BÜYÜK LAROUSSE

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

15

LORD
—
METE

Milliyet

BÜYÜK LAROUSSE

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

15. CİLT

Lordlar Kamarası — Mete

Milliyet

İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş. adına
Hürrem FİLA

genel yayın yönetmeni
Adnan BENK

yayın kurulu
Oya ADALI, Nilgün AKAR, Bedia AKARSU, Engin ALÇORA, Yasemin ALPMAN, Abbas ALTUNKAŞ, Aydın ARIT, Selahattin BAĞDATLI, Mustafa BALEL, Mustafa BAYKA, Nezih COŞ, Güler DEĞİRMENCİ, Melek DENER, Turgut DEVECİ, Tamer ERDOĞAN, Sırrı ERİNÇ, Şenay ERKAN, Peyami ARMAN, Ayşegül EROL, Konur ERTOP, A.Fuat FİDAN, Tankut GÖKÇE, Öznur GÜNDOĞDU, Selahattin HİLAV, Rıfat İNSEL, Cenap KARAKAYA, M.N. KARAKÜÇÜK, Melih KIRANBAĞLI, Gülsen KORALTÜRK, Güzide KOSİFOĞLU, Dilek KÖSEOĞLU, Cevdet KUDRET, Turgut KUT, Deniz MAZLUM, Günnur ORMANLAR, Tahir ÖZÇELİK, Süleyman ÖZÇİFTÇİ, Ufuk ÖZKOLÇAK, İsa ÖZTÜRK, Mehmet SERT, Kenan SOMER, İlhami SOYSAL, Beyhan Aziz TANER, Aksel TİBET, Erdoğan TOMAKÇIOĞLU, Teoman TUNÇDOĞAN, Hale ULUSOY, Doğan ÜLGENCİ, Mara YAKOVLEVSKİ, Aydın YALKUT, Mehmet YARAŞ, Ömür YARS, Tahsin YAZICI, Dilek YELKENCİ, Melih YÜRÜŞEN

sorumlu yayın yönetmeni
Aydın YALKUT

araştırma
Despina ÇİMROĞLU ve yardımcıları Betül GÜVENSOY, Nesrin OĞRAŞKAN, Mine ÖZDİLER, Servet SABAK, Hilda SETYAN, Semra BAL

arşiv
Sevil ÇELEBİCAN ve yardımcıları Nurgül KAYA, Cansel Çolak SAVAŞ

teknik yönetmen
Nazlı TÜRKSOY

sayfa düzeni
Ömer BARANİOĞLU ve yardımcısı Çağatay AKYOL

harita
Mansus TETİK ve yardımcıları Berrin BÜYÜKANIT, Ruhi DİLGİMEN, Seval ÖZLER, Ceyda SAKARYA

düzelti
Hayrettin KARA ve yardımcıları Zeynep ATAYMAN, Fatma AYDIN, Sait GÜRAY, Aydın KARAAHMETOĞLU, Gülsüm ÖZ, Sibel TÜRKMENOĞLU

fotoğraf
Muhlis HASA ve yardımcısı Sedal ANTAY

sekreterler
Funda ARSLAN, Halime DEMİR, Nil HEPER, Kadriye KÖMÜRCÜOĞLU, Lale KURUDAĞ, Belgin SOYCAN, Satı ŞİMŞEK

dizgi
Turgay ŞIK ve yardımcıları Leyla BİRBEN, Âdem ÇALIŞKAN, Betül FERİK, Hülya HASEL, Sakine KAYA

kamera
Gelişim Yayınları kamera servisi

baskı: Milliyet Gazetecilik A.Ş.

Büyükdere Cad. Apa Ofset arkası
Levent-İSTANBUL Tel: 169 66 80 (20 Hat)

BÜYÜK
LAROUSSE
SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

tarafından toplanan büyük konseylerden doğan Parlamento'nun kökeniyle iç içe geçmiştir Parlamento olarak toplanan bu büyük konsey, yavaş yavaş kesin biçimini almış ve XIII. yy. başından (Magna Carta, Büyük Ferman) XV. yy. ortasına kadar (İki Gün savaşı) giderek artan bir önem kazanmıştır. XIV. yy.'ın ortasından başlayarak kontluklardan ve kentlerden seçilen Avam kamarası temsilcileriyle lordlar arasında bir ayrım belirdi. İlke olarak lordlar, kralın önde gelen feodal yandaşları olup, kral tarafından tek tek Parlamento'ya katılmaya çağrılırlardı. Uygulamada, bu unvan babadan büyük oğula geçmeye başladı. Ancak kral istediğinde yeni birtakım kimselere de bu unvanı verebiliyordu. Lordlar bir Yüksek adalet divanı oluşturmaktaydılar; ayrıca kral emirnamelerinin yasa biçimine bürünebilmesi için de bunların onayı gerekliydi. Avam kamarası ise daha başından mali konularda uzmanlaşmıştı. Lordların üstünlüğü, XVII. yy.'da Avam kamarası'nın ciddi rekabetiyle sarsıldı, XVIII. yy.'dan başlayarak da bunlar ikinci plana itildi. Lordlar kamarası'nın etkinlikleri, çoğunluğu elde bulunduran partinin (XVIII. yy.'da Whigler, sonra da, XIX. yy.'dan sonra muhafazakârlar diye anılacak olan Toryler) içindeki çekişmelerle sınırlı kaldı.

Victoria dönemi boyunca, ülkenin sanayileşmesiyle birlikte geri plana düşen toprak aristokrasisini temsil eden Lordlar kamarası'nın düşüşü de hızlandı. Ancak bu meclisin, hâlâ elinde büyük yetkiler bulundurması, bu gelişmelere uygun düşmeyen bir durumdu. Böylece 1909 Anayasa bunalımı, lordların yasama işlevindeki rolünü kısıtlayan 1911 tarihli bir yasaya yol açtı. 1948'de çıkartılan bir başka yasa, Lordlar kamarası'nın yetkilerini daha da kıstı.

Bugün Lordlar kamarası, kraliçenin atadığı ve unvanları babadan oğula geçen 808 lord (kraliyete hizmet veren siyasetçiler, yüksek memurlar ve sanayiciler lordluğa yükseltilerek ödüllendirilir; unvanı babalarından devralan kadınlar ise bu mecliste bulunamazlar), İskoçya'yı temsilen 16 lord (İskoçya'daki lordlar tarafından ve bir yasama dönemi için seçilirler), İrlanda'yı temsilen birkaç lord (irlandalı lordlarca yaşam boyu seçilirler), 9 sürekli "istinaf lordu" (yaşam boyu seçilen yüksek yargıçlar) ve 26 "ruhani lord"dan (Canterbury ve York başpiskoposları ile Londra, Winchester ve Durham'dan 3 piskopos ile en eskiden atanmış 21 piskopos) oluşur. Lordlar 1911'den beri mali nitelikli yasa tasarılarını inceleyemezler. Buna karşılık, öteki yasa tasarıları üzerinde (birbirini izleyen iki birleşim boyunca ve 1949'dan beri en fazla 1 yıl için) durdurucu bir veto hakkına sahiptirler. Bununla birlikte Lordlar kamarası, Yüksek istinaf mahkemesi olarak yargı yetkisini elinde bulundurmaya devam etmektedir. Ancak meclis bu görevini yerine getirirken yalnızca dokuz sürekli istinaf lordu toplantıda hazır bulunabilir.

LORD-LİEUTENANT a. (ing. *Lord Lieutenant*). Birleşik krallık'ta kraldan yetki alan, kral temsilcisi. (Her kontlukta bir temsilci bulunur.)

LORD MAYOR a. (ing. *lord-mayor*). Belli başlı Britanya kentlerinin belediye başkanlarına verilen ad. ("Lord" unvanını, ilk alanlar Londra [1540], York ve Dublin belediye başkanları oldu.)

Lord of the Rings *(The)*, J.R.R. Tolkien'in yapıtı (1954-55), *The Hobbitt*'in (1937) devamıdır. İki kitap da iki Hobbitt'in (yarı cüce, yarı cin küçük kurnaz yaratıklardan oluşan düşsel halk) töresel arayışlarını anlatır. Yapıtın iki kahramanı, büyücü Gandalf'ın kılavuzluk ettiği Bilbo Baggins ile onun mirasçısıdır. Halklarının mutluluğu onların başarısına bağlı olacaktır.

LORDOZ a. (fr. *lordose;* yun. *lordosis,* eğrilik'ten). Anat. Omurganın boyun ve bel bölgelerinin öne doğru dışbükeyliğinden ileri gelen fizyolojik durum. (Bu eğriliğin anormal biçimde artması [hiperlordoz] boyun ve bel ağrılarına neden olabilir. Bu aşırılık başlangıçtan [yapısal] olabildiği gibi, bel ve karın kaslarındaki yetersizlikten ya da felçten dolayı sonradan da olabilir.) —Patol. EĞER EĞRİLİĞİ'nin eşanlamlısı.

LOREDAN ya da **LOREDANO,** XI. yy.' dan beri bilinen venedikli aile. Ünlü üyeleri: PİETRO (öl. Venedik 1439), amiral, Gelibolu yakınlarındaki deniz savaşında Türkler'i yendi (1416). Venedik orduları başkomutanlığına getirildi (1438); —ANTONIO (1420'ye doğr.- Padova 1482), amiral, Türkler'e karşı Scutari'yi (bugün Işkodra, 1474' te) ve İnebahtı'yı (1478) savundu; —LEONARDO (Venedik 1438 - *ay. y.* 1521), 1501' de doge olarak Julius II (1510), daha sonra da Fransa ile ittifak yaptı (1513); —PİETRO (Venedik 1481- *ay.y.* 1570), 1567'den 1570'e kadar doge.

LOREDANO (Gian Francesco), italyan yazar (Venedik 1606 - Peschiera del Garda 1661). İncogniti akademisi'ni kurdu; şiirler, denemeler italyan barok ve kaba güldürüye yer veren romanlar yazdı; bir nükte kitabı (*Scherzi geniali,* 1622), bir aşk romanı (*Dianea,* 1627) ve 1650'de *İlyada* üzerine bir parodi yayımladı.

Lorelei, Bacharach yakınında, Ren'e hâkim bir kayaya bağlı olan ve kendi seviyesinden geçen gemilerden gelen çağrıları bir yankıyla cevaplayan efsanevi figür. Çoğunlukla bir su perisiyle karıştırılan bu doğaüstü yaratığa eski kroniklerde değinilir.

LOREN (Sofia SCICOLONE, **Sophia** —denir), italyan sinema oyuncusu (Roma 1934). Yapımcı Carlo Ponti tarafından tanıtıldı. Uluslararası üne kavuşmadan önce İtalya' da birçok film (*Ci troviamo in galleria* [Mauro Bolognini, 1953]; *Venüs'ün işareti* [Il segno di Venere]; D. Risi, 1955) çevirdi. Bazı filmleri: *Korkunç kumpanya* (Heller in Pink Tights) [G. Cukor, 1959], *İki kadın* (La Ciociara) [V. De Sica, 1960], *le Cid* (A. Mann, 1961), *Dün, bugün, yarın* (Ieri, oggi, domani) [V. De Sica, 1963], *Casuslar* (Arabesque) [S. Donen, 1966], *Hongkonglu kontes* (A Countess from Hong-Kong) [Ch. Chaplin, 1966], *Güneş çiçeği* (I girasoli) [V. De Sica, 1970], *Özel bir gün* (Una Giornata particolare) [E. Scola, 1977], *Kan davası* (L. Wertmüller, 1982). 1991 yılında, sinemaya katkılarından dolayı özel bir Oscar'la ödüllendirildi.

LORENTİYUM → LAWRENCİUM.

LORENTZ (Hendrik Antoon), hollandalı fizikçi (Arnhem 1853 - Haarlem 1928). 1878'den 1923'e dek Leiden'de profesörlük yaptı, sonra Haarlem enstitüsü'nde araştırma müdürü oldu; maddenin elektron kuramının en büyük yaratıcısıdır (1892 ve 1895 inceleme yazıları). Bu kuram, o zaman, yerleri saptanmış, tanecik yapılı elektrik yüklerini, elektron genel terimi altında topladı. Maxwell denklemleri, yalnızca, mikroskobik yapısı pek kesin olmayan (bu yapıda süreklilik olduğu kabul edilmişti) istatistiksel olayları dikkate alırken, Lorentz denklemleri elektronların bireysel davranışını betimler. Böylece, daha önce özellikle Faraday ve Weber'in fark ettiği, ancak Lorentz'in organik bir kuram olarak sunduğu elektriğin süreksizliği kavramı ortaya atıldı. Lorentz'in, Maxwell'in makroskobik kuramıyla bütünleştiğini kanıtladığı bu mikroskobik kuram, aynı zamanda köktenci olguculuğu da benimsemiş olan erkecilerin, özellikle Mach, Ostwald ve Duhem'in itirazlarıyla karşılaştı.

Bu elektron kuramı, Lorentz'e pek çok olayı, özellikle de metallerin elektrik iletkenliğini, ışığın kromatik dağılmasını açıklama olanağı sağladı ve özellikle bir kaynağın, yeterince yeğin bir manyetik alana yerleştirildiğinde verdiği tayf çizgilerinin frekansında bir değişiklik olacağını tahmin etmesine neden oldu (daha sonra, 1896'da, bu olayın gerçekliğini deneysel olarak kanıtlayan Lorentz'in öğrencisinin adıyla anılan Zeeman etkisi).

Öte yandan, esire göre Yer devinimini saptamanın olanaksızlığını gösteren Michelson'un ünlü deneyinin (1881) olumsuz sonuçlanması, Lorentz'in 1892'de, Fitzgerald'ın da aynı yıl ama ondan bağımsız olarak, durağan bir esirin varlığını "kurtarmak" için, devinim yönünde uzunlukların kısalması ya da büzülmesi düşüncesini tasarlamasına yol açtı. Ama Lorentz ayrıca, matematiksel bir kurmacadan başka şey olmayan yerel bir zaman varsaymak zorunda kaldı; çünkü mutlak zaman kavramına hâlâ bağlıydı. Birbirine göre düzgün doğrusal devinim halindeki iki sistemin uzunluklarını, kütlelerini ve zamanını birleştiren ünlü Lorentz dönüşüm formülleri buradan doğdu. 1904'te Poincaré, bu dönüşümün Maxwell denklemlerini değişmez bıraktığını gösterdi.

Lorentz'in elde ettiği, uzunlukların büzülmesine dayanan önemli sonuçlar, birçok fizikçiye, özellikle de Henri Poincaré' ye, oldukça yapay geldi. Bu sonuçların, 1905'te, daha genel ilkeler üzerine kurulmuş özel görelilik kuramını yaratırken, Einstein'a yararı az oldu. (Zeeman ile birlikte, Nobel fizik ödülü, 1902.)

Lorentz biçimi. Ceb $\mathbb{R}^4$ ten $\mathbb{R}$ içine $f(x, y) = x_1y_1 + x_2y_2 + x_3y_3 - c^2x_4y_4$ $(c>0)$ ile tamımlı bakışımlı çift doğrusal biçim, x ile y, $\mathbb{R}^4$ vektör uzayının e_1, e_2, e_3, e_4, kanonik tabanında

$$x = \sum_{i=1}^{4} x_i e_i \quad \text{ve} \quad y = \sum_{i=1}^{4} y_i e_i$$

oiarak yazılır. Bu biçim görecelik kuramında ortaya çıkar.

Lorentz büzülmesi → BÜZÜLME.

Lorentz formülleri ya da **dönüşümü.** Fiz. Göreli mekanikte, bir olayın, biri öbürüne göre düzgün ve doğrusal bir ötelenme hareketi yapan iki eksen sistemine (Galilei karşılaştırma sistemleri) göre uzay ve zaman koordinatlarını birbirine bağlayan formüller.

Birbirlerine göre ötelenme hareketi yapan $Oxyz$ ve $O'x'y'z'$ gibi iki işaret göz önüne alındığında, $O'x'$ değişmez bir v hızıyla Ox üzerinde kaymak $O'y'$ ve $O'z'$ sırasıyla Oy ve Oz ye koşut kalmak, O ve O' başlangıç noktaları, iki işaretin saatleri aynı $t_0 = t'_0 = 0$ anında çakışmak üzere, bir olayın ikinci işaretteki uzay ve zaman koordinatlarını, birinci işaretteki koordinatlarına bağlı olarak veren Lorentz formülleri şöyle yazılır:

$$x' = \frac{x - vt}{\sqrt{1-\beta^2}}, \quad y' = y, \quad z' = z,$$

$$t' = \frac{t - \dfrac{vx}{c^2}}{\sqrt{1-\beta^2}},$$

burada β, ışığın boşluktaki hızı c olmak üzere $\dfrac{v}{c}$ oranını gösterir.

Lorentz grubu Ceb. $\mathbb{R}^4$ ün

$$\varnothing(x) = x_1^2 - x_2^2 - x_3^2 - x_4^2$$

ile tanımlanmış $\varnothing$ ikilenik biçimine ilişkin dikgen grubu. Bu grup görecelikte ortaya çıkar.

LORENZ (Max), alman tenor (Düsseldorf 1901 - Salzburg 1975). 1928'de Fritz Busch tarafından Dresden operası'na alındı. Çok geçmeden Wagner operalarında uzmanlaşmış en büyük tenorlardan biri olarak ünlendi. Bayreuth'ta ve ABD'de Wagner'in yapıtlarında oynadı. 1937'de girdiği Viyana operası'nda bazı çağdaş yapıtlardaki rolleri ilk kez yorumladı (von Einem'in *Der Prozess*'i; Liebermann'ın *Penelope*'si). Othello rolünde de büyük başarı göstermişti.

LORENZ (Konrad), avusturyalı etoloji uzmanı (Viyana 1903 - Altenburg 1989). Viyana'da karşılaştırmalı anatomi ve hayvan psikolojisi dersleri verdikten sonra, Königsberg Üniversitesi'nde profesör oldu (1940). 1949-1951 arası Altenburg karşılaştırmalı etoloji enstitüsü'nü, sonra Buldern'de Max-Planck davranış fizyolo-

Sophia **Loren**

Harlingue-Roger-Viollet

Hendrik Antoon Lorentz

Le Tac-Paris-Match

Konrad Lorenz

jisi enstitüsü'nü, 1954'te de Seewiesen enstitüsü'nü yönetti. Çalışmaları hayvanların doğal ortamlarındaki davranış özellikleri üzerinedir. Bu çalışmalarıyla Lorenz, etolojinin gelişmesine katkıda bulundu ve 1973'te fizyoloji ve tıp dalında Nobel ödülü'nü aldı (K. von Frisch ve N. Tinbergen ile). Ayrıca atalardan ve anadan gelen etkiler üzerinde çalışmalar yaptı. Başlıca yapıtları: *Er redete mit dem Vieh, den Vögeln und den Fischen* (Memeliler, kuşlar ve balıklarla konuşan adam) [1949]; *So kam der Mensch auf den Hund* (İnsan köpeği böyle eğitti) [1950]; *Das sogenannte Böse* (Kötülük denen şey) [1963]; *Über Tierisches und Menschliches Verhalten* (Hayvanların ve insanların davranışları üzerine) [1965]. Lorenz, *Die acht Todsünden der zivilisierten Menschheit* (Uygar insanın sekiz büyük günahı) [1973] adlı yapıtında da toplumsal düzenimizin biyolojik temelleri üzerinde durdu.

Lorenzaccio, A. de Musset'nin 5 perdelik dramı (1834). Yapıt Floransa dükü Alessandro de Medici'nin, kuzeni Lorenzo de Medici (halk, hor gördüğü için ona Lorenzaccio adını takmıştır) tarafından öldürülmesini konu alır. Önceleri saf ve temiz bir insan olan Lorenzo, ülkesinin başındaki zorbayı öldürmek ister ve dükün kuşkusunu uyandırmamak için onun sefahat âlemlerine katılmaya başlar, giderek günahkâr ve alçak olur ve sonunda dükü öldürür. Floransa halkı hemen kendine yeni bir efendi seçer, başına ödül konulan Lorenzo ise Venedik'te katledilir. Shakespeare tarzında bir yapıt olan Lorenzaccio, bugün fransız romantik dramının başyapıtı kabul edilmektedir.

LORENZANİ (Paolo), italyan besteci (Roma 1640 - ay. y. 1713). Önce Roma'da, sonra da Messina'da capella yöneticiliği yaptı. 1678'de Paris'e gitti ve kraliçe Marie-Thérèse'in müzik yöneticisi oldu. Kraliçe 1683'te ölünce théatinlerce capella yöneticiliğine getirildi (1685). İtalya'ya döndükten (1694) sonra Vatikan'da capella yöneticiliği yaptı. *Motet*'leri (1693); *İtalyan aryalan* (1695); Ballard'ın *Airs sérieux et à boire* (Ciddi aryalar ve içki aryaları) [1695], Gherardi'nin *Théâtre italien* başlıklı derlemelerinde ve *Mercure galant*'da aryaları, *Nicandro e Fileno* adlı pastorali ve *Oronthée* adlı operası vardır.

loriler

LORENZENİT a. (fr. *lorenzénite;* danimarkalı mineralog J. *Lorenzen*'in adından). Miner. Doğal titan ve sodyum silikat.

LORENZETTİ, iki italyan ressamın adı. —PİETRO (Siena 1280'e doğr. - ay. y. 1348'e doğr.), büyük bir olasılıkla 1320'ye doğru Giotto'nun yanında çalıştı, daha sonralarıysa kardeşi ve öğrencisi Ambrogio'nun etkisinde kaldı; kendisinden daha coşkulu, daha "gotik" yapıtlar vermiş olan kardeşiyle birlikte 1335'te Siena hastanesi'nin fresklerini gerçekleştirdi. En önemli yapıtı olan Assisi'deki *Çile* fresklerini (alt bazilikanın çaprazsahnının sol tarafında) 1320 ile 1330 arasında yaptığı sanılmaktadır; kimi motiflerde Bizans etkisi görülmekle birlikte, anlatımdaki yoğunluk ve biçimlerdeki eksiksizlik yapıta yeni bir hava getirir; Siena'daki Santa Maria del Carmine kilisesi'nin sunakarkalığı (1329, bugün Pinakotek'te) ile Toscana için çok önemli olan büyük bir üslubun öğelerini taşıyan *Meryem'in doğuşu*'nda da (1342, katedral müzesi) bu yeni hava sezilir. —AMBROGİO (1319-1374 arasında Siena'da etkinlik gösterdiğine ilişkin belgeler vardır), Pietro'nun kardeşi. Sanatçı, Giotto'ya özgü sertlikten uzaklaşan daha renkli bir üsluba yöneldi. Bu gelişim S. Francesco freskleri (Siena) ve *San Nicola üçkanatlısı*'ndan (1332'ye doğr. Uffizi), Monte Siepi fresklerine kadar sanatçının birçok yapıtında gözlemlenebilir. *Melek ve azizlerle çevrelenmiş Madonna*'da (1340'a doğr., Siena) görüldüğü gibi, renk öğesi resmin gücünü zayıflatma pahasına ön plana çıkar. Sanatçının 1337-1339'da gerçekleştirdiği Siena'daki Palazzo Pubblico'nun ünlü süslemeleri arasında *İyi ve kötü yönetimlerin alegorileri* adlı çalışması da yer alır.

LORENZİNİ (Carlo) → COLLODI (Carlo).

Lorenzini ampulü. Zool. Köpekbalıklarında bulunan elektroalgılayıcı.

LORENZO Veneziano, italyan ressam; 1357'den 1373'e değin Venedik'te etkinlik gösterdiğine ilişkin belgeler bulunmaktadır. Büyük bir olasılıkla Paolo Veneziano'nun öğrencisi olan sanatçı, yapıtlarının bir bölümünde, ustasının bizans sanatından miras aldığı katı üsluba karşı tepki olarak, Bologna gerçekçiliğine ve gotik ritimlere yöneldi (*Azize Caterina'nın mistik evliliği*, 1359; *Muştulama çokkanatlısı*, 1371; her ikisi de Venedik'te Accademia'da). Yapmacıklı süsleme motiflerini kullandığı *S. Maria della Celestina çokkanatlısı* (Brera, Milano) ve ince bir zarafet örneği olan *Meryem ile Çocuk İsa* (1373, Louvre) ile sanatçı, Venedik'te uluslararası gotik çığırını açtı.

LORENZO Monaco, italyan ressam ve minyatürcü (Siena ? 1370'e doğr. - Floransa 1422'den sonr.). S. Maria degli Angeli manastırı'nda keşiş olan (1391) sanatçı, Spinello Aretino, A. Gaddi, Orcagna gibi ressamlardan etkilendi. Buna karşılık, yapıtları Siena tarzının izlerini taşır. Lorenzo Monaco, Floransa'da sona ermekte olan gotik sanatın inceliğini temsil etti (*Muştulama*, Akademi; *Müneccim kralların tapınması*, 1420, Uffizi), ama aynı zamanda da *Meryem Ana'nın taç giyişi* (1414, Uffizi) gibi yapıtlarda güçlü bir ressam olduğunu kanıtladı. Lorenzo, bir sanatçı olarak çekiciliğini daha çok minyatürcülüğüne, tezhip sanatının parlak renklerini resimde kullanmasına borçludur. Fra Angelico'nun ustası olmuştur.

LORENZO da Viterbo, italyan ressam (Viterbo 1440'a doğr. - ay. y. 1476'ya doğr.). S. Maria della Verita kilisesi'nde bulunan, *Meryem Ana'nın yaşamı* freskleri, öğrencisi olduğu Gozzoli'nin, ama aynı zamanda da Piero della Francesca'nın belirleyici etkisini yansıtır.

LORENZO di Credi, italyan ressam (Floransa 1456 ya da 1459 - ay. y. 1537). Verrocchio'nun öğrencisi olan sanatçı, XVI. yy. başında, floransa resim sanatının seçkin bir kişisiydi. İlk yapıtlarında Leonardo ile karıştırıldıysa da (Louvre'da bulunan küçük *Muştulama*, yakın zamanlara kadar *Mona Lisa*'nın yaratıcısına mal edilmekteydi), daha sonraları kusursuz, ama ustalaştıkça soğukluğa ve kuruluğa kaçan bir üslup edindi (çok sayıda dinsel resim gerçekleştirmiştir).

LORENZO ASPERİLLA (Anselmo), ispanyol sendikacı (Toledo 1841 - Barcelona 1914). Matbaa işçisiydi, I. Enternasyonal'in ispanyol şubesinin kurucularından biridir, 1871'de Londra'da Marx ve Engels ile tanıştı, ama anarşizmi benimsedi. Doğrudan eylemde olduğu gibi anarşist hareketin örgütlenmesinde ve propagandasında da belirleyici rol oynadı. 1911'de Confederación Nacional del Trabajo'nun (CNT) kurulmasına ön ayak oldu. Enternasyonal'in İspanya'daki durumu hakkındaki görüşlerini *El Proletariado militante* (Militan proletarya) [1901] adlı yapıtında ortaya koydu.

LORETO, Meksika'da (Aşağı Kaliforniya) turizm merkezi, Kaliforniya körfezi kıyısında.

LORETO, Peru'nun kuzey-doğusunda yönetim bölgesi, Amazon bölgelerinde; 478 336 km^2; 654 000 nüf. (1990). Merkezi *İquitos*.

LORETO, İtalya'da komün, Marche'de (Ancona ili), Ancona'nın G.-G.-D.'sunda 9 600 nüf. Dinsel ziyaret yeri.
—Tar. Ortaçağ'da, bugünkü tapınağın bulunduğu yerde, 1194'te Fonte Avellana keşişlerine verilen bir kilise yükseliyordu.

Çarmıha geriliş
Pietro Lorenzetti'ye mal edilen fresk
San Francesco bazilikası'nın (Assisi) alt kilisesi

Giraudon

XV.-XVI. yy.'lardan kalma bir inanışa göre, Meryem Ana'nın Nasıra'daki evi *(Santa Casa)* mucizevi bir biçimde melekler tarafından Loreto'ya taşınmıştır (2 aralık 1295). Santa Casa, 1468-1513 arasında zengin bir süslemeyle kaplandı ve çeşitli italyan mimarlarca yapılan bir kilise içine alındı. Santa Casa'nın kökeni tartışma konusu da olsa, Loreto Kutsal Meryem'in ziyaret edildiği önemli bir hac yeridir.

LORETTEVİLLE, esk. **Jeune-Lorette,** Kanada'da (Québec) kent, Québec'in K.-B.'sında; 14 800 nüf. 1676'da Huronlar'ı barındırmak amacıyla kuruldu.

LORİ a. (malayca *lori*). Endonezya, Yeni Gine ve Batı Büyük Okyanus'ta yaşayan bazı papağanların ortak adı. (Kırmızının ağır bastığı çok canlı renkleri ve kısa bir kuyruğu vardır. Loriler, loriciklerle birlikte *Loriinae* oymağını oluşturur; papağangiller familyası.)
—ANSİKL. Lorilerin ucu fırçaya benzeyen ince dili bu hayvanların balözüyle beslenmesini kolaylaştırır. Zayıf gagaları sadece olgun meyveleri ve yumuşak derili böcek larvalarını yiyebilmesine olanak verir. Erguvani başlı lori *(Domicella domicella)* kuşhanelerde yetiştirilir ve çoğaltılabilir.

LORİCARİİDAE a. (Lat. *loricarius*, zırhlı'dan). Tropikal Amerika'daki sel sularında yaşayan kemiklibalık familyası. (Yassı bedeni kemiksi levhalarla kaplıdır. Suyosunlarıyla beslenir.)

LORİCİK a. Endonezya, Malezya, Avustralya ve Batı Büyük Okyanus'ta yaşayan küçük papağanların ortak adı. (Tüylerinde yeşil ağır basar; kuyruğu uzun ve dardır. Loricikler, lorilerle birlikte *Loriinae* oymağını oluşturur; Papağangiller familyası).
—ANSİKL. Loriler gibi loricikler de balözü, çiçek ve tomurcuklarla beslenir. 30 kadar türü bilinir. Başlıca cinsleri, *Trichoglossus* ve *Glossopsitta*.

LORİCULUS a. (*lori* ve lat. sonek *culus*, küçük'ten). Güney-doğu Asya'nın ormanlık yörelerinde yaşayan küçük papağan cinsi. (Canlı renkleri vardır, meyve ve çiçekle beslenir. Yarasalar gibi, baş aşağı asılarak uyur. Muhabbetkuşlarına benzer. 20 kadar türü vardır; papağangiller familyası.)

LORİENT, Fransa'da *arrondissement* (Morbihan) merkezi; 61 630 nüf. (1992). İki savaş arasında hiç yoktan var edilen Kéroman balıkçılık limanı, yılda 65 000 t girdisiyle Lorient'ı Fransa'nın ikinci büyük

Bk. resim sayfa 7548

limanı haline getirdi. Bu ticaret limanı, Fransa'nın en önemli besicilik ürünleri dışalım limanıdır.

L' Orient pastanesi → BAYLAN PASTANESİ.

LORİGİLLER a. Ağaç üstünde yaşayan, makimsiler familyası. (Üyeleri kısa, gözleri iridir. Hepçil ve gececidir. Asya [*Nycticebus, Loris*] ve Afrika'da [*Arctocebus, Perodicticus*] yaşayan cinsleri vardır. Bil. a. *Lorisidae*.)

LORİMSİLER a. Madagaskar'da yaşamayan makimsiler takımı. (Lorigiller ve galagogiller familyalarından oluşur Bil. a. *Lorisiformes*.)

LORİNG (Eugene LE ROY KERPESTEİN, **Eugene** —denir), amerikalı dansçı ve koregraf (Milwaukee, Wisconsin, 1914- Kingston, New York, 1982). 1936'da girdiği Ballet Caravan'da A. Bolm'un *Pierre et le Loup* (1940) ve A. De Mille'in *Three Virgins and a Devil* (1941) adlı balelerinin prömiyerinde başrol oynadı. İlk koregrafilerini 1940'tan önce hazırlamıştı. *Harlequin for President* (1936), *Yankee Clipper* (1937). 1938'de düzenlediği *Billy the Kid*, tümüyle Amerika'ya özgü ilk baledir. 1940'ta Ballet Theatre ile çalıştı. 1941-42 sezonunda kendi kumpanyasını kurdu, 1945'te bir de okul açtı: American School of Dance. Çeşitli filmlere katkıda bulundu: *Funny Face* (1957), *Pepe* (1960). Ayrıca müzikal komedilerin koregrafilerini yaptı: *Carmen Jones* (1943), *Three Wishes for Jamie* (1952). *The Great Waltz*'ı sahneye koydu, 1966'da *The Sisters, These Three* (Robert Joffrey Ballet için) ve *The Funeral* adlı baleleri düzenledi. 1965'te, İrvine'deki Kaliforniya Üniversitesi'nin "Dans" bölümünde araştırma yönetmenliğine getirildi. 1970'te Los Angeles Dance Theatre adlı yeni bir kumpanya kurdu.

LORİSİDAE a. Zool. LORİGİLLER familyasının bilimsel adı.

LORİSİFORMES a. Zool. LORİMSİLER takımının bilimsel adı.

LORİS-MELİKOV (Mihail Taryeloviç, *kont*), rus general ve siyaset adamı (Tiflis 1826 - Nice 1888). Ermeni asıllıydı; rus ordusunda subay oldu, Türk-Rus savaşı'nda (1877-78) Kars ve Ardahan'da yararlılık gösterince kont unvanıyla ödüllendirildi. Çar Aleksandr II'nin emriyle şubat 1880'deki suikasttan sonra kurulan "Düzenin korunması için yüksek yürütme komisyonu"nun başkanlığına getirildi. Bu komisyonun tasfiyesinden sonra İçişleri bakanlığı yaptı, devrimcilere karşı acımasız bir mücadele ve ılımlı bir liberalizmle belirginleşen bir diktatörlük kurdu. Ocak 1881'de Aleksandr II'ye, zemstvo ve belediye temsilcilerinin katılacakları bir danışma komisyonunun kurulmasını öngören bir yasa tasarısını kabul ettirdi. Aleksandr II'nin öldürülmesinden ve Aleksandr III'ün "mutlakıyeti güçlendirme" niyetini belli etmesinden sonra istifa etti (mayıs 1881).

LORJOU (Bernard), fransız ressam (Blois 1908 - Saint-Denis-sur-Loire, Loir-et-Cher, 1986). Modalardan ve kalıplardan kaçınarak kendi kendini yetiştiren Lorjou büyük tepkilere yol açan güncel olaylardan kaynaklanan isyanını, şiddetli ve renkli bir anlatımcılıkla dile getirir ("Beauce'ta veba" [1953], "Rambouillet katliamları" [1957], "Grimau" [1963], "Olaylar" [1968], "Sharon Tate'in öldürülmesi" [1970] vb. dizileri).

Lorke, D. ve G.-D. Anadolu bölgesinde, özellikle Mardin, Siirt, Elazığ, Malatya, Adana ve çevresinde oynanan halay türü bir halk oyunu. Kadın erkek birlikte ya da yalnız erkekler tarafından oynanır. Sekme, sol bacağı öne atma, düz yürüme ve el çırpma olmak üzere başlıca dört figürü vardır.

LORME (Marion DE) [Baye, Champagne, 1611 - Paris 1650]. Lorme senyörü ve Fransa maliyecilerinin Champagne'daki başkanı Jean Delon'un kızı. Des Barreaux ile ilişki kurdu; kralın gözdelerinden Cinq-Mars için des Barreaux'yu terk etti. Evi Paris sosyetesinin ve edebiyatçılarının buluşma yeriydi. Victor Hugo'nun bir dramının (*Marion de Lorme*, 1831) kahramanıdır.

Loro hesapları (ital. *loro*, onların). Bank. Yabancı bankalara muhabirlik yapan yerli bankalarca, onların, muhabir bankanın bulunduğu ülkedeki işleriyle ilgili işlemleri için açılan hesaplar. Bu hesaplara *loro* denmesinin nedeni, "onların" (yabancı bankaların) işlemlerini kaydetmek için kullanılmalarıdır. (→ NOSTRO.)

LOROCERA PİLİCORNİS a. (lat. *lorum*, uzun, ensiz kayış ve yun. *keras, -atos*, boynuz, duyarga'dan). Kuzey yarıküre'de tatlısu kenarlarında yaşayan ve duyargalarının dibi tüylü koşarkınkanatlı cinsi. (Koşarkınkanatlıgiller familyası.)

LORRAİN (Claude GELLÉE. **Claude** —denir), ya da **LE LORRAİN** ya da **CLAUDE,** fransız ressam (Champagne, Toul piskoposluğu, 1600 - Roma 1682). Roma'ya genç yaşta gelen sanatçı Agostino Tassi'nin (Bril ve Elsheimer'in bir izleyicisi) önce hizmetkârı, sonra da öğrencisi oldu; Nancy'de bir süre kaldıktan sonra (1625-26), 1627'de kesin olarak Roma'ya yerleşti. Sanat yaşamı boyunca daha çok manzara resimleri yaptı. Önceleri liman resimleri (*Aziz Paulus'un Ostia'dan gemiye binişi*, Prado) ve il Bamboccio'nun tarzında küçük tablolar gerçekleştirdi. *Değirmenli manzara* (1648) ve *Saba Melikesi* adlı tabloları (her ikisi de Londra'da, National Gallery'de bulunmaktadır), Carracciler'in klasik manzara resmi geleneğine bağlı bir anlayışla yapılmışlardır. Üslubu sonraları daha lirikleşti ve sanatçı Antikçağ'a ilişkin çok sayıda öğeye başvurdu (*Apollon ve Mercurius ile manzara*, Roma, Doria Pamphili galerisi; *Laban'ın kızları ile Yakup, Kutsal Aile'nin dinlenişi, Tobiya ile melek* ve *Yakup'un melekle mücadelesi*, Ermitaj; *Nymphe Egeria ile manzara*, Napoli). Claude Lorrain aynı zamanda desenleriyle de tanındı. 1636 yılından itibaren, kendini taklitçilerine karşı korumak üzere *Liber veritatis*'ini hazırlamaya girişti: tablolarının kopyalarından oluşan bu derleme özellikle, beyaz ya da mavi kâğıt üzerine kahverengi mürekkeple lavi tekniğinde yapılmış desenler içermektedir (British Museum, Londra). Lorrain'in yapıtlarında dinsel ya da antik masallardan alınan konu, ressamın asıl kaygısı olan manzara resminin hiçbir zaman gerçek amacını oluşturmaz, onu yalnızca tamamlar. İdeal bir uyum içinde olan düşsel yerlerdeki ışığa ve ışığın saatlere ve mevsim-

Scala

Ambrogio Lorenzetti
***Muştulama* (1344)**
Ulusal pinakotek, Siena

Scala

Lorenzo Monaco
***Müneccim kralların tapınması* (1420)**
Uffizi müzesi, Floransa

E. Guillemot-C. E. D. R. İ.

Lorient limanından bir görünüm

lere göre gösterdiği değişikliklere Claude' un duyduğu ilgi, sanatçının karakalem ve yağlıboya yapıtlarının, manzara resminde XVIII. yy.'da görülen gelişme üzerindeki büyük etkisini bir ölçüde açıklar; bu, özellikle, sanatçının yapıtlarının büyük bir bölümünün bulunduğu İngiltere için geçerlidir.

LORRAİNE, Fransa'da yönetimsel ve ekonomik bölge; 23 540 km^2; 2 305 726 nüf. (1992). Merkezi *Metz*. Dört *département*'ı vardır: Meurthe-et-Moselle, Meuse, Moselle ve Vosges. K.'den Belçika ve Lüksemburg'la, K.-D.'dan Almanya'yla, D.'dan Alsace'la ve B.'dan Champagne'la komşudur. Yüzey şekillerinde tepeler, ormanla kaplı kireçtaşlı platolar ağır basar. Bölgeyi sulayan birçok akarsu sayesinde tahıl yetiştiriciliği, bağcılık, meyve ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği gelişmiştir. Başlıca iktisadi kaynaklar arasında, büyük demir-çelik sanayilerinin kurulmasını sağlayan zengin demir cevheri ve kömür yatakları sayılabilir. Tekstil, kimya, cam, kristal eşya ve seramik sanayileri de etkindir.

LORRAİNE LEHÇESİ a. Oil dili lehçesi; Lorraine'de konuşulur (Vosges, Meuse, Meurthe-et-Moselle, Haute-Marne'ın kuzey-doğu'sunda ve Ardennes'de, Moselle'in güney-doğu'sunda).

LORRE (Lazslo LÖWEINSTEIN, **Peter** denir), macar asıllı alman sinema oyuncusu (Rosenberg, bugün Ruzomberok, Slovakya, 1904 - Hollywood 1964). Önce Avusturya'da, sonra Almanya ve İsviçre'de tiyatro oyunculuğu yaptı ve sinemaya bu sırada başladı. *Düsseldorf canavarı*'ndaki (M) [Fritz Lang, 1931] rolüyle dikkatleri üzerine çekti. Büyük Britanya' da bir süre kaldıktan sonra ABD'ye gitti ve kuşku uyandıran yüzü, garip ve korkunç polisiye filmlerde rol almasına neden oldu. Dedektif Mr. Moto'yu canlandırdığı *Mr. Moto* (1937-1940) dizisindeki filmlerde rol aldı, ayrıca *Malta şahini* (The Maltese Falcon) [J. Huston, 1941], *Casablanca* (M. Curtiz, 1943), *Arsenik kurbanları* (Arsenic and Old Lace) [F. Capra, 1944], *Beş parmaklı canavar* (The Beast With Five Fingers) [R. Florey, 1947], *Dehşet hikâyeleri* (Tales o Terror) [R. Corman, 1962] gibi filmlerde oynadı. 1951'de Almanya'da, başrolünü oynadığı, nazizme karşı çıkan *Der Verlorene* adlı anlatımcı bir film yönetti.

LORRİS (Guillaume DE) → GUİLLAUME DE LORRİS.

LORT → LORD.

LORTA a. (ital.. sözc. ?). Ayakkabı kalıbının çapı (baş, orta, aşağı lorta olarak sınıflanır).

LORTZİNG (Albert), alman besteci (Berlin 1801 - *ay. y.* 1851). Singspiel ve operet bestecisi olan Lortzing'in, *Undine* (1845) ve *Regina* (1848) gibi daha büyük çaplı yapıtları da vardır.

LORUM a. (uzun, ensiz kayış anlamında lat. sözc.). Zool. **1.** Kuşlarda, gaganın dibiyle göz arasında yer alan, çıplak ya da ince ya da kaba tüylü alan. **—2.** Trilobitlerde başlıgöğüs'ün ön bölümü. **—3.** Zarkanatlılarda hortumun dibine yakın yerde bulunan kitinli levha. **—4.** Örümceklerde, karın sapını koruyan, kitinli, uzun ve ensiz bağ.

LORYMA. Tar. coğ. Anadolu'nun G.-B.'sında Karia bölgesinde kent; Bozburun yarımadasının en güney ucundaydı.

LOS ya da **LOOS adaları,** Gine'de kıyıya yakın takımada, Conakry'nin karşısında. Kassa ve Tamara'da boksit yatakları işletiliyordu.

LOŚ (Jan), polonyalı dilbilimci (Kielce 1860 - Kraków 1928). Kraków'da slav filolojisi profesörü (1902) oldu. Lehçenin tarihsel dilbilgisi konusunda birçok çalışma yayımladı. Anıtsal bir eski lehçe sözlükle ilgili malzemeyi toplamak için 25 yıl çalıştı.

LOS ALAMOS, ABD'de (Yeni Meksika) kent, Santa Fe'nin K.-B.'sında, Rio Grande yakınında; 11 300 nüf. Nükleer araştırma laboratuvarı. İlk atom bombası bu bölgede denendi (16 temmuz 1945). Daha sonraki yıllarda Los Alamos'ta birçok nükleer deneme gerçekleştirildi (özellikle 1954'teki hidrojen bombası).

LOS ANGELES, ABD'nin, Kaliforniya' nın güneyinde, Büyük Okyanus kıyısındaki ikinci büyük kenti; 12 191 000 nüf. (1989). 1781'de İspanyollar tarafından *El Pueblo de Nuestra Senora la Reina de Los Angeles* adıyla kuruldu, 1850'de 'amerikalı' oldu; 1880'de henüz 10 000 nüfuslu küçük bir kasabaydı. Los Angeles, 1887'de *Santa Fe* şirketinin hattı tamamlandıktan sonra gelişti: bu yıllarda nüfusu 100 000'e çıktı. Yeni İngiltere'deki Yankeeler'in, Avrupalılar'ın (Almanlar, İtalyanlar, Portekizler), Asyalılar'ın (Çinliler, özellikle de Japonlar) buraya göç etmeleri, ispanyol-kızılderili karışımı olan yerli halkı zamanla yok etti. Tarım (Central vadisi), balıkçılık (San Pedro), petrol üretimi (Kaliforniya'nın güneyi), sinema sanayisi, uçak ve otomobil sanayisinin gelişmesi ile Panamá kanalının açılması kentin büyümesinde başlıca etkenlerdi; 1910'da 320 000 olan nüfus 1930'da 1 240 000'e yükseldi. Santa Monica ve San Gabriel tepelerinin arasındaki geçitte kurulan ilk kent merkezinin çevresindeki kentleşme, meyve bahçelerinin ve kıyı ovasındaki tarımın zararına olarak yayıldı. İkinci Dünya savaşı'yla artan sanayileşme sayesinde ve hizmetler kesiminin gelişmesiyle kentin nüfusu çoğaldı; 1980 yılında kentin belediye sınırları içindeki nüfusu 3 M'a yaklaştı ve uydu kentler ortaya çıktı: K.'de (Pasadena), K.-D.'da (San Bernardino), G.-D.'da (Anaheim, Santa Ana), K.-B.'da (Burbank ve son zamanların zengin vadisi San Fernando) ve B.'da (Santa Monica, El Segundo, Redondo Beach) Kentin bugünkü nüfusu anakent alanıyla birlikte 12 191 000'e ulaştı.

Los Angeles ABD'nin ilk sanayi merkezlerinden biridir. Burada hemen hemen sanayinin tüm dalları vardır: uçak sanayisi (El Segundo ve Burbank'ta 300 000'den fazla istihdamla), otomobil sanayisi (kısmen Detroit firmalarına bağlı olarak), gemi sanayisi, sinema sanayisi ve ona bağlı yan sanayiler (optik araçlar, kayıt ve telekomünikasyon, yayıncılık, hazırgiyim ve lüks mallar), kimya sanayileri (petrol çıkarma ve arıtma, plastik maddeler, taşıt lastiği), demir-çelik sanayisi (San Bernardino yakınlarında), besin sanayisi (meyve, sebze ve balık konserveciliği, koyun mezbahaları).

Hizmetler kesimi, özellikle yönetim (yarım milyondan çok istihdam), maliye (bankacılık, sigortacılık, emlakçılık), üniversite (UCLA, California İnstitute of Technology) ve sanat (gotik dönem ile XX. yy. arasında gerçekleştirilmiş yapıtları kapsayan resim koleksiyonu ve eski amerikan, mısır, yakındoğu [islam] yapıtları açısından zengin Los Angeles County Museum of Art) alanlarındaki işlerde ağır basar. Ticaret ve taşımacılık açısından Los Angeles, otoyolların birleştiği yerdedir (ulusal düzeyde önemli yedi eksen); büyük bir ticaret limanı (Los Angeles ve Long Beach, 58 Mt) ve birçok havalimanı vardır. Los Angeles' in ticaret alanındaki yayılması Güney-batı eyaletlerini kapsar, Denver ve Dallas'ın çekim alanına kadar uzanır.

Yerleşme alanı, eski kent merkezi ve lüks konutların bulunduğu bölgeler (Hollywood, Beverly Hills) dışında, dama tahtası planına göre düzenlenmiştir. Boş alanlar, sanayi ve ticaret merkezleri, konut alanları "gezici ev" parkları, otoyol geçişleri, karmakarışık bir görünümdedir.

Bu çok büyük yerleşme alanı (batıdan doğuya 100 km, kuzeyden güneye 50

Claude Lorrain
Aşk'ın şatosu önünde Psykhe (Büyülü şato) [1664]
National Gallery, Londra

National Gallery

LOS ANGELES

km) birçok sorun yaratmaktadır. Ulaşım sorunu, kent içi otoyolları ağının yapılmasıyla çözümlenmiştir. Kentin su gereksinmesi, iki sukemeriyle (biri sierra Nevada'dan, öteki Colorado ırmağından gelen) bir ölçüde giderilmiştir. Bir zamanlar güzel olan iklimi, otomobil trafiği ve çevreyi kirleten sanayilerin yarattığı asit ve oksit dumanı yüzünden bugün bozulmuş durumdadır. Irk sorunuysa, bir zenci gettosunun kurulmasından ve özellikle "esmerlerin iktidarını" isteyen "ispanyol-kızılderili kökenli Amerikalılar'ın ve Meksikalılar'ın buraya göçlerinden sonra ortaya çıkmıştır.

LOS ANGELES, Şili'de kent, Bio-Bio (Bio-Bio yönetim bölgesi) ilinin merkezi, rio Bio-Bio kıyısında; 134 521 nüf. (1990). Ticaret merkezi. Şeker fabrikası.

LOS ANGELES (Victoria LOPEZ, **Victoria de** —denir), ispanyol soprano (Barcelona 1923). 1947 Uluslararası Cenevre Şan yarışması'nda birincilik kazandı. Profesyonel sanat yaşamına 1949'da Londra'da başladı. Daha sonra dünyanın pek çok ülkesinde sahneye çıktı. 1951'de New York Metropolitan Opera'nın kadrosuna girdi.

Los Angeles deneyi, gereçlerin karayolu yapımına uygunluğunu ölçmek için Los Angeles karayolları servisi mühendislerince hazırlanan deney. Deval deneyi gibi, özel teknik şartnamelere göre gereçlerin kendi kendilerini yıpratmalarını sınamaya yarar. Deney sonunda, toz biçiminde ortaya çıkan ağırlık kaybıyla orantılı olarak Los Angeles katsayısı bulunur. Bu katsayı ne kadar küçükse, bir gereç o kadar nitelikli ve karayolu yapımına o kadar elverişlidir. Los Angeles katsayısı granit için 12-20, kireçtaşı için 20-40 arasında değişir.

LOSCHMİDT (Joseph), avusturyalı fizikçi (Putschirn, Karlsbad yakınında, Bohemya, bugün Karlovy Vary, 1821 - Viyana, 1895). Herbart'ın etkisiyle, doğa felsefesiyle ilgilendi, sonra 1861'den başlayarak kendini kimyaya verdi. Kekulé'ye karşı çıkarak, moleküllerin üç boyutlu yapısını ve bir atomun birçok değerlik alabilmesi olayını ortaya koydu. 1868'de, Viyana Üniversitesi'nde fiziksel kimya kürsüsünün başına getirildi. En büyük yapıtı, gazların kinetik kuramı ve termodinamik üzerinedir. 1865'te, Avogadro sayısının, ilk ve oldukça iyi yaklaşık bir değerini hesapladı ve buradan santimetre küpteki molekül sayısını elde etti (Loschmidt sayısı). J. Loschmidt'e, kendi adını taşıyan paradoksun açıklanmasını da borçluyuz. Loschmidt, yalnızca mekanik yasalarından bir ideal gaz varsayarak termodinamiğin ikinci ilkesini çıkarmaya çalışan Boltzmann'a karşı çıkarak, belli bir anda bütün moleküllerin hızının tersine yönelmesinin, yine aynı mekanik yasalar gereği entropisi daha küçük bir ilk hale dönüşe yol açmasını gerektirdiğini, oysa termodinamiğin ikinci ilkesine göre entropinin ancak artabileceğini söylüyordu. Bu karşı çıkışa, hiçbir zaman doyurucu bir yanıt verilememiştir.

LOSENKO (Anton Pavloviç), rus ressam (Gluhov, bugün Sumi bölgesi, 1737 - Petersburg 1773). Rusya'da İvan Argunov'un, Fransa'daysa J. Restout ile Vien'in öğrencisi olan Losenko, Petersburg Güzel sanatlar akademisi'nin rektörlüğünü yaptı. (*Mucizevi balık avı*, 1762, Ermitaj.)

LOSERTH (Johann), avusturyalı tarihçi (Fulnek, Moravya, 1846 - Graz 1936). Czernowitz (1875-1893) ve Graz (1893-1917) üniversitelerinde profesör olarak çalıştı. İncelemelerini XV. ve XVI. yy. Avusturya ve Bohemya'daki din hareketi üzerinde yoğunlaştırdı.

LOSEY (Joseph), amerikalı sinemacı (La Crosse, Wisconsin, 1909 - Londra 1984). Önce oyuncu, 1931'den başlayarak da tiyatro yönetmeni oldu. Birçok oyunu sahneye koydu. Bunlar arasında 1947'de Broadway'de Charles Laughton ile birlikte gerçekleştirdiği Bertolt Brecht'in *Galileo Galilei*'si de yer alır. 1948'de ilk filmi *The Boy with Green Hair*'i, sonra *The Lawless* (1949), *The Prowler* (1950), *M* (1950) ve *The Big Night* (1951) adlı filmleri çevirdi. Siyasi düşüncelerinden dolayı ABD'yi terk ederek İtalya'ya yerleşti. Orada *İmbarco a mezzanotte* (1951), sonra Büyük Britanya'da *The Sleeping Tiger* (1954), *The Intimate Stranger* (1955), *Time without Pity* (1956), *Kanlı çingene* (The Gypsy and the Gentleman) [1958] adlı filmleri gerçekleştirdi. 1958'den başlayarak sırasıyla *Kaderin cilvesi* (Blind Date) [1959], *Suç altında* (The Criminal) [1960], *The Damned* (1961), *Aldatan kadın* (Eva) [1962], *The Servant* (1963), *Vatan Uğruna* (For King and Country) [1964], *Dişi James Bond* (Modesty Blaise) [1966], *Kaza gecesi* (The Accident) [1967], *Aşkı arayan kadın* (Boom) [1968], *Gizli merasim* (Secret Ceremony) [1968], *Figures in a Landscape* (1970), *Arabulucu* (The Go-Between) [1971, Cannes festivali Altın palmiye ödülü], *Troçki* (The Assassination of Trotsky) [1972], *Bebek evi* (Doll's House) [1973], *Galileo* (1974), *The Romantic Englishwoman* (1975), *Kaderi*

X-Emi

Victoria de Los Angeles (1968'de)

Los Angeles'tan bir görünüm

B. Regent-Diaf

X-Marinie kol.

Joseph Losey'in *Kaza gecesi* (1967) adlı filminin bir sahnesinde Jacqueline Sassard ve Dirk Bogarde

arayan adam (Monsieur Klein) [1976], *Don Giovanni* (1979), *Alabalık* (la Truite) [1982] adlı filmleri çevirdi.

LOSEYİT a. (fr. *loseyite;* öz. a. S. R. *Losey*'den). Miner. Doğal bazik manganez ve çinko karbonat.

LOSİNJ, ital. **Lussinó,** Adriya denizi'nde Hırvatistan'a ait ada (Kvarner); 75 km^2; 8 000 nüf. Balıkçılık. Turizm. Başlıca limanı *Veli Losinj.*

LOS MOCHIS, Meksika'da (Sinaloa) kent, Kaliforniya körfezinde; 122 531 nüf.

LOSONCZI (Pál), macar devlet adamı (Bolhó 1919). 1960-1967 arasında Tarım bakanlığı yaptı, 1967'de Devlet başkanı ve Yurtsever halk cephesi ulusal konseyi'nin prezidyum üyesi oldu. Haziran 1987'de sağlık durumu nedeniyle Devlet başkanlığından ayrıldı.

LOS ROQUES çukuru, Antiller denizi'nde çukur, Curaçao ve Bonaire'in K.-D.sunda.

LOS TEQUES, Venezuela'da kent, Caracas'ın G.-B.'sında; Miranda eyaletinin merkezi; 165 774 nüf. (1990). Konut ve sanayi merkezi.

LOSTRA a. (ital. *lustra*'dan). **1.** Ayakkabı boyama işi. **—2.** *Lostra salonu,* ayakkabı boyatılan dükkân.
—Denizc. *Lostra etmek,* gemilerin, boyası bozulmuş, sıyrılmış bölümlerini hafifçe boyayıp kapatmak ve gemi bordalarını, su kesimlerini fırçalayarak temizlemek.

LOSTRACI a. Lostra salonunda çalışan ayakkabı boyacısı.

LOSTROMO a. (ital. *nostromo*'dan). Denizc. **1.** Gemilerde, usta gemiciden sonra gelen baş tayfa. **—2.** *Güverte lostromosu,* güverte mürettebatının yönetimi ile güverte aletlerinin bakımından sorumlu tayfa. ‖ *Güverte baş lostromosu,* birden çok güverte lostromosu bulunan büyük gemilerde, en kıdemli lostromo.

Giraudon

Lothar I
Saint-Remi manastırı'nın hazinesi

LO SURDO (Antonino), italyan fizikçi (Siracusa 1880 - Roma 1949). Floransa Üniversitesi jeofizik gözlemevi'nin müdürlüğünü yaptı. J. Stark'tan bağımsız olarak, elektrik alanının, gazlı bir ışık kaynağının yayımı üzerindeki etkisini buldu *(Stark-Lo Surdo olayı).* Tayfölçüm, ısıliyonsal olaylar, iki kulakla işitme, deprembilim vb. üzerine çalışmalarıyla da tanınır.

LOSYON a. (fr. *lotion;* lat. *lavare,* yıkamak'tan). Kozmet. Etkin maddelerin arı ya da alkollü su içinde çözünmesi ya da dağılması sonunda elde edilen sıvı preparat; cilde sürülerek uygulanır; kozmetik (güçlendirici, yumuşatıcı, gerici vb. özellikleri nedeniyle) ya da ilaç (cilde, mukozalara, saç derisine uygulanır) olarak kullanılır.

LOŞ sıf. (gaelce *loch*'tan). **1.** Yeterince ışık almayan ya da gün ışığından çok az yararlanılabilen.. bir yer için kullanılır: *Loş bir oda. Sokak lambalarının cılız ışığında ıssız loş bir sokak.* **—2.** Az aydınlatan, yetersiz bir ışık için kullanılır: *Loş bir ışıkta oturmak. Odayı loş bir ışıkla aydınlatmak.*

LOŞ a. *Yörs.* Sacta pişirilen bir tür uzun pide.

LOŞLAŞMAK gçz. f. Loş duruma gelmek; loş bir ışıkla aydınlanmak.
◆ **loşlaştırmak** ettirg. f. Loş duruma getirmek; hafifçe aydınlatmak.

LOŞLAŞTIRMAK → LOŞLAŞMAK.

LOŞLUK a. Loş olma durumu; yarı aydınlık.

LOT, Fransa'da ırmak, Massif central'dan ve Akitanya havzasından doğar, Garonne'un kolu (sağ kıyıdan); 480 km. Ulaşıma elverişli değilse de birçok hidroelektrik santralını besler.

LOT, Fransa'da (Midi-Pyrénées bölgesi) *département;* 5 228 km^2; 155 816 nüf. (1992). Merkezi *Cahors.* Yoğun bir göç akımına karşın (1861'de 296 000 kişi), halkın yarıdan fazlası hâlâ kırsal kesimde yaşamaktadır.

LOT (Ferdinand), fransız tarihçi (Le Plessis-Piquet, Hauts-de-Seine, 1866 - Fontenay-aux-Roses 1952). École pratique des hautes études ve Sorbonne'da dersler verdi (1909-1936) ve Ortaçağ ile ilgili önemli çalışmalar yaptı.

LOTA, Şili'de (Concepción ili) liman kenti, Concepción'un G.'inde; 53 800 nüf. Ticaret merkezi. Madenkömürü yatakları. Bakır metalürjisi. Kereste sanayisi. Sayfiye merkezi.

LOTA LOTA a. Mezgitgiller familyasından kemikli tatlısu balığı. (İki sırt, bir kuyrukaltı yüzgeci, çenesinde sakalları vardır. Orta ve Doğu Avrupa'da bulunur. Eti lezzetlidir. Boyu, 5 kg'a kadar 1 m.)

LOTARİO (öl. Torino 949 ya da 950), İtalya kralı (945-949'a doğr.). Arlesli Ugo'nun oğluydu, 931'den sonra tahtı birlikte paylaştılar. Her ikisi de İvrealı Berengario'nun vesayetine girdi.

LOTARYA a. (ital. *loteria*'dan). Ad ya da numara çekilerek oynanan şans oyunlarının genel adı.
—ANSİKL. Lotarya Türkiye'ye 1917 Sovyet devrimi'ni izleyen günlerde İstanbul'a sığınan Beyaz Ruslar ile birlikte girdi ve giderek yaygınlaştı. Genellikle içinde 1'den 100'e kadar numaralandırılmış pul olan torbadan belli sayıda pul çekilecek oynanır. Çekilen sayılar, eldeki kartta bulunan sayılardan birini tutarsa, oyuncu kazanmış olur. Lotarya, daha çok pahalı sigaralar, içki vb. karşılığında oynanır.

LOTARYACI a. Lotarya oynatarak kazanç sağlayan kimse.

LOTEŞİRSOĞANI → ADASOĞANI.

LOTE - ET - GARONNE, Fransa'da (Aquitaine bölgesi) *département,* 5 358 km^2; 305 989 nüf. (1992). Merkezi *Agen.* *Département* kırsal ekonomiye ve tarıma sıkı sıkıya bağımlıdır. Lot ırmağı kıyısındaki Fumel'de önemli bir demir-çelik sanayisi kurulmuştur; daha aşağıdaki vadide sebze (bezelye, taze fasulye) ve meyve yetiştirilir. Tonneins (tütün fabrikası) ve daha değişik etkinliklerin yer aldığı Marmande, Agen'in aşağı kesiminde yer alan başlıca kentlerdir.
Bölge, Lot ile Garonne ırmakları arasındaki seralarda beyaz üzüm, meyve, vb. yetiştirilir. Irmağın G.'inde Laplume'e doğru sofralık üzüm üretilmesine karşılık, Nérac yakınlarında tahıl ve hayvancılık önemlidir.

LOTHAİRE (Laon 941 - Compiègne 986), Fransa kralı (954-986). Louis IV d'Outremer'in oğlu. Babası ölünce, Büyük Hugues'ün, sonra da amcası Bruno'nun (Köln başpiskoposu ve Lorraine dükü) vesayeti altına girdi; amcası onu imparatora bağımlı duruma soktu (956-965). Lothaire, germen nüfuzundan kurtuldu, ama bu kez de gücünü aşan savaşlara girişti. Lorraine'i Ottolar'ın elinden almaya kalkıştı; ama kardeşi Charles, Franklar'ın dükü Hugues Capet ve Reims başpiskoposu Adalbéron ile arası açıldı. Savaşın ortasında öldü, tahtı, 978'den beri birlikte saltanat sürdüğü oğlu Louis V'e kaldı.

LOTHAL, Hindistan'da (Kathiavar, Cambay'ın K.'i) arkeolojik buluntu yeri. Burada yapılan kazılar sonucunda İndussonrası döneme ait (yakl̇ş. İ.Ö. 1800-İ.Ö. 1000) kalıntılarla indus uygarlığından kalma bir kent ortaya çıkarıldı. Küçük boyutlarda olan bu kentte, dikkat çekici liman tesisleri (doklar, antrepolar) bulunmaktadır.

LOTHAR I (795 - Prüm 855), Batı imparatoru (840-855). Sofu Louis ile Ermengarde'ın büyük oğlu, Bavyera kralı, daha sonra imparator unvanını aldı (817). İtalya'da düzeni sağladıktan sonra (822-825) imparatorluk yönetimine katıldı (825). İmparatorluğun bütünlüğünü korumak isteyen partinin başkanıydı. Üvey kardeşi Kel Charles'a ayrılan ödeneğe karşı çıktı (829). Babasını tahttan indirmeye çalıştı, ama İtalya'ya sürüldü. Sofu Louis'in ölümü üzerine (840), bütün imparatorluğa egemen olmak istedi. Fontenoy-en-Puisaye'de üstün gelen (841) Germen Ludwig ile Kel Charles, Verdun'ün paylaşılmasını ona kabul ettirdiler (843); Lothar, imparator unvanını, İtalya'yı ve Provence'tan Friesland'a kadar uzanan bir toprak parçasını elinde tuttu. Friesland'da Normanlar'a, İtalya'da da Sarazenler'e karşı savaştı. 855'te hastalandı, ülkesini üç oğlu, imparator Louis II, Lothar II ve Charles de Provence arasında paylaştırarak Prüm manastırı'na çekildi.

LOTHAR II (835'e doğr.-Piacenza 869), Lotharingia kralı (855-869). Lothar I'in ikinci oğlu. Babasından Friesland'dan Vosges'a kadar uzanan bir krallık aldı. Krallık ülkesi o kadar tutarsız bir bütün oluşturuyordu ki, ona ad olarak ancak kralının adı verilebildi (Lotharingia). Lothar, kardeşi Charles de Provence'tan da Lyon düklüğü'nü miras olarak aldı. Karısı Theutberge'nin çocuğu olmadığından, ona üç erkek çocuk veren metresi Waldrade ile evlenebilmek için evliliğinin bozulmasını ısrarla talep ettiyse de, bu talebi her defasında papa Nicolaus I (865) tarafından geri çevrildi. Ölümünden sonra ülkesi amcaları Germen Ludwig ile Kel Charles arasında paylaşıldı.

LOTHAR II (ya da) **LOTHAR III VON SUPPLİNBURG** (1075'e doğr. - Breitenwang am Lech, Tirol, 1137), Germanya kralı ve germen imparatoru (1125-1137). Küçük bir Saksonya senyörünün oğluydu, Heinrich V'ten Saksonya düklüğü'nü aldı (1106), kısa bir süre sonra da onunla bozuştu. İmparatorun ölümü üzerine, Kilise'nin desteğiyle onun yerine geçti ve böylece taht üzerinde hak iddia eden Konrad V von Hohenstaufen ile çatışmaya girdi. Damadı Heinrich'in desteğiyle rakibine boyun eğdirmeyi başardı (1135). Papa İnnocentius II'nin makamını sağlamlaştırmak için İtalya'ya iki sefer yaptı (1133 ve 1136) ve papanın elinden imparatorluk tacını giydi (1133); düzmece papa Anacletus II'yi destekleyen Sicilya kralı Ruggero'yu tahttan indirdi.

LOTHARİNGİA, Lothar II için kurulan ve Vosges'dan Friesland'a kadar uzanan krallık (855-869). Bu devlet daha sonra Fransa ve Germanya arasında çekişmelere yol açtı. Ülkenin büyükleri Karolenjler'i seçti: Zwentibold (895-900), Çocuk Ludwig III (900-911), Sade Charles (911-923). Germanya kralı Heinrich I, Hainaut kontu Gilbert için Lotharingia'yı bir düklük durumuna getirdi (926-939) ve kesin olarak Germanya krallığı'na kattı. 960'tan başlayarak Lotharingia, daha sonra Lorraine* olan *Yukarı Lotharingia* ve daha sonra Brabant* düklüğü olan *Aşağı Lotharingia* olmak üzere ikiye bölündü.

LOTHİAN, İskoçya'da yer alan eski ülke, Forth'un güney kıyısında; 1 756 km²; 741 200 nüf. (1988). Bir yönetim bölgesine Lothia'nın adı verilmiştir.

LOTHRİNGEN, LORRAİNE'in almanca adı.

LOTHRİNGEN LEHÇESİ a. Orta -almancanın lehçesi; Moselle *département*'ının büyük bir bölümünde konuşulur.

■ **LOTİ** (Julien **VİAUD, Pierre** —denir), fransız yazar (Rochefort 1850 - Hendaye 1923). Kısa boyunu, yüksek ökçeli çizmelerle uzatmaya çalışan bu doğuştan gönül avcısı yazar, takma adını, katıldığı bir Okyanusya seferinde rastladığı kraliçe Pomare'nin nedimelerinin, onu ülkelerinde yetişen bir çiçeğin adıyla çağırmalarına borçludur. Yazarlıktaki başarılarının bahriye subaylığından kaynaklandığı söylenebilir. Gerçekten de, Loti, bu mesleği sayesinde, sırasıyla Japonya, Senegal, Tonkin ve Türkiye'ye gitmek ve böylece yapıtlarının özünü oluşturan değişik ortamları ve mizaçları tanımak olanağını buldu. Özyaşamöykûsüyle uydurmanın, düşle gerçeğin birbirine karıştığı yapıtları, okuyucu üzerinde her zaman belli bir büyüleyici etki yapar. Aşk ve ölüm, bu yapıtlarda, izlenimci bir üslubun soluk renkleriyle yumuşatılmış bir anlatım içinde yan yana yer alırlar. Yapıtları farklı ülkelerin görünümlerini ve yaşam biçimlerini (*İzlanda balıkçısı* [*Pêcheur d'Islande*, 1886]) konu edinir; avrupalı okura çekici gelen çevreleri ele alırken yer yer bu ülkelerin toplumsal sorunlarını yansıtır (*Madam Krizantem* [Madame Chrysanthème, 1887]; *Japoneries d'automne*, 1890; *Au Maroc*, 1890; *Fantôme d'Orient*, 1892; *le Désert*, 1895; *les Derniers jours de Pékin*, 1901 vb.). Birçok kez gelip yaşadığı Türkiye'den edindiği izlenimler de türlü yapıtlarını besledi. Selanik'ten İstanbul'a uzanan gizli bir aşkın hikâyesi olan *Aziyade** ya da *Azade* (Aziyadé, 1879), *Bir sipahinin romanı* (le Roman d'un spahi, 1881), özgürlükleri kısıtlanmış osmanlı kadınlarını ele alan *Nâşâd kızlar* (les Désenchantées, 1906) Türkler' in yaşamına, gelenek ve göreneklerine tanıklık eder. *Can çekişen Türkiye* (La Turquie agonisante, 1913) yapıtı Türkiye'nin Batı dünyasıyla ilişkilerini konu edinir. Birinci Dünya savaşı sonunda Türkiye'nin hakılarını galip Avrupa ülkelerine karşı savunan yazıları *Suprêmes visions d'orient* (1921) yapıtında derlenmiştir. Mütareke döneminde işgal altındaki İstanbul'da onun türk dostu kimliğine dayanılarak bir cemiyet kurulmuştu (10 aralık 1920). Bu derneğin düzenlediği konferansta Türkiye'nin siyasal bağımsızlığına kavuşma yolundaki direnişi işgal kuvvetlerine karşı yankılar uyandıracak biçimde dile getirildi. Divanyolu'nda bir cadde, Eyüp'te devam ettiği kır kahvehanesi bugün de adını taşır.

A.Ş. Hisar onun türk dostu kimliğini *İstanbul ve Pierre Loti* (1958) yapıtında dile getirdi. (→ Kayn.)

LOTKA (Alfred James), amerikalı nüfusbilimci ve matematikçi (Lemberg, Avusturya, 1880 - New York 1949). Matematiksel nüfusbilimin gerçek anlamda kurucusu. Kararlı ve durağan nüfus kavramlarını tanımladı. Değişmez ölüm ve üreme koşulları içinde bulunan nüfusların evrimi konusunda bazı bilimsel sonuçlar ortaya koydu. Bazı yapıtları: *The Money Value of a Man* (İnsanın paraca değeri) [Louis Dublin ile birlikte, 1930], *Lenght of Life* (Ömrün uzunluğu) [1936], *Twenty-five Years of Health Progress* (Sağlığın ilerlemesinde yirmi beş yıl) [1937].

LOTMAN (Yuriy), rus üniversite öğretim üyesi (Sen-Petersburg 1922). XVIII. yy. rus şiiri, kültür tiplemesi, sanat metni üzerindeki çalışmaları, estetik ve toplumsal bir semiyolojiye katılan yazınsal yaratma semiyolojisini oluşturmuştur. (*The Sructure of the Literary Text*, 1970; *Semiotica et Cultura*, 1975; *Kunst al Sprache*, 1981; *Creation of Karamzin*, 1987).

LOTOFA a. Tropikal Afrika'da yetişen ve kaba dokulu, yarı sert, yarı ağır ya da ağır, kırmızımsı esmer bir odun veren ağaç. (Odunu iç doğramacılıkta, kaplamacılıkta kullanılır. Bil. a. *Sterculia rhinopetala; sterculicaea* familyası.)

LOTOPHAGOİ, Homeros'un *Odysseus*' ta sözünü ettiği eski halk. Odysseus'un arkadaşları bu halkın yemeklerinden yiyince bellekleri ve geri dönme isteklerini kaybederler. Gittikleri bu yer belki de Cerbe adasıydı.

LOTTA a. (1808'deki Rus-Fin savaşı'na katılan bir kadın kahramanın adından). Ask. tar. Finlandiya silahlı kuvvetlerinin kadın gönüllülerine verilen ad. (Lottalar 1918'deki komünist ayaklanmasıyla ve 1939 ile 1941 Finlandiya seferleri sırasında yararlılık gösterdiler.)

LOTTİ (Antonio), italyan besteci (Hannover ya da Venedik? 1667'ye doğr. - Venedik 1740). 1687'de Venedik'teki San Marco kilisesi'nin ilahicilerindendi. Bu kilisenin 1692'de ikinci, 1704'te de birinci orgcusu oldu. Bassani, Gasparini, B. Marcello, Galuppi gibi müzikçileri yetiştirdi. Verimli bir besteciydi. Her türde ürün verdi. 4 sesli *Miserere* ve 12 sesli *Crucifixus* adlı yapıtları, San Marco'da tüm XVIII. yy. boyunca seslendirildi. *Duetti, terzetti e madrigali* (Duettolar, terzettolar ve madrigaller) [1705] dışında hiçbir yapıtını bastırmadı. Çalgı yapıtları, missa'lar, motet'ler ve kantatlar, oratoryolar (*Il Voto crudele*, 1712; *L'Umilta coronata in Esther*, 1714'e doğr.; *Gioas re di Giuda*) bıraktı. Bazılarını başka bestecilerle birlikte bestelediği 20 dolayında operası, Venedik, Napoli, Dresden ve Viyana'da sahnelendi: *La Ninfa Apollo* (1709), *La Forza del sangue* (1711), *L'Infedelta punita* (1712), *Foca superbo* (1716), *Giove in Argo* (1717).

■ **LOTTO** (Lorenzo), italyan ressam (Venedik 1480 - Loreto 1556). O dönemde Tiziano'nun etkisine karşı çıkan birkaç Venedik ressamından biridir; bu nedenle de Venedik'te pek başarı gösterememiştir. Sanatı Alvise Vivarini ya da Giovanni Bellini'ninkine bağlanır: *Bernardo de' Rossi* (1505, Napoli), *Andrea Odoni* (1526, Hampton Court), *Bereli genç adam* (1526, Milano) portreleri. Lotto'nun yapıtları, dengesizlik ve figürlerin bolluğu açısından, daha çok alman sanatı ile yakınlık gösterir: S. Bernardino sunak tablosu (1521, Bergamo), *Çarmıha geriliş* (1531, Monte San Giusto, Macerata). Yoksul insanlarla birlikte yaşayan Lotto, *Azize Lucia* predellası'nda (Iesi, 1532) ve *Aziz Antonios'un sadakası*'nda (1542, S. Giovanni e Paolo, Venedik) kalabalıkları şaşırtıcı bir ustalıkla betimler. Lotto olağandışı ile olağanı birbirine karıştırması, uçuk renkleri ustaca kullanması, düş dolu şiirselliği ve süzülen ışıklarıyla eşsiz bir ressamdır (*Muzaffer aziz Nicolaus*, 1529, Carmini kilisesi, Venedik).

Bk. resim sayfa 7552

■ **LOTUS** a. (yun. *lotos*). **1.** Lüferotunun bilimsel cins adı. **—2.** Botanikçilerce hiçbiri lotus cinsinden sayılmayan birçok bitki türüne verilen ad. (Eski Mısırlılar'ın beyaz ya da mavi lotus dedikleri şimdiki nilüferlerdir [sırasıyla *Nymphaea lotus* ve *N. stellata*]. Günümüzde nilzambağına [*nelumbo*] "lotus" adı verilmektedir. *Nelumbo nucifera* [ya da *Nelumbium speciosum*] pembe çiçekli hint nilzambağı ve *N. lutea* ise sarı çiçekli amerika nilzambağı türleridir. Antikçağ'da "lotus ağacı" denen bitkiyse şimdiki hünnap [*Zizyphus jujuba*] olabilir.) **—3.** Üsluplaştırılarak betimlenmiş nilüfer ve bu bitkinin çiçeği; bu çiçekle temsil edilen simge. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Arkeol. ve Mit. Lotus Mısır mitolojisinde çok önemli bir yer tutar. Eski doğa görüntüsünün belirgin bir parçasını oluşturan ve iki tür olarak (beyaz lotus, mavi lotus) betimlenen bu bitki, dünyanın yaradılışı sırasında ilk doğan güneşe destek işlevi görüyordu. Lotusun biçiminden esinlenen sanatçılar, dilimli bir gövdesi ve açık ya da kapalı lotus tomurcuğu biçiminde bir başlığı olan sütunlarla belirginleşen bir "lotus tarzı" yarattılar.

Hindistan'da lotus çiçeği güzelliği simgeler. Büyük bir olasılıkla, tanrısal yaradılış, ölümsüzlük ve başlangıçtaki saflık da lotusla temsil ediliyordu. Bu çiçeğin adı ilk kez *Brahmana*'da yaradılış efsaneleriyle bir arada geçer. Daha sonraları *Mahabharata*'da, Brahma'nın Vişnu'nun göbeğinden çıkan bir lotustan doğmuş olabileceği anlatılır. Sanskritçe lotus anlamına gelen *Kamala* aynı zamanda, Vişnu'nun karısı olan tanrıça Laksmi'nin adlarından biridir. Laksmi'nin de Vişnu'nun alnında biten bir lotustan doğduğu söylenir. Gün doğarken açılan ve günbatımında kapanan lotus çiçeği, güneşle özdeşleştirilmiştir; bu nedenle de Buddha'nın ayak izleri üzerinde yer alır. Birçok buddha ya da bodhisattva tasviri, ellerinde bir lotus çiçeği tutarken betimlenmiştir; böylece büyük bir olasılıkla, bu tanrıların *dharma*'nın koruyucuları olduğu vurgulanmaktadır.

LOTZE (Rudolf Hermann), alman filozof ve fizyoloji bilgini (Bautzen 1817 - Berlin 1881). Leipzig (1842) ve Göttingen (1844) üniversitelerinde felsefe okuttu. Başlıca yapıtı: *Microkosmos, Ideen zur Naturgeschichte und Geschichte der Menschen* (Mikrokozmoz, doğa tarihi ve insanlık tarihi üzerine düşünceler) [1856 -1864]. Lotze, fizyolojide yaşam gücü kavramına karşı çıktı ve mekanik kuramı savundu. Felsefedeyse, kendisini bir erekçi idealist olarak tanımladı.

LOUBET (Émile), fransız devlet adamı (Marsanne 1838 - Montélimar 1929). Cumhuriyetçi milletvekili (1876-1885), sonra senatör (1885-1889) olarak ılımlıların arasında yer aldı. Bayındırlık bakanı oldu (1887-88); kurduğu hükümet Panama skandalıyla karşı karşıya kalınca istifa etmek zorunda kaldı. Skandala karışan parlamenterlere karşı hoşgörülü davranmakla suçlandı. Senato başkanıyken (1896) Kongre tarafından, F. Faure'un yerine Cumhurbaşkanlığına getirildi (1899-1906). Milliyetçi muhafalete (Auteuil'de baron Christiani'ye karşı suikast) rağmen Dreyfus'u bağışladı. Waldeck-Rousseau ve Combes'un Başbakanlıkları sırasında güdülen kilise aleyhtarı politika ve yoğun diplomatik etkinlik, Loubet'nin başkanlık döneminin en önemli gelişmeleriydi.

LOUBOMO, esk. **Dolisie,** Kongo'da kent, Niari bölgesinin yönetim merkezi, Kongo-Okyanus kıyısında, Pointe-Noire' ın kuzey-doğusunda; 62 073 nüf. (1990). Ticaret merkezi. Kereste sanayisi.

Audrain-Samivel-Rapho

lotus çiçekleri
Şeyh Abdulgurna'da (Mısır) yer alan Menna'nın mezarındaki bir duvar resminden ayrıntı
Yeni İmparatorluk, XVIII. hanedan

Pierre Loti kahvesi
Eyüp-İstanbul

LOUDİMA, Kongo'da (Niari bölgesinde) yer, Niari ve Loudima ırmaklarının kavşağında, Kongo-Okyanus kıyısında; 6 000 nüf. Orman işletmeciliğiyle uğraşılan bir bölgenin ticaret merkezi.

LOUDON ya da **LAUDON** (Gideon, — *baronu*), avusturyalı mareşal (Tootzen, Livonya, bugün Estonya'da Tootsi, 1717 - Neutitschein, bugün Nový Jičín, Moravya, 1790). Önce rus, sonra avusturya ordusunda subay oldu. Yedi Yıl savaşı'nda, Bavyera veraset savaşı'nda ve Türkler'e karşı yapılan savaşta yararlılık gösterdi. 1789 ekiminde Belgrad'ı ele geçirdi.

LOUDUN, Fransa'da, Vienne'in kuzeybatısında kanton merkezi, Poitou'da, Anjou ile Touraine'in sınırında; 8 204 nüf. Antikçağ'daki adı *Juliodunum* olan Loudun, Fransa'da La Rochelle'den sonra calvinciliğin en güçlü olduğu kentti.

Loudun şeytanları *(Teufeln von Loudon)*, K. Penderecki'nin 3 perdelik operası. Librettosunu da, A. Huxley'in öyküsü üzerine, ingiliz J. Whiting'in yazdığı oyunun Erich Fried tarafından yapılan almanca çevirisine dayanarak Penderecki yazdı. Yapıt ilk kez 1969'da Hamburg'da sahnelendi. 1634'te Fransa'daki Loudun köyünde Urbain Grandier'nin diri diri yakılmasına değin varan "cin çarpmışlar" olayı, operanın konusunu oluşturur. Yapıt, insan sesinin çeşitli işleniş biçimlerinin (konuşma, inşat, şarkı) ve orkestralamanın yarattığı gerilimle, *Wozzeck*'ten sonra yazılmış en anlamlı operalardan biri sayılır.

LOUE, Fransa'da (Franche-Comté) ırmak, Doubs'un kolu (sol kıyıdan); 125 km. Pontarlier'nin 13 km uzağında, bir yeraltı suyunun (10 m yüksekliğinde bir çağlayan oluşturur) yüzeye çıkmasından doğar. Ornans platosuna girer ve Dole'un G.'inde Doubs'a kavuşur.

LOUGA, Senegal'de (Diourbel bölgesi) kent, Saint-Louis'nin G.-D.'sunda; 35 000 nüf. Demiryolu. Otomobil yedek parçaları.

LOUGH a. (fr. *lough*). Coğ. İrlanda'ya özgü coğrafya terimlerinde göller ve bazı dar haliçlere verilen ad.

LOUGHBOROUGH, Büyük Britanya'da (Leicestershire) kent, Soar kıyısında, Leicester'in K.'inde; 45 900 nüf. Elektrikli gereçler yapımı. Çan dökümevleri. Üniversite kolejleri.

Scala

Lorenzo Lotto
***Muştulama* (1527)**
Museo civico, Recanati

LOUIS a. (*Louis XIII*'ün adından). **1.** Fransa'da Louis XIII zamanında (1640) basılmaya başlanan, üzerinde Fransa kralının resmi bulunan 6,75 g ağırlığında altın para. **—2.** Fransız para sisteminde, 1803 yılında basılan ve Birinci Dünya savaşı'na kadar tedavülde kalan 20 franklık altın para.

İMPARATORLAR

LOUIS I Dindar ya da **Kalender** (Chasseneuil 778 - İngelheim yakınında 840), Aquitania kralı (781-814), Charlemagne'ın yaşayan tek oğlu olarak Batı imparatoru (814-840). Gücünü reform yapmak istediği Kilise'den aldı ve karolenj rönesansının gelişmesine katkıda bulundu. 817 tarihli *Ordinatio İmperii* ile, krallığın yönetimini üç oğlu Lothar, Pépin ve Louis'ye bırakarak veraset sorununu önceden çözmek istedi. Ancak, aile içi çatışmalar bu tasarının gerçekleşmesini engelledi. Dindar Louis'nin, Bavyeralı Judith ile evliliğinden doğan dördüncü oğlu Charles'a da 829'da toprak bırakması, Pépin ile Louis'nin ayaklanarak krallığı çökerten bir bunalım başlatmalarına yol açtı. 833'te Lothar lehine tahttan indirilen Louis I, 835'te yeniden tahta çıktıysa da imparatorluğun birliğini kurmayı başaramadı.

LOUIS III Kör (Autun 880'e doğr. - Arles 928), Provence kralı (890-928), Batı imparatoru (901-905). Bourgogne kralı Boson'un oğlu. Şişman Karl ve Arnulf'un metbuluğunda Provence ve Lyonnais ile yetinmek zorunda kaldı. İtalya'ya yaptığı bir sefer sırasında İtalya kralı (900), sonra imparator (901) olarak taç giydi. Rakibi Berengario I'in buyruğu üzerine kör edildi (905). Provence'a döndü ve fiili iktidarı Arlesli Ugo'ya bıraktı.

FLANDRE

LOUIS DE FLANDRE (1272 - Paris 1322), Nevers (1280) ve Rethel (1290) kontu. Flandre kontu Robert III'ün büyük oğlu. Rethel kontesi Jeanne ile evlendi (1290). Flamanlar'ın Fransa'ya karşı giriştiği milli mücadelede 1317'ye kadar yer aldı. Flandre kontluğu'nun vârisiydi; babasından önce öldü.

LOUIS I NEVERSLİ ya da **CRÉCYLİ** (1304'e doğr.-Crécy 1346), Flandre, Nevers ve Rethel kontu (1322-1346). Babası Flandrelı Louis'den Nevers'i, büyükbabası Robert III'ten Flandre'ı miras olarak aldı. Otoriter yönetimi çeşitli ayaklanmalara yol açtı, Brugge'de altı ay tutuklu kaldı (1325). Philippe VI duruma müdahale ederek Flamanlar'ı Cassel'de ezdi (1328). Kont metbuuna bağlı kaldığından Edward III yün sevkıyatını durdurarak Flandre'da yeni bir ayaklanma çıkarmaya çalıştı. Tribün Van Artevelde'nin öldürülmesinden sonra güçlükle toparlanan kont, Crécy'de öldürüldü.

FRANSA

LOUIS II Kekeme (846 - Compiègne 879), Fransa kralı (877-879). Kel Charles II ile Ermentrude'ün ikinci oğlu. Kral unvanıyla Maine (856) ve Aquitania'yı (867) yönetti ve babasına karşı sık sık ayaklandı. Babası öldüğünde kendini Fransa'da güçlükle kabul ettirdi ve kısa süre sonra öldü. Ardında, ilk evliliğinden olma iki oğlu Louis III ve Carloman'ı ve kraliçe Adélaïde'den olma Sade Charles'ı (babası öldükten sonra doğdu) bıraktı.

LOUIS III (863'e doğr.-Saint-Denis 882), Fransa kralı (879-882). Louis II ile Ansgarde'ın büyük oğlu. Babası ölünce kardeşi Carloman ile kral ilan edildi. Germanya kralı Genç Ludwig'e Batı Lotharingia'yı bırakarak borcunu ödedi. Baba mirası bölüşülürken Francia'yı ve Neustria'yı aldı. Saucourt'da Normanlar'ı yendi (881). Kardeşi Carloman vârisi oldu.

LOUIS IV D'OUTREMER (921'e doğr. - Reims 954), Fransa kralı (936 -954). Sade Charles'ın oğluydu, ama tahttan uzaklaştırıldı; kral Raoul'un ölümünden (936) sonra Robert I'in oğlu Büyük Hugues tarafından İngiltere'den geri çağrıldı. Büyük Hugues böylece kralın adına ülkeyi kendisinin yönetebileceğine inanıyordu. Charles'ın saltanat dönemi boyunca, toprakları Laon bölgesiyle sınırlanan Karolenj krallığı Loire'ın güneyindeki tüm nüfuzunu yitirdi ve Büyük Hugues'ün Francia ve Bourgogne üzerindeki büyüyen etkisini engelleyemedi.

LOUIS V Tembel (967'ye doğr. -Compiègne 987), Fransa kralı (986-987). Lothaire'in oğlu. 979'da tahta ortak oldu. Babasının germen karşıtı siyasetini ve Reims başpiskoposu Adalbéron ile olan kavgasını sürdürdü. Vâris bırakmadan öldü. Fransa'nın son karolenj kralıydı; böylece taht Hugues Capet'ye geçti.

LOUIS VI Şişman (1080'e doğr.-Paris 1137), Fransa kralı (1108-1137). Yerine geçtiği Philippe I ile Berthe de Hollande'ın oğlu. Topraklarının büyük bölümünün bulunduğu Île-de-France'ı yağmalayan küçük senyörlere etkili bir biçimde mücadele etti. Böylece bu bölge üzerindeki iktidarını güçlendirdi ve Suger'in yardımıyla topraklarını akıllı bir biçimde değerlendirdi. Buradaki kentlere ayrıcalıklar tanıdı ve köyler kurarak köylülerin buralarda yerleşmesine çalıştı (Gâtinais'deki Lorris'e verdiği ayrıcalık belgesi XII. yy. boyunca bir örnek oldu). Öte yandan İngiltere kralı ve Normandiya dükü Henry I ile mücadele etti; ona karşı, Robert Courteheuse'ü, daha sonra oğlu William'ı destekledi. 1127'de Flandre'ın veraset sorununa müdahale etti, ama kendi adayı William'ı kabul ettiremedi; William, Thierry d'Alsace'ın yararına haklarından feragat etti. 1124'te imparator Henry V, Fransa'yı istila edince Louis VI, tüm büyük vasalların yardımını sağladı ve germen imparatorunu geri çekilmek zorunda bıraktı. 1137'de Aquitania dükü Guillaume X, dükluğün tek vârisi olan kendi kızını Louis VI'nın, Louis VII adıyla tahta çıkacak olan oğluyla evlendirdi.

LOUIS VII Genç (1120 - Paris 1180), Fransa kralı (1137-1180). Saltanatının ilk döneminde, Bourges başpiskoposluğu konusunda papa İnnocentius II ile anlaşmazlığa düştü (1141-1142). 1147'de İkinci haçlı seferi'nin başına geçti, ancak sefer başarısızlıkla sonuçlanınca 1149'da Fransa'ya döndü. İdari düzeyde, köy komünlerinin sayısını artırdı ve din adamlarının da yardımıyla otoritesini güçlendirdi. Girişimleri sayesinde metbuluk fikrini kabul ettirdi. Kilise'yle iyi ilişkiler kurdu ve Friedrich Barbarossa'ya karşı Alexander III'ü destekledi. Krala yönelik en büyük tehlike 1152'de, Louis VII'nin boşadığı düşes Aliénor ile evlenerek Aquitania'ya elkoyan Anjou ve Normandiya dükü Henry II Plantagenet'den geldi. 1154'te Henry İngiltere kralı olunca iki hükümdar arasındaki çatışma sürekli hale geldi. Louis VII daha sonra Constanza de Castilla (1154) ve Adèle de Champagne ile (1160) evlendi.

LOUIS VIII Aslan (Paris 1187 - Montpensier, Auvergne, 1226), Fransa kralı (1223-1226). Babasının krallığı döneminde İngiltere'ye karşı yapılan önemli seferlere katıldı. 1214'te Yurtsuz John'u La Roche-aux-Moines'da yendi ve 1216'da Manş ötesine bir sefer düzenledi. Kral olunca Toulouse kontluğu sorununu çözdü; burada, Albi seferi komutanı Simon de Montfort'un ölümünden beri kont Raimond VII ve mezhep sapkınları başkaldırıyorlardı. 1226'da yeni bir sefere çıktı,

Avignon'u ele geçirdi, buranın surlarını yıktırdı, çevrenin öteki kentlerini işgal etti ve krallığın adalet örgütünü Beaucaire ve Carcassonne'a yerleştirdi. Bu gelişme bölgenin krallığa katılmasının ilk aşamasıydı. Dönüş yolunda, Montpensier'de dizanteriden öldü.

Louis IX ya da **Saint Louis** (Poissy 1214 ya da 1215 - Tunus 1270). Fransa kralı (1226-1270), Louis VIII'in oğlu. Tahta çıktığında henüz 12 yaşındaydı. Ergin yaşa gelmesine rağmen (1234), ana kraliçe devlet işlerini yönetmeyi sürdürdü ve bu durum en azından 1242'ye kadar devam etti. Bu tarihten sonra Louis IX yönetimi ele aldı ve krallığı bilgece ve otoriteyle yönetti. İçerde, güney ve batı baronlarının isyanlarını bastırdı (1241). Bundan sonra ülke huzura kavuştu ve Louis IX, Philippe Auguste ile Louis VIII'in başlattıkları idari reformları sürdürme olanağı buldu.

Dış siyasette kral, bir yandan ülkesini koruma yollarını ararken, bir yandan da "barış adına" iyi geçinme çağrılarında bulundu. 1242'de, Henry III, isyan eden Poitoulu baronları desteklemek için çıkarma yapınca, Louis IX, onu Taillebourg ve Saintes'te yenilgiye uğrattı. Daha sonraki yıllarda kavga yatıştı. 1259'da, Paris antlaşması, Philippe Auguste ve Yurtsuz John'dan beri süregelen anlaşmazlığa son verdi.

Louis IX, Yedinci haçlı seferi'ni yönetti. Ağustos 1248'de, kralın yönetimindeki haçlı orduları, Aigues-Mortes'tan gemilere binerek Mısır'ı ele geçirmek üzere yola çıktılar. Ancak, şubat 1250'de, Mansure'de yenildiler ve kral esir düştü. Ağır bir fidye karşılığında serbest bırakılan Louis, dört yıl Suriye'de kaldı. Kasım 1252'de yeni bir sefer hazırlamak niyetiyle Fransa'ya döndü. Sekizinci haçlı ordusu, 1 temmuz 1270'te, yine Aigues-Mortes'tan Tunus'a doğru denize açıldı. Tunus, Mısır'a karşı girişilecek bir saldırı için iyi bir üs gibi görünüyordu. Fakat, Kartaca'ya çıkıldıktan kısa bir süre sonra hastalık orduyu kırıp geçirmeye başladı. Kral, 25 ağustos 1270'te öldü.

Louis X (Paris 1289 - Vincennes 1316). Fransa kralı (1314-1316). Güzel Philippe IV ile Jeanne de Navarre'ın büyük oğluydu. Amcası Charles de Valois'nın etkisiyle saray, eski hükümdarın yakınlarının eline geçti. Görevlilerin çoğu azledildi. Soylular sınıfı, hükümdarlık ilkelerini ve yönetimin otoritesini hiçe sayarak kraldan bölgelerindeki hak ve yetkilerini belirleyen ayrıcalık belgelerini onaylamasını istediler. "Ayrıcalık belgeleri hareketi" kralın çeşitli ayrıcalıklar vermesiyle sonuçlandı. Louis X, kraliçe Clémence de Hongrie'nin kendisinden bir çocuk beklediği sırada öldü. Doğan çocuk kral Jean I adıyla kral oldu, fakat bir süre sonra öldü. Krallık da Louis X'un kardeşi Uzun Philippe diye anılan Philippe V'e geçti.

Louis XI (Bourges 1423 - Plessis-lez-Tours 1483), Fransa kralı (1461-1483). Charles VII ile Marie d'Anjou'nun oğlu. Temmuz 1461'de tahta çıktığı zaman yüksek soyluların sert muhalefetiyle karşılaştı. Kimin kazandığı belli olmayan Montlhéry'deki savaşın sonunda (1465) Louis bazı imtiyazlar ve yurtluklar dağıtmak zorunda kaldı. 1468'de saldırıya geçti ve Bretagne dükünü yenilgiye uğrattı. 1467'de dük olan Atak Charles ile görüştü; 1468'de onu Péronne'da karşıladı; ama Charles, Liègeliler'in Fransa kralı adına ayaklandıklarını öğrenince kralı hapsetti ve Champagne'ı kardeşi Charles de France'a tımar olarak vermeye ve Liège ayaklanmasının bastırılmasına katılmaya zorladı. Louis XI özgürlüğüne kavuşunca zor altında kendisinden alınan sözlere uymayacağını ilan etti. Charles, 1469'da Yukarı Alsace'a girdi, daha sonra da Lorraine'in bir bölümünü ele geçirdi (1473). Fakat Nancy'de Lorraine dükü tarafından yenilgiye uğratılan Atak Charles savaş sırasında öldürüldü (ocak 1477). Louis XI, düklüğü işgal etti ve Bourgogne kontluğu'nu (Franche-Comté), Picardie'yi ve Artois'yı ele geçirdi. Sonunda, 1482'de bir antlaşma yapıldı (Arras antlaşması) ve Fransa kralı Louis XI'in ele geçirdiği toprakların yasallığı onaylandı.

Louis XI ülke içindeki büyük siyasal ve idari güçlerin yetkilerini elinden geldiğince sınırladı, din adamlarını yola getirdi, Roma'ya karşı daha esnek bir siyaset izlemekle birlikte, piskoposluk seçimlerine müdahale etti. État généraux'yu yalnız bir kez (1468'de) topladı ve bu kurula hiçbir siyasal rol tanımadı.

1481'de Plessis-lez-Tours'a çekilen Louis XI 1483'te beyin kanamasından öldü.

Louis XII (Blois 1462 - Paris 1515), Fransa kralı (1498-1515). Charles d'Orléans ile Marie de Clèves'in oğlu ve Charles V'in torununun oğlu. Üç yaşındayken yetim kalan Orléans dükü Louis XII, Louis XI'in sıkı vesayeti altına girdi. Charles VIII'in ölümü üzerine kral oldu (1498). Tahta çıktığı sırada Orléans ve Valois düklüklerini krallık topraklarına bağladı. Daha sonra, papa Alexander VI'dan Jeanne de Valois ile olan evliliğini iptal ettirme kararını alarak (1498) Bretagne düklüğü'nü Fransa'ya katmak için, Charles VIII'den dul kalan Anne de Bretagne ile evlendi (1499). Bu ikinci evliliğinden iki kızı oldu: geleceğin Fransa kraliçesi Claude ile geleceğin Ferrara düşesi Renée (Renata).

Louis XII'nin saltanat döneminde monarşi, krallık iktidarıyla çeşitli halk katmanları arasında bir denge kurmayı başardı. Maddi refahın getirdiği güven verici durumdan yararlanan Louis XII, yönetimi boyunca büyük ölçüde dış siyasete yöneldi ve başlangıçta önemli başarılar elde etti: diplomatik girişimler sonucu Moralı Ludovico Sforza'ya karşı Borgialar'ın ve Venedikliler'in ittifakını sağladı (1498-1499); aynı biçimde, Napoli kralı Federico I'e karşı Katolik Ferdinand II ile bir ittifak yaptı (Granada antlaşması, 1500). Böylece Cenova'yı (1499), Milano'yu (1500) ve Napoli krallığı'nı kolaylıkla ele geçirdi. Ama 1504'ten sonra orduları yenildi ve İspanyollar tarafından Napoli'den çıkarıldı. Maximilian I tarafından aldatılan Louis XII Cambrai birliği'ne katıldı (1508), Venedikliler'e karşı Agnadello zaferini kazanarak papa Julius II'nin otoritesinin güçlenmesine yardımcı oldu. Oysa papanın tek düşüncesi Fransızlar'ı İtalya'dan atmaktı. Julius II'nin oluşturduğu güçlü bir Avrupa koalisyonuna (Kutsal Birlik 1511) karşı savaştı, papayı düşürmek için Pisa'da bir konsil toplayarak savaşı dinsel alana taşıdı. Ama Julius II ona karşı koymak için Laterano konsili'ni topladı (1512). 1513'te yenilgiler birbirini izledi ve Louis XII'nin İtalya'yı egemenliği altına alma rüyaları sona erdi. Milano kaybedildi (Novara savaşı, 6 haziran) ve Fransa kuzeyde, Guinegatte zaferini kazanan İngilizler; doğuda, Dijon'u kuşatan İsviçreliler tarafından istila edildi. Louis XII papa, İspanya ve İngiltere ile ayrı ayrı antlaşma yaparak Kutsal Birlik'i böldü (1514). Anne de Bretagne'dan dul kalan kral, Henry VIII ile yaptığı anlaşmayı güçlendirmek için Marie d'Angleterre ile evlendi (9 ekim 1514). Kısa bir süre sonra da öldü (1 ocak 1515), taht kuzeni François I'e kaldı.

Louis XIII (Fontainebleau 1601 - Saint-Germain-en-Laye 1643), Fransa kralı (1610-1643). Henri IV ile Marie de Médicis'nin oğlu. Babası öldüğü zaman (1610) henüz 9 yaşındaydı. Naipliğini yapan annesi, 1615'te onu Anne d'Autriche ile evlendirdi. Louis XIII, prenslere ve annesine bağlı orduları Ponts-de-Cé'de dağıttıktan (7 ağustos 1620) sonra, Güney'de Rohan başkanlığında ayaklanan protestanlara karşı bir sefer düzenledi. Krallık ordusunun Montauban (1621) ve Montpellier (1622) önlerinde yenilmesi üzerine Louis XIII Nantes fermanı'nı onayladı (Montpellier barışı, 18 ekim 1622).

Luynes'den boşalan başnazırlık makamına getirilen (1624) Richelieu ölümüne kadar (1642) bu görevde kaldı. Böylece Ancien* Régime Fransası'nda yeni bir yönetim biçimi, "kralla nazırı arasında yakın bir ortaklık ve işbirliğiyle karşılıklı güvene dayanan bir sistem" *(ministériat)* yerleşti. 1624 yılında krallık anarşi tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. 1629'dan başlayarak huguenotcu parti ezildi: La Rochelle (1628) ve Languedoc'ta (1629) yenilen protestanlar Alès fermanı (28 haziran 1629) ile siyasal ve askeri ayrıcalıklarından yoksun kaldılar. Ama, Nantes fermanı'nın dinsel hükümlerini koruyan bu ferman yine de hoşgörü düşmanı sofuları kızdırmaya yetti. Louis XIII, 10 kasım 1630'da sofulara karşı cephe alarak Richelieu'nün önerdiği savaş ve yayılma siyasetini seçti.

• Louis XIII 6 mart 1629'da İtalya'daki Susa boğazını zorladı, sonra Pinerolo'yu (1630) ele geçirerek İspanya'nın İtalya'daki varlığına bir darbe indirdi. Fransa 1634'te Lorraine'i işgal ederek sınırlarını doğuya doğru genişletti. Louis XIII "gizli savaş" uygulayarak (1630-1635) imparator Ferdinand II'nin rakipleriyle (protestan alman prensleri, Gustaf II Adolf, Bavyeralı Maximilian) Felipe IV'ün rakiplerini (Birleşik Eyaletler) destekledi. Daha sonra, 19 mayıs 1635'te İspanya ile bir anlaşmazlık çıkararak Otuz yıl savaşları'na girdi. Birkaç başarısızlıktan sonra (Corbie'nin alınışı, 1636; Fontarabie yenilgisi, 1638) Fransa ve müttefikleri birçok başarı kazandılar: Brisach'ın işgali (1638) Almanya'nın kapılarını açtı; Arras'ın alınışı (1640) kuzey sınırını güvence altına aldı; 1642'de le Roussillon fethedildi (Perpignan'ın teslim olması, 9 eylül).

Louis XIII ve Richelieu İspanya'ya karşı Rocroi zaferinin kazanılmasından (19 mayıs 1643) kısa bir süre önce öldüler.

Louis XIII üslubu, Fransa'da Louis XIII döneminde doruğuna ulaşır ve maniyerizmden barok üsluba geçişi sağlar. Louis XIII mobilyaları marketrilerle ve oyma süslemelerle belirginleşir: biçimler köşeli ve anıtsaldır, şifoniyerler ve duvara yaslanan mobilyalar yaygındır. Koyu renk ağaç üzerine açık renk süslemeler (ya da tam tersi) yapılır.

Louis XIV (Saint-Germain-en-Laye 1638 - Versailles 1715), Fransa kralı (1643-1745), Louis XIII ile Anne d'Autriche'in oğlu. Babasının ölümü üzerine tahta çıktığında henüz beş yaşındaydı. İki kişinin Louis XIV üzerinde belirleyici etkisi oldu: devlet işlerinde olduğu gibi, onun eğitiminde de sıkı bir işbirliği içinde hareket eden kral naibi annesi ile devletin başbakanı Mazarin.

Mazarin'in ölümünün (10 mart 1661) ertesi günü, o sırada 22 yaşında olan kral, bir Meclis toplantısında, ülkeyi tek başına, başbakansız yönetmek istediğini bildirdi.

Lauros-Giraudon

Louis X
Jean d'Arras'ın gerçekleştirdiği yatık heykelden ayrıntı
Saint-Denis bazilikası

Brooklyn Museum

Louis XI
XV. yy. fransız okuluna ait bir portreden ayrıntı
Brooklyn Museum, New York

Giraudon

oymalı ve yaldızlanmış ağaçtan, kırmızı damaskoyla kaplı Louis XIII koltuğu
Dekoratif sanatlar müzesi, Paris

Lauros-Giraudon

Louis XIV
Philippe de Champaigne'nin bir resminden ayrıntı (1665)
Güzel sanatlar müzesi, Grenoble

Louis XIV üslubu
Vaux-le-Vicomte şatosu'nda "kralın odası" (tavan süslemeleri [*Doğruluk'un zaferi*] Le Brun, yalancımermerler Legendre ve Girardin tarafından gerçekleştirilmiştir; duvarlarda yaldızlı ve arabesk süslemeli lambriler) [1658-1660]

J. Bignon, C. Le Bret gibi mutlakıyetçi* kuramcıların ilkelerini benimsemiş olan Louis XIV, "Tanrı'nın yeryüzündeki vekili" olan kralın, devlet işlerinde Tanrı'nın çizdiği yolu izlediğine dolayısıyla da "mesleğini" tek başına yürütmesi gerektiğine inanıyordu. Krallık "mesleği", Bakanlar kurulu toplantılarına başkanlık etmek, bakanların raporlarını dinlemek, görüşlerini almak, ama tek başına karar vermekti. "Mutlak efendi" olan kral, uyruklarının malına ve mülküne dilediği gibi tasarruf edebilirdi ve uyrukları ona "kayıtsız şartsız itaat etmek"le yükümlüydüler.

Louis XIV, 1661'den başlayarak, Colbert'in de yardımıyla, birleştirmek ve merkezileştirmek istediği hükümete ve yönetime yeni bir düzen vermeye girişti ve bütün toplumu kendisine boyun eğmeye ve itaate zorladı.

Fransa kralı -Koyu Hıristiyan kral-, uyruklarının ruhsal selametinden sorumluydu. "Kilise dışı piskopos" durumunda olan kral, kutsanması sırasında, "gerçek dini" savunacağına ve sapkınlığın kökünü kazıyacağına yemin etmişti. Bu rahip -krallığın içerdiği görevlere yürekten bağlı olan Louis XIV, zamanının çoğunu manevi sorunlara ayırdı ve bu konuda da herkesi kendisine boyun eğmeye zorladı. Devletin birliğe kavuşabilmesi için zorunlu saydığı dini inanç ve öğreti birliğinin kurulmasını istiyor ve kendini ülke düzeninin tek güvencesi olarak görüyordu: dolayısıyla protestanlığa, janseniusçuluğa ve dinginciliğe karşı amansız bir savaş açtı. Gallikan öğretileri benimsemiş olduğundan, Papalık'a karşı bağımsızlığını korumakta ve Fransa kilisesi'nin işlerine Papalık'ı karıştırmamakta kararlıydı.

Edebiyat, sanat ve bilimlerin koruyucusu olan Louis XIV, bunları salt kendi şanının hizmetine sokmak ve edebiyat ve sanat yaşamını siyasal ve estetik bir düzene bağımlı kılmak istedi. 1662'de, J. Chapelain, bazı sanatçı, yazar ve bilginlerin bir listesini çıkardı. Bunlar, özel koruyucuların etkisinden uzak tutulmak için kral tarafından maaşa bağlandılar ve böylece onun şanını dile getirmeye ve saltanatına onur verecek nitelikte yapıtlar yaratmaya özendirildiler. Sanatın rakipsiz koruyucusu olan kral, birliğin estetiği olan klasikçiliği destekledi. Fransız akademisi örnek alınarak başka akademiler de kuruldu ya da yeniden düzenlendi.

Guillemot-Connaissance des Arts

Louis XIV, Versailles'da da, saraylıların hoşça vakit geçirmesini sağlamak amacıyla çevresine yazarları toplamak istedi. Kral tarafından maaş bağlanan Molière, Racine, Boileau, Lully, sarayın Avrupa çapında ün kazanmasına katkıda bulunan şiirler, komediler, trajediler yazdılar, bale ve opera müzikleri bestelediler. Louis XIV için, "yücelmek, hükümdarların en soylu ve en zevkli uğraşı" idi. Bir kral, ancak savaşarak büyük bir kral olabilirdi ve savaş meydanlarında kazanılacak zaferlere dayanmayan bir saltanat hiçbir zaman saygın olamazdı.

Louis XIV, kendini Avrupa'ya kabul ettirmek için, bir yandan diplomasiyi, bir yandan da silahlarını kullandı. Elinin altında, Le Tellier ve Louvois tarafından düzenlenmiş ve salt kendi emrine bağlı bir ordu, Avrupa'nın en önde gelen ordusu bulunuyordu.

Louis XIV'ün ilk yirmi üç yılı, başarılarla dolu bir dönemdir. İç düzeni yeniden kurmayı amaçlayan Louis XIV, yedi yıl süreyle (1661-1667) barışı korudu ve diplomatik başarılar kazandı. 1667'de, İspanya ile barışı bozdu; böylece savaşlar çağı başladı. Hem bir fetih savaşı, hem de bir iktisadi savaş olan Hollanda* savaşı (1672-1679), Nijmegen antlaşması (1678 -79) ile son buldu ve bu antlaşmayla Louis XIV, İspanya'dan Franche-Comté'yi, Hainaut, Flandre ve Artois kentlerini, imparatordan da Freiburg im Breisgau'yu aldı. Bu başarılarla güçlenen kral, Croissy ve Louvois'nın telkinleriyle, bir ilhak politikası (1679-1684) gütmeye başladı: barış sırasında Montbéliard'ı, Sarre ve Lüksemburg kentlerini topraklarına kattı, Alsace üzerinde egemenliğini ilan etti; daha sonra, 1681'de, Strasbourg ile Casale Monferrato'yu işgal etti. Louis XIV böylece, kudretinin doruğuna erişti. Ne var ki, bu ilhaklardan ve Nantes fermanı'nın iptalinden (1685) sonra, Fransa kralının bütün kıtayı fethedip katolikleştirmek istediğinden kuşkusu kalmayan Avrupa, Fransa'ya karşı birleşti.

1688'de, krallık sürekli bir savaş durumuna girdi. Bütün müttefikleri tarafından terk edilen Louis XIV, tüm Avrupa'ya karşı tek başına mücadele vermek zorunda kaldı (ikinci ve üçüncü koalisyonlar). Kesin bir sonuç veremeyen Augsburg* birliği savaşı (1688-1697), kralın hegemonya siyasetine indirilmiş bir darbe oldu. Ryswick'te, fransız üstünlüğü, yerini bir Avrupa dengesi*'ne bıraktı. Fakat, Louis XIV, yine de Avrupa'da üstünlüğün kendisinde olduğunda inanıyordu. Nitekim, 1700'de, Habsburglar'dan birinin Madrid'de tahta geçmesini engellemek için, İspanya kralı Carlos II'nin, tahtını onun torununa (Felipe V adıyla İspanya kralı oldu) bırakan vasiyetnamesini kabul ederek Avrupa'ya meydan okumaktan çekinmedi. Fakat böylece başlattığı İspanya Veraset* savaşı (1701-1714), talihsiz bir gelişme gösterdi ve Fransa istilaya uğrama tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Savaşa son veren Utrecht ve Rastatt (1711-1714) antlaşmalarıyla kral 1697'ye kadar gerçekleştirmiş olduğu fetihleri korudu (hatta ayrıca Barcelonnette'i, Orange prensliği'ni ve Landau'yu aldı) ve Felipe V'in İspanya kralı olarak tanınmasını sağladı; ama buna karşılık Fransa ve İspanya tahtlarının ayrılığını kabul etmek zorunda kaldı. Bu antlaşmalar, Louis XIV'ün hegemonya tutkularının başarısızlığını ortaya koyarak Avrupa'da yeni bir dengenin kurulmasına yol açtı. Savaşın 1672'den başlayarak neden olduğu masraflar, Colbert'in maliyeyi düzeltme çabalarını boşa çıkardı.

Louis XIV, torununun oğlu Anjou dükü Louis'nin (geleceğin Louis XV'i) naipliği sorununu, yeğeni Orléans dükü Philippe' in başkanlığında (meşruluğu tanınan evlilikdışı oğlu Maine dükünün de içinde yer aldığı) bir naiplik konseyi kurarak çözümledikten sonra, 1 eylül 1715'te öldü.

■**Louis XIV üslubu.** Louis XIV döneminde mobilyacılıkta, kesin, son derece görkemli, krallığın ihtişamını açığa vuran bir üslup ortaya çıktı. 1663'te, krallık mobilyalarının üretildiği bir yapımevi kuruldu. Le Brun'ün yönettiği bu yapımevinde çok süslü, genellikle yaldızlı, gösterişli mobilyalar üretildi. Ancak, Louis XIV üslubunun asıl yaratıcısı ince marangoz A. C. Boulle' dur. Fildişi, sedef, bronz ve çokrenkli ağaç kakma süslemeli, kıvrımlı çizgilerin hâkim olduğu mobilyalar imal eden Boulle, çoğunlukla, "singeries" (karyatid ve kuşların arasında küçük maymun figürlerinin yer aldığı bir tür süsleme) adı verilen süslemelerin yaratıcısı J. Berain ile birlikte çalıştı.

LOUIS DE FRANCE (Fontainebleau 1661 - Meudon 1711), **Büyük Veliaht** denir, Louis XIV ile Marie-Thérèse'in oğlu. Lalası Montausier dükü, eğitmeni de kendisi için *la Politique tirée de l'Écriture Sainte* (Kutsal Kitap'a dayanan siyaset) [1709] adlı kitabı yazan Bossuet oldu. 1680'de Marie-Anne de Bavière ile evlendi ve üç oğlu oldu: Bourgogne dükü Louis, Anjou dükü Philippe (sonra Felipe V adıyla İspanya kralı oldu), Berry dükü Charles.

LOUIS DE FRANCE, (Versailles 1682 - *ay. y.* 1712), **Bourgogne** dükü (1682 -1711), sonra Fransa veliahtı (1711-1712). Büyük veliaht'ın büyük oğlu. Lalası Beauvillier dükü ve özel öğretmeni Fénelon, kontrollü ve ademimerkeziyetçi bir monarşi oluşturmayı amaçlayan bir yönetim planını kendisine telkin ettiler. Dük yönetime gelseydi kuşkusuz bu planı uygulayacaktı. Louis de France'ın Marie-Adélaïde de Savoie ile evliliğinden (1697), ikisi yaşayacak olan üç oğlu oldu: Bretagne dükü Louis (1707-1712) ve geleceğin Louis XV'i.

LOUIS XV (Versailles 1710 - *ay. y.* 1774), Fransa kralı (1715-1774), Bourgogne dükü Louis ile Marie Adélaïde de Savoie'nın üçüncü oğlu. Önce Anjou dükü, büyük kardeşi Louis'nin ölmesi (1712) üzerine de veliaht unvanını aldı. Büyük babasının babası olan Louis XIV'ün ölümü (1 eylül 1715) üzerine beş yaşında kral oldu. 1722'de Reims katedrali'nde kutsandıktan sonra, 1723'te reşit ilan edilen Louis XV, yönetimi Orléans dükü'ne bıraktı. Ağustos 1723'te Başbakan olan Orléans dükü, ölümüne (2 aralık) kadar bu görevde kaldı. (→ NAİPLİK.) Fleury'nin tavsiyesi üzerine, Louis XV, Orléans dükünün yerine Bourbon dükünü (Condé prensi) atadı. 1725' te, Polonya'nın tahttan uzaklaştırılmış olan kralı Stanisław I Leszczyński'nin kızı Marie Leszczyńska ile evlendi. Bu evlilikten on çocuk dünyaya geldi ve ancak yedisi yaşadı: Veliaht Louis (1729-1765) ile altı kız. Bourbon dükünün Başbakanlığının önemli olayları, protestanların ezilmesi (1726), para manipülasyonları, "ellide bir" vergisi (1725) gibi yeni birtakım vergiler konulması ve karışıklıklarla iktisadi durgunluğa yol açan tahıl ürünleri pahalılığı oldu. 1726'da, Louis XV, İspanya ve Avusturya'ya savaş açmayı tasarlayan dükü görevinden uzaklaştırarak yerine, eski özel öğretmeni Fleury'yi -unvansız Başbakan olarak- getirdi.

1730-1735'ten başlayarak, kırk yıl sürecek eşi görülmemiş bir maddi refah ve düşünsel gelişme dönemi açıldı. Bu, ilk büyük ticari ve sınai serüvenler dönemiydi. Louis XV dönemi, böylece, tarım ve sanayi devrimini hazırladı. Nihayet, bireycilik, hoşgörü, özgürlük, ilerleme inancı, kuvvetler ayrılığı, insanların eşitliği ve halkın egemenliği gibi yeni değerler adına Ancien* Régime'i yargılayacak olan bir düşünce devrimi gelişti.

Fleury ölünce (1743), Louis XV, yönetimi başbakansız yürütmeye karar verdi. Fakat, zahmetten kaçınan gevşek tabiatlı bir kişi olduğundan çoğu kez bakanlarını kendi alanlarında diledikleri gibi davranmakta serbest bırakıyor ve onları hiçbir

Lauros-Giraudon

Louis XV üslubu
Etienne Meunier'nin imzasını taşıyan büro koltuğu oymalı ağaç ve hasır
Jacquemart-André müzesi, Paris

zaman tam anlamıyla yönetmeyip beklenmedik azillerle iradesini onlara ani bir biçimde hatırlatmakla yetiniyordu.

Dış ilişkilerde de Louis XV'in tutarsız bir politikası vardı: Avusturya veraset savaşı (1740-1748) bir dizi zaferle (Fontenoy, 1745; Rocourt; 1746; Lawfeld, 1747) sonuçlanmış olduğu halde, kral, Aachen antlaşması ile Fransızlar'ın hayretle açılan gözleri önünde bütün kazanılan yerleri geri verdi. Kralın siyasal beceriksizliği ve sarayın savurganlıkları karşısında duyulan hoşnutsuzluk giderek arttı ve kral şiddetli bir küçük el ilanları kampanyasıyla yerilmeye başlandı. Krala karşı girişilen Damiens suikastının (5 ocak 1757) esin kaynağı belki de bu kampanyaydı.

1771'de, Parlamento, Terray'nin mali önlemlerine karşı çıktı ve Parlamento heyetleri birliği'nin mahkûm edilmesini (kralın da katıldığı parlamento toplantısı, 7 aralık 1770) protesto etmek üzere greve gitti. Bunun üzerine, Louis XV, Maupeou'nun desteğiyle, bir "kral darbesi" yapmayı kararlaştırdı: 130 parlamento üyesi sürgüne gönderildi, Paris parlamentosu kapatıldı ve yerine altı yüksek konsey oluşturuldu.

Louis XV, 1770'te rejimi uçurumun kenarından kurtaran bu otoriter darbeden sonra fazla yaşamadı. 10 mayıs 1774'te, suçiçeğinden öldü.

Louis XV ökçesi, boğazı, taban eteği denilen ve ökçenin kesilerek elde edilen bir uzantısıyla kaplı olan içbükey profilli çok devrik yüksek ökçe.

Louis XV üslubu. Louis XIV üslubuna tepki olarak ortaya çıkan bu üsluba hafif ve kıvrımlı çizgiler hâkimdir. Kakma süslemeler, bronz aplikler ve laka kaplamalar yaygındır. Çoğu kez fantezi sahneler, çinişi süslemeler ve rokay kornişlerle bezenmiş komodlar ve konsollar dikkati çeker. İstiridye kabuğu biçiminde süslemeler de sıkça kullanılır.

Louis DE FRANCE (Versailles 1729 - Fontainebleau 1765), Fransa veliahtı. Louis XV ile Marie Leszczyńska'nın oğlu. Babası tarafından devlet işlerinin dışında tutuldu. Sofular partisini canlandırdı. Marie-Josèphe de Saxe ile ikinci evliliğinden (1747), aralarında Bourgogne dükü Louis (öl. 1761), Louis XVI, Louis XVIII ve Charles X, Sardinya kraliçesi Maria Clotilde ve Madame Elisabeth'in de bulunduğu dokuz çocuğu oldu.

Louis XVI (Versailles 1754 - Paris 1793), Fransa kralı (1774-1791), daha sonra Fransızlar'ın kralı (1791-92), veliaht prens Louis ile Marie-Josèphe de Saxe'ın oğlu, Louis XV'in torunu. Babasının ölümü üzerine tahtın vârisi oldu (1765), 1770'te, imparator Franz I ile Avusturyalı Maria Theresia'nın kızı arşidüşes Marie-Antoinette ile evlendi. 10 mayıs 1774'te, ani olarak ölen Louis XV'in yerine tahta çıktı.

• *Bunalımlı bir saltanat.* Louis XV döneminin refah konjonktürü 1776'dan sonra tersine işlemeye başladı. Toplumsal çelişkiler şiddetlendi. Kent halkının yoksulluğuna, kırsal bölge halklarının yoksulluğu eklendi. Çıkar çatışmaları arttı. "Aydınlanma"nın geliştiği yüzyıl boyunca olgunlaşan reform düşüncesi bütün toplumu sardı.

Turgot, mali krizi (borçlar 220 milyon'u buluyordu) gidermek amacıyla sıkı bütçe tasarruflarına başvurdu ve böylece 20 milyonluk bir kazanç elde edebildi. Eşitlikçi vergi tasarılarından kaygılanan ve bunları Turgot'dan bilen ayrıcalıklı sınıflar, Parlamento'da mücadeleye başladılar. Louis XVI, kraliçeyle Maurepas'nın telkinleri sonucunda Turgot'yu feda ederek (12 mayıs), maliyenin başına önce bir süre J. Clugny de Nuits'yi, sonra da Necker'i getirdi. Necker, mali reformları erteleyerek ayrıcalıklı sınıfların hoşnutsuzluğunu yatıştırdı ve bütçe tasarruflarıyla yetindi. Fakat bir süre sonra bazı reformlara gidilmesi kaçınılmaz oldu. Bu reformlarla çıkarlarının sarsılacağını gören parlamenterler, kâhyalar (çeşitli kamu hizmetlerini kral adına denetleme yetkisine sahip yüksek görevliler) ve genel mültezimlerle saraylılar tarafından saldırıya uğrayan Necker, kamuoyuna başvurmak zorunda kaldı ve durumu açıklayan bir rapor yayımladı: *Compte rendu au roi* (Krala arzuhal) [1781]. Louis XVI, Maurepas'nın kışkırtmasıyla Necker'i azletti (19 mayıs 1781).

Louis XVI, Artois kontuyla Polignaclar'dan himaye gören ve banka çevrelerince iyi tanınan Calonne'u Maliye genel müfettişliğine getirdi. Calonne, öncellerinin reform tasarılarını yeniden ele aldı. Hazırladığı tasarıyı, kral tarafından seçilen soylulardan oluşan bir meclise sundu (22 şubat 1787), ama meclisi oluşturan ayrıcalıkların uzlaşmaz muhalefetiyle karşılaştı. Bunun üzerine, Louis XVI, Calonne'u görevden uzaklaştırarak yerine Loménie'yi getirdi. Loménie de, Calonne'un tasarılarını benimsedi, fakat çıkardığı vergi kararnameleri soylularca bir kez daha reddedildi (25 mayıs). 6 ağustos 1787'de, kral bizzat katıldığı bir oturumda sözkonusu kararnameleri kabul ettirdiyse de, parlamenterler bunları "gayrimeşru" ilan ettiler. Kral, buna karşılık onları sürgüne gönderdi. Fakat, gerek Paris'te, gerek taşrada halk, parlamenterler lehinde eyleme geçti. Paris, Pau, Toulouse, Rennes ve Grenoble'da (Tuiles günü, 7 haziran) ayaklanmalar çıktı. 8 ağustosta, Louis XVI, *états généraux*'yu 1 mayıs 1789'da toplanmaya çağırdı.

• *Devrim ve krallığın düşüşü.* Olayların sürükleyişiyle Louis XVI, mutlakıyetçi monarşiyi kurtarabilmek için, bir artçı savaşı vermeye başladı. Bastille'in zaptından sonra, pasif direnişe geçti ve Kurucu meclis'in aldığı kararları onaylamayı reddetti (11 ağustos). Meşruti bir monark durumuna gelen kral, Federasyon bayramı (14 temmuz 1790) sırasında ulusa ve Kurucu meclis'e ettiği sadakat yeminiyle kendini bağlı görmüyordu. Bütün umudunu, göçmenlere ve bir yabancı müdahalesine bağlamıştı. Daha kasım 1789'da, Viyana ile temasa geçmişti. 1790 yılı sonunda kaçmaya karar verdi. Ama bu kaçış girişimi, Varennes'de başarısızlığa uğradı (20-21 haziran 1791). Federelerin 10 ağustosta ayaklanarak Tuileries sarayı'nı ele geçirmeleri üzerine Meclis'e sığınan Louis XVI, tahttan uzaklaştırılıp Temple'a hapsedildi (13 ağustos). 21 eylül 1792'de, ulusal Konvansiyon'un bir kararnamesiyle krallık kaldırılarak cumhuriyet ilan edildi. 3 aralıkta, Konvansiyon "Louis XVI'nın yargılanacağını ve bu yargılamanın Konvansiyon tarafından yapılacağını" açıkladı. Yargılama sonunda ad okunarak yapılan oylamada, 334'e karşı 387 oyla ölüm cezası verildi (17 ocak) Louis XVI, 21 ocak 1793'te giyotinle idam edildi.

Louis XVI üslubu. Herculanum ve Pompei'nin ortaya çıkarılmasından sonra yaygınlaşan antik öğelerin kullanımıyla ve rokokonun yadsınmasıyla belirginleşen Louis XVI üslubu, Directoire ve Empire üsluplarıyla doruğa ulaşacak yeniklasikçiliğin ilk evresi olarak kabul edilebilir. Mobilyalarda düz ve katı çizgiler egemendir. Kakma süslemeler, bronz, porselen, mine aplikler, akaju kaplamalar yaygınlaşır.

Louis XVII, Louis XVI ile Marie-Antoinette'in ikinci oğlu (Versailles 1785-Paris 1795). Normandiya dükü ve daha sonra, ağabeyinin ölümü üzerine (4 haziran 1789) Fransa veliahtı oldu. Ailesiyle Temple'da hapsedildi. Burada, kralın idam edilmesinden sonra ocak 1794'e kadar ayakkabıcı Simon'un gözetimine bırakıldı. Bu tarihten başlayarak hiçbir tanıdığıyla görüştürülmedi. Sıracaya yakalandı, hapishanedeki kötü sağlık koşulları yüzünden, 8 haziran 1795'te öldü ve gizlice gömüldü.

Louis XVIII (Versailles 1755 - Paris 1824), Fransa kralı (1814 - 15, 1815 - 1824), veliaht prens (Louis XV'in oğlu) ile Marie -Josèphe de Saxe'ın oğlu. Önce Provence kontu oldu. 1771'de Sardinya kralının kızı Savoialı Luisa ile evlendi; çocukları olmadı. Haziran 1791'de Brüksel'e gitti. Gurbette yaşadığı sürece monarşinin yeniden kurulması için çalıştı, Louis XVI'yı direnmeye teşvik etti. Yeğeni Louis XVII'nin ölümü (1795) üzerine Fransa kralı oldu. Louis XVIII adını aldı.

Louis, Fransa'da monarşiyi yeniden kurabilmek için Napoléon'un düşüşünü beklemek zorunda kaldı. 6 nisan 1814'te, Senato kendisini tahta geçmeye çağırdı. Ne var ki, iktidarı kısa sürdü, çünkü daha bir yıl dolmadan Napoléon Fransa'yı yeniden ele geçirdi. Napoléon'un tahttan ikinci feragatından sonra, Louis yeniden Paris'e döndü (8 temmuz 1815). Devlet işlerinden pek anlamıyordu. Aşırı kralcıların bonapartçılara ve liberallere karşı giriştikleri misilleme hareketlerini (Beyaz terör) sınırlandırmaya, liberal bir orta yol politikası güderek bir ulusal uzlaşma siyaseti oluşturmaya çalıştı. Ancak, hakemlik rolünü elinden kaçırdı ve yönetimi Richelieu dükü, Villèle kontu gibi sağcılara bıraktı. Aşırı kralcı olan Villèle, 1821'de iktidarı ele geçirdi ve Charles X (1824) döneminde de devam edecek olan gerici siyaseti başlattı.

Louis, Hollanda kralı → BONAPARTE.

DİĞERLERİ

Louis (Herbert), alman coğrafyacı (Berlin 1900 - Münih 1985). Berlin Üniversitesi fen fakültesi'nde coğrafya, jeoloji ve fizik öğrenimi gördü. 1935'te coğrafya profesörlüğüne atandı. Aynı yıl Milli eğitim bakanlığı'nın çağrılısı olarak Türkiye'de yeni kurulan Dil ve tarih-coğrafya fakültesi coğrafya kürsüsü profesörlüğü görevine getirildi ve 8 yıl boyunca bu görevi yürüttü. 1943'te ülkesine döndü; önce Köln Üniversitesi, sonra Münih Üniversitesi coğrafya profesörlüğüne getirildi ve 1968'de emekli oldu. Dünyanın çeşitli ülkelerinde yaptığı arazi çalışmalarını içeren yapıtlarının sayısı 110'u geçer. Başlıca yapıtları: *Allgemeine Geomorphologie* (4. baskı 1979), *Das natürliche Pflanzenkleid Anatoliens* (Anadolu'nun doğal bitki örtüsü) [1939] ve ölümünden sonra yayımlanan *Landeskunde der Türkei* (Türkiye coğrafyası) [1985].

Louis (Morris), amerikalı ressam (Balti-

Versailles şatosu

Louis XVI
Antoine François Callet'nin bir tablosundan ayrıntı
Versailles şatosu

Lauros-Giraudon

Louis-Philippe I
Ary Scheffer'in bir tablosundan (1835) ayrıntı
Condé müzesi, Chantilly

more 1912 - Washington 1962). Önceleri kübizmden, daha sonraysa soyut anlatımcılıktan etkilenen Louis, 1953 - 54 yıllarından başlayarak renk öğesinin ve tuvalin önemini ortaya koyan soyut resim araştırmalarına yöneldi. H. Frankenthaler ve K. Noland ile aynı zamanda, bir boyama tekniği geliştirdi (sulandırılmış boyaların ham tuvale emdirilmesi). Bu tekniği çeşitli çalışmalarında uyguladı: yarı saydam "örtüler"in üst üste konulmasıyla ayırt edilen "Veils" dizisi; tuvalin alt köşelerine verevlemesine yerleştirilmiş canlı renkli şeritlerden oluşan "Unfurled" dizisi ("açılmışlar", 1960-61); ve "Stripes" dizisi (1961-62).

LOUIS (Murray Louis FUCHS, **Murray** —denir), amerikalı dansçı ve koregraf (New York 1926). 1951'de solocu olarak Alwin Nikolais Dance Theatre'a girdi. Henry Street Playhouse'da öğretmenliğe de aynı yıllarda başladı. Kinetik araştırmalarına derin ilgi duydu. 1968'de kendi topluluğu Murray Louis Dance Company'yi kurdu. Louis'in ilk koregrafileri içinde, ilk kez kendisinin yorumladığı çeşitli sololar (*Little Men*, 1953; *Man in Chair*, 1956; *Rialto*, 1960) bulunduğu gibi, topluluk için yapıtlar da vardır (*Bach Suite*, 1956; *Journal*, 1958; *An Odyssey* 1960; *Signal*, 1961; *Calligraph for Martyrs*, 1962; *Junk Dances*, 1964). Kendi topluluğuyla, *Landscapes* ve *Go 7* (1968), *Proximities* (1969), *Continuum* (1971), *Hoopla* (1972) ve *İndex* (1973) adlı balelerin prömiyerini gerçekleştirdi. 1973'te açılan "The Space"in kapsamında, bir gösteri salonu, bir okul ve A. Nikolais ile M. Louis için stüdyolar vardır. Louis, daha sonra *Geometrics* (1975), *Glances* (1976) ve *Ceremony* (1977) adlı baleleri koregrafiledi. A. Nikolais'in *Schubert* (1977), *Déjà vu* (1977), *Vivace* (R. Nureyev için) ve *Schéma* (1980) adlı baleleri Paris'te sahneledi.

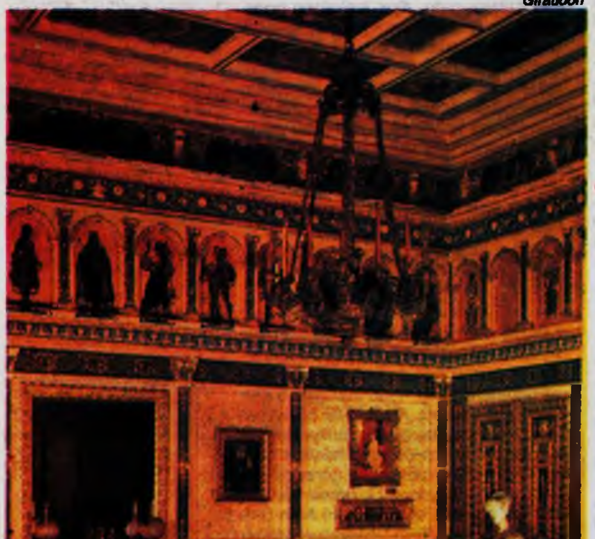
LOUIS (Joe) → JOE LOUIS.

LOUIS (Séraphine) → SÉRAPHİNE.

LOUISBOURG, Kanada'da (Nova Scotia) liman kenti, Cape Breton adasının güney-doğu kıyısında; 1 500 nüf. Balık dondurma tesisleri.

Louis-Dreyfus et Cie, kökleri Léopold Louis Dreyfus (1833 - 1915) tarafından 1850'de kurulan ve önce Basel, sonra Marsilya, daha sonra da Paris'te (1875) yerleşen bir tahıl ticaret evine kadar uzanan ortaklık. Günümüzde Louis Dreyfus firması, tahıl ticaretinde dünyanın en önde gelen kuruluşlarından biri olmayı sürdürmektedir.

Giraudon

Louis-Philippe üslubu
baron Hope'un yeniden kurulmuş salonu (tifi alçı levhalardan ve kalıplık karton hamurundan süslemeler)
Dekoratif sanatlar müzesi, Paris

Louise, Gustave Charpentier'nin 4 perdelik müzikal romanı. Librettosunu da bestecinin yazdığı opera, ilk kez 1900'de Paris'teki Opéra-Comique tiyatrosu'nda sahnelendi. Fransız natüralizminin ilkörneği olan bu yapıt, nitelikli partisyonu dolayısıyla övüldü, ama kadının özgürleşmesi gerektiğini vurgulayan konusuyla, sert eleştirilere uğradı. Operanın partisyonundaki en parlak bölümler, Louise'in "Le jour où je me suis donnée" ("Kendimi teslim ettiğim gün") diye başlayan aryası ve musanın Montmartre'da taç giymesi sahnesidir.

LOUISE DE SAVOIE (Pont-d'Ain 1476 -Grez-sur-Loing 1531), Fransa naibi. Savoia dükü Filippo ile Marguerite de Bourbon'un kızı. 1488'de Angoulême kontu Charles d'Orleáns ile evlendi. 1496'da dul kaldı ve kendini iki çocuğunun eğitimine verdi. Kızı Angoulêmeli Margarita, Navarra kraliçesi oldu. Geleceğin François I'i olan oğlunu da Claude de France ile evlendirdi (1506). Oğlunun İtalya seferleri sırasında iki kez (1515 ve 1525'te) naip ilan edildi. Pavia yenilgisinden (1525) sonra sert önlemlerle krallık düzenini sağladı, Cognac birliği'ni kurdu (1526).

LOUISE gölü, Kanada'da (Alberta) göl, Kayalık dağlar'da, Banff'ın K.- B.'sında. Turizm.

LOUIS-GENTİL → YUSUFİYA (EL-)

Louis Harris and Associates, kamuoyu sorunları konusunda 1960'ta J. Kennedy'ye danışmanlık yapan gazeteci Louis Harris tarafından 1956'da New York'ta kurulmuş olan kamuoyu yoklamaları enstitüsü. Kendi alanında ABD'nin en önde gelen kuruluşlarından biri olan Louis Harris and Associates'in Londra'da *Louis Harris İnternational* (1970) ve Paris'te *Louis Harris France* (1977) adlarında birer şubesi vardır.

LOUISE-MARİE DE FRANCE (Versailles 1737-Saint-Denis 1787), Louis XV ile Marie Leszczyńska'nın yedinci kızı. 1770'te Saint-Denis'deki karmelit manastırına girdi. Zekâsıyla babası üzerinde belirli ölçüde etkili oldu ve 1774'ten sonra sofular partisiyle ilişkisini sürdürdü.

LOUISE-MARİE D'ORLÉANS (Palermo 1812-Oostende 1850), Belçikalılar'ın kraliçesi. Kral Louis-Philippe ile İki Sicilya kraliçesi Marie-Amélie'nin büyük kızı. 1832'de kral Léopold I ile evlendi.

LOUIS-FERDİNAND (Friedrich Ludwig Christian, —adıyla bilinir), Prusya prensi (Friedrichsfeld 1772-Saalfeld 1806). Büyük Friedrich'in yeğeni, Prusyalı August-Ferdinand'ın oğlu. Ülkesini 1806'da Fransa'ya karşı savaşa sürükledi, ama yenilgiye uğradı ve Saalfeld'te öldürüldü.

LOUISIADE takımadaları, Melanezya'da Papua-Yeni Gine'ye bağlı takımadalar, Yeni Gine'nin G.-D.'sunda; 12 000 nüf. Takımadalar, Tagula, Rossel ve Misima adalarıyla K.-B.'dan G.-D.'ya doğru sıralanan Calvados adacıklarını kapsar. Takımadaları, 1606'da Luiz Vaez de Torres buldu.

Louis Lambert, H. de Balzac'ın romanı (1832) [*Felsefi incelemeler*]. Balzac, kahramanının kişiliğinde, anlatıcının temsil ettiği pratik insana, maddi ve toplumsal yaşam insanına karşıt bir şair ve filozof portresi çizer. Yapıtın birinci bölümü, deha sahibi bir çocuk ve delikanlı olan Louis Lambert'in kolej yıllarını, çevresine uyum sağlamaktan yana yeteneksizliğini anlatır. Kolejden mezun olan Lambert, eyleme elverişli bir insan değildir ve kendini yaşamın koşullarına uydurmaktan âcizdir. Dar bir sanatçılar çevresine girer, sonra taşraya döner ve orada çıldırarak ölür. Gizemci, tanrısal esinli kişiliğine rağmen, Lambert, "amcasına mektup"unda Paris gerçeğini keşfedişini anlatmaktan da geri kalmaz; böylece, *Sönmüş hayaller*'e (İllusions perdues) giden yol açılmış olur.

LOUIS-PHİLİPPE I (Paris 1773-Claremont, Büyük Britanya, 1850), Fransızlar'ın kralı (1830-1848). Louis-Philippe-Joseph d'Orléans (Philippe Egalité) ve Louise-Marie de Bourbon-Penthièvre'in büyük oğlu, Valois dükü, Chartres dükü (1785) ve daha sonra Orléans dükü (1793). Mme de Genlis tarafından yetiştirildi. 1790'da, Devrim'in en ateşli zamanında, jacobinler kulübüne üye oldu. İsviçre'ye (1793), sonra Hamburg'a (1795) sığındı. İskandinavya'yı dolaştı (1796) ve ABD'ye gitti (1797). 1800'de, İngiltere'ye döndü ve Bourbonlar'ın eski koluyla uzlaşma yollarını aradı. 1809'da Palermo'da İki Sicilya kralı Ferdinando'nun kızı Marie-Amélie ile evlendi ve Sicilya'ya yerleşti (1810-1814). 17 mayıs 1814'te, Orléans dükü olarak, Louis XVIII ile birlikte Paris'e geldi. Yüz Gün sırasında yeniden, İngiltere'ye geçti. Fransa'ya dönüşünde, Palais-Royal'e yerleşti ve burjuvaca sade bir aile yaşamı sürüyor havasına girdi, liberal görüşleriyle kendini halka sevdirmeyi bildi. 1830 devrimi patlak verince, Orléans dükü, liberal iş âlemi burjuvazisinin gözüne Cumhuriyet'in kurulmasını engelleyebilecek tek kişi olarak göründü. Böylece, Louis-Philippe, 31 temmuzda, liberal milletvekillerince kral vekili ilan edildi; 9 ağustos 1930'da da, yani Charles X'un tahttan feragat etmesinden (2 ağustos) sonra, gözden geçirilip değiştirilen fermana bağlılık yeminî ederek Fransızlar'ın kralı oldu.

Temmuz monarşisi'nin parlamenter niteliğine rağmen, Louis-Philippe kişisel bir iktidar kurmaya çalıştı. Molé'nin ikinci Başbakanlığından (1837-1839) sonra, kral, nihayet kendisine güvenebileceği adamı buldu: Guizot; bu Başbakan sonuna kadar kralın güvenilir adamı olarak kaldı (1840-1848). Guizot'nun aşırı tutucu siyasetini sürekli olarak destekleyen Louis-Philippe, ülkeyi saran reform özleyişinin habercisi olan belirtileri (cumhuriyetçi reform hareketi, sayısı giderek artan bir proletaryanın umutlarına cevap veren sosyalizmin ilk dalgaları) fark edemedi. 23 şubat 1848'de Guizot'yu feda etmeye karar verdi ve onun yerine Molé'yi atadı. Fakat, devrim hareketini durdurmak için artık çok geçti: 24 şubatta, kral, torunu Paris kontu lehine tahttan çekildi, ama devrim hanedanı süpürüp attı. Louis-Philippe, İngiltere'ye kaçmak zorunda kaldı ve iki yıl sonra da orada öldü.

Louis-Philippe üslubu. Empire üslubuna göre daha yumuşak ve kıvrımlı çizgiler kullanan bu üslupta başlıca üç akım gözlemlenir. "Yenigotik akım" (1830-1835), mobilyacılık ve mimarlıktan çok sanat eşyalarında (saatler, kitap ciltleri, takılar) kendini gösterir. İkinci akım, Rönesans tarzında gümüş eşyalar, takılar ve porselenlerle belirginleşir. Louis XV, barok ve rokoko üsluplarından kaynaklanan üçüncü akım ise en önemlisidir ve mobilyaların yanı sıra seramikte, cam eşyalarda, mücevherlerde, hatta giysilerde görülür.

LOUISIANA, ABD'nin güneyinde eyalet, Fransızlar'ın eski Louisiane kolonisinin bir bölümü; 125 674 km²; 4 219 973 nüf. (1990). Merkezi *Baton Rouge*.

coğrafya

Louisiana, Meksika körfezi tortul ovasının bir bölümüyle "bayır"ların aştığı alüvyon ovalarını (Mississippi'nin eski ve yeni deltası) kapsar. İklimi yarıtropikaldir: kışları yumuşak (deltada ocak ortalaması:

12,5 °C), yazları sıcak (temmuz ortalaması: 33 °C), özellikle yazın düşen bol yağmurlar (1 500 mm'den çok).

Alüvyon ovalarında şekerkamışı, pirinç (makineleşmiş büyük pirinç işletmeleri), tatlıpatates (ABD'de 1.) üretilir. Tortul ovasındaysa soya, pamuk, meyveler (çilek üretiminde 1.), mısır, yem bitkileri yetiştirilir. Tavukçuluk, süt inekçiliği önemlidir. Eyaletin yarısını kaplayan ormandan çok büyük miktarda kâğıt hamuru sağlanır. Balıkçılık alanında da (balıklar, yengeçler, karidesler, istiridyeler) Louisiana, ABD'de 1. sırayı alır (500 000 ton).

Ne var ki günümüzde, eyaletteki kaynakların en önemlisi madenlerdir (ABD' de 2.). Tuz (1.) ve kükürt (1.) dışında, petrol (120 milyon ton; Texas'tan sonra 2.) ve kıyı bölgesiyle kıta sahanlığında doğal gaz da çıkarılır. Son yirmi beş-otuz yıldır nüfus hızla artmıştır. Başlıca kentleri, New Orleans ve Baton Rouge'dur (her ikisi de aynı zamanda büyük birer ticaret limanıdır.)

tarih

Sağlığa zararlı ve altından yoksun olan Mississippi ülkeleri, keşfedildikten sonra (Soto, 1540) İspanyollar tarafından ihmal edildi. Büyük Göller bölgesinden hareket eden Fransızlar, Joliet ve Marquette, Mississippi'nin yukarı kısımlarına ulaştılar ve buraya "Colbert nehri" adını verdiler (1673). Cavelier de La Salle, 1682'de nehirden aşağı doğru indi ve sömürgeleştirdiği bu bölgeyi, Louis XIV'ün onuruna "Louisiane" olarak vaftiz etti; deniz yoluyla döndükten sonra (1684-85), Mississippi' nin ağzını bulamayınca, B.'da Texas kıyısında, ilerde büyüyüp gelişecek bir sömürge kurdu. Pierre le Moyne d'Iberville onun tasarılarını yeniden ele aldı ve ingiliz ve İspanyollar'ın hak iddia etmelerine karşın nehrin D.'sunda Biloxi koyunda bir sömürge kurdu. D'İberville tarafından Mobile nehrinin ağzına nakledilen (1702) koloni, kardeşi Le Moyne de Bienville'in çabalarına rağmen hiç gelişmeyince, Louis XIV, ticaret tekeliyle birlikte, bütün madenlerin imtiyazını, toprakların ve işletilebilir sanayilerin tekelini maliyeci Crozat'ya verdi. Crozat da maden bulamayınca imtiyazını Batı şirketi'ne, yani geleceğin Hindistan şirketi'ne devretti (1717). Le Moyne de Bienville başkomutan ve vekâleten Yönetim konseyi başkanı atanınca, Louisiana Law sisteminin en önemli unsuru haline geldi.

Siyasi sürgünleri ve zenci köleleri taşıyan gemi konvoyları sayesinde koloninin nüfusu yavaş yavaş arttı (1723'te 500'den fazla); mühendis Pauger tarafından kurulan (1717-18) New Orleans başkent oldu (1722). Besin gereksinimini karşılamak üzere İllinois'ten tahıl satın alındı. Yeni Fransa'dan ayrılıp 1717'de Louisiana'ya katılan İllinois, Juchereau de Saint -Denis'in Kızıl ırmak'ta, La Harpe'ın Arkansas'ta (1722) ve Venyard de Bourgmont' un Missouri'de (1723) yaptıkları keşifler sayesinde batıya doğru genişledi. Le Moyne de Bienville 1726'da görevinden alındı; onun yerine gelen Étienne de Périer' nin (1727) yönetimi kürk karşılığı mal takasının geliştiği döneme rastladı. Ancak, en iyi topraklara kolonili çiftçilerin elkoyması Natchez ayaklanmasına (1729-1736) yol açtı; bu durum Şirket'i devlet yararına kendi imtiyazlarından vazgeçmek zorunda bıraktı (1731). Krallık kolonisi Louisiana (1731-1763), Le Moyne de Bienville (1733-1743), Vaudreuil (1743-1752), Kerlerec (1752-1763) tarafından yönetildi. Bölge tarımsal üretime (tütün, 1740'ta pamuk, boyacılıkta kullanılan bitkiler, Santo Domingo cizvitleri tarafından ülkeye getirilen [1751] şekerkamışı) açıldı. Chicachalar'a boyun eğdirmek için düzenlenen üç sefer (1736, 1740 ve 1752) başarısız kalıp fransız-ingiliz ticari rekabeti de kürk savaşına dönüşünce, zaten Yedi Yıl ve Avusturya Veraset savaşlarından etkilenmiş olan Fransa, önce Batı Louisiana'yı İspanya'ya (3 ekim 1762, gizli antlaşma); Mississippi'nin D.'sundaki New Orleans hariç Doğu Louisiana'yı da İngiltere'ye terk etti (Paris antlaşması, 1763).

Sömürge çiftçileri, ilk ispanyol vali A. de Ulloa'nın yönetimi zamanında ayaklandılar (1766-1768); onun yerine geçen general O'Reilly kuvvet zoruyla düzeni sağladı. Liberal valiler Unzaga ve Bernardo de Gálvez iskânı kolaylaştırdılar (ispanyol, hatta fransız çiftçiler çağrıldı), nüfus 1785'te 31 000'e ulaştı.

ABD ile sınır anlaşmazlıkları Madrid antlaşması'yla düzenlendi (20 ekim 1795): Kuzey Amerikalılar Mississippi nehrinde deniz taşımacılığı yapma ve New Orleans'da bir antrepo inşa etme hakkını elde ederken, Louisiana da Meksika körfezinde, 31. paralelden itibaren Mississippi' nin D.'sundaki bir toprak şeridini aldı. Bu imtiyazların İspanyollar tarafından feshi (1798), ABD'yi Louisiana'yı ilhaka teşvik etti. Ama San İldefonso anlaşması'nın (1800) gizli maddeleri nedeniyle Louisiana yeniden Fransa'ya geçti; Fransa 80 milyon frank karşılığında bölgeyi ABD'ye iade etti (Paris antlaşması 1803). "Orleans toprakları", ardından eyalet (1812) haline getirilen Louisiana, B.'da Sabine, D.'da İnciler nehriyle, Mississippi'nin sol kıyısında 31. ve sağ kıyısında 33. paralelle sınırlandı. New Orleans'a ingiliz saldırısı (1815) genç eyaletin gelişmesini durduramadı. Yeni göçmenler eskileri eritti ve Acadieliler dışında fransızca konuşanlar azaldı. Étienne de Boré'nin 1794'teki denemelerinden sonra iyice yaygınlaşan şekerkamışı üretimi ve özellikle de, büyük malikânelerde köle emeğiyle yetiştirilen pamuk, eyaleti refaha kavuşturdu. New Orleans, Mississippi'deki yoğun ticaret sayesinde önemli bir pamuk limanı haline geldi. Demiryollarının da bu ticareti Atlas okyanusu limanlarına doğru çevirmesi, 1861'den itibaren Kuzey konfederasyonu'na katılan Louisiana'nın çökmesine neden oldu. Amiral Farragut 1862'de New Orleans'ı aldı ve tüm ülke kuzeyli ordular tarafından istila edildi. Savaştan büyük zarar gören eyalet, askeri işgal altında kaldı. Hukuki açıdan yeniden düzenlenmesi ancak zencilere de seçme hakkının kabulünden sonra gerçekleşti. Carpetbaggerların aşırılıkları karşısında Louisiana ayaklandı (1874); gerilim federal kuvvetlerin 1877'de geri çekilmesine kadar sürdü. Demokrat parti'ye bağlı beyazlar daha sonra zencileri elediler ve Louisiana ayrılıkçıların kalesi haline geldi.

Louisiana Story *(Lousiana öyküsü)*, Robert Flaherty'nin gerçekleştirdiği amerikan filmi (1948). *Nanouk of the North* gibi reklam amacı güden büyük bir petrol şirketinin siparişi üzerine çevrildi. Senaryosu, Louisiana'nın sakin bataklık bölgelerine gelerek derrick'lerini kuran petrol arayıcılarının neden oldukları şiddetli değişimleri anlatır. Bataklıklardaki sakin yaşam, bir çocuğun yumuşaklığı, insancıl ve şiirsel görüntülerle betimlenmiştir.

Giraudon

Louisiana
New Orleans'ta pamuk bürosu
Degas'nın tablosu
Güzel sanatlar müzesi, Pau

LOUISVILLE, ABD'de kent (Kentucky), Ohio'nun sol kıyısında, Ohio ivintilerinin yukarı kesiminde; 269 063 nüf. (1990). Louisville çok önemli bir ticaret ve tarıma dayalı çok eski bir besin sanayileri (tütün, viski, et) merkezidir; geleneksel sanayilere metalürji, hava taşıtları yapımı, sentetik kauçuk üretimi, otomobil yapımı, tarım makineleri, alüminyum metalürjisi, elektrikli gereçler sanayileri ve basımcılık da eklendi. Louisville, yakınındaki New Albany ve Jeffersonville (İndiana) ile birlikte, sanayi ve iktisat alanında bir kompleks oluşturur.

LOULAN, Çin'de Şinciang çölü'nde arkeolojik buluntu yeri. 260'ta kurulan ve 330'a doğru terk edilen bu askeri üste, Han döneminden kalma kumaşlar, seramikler, lake eşyalar, ağaç heykeller vb. ortaya çıkarıldı; sözkonusu buluntular bu sanatın o dönemde yaygın olduğunu kanıtlar.

LOUM, Kamerun'da, Duala'nın K.'inde kent; 25 000 nüf. Karayolu ve demiryolu kavşağı.

LOUPING-ILL a. (ing. sözc.). Özgül bir ultravirustan ileri gelen ve kenelerle geçen bulaşıcı koyun menengoansefaliti.

LOURDES, Fransa'da Hautes-Pyrénées kantonunun merkezi, Pau üzerinde, Pyrénées sınırında; 16 581 nüf. (1992). Mekanik ve elektrik sanayi. Hıristiyanlarca mucizelerin gerçekleştiği bir yer olduğuna inanılan Lourdes'u, her yıl 4 milyon hacı ziyaret eder.

LOURE a. (fr. sözc.; "kese" anlamında-

S. Held

Louisiana
Mississippi kıyısındaki işletmeciler evi
(XIX. yy. ortası)

ki lat. *lura*'dan). **1.** Ortaçağ'da Normandiya ve Bretagne'da kullanıldığı sanılan gayda türü. **—2.** Bu çalgının eşliğinde yapılan, ne çok hızlı, ne de ağır, 3/4 ya da 6/8'lik ritimde fransız köy dansı. (Auvergne bourrée'sine benzeyen loure'da, ölçünün ilk zamanı çok vurguludur.)

LOURENÇO MARQUES → MAPUTO.

LOURİÉ (Arthur), amerikan yurttaşlığına geçmiş rus besteci (Petersburg 1892 - Princeton 1966). 1924-1940 arasında Paris'te yaşadı. Daha sonra ABD'ye yerleşti. Debussy, Stravinski ve Schönberg'in etkisinden sıyrılarak dinsel ve felsefi bir anlatım geliştirdi. Puşkin'in yapıtından yararlanarak bestelediği *l'Orgie pendant la peste* (1935) adlı operası anılmaya değer.

LOUTH → LUGHBHAİDH.

LOUTHER (William), amerikalı dansçı ve koregraf (Brooklyn 1942). Çeşitli Broadway gösterilerinde dans etti. 1962 Jacob's Pillow festivali'nde Ted Shawn'ın balesinde *(Kinetic Molpai)* ve Donald McKayle Company ile sahneye çıktı. 1963-64'te Alvin Ailey Dance Theatre'da çalıştı, A. Ailey'in *Hermit Songs*'unda, T. Beatty'nin *Road of the Phoebe Snow*'unda ve L. Johnson'un *Lament*'inde dans etti. Martha Graham Company ile (1964-1968 arasında), M. Graham'ın yapıtlarındaki büyük rollerin çoğunu yeniden yorumladı. London Contemporary Dance Theatre'a girince kendisinin (*Vesalii Icones*, 1969; *Medusa, In the Playground of the Zodiac*, 1970), R. Cohan'ın (*Stages*, 1971) ve B. Morreland'ın (*Kontakion*, 1972) balelerinin prömiyerinde başrolü yorumladı. 1972-1974 arasında Batsheva Dance Company'nin sanat yönetmenliğini yaptı.

LOUTHERBOURG (Philippe Jacques), fransız ressam (Strasbourg 1740 - Chiswick, Londra yakınları, 1812). Paris'te, özellikle F. G. Casanova'nın yanında yetişti; 1771'de İngiltere'ye giderek bu ülkede, Drury Lane tiyatrosu'nda dekorlar yaptı ve 1781'de, panoramik, mekanik ve ışıklı, şaşırtıcı bir gösteri sundu *(Eidophysicon)*. Cagliostro'nun dostuydu. Deniz görünümleri, savaş resimleri ve manzaralarla (Strasbourg müzesi, vb.) ün kazandı. Kahverengi laviyle yaptığı desenlerinde Fragonard'ın etkisi sezilir.

LOUVAİN, hollandaca **Leuven,** Belçika'da kent, Brabant'ta, *arrondissement* merkezi; 85 461 nüf. (1991). Dijle ırmağının kıyısında, zengin bir tarım bölgesinin ortasında kurulmuş olan kent, aynı zamanda da bir sanayi (bira fabrikası, damıtımevi, un fabrikası; makine sanayisi, kimya sanayisi) merkezidir.

LOUVAİN-LA-NEUVE → OTTIGNİES-LOUVAİN-LA-NEUVE.

LOUVEL (Louis Pierre), fransız saraç (Versailles 1783 - Paris 1820). Louis XVIII' in tek yeğeni, krallık ailesinin sürmesini sağlayabilecek Berry dükünü (Artois kontunun oğlu) operadan çıkarken öldürdü (13-14 şubat 1820 gecesi). Louvel bu cinayetiyle Bourbon hanedanı'nı söndürmeyi amaçlıyordu, ama kısa süre sonra Bordeaux dükü dünyaya geldi. Duruşma sırasında bu işi tek başına yaptığında ısrar etti. İdam cezasına çarptırıldı.

LOUVERTURE (Toussaint) → TOUSSAİNT.

LOUVİER (Alain), fransız besteci (Paris 1945). 1972'de Boulogne-Billancourt'daki Ulusal müzik okulu'nun başına getirildi. Klavye (piyano ve klavsen) tekniğini ve okullarda öğretilen repertuvarı yenilemeye çalıştı. M. Béjart'ın gösterisi *Casta Diva*'nın müziğini yazdı (1980).

LOUVİÈRE, Belçika'da (Hainaut), komün, Charleroi'da, Brüksel kanalı ve Centre kanalı kıyısında; 77 000 nüf. Demir-çelik. Çimento fabrikası. Camcılık. Seramik. Bölge ve modern sanatlar müzesi.

LOUVİERS, Fransa'da kanton (Eure) merkezi, Eure ırmağı kıyısında, yeni Vaudreuil kenti yakınında; 19 047 nüf. (1992). İkinci Dünya savaşı sırasında oldukça hasar gören kentte, XIV.-XVI. yy.'dan kalma oymalar ve heykeller, XV. ve XVI. yy.'dan kalma vitraylar içeren Notre-Dame (XII. XIII. yy., daha sonra alevli üsluba dönüştürülmüş) kilisesi zarar görmemiştir. Müze. Tekstil, makine ve elektrik sanayileri. Plakçılık.

LOUVOİS (François Michel LE TELLİER CHAVİLLE *senyörü, —markisi*), fransız devlet adamı (Paris 1639 - Versailles 1691). Michel Le Tellier'nin oğlu. Devlet sekreterliğinde babasıyla birlikte çalıştı. Yüksek konsey üyesi ve Devlet bakanı (1672) oldu. Askeri alanda yaptığı hizmetler babasınınkilerden ayrılmaz: her iki bakan da 1666'dan başlayarak işleri paylaştı, baba Louvois bürolarda çalışırken oğlu da taşra ya da müfettişlik görevlerini üstlendi. Bakanlığı sırasında belirleyici bir rol oynayarak, Louis XIV'ü sorunları güç ve büyüklük yoluyla çözmeye yöneltti. Protestan karşıtı olarak şiddet siyasetini ve Nantes fermanı'nın yürürlükten kaldırılmasını (1685) destekledi. Askeri başarısızlıklar (Mainz'ın yitirilmesi, 1689), mali sıkıntılar ve Mme de Maintenon'un düşmanlığı başarılarına gölge düşürdü. Görevden alınmak üzereyken öldü (1691).

Louvre müzesi, Paris'te aynı adı taşıyan sarayda yer alan ulusal müze. 10 ağustos 1793'te açıldı. Bugün 7 bölümden oluşmaktadır: Eski Doğu eserleri bölümü (Sümer, Akkad, Asur, İran, Suriye, Fenike, Filistin, Kıbrıs, Kartaca uygarlıklarına ait çeşitli kalıntılar; 1945'te bir İslam sanatı bölümü eklendi), Eski Mısır eserleri bölümü (Tarihöncesi çağlarla Ptolemaioslar dönemi arasını kapsar), Antik yunan ve roma eserleri bölümü (Ege ve yunanöncesi dönemi sanatı, arkaik, klasik, hellenistik yunan sanatı, etrüsk uygarlığı, roma sanatı...), Heykel bölümü (daha çok roman dönemiyle XIX. yy. arasına ait fransız ve italyan heykelleri), Sanat eşyaları bölümü (taç mücevherleri*, fildişi eşyalar, mineler, mobilyalar, bronzlar, duvar halıları), Resim bölümü (Ortaçağ'dan başlayarak tüm resim okulları; İtalya [primitifler, Leonardo da Vinci, Raffaello, Tiepolo vb.], Fransa [Poussin, Claude Lorrain, Watteau, Boucher, Delacroix, Corot, Courbet vb.], kuzey ülkeleri [Rubens, Van Dyck, Rembrandt vb.]), Desen bölümü (90 000 parçadan oluşan bir koleksiyonun yanı sıra Edmond de Rothschild koleksiyonu, Kalkografi*).

Louvre sarayı, eskiden, Fransa krallarının Paris'teki sarayı. Philippe Auguste (1190-1202) tarafından yaptırtılan Louvre kalesi, Charles V döneminde Raimond du Temple tarafından krallık konutuna dönüştürüldü; kral, kütüphanesini buraya kurdu. XV. yy.'da Louvre terk edildi; ama 1527'de François I, buraya yerleşmeye karar verdi. 1546'da Lescot, yeni bir saray yapmakla görevlendirildi; dekorasyon işleriyle de başka sanatçıların yanı sıra Goujon görevlendirildi.

1678'de Louis XIV, Louvre'u Akademilere verdi. 1791'de Louvre müzeye dönüştürüldü (Louis XV zamanında da bu tasarı üzerinde durulmuştu). Birinci imparatorluk döneminde, Percier ve Fontaine, sarayın Rivoli sokağına bakan kanadını yaptılar: böylece Paris'in en kapsamlı yapısı olarak ortaya çıkan "Yeni Louvre", Napoléon III döneminde, Visconti ve Lefuel tarafından tamamlandı.

Saraydaki koleksiyonlardan XIX. yy.'ın ikinci yarısına ait olanlar 1986'da Orsay müzesine nakledildi. I.M. Pei'nin cam "Piramid"i (1989) müzenin yeni bodrum bölümlerini aydınlatır. Sarayın bir kanadında da Dekoratif sanatlar müzesi yer alır.

LOUW (Nicolas Petrus VAN WYK), güney afrikalı şair ve edebiyat eleştirmeni (Sutherland, Cape ili, 1906 - Johannesburg 1970). Afrikaans dilinde yazdığı yapıtları yurtseverlik duygusu, biçim ve düşünce niteliğiyle dikkati çeker.

LOUŸS (Pierre LOUIS, **Pierre** —denir), fransız yazar (Gent 1870 - Paris 1925). José Maria de Heredia'nın kızıyla evlendi, yazın yaşamına *Astarté* (1891) adlı, parnasçı bir şiir kitabıyla başladı. *La Conque* dergisini kurdu, kısa bir zaman sonra, yapıtlarında "latin oyunları ve yunan zevkleri"ni yeniden canlandırmak istedi (*Aphrodite*, 1896). Erotik şiirlerinde, her şeyden önce gövdenin bir sanat yapıtı olduğunu

Louvre sarayı'nın Tuileries bahçesinden görünen bölümü (solda Richelieu ve Colbert pavyonları [XIX. yy.]; dipte Sully pavyonu [XVIII. ve XIX. yy.] sağda ön planda, Mollien pavyonu [XIX. yy.]

Takase-Ziolo

ileri süren attika güzellik inancını benimsedi. *Chansons de Bilitis* (1894) adlı yapıtı Debussy'ye, *Aventures du roi Pausole* (1901) adlı yapıtı ise Honegger'e esin kaynağı oldu. Lukianos'un *Etairikoi Dialogoi* (1894) adlı yapıtını çevirdi.

LOVALLER ya da **BALOVALLER,** Zambiya'da yerleşmiş, yaklaşık 30 000 kişiden oluşan bantu halkı. Çiftçi olan Lovaller, aynı zamanda avcılık ve balıkçılık yaparlar. XVII. yy.'da Lunda İmparatorluğu'nun egemenliğine girdiler. Zambiya'daki birçok toplum gibi anasoylu olmakla birlikte kesinlikle kocayerlidirler. İçlerinden bazılarının baskın olduğu bir anasoyluluk düzenine sahiptirler. Bir ya da birkaç soydan oluşan küçük köyler en yaşlı kişi tarafından yönetilir ve kurucu anasoydaki farklılıklara göre düzenlenir. Aynı soydan gelen her birim kendi toprağına sahiptir ve kendi atalarının kültüne bağlıdır; yani Lovaller devlet haline gelmemiş bir toplum oluştururlar.

LOVAT *(baron)* → FRASER (Simon).

LOVĆEN, Crna Gora'da doruk; 1 749 m. Kotor ırmağının ağızları kıyısına egemendir. Petar Petrović Njegoš'un anıt mezarı.

LOVE (Augustus Edward Hough), ingiliz matematikçi ve jeofizikçi (Weston -super-Mare 1863 - Oxford 1940). Esneklik kuramı ve özellikle levhalarla ince zarların titreşimleri üzerinde araştırmalar yaptı. Ses dalgalarının ve radyoelektrik dalgaların küre yüzeyinde yayılması yanında, pek çok jeofizik problemiyle ilgilendi.

LOVECRAFT (Howard Phillips), amerikalı yazar (Providence, Rhode Island, 1890 - *ay. y.* 1937). Yazışmalarıyla (yaklaşık 100 000 mektup) mektup türünün son büyük yazarlarından biri oldu. Çok kültürlü bir kişiydi, edebiyata, bilime ve gizli bilimlere büyük ilgi duyuyordu. Bu eğiliminin etkisiyle, düşsel bir arap tarafından yazılmış bir Kötülük ansiklopedisi hazırladı. Ayrıca, çoğu *Weird Tales*'da çıkan öykülerinde birtakım fantastik betimlemeleri bir kozmik destanla kaynaştırmaya çalıştı (*The colour out of space*, vb.). Ölümünden sonra, bilim-kurgu yazarlarını büyük ölçüde etkiledi. Başka bazı yapıtları: *The Case od Charles Dexter Ward* (1928), *At the Mountains of Madness* (1931).

LOVEÇ ya da **LOFÇA,** Bulgaristan'da kent, yönetim bölümü merkezi, Balkan dağlarının kuzey eteğinde; 42 000 nüf. Kent hızlı bir sanayileşme sürecinden geçti: elektrikli gereçler ve otomobil yapımı, bisiklet, motosiklet, besin sanayisi. — *Loveç yönetim bölümü*, 4 138 km²; 215 000 nüf.

—Tar. Murat I döneminde Mihal Bey tarafından alınan kent (1380), sonra yeniden Bulgarlar'ın eline geçti ve Bayezit I (Yıldırım) tarafından ikinci kez fethedildi (1394). Osmanlı yönetiminde önceleri Niğbolu livasına, sonraları da Vidin sancağına bağlı bir kaza merkezi konumuna getirildi. XIX. yy.'da 12 binden fazla olan kentin türk nüfusu, Doksanüç harbi'nden sonra halkının yarısından çoğunun Türkiye'ye göçmesi sonucu 5 500'e düştü. Şarki Rumeli eyaleti topraklarının Bulgaristan'a bırakılması sırasında (1908) kent de bu ülke topraklarına katılmış oldu.

LOVEIRA (João DE) → LOBEIRA.

LOVEJOY (Arthur), amerikalı filozof (Berlin 1873 - Baltimore 1962). Düşünce tarihinin öncülerinden biri olarak, bilimkuram akımı ile ideolojide ve imge evreninde oluşan kavram reformları arasındaki ilişkiyi büyük bireşimlerle ortaya koydu. Yapıtları: *The Revolt against Dualism* (İkiciliğe başkaldırı) [1930], *Primitivism and Related İdeas in Antiquity* (Antikçağ'da ilkelcilik ve onunla ilgili düşünceler) [1935], *The Great Chain of Being* (Varlığın büyük zinciri) [1936], *Essays in the History of İdeas* (Düşünce tarihi üzerine denemeler) [1948].

LOVELACE (Richard), ingiliz şair (Woolwich 1618 - Londra 1657). Ateşli bir "süvari" olan Lovelace, yaşamını Charles I'e adadı ve bu bağlılığını 1642'de ve 1648'de hapsedilerek ödedi; fransız ordularında çarpıştı ve yoksulluk içinde öldü. *Lucasta* (1649) adlı şiir kitabında değerli şiirler vardır.

LOVER (Samuel), irlandalı yazar (Dublin 1797 - Saint Helier, Jersey, 1868). Minyatür ressamıydı, müzikle de ilgilendi; şarkılarının *(Molly Bawn, Lowbacked Car)* başarısı üzerine bir dizi gösteri hazırladı. Dickens'la birlikte *Bentley's Miscellany*'i, aynı zamanda romanlar (*Handy Andy*, 1842) ve tiyatro yapıtları da yazdı. *Legends and Stories of İreland* (1831) ve *Songs and Ballads*'ta (1839) yapmacıksız bir halkçılık örneği verdi.

Love's Labour's Lost, Shakespeare'in saray komedisi (1594-95). Üç prens, babası yeni ölen bir prenses tarafından sınavdan geçirilir. Yapıtta, kurnazca davranışlar ile kırsal yaşamın karşıtlığı sergilenirken, züppeler, saray adamları ve soytarılar yerilir.

LOVETT (William), ingiliz sendikacı ve siyaset adamı (Newlyn, Cornwall, 1800 - Londra 1877). 1836'da Londra İşçi derneği kurucuları arasında yer aldı. H. Hetherington ve F. Place ile birlikte 1838'de çartist akıma adını veren (→ ÇARTİZM) *People's Charter*'ı (Halk yasası) yazdı. Çartizmin 1836-1848 arasındaki gelişmesinde önemli bir rol oynadı; barışçıl eylemi savundu ve O'Connor ve Frost gibi "kaba kuvvet" yanlılarına karşı çıktı; işçilerin uyanması için ruhsal ilerlemeye ve eğitime öncelik verdi.

LOVİİSA, isveççe **Lovisa,** Finlandiya'da (Uusimaa ili) liman kenti, Finlandiya körfezi kıyısında; 8 000 nüf. Balıkçılık. Sayfiye merkezi. —Yakınında, nükleer santral.

LOVİNESCU (Eugen), rumen edebiyat eleştirmeni ve tarihçisi (Fălticeni 1881 - Bükreş 1943). Fransız kültürüyle yetişti, *Sburătorul* dergisinin ve yazarlar topluluğunun önderliğini yaptı, rumen edebiyatının avrupa edebiyatının (*İstoria civilizatiei române moderne*, 1924-25) evrimini izlemesi gerektiğini savundu. Çağdaşçılığı savunan eleştirel yapıtı (*Critice*, 10 cilt, 1909-1923; *İstoria litteraturii româna contemporane*, 1926-1937) zamanının düşünce akımları üzerinde belirgin bir etki yaptı.

LOVİŞTEİ, Transilvanya Alpleri'nde (Romanya) çöküntü alanı, Sebeş dağlarının Făgăraş kütlesini Paringul Male'den ayırır.

LOVOSİCE, Çek Cumhuriyeti'nde (Kuzey Bohemya) kent, Ustí nad Labem'in G.'inde; 7 600 nüf. Kimya sanayisi.

Low Church, anglikancılığın bir kolunu belirten ingilizce sözcükler.

LOWE (*sir* Hudson), ingiliz general (Galway 1769 - Chelsea 1844). Fransa'ya karşı Mısır'da (1800), Sicilya'da (1803), Capri'de (1806), İonia takımadalarında (1809) ve Fransa seferinde (1814) görev aldı. Ağustos 1815'te Saint Helena valisi oldu. Napoléon'un gardiyanlığını yaptı, kurallarının uygulanmasında çok katı davrandı.

LOWE (Robert), **Sherbrooke** vikontu, ingiliz siyaset adamı (Bingham, Nottinghamshire, 1811 - Warlingham, Surrey, 1892). Radikal eğilimli bir liberaldi. Siyasal yaşama ilk adımlarını 1842'den 1850'ye kadar kaldığı Avustralya'da attı. Yetersizliği nedeniyle seçim reformuna karşı cephe aldı (1866-67), Gladstone hükümetinde önce Maliye (1868-1873), sonra İçişleri bakanı (1873-74) olarak görev yaptı.

Lowe sendromu (amerikalı çocuk hekimi Charles Uptone *Lowe*'nin [doğ. 1921] adından). Körlükle sonuçlanan iki taraflı katarakt, zekâ geriliği ve böbrek bozukluğu biçiminde ortaya çıkan ve seyrek görülen doğuştan hastalık.

LOWELL, ABD'de (Massachusetts) kent, Eyalet'in K.-D.'sunda, çağlayanlarından elektrik üretiminde yararlanılan Concord River ve Merrimack ırmaklarının kavşağında; 92 400 nüf. (önemli bir azınlığı fransız kökenli Kanadalılar'dır). Uzay araçları için gereçler. Elektronik. Kimya. Hazırgiyim.

LOWELL (James Russell), amerikalı yazar, gazeteci ve diplomat (Cambridge, Massachusetts, 1819 - Elmwood, Massachusetts, 1891). Bostonlu varlıklı bir aristokrattı, şiir derlemeleri (*A Years Life*, 1841; *Poems*, 1844) ve 1848'de *Biglow Papers*, mizahi hicivler, bir başka *Poems* dizisi, amerikalı yazarların hicivlerini *(Fable for Critics)* yazdı. Bunları edebi *(Among my Books)* ve siyasal (*Democracy*, 1886) denemeler izledi. Madrid (1877-1880) ve Londra (1880-1885) elçiliklerinde bulundu. *The Atlantic Monthly* (1857-1861) ve *The North American Review* (1864-1872) gibi etkili dergileri yönetti.

LOWELL (Percival), amerikalı gökbilimci (Boston 1855 - Flagstaff, Arizona, 1916). Özellikle Mars gezegeninin incelenmesiyle ilgilendi ve 1893'ten sonra, 1877'de Schiaparelli tarafından bu gökcisminin üzerinde kanallar bulunduğu yolunda ortaya atılan varsayımı doğrulamak için çalıştı. 1894'te, masraflarını kendisi karşılayarak, Flagstaff dolaylarında, 2 210 m yükseltideki bir yaylaya bir gözlemevi kurdu. Le Verrier'nin Neptün'ü bulmak için uyguladığı yöntemi geliştirerek Neptün'den daha uzakta bir gezegenin var olabileceğini düşündü ve 1915'te, bu yeni gezegenin olası yörüngesini ve bulunabileceği bölgeyi hesapladı. 13 mart 1930'da Clyde William Tombaugh, Flagstaff'ta, Lowell'ın öngördüğü konumdan altı derecelik bir farkla Plüton gezegeninin varlığını ortaya koydu.

LOWELL (Amy), amerikalı kadın edebiyatçı (Brookline, Massachusetts, 1874 - *ay. y.* 1925). 1925'te bir yaşamöyküsünü yayımladığı Keats'ten, fransız simgecilerinden, John Gould Fletcher ve Ezra Pound'dan etkilendi. İlk etkilenimlerini (*A Dome of Many-Coloured Glass*, 1912) bırakarak ritimli düzyazı biçiminde şiirler (*Pictures of the Floating World*, 1919; *Ballads for Sale*, 1927) yazdı. Fransız (*Six French Poets*, 1915) ve amerikan (*Tendencies in Modern American Poetry*, 1917) şiirleri üzerine yazdığı eleştirel denemelerle imgeciliğin kuramcılarından sayılır.

LOWELL (Robert), amerikalı şair (Boston 1917 - New York 1977). James Russell Lowell'in ikinci kuşaktan yeğeni. Boston Üniversitesi'nde, sonra Harvard'da profesör oldu. Liberal, savaşa karşı çıkan ve çağdaş kaosun saplantısından kurtulamayan bir aydın olarak, tarihsel akışın bütün izlerini taşıyan şiirler yazdı. (*Land of Unlikenas*, 1944; *Lord Weary's Castle*, 1946; *Life Studies*, 1959; *For the Union Dead*, 1964; *Near The Ocean*, 1967; *Notebook*, 1969; *Poems*, 1974). *Day by day*'de (1977) bir çiftin karşılaşabileceği günlük sorunları ele aldı.

LOWENFELS (Walter), amerikalı yazar ve gazeteci (New York 1897 - Tarrytown, New York 1976). Ülkesini bırakıp Avrupa'ya gitti, marxçı görüşleri benimsedi. 20'li yılların avangardcıları arasına katıldı. 1934'te ABD'ye döndü, kısa bir süre sonra *Daily Worker*'ın yazışlerinde çalışmaya başladı. Bir süre hiçbir şey yazmadı, sonra *American Voices* (1959), *Songs of Peace* (1959), *Land of Roseberries* (1965) ve barışçı bir derleme olan *Thou shall not kill* (1968) gibi yapıtları verdi. Yazılarında konuşma dilini bütün canlılığıyla vermeyi bildi.

LOWESTOFT, Büyük Britanya'da (Suffolk) kent, Kuzey denizi kıyısında, Norwich'in G.-D.'sunda; 51 000 nüf. Sayfiye

merkezi. Balıkçılık limanı. Gemi yapımı. Sonradan James II adını alan York dükü, hollanda donanmasını 1665'te burada yendi.

ŁOWICZ, Polonya'da kent, Bzura kıyısında, Varşova'nın B.'sında; 25 000 nüf. Tarihsel bir kent (Polonya din büyüklerinin oturduğu eski merkez) olan Łowicz'te, XVI. ve XVIII. yy.'dan kalma yapılara rastlanır. Tekstil (tuhafiye) ve besin (meyve ve sebze konserveciliği) sanayileri. Burası, hâlâ çok canlı bir folklorun (geleneksel giysiler) yaşadığı, özel ürünlerin yetiştirildiği bereketli bir tarım bölgesinin merkezidir.

LOWIE (Robert Harry), avusturya kökenli amerikalı antropolog (Viyana 1883 - Berkeley, Kaliforniya, 1957). Columbia Üniversitesi'nde Franz Boas'ın öğrencisi oldu; Berkeley Üniversitesi'nde etnoloji profesörlüğü yaptı (1921-1950). Kuzey Amerika Kızılderilileri üzerine bir dizi monografi yazdı. Kuramsal yapıtlarında, toplumsal düzen, folklor ve din arasındaki karşılıklı etkileri araştırdı. Evrensel yapı özellikleriyle ilgilendi ve böylece yapısalcılığın öncüleri arasında yer aldı. Başlıca yapıtı olan *Primitive Society* (İlkel toplum) [1920], onun devamı olan *Social Organization* (Toplumsal örgütlenme) [1948], antropolojinin klasik yapıtları arasında yer alır. Ayrıca, *Primitive Religion* (İlkel din) [1924], *The History of Ethnological Theory* (Etnoloji kuramının tarihi) [1937] adlı yapıtları vardır.

LOWLANDS, İskoçya'nın ortasında yapısal çöküntü alanı; K.-D.'dan G.-B.'ya doğru uzanan ve bu alanı K.'deki Highlands'tan, G.'deki Uplands'tan ayıran iki kırık arasında. Bu "alçak topraklar", yüksek volkanik tepelerin ayırdığı küçük ovalara ayrılır. İçerlere uzanan geniş haliçlerin varlığı (Clyde, Forth, Tay) ve özellikle maden kömürünün bolluğu, bu merkezi çöküntü alanını, bölgenin ekonomi ve nüfus açısından odak noktası haline getirmiştir: İskoçya yüzölçümünün % 12'sini kaplayan bu topraklarda toplam nüfusun % 80'ini oluşturan 4 milyon kişi yaşar.

Glasgow bitişik kentler bölgesi, Lowlands'ın batısına egemen durumundadır (demir-çelik, tersaneler, cıvata sanayisi, taraklama gereçleri, bilgisayar ve büro donanımı, saatçilik); ama bu sanayilerin çoğu bunalım içindedir: madenkömürü ocaklarının çoğu kapanmıştır, Glasgow limanı gerilemektedir. En göze çarpan kentleri Edinburgh, Dundee ve Aberdeen olan Doğu Lowlands'ta bazı sanayiler daha iyi durumdadır (petrol arıtımı, petrokimya, elektronik, viski) ve Kuzey denizi'nden çıkanları hidrokarbonlardan yararlanılmaktadır.

Glasgow ve Edinburgh, Lowlands'ın ve tüm İskoçya'nın iktisadi yönetimini ele geçirmek için birbirleriyle yarışmaktadırlar. Hükümet, yaşama koşullarını ve sanayiyi iyileştirmek amacıyla Lowlands'ta beş yeni kent kurdu.

LOWNDES (Marie Adelaide BELLOC), ingiliz kadın romancı (Fransa'da 1868 - Eversley Cross, Hampshire, 1947). Hilaire Belloc'un kız kardeşi. Karındeşen Jack'ın cinayetlerinden esinlenerek katolik polis romanı geleneğini başlatan *The Lodger*'ı (1913) yayımladı.

LOWRY (Malcolm), ingiliz yazar (Birkenhead, Cheshire, 1909 - Ripe, Sussex, 1957). Yolculuk tutkusuyla (Meksika, İngiliz Kolombiyası, vb.), alkol ve deniz arasında bölünen serüven dolu bir gençlik geçirdi. Öykülerinde (*Ultramarine*, 1933) yüzyıl sonu egzotizmini canlandırdı. *Volkanın altında* (Under the Volcano) [1947] adlı romanında alkolik "konsolos"un çöküşü aracılığıyla, çürümeye yüz tutan enerjik bir dünyanın parçalanıp ufalanmasını anlattı. Ama, bu çürümenin siyasal (olay 1938'de geçmektedir) ve ruhsal (kabalaya yapılan birçok göndermeler) sonuçları açıkça anlaşılmaz. Ölümünden sonra yayımlanan *Hear Us O Lord from Heaven Thy Dwelling* (1961) ve *Lunar Caustic* (1963, yarım kalmıştır) adlı iki yapıtının soylu anlatımı bir sonraki yazarlar kuşağında daha sert sesler kazanacak olan bir sınır araştırma çabasını ve insanlararası ilişkilerde umutsuzluğu dile getirir.

LOYALİST a. (ing. *loyalist*). Tar. Bağımsızlık savaşı sırasında ingiliz hükümetine bağlı kalan amerika kolonlarına verilen ad. (Calvincilere karşı anglikanlığı temsil ettikleri için bunlara TORY'ler de deniyordu.)

—ANSİKL. Tar. Loyalist'lere daha çok aydınlar, büyük toprak sahipleri ve tüccarlar arasında rastlanıyordu. John Adams 1776'da kolonların üçte birinin loyalist olduğunu ileri sürüyordu. Carolina ve Georgia'da çoğunluğu oluşturmaktaydılar; buna karşılık, Yeni İngiltere'de azınlıktaydılar. Loyalist'ler, ingiliz saflarında birçok harekete katıldılar (Kaskaskia 1778 -1780, King's Mountain 1780). Bağımsızlığın ilanından sonra çoğu ülkeyi terk etmek zorunda kaldı (1775-1787 arasında 60 000 kişi). Göçenlerin çoğu Aşağı Kanada'ya yerleşmek zorunda kaldı.

LOYAUTÉ adaları, Büyük Okyanus'ta bulunan fransız takımadası, yönetim açısından bağlandığı Yeni Kaledonya'nın 100 km kadar K.-D.'sunda; 2 095 km^2; 15 701 nüf. (1992). Üç ada (Ouvéa, Lifou ve Maré) mercan kireçlerinden oluşur. Melanezyalı ve polinezyalı halk, adalarda karışık olarak yaşamaktadır. Hindistancevizi ve muz işletmeleri. Takımadayı 1792'de Entrecasteaux buldu.

LOYOLA (*aziz* İgnacio DE) → İGNACİO DE LOYOLA.

LOZAN, İsviçre'de kent, Vaud kantonunun merkezi, Leman gölünün kuzey kıyısında; 124 746 nüf. (1990), banliyöleriyle birlikte 262 217 nüf. (1986). Üniversite. Federal mahkeme.

Göl kıyısında bir galya-roma limanı olan kent, Ortaçağ'da savunması kolay, ama gelişmeyi sınırlayan (1800'e doğr. 8 800 nüf.) bir tepede toplandı. 1803'te kanton merkezi yapılan, sonra demiryolu (XIX. yy. ortaları), karayolu ve otoyol (bugün) kavşağı olan Lozan, önceleri daha çok bir hizmet sektörü (yönetim, ticaret, banka) ve turizm kentiyken (1941'de 90 000 nüf.), özellikle 1945'ten sonra sanayi kenti haline geldi. Çalışan nüfusun % 38'i sanayi -özellikle ileri ya da "özgün" bir sanayi kesiminde (tekstil, ilaç, plastik maddeler)-, % 61'iyse hizmet kesimindedir. Oteller, villalar ve konut semtleri, merkezde ve D.'da (Pully) Leman gölünün güneşe bakan yamaçlarında kat kat sıralanır; triyaj garı ve sanayi bölgeleri B.'da Venoge ovasında uzanır (Renens). Leman riviyerasında 10 km'yi aşkın bir alana yayılan ve İsviçre'nin fransızca konuşulan bölgesini bütünüyle etkileyen bu geniş yerleşim alanının nüfusu, özellikle çevre köylülerin ve yabancıların gelmesiyle 40 yılda iki kattan fazla artmıştır.

—Tar. Roma dönemindeki adı *Lausonna* olan Lozan, aziz Marius tarafından kurulan bir piskoposluğun merkezi oldu. 1536'da, tüm Vaud kantonu ile birlikte fethedilerek Bern'e katılan kent, bağımsızlığına ancak 1803'te kavuşabildi; bağımsızlığı, La Harpe'in çabası sayesinde 1815'te Viyana kongresi'nce onaylandı.

—Güz. sant. Viollet-le-Duc tarafından onarılan XIII. yy.'dan kalma katedral, İsviçre'deki katedrallerin en güzellerinden biridir. İlk piskoposluk binasının günümüze ulaşan bölümünde Eski Lozan müzesi yer alır, XV. yy. başında yapılmış piskoposluk şatosu, bugün kanton hükümetinin merkezidir. Rumine sarayı'ndaki Güzel sanatlar müzesi'nde, vaudlu ya da Vaud asıllı sanatçılara (Gleyre, Bocion, Vallotton, Steinlen, R. Th. Bosshard, Auberjonois, L. Soutter, Aloïse) geniş yer verilmiştir.

Lozan antlaşması, Kurtuluş savaşı sonunda Türkiye ile Birinci Dünya savaşı'nı kazanan İtilaf devletleri (İngiltere, Fransa, İtalya) ve Yunanistan arasında Japonya ve Romanya'nın katılmasıyla, İsviçre'nin Lozan kentinde 24 temmuz 1923'te imzalanan antlaşma. Birinci Dünya savaşı'nı kazanan İtilaf devletleri hazırladıkları Sevr antlaşması'nı TBMM hükümetine kabul ettirememiş, onların desteğiyle Anadolu'ya çıkan ve türk direnişini kırmak isteyen yunan orduları da yenilgiye uğratılmıştı. Kurtuluş savaşı'nı kazanan Türkiye, Birinci Dünya savaşı'ndan yenik çıkan müttefiklerinden farklı olarak, savaşın galipleriyle eşit düzeyde barış masasına oturabilecekti. Antlaşmanın hazırlandığı konferans İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın çağrısı üzerine 20 kasım 1922'de başladı. Konferansa Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven devleti ve ABD de katılmıştı. Boğazlar düzeniyle ilgili görüşmelere Karadeniz'de kıyısı olan SSCB ve Bulgaristan da çağrıldılar. Belçika ve Portekiz de, belirli görüşmelere, belirli hükümlerle katıldılar. Esas görüşme ve tartışmalar, İngiltere ile Türkiye arasında oldu. Fransa ve İtalya ile toprak sorunları daha önce çözülmüştü. Bu ülkeler, müzakerelerde, daha çok iktisadi çıkarlarını ve ayrıcalıklarını savundular. Konferansa TBMM hükümetiyle birlikte İstanbul hükümeti de çağrılmıştı. Bunun üzerine TBMM, 1 kasım 1922'de saltanatı kaldırdı. Üç gün sonra da son osmanlı kabinesi istifa etti, Osmanlı devleti resmen son buldu. Konferansta TBMM hükümetini Dışişleri bakanı İsmet Paşa (İnönü) başkanlığında, Sağlık ve sosyal yardım bakanı Dr. Rıza Nur ve Trabzon milletvekili Hasan Bey'den (Saka) oluşan heyet temsil ediyordu. Heyetin uzmanlardan oluşan geniş bir danışman kadrosu da vardı. İngiliz heyetine Dışişleri bakanı Lord Curzon

Lozan
Bessières köprüsü ve katedral

H. Granier

Lozan antlaşması'nın İsmet Paşa tarafından imzalanışı (24 temmuz 1923)

başkanlık ediyor, Fransa ve İtalya İstanbul'daki yüksek komiserleri ve büyükelçilerince temsil ediliyordu. Yunan heyetinin başkanlığını eski Başbakan Venizelos üstlenmişti. Konferansa katılan ABD heyeti, toplantılarda oy kullanmadı; antlaşmayı da imzalamadı ama tüm oturumlara, komisyonların çalışmalarına katıldı; konferansı etkiledi.

Konferansın ilk bölümünde birçok konuda anlaşma sağlandıysa da, osmanlı borçları, Batı Avrupa ülkelerinin ayrıcalıkları, kapitülasyonlar, İstanbul ve Boğazlar'ın İtilaf devletleri'nce boşaltılması gibi konularda anlaşmazlık çıktı. Oluşturulan komisyonların hazırladığı antlaşma taslağı, imzalaması için İsmet Paşa'ya verildi. İsmet Paşa bu taslağı imzalamaya yanaşmayınca, görüşmeler kesildi (4 şubat 1923); türk heyeti Ankara'ya döndü. TBMM'de konferansın gidişi üzerine sert tartışmalar yapıldı; İtilaf devletleri'nin Osmanlı devletinin yüzyıllık hesabını TBMM hükümeti heyetinden sormak eğiliminde olmaları, antlaşma tasarısını dört gün içinde yanıtlaması isteğiyle, bir muhtıra gibi İsmet Paşa'ya vermeleri tepkiyle karşılandı. TBMM'de yeni türk tezi saptandı. İsmet Paşa yeni kurulan kabinede bir kez daha Dışişleri bakanlığına seçildi. Bu sırada İtilaf devletleri'yle Türkiye arasında karşılıklı notalar gönderilmekteydi. Türk heyeti, notalarda kabul ettiği koşulları belirtiyor, barış koşullarının zorla dikte ettirilmek istenmesinden yakınıyordu. İsmet Paşa'nın görüşmelerin 23 nisan 1923'te yeniden başlaması önerisini içeren notası olumlu karşılandı ve konferansın ikinci aşaması başladı. İtilaf devletleri'nin heyet başkanları değişmişti. Türk hükümeti, İstanbul hükümetinin hiçbir anlaşmasını tanımadığını bir kez daha açıkladı. Müzakereler sonunda birtakım sorunların (örneğin Musul sorunu) çözülmesinin daha ileri tarihlere ertelenmesi kararlaştırıldı ve konferans sona erdi. Hazırlanan antlaşma metninin imzalanması için gereken yetki belgesi, Rauf Orbay hükümetince İsmet Paşa'ya gönderilmeyince bir bunalım doğdu. Antlaşmanın sorumluluğunu yüklenmek istemeyen hükümete gönderdiği yazıda İsmet Paşa, hükümet antlaşma hükümlerini kabul etmiyorsa, heyetin yetkilerinin geri alınmasını önerdi. Bu durum üzerine TBMM başkanı Mustafa Kemal Paşa olaya müdahale etti. Meclis başkanı sıfatıyla, kendisinin yetki verdiğini açıkladı. Antlaşma 24 temmuz 1923'te imzalandı. Bu antlaşmayla TBMM hükümeti resmen tanınıyor, bağımsızlık savaşı noktalanmış oluyordu.

Lozan'da imzalanan antlaşmada 143 maddeden oluşan barış antlaşması, bu antlaşmayı bütünleyen 17 ek (sözleşmeler, protokol ve açıklamalar) ve karşılıklı olarak gönderilen mektuplar yer alır. Barış antlaşmasının ilk maddeleri, Türkiye'nin yeni sınırlarını saptamaktadır. Bulgaristan sınırı daha önceki antlaşmalarla kabul edilen sınırdır. Yunanistan'la olan sınır, Bulgaristan sınırından Arda ve Meriç ırmaklarının birleştiği noktaya kadar Meriç yatağı, oradan Arda kaynağına doğru bu ırmak üzerinde ve Çörek köyünün hemen çevresinde olmak üzere, arazi üzerinde belirlenecek bir noktaya dek Arda yatağı; oradan güney-doğu doğrultusunda Bosna köyünün bir kilometre yukarısında Meriç üzerinde bir noktaya kadar Bosna köyünü Türkiye'de bırakan düz bir çizgi, oradan adalar denizine dek Meriç yatağı olacaktır. Çörek köyü, halkının çoğunluğuna göre, Türkiye ya da Yunanistan'a verilecektir. Yunanistan, savaş tazminatı olarak Karaağaç'ı Türkiye'ye bırakacaktır. Gökçeada (İmroz), Bozcaada ve Tavşan adaları Türkiye'de kalacak; Yunanistan egemenliğindeki adalarda (Limni, Semadirek, Midilli, Sakız gibi) daha önceki antlaşmalar uyarınca, bu egemenlik sürecek; 12 ada üzerindeki bütün haklar İtalya'ya devredilecektir. Yunanistan, Türkiye'ye yakın adaların askerden arındırılmasını kabul ediyordu. Karasuları sınırı üç mil olarak saptanmıştı.

Suriye sınırı, Ankara itilafnamesi (1921) ile saptanan sınır olacaktı. Irak sınırı, dokuz ay içinde Türkiye ile Büyük Britanya arasında dostça belirlenecekti. Kıbrıs adasının Büyük Britanya tarafından ilhakı da (1914) tanınıyor, ilhak tarihinde adaya yerleşmiş olan Türkler'in ingiliz uyruğuna geçeceği kabul ediliyordu. Türkiye, Mısır ve Sudan üzerindeki tüm haklarından vazgeçmekteydi. Türkiye dışındaki topraklarda yaşayan osmanlı uyruklular hakkında hiçbir yetki ve yargı hakkı kullanılamayacaktı. Antlaşmada, kapitülasyonların tümüyle kaldırıldığı açıklanıyordu. Azınlıkların korunmasıyla ilgili maddelerde müslüman olmayan azınlıklara mensup yurttaşların müslümanlar kadar özgür olduğu, yasa önünde onlarla eşit bulunduğu ve kendi ana dillerini istedikleri gibi kullanabilecekleri belirtiliyordu. Bu azınlıklar Milletler cemiyeti'nin güvencesi altında olacaklardı. Antlaşmanın azınlıklarla ilgili maddelerinin temel yasa sayılacağı, hiçbir yasa ve yönetmeliğin bu hükümlere aykırı olamayacağı da kabul edilmişti.

Mali ve iktisadi konularda konferansta en çok tartışılan konu, osmanlı borçları sorunu oldu. Antlaşma, bu borçların Osmanlı devletinden ayrılan öteki ülkelerle belli oranda paylaşılmasını öngörüyordu.

Antlaşmada yer alan sözleşmelerin birincisi, Boğazlar düzenine ilişkindir. Geçiş özgürlüğünü savunan İngiltere'ye karşı SSCB, Karadeniz'de kıyısı olan ülkelerin Boğazlar rejimini düzenleyebileceklerini ileri sürdü. Türkiye ise bu iki görüş arasında dengeli bir düzen kurulmasını savunmuş ve bu eğilim antlaşmaya da yansımıştır. Bu hükümlere göre, barış zamanında ya da Türkiye savaşta taraf değilse, savaş gemileri dışında tüm gemiler için geçiş serbest olacaktır. Türkiye savaşa katılmışsa düşman gemilerinin geçişi yasaklanabilecek, serbestçe geçebilecek tarafsız gemilerse, gerektiğinde denetlenecektir. Savaş gemileri için barış zamanında bir sınırlama getirilmişti: Karadeniz'e geçecek donanma, Karadeniz'de kıyısı bulunan ülkelerin en güçlü Karadeniz filosundan daha büyük olamayacaktır. Karadeniz kıyısındaki ülkeler yılda iki kez donanma mevcutlarını Türkiye'ye bildireceklerdir. Türkiye'nin tarafsızlığı durumunda savaş gemileri tam bir serbestlik içinde geçiş yapacak, Boğazlar geçişe açık bulundurulacaktır. Türkiye savaşta tarafsa, düşman gemileri ve uçakları için alınacak önlemler tarafsız gemilerin geçişini engelleyemeyecektir. Sözleşmede, geçişleri her türlü engelden arındırmak gerekçesiyle Boğazlar'ın silahsızlandırılması da öngörülmüştü. Fransa, İngiltere, İtalya ve Türkiye hükümetlerinin atayacakları birer üyeden oluşacak bir komisyon, Boğazlar bölgesinin sınırlarını saptayacak, geçişleri denetleyecekti. Antlaşmayla kabul edilen Boğazlar rejimi, 1936'da Montreux sözleşmesi'yle yeniden düzenlendi; Boğazlar komisyonu kaldırıldı, Boğazlar silahlandırıldı.

Oturma ve yargı yetkisi konularındaki sözleşmeyle, antlaşmaya taraf olan ülkelerin uyruklarına yedi yıl süreyle, türk vatandaşlarıyla eşit haklar tanınıyordu. Ticaret sözleşmesiyle Türkiye, beş yıl süreyle, belli durumlar dışında, dışalıma ilişkin yasakların tümünü kaldırmayı yükümleniyordu. Bu nedenle 1929 yılına kadar, dış ticaret siyaseti istenildiği gibi düzenlenemeyecek, Türkiye, Batı Avrupa'nın açık pazarı durumunda kalacaktı. Bu sözleşmenin 9. maddesiyle Türkiye'nin kabotaj hakkı kabul ediliyordu.

Antlaşmanın çeşitli hükümleriyle ilgili mektuplarda Türkiye'nin İngiltere, Fransa ve İtalya'ya bağlı din, öğretim, sağlık ve yardım kurumlarının varlığını tanıyacağı, iki yıl süreyle ingiliz, fransız ve italyan ortaklıklarına kabotaj hakkı tanınacağı, iki ingiliz şirketiyle bir fransız demiryolu ortaklığına özel kolaylıklar gösterilmesi gibi konular yer alıyordu.

Antlaşma, ağustos 1923'te TBMM'de görüşüldü. İskenderun sancağının, Trakya'da bir kısım toprakların sınır dışında bırakılması eleştirildi. 227 üyeden 213'ünün oyuyla, antlaşma 23 ağustosta onaylandı. Antlaşma uyarınca onay tarihinden sonraki altı hafta içinde İtilaf devletleri'nin askerlerini İstanbul ve Boğazlar'dan çekmeleri gerekiyordu. 4 ekimde boşaltma tamamlandı; İstanbul ve Boğazlar türk kuvvetlerine teslim edildi.

Lozan okulu, "matematik okul" akımına giren iktisatçılar grubu. Lozan Üniversitesi'nde birbiri ardından ders veren fransız Léon Walras (1834-1910) ve italyan Vilfredo Pareto (1848-1923) bu okulun iki büyük temsilcisidir. Bu iktisatçılar, tam rekabette, ürün piyasalarıyla üretim faktörleri piyasaları arasında genel bir karşılıklı bağımlılık bulunduğunu göstermeye çalıştılar. Karşılıklı bağımlılık çözümlemesi, denge çözümlemesiyle tamamlandı. Walras ve Pareto, tutarlı genel bir iktisadi dengenin koşullarını, sapmaları kendiliğinden giderebilecek ve eski iktisadi durumu yeniden kurabilecek güçlere dayanarak belirlemek istediler. Bu amaçla, cebirsel denklemler ve geometrik şekiller kullandılar. Lozan okulu, Augustin Cournot'nun düşüncelerinden büyük ölçüde etkilenmiştir.

LOZÈRE, Fransa'da (Languedoc-Roussillon bölgesi) *département;* 5 168 km²; 72 825 nüf. (1992). Yönetim merkezi *Mende.*

LOZÈRE dağı, Massif central'da dağ, Cévennes'in en yüksek noktası buradadır (*Fniels doruğu* 1 699 m).

LOZİER - BOUVET → BOUVET DE LOZIER.

LOZİLER ya da **ROTSELER,** Zambiya'da bantu halk; 680 000 nüf. (1987). Tarımla uğraşan Loziler hintdarısı, darı ve buğday yetiştirirler, ama balıkçılık ve avcılık da yaparlar. Yönetim ve askeri örgütlenme bakımından son derece karmaşık bir yapıları vardır. Krallıklarının, nüfusları 10 000'e ulaşan iki merkezi vardı, bunlardan birinde bir kral, ötekinde bir prens hüküm sürmekteydi. Hükümdar kralın ailesiyle din ve dünya işleriyle görevlendirilmiş komün halkından oluşan üç meclise katılırdı.

LOZNİCA, Sırbistan'da kent, Drina'nın sağ kıyısında; 14 100 nüf. Sentetik tekstil. —Yakınında, antimon yatakları.

LOZOVSKİY (Solomon Abramoviç DRİDZO, —denir), rus devrimci (Danilovka, Dniepropetrovsk, 1878 -? 1952). 1901'de bolşevik partiye üye oldu, 1909'da Fransa'ya göç etti, sendikalarda çalıştı. 1917'de ülkesine döndü. 1921-1937 arasında Kızıl sendikalar enternasyonali'nin genel sekreterliğini yaptı, aynı zamanda Komünist enternasyonal yürütme komitesi üyeliği görevinde bulundu. 1939'dan 1946'ya kadar Dışişleri bakanlığı komiser yardımcılığı görevini yürüttü. 1949'da tutuklandı, tutsaklığı sırasında öldü. 1956'da saygınlığına kavuşturuldu.

LÖBAU, Almanya'nın Saksonya eyaletinde kent, Lausitz bölgesinin yukarı kesiminde, Dresden'in D.'sunda; 17 900 nüf. Mineral kaynaklar. Gotik üslubunda kiliseler. Tekstil. Hazırgiyim. Deri işleme. Piyano yapımı. Besin sanayisi.

LÖE (Walter Degenhardt, *baron* VON), prusyalı mareşal (Allner an der Sieg 1828 - Bonn 1908). Paris'te askeri ataşelik yaptı (1852-1866); Prusya kurmayına fransız ordusunun gerçek durumu hakkında bilgi verdi.

LÖFFLER (Friedrich), alman bakteriyolog (Frankfurt an der Oder 1852 - Berlin 1915). Askeri hekimlik, Greifswald'da profesörlük yaptı, 1913'te Berlin'de Bulaşıcı hastalıklar enstitüsü müdürü oldu; Koch ile çalıştı ve difteri basilini betimledi.

Löffler basili, difteri basili. Klebs tarafından keşfedilmiş olmakla beraber ilk defa Löffler tarafından iyice tanımlanmıştır. Oldukça çokbiçimli olabilen küçük bir basildir. Hareketsiz ve sporsuzdur. Baz boyalarla boyanır ve Gram alır. Aerobi yaşar ve 20 ila 42 °C'ta, serumla zenginleştirilmiş ortamlarda üretilir. Patojen gücünü bir bakteriyofajın kodlamasıyla salgıladığı difteri toksini üretimiyle gösterir. (Eşanl. KLEBS BASİLİ, KLEBS-LÖFFLER BASİLİ, CORYNEBACTERİUM DİPHTERİAE.)

Löffler sendromu. Pnömol. Akciğerde değişken saydamsız bölgelerin yanı sıra kandaki eozinofillerde ileri derecede artış ile belirgin sendrom. Nedeni zehirlenme, enfeksiyon, alerji ve asalaklar (özellikle bağırsak solucanı) olabilir.

LÖHNE, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaleti sınırları içinde yer alan kent, Herford'un kuzey-kuzey-doğusundadır; 37 200 nüf.

LÖK, -kü a. **1.** İri, hantal bir cins erkek deve. **—2.** *Lök gibi,* kabaca, bütün hantallığıyla. ‖ *Lök gibi oturmak,* bir yere tüm ağırlığıyla ve orasını dolduracak çalımlı bir biçimde çökmek, oturmak.

◆ sıf. Ağır, hantal; battal.

LÖK a. (fars. *lāk,* ağaç dallarından toplanan bir tür zamk'tan). Çatlak ya da kırık çanak çömleği yapıştırmaya yarayan, yumurta akı, sabun, kireç vb. karıştırarak elde edilen macun.

LÖK (O)-, (fr. *leuc [o]-*; yun. *leukos,* beyaz'dan). Birçok yabancı kökenli terimin yapısına girer.

LÖKANİLİN a. (fr. *leucaniline*). Kim. Formülü $C_{20}H_{21}N_3$ olan, rozalinden indirgenerek elde edilen ve lökobazı oluşturan bileşik.

LÖKLEMEK g. f. Çatlak ya da kırık çanak, çömlek gibi kapları lökle yapıştırmak.

LÖKOAGLÜTİNASYON a. (fr. *leucoagglutination*). Akyuvarların, akyuvar karşıtı antikorlarca (lökoaglütininler) aglütinasyonu. (Lökoaglütinasyon tekniği, akyuvar karşıtı aloantikorların varlığını saptamayı sağlayan, aynı zamanda Dausset' ye ilk kez bir antikoru ortaya çıkarma fırsatını veren ilk yöntemdir. Artık kullanılmaz olmasına rağmen granülosit antijenlerinin ve bunlara uyan antikorların tanınması konusunda bir dereceye kadar değerini korumaktadır.)

LÖKOAGLÜTİNİN a. (fr. *leucoagglutinine*). Kendisine uygun akyuvar antijenine tutunduğu zaman, in vitro bir aglütinasyon tepkimesine neden olan, akyuvar karşıtı antikor.

LÖKOANSEFALİT a. (fr. *leucoencéphalite*). Beyindeki akmaddeyi tam ya da az çok saran ansefalit çeşidi. (En iyi bilinen lökoansefalitler: Hurst hemorajik lökoansefaliti ile ilerleyici çok odaklı lökoansefalopatidir. Sklerozlu sübakut lökoansefalit, esasta hem akmaddeyi, hem bozmaddeyi saran genel bir ansefalittir [panansefalit].)

LÖKOANSEFALOPATİ a. (fr. *leucoencéphalopathie*). Nörol. *İlerleyici çok odaklı lökoansefalopati,* Papova grubu virüslerden ileri gelen ve akmaddeyi saran ansefalopati. (Bağışıklık yetersizliğiyle ilgili bazı hastalıklarda rastlanır.)

LÖKOBAZ a. (fr. *leucobase*). Kim. Bir ya da daha çok amin işlevi içeren lökotürev.

LÖKOBLAST a. (fr. *leucoblaste*). Hematol. Lösemi sürecinde anormal olarak çoğalan olgunlaşmamış hematopoyetik hücre tipi (esk.).

LÖKODİSTROFİ a. (fr. *leucodystrophie*). Nörol. **1.** Çeşitli sinirsel hastalıkları kapsayan bir hastalık grubu. Bu hastalıklar arasında yuvarlak hücreli lökodistrofi (Krabbe* hastalığı) gibi metakromatik lökodistrofi ve miyelin hastalıklar, sudanofil lökodistrofi adı altında toplanan ve fizyopatolojileri henüz belli olmayan daha başka hastalıklar bulunur. **—2.** *Küremsi hücreli lökodistrofi* → KRABBE HASTALIĞI'nın eşanlamlısı. **—3.** *Metakromatik lökodistrofi,* 10 yaşından önce başlayan, bacaklarda kasılmalı felç (parapleji) ve buna eşlik eden çevresel sinir bozuklukları, çırpınma krizleri, göz sinir atrofisi ve zihin bozukluğu biçiminde ortaya çıkan ve birkaç yıl içinde ölümle sonuçlanan lökodistrofi.

LÖKOEGRESİN a. (fr. *leucoégressine*). IgG tipi tavşan immünoglobulininden bir proteazın etkisiyle elde edilen kemotaksi etkili madde. (Tavşanda deneysel olarak yaratılan deri iltihabı odaklarında rastlanır.)

LÖKOFEREZ a. (fr. *leucophérèse*). Hematol. Akyuvar cinsinden hücre oluşumu.

LÖKOGRANİT a. (fr. *leucogranite*). Temel bileşeni kuvars ve feldispat olan yerli ya da allokton plütonik kayaç. (Lökogranitler pelitli dizilerin farklı anateksisinin ilk biçimidir.)

LÖKOJENEZ a. (fr. *leucogenèse*). AKYUVAR* YAPIMI'nın eşanlamlısı.

LÖKOKERATOZ a. (fr. *leucokératose*). Der. hast. Aşırı keratinleşmeli lökoplazi.

LÖKOKONSANTRASYON a. (fr. *leucoconcentration*). AKYUVAR* YOĞUNLAŞTIRMA'nın eşanlamlısı.

LÖKOKORİ a. (fr. *leucocorie;* yun. *leukos,* beyaz, ve *kore,* gözbebeği'nden). Oftalmol. Gözbebeğinin normalde olduğu gibi siyah değil beyaz görünmesi. (Lökokoriler mercek önü, mercek içi [beyaz katarakt] ve mercek arkası [urlar, retina hastalıkları] olarak çeşitlere ayrılır.)

LÖKOKRAT sıf. (fr. *leucocrate*). Petrogr. Parlak bir kayaç için kullanılır.

LÖKOLİZİN a. (fr. *leucolysine*). Bağışıkbil. LÖKOSİTOLİZİN'in eşanlamlısı.

LÖKOM a. (fr. *leucome;* yun. *leukos,* beyaz'dan). Oftalmol. Korneanın yaralanmasından ya da ülserleşmesinden sonra meydana gelen porselen beyazlığında ak leke.

LÖKOMAYİN a. (fr. *leucomaïne*'den). Biyokim. Canlı dokularda rastlanan ve protit metabolizmasından doğan maddelerin tümü. (Bunlar bitkisel alkaloitlerin gösterdiği kimyasal tepkimeleri gösterirler.)

LÖKOMELANODERMİ a. (fr. *leucomélanodermie*). Der. hast. **1.** Deride koyu renkli bir bölgeyle çevrili renksiz beyaz lekeler bulunması biçiminde ten rengi bozukluğu. (Lökomelanodermi özellikle vitiligoda ve frenginin ikinci devresinde görülür.) **—2.** *İkincil frengi lökomelanodermisi,* VENÜS GERDANLIĞI*'nın eşanlamlısı.

LÖKOMİYELİT a. (fr. *leucomyélite*). Nörol. Salt akmaddede olan miyelit.

LÖKONİKİ a. (fr. *leuconychie*'den). Der. hast. Tırnakların beyazlaşması. (Lökoniki çoğunlukla kısmidir: noktalı [leke şeklinde] ya da enlemesine çizgili olur. Tırnak hücrelerinin arasına hava kabarcıklarının sızmasından ileri gelir ve genellikle art arda gelen küçük darbeler sonucunda oluşur. Çok ender olarak tırnağın tümünü ya da büyük bir kısmını sarar, bazen doğuştan ve kalıtımsal, bazen edinseldir [süreğen böbrek hastalığı, siroz, mikroplu hastalıklar].)

LÖKONOSTOK a. (fr. *leuconostoc*). Asit ortamlarda koza biçiminde uzayabilen ve özellikle, şekerli meyve sularında, sütte ve süt ürünlerinde, şaraplarda, şırada, sosislerde, sebze konservelerinin salamuralarında ve silolanmış ürünlerde görülebilen bazı laktik bakteri türlerinin cins adı. (Bazı türleri şaraplardaki malolaktik mayalanmadan kısmen sorumludur. Bazı türleri sakkarozdan yararlanarak dekstrandan oluşan bir kılıf üretebilir, bu ikinciler şekercilikte zamk oluşumuna ve şarap yağı hastalığına [kaygan şaraplar] neden olurlar.) [Eşanl. LEUCONOSTOC.]

LÖKONTİT a. (fr. *leconite*). Miner. Ortorombik sistemde yer alan hidratlı doğal sodyum ve amonyum sülfat.

LÖKOPEDEZ a. (fr. *leucopédèse*). Fizyol. *Sindirim lökopedezi,* yemek sırasında ve sonrasında akyuvarların sindirim sistemine akın etmesi. (Normalde, besinlerin sindirimi ve emilmesi sırasında çok sayıda akyuvar kılcal damarlardan çıkıp mide ve bağırsak boşluklarına geçer. Bu akyuvar akımı, besinlerin içinde bulunan zehirli maddelere karşı savunma görevi yapar.)

LÖKOPENİ a. (fr. *leucopénie*). Hematol. AKYUVAR* AZALMASI'nın eşanlamlısı.

LÖKOPLAZİ a. (fr. *leucoplasie*). Der. hast. Sonunda epitelyumun keratinleşmesine ve porselen görünümlü kareli beyaz lekeler oluşmasına varan süreğen mukoza hastalığı. (Ağızda, dilde ve özellikle yanakların iç yüzlerinde [tütün tiryakilerindeki sedefsi plaklar, üçüncü devre frengi, ağız galvanizmi] ve dudaklarda, daha seyrek olarak da gırtlakta ve cinsel organlarda yerleşir. Kansere dönüşme olasılığı vardır.)

LÖKOPOYEZ a. (fr. *leucopoïèse*). AKYUVAR* YAPIMI'nın eşanlamlısı.

LÖKORE a. (fr. *leucorrhée*'den). Kad. hast. Dölyolundan çıkan mukuslu ya da irinli akıntı.
—ANSİKL. Lökore çeşitli hastalıklar sırasında görülen işlevsel bir belirtidir. Çoğunlukla dölyolundan ya da dölyatağı boynundan gelir. Nedeni hemen her zaman enfeksiyona bağlıdır (mantarlar, trikomonas ya da çeşitli bakteriler).

LÖKORİN a. (fr. *leucaurine*). Org. kim. Formülü $CH(C_6H_4-OH)_3$ olan bileşik; *aurin*'in bir lökotürevidir. (Eşanl. TRİFENİLOLMETAN.)

LÖKOSİT a. (fr. *leucocyte*). AKYUVAR'ın eşanlamlısı.

LÖKOSİTOJENEZ a. (fr. *leucocytogenèse*). AKYUVAR* YAPIMI'nın eşanlamlısı.

LÖKOSİTOLİZ a. (fr. *leucocytolyse*). AKYUVAR* YIKIMI'nın eşanlamlısı.

LÖKOSİTOLİZİN a. (fr. *leucocytolysine*). Bağışıkbil. Akyuvarları tahrip gücü taşıyan, genellikle bakteri kökenli madde. (Eşanl. LÖKOLİZİN.)

LÖKOSİTOZ a. (fr. *leucocytose*). Hematol. **1.** Dolaşan kandaki akyuvar sayısı. **—2.** HİPERLÖKOSİTOZ'un eşanlamlısı.

LÖKOSTAZ a. (fr. *leucostase*). Hematol. *Lökostaz sendromu*, bir organı (örneğin akciğer) besleyen kılcal kan damarlarındaki akyuvar birikmesi. (Küçük yığınlar meydana getirerek ağır belirtilerin ortaya çıkmasına neden olur.)

LÖKOTAKSİN a. (fr. *leucotaxine*). Hematol. Akyuvarlar üzerinde etki gösteren sitotaksin.

LÖKOTAKSİNOJEN a. (fr. *leucotaxinogène*). Hematol. Bir lökotaksinin etkin olmayan ön maddesi.

LÖKOTİYOBAKTERİ a. (fr. *leucothiobactérie*'den). Klorofilden yoksun tiyobakteri.

LÖKOTOKSİK sf. (fr. *leucotoxique*). Akyuvarları tahrip edebilen kimyasal maddeye (ilaç) denir.

LÖKOTOMİ a. (fr. *leucotomie*). Kısmi lobotomi.

LÖKOTRİŞİ a. (fr. *leucotrichie*). Der. hast. Kılların ve saçların doğuştan renksiz olması. (Kıl sisteminin tümünde olabildiği gibi [albinizm], sınırlı bir bölgede de olabilir [alında beyaz perçem].)

LÖKOTRİYENLER a. (fr. *leucotriènes*'den). Ani aşırı duyarlılık olgularında rol oynayan arahidonik asit türevi maddeler.

LÖKOTÜREV a. Boyarmad. Kimi boyarmaddelerin indirgeme ürünleri olan renksiz maddelerin genel adı.
—ANSİKL. Amin işlevleri taşıdıklarında *lökobazlar* olarak adlandırılan lökotürevler, yükseltgendiklerinde boyarmadde verirler. Bunlar "küp boyarmaddeleri" sınıfından indigomsu ya da çözünmeyen antrakinonlu ve antrasenli boyarmaddelerle, boya üretiminde kullanılan ara maddelerdir. Bu boyarmaddeler, alkali ortamda indirgendiklerinde "küp boyarmaddesi" denen bir lökotürev oluştururlar; suda çözünmeyen bu madde, selüloz elyafına yüksek bir ilgi gösterir. İndirgeme etkeni olarak sodyum hidroksit eşliğinde sodyum hidrosülfit kullanılır. Elyaf tarafından soğurulan lökotürevler, hava ya da kimyasal bir ürünle (hidrojen peroksit) yükseltgenerek başlangıçtaki çözünmez durumlarına yeniden getirilirler.

LÖKOZ a. (fr. *leucose*). Hematol. Lösemi durumu.
—ANSİKL. Vet. Sığırlarda lökoz iki şekilde görülür: ilki bir virüsün (*bovine leukemia virüs* [BLV]) yol açtığı ve genellikle 4 yaşın üzerindeki sığırları tutan "sığır enzootik lökozu"dur; diğeri nedeni bilinmeyen ve genç hayvanları tutan lökozdur. Sığır enzootik lökozunun ur biçiminde olanı bulaşıcı hastalıklardan sayılır. Kümes hayvanları lökozu da virüslerden ileri gelir.

LÖKOZİN a. (fr. *leucosine*). Sarı suyosunlarına (chrysophyceae) özgü poliholozit. (Nişastadan daha az polimerleşmiştir; iyotla çok az renklenir ve bitkisel hücrede plastların dışında bulunur.)

LÖKOZOM a. (fr. *leucosome*). Petrogr. Migmatitlerin parlak bölümü. (Lökozom, anateksi sırasında ortaya çıkan sıvı evrenin kristalleşmesine karşılık gelir. Özellikle kuvarstan ve feldspattan oluşur.)

LÖKÜN a. Kireç, zeytinyağı, pamuk ve yumurta akının karıştırılmasıyla elde edilen daha çok musluk ve su borularının deliklerini tıkamaya yarayan bir tür macun.

LÖKÜNLEMEK g. f. Delinmiş musluk ya da su borularını lökün sürerek onarmak.

LÖLLİNGİT a. (fr. *lœllingite;* Almanya'daki *Lölling* kentinin adından). Miner. $FeAs_2$ formülündeki doğal demir arsenür.

LÖNGÜRDEK a. *Yörs.* Çok ses çıkaran büyük çan.

LÖNNROT (Elias), finlandiyalı şair, folklorcu ve dilbilimci (Sammatti 1802 - *ay. y.* 1884). Halk şiirleri derlemek için birçok kez Karelya'da araştırma gezileri yaptı (1828-1844). Bunlardan yola çıkarak *Kalevala*°'yı (1836) ve *Kanteletar*°'ı (1840) yarattı. 1833'te *Suomen kansan arvoituksia*'yı ve 1842'de *Suomen kansan sananlaskuja*'yı yayımladı. İlk fin dergisini kurdu (1836-1840), Helsinki Üniversitesi'nde fince okuttu (1852-1862) ve emeklilik döneminde 200 000 sözcük içeren *Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (fince-isveççe, 2 cilt, 1866-1880) adlı büyük sözlüğü hazırladı. Bu araştırmacı ve yaratıcının gerçekleştirdiği geniş kapsamlı çalışma XIX. yy.'da fin ulusal duygusunun doğmasına katkıda bulundu.

LÖNS (Hermann), alman yazar (Culm, bugün Chełmno, 1866 - Loivre, Reims yakınında, 1914). Hayvan öyküleri yazan Löns (*Mümmelmann*, 1909), en ünlüsü Otuz Yıl savaşı'nın bir kroniği olan *Der Wehrwolf* (1910) gibi köy romanları da yazdı.

LÖP sf. **1.** Yumuşak ve iri: *Löp et.* **—2.** *Löp löp*, yumuşak yumuşak: *Çocuk kısa sürede serpildi, yanakları löp löp et bağladı.*

LÖPÜR LÖPÜR → LOPUR LOPUR.

LÖRRACH, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, İsviçre'nin Basel yerleşme alanının kuzey ucunda, Dinkelberg'in eteklerinde; 41 900 nüf. Tekstil merkezi. Tarım ürünleri pazarı. Eski Hochberg ve Baden markgraflıklarının merkezi.

LÖSEMİ a. (fr. *leucémie*). İnsanda nedeni henüz bilinmeyen ve hematopoyez kökenli kötücül hücrelerin aşırı çoğalmasından ileri gelen birtakım hastalıkların genel adı.
—ANSİKL. Lösemilerde, görülen kötücül hücre çoğalması hematopoyetik (kan yapıcı) organlarda ve çoğu zaman kanda ortaya çıkar; hematopoyezde oluşan bir ya da birçok hücre çeşidinin tüm öğelerini kapsar (süreğen lösemi) ve böylece olgunlaşmamış hücrelerin artması sonucunu doğurur; ya da olgunlaşmamış (blastik) bir ya da birçok hücre tipini kapsar (akut lösemi), böylece sözkonusu hücre çeşidinin olgunlaşması durur ve diğer kan hücrelerinin yapımı da yetersiz kalır. Süreğen lösemiler, ilgili kan hücrelerinin adıyla anılır (süreğen miyeloit lösemi, lenfoit lösemi). Akut lösemilerse artan kötücül hücrenin en çok benzediği normal hücrenin adıyla belirtilir (akut-miyeloblastik, lenfoblastik, promiyelositer, monoblastik, monositer lösemi). Kötücül artışın iki tür hücreyi birden etkilediği olgularda, lösemiler adlandırılırken bu ikilik de adda belirtilir (eritrolösemi, akut miyelomonositer lösemi).

• *Akut lösemiler.* Normal kan hücrelerinin üretimindeki yetersizlikle bağıntılı olarak kanama, kansızlık ve enfeksiyon karışımı bir sendromla ve bütün dokulara (gangliyonlar, dalak, karaciğer, kemik, deri, mukoza, beyin-omurilik zarı, vb.) kötücül hücrelerin değişik derecede sızmasıyla belirgindir. Akut miyeloit lösemilerde, ur biçiminde blastik yerleşmeler ender, akut lenfoblastik lösemilerde nispeten sık görülür. Akut lösemi teşhisi, genellikle hemograma ve her zaman miyelograma dayanır. Günümüzde uygulanan tedavi yöntemleri akut lenfoblastik lösemilerin gidişini çok belirgin biçimde, diğer akut lösemilerinkini de bir dereceye kadar iyileştirmektedir.

• *Süreğen lösemiler.* Miyeloproliferatif ya da lenfoproliferatif sendromlar arasında yer alır.

Süreğen miyeloit lösemiler, olgunlaşmaları engellenmeksizin bütün granülosit cinsinden hücrelerin kanda ve ilikte aşırı çoğalmasıyla belirgindir. Bu hücreler, olguların büyük bir bölümünde bir kromozom anomalisinin (Philadelphia kromozomu) taşıyıcısıdır. Klinik tabloda, karaciğer büyümesi ve özellikle de çok iri bir dalak görülür. Miyelemiyle birlikte önemli ölçüde hiperlökositoz vardır. Günümüzde uygulanan ölçüde hiperlökositoz tedavi yöntemleri belirtileri geriletmekte, ama hastalığın sonu gene de karanlık kalmaktadır, çünkü 3 ila 4 yıl sonra, akut lösemiye benzer klinik ve biyolojik bir tablo ortaya çıkmaktadır (akut dönüşüm).

Gençlerde görülen miyeloit lösemilerin bugün çocuk miyelomonositer sendromu adı altında toplanan ayrı ayrı hastalıklar olduğu sanılmaktadır.

Yetişkinlerdeki miyelomonositer lösemiler, bir yandan kanda monositlerin, öte yandan kanda ve ilikte miyelosit ve metamiyelositlerin aşırı çoğalmasıyla belirgindir. Bu hücrelerde Philadelphia kromozomu yoktur. Hastalık 60-80 yaş arasındaki kişilerde olur; evrimi şiddetlidir, kısa sürede ölümle sonuçlanır.

Süreğen lenfoit lösemiler, lenfoit dokunun kötücül hastalıklarıdır. Olgun görünüşteki lenfositler aşırı ölçüde çoğalır ve hematopoyetik kemik iliğini sarar. Lenfositler genellikle B tipinde ya da daha ender olarak T tipindedir. Hastalık 60 yaşın üzerindeki kişilerde görülür ve muhakkak dalak-karaciğer büyümesi yapar, ayrıca iki yanlı, bakışımlı ve iri hacimli adenopatiler oluşur. Adenomların öz yapısı ortadan kalkar, onun yerini bir lenfosit örtüsü alır. Lenfositlerin deriyi, sindirim sistemini, solunum sistemini, kemikleri ve daha birçok dokuyu sarması da olasıdır. Özellikle kandaki ve ilikteki aşırı lenfosit çoğalması süreğen lenfoit lösemi teşhisi konmasını kolaylaştırır. Hastalığa eşlik eden ve gidişini ağırlaştıran kansızlık, trombopeni, nötropeni ve bağışıklık bozuklukları da birtakım ihtilatlar yapar.

LÖSEMİT a. (fr. *leucémide*'den). Lösemilerde görülen deri belirtileri. (Bunlar sıradan deri lezyonları olup [egzama, ürtiker, eritrodermi] lösemi hücre enfiltrasyonlarını içerebilir ya da içermeyebilir.)

LÖSEMOİT sıf. (fr. *leucémoïde*'den). *Lösemoit tepki,* bir miyelemiye eşlik eden ve µl'de 50 000 ila 100 000'den yukarıya varan kan hiperlökositozu. (Bazen akut enfeksiyonlarda, veremde, iliği sarsın ya da sarmasın kanserlerde, sarkomlarda ve zehirlenmelerde ortaya çıkar.)

LÖSİN a. (fr. *leucine*). Org. kim. Formülü $(CH_3)_2CH-CH_2-CH(NH_2)-CO_2H$ olan aminoasit; polarılmış ışığı sağa döndüren antipotu yani L-lösin, proteinlerin temel bir bileşenidir.

LÖSİNOZ a. (fr *leucinose*). Otozomik çekinik olarak geçen kalıtımsal hastalık. Başlıca özelliği sinir bozuklukları ve idrarla lö-

Finlandiya büyükelçiliği (Fransa)

Elias Lönnrot
Bernhard Reinhold'un bir resminden (1872) ayrıntı
Ateneum Art Museum, Helsinki

Luang Prabang
Vat Vişun'un (1503) kuzey kapısı kanadından (XVIII. yy.) ayrıntı lake ve yaldızlı ahşap

M. Giteau

Luanda'dan bir görünüm

Hoa-Qui

sin ile izolösin atılışında artış olmasıdır.

LÖSS a. (alm. sözc.). Yerbil. ve Pedol. Limon boyunda (2-50 mikrometre), genellikle karbonatlı, soğuk bozkır iklimlerinde rüzgâr etkisiyle oluşan, derin ve verimli toprakların ana kayacı olan gevşek, kırıntılı çökel.
—ANSİKL. Löss, Dördüncü Zaman'da rüzgârın taşıdığı, buzulçevresi kökenli ince tozların birikmesiyle oluşan bir limondur. Avrupa, Çin, ABD ve Arjantin'de geniş bölgeleri kaplar. Sızma sularının etkisiyle üst bölümün kalsiyumu, çoğunlukla azalır (lehm) ve kireç alt bölümde çökelerek (ergeron) taşlaşma oluşturur *(löss bebekleri)*.

Lötschberg demiryolu, İsviçre'de, 1913'te trafiğe açılan demiryolu; Thun gölü üzerindeki Spiez'i Rhône (Valais) vadisindeki Simplon hattına bağlar ve 1 243 m yükseklikte bulunan 14,611 km uzunluğundaki bir tünelle Oberland'ın orta kesimini aşar. Lötschberg hattı özellikle Bern'in artülkesine ulaşım sağlamada önemli bir rol oynar.

LÖVE a. (fr. *levée*). Oy. EL'in eşanlamlısı.

LÖVEİT a. (fr. *loewéite*). Miner. Hidratlı doğal sodyum ve magnezyum sülfat.

LÖWENHEİM (Leopold), alman mantıkçı ve matematikçi (Krefeld 1878 - Berlin 1957). Her ikisi de 1915'te yayımlanan iki katkısıyla ün kazandı: birinci dereceden monadik hesabının karar verilebilirliği ve *Löwenheim-Skolem* teoremi diye bilinen bir temel teorem. Bu teoreme göre sonsuz bir alanda çözümlenebilen birinci dereceden her ifade sonsuz olmayan bir alanda da çözümlenebilir.

LÖWENKLAU ya da **LEWENKLAU** (Hans), **Johannes Leunclavius** da denir, alman tarihçi (Amelsbüren, Westfalen, 1533 - Viyana 1593). Roma hukukuna ilişkin grekçe kitapları latinceye çevirdi. Bir süre Türkiye'de kaldı; türkçe öğrendi. Osmanlı tarihiyle ilgili malzeme topladı. Muhittin Mehmet'in *Tevarih-i âl-i osman*'ının J. Spigel tarafından yapılan almanca çevirisini *Annales sultanorum othomanidarum a turcis sualingua scripti* (Frankfurt, 1588, ikinci kez 1596) adıyla latinceye çevirdi. *Neuwer chronica Türckischer nation von Türcken selbst beschrieben* (Frankfurt, 1590) ile *Neuwer Musulmanischer historia Türckischer nation* (Frankfurt, 1590) adlı osmanlı tarihlerini yazdı. Neşri'nin *Cihannüma*'sından büyük ölçüde yararlanarak *Historiae musulmanae Turcorum de Monumentis ipsorum exscriptae Libri XVIII* (Frankfurt, 1591) adlı yapıtı meydana getirdi. Yine osmanlı tarihiyle ilgili *Vom Türckischen Reich* (Magdeburg, 1595) adlı bir yapıtı vardır.

LÖWENSTEİN-WERTHEİM -ROSENBERG (Karl, *prens* ZU), alman siyaset adamı (Bor, Bohemya, 1834 - Köln 1921). Alman merkez katolik partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. 1907'de dominikenler arasına çekildi ve papaz oldu.

LÖWENTHAL (Richard), alman gazeteci ve denemeci (Berlin 1908). Almanya' da gizli sosyalist hareket içinde yer alarak nazizme karşı mücadele etti (1933-1935); 1935'te bir gazeteci olarak göç ettiği ve yerleştiği Londra'da (PAUL SERING takma adıyla) Hitler rejimiyle etkin bir biçimde savaştı. 1946'da Almanya'ya döndü; 1961' den itibaren Freie Universitat Berlin'de öğretim üyeliği yapan Löwenthal, sovyet sistemi üzerinde incelemeler yaptı.

LÖWY (Emanuel), avusturyalı arkeolog (Viyana 1857 - *ay. y.* 1938). Özellikle klasik yunan mimarlığını ve heykelciliğini inceledi (*Die griechische Plastik* [Yunan heykel sanatı], 1911).

L.P.H., LAKTOJEN* PLASENTA HORMONU' nun kısaltması.

Lr Anorg. kim. *Lawrencium*'un simgesi.

L.S.D. 25 ya da **LSD** a. (alm. *Lyserg Säure Diäthylamid*'in baş harflerinden). Lizerjik asidin dietilamidi. İndol türevlerinin başında gelen, $C_{20}H_{25}N_3O$ formüllü sentetik halüsinojen. (Eşanl. LİSERGAMİT.)
—ANSİKL. Eczc. ve Psik. L.S.D. 25 önce 1938 yılında F. Hofmann ve A. Stoll tarafından sentetik olarak elde edilmiş, sonra çavdarmahmuzu taneciklerinde doğal halde bulunmuştur. LSD'nin sindirim sisteminden emilmesi hızlıdır ve kişi sırasıyla üç çeşit etki duyar. 1. vejetatif etkiler (ilacın sempatomimetik etkisine bağlıdır): midriyaz, kalp atışının hızlanması, atardamar basıncının ve kas tonusunun yükselmesi, sindirim bozuklukları; 2. algılama etkileri: halüsinasyon şekline dönüşebilen algılama bozuklukları; bunlar özellikle görsel alanda belirgindir, işitmeyle ilgili belirtiler daha seyrektir; 3. ruhsal etkiler: zaman kavramının çarpılması, düşünce akışında bozukluklar, timik değişiklikler, uyanıkken düş görme hali, kişilik kaybı duygusu. Bu şiddetli değişimler, kendine ya da başkalarına saldırganlık şeklinde gelişen nöbetlerle birlikte, bir panik haline yol açabilir.
L.S.D. 25, hastanın akıl durumunu belirlemek amacıyla yapılan rüya analizlerinde yararlanılabilen bir madde olmasına karşın, daha çok uyuşturucu düşkünlerince kullanılır. Bedeni bağımlılık yapmaz. Meydana getirdiği ruhsal bağımlılık oldukça tartışmalıdır. Ama eğilimli kişilerde, ruhsal bozuklukların ortaya çıkmasını kolaylaştırır.

LSİ (ing. *Lange Scale İntegration*'ın [geniş ölçekli tümleştirme] baş harflerinden oluşan kısaltma). Elektron. Tümleşme derecesi yüksek (binlerce tranzistor) bir entegre devre için kullanılır. (Mikroişlemciler, 80'li yılların başında, en karmaşık ve en yetkin LSİ devre*leri oluşturdu.)

-LU → -LI.

Lu Anorg. kim. *Lutesyum*'un simgesi.

LUA, adı Saturnus ile birlikte anılan ilkel roma tanrıçası; yok edilişin, özellikle de düşmanların yok edilişinin simgesiydi.

LUÂB a. (ar. *luᶜāb*). *Esk.* **1.** Salya, tükrük. **—2.** Koyu şurup. **—3.** Bal, şekerli şurup vb. ile yapılan tatlı. **—4.** Zamk, bitkilerden çıkarılan sıvı, balsam. **—5.** *Luâb-ı ankebut*, örümcek ağı; dayanıksız ve tül gibi ince olan şey. ‖ *Luâb-ı gâv, luâb-ı gevezn*, ışık ya da güneşin parlaklığı; beyaz kâğıt; çiğ tanesi ya da kar gibi parlak olan şey. ‖ *Luâb-ı meges*, bal; şarap. ‖ *Luâb-ı sürur*, sevinç salgısı; sevinç gözyaşı. ‖ *Luâb-ı şems* ya da *luâb-ı üş-şems*, serap. ‖ *Luâb-ün-nahl*, bal.

LUÂBİ, LUÂBİYE sıf. (ar. *luᶜab* ve *-î*' den *luᶜābî*, dişl. *luᶜābiyye*). *Esk.* Salyayla ilgili; salyaya benzeyen.

LUÂBİN çoğl. a. (ar. *luᶜāb*'ın çoğl. *luᶜabîn*). *Esk.* Salyanın bileşiminde bulunan su dışındaki maddeler.

LUÂBİYE → LUÂBİ.

LUALABA, Zaire ırmağının yukarı çığırının (ekvatorun G.'inde) ve Kisangani'deki kaynağının adı. Hidroelektrik tesisleri.

LUALAR, Tayland'ın kuzeyinde yaşayan, yaklaşık 10 000 nüfuslu halk. Mon-khmer grubuna bağlı diller konuşan Lualar, XIII. yy.'da Monlar'dan kaçarak yüksek bölgede yaşamak zorunda kaldılar. Tarımla uğraşırlar (pirinç). Tekeşli babaerkil ve babayerli bir topluma bağlıdırlar. Buddhacılık animist törenlerin yerini almış, soyluluğa dayalı hiyerarşi ortadan kalkmıştır ve Lualar, Taylar ile kaynaşır durumdadır.

LUALDİ (Adriano), italyan besteci, orkestra yöneticisi ve müzik eleştirmeni (Larino 1885 - Milano 1971). Wolf-Ferrari'nin öğrencisi. 1936-1944 arasında Napoli, 1947-1956 arasında Floransa konservatuvarlarını yönetti. Venedik festivali'nin düzenlenmesine katıldı. Sekiz opera (*Le Furie di Arlecchino*, 1915; *Il Testamento di Euridice*, 1962), oratoryolar, senfonik şiirler besteledi, müzikle ilgili yazılar kaleme aldı.

LUANDA, esk. **São Paulo de Loanda,** Angola'nın başkenti; 1 544 400 nüf. (1990). Portekizliler'in 1576'da kurduğu kent, tahkim edilmiş (San Miguel kalesi) eski bir ticaret merkezidir. İş semtleri dar bir kıyı ovasında uzanır; konut ve ticaret semtleri bir platoda sıralanır; kentin çevresi, bir bölümü birdenbire oluşmuş (ya da *muceque*'ler), düzensiz küçük ahşap evler içeren, altyapısı çok zayıf halk semtleriyle kuşatılmıştır. Sanayi tesisleri dağınıktır: petrol rafinerisi, besin ve tekstil sanayileri, küçük metalürji. Liman trafiği 2,5 Mt dolayındadır. Üniversite. Uluslararası havalimanı.

LUANG PRABANG, Laos'ta kent, Yukarı Mekong kıyısında, il merkezi; 44 200 nüf. Ulaşımı havaalanıyla sağlanan bir ırmak yolları kavşağı olan Luang Prabang, hem ticaret hem de elsanatları (lake, altın ve gümüş işçiliği) merkezidir. —*Luang Prabang ili*, 37 200 km²; 419 000 nüf. Az kalabalık ve çevreden kopuk bir bölgededir; Mekong ve Nam Hu dışa açılan tek ulaşım yollarıdır.

LUANGVA, Afrika'da ırmak, Malavi gölü yakınından doğar ve Zambiya'nın doğusunu akaçlar, Zambezi ırmağının kolu (sol kıyıdan).

LUANSHYA, Zambiya'da kent, Copper Belt'te, Kitwe'nin güney-güney-doğusunda; 165 850 nüf. (1988). Bakır maden ocağı ve arıtma tesisleri. Makine sanayisi. Kereste ve besin sanayileri.

LUAPULA, Afrika'da ırmak, *Chambeshı* adıyla Zambiya'nın kuzeyinden doğar. Bangweulu bataklıklarından sonra Zambiya ve Zaire sınırını çizer, çağlayanlar oluşturarak Moero gölüne dökülür; gölden Luava adıyla çıkar ve Kabalo'nun yukarı kesiminde Zaire'nin yukarı çığırı olan Lualaba'ya kavuşur.

LUAPULA, Zambiya'da il; 50 562 km² 539 100 nüf. (1989). Merkezi *Mansa*.

LUARCA, İspanya'da liman kenti, Asturias'ta (Oviedo ili), Atlas okyanusu kıyısında; 25 800 nüf. Sayfiye merkezi. Balıkçılık.

LUB a. (ar. *luᶜb*). *Esk.* **1.** Oyun, eğlence **—2.** *Lub-i taklid*, taklit oyunu, tiyatro.

LUBA a. Lubalar'ın konuştuğu bantu dili.

LUBA, esk. **San Carlos,** Ekvator Gine

si'nde liman, Bioco'nun güney-batı kıyısında.

LUBA KRALLIĞI → ŞABA.

LUBACZÓW, Polonya'nın güney-doğu'sunda kent, Roztocze yüksekliklerinin eteğinde, sovyet sınırı yakınlarında; 10 000 nüf. Doğal gaz işletmesi. — Yakınında, kükürt yatağı (Basznia Górna). Besin, tekstil (kenevir) sanayileri; marokencilik.

LUBALAR ya da **BALUBALAR,** Güney Zaire'de bantu halkı. Savan bir bölgede yaşayan Lubalar'ın başlıca işi çiftçiliktir; en önemli tarım işlerini kadınlar yapar. Tarihsel bakımdan komşu Lundalar krallığı'na bağlı olan Lubalar'ın örgütlenmesi, güçlü devletçi ve monarşik bir yapıya dayalıdır (kralı görme yasağını çiğnemenin cezası ölümdür, taht anasoyundan geçer, yerel şefler krallık otoritesine boyun eğerler). Bugün Lubalar daha çok babasoylu ve babayerlidirler. Küçük köylerde toplanmışlardır; küçük bir köy grubu bir topluluk olarak kabul edilir.

LUBANGO, esk. **Sá da Bandeira,** Angola'nın güney-batısında kent, yönetim bölümü merkezi; 105 000 nüf. (1990). Bira fabrikası.

LUBBAZAN çoğl. a. (ar. *luᶜb*, fars. *bāz*'ın fars. çoğl. *luᶜb-bāzān*). *Esk.* Oyuncular, gösteri yapanlar.

LUBBERS (Rudolphus Franciscus Marie, **Ruud** —denir), hollandalı siyaset adamı (Rotterdam 1939). Rotterdam'daki Erasmus üniversitesi tıp bölümü'nü bitirdi (1962). Ailesinin sahip olduğu şirkette yöneticilik yaptı; şirketin müdürlüğüne yükseldi (1965). İşveren örgütlerinde çalıştı. 1964'te Genç hıristiyan işverenler örgütü başkanı oldu. Hollanda Hıristiyan işverenler örgütü yönetim kurulunda bulundu. Joop den Uyl hükümetinde İktisat bakanlığı yaptı (1973-1977). 1977'de Hıristiyan demokrat çağrı partisi başkan yardımcısı; bir yıl sonra da partinin başkanı seçildi. 1982'de partisiyle Özgürlük ve demokrasi için halk partisi'nin katıldığı koalisyon hükümetinin başkanı oldu. 1986 ve 1991 seçimlerinden sonra da başbakanlık görevini sürdürdü.

LUBBOCK, ABD'de (Texas) kent, Amarillo'nun güneyinde; 186 200 nüf. (1990). Bir pamuk bölgesinin ticaret merkezi. Tarım makineleri.

LUBBOCK (*sir* John William), ingiliz gökbilimci ve matematikçi (Londra 1803 - High Elms, Farnborough, 1865). 1829'da, kuyrukluyıldızların yörüngelerinin saptanması için bir yöntem önerdi.

LUBBOCK (Percy), ingiliz yazar (Londra 1879 - Lerici, İtalya, 1965). Yazdığı, roman tekniğiyle ilgili inceleme (*The Craft of fiction*, 1921), ingilizcede anlatıbilimin biçim üzerine ilk incelemesini oluşturur. Henry James'in kuramlarını yeniden ele alarak, Flaubert, Thackeray, Tolstoy, Balzac ve James'te bakış ve bakış açısı kavramlarını oluşturdu.

LUBET a. (ar. *luᶜbet*). *Esk.* **1.** Oyun oynanılan şey, oyuncak. **—2.** Kukla, karagöz oyunu. **—3.** Herkesin oyuncağı olan kimse. **—4.** Hayrete düşüren şey ya da durum. **—5.** *Lubet-i kavurcak*, bir tür ilkel kukla oyunu.
—Esk. anat. *Lubet-ül-ayn*, gözbebeği.

LUBETBAZ a. (ar. *luᶜbet* ve fars. *bāz*'dan *luᶜbet-baz*). Esk. sey. oy. Oyuncu, hokkabaz; kuklacı, karagöz oynatan kimse.

LUBETBAZAN a. (ar. *luᶜbet* ve -fars. *-bāz*'dan *luᶜbet-bāzān*). Esk. sey. oy. Kukla oynatanlar; kuklacıların oluşturduğu topluluk.

LUBETGÂH a. (ar. *luᶜbet* ve fars. *-gāh*'tan *luᶜbetgāh*). *Esk.* Oyun yeri, oyun sergilenen yer, tiyatro sahnesi: *"Oldu âhir mâye-i hayret bu lu'bet-gâhda"* (Nedim, XVIII. yy.).

LUBİN, Polonya'da kent, Silezya ovasının kenarında, Wrocław'ın K.-B.'sında; 63 000 nüf. Legnica havzasında, hızla büyüyen bakır çıkarma merkezlerinden biridir (nüfusu on yılda iki katına çıktı). Müzik aletleri (lavta).

LUBİS (Muhtar), endonezyalı yazar (Padang, Sumatra, 1922). Sukarno ve Suharto yönetimlerinin art arda yasakladıkları *İndonesia Raya* adlı günlük gazeteyi kurdu. Röportajlarının (*Korean Notebook*, 1951; *İndonesia Dimata Dunia*, 1955) çarpıcı ve etkileyici anlatımıyla ve alaycı saldırganlığı yüzünden tutuklu ve gözaltında bulundurulmasıyla tanındı. Öykü ve romanlarında bağımsızlık savaşının neden olduğu yıkımları ve ülkenin ekonomik ve sosyal sorunlarını ele aldı: *Si Cemal* (öyküler, 1950); *Sonsuz yol* (öykü, 1952); *Aşk ve ölüm* (roman, 1976); *Bromocorah* (kısa öyküler, 1987).

LUBİTSCH (Ernst), alman asıllı amerikalı film yönetmeni (Berlin 1892 - Hollywood 1947). 1911'de Max Reinhardt'ın yanında oyuncu olarak sinemaya başladı ve onunla yedi yıl çalıştı. 1918'de Pola Negri ile birlikte ilk filmi *Karmen*'i yaptı. Ardından *Madame du Barry* (1919), *Sumurun* (1920), *Anne Boleyn* (1920), Emil Jannings ile birlikte *Das Weib des Pharao* (1921) adlı filmleri çevirdi. 1922'de ABD'ye gitti ve Mary Pickford ile *Rosita*'yı yaptı (1923). Hollywood'da amerikan sinemasının en hafif komedilerini gerçekleştirdi: *Lady Windermere's Fan* (1925), *The Student Prince* (1927), *The Patriot* (1928); Chevalier-Jeanette MacDonald çiftini tanıtan *Aşk resmigeçidi* (The Love Parade) [1930]; *Trouble in Paradise* (1932), *Design for Living* (1933), *Şen dul* (The Merry Widow) [1934], *Angel* (1937), *Bluebeard's Eight Wife* (1938), Greta Garbo'nun ilk komik rolü olan *Gülmeyen kadın* (Ninotchka) [1939], *Olmak veya olmamak* (To be or not to be) [1942], *Heaven can wait* (1943).

LUBİYAT çoğl. a. (ar. *luᶜb*'dan çoğl. *luᶜbiyyāt*). *Esk.* **1.** Oyunlar, eğlenceler. **—2.** *Lubiyat kumpanyası*, cambaz, hokkabaz, ateşbaz, şişebaz, hayvan oynatıcısı, meddah, ortaoyuncu vb. gruplardan oluşan kumpanya. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Donanma şenliklerinde, padişah ya da vezirlerin düzenledikleri düğünler, doğum şenlikleri vb. eğlencelerde sarayın çağrılısı olarak şehrin çeşitli meydanlarında gösteriler yaparlardı. Yöneticilerinin adı ile anılan lubiyat kumpanyalarının en tanınmışları *Ahmet kolu, Samurkaş kolu, Yanaki kolu*'ydu. En büyük özellikleri toplu halde yaşayıp, toplu halde çalışmalarıydı. Bu yaşayış biçimine "ocak" denirdi.

LUBLİN, Polonya'nın güney-doğusunda kent, Vistül ile Batı Bug arasında, içinden Bystrzyca'nın (Wieprz'in kolu) geçtiği *Lublin platosu*'nun kuzey kenarında; voyvodalık merkezi; 349 600 nüf. (1990). Ülkenin doğusunun başlıca iktisadi ve kültürel merkezi. Eski kentin tarihi bütünlüğü iyi korunmuştur (XIV.-XIX. yy.'lardan kalma anıtlar). Özellikle makine (kamyonlar, makineler) ve besin sanayisine ağırlık verilmiş büyük bir sanayi merkezidir. Demiryolları kavşağıdır. — *Lublin voyvodalığı* (6 793 km² ve 1 006 200 nüf. [1989]), *Lublin platosu*'nun batı kısmını ve Mazovya'nın güney-doğu sınırları boyunca uzanan bölgeyi kapsar. Zengin bir tarım bölgesidir (buğday ve şekerpancarı, löslü topraklarda domuz yetiştiriciliği). Pulawy'de ikinci bir sanayi merkezinden (kimya) başka voyvodalığın, makine, elektrikli gereçler ve besin sanayisine dönük etkinlikleri olan birçok küçük kenti daha vardır. Wieprz'in D.'sunda, önemli rezervleri olan büyük bir kömür havzası *(Lublin havzası)* başlar.
—Tar. Lublin adı, X. yy.'da kurulmuş olan küçük bir kasabanın bulunduğu yere, XII. yy.'da verildi. XIII. yy.'da kent Tatarlar, Ruslar ve Litvanyalılar tarafından birçok kez yakılıp yıkıldı. 1569'da, bir diyet meclisi toplantısında, büyük bir törenle, Polonya-Litvanya birliğini kesinleştiren Lublin birliği anlaşması imzalandı. (→ LİTVANYA.) Lublin, 1655'te Türkler'in ve İsveçliler'in, 1672'de de Tatarlar'ın saldırısına uğradı. 1702'de çıkan bir yangında nerdeyse tümüyle yok oldu. Ancak XVIII. yy. sonunda yeniden bayındırlaştı. İkinci Dünya savaşı sırasında, Almanlar, Lublin kapılarında büyük bir toplama kampı kurdular; Majdanek kampı da bunun ekini oluşturdu. 45 000 yahudi gettoya kapatıldı, sonra da öldürüldü. 24 temmuz 1944'te kurtarılan kent, *Lublin komitesi* denilen *Polonya Milli kurtuluş komitesi*'nin merkezi oldu.

X- Marinie kol.

Ernst Lubitsch'in *Şen dul* (1934) filminin bir sahnesinde Jeanette MacDonald ve Maurice Chevalier

LUBLİN platosu, Batı Ukrayna'da uzanan düzlem yapılı alanın Polonya'daki son bölümü. Burası yükseltisi 250 m'ye ulaşan, löslerle kaplı, Wieprz ve kolları tarafından parçalanmış (sarp yamaçlı derin vadiler) oldukça düzgün geniş bir yüzeyler bütünüdür.

LUBLİNİEC, Polonya'da kent, Silezya platosunda, Częstochowa'nın G.-B.'sında, geniş bir ormanlık bölgede; 22 000 nüf. Elektrikli gereçler imalatı, metal eşya yapımı ve tekstil (keten) sanayisi. Demiryolu kavşağı.

LUBOMİRSKİ, polonyalı prens ailesi. Adları ilk kez 1398'de, Limanowa yakınında Lubomierz'de duyuldu. 1647'de Kutsal İmparatorluk'tan prens unvanını aldılar. —STANİSŁAW (1583-1649), Kraków pfalzıydı, Chocim'de (bugün Hotin) Türkler'le savaştı (1621). —Oğlu JERZY SEBASTİAN (1616-Wrocław 1667), hetman ve imparatorun emrinde ordu komutanı; Transilvanya ordusunu (1657), sonra Ruslar'ı (1660) yenilgiye uğrattı. Kral Jan II Kazimierz'e karşı muhalefetin önderiydi, ihanetten mahkûm oldu; kararı kabul etmeyerek Polonya'yı iki yıl kasıp kavuran bir ayaklanma başlattı (1665-66). Krallık ordusuna karşı kazandığı bir zaferden sonra Silezya'ya sürgün gitti. —STANİSŁAW HERAKLİUSZ (1642-1702), Jerzy Sebastian'ın oğlu, şair ve ahlakçı, latince ve lehçe yapıtlar kaleme aldı. —ZDZISŁAW (Nowogród 1865 - *ay. y.* 1941), merkezi imparatorluklar tarafından kurulan hayali Polonya devletinde "naiplik konseyi" üyesiydi (1917-18).

LUBOVİÇ (Lar), rus asıllı amerikalı dansçı ve koregraf (Chicago 1945), modern dance'ın büyük temsilcilerindendir. 1968-1973 arasında kendi kumpanyasını yönetti. *Blue* adlı çok ilginç yapıtını da ilk kez kendi kumpanyası sahneledi. New York'ta (*Unremembered-Time-Forgotten Place*, 1969; *Ecstasy*, 1971; *Freddie's Bag, Vibrations*, 1972) ve Londra'da (*Considering the Lilies*, 1972) kendi yapıtlarını sahneledi. Ayrıca Harkness Ballet (R. Wagner'in *Threnody*'sinin kostümleri, 1968), Gülbenkyan balesi (*Whirligogs*, 1970), Het National Ballet (*Clear Lake-Dark Woods*, 1972), Ballet-Théâtre contemporain (*The Time before, The Time after*, 1972), Amerikan Ballet Theatre (*Scherzo for Massah Jack*, 1973) ile işbirliğinde bulundu. 1970'lerin sonunda *North Star, Scriabin*

École nationale supérieure des Beaux-Arts

Leidenli Lucas
İsa'nın iğvası (kazıma kalemi, 1518)
École nationale supérieure des Beaux-Arts, Paris

Dances, Up jump gibi baleler düzenledi.

LUBUMBASHİ, esk. **Élisabethville,** Zaire'de kent, Şaba bölgesinin yönetim merkezi; 683 056 nüf. (1990). Kentin adı, içinden geçen Lubumbashi ırmağından gelir. Sanayi mahalleleri demiryolu ekseninde yer alırken, orta kesimdeki modern semtler (ticaret, yönetim, konut) halkın oturduğu, hem daha bakımsız hem altyapısı eksik, kimi planlanarak, kimi plansız olarak kurulmuş semtlerle çevrilidir. Maden çıkarma (özellikle bakır) sanayisi, dökümcülüğün, maden işleme sanayilerinin, kimya sanayisinin (sülfürik asit, patlayıcılar) gelişmesine yol açmıştır. Besin (sıvı yağ, un, bira), tekstil, ayakkabı, tütün sanayileri de vardır. Üniversite. Uluslararası havalimanı.

LUBUSZ toprağı ya da **ZİEMİA LUBUSKA,** Avrupa'da eski tarihsel bölge, Orta Oder'in her iki kıyısında, Frankfurt an der Oder'in hizasında. Uzun süre Batı Polonya sınırının belirlenmesinde çok önemli rol oynayan Lubusz toprağının adı, Ortaçağ'ın başlarında yapılmış tahkimli polonya şatosu Lubusz'dan (bugün Almanya'daki Lebus) gelir. Günümüzde bu ad yalnızca, insanların yaşadığı, Polonya sınırları içinde kalan kesimi (Oder, Obra ve Warta'nın suladığı, geniş alçak toprak [prodoling] arasında sıkışmıştır) için kullanılmaktadır.

Scala

Lucca
San Michele in Foro'nun cephesi (XIII. yy.)

LUCA (Guiseppe DE) → DE LUCA (Guiseppe).

LUCA DELLA ROBBİA → DELLA ROBBİA (Luca).

LUCANİA. Tar. coğ. Güney İtalya'da bölge, Taranto körfezinden Campania'ya kadar uzanıyordu. Lucania, yunan kolonlarının buraya yerleşmesinden sonra önem kazandı. Yunanlılar'ın gelişi, İ.Ö. V. yy.'da dağlık bölgelere yerleşmiş Lucanialılar üzerinde belirleyici bir etki yaptı. Bununla birlikte, Lucanialılar özellikle yunan sitelerinin topraklarına yıkıcı akınlar yaptılar ve Eski Dionysos'un yönetimindeki Sybaris ve Kroton birliğini yendiler (Laüs, İ.Ö. 390-389). Lucanialılar daha sonra Romalılar'la ittifak yaptılarsa da (İ.Ö. 298), Pyrrhos ve Annibal savaşları sırasında onlara sırt çevirdiler. Lucania, Bruttium'la birlikte III. Augustus bölgesini oluşturuyordu. Yunan döneminde başlıca kentler, kıyıda, Metapontion, Herakleia, Sybaris; içerde, Potentia (Potenza) idi. Lucania, bugünkü Basilicate'nin yerindeydi.

LUCANİA LEHÇESİ a. Lucania'da konuşulan güney italyanca lehçesi.

LUCANİDAE a. Böcbil. GEYİKBÖCEĞİGİLLER familyasının bilimsel adı.

LUCANUS MARCUS ANNAEUS, latin şair (Córdoba İ.S. 39 - Roma 65). Retorikçi Seneca'nın torunu. Çok genç yaşta Roma'ya geldi, parlak bir retorik ve felsefe öğrenimi yaptı ve genç Neron'un dostu oldu. Ne var ki, amcası Seneca'nın gözden düşmesi, edebiyat alanında imparatora karşı rekabete girmesi Lucanus'u imparatorluk sarayından uzaklaştırdı. 65'te Pison'a yapılan kompIoya adı karışınca intihar etmek zorunda kaldı. Lucanus çok sayıda şiirsel yapıt bıraktı: Neron'a bir övgü, bir trajedi *(Medea), Silvae,* on dört pantomim-bale metni, *Saturnales,* Orpheus üzerine bir şiir. Günümüze yapıtlarından yalnızca Pompeius ile Sezar arasındaki savaşı anlatan, *Farsala** adlı bitmemiş bir destan kaldı.

LUCAS Leidenli, hollandalı ressam ve gravürcü (Leiden 1489 ya da 1494 - *ay. y.* 1533). C. Engebrechtsz'in öğrencisi olan sanatçının, 1508'den başlayarak, kendisine büyük bir ün kazandıran, bakır ve tahta üzerine gravürler yaptığı söylenir. 1521'de, Anvers'de, kendisi üzerinde derin bir etki bırakmış olan Dürer ile tanıştı. Gravürleri, gölgelerin zarifliği, düş gücünün genişliği, yaşamın, manzaranın keskin gözlemiyle belirginleşir: *Şaul'un önünde oynayan Davut, Haçın taşınması, Dünyevi zevklere dalan Maria Magdalena.* Tabloları arasında en önemlisi *Son Yargı* üçkanatlısıdır (1526-27, Leiden). Portreler ve gündelik yaşamdan sahnelerin (*Satranç oynayanlar,* 1510'a doğr., Berlin-Dahlem) yanı sıra Kutsal Kitap'tan alınma çeşitli konuları da işledi (*Altın danaya tapınış* üçkanatlısı, Amsterdam; *Kayadan su çıkaran Musa,* Nürnberg).

Lucas teoremi. Ceb. Karmaşık katsayılı bir P polinomundan türemiş bir P′ polinomunun ℂ içindeki köklerinin, P nin ℂ içindeki kökler kümesinin dışbükey zarfına ait olduğunu ifade eden teorem.

LUCAS Y PADİLLA (Eugenio), ispanyol ressam (Alcalá de Henares 1824 - Madrid 1870). Yalnızca bir Goya taklitçisi olmakla kalmadı; birçok ülkeyi dolaştı (Fransa, İtalya, Fas) ve manzara resmi, sokak sahneleri, "*maja*"lar, portreler gibi türleri denedi (*Ressamın çocukları,* March kol., Palma de Mallorca).

LUCAYES adaları → BAHAMA takımadaları.

LUCCA, İtalya'da kent, Toscana'da, il merkezi, Serchio kıyısında: 90 100 nüf. Üniversite. Lucca bir ticaret ve sanayi merkezidir. Besin (yağ fabrikaları), tekstil ve makine sanayileri. Önemli tütün imalathanesi. —*Lucca ili,* 1 773 km², 382 036 nüf. (1989). İl, Serchio vadisi ekseni üzerinde çeşitli yüzey şekilleri sergiler: alçak vadi çok kalabalıktır ve toprağı yoğun biçimde işlenir; tepeler, üzüm bağları ve meyve ağaçlarıyla kaplıdır; dağlık bölüm, vadiye oranla verimsizdir.

—Tar. Ligür ülkesinde kurulmuş olan (İ.Ö. 177) *Luca* adındaki latin kolonisi, Augustus tarafından Etruria'ya bağlandı. Ortaçağ'ın başlarında Toscana'nın en önemli sitesiydi; XI. yy.'a kadar toscana markileri burada oturdular. Lucca, imparatorluğun ve piskoposluğun hükümranlığından kurtuldu; 1068'den başlayarak, zengin tüccarlardan oluşan bir komün meclisi tarafından yönetildi, Henri IV'ten kendisine ticari ayrıcalıklar tanıyan bir özgürlük belgesi elde etti (1068). Bir yandan konsüllüğü korurken öte yandan Friedrich Barbarossa' nın egemenliğini kabul etmek zorunda kaldı (9 temmuz 1162 ayrıcalığı), bir podestaya boyun eğdi; Welfe yanlısı oldu, Heinrich VI'nın ölümü üzerine (1197) Toscana birliği'ne katıldı; Friedrich II ona Garfagnana'yı verdi (1248), ama tam bağımsızlığını ancak Hohenstaufen hanedanının düşüşünden sonra elde etti. XI. yy.'dan bu yana aile şirketlerinin yönetimindeki el sanatlarıyla (yün çarşaf, ipekçilik, sırma işlemeli kumaş) ünlüdür. XIV. yy.'da çöküş başladı, 1308'de "popolo", soyluları kentten kovdu, bunlar ipekçilik sanatını Venedik'e taşıdılar. Yüz yılı aşkın bir süre çok güçlü komşular (Pisa, Floransa, Milano, Cenova) arasında kalan Lucca'nın yabancıların desteğindeki bir senyörlük yönetimiyle açık bir işgale uğramaktan başka bir seçeneği olmadı. Ama 1316'da Castracani (1316-1328) ile birlikte ayaklandı, Kari IV'ten özerkliğini satın aldı (1369), iktidarı Paolo Guinigi'ye verdi (1400). Rinaldo Albizzi'nin Floransalılar'ın uğradığı başarısızlıktan sonra, Lucca'da cumhuriyet yeniden kuruldu (1430); XVI. yy.'da Lucca, Reform'un ve Karl V düşmanlığının yayıldığı merkez durumuna geldi. İspanyol etkisi sonunda üstün geldi; rejim oligarşik yönde yeniden düzenlendi (1556; Altın kitap, 1628). Lucca, fransız işgali sırasında (şubat 1799) yeniden demokrasiye döndü, sonra Bonaparte ona bir anayasa sağladı (27 aralık 1801), Piombino'ya bağlandı ve Felice ile Elisa Baciocchi için bir prenslik durumuna geldi (24 haziran 1805). Değişik rejimlere (ingiliz, avusturya vb.) boyun eğen Lucca düklüğü, 1813'ten sonra Maria-Luisa di Borbone'ye (1815), ardından da oğlu Carlo -Ludovico'ya verildi, 1824'ten 1847'ye kadar hüküm süren Carlo-Ludovico 1847'de Lucca'yı Toscana'ya bıraktı.

—Güz. sant. Parlak bir Roma geçmişi olan kentte bu dönemi anımsatan çeşitli kalıntılar vardır (bugün Pazaryeri meydanı'na dönüşmüş olan amfitiyatro). XII.-XIV. yy. arasında Lucca yeniden büyük bir gelişme içine girdi (ipek ticareti ve sanayisi). Katedral (*Volto Santo* denen ünlü, giyimli İsa heykeli buradadır) ve S. Michele in Foro'da roman sanatı, sırakemerler ve kat kat loggialardan oluşan oldukça ağır duvar süslemeleriyle belirginleşir. XV. yy.'da Jacopo della Quercia önemli yapıtlar gerçekleştirdi: Ilaria del Carretto' nun katedraldeki mezarı (1406), S. Frediano'da *Meryem Ana ile azizler* sunakarkalığı (1416-1422). XIV.-XVII. yy.'lardan kalma birçok kilise, saray; müzeler. XV. ve XVI. yy.'larda yeniden yapılan surlar, kenti kesintisiz bir biçimde çevreler.

LUCCARİ (Giacomo), venedikli tarihç (Ragusa 1551 - *ay. y.* 1615). Türkiye, Tu

nus, İtalya, İspanya gibi ülkelerde yaptığı geziler sırasındaki gözlemlere dayanan ve Ragusa yıllıklarının geniş bir özetini veren *Capioso ristretto degli annali di Ragusa* (1605) adlı kitabı en ünlü yapıtıdır.

LUCCHENİ (Luigi), italyan anarşist (Paris 1873 - Cenevre 1910). Fransa'ya göç etmiş liguriali bir kontesin oğludur. Uluslararası anarşist bir gruba katıldı. Cenevre'de (10 eylül 1898) Avusturya imparatoriçesi Elisabeth'i öldürdü. Müebbet hapis cezasına çarptırıldı, intihar etti.

LUCE (Maximilien), fransız ressam (Paris 1858 - *ay. y.* 1941). Yeniizlenimciliğin temsilcisi olan Luce, bir yandan Carolus -Duran'ın yanında öğrenim görürken, bir yandan da yaşamını tahta üzerine oyma çalışmaları yaparak kazanmaya başladı. 1887'de, Bağımsızlar salonu'na katıldı ve Seurat, Signac ve Pissarro gibi ressamlarla dostluk kurdu. Anarşist yazarların da (J. Grave, G. Darien vb.) dostu olan sanatçı, onların çıkardıkları dergilere katkıda bulundu. Yapıtlarına (*les Batteurs de pieux*, 1902 ve *Herblay'de Sen ırmağı*, Louvre-Orsay müzesi), noktacılık ve fovizmle karışık bir izlenimcilik arasında değişen toplumsal bir esin egemendir (Petit Palais [Cenevre], Bagnols-sur-Cèze, Grenoble, Rouen vb. müzeleri).

LUCEA, Jamaika'nın kuzey-batı'sında liman. Bir şekerkamışı üretim bölgesinin ticaret merkezi.

LUCEBERT (Lubertus Jacobus SWAANSWIJK, —denir), hollandalı şair ve ressam (Amsterdam 1924). Yeni "deneysel" şiirin en önemli temsilcisi. Aşırı karmaşık eğretilemelere rastlanan ve kendisince "atonal" olarak nitelenen bir şiir yarattı (*Apocryphe* [fr. çev], 1952; *Amulette* [fr. çev.], 1957; *Seizoen*, 1969; *les Récoltes du Labyrinthe* [fr. çev.], 1980; *Die Silbenuhr* 1981; *Skola Amsterdamska* 1986).

LUCENA, İspanya'da kent, Andalucía'da (Córdoba ili); 30 100 nüf. Zeytinyağı fabrikası. Seramik (küp). Şarapçılık.

LUCENA, Filipinler'de kent, il merkezi, Luzon adasında; 151 000 nüf. (1990).

LUCENA (Leopoldo, — *kontu*) → O' DONNELL (Leopoldo).

LUCERA, İtalya'da kent, Puglia'da (Foggia ili), Foggia'nın K.-B.'sında; 32 500 nüf. Hohenstaufenli Friedrich II ve Anjoulu Carlo I'in şatosunun görkemli yıkıntıları. XIV. yy.'dan kalma gotik üslubunda katedral (Anjoulu Carlo II'nin mezarı). Augustus döneminden kalma Roma amfitiyatrosu. Besin sanayisi. Yapı gereçleri.

LUCÉRAM, Fransa'da (Alpes-Maritimes) komün, Nice Alpleri'nde, L'Escarène' in 7 km K.'inde; 889 nüf. XVIII. yy.'da biçimi değiştirilerek yeniden yapılan, içinde kutsal eşyalar (*Ejderhalı Azize Margareta*, yaklaşık 1500'lerin kuyumculuk sanatı ürünüdür) ve sanat yapıtları (Nice okulu resimleri, bu arada Giovanni Canavesio'ya mal edilen, XV. yy.'dan kalma *Padovalı Aziz Antônio'nun oymalı sunakarkalığı*) bulunan Ortaçağ'dan kalma kilise. Eski evler. Çam ormanı.

LUCERES. Esk. coğ. Roma halkını oluşturan ilk üç kabileden biri.

LUCERNARİA a. (lat. *lucernarium*, lamba'dan). Şemsiyemsi bir sapla deniz otlarına tutunan medüz cinsi. (Her biri yakıcıkapsül bakımından zengin bir dokunaç demeti, bir ropalyum ve bir yalıngöz taşıyan 8 lobu vardır.)

LUCERNULA a. (lat. *lucerna*, lamba' dan). Güney Amerika'da yaşayan,hem erkeği hem dişisi kanatlı ateşböceği cinsi. (Ateşböceğigiller familyası.)

Lucey-Driscoll sendromu. Hematol. Kanda birleşik olmayan bilirübinin artması. Geçici, fakat, çekirdekte bir sarılık yapacak kadar önemlidir. (Bazı yenidoğanlarda görülür, glukuronosil-transferaz bilirübini tutuklayıcı bir etmenden ileri geldiği sanılmaktadır.)

LUCHİAN (Ştefan), rumen ressam (Ştefănesti 1868 - Bükreş 1916). Bükreş' te, Münih'te ve Paris'teki Julian akademisi'nde (1891-1893) öğrenim gören ve Manet ile Cézanne'dan etkilenen Luchian'ın yapıtları renk ve ışık öğelerinin lirik yoğunluğuyla belirginleşir. Adını pek duyuramayan ve yaşamını ikonaları onararak kazanmak zorunda kalan sanatçı, ölümünden sonra, N. Grigorescu ile birlikte, modern rumen sanatının kurucularından biri olarak ünlendi. Bükreş'teki Simu müzesi'nde çok sayıda tablosu (portreler, manzara ve çiçek resimleri) sergilenmektedir.

LU Cİ ya da **LU ZHİ,** çinli ressam (Vuşien, Ciangsu, 1496 - öl. 1576). Vu okuluna bağlı bir ressam, hattat ve şair olan Lu Ci, Vın Cıngming'in tilmiziydi; *şieyi* (fikir -yazı) adı verilen, serbest ve duygulu bir üslupta, mürekkeple gerçekleştirdiği manzara, çiçek ve kuş resimleriyle tanındı.

LUCİA (Fernando DE) → DE LUCİA.

Lucia di Lammermoor, G. Donizetti' nin 3 perdelik operası. Librettosu, Walter Scott'ın *The Bride of Lammermoor* başlıklı yapıtından yararlanılarak, Salvatore Cammarano tarafından yazılan opera ilk kez 1835'te San Carlo'da (Napoli) sahnelendi. Edgar rolünü ilk kez fransız tenor Gilbert Duprez yorumladı. Özellikle, kadın kahramanın çıldırması sahnesiyle anımsanan bu yapıt, mutsuz aşk öyküleri anlatan ve kanlı bir sonla noktalanan vurdulu kırdılı bir opera türünün doğmasına yol açtı.

LUCİANO (Salvatore Lucania, **Lucky** —denir), ABD'li gangster (Sicilya 1897 - Napoli 1962). ABD'de, 1930'ların başlarında, yasa dışı işlerle uğraşan örgütlü çetelerin en güçlü ve en ünlü şefiydi.

LUCİDEL → NEUFCHÂTEL (Nicolaas).

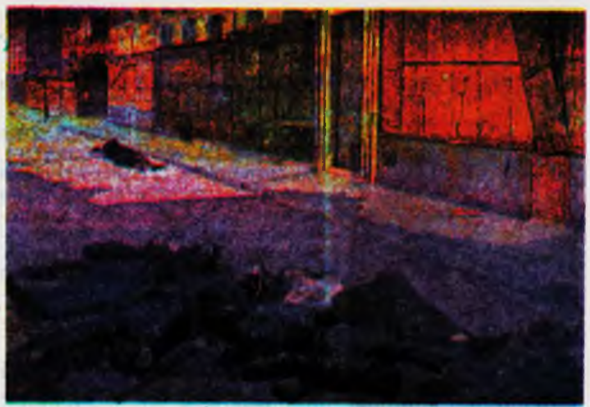
LUCİDOR (Lars JOHANSSON, **Lasse** — denir), isveçli şair (Stockholm 1638 - *ay. y.* 1674). Edebiyat yaşamına coşkuyla hüznün kaynaştığı elejilerle başladı. Alman barok şairlerinin üslubundan etkilenen Lucidor, Bellman'ın yapıtlarının habercisi olan erotik şarkılar ve işret şarkıları yazdı. Ölümünden sonra şiirleri bir kitapta toplandı (*Helicons blomster*, 1689).

LUCİEN BONAPARTE → BONAPARTE.

Lucifer, hollandalı oyun yazarı Joost Van den Vondel'in trajedisi (1654). Cennetten kovulan melek temasını işleyen bu yapıt çoğu zaman siyasal bir alegori olarak algılanmıştır, ama bu dramın, daha çok, XVII. yy.'da canlılık kazanan ve sonradan Milton'un *Paradise Lost*'u yazarken esinlendiği hıristiyanlık coşkusundan kaynaklandığı sanılmaktadır.

LUCİLİA a. Yeşil etsineğinin cins adı. (Mavisinekgiller familyası.)
—ANSİKL. *Lucilia*'lar parlak madensel renkleriyle dikkati çeken ikikanatlılardır. Çok sayıda türü bilinmektedir. Başlıca türlerinden biri, sarımsı yeşil renkli altınsinektir *(Lucilia caesar)*. Leşler üzerinde yaşayan altınsinek larvalarını balıkçılar olta yemi olarak kullanırlar. Bu sinek, bazen, uyuyan insanların gözlerine ve burun deliklerine yumurtlayarak *sarcophaga* ve *calliphora* cinsi üyeleri gibi miyoza yol açar.
Tropikal Amerika'da yaşayan *L. hominivora* türü daha da ağır rahatsızlıklara neden olur. Avrupa'da yaşayan başka bir türse *(L. bufonivora)* kara kurbağasının üstüne yumurtlar ve larvaları kurbağanın kafasını kemirir.

LUCİLİUS (Caius), latin hiciv şairi (Suessa [bugünkü Sessa] Aurunca, Campania, 180'e doğr. - Napoli İ.Ö. 102). Süvari sınıfından olan Lucilius, Scipiolar' ın çevresindendi, roma hiciv sanatının yaratıcısı oldu. 30 yergi kitabında *(Saturae)* çağdaşlarının kusurlarını ve aşırılıklarını ele aldı, onları ilginç bir biçimde karikatürleştirdi. Bu portrelerden yunan düşüncesini roma ulusçuluğuna bağlayan ahlak dersleri çıkardı.

Lauros-Giraudon

Maximilien Luce
1871'de bir Paris sokağı
(1905)
Louvre-Orsay müzesi, Paris

LUCİLİUS Junior, İ.S. I. yy.'da yaşayan latin şair. *Etna* adlı şiirin yazarı olduğu sanılır. Seneca, *Lucilius'a mektuplar* (Ad Lucilium epistolarum moralium libri) adlı yapıtında ona seslenir.

Lucilius'a mektuplar, filozof Seneca' dan dostu Lucilius Junior'a yazılmış 124 mektuptan oluşan yapıt. İ.S. 63'te bir araya getirilen bu yazışmalarda Seneca, stoacı ahlakı öğrenmesinde Lucilius'a kılavuzluk eder. Konuşmanın çok samimi havası içerisinde filozof gerçek mutluluğu bulmanın yollarını, ölüme meydan okumayı ya da kölelerini sevmeyi öğretmek için günlük yaşamındaki sıradan olaylardan yararlanır.

LUCİLLA (Annia), Roma imparatoriçesi (149 - Capri 182), Marcus Aurelius ile Faustina'nın kızı, Lucius Verus'un karısı. Erkek kardeşi Commodus'a karşı komplo hazırladı, bunun üzerine Capri'ye sürgün edildi ve öldürüldü.

LUCİNA a. Kalın, yuvarlak kavkılı, ikiçenetli yumuşakça cinsi. (Çizgiler ya da eşmerkezli şeritlerle bezeli çenetlerinin kenarları düz ya da hafifçe dişlidir. Günümüzde tüm denizlerde üyeleri bulunan bu cinsin Üst Kretase dönemi topraklarından başlayarak fosillerine rastlanır. *Lucinidae* familyasının örnek tipi.)

lucernaria

LUCİNİ (Gian Pietro), italyan yazar (Milano 1867 - Breglia, Como, 1914). Simgecilikten ve "Scapigliatura"'dan etkilenerek 1910'da bir yapıt yayımladı. Kendisini bir ara fütüristlere yaklaştıran deney merakı (*Ragion poetica e programma del verso libero* [1908] adlı çalışmasıyla edebiyat ve şiir kuramlarını ele aldı) 60'lı yıllarda yenilikçi sanatçılar tarafından yeniden değerlendirilmesine neden oldu (*Il monologo di Rosaura*, 1898; *Revolverate*, 1909).

LUCİNİDAE a. (mitolojideki *Lucina* ve yun. *eidos*, görünüş'ten). *Lucina* ve çok sayıda akraba cinsleri (*codakia, ctena, linga, loripes, miltha, divaricella*, vb.) barındıran ikiçenetli yumuşakça familyası. (İlk kez Silures devrinde ortaya çıkan *Lucinidae* familyası üyeleri, günümüzde bütün denizlere yayılmıştır.)

LUCİOLA a. (ital. *lucciola, luce*, ışık'tan). Hem erkeği, hem dişisi, kanatlı olan ve ışık saçan ateşböceği cinsi. (Kınkanatlılar takımı; ateşböceğigiller familyası.)
—ANSİKL. *Luciola*'lar daha çok gececidir; alışkanlıkları ateşböcekleriyle aynıdır. Yeryüzünün sıcak bölgelerinde yaşayan çok sayıda türü vardır. *Luciola italica* ve *Luciola lusitanica* türleri iyi bilinir.

LUCİOPERCA a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerde yaşayan levrekbalığı cinsi. (Türkiye sularında yaşayan üç türü vardır: deniz akbalığı [*Lucioperca marina*], sudak

Larousse-Ordu müzesi

general Ludendorff
Paul Lindenberg'in *Hindenburgdenkmal für das deutsche Volk* (1927) adlı yapıtı için H. Vogel'in illüstrasyonundan ayrıntı
Ordu müzesi, Paris

Lauros-Giraudon

imparator Bavyeralı Ludwig IV'ün 1 şubat 1337 tarihli bir belgeye vurulan mührü
Archives nationales, Paris

Lucretia nın intiharı
A. Dürer'in tablosundan ayrıntı
Alte Pinakothek, Monako

ya da uzun levrek [*L. lucioperca*], *L. volgensis* [uzunluğu 50 cm'ye kadar]. Hanigiller familyası.)

LUCIUS, Agrippa'nın oğlu → CAESAR (Caius ve Lucius).

LUCIUS JUNIUS MODERATUS COLUMELLA, latin yazar (Cádiz, İ.S. I. yy.), tarım üzerine 12 ciltlik bir inceleme yazdı *(De re rustica)* [Kır üstüne]. Yapıtın manzum olarak kaleme alınan X. cildinde bahçe sanatı konu edilir. Vergilius gibi, toprağa dönüşü salık veren Lucius, Antikçağ'ın tarım teknikleri üzerine değerli bilgiler aktarmıştır.

LUCIUS VERUS, Roma imparatoru → VERUS.

LUCKENBILL (Daniel David), amerikalı arkeolog, dilbilimci (Hamburg 1881- Chicago 1927). Berlin Üniversitesi'ni bitirdi (1905). Kudüs'te Amerikan arkeoloji okulu'nda görev aldı (1908-1909), Chicago Üniversitesi'nde öğretim görevlisi, sami dilleri ve edebiyatı profesörü oldu (1923). Irak'taki kazılara yazıtbilim uzmanı olarak katıldı (1919-1924). Asur ve babil çivi yazılı kayıtlarını çözümleyen *Ancient records of Assyria and Babylonia* (1926-1927), asur kralı Sanherib ile ilgili *The Annals of Sennacherib* (1924) adlı yapıtları önemlidir. Hititler'e ilişkin araştırmaları da vardır: "Hittite treaties and letters" (*American journal ve semitic languages*, XXXVI, 1921) [Hitit anlaşmaları ve mektupları].

LUCKENWALDE, Almanya'nın Brandenburg eyaletinde kent, Berlin'in güneyinde; 28 400 nüf. Tekstil. Ayakkabıcılık. Mobilya sanayii. Kırtasiye.

LUCKNER (Felix, *—kontu*), alman deniz subayı (Dresden 1881 - Malmö 1966). Yardımcı kruvazörü *Seeadler* müttefik ablukasını yardı (1917) ve Atlas okyanusu'nda toplam 30 000 tonilatoluk ticaret gemisi batırdı.

Lucky Luke → RED-KİT.

LUCOU ya da **LUZHOU,** Çin'de (Siçuan) liman kenti. Yangzı Ciang'ın sol kıyısında. 289 000 nüf. (1991). Ticaret ve tarım merkezi. Kimya sanayısı.

LUCOU → HIFEİ.

LUCRETİA, Roma kralı Tarquinus Superbus'un akrabası Tarquinus Collatinus'un karısı. Geleneğe göre, Lucretia, Tarquinus Superbus'un oğlu Sextus'ta büyük bir tutku uyandırdı. Onun saldırısı üzerine kendini hançerledi. Junius Brutus olaydan hemen sonra (İ.Ö. 509) kanlı hançeri göstererek halkı ayaklanmaya çağırdı ve Tarquinus'ların düştüğünü ilan etti. Böylece, cumhuriyet doğdu.

LUCRETİUS, lat. tam adı: **Titus Lucretius Carus,** latin şair (Roma ? 98'e doğr. - öl. İ.Ö. 55). Yaşamı hakkında hemen hiçbir şey bilinmemektedir. Aziz Hieronymus'un aktardığı oldukça kuşkulu bir söylentiye göre, bir aşk iksirinin etkisiyle delirdi, aklının başına geldiği anlarda *De natura rerum* (Evrenin yapısı) adlı yapıtını yazdı. Lucretius, daha önce Demokritos, Empedokles ve Epikuros tarafından ortaya konulan kuramları aktarıp açıklarken birinci sınıf bilim kafası taşıdığını gösterir. Adı geçen düşünürlerin atom sistemi anlayışlarını biz bugün, *De natura rerum* aracılığıyla biliriz. Lucretius'un yapıtındaki kanıtlamalar öylesine tutarlıdır ki, onun haz ya da en yüce iyilik anlayışı, fizik öğretisinden son derece doğal bir biçimde kendiliğinden çıkar. Bununla birlikte, şair hiçbir zaman epikurosçu ahlakı doğrudan doğruya ele almaz; yalnızca insanların tutku ve korkularının, onları mutluluktan uzaklaştırdığını göstermekle yetinir. Lucretius, ayrıca, heyecan, eleştiri, sorgulama gibi öğeleri birbiri ardından kullanarak felsefi görüşleri parlak tablolar biçiminde dile getirmeyi bilen büyük bir şair olarak da kendini gösterir. Örneğin İphigeneia'nın kurban edilişi, tarihöncesi insanların yaşamları ya da Atina'yı kırıp geçiren veba salgını gibi pasajlar, onun geçmişi ilginç ve duygulu bir biçimde canlandırabilen düş gücüne tanıklık eder. Lucretius'un yapıtı, latin şiirini büyük ölçüde etkiledi ve Vergilius, Ovidius ve Statius için, şairin sanatçı duyarlığından destek alan sağlam bir kanıtlama örneği oluşturdu.

LUCRİNUS LACUS. Tar. coğ. Campania'da göl. Augustus döneminde Agrippa, bu gölü Avernius gölüne bağlı bir limana dönüştürme çalışmalarına girişti. Kıyılarında çok sayıda villa vardı (Cicero'nun villası da buradaydı).

LUCRUM CESSANS a. (lat. sözc.). Rom. huk. Yoksun kalınan kâr.
—ANSİKL. Rom. huk. Hukuksal sorumluluk alanında, alacaklıya ödenecek tazminat, yalnızca onun fiilen uğradığı zararı *(damnum emergens)* değil, onun yoksun kaldığı kârı *(lucrum cessans)* da kapsar.

LUCTERİUS, cadurcı halkı şefi. Vercingetorix'e yardım etti. Alesia'nın savunulmasına katıldı (İ.Ö. 52). Uxellodunum'da kuşatıldı ve bir hain tarafından Sezar'a teslim edildi (51).

LUCULLUS (Lucius Licinius) → LİCİNİUS LUCULLUS (Lucius).

LUCUMA a. Güney Amerika'da yetişen, meşin gibi sert yapraklı ağaç ya da ağaççık. (*Lucuma mammosa* türünün küçük beyaz çiçekleri ve yenebilen kırmızımsı kabuklu etli iri meyveleri vardır. 60 tür; *sapotaceae* familyası.)

LUCUMO a. (lat. *lucumo, -onis*). Antik. **1.** Bir etrüsk kentinin en büyük yüksek görevlisi. **—2.** Etrüsk konfederasyonu'nun başkanı. (Küçük bir soylu sınıfından gelen lucumolar hem sivil, hem askeri, hem de dini önderlerdi.)

LUCUS a. (*kutsal koru* anlamında lat. sözc.) Esk. Rom. Bir doğa tanrısına adanan koru.

Luc Vân Tiên, Nguyên Dinh Chieu'nün, 6'lı ve 8'li almaşık luc-bat dizeleriyle yazdığı halk romanı. Bir bölümü çin edebiyatından esinlenen ve yer yer özyaşamöyküsel öğelere dayanan bir serüvenler dizisinden oluşur. Bu yapıt bazen Vietnam'ın "ulusal" şiiri olarak görülür.

LUCY, Yeni Meksika'da (ABD). [illegible] *Lucy uçları*'nda tek bir çıkıntı ve bir oluk başlangıcı yer alır.

LUCY, 1974'te Etyopya'da ortaya çıkarılan, günümüzden yaklaşık 3 milyon yıl önce yaşamış *Australopithecus afarensis* türünden kadın iskeletine verilen ad. (Lucy'nin boyu 1,10-1.20 m kadardı; oldukça kısa bacakları vardı; iki büklüm olarak yürüdüğü ve tam olarak iki ayağı üzerinde duramadığı sanılmaktadır.)

Lucy Wills kansızlığı, özellikle folik asit tuzlarıyla beslenme yetersizliğinden ileri gelen makrositli anemi. Azgelişmiş ülkelerde daha fazla gebe kadınlarla çocuklarda görülürse de, öteki insanlarda da rastlanabilir. Folik asit tuzları yetersizliğine başka eksiklikler de eşlik edebilir. Folik asitle yapılan tedavi anemiyi düzeltir.

LUÇİZM a. XX. yy. başlarında ortaya çıkan rus resim akımı.
—ANSİKL. Luçizm, Rusya'da, resmi kendine özgü yasalara uyan özerk bir olgu olarak kabul eden ilk sanat akımıdır. Nesne, görünüşü içinde değil, ondan çıktığı varsayılan ışınların toplamı olarak ele alınır. Luçizm 1913 yıllarında ortaya çıkan rus soyut resminin doğuşunda önemli bir rol oynadı. Kuramcısı, eşi N. Gonçarova ve birçok öğrencisiyle birlikte (A. Şevçenko bunlardan birisidir), 1912 ile 1914 arasında bu üslupta çok sayıda yapıt vermiş olan M. Larionov'dur.

LUDDİTE a. (ing. *luddite*, öz. a. *Ludd'* den). Tar. **1.** 1811-1813 arasında ve 1816'da, işsizliğe yol açtığı gerekçesiyle makineleri kırmak üzere örgütlenen ingiliz işçi çetelerinden birinin üyesi. **—2.** Makineleşmeye karşı olan işçi.
—ANSİKL. Tar. Nottingham'da ortaya çıkan luddite hareketi, özellikle Kuzey ve Doğu Ingiltere'deki tuhafiye sanayisine zarar verdi. Hareketin adı Ned Ludd'dan gelir. Arkwright ve Cartwright dokuma ipliği makinelerine karşı, 1780 yıllarında başladı; kıta ablukası sırasında yoğunlaştı ve Yorkshire ve Lancashire'a yayıldı; 1820 yıllarında son buldu.

LUDE a. Baltık-fin öbeğinden fin-ugur dili. Onega gölünün güneyinde yaklaşık 10 000 kişi tarafından konuşulur.

LUDENDORFF (Erich), alman general (Kruszewnia, Poznan, 1865 - Tutzing 1937). Askeri okula girdi (1877). Harp akademisi'ne kabul edildi (1893), sonra Schlieffen ve Moltke döneminde Genelkurmay'da hizmet verdi. Harekât şubesi kumandanlığı yaptı (1908-1912), 1914'te Fransa'ya karşı uygulanan yığınak planını hazırladı (→ SCHLIEFFEN *planı*), orduda çeşitli ıslahatlar yaptı, ama isteklerinin aşırılığı yüzünden Strasbourg'daki 85. Tugay komutanlığına sürüldü. 1914'te Liège'e yapılan ani baskını yönetti, sonra Hindenburg'un kurmay başkanı olarak Doğu Prusya'ya gitti ve VIII. Ordu komutanı oldu (Tannenberg, Mazurya gölleri çarpışmaları [ağustos-eylül], daha sonra doğu cephesindeki çarpışmalar [kasım]). Hindenburg, Falkenhayn'ın yerine Genelkurmay başkanı olduğunda (ağustos 1916) Ludendorff korgeneralliğe yükseltildi. Hükümet üzerinde giderek etkisi arttı, tüm kaynakların seferber edilmesini, denizaltı savaşının kıyasıya sürdürülmesini, savaşın amaçlarının doğuya kaydırılmasını kabul ettirdi. Şansölye Bethmann Hollweg'in düşmesine yol açtı, ancak ardıllarıyla da bozuştu. Askeri alanda, Rusya'yı safdışı bıraktı (mart 1918) ve tüm güçlerini Fransa üzerine sürdü ama Foch'u yenilgiye uğratamadı. Foch'un karşı saldırısı üzerine mütareke görüşmelerine başlanmasını istedi (29 eylül), sonra sorumluluktan sıyrılmak için mütareke koşullarını reddetti. Görevden alındığında (26 ekim), ordunun hainler hükümetinin "sırttan hançerlemesi"ne boyun eğdiğini belirtti ve İs- [illegible] Reichstag'a seçildi (1924) ama 1925 cumhurbaşkanlığı seçiminde büyük bir bozguna uğradı. Karanlık emperyalist ve alman birliği yandaşı olan Ludendorff eski muharipler derneklerinde yoğun etkinliklerde bulundu ve *Der totale Krieg* (Topyekun harp) [1935] adlı bir kitap yazdı. Almanya'nın kalkınmasının Yahudiler'in ve masonların yok edilmesiyle, hıristiyan ki-

liselerinin yerini Germenler için yeni bir pagan dininin almasıyla gerçekleşebileceğini savundu.

LUDHİANA, Hindistan'da (Pencab) kent, Çandigarh'ın K.-B.'sında; 1 012 062 nüf. (1991). Pamuk ekimi ve koyun yetiştiriciliği yapılan bir bölgede bulunan Ludhiana bir tekstil merkezidir. Ağır metalürji (haddehane), makine sanayisi (tarım makineleri ve takım tezgâhlar) ve besin sanayileri etkinlikleri de vardır.

LUDİLER, Afganistan'da yaşayan Gılzey kabilesinin bir kolu. Ludiler'in tarih sahnesinde görünmeleri, XIV. yy.'ın ortalarına rastlar. Delhi sultanı Firuz Şah III Tuğluk döneminde Hindistan'a göç eden bazı Ludiler, Tuğluk hanedanlığının ortadan kalkmasından sonra ülkenin iç siyasetinde etkin rol oynamaya başladılar. Melik Behram Ludi'nin büyük oğlu Sultan Şah, 1405'te İslam Han unvanını aldı ve Sirhind kendisine tımar olarak verildi. Öz oğlunu verasetten yoksun bırakan İslam Han, kardeşi Kala'nın oğlu Behlül'ü evlat edinerek kendi kızıyla evlendirdi. 1442'de Delhi üzerine yürüyen Behlül, "Han-ı hanan" unvanıyla Pencab valisi oldu. Seyit Muhammet Şah'ın yerine Delhi sultanı olan oğlu Âlem Şah'ın tahttan feragat etmesi üzerine (1451) tahta çıkan Behlül 38 yıl hüküm sürdü. Ölümünden (1489) sonra yerine oğlu Sikender, onun da ölümünden (1517) sonra yerine oğlu İbrahim geçti. İbrahim'in Babur Han ile tutuştuğu Panipat savaşı'nda öldürülmesi (1526) üzerine Hindistan'daki Ludi hanedanlığı da sona erdi.

LUDLAMİT a. (fr. *ludlamite;* öz. a. *Ludlam*'dan). Miner. Hidratlı doğal demir fosfat.

LUDLOKİT a. (fr. *ludlockite*). Miner. Triklinik sistemde yer alan ve ince kırmızı iğneler biçiminde görülen demir ve kurşun arsenat.

LUDLOW a. (tesc. edil. a.). Matbaac. Başlıkların, ilanların dizgisinde kullanılan makine. (Karakter matrisleri, satırın tek blok olarak döküldüğü özel bir kumpasta elle birleştirilir.)

LUDLOW (Edmund), ingiliz parlamenter (Maiden Bradley, Wiltshire, 1617 - Vevey, İsviçre, 1692). 1642'de parlamento ordusuna girdi. Parlamento'da bir tasfiye hareketinden yana çıktı. Charles I'ı ölüm cezasına çarptıran mahkemenin üyeleri arasında yer aldı ve Devlet konseyi'ne girdi (1649); 1651-52'de İrlanda ordusuna komuta etti, ancak Cromwell'in protektorasına karşı koydu. Siyasal etkinliklerine ancak 1659'da dönebildi ve ordunun isteklerine karşı çıktı. Restoration Ludlow'u İsviçre'ye göç etmek zorunda bıraktı.

LUDMİLA *(azize),* bohemyalı azize (Mělník 860 - Tetin 921). Hıristiyan Bohemya dükü Bořivoj I'in karısıyken, piskopos Metodiy tarafından Moravya'da kocasıyla aynı zamanda vaftiz edildi. Torunu Venceslav'ı din kurallarına göre yetiştirdi. Ama Venceslav'ın pagan soylularla birlik içinde bulunan annesi kocası dük Vratislav'ın ölümünden sonra tahtı ele geçirdi ve Ludmila'yı boğdurttu.

LUDOGORİE → DELİORMAN

LUDOGGRYA → DELİORMAN.

LUDOVİCO II (825'e doğr. - Brescia yakınında 875), Batı imparatoru (855-875). Babası tarafından İtalya kralı yapılan ve imparatorluğa ortak edilen (850) Lothar I'in büyük oğlu Ludovico II, Sarazenler'le savaştı ve 871'de onları Bari'den kovdu; İtalya'da kendisine boyun eğmeyen büyük vasallarla mücadele etti. Lothar I'in tahttan çekilmesiyle (855) imparatorluğu ve İtalya üzerindeki egemenliği kesinleşti.

LUDOVİCO I (Colorno 1773 - Floransa 1803), Etruria kralı (1801-1803). Parma dükü Ferdinando III'ün oğlu, 1795'te İspanya kralı Carlos IV'ün kızı Maria-Luisa ile evlendi. Parma'yı topraklarına katmak isteyen Bonaparte onun için Etruria krallığı'nı kurdu (Aranjuez antlaşması, 1801). Yeni kral devletini oğlu Ludovico II'ye bırakarak az sonra öldü.

LUDOVİCO I di SAVOİA (1366 -Pignerol 1418), Piemonte, Akhaia ve Mora prensi (1402-1418). Torino Üniversitesi'ni kurdu (1405).

LUDOVİCO SFORZA İl Moro (Vigevano 1452 - Loches 1508), Milano dükü (1494-1499 ve 1500), Francesco I Sforza'nın küçük oğlu ve Galeazzo Maria'nın kardeşi. Kardeşinin öldürülmesinden sonra (26 aralık 1476) oğlu Gian Galeazzo'ya naiplik yapan yengesi Bona di Savoia ile birleşti. Sonra Bari dükü oldu (1479), naibeyi uzaklaştırıp Napoli kralının desteğiyle Aragónlu Isabel ile evlenen yeğeni adına hüküm sürdü. Fransa ile ittifaktan yararlanıp (Charles VIII ile antlaşma, 15 ekim 1494) Gian Galeazzo'nun ölümünden (21 ekimde zehirlendi) sonra Milano tahtını geçirdi (22 aralık 1494). Bu tarihten [illegible] ren Viscontiler'in vârisi Orléans dük[illegible] Milano üzerindeki iddiaları karşıs[illegible] Charles VIII'e karşı kurulan birliğe g[illegible] ama Vercelli antlaşması'nı imzalamak üzere Fornovo di Taro'dan sonra birliği terk etti (6 temmuz 1495). İtalyan siyasetinin hâkimi, bilim ve sanat koruyucusu (Leonardo da Vinci'yi ağırladı) olan Ludovico'nun gücü Louis XII'nin tahta çıkmasıyla (1498) yıkıldı. Louis XII Milano'yu ele geçirdi (1499). Ardından Ludovico, Milano'yu yeniden kurtardıysa da Novara'da yakalandı (nisan 1500) ve Fransa'da Loches'da gözaltına alındı.

LÚDVİKSSON (Vésteinn), izlandalı yazar (Reykjavík 1944). Marxçılıktan ve özellikle de Lukács'tan etkilendi, izlandalı aydının sorunları üzerine gerçekçi bir romanla kendini kabul ettirdi (*Gunnar et Kjartan* [fr. çev.], 1971-72). *Les Arrière-pensées de Johanna* (fr. çev.) [1975] adlı yapıtıyla daha öznel bir anlatıma yöneldiyse de *Staline n'est pas ici* (fr. çev.) [1977] adlı oyununda İzlanda'da stalinciliği incelemek üzere yeniden gerçekçiliğe döndü.

İMPARATORLAR

LUDWİG IV Bavyeralı (Münih 1287 -Fürstenfeld, Münih yakınında, 1347). Romalılar'ın kralı (1314-1346), imparator (1328-1346). Yukarı Bavyera dükü Sert Ludwig II'nin oğlu. Babasının mülkünü miras olarak ağabeyi Rudolf ile birlikte paylaştı (1294). 1317'de ağabeyinin mülküne de elkoydu. Heinrich VII'nin ölümünden sonra taht için Avusturya dükü Friedrich ile çekişti, onu Mühldorf'ta esir aldı (1322). Ludwig IV alman imparatorluğu yandaşlarına yardım etmek üzere Kuzey İtalya'ya bir ordu gönderince (1323), Almanya'daki taht kavgalarını uzatmaya çalışan papa Johannes XXII tarafından, krallık unvanı tanınmadı, sonra da aforoz edildi. Ludwig IV taç giyme törenini Roma'da Sciarra Colonna'ya yaptırdı (1328) ve Roma'ya Kilisece tanınmayan bir papayı, Nicolaus V'i tayin etti. İtalya bu papayı reddedince imparator uzlaşma yolu aradı, ama Papalık'ın hıncını üzerine çekti. Alman prensleri papanın imparator seçimine karışmasına karşı olduklarını açıkladılarsa da (Rhense Diyeti beyannameleri, 1338) Ludwig, yayılma siyaseti yüzünden prensleri karşısına aldı. 1323'te oğlu Ludwig için Brandenburg'u ele geçirdi; 1346'da ikinci karısı Hollandalı Margarete sayesinde Hollanda'ya, Zeeland'a ve Friesland'a elkoydu. Papa Clemens VI, Seçicileri başka bir hükümdarı, Lüksemburglu Karl IV'ü seçmeye zorladı (1346); Ludwig IV saldırıya geçeceği sırada öldü.

BAVYERA

LUDWİG I VON WİTTELSBACH (Kelheim 1174 - ay. y. 1231), Bavyera dükü (1183-1231). Otto von Wittelsbach'ın oğlu ve ardılı. Friedrich II'den oğlu Otto II için Pfalz'ı elde etti (1214). Almanya'da Heinrich VII'nin naibi oldu. Papa Gregorius IX'un çağrısı üzerine Hohenstaufenler'e karşı ayaklandı (1228).

LUDWİG II VON WİTTELSBACH Sert (Heidelberg 1229 - ay. y. 1294), Bavyera dükü (1253-1294). Otto II'nin oğlu, 1255'te babasının mirasını kardeşi Heinrich ile bölüştü ve Pfalz ile Yukarı Bavyera'yı elinde tuttu. İtalya'da bir serüvene atılmasını engelleyemediği Konrad V'in Schwaben'deki toprakları da kendisine kaldı (1268).

LUDWİG I VON WİTTELSBACH, (Strasbourg 1786 - Nice 1868), Bavyera kralı (1825-1848), kral Maximilian I'in oğlu. Napoléon ordusunda hizmet gördü (1806-1809). Ludwig I adıyla kral oldu. Hellen kültürü hayranıydı. Oğlu Otto'yu Yunanistan kralı ilan ettirdi (1832) ve Münih'i yeniklasik anıtlarla donattı (Heykel müzesi, Pinakothek, Odeon, Val Hall). 1830 karışıklıklarından sonra, otoriter bir basın düzeni uyguladı ve dinsel tarikatları yeniden kurdu. Bavyera'yı Zollverein'e soktu (1833) ve ilk demiryollarını kurdu (1835-1843). Lola Montez ile ilişkisi bir karışıklığa yol açtı ve bu yüzden 20 mart 1848'de oğlu Maximilian II yararına tahttan çekilmek zorunda kaldı.

LUDWİG II VON WİTTELSBACH (Nymphenburg 1845 - Starnberg gölü 1886), Bavyera kralı (1864-1886), kral Maximilian II'nin büyük oğlu. Münzevi ve insanlardan kaçan bir kişiydi, Bismarck'a hayrandı. Yönetimi bakanlarına bıraktı. Büyük bir hayranlık duyduğu Wagner'ın çalışmalarını destekledi ve fantastik şatolar (Neuschwanstein, Linderhof, Herrenchiemsee, vb.) yaptırdı. 1866 Avusturya -Prusya savaşı'nda, yenilgiye uğrayan Avusturya'yı destekledi. Germen konfederasyonu'nun dağılmasından sonra kâğıt üzerinde bağımsız olan Bavyera, bir bakıma Prusya'nın egemenliğine girdi ve 1870'te Fransa ile yapılan savaşa katılmak zorunda kaldı. 12 haziran 1886'da deli damgası yiyen kral Berg şatosuna kapatıldı; ertesi gün Starnberg gölünde ölü bulundu.

LUDWİG III VON WİTTELSBACH (Münih 1845 - Sárvár şatosu, Macaristan, 1921), Bavyera kralı (1913-1918). Babası Leopold'un ardından naip (aralık 1912), kral Otto'nun tahttan uzaklaştırılmasından sonra da Bavyera kralı (kasım 1913) oldu. Kasım 1918 devrimi'nden sonra tacını kaybetti.

Ludwig krallık ve haç nişanları, ilki 1827'de (kırmızı şerit, mavi zıh), öbürü 1916'da (askeri demir haç nişanı; kenarları mavi kırmızı şerit) ihdas edilen bavyera nişanları.

GERMANYA

LUDWİG I (ya da **II**) **Germen** (805'e doğr. - Frankfurt am Main 876), Doğu Franklar'ın (817-843) ve Germanya'nın (843-876) kralı Sofu Louis I'in, 817'de kral unvanını alan üçüncü oğlu. Önce babasına (830, 832, 838), sonra da kardeşi Lothar'a karşı (Kel Charles ile birlikte, Strasbourg yemini) çeşitli entrikalar düzenledi. Germanya'ya yerleşmesini sağlayan Verdun bölüşmesinden (843) sonra ortak konferanslara (Meerssen, Savonnières) istemeden katıldı ve yeğeni Lothar II ile kardeşi Charles'ın m[illegible] çalıştı (858); ama Charles'ın Lorraine'in bir kesimine (869), Rhône vadisine ve İtalya'ya (874) elkoymasını engelleyemedi. Oğulları Carloman, Ludwig ve Şişman Karl'ın bitip tükenmek bilmeyen isyanlarıyla uğraşmaktan tahtı ele geçiremedi (875).

Para darlığı Ludwig'i, önce oğullarına, sonra yerel hanedanlara emanet ettiği "ulusal" düklükler kurmaya itti. Müsade-

Ricciarini

Ludovico Sforza İl Moro
Aelius Donatus'un
elyazmalarındaki
bir minyatürden ayrıntı
XV. yy. sonu
Trivulziana kütüphanesi, Milano

Ullstein

Ludwig I von Wittelsbach

Bayerische
-Staatsgemäldesammlungen

Ludwig II von Wittelsbach
[illegible]
portreden ayrıntı
Bayerische
Staatsgemäldesammlungen, Münih

Ludwig I Germen X. yy.'ın ikinci yarısına ait minyatür *Staatsbibliothek preussischer Kulturbesitz, Berlin*

Staatsbibliothek preussischer Kulturbesitz

le ve tarım Batı'da yavaşlarken Germanya'da yayıldı (Saksonya'da tarlaların açılması, alman tüccarların Bohemya'ya, Hırvatistan'a, Tuna boylarına yayılması). Buna karşılık, Ludwig slav kabilelerinin Polonya'da (850'den sonra), Moravya'da (860'tan sonra), Hırvatistan'da (870'ten sonra) giderek toplaşmasına engel olamadı. Slavlar'ın Thüringen'e ve İstria'ya sızmalarının hemen ardından macar akınları başladı (865). Hıristiyanlığın İskandinavya'ya doğru yayılması 850'den sonra durdu (Aziz Ansgar'ın başarısızlığı). Slavlar'ın hıristiyanlaştırılması ise Yunanlılar'a bırakıldı.

LUDWIG III Genç (822 - Frankfurt am Main 882), Germanya kralı (876-882). Germen Ludwig'in ikinci oğlu. Babasının Franken'i, Thüringen'i ve Saksonya'yı kendisine vermesine (865) karşın, sürekli olarak ona başkaldırdı. Germen Ludwig ölünce (876), kral unvanını ve Lotharingia'nın bir bölümünü aldı. Kardeşi Carloman'dan Bavyera'yı (879), sonra Fransa krallarından Batı Lotharingia'yı elde etti (880). Mirası, kardeşi Şişman Karl'a geçti.

LUDWIG IV Çocuk (Œttingen 893 -Regensburg 911), Germanya ve Lotharingia kralı (900-911). İmparator Arnulf'un oğlu. Germanya Karolenjleri'nin sonuncusu. Macar istilasını ve feodal anarşiyi önleyemedi, ulusal düklüklerin oluşmasına razı oldu.

HESSEN-DARMSTADT

LUDWIG I (Prenzlau 1753 - Darmstadt 1830), "Ludwig X" adıyla landgraf (1790 -1806), sonra Hessen-Darmstadt grandükü (1806-1830), landgraf Ludwig IX'un oğlu ve halefi. 1799'a kadar Fransa ile savaştı. 1803'te topraklarını genişletti. Napoléon kendisine grandük unvanını verdi (1806). Ren konfederasyonu'na girdikten sonra ülkesinde Fransızlar'ınkini örnek alan bir mevzuatı yürürlüğe koydu. 1813'te Müttefikler'le birleşen Ludwig, Mainz ve Worms'u ele geçirdi. Hessen ve Ren grandükü unvanıyla Germen konfederasyonu'na girdi. 1820'de ülkesini bir anayasaya kavuşturdu ve toprak köleliğini kaldırdı.

LUDWIG (Christian Gottlieb), alman botanikçi (Brieg, Silezya, 1709 - Leipzig 1773). XVIII. yy.'da betimleyici bilimlerin gelişimine Linné'den sonra en çok katkıda bulunan botanikçi. *Definitiones generum plantarum in usum auditorum* (1737) adlı yapıtının birçok basımı yapıldı.

LUDWIG (Otto), alman yazar (Eisfeld 1813 - Dresden 1865). Tiyatro yazarı olarak *Der Erbförster* (1850) adlı yapıtıyla dikkati çekti; burada insanın kendi hakkını savunmakta çok fazla katı davranmasının yıkıma yol açabileceğini kanıtlamak istedi. *Die Makkabäer*'de (1854) Yahudiler' in Suriyeliler'e karşı mutsuz çatışmalarını dile getirdi. Romancı olarak, dikkat çekici anlatılardan oluşan ve ayrıntıların renkli betimlemeleriyle Dickens'ı anımsatan *Die Heiterethei*'yi (1854) ve bir kasabanın burjuva yaşamını inceleyen ve gerçekçi sanatın bir modeli olarak görülen *Zwischen Himmel und Erde*'yi (1856) yayımladı.

LUDWIG (Carl Friedrich Wilhelm), alman fizyolog (Witzenhausen, Hessen, 1816 -Leipzig 1895). Marburg (1846), Zürich (1849), Viyana (1855) ve Leipzig (1865) üniversitelerinde profesörlük yaptı. Kanın ve lenfin bileşimini, idrarın salgılanma mekanizmasını ve kalbin fizyolojisini inceledi.

LUDWIG (Friedrich), alman müzikbilimci (Potsdam 1872 - Göttingen 1930). Ortaçağ müziği üzerine birçok kitap yazdı. Bunların en önemlisi *Repertorium organorum...*'dur (Organum repertuvarı...) [1910]. Ayrıca Guillaume de Machaut'nun tüm bestelerini yayımladı.

LUDWIG (Emil), alman kökenli isviçreli yazar (Breslau 1881 - Moscia, Ascona yakınında 1948). Özellikle tarihsel anlatılar ve yaşamöyküleri yazdı (*Goethe*, 1920 -1922; *Napoléon*, 1925; *Bismarck*, 1926; *Michelangelo*, 1930; *Hindenburg*, 1935). Barışçı bir yazar olduğundan, İsviçre yurttaşlığına geçerek nazi Almanyası'nı terk etti. İkinci Dünya savaşı sırasında, bir süre ABD'ye sığındı.

LUDWIG (Christa), alman kadın opera şarkıcısı (Berlin 1928). Sanat yaşamına 1946'da başladı. 1954'te Salzburg'da, 1959'da New York'ta sahneye çıktı. Daha sonra birçok ülkeyi dolaşarak mezzo -soprano ve dramatik soprano rollerinde parlak başarılar elde etti. Özellikle Mozart, R. Strauss, Wagner ve Mahler'in yapıtlarındaki başarısıyla övüldü.

Ludwig anjini (alman cerrah Wilhelm Friedrich von *Ludwig*'in [1790-1865] adından). Patol. Ağız tabanında ve dilkemiği üstü bölgede görülen kangrenli flegmon.

LUDWIGIA a. (öz. a. C. G. *Ludwig*'den). Akvaryumları süslemek için çok kullanılan, saplı ve karşılıklı bütün yapraklı çokyıllık su bitkisi. (Küpeçiçeğigiller familyası.)
—Paleont. Jura devrinde yaşamış fosil ammonit. (*Graphoceratidae* familyası.)

LUDWIGIT a. (fr. *ludwigite;* avusturyalı kimyacı E. *Ludwig*'in adından). Miner. Doğal demir ve magnezyum borat.

LUDWIGSBURG, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent; 81 500 nüf. XVIII. yy.'ın başından kalma barok üslubunda şato. Metalürji ve mekanik. Besin ve tekstil sanayileri. Müzik aletleri. —Yakınlarında Favorite ve Monrepos şatoları.
—Güz. sant. 1758-1824 yılları arasında etkinlik göstermiş Meissen yapımevi'ni taklit eden bir porselen imalathanesi. Birçok heykelcik.

LUDWIGSHAFEN AM RHEIN, Almanya'nın Rheinland-Pfalz eyaletinde kent, Ren'in sol kıyısında, Mannheim'ın karşısında; 158 900 nüf. (1989). Büyük kimya sanayisi merkezi. Makine. Camcılık. Alüminyum metalürjisi.

LUEGER (Karl), avusturyalı siyaset adamı (Viyana 1844 - *ay. y.* 1910). Liberal karşıtı ve yahudi düşmanı Hıristiyan sosyal parti'nin kurucularındandı (1889). 1897'den ölümüne kadar Viyana belediye başkanlığı yaptı.

LUESHİT a. (fr. *lueshite;* Zaire'deki *Lueshe*'ten). Miner. Monoklinik sistemde yer alan sözde kübik sodyum niobat.

LUF (ing. *Lowest Usable Frequency*'nin [kullanılabilir en alçak frekans] başharflerinden oluşan kısaltma). Radyotekn. Belli bir anda, Yer yüzeyinin iki noktası arasında, iyonosfer aracılığıyla ve iyonosfer soğurması eşliğinde, belirli çalışma koşullarında kabul edilebilir nitelikte bir radyoelektrik bağlantısı kurmaya olanak sağlayan en alçak frekansa verilen uluslararası ad.

LUFİRA, Zaire'de ırmak, Lualaba ve Zaire (sağ kıyıdan) ırmaklarının kolu; 480 km. Elektrik üretiminde yararlanılır.

Lufthansa ya da **Deutsche Lufthansa,** 1926 yılında Aero Lloyd ve Junkers nakliye şirketi'nin birleşmesiyle kurulan alman hava taşımacılığı şirketi. 1929'da denizdeki bir geminin platformundan uçak fırlatan dünyanın ilk havayolu şirketi olmuştur. Bu deneyden sonra Kuzey Amerika'dan gelen kuryeyi okyanusun ortasında alman *Bremen* gemisinin güvertesinden alarak Cherbourg'a düzenli olarak getirmeyi üstlendi ve böylece postanın yerine ulaştırılma süresini 24 saat kısaltmayı sağladı. 1932'de güdümlü *Graf Zeppelin* balonu ve Brezilya havayolları Condor ile birlikte Brezilya'ya ve Şili' ye giden kuryenin taşınması işini düzenledi. 1934'te ilk kez okyanusta yüzer konaklama yerleri kurarak Güney Atlas okyanusu üzerinde yolcu taşıma hizmetini başlattı. 1936'dan İkinci Dünya savaşı öncesine kadar, Almanya-Kuzey Amerika arasında düzenli posta servisi kurdu ve daha sonra hava filolarını Ortadoğu ve Uzakdoğu'ya yöneltti. Şirket savaş ve 1945 yılındaki alman yenilgisi nedeniyle on beş yıllık bir aradan sonra 1955'te aynı adla yeniden kuruldu.

Luftwaffe, kuruluşu sırasında (1935) Göring tarafından Alman hava kuvvetleri'ne verilen ve Bundeswehr'de sürekli kullanılan ad.

LUGAL (Necati), türk doğubilimci (İstanbul 1878 - Ankara 1964). Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi'nin derslerine devam etti; ondan icazetname aldı. Arapça, farsça öğrendi. İstanbul'da çeşitli okullarda öğretmenlik yaptı. Almanya'da okuyan türk öğrencilerine öğretmen olarak gönderildi (1917). Ayrıca Hamburg Üniversitesi doğu bilimleri bölümü'nde türkçe ve farsça dersleri verdi. Türkiye'ye dönünce Beyazıt kütüphanesi müdürlüğüne atandı (1939). Dil ve tarih coğrafya fakültesi'ne farsça profesörü oldu (1943). Ankara İlahiyat fakültesi klasik türkçe dini metinler kürsüsü profesörlüğüne getirildi. Arapça, farsça metinleri yayıma hazırladı; kimisinin çevirilerini yaptı. Nâsır bin Ali el -Hüseyni'nin *Ahbar üd-devlet is -selçukiye*'sini (1943), Firdevsi'nin *Şehname*'sini (1945, 4 c.), Nizamettin Şami'nin *Zafername*'sini (1949) türkçeye çevirdi. İbni Bibi'nin *el-Evamir ül-Alâiyye fi'l-umur il -Alâiyye* (A. Erzi ile, 1957), Ebubekir-i Tihrani'nin *Kitab-ı Diyarıbekriyye*'sini (F. Sümer ile, 1962-1964, 2 c.) *Fatih devrine ait bir münşeat mecmuası*'nı (A. Erzi ile, 1956) yayıma hazırladı. O. Rescher ile birlikte *Sehi tezkiresi* (1942) ile *Latifi tezkiresi*'ni almancaya çevirdi. (→ Kayn.)

LUGALANDA, Mezopotamya'da Lagaş kralı (İ.Ö. XXIV. yy. ilk yarısı). Babası Enlitarzi gibi rahipti. Urukagina'nın önderliğindeki halk ayaklanmasında öldürüldü.

LUGAL-ZAGESİ ya da **LUGAL-ZAGGİSİ,** Umma ensi'si, sonra Uruk kralı. Acımasız bir fatih olan Lugal-Zagesi (Lagaş'ı yakıp yıktı) topraklarını Akdeniz'e kadar genişletti. Lugal-Zagesi'yi tutsak eden Akkad kralı Sargon, onun tüm Aşağı Mezopotamya'ya yayılan egemenliğine son verdi (İ.Ö. 2300'e doğr.).

LUGANO, İsviçre'de (Ticino kantonu) kent, *Lugano gölü* kıyısında; 27 800 nüf. İklimi sağlığa yararlı önemli tedavi ve sayfiye merkezi. Ortaçağ katedrali (Rönesans devrinden kalma güzel bir cephesi, barok capellalari vardır). Kiliseler: örneğin XVI. yy. başında yapılmış S. Maria degli Angeli (Luini'nin freskleri, 1529). Belediye müzesi'nde ve Castagnola'daki (Lugano'nun 3 km D.'sunda) Thyssen-Bornemisza pinakoteği'nde resim koleksiyonları. Çikolata,

Pathé Journal

Aurélien Lugné-Poe

sigara fabrikaları. İpekli dokumalar. — *Lugano* ya da *Ceresio gölü*, İsviçre ile İtalya arasında; 50 km²; San Salvatore dağı çevresinde iki kola ayrılır; 800 m'lik bir dalgakıran gölü aşar ve Sankt-Gotthard demiryolu bu dalgakıranın üstünden geçer.

LUGANSK → VOROŞİLOVGRAD.

LUGARD (Frederick John Dealtry LUGARD, 1.—*baronu*), britanyalı sömürge yöneticisi (Madras 1858 - Abinger, Surrey, 1945). 1897'de Batı Afrika'ya atandı, 1903'te Kano ve Sokoto'yu ele geçirdi. 1912-1919 arasında, Nijerya'nın ilk genel valisi oldu.

LUGAZ a. (ar. *luğaz*, çapraşık yol). Divan edebiyatında manzum bilmece.
—ANSİKL. Konusunu canlı ya da cansız varlıklar, eşya oluşturur. Bu yönüyle insan adlarını kapsayan muamma*'dan ayrılır. Genellikle *"Ol nedir ki..."* diye başlayan bir kalıba uyar: *"Ol nedir ki yokdurur cisminde can / Karnı içi dopdolu yılan çıyan / Dili yoktur yetmiş iki dil bilir / Başını kesiceğiz* (kesince) *söyler ayan" (Ol kalemdir).*

LUGBARALAR, Uganda'nın doğu ucunda yerleşmiş, sayıları 680 000'i bulan sudan grubundan halk. Lugbaralar çiftçilik ve hayvancılıkla geçinirler. Yoğun öbekler halinde bir oturma biçimine uygun olarak birçok oturma gruplarına dağılmışlardır. Bu oturma gruplarının her biri bir yaşlının egemenliği altında, babasoylu düzene göre belirli yerlere bağlı klanlar oluşturur. Devletsiz bir toplum biçiminde yaşayan Lugbaralar'ın, atalar kültüne dayanan ve evrenin cinlerle dolu olduğunu kabul eden bir dinleri vardır.

LUGDUNUM → LYON.

LUGEON a. (özel a. M. *Lugeon*'dan). Bayınd. Bir zeminin geçirgenliğini ölçme birimi; 1 m derinliğinde açılan bir kuyunun 10 barlık basınç altında dakikada 1 litre su soğurmasına karşılık gelir.

LUGEON (Maurice), isviçreli yerbilimci ve mineraloji uzmanı (Poissy 1870 - Lozan 1953). Lozan'da profesör oldu (1898). Marcel Bertrand ve Hans Schardt'ın geliştirdikleri sürüklenme örtüleri kavramını benimsedi ve buna dayanarak Chablais konusunda ilk bireşimsel açıklamayı yaptı (1896). Yerinde araştırma yapmadan Karpatlar'ın yapısını yorumladı (1903). Nehirlerin neden olduğu aşınma üzerinde de çalıştı ve barajlar konusunun tartışılmaz uzmanı sayıldı.

LUGER a. (mucidinin adı M. *Luger*'den). 9 mm'lik otomatik alman tabancası.

LUGGER a. (ing. sözc.). Denizc. Pıraçire yelkenleriyle donatılmış genellikle iki direkli yelkenli. (Özellikle XVIII. ve XIX. yy.'da, Manş ve Atlas okyanusu kıyılarında kabotaj gemisi ya da sahil güvenlik gemisi olarak kullanıldı.)

LUGHBHAİDH yönetim bölümü, ing. **Louth,** İrlanda Cumhuriyeti'nde (Laigin ili) yönetim bölümü, İrlanda denizi kıyısında; 821 km²; 86 100 nüf. Merkezi *Dún Dealgan.*

Lugii ya da **Ligii.** Esk. coğ. Doğu Germanya'da halk. İ.S. I. yy.'da Vistül ve Oder bölgesine yerleşmişlerdi.

LUGİNBÜHL (Bernhard), isviçreli heykelci (Bern 1929). 1951'de figüratif sanattan vazgeçti, 1953'ten itibaren gereç olarak demir kullanmaya başladı. "Saldırılar", "Uzay makineleri" ve "C-Figürler" (1958'den itibaren) gibi yapıtlardan yola çıkan sanatçı, 1964'ten bu yana gerçekleştirdiği dev boyutlu heykellerle (*North West,* 1964; *Moby Dick,* 1975) giderek daha belirginleşen bir anıtsallığa yöneldi. Gravürleri ve deneysel filmleri de vardır.

LUGNÉ-POE (Aurélien Marie LUGNÉ, —*denir*), aktör, sahneye koyucu, yazar ve fransız tiyatrosu müdürü (Paris 1869 -Villeneuve-lès-Avignon 1940). Sanat yaşamına genç yaşta oyuncu olarak başladı (PHILIPPON takma adıyla), Théâtre-Libre d'Antoine'da yönetmenlik yaptı (1888-1890). Ancak natüralist tarzdan uzaklaşarak, düşünce ağırlıklı yapıtlara yöneldi, bu eğilimi de onun yabancı tiyatroyu seyirciye tanıtmasına neden oldu. 1893'te tiyatrosu Théâtre de L'Œuvre'ün açılış galasında İbsen'in *Rosmersholm*' unu oynattı. Lugné-Poe, İbsen'i oynamak, sahneye koymakla kalmadı, ayrıca Strindberg, Hofmannsthal, Hauptmann, Gorki, Bjørnson, D'Annunzio, Maeterlinck, Henri Bataille, Alfred Jarry, Paul Claudel, Tristan Bernard ve Romain Rolland'ın yapıtlarını da sahneye koydu. Bu arada, 1920-1929 arası genç yazarları gün ışığına çıkardı: Jean Sarment, Salacrou, Roger-Ferdinand, Stève Passeur, Crommelynck. Hatıralarını anlattığı *la Parade* (1930-1936) ile *İbsen* üzerine (1936) bir yapıtı vardır.

LUGO, İspanya'da kent, Galicia'da, Miño'nun yukarı vadisinde, il merkezi; 74 000 nüf. (1990). Romalılar zamanında Galicia'nın merkezi olan kentte, o dönemin sonundan kalma görkemli surlar vardır. Katedrali XII, XIII. ve XVIII. yy.'lardan kalmadır. Ticaret merkezi. Besin sanayisi. —*Lugo ili,* 9 803 km² ve 408 535 nüf. (1990). Dar bir kıyı kesimi vardır; genellikle dağlık olmakla birlikte, Miño ile birleşen geniş havzalar, verimli tarım alanları oluşturur. İklimin yağışlı ve sıcaklığın düzenli olması, kırsal ekonomiyi hayvancılığa (sığır, domuz) ve tarıma (mısır, patates) yöneltmiştir. Kırsal kesimdeki halk, İspanya'nın başka illerine ve denizaşırı ülkelere göç etmektedir.

LUGO, İtalya'da kent, Emilia'da (Ravenna ili), Senio yakınında; 33 900 nüf. Ticaret ve tarım merkezi.

LUGOJ, Romanya'da kent, Banat'ta (Timişoara bölgesi), Banat dağlarının kenarında, Timiş ırmağı kıyısında; 48 500 nüf. Yönetim ve ticaret merkezi. Tekstil (inek ve pamuk) ve besin sanayileri. Tarım makineleri.

LUGOL a. (fr. *lugol*'dan). Eczc. İyodoiyodür çözeltisi. Tedavide özellikle tiroit hastalıklarında, doktor gözetiminde, ağızdan alınarak kullanılır. (Formülü J. G. A. *Lugol* [1786-1851] tarafından bulunmuştur. Lugol çözeltisi Gram yöntemi ile frotti boyamak ve dışkıdaki iyodofil mikroorganizmaları belirlemek için kullanılır.)
—Kad. hast. *Lugol testi,* dölyatağı boynuna iyodoiyodür çözeltisi sürülerek yapılan test. (Cinsel etkinlik devresinde olan kadında mukoza normal ise maun rengini alır. Test bu sonucu vermezse mukozanın anormalliğinden kuşkulanmak gerekir.)

LUGONES (Leopoldo), arjantinli yazar ve siyaset adamı (Río Seco, Córdoba, 1874 - Buenos Aires 1938). Anarşist, sonra sosyalist, sonunda da faşist oldu, intihar etmeden önce yoğun bir yaşam sürdü. Şiirde, Arjantin'de çağdaşçı akımın en büyük temsilcisi oldu. Yapıtları, Whitman'ın üslubunda yazılmış *Las montañas de oro*'dan (1897) parnasyen titreşimler taşıyan *Los crepúsculos del jardín*'e (1905), büyük ölçüde Laforgue'dan esinlenilerek yazılmış *Lunario sentimental*'den (1909), esin kaynağını epik tarzdan ve yurtseverlik temasından alan *Odas seculares* (1910) ve *Poemas solariegos* (1927) gibi yapıtlara değin şaşırtıcı bir anlatım çeşitliliği gösterir. Lugones bir düzyazıcı olarak, *La guerra gaucha* (1905) adlı yapıtındaki anlatılarında, yenilikçi estetiği solcu edebiyatın hizmetinde kullandı.

LUGT (Frederik Johannes, **Frits** —denir), hollandalı sanat tarihçisi ve koleksiyoncu (Amsterdam 1884 - Paris 1970). Genç yaşta, Amsterdam Estamp kabinesi'ndeki 955 deseni kapsayan bir katalog hazırladı; daha sonra, aynı kentteki bir resim satıcısı için birçok estamp satış kataloğu gerçekleştirdi. 1921'de, desen ve estamp koleksiyonlarındaki markalar üzerine temel bir inceleme yayımladı; buna

Larousse

lugger (XIX. yy.)
Frédéric Roux'nun suluboya resmi;
Denizcilik müzesi, Paris

1956'da bir ek yaptı. 1922'den sonra araştırmacı olarak Louvre'da görevlendirdi; 1929-1969 arasında altı cilt halinde yayımlanan *İnventaire général des dessins des écoles du Nord* (Kuzey okulları desenlerinin genel envanteri) üzerinde çalıştı. 1915'ten sonra oluşturmaya başladığı zengin resim ve estamp koleksiyonunu 1947'de kurulan Custodia vakfı'na bağışladı. Paris'teki Hollanda Kültür enstitüsü'nün de kurucusudur (1957).

LUGURULAR, Tanzaniya'nın batısında yerleşmiş, sayıları yaklaşık 400 000 kişiyi bulan bantu halk. Çiftçilik yapan Lugurular eskiden pirinç, mısır, sorgum yetiştirirlerdi; bugün dağlarda ticari tarımla uğraşmaktadırlar (meyve, sisal). Bir yaşlının başkanlığında özel bir toprak parçası bulunan anasoylu boylar halinde örgütlenmişlerdir. Kimi zaman yağmur yağdırma gücünü taşıyan bir "yağmurcu", etkisini akraba grubunun dışında da gösterir. Bununla birlikte Lugurular başsız bir toplum oluştururlar. Üst düzeyde, dıştan evlenmiş anasoylu 50 klana ayrılırlar. Karıyerli ya da anayerli olan yerleşme biçimleri fazla nüfus artışı ve toprak sıkışıklığı yüzünden değişmektedir. İslam dininin giderek daha ağır basmasına rağmen daha çok anasoyundan büyük ataların anısına kurban törenleri düzenleyerek tapınırlar.

LUHAYYE, Yemen'de liman kenti, Kızıldeniz kıyısında. Sana'nın kuşuçuşu 170 km K.-B.'sında.
—Tar. XVI. yy.'dan başlayarak Sana imamlarının yönetimine giren kent, XVIII. yy.'ın ikinci yarısında konargöçer Haşid ve Bakil aşiretlerinin saldırısına uğrayarak yağmalanıp yıkıldı. XIX. yy.'da bağımsızlığını ilan eden Luhayye valisi, Yemen'i istilaya girişen güçlü Vahhabiler'e bağlandı. Osmanlı devletince Yemen ayaklanmasını bastırmakla görevlendirilen Mısır valisi Mehmet Ali Paşa, kenti ele geçirerek Vahhabiler'le yandaşlarını etkisiz duruma getirdi (1833). Daha sonra doğrudan merkeze bağlanarak tam osmanlı yönetimine giren kent (1869), Yemen vilayetinin Hudeyde sancağının bir kaza merkezi oldu ve çok sık ayaklanmaların çıktığı Asir'e karşı bir üs olarak kullanıldı. Birinci Dünya savaşı'nın sonlarında, bir ara Hudeyde ile birlikte Asir emiri Seyit Ali bin Muhammet el-İdrisi'nin eline geçtiyse de, çok geçmeden İngilizler'in desteklediği Sana imamı Yahya tarafından alındı.

LUİDİA a. (alman hayvanbilimci *Luid*'in adından). Kıyı kesimindeki diplerde yaşayan, narin bedenli denizyıldızı cinsi. (Uzun dikenlerle çevrili yassı ve uzun kolları vardır. Çok büyük avları bile yutabilir; *Luidia ciliaris* türü üyelerinde 7 kol bulunur; bu

Archivo General de la Nación

Leopoldo Lugones

Lauros-Giraudon

Anjou dükü ve Sicilya kralı Luigi I 26 eylül 1383'te vasiyetnamesine vurulan mührü
Archives nationales, Paris

Lauros-Giraudon

Luise von Mecklenburg Strelitz
Nicolas Gosse'un bir resminden ayrıntı (1836)
Versailles şatosu

Bernardino Luini
Sıcak el oyunu
Brera pinakoteği, Milano

hayvan, dünyadaki birbakışımlı tek canlıdır.)

LUIGI DI TÀRANTO (1320-1362), Sicilya kralı ve Provence kontu (1348-1362). Taranto ve Akhaia prensi Philippe d'Anjou'nun oğlu. Sicilya kralı Anjoulu André'nin öldürülmesine katıldı (1345). Sonra kralın dul karısı Giovanna I d'Angiò ile evlendi (1348). Macarlar'ın müdahalesine karşın 1352'de taç giymeyi başardı.

LUIGI I (Vincennes 1339 - Bisceglie 1384), Anjou kontu, sonra dükü (1360 -1384), Sicilya kralı, Provence ve Forcalquier kontu (1383-84). Fransa kralı İyi Jean II'nin ikinci oğlu. Önce Navarra kralı Kötü Carlos'a (1354), sonra İngiltere kralı Edward III'e (1360) rehine olarak verildiyse de, kaçtı (1363) ve tutsak olarak geri dönmeyi reddetti. Kardeşi Charles V tarafından Languedoc valiliğine atanınca (1364) bu bölgeyi vergilerle ezdi ve Guyenne'in fethini buradan örgütledi (1369 -1377). 1380'de yeğeni Charles VI'nın naibi oldu; kendisine hayali bir Adria krallığı (Orta İtalya), sonra Sicilya tahtını öneren Avignon'daki papa Clemens VII'nin sözlerine kanarak İtalya'da, sonu gelmeyen seferlere girişti. Luigi'yi vâris kabul eden (haziran 1380) Sicilya kraliçesi Giovanna I d'Angiò temmuz 1382'de kendini vâris olarak ilan eden ve Roma'daki papa Urbanus VI'nın desteklediği Carlo di Durazzo (→ ANJOU) tarafından öldürüldü. Provence'ı ele geçiren Anjou dükü Sicilya krallığı'nı istila etti, ağustos 1383'te kendini kral ilan etti, ama ertesi yıl öldü.

LUIGI II (Toulouse 1377 - Angers 1417), Napoli, Sicilya ve Kudüs kralı, Anjou dükü, Maine ve Provence kontu (1384-1417). Anjoulu Luigi I'in oğlu ve ardılı. Ömrü boyunca Provence ve Napoli için Durazzolular'la savaştı. Provence'ı egemenliği altına aldığı zaman, Nice Savoia kontunun egemenliğine girdi (1388). Luigi II'nin napolili taraftarları Carlo di Durazzo'nun ölümünden (1386) yararlanarak ayaklandılar. 1390'da Napoli'ye çıkan Luigi, Durazzolu László'yu buradan atmayı başaramadı ve 1399'da Provence'a geri döndü. 1409-1411'de bir girişimde daha bulunduysa da yine başarılı olamadı. Kral Juan I'in kızı Iolanda d'Aragóna ile evlendi, Katalonya hanedanı sönünce Aragón kralı unvanı aldı (1410). Aix parlamentosunu kurdu (1415).

LUIGI III (1403 - Cosenza 1434), Aragón, Napoli, Sicilya, Kudüs kralı, Anjou dükü ve Provence kontu (1417-1434). Kral Luigi II'nin büyük oğlu. Giovanna II zararına karşı Sicilya krallığı'nın kendisine verilmesini istedi. Sonunda kraliçe onu kendisine mirasçı olarak seçti (1423). Luigi III Aragónlular'ı püskürttü (1424) ve Calabria'nın yönetimini üstlendi. Mirasını kardeşi René d'Anjou'ya bırakarak Calabria'da öldü.

Scala

LUIK, Liège'in hollandacadaki adı.

LUIMNEACH, İrlanda Cumhuriyeti'nde (Munster ili) kent, *Luimneach yönetim bölgesinin* merkezi. IX. yy. başlarında Vikingler tarafından Shannon halicinin başlangıcında, denizin kabardığında ulaştığı son noktada kuruldu. 1200 yılına doğru yapımına başlanan ve daha sonra, St Mary katedrali gibi, birçok onarım gören görkemli bir şatosu ve bir müzesi vardır. Köklü yerel sanayiye (besin, tekstil, optik, çimento) ve Shannon Airport sanayi bölgesine bağlı olarak son yıllarda nüfusu artmıştır (1961'de 50 800, 1981'de 60 700). — *Luimneach yönetim bölgesi,* Shannon halicinin güney kıyısında; 2 686 km² ve 157 400 nüf.

—Tar. Bozguna uğradıkları tarihe (976) kadar batı Danimarkalılar'ın başkenti olan bu kelt yerleşim merkezi 1195'e doğru Anglonormanlar'ın eline geçti. William Burgh burada güçlü bir kale yaptırdı. Kuzey Munster'in başlıca kenti olan Luimneach, Shannon ırmağı kıyısındaki stratejik konumu nedeniyle çalkantılı bir tarih yaşadı; özellikle 1691'de Patrick Sarsfield' in William III'e karşı sürdürdüğü kuşatma çok ünlüdür: bu kuşatma sonunda imzalanan Luimneach antlaşması'na uyulmadı ve Dublin parlamentosu antlaşmanın koşullarını daha da ağırlaştırdı.

LUINI (Bernardino), italyan ressam (Luino ?, Maggiore gölü, 1485'e doğr. -Milano ? 1532). Özellikle Leonardo tarzında *Meryem Ana ile Çocuk İsa* tablolarıyla (Wallace Collection, Ermitaj, Brera vb.) tanınan Luini, aynı zamanda, kiliseler (Milano'daki S. Maurizio, Saronno vb.), saraylar ve villalar için freskler yaptı; bunların on kadarı Louvre müzesi'nde muhafaza edilmektedir.

LUINO, İtalya'da iklimi sağlığa yararlı tedavi merkezi ve sayfiye yeri, Lombardia' da (Varese ili), Maggiore gölünün doğu kıyısında; 15 300 nüf. Önemli pazar.

LUIS I (Madrid 1707 - *ay. y.* 1724), İspanya kralı (1724). Felipe V ve Maria-Luisa di Savoia'nın oğlu. Babasının tahttan el çekmesi üzerine kral oldu (10 ocak 1724), ama aynı yılın 31 ağustosunda öldü.

LUIS I (Lizbon 1838 - Cascais 1889), Bragança hanedanından Portekiz kralı (1861-1889). Maria II'nin oğlu. Büyük kardeşi Pedro V'in yerine geçti. 1868'de, bu ülkenin Portekiz'i ilhak etmesinden korktuğundan ispanyol tacını kabul etmedi. Ekonomik büyüme ve yönetici sınıfların refahı saltanat döneminin en önemli gelişmeleri oldu. 1873'ten sonra bir cumhuriyetçi parti kuruldu, 1875'te bu partiden sosyalist bir kanat ayrıldı.

LUIS de León (Fray), ispanyol yazar (Belmonte, Cuença, 1527 - Madrigal de las Altas Torres, Ávila, 1591). 1544'te augustinusçular tarikatına girdi ve Salamanca Üniversitesi'nde tanrıbilim dersleri verdi. 1572'de, sapkınlık kuşkusuyla Engizisyon mahkemesine çıkarıldı ve tutuklandı. 1591'de, ölümünden az önce, genel papaz yardımcısı ve sonra da Castilla eyaleti dinsel bölge başkanı oldu. Düzyazı yapıtları arasında: *Pertecta casada* ve başyapıtı *Les nombres de Cristo* (1583) sayılabilir. Yazarın bu ikinci yapıtında, İsa'nın on üç sıfatını açıklarken, ruhsal çözümleme derin bir gizemcilikle kaynaşır. 1631'de Francisco de Quevedo'nun çabaları sonucu yayımlanan şiirlerinde de aynı gizemci atılım biçim inceliğiyle birleşir.

LUISA DE GUZMÁN (Sanlúcar de Barrameda 1613'e doğr. - Xabregas, Lizbon, 1666), Portekiz kraliçesi. Medinasidonia dükünün kızı. Çok hırslıydı, kocası Bragança hanedanından João'yu Lizbon'da İspanyollar'a karşı girişilen ayaklanmadan yararlanıp Portekiz kralı João IV olmaya zorladı (1640). Kral ölünce (1656), ülkeyi küçük oğlu Afonso VI adına yönetti. 1662'de Xabregas manastırı' na çekildi.

LUISE MARIA GONZAGA (Paris 1612'ye doğr. - Varşova 1667), Polonya kraliçesi. Nevers dükü Charles'ın kızı. Önce Władisław IV (1645), sonra onun kardeşi Jan II Kazimierz ile evlendi (1648). Polonya sarayındaki etkisiyle bu ülkede Fransa'nın dostluğuna büyük önem verildi.

Luise nişanı, 1814'te çıkarılan ve kadınlara verilen Prusya nişanı. İki sınıfı vardır. Siyah ve beyaz kurdele.

LUISE-ULRIKE (Berlin 1720 - Svartsjö 1782), İsveç kraliçesi. Prusya kralı Friedrich-Wilhelm I'in kızı. Daha sonra İsveç kralı olan Adolf-Fredrik ile evlendi (1744). Fransız eğitimi gördü, Drottningholm'da parlak bir saray çevresi kurdu. Ama etkisi altında tuttuğu kocası tahta çıkınca, krallık iktidarını yeniden kurma girişimi sonuçsuz kaldı; düzenlediği Şapkalar komplosu 1756'da bastırıldı. Adolf -Fredrik ölünce (1771), oğlu Gustaf III kendisini devlet işlerinden uzaklaştırdı.

LUISE VON MECKLENBURG STRELITZ (Hannover 1776- Hohenzieritz, Neustrelitz yakınında, 1810), Prusya kraliçesi; Mecklenburg-Strelitz dükü Karl' ın kızı. 1793'te daha sonra Prusya kralı olan Friedrich-Wilhelm III ile evlendi. Güzelliği ve yurtseverliğiyle çok sevildi. Çar Aleksandr I'in etkisiyle Fransa'ya savaş açılmasını sağladı (1805-06). Prusya ezilince Tilsit antlaşmalarının imzalanışı sırasında Napoléon'u yumuşatmaya çalıştıysa da başarılı olamadı (1807). Kraliçe daha sonra yurtseverleri ve reformcu bakanları destekledi.

LUISILLO (Luis PÉREZ-DÁVILA, —denir), ispanyol dansçı ve koregraf (Mexico City 1927). Sanat yaşamına, 1948'de Carmen Amaya'nın topluluğunda, Teresa Viera Romero'nun yanında başladı. 1950'de Teresa ile Los Ballets españoles de Teresa y Luisillo'yu kurdular. Teresa ayrıldıktan sonra topluluk, Compañía del teatro de danza española adını aldı. Koregrafilerinde flamenkodan olduğu kadar klasik danstan da etkilendi: *Luna de sangre* (García Lorca'dan esinlenerek, 1952), *El Prisionero y. la Rosa, El Ciego* (1955), *Llanto por un torero* (García Lorca'dan esinlenerek, 1958), *La Espera* (1959), *Capricho español* (müz: Rimskiy -Korsakov, 1966), *Bolero* (müz: Ravel, 1967). Daha sonra çeşitli Avrupa kentlerinde birçok gösteri düzenledi.

LUI TEBRIZI → GÜNI'İ TEBRİZİ.

LUITPOLD → LEOPOLD.

LUJÁN, Arjantin'de kent, meyve bahçeleri bölgesinde (Buenos Aires ili), Buenos Aires'in B.'sında 30 000 nüf. Ulusal tapınak; sömürge tarihi müzesi.

LUK a. (fr. *looch*; arapça *laʿūk*'tan). Eczc. Kullanılacağı zaman hazırlanan losyon. Bir müsilaj yardımı ile az ya da çok koyu kıvamda bir emülsiyon haline getirilir. (Badem kullanılarak beyaz luk, tatlı badem yağı ile yağlı luk hazırlanır. Luk bazen çözünmeyen toz maddeler için sıvağ olarak kullanılır.)

-LUK → -LIK.

LUKA *(aziz),* incil yazarı (I. yy.). Bir söylentiye göre Antakya'da doğdu ve orada hekimlik yaptı. Mektuplar'ında ondan söz eden aziz Paulus ile işbirliği içindeydi. Adını taşıyan İncil ve Resullerin* İşleri ona

mal edilir.

Luka İncili ya da **Aziz Luka'ya göre İncil,** Kilise'nin kabul ettiği İnciller'in üçüncüsü. Aziz Markos İncili'nden sonra 80 yıllarına doğru yazıldı. Edebiyat ve içerdiği tarihsel bilgiler açısından daha zengindir. İncil'in bildirisinin evrenselliği üstünde durarak İsa'nın yalnızca İsrail'in Mesih'i değil, "ulusların ışığı" olduğunu belirtir. İsa'nın yoksul ve düşkünlere karşı merhametli, günahkârlara karşı bağışlayıcı olduğunu vurgular. Dante aziz Luka'yı "Tanrı'nın iyiliğinin yazarı" olarak adlandırdı.

LUKÁCS (György), macar filozof ve siyaset adamı (Budapeşte 1885 - *ay. y.* 1971). Varlıklı bir burjuva ailesindendi; 1906'da felsefe doktoru oldu, 1908'de *A modern dráma fejlődésének története* (Modern dramın evrimi) adlı kitabını yazdı. 1909-1914 arasında Berlin ve Heidelberg'de yaşadı. Bu sırada G. Simmel ve Max Weber'den etkilenerek 1910'da *A lélek ésa formák*'ı (alm. *Die Seele und die Formen*, [Ruh ve biçimler] 1911) yayımladı. 1914'te Budapeşte'ye döndü, 1918'de Komünist partisi'ne girdi ve Béla Kun hükümetinde Kamu eğitimi halk komiseri oldu. Şûralar Cumhuriyeti'nin düşüşünden sonra, Viyana'ya, sonra Berlin'e gitti ve 1933'te SSCB'ye geçti. ülkesine ancak 1945'te döndü. 1920'de *Roman kuramı'*nı (Théorie des Romans), 1923'te *Geschichte* und Klassenbewusstsein*'ı (Tarih ve sınıf bilinci) yayımladı. Bu kitap Komünist enternasyonal'in V. kongresi'nde (1924), daha sonra da Lukács'ın kendisi tarafından 1932'de ve 1938'de eleştirildi (*Lenin'in düşüncesi* [Lenin], 1924). Lukács 1936'da *A történelmi regény* (Tarihsel roman) ve *Balzac und der französische Realismus* (Balzac ve fransız gerçekçiliği) adlı yapıtlarını yayımladı. 1945'te Budapeşte Üniversitesi estetik profesörlüğüne getirildi. Başlıca yapıtları: *Goethe és Kora* (1946) [alm. Goethe und seine Zeit, 1947] (Goethe ve çağı), *Avrupa gerçekçiliği* (ing. Studies in European Realism, 1948), *Der Junge Hegel* (Genç Hegel) [1948], *A polgari filosofia valsaja* (alm. Existenzialusmus oder Marxismus) [Varoluşçuluk ve marxçılık] (1948), *Thomas Mann* (1949), *İrodalom es demokrácia története* (Edebiyat ve demokrasi) [1948], *Çağdaş gerçekçiliğin sorunları* (A realizmus problémái, 1948), *A nemét irodalom rövid* (Alman edebiyatı kısa tarihi) [1949], *Az ész tronfosztása* (Aklın yıkımı) [1949], *Az ész tronfosztása* (Aklın yıkımı) [1952-1954], *Solschenizyn* (Soljenitzin) [1964], *Estetik* (*Az esztétika sajátossaga,* 1965). Stalinciliğin yok edilmesinden yana çıkan Lukács, 1956'da Nagy hükümetinde Kültür bakanı oldu; Nagy'nin düşmesi üzerine bir süre sürgünde yaşadı, 1957'de ülkesine döndü.

Lukács'ın düşüncesinin çıkış noktasında, Birinci Dünya savaşı sırasında reddettiği, ama yöntemini benimsemekten geri kalmadığı Hegel felsefesi yer alır. Ona göre Marx, Hegel diyalektiğini tersine çevirmiş, ama yöntem aynı kalmış ve uygulama alanı soyuttan somuta geçmiştir. Lukács'ın çalışmalarının temelinde iki kategori yatar: bütünsellik kategorisi ve yabancılaşma kategorisi. Ona göre, "bütünsellik kategorisi, yani bütünün parçalar üzerindeki belirleyici ve bütün alanlarda geçerli olan egemenliği, Marx'ın Hegel'den aldığı yöntemin özünü oluşturur". Bütünsel bir çözümlemeye başvurmanın gerekliliği, insan bilincinin taşıdığı önemi göz ardı eden ekonomizmin eleştirilmesine yol açar. Bu bilincin temsilcisi, kapitalizm evresinde, sömürülen sınıf olan proletaryadır. Lukács'ın felsefesi, bu yanıyla bir hümanizmdir. Genç Marx'ın yapıtlarından yabancılaşma kavramını alan Lukács, kapitalizm yüzünden bir nesneye, bir mala dönüşen insanın, ancak sosyalist devrimle özneye dönüşebileceğini düşünür. Ne var ki, faşizmin güçlenmesi, eskisine eklenen yeni bir yabancılaşma öğesi oluşturur, çünkü bu da bir barbarlık tehlikesidir. Bunun için, akılcılık ve hümanizm temeli üzerinde, ilerici burjuvaziyle bir demokratik birlik stratejisi geliştirmek gerekir. Lukács'ın, stalinciliğe karşı çıkmasının nedeni onun bu birliği engellemesidir. Marxçı bir estetik kurmak isteyen Lukács, yalınkat olduğunu ve gerçekliğin akademik bir betimlemesiyle yetindiğini düşündüğü stalinci estetiğe karşı çıkar. Ama, "öncü" denilen biçimci ve ruhbilimci "yozlaşmış burjuva" edebiyatını eleştirmekten de geri kalmaz. Lukács, Shakespeare'in, Balzac'ın ya da Thomas Mann'ın örneğini verdikleri ve insanı uzamsal (toplumsal çevre) ve zamansal bir tarihsel bütünsellik içine yerleştiren "eleştirel gerçekçilik"i ya da "büyük gerçekçilik"i savunur.

LUKARİS (Kyrillos), yunan tanrıbilimci (Girit 1572 - İstanbul 1638). İskenderiye (1603), sonra İstanbul (1620) patriği oldu. Calvinciliğe yakın görüşleri, din adamlarının muhalefetiyle karşılaştı. Birçok kez görevden uzaklaştırıldı, sonunda öldürüldü.

LUKÁS Prażský, çek tanrıbilimci (Prag 1460 - Mladá Boleslav 1528). 1500'de Bohemyalı kardeşler'in piskoposu oldu ve bu birlik için bir kateşizm yazdı (1522). Zwingli'nin Kudas öğretisine yakınlık duymakla birlikte, Luther'in reform hareketini olumlu karşıladı.

ŁUKASIEWICZ (Jan), polonyalı mantıkçı ve filozof (Lwów 1878 - Dublin 1956). Lwów ve Varşova'da ders verdi, 1946'da Dublin'e göç etti. Üçdeğerli ilk mantık sistemini (bu sistemde, doğru ve yanlış önermelerin yanı sıra, özellikle geleceğe ilişkin olan "olanaklı" ya da "belirlenmemiş" önermeler de yer alır) kurdu: 1917'de ortaya atılan bu yenilik Łukasiewicz'in, olumsallığa ve özgürlüğe gerçek bir statü sağlama kaygısını yansıtır. Çelişmezlik ve üçüncü şıkkın olanaksızlığı ilkelerinin geçerliğini görelleştiren bu girişimin yanı sıra, Łukasiewicz, bir sıra mantıkötesi araştırmalar da yaptı ve özellikle hem felsefe, hem de düşünce tarihi sorunlarını, modern matematiksel mantığın kazançlarıyla açıklama yolunda sürekli çaba harcadı: *Aristotle's Syllogistic from the Standpoint of Modern Formal Logic* (Modern biçimsel mantık bakımından Aristoteles'in tasımbilimi) [1951]. Ayrıca, *Elements of Mathematical Logic* (Matematik mantığın öğeleri) [1929] adlı bir yapıtı vardır.

ŁUKASIEWICZ (Juliusz), polonyalı diplomat (Żytomierz 1892 - Washington 1951). 1921'de Polonya-sovyet barış antlaşması'nda Polonya heyetinde yer aldı. Sırasıyla Dışişleri bakanlığı, Doğu ülkeleri bölümü müdürlüğü, Riga, Viyana, Moskova (1932), Paris (1936-1939) büyükelçiliklerinde bulundu. 1939'da Fransa topraklarında bir polonya ordusunun seferber edilmesine ön ayak oldu. Londra'da, sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşadı. Anıları (*Diplomat in Paris* [1936-1939]), 1970'te yayınlandı.

LUKATA a. (ar. *lukaṭa*). *Esk.* **1.** Sahibi belirsiz, sokakta bulunan şey; yerden alınmış değersiz şey. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Lukata -çin,* artık toplayan.
—ANSİKL. Med. huk. Kaybolmuş bir eşyayı bulan kimse, bunu sahibine bildirmek zorundadır. Sahibinin kim olduğunu bilmiyorsa, durumu güvenlik görevlilerine ya da uygun bir yolla kamuoyuna bildirmelidir. Bu bildirimden başlayarak beş yıl içinde eşyanın sahibi ortaya çıkmazsa, eşyayı bulan kişi ona sahip olur. Eşyanın sahibi ortaya çıkar ve eşya ona teslim edilirse, bulan kimse yaptığı harcamalarla birlikte uygun bir ikramiye de isteyebilir (Türk med. k. md. 695).

LUKAVAC, Bosna Hersek'te yer, Tuzla yakınında. Kok kömürü fabrikası. Bölge açısından önemli kimya sanayisi. Hidroelektrik santralı.

LUKENİE → FİMİ.

LUKİANOS Antakyalı *(aziz),* rahip ve din kurbanı (Samosata 235'e doğr. - Antakya 312). Antakya'da açtığı okulda İskenderiye okulunun alegorik yorumculuğuna karşı çıktı. Kutsal Kitap'ın lafzi ve tarihsel bir yorumunu yapmaya çalıştı. Tanrıbilimde, ontolojik bir bağımlılık ilişkisi uyarınca Oğul ve Kutsal Ruh'un, bir bakıma Baba'dan sonra geldiğini savunan bir logos öğretisinden yanaydı. Bu eğiliminden dolayı ariusçuluğun öncüsü sayıldı. Arius, onun öğrencisiydi.

LUKİANOS Samosatalı, yunanlı filozof (Samosata, Suriye, 125'e doğr. - öl. 192'ye doğr.). Orta halli bir ailenin çocuğuydu; öğrenimini Ionia okullarında tamamladı. Önce Antakya'da avukatlık yaptı, sonra yolculuklara çıktı. 161'e doğru Doğu'ya, önce Ionia'ya, sonra Antakya ve Samosata'ya döndü; bu son kente 163'te geldi. Sonra Atina'ya yerleşti ve 165'ten yaklaşık 185'e kadar bu kentte yaşadı. Ömrünün son yıllarında yeniden yolculuğa çıktı ve Mısır'da öldü. Adını taşıyan 82 yapıt ve bir epigram derlemesi vardır. Yaşamının birinci döneminden bir dizi retorik çalışması kaldı: *Tyranoktonos, Phalaris, Myias Epkomion, Dike Phoneenton.* Antakya'ya döndüğü zaman yaşamının bir bölümünü anlatan *Oneiros e Alektryon*'u, ayrıca *Eikones, Pos dei ten Historian Sygoraphein* adlı kitaplarını yazdı. Büyük yapıtlarının çoğunu Atina'dayken yazdı: *Pantomim, Anakharsis, Toksaris, Hermotimos* (166'da), *Die Ketegorumenos e Dikosteria, Bion Prasis, Aliens;* yergici ve ahlakçı diyaloglar: *Theon Dialogoi, Nekrokoi Dialogoi, Etairikoi Dialogoi, Venippos, Kharon, Timon, Eukhai, Drapetai, Ta Pros Kronon, Prometheus e Kaukasos, Theon Ekklesia,* vb.; edebi diyaloglar: *Peri Parasita, Leksiphanes, Pseudologistes;* söyleşiler ve yergiler: *Kata Timarkhu Retoron Didaskalos, Pari tes Peregrinu Teleutes, Aleksandros e Pseudomantis;* ve iki yergi romanı: *Alethes Historia* ve *Lukios e Onos.* Yaşlılık döneminde *Herakles, Dionysos* ve *Periton epi mistho synonton,* büyük bir olasılıkla da trajedi türünden parodilerini yazdı (*Tragodopadagra kai Okypus*). Lukianos çağının bütün tarzlarını kullandı, bütün düşüncelerine el attı, gelenekleri ve önyargıları sürekli olarak alaya aldı.

Keystone

György Lukács

LUKKALAR, İ.Ö. II. binyıl'da adalardan Anadolu'nun G.-B.'sına gelen halk; yerleştikleri bölgelere de kendi adlarını verdiler (Lykia; Lykaonia'nın Lukkavana "Lukka halkı" ya da "Lukka halkının ülkesi"nden türediği sanılmaktadır). Mısır'da Tel el -Amarna'da ele geçen ve Ugarit kralına Alaşiya (Kıbrıs) kralının gönderdiği mektupta, Lukkalar'ın bu adaya akınlar yaptıklarından yakınılır. İ.Ö. 1230'larda Mısır'a saldıran halklar arasında Lukkalar da vardı. Asur kaynaklarında Lykia bölgesinden "Lukka ülkesi" olarak söz edilir. Lukka halkı yüzlerce yıl bağımsızlığını korumuş ve Anadolu'yu etkileyen işgal ve göç hareketlerinden uzak kalabilmiştir.

LUKMAN HEKİM → LOKMAN HEKİM.

LUKMANİER, ital. **Lucomagno,** İsviçre'de geçit, Aar-Gothard kütlesinde, Ön Ren'in yukarı vadisiyle (Disentis) Ticino arasındaki bağlantıyı sağlar; 1 917 m. XIX. yy.'a kadar çok sık kullanıldı ve Graubünden'in zenginleşmesinde rol oynadı.

LUKNOV, Hindistan'da kent, Uttar Pradeş'in merkezi, Ganj'ın kollarından Gumti'nin sol kıyısında; 1 592 010 nüf. (1991). XIX. yy.'dan kalma ilgi çekici yapılara sahiptir. Büyük bir ticari antrepo, el sanatları merkezi ve üniversite kenti olan Luknov, büyük sanayi (demiryolu gereçleri, kâğıt, pamuk ipliği ve pamuklu dokuma fabrikaları, şeker fabrikası, tüketim sanayileri) sayesinde gelişti.
—Tar. Şah Mina'nın türbesi kutsal bir ziyaret yeri olan kent; XIII. ve XIV. yy.'lar boyunca şeyhler tarafından yönetildi. XVI.

Giraudon

Jean-Baptiste Lully ressamı bilinmeyen bir tablodan ayrıntı Condé müzesi, Chantilly

yy.'ın ilk yarısında türk-hint imparatoru Babur Şah'ın eline geçti (1528). Hümayun Şah döneminde (1530-1556) Baburlular'a karşı ayaklanan vali Saadet Han'ın ve onun kurduğu Nevabvezir hanedanının denetimine girdi. XVII. yy. sonlarında bu hanedanı ortadan kaldıran iranlı bir şii sülalesi olan avaz sultanlarınca yönetildi. Avaz hanedanının son hükümdarı Vecid Ali Şah'ı tahtından indirerek öldüren İngilizler'in egemenliği altına giren kent (1856), sömürge yönetimi döneminde bir ziyaret ve ticaret merkezi olarak gelişti.

LUKSOR, Mısır'da kent, Yukarı Mısır'da (Kena ili), Nil'in doğu kıyısında; 147 900 nüf. (1986). Turizm merkezi.

—Arkeol. Bugünkü kent, firavunlar dönemindeki Teb'in güney varoşlarının yerinde bulunmaktadır. Yeni yıl şenlikleri sırasında, tanrı Amon Karnak'tan yola çıkar, tören alayı yolunu izleyerek Luksor tapınağı'na gelirdi. Yeni İmparatorluk dönemi mimarlığının en katışıksız başyapıtı olan tapınağın tasarımı, Amenofis III ile, Hapu'nun oğlu ustabaşı Amenhotep tarafından gerçekleştirildi. Ramses II de tapınağa önemli eklemeler yaptırdı.

Tapınağın önünde, Ramses II'nin yaptırdığı iki dikilitaş yükseliyordu. Günümüzde bunlardan yalnızca biri Luksor'dadır (diğer Paris'te, Concorde meydanı'nda dikilmiştir). Hititler'e karşı yapılan ünlü Kadeş savaşı'na ilişkin sahnelerle süslü pilonun önünde altı kral kolosu yer alır. Pilondan geçtikten sonra, Ramses II'nin yaptırdığı birinci avluya girilir; avlunun gerisinde Amenofis III'ün pilonu yükselir. Bu pilondan sonra, gelen revakta iki sıra halinde dizilmiş, çan biçimli başlıklı on dört sütun yer alır. Revağın gerisindeki ikinci avlu Amenofis III döneminde yapılmıştır. Avlu, bir hypostylosa açılır; bu salonu, aralarında kutsal kayığın konulduğu odayla firavunun doğum odasının da yer aldığı bir dizi mekân izler. Doğum odasının duvarları, firavunun kutsal doğumuna ilişkin evreleri canlandıran theogamia sahneleriyle süslenmiştir. Luksor'daki kabartmalar, Mısır'da az bulunur incelikte, zarif bir üslupla, çeşitli askeri, dinsel ya da tapınmaya ilişkin temaları işlemektedir.

Tapınağın kuzey köşesinde, şeyh Yusuf el-Haccac'ın gömülü bulunduğu bir cami yer alır. Şeyhin onuruna her yıl düzenlenen tören alayı, Amon'un kutsal kayığının çıkışı sırasında yapılan ve aynı biçimde, halkın katıldığı törenlere de yer veren eski Mısır şenliklerini çağrıştırmaktadır. Luksor müzesi, olağanüstü bir mekânda sergilenen az sayıda başyapıt barındırır.

LUKUGA, Zaire'de ırmak; 320 km. Tanganyika gölünün sularını, kolu (sağ kıyıdan) olduğu Lualaba ırmağına taşır.

LUKULA, Zaire'de kent, Matadi'nin K.-B.'sında. Çimento fabrikası.

LUKULİA a. Karşıt yapraklı, talkım halinde toplu ve hoş kokulu pembe çiçekli ağaççık. (Hindistan kökenli iki türü bilinmektedir. Kökboyasıgiller familyası.)

LÛL ya da **LÛLİ** a. (fars. *lūl, lūlī*). *Esk.* **1.** Şarkı söyleyip oynayan kadın. —**2.** Hafifmeşrep kadın, koket.

◆ sıf. Nazik ve zarif.

LULEÅ, İsveç'te liman kenti, Norrbotten ilinin *(län)* merkezi; 67 000 nüf. 1621'de Gustaf III Adolf'un, Botten körfezinde, *Lule älv*'ın denize döküldüğü yerde kurduğu bu kentte bir bölgesel müze vardır. Kereste ve Laponya'da çıkarılan demir cevherinin dışsatım limanı. Çelik fabrikası. Tersaneler. —*Lule älv* (450 km). Sulitelma kütlesinden doğar ve *Lulevatten* göl sistemini aşar. Porjus ve Harspranget çağlayanları üzerinde önemli hidroelektrik santralları kurulmuştur.

LÛLİ → LÛL.

LULLİ (Jean-Baptiste) → LULLY.

LULLİN, cenevreli aile. Başlıca üyeleri: AMİ (Cenevre 1695 - *ay. y.* 1756), rahip (1726) ve kilise tarihi profesörü (1737); AMİ (Cenevre 1748 - *ay. y.* 1816), Fransız devrimi'nden önce Cenevre Aristokrat partisi'nin lideriydi; konsüllüğe ve imparatorluk yönetimine karşı direndi. Cenevre'nin bağımsızlığa dönüşünü gerçekleştiren başlıca kişi oldu, geçici hükümetin başkanlığını yaptı (1813).

LULLUBİ, İran'da, Diyale ırmağının yukarı bölümüyle Orumiye gölü arasında yaşamış olan eski halk. Akkad kralı Naram-Sin (İ.Ö. 2200'e doğr.), Lullubiler üzerine kazandığı zaferi Derbend-i Gavr'daki (Irak'ta, Süleymaniye yakınında) kabartmayla anar. Annubanini (İ.Ö. XX. yy.) adındaki bir lullubi kralı, bu kabartmadan esinlenerek, Ser-i Pul-i Zühab'daki (İran) akkadca yazıtlı kabartmayı yaptırmıştır. Yazıttan, İ.Ö. 2000'lerde bu bölgede bir Lullubi devletinin bulunduğu anlaşılmaktadır. "Lullubi" sözcüğü daha sonraları yalnızca bir coğrafya terimi olarak kullanıldı.

LULLY ya da **LULLİ** (Jean-Baptiste), fransız yurttaşlığına geçmiş italyan besteci (Floransa 1632 - Paris 1687). 1646'da Fransa'ya giderek Mlle de Montpensier'nin hizmetine girdi. Büyük bir keman virtüozuydu. Güvenini kazandığı genç Louis XIV tarafından saray besteciliğine atandı, saray balelerinin müziklerini yazma görevi de ona verildi. 1661'de Saray'ın baş müzik yöneticiliğine getirildi. 1664-1670 arasında Molière'in komedi-balelerinin müziklerini besteledi: *Zoraki evlenme* (1664), *l'Amour médecin* (1665), *Kibarlık budalası* (1670). 1672'de Molière'le arası açılınca Paris operası için bestelemeye başladı. Librettosunu Quinault'nun yazdığı, ilk kez 1673'te sahnelenen *Cadmus et Hermione*, yeni bir müzikal türün, lirik trajedinin ilk örneği sayılır. Daha sonra, bu türde yılda ortalama bir yapıt besteledi. Bunların en ünlüleri: *Alceste* (1674), *Thésée* (1675), *Isis* (1677), *Amadis* (1684), *Armide* (1686). Ayrıca iki balesi (*le Triomphe de l'Amour* [1681], *le Temple de la Paix* [1685]) ve bir pastorali (*Acis et Galatée*, 1686) vardır. Dinsel yapıtlarından *Miserere* (1664), *Te Deum* (1677), *De profundis* (1683) ve *Dies irae* anılmalıdır. Lully, çağının en büyük fransız bestecisi sayılır.

LULONGA, Zaire'de ırmak, Zaire ırmağının kolu (sağ kıyıdan); 200 km.

LULU a. (*loup*'dan). Üçgen ve sivri kafalı, dik kulaklı, uzun ve bol tüylü süs köpeği.

—ANSİKL. *Büyük lulu* ya da *spitz*'in tek renkli (beyaz, krem rengi ya da siyah) bir postu vardır; ağırlığı 6-20 kg arasında değişir. Pomeranya lulusu değişik renkleriyle (beyaz, mavi, kahverengi, turuncu, siyah, kızıl-siyah, boz, sütlü kahverengi) ünlüdür; ağırlığı daha azdır: 3-6 kg. Çok tipik olan kafası tilkininkine benzer. Canlı, uyanık ve zekidir; işitme duyusu çok keskindir.

Lulu, Alban Berg'in bir prolog ve üç perdelik bitmemiş operası. Librettosunu da, Wedekind'in iki piyesinden (*Erdgeist* [1895] ve *Die Büchse der Pandora* [1902]) yararlanarak Berg'in yazdığı opera ilk kez 1937'de Zürich'te sahnelendi. F. Cerha tarafından tamamlanıp yeniden kurgulanmış versiyonuysa 1979'da P. Boulez yönetiminde Paris'te oynandı. Baştan sona onikiton sistemiyle yazılmış olan opera, son âşığı Karındeşen Jack tarafından öldürülen bir fahişenin simgelediği şehvani aşkın, mutlaka bela getireceğini modern bir dille anlatır. Partisyon, olağanüstü gerçekçi ve serttir.

LULUA, Zaire'de ırmak, Kasai'nin kolu (sağ kıyıdan); 900 km.

LULUABOURG → KANANGA.

Lulu-Die Büchse der Pandora *(Lulu-Pandora'nın kutusu)*, G. W. Pabst'ın gerçekleştirdiği alman filmi (1928). Cinsel dramları ve bunların freudçu sonuçlarını kapsayan bir üçlemenin ikinci bölümü (*Abwege*'den [1927] sonra ve *Das Tagebuch einer Verlorenen*'den [1929] önce) olan film Franz Wedekind'in iki yapıtının birleştirilmesinden oluşmuştur. Senar-

G. Boutin-Atlas-Photo

Luksor sitin genel görünümü (tapınağın kuzey-doğu köşesinde Yusuf el-Haccac camisi)

yo bir melodramdır (genç bir kadın büyülü çekiciliğiyle erkekleri yıkıma sürükler, ancak sonunda kendisi de bu oyunun kurbanı olur).

LUMBAGO a. (lat. *lumbus*, böbrekler' den *lumbago*). Patol. Çoğu zaman bir şey kaldırırken belin ani bükülmesi yüzünden, bel omurları hizasında birdenbire meydana gelen ağrılı durum.
—ANSİKL. Lumbago bazen belde hiçbir zorlanma olmadan da (ya da sadece bir öksürme ve aksırma yüzünden) ortaya çıkabilir ve yavaş yavaş yerleşir. Bu hastalık omurlar arası eklemlerin burkulması sayılabilir.

LUMBAR → LOMBAR.

LUMBİNİ, efsaneye göre kraliçe Maha Maya'nın Buddha'yı dünyaya getirdiği koruluk. Nepal sınırı yakınındaki Rummindei köyünde bulunur. Hindistan'ın en büyük buddhacı hac merkezlerinden biridir.

LUMBRİCONEREİS a. (lat. *lumbricus*, yersolucanı, ve *nereis*'ten). Gezici, çokkıllı, kör halkalısolucan cinsi. (Eklentileri çok azdır. Çoğunlukla kıyılardaki kumların içinde yaşar. *Eunicidae* familyası.)

LUMBROSO (Giacomo), italyan tarihçi (Bardo, Tunus, 1844 - Rapallo 1925). Palermo, Pisa ve Roma üniversitelerinde profesörlük yaptı. Özellikle Yunan-Roma döneminin Mısır'ı üzerine incelemeler yaptı.

LUMBUZ → LOMBOZ.

LUMET (Sidney), amerikalı film yönetmeni (Philadelphia 1924). Önce televizyon için dramatik yayınlar yönetti. 1957'de bu yayınlardan birini tekrar ele aldı ve yönetmen olarak sinemaya başladı: *12 öfkeli adam* (Twelve Angry Men). Bu çalışmasından sonra tiyatrodan uyarlamalar yaptı: *Stage Struck* (1958), *That Kind of Woman* (1959), *The Fugitive Kind* (T. Williams'ın yapıtından, 1960), *Köprüden görünüş* (A View from the Bridge) [A. Miller'in yapıtından, 1961], *Gecenin içinden* (Long Day's Journey into Night) [E. O'Neill'in oyunundan, 1962), *Martı* (The Seagull) [Çehov'un oyunundan, 1968], *The Last of the Mobile Hotshots* (T. Williams'ın yapıtından, 1969). Çok seçmeci olan Lumet, savaş karşıtı filmleri (*Tepe* [The Hill], 1965), romansı türü (*Grup* [The Group], McCarthy'nin yapıtından, 1967), polisiye gerilimi (*Öldüren serüven* ya da *Öldüren kim* [The Deadly Affair], J. Le Carré'nin yapıtından, 1967; *Anderson çetesi* [The Anderson Tapes], 1971), duygusal filmi (*Randevu* [The Appointment], 1969), politik parabolü (*Dönüşü olmayan nokta* [Fail Safe], 1964) denedi. Daha sonra şu filmleri gerçekleştirdi: *Child's Play* (1972), *The Offense* (1973), *Serpico* (1974), *Lovin'Molly* (1974), *Doğu ekspresinde cinayet* (Murder on the Orient-Express) [1974], *Köpeklerin günü* (Dog Day Afternoon) [1975], *Şebeke* (Network) [1976], *Equus* (1977), *The Wiz* (1978), *Just tell what you want* (1979). *Kentin prensi* (Prince of the City) [1981], *Karar* (The Verdict) [1982], *Daniel* (1983), *Garbo Talks* (1984), *50 Years of Action!* (1986), *The Morning After* (1986), *Power* (1986), *Funny* (1988), *Running on Empty* (1988), *Family Business* (1989), *Listen up* (1990).

LUMİÈRE (Auguste), fransız biyolog ve sanayici (Besançon 1862 - Lyon 1954). Kardeşi Louis'nin çalışmalarına sürekli olarak katıldı, ayrıca fotoğraf tekniği üzerine çalışmalar yaptı. Bunun dışında, anafilaksi ve romatizmanın patojenisini inceledi, tedavide magnezyum tuzlarının kullanımını uyguladı ve yaygınlaştırdı.

LUMİÈRE (Louis), fransız kimyacı ve sanayici (Besançon 1864 - Bandol 1948), Auguste Lumière'in kardeşi. Lyon'da fotoğrafçılık yapan babasının laboratuvarına girdi, kardeşi Auguste ile birlikte gerçekleştirdiği bir dizi çalışmayla fotoğrafçılığa önemli katkılarda bulundu. 17 yaşında, enstantane fotoğraf çekmeyi sağlayan bir duyarkat buldu. 1895'te, Lyon-Monplaisir'de kurduğu fabrikada, ilk Sinematograf'ı yaptı; işçilerin fabrikadan çıkışını gösteren filmi aynı yılın 28 aralığında Paris'te halka gösterildi. 1899'da, tek bir plaka üzerinde, bir ufuk dolanımının sürekli görüntüsünü elde etmeyi sağlayan Fotorama'yı buldu. 1903'te, renkli fotoğraf için (otokrom), 1907'de piyasaya sürülen üçrenk ağlı bir plaka yaptı. Birinci Dünya savaşı sırasında uçakların yerinin akustik yolla bulunması üstünde çalıştı ve havacılık alanında kullanılacak bir katalitik ısıtıcı icat etti. Ayrıca, kabartma fotoğrafı inceledi ve 1920'de (1919'da seçildiği), Bilimler akademisi'nde fotostereosentezi sergiledi; 1935'te anagliflerden yararlanarak sinema kabartmasını elde etti. Diğer çalışmaları arasında, ağıl önleyici plakalar, aynaların soğukta gümüşle kaplanması, fonograf için bir yayıcıyı icadı vb. sayılabilir.

X.-J.-L. Passek kol.

Bir trenin La Ciotat garına varışı'ndan görüntüler (1895)
Auguste ve Louis Lumière'in gerçekleştirdiği Sinematograf ile çekilen ilk film

LUMİNOL a. (fr. *luminol*'den). Org. kim. Formülü $C_8H_7N_3O_3$ olan amino-3 ortoftalik asidin halkalı hidraziti; güzel, yeşil kimyasal ışıldama özelliği taşır; bu nedenle elektriksiz ışık verebilen kimi yedek aydınlatma düzeneklerinde kullanılır.

LUMİSTEROL a. (fr. *lumistérol*'den). Org. kim. Ergosterolün stereoizomeri; ergosterolün D2 vitaminine fotokimyasal olarak dönüşmesi sırasında yanürün olarak ele geçer.

LUMİTYPE a. (tesc. edil. a.) [*ışık* anlamındaki *lumi(ère)* ile *linotip* anlamındaki *(lino)type*'ten fr. sözc.]. Matbaac. Fotoğrafik dizgi makinesi.
—ANSİKL. Matbaac. Higonnet ve Moyroud adında iki fransız mühendis tarafından bulunan (1949) ve ABD'de gözden geçirilen ve birtakım düzenlemeler yapılan Lumitype, ışılelektrik fotoselin, renk ayrımı yapan elektronik devrelerin ve stroboskopla fotoğrafın ilkelerinden yararlanıyordu. Bir elektrikli yazı makinesi, bir bellek, elektronik bir hesap makinesi, bir fotoğrafik dizgi biriminden oluşuyordu. Ayrıca metinlerin, ofset ya da helyogravür röprodüksiyonunu çıkarmak için de düzenlenmiş olan makine, sayfa düzenlemesi yapılmış metinlerin pozitif filmlerini yapıyordu. 1953'ten sonra ticari olarak piyasaya sürülen aygıt, daha o zaman 8, daha sonra 12 değişik harf yüksekliğinde, aynı anda 16 hurufat çıkarabiliyordu. Dizgi birimi, saatte 50 000 işarete ulaşıyor ve dizgi tekniğinde yeni bir çağın başlangıcına damgasını vuruyordu.

Alban Berg'in *Lulu* operasından bir sahne
Viyana tiyatrosu

LUMLEY, Sierra Leone'de turizm merkezi, Freetown yakınında.

LUMMER (Otto), alman fizikçi (Gera 1860 - Breslau 1925). İnce lamlarda girişimler üzerine deneyler yaptı. Kapalı bir kaba açılan küçük bir delik yardımıyla siyah bir cisim elde ederek (1895), E. Pringsheim ile birlikte (1859-1917) bunun tayfını inceledi ve deneyle kuram arasındaki uyumsuzlukları gösterdi; Planck, bundan yararlanarak kuvantum varsayımını ortaya attı.

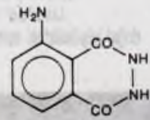
LUMPEN a. (alm. *Lumpen*). Lumpenproletarya'nın kısaltması.

LUMPENPROLETARYA a. (alm. *Lumpenproletariat*; paçavra anlamına gelen *Lumpen*'den). Proletaryanın, hiçbir olanağa sahip olmayan ve sınıf bilincinin yokluğuyla belirginleşen bölümünü adlandıran marxçı terim. (Marx'a göre, kapitalist üretim biçiminin toplum dışına attığı lumpenproletarya, çalışma ve barınma koşullarının son derece rastlantısal olması nedeniyle, gerçek anlamdaki proletaryayla birlikte örgütlenemez.) [Yaygın kısaltma: LUMPEN.]

büyük lulu (ya da spitz)

LUMUMBA (Patrice), kongolu siyaset adamı (Katako Kombé, Kasai, 1925 - Élisabethville, bugün Lumumbashi, 1961). 1958'de, radikal eğilimli ama içinde değişik görüşleri benimsemiş insanlar bulunan Kongo Ulusal hareketi'ni kurdu. Partisinin, mayıs 1960 seçimlerini kazanmasından sonra Başbakan oldu. Hemen ardından, Kongo-Kinshasa'nın bağımsızlığı ilan edildi (30 haziran 1960). Ilımlılarla radikaller arasındaki kanlı iktidar savaşı, Lumumba'nın Başkan Kasavubu tarafından görevden alınmasına yol açtı. Lumumba 9 aralıkta tutuklandı ve 17 ocak 1961'de öldürüldü. General Mobutu tarafından ulusal kahraman ilan edilen (1966) Lumumba'nın adı, sömürgeciliğe karşı direnişin simgesi olarak kaldı.

luminol

LUNA a. KARARA'nın eşanlamlısı.

Luna, Ay incelemelerinde kullanılan rus otomatik uzay sondaları ailesi.
• *Birinci kuşak sondalar.* Kütlesi yaklaşık 400 kg olan bu araçlar A-1 füzesiyle fırlatılmıştı. Bu sondaların hepsi 1959'da, Ay'a doğru gönderildi. 2 ocak 1959'da fırlatılan Luna 1, Güneş çevresinde yörüngeye oturmadan önce, Ay'ın 6 500 km yakınından geçen ilk uzay aracıydı. 12 eylül 1959'da fırlatılan Luna 2, Ay'a çarpan ilk araç olarak ün yaptı. 4 ekim 1959'da fırlatılan Luna 3 ise, Yer'in doğal uydusunun saklı yüzünün ilk görüntülerini elde etti ve bunları dünyaya iletti.
• *İkinci kuşak sondalar.* Yer-Ay yolu üzerindeki kütlesi yaklaşık 1 500 kg olan bu sondaların amacı, laboratuvarları yumuşak inişle Ay yüzeyine bırakmak ve aymer-

Dalmas

Patrice Lumumba

kezsel yörüngelere uydu yerleştirmekti. Luna 4, 1963'te Ay'a doğru iki evrede fırlatma tekniğini denemek amacıyla fırlatıldı. Daha sonra Luna 5, 6, 7 ve 8, 1965'te Ay'a yumuşak bir iniş gerçekleştirmeyi denediler, ama bu denemelerin hepsi başarısız oldu. Nihayet, 3 şubat 1966'da, Fırtınalar okyanusuna inen ve toprağın ilk yakın görüntülerini dünyaya ileterek 3 gün boyunca Ay üzerinde çalışan Luna 9 ile başarıya ulaşıldı. Aralık 1966'da, Luna 13 ile ikinci bir başarı elde edildi, ama bu arada Luna 10'un 3 mart 1966'da bir Ay uydusunu yörüngeye oturtmasıyla Sovyetler başarılarına yeni bir "ilk" eklediler. 1966'da Luna 11 ve 12 sondaları, Ay çevresinde yörüngeye oturtuldu, Luna 14 ile de bu denemeler sona erdi (1968).

• *Üçüncü kuşak sondalar*, Rusya'nın en güçlü aracı olan D füzesiyle fırlatılan bu sondaların, Yer-Ay yolu üzerindeki kütlesi yaklaşık 5 t'du. İlk sonda Luna 15, Amerikalılar'ın insanlı ilk uzay aracı olan Apollo 11'den yalnız 3 gün önce, 13 temmuz 1969'da fırlatıldı. Ama, Luna 15'in iki evrede Ay'a inme denemesi 20 temmuz 1969'da başarısızlığa uğradı. Buna karşılık Luna 16, eylül 1970'te bu denemeyi başarıyla gerçekleştirdi. Sonra, kasım 1970'te, Luna 17, Ay'a, Yağmurlar denizinde uzaktan kumandalı bir denetimle 10 540 m yaparak 11 ay çalışacak ilk otomatik araştırma aracı, Lunahod 1'i indirdi. Dağlık bir bölgeden örnekler almak için programlanan Luna 18, eylül 1971'de başarısızlığa uğradı; aynı görevi Luna 20, şubat 1972'de başarıyla tamamladı. Bu arada, Luna 10, eylül 1971'de Ay yörüngesine oturtuldu. Luna 21, ocak 1973'te, Lunahod 2'yi Sessizlik denizine bıraktı; Lunahod 2, burada 4 aydan kısa bir sürede 37 km katetti. Luna 22, mayıs 1974'te Ay yörüngesine oturdu, bununla birlikte Luna 23, ekim 1974'te toprak alma denemesinde başarısız oldu; ancak bu deneme ağustos 1976'da Luna 24 tarafından başarıyla gerçekleştirildi.

İsveç enstitüsü

Johan Edvard Lundström
Claus Löfgren'in
bir portresinden ayrıntı
Swedish Match AB

LUNA. Tar. coğ. Etruria ve Liguria sınırlarında kent, Macra (Magra) kıyısında. Bir Roma limanı ve kolonisiydi (İ.Ö. 177). Ünlü mermerleri (sonraları *Carrara mermeri* adını aldı) ancak Roma İmparatorluğu zamanında işletilmeye başlandı. Normanlar, Avrupa ve Kuzey Afrika müslümanları tarafından birkaç kez yağmalanan kentin limanı kumla doldu. Halkının bir bölümü Sarzana'ya taşındı. Sarzana'nın G.'inde (Luni) yıkıntılar.

LUNA (Álvaro DE), Castilla başkomutanı (Cañete 1388 - Valladolid 1453). Toledo başpiskoposu Pedro **de Luna**'nın yeğeniydi. Castilla kralı Juan II'nin gözde adamı oldu. Derebeyliğe çok ağır darbeler indirdi, soyluları Granada krallığı'na karşı savaşmaya zorladı ve Granada'da birçok zafer kazandı. Navarra kralının desteklediği Castilla baronlarının bir ayaklanmasını Olmedo'da bastırdı (1445). Juan II'nin ikinci karısı Portekizli İsabel, başkomutanı ortadan kaldırmak için soylularla işbirliği yaptı. Luna başı kesilerek öldürüldü. Birtakım şiirler ona mal edilir; *Romancero espagnol*'de çok sayıda romans ondan söz eder.

uzaktan kumandalı
sovyet Ay aracı
Lunahod 1'in
doğal büyüklükteki maketi

Doisneau-Rapho

İstanbul'da bir lunaparktan
genel görünüm

LUNAÇARSKİY (Anatoliy Vasilyeviç), rus siyaset adamı ve yazar (Poltava, Ukrayna, 1875 - Menton 1933). Rus sosyal demokrat işçi partisi (RSDİP) üyesiyken, öğrenim görmek (1895-1898), daha sonra da siyasal baskılardan kaçmak (1904-1905 ve 1907-1917) için birçok defa Batı Avrupa'ya gitti. Üç yılını (1901-1904) Sibirya'da sürgünde geçirdi. Çok çeşitli ve verimli bir düşünsel etkinlikle siyasal faaliyetleri birlikte götürdü. Üyesi olduğu RSDİP'in bolşevik kanadından 1907'de ayrıldı, sonra 1917'de yeniden bolşevik partisine girdi. Ekim devrimi'nden sonra 1929'a dek sürdüreceği Kamu eğitimi halk komiserliğine getirildi. 1924'e kadar, birkaç yıl boyunca, sanat ve edebiyatta çoğulculuğun ve aydınları yeni rejime çekme isteğinin egemen olduğu sovyet kültür politikasında önemli bir rol oynadı. 1925'ten sonra etkisi azaldı. Konformizme karşı bir marxçı olan Lunaçarskiy'in özellikle *Religion and Socialism* (Din ve sosyalizm) [1908-1911] adlı yapıtı Lenin tarafından sert bir şekilde eleştirildi. Ayrıca piyesler kaleme aldı: *Olivier Cromwell* (1920), *Campanella* (1922).

Lunaçarskiy tiyatro sanatı enstitüsü (rusça *Gosudarstvennıy İnstitut Teatralnogo İskustva* ya da GİTİS). 1958'de Moskova'da kurulan bu enstitü tiyatronun tüm dallarında eğitim sağlar. Özellikle koregrafi açısından önemli bir fakültesi vardır.

Lunahod ya da **Lunohod,** rus sondalarıyla Ay'ın yüzeyine oturtulan uzaktan kumandalı bir tür Ay aracı. Kütlesi yaklş. 800 kg olan iki Lunahod 1970 ve 1973'te Ay yüzeyine yerleştirildi. (→ LUNA.)

LUNAPARK a. (Rus siyaset adamı *Lunaçarskiy*'in adından). Açık havada ve geniş bir alanda kurulan, dönmedolap, atlıkarınca, nişan tahtası vb. oyun ve eğlence birimlerinin bulunduğu eğlence yeri.
—ANSİKL. Lunapark, 1905'teki ayaklanma girişiminin başarısızlığa uğraması sonucu Fransa'ya kaçan rus siyaset adamı Lunaçarskiy'in para kazanmak için kurduğu ve adının ilk iki hecesini kullanarak adlandırdığı parkın adı. Lunaçarskiy kurduğu bu parkta sandviç satarak 1917 ihtilali'ne kadar yaşadı.

Lunar Orbiter, Apollo programında, iniş yeri seçmek amacıyla Ay'ın ayrıntılı fotoğraflarını çekmede kullanılan, amerikan otomatik Ay sondaları ailesi.
Kütlesi yaklaşık 400 kg olan ve Atlas-Agena B füzeleriyle fırlatılan Lunar Orbiter araçları, 40 km yükseltiden alınan kişeler üzerinde 1 m'lik çözme gücü elde etmeyi sağlayan, çok güçlü bir fotoğraf çekimi, developmanı ve iletimi sistemiyle donatılmıştı. Bu araçlar, Ay yüzeyine uzaklığı 40 ile 1 850 km arasında değişen aymerkezsel yörüngeler üzerinde dönüyorlardı. İlk Lunar Orbiter, 10 ağustos 1966'da ve aynı tipteki diğer dört sonda da bu tarihi izleyen 12 ay içinde fırlatıldı. Bu beş fırlatma da tam bir başarıyla sonuçlandı ve her birinden yaklaşık 200 klişe alındı. Tüm Ay yüzeyinin ayrıntılı haritaları Lunar Orbiter'in çektiği fotoğraflar sayesinde hazırlanabilmiştir.

LUNCEFORD (James Melvin, **Jimmie**—denir), amerikalı caz orkestrası şefi (Fulton, Missouri, 1902 - Seaside, Oregon, 1947). Büyük orkestrası, 1935-1940 arasında, Count Basie ve Duke Ellington orkestralarının en zorlu rakibiydi. Bu topluluk, hem yumuşak ve renkli tınısı, hem de özgün ritmiyle (çift zamanların vurgulanmasına dayanan twobeat) ayırt edilirdi. Lunceford orkestrasının kendine özgü müziğini yaratanlar, solistlerden (Paul Webster, Trummy Young, Willie Smith) çok, düzenlemecilerdir (Will Hudson, Gerald Wilson, özellikle de Sy Oliver). Topluluğun başlıca plakları: *Rhythm is our Business* (1934), *For Dancers Only* (1937), *Yard Dog Mazurka* (1941).

LUND, İsveç'te (Malmöhus) kent, Malmö'nün 30 km K.-D.'sunda; 81 000 nüf. (1991). Güney İsveç'in kültür ve din merkezi. Roman üslubunda katedral (1080-1145), kütüphane; müzeler. *Carolina Gothorum* üniversitesi İsveç'in ikinci büyük üniversitesidir. Kırtasiye. Tekstil. Matbaa.
—Tar. 1020'ye doğru Büyük Knud tarafından kurulan kent, 1060'ta piskoposluk, 1103'te de başpiskoposluk merkezi oldu, iskandinav ülkelerinin kültür merkezi olarak önemli bir rol oynadı. Reform döneminde yıkıldı, 1668'de yeniden canlandı ve bir üniversite merkezi oldu. 1676'da burada yapılan kanlı savaşta, Karl XI komutasındaki İsveçliler, Christian V'in danimarkalı askerlerini yenilgiye uğrattılar.

LUNDA a. Lundalar'ın konuştuğu bantu dili.

LUNDA. Tar. coğ. Anadolu'nun Phrygia bölgesinde kent; kalıntıları Denizli'nin Çal

ilçesi merkez bucağına bağlı İsabey köyünün K.'inde, Yukarıseyit ile Mahmutgazi köyleri arasında, Büyük Menderes'in bir kıvrımı içindedir.

LUNDALAR ya da **BALUNDALAR,** büyük bölümü Angola'nın doğusunda, ayrıca Zaire ve Zambiya'da yaşayan bantu halkı. Sayıları 1987'de 565 000 kişiydi. Kuzey Lundalar babasoyludur; Ndembular'a bağlı Güney Lundalar ise anasoyludur. XVII. yy.'da yayılmacı bir devlet oluşturdular: Lunda imparatorluğu nu kuran luba kökenli kral Mvata Yamvo, Lundalar'ı kuzeye ve batıya doğru göçe zorladı. Böylece XIX. yy.'a dek imparatorluk geniş topraklar edindi. Mvata Yamvo kutsal bir hükümdar olarak görülüyordu. Devlet yapısı, haraç (köleler çok değerliydi) ve asker toplamakla görevli bölgesel ve yerel şeflere dayanmaktaydı.

LUNDBERG (Gustaf), isveçli ressam ve pastelci (Stockholm 1695 - *ay. y.* 1786). 1717-1745 arasında Paris'e yerleşti; 1720'den başlayarak pastel portreleriyle ün kazandı (*François Boucher* ve *Charles Natoire,* 1741, Louvre). Stockholm'a dönüşünde, Güzel sanatlar akademisi'nin yöneticiliğini yapan Lundberg, İsveç'te rokoko sanatının gelişimine de ön ayak olmuştur.

LUNDBERG (Erik), isveçli iktisatçı (Stockholm 1907). İsveç Konjonktür enstitüsü müdürü oldu (1944-1955). Parasal denge kuramları uzmanıdır Başlıca yapıtları: *Studies in the Theory of Economic Expansion* (İktisadi Genişleme Teorisi Üstüne İncelemeler) [1937], *Konjunkturer och ekonomisk politik* (Konjonktür ve iktisat) [1955].

LUNDEGÅRDH (Henrik), isveçli botanikçi (Stockholm 1888 - Penningby, İsveç, 1969) Kattegat'ta bir ada üzerinde duyarlı aygıtlarla donatılmış bir çevrebilim merkezi kurdu. Alev spektrofometrisi yöntemiyle bitkilerin kimyasal çözümlemesinde büyük gelişmeler sağladı, ayrıca fotosentez, bitkilerin solunumu, toprak etmenlerinin etkileri gibi konular üzerinde çalışmalar yaptı.

LUNDKVİST (Nils Artur), isveçli yazar (Oderljunga, Skane, 1906 - Stockholm 1991). İlkelci "beş gençler" grubunun başı. İlk yapıtında (*Glöd,* 1928) makineciliği, cinsel özgürlüğü ve "ilkelcilik"e dönüşü yüceltti. Sonra giderek gerçeküstücülüğe yöneldi (*le Chemin de croix* [fr. çev.], 1942). Denemeler (*Vent d'Atlantique* [fr. çev.], 1932]), gezi yazıları (*Côte nègre* [fr. çev.], 1933), öyküler (*Mirages en main* [fr. çev.], 1964), romanlar (*Compagnie pour la nuit* [fr. çev.], 1965) ve bir özyaşamöyküsü (*Auto-portrait d'un rêveur aux yeux ouverts* [fr. çev.], 1966) yazdı.

■ **LUNDSTRÖM** (Johan Edvard), isveçli bilgin (Jönköping 1815 - *ay. y.* 1888). 1852'de "İsveç kibriti" denen emniyet kibritini icat ederek Pasch'ın yöntemini yetkinleştirdi: kırmızı fosforla yakıcıyı (potasyum klorat) birbirinden ayırdı; fosforu kendiliğinden tutuşmayacağı koşullarda, kutunun üstüne yerleştirdi, yakıcı ise kibritin başında, daha az yanıcı olan yakıtlarla (antimon sülfür) kaldı. Bu kibrit, kibrit başı fosfora sürtülerek tutuşuyordu.

LUNELLİ (Renato), italyan orgcu ve müzikbilimci (Trento 1895 - *ay. y.* 1967). 1920'den başlayarak, Trento'daki Santa Maria Maggiore kilisesi'nin orgculuğunu yaptı. "İtalya'da org" konusunda incelemeler yazdı: *Scritti di storia organaria* (Org tarihi üzerine yazılar) [1925]; *Gli Organi delle tre Venezie* (Venedik bölgesinin orgları) [1953]; *Der Orgelbau in Italien...* (İtalya'da org sanatı...) [1956]; *L'Arte organaria del Rinascimento in Roma...* (Rönesans Roması'nın org sanatı...) [1958]; *Gli Organi veneziani e Dizionario degli organari veneziani* (Venedik orgları ve Venedik orgları sözlüğü) [1961]; *Organi trentini* (Trento orgları) [1964]. *L'Organo* dergisinin kurucularındandır (1960).

LUNENBURG, Kanada'da (Nova Scotia) liman kenti. Halifax'ın G.-B.'sında; 3 000 nüf. Balıkçılık merkezi. Balıkları tüketime hazırlama.

LUNETTE a. (ing. sözc.). Jeomorfol. Avustralyalı jeomorfologlar tarafından, (1940'ta E. S. Hills) sebhalarda rüzgârın etkisiyle kıyılarda ortaya çıkan kil ve limon kıvrıntılarını belirtmek için kullanılan terim.

LUNÉVILLE, Fransa'da (Meurthe-et-Moselle) *arrondissement* merkezi, Lorraine'de, Vezouze ve Meurthe ırmaklarının kavşağında; 22 393 nüf. (1992). Dük Léopold 1702-1706 arasında burada, Boffrand'a, önünde bahçeler olan dikkat çekici bir şato yaptırdı.

—Tar. Bağımsız bir kontluğun başkenti olan (973-1244) Lunéville, Mathieu II tarafından Lorraine düklüğüne bağlandı. Bourgognelular (1476) ve Fransızlar tarafından ele geçirilen (1638) kentin surları yıkıldı (1678). Louis XIV bir garnizonu Nancy'ye yerleştirince (1702), dük Léopold Lunéville'e yerleşti. 1738'den 1766'ya kadar Polonya kralı Stanisław, Lunéville'de çevresindeki seçkin kişilerle parlak bir saray yaşamı sürdü.

LUNGAU, Avusturya'da (Salzburg ili) bölge, Niedere Tauern'in güney yamacının eteğinde. Mur'un yukarı vadisini kapsar. Lungau, tarımın ancak bazı vadilerde yapılabildiği, soğuk ve ormanlık bir bölgedir. Yönetim merkezi *Tamsweg.*

LUNGERN, İsviçre'de (Unterwalden kantonu, Obwalden yan kantonu) komün, *Lungern gölü* kıyısında; 1 770 nüf. Hidroelektrik santralı.

LUNGUR → LANGIR LUNGUR.

LUNİGİANA *(val),* Magra'nın (Liguria, İtalya) yukarı vadisinin adı, Pontremoli yakınında.

Lunik, Ay'a gönderilen ilk kuşak sovyet sondaları, Luna 1, 2 ve 3'ün eski adı.

Lunohod → LUNAHOD.

■ **LUNS** (Josef), hollandalı siyaset adamı (Rotterdam 1911). 1949'dan 1952'ye kadar Hollanda'nın Birleşmiş milletler'deki daimi delegeliğini yaptı. 1956-1971 arasında Dışişleri bakanlığı (hıristiyan demokrat) görevinde bulundu. Daha sonra NATO genel sekreteri oldu. Luns, Altılar konseyi'nde (AET) önemli bir rol oynadı. 1984'te NATO Genel sekreterliğinden ayrıldı. Atatürk uluslararası barış ödülü ilk kez ona verildi (22 nisan 1986).

LUNSAR, Sierra Leone'de kent, Freetown'un K.-D.'sunda; 12 100 nüf. Demir yatağı (eskiden önemli olan buradaki demir çıkarımı önemini yitirirken komşu Marampa'daki demir yatağı önem kazandı).

LUNULA a. Böcbil. **1.** Sineklerde, duyargaların hemen üstünde bulunan ve alın çizgisine kadar uzanan, yay biçiminde, kitinli, küçük parça. **—2.** Kelebeklerin kanatlarında ve bazen de kimi kınkanatlıların elitralarında bulunan hilal biçiminde leke.

—Yumş. bil. Birçok ikiçenetli yumuşakçanın kavkısındaki sivri uçların ön kesiminde bulunan yürek biçiminde, çökük bölüm. ‖ *Clausilia* cinsinden akciğerli karındanbacaklı yumuşakçalarda kavkı açıklığındaki kıvrım. (Lunula açıklığı iç kesiminde, derinlerde bulunur ve ancak kavkının saydamlığı sayesinde, beyaz, kavisli bir çizgi biçiminde görülebilir.)

LUNULARİA a. Gemula kesitleri yeniay biçiminde olan ciğeryosunu. (Marchantiales takımı).

LUO a. Doğu sudan dilleri öbeğinden nil -çad dili; Luolar tarafından konuşulur.

LUOBUBO → LOB NOR.

LUO GUANCONG ya da **LUO GUANZHONG,** XIV. yy.'da yaşamış çinli yazar. Sözlü edebiyat geleneğinden bu yana halk diliyle yazılan ilk roman olan *Roman des Trois Royaumes* (fr. çev.), ona mal edilmektedir.

Desjardins-Explorer

Lund
eski kentteki binalardan bir görünüm

LUOLANG ya da **LO-LANG, Nangnang**'ın çince adı, Kore'nin Pyongyang bölgesinde, Dedong nehrinin kıyısında eski köy. İ.Ö. 108'den 313'e kadar bir çin komutanlığının merkeziydi. Yapılan kazılarda, içinde Hanlar dönemi sanatından önemli kalıntılar (maden eşyalar, çanak çömlek, yeşim, laka) içeren birçok mezar ortaya çıkarıldı.

LUOLAR, Kenya'da Victoria gölü civarında yaşayan ve nil-çad dili konuşan halk (sayıları 1989'da 2 539 000 kişiydi). Luolar hem tarım, hem de hayvancılık ve balıkçılıkla uğraşırlar. Nil çevresindeki halkların birçoğunda olduğu gibi, her ne kadar tarım ya da balıkçılık önemliyse de başlıca zenginlik ölçütü hayvan varlığıdır. Luolar, yerleşik ailenin özerk bir iktisadi birim olarak görüldüğü köylerde yaşarlar. Hayvan varlığı, komşu halklara karşı düzenlenen baskınlarla, ayrıca çeyiz yoluyla da artırılır. Luolar, hayvan varlığının hangi soylara miras kalacağını belirleyen babasoylu klan ve soylara ayrılmışlardır; sürünün sahibi ailedir. Otorite ve saygınlık, klanları ve soysopları bölündükçe aşama sırasına göre düzenleyen kıdemlilik ilkesine dayalıdır. Köyler, yardımcılığını bir ihtiyar meclisinin yaptığı en yaşlı kişi tarafından yönetilir ve hiçbir merkezi yönetime bağlı değildir.

LUO PİNG, çinli ressam (Şişien, Anhuei ili, 1733 - ? 1799). Cin Nong'un tilmizi ve Yangcoulu Sekiz eksantrik ressam'ın en tuhafı ve en küçüğü olan Luo Ping, bambu, orkide gibi aydın çevrelerin ilgilendiği konuları, buddhacı ve taocu portreleri, bilinçli bir beceriksizlikle ele aldı.

Pierre Perrin-Gamma

Josef Luns
26 ocak 1982'de Brüksel'deki NATO toplantısında

LUO-TEST a. (fr. *luo-test*). Tıp. Luteinle yapılan deri testi.

LUOYANG, Çin'de (Hınan) kent, Luo Hı kıyısında; 978 000 nüf. Çeşitli sanayi merkezi: traktör, bilyalı rulmanlar, madencilik gereçleri, camcılık, tekstil.

—Güz. sant. Yenitaş döneminden beri çin kültürünün beşiği olan kent, Şanglar'ın (krallık sarayının ve surların kalıntıları), Hanlar'ın (resimlerle bezenmiş mezarlar, Çin'de kurulan ilk buddha tapınağı olan *Baimasi* tapınağı [İ.S. 68]), Kuzey Veileri' nin (Longmın mağaraları), Sueiler'in ve

Tanglar'ın başkenti olduğunu kanıtlayan zengin kalıntılarla doludur.

LUP a. (fr. *loupe*). BÜYÜTEÇ'in eşanlamlısı.

LUPANİN a. (fr. *lupanine*'den). Org. kim. Formülü $C_{15}H_{24}N_2O$ olan alkaloit; çeşitli acıbakla türlerinden polarılmış ışığı sağa döndüren (dekstrojir) ya da rasemik bileşik durumunda elde edilir; bu türlerin tohumlarının zehirli olması lupaninden kaynaklanır.

LUPARA a. (ital. *lupara*). Mafya adamlarının, hesaplaşmalarında kullandıkları kesik namlulu av tüfeği.

LUPEMB KÜLTÜRÜ a. Kongo havzasında Yontmataş döneminin sonuna tarihlendirilen kültür evresi (VII. binyıl). Avrupa Ortataş döneminin ağır aletlerini çağrıştıran, çift yüzlü iri aletler, yapraksı parçalar ve dilgilerle ayırt edilir). [Eşanl. LUPEMBYEN.]

LUPEMBYEN sıf. (fr. *lupembien*). Tarönc. LUPEMB KÜLTÜRÜ'nün eşanlamlısı.

LUPENİ, Romanya'da yer, Güney Karpatlar'da, Jiu kıyısında, Tîrgu Jiu'nun K.'inde. Madenkömürü.

LUPEOL a. (fr. *lupéol*'den). Org. kim. Formülü $C_{30}H_{50}O$ olan triterpensel alkol; bitkiler âleminde yaygın olarak görülür, özellikle acıbaklada yüksek oranda bulunur.

LUPERCALİA a. (lat. *Lupercalia*). Esk. Rom. Roma'da Palatium'un eteğindeki bir mağaranın yanında, her yıl 15 şubatta Faunus onuruna düzenlenen kırsal şenlik. (Lupercus rahipleri, kurban ettikleri tekelerin kanını alınlarına sürer, sonra da bunu süte batırılmış yünle silerlerdi. Töreni, Palatium'un çevresini dolaşıp rastladıkları kadınları teke derisinden kamçılarla kırbaçlayarak bitirirlerdi; böylece dövülen kadınların kısırlıktan kurtulup doğurgan olacaklarına inanılırdı. Bu şenlik 494'te yasaklandı.)

LUPERCUS. Rom. mit. Kurtları öldüren tanrı ya da kurt-tanrı; Roma'daki Lupercal mağarasıyla birlikte anılır.

LUPERUS a. (yun. *luperos*, kederli' den). Bütün dünyaya yayılmış uzun gövdeli, mavi, siyah ya da kızıl renkli, mavimsi elitralı küçük yaprakböceği. (*Luperus circumfusus* katırtırnağı*nda, *L. luperus* söğütlerde, karaağaçlarda, meyve ağaçlarında yaşar.)

LUPİNİN a. (fr. *lupinine; lupin*, acıbakla'dan). Org. kim. Formülü $C_{10}H_{19}NO$ olan alkaloit; baklagillerin çeşitli türlerinden, özellikle acıbakladan özütlenir.

LUPİNO (İda), ingiliz kadın yönetmen ve sinema oyuncusu (Brixton, Londra yakınında, 1918). Sinemaya 1931'de başladı. Hollywood tarafından tutulunca, sırasıyla *The Gay Desperado* (R. Mamoulian, 1936), *High Sierra* (R. Walsh, 1941), *The Sea Wolf* (M. Curtiz, 1941), *The Man I Love* (R. Walsh, 1947), *Road House* (J. Negulesco, 1948) adlı filmleri çevirdi. 1950'den başlayarak ilginç yapıtlarda rol almakla birlikte (*Büyük bıçak* [The Big Knife], R. Aldrich, 1955; *While the City Sleeps* [F. Lang, 1956]), senaryoculuğa, yapımcılığa ve yönetmenliğe başladı: *Outrage* (1950), *Hard, Fast and Beautiful* (1951), *The Hitchhiker* (1953), *The Bigamist* (1953), *Trouble with Angels* (1966).

LUPOİT sıf. (fr. *lupoïde*). Lupusa benzeyen.

◆ a. Der. hast. *Kabarcıklı lupoit*, darı tanesi büyüklüğünde kabarcıklarla belirgin deri sarkoidozu.

LUPOM a. (fr. *lupome*). Deri vereminin (eritemli lupus) temel öğesi.

LUPOT, Mirecourt kökenli keman yapımcısı fransız aile. —FRANÇOIS I (Plombières 1725 - Paris 1804), Nancy ve Stuttgart'ta çalıştıktan sonra 1769'da Orléans'a yerleşti. 1794'te, oğlunun ardından Paris'e gitti ve yaşamının son yıllarını orada geçirdi. —NICOLAS (Stuttgart 1758 - Paris 1824), öncekinin oğlu. 1815'te Krallık capellası'nın lütiyeliğine atandı. Krallık müzik okulu'nun tüm telli çalgılarını da o yapardı. Kırmızı verniğiyle tanınan ve tüm XIX. yy. fransız lütiyelerini etkileyen Nicolas Lupot'ya "fransız Stradivarius" denmiştir. —FRANÇOIS II (Orléans 1774 - Paris 1837), öncekinin kardeşi. Keman yaylarıyla ünlendi.

LUPU (Vasile) → VASİLE LUPU.

LUPULİN a. (fr. *lupulin;* lat. *lupulus*, şerbetçiotu'ndan). Birac. Burgu yapraklarının koltuğunda bulunan ve şerbetçiotunun dişi "kozalak"larını oluşturan tomurcukların kurutulmasıyla elde edilen reçineli toz.

—ANSİKL. Birac. Şerbetçiotunun hasadı sırasında dişi kozalaklar bitkiden ayrılır, kurtulur, balya haline getirilerek 0 °C'ta saklanır. Biraya hoş bir acılık vermek ve susuzluğu giderici nitelik sağlamak için biracı bu kurutulmuş çiçekleri kullanır. Çiçeklerin içerdiği lupulon, biraya o tatlı acılığı veren reçinelerden ve özgül aromayı sağlayan esanslı yağlardan oluşur.

—Eczc. Lupulin tedavide yatıştırıcı ve antiseptik etkileri nedeniyle kullanılır. Mide kaslarını ve salgı bezlerini uyarır.

LUPULON a. (fr. *lupulone*). Birac. Şerbetçiotunun dişi çiçeklerince salgılanan ve lupulin taneciklerinde bulunan oleorezin.

—Eczc. Şerbetçiotundan elde edilen acı madde.

LUPU-PİCK (Ludwig PICK, —denir), rumen kökenli alman sinemacı ve oyuncu (İaşi 1886 - Berlin 1931). Önce tiyatroda, sonra sinemada (özellikle Paul Leni'nin *Mumyalar müzesi*'nde [Das Wachsfigurenkabinett], 1924) oynadı. Anlatımcılığın etkisiyle birkaç film gerçekleştirdi: *Scherben* (1921), *Sylvester* (1923), *Die Wildente* (1926) ve Abel Gance'ın senaryosundan uyarladığı *Napoleon auf St. Helena* (1929). Arı sinema yandaşı olduğundan bazı filmlerini altyazısız çevirdi.

LUPUS a. (kurt [canavar] anlamında lat. sözc.). Der. hast. **1.** Doğası ne olursa olsun, bir kurt gibi etleri kemiren ya da yüzde, burun kanatlarında ve yanaklarda bakışımlı olarak yerleşmiş bir maskeyi andıran her çeşit deri hastalığına eskiden verilen ad. **—2.** Altderiye üst üste tüberküloz odaklarının (lupom) yerleşmesiyle belirgin süreğen deri veremi. (DERİ VEREMİ, ADİ LUPUS, WİLLİAM LUPUSU da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—3.** *Lupus pernio*, deri sarkoidozu çeşidi. ‖ *Süreğen eritemli lupus* (S.E.L.), üçüz belirtili deri hastalığı: eritem, noktalı hiperkeratoz, deri atrofisi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Yaygın eritemli lupus* (Y.E.L.), ya da *sistemik eritemli lupus* (S.E.L.), eritemli deri lezyonları, içorgan lezyonları ve biyolojik anomalilerin ortaklaşa göründüğü kollajen hastalığı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Lupus deri tüberkülozlarının en sık görüleni ve en tehlikelisi idi. Hemen hemen her zaman yüzde yerleşir, kesin sınırlı tek bir plak halinde gelişir, kırmızı ya da sarımtırak renkte, yan yana kabuklu ve nedbeli bölgeleri ile alacalı bir görünüm verir. Yumuşak, saydam, cam baskısı ile iyice seçilebilen (plağın üzerine bir saat camı bastırılır) iğne başından bezelye büyüklüğüne kadar değişebilen, karakteristik "elma jölesi" renginden tanınan sarı tanecikler biçiminde lupom yığınlarından oluşur. Lupus yavaş yavaş çevre dokulara yayılır, yüzün büyük bir kısmını kaplayabilir, burnu, dudakları, kulakları kopa-rıp harap eder ya da sakatlar ve çoğu zaman kansere dönüşebilir. Vereme karşı kullanılan etkili ilaçlar çıktığından beri veremli lupus ortadan kalkmaktadır.

• *Süreğen eritemli lupus* (S.E.L.). Salt deride görülen ve tehlikesiz bir hastalık olan S.E.L.'ye kadınlarda biraz daha sık rastlanır. Özellikle yüzde, kulaklarda, saçlı deride (nedbesinden ötürü bir daha onarılamayan saç dökülmelerine neden olabilir) ve parmaklarda yerleşir. Yapışkan kepeklerle örtülü (kepekler tersine çevrildiğinde "döşemeci çivisi" şeklini alır), kırmızı, kaşıntısız, bir ya da birkaç plak halinde belirir. Plaklar, önceden herhangi bir yara halini almadan atrofiye uğrayarak nedbeleşir. S.E.L.'nin birçok tipi vardır: *diskimsi tip, kelebek kanadı* ya da *yüz maskesi tipi* (burnun iki tarafında bakışık olarak yerleşir), *gezici tip* (evrimi kaprisli olup haftadan haftaya değişir), *sabit tip* (çok daha durgun ve dayanıklı), *tumidus tipi* (kan dolu), *tebeşir tipi* (kepeksi kabuklar, adeta kaya gibi serttir), vb. Sıtmaya karşı kullanılan sentetik ilaçlarla tedavi çok etkili olmaktadır.

• *Yaygın eritemli lupus* (Y.E.L.) ya da *sistemik eritemli lupus* (S.E.L.). İçorganlara yerleşiminden ötürü çok ağır bir hastalıktır. Bir Y.E.L.'nin S.E.L.'ye dönüşmesi çok nadirdir. Yaygın ya da sistemik eritemli lupus nedeni belli olmayan bir kollajen hastalığıdır, özbağışıklık olaylarının çok önemli olması ile belirgin, her şeyden önce bir kadın hastalığıdır (olguların 10'da 9'u). Güneşte kalmak, çok zaman başlatıcı rol oynar. Deri belirtileri S.E.L.'ninkilerle aynıdır, fakat daha fazla iltihaplı ve kanlı bir görünümde (özellikle kelebek kanadı eriteminde), daha yaygın, daha istilacıdır (eritem plakları), parmaklarda yerleşim çok daha sıktır. Genel durum bozulmuştur: yüksek ateş, yorgunluk, eklem belirtileri (basit eklem ağrılarından, sahici poliartritlere kadar) ve kas ağrıları görülür. İçorganlardaki yerleşimler, özellikle böbreklerde (glomerülonefrit) ve kalpte olanlar (perikardit, kabarcıklı endokardit Libman -Sacks sendromunu meydana getirir) hastalığın ağır şekilleridir.

En karakteristik bağışıklık anomalileri şunlardır: Hargraves* hücrelerinin, Haserick* etmeninin, çekirdeğe etkili antikorların (çekirdeğin çeşitli bileşenlerini etkileyen immünoglobülinler) ve DNA'ya etkili antikorların (ve özellikle, çift zincirli ADN karşıtı antikorun) varlığı. Doğrudan doğruya immünofluoresans, S.E.L.'de olduğu gibi sadece hasta deride değil, güneşe açık ya da kapalı olsun, olguların yarısında sağlam deride de pozitiftir. Hastalığın gelişimi içorganlardaki lezyonların oranına göre değişir (böbreklerin yakalanması tehlikenin en büyüğünü teşkil eder) ve tedaviye erken başlanmasıyla çok ilintilidir. İltihaplara karşı tedaviler, yüksek dozda kortizon tedavisi gibi çağdaş tedavilerin varlığına rağmen bazı şekilleri hâlâ öldürücü olabilmektedir.

LUPUS, Kurt* takımyıldızının lat. adı (kısalt. Lup).

Luqa, Malta'da uluslararası havalimanı.

LUR a. (iskandinavca *lur*). İskandinav ülkelerine özgü eski bir üflemeli çalgı. (Kıvrık, tunçtan uzun bir boru olan lurun, trompetinkini andıran bir ağızlığı vardır. Alt ucundaki düz diskin üzerinde kimi zaman küçük çekiçler bulunur.)

LURÇAT (Jean), fransız ressam, duvar halısı tasarımcısı ve kitap resimleyicisi (Bruyères, Vosges, 1892 - Saint-Paul-de -Vence 1966). Nancy okulunun kurucusu V. Prouvé tarafından genç yaşta süsleme sanatlarına yöneltildi. Paris'te, fresk ressamı J. P. Laffite ile duvar süslemesini keşfetti. 1917'de yaralandı ve iyileşme sürecini tığla el işleri yaparak değerlendirdi. Birçok yolculuk yaptı, resim ve desen çalışmalarını sürdürdü, tiyatro dekorları gerçekleştirdi. 1933'te, Mme Cuttoli, sanatçının *Fırtına* konulu duvar halısı taslağını Aubusson'da dokuttu. Lurçat, bir süre sonra Gobelins'e ve Beauvais'ye başka modeller sundu. 1938'de, Angers'deki *Mahşer*'i gördükten sonra, duvar halısı sanatının kimliği üzerine eğildi. Savaş sırasında ulusal yapımevleriyle birlikte Aubusson'a kapanan sanatçı, yün duvar süsle-

mesinin ilkel yalınlığını ve etkililiğini yeniden elde etmeyi amaçlayan genç bir okula öncülük yaptı: *Özgürlük* (1942). Sanatsal seçimlerini yazılarıyla (*Tapisserie française* [Fransız halı sanatı], 1947) ve yapıtlarıyla ortaya koydu: büyük boyutlu çalışmalar, sınırlı sayıda renk tonları, degradelerin yerine daha çok tarama çizgilerinin kullanılması, daha iri ilmekler, numaralandırılmış taslak kartonları. Araştırmalarının sonucunu, 1956-1965 arasında gerçekleştirdiği *Dünyanın türküsü* adlı çalışmasında ortaya koydu (tümü 500 m² yer tutan, 10 duvar halısından oluşan bu çalışma Angers'dedir): Lurçat bu yapıtında, çoğu kez yaptığı gibi, modern dünyanın insanını ele alırken kozmik simgelerden yararlanır. Sanatçı ayrıca taşbaskılar, kitap resimlemeleri, seramikler, mücevherler, mozaikler de yapmıştır.

LUREX a. (tesc. edil. a.). Metal görünümü alabilen çok ince, saydam bir poliyester katmanıyla kaplanmış tekstil ipliği.

LURGAN, Kuzey İrlanda'da (Armagh yönetim bölümü) kent, Lough Neagh'ın G.'inde; 23 800 nüf. Keten dokuma.

LURİA (Yitshak ben Şelomo), yahudi kabalacı (Kudüs 1534 - Safed 1572). AARİ (aslan) adıyla da tanınan Luria, yahudi kabalacılığının ünlü temsilcilerindendir. Öğretisi gnosisçi düşüncenin kabalaya dönüşünü yansıtır. Temaşaya ve mesihçiliğe dayanan luriacılığın XVI. yy.'da tüm Diaspora toplulukları üzerinde belirleyici bir etkisi oldu, bu topluluklar yaşamsal sorunlarını, özlemlerini, umutlarını bu öğretiye bağladılar. Luriacılığın radikal bir kolundan Sabbatay* Sevi sapkınlığı doğdu. Sabbatay Sevi (1626-1676) kendini Mesih ilan ettikten sonra ölümden kurtulmak için savından vazgeçti, sonra müslüman oldu.

LURİA (Salvador Edward), italyan kökenli amerikalı biyokimyacı (Torino 1912 - Lexington, Massachusetts, 1991). Massachusetts İnstitute of Technology'de profesör oldu, 1969'da, M. Delbrück ve A. D. Hershey ile birlikte "virüslerin üreme çevrimi" ve bakteri ve virüslerde genetik malzemenin rolü konusundaki buluşlarıyla Nobel fizyoloji ve tıp ödülünü kazandı. Luria'nın çalışmaları bakteriyofaj bakteriye giren virüsün, onun içinde çoğalma mekanizmasını açıklamaya katkıda bulundu.

LUR-İ BUZURG (*Büyük Lur*), Doğu ve Güney Luristan'da hüküm süren atabeyler hanedanı (1155-1423). Suriyeli Fadliye' nin soyundan gelenler tarafından kurulduğu için bu hanedan ve devlete "Fadlaviye" adı da verilir. Devletin başkenti İzac ya da Malemir'di. Fadliye'nin soyundan kişiler 1006'ya doğru Luristan'a geldiler. İçlerinden Salgurlular'dan Sungur' un (1148-1161) hizmetinde çalışan Ebu Tahir bin Ali, efendisinin emriyle Luristan'ı ele geçirdikten sonra bağımsızlığını ilan etti (1155). Ebu Tahir bin Ali'den sonra gelen on dört atabey bazen Salgurlular'a, bazen Moğollar'a, bazen de Timurlular'a bağlı kaldılar. Lur-i buzurg hanedanı Timurlular'dan hükümdar Gıyasettin bin Kâus bin Huşeng tarafından ortadan kaldırıldı (1423).

LUR-İ KUÇIK (*Küçük Lur*), Kuzey ve Batı Luristan'da hüküm süren atabeyler hanedanı (1184-1597). Kurucuları Lurlar' ın Cengrui kabilesindendi; bunlar, Selçuklular'ın son dönemlerinde Luristan ve Huzistan'ı yöneten türk kökenli Hüsamettin' in hizmetindeydiler. İçlerinden Şücaettin Hurşit, Hüsamettin'in adına Luristan'ın bir bölümünü ele geçirdi ve Hüsamettin ölünce bağımsızlığını ilan etti. Şücaettin Hurşit ile birlikte, 1597'de devlet yıkılıncaya kadar 24 kişi atabeylik yaptı. Hanedanın son hükümdarı Şahverdi bin Muhammet'in kız kardeşiyle İran hükümdarı Şah Abbas, onun kızlarından biriyle de Şahverdi evlendiyse de, Şah Abbas Şahverdi'yi öldürtüp Lur-i kuçık hanedanını ortadan kaldırdı.

Réunion des musées nationaux

Jean Lurçat
Horoz dövüşü
ya da *Horozlu adam* (1940)
Aubusson duvar halısı
M. N. A. M., C. N. A. C. Georges-Pompidou, Paris

LURİLER → ALURLAR.

LURİSTAN, İran'ın güney-batı'sındaki bir bölgenin adı. Moğollar döneminde Lur-i buzurg ("Büyük Lur") ve Lur-i kuçık ("Küçük Lur") deyimleri, Lurlar'ın yaşadığı bölgenin hemen hemen tamamını kapsamaktaydı. Safeviler zamanındaysa Kûh Gelus ve Bahtiyari topluluklarının yaşadığı bölgeye "Büyük Lur" denilmeye başlandı. XVIII. yy.'ın başlarında Memesani federasyonu eski Şulistan topraklarını ele geçirerek Kûh Gelus ile Şiraz arasında üçüncü lur arazisini oluşturdu. Bununla birlikte XVI. yy.'dan beri Luristan'a Lur-i kuçık ("Küçük Lur") ya da "Luristan-ı feyli" denilmektedir. XIX. yy.'da burası iki kesime ayrılmaktaydı: Kebirkûh'un doğusunda kalan kesim "Piş-kûh" (dağ önü) ve Kebirkûh'un batısında kalan kesim de "Puşt-i kûh" ("dağ arkası") olarak anılıyordu. Bugünse Luristan genellikle Piş-kûh'u kapsamakta olup Feyliler'in oturduğu yöreye Puşt-i kûh denmektedir. Çok eski çağlardan beri önemli bir yerleşim alanı olduğu bilinen Luristan'ın yerli halkı İ.Ö. XVIII.-XVII. yy.'da yaşadığı bilinen Kaşşular'dır. Bugün Kirmanşah taraflarını kapsayan Kuzey Luristan ise, Medler'in etkisi altında kalmıştı. Daha sonra Ahemeni, Makedonya, Parth ve Sasani imparatorluklarının kurulmaları sonucu bölge iranlılaştı. Bununla birlikte Küçük Lur Emeviler'in etki alanı içinde yer alırken, Büyük Lur daha çok Büveyhiler tarafından yönetildi. XVI. yy.'ın sonlarından başlayarak Timur'un oğullarının eline geçen Luristan'a Safeviler döneminde egemen olan Bahtiyariler'i Nadir Şah Horasan'a sürdü. Bölgede XIX. yy.'da çıkan karışıklıklar Aynüldevle tarafından bastırıldı. Rıza Han (sonradan Rıza Şah Pehlevi) bölgede konargöçer olarak yaşayanları yerleşik tarım yapmaya zorlayarak burada normal devlet düzenini kurmaya çalıştıysa da Muhammet Rıza Şah'ın tahta çıkmasından (1941) bir süre sonra başta Bahtiyariler olmak üzere bölge halkı yeniden konargöçer yaşama döndü. Bugün dört ilçeden oluşan ve merkezi Hürremâbâd olan bir ildir.

—Arkeol. Luristan, 1930'dan başlayarak ortaya çıkarılan eski bronz yapıtların bolluğuyla ünlüdür. Genellikle son derece güzel işlenmiş olan bu eşyalar (takılar, silahlar, at koşumları) kaçak kazılarla yağmalanan mezarları dolduruyordu. Bunların en eskileri İ.Ö. III. binyıl'a kadar uzanır ve Sus'ta ortaya çıkarılan örneklere benzer; ancak XIII. yy.'dan sonra özgün bir nitelik göstermeye başlarlar. İkonografi genelde Mezopotamya kökenli de olsa, Luristan'da kendine özgü bir kimlik kazanmıştır. En yeni bronz yapıtlar İ.Ö. VII. yy.'dan kalmadır.

LURLAR, İran'ın G.-B.'sındaki dağlık bölgede yaşayan halk. Memesani, Kûh Geluslar, Bahtiyari ve asıl Lurlar'dan oluşur, aralarındaki ortak bağ yalnızca konuştukları dildir. Adları, Manrud geçidindeki Lur adlı yerden gelir. Yörede, bu ada benzeyen Lir gibi adlar da vardır. Gerçek Lurlar'ın Manrud geçidi kökenli olmaları güçlü bir olasılıktır. 1106'da Suriye'den bu bölgeye 100, bir başka söylentiye göre 400 kürt aile geldi ve Lur-i kuçık'a (Küçük Lur) yerleşti. XIII. yy. başlarında da Lur-i buzurg'a (Büyük Lur) da Suriye'den aralarında arap kabilelerinden Ukayli ve Haşimiler'in de bulunduğu Bahtiyari ve Caki gibi kabileler de geldiler. Selahattin Eyyubi döneminde (1168-1193) Suriye'de Lurlar' ın yaşadıkları, Eyyubi'nin bunların bir bölümünü yok ettiği, arta kalanların ise, Luristan'a döndükleri bilinir. Daha sonra Lur-i kuçık'ın Kuzey kesimlerine Kürtler sızıp yerleştiler.

Safeviler döneminde Luristan'ın Kûh Gelus taraflarına Türkler, Kuzey'de Bahtiyariler ülkesine ise Gürcüler ve Ermeniler yerleştiler. Nadir Şah, Zend ve Kaçarlar döneminde halk başka yerlere göç etti. Etnik durum ancak XIX. yy. başlarında değişmez duruma geldi. Bu dönemde Memesani kabilesi, Bekeş, Cavidi, Düşmenziyati ve Rüstemi; Kûh Gelus, kabilesi Akaçeri, Bevi ve Cakı kollarından oluşuyordu. İkinci kolda Türkler çoğunluktaydı. Bahtiyariler Çehar-leng ve Heft-leng; asıl Lurlar ise, Tarhan, Dilfan ve Bala Giriva kollarına ayrılıyordu.

Lurlar'ın dili, farsçanın lehçelerinden biridir ve memesani, kûh gelus, bahtiyari ağızlarından oluşan büyük bir şivedir. Lurlar'dan, özellikle Bahtiyariler'in zengin bir halk edebiyatı vardır.

—Din. Sasaniler döneminde (226-622) İran'daki musevi ve hıristiyanların Lurlar' ın dinsel inançlarını etkiledikleri, Constan-

Bernheim-Rapho

Lusaka'dan bir görünüm

tinus I döneminde (324-337) Bahtiyariler' in hıristiyan oldukları söylenir. Müslümanlığın yayılmasından sonra da yahudi ve hıristiyanların bazı şii kesimler üzerinde etkili oldukları bilinir. Bu kesimlerin en önemlilerinden olan İsmaililer, XII. ve XIII. yy.'da Luristan'a girerek Lurlar'a aşırı şii inançlar aşılamaya başladılar. Bölgede XIV. yy.'dan sonra hurufilik, melamilik gibi daha başka akımlar da benimsendi. Zamanla Lurlar arasında en çok yayılan dinsel inanç, aşırı şiiliğin batıni eğilimi oldu. Başta Lakler olmak üzere Sagvend, Papi ve Bedrai kabilelerinin büyük çoğunluğu kendilerini "Ehl-i hak" ya da Ali'nin tanrılığına inandıkları için "Aliallahiler" diye adlandırdılar. Bu gizli dinin bağlılarının en önemli ibadet yerleri, İmam Musa Kâzım' ın oğlu olduğu öne sürülen ve bu nedenle Şehzade Ahmet denilen kişinin türbesi oldu. Türbenin bakımıyla ilgilenen Papi kabilesindeki kırmızı sarık giyme geleneğinin, İran'daki islam öncesi dinlerin kalıntılarından olan "muhammire" (kırmızı giyinenler) tarikatına dayandığı sanılır. Ilımlı şiiler bile Lurlar'ın dinsel inançlarını aşırı bulurlar. Nitekim XIX. yy.'ın başlarında Şehzade Muhammet Ali Mirza, bu kabileleri islamlaştırmak için çaba harcamıştır. Bugünkü Lurlar'ın resmi mezhepleri şiiliktir. (→ LURİSTAN.)

LUROS, Yunanistan'da ırmak, Epeiros' ta. Tomaros dağı yamaçlarından doğar ve Amvrakia körfezine dökülür; 75 km. Hidroelektrik tesisleri.

L. L.

os Lusíadas
"dev Adamastor, Fırtınalar burnu'nda Vasco da Gama'nın karşısına dikilir" Camões'in yapıtının Didot baskısının kapak süsü (1812)
Bibliothèque nationale, Paris

LURYA (Aleksandr Romanoviç), rus sinir hastalıkları uzmanı (Kazan 1902 - Moskova 1977). Özellikle, insanda üst işlevlerin beyinsel mekanizmalarla olan ilişkisini çözümledi. Lurya'ya göre, insana özgü davranışları yöneten işlevsel sistemler, beynin birbirine yakın çeşitli noktalarının birbirlerini etkilemesi sonucu ortaya çıkan karmaşık, esnek, kendi kendini ayarlayabilen sistemlerdir. Lurya, toplumsal çevre düzenini, bu işlevsellik sistemlerinin temel bir belirleyicisi olarak kabul eder. Çalışmaları daha çok konuşma bozuklukları, alın korteksi, bellek ve bellek geliştirme yöntemleri, işlevselliklerin tekrar elde edilmesi ve hastanın topluma tekrar kazandırılmasıyla ilgilidir. Lurya'nın, beyni özürlü hastaya, gerek klinik gerekse deneysel yaklaşım biçimi, çağdaş nöropsikoloji üzerinde büyük bir etki yaptı. En önemli görüşlerini *Human Brain and Psychological Processes* (İnsan beyni ve psikolojik süreçler) [1962] adlı yapıtında ortaya koydu. İngilizceye çevrilmiş öbür yapıtları: *Traumatic Aphasia* (Travmaya bağlı sözyitimi) [1947], *The Restoration of Brain Function after War Trauma* (Savaş travmasından sonra beyinsel işlevin onarımı) [1948], *Human Brain and Psychological Processes* (İnsan beyni ve ruhbilimsel süreçler) [1963-1970], *The Working Brain* (Çalışan beyin) [1973], *Neuropsychology of Memory* (Belleğin nöropsikolojisi) [1974].

LUSAKA, Zambiya'nın başkenti, yaklaşık 1 300 m yükseklikte; 1 200 000 nüf. (1989). Yönetim merkezi. Birkaç sanayi kolu (besin, çimento, yapı gereçleri, taşıt lastikleri, demiryolu atölyeleri). Üniversite. Uluslararası havalimanı.

LUSCHAN (Felix VON), alman antropolog (Hollabrunn 1854 - Berlin 1924). Gobineau ve Chamberlain'ın ileri sürdükleri ırkçı tezleri şiddetle eleştirerek, yürürlükteki tiplendirme ölçütlerinin (örneğin mavi göz, sarı saç, uzun kafatası) hiçbir anlam taşımadıklarını ortaya koydu. Kullandığı yöntem, istatistik karşılaştırmalara dayanıyordu. Bu karşılaştırmalardan birinde Hamburg'daki bir okulda okuyan çocuklarla Varşova yakınındaki bir yahudi okulunda okuyan çocuklar arasında aynı istatistik özelliklerin varlığını saptadı. İnsan türüne uygulanan ırk kavramının eleştirilmesine öncülük etti. 1904'te Berlin Etnografya müzesi'nin başına getirildi. Başlıca yapıtları: *Die Altertümer von Benin* (Benin'deki eski eserler) [1919]; *Völker, Rassen, Sprachen* (Halklar, ırklar, diller) [1922].

Luschka deliği. Nöroanat. Dördüncü karıncığın yan oyuklarının dibinde bulunan ve karıncığı beyincik-köprü açısı sarnıcına bağlayan delik.

LUSHNJË ya da **LUSHNJA,** Arnavutluk'ta kent, Elbasan'ın G.-B.'sında, Myzeqeje ovasında; 20 600 nüf. Tarım araştırmaları enstitüsü. Besin sanayisi. Matbaa. Kırtasiye.

Lusíadas *(os),* Camões'in epik şiiri (1572). Portekizliler'in Doğu Hindistan'daki keşiflerini konu alan bu ulusal destanın başlıca kahramanı Vasco da Gama'dır.

LUSİGNAN ailesi, Poitou kökenli fransız ailesi (X. yy.). Hugues* adını taşıyan birçok senyörle ün kazandı. Bu senyörlerin en ünlüsü HUGUES IX'dur. Nişanlısı İsabella of Angouleme'in Yurtsuz John tarafından kaçırılması (1200), Philippe Auguste'e, Yurtsuz John'un mallarına elkoyma fırsatı verdi (1202). Lusignan ailesi Doğu Latinleri içinde birçok saltanatın kurucusu oldu: adayı Templier şövalyelerinden geri satın alan GUİ* **de Lusignan**'la (1129 -1194) Kıbrıs*'ta, daha sonra, 1269'da Kudüs krallığı tacını giyen Kıbrıs kralı (1267 -1284) HUGUES III **de Poitiers-Lusignan**'la (öl. 1284) Kudüs'te ve ayrıca Ermenistan'da (XIV. yy.). [→ LATİN DEVLETLERİ.]

LUSİNCHİ (Jaime), venezuelalı devlet adamı (Clarines, Anzoátegui, 1924). Tıp öğrenimi gördü. Siyasal yaşamı öğrenciliği sırasında başladı; 1941'de Demokratik hareket partisi'ne girdi. Yerel meclis başkanı oldu (1948-1952). 1952'de tutuklandı; yurtdışına çıkarıldı. Arjantin, Şili ve ABD'de doktorluk yaptı. 1958'de ülkesine döndü. Rómulo Betancourt'un Cumhurbaşkanı seçilmesi için açılan kampanyaya katıldı. Demokrat hareket'in yönetim kuruluna girdi; partinin dışişlerini yönetti (1958-1961). Milletvekili seçildi (1959 -1967). Partisinin meclis grubu başkanı (1968-1978), Senatör (1979-1983) ve 1977 seçimlerinde Cumhurbaşkanlığı adayı, 1980'de parti genel sekreteri oldu. Aralık 1983'te Cumhurbaşkanı seçildi. İktidara gelince öncelikle, bozuk iktisadi durumu düzeltmek için köklü değişiklikler yapmak zorunda kaldı. Ekonomiyi canlandırmak, kamu sektörünü yeniden düzenlemek için önlemler aldı (şubat 1985). Petrol gelirlerinin azalması üzerine tasarruf önlemleri uygulayacağını açıkladı (temmuz 1986); yabancı sermayeyi özendirecek kararlar aldı. 1986'da devalüasyon yaparak ardından ücretleri yükseltti. Cumhurbaşkanlık görevi 1988'e kadar sürdü.

LUSİS (Yanis), rus atlet (Yelgava 1939). 1962'den 1970'e kadar cirit atmada rakipsizdi. 1962, 1966, 1969 ve 1971'de Avrupa şampiyonu, 1968'de de Olimpiyat şampiyonu oldu.

Lusitania, Amerika'dan dönerken, 7 mayıs 1915 tarihinde Ceann Sáile (İrlanda) yakınında bir alman denizaltısı tarafından torpillenen ingiliz yolcu gemisi. Bu olayda 118'i amerikalı 1 200 sivil boğuldu. Başkan Wilson, Almanya ile bir savaşa sürüklenmeme istemini biçimsel sertliğiyle gizleyen bir protesto ile yetindi.

LUSİTANİA. Tar. coğ. İspanya'da bölge. Önceleri Lusitanialılar'ın ülkesiydi ve başkenti *Olisipo*'ydu (Lizbon). Augustus zamanından başlayarak başkenti *Emerita Augusta* (Mérida) oldu ve imparatorluğa bağlı bir eyalet haline geldi.

Lusitania atı, Portekiz kökenli binek atı. (İspanyol atından türemiş olan lusitania atı, genellikle gri donlu, tıknaz vücutlu, yuvarlak sağrılı ve uzun bacaklı bir attır. Hem boğa güreşlerindeki yetenekleri ile hem de çok iyi bir binek hayvanı olarak ünlüdür.)

LUSİTANİALILAR, lat. **Lusitani.** Esk. coğ. Bugünkü Portekiz'de yerleşmiş iber halk. Lusitanialılar güneye doğru yayılarak Cebelitarık boğazına kadar ilerlediler. Romalılar tarafından güçlükle etkisiz hale getirildiler (Mummius, İ.Ö. 152; Viriathus ayaklanması, 147-139; Brutus Callaecus, 136). Daha sonra Sertorius'a yardım ettiler.

LUSİTANO (João Rodrigues De Castelo Branco, **Amato** —denir), yahudi kökenli portekizli hekim (Castelo Branco 1511 - Selanik 1568). Tıp öğrenimini Salamanca'da tamamladı (1529). Lizbon ve Flandre'da (1534), İtalya'da (1541) bulundu. Osmanlı İmparatorluğu'nda Selanik'e yerleşti (1559). Bulunduğu yerlerde hekimlik yaptı. Yüzyıllar boyu kullanılan tıbbi ilaçları konu edinen *Centurias de curas médicas* adlı yapıtı tıp klasikleri arasında yer alır.

LUSTENAU, Avusturya'da (Vorarlberg) kent, Ren kıyısında; 13 800 nüf. Tekstil sanayisi.

LUSTER ya da **LÜSTER** a. Seram. PERDAH'ın eşanlamlısı.

LUSTİG (Arnost), çek yazar (Prag 1926). Özellikle Yahudiler'e yapılan zulümden etkilenen ruhbilimsel romanlar yazdı (*Démanty noci*, 1958; *Dita Saxova*, 1962). Son yapıtları: *Children of Holocaust* (3 c., 1977-1978 ve 1986), *The Unloved* (1985), *Indecent Dreams* (1988), *Street of Lost Brothers* (1990).

Defarge-Rapho

Kumran (İsrail) mağaralarında bulunan Lut gölü elyazmaları'ndan bir parça
Kutsal Kitap okulu, Kudüs

LUSTRATİO a. (lat. sözc.; *arındırmak* anlamında lat. *lustrare*'den). Esk. Rom. Bir yeri ya da bir kişiyi arındırmak için yapılan tören. (Bu tören arındırılacak yerin çevresinde gerçekleştirilen bir ayin alayı, bir dua ya da bir kurban biçiminde olabilirdi. Sık sık, su, ateş ve kükürtten yararlanılırdı.)

LUSTUR a. Arg. Lostracı.

LUŞAİLER ya da **MİZOLAR,** Birmanya, Bangladeş ve Assam'ın sınır dağlarında yerleşmiş çin grubundan etni. 230 000 kişi dolayında oldukları sanılır, 1972'den beri başkenti Aical olan özerk Mizoram bölgesinde yaşamaktadır. Tibet-birman lehçeleri konuşur ve orman yakarak elde edilmiş alanlarda tarım yaparlar. XIX. yy. sonlarında hıristiyanlaştırılmaya başlayan Luşailer soylular sınıfına çokevliliğin tanındığı babasoylu bir toplum oluştururlar.

LUŞENGOLA a. Akdeniz ülkelerinde yaşayan, küçük, üçparmaklı ayaklı sürüngen. (Bedeni çok uzundur. Bil. a. *Chalcides chalcides;* skinkgiller familyası.)

LU ŞÜN ya da **LU XUN** (Cou Şujin, — denir), çinli yazar (Şaoşing, Cıciang, 1881 - Şanghay 1936). Çin'de ve Japonya'da eğitim gördü, doğduğu kentte ders verdi, sonra genç Çin Cumhuriyeti'nin hükümetini izleyerek Pekin'e gitti (1912). Bağımlı yazardı, konuşma dilinin yazı dili olarak kullanılmasını yüceltən ve edebiyatın Çin'in kalkınmasında bir araç olarak kullanılmasını isteyen 4 mayıs 1919 edebiyat hareketinin en ön sıralarında yer aldı. Yıkıcı etkinlikleri nedeniyle 1926'da Pekin'den kovuldu, çeşitli bölgeleri dolaşmaya başladı, sonra Şanghay'a yerleşti. Solcu yazarlar birliği'nin kurucu üyeleri arasında yer aldı (1930), çok sayıda denemelerinin yanı sıra öyküleriyle (*Guang cın cı-ki,* 1918; *A Ç çıng çouan,* 1921; *Guşi şin bien,* 1935) ya da düzyazı şiirleriyle (*Yi tsao,* 1927) önemli etkileri oldu. Ayrıca bir de çin romanı üzerine incelemesi (*Çong-guo hiao-çouo çi-liue,* 1924) vardır.

LUT → DEŞTİ LUT.

LUT, Kutsal Kitap'ta adı geçen kişilerden. Hz. İbrahim'in yeğeniydi; onunla birlikte Kenan ülkesine göç etti. Sodom'a yerleşti. Yaradılış'ın XIX. bölümünde sözü edilen efsanevi yıkılıştan kurtuldu. Lut'un karısının tuzdan heykele dönüşmesi, çeşitli halk öykülerine de kaynaklık etmiş olan tuz biçimli garip stellerin yükseldiği Sodom sitinden *(Cebel üs-Südum)* kaynaklanır. Kutsal Kitap'ta sözü edilen Lut'un karısının heykeline, arap efsanesi köpeğinin heykelini de eklemiştir.

—İkonogr. *Lut'un kaçışı* teması, Viyana'daki *Yaradılış*'ın minyatürlerinde (VI. yy.), *Saint-Louis mezmurları*'nda (Bibliothèque nationale), Monreale'deki bir mozaikte, St.-Maurice'teki bir kabartmada (Vienne, İsère, XV. yy.), Raffaello (Vatikan Loggiaları), Veronese (Kunsthistorisches Museum, Viyana), Rubens (Louvre), G. Reni (Londra) ve Honthorst'un (Roma) yapıtlarında işlenmiştir. *Lut ile kızları* teması, Poitiers katedrali'ndeki bir vitrayda ve *Saint-Louis mezmurları*'nda görülür: Cranach (Münih), Altdorfer (Viyana), adı bilinmeyen hollandalı bir ressam (Louvre), J. Metsys (Viyana, Brüksel), il Guercino (Louvre, Dresden, Escorial), F. Furini (Prado), L. Giordano (Madrid), Gentileschi (Londra), Vouet (Strasbourg), J. F. De Troy da (Orléans, Leningrad) bu konuyu ele aldılar. XX. yy.'da C. Carrà (özel kol.) ve O. Dix (Aachen), Lut teması üzerinde çalıştılar.

LUT gölü, ar. **Bahr Lut,** Batı Asya'da kapalı deniz; 1 015 km²; uzunluğu 85 km, ortalama genişliği 17 km. Kıyılarında Ürdün ve İsrail (güney-batı bölümü) toprakları uzanır. Gölün kuzey havzasındaki derinliği 401 m'yi bulurken, güney bölümünde yalnızca 10-11 m'dir. Ürdün vadisinin G.'inde, kuzeyden güneye doğru uzanan bir tektonik çukurda (Gor) yer alır; Gor çukuruysa, G.'e doğru, Vadi el-Araba çöküntüsü ve Akabe körfeziyle devam eder. Lut gölünün dibi, Akdeniz'in su düzeyinin ortalama olarak, 790 m altındadır. Son yüzyıllarda – 385 m ile – 395 m arasında değişen su düzeyi, mevsimlik değişiklikler hesaba katılmazsa (Lut gölünün su düzeyi yılda 40-50 cm'lik yükselmeler ve alçalmalar yapar), uzun süredir hemen hemen değişmemektedir. Mevsimlik değişmelerse, yaz mevsiminde gerçekleşen büyük buharlaşmaların sonucudur; buna karşılık, buharlaşmadan doğan su açığını Zerka Main, Mucib, ül-Hasa; ve Ürdün uvedlerinden gelen sular dengelemektedir. Lut gölünün suyu, magnezyum klorür, sodyum, kalsiyum, potasyum, bromür, sülfatlar ve karbonatlar içerir (tuzluluğu çok yüksektir: yüzeyde ‰ 288, dipte ‰ 325). Deniz suyu ortalama yoğunluğundan çok yüksek olan yoğunluğu dalmayı güçleştirmektedir; buna karşılık, büyük bir güç harcamadan gölde yüzülebilmektedir. Lut gölünde ve kenarlarında hayat yoktur. Kıyılarında yalnızca potas, magnezyum, brom (Kallia [Ürdün], Sodom' da [İsrail]) üretilmektedir.

Lut gölü elyazmaları, 1946-1956 arasında, Lut gölünün kuzey-batı kıyısında, Kumran* sitindeki mağaralarda bulunan aramca ya da ibranice yazılmış eski elyazmaları.

Bu belgeler (600 elyazması ya da elyazması parçaları), bir yandan Kutsal Kitap ve uydurma yahudi metinlerini, öte yandan Kumran'da yaşayan ve tarihçilerden çoğunun Essenliler'den oluştuğunu kabul ettikleri dinsel bir tarikata özgü yazıları içermektedirler. İ.Ö. II. yy. ile İ.S. I. yy. arasında uzanan bir döneme ait olan bu metinlerin, yahudilik tarihi ve hıristiyanlığın kökenleri tarihi bakımlarından çok büyük bir önem taşıdıkları anlaşıldı. Bu elyazmaları, Kutsal Kitap metinlerinin ve hıristiyanlığın ortaya çıkmasına yakın yıllardaki yahudi düşüncenin daha iyi anlaşılmasını kolaylaştırdı. Yeni Ahit'le ilgili olarak, hıristiyanlığın kökenleri tarihine yeni bir görüş açısından bakmak ve İncil'in mesajını daha iyi anlamak olanağını sağladı. Yuhanna'nın yazılarındaki "aydınlık" ve "karanlık" temasıyla, kumran tanrıbiliminde de karşılaşıldı. Yeminden kaçınma, mal ortaklığı, cinsel perhizin evliliğe yeğlenmesi ve yahudi yasanın izin vermesine rağmen boşanmanın yasaklanması biçimindeki ilginç kural gibi birçok pratik yaşam kuralı, ilk hıristiyan cemaat üzerinde bir Kumran etkisi olduğunu ortaya koydu. Gene de bu benzerliklerin, hıristiyan öğretiyle olan farklılıkları gizlememesi gerekmektedir. Günlük "vaftiz" ya da aptesler, hıristiyan vaftizin özgül değerine sahip değildir; pagan dünyaya bir açılış vardır ve sevgi buyruğu düşmanları da kapsamaktadır. Kısacası denebilir ki, eğer kumran tarikatçıları olmasaydı, yahudilik geleneği, dolayısıyla hıristiyan öğretinin özü önemli derecede değişmemekle birlikte, birçok noktada farklı bir biçimde dile getirilirdi.

"Lut gölü elyazmaları" cinssel adı altında, 1951-52'de Kumran'ın güneyinde bulunan ve başlıcaları (mektuplar, resmi kararlar) Bar-Kohba ayaklanması (132-135) döneminden kalan Roma-Bizans dönemi belgelerinden biri de yer almaktadır.

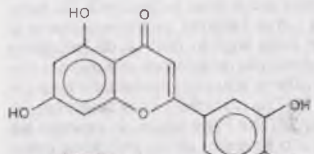
LUT BİN YAHYA (Ebu Mihnef), arap hadisçi ve tarihçi (öl. 774). Atalarından Ebu Mihnef, Irak'ta halife Ali yanlısı Ezd kabilesinin reisiydi. Lut'un, Irak'ta baş göstermiş 32 olay hakkında 32 kitap yazdığı, bu olaylarla ilgili bilgilerin çoğunu Belazuri ve Taberi'nin yapıtlarından sağladığı söylenir. Günümüze kadar gelen ve ona atfedilen yapıtlar ise onun değildir. Hadis alanındaki bilgisine de pek güvenilmez.

LUTATİUS CATULUS (Caius), İ.Ö. 242'de roma konsülü; Egadi adaları'ndaki deniz savaşında Kartacalılar'ı yenerek (241) Birinci Pön savaşı'nı sona erdirdi.

LUTÇİÇEĞİ a. NİLZAMBAĞI'nın eşanlamlısı.

LUTECİT a. (fr. *lutécite;* öz. a. *Lutetia'*dan). Bir kalseduan türü.

LUTEOLİN a. (fr. *lutéoline*'den). Org. kim. Formülü $C_{15}H_{10}O_6$ olan tetrahidroksiflavon; muhabbetçiçeğinden *(Reseda luteola)* özütlenir, Antikçağ'dan bu yana turuncu-sarı boyarmadde olarak kullanılır.

luteolin

LUTESYUM a. (fr. *lutétium;* öz. a. *Lutetia*'dan). Anorg. kim. Lantanitler grubun-

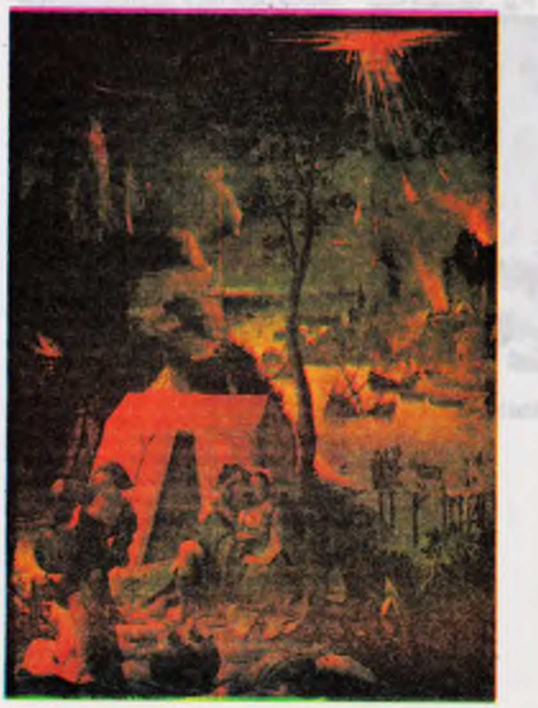
luşengola *(Chalcides chalcides)*

Roger-Viollet

Lu Şün
Tan Şiaoming'in yaptığı (1972) bir portreden ayrıntı

Scala

Lut ile kızları
adı bilinmeyen bir ressam tarafından XVI. yy.'ın ilk yarısında yapılmış tablo (Anvers ya da Leiden okulu)
Louvre müzesi, Paris

Giraudon

Martin Luther
Yaşlı Cranach'ın yaptığı bir portreden ayrıntı
Condé müzesi, Chantilly

Ullstein

Hans Luther

N. P. G. - Associated Press

Albert John Luthuli
(1961'de Nobel barış ödülü'nü alırken)

dan metal. (Lutesyum, simgesi Lu, atom numarası 71, atom kütlesi 175 olan kimyasal bir elementtir. G. Urbain tarafından 1907'de, katışkı maddesi olarak yer aldığı *iterbiya*'dan elde edildi. Lutesyum renksiz tuzlar veren, henüz uygulama alanı olmayan ve çok ender bulunan bir metaldir.)

LUTETİA, yun. **Lukotekia.** Tar. coğ. Galya'da kent, *Parisi* halkının (sonradan Paris oldu) başkenti.

LUTFİ, LUTFİYE sıf. (ar. *luţf* ve *-î*'den *luţfî*, dişl. *luţfiyye*). *Esk.* İyilikle, ihsanla ilgili.

LUTFİYE → LUTFİ.

Lutfiye, Sümbülzade Vehbi'nin manzum nasihatnamesi. Yazar, oğlu Lütfi için 1791' de kaleme aldığı yapıtta, bir delikanlının yaşamı boyunca nasıl bir yol izlemesi gerektiğini anlatır. Çeşitli bilim ve sanat dallarını ve meslekleri ele alır; eleştirir, görgü ve ahlak kuralları üzerinde durur. Kimi yönleri ayrı olmasına karşın, Nabi'nin *Hayriye**'sine nazire olarak yazılmış olan yapıt, döneminin toplumsal yaşamı ve kurumları hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Birçok kez yayımlandı (İstanbul 1836, Bulak 1837 vb.).

LUTHER (Martin), alman tanrıbilimci ve reformcu (Eisleben, Thüringen, 1483-*ay.y.* 1546). Felsefe meister'i olarak augustinusçular arasına katıldı (1505). Rahip (1507) ve tanrıbilim doktoru (1512) olduktan sonra, 1513'ten başlayarak özellikle Wittenberg Üniversitesi'nde ders verdi. Gerçeğe tutkun olmakla birlikte, huzursuz bir mizaca sahipti; her şeyden önce kendi kurtuluş sorununu güvenilir bir öğreti içindeki yerine yerleştirmeye çalışıyordu. Aradığı öğretiyi 1515'te, Paulus'un Romalılar'a mektubunda buldu. Bu mektup üzerine yazdığı yorum, lutherci görüşü ortaya koyuyordu: Sevgi Tanrı karşısında insan, günahkârdı; günahlarını ancak imanla bağışlatabilirdi, insanı ancak iman kurtarabilirdi. Bu konuda Luther, Kilise'nin, yapılan eylemler ve işler; hatta kuşkulu olan ya da bağışlama belgeleriyle desteklenen eylemleriyle kişiyi aklama yolundaki aşırılıklarına karşı çıktı. 1517'de dominiken Tetzel tarafından Roma'daki San Pietro kilisesi'nin yapımına katkıda bulunanlara verilen bağışlama belgeleri yararına yürütülen kampanya, 31 ekim 1517'de Luther'in Reform'u başlatan 95 tezi ilan etmesine yol açtı. Luther, Kilise'den ayrılmayı düşünmüyor, Kilise'yi ortaya çıkan aşırılıklardan kurtarmak istiyordu; ancak romalı tanrıbilimcilerle giriştiği polemikler, 1520'de papa Leo X tarafından mahkûm edilmesinden başka bir sonuç vermedi.

Aynı yıl Luther, luthercilliğin temellerini oluşturan üç "büyük reformcu yapıt" yayımladı. *An den christlichen Adel deutscher Nation* (Alman ulusunun hıristiyan soylularına) başlıklı bildirgede, Roma'nın üstünlüğüne karşı çıkıyor ve çökmekte olan roma klerikalizminin karşısına diktiği hıristiyanların evrensel rahipliği fikri üzerinde duruyordu. *Büchlein von der babylonischen Gefangenschaft der Kirche* (Babil' in tutsaklığı) başlıklı yapıtta, vaftiz ve Son yemek'ten başka hiçbir şeyini kabul etmediği romalı kutsama kuramına karşı çıkıyor ve missanın kurbansal özelliğini eleştiriyordu. *Von der Freiheit eines Christenmenschen* (Hıristiyanların özgürlüğü üzerine) adlı yapıttaysa yeni bir kilise öğretisi ortaya koyuyordu. Bu öğretiye göre Kilise, gözle görülebilir ve kendi kurum ve dogmalarıyla zafer kazanan bir şey değil, gözle görülmez ve ancak gerçek iman içinde yaşayan kimselerle gerçeklik kazanan bir şeydi. Luther, yalnızca Kutsal kitapların yetkesi olduğu ve Roma'nın sunduğu geleneğin aldatıcı özelliği üzerinde duruyordu.

1521'de İmparatorluk'tan sürülen Luther, koruyucusu Saksonyalı Friedrich tarafından Wartburg şatosunda saklandı. Burada Kutsal Kitap'ı almancaya çevirmeye başladı ve böylece alman edebiyatına kendi edebi dilini ve ilk büyük yapıtını kazandırdı. Wittenberg'e dönünce (1522), anabatistlere karşı çıktı ve köylüler savaşında (1524-25) senyörlerin yanında yer aldı. Köylülerin ezilmesi ona, kendi kilisesini örgütlemek, onu bir kateşizmle donatmak, bir tapınma ve ayin düzeni oluşturmak olanağını kazandırdı. Bu ayin düzeninde, inananlara çok etkin bir yer veriyordu. Erasmus ve hümanizmden kopmakla birlikte (*De servo arbitrio* [Köle irade üzerine], 1525), eski bir Cîteaux tarikatı mensubu olan Katharina von Bora'yla evlendi ve ondan altı çocuğu oldu.

1530'dan ve izleyicisi Melanchthon'un *Augsburg inancası*'nı yazmasından başlayarak, kendini dinginlik içinde yapıtını pekiştirmeye verebildi. 1537'de, Luther' in kendisi tarafından kaleme alınan *Die Schmalkaldischen Artikel* (Smalkalde yazıları), Augsburg inancasını tamamladı. Tam bir etkinlik içindeyken öldü. Dostları tarafından yayımlanan *Tischreden* "Masabaşı konuşmaları", zengin ve karmaşık kişiliğini daha iyi kavramak olanağını sağlıyordu.

LUTHER (Hans), alman siyaset adamı (Berlin 1879-Düsseldorf 1962). Cuno kabinesinde Tarım bakanlığı yaptı (aralık 1922-ağustos 1923). Stresemann ve Marx tarafından Maliye bakanlığına getirildi (ağustos 1923-aralık 1924); markın değerinin artırılmasında katkısı oldu. Popülistlere daha yakın olan Luther iki koalisyon hükümeti kurdu (ocak 1925-mayıs 1926). Başbakan olarak izlediği iktisat siyasetiyle sağın, Stresemann'ın dış siyasetiyle de sosyalistlerin desteğini sağladı. Reichsbank'ın başkanı oldu (1930). Hitler'in iktidara gelmesiyle istifa etti. ABD büyükelçisi oldu (1933). 1937'de siyasetten çekildi. 1953'te kısa bir süre için yeniden siyaset hayatına döndü.

LUTHER (Günther), alman amiral (Bestwig 1922). Önce deniz hava kuvvetleri, daha sonra Kuzey denizi donanması ve denizcilik dairesi komutanlığı yaptı. 1975'te Deniz kuvvetleri müfettişi (kurmay başkanı) oldu. 1980 ile 1982 yılları arasında NATO'nun Avrupa başkomutan yardımcılığı görevini üstlendi.

Lutheran sistemi. Hematol. İki alel genle (Lu^a ve Lu^b) belirlenen iki antitetik antijenden (Lu^a ve Lu^b) oluşan, alyuvarlara özgü kan grubu. Belli başlı üç fenotipi vardır: Lu (a+b−), Lu (a−b+) ve Lu (a+b+). Nadiren belirtisiz bir Lu (a−b−) fenotipi de bulunur. Anti Lutheran anti-Lu^a ve anti-Lu^b antikorları seyrek görülür.

LUTHERCİLİK a. Luther'in öğretisi, luthercilerin dini.

—ANSİKL. Lutherci reform, ilk Kilise'nin tanıklık değerini kabul etmekle birlikte, Kilise öğretisini yalnızca Kutsal Kitap'ın otoritesine dayandırmak istedi. Bu yüzden *Augsburg* inancası* (1530), Kutsal Kitap'a aykırı olan her şeyi reddetti.

İmparatora karşı bir Smalkalde* birliği halinde birleşen alman prenslerin desteklediği luthercilik, tüm Avrupa'ya yayılarak, Zwingli ve Calvin'in öncülük ettikleri öteki reform akımlarının gelişmesine de yol açtı. Augsburg barışı sayesinde, Kuzey ve Orta Almanya'da, Kuzey Alsace'da ve iskandinav ülkelerde iyice yerleşti. İncil birliği nde bir araya gelen protestan prensler, lutherciliği tüm Otuz Yıl savaşı boyunca savundular. Westfalen antlaşmalarından (1648) sonra lutherciliğin kalıplaşması, piyetizmin doğuşuna yol açtı. Özellikle Almanya'da yayılan piyetizm, hem töreleri değiştirmek, hem yaşama yeni bir anlam vermek, hem de inananları din değiştirmede gerçek bir yeniden doğuşa yöneltmek istiyordu. XIX. yy. başında luthercilik, Kutsal Kitap'a dayanan gerçek bir uyanışa dayanan ve hem dış hem de iç misyonların gelişmesiyle belirginleşen bir canlanma gösterdi. 1923'te Eisenach'ta, I. Lutherci dünya konferansı toplandı; 1947'de Lund'da, Lutherci dünya federasyonu kuruldu. Dünya Kiliseler konseyi'ne üye olan bu federasyonun genel kurulu, ilk kez 1952'de Hannover'de toplandı ve o zamandan beri her beş yılda bir düzenli olarak toplanmaktadır.

Dünyada 1991 rakamlarıyla 58 693 000 lutherci vardır. Bunların çoğu Almanlar, İskandinavlar ve Amerikalılar'dan oluşmakla birlikte, luthercilik Asya, Güney Amerika ve Fransa'da da tutunmuştur. Fransa'daki lutherci kiliseler (300 000 üye), Fransa Lutherci kiliseler ulusal birliği halinde bir araya gelmişlerdir.

Bu çeşitli lutherci kiliseler arasında bir inan ve öğreti birliği vardır. Bunlardan bazıları piskoposlar, bazıları da karma bir rejim tarafından yönetilir. Karma rejimle yönetilen lutherci kiliselerde, konsey ve sinodların yanında, yaşam boyu ya da belli bir süre için seçilen (örneğin Fransa'da) kilise denetmenlerine de belli bir yetki verilmektedir.

LUTHULİ (Albert John), güney afrikalı siyaset adamı (Rodezya 1898 - Stanger, Natal, 1967). Zulu halkındandı ve babası protestan bir misyonerdi. İlkokul öğretmeni oldu, Natal Groutville'de Abasemakholveni kabilesine başkan seçildi (1936 -1952). 1946'dan dağılmasına kadar, Native Representative Council'de üyeydi. 1952'de African National Congress'in (Bantu siyasal birliği) başkanı oldu. Apartheid politikasına karşı barışçı bir muhalefetin savunuculuğunu yaptı. 1956'dan ve özellikle 1960'taki Sharpeville olaylarından sonra sürekli tutuklandı ve hüküm giydi. Sonunda evinde gözaltına alındı. 1961'de Nobel barış ödülü kendisine verildi. 1962'de *Let my people go* adlı özyaşamöyküsünü yayımladı.

LUTİ sıf. ve a. (ar. *Lûţ* kavminin adından *lûţî*). *Esk.* Oğlancı.

LUTİ (Benedetto), italyan ressam (Floransa 1666-Roma 1724). Roma'da, Santi Apostoli kilisesi'nde bulunan *Padovalı aziz Antonius* (1723) adlı tablonun yanı sıra çok sayıda pastel çalışması gerçekleştirdi. C. Van Loo'nun ustasıydı.

LUTİDİN a. (fr. *lutidine*'den). Org. kim. Formülü C_7H_9N olan dimetilpiridin; kemik yağı, taşkömürü katranı, şist yağları vb.'de bulunur.

LUTJANİDAE a. Tropikal sularda yaşayan kemiklibalık familyası. (Mercan kayalıkları çevresinde avlanarak ya da leş yiyerek beslenen familya üyelerinin, çok canlı renkleri [çoğunlukla san ya da kırmızı] vardır. Spor amacıyla avlanılan, eti lezzetli bu balıklar bazen zehirli olabilirler.)

LUTON, Büyük Britanya'da (Bedfordshire) kent, Chiltern Hills'in arka cephesinde, Londra'nın K.-B.'sında; 164 000 nüf. Otomobil sanayisi. Hazırgiyim. Şapkacılık. Havalimanı. —Yakınlarında, R. Adam' ın yapımına 1767'de başladığı Luton Hoo şatosu (resimler ve sanat eşyaları, Fabergé'nin sanat yapıtları koleksiyonu), Capability Brown'ın planını çizdiği park.

LUTOSLAWSKİ (Witold), polonyalı besteci (Varşova 1913). Çokeksenliliği benimsediği ilk yaratıcılık döneminin (iki piyano için *Paganini'nin bir teması üzerine çeşitlemeler,* 1938) ardından, folklorik izler de taşıyan yeniklasik yapıtlar verdi (1. senfoni, 1947); 1956'dan başlayarak varlık gösteren yeni kuşak polonyalı bestecilerin manevi babası kabul edildi. Üslubu, birçok kez değişime uğradığından, savaş öncesi polonya müziğiyle günümüz bestecileri arasında köprü oluşturdu. Dizisel eksensizlik çizgisindeki ilk yapıtı olan *Bartók'un anısına cenaze müziği*'nin (1958) ardından çok ileri ve kişisel -denetimli- rastlantısal müzik tekniklerine yöneldi. Başlıca yapıtları: *Venedik oyunları* (1961); 20 partili koro ve çalgı topluluğu için *Henri Michaux'nun üç şiiri* (1963); bir yaylılar dörtlüsü (1964); tenor, yaylılar, arp, piyano ve vurmalı çalgı için *Söz kumaşı* (1965); 2. senfoni (1967); *Orkestra için kitap* (1968); çello konçertosu (1970); 13 yaylı çalgı için *Prelüdler ve füg* (1972); bariton ve orkes-

tra için *Uykunun uzayları* (1975); *Mi-parti* (1976); orkestra için *Novelette* (1979); obua, arp ve oda orkestrası için çift konçerto (1980); 3. senfoni (1983); keman ve piyano için *Partita* (1984); koro, soprano ve oda orkestrası için *On yedi polonya noeli* (1985) ve *Şarkılar* (1990).

LUTR a. (fr *loutre*, susamuru). Susamurundan elde edilen kürk.

LUTRAKİ, Yunanistan'da kaplıca merkezi, Korinthos'un K.-D.'sunda.

LUTRARİA a. (lat. *lutarius*, çamurda yaşayan'dan). Haliçlerdeki kumlarda ve çamurlarda yaşayan ikiçenetli yumuşakça. (Hayvanın deriden bir kılıfla korunan çok uzun ve birleşik sifonları vardır; ince uzun kavkısının iki ucu yarı açıktır; eşmerkezli çizgilerle donanan kavkısı, kalın bir üstderiyle örtülüdür. *Mactridae* familyası.)

LUTRİNAE a. (lat. *lutra*, susamuru). Günümüzde tatlısularda ve denizlerde yaşayan susamurlarını ve Oligosen'de yaşamış fosil *Potamotherium*'u içeren oymak. (Sansargiller familyası.)

LUTROPHOROS a. (*kutsal su* anlamında yun. *lutron* ve *taşıyan* anlamında yun. *phoros*'tan). Esk. Yun. Evlenme ve cenaze törenlerinde, Atina'da Kallirrhoe çeşmesi'nden alınan yıkanma suyunu taşımak için kullanılan iki kulplu ince uzun vazo. (Her iki törende kullanılan lutrophoroslar son derece süslüydü. Yalnızca bezeme işlevi gören mermer lutrophoroslar da vardı; bunlar, bekâr mezarlarının üstüne konurdu.)

LUTRY, İsviçre'de (Vaud kantonu) komün; Leman gölü kıyısında, Lozan'ın D.'sunda 5 900 nüf. XIV.-XVI. yy.'dan kalma kilise. Şato. Bağlar.

LUTURYAN BORUSU a. Müz. Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde söz edilen üflemeli çalgılardan biri. (Çelebi'ye göre, avrupalı denizcilere özgü bir boru olan ve Türkiye'ye Hollandalılar tarafından getirilen bu çalgıyı, XVII. yy.'da İstanbul'da on profesyonel müzikçi çalıyordu.)

LUTYENS (*sir* Edwin LANDSEER), ingiliz mimar (Londra 1869 - *ay. y.* 1944). Önce Arts and Crafts anlayışında ve N. Shaw ile Ph. Webb'in çizgisinde özgün kır evleri yapımında uzmanlaştı. (Sonning, Berkshire' de Deanery Gardens, 1899; Munstead, Surrey'de Orchards, 1902; vb.). Lindisfarne şatosu (1903) ve Castle Drogo ise (Devon, 1910-1930) romantik eğilimli göz alıcı yapılardır. En ünlü yapıtı, Yeni Delhi'deki (kent planını Herbert Baker ile birlikte yaptı) kral naibinin sarayıdır (1913-1931). Bu yapıda, yerel motiflerle avrupa klasikçiliğini ustalıkla bağdaştırdı.

LUTYENS (Elisabeth), ingiliz kadın besteci (Londra 1906 - *ay.y.* 1983). Diziselci anlayışla yazdığı *I. Oda konçertosu*'nun (1939) ardından, yeniromantik çizgide bir dizi yapıt besteledi (*Üç senfonik prelüd*, 1942). Rimbaud'nun şiirinden esinlenerek bestelediği *Ey mevsimler, ey şatolar* (1946) ile, kendine özgü bir dizisel üsluba ulaştı. *Catena* (1961) adlı kantatıyla ve japonca şiirler üzerine bestelediği *The Valley of Hatsu-se* (1965) ile kendini kabul ettirdi. Çok verimli bir bestecidir. Operaları da vardır: *The Pit* (1947), *İnfidelio* (1954, ilk kez 1973'te sahnelendi), *İsis and Osiris* (1970).

LUTZ a. (avusturyalı patinajcı *Lutz*'dan). Spor. Artistik patinajda, denge sıçrayışı. Sıçrama arkaya doğru yapılır ve düşüş gene arkaya öteki bacak kullanılarak gerçekleştirilir. Düşüşte hareketin başlangıcındaki eğriye ters bir eğri çizilir. (Lutz patinajda başlangıç hareketinin doğal dönüş istikametinin tersine yapılan nadir sıçramalardan biridir. Patinajcı havada bir dönüş yapar. Lutz tekli, ikili ya da üçlü olabilir.)

LUU TRONG LU, vietnamlı yazar (Quang Binh 1912). Yeni şiir akımına katıldı, *Tiêng thu* (1939) adlı yapıtı yazdı. 1945'ten başlayarak toplumcu gerçekçi sanat görüşünü benimsedi. Düzyazılar da yazdı. 1954' ten sonra bağımlı tiyatro denemeleri yaptı.

LUVARİDAE a. Tonbalıklarına benzeyen, epipelajik bir deniz kemiklibalığı türünü kapsayan balık familyası. (Üyeleri, çok karmaşık başkalaşmalar geçirir.)

LUVARUS İMPERİALİS a. Zool. Avrupa'nın ılıman sıcak denizlerinde yaşayan kemiklibalık. (Ortasuların üst kesiminde bulunur. Mikofaj beslenir. Bedeni yumurta biçimindedir ve kuyruk sapının her iki yanında birer karina vardır. *Luvaridae* familyası; uzunluğu, 100 kg'a kadar 2 metre.)

LUVİ. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde bölge; Lykia ile Kilikia arasında uzanıyordu ve Pisidia, Lykaonia bölgeleriyle Kappadokia' nın bir bölümünü kapsıyordu. Hitit İmparatorluğu'nun egemenliğinde olan bölgenin B.'sında Arzava konfederasyonu altında birleşmiş bağımlı, küçük devletler (Arzava, Mira, Hapalla, Appavia vb.) vardı.

LUVİ DİLİ a. Anadolu'nun G.'inde, İ.Ö. III. binyıl'ın ikinci yarısından başlayarak konuşulan hint-avrupa kökenli dil; hititçe ile akraba olan bu dil kimi lehçe ayrılıklarıyla geniş bir alanda, Çukurova bölgesine değin tüm Akdeniz kıyı kesiminde konuşuluyordu. Hitit İmparatorluğu döneminden kalma Boğazköy belgelerinde, Kappadokia, Kilikia bölgelerinde ele geçen hiyeroglifli kaya yazıtlarında, mühürlerde luvi dili kullanılmıştır. Daha sonra Geç Hitit döneminde yerel krallıklarda da steller üzerinde luvi dilinde yazıtlar bulunmuştur (Karatepe'deki ikidilli yazıt bunların en önemlilerindendir). Öte yandan yapılan incelemelerle lykia dilinin batı luvi dilinin geç bir kolu olduğu kabul edilmiştir. Luvi dilinin çözümlenmesi alanında ilk çalışmaları Emil Forrer gerçekleştirdi (1922). H. Th. Bossert, dilbilimsel incelemelerini yaptı (1944). Heinrich Otten Boğazköy arşivinde ele geçen luvi dilindeki tüm metinleri yayımladı (1953). Emmanuel Laroche bu dilin sözlüğünü yazdı (1959).

LUVİLER, Anadolu'nun hint-avrupa kökenli en eski halkı; İ.Ö. III. binyıl'ın ikinci yarısında Anadolu'ya geldikleri sanılmaktadır. Hititler'le akraba olan bu halk İ.Ö. II. binyıl'da Hititler'in Kizzuvatna (Çukurova bölgesi) ve Arzava (kabaca Antalya yöresi) ülkeleri diye adlandırdıkları Güney Anadolu' da oturuyorlardı. Hitit metinlerinde Luvi ülkesi uzak bir memleket olarak belirtilir (İ.Ö. 1500). Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra (İ.Ö. 1191) G. ve G.-D. Anadolu ile K. Suriye'ye çekilerek orada sami ırktan Aramiler'le kaynaştılar ve Geç Hitit devletleri olarak, küçük yerel krallıklar biçiminde yaşamlarını sürdürdüler. Hitit panteonunda önemli bir yeri olan luvi tanrıları, daha çok başkent Hattuşaş dışındaki kült merkezlerinde kutsanıyordu. Hitit metinlerinde bu tanrıların adları sihirle, büyüyle ilgili dinsel törenlerde geçer. Luvi sanatı, önce Aramiler'in, daha sonra da Asurlular'ın etkisinde kaldı. Luviler'in asıl önemi, hitit geleneklerini, Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra beş yüzyıl yaşatmış olmalarıdır (krallarına hitit krallarının adlarını veriyorlardı).

LUVUA, Zaire'de ırmak, Moero gölünden doğar ve Lualaba'ya kavuşur; 350 km. Hidroelektrik tesisleri.

LUXEMBOURG (Jean DE), **Saint-Pol** ve **Ligny** kontu, Lüksemburg-Saint-Pol kolundan (1391'e doğr.-Guise 1441). Bourgognelular'ın yandaşıydı. Jeanne d'Arc'ı Compiègne önünde esir aldı (1430) ve 10 000 altın karşılığına İngilizler'e sattı.

LUXEMBOURG (Louis DE), **Saint-Pol** ve **Ligny** kontu (1418-Paris 1475), Fransa başkomutanı. Pierre I de Saint-Pol'ün oğlu ve Jean de Luxembourg'un yeğeni. Önce İngilizler'e hizmet etti, daha sonra Fransa kralıyla uzlaştı (1441) ve Normandiya' nın fethine katıldı. Fransa ile Bourgogne arasındaki geniş topraklarını korumak amacıyla ihanete dayalı bir denge siyaseti uyguladı. 1465'te Bien public birliği'ne katıldı; Conflans antlaşması (1465) Luxembourg'a başkomutanlık unvanı kazandırdı. Atak Charles'ın bağlaşığı Edward IV'e Saint-Quentin'i kendisine teslim edeceğine söz verdi, ancak İngilizler'in üzerine ateş açtırdı (1475). Buna çok kızan Bourgogne dükü kendisini Louis XI'e teslim etti, o da boynunu vurdurttu.

LUXEMBOURG (François Henri DE MONTMORENCY - BOUTEVİLLE, DE — *dükü*), Fransa mareşali (Paris 1628- Versailles 1695). Franche-Comté'nin fethi sırasında tümgeneral oldu, 1672'de hollanda ordusunun komutanlığına getirildi, Maastricht kuşatmasında (1673) yararlılık gösterdi. 1675' te Fransa mareşalliğine yükseltildi, Valenciennes'i ele geçirdi (1677), Cassel zaferine (1677) katkıda bulundu ve Mons'ta William III'ü yenilgiye uğrattı (1678). Flandre ordusu komutanlığına getirildi (1680), Fleurus (1690), Steinkerque (1692) ve Neerwinden (1693) zaferlerini kazandı.

Luxembourg sarayı ve bahçesi, Paris'te VI. *arrondissement*'da; naiplik görevini yürüten Marie de Médicis tarafından, 1612' de satın aldığı Luxembourg konağı'nın (bugün *Petit-Luxembourg*) yakınında yaptırıldı. Boyceau'nun düzenlediği bahçe, 1650'den başlayarak sanatçı ve yazarların uğrak yeri oldu. Sarayda çeşitli sanat eserleri yer alır

Bk. resim sayfa 7584

(kubbede ve kitaplıkta Delacroix'nın resimleri; Jordaens'in *Zodyak işaretleri*).

LUXEMBURG (Rosa), alman kadın kuramcı ve devrimci (Zamość, Lublin yakınında, 1870-Berlin 1919). Varşova'ya yerleşmiş varlıklı bir yahudi ailesinin kızıydı. Lise sıralarından başlayarak devrimci bir çevre içinde militanlık yaptı. 1889'da gizlice Zürich'e geçti ve burada ekonomi politik öğrenimi gördü. 1897'de, *Die industrielle Entwicklung Polens* (Polonya'nın endüstriyel gelişmesi) üzerine hazırladığı bir tezle doktorasını verdi. PPS'den (Polonya sosyalist partisi) çıkan ve 1894'te SDKP'yi (Polonya krallığı sosyal demokrasi partisi) oluşturacak olan çekirdek bir kadro ve 1890-1905 arasında yaşamını paylaştığı Leo Jogiches ile birlikte, 1893'te, *Sprawa Robotnicza* adlı gazeteyi kurdu ve buna Paris'ten yazılar yolladı. 1893'te Zürich'te toplanan Sosyalist enternasyonal kongresi, Rosa Luxemburg'un gazeteyi temsilen katılma isteğini kabul etmedi. PPS ile anlaşmazlık nedeni, ulusal sorun üzerineydi. Bütün militanlık yaşamı boyunca Rosa Luxemburg, bazı küçük tavır değişiklikleriyle, daima bağımsız bir Polonya'nın kurulmasına karşı çıktı ve onun demokratikleşmiş bir Rus İmparatorluğu içinde bölgesel özerkliğini savundu. 1896'da, ilk kez uluslararası sahneye çıktığı Enternasyonal'in Londra kongresi çerçevesi içinde PPS'yle girdiği polemikte; 1908-09'da, "Ulusal sorun ve özerklik" başlıklı lehçe makaleler dizisinde; 1916'da *Die Krise des Sozialdemokratie*'de (Sosyal demokrasinin bunalımı) ve 1918'e kadar, "Savaş, ulusal sorun ve devrim üzerine" de (bu yazısının, *Die russische Revolution* [Rus devrimi] adlı ünlü broşürünün bir bölümü olduğu sanılıyor) bu görüşünü açıkladı.

1898'de, Gustav Lübeck'le danışıklı bir nikâh yaparak alman uyruğuna geçti ve Berlin'e yerleşti. Buradan, Bernstein'in revizyonist yazılarıyla marxçılıkta baş gösteren bunalım konusunda büyük bir tartışmaya girdi. *Sosyal Reform ya da Devrim* (Sozialreform oder Revolution) [1898] adlı yapıtı bu çatışmanın ürünüdür. Kısa bir süre *Sächsische Arbeiterzeitung*'un başyazarlığını yaptıktan sonra *Leipziger Volkszeitung*'un sürekli yazarlarından oldu ve 1902' de bunun yazı kuruluna girdi. SPD'nin çoğu kongresine ve Enternasyonal'in kongrelerine delege olarak katılan Rosa Luxemburg, 1904'ten 1914'e kadar Sosyalist enternasyonal bürosu üyeliği yaptı. Ama aynı zamanda, 1900'de Litvanya Sosyal demokrası partisi'yle birleştikten sonra SDKPİL adını alan SDKP'yi de yönetmeye devam etti ve bu sıfatla RSDİP (Rus sosyal demokrat işçi partisi) ile ilişki kurdu. Lenin'le anlaşmazlığa düştü ve 1904'te, ona

Polonya büyükelçiliği, Fransa

Witold **Lutoslawski** (1967'de)

Réunion des musées nationaux

Kleophrades'e mal edilen kırmızı figürlü lutrophoros attike üslubu İ.Ö. V. yy.
Louvre müzesi, Paris

M. Levassort

Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz

Luzern
Luzern gölünün Reuss'e döküldüğü yerde kentten bir görünüm (solda Jesuitenkirche [XVII. yy.])

Rosa Luxemburg (1912'de)

Luxembourg sarayı kitaplığının Delacroix'nın resimleriyle süslü ana kubbesi (1846)

Larousse

karşı ''Organisationfragen der russischen Sozialdemokratie'' (Rus sosyal demokrasisinin örgütlenme sorunları) adlı makalesini yazdı. 1905 sonunda, devrime katılmak üzere Varşova'ya gitti. Mart 1906'da, Jogiches'le birlikte tutuklandı, temmuzda, kefaletle serbest bırakıldı ve Kuokkala'ya (Finlandiya) yerleşti; buradan RSDİP yöneticileriyle temaslarda bulundu. Yine burada *Kitle* grevi, parti ve sendikalar* (Massenstreik, Partei und Gewerkschaften) adlı yapıtını kaleme aldı. Bu yapıtında alman sosyal demokrasisi için Rus devrimi'nden dersler çıkarıyordu. Kitle grevi, Rosa Luxemburg'un devrimci stratejisinin ekseni oldu ve sonunda onun Karl Kautsky'yle bozuşmasına yol açtı. SDKPİL delegesi ve SPD temsilcisi olarak RSDİP'nin 1907'deki Londra kongresi'ne katıldı. Aynı yıl, Sosyalist enternasyonal'in Stuttgart kongresi'ne, Lenin ve Martov'la birlikte, savaş durumunda uluslararası sosyalizmin benimsemesi gerekin tavır üzerine alınan karar için bir değişiklik önerisi sundu. 1906'dan itibaren SPD okulu'nda ekonomi politik dersleri verdi. Bu etkinliğin sonucunda iki yapıt ortaya çıktı: bunlardan birincisi, 1916-17'de hapishanede yeniden ele alıp yazdığı konferanslarından kaynaklanan *Einführung in die Nationalökonomie* (Politik iktisada giriş) [1925], diğeri de emperyalizm konusunda görüşlerini açıkladığı *Sermaye* birikiminin toplumsal koşulları* (Die Akkumulation des Kapitals) [1913]. Bu sonraki yapıt, birçok eleştiriye konu oldu ve R. Luxemburg bunlara *Eine Anti-Kritik*'le (Bir karşıeleştiri) karşılık verdi. Kautsky'den koptuktan sonra, antimilitarizme ağırlık vererek SPD solunun birliğini sağlamaya çalıştı: 1911'de, Fas olayında; 1914'te, Frankfurt'taki bir mitingde (bu miting sırasında ''askerleri itaatsizliğe teşvik'' ettiği gerekçesiyle bir yıl hapis cezasına çarptırıldı ve cezasını şubat 1915'ten başlayarak çekti).

Ağustos 1914'te, savaş aleyhtarı sol gruplaşmaya katıldı ve Karl Liebknecht'e yaklaştı. Grubun yayımladığı *Die Internationale* adlı dergi, nisan 1915'te ilk sayısı çıkar çıkmaz toplatıldı ve yasaklandı. *Die Krise des Sozialdemokratie*'yi (Sosyal demokrasinin bunalımı) [1916] JUNİUS takma adıyla hapishanede yazdı. Temmuz 1916'da, ''koruma'' gerekçesiyle bir kez daha tutuklandı ve savaşın geri kalan yıllarını hapiste geçirdi. Hapisteyken *Spartakusbriefe*'ye yazılar yazdı; bolşeviklere karşı ciddi eleştiriler (tarım sorunu, ulusal sorun ve demokrasinin uygulanması üzerine) içeren, Rus devrimi'ne ilişkin incelemeler yayımladı. Rus devrimi üzerine yazdığı ve tamamlayamadığı broşür *(Die russische Revolution)* 1921' de Paul Levi tarafından yayımlandı ve birçok polemiğe yol açtı. Almanya'daki kasım ihtilaliyle özgürlüğüne kavuşan R. Luxemburg, Spartakus grubu yönetim komitesine katıldı, Karl Liebknecht'le birlikte *Rote Fahne*'i (Kızıl bayrak) çıkardı, konseyler hareketi içinde yer almak istediyse de başaramadı. 1 ocak 1919'da kurulan Alman komünist partisi'nin program niteliğindeki belgesini yazdı. İstemediği halde spartakusçu ayaklanmaya katıldı. 15 ocak 1919'da, Karl Liebknecht'le birlikte tutuklandı ve bir komando birliği tarafından öldürülerek cesedi kanala atıldı.

LUXEUİL - LES - BAİNS, Fransa' da kanton (Haute-Saône) merkezi, Franche-Comté-Vosges'un eteğinde; 9 364 nüf. (1992). Kaplıca merkezi.

LU XUN → LU ŞÜN

LUYNES (D'ALBERT DE — *sülalesi*), italyan kökenli fransız ailesi. Floransalı Alberti ailesinden geldiği sanılan ve Fransa'da Pont-Saint-Esprit'ye (1414) yerleşen bu sülale evlilik yoluyla Luynes arazisinin sahibi olmuştu. Başlıca üyeleri şunlardır: CHARLES, **d'Albert** markisi, **de Luynes** dükü, Fransa connétable'ı (Pont-Saint-Esprit 1578 -Longueville, Lot-et-Garonne, 1621). — CHARLES HONORÉ **d'Albert, de Luynes, de Chaulnes** ve **de Chevreuse** dükü; — CHARLES PHİLİPPE **d'Albert, de Luynes** dükü (Paris 1695- Dampierre 1758), Saray üzerine 1860'ta yayımlanan *Mémoires*'ı yazdı; —PAUL **d'Albert de Luynes** (Versailles 1703- Paris 1788), din adamı; — HONORÉ **d'Albert, de Luynes** dükü, arkeolog, nümismat ve sanat koruyucusu (Paris 1802-Roma 1867).

LU YOU, çinli şair (Cıciang 1125-öl. 1210). *Şi* türünde yazdığı çok sayıdaki şiirleri, Kuzey Çin'in yabancı bir hanedanı olan Cinler' in elinde olduğu bir dönemde, doğa sevgisini ve ateşli bir yurtseverliği dile getirdi.

Luys cismi. Nöroanat. Talamusun altında bulunan ve talamusaltı devimsel çekirdeklerden biri olan 2-3 mm genişliğindeki oval çekirdek.

Luys cismi sendromu. Nörol. Luys cisminde bir damar lezyonundan, travmadan ya da urdan ileri gelen belirtilerin tümü. Olguların büyük çoğunluğunda lezyon tek taraflıdır ve yarı ballismusa neden olur.

LUZÁN (İgnacio DE), ispanyol yazar (Zaragoza 1702-Madrid 1754). Başlıca yapıtı *La Poética*'dır (1737). Klasik fransız ve italyan düşüncesini özümseyen Luzán, edebiyatta, *afrancesado*'ların önderiydi.

LUZÁN (José), ispanyol ressam (Zaragoza (1710-*ay. y.* 1785). Goya'nın ilk ustası oldu ve ona, zaman zaman sertleşen, zorlamasız bir üslup aşıladı; bunun izi Goya'nın gençliğinde yaptığı dinsel resimlerde görülebilir. Luzán, Aragón'daki birçok kilisenin süslemelerini yaptı; Zaragoza'daki *Seo* da bunlardan biridir (S. Miguel capellası'ndaki tablolar).

LUZERN, İsviçre'de kent, *Luzern kantonu*'nun merkezi, Luzern gölünün kuzey-batı ucunda (göl, burada Reuss ırmağına bağlanır); 60 035 nüf. (1990). (yerleşme alanında 160 594 nüf. [1987]). Kent, Sankt Gotthard yolu üzerindeki konumundan Zürich kadar yararlanmış olmamakla birlikte, gene de büyük bir demiryolu ve karayolu kavşağı ve eski köprü-kentin çevresiyle göl kıyılarında önemli bir turizm merkezi haline gelmiştir. XVI. yy.'da kurulan tekstil sanayisi. Metalürji. Makine yapımı. Yeni (sentetik) tekstil (daha kuzeyde, Reuss arasında, banliyöde [Kriens, Emmen, Ebikon'a doğru]).

—*Luzern kantonu*, 1 492 km^2; 320 625 nüf. (1990). Güney yönünde yüksek Aar vadisine ve Brienz gölüne egemen Alp tepelerine dayanır; kuzey yönündeyse, çoğu kez göllerle (Baldegg, Sempach) kaplı ve kuzeyden güneye doğru uzanan çöküntüleriyle molaslı tepelerin birbirini izlediği Aşağı Aar vadisine doğru iner. Kuzeyde sıra sıra vadiler ve güneyde gölün girinti ve çıkıntıları, buzul aşındırmasının belirgin izleridir. Bütün bunlar kantonu, Sankt Gotthard'ın germen ülkelerine açılan kapısı haline getirir ve onun geçmiş (1332; Konfederasyon'a giriş) ve şimdiki (Basel' de Sankt Gotthard'a uzanan demiryolu ve karayolu) zenginliğinin nedenini oluşturur. Özellikle yaz turizmi, yabancı ve yerli turistleri buraya çeker. Eskiden uygulanan çok ürünlü tarım, bugün daha çok sağmal hayvanlar için ek yem sağlamaya (sütü için beslenen hayvanlar yazın Alpler'de otlamaya çıkarılır) yönelmiştir. Bunun yanı sıra dağ yamaçlarında bazı meyve bahçeleri yer alır. Sanayi, Luzern'in kuzeyindeki vadilerin tabanındaki düzlüklerde, daha çok da Reuss'un küçük Emme ve Entlebuch'le birleştiği yerde (1981'de burada doğal gaz keşfedildi) gelişmiştir.

—*Tar.* VII. yy. sonlarına doğru bir manastır çevresinde kurulan Luzern, VIII. yy.'da Murbach manastırı'na bağlandı; ticari gelişmesini konumuna borçludur. Murbach manastırı tarafından Habsburg hanedanına satılan (1291) kent, üç orman kantonuyla (Waldstätten) ittifaka girdi (1332) ve Avusturya'dan bağımsız hale geldi (Sempach zaferi, 1386). Daha XV. yy.'da kanton bugünkü sınırlarına ulaştı ve anayasası XVI. yy.'dan başlayarak iç karışıklıklardan (1653'teki köylü ayaklanması) başarıyla çıkmasını bilen bir oligarşiye doğru yöneldi. Katoliklikten ayrılmayan kanton, öteki katolik kantonlarla sıkı bir birlik oluşturdu ve Fransa'ya çok sayıda yardımcı kuvvet sağladı. Fransız işgali (1798) sırasında ortadan kalkan Luzern devleti Médiation anlaşması (1803) ile yeniden kuruldu. Federal hükümetin görüşlerine aykırı olarak Luzern hükümetinin cizvitleri geri çağırması (1844) radikal hareket için bahane oluşturdu. Yedi katolik kanton Sonderbund ittifakı'nı imzaladılar (1845). Federal ordunun saldırısı karşısında Luzern teslim oldu.

—*Güz. sant.* Ortaçağ'dan kalma anıtlar arasında, yanı başındaki su kulesiyle (Wasserturm) üstü kapalı ahşap Kapellbrücke, Hofkirche (XIV.-XVII. yy.) ve Franziskanerkirche (yaklş. 1300) sayılabilir. Ritter'sche Palast'ın bir bölümü Floransa rönesans üslubundadır (XVI. yy.). Barok üsluptaki Jesuitenkirche, XVII. yy.'dan kalmadır. Thorwaldsen'den esinlenen *Luzern aslanı* anıtı (Löwendenkmal) Fransa hizmetindeki İsviçreliler'in 10 ağustos 1792'de topluca öldürülmelerinin anısına yapılmıştır. Güzel sanatlar müzesi ve İsviçre Ulaştırma ve iletişim müzesi. ''Dev kazanlar''ın yer aldığı Buzullar bahçesi.

LUZERN gölü, alm. **Vierwaldstätter See,** İsviçre'de göl, Luzern, Schwyz, Uri, Unterwalden kantonları arasında, yüksek dağların eteğinde (Rigi 1 798 m); 114 km². 434 m yükseltide, 38 km uzunluğunda ve ancak 3-4 km genişliğindedir; derinliği 214 m. İsviçre yüzeysel örtülerindeki kireçtaşlarıyla alttaki molas tabakaları arasındaki direnç farkı nedeniyle buzul dillerince oyuldu (bugünkü biçimleri böyle açıklanmaktadır). Reuss vadisinden kopan fön rüzgârı, gölü çevreleyen bölgelerde iklimi yumuşatır ve ilkbaharda sıcaklığı çoğu kez yükselterek, bağların ve kestane korularının yetişmesine olanak sağlayarak yöreye güney ülkelerine özgü bir görünüm kazandırır. Kıyılarının güzelliği, çevredeki dağ tepelerinde bulunan güzel yerleriyle Luzern gölü önemli bir turizm bölgesidir.

Luzern güvercini, tepesinde ince sivri bir tepelik bulunan orta boylu, isviçre kökenli güvercin ırkı. (Birçok tipi vardır: tek renkli luzern güvercini [vücudu parlak tek renkli, fakat düzgün meneviştidir: siyah, mavi, kahverengimsi kırmızı, gri, açık pas rengi]; kırmızımsı sarı gerdanlı luzern güvercini, başı benekli luzern güvercini, sarı boyunlu luzern güvercini.)

LU ZHI → LU CI.

LUZHOU → LUCOU.

LUZİ (Mario), italyan yazar ve edebiyat eleştirmeni (Floransa 1914). İlk şiirleri simgeci özenticilikleriyle kapalı bir şiir anlayışını ortaya koydu (*Avvento notturno,* 1940). Önceki birçok şiir kitabını bir araya getiren *Il guisto della vita* (1960) adlı yapıtından başlayarak Luzi'nin şiiri yoğun olduğu kadar duru bir düşüncenin akışıdır (*Nel magma,* 1964; *Su fondamenti invisibili,* 1971). Luzi ayrıca Mauriac, floransalı şairlerin şiirlerinde görülen kapalılık (*Un'illusione platonica a altri saggi,* 1941), fransız edebiyatı (*Studio su Mallarmé,* 1952) ya da yenigerçekçiliğin bunalımı üzerine (*Butto in questione,* 1965) birçok edebiyat eleştirisi yayımlamıştır.

LUZİCKÉ HORY, alm. **Lausitzer Gebirge,** Çek Cumhuriyeti'nde billurlu dağ kütlesi. Bohemya'nın kuzey köşesinde; yüksl. 1 010 m. Luzické Hory, Krkonoseler'e (alm. *Riesengebirge*) paralel olarak uzanır; Liberec ve Jablonec sanayi bölgelerinin bulunduğu topografik oluğu Polabi'den ayırır.

LUZİN (Nikolay Nikolayeviç), rus matematikçi (Tomsk 1883 - Moskova 1950). Moskova fonksiyonlar kuramı okulunun önde gelen üyesi. Analitik kümelerin yapısı ve uygulamaları, trigonometrik serilerin yakınsaması ve fonksiyonların trigonometrik serilerle gösterilmesi üzerinde önemli sonuçlar elde etti.

LUZON, Filipinler'in en geniş (108 172 km²) ve en kalabalık (24 milyon nüf.) adası. Etkin yanardağların yer aldığı dağlık bir kara parçasıdır. Kuzeyde, güney doğrultusundaki sıradağlar horstlar halinde uzanır: Zambales sıradağları, Cordillera Central (Pulog tepesinde 2 930 metre), Sierra Madre. Tayabas kıstağının güney-doğusunda, Camarines yarımadasında, dağlar güney-doğudan kuzey-batıya doğru uzanmaktadır. Başlıca ovalar çöküntü çukurlarından oluşmuştur: Cagayan, Manila (iç ova) ve Bicol ovaları. Yazın güney-batıdan gelen muson rüzgârları nedeniyle dağlar çok yağış alır (Baguio'da 5 m'ye yakın) ama alçak bölgeler kuraktır (Cagayan vadisinde 1 600 mm). Batı bölgelerinde kurak kış mevsimleriyle musonlu yazlar birbirini izlerse de, doğu bölgeleri mevsim normallerinin altındaki kışları (merkezi Hawaii'de olan antisiklondan kaynaklanan kuzey-doğu alizelerinin neden olduğu şiddetli sağanaklar) ve kurak geçmeyen yazlarıyla yarı ekvator ikliminin egemenliğindedir. Kuzeydeki dağlarda birkaç bin Negrito (avcılık ve toplayıcılıkla geçinen Aetalar) ve dağ yamaçlarında, bambu kamışlarından yapılmış kanallarla sulanabilen taraçalar halinde dev basamaklar yaparak pirinç yetiştiren İgorotlar başta olmak üzere, Proto-Malaylar yaşar. Ama nüfusun çoğunluğunu, alçak ovalarda yaşayan ve az çok yoğun (her zaman sulamaya dayanmayan) bir pirinç tarımı uygulayan Deutero-Malaylar oluşturur. Manila ovası böylece Filipinler'deki pirinç üretimin üçte birini sağlar ve çok yoğun bir nüfusu barındırır (km²'de 200 kişiden fazla); nüfus yoğunluğu daha düşük (km²'ye 20 -30 kişi) olan Cagayan vadisiyse, tersine, bir pilot yerleşim bölgesidir (çok sayıda göçmen topluluğu Luzon'un kuzey-batı kıyısından gelerek buraya yerleşmiştir) ve Magat barajı burada sulama yoluyla pirinç tarımının gelişmesini sağlamıştır.

Kuzeydeki dağlarda bol miktarda tatlı patates yetiştirilir. Camarines yarımadasında hindistancevizi ve abaka, kuzey-batı kıyısı ve Cagayan vadisinde tütün, ovalık orta kesimde şekerkamışı, dışarı satılan ticari tarım ürünleridir. Baguio bölgesinde altın, Masinloc'ta krom, adanın kuzeyinde bakır, başlıca yeraltı zenginliklerini oluşturur. Kent yaşamı Manila'nın etkisi altındadır.

LUZONİT a. (fr. *luzonite;* Filipinler'de bir yer adı olan *Luzon*'dan). Miner. Bakır arsenosülfür.

LUZULA a. (lat. *luzula;* ital. *luzziola, luce,* ışık'tan). Eski ve Yeni Dünya'nın ılıman bölgelerinde yetişen buğdaygil görünümünde otsu bitki. (Yaprakları genellikle düz ve tüylüdür. Yumaklar halinde toplu ya da tek tek bulunan çiçeklerinin yanında ince ve yarı saydam bürgüler bulunur; tazeyken hayvan yemi olarak kullanılabilir; 40 türü vardır; hasırsazıgiller familyası.)

LUZZASCHİ (Luzzasco), italyan bestecisi (Ferrara 1545 - *ay. y.* 1607). Este ailesinden dük Alfonso II'nin orgcusu ve capella yöneticisiydi. Frescobaldi'nin öğretmenidir. Org için ricarcare'ler, 5 sesli saccra cantio'lar ve özellikle madrigaller (7 ciltlik) besteledi. Madrigallerinin özenli anlatımıyla Gesualdo'yu etkiledi.

LUZZATTİ (Luigi), italyan siyaset adamı (Venedik 1841 - Roma 1927). Padova Üniversitesi'nde anayasa hukuku profesörü (1866-1895), milletvekili (1871-1921), sonra senatör (1921-1927), birçok kez bakan (1896-1909), en sonunda Başbakan (1910-1911) oldu. İtalyan maliyesini düzeltti ve irat düzenini değiştirdi (1906). Birçok sosyal yasaya ve ticari antlaşmalara öncülük etti.

LUZZATTO (Samuel David), kısaltma labı **Şadal,** ibranice yazan şair, tarihçi ve yayımcı (Trieste 1800 - Padova 1865). Modern ibrani edebiyatının öncülerinden. Yahudi kültürünün akıldışı ve ahlakçı niteliğini vurguladı. Yahudi halkının İsrail'e dönüşü düşüncesini ilk dile getirenlerden biridir.

-LÜ → -LI.

LÜ ya da **LİU,** Çin imparatoriçesi (İ.Ö. 195-180). Eşi Liu Bang ölünce naip oldu ve iktidarı acımasız bir otoriteyle yürüttü.

LÜB, -bbü a. (ar. *lübb*). *Esk.* **1.** İç, öz. **—2.** Ruh, sağduyu, akıl: *"Bir lübbüdür cihan elezz-i lezâizin / Her mısra-ı güzidesi Fârûk Nafiz'in"* (Y. K. Beyatlı).

◆ sıf. Bir şeyin en iyisi, en safı.

LÜBAN a. (ar. *lübān*). *Esk.* **1.** Günlük ağacı. **—2.** Günlük ağacından çıkarılan reçine. **—3.** *Lüban-ı Cavi,* cava zamkı.

LÜBBENAU, Almanya'nın Brandenburg eyaletinde kent: Cottbus yakınında, Spree kıyısında; 22 600 nüf. Linyitle beslenen çok büyük termik santral.

LÜBBİ sıf. (ar. *lübb* ve *-ī*'den *lübbī*). *Esk.* Özle ilgili, içe ait.

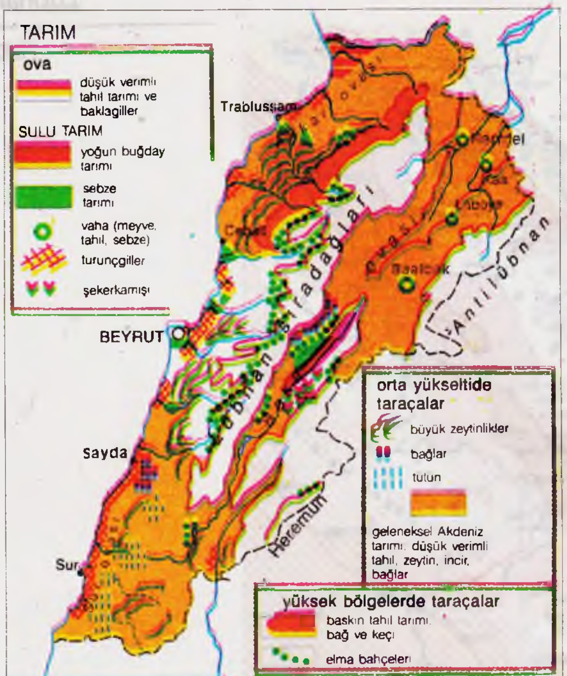
LÜBECK, Almanya'da liman kenti, Schleswig-Holstein eyaletinde, doğuda Trave halicinin kıyısında; 211 000 nüf. (1989). Eski bir hansa kenti olan Lübeck, Hamburg ve Bremen gelişince önemini yitirdi. Kentte etkin sanayi kolları vardır: tersaneler, petrol kuyusu açmada kullanılan gereçler, makine sanayisi, kereste sanayisi. Hazırgiyim. Besin sanayisi.

—Tar. 1143'te Holstein kontu Adolf II tarafından kuruldu. 1158'de Aslan Heinrich'in kenti ele geçirmesinden sonra Oldenburg piskoposluk merkezini oraya taşıması; slav ve iskandinav tacirleri kente çekmesi üzerine gelişti. 1203'te Danimarka kralı Valdemar II'nin egemenliği altına giren kent, 1223'te özgürlüğüne kavuştu ve 1226'da Friedrich II tarafından imtiyazları artırılarak imparatorluk kenti ilan edildi. Almanya'nın Livonya ve Prusya fetihleriyle bağlantılı olarak Lübeck, Baltık bölgesi ticaretini örgütledi; rus ve iskandinav ülkelerinin kaynaklarını değerlendirdi. Vendler kentleriyle ve Kuzey denizi'ndeki limanlara bağlantı kuran Lübeck, Hansa'nın gerçek merkezi haline geldi. Skane balıkçılığını, Fransa tuz ve amber ticaretini kontrolü altına aldı. Kuzey Avrupa'nın sermayelerini elinde topladı ve XIV. yy. sonunda en parlak dönemini yaşadı. Ama soylularla zanaatkârlar arasındaki çatışma yüzünden zayıfladı. İskandinav ülkeleri üs-

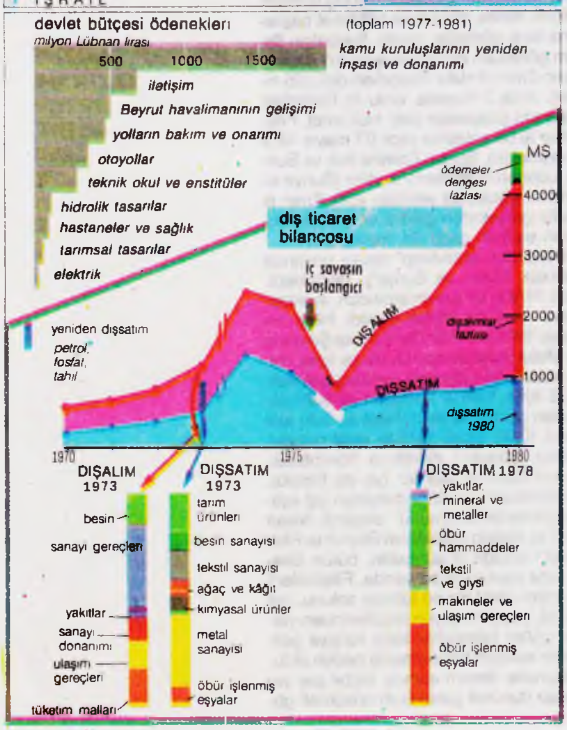
Boutin - Explorer

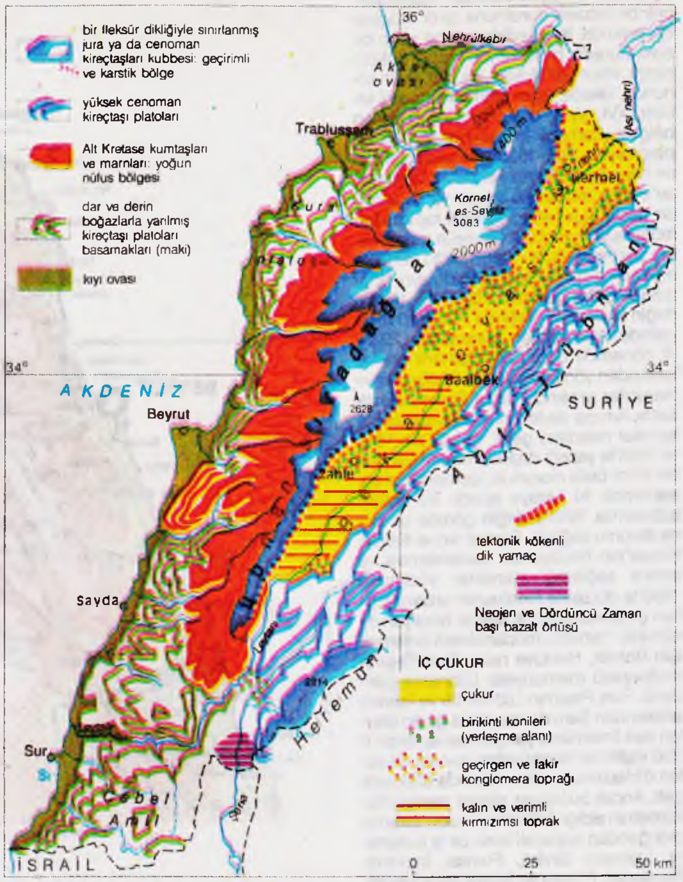

Luzon
Albay körfezinde (adanın güney-doğu'su) Mayon yanardağı eteklerinde balıkçı kasabası

JEOMORFOLOJİK BÖLGELER

revden çekildi. 28 mayısta, Trablusşam sünni lideri Raşit Kerami yeni bir kabine kurmakla görevlendirildi. Daha sonraki aylarda, çatışmalar gittikçe şiddetlendi ve çoğunlukla dinsel bir nitelik kazandı. Temmuz 1975'te yeniden kurulan Kerami hükümeti, düzeni sağlayamadı. Çarpışan iki tarafın tutumu daha da sertleşti. Kemal Canbulat'ın İlerici sosyalist partisi, çevresinde on beş kadar sol örgütü bir araya getiren Lübnan Ulusal hareketi, ağustos 1975'te, 1943 Ulusal paktı'nın (hükümet görevlerini çeşitli lübnan dinsel topluluklari arasında bölüştüren sözlü anlaşma) yürürlükten kaldırılmasını, görevlerin dinlere göre bölüşülmesine son verilmesini, yürütme ve yasama güçleri arasında yeni bir denge kurulmasını ve ordunun yeniden düzenlenmesini öngören "Lübnan sisteminin demokratik reform ulusal programı"nı yayımladı. Kataib çevresindeki güçler de kendi koalisyonlarını, yani Özgürlük ve insan cephesi'ni kurdular (ocak 1976). Beyrut "Kara cumartesi"sinde (6 aralık 1975), falanjistler, yüz elli müslüman öldürdüler. Ocak 1976'da Dbaye filistin mülteci kampını ve yerle bir ettikleri Quarantaine gecekondu mahallesini (Beyrut) ele geçirdiler. Buna karşılık, düşmanları da, hıristiyanların oturduğu Damur'a saldırdılar. Ulusal hareket, 1976 mart ayı sonunda, büyük bir saldırıya girişti. Mayıs ayında Elias Sarkis, Devlet başkanı seçildi. Falanjistleri ve müttefiklerini desteklemek için doğrudan müdahalede bulunduktan sonra Suriye, Lübnan'a binlerce asker gönderdi (31 mayıs - 1 haziran 1976). Filistinliler'e ve Ulusal hareket'e karşı olan bu davranış, ABD, İsrail ve Ürdün tarafından onaylandı, ama Sovyetler Birliği, Mısır, Irak ve öteki arap ülkeleri tarafından eleştirildi. Kataib ve müttefikleri, Suriye'nin harekâtını desteklediler ve aynı zamanda büyük bir saldırıya geçerek filistin Tellüzzater kampını ele geçirdiler (ağustos). Ekim ayına kadar suriye ordusu, Ulusal hareket kuvvetlerine ve Filistinliler'e karşı savaşı sürdürdü. Bunun üzerine ılımlı arap devletleri, çarpışmaları durdurmasını ve çatışmanın çözümünü "araplaştırmasını" Suriye'den kesinlikle istediler. Riyad'da toplanan ve altı devletin (Suudi Arabistan, Mısır, Kuveyt, Lübnan, FKÖ ve Suriye) katıldığı konferans, bir çözüm planı hazırladı (16 ekim) ve bu plan, Kahire'de toplanan daha geniş bir arap konferansı tarafından onaylandı (25 ekim 1976). Anlaşmanın ana maddeleri şunlardı: Lübnan'da ateşkesin hemen sağlanması, düzenin sağlanmasıyla görevli bir Arap caydırma gücü'nün kurulması, 1969 Lübnan-Filistin anlaşması'nın yeniden geçerli olması, Lübnan'ın ulusal birliğinin ve hükümranlığının tanınması ve FKÖ'nün filistin halkının biricik yasal temsilcisi olduğunun yeniden ilanı. Bu sırada, hıristiyan milislerin 1976 ekim ayı ortasında, İsrailliler'in yardımıyla Filistinliler'e karşı sert çatışmalara giriştikleri Güney kesimi dışında, Lübnan'da görece bir sessizlik vardı. Bunun üzerine çoğunluğu suriyeli askerlerin oluşturduğu Arap caydırma gücü Beyrut'a ve ülkenin bir bölümüne yerleşti. İsrail ise, Suriye'yi, kuvvetlerini, Litani ırmağının güneyine geçirmemesi konusunda uyardı.

Aralık 1976'da Selim el-Huss başkanlığında bir "teknik" ve "siyaset-dışı" hükümet kuruldu ve FKÖ ile Suriye uzlaştı. Bu olay, Lübnan bunalımında yeni bir dönem başlatıyordu. Gerçekten de, Lübnan cephesi'nin girişimleri (İsrail'le ilişkilerin pekiştirilmesi, Huss hükümetiyle "işbirliği-yapmama" siyaseti ve ülkenin "bölüşülmesi" tehdidi), Lübnan cephesi ile Suriye arasında ilişkilerin kopmasına yol açmıştı. 16 mart 1977'de Ulusal hareket lideri K. Canbulat öldürüldü. Kasım 1977'de, Sedat'ın Kudüs'e gidişi, Suriye, FKÖ ve lübnan solu arasındaki ittifakın pekiş-

mesine yol açtı. Şubat 1978'de, Güney Lübnan'daki israil müdahalesi şiddetlenirken, Arap caydırma gücü'nün suriyeli kuvvetleri ile Lübnan cephesi milisleri arasında sert çarpışmalar oluyordu. İsrail ordusu, Güney Lübnan'ı işgal edince (mart 1978), bunalım daha da şiddetlendi. Güvenlik konseyi, israil kuvvetlerinin çekilmesini (Leytani ırmağına kadar ilerlemişlerdi) istedi, Lübnan'da bir Birleşmiş milletler görevli kuvveti kurulmasını kararlaştırdı ve "Lübnan'ın, uluslararası anlaşmalarla kabul edilmiş sınırlarının içinde toprak birliği, hükümranlığı ve bağımsızlığı olduğunu" ileri sürdü (425. karar). İsrail, Lübnan topraklarının büyük bölümünden çekilmeyi kabul etti (nisan-haziran 1978), ama bazı yerlerden çekilmedi ve özellikle, İsrail'e bitişik on kilometre kadar genişliğinde bir toprak şeridinin denetimini Sa'd Haddad'ın hıristiyan milislerinin denetimine verdi. Bunun üzerine Suriye, Kataib ve müttefikleri olan Liberal ulusal parti'nin denetimindeki bölgelere karşı genel bir saldırıya girişti. Temmuz ve ekim 1978'de, Doğu Beyrut ve "Cebel"in bir bölümü, yoğun biçimde bombalandı. Birleşmiş milletler güvenlik konseyi, ateş kesilmesini ve çeşitli lübnan grupları arasında görüşmelere başlanmasını istedi. Beytüddin arap konferansı (15-17 ekim 1978), Lübnan'ın birliğini korumanın ve "ulusal anlaşma"ya hemen varmanın gerekli olduğunu ilan etti. Bununla birlikte, herhangi bir ulusal anlaşma formülü ortaya konmadı. Temmuz 1980'de, falanjistler, kendi gözetimleri altında, bütün hıristiyan güçlerin birleştiğini ilan ettiler. Şefik Vezzan ekim 1980'de Başbakanlığa atandı.

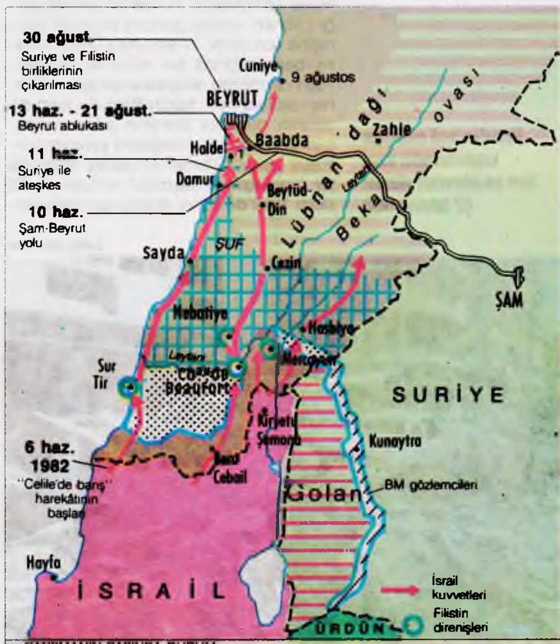
Nisan 1981'de Suriye, Kataib ve müttefiklerinin Zahle ve Sannin bölgesinde ellerinde bulunan yerlere saldırdı. Ayrıca, Beka'ya SAM füzesi rampaları yerleştirdi. Bu girişim, İsrail tarafından statu quo'nun çiğnenmesi olarak görüldü. Temmuz sonunda Zahle bunalımına çözüm bulunduysa da, bu sefer, israil ordusu ile Filistinliler arasında Güney Lübnan'da yeni çarpışmalar başladı (10 temmuz). 16 ve 17 temmuzda, israil uçakları Beyrut'u ve Güney Lübnan'daki çeşitli hedefleri bombaladılar. Birleşmiş milletler güvenlik konseyi, 21 temmuzda, Filistinliler ile İsrailliler arasında dolaylı olarak görüşülecek bir ateşkes yapılmasını istedi. Ama, ortalık yine de yatışmamıştı.

İsrailliler, 6 haziran 1982'de, "Celile'de barış" denilen harekâta başladılar ve Lübnan'ı işgal ettiler. Ülkenin güneyinde bulunan Birleşmiş milletler görevli kuvveti'ne aldırış etmeksizin, suriye ordusuyla şiddetli çarpışmalardan sonra 10 haziranda Beyrut'un dış mahallelerine ulaştılar ve ayın 11'inde Suriye'nin kabul ettiği bir ateşkes önerdiler. Birleşmiş milletler'in, gözetimi altında, İsrailliler ile Filistinliler arasında da birçok başka ateşkes gerçekleştirildi. Ağustosun başına kadar İsrailliler, işgal ettikleri topraklarda durumlarını pekiştirdiler. 13 haziranda abluka altına alınan Beyrut'un tam anlamıyla kuşatılması, 3 temmuzda tamamlandı. Kent birçok kez bombalandı. Arap başkentlerinde olduğu gibi Paris'te ve Birleşmiş milletler'de de harcanan birçok diplomatik çaba, amerikanın özel temsilcisi Philip Habib'in önerdiği plan üzerinde, Amerikalılar'ın, Lübnanlılar'ın ve İsrailliler'in 7 ağustosta, bir anlaşmaya varmaları sonucunu verdi. Bu anlaşma, Amerikalılar'dan, Fransızlar'dan ve İtalyanlar' dan oluşan bir "çokuluslu kuvvet"in denetimi altında, Beyrut'un, filistin-suriye kuvvetleri tarafından boşaltılmasını öngörüyordu. Lübnan'ın üçte ikisini denetimleri altında tutan İsrailliler, bu planı, ayın 19'unda kabul ettiler. 21 ağustostan 1 eylüle kadar, FKÖ'ye bağlı Filistinliler, suriye denetimi altındaki özgürlük ordusu kuvvetleri ve Arap caydırma gücü'ne bağlı Suriyeliler, Beyrut'u boşalttılar. Çokuluslu kuvvete bağlı son birlikler de, yerlerini lübnan nizami ordusu aldıktan sonra Beyrut'tan 13 eylülde ayrıldılar. Ama 23 ağustos'ta Lübnan Cumhuriyeti başkanı seçilmiş olan hıristiyan milisleri şefi Beşir Cemayel'in öldürülmesinden (14 eylül) sonra, İsrailliler, Doğu Beyrut'u işgal ettiler. 16 ve 17 eylülde, birçok sivil (çeşitli değerlendirmelere göre sayıları birkaç yüz ile 3 000 arasında değişmektedir), Filistinliler'in Batı Beyrut'taki Sabra ve Şatila kamplarında, israil ordusunun kamplara girmesine izin verdiği askerler tarafından öldürüldü. (Bu soykırımı, İsrail araştırma komisyonu Kehane'nin şubat 1983'te açıklanan raporunda, Falanjlar partisi milislerine yüklendi.) Soykırımının ortaya çıkması, amerikalı, fransız ve İtalyanlar'dan oluşan yeni bir uluslararası kuvvetin müdahalesine ve İsrailliler'in Batı Beyrut'tan çekilmesine yol açtı. 21 eylülde, Emin Cemayel, Cumhurbaşkanı seçildi. Beyrut, hıristiyan falanjları ile Dürziler'in çarpıştıkları Şuf'a kadar ilerleyen lübnan ordusu tarafından yavaş yavaş yeniden işgal edildi. Suriyeliler ve İsrailliler, özellikle Beka'da kuvvetlerini artırdılar. İsrailliler'e karşı girişilen suikastların sayısı çoğalırken, Kuzey Lübnan'da, Trablusşam'da, düşman müslüman milisler (Suriye taraftarı aleviler ve filistin taraftarı sünniler), arasındaki çatışmalar şiddetlendi. Ama, 28 aralıkta, bir amerikan delegasyonunun da katıldığı israil-lübnan görüşmeleri başladı. Bu görüşmeler, 17 mayıs 1983'te bir israil-lübnan anlaşmasının imzalanması sonucunu verdi. Anlaşma İsrail'in Lübnan'dan çekilmesinin koşullarını saptıyor ve iki ülke arasında ilişkilerin normalleşmesine zemin hazırlıyordu. Suriye, bu anlaşmayı reddetti. Eylül 1983'te, Suriye'nin desteklediği dürziler ile falanjistler arasında Şuf'ta patlak veren çatışmalar, bir savaş halini aldı ve Başkan Cemayel'in otoritesini tehlikeye düşürdü. Aynı ayın 25'inde, bir ateşkes anlaşması yapıldı. Ateşkes anlaşmasına uyulmadı. Suriye'den destek alan şii Emel örgütü ve dürzi milisleri, Lübnan ordusu ve ona yardım eden falanjistleri şubat 1984'te Batı Beyrut'tan kovdular. Başbakan Vezzan istifa etti. Cumhurbaşkanı Cemayel'in çeşitli grupların önderleriyle İsviçre'de düzenlediği konferanslar (Cenevre, ekim 1983; Lozan, mart 1984) barışı sağlayamadı. Cemayel'e karşı çıkan dürzilerin İlerici sosyalist partisi önderi Velid Canbulat ve Emel önderi Nebih Berri, Suriye'nin baskısıyla, onun Cumhurbaşkanlığında kalmasına razı oldular. Yine Suriye'nin baskısıyla İsrail'le yapılan asker çekme anlaşması feshedildi (şubat 1984). Martta Beyrut'ta bulunan çokuluslu kuvvete bağlı ABD, italyan ve fransız birlikleri çekildiler. Nisanda Raşit Kerami başkanlığında bir "Milli birlik" hükümeti kuruldu ve sünni, şii, maruni, dürzi, katolik, ortodoks cemaatlerinin önderleri kabinede yer aldı. Hükümet bir güvenlik planı kabul etti. Bu plana göre, Lübnan ordusunun düzeni değiştirilecek, Beyrut limanı ve havaalanı yeniden açılacaktı. Bu hükümet de çatışmaları önleyemedi. Trablusşam'da şeriat düzeni uygulamak isteyen sünni Tevhit milisleri, alevi milislerle çatışmaya başladılar. Suriye'nin girişimiyle yapılan barış, eylül 1985'te yeniden bozuldu; taraflar üç hafta süreyle çarpıştılar. Kentin üçte ikisi boşaldı. Ekim 1985'te kente giren suriye birlikleri, çatışmaları durdurdular. Bu arada İsrail, Güney Lübnan'daki birliklerinin büyük kısmını geri çekti (ocak-temmuz 1985). Kalan birlikler, İsrailliler'ce eğitilen ve desteklenen, Lübnan hükümetinin tanımadığı yasadışı Güney Lübnan ordusuyla birlikte müslüman örgütlerle çatışmaları sürdürdüler. Zaman zaman FİNUL birliklerine de saldırdılar. Beyrut'ta kentin denetimini ele geçirmek isteyen milis grupları arasında çatışmalar kesilmedi. (→ BEYRUT.) Şii Emel milisleri, FKÖ'yü ezmek için mayıs 1984'te Batı Beyrut'taki filistinli mültecilerin kamplarına saldırdılar. Kamplar savaşının bu bölümü, haziranda Emel yetkililerinin Suriye'de barışa yanaşmalarıyla son buldu. Bu çatışmaları Emel -dürzi çatışması izledi. Sünni murabitun ve FKÖ milislerinden destek alan dürziler, üstünlüğü ele geçirdiler. Temmuz 1985'te, bu kez dürzilerle hıristiyanlar arasında savaş başladı. Barışın sağlanması için Şam'da, Suriye Cumhurbaşkanı Esat, R. Kerami, N. Berri, V. Canbulat, sünni önder Şeyh Hasan Halit'in katılmasıyla "Büyük islam konferansı" toplandı. Konferansta Lübnan ordusu dışında tüm silahlı grupların dağıtılması kabul edildi. Hıristiyanlarla müslümanlar (ağustos), dürzi ve murabitun örgütüyle Emel (eylül, kasım) arasındaki çatışmalar yinelendi. Aralık 1985'te Canbulat, Berri ve hıristiyan Lübnan Güçleri milisi komutanı Hobeyka bir barış anlaşması imzaladılar. Bu kez anlaşmaya karşı çıkan falanjistlerle anlaşmaya imza koyan Lübnan güçleri çatışmaya girişti (ocak 1986).

Lübnan'da bulunan Batılılar'ın örgütlerce kaçırılması da çatışmalara yeni sorunlar ekledi. İslami cihat örgütü gibi kimi örgütler, kaçırdıkları Batılılar'ı rehine tutarak hükümetlerden ödün istediler. Rehineler için örgütlerle sürdürülen pazarlıklar, iç savaşın başka bir yönünü oluşturdu. İngiliz rehinelerin kurtarılması için Canterbury başpiskoposu tarafından gönderilen arabulucu Terry Waite de kaçırıldı. Şii örgütler elinde rehine tutulan ABD vatandaşlarının kurtarılması için, ABD'nin İran'a silah sattığı ortaya çıktı. (→ İRANGATE OLAYI.)

Ocak-mart 1986'da Emel ile FKÖ, Sayda'da savaşa giriştiler. Beyrut'ta da Emel yeniden filistin kamplarına saldırdı (mayıs -haziran). Taraflar Şam'da bir anlaşma yapınca Beyrut'a giren suriye birlikleri çatışmaları durdurdu. G. Lübnan'da şii Hizbullah örgütüyle Güney Lübnan ordusu milisleri arasındaki çatışmaların yanı sıra, bölgedeki FİNUL birlikleri de zaman zaman israil birliklerinin ya da yandaşı Güney Lübnan ordusu'nun saldırılarıyla karşılaştı. Ağustos 1986'da Emel gerillalarıyla Sayda ve Sur'da çarpışan FKÖ gerillaları, israil uçakları tarafından bombalandı. Emel, Beyrut'ta üstün duruma geçince dengenin bozulduğunu gören dürziler FKÖ'yü desteklemeye başladılar (kasım 1986). Emel güneyde yenilince, Beyrut' taki Şatila ve Burc el-Baracne FKÖ kamplarını kuşattı. Emel güçlerince İlerici sos-

LÜBNAN SAVAŞI

yalist parti (dürziler), solcu Suriye Ulusal sosyalist partisi, Lübnan Komünist partisi ve sünni murabitun milisleri Emel örgütü'ne saldırdılar. Zor durumda kalan Emel, Suriye'den yardım istedi. İki suriye tugayı (7 000 kişi, 60 tank) Beyrut'a geldi. Beyrut'taki milis büroları kapatıldı; silah taşınması yasaklandı. İran, Hizbullah örgütü'nün silahlarının alınmaması için Şam'da girişimlerde bulundu. Suriye'nin müdahalesi kamplar savaşını durdurdu (5 nisan 1987). Beyrut'ta barışın sağlanması üzerine, yedi aydır toplanamayan hükümet bir araya geldi. Canbulat ve falanjistlerce eleştirilen Raşit Kerami, olayların Lübnan çıkarlarına ters biçimde geliştiğini ileri sürerek istifa etti (mayıs 1987); istifası konusunda görüşmeler sürerken bindiği helikopterdeki bombanın patlaması üzerine öldü. Yerine, vekâleten Eğitim ve çalışma bakanı Selim el-Huss atandı. Ekim 1987' de hükümetin yayımladığı bir raporda, 12 yıldır süren iç savaşta 130 000 kişinin öldüğü, 14 000 kişinin kaçırıldığı açıklandı. Enflasyon, 1987 ortasında yıllık % 200'ü buldu. 1975'te bir dolar 2,50 lübnan lirasına eşitken, 1987'de 550 lübnan lirasına yükseldi. Asgari ücret, aynı dönemde 120 dolardan 15 dolara düştü.

1988'de, İran'ın desteklediği Hizbullah örgütü'yle Suriye'nin desteklediği Emel arasında çatışmalar başladı. İsrail desteğindeki Güney Lübnan ordusu milisleri Hizbullah gerillalarının üslendiği köylere saldırdılar. Başbakan Selim el-Huss Şam'a giderek, suriye ordusunun duruma yeniden müdahale etmesini istedi. Aynı yıl cumhurbaşkanı Emin Cemayel'in görev süresi dolduğu halde yerine yeni cumhurbaşkanı seçilemedi. Bu sırada iş başında iki hükümet bulunuyordu: biri Batı Beyrut'ta, Selim el-Huss'un başkanlığındaki sivil müslüman hükümet; diğeri Doğu Beyrut'ta, general Michel Aoun başkanlığındaki askeri hıristiyan hükümet. Bu ikincisi Suriye'nin Lübnan'daki varlığına itiraz ediyordu.

Mayıs 1989'da cumhurbaşkanı seçilen René Mohawad kasım ayında bir suikast sonucu öldürüldü, yerine Elias Hravi seçildi. Ağustos 1990'da kabul edilen yeni anayasada, 1989'da Taif'te taraflar arasında imzalanan ve iktidarın müslümanlar lehine dengelemesini öngören anlaşmalar benimsendi. Suriye'nin yardım ettiği Lübnan ordusu general Aoun'un direnişine son verdi. Yıl sonunda Ömer Kerami başkanlığında bir hükümet kuruldu. 1991'de milisler silahsızlandırıldı ve Lübnan ordusu hem bütün Beyrut'u hem de ülkenin güneyini denetim altına alarak, Lübnan'da devlet otoritesini yeniden kurmaya girişti. Lübnan ile Suriye arasında bir "kardeşlik antlaşması" imzalandı. 22 ekim 1992'de sünni müslüman Refik Hariri yönetiminde yeni bir hükümet kuruldu. Lübnan'ın en zengin adamı olan R. Hariri, devletle ticaret ve müslümanlarla hıristiyanlar arasında bir güven ortamı yaratmaya çalışacağını açıkladı.

Beyrut'un israil ordusunca kuşatılmasından sonra kent sokaklarındaki yıkıntılar (27 temmuz 1982)

Leroy-Gamma

EDEBİYAT

fransızca edebiyat

Lübnan uzun zamandan beri fransız kültürüne iyice açık bir ülkeydi. XVIII. yy. dan başlayarak fransız misyonlar, birçok eğitim kurumu kurdu; bunları 1839'da cizvitler ve 1909'da fransız laik misyon izledi. Birçok yazar, Lübnan Cumhuriyeti'nin resmi dili arapça olmakla birlikte, yapıtlarında fransızca kullanmayı yeğledi. 1910'dan başlayarak, Chekri Ganem'in (1861-1929) şiirleri ve romantik dramlarıyla, ulusal efsanelerden beslenen bir edebiyat ortaya çıktı.

Birinci Dünya savaşı'ndan sonra şair Charles Corm (1894-1963), *la Revue phénicienne* adlı dergiyi kurdu (1920), *la Montagne inspirée* (Esinlenmiş dağ) [1934] adlı yapıtıyla lübnan yurtseverliğini yüceltti ve ülkesinin tüm sanat ve edebiyat hareketine öncülük etti. Onun yanında Jacques Tabet (doğm. 1885), Elie Tyane (doğm. 1885), Hector Klat (doğm. 1888) ve Michel Chiha (1891-1954), fransız şiir geleneklerine yeni bir renk katarak, Doğu ve Fransa hıristiyanları arasındaki kardeşliği dile getirdiler. 1945'ten sonra Georges Schéhadé (doğm. 1910) ün kazandı. Şiirlerinde arap ve fransız ustaların mirasını bağdaştıran Schéhadé, tiyatro yapıtlarıyla halkın ilgisini çekti. İlkin nükteye yönelen tiyatro yapıtları (*Monsieur Bobb'le*, 1951) verdi, sonra daha derin kaygılara yöneldi; *l'Histoire de Vasco* (Vasco'nun öyküsü) [1956] adlı oyununda savaşın ve militarizmin parodisini, *les Violettes* (Menekşeler) [1960] adlı oyunundaysa atom çağının boğuntusunu sergiledi. Çağdaş romanın başlıca temsilcisi olan Fercullah Ha'ik (doğm. 1909), yazdığı *Enfants de la terre* (Yeryüzünün çocukları) [1948-1951] üçlemesinde, lübnanlı dağlıların yaşamından esinlendi. Bu üçlemenin ardından, bir dizi şiddet hikâyesi yazdı. Bu tür hikâyelere, Vahé Katcha da (doğm. 1928) el attı. Geleneksel şiire bağlı kalan şairler, örneğin usta şair Fuat Cibriyyil Neffah gibi (*la Description de l'homme, du cadre et de la lyre*, 1963), onu genellikle çok başarılı bir biçimde kullandılar. Lübnan şiirine büyük bir canlılık kazandıran şairlerse şunlardır: Victor Hakim (doğm. 1907), Fuat Ebuzeyt (doğm. 1915), Camille Aboussouan (doğm. 1920), Etel Adnan (1926 -1978), haftalık *Orient littéraire* dergisini yöneten ve birçok eleştiri denemesi yayımlayan Salah Stétié (doğm. 1929) ve Venüs Hury-Gata (doğm. 1938).

arapça edebiyat

Arap* kültür ve edebiyat rönesansı *nahza*, kaynağını Mısır'dan ya da müslüman çevrelerden değil, Suriye ve Lübnan hıristiyanlarından alır. Yeni arap edebiyatının temel özelliği, yazarların, hem islam geçmişin zenginliğine hem de batılı yaşam biçimleriyle düşünce kategorilerinin benimsenmesine duydukları düşkünlüğün çelişkili yanında dile gelir.

XIX. yy. şairleri, eski klasik şiiri taklit etmeye çalıştılar. Dönemin şiir üretiminin önemli bölümünü, üç aile sağladı: Yazıcılar, Bustaniler ve Ma'luflar.

Romantik okulun başı olan ve XX. yy.'ın tüm şiir akımı üzerinde kesin bir etkide bulunan Halil Mutran (1872-1949), şiirin, bütün biçimlerden yararlanmasını ve insan duyarlığının bütün temalarını ele almasını sağladı. Belirleyici etki, Mısır, Brezilya ve ABD'deki lübnanlı göçmenlerin *(mehcer)* etkisiydi. Cebran Halil Cebran (1883 -1931), Emin er-Reyhani (1876-1940), Mihail Nüeyma (doğm. 1889), ingilizce ve arapça yazıyor, dergiler çıkarıyor, tarihsel incelemeler, yolculuk notları ve hikâyeler yayımlıyorlardı. Bunun üzerine müslümanlar, reform akımına kesin olarak katıldılar. Gene Cebran'ın çevresinde toplanan şairler, romantik ve nostaljik özellikler taşıyan acılı bir şiirle, arap dilinin sadeleştirilmesine girişerek batı şiirine açıldılar. Eyüp, Ma'luf ve Nüeyma, farkında olmadan simgeciliğin gelişini hazırladılar.

Simgecilikle birlikte dil, canlılık ve duruluk kazandı. Şiir estetikçisi Sait Akl (doğm. 1912) çevresinde toplanan şairler arasında, anlaşılması güç şiirler yazan Yusuf Gusub (1893-1972), destansı şiirler yazan Selâme, baudelaireci şiirler yazan Ebu Şebeke (1903-1947) gibi şairlerin, ayrıca Lebeki (1906-1955), el-Esir (1917 -1971), Mazhar (1898-1928), el-Hûri (1894 -1961), Nahla (1873-1939) ve Nüceym (1926) gibi şairlerin de adları anılabilir.

1957'de kurulan *eş-Şi'r* dergisinin şairleri, dünya sorunlarına kişisel, boğuntulu ve yalnızlık içinde bir yaklaşım sayesinde, kesin olarak geleceğe yöneldiler. El-Hal, Havi, el-Hacc, Fahuri, Ebu Şakra ve başka birçok ozan, şiiri canlı ve bölünmez, organik bir bütünlük durumuna getirdiler. 1953'te kurulan ve Süheyl İdris (doğm. 1922) tarafından yönetilen *el-Edeb* adlı edebiyat dergisi, çağdaş büyük arap şair ve yazarların ilk metinlerini yayımlayarak, belli bir yazış biçiminin öncülüğünü yapan kimseleri bir araya getirdi.

1975 iç savaşıyla sarsılan yeni kuşak, yadsımaya ve anlamsıza yatkın bir kuşaktı. Aynı zamanda çocukluğun özlemli bir anımsanmasına ve aşkla başkaldırının umutsuz bir bağdaştırılmasına da yatkındı. Bu kuşak özellikle Cemalettin, Lahhud, Şemsettin, Ferhat, Fahrettin ve el-Abdullah tarafından temsil edilmektedir.

Lehçeyle yazılan halk şiiri, büyük bir duyarlık ve şaşırtıcı bir canlılık göstermektedir. El-Yazıcı, Mahla (1873-1939) ve Rüküz gibi öncülerden sonra, bu alanda Cabi Hattat, Émile Mubarak (1901-1979), Es'at Saba (1913-1975), Es'at es-Sebali (doğm. 1910), Zeyn Şuayb, Es'at Sait, Joseph el -Haşim, Ali el-Hacc ve Michel Trad gibi şairlerin adları anılabilir.

Zeydan, el-Aşkar ve Kerem'le birlikte roman, uzun süre tarihsel roman olarak kaldı. Evvâd, Freyhe ve Süleyman gibi romancılarla, iki dünya savaşı arasında uzlaşımcı olmayan bir gelişme görüldü. İdris, Cebr ve Berekât, toplumsal kuralların ve değerlerin geniş ölçüde reddine yol açarlarken, Ömer Fahuri, Ömer Farruh ve Raif Huri, ideolojik bağlanımı gündeme getirdiler.

Meyy Ziyade, Afife Haşim ve Verde'l -Yazıcı'nın çekinerek başlattıkları feminist hareket, Émilie Nasrullah, Baalbekki Leyla, Laure Curayyib, Edwige Şeybub, İnsâf ül-A'ver ve Huda Na'mani gibi feministlerle gelişmesini sürdürdü.

Lübnan edebiyatında deneme, çok önemli bir yer tutar. Nüeyma, Sarkis, el -Curr ve Kerem felsefi denemeler; Esmer, Ma'luf, Takiyettin ve el-Müneccit toplumsal denemeler, el-Ala'ili ve Na'man dilbilimsel denemeler yazdılar. Edebiyat eleştirisine katkıda bulunanların başında, Abbüd (1886-1962) ve Butrus el-Bustani (1895-1969) gelir. Folklorsa, Hatir (1881 -1974), Freyha (doğm. 1901), Nima ve er -Râsi tarafından titizlikle derlenmiştir.

Lübnan, arap tiyatrosunun beşiğidir. 1848'de Beyrut'ta, Molière'in *Cimri*'sinin bir uyarlaması, arap dilinde ilk tiyatro oyunu olarak oynandı. Tiyatro etkinliği uzun zaman, önce fransız, ardından ingiliz başyapıtların, İshak ve Hattat tarafından yapılan çevirilerine dayandıktan sonra, özgün yapıtlar ortaya kondu. Radyo, televizyon ve sinema da, ülkenin Multeka, Şudravi ve Nebi Ebülhüsn tarafından yönetilen tiyatro yaşamına yeni bir soluk kazandırmaya katkıda bulundu.

Lübnan Barış gücü *(Birleşmiş milletler)*, mart 1978'de Filistinliler ile İsrail arasında tampon işlevi görmek üzere Güney Lübnan'a yerleştirilen askeri güç. Değişik

uluslu 8 taburdan oluşan ve Birleşmiş milletler tarafından atanan bir generalin emrine verilen Lübnan Barış gücü Leytani ırmağının güneyine yerleştirilmiştir.

LÜBNAN dağı, ar. **Cebel Lübnan,** Lübnan Cumhuriyeti'nde, denizle Beka arasında uzanan dağ kütlesi. Uzunluğu 160 km, genişliği 10-40 km. Doğu Akdeniz yöresinin en yüksek dağı (Kurnet üs -Sevda 3 083 m). Yağışlar (yılda 1 000 ila 1 700 mm) kireçli tabakalara işler. Kaynaklar, kanyonların dibindeki akarsuları besler. Antiklinalli yapısı iki büyük engebeyle (B.'da bir kırılma, D.'da bir kırık) sınırlıdır. Geçitler yüksektir (Dehr ül-Beyder, 1 500 m). Ulaşılması güç olan dağ, azınlıklara (Maruniler, Dürziler) sığınak olmuştur. Nüfus artışı ormanları (sedir ormanları da dahil olmak üzere) hemen hemen yok etti. Buğday, zeytin ağacı ve sebzeye öncelik veren, dışsatıma yönelik, besine dayalı çok ürünlü tarım, bağ ve bahçelerin yerini aldı. Uzak bölgelere göç (1860'tan sonra) özellikle kırsal bölgelerden kentlere toplu göçe dönüştü (bu göç özellikle Beyrut'a yönelikti). Yazlıkçılık (yaylacılık) ve kayak sporu, yaşam koşullarını iyileştirdi ve savaş (1975'ten beri) birçok lübnanlının dağlara çekilmesine neden oldu.

LÜBNAN Sancağı → CEBELİLÜBNAN.

LÜBNANLI sıf. ve a. Lübnan halkından olan.

LÜBUB çoğl. a. (ar. *lübb*'ün çoğl. *lübūb*). *Esk.* **1.** İçler, özler. **—2.** Her şeyin en iyileri.

LÜBÛS çoğl. a. (ar. *libās*'ın çoğl. *lübūs*). *Esk.* Giyecekler, giysiler.

LÜ BUVEİ ya da **LÜ BUWEİ,** çinli devlet adamı (İ.Ö. 300'e doğr. - 235). İ.Ö. 221'de Çin'i birleştiren kral Çin'in bakanıydı. Sanatçı ve bilim adamlarının koruyucusu olan Lü Buvei, saray aydınlarına, döneminde geçerli olan felsefi ve siyasal kuramların bir derlemesini *(Lüşi Çunçiu)* yaptırdı.

LÜCCE a. (ar. *lücce*). *Esk.* **1.** Engin deniz. **—2.** Ayna. **—3.** Kalabalık, güruh. **—4.** *Lücce lücce,* dalga dalga.

LÜDA, Kuzey-doğu Çin'de (Liaoning) bitişikkent, Dalien* ve Lüşun'u (Port-Arthur) içine alan Liaodong yarımadasının ucunda.

LÜDENSCHEİD, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Sauerland'ın eteğinde; 75 000 nüf. Makine ve elektrikli gereçler sanayisi merkezi. Plastik maddeler.

LÜDERİTZ, esk. **Angra Pequeña,** Namibya'nın güney kıyısında liman kenti; 6 640 nüf. Ülkenin güney kesiminde ulaşım sağlayan demiryolunun son istasyonu. Kabukluların avlanması ve konservecilik.
—Tar. Alman tüccar Franz Adolf Lüderitz (1834-1886), 1883'te Angra Pequeña limanını ve çevre kıyıları yerel reislerden satın aldı. Portekizliler'in hak iddialarına karşı Bismarck tarafından desteklendi ve 1884'te bölge resmen Almanlar'ın malı oldu ve Güney Afrika kolonisinin çekirdeğini oluşturdu. İlk alman kolonisi, Lüderitzbucht adını aldı (1886), 1920'de de Lüderitz'e dönüştü.

LÜDERS ya da **LYUDERS** (Aleksandr Nikolayeviç, *kont*), alman asıllı rus general (Podolya 1790 - Odesa 1874). 1826'da general oldu. 1831 Varşova saldırısında yararlık gösterdi. 1848-49'da Macaristan'daki ve Tuna eyaletlerindeki ayaklanmaları bastırdı. 1861'de Polonya valiliği yaptı ve otoriter bir tutum benimsedi. Lüders'e 1862'de bir suikast yapılınca yerine başkası getirildi.

LÜDES KATI a. (öz. a. *Ludes*'ten). Yerbil. Barton katının alt bölümü. (Eşanl. LÜDİYEN.)

LÜDİYEN a. (fr. *ludien*). Yerbil. LÜDES KATI'nın eşanlamlısı.

G. Gildner

Lübnan dağı (ön planda, Bşere yerleşme alanı)

LÜDLOW KATI a. (Wales'te *Ludlow*'dan). Yerbil. Silures sisteminin katı. (Eşanl. LÜDLOVİYEN.)

LÜDLOVİYEN a. (fr. *ludlowien*). Yerbil. LÜDLOW KATI'nın eşanlamlısı.

LÜETİK sıf. ve a. (fr. *luétique*). Homeopat. Diyatezi lüetizm olan kişiye denir.
◆ sıf. Lüetizm ile ilgili.

LÜETİN a. (fr. *luétine;* lat. *lues,* salgın, bozulma'dan). İçinde frengi treponeması *(Treponema pallidum)* bulunan bir emülsiyondan 1909'da Noguşi tarafından çıkarılan madde. (Frengi teşhisi için lüetinle yapılan deri testi ya da luotest artık terk edilmiştir.)

LÜETİZM a. (fr. *luétisme*). Homeopat. S. Hahnemann tarafından tanımlanan üç temel diyatezden biri. (Kişinin ya da geldiği soydan birinin yakalanmış olduğu frengi dışı zührevi hastalıklardan ["siğil hastalığı" da denen sikoz] değil de kişinin kendisinin ya da soyundan birinin geçirdiği önceki bir frengiden kaynaklanan bozukluklardan oluşur.)
—ANSİKL. Günümüzde lüetizmin oluşumunda, kalıtımsal frenginin yanı sıra tamamlayıcı olarak birçok başka etmen de göz önünde tutulmalıdır: alkolizm, tütün alışkanlığı, akraba evliliği, gebelik sırasında kötü uygulanmış tedaviler, geçirilen enfeksiyonlar ya da asalak hastalıkları. Kişinin soyunda frengi olduğu bazen bilinebilir (bu bir istisnadır), ama yinelenen düşüklerin ya da aile içinde bazı erken doğumların görülmesi de bu bakımdan bir anlam taşır.
Klinik alanda, fluoriklerde rastlanan bazı anomaliler lüetizme bağlanabilir: iskelet ve kiriş sistemini kapsayan bozukluklar (kafatası biçimi ve büyüklüğü anomalileri, damak ve burunda şekil bozuklukları, kaval kemiği şekil bozukluğu, göğüs kafesi şekil bozuklukları [raşitizm] ve kirişlerdeki ileri derecedeki gevşeklik), destek dokusundaki anomaliler (düşükler, varisler), sonra skleroz (damarlar), gözdeki şekil bozuklukları, mukoza ve deri lezyonları. Bu bozuklukların çoğu, doğuştan frenginin tanımlanmasında geçer. En azından bazı gelişme bozuklukları bulunur: örneğin, diş düzenindeki acaiplikler, yüzün iki yarısında bakışım yokluğu.
Patolojik alanda, kalp ve damar hastalıkları (sık görülen doğuştan şekil bozuklukları), sinir ve içsalgı bozuklukları, deri ve mukoza lezyonları, genel görünüşe egemendir. Ruhsal bozukluklara gelince, nadiren olmayabilirler. Zekâ geriliği ve sapıklık dışında fluorik biyotipinkilerle çakışırlar. Lütetik hastada bütün bozukluklar geceleyin şiddetlenir.
Lüetizm, tüberkülinizme eşlik ederse (fosfofluorik yapı sıktır) organizma üzerinde o oranda daha derin bir iz bırakır.

LÜFER a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin 10 -200 m derinlikteki ortasularında yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Pomatomus saltator;* lüfergiller familyası.)
—ANSİKL. Lüfergiller familyasının Türkiye denizlerindeki tek temsilcisidir. Küçük sivri dişler içeren ağzı, gövdesinin ucundadır. Sırtı, yanlara doğru giderek açılan parlak koyu mavi-yeşilimsi gümüşi, karnı parlak beyazdır. Göğüs yüzgeci ve solungaç kapağı sarımsı, öbür yüzgeçleri sarımsı ve mattır. Eti çok lezzetli olan lüfer boyuna göre çeşitli adlar alır: defneyaprağı (boyu 10 cm'ye kadar); çinekop (10-18); sarıkanat (18-25 cm); lüfer (25-35 cm); kofana (35 cm'den uzun). Türkiye sularında boyu ender olarak 1 m'yi bulabilen bu balık, sürü oluşturan balıklarla (hamsi, uskumru, kolyoz, istavrit, sardalye, vb.) beslenir.

LÜFERGİLLER a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin ortasularında yaşayan kemiklibalıklar familyası. (Yırtıcı, saldırgan balıklardır: yunuslara bile saldırırlar. Türkiye sularında bulunan tek türü lüfer*dir. Bil. a. *Pomatomidae;* levrekbalığımsılar takımı.)

LÜFEROTU a. Yüzden fazla türü, ekvator bölgeleri dışında dünyanın her tarafında yetişen biryıllık ya da çokyıllık otsu ya da ağacımsı bitki. (Bilimsel cins adı *lotus;* kelebekçiçekligiller familyası.)
—ANSİKL. Yaprakları 3-5 yaprakçıktan oluşur; küçük saplı, sarı, kırmızı ya da beyaz çiçekleri tek ya da 3-5 küçük yığın biçiminde toplanmıştır; çanağı beş dişlidir, tacı kelebekçiçeklidir; meyvesi bakla biçimindedir.
Başlıca türleri arasında, doğal çayırlarda, hafif ve serin bölgelerde, alüvyonlu topraklarda yetişen sarı çiçekli lüferotu ya da sarı çiçekli yonca *(Lotus corniculatus)* yer alır; kısa boylu bu küçük bitkinin çiçekleri altın sarısı rengindedir. Bataklık lüferotu (*L. uliginosus*) daha büyük olup, turbalı topraklarda yetişir ve böylece baklagiller arasında bir istisna sayılır. Çok yüksek besin değerine sahip her iki tür de mükemmel birer hayvan yemidir.

sarı çiçekli lüferotu *(Lotus corniculatus)*

LÜGAAT çoğl. a. (ar. *luġat*'ın çoğl. *luġāt*). *Esk.* **1.** Sözcükler, sözler. **—2.** Sözlükler. **—3.** Diller.

LÜGAT, -tı a. (ar. *luġat*). **1.** SÖZLÜK'ün eşanlamlısı. **—2.** *Esk.* Sözcük. **—3.** *Lügat paralamak,* günlük dilde geçmeyen ya da yabancı sözcükler kullanarak konuşmak, yazmak.
—*Esk. Lügat-nüvis,* sözlük yazarı: *"Bir sıra lugat-nüvisler çıkarak Çağatay edebi lisanının kelimât hazinesini topladılar"* (F. Köprülü). || *Lügat-perdaz,* sözlük uçuran; özentili konuşan, günlük konuşmalarında süslü ve yapmacık bir dille konuşmaya özenen. || *Lügat-şinas,* çok sözcük bilen.

LÜGATÇE a. (ar. *luġat* ve fars. *-çe*'den *luġatçe*). *Esk.* **1.** Küçük sözlük. **—2.** Bir kitaba eklenen sözlük.

LÜGATÇİ a. Sözlük uzmanı; sözlükçü.

Lügat-i Naci, Muallim Naci'nin türkçede kullanılan arapça, farsça sözcüklerle

batı dillerinden alınma sözcükleri (yaklaşık 25 000 sözcük) kapsayan sözlüğü (1891). Dönemi için bir yenilik olmak üzere sözcüklerin türkçede kazandıkları anlamları, türkçedeki farklı söyleniş biçimlerini gösterir. Bazıları yazarın kendisine ait manzum kullanılış örnekleri verir. Yazarın ölümü üzerine temize çekilmesi "fetva" sözcüğünde kalan yapıtın son yarısını Müstecabizade İsmet basıma hazırladı. Yararlı bir kaynak oluşturan sözlüğün daha kullanışlı ikinci basımını (1899), kısaltılmış basımları izledi; tıpkıbasımı yapıldı (1978).

LÜGATLİ sıf. Eskimiş, anlamı bilinmeyen sözcüklerle yüklü, karmaşık bir anlatım için kullanılır: *Lügatli bir konuşma. Çok lügatli bir dili var.*

◆ be. Eskimiş, anlaşılması güç sözcüklerle, karmaşık bir biçimde: *Lügatli konuşmak.*

LÜGAVİ, LÜGAVİYE sıf. (ar. *luğat* ve *-i*'den *luğavi*, dişl. *luğaviyye*). *Esk.* Sözlükle, sözle ilgili olan: *Mana-yı lügavi* (kelimenin sözlük anlamı).

LÜGAVİYAT a. (ar. *luğavi*'den çoğl. *luğaviyyāt*). *Esk.* Sözlükbilim.

LÜGAVİYE → LÜGAVİ.

LÜGAVİYÛN çoğl. a. (ar. *luğavi*'nin çoğl. *luğaviyyūn*). *Esk.* Sözlükle uğraşanlar, sözlükçüler.

LÜHÛD çoğl. a. (ar. *lahd*'in çoğl. *luhūd*). *Esk.* **1.** Mezarlar, kabirler. **—2.** *Lühûd-i şüheda*, şehit mezarlığı, şehitlik.

LÜHÛK a. (ar. *luhūk*). *Esk.* Ulaşma, erişme, birleşme, eklenme.

LÜJAVRİT a. (fr. *lujavrite*). Petrogr. Ökolitli ve iğnemsi aegiritli nefelinik siyenit.

LÜK a. (fars. *lāk*'tan). *Esk.* **1.** Yoğun ve kalın nesne. **—2.** Boyacılıkta kullanılan hint zamkı. **—3.** *Lük boyası*, kırmızı boya. (→ LAKA.)

-LÜK → -LIK.

LÜKNET a. (ar. *lüknet*). *Esk.* **1.** Söyleme güçlüğü, pelteklik, dil tutukluğu. **—2.** *Lüknet-i elhan*, seslerin, ezginin peltekliği.

LÜKS a. (fr. *luxe*). **1.** Değerli eşyalardan oluşmuş bir ortam, pahalı ve kibar bir yaşam biçimi: *Lüks içinde yaşamak. Lükse meraklı olmak.* **—2.** Bir kimsenin gerçek bir gereksinimi olmamakla birlikte kendine tanıdığı ve görece pahalı sayılabilecek bir zevk: *Tek lüksü plaklarıdır.* **—3.** Bir kimsenin alışkanlıklarının dışında, kendisine özel bir durum olarak tanıdığı ya da zevk için istediği şey: *Haftada iki yerine üç gün tatil yapma lüksüne ulaşmak.* **—4.** *Bir kimse, bir toplum vb. için lüks*, onun için yaşamsal bir önem taşımadığı düşünülen, gereksinim dışı sayılan şey: *Demokrasi bu toplum için bir lüks değildir. Bu tür bir organizasyona girişmek, bu ülke için büyük bir lükstür.*

—Verg. huk. *Lüks vergisi*, lüks kabul edilen bazı mallara ya da bazı aşırı harcamalara konan vergi. (Çeşitli ülkelerde ve çeşitli dönemlerde uygulanan bu vergi, dönemine ya da ülkesine göre çoğunluk tarafından lüks kabul edilen belirli tüketim eşyasına sahip olunması ya da aşırı sayılan harcamalar yapılması nedeniyle alınır. Lüks vergisinde ya bağımsız olarak ya da genel bir vergi içinde bu tür tüketim maddeleriyle aşırı harcamalar için daha yüksek vergi oranları öngörülür.)

◆ sıf. **1.** Sıradan olmayan, pahalı zevkleri karşılayan nesneler, hizmetler; bunlarla ilgili etkinlikler için kullanılır: *Bir arabanın lüks modeli. Lüks eşya ticareti. Lüks tarife.* **—2.** Gösterişi, şatafatı, lüksü yansıtan şey için kullanılır: *Lüks bir apartman. Lüks bir yerleşim merkezi. Lüks bir hayat tarzı.*

—Dy. *Lüks tren*, normal trenlere göre daha konforlu ve daha lüks vagonlardan oluşan tren.

—Matbaac. *Lüks baskı*, özellikle davetiye, kartvizit, tanıtım broşürleri vb.'nin basımında kullanılan basım yöntemi. (Bu yöntemde, ipek kâğıt, kuşe gibi pahalı kâğıt malzeme; kabartma, kesme vb. baskı tekniğine ve yaldız vb. malzemelerle süslemeye başvurulur.)

—Postc. *Lüks işaretli telgraf*, bu tür telgraflar doğum, evlenme, herhangi bir konudaki kutlama amacıyla çekilir. (Lüks işaretiyle çekilecek telgraflar özel kopyalıklarına yazılarak alıcılarına teslim edilir. Bu telgraflardan telgraf ücretine ek bir ücret alınır.)

LÜKS a. Aydınlt. İçinde bulunan yağın, elle hareket ettirilen bir piston aracılığıyla harekete geçirildiği eski tip lamba. (*Lüks lambası* da denir.)

LÜKS a. (lat. *lux*, ışık'tan). Ölçbil. Metre kare başına düzgün olarak dağılmış, dik yönde 1 lümenlik bir ışık akısı alan bir yüzeyin aydınlığına eşdeğer SI aydınlık birimi (simgesi lx).

LÜKSASYON a. (fr. *luxation*). Dişç. cerr. *Diş lüksasyonu*, bir dişin herhangi bir travma ya da cerrahi bir müdahale sonucu, yuvası içinde yerinden oynaması. (Bu yüzden bazen bağ liflerinde bir yırtılma, dişin damar-sinir demetinde bir kopma ve bunların sonucu olarak dişözünde nekroz olabilir. Bu durumda, diş lüksasyonu için bir endodonti tedavisi ve onu yerine tutturma düzeneği yapılması gerekir [tespit cebiresi].)

LÜKSEMBURG, Meuse ve Moselle ırmakları arasında, bir bölümü Belçika'ya, öbür bölümü Lüksemburg'a ait Avrupa'nın kuzey-batı'sında tarihsel bölge. İspanyol ve avusturya egemenliği döneminde, bir bölümünü oluşturduğu Hollanda, Trier ülkesi, Liège, Limburg ve Lorraine düklükleriyle sınır komşusuydu. Bu bölge daha sonraları *Liciliburgum, Luceborg* vb. adlar altında Austrasia'ya katılan, Tongerenler'in ve kısmen Treviri halkının yaşadığı eski galya ülkesiyle aynı yere denk düşer.

LÜKSEMBURG, Belçika'nın güneydoğusunda eyalet; 4 418 km^2; 232 813 nüf. (1991). Merkezi, *Arlon;* 5 *arrondissement (Arlon, Bastogne, Marche-en-Famenne, Neufchâteau, Virton)* ve 44 komün; Kuzey'de ve iç kesimlerde Ardenne'in çeşitli bölümlerini kapsar (Condroz, Famenne, daha sonra 400-500 m yükseklikte platolar), sert iklimli bir bölgedir, Ourthe ve Lesse ırmaklarıyla kesilir, ormanlar ve süt hayvancılığı birbirini tamamlar. Taşocakları işletimi, hayvancılık ürünlerinin değerlendirilmesi ve turizm diğer gelir kaynaklarını oluşturur. Semois'nın güneyinde, Lorraine'in bir parçası da bu eyaletin sınırları içinde yer alır (B.'da Gaume, D.'da Arlon); burada bulunan az miktarda demir cevheri (artık işletilmemektedir) eskiden bir demir-çelik sanayisinin temelini oluşturuyordu. İklim daha yumuşak olmakla birlikte, toprak çoğu kez verimsizdir. Tahıl, patates ve hayvan yemi başlıca tarım ürünleridir. Eyalet, Belçika'nın göreceli olarak en düşük nüfuslu bölgesidir (en geniş bölgesi olmasına rağmen): ortalama nüfus yoğunluğu -km^2'ye 50 kişi- ülke ortalamasından altı, yedi kat daha düşüktür.

LÜKSEMBURG, Lüksemburg grandüklüğü'nün başkenti; 79 000 nüf. (1991). Güzel bir yerde kurulmuş canlı bir kenttir. İlk çekirdeği oluşturan eski kent, Alzette ile Pétrusse'ün birleştikleri yere egemen durumdadır: burada grandüklük sarayı (XVI., XVIII. ve XIX. yy.'lar), katedral (XVII. ve XX. yy.'lar), devlet müzesi, Ulusal kütüphane ve ticaret merkezi yer alır. Pétrusse'ün güneyindeki Bourbon platosundaysa, tren garı ile iş semti vardır. Nihayet, doğudaki Kirchberg platosu, "avrupa" kuruluşlarının işlevlerinin gelişmesine bağlı olarak kentleşmiştir.

Hem bir geçit yeri (Arlon-Trier roma yolu Alzette'i burada aşıyordu), hem de bir savunma yeri (Bock kayalığı, Vauban müstahkem yerleri) olan Lüksemburg, bazı sanayilere (deri, tütün, hazırgiyim, emprime dokuma, metalürji) sahip olmakla birlikte, her şeyden önce bir üçüncü kesim merkezidir: Lüksemburg devletinin başkenti ve avrupa kuruluşlarının merkezlerinden biri (Avrupa toplulukları adalet divanı, Avrupa Yatırım bankası) olan kent, birkaç yıldan beri çok önemli bir uluslararası finans merkezi ve bir karayolları kavşağı durumuna gelmiştir; ayrıca uluslararası bir havalimanı (Findel) da vardır.

—Tar. Lüksemburg eski bir roma kulesinin frankça adını (*Lucilinburhuc* ["küçük şato"]) alan Sigefroi şatosu (963) çevresinde kurulmuştur; yazgısı kontlarınkine bağlı olarak gelişti, kontlar 1244'te kente özgürlüğünü verdiler. XVII. yy.'da stratejik önemi nedeniyle kent Fransızlar tarafından işgal edildi (1684-1697). Vauban'ın eklemeler yaptırdığı hisar, Ryswick barışı'nda geri verildi. Germen konfederasyonu'na bağlı kaleye 1815-1867 arasında bir prusya garnizonu yerleştirildi, sonra surları yıkıldı.

LÜKSEMBURG grandüklüğü, Batı Avrupa'da devlet; 2 586 km^2; 380 000 nüf. (1991). Başkenti *Lüksemburg*. Resmi dili *fransızca*.

COĞRAFYA

Kuzeyde *Ösling* (ya da *Oesling*) ülkenin üçte birini kaplar. Burası, yüksekliği 500 m kadar olan, Moselle'in kollarınca

Lüksemburg'dan genel görünüm

Everts-Rapho

(Sûre, Wiltz, Clerf) oyulmuş, sert iklimli, verimsiz topraklı Ardenne platosunun bir bölümüdür. Fakat, ormanları, ırmakları ve şatoları burayı turistik bir bölge haline getirmiş ve bu arada bazı yerel ürünler de ortaya çıkmıştır. Güney'de *Gutland* ("iyi topraklar"), Paris havzasının dik yamaçlarla kaplı (güney ucunda demir cevheri) bir bölümüdür. İklimi daha yumuşak, toprakları daha zengindir.

XIX. yy.'ın sonunda, demir cevheri ve güçlü şirketlerin (ARBED) kurulması sayesinde, birinci sanayi devrimi gerçekleşti. Fakat, Lüksemburg demire çok bağımlıdır (sanayide çalışanların % 50'si), kömürü Almanya'dan almak zorundadır, üstelik çıkarılan demir cevheri düşük kalitelidir: cevher çıkarımı 1955'te 2 Mt'ken (çıkarımın içerdiği maden miktarı), 1981'de 125 000 t'a düştü. Demir-çelik sanayisi günümüzde, ülkenin başka ülkelerce kuşatılmış olmasından ve dünya iktisadi bunalımından zarar görmektedir. 1974'te 6,5 Mt'a yaklaşan çelik üretimi, 1990'da ancak 3,56 Mt'a ulaşabildi.

Bu gerilemeden önce, 1950'ye doğru ikinci bir sanayi devrimi başladı. Yeni sanayiler kuruldu: kimya (taşıt lastiği, plastik maddeler), makine imalatı (genellikle mali teşvikler ve vergi kolaylıkları sayesinde). Fakat bu sanayiler, demir-çelik (özellikle istihdam) bulanımına ancak kısmen çare olabildi ve Lüksemburg'un sanayi alanındaki büyümesi Ortak Pazar ülkeleri içinde en düşüklerinden biri olarak kaldı. Buna karşılık hizmetler kesimi (çalışan nüfusun yaklaşık % 50'si) büyük ölçüde güçlendi. Turizm gelişti ve özellikle, Lüksemburg AET'nin başkentlerinden biri haline geldi ve uluslararası mali piyasalar arasında yer aldı (sigorta şirketleri, bankalar, şirket merkezleri). 1990 rakamlarıyla, çalışan nüfusun yalnızca % 3,7'si tarımla uğraşmaktadır (küçük ya da orta büyüklükte işletmeler içinde). Otlakların yüzölçümü sürülen topraklarınkinden biraz fazladır ve hayvancılık ulusal gelirin yaklaşık % 80'ini sağlamaktadır. Ülkenin aşağı yukarı üçte biri ormanlarla kaplıdır. Doğum oranının çok düşük olması (‰ 11) yüzünden ülkenin nüfusu hemen durağandır. Bunun için, uzun süreden beri yabancı işgücüne başvurulmaktadır (1975'te nüfusun % 31'i, 1986'da % 35,6'sı ve 1990'da % 44,79'u). Lüksemburg halkı, her zaman Avrupa'nın en yüksek yaşama düzeyine sahip halklarından biri olmuştur.

Küçük bir devlet olan Lüksemburg, hep geniş bir iktisadi alan elde etmeye çalıştı (ARBED'ın [Aciéries Réunies de Burbach-Eich-Dudelange] uluslararası hale getirilmesi, mali piyasada rol alma, Belçika ile kurulan iktisadi birlik ve sonra Benelüks ile bütünleşme, Avrupa fikrinin kotarılmasına önemli katkı). Öte yandan, GSMH'nın % 80'inin dış ticaretten kaynaklanması, ülkeyi büyük ölçüde dünya piyasalarına bağımlı kılmaktadır. Dış ticaret açık vermektedir (hidroelektrik dışında ulusal enerji kaynağı yoktur).

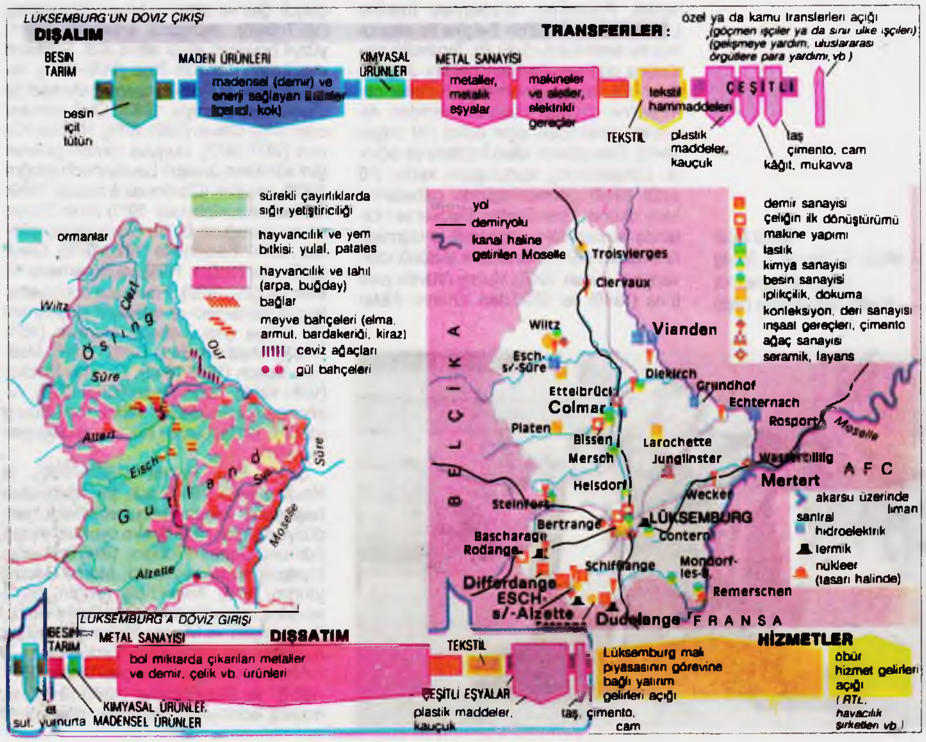
TARİH

Lüksemburg, Lotharingia'nın parçalanmasından doğdu. Bir Moselle kontunun küçük oğlu olan ve 963'te bu stratejik mevkiyi ele geçirip burada Lüksemburg kentinin ve kontluğunun çekirdeğini oluşturacak bir şato yaptıran Sigefroi tarafından kuruldu. Kontluk sırasıyla Namur (1136) ve Limbourg hanedanlarına geçti. 1308'de kont Heinrich VII imparator seçildi, sonra oğlu Kör Johann Bohemya kralı oldu. Torunu imparator Karl IV, kardeşi Venceslav için kontluğu düklük haline getirdi (1354). Ülke, sonunda ailenin küçük bir kolunun temsilcisi olan Görlitzli Elisabeth'e kaldı. Elisabeth haklarını Bourgogne dükü İyi Philippe'e devretti (1441). Hollanda ile birleşen (1443) yoksul ve kentleşmemiş Lüksemburg, Habsburg-

LÜKSEMBURG GRANDÜKLÜĞÜ

EKONOMİ

lar'a karşı dürüstlüğü ve katolikliğe bağlılığıyla tanındı. Bourgogne düklerinden sonra, önce İspanya Habsburgları'na geçti (1506). Ormanların bolluğu bölgede metalürjinin gelişmesini sağladı. 1659'da Fransa, Thionville ve Montmédy'yi *(Fransa Lüksemburgu)* ilhak etti (Pireneler antlaşması) ve başkenti ele geçirdi (1684-1697). Rastadt antlaşması'yla (1714) Lüksemburg, Hollanda'nın geri kalan bölümüyle birlikte Avusturya'ya bırakıldı. Ancak Prenslik konseyi ve toplumsal tabakaları temsil eden üç sınıfın meclisleri gibi kendine özgü kurumlara sahipti. Lüksemburg, Fransa Cumhuriyeti tarafından işgal, 1795'te de ilhak edildi ve Forêts idari bölgesinin en önemli bölümünü oluşturdu. 1815 antlaşmalarıyla doğu kantonları Lüksemburg'un elinden alındı ve Bouillon düklüğüne verildi. Hollanda kralı Willem I grandüklüğe yükseltildi, Germen konfederasyonu'nun parçası haline geldi ve Lüksemburg kalesi bir prusya garnizonu tarafından işgal edildi.

Belçika gibi, grandüklük de 1830'da Willem I'e karşı ayaklandı. Yirmidört Madde antlaşması'yla (1831) ülke ikiye bölündü ve Willem I bu antlaşmayı kabul ederek ülke halkını umutsuzluğa itti. Batı kesimi *(Belçika Lüksemburgu)* Léopold I'e verildi, grandüklüğün kalan bölümüyse yeniden Hollanda kralının egemenliğine girdi (1839). 1840'tan itibaren bağımsız bir devletin organları yavaş yavaş kurulmaya başladı. 1867'de Lüksemburg Fransa tarafından ilhak edilmekten kurtuldu. 11 mayıs 1867 Londra antlaşması'yla büyük devletlerin güvencesi altında tarafsız bir devlet haline geldi: prusya ordusu kaleyi boşalttı. 1842'den beri Zollverein'ın bir parçası olan grandüklük, metalürji sanayisinde büyük bir devrim gerçekleştiren Thomas ve Gilchrist yöntemiyle sanayide büyük bir ilerleme kaydetti (1877). 1890'da Nassau veraset antlaşması'yla Lüksemburg eski Nassau dükü Adolf'a geçti. Oğlu Willem IV'ün ölmesi üzerine (1912) kadınların tahta çıkmasını yasaklayan kanun, prenses Marie-Adélaïde lehine değiştirildi. Alman istilasına uğrayan Lüksemburglular (1914-1918) granddüşesin, kız kardeşi Charlotte lehine tahttan feragatını sağladılar (ocak 1919), Charlotte demokratik bir anayasayı kabul etti. Eylül 1919 referandumunda büyük bir çoğunlukla Nassaular'ın saltanatta kalmasına ve Fransa ile ekonomik birliğin oluşturulmasına karar verildi. Fransa'nın reddetmesi üzerine Lüksemburg, 1922'de Belçika ile ekonomik bir birlik kurdu (UELB). Tarafsızlık statüsüne rağmen Dışişleri bakanı Joseph Bech sayesinde grandüklük Milletler cemiyeti'ne girmeyi başardı. Yeniden Almanlar tarafından işgal edildi (10 mayıs 1940). Grandüklük ailesi İngiltere'ye sığındı. Lüksemburg, kurtuluşuna kadar (10 eylül 1944) germenleştirme çabalarına karşı direndi. Grandüklük, Belçika ve Hollanda ile Benelüks ekonomik anlaşmasını imzaladı (1947), tarafsızlık statüsünden vazgeçti (nisan 1948), Kuzey Atlantik paktı'na (1949) ve 1950'den itibaren Altılar Avrupa'sının kurulmasına katıldı. Siyasal alanda en önemli olaylar, granddüşes Charlotte'un oğlu Jean lehine tahttan feragati (1964) ve lideri Pierre Werner'in, 1959'dan 1974'e hemen hemen sürekli hükümet başkanı olduğu Hıristiyan sosyalist parti'nin üstünlüğüdür. 1974 seçimlerinde liberal demokrat Gaston Thorn sosyalistlerle bir koalisyon hükümeti kurdu, ama 1979 seçimlerini tekrar Pierre Werner ve hıristiyan sosyalistler kazandı. Hıristiyan sosyalistler 1984 ve 1989 seçimlerinde de durumlarını korudular. Werner'in 1984'te başbakanlık ve parti başkanlığından ayrılması üzerine hükümeti, Hıristiyan sosyalist partinin başkanlığına seçilen Jacques Santer kurdu. Santer 1989 seçimlerinden sonra da başbakanlık görevini sürdürdü.

Lüküs hayat
S. Altekin, S. Pekuysal, Z. Göklay oyunun bir sahnesinde
İstanbul Şehir tiyatrosu (1985)

ANAYASA

21 yaşına gelmiş vatandaşlar seçmendir. Yasama yetkisi, 5 yıl süre için tek dereceli genel seçimlerle işbaşına gelen 52 milletvekilinden oluşan bir meclisindir. Yürütme yetkisiyse, bakanları seçen grandükün (ya da granddüşesin) elindedir.

EDEBİYAT

Sözlü iletişim bakımından tekdilli olan Lüksemburg grandüklüğü, yazılı iletişim bakımından üçdillidir (lüksemburg lehçesi, almanca ve fransızca).

Bugünkü grandüklük siyasal bir birim olarak değil de, eski düklük gibi çok daha geniş bir kültür ve halk bütünlüğünün kalıntısı olarak düşünülürse, 1290'a doğru yukarı almancayla yazılan ve prenses Yolande de Vianden'in hayatını anlatan 5 963 dizelik epik bir şiirin yazarı olan Hermann von Veldenz, hem almanca edebiyatın hem de, standart bir dil var olmadığına göre lehçe edebiyatının kurucusu sayılabilir. Buna koşut olarak, Lüksemburg dükü Venceslav I'in (1337-1383) virelai, balad ve rondoları (Jean Froissart bunları *Méliador*'da yayımladı), Lüksemburg'daki fransızca bir edebiyatın ilk izleridir. Ama her üç edebiyat da gerçek gelişmelerini ancak XIX. yy.'ın ikinci yarısında gösterebildiler.

• *Fransızca edebiyat.* Fransızca yazılan ilk romanın (*Marc Bruno, profil d'artiste*, 1855) yazarı Félix Thyes (1830-1855) aynı zamanda lehçe edebiyatının da ilk tarihçisiydi. Şair ve romancı Marcel Noppenay (1877-1966), fransızca edebiyatı yarım yüzyıl boyunca etkisi altına aldı. Edebiyat eleştirmeni Nicolas Ries (1876-1941), romanlarında gündelik yaşamı betimledi (*le Diable aux champs*, 1937). Öteki romancılar: Willy Gilson (1891-1974), Nicolas Konert (1871-1977), burjuva roman geleneğini sürdüren Joseph Leydenbach (doğm. 1903), yapıtları (*Continuez à mourir*, 1959; *Itinéraires soviétiques*, 1971) İkinci Dünya savaşı kuşağının bir tür bilançosunu çıkaran Albert Borschette (1920-1976), Claude Conter (doğm. 1929) ve Rosemarie Kieffer (doğm. 1932). Fransızca edebiyatta, birçok denemeci ve edebiyat eleştirmeni de ortaya çıktı: Joseph Hansen (1874-1952), Matthias Esch (1882-1928), Matthias Tresch (1876-1942), Charles Becker (1881-1952), Léon Thyes (1899-1979), Alphonse Arend (doğm. 1907), Tony Bourg (doğm. 1912), Lucien Kayser ve Georges Goedert.

Şiirde Paul Palgen (1883-1966), *la Route royale* (1917) adlı şiir kitabından başlayarak kendini kabul ettirirken, hem düzyazı şiirler, hem tiyatro oyunları yazan Edmond Dune de (doğm. 1914) ünlü edebiyatçılar arasında yer aldı. Marcel Gérard (doğm. 1915), Anise Koltz (doğm. 1928) ve daha yakın bir dönemde Pierre Roller, René Welter ve Marion Blaise gibi şairler, fransızca şiir geleneğini sürdürdüler.

• *Almanca edebiyat.* Nicolas Welter (1871-1951), ve Batty Weber (1860-1940), almanca edebiyatın başlangıç döneminin iki ünlü adıdır. Nicolas Welter, bütün edebiyat türleriyle uğraştı ve 1929'da yukarı almanca ve lüksemburg lehçesinde ilk Lüksemburg edebiyat tarihini yazdı. Batty Weber ise makaleler, romanlar ve tiyatro oyunları gibi yapıtlar verdi. Jean-Pierre Erpelding (1884-1977), almanca yazan ilk romancıydı (*Peter Brendel*, 1959) ve hem köylü ruhunu betimlemek, hem de ulusal kimlik ardında koşan bir yazar olmak istiyordu. Nicolas Hein (1889-1969), hikâye ve öyküleriyle başarı kazandı. Bernhard Simminger (1885-1970), romanlarında Lüksemburg Ardenne'indeki parlak manzaralardan esinlenen tek yazardı. Paul Noesen (1891-1960), Joseph Funck (1902-1978), Leopold Hoffmann (doğm. 1915), Fernand Hoffman (doğm. 1929) ve Alex J. Jacoby (doğm. 1928) gibi edebiyatçıları da anabiliriz. Ernest Bisdorff (doğm. 1908), ilginç edebiyat eleştirileri yazdı. Edebiyat eleştirmeni Cornel Meder (doğm. 1938), aynı zamanda şiir ve düzyazı da yazmaktadır.

Çağdaş şiir, Paul Henkes (doğm. 1898), Albert Hoefler (1899-1950) ve Jean-Pierre Decker (1901-1972) gibi şairlerle başladı. Daha sonra bu şiiri, duyarlı ve kinik Pol Michels (1897-1956), Gregor Stein (doğm. 1907) ve özellikle dinsel esinin, biçim ve imgelerin yetkinliğiyle birleştiği *Der Postillion* adlı bir tek şiir kitabı yayımlayan Nicolas Heinen (doğm. 1906) gibi şairler sürdürdü. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra yazmaya başlayan şairler arasında, Henri Blaise (doğm. 1924), Anise Koltz, Roger Manderscheid (doğm. 1933), Michel Raus (doğm. 1939) ve özellikle de Nicolas Weber (doğm. 1926) ile Robert Gliedner'in (doğm. 1935) adlarını anabiliriz.

• *Lüksemburg lehçeli edebiyat.* Lehçe edebiyatının kurucusu, hiç kuşkusuz matematikçi ve şair Antoine Meyer'dir (1801-1857).

Büyük bir rağbet kazanan tiyatro, edebiyat dünyasını egemenliği altına almıştı. Gerçek adı Edmond de la Fontaine olan Dicks (1823-1891), vodvillerinde tipik lüksemburglu kişileri canlandırdı ve sahneye konan ilk lüksemburg lehçeli oyunu yazdı (*D'Mumm Sèiss*, 1855). André Duchscher (1840-1911), Batty denen Jean-Baptiste, Weber ve Max Goergen gibi yazarlar, Dicks'in etkisinden büsbütün kurtulamamakla birlikte, tiyatroyu daha büyük bir gerçekçilik ve ruhbilimsel irdeleme doğrultusunda geliştirdiler. Marcel Reuland'ın (1905-1956) yapıtlarında da aynı özellik görülmekteydi. Tit Schroeder (doğm. 1911), küçük burjuva sınıfından bir ailenin günlük yaşamını betimleyen *D'Pôltchesfamill* (1963) adlı yapıtıyla, Fernand Barnich (doğm. 1938), Josy Braun (doğm. 1938) ve Guy Rewenig (doğm. 1947) gibi yazarların ve N. Weber (doğm. 1926), Fernand Hoffmann ve Pol Greisch (doğm. 1928) gibi yorumcuların toplumsal ve siyasal tiyatrosunu haber veriyordu.

Şiir alanında Michel Lentz (1820-1893), romantik dizeler yazarken Michel Rodange (1827-1876), Lüksemburglular'ın *Renert oder de Fuuss am Frack an a Maansgre'sst* (1872) adlı ulusal destanını yazdı. Marcel Reuland, Tit Schroeder ve Joseph Keup (1911-1981), 50'li yıllarda şiire büyük bir atılım kazandırdılarsa da şiir, 1968'den sonra daha belirgin bir siyasal bağlanıma rağmen lirik şiirin her zamanki temalarını işleyerek Michel Lentz'in ve şiiri uyaktan kurtarmaya çalışan René Kartheiser'in (doğm. 1926) yarattığı geleneği izlemekten geri kalmadı. *Renert*'in büyük etkisi, lehçe şiirinin gelişimini biraz engelledi. Birçok yazar, günlük konuları işlemek için manzum epope yolunu yeğlediyse de, Léon Moulin (*De Fuus*, 1968) ve Jacques Kintzele (1874-1965) dışında (ancak o da konusunu folklordan almıştı), kimse tam bir başarı sağlayamadı.

N. S. Pierret (1833-1899), Matthias Spoo (1837-1914), İsidore Comes (1875

-1960) ve Nicolas Pletschette (1882-1965), René Kartheiser gibi yazarlarla epik hikâye ortaya çıktı.

Lüksemburg etkisi. Telekom. İYONOSFER KİPLEMEÖTESİ''nin eski eşanlamlısı.

LÜKSEMBURG LEHÇESİ a. Lüksemburg grandüklüğü'nde konuşulan alman lehçesi.

LÜKSEMBURG sülaleleri, kurulduğu 963 yılından Bourgogne devletleriyle birleştiği 1443 tarihine kadar kontlukta (1354'te düklük oldu) sırasıyla üç sülale hüküm sürdü.
• *Birinci Lüksemburg sülalesi*'ni Sigefroi (öl. 998) kurdu; son temsilcisi Ermesinde (öl. 1143), Namur kontu ile evlendi ve 1136'da Lüksemburg kontluğunu oğlu Kör Henri IV'e devretti.
• *İkinci Lüksemburg sülalesi*'ni Henri IV (öl. 1196) ve kızı Ermesinde (öl. 1247) oluşturdu
• *Üçüncü Lüksemburg sülalesi*, Ermesinde ile Limbourg dükü Valeran III'ün oğlu Sarışın Henri V (öl. 1281) ile başladı. Heinrich VII (1308-1312) ile İmparatorluk, Kör Johann (1310) ile Bohemya, Sigismond (1387) ile Macaristan tahtlarında hükümran oldu. Sigismond'un kızı Elisabeth Avusturya dükü Albrecht V von Habsburg ile evlendi ve ona Macaristan ve Bohemya üzerindeki hakıarını devretti. Büyük kardeş kolundan gelen son temsilci Görlitzli Elisabeth (Sigismond'un yeğeni), Lüksemburg düklüğü'nü Bourgogne dükü İyi Philippe III'e bıraktı, o da düklüğü devletine kattı.

Lüksemburg adı, üçüncü sülalenin küçük kardeşler kolundan gelenler tarafından da kullanıldı: Ligny, Saint-Pol, Fiennes, Martigues, Brienne ve Piney kolları.

1576'da Piney baronluğu, düklüğe yükseltildi; Piney-Lüksemburg adını alan düklük, evlilik dolayısıyla (1661) Montmorency sülalesinin bir koluna geçti ve Montmorency-Lüksemburg adını aldı.

LÜKSEMBURGLU sıf. ve a. Lüksemburg halkından olan.

LÜKSÖLÇER a. Opt. → AYDINLIKÖLÇER.

LÜKSÜLİYANİT a. (fr. *luxullianite*). Petrogr. Işınsal turmalin yumrulu granit.

Lüküs hayat, Ekrem Reşit Rey'in metnini yazdığı, Cemal Reşit Rey'in bestelediği operet (1932). Batı'nın salt yaşama biçimi olarak benimsenip taklit edilişini eleştirir. Bu yaşama biçimini sürdürmeye çalışan, soygun için evlerine giren insanlar kadar bile dürüst olamayan kesimin öyküsüdür. İlkin İstanbul Şehir tiyatrosu'nda oynandı (1933-1934), filme alındı. 1963'te Muammer Karaca topluluğu, 1985'te yeniden Şehir tiyatrosu tarafından sahneye getirildi (yön. Haldun Dormen). O tarihten itibaren her yıl sahnelenen oyun büyük ilgi görmektedir.

LÜLE a. (fars. *lüle*). **1.** Kendi üzerinde kıvrılmış saç tutamı; bukle. **—2.** Silindir biçiminde kıvrılmış, dürülmüş şey: *Bir lüle kaymak.* **—3.** Piponun, nargilenin vb. ucuna takılan ve içine tütün doldurulan genişçe ve çukur bölüm. **—4.** *Yörs.* Musluksuz su borusu. **—5.** *Esk.* Kâğıt külah. **—6.** *Lüle lüle*, lüleler halinde, kıvrım kıvrım: *Saçları lüle lüle, cin bakışlı bir çocuk.*
—Esk. ölçbil. Sekiz masura su miktarını ifade eden ölçü.
—Akışkan. mekan. Bir akışkanı bir depodan ya da bir kanaldan dışarıya akıtmak için çepere açılan delik. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Borda lülesi*, daralma katsayısı 0,5 olan silindirsel içerlek lüle.
—Müz. → KAMIŞ.
—Teknol. Akış halindeki bir akışkanın hızını artırmaya yarayan profillendirilmiş boru öğesi. (Bk. *ansikl.* böl.) || Bir gaz türbininde, gazların dışarı atıldığı ve içinde itme enerjisini sağlayan genişlemenin oluştuğu çıkış borusu. || Basınç altındaki bir borunun akışkan debisini sınırlayan, boyutlanmış küçük delik. (Bir petrol kuyusunun kafasına ya da dibine yerleştirilen bir lüle, üretimin denetlenmesini sağlar.) || *Işılitişli lüle*, REM-JET'in eşanlamlısı. || *Merkezi çekirdekli lüle*, jetin debisini ve biçimini değiştirerek etkinliği artırmak için, eksenine, çıkış deliğini az ya da çok tıkayan bir parça yerleştirilmiş lüle. || *Musluk lülesi*, çıkan akışkanın (su, gaz vb.) debisini değiştirmek için bir borunun ucuna takılan bir ya da birçok delikli özel düzenek. || *Yönlendirilebilir lüle*, itme ekseninin yönelimine etki ederek bir roketin pilotajını sağlamak için Kardan tipi bir askı donanımıyla bir eksen çevresinde eklemlenmiş lüle.
—Tekst. Yün gömleğinin en büyük kıl topluluğu. (Bağlayıcı kıllar yardımıyla birbirine bağlanan lüleler, gömleğin yekpare biçimde oluşmasını sağlar. Ancak lüle biçimleri her gömlekte birbirine benzemez. Bu biçimler lüleyi oluşturan kılların yapısına ve karakterine bağlı olduğundan, yün kalitesiyle lüle biçimleri arasında yakın ilişki vardır. Lüleler genellikle boru, sivri ve açık olmak üzere üç biçimde bulunur.)
—ANSİKL. Akışkan. mekan. İnceltilmiş bir çepere açılan bir lülede ya da *ince çeper lüle*'sinde akım çizgilerinin delik yakınında eğriliği nedeniyle, akış kesitinin σ alanı, deliğin S alanından daha küçüktür. σ kesitine *daralmış kesit*

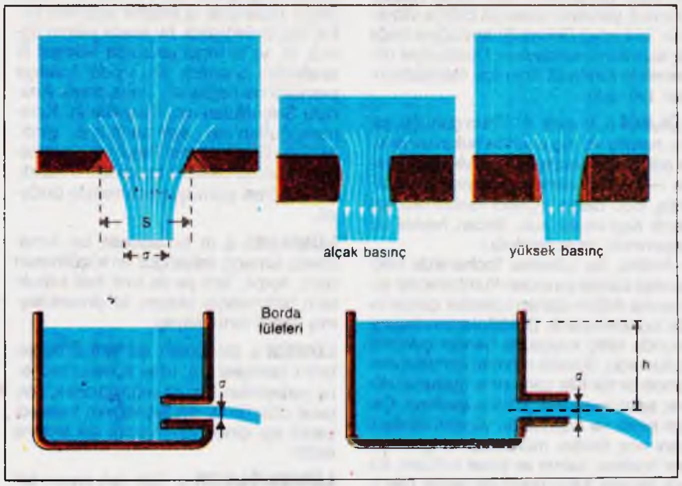
ve $\alpha = \frac{\sigma}{S}$

oranı *daralma katsayısı*'dır. Su için bu katsayı yaklaşık 0,65'tir.

Silindirsel bir lülede akış, akışı sağlayan yüksekliğin (ya da basıncın) küçük ya da büyük olmasına bağlı olarak değişik biçimlerde gerçekleşir. Birinci halde daralma katsayısı 1'e yakın, ikinci halde 1'den küçük değerler alır. ν daralmış kesitteki hızı göstermek üzere bir lülenin debisi $Q = \nu \times \sigma$ formülüyle hesaplanır.
—Havc., Uz. havc. ve Akışkan. mekan. Akışkanın akış hızı, bu akışkan içinde sesin yayılma hızını geçmesi gerekiyorsa, lülenin profili ilk bölümde yakınsak, bunu izleyen bölümde ise ıraksaktır. Buna *Laval lülesi* profili denir. Minimal kesitin, yani "ses hızı boğazı"nın yukarıçığırındaki akış hızı, sesin yayılma hızından küçüktür. Bu kesitte ses hızına eşit olur. Iraksak bölümde sesüstü bir akış hızı vardır; bu bölümde darbe dalgalarının oluşumu gözlemlenebilir. Roket motorlarda lüleler, özellikle kimyasal propergollü yanma gazlarının dışarıya atılmasını sağlar.

Yakınsak-ıraksak lüle, sesüstü uçaklarda jetin, uçuş statik basıncına olanaklı olduğu kadar yakın bir basınca kadar genişlemesini sağlayarak türbojete en iyi verimi kazandıracak biçimde kullanılır. Concorde gibi sesüstü nakliye uçaklarında, bu tür bir lülenin, farklı uçuş koşullarına (kalkış, yükselme, seyahat rejimi vb.) bağlı olarak ıraksaklığı fazlalaştırıp azaltabilen hareketli bir bölümü olmalıdır.

Yönlendirilebilir lüle'ler hem yatay uçuş, hem de düşey iniş ve kalkışlar yapabilmesi gereken türbojetlerde kullanılır. Bu uçaklar, hız arttıkça (ya da azaldıkça), dolayısıyla da aerodinamik tutunma daha etkili (ya da az etkili) oldukça, yatay itmenin artmasıyla (ya da azalmasıyla) tutunma bileşenini yavaş yavaş azaltarak (ya da artırarak) bir eksen çevresinde 90° dönebilir.

lüleler

LÜLEBURGAZ, antik. **Bergula, Arkadiopolis,** Marmara bölgesinde Kırklareli iline bağlı ilçe; 93 060 nüf. (1990); 984 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 34 köy. Merkezi, Kırklareli'nin 61 km G.-D.'sunda *Lüleburgaz*, 52 384 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, ayçiçeği, meyve ve sebze üretimi. Un, yağ, cam, döküm fabrikaları. Sokullu Mehmetpaşa külliyesi.
—Tar. Kurucusunun adı onuruna "Arkadiopolis" adıyla anılan kent, Romalılar döneminde önce "Bergule", sonra da "Lulebergos" adını aldı. Bizans döneminde iki kez Hunlar'ın eline geçti (V. yy.); daha sonraları Bulgarlar tarafından yağmalanarak yıkıma uğradı (1206). Şehzade Murat'ın (sonradan Murat I) osmanlı topraklarına kattığı Lüleburgaz (1359), uzun süre önemli olaylara sahne olmadı. Murat I, Fatih Sultan Mehmet, Rüstem Paşa, Kasım Paşa ve Sokullu Mehmet Paşa gibi büyük devlet adamlarının dinlence ve uğrak yeri olarak gelişti; sanat eserleriyle süslü bayındır bir kent görünümü kazandı. Doksanüç harbi'nde Yeşilköy'e kadar ilerleyen rus orduları Lüleburgaz'ı işgal ettiler (1878). Ayastefanos antlaşması'yla (1878) yeni kurulan Bulgar prensliğine bırakılan kent, Berlin antlaşması (13 temmuz 1878) uyarınca Osmanlı devletine geri verildi. Balkan savaşı sırasında (1912-1913) Kırkkilise'yi (Kırklareli) alan Bulgarlar, Lüleburgaz-Pınarhisar hattını tutan türk kuvvetlerinin olağanüstü direnişi karşısında Lüleburgaz'ı ele geçiremediler. Kurtuluş savaşı döneminde bir süre yunan işgalinde ka-

Ariane roketinin ikinci katını donatan roket-motor Viking 4'ün lülesi

Lüleburgaz'dan genel bir görünüm

lan kent, daha sonra geri alındı (1922). Osmanlı yönetimi sırasında Edirne vilayetinin Tekfurdağ (Tekirdağ) sancağına bağlı bir kaza konumundayken, Cumhuriyet döneminde Kırklareli ilinin ilçe merkezlerinden biri oldu.

LÜLECİ a. El sant. **1.** Tütün çubuğu, pipo, nargile vb.'nin ucunda bulunan ve lüle adı verilen parçayı yapan ve satan kimse. **—2.** *Lüleci çamuru,* lüle yapılan süzülmüş, özlü balçık. (Çeşitli renkte olanları vardı. Kap kacak, kutu, fincan, heykel vb. yapımında da kullanılırdı.)

—ANSİKL. Tar. Lüleciler, Tophane'de Kılıçalipaşa camisi yanından Kumbaracılar yokuşuna değin uzanan Lüleciler çarşısı'nda toplanmışlardı. Dükkânlarının bodrumunda kireç kuyusuna benzer çukurlar bulunurdu. Burada mercan kırmızısı renginde bir tür lüle çamurunu yoğurup döver, sakız kıvamına gelince işlerlerdi. Çeşitli biçim ve boyutlarda yapılan lülelerin yanı sıra; fincan; mürekkep ve gülbeşeker hokkası; kahve ve şeker kutuları; küçük tepsiler, tütün tasları da yapılır, özel fırınlarda pişirilerek üzerleri çeşitli motiflerle ve yaldızla süslenirdi. Bunlar yurtiçinde olduğu kadar yurtdışında da alıcısı olan eşyalardı. Bugün bu sanatı sürdürenler hemen hemen yok gibidir.

LÜLECİLİK a. Lületaşı işçiliği.

LÜLELİ sıf. Kıvrık, lüleleri olan saç için kullanılır.

◆ a. *Yörs.* Emzikli testi.

LÜLETAŞI a. Miner. DENİZKÖPÜĞÜ'nün eşanlamlısı.

LÜ'LÜ a. (ar. *lü'lü'*). *Esk.* **1.** İnci: *"Lü'lü olamaz katre-i nisan sadef içre"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** *Lü'lü-feşan, lü'lü-paş,* inci saçan; gülüş. ‖ *Lü'lü-i hoşab, lü'lü-i lâla,* parlak inci: *"Şebnem nisar etti güneş lü'lü-i hoşâb"* (Fuzuli, XVI. yy.) ‖ *Lü'lü-i meknun,* kabuğunda saklı inci; el değmemiş, bakire. ‖ *Lü'lü-i münazzad,* inci dizisi; düzgün ve beyaz dişler. ‖ *Lü'lü-i şehvar,* iri inci. ‖ *Lü'lü-i şebnem,* inciye benzeyen çiy tanesi: *"Lü'lü-i şebnem ile vermiş letafet güllere"* (Şeyh Vasıf).

LÜ'LÜ (Bedrettin Ebülfezail), Musul atabeyi (öl. Musul 1259). Zengi hükümdarı Nurettin Arslan Şah'ın kölesiydi; sarayda saygın bir yer edindi. Ölüm döşeğinde büyük oğlu İzzettin Mesut'u ardılı olarak seçen Arslan Şah, vezirliğe atadığı Lü'lü'yü de devlet işlerine bakmakla görevlendirdi (1211). İzzettin Mesut, çocuk yaştaki oğlu Nurettin Arslan Şah II'yi kendine ardıl ve veziri Lü'lü'yü de naip seçtikten sonra ölünce (1218), yeni hükümdarın amcası İmadettin ona karşı çıkarak İmadiye, Hakkâriye ve Zavezan kalelerini ele geçirdi. Eyyubi hükümdarı ile anlaşarak onun egemenliğini tanıyan Lü'lü, üzerine yürüdüğü İmadettin'i Erbil'e sığınmak zorunda bıraktı (1219). Nurettin Arslan Şah II ölünce (1219), yerine geçen kardeşi Nasrettin Mahmut döneminde İmadettin'in yeniden Musul topraklarına akınlar yapmaya başlaması üzerine bu kez de eyyubi komutanlarından Aybeg ile anlaşan Lü'lü'nün birleşik ordusu düşmanlarına Musul önlerinde yenildiyse de (1219) ertesi yıl yapılan savaşı kazandı. Nasrettin Mahmut'un ölümü üzerine (1221) Musul'da "Melik ül-Rahim" unvanıyla atabeyliğini ilan eden Lü'lü, Cüdeyde, Nasibin ve Elcezire kalelerini de denetimi altına aldı. Ancak, aralarında çıkan anlaşmazlık yüzünden Eyyubiler'le yaptığı savaşta yenilince (1251), bu kaleleri onlara bırakmak zorunda kaldı. İlhanlı hükümdarı Hulagu'ya bağlandıktan (1259) kısa bir süre sonra öldü.

LÜLÜE, *rumca* **Lulu.** Tar. coğ. Niğde'nin Ulukışla ilçesine bağlı Hasangazi köyünde bizans kalesi; Araplar'ca *Lulua* olarak anılan kalenin asıl adı *Halala*'ydı. Gülek boğazına hâkim bir yaylada önemli bir sınır kalesiydi. Arap kaynaklarında IX. yy.'dan başlayarak bu ad "Lülüe" olarak geçer. Bizanslılar'la Araplar arasında birkaç kez el değiştirdi, bu arada yıkıma uğradı. IX. yy.'ın ikinci yarısında Mikhael III tarafından onarıldı. XII. yy.'da Antakya prensliği'ne bağlandı. Daha sonra Anadolu Selçukluları'nın, Moğollar'ın, Karamanoğulları'nın egemenliğine girdi. 1472'de Gedik Ahmet Paşa'nın kuşatmasından sonra osmanlı topraklarına katıldı. Lülüe yöresi gümüş madenleriyle ünlüydü.

LÜMAŞEL a. (fr. *lumachelle;* ital. *lumachella, lumaca,* salyangoz'un küçültmesinden). Yerbil. Tam ya da kırık fosil kabukların birikmesiyle oluşan, az çimentolaşmış kireçli tortul kayaç.

LÜMEN a. (lat. *lumen,* ışık'tan). SI'de ışık birimi (simgesi lm); uzay açısının tepesine yerleştirilen 1 mum yeğinliğindeki noktasal, düzgün bir ışık kaynağının 1 steredyanlık açı içinde yayımladığı ışık akısına eşittir.

LÜMENÖLÇER a. Opt. Işık akısını tek bir karşılaştırmayla ölçmeye yarayan aygıt. (En çok kullanılanı Ulbricht küresidir.)

LÜMİNANS a. (fr. *luminance*). Fiz. IŞILTI'nın eşanlamlısı.

LÜNEBURG, Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde kent, Hamburg'un kuzey-doğusunda; 63 000 nüf. Eskiden parlak bir hansa kenti olan Lüneburg, bir tarım merkezidir. Ortaçağ'da işletilmeye başlanan tuzlalar kente büyük bir gönenç getirdi. Bugün bir sanayi merkezi (kimya, tekstil, kereste) olan kentte, Belediye sarayı'nın (XIII. yy.'dan XVIII. yy.'a), birçok gotik kilisenin, XVII. yy.'dan kalan bir şatonun, eski evlerin yer aldığı geniş bir tarihsel yapıtlar bütünü vardır.

—Tar. 1235'te İmparatorluk düklüğü olan Lüneburg, Hannover'e bağlandı (1692). Westfalen krallığı'na katıldıktan (1807-1810) sonra kent önce Napoléon I imparatorluğuna bağlandı (1810), daha sonra tekrar Hannover'e geçti (1814).

Lüneburg antlaşması, 4 mayıs 1945'te imzalanan ve Danimarka, Hollanda ve Westfalen'deki alman kuvvetlerinin Montgomery'ye teslimini düzenleyen antlaşma.

Lüneburg merceği, eşmerkezli dielektrik katmanlardan oluşmuş küresel radyoelektrik mercek; bu katmanların kırılma indisi dış dalgaların her yayılma doğrultusuna eşlik eden odak her zaman kürenin yüzeyi üzerinde bulunacak biçimde yalnızca kürenin merkezinden olan uzaklığa bağlıdır.

LÜNEBURG toprakları, alm. **Lüneburger Heide,** Kuzey Almanya ovasında bölge. Vistül buzul kütlesinin önüne yayılan kumlardan oluştu. Elbe ile Aller ırmakları arasında yer alan korunma altına alınmış Lüneburg toprakları, uyumlu ve güzel bir manzara oluşturur. Bölgedeki temel etkinlikler koyun yetiştiriciliği ve turizmdir.

LÜNEBURGİT a. (fr. *lüneburgite;* Almanya'daki *Lüneburg* kentinin adından). Hidratlı doğal magnezyum fosfoborat.

LÜNEN, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Ruhr bölgesinde, Lippe kıyısında; 86 100 nüf. Madencilik merkezi. Termik santral. Bakır rafinerisi. Alüminyum.

LÜNERSEE, İll'in (Avusturya) yukarı vadisinde göl, 1 970 m yükseltide, Bludenz'in G.-B.'sında. Latschau'daki bir hidroelektrik tesisini besler.

LÜP a. (yansıma sözc.). **1.** Büyücek bir şeyin birdenbire ve kolayca yutulduğunu belirten ses. **—2.** *Arg.* Para ve emek harcamadan elde edilen şey; avanta, beleş: *Lüp peşinde koşuyorsa hava alır* **—3.** *Lüp diye yutmak,* bir şeyi bir çırpıda, kolayca yutmak (arg.). ‖ *Lüpe konmak,* bir şeyi emek vermeden, zahmetsizce, bedavadan ele geçirmek (arg.). ‖ *Lüpten,* bedavadan, havadan, avantadan (arg.).

LÜPÇÜ sıf. ve a. *Arg.* Lüpe, hazıra konmayı seven kimse için kullanılır.

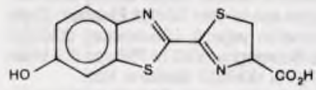
LÜPÇÜLÜK a. *Arg.* **1.** Bir şeyi emeksiz elde etme, hazıra konma: *Lüpçülüğe alışmış, çalışacağına inanmam.* **—2.** Bu alışkanlıkta olan kimsenin niteliği.

LÜSATİT a. (fr. *lussatite*). Miner. Bir kalseduan çeşidi.

LÜSHUN → LÜŞUN.

LÜSİFERAZ a. (fr. *luciférase*). Biyokim. Işık saçan hayvanlara özgü enzim. (Lüsiferaz, lüsiferin denen bir başka maddenin yükseltgenmesini katalizleyerek ışık yayımını sağlar; bu olay hiçbir yapay ışık kaynağının erişemeyeceği ölçüde az enerjiyle gerçekleşir.)

LÜSİFERİN a. (fr. *luciférine;* lat. *lucifer,* ışık getiren'den). Biyokim. Lüsiferaz denen bir enzimin etkisiyle yükseltgenerek bazı böceklerin (bolitophila, ateşböceği, luciola, phosphaneus, vb.) ışık saçmasını sağlayan bileşik madde. (Kimyasal tepkimeyle üretilen enerji, ısı biçiminde değil ışık biçiminde açığa çıkar. Bazı lüsiferinlerin, örneğin amerikan ateşböceğindeki [*Photinus pyralis*] lüsiferinin formülü bilinmektedir.)

lüsiferin

LÜSİT a. (fr *lucite*). Der. hast. Işık ışınlarından ileri gelen deri lezyonu.

—ANSİKL. Işığın neden olabileceği deri lezyonları çok çeşitli olabilir: akut olanlar (güneş çarpması), subakut olanlar (kaşıntı, ürtiker, egzama, uçuk [herpes], pellagraya benzer eritemler, vb.). Sarışınlar ışığa daha duyarlı olurlar. Çoğu zaman lüsitler, bazı madddelerin ya da ilaçların (örneğin bergamot esansı [kolonya, parfümler], fenotiyazin [nöroleptik], tetrasiklin [antibiyotik] nalidiksik asit [idrar yolu enfeksiyonlarına karşı] vb.) haricen ya da dahilen kullanılması sonucunda ortaya çıkan bir ışılduyarlaştırmadan ileri gelir.

LÜSTRİN a. (fr. *lustrine;* ital. *lustrino, lustro,* parlak'tan). Tekst. **1.** Kabartma nakışlı ipekli kumaş. **—2.** Astar olarak kullanılan, aprelenmiş ve parlatılmış perkal. **—3.** Yüzlerinden biri fazla aprelenmiş ve parlatılmış pamuklu parlak kumaş.

LÜSUK a. (ar. *lüsûk*). *Esk.* Yapışık, bitişik olma; yapışma, bitişme.

LÜŞUN ya da **LÜSHUN,** Port-Arthur'un çince adı.

LÜTEİNİZAN a. (fr. *lutéinisant*). Kad. doğ. *Lüteinizan hormon,* gonadotrop hipofiz hormonlarından biri (kısalt. LH).

LÜTEİNİZASYON a. (fr. *lutéinisation*). Fizyol. Progesteronun etkisi altında bir organda meydana gelen değişiklikler. (En tipik olanı, dölyatağı mukozasındaki değişikliktir: mukoza kalınlaşır ve döllenmiş yumurtanın yuvalanmasını sağlamak için salgı salgılayacak duruma gelir.)

LÜTES KATI a. (öz. a. *Lutetia*'nın fr. biçimi *Lutèce*'ten). Yerbil. Paleojen sisteminin katı. (Eşanl. LÜTESİYEN.)

LÜTESİYEN a. (fr. *lutétien*). Yerbil. LÜTES KATI'nın eşanlamlısı.

LÜTESYUM → LUTESYUM.

LÜTF ALİ HAN (? 1769-Tahran 1794), Zend hanedanının son hükümdarı (1789-1794). Babası, hanedanın yedinci hükümdarı Cafer Han'dır Lütf Ali Han, Kaçarlar'ın K. İran'ın büyük bir bölümünü ele geçirdikleri sırada, Lar ve Kirman'ı aldı. Sayd Murat Han tarafından yönetilen bir darbe sonunda babası öldürülünce Buşehr'e kaçtı. Kent valisi Şeyh Nasır'ın

yardımıyla Şiraz'a yürüdü, Kelanter Hacı İbrahim'den de destek görerek darbecileri ortadan kaldırdı. Daha sonra Kaçarlar ile yaptığı savaşlarda yenilmesine karşın bir süre daha Şiraz'ı korudu. Ancak, öteden beri kendisinden kuşkulandığı Haccı İbrahim, kentteki zend kökenli subayları tutukladı ve Kaçarlar'dan Ağa Muhammet'i Şiraz'ı almaya çağırdı. Ağa Muhammet de Şiraz'a girdi (1292). Lütf Ali Han, bundan sonra kendisine bağlı kuvvetlerle bir süre direndiyse de, Ağa Muhammet tarafından Bem'de yakalandı ve Tahran'da idam edildi.

LÜTFEN be. **1.** Bir isteği iletirken başta ya da sonda kullanılan nezaket sözü: *Kapıyı kapatır mısınız lütfen! Lütfen sonucu bana da bildirin.* **—2.** Bir işin, bir davranışın istemeyerek, gönülsüzce yapıldığını anlatmak için kullanılır: *Soruma lütfen cevap verdi.* **—3.** Unutulmaması gereken bir ayrıntıya dikkat çekmek, onun gözden kaçmasını engellemek için kullanılır: *Temizlik yaparken kitapların tozunu almayı lütfen unutmayın.* **—4.** Bir buyruğu, bir isteği vurgulamak için kullanılır: *Lütfen odayı terk edin! Lütfen sözümü kesme!*

LÜTFETMEK g. f. (*lütuf etmek > lütfetmek*). **1.** *(Bir kimseye)* [*bir şey*] *lütfetmek*, ona bir yardımda, bir bağışta bulunmak: *Bana bu iyiliği lütfedin.* **—2.** *(Bir kimseye) bir şeyi (soyut) lütfetmek*, yüceltilen bir kimse ya da iyi niyetler beslediği varsayılan bir şey sözkonusuysa, o şeyi (ona) bağış olarak vermek; bağışlamak, ihsan etmek, bahşetmek: *Tabiatın insanlara lütfettiği güzellikler.* **—3.** Seçkin, saygın bir kimseden söz ederken, herhangi bir biçimde alçakgönüllülük göstermek: *Lütfedip geldiğiniz için çok teşekkür ederim.* **—4.** *Lütfedin, lütfedersiniz, lütfeder misiniz*, bir kimseden, özellikle de saygın, seçkin bir kimseden bir şey istenirken söylenilen nezaket sözü: *Bize adınızı lütfeder misiniz? Lütfederseniz seyahate o da katılsın.*

LÜTFİ, türk şair (Herat 1395 ? - ay. y. 1482 ya da 1492 ?). Ali Şir Nevai'nin *Mecalis ün-nefais* adlı yapıtında verilen bilgiye göre mutasavvıf Şeyh Şahabettin-i Hıyabani'ye bağlıydı. Yaşamının büyük bölümünü Şiraz'da Baysungur Mirza'nın himayesinde geçirdi. Hüseyin Baykara, Şahruh ve birçok timurlu şehzadelerinden ilgi gördü. Nevai, "Bu kavmin üstadı ve söz melikidir" diye ondan övgüyle söz eder. XV. yy.'ın ilk yarısında yazdığı şiirleriyle ün kazanan Lütfi, çağatay şiirinin gelişmesinde önemli rol oynadı. *Divan*'ı (İ. H. Ertaylan, tıpkıbasım, 1960) vardır. İran'da hüküm süren Muzafferiler döneminin şair ve tabibi Celalettin Tabip tarafından 1333'te farsça yazılan, *Gül ü Nevruz* mesnevisini Baysungur Mirza'nın isteğiyle türkçeye çevirdi (1411). Çağatay edebi dilini ustalıkla kullandığı 1 228 beyitlik bu mesneviye adeta telif kimliğini kazandırdı. Şerafettin Yezdi'nin *Zafername* adlı tarihini, manzum olarak türkçeye çevirdiğini Nevai yazarsa da yapıt henüz ele geçmemiştir.

LÜTFİ → MOLLA LÜTFİ.

LÜTFİ → DERTLİ.

LÜTFİ, asıl adı **Mesut,** türk şair (Diyarbakır ? - ay. y. 1846). Diyarbakır müftüsü Ali Efendi'nin oğludur. Medrese öğrenimi gördü. Doğu Anadolu'da çeşitli reformlar için görevlendirilen Sadrıesbak Reşit Paşa'nın kâtipliğini yaptı (1836). Diyarbakır eyaleti nüfus nazırlığına getirildi. Yazma *Divançe*'si dışında *Tuhfe-i Lütfi* adlı farsça -türkçe manzum bir sözlüğü vardır. Dört gazeli Şevket Beyasanoğlu'nun *Diyarbakırlı fikir ve sanat adamları* (1959) adlı yapıtında yayımlandı.

LÜTFİ EFENDİ → ÖMER LÜTFİ EFENDİ Bodrumlu.

LÜTFİ EFENDİ (Ahmet —), türk tarihçi (İstanbul 1817 - ay. y. 1907). Medrese öğrenimi gördü. Sadaret mektubi kalemi şefliği, farsça çevirmenliği, *Takvim-i vekayi* düzeltmenliği, Anadolu müfettişliği yazmanlığı, Tıbbiye mektebi türkçe öğretmenliği yaptı. Cevdet Paşa'dan sonra vakanüvis olarak çalıştı (1865-1871). Rütbesi İstanbul kadılığına (1876), Anadolu kazaskerliğine (1879), Rumeli kazaskerliğine (1881) yükseldi. Şûrayı devlet üyesi oldu (1876). Bir yıl kadar bilfiil Rumeli kazaskerliği yaptıktan (1888-1889) sonra Şûrayı devlet üyeliğine döndü. Başlıca yapıtları: Abdülaziz'in buyruğu ile *Cevdet Paşa tarihi*'nin kaldığı 1825 yılından 1879 (ramazan 1296) tarihine kadar geçen dönemin olaylarını içeren 16 ciltlik *Lütfi tarihi* ya da *Ahmet Lütfi Efendi tarihi* (yapıtın 7 cildi kendi sağlığında basıldı; 8. cilt Abdurrahman Şeref Bey, 9. cilt ise Prof. Dr. M. Münir Aktepe tarafından yayımlandı; öteki ciltler henüz yazma halindedir), şiirlerini içeren *Divançe*, yalnız iki harfinin basıldığı sözlük *Lügat-i kamus*, İmamı Gazali'nin eğitimle ilgili *Talim ül-müteallim*'inin *Tefhim ül-müteallim* adlı çevirisi.

LÜTFİ EFENDİ (Ömer —), türk hattat ve ressam (İzmir 1855 - ay. y. 1918). İzmirli hattatlardan yazı dersleri aldı; Emlak ve muhasebe kaleminde çalıştı. Ayrıca peyzajları vardır.

LÜTFİ FİKRİ, türk hukukçu (Gümüşhane 1872 - Paris 1934). Kosova valisi Hüseyin Fikri Paşa'nın oğlu. Mülkiye mektebi'ni (1890) ve Paris Hukuk fakültesi'ni (1893) bitirdi. İstanbul'da avukat olarak çalışmaya başladı. Gizli İttihat ve Terakki cemiyeti'ne girdi; tutuklandı (1895); 14 ay hapis yattı. Sürgüne gönderildiği Niğde'den Paris'e kaçtı (1901). Mısır'a giderek avukatlık yaptı. İkinci meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra İstanbul'a döndü. Dersim'den mebus seçildi. İttihat ve Terakki cemiyeti'nin partiye dönüşmesine karşı çıkarak, yöneticilerle görüş ayrılığına düştü. İttihat ve Terakki fırkası'nı eleştiren konuşmaları ve Bekirağa bölüğü'ndeki bir işkence olayının araştırılmasını isteyen önergesiyle dikkatleri üzerine çekti. 1910'da Selanik'te verdiği konferans, *Selanik'te bir konferans; bizde siyasi partiler, bugünkü hali ve geleceği* adıyla aynı yıl kitap olarak basıldı. Mutedil hürriyetperver partisi'nin yöneticileri arasında yer aldı. Parti 1911'de Hürriyet ve İtilaf fırkası ile birleşti. *Tanzimat* adlı bir gazete çıkardı (1911). İki hafta sonra sıkıyönetimce kapatılan bu gazetenin ardından, 1912 mayısına kadar sırayla *Zühre, Matbuat, Tanzimat, Merih, Islahat, Maşrik, Tesirat, Takdirat, Teşkilat, Teminat, İfham* adlı gazeteleri çıkardı. Son Meclisi mebusan'a bir kez daha Dersim mebusu seçildiyse de (1919), Meclis'te ittihatçıların çoğunlukta olduğunu görünce istifa etti. Avukatlık, Mülkiye mektebi'nde öğretim üyeliği yaptı. İstanbul barosu başkanı oldu (1920-1925). 1922'de meşrutiyeti ve anayasada kuvvetler ayrımı ilkesini savundu. Refet Paşa'nın (Bele) ulusal hükümetin yapısını anlatan konferansına cevap olarak *Hükümdarlık karşısında milliyet ve mesuliyet ve tefrik-i kuvâ mesaili* adlı bir kitap yayımladı. *Tanin* gazetesinde çıkan "Halife hazretlerine açık mektup" adlı yazısında saltanat savunuculuğu davası güttüğü gerekçesiyle İstanbul İstiklal mahkemesi'nde yargılandı ve 5 yıl kürek cezasına çarptırıldı (1923). Özel bir afla bağışlandı. Elazığ İstiklal mahkemesi'nde de yargılandı; aklandı. Tedavi olmak için gittiği Paris'te öldü. *Şimdiki izdivaçlar* ve *Erkekler arasında* adlarında iki oyunu ile gazetelerde ve dergilerde yayımlanmış birçok yazısı vardır.

LÜTFİ PAŞA, türk sadrazam ve tarih yazarı (? 1488 - Dimetoka 1563). Arnavutluk'tan devşirilerek Enderun'da yetişti. Çuhadar oldu (1508). Müteferrika payesiyle dış hizmete çıkarıldı (1512). Kastamonu (1520), Aydın (1521) sancakbeyliğine getirildi. Aydın sancakbeyi olarak Rodos'un fethine (1522) katıldı ve fetihten sonra Rodos kalesinin onarılmasıyla görevlendirildi. Aydın'dan Yanya sancakbeyliğine atandı ve bu görevdeyken Birinci Viyana kuşatmasına (1529) katıldı. Karaman beylerbeyi oldu (1533) ve Irakeyn seferine (1533 -1536) katıldı. Bu seferde Mimar Sinan ile işbirliğinde bulunarak Van gölünde ordunun karşıdan karşıya geçmesi için gemiler yaptırdı. Irakeyn seferinden dönüşte önce Anadolu, 1536'da Rumeli beylerbeyliğine getirildi. Kısa süre sonra üçüncü vezir olarak Divanı hümayun'a girdi ve Korfu kuşatmasına, 1538'de ikinci vezir rütbesiyle de Boğdan seferine katıldı. Bu sefer sırasında Mimar Sinan'a Prut ırmağı üzerinde bir köprü yaptırdığı gibi Mimar Sinan'ı padişah ile tanıştırarak onun ilerideki meslek ve sanat yaşamında ilerlemesinin temellerini attı. Ayas Paşa'nın ölümü üzerine sadrazam oldu (1539). Bu göreve gelir gelmez ilk iş olarak Mimar Sinan'ı Hassa mimarlığına atadı. Sadrazamlığı sırasında Venedik ile bir barış antlaşması imzaladı. Yönetiminde çok sert ve acımasız davrandı. Bir fahişeyi kadınlık organını ameliyatla aldırarak cezalandırdı; buna kızan eşi, Kanuni Sultan Süleyman'ın kız kardeşi Şah Sultan kendisini uyarınca karısının üzerine hançerle yürüdü. Çevreden yetişenler Şah Sultan'ı kocasının elinden zor kurtarıp saraydan dışarı attılar. Olayı öğrenen Kanuni, Lütfi Paşa'yı önce dövdürdü, sonra sadrazamlıktan azletti ve kız kardeşiyle olan evliliğini feshetti, ardından da Dimetoka'ya sürgüne gönderdi (1541). Bu tarihten sonra Lütfi Paşa Dimetoka'daki çiftliğine çekildi, bu arada hacca gitti. Hac dönüşünden sonra kendisini tarih, kelam ve fıkıh ile ilgili yapıtlar yazmaya verdi. Yapıtlarından önemli olanları tarih konusundakilerdir. Bunlar Osmanlı devletinde savaş, maliye ve reaya (halk) ile ilgili tedbirleri anlattığı *Asafname;* 1554 yılına kadar olan olayları anlattığı, genel bir osmanlı tarihi niteliğindeki *Tevârih-i âl-i osman*'dır.

LÜTFULLAH Nişapurlu, türk bilgin ve şair (öl. Meşhed 1413). Horasan'da yaşadı. Timur ve Şahruh dönemlerini anlatan *Tarih-i Şahruh* adlı bir kitap yazdı. Hz. Muhammet ile on iki imamın menkıbelerini anlatan kasideleri vardır.

LÜTFULLAH (Prens), türk siyaset adamı (İstanbul 1880 - Paris 1973). Babası Damat Mahmut Celalettin Paşa ve ağabeyi Prens Sabahattin ile birlikte Abdülhamit II rejimine karşı mücadele etmek için Fransa'ya kaçtı (1899). İkinci meşrutiyet'in ilanına (1908) değin Avrupa ve Mısır'da, Prens Sabahattin'in yakın bir yardımcısı olarak özgürlük savaşımını sürdürdü. İkinci meşrutiyet'ten sonra Türkiye'ye döndü, ancak siyasetle ilgilenmedi. 1924'te osmanlı hanedanı mensuplarıyla birlikte yurtdışına çıkarıldı.

LÜTFULLAH BİN MEHMET Erzurumi, türk yazar (Erzurum ? - Halep 1787). Medresede okudu. Din bilimleri, özellikle tefsir konusuyla ilgilendi. *Meâric ün-nur fi şerh-i esma-i hüsna, İhtisar ül -mevakıf* gibi yapıtları vardır.

LÜTFULLAH EFENDİ, türk kazasker (İstanbul 1564 - Filibe 1632). Şeyhülislam Zekeriya Efendi'nin oğlu. Babasının yakın

Lütfi
Gül ü Nevruz
mesnevisinden iki sayfa
***Süleymaniye kütüphanesi*, İstanbul**

arkadaşı Hoca Sadettin Efendi'nin yanında yetişti. Silivri Piripaşa medresesi'nde müderris olarak görev yaparken Üsküp, ardından da Filibe kadılığına atandı. Anadolu kazaskerliğine getirildi (1625). Görevden alınınca (1628), bir daha devlet hizmetine girmedi; Filibe'ye yerleşti. "Şeyhi" mahlasıyla gazelleri vardır.

LÜTFULLAH KARAMANİ, türk sufi (Karaman, Konya, ? - Bursa 1488). Emir Sultan'ın yerine geçenlerden üçüncüsüdür. Öldüğünde Emirsultan camisi'nin haziresine gömüldü. Tasavvufla ilgili *Cenâb ül-sâlikin* adlı bir yapıtı vardır.

LÜTFULLAH SURURİ → SURURİ (Lütfullah).

LÜTFÜ SEYFULLAH, makedonyalı türk tiyatro ve sinema oyuncusu, yönetmen (Üsküp 1926). Brijuni Deniz astsubay okulu'nda okudu. 1951'den başlayarak Üsküp'teki Türk-Arnavut halklar tiyatrosu'nda sahneye çıktı. 35 yıl bu tiyatroda çalıştı. 100'ü aşkın yapıtın başrolünde oynadı; çok sayıda tiyatro ve radyo oyununu, ayrıca senaryolarını kendi yazdığı üç belgesel televizyon filmini yönetti. Tiyatro alanındaki başarıları nedeniyle Yugoslavya Tiyatro sanatçıları derneği (1960), Makedonya Tiyatro sanatçıları derneği (1963), Pirlepe tiyatro festivali en iyi erkek sanatçı (1977), Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti'nin "11 Ekim" (1985) ödüllerini kazandı. Türkiye'de de Orhan Kemal'in *Eskici dükkânı* oyununda sahneye çıkan sanatçı, bazı film ve televizyon dizilerindeki başarılı tiplemeleriyle tanındı. Özellikle *IV. Murat*'ta Topal Recep Paşa, *Denizin kanı*'nda Gömü Ağa, *Hacı Arif Bey*'de Mahmut Celalettin Paşa'yı canlandıran Lütfü Seyfullah'ın oynanmış ve basılmış oyunları da vardır.

H. Manuel

Georgiy Yevgeniyeviç Lvov

LÜTGENDORF (Karl), avusturyalı general (Brünn 1914 - Schwarzau 1981). Avusturya ordusunda topçuydu, daha sonra Wehrmacht'ta yeni ordunun kurulması için çalıştı (1955). Savunma bakanı oldu (1971-1977) ve orduyu milise dönüştürdü.

LÜTİT a. (fr. *lutite*). Çoğu tanelerinin çapı 64 mikrometreden küçük olan kırıntılı tortul kayaç sınıfı. (Eşanl. PELİT.)

LÜTİYE a. (fr. *luthier;* "lavta" anlamındaki *luth*'ten). Bir sapı olan telli-yaylı ya da telli-mızraplı çalgılar üreten zanaatçı.
—ANSİKL. "Lütiye" terimi, XVII. yy.'dan önce kullanılmazdı. Çalgı yapımcılığı mesleği, Paris'te 1599'da her tür çalgının yapımcısını bir araya getiren bağımsız bir lonca biçiminde ve "çalgı yapımcıları" adı altında örgütlendi.

1752'deki bir kararla loncanın, "lütiyelerden, üflemeli çalgı, org ve klavsen yapımcılarından" oluştuğu açıklandı. Lütiyeler, o dönemde çok çeşitli telli çalgılar yapıyorlardı: viol ve keman ailesinden yaylı çalgılar, lavtalar, gitarlar, çarklı viyeller ve arplar. XIX. yy.'dan sonra her lütiye, bu çalgılardan biri ya da birkaçı üzerinde uzmanlaştı.

Lütiyelerin etkinlikleri, baştan beri Avrupa'nın belli bölgelerinde, belli kentlerinde yoğunlaşmıştır: İtalya'da Cremona, Venedik, Napoli; Fransa'da Paris, Mirecourt (Vosges); Almanya'da Mittenwald, Markneukirchen. XX. yy.'ın başlarında, bu merkezlerden birçoğu, yarı sınai bir üretime girişti. Böyle üretilmiş çalgılar, tümüyle elyapısı olan çalgıların kalitesine ulaşamamaktadır.

LÜTSCHİNE, İsviçre'de (Bern kantonu) ırmak, iki selsuyundan oluşur, Brienz gölüne dökülür: *Beyaz Lütschine,* Lauterbrunnen vadisinin buzullarından, *Siyah Lütschine*'yse Grindelwald buzullarından iner ve bu iki selsuyu Zweilütschinen'de birleşir. Lütschine'nin alüvyonları, Thun ve Brienz göllerini birbirinden ayıran ve üzerinde İnterlaken kentinin kurulduğu küçük bir ova oluşturmuştur. Lütschine vadilerinin vahşi görünümlü buzullarına, Jungfraujoch'a ve Grindelwald'e kadar devam eden bir dağ demiryoluyla ulaşılabilir.

LÜTTWİTZ (Walther, *baron* VON), alman general (Bodland, Yukarı Silezya 1859- Breslau 1942). Birinci Dünya savaşı'nda bir tümene, sonra bir kolorduya komuta etti. Mütarekeden sonra, askeri bölgeler 1. grubunun başına getirildi; Berlin'de ve taşrada spartakus ayaklanmalarını bastırdı; merkezi hükümetin otoritesini yeniden kurdu; fakat Versailles antlaşması'na karşı çıkarak Kapp ile birlikte hükümet darbesi yaptı. Darbe başarısızlıkla sonuçlanınca (mart 1920) görevine son verildi. 1932'de anılarını yayımladı.

LÜTUF, -tfu a. (ar. *luṭf*). **1.** Bir kimseye gösterilen özel yakınlık, yapılan yardım, iyilik: *Sayın Bakanım, bu lütfunuzu unutamayacağım. Bir kimseye lütufta bulunmak. Ben sizden lütuf istemiyorum, emeğimin karşılığını ödeyin yeter.* **—2.** Üstün bir güç tarafından verildiği düşünülen şey; bağış, nimet: *Bu meyveler bize tabiatın birer lütfudur. Tanrı'nın lütfu.* **—3.** *Lütuf etmek* → LÜTFETMEK. **—4.** *Lütuf buyurmak,* bağışlamak, vermek, ihsan etmek; bir şeyi yapmasına izin vermek. || *Lütuf görmek,* bir kimseden iyilik, yardım, destek görmek. || *Lütfu kahrına denk gelmek,* bir işten alınan sonuçla o işe verilen emek, katlanılan sıkıntı aynı olmak. || *(Bir şey yapma) lütfunda bulunmak,* bir şeyi yapma alçakgönüllülüğünü göstermek: *Gelmek lütfunda bulunduğunuz için çok teşekkür ederim.*
—*Esk. Lutf-dide,* yardım, iyilik gören. || *Lutf -perver, lutf-şiar,* iyilikte bulunan, bağış yapan. || *Lutfü ihsan,* iyilik ve bağış: *"Eğer kim lutfu ihsânın eli tutmazsa kim alur"* (Vasfi, XVI. yy.). || *Lutf-i ahlak, lutf-i hilkat, lutf-i mizac, lutf-i tabiat,* yaradılıştan gelen ahlak, huy güzelliği. || *Lutf-i ilahi,* Tanrı'nın bağışı. || *Lutf-i yar,* sevgilinin bağışı, lütfu.

LÜTUFKÂR sıf. (ar. *luṭf* ve fars. *-kār*'dan *luṭfkār*). İyiliksever, yardımsever, verici kimse için kullanılır.

LÜTUFKÂRANE be. (ar. *luṭf,* fars. *-kār* ve *-āne*'den *luṭfkārāne*). *Esk.* Bağışlayıcı, lütfedici biçimde.

LÜTZELFLÜH, İsviçre'de (Bern kantonu) komün, Emme kıyısında; 3 770 nüf. Peynircilik. Kereste sanayisi.

LÜTZEN, Almanya'da kent, Halle'nin güney-doğusunda, Leipzig'in güney-batısında. XIII. yy.'dan kalma şato. —16 kasım 1632'de Gustaf Adolf burada Wallenstein'a baskın yaptı: önce sol kanadını çökertti, sonra kahramanca orta kesime saldırdı, ağır yaralanarak öldüyse de Saksonya-Weimar dükü Bernhard, İsveçliler'e zaferi kazandırdı. —2 mayıs 1813'te, Lützen önlerinde Blücher ve Wittgenstein'ın baskınına uğrayan Ney'in yardımına Napoléon I koştuysa da, büyük kayıplar verdi.

LÜZUCET a. (ar. *lüzūcet*). *Esk.* Yapışkanlık, yapışkan olma durumu.

LÜZUCETLİ sıf. (ar. *lüzūcet*'ten). *Esk.* Yapışkan, tutkala benzeyen, yapış yapış.

LÜZUCİ ya da **LEZCİ** sıf. (ar. *lüzūcet*'ten *lüzūcī, lezcī*). *Esk.* Yapışkan, koyu, kıvamlı.

LÜZUCİYET a. (ar. *lüzūcī* ve *-iyyet*'ten *lüzūciyyet*). *Esk.* Yapışkanlık.

LÜZUM a. (ar. *lüzūm*). **1.** Gerek, gereklik, gereksinim: *Bu kadar zahmete ne lüzum var?* **—2.** *Lüzum görmek,* gerekli olduğunu anlamak, buna inanmak: *Sonra o yolu da denemeyi lüzum gördüm.* || *Lüzumundan fazla,* gereğinden çok, aşırı ölçüde: *Sen de lüzumundan fazla ilgi gösteriyorsun.*
—Ed. *Lüzumu mâlâyelzem* (gerekli olmadığı halde yerine getirme), divan edebiyatında bir tür uyak. (→ İLTİZAM.)
—Huk. *Lüzumu muhakeme kararı,* memurun görevle ilgili suçu nedeniyle idari kurullar tarafından yapılan soruşturma sonucunda verilen, yargılamanın gerekli olduğuna ilişkin karar. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İsl. huk. *Lüzum-u vakf,* vakfın geriye dönülemeyecek bir biçimde mahkeme kararıyla kesinlik kazanması.
—ANSİKL. Huk. Memurların görevle ilgili suçlarında yapılacak soruşturma 4 şubat 1329 (1914) tarihli "Memurin muhakematı hakkında kanunu muvakkat" adlı yasa kurallarına göre yürütülür. Bu yasaya göre, idare organlarınca yapılacak soruşturma sonucunda, memurun suç işlediği kanısına varılırsa, yargılanmak üzere adli yargı organlarına gönderilmesine karar verilir.

LÜZUMLU sıf. **1.** Bir işte, bir konuda, bir başarının, bir sonucun elde edilmesinde zorunlu olan şey için kullanılır; gerekli: *Lüzumlu düzenlemeleri yapmak. Lüzumlu evrakları hazırlamak.* **—2.** *Lüzumlu lüzumsuz,* yerli yersiz, gerekli gereksiz.
◆ be. Yapılması gerekli, yararlı ya da zorunlu olan eylemi belirtir; gerekli: *Bir şeyi lüzumlu görmek, lüzumlu bulmak.*

LÜZUMSUZ sıf. **1.** Lüzumu olmayan; gereksiz: *Lüzumsuz sözler söylemek. Lüzumsuz eşyalarla evi doldurmak. Lüzumsuz davranışlarda bulunmak.* **—2.** *Lüzumsuz yere,* hiç gereği yokken, boş yere: *Bu ikincisini lüzumsuz yere aldın.*

Lüzumsuz adam, S. F. Abasıyanık'ın hikâye kitabı (1948). Yapıta adını veren hikâye, çevresiyle sağlıklı iletişim kuramayan kentli bir aydını canlandırır. Beyoğlu'nun bir arka sokağında yaşayan ve yazarın kişiliğinden izler taşıyan Mansur, büyük kentin insanları arasındaki uzlaşmazlıkları yansıtır. Aynı temayı işleyen başka hikâyelerin ("Ben ne yapayım", "Birahanedeki adam") de yer aldığı kitapta yazar, gösterişsiz halk insanlarının ("Mürüvvet", "Menekşeli vadi") yanı sıra, burgazlı Rumlar'ın, balıkçıların ("Papaz Efendi", "Bizim köy bir balıkçı köyüdür") yaşamına, doğaya bağlılık ve yoğun insan sevgisiyle eğilir.

LÜZUMSUZLUK a. Gereksiz olma durumu; gereksizlik.

LVEİ a. Kuanza'nın 1/100'ü değerinde Angola bozuk para birimi.

LVOV, alm. **Lemberg,** lehçe **Lwów,** Ukrayna'da, Karpatlar'ın K.'inde kent; 742 000 nüf. Üniversite. Demiryolu ve karayolu kavşağı. Sanayi (metalürji, otomobiller ve tarım makineleri, elektrikli gereçler, kimya, besin sanayisi, basımevi) merkezi. Kentte sur kalıntıları, Svyatoy Nikolay (XIII. yy.) ve Uspenskiy Şobor (XIV. yy.'ın sonu) kiliseleri, Boymov capellası (XVII. yy.'ın başı) ve ermeni mimarlığının bir örneği olan katedral (ermeni kolonisi tüccarlarının siparişi üzerine yapıldı; XIV.-XV. yy.) yer alır.
—Tar. Galiçya prensi Daniyel Romanoviç tarafından kurulan kent, adını bu prensin oğlu Lev'den almıştır. Adı ilk kez 1256'da geçen Lvov, 1349'da Polonyalılar tarafından işgal edildi. Doğu ile ticaretin merkezi olan kente, 1356'da Magdeburg yasasıyla ayrıcalıklar tanındı; bunlardan, yalnızca en ayrıcalıklı vatandaşlar durumundaki Polonyalılar değil, Rutenler (Ukraynalılar), Ermeniler, Yahudiler ve Tatarlar da yararlandılar. XVI. yy.'ın sonlarında Rutenler burada, ortodoksluğu ve ukrayna kültürünü savunmak amacıyla bir dernek kurdular. Polonya'nın ilk paylaşımı (1772) sırasında Avusturya'ya bırakılan kente o zaman *Lemberg* adı verildi.

Eylül 1914'te Ruslar'ın eline geçen Lvov, haziran 1915'te Avusturya-Almanya tarafından yeniden alındı. 1918-19'da Polonyalılar, Lvov'u bir Batı Ukrayna eyaletinin

başkenti yapmayı düşünen Ukraynalılar'ı buradan kovdular. 1920'de, Polonya-SSCB savaşı'ndan sonra Polonya'da kalan kent, İkinci Dünya savaşı'na kadar Ukraynalılar'ın çıkardığı karışıklıkların merkezi oldu. 1939'da Sosnowski komutasındaki polonya garnizonu hem List'in yönettiği XIV. alman ordusunun (10 eylül) hem de Sovyetler'in (21 eylül) saldırısına uğradı ve ayın 22'sinde teslim olmak zorunda kaldı. Bunun üzerine, SSCB'ye bağlanan Lvov, 30 haziran 1941'de Wehrmacht tarafından yeniden işgal edildi, sonra 28 temmuz 1944'te Kızıl ordu tarafından geri alındı.

LVOV (Nikolay Aleksandroviç), rus mimar ve bilgin (Torjok, Kalinin yakınında, 1751 -Moskova 1803). Rus yeniklasikçiliğinin oluşmasına katkıda bulundu ve gereç olarak toprağın kullanıldığı yeni yapı tekniklerı geliştirdi. En tanınmış yapıtları arasında, Mogilyev'de Svyatoy Yosif katedrali (1780-1798), Torjok'ta Svyatoy Boris ve Svyatoy Gleb manastırı (1785-1796), Petersburg postane binası (1782) sayılabilir. 1792'de, XVII. yy. rus yıllıklarını yayımladı.

LVOV (Aleksey Fyodoroviç), rus besteci ve kemancı (Reval, [bugün Tallin], 1798 -Kovno, [bugün Kaunas], 1870). 1837'de Petersburg'da imparatorluk capella'sının yöneticiliğine atandı. Ayin müzikleri, keman konçertoları, operalar (*Undina*, 1848) ve ilk rus ulusal marşını (*Tanrı çarı korusun* [1833]) besteledi.

LVOV (Georgiy Yevgeniyeviç), rus siyaset adamı (Tula yakınları 1861 - Paris 1925). Hukukçuydu, Tula hükümetinde Zemstvolar konseyi'ne başkanlık etti (1902-1905); 1904-05 arası Zemstvolar kongresi'ne katıldı. Kadet parti'ye girdi ve ilk dumaya seçildi (1906). Birinci Dünya savaşı sırasında resmi hizmetlerdeki boşlukları gidermeye çalışan zemstvolar birliğini yönetti. İlk Geçici* hükümette (mart 1917) ve sosyalistler ile ilk koalisyon hükümetinde Başbakanlık ve İçişleri bakanlığı yaptı. Temmuz 1917'de görevinden ayrıldı. Bolşeviklerin zaferinden sonra Paris'e sığındı.

LW. Hematol. *LW antijeni* (Landsteiner ve Wiener'in anısına saygı olarak bu ad verilmiştir), hemen hemen herkesin alyuvarları üzerinde bulunan çok yaygın antijen. Rhesus pozitif olan alyuvarlarda LW antijeni çok, Rhesus negatif olanlarda az, Rhesus sıfır olanlarda hiç yoktur. LW antijeni, bir tavşan ya da kobaya *Macacus rhesus* maymununun alyuvarları şırınga edilince üreyen bir heteroantikor olarak tanımlanır; uygun bir şekilde sulandırıldığında beyaz ırktan insanların % 85'inin alyuvarlarını aglütinasyona uğratır.

Demek ki insan alyuvarlarında iki cins antijen vardır: Rhesus antijeni ve LW antijeni. Rhesus antijeninin aksine, LW antijeni pek önemli değildi.

LWOFF (André), fransız biyolog ve hekim (Ainay-le-Château, Allier, 1902). 1938'de Pasteur enstitüsü mikrobik fizyoloji servisi şefi oldu, 1959'dan sonra Sorbonne'da mikrobiyoloji kürsüsünde görev aldı, 1965'te, mikrobik genetik üzerindeki çalışmaları için J. Monod ve F. Jacob ile, tıp ve fizyoloji dallarında Nobel ödülü'nü paylaştı. 1950'lerde, bakterilerde lizojeniyi, yani bakteriyofaj virüsün bakteriye girerek onu yok edişini incelemeye girişti ve böylece çağdaş molekülsel genetiği kuracak olan araştırmaları başlattı.

lx, SI aydınlık birimi *lüks*'ün simgesi.

LY, Vietnam hanedanlığı (1010-1225). Eski Lê hanedanlığı sırasında mandarin olan Ly Cong Uân tarafından kuruldu. Hanedanlık Vietnam'da hüküm süren büyük hanedanlıkların ilkidir. Lyler başkentlerini Thang Long'da, bugünkü Hanoi'nin bulunduğu yerde kurdular, ülkeyi düzene soktular ve Çampa'nın aleyhine güneye doğru yayıldılar.

LYADOV (Anatoliy Konstantinoviç), rus besteci, orkestra yöneticisi ve eğitimci (Petersburg 1855 - Poliynovka, Novgorod, 1914). İlk müzik derslerini, imparatorluk sarayının capella yöneticisi olan babası Konstantin Lyadov'dan (1820-1868) aldı. Daha sonra Rimskiy-Korsakov'un öğrencisi oldu. Petersburg konservatuvarı'nda (1886) ve Saray müzik okulu'nda ders verdi. Borodin, Rimskiy-Korsakov ve Stasov' un dostuydu, Belayev'in çevresindekilere katıldı. Çok sayıda piyano parçası ve melodinin yanı sıra kantatlar besteledi ve halk şarkılarını koroya uyarladı. Ayrıca senfonik yapıtları vardır: *Baba-Yaga* (1905); *Sihirli göl* (The Enchanted Lake) [1909]; *Kikimora* (1910); *Neni* (1914).

LYAHOV adaları, Sibirya kıyısında takımada, Lena ve İndigirka'nın ağızları arasında.

LYALLPUR → FAYSALABAD.

LYAPUNOV (Sergey Mihailoviç), rus piyanocu ve besteci (Yaroslav 1859 - Paris 1924). Moskova konservatuvarı'nı bitirdikten sonra Taneyev'den ve daha sonra Balakirev'den de ders aldı. İmparatorluk capellası'nda Balakirev'in yardımcılığını yaptı. Petersburg konservatuvarı'nda ders verdi. 1923'te Paris'e yerleşti. 300 dolayında rus halk şarkısını yayımladı. Ayrıca çok sayıda piyano yapıtı (Sonat, *Yüksek icra etütleri*, 1905), oda müziği parçaları, solistli ya da solistsiz senfonik yapıtlar (*Rus temaları üzerine tören uvertürü*, 1898; 2 senfoni; 2 senfonik şiir: *Zelazowa Wola*, 1909 ve *Hachisch*, 1913), bir *Ukrayna rapsodisi* (piyanolu), piyano (1910) ve keman (1915) konçertoları, bir mezmur (1918) besteledi.

LYASKOVES, Bulgaristan'da (Veliko Tirnova yönetim bölümü) kent; 8 000 nüf. Gelişmekte olan sanayi merkezi. Ünlü şarap mahzenleri.

LYAUTEY (Louis Hubert Gonzalve), Fransa mareşali (Nancy 1854 - Thorey, Meurthe-et-Moselle, 1934). Asker kökenli bir aileden gelir. 1873'te Saint-Cyr'e girdi, ardından kurmay okuluna geçti, daha sonra süvari sınıfına dahil edildi. 1880'de Cezayir'e gönderildi. Binbaşı oldu, 1894'te Çinhindi'ne yollandı. 1900'de albay oldu, 1902'de Fransa'ya döndü. 1903'te Cezayir valisi Charles Jonnart tarafından çağrıldı, Ayn Sefra idari bölgesinin askeri komutanlığına getirildi ve generalliğe yükseltildi.

Aralık 1916 - mart 1917 arası Savaş bakanlığı yaptı, daha sonra Fas'a döndü. 1921'de Fransa mareşali oldu; Mareşal Pétain'e denetim görevi verilmesi üzerine Rif savaşı'nın tam ortasında görevden alınmasını istedi. Lorraine'de Thorey'e çekildi.

LYCAEA a. Gömleklilerin yüzen kolonilerindeki boşlukta çok yaygın, kabuklular cinsi. (Gözleri çok gelişmiştir. Kabuklupireler takımı, *Hyperia* alttakımı; *Lycaeidae* familyasının örnek tipi.)

LYCAENA a. Eşey ayrılığı belirgin küçük kelebek öbeği. (Erkeği genellikle mavi, dişisi esmerdir; *Lycaena* öbeği birçok cins içerir; *Lycaenidae* familyası.)

—ANSİKL. *Lycaena arion* ve sırt papillalarının salgıladığı tatlı madde nedeniyle karıncaların yuvalarında tırtıllarını besledikleri *L. alcon* türleri iyi bilinir. *L. alcon*'un tırtılları gelişmelerini karınca yuvalarında tamamlar ve burada karınca yavrularıyla beslenir.

LYCAENİDAE a. *Lycaena, Thecla, Polyommatus*, vb. öbekleri içeren, gündüzkelebekleri öbeğinden pulkanatlılar familyası.

LYCASTE a. Büyük yapraklı, dal uçlarında tek tek yer alan çok sayıda güzel çiçekli epifit bitki. (Amerika'da yetişen 30 tür; salepgiller familyası.)

LYCHNUS a. (lamba anlamında lat. sözc.). Üst Kretase'de tatlısularda yaşamış karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Hayvanın bedenini bütünüyle örten kavkısının son sarımı çok kabarıktır. *Odontostomidae* familyası.)

LYCİDAE a. Tropikal bölgelerde yaşayan kınkanatlı familyası. (Ateşböceklerine benzerler. Ağkanatlıgiller adıyla da bilinen bu familyada yaklaşık 3 000 tür vardır.)

Lycidas, John Milton'ın pastoral elejisi (1637'de yazıldı). Boğularak ölen bir dostunun ardından yazdığı ağıta, iyi çobana (İsa) adanmış bir övgü şiiri katan Milton, İngiltere kilisesi'nin katoliklik yanlısı eğilimlerine karşıt tutumunu bir yapıtında yeniden vurgular.

LYCODES a. Kuzey Buz denizi'nde yaşayan kemiklibalık cinsi. (Yassı bedenleri sivri bir uçla son bulan *Lycodes*'ler 100 -500 m derinlikteki diplere bağlı yaşarlar. *Zoarcidae* familyası.)

LYCODONTİNAE a. Eski Dünya'da karada yaşayan, kazıcı, zehirsiz yılanlar oymağı. (Oymak üyelerinin çenelerinin ön kesiminde iki güçlü diş bulunur. Kertenkeleler ve kurbağalarla beslenirler. Suyılanıgiller familyası.)

LYCOPODİALES a. Bot. KİBRİTOTLARI takımının bilimsel adı.

LYCOSA a. Bütün dünyaya yayılan, gezici örümcek cinsi. (Kurtörümceğigiller familyası.)

—ANSİKL. Küçük bedenli türleri çayırlıklarda ve ormanlarda gezinerek yaşar; iri bedenli türlerse, deliği kısa bir bacanın ucunda olan bir yeraltı barınağı kazar. *Kurt örümcekler* ortak adıyla da anılan *Lycosa* cinsi üyeleri, Brezilya'da yaşayan birkaç türü (bunların ısırığı, derinin ciddi boyutlarda ölmesine yol açar) dışında saldırgan değildir.

LYCOSİDAE a. Böcbil. KURTÖRÜMCEĞİGİLLER familyasının bilimsel adı.

LYCRA a. (tesc. edil. a.). 1960'ta üretilen ve değişik türde elyafla ya da iplikle kaplı olarak, büyük bir esnekliğe sahip tekstil maddelerinin hazırlanmasında kullanılan elastomer iplik.

LYCTUS a. Larvası reçinesiz tahtalara saldıran kınkanatlı böcek cinsi. (Uzun, yassı ve küçük bedenli böcekler olan *Lyctus*'lar bütün yerküreye yayılır. Koyu kızıl renkli *Lyctus linearis*, Avrupa'daki şantiyelerde zararlara yol açar. *L. brunneus* meyankökünde yaşar. *Lyctidae* familyasının örnek tipi.)

LYCUS LATİSSİMUS a. (yun. *lykos*, kurt'tan). Afrika'nın güneyinde yaşayan, elitraları kanatlarından çok büyük kınkanatlı böcek. (Ağkanatlıböcek adıyla da bilinen bu böceğin erkekleri, yalnızca başka erkekleri çeken maddeler yayar. *Lycidae* familyası.)

LYDA a. Zarkanatlıların *Symphyta* öbeğinden (testere sinekleri) birçok tür içeren cins. (*Lyda pinivora* orman ağaçlarına ve süs ağaçlarına büyük zarar verir. Örücüyaprakarasıgiller [*Pamphilidae*] familyası.)

LYDAİ. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde, Lykia bölgesinde kent; Fethiye körfezinin B.'sındaki Kapıdağ üzerindeydi. Yörede yerleşmeye ilişkin çeşitli yazıtlar ve İ.Ö. IV. yy.'dan bir sikke ele geçti. K.-G. doğrultusunda uzanan vadi boyunca Roma ve Bizans dönemlerinden kalıntılar vardır. Akropoliste küçük bir kale bulunmaktadır. Yöre, Lykia tipi lahitleri ve kaya mezarlarıyla dikkati çeker.

LYDELLA a. Tırtıllarda asalak yaşayan tırtılsineği cinsi. (*L. Grisescens*, mısır piraliyle biyolojik mücadelede kullanılmak için Japonya'ya sokuldu. *Tachinidae* familyası.)

LYDİA. Tar. coğ. Anadolu'nun B.'sında, Hermos (Gediz) ve Maiandros (Büyük Menderes) nehirleri arasında bölge; K.'den Mysia, G.'den Karia, D.'dan

Monnier

André Lwoff (1980'e doğr.)

lycosa

Phrygia, B.'dan İonia ve Aiolis ile sınırlıydı. (Bu bölgenin adı Homeros'ta *Maionia* olarak geçer). Bu sınırlar, Lydia kralı Alyattes döneminde Kızılırmak'a, Karun (Kroisos) dönemindeyse Propontis'ten (Marmara denizi) Lykia bölgesine değin genişlemişti. Doğal kaynaklar açısından çok zengin olan bölge (ormanlık, kil ve mermer yatakları, kuartz, altın) atları, battaniye ve halılarıyla ünlüydü. Lydia'nın merkezi Sardeis, başlıca kentleri Magnesia e pros Sipyloi (Manisa), Apollonia, Tralles (Aydın), Thyateira'ydı. Lydia Krallığı'ndan sonra Persler'in eline geçen bölge satraplık oldu (İ.Ö. 546). Büyük İskender herhangi bir direnişle karşılaşmadan Sardeis'e girdi ve burada Zeus'un anısına büyük bir tapınak yaptırdı. Daha sonra Selefkiler (İ.Ö. 270'ler) ve Bergama Krallığı (İ.Ö. 190) yöreye egemen oldu. Roma döneminde Asya (Asia) eyaleti içinde yer aldı.

LYDİA a. (öz. a. *Lydia*'dan) [Tamlayan olarak]. Lydia'ya ilişkin, Lydia ile ilgili.
—Müz. *Lydia ıskalası*, Eski Yunanlılar'da (Platon'a göre) çok eski bir ıskala (armoni), bir aktarım tonu ya da bu tondan kaynaklanan oktav *(do-do)*. ‖ *Lydia makamı*, IX. yy.'dan başlayarak, *fa-fa* oktavının karşılığı olan 5. kilise makamına verilen ad.
—Yerbil. *Lydia taşı*, kömürlü gereçlerle siyah renk almış jasp türü. (Altın ve gümüş alaşımlarında mihenk taşı olarak kullanılır.)

LYDİA DİLİ a. Antikçağ'da Lydia'da konuşulan dil. (Sardeis'te bulunan lydia dilinde yazılmış metinlerin en eskileri İ.Ö. VI. yy.'a uzanır. Çoğu ise IV. yy.'dan kalmadır. Bu metinler, batı yunancadan türemiş bir abeceyle yazılmıştır. Bu dilin hint-avrupa kökenli olduğu sanılmaktadır, çünkü, hititçe ve luvi diliyle birçok ortak özelliği saptanmıştır.)

LYDGATE (John), ingiliz şair (Lidgate, Suffolk, 1370'e doğr. - Bury Saint Edmunds 1450'ye doğr.). Benedikten, saray şairi, Chaucer'ın ve fransız "romanı"nın hayranıydı. Basit bir ahlak anlayışına dayanan tarihsel romanlar yazdı. (*The Temple of Glass*, 1405; *The Troy Book*, 1412 -1420; *The Story of Thebes*, 1420; *The Falle of Princis*, 1430-1438).

LYDİALILAR, Anadolu'da Hermos, Kaystros ve Maiandros vadilerinde yerleşmiş eski halk. Tarih sahnesine kral Gyges (öl. İ.Ö. 644'e doğr.) döneminde çıkan bu halk, başkenti Sardeis olan bir krallık kurdu. Savaşçı bir halkın önderleri olan Gyges ve ardılları Mermnadlar (547'ye değin), büyük Phrygia devleti Kimmerler tarafından yıkıldığı sırada, kıyıdaki yunan sitelerini ve iç kesimlerdeki halkları egemenlikleri altına almaya giriştiler. Lydia kralları, Kimmerler'i kovdular; Alyattes (İ.Ö. 610-561'e doğr.) sınırlarını Halys'e değin genişletti. Yunan sitelerinin direnişinin Karun döneminde (561-547) son bulduğu sanılır. Mermnadlar, tapınaklara ve Delphoililer'e armağanlar vererek yunan yarımadasındaki devletlerle uzlaşmayı başardılar; gerçekten de çok zengin kaynaklara ve bilinen ilk paraların basılmasını sağlayan Paktolos'un elektrumuna sahiptiler. Karun, Pers kralı Keyhüsrev'e karşı bir sefer düzenledi. Keyhüsrev, Karun'u Sardeis'te kuşattı ve Lydia'yı yenilgiye uğrattı. Ahemeniler'in egemenliği altına giren Lydialılar, savaşçı niteliklerini yitirdiler, ama yunan kültürü karşısında lydia kültürü, ancak İ.Ö. IV. yy.'da gerilemeye başladı.

Atina'da **Lykabettos**

L.Y. Loirat-Explorer

LYDİON a. (yun. sözc.). Lydialılar'a özgü bir koku ve krem kabı. (Bölgenin ünlü ürünlerini yaymak amacıyla yapılmış olan lydionlar yüksekçe konik ayaklı, sarı, beyaz ya da turuncumsu astarlı, dalgalı çizgilerle süslü kaplardır.)

LYELL (*sir* Charles), iskoç yerbilimci (Kinnordy, Tayside, 1797 - Londra 1875). 1832'de Londra Krallık koleji'nde yerbilim dersleri vermekle görevlendirildi. 1833'te yayımladığı ve ders notlarını bir araya getiren kitabı *Principles of Geology* (Yerbilimin ilkeleri) hemen, özellikle de Darwin üzerinde çok büyük etki yaptı. Lyell bu kitapta, yerbilimin bir tarihçesini yaparak Kutsal Kitap'a sadık bir yorumun sakıncalarını gösterdi, o dönemde geçerli olan "felaket habercisi" kuramını eleştirdi ve olguları (var olan nedenler) incelemeyi önerdi. Ortadan kalkmış türlerin yüzdesine göre Üçüncü Zaman çökellerinin yaşını yaklaşık olarak değerlendirmeye çalıştı.

Lyell sendromu (deri hastalıkları uzmanı A. *Lyell*'in adından). Der. hast. Yıldırım hızı ile ilerleyen kabarcıklı deri zehirlenmesi. Çok biçimli eritimler arasında sayılan hastalık, üstderinin kütle halinde ayrılıp alttaki alderinin üzerinden kaymasına neden olur. Bazen saçlı deri dışında bütün vücudu saracak şekilde, geniş altderi yüzeyleri açılıp meydana çıkabilir. Hızla komaya giren hasta haşlanmış bir görünüm alır (2. derece büyük yanık). Hiç beklenmedik bir zamanda ortaya çıkan hastalık ilaç alerjisinden ileri gelir. (Eşanl. AŞIRI AKUT NEKROZLU EPİDERMOLİZ.)

LYGAEİDAE a. Böcbil. UZUNYARIMKANATLIGİLLER familyasının bilimsel adı.

LYGAEUS a. (yun. *lygaios*, loş, alacakaranlık). Karada yaşayan, kanatlı, uzun gövdeli parlak renkli bitki cinsi. (Özsularını emdiği çeşitli bitkilerin üstünde bulunur. *Lygaeus equestris*, Batı Avrupa'da kurtyenikli meşelerde bol bulunan, siyah, kırmızı ve beyaz renkli bir bitkibitidir. *Lygaeidae* familyasının örnek tipi.)

LYGDAMUS, latin şair (İ.Ö. I. yy.), *Corpus Tibullianum*'un III. kitabının ilk altı elejisinin yazarı. Neaera adında vefasız bir sevgiliye seslenen bu içten ve çoğu kez de acemice şiirlerin yazarı belki de Ovidius'un küçük kardeşidir.

LYGEUM a. Akdeniz kıyılarında yetişen ve alfaya *(Stipa tenacissima)* çok benzeyen, tek başak halinde toplu çiçekli, çokyıllık otsu bitki. (Bazı ülkelerde hasır yapımında kullanılır. Buğdaygiller familyası.)

LYGİNOPTERİDAE a. Pteridospermae grubundan *lyginopteris* gibi karbon çağı bitkilerini kapsayan familya.

LYGİNOPTERİS a. (yun. *lyginos*, sorgundan yapılmış, ve *pteris*, eğrelti'den). *Pteridospermae* grubundan fosil bitki cinsi. Bu cinsin karbon devrinde yetiştiği bilinen *Lyginopteris oldhamia* türünün bütün kısımları bellidir: yapraklar *(sphenopteris)*, odun *(dadoksilon)*, yaprak sapları *(rachipteris)*, kökler *(kaloksilon)*, yumurtacıklar *(lagenostoma)* ve dişi organlar *(krossoteka)*.

LYGKEUS. Yun. mit. Aigyptos'un elli oğlundan, genel katliamda sağ bırakılan tek çocuğu. —Aphareus'un oğlu, keskin görüşüyle ünlü Argonaut.

LYGKEUS, yunan komedi şairi, çeşitli konularda yapıtlar verdi (İ.Ö. IV. yy. - III. yy.). Menandros'un çağdaşı ve rakibi, *Kentauros* adlı komedinin yazarıdır.

LYGODACTYLUS a. Afrika ve Madagaskar'da, ağaçlar ya da kayaçlar üzerinde yaşayan küçük kertenkeleler cinsi. (Gündüzcüdür. Genellikle bedeni canlı renklerde olur. Hem parmaklarında hem de kuyruğunda tutunma organları vardır. Gekogiller familyası.)

LYGOSOMA a. Tropikal bölgelerde karada yaşayan, kertenkele cinsi. (Çok kısa dört bacağı vardır. Çoğunlukla canlı ve parlak renklidir. Bazen toprağı kazıp içine girer. Özellikle Güney-doğu Asya'da ve Endonezya'da yaygındır. Birkaç düzine tür içerir. Skinkgiller familyası.)

LYGUS a. Çiçekler üstünde koşuşarak yaşayan küçük bitkibiti. (Köryarımkanatlıgiller familyası.)
—ANSİKL. *Lygus* cinsinin larvaları ve erişkinleri, deldikleri ekinlere zarar verirler: *Lygus pratensis* beyaz ve esmer menevişli, sarı ya da kızıl bedenlidir; *L. campestris*'e maydanozgiller ve krizantemler üstünde rastlanır; *L. pabulinus* ise Kuzey Avrupa'daki meyvelere zarar verir.

LYKABETTOS, Attike'de Pentelikos sıradağlarında tepe, bugün Atina içinde, Akropolis'in doğusundadır.

LYKAİA a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Arkadhia'da, Zeus onuruna düzenlenen şenlikler. (Lykeion tepesinde kutlanırdı.)

LYKAON. Yun. mit. Ülkesinden geçmekte olan Zeus'a insan eti ikram eden Arkadhia kralı. Zeus, Lykaon ile elli çocuğunu (Nyktimos adındaki bir tanesi dışında) yıldırımla çarptı. Bu efsane, Arkadhia'da yapılan insan kurban etme törenleriyle ilgilidir.

LYKAONİA. Tar. coğ. Orta Anadolu'da bölge; Tauros (Toros) dağlarının K.'inde, Kappadokia ile Pisidia arasındadır. Başlıca kenti, İkonion'du (Konya). Stratejik konumu nedeniyle sık sık el değiştirdi. Persler döneminde Phrygia satraplığının sınırları içindeydi. Büyük İskender'den sonra Selefkiler'in, Bergama krallığı'nın ve Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine girdi. Roma döneminde K.'i Galatia'ya, D.'su Kappadokia'ya bağlandı. Aziz Paulus'un yaptığı ziyaretlerle kısa sürede hıristiyanlaştı. Bizans döneminde Anatolikon themasına bağlandı.

LYKEİON (Apollon *Lykeios*'un adından yun. sözc.). Esk. Yun. Atina'nın D.'sunda, Lykabettos'un eteğinde bulunan yer. İlisos kıyılarında geniş bir ovaydı. Burada bir Apollon Lykeios tapınağı ve Perikles' in yaptırdığı bir gymnasion vardı. —İ.Ö. 355'e doğru Aristoteles tarafından burada kurulan felsefe okuluna adını vermiştir.

LYKEOS ya da **LYKİOS dağı.** Tar. coğ. Yunanistan'da dağ, Arkadhia'da, Messinia sınırında. Dağın tepesinde, kısmen kayalara oyulmuş, Zeus tapınağı, Lykeios oyunları için stadyum ve hipodrom, dağın iyice etek kesimindeyse Lykosura yıkıntıları ortaya çıkarıldı.

LYKİA. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde, Aksu ve Dalaman çayları arasında kalan bölge; B.'da Karia, D.'da Pamphylia ile sınırlıydı. Strabon, bölgeye ilişkin ayrıntılı bilgi verir. Karataş-Semayük kazılarında ele geçen Kültepe (Kaneş) I b ve eski Hitit krallığı'yla çağdaş, devetüyü renkli, çark yapımı çanak çömlekler, bölgenin bir yandan Girit'in Orta Minos kültürü, öte yandan Orta Anadolu kültürleriyle ilişkilerini aydınlatmıştır. Knossos kralı Minos'un kardeşi Sarpedon, Lykia ve Karia'da koloniler kurdu. Lykia'da oturan Lukkalar'ın Lykialılar* oldukları kabul edilmektedir. İ.Ö. VIII. yy.'da bölgedeki kentler Lykia birliği'ni kurdular. Phrygia ve Lydia, lykia kentleri üzerinde egemenlik kuramadılar, ama pers generali Harpagos, Lykia'yı denetim

altına aldı. Ahemeniler ve Romalılar zamanında bağımsız sayılabilecek bir federasyon durumundaki bölge, Claudius döneminde Pamphylia ile birleştirildi (İ.S. 43). IV. yy.'dan sonra bağımsız bir eyalet oldu.
—Arkeol. Lykia'da bulunan kalıntılar, Anadolu'nun en ilginç ve çarpıcı antik örnekleridir. Burada İ.Ö. V.-IV. yy.'lardan kalma anıtlar, hellenistik ve roma yapıları, mezarları, kutsal alanlarıyla yan yanadır. Özellikle kayalara oyulmuş çeşitli biçimlerdeki mezarlar İ.Ö. V. yy.'dan Roma dönemine değin uzanır (Telmessos'taki yunan üslubunda, templum in antis biçiminde mezarlar, Pinara'daki lykia tipi mezarlar, Ksanthos'taki Nereidler anıtı, payeli mezar, Harpyalar anıtı, Aslanlı mezar, Payava anıtı, Limyra'daki lahit biçimindeki anıt). Bu yöredeki en eski arkeolojik buluntular, İ.Ö. VII. yy.'a iner. Hititler dönemine ve İ.Ö. I. binyıl'ın ilk yarısına ilişkin veriler yeni yeni ortaya çıkarılmaktadır. Bu konuda en önemli adım, Prof. M. J. Mellink'in 1983' ten beri Karataş-Semayük'te gerçekleştirdiği sistemli kazılarla atılmıştır. Bu kazıların sonuçları Lykia bölgesinin tarihöncesini aydınlatması açısından önem taşımaktadır. Bir başka önemli kazı Lykia birliği' nin dinsel merkezi olan Letoon*'da sürdürülmektedir. Lydia'ya karşı bağımsızlıklarını koruyabilen Lykialılar, Persler'in egemenliğinde Ahemeniler'in etkisinde kalmış olmakla birlikte kendi özgün mimarilerini ve sanatlarını da yaratabilmişlerdir. Heykel sanatı yunan üslubundadır, ancak Lykia'ya özgü bir ruh taşır.

LYKİA DİLİ a. Antikçağ'da Lykia'da konuşulan dil.
—ANSİKL. Lykia dili 29 harfli (6'sı ünlü) özgün bir abeceyle yazılırdı. Bu abecenin temeli bir yunanca ilkörneğiydi, ama göstergelerin çoğu girit ve kıbrıs yazı dizgelerinden aktarılmıştır. Eldeki metinler İ.Ö. 500 ile 200 yıllarından kalmadır, en uzun metin (henüz çözülememiştir), Ksanthos' ta bulunan bir sütundadır. Bunların yanı sıra, çoğu ikidilli (yunanca-lykia dili) birçok mezar yazıtı da vardır. Son araştırmalar, lykia dilinin, batı luvi dilinin bir lehçesinin kalıntısı olduğunu ve hint-avrupa kökeninden geldiğini göstermiştir.

Lykia lahdi, Osman Hamdi Bey tarafından Sidon'daki (bugün Sayda) krallar nekropolisinde ortaya çıkarılan (1887) lahit; Lykia bölgesindeki lahitlere benzediğinden bu adla anılır. Paros mermerinden yapılmış olan lahit, cephelerindeki yunan ve doğu üslubundaki kabartmalarıyla İ.Ö. IV. yy.'a tarihlendirilir. Uzun yüzlerdeki kabartmalarda av sahneleri (aslan avı, yaban domuzu avı) işlenmiştir. Kısa yüzlerdeyse mitolojik konular (Kentauroslar savaşı) yer alır. Beşik çatı biçimindeki kapakta da koruyucu griffon ve sfenks figürleri bulunmaktadır. Kabartmalardaki mavi, kırmızı, sarı boya izlerinden bunlara çeşitli renklerle canlı bir görünüm kazandırıldığı anlaşılmaktadır.

LYKİALILAR, Anadolu'nun güney -batı'sında yaşamış eski halk (İ.Ö. I. binyıl - İ.S. I. binyıl). Gerçek adları *Termilai* idi (Termiller), ama Yunanlılar onları "Lykialılar" adıyla tanırlardı; II. binyıl'da yaşamış Luviler'in soyundan geldikleri için bu adla anıldıkları sanılır. Her biri bir hükümdar tarafından yönetilen Lykia siteleri, zamanla federal bir devlete dönüştüler; Persler'e yenildiler (İ.Ö. 545'e doğr.); hellenizmi benimsemeye başladılar, ama ahemeni kralına ve karialı satrap Piksodaros'a (IV. yy.) karşı özerkliklerini korudular. Aleksandros'tan sonra, Lagoslar ve Selefkiler, Lykia limanlarını ele geçirmek için mücadele etti. Roma, Lykia sitelerini Rodoslular'a verdikten (İ.Ö. 188) sonra bu sitelerin bağımsızlığını ilan etti (İ.Ö. 167), İ.S. 43'te de Lykia-Pamphylia eyaletini kurdu.

LYKİOS dağı → LYKEOS.

LYKOMEDES. Yun. mit. Skyros'taki Doloplar'ın kralı. Thetis, Akhilleus'un Truva savaşı'na katılmasını önlemek için onu Lykomedes'in sarayında sakladı; Akhilleus, kralın kızı Deidameia'ya gönlünü kaptırdı; Deidameia'nın ondan Neoptolemos ya da Pyrrhos adında bir oğlu oldu. Lykomedes, Theseus'u da konuk etti ve onu bir yardan aşağıya attı.

LYKOMEDES, mantineialı yunan siyaset adamı (öl. İ.Ö. 336). İnançlı bir demokrattı, Arkadhialılar'ın birliğini sağlamaya ve Sparta boyunduruğunu kırmaya çalıştı. Thebai kongresi'nde Thebailiiler'in Yunanistan üzerindeki hegemonyasına karşı çıktı. Spartalılar ve Eleialılar'ın tehditleri üzerine Atina'nın yardımını istemeye gitti. Dönüşünde Sparta yandaşları tarafından öldürüldü.

LYKON, yunanlı hatip (İ.Ö. V. yy.). Sokrates'i suçlayan iddianameyi kaleme aldı.

LYKOPHRON, Euboia'da (Eğriboz) Khalkis'te doğmuş iskenderiyeli şair (İ.Ö. IV. yy. sonu - III. yy. başı). İskenderiye' de Ptolemaios Philadelphos'un sarayında yaşadı, burada trajedi şairi olarak büyük ün kazandı. Özellikle *Aleksandra* (yani Kassandra) adlı garip bir şiirle tanındı; bu yapıt, Priamos'un kızının kehanetlerini anlatan 1474 dizelik uzun bir monologdan oluşuyordu.

LYKORTAS, megalopolisli yunan yurttaşı (öl. İ.Ö. 165'e doğr.). Akhaia birliği' nin strategosuydu (185). Arkadaşı Philopoimen'in intikamını Messini kentini yıkarak aldı (182). Polybios'un babasıydı.

LYKOPOLİS → ASYUT.

LYKOS. Yun. mit. Aralarında Thebai' nin iki efsanevi kralı ve Lykia'ya adını veren bir rahibin de bulunduğu çeşitli kişilerin adı.

LYKOS, lat. **Lycus.** Tar. coğ. İstanbul' da ve Anadolu'da birkaç akarsuyun ortak adı: — İstanbul'da eski Bayrampaşa deresinin Antikçağ'daki ve Bizans dönemindeki adı. — Doğu Karadeniz bölümündeki Kelkit* çayının antik adı. — Denizli ile Pamukkale arasındaki Çürüksu'nun antik adı. Bu yöre Antikçağ'da önemli bir yünlü dokuma merkeziydi.

LYKOSURA. Tar. coğ. Arkadhia'da yunan kenti, Alpheios'un yukarı havzasında. Messinili Damophon'un yaptığı anıtsal dinsel heykelleri içeren Despoina tapınağı'yla ünlüdür (Atina Ulusal müzesi).

LYKURGOS, Trakya'da Edonoi halkının efsanevi kralı. Değişik söylentilere göre Dionysos'u ülkeden kovdu ya da yanındakileri esir aldı ve tanrılar tarafından işkenceye uğradı.

LYKURGOS, tarihsel gerçekliği bulunmayan yasa koyucu. Antikçağ geleneği, temel öğesi çocukların askerlik mesleği için eğitimden geçmeleri *(agoge)* olan tüm sparta kurumlarını ona mal eder. Apollon'un kehanetinin *(rhetra)* ürünü Anayasa onun eseridir. Lykurgos adı ve Sparta eğitim sisteminin bazı öğeleri (krypteia gibi) Sparta'nın ilk dönemlerinde bir kurt rakipler sınıfı bulunduğunu ve onun izlerinin Lykurgos'un adında süregeldiğini düşündürmektedir.

LYKURGOS atinalı hatip (390'a doğr. - İ.Ö. 324'e doğr.). Lykophron'un oğlu, Platon ve İsokrates'in öğrencisi. Makedonyalı Philippos'un hasımlarından. 338'den 326'ya kadar, Demosthenes ile Kallias'ın yardımlarıyla ustalık ve dürüstlükle Atina' nın mali işlerini yönetti, savaş filosunu ve tersane donanımını genişletti, Dionysos tiyatrosu ile bir stadion ve bir gymnasion yaptırdı. Makedonya yayılmacılığına karşı iyi eğitilmiş bir askeri birlik bulundurmak amacıyla ephebos okullarını yeniden düzenlemeye çalıştı. Halk Lykurgos'un İskender'e teslim edilmesine karşı çıktı. Günümüze yalnızca *Kata Leokratus* adlı söylevi kalmıştır.

LYKURGOS, Sparta kralı (öl. İ.Ö. 212'ye doğr.). Krallığı rüşvetle elde etti. Akhaialılar'a karşı Aitolialılar'ı destekledi. Makedonyalı Philippos V'e yenildi.

Lykia
Pinara'da lykia tipi mezarlardan biri

Büyük Larousse

Lykia lahdi
Arkeoloji müzesi, İstanbul

LYLY (John), ingiliz yazar (Canterbury 1534? - Londra 1606). Oxford'da profesörlük yaptı, Parlamento üyeliğine seçildi (1591-1601), öğretici bir romanla (*Euphues* or the Anatomy of Wit,* 1578) ingiliz dilinin ve ruhunun inceliğini göstermeye çalıştı. Bu yapıta göre şövalyenin özellikleri yapmacık ve yüzeysel bir duygusallıktır: manevi değerlere ve sevgiye dayanan kurtuvazi, içeriğinden koparak birtakım yapmacıklara dönüşür. Euphuism* daha sonra bir okul oldu. Bu romanın devamı olan *Euphues and his England* (1580) ingiliz kadınlarına ve kraliçe Elizabeth'e saygılar sunmak amacıyla yazıldı. Lyly, ayrıca konusunu mitolojiden alan ve aristokrat kesim tarafından çok beğenilen komediler de (*Campaspe,* 1584; *Sapho and Phao,* 1584; *Endimion,* 1586; *Midas,* 1589) yazdı.

LYMAN (Theodore), amerikalı fizikçi (Boston 1874 - Brookline, Massachusetts, 1954). Harvard Üniversitesi'nde Jefferson fizik laboratuvarı'nın müdürü oldu, morötesi bölgesinde, tayfölçümü araştırmaları yaptı. Hidrojen tayfının, bu bölgede yer alan bir dizi çizgisine onun adı verildi.

LYMAN (John Goodwin), kanadalı ressam (Biddeford, Maine, 1886 - Barbados 1967). Çağdaş sanat derneği'ni (1939 -1948) kurdu. Modern sanatın Kanada'da en önemli öncülerinden biriydi. Yapıtlarında, 1909'da öğrencisi olduğu Matisse'in ve J. W. Morrice'in etkileri sezilir.

LYMANTRİA a. (yun. *lymanter, eros,*

yıkıcı, tahrip edici'den). Kuzey yarıküre' de yaşayan, kalın, hantal, kıllı gövdeli kelebek cinsi. (Gecekelebekleri büyük öbeğiyle akrabadır. Çingene pervanenin [*Lymantria dispar*] tırtılı ve rahibe çingene pervane [*L. monacha*] orman ağaçlarına büyük zarar verir.)

LYMANTRİİDAE a. Böcbil. TOMBULGÜVEGİLLER familyasının bilimsel adı.

Lyme hastalığı. Der. hast. Gezici, süreğen mikroplu eritem. (Mikrobu bir kene [*İxodes dammini*] tarafından bulaştırılır ve hastalık subakut ya da süreğen poliartritle sonuçlanabilir.)

LYME REGİS, Büyük Britanya'da (Dorset) sayfiye merkezi, *Lyme Bay* kıyısında, Devon sınırında; 3 400 nüf. Balıkçılık. — Açıklarda, *Lyme koyu*'nda dev petrol tankerlerinin yükleme ve boşaltma yeri.

LYMEXYLON a. (yun. *lyme*, zarar, ve yun. *ksylon*, odun'dan). Odunla beslenen dar ve oldukça yumuşak bedenli kınkanatlı böcek cinsi. (Gemikerestesiböceğiller familyası.)
—ANSİKL. Başlıca türleri, reçineli ağaçlara saldıran *Lymexylon dermestoides* ile meşe ve kestane ağacına saldıran gemi kerestesiböceğidir *(L. navale)*. *L.* (ya da *Hylecoetus*) *dermestoides*'in dişisi yumurtalarını ağaç yarıklarına ya da kabuksuz kesimlere bırakır; larvalar soymuk tabakalarını delerek ya da odun içinde 25 cm derinliğe kadar inerek beslenir. Gemi kerestesiböceği, yumurtalarını, yaz başında, kabuğu soyulmuş meşe kütüklerinin ya da özellikle tersanelerdeki kabuğu soyulmuş kerestelerin üstüne bırakır.

LYMEXYLONİDAE a. Böcbil. GEMİKERESTESİBÖCEĞİGİLLER familyasının bilimsel adı.

LYMİNGTON, Büyük Britanya'da (Hampshire) kent, Solent kıyısında, Wight adasının karşısında; 35 600 nüf. Sayfiye ve yatçılık merkezi. Wight adasına gidenlerin gemiye bindiği iskele.

LYMNOCRYPTES MİNİMUS a. Laponya ve Rusya'dan gelerek Akdeniz ülkelerinde kışı geçiren küçük çulluk. (Bir tehlike sözkonusu olduğunda son ana kadar kaçmamasıyla ünlüdür. Çullukgiller familyası; uzunluğu 20 cm.)

LYNA, Polonya ve Rusya'da ırmak, uzunluğu 264 km (190 km'si Polonya'da). Mazurya göller bölgesinde doğar, Olsztyn'den geçer ve Warmia'nın ortasından geçerek Kaliningrad'ın yukarı kesiminde aşağı Pregola vadisine ulaşır.

Keystone

Jack Lynch (1966'da)

LYNCN (Patricia Nora), irlandalı kadın edebiyatçı (Corcaigh 1898 - Dublin 1972). Önce gazetecilik yaptı (1916'da Kanlı Paskalya sırasında ayaklananları destekledi), yazdığı birçok çocuk romanında, doğaüstü kahramanlarla irlanda halk öykülerinden kişileri kaynaştırdı (*Tales of Irish Enchantment*, 1952).

LYNCN (John, **Jack** —denir), irlandalı siyaset adamı (Corcaigh 1917). Corcaigh' ta avukatlık yaptı, parlamento üyesi oldu (1948) ve Fianna Fáil saflarında yer aldı. Eğitim bakanlığı (1957-1959), Avrupa konseyi danışma meclisi başkan yardımcılığı (1958), Sanayi ve ticaret bakanlığı (1959 -1965) yaptı. Avrupa'da serbest mübadele sisteminin geliştirilmesini ciddi olarak destekledi. 1962'de İnternational Labour Conference'a başkanlık yaptı. Kasım 1966' da Seán Lemass'ın istifa etmesi üzerine Fianna Fáil'in başkanlığına, sonra da Başbakanlığa getirildi. Dayandığı çoğunluğun sağlam olmaması ve İrlanda'nın iktisadi durumu onu, selefinin ılımlı siyasetini izlemek zorunda bıraktı. 1969 seçimleri lehine sonuçlandı, ancak Kuzey İrlanda olayları partisinin zayıflamasına yol açtı. İRA'ya olan düşmanlığı ve Büyük Britanya'ya ılımlı davranması da hoş karşılanmadı. Bölünen Fianna Fáil, 1973 seçimlerini kaybetti. Jack Lynch ve partisi, 1977'de tekrar iktidara geldi. Ancak, Kuzey İrlanda'daki çatışmaların şiddetlenmesi, iktisadi ve toplumsal bunalım Jack Lynch'i 5 aralık 1979'da istifa etmek zorunda bıraktı.

Lynch yasası, ABD'de, XVII. yy.'dan başlayarak uygulanan ve adını bölgesindeki yasadışı kişileri temizleyen virginialı bir yargıçtan alan, basit yargılama usulü. Bu usul, suçüstü yakalanan sanıkların derhal yargılanarak mahkûm edilmeleri ve mahkûmiyet kararının hemen yerine getirilmesi ilkesine dayanıyordu. (→ LİNÇ.)

LYNCNBURG, ABD'de (Virginia) kent, James River kıyısında, Apalaşlar'ın kenarında; 66 700 nüf. Ticaret merkezi (tütün). Tekstil. Kırtasiye. Hafif makine yapımı.

LYNCHİA a. Tarsuslarında üç dişli tırnaklar bulunan, pupipar, kanatlı, asalak sinek cinsi. (*Lynchia* cinsi üyeleri, deniz kuşlarının [albatroslar, yelkovankuşu, fregatkuşu vb.] ardından gider. *Lynchia maura*, güvercinlerde asalak yaşar ve onlara bir alyuvar hastalığı bulaştırır. Atsineğigiller familyası.)

LYNDSAY (*sir* David), iskoçyalı şair (Mount, Fife ya da Garmylton, Haddington yakınında, 1490 - Edinburgh 1555'e doğr). İskoçya kralı James V'in danışmanı, diplomat ve reformcuydu. Yapıtlarında aşk ve kral adına soyluları ve din adamlarını aşağıladı (*The Dreme*, 1528; *The Testament and Complaynt of Our Soverane Lordis Papyngo*, 1530; *Ane Satyre of the Thrie Estaits*, 1540).

LYNEMOUTN, Büyük Britanya'da yer, İngiltere'nin (Northumberland) kuzeyinde, Kuzey denizi kıyısında. Alüminyum fabrikası.

LYNEN (Feodor), alman biyokimyacı (Münih 1911 - *ay. y.* 1979). 1954'ten sonra, Münih'teki Max-Planck enstitüsü'nün histokimya çalışmalarını yönetti. Yağlı asitlerin metabolizmasında etki yapan enzimler üzerinde önemli buluşlar yaptı. Kolesterolün biyosentezi üzerine gerçekleştirdiği çalışmalar nedeniyle, Konrad Bloch ile birlikte 1964 Nobel fizyoloji ve tıp ödülü' nü kazandı.

LYNHAM (Deryck), ingiliz kadın dans yazarı (Maisons-Laffitte, Fransa, 1913 - Lozan 1951). 1941'de Londra'da Ballet Guild'in kuruluşuna katıldı. Bu kurum daha sonra London Archives of the Dance'e (Londra Dans arşivleri) dönüştü. Lynham' in başlıca kitapları: *Ballet Then and Now* (Bir zamanlar ve şimdi bale) [1947], *The Chevalier Noverre* (Şövalye Noverre) [1950].

LYNMOUTH, Büyük Britanya'da (Devon) sayfiye merkezi, Bristol kanalının güney kıyısında.

LYNN, ABD'de (Massachusetts) kent, Atlas okyanusu kıyısında, Boston yerleşme alanının kuzeyinde; 78 500 nüf. Sanayi merkezi. General Electric şirketine bağlı büyük fabrikalar sayesinde, kentte elektrik gereçleri üretimi ağır basar; deri ve ayakkabı sanayisi; makine, tekstil ve hazırgiyim.

LYNN kanalı, Alaska'nın G.-D.'sunda uzun ve dar körfez, Juneau'nun K.-K.-B.'sında.

LYNN LAKE, Kanada'da maden merkezi, Manitoba'nın kuzey-batı'sında; 2 000 nüf. Bakır ve çinko cevherlerinin zenginleştirilmesi.

LYNTON, Büyük Britanya'da (Devon) sayfiye merkezi.

LYON, Fransa'da kent, Rhône-Alpes bölgesinin ve Rhône *département*'ının merkezi, Rhône ve Saône'un birleştiği yerde, Paris'in 460 km G.-D.'sunda; 422 444 nüf. (1992).
• COĞRAFYA. Lyon kentsel topluluğunun kurumsallaştırdığı (56 komün) Lyon yerleşim alanı, Fransa'nın ikinci büyük yerleşim alanıdır (1 260 000 nüf.). Lyon' un konumu her zaman Kuzey denizi-Akdeniz ekseni üzerinde belli başlı bir yol kavşağı olarak tanımlanmıştır. Bu kavşak noktası, yukarı Rhône'la İsviçre'ye, Saône'la, Bourgogne ve Alsace eşikleriyle Rheinland ve germen bölgelerine, Alp geçitleriyle İtalya'ya, çok daha küçük ölçüde olmak üzere Gier vadisi ve Lyonnais dağları geçitleriyle Loire ve Atlas okyanusu'na ulaşan yolların kesiştiği yerdedir.
Eski bir ipekçilik merkezi olan Lyon'da, birçok sanayi kolunda (özellikle makine yapımı, kimya ve tekstil) üretim yapılmaktadır; ancak, bugün hizmet kesimi önem kazanmıştır. Kent, ticaret (fuarlar, depolar vb.), maliye (bankalar, borsa), eğitim (üniversiteler), askerlik, yargı (istinaf mahkemesi) ve din (başpiskoposluk) alanlarında önemli bir konuma sahiptir.
• TARİH. İ.Ö. 43'te, legatus L. Munatius Plancus, Fourvière tepesinde, imparator Claudius döneminde *Colonia Copia Claudia Augusta Lugdunum* adını alacak olan bir roma kolonisi kurdu. *Legatus Augusti propraetore*'nin merkezi olmakla birlikte kendi curia'sı tarafından yönetilen Lyon, II yy.'da Galya'nın en varlıklı kenti durumuna geldi.
Fourvière mahallesi terk edildikten sonra, Saône kıyısı boyunca uzanan ve etrafı surlarla çevrili bir kent durumuna gelen Lyon, Burgundlar (457), daha sonra Franklar (500) tarafından işgal edildi. Merovenjler döneminde bir kont ve bir piskopos tarafından yönetilen Lyon, Karolenjler döneminde ikinci dereceden bir kent olarak kaldı; bununla birlikte sonradan, Bourgogne krallığı'na (888), daha geç bir tarihte de (1032) Kutsal İmparatorluk'a bağlanan bağımsız bir prensliğin siyasal merkezi oldu. Başpiskopos Renaud de Forez (1193) ile kent, Papalık'a bağlı güçlü bir prensliğe dönüştü. Lyon 1307'de Güzel Philippe tarafından Fransa krallığı' na bağlandı.
Bir komünün kurulması (1320) ve Dauphiné'nin ilhakından (1349) sonra Lyon, İtalya'ya giden tacirlerin ve askeri birliklerin zorunlu olarak mola verdikleri bir uğrak yeri haline geldi. Bu da kentin iktisadi gelişmesinde yeni bir aşamaya yol açtı. Lyon'daki maliye, bankacılık ve sanayi (ipek, 1467; matbaa, 1473) alanlarındaki gelişmeleri destekleyen Louis XI, kenti önemli bir uluslararası pazar durumuna getiren fuarlara resmiyet kazandırdı (1467).
Napoléon III döneminde Lyon önemli bir demiryolu (P.L.M.) ve bankacılık (Crédit* Lyonnais, 1863) merkezi durumuna geldi; kent, 1941'den başlayarak direniş hareketinin merkezi oldu.
• GÜZEL SANATLAR. Fourvière tepesi (en yüksek noktada Notre-Dame de Fourvière bazilikası) ve Saône'un sağ yakası (Roma döneminden kalma tiyatro ve odeon), Ortaçağ'dan itibaren dinsel yapılarla kaplanmaya başladı. Daracık sokakları, gotik ve Rönesans döneminden kalma evleriyle, eski Lyon'da, St-Jean katedrali (XII.-XV. yy.'lar; taçkapılarda gotik kabartmalar), St-Paul kilisesi (özellikle XII.-XIII. yy.'da onarım görmüştür), eski başpiskoposluk binası (XV. yy.) ve Manécanterie' nin (XII. yy.) yanı sıra birçok konak (Gadagne [XVI. yy., bugün Kukla müzesi]; Bullioud [Ph. Delorme'un yaptığı rönesans üslubunda galeri] konakları) bulunur.
Rhône ve Saône arasında yer alan ve Ortaçağ'dan beri ticari etkinliklerin yoğun olduğu kent merkezi, dinsel (roman üslupta St-Martin-d'Ainay bazilikası [1107'de açıldı]) ve sivil (St-Pierre sarayı [XVII. yy.'da yeniden yapıldı; bugün Güzel sanatlar müzesi], Belediye sarayı [XVII.-XVIII. yy.'lar], Hôtel-Dieu [XVII., XVIII. ve XIX. yy.'lar; Rhône ırmağına bakan cephe Soufflot'nun yapıtıdır], Tiyatro, Ticaret ve Borsa sarayı [XIX. yy.]) yapılar bakımından zengindir. Kentin kalbi olan Bellecour meydanı 1714'te tasarlandı.
İpekli dokuyan işçilerin XVIII. yy.'dan sonra yerleştiği kentin kuzeyindeki Croix

Loïc Jahan

Lyon
Saône (ön planda) ve Rhône'un Fourvière tepesinden görünüşü

-Rousse mahallesi, sokakları birbirine bağlayan dar geçitleriyle ünlüdür. Semtin en önemli yapısı, barok üsluptaki St-Bruno-les-Chartreux kilisesi'dir. Roma döneminden kalma Üç Galya amfitiyatrosu da bu semttedir.

LYONNAİS, Fransa'da ülke. Asıl Lyonnais, eski Segusiavi halkının toprağıdır. X. yy.'den başlayarak, Forez'i elinde tutan kontların yönetimine girdi. Ancien Régime' in son döneminde Lyonnais ili, Lyonnais, Forez ve Beaujolais'yi kapsıyordu. 1790'da, Lyonnais, 1793'te iki *département*'a (Loire ve Rhône) ayrılan Rhône-et-Loire *département*'ını oluşturdu.

LYONNAİS dağları, Massif centralın (Fransa) doğu kenarında billurlu platolar; yükseltileri 700 ve 900 m arasındadır. Bölgenin başlıca geçim kaynağı hayvan (Lyon' un et ve süt ürünleri gereksinimini karşılar), meyve ve sebze yetiştiriciliğidir.

LYONNAİSE, lat. **Lugdunensis.** Tar. coğ. Galya'nın Narbonnaise (Narbonensis), Aquitaine (Aquitania) ve Belçika arasında kalan bölümü. Augustus zamanında, merkezi *Lugdunum* (Lyon) olan bir eyaletti. Geç İmparatorluk döneminde dört eyalete ayrıldı: *Lyonnaise I,* merkezi *Lyon; Lyonnaise II,* merkezi *Rouen; Lyonnaise III,* merkezi *Tours; Lyonnaise IV,* merkezi *Sens.*

LYOT (Bernard), fransız gökbilimci (Paris 1897 - Kahire 1952). École polytechnique' te Pérot'nun asistanıydı, 1920'de Meudon gözlemevi'ne girdi. Ay'ın ve gezegenlerin yayındırdığı ışığın polarmasını inceledi ve bu amaçla, çok duyarlı bir polarimetre yaptı. Daha sonra Güneş'in dış katmanları ilgisini çekti, 1930'da, tam tutulmaların dışında, tacı gözleme olanağı veren koronografı tasarladı ve yaptı; bu aygıtla, 1935' te fışkırmaları gösteren ilk filmi gerçekleştirdi. 1933'te Güneş'in değişik yapılarına özgü ışınımları seçen tekrenkli kutuplayan bir filtre icat etti ve ilk siyah-beyaz görüntüleri elde etti. 1939'da, Bilimler akademisi'ne seçildi. 1948'de, elektronikteki gelişmeler sayesinde, ilkesini daha 1924'te tasarladığı ışılelektrik polarimetreyi yaptı. Güneş'in bir tam tutulmasını gözlemlemek için gittiği Hartum'dan dönerken öldü. Lyot, uzay çağından önce, gezegen yüzeyleri ve Güneş atmosferi üstüne bilgimizi genişleten bir araştırmacıdır.

LYPEROSİA a. HOEMATOBİA cinsinin eşanlamlısı.

LYRA → LİRA.

LYRA, Çalgı* takımyıldızının lat. adı (kısalt. Lyr).

LYRA-VİOL a. İngiltere'de, XVII. yy.'da, viol ailesinden, 6 telli küçük bas çalgısına verilen ad. (Çalınacak parçaya göre akordu değiştirilirdi.)

Lyrical Ballads, W. Wordsworth ile S. T. Coleridge'in, romantizmin doğuşunu haber veren şiir kitabı (1798). Şiir yetimler, terk edilmiş kadınlar, sakat askerler gibi mutsuz insanların gerçeğini ve dilini yansıtmalıdır. Ayrıca kökleşmenin yararlarını ve yeniden kazanılmış bir kimliğin getirdiği güçlükleri *(Tintern Abbey)* dile getirir ve sonunda, mitin ve doğaüstünün tüm şiddetini ortaya koyar *(The Rime of the Ancient Mariner).* Yapıtın ikinci basımında (1800), bildiri niteliğinde bir önsözde şair, "çevresine ilgi ve sevgi taşıyan" kişi olarak tanımlanır. Bu yapıt şiir sanatında bir devrim yaratmıştır.

LYRİCS a. (ing. sözc.). Bir filmin ya da bir dramatik yapıtın şarkılı bölümleri.

LYRNESSOS ya da **LYRNA.** Tar. coğ. Anadolu'da iki kentin adı. —Troas yöresinde kent; Homeros'un *İlyada* destanında, burasının Akhilleus tarafından ele geçirilişi, yağmalanıp yok edilişi anlatılır. Yeri kesinlik kazanmamıştır, ancak Antandros*'la aynı yer olabileceği düşünülmektedir.— Anadolu'nun G. kıyılarında antik kent; Phaselis (Tekirova) ile Attaleia (Antalya) arasındaydı. Yeri belli değildir.

LYRNİS. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde, Lykia bölgesinin K.-B.'sında antik kent; adına, İthisar'da ele geçen bir yazıtta rastlandı.

LYS, hollandaca **Leie,** Fransız ve Belçika Flandre'ında ırmak, Escaut'nun kolu (sol kıyıdan); 214 km. Fransa'da Artois tepelerinin kuzey bölümünden doğar; Aire'den başlayarak kanal içine alınan ırmak alçak flaman ovasında yavaş yavaş akar. Armentières'in ötesinde Menin'e kadar sınırı çizdikten sonra Belçika'ya girer, Courtrai'yi aşar ve Gent'te Escaut'ya kavuşur. Daha sonra Deûle'ü alan (sağ kıyı) Lys, Nord'daki kanalları Escaut'ya bağlar.
—Ask. tar. Çeşitli savaşlara sahne olan (1914 yazı) Lys, Birinci Dünya savaşı sırasında Courtrai'den Gent'e dek Flandre ovalarını kurtaran savaşa (20 ekim-11 kasım 1918) adını verdi.

ŁYSA GÓRA ya da **ŁYSIEC,** Polonya' da Góry Świętokrzyskie'lerdeki doruklardan biri (595 m); adı, sık sık, yanlış olarak tüm kütleyi belirtmek için de kullanılır. Doruğun yakınında benedikten manastırı (XII.-XVIII. yy.).

LYSANDROS, lakedaimonlu general (öl. İ.Ö. 395). 408'de donanma komutanlığına seçildi, Notion'da Atinalılar'ı yendi. 406'daki Arginuses bozgunundan sonra yeniden göreve çağrıldı. 405'teki Aigos-Potamos zaferi onun eseridir; ardından, Atina'yı kuşattı ve ele geçirdi. Surlarını yıktırdığı bu kentte Otuzlar meclisi'ni kurdu. Bir deniz hegemonyasının kurulmasından yana olan Lysandros, Sparta'yı yeni bir siyasetin içine soktu ve çok şiddetli bir muhalefetle karşılaştı (kral Pausanias'ın muhalefeti). Agesilas'ın tahta çıkmasına yardım etti, onun aracılığıyla kenti yönetmeyi düşündü; ancak Boiotialılar'a karşı savaşırken öldü.

LYSANDROS Sikyonlu, İ.Ö. VI. yy.'da yaşamış yunanlı kitharacı. *Psilokitharistikos* (kithara solosu) sanatını onun kurduğu kabul edilir.

LYSİANASSA. Tar. coğ. Anadolu'nun Phrygia bölgesinde antik kent; yerinin Hoyran gölünün K.'inde ya da K.-B.'sında olduğu sanılmaktadır.

LYSİAS. Tar. coğ. Anadolu'nun Lykaonia bölgesinde antik kent; eski yunan-roma yolu üzerineydi. Konya'nın Karaman ilçesi Kılbasan bucağına bağlı Karacaören köyü yakınında olduğu ve Bergamalılar tarafından kurulduğu sanılmaktadır.

LYSİAS, atinalı hatip (Atina İ.Ö. 440'a doğr.-öl. İ.Ö. 380'e doğr.). Siracusa kökenli bir silahçının oğluydu, Thurium'da (Büyük Yunanistan) retorik öğrenimi gördü, sonra Atina'ya döndü. Kardeşi Polemarkhos'u idam ettiren Otuzlar meclisi tarafından işkence cezasına çarptırıldı, sürgüne gönderildi. Dönüşünde, Atina yurttaşlığı hakkını elde edemedi ve servetine kavuşamadı. Geçimini sağlamak için logographos oldu. Söylevleri günlük yaşamını dile getirir *(Yper tu Eratosthenus phonu apologia),* ama tiranların zulmü altında ezilen kentin acılarını sergilediğinde trajik bir niteliğe bürünür (*Kata Eratosthenus,* 403). Lysias attikeciliğin bir örneğidir.

LYSİAS, Antiokhos IV'ün, İran seferine çıkarken işleri yönetmekle görevlendirdiği büyük vezir (öl. İ.Ö. 162) . Yahuda Makabe'nin başlattığı ayaklanmayı bastırmak istedi, fakat yenildi ve Yahudiler'e yapılan zulümlere son vermek zorunda kaldı. Antiokhos V döneminde krallık naibi oldu (163), fakat iktidarı ele geçirdiğinde Demetrios I tarafından öldürtüldü.

ŁYSICA, Polonya'da, Góry Świętokrzyskie'lerde doruk; 612 m. Kuvarsit ve sert kumtaşı karışımından oluşur. Köknar ormanları.

LYSİDİCUS a. (yun. *Lysidike,* Pelops'un

kızının adından). Kayaçların yarıklarında bol bulunan, renkli bedenli, gezgin, çokkıllı halkalısolucan cinsi. (*Eunicidae* familyası.)

ŁYSİEC → ŁYSA GÓRA.

LYSİKRATES, atinalı khoregos (İ.Ö. IV. yy.). Akamantla kabilesi adına katıldığı İ.Ö. 335-334 şenlikleri şarkı yarışmasını kazandı. Ödül olarak aldığı sacayağı sergilemek için, bugün de Dionysos tiyatrosu'nun yanında bulunan, korinthos üslubundaki yuvarlak anıtı yaptırdı.

LYSİMAKHEİA. Tar. coğ. Trakya'da, Gelibolu yarımadası üzerinde antik kent; Gelibolu ilçesi Bolayır bucağına bağlı Kavakköy yakınındaydı. Büyük İskender'in generallerinden Lysimakhos tarafından, devletinin başkenti olarak kuruldu (İ.Ö. III. yy.). Kyropedion* savaşı'nda, Lysimakhos'u yenilgiye uğratan ve savaşta ölümüne neden olan Seleukos I Nikator, Ptolemaios Keraunos tarafından burada öldürüldü (İ.Ö. 280).

LYSİMAKHOS, Trakya kralı (Pella İ.Ö. 360'a doğr. - Kyropedion, Lydia, İ.Ö. 281). İskender'in generaliydi. Onun ölümünden sonra, Balkanlar'ı kuzeyli istilacılara karşı koruması için Trakya'nın yönetimi kendisine verildi. Burada Lysimakhos'u kurdu (309). 306'da kendisini kral ilan etti. Kassandros ve Seleukos'la birlikte Antigonos'a karşı girişilen İpsos savaşı'na (301) katıldı, Anadolu'nun büyük bir bölümünü ele geçirerek topraklarını artırdı. Ardından Makedonya'yı fethetti (288-285). Ptolemaios'un kızı Arsinoe'yle evlendi. 284'te oğlu Agathokles'i öldürtmesi Asya'da bir isyan başlattı. Seleukos saldırıya geçti ve Lysimakhos savaşta öldü.

LYSİNİA. Tar. coğ. Anadolu'nun Pisidia bölgesinde antik kent; Burdur gölünün B. kıyısında, merkez ilçeye bağlı Karakent yakınındaki Üveyik burnundadır. Polybios ve Livius'da *Lysinoe* olarak geçen kentin adına paralarda ve yazıtlarda rastlandı. Romalılar tarafından Manlius Vulso komutasında, Galatlar'a karşı düzenlenen seferde (İ.Ö. 189), savaşmadan teslim oldu. İlyas tepesi üzerindeki kalıntılar arasında çeşitli mimarlık parçaları, Hadrianus heykelinin kaidesi, teras duvarları, kayalara oyulmuş lahitler vardır.

LYSİNOA a. Orta Amerika'da yaşayan, küremsi büyük kabuklu sümüklüböcekler cinsi. (Testum'u pütürlü ya da diken dikendir ve koyu renk şeritlerle bezelidir. *Xanthonychidae* familyası.)

LYSİPPOS, Sikyon'da doğmuş yunanlı heykelci. Uzun süren sanat etkinliği, İ.Ö. 370-364'e doğru Delphoi'de yaptığı Pelopidas heykeliyle başladı ve 315'e kadar devam etti. Başlangıçta gereç olarak bronzu kullanan sanatçı, Polykleitos'unkinden değişik ölçülere göre tasarladığı atlet tiplerinde büyük başarı gösterdi (*Apoksyomenos*, Vatikan'da bir kopyası bulunmaktadır). Lysippos'un heykellerinde beden daha uzun, baş daha küçüktür (bedenin 1/8'i); duruş üç boyut içinde gelişir, heykel hareket edecekmiş duygusunu uyandırır. Lysippos, Tesalya tetrarkhosu Daokhos için atalarını betimleyen bir heykel grubu gerçekleştirdi; grubun sanatçının atölyesinden çıkma mermer kopyaları (bunlardan biri *Agias*'tır) bugün Delphoi müzesi'nde sergilenmektedir. İskender'in resmi portrecisi olan Lysippos (Louvre'daki *İskender Azara*), onu önce kral, sonra da tanrı olarak betimledi; daha geç bir tarihte de diadokhoslar için çalıştı. Delphoi'deki *İskender'in avlanması* exvotosunu Leokhares ile birlikte yaptı. Diğer yapıtları arasında, *İsthmia Poseidonu*, Delphoi'deki *Rodoslular'ın savaş arabası*, *Thespiai Erosu*, *Kairos* (Fırsat'ın alegorisi), çeşitli *Herakles* heykelleri (İskender için yaptığı *Herakles Epitrapezios* bunlardan biridir), *Oturan Hermes* (Napoli'de bir kopyası bulunmaktadır) sayılabilir.

Lysippos
Agias heykeli
mermer, İ.Ö. IV. yy.
Delphoi müzesi

LYSİS. Tar. coğ. Anadolu'da, Göller yöresindeki Bozçay'ın antik adı.

Lysistrata, Aristophanes'in İ.Ö. 411'de sahnelenen komedisi. Bu oyun, şairin Atinalılar ve Lakedaimonlular arasındaki kardeş kavgalarına son vermeleri için vatandaşlarını inandırma yolundaki son girişimidir. Savaştan usanan atinalı Lysistrata, tüm yunan kadınlarını bu savaşı bırakmadıkça kocalarıyla sevişmeyecekleri konusunda yemin ettirir. Bu baskıya dayanamayan erkekler, eşlerini yumuşatmaya çalışırlar, ancak çabalarının işe yaramadığını görünce barış yapmaya karar verirler. Konunun (savaş) ciddiyetiyle taban tabana zıt yaratıcı esini, kişilerinin utanmazlığın ve maskaralığın sınırına ulaşan komikliği bu komedinin Aristophanes'in yapıtları arasında en iyisi olarak kabul edilmesini sağladı.

LYSİTHEA, Jüpiter'in, 1938 yılında amerikalı Nicholson tarafından keşfedilen onuncu uydusu. Yıldız dolanım süresi: 260 g. Yörüngesinin yarı büyük ekseni: 11 720 000 km. Tahmini çapı: 20 km.

LYSMATA a. Erişkini, önce bir erkeklik evresinden, sonra da dişilik evresinden geçen (birbirini izleyen erdişilik) karides cinsi. (Karidesgiller familyası.)

LYSOGÓRY, Polonya'da, Góry Swiętokrzyskie dağlarının başlıca keskin sırtı. Kuvarsit ve sert kumtaşından oluşur; kütlenin en yüksek noktaları Łysa Góra (595 m) ve Łysica (612 m) buradadır.

LYSS, İsviçre'de (Bern kantonu) komün, Biel'in G.-D.'sunda, Aar kıyısında; 8 700 nüf.

LYSSACİNA a. İğnecikleri bir ağ oluşturacak biçimde biraraya gelmemiş silisli süngerler alttakımı. (Örnek tipi *Euplectella*'dır.)

LYSTRA, bugün **Hatunsaray.** Tar. coğ. Anadolu'nun Lykaonia bölgesinde kent; Prof. J. R. S. Sterrett'in 1880'lerde bulduğu bir yazıtla yeri belirlendi. Roma döneminde *Colonia Iulia Felix Gemina Lystra* adıyla kolonileştirildi. Daha sonra hıristiyanlığın önemli merkezlerinden biri oldu.

LYSTRA PULVERULENTA a. Brezilya'da yaşayan, salgıladığı balmumu iplikçikleriyle dikkati çeken eşkanatlı böcek. (Parlakağustosböceğiller familyası.)

LYSTROSAURUS a. Güney Afrika, Avustralya ve Antarktika'nın (eski Gondvana kıtası) Triyas devri topraklarında fosillerine rastlanan sürüngen cinsi. (Üst köpekdişleri güçlüydü. *Dicynodon* takımı.)

LYTHAM SAİNT ANNE'S, Büyük Britanya'da (Lancashire) sayfiye merkezi, Ribble halicinin kuzey kıyısında.

LYTHRACEAE a. (yun. *lythron*, toprakla karışmış kan). Genellikle karşılıklı ya da çevrem yapraklı, boru biçiminde erdişi çiçekli, sürekli bir çanakla kaplı kapsül meyveli, ikiçenekli otsu bitkiler familyası. (500 türü bulunan familyadaki başlıca cinsler: *lythrum, cuphea, lawsonia** [kına bundan elde edilir], *lagerstroemia**, *peplis*, vb.)

LYTOCERAS a. Alt Jura ile Üst Kretase dönemleri arasındaki topraklarda fosillerine rastlanan, büyük çukurcuklu ammonit cinsi. (Sargılan yuvarlaktır. *Lytoceratidae* familyası.)

LYTTELTON, Yeni-Zelanda'da kent, Christchurch'ün limanı, Güney adası'nın doğu kıyısında; 3 200 nüf. Yün, et, buğday ve süt ürünleri dışsatımı.

LYTTON (Edward George BULWER-LYTTON, 1. —baronu), ingiliz yazar ve siyaset adamı (Londra 1803 - Torquay 1873). Godwinci radikal general Bulwer'in oğluydu (*Ismael*, 1820). İrlandalı bir güzelle evlenmesi onu aile servetinden yoksun bıraktı ve romanlarının (*Falkland*, 1827; *Eugene Aram*, 1832) geliriyle yaşamak zorunda kaldı. Züppe bir liberal ve kasıntı bir insandı (*The Last Days of Pompeii* [Pompei'nin son günleri], 1834). 1836'da karısından ayrıldı, 1838'de asil oldu. Muhafazakârlara yaklaştı; *Lucretia*'yı (1847), nükteli bir kahramanlık öyküsü olan *The Caxtons*'ı (1849) yazdı. Koloniler genel sekreterliği yaptı (1858-59). Karısının yürüttüğü kampanyaya rağmen, Hudson körfezi şirketi'nin tekelini kaldırdı. Aynı zamanda oyun yazarıydı (*The Lady of Lyons*, 1838; *Richelieu*, 1839). 1871'de *Societas Rosicruciana in Anglia*'nın başkanı oldu. Özellikle kapalı ve sınırlı gruplarda etkinlik göstererek Rosenkreutz görüşlerini yaydı: *Zanoni* (1842), *The Coming Race* (Gelecek ırk) [1871].

LYTTON (Edward BULWER-LYTTON, 1. —*kontu*), ingiliz diplomat ve yazar (Londra 1831 - Paris 1891). Edward George Lytton' un oğlu. Hindistan genel valiliği yaptı (1876 -1880). Açlığa karşı bazı tedbirler aldı, fakat sert tutumu 1879'da Afganistan ile bir savaşa neden oldu. OWEN MEREDİTH takma adıyla birçok şiir yazmıştır.

LYUBERTSIY, Moskova'nın uydu yerleşmesi, Kremlin'in 20 km G.-D.'sunda; 160 000 nüf. Demiryolu kavşağı ve sanayi merkezi (tarım gereçleri, plastik maddeler, matbaa).

LYUDERS (Aleksandr Nikolayeviç) → LÜDERS.

KAYNAKÇA

Lale Mustafa Paşa. İ. H. Danişmend, *İzahlı osmanlı tarihi kronolojisi* (c. 2, İstanbul, 1972).

Lale devri. Ahmet Refik (Altınay), *Hicri XII. asırda İstanbul hayatı* (İstanbul, 1930); *Lale devri* (Ankara, 1973). —M. Aktepe, *Patrona isyanı 1730* (İstanbul, 1958).

Lamii. G. Kut, *Lamii Chelebi and his works* (Journal of Near Eastern Studies, c. XXXV, sayı 2, Chicago, 1976). —N. Tezcan, *Bursalı Lamii Çelebi* (Türkoloji dergisi, c. VIII, Ankara, 1979).

Laodikeia a epi Lykoi. J. des Gagniers, *Laodicée du Lycos: le Nymphée* (1969). —R. Ginouvès, *Laodicée du Lycos, le Nymphée* (1969). — G. Bean, *Turkey Beyond the Maeander* (1971).

Letoon. H. Metzger, *Fouilles du Letoon de Xanthos, 1966-1969* (Revue Archéologique, 1970); *Fouilles du Letoon de Xanthos, 1970-1973* (Revue Archéologique, 1974); *Fouilles du Letoon de Xanthos en 1976* (Türk arkeoloji dergisi, 1980); *La campagne de 1979 à Xanthos et au Letoon* (II. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1981). — C. Le Roy, *1981 yılında Xanthos Letoon tapınağı'nda yapılan çalışmalar* (IV. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1983); *Fouilles et Travaux au Letoon de Xanthos en 1984* (VII. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1986).

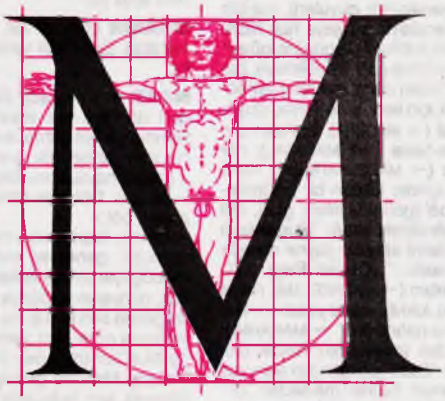
levent. M. Cezzar, *Osmanlı tarihinde levendler* (İstanbul, 1965). —İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı devletinin merkez ve bahriye teşkilatı* (Ankara, 1982 [2. baskı]).

Leyla ile Mecnun. N. H. Onan, *Leyla ile Mecnun* (Ankara, 1956). — H. Araslı, *Leyla ve Mecnun* (Bakü, 1958). —A. S. Levend, *Arap-fars ve türk edebiyatlarında Leyla ve Mecnun hikâyesi* (İstanbul, 1959).

Limyra. J. Borchhardt, *Sitz des Lykischen Dynasten Perikles* (1967); *Das Heroon von Limyra-Grabmal des lykischen Königs Perikles* (1970); *Bericht über die Kampagne 1982* (V. Kazı sonuçları toplantısı, 1984); *Bericht der Grabungskampagne in Limyra 1983* (VI. Kazı sonuçları toplantısı, 1985); *Bericht der Limyra-Grabung* (VII. Kazı sonuçları toplantısı, 1986). —G. Bean, *Lycian Turkey* (1978). —E. Akurgal, *Ancient civilizations and ruins of Turkey* (1983).

Loti (Pierre). P. Borodin, *Pierre Loti*, çev. V. Hatay (Ankara, 1973).

Lugal (Necati). *Necati Lugal'e armağan* (Ankara, 1968).

M a. **1.** Türk abecesinin on altıncı harfi. **—2.** Çiftdudaksıl genizsil kapantılı ünsüz ([m], damak eteğinin açılması ve [b] ninkine benzer bir eklemlemeyle gerçekleştirilir).

—ANSİKL. Yunanca ve latince *m*'nin türediği fenike harfi *(mem)* "su" anlamına gelir ve tüm eski Doğu'da suyu simgeleyen dalgalı çizgi biçimindeki mısır hiyeroglifinden kaynaklanır. Batı yunancada bu harfin iki biçimi vardı. Bunlardan biri olan Thera biçimi, etrüskçede, italik lehçelerinde ve eski latincede de görülür ve İsa'dan sonraki ilk yüzyıllarda balmumu üzerindeki yazılarda kullanılan bir biçimin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Augustus döneminde, başlık ve görkemli yazıtlarda kullanılan klasik büyük harf yana yatık çizgilerinin yukarı doğru uzamasıyla biçim değiştirdi (boyalı büyük harf, I yy.). Küçük harf biçimleri, bir yandan belgelerdeki işlek yazıların bozulmasından, öte yandan da, III. yy.'a doğru abecenin birçok harfini etkileyen ve önceleri yatık olan harf ayaklarının dikleşmesine yol açan sağa doğru dönme hareketinden etkilendi.

• *Tarihsel sesbilgisi.* Türkçenin tarihsel dönemlerinden beri hiçbir değişmeye ve gelişmeye uğramamıştır. Yansımalar dışında (me, meme, mele- vb.) sözcük başında bulunmaz. Bugün çeşitli türk lehçelerinde görülen *m-* ler ya yabancı sözcüklerdedir ya da *b-* > *m-* gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Eski türkçe döneminden başlayarak *n* ve *ŋ* seslerinin yakınında bulunan *b-*'lerin *m-* olduğu görülür: *ben* > *men*, *baŋa* > *maŋa*, *bunu* > *munı*, *buŋa* > *muŋa*, *bunda* > *munda*, *bunı teg* > *muntag*, *bunı teg ok̦* > *mundayuk̦*, *buŋ* > *muŋ*, *buŋad-* > *muŋad-* 'bunalmak', *beŋ* > *meŋ*, *beŋiz* > *meŋiz*, *beŋze-* > *meŋze-*, *biŋ-* > *müŋ-*, *biŋ* > *miŋ*, *beŋgü* > *meŋgü*, *bıŋar* > *mıŋar*, *bonçuk̦* > *monçuk̦*, *bün* > *mün* 'suç, kabahat', *buz* > *muz* gibi. Bu gelişme seyrek olarak yabancı sözcüklerde de görülür: *benefşe* > *menekşe*, *nerdüban* > *merdiven*, *bahane* > *mahana* (ağızlarda), *benderek* > *mendirek*. Sözcük içinde ve sözcük sonunda ise bolca bulunur: *em-*, *im*, *bilme-*, *içim*, *alım*.

m sesi yanında bulunan düz dar ünlüleri yuvarlaklaştırabilir: *hamır* > *hamur*, *bin-* > *min-* > *mün-*. Eski Anadolu türkçesinde belirli geçmiş zaman 1. tekil kişide *m* etkisiyle bağlayıcı ünlü hep yuvarlaktır: *al-dum*, *bil-düm*, *gel-düm*. 1. tekil ve çoğul eklerinde de aynı durum görülür: *ev-ü-m*, *ev-ü-müz*, *dil-ü-m*, *dil-ü-müz*, *baş-u-m*, *baş-u-muz*. 1. tekil ve çoğul emir eklerinde de yuvarlaklaşma görülür: *al-ayum*, *al-alum*. Eski türkçeden beri ikinci hecede bir düz ünlüden sonra yuvarlak ünlü bulunduran sözcükler genellikle Türkiye türkçesinde küçük ünlü uyumuna uymuşlardır; eğer bu ikinci hecede *m* sesi varsa genellikle bu uyum görülmez: *armut*, *yağmur*, *çamur*, *Timur* (buna karşılık *demir*), *yamuk*. Arapça *menare*, sözcüğü ise kuraldışı bir gelişme ile *minare* olmuştur.

Yuvarlak bir ünlü yanında bulunan kimi *ŋ* sesleri *m*'ye dönmüştür: *k̦oŋşı* > *komşu*, *toŋuz* > *domuz*, *köŋlek* > *gömlek*, *oŋurga* > *omurga*, *k̦oŋur al* > *-kumral*.

-nb- ünsüz çifti *-mb-* olur: *tonbul* > *tombul*, *kanbur* > *kambur*, *künbet* > *kümbet*, *cünbış* > *cümbüş*, *sünbül* > *sümbül*, *anbar* > *ambar*, *zanbak* > *zambak*, *zenbil* > *zembil*, *inbik* > *imbik*, *tanbur* > *tambur*, *çenber* > *çember*, *çarşenbe* > *çarşamba*, *pençşenbe* > *perşembe*, *cunba* > *cumba*, *münbit* > *mümbit*, *tenbel* > *tembel*. Yazı dilinde hep *İstanbul olarak kullanılmakla birlikte konuşma dilinde İstambul* olur. Yabancı dillerden gelen bileşik sözcüklerde de bu gelişme görülür: *can-baz* > *cambaz*, *zen-pāre* > *zampara*. Konuşma dilinde türkçe birleşik sözcüklerde de seyrek olarak aynı gelişme görülür: *on başı* > *ombaşı*, *bin başı* > *bimbaşı*.

m Atom. fiz. Manyetik kuvantal sayıyı belirtir.

—Fizs. mekan. Kütleyi belirtir.

—Kim. *Meta*'nın kısaltması. (Örneğin meta-fenilendiamin yerine m. fenilendiamin yazılabilir.)

—Ölçbil. *Metre*'nin simgesi. ‖*Mili* önekinin simgesi. ‖m^{-1}, bir bölü metrenin simgesi. ‖*m/sn*, saniyede metrenin simgesi. ‖m/sn^2, saniye karede metrenin simgesi. ‖m^2, metre karenin simgesi. ‖m^2/sn, saniyede metre karenin simgesi. ‖m^3, metre küpün simgesi. ‖m^3/kg, kilogramda metre küpün simgesi.

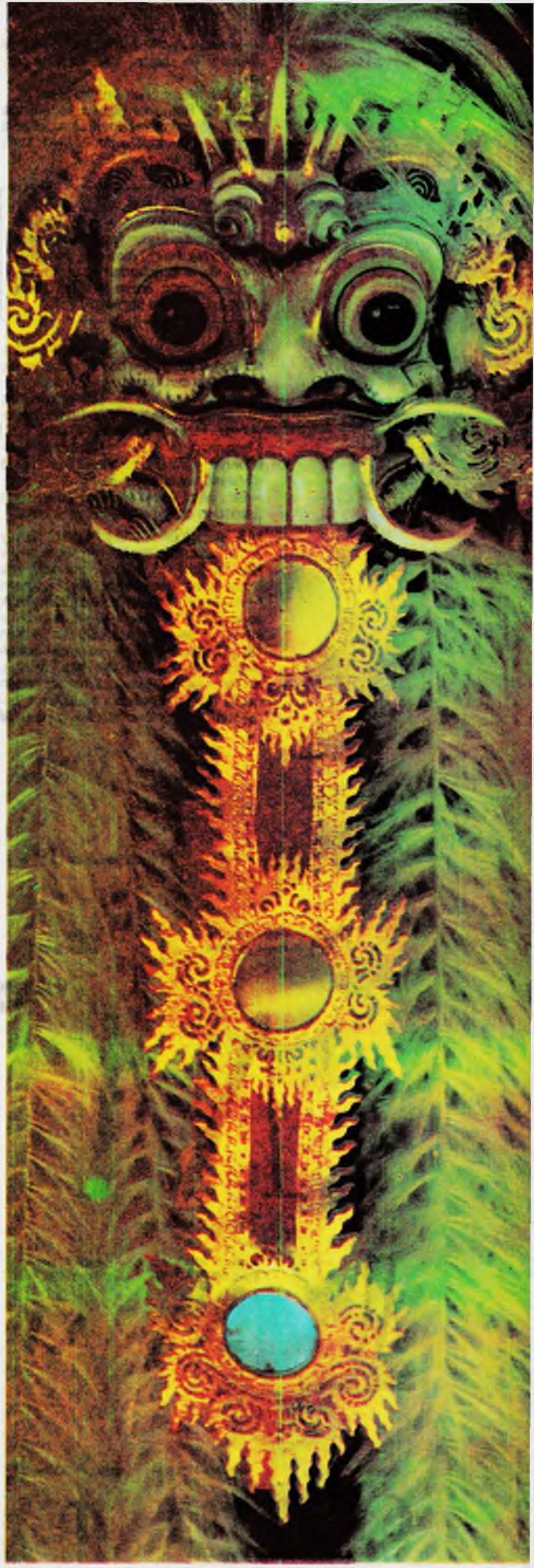
M Anat. *Dirsek kıvrımı toplardamar M'si*, koldaki yüzeysel toplardamarların dirsek kıvrımı hizasında M biçimindeki konumu.

—Arit. $\log x = M \ln x$ eşitliğiyle ondalık logaritmalardan Napier logaritmalarına geçmeyi sağlayan ve modül denilen gerçek sayıyı gösteren simge. (M, log *e* 'ye ya da $\frac{1}{\ln 10}$ a eşittir. bu, 0,434 294 481 903... sınırsız ondalık dizisiyle verilen orandışı sayıdır. Bunun tersi $\frac{1}{M}$ = 2,302 585 092 994... de kullanmak durumunda kalınabilir.)

—Atom. fiz. Temel kuvantal sayının $n=3$ değerini belirtir.

—Elekt. Karşılıklı indüktans katsayısını belirtir.

—Fizs. mekan. Bir kuvvetin momentini belirtir.

Veron-Explorer

bir geleneksel
bali maskesinden ayrıntı

—Hematol. *Anti-M antikor,* MNSs sistemi antikoru. ||*M antijeni,* MNSs sistemi antijeni.
—Ölçbil. *Mega* önekinin simgesi.
—Tar. *M,* Romalılar'ın sayı sisteminde 1 000'i gösterirdi ve tekrarlandıkça kendi kendine eklenerek artardı: M=1 000; MM=2 000; MMM=3 000 vb.

-M, -IM, -İM, -UM, -ÜM. Yapım eki. **1.** Fiillerden somut ve soyut anlamlı adlar türetir; *yaşam* (yaşa-m), *kavram* (kavra-m), *basım* (bas-ı-m), *atım* (at-ı-m), vb. **—2.** Adlardan ad soylu sözcükler türetir: *ortam* (orta-m), *birim* (bir-im), *toplum* (toplu-m), vb.

MA a. (ar. *mā*). *Esk.* **1.** Su. **—2.** *Ma-yı barid,* soğuk su. ||*Ma-yı camid,* donmuş su; buz. ||*Ma-yı cari,* akarsu. || *Ma-yı dafik,* meni. ||*Ma-yı leziz,* tatlı su. ||*Ma-yı mukattar,* damıtılmış su. ||*Ma-yı müteberrid,* soğuyan su. ||*Ma-yı mütekeddir,* bulanık su. || *Ma-yı rakid,* durgun su. ||*Ma-yı zerrin,* altın suyu. ||*Ma-ül-bahr,* deniz suyu. ||*Ma-ül-hayat,* hayat suyu, abıhayat.
—Esk. patol. *Ma-yı ebyaz,* gözde oluşan perdeden dolayı görüşün zayıflaması.

MA- arapça önek (*mā-*). "Şu ki", "o şey ki" anlamında sözcüklerin başında yer alır: *ma-bad* (→ MABAT), *ma-baki, ma-beka* (artan, geriye kalan şey), *ma-beyn* (→ MABEYİN), *ma-bih-il-beka* (ölümsüzlük sağlayan): *"Devlet-i âliyenin bekası ve kuvvet ve şevketin tezâyüdü cümlemizin zât ve hanedanlarımıza ma-bih-il-beka olduğuna binaen..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.), *ma-bih-il-hayat* (yaşamaya, hayata neden olan): *"Kanun-ı esâsinin muhafazası cemiyetin ve bilcümle osmanlıların ma-bih-il-hayatı olduğu cihetle..."* (İsmail Suphi), *ma-bih-il-iftihar* (kendisiyle övünç duyulan), *ma-bih-il-ihticac* (kendisiyle bir delil ya da iddia kanıtlanan), *ma-bih-il-ihtiyac* (kendisine gereksinim duyulan), *ma-bih-il-istihkak* (kendisiyle bir şeye hak kazanılan), *ma-bih-il-itimad* (kendisine güven duyulan), *ma-bih-iş-şufa* (affedilmeye, bağışlanmaya neden olan), *ma-bih-it-temeddün* (uygarlık için kendisine ihtiyaç duyulan), *ma-cera* (→ MACERA), *ma-dam* (→ MADEM), *ma-hasal* (→ MAHASAL), *ma-fevk-at-tabia* (→ MAFEVKATTABİA), *ma-fi-l-bab* (kapı içinde; kitabın bir bölümünde), *ma-fi-l-bâl* (gönülde olan; gizli), *ma-fi-z-zamir* (gönüldeki arzu): *"Rusyalıların ma-fi-z-zamirlerini istikşâfe gayret etmeğe mecbur olmakla..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.), *ma-la-kelam* (→ MALAKELAM), *ma-la-yani* (→ MALAYANİ), *ma-la-yutak* (→ MALAYUTAK), *ma-nahnü-fih* (→ MANAHNÜFİH), *ma-sadak* (onaylanan, tasdik olunan, uygun): *"Esatir tabiratından olan vazi fâni vasfı onun haline ma-sadak idi"* (Mehmet Tevfik), *ma-tekaddem* (geçmiş, mazi, önce olan): *"Ma-tekaddemden haber vir ayn-ı hadisdür cihan"* (Şeyhülislam Yahya, XVI. yy.), *ma-vaka* (oluşmuş, meydana gelmiş olan): *"Ömer Efendi ma-vakayı anlatması üzerine..."* (Ali Fuat, XIX. yy.).

M HARFİNİN EVRİMİ

-MA, -ME. Yapım eki değeri de kazanmış adfiil eki. Fiillerden ad soylu sözcükler türetir: *dolma* (dol-ma), *kavurma* (kavur-ma), *uçurtma* (uçurt-ma), *danışma* (danış-ma), *dokuma* (doku-ma), vb.

MA- ya da **MAA-,** arapça önek (*maᶜ-, maᶜa-*). "İle", "birlikte" anlamıyla sözcüklerin başında yer alır: *maa-faiz* (faizle birlikte), *maa-mafih* (→ MAMAFİH), *maa-zalik* (→ MAAZALİK), *maa-ziyadetin* (→ MAAZİYADETİN), *maa-l-esef* (→ MAALESEF), *maa-l-cemae* (toplulukla beraber), *maa-l-iftihar* (övünç duyarak), *maa-l-kerahe* (zorla, istemeyerek), *maa-l-kasem* (yemin ederek), *maa-l-memnuniye* (→ MAALMEMNUNİYE), *maa-t-teessüf* (→ MAATEESSÜF), vb.

Ma *(Bugün),* macar edebiyat ve sanat dergisi (1916-1927), en modern edebiyat akımlarını, özellikle anlatımcılık, kübizm ve dadacılığı temsil eden şair Lajos Kassák tarafından kuruldu. Kassák 1920'de vatanından ayrılmak zorunda kalınca dergi Viyana'da yayımlanmaya devam etti.

MA. Tar. coğ. Orta Anadolu'nun D. kökenli yerel tanrıçası. Kutsal alanı Pontos Komana'sıydı ve burada büyük bir tapınağıyla idolü vardı (daha sonra Kappadokia Komana'sında da tapılmaya başlandı). İ.Ö. VI. yy.'da Persler'in Anadolu'ya gelmesiyle tapınımı yaygınlaşan Ma'nın kutsallığı, Roma döneminde de sürdü ve Ma kültü kimi öteki tanrılarla (Kybele, Anaitis, İsis) birlikte Roma'ya götürüldü. Bu tanrıça için yılda iki kez ayinler düzenlenir ve kraldan sonra en saygın kişi olan başrahip taç giyerdi. Ma'nın Komana'daki tapınağında altı bin hizmetkâr çalışırdı.

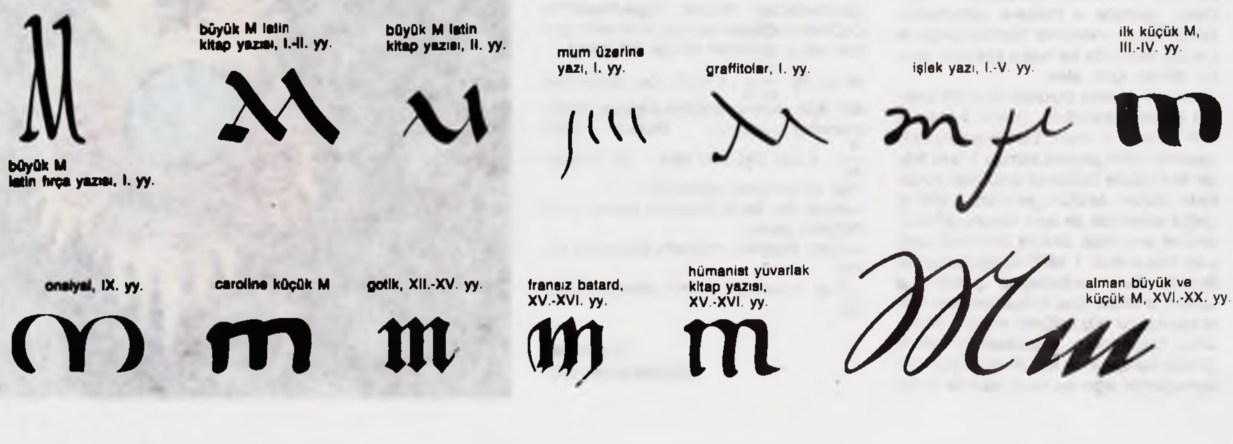
MAA- → MA-.

MAÂB a. (ar. *maᶜāb*). *Esk.* **1.** Utanç verici, utanılacak şey. **—2.** İnsan bedenindeki ayıp yer.

MAÂBİR çoğl. a. (ar. *maᶜber*'in çoğl. *maᶜābir*). *Esk.* Geçit yerleri, geçilecek yerler.

MAAD a. (ar. *mᶜād*). *Esk.* **1.** Kendisine geri dönülen yer, dönüş noktası. **—2.** Dönme, geriye gitme, avdet. **—3.** Dünyanın sonu, ahiret. (Bk. *ansikl.* böl.) **—4.** *İlm-i maad,* hayat sonu bilgisi.
—İsl. fels. Dönülen köken, kaynak. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. İslam kelam biliminde "maad" sözcüğü, genellikle *mebde* (başlangıç) sözcüğüyle birlikte kullanılır ve bu iki sözcük, dünyanın ve dünya varlıklarının başlangıcıyla son buluşunu dile getirir. İslam inancına göre, tüm varlıkların başlangıcı "yokluk"tur (mebde); başka bir deyişle her şey Allah'tan gelmiştir ve yine O'na dönerek son bulacaktır (maad). Bu nedenle kıyamet gününün bir adı da *yevm ül-maad*'dır.
—İsl. fels. Kuran'da *merci* sözcüğünün türediği *rücu* (geri dönme) sözcüğü ile ilgili birçok sözcük geçtiği (II, 28 vb.) halde *avd* (dönme, avdet etme) mastarından gelen *maad* sözcüğüne yalnızca bir kez rastlanır (XXIII, 85). Bazı tefsirciler, bu sözcüğü, fetihten sonra Peygamber'in döneceği vaat edilen Mekke kenti olarak yorumlarlar. Bazıları da *maad* sözcüğünü "yinelemek, yeniden başlamak, geri döndürmek" anlamlarına gelen *iade* mastarı ile ilgili görerek sözcüğün, hacıların haccı yinelemek istedikleri yer olması nedeniyle, Mekke anlamına geldiğini öne sürerler.
İslam felsefesindeki maad kuramı ise, "Her şey Tanrı'dan gelir ve Tanrı'ya döner" inancına dayanır. Felsefe ve islam dininde daha çok bu "aslına dönüş" biçimi üzerinde durulur; ruh ve bedenden oluşan insanın bu dönüşünü yalnızca bedeniyle mi, ruhuyla mı ya da her ikisiyle birlikte mi gerçekleştireceği sorusuna yanıt aranır. Eski yunan felsefesinin etkisindeki bu "asla dönüş" kuramına göre, insan ruhu salt bir ruhsal cevherdir; bedene sonradan girmiştir. Ruh, bir an önce bedenden kurtulup aslına dönmek ister. İslam inancına göre, insanların Tanrı'ya dönmeleri kıyamet gününde dirilmekle (basubadelmevt) gerçekleşir. Bu dönüş, bazılarına göre yalnızca ruh, bazılarına göre hem beden hem ruh; bazılarına göre ise önce ruh, sonra o ruh için Tanrı tarafından yaratılan beden ile gerçekleşir.
—Tasav. Sufiler Tanrı'ya dönüşü (maad) dünyada gerçekleştirmeye çalışırlar. Sufi inancına göre, bütün insanlar niteliklerden sıyrılarak adeta ruhlaşan sâlik, bu dönüşü sağlamak için manevi bir yolculuğa çıkar ve sonunda Tanrı'ya ulaşır.

MAADA ilg. (ar. *mā-* ve *ᶜadā*, öte'den *mā-ᶜadā*). *Esk. A.* + *dan maada,* ondan başka, onun dışında: *İki kişiden maada herkes susuyordu.*

MAÂDİN çoğl. a. (ar. *ma'den*'in çoğl. *ma'adin*). *Esk.* **1.** Madenler. **—2.** *Maâdin-i seba,* yedi ana maden; altın, gümüş, bakır, kalay, kurşun, demir, nikel.
—İkt. tar. *Maadin mukataası,* Osmanlı devletinde, iltizama verilen madenlerden her yıl alınan bedel. (Maadin mukataası miri mukataalardan olduğu için, yıldan yıla iltizama verilir, hesapları da Maden iltizamı kalemi'nde görülürdü.)

MAÂDİYAT çoğl. a. (ar. *ma'adi*'den çoğl. *ma'ädiyyät*). *Esk.* Eskatoloji.

MAÂFİR, G. Arabistan'da yaşayan ve Himyeriler'den oluşan bir kabile. Daha çok Cebel Şabir ve Cebel Zahir arasındaki boğazda ve Caba'da yaşarlar. Burası eskiden el-Karandalar'ın oturduğu Maâfir bölgesinin merkeziydi. Maâfirler'de dokumacılık sanatı çok gelişmiştir. Yaşadıkları bölgenin bazı yöreleri büyücülük ve sihirbazlığın yaygın oluşu yüzünden kötü bir üne sahiptir. Maâfirler'in tarihi islamlık öncesine uzanır. Eski sabi yazıtlarına göre yaşadıkları ülke Sabi İmparatorluğu içindeydi ve başkentleri Save kentiydi. 637'de müslüman oldular. Bir süre sonra bir bölümü Mısır'a göç ederek öteki G. Araplar'ı ile birleşti. Bu kabilenin adına eski yazıtlarda ve mezar taşlarında da sık sık rastlanır.

MAAHAZA ilg. (ar. *ma'-, ma'a-* ve *haza*'dan *ma'-haza, ma'a-haza*). *Esk.* Bununla birlikte, bununla beraber: *"Şüphe yok ki sözün son parçaları mahazâ bu âcizi şevklendirmek için söylenmiştir"* (Ahmet Mithat, XIX. yy.).

MAÂHİD çoğl. a. (ar. *ma'hed*'in çoğl. *ma'ahid*). *Esk.* Buluşma yerleri, sözleşme yerleri.

MAAİLE be. (ar. *ma'a-* ve *'a'ile*'den *ma'a-'a'ile*). *Esk.* Bütün ev halkı birlikte, ailece: *Maaile yaz tatiline gitmişler.*

MAÂKID çoğl. a. (ar. *ma'kad*'ın çoğl. *ma'akıd*). *Esk.* **1.** Düğüm yerleri. **—2.** Toplantı yerleri.

MAÂKIL çoğl. a. (ar. *ma'akıl*'ın çoğl. *ma'akıl*). *Esk.* **1.** Gizlenilecek, sığınılacak yerler. **—2.** Akıtılan kana karşı ödenecek diyetler.

MAALESEF be. (ar. *ma'-, ma'a-* ve *esef*'ten *ma'a-l-esef*). Ne yazık ki, üzülerek söylüyorum ki, olumsuz koşullar bir araya geldiği için: *Toplantıya gelmem maalesef imkânsız. İşlerin yoğunluğu nedeniyle maalesef tatile çıkamayacaksınız.*

MAÂLİ çoğl. a. (ar. *ma'lat*'ın çoğl. *ma'ali*). *Esk.* **1.** İncelikler, yüce düşünceler, yüksek ve onur verici işler: *İdrak-i maâlî* (incelikleri, yüce düşünceleri kavrama). *Meyl-i maâlî* (yüceliklere, onur verici şeylere yönelme). **—2.** Şerefler, onurlar, büyüklükler: *İktisab-ı maâlî* (onurlar kazanma).

MAÂLİF çoğl. a. (ar. *ma'lef*'in çoğl. *ma'alif*). *Esk.* Yemlikler, yem konan yerler.

MAÂLİM çoğl. a. (ar. *ma'lem*'in çoğl. *ma'alim*). *Esk.* **1.** İpuçları elde edilen izler, belirtiler. **—2.** Dinsel inançlarla ilgili konular.

MAALMEMNUNİYE be. (ar. *ma'-, ma'a-* ve *memnuniyyet*'ten *ma'a-l-memnuniyye*). *Esk.* Seve seve, isteyerek, mutluluk duyarak.

MAAN be. (ar. *ma'*-'dan *ma'an*). *Esk.* Birlikte, beraberce.

MAAN, Ürdün'de yer, Cebelüşşara yamaçlarında (1 150 m) il merkezi; 12 000 nüf. Mekke'ye giden hacıların kullandığı yolun geçtiği *Maan vahası,* G. Ürdün'ün başlıca ticaret ve yönetim merkezidir. — *Maan ili,* 668 km²; 108 300 nüf. (1990).

MAANEN (Cornelis Felix **Van**) → VAN MAANEN (Cornelis Felix).

MAÂNİ çoğl. a. (ar. *ma'na*'nın çoğl. *ma'ani*). *Esk.* **1.** Anlamlar. **—2.** *İlm-i maânî* ya da *maâni,* anlambilim: *"Hiç şüphe yokdur ki bir gazete muharriri edib olmak için iktiza eden esbaba, bir maâni hocası kadar mâlik olamaz"* (Ebüzziya Tevfik).

MAANSELKÄ, Finlandiya'nın kuzeyinde ve Rusya sınırlarında uzanan billurlu kütle; *Saariselkä*'da yaklş. 700 m. Tabanın az belirgin bir kabartısı olan Maanselkä, Baltık denizi'yle Kuzey Buz denizi arasındaki su bölümü çizgisini oluşturur.

MA'ANŞAN ya da **MA'ANSHAN,** Orta Çin'de (Anhuei) liman, Yangzi Ciang kıyısında. Demir-çelik kombinası.

MAAR a. (alm. *Maar,* krater). Volkanik etkinliğin bir türü olan gaz patlamaları sonucunda meydana gelmiş, genellikle daire biçimli, huniye benzeyen, Almanya'da Eifel platosu üzerinde en tipik örnekleri görülen şekiller.
—ANSİKL. Patlama sırasında parçalanan kayaçlar ve piroklastik maddeler, çukurun kenarında bir halka halinde yığılmıştır. Bazılarının içinde bir göl vardır; bazılarında ise lav akıntısı ya da konisi görülür. G. Afrika'nın elmas içeren ve "kimberlit" adı verilen kuyuları da aynı şekilde patlamalarla meydana gelmiştir. Maarlara Türkiye'de de rastlanır, bunların en tipik örnekleri, Konya bölümündeki Acıgöl ve Tuzlagöl (ya da Meke tuzlası) ile Isparta yakınlarındaki Gölcük patlama çukurlarıdır.

MAARETÜNNUMAN, Suriye'nin K.-B. kesiminde küçük kent; 20 000 nüf. Halep'ten Hama'ya giden karayolu üzerinde, Halep'in yaklaşık 75 km G.-B.'sında. Tarım (tahıllar, pamuk) pazarı. Antikçağ kalıntıları. XII. yy. sonunda yapılmış minare.
—Tar. Kent, Ebu Ubeyde tarafından fethedilerek islam devleti topraklarına katıldı (637). Müslümanlığı kabul etmeyen hıristiyanlar cizye ve haraç vermek durumunda bırakıldı. Halife Ömer bin Abdülaziz (717-720) ölünce, kentin G.-B.'da en-Nakire'de Deyr Saman'a gömüldü. Kent, bulunduğu stratejik konum nedeniyle sık sık saldırılara uğradı. Halife Memun'un Suriye valiliğine atadığı Abdullah bin Tahir ile Nasr bin Sabis arasındaki çarpışmalarda kentin surları önemli ölçüde yıkıma uğradı (822). Daha sonra Karmatiler, Maarretünnuman ile birlikte yöresindeki yerleşim merkezlerini de yakıp yıktılar (903). 936'da Beni Kılab kabilesinin egemenliğine giren kent, Mısır valisi İhşid'in Seyfuddevle'ye karşı çıktığı seferde İhşid' in (954), 968'de de Bizanslılar'ın eline geçti. Bu dönemde kentteki Ulu cami ve surların büyük bir bölümü yıkıldı. Bizanslılar Halep bölgesinden çekilince Maarretunnuman'ı Seyfuddevle'nin oğlu Ebülmeali egemen oldu. Mısır Fatımiler'i 996'da kenti ele geçirdikten sonra Mirdasiler'in ortaya çıkmasıyla kent XI. yy.'da birçok kez el değiştirdi, sonunda Mirdasiler kenti aldılar (1066). Selçuklu Tutuş Maarretunnuman'ı alarak halkı ağır bir haraca bağladı ve kent yakınlarındaki birçok yerleşim merkezini yağmaladı (1080). Bu tarihten sonra Selçuklular, Bizanslılar, Eyyubiler ve Memluklar arasından el değiştiren kent, Mercidabık savaşı'ndan (1516) sonra osmanlı egemenliğine girdi. 1918'de İngilizler'in aldığı kent kısa süre sonra Fransızlar'a bırakıldı; Suriye 1941'de bağımsızlığını ilan ettikten sonra bu ülkenin topraklarında yer aldı. 1965'ten sonra kent, Hama ve Humus ile birlikte her yönden gelişmesini sürdürmektedir.

MAARİ (Ebul Ala **EL-**) → EBÜLALA EL-MAARI.

MAARİANHAMİNA, isveççe **Mariehamn,** Finlandiya'da liman kenti, Ahvenanmaa adaları ilinin yönetim merkezi; 9 600 nüf. Turizm merkezi. Balıkçılık.

MAARİF a. (ar. *ma'rifet*'in çoğl. *ma'arif,* bilgiler'den). **1.** Eğitim ve öğretim sistemi: *Cumhuriyet'ten itibaren maarifte pek çok değişiklikler olmuştur.* **—2.** Milli eğitim bakanlığı ya da müdürlüğü: *Büyükbabam uzun yıllar maarifte çalışmış.* **—3.** *Esk.* Bilgi, kültür: *Maarif sahibi bir insan.*
—*Esk.* *Maarif-mend,* bilgili, kültürlü. || *Maarif-perver,* bilgiyi seven ve koruyan: *"Münevver ve maarif-perver Abbas Mirza'nın tavsiyesi ile..."* (F. Köprülü). || *Maarif-i mütenevvia,* çeşitli bilgiler. || *Maarif-i rabbaniye,* ilahi, tanrısal bilgiler. || *Maarif-i umumiye nezareti,* Milli eğitim bakanlığı.
—Esk. eğit. *Maarif meclisi,* Osmanlı devletinde eğitim-öğretim işleriyle görevli komisyon. (Maarifi umumiye nizamnamesi' nin yayımlanmasından [1857] bir süre sonra, Maarif nezareti örgüt bakımından güçlendirilirken, illerde Maarif meclisleri kuruldu [1869]. Maarif müdürünün başkanlığında toplanan bu komisyonlar, okul yapım ve donatımı, öğretim elemanlarının sağlanması vb. sorunlar üzerinde gerekli kararları alırlardı.) || *Maarif nazırı,* Osmanlı devletinde eğitim işleri bakanı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Maarifi umumiye,* Osmanlılar' da genel eğitim ve öğretim. (Tanzimat'tan [1839] sonra eğitim ve öğretimin yaygınlaştırılması sürecinde bu deyim kullanıldığı gibi, eğitim örgütü de aynı adı aldı.)
—ANSİKL. Maarif nazırı, Maarif-i umumiye nezareti kurulduktan (1857) sonra, bu örgütün başına getirilen kişiydi. 1908'de doğrudan padişaha karşı sorumlu bulunuyor, ayrıca Heyet-i vükela (Bakanlar kurulu) üyeliği yapıyordu. İlk Maarif nazırı Abdurrahman Sami Paşa (1857), sonuncusu Sait Bey'dir (4. kez, 19 ağustos 1921 - 30 kasım 1922). Çok sayıdaki Maarif nazırlarından en çok tanınanları Ahmet Kemal Paşa, Saffet Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Ahmet Cevdet Paşa, Münif Paşa, Mustafa Nuri Paşa, Recaizade Ekrem Bey ve Emrullah Efendi'dir. Ankara'da kurulan yeni Maarif vekâleti'nde son osmanlı Maarif nazırının görevi sona erinceye kadar görev yapanlar ise Hamdullah Suphi Tanrıöver (1920), Dr. Rıza Nur (1920), Mehmet Vehbi Bolak (1921), İsmail Safa Özler'dir (1922).

Maarif, Sultan Veled'in sohbetlerinden oluşan farsça düzyazı kitabı (XIV. yy.). Dedesi Bahaettin Veled'in *Maarif*'i ile babası Mevlana'nın *Fih-i mafih*'ine benzeterek yazdı ve kitabına dedesinin yapıtının adını verdi. Sanat kaygısı gütmeden, konuşma diliyle yazılan *Maarif*'te yer yer tarihi olaylara da değindi. Yapıt M. Tarıkâhya tarafından türkçeye çevrilip yayımlandı (1949).

Maarif kitaphanesi, Hacı Kasım Efendi tarafından İstanbul'da 1860'da kuruldu; Hacı Kasım Efendi'nin ölümünden sonra, oğlu Naci Kasım'ın yönetimine geçti. Latin abecesinin kabulünden sonra yeni harfli ilk kitaplar Maarif kitaphanesi'nce yayımlandı. Dinsel kitaplar, halk masalları, çocuk kitapları, çeşitli sözlükler gibi yayınların yanı sıra, özellikle *Saatli maarif takvimi* ile geniş kitlelere seslendi. Çalışmalarını Naci Kasım'ın kızı Menije Kasım'ın yönetiminde, Cağaloğlu yokuşu'ndaki yerinde sürdürmektedir.

Maarif madalyası, Abdülhamit II döneminde, sivil ve askeri okulları birincilik ve ikincilikle bitiren öğrencilere verilmek üzere bastırılan madalya (13 eylül 1901). Altından ve gümüşten hazırlanan bu madalyaların on yüzünde öğrencinin adı, okulu, okulu bitiriş tarihi, arka yüzündeyse sultanın armağanı olduğunu bildiren bir ibare bulunuyordu. İkinci meşrutiyet' ten sonra verilmesinden vazgeçildi (1909).

Maarif nezareti, Türkiye'de kurulan ilk eğitim bakanlığı.

Islahat fermanı'nın (1856) öngördüğü eğitim-öğretim yenilikleri ve düzenlemelerini gerçekleştirmek için *Maarifi umumiye nezareti* adıyla kuruldu (7 mart 1857). Nezaret, daha önceki *Mekâtibi umumiye nezareti*'nin (1847) [buradaki nezaret, müdürlük anlamındadır] uzantısı niteliğindeydi; Harbiye, Bahriye ve Tıp mektepleri dışındaki tüm eğitim-öğretim kurumlarını yapısı içinde topladı. Maarifi umumiye ni-

zamnamesi'nin yayımlanmasıyla (1869), nezaret örgüt olarak güçlendirildi. Merkezde nazırın başkanlığında çalışacak bir *Meclisi kebiri maarif* kuruldu; ayrıca illerde il maarif müdürlerinin başkanlıklarında il maarif meclisleri oluşturuldu (1 eylül 1869). Nezaretin örgütlenmesi çalışmaları daha sonraki yıllarda da sürdü ve bölümleri yeniden saptandı (1879). Daha sonra *Mekâtibi gayri müslime ve ecnebiye müfettişliği* (1892) ile *Sicilli ahval dairesi* (1894) kuruldu. İkinci meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra Meclisi maarifi kebir, bir başkan ile beş üyeden oluşan sürekli kurul durumuna getirildi. Nezarete bağlı daireler *Tedrisatı taliye* (ortaöğretim), *Tedrisatı iptidaiye* (ilköğretim), *Mekâtibi hususiye* (özel okullar), *Tahrirat* (yazışma), *Muhasebat* (muhasebe), *Sicıl* (özlük işleri), *İstatistik*, *Levazım* ve *Evrak* daireleri olarak ayrıldı. 9 mart 1912'de yayımlanan nizamname ile bir *Meclisi maarif* kuruldu; öğretim daireleri de *Âliye* (yüksek), *Taliye* (orta) ve *İptidaiye* (ilk) diye üç ayrı bölümde toplandı. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti kurulunca (4 mayıs 1920), bir süre İstanbul'daki Maarif nezareti ile Ankara'daki Maarif vekâleti birlikte etkinlik gösterdiler. Cumhuriyet döneminde ise, eğitim-öğretim işleri Milli eğitim bakanlığı (1983-1991 yılları arası Milli eğitim gençlik ve spor bakanlığı) tarafından yönetildi.

Maarif nişanı, İkinci meşrutiyet döneminde, Mehmet V (Reşat) zamanında öğretmenlerle, bilim, sanat vb. alanlarda başarılı görülenlere verilmek üzere bastırılan madalya (16 mayıs 1910). Gümüşten üç derece olarak düzenlenen ve beratla birlikte verilen bu nişanların bir yüzünde kırmızı mineli zemin üzerinde dışbükey bir daire içinde Osmanlı devletinin alemi olan ay-yıldız beyaz mineyle işlenmişti. Birinci dereceden nişanlar 37 mm, ikincileri 30 mm, üçüncüleriyse 26 mm çapındaydı. Bunlar Osmanlı devletine herhangi bir biçimde hizmet etmiş yabancılara da veriliyordu.

MAARİFÇİ a. Eğitim ve öğretim örgütlerinde çalışan görevli: *Değerli maarifçilerimizdendir.*

◆ sıf. Eğitim ve öğretime önem veren: *Maarifçi bir kaymakam.*

Maarif-i umumiye nizamnamesi, Maarif nazırı Saffet Paşa tarafından hazırlatılıp yayımlanan ilk önemli eğitim yönetmeliği (1869). Yönetmelik, Avrupa ülkelerinde genel eğitim kuruluşlarıyla yürütülen eğitim ilkelerinin Türkiye'de de uygulanmasını amaçlamaktaydı.

MAAS, Meuse ırmağının hollandaca adı.

MAASEİK, Belçika'da kent, Limbourg *arrondissement*'ının merkezi, Hollanda sınırında; Meuse kıyısında; 21 000 nüf. Eski anıtlar ve güzel kentsel bütünler. Müze. Makine sanayisi. —*Maaseik arrondissement*'ı, 13 komün; 189 300 nüf.

MAÂSİ çoğl. a. (ar. *maʿşiyet*'in çoğl. *maʿāṣī*). *Esk.* **1.** İsyanlar, başkaldırmalar. **—2.** Günahlar, suçlar.

Maas-Rijn-İjsselve ırkı, karma verimli (et, süt), kırmızı renkli hollanda sığır ırkı.

MAASTRİCHT ya da **MAËSTRİCHT,** Hollanda'da kent, Meuse ırmağı kıyısında yer alır. Limburg eyaletinin merkezi; 114 000 nüf.

Bavay'den Köln'e giden Romalılar'dan kalma yolun üzerinde Meuse ırmağını aşan köprünün çevresinde kurulan Maastricht'te frank kralları, sonra Brabant dükleri ve Liège piskoposları oturmaya başladılar. 1473'ten 1477'ye kadar Meuse ülkelerinin meclisinin barındığı yer olan kent daha sonra müstahkem mevki (1579'da Alessandro Farnese, 1673'te Vauban, 1748'de Maurice de Saxe, 1794'te Kleber tarafından alındı) ve malların depolandığı yer olarak kullanıldı. Sanayileşme sonucu kentteki yaşam canlandı: camcılık, kimya sanayileri, lastik, seramik, metalürji, kâğıtçılık ve matbaacılık. Sanayi ulaşım bakımından Meuse ırmağından ve bölgeyi Rotterdam'a bağlayan Juliana kanalından yararlanmaktadır.

Maastricht anlaşması ya da **Avrupa birliği anlaşması,** Hollanda'nın Maastricht kentinde toplanan 46. Avrupa zirvesinde (9/10 aralık 1991) alınan ve AT üyelerinin ekonomik, parasal ve siyasal birliğini hedefleyen kararları kapsayan anlaşma. 7 şubat 1992'de, üye ülkelerin dışişleri bakanları tarafından imzalandı ve 7 nisan 1992'de Avrupa parlamentosu tarafından benimsendi. Anlaşma, 1992 yılı içinde yapılan referandumlarda Danimarka'da halk tarafından reddedildi, İrlanda ve Fransa'da ise benimsendi. Diğer üye ülkelerde de referandum yoluyla halk tarafından ya da parlamento tarafından benimsenmesi gerekmektedir. Anlaşma Avrupa vatandaşlığını, 1999 yılına kadar tek Avrupa parasına geçilmesini, savunma alanında ve dış politikada ortak hareket edilmesini öngörmektedir.

MAASTRİCHT KATI a. (Hollanda'da *Maastricht*'ten). Kretase sisteminin katı. (→ KATMANBİLİM.) [Eşanl. MAESTRİŞYEN.]

MAAŞ a. (ar. *maʿaş*). **1.** Bir iş, bir görev karşılığı verilen ücret (özellikle memurlar, emekliler, dul ve yetimleri için). [Eşanl. AYLIK.] (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Çeşitli ek ödemeler (çocuk parası, yakacak parası, vergi iadesi, vb.) dışında devlet memurlarının çalışmalarına karşılık aldıkları para: *Maaş ve ek ödemelerle birlikte eline ne geçiyor?* **—3.** *Maaş bağlamak*, aylık bağlamak. ‖ *Maaşa geçmek*, aylığa geçmek. —İkt. tar. *Maaş buyurtmak*, Osmanlı devletinde, ücretlerini düzenli olarak alamayan memurların birikmiş maaşlarına mahsup edilmek üzere, çalıştıkları dairenin amir ya da muhasebecisinden ödeme izni almak. (Bu uygulama, 1908'de meşrutiyetin ilanıyla kaldırılmıştır.) ‖ *Maaş kırdırmak*, Osmanlı devletinde maaşlarını düzenli olarak alamayan memurların, devletten alacaklarını gösteren maaş kâğıtlarını, sarraflara yüzde on, yüzde yirmi hatta bazen yüzde elli eksiğine kırdırmaları. ‖ *Maaş sergisi*, aylıkları düzenli olarak ödenmeyen Osmanlı devleti memurlarına, maaşlarına mahsuben verilen mühürlü hesap kâğıdı. (Memurların aylıklarını gösteren bu maaş sergisine, memura yapılan her ödeme toplam tutardan düşülerek işlenirdi.)
—Muhs. *Maaş bordrosu*, bir aylık hizmet karşılığında para alacak olanların adları, aylık tutarı, vergi matrahı ve çeşitli kesintiler ile eline geçecek net parayı gösteren cetvel. (*Aylık bordro* da denir.)
—ANSİKL. İda. huk. Maaş, memurlara tanınan en önemli mali haktır. Çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri Anayasa kuralıdır.

Kadrosuz ve hizmetsiz maaş olmaz. Bir göreve memur olarak atananlar, göreve başladıkları günden başlayarak maaşa hak kazanırlar. Devlet memurlarının maaşları her ay peşin olarak ödenir.

Maaş, Devlet memurları kanunu'nda belirtilen gösterge tablosundaki derecelere göre düzenlenir. Memur maaşlarına uygulanacak katsayı ülkenin ekonomik gelişmesi, genel fiyat endeksleri ve devletin mali olanakları göz önünde bulundurularak her yıl bütçe ile saptanır. Memurların aylıkları gösterge rakamı ile bütçede belirlenen katsayının çarpılması sonucu bulunur.

MAÂŞİR çoğl. a. (ar. *maʿşer*'in çoğl. *maʿāşir*). *Esk.* Topluluklar, cemiyetler.

MAAŞLI sıf. **1.** Yaptığı iş karşılığında her ay maaş alan kimse için kullanılır; aylıklı. **—2.** Maaş karşılığı çalışılan iş için kullanılır: *Maaşlı bir işte çalışmak.* **—3.** ... *maaşlı*, belirtilen nicelikte ya da nitelikte maaş alan ya da maaş ödenen: *Yüksek maaşlı memurlar, görevler.*

◆ be. Yapılan iş karşılığında aydan aya para alarak: *Maaşlı çalışmak.*

MAAŞSIZ sıf. Maaş ödenmeyen kimse ya da iş için kullanılır: *Maaşsız çalışanlar.*

◆ be. Aylık almadan: *Maaşsız çalışmak.*

MAAT, Doğruluk ve Adalet'in simgesi olan mısır tanrıçası; başının üstünde, adını yazmakta kullanılan bir devekuşu tüyü bulunan bir kadın olarak betimlenirdi.

Osiris'in mahkemesinde, Maat'in tasviri ölünün kalbinin tartılması sırasında doğru ağırlığı simgelerdi. "Maat sunguşu" günlük tapınmada ana dinsel eylemi oluşturuyordu: kralların tanrılara sundukları küçük Maat heykelciği, tüm diğer sungularl bünyesinde toplardı. Çoğu kez "Re' nin kızı" diye anılan Maat, adalet ve manevi gerçekti; ayrıca, evrenin istikrarını sağlayan dünya düzeninin simgesiydi.

MAATTEESSÜF be. (ar. *maʿ*-, *maʿa*- ve *teʾessüf*'ten *maʿat-teʾessüf*). *Esk.* "Ne yazık ki", "üzülerek söylüyorum ki" anlamında kullanılır: "... *on on birinci asra kadar vücuda getirdiği mahsüller maatteessüf elimizde bulunmuyor*" (F. Köprülü).

MAÂYİŞ çoğl. a. (ar. *maʿişet*'in çoğl. *maʿāyiş*). *Esk.* Geçinmek için gerekli olan şeyler.

MAÂZ a. (ar. *maʿāẕ*). *Esk.* **1.** Sığınak, sığınılacak yer: "*Bize tevhidin ola daim maaz*" (Niyazi, XVII. yy.). **—2.** Sığınma. **—3.** *Maâz Allah* → MAAZALLAH.

MAAZALİK ilg. (ar. *maʿ*-, *maʿa*- ve *ẕālik*'ten *maʿa-ẕālik*). *Esk.* "Bununla beraber", "ancak", "yalnız", "şu da var ki" anlamında kullanılır.

MAAZALLAH ünl. (ar. *maʿāẕ* ve *Allāh*'tan *maʿāẕ-Allāh*, Allah'a sığındık). Olması istenmeyen bir olasılıktan söz ederken, "Tanrı korusun, Tanrı esirgesin" anlamında kullanılır: *Maazallah bir deprem olsa, bu binaların birçoğu yıkılır.*

MAAZEL (Lorin), amerikalı orkestra yöneticisi ve kemancı (Neuilly-sur-Seine 1930). Beş yaşında piyano ve keman öğrenmeye başladı. Los Angeles kökenli ve müzikçi olan ailesi, 1938'de Pittsburgh'a yerleşti. Lorin Maazel, daha 1939'da New York'ta ve Hollywood Bowl'da dinleyici önünde şeflik yaptı. 1941'de Toscanini'nin çağrısıyla N.B.C. orkestrasını yönetti. Pittsburgh Üniversitesi'nde matematik ve felsefe öğrenimini tamamladıktan ve bir süre kemancı olarak etkinlik gösterdikten (*Fine Arts String Quartet* adlı yaylı çalgılar dörtlüsünü kurdu ve birinci kemanlığını yaptı) sonra 1949'da Pittsburgh senfoni orkestrası'nın yöneticiliğine atandı. 1951'de bir bursla, barok müzik üzerinde çalışmak üzere İtalya'ya gitti. Berlin Radyosu senfoni orkestrası'nın ve Deutsche Oper'in müzik yönetmeniydi (1965-1975). Londra'daki New Philharmonia Orchestra'nın -Otto Klemperer ile- şefliğini yaptı (1970-1972). Cleveland orkestrası'nın şefliğine ve sanat yönetmenliğine atandı (1972). Fransa'da Ulusal orkestra'nın birinci şefliğine getirildi (1977). Viyana operası yöneticiliği yaptı (1982-1984). 1988'den beri Pittsburgh Senfoni orkestrası müzik yönetmenliği, 1992'den beri de Bavyera Radyosu operası şefliği görevlerini sürdürmektedir.

Lorin Maazel

Mab *(Kraliçe)*, XVI. ve XVII. yy. ingiliz şiirinde periler kraliçesi. Shakespeare, *Romeo ve Juliet*'te (I, IV) onu çok çekici göstermiştir. —*Kraliçe Mab (Queen Mab)* Shelley'nin bir felsefi şiirinin (1813) başlığıdır.

MABA a. Meşin gibi sert ve hepyeşil yapraklı ağaç ya da ağaççık. (Meyvesi yenilebilir. Asya ve Avustralya'da yetişir. Sert ve koyu renkli odunu çok makbuldür. 60 türü vardır; abanozgiller familyası.)

MABALAR, yaklaşık 600 000 kişilik bir

topluluk olan Uaddai (Çad) halkı. Uaddai, XIII. yy.'dan başlayarak Mabalar'ın egemen olduğu bir devletti. Mabalar tarımcı ve beslenmelerinde süt kullanan (Kuzey Afrika'nın etkisinin bir işareti) hayvan yetiştiricisi bir topluluktur. Pazarlar ve el sanatları çok gelişmiştir. Birbirine yakın köylerde yaşarlar, babasoylu ve babayerli özelliklerin ağır bastığı tabakalardan oluşan bir toplumsal örgütlenmeleri vardır.

MABAN a. Mabalar'ın konuştuğu nil-sahra öbeğinden dil.

MABAT a. (ar. *mā-* ve *baʿd*'dan *mā-baʿd*). *Esk.* **1.** Bitmeyen, devam eden yazı, makale, tefrika, ders vb.'nin devamı, arkası: *"Tiyatro ekseriya derslerin ve konferansların bir mabadından ibarettir"* (H. C. Yalçın). **—2.** *Arg.* Kıç. **—3.** *Mabade-t-tabia*, metafizik: *"Bazen yapıldığı üzere fiziyokratlara ictimai mâ-bade-t-tabiacılıktan başka bir şey yapmadıkları hakkında tarizâtta bulunmak doğru değildir"* (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya).

MABER a. (ar. *ʿubūr*, geçme'den *maʿber*). *Esk.* Geçit yeri, köprü: *Bunlar birçok dağları birbiri üzerine yığarak semavata doğru bir maʿber-i havl-perver vûcûda getirmişler idi"* (Mehmet Tevfik).
—Dokmc. El dokuma tezgâhlarında, çözgü ipliklerini çözgü köprüsüne ya da doğrudan gücülere düzgün bir biçimde sevk etmeye yarayan döner kalın merdane. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Esk. mim. Büyük kiliselerde yapının öteki bölümlerinden yüksekçe olan orta sahın.
—ANSİKL. Dokmc. Özellikle yumak halinde hazırlanmış çözgüleri, düzgün ve gergin olarak çözgü köprüsüne ya da gücülere aktarmada kullanılır. Genellikle çözgü köprüsünün yaklaşık 10 cm altına yerleştirilen bu merdane, çukur tezgâhlarda zemine çakılı yataklara, dik tezgâhlarda ise çözgü köprüsünün önündeki yataklara tespit edilir.

MABERİ (Zeynettin), arap tarihçi (XVI. yy.). 1498-1578 arasında islamlığın Malabar'da yayılışını, Portekizliler'in buralara gelişini ve müslümanlara yaptıkları zulümleri anlatan *Tuhfet ül-mücahidin* adlı kısa bir tarih kitabı yazdı. 1579'da Bicapur sultanı Ali Adil Şah'a sunulan ve bugüne kadar korunan yapıt, M. İ. Rowlandson tarafından *Tohfut ul-Mujahideen, an Historical Work in the Arabic Language* adıyla ingilizceye çevrilip yayımlandı (1833).

MABET a. (ar. *maʿbed*). Tapınak, ibadet edilen yer.
—Masonl. LOCA'nın eşanlamlısı.
—ANSİKL. İsl. Kuran ve hadislerde "mabet" sözcüğü geçmez. Kuran'ın bir ayetinde (XXII, 40), hıristiyan ve yahudilerin mabetleri *savami* (manastırlar), *biya* (havralar) ve *salavat* (kiliseler); müslümanların mabetleri ise *mesacid* (mescitler) diye adlandırılır; içlerinde Allah'ın adının anıldığı bu mabetlerin dokunulmaz oldukları belirtilir.

İslam dininde kamuya açık ibadet yerleri cami ve mescit diye adlandırılır. Cuma ve bayram namazları dışındaki ibadetlerin de mabetlerde yapılmasının çok sevaplı olduğu belirtilmekle birlikte bu bir zorunluluk değildir. İslam inancına göre, yeryüzünün her yeri ve özellikle müslümanların evleri de mabet sayılır. Hz. Muhammet beş vakit namazın sünnetleriyle öteki ibadetleri genellikle evinde yerine getirirdi.

MABET BİN VEHB, arap şarkıcı, besteci ve şair (Medine ? - Şam 743 ya da 744). Bir zenci kölenin oğluydu. Saib Hasir ve Naşit'ten ders aldı. Kısa sürede Medine'de ünlendi. Mekke'de İbni Süreyc ile tanıştı ve bir şarkı yarışmasını kazandı (692). Daha sonra halife Velit ve Yezit'in saraylarında şarkı söyledi. İbni Süreyc'in ölümünden sonra, Velit bin Yezit'in çevresindeki en gözde sanatçılar arasına girdi. İslamın ilk döneminin "dört büyük şarkıcı"sından biri olan Mabet, Medine okulunun kurucusudur. Şarkılarında daha çok *sakil* usulleri kullandı. Yetiştirdiği birçok şarkıcı arasında, İbni Ayşe, Malik bin Ebi'l-Semh, Selleme ve Hababe de vardır. Öğrencileri Hakem el-Vadi, Dahman, Aşab ve Siyat aracılığıyla Bağdat üslubunu etkiledi. İshak el-Mavsili: Mabet'in şarkılarını, "saf arap" müziğinin örnekleri olarak gösterir.

MABEYİN, -yni a. (ar. *mā-* ve *beyn*'den *mā-beyn*). *Esk.* **1.** Ara, iki şey arasındaki mesafe: *Mabeyn-en-nehreyn* (iki nehir arası). **—2.** İki kişi arasına giren soğukluk. **—3.** *Mabeyin olmak*, aralanmak, iki şeyin arası açılmak.
—Esk. giy. *Mabeyin terliği* ya da *Mabeyin pabucu*, genellikle erkeklerin giydiği bir terlik türü. (Çoğunlukla siyah ya da kahverengi deriden yapılır, altı kösele olurdu. Önü kapalı, iki yanı oyuk ve alçak topukluydu.)
—İkt. tar. *Mabeyin senedi*, Osmanlı döneminde, taşınmaz malların alım ve satımına ilişkin olarak iki taraf arasında düzenlenen senet. (Bir memur huzurunda düzenlenmemiş olmaları nedeniyle, 1901'den sonra bu senetlerle hak iddiası yasaklandı.)
—Kur. tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda padişah sarayının harem dairesi ile dış daireler arasındaki bölümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mim. Geleneksel türk saray ve konaklarında, harem ile selamlığı birbirine bağlayan ve her iki bölüme de kapısı olan daire ya da oda. (*Zülvecheyn* de denir.) ‖ *Mabeyin kapısı*, harem ile selamlık arasındaki kapı.
—Müz. *Mabeyin akortları*, türk müziğinde, temel sesi, diyezli (ya da bemollü) bir ses olan akortlar. (Her mabeyin akordu, kendinden 4-5 koma daha pes olan akordun adıyla anılır: *mansur mabeyni, davut mabeyni, müstahsen mabeyni* vb.)
—ANSİKL. Kur. tar. Padişahlar, saraydan çıkmadıklarında vakitlerini burada geçirir ve yemeklerini de burada yerlerdi. Silahtar, çuhadar, rikabdar, tülbent gulamı, peşkir gulamı, baş müezzin, sırkâtibi, baş çuhadar, sarıkçıbaşı, kahvecibaşı, tüfekçibaşı gibi görevliler mabeyin dairesinde hizmet ederler ve tümüne birden *mabeyinci* denirdi. İmparatorlukta mabeyin ve mabeyinciler, özellikle Mahmut II'nin (1808-1839) son dönemlerinde önem kazandı ve mabeyin başkâtipliği makamı oluşturularak, mabeyin başkâtibi padişah ile Babıâli arasındaki yazışmaları yönetmekle görevlendirildi. Abdülhamit II döneminde (1876-1909) devlet yönetiminin büyük ölçüde Babıâli'den Yıldız sarayı'na kaymasıyla mabeyin ve mabeyincilerin önemi de arttı.

MABEYİNCİ sıf. (ar. *mā-beyn*'den). Osmanlılar'da padişahın saray dışıyla ilişkisini düzenleyen, emirlerini ileten ya da ona sunulacak dilekçeleri kabul eden görevli. (→ MABEYİN.)

MABEYN → MABEYİN.

MABİLLON (Jean), fransız bilgin (Saint-Pierremont, Ardennes, 1632 - Saint-Germain-des-Prés, Paris, 1707). Kitaplık memuru dom Luc d'Achery'nin yardımcısı olarak çalışması için Saint-Germain-des-Prés manastırı'na çağrıldı (1664). O zamandan başlayarak dom Mabillon'un derin bilgisi bir dizi yapıtta kendini gösterdi. Diplomasi biliminin temelini atan *De re diplomatica*'sı (Diplomasi üstüne) [1691] en önemli yapıtıdır. Bu yapıt çok zengin bir malzemeye ve çok kesin bir yönteme dayanır: iki bağımsız kaynağın uyumunun gerçeği oluşturduğu temel ilkesi Mabillon ile ortaya çıkmıştır.

MABLAK a. (ar. *meblaʿ*'dan). *Esk.* **1.** Hamur, boya, merhem karışımlarını yoğurmak, karıştırmak için kullanılan saplı ve yassı uçlu bir kaşığa benzeyen alet. **—2.** Camı macunlamak için kullanılan yassı ucu madenden yapılmış spatula. **—3.** Büyük çorba ya da aşure kazanlarını karıştırmakta kullanılan uzun saplı ve yayvan uçlu kepçe.

MABLY (Gabriel BONNOT DE), fransız filozof ve tarihçi (Grenoble 1709 - Paris 1785). Hukukçu bir ailenin çocuğu ve rahip Condillac'ın ana bir kardeşiydi. Piskoposluk kurulunda bir görev edindi, ardından Dışişleri bakanlığı'nda çalışan ve onu kendi yanına çağıran akrabası Tencin kardinalinin etkisiyle diplomatlığa yöneldi. 1743'te Prusya elçisiyle Avusturya'ya karşı bir antlaşma konusunu görüştü. Daha sonra bu diplomatlık görevinden, *le Droit public de l'Europe fondé sur les traités conclus jusqu'en l'année 1740* (Avrupa'nın 1740 yılına kadar imzalanan antlaşmalara dayanan kamu hukuku) [1746] adlı bir yapıt doğdu. Diplomatlıktan ayrıldıktan (1746) sonra, Paris salonlarına devam etti. Antikçağ ile ilgilendikten sonra (*Parallèles entre les Romains et les Français* [Romalılar ile Fransızlar arasındaki benzerlikler], 1740; *Observations sur les Romains* [Romalılar üzerine gözlemler], 1751), eleştirel bir gözle baktığı kendi çağının toplumunu inceledi: *Des droits et des devoirs du citoyen* (Yurttaşın hakları ve ödevleri) [1758'de yazılmakla birlikte 1788'de yayımlandı]; *Entretiens de Phocion sur la morale et la politique* (Phokion'un ahlak ve siyaset üzerine konuşmaları), 1763; *Observation sur l'histoire de France* (Fransa tarihi üzerine gözlemler), 1765; *Doutes proposés aux philosophes économistes sur l'ordre naturel et essentiel des sociétés politiques* (Siyasal toplumların doğal ve temel düzeni üzerine iktisatçı filozoflara önerilen kuşkular), 1768; *De la législation ou Principes des lois* (Yasama üzerine ya da yasaların ilkeleri), 1776; *De la manière d'écrire l'histoire* (Tarih yazma tarzı üzerine), 1782; *Observations sur le gouvernement et les lois des États-Unis d'Amérique* (ABD hükümeti ve yasaları üzerine gözlemler), 1783; *Principes de morale* (Ahlak ilkeleri), 1784. Mably, "insanlığa acı veren bütün felaketlerin temel kaynağı"nı, insan tutkularının sonucundan başka bir şey olmayan özel mülkiyette görüyordu. Fizyokratlara karşı, mal ortaklığını önerdi. Ona göre, özel mülkiyet insanları, aylak zenginler ve alçalmış yoksullar biçiminde böler. Ticaret ve manüfaktürler, yalnızca lüksü geliştirir. Mably kendi çağının, ona göre toplumsal eşitsizlik sonucu olan ahlak bozukluğunun izlerini taşıyan uygarlığına karşıydı. Bununla birlikte "önlenmek istenen karışıklıklardan daha büyük karışıklıklara yol açmaksızın, bugün hiçbir insan gücü eşitliği yeniden kurmaya da girişemez". Dolayısıyla, Mably her türlü devrimi reddediyordu. Ona göre mal ortaklığı, uzak bir ülküden başka bir şey değildi. Öyleyse mutluluğa nasıl erişilebilirdi? Erdem ve ahlakla, servetler arasındaki eşitsizliklerin sakıncalarını sınırlandıracak yasaların hazırlanmasıyla.

MABRUK, Libya'da yer, Trablus'un doğusunda. Petrol yatağı.

MABUDE a. (ar. *maʿbūd*'un dişl. *maʿbūde*). **1.** Çoktanrılı dinlerde dişi tanrı; tanrıça. **—2.** Sevilen kadın.

MABUSE → GOSSAERT (Jan).

MABUT a. (ar. *ʿibādet*'ten *maʿbūd*). Tapınılan varlık; Allah, Tanrı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—*Esk. Mabud-ı hakiki*, tapınılması gereken gerçek ilah; Tanrı. ‖ *Mabud-ı la-yezal*, ölümsüz ilah; Tanrı. ‖ *Mabudün bi-l-hak*, yanılmadan, kuşkuya düşmeden tapılacak ilah; Tanrı.
—ANSİKL. İslam inancında, Allah'tan başka mabut yoktur. Bu nedenle O'ndan başkasını mabut tanıyanlar müşrik* ve kâfir* sayılırlar. Kuran'da tüm insanlara Allah'tan başka tanrı tanımamaları buyrulur. Kuran'ın ilk suresi olan ve müslümanların beş vakit namazın her rekâtında okudukları Fatiha suresinde "Allah'ım! Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz" denilir. Kuran'da mabudun değişmez, bilinçli, gören, duyan ve kullarını koruyup kollayan bir varlık olması gerektiği ve Allah'tan başkasının bu nitelikleri taşımadığı belirtilir. Örneğin İbrahim peygamber babasını, bu nitelikleri taşımayan putlara taptığı için eleştirir ve onu şeytana tapmakla suçlar (XIX, 42-44).

MABUYA a. Tropikal bölgelerde yaşayan, kısa ama güçlü ayaklarıyla ağaçlara tırma-

macar kadını

macar erkeği

nabilen skink cinsi. (Skinkgiller familyası.)

MAC, MC, M' ya da **M'**, *oğlu* anlamına gelen keltçe sözcük. Birçok irlandalı ve iskoç soyadının önünde kullanılır. (Birlikte yazılmasına karşın soyadı da büyük harfle başlar.)

MAC, Vietnam'da egemenliği zorbalıkla ele geçiren hanedan (XVI.-XVII. yy.). Kurucusu, 1527'de, yasal Lê hanedanını 6 yıl süresince saldışı bırakmayı başaran general Mac Dang Dung'dur. Mac hanedanı gerçekte Cao Bang bölgesinde 1677'ye kadar egemen olmuştur.

> **-MACA, -MECE.** Yapım eki. Fiillerden ad soylu sözcükler türetir: *bulmaca* (bul-maca), *bilmece* (bil-mece), *kesmece* (kes-mece), vb.

MCADAM (John Loudon), iskoçyalı mühendis (Ayr 1756-Moffat, Dumfries and Galloway, 1836). Yolların kırık taşlarla kaplanması sistemini buldu ve bu sisteme adını verdi. New York'ta ticaret yaptı ve büyük bir servet kazandı, 1783'te İskoçya'ya döndü ve Sauhrie'ye (Strathclyde) yerleşti. Burada, masraflarını kendi karşılayarak ve çok büyük bir muhalefete karşın, yollara taş döşemek üzere bir dizi deney yaptı. 1815'te, Bristol kontluğu'ndaki yolların yönetimiyle görevlendirildi ve bu sırada kuramlarını uygulama fırsatı buldu. 1827'de Karayolları genel müdürlüğü'ne atandı. Bulduğu teknik, 1849'da Paris'te uygulandı.

MACADAMİA a. (avustralyalı doğa bilimci J. *Macadam*'ın adından). **1.** Avustralya ya da Queensland ceviz ağacının cins adı. (Bil. a. *Macadamia ternifolia; proteacea* familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Avustralya ceviz ağacının meyvesi. (Eşanl. QUEENSLAND CEVİZİ.)
—ANSİKL. Avustralya cevizi Kaliforniya ile Florida'nın güneyinde ve Küba'da yetiştirilen hepyeşil bol yapraklı bir ağaçtır. Bu ağacı İsrail'de ve Kuzey Afrika'da yetiştirmek için de denemeler yapılmıştır. Avustralya cevizi tohumla ya da tohumdan yetiştirilen aşıanacı üzerine aşıyla çoğaltılır. Yaklaşık 25 mm çapındaki meyvesi, yeşilimsi renkte bir gövekle kaplı ve sert kabukludur; içinde besleyici değeri yüksek beyaz ve gevrek bir iç bulunur; bu ceviz içinde % 13 oranında yağlı madde vardır. Avustralya cevizi süs bitkisi olarak da yetiştirilir. Odunu ince marangozluk işlerinde kullanılır.

MACANAZ (Melchor Rafael DE), ispanyol siyaset adamı (Hellín 1670 - *ay. y.* 1760). İspanya Veraset savaşları (1700-1713) sırasında Felipe V'in danışmanlığını yaptı, sonra bakan oldu, özellikle Engizisyon'un yetkilerini kısmayı öngören kralcı tutumu nedeniyle ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Sürgünde, diplomatik konularda danışmanlık yapmayı sürdürdü.

MACAPÁ, Kuzey Brezilya'da liman kenti, Amazon ırmağı halicinin kuzey kolu kıyısında, Amapá'nın yönetim merkezi; 155 303 nüf. (1990). Altın ve manganez cevheriyle kereste dışsatımı.

MACAPAHIT, Cava'da eski krallık (1292-1511). Raden Vicaya tarafından bugünkü Mocokerto yakınında kurulan başkenti, aynı adı taşıyordu.

MACAPAT, cava edebiyatında islam dininin benimsenmesinden (XV. yy.) sonra ortaya çıkan vezin. Daha önceki hint kökenli *kakavin*'lerin aksine bu sistemde hece uzunlukları değil, hece sayısı dikkate alınır. 4-10 dizeden oluşmuş bölümler içeren şiirlerin her dizesinde 3'ten 12'ye kadar değişen sayıda ikişer hecelik birim yer alır. Bu veznin her biri bir ya da birkaç ezgiye uyan 15 kadar değişik biçimi (*asmaranda, dandang gula, kinanti* vb.) vardır. Bunlar bestelenmiş şiirlerdir.

MACAR sıf. ve a. Macaristan halkından olan.
◆ a. (Tamlayan olarak) Macarlar'a ya da Macaristan'a ilişkin: *Macar dansları.*
—Avc. *Macar tazısı,* tavşan avında kullanılan ince uzun ve güçlü tazı ırkı.
—Deric. *Macar usulü sepi,* şap ve tuzla deri sepileme yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—El sant. *Macar işlemeleri,* Macaristan'da daha çok kanaviçe ve sarma ya da fisto tekniği kullanılarak yapılan çokrenkli işlemeler. (En belirgin özelliğini, kullanılan çok sayıda canlı renk oluşturur. Yörelere göre bazı farklar olmakla birlikte, çoğu zaman her çiçek yaprağı yanındakinin zıddı bir renkle işlenir. Bluz, etek, yelek, kemer ve başlıklara uygulanan bu işlemeler bazen yaldızlı kordonlarla da süslenir.)
—Hayvc. *Macar sığırı,* boz step ırkı da denen büyük boylu, uzun boynuzlu, gri donlu sığır ırkı. (Kılsız deri ve mukoza kısımları siyahtır. Sağlam ve dayanıklı olduğundan daha çok koşum hayvanı olarak kullanılır; bu nedenle artık çok az yetiştirilmektedir.)
—Marangl. *Macar parkesi* → PARKE.
—ANSİKL. Deric. Fransa'ya Sully'nin girişimiyle girmiştir. Macaristan'a özgü olan yöntemde kılları kireçleme yoluyla alınmayıp, keskin bir bıçakla tıraş edilen öküz ve manda derileri, yüksek derişiklikteki şap ve tuzlu çözeltilerden geçirilir ve ardından içyağına yatırılır. Bu yöntemle sepilenmiş deriler gerilmelere karşı büyük bir dayanıklılık gösterir.

Macar altını ya da **Macar florini,** Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde de geçerli, fındık altınlarına yakın ayar ve ağırlıkta bir altın para birimi. Bu altınlar Abdülhamit I döneminde (1774-1789) beş kuruş ya da iki yüz para, Abdülmecit döneminde 1843'te kırk altı kuruş on para değerindeydiler.

Macar arkeoloji enstitüsü, Birinci Dünya savaşı sırasında arkeoloji alanında araştırmalar yapmak üzere 1917'de kurulan enstitü (1895'te Çarlık Rusyası'nca kurulan enstitüden sonra, bu alanda gerçekleştirilen ikinci kuruluştu). Prof. Anton yönetimindeki çalışmalarını 1918 ekimine değin sürdürdükten sonra kapandı ve kitapları Alman arkeoloji enstitüsü'ne aktarıldı. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra bu kitaplar Ankara Üniversitesi dil ve tarih -coğrafya fakültesi'ne verildi.

MACAR havzası → PANNONİA havzası.

MACAR ÖRDEĞİ a. Zool. Avrupa ve Asya'nın büyük bölümünde yaşayan, yerli, göçmen ve gezici dalıcı ördek. (Türkiye'nin denize yakın göllerinde bulunur. İri kafası, kırmızı tüylerle örtülüdür. Gerdanı, kursağı, ensesi, karnı siyah, omuzları ve bedeninin yanları beyazdır. Bil. a. *Netta* [ya da *Nyroca*] *rufina*; ördekgiller familyası.) (Eşanl. KIZILBAŞ ÖRDEK, PASRENKLİ ÖRDEK.)

MACARANGA a. Almaşık yapraklı, salkım ya da dallı başak biçiminde toplu çiçekli ağaç ya da ağaççık. (*Macaranga porteana,* büyük ve çokrenkli yapraklarının güzelliği için sıcak seralarda yetiştirilir. Tüm sıcak bölgelerde yetişen bu cinsin yüzden çok türü vardır; sütleğengiller familyası.)

MACARCA a. Özellikle Macaristan'da konuşulan fin-ugur dili. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Macarca, ostyak dili ve vogulcayla birlikte fin-ugur dillerinin ugur dalına bağlanır. 1992'de toplam 14 milyon kişinin konuştuğu bu dil, Macaristan'da nüfusun hemen hemen tümü tarafından kullanılır, bunun yanı sıra Romanya'da, Çek Cumhuriyeti'nde, Slovakya'da, Sırbistan'da, Slovenya'da, Avusturya'da ve dünyanın çeşitli yerlerinde (ABD, vd.) büyük topluluklarca da konuşulur. Macarca XIII. yy.'dan beri yazılır (latin abecesi); kuralları XVI. yy.'da matbaanın ülkeye girişiyle belirlenmiştir. Özelliklerinden biri, uzun ünlüleri ve uzun, yuvarlak ön ünlüleri belirtmek için kullanılan vurgudur (ő, ű.)
Etrafı başka dil aileleriyle çevrili macarcanın sözlüğü tarihi boyunca özellikle türkçe, oset dili, slav dilleri, almanca ve latinceden yapılan çok sayıda aktarmayla zenginleşmiştir. Buna karşılık ses yapısı ve dilbilgisi ural ailesine özgü biçimini korumuştur. Ünlü dizgesinde üç dizi ünlü vardır: art ünlüler (a, á, o, ó, u, ú), yuvarlak ön ünlüler (ö, ő, ü, ű) ve yuvarlak olmayan ön ünlüler (e, é, i, í). Ünsüz dizgesinde, yumuşak ünsüzlerle [t], [d], [ń] (yazıda *ty, gy, ny*) yarı kapantılı ünsüzlerin [ts], [t], [dz], [dʒ] (yazıda *c, cs, dz, dzs*) bulunduğunu belirtmek gerekir. Ünlülerin kullanım koşullarını, kuralları finceninkine benzeyen, ama onun aynı olmayan ünlü uyumu yönlendirir: bir sözcükte ön ünlülerle art ünlüler bir arada bulunamaz; yuvarlak olmayan ön ünlülere yansız ünlüler denir: örneğin *haz-am-ban* (evimde), *kert-em-ben* (bahçemde). Yeğinlik vurgusu hep sözcüğün ilk hecesindedir ve ünlü ve ünsüz nicelik özgürdür ve sesbilim açısından belirgindir; örneğin *var* (kabuk), *varr* (dikiyor), *vár* (kale). Sözcük üretimi bitişimli türe bağlanır ve ilkece türevlerde bir uzunluk sınırı yoktur. Macarca, finceninki kadar olmasa da, biçimbilimsel açıdan çok düzenlidir. Ad çekiminde üretken 17 durumluk bir dizge vardır ve bu durumların 10'u karmaşık bir kalma durumu dizgesi oluşturur (içindelik, yakınlık, üstündelik, çıkış, çıkma, iniş, giriş, yöneliş, yükselme, varış durumları). Bunların dışında, kullanımları bazı anlamsal kategorilerle sınırlı 7 durum daha vardır. Bir tanımlık öğesinin bulunduğunu (belirli, belirsiz), ama cins kategorisinin olmadığını da vurgulamak gerekir. İyelik soneklerle anlatılır, bu sonekler hem sahiplerin sayısını, hem de sahip olunan nesne sayısını belirtir. Fiil çekimine belirsiz ya da öznel bir diziyle belirli ya da nesnel bir dizinin karşıtlığı egemendir: hemen hemen tüm fiil biçimlerinin çekimi fiilin belirli bir nesnesi olup olmamasına göre değişir: örn. *adok* (veriyorum) / *adom* (onu veriyorum).

MacArdle hastalığı (ing. çocuk hast. hekimi B. *MacArdle*'ın adından), çekinik otozomlarla soydan geçen gilikojenoz. Kas fosforilazı yokluğu sonucunda glikojen yıkımının daha başlangıç evresinde duraklamasından ve kas içinde glikojen birikmesinden ileri gelir. Klinik belirti olarak, sık sık ortaya çıkan kas kramplarıyla birlikte anormal olarak yorulma eğilimi ve bazen miyoglobinüri, biyolojik olarak iskemi altında kas çalışması sırasında laktasidemide yükselme yokluğu görülür.

MACARENA (*serrania de la*). Kolombiya'da dağ kütlesi.

MACARİSTAN, macarcası **Magyar Népköztársaság,** Orta Avrupa'da yer alan devlet; 93 000 km²; 10 355 000 nüf. (1991). Başkenti *Budapeşte.* Resmi dili *macarca.*

COĞRAFYA
bölgeler

Küçük yüzölçümlü, bütünüyle Tuna bölgesinde yer alan ve Pannonia havzasının tabanını kaplayan Macaristan, birçok bölgeye ayrılır. Ülkenin belkemiğini oluşturan, B.-G.-B.'dan D.-K.-D.'ya doğru uzanan az yüksek (500-800 m) sırtlar, ormanlar ve bağlarla örtülüdür; Alplerle Karpatlar arasında 400 km boyunca uzanan bu sırtlar, Üçüncü Zaman'da kıvrımlanmış, billurlu, kireçtaşlı, yanardağ kökenli, mineralleşmiş (boksit, manganez, linyit, kaplıcalar) küçük kütlelerdir. Tuna'nın açtığı geçit ırmağın ve Visegrád'daki dirseği aracılığıyla birbirinden ayrılan bu kütlelerin başlıca dağları: B.'da, Tunaötesi'nde, sarp yamaçlarla Balaton gölüne inen Bakony dağları; Vértes; Pilis; daha ilerde, Kuzey kütlesinde Börzsöny, Mátra dağları (Macaristan'ın en yüksek doruğu Kékes'te 1 015 m); Bükk ve Aggtelek karstları; ünlü Tokaj (Tokay) bağlarının yanında yükselen Zemplén dağları.

Tunaötesi kütlesinin her iki yanında uzanan verimli iki tarım bölgesi (lösler, yaz

yağmurları), Batı Macaristan'ı ülkenin en zengin yöresi haline getirir. Bakony'nin K.-B.'sındaki Üçüncü ve Dördüncü Zaman'da oluşmuş dolgu ovası Kisalföld (Küçük Ova) Tuna'ya kadar uzanan alanda çok verimli büyükbaş hayvancılık ve tarım (buğday, arpa, mısır, şekerpancarı, yem bitkileri, patates, süt inekleri, domuz) yapılır. G.-D.'da, Kapos ve kollarının biçimlendirdiği Mezőföld, Somogy ve Tolna, yoğun yöntemlerle çokürünlü tarım etkinliklerinin (tahıllar, yem bitkileri, sığırlar, kümes hayvanları) ağır bastığı, yükseltisi az (100-300 m), uzun tepelerin sıralanmasına neden olur. Tepeleri, Drava'ya kadar birbirinden kopuk iki karstlı blok izler: her ikisi de akdeniz iklimi özelliklerini taşıyan (incir, badem) Mecsekler (682 m; kömür, uranyum) ve küçük Villány kütlesi (442 m; boksit, bağlar).

Tuna'nın D.'sunda Kuzey kütlesinden Romanya ve Hırvatistan sınırına kadar uzanan ova (Alföld ya da Büyük Ova) ülkenin yarısını kaplar (47 000 km²). Alföld ovası, Üçüncü Zaman'dan bu yana, sert tabanın derinliğine bağlı olarak deniz, göl, akarsu ve rüzgârların bıraktığı 2 000-4 000 m kalınlığında çökellerle dolmuş bir Pannonia alçak çukurudur. K.-D.'da Nyírség ile Tuna ve Tisza arasında bulunan Kiskunság (Küçük Kumanya), Tuna ve Yukarı Tisza'nın gerçekleştirip rüzgârın kumul biçimini verdiği iki çok büyük kum püskürme konisi oluşturur. Eğimin bulunmaması hem akaçlamayı engeller (Tisza'nın büklümleri) hem de tuzların yüzeye çıkmasına yol açar. Kışların sertliği ve yazların kuraklığı, ülkeyi, yaygın yöntemlerle yetiştirilen çatal boynuzlu sığır, at ve koyun sürülerinin dolaştığı bir puszta' ya (bozkır) dönüştürür. Tuna, Tisza (Tiszalök barajı) ve Kisköre'nin sularından yararlanan yoğun bir sulama kanalları ağı ve bilimsel yöntemlerle yapılan tarım puszta' nın Hortobágy ulusal parkına (60 000 ha) ve doğal rezervlere ayrılan Bugac'a (30 000 ha) dönüşmesini sağladı. Jászság ve Nagykunság'ın (Büyük Kumanya) lösleri ve çernozyomlarında tahıllar (buğday, mısır, pirinç) Nyírség'in kumlu alanlarındayse sanayi bitkileri (tütün, patates, ayçiçeği) yetiştirilir; kavak, akasya, köknar, ardıç işletmelerinin yanı sıra meyve ağacı ve bağ yetiştiriciliği, hem kumulları hareketsizleştirmiş, hem de verimsiz toprakları değerlendirme (Kecskemét ve Nyírség'in kayısı, şeftali, erik, elma ağaçları, şaraplık üzümler ve sofra üzümleri, Güney Eger' in kirazları) olanağı vermiştir. Sebze ekimi ve bostan tarımı vadilere yayılmıştır (Kalocsa ve Szeged'in paprikası, Makó' nun soğanı). Tarımsal besin maddeleri üretimi çok geniş bir pazarın gereksinimlerini karşılamaya çalışmaktadır. Yeraltı kaynakları da zengin değildir: yalnızca Szeged çevresinde petrol, doğal gaz ve jeotermik enerji (seralarda ve kentlerin ısıtılmasında kullanılır) üretilmektedir.

ekonomi

Macaristan ekonomisini, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra sosyalist ilkeler uyarınca geliştirdi: planlama, üretim araçları üzerinde kamu mülkiyeti, tarımda kooperatiflerin geliştirilmesi ve sanayileşme. Ama, bu arada, aşamalı bir biçimde (1957, 1966, 1980), işletmelere özerklik vermekten de geri kalmadı. İş sözleşmeleri, fiyatların saptanması, emekçilere çıkarlar sağlanması ve ikinci elden imalat konularında gerçekleştirilen bu özerklik sayesinde, iktisadi büyüme bilançolarında olumlu sonuçlar elde edildi.

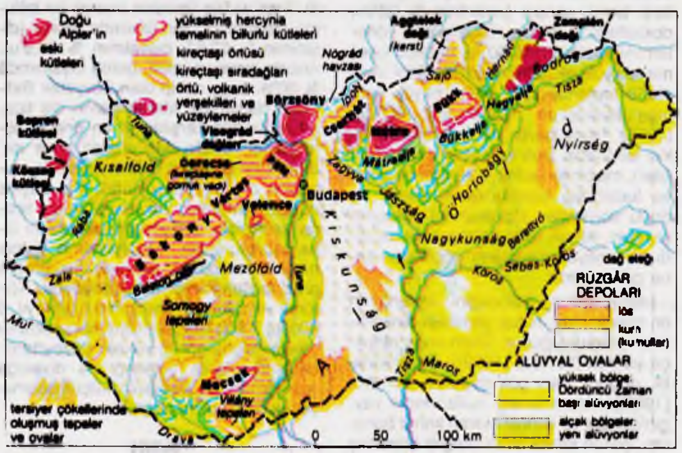
Makinelerden, yoğun gübre kullanımından, sulama şebekelerinden (500 000 ha), kolay bir turfandacılıktan (jeotermiyle ısıtılan 1 500 000 m² sera) ve tarımsal araştırmalardan (Keszthely) yararlanan tarım, aşağı yukarı eşit bir biçimde, bitkisel üretimle (değer olarak % 53) hayvansal üretime (% 47) ayrılır: 1989 rakamlarıyla mısır (6,3 Mt); buğday (7 Mt); arpa (1,2 Mt); domuz (7,7 M baş); sığır (1,6 M baş); kümes hayvanları (64 milyon). 1950'de etkin nüfusun % 52'sini oluşturan tarım nüfusu (4,1 milyonluk toplam nüfusun, 2,1 milyonu), 1991'de nüfusun ancak % 18'ini (4,8 milyonun 864 000'i) oluşturmakta, fakat bu arada üretim miktarları iki ile sekiz kat arasında artmış bulunmaktadır. Tarım, ulusal gelirin % 13'ünü, dışsatımın da % 25'ini karşılamaktadır.

Çalışanlarının sayısı otuz yılda 900 000'den (etkin nüfusun % 22'si), 1 920 000'e (% 40) yükselen sanayi kesimi, ulusal gelirin % 35'ini sağlamaktadır. Linyit (1991'de 5,3 Mt) ve doğal gaz (1990'da 6 Gm³) dışında fazla enerji kaynağı bulunmayan Macaristan, Tuna üzerinde Paks'ta 800 MW'lık bir nükleer santral kurdu. Macaristan'da önemli boksit yatakları bulunur (1989'da 2,6 Mt). En büyük öncelik demir-çelik (3,3 Mt çelik),

MACARİSTAN

JEOMORFOLOJİK BÖLGELER

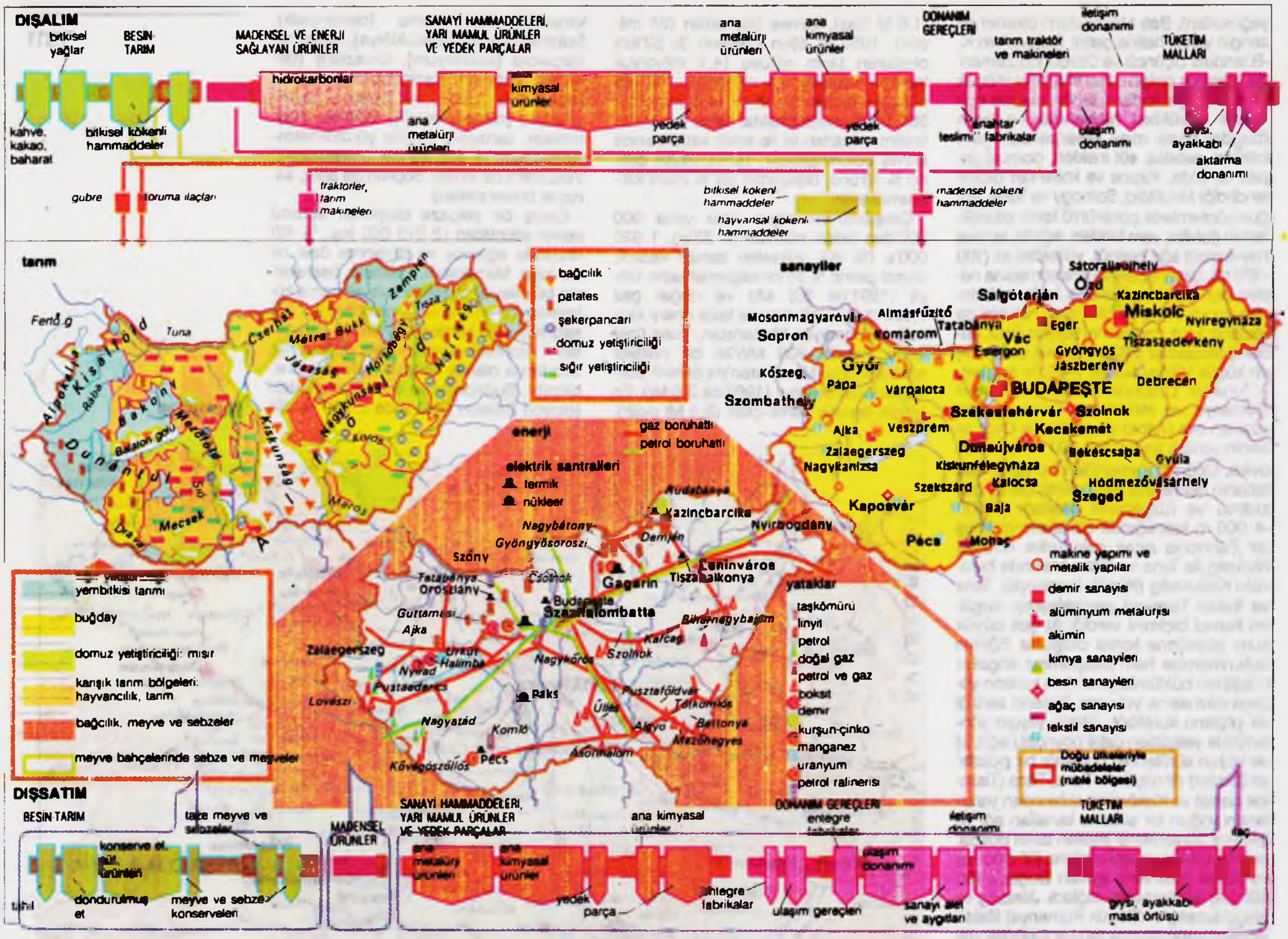

demirdışı metaller, makine, kimya ve besin sanayilerine verilmiştir. Macaristan, kamyon, otobüs, demiryolu malzemesi ve motor imal eder. Ayrıca, makine tezgâhları, radyo ve televizyon, tarım ve inşaat malzemesi, soğutucular, çimento, elektrik santralları ("anahtar teslim" satış) ve kendine özgü özellikleri bulunan ünlü besin maddeleri (kayısı rakısı, *barackpálinka*, salam) üretir. Sanayi, 1939' da ülkenin başlıca büyük sanayi merkezleri olan Budapeşte ve Miskolc'tan taşra yönünde yayılarak başka bazı kentleri de (Győr, Tatabánya, Székesfehérvár) kapsamına aldı. Bunun yanı sıra, dokuz yeni sanayi kenti kuruldu (Komlö [karbon kimyası], Dunaújváros [demir-çelik], Százhalombatta [petrokimya], Ajka ve Várpalota [alüminyum], Oroszlány [demirdışı metaller], Kazincbarcika ve Tiszapalkonya [gübre ve plastik], Uraniumváros [nükleer enerji]). Bilimsel araştırmalar, sanayiyle birlikte yürütülmektedir (Miskolc'ta ağır sanayi üniversiteleri, Veszprém'de kimya, Sopron'da ağaç sanayisi üniversiteleri).

Geniş bir yelpaze oluşturan üçüncü kesim etkinlikleri (2 016 000 kişi, % 42) arasında eğlence ve dinlenme özel bir yer tutar. Macaristan, turistlere, başkentinin büyüleyici güzelliğini ve ağırlama kolaylıklarını, Tuna'nın çekiciliğini (Visegrád), eski kentlerinin mimari güzelliklerini (Sopron) sunar. Mátra dağları, kış sporlarına olanak verecek şekilde donatılmıştır. Budapeşte'ye 80 km uzaklıktaki (otoyol) Balaton gölü yılda 2 000 saatlik güneşli havasıyla büyük bir banliyöler külliyesi durumuna gelmiştir (Balatonfüred, Tihany, Siófok, toplam 1,2 milyon tatilci). Kaplıca turizmi de, 20 kadar kür merkezine işlerlik kazandırmaktadır. Ülke de doğa son derece iyi korunur (3 ulusal park, 616 korunma altında sit, 27 bölge, toplam 300 000 hektar).

İleriye dönük görüşler

1949 yılından bu yana, nüfusunun ancak % 15'lik bir artış gösterdiği bir dönemde, ulusal gelirini dört kat artıran Macaristan, yine de bazı sorunlarla karşı karşıyadır. Budapeşte, uyumlu bir kent

EKONOMİ

olabilmek için gerekenden çok daha fazla bir yük altındadır. Kent, Macaristan nüfusunun dörtte birini aşkın (% 28) bir bölümünü barındırdıktan başka, işçilerin üçte birini, sanayi üretiminin % 38'ini, doktorların % 50'sini, işletmelerin yönetim merkezlerinin % 60'ını, üçüncü kesime ait yüksek görevlerin % 75'ini kendinde toplamaktadır. İkinci büyük kent olan Miskolc'un nüfusu 208 000'dir (1989). Taşra büyük dengesizliklerin etkisi altındadır. Batı ve Kuzey *comitat*'ları (iller), madenler, sanayi, zengin bir tarım ve turizmden yararlanırken, güney ve doğu comitatları toprakaltının yoksulluğundan, iklimin istikrarsızlığından ve ardı alınamayan insanların göçünden zarar görmektedir.

Macaristan'ın geleceğini ilgilendiren en önemli olay, nüfus yapısının dinamiklikten yoksunluğudur. Ölüm oranı oldukça yüksek (‰ 13,3 [1989]), buna karşılık, doğum oranı çok düşüktür (‰ 11,4 [1989]). Kadın emeği kullanımının yaygınlaşması ve kentleri saran konut bunalımı, çocuk sahibi olma isteğini köreltmiş ve nüfusu yaşlandırmıştır. Ailelere yardım politikasıyla bu eğilimin tersine çevrilmesine çalışılmaktaysa da, şu ana kadar henüz başarılı bir sonuç elde edilememiştir.

Ancak gene de, 1989'lara gelindiğinde Macaristan, oluşan rejim değişikliğini ve hızla yeniden yapılanma sürecini karşılayabilecek güçteydi. Ülkede hızlı bir özelleştirme programı başlatıldı (bu çalışmanın 1993 sonunda tamamlanması öngörülmektedir). Bu dönemde değişen dengelerle birlikte Macaristan'ın dış ticaretinde de yeni yönelmeler göze çarptı. Ülke 1990 yılında dışalımının % 51,2'sini; dışsatımınınsa % 49,5'ini gelişmiş kapitalist ülkelerle (oysa 1980'li yıllarda COMECON ülkeleri sırasıyla % 53 ve % 58'lik değerlerle macar dış ticaretinin can damarını oluştururdu) gerçekleştirdi. Aynı yıl dış ticaretin önemli bir bölümü gelişmekte olan ülkelerle yapıldı (dışalımın % 20,5'i, dışsatımın % 21,9'u). Ancak, gerek dışalım, gerek dışsatımda % 20'lik paya sahip olan Sovyetler Birliği'nin dağılması, Macaristan'ın dış ticaret açısından karşılaştığı en önemli sorunlardan biridir. Macaristan, yine de, diğer eski sosyalist ülkeler arasında enflasyon oranının düşüklüğü, kişi başına düşen milli gelirin yüksekliği ve dış ticaret gelir-gider dengesiyle istikrarlı bir ülke tablosu çizer. Macaristan'ın sattığı malların teknolojik kalitesi, bu ülkeye onur kazandıracak bir düzeydedir. Kültürel ve bilimsel değişimleri (her yıl 6 000 ila 7 000 macar araştırmacı yabancı ülkelerde staj görür) yüksek düzeydedir. Uyum sağlama yeteneği ve diyaloğa açıklığı, özgün kişiliğinin küçümsenmeyecek özelliklerini oluşturur.

TARİH
başlangıçtan Béla III'e kadar

İ.Ö. 500'e doğru İllyrialılar ve Traklar, bugünkü Macaristan topraklarına yerleştiler; onları izleyen İskitler ve Keltler'den sonra gelen Romalılar, İ.S. I. yy.'da işgal ettikleri Tunaötesi'ni, Pannonia eyaleti yaptılar; bir yüzyıl sonra Traianus, Transilvanya'yı Daçya'nın merkezi haline getirdi; ama 271'de Roma, burasını Ostrogotlar'a bırakmak zorunda kaldı; 409'da Ostrogotlar'ın ayrılmasından sonra Pannonia, Gepideler' in, Hunlar'ın ve ardından Avarlar'ın istilasına uğradı. IX. yy.'da doğudan gelen Macarlar (fin-ugur kökenli bir kavim), Peçenekler tarafından Karpatlar'ı aşmak zorunda bırakıldılar ve Tuna havzasına yerleştiler. Buradan düzenledikleri akınlar, imparator Otto I karşısında uğradıkları Lechfeld bozgunu (955) ve Bizans nüfuzunun güçlenmesiyle sona erdi. Önderlerinden biri olan Árpád (öl. 907), ulusal sülaleyi kurdu.

Árpád'ın soyundan gelen dük Géza (972-997), tüm kavimlere egemenliğini kabul ettirdi ve ailesiyle birlikte vaftiz edildi. Oğlu İstván I (997-1038) ayaklanmaları bastırdı, Transilvanya'yı işgal etti. Roma'nın, Germanya'dan bağımsız bir kilise örgütlenmesine izin vermesini sağladı ve Macaristan'a bağımsızlık kazandıran krallık tacını papa Silvester II'nin elinden giydi (1000). Kabileleri parçaladı ve krallık topraklarını *comitat*'lara ayırdı; 1038'de öldüğünde Macar devleti doğmuştu, ama bu ölüm, veraset savaşları ve imparatorluğun metbuluğuyla dikkati çeken bir karışıklık dönemine yol açtı. Bununla birlikte Andras I'in saltanatı (1047-1060) sırasında ülke yeniden bağımsızlığını kazandı. Bu kralın ardıllarından biri olan László I (1077-1095) Slavonya, Hırvatistan ve Dalmaçya kentlerini fethetti; oğlu Kálmán (1095-1116), Macaristan'ın Balkanlar'da izlediği genişleme politikasını sürdürdü. Ama Géza (1141-1162), Bizans'ın baskısıyla karşılaştı. Amcası basileus Manuel I tarafından tahta çıkarılmasına rağmen, Béla III (1172-1196), onun vasiliğinden kurtuldu ve papanın desteğiyle Dalmaçya'yı Bizanslılar'dan aldı. Saltanatı sırasında, nüfusu 2 milyona ulaşan Macar krallığı, en parlak dönemini yaşadı. Yönetim modernleşir ve zanaatçılık gelişirken Cîteaux tarikatı yandaşları da yeni toprakları tarıma açtılar.

son Árpádlar ve Anjou-Lüksemburg sülalesi (1205-1437)

Güçlenen feodaliteyle karşı karşıya ka-

lan Andras II (1205-1235), küçük soyluları vergi dışı tutan ve krallık ayrıcalıklarını sınırlayan Altın mühürlü fermanı çıkarmak zorunda kaldı (1222). Béla IV'ün (1235 -1270), yeniden kurmaya çalıştığı krallık otoritesi, ülkeyi ıssızlaştıran ve kasıp kavuran moğol istilasıyla daha da zayıfladı. Bu olaydan sonra krallık toprakları müstahkem şatolarla kaplandı. Güçlü feodal beyler karşısında kral küçük soylulara dayanırken, kentler çalışan bir burjuvaziyle dolmaya başladı. 1301'de son Árpád, Andras III'ün ölümü feodal bölünmeleri hızlandırdı.

Napoli Anjouları'ndan Károly I Robert (Carobert) [1308-1342] krallık iktidarını güçlendirdi; altın madenlerinin bulunması burjuvaziyi zenginleştirirken, Çekoslovakya, Polonya ve Macaristan arasında sağlanan bir diplomatik birlik (1335) Habsburglar'ın yayılmasını durdurarak Macaristan'ın Bosna'yı ele geçirmesine olanak verdi. Károly I Robert'in oğlu Büyük Lajos (1342-1382) Macar krallığı'nı yeniden yüksek bir düzeye çıkardı; Macaristan, Hırvatistan, Dalmaçya'nın birliğini sağladı ve 1370'te Polonya kralı oldu. Balkanları nüfuzu altına alma çabaları ise onu Türkler'le karşı karşıya getirdi. Komuta ettiği macar, sırp, bosna ve eflak kuvvetlerinden oluşan haçlı ordusu Sırpsındığı'nda Türkler'e yenildi (1364). Damadı Lüksemburglu Sigismond (1387-1437), Birinci Kosova savaşı'nda (1389) sırp askeri gücünün kırılması ve Macaristan'ın türk akıncılarının saldırı alanı içine girmesi üzerine Türkler'e karşı bir haçlı seferi örgütledi, ama Niğbolu'da ağır bir yenilgiye uğradı (1396). Timur'un Anadolu'yu istilası onu bir süre için türk tehdidinden kurtardı. İmparatorluk (1410) ve Bohemya (1419) tacını giymeyi başardı, ama Dalmaçya'yı yitirdi. Eflak voyvodası Mircea'yı koruması Türkler'le yeniden çatışmaya girmesine yol açtı, 1424'te Türkler'le iki yıllık bir barış antlaşması yaptı. 1437'de türk akıncılarının Macaristan içlerine girmelerini engelleyemedi. Ayrıcalık verdiği kentlerle karşı karşıya getirmeye çalıştığı oligarşiye karşı ülke içinde hiçbir şey yapamadı. 1437'den 1440'a dek süren bir veraset savaşı ülkeyi harap etti; sonunda Jagellonlar kazandı.

Jagellonlar ve Hunyadiler (1440-1526)

Ulászló I Jagellon II (1440-1444), soyluluğun siyasal haklarını tanımak zorunda kaldı. Başkomutanlığa getirdiği Eflaklı János Hunyadi, Erdel sınırını geçerek Hermannstadt'ı (Zebin) kuşatan Mezit Bey'i, ardından Vasag yakınında Rumeli beylerbeyi Hadım Sihabettin Paşa'yı yendi (1442). Morova yakınında Niş savaşını (1443) kazandıktan sonra Sofya'yı ele geçirdi. Türkler'i İzladi Derbendi'nde ve Yalvaç'ta yenerek Murat II'yi barış istemek zorunda bıraktı (1444). Ulászló Türkler'e kabul ettirdiği ağır barış koşullarına karşın 10 yıl için yapılan antlaşmayı bozarak bir haçlı ittifakının başında yeniden Türkler'e saldırdı, ancak Varna'da ağır bir yenilgiye uğradı ve savaşta öldü (1444). Naip János Hunyadi (1444-1456), Varna'daki yenilginin öcünü almak için bir haçlı kuvvetinin başında Türkler'e karşı harekete geçti. Ama kendisini Kosova'da karşılayan Murat II karşısında uğradığı ağır yenilgi (1448) Macarlar'ın Türkler'i Balkanlar'dan atma tasarılarının sonu oldu. Bundan sonra savunmaya çekilen János Hunyadi, Mehmet II'yi Belgrad'da durdurmayı başardı (1456). Kısa bir süre sonra öldüğünde, nüfusu oldukça artmış (4 milyon kişi) olan ve uluslararası ticareti Almanlar'ın denetiminde olmasına rağmen refah içinde bulunan bir ülke bırakıyordu. Yerine geçen oğlu Matyas Hunyadi (Corvinus denir) [1458-1490], merkeziyetçiliği güçlendirmeye çalıştı ve o da aristokrasiye karşı kentlere ayrıcalık tanıdı. Bohemya, Moravya, Silezya'yı ele geçirdi ve Viyana'ya yerleşti (1485); aynı zamanda Buda'daki sarayını Avrupa'nın hümanizm merkezi yaptı. Türk akınlarını durdurmaya çalıştı. Ama güçlü bir otorite kuramadığı için ölünce büyük soylular oğlunu safdışı bırakarak Orta Avrupa'nın en zayıf prensi Władysław II Jagellon'u (1490-1516) tahta çıkardılar; daha önce Bohemya kralı olan Władysław II, 1495'te Türkler'le 30 senelik bir antlaşma imzaladı, ama 1500'de Türkler'le savaşan Venedik'le anlaştı. Daha sonra 1503'te Türkler'le yedi yıllık bir antlaşma yaptı. Matyas Corvinus'un aldığı tüm toprakları yitirdi: oligarşi, yeniden ülkeye egemen oldu, köylüler ayaklandı. Władysław II'nin oğlu Lájos II (1516-1526), bu gerilemeyi durduramadığı gibi Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrad'ı zapt etmesini de engelleyemedi (1521). İkinci kez Macaristan seferine çıkan Kanuni'ye Mohaç'ta yenildi ve savaşta öldü (1526). Mohaç'taki zaferinin ardından başkent Buda'ya (Budin) giren padişah bağımsız Macaristan krallığı'na son verdi.

türk egemenliği ve bölünme dönemi (1526-1699)

Mohaç savaşı'nda ölen son macar kralı Lajos II, ardıl bırakmadığından sahipsiz kalan tahtı için iki aday ortaya çıktı: macar milliyetçilerinin desteklediği Erdel (Transilvanya) voyvodası Zápolya (Szápolyai János) ve Karl V'in kardeşi Ferdinand I von Habsburg. Tokay kentinde toplanan bir diyet meclisi Zápolya'yı (16 ekim 1526); Bratislava (Pressburg) kentinde toplanan ikinci bir diyet meclisi de Ferdinand'ı (16 aralık 1526) macar kralı seçince Macaristan ikiye bölünmüş oldu. Bunlardan kuzey -batı ve batı sınır boyları Ferdinand'ın, osmanlı egemenliği altındaki Orta Macaristan'la Erdel de Zápolya'nın yönetimine girdi. Türk korumasındaki Zápolya'ya saldıran ve onu Tokay savaşı'nda yenen Ferdinand, ardından Budin'i ele geçirerek (1527) rakibi Zápolya'yı sadece Erdel'le yetinmek zorunda bıraktı. Bu olumsuz gelişimler karşısında yeniden Macaristan üzerine yürüyen Kanuni, elden çıkan tüm kentleri geri alıp Budin sarayında parlak bir törenle Zápolya'ya macar krallık tacını giydirdikten sonra Avusturya topraklarına girdi ve Viyana'yı kuşattıysa da (Birinci Viyana kuşatması) alamadan geri döndü (1529). Vergi vermek koşuluyla Macaristan'ın kendisine bırakılması yolundaki önerisi Osmanlı devleti tarafından reddedilen (1530) Ferdinand, generallerinden von Roggendorff'u Macaristan üzerine gönderdi. Zápolya'nın başkenti Budin'i kuşatan von Roggendorff, Zigetvar seferini bırakıp geri dönen Kasım Paşa'nın kuşatmayı yararak kente girmeyi başarması ve yardıma gelen Semendire sancakbeyi Mehmet Bey'in akıncılarını, sadrazam İbrahim Paşa'nın büyük ordusunun öncüleri sanması üzerine kuşatmayı kaldırarak kaçtı (1531). Bir süre sonra İkinci Avusturya seferine çıkan Kanuni, Kanije kalesini alıp Gratz önlerine geldi (1532). Bunun üzerine Zápolya'nın krallığını tanıyan ve elindeki macar toprakları için Osmanlı devletine yıllık vergi ödemeyi kabul eden Ferdinand ile bir barış antlaşması yapıldı (1533). Kanuni'nin, türk egemenliğinde olmak koşuluyla Macar krallığı'na atadığı Zápolya, velinimeti sayılan padişaha ihanet ederek Ferdinand'la gizli bir antlaşma imzaladı (1538). Buna göre Ferdinand onu yaşam boyu macar kralı tanıyacak, ancak karşılığında, bekâr olduğu ve mirasçısı bulunmadığı için ölümünden sonra Zápolya'nın ülkesi Ferdinand'a geçecekti. Bu antlaşmanın haberini alan Kanuni ve macar milliyetçilerin zoruyla Polonya kralı Zygmunt I'in kızıyla evlendirilen (1539) Zápolya'nın János Zsigmond adı verilen bir oğlu oldu. Ancak, Zápolya çocuk doğduktan 15 gün sonra ölünce (22 ağustos 1540), Ferdinand macar topraklarını istilaya başladı. Bunun üzerine yeni bir Macaristan seferine çıkan Kanuni, Macaristan'ı bir osmanlı eyaleti (Budin eyaleti) olarak doğrudan merkeze bağladı ve küçük kralla annesini de Erdel prensi sıfatıyla bu ülkeye gönderdi (1541). Böylece Budin merkez olmak üzere kurulan yeni eyaletin ilk beylerbeyliğine Ramazanoğlu Uzun Süleyman Paşa atandı (28 kasım 1542). Bundan sonra Avusturyalılar'ın sürekli saldırılarına uğrayan macar topraklarını Budin beylerbeyliği buyruğundaki türk kuvvetleri savundu. Ancak, Habsburglar'a bağlı kuvvetlerin Tokay kentini işgal etmeleri ve Erdel topraklarına saldırmaları üzerine, Kanuni son Avusturya seferine çıktı (1 mayıs 1566). Türk ordusu tarafından kuşatılan Zigetvar kalesi (5 ağustos 1566) Kanuni öldükten sonra fethedildi (7 eylül 1566). Selim II döneminde Osmanlı devletinin üstünlüğünü ve yeniden yıllık vergi vermeyi kabul eden Avusturya ile Edirne'de 8 yıllık bir barış antlaşması imzalandı (17 şubat 1568). Bu antlaşmanın süresi 4 aralık 1574'de 8 yıl daha uzatıldı. Bosna beylerbeyi Telli Hasan Paşa ile bazı sancak beylerinin şehit olmalarıyla sonuçlanan "Kulpa bozgunu" üzerine Avusturya seferine çıkan sadrazam ve serdarıekrem Koca Sinan Paşa (19 temmuz 1593), 13 yıl sürecek olan yeni bir Türk-Avusturya savaşı'nın başlamasına yol açtı ve Macaristan savaş alanı oldu. Erdel, Eflak ve Boğdan voyvodalarının da Papalık tarafından Türkler'e karşı hazırlanan "Kutsal İttifak"a girmeleriyle (1594) çeşitli cephelere yayılıp daha da büyüyen savaş, Eğri seferine çıkan Mehmet III'ün Haçova'da (Kerstecz) kazandığı zafere (26 ekim 1596) karşın, şiddetini yitirmeden sürüp gitti. Bu uzun savaş, ancak Ahmet I döneminde yapılan ve artık Osmanlı devletiyle Avusturya İmparatorluğu eşit sayıldığı için Avrupa'da türk üstünlüğünün sonu olarak nitelendirilen Zitvatoruk antlaşması'yla noktalandı (11 kasım 1606). Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesine (1661) ve ardından da Erdel ile Macaristan topraklarından birtakım şikâyet mektupları geldiği için Avusturya seferi serdarlığına atanmasına (1663) kadar 56 yılı aşkın bir süre devam eden Zitvatoruk antlaşması bozuldu. Uyvar ve Novigrad kalelerini teslim alarak Yenikale'yi (Serinvar) fetheden Fazıl Ahmet Paşa, Szentgotthard savaşı'ndan sonra barış isteyen Avusturyalılar ile Vasvar antlaşması'nı imzaladı (10 ağustos 1664). Türk egemenliğindeki Güney ya da Büyük Macaristan ve bu bölgeyle avusturya sınırı boyunca ince bir şerit gibi uzanan ve avusturya yönetimindeki Yukarı ya da Kuzey Macaristan olarak ikiye bölünen eski Macar krallığı'nın toprakları, daha sonra iki egemenlik bölgesi arasında "tampon devlet" sıfatıyla Orta Macar krallığı'nın kurulmasıyla üçe bölünmüş oldu. Kuzey Macaristan halkının tümü katolik olduğu halde, Zitvatoruk antlaşması'ndan sonra Avusturya'ya bağlanan Orta Macar halkının büyük çoğunluğu, güney-doğu'larında yer alan Büyük Macaristan halkı gibi protestandı. Son derece koyu bir katolik olan Avusturya imparatoru Leopold I, Orta Macar protestanlarına katolikliğe dönmeleri için baskı uygulayınca, halk, Tökeli İmre'nin önderliğinde avusturya yönetimine karşı ayaklandı. Orta Macar krallığı'nın üzerine yürüyen Avusturyalılar, başkent Košice (Kaşav) ile Honad ve Fülek kalelerini işgal ettiler. Bunun üzerine Tökeli İmre Osmanlı devletinden yardım istedi. Bu isteği olumlu karşılayan sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Budin beylerbeyi İbrahim Paşa'yı Orta Macaristan'ı fethetmekle görevlendirdi (1682). Başkent Košice ve öteki kaleleri alan İbrahim Paşa, buraları Tökeli İmre'ye teslim etti. Alınan yerlerin kendisine geri verilmesini isteyen Leopold I'in bu önerisini kabul etmeyen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa da büyük bir ordunun başında Avusturya seferine çıktı (1683). İkinci Viyana kuşatması ve bozgunu izleyen ve 16

yıl süren savaşlar sonunda Türkler, Avusturya ve müttefikleri Venedik, Polonya ve Rusya ile imzaladıkları Karlofça antlaşması'yla (26 ocak 1699) Temesvár (Timişoara) eyaleti dışında tüm Macaristan ve Erdel topraklarını yitirdiler.

ülkenin efendisi Habsburglar (1699-1848)

Leopold I, orduları Macaristan içinde ilerlerken 1687'de Pressburg diyetine Macar krallığı'nın Habsburg hanedanı erkeklerine verilmesini kabul ettirmişti. Ülke, Türkler'in Macaristan'ı boşaltmalarıyla kesin olarak Habsburglar'ın egemenliğine girdi. Ama 1703'te Ferenc II Rakoçi önderliğindeki büyük bir isyanla ayağa kalkan ülke, bir yıl içinde Habsburglar'dan kurtuldu. Rakoçi 1704'te egemen prens ilan edilirken Transilvanya da özgürlüğüne kavuştu. 1707'de Parlamento, Habsburglar'ın iktidardan uzaklaştırıldığını ve Macaristan'ın bağımsızlığını ilan etti.

Ama 1711'de, Rakoçi'nin yokluğunda, aristokratların önderi Sándor Károlyi'nin, Habsburglar'la yaptığı bir barış antlaşmasıyla ateşkes ve özerklik sağlandı. Aslında bu antlaşmayla, soyluluğun (magnatlar) ayrıcalıkları korunuyor ve bu sayede imparator Karl VI (Károly III adıyla Macaristan kralı oldu) kendi otoritesini kabul ettiriyordu.

1711-1740 arasında hüküm süren Károly III, Macaristan'ın ve Habsburglar'a bağlı eyaletlerin bölünmezliğini ilan etti (1715); aslında ülke hükümeti Viyana şansölyeliğine bağlıydı. Habsburglar, imparatorluğun her köşesinden gelmiş koloniler kurdular. Büyük soylulara dayanan Maria Theresia (1740-1780) Macaristan'ı, Avusturya'nın çıkarına çok uygun bir gümrük sistemine dahil etti. Joseph II (1780-1790) ülkeyi modernleştirmeye uğraştı, ama merkeziyetçi ve alman yanlısı politikası, Macarlar'ın büyüyen muhalefetiyle karşılaştı. Leopold II (1790-1792), Macaristan yasalarının ve törelerinin özgüllüğünü tanıdı.

Fransız devrimi'nden duyulan korku, macar soylularını imparator Franz II'nin (Macaristan kralı Ferenc I) [1792-1835] çevresinde toplanmasına yol açtı. Rahip Ignác Martinovics sayesinde liberal ve milliyetçi düşünceler aydın çevrelerde yayılırken, rahip İ. Széchenyi'nin kitabı *Hitel* (1830) feodal sistemi bütünüyle tartışma konusu yaptı. Ferdinand I (1835-1848) zamanında reformcu ve milliyetçi akım, F. Kölcsey, F. Deák ve özellikle, yasa önünde ve vergi konusunda eşitlik ve ayrıcalıkların kaldırılmasını isteyen L. Kossuth ile güçlendi.

büyük milliyetçi hareketler (1848-1867)

Mart 1848'de, devrimin baskısına boyun eğen Avusturya, Lajos Batthyány'yi Başbakanlığa getirdi ve Transilvanya'yı 16 martta özerk olan Macaristan krallığı'na bağladı. Ama Hırvatistan'da, Viyana'nın teşvik ettiği Jelačić, bir ordu kurarak Macaristan'ı istila etti. Macaristan'da kurulan ve Kossuth'un yönetiminde bulunan Ulusal savunma komitesi, Jelačić'in birliklerini yendi (29 eylül). Bununla birlikte, Viyana'da devrimi bastıran Avusturyalılar, aralık 1848'de Macaristan'ı istila ettiler ve ocak 1849'da da Peşte'yi ele geçirdiler. İlkbaharda avusturya birlikleri püskürtüldü ve 14 nisanda Macar parlamentosu, Habsburglar'ın iktidardan uzaklaştırılmasını kararlaştırdı ve Kossuth'u vali ilan etti (14 nisan). Bunun üzerine Franz-Joseph'in yardıma çağırdığı çar Nikolay I'in birlikleri Macarlar'ı Világos'ta yendi (13 ağustos). Sert bir baskı rejimi kuruldu; parçalanan ülke, almancayı resmi dil olarak kabul ettiren Viyana'dan yönetilmeye başlandı.

İtalya'da uğradığı askeri bozun (1859), Franz-Joseph'i Macaristan politikasını gözden geçirmek zorunda bıraktı. "Ekim fermanı"yla (1860) imparatorluk, federal bir anlayışla yeniden örgütlendi. Ama şubat "fermanı"yla (1861) yeniden merkeziyetçiliğe dönüldü ve Macar parlamentosu dağıtıldı. Avusturya'nın Prusya karşısında uğradığı bozgun (1866), imparator -kralı, Gyula Andrássy başkanlığında bir macar hükümeti kurmaya yöneltti. 1867 "Uzlaşması"yla, ikili bir Avusturya-Macaristan İmparatorluğu kuruldu.

Avusturya-Macaristan ikiliği (1868-1918)

İmparatorluk, Avusturya ya da Cisleithania ve Macaristan ya da Transleithania arasında paylaşıldı; göçebe toplulukların bir kısmı, nüfusunun (14 milyon) 8 milyonluk bölümü yerli olmayan aziz İstvan krallığının payına düştü. Macaristan'da, destek imza kuralı mutlakıyet rejimini yumuşattı; yasama erki iki meclise verildi: Magnatlar (büyük soylular) meclisi ve Temsilciler meclisi (yine soyluluğun egemenliğindeydi). Avusturya ve Macaristan, sülale aracılığıyla ve ortak işlerle birbirine bağlıydı. Her biri altmış üyeli ve olağanüstü durum dışında ayrı ayrı ve sırayla Viyana ve Peşte'de toplanan iki delegasyonun denetlediği bir İmparatorluk bakanlığı (Dışişleri, Maliye, Savaş) vardı.

Oy hakkı, hemen hepsi macar olan toprak sahiplerine ve memurlara (1914'te 20 milyondan 1 200 000'i) tanındığı için Macaristan'da demokrasi yolunda bir ilerleme kaydedilmedi. 1875-1890 arasında iktidarda olan Kálmán Tisza'nın güttüğü macarlaştırma politikası, özellikle güneydeki Slavlar arasında karışıklıklara yol açtı. 1868'de varılan bir uzlaşma, Macaristan tahtı ile, belli bir özerklik kazanan Hırvatistan-Slavonya tahtını evlilik yoluyla birleştirdi; ama antlaşmaya uyulmadı ve Hırvatlar ezildi. Milliyetçiliği bayrak yapan macar politikacılar, ikili monarşi ordusunda macarcanın komuta dili olarak kullanılmasını istediler. Bu durum, Franz-Joseph, magnatları genel oyla tehdit edene kadar, Viyana'yla ilişkilerin bozulmasına yol açtı. Macaristan, Birinci Dünya savaşı'nda Avusturya'nın yanında yer alırken pek kararlı değildi. Bozgunlar Avusturya-Macaristan'ın parçalanmasına yol açtı. 23 ekim 1918'de bağımsızlık yanlısı partilerden (sosyal demokrat ve radikal) oluşan bir Ulusal konsey kuruldu. Budapeşte ayaklanmalarından (28 ekim) sonra Karl'ın (1916-1918) temsilcisi arşidük Joseph, iktidarı muhalefet lideri kont Mihaly Károlyi'ye vermeyi reddedince, Ulusal konsey 30-31 ekim gecesi iktidarı ele geçirdi. 16 kasım 1918'de de Cumhuriyet ilan edildi.

iki savaş arası

Károlyi'nin başkanlığındaki ikinci Macar Cumhuriyeti, çok kötü bir durumla karşı karşıya kaldı; bunun yol açtığı hoşnutsuzluktan, 24 kasımda kurulan Macar komünist partisi yararlandı. 20 şubat 1919'da, kanlı bir çatışmaya dönüşen bir işçi gösterisinden sonra Komünist parti dağıtıldı. Károlyi hükümeti, İtilaf devletleri'nin belirlediği sınırları onaylamayınca 20 martta istifa etti. Bunun üzerine, komünistlerin yönetiminde kurulan bir Konseyler Cumhuriyeti (21 mart) sanayiyi ve büyük toprakları devletleştirdi. Yeni Anayasa (2 nisan) yasama erkini İşçi, köylü ve asker konseyleri ulusal meclisi'ne ve yürütme erkini de, Béla Kun'un başkanlığındaki Halk komiserleri devrimci yürütme konseyi'ne verdi. Ama Macar kızıl ordusu, ülkeyi istila eden Rumenler'e karşı saldırısında başarısızlığa uğradı. Devrimci konsey istifa etmek zorunda kaldı (1 ağustos): Konseyler Cumhuriyeti 133 gün sürdü.

"Kralsız Macaristan krallığı" naibi seçilen tuğamiral Miklós Horthy, Avusturya'yla ilişkileri resmen kesti (1 mart 1920). Trianon barışı'yla (4 haziran) Slovakya, Rutenya, Transilvanya, Hırvatistan, Fiume, Banat kaybedildi. Károly IV'ün (Avusturya kralı Karl I) egemenliği yeniden ele geçirmeye yönelik iki girişimine -mart ve ekim- karşılık olarak Habsburglar kesin olarak tahttan uzaklaştırıldılar (kasım). 1927'de, Trianon antlaşması'nın yeniden ele alınmasını sağlamak için İtalya'yla bir dostluk antlaşması imzalandı.

Ama 1929 iktisadi bunalımı, hükümetin muhafazakârların elinde olduğu (İ. Bethlen 1921'den 1931'e, G. Gömbös 1932'den 1936'ya kadar) Macaristan'ı çok kötü sarstı. 1934'ten itibaren Gömbös, İtalya-Avusturya-Macaristan paktı'yla nazi Almanyası'na yaklaştı. Nitekim Kálmán Darányi (birlikçi) hükümete geçtiğinde (1936), yahudidüşmanı aşırı sağın hızla güçlendiği görüldü. Ferenc Szálasi, 1935'te nazi yanlısı Oklu haç partisi'ni kurdu. 8 mayıs 1938'de Darányi'nin yerini alan Béla İmrédy, Çekoslovakya'nın parçalanması sırasında Slovakya'nın bir bölümünün geri verilmesini sağladı (2 kasım). İmrédy, şubat 1939'da yahudidüşmanı bir yasayı imzaladı ve Komintern karşıtı pakta katıldı. Ama, yerine getirilen nazi aleyhtarı muhafazakâr Pál Teleki, 19 martta Rutenya'yı işgal ettirdi. 30 ağustos 1940'ta Macaristan, ayrıca Transilvanya'nın kuzey kesiminin geri verilmesini sağladı; buna karşılık üçlü pakta katılmak zorunda kaldı (20 kasım).

Alman ordusunun, izin almadan Macaristan'ı geçmesi üzerine Teleki intihar etti. Ardılı László Bárdossy, SSCB'ye savaş ilan etti (27 haziran). Ama mart 1942'den itibaren, savaştan çekilmek isteyen Miklós Kállay hükümeti ayrı bir barış yapmaya hazırlandı. Bunun üzerine Almanya, Macaristan'ı işgal etti (19 mart 1944) ve zorla başa geçirdiği Döme Sztójay, yahudidüşmanı yasaları uygulamaya koydu. Sztójay'ı görevden alan (24 ağustos) Horthy'nin, çok geçmeden atadığı Géza Lakatos'un görevi ateşkesi hazırlamaktı. Almanlar, Horthy'yi istifa etmeye zorladılar ve yönetime getirdikleri Szálasi'nin Oklu haçlar'ı bir terör rejimi kurdu. Aralık 1944'te Kızıl ordu Budapeşte'yi kuşattı ve Szálasi hükümeti Almanya'ya kaçtı. 22 aralıkta Macar ulusal cephesi'ni oluşturan partilerin ve kuruluşların kurduğu geçici bir hükümet, 20 ocak 1945'te yeni ateşkesi imzaladı.

sosyalist Macaristan

Kızıl ordu'nun varlığından yararlanan, üye sayısı her zaman sınırlı kalmış olan ve Naiplik döneminde korkunç bir zulme uğrayan Komünist partisi, yeniden oluştu. 15 mart 1945'te Tarım reformu yasası'yla 660 000 köylüye yaklaşık 1 800 000 hektar toprak dağıtıldı. Kasım 1945'te SSCB ve Macaristan arasında imzalanan bir ekonomik antlaşmayla, macar ekonomisine elkondu ve savaş zamanının yükümlülükleri uzatıldı. Macarlar, 1920 sınırlarıyla yetinmek zorunda kaldılar, ama 500 000 Alman'ı ülkelerinden attılar.

Kasım 1945 seçimleri, Çiftçi partisi'nin zaferiyle sonuçlandı (oyların yüzde 56'sı). Oyların yüzde 17'sini alan Komünist parti, hükümete katılmaya devam etti ve İçişleri bakanlığı'nı koruyarak iktidara geliş zeminini hazırladı. Cumhuriyet ilan edildi (şubat 1946); Zoltán Tildy (çiftçi) Cumhurbaşkanı ve Ferenc Nagy (çiftçi) Başbakan oldu. Komünistler, Ulusal cephe içinde bir sol blok kurdular (mart 1946); önce iyilikle, sonra zorla Çiftçi partisi'nin tasfiyesini gerçekleştirdiler; F. Nagy istifa etmek zorunda kaldı (ağustos 1947). Ağustos 1947 seçimlerinde Komünist parti oyların yüzde 22'sini, ama yönettiği koalisyon, yüzde 60'ını kazandı. Haziran 1948'de Komünist parti, sol sosyalistlerle birleşerek Macar emekçi partisi'ni oluşturdu. 100'den fazla işçi çalıştıran işyerleri devletleştirildi. Katolik ruhban sınıfına karşı mücadele şiddetlendi. 1946'da Macaristan'ın en büyük kilise adamı olan kardinal Mindszenty, Cumhuriyet'in ilanını pro-

testo etmişti. Kısa bir süre sonra hükümet, Kilise'yle Devlet'i birbirinden ayırdı; medeni hali ve evliliği laikleştirdi. 1948'de okulları Kilise'den ayırdı ve Kilise'nin mallarını devletleştirdi; din adamlarını maaşa bağladı. Şubat 1949'da Mindszenty, komplo ve casusluk suçundan müebbet hapis cezasına çarptırıldı. İçişleri bakanı Rajk, mayıs 1949 seçimlerini tek listeyle düzenledi ve burjuva partileri, çok geçmeden ortadan kalktılar. Komünist parti genel sekreteri Mátyás Rákosi, 20 ağustos 1949'da Macaristan Halk Cumhuriyeti'ni ilan etti ve birinci beş yıllık kalkınma planını (1950 -1954) hazırladı. Rajk'ın yargılanması ve idam edilmesi (eylül-ekim 1949), "titocular"a karşı girişilen büyük bir tasfiye hareketinin başlangıcı oldu. Ağustos 1952'de Rákosi, genel sekreterliğin yanı sıra Başbakanlık görevini de üstlendi. Ama stalinciliğin tasfiyesi hareketi Macaristan'ı da etkiledi: 4 temmuz 1953'te Rákosi'nin yerine geçen İmre Nagy "yeni bir dönem"in başladığını açıkladı ve af ilan etti. Nagy'nin gevşek liberalizmi hiç kimsenin hoşuna gitmedi. Rákosi yeniden güven kazandı ve 18 nisan 1955'te Nagy görevlerinden alındı. Ama kamuoyu bu kararı benimsemeyince Komünist parti yöneticileri, geri adım atmak zorunda kaldılar: mart 1956'da Rajk'ın saygınlığı geri verildi, Petőfi çevresinin karşı çıktığı Rákosi, 18 temmuz 1956'da istifa etti ve yerine Ernő Gerő geçti.

"Polonya ekimi" gençliğin huzursuzluğunu öylesine artırdı ki Gerő, 24 ekim 1956'da sovyet birliklerini çağırdı. İmre Nagy, 24 ekimde Başbakanlığa atandı ve 25 ekimde János Kádár, Gerő'nün yerine Komünist parti'nin başına getirildi. Ama huzursuzluk, ülke çapında ayaklanmaya dönüştü. 4 kasım 1956'da sovyet birlikleri, o zamana kadar Nagy'nin bakanı olan János Kádár yönetimindeki yeni hükümetin isteği üzerine Budapeşte'ye girdi. Çatışmalar işçi mahallelerinde 13 kasıma kadar sürdü; grevler, daha uzun bir süre devam etti. Bu koşullarda Kádár hükümeti kendini kabul ettirmekte zorluk çekti. Gizlice yargılanan Nagy ve arkadaşları, 16 haziran 1958'de idam edildiler.

1956'dan beri Komünist parti genel sekreteri ve hükümet başkanı olan János Kádár, 1958'de Başbakanlık görevini Ferenc Münnich'e bıraktı. 1961-1965 arasında yeniden bu iki görevi birden üstlendi; güvenilir bir "kádárcı" ve 1960'tan beri Başbakan yardımcısı olan Gyula Kállai daha sonra Başbakanlığa getirildi. Devlet başkanı (Başkanlık konseyi başkanı) İstván Dobi (1952-1967 arasında) bu onursal görevini, ipleri yavaş yavaş gevşeten Kádár'ın gölgesinde sürdürdü. Aynı zamanda Macaristan, stalinciliğin tasfiyesi sürecine girdi.

1967'nin başında Kádár, yeni bir seçim sistemi getirdi: seçmen kitlesini her biri birkaç milletvekili çıkaran ve seçmenin ancak önerilen listeyi blok halinde oylayabildiği 20 seçim çevresine bölmek yerine, ülke, her biri bir milletvekili çıkaran 349 seçim çevresine bölündü. Bu sisteme göre seçmen, her milletvekilliği için önerilen kişiler arasından seçme olanağına sahip oluyordu. Seçim sistemindeki bu liberalleşmenin önemli bir sınırı vardı: aday, Yurtsever halk cephesi üyesi olmak ve adaylığı da aday belirleme kurulunca onaylanmak zorundaydı. 1967 seçimlerini bir hükümet değişikliği izledi (14 nisan). Pál Losonczi, İstván Dobi'nin yerine Devlet başkanı olurken, Gyula Kállai Başbakanlıktan ayrılarak Millet meclisi başkanlığına getirildi. Rejimin gözde adamı olan Jenő Fock'a 1968 iktisadi reformunu hazırlama görevi verildi. Yaşam düzeyinin yükseltilmesi, Batı'yla daha geniş bir iktisadi işbirliği, 23 ocak 1969'da katolik hiyerarşiyi yeniden kuran Vatikan'la anlaşma, kardinal Mindszenty'nin 28 eylül 1971'de Roma'ya gitmesi, liberalleşmeyi kolaylaştırdı. Mart 1969'da yerel konseyler, belli bir mali özerkliğe de sahip "sosyalist özerk organlar"a dönüştü. Sendikaların etkisi arttı ve genel sekreterleri hükümete katıldı. Aynı anlayış içinde hükümet düşünce iletişim araçlarının gelişimini teşvik etti. 1975'te Jenő Fock'un yerine Başbakanlığa György Lázár getirilirken, János Kádár Komünist parti birinci sekreteri ve Pál Losonczi de Devlet başkanı olarak kaldılar.

İktisadi bunalım hükümetin Batı'ya açılmasını hızlandırdı. Dış ticaret açığı, buna bağlı olarak dış borçlar yükseldi. 1983 sonunda gerçek ücretler 1977'deki düzeyin altına düştü. Devletin çeşitli mallardan sübvansiyonu kaldırması üzerine fiyatlar hızla yükseldi (ocak 1985). Aralık 1986'da ücretler dört ay süreyle donduruldu. Nisan 1987'de ücret sınırlamaları kaldırıldı; ücretlerin bireylerin ve kurumların verimliliğiyle orantılı olarak saptanması ilkesi kabul edildi. 1987'de Macaristan, D. Avrupa'nın dış borcu en yüksek ülkesi durumuna geldi. Ülkenin dışsatım gelirinin dörtte üçü dış borç faizlerinin ödenmesine ayrıldı. Batı ülkeleriyle ilişkilerin yoğunlaşması, diğer sosyalist ülkeler tarafından eleştirildi. Meclis haziran 1987'de Károly Nemeth'i Cumhurbaşkanı, Károly Grósz'u Başbakan seçti. Kádár 1988'de parti genel sekreterliğinden çekildi yerini Karoly Grősz aldı; parti, reformcu kanadın zoruyla ekim 1989'da marksizmleninizmle her türlü ilişkiyi kesti. Haziran ayında macar "demir perdesi"nin sona erdiği açıklandı, eski başbakan Nagy'nin itibarı iade edildi. Temmuz ayında ABD başkanı Bush, Macaristan'ı ziyaret etti. 1989'un yaz aylarında kitleler halinde Macaristan'a geçen Doğu Alman vatandaşları, bu ülke üzerinden Batı Almanya ve Avusturya'ya sığınmaya başladı. Eylül ayında gerçekleşen kısmi seçimler Demokratik Forum'un üstünlüğüyle sonuçlandı. Ekim ayında Komünist parti öncü rolünden vazgeçtiğini ve muhalefet partilerinin kurulmasına izin verdiğini açıkladı. Aralık ayında eski parlamento dağıldı. Ocak 1990'da macar topraklarındaki sovyet askerlerinin çekilmesine dair anlaşma Moskova'da imzalandı. Anlaşma 1991 haziranından önce tüm sovyet askerlerinin ülkeden ayrılmasını öngörüyordu. Mart 1990'da Macaristan pazar ekonomisine geçme kararı aldı. Nisan 1990'da 2. turu tamamlanan genel seçimleri Demokratik forum (% 42,74) ile Hür demokratik ittifak (% 23,83) kazandı. Demokratik forum'un başkanı Jozsef Antall hükümeti kurdu. Ağustos 1990'da parlamento Arpad Gönzc'ü devlet başkanlığına seçti. 1993'e gelindiğinde, Macaristan eski doğu bloku ülkeleri arasında demokratikleşme ve ekonomi açısından en istikrarlı ülke durumundaydı.

ASKERİ TARİH

Árpád'ın macar süvarileri ilk macar ordusunu oluşturdular. Anjoulular zamanında feodal bir orduya dönüşen bu kuvvet, Türkler'e karşı savaşta (1441-1699) çok daha ulusal bir nitelik kazandı. Matyas I Corvinus (1458-1490), macar, çek ve hırvat paralı askerlerin yardımıyla düzenli bir ordunun ve türk süvarisiyle daha iyi savaşabilmek için doğu tarzında donatılmış zırhsız hafif süvari *(huszar)* kuvvetinin çekirdeğini oluşturdu; hafif piyade birlikleri *(pandurlar*)* de örgütlendi. Matyas'ın oğlu János Corvinus, kaynak yetersizliği nedeniyle bu sürekli orduyu dağıtmak zorunda kaldı. XVIII. yy.'da Karl VI, özel bir vergi yardımıyla, kızı imparatoriçe Maria Theresia'ya sarsılmaz bir şekilde bağlı bir macar ordusu kurdu. Ama daha sonraki mutlakıyetçi rejimlerin ortadan kaldırdığı bu ulusal kuvvetler, 1848 devrimi'yle *honvéd* adı altında yeniden kuruldu.

19-42 yaş arası için zorunlu ve genel askerlik hizmeti, imparatorluk ve krallık ordusunun (Viyana'ya bağlıydı) ve Budapeşte Savunma bakanının emrindeki, ihtiyat kuvvetleri Landwehr ve Landsturm' dan oluşan honvéd'in asker gereksinmesini karşılıyordu. (→ AVUSTURYA.) Macar, hırvat, transilvanyalı ve slovak asıllı askerlerden oluşan bu birlikler, 1914-1918 arasında imparatorluk ve krallık ordusunda savaştılar. Belgrad ateşkesi'nden sonra, Béla Kun'un komünist milislerinin katılmasıyla güçlenen bu kuvvet, temmuz 1919'daki rumen saldırısını durduramadı. Trianon antlaşması'yla (1920) honvéd'in toplam mevcudu, 7'si karma tugay ve 1'i süvari tugayı olmak üzere 35 000 kişi olarak belirlendi. 1941'de, Berlin'in baskısına boyun eğen honvéd, Wehrmacht'a, Yugoslavya'ya karşı 6 tugay (nisan) ve SSCB ye karşı da 9 tugay (haziran) verdi. Böylece Macaristan, 19 mart 1944'e kadar alman işgalinden kurtuldu; ama ekimden itibaren Malinovskiy Tolbuhin'in komutasındaki sovyet orduları Transilvanya'ya ve Temesvár eyaletine girdi ve Tisza'yı geçti. Wehrmacht'ın, Budapeşte, Székesfehérvár ve Balaton gölü kıyısındaki kararlı direnişi, 1944-45 kışı boyunca Viyana'nın Müttefikler'in eline geçmesini önledi ve Friessner ve Sepp Dietrich tarafından yönetilen çok sayıda karşı saldırıya olanak verdi; Kızıl ordu, Macaristan'ın ele geçirilmesini ancak mart 1945'te tamamlayabildi. (→ ALMAN-SOVYET *savaşı*.)

Paris antlaşması (1947), macar ordusunu 70 000 kişi ve 90 uçakla sınırladı. SSCB'nin uydu devleti olan Macaristan, 1954'te kuvvetlerini, honvéd'de görev yapan 180 000 kişiye ve güvenlik birliklerini oluşturan 120 000 kişiye çıkardı. Ekim 1956 ulusal ayaklanması sırasında, Maleter'in yönetimindeki bu ordu halkın yanında yer aldı; halka silah ve subay sağladı, ama kısa bir süre sonra sovyet zırhlı birliklerince ezildi. Bu ayaklanmadan sonra honvéd, Varşova* paktı adına hareket eden Sovyet irtibat heyeti'nin yönetimi ve denetimi altında baştan aşağı yeniden örgütlendi.

EDEBİYAT

Efsaneler, dinsel şiirler ve Anonymus ile Simon Kézai'nin tarih yapıtlarını içeren latin dilinde önemli bir macar edebiyatının yanında, Ortaçağ'da macar dilinin ilk anıtları ortaya çıkmaya başladı (XIV. yy.'a ait bu yapıtlar arasında, yaklaşık 1150'den kalma latince bir ağıt söylevinden serbestçe yapılmış bir *Ağıt söylevi* çevirisi, bir *Meryem ana ağıtı*, bazı efsane ve meseller vardı). Bununla birlikte kültürlü çevreler, uzun süre latinceyi macarcaya yeğledikleri için, macarca ancak XVI. yy. başında bir kültür ve edebiyat dili durumuna geldi. XVI. yy.'da, Türkler karşısında uğranılan yenilgiler, Rönesans'tan kaynaklanan ve latince yazmakla birlikte macar edebiyatının ilk büyük simgesi olan piskopos János Csezmicei (Janus Pannonius) [1434-1472] tarafından başlatılan hümanist denilen akım ve Reform'un etkisi, macarcanın edebiyat dili olarak kullanımını yaygınlaştırdı. Bunun üzerine, masalcı Gáspár Heltai (1510'a doğr. -1574), şair Sebestyén Tinódi (1510'a doğr. -1556) ve özellikle şair Bálint Balassi (1554-1594) gibi edebiyatçıların adları duyuldu. XVII. yy.'da, en ünlü temsilcileri şair, hatip ve savaş önderi Miklós Zrinyi (1620-1664) ve İstván Gyöngyösi (1629-1704) olan barok edebiyat ortaya çıktı. Kardinal Péter Pázmány (1570-1637), dinsel ve polemik yapıtlarla dikkati çekti. XVIII. yy.'da şiir, László Amade (1703-1764) ve cizvit Ferenc Faludi (1704-1779) tarafından, mektup edebiyatıysa Kelemen Mikes (1690-1761) tarafından parlak bir biçimde temsil edildi.

Gerçek rönesans, Maria-Theresia döneminde başladı ve macar dilindeki derin bir reformla örtüştü. İmparatoriçenin muhafız birliğinden György Bessenyei (1747-1811) ve uzun süre Viyana'da yaşayan József Kármán (1769-1795), bu dönemde klasik biçimlere bağlı kalmakla birlikte, ulusal konulara yöneldiler. 1790-1792 arasında çıkarılan fermanlar, yönetim ve adliyede macarcanın kullanılmasını, ayrı-

ca ülkenin bütün orta ve yüksek okullarında macarca öğretimin zorunlu olmasını sağladı. Edebiyat bu reformdan, Ferenc Kazinczy (1759-1831) gibi bir şair, yazar, çevirmen ve edebiyat eleştirmeni kazanarak yararlandı. János Bacsányi (1763-1845), Mihály Csokonai Vitéz (1773-1805) ve Dániel Berzsenyi (1776-1836), özellikle hecelerin uzunluğuna dayanan veznin kullanılması sayesinde, macar şiir sanatının temellerini attılar.

XIX. yy.'ın ilk yarısında yenilikçi ve ulusal anlayış, F. Kazinczy'nin ve macar romantizminin önderi ve ulusal konular işleyen tiyatronun gerçek kurucusu olan Károly Kisfaludy'nin (1788-1830) yapıtlarıyla, gitgide daha belirgin bir duruma geldi. József Katona'nın (1791-1830), uzun zaman temsili geciktirilmekle birlikte 1848 ulusal ayaklanması üzerinde etkili olmaktan da geri kalmayan alman düşmanı trajedisi *Bánk bán* (1821'de yayımlandı), ulusal konuları işleyen tiyatronun en parlak yapıtıydı. Sándor Petőfi'nin (1823-1849) yapıtıyla doruğuna ulaşan ulusal duygunun gelişmesine, Ferenc Kölcsey (1790 - 1838) ve Mihály Vörösmarty (1800-1855) gibi öteki şairler de katkıda bulunurlarken, János Arany (1817 -1882) epik şiirlerinin konularını, ulusun tarihinden alıyordu. 1848 devrimi'nin bastırılması, J. Garai (1812 -1853), János Erdélyi (1814-1868) ve Mihály Tompa (1817-1868) gibi şairleri, en parlakları Mór Jókai (1825 -1904) olan romancıları ve en büyükleri İmre Madách (1823-1864) olan dram yazarlarını acı bir biçimde etkiledi.

XIX. yy.'ın ikinci yarısıyla XX. yy.'ın ilk yıllarında macar edebiyatı, belli bir kozmopolitliğin ortaya çıkmasıyla birlikte tiyatro ve roman karşısında romantik lirik şiirin göreli silinmesi gibi iki özellikle belirginleşiyordu. Avusturya'yla uzlaşma (1867), bir gerçekçilik döneminin başlamasına yol açtı. Bu dönemin János Vajda (1827-1897), Gyula Reviczky (1855-1889), Jenő Komjáthy (1858 -1895) ya da Sándor Endrődi (1850-1920) gibi lirik şairleri, izlenimciliğe, ardından simgeciliğe doğru yönelirlerken, gerçekçi düzyazı özellikle hikâyeye yöneldi. Büyük Kálmán Mikszáth'ın öncülüğüyle hikâye, felsefi temele dayanan fıkralar çevresinde gelişti (1847-1910). Sándor Bródy (1863-1924) ve aynı zamanda tarihsel romanlarıyla da ünlü Géza Gárdonyi (1863-1922), István Tömörkény (1866-1917), Zoltán Ambrus (1861 -1932) ve Ferenc Herczeg (1863-1954) bu dönemin en seçkin hikâyecileriydi. Gerçekçi tiyatroyu özellikle Gergely Csiky (1842 -1891) temsil ediyordu. XIX. yy.'ın ilk yarısından kalan mirasla yaşayan halkçı eğilimli tutuculuğa karşı çıkan *Nyugat* (Batı) dergisinin kurulmasıyla (1908), macar edebiyatının yeni bir dönemi başladı. Şair Endre Ady (1877-1919), romancı Zsigmond Móricz (1879-1942), ayrıca Mihály Babits (1883 -1941), Dezső Kosztolányi (1885-1936), Gyula Juhász (1883-1937), Arpád Tóth (1886-1928) ve Milán Füst (1888-1967) gibi şairler, *Nyugat*'ın en önemli yazarlarıydılar. Derginin simgelediği eğilime katılan yazarlar arasında, Margit Kaffka (1880-1918), Gyula Krúdy (1878-1933), Frigyes Karinthy (1887-1938) gibi adlar dikkat çekerken, Ferenc Molnár (1878-1952) ve Menyhért Lengyel (1880-1975) gibi dramaturglar yurtdışında başarı kazanıyorlardı.

Birinci Dünya savaşı'ndan sonra çağdaşçı ve devrimci eğilimler, Lajos Kassák (1887-1967) tarafından kurulan *Tett* (Eylem) ve *Ma* (Bugün) dergileri çevresinde toplanırlarken, Attila József (1905-1937), sosyalist eğilimli şiirler yazıyordu. 1919'da "hıristiyan ve ulusal" rejimin kurulması üzerine, sansür de yeniden yürürlüğe girdiği için, edebiyat da iktidardakilerin buyruğuna girdi. Ancak F. Molnár, Lajos Biró (1880-1948), M. Lengyel (1880-1975) ve A. Kœstler (1905-1983) gibi, "beyaz tasfiye" ve onun zorla benimsetilmeye çalışılan düşünceleriyle uzlaşamayan bazı yazarlar yurtdışına göçtüler. J. Heltai (1871-1957), G. Krúdy, Z. Móricz, M. Babits ve ötekiler gibi yurtta kalan yazarlarsa, görünüşte "ulusal akım"ın kurallarına uymakla birlikte, daha büyük bir özgürlüğe yol açmak için ellerinden geleni yaptılar. İki savaş arasındaki dönemde, Lőrinc Szabó (1900-1957) ve Miklós Radnóti'nin (1909-1944) lirik şiirleri, romancı, yergici ve hikâyeci Lajos Nagy'nin (1883 -1954) yapıtları dikkati çekti.

Kurtuluş (1945), büyük bir edebiyat kaynaşmasına yol açtı. Sándor Weöres (doğm. 1913) gibi şairlerin, László Németh (1901 -1975) gibi düzyazıcı ve denemecilerin ve Tibor Déry (1894-1977) gibi komünist romancıların işbirliğiyle yeni dergiler kuruldu. Ancak József Révai (1898-1959) tarafından simgelenen jdanovculuk bu atılımı engelledi; hatta büyük marxçı kuramcı Gyorgy Lukács (1885-1971) bile bir süre gölgede kaldı. Yazarlar, 24 ekim 1956 ayaklanmasının habercisi olan itirazcı hareketlere katılarak canlı bir tepki gösterdiler. Devrimin başarısızlığa uğramasını izleyen bir bastırma döneminden sonra, macar edebiyatı özgürleşti, temalar değişikliğe uğradı. Bir yandan şair Gyula İllyés (doğm. 1902) etkinliğine yeniden başlar, István Kormos (1923-1977), Miklós Szentkuthy (doğm. 1908) ve János Pilinszky (1921-1981) gibi "burjuva biçimliği"yle suçlanan şairler ve yazarlar saygınlıklarına yeniden kavuşurlarken, Győző Határ (doğm. 1914) gibi Yugoslavya, Romanya, Çekoslovakya ya da batılı ülkelerde yaşayan macar dili yazarları da macar edebiyatının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edildiler.

GÜZEL SANATLAR

Pannonia'da parlak bir dönem yaşayan roma uygarlığından geriye yalnızca III.-IV. yy.'lara ait birkaç kalıntı (özellikle Aquincum'da [Budapeşte]) kalmıştır. Göçebelik döneminde kökeni step sanatına dayanan metal işçiliği gelişmiştir.

Hıristiyan sanatının ilk örnekleri Cluny ve Cîteaux keşişleri tarafından sağlandı. Roman sanatı genelde lombardia ve fransız üsluplarına bağlanır (Pécs, Zsámbék kiliseleri; zengin yontularla donatılmış taçkapısıyla ünlü Ják kilisesi). XII. yy.'ın sonunda başlıca yaratıcılık merkezi Estergon'daki krallık atölyeleriydi; ancak bu gelişme, 1241-42 moğol istilasıyla kesintiye uğradı.

Gotik mimarlığının başyapıtı Kassa (bugün Košice, Çekoslovakya) katedrali'dir (XIV.-XV. yy.); bunun yanı sıra Visegrád kalesi ile Sopron'daki fransisken tarikatı manastırı da sayılabilir. Heykelcilik alanında, Kolozsvárlı Márton ve György kardeşlerin yapıtı olan atlı aziz Georgius heykeliyle (1373, Prag) kıvrımlı, zarif bir üslupta yapılmış XV. yy.'dan kalma çeşitli çokrenkli ağaç heykeller dikkati çeker. Kuyumculuk alanında da çok zengin yapıtlar ortaya konmuştur (aziz László'nun büst biçiminde kutsal emanet mahfazası, Győr, 1400'e doğr.). Resim sanatında işlenen başlıca temalar, aziz Georgius ile şövalye kral aziz László'nun idealleştirmeye eğilimli fransız üslubunda betimlenen efsaneleridir. Napoli Anjou hanedanının başa geçmesiyle birlikte, yeni bir eğilim, italyan tarzı gerçekçilik baş gösterdi; bu eğilim, Miklós Meggyesi'nin *Resimli kronik*'i (1370, Budapeşte, Széchényi kitaplığı) ile doruğuna ulaştı. XV. yy.'da kiliselerde duvar resmi yerini sunakarkalığına bıraktı; bu türün ustalarının ilki Kolozsvárlı Thomas, en önemlisiyse XVI. yy.'ın başında etkinlik gösteren M. S.* Usta'dır (*Müneccim kralların tapınması*, Lille müzesi).

Matyas Corvinus'un saltanatı (1458-1490)

MACARİSTAN'DA SANAT

Zsámbék kilisesi (XII. yy.'ın ikinci yarısı - XIII. yy.'ın sonu)

M. Levassort

Fertőd'de eski Esterházy şatosu'nun avlusundan ayrıntı (1766'da tamamlandı)

M. Levassort

L.L.

Çarmıha geriliş (1506'ya doğr.)
M. S. Usta'nın ahşap üzerine yaptığı resim
Güzel sanatlar müzesi, Budapeşte

sırasında Buda sarayı büyük bir rönesans merkezi durumuna geldi. Kral, italyan ustalara (Botticelli, Verrocchio) siparişler verdi, yabancı sanatçıları (Benedetto da Maiano, İvan Duknović) çağırdı ve 2 000 kadar tezhipli kodeksin yer aldığı "Corvina kitaplığı"nı kurdu. Tezhipçilerin en ünlüsü Attavante degli Attavanti'ydi. Michele Pannonio (ya da Ongaro) dönemin büyük macar ressamıydı; Ferrara'da çalıştı (1415-1454; *Ceres*, Budapeşte Güzel sanatlar müzesi). Mimarlık alanında, Buda ve Visegrád sarayları, Estergon katedrali içindeki Bakócz capellası (1507) dikkati çeker. Türk egemenliği döneminde (1526-1686) kentler doğulu bir görünüm kazandı. Ülke, bağımsızlığına kavuştuktan sonra avusturyalı ve italyan sanatçıların katkılarıyla, barok üslupta yapılarla yenilendi. Bu dönem yapıları arasında Budapeşte, Sopron, Eger ve Győr'deki zengin duvar resimleri ve sunaklarla bezenmiş kiliseler, Gödöllő, Eszterháza (bugün Fertőd), Budapeşte ve Veszprém'deki zarif saraylar sayılabilir. Resim sanatında, rönesans geleneğini sürdüren anonim portre ressamlarının ve Tiepolo'nun okulundan yetişmiş dekoratörlerin yanı sıra, natürmortlar, çiçek ve kuş resimleri yapan Jakab Bodgány (1660-1724) ile barok üslubun gücünü ulusal duyarlıkla bağdaştıran portre ressamı A. Mányoki* gibi sanatçılar ortaya çıktı.

XIX. yy.'ın ilk yarısı, neredeyse tümüyle Viyana'nın etkisi altında kalmış yeniklasikçi bir dönemdir. Yeniklasikçilik, mimarlıkta Michály Pollack (1773-1885; Ulusal müze, Budapeşte) ve József Hild (1789-1867; Estergon katedrali), heykelde İ. Ferenczy*, resimde M. Barabás* ile temsil edildi. Tuna'nın iki kıyısında kurulmuş olan Buda ve Peşte, William ve Adam Clark adlarında iki İngiliz'in tasarladığı bir asma köprüyle 1838'de birbirine bağlandı. Peşte'de kurulan Sanatçılar derneği (1839), Ulusal müze (1840) ve Resim okulu (1846) özerk bir sanatın gelişmesine yardımcı oldular. XIX. yy.'ın ortalarından XX. yy.'ın 20'li yıllarına kadar mimarlıkta tarihsel üsluplar ağır bastı. Dönemin başlıca yapıtı, İmre Steindl'ın (1839-1902) başkentte gerçekleştirdiği yenigotik Parlamento binasıdır. Heykelcilik alanında, ulusal tarihin önde gelen kişilerini canlandıran yapıtlar ortaya koyan M. İzso*, J. Fadrusz* ve Alajos Stróbl (1856-1926) gibi sanatçılar ün kazandı. Romantik akımın ağır bastığı resim sanatı, italyan okulunun etkisindeydi. Károly Markó (1791-1860), mitolojik figürlerin yer aldığı manzaralar, Viktor Madarász (1830-1917) ve Bertalan Székely (1835-1910) ise tarihsel tablolar gerçekleştirdi. 70'li yıllardan başlayarak fransız etkisi ağır bastı. Munkácsy* ve L. Páal*, Courbet'nin gerçekçiliğini izlediler; Géza Mészöly (1844-1887) ve Pál Szinyei* Merse, açık havada manzara resimleri yaptılar; Csontváry* Kosztka, fantastik boyutun sınırlarını zorladı. Yüzyılın sonunda, Nagybánya*'ya yerleşen sanatçı topluluğu, özellikle de K. Ferenczy*, açıkhavada çalışan ressamlardı. Gödöllő'de oluşan diğer bir topluluksa, önraffaellocu eğilimdeydi. J. Rippl-Rónai*, fransız nabiler grubuna katıldı, heykelci ve madalya oymacısı Fülöp Ö Beck (1873-1945), Maillol'un anlayışına daha yakın bir üslup izledi; mimar Ödön Lechner (1845-1914), Art nouveau ile ulusal gelenek arasında uyum sağladı.

XX. yy.'ın başında iki öncü grup kuruldu: "Sekizler" grubu (1907'den sonra), anlatımcı ya da fov anlayıştaydı (B. Czóbel*, Lajos Tihanyi [1885-1939] vb.); kübist sonrası ve konstrüktivist eğilimdeki "Eylemciler" grubundaysa (1917), *Ma* dergisinin kurucusu L. Kassák (1887-1967), Sándor Bortnyik (1893-1977), József Nemes Lampérth (1891-1924), Béla Uitz (1887-1971) vb. yer aldı. Çağdaş mimarlığa Béla Lajta (1875-1920) ya da Károly Kos (doğm. 1883) gibi önemli sanatçılar öncülük etti. İki savaş arasında Horthy rejimi, sanatın öncü biçimlerine karşı bir tutum izleyince Moholy-Nagy*, Breuer*, Schöffer*, Vasarely* gibi sanatçılar ülkeden ayrıldı. Bununla birlikte, çok değerli bazı figüratif ressamlar çalışmalarını Macaristan'da sürdürdüler: işçi dünyasını yansıtan Gyula Derkovits (1894-1934), "Balaton gölünün ışıkları"nı resimleyen József Egry (1883-1951), V. Aba* Novák, István Szőnyi (1894-1960), A. Bernáth*. 30'lu yılların sonlarına doğru, Jenő Barcsay (doğm. 1900) ve Lajos Vajda (1909-1941) gibi ressamların Szentendre'de toplanmasıyla öncü sanatta bir yenilenme hareketi baş gösterdi.

1945'ten sonra kübizme, fovizme ya da gerçeküstücülüğe dayanan akımlar varlıklarını sürdürmekle birlikte, G. Derkovits' in yapıtları çoğunlukla örnek alındı. Daha önce de olduğu gibi, küçük taşra kentlerinde, halk gerçekçiliğiyle çağdaş zorunlulukları bağdaştırmak isteyen sanatçı toplulukları kuruldu. Bunların en gözdeleri, Hódmezővásárhely ile grafik sanatlar merkezi Miskolc'da oluşan topluluklardır. Genelde figüratif olan heykel sanatı Sándor Kiss'in (doğm. 1925) anlaşılır biçimlerinden András Kiss-Nagy'nin (doğm. 1930) bölünmüş ya da György Segesdy'nin (doğm. 1931) paramparça figürlerine doğru bir gelişme gösterdi. Başlangıçta toplumsal gerçekçilik kalıpları içinde sıkışıp kalan resim, 1960' tan başlayarak çeşitli yönlere doğru gelişti. İgnác Kokas (doğm. 1926), gerçeği güçlü bir biçimde aktardı ve anıtsal süsleme türünü başlattı; Maria Tuya (doğm. 1930), anlatımını arı ve canlı renklerde buldu; Béla Kondor lirik bir sanatçıdır; László Miskey (doğm. 1937) geometrik biçimlere kaçan soyut resimler yaptı. Mimarlıkta, István Menyhárd (doğm. 1902; alüminyum haddeleme tesisleri, Székesfehérvár, 1958) ve Károly Dávid (doğm. 1903; Halk stadyumu, Budapeşte, 1953) betonarme ince kabuk tekniğini başarıyla uyguladılar. 60'lı yıllardan başlayarak belirginleşen çevre kavramı doğrultusunda ürün verenler arasında László Csaba (doğm. 1924; Hollóháza kilisesi, 1967) ve József Finta (doğm. 1935; Uluslararası otel, Budapeşte, 1969) gibi mimarlar yer aldı.

• *Halk sanatı*. Macar kültürünün en özgün yönlerinden biridir. Taşra yaşamının önemi nedeniyle gelişti. Tunaötesi, Alföld ovası ve Transilvanya gibi başlıca bölgelere, hatta köylere göre farklı bir nitelik taşıdı. En ilginç ürünlerin arasında, nakışlı giysiler (*szür*, geniş çoban kepeneği; *suba*, koyun postundan yere kadar inen gocuk), özellikle Mesőkövesd'de Matyó halkının genellikle siyah zemin üzerine işlediği çokrenkli nakışlar, siyah tül üzerine ince nakışlar (Sárköz), Transilvanya'da Kalotaszeg çalışmaları sayılabilir. Ayrıca, özellikle Veszprém'de oymalı ağaç eşyalar (sandıklar, aynalı kutular, cila silindirleri, çoban değnekleri, boyunduruklar, tokaçlar, örekeler vb.), çok değişik türlerde çanak çömlekler (özellikle çağdaş sanatın da sözünü geçirdiği Mezőtúr köyünde), deri eşyalar (eğerler, terlikler, çizmeler), paskalya yumurtaları gibi ürünler de dikkati çeker. Halk mimarlığıysa evlerin kenarındaki ahşap sütun dizileri ve sivri çankuleli ahşap kiliselerle belirginleşir.

Giraudon

Kolaj (1922)
Lajos Kassák'ın yapıtı
özel kol.

MÜZİK

Macar müziğiyle ilgili en eski belgeler (XII. yy. kodeks'i), kimi üslup özellikleri Macarlar'ın ülkeyi ele geçirdiği ve alman saz şairlerinin buralara geldiği dönemde oluşan dindışı bir müziğe rağmen, dinsel gregorius müziğinin, XVI. yy.'a değin ülkede egemen olduğunu gösterir. Matyas Corvinus döneminde (1458-1490), çalgı müziği (lavta, viol ve org) gelişmeye başladıysa da, "macar müziği"nden söz edebilmek için XVI. yy.'ı beklemek gerekecektir. XVI. yy. macar müziğini, şiirle müziğin iç içe olduğu tarihsel şarkılar, dinsel-tarihsel şarkılar, Tinódi'nin (1510'a doğr. - 1556) "Kronik"i, György Enyedi (1551-1597), Moldovai, Kakonyi ve Székely'nin melodi-

L.L.

Isola Bella (1930'a doğr.)
József Egry'nin yapıtı
kâğıt üzerine pastel boya
Macaristan Ulusal galerisi, Budapeşte

leri ve ünlü lavtacı Bálent Bakfark'ın (1507 -1576) "fantezi"leri temsil eder. Bu besteciler, Batı Avrupa'da da dinleyici bulabildiler.

XVII. ve XVIII. yy.'larda önemli yaratıcılar yetişmedi. Çingenelerin getirdiği *kuruc* şarkıları, mezmurlar, kodeks ve ilk *verbunko*'lar (bir ağır [*lassu*], bir de hızlı [*friska*] bölümden oluşan askere çağırma dansı), yalnızca müzik duygusunun ve bir sanat etkinliğinin sürdüğünü gösterirler. Bu dönemde bir çingene obasının önderi olan János Bihari (1764-1827), Antal György Csermák (1774-1822) ve János Lavotta (1764-1820) gibi besteciler varlık gösterdi. Ama müzik yaşamı ancak, XIX. yy.'ın başlarında hareketlendi.

Gábor Mátray'ın (1797-1875) adıyla birlikte anılan ve ilk macar operalarını (József Ruzitska'nın *Béla futása*'sı [1822]) esinleyen ulusal macar üslubunun doğuşu, Ferenc Erkel (1810-1893), Mihály Mosonyi (1815-1870) ve uluslararası sanat yaşamı boyunca köklerini yadsımayan Franz

MACAR SİNEMASI

J.-L. Passek kol.

Miklós Jancsó'nun *Sessizlik ve çığlık* (1967) filminden bir sahne

J. -L. Passek kol.

İstván Gaál'in *Hólt vidék* (1971) adlı filminden bir sahne

Liszt (1811-1886) [*Macar rapsodileri, Macar fantezileri, Macaristan* senfonik şiiri, *Gran missası* vb.] gibi bestecilerin ilk yaratıcılık dönemlerine rastlar. Müzik yaşamı, okulların ve başka kurumların açılmasıyla (1853'te Filarmoni orkestrası, 1875'te Ulusal konservatuvar ve 1884'te Ulusal opera kuruldu) canlanırken, Kornél Ábrányi (1822-1903), İmre Székely (1823 -1887), Károly [Karl] Goldmark (1830-1915) ve Sándor Bertha (1843-1912) gibi besteciler, XX. yy.'daki, -başlıca temsilcileri Béla Bartók (1881-1945) ve Zoltán Kodály (1882-1967) olan-büyük yenileşmeyi hazırladılar. Aynı dönemde, viyana opereti konusunda ünlenen iki besteci, Franz Lehar (1870-1948; *Şen dul*, 1905) ve İmre (Emmerich) Kálmán (1882-1953; *Çardaş Fürstin*, 1915) da anılmalıdır. 1905'te halk şarkıları ve danslarına eğilmeye başlayan Bartók ve Kodály, bu ezgilerdeki çingene etkisini macar kökeninden ayırdılar ve bunları, melodik ve ritmik kuruluşlarına varıncaya dek özümlediler, XIX. yy.'ın ikinci yarısında ve XX. yy.'ın başlarında bestelenen yapıtların çoğuna, özellikle de Ernő (Ernst) Dohnányi (1877-1960) ve Leó Weiner'in (1885-1960) yapıtlarına damgasını vuran alman etkisi, daha sonra yerini fransız, özellikle de Debussy etkisine bıraktı. Bu etki, László Lajtha (1892-1963) ve Tibor Harsányi'den (1898-1954), Kodály'nin birçok öğrencisine değin uzandı: Lajos Bárdos (doğm. 1899), Ferenc Szabó (1902 -1969), Pál Kadosa (doğm. 1903), Ferenc Farkas (doğm. 1905), János Viski (1906 -1961), Rezső Kókai (1906-1962), György Ránki (doğm. 1907), Sándor Veress (doğm. 1907), Rezsö Sugár (doğm. 1910), Gábor Darvas (doğm. 1911), Gyula Dávid (1913 -1977), András Mihály (doğm. 1917), Tibor Sárai (doğm. 1919), Pál Járdányi (1920 -1966) vb.

Ferenc Szabó, Pál Kadosa, Ferenc Farkas, Endre Székely (doğm. 1912) ve András Mihály gibi besteciler yeniklasik üslubu sürdürürken, 1950'den başlayarak, çeşitli öncü akımlar da ülkede yandaş buldu; György Kurtag (doğm. 1926), Kamilló Lendvay (doğm. 1928), Emil Petrovics (doğm. 1930), József Soproni (doğm. 1930), Sándor Szokolay (doğm. 1931), István Láng (doğm. 1933), Sándor Balassa (doğm. 1935), Lajos Papp (doğm. 1935) ve Attila Bozay (doğm. 1939) gibi besteciler, yenidiziselci anlayışla eser verdiler.

1970'te Macar gençliği federasyonu merkez birliği bünyesinde kurulan U.Z.S.' de (Yeni müzik atölyesi), genç bestecilerin çoğu (Pál Károlyi [doğm. 1934], László Sáry [doğm. 1940], Zoltán Jeney [doğm. 1943], László Vidovszky [doğm. 1944] vb.) deneysel çalışmalar yaptı. Hiçbir akıma bağlanmayan, yetenekli Robert Wittinger (doğm. 1945), genç kuşağın en umut bağlanan bestecilerindendir. Macaristan, Emil Haraszti (1885-1958), József Ujfalussy (doğm. 1920), János Kárpáti (doğm. 1932) gibi müzikologlar ve János Gergely (doğm. 1911), László Vikár (doğm. 1929) gibi etnomüzikologlar sayesinde, bu iki alanda söz sahibi ülkelerdendir

SİNEMA

1896 yılı haziran ayında, Budapeşte'de ilk film gösterimi, bir Lumière sinema makinesi getiren açıkgöz tüccar Arnold Sziklai tarafından gerçekleştirildi. 1898'de, ilk şirket *(Projectograph)*, Velence kahvesi yöneticisi Mór Ungerleider ve ortağı József Neumann tarafından kuruldu. Ama ilk stüdyo (Hunnia), ancak 1911'in sonunda kuruldu ve ilk uzun metrajlı filmlerden biri (Ödön Uher'in *Nővérek*'i) de 1912'de gösterilebildi. Birinci Dünya savaşı başında, sinema, Mihály Kertész (geleceğin Michael Curtiz'i) ve Sándor Korda (geleceğin Alexander Korda'sı) gibi bazı yönetmenler sayesinde hızla gelişti. Bu yönetmenler, savaşın genişlemesiyle ansızın duraklayan bir ulusal film üretiminin temellerini attılar. Béla Kun, Konseyler Cumhuriyeti'ni kurarak iktidarı ele geçirince, sinema ulusallaştırıldı (nisan 1919) [bu, sinemanın ilk ulusallaştırılmasıdır, çünkü Lenin'in sovyet sinemasını ulusallaştıran kararnamesi, ancak ağustos 1919'da yayımlanmıştır].

Ulusallaştırmadan sonra, yazarlar, senaryocular ve yönetmenler, yoğun bir çalışmaya giriştiler. Ama Konseyler Cumhuriyeti'nin 133 gün süren iktidarı, birçok tasarının gerçekleştirilmesine olanak tanımayacak kadar kısaydı. Yine de 31 uzun metrajlı film çevrildi ve bunların çoğu, Béla Kun'un iktidardan düşmesinden sonraki Beyaz terör döneminde ortadan kayboldu ya da yakıldı. Konseyler Cumhuriyeti döneminde etkinlik gösteren yönetmenlerin çoğu da, ülkeyi terk etti. Geleceği en parlak olan yönetmen Pál Fejós, *Egri csillagok*'u bitirmeden ABD'ye gitti. Bu, tam bir çöküştü ve 1930'da film üretimi tamamen durmuştu. Sesli sinemanın ilk yıllarında sınırlı bir canlanma oldu (Fejós, bir fransız şirketi için 1933'te *Tavaszizápor*'u çevirmek için Macaristan'a döndü). Bazı yönetmenler "Lubitschvari" komedilerin üslubunu taklide yöneldi (özellikle İstván Székely ve Béla Gaál), bazıları da George Höllering'in *Hortobágy*'de (Zsigmond Móricz'in yapıtından uyarlama) yaptığı gibi ünlü yazarların öykülerini perdeye aktardı. İkinci Dünya savaşı patladığında, "limonata-film"ler (çigan operetleri, gösterişli dramlar) ortalığı kaplamıştı. Bunların dışında kalan ve 1942'de *Emberek a havason*'u çeviren István Szőts, daha sonra, modern macar sinemasının gerçek babası olarak ortaya çıkacaktı.

İkinci Dünya savaşı'ndan sonra ilk macar filmlerinden biri *Valahol Európában*' dır (Béla Balász'ın işbirliğiyle Géza Radványi tarafından 1947'de çevrildi). Bir yıl sonra da stüdyolar ulusallaştırıldı. Macaristan, ideolojik kalıpçılığın etkisinde yılda beş ya da altı film üretti. Bunlar arasında ancak, iki savaş arasında bir genç köylünün yaşamını canlandıran *Talpalatnyi föld* (Frigyes Bán, 1948) dikkate değerdi. 1954 te, *Liliomfi* (Károly Makk) ve 1955-56'da *Egy pikoló világos* ve *Budapesti tavasz* (Félix Máriássy) ve özellikle Zoltán Fábri' nin *Atlıkarınca* (Körhinta) [1955] ve *Profesör Hannibal*'i (Hannibal tanár ú) [1956] ile, filmlerin niteliğinin yükseldiği görüldü ve bu arada sayıları da arttı (1957'de 12 film, 1959'da 17 film). Bazı yönetmenler kendilerinden söz ettirmeye başladılar: eskilerden Viktor Gertler, Frigyes Bán ve Márton Keleti'nin yanı sıra Károly Makk, Félix Máriássy, László Ranódy, İmre Fehér, György Révész, Zoltán Várkonyi, János Herskó ve özellikle Zoltán Fábri. Bu sonuncusu, art arda şu filmleri çevirdi: *Edes Anna* (1958), *Cehennemde 2 devre* (Két félido a pokolban) [1961], *Nappali sötétség* (1963).

1960 ve özellikle 1962'den sonra temaların seçilmesinde daha özgür davranma olanağı bir canlanmaya yol açtı ve Béla Balász stüdyosundan yetişen genç yönetmenler, bundan yararlandılar. Macarlar, uluslararası festivallerde, başarı kazanmaya başladılar ve genç çekoslovak sinemasının doğuşunu yakından izleyen bir macar yeni dalgasının sözü edilmeye başlandı. Yetenekli yeni yönetmenler arasında şunlar sayılabilir: Tamás Rényi (*Sikátor*, 1966), István Gaál (*Sódrásban*, 1964; *Zöldar*, 1965; *Keresztelő*, 1967), Ferenc Kardos ve János Rózsa (*Gyerekbetegségek*, 1965), István Szabó (*Düşler çağı* [Álmodozások kora], 1965; *Baba* [Apa], 1967), Ferenc Kósa (*On bin güneş* [Tizezer nap], 1966), *András Kovács* (*Hideg napok*, 1966; *Falák*, 1967), Pal Zolnay (*Hogy szaladnak a fák*, 1966). Çeşitli temaların daha içtenlikle ele alınmasından (karışık bir siyasal bağlam içinde bireysel yazgıların çatışması, XX. yy.'da köylü topluluklan evriminin canlandırılması, öğrencilerin ve işçilerin yaşamının betimlenmesi, vb.) yararlanan János Herskó (*Párbeszéd*, 1963) ve Zoltán Fábri (*Yirmi saat* [Husz ora], 1964) gibi bazı yönetmenler, en önemli filmlerini çevirdiler. Daha önce uzun metrajlar (*Oldás és kötés*, 1963; *Így jöttem*, 1964) çevirmiş olan yeni bir yönetmen, yani Miklós Jancsó, 1965'te *Umutsuzlar*'ı (Szegénylegények) 1967'de *Csillagosok, katonák* ve *Sessizlik ve çığlık*'ı (Csend és kiáltás) çevirdi. Film yapımını, *Mafilm* adlı bir devlet kuruluşu üstlenmişti. Bu kuruluş içinde, uzun metrajlı film yapan dört grup çalışıyordu. Her grubun, devletçe verilen ve istediği gibi kullandığı yıllık bütçesi vardı. Yabancı ülkelere film dağıtımını, *Hungarofilm* gerçekleştiriyordu.

Art arda gelen iki dalgadan (birincisi 1954'te, ikincisi 1963-64'te) doğan macar "yeni sineması", uluslararası düzeydeki yerini yavaş yavaş aldı. Yıllık yirmi filmi aşmayan bu üretim, büyük değer taşıyan birçok filmle dikkati çeker. Zoltán Fábri' nin, son filmleriyle (*İsten hozta, ornágy úr,* 1969; *Hangyaboly,* 1971; *Plusz minusz egy nap,* 1972; *Az ötödik pecsét,* 1976; *Macarlar* [Magyarok], 1977), *Husz óra*'nın başarısını unutturamamasına rağmen, Károly Makk, *İsten és ember elött* (1968) sonra, 1970'te iç burkucu bir film (*Szerdem*) ve 1974'te *Macskajáték* ile 1982'de *Egymásra nézve*'yi çevirdi.

1960'lı ve 70'li yılları kişilikleriyle damgalayan yönetmenler arasında, Miklós Jancsó'nun (*Csend és kiáltos,* 1968; *Sirokkó,* 1969; *Agnus Dei,* 1970; *Még kéra nép* [1972 Cannes festivali mizansen ödülü]; *Szerelman Elektra,* 1974; *Magyar Rapszodia,* 1978) yanı sıra, şu yönetmenleri de saymak gerekir: İstván Gaál (*Magasiskolla,* 1969; *Hólt videk,* 1971; *Legato,* 1977; *Cserepek,* 1981), İstván Szabó (*Bir aşk filmi* [Szerelmesfilm], 1970; *Tüzoltó utca 25,* 1973; *Bizalom,* 1979; *Méphisto,* 1981), İmre Gyöngyössy (*Virágvasárnap,* 1969; *Meztelen vagy,* 1971; *Szarvassa vált fiúk,* 1974; *Két elhatározás* [B. Kabay ile birlikte]), András Kovács (*Staféta,* 1970; *A magyar ugaron,* 1972; *Bekötött szemmel,* 1974; *A ménesgazda,* 1978), Judit Elek (*Sziget a szarazföldön,* 1969; *Majd holnap,* 1979), Zoltán Huszárik (öl. 1981) [*Szindbád,* 1971], Pál Zolnay (*Arc,* 1970; *Fotográfia,* 1972), Márta Mészáros (*Eltávozottnapp,* 1968; *Holdudvar,* 1969; *Szabad lélegzet,* 1972; *Örökbefogadás,* 1975; *Dokuz ay* [Kilenc hónap], 1976; *Örökség,* 1980), Ferenc Kósa (*On bin güneş* [Tizezer nap, 1966], *İtélet,* 1970; *Nincs idö,* 1973; *Küldetés,* 1976; *Merközes,* 1981), Pál Gábor (*Tiltott terület,* 1969; *Horizont,* 1971; *Angi Vera,* 1978) ve kameraman Sándor Sára (*Feldobott kö,* 1968). Ayrıca Péter Bacsó (*A tanu,* 1969; *Kitörés,* 1970; *Jelenidö,* 1971; *Forró vizet a Kopaszra,* 1971). Tamás Rényi (öl. 1981) [*A völgy,* 1968; *Elve vagy halva,* 1971), György Révész (*Utazás a koponyám körül,* 1970), Pál Sandór (*Szeressétek Ódor Emiliát,* 1970; *Hercules fürdör emlék,* 1976; *Szabadits meg a gonosztól,* 1978; *Szerencsés Dántel,* 1982), János Rózsa (*Vasárnapi szülök,* 1980) gibi farklı değerde yapıtlar ortaya koyan yönetmenleri de unutmamak gerekir.

1970'ten sonra etkinlik gösteren yönetmenler arasında şu adları saymalıyız: Ferenc András, Gabor Body, İstván Darday, László Lugossy, Pál Schiffer, Rezsö Szörény ve özellikle, Jancsó'nun eski asistanı Zsolt Kézdi-Kovács.

MACARKÖY, Antalya'nın Gazipaşa ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 747 nüf. (1990). Yakınında Kestros* antik kentinin kalıntıları vardır.

MACARLAR, Macaristan nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan fin-ugur kökenli halk. IX. yy.'da Tuna vadisine gelen Macarlar Fransa'ya kadar akınlar yaptılar. Slavlar ve Germenler ile melezleşen Macarlar X. yy.'ın sonunda hıristiyanlığı benimsediler.

MACARLAŞTIRMAK g. f. Macar kültürünü ve dilini benimsetmek.

MACARLI ABDULLAH BEY, asıl adı **Karl Edward Hammerschmidt,** macar kökenli türk bilim adamı (Viyana 1799 - İstanbul 1874). Viyana'da hukuk, modern tarım, böcekbilim ve tıp öğrenimi gördü. 1838-1848 arası 10 yıl süren araştırmalarında, dünyada ilk kez bazı eklembacaklılarda asalak olarak yaşayan protozoa (tekhücreli) türlerini saptadı. Viyana ayaklanmasını (1848) izleyen günlerde Macaristan'da askeri hekimlik yaptı. Avusturya' ya karşı macar devrim eylemlerine katıldığı için Osmanlı devletine sığındı (1849). İstanbul'a gelerek Mektebi tıbbiyei şahane'de (Askeri tıbbiye) ilm ül-hayvanat (zooloji) ve ilm ül-arz ve'l maadin (yerbilimi ve mineraloji) muallim muavini oldu (1850). Ancak, Avusturya hükümetinin baskısı sonunda Şam'da bir askeri hastaneye atandı ve orada müslüman olarak Abdullah adını aldı. Kırım savaşı'na osmanlı ordusunda hekim olarak katıldı (1855). Savaştan sonra (1856), bir süre Gülhane ve Haydarpaşa askeri hastanelerinde çalıştıktan sonra Tıbbiye'de daha önce okuttuğu derslerin muallimliğine getirildi (1862). Tıbbiye'de Tarih-i tabii numunehanesi'ni (Doğa varlıkları müzesi) kurduğu gibi (1870), Ömer Paşa, Marko Paşa ve Kırımlı Aziz İdris Bey'in desteği ile Osmanlı mecruhini askeriye iane cemiyeti adlı bir dernek kurarak Kızılay'ın çekirdeğini oluşturdu. Türkiye'nin yerbilim, mineraloji ve paleontolojisi konularında yaptığı özgün araştırmalarını Avrupa'da yayımladı. Yerbilim, mineraloji ve paleontoloji bilimlerinin türk yükseköğrenim programlarında yer almalarını sağladı. *Fenn-i hayvanat-ı tıbbiye* (1876) adlı yapıtı Türkiye'de zooloji alanında yazılmış ilk kitap olarak kabul edilir. Yerbilim ve mineralojiyi konu edinen öteki yapıtı *İlm ül-arz ve'l maadin* (1875) adını taşır.

MACARTHUR (Douglas), amerikalı general (Fort Little Rock, Arkansas, 1880 - Washington 1964). Filipinler'deki ilk amerikan valisinin oğluydu. 1903'te West Point harp okulu'ndan istihkâm subayı olarak mezun oldu. Filipinler'de ve Japonya' da görev yaptı (1906). Theodore Roosevelt'in yaverliğinde bulundu (1906-1908); albay rütbesiyle 1917'de fransız cephesine gönderildi. 38 yaşında generalliğe yükseldi. Amerika'ya çağrılmadan önce 1918'de bir tugaya komuta etti. Amerika' da West Point harp okulu'nu yönetti (1919). Yeniden Filipinler'de kaldıktan sonra kurmay başkanı oldu (1930). 1935'te hizmetten çekildi, 1940'ta Filipinler'de başkan Quezón'un askeri danışmanlığını yaptı. Temmuz 1941'de takımadadaki müttefik kuvvetleri başkomutanı olarak japon saldırısına karşı koydu ve Corregidor'u ancak Roosevelt'in emri üzerine terk ederek Avustralya'ya gitti (1942). 1943'te Güney-batı Pasifik kuvvetlerinin, sonra da Pasifik'teki tüm müttefik kuvvetlerin komutanı olarak (1945) Japonlar'a karşı kazanılan zaferde başlıca rolü oynadı. Daha sonra işgal birlikleri komutanı sıfatıyla ve hemen hemen tam yetkiyle Japonya'da kaldı. 1950'de Kore'de savaşa giren Birleşmiş milletler kuvvetlerinin komutanlığına getirildi, ama savaşı genişletmeye yönelik tutumu başkan Truman tarafından çok sakıncalı görüldüğünden görevden alındı ve yerine general Ridgway getirildi (11 nisan 1951).

MACARTNEY (George MACARTNEY — *kontu*), ingiliz diplomat (Lissanoure, Antrim, İrlanda, 1737 - Chiswick, Surrey, 1806). Rusya'da özel temsilci (1764), Karayibler (1775) sonra da Madras (1780 -1786) valisi oldu. Çin'e özel temsilci olarak gönderildi (1793): Çienlong tarafından soğuk karşılandı ve sonuçta hiçbir ticari anlaşma imzalanamadı. Macartney siyasi yaşamını Cape valisi (1796) olarak noktaladı.

MACAS, Ekvador'da yer. Morona Santiago ilinin merkezi, Andlar'ın doğu şeridi üzerinde; 2* 100 nüf. Tarım ürünleri (muz, kahve, kakao) pazarlama merkezi.

MACAU → MAKAO.

MACAULAY (Zachary), ingiliz insansever (1768-Londra 1838). Sierra Leone şirketi'nin sekreteriydi. Özgürlüğe kavuşturulan kölelerin yerleşmesi için kurulan bu sömürgenin valisi oldu ve köleliğin kaldırılması için savaştı.

MACAULAY (Thomas Babington MACAULAY, —*baron*), ingiliz tarihçi ve siyaset adamı (Rothley Temple, Leicestershire, 1800 - Campden Hill, Londra, 1859). Zachary Macaulay'in oğlu. *Edinburgh Review*'de basılan Milton hakkındaki denemesiyle ün kazandı (1825). 1830'da whig partisinden parlamentoya girdi ve 1834'te hükümet tarafından 4 yıllığına Hindistan Yüce konseyi'nde yeni bir yasa hazırlamakla görevlendirildi. Politik yaşamının yanı sıra tarihle ilgili çabalarda bulundu. Önemli yapıtı *History of England* (İngiltere tarihi) [1848-1861, 5 cilt] yarım kalmıştır.

MCAULEY (James Phillip), avustralyalı şair ve eleştirmen (Lakemba, New South Wales, 1917-Melbourne 1976). 1944'te Harold Stewart ile birlikte, Ern Malley adını verdikleri otomobil tamircisi ve dâhi bir gerçeküstücü şair yarattılar. Tümüyle hayali bir kişi olan Ern Malley'in imzasıyla yazdıkları şiirlerle eleştirmenleri yanılttılar. McAuley'e göre şiir yapı olarak görüye ve sezgiye dayalıdır ve şair büyük bir anlatım gücüne sahiptir. Klasik yapıdaki yapıtlarından bazıları: *Under Aldebaran* (1946), *Captain Quiros* (1964), *Collected Poems* (1936-1970). Ayrıca eleştiri yapıtları da vardır: *The End of Modernity* (Modernliğin sonu) [1959].

MCBAİN (James William), kanadalı kimyacı (Chatham 1882 - Palo Alto, Kaliforniya, 1953). Bristol ve Stanford'da fiziksel kimya profesörü oldu, özellikle kolloitler, sabunlar ve gerilimetkin maddelerin genel incelemesiyle ilgilendi.

MACBETH (öl. Lumphanan yakınında, Aberdeen, 1057), İskoçya kralı (1040 -1057). Moray mormaoruydu (kont); Kenneth III'ün torunu olan karısı Gruoch dolayısıyla iskoç tahtı üzerinde bazı hak iddialarında bulunuyordu. 1040'ta Güçsüz Duncan I'i öldürerek tahtı elde etti. Uyanık bir siyasetçi olarak, kendini İskoçyalılar'ın çoğuna kabul ettirmiş gibi görünüyordu. Bu yüzden, Northumbrialılar'ın yardımcı oldukları yasal ailenin birçok girişimine karşı koydu. Ancak 1057'de, Duncan'ın oğlu Malcolm Canmore, Lumphanan savaşı'nda onu öldürmeyi başardı.

Macbeth, Shakespeare'in dramı (1605' e doğr.). Cinlere meraklı kral James I, Banquo soyundan geldiğini ileri sürüyordu. Esinlendiği Holinshed'e rağmen

US Army-archives-Idées et Éditions

general Douglas MacArthur (1945'e doğr.)

National Portrait Gallery

Thomas Babington Macaulay
J. Partridge'ın bir portresinden ayrıntı
National Portrait Gallery Londra

Macbeth ve cadılar
Delacroix'nın taşbaskısı
Bibliothèque nationale, Paris

Roger-Viollet-Viollet kol.

Joseph McCarthy

Paul McCartney

National Portrait Gallery

sir Francis Leopold McClintock
Stephen Pearce'in
bir portresinden
(1859) ayrıntı
National Portrait Gallery
Londra

Shakespeare, gasıp Macbeth'i bir zorba, dramını da yasallığa bir övgü durumuna getirdi: kralını öldürmekten daha büyük bir suç olamaz. Yiğit ve kralına bağlı bir derebeyi olan Macbeth, cadıların kehanetleri karısı lady Macbeth'in kışkırtmasıyla, evinde ağırladığı kral Duncan'ı öldürür. Yasalara karşı gelmenin verdiği vicdan azabı ve pişmanlık onu zorbalığa iter. Öldürttüğü dostu Banquo'nun hayaleti yakasını bırakmaz, Duncan'ın oğlu Malcolm tarafından öldürülür. Fantastik öğelerle daha da genişleyen siyasal tema, Macbeth' in oyuncağı ve yaratıcısı olduğu yazgının büyüsüyle trajik bir yoğunluğa varır. Vahşet ve iyilik arasında, kendi özgürlüğünün trajik düşmanı olan kahraman, calvinciliğe çok yakın olan stoacı bir hava içinde ölüme gider.

MACBRİDE (Séan), irlandalı siyaset adamı (Paris 1904 - Dublin 1988), John MacBride ve Maud Gonne*'ın oğluydu; 1946'da cumhuriyetçi *Clann na Poblachta* partisi'ni kurdu, 1948-1951 arasında Costello kabinesinde Dışişleri bakanlığı yaptı, 1948'de Birleşik Krallık ile son ilişkilerin de yürürlükten kaldırılmasını görüştü. Avrupa örgütlerinde, özellikle 1948 -1951 arasında başkan yardımcılığını yaptığı OEEC'de de büyük bir etkinlik gösterdi. Uluslararası af örgütü (Amnesty İnternational) başkanlığı (1963-1974), 1973 -1976 arasında Birleşmiş milletler Namibya yardımcı sekreterliği ve komiserliği yaptı, 1974'te Nobel barış ödülü'nü kazandı.

MCBRİDE (Patricia), amerikalı kadın dansçı (Teaneck, New Jersey, 1943). 1959' da New York City Ballet'e girdi, 1960'ta soloculuğa, 1961'de de yalnız dansçılığa yükseldi. Edward Villella, Helgi Tomasson ve sonradan evlendiği Jean-Pierre Bonnefous'nun sürekli eşlikçisi olarak Balanchine'in (*Agon, la Somnambule, Concerto barocco, Liebeslieder Walzer* vb.) ve Jerome Robbins'in balelerinde (*Afternoon of a Faun, The Cage* vb.) dans etti. Balanchine'in *Figure in the Carpet* (1960), *A Midsummer Night's Dream* (1962), *Tarentella* (1963), *Harlequinade* (1965), *Brahms-Schönberg Quartet* (1966), *The Jewels* (1967), *Who Care?* (1970), *Capriccio* (1974) adlı balelerinin, Robbins'in de *Ebony Concerto* (1960), *Dances at a Gathering* (1969), *Dybbuk Variations* (1974) adlı balelerinin prömiyerinde başrol oynadı.

McBurney kesimi, apandisit ameliyatında uygulanan kesim. Adını amerikalı cerrah Charles McBurney'den (1845-1914) alır.

McBurney noktası. Patol. Karın duvarı üzerinde göbeği kalça kemiğinin ön-üst dikenine bağlayan çizginin ortasında bulunan nokta. Basıldığında duyulan ağrı apandisitin bir belirtisidir.

Maccabaeus *(Judas)*, Händel'in oratoryosu. (→ JUDAS MACCABAEUS.)

MACCALUBE, İtalya'da küçük yanardağlar bütünü, Sicilya'da, Agrigento'nun K.-B.'sında. Püskürmeleri sırasında çamur selleri oluştururlar.

MCCAREY (Leo), amerikalı film yönetmeni (Los Angeles 1898 - Santa Monica 1969). Tod Browning'in asistanı olarak sinemaya başladı (1920), daha sonra kısa metrajlı güldürü filmleri gerçekleştirmek için Hal Roach ile anlaştı. 1923'ten 1928'e kadar yaklaşık üç yüz filme imzasını attı ve Laurel-Hardy için birçok senaryo yazdı. 1929'da ilk uzun metrajlı filmini gerçekleştirdi: *The Sophomore*. Kısa sürede, duygusallığın her zaman yer aldığı görsel ve sözsel gag komedilerinde uzman oldu. Çok sayıda filminden bazıları şunlardır: *The Kid from Spain* (1932); *Ördek çorbası* (Duck Soup, 1933); *Ruggles of Red Gap* (1935); *Make Way for Tomorrow* (1937); *Korkunç gerçek* (The Awful Truth) [1937]; *Yolumda giderken* (Going my Way) [1944], bu filmiyle senaryo dalında oskar kazandı; *The Bells of St. Mary's* (1945); *Unutulmayan aşk*'ın iki versiyonu (Love Affair, 1939 ve An Affair to remember, 1957); *Rally round the Flag, Boys!* (1958).

MCCARTHY (Joseph), amerikalı siyaset adamı (Appleton yakınında, Wisconsin, 1908 - Bethesda, Maryland, 1957). Wisconsin senatörüydü (1947). 1949-50' de komünizm düşmanlığının bayraktarı kesildi *(maccarthycilik)*. Senato soruşturma komisyonu başkanı olarak basını, üniversiteleri, Hollywood'u ve hemen tüm federal yönetimi komünistlerin yuvalandıkları propaganda merkezleri durumuna gelmekle suçladı. 1954'te aşırılıkları nedeniyle Senato tarafından kınandı.

MCCARTHY (Mary), amerikalı kadın yazar (Seattle 1912). Gazetecilik yaptı, eleştirmen Edmund Wilson ile evlendi. Toplumbilimsel ve yergiye dönük pek çok yapıt yazdı ve aydın çevrelerini, kadınların davranışlarını anlattı ve Vietnam savaşı'nı yerdi (*Vietnam*, 1967; *Hanoi*, 1968). Kaleme aldığı İtalya izlenimleri (*Venice*, 1956), anılar (*Memories of a Catholic Girlhood*, 1957), eleştirel deneme (*On the Contrary*, 1962), bir grup kadın üzerine inceleme (*The Group*, 1963), amerika ve avrupa kültürlerini karşılaştırması (*Birds of America*, 1971) çağdaş Amerika üzerine bilinçli bir tanıklık niteliğindedir. *İdeas and the Novel*'daysa (1980) boyalı basının göz kamaştırıcı bir malzemeye dönüştürdüğü şiddet olaylarına değindi.

MACCARTHYCİLİK a. ABD'li senatör J. MacCarthy'nin uyguladığı biçimiyle aşırı antikomünist ideoloji.

■ **MCCARTHEY** (Paul), pop music şarkıcısı, bestecisi ve söz yazarı (Liverpool 1942). En önemli elemanlarından biri olduğu Beatles'dan ayrıldıktan (1969) sonra karısı Linda ile yeni bir grup *(Wings)* oluşturdu. Bu grupla birçok konser gezisi yaptı. Büyüleyici sesi ve hoş melodileriyle Beatles çizgisini belli ölçüde sürdürdü. *Band on the Run* (1973), *Wings Over America* (1976), *Venus and Mars are all-right tonight* (1977), *Back to the Egg* (1979), *McCartney II* (1980), *Pipes of Peace* (1985), *Pres to play* (1986), *All the Best* (1987), *Jet* (1989), *Composed Liverpool Oratorio* (1991) gibi albümler çıkardı.

MCCAY (Winsor), çizgiromanı yaratan amerikalı desinatör (Spring Lake, Michigan, 1869 - Chicago 1934). Şiir dolu bir düşgücü ve güçlü kompozisyonlarıyla dikkati çeken yapıtları arasında, özellikle *Little Nemo in Slumberland* (1905) anılabilir.

MACCHİA (Giovanni), italyan yazar (Trani, Bari, 1912). Denemeci ve eleştirmen. Yapıtının büyük bölümünü fransız edebiyatına ayırdı (*Baudelaire e la poetica della malinconia*, 1946; *Il Silenzio di Molière*, 1975; *L'Angelo della notte*, 1979; *Il Principe di Palagonia*, 1988).

MACCHİAİOLİ, XIX. yy.'ın ikinci yarısının en ünlü sanatçılarından oluşan ressam grubu. İngres'in İtalya'daki yandaşlarının "arıtıcılık"ına muhalif, akademi karşıtı bir eğilimin temsilcileridir. "Macchia" (leke) sözcüğünden türetilmiş olan adları ilk kez 1862 Floransa sergisi sırasında basında yer aldı. Gruba bağlı ressamlar Floransa'da, İtalyan birliği yandaşlarının da (tümü de bunlarla dayanışma içindeydi) uğrak yeri olan Michelangelo kahvesi'nde (Michelangiolo) toplanıyorlardı. Fattori* ve Lega*'nın başını çektiği bu grup, Telemaco Signorini*, Vincenzo Cabianca (1827 -1902), Odoardo Borrani (1834-1905), Serafino de Tivoli (1826-1892), Guiseppe Abbati (1836-1868), Raffaello Sernesi (1838 -1866), fransız Stanislas Pointeau (1833 -1907), romalı Giovanni Costa (1826-1893) gibi ressamlardan oluşuyordu; daha sonra gruba Boldini*, napolili De Nittis*, venedikli Zandomeneghi* gibi meslek yaşamlarını Fransa'da sürdüren ressamlar da katıldı. Grubun kuramcıları ise Signorini ve heykelci Adriano Cecioni'ydi (1836 -1866). En önde gelen destekçileri eleştirmen Diego Martelli*, sanatçıları Castiglioncello'da, Batelli ailesi Pergentina'da (ya da Piagentina), M. Desboutin ise Ombrellino'da ağırladı. Birçok fransız sanatçı (Degas, J. Tissot, G. Moreau) bu grupla yakın ilişki içindeydi.

Macchiaioli grubu'nun ilk yılları, Signorini ile birkaç arkadaşının Paris'teki Evrensel sergi'yi (1855) gezmeleri ve La Spezia'da yapılan açık hava çalışmalarıyla dikkati çeker. Önceleri Decamps, Delaroche ve Corot'dan etkilenen sanatçılar kısa süre sonra kendi yollarını buldu. Genellikle küçük boyutlarda olan yapıtlarında (Fattori; *Palmieri banyoları rotondası*, 1866, Pitti sarayı, Floransa), gerçeklikten edindikleri izlenimleri renk lekeleriyle yansıtmaya çalıştı. Natüralizmleriyle izlenimciliğin habercisi oldular (Fattori: *Diego Martelli Castiglioncello'da*, 1867, Jucker kol., Milano) ama psikolojiye daha fazla önem verdi (Lega: *Merak, ay. y.*).

MACCİO (Rómulo), arjantinli ressam (Buenos Aires 1931). Yeni arjantin figüratif sanatı içinde yer alan Macció, 60'lı yılların başından itibaren, resimlerinde, düz satıhlar halinde sürülmüş açık renkler kullanarak, parçalara ayrılmış ve biçimi bozulmuş insan figürünü işledi (*Un plato fuerte*, 1965); 70'li yıllarda, daha önce gizli kalmış anlatımcılığı açığa çıktı (belirgin fırça darbeleri, boğuk renkler vb.) [*Kan deltası*, 1975].

MCCLELLAN (George Brinton), amerikalı general (Philadelphia 1826 - Orange, New Jersey, 1885). Amerikan iç savaşı sırasında Kuzeyliler'e katıldı ve Potomac ordusu komutanlığına getirildi (1861). Richmond'u ele geçirdi, sonra Washington'u savunmaya çağrıldı. General Lee'yi yendi, fakat onu izlemediği için komutanlık görevinden uzaklaştırıldı. 1864'te cumhurbaşkanlığı seçimini kazanamadı, Dresden'e çekildi. 1868'de ABD'ye döndü ve ölümüne kadar New Jersey valisi olarak kaldı.

MACCLESFİELD, Büyük Britanya'da (Cheshire) kent, Manchester'in G.'inde, *Macclesfield ormanı*'nın yakınında; 45 000 nüf. Yapay tekstil. Eczacılık ürünleri.

MACCLESFİELD → GERARD (Charles).

■ **MCCLİNTOCK** (*sir* Francis Leopold), ingiliz denizci ve kutup kâşifi (Dún Dealgan, İrlanda, 1819 - Londra 1907). 1848' de, Franklin'i aramak üzere düzenlenen ilk gezide kaptan Ross'a eşlik etti. 1850 ve 1851'de kızakla, 2 250 km kat etti ve Melville Sound'un kuzey kıyılarını saptadı. 1852'de, yine Franklin'i aramak üzere yapılan ve Wellington kanalında Belcher tarafından yönetilen ikinci bir gezi için *İntrepid*'in komutanlığına atandı ve Melville adasının kıyılarını keşfetti. 1857'den 1859' a kadar Güney kutbu'na yapılan bir geziyi yönetti. Kışı, Grönland'ın kuzey-batı kıyılarında, Melville körfezinde geçirmek zorunda kaldı, 1858'de Lancaster Sound ve Peel Sound'u, daha sonra da Prince Regent İnlet'i keşfetti; Boothia yarımadasını ve Kral William topraklarını kızakla geçti ve burada ilk kez, Franklin'in gezisinden kimi kalıntılar buldu. Yolculuğu sırasında birçok harita alımları gerçekleştirdi. 1871'de amiral ve Portsmouth tersanelerinin müdürü oldu.

MCCLİNTOCK (Barbara), amerikalı kadın genetikçi (Hartford 1902). Genetik kütlelerin hareketli yapıları üstüne yaptığı çalışmalarla 1983 Nobel tıp ödülü'nü aldı.

■ **MCCLURE** (*sir* Robert John LE MESURIER), ingiliz kâşif (Loch Garman, İrlanda, 1807 - Londra 1873). 1850'de *Enterprise* adlı gemiye binen R. Collinson'ın yönettiği kuzey seferine, *İnvestigator* adlı gemiyle katıldı. Bering boğazını geçtikten sonra denizciler, Barrow burnunun ötesinde bir-

birlerini gözden yitirdiler. Collinson Büyük Okyanus'a varırken McClure'ün gemisi Melville boğazı yakınlarında buzlar arasında kaldı. McClure 1851 yazı boyunca Banks toprağı çevresini dolaştı. Ancak buzlar yüzünden *Investigator* parçalandı. 1853'te gemi mürettebatı yürüyerek, doğudan yardımına gelen Belcher seferiyle birleşmeyi başardı. Ünlü Kuzey-Batı geçidi sonunda tümüyle bulunmuştu. Ama bir geminin Atlas okyanusu'ndan Büyük Okyanus'a varması, ancak Amundsen seferiyle (1903-1906) gerçekleşti.

McCOLLUM (Elmer Verner), amerikalı biyokimyacı (Redfield, Kansas, 1879 - Baltimore 1967). Baltimore'daki Johns Hopkins üniversitesi'nde profesör oldu, araştırmalarının çoğu vitaminler üzerinedir. A (1913), B (1915) ve D (1922) vitaminleri üstüne ilk çalışmaları yapan odur.

McCORMİCK (Cyrus Hall), amerikalı mucit ve sanayici (Rockbridge kontluğunda, Virginia, 1809 - Chicago 1884). Amerikalı Obed Hussey'in düşüncelerini yeniden ele alarak ilk ekonomik biçeri tasarladı ve seri olarak üretmeyi başardı. 1847'de Chicago'da, kendi adını taşıyan ve 1902'de International Harvester Company'ye dönüşen bir şirket kurdu.

McCORMİK (Lynde Dupuy), amerikalı amiral (Annapolis 1895 - Newport, Rhode İsland, 1956). Denizaltı uzmanıydı; 1941-42'de amiral Nimitz'in kurmay heyetinde bulundu ve Büyük Okyanus'taki deniz savaşlarına katıldı. 1944'te Washington Lojistik komitesi başkanlığı yaptı. Québec ve Yalta konferanslarında Roosevelt'in kurmay heyetinde yer aldı, 1945'te Okinava'da üçüncü zırhlı filoya komuta etti. 1951'de amiralliğe yükseltildi, 1952 ile 1954 yılları arasında NATO kadrosuna bağlı Kuzey Atlantik müttefik kuvvetlerine komuta etti.

McCOY (Horace), amerikalı romancı (Nashville, Tennessee, 1897 - Beverly Hills, Kaliforniya, 1955). Birinci Dünya savaşı'na katıldıktan sonra, Paris'e çekildi ve çeşitli işlere girip çıktı. Toplumbilimsel ve varoluşçu özellikli romanı *Atları da vururlar'ı* (*They Shoot Horses, Don't they?*) [1935] yayımladı. Daha sonra, bir "küçük"ün "büyükler"in açgözlülüğünün çeşitli biçimlerine karşı verdiği yiğitçe savaşımı gün ışığına çıkaran daha uzlaşımsal yapıtlarını cinayet ve şiddet olayları doldurdu (*No Pockets in a Shroud,* 1937; *I should Have Stayed Home,* 1938; *Kiss tomorrow Good-By,* 1948).

McCULLERS (Carson Smith), amerikalı kadın yazar (Columbus, Georgia, 1917 -Nyack, New York eyaleti, 1967). Romanlarında (*The Heart is a Lonely Hunter,* 1940; *Reflection in a Golden Eye,* 1941; *The Member of the Wedding,* 1946; *Clock without hands,* 1961) ve öykülerinde (*The Ballad of the Sad Café,* 1951; *Sweet as a Pickle and Clean as a Pig,* 1964) bir sağır-dilsizle simgelediği tinsel yalnızlığı ve aşka ulaşmanın zorluğunu anlattı. Coğrafi ortamın çıplaklığı, Freud'a yapılan göndermeler doruğuna varan duygular kahramanlarına kaba bir nitelik verir, sanki zorla kabul ettirilen bir insandışılığı bir biçimsizleştirme gücü taşır. Haksızlıklarla ruhsal düşkünlüğü terkedilmişlik saptamasında birleştiren bu acılı imgelemenin niteliklerini güneyci değinmeleri de doğrular.

McCULLOCH (John Ramsay), ingiliz iktisatçı (County Whithorn, Dumfries and Galloway, 1789 - Londra 1864). Londra'da politik iktisat profesörlüğü yaptı. Ricardo'nun izleyicisiydi.

McCULLOCH (Warren Sturgis), amerikalı nörofizyolog hekim (Orange, New Jersey, 1898 - Old Lyme, Connecticut, 1969). Beyin üstüne yapılan çalışmaların kuramcısı, tıpta sibernetik kullanımının öncülerinden biridir.

MACDİARMİD (Christopher Murray GRIEVE, **Hugh** —denir), iskoçyalı yazar (Langholm 1892 - Edinburgh 1978). Olağanüstü yetenekli bir lirik şairdi, yapıtında iğneleyici atılım ve gerilemeler birbirini izler (*A Drunk Man Looks at the Thistle,* 1926). İskoç milliyetçi parti'nin (SNP) kurucularındandı; marxçı olduğu halde (*Second Hymn to Lenin,* 1935), milliyetçiliği nedeniyle komünist partiden çıkarıldı (1938), sonra yeniden alındı (1957). Düş kırıklıklarına rağmen (*In Memoriam James Joyce,* 1955), yaşamı boyunca ülkesini ve dilini -Lowlands gaelcesi olan *lallans*- daha geniş bir hareket (marxçı, pankelt) içine yerleştirmeye çalıştı, iskoç rönesansının ve onun çelişkilerinin canlı simgesi durumuna geldi (*The Song of the Prairie Land,* 1918; *The Miracle Songs of Jesus,* 1921; *Out of the Wilderness,* 1926; *A Kist of Whistles,* 1947; *A Lap of Honour,* 1967; *A Clyack-sheaf,* 1969).

MACDONAGH (Thomas), irlandalı yazar (Cloughjordan, Tiobraid Arann yönetim bölümü, 1878 - Dublin 1916). Ulusalcı eğitimci, şair ve Crashaw'a yakın yetenekte bir oyun yazarıydı (*Through the Ivory Gate,* 1902; *Songs of Myself,* 1910). St Enda koleji'nin kurucuları arasında yer aldı, *Irish Review* (1912) ve İrish Theatre'a etkinlik kazandırdı, İrlanda ordusuna gönüllü olarak katıldı (1913), Cumhuriyet bildirgesi'ni imzaladı (Paskalya, 1916), İngilizler tarafından idam edildi.

MACDONAGH (Donagh), irlandalı yazar (Dublin 1912 - *ay. y.* 1968), Thomas MacDonagh'ın oğlu. Yargıç ve şair (*The Hungry Grass,* 1947; *A Warning to Conquerors,* 1968) olan MacDonagh, manzum oyunlar ve müzikal komediler (*Happy as Larry,* 1946; *God's Gentry,* 1951) yazdı.

MACDONALD, eski iskoçyalı aile; JOHN (öl. 1386?) adlı üyesi 1346'da adalar senyörü unvanını aldı. Mull, Skye, İslay, Kintyre vb. adaları egemenliği altına alan bu aile, 1493'e kadar koruduğu göreli bir bağımsızlık kazandı. Bu ailenin bir kolu (Campbell ailesinin yeminli düşmanları olan Glencoeli MacDonaldlar) John Dalrymple*'in emriyle, 13 şubat 1692'de tuzağa düşürülerek katledildi.

MACDONALD (Alexander), iskoçyalı şair (Moidart, Highland, 1695 - Arisaig, Highland, 1770). Presbiteriyen mezhebindendi, daha sonra katolik ve jacobite oldu. İlk iskoç sözlüğünün yazarıdır (1741). Doğa sevgisini ve Hannover hanedanına duyduğu nefreti dile getirdi. Kent alanında yakılan ve eski iskoççanın dirilişini konu alan yapıtı (1751), XVIII. yy. walesli şairlere esin kaynağı oldu.

MACDONALD (Étienne Jacques Joseph Alexandre), **Taranto** dükü, Fransa mareşali, Fransa yüksek meclis üyesi (Sedan 1765 - Courcelles, Loiret, 1840). İskoçya kökenliydi; 1784'te İrlanda lejyonunda hizmet gördü ve krallık ordusunda subay oldu. 1804'te Moreau'yu savunduğu için gözden düştü. 1809'da italya ordusuna çağrıldı, Piave savaşı'nda yaralandı (8 mayıs) ve 6 temmuzda Wagram zaferinin yazgısını belirledi. 12 temmuzda mareşalliğe yükseltildi, nisan 1810'da Katalonya ordusu başkomutanlığına atandı. Rusya seferi sırasında bir kolorduya komuta etti. 1813'te Saksonya'da Katzbach'ta yenilgiye uğradıysa da (26 ağustos) Leipzig'de başarı sağladı (16-19 ekim). Fransa seferinden sonra, müttefik hükümdarlarla görüşmelere katıldı (1814). Napoléon'un iktidarı bırakmasından yanaydı. Bourbonlar'ı destekledi ve Loire ordusunun terhisiyle görevlendirildi (1815).

MACDONALD (*sir* John Alexander), kanadalı siyaset adamı (Glasgow 1815 -Ottawa 1891). Muhafazakâr milletvekili (1844). Yukarı Kanada attorney generali (1854 -1864) oldu. Ayrı kolonilerin bir konfederasyonda birleşmesi gerektiğini savundu. Kanada dominyonu'nun kurulmasından (mart 1867) sonra ilk kabinenin başkanlığını yaptı (1867-1873), Batı'ya doğru genişlemeye çalıştı (Hudson şirketi tekelinin kaldırılması, [1869]; Riel isyanının ezilmesinden sonra Manitoba'nın Kanada'ya bağlanması; [1870]; İngiliz Kolombiyası ile birleşme [1871]). Londra ile iyi ilişkiler kurup ingiliz birliklerinin geri çekilmesini sağladı (1871). Yeniden iktidara geldiğinde (1878-1891) ikinci Riel isyanını bastırdı (1885), Canadian Pacific Railway'i tamamlattı (1886) ve Northwest Territories'in kolonileştirilmesini sağladı.

MACDONALD (George), iskoçyalı yazar (Huntly, Grampian, 1824-Ashtead, Surrey, 1905). Kilise'ye karşı geldiği için papazlıktan kovulmuştu. İskoçya'nın kırsal kesimindeki insanların dünyasına sevgiyle yaklaştı (*Alec Forbes of Howglen,* 1865; *Robert Falconer,* 1868). Çocuklar için yazdığı peri masalları (*At the Back of the North Wind,* 1871), Tolkien'e esin kaynağı olan fantastik hikâyelerinde ve alegorilerindeki (*Phantastes,* 1858; *Lilith,* 1895) gizli calvincilikten sıyrılmıştır.

MACDONALD (James Ramsay), ingiliz siyaset adamı (Lossiemouth, Grampian, 1866 - Güney Amerika'ya giderken denizde, 1937). Gazeteciydi. 1894'te İndependent Labour Party'ye girdi. İşçi partisi'nin kurulmasında büyük rol oynadı (1900) ve reformcu bir sosyalizmi savundu. İşçi partisi'nden milletvekili seçildi (1906) ve partinin lideri oldu (1911-1914). Kararlı bir barış yanlısıydı. Kamuoyunun tepkisini hiçe sayarak ülkesinin 1914'te savaşa girmesine karşı çıktı.

MacDonald ocak 1924'te Birleşik Krallık'taki ilk sosyalist hükümetin başına geçti. Barış antlaşmalarında ağır bastığına inandığı öç duygusunu reddederek savaşın sıkıntılarını ortadan kaldırmaya çalıştı. Uzlaştırıcı çabaları Avrupa'da belirli bir yumuşama yarattı, ama SSCB ile daha normal ilişkiler kurma isteği ve partisinin sol kanadındaki kaynaşma yüzünden muhalefet tarafından bolşevikliğe önayak olmakla suçlandı ve hükümeti kısa süre sonra düştü (kasım 1924).

İktisadi güçlükler sonucu 1929'da İşçi partisi yeniden çoğunluğu ele geçirince MacDonald Başbakan oldu. Hemen ardından felaket haline gelen iktisadi bunalımla mücadele etmek durumunda kaldı. 1931 ilkbaharında Birleşik Krallık'taki işsiz sayısı 3 milyona ulaşmıştı. Devletin yükümlülükleri ezici bir hale gelmişti. İflas tehlikesi karşısında MacDonald özellikle askeri harcamaları ve işsizlik ödentilerini kısıtlayıp her türlü tasarruf yöntemini uygulamak zorunda kaldı. Diğer partilerin işbirliğini de sağladı ve böylece 1931'den 1935'e kadar ulusal bir hükümete başkanlık etti. Ne var ki bu tutumu partisinden önemli bir kanadın başkaldırmasına yol açtı ve MacDonald 1935'te hükümetin yönetimini muhafazakâr Baldwin'e terk etti.

MACDONALD (Wilson), ingilizce yazan kanadalı şair (Cheapside, Ontario, 1880 - Toronto 1967). İnsani ve estetik değerlerin sürekliliğini yüceltti (*Out of the Wilderness,* 1926; *The Lyric Year,* 1952).

MACDONALD (Jeanette), amerikalı kadın oyuncu ve şarkıcı (Philadelphia 1901 - Houston 1965). 20'li yılların operet ve müzikal komedilerinin yıldızıydı. Ernst Lubitsch'in filmi *Parad of Love*'da (1929) başrolü Maurice Chevalier ile paylaştı ve adını duyurdu. Gene Maurice Chevalier ile birlikte *The Merry Widow*'da (Ernst Lubitsch, 1934), sonra Nelson Eddy ile W.S., Van Dyke'ın iki filminde (*Naughty Marietta* [1935]; *Rose Marie* [1936]) başarı kazandı. Bazı filmleri: *Senin yanında bir saat* (One Hour With You) [E. Lubitsch ve G. Cukor, 1932], *Bu gece beni sev* (Love me Tonight) [R. Mamoulian, 1932], *Broadway Serenade* (R. Z. Leonard, 1929).

MACDONALD (Brian), kanadalı dansçı ve koregraf (Montréal 1928). Önceleri müzik eleştirileri yazdı. 1951'de kurulan

National Portrait Gallery

Sir R.J. Le Mesurier **McClure**
Stephen Pearce'in bir portresinden ayrıntı (1850'ye doğr.)
National Portrait Gallery, Londra

Camera Press-Parimage

Carson Smith **McCullers** (1967'de)

N.F.B.-Canadian Information Service

W.W.

James Ramsay **MacDonald**

Giraudon

Fernão de Macellan
Antonio Giovanni di Varese'nin
bir duvar resminden madalyon
XVI. yy.
Farnese sarayı, Caprarola

Kanada Ulusal balesi'nin ilk üyelerindendir. Bir kaza geçirdikten sonra dansı bırakarak koregrafiye yöneldi. National Theatre School'u, İsveç Krallık balesi'ni (1964-1966), Harkness Ballet'i (1967-1970) yönetti. Batsheva Dance Company'nin (1971-72) ve Kanada Büyük balesi'nin (1974-1981) sanat yönetmenliğini yaptı. Verimli bir koregraftı: *Time out of Mind* ve *Capers* (Robert Joffrey Ballet için, 1962), *Aimez-vous Bach?* (İsveç Krallık balesi için, 1964), *Canto İndio* (1965), *Rose Latulipe* (1966), *Five over Thirteen* ve *The Shining People of Leonard Cohen* (1970; *Ateş kuşu*'nun Royal Winnipeg Ballet için hazırlanmış versiyonu), *The Lottery* (1974; Harkness Ballet için), *Dangerous Games* (1969; Ballet-Théâtre contemporain için).

Mac Donald's Corporation, ayakta yenilecek türden yiyecekler (hamburger, kızarmış patates, vb.) yapmakla ünlü, tüm dünyaya yayılmış amerikan şirketi. Türkiye'de de, İzmit, Ankara, İzmir (2) ve İstanbul'da (12), toplam 16 şubesi vardır (1993).

MACDONALD-WRİGHT (Stanton VAN VRANKEN, **Stanton** —denir), amerikalı ressam (Charlottesville, Virginia, 1890 -Pacific Palisades, Kaliforniya, 1973). Bağımsızlar salonu'nda (Paris, 1913), Morgan Russell ile birlikte *senkromizm* hareketini başlattı. Robert Delaunay'nin orpheusçuluğuna koşut biçimde gelişen bu hareket kısa süreli oldu. MacDonald -Wright, orpheusçuluğun yanı sıra F. Kupka'nın bazı arayışlarından da esinlendi.

MACDONNELL, Ulster'e yerleşen iskoçyalı bir ortaçağ ailesi. Ailenin başkanı, İslay adasının lorduydu ve adaların senyörleri olan MacDonaldlar gibi XV. yy. sonuna kadar belli bir bağımsızlıktan yararlandı.

Ulster'deyse SORLEY BOY **MacDonnell** (Ballycastle, Antrim, 1510'a doğr. - *ay. y.* 1590), önce O'Neilller'i yenerek, sonra onu kovmak isteyen İngilizler'e direnerek, aileyi kabul ettirme başarısını gösterdi. Oğlu RANDAL (öl. 1636), 1620'de Antrim kontu oldu. Aile üyelerinin en ünlüsü, 1. **Antrim** markisi RANDAL **MacDonnell** (1609 - Ballymagarry, Antrim, 1683), katolik ve kralcıydı. 1639 bozuşması sırasında, covenanterler'e karşı kral Charles I'in yanında yer aldı. 1647'de kralı desteklemekten vazgeçti.

McDonnell-Douglas Aircraft Corporation, MacDonnell Aircraft Corporation ve Douglas Aircraft Company adlı iki uçak ve uzay taşıtı inşaat şirketinin birleşmesiyle 1967'de kurulan amerikan şirketi. Sivil (DC-9, DC-10) ve askeri uçaklarla uzay taşıtları üretir.

MACDONNELL RANGES, Avustralya'nın orta kesiminde (Kuzey Arazisi) yükseklikler, Oğlak dönencesi enleminde; 1 510 m.

MCDOUGALL (William), amerikalı ruhbilimci (Chadderton, Lancashire, 1871 -Durham 1938). *An Introduction to Social Psychology* (Toplumruhbilime giriş) [1908] adlı kitabıyla toplumsal ruhbilimin öncüleri arasında yer aldı; Duke (Kuzey Carolina) üniversitesi ruhbilim bölümü başkanlığında bulundu ve 1934'te J. B. Rhine tarafından yönetilen ilk parapsikoloji laboratuvarını kurdu.

MACDOWELL (Edward Alexander), amerikalı besteci ve piyanocu (New York 1861 - *ay. y.* 1908). 1896-1904 arasında Columbia üniversitesi'nde ders verdi. Grieg'i çağrıştıran romantik bir üslupla piyano parçaları, melodiler, 3 senfonik şiir (bunlardan *Hamlet and Ophelia* önemlidir), 2 piyano konçertosu ve yerlilerin müziğinden alınmış motifler üzerine bir *Kızılderili süiti* besteledi. Ölümünden sonra karısı, Peterborough'ta (New Hampshire) sanatçılar için bir dinlenme ve çalışma yeri olan *MacDowell Colony*'yi kurdu.

MCDOWELL (Norman), irlanda asıllı ingiliz dansçı, kostümcü, dekorcu ve bale müdürü (Belfast 1931). 1956'da, Jack Carter yönetimindeki Ballet der Lage Landen'de (Amsterdam), J. Carter'ın *The Witch Boy*'unun başrolünü yorumladı. 1953'ten başlayarak J. Carter'ın birçok balesinin kostümlerini hazırladı: *Past Recalled* (1953), *la Vie et la mort de Lola Montez* (1954), *London Morning* (1959). 1964'te London Dance Theatre'ı kurdu. Aynı yıl bu toplulukla J. Carter'ın *Agriona*'sını ilk kez yorumladı. 1965-1967 arasında London's Festival Ballet'in (LFB) sanat yönetmenliğini yaptı. Kendi topluluğuyla LFB birleştikten sonra, işbirliğini dekorcu olarak sürdürdü. 1971'de topluluğunu yeniden kurdu. 1972'de Het National Ballet için *Uyuyan güzel*'in dekor ve kostümlerini, Scottish Theatre Ballet için *Three Dances to Japonese Music*'in (koregr.: J. Carter) ve 1973 Brighton festivali'nde *Pythoness Ascendant*'ın (koregr.: J. Carter) çok güzel senografilerini hazırladı.

MACE (Thomas), ingiliz lavtacı, şarkıcı ve besteci (Cambridge ya da York 1612'ye doğr. - ? Cambridge 1706'ya doğr.). *Musick's Monument* (Müzik anıtı) [1576] başlıklı önemli kitabında, müzik eğitimi konusundaki deneyimlerini ve XVII. yy. ingiliz müziği üzerine bildiklerini anlattı. John Dowland'ın ve fransız lavtacıların çığırından yürüyen Mace, daha çok, fanteziler ve ağır dans parçaları besteledi.

MACEDO (Francisco DE SANTO AGOSTİNHO DE), portekizli yazar (Botão da Pampilhosa 1596 - Padova 1681). Cizvitlere katıldı (1630), sonra fransisken oldu (1642), bağımsızlığın yeniden sağlanmasına katkıda bulundu (1640). Ansiklopedik bir anlayışa sahip olan Macedo birçok alanda önemli etkinlikler gösterdi. Lizbon, Coimbra, Madrid ve Roma'da ders verdi; Paris'te ve Madrid'de vaizlik; çeşitli büyükelçiliklerde danışmanlık yaptı. Çok sayıdaki yapıtları arasında özellikle *Epitome Cronologica*'yı (Kronoloji el kitabı) anmak gerekir.

MACEDO (José Agostinho DE), portekizli yazar (Beja 1761-Pedrouços, Lizbon yakınında, 1831). Hatip, şair ve özgür düşünceleri savunanlara şiddetle saldıran bir yergi yazarıydı. Önemli yapıtlar bıraktı, bunlardan en önemlisi Camões'in *Os Lusíadas*'ına karşı çıkmak için yazdığı *O Oriente* (1814) ve Yeni Arkadhia şairlerini yeren taşlaması *Os burros*'tur (1827).

MACEDO (Joachim Manuel DE), brezilyalı yazar (İtaboraí, Rio de Janeiro, 1820 - *ay. y.* 1882). Sarayda eğitimci ve milletvekili, birçok aşk romanı (*A moreniha*, 1844), tiyatro oyunları ve şiirler (*A Nebulosa*, 1847) yayımladı.

MACEDONSKİ (Alexandru), romanyalı yazar (Craiova 1854 - Bükreş 1920). Döneminin en iyi ozanlarına, özellikle Alecsandri ve Eminescu'ya yöneltti̇ği saldırılar ve hanedana karşı tutumu yüzünden kamuoyunun sevgisini yitirerek Paris'e göç etti ve 1912'ye kadar orada bir bohem yaşamı sürdü. Bükreş'e dönünce Din işleri bakanlığı'nda bir görev aldı. Yaşamı gibi dalgalı, tutkulu ve tumturaklı bir nitelik taşıyan yapıtı, şiir kitaplarından (*Poezii*, 1882; Baudelaire etkisiyle Parnas etkisinin bağdaştığı *Excelsior* (1895 ve *le Poème des rondeaux* [fr. çev.], 1920), hikâyelerden (*le Livre d'or* [fr. çev.], 1902) ve Paris'te fransızca yayımlandıktan (*Calvaire de feu*, 1906) sonra *Thalassa* (1915) adıyla rumenceye çevrilen bir de romandan oluşuyordu.

MACEİÓ, Brezilya'da liman kenti, Alagoas eyaletinin merkezi, Atlas okyanusu kıyısında; 527 220 nüf. (1990). Yönetim merkezi. Yakınlarında çıkarılan kayatuzuna dayalı kimya sanayisi. Tekstil. Besin sanayileri. Tütün.

MACEK (Vladimir), hırvat siyaset adamı (Jastrebarsko, Karlovac yakınında, 1879 - Washington 1964). Hırvat köylü partisi'nden milletvekili oldu. Radic ile çalıştı. Radic'in ölümünden (1928) sonra kral Aleksandr'ın mutlakıyetçi tutumuna karşı federalizmi savundu, hapse atıldı (1934), sonra affedildi. 24 ağustos 1939 antlaşması'yla Hırvatistan'ın özerkliğini sağladı. Mart 1941 tarihli halkçı hükümet darbesine kadar Meclis başkan yardımcılığı görevinde bulundu. Almanya ile işbirliğine cephe aldığından Pavelic'in hışmına uğradı. Tito ile birleşmeyi reddedince ülkesinden ayrıldı (mayıs 1945).

MACELLAN (Fernão DE), port. **Fernão de Magalhães,** portekizli denizci (Sabrosa, Trás-os-Montes, 1480 - Mactan adacığı, Cebu adası yakınında, Filipinler, 1521). Küçük soylu bir ailenin çocuğuydu, 1505'te Francisco de Almeida'nın Doğu Hint adaları seferine katıldı. 1511'de, Albuquerque Portekiz Hint adaları genel valisi olunca, Macellan, Malakka'nın alınması sırasında ün kazandı: Molük adalarına doğru baharat yolu açılmıştı. Görevi tamamlamakla yükümlü olanlardan biri de dostu Francisco Serrão'ydu. Ternate'ye yerleşen Serrão, Macellan'la mektuplaşmaya başladı. Molük adalarına doğru yeni bir yol bulmayı da bu iki arkadaş, herhalde o sırada tasarladılar. Macellan 1512'de Lizbon'a dönünce, tasarısını kozmografyacı Faleiro'yla birlikte geliştirdi. Her ikisi de Molük adalarının Portekiz tahtından çok İspanya tahtına bağlı olduğunu düşünüyorlardı. Bunun üzerine, dünyanın yuvarlaklığına göre saptanacak ilk güzergâh üzerinde anlaşmak için geleceğin Karl V'ine başvurdular. Macellan 1517'de Sevilla'ya gelerek önemli kişilerin desteğini sağladı. Carlos I, önerdiği araştırmanın tekel hakkını on yıl süreyle ona verdi (22 mart 1518). Harcamaları hükümdarlık üstlendi; Macellan ve Faleiro keşfedilen topraklardan sağlanacak gelirlerin yirmide birini alacaklardı. Bu yolculuğu engellemek isteyen Portekizliler'in entrikalarına rağmen yolculuk hazırlıkları canla başla sürdürüldü. Macellan'a 265 adamla birlikte beş gemi verildi. Son anda, girişimin tarihçisi ve hayatta kalacak çok az adamdan biri olan italyan Antonio Pigafetta da gemiye bindi.

20 eylül 1519'da Sanlúcar'dan yola çıkıldı. Afrika kıyısı izlendikten sonra, sert fırtınalarla boğuşarak, Atlas okyanusu'ndan geçildi. Ocak 1520'de río de la Plata'ya ulaşıldı. Ancak batıya doğru yol bulunamadı ve kışı Patagonya kıyısında, 49° enlemdeki San Julián körfezinde geçirmek gerekti. Herkesin kaygısı yeniden arttı ve Macellan'a bir komplo düzenlendiyse de başarılı olmadı.

18 ekimde dört gemi, güneye doğru yola çıktı (beşinci gemi karaya oturmuştu). 21 ekimden başlayarak, Büyük Okyanus'a doğru geçidin girişindeki burna ulaşıldı. 1 kasımda küçük filo, daha sonra Macellan adı verilecek olan bu boğazı geçmeye girişti. Tehlikeli yalıyarlar arasında yirmi yedi günlük bir deniz yolculuğundan sonra öteki okyanusa varıldı. Ancak, mürettebatı ayaklanan *San Antonio* gemisi kaçtı. Girişim konusundaki ilk haberleri, İspanya'ya dönüşünde (mayıs 1521) bu gemi getirdi.

Sonunda, 6 mart 1521'de denizciler, Mariana takımadalarındaki bir adaya vardılar; ardından, on günlük bir deniz yolculuğundan sonra, Filipin adalarından birine ulaştılar (16 mart). Cebu kral ve kraliçesi vaftiz olmayı kabul ettiler (14 nisan), uyruklarından birçoğu da büyük İspanya hükümdarına bağlılık andı içerek onları izledi. Bu bağlılıklar Macellan'a siyasal sorumluluklar yükledi. Komşu Mactan adacığında hüküm süren bir vasalin ayaklanması üzerine, Macellan bu adaya çıktı ve 27 nisanda zorlu bir çatışmada öldü.

Gerçekçi Cebu kralı, yeni müttefiklerinin aleyhine döndü. Sağ kalanlar, gemi-

MACELLAN'IN GÜZERGÂHI

lerden birini bırakarak, uzun deniz yolculuklarına yeniden başladılar. Bask Juan Sebastián Elcano, mürettebatın başına geçerek Molük adalarına yöneldi. Kasımda Molük adalarına varıldı. Ancak *Trinidad* adlı tekne, yolculuğu sürdürebilecek durumda olmadığı için, Elcano küçük *Victoria*'ya geçti. 6 eylül 1522'de Sanlúcar'a vardı. İlk dünya turu yaklaşık üç yıl sürmüş ve ancak 18 kişi sağ kalabilmişti.

MACELLAN boğazı, Atlas okyanusu'nu Büyük Okyanus'a bağlayan boğaz, Güney Amerika'yla bu kıtanın güney ucunun devamı olan takımadalar arasında. 550 km uzunluğundaki bu boğaz, farklı enlerdeki, G.'e doğru çok geniş bir yay çizen bir fyord'lar dizisince oluşturulur. Boğazı, 1520'de Macellan bulmuştur. Kıyılarındaki tek önemli liman Punta Arenas'tır (Şili). — Petrol yatakları.

Macellan Bulutları, güney göğünde çıplak gözle görülen ve uydusu oldukları Gökadamıza "Macellan akımı" adı verilen bir gaz köprüsüyle bağlı olan iki küçük gökadaya verilen ad; ilk kez 1519'da Macellan tarafından belirlendi. Bunlar Gökadamıza en yakın gökadalardır. Bu yakınlık nedeniyle, çapları oldukça büyük görünür. Bu bulutlardan biri yaklaşık 170 000 ıy uzaklıkta yer alan ve görünür çapı 15° olan olan *Büyük Macellan Bulutu*, diğeri ise 200 000 ıy uzaklıkta yer alan ve görünür çapı 5° olan *Küçük Macellan Bulutu*'dur. Düzensiz türden olan bu gökadalarda, önemli oranda genç mavi yıldızlar ile yıldızlararası gaz bulunur. Küçük Bulut'un sefeit*leri, gökadaların uzaklığını hesaplama yönteminin temelini oluşturur. (→ *Henrietta Swan* LEAVİTT.)

MACELLAN VE ANTARKTİKA, Şili'de (Patagonya) yönetim bölgesi, 132 033 km²; 155 300 nüf. (1989). Merkezi *Punta Arenas*.

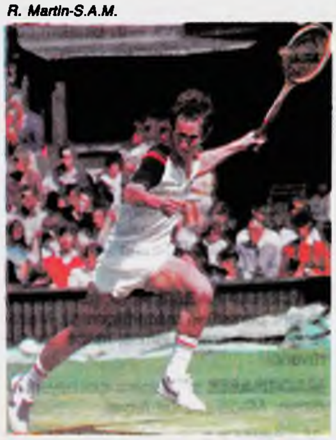
MCENROE (John), amerikalı tenisçi (Wiesbaden 1959). Solak bir sporcudur. Özellikle hız alanlarına doğallıkla uyan hücum oyunlarında birinci sınıf bir volecidir. Wimbledon (1981, 1983 ve 1984) ve Flushing Meadow (1979, 1980 ve 1981) turnuvalarını kazandı.

MACENTA sıf. ve a. (İtalya'daki *Magenta* kentinin adından). Kim. Erguvan kırmızısı. (Macenta, üçrenk tekniğine göre çeşitli renklerin elde edilmesinde kullanılan üç temel renkten biridir [yeşilin tümleyicisi].)

MACENTA, Gine'de kent, bölge merkezi, Liberya sınırı yakınında; 12 000 nüf. Ticaret merkezi. Bölgede pırlanta yatakları. Kahve ve çay işletmeleri. —*Macenta bölgesi*, 8 710 km²; 193 109 nüf.

MACEO (Antonio), kübalı yurtsever (Santiago de Cuba 1848 - Punta Brava 1896). Céspedes ve Máximo Gómez ile

R. Martin-S.A.M.

John McEnroe (Wimbledon, 1982)

İPS

Büyük Macellan Bulutu

birlikte, 1868'de İspanya'ya karşı girişilen ayaklanmanın başlıca askeri önderlerinden biridir. 1878 Zanjón antlaşması'nı imzalamayarak ülkesini terk etti. Martí ve Máximo Gómez ile birlikte yeniden savaşmak üzere 1895'te Küba'ya döndü, bir çarpışmada öldü.

MACER (Clodius) → CLODIUS MACER.

MACERA a. (ar. *mā*-, o şey ki, ve *cera* olan şey'den *mā-cera*). **1.** Garip ya da şaşırtıcı nitelikte, beklenmedik olay; hikâye, serüven: *Garip, acıklı bir macera. Maceralarla dolu bir yolculuk.* **—2.** Bir ya da birkaç kişinin katıldığı, güçlüklerle, tehlikelerle, meçhullerle, kimi zaman da olağandışı olaylarla dolu girişim; yolculuk vb; serüven: *İlk gemicinin maceraları. Macera dolu bir yaşam.* **—3.** Birçok güçlükleri olan ve başarıyla sonuçlanacağından kuşku duyulan her tür girişim; serüven: *Bu tasarıyı benimsemek büyük bir macera. Ülkeyi maceraya sürüklemek.* **—4.** Çoğu zaman yüzeysel ve geleceği olmayan aşk ilişkisi; serüven: *Bir gençlik macerası. Gönül macerası. Aşk macerası.* **—5.** *Macera aramak*, sonu belli olmayan, heyecanlı, tehlikelerle dolu bir yaşam istemek: *Ya başına gelecekler den haberi yok, ya da macera arıyor.* || *Macera filmi, romanı, kitabı*, çeşit çeşit ve hareketli olayların önemli yer tuttuğu tür. || *Maceraya atılmak*, sonu belli olmayan bir işi yapmaya kalkışmak: *Burayı açmakla bir maceraya atıldık, bakalım hayırlısı.*

—Ed. *Macera romanı* → SERÜVEN* ROMANI.

—Sine. *Macera filmi*, kahramanlarının tehlikelerle dolu, serüvenli bir hayat sürdükleri, heyecanlı sahnelerle, kahramanca davranışlarla dolu filmler için kullanılan genel terim.

MACERACI sıf. **1.** Tehlikeden, güç olanı başarmaktan, bilinmeyeni aramaktan tat aldığı için macera arayan kimse; maceraperest, serüvenci. **—2.** Birtakım riskler içeren ve pek güvenilir olmayan şey için kullanılır: *Maceracı bir politika.*

MACERACILIK a. Macera arama eğilimi; serüvencilik.

—Siyas. bil. Siyasal alanda düşüncesiz ve eyyamcı kararlar alma eğilimi.

MACERALI sıf. Tehlikeler, güçlükler, beklenmedik, olağandışı olaylarla dolu; serüvenli: *Maceralı bir yolculuk. Maceralı bir hayat geçirmek. Evlenmeleri pek maceralı oldu.*

MACERAPEREST, -ti sıf. (ar. *macerā*, ve fars. *perest*'ten *macerā-perest*). Macera seven ve arayan kimse; maceracı, serüvenci.

MACERASIZ sıf. Macera içermeyen, sıradan: *Macerasız bir hayat.*

MACERATA, İtalya'da kent, Marche' de il merkezi, 44 000 nüf. Üniversite. Potenza ve Chienti vadileri arasında yer alır. Bir tarım ve ticaret merkezidir. Surlar (XIV. yy.), sivil ve dinsel yapılar (XVI. - XIX. yy.), bir pinakotek. —*Macerata ili*, 2 774 km²; 295 405 nüf. (1989). Chienti ve Potenza havzalarını kapsar. Daha çok tarıma dayanan kaynakları çok çeşitlidir.

—Tar. 408'e doğru Alarik tarafından yakılıp yıkılan Alarikçağ Roma kenti *Helvia Ricina*'nın kalıntıları yakınında, XI. yy.'a doğru kurulan Macerata, XII. yy.'da komün, 1320'de piskoposluk merkezi oldu. Uzun süre Papalık devleti sınırları içinde yer alan Macerata, 1860'ta İtalya krallığı'na katıldı; 1797-1815 arasında Fransa'ya geçti ve Musone *département*'ının merkezi oldu.

MACFARLANE → MAKFERLAN.

MACFARREN (*sir* George Alexander), ingiliz besteci (Londra 1813 - *ay. y.* 1887). 1837-1847 arasında Londra Krallık müzik akademisi'nde (KMA) ders verdi. 1844'te Händel Society'nin kuruluşuna katıldı. 1845'te Covent Garden'ın orkestra şefliğine atandı. 1875'te KMA'nın başına getirildi. Senfoniler, kantatlar, operalar ve oratoryolar besteledi. Eski yapıtları yeniden baskıya hazırladı (örn. Purcell'ın *Didon and Aeneas*'ı). —Kardeşi WALTER CECİL (Londra 1826 - *ay. y.* 1905), KMA'da piyano öğretmeniydi (1846-1903); iki ayin, kantatlar, melodiler ve çalgı yapıtları besteledi.

MCGAHERN (John), irlandalı yazar (Dublin 1934). Rahiplerin bekârlığı ve eşcinsellik sorunlarına değindiği için öğretmenlikten atılan McGahern, romanlarında ve öykülerinde (*The Dark*, 1965) katolikliğin ve yerleşik kuralların katılaştırdığı bir İrlanda'da, yaşam adına verilen ölüm kalım savaşının sıkıntılarını anlatır. Yapıtlarından bazıları: *The Barracks* (1963), *The Pornographer* (1979), *High Ground* (1985), *The Rockingham Shoot* (1987), *The Power of Darkness* (1991).

MCGEE (Thomas D'ARCY), irlandalı -kanadalı siyaset adamı, gazeteci ve yazar (Cáirlinn, Lughbhaidh, 1825 - Ottawa 1868). Genç İrlanda hareketinin etkin yöneticilerinden biriydi, 1848 ayaklanmasından sonra ABD'ye sığınmak zorunda kaldı ve bu ülkede gazetecilik mesleğine yeniden döndü. Ancak irlandalı aşırı devrimcilerden ayrılması üzerine bunların giriştikleri saldırılar, onu Kanada'ya yerleşmek zorunda bıraktı (1857). 1862'de burada hükümete girdi, 1864'te Tarım bakanlığına getirildi ve Kanada konfederasyonu' nun kurulması için çalıştı. Fenianlar'ın şiddet hareketlerini (1866-67) sert bir biçimde kınaması üzerine, bunlardan biri tarafından öldürüldü. Şiirleri ve tarih kitapları vardır.

McGraw-Hill, 1909'da James H. McGraw ve John A. Hill'in New York'ta kurduğu amerikan yayınevi. Fen, teknoloji, bilişim, insan bilimleri ve iktisat konusunda kitaplar yayımlamaktadır.

MACGREGOR ailesi, iskoçyalı highlander klanı. 1693'te jacobitecilik suçuyla mahkûm edildi. Önderlerinden ROBERT **MacGregor** (Buchanan 1671 - Balquhidder, Central, 1734), ROB ROY takma adıyla sir Walter Scott tarafından üne kavuşturuldu.

MACGREGOR MATHERS (Samuel Liddel MATHERS, **Samuel Liddell** de denir), ingiliz gizlibilimci (Hackney 1854 - Paris 1918). Anna Kingsford ve Edward Maitland'ın kurdukları gizli derneği girdi ve *Kabala'nın içyüzü* (1887) adlı kitabını onlara ithaf etti; bu yapıt, *Zohar*'ın latince çevirisinden parçalarla Mathers'in hıristiyan kabalasından ve Eliphas Levi'den esinlenerek kaleme aldığı bir giriş yazısından oluşuyordu. Daha 1877'de masonluğu benimseyen ve Kenneth Mackenzie'nin öğrencisi olan Mathers, 1882'de *Societas Rosicruciana İn Anglia*'ya kabul edildi ve 1900'de üyeliğinden çıkarılacağı *Altın şafak* derneği'nin kurucuları arasında yer aldı. 1894'ten sonra Paris'te yaşayan Mathers'in *Athoor* (ya da *Ahathoor*) adlı grubuna katılanların en ünlüleri Papus, Ely Star, Jules Bois'ydı.

McGuire, ABD'de nükleer santral, Kuzey Carolina'da, Gastania yakınında.

MACH (Ernst), avusturyalı fizikçi ve filozof (Chirlitz-Turas, bugün Chrlice-Tuřany, Moravya, 1838 - Haar, Münih yakınında, 1916). Graz Üniversitesi'nde önce matematik, sonra da fizik profesörü oldu (1864), Prag'da ders verdi (1867) ve Viyana'da bir felsefe kürsüsünün başına geçti (1895). Optik ve akustik araştırmaları çerçevesinde aerodinamikte ses hızının rolünü ortaya koydu. Daha sonra, temel yapıtı olan *Die Mechanik in ihrer Entwicklung historischkritisch dargestellt*'i (Tarihsel-eleştirel yorumuyla mekaniğin gelişimi) [1883] yayımladı. İlk kez bu kitapta, Newton mekaniği ilkelerinin, özellikle de etki ve tepkinin eşitliği ilkesinin bir eleştirisini yaptı, bu ilke yerine, daha yalın olan ve pek çok zorluğu ortadan kaldıran şu ilkeyi koydu: iki cisim, birbirine eşit ve doğrudan ters etkide bulunuyorsa kütleleri eşittir. Ayrıca Mach, kendi adını taşıyan şu ilkeyi ortaya attı: yalnızca iki kütlenin karşılıklı etkisiyle ilgilenilse bile, evrenin geri kalan bölümünün soyutlanması olanaksızdır. Daha açık bir biçimde bu ilke şu anlama gelir: eylemsizlik kuvvetleri, cisimlerin özünde değildir, bunlar yıldızların söz- konusu cisimlere göre hızlarından ileri gelir. Mach mekanikle ilgili görüşlerine sıkı sıkıya bağlı olan bilim felsefesini, yani deneyciliğ̇tiriciliği*, *Bilgi ve hata* (Erkenntnis und Irrtum) [1905] adlı yapıtında açıkladı; bu felsefe, olguculukla bağlantılıdır. Ancak Mach, bu öğretiyi, özellikle çalışma alanı olan mekanikte kendinden önce gelenlerden çok daha işlemsel bir biçimde uyguladı. Bilimin gerçeğe ulaşmayı ummayacağını ve hatta yalnızca, deneysel yasalara uygun olarak gözlemlenen ve ifade edilen şeylerin var olduğunu savundu. Bu görüşü de, şu ilkeyi ortaya atarak tamamladı: bilim, ancak bir düşünce tasarrufu arayışına dayanırsa gerektiği gibi ilerler. Mach' ın felsefesi, Einstein'ın sınırlı görelilik ile ilgili ilk çalışmalarına ve Viyana okulunun yeniolguculuk anlayışına temel oldu.

Mach açısı, bir Mach çizgisinin, V hızının doğrultusuyla yaptığı ve $\sin \alpha = a/V$ (*a*, sesin yerel hızı) eşitliğiyle verilen α açısı.

Mach çizgisi ve **konisi,** sonsuz küçük bir sarsıntı kaynağının, sesüstü bir akışta oluşturduğu süreksizlik çizgisi ve yüzeyi. Sarsıntının kaynağı, dingin bir akışkan içinde bir V hızıyla hareket eder; burada *a*, ses hızına eşit olan sarsıntı yayılma hızıdır ve bu özel sarsıntı sesle aynı mekanizmaya göre yayılır. V, *a* dan küçükse (*şek.* 1), kaynak, M_1, M_2, M_3, ... küreleri üzerinde, 1, 2, 3, ... zamanlarında kendisinden daha hızlı yayılan tedirginliğe asla yetişemez. Tersine V, *a*'dan büyükse, kaynak tedirginlikten daha hızlı ilerler, yani tedirgin olmamış bir akışkan içinde hareket eder. Birinci halde (*şek.* 2) tedirginlik kaynağın hem önünden, hem de arkasından bütün uzaya yayılır; ikinci halde (*şek.* 3) ise, kaynağın arkasında, tepe yarıaçısı *(Mach açısı)* α olan *Mach konisi*' nin içinde yer alan bir uzay parçasıyla sınırlı kalır. Bu koni ya da bunun tepesinden geçen bir düzlemle kesiti *(Mach çizgisi)*, hava tünelinde ya da balistikte çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilebilir ve buradan tersine bir işlemle Mach açısından hız bulunabilir.

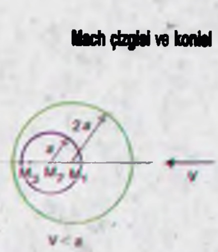
Mach sayısı ya da **mach,** bir akışkanın akış hızının, sesin yerel hızına oranı. (Kimi kez, bu olayları 1880-1890 arasında, Ernst Mach'tan önce incelemiş olan fransız fizikçisinin adına dayanarak SARRAU SAYISI da denir.) Bu birim, gerçek bir hız birimi değildir, çünkü sesin hızı, sıcaklığın kare köküyle orantılıdır. Yer yüzeyi yakınlarında, 15° C'ta, mach 1'de uçan bir uçağın hızı 1 225 km/sa'tir; oysa aynı uçak, sıcaklığın – 56,5 °C olduğu stratosferde, mach 1'de uçarsa hızı ancak 1 060 km/sa' tir.

Chusseau-Flaviens

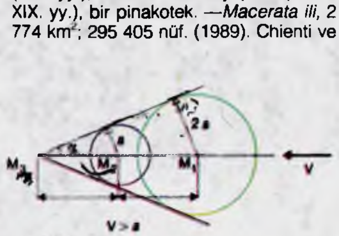

Bernardino Luis M. Guimarães Machado

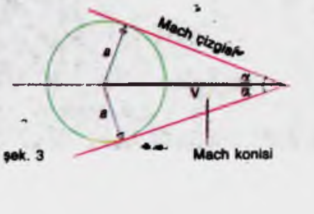
Mach çizgisi ve konisi

şek. 1

şek. 2

şek. 3 Mach konisi

Hareket halindeki cisim, noktasal bir kaynak değilse, olaylar daha karmaşıklaşır. Ses hızına, örneğin bir kanat profilinin ancak belli noktalarında erişilebilir; bu da, ya akışkan ipçiklerinin yerel hızlarındaki artıştan ya da ses hızının, ısınmış bir havada azalmasından kaynaklanır; bütünün hızının, sesin tedirginleşmemiş akışkan içindeki hızına oranı olan ilişkin Mach sayısına, *kritik Mach sayısı* denir ve bunun değeri 1 den kesinlikle küçük olabilir.

MACH (Wilhelm), polonyalı yazar (Kamionka, Galiçya, 1917 - Varşova 1965). Romanlarında kırsal yaşamı işledi (*Rdza*, 1950; *Życie duże i małe*, 1959; *Agnieszka, c'orka Kolumba*, 1964).

Mach sendromu, NEDENİ BİLİNMEYEN ÇEVRİMSEL ÖDEM*'in eşanlamlısı.

MÁCHA (Karel Hynek), çek yazar (Prag 1810 - Litoměřice 1836). İlk şiirlerini almanca yazdı (*Versuche des Ignaz Mácha*, 1829). Jungmann'ın etkisiyle yurtseverlik duyguları kabardı. Ancak şiirine son derece romantik temeller kazandırmakla birlikte onu özgürlüğe kavuşturan etken özellikle Byron'ın yapıtlarını okuması oldu. Başyapıtı olan epik ve lirik *Màj* (1836) şiiriyle, yeni çek şiir dilini yarattı. Çağdaşlarının pek benimsemedikleri bu yapıt, çek şiirinin daha sonraki gelişmesinde belirleyici bir etkide bulundu. Ayrıca bir roman (*Cikáni*, 1836), birçok tarihsel roman taslağı, İtalya'ya yolculuk notları ve bir de özel günlük yazdı.

MACHABEY (Armand), fransız müzikolog (Pont-de-Roide, Doubs, 1886 - Paris 1966). 1928'de Paris Üniversitesi'nden doktor unvanını aldı. 1955'te, *Genèse de la tonalité musicale classique, des origines à la fin du XV*[e] *siècle* (Müzikte klasik tonalitenin oluşumu, başlangıcından XV. yy.'a değin) başlıklı tezinin ikinci basımını gerçekleştirdi. Ayrıca *Guillaume de Machaut* üzerine bir kitap yazdı (1955), bu bestecinin missasını yayımladı; *Bruckner* (1945), *Ravel* (1947), *Bel Canto* (1948), *Frescobaldi* (1952), müzik yazısı (*la Notation musicale*, 1952), müzikoloji (*la Musicologie*, 1962) ve dans müziği (*la Musique de danse*, 1966) konularında incelemeler kaleme aldı.

MACHADO (Auguste DE OLİVEİRA), portekizli besteci ve eğitimci (Lizbon 1845 - *ay. y.* 1924). 1893'te Lizbon konservatuvarı'nda şan öğretmenliğine atandı. Daha sonra bu okulun müdürlüğünü yaptı (1901-1910; 1918-19). Aynı zamanda Napoli'deki San Carlo tiyatrosu'nu da yönetti. Dört opera (*Lauriana*, 1883; *Les Dorias*, 1887; *Mario Wetter*, 1898; *La Borghesina*, 1909), operetler, piyano ve oda toplulukları için parçalar, melodiler ve güzel bir senfonik od (*Camões e os Lusiadas*) bıraktı.

MACHADO (Bernardino Luís M. GUİMARÃES), portekizli devlet adamı (Rio de Janeiro 1851 - Porto 1944). Öğretmenlik, gazetecilik yaptı, milletvekili oldu, özellikle milli eğitim sorunlarıyla ilgilendi. Cumhuriyet döneminde bakanlık, Başbakanlık ve iki kez (ağustos 1915 - aralık 1917 ve aralık 1925 - mayıs 1926) Cumhurbaşkanlığı görevlerinde bulundu. 1927'de Fransa'ya göç etti, 1940'ta ülkesine geri döndü.

MACHADO (Antonio), ispanyol şair (Sevilla 1875 - Collioure 1939). Edebiyat çevrelerine devam ettiği Paris'te bir süre kaldıktan sonra, 1899'da İspanya'ya döndü. 1903'te *Soledades* adlı yapıtının ilk baskısını yayımladı, bunu 1907'de genişletilmiş bir basım izledi (*Soledades, galerías y otros poemas*). İlk şiirlerinde, anayurdu Andalucía'nın anılarına, düş ve melankoli temalarını katıyordu. Paris'te yeniden kısa bir süre kaldıktan sonra Andalucía'ya döndü, karısının ölümünden büyük bir üzüntü duyarak, 1912'de Baeza'da *Campos de Castilla* adlı yapıtını yayımladı. Bu yapıtı halktan esinlenerek yazdığı hemen hemen folklorik bir nitelik taşıyan ve *Nuevas Canciones* (1924) adlı yapıtında bir araya getirdiği kısa şiirler izledi. Şair, 1919'da Segovia'ya yerleşti, 1931'de Madrid'e döndü ve orada *El Sol* gazetesinde zaman zaman şiirlerini yayımladı. İç savaş sırasında Cumhuriyetçi parti'ye katıldı ve sonunda Fransa'ya göç etti. Yapıtı, fazla sayıda şiir kapsamamakla birlikte, esininin değişikliği, dilinin sadeliği ve Andalucía ile Castilla'ya verdiği son derece özel yer dolayısıyla, çağdaş ispanyol şiirinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Machado, tiyatro yazarı olarak kardeşi Manuel ile birlikte oyunlar yayımladı (*Julianillo Valcárcel*, 1926). —MANUEL (Sevilla 1874 - Madrid 1947), çok verimli bir yazardı; ispanyol halk şiirinin gelenekleriyle bağdaştırmayı başardığı simgeci fransız şiirinin etkisinde kaldı (*Alma*, 1900). Şairliğinin yanı sıra gazetecilik yaptı, tiyatroyla uğraştı.

MACHADO DE ASSİS (Joaquim Maria), brezilyalı yazar (Rio de Janeiro 1839 - *ay. y.* 1908). Zenci bir işçinin oğluydu, kendi kendini yetiştirdi, çok iyi bir parnasçı şair ve değerli bir eleştirmen oldu. Özellikle alaycı romanlarıyla (*Memórias Póstumas de Brás Cubas*, 1881; *Quincas Borba*, 1891; *Dom Casmurro*, 1900) tanınır. Brezilya Edebiyat akademisi'nin başlıca kurucusudur (1897).

MACHADO DE CASTRO (Joaquim), portekizli heykelci (Coimbra 1732 - Lizbon 1822). Lizbon'da Comercio meydanı'nda bulunan ve Portekiz kralı José I'i at üstünde betimleyen heykeli yaptı.

MACHAERİDEA a. (lat. *machaera*, kılıç, bıçak; yun. *makhaira* ve *eidos*, görünüş'ten). Ordovices devrinden Orta Devon dönemine kadar Avrupa ve Amerika'da yaşamış ama hâlâ ne olduğu pek bilinmeyen fosil sınıfı. (*Machaeridea*'lar bazı bilim adamlarının halkalısolucanlara daha yakın gördükleri, bedenleri baştanbaşa derisidikenlilerde rastlanan yapıda kireçten levhalarla kaplı, ikiyanlı bakışımlı, solucan biçimli canlılardır.)

MACHAERİUM a. Tüysü yapraklı, tırmanıcı, Tropikal Amerika ağacı. (60 tür; kelebekçiçekligiller familyası.)

MACHAERUS. Esk. coğ. Lut gölü'nün doğusunda yahudi kalesi. Aleksandros İannaios'un yaptırdığı (İ.Ö. 103-76) küçük kale, İ.Ö. 57'de Romalılar tarafından yıkıldı. Büyük Herodes İ.Ö. 25 - İ.Ö. 13 yıllarında Machaerus'u yeniden inşa ettirdi ve kaleyi krallığının en önemli müstahkem mevkilerinden biri haline getirdi. Herodes Antipas döneminde, Vaftizci Yahya burada idam edildi. Kudüs'ün düşmesinden (70) sonra, çok sayıda yahudi Machaerus'a sığındı; kale, yahudi direnişinin sürdürüldüğü son merkezlerden biri oldu; 72'de, Romalılar tarafından ele geçirildi ve yakılıp yıkıldı.

MACHAİRODON a. (yun. *makhaira*, bıçak ve *odus*, *-ontos*, diş'ten). Oligosen devriyle Dördüncü Zaman arası topraklarında fosillerine rastlanan, etçil kedigil takımı. (Başlıca özelliği, ön üst köpekdişlerinin uzunluğudur. Alt köpekdişleri kesicidiş biçimini almış, üst köpekdişleri keskin ve eğri bir kılıç gibi uzayarak bu kedigillerin üyelerini tehlikeli bir yırtıcı hayvana dönüştürmüştür. *Machirodon*'ların en yaygın ve etkin oldukları devir Dördüncü Zaman'dır, kısa bir süre önce soyları tükenmiştir. Başlıca cinsleri: Avrupa'da *Machairodus*, Kuzey Amerika'da *Smilodon*.

MACHAJSKİ (Jan Wacław), rusçada **Mahaylskıy,** polonyalı devrimci ve siyaset kuramcısı (Busko, Kielce, 1867 - Moskova 1926). Çeşitli yapıtlarıyla özellikle 1905'te A. VOLSKİ takma adıyla Cenevre'de rusça yayımladığı (bir bölümü Sibirya'da 1898-99'dan başlayarak gizli bir biçimde dağıtılan) *Umstvennıy raboçi* ("entelektüel emekçi") adlı çalışmasında, sosyalizmin kol emekçilerinin değil, "sermaye"si yüksek eğitim olan yarının sömürücülerinin oluşturacağı yeni bir sınıfın ideolojisi olduğunu ileri sürdü.

MACHAŁ KORYBUT WİŚNİOWIECKİ (1640 - Lwów 1673), Polonya kralı (1669-1673). Son vasa Jan II Kazimierz'in tahttan feragatı sırasında Avusturya'nın adayı olarak kral seçildi. Hükümdarlığı döneminde, Polonya'nın parçalanması sürdü. Türk ordusu ülkeye girerek Lwów'a kadar ilerledi. Bucaş antlaşması (1672) ile Podolya'nın ve Kiev topraklarının güney bölümünün bırakılması kabul edildi ve Polonya yıllık bir vergi ödemek zorunda kaldı. Bu alçaltıcı durum, ulusu uyuşukluğundan uyandırdı. Jan Sobieski'nin Hotin'de Türkler'e karşı kazandığı seferden bir gün önce Machał öldü.

MACHALA, Ekvador'da liman kenti, El Oro ilinin merkezi, Guayaquil körfezinin yakınında; 158 000 nüf. (1989). Peru, Cuenca ve Loja arasında karayolu kavşağı. Muz dışsatımı.

MACHANG → MAÇANG.

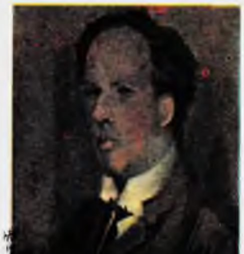
MACHAON a. (mitolojideki *Makhaon*'dan). Avrupa'da yaşayan, çok güzel kelebek cinsi. (Kelebekgiller familyası.) —ANSİKL. *Machaon*'ların sarı renkli, siyah lekeli ve kenarların (iç kanatlar) her biri, bedenin yanında, göz biçiminde kırmızı renkli bir desenle son bulan iki mavi şeritle çevrili kanatları vardır. Bu güzel kelebekler ilkbaharın ilk güneşli günlerinde uçuşmaya başlar. Tırtılı havuç ve rezene üstünde yaşar.

MACHAR (Josef Svatopluk), çek yazar (Kolín 1864 - Prag 1942). 1891'de Viyana'ya yerleşerek Masaryk ile dostluk kurdu. Birinci Dünya savaşı'nda Avusturya'da hapse girdi, sonra bir süre yeni çekoslovak ordusunun genel denetmenliğinde bulundu. Gerçekçiliğin en önemli temsilcisi olarak, ilk lirik yapıtlarında sıkıntı, aşk ve kuşkuculuktan söz etti (*Confiteor*, 1887). *Tristium Vindobona* (1893) ve *Des roses devraient fleurir* (fr. çev.) [1894] ile de ele aldığı toplumsal, siyasal ve tarihsel sorunlar, durmadan çağının siyasal ve yapısal törelerine saldıran eleştirici ve savaşkan bir anlayışa yol açtı (*les Combattants de Dieu* [fr. çev.], 1897; *Satiricon* 1904; *Profils viennois* [fr. çev.], 1919). Tarihsel şiiri, geniş bir çevrim kapsar: *À travers la conscience des siècles*'in (fr. çev.) [1906-1926] içerdiği şiirler, antik uygarlık için beslediği hayranlığı ve gerileme içinde gördüğü yahudi-hıristiyan uygarlığa karşı duyduğu tepkiyi dile getirir.

MACHATSCHEK (Fritz), alman jeomorfoloji uzmanı (Wischau, bugün Vyškov, 1876 - Münih 1957). *Das Relief der Erde* (Yeryüzünün engebesi) [1938-1940] adlı önemli bir kitap yazdı ve Karpatlar ile Bohemya çevresindeki masifler üzerine çalışmalar yaptı.

MACHAULT D'ARNOUVİLLE (Jean-Baptiste DE), fransız devlet adamı (Paris 1701 - *ay. y.* 1794). Pompadour markizinin himayesindeydi, 1745'te maliye genel denetmenliğine atandı. Mayıs 1749'da (Marly fermanı), ayrıcalıklı olsun olmasın bütün gelirlerden yirmide bir oranında vergi alınmasını öngören yasayı çıkardı. Bu önlem, eyalet meclisleri, Parlamento ve din adamları meclisi içinde, ayrıcalıklı kişilerin protestolarına yol açtı. Louis XV, kilise mallarından bu verginin alınmasını

Algar

Antonio Machado
Alvaro Delgado'nun bir portresinden ayrıntı
özel kol.

Harlingue-Roger-Viollet

Joaquim Maria Machado de Assis

erkek machaon (üstten görünüş)

machaon cinsinden bir erkeğin kanadının alttan görünüşü

bir machairodonun temsili resmi

machairodonun kafatası

durdurdu (1751). Maliyeden uzaklaştırılan Machault, Denizcilik bakanlığına getirildi. 1757'de, Pompadour markizini uzaklaştırmaya çalıştığı için gözden düştü. Terör döneminde tutuklandı, hapishanede öldü.

MACHAUT (Guillaume DE) → GUILLAUME DE MACHAUT.

MÂCHE (François Bernard), fransız besteci (Clermont-Ferrand 1935). Yenidiziselci akımlara karşı olan Mâche, saf duyum verilerine bağlandı; bir yandan bilmediği -ama saf ses gereçleri olarak ele aldığı- dilleri, öbür yandan da kaydedilmiş ve hiçbir işlemden geçirilmemiş sesleri kullandı. 1972'de yaptığı bir Güney-doğu Asya yolculuğu, onu bu yolda yüreklendirdi. Somut müzik akımından da büyük ölçüde etkilendi, özellikle, bir müzikal düşüncenin gerekliliğine inandı. Başlıca yapıtları: 3 manyetik pist için *Prelüd* (1959), orkestra için *Sessizliğin postu* (1962 [1966'da ve 1970'te yeniden biçimlendirildi]), çift koro, 3 piyano ve orkestra için *Andromède* (1979), gösteri-yapıt *Tombuktu* (1982), yaylılar dörtlüsü için *Eridan* (1987), *Aliunde* (1988), *Tempora* (1989), *Cassiopée* (1989)

MACHEL (Samora Moises), mozambikli devlet adamı (Madragoa, Limpopo vadisi, 1933 - uçak kazasında, Maputo yakınları, 1986). 1962'de hastabakıcılık yaptığı Lourenço Marques'i terk ederek Güney Afrika Cumhuriyeti'ne ve Tanzaniya'ya gitti, oradan Cezayir'e geçti. Cezayir'de askeri eğitim gördü ve Tanzaniya'ya dönüp ilk Frelimo askeri kampını örgütledi ve 1964'te silahlı mücadeleyi başlattı. Eduardo Mondlane'nin 1969'da öldürülmesinden sonra Çin komünistlerine yakın olan siyasal düşünceleri 1970'te Cephe'nin başına geçmesini sağladı. Bağımsızlığın ilanında Cumhurbaşkanı oldu (1975). Sosyalist modele uygun bir kalkınma programı benimsedi. Bu programı uygularken SSCB ve Çin'den yardım gördü. Rodezya'da (şimdi Zimbabve) beyaz yönetime karşı çarpışan gerillaları destekledi. 1980'den sonra daha ılımlı bir siyasete yöneldi. Özel mülkiyetin sınırlarını genişletti. Batı ülkeleriyle bozulan ilişkilerini düzeltmeye özen gösterdi. İktisadi durumun giderek bozulması, kuraklık ve Güney Afrika tarafından desteklenen Mozambik Ulusal direniş hareketi'nin saldırıları karşısında izlediği siyaseti değiştirerek Güney Afrika ile Nkomati anlaşması olarak bilinen saldırmazlık paktını imzaladı (mart 1984). Angola, Zambiya ve Zaire Cumhurbaşkanlarıyla yaptığı bir toplantıdan dönüşte uçağı Güney Afrika toprakları üzerinde düştü (ekim 1986).

MACHEN (Arthur Llewelyn Jones), walesli yazar (Caerleon on Usk 1863 - Beaconsfield 1947). Casanova'nın çevirmeni, gazeteci, korku ve fantastik ustası olan Machen, 1920'ye doğru Lovecraft ve Bradbury tarafından "keşfedildi" (*Tales of Horror and the Supernatural*, 1948).

MACHİ a. Pencabi lehçesi. Lahor ve Amritsar bölgelerinde yaklaşık 4 milyon kişi tarafından konuşulur.

Scala

Machiavelli
Santi di Tito'nun bir portresinden ayrıntı
Palazzo Vecchio, Floransa

MACHİAVELLİ (Niccolo), italyan siyaset adamı ve yazar (Floransa 1469 - *ay. y.* 1527). Soylu, ama pek varlıklı olmayan bir ailenin çocuğu olarak (babası avukattı), Lorenzo de Medici ve oğlu Piero'nun, ardından 1494'ten başlayarak Savonarola'nın Floransa'sında yaşadı. 1498'de Savonarola'nın düşmesinden sonra, dışişleri ve savunmayla görevli ikinci şansölyelik sekreterliğine atandı ve 1512'ye kadar da bu görevde kaldı. Onlar Konseyi'nin ve daha da önemlisi kent başkanı P. Soderini'nin güvenini kazanarak sağladığı önemli diplomatik görevlerle, özellikle Fransa kralının (1500, 1504, 1510 ve 1511'de), imparator Maximilian I'in (1507-08 ve 1509' da), Papalık sarayı'na Cesare Borgia'nın (1502 ve 1503'te) yanına ve birçok italyan kentine gönderildi. Bu diplomatlık deneyimi onfa, zamanındaki devletlerin siyasal kurumları ve yöneticilerin duyuş ve düşünüş biçimi üzerinde gözlemler yapma olanağını sağladı. Temel ereği, Floransa'nın bağımsızlığını korumaktı. Bu amaçla ulusal bir milis kurulmasına (1505) öncülük etti. Ulusal milisin kurulması, askeri değeri pek fazla olmayan paralı asker birliklerinin kullanılmasından vazgeçilmesine yol açarak, Pisa'nın alınmasında (1509) belirli bir rol oynadı. Bu sırada, Louis XII ve papa Julius II'yi yakınlaştırmaya çalıştıysa da başaramadı. Julius II'nin saldırttığı Kutsal Birlik orduları, Fransızlar'ı püskürttükten sonra, 1512'de Floransalılar'ı yendi ve bu durum Mediciler'in Floransa'ya dönmesine yol açtı. P. Soderini'nin düşürülmesi olayına karışan Machiavelli görevden alındı, ardından bir ihanet davasına karıştırıldı (1513). Bir süre hapsedildikten ve işkenceden geçirildikten sonra, Floransa yakınlarında satın aldığı bir eve yerleşmek zorunda kaldı. Bunun üzerine birçok yapıt yazmaya girişti. Bunlar içinde, Lorenzo de Medici'ye ithaf ettiği (ve 1513'te yazılmasına karşın ancak 1532'de yayımlanabilen) *Hükümdar** (il Principe) da vardı. Bununla birlikte Mediciler'in gözüne ancak 1518-1520 yılları sırasında girebildi. 1520'de kardinal Giulio de Medici ona çeşitli görevler verdi ve kardinalin Clemens VII adıyla papa olması (1523) üzerine Machiavelli, üç yıl sonra istihkâmlar genel denetmenliği görevine getirildi. Ancak 1527'de Roma'nın Karl V birlikleri tarafından yağmalanmasını, Floransa'da Mediciler'in devrilmesi izledi. Machiavelli'yi bir hasım olarak gören yeni cumhuriyet, ona hiçbir görev vermedi ve Machiavelli aynı yıl öldü.

Machiavelli'nin yazarlık yapıtı, siyasal ve tarihsel yazılarla gerçek anlamda edebiyat yapıtlarından oluşmaktadır. Siyasal ve tarihsel yapıtlarının esin kaynağı, doğrudan doğruya Floransa hizmetindeki etkinliğiydi. *Del modo di trattare i popoli della Val di Chiana ribellati* (Başkaldıran Val di Chiana halklarına karşı davranma tarzı üzerine) [1504], *Ritratto delle cose della Magna* (Almanya'da gördüklerim) [1508 -1512'de yazıldı, 1532'de yayımlandı], *Ritratto di cose di Francia* (Fransa'da gördüklerim) [1510'da yazıldı 1532'de yayımlandı] adlı yapıtları bu etkinliğin ürünüydü. Machiavelli'nin gerçekçiliğe dayanan siyasal düşüncesi bu yapıtlarda ve *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* (Titus Livius'un ilk on yılı üzerine konuşmalar) [1513-1519] adlı yapıtında yavaş yavaş biçimleniyordu. Machiavelli bu yapıtta, Vico'dan önce çevrimsel bir tarih kuramı ortaya koydu. Buna göre monarşi, tiranlığa yol açıyor, aristokratlık oligarşiye, demokrasi de anarşiye dönüşüyordu. Bunun üzerine monarşi, yeniden ortaya çıkıyordu. Söylendiğine göre örneğini Cesare Borgia'dan alan *Hükümdar*'da Machiavelli, çeşitli devlet tiplerini, bu devletlerin çeşitli kuruluş biçimlerini (güç, hainlik, talih, vb.) ve bu devletleri korumanın çeşitli yollarını inceledi. Hükümdarın erdem ve kusurları; sevgi mi yoksa korku mu uyandırması, sözünü tutması mı yoksa tutmaması mı gerektiği gibi sorunlar, hep bu açıdan ele alındı. Machiavelli, hükümdarın bazı erdemlere sahipmiş gibi görünmesi ve gerektiğinde "olduğundan başka türlü görünmeye ve aldatıcı bir görünüm vermeye" yetenekli olması gerektiği düşüncesini işledi. İyilik ve kötülük, hükümdarın simgelediği yurdun yüksek çıkarına bağlı olmalıydı. *Dell'arte* della guerra* (Savaş sanatı üzerine konuşma) [1521] adlı yapıtı, özellikle askerlerin toplanması, donatımları, savaş düzeni, vb. üzerine teknik bir el kitabı özelliği taşıyordu. Piyadenin işlevini değerlendiren bu yapıtta, aynı zamanda paralı asker birliklerine yönelik bir eleştiri de vardı. Daha önce *Vita di Castruccio Castracani da Lucca* (Castruccio Castracani de Lucca'nın yaşamı) [1520] adlı bir tarih denemesi de yazmıştı. Son olarak, *İstorie fiorentine* (Floransa tarihi) [1520-1525 arasında yazıldı, 1532'de yayımlandı] adlı yapıtta, kentin ilk dönemlerinden Muhteşem Lorenzo'nun ölümüne kadarki yaşamı anlatılıyordu.

Machiavelli aynı zamanda, *Decennali* (Onyıllıklar) [1506-1509], *Asino d'oro* (Altın eşek) [1517], manzum mektuplar, soneler, bir pastoral, Petrarca'dan esinlenen bir serenad, stanzalar, vb. gibi oldukça klasik şiirler de yazdı. *La Mandragola** (1520) adlı komedisi, Floransa sosyetesinin bir hicviydi. Son olarak *la Clizia* (1525) adlı bir başka komedi ve kadınları hicveden *Belfagor arcidiavolo* (Başdiyakoz Belfagor) [ancak 1549'da yayımlanabildi] adlı bir de öykü yazdı.

Machiavelli çok uzun bir süre, özellikle Descartes, Friedrich II (*Anti-Machiavel**) ve Voltaire tarafından olumsuz bir biçimde değerlendirildi. XVI. yy.'dan başlayarak bazıları, aslında gerçekçi bir saptamadan başka bir şey olmayan *Hükümdar*'ı, tiranlık ve ahlaksızlığın bir övgüsü olarak gördü. Bazılarına göre *Hükümdar*, "övgü sanılan bir hiciv"di (Diderot). Bazılarına göreyse, basit bir tarih kitabı ya da ödün vermez bir yurtseverlik savunmasıydı. Machiavelli şöyle diyordu: "Yurdun selameti sözkonusu olduğunda, ne adalete ne adaletsizliğe, ne merhamete ne de merhametsizliğe bakmak gerekir [...]". Machiavelli ancak, Spinoza, Montesquieu ve Hegel gibi siyasetin özgüllüğünün bilincine varan kimseler tarafından doğru anlaşılabildi. Machiavelli'ye göre tarih, basit bir oluntular, savaşlar ve örnek alınacak olaylar zincirine indirgenemezdi. Çok daha derin bir biçimde, iktisadi, toplumsal ve siyasal yaşam koşullarını kavramak (genellikle karşılaştırmalı tarih yoluyla) ve bunlardan temel değişim etkenlerini çıkarmak sözkonusuydu. Devletlerin oluşma, dönüşme ve yok olma koşullarını inceleyen siyaset bilimi, insanları da, onların tutkularını, çıkarlarını dürtülerini de incelemeliydi. Machiavelli dini siyasete (dinin görevi devletin uyrukları arasında uyum sağlamaktı), ahlakı "hikmeti hükümet"e işte bu açıdan bağlıyordu.

MACHİCO, Madeira'nın (Portekiz) güney-doğu kıyısında liman kenti; 10 905 nüf. (1990). Balıkçılık.

MACHİGANGALAR ya da **MATSİGANGALAR,** Vilcanota ve Urubamba kıyıları boyunca uzanan Peru topraklarında yerleşmiş olan, aravak grubundan Güney Amerika Kızılderilileri. Machigangalar küçük köylerde yaşarlar ve aileler, topluluğun geçim ekonomisine bağlı görevlerin dağıtımını düzenleyen bir önderin yetkesi altında gruplanırlar. Manyok, fasulye, şekerkamışı ekerler, avcılık ve balıkçılıkla uğraşırlar. Toplumsal örgütlenmeleri babaerkil bir soysop düzenine dayanır. Babayerlidirler. Toplu çalışmaya bağlı güçlü bir bütünlükleri vardır.

MACHİLİS a. *Thysanura* öbeğinden, kanatsız, uzun, hemen hemen silindir biçiminde gövdeli böcek cinsi. (Gövdesinin ucunda üç telcik bulunur; bunlardan ortadaki öbür ikisinden uzundur. *Machilidae* familyasının örnek tipi.)

MACHİLUS a. Çiçekleri salkım halinde, yaprakların koltuğunda ya da dalların ucunda bulunan, Tropikal ve Doğu Asya ağacı. (15 tür; defnegiller familyası.)

MACHİMUS a. *Brachycera* öbeğinden, ikikanatlı ortoraf böcek cinsi. (Ormanlarda, çayırlarda, tarlalarda bol bol sinek avlayarak yaşar. Çok sayıda türü vardır. *Asilidae* familyası.)

MACHLUP (Fritz), avusturya asıllı ABD'li iktisatçı (Wiener Neustadt, Avusturya, 1902). Keynes'in izleyicisi. Marjinalistleri savundu. Hansen ile birlikte dinamik çarpan kavramını ortaya koydu. Başlıca yapıtları: *The Political Economy of Monopoly* (Tekelciliğin politik iktisadı) [1952], *International Monetary Systems* (Uluslararası para sistemleri) [1975], *Methodology of Eco-*

nomics and Other Social Sciences (İktisadın ve öteki sosyal bilimlerin metodolojisi) [1978] vb.

MACHO (Victorio), ispanyol heykelci (Palencia 1887 - Toledo 1966). Madrid'de, sonra da Paris'te öğrenim gördü. Çeşitli büstlerin yanı sıra, Madrid'de *(B. Pérez Galdós)*, Santander'de *(Casimiro y Sáinz)* ünlü kişilerin anısına anıtlar yaptı. Üslubunun özelliği, biçimlerin dolgunluğu ve insana huzur vermesidir. 1937-1952 arasında Güney Amerika'da çalıştı.

MACHÖLÇER a. Bir uçakta, Mach sayısını ölçmek için kullanılan aygıt.

MACHUCA (Pedro), ispanyol mimar, ressam ve heykelci (Toledo XV. yy. sonu - Granada 1550). 1516'ya doğru Floransa'da, G. da Sangallo'nun yanında yetişti. 1524'te, Granada'da, krallık capellasındaki *Haç sunakarkalığı*'nın yapımında ressam olarak çalıştı. Hizmetinde olduğu Mondéjar markisi, Machuca'yı Elhamra'da bir saray yapması için Karl V'e tavsiye etti. Yapımına 1527'de başlanan, yuvarlak içavlulu, klasik anlayıştaki bu bina, Pedro'nun oğlu LUIS tarafından tamamlandı.

MACHU PİCCHU, esk. inka kenti, río Urubamba (Peru) vadisinin yukarısında 2 045 m yükseltide, Cuzco yakınında. İspanyol fatihlerin bilmediği bu kenti 1911'de amerikalı Hiram Bingham buldu; ne var ki kentin gerçek işlevi (dinsel merkez, kale ya da son başkent) bilinmemektedir. Bütün vadiye egemen olan kentin 1450'den sonra yapıldığı ve taraça tarlalar, konut mahalleleri, saray ve tapınaklar, karmaşık bir havuz sistemi içeren bir bütün olarak düzenlendiğini düşündüren belirtiler vardır. Tapınaklar ve kesme taştan yapılmış saray en önemli yapılardır; gene taştan yapılmış, ama daha az düzenli olarak donatılmış evlerin killi bir sıvayla kaplandıkları sanılır.

MACİÀ (Francesc), ispanyol siyaset adamı (Villanueva y Geltrú, Barcelona, 1859 - Barcelona 1933). Albaydı, ayrılıkçı katalan partisinin liderliğini yaptı (1906), sürgüne gönderildi (1923), geri dönüp bir ayaklanma çıkarmaya çalıştı (kasım 1926), sonra Fransa'ya sığındı. Katalonya Cumhuriyeti'ni oluşturdu ve bu cumhuriyetin Başkanı oldu (1931), ama ülkenin parçalanmasını önlemek için Madrid ile anlaştı.

MACÍAS Âşık *(el Enamorado)* denir, ispanyol şair (öl. 1414'e doğr.). Galicia kökenli olan Macías, don Enrique de Villena'nın seyisiydi. Söylentilere göre kıskanç bir koca tarafından öldürülmüştür. Kendisinden günümüze galicia diliyle yazılmış olan ve kıskanç kocayı alabildiğine çileden çıkardığı sanılan şarkı ve XVIII. yy. sonunda Tomás Sánchez tarafından yayımlanan birkaç başka şarkı kalmıştır. Âşık Macías, Lope de Vega'nın bir komedisinin, M. J. de Larra'nın bir romanının ve oyununun kahramanıdır.

MACÍAS NGUEMA (Francisco), ekvator-gineli devlet adamı (Nsegayong, Río Muni, bugün Mbini, 1922 - Malabo 1979). Büyük tarım işletmecisi ve sömürge yönetimi görevlisi. 1964'te İspanya tarafından özerk bir hükümetin kurulması sırasında Başbakan yardımcılığına atandı. Ülke bağımsızlığına kavuştuğunda (ekim 1968), Cumhurbaşkanı oldu ve 1972'de kendini ömür boyu başkan ilan ettirdi. Rüşvete ve teröre dayalı bir rejim kurdu. 3 ağustos 1979'da bir hükümet darbesiyle devrildi ve 29 eylülde kurşuna dizildi.

MACİDE → MACİT.

MACİEJOWİCE, Polonya'da köy, Varşova'nın (Varşova voyvodalığı) 60 km G.-D.'sunda. Kosciuszko'nun Suvorov komutasındaki rus ordusuna karşı giriştiği umutsuz savaşla (10 ekim 1794) ünlüdür.

MACİNTYRE (Duncan), iskoçyalı şair (Glen Orchy, Strathclyde, 1724 - Edinburgh 1812). Okur yazar olmayan bir orman korucusuydu. Bard olarak adı **Donnchadh Bàn**'dır. Gaelce yazdırdığı yaklaşık 6 000 dize 1768'de yayımlandı. **"Moladh Beinn Dobhrain"** ve **"Oran Coire a' Cheat haich"** adlı yapıtlarında İskoçya doğasını ve faunasını övdü.

MACİT, MACİDE sıf. (ar. *mācid*, dişl. *mācide*). *Esk.* Şan ve şeref sahibi.

MACİT BEY → AYRAL (Macit).

MA CİYÜEN ya da **MA ZHİYUAN,** çinli şair ve oyun yazarı (Pekin 1260 - ? 1321). Aşkı konu alan bir dramın (*Automne au palais des Han* [fr. çev.]) ve *sançü* türünün en yetkin örnekleri olarak kabul edilen hüzünlü şiirlerin yazarıdır.

MACK (Karl), baron **von Leiberich,** avusturyalı general (Nennslingen, Franken, 1752 - Sankt Pölten 1828). Napoléon tarafından Ulm'da teslim olmak zorunda bırakıldı (ekim 1805). Yirmi yıl kalebentliğe mahkûm edildi ama arşidük Karl'ın girişimiyle serbest bırakıldı (1808).

MACK (Heinz), alman heykelci (Lollar, Hessen, 1931). Otto Piene ile birlikte "Zero" grubu'nu kurdu (1957-1967); 60'lı yıllardan başlayarak özgün nitelikli kinetik yapıtlar gerçekleştirdi ("Işık kabartmaları" "Döneçler", "Küpler", "Işık stelleri", "Nesneler" ve "Işık aletleri" gibi doğal ya da kentsel alanlar için düşünülmüş yerleştirmeler, eylemler); bu yapıtlarda, ışığın ve devinimin kullanımı ve teknolojiye başvurulması, insan doğa ilişkilerini kozmik ve idealist bir perspektif içinde irdelemeye yarayan araçlardır.

MACKAY, Avustralya'da (Queensland) liman kenti, Büyük Okyanus kıyısında, Townsville'in G.-D.'sunda; 31 500 nüf. Şekerkamışı işleme.

MACKAY (Aeneas, *baron*), hollandalı siyaset adamı (Nijmegen 1838 - Lahey 1909). Avukattı, karşı devrimci calvinci partiye girdi, 1888'den 1891'e kadar katoliklerle kurulan bir koalisyon hükümetini yönetti.

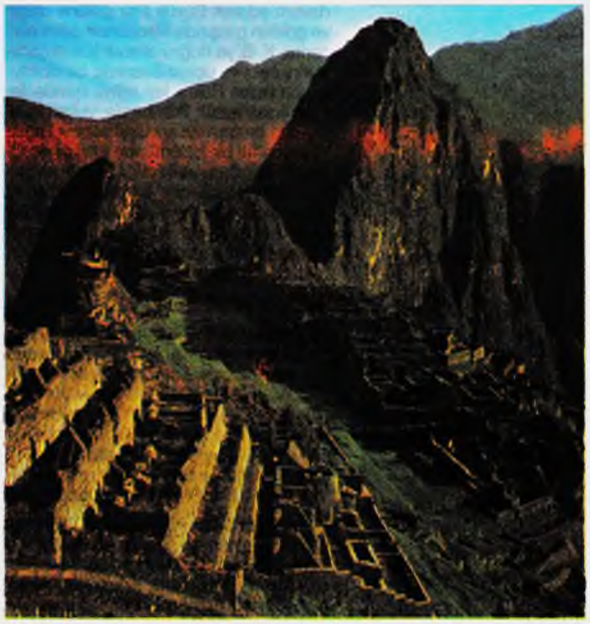
McKAY (Claude), amerikalı yazar (Sanny Ville, Jamaika, 1890 - Chicago 1948). Zenci rönesansının önemli adlarındandır, şiirler (*Songs of Jamaica*, 1912; *Harlem Shadows*, 1922), öyküler (*Gingertown*, 1932), romanlar (*Home to Harlem*, 1929; Marsilya'yı mekân olarak aldığı *Banjo*, 1929; *Banana Bottom*, 1933) ve bir özyaşamöyküsü (*A Long Way from Home*, 1937) yayımladı. Yapıtlarında zenci kimliğine özgüllüğünü kazandıran militan bir gerçekçilik ve lirizm görülür.

MACKE (August), alman ressam (Meschede 1887 - Perthes, Champagne cephesi, 1914). Önce Düsseldorf'ta (1904-1906), sonra Berlin'de L. Corinth'in yanında (1907-08) yetişti; fransız resminden (Matisse, Delaunay, Le Fauconnier) ve 1910 yılında aralarına katıldığı Blaue Reiter ressamlarından etkilendi. Kübizmin ve Delaunay'nin "eşzamanlı karşıtlıklar"ının uzantısı içinde kalarak, 1914 nisanında Klee ve L. Moilliet ile birlikte yaptığı Tunus gezisi deneyimiyle artan bir duyarlılıkla (*Türk kahvesi II*, Städtliche Galerie, Münih), biçim ve renk arasındaki kaynaşmayı benimsedi (*Akvaryumlu genç kız*, 1914, Wuppertal müzesi).

Mac Kee yükleyicisi, skipin her boşaltılışında, döner huninin programlı olarak dönüşüyle yüklerin çevresel dağıtımını sağlayan yüksekfırın yükleme düzeneği.

McKEESPORT, ABD'de (Pennsylvania) kent, Pittsburgh'un güney banliyösünde; 31 000 nüf. Demir-çelik.

MACKEN (Walter), irlandalı yazar (Gaillimh 1915 - *ay. y.* 1967). Aktör ve oyun yazarı (*Mungo's Mansion*, 1946; *Home is the Hero*, 1953) olarak etkinlik gösterdi, romanlarında (*Rain on the Wind*, 1950) ve tarihsel hikâyelerinde (*The Silent People*, 1962) Batı İrlanda'nın yaşamını saygı ve acıma duygularıyla yansıttı.

Ch. Lenars

Machu Picchu

MACKENDRİCK (Alexander), ingiliz sinemacı (Boston, ABD, 1912). 50'li yıllarda ingiliz güldürü ekolünün en iyi uzmanlarından biri olarak kendisini kabul ettirdi: *Whisky Galore* (1949), *The Man in the White Suit* (1951), *Dilsiz yavru* (Mandy) [1952], *Maggie* (1954), *The Ladykillers* (1955). ABD'de çok farklı bir anlayış ve üslupta filmler yaptı: *The Sweet Smell of Success* (1957), *Güney yolu* (A Boy Ten Feet Tall) [1963], *Cinayet yolu* ya da *Jamaika rüzgârları* (A High Wind in Jamaica) [1965].

McKENNA (Reginald), ingiliz siyaset adamı (Londra 1863 - *ay. y.* 1943). Liberal parti'den milletvekili seçildi (1895), Amirallik birinci lordluğuna getirildi (1908), büyük bir donanma yapım programının uygulanmasını sağladı. 1911'de, o sıra İçişleri bakanı olan Churchill ile görevlerini değiştirdiler; daha sonra Maliye bakanlığını üstlendi (1915-16), böylece savaş çabasını finanse etmekle görevlendirildi.

MACKENSEN (August VON), alman mareşal (Leipnitz, Wittenberg, 1849 - Burghorn, Celle, 1945). 1870'te subay çıktı, Wilhelm II'ye askerlik tarihi öğretti, Galiçya, Sırbistan (1915) ve Makedonya'da (1916) avusturya-alman birliklerine komuta etti. Romanya askeri valisiyken, eylül 1918 Belgrad ateşkesi'ni bozduğu gerekçesiyle Fransızlar tarafından tutuklandı. Sonradan Hitler, Reichswehr'in nazi partisiyle bağlaşmasını benimsetmek için onun manevi otoritesinden yararlandı.

MACKENSEN (Eberhard VON), alman general (Bromberg, bugün Bydgoszcz, 1889 - Altmühlendorf, Schleswig, 1969). August von Mackensen'in oğlu. İtalya'daki XIV. Ordu'nun komutanıydı (1944). Fosse Ardeatine* katliamı nedeniyle ingiliz mahkemesi tarafından ölüm cezasına çarptırıldı (1946). Affedilerek 1952'de serbest bırakıldı.

MACKENZİE, Kanada'da ırmak, Kuzey Buz denizi'ne dökülür; 4 600 km. Bu ırmak, *Athabaska** adıyla Kayalık dağlar'dan doğar (Columbia buzulu); Edmonton-Waterways demiryolunun çevresini dolaştığı büyük şelalelerle kesilen çığırı, Athabasca gölüne girer; Peace ırmağını aldıktan sonra *Esir ırmağı (Slave River)* adıyla gölden çıkar; yeniden Fort Smith şelaleleriyle (aktarmalara konu olmasına neden olur) kesilen çığırı, artık kesintisiz olarak

National Film Board

William Lyon **Mackenzie**

Larousse

William Lyon **Mackenzie King**

İPS

William **McKinley**
Charles Ayer Whyple'in
bir portresinden (1899) ayrıntı

devam ederek Büyük Esir gölüne ulaşır ve gölden çıkışında *Mackenzie* adını alır; sonra, K.-B.'ya doğru akarak kutup çemberini aşar ve uçsuz bucaksız bir deltayla son bulur. Rejimi kar rejimi tipindedir: kışın suları azalır; ilkbaharda, yukarı kesiminden başlayarak ani taşkınlara yol açar. Yılın önemli bir bölümünde ırmağı geçilmez kılan çığırın ve iklimin yarattığı engellere karşın Mackenzie bir ulaşım yoludur. Tuktoyaktut'ta, ağzının D.'sunda, Arktika kıyısının mal gereksinimini karşılayan Hudson körfezi şirketi'nin gemileri mal aktarmaları yapar.

MACKENZİE → LİNDEN.

MACKENZİE (Henry), iskoçyalı yazar (Edinburgh 1745 - *ay. y.* 1831). Sterne'den esinlenerek, dalavereci Lovelace tipine (*The Man of the World,* 1773) ve *Julia de Roubigné*'de çizdiği kadın portresine karşı, mert adamı yüceltti (*The Man of Feeling,* 1771). Yayımladığı eleştiri dergileri (*The Mirror; The Lounger*), Büyük Britanya'da bu türün ilk örneklerindendir.

MACKENZİE (*sir* Alexander), iskoçyalı gezgin (Stornoway, Lewis adası, 1764'e doğr. -Mulinearn, Pitlochry yakınında, Tayside, 1820). Kuzey-batı şirketi için çalıştı, bugün kendi adını taşıyan nehri buldu ve 15 temmuz 1789'da Kuzey Buz denizi'ne ulaştı. 1792-93'te Peace River'dan yukarı çıkarak Kayalık dağlar'ı aştı ve Dean boğazında Büyük Okyanus'a vardı.

MACKENZİE (William Lyon), kanadalı siyaset adamı (Dundee yakınında, İskoçya, 1795 - Toronto 1861). *Colonial Advocate* (1824-1834) ve *Constitution* (1836) gibi muhalefet gazetelerinde yazdı. Cumhuriyetçi milletvekili ve Toronto Belediye başkanı oldu. Yukarı Kanada'yı ayaklandırmayı denedi (aralık 1837). ABD'ye kaçtı ve affedildi (1849), sonra siyaseti bırakıp haftalık *Mackenzie's Weekly Message*'ı yayımlamaya başladı.

MACKENZİE (*sir* Alexander), iskoçyalı kemancı, orkestra yöneticisi ve besteci (Edinburgh 1847 - Londra 1935). Royal Academy of Music'i (1888-1924), Londra-daki Philharmonic Society'yi (1892-1897) ve Uluslararası müzik derneği'ni (1908 -1912) yönetti. Çok sayıda melodisinin ve oda müziği parçasının yanı sıra, senfonik yapıtlar (*3 iskoç rapsodisi,* 1880; *Acımasız güzel kadın,* 1884; *Günden güne Londra,* 1902; *Kanada rapsodisi,* 1905), bir keman konçertosu, dinsel ve dindışı kantatlar, oratoryolar (*The Rose of Sharon,* 1884 [1910'da yeni bir biçim verdi]; *Bethlehem,* 1894), operalar (*Colomba,* 1883; *The Cricket on the Hearth,* 1901; *The Eve of St John,* 1924) besteledi.

MACKENZİE (*sir* Compton), ingiliz romancı (West-Hartlepool, Durham, 1883 - Edinburgh 1972). Oyuncuydu. H. James tarafından desteklendi. 1914'te katolikliği kabul etti. Gizli servis ajanlığı yaptı. İskoç ulusal partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. Bunalım içindeki İngiltere'yi (*On Moral Courage,* 1962) güçlü bir üslupla canlandırdı (*The four winds of love,* 1937 -1945; *Whisky Galore,* 1947; *Paradise for sale,* 1963).

MACKENZİE dağları, Kanada'da dağ bütünü, kuzey-batı arazisinde, bir bölümü *Mackenzie yönetim bölümü*'nde, Mackenzie ırmağının B.'sında; 2 726 m.

MACKENZİE KİNG (William Lyon), kanadalı siyaset adamı (Kitchener, Ontario, 1874 - Kingsmere, Ottawa yakınında, 1950). William Lyon Mackenzie'nin torunu. Liberal milletvekili (1908), Çalışma bakanı (1909-1911) oldu. Sir Wilfrid Laurier' nin yerine Liberal parti'nin başına geçti (1919) ve Başbakanlığa getirildi (1921 -1930). Toplumsal reformların (iş uzlaşmazlıklarında hakeme ve halkoyuna başvurma) dışında ABD ile balıkçılığa ilişkin bir antlaşma imzalayarak (1923) ve 1926' daki imparatorluk konferansında dominyonların Commonwealth içinde anavatanla eşit olduklarını kabul ettirerek Londra' dan en geniş özerkliği sağladı. Yeniden Başbakan oldu (ekim 1935), Kanada'nın savaşa girmesine karar verdi (10 eylül 1939) ve kabinesinde muhafazakârlara da yer vererek dikkat çekici bir savaş hazırlığına girişti. 1947'de ingiliz hükümdarını Kanada hükümdarı sayarak ayrı bir Kanada vatandaşlığının tanınmasını sağladı. 1948'de yönetimden çekildi.

MACKENZİE yönetim bölümü, Kanada'da 1895'te kurulmuş yönetim bölümü. Kuzey-batı arazisinin batı ucunu oluşturur.

MACKİNAC, Michigan gölünü Huron gölüne bağlayan boğaz. Yaklaşık 50 km uzunluğunda, 6 km genişliğindeki boğaz aralık-nisan ayları arasında donar. Boğaz üzerinde yapılmış bir köprü Michigan eyaletinin iki parçası arasında doğrudan karayolu bağlantısı sağlar.

MACKİNDER (Halford John), ingiliz coğrafyacı (Gainsborough, Lincolnshire, 1861 - Parkstone, Dorset, 1947). Önce Oxford, sonra London School of Economics and Political Science olmak üzere, ingiliz üniversitelerine coğrafya öğretimini soktu. Çalışmaları Büyük Britanya ve imparatorluğu (*Britain and British Seas* [Büyük Britanya ve Büyük Britanya denizleri], 1902) ile siyasal coğrafya üstünedir. *"The geographical pivot of history"* (Tarihin coğrafi ekseni) [1904] başlıklı makalesinde, denizlere ve deniz kıyısındaki alanlara *(rimland)* egemen olan devletler ile kıtaların merkezlerini *(heartland)* kontrol eden devletler arasında bir karşılaştırma yapar. İletişim olaylarıyla yakından ilgilenen Mackinder, insanların dünya yüzeyine dağılımında "yoğunlaşma"nın rolünü belirleyen ilk coğrafyacıdır. Yapıtının büyük bir bölümünde, uygulamalı coğrafyanın ilk örneklerini vermiştir.

McKİNLEY (William), amerikalı devlet adamı (Niles, Ohio, 1843 - Buffalo, New York eyaleti, 1901). Cumhuriyetçi milletvekili olarak Kongre'ye girdi (1877-1890), orada etkili bir sanayiciler topluluğu tarafından desteklendi ve himayeci bir gümrük tarifesi kabul ettirdi (*McKinley Bill,* 1890). 1890 seçimlerinde yenilgiye uğradı, 1891' de Ohio valisi seçildi (1893'te yeniden seçildi) ve 1897'de ABD Başkanlığına geldi. Kendi maliye siyasetini (altın standardı, 1897 himayeci gümrük tarifesi) sürdürdü ve etkin bir yayılma siyaseti izledi (Hawaii adaları'nın ilhakı [1897-98] ve İspanya ile savaştan sonra Porto Riko, Guam ve Filipinler'in ilhakı [1898], Küba'nın kurtuluşu [1898]). 1900'de yeniden seçildiyse de, anarşist L. Czolgosz tarafından öldürüldü.

McKİNLEY dağı, Kuzey Amerika'nın en yüksek noktası, Alaska sıradağında; 6 187 m. 63°02' Kuzey enleminde, görkemli bir buzul kütlesinin ortasında, hemen hemen kutup iklimi egemenliğindeki bir bölgede bulunan ve *McKinley ulusal parkı*'nda yer alan dağa bu adı, o zaman ABD başkan adayı olan William McKinley'in onuruna W. A. Dickey verdi. Dağa ilk tırmanma girişimini, 1903'te J. Wickersham gerçekleştirdi. 1910'da iki altın arayıcısı, P Anderson ile W. Taylor, en yüksek ikinci nokta olan kuzey doruğuna (5 934 m) tırmandılar. Güney doruğuna (en yüksek tepe), amerikalı H. Karstens, R. Tatun, W. Harper ve H. Stuck, kuzey-doğu yamacından tırmandılar (haziran 1913). Zorlu güney çıkıntısına, 1961'de R. Cassin yönetimindeki bir italyan dağcılık ekibi, doğrudan güney yüzüne de D. Haston ve D. Scott (1976) tırmanmayı başardı.

MACKİNTOSH (Charles Rennie), ingiliz mimar ve dekoratör (Glasgow 1868 - Londra 1928). Herbert MacNair ve daha sonra evlenecekleri Margaret ve Frances Macdonald kardeşlerle birlikte, Glasgow Sanat okulu'nda (o sırada Francis Newbery tarafından yönetiliyordu) öğrenim gördü. 1895'te bir grup oluşturan bu "Dörtlü", ortak bir anlatımla yeni bir eğilim ortaya koydular (→ GLASGOW); bu eğilim, Newbery'nin Londra'dan getirdiği arayışlardan çok Kıta Avrupası'ndan gelen akımlara açıktı. 1900 yılında, Londra, Liège ve Viyana'da çeşitli sergiler açtılar. 1891'de aldığı bir ödül, Mackintosh'a Avrupa'yı gezme olanağını sağlamıştı. Mackintosh, iki yıl sonra Honeyman&Keppie' ye girdi, 1904'te onların ortağı oldu. 1897 -1899 ve 1907-1909 arasında, Glasgow Sanat okulu'nun yeni binalarını yaptı; bunun yanı sıra bir kilise, çeşitli konutlar ve bunların döşenmesi işini de gerçekleştirdi. Dekorasyon alanında, Avrupa'daki Art nouveau'dan kesin bir biçimde ayrılan Mackintosh, Arts and Crafts hareketinin öğütlediği yalınlığı benimsedi ve çok özgün yapıtlar ortaya koydu. Özel kişiler için çalıştı (Miss Cranston'un Glasgow'da, Argyle Street'teki çay salonu, 1897).

MACKMURDO (Arthur Heygate), ingiliz mimar ve dekoratör (Londra 1851 - Wickham Bishops, Essex, 1942). Gündelik eşyaların estetiğine ve dokuma desenlerine ilgi duydu; 1882'de "Century Guild of Artists"i, iki yıl sonra da, Arts and Crafts akımının Avrupa'da yayılmasına katkıda bulunmuş olan *The Hobby Horse* dergisini kurdu. Ayrıca, konutlar da inşa etmiştir.

Mac Lagan tepkimesi. Biyokim. Kan serumunun tamponlanmış timol serumuyla karışınca gösterdiği özgül olmayan topaklaşma tepkimesi. Bulanıklığın derecesi globülin dengesindeki bozuklukların önemiyle orantılıdır; bozukluksa serum β -lipoproteinleri ile γ-globülinlerinin oranlarındaki artışa bağlıdır. Bu tepkime hepatit sarılıklarında ya da siroz sarılıklarında çok pozitif, ama alıkonmalı sarılıklarda negatiftir.

McLAGLEN (Victor), ingiliz sinema oyuncusu (Tunbridge Wells 1886 - Newport Beach, Kaliforniya, 1959). 1920'den başlayarak Hollywood'a katılıncaya kadar, boksörlük de dahil birçok işte çalıştı. Birçok filmde "iyi kalpli kaba adam" rollerine çıktı: *The Girl every port* (H. Hawks, 1928), *Fedailer alayı* (Gunga Din) [G. Stevens, 1939]. Ayrıca John Ford'un birçok filminde de oynadı: *Kayıp birlik* (The Lost Patrol) [1934], *Muhbir* (The Informer) [1935], *Rio Grande* (1950), *Kadın satılmaz* (The Quit Man) [1952].

MACLANE (Saunders), amerikalı matematikçi (Norwich, Connecticut, 1909). Chicago Üniversitesi'nde profesör oldu (1947'den sonra), cebirle geometri arasındaki bağları açıklığa kavuşturmak için çalıştı. Özellikle, topolojik uzayların uzamdaşlık grupları ve eşbenzerlik gruplarıyla ölçülen bağlantılıklarını inceledi. Matematiği düzenleme aracı olarak gördüğü kategoriler kuramının öncülerinden biri olarak kabul edilir (*Bullentin of the American Mathematics Society,* 1943-1947; *Transactions of the American Mathematical Society,* 1949-1954; *Homology,* 1963; *Categories for the Working Mathematician,* 1972; *Mathematics: Form and Function,* 1985).

McLAREN (Norman), ingiliz desinatör ve film yönetmeni (Stirling, İskoçya, 1914 - Montréal 1987). Önce Glasgow Güzel sanatlar okulu'nda öğrenciydi; 1936'da Londra'ya geldi ve John Grierson'un yönettiği belgesel film yapımcıları grubuna katıldı. Posta bakanlığının sinema servisine girdi, bir dizi desenin fotoğrafını çekmeye dayanan geleneksel yöntemi terk ederek, bir tüyle veya fırçayla doğrudan boş filmin üstüne çizmeye dayanan yeni bir çizgi tekniği geliştirdi. 1941'de, Kanada'da Grierson tarafından kurulan merkezde (Office national du film) görev alarak kendi yönetimindeki bir ekiple çok sayıda çizgi film yaptı. Bütün alanlarda (pas-

tel çizgi, katot ışınlı salınımçizer ile stereoskopide çizgi soyutlama, canlı kişilerin tek tek görüntüleriyle çizimi, kesilen kâğıtlara çizme, vb.) çalıştı ve dünya çizgi film ustalarından biri olduğunu gösterdi. En tanınmış filmlerinden bazıları: *Colour Cocktail* (1935), *Là-haut sur les montagnes* (1946), *A Phantasy* (1952), *les Voisins* (1952), *Blinkity Blank* (1954), *Rythmetic* (1956), *Il était une chaise* (1957), *Karga* (1958), *Pas de deux* (1968).

Office nat. du film canadien

Norman **McLaren**
Karga (1958)

MCLAUGHLİN (John), ingiliz gitarcı (Kirk Sandall, Yorkshire, 1942). John Surman ve Dave Holland ile free caz yapmaya başladı. 1969'da gittiği ABD'de caz rock'un doğuşuna katkıda bulundu; davulcu Tony Williams'ın ilk "Lifetime"ında çaldı, Carla Bley (*Escalador over the Hill)* ve Miles Davis ile (*In a Silent Way, Bitches Brew*) plak doldurdu. 1971'de *Mahavishnu Orchestra*'yı kurdu. 1975'te, hintli müzikçilerle *Shakti* adlı topluluğu oluşturdu. 1985'te *Mahavishnu Orchestra*'yı yeniden kurdu. Elektrikli ve akustik gitar virtüozu olan McLaughlin, tüm dünya müzikleriyle ilgilendi ve seçmeci bir tutumla müziğine bunlardan öğeler kattı: *Extrapolation* (John Surman ile birlikte, 1969), *Inner Mounting Flame* (Mahavishnu ile, 1972), *Shakti* (1976), *Electric Guitarist* (1978), *Belo Horizonte* (1982), *Mediterranean Concerto for Guitar and Orchestra* (1985; bu konçerto 1989'da, Michael Tilson-Thomas yönetimindeki Londra Senfoni orkestrası eşliğinde kaydedilmiştir), *Adventures from Radioland* (1986), *Live at Royal Albert Concert Hall* (1990). Sanatçı 1986, 1990 ve 1992 Uluslararası İstanbul festivali'ne katılmıştır.

MACLAURİN (Colin), iskoçyalı matematikçi (Kilmodan 1698 - Edinburgh 1746). Aberdeen Üniversitesi'nde profesör oldu (1717); Edinburgh Üniversitesi'nde Gregory'nin yardımcılığını, sonra da profesörlük yaptı (1725);Büyük Britanya'nın XVIII. yy.'da yaşamış en büyük matematikçisi sayılır. *Geometria Organica* (1720) adlı kitabında, konikleri, kübikleri, dörtlenikleri inceledi, cebirsel bir eğrinin türü kavramının üstünde durdu ve çok sayıda teoremin tanıtlamalarını verdi. Eskiler'in geometri anlayışına bağlı kalan Maclaurin'in *Treatise of Fluscions* (Akışkanlar kitabı) [1742], Newton'un yöntemlerinin ilk sistemli açıklamasıdır: açıklamadaki tutarlılık, sonsuz küçükler hesabının kesinlikten yoksun oluşu üzerindeki tartışmalara son

Bk. resim sayfa 7630

verdi. Maclaurin burada, kendi adını taşıyan teoremin, Taylor teoreminin özel bir hali olduğunu kanıtladı, serileri, sistemli bir biçimde bir integralleme yöntemi olarak kullandı ve bir serinin yakınsaklık testini, bir integralle karşılaştırmalı olarak geometrik biçimde verdi. 1749'da, uygun olmayan bir simgelemeyle 4 bilinmeyenli denklemleri çözmek için determinantlar yöntemini ortaya attı ve bu yöntemi, 1748' de *Treatise of Algebra*'da (Cebir kitabı) yayımladı.

Maclaurin formülleri. Mat. çözlm.

$$f(x) = f(0) + \frac{x}{1!}\cdot f'(0) + \frac{x^2}{2!}\cdot f''(0) + \dots + \frac{x^n}{n!}\cdot f^{(n)}(0) + R_n$$

biçimindeki bağıntılar, bu bağıntılar şöyle elde edilmiştir:
—biri, n nci basamaktan Taylor-Young formülüne dayanarak $a = 0$ için: bu halde

$R_n = \frac{x^n}{n!}\cdot \varepsilon(x)$tir, burada $x \to 0$ olduğunda $\varepsilon(x) \to 0$ dır ve Young kalanlı, n nci basamaktan Maclaurin formülü adını alır;
—öbürü, $n+1$ inci basamaktan Taylor-Lagrange formülüne dayanarak $a = 0$ ve $h = x$ için: bu halde

$$R_n = \frac{x^{n+1}}{(n+1)!}\cdot f^{(n+1)}(\theta_x)$$

tir; burada $\theta \in]\,0, 1\,[$dir ve Lagrange kalanlı Maclaurin formülü adını alır.

n nci dereceden polinomlar için, $n+1$ inci basamaktan her iki formül de

$$P(x) = P(0) + \frac{x}{1!}\cdot P'(0) + \frac{x^2}{2!}\cdot P''(0) + \dots + \frac{x^n}{n!}\cdot P^{(n)}(0)$$

biçimini alır.

Maclaurin serisi. Mat. çözlm. $a_n = \frac{1}{n!}\cdot f^{(n)}(0)$ olmak üzere, toplamı $f(x)$ e eşit olan $\sum_{n \geq 0} a_n \cdot x^n$ serisi. f verilen bir fonksiyon olsun, böyle bir serinin var olması için Lagrange kalanının $-n+1$ inci basamaktan, Lagrange kalanlı Maclaurin formülünde $-n$, $+\infty$ a yaklaştığında 0 a yaklaşması gerektir ve yeter, x in değeri değiştirilmiyor. R yakınsaklık yarıçapı olduğuna göre, ancak $|x| < R$ için eşitlik doğru olur.

MACLEİSH, (Archibald), amerikalı siyaset adamı ve şair (Glencoe, İllinois, 1892 - Boston 1982). Simgecilerin etkisi ve Birinci Dünya savaşı deneyimi şiirlerine düş kırıklığının egemen olmasına yol açtı (*The Ivory Tower*, 1917), Fransa'daki yaşamı ve Ezra Pound ile T. S. Eliot'un etkisi *The Happy Marriage* (1924) ve *The Hamlet of Archibald MacLeish* (1928) adlı yapıtlarında açıkça görülür. 1930'lu yıllarda Amerika'nın kendine özgü havasını vermeye başladı (*New Found Land*, 1930; *Conquistador*, 1932; *Frescoes for Mr. Rockefeller's City*, 1933) ve toplumsal konulara (*Panic*, 1935; *The Fall of the City*, 1937) yöneldi; İkinci Dünya savaşı, milliyetçi duygulara kapılmasına yol açtı (*Colloquy for the States*, 1943). Başkan Roosevelt'in danışmanı, Kongre kütüphanesi yöneticisi oldu ve Harvard'da ders verdi. Daha sonra giderek kendi içine döndü (*Songs for Eve*, 1954; *J. B.*, 1958; *Herakles*, 1967, çeşitli piyesler; *The Wild Old Wicked Man*, 1968; *The Human Season*, 1972). Denemelerinde (*A Time to Speak*, 1941; *Poetry and Experience*, 1960; *A Continuing Journey*, 1968) edebi ve siyasal düşünceler bir arada yer alır. Yapıtları bir bütün olarak ele alındığında, henüz başlangıç noktasında bulunan bir benlikçiliğin insanı bir tarih görüşüne ve MacLeish'ı hemen hemen resmi şair yapan bir sorumluluk duygusuna nasıl götürdüğü ortaya çıkar.

MACLENNAN (Hugh), ingilizce yazan kanadalı yazar (Glace Bay, Cape Breton adası, 1907). Öğretim üyesi ve iktisatçı olan MacLennan romanlarında (*Barometer Rising*, 1941; *Two Solitudes*, 1945; *Each Man's Son*, 1951; *The Watch that ends the night*, 1959) ve denemelerinde (*Cross Country*, 1949; *Thirty and Three*, 1954) bir ulusal kimlik belirlemeye ve Kanada'daki değişik kültürlere ait topluluklar arasındaki ilişkileri anlatmaya çalıştı.

Ch. Lenars

McKinley dağı

MACLEOD (Fiona) → SHARP (William).

MACLEOD (Mary), iskoçyalı kadın yazar (Rowdil, Harris, Highland, 1615'e doğr. -Dunvegan, Skye, Highland, 1706'ya doğr.). Macleod ailesinin süt annesiydi. Onlar için gaelce yapıtlar verdi, yalın ve müzikal bir üslupta övgüler, elejiler ve ağıtlar *(The Gaelic Songs of Mary Macleod)* yazdı. Bu yapıtlarıyla XVII. yy. başında yavaş yavaş bard şairlerinin yerini almaya başlayan

Kersting

Charles Rennie **Mackintosh**
Glasgow Sanat okulu
(1897-1909)

Larousse

Colin Maclaurin Percey'in bir tablosundan Samuel Freeman'ın bir gravürü (ayrıntı)

A.F.P.

Herbert Marshall McLuhan (1977'de)

şairler arasında önemli bir yer yaptı.

MACLEOD (John James Rickard), iskoçyalı fizyolog (Dunkeld yakınında, Tayside, 1876 - Aberdeen 1935). Cleveland (1903-1918), Toronto (1918-1928) ve Aberdeen (1928-1935) üniversitelerinde profesörlük yaptı, fizyolojik kimya üzerine önemli çalışmalar sürdürdü, 1923'te, insülini bularak F. G. Banting ile Nobel tıp ödülü'nü paylaştı.

MacLeod fenotipi. Hematol. Kell sistemi çerçevesinde görülen fenotip.

MacLeod sendromu (ingiliz hekim *W. H. MacLeod*'un adından). Pnömol. Röntgen filminde, akciğer örüsünde tek taraflı seyrelme ve hipovantilasyonla birlikte görülen aşırı saydamlık. (Doğuştan da olabilir.)

MACLİAMMÓİR (Micheál), irlandalı yazar (Corcaigh 1899 - Dublin 1978). Tiyatro oyuncusu ve yönetmeniydi. Gaillimh' deki Taibhdhearc'ın ve Dublin's Gate Theatre'ın kurucularındandır (1928). Gaelce ve ingilizce (*Diarmuid agus Gráinne,* 1935; *The İmportance of Being Oscar,* 1960) oyunlar yazdı. Ayrıca şiir kitapları ve özyaşamöyküsüyle kurgunun birbiriyle karıştığı *Enter a Goldfish* (1977) adlı bir yapıt yayımladı.

MCLUHAN (Herbert Marshall), kanadalı toplumbilimci (Edmonton, Alberta, 1911 - Toronto 1980). 1946'dan başlayarak Toronto Üniversitesi'nde ders verdi. *Center for Culture and Technology*'yi kurdu ve yönetti (1963-1980). *The Mechanical Bride: Folklore of İndustrial Man* (1951) adlı ilk yapıtı, Ford vakfı (Ford Foundation) kültür ve iletişim kürsüsü'ne getirilmesini sağladı (1952). 1962'de, *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man* adlı yapıtını yayımladı. Elektronik çağda yazının, geçerliği kalmamış bir iletişim ve anlatım aracı durumuna geldiğini düşünüyordu. Görsel-işitsel, eskiden yazının olduğu gibi, gerçek bir uygarlık değişiminin temelini oluşturacaktı. Vericiyle alıcı arasındaki iletişim araçlarının tarafsız öğelerden başka bir şey olmadıkları yolundaki geleneksel formülü yadsıyarak, "bildirinin iletişim aracı olduğunu" ileri sürüyordu. Ona göre kültürün iletim biçimi, kültürü dönüştürüyordu. İletişim araçlarını, son derece anlatımlı ve alıcılarından az bir katılım gerektiren "sıcak" iletişim araçları (basın, radyo, sinema, fotoğraf) ve yalnızca telkin edici ve yaratıcı katılıma yol açmaya eğilimli "soğuk" iletişim araçları (söz, telefon ve televizyon) olarak ikiye ayırıyordu. Bu kuramlar, iletişim biçimlerine göre, insanlık tarihi bakımından üç çağ saptamasına yol açtı. Birincisi, sözün egemen olduğu "kabile yaşamı" çağıydı. İkincisi, basımın egemen olduğu Gutenberg Galaxy çağıdır. Üçüncüsü de, en üstün "soğuk" iletişim araçlarının en gelişmişi olan televizyonla başlayan ve bir önceki çağın ulusal farklılık ve parçalanmalarını aşan kabile tipi yeni bir bağlantı biçiminde genişleyen "toplu köy" çağı. McLuhan'ın öbür yapıtları: *Understanding Media,* 1964; *The Medium is the Massage,* 1967; *War and Peace in the Global Village,* 1968; *Take Today,* 1972; *The City as classroom,* 1977.

MAC-MAHON (Edme Patrice Maurice —*kontu*), **Magenta** dükü, Fransa mareşali ve fransız devlet adamı (Sully, Saône -et-Loire, 1808 - La Forêt şatosu, 1893). 1830'da Cezayir seferine katıldı; Kırım' da ve İtalya'da parlak bir askeri önder olarak ünlendi ve Magenta zaferinden sonra (4 haziran 1859) mareşal asasını elde etti ve dük oldu. Cezayir genel valiliğine (1864-1870) atanan Mac-Mahon "arap krallığı" politikasını uygulamakla görevlendirildi; daha sonra 1870'te Ren ordusunun 1. birliğinin başına geçti. Wissembourg'da (4 ağustos) ve Frœschwiller'de (6 ağustos) yenilgiye uğradı. Châlons ordusunu derleyip toparlarken hükümet tarafından Bazaine'in yardımına gönderildi. Sedan'da kuşatılarak (1 eylül) yaralandı, ordusu ve imparator ile birlikte esir düştü. Komüne karşı gönderilen Versailles ordusunu kendi komutasına veren Thiers' in sayesinde serbest bırakıldı. Thiers'in düşüşü sırasında (24 mayıs 1873) Restauration kuruluncaya kadar Cumhurbaşkanının yerini almayı kabul etti. Böylece Broglie dükü Başbakan oldu ve manevi nitelikli bir düzen kurdu. Bu arada da, üç renkli bayrağın kont Chambord tarafından reddedilmesinden sonra Mac-Mahon kendi yetkilerinin yedi yıl için uzatılmasını kabul etti (kasım 1873). Ekim 1877 seçimleri çoğunluğu cumhuriyetçilere verince, Gambetta ona "boyun eğmesini ya da istifa etmesini" emretti. Senatörlük seçimleri de zaferi cumhuriyetçilere verince (ocak 1879) kısa bir süre sonra istifa etti.

MacMahon hattı, Çin-Nepal ve Çin -Hindistan sınırı. İngiliz subay sir Arthur Henry McMahon (1862-1949) tarafından çizilen sınıra Çin Halk Cumhuriyeti'nin karşı çıkması, ekim 1962'de Çin ve Hindistan arasında sınır çatışmasına yol açtı.

MACMİLLAN (Harold), ingiliz siyaset adamı ve yayıncı (Londra 1894 - Birc Grove, Sussex, 1986). Macmillan and Co. Ltd. yayınevi'nin yöneticisiydi, 1924'te muhafazakâr milletvekili seçildi. Toplumsal sorunlara ve daha enerjik bir dış politikaya çok açık "ilerici bir torycilik" için mücadele etti. Savaş sırasında çeşitli diplomatik görevler üstlenmesi ve İskân bakanlığı yapması (1951-1954) sir Antony Eden' in Macmillan'ı Foreign Office (1955) ve Maliye bakanlıklarına getirmesine, 1957'de de Başbakanlık görevini kendisine bırakmasına yol açtı. Büyük Britanya'nın Ortak Pazar'a girişinin Fransa tarafından veto edilişi ve çeşitli skandallar (Profumo olayı) yüzünden hükümet zayıflayınca, Macmillan 1963'te istifa etti.

MCMİLLAN (Edwin Mattison), amerikalı fizikçi (Redondo Beach, Kaliforniya, 1907 - El Cerrito, Kaliforniya , 1991). P. H. Abelson ile birlikte, uranyumu, Berkeley çevrimsel hızlandırıcısında hızlandırılmış parçacıklarla bombardıman ederek yeni bir elemente, neptunyuma dönüştürmeyi başardı. Bir yıl sonra, Seaborg ile birlikte, plutonyumu ayırdı. 1945'te eşzamanlı çevrimsel hızlandırıcı ilkesini buldu. Spallasyon olayının bulunmasını da ona borçluyuz. G. T. Seaborg ile 1951 Nobel kimya ödülü'nü paylaştı.

MACMİLLAN (Kenneth), ingiliz dansçı ve koregraf (Dunfermline, İskoçya, 1929). Koregraf olarak Sadler's Wells Choregraphic Group ile (*Somnambulism,* 1953; *Laiderette,* 1954), Sadler's Wells Theatre Ballet (*Danses concertantes* ve *House of Birds,* 1955; *Solitaire,* 1956), Ballet Theatre ile (*Winter's Eve,* 1957), Royal Ballet ile (*The Burrow,* 1958; *le Baiser de la fée,* 1960; *Bahar ayini,* 1962; *Las Hermanas,* 1966; *Concerto,* 1967) işbirliği yaptı. 1966'da Batı Berlin'deki Städtische'nin dans yönetmenliğini üstlendi. Aynı yıl Stuttgart operası için *The Song of the Earth*'ı düzenledi. 1970'te ingiliz topluluğu Royal Ballet'ın (RB) dans yönetmenliğine getirildi: Aynı zamanda, John Field ile, bu kurumun müdürlüğünü yaptı (1970 -1980). 1972'den başlayarak RB'nin sanat yönetmenliğini de yürüttü. RB için *Cain and Abel* (1968), *Olympiad* (1969), *Checkpoint* (1970), *Anastasia* (1971), *Triad* (1972), *The Seven Deadly Sins* (1973), *Side Show* (1973; ilk kez Lyna Seymour ve Rudolf Nureyev tarafından yorumlandı), *Manon* ve *Pavane* (1974), *The Four Seasons* (1975), *Mayerling* (1978), *Noctuary* (1982) gibi baleleri koregrafiledi.

Macmillan and Co. Ltd., Daniel Macmillan (1813-1857) ve kardeşi Alexander Macmillan (1818-1896) tarafından 1843'te Londra'da kurulan yayınevi. Yayınları arasında genel edebiyat yapıtları, gençler için kitaplar, güzel sanatlar, tıp ve fen bilimleriyle ilgili yapıtların yer aldığı yayınevi çok sayıda bilimsel dergi de yayımlamaktadır: *Nature, Nursing Times, British Birds, Therapy* ve ünlü *New Grove Dictionary of Music and Musicians.*

Macmillan İnc., 1896'da New York'ta kurulan amerikan yayınevi. Genel edebiyat, insan bilimleri, öğretim alanlarında yapıtlar, ayrıca çocuk kitapları yayımlamaktadır.

MACNAB (Roy Martin), ingilizce yazan güney afrikalı şair ve diplomat (Durban 1923). Kitaplarında çeşitli kültürlerin ötesinde insanları birleştiren heyecan ve acıları dile getirdi (*Testament of a South -African,* 1947; *The man of grass and other poems,* 1960). Bir de, ingiliz, afrikaans ve bantu yazarların metinlerini bir araya getiren *Poets in South Africa* (1958) adlı bir antoloji hazırlamıştır.

MACNAMARA (Robert Strange), amerikalı siyaset adamı (San Francisco 1916). 1946'da girdiği Ford Motor Company'nin 1960'ta başkanı oldu. 1961'de, J. F. Kennedy tarafından Savunma bakanlığına getirildi. Bakanlığı sırasında, amerikan askeri gücünü yeniden düzenledi. Bu düzenleme, bölgesel çatışmalara (Vietnam, Latin Amerika) müdahale edebilmeye elverişli bir savaş birliği ile MacNamara'nın kademeli mukabele kuramına göre kullanmak istediği nükleer potansiyelin büyümesi arasındaki çelişkilerden dolayı zorunlu olmuştur. Vietnam'a amerikan kuvvetlerinin gönderilmesine bağlı olarak bütçe giderlerinin artması, 1966'dan başlayarak stratejik bombardıman uçaklarının hızlı bir şekilde balistik teçhizatla değiştirilmesi, antimisil bir şebekenin kurulması (eylül 1967), MacNamara'yı ABD'de olduğu kadar yabancı ülkelerde de üsleri belli yerlerde toplamak ya da kaldırmak zorunda bıraktı. Uzun zaman "şahinler"in önderi olarak kabul edilen MacNamara, Kuzey Vietnam'ın bombalanmasının etkisiz kaldığını ileri sürerek, ağustos 1967'de "şahinler"den ayrıldı. BİRD (Dünya bankası) başkanlığına atandı. 1981'e kadar BİRD'de görev yaptı. Albert Einstein barış ödülü'nü aldı (1983). 1990'da *New Thinking for American Foreing and Defence Policy in the 21 st Century* adlı kitabı yayımlandı.

MACNEİCE (Louis), ingiliz şair (Belfast 1907 - Londra 1963). Anglikan bir piskoposun oğlu, W. H. Auden'ın yol arkadaşı (*Letters from İceland,* 1937). Aiskhylos ve Goethe'yi çevirdi, belirli çevrelerde moda olan kötümserliğin yanı sıra, ingiliz solunun entelijansiya kesiminde rastlanan duyumsallıkla karışık tinselliğin temsilcisi oldu (*Blind Fireworks,* 1929; *Holes in the Sky,* 1948; *The Burning Perch,* 1963).

Mac Neille teoremi. Ceb. Her sıralı E kümesinin, kendi içinde var olan en küçük üst sınırlarıyla en büyük alt sınırları alıkonulacak biçimde bir tam kafes içine daldırılabildiğini ifade eden teorem.

MACOCHA, Slovakya'da uçurum, Moravya causse'unda Brno'nun K.'inde 138 m derinliğindeki uçurum, mağaralar ve göller bütünü içinde yer alır. Turizm.

MACOMA a. Yüz kadar türü içeren ikiçenetli deniz yumuşakçası cinsi. (*Tellinidae* familyası.)

MACOMER, Sardinya'da (Nuoro ili) kent; 10 000 nüf. Tekstil ve besin sanayileri.

MÂCON, Fransa'da *département* (Saône-et-Loire) merkezi, Paris'in 393 km G.-D.'sunda. Saône'un sağ kıyısında; 38 508 nüf. (1990). Demiryolu, karayolu ve akarsuyla (ırmak limanı) ulaşım. Sanayileşmiş bir ticaret ve yönetim merkezidir.

MACON, ABD'de (Georgia) kent, Ocmulgee kıyısında, Atlanta'nın G.-D.'-sunda; 106 610 nüf. (1990). Tarım (meyveler,

pamuk, tütün) pazarı. Demiryolu kavşağı. Yapı gereçleri. Üniversite kolejleri.

MACONCHY (Elizabeth), ingiliz kadın besteci (Broxbourne 1907). Vaughan Williams'ın öğrencisi. *The Sofa* (1957), *The Three Strangers* (1958) ve *The Departure* (1961) gibi lirik yapıtlar, iki senfoni, konçertolar, yaylılar için dörtlüler, başka oda müziği parçaları ve melodiler besteledi.

MÂCONNAİS dağları, Fransa'da Massif central'ın doğu kenarında billurlu platolar; en yüksek noktası *signal de la Mère-Boitier*'de 758 m'dir.

MAC ORLAN (Pierre DUMARCHAIS, — denir), fransız yazar (Péronne 1882 - Saint-Cyr-sur-Morin 1970). Serseri bir ressamken, Belle Epoque dönemindeki Montmartre bohem çevresini yakından tanıdı, romanlarında egzotik ya da gündelik serüvenleri epik bir üslupla işledi (*le Chant de l'équipage*, 1918; *le Petit Manuel du parfait aventurier*, 1920; *l'İnflation sentimentale*, 1922; *Simone de Montmartre*, 1924; *Sisler rıhtımı* [le Quai des brumes], 1927; *Rue Saint-Vincent*, 1928; *la Bandera*, 1931; *la Nuit de Zeebrugge*, 1934). Ayrıca şarkılar (*Mémoires en chansons*, 1965), şiirler ve Almanya'daki spartakusçu devrim üzerine romanlaştırılmış iki inceleme (*la Cavalière Elsa*, 1921; *la Vénus internationale*, 1923) kaleme aldı. [Goncourt akad. 1950.]

MACPHERSON (James), iskoçyalı şair (Ruthven, Tayside, 1736 - Belville, İnverness yakınında, 1796). H. Blair'in teşvikiyle *Ossian**'ı gaelceden çevirerek yayımladı. *Fragments of ancient poetry... translated from the Gallic or Erse language* (1760) adlı ilk yapıtının ilgiyle karşılanması üzerine *Fingal*'i (1762), ardından da *Temora*'yı (1763) çıkardı. Bu yapıtlara gösterilen yakın ilgi bir anda Avrupa'ya yayıldı ve "romantizm"i başlattı: çılgınca tutkular, ilkel atılımlar, içgüdüsel soyluluk. Macpherson'un hiçbir zaman gösteremediği bu elyazmalarının gerçekliği üzerinde iki yüzyıldır süren tartışmalar, bu yayın olayını ikinci plana itmiştir.

Mac Quaid-Ehn deneyi. Metalürj. Semantasyon çelikleri için austenit tane büyüklüğünü ölçme yöntemi; bir çeliğe standartlaştırılmış bir seman içinde semantasyon uygulamaya, ardından da ortaya çıkan taneleri mikroskopla ölçmeye dayanır.

MACQUARİE adaları, Büyük Okyanus'un güneyinde yanardağ kökenli takımada, Yeni-Zelanda'nın G.-B.'sında, 54° G. enleminde. Havagözlem istasyonu. Yerbilimsel araştırmalar merkezi. Yönetim bakımından Tasmanya'ya bağlı bir Avustralya toprağıdır ve 1933'ten bu yana ulusal park ilan edilmiştir. Önemli bir faunayı barındırır: penguenler, kuşlar, denizfilleri, foklar.

MACQUARİE yayı, Yeni-Zelanda'yı G.'e doğru devam ettiren ve Hint okyanusu'nu Büyük Okyanus'tan ayrılan ada yayı. Batıdaki dışbükey kesimi kesintisiz bir okyanus çukuruyla (ölçülen en derin yeri 5 851 m'dir) sınırlıdır.

MACQUE (Jean ya da Giovanni DE), flaman orgcu ve besteci (Valenciennes 1550'ye doğr. - Napoli 1614). 1563'te doğduğu kentten ayrıldı. Kısa bir süre Viyana İmparatorluk cepallası'nda ilahicilik yaptı. 1576'ya doğru Roma'ya, 1585'te Napoli'ye gitti. Napoli'de birçok sanatçıyla ilişki kurdu. 1590'da Annunziata'nın ikinci orgculuğuna atandı. 1594'te kral naibinin saray orgculuğuna getirildi, 1599'da bu sarayın capella yöneticisi oldu. İtalya' daki son büyük flaman orgculardan biri sayılan Giovanni de Macque'ın org yapıtları, Banchieri ve Frescobaldi'ninkilerin habercisidir: *Durezze e ligature*, *Partite sopra Ruggiero*, *Toccate*, *Ricercari*. Fransız tarzında *canzone*'leri geleneksel daktylos'la başlar. Ayrıca yaklaşık on beş cilt tutarında vokal yapıt besteledi (madrigaller, motetler, *dinsel laudalar*, *Napoli canzonetta*'ları).

McQUEEN (Terence Stephen, **Steve** — denir), amerikalı sinema oyuncusu (İndianapolis 1930 - Juárez, Meksika, 1980). Actor's Studio'nun kurslarını izledikten sonra sinemaya *Never So Few* (R. Wise, 1956) ile başladı, *7 Silahşörler* (The Magnificent Seven) [J. Sturges, 1960], *Büyük firar* (The Great Escape) [J. Sturges, 1963] gibi filmler ve *Wanted dead or alive* (1958 -1961) adlı televizyon dizisiyle ünlüler arasına girene kadar bazı ikinci derecede rollerde oynadı. Umursamazlığı, ince alaycılığı ve bilinen kalıplardan sıyrılmış kişiliğiyle birçok filme ayrı bir renk kattı: *Aradığım aşk* (Love with a Proper Stranger) [R. Mulligan, 1963], *Kaderin oyunu* (Baby the Rain must fall) [R. Mulligan, 1965], *Kumarbazlar kralı* (Cincinatti Kid) [N. Jewison, 1965], *Nevada katilleri* (Nevada Smith) [H. Hathaway, 1966], *Gangsterin kaderi* (Bullitt) [P. Yates, 1968], *The Reivers* (M. Rydell, W. Faulkner'in yapıtından), *Vahşi sürücü* (Junior Bonner) [S. Peckinpah, 1972], *Sonsuz firar* (The Getaway) [S. Peckinpah, 1972], *Kelebek* (Papillon) [F. Schaffner, 1973], *Yangın kulesi* (The Towering İnferno) [J. Guillermain, 1974], *Avcı* (The Hunter) [1980].

MACRAUCHENİA a. Güney Amerika' da Pleyistosen devrinde yaşamış *Litopterna* öbeğinden fosil memeli cinsi. (Aynı boyda üç parmaklı kısa ayakları, oldukça uzun bedeni ve boynu olan bu tuhaf hayvanın iskeletinde, gözler ve arkasındaki burun açıklığı oldukça geridedir; ayrıca bir hortumunun bulunduğu sanılır; bazı bilim adamlarıysa, kum fırtınaları sırasında, bu hayvanın burun deliklerini kapatabildiğini öne sürerler. *Macrauchenia*' nın bozkırlarda yaşadığı sanılmaktadır.)

MACREADY (William Charles), ingiliz tiyatro oyuncusu (Londra 1793 - Cheltenham 1873). Role uygun yaştayken Birmingham tiyatrosu'nda Romeo'yu oynadı, 1816'da Londra'da bir süre sonra yöneticisi olduğu Covent Garden'a geçti. Hamlet ve Macbeth yorumları kendisine ün ve başarı kazandırdı. Ateşli bir Shakespeare hayranı olan Macready, kısaltılmış ya da değiştirilmiş olan bazı metinleri yeniden bütünlüklerine kavuşturdu.

MACRİNUS (Marcus Opellius) [Caesarea, bugün Şerşel, 164 - Khalkedon, bugün Kadıköy, 218), Roma imparatoru (217 -218). Şövalye oldu, mali görevlerde bulundu ve Caracalla'nın praefectus praetoriumluğuna getirildi (212). İmparator tarafından tehdit edilmesi ya da tehdit edildiğini sanması üzerine, imparatoru öldürttü. Askerler onu alkışlarla imparator seçtiler. Oğlu Diadumenianus'u caesar yaptı, ordunun ve Senato'nun gözüne girmeye çalıştı, buğday dağıttırdı ve vergileri azalttı; ancak Parthlar ile görüşmelere girişince saygınlığını yitirdi ve bir Emesus lejyonu Elagabalus'u imparator ilan etti. Antiokheia (Antakya) yakınında yenilen Macrinus, kaçarken öldürüldü. Oğlu da babasıyla birlikte öldü.

MACROBİUS (Ambrosius Theodosius), latin şair ve gramerci (İ.S. 400'e doğr.). Cicero'nun *Somnium Scipionis* adlı yapıtı üzerine hem astrolojik hem de matematiksel bir yorumun yanı sıra *Saturnalia*'yı yayımladı. Çeşitli konular üzerine bir derleme niteliği taşıyan *Saturnalia*'nın en önemli yanı, içinde, bugün artık yok olmuş yapıtlardan çok sayıda parça bulunmasıdır.

MACROBRACHİUM a. Birçok türü tropikal göl ve ırmaklarda yaşayan tatlısu karidesi cinsi. (Birçoğu büyük bedenlidir; 20 cm ya da daha uzun olabilirler. Ilıman iklimli yörelerde dondurularak satılırlar. *Palaemonidae* familyası.)

MACROCENTRUS a. Çokembriyonlu bir gelişme gösteren ve genellikle kemirici tırtıllarda asalak yaşayan zarkanatlı cinsi. (*Braconidae* familyası; *Macrocentrus ancylivorus*, çilek fidesinde yaşayan bir tırtılın asalağıdır; ama Kuzey Amerika'da uyarlanma geçirerek şeftali ağacı bükücüböceği haline gelmiştir.)

MACROCEPHALİTES a. Paleont. Düzgün, ışınsı kabarık çizgilerle bezeli küremsi kavkılı ammonit cinsi. (Hemen hemen her yerde Orta Jura dönemi topraklarında birçok türünün fosili ortaya çıkarıldı.)

MACROCERUS a. Küçük sivrisinekler cinsi: (Türlerinin çoğu mağaralarda yaşar. Sivrisinekler takımı; *Mycetophilidae* familyası.)

MACROCHEİRA a. Japonya'nın doğu kıyılarının açıklarında 50-300 m derinliklerde yaşayan yengeç. (Günümüzde yaşayan eklembacaklıların en büyüğüdür. Yuvarlak bağası 40 cm çapına ulaşabilir ve kıskaç açıklığı 4 m'ye yaklaşır. Aynagiller familyası.)

MACROCYSTİS a. Çok büyük boylu (60 m'ye kadar), çok parçalı ve yüzme kabarcıklı suyosunu; Amerikalılar'ın başlıca "kelp"lerinden ve dünyada alginat sağlayıcı başlıca bitkilerden biridir. (*Laminariales* takımı.)

MACRODACTYLUS SUBSPİNOSUS a. Amerika'da yaşayan, meyve ağaçlarına, gül fidanlarına ve asmalara zarar veren, ince ve narin bedenli küçük mayısböceği. (Yaprakduyargalıgiller familyası.)

MACRODONTİA a. Güney Amerika'da yaşayan, iri, yassı bedenli kınkanatlı tekeböceği cinsi. (Çenesi güçlüdür; esmer elitraları, sarı ya da kızıl sarı desenlidir. Örnek türü *Macrodontia cervicornis*, Guyana ve Brezilya'da bulunur. Tekeböceğigiller familyası.)

MACROGLOSSUM a. Böcbil. Kısa ve tıknaz bedenli, küçük kelebek cinsi. (Pulkanatlıların gecekelebekleri alttakımı; *Sphingidae* familyası.)

—ANSİKL. *Macroglossum*'lar günün en sıcak saatlerinde, asla konmadan, uçarak üstünde dolaşıp durdukları çiçeklerin balözlerini emmek için uzun hortumlarını kullanırlar. En bilinen türü, kızıl sarı renkli arka kanatlı, gri bedenli güvercin kuyruklu sazanbaş kelebeğidir. *(Macroglossum stellatarum.)*

MACROGLOSSUS a. (yun. *makros*, büyük, uzun, ve *glossa*, dil'den). Hindistan'dan Okyanusya'ya kadar geniş bir alanda yaşayan meyvecil yarasa öbeği. (*Macroglossinae* oymağı; kanatayaklıgiller familyası.)

—ANSİKL. *Macroglossus*'lar büyükyarasalar takımının en küçük üyeleridir; adları çiçeklerin balözlerini topladıkları uzun ince dillerinden gelir. Çok az sayıda birey kapsayan koloniler oluştururlar; bazen olgun meyvelerle de beslenirler. 7 cinste toplanan bu hayvanların yalnızca bir cinsi Batı Afrika'da yaşar.

MACROLABİS a. Mazısineği cinsi. (Daha çok otsu bitkiler üzerinde yaşar. İkikanatlılar takımı; mazısineğigiller familyası.)

MACROLEPİDOPTERA a. Orta ya da büyük boylu, gündüzcü (gündüzkelebekleri) ya da çoğunlukla gececi (gecekelebekleri) kelebek öbeği. (*Macrolepidoptera* MİCROLEPİDOPTERA'nın karşıtıdır. Bu terimin sınıflandırma açısından hiçbir değeri yoktur.)

MACROMERİA a. Meksika, Peru ve Kolombiya'da yetişen yumru çiçekli beyazımsı ot. (Hodangiller familyası.)

Rodger-Magnum

Harold Macmillan

Roger Roche

Pierre Mac Orlan

MACROMERİS a. Güney Asya'da yaşayan böcek cinsi. (Zarkanatlıların iğneliler alttakımı; *Pompilidae* familyası.)
—ANSİKL. *Macromeris*'ler mora çalan kanatlı, parlak, mavi ya da yeşilimsi renkli ve oldukça iri bedenlidirler. Reçineli ağaç parçalarından ceviz büyüklüğünde kozalar yaparak ağaç oyuklarına yapıştırırlar; daha sonra bu kozaların içini iğneleriyle uyuşturdukları örümceklerle doldurarak larvalarını beslerler.

MACROPEDİUS (Georgius), hollandalı hümanist **Joris Van Langhveit**'in latince adı (Gemert 1486'ya doğr. - 's-Hertogenbosch 1558). Matematikçi ve filolog, retorik el kitaplarının yazarı; özellikle, en ünlüsü *Hecastus* (1539) olan latince dramlarıyla tanınır.

MACROPHTALMUS a. Hint okyanusu ve Büyük Okyanus'ta yaşayan yengeç cinsi. (Başlıca özelliği göz saplarının ince ve çok uzun olmasıdır.)

MACROPNEUSTA a. Eosen ve Miyosen devirlerinde yaşamış, iri, fosil denizkestanesi cinsi. (*Brissidae* familyası.)

MACROPOCOPRİS SYMBİOTİCUS a. Avustralya'da yaşayan bokböceği. (Her birinde derin kertikler bulunan tırnaklarıyla kanguru kıllarına tutunur. Düzlemduyargalıgiller familyası.)

MACROPODİDAE a. Zool. KANGURUGİLLER familyasının bilimsel adı.

MACROPODUS a. Zool. Endonezya, Malezya ve Çin'de tatlısularda yaşayan kemiklibalık cinsi. (Cennetbalığıgiller familyası; boyu yaklş. 10 cm.)
—ANSİKL. Sifonlular takımının öbür üyeleri gibi *Macropodus* cinsi türlerinde de, solungaçların üst kesiminde hava depolamaya yarayan bir bölme vardır; bu balıklar da, üreme mevsiminde hava kabarcığından bir yuva yapar (mukusla kaplıdır); erkek, döllediği yumurtaları bu yuvaya yapıştırdıktan sonra ikinci bir hava kabarcığı tabakasıyla yuvayı çevreler ve yumurtalar açılıncaya kadar yuvayı titizlikle korur. Etçil beslenirler (omurgasızlar, balıklar). Birçok benzer yanlar taşıdıkları *Betta*'lar gibi, yanlarına çok yaklaşıldığında acımasız bir kavgaya tutuşurlar.

macropodus
(Macropodus opercularis)

MACROPYHA a. Avrupa'da ve Akdeniz havzasında çok yaygın testeresineği.

MACRORAMPHOSİDAE a. TROMPETBALIĞIGİLLER familyasının bilimsel adı.

MACROSCAPHİTES a. (yun. *makros*, büyük, uzun, ve *skaphites*, kayıkçı'dan). Kavkısı önce sarmal, sonra düz çizgi halinde uzanan ve en sonunda da asa ucu gibi kıvrılan ammonit cinsi. (Alt Kretase döneminin belirleyici özelliğidir.)

MACROSCELİDİDAE a. Zool. SIÇRARHORTUMLUGİLLER familyasının bilimsel adı.

MACROSİPHUM a. Yaprakbiti cinsi. (*Macrosiphum rosae* gül fidesi zararlısıdır; *M. cereale* yabani ya da ekilen buğdaygillerin üyelerine dadanır; *M. ulnariae* ve bezelye yaprakbiti [*M. pisi*] bezelyeye zarar verir; öbür *Macrosiphum* türleriyse marul, kara hindiba, ısırgan, patates vb. gibi bitkilerin üstünde yaşar. Yaprakbitigiller familyası.)

MACROTERMES NATALENSİS a. Yüksekliği 8 m'yi aşan yuvalarıyla ünlü Natal termiti. (*Macrotermes natalensis*'ler yuvalarının ortasında biriktirdikleri bitki parçalarını salyalarıyla ıslatarak *Xylaria* [asklımantarlar] ve *Termitomyces* [bazitlimantarlar] cinsinden mantar yetiştirirler. Termitler takımı; termitgiller familyası.)

MACROTHYLACEA RUBİ a. Böğürtlende yaşayan böcek. (Sonbaharda orman kenarlarında ve çayırlıklarda sıkça rastlanır. Tırtılı kahverenkli ve kadifemsidir. Çadırpervanesigiller familyası.)

MACROTOMA GİGAS a. Afrika ve Asya'nın tropikal bölgelerinde yaşayan, iri tekeböceği. (Esmer ya da sarımsı kızıl renklidir. Gece etkinlik gösterir; larvası yeşil meşede, çamda ve çınarda yaşar. Bazı ülkelerde çeşitli türlerin larvalarını yerli halk yer. Kınkanatlılar takımı; tekeböceğigiller familyası.)

MACROURİDAE a. Zool. UZUNKUYRUKLUMAKİGİLLER familyasının bilimsel adı.

MACRURA a. Karnı oldukça gelişmiş onayaklılar eski alttakımı. (*Macrura* alttakımı günümüz sınıflandırmalarında yer almamaktadır [üyeleri yengeçler ve *Anomura* öbeklerine dağıtılmıştır].)

MACSWİNEY (Terence), irlandalı devrimci (Corcaigh 1879 - Brixton 1920). İrlandalı gönüllüler'in örgütleyicilerinden biridir. Mart 1920'de Corcaigh belediye başkanı oldu. Ağustos 1920'de İngilizler tarafından tutuklandı ve iki yıl hapis cezasına çarptırıldı. Açlık grevi yaparak dünya kamuoyunun dikkatini İrlanda sorununa çekti. 74 gün sürdürdüğü grevden sonra 25 ekimde öldü.

MACTRA a. (yun. *maktra*, yapı harcı, hamur teknesi'nden). Yenebilen deniz ikiçenetlisi cinsi. (*Mactridae* familyasının örnek tipi.)

MACUMDAR (Rameş Candra), hintli tarihçi (Khandarpara, Faridpur eyaleti, Bangladeş, 1888 - Kalküta 1980), Hindistan ve onun G.-D. Asya ile ilişkileri tarihi uzmanı. Hindistan ve ABD'de verdiği dersler (1921-1959) ve bengali dilinde yayımladığı çalışmalar dışında kalan başlıca yapıtları şunlardır: *Corporate Life in Ancient India* (Eski Hindistan'da lonca yaşamı) 1918, *Outline of Ancient India History and Civilization* (Eski Hindistan tarihi ve uygarlığı üzerine) 1927, *Ancient Indian Colonies in the Far East* (Uzakdoğu' da eski Hindistan sömürgeleri) 2 cilt, 1927, 1937-38; *Hindu Colonies in the Far East* (Uzakdoğu'da hindu sömürgeler) 1944, *The Classical Accounts of India* (Hindistan'ın klasik hikâyeleri) 1960, *History of the Freedom Movement in India* (Hindistan' da özgürlük hareketleri tarihi) 3 cilt, 1962 -63. Ayrıca, *The History and Culture of the Indian People* (Hint halkının tarihi ve kültürü) adlı ve 1951'den başlayarak yayımlanan 11 ciltlik çalışmayı da yönetti.

MACUN a. (ar. *ma'cūn*). **1.** Bir bağlayıcı ve bir katkı maddesinden oluşan, delikleri, yarıkları kapamak, kırıkları onarmak, nemden korumak amacıyla bir yüzeyi sıvamak için kullanılan hamursu madde. **—2.** *(Diş) macunu*, dişlerin temizliğine, dişetlerinin bakımına ve ağzın temizlenmesine yönelik madde. **—3.** Boya, şeker, tarçın ve çeşitli baharatlar karıştırılarak hazırlanmış yumuşak ve yapışkan şekerleme: **—4.** Eskiden, tiryakilerin yuttuğu süzülmüş afyondan elde edilen uyuşturucu madde. **—5.** *Macun çekmek*, boyanılacak bir yüzeye macun sürmek.
—Ağ. yet. *Aşı macunu*, dokuların kurumasını, yağmur sularının ve asalakların sızmasını önlemek için aşı bağlarını örten koruyucu madde. (Aşı macunları sıcak ya da soğuk olarak kullanılır. Bu madde ağaçlardaki yaralara da uygulanabilir.)
—Denizc. Reçine ve yağlı madde karışımından oluşan ve ağaç gemilerin karinalarını (gerektiğinde uzun süre kullanılmayacak metal parçaları) korumada kullanılan macun. (Ayrıca boyanacak ağaç teknelerin yüzeyindeki boşluk ve çatlakları doldurmaya yarar. Tekne yüzeyi zımparayla düzeltildikten sonra boyanır.)
—Eczc. Ağızdan alınarak kullanılan hamur kıvamında ilaç. Toz haldeki maddelerin şurup, bal ya da sıvı reçinelerle karıştırılmasıyla hazırlanır. (Eskiden çok kullanılırdı ve en ünlüsü tiryak macunuydu.)
—Marangl. *Başkesit* ya da *makta macunu*, tahtadaki çatlakları kapatmak için kullanılan, tutkal ve talaş karışımı madde. ‖ *Gomalak macunu* → GOMALAK. ‖ *Tüp macun*, tüp içinde satılan macun. (Tüp macun, sürülecek ağacın rengine göre hazırlanır ve o ağacın adını alır: meşe macunu, dişbudak macunu.) ‖ *Vernik macunu*, vernik ile zımpara tozunun yoğurulmasıyla elde edilen macun.
—Metalürj. Sıvılara ya da gazlara karşı çok iyi sızdırmazlık göstermesi gereken döküm parçalarında, küçük boyutlu oyukları tıkamada kullanılan ürün. (Eskiden ateşe dayanıklı kil ağırlıklı karışımlardan [demir talaşı, grafit, manganez dioksit ve boraks] oluşan bu macunların yerini günümüzde vakumda emdirmeyle gözeneklere doldurulan plastik maddeler ya da mumlar aldı.)
—Mutf. Ağdalaştırılmış şekere çeşitli koku verici maddeler, şeker boyası ve dövülmüş kuruyemiş, susam, haşhaş tozu vb.'den biri katılarak hazırlanan sakız kıvamında, yumuşak ve yapışkan tatlı. (Genellikle seyyar satıcılar tarafından, küçük tahta çubuklara dolanarak satılır.) ‖ *Mümessek macun*, içine koku verici maddeler katılarak hazırlanmış macun. (Divan günlerinde sadrazama, vezirlere ve öteki devlet erkânına bu macunlardan ikram edilirdi.)
—Sağl. kor. Bazı tepkimesiz tozlara, su, glikol ya da gliserol gibi çeşitli sıvılarla karıştırıldıktan sonra kullanılış amaçlarına göre (kıl döktürücü macun, diş macunu, vb.) etkin maddeler eklenmesiyle elde edilen yumuşak kıvamlı kütle.
—Seram. *Macun tekniği*, bir tür seramik süsleme yöntemi. (Hamur biçimlendirildekten sonra, henüz yumuşakken üzerine açılan oyuklara değişik renkte hamur doldurulur, ondan sonra pişim işlemine geçilir.)
—Teknol. Bir bağlayıcı ile bir yükten (örneğin taş tozu) oluşan ve delikleri, yarıkları tıkamak, kırık eşyaları onarmak, nemli ortamda bırakılan bir yüzeyi sıvamak için kullanılan plastik karışım.

MACUN, Antalya'nın merkez ilçesine bağlı Aksu bucak merkezinin eski adı.

MACUNCU a. **1.** Bölümlere ayrılmış teneke tablada çeşitli renklerde, baharatlı şekerlemeler satan kimse. **—2.** *Macuncu meblağı*, macuncunun kullandığı spatula.

MACUNCUZADE MUSTAFA, türk yazar (XVI. yy.). Yaşamı hakkında fazla bilgi yoktur. İlmiye sınıfındandır. Kıbrıs'ın Baf kadılığına atandı (1597). Görev yerine giderken Kıbrıs yakınlarında Malta korsanlarına esir düştü; yol arkadaşlarıyla birlikte Malta'da iki yıl esir yaşamı sürdürdü. Bu süre içinde beş yüz altın kurtulmalık parasının yollanması için İstanbul'a mektuplar ve şiirler gönderdi. Başından geçenleri deyimler ve atasözlerine yer verdiği, şiirleriyle süslediği *Sergüzeşt-i esir-i Malta* kitabında dile getirdi. Bu yapıtın özellikle ilk bölümünde halk diline yakın sade bir anlatıma yer verdi. (→ Kayn.)

MACUNÇAY. Arkeol. Ankara yakınında Ortataş döneminden buluntu yeri; Şevket Aziz Kansu yönetiminde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında saptandı (1951). Burada trapez biçiminde çok sayıda minik aletler ve minik kalemler (burin) ele geçti.

MACUNLAMA a. Macunlamak eylemi.
—Orm. san. Verniklenecek ağacın yüzeyindeki gözenekleri tıkamak için üzerine macun çekme. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Boyadıktan ve süngertaşı ya da tozla zımparaladıktan sonra verniklenecek levhanın üzerinde her zaman, damarların kesitlerinden başka bir şey olmayan gözenekler bulunur. Verniğe uygun, homojen ve tamamen düz bir yüzey sağlayabilmek için bu gözeneklerin özel maddelerle kapatılması gerekir.

MACUNLAMAK g. f. **1.** *Bir yüzeyi macunlamak*, macun sürmek, macunla kaplamak: *Duvarı macunladıktan sonra üstüne iki kat boya vurmak.* **—2.** *Bir şeyi macunlamak*, macunla tutturmak: *Camı daha macunlamadım, yaslanma sakın.*

—**3.** *Bir deliği, bir çatlağı vb. macunlamak,* onu macunla tıkamak.

◆ **macunlanmak** edilg. f. Macunlamak eylemine konu olmak.

MACUNLANMAK → MACUNLAMAK.

MACUNLAŞMAK gçz. f. Macun kıvamına gelmek.

MACUNLUK a. İçine macun konulan kap.

MAÇ, -çı a. (ing. *match*'tan). **1.** Kimi spor dallarında iki rakip, iki takım arasında yapılan karşılaşma (genellikle yapıldığı alanı gösteren bir tamlayanla kullanılır): *Boks maçı. Futbol, hentbol maçı.* —**2.** Tamlayansız kullanıldığında, genellikle futbol karşılaşması: *Bu akşam televizyonda maç var, hiçbir yere gidemem.* —**3.** *Maç yapmak,* iki kişi ya da iki takım sözkonusuysa, bir oyunda yarışmak: *Boks maçı yapmak. Tavla maçı yapmak.*

-MAÇ [-MEÇ]. Yapım eki. Ad soylu sözcüklerden genellikle somut anlamlı araç ve gereç adları türetir: *sıkmaç* (sık-maç), *kurutmaç* (kurut-maç), *emmeç* (em-meç), vb.

MAÇA a. (ital. *mazza*'dan). **1.** Oyun kâğıtlarının siyah bir mızrak ucu biçimindeki dört renginden biri. —**2.** Bu renkteki oyun kâğıdı. —**3.** *Maça beyi,* maça kâğıtlarının on birinci sırada yer alanı; çalım satmayı seven, gösteriş düşkünü kimse. || *Maça beyi gibi kurulmak,* saygısızca, sereserpe yayılıp oturmak. || *Maça kızı,* bir iskambil oyunu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Balıkç. Kollarından kıyıya çekilen balık ağının (çökertme) düzgün ve gergin durmasını sağlayan, altına bazen ağırlık takılabilen sopa. (Maçaya bazen *gergi* de denir.) || Kepçe çemberinin sapla birleştiği bölüm.
—Denizc. Zincir bosaların uçlarında kullanılan ve hafif bir darbeyle açılarak tuttuğu zincirin serbest kalmasını sağlayan bir kilit türü. || *Gargari maçası,* GARGARI* ÇEMBERİ'nin eşanlamlısı.
—Metalürj. Döküm kalıbına montaj sırasında yerleştirilen ve dökülmüş parça üzerinde içi boş kısımları elde etmek için kullanılan, erimiş metale dayanıklı, kum, metal ya da başka malzemeden parça. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Maça imalathanesi,* maçaların yapıldığı atölye. || *Maça makinesi,* döküm kalıbı maçalarının yapımında kullanılan makine. || *Maça takımı,* bir parçanın üretiminde kulanılan maçaların tümü. || *Maça takviyesi,* bir döküm kalıbına ya da bir maçaya, güçlendirmek tutmak ya da başka bir bölüme tespit etmek için yerleştirilen bükülmez öğe. || *Maça yapımı,* döküm kalıbı maçalarının üretimi. || *Metal maça,* bir döküm kalıbının, genellikle silindir biçimli metal maçası.
—ANSİKL.Metalürj. Döküm maçaları, "maça kutusu" denen bir kalıp içinde kumu mekanik olarak sıkıştırmayla ya da kumu iten ve sıkıştıran basınçlı hava huzmesiyle elde edilir (püskürtmeli maça makinesi). Sağlamlığı artırılmak istenen maçalar, "maça takviyesi" denen iç çerçevelerle donatılır. Maçaların yapımı ve kalıba yerleştirilmesi, özellikle ısıl motorların silindir kafaları gibi nazik ve oymalı parçaların dökümü sözkonusu olduğunda çok büyük bir önem taşır.
—Oy. *Maça kızı,* elli ikilik deste ve dört ya da üç kişiyle oynanır. Üç kişiyle oynandığında karo ası oyun dışı bırakılır. Oyunda maça kızı on beş, kupa ası beş, kupa papazı dört, öteki kupalar birer sayıdır. Oyunun amacı sayılı kâğıtları almamaktır. Kâğıtların tümü dağıtılır, oyuncular dağıtanın sağındaki oyuncunun attığı kâğıdın cinsinden kâğıt oynamak durumundadır. Elinde o türden kâğıt yoksa, maça kızı ya da kupalardan birini oynar. Oyunculardan biri sayılı kâğıtların tümünü alırsa, öteki oyunculara otuz beşer sayı yazdırır. Buna *kafa atmak* denir. Önceden söylemek koşuluyla oyun boyunca hiç el almayan oyuncunun sayılarından otuz beş düşülür. Buna *peşkir* denir. Her tur otuz beş sayıda biter. Önceden belirlenen sayıda tur oynandıktan sonra en az sayıyı alan oyunu kazanır.

Maça kızı *(Pikovaya Dama),* Puşkin'in hikâyesi (1834). Hermann adlı yoksul bir genç, yaşlı bir kontesin kumarda kazanma sırrını öğrenmek ister. Geceleyin evine girerse de yaşlı kadın tek söz edemeden korkudan ölür. Ama, Hermann'ın rüyasına girerek, genç Liza ile evlenmesi koşuluyla ona sırrını açıklar. Hermann oynar ve kazanır, ancak son elde maça kızını çekerek kaybeder ve çıldırır. Anlatımın özlülüğü, gerçekçilik ve fantastiğin uyumlu karışımı bu hikâyeyi bir başyapıt durumuna getirir ve karanlık Hermann tipi, Dostoyevskiy'in yaratacağı kahramanları haber verir. Bu konu üzerine, Çaykovskiy librett'o'sunu kardeşi Modest'in yazdığı ve kahramanın intiharıyla biten 3 perdelik bir opera besteledi (Petersburg, 1890). Puşkin'in ateşli ve duygusal bir nitelik taşıyan yapıtı 1830'lu yıllardaki burjuvazi yaşamını hayran olunacak bir biçimde betimlemektedir.

MAÇACI a. Metalürj. Döküm kalıpları içine maça yapan ve/ya da yerleştiren işçi.

MAÇALI sıf. Denizc. *Maçalı kanca,* gemileri şamandıraya bağlamada, ilk verilen halatın çımasında bulunan ve ağız bölümünde bir susta içeren kanca. (Susta, kancanın takılı olduğu yerden halat boşlansa bile çıkmasını önler.)

MAÇANG ya da **MACNANG,** Çin'de (Gansu) Yenitaş dönemi arkeolojik buluntu yeri. Burada ortaya çıkarılan çanak çömlekler (İ.Ö. 1700 - İ.Ö. 1300), büyük bir olasılıkla Banşan'dakilerden daha geç bir döneme aittir; motiflerle bezenmiş dar kaideli armut biçiminde küplerle ayırt edilirler.

MAÇARANDUBA a. KIRMIZI BALATA* nın eşanlamlısı.

MAÇETE a. (isp. sözc.). Sil. Kalın ağızlı, küt uçlu, kısa kabzalı ve savurarak kullanılan büyük bıçak. (Hem silah, hem alet olarak özellikle tropikal bölgelerde kullanılır.)

MAÇİÇ a. (fr. *matchitche;* portekizce *maxixe*'ten). XX. yy.'ın başlarında Avrupa'da da yaygınlaşan, polkayı andırır Brezilya dansı.

MAÇİDA, Japonya'da (Honşu) kent, Tokyo'nun büyük güney-batı banliyösünde; 344 142 nüf. (1989).

MAÇİLİPATNAM, esk. **Masulipatam,** sonra **Masulipatnam** ve **Bandar,** Hindistan'da (Andhra Pradeş) liman kenti, Krişna deltasının kuzey kolu kıyısında, Bengal körfezi yakınında; 159 007 nüf. (1991). İngilizler (1611), Hollandalılar (1686-1690) ve Fransızlar (1750-1759), burada, mendiller ya da *guinea*'lar, halılar ihraç eden satış kartelleri kurdular. Pirinci tüketime hazırlama. Bilimsel aygıtlar. Üniversite kolejleri.

MAÇKA, esk. **Cevizlik,** D. Karadeniz bölümünde Trabzon iline bağlı ilçe; 42 324 nüf. (1990); 1 000 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 65 köy. Merkezi, Trabzon'un 28 km G.'inde *Maçka,* 7 700 nüf. (1990). Fındık. Hayvancılık. Ormancılık; kereste fabrikası. Manganez.
—Mim. İlçede hıristiyan mimarlığının ilginç örnekleri bulunmaktadır. Karadağ' daki Sumela* manastırı, adını burada korunan Kara Meryem ikonasından almıştır. Yapı, günümüzde de en çok ilgi çeken anıtlardandır. İlçe merkezine 14 km uzaklıktaki Vazelon* manastırı'nın etkinliği XX. yy.'a değin sürmüştür. Şimşirli* (esk. Kuştul) köyündeki Hızırilyas ya da Gregorius Peristera manastırı bir mağara kilisesi ve ayazma çevresinde kurulmuştur.

Maçka'dan genel bir görünüm
Trabzon

MAÇKA, İstanbul'un Beyoğlu ilçesine bağlı semt; Dolmabahçe sırtları, Teşvikiye ve Beşiktaş arasındaki alanı kaplar. 1861-1862'de Silahhane'nin bulunduğu bu kesim, XX. yy. başlarında, özellikle İkinci meşrutiyet'ten sonra azınlıkların oturduğu seçkin bir semt olarak gelişti; İkinci Dünya savaşı ertesi yıllardan başlayarak Maçka, çok katlı, gösterişli apartmanlarla donandı. Günümüzde İTÜ Konservatuvarı, Maçka oteli, Swissôtel, Maçka parkı bu kesimdedir.

MAÇUNA ya da **MAÇULA** a. Gemilerde ya da rıhtımlarda ağır yükleri alıp vermede kullanılan ve alt uçları, ayrık iki ya da üç dikmenin bir palanganın asılması için tepede birleşmesinden oluşan yükleme-boşaltma aracı. (Buharlı, Diesel motorlu ya da elektrikli olabilir.) || *Maçuna gemisi,* bir yerden bir yere kendi makineleriyle gidebilen ve denizde ağır yükleri kaldırmada kullanılan altı düz (kimi kez denge için balast tankları da içerir) tekne. || *Maçuna kolu,* maçunaların yükleri kaldırmaya yarayan ve tel ya da zincir palanga donanımlarını taşıyan dikmesi. || *Façuna maçunası,* FAÇUNA* TOKMAĞI'nın eşanlamlısı.
—Aktar. *Seyyar maçuna,* aynı düşey düzlemde yer alan iki raydan oluşan ve bir atölyenin ortasına yerleştirilen bir yol üzerinde yer değiştirebilen vinç. (Raylardan biri yere, öteki yapının tavanına ya da çatısına tespit edilmiştir.)

C.F.E.M.

yüzer maçuna

Mad, çizgiroman türünde amerikan hiciv dergisi; 1952'de Wallace Wood, Jack Davis ve Bill Elder tarafından kuruldu; Amerikalılar'ın siyasal ve günlük yaşamını, bazen acımasızca alaya alır. Çizgiroman türünün yenilenmesinde büyük rol oynamıştır.

Büyük Larousse

Maçka
Maçka'dan bir görünüm
İstanbul

Madam Butterfly (Ankara Devlet Opera ve Balesi, 1992).

MADÁCH (İmre), macar şair ve oyun yazarı (Alsósztregova 1823 - Balassagyarmat 1864). Birkaç lirik şiirin ardından, 1861'de insanın dünya kuruldu kurulalı verdiği sonsuz savaşımı sergileyen manzum oyunu *Az ember tragédiája*'yı yayımladı. Ayrıca Aristophanes tarzında yazılmış bir komedisi (*A civilizátor*, 1859) ile bir de oyunu (*Mozés*, 1861) vardır.

MADAGASKAR a. *Kara madagaskar, Diospyros haplostylis* ve *D. microrhombus* türü ağaçlardan (abanozgiller familyası) elde edilen siyah odun.

MADAGASKAR, Hint okyanusu'nda adalar üzerinde kurulmuş devlet, Mozambik açıklarında (Mozambik boğazıyla Mozambik'ten ayrılır); 587 000 km^2; 11 950 000 nüf. (1990). Başkenti *Antananarivo*. Resmi dili *fransızca* ve *malgaş*.

COĞRAFYA
doğal çevre

Oldukça büyük olan ada, K.'den G.'e doğru yaklaşık 1 600 km boyunca 12 ve 16°G. enlemleri arasında uzanır; ortalama eni 500 km kadardır. Büyük bölümü granit ve kuvarsitten oluşan, bazen yanardağ yüzey şekilleriyle engebelenen bir yüksek topraklar çizgisi, Tsaratanana, Ankaratra ve Andringitra kütlelerinin sıralandığı (K.'den G.'e doğru) adanın eksenini oluşturur. Çoğunlukla platoların ve tepelerin yer aldığı bir görünüşün egemenliğindeki bu yüksek topraklar, Hint okyanusu kıyısındaki dar doğu ovasını büyük bir diklikle sınırlar. B.'da, Mozambik boğazına doğru yükseltinin azalması daha yavaş gerçekleşir; iki büyük tortul havzası (K.'de Mahacanga havzası, G.'de Morondava havzası), daha çok kireçtaşları, bazen de kumtaşları ve bazaltlarla biçimlenmiş cuesta'lar oluşturur. Sofia, Mahacamba, Betsiboka, Tsiribihina, Mangoky vb. gibi başlıca ırmaklar Mozambik boğazına doğru akar.

Bir ada olması, enlem derecesi ve özellikle de yüksek toprakların boylam eksenine göre konumu birçok iklim bölgesinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Alize rüzgârlarına açık doğu yamacı bol yağış alır (2 000-3 000 mm), ortalama sıcaklığı yüksektir (ekvatora daha yakın olan K. kesimine doğru sıcaklık artarak 24°C'tan 27°C'a yükselir; buna karşılık yükseklik arttıkça sıcaklık azalır). Burası büyük tropikal ormanların (çok gerilemişler, yerlerini Savoka adı verilen bir ikincil ormana bırakmışlardır) alanıdır. Orta kesimdeki yüksek topraklar (İmerina platosu bunun örneğidir) daha az yağış alır (1 300 - 2 000 mm), daha serindir (yıllık ortalaması 16 -17°C) ve belirgin bir kurak mevsimi vardır. Tropofil orman, tarım alanlarının büyük oranda çoğaltılması nedeniyle hemen hemen bütünüyle ortadan kalkmış (yalnızca batı kesiminde küçük orman parçaları kalmıştır), yerine cılız çayırlar gelişmiştir. Batı yamaçlarının daha alçak, rüzgâra açık topraklarında yağışlar azalır (800 mm'den az), kurak mevsim giderek uzar. Güney ve güney-batı ucu da Toleara'ya (esk. Tulear) doğru kuraklaşır (400 mm'den az); buralara kurakçıl çalılar egemendir.

nüfus

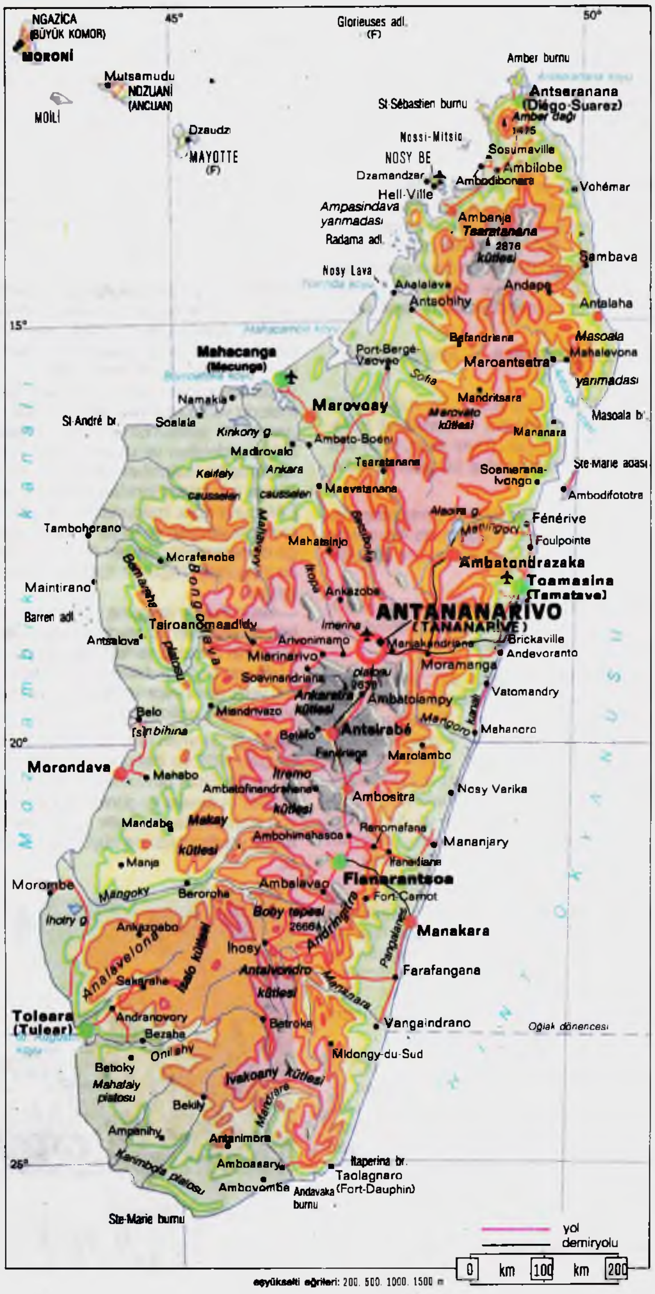
Halk, Malaya-Polinezyalılar'dan (dil alanında da öncelik bu öbektedir), Afrikalılar'dan, Araplar'dan ve sömürge döneminde bunlara eklenen Çinliler'in, Hintliler'in, Pakistanlılar'ın karışımından oluşur. Yüksek toprakların (Merinalar) ve kıyı kesiminin halklarını karşıtlaştırmak yerine, coğrafi göçler nedeniyle sınırları giderek daha belirsizleşen klanlardan (en kalabalıkları Merinalar, Betsimisarakalar ve Betsileolar'dır) söz etmek daha yerinde olur. Orta kesimdeki yüksek topraklar (İmerina ile birlikte) ve özellikle de doğu, kuzey ve kuzey-batı kıyıları, ülkenin en yoğun nüfuslu yerleridir (batı ve güney kıyılarından çok daha kalabalıktırlar). Başkent bir yana bırakılırsa, çoğu bir liman kenti (örneğin Toamasina ya da Mahacanga) olan kentler büyük değildir. Yıllık % 3,7'lik nüfus artışının da gösterdiği gibi, aşırı nüfus artışı kırsal göçü hızlandırma eğilimindeyse de, Madagaskar her şeyden önce kırsal bir ülkedir. Doğurgan yaştaki kadın başına düşen ortalama çocuk sayısı 6,6'dır.

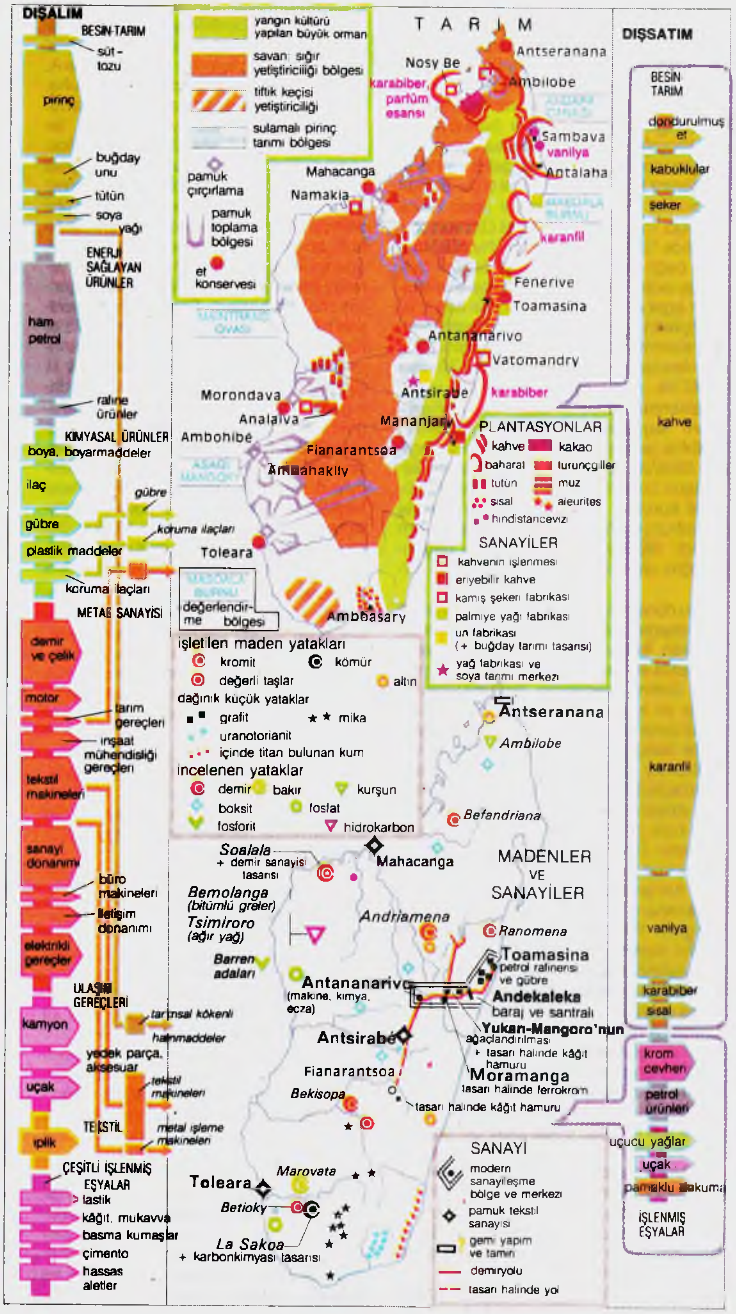
ekonomi

Tarım. Etkin nüfusun yaklaşık % 75'ini kapsayan ve dışsatımlarda daha da yüksek bir payı olan tarım, başlıca iktisadi etkinliği oluşturur ve diğer etkinliklerin çok önünde yer alır. Başvurulan kısmi bir toplumsallaştırma (özellikle, pek özendirici olmayan fiyatlarla ticaretin ulusallaştırılması yoluyla), beklenen üretim artışını sağlamadı. 2,25 milyon ha'lık bir alanı kaplayan ve 2,29 Mt dolayında üretilen pirinç, temel besin maddesi olma niteliğini korur (ancak bu üretim de yetersizdir: Madagaskar günümüzde pirinç dışalımı yapan bir ülkedir). Özellikle doğu yamaçlarında yetiştirilen kahve, dışsatımda başlıca gelir kaynağını oluşturur (toplam dışsatım değerinin % 25,2'si); ancak, üretimi durağan (90 000 t), satışı da dünya fiyatlarındaki değişikliklere (fiyatlar önemli değişiklikler gösterir) karşı çok duyarlıdır. Şekerkamışı üretimi 2 Mt'dur (aşağı yukarı üçte biri dış ülkelere satılır). Öteki tarımsal dışsatım ürünleri, gerek tonaj, gerek değer bakımından ancak küçük ölçüde dışsatım sağlar. Karanfil, doğu kıyısının alçak topraklarında yetişir ve dışsatımın % 10,2'sini oluşturur. Vanilya tarımından elde edilen ürünün tümü dışarı satılır (dışsatımın % 13,4'ü). Karabiber, kakao, sisal, tütün de bazı dışsatımlar sağlarsa da, bunların katkısı düşüktür. Pamuk (Mahacanga bölgesi) için de aynı şey söylenebilir. Balıkçılık ancak yerel bir önem taşır ve az miktarda ürün verir (ancak 80 000 t kadar). Orman işletmeciliği (ormanlar ülkenin yaklaşık 1/5'ini kaplar), bir miktar inşaat kerestesi ve kâğıt hamuru sağlar.

Sanayi, bazı maden kaynaklarından yararlanır; ancak bunlar, çeşitli olmakla birlikte, fazla zengin olmayan kaynaklardır (mika gibi). Grafit (14 565 t) ve krom (45 000 t) yataklarıysa daha önemlidir. Ama

MADAGASKAR

EKONOMİ

hidroelektrik dışında enerji kaynağı yoktur. Toplam elektrik üretimi 0,3 TWsa dolayındadır (Türkiye'nin elektrik üretiminin ancak yüzde dokuzu). Kişi başına enerji tüketimi, Fransa ortalamasının % 2'sini bulmaz. Bu yüzden zayıf kalan imalat sanayisi, daha çok tarım-besin alanıyla sınırlıdır (çeltik fabrikaları, şeker fabrikaları, tekstil vb.). Bunun dışında, bir çimento fabrikası, birkaç makine fabrikası ve Toamasina petrol rafinerisi vardır. Bu güçsüzlük, aynı zamanda, sermaye (hiç olmazsa yabancı sermaye) kıtlığına, ulaşım altyapısının kötülüğüne (asfalt yollar 4 460 km'dir, tam anlamıyla bir demiryolu ağı yoktur. Madagaskar bir ada olduğu halde limanların donanımı zayıftır) bağlanabilir.

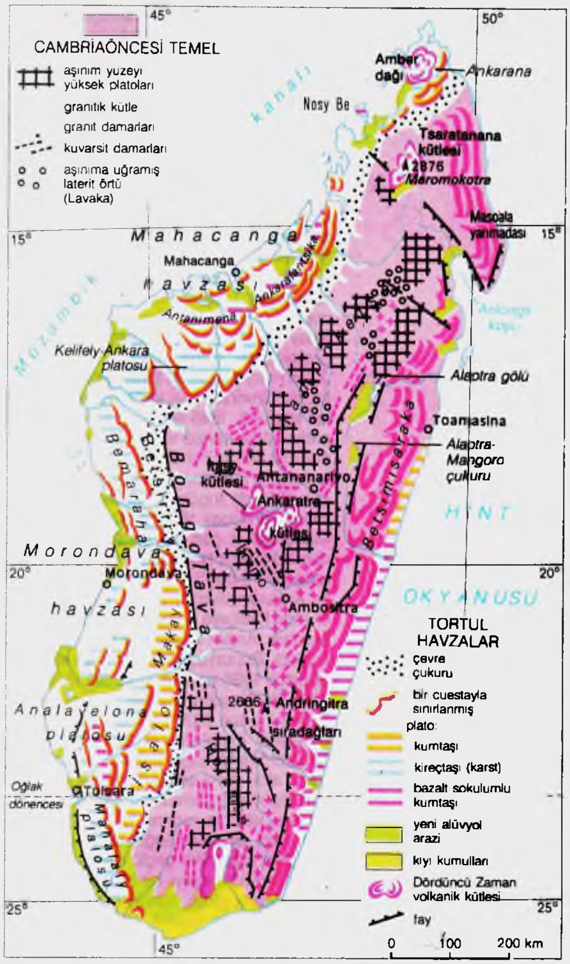
Dış ticaret, uzun süreden beri açık vermektedir. Ancak bu açık, 70'li yılların sonunda, krom ve özellikle kahve fiyatlarının düşmesine rağmen dışsatımın (özellikle hidrokarbonlar, donanım ve tüketim malları) artması sonucunda büsbütün büyüdü. Enflasyon hızlandı ve dış borçlar büyük ölçüde yükseldi. Turizmin gösterdiği göreli gelişme, bu ticaret açığını dengeleyebilecek güçte değildir. Bağımsızlıktan bu yana, dış ticaret ancak bir ölçüde çeşitlenebildi. Fransa, hâlâ Madagaskar'ın başlıca alıcı ve satıcısıdır. Onu ABD, Almanya, Japonya ve İtalya izler.

TARİH

Adanın ilk sakinlerinin kökenleri ve adaya geliş tarihleri kesin olarak belirlenememiştir. Yine de, adanın şimdiki sahiplerinin, zenci Afrikalılar'la Endonezya kökenli oldukları sanılan malaya-polinezyalı bir halkın karışımı olduğu bilinmektedir. Araplar, Malgaşlar ve Afrikalılar'dan oluşan Antaloteler'in adaya yerleşmeleri büyük bir olasılıkla XII. yy.'da oldu. Az çok müslümanlaşan bu topluluk, Komorlar'la ilişkili ticari yerleşimler oluşturmuştu. Doğu kıyısındaysa, arap kökenli olduğunu iddia eden Antemoro halkı oturuyordu. Ada, 1500'de, portekizli denizci Diogo Dias tarafından keşfedildi. Portekizliler adaya São Lorenzo adını verdiler. Hindistan'a giden portekiz, hollanda ve ingiliz gemileri, XVI. yy.'ın sonundan başlayarak, erzak almak için, sık sık ada koylarına uğramaya başladılar. 1643'te la Rochelleli Pronis, Louis XIV adıyla tahta çıkacak veliaht onuruna, adanın güney-doğu ucunda Fort-Dauphin'i kurdu; ada Dauphine adası adını aldı ve kâğıt üzerinde bir fransız toprağı oldu. Vali Étienne de Flacourt adanın güney bölgelerini inceleyen bir eser yazmış ve kaynaklarının dökümünü çıkarmıştır. 1667'de Colbert, adaya Montdevergue markisiyle birlikte kolonlar gönderdi. Ancak ardı arkası kesilmeyen savaşlar ve ada kaynaklarının tam olarak değerlendirilememesi, 1674'te adanın Hindistan ve Réunion yararına terk edilmesine neden oldu. 1720'ye kadar adaya fransız ve ingiliz korsanların dışında kimse uğramadı.

XVIII. yy.'da ada, birçok krallığa bölünmüştü; bu krallıkların çoğu kabile krallıklarıydı: Sakalavalar'ın yaşadığı batı kıyısında Menabe ve Boina kıyı krallıkları, doğuda Betsimisaraka, güneyde Mahafaly ve Antandroy krallıkları. İç bölgelerde ise iki küçük krallık Betsileo ve İmerina hüküm sürüyordu. Mauritius ve Réunion'da üslenen Fransızlar önce Modave ile Fort-Dauphin'i, daha sonra Benyovszky ile Antongil körfezini tekrar ele geçirmeye çalıştılar; başarılı olamadılar, ancak mültezim Sylvain Roux, yüzyıl sonunda Foulpointe ve Tamatave'de ticari acentalar kurmayı başardı. İngiliz ve Fransızlar, adadan silah ve para karşılığında köle, sığır ve pirinç alıyorlardı. Napoléon döneminde İngilizler, Fransızlar'ı adadan attılar, Fransızlar'ın elinde yalnızca 1750'de fethettikleri

JEOMORFOLOJİK BÖLGELER

küçük Sainte-Marie adası kaldı.

İçeride, Merina krallığı yavaş yavaş büyüdü. XVII. yy.'da kral Andrianjaka, Antananarivo'yu başkent yaptı. İç çatışmaların sonunda, İmerina'nın birliği büyük kral Andrianampoinimerina (1787'ye doğr. -1810) tarafından yeniden sağlandı. Andrianampoinimerina ayrıca Betsileo ülkesini de topraklarına kattı. Oğlu Radama I (1810-1828) Mauritius'un ingiliz valisinden silah aldı, bu sayede adanın üçte ikisini eline geçirdi. Yalnızca Güney halkları ve Batı'da Sakalavalar'ın bir bölümü bağımsızlıklarını koruyabildi. 1817'de, Radama I, Büyük Britanya'yla imzalanan bir antlaşma uyarınca Madagaskar kralı unvanını aldı. İmerina, modern ordusu ve eğitim sistemiyle avrupa devlet modelini örnek alarak örgütlenmeye başladı.

Radama'nın ölümünden sonra bir duraklama dönemi başladı. Yerine geçen karısı Ranavalona I okulları kapattı, hıristiyanlara baskı uyguladı ve Avrupalılar'ı kovdu. Fransız ve İngilizler'in misilleme olarak bombardımanlara başvurmaları ülkenin yabancılara tümüyle kapatılmasından başka sonuç vermedi. Bununla birlikte, Gascon Jean Laborde, kraliçenin desteğiyle geçici olarak bazı sanayi dalları kurdu. 1861'de Ranavalona öldü. Oğlu Radama II, ülkenin kapılarını yeniden Avrupa'ya açtı. Hatta Lambert adlı bir Fransız'a, ülkenin iktisadi etkinliğini fiilen eline bırakan bir ayrıcalık belgesi verildi. Ancak Ranavalona döneminde iktidarı ele geçiren sınıfları (hovalar) temsil eden Başbakan Raharo, Radama'ya karşı koydu. Radama 1863'te boğularak öldürüldü. Yerine geçen karısı Rasoherina, Lambert belgesini iptal etti ve Raharo'nun yerine kardeşi Rainilaiarivony'yi getirdi.

Rainilaiarinovy peş peşe üç kraliçeyle evlenek iktidarda kaldı: Rasoherina, Ranavalona II (1868-1883) ve Ranavalona III. 1869'da kraliçeyle birlikte protestanlığı benimsedi. Merina halkının büyük bir çoğunluğu onları izledi. Buna rağmen, fransız katolik misyonerler, Madagaskar hükümetinin desteğiyle geniş çapta bir eğitim faaliyeti sürdürdüler. Başbakan, malgaş geleneklerine hıristiyan ve çağdaş bir yorum getiren "305 maddelik bir yasa" ilan etti; *fokonolonalar*'ın (belediyeler) yetkilerini artırdı. Kâşif Grandidier 1865-1870 arasında adayı dolaşarak, haritasını yapmayı başardı. Ancak mali durum çok kötüydü, ücretlerini alamayan memurlar kırsal alanda angarya haklarını kullanarak yaşıyorlardı.

Louis-Philippe devrinde, Sakalava ve Tankarana (adanın kuzeyinden) kralları merina egemenliğinden kaçarak, küçük Nosy Be adasına sığınmışlar ve fransız protektorası altına girmişlerdi. 1883'te Jules Ferry hükümeti Madagaskar'ın tüm kuzeyi üzerinde hak iddia ederek limanları işgal etti. 1885 antlaşması'yla Antananarivo'ya bir fransız valiliğinin yerleştirilmesi kabul edildi. Rainilaiarivony, fiili bir protektoranın kurulmasına on yıl direndi. Ancak 1890'da İngiltere fransız protektorasını tanıdı. Ocak 1895'te bir fransız birliği Macunga'ya çıktı ve ateşli hastalıkların verdirdiği ağır kayıplara rağmen (15 000 askerden 6 000'i ölmüştü) 30 eylül 1895' te Antananarivo'ya ulaştı. General Duchesne kraliçeye bir protektora antlaşması imzalattı. Ancak İmerina'da bir ayaklanma başladı. Bunun üzerine ada ilhak edildi (6 ağustos 1896 yasası) ve kölelik kaldırıldı. 1896-1905 arasında valilik yapan general Gallieni şubat 1897'de kraliçeyi sürgüne gönderdi. İmerina'da düzeni sağladı, bağımsızlığını koruyan halkları egemenliği altına aldı, daha sonra ülkenin idari yapısını örgütledi, gümrükleri fransız sistemine tabi kıldı ve merina hegemonyasına son verdi. Bedelsiz sağlık sigortası ve laik eğitim sistemine geçti. Kara ve demiryolları açtırdı ve yeni bir toprak rejimi uygulamasına girişti. Onun ardılları Augagneur, Picquié, Garbit, Olivier ve Cayla, 1939'a kadar ekonomiyi daha da geliştirdiler. 1913'te Antananarivo-Tamatave, 1936'da Fianarantsoa-Manakara demiryolları tamamlanarak hizmete açıldı. Bir karayolu ağı ve bir iç havacılık şirketi kuruldu. Büyüyen Tamatave limanı artan bir işleklik kazandı. Pirinç üretiminin artması, zengin tarımsal ürünler (kahve, vanilya, karanfil, şeker), tarımsal sanayi ve madenler sayesinde ihracat gelişti. 1915'te başarısız bir komplo girişimi oldu. Bunun ardından ilkokul öğretmeni Jean Ralaimongo, milliyetçileri gazetesi *Opinion* çevresinde topladı. 1942'de, Vichy hükümetine bağlı olan Madagaskar, özgür Fransa'ya iade edilmek üzere İngiltere tarafından işgal edildi. Savaştan sonra ada, milliyetçilerin egemen olduğu, bir parlamenter sisteme kavuştu. 1946'da Fransa'nın bir denizaşırı toprağı haline geldi. 30 mart 1947'de doğu kıyısında patlak veren ayaklanma şiddetle bastırıldı, milliyetçi parti kapatıldı, önderleri tutuklandı. 1954'te yeniden serbest seçimlere geçildi. 1956'da, Tsimihety asıllı öğretmen Tsiranana başkanlığında bir malgaş hükümeti kuruldu. 14 ekim 1958'de Malgaş Cumhuriyeti (Repoblika Malagasy) ilan edildi. 1960'ta Madagaskar tam bağımsızlığını elde etti ve Communauté'ye girdi.

Bu dönemde, Madagaskar'ın iç siyaseti çok sayıda partinin varlığıyla belirleniyordu: Başkan Tsiranana'nın, çoğunluğu önemli bir farkla elinde tutan sosyal demokrat partisi; üretim araçlarının toplumsallaştırılması ve toprak reformu yanlısı Richard Andriamanjato'nun yönetimindeki Bağımsızlık kongre partisi (malgaş dilinde Antonkon'ny Kongresin'ny Fahalevantenan'i Madagasikara ya da AKFM); J. Raseta' nın yönetiminde, küçük bir parti olan Malgaş halk cephesi. 1965'te Ph. Tsiranana yeniden Cumhurbaşkanı seçildi, Sosyal demokrat parti Meclis'teki 107 sandalyenin 104'ünü kazandı.

Tsiranana, Fransa'yla geniş bir işbirliğine girdi. 1967'den başlayarak muhalefet sesini duyurmaya ve özellikle bölgelerarası eşitsiz gelişmeyi eleştirmeye başladı. Fransa'yla yapılan işbirliği de eleştiri konusu oluyordu, ancak asıl tepkiyi çeken, Güney Afrika'yla ekonomik bir antlaşma sonrası gerçekleşen yakınlaşma oldu. 1971 nisanında üniversite öğrencileri başkentte bir boykot başlattılar. Aynı günlerde Monja Jaona tarafından yönetilen Monima adlı örgütün etkisindeki Güney-batı köylüleri resmi binalara saldırılarda bulundu. Monima kapatıldı, lideri tutuklandı. 1 haziranda ortaya çıkarılan bir komplo girişiminin ardından eski İçişleri bakanı ve Başbakan yardımcısı A. Resampa da tutuklandı. Tsiranana 30 ocak 1972'de yeniden Cumhurbaşkanı seçildi.

Mayıs 1972'de öğrenci boykotu daha etkin bir şekilde yeniden başladı; öğrenciler tümüyle malgaş kültürüne dayalı bir eğitime geçilmesini ve Fransa'yla yapılan kültürel işbirliğinin yeniden gözden geçirilmesini istiyorlardı. İşçi sendikaları da öğrencileri destekledi. Tsiranana 18 mayısta hükümeti feshetti, tüm yetkileri Genelkurmay başkanı Ramanantsoa'ya verdi. Ramanantsoa asker-sivil karışımı yeni bir hükümet kurdu.

General Ramanantsoa Meclis ve Senato'nun faaliyetlerini askıya aldı. Resampa' yı, Monja Jaona'yı ve çeşitli siyasi tutukluları serbest bıraktı. Fransa'yla işbirliği anlaşmalarının ve Pretoria'yla yakınlaşma siyasetinin gözden geçirileceğini ilan etti. Temmuz'da, ekonominin gelişmesini, sanayi ve tarım sektöründe yeni iş alanlarının yaratılmasını ve bir eğitim reformunu öngören bir programı açıkladı; bu program 8 ekimde halkoylamasıyla onaylandı. Aynı halkoylamasıyla 1959 Anayasası'nın yürürlükten kaldırılması ve Cumhurbaşkanlığı makamının ilgası da kabul edildi. Hükümet böylelikle hem yürütme hem yasama erkini eline geçirdi. Ramanantsoa'ya beş yıl için tam yetki verildi. Tsiranana görevinden ayrıldı.

Bu durum SDP içinde bir bunalım yarattı. Yeni rejimi destekleyen AKFM'nin girişitiği eylemler, Halk cephesi ve Monima' nın karşılaştığı güçlükler, eylül 1972'de A. Resampa'nın önderliğinde yeni bir muhalefet hareketinin doğmasına neden oldu. Bu hareket 1974'te SDP'yle birleşerek, Tsiranana başkanlığında Madagaskar Sosyalist partisi'ni oluşturdu. 1973'te Fransa ile işbirliği anlaşmaları iptal edildi; fransız askerleri sınır dışı edildi ve ülke fransız etki alanından çıktı. General Ramanantsoa halk tarafından destekleniyordu, ancak adanın iktisadi sorunlarını çözmekte yetersiz kaldı; ordu ve partilerde siyasi gerilim artmaya başladı. General Ramanantsoa hükümeti dağıttı ve 5 şubat 1975'te tüm yetkilerini albay Richard Ratsimandrava'ya devretti, ancak Ratsimandrava 11 şubatta öldürüldü. Bunun üzerine iktidarı general Gilles Andriamahazo başkanlığında bir askeri komite devraldı. 14 haziran 1975'te firkateyn komutanı Didier Ratsiraka devlet ve hükümet başkanı yetkileriyle donatılarak Devrim yüksek konseyi başkanlığına getirildi. 21 aralıktaki halkoylamasının ardından 31 aralık 1975'te Demokratik Madagaskar Cumhuriyeti kuruldu; Ratsiraka Cumhurbaşkanı oldu. Yeni bir anayasa yürürlüğe girdi. Ratsiraka'nın sosyalist eğilimli olmasına, SSCB'yle yoğun ilişkilerine, fransız yatırımlarının ulusallaştırılmasına ve Hint okyanusu'ndaki fransız etki alanına (Komorlar ve Réunion) yapılan müdahalelere rağmen, Fransa'yla olan ilişkiler bozulmadı.

"Koyu marxçı" Madagaskar sosyalizmi, geleneksel köy örgütlenmesi *fokonolona*'ya dayanır. *Fokontany*, 1977'de, Fransızlar'ın tesis ettiği eski toprak yönetiminin yerine geçerek temel örgütlenme birimi haline gelmiştir.

Haziran 1977'deki seçimlerde Devrimi savunma ulusal cephesi oyların % 92'sini topladı. Ratsiraka, Hint okyanusu'nun askerden arındırılmasını savundu. 1978'de başlayan iktisadi ve siyasi bunalım sürdü. Ocak 1982'de subayların bir darbe girişimi ortaya çıkarıldı. Kasım 1982'de Ratsiraka yeniden yedi yıl için Cumhurbaşkanı seçildi. Ülkenin 210 milyon dolar olan dış borcunun vadesi uzatıldı; Dünya bankası ve İMF'den yeni krediler alındı (1987). Kuraklığın doğurduğu açlık tehlikesi karşısında 1987'de, on binlerce kişi adanın kuzey kesimine göç etti.

1989 yılında yapılan seçimleri de kazanan Ratsiraka, bu tarihten itibaren giderek yayılan ve şiddetlenen bir muhalefetle karşılaştı. 16 muhalefet partisi Zinde güçler partisi'ni oluşturdular. Cumhurbaşkanının görevden çekilmesini ve sosyalist anayasanın yürürlükten kaldırılmasını isteyen kitle gösterileri yayıldı. Giderek artan baskı sonucu, 1991 temmuzunda Ratsiraka olağanüstü hal ilan etti. Hükümetin istifa ettiğini bildirerek, hazırlanacak yeni bir çokpartili anayasanın halkoyuna sunulmasını önerdi. Guy Razanamasy ve muhalefet mensupları yeni hükümeti kurdular. 1992 başında, yeni anayasayı hazırlamak üzere bir Ulusal Forum oluşturuldu. 25 kasım 1992 ve 10 şubat 1993'te yapılan seçimleri muhalefetin adayı Albert Zafy kazandı ve Ratsiraka'nın yerini alarak Madagaskar'ın yeni cumhurbaşkanı oldu.

EDEBİYAT

Sözlü halk edebiyatı alabildiğine zengindir Sayısız yinelemelerle dolu, son derece ritimli şarkılar bazen yerini çok müzikli, hüzünlü ve zarif bir şiire bırakır; aşırı derecede karmaşık bir aşk şiiri dizisi olan *hain-teny**'ler bu anlayışın önemli bir örneğidir. Öyküler tüm kabilelerin değişmez öğesidir. Şarkılarla bezeli doğaüstü öyküler, hayvan masalları, edebiyatın ve hatta konuşmanın temel öğelerinden birini oluşturan atasözleriyle dolu öykülerdir. Ülke-

nin toplumsal yaşamının her anını vurgulayan ve sürdüren söylevlerin *(kabary)* de önemi yadsınamaz. Latin abecesinin malgaş diline uyarlanması sırasında yazılı bir edebiyat ortaya çıktıysa da ülkenin yazar ve aydınları fransız kültürüyle yetiştikleri ve anlatımda bu dili kullandıkları için gerçek anlamda edebi bir yapıt yazılamadı.

Madagaskar'daki fransızca edebiyatın en önemli temsilcileri, aralarında Louis Razafindrazaka, Rakoto Ratsimamanga, Jacques Rabemananjara'nın da bulunduğu, ülkenin toplumsal sorunlarını deşen çok sayıda tarihçi, etnograf, toplumbilimci ve dilbilimcidir.

Şiir malgaş dilinde bir *gelenekten* ve *hain-teny*'den beslenir: bu türü fransızcaya önce Jean Paulhan *(les Hain-teny merinas,* 1913), 1970'lerde de Flavien Ranaivo (doğm. 1914) uyarlamıştır (kendisi de bu türde yapıtlar verdi: *l'Ombre et le Vent* [1947]). Jacques Rabemananjara (doğm. 1913), ulusal *(Antsa,* 1956; *Antidote,* 1961) ya da duygusal (*Sur les marches du soir,* 1942; *les Ordalies,* 1972) temaları büyük bir lirizmle işledi ve konusunu efsanelerden ve tarihten alan üç oyun *(les Dieux malgaches,* 1947; *les Boutriers de l'aurore,* 1957; *Agapes des dieux,* 1962) yazdı.

Onlardan daha yaşlı olan ve fransız simgeciliğiyle kendi sesini bağdaştırmaya çalışan Jean-Joseph Rabearivelo on kadar kitap (*Presque-songes,* 1934; *Traduit de la nuit,* 1935) kaleme aldı ve intiharla noktalanan acı dolu bir yaşam sürdü. Bu üç büyüğün yanına, *Penandrova* (1977) adlı yapıtıyla bir cadının öyküsünü ve adanın güneyindeki görenekleri anlatan kadın romancı Penandrova Reo'yu da eklemek gerekir.

MADAGASKAR İGUANASI a. Madagaskar'ın kumlu bölgelerinde yaşayan çok çevik kara kertenkelesi. (Bil. a. *Chalarodon madagascariensis;* iguanagiller familyası.)

MADAGASKAR MİSKKEDİSİ a. Yalnızca Madagaskar'da yaşayan, uzun bacaklı miskkedisi. (Bil. a. *Fossa fossa;* miskkedisigiller familyası; *Hemigalinae* oymağı.)

MADALLE a. (ar. *madälle*). *Esk.* **1.** Yanlış yola sapılan yer. **—2.** Doğru yoldan ayrılma.

◆ sıf. Doğru yoldan ayıran, baştan çıkaran.

MADALYA a. (lat. *medialia;* ital. *medaglia*'dan). **1.** Bir kimseye başarılarından dolayı ya da bir olayın anısına verilen, üzerinde bir resim, kabartmalı bir yazı taşıyan genellikle yuvarlak metal parçası. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Kimi yarışmalarda, olimpiyat oyunlarında vb. belli bir başarı gösterenlere verilen metal nişan: *Bir altın madalya kazanmak.* **—3.** *Madalyanın öteki yüzü* → MADALYON*UN ÖTEKİ YÜZÜ.

—ANSİKL. Madalya, takas değeri olmayan ve önemli bir olayı anma amacını taşıyan, önyüzü bir tasvir, arkayüzü de alegorik bir sahneyle bezeli bir nesnedir. Ortaçağ'da, islam ülkelerinde ilk madalyalar Abbasiler döneminde bastırıldı. Halife Muktedir' in resminin bulunduğu bir örnek, Berlin müzesi'nde sergilenmektedir. Halife Tai' nin Büveyhiler'in Irak kolundan İzzeddevle Bahtiyar'ın kızıyla evlenmesi anısına Medine'de bastırılan (975/976) altından madalyanın (bir örneği İstanbul Arkeoloji müzeleri nümismatik bölümü'ndedir) önyüzünde iki dal arasında bağdaş kurmuş saz çalan bir insan figürü, arkayüzündeyse başında tacıyla halife betimlenmiştir, sağ elinde güç simgesi olan kadeh tutmaktadır; iki yanında saçları örgülü iki kişi bulunur. Bu madalyalar 36 mm çapında, 18,30 g ağırlığındadır. Hamdaniler' den Seyfüddevle de dönemin şairlerine verilmek üzere kendi resminin ve adının yer aldığı madalyalar bastırmıştı.

Anadolu Selçukluları döneminde Keyhüsrev II'nin Konya'da bastırttığı (1245) *Atiye dinarları* 41 mm çapında, 134,25 g ağırlığındaydı.

Gerçek anlamda madalya, Avrupa'da XIV. yy.'ın sonunda ortaya çıktı. Bunların en eski örneğinin, Padova'nın yeniden ele geçirilişini kutlamak için Carrara senyörü Francesco Novello II'nin 1390'da bastırdığı madalya olduğu sanılmaktadır. Bizans imparatoru İoannes VIII Palaiologos' un portresini 1439'da bronz bir madalya halinde döken Pisanello, üstün yetenekli madalya ustalarının ilkidir; arkayüzde kırlık bir alanda, bir haçın karşısında dua eden ata binmiş imparator yer alır. Tüm XVI. yy.'ı etkileyen Pisanello, Kuzey İtalya' da, Matteo De' Pasti *(İsotta de Rimini),* Niccolo Fiorentino *(Jean Dumas),* Sperandio da Mantova *(Ercole d'Este)* ve Giovanni Boldu (*Nicholas Schlifer,* kalay madalya, cabinet des Médailles, Bibliothèque nationale, Paris) tarafından taklit edildi. Madalya sanatı, Almanya'da yaygınlık kazandı; buradaki ilk madalya ustaları aslında ahşap oymacılardı. Metal, ağaca oyulmuş kalıplara dökülüyordu. Bu yöntemle elde edilen madalyaların Rönesans'ın en değerli ürünlerine yansıyan ağırbaşlı havası, Dürer, Hans Schwarz, Christoph Weiditz (*Moleszheimlı Jakob*'u betimleyen şimşir madalya, Bibliothèque nationale), Friedrich Hagenauer (*Philipp Melanchthon*'a adanmış bronz madalya) ve Hans Reinhart'ın (*Saksonyalı Johann -Friedrich,* bronz) yapıtlarına sinmiştir.

XV. yy.'dan başlayarak Fransa'da mühür ve para örneklerinden esinlenen bir madalya basma sanatı doğdu. Sözgelimi, *İngilizler'in krallıktan dışarı atılmasının anısına* basılan madalya (altın, 1451), "franc à cheval" denen madeni parayla aynı tiptendi. Bu sanat XV. yy.'da Laurana ve Giovanni Candida gibi italyan sanatçıların Fransa sarayına gelişiyle zenginleşti. XVI. yy.'ın ortalarında Almanya'dan getirilen sikke preslerinin madalya basımında kullanılmaya başlanmasıyla, dökme madalya sayısında azalma görüldü. 1550-1650 arasında madalya basma tekniği Fransa' da doruğuna ulaştı. XVII. yy.'ın ikinci yarısından başlayarak madalya oymacılığı, sanatçıların elinden çıkarak, daha çok hükümdarın hizmetinde olan resmi bir sanata dönüştü.

Osmanlılar'da ilk madalya altından bastırılan *Ferahi*'dir (1730). Daha sonra sırasıyla şu madalyalar çıkarılmıştı: *Sikkei cedit* (1754), *Vakaı Mısriyye* (1801), *Hilali osmani* (1824), *İşkodra* (1831), *Hünkâr iskelesi* (1833), *Atik iftihar* (1839), *İftihar* (1840), *Berriyetüşşam ve kal'ayi Akkâ* (1840), *Tashihi ayar* (1844), *Kürdistan* (1846), *Yemen* (1846), *Ayasofya tamir* (Tamir-i Ayasofya) [1848], *Bosna* (1849), *Tanzimatı hayriye* (1850), *İftihar* (1853), *Sinop* (1853), *Silistre* (1854), *Kırım* (1854), *İttifak* (1854), *Bahri siyah ve Tuna* (1854), *Sivastopol* (1854), *Kars* (1854), *Nişanı iftihar* (1858), *Tahlisiye* (Tahlis-i can) [1859], *Tahsini hüner* (1859), *Zaptiye çavuşları* (1860), *Karadağ* (1862), *Sergii umumii osmani* (1862), *Nişanı endaht* (1863), *Kolera* (1865), *Atik Girit* (1868), *Plevne* (1877), *Bosna* (1877), *Tarzı atik imtiyaz* (1878), *Tarzı cedit büyük imtiyaz* (1882), *İftihar* (1884), *Tarzı cedit Girit* (1889), *Alman mülakat* (1889), *Liyakat* (1890), *Tarzı cedit Yemen* (1892), *Hareketi arz* (1894), *Anadolu musabin* (Anadolu musabinine iane ile ibrazı uhuvvet edenlere mahsus madalya) [1895], *Tesisatı askeriye ianesi* (1896), *Yunan muharebesi* (1896), *Evladı şüheda ve maluliyni guzzatı asakiri şahane iane sergisi* (1897), *Maarif* (1899), *Hamidiye Hicaz demiryolu* (1900, 1904), *Harir müsabakası* (1904).

Bu madalyaların önemli bir bölümü, savaşlarda yararlık gösterenlere verilmek üzere bastırılmıştı (Plevne, Yunan, Girit vb.). Abdülmecit döneminde para darlığı yüzünden herkesin elinde bulunan madalya ve nişanlar toplanarak darphaneye gönderilmişti (1850).

İkinci meşrutiyet'ten sonra da birtakım madalyalar bastırıldı: *Kanunuesasi* madalyası* (1908) daha çok bir rozet görünümündedir. Bunu *Hamidiye kruvazörü* (1911), *Kahire seyahati havaiyesi* (1911), *Donanma iane* (1911-1912), *Osmanlı hilali ahmer cemiyeti* (1911-1912), *Tayyare* (1912), ve *Harp* (1914) madalyaları izlemiştir.

Özel bir nizamnameyle bastırılan bu madalyaların bir de beratı bulunurdu. Kurtuluş savaşı'ndan sonra *İstiklal* madalyası* çıkarılmış ve Osmanlı dönemine ilişkin tüm madalya ve nişanlar iptal edilmiştir.

—Ask. Savaşta ve barışta askeri görevlerin yapılmasında, yurt güvenliğinin sağlanmasında, ülkenin bağımsızlığının korunmasında yararlık gösterenlere, silahlı kuvvetlerin şanını yükselten ve askeri, bilimsel ve idari alanlarda üstün hizmette bulunanlara madalya verilir. 926 sayılı Türk silahlı kuvvetleri personel kanunu' na göre, verilen madalyalardan başlıcaları şunlardır: 1. üstün cesaret ve feragat madalyası; 2. başarı madalyası; 3. liyakat madalyası; 4. hizmet madalyası. Madalyalar genel olarak aynı görevi yapan öteki personelle karşılaştırma yapılarak kişisel başarıya özendirme amacını güder. Aynı hizmet yerinde yapılan görev ya da görülen hizmet sırasında birden fazla madalya kazanmış personele, bunlardan yalnızca en yüksek derecede olanı verilir. Madalya kazanmış kişilerin ölümleri durumunda, kendileri tarafından birine bırakılmamışsa, erkek çocuklarının en büyüğünden başlamak koşuluyla birinci dereceden akrabalarına kalır. Ancak mirasçılar bu madalyayı takamazlar. Madalya almaya hak kazanmış kişi, madalyasını alamadan ölürse, madalya yasal mirasçılarına verilir.

—Spor. Bireysel ve takım halinde yapılan karşılaşmalarda ilk üç sırayı (güreş ve boksta dört) alanlara verilen, simgesel metal. (Şampiyona sonlarında birinciye verilen madalya *altın,* ikinciye verilen *gümüş,* üçüncü [güreş ve boksta üç ve dördüncüye] verilen madalya ise, *bronz* madalya diye adlandırılır.)

MADALYON a. (ital. *medaglione*'den). **1.** Eskiden, büyük boyutlu para ya da para biçiminde nesne. (Eski Roma'daki *contorniato*'lar madalyonun bir çeşididir.) **—2.** Yuvarlak ya da oval alçakkabartma olarak, bir insan figürünün ya da başının betimlendiği çok büyük madalya. **—3.** İçine küçük resim, saç teli vb. andaçlar konularak bir zincirle boyna takılan, genellikle değerli metallerden yapılan takı. **—4.** *Madalyonun ya da madalyanın ters, öteki yüzü,* bir işin, bir durumun olumlu yönü kadar, göz önünde bulundurulması gereken kötü, olumsuz yönü.

—Mim. ve Heykc. Dekoratif bir çerçeve içine alınabilen yuvarlak ya da elips biçiminde kabartma.

—Süslem. sant. Yuvarlak ya da oval biçimli, oymalı ya da resimli süsleme öğesi. (Antikçağ'da çok kullanılan madalyon, Rönesans'ta yeniden görülmeye başladı; genellikle ortasında alçakkabartma bir profil yer alıyordu. XVIII. yy.'ın ikinci yarısında oval biçimli madalyonlar yapılmaya başladı; sandalye arkalıkları ve çerçeveler bu madalyonların biçimini aldı. Silindir büroların kapaklarında, kaşık, çatal saplarında da madalyonlar bulunur. Pişmiş topraktan madalyonlar ise ingiliz yapımı Wedgwood seramiklerini süsler.)

Türk sanatında da madalyon motifi mimarlık, tezhip, çini, maden, halı gibi çeşitli alanlarda süs öğesi olarak kullanılmıştır. Yuvarlak, oval ya da dilimli olan madalyonların içi çiçek buketleri, çin bulutu, rumiler ya da yazıyla doldurulmuştur.

MADALYONCU a. Madalyon yapan ve / ya da satan kimse.

MADAM a. (fr. *madame,* evli ya da evlilik yapmış ya da günlük ilişkilerde o yaşlarda bulunan bir kadın için kullanılan unvan). Müslüman olmayan evli ya da evli olabileceği düşünülen kadınlar için adlarından önce ya da tek başına kullanılır.

—Tar. XVII. yy'dan başlayarak Fransa kra-

B.N., Paris

Pisanello'nun gerçekleştirdiği ve İoannes VIII Palaiologos'u bir haçın önünde, at üstünde dua ederken gösteren ilk madalyanın arka yüzü bronz, 1438 (çapı 103 mm)
Bibliothèque nationale, Paris

Larousse

Claude II Séné'nin damgasını taşıyan madalyonlu koltuk Louis XVI üslubu
Dekoratif sanatlar müzesi Paris

Cemal Madanoğlu

lının ve veliaht prensin kızlarına verilen unvan: bunlar, adlarının önüne "Madam" sözcüğünü eklerlerdi. || Fransa kralının erkek kardeşinin -Mösyö- karısına verilen unvan.

MADAMA a. (fr. *madame*'den). Müslüman olmayan kadınlara halk arasında verilen unvan. (Daha çok eskiden kullanılırdı.)

Madame Bovary, Gustave Flaubert'in romanı; 1856'da *Revue de Paris*'de yayımlandı ve bir yıl sonra kitap halinde çıktı. İkinci imparatorluğun kılı kırk yaran sansürü telaşlanarak romanı ahlaksızlık gerekçesiyle kovuşturmaya uğrattıysa da yazar, aklandı. Oysa romanın çok beylik olan ve bile bile öyle seçilmiş olan konusu, şöyleydi: köylü kökenli olmakla birlikte manastırda "hanımefendi" olarak yetişen taşralı bir genç kız, Charles Bovary adlı sıradan bir hekimle evlenerek toplumsal durumundan kurtulacağını sanır. Çok geçmeden de düş kırıklığına uğrar. Charles geleceği de, imgeleme yetisi de olmayan kaba saba biridir; konuşmalarının ve sürdüğü yaşamın yavanlığı, roman kahramanları gibi düşler içinde yaşayan Emma'yı ezer. Emma kocasını aldatarak kendini avutacağını sanır, ancak âşıkları da onu düş kırıklığına uğratmaktan geri kalmazlar. Borçlara batan ve umutsuzluğa kapılan Emma, arsenikle intihar eder. Çok geçmeden mutsuz Charles da onu izler. Bu sıradan olayın öyküsü, yalnızca bir görünüştür; adım adım kurulan bu görünüşün ardındaysa romancı, kabullenemediği çelişkilerini, kendi aşk ve nefretlerini anlatmaktadır. Kendi yaşamı olan ve onu her yönden saran bu küçük taşra yaşamını simgeleyen her şeyi Flaubert, romanlarının çoğunda ve hatta ender de olsa mektuplarında bile olduğu gibi, alaya alarak yıkar. *Madame Bovary,* kaçılmaz sıradanlığın "destan"ıydı; Emma'nın intiharıysa, bir gün "Madame Bovary benim" diyerek kendini onunla özdeşleştiren Flaubert'in intiharı olarak da görülebilir.

Madame Butterfly, G. Puccini'nin 3 perdelik operası. Librettosunu, Belasco ve J. Luther Long'dan yararlanarak Giacosa ve İllica'nın yazdığı yapıt ilk kez 1904'te Milano'da sahnelendi. Opera, amerikalı bir deniz subayı tarafından baştan çıkarıldıktan sonra terk edilen genç bir geyşanın trajik öyküsünü anlatır. Partisyon, *Durgun deniz üzerinde* diye başlayan aryasıyla ünlüdür.

Madame Gervaisais, Edmond ve Jules de Goncourt kardeşlerin romanı (1869). Romandan çok klinik bir inceleme olan yapıt, oğlunun Roma'da iyileşmesini mucizelere bağlayan bir kadının öyküsüdür. Meryem Ana'nın 1858'de Lourdes'da göründüğü ileri sürülüyordu; Goncourt'lar'ın bu güncel konuyu değerlendirmek istedikleri düşünülebilir.

MADAMPOL → MADAPOLAM.

MADAMÜLHAYAT be. (ar. *mādam*, devam ettikçe ve *ḥayāt*'tan *mādām-ül-ḥayāt*). *Esk.* Yaşadıkça, ömür boyunca.

MADAN, Bulgaristan'da, Rodop dağlarında kent; 7 000 nüf. Eski madencilik merkezi ve demirdışı cevherleri (gümüşlü kurşun, çinko, krom, manganez) işlemek için kurulmuş yeni kent.

MADANG, esk. **Friedrich Wilhelmshafen,** Papua-Yeni Gine'nin kuzey kıyısında liman kenti, Astrolabe koyu kıyısında; 22 000 nüf. Liman, kopra, kakao, kahve ve altın dışsatımı yapar. Kereste sanayisi. Tütün imalatı. İmparator Wilhelm toprağındaki alman sömürgesinin eski yönetim merkezi.

MADANOĞLU (Cemal), türk asker ve siyaset adamı (Eşme 1907). Harp okulu'nu (1926), Harp akademisi'ni (1942) bitirdi. Kore savaşı'na türk tugayı komutan yardımcısı olarak katıldı (1953-1954). Tuğgeneral oldu (1954). 27 Mayıs 1960 devrimi'ni gerçekleştiren Milli birlik komitesi içinde yer aldı. Harekâtın gerçekleştirilmesi sürecinde fiilen komutayı üstlendi. Kurucu meclis'çe 1961 Anayasası'nın hazırlanması sürecinde tabii senatörlüğe karşı görüşler savundu. Seçimlerden sonra tabii senatör olmayı kabul etmeyerek korgeneral rütbesindeyken komiteden ve Meclis'ten istifa etti (1961). 1965 seçimlerinde İstanbul'dan bağımsız milletvekili adayı oldu; seçilemedi. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından Cumhuriyet senatosu kontenjan senatörü atandı (1966-1972). Senato kontenjan grubu başkanlığı yaptı. 12 Mart 1971 darbesinden sonra cunta kurduğu savıyla hakkında soruşturma açıldı. Senatörlüğü sona erince tutuklandı (1972); yargılandı; aklandı (1974). Politik yaşamdan çekildi. Anılarının ilk cildi *Madanoğlu'nun anıları I* (1983) adıyla yayımlandı.

MADAPOLAM ya da **MADAMPOL** a. (öz. a. *Madapolam*'dan). Bezayağı armürlü, çok belirgin pütürlü ve iyice aprelenmiş, hasse ile perkal arası pamuklu beyaz dokuma.

MADAPOLAM, Narasapur (Hindistan, Andhra Prade§) kentinin banliyösü, Godavari deltasının güney kolu olan Gutami ırmağı kıyısında. Doğu Hindistan şirketi'nin ilk yıllarında burada dokunan bir pamuklu kumaşa (önemli bir pamuklu imalatıydı) madapolam adı verildi.

MADARA sıf. *Arg.* **1.** Bayağı, kötü, sevimsiz, boş kimse ya da şey için kullanılır: *Bilsen ne madara adamdır. Çok madara bir filmdi.*—**2.** *Bir kimseyi madara etmek,* yalanını, yanlışını çıkararak onu kötü duruma düşürmek, mahcup etmek. || *Madara olmak,* yalanı, yanlışı ortaya çıkarak mahcup duruma düşmek, utanmak.

MADARA, Bulgaristan'da (Şumnu yönetim bölümü) köy. 25 m yüksekliğindeki bir alçakkabartmadan karaya oyulmuş bir *Süvari* heykeliyle (VIII. yy. sonu ya da IX. yy. başı) ünlüdür.

Madaralı roman armağanı, emekli öğretmen Fikret Madaralı ile eşinin kurdukları (1974) armağan. Sonuçları her yıl Köy enstitüleri'nin kuruluş yıldönümünde (17 nisan) açıklanır. Yurt gerçeklerini, toplumsal sorunları konu edinen yapıtlara yönelik armağanı şu romanlar aldı: *Demirciler çarşısı cinayeti* (Yaşar Kemal, 1974), *Can şenliği* (A. Sayar, 1975), *Tütün yorgunu* (T. Apaydın, 1976), *Dilan* (Ö. Polat, 1977), *Yaşar ne yaşar ne yaşamaz* (A. Nesin, 1978), *Alnında mavi kuşlar* (A. Özakın, 1979), *Bir düğün gecesi* (A. Ağaoğlu, 1980), *Danaburnu* (O. Rıfat, 1981), *Yıldız karayel* (R. Ilgaz, 1982), *Kıracı* (S. Dölek, 1983), *Sessiz ev* (O. Pamuk, 1984), *Issızlığın ortası* (M. Eroğlu, 1985), *Bir göçmen kuştu o* (A. Kutlu, 1986), *Turnalar* (Ö. Yağcı, 1988), *Toprak kurşun geçirmez* (Şemsettin Ünlü, 1989). Ödül, 1990'dan bu yana verilmemiştir.

MADARİAGA (Salvador DE), ispanyol diplomat ve yazar (La Coruña 1886 - Locarno, İsviçre, 1978). Oxford'da profesördü (1927-1931); ABD'de, sonra Fransa'da büyükelçi olarak bulundu. Lerroux kabinesinde bakan oldu (1934), İç savaş sırasında İngiltere'den döndü (1936), Franco rejimiyle işbirliğine girmedi. Başlıca yapıtları *Ingleses, franceses, españoles* (İngilizler, Fransızlar ve İspanyollar) [1937], *The Rise of the Spanish Americain Empire* (Amerika'daki ispanyol imparatorluğunun yükselişi) [1955], *Latin America between the Eagle and the Bear* (Ayı ile kartal arasında Latin Amerika) [1963].

MADARİB → MAZARİB.

MADAROSİS a. (yun. *madarosis,* kellik). Patol. Blefaritten sonra kirpiklerin dökülmesi.

MADAT (Aşot), türk tiyatro oyuncusu, yönetmen, yazar (Tahran 1886 - İstanbul 1965). İstanbul'da Reşat Rıdvan ve Minakyan topluluklarında sahneye çıktı (1903). 1925-1927 yıllarında Darülbedayi'de (İstanbul Şehir tiyatrosu) yönetmen olarak çalıştı. Raşit Rıza topluluğu'nun Yunanistan turnesine katıldı (1931-1932); daha sonra *Halk opereti*'nin yönetmenliğini yaptı (1935-1938). Türk tiyatrosunun önde gelen sanatçılarının yaşamöyküsünü içeren iki ciltlik *Sahnemizin değerleri* adlı kitabı (1943), bu alandaki en önemli kaynaklardandır.

MADATHANUS → MYNSİCHT.

MADAURUS. Tar. coğ. Numidia'da yerli site, sonra Roma kolonisi (İ.S. I. yy.). Apuleius'un doğduğu yer.

MADDALENA takımadaları, İtalya'ya bağlı adalar öbeği, Sardinya'nın K.'inde, Bonifacio boğazında; 10 700 nüf. Başlıcaları: Maddalena, Caprera, Santo Stefano, Santa Maria, Razzoli, Spargi ve Budelli. Turizm büyük bir gelişme göstermektedir. Balıkçılık önemlidir.

MADDALONİ, İtalya'da kent, Campania'da (Caserte ili), Caserte'nin G.-D.'sunda: 32 000 nüf. Ortaçağ'dan kalma eski şato ve sur. Besin sanayileri.

MADDE a. (ar. *mādde*). **1.** Cisimleri oluşturan ve fiziksel özellikleri olan nesne: *Maddenin yapısı. Maddenin bölünmesi. Canlı madde.* (Bk. *ansikl.* böl. Fels. ve Fiz.). —**2.** Bir şeyi oluşturan ve özellikleriyle ayırt edilen nesne: *Yanmaz, dayanıklı, hafif bir madde.* —**3.** Fiziksel, bedensel nesne (ruh'a, manevi'ye karşıt olarak): *Maddenin tutsağı olmak.* —**4.** Bir yasada, bir incelemede, bir katalogda vb. çoğu kez bir rakamla ayırt edilen bir bölümü ya da alt bölümü oluşturan parça: *Medeni kanun'un maddeleri. Bir kanun tasarısını madde madde incelemek.* —**5.** Bir sözlükte, bir ansiklopedide ayrı bir bütünlüğü olan yazı.

—*Esk. Madde-i vücud,* beden. || *Maddet-ül-fesad,* kötülüğe, fesada neden olan şey.

—Biyol. *Canlı madde,* canlı varlıkları oluşturan ve her çeşit gözlem ölçeğinde son derece karmaşık görünen molekülsel, makromolekülsel ve hücresel yapıların tümü. (Birey ölünce bu madde genel olarak hızla parçalanıp dağılır; bu bakımdan yaşayan her şeyin ölümcül karakterini paylaşır.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Esk. anat. Erkeklik organı. || *Madde-i musavvere, madde-i müşekkele,* protoplazma. || *Madde-i sincabiye,* bozmadde.

—Esk. dilbil. *Madde-i asliye,* sözcük kökü.

—Genet. *Kalıtımsal madde,* canlı varlıklarda kalıtımın dayanağı olan yapıların tümü. (Kalıtımsal maddesi ribonükleik asit [RNA] olan bazı virüsler dışında tüm canlıların kalıtımsal maddesi dezoksiribinükleik asit [DNA] yapısındadır.)

—Huk. *Madde itibariyle yetki,* davanın türü ve niteliği açısından bir yargı organının görev alanı. (→ GÖREV.)

—Nük. müh. *Nükleer madde,* belli derişim oranlarında uranyum, plutonyum ya da toryum içeren madde. (Örneğin uranyum cevherleri.) || *Parçalanabilir madde,* parçalanabilir nüklitler içeren ve kimi koşullarda, zincirleme bir nükleer tepkime gerçekleştirmeye olanak veren madde.

—Polim. *Kalıplama maddesi,* çözelti, emülsiyon, hamur, tane ya da toz halinde bulunan, bir ya da birçok hal değişimine uğradıktan sonra, sert ve katı bir nesne vermek üzere konulduğu kalıbın biçimini kolayca alan malzeme.

—Tarım. *Etkin madde,* bir bitkiye ya da hayvana uygulanan ilacın içindeki iyon, molekül ya da kimyasal öğe. Sözkonusu ürünün içinde tek başına ya da yardımcı (ıslatıcı, sulandırıcı, çözücü, koruyucu, durağanlaştırıcı) maddelerle birlikte bulunabilir. Ürünün etkinliğini (verim artırıcı, büyütücü, zararlı otları, mantarları, solucan ve böcekleri yok edici) bu madde sağlamaktadır. (Piyasada satılan ürünlerin için-

de etkin madde değişik oranda bulunur. Bu gibi haşere ilaçlarının kullanım miktarı genellikle ilaçlanacak yüzey birimine göre etkin madde birimi olarak ifade edilir.)

—ANSİKL. Biyol. *Canlı madde.* Her canlı maddede bulunan çeşitli birimler, birbirine hafif ya da çok sıkı bir biçimde bağlı protein makromoleküllerinden oluşan ve hiyaloplazma denen jel halindeki bir ana madde içinde yer alır. Hiyaloplazma, içinde su bulunan ve canlı maddenin özünü oluşturan bir çeşit ağ biçimindedir; protein topakçıkları, glusit molekülleri, lipitler ve iyonlar onun içinde dağınık durumda yer alır. Diyaliz, geçişme basıncı, buhar gerilimi, molekül kütlesi, çözünürlük gibi canlı maddeye özgü nitelikler kolloidal duruma bağlıdır. Canlı madde heterojendir ve kendi kendini üretebilen makromoleküllü çeşitli yapılar içerir, bu da onu çokfazlı bir sistem haline getirir. Canlı maddenin akışmazlığı, sertliği, esnekliği hücre tiplerine ve fizyolojik durumlara göre değişir. Hatta canlı maddenin yapısı, salgılar ve çıkartılar için gerekli her türlü tepkimeye özgül bir mekân ve birçok enzim sistemlerinin çalışması için olanak sağlar.

—Fels. Madde kavramı üzerinde düşünmeye başlayan ilk filozof Aristoteles'ti. Aristotelesçi felsefe maddeyi, bütün belirlenimlerin, belirlenmemiş ve gizil dayanağı olarak kavrıyor ve özellikle bu temel belirsizliğin sonucu üzerinde duruyordu. "Madde (yun. *hyle*) kendi başına bilinemez" (*Metafizik* [Meta ta physika], 7, 10) diyen Aristoteles, duyulur maddeyi kavranabilir maddeden ayırarak şöyle yazıyordu: "Madde ya duyulur ya da kavranabilir bir şeydir. Örneğin tunç, tahta ve değişmeye yetenekli her türlü madde, duyulur maddedir. Kavranabilir maddeyse, matematik varlıklar gibi, duyulan şeylerin içinde, duyusallık niteliğinden farklı olarak bulunan maddedir" *(ay. ypt.)*.

Klasik dönemde madde, özellikle bilgi maddesi olarak kavrandı. Descartes'a göre madde geometriyle betimlenebilir bir şeydi: Geometri, maddeyi uzayda sınırlandırıyor ve böylece ona somut bir gerçeklik kazandırıyordu. Descartes şöyle der: "Dünya ve gökler, hep aynı maddeden yapılmışlardır; [...] eğer birçok dünya olsaydı, onlar da başka bir maddeden oluşmazlardı; [...] tek özelliği uzamlı bir şey olmak olan madde, [...] bu öteki dünyaların içinde yer aldığı tasarlanabilen bütün uzayları doldurur ve biz kendimizde herhangi bir başka madde düşüncesi bulamazdık" (*Felsefenin ilkeleri* [Principia philosophiae], 2, 22).

Maddenin özelliklerini descartesçılığın bu önsel sınırlandırma girişimi, XVIII. yy.'ın maddeci filozofları tarafından eleştirildi. Holbach şöyle der: "Biz, cisimlerin öğelerini hiçbir zaman bilmiyoruz, ancak bazı özelliklerini biliyoruz [...]. İnsanlar maddeye tek, işlenmemiş, edilgin, hareket etmeye, [...], kendi başına herhangi bir şey yaratmaya yeteneksiz bir varlık olarak baktılar; oysa tüm farklı bireylerinde, uzam, bölünebilirlik, şekil, vb. gibi bazı ortak özellikler bulunsa bile, ne aynı bir sınıf altında toplanabilen, ne de aynı bir belirlenim altında kavranabilen bir varlık türü olarak bakmaları daha doğru olurdu" (*Système de la nature* [Doğa sistemi], 1,2).

Maddenin özellikleri üzerindeki bu düşünceyi Kant, madde / zihin karşıtlığına dayanan, ama zihne ilk sırayı veren bir bilgi kuramı içinde yeniden ele aldı. Gerçekten de, şeylere ilişkin bir önsel bilginin olabilirliğini irdeleyen ve önsellik kavramını da kesinleştiren Kant'ın bilgi kuramı, bilgide iki tip öğe ayırıyordu. Buna göre, nesneye bağlı öğeler bilginin maddesini oluştururlarken, özneye bağlı öğeler bilginin biçimini oluşturuyorlardı. Bu ayrımdan da Kant, şu tanımı çıkarıyordu: "Görüngü içinde, duyuma karşılık düşen şeye *madde* (alm. *Materie*), görüngü çeşitliliğinin, sezgide, belli bağıntılar uyarınca düzenlenmesine yol açan şeye de görüngünün *biçim*'i diyorum" (*Salt aklın eleştirisi* [Kritik der reinen Vernunft], 1,1,7). Kant'a göre madde, bir görüngünün duyulur yanıdır ve zihnimiz, duyarlık yoluyla nesnelerden etkilenir; ama bilmek, "gerçi *sonsal* olarak verilen, [...] ancak biçimi *önsel* olarak ruhta bulunan [...] bir madde"yi biçimlendirmektir *(ay. ypt.)*.

Hegel, bilginin maddesiyle biçimi arasındaki bu ayrımı eleştirdi. Nitekim Hegel' de madde, ortak gelenekte olduğu gibi, iç biçimin dıştaki başkasını değil, "varoluşun kendi kendisiyle *dolayımsız birliği*" ni belirtiyordu (*Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse* [Felsefi bilimler ansiklopedisi], 128). Şeyin somut gerçekliğinin kanıtlayıcısı olan "madde [...], varoluş olarak, bir-başkasındaki yansımayı olduğu kadar kendinde-varlığı da kapsar; bu belirlenimlerin birliği olarak madde, biçimin bütünselliğidir de". Dolayısıyla madde ve biçimin "her ikisi de kendinde aynı şeydir" ve farklı olarak kondukları zaman da, bu birlik onların temel "bağıntı"ları olarak ortaya çıkar. *(ay. ypt.,* 129).

Marxçılığa göre madde, maddeci felsefenin temel bir kategorisidir ve insan bilincinin dışında var olan nesnel gerçekliği belirtir. Engels şöyle der: "Dünyanın gerçek birliği onun maddiliğine dayanır ve dünyanın maddiliği de birkaç hokkabazlık yurtturmacasıyla değil, felsefenin ve doğa biliminin uzun ve zahmetli gelişimiyle kanıtlanır" (*Anti-Dühring,* 1,4). Bu inceleme şu sonuca varılmasını da sağlar: "Hareket, maddenin (alm. *Materie*) varoluş biçimidir. Hiçbir zaman, hiçbir yerde hareketsiz madde olmamıştır ve olamaz da" (Engels, *ay. ypt.*).

İslam felsefesinde madde sözcüğü yunanca kökenli ve şekil (biçim, form) sözcüğünün karşıtı olan *hyle*'den *heyula* karşılığı olarak kullanılmıştır. Sözcük, genellikle yalnızca biçimden yoksun bir gücün (kuvve) karşıt niteliklere (biçimlere) bürünerek cisim olabilmesi anlamına kullanılır. IX. ve X. yy.'larda yunancadan yapılan çevirilerde *heyula*'nın yerini *madde* sözcüğü aldı. *Unsur* (eleman) sözcüğünün de bazen maddeye yakın anlamda kullanıldığı oldu.

Ebubekir er-Razi'ye (öl. 925) göre, madde (heyula), beş ezeli ilkenin ilkidir. Bu görüş, sonradan ismaililerden Nasir-i Hüsrev (öl. 1061) ve Fahrettin Razi (öl. 1209) tarafından da benimsendi. İkinci ezeli varlık olan evrensel ruh (en-Nefs ül-külliye), Dünya'yı meydana getirmek için maddeyi çalkalandırdıysa da bir sonuç elde edemedi. Bunun için yaratıcıdan (el-Bâri) yardım istediğinden madde, biçime bağlı bir duruma getirildi.

Başta şiilikteki olmak üzere tüm sudurıyeci (aşağı olanın daha yukarı olandan çıkması; çok olanın [her şeyin] "bir olan"-dan çıkması) görüşler, ezeli ilkeden sudur eden ya da yayılan ilk maddenin ne olduğu üzerinde durur. Gerek Karmat, gerekse ismaili kozmogonisinde (Dünya'nın yaratılış efsanesi) heyula, sudur eden üçüncü ilkedir. Madde, ancak ilk akıl (el-akl ül-evvel) külli ruha dönüştüğü zaman ortaya çıkar. Madde, tek başına ortaya çıkamadığından biçimin yardımına gereksinimi vardır. Bu görüşe İbni Sina'da da rastlanır; ancak onda heyulanın yerini gök cismi kavramı alır. İsmaili anlayışına göre madde, biçime (şekle) göre saf güç halinde olan varlık, olumlu istekle biçim sahibi ve sudur etmiş bağımsız üçüncü ilke olma niteliklerine sahiptir. Maddedeki "şekil isteği" iki yanlılık taşır: varlık içinde gözükme olumlu isteği ve olumsuz bağımlılık isteği. İsmaili madde konusu ile ilgili görüşün meydana gelişinde Empedokles'e atfedilen bir rivayetin etkisi olmuştur. Bu rivayette, en soylu (köklü) varlığa unsur denir. İlk unsur akıldan, ruhtan, doğadan ve karma varlıklardan daha basittir. Ancak, mutlak basit yalnızca Yaradan'dır. Unsur, sudur eden beş varlığın ilkidir ve bir ilk ruhsal ya da makul madde kavramının (el-heyula er-ruhaniye) çıkarılmasına katkısı olmuştur.

İsmailliliğin madde hakkındaki görüşü, İhvanüssafa'nın *Resail*'ine dayanır. Buna göre, bütün cisimler tek bir cins, tek bir cevher ve tek bir maddedendir. Aralarındaki farklar biçimlerinden kaynaklanır. Madde değişmez, suret değişir. Heyula, dünyadaki bütün cisimlerin oluştuğu dört unsur; kosmosun kendisinden çıktığı mutlak madde, basit makul duyularla algılanamayan ilk madde (cevher) ve her türlü niteliğin (hüviye) biçim özelliklerini taşır. Heyula kavramı hem ikinci madde hem de ilk maddeyi içerir. Her var olan şey, farklı bakımlardan hem şekil hem de maddedir. Mutlak cisim, ilk madde de şekildir. Külli ruh da, külli akıldan çıkmış olan ruhsal şekildir. Külli akıl ise Yaradan'dan sudur etmiştir.

İhvanüssafa'nın madde hakkındaki bu görüşlerinin bir bölümü İbnülarabi'nin kuramı üzerinde etkili olmuştur. Ancak onda, madde yaratılmış olsun olmasın, varlıkla aynı zamanda ve birlikte vardır ve gerçeklerin gerçeğidir (hakikat ül-hakika). Madde ve heyula sözcüklerini felsefeciler kullanmakla birlikte bu konuda ismaili kozmogonisini kabul etmezler. Felsefecilerde ayrıca ilk madde (el-maddet ül-ülâ) sözcüğüne de sık sık rastlanır. İbni Sina, maddeden hemen sonra ilk unsuru tanımlar ve maddi neden anlamına gelen "el-illet ül-unsuriye"den söz eder. Felsefecilerde tek olma ilkesi, biçim değil, nicelenmiş maddedir.

İsmaili kozmogonisinin aksine, felsefecilerde heyula değersizleşir. Nitekim Farabi ilk maddeye "en aşağılık şey" der, ikinci dereceye ise Doğa'yı yerleştirir. Ona göre, Doğa, ilk maddelerde bulunan cismani şekildir; madde ise şeklin yeri ve alıcısıdır; bu alıcının yapısında başka hiçbir madde yoksa, mutlak ilk maddedir (el-heyula). İbni Sina, şeklin maddenin nedeni olduğunu kabul etmez; şeklin madde sayesinde varoldunu savunur ve bir de maddi akıldan söz eder. Maddi akıl, kendi başına hiçbir şekli almamakla birlikte, varolan bütün şekilleri alabildiği için ilk maddeye benzer. Maddi akıl deyimine Farabi'de rastlanır.

Kelam ilminde madde sözcüğü kullanılır. Eşariler ve geç dönem maturidilerde ise, madde yerine heyula sözcüğü geçer. Maturidilere göre heyula ve madde cevher; arazlar (geçici görünümler) ise şekildir. Fahrettin Razi, İbni Sina'dan esinlenerek cisimlerin madde ve şekilden oluştuğunu, heyulanın şeklin alıcısı olduğunu söyler.

—Fiz. • *Atomsal madde kavramı ve halleri.* Modern madde anlayışı, temelde atomlara dayanır: madde süreksizdir, moleküllerden, atom topluluklarından oluşur ve maddenin çeşitli halleri (gaz, sıvı, katı) bu moleküllerin farklı biçimde düzenlenmelerine karşılık gelir.

Başlangıçta (XIX. yy.'ın ikinci yarısı) atomsal madde kavramı, klasik mekaniğin parçacıklarına denk düşen moleküllerin hareketlerinden yola çıkarak, gaz halindeki maddelerin termodinamik özelliklerini açıklayan gazların kinetik* kuramının başarılarına sıkı sıkıya bağlıydı. Atomsal madde görüşü, daha sonra yalnızca gaz halindeki değil, katı ve sıvı haldeki maddelerin de özelliklerini açıklayabilecek tek görüş olarak kabul edildi. (→ ATOM.) Uzun bir süre, maddenin yalnızca katı, sıvı ya da gaz halinde varolabileceğine inanılmıştı. Gerçekte ise durum çok daha karmaşıktır. Klasik bakış açısından bile, gazlar ve sıvılar arasındaki ayrım mutlak değildir, çünkü sıvı halden gaz haline geçiş süreksiz bir biçimde olabildiği gibi (buharlaşma), hal denkleminin "kritik nokta"-sı aşıldığında sürekli bir biçimde de gerçekleşebilir. Bütün bunlara ek olarak, XX. yy.'ın başlarında bildiğimiz sıvı ya da gaz akışkanlardan çok farklı akışkan türleri ortaya çıkmıştır: çok düşük sıcaklıkta aşırı-

akışkanlar ya da yüksek sıcaklıkta plazmalar. Ayrıca günümüzde maddenin kısmi bir düzenlilik gösteren katı ve akışkan hal arasında yer alan halleri de bilinmektedir ("sıvı kristaller", kristalimsiler, nematikler vb.).

• *Madde ve ışıma.* Tanecikli, süreksiz ve maddesel (!) madde kavramının karşısında, klasik (yani Einstein öncesi ve kuvantal kuram öncesi) fizikte, elektromanyetik alan kavramıyla açıklanan, maddesel olmayan bir ışıma kavramı yer alıyordu. Madde-ışıma etkileşimi, elektromanyetik alanın maddeyi oluşturan parçacıklar (özellikle de elektronlar) üzerindeki etkisi olarak anlaşılıyordu. Kuvantal fiziğin alanların ve parçacıkların, daha temel olan tek bir nesne sınıfının, yani kuvantonların iki değişik yüzü olduklarını göstererek geçersiz kıldığı, işte maddenin temel düzeydeki bu gösterimidir. Madde ve ışıma, birbirinden ne daha az ne de daha çok maddesel olan kuvantonlardan başka bir şey değildir. Yine de uygulamada (aynı zamanda kimi tarihsel nedenlerle) elektronlar maddesel, (dingin haldeki kütleleri sıfır olan) fotonlar bir ışıma olarak kabul edilir. Bu anlamda, madde/ışıma ayrımı görüngübilimsel bir geçerlik taşır.

• *Madde ve karşıtmadde.* 1930'lara doğru, Dirac'ın göreli kuvantal kuramından hareket edilerek, her temel parçacığa bir "karşıtparçacık"ın eşlik ettiğinin bulunmasıyla, bu karşıtparçacıkları belirtmek için karşıtmadde terimi ortaya atıldı. Tabii bu karşıtmadde, aslında bildiğimiz madde biçimine simetrik olan bir madde biçiminden başka bir şey değildir. Maddenin bu derin ikilliği kuşkusuz çağdaş fiziğin elde ettiği en önemli sonuçlardan biridir.

—İda. huk. *Tehlikeli madde.* Karayolları trafik yönetmeliği uyarınca gerekli izin ve önlemler alınmadan karayollarında tehlikeli maddelerin taşınması yasaktır. Bu yasağa uymayanlar, beş bin liradan on bin liraya kadar hafif para cezası ve on beş günden kırk güne kadar hafif hapis cezasıyla cezalandırılırlar.

Madde ve hafıza *(Matière et Mémoire),* Henri Bergson'un, ruhbilimsel kuramlarını açıkladığı yapıtı (1896). Bellek (hafıza) kuramıyla Bergson, bedensel mekanik bellekle salt bellek arasında bir ayrım yapar. Salt bellek beyinde değil, bilinçdışında yer alır ve hatıralar, girişilen eylemin gereksinimlerine göre buradan ortaya çıkarlar. Yazara göre belleğin bu bölümü maddesel bir nitelik taşımaz.

MADDEBAŞI a. Bir sözlükte, değişik harfler kullanarak ön plana çıkarılan ve altında konusuna ilişkin açıklamaların sıralandığı yazılı birim. (Eşanl. GİRİŞ.)

—ANSİKL. Maddebaşı, adlarda tekil biçim, fiillerde de mastardır. Maddebaşlarının saptanması, sözlükçülük geleneklerinin yanı sıra sözlük yazarının kararlarıyla belirlenir. Örneğin, kimi sözlüklerde kökensel nedenlerle "dil" sözcüğü ya tek maddebaşıyla ya da anlamsal nedenlerle iki ayrı maddebaşıyla verilir. Böylece:
1. *dil*: tat alma organı;
2. *dil*: bildirişim aracı.
Sözcüğün özel bir biçiminin özgül bir anlamı olduğunda ya da aynı maddebaşı altında ele alınan sözcüğün türevlerini de verme yolu seçildiğinde, bir sözlük maddesinin bir ya da birçok alt maddebaşı bulunabilir.

MADDECİ sıf. Maddeciliğe ilişkin olana denir.

◆ sıf. ve a. **1.** Maddecilik yandaşı. (Eşanl. MATERYALİST, ÖZDEKÇİ.) **—2.** Yalnızca maddi doyum aramaya yönelik kişi, grup ya da davranışa denir.

MADDECİLİK a. **1.** Maddenin zihinden önce geldiğini savunan felsefi öğreti. (Eşanl. MATERYALİZM, ÖZDEKÇİLİK.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Maddi doyuma ve hazza öncelik tanıyan görüş, yaşam biçimi.

—Fels. *Diyalektik maddecilik,* en yeni bilimsel gelişmelere dayanan maddeci bir dünya görüşü ile Hegel felsefesinden gelen eleştirel bir anlayış olan diyalektiği birleştiren marxçı felsefe. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Tarihsel maddecilik,* tarihsel, siyasal ve toplumsal olaylarda, iktisadi olguların, son kertede belirleyici bir rol oynadığını öne süren marxçı tarih kuramı. (Bk. *ansikl.*-böl.)

—ANSİKL. Felsefi maddeciliğe göre madde, insanın bilincinden, zihninden bağımsız, nesnel bir gerçekliktir; bilincin kendisiyse, maddi dünyanın insan beynindeki yansımasından başka bir şey değildir. Demek ki bu çözümlemenin hareket noktasında, madde ile zihni karşıtlaştıran bir ikilik vardır; maddecilik zihni maddeye bağlayarak bu ikiliğe birleştirici bir çözüm getirir; bunun karşısına da, maddeyi zihne bağımlı kılan öbür çözümü koymak alışkanlık olmuştur. "Tinselcilik"in (tanrısal ruhun insandaki yansıması olarak tasarlanan zihin) ya da "idealizm"in (yalnızca insana özgü bir şey olarak tasarlanan zihin) çözümü budur. Bununla birlikte, felsefe tarihi bu iki "seçme" arasında gidip gelen bir tür sarkaç hareketine indirgenemez. Bu seçenek, daha Antikçağ'da aşılmıştır. İlk başta doğanın *(physis)* var olduğunu savunan Herakleitos'a ve hatta ondan da çok, Demokritos ve Epikuros'a göre tanrı korkusundan kurtulmak (yoksa Tanrılar' ın kendisinden değil, çünkü bu, Yunanlılar'ın yapamayacakları bir şeydi) gerekiyordu. Burada henüz kurgusal ve deneyden uzak da olsa, bilimin özerkliğini sağlamak ve insanı ölüm korkusundan kurtarmak sözkonusuydu. Antikçağ maddecilerine göre insanı mutluluğa götürecek olan, işte bu iki koşuldu.

"Maddecilik" kavramının felsefi terimler arasına girmesi daha geç bir döneme rastlar; gerçekten de onu, idealizme karşıt bir felsefe anlamında -ve Tanrı ile bağlantılı olarak- ilk kez kullanan Leibniz olmuştur. Leibniz şöyle der: "Ereksel nedenleri ve bilgece davranan bir varlığı gözden uzak tutmak şöyle dursun, fizikte de her şeyi buradan çıkarsamamız gerekiyor" (*Lettre à Bayle* [Bayle'e mektup], 1687). Maddeciliğin tüm biçimleri bir ikiciliğe dayanmaz. XVIII. yy. maddeciliği tekçiliği savunur, yani gerçekte tek bir eylem ilkesinin, maddenin var olduğuna inanır. Tekçiliğin benimsenmesi, metafizikten ya da tanrıbilimden gelen tüm etkilerle savaşımı amaçlar. Dolayısıyla bu maddecilik, özellikle dine karşı bir savaşım felsefesi olmak ister. Öncelikle baron d'Holbach'ın yapıtı bu doğrultuda yer alır. Ona göre "Evren, var olan her şeyi bir arada tutan bu geniş çerçeve, gözlerimizin önüne yalnızca madde ve hareketi seriyor; evrenin tümü, uçsuz bucaksız ve kesintisiz bir neden ve etki zincirinden başka şey göstermiyor bize" (*Système de la nature* [Doğa sistemi], 1,1).

XVIII. yy.'da genellikle tanrıtanımazlığı benimseyen maddecilik (d'Holbach, Helvétius), bilimin ilerlemesi için sürdürülen mücadeleyle bağlantılıydı (Diderot, d'Alembert).

Modern maddeciliğin kurucuları da gene Tanrı inancına ve dine karşı savaşımı amaçlayan bir yol benimsediler; ancak bu arada hegelci sistem de, onlara XVIII. yy. maddecilerinin mekanikçi bakış açısını aşma olanağı sağladı.

Marx ve Engels maddeci felsefeyi savundularsa da, onun nesnelci ve statik yanlarını yadsıyarak pratik ve eleştirel bir maddeci düşünceye yöneldiler. Marx şöyle der: "Bugüne kadarki tüm maddeci felsefelerin (bu arada Feuerbach'ın maddeciliğinin de) başlıca eksiği, dış nesneyi, gerçekliği, duyulur olanı, *duyusal insan etkinliği olarak, pratik* olarak öznel olarak değil de, yalnızca nesne ya da sezgi olarak ele almalarıdır. Bu yüzden, maddeciliğe karşıt olarak *etkin* yan, gerçek etkinliği, duyulur etkinliği olduğu gibi ele almayan idealizm tarafından soyut bir biçimde işlendi. Feuerbach, düşünce nesnelerinden gerçekten farklı olan somut nesnelere gerek duyuyordu, ama insan etkinliğinin kendisini nesnel etkinlik olarak kavrayamıyordu. Bu yüzden, *Das Wesen des Christentums* (Hıristiyanlığın özü) adlı yapıtında, yalnızca kuramsal tutumun insana gerçekten özgü bir tutum olduğunu savundu; buna karşılık pratiği, ancak pis yahudi görünümü içinde düşünebildi ve belirleyebildi. Gene bu yüzden 'devrimci' etkinliğin, 'pratik eleştirel' etkinliğin önemini anlayamadı" *(Feuerbach üzerine 1. tez).* Ayrıca, Engels'le birlikte şöyle yazar: "Aslında *pratik maddeci* için, yani *komünist* için, mevcut dünyayı değiştirmek, kurulu düzene saldırmak ve onu dönüştürmek söz konusudur" (*Alman ideolojisi* [Die Deutsche İdeologie]).

• *Diyalektik maddecilik.* "Diyalektik maddecilik" deyimini, proleteryanın yeni felsefesi olarak tanımlayıp ilk kez kullanan, alman işçi J. Dietzgen'dir. Marx ve Engels bu formülü yalnız onaylamakla kalmadılar, aynı zamanda onu kendi "en iyi çalışma araçları"nın en doğru ifadesi olarak kabul ettiler. Tarihsel maddecilik marxçılığın olumlu yönünü meydana getirirken, diyalektik maddecilik de eleştirel, düşünsel yönünü oluşturur. Engels şöyle der: "Diyalektiğin tutarlı yanını, idealist alman felsefesinden kurtarıp maddeci bir doğa ve tarih anlayışıyla bütünleştirmeyi, Marx ile benden başka düşünen hemen hemen yoktu" (*Anti-Dühring,* "Önsöz").

Engels daha sonra şunları ekler: "Modern maddecilik, tarihi insanlığın evrim süreci olarak görür ve ona düşen de tarihin itici güçlerini ortaya çıkarmaktır. XVIII. yy. fransız filozofları için olduğu gibi Hegel için de geçerli olan ve doğayı Newton'ın öne sürdüğü gibi öncesizsonrasız gök cisimleriyle ve Linné'nin öne sürdüğü gibi değişmeyen organik türlerle dar çevrimler içinde hareket eden ve kendine hep özdeş kalan bir bütün olarak yaygın anlayışın tersine, modern maddecilik, doğa bilimlerindeki en son gelişmelerin bir bireşimini yapar; buna göre, doğanın da zamana bağlı bir tarihi vardır; gök cisimleri de, elverişli koşullarda oralarda yaşayabilen canlı türler gibi, doğarlar ve yok olurlar ve değişim çevrimleri de, kabul edilebilir oldukları ölçüde, çok daha büyük boyutlara ulaşırlar. Modern maddecilik her iki durumda da özü bakımından diyalektiktir ve bilimlerin üstünde bir felsefeye ihtiyacı yoktur" (*Anti-Dühring,* 1,1).

Lenin de aynı çizgiyi benimser: "Feuerbach'tan hareket eden ve uzlaştırmacılara karşı savaşım içinde olgunlaşan Marx ve Engels'in özellikle maddeci felsefeyi, yani maddeci gnozeolojiyi değil de, maddeci tarih anlayışını geliştirmeye çalışmaları doğaldı. Daha sonra, diyalektik maddeciliğe değinen yapıtlarında, maddeci yönden çok *diyalektik* yön üzerinde durdular" (*Materyalizm ve ampiriyokritisizm* [Materializm i empiriokritisizm], 6).

Son olarak, Mao Zıdong şöyle der: "Marxçı felsefenin -diyalektik maddecilik-çok belirgin iki özelliği vardır. Birincisi, sınıfsal özelliğidir: diyalektik maddecilik proletaryaya hizmet ettiğini açıkça kabul eder. İkincisi, pratik özelliğidir: kuramın pratiğe bağımlı olduğunu, kuramın pratiğe dayandığını, ama sırası gelince pratiğe hizmet ettiğini vurgular" *(Pratik üzerine).*

• *Tarihsel maddecilik.* Tarihsel maddecilik, marxçılar tarafından tarih bilimi ya da toplumsal oluşumların bilimi olarak da görülür. "Maddi yaşamın üretilme tarzı, toplumsal, siyasal ve düşünsel yaşam sürecini genel olarak belirler" (Marx, *Ekonomi politiğin eleştirisine katkı* [Zur Kritik der politischen Ökonomie], 1859 tarihli önsöz). Engels'se şöyle der: "Maddeci tarih anlayışı, şu savdan hareket eder: üretim ve üretimden sonra ürünlerin mübadelesi, her türlü toplumsal düzenin temelini oluşturur; tarih boyunca her toplumda, ürünlerin bölüşümü ve onunla birlikte, sınıflar ya da zümreler halindeki toplumsal sıralanma, üretilmiş olana, bunun üretilme biçimine ve üretilmiş şeylerin bö-

lüşüm biçimine göre düzenlenir. Bundan ötürü, bütün toplumsal değişimlerin ve bütün siyasal altüst oluşların son nedenlerini, insanların hafızasında, öncesizsonrasız gerçek ve öncesizsonrasız adaleti gitgide daha iyi anlamalarında değil, üretim ve mübadele biçimlerinin değişmesinde aramak gerekir; bu nedenleri *felsefe'*de değil, sözkonusu dönemin *iktisadi* yaşamında aramak gerekir" (*Anti-Dühring*, 3, 2).

Gene Engels, şöyle yazar: "Bizim tarih anlayışımız, her şeyden önce bir inceleme doğrultusudur, yoksa hegelciler tarzında kurgular hazırlamaya yarayan bir anahtar değildir. Bütün tarihi yeniden incelemek gerekir. Çeşitli toplumsal oluşumların varoluş koşullarını ayrıntılı bir biçimde incelemek gerekir. Bu toplumsal oluşumlara karşılık gelen siyasal, hukuksal, estetik, felsefi, dini vb. anlayış tarzlarını, ancak böyle bir incelemeden sonra ortaya çıkarabiliriz. [...] Oysa bunu yapmak yerine, tarihsel maddecilik üzerine boş sözler edilmesi [...] pek çok alman gencinin, pek kuvvetli olmayan tarih bilgilerine dayanarak, olabildiğince çabuk bir biçimde [...] sistematik ve yapay bir kurgu oluşturmalarından, sonra da kendilerini çok zeki kişiler olarak görmelerinden başka bir işe yaramıyor" (Engels, C. Schmidt'e 5 ağustos 1890 tarihli mektup).

MADDELEŞME a. Maddeleşmek eylemi.
—Parapsikol. Bir nesnenin, yoktan yaratılmış bir maddeyle normal dışı yoldan ortaya çıkması.

MADDELEŞMEK gçz. f. Soyut bir şey sözkonusuysa, duyularla algılanabilir duruma gelmek.

MADDESEL sıf. Maddeyle ilgili, madde niteliğinde olan; maddi.
—Fels. *Maddesel neden*, Aristoteles'e göre bir şeyin, bazı belirlenimlerini olanaklı kılarken bütün öteki belirlenimlerini dışlayan özel doğası. (Maddesel neden [yun. *hyle, hypokeimenon*], örneğin bir heykelin tuncudur. Bu neden, Aristoteles'in biçimsel, etkileyici ve ereksel nedenlere karşıt olarak ortaya koyduğu dördüncü neden türüdür.)
—Fizs. mekan. *Maddesel nokta*, kütlesinin bir noktada yoğunlaştığı varsayılan öğe.

MADDESİZCİLİK a. Fels. Maddenin varlığını yadsıyan idealist sistem.

MADDESİZLEŞME a. Parapsikol. Maddi bir nesnenin, sözde normal dışı bir yoldan kaybolması.
—Tem. parç. Dingin durumda kütlesi sıfır olmayan parçacıkların fotonlara dönüşmesi.

MADDESİZLEŞTİRMEK g. f. Maddesizleştirme işlemini uygulamak.

MADDETEN be. (ar. *madde*'den *maddeten*). **1.** Nesnel, somut olarak, gerçekte: *Bu maddeten olanaksız bir şey.* **—2.** Parasal, mali bakımdan: *Satın almayı çok isterdim, ama buna durumum maddeten müsait değil.*

MADDİ sıf. (ar. *madde* ve *i*'den *maddi*). **1.** Ruh'a, düşünce'ye karşıt olarak, maddeden oluşan şey için kullanılır: *Maddi evren. Maddi varlıklar.* **—2.** Elle tutulabilen, somut, dokunulabilir bir şey için kulanılır: *Elimizde maddi bir kanıt yok.* **—3.** İnsanlara değil, eşyalara ilişkin olan şey için kullanılır: *Çok şükür kaza sadece maddi hasarla atlatıldı.* **—4.** Somut yaşama gereksinimlerini, koşulları ilgilendiren şey için kullanılır: *Depremden zarar gören halkın maddi gereksinimlerini karşılamak.* **—5.** Yaşam düzeyine, parasal olanaklara ilişkin şey için kullanılır: *Maddi bakımdan o kadar da acınacak durumda değiller.* **—6.** Her türlü öznel değerlendirme dışında, salt somut açıdan ele alınan şey için kullanılır: *Maddi imkânsızlık yüzünden size daha fazla bilgi veremeyiz.* **—7.** Paraya, mala çok önem veren kimse için kullanılır: *Ne kadar maddi bir insansın.* **—8.** *Maddi hata*, uygulama sırasında ortaya çıkan, ancak bir bilgi ya da düşünce hatasına yorulamayacak hata.|| *Maddi olarak*, nesnel, somut, pratik olarak; maddeten: *Anlattıklarının gerçek olması maddi olarak mümkün değil.*
—Esk. fels. *Maddi neden*, herhangi bir varlığı oluşturan ve bu varlıkta bulunan şey.
—Huk. *Maddi eşya*, fiziksel varlığı olan ve ayni haklara konu olabilen taşınır ya da taşınmaz eşya. || *Maddi olmayan eşya*, telif hakkı, ihtira beratı, marka vb., konusu maddi eşya dışında kalan haklar. || *Maddi tazminat* → TAZMİNAT. || *Maddi zarar* → ZARAR.
—Sig. *Maddi zarar*, sigortalının bina, mal ve eşyalarının uğrayacağı zarar.

MADDİLEŞMEK gçz. f. Para, mal, vb. şeylere aşırı değer vermeye başlamak: *Yıllar geçtikçe daha da maddileşti, her şeyi hesaplar oldu.*

MADDİLİK a. Paraya, mala düşkünlük.

MADDİYAT, -tı a. (ar. *maddiyye*'nin çoğl. *maddiyyāt*). **1.** *Esk.* Maddeyle ilgili olan şeyler, maddi şeyler. **—2.** Para, mal, mülk; bunlarla ilgili şeyler: *Maddiyata önem vermek.*

MADDİYATÇI sıf. Maddiyata, para ve mala aşırı derecede değer veren kimse için kullanılır: *Maddiyatçı bir insan.*

MADDİYE sıf. (ar. *māddī*'nin dişl. *maddiye*). *Esk.* Maddeyle ilgili, maddeye ait. ◆ a. Materyalizm.

MADDİYÛN Çoğl. a. (ar. *māddī*'nin çoğl. *māddiyyūn*). *Esk.* Materyalistler.

MÂDE sıf. ve a. (ar. *māde*). *Esk.* Dişi; hayvan ya da insan dişisi: *Şir-i mâde* (dişi aslan).

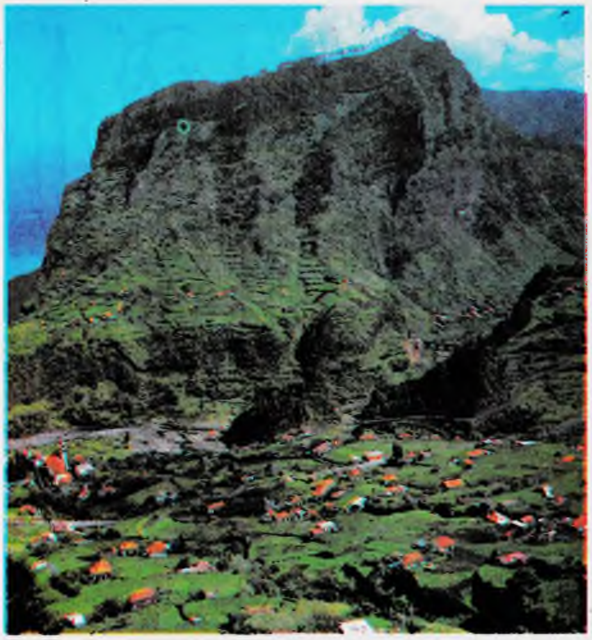
MADEBA, Ürdün'de, Amman'ın G.-B.'sında kent; 12 500 nüf. Ticaret merkezi. Bu çok eski kent İsrailliler'in, Moab kralının, Nabatiler'in ve Romalılar'ın yönetiminde kaldı. Geç hıristiyanlık döneminden kalma önemli yıkıntılar, mozaikler (Filistin ve çevresindeki bölgeleri gösteren, VI. yy.'da yapılmış *Madeba haritası*).

MADE İN sıf. (ing. *make, made*, yapılmış ve *in* içinde'den). Genellikle bir yer adının önüne gelerek "belirtilen yerde yapılmış" anlamına gelir: *Made in Turkey.*

MADEİRA a. (öz. a. *Madeira*'dan). Madeira adasında üretilen, alkol eklenerek mayalanması durdurulan ve çok sıcak özel mahzenlerde eskitilen şarap. Madeira şaraplarının, tam sek olanından çok tatlısına, saman sarısından kehribar rengine kadar çok değişik tipleri vardır. Örneğin tam sek olan "sercial" tipinin kuvvetli bir bukesi vardır, buna karşılık "monemvasia" tipi çok tatlıdır.

MADEİRA, Güney Amerika'da ırmak, Amazon'un kolu (sağ kıyıdan); yaklş. 3 350 km. Peru (Madre de Dios) ve Bolivya (Beni ve Mamoré) Andları'ndan inen rio'lar Madeira'yı oluşturur.

MADEİRA (portekizce "orman adası"), Atlas okyanusu'nda, Lizbon'dan yaklaşık 1 000 km uzaklıkta, aynı adı taşıyan volkanik adalar topluluğunun başlıca adası. 740 km²; 271 400 nüf. (1989). Merkezi *Funchal*. Yumuşak bir iklimi (Funchal'de en soğuk ay ortalaması 9°C, en sıcak ay ortalaması en çok 21°C'tır), çok zengin bir bitki örtüsü olan Madeira'da şarap, şekerkamışı, muz üretilir ve sebze tarımı yapılır. Toprak mülkiyetinin küçük parçalara bölünmüş olması, adanın dağlık (en yüksek noktası 1861 m) ve yer yer kıraç olması yüzünden daralan yararlı alanın çok yoğun bir biçimde iskân edilmesi ve nihayet hızlı nüfus artışı, güçlü göç akımlarına yol açmaktadır. Atlas okyanusu yolları üstünde ayrıcalıklı bir uğrak yeri olan adada, 1964'te bir havalimanı da kurulmuş ve bu sayede turizm gelişme göstermiştir.

M. Guillard-Scope

Madeira
Faial yerleşim alanı
ve arka planda
São Roque de Faial

Siyasi bakımdan Portekiz'e bağlı olan Madeira, 1976'da komşu adalarla (Porto Santo) birlikte 794 km²'lik bir bölgeyi kapsayan bir yerel hükümete sahip özerk bir ülke oldu. 1978'de, bir toprak reformu yasası çıkarıldı.
—Tar. Takımada 1419'da Portekizliler tarafından işgal edildi. En parlak dönemini XV. yy.'ın sonuyla XVI. yy. arasında yaşadı. Ekonomik çöküntü sonucu büyük bir göç akımı oldu. Anakente bağlı takımadada zaman zaman özerklik yanlısı hareketler görülmektedir.

MADEİRİZASYON a. (fr. *madérisation*'dan). Bir şarabın yükseltgenerek madeira şarabı tadına kavuşması ve özel bir renk alması. (Bu değişim, özellikle beyaz ve roze şaraplar için sözkonusudur; beyaz şaraplar kehribar sarısı, roze şaraplar tuğla kırmızısı bir renk alır.)

MÄDELEGABEL, Allgäu'da dağ kütlesi, Avusturya-Almanya sınırında; en yüksek noktası 2 645 m. *Flysch* üzerinde sürüklenerek lapyalarla yarılmış ve büyük dikliklerle çevrili masamsı küçük bir *causse* oluşturmuş, kireçtaşlı bir bloktur.

MADELEİNE, Dordogne'de (Tursac), Vézère ırmağının sağ kıyısında, Eyzies'in yukarısında Tarihöncesi dönem yerleşimi. Üst Yontmataş döneminin başlıca kültürlerinden biri olan Madeleine* kültürü'ne adını vermiştir.

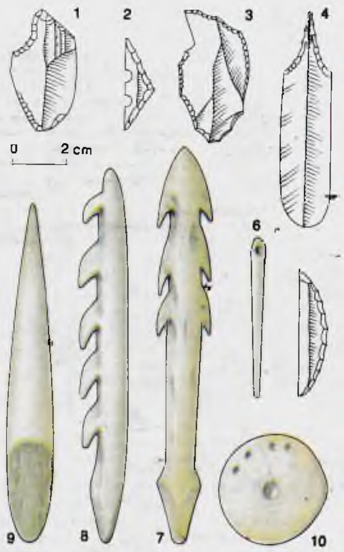
MADELEİNE adaları, Saint Lawrence körfezinde takımada; 228 km²; 13 300 nüf. Québec ilinin (Kanada) bir yönetim bölümüdür. Merkezi *Havre-Aubert*. Etkin balıkçılık. Tuz yatakları.

MADELEİNE KÜLTÜRÜ a. Würm buzullaşmasının sonunda ortaya çıkan, Üst Yontmataş dönemi sonu kültürü (– 14000 ile – 9500 arası). [Eşanl. MAGDALENYEN.]
—ANSİKL. Taş aletler arasında çeşitli ön kazıyıcılar, kalemler ve çok sayıda mikrolit bulunur. Kemik ve fildişi eşyalara da rastlanır: kargılar, bir ya da iki sıra dişli zıpkınlar, dikiş iğneleri, iticiler, delikli sopalar. Madeleine endüstrisiyle birlikte sık sık taş, kemik ya da fildişi üzerine oyma ve heykeller görülür; bunlar, kimi kez dikkati çeken bir güzellikte olabilen mamut, rengeyiği, at, bizon, balık figürleridir. Madeleine kültürü insanı çok sayıda mağarayı bezemiştir; bunların en tanınmışları Alta-

L.L.

Madeleine
yalanan bizon
(rengeyiği boynuzunun
çıkıntılarından yararlanılarak
gerçekleştirilmiş heykel)
Madeleine kültürü
Ulusal eski eserler müzesi
Saint-Germain-en-Laye

Madeleine kültürü endüstrisi
1. Çentikli eğik kalem;
2. Dişli üçgen;
3. Papağan gagası biçimli kalem;
4. İki yüzeyli kalem;
5. Villepin çakısı;
6. Dikiş iğnesi;
7. İki sıra dişli zıpkın;
8. Tek sıra dişli zıpkın;
9. Dip taraü keskin kargı ucu;
10. Delikli disk.

J. Vertut

Madeleine kültürü
Gourdan'da (Haute-Garonne) bulunan oymalı (antilop saygal) yassı kemik (kaburga parçası) Madeleine kültürü IV.-V. evre
Ulusal eski eserler müzesi Saint-Germain-en-Laye

mira, Font-de-Gaume, Trois-Frères, Niaux ve Lascaux mağaralarıdır.

MADELET ya da **MADİLET** a. (ar. *ma'delet, ma'dilet*). *Esk.* **1.** Adil olma, insaflılık, doğruluk: *"Hükmün ma'deletle münasebeti bittabi emr-i mefruz mahiyetini alır"* (Cenap Şahabettin). **—2.** *Madelet-kâr, madelet-yüster, madelet-perver, madelet-van,* insaflı, adil. || *Madelet-karar,* adaletin, doğruluğun merkezi.

MADEM ya da **MADEMKİ** bağ. (ar. *mādam*). Başına getirildiği cümleyi neden ilişkisiyle kendinden sonra gelen cümleye bağlar: *Madem konuşmak istiyor, bırak konuşsun. Mademki gelmeyecektin, neden söz verdin?*

MADEN a. (ar. *ma < den*). **1.** Mad. oc. Yeraltında bulunan mineral ya da fosil. **—2.** Kim. METAL'in eşanlamlısı. **—3.** Maden ocağı ya da maden işletmesi: *Madende çalışmak. Madene inmek.* **—4.** Çok değerli şeyleri kapsayan yer. **—5.** *Tkz.* Kolay ve iyi kazanç sağlayan iş ya da kendisinden maddi çıkar sağlanan, özellikle de kumarda parası kolayca alınan kimse. **—6.** *Maden kömürü* → MADENKÖMÜRÜ. || *Maden mavisi,* kül rengini andıran parlak mavi. || *Maden suyu* → MADENSUYU.

—Huk. *Maden arama ruhsatı,* belirli alanda maden arama çalışmaları yapılabilmesi için verilen yetki belgesi. || *Maden hakları,* madenlerin aranması, bulunması ve işletilebilmesi için verilen izinler ve maden yataklarının bulunmasına yardımcı olanlara sağlanan maddi olanaklar. (Maden hakları, medeni hakları kullanma yetkisine sahip türk vatandaşlarına, madencilik yapabileceği statüsünde yazılı tüzel kişiliği olan şirketlere, bu konuda yetkili kamu iktisadi teşebbüsleriyle müesseseleri, bağlı ortaklıkları ve iştiraklerine, öteki kamu kurum, kuruluş ve idarelerine verilir.) || *Maden hukuku.* (Bk. *ansikl.* böl.) || *Maden işletme ruhsatı,* maden işletme etkinliklerinde bulunulabilmesi için verilen yetki belgesi. || *Maden kanunu,* madenlerin aranması, işletilmesi, üzerinde hak sahibi olunması ve terk edilmesiyle ilgili esas ve usulleri düzenleyen 4 haziran 1985 tarih ve 3213 sayılı kanun. || *Maden sicili,* tüm madencilik çalışmalarıyla ilgili teknik ve parasal konuların işlendiği sicil. (Maden sicili, Enerji ve tabii kaynaklar bakanlığı Maden dairesi'nce tutulur. Maden haklarının devir, intikal, haciz, rehin, ipotek ve sona erme durumları bu sicile işlenir. Maden sicilleri alenidir.) || *Madencilik fonu,* madencilik alanında istikrarı sağlamak ve desteklemek amacıyla kurulmuş fon. (Maden sahasında çıkarılacak cevherlerden işletme yıllık brüt kârının yüzde beşi madencilik fon iştiraki olarak, ruhsat sahibince Etibank'a ödenir. Fonda toplanan paralar, madencilik arama, araştırma, geliştirme, üretim, ihracat vb. kredileri olarak kullanılır.)

—İsl. *Madenlerin zekâtı* → ZEKÂT.

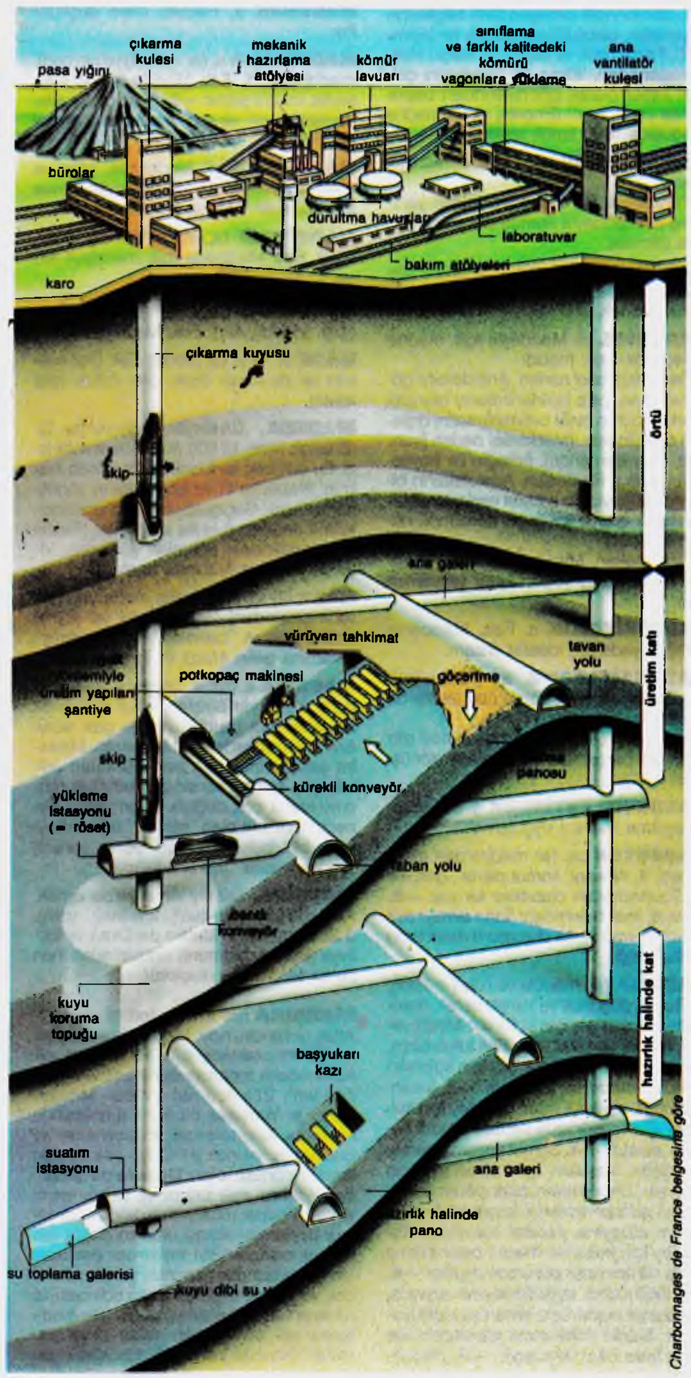
—Mad. oc. *Maden ocağı,* cevher ya da kömür çıkarmak için arazide kazılan boşluk: *Maden ocağına inmek.* —Bir yatağı işletmek için gerekli tesislerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Maden yatağı,* minerallerin ya da fosil maddelerin yeraltında ya da yerüstünde bulundukları yer.

—Yerbil. *Maden cevheri* ya da *filizi* → CEVHER.

◆ sıf. Madenden yapılmış şey için kullanılır; metal: *Maden para.*

—ANSİKL. Huk. Madenlere hukuki bakımdan iki ayrı sistem uygulanmaktadır. Madenler ya bulundukları arazinin bütünleyici parçası (mütemmim cüzü) sayılır ya da arazi mülkiyetinin dışında kabul edilir. Bu durumda da değişik uygulamalar görülür: 1. madeni işgal eden ve işleten ona sahip olur; 2. madeni arayıp bulan onun sahibi olur; 3. devlet, istediği kişilere madenlerin aranmasını ve işletilmesini bir imtiyazla verir. Günümüzde madenler kamu malları niteliğinde ve maden işletmeleri de kamu hizmeti imtiyazları biçiminde görülmektedir. Türkiye'de Medeni kanun'un kabulünden önce yürürlükte olan Mecelle' ye göre, madenler bulundukları toprakların bütünleyici parçası sayılmışlardır. Ancak daha sonra Arazi kanunu, madenin bazı durumlarda devlete ait olmasını ya da madenin onu bulana ait olmasını kabul ederek her iki hukuk sistemine de yer

MADEN OCAĞI
az eğimli tortul bir yatağın altyapısı (kömür, demir, boksit)

vermiştir. Ancak, Osmanlı devleti ekonomik nedenlerle madenleri kendisi işletememiştir. Madenlere ilişkin 1879 ve 1906 tarihli Meadin nizamnameleri, kömür madenleri hakkındaki Teamülname ve taşocakları hakkındaki 1901 tarihli nizamname yeni bazı düzenlemeler getirmiştir. Cumhuriyet'ten sonra 1926'da kabul edilen Medeni kanun madenler hakkında yeni hükümler öngörmüştür. Madenler, yasaya göre, taşınmaz mülkiyetinin konuları içinde ayrı olarak sayılmış, tapu siciline kaydedilecek taşınmazlar arasında, taşınmazdan ayrı olarak gösterilmiştir. (Med. k. md. 632, 911.) Maden hukukunda en önemli değişiklik 1924 Anayasası'nın devletçilik ilkesini kabul etmesiyle gerçekleşmiştir. Madenlerin bir bölümünün işletilmesi, bir kamu hizmeti olarak kabul edilmiş ve bu hizmeti görmek amacıyla Etibank kurulmuştur. Ereğli kömür havzasındaki maden imtiyazları devletleştirilerek Etibank'a devredilmiştir. Maden araması da bir kamu hizmeti sayılarak Maden tetkik ve arama enstitüsü kurulmuştur. Böylece bazı madenler kamu malı ve bunların işletmesi de kamu hizmeti durumuna konmuştur.

3 mart 1954 tarih ve 6309 sayılı Maden kanunu, madenleri devletin hüküm ve tasarrufu altında saymakla birlikte maden işletmelerinin özel kişilere ve yabancı sermayeye verilebileceğini kabul etmiştir.

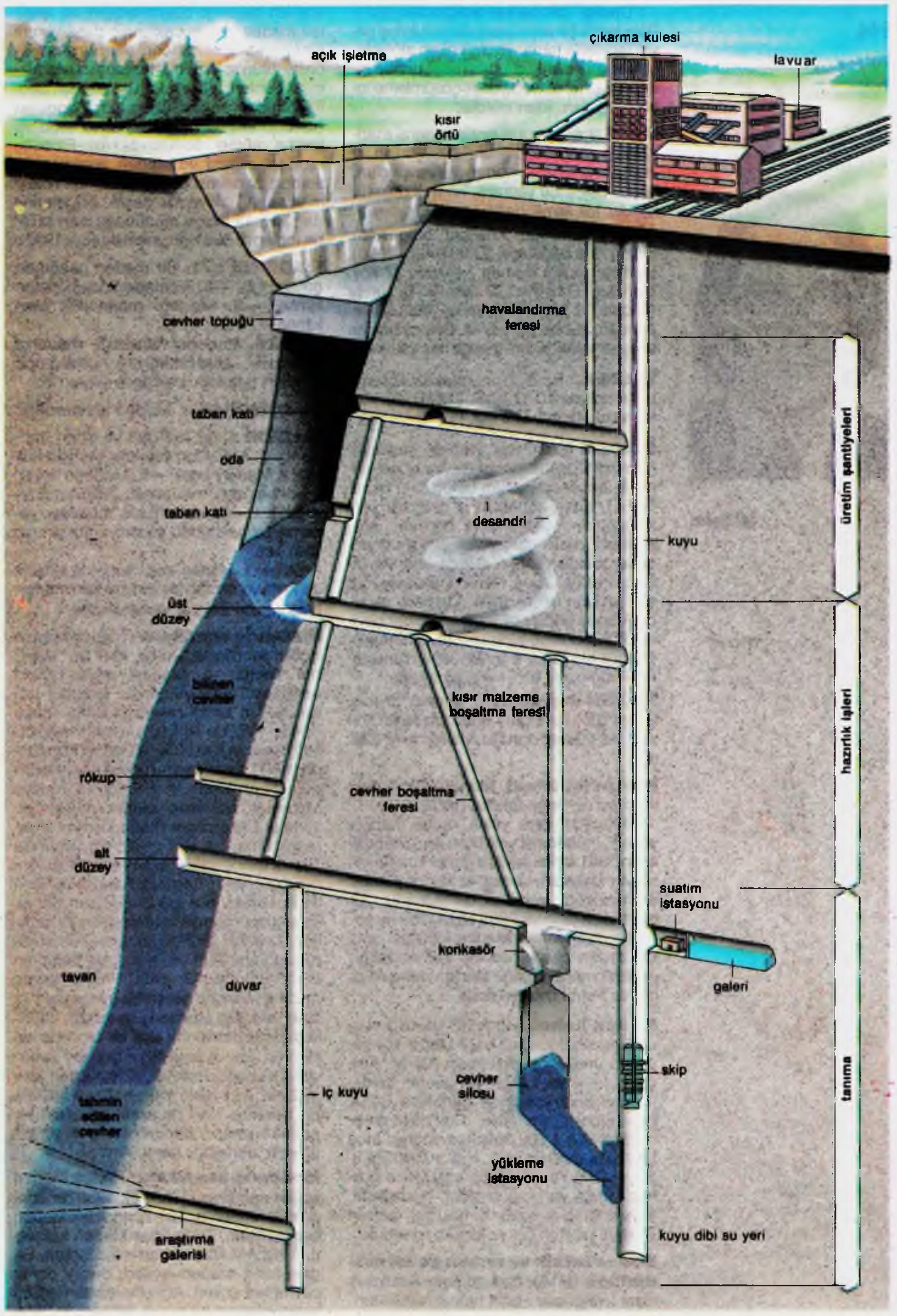
1982 Anayasası'nın 168. maddesi hükmüne göre, doğal servetler ve kaynaklar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı devlete aittir. Devlet, bu hakkını belli bir süre için gerçek ve tüzel kişilere devredebilir. Son olarak çıkarılan 4 haziran 1985 tarih ve 3213 sayılı Maden k.'nun 4. maddesi, madenlerin devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğunu ve içinde bulundukları arazinin mülkiyetine bağlı olmadığını açıkça belirtir. Bu yasaya göre, madenlerin aranması ruhsata bağlıdır. Arama ruhsatı için başvurularda öncelik hakkı göz önünde tutulur. Arama ruhsatı sahibi yasal koşulları yerine getirince ön işletme ruhsatı, işletme ruhsatı ve işletme izni alır. İşletme ruhsatı süresi on yıldan az olamaz. Bu süre en çok altmış yıla kadar uzatılabilir. Madenlerin işletme sahası özel mülkiyet konusu taşınmazlardansa, gerektiğinde bu yerler devletçe kamulaştırılabilir. Maden tetkik ve arama genel müdürlüğü herhangi bir ruhsat ya da izne bağlı olmaksızın, madencilik yapılabilecek tüm sahalarda aramada bulunabilir. Maden hukukunda özel bir yeri olan petrol, ayrı bir yasayla düzenlenmiştir. (→ PETROL.)

—Mad. oc. Her maden ocağında şu bölümler bulunur: işletme şantiyeleri, bu şantiyelere girişi sağlayan altyapılar, cevher boşaltma donanımları, bir ilk işlem fabrikası, karoda toplanmış tesisler.

Açık maden ocakları'ndaki işletme şantiyeleri, cevher içinde kazılan basamaklardan oluşur; üst katmanlardaki kısır malzemeler çıkarıldıktan sonra cevher kazma işlemleri bu basamaklarda gerçekleştirilir. Giriş altyapıları, hareketli makinelerin (mekanik kepçeler, kamyonlar, sondaj makineleri) bakım atölyeleri, kazı arınları ve boşaltma noktaları arasında çalışmasına olanak veren yollardan ya da pistlerden oluşur. Cevher, ilk işlem fabrikasına konveyörler ya da kamyonlarla aktarılır. Kısır örtü katmanı da arınlardan boşaltma bölgelerine aynı şekilde nakledilir.

Yeraltı maden ocakları'nda işletme şantiyeleri, galeriler, odalar ya da ayaklardır; kazı, boşaltma, tahkimat ve kimi zaman da doldurma işlemleri buralarda yapılır. Bu şantiyelerin birbirlerine göre konumları, işletme yöntemine göre düzenlenir. Yatağa girişler açık maden ocaklarından daha karmaşıktır; kuyular ya da desandriler (hava dolaşımını sağlamak için en az iki tane), yeraltında işletilecek yatağın en alt seviyesine kadar iner; cevhere giden katmanlara koşut düzey yollarına ya da katmanları kesen ana galerilere bu kuyu ya da desandrilerden ulaşılır; ikincil yollar (fere, başyukarı, tavan ve taban yolları), cevher içinde temel işletme birimlerini oluşturan panolar meydana getirir. Kazılan ürünler çıkarma kuyusuna ya da desandri tabanına kadar konveyörler, vagonlar ya da kamyonlarla taşınır; nihayet bunlar gerek kuyu içindeki bir asansör (dökme yük taşıyan skipi ya da vagonları alan çıkarma kafesi), gerek desandrideki bir konveyörle yerüstüne götürülür. Üretim çevriminin düzenli işlemesini sağlamak için, tabanda çeşitli tesisler bulunmalıdır: havalandırma, suatım, şantiyelerin gereç gereksinimini karşılama, personel dolaşımı, gereç bakımı. Ayrıca işletmenin gelişebilmesi için bir panonun tüm hazırlık işlerini önceden gerçekleştirmek gerekir. Dolayısıyla bir yeraltı maden ocağında, üretimde (kazı ve cevher taşıma) yer alan bir işçinin yanında hazırlık, bakım ve güvenlik gözetimi için 2 ya da 3 görevli daha bulunmalıdır.

Bütün maden ocaklarında, çıkarılan cevherin piyasaya sürülecek biçimde hazırlanması gerekir. Bu hazırlama, cevherine göre ya basit bir mekanik hazırlama (kırma, toz giderme, yıkama, taneölçümsel sınıflandırma), ya cevheri yararlı cevher bakımından fiziksel yöntemlerle yoğunlaştırma (gravimetri, manyetik ayırma, yoğun ortamda yıkama) ya da daha karmaşık bir fiziksel-kimyasal bir işlem (karbonatlar durumunda kavurma, sülfürler için yüzdürme yoluyla ayırma, uranyum durumunda iyon değiştiricisi reçineler ya da organik çözücülerle yoğunlaştırma) olabilir. Bu işlemler maden ocağının karosundaki bir lavuarda (kömür, sülfürler) ya da fabrikada (potas) gerçekleştirilir. Kimi durumlarda işlem bitmiş ürün elde edilinceye kadar sürdürülür: örneğin, alçıtaşı genellikle ocaktan çıkar çıkmaz pişirilerek alçıya dönüştürülür.

yüksek eğimli, damarlı bir yatağın (kömür, maden cevheri) altyapısı

Sait Maden

"Üretici" bir maden ocağındaki etkinlikler belirli bir alan üzerinde kurulmuş çeşitli tesislerle tamamlanır: bakım atölyeleri, enerji üretimi ve dağıtımı (özellikle sıkıştırılmış hava), vestiyerler, çözümleme laboratuvarları, idari bürolar.

MADEN a. Samsun ilinde mineral maddelerce zengin topraklarda yetiştirilen ve tek başına sigara yapmaya elverişli olan, küçük boy, ince yapraklı, kıvırcık dokulu, kokulu, tok içimli, değerli bir tütün çeşidi.

MADEN, Doğu Anadolu bölgesinde Elazığ iline bağlı ilçe; 27 281 nüf. (1990); merkez bucağı dışında 1 bucak, 37 köy. Merkezi, Elazığ'ın 73 km G.-D.'sunda *Maden,* 10 838 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, sebze ve meyve. Bakır yatakları ve işletmeleri, krom, manganez yatakları.

MADEN, Bayburt'un merkez ilçesine bağlı bucak; 10 173 nüf. (1990). 20 köy. Merkezi *Maden,* 529 nüf. (1990).

MADEN (Sait), türk grafikçi, çevirmen (Çorum 1932). İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi resim bölümü'nü bitirdi (1954). Kitap kapaklarına getirdiği yeni kompozisyon anlayışıyla tanındı. Afiş, amblem, grafik çalışmaları çeşitli yabancı dergilerde yer aldı. Şiir çevirileriyle de dikkati çekti; Lorca, Neruda, Octavio Paz vb. şairlerin birçok şiirini türkçeye aktardı. Aragon'dan yaptığı *Elsaya şiirler* çevirisi TDK ödülünü kazandı (1976). İnsanlığın beş bin yıllık şiir birikiminden örnekleri *Şiir tapınağı* (1985) adıyla derledi.

MADEN dağları, G.-D. Toroslar yayının Hazar gölü ile Ergani arasında kalan kesimi; en yüksek doruğu Akdağ'dır (2 230 m).

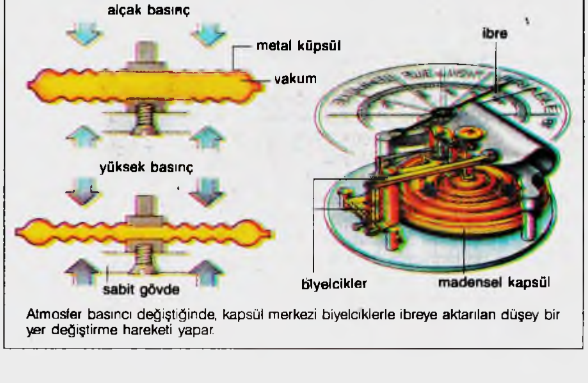
Maden fakültesi, İstanbul Teknik üniversitesi'ne bağlı fakülte (1953).

1960-1961 ders yılına kadar maden yüksek mühendisi yetiştiren fakültede 25 ekim 1961 tarihli fakülte genel kurulu kararıyla Metalürji, Jeoloji ve Petrol yüksek mühendisliği kürsüleri de kuruldu. 28 mart 1983 tarih ve 2809 sayılı yasa ile yeniden düzenlenen Maden fakültesi dört bölümden oluştu: Jeoloji mühendisliği, Jeofizik mühendisliği, Maden mühendisliği ve Petrol mühendisliği.

Maden halısı, Niğde'nin Ulukışla ilçesi, Çiftehan bucağına bağlı Madenköy köyünde üretilen el dokuması halılar. Atkı, çözgü ve ilmek iplikleri yündendir; ipliklerin renklendirilmesinde genellikle doğal boyalardan yararlanılır. Dm²'deki ilmek sayısı 1 550-1 600 arasında değişir. İnce tip halılar sınıfına girer. Hav yüksekliği 8-10 mm'dir. Yüzeye daha çok stilize edilmiş yaprak ve çiçek motifleri egemendir. Kiremit rengine çalan kırmızı, bej, lacivert ve koyu yeşil en çok kullanılan renklerdir.

Maden tetkik ve arama genel müdürlüğü (MTA), özel yasayla kurulmuş tüzel kişiliği olan, özel hukuk hükümlerine tabi ve Enerji ve tabii kaynaklar bakanlığı'na bağlı bir kamu iktisadi teşebbüsü. İşletmeye elverişli maden ve taşocağı alanları bulunup bulunmadığını ve işletilen maden ve taşocaklarının daha yararlı bir biçimde işletilmelerini araştırmak amacıyla, 1935'te kuruldu. Kuruluşun ana hizmet birimleri: Jeoloji etüdleri dairesi, Jeofizik etüdleri dairesi, Enerji hammaddeleri etüd ve arama dairesi, Maden etüd ve arama dairesi, Sondaj dairesi, Fizibilite etüdleri dairesi ve Maden analizleri ve teknolojisi dairesi başkanlıklarından oluşmaktadır. Türkiye'nin çeşitli bölgelerine dağılmış 12 Bölge müdürlüğü olan MTA' da toplam 6 356 kişi çalışmaktadır (1992).

MADENSEL KAPSÜL VE MADENSEL BİR BAROMETRENİN İŞLEYİŞ ŞEMASI

Atmosfer basıncı değiştiğinde, kapsül merkezi biyelciklerle ibreye aktarılan düşey bir yer değiştirme hareketi yapar.

MADENCİ a. **1.** Bir maden ocağında çalışan işçi. **—2.** Bir maden ocağı işleten kimse. **—3.** Mesleği madencilik olan kimse.

—Asalbil. *Madenci kansızlığı, madenci egzaması,* ankilostomiyaz hastalığında görülen patolojik belirtilere verilen ad.

MADENCİLİK a. Maden işletmeciliği.

MADENİ a. (ar. *maʿden* ve -î'den *maʿdenî*). **1.** Metalden yapılmış şey için kullanılır: *Madeni para.* **—2.** Madene ilişkin, madene özgü, madensel: *Çeliğin madeni pırıltısı.* **—3.** *Madeni ses,* metalden yapılmış bir nesneden çıkarmış gibi çın çın öten ses.

—Semeiol. *Madeni ses,* muayene sırasında kalp ve akciğerler dinlenirken maden tınlamasına benzer patolojik ses.

Maden-İş sendikası (Türkiye Maden işçileri sendikası) [DİSK], 1947'de "İstanbul Demir ve madeni eşya işçileri sendikası" adıyla kuruldu. İstanbul İşçi sendikaları birliği'nin kuruluşuna katıldı (1948). 1952'de Türk-İş'in kurulmasıyla bu federasyona üye oldu. 10. genel kurulunda (1956), sendikanın Türkiye çapında örgütlenmesi kararı alındı, adı da Türkiye Maden-İş sendikası olarak değiştirildi. 1960'ta Uluslararası maden işçileri federasyonu'na üye oldu. 1965-66 yıllarında Türk-İş içinde yoğunlaşan muhalefetin öncülüğünü yaptı; Lastik-İş, Basın-İş ve Gıda-İş ile birlikte kısa adı SADA olan Sendikalar arası dayanışma anlaşması'nı hazırladı. 13 şubat 1967'de kurulan DİSK'in kurucuları arasında yer aldı. Çalışmalarının durdurulduğu 12 eylül 1980'e kadar, metal-iş kolunda gelişerek üye sayısı yüz bine yaklaşan Maden-İş sendikası, DİSK' in bütün eylemlerine aktif bir biçimde katıldı. En çok ve en yaygın grevleri yapan sendika olarak tanındı. 12 eylül'den sonra DİSK ile birlikte yargılandı ve kapatıldı. Temmuz 1991'de askeri yargıtay, kapatma kararının kaldırılmasına ve yöneticilerinin beraatine karar verdi.

Maden-İş sendikası (Türkiye Maden işçileri sendikası) [Türk-İş], 1958'de Zonguldak Maden işçileri, Zonguldak Maden başçavuşları, Zonguldak Maden kâtipleri, Tunçbilek kömür madenleri işçileri, Ergani bakır madeni işçileri, Divriği demir cevherleri işçileri, Armutlu maden işçileri sendikalarının bir araya gelmesiyle "Maden işçileri sendikaları federasyonu" adıyla kuruldu. 1960'ta Türk-İş'e üye oldu. İkinci olağan genel kurulu'na kadar şube sayısı 22'ye yükseldi. 1963'te Uluslararası maden işçileri federasyonu'na üye oldu. 1980'de yüz bin işçiyi kapsayan 40 üye sendikası ve 27 şubesi bulunuyordu. Ancak, 1983'te yürürlüğe giren 2821 sayılı yasayla, federasyon tipi örgütlenme yasaklanınca, yapılan tüzük değişikliği ile sendikalar şube konumuna getirilerek Türkiye çapında örgütlenen milli tip sendikaya dönüştü ve Türkiye Maden-İş sendikası adını aldı. Bu tarihte üç sendika koparak Genel Maden-İş sendikasını kurdular. Üye sayısı 40 000'e düştü. Ancak daha sonraki yıllarda yeni iş yerlerinin katılımıyla şube sayısı 35'e ve üye sayısı 57 000'e yükseldi (1993).

MADENKIRMIZ a. (ar. *maʿden* ve türkç. *kırmız*'dan). Kim. Antimonun, kırmızı renkli mineraline verilen bir başka ad. (→ KERMEZİT.)

MADENKÖMÜRÜ a. Kim. TAŞKÖMÜRÜ'nün eşanlamlısı.

MADENLENME a. Tıp hidrol. Bir suyun, jeolojik katmanları geçerken suda eriyen madensel öğeler edinmesi.

MADENLİ, Hatay'ın İskenderun ilçesi Uluçınar bucağına bağlı belde; 4 397 nüf. (1990).

MADENLİ, Rize'nin Çayeli ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 500 nüf. (1990). Belediye.

MADENLİKÖY, rumca **Ayios Gheorgios,** KKTC'de Lefkoşa ilçesine bağlı köy.

MADENSEL sıf. **1.** Madenle ilgili, madene özgü olan şey için kullanılır; madeni, metalik. **—2.** Yapısında maden bulunan şey için kullanılır: *Madensel tuzlar.*

—Deric. *Madensel sepileme,* bitkisel sepileyici maddelerin kullanıldığı bitkisel sepilemeye karşılık, mineral bileşikleri (krom, alüminyum, demir vb. tuzları) kullanılarak gerçekleştirilen sepileme türü.

—Fiz. *Madensel barometre,* bir kapsülün ya da metal bir tüpün esnek biçim değiştirmesiyle çalışan barometre. ‖ *Madensel kapsül,* içinde belirli kısmi bir vakum oluşturulmuş ince çeperli metal kapsül; atmosfer basıncıyla ezilmeyi önleyen ve bu basıncın etkisiyle biçim değiştiren bir düzenekle donatılmıştır. (Bu biçim değiştirme çeşitli tekniklerle ölçüldüğünde basınç değeri elde edilir.)

MADENSELBENEKLİKELEBEKGİLLER a. Denizde yaşayan ikiçenetli yumuşakça familyası. (Kavkısı ince, saydam ve eşit çenetlidir. Uzun, genişleyebilir ayağında bisuslar bulunur. Hemen hemen bütün denizlere yayılmış bu familya üyeleri birçok cinste toplanır; bazılarının fosillerine Üçüncü Zaman topraklarında rastlanır. Bil. a. *Erycinidae.*)

MADENSİ sıf. Madeni andıran, maden gibi.

MADENSİZLEŞME a. Patol. Dokuların yapımına giren madenlerin, normal besinlerle sağlanan miktarından fazlasının boşaltım (dışkı, idrar, ter vb.) yoluyla atılması.

—ANSİKL. Patol. Her dokuda belli bir maden önemli yer tutar ve bunun aşırı miktarda atılması o organın harap olduğunun belirtisidir. Büyürken dokular attıklarından daha fazla maden tutarlar; erişkinde bu iki miktar dengelenir; fakat, herhangi bir nedenle, doku işleyişi bozulur ya da yetersiz kalırsa, atma tutmayı aşar. Bu durum yaşlı kimselerde ve kaşeksi durumunda olağandır. Sinir sistemi hastalıklarında, fosfor ve magnezyum büyük miktarda atılır; kemik hastalıklarında atılanlar, fosfat biçiminde olmak üzere, özellikle kalsiyum tuzlarıdır; verem gibi bazı enfeksiyon hastalıklarında, kalsiyum tuzlarıyla birlikte sodyum ve kalsiyum üratlar da atılır; kansızlıklarda atılanlar demir türevleridir (pigmentler), vb. Normal gebelikte annenin dokularında daima kalsiyum ve magnezyum eksilir, ama annenin yitirdiği madenler büyük oranda embriyon dokularının oluşumunda kullanıldığından, madensizleşme idrarda göze çarpmaz.

Madensel maddeler yaşamsal olgular için çok önemlidir: iyon dengesi (kalsiyum, sodyum, potasyum), kemik oluşumu (kalsiyum fosfat), hemoglobin yapımı (demir), vb. Madensizleşme eksilen maddelerin hastaya verilmesiyle tedavi edilir: fosfatlar ve gliserofosfatlar, çeşitli organik karışımlar, vb. Ancak bu yapay maddelerin emilimi, dolayısıyla kullanımı düşük olduğundan, bu tedavi yöntemlerinin yararı pratikte sınırlı kalmaktadır.

MADENSİZLEŞMEK gçz. f. Organizmadan söz ederken, maden tuzlarını kaybetmek.

◆ **madensizleştirmek** ettirg. f. *Organizmayı madensizleştirmek,* organizmanın madensel tuzlarını kaybettirmek.

MADENSİZLEŞTİRMEK → MADENSİZLEŞMEK.

MADENSUYU a. İçinde çeşitli erimiş mineraller bulunan ve bu nedenle kimisi içecek olarak, kimisi tedavi amacıyla kullanılan kaynak suyu. (→ MADEN VE KAPLICA SU•LARI.)
—ANSİKL. Türkiye, madensuyu kaynakları bakımından zengin bir ülkedir. Bu suların sıcak olanları genellikle banyo yapmakta, soğuk olanları ise içit olarak kullanılır. "Ilıca", "kaplıca", "kaynarca", "içme" gibi adlar alan ve çok çeşitli özellikler taşıyan başlıca sıcak ve soğuk madensuyu kaynakları şunlardır:
Marmara bölgesi: Bursa'da Oylat, Vakıfbahçe, Bademlibahçe, Armutlu, Gemlik, Ağaçhisar, Sadağ, Keramet, Çekirge kaplıcaları ile şişelenerek içit olarak kullanılan Çitli ve Mustafakemalpaşa madensuları; İstanbul'da Yalova kaplıcası ve Tuzla içmeleri; Balıkesir'de Gönen kaplıcası.
Ege bölgesi: İzmir'de Şifne ve Çeşme ılıcaları, Manisa'da Kurşunlu ve Sart, Kütahya da Haslek kaplıcaları ile İzmir-Urla içmeleri.
İç Anadolu bölgesi: Eskişehir'de Çardak, Konya'da Ilgın, Nevşehir'de Kozaklı, Sıvas'ta Sıcakçermik, Ankara'da Haymana ve Kızılcahamam kaplıcaları ile Afyonkarahisar madensuyu ve Kayseri'de Yeşilhisar, Ankara'da Ayaş içmeleri.
Akdeniz bölgesi: Adana'da Haruniye, Antalya'da Köyceğiz-Sultaniye kaplıcaları ve Kahramanmaraş'ta Elbistan, Hatay'da Erzin içmeleri.
Karadeniz bölgesi: Bolu'da Büyük kaplıca, Samsun'da Lâdik kaplıcası ve Trabzon'da Kisarna madensuyu, Bolu'da Derdin içmeleri.
D. ve G.D. Anadolu bölgesi: Erzurum'da Pasinler, Diyarbakır'da Çermik ve Siirt'te Billoris kaplıcaları.
Anadolu'da Antikçağ'dan beri romatizma, karaciğer, böbrek, mide, bağırsak vb. hastalıkların tedavisinde kullanılan bu yeraltı suları çok çeşitli özelliklerdedir. Pamukkale kaplıcası 36 °C, Gönen kaplıcası 70 -80 °C, Oylat kaplıcası 42 °C, Yalova kaplıcası 66 °C, Çekirge kaplıcası 45 °C, Çeşme ılıcaları 50-62 °C sıcaklıktadır.

MADENŞEHRİ, Karaman'ın merkez ilçesi Kılbasan bucağına bağlı köy; 440 nüf. (1990). Antik *Baretta* olduğu sanılan ve birçok kaynakta *Madenşehir* olarak geçen köyün çevresinde Bizans dönemi hıristiyanlık mimarlığının önemli örnekleri vardır. Binbirkilise diye bilinen yapılar topluluğu içinde yer alan bu kiliseler arasında en büyük ve en iyi korunmuş olanı, 1 no'lu bazilika diye adlandırılmıştır. Çift kemerli bir narteksten geçilen ana mekânı, uzunlamasına üç sahınlıdır ve sahınların üzeri içerden kemerlerle desteklenmiş taş tonozlarla örtülüdür. Haçvari ve sekizgen planlı 8 no'lu yapının martyrion olduğu sanılmaktadır. Çevrede ayrıca capella, nekropolis, kale ve çeşitli yapı kalıntıları vardır.

MADER a. (fars. *māder*). *Esk.* **1.** Anne: *"Üsküb'de kabr-i madere olsun bu nev -gazel"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** *Mader be -hata,* piç. ‖ *Mader-ender,* üvey anne. ‖ *Mader-i mihriban,* şefkatli anne: *"Mâder -i mihriban-ı vatanın muhafaza-yı şeref ve itila-yı şânı için..."* (İsmail Suphi).

MADERANE be. (fars. *māder* ve *-āne*'den *māderāne*). *Esk.* Anaç bir biçimde, anneye yakışacak tarzda.

MADERNA (Bruno), italyan besteci ve orkestra yöneticisi (Venedik 1920 - Darmstadt 1973). Milano ve Venedik konservatuvarlarında öğrenim gördü. Ayrıca G. F. Malipiero ve H. Scherchen'den de ders aldı. 1947-1950 arasında Venedik konservatuvarı'nda besteleme dersleri verdi. Luigi Nono da öğrencileri arasındaydı. 1951' de Darmstadt'a gitti, 1954'ten başlayarak burada her yaz ders verdi. 1955'te Milano'da Luciano Berio ile, RAİ'ye bağlı fonoloji stüdyosunu kurdu ve 1956-1960 arasında gerçekleştirilen, çağdaş müziğe yönelik *İncontri Musicali* konserlerini Berio ile yönetti. 1971'de Milano'da RAİ orkestrasının başına getirildi.
İkinci Dünya savaşı'ndan sonra italyan öncü müziğinin doğuşuna ön ayak oldu. 1950'lerde, dizisel tekniğin anlatım zenginliğini ve gücünü göstermeyi başardı. Darmstadt'ta ilk olarak J. Cage'in yapıtlarını çözümledi (1957).
İlk yaratıcılık döneminde, akustik çalgılardan ve elektroakustik olanaklardan yararlandı. İlk bestesi olan 11 çalgı için *Serenata*'yı (1946), orkestra için *Composizione n° 1* (1949) ve *n° 3* (1950), S. Gazzelloni için yazılmış bir flüt konçertosu (1954) ve 13 çalgı için *Serenata n° 2* (1957) izledi. Aynı yıllarda üç elektronik yapıt besteledi: *Notturno* (1955), *Syntaxis* (1957) ve *Continuo* (1958). Bunlara daha sonra *Serenata n° 3* de eklendi (1962). Piyano konçertosu (1959) ile piyano ve flüt için yazdığı *Honyrêves* (1961), Maderna'nın "modernizm"inin en aşırı örnekleri sayılabilir. 1960'larda, olağanüstü bir lirizmle şiddetli bir anlatımı birleştiren teatral ya da enstrümantal yapıtlar besteledi. Bu iki kategoriden yapıtlar arasında sıkı ilişkiler vardır: ilk 2 obua konçertosu (1962, 1967), konusunu F. García Lorca'nın yapıtından aldığı radyofonik opera *Don Perlimplin* (1962), Hölderlin'in aynı adlı yapıtından esinlendiği gösteri biçimindeki lirik yapıt *Hyperion* (1964). Bu son yapıt, çeşitli biçimlerde bir araya getirilebilecek birçok parçadan oluşur: flüt ve orkestra için *Dimensioni III* (1963); soprano, flüt ve orkestra için *Aria di Hyperion* (1964); solocular için kadanslar içeren orkestra yapıtı *Stele per Diotima* (1965). Bunları, oda orkestrası için *Amanda* (1966) ve radyofonik dram *Ritratto di Erasmo* (1970; İtalya ödülü) izledi.
Orkestra için *Quadrivium* (1969), son senfonik yapıtlarının ilkidir. Öteki senfonik yapıtlar, flüt, obua ve orkestra için *Grande Aulodia* (1970); kadın sesinin de kullanıldığı *Ausstrahlung* (1971) ve üçüncü obua konçertosudur (1973). Aynı yıllarda bir keman konçertosu (1969), *Venetian Journal* (Boswell'den esinlenerek, 1972); radyofonik invention *Âges* (Shakespeare' den esinlenerek, 1972) ve tek perdelik opera *Satyricon*'u (1973; Petronius'tan esinlenerek) besteledi.

MADERNAMİ sıf. (fars. *māder,* ar. *nām* ve *-ī*'den *māder-nāmī*). *Esk.* Anne tarafından gelen sanla anılan.

MADERNO (Carlo), italyan mimar (Capolago, Ticino, 1556 - Roma 1629). D. Fontana'nın yeğenidir; Roma'da onun öğrencisi ve iş ortağı oldu. Meslek yaşamına Salviati sarayı'nın yapımıyla başladı, daha sonra Strozzi, Mattei (1598-1618), Chigi saraylarında, Colonna meydanı'nda, daha sonra Bernini tarafından değiştirilen Barberini sarayı'nda çalıştı. Paulus tarafından San Pietro bazilikası'nı tamamlamakla görevlendirilen Maderno, Bramante ve Michelangelo'nun planlarını uygulamayı reddetti ve ana sahna iki yeni açıklık ekleyerek yunan haçını latin haçına dönüştürdü (1607-1612). Maderno, dinamik ve aydınlık üsluplarıyla manierismodan uzaklaşan başka roma kiliseleri de inşa etmiştir (1603'te tamamlanan S. Susanna; görkemli kubbesiyle S. Andrea della Valle).

MADERNO (Stefano), italyan heykelci (Bissone, Pavia, 1576 - Roma 1636). Lombardia kökenli bir sanatçı olan Maderno Roma'ya yerleşti. Bu kentte gerçekleştirdiği *azize Cecilia*'nın yatık heykeliyle (Santa Cecilia kilisesi) ün kazandı.

MADERNO-TOSCOLANO, İtalya'da (Lombardia) iklimi sağlığa yararlı kent, Garda gölünün batı kıyısında, Salo'nun K.-D.'sunda.

MADERO (Francisco İndalecio), meksikalı devlet adamı (San Pedro de las Colonias 1873 - Mexico 1913). Kuzeyli toprak sahibi nüfuzlu bir ailedendi. 1905'ten sonra kendini siyasete adadı. İspritizmayla

Büyük Larousse

Madenşehri
Binbirkilise bölgesinden bir görünüm
Karaman

uğraşan, koyu bir demokrat olan Madero "Gerçek bir seçim-Yeniden seçilmeye hayır" sloganıyla 1910'da Porfirio Díaz'ın yeniden seçilmesine karşı çıkan hareketin başına geçti. Cumhurbaşkanı adayı olarak, hükümetin hile karıştırdığı seçimler sonrasında ayaklanma çağrısında bulundu. Bu çağrıyı izleyen ayaklanmalar mayıs 1911'de Díaz diktatörlüğüne son verdi ve Meksika devrimi'ni başlattı. Cumhurbaşkanı seçilen (kasım 1911) Madero duruma hâkim olmayı başaramadı. Şubat 1913'te bir askeri hükümet darbesiyle devrildi ve kısa süre sonra da öldürüldü.

Gras

Bruno **Maderna**

MADERŞAHİ sıf. (fars. *māder, şah* ve *-ī*'den *māder-şāhī*). *Esk.* Anaerkil.

MADERŞAHİLİK a. *Esk.* Anaerkillik.

MADERZAD sıf. (fars. *māder* ve *zād*' dan *māder-zād*). *Esk.* Anadan doğma, doğuştan: *Cani-i maderzad* (doğuştan cani yaradılışlı olan). *Lisan-ı maderzad* (anadil).

MADESİMO, İtalya'da (Lombardia) sayfiye ve kış sporları (yüksl. 1 560 - 2 890 m) merkezi, Como gölünün kuzeyinde, İsviçre sınırı yakınında.

MADG ya da **MAZG** a. (ar. *maḍġ, mażġ*). *Esk.* **1.** Çiğneme, yutmadan önce dişleriyle ezme. **—2.** *Madg etmek,* çiğnemek.

Carlo **Maderno**
Roma'daki Santa Susanna kilisesi'nin (1603) cephesi

Scala

Gabanou-Diaf

Madhya Prades eyaletin kuzeyindeki sulama sistemi

Giraudon

James **Madison**
XIX. yy. tarihli, ressamı bilinmeyen bir resimden ayrıntı
Fransız-amerikan işbirliği müzesi Blérancourt (Aisne)

MADHAVADEVA, assamlı şair (Letephkhuri, Lakhimpur yakınında, 1490). Şankaradeva'nın tilmiziydi. *Nama Ghosa* adında, tanrı Vişnu'yla ilgili bin stanzalık bir şiir kitabı, dinsel şarkılar (bargit) ve çok tutulan tek perdelik piyesler yazdı.

MADHVA, hindu filozof, **Anandatirtha** diye de anılır (Kalyanpur, Udipi yakınında, 1191'e doğr. - Udipi 1278'e doğr.). Birçok felsefi ve tanrıbilimsel yapıt, yorum ve inceleme yazarak Şankara'nın tekçiliğini çürütmeye ve bilginin öznesiyle nesnesi (yüce Vişnu olarak gördüğü Tanrı ile bireysel ruhlar) arasındaki varlıkbilimsel ayrımı sürdürmeye çalıştı.

Madhyamika, *Orta yol* anlamına gelen ve mahayana buddhacılığının önemli bir okulu için kullanılan sanskritçe sözc. Bu okul, sarvastivadacı gerçekçilerle ("her şey vardır") *yogacara*'cılar (biricik gerçekliğin akıl olduğunu ileri süren tekçiler) arasında orta yolcu bir tutumu benimserler.

MADHYA PRADEŞ, Hindistan'da, Dekkan'ın kuzeyinde eyalet; 443 000 km²; 52 138 000 nüf. Merkezi *Bhopal.* Hindistan'ın orta kesiminde yer alan Madhya Pradeş, Dekkan'ın kuzey kenarındadır ve gnayslı temeli K.'de Vindhya ile Kaimur, G.'deyse Satpura dağlarıyla engebelenir. Narbada ve Son geçitleri eyaletin yanlarında uzanır. G.-D.'sunda, Mahanadi'nin yukarı havzası olan Çattisgarh büyük ovası bulunur. B.'da, Malva platosunda, temel bazalt akıntılarıyla kaplıdır. Alçak dağlar ve ormanlar ülkesi Madhya Pradeş birçok kabilenin (özellikle Gondlar, Bhiller, Santallar) sığınağıdır. Halkın çoğu hindi dili konuşur. Ekonomi tarıma dayanır: halkın % 80'inden fazlası köylerde yaşar ve tahıl (kocadarı, buğday, pirinç), yağlı tohumlar, pamuk, şekerkamışı üretir. Ormanlar eyaletin % 30'unu kaplar. Maden kaynakları güney-doğu ve doğudadır: kömür, demir cevheri, kireç, boksit, manganez, elmas. Demir-çelik (Bhilai), iplikçilik ve pamuklu dokuma, kâğıt başlıca sanayilerdir. Bhopal'ın yanı sıra en önemli kentler Gvalior, Indor, Cabalpur ve eski ününden ötürü turistleri çeken, eski prenslik merkezi Ucayn' dır.

MADIMAK a. Uzunca oval yapraklı, küçük pembe çiçekli, çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *Polygonum cognatum;* karabuğdaygiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Mutf. *Madımak aşı,* madımak bitkisini doğrayıp bulgur, soğan ve yağla pişirerek yapılan yemek. (Anadolu'nun birçok yöresinde, özellikle İç Anadolu'da yaygın bir ilkbahar yemeğidir. Bazı yörelerde içine kuşbaşı et ya da pastırma katılarak da pişirilir.)
—ANSİKL. Madımak Orta ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, yol ve tarla kenarlarında yetişir. Orta Anadolu'da (Sıvas, Kayseri vb.) kırsal bölgelerde yapraklı genç sürgünleri ilkbaharda toplanarak yenir. Lezzeti semizotunu andırır. Halk hekimliğinde idrar artırıcı ve şeker hastalığına karşı infusyon halinde kullanılır.
—Boyac. Madımaktan doğal boyamacılıkta da yararlanılır ve çeşitli mordanlarla değişik renkler (şapla sarı, göztaşıyla yeşil, içine kara boya katılarak gri renk) elde edilir.

Madımak, İç Anadolu'nun çeşitli yörelerinde, özellikle Tokat, Sıvas ve çevresinde kadınlar tarafından oynanan türkülü, halay türü bir halk oyunu. (Oyunda, baharın gelişiyle madımakların boy verişi ve kırda kadınların bunları toplayışı canlandırılır.)

MADIRGA ya da **MATRAKA** a. Taşçılar ve heykelciler tarafından taş oyarken kalem, murç, çarpıcak gibi sivri aletlere vurmada kullanılan bir tür kısa, ağır demir tokmak.
—Bayınd. Parke taşlarını kırmada, yontma ve biçimlendirmede kullanılan, iki yanı az keskin, kısa çekiç.

MADIRGALAMA a. İnş. ve Bayınd. Parke taşlarını yontma işi.

MADIRGALAMAK g. f. İnş. ve Bayınd. Parke taşlarına ya da kaldırım bordürlerine biçim vermek.

MADİA a. Şili kökenli bitki cinsi. (Bazı türleri [*Madia satira, M. molina*] Avrupa'da da yetiştirilir. Bileşikgiller familyası.)

MÂDİH sıf. (ar. *mādiḥ*). *Esk.* Öven.

MADİK a. (ermenice *madik*). **1.** Misketi, başparmakla işaret parmağı arasından atarak oynanan oyun. **—2.** *Arg.* Hile, düzen, dalavere. **—3.** *(Bir kimseye) madik atmak,* onu hileyle aldatmak, kazık atmak. ‖ *Madik etmek, madik oynamak,* hile yapmak, dolap çevirmek (arg.).

MADİKÇİ sıf. ve a. *Arg.* Hilekâr, dalavereci kimse için kullanılır.

MADİL → MADUL.

MADİLER, Sudan'ın güneyinde ve Uganda'nın kuzeyinde yaşayan nil asıllı zenci kabilesi. Sayıları yaklaşık 100 000'dir. Madiler Kuzey Sudan'daki nil halklarından etkilendiler ve Araplar ile Zandeler'in akınlarına karşı koymak zorunda kaldılar. Çiftçilikle geçinirler, ama avcılık da yaparlar. Babaerkil bir toplum düzeni içinde yaşarlar. Yerel klanlara bölünmüşlerdir, konutları dağınıktır. Aile grupları bağımsız küçük köyler oluşturur. Yerel topluluk bir şef ve bir ihtiyar heyetinin önderliğinde özerk bir siyasal birimdir.

MADİLET → MADELET.

MADİNGU, Kongo'da yerleşme, Buenza bölgesinin merkezi, Niari vadisinde (sol kıyıda), demiryolunun yakınında. Ticaret merkezi.

MADİOEN → MADİUN.

MADİSON a. 1962'ye doğru Kuzey Amerika'da doğmuş 4/4'lük dans. (Ritmi, rock ile fox-trot arasındadır. Düz bir çizgi üzerinde yapılan bu dans, sıra başı tarafından yönetilir. *Madison adımı,* ayakların, yanakları üzerinde önde ve arkada değiştirilmesidir.)

MADİSON, ABD'de (Montana) selsuyu, Missouri'nin ana dallarından biri, Yellowstone ulusal parkından doğar ve Gallatin' in aşağı kesiminde yok olur; yaklş. 290 km.

MADİSON, ABD'de kent, Wisconsin'in merkezi, Milwaukee'nin B.'sında; 191 262 nüf. (1990). Tarım ve sanayi (makine, kereste ve deri sanayileri ağır basar) merkezi. Üniversite kolejleri.

MADİSON (James), amerikalı devlet adamı (Montpelier, Port Conway, Virginia, 1751 - *ay. y.* 1836). Devrimci hareket içinde yer aldı (1775), Virginia Anayasa kurultayı'na delege olarak katıldı (1775 -1779), Annapolis konferansı'na (eylül 1786) ve Philadelphia kongresi'ne ön ayak oldu ve anayasa çalışmalarını yönlendirdi. Milletvekilliği yaptı (1789-1797), Jefferson ile birlikte kurduğu Cumhuriyetçi parti'nin 1800'de federalistlere karşı seçimleri kazanması Jefferson'un ABD Cumhurbaşkanı olmasına yol açtı. 1809' da Cumhurbaşkanlığına seçildi, 1817'ye kadar bu görevi sürdürdü. İngiltere'ye ekonomik nedenler yüzünden savaş açtı (1812-1818)

MADİUN ya da **MADİOEN,** Endonezya'da kent, Cava adasının orta kesiminde; 151 000 nüf. Demiryolu atölyesi. Pamuk iplikçiliği. Kahve. Sigara fabrikası.

MADİYAN a. (fars. *mādiyan*). *Esk.* Kısrak.
—Kur. tar. *Madiyan-ı hassa,* Osmanlı İmparatorluğu'nda padişah sarayının kısraklarına bakmakla görevli olanlara verilen ad. (*Yunt oğlanı* ya da *yundciyan* da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Has ahırlardaki kısrakları uygun yerlerde besledikleri gibi, hassa davarlarına ve bunların ağıllarına bakmakla da görevliydiler. Gerektiğinde, hassa davarlarını İstanbul'a götürürlerdi. Meslekleri babadan oğula geçen madiyan-ı hassanın bir bölümü tımarlıydı, bir bölümünden ise, yaptıkları iş karşılığı olarak şeri ve örfi vergi alınmazdı.

MADLEN a. (fr. *madeleine;* Mme Perrotin de Barmond'un aşçısı *Madeleine'nin* [*Paulmier*] adından [?]). Şekerle çırpılmış yumurtalara un ve eritilmiş yağ katılarak elde edilen bir hamurdan yapılan ve yoğrulduktan sonra fırında küçük kalıplar içinde pişirilen deniztarağı biçiminde, kabarmış küçük pasta.

MÄDLER (Johann Heinrich), alman gökbilimci (Berlin 1794 - Hannover 1874). W. Beer ile birlikte 1830 ve 1840 arasında, Ay'ın ve gezegenlerin, özellikle Mars' ın yüzeyi üstüne, dikkati çekici gözlemler yaptı. İlk areografi haritasını hazırladı ve Mars'ın dönme dönemini kesin olarak yeniden saptadı; ancak bilime yaptığı en büyük katkı Ay'ın büyük bir haritası (1834 -1836) ve Ay çevresinin fiziksel yapısıyla ilgili temel özelliklerin ilk kez doğru bir biçimde sunulduğu bir ayçizim yapıtıdır (1837). Otto Struve'nin ardından Dorpat gözlemevi'nin müdürlüğünü yapan Mädler (1840-1865) çalışmalarına, çift yıldızlar üstüne gözlemlerle devam etti. Gökbilimin halka sevdirilmesine de ön ayak oldu.

MADNASA. Tar. coğ. Anadolu'nun G.-B.'sında, Karia bölgesinde kent; Bodrum yarımadasında, Türkbükü koyuna bakan bir tepe üzerindeki kalıntıların bu kente ait olduğu sanılmaktadır. Önemli bir leleg yerleşmesi olan kent, daha sonra Halikarnassos'la birleştirildi. Çevrede İ.Ö. V.-IV. yy.'lardan yapı kalıntıları, kaya mezarları vardır.

MADOERA → MADURA.

MADOG, walesli önder 1294'te Edward

l'in egemenliğine karşı ulusal bir ayaklanma başlattı, ama başarılı olamadı.

MADONİE dağları, İtalya'da kireçtaşlı dağlar öbeği, Sicilya'da, adanın kuzey yamacında, B.'dan Torto ve D.'dan Salso ırmaklarının arasında. Etna'dan sonra Sicilya'nın en önemli kütlesi. Tepeleri düzleşmiştir; en yüksek doruğu 1 979 m. Yaz ve kış turizmi.

MADONNA (Madonna Louise Veronica CICONE, — denir), amerikalı şarkıcı ve sinema oyuncusu (Detroit 1958). Alvin Ailey'nin dans topluluğunda çalıştı; New York'ta Breakfast Club topluluğunun baterist-vokalisti oldu. Topluluğun dağılmasıyla yalnız çalışmaya başladı ve ilk albümü *Madonna* (1990) ile tanındı. Sıradışı tarzı ve klipleriyle kısa zamanda dünya çapında ün kazandı. Bir düzineden fazla şarkısı liste başı plaklar arasına girdi ve her biri bir milyonun üzerinde sattı. *Like a Prayer* (1989) ve *Erotica* (1993) gibi albümleriyle müstehcenliğin sınırında dolaşan sanatçı, bazı filmlerde de rol aldı: *Çılgın Madonna* (*Desperately Seeking Susan*, 1985), *Kim bu kız* (Who's That Girl, 1987), *Kızlar sahada* (A League of Their Own, 1993).

MADONNİNA a. (ital. *madonnina*). XVI. yy.'dan başlayarak Papalık devletlerinde, Meryem Ana tipine uygun olarak darp edilen paralara verilen ad.

MADRA dağı, Ege bölgesinde K.'de Edremit körfezini, G.'de Bakırçay ovasını sınırlayan faylar arasında yükselen dağlık kütle (1 344 m).

MADRABA a. Binc. At yarışları ve konkurhipiklerde, binicilerin kilosunu tamamlamak için eyer ya da teyelti içine konan kurşun levhalar.

MADRABAZ a. (ar. *maṭrāk* değnek ve fars. *bāz; maṭrāk-bāz*'dan). Eskiden balık, sebze, meyve vb. yiyecekleri yerinden alarak toptan satan kimse.
—Esk. denizc. *Madrabaz kayığı*, Osmanlılar döneminde ığrıpları ve dalyanları dolaşıp ucuz fiyata balık satın alan madrabazların kayıklarına verilen ad.

◆ sıf. ve a. Çıkar sağlamak için dürüst olmayan yollara sapan, ucuza aldığını pahalı satan, düzenbaz kimse için kullanılır: *Çok madrabaz adamdır, birçok kişiyi dolandırıp ortadan kayboldu. Bir daha kimse o madrabazdan alışveriş yapmadı.*

MADRABAZLIK a. **1.** Eskiden balık, sebze, meyve vb. yiyecekleri yerinden alıp toptan satma işi. **—2.** Madrabaz bir kimseye yakışır davranış; düzenbazlık: *Bırak madrabazlığı da gerçek fiyatını söyle. Böyle bir madrabazlık görülmemiştir.*

MADRAG a. (fr. *madrague*). Dalyanın ya da çevirme ağlarının ağız bölümü.

Madran ya da **Topçam barajı,** Aydın ilinde, Çine suyu üzerinde kurulu baraj. 1985'te işletmeye açıldı. Sulama ve taşkından koruma amaçlarıyla yapılan barajın gövdesi toprak dolgu tipinde, normal su kotunda (110,70 m) su toplama hacmi 80,50 milyon m^3, göl alanı 4,20 km^2, sulama alanı 4 980 ha'dır.

MADRAN dağı ya da **MADRANBABA dağı,** Ege bölgesinin Menteşe yöresinde K.'de Büyükmenderes, D.'da Akçay, B.'da Çine çayı vadileri arasında yer alan dağlık kütle (1 792 m). Üç yönden faylarla sınırlanmış kütle, Paleozoyik ve daha eski billurlu kayaçlardan oluşmuştur.

MADRAS, Hindistan'da kent, Tamil Nadu'nun merkezi, Coromandel kıyısının başlıca limanı; 4 276 000 nüf. Yükseltisi az ve bataklık bir yerde bulunan hıristiyanlıktan önceki dönemde kurulmuş Mailapur (Maylapor) limanının yerini San Thomé hıristiyan yerleşmesi aldı. İngiliz satış kartelinin modern kentin temelini atmasından sonra kent Saint Thomas dağından limana uzanan bir eksen boyunca gelişti. Kentin üç eski çekirdeğinin (XVIII. yy. sonunda kurulmuş George Town, müslüman semti Triplicane ve San Thomé-Mailapur) etrafında yeni sanayi ve konut semtleri düzenlendi. Halkın dörtte üçü tamul dili, geri kalanlar telugu ve urdu dili konuşur. Kalabalık bir müslüman ve hıristiyan azınlık vardır. Madras, yapay limanıyla daha çok bir üçüncü kesim etkinliklerinin (yönetim, ticaret, üniversite ve okullar) ağır bastığı bir kenttir. Bununla birlikte, önemli geleneksel sanayiler korunmuştur: sepicilik, "bidis", basma kumaşlar (madras adı verilir), giysiler. Ne var ki yeni sanayiler daha önemlidir: iplik ve dokuma fabrikaları, demiryolu gereçleri, otomobiller, bisikletler, kibrit, basımevleri, sinema stüdyoları. Eski anıtlar ve müzeler bakımından zengin bir turizm merkezidir.
—Tar. Karnatik hükümdarının toprakları üstünde, İngiliz Hindistan şirketi'nin bir ticaret merkezi olarak kurulan (1639) kent 1746'da, La Bourdonnais tarafından alındı; 1748 antlaşması'yla İngiltere'ye geri verildi. Maysor racası Haydar Ali, 1767-1769 arasında kenti işgal etti.

MADRAS devleti, TAMİL NADU'nun eski adı.

MADRAZ → MADRAS.

MADRAZOLAR, XIX. yy. ispanyol ressam ailesi JOSÉ **Madrazo y Agudo** (Santander 1781 - Madrid 1859). David'in öğrencisi ve İngres'in dostuydu; uzun süre Roma'da kaldı. Madrid'e dönüşünde Prado müzesi'nin yöneticiliğini yaptı (1819 -1857) ve bir taşbaskı atölyesi açtı. Daha çok bir portre ressamı olarak, güçlü ve titiz bir üslupla olağanüstü yapıtlar verdi. —FEDERİCO **Madrazo y Kuntz** (Roma 1815 - Madrid 1894), öncekinin kardeşi ve öğrencisi. Önceleri tarihi resimler yaptı, İngres ve Nasıralılar'ın etkisinde kaldı, daha sonra portre resmine yöneldi (toplam 600'den fazla). Özellikle kadın çekiciliğini ön palana çıkaran parlak bir tarzda tablolar yaptı (*Vilches kontesi*'nin portresi, Prado).

MADRE (*isola*), Maggiore gölündeki (İtalya) Borromeo adalarından biri.

MADRE (*sierra*), Meksika'nın başlıca dağ sıralarına verilen ad. Doğu sierra Madre ile Batı sierra Madre, Orta Meksika ovasını çevreler. G.'de, Güney sierra Madre'yi oluşturan dağlık bölgeler uzanır.
Doğu sierra Madre, Jura tipinde, dik antiklinalli ve sarp yüksek duvarlı, kireçtaşlı bir dağ sırasıdır. Monterrey'den Ciudad Victoria'ya kadar 250 km boyunca uzanan gerçek bir dağ setidir. Doruklar 3 000 m yüksekliğe ulaşır. G.'de yiv yiv sıralanan kireçtaşlı sıralar parçalara bölünür, alçalır ve geçmeye olanak verir.
Batı sierra Madre farklı tiptedir. ABD sınırından Aguascalientes'e kadar 1 200 km boyunda ve 200-300 km eninde bir kütle halinde uzanan bu dağlık bölge, gerçekte, parçalara ayrılmış ve bozulmuş, derin boğazlarla yarılmış, yüksek, masamsı yanardağlar dizisidir. Burada yükseklik 3 000 m'yi (güney bölümünde 3 150 m) aşar ve ulaşım açısından büyük güçlükler çıkarır. Kendilerini çevreleyen kurak bölgelere oranla daha çok yağış alan bu engebelerde meşe ve çam ormanları vardır.
Güney sierra Madre'nin tipi, öbür bölümlere oranla daha belirsizdir. Güney sierra Madre, volkanik büyük dikliğin (Orta Meksika ovası burada son bulur) güneyindeki bir dağlık bölgeler bütünüdür. Guerrero ve Oaxaca dağları büyük ölçüde billurludur: yüksek yüzeyler (2 200 - 2 400 m) vadilerin ve havzaların yanında 1 000 m'yi aşkın yüksekliğe ulaşır ve Büyük Okyanus'un üstünde bir set oluşturur. Güney -doğu uçta, Chiapas'da, Büyük Okyanus'a bakan yamacın yüksek topraklarına *sierra Madre de Chiapas* adı verilir.

MADRE DE DİOS, Peru ve Bolivya'nın güney-doğusunda ırmak, rio Beni'nin kolu; 1 100 km. —Peru'daki *Madre de Dios yönetim bölgesi*, 78 403 km^2; 49 000 nüf. Merkezi *Puerto Maldonado*.

MADREB, MAZREB, MADRIB ya da **MAZRIB** a. (ar. *maḍreb, maẓreb, maḍrib, maẓrıb*). *Esk.* **1.** Çadır ve benzeri şeyleri çakma, kurma yeri. **—2.** Basılacak, damgalanacak yer.

MADREPOR a. (fr. *madrépore;* ital. *madrepora*'dan). Birçok türü mercan kayalıklarının oluşumunda yapıcı görev alan *Madreporaria* alttakımından koloni halinde yaşayan knidli cinsi. (Kütlesel ve gözenekli poliplerdir.)

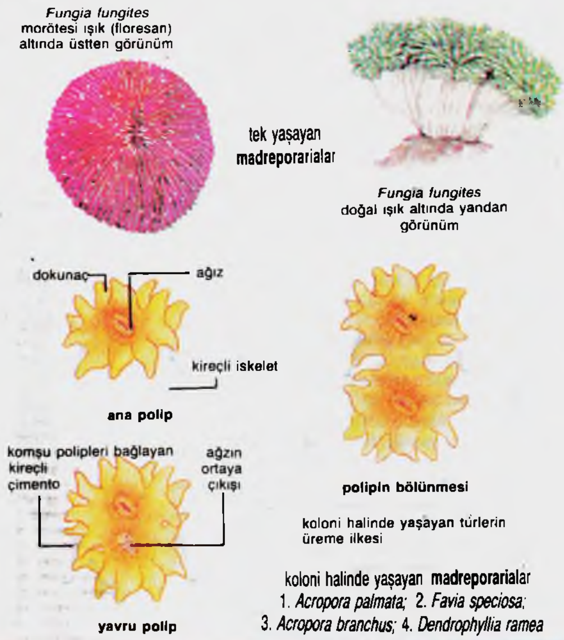
MADREPOR sıf. **1.** Madrepor içeren ya da madreporlardan oluşan organlar için kullanılır. **—2.** *Madrepor levhası*, deniz-

Madonna

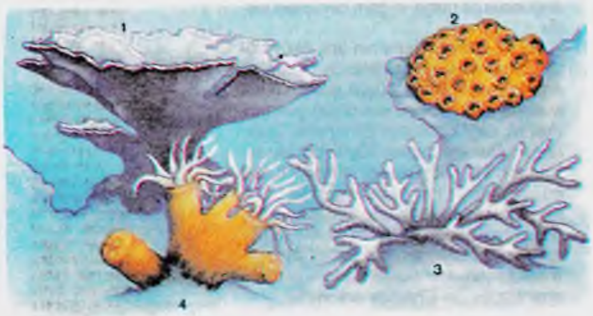
Kal Muller-C. E. D. R. İ.

Batı sierra Madre
Guadalajara'nın kuzeyindeki dağlardan bir görünüm

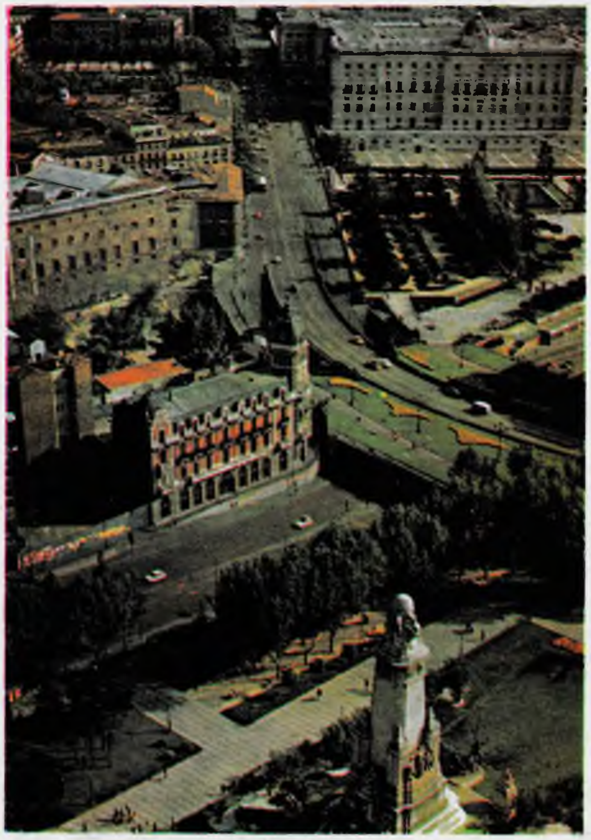

tek yaşayan madreporarialar

koloni halinde yaşayan madreporarialar
1. *Acropora palmata;* 2. *Favia speciosa;* 3. *Acropora branchus;* 4. *Dendrophyllia ramea*

Freed-Magnum

Madrid
İspanya meydanı'yla Cervantes anıtı'ndan bir görünüm (arka planda, sağda, Krallık sarayı'nın kuzey cephesi)

kestanelerinde, kum kanalına giren suyu eleyen ağız aygıtı levhası.
—Metalogr. *Madrepor yapı*, çubuk biçimindeki bileşenleri madrepor görünümlü bir yığışım oluşturan alaşımın mikrografik yapısı. (Madrepor yapı özellikle ötektik bileşimli alaşımlarda, örneğir % 30 antimonlu bakır alaşımında ortaya çıkar.)

MADREPORARİA a. Genellikle kütleler halinde kireçli polip öbekleri salgılayan, koloni halinde ya da tek başına yaşayan knidli alttakımı. (*Hexacorallia* sınıfı, *Actiniaria* takımı, *Scleractinia* alttakımı.)
—ANSİKL. *Madreporaria*' lar salgıladıkları dışderi kökenli kireçli iskelet sayesinde "mercan" (mercan kayalıkları, atoller) oluşumlarını meydana getirirler. Koloni halinde yaşayan *Madreporaria* türlerinde, her polipin iskeleti tek parça halindeki bir kireç bağıyla (kenanşim) ya da kanallarla çevresindekilere bağlıdır. Kolonilerin çoğalması ikiye bölünerek üreme yoluyla gerçekleşir. Yalnızca koloninin üst yüzeyinde yer alan polipler canlıdır. Böylece çok kalın mercan kayalıkları oluşabilir. *Madreporaria*'lar üç öbeğe ayrılır: Yalnız yaşayan *Fungiaces*'ler; Meandrina'lar gibi yoğun kenanşim'li *Aporosa*'lar; madreporlarda olduğu gibi kenanşim'leri kanallı *Porosa*'lar.

MADREPORİT a. (fr. *madréporite*). Denizhıyarlarında, su sistemlerinin iç deliği. (Öbür derisidikenlilerdeki madrepor levhasıyla aynı görevi yapar.)

MADRIB → MADREB.

MADRİD, İspanya'nın başkenti ve *Madrid ili*'nin merkezi, Castilla la Mancha'da, Manzanares ırmağı kıyısında, sierra de Guadarrama'nın eteklerinde; 3 200 000 nüf. (1990).
• COĞRAFYA. Kentin gelişmesi önce oldukça yavaş oldu. Madrid'in nüfusu 1723'te 130 000, 1843'te 217 000, 1897' de 512 000'di ve iç savaş öncesinde bir milyonu buldu. Franco döneminde uygulanan merkeziyetçi siyaset (hizmetlerin yoğunlaştırılması), kapitalizmin gelişmesi (bankalar, sigortalar, büyük yabancı firmalar) ve hem kent merkezini (iş merkezi görünümü kazandırdı) hem de çevresini (göçmenler için geçici konutların yoğunlaşması: *chabolalar*) yeniden biçimlendiren sanayi kuruluşlarının kurulması sayesinde gelişme hızlandı. 1950'de Madrid'in nüfusu 1,5 milyona yaklaştı; 1960'ta 2 milyonu, 1970'ten önce 3 milyonu aştı. 1970' ten sonra kentin gelişmesi yavaşladı ve başkent Madrid, aynı zamanda büyük bir hizmetler kesimi kenti (bankacılık, yönetim, üniversite, turizm, siyasal kuruluşlar bakımından İspanya'da birinci) oldu; öte yandan Madrid, uzun süredir nüfusunun artışına (Castilla kırsal kesiminden büyük göç almasının sonucudur) oranla daha yavaş bir hızla sanayileşti. Madrid, 1963' ten bu yana, 22 komünden oluşan ve 1 727 km²'lik bir alan kaplayan bir anakenttir. Çevresi (Escorial, Aranjuez, Alcalá de Henares) tarihsel değerini korumaktadır; bunlara, çok etkin olan Alcorcón ile Getafe ve elli kilometre kadar uzaktaki yazlık konutlar ve Guadarrama kış sporları merkezleri de eklenir.
Demiryolu gereçleri ve traktör yapımı, dönüştürme metalürjisi, elektrikli gereçler yapımı, besin sanayisi, tekstil, kimya, Carabanchel, Vallecas, Barajas (havalimanı) banliyölerine dağılır; oysa yönetim merkezi (Alcalá, Castellana), D.'dan Retiro parkı'yla sınırlanan ve yüzyıllardır merkezden kaçma eğilimleri gösteren bir ülkenin ortasında yer alan başkentin ağırlığını artırır. —*Madrid ili*, 7 995 km²; 5 028 120 nüf. (1990). Nüfusunun büyük bölümü başkentte toplanır; çevre kırsal kesimin nüfusuysa azdır. K.'de, il, sierra de Guadarrama'nın güney yamacında uzanır. Henares'in G.'inde, kireçtaşlı platolar, koyun yetiştiriciliğiyle birlikte yürütülen kuru tahıl tarımı alanıdır. Henares, Tajuña ve Tajo'nun suladığı vadiler yoğun tarımın yapılabildiği tek alandır; köylerin çoğu bu vadilerde toplanır.
• TARİH. Tarihöncesi'ne ait çok eski bir yerleşim yeri olan Madrid, ancak XI. yy.'ın sonlarına doğru, kral Castillalı Alfonso VI' nın, Güney İber ovasının girişine hâkim arap kalesi *Macrit*'i işgal etmesi üzerine önem kazanmaya başladı. *Fuero*'larını (krallar tarafından kentlere tanınan bazı ayrıcalıklar) elde eden kent, Corteslerde temsil edilmek yetkisine sahip 18 kentten biri oldu. Merkezi durumu ve iyi kurulmuş bir krallık sarayının bulunması, iç savaşlar sona erip devlet hizmetlerinin gelişmesi için resmi idarenin yerleşik olmasını zorunlu kıldığında Karl V'e elverişli bir oturma yeri sağladı. Felipe II'nin 1561'de başkent yaptığı Madrid, XVII. yy. başlarında birkaç yıl dışında, bir daha bu niteliğini hiç kaybetmedi. İlk önemli gelişmesi, Habsburg hanedanından son üç kralın girişimiyle gerçekleşti (1598-1700). Ülkeyi saran genel bunalıma rağmen, etkin bir siyasal, iktisadi ve kültürel yaşam, Altın yüzyıl'ın edebi ve sanatsal gelişimi ve önemli anıtların gerçekleştirilmesi biçiminde kendini gösterdi.
Bourbonlar'ın gelişi, başkentin merkezi özelliğini daha da belirginleştirdi. Bir yangında (24 aralık 1734) harap olan eski Alcázar'ın yerine italyan anlayışına uygun biçimde yeni bir krallık sarayı yapıldı. İmar ve sağlık durumu iyileştirildi ve kent yeni yapılarla süslendi. Madrid çevresinde bir sıra kral ikametgâhı inşa edildi ya da var olanlar genişletildi; saray erkânı, yılın bir bölümünde buralarda oturuyordu (San İldefonso, El Escorial, Aranjuez).
Fransızlar'a karşı mayıs 1808 ayaklanması, Madrid'de patlak verdi. Napoléon kenti kuşattı ve 4 aralık 1808'de Madrid'e girdi. İspanya kralı olan Napoléon'un kardeşi Joseph ülkede kalmayı başarabildiği sürece Madrid başkent olmaya devam etti.
XIX. yy.'da, dama tahtası biçiminde inşa edilen yeni mahallelerin geliştiği ve özellikle su gereksiniminin karşılanmasıyla ilgili olmak üzere bazı önemli işlerin gerçekleştirildiği görüldü. Nüfusu çok karmaşık nitelikli olan ve durmadan artan kente tipik bir özellik *(castizo)* verilmesi amacıyla kültürel alanda bazı çabalar harcandığına tanık olundu.
1936-1939 iç savaşı'nın başlangıcından itibaren, general Miaja'nın komutasındaki yaklaşık 100 000 kişilik bir cumhuriyetçi ordu tarafından savunulan kent, üniversite sitesinde, Casa del Campo'da, Vallecas'ta, Getafe havaalanı'nda, hastanede şiddetli çarpışmalara sahne oldu. Madrid ancak francocuların ülke çapındaki zaferinden sonra ve milliyetçi beşinci* kolun eylemi sonucunda 28 mart 1939'da teslim oldu. (→ İSPANYA İÇ SAVAŞI.)
• GÜZEL SANATLAR. Madrid'in İspanya'nın siyasal başkenti olmadan önceki dönemden kalma yapıları, S. Pedro el Real kilisesi (XII. yy., XIV. yy.'dan kalma mücear kule), S. Jerónimo el Real kilisesi (XVI. yy. başı), Capilla del Obispo (1520) ve Casa de los Lujanes'tir (XVI. yy.). Avusturya sülalesi döneminden kalan yapılar: XVII. yy. flaman duvar halılarının bulunduğu Descalzas Reales kilisesi ve manastırı, modern Madrid'de gerçekleştirilen ilk büyük şehircilik yapıtı olan Plaza Mayor (J. Gómez de Mora, 1617) ile aynı mimarın yapıtı Casa municipal (Belediye sarayı) ve Cárcel de Corte'dir (bugün devlet bakanlığı) [1629-1634]. Bu dönemden kalan yapılar arasında Encarnación manastırı (1611), S. Plácido benedikten manastırı (1611) [kilisesi resim ve heykel açısından çok zengindir], S. Isidro (bugün Madrid katedrali) ve yalnızca José de Churriguera'nın gerçekleştirdiği ön cephesi

Fiore-Explorer

Madrid'de Plaza Mayor'dan bir görünüm (XVII. yy. başı)

ayakta kalan S. Cayetano kilisesi de (1700) sayılabilir. XVIII. yy.'ın ilk yarısından kalma yapılar arasında P. de Ribera'nın elinden çıkma Virgen del Puerto ermitajı (1718-1735), Toledo köprüsü, Miraflores ve Perales sarayları, Conde-Duque kışlası (1720), Montserrat'daki tamamlanmamış Nuestra Señora kilisesi, Hospicio S. Fernando'nun cephesi (bugün Belediye müzesi) [1722-1729] gibi barok yapıları saymak gerekir. Oriente sarayı ya da Krallık sarayı, klasik tarzdaki Salesas Reales kilisesi ve S. José, S. Miguel (1734-1745) gibi rokoko kiliseler de aynı dönemdendir. S. Francisco el Grande kilisesi'nde (F. Sabatini'nin yapıtı, 1776-1784), özellikle de S. Antonio de la Florida capellası'nda (1797) Goya'nın yapıtları sergilenir. S. Marcos kilisesi, V. Rodríguez'in gerçekleştirdiği Alba ve Liria sarayı, Caballero de Gracia capellası (1786-1795), J. de Villanueva'nın inşa ettiği gözlemevi ve görkemli Prado müzesi (1785-1787) yeniklasik yapıtlardır. XVIII. yy.'da şehircilik alanında gerçekleştirilen çalışmalar arasında Retiro parkı (XVII. yy.) yakınındaki Prado gezisi ve Sabatini'nin yapıtı Puerta de Alcalá (1764-1788) sayılabilir.

Madrid antlaşması, Karl V ile François I arasında 14 ocak 1526'da imzalanan antlaşma. Bu antlaşmaya göre, François I, özgürlüğüne kavuşmak için, Milano, Asti, Cenova, Napoli ve Tournai'yı bırakıyor, Flandre ile Artois üzerindeki metbuluğundan vazgeçiyor, Bourgogne'u geri vereceğini ve Karl V'in kız kardeşi Eleonore ile evleneceğini vaat ediyordu. Kral, Fransa'ya dönünce, tutsaklığında verdiği sözlerden geri döndü; böylece, antlaşmanın bir bölümü uygulanmadan kaldı.

Madrid müzeleri. *Prado* müzesi*'nin yanı sıra, Madrid'de birçok müze bulunur. Başlıcaları:

ULUSAL ARKEOLOJİ MÜZESİ'nde Tarihöncesi, İber, Yunan, Roma ve Erken hıristiyanlık dönemi yapıtları, ortaçağ ve rönesans emayları ve kuyumculuk eşyaları, XVII. yy. duvar halıları ve XVIII. yy. mobilyaları bulunur.

SAN FERNANDO KRALLIK AKADEMİSİ 1752'de kurulmuştur; daha çok XVII. ve XVIII. yy. resim sanatının örneklerini barındırır. İspanyol ustalar ağırlıktadır: Coello, Ribera, A. Cano, Murillo, Zurbarán, Carreño, Velázquez, Goya; yabancı okullar, Rubens, Van Loo, Mignard, Mengs ile temsil edilir.

KRALLIK SARAYI (XVIII. yy.), Juvara ve Sacchetti'nin yapıtıdır; anıtsal merdiveni, Tiepolo'nun süslediği taht salonu, flaman ve ispanyol duvar halıları başlı başına bir müze oluşturur; ayrıca, sol kanatta eski silahlar müzesi *Armería** yer alır.

LÁZARO GALDIANO MÜZESİ'nde ispanyol primitifleri, XVI. yy. saray portreleri, altınçağ yapıtları, Goya ve Lucas y Padilla'nın tabloları sergilenir. Yabancı okullar arasında ingiliz okulu (Reynolds'un 10 portresi; Gainsborough, Constable vb.) dikkati çeker.

BELEDİYE MÜZESİ'nde, eski Madrid ile ilgili belgeler yer alır: CERRALBO MÜZESİ, güzel bir resim koleksiyonuna sahiptir; İNSTİTUTO VALENCIA DE DON JUAN'da dokumalar, kumaşlar ve çoğunlukla islam sanatına bağlanan seramikler yer alır: ROMANTİZM MÜZESİ, Vega İnclán markisi tarafından kurulmuştur; XIX. yy. ispanyol sanatçılarının yapıtlarını barındırır.

Madrid'de, Miró, Dalí, Chillida, Tàpies, Saura, Canogar gibi sanatçıların yapıtlarının sergilendiği bir ÇAĞDAŞ SANAT MÜZESİ de vardır.

MADRİD HURTADO (Miguel de la), meksikalı devlet adamı (Colima 1934). Hukuk eğitimi gördü. Kurumsal devrim partisi'ne girdi (1963). Harvard Üniversitesi'nde kamu yönetimi dalında master yaptı (1964-1965). Bankalarda yönetici olarak çalıştı. Maliye bakanlığı kamu kredisi müsteşarı (1965-1970), ulusal petrol şirketi Meksika petrolleri'nin müdür yardımcısı, 1972'de Maliye bakanlığı krediler müdürü oldu. 1975'te Maliye bakanlığı müsteşarı atandı. Daha sonra kabinede yer aldı, Planlama ve federal bütçe bakanlığı yaptı (1979-1980). Temmuz 1982'de Cumhurbaşkanı seçildi. İktisada devlet katkısının artırılmasını istedi. Önceki hükümetlerin aksine Meksika'nın GATT anlaşması'na katılmasını savundu; yolsuzluklara karşı kampanya açtı. Özel bankaların % 66 hisselerini devlete devreden bir yasayı Meclis'e yolladı. 1984 sonbaharında 96 milyar dolara yükselen dış borçlar ve İMF'nin önerdiği iktisadi önlemleri uygulama zorlukları karşılaştığı en önemli sorunlar oldu. Haziran 1988'de yapılan başkanlık seçimlerinden sonra yerini Carlos Salinas De Gortari'ye bıraktı.

MADRİGAL a. (fr. *madrigal;* ital. *madrigale*'den). Ed. İnce, sevecen bir düşünceyi ya da çapkınca iltifatları dile getiren küçük manzum parça. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Müz. Ses için, çalgı eşlikli ya da eşliksiz, çoksesli ya da birsesli müzikli şiir türü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ed. İki ya da üç üçlünün ardından gelen bir ya da iki kıtadan oluşur. Rönesansla birlikte daha özgür bir biçim kazanmıştır. En eski temsilcisinin Dante'nin dostu Pietro Casella (öl. 1300'den önce) olduğu sanılan tür, Petrarca tarafından üne kavuşturuldu. Aynı yüzyılda madrigal yazan bir başka italyan yazarı da Giovanni Boccaccio'dur. XVI. yy.'da Jacopo Sannanzaro, Pietro Bembo ve Ludovico Ariosto'nun temsil ettikleri türde örnekler ve-

Madrid
Francisco Bautista'nın 1626-1651 arasında yaptığı San İsidro el Real kilisesi (XVIII. yy.'da Ventura Rodriguez tarafından değişikliğe uğratıldı)

Oronoz

Oronoz-Ziolo

Madrid
Krallık sarayı'nın ana girişi yeniklasik üslup, XVIII. yy.

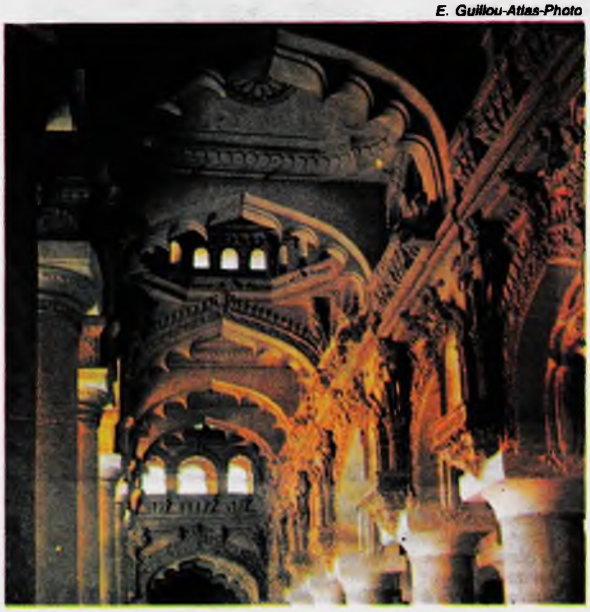
ren XIX. yy. italyan şairleriyse Carducci, Pascoli ve D'Annunzio'dur. Marot ve Mellin de Saint-Gelais tarafından Fransa'ya sokulan türün bu ülkedeki temsilcileri XVII. yy.'da Voiture, Cotin, Benserade, XVIII. yy.'da da Fontenelle, Houdar de La Motte, Chaulieu, J.-B. Rousseau ve Voltaire' dir

—Müz. • *İtalyan madrigali.* XIV. yy.'ın edebi madrigali, bir tür şarkıydı. Notası günümüze ulaşmış en eski madrigaller, XIV. yy.'ın başlarından kalmadır. Bu dönemin başlıca madrigal bestecileri, Giovanni da Cascia, Jacopo da Bologna ve Francesco Landino'dur. Aşk, hiciv, politika ve köy yaşamı gibi konuları ele alan sözler, üçer dizeli iki ya da üç kıtadan oluşurdu. Kıtalar, hep aynı 2 sesli polifonik müzikle okunur ve bunları 2 dizeli bir nakarat izlerdi.

XVI. yy. madrigallerinin öncekilerle hiçbir ilişkisi yoktu. Bunların kökeni *frottola'* dır. Şairler ve müzikçiler, *frottola*'nın halk beğenisine uygun üslubuna tepki olarak, daha ince yapıtlar, madrigallerde idealleştirilmiş *canzone*'ler yarattılar. Şiir, serbest yapıdaydı. Frankoflaman motet'sinin etkisiyle, her parti, eşit önem kazandı. İlk madrigal derlemesi olan, 1530 tarihli *Madrigali da diversi musici, Libro primo de la Serena* (Çeşitli müzikçilerin madrigalleri, Serena'nın ilk kitabı), Philippe Verdelot ve Costanzo Festa'nın yapıtlarını içerir. Bunları, Arcadelt'in ve Willaert'in besteleri izledi. Klasik madrigal (1550-1580), gittikçe daha yoğun biçimde kromatizme başvuran Cyprien de Rore, Roland de Lassus, Philippus de Monte ve Palestrina gibi bestecilerce yaratıldı. Sonraki dönemin (1580-1620) temsilcileri Luca Marenzio, Gesualdo ve Monteverdi'dir. Bu besteciler madrigali, cüretkâr yeniliklerle dolu müzikal bir şiire dönüştürdüler. Gesualdo'da sistemli kromatizm, yapmacıklı bir üslup oluşturdu. Monteverdi, dindışı kantat türünün kaynağı olan eşlikli birsesliliğin *stile nuovo*'sunu (yeni üslup) kullandı. Dinsel metinler üzerine bestelenmiş *dinsel madrigal (Lagrime di san Pietro)* ve madrigal tarzında bir tür güldürü olan *dramatik madrigal* (O. Vecchi'nin *Amfiparnaso*'su [1597] ve A. Banchieri'nin *Festino*' suyla [1609] yaygınlaştı) birbirine koşut olarak geliştiler. Almanlar (H. Schütz, L. Hassler), hatta Hollandalılar (J. S. Sweelinck), italyan madrigal tarzında yapıtlar bestelediler. Madrigal, İspanya'da, Pere Albert Vila, Pedro Guerrero, Juan Brudieu (*Madrigaller*, 1585) gibi besteciler sayesinde büyük rağbet gördü.

• *İngiliz madrigali.* İngiltere'de, önemli bir madrigalciler okulu vardır. Yatay ve düşey pasajlar arasındaki karşıtlıklardan ve kromatizmden (aşırılığa kaçmadan) yararlanan ingiliz madrigalciler, fransız şansonlarından, italyan madrigalinden, canzonettasından ve ballettosundan esinlenerek, madrigali, İngiltere'ye özgü bir duyarlığı yansıtan, ince anlatımlı ve eleji nitelikli bir türe dönüştürdüler. En büyük ingiliz madrigalciler, Elizabeth dönemi bestecileri ve onların ardıllarıdır: W. Byrd, Th. Morley, J. Wilbye, T. Weelkes, O. Gibbons, G. Farnaby, T. Tomkins. Bazı madrigaller, J. Dowland'ın lavta eşlikli şarkılarının habercisidirler.

E. Guillou-Atlas-Photo

Madura
Tirumalay sarayı'nın galerisi
Nayak sanatı, XVII. yy.

MADRİGALCİ a. Müz. Madrigal türünden eserler veren besteci.

MADRİZ, Nikaragua'nın kuzey-batı' sında yönetim bölgesi; 1 375 km²; 62 100 nüf. Merkezi *Somoto.*

MADRUBAT ya da **MAZRUBAT** çoğl. a. (ar. *maḍrūb, maẕrūb*'un çoğl. *maḍrūbāt, maẕrūbāt*). Esk. mat. **1.** Çarpanlar. **—2.** *Madrubata tefrik*, çarpanlara ayırma.

MADRUBEYN ya da **MAZRUBEYN** a. (ar. *maḍrūb, maẕrūb*'un ikili çoğl. *maḍrūbeyn, maẕrūbeyn*). Esk. mat. Her iki çarpan.

MADRUBUNFİH a. (ar. *maḍrūb* ve *fih'* ten *maḍrūbün-fih*). Esk. mat. ÇARPAN'ın eşanlamlısı.

MADRUP sıf. (ar. *maḍrūb, maẕrūb*). *Esk.* **1.** Vurulmuş, dövülmüş kimse için kullanılır. **—2.** Damgalanmış, basılmış para vb. için kullanılır: "*... aynı madenlerden mazrub paralar istimaline; ve mazinin dağınık vakaları hakkında...*" (Ragıp Hulusi).
—Esk. mat. ÇARPILAN'ın eşanlamlısı.

MADRÛS sıf. (ar. *madrūs*). *Esk.* **1.** Taşlarla örülmüş, örülerek yapılmış: *Çarh-ı madrûs* (içi örülmüş kuyu). **—2.** Sert bir biçimde yapılan hareket.

MADUD → MADUT

MADUDE sıf. (ar. *maʿdūd*'un dişl. *maʿdūde*). *Esk.* Sayılı, sayılmış, belirli: *Eşhas-ı madude* (sayılan belli birkaç kişi). *Eyyam-ı madude* (sayılı günler).

MADUL ya da **MADİL** sıf. (ar. *maʿdūl, maʿdil*). *Esk.* Bazı farsça sözlüklerde yer alan ve yazıldığı halde okunmayan "ye" ve "vav" harfleri için kullanılır.

MADUM sıf. (ar. *maʿdūm*). *Esk.* Yok olan, bulunmayan: "*...artık madûm olan şeyi de derâgûş ederiz*" (H. C. Yalçın).

MADUMİYET a. (ar. *maʿdūm* ve *-iyyet'* ten *maʿdūmiyyet*). *Esk.* Bulunmama durumu, yokluk: *Madumiyet-i esmar* (meyve kıtlığı).

MADUN sıf. (ar. *mā-* ve *dūn*'dan *mā-dūn*). *Esk.* **1.** Aşağıda, altta olan. **—2.** Kariyer bakımından aşağı olan, alt rütbede bulunan: *Madun zabitan* (küçük rütbeli subaylar).
—Esk. ruhbil. *Madun-üş şuur*, bilinçaltı.

MADURA ya da **MADOERA,** Endonezya'da ada, 3 km uzunluğunda bir boğazla ayrıldığı Cava'nın K.-D.'sunda; 5 290 km²; 2 686 703 nüf. Başlıca kenti *Sumenep.* K.'inde yanardağ kökenli bir kütle bulunan yükseltisi az bir adadır. Uzun kuraklıklar, marnlı ve kireçli toprak, sulamayı güçleştiren topografya, tarımda (mısır, pirinç, yerfıstığı) düşük verim elde edilmesine yol açan üç etkendir. Aşırı kalabalık olan Madura'dan Cava'nın doğu bölgelerine doğru ardı arkası kesilmeyen bir göç sürmektedir.

MADURA ya da **MADURAİ,** Hindistan'da, Vaigai ırmağı kıyısında kent; 951 696 nüf. (1991). Elsanatları ve tekstil sanayileri. Tütün imalatı. Şeker fabrikası. Üniversite kolejleri.
—Tar. ve Güz. sant. Ptolemaios tarafından da bilinen bir pandya krallığının eski başkenti olan Madura, müslümanlar tarafından 1311 yılında fethedildi; kent daha sonra, Nayaklar'ı (1372 yılına doğru - 1736) uzaklaştıran Pandyalar tarafından geri alındı. Nayaklar görkemli birçok yapı inşa ettiler (özellikle XVII. yy.'da): "1 000 sütunlu" *mandapa*'nın yer aldığı büyük tapınak (1560'a doğr.); Pudhumandapam, Raya gopuram, saray (Nayak* mimarlığının yetkin bir örneği ve dravid sanatının doruğu) vb.

Madura ayağı, ayakta derialtı dokularına yerleşerek ayağın biçimini bozan ve tropikal bölgelerde (Hindistan, Tropikal Afrika, Orta Amerika, vb.) rastlanan misetom. (Misetomların % 80'i ayakta görülür. Mantar kökenli misetomlara, bacaklarda olup olmadığına bakılmaksızın bazen *madurомikoz* adı verilir.)

MADURA DİLİ a. Endonezya dili; Madura'da ve Cava'nın doğusunda yaklaşık 8 730 000 kişi tarafından konuşulur.

MADURAİ → MADURA.

MADUROMİKOZ a. (fr. *maduromycose*'dan). Asalbil. Mantar kökenli misetom.

MADUT ya da **MADUD** sıf. (ar. *maʿdūd*). *Esk.* **1.** Sayılmış, sayısı belli. **—2.** Bir şeye ait sayılan, bir cinse, bir bütüne ilişkin olan: "*Benim dörtte üçüm hayvanattan madutttur*" (Neyzen Tevfik). **—3.** Belli, belirli. **—4.** *Madut olmak*, sayılmak, bir şeye ait bulunmak.

MADYTOS, bugün **Eceabat.** Tar. coğ. Gelibolu yarımadası üzerinde, Çanakkale boğazı kıyısında kent; trakyalı kavimlerce kurulduğu sanılmaktadır. İ.Ö. VI. yy.'da Persler'in egemenliğine girdi. İ.Ö. 465'te Kimon tarafından Atina konfederasyonu' na bağlandı. İ.Ö. 334'te Büyük İskender'in eline geçti. İ.Ö. 200'de Philippos V'in, daha sonra da Antiokhos III'ün (İ.Ö. 196) yönetimine girdi. İkinci İznik konsili'nden sonra dinsel merkez olarak önem kazandı. Yörede İ.Ö. IV. yy.'dan sikkeler bulundu. Eceabat'tan önceki adı Maydos oldu.

MAEBAŞİ, Japonya'da kent, Honşu' nun orta kesiminde, Gumma ilinin merkezi; 286 261 nüf. (1990). Yanardağ kökenli toprakların bulunduğu, dutağacı yetiştirilen Maebaşi bir ipekçilik merkezidir. Elektrikli gereçler.

MAECENAS (Caius), romalı şövalye (Arezzo ? İ.Ö. 69'a doğr.-İ.Ö. 8). Augustus' un danışmanı. Etrurialı eski bir ailedendi. Octavianus'un iktidarı savaş ve diplomasiyle ele geçirmesine yardım etti, danışmanlığını yaptı ve kararsızları onun safına çekti. Brindisi ve Trento antlaşmalarının imzalanmasını, Octavianus'un Scribonia ile, Antonius'un ise Octavia ile evlenmesini, Aemilius Lepidus komplosunun başarısızlığa uğratılmasını ve diğer komploların bastırılmasını sağladı. Bilim ve sanatların koruyucusuydu. İç savaşlar sona erince görevlerini devretti, ama Augustus' un dostu olarak kaldı. Tibur'daki sayfiye evi gibi Esquilinus dağındaki evi de herkese açıktı. Çevresine topladığı edebiyatçıların Augustus'u tutmalarına yardım etti. Vergilius, Horatius, Varius, Propertius, Valerius Messala Corvinus birbirleriyle yarışırcasına ona övgüler düzdüler. Şairliğinin yanı sıra diyaloglar ve doğa bilimlerine ilişkin yapıtlar yazdı. Ömrünün son günlerinde eskisi kadar gözde değildi.

MAEDA KANCİ, japon ressam (Tottori ili 1896 - Tokyo 1930). Paris'te öğrenim gördü; ilk japon noktacılarından ve resimde gerçekçiliğin temsilcilerinden biri oldu, savaş öncesinin en önemli sanat hareketlerinden birini başlattı.

MAEDA SEİSON, japon ressam (Gifu 1886 - Kamakura 1977). Geleneksel nihon -ga akımının ikinci kuşak temsilcilerinden en ünlüsüdür. Geniş kültürüyle, japon geleneklerini, tarihsel, mitolojik ve edebi konuları başarıyla ele aldı. Ayrıca batı resmini de tanıdığı, yapıtlarında, özellikle de dikkat çekici portrelerinde hissedilir.

MA'EDDAVİ (Mustafa), faslı yazar (Casablanca 1937-öl. uçak kazasında 1961). Kendi kendini yetiştirdi, Fas direniş hare-

ketine katıldı (1954-55). Bağımsızlıktan sonra, Mağrib arap yazarlar birliği'nin kurulmasına katkıda bulundu. Ölümünden sonra yayımlanan, *Dîvan ül-Ma'eddavî* adlı bir yapıtı vardır.

Maeght vakfı, Paris'te büyük bir sanat galerisine sahip olan Aime Maeght (1906 -1982) ile karısı Marguerite tarafından, 1964'te Saint-Paul-de-Vence'ta kuruldu. Doğal çevreyle uyum içinde olan bu "açık" müzenin binaları, mimar J. L. Sert tarafından, iç ve dış (avlular, heykellerle süslü bahçeler) mekânların esnek bir düzenlemesini sağlayacak biçimde tasarlandı. Burada, çeşitli bağışlar (özellikle Maeght'inkiler) sonucunda toplanan çok sayıda önemli XX. yy. yapıtı sergilenmektedir (Braque, Chagall, Miró, Kandinsky, Matisse, Giacometti, Calder, Tal Coat, Tapies, Chillida, Adami vb.). Önde gelen sanat ve edebiyat adamlarına, çağdaş sanat akımlarına ayrılan geçici sergiler de düzenlenmektedir.

MAEKAVA KUNİO, japon mimar (Niigata 1905 - Tokyo 1986). Sakakura ile birlikte Le Corbusier'ın yanında staj yaptıktan ve bir süre Tokyo'da A. Raymond'un yanında çalıştıktan (1930-1935) sonra, bu kentte kendi ajansını açtı ve Deutscher Werkbund'u örnek alan bir ortaklık kurdu. Önce, betonun olanaklarından yararlanarak sınır tanımayan geniş mekânlar yarattı (Tokyo'da Kültür merkezi, 1955; Gakuşuin Üniversitesi, 1960). Daha sonra, geleneksel motiflerin taşıdığı anlatım değerini keşfetti ve bu motifleri betona uyguladı. Bu beklenmedik yenilikle ülkesinde çığır açtı. Kyoto (1959) ve Urava (1966) kültür merkezlerinde, özellikle de Tokyo'daki Metropolitan Festival Hall'de (1961), gittikçe modernist anlatımdan uzaklaşarak betonun yerini tuğlaya bıraktığı açık mekânlara yöneldi.

MAELLA (Mariano), ispanyol ressam (Valencia 1739 - Madrid 1819). Sırasıyla dinsel konular ressamı (Valencia katedrali; Bayeu ile birlikte Toledo katedrali'nin vaaz kürsüsü), dekoratör (krallık saraylarının tavan süslemeleri), gündelik yaşam sahneleri, manzara, portre (*Carlos III*, Madrid krallık sarayı) ressamı ve kitap resimleyicisi (Quevedo'nun *Buscón*'u için desenler) oldu.

MAELSECHLAİNN I ya da **MALACHY,** İrlanda kralı (öl. 863). 842'de Uisnech kralıydı, 844'te Danimarkalılar'ı yendi, 846'da İrlanda kralı oldu. Danimarkalılar'ı bir kez daha yenilgiye uğrattı. 847'de Dublin'i yağma etti, İskandinavlar'ı ve Kuzey İrlandalılar'ı durdurmayı başardı.

MAELSECHLAİNN II ya da **MALACHY,** Na Midhe kralı (Na Midhe 949 -Na h-İarmidhe 1022). Tara'da kazandığı zaferle Olaf'ın ve Dublin'deki İskandinav krallığı'nın gücünü kırdı ve Aird Rígh oldu (980). Brian Boru tarafından yenilgiye uğratılınca 1002'de bu unvanı ona bırakmak zorunda kaldı, rakibinin 1014'te ölmesinden sonra unvanına yeniden kavuştu.

MAELSTRÖM a. (hollandaca *malen*, öğütmek, ve *strom*, akıntı'dan). Gelgitin hızlanması ve Mosken adacığıyla Moskensöya adasının güney burnu arasındaki güçlü soluğanın devrilmesi sonucu Norveç kıyılarında (Lofoten adaları) ortaya çıkan çevrintili akıntı (en büyük hızı 11 km /sa). [Yüzeydeki suyun dönüşü, çan biçiminde bir oyuk oluşturur. Edebiyatçılar (E. Poe) akıntının tehlikelerini abartmışlardır.]

MAELZEL ya da **MÄLZEL**(Johann Nepomuk), avusturyalı mekanikçi (Regensburg 1772-denizde, Panamá açıklarında, 1838). 1804'te orkestra çalgılarının çoğunun sesini verebilen mekanik bir çalgı yaptı: *panharmonikon*. 1816'da çalışma ilkesini Winkel'in tasarladığı metronomun yapımı için bir berat aldı.

MAE NAM → MENAM.

MAEOTİCA PALUS, Azak denizi'nin eski adı.

MAERLANT (Jacob VAN) → VAN MAERLANT.

MAES (Nicolaes), hollandalı ressam (Dordrecht 1634 - Amsterdam 1693). 1650'ye doğru Rembrandt'ın öğrencisi oldu; 1660-1665 arası Anvers'te çalıştı ve orada Jordaens'in etkisinde kaldı; Dordrecht'te döndü, sonra da Amsterdam'a yerleşti (1673). İlk dönemi özellikle Rembrandt tarzında, aile yaşamını yansıtan tabloları kapsar: *Tembel hizmetçi* (National Gallery, Londra), *Sofra duası* (Rijksmuseum, Amsterdam), *Yün eğiren kadın (ay. y.)*. Amsterdam'da daha çok, zarif, ancak daha kuru üsluplu portler yaptı. Ayrıca konularını mitoloji ya da dinden alan tabloları da vardır.

MAES (Dirck), hollandalı ressam (Haarlem 1659 - ay. y. 1717). Hollanda'da ve William III'ün hizmetinde, İngiltere'de çalıştı; avı konu alan çeşitli resimler yaptı: *William III avlanırken* (Dublin), *Geyik avı* (Cambridge, Lyon), *Atlılar* (Nancy, Riga).

MAESTÀ a. (*ululuk, yücelik* anlamında ital. sözc.). Güz. sant. Kucağında çocuk İsa'yı taşıyan Meryem Ana'yı betimleyen ortaçağ italyan okulu resmi. (En tanınmış maestàlar arasında San Martino ustası [XIII. yy., Pisa müzesi], Cimabue*, Giotto [Uffizi, Floransa], özellikle de Duccio*'nun [Siena] tabloları sayılabilir.)

MAESTOSO be. ("görkemli" anlamında ital. sözc.). Müz. Gösterişli, tumturaklı bir icra gerektiğini belirten terim. (Hız belirten bir terimle birlikte kullanılabilir: *allegro maestoso*.)

MAESTRA *(sierra)*, Küba'nın güney-doğu ucunda sıradağ. En yüksek noktası Turquino'dur (1 974 m). Dağda, demir, bakır, manganez yatakları vardır. Kahve ve muz yetiştiriciliği. Fidel Castro buraya sığındı ve Batista kuvvetlerini bozguna uğrattığı saldırıyı buradan başlattı.

MAESTRAZGO, İspanya'da dağ kütlesi, Valencia bölgesinin kuzey bölümünde, Castellón de la Plana'nın K.'inde; 1 318 m.

MAËSTRİCHT → MAASTRİCHT.

MAESTRİŞYEN a. (fr. *maëstrichtien*). MAASTRİCHT KATI'nın eşanlamlısı.

MAESTRO a. ("üstat" anlamında ital. sözc.). Tüm büyük yorumculara ya da tüm bestecilere verilen ad; orkestra şefi.

MAETERLİNCK (Maurice), fransızca yazan belçikalı yazar (Gent 1862 - Nice 1949). İlk yapıtı, kaygılı ve zekice yazılmış şiirlerinden oluşan bir derlemeydi (*les Ser-*

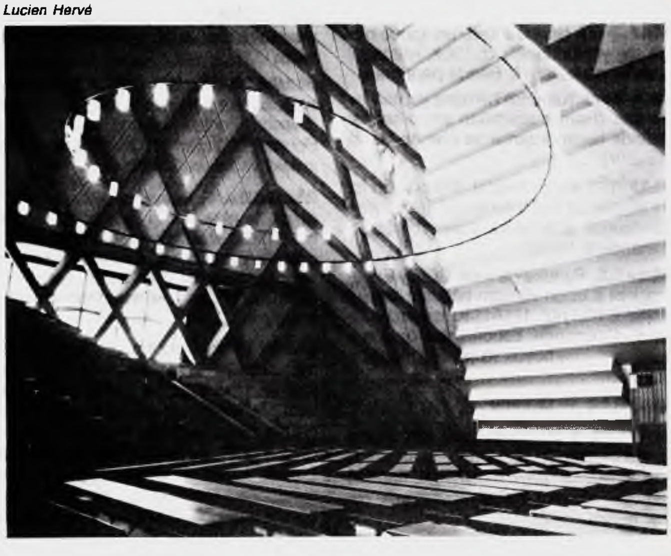

Mandelman-Rapho

Saint-Paul-de-Vence'ta J. L. Sert tarafından tasarlanan (1964) **Maeght vakfı**'ndan bir görünüm (havuzda Miró'nun bir seramiği)

Maekava Kunio
Tokyo Üniversitesi kitaplığı'nın konferans salonu (1960)

Lucien Hervé

Nicolaes **Maes**
Sofra duası
Rijksmuseum, Amsterdam

Rijksmuseum

Sirot-Angel

Maurice **Maeterlinck**

A.F.P.

Hubert **Maga** (1960'ta)

res chaudes, 1889). Simgeci bir estetikle yazılan bu şiirler 1896'da *Douze Chansons*'un (1900'de *Quinze Chansons* oldu), aynı oranda simgeci olan ve çok güzel bir üsluplaştırmayla gerçekleştirilen imgeciliğine yol açtı. Bu arada Maeterlinck, aynı edebi tutum doğrultusunda, verimli bir oyun yazarlığı yaşamına başladı ve Mirbeau'nun bir makalesi sayesinde onu ünlü biri durumuna getiren *la Princesse Maleine*'i (1889), *l'Intruse* (1890), *les Aveugles, les Sept Princesses* (1891), *Pelléas et Mélisande* (1892) adlı oyunları, ardından da kuklalar için *Alladine et Palomides, Intérieur* ve *la Mort de Tintagiles* (1894) adlı üç dram yazdı. Bu yapıtlarda, karanlık ve kötü niyetli güçlerin saplantısına kapılmış gizemli ruhsal durumları dile getirmekte büyük bir başarı gösterdi. Bu dehşet tiyatrosunu, daha açık bir görüşle yazılan *Monna Vanna* (1902), simgesel peri oyunu *Mavi* kuş* (l'Oiseau bleu) [1909], yurtseverlik dramı *Bourgmestre de Stilmonde* (1920), *le Miracle de saint Antoine* (1920) ve *la Princesse Isabella* (1935) gibi yapıtlar izledi. Öte yandan Maeterlinck, çok yetkin klasik bir biçim çerçevesinde, doğanın yaşamı ve insanın gizemi üzerine son derece yüce esinli denemeler de yazıyordu. Bunların başlıcaları: *le Trésor des humbles*, 1896; *la Sagesse et la Destinée*, 1898; *la Vie des abeilles*, 1901; *le Temple enseveli*, 1902; *l'Intelligence des fleurs*, 1907; *la Vie des termites*, 1926; *la Vie de l'espace*, 1928 ve *la Vie des fourmis*, 1930. *Avant le grand silence* (1934) ve *l'Autre Monde ou le Cadran stellaire* (1942) adlı yapıtları arasındaki son felsefi düşünceleriyse, ölüm ve metafizik sorunlarla gitgide daha çok uğraştığını gösteriyordu.

Maeterlinck tiyatrosunun ilk dönemi, simgeciliğin dram türüne en önemli katkısını oluşturdu. 1911'de Nobel ödülü'nü alan Maeterlinck, 1920'de Kraliyet fransız dil ve edebiyat akademisi'ne seçildi ve 1932'de kral tarafından kont yapıldı.

MAEZTU (Ramiro DE), ispanyol yazar (Vitoria, Álava, 1874-Aravaca, Madrid yakınında, 1936). 1898 edebiyat rönesansının yaratıcılarından biri oldu, sonra politikaya yönelerek gerici ve ulusçu bir hareket olan İspanyol eylemi'nin başına geçti, iç savaş sırasında öldürüldü. Başlıca yapıtları: *Hacia otra España* (1899) ve *Defensa de la Hispanidad*'dır.

MAFÂT a. (ar. *mā-* ve *fate*, yok oldu'dan *mā-fāt*). *Esk.* Kaybedilmiş, elden çıkan şey.

MAFEKİNG, Güney Afrika'da (Cape ili) kent, Botsvana sınırı yakınında; 6 500 nüf. 1885'te, Matabeleler'e karşı askeri üs olarak kurulan kenti, Boerler savaşı sırasında Baden Powell savundu.

MAFEVK sıf. (ar. *mā-* ve *fevk*'ten *mā-fevk*). *Esk.* **1.** Üstün, üst. **—2.** Üst rütbede olan, amir: *mafevk zabitan* (üst subaylar).

◆ a. **1.** Üstte bulunan şey, üst taraf. **—2.** Bir miktarın üstü, ondan artan kısım.

MAFEVKATTABİA sıf. (ar. *mā-*, *fevka* ve *tabiʿat*'tan *mā-fevka-t-tabiʿa*). *Esk.* Doğaya aykırı, doğaüstü: *"Halbuki ulemâ-yı ilm mâ-fevkat-tabia süslü, daha hayali cisimlerle mâverâ-yı tabiatden bahs ederler"* (Baha Tevfik).

MAFFEİ (Francesco), italyan ressam (Vicenza 1600'e doğr.-Padova 1660). J. Bassano, il Tintoretto, Veronese (renk açısından), Fetti, Liss ve Strozzi'den etkilendi; fantastik ve garipliğe eğilimiyle manierismocu olan, taşkınlığı ve anlatımdaki gözüpekliğiyle de barok bir nitelik taşıyan özgün yapıtlar ortaya koydu: Vicenza'da, Zitelle capellası'ndaki tablolar (bugün kent müzesinde); Venedik'te, Ca' Rezzonico' nun tavan resimleri (1657); Brescia katedrali'nde, *Azizlerin kutsal kalıntılarının taşınışı*; Padova'da, S. Tommaso'nun tavan süslemeleri vb.

MAFFEİ (Scipione), italyan yazar (Verona 1675 - *ay. y.* 1755). Oxford'da doktorluk yaptı, Paris'te, Londra'da ve Berlin'de akademi üyeliklerinde bulundu. *Giornale de'Letterati d'Italia*'nın (1710) kurucuları arasında yer aldı. Komediler ve Voltaire' in esinlendiği *Merope* (1713) trajedisini yazdı. Tüm Avrupa'da ünlenmiş olan bu derin bilgili yazarın başyapıtı doğduğu kentin tarihiyle ilgilidir (*Verona illustrata*, 1732-33).

MAFFİOSO → MAFİOSO.

MAFİA ya da **MAFYA** a. (fr. *mafia* ya da *maffia;* gizli örgüt anlamında sicilya lehçesinde sözcük). **1.** Gizli haydut çetesi ya da örgütü. **—2.** Kendi çıkarları için her çareye başvuran gizli grup: *Onlar mafyadır, uğraşılmaya gelmez.*

Mafia, adaleti kendileri gerçekleştiren, böylece de "hiçbir şey görmemiş" tanıkların suskunluğuyla resmi adalet organlarının işleyişini engellemeye çalışan sicilyalı azılı gizli birlikler şebekesi. 1820-1848 yılları arasında, belirli bir düzeni sürdürmeye kararlı büyük toprak sahiplerinin girişimiyle ortaya çıktı. Eski asker, polis ve yerel örgütlerde yuvalanmış haydutların, merkezi-bir örgüt içinde bir araya gelmelerinden oluşan Mafia, hızla Sicilya'daki büyük toprakların yönetimini ele geçirdi. Köylüler üzerinde zorbaca bir egemenlik kurarak kısa bir süre içinde mülk sahiplerini de kaygılandırmaya başladı. Ana merkezi Palermo'da olan Mafia, derin bir sessizlik içinde kurduğu suç ortaklığı ve ilişkiler şebekesiyle ülkenin iktisadi ve toplumsal yaşamını etkiledi. Mafia, aslında yerleşik düzene saygılıydı ve onu her türlü köylü hareketlerine karşı korudu. İtalya' dan ABD'ye toplu göç hareketi, XIX. yy. sonlarında Mafia'ya amerikan "suç örgütleri"yle yakın ilişkiler kurma fırsatı verdi. XX. yy.'ın ortalarından sonra, kentsel niteliği ağır basan yeni bir Mafia, yavaş yavaş, eski kırsal Mafia'ya egemen oldu.

MAFİA, Tanzaniya kıyıları açıklarında mercan adası, Hint okyanusu'nda, Zanzibar'ın G.'inde; 440 km²; 16 800 nüf. Balıkçılık ve kopra üretimi.

MAFİK sıf. (fr. *mafique; ma[gnesium]*, magnezyum ve *f[er]*, demir'den). Yerbil. Demir ve magnezyum bakımından zengin bir kayaç ya da bir mineral için kullanılır.

MAFİL a. Denizc. Aşınmaması için kayışlıklarına deri, yelken bezi ya da branda sarılmış kürek.

MAFİLYED a. (ar. *mā-*, *fi*, fiyat, değer ve *yed*'den *ma-fi-l-yed*). İsl. huk. Miras paylaşılmadan ölmüş bulunan bir mirasçıya bu mirastan düşen pay. (Bu pay, ölen mirasçının mirasçıları arasında paylaştırılır.)

MAFİOSO ya da **MAFFİOSO** a. Mafya üyesi.

MAFİŞ ünl. (ar. *mā fihi şey'un*, içinde hiçbir şey yoktur'dan). *Tkz.* "Yok, kalmadı" anlamında kullanılır: *Bende para mafiş.*

◆ a. Mutf. Yumurtalı hamurla yapılan bir tür tatlı. (Hamur açıldıktan sonra şeritler halinde kesilip kızartılır ve üzerine şurup dökülür.)

MAFİTİT a. (fr. *mafitite*). Petrogr. En az % 90 oranda mafik mineraller (peridotlar, piroksenler, amfiboller, mikalar vb.) içeren melanokrat kayaç.

MAFRA, Portekiz'de kent, Güney Extremadura (Lizbon yönetim bölümü) tepelerinde; 6 600 nüf. 1717-1730 arasında João V döneminde, Escorial'den örneksenerek yapılmış büyük ve şatafatlı manastır -saray.

MAFRAŞ → MEFREŞ.

MAFSAL a. (ar. *mafṣıl*'dan). Kemiklerin birleşme yeri. (→ EKLEM.)
—*Esk. Mafsal-ı gayrı müteharrik*, hareket etmeyen eklem. ‖ *Mafsal-ı müteharrik*, oynar eklem.

—Dy. *Bağlama mafsalı*, bir yol ya da işaretleme aygıtının manevra ve kumandasını sağlayan bükülmez (rijit) bir transmisyon üzerine yerleştirilen ve transmisyonda hafif bir doğrultu değişikliğine olanak veren aygıt. (Bağlama mafsalı genellikle, bir eksenin ya da dayanma noktasının çenesinde salınım yapan küçük bir levye kolundan oluşur.)
—Ger. day. EKLEM'in eşanlamlısı.

MAFSALİ sıf. (ar. *mafṣal* ve *-ī*'den *mafṣalī*). *Esk.* Eklemle ilgili, eklemsel.

MAFSALLI sıf. Mafsalı olan.
—Dy. *Mafsallı lokomotif*, mühendis Malletin bulduğu lokomotif tipi; birçok devindirici dingil takımından oluşur; bunlardan biri makinenin ana şasisine bağlıdır; öbür dingil takımlarının ise şasiye göre bir iki derecelik hareket serbestliği vardır.
—Mad. *Mafsallı kol*, delik delme tabancasını taşıyan teleskobik ayak. (Aynı şasi üzerine sabit olarak tespit edilen mafsallı kollar bir delik delme jumbosu oluşturur.)

MAFUN sıf. (ar. *ʿufūnet*'ten *maʿfūn*). *Esk.* Kokmuş, bozulmuş, çürümüş et için kullanılır.

MAFÜV sıf. (ar. *maʿfüvv*). *Esk.* **1.** Suçu bağışlanmış, affedilmiş: *"Onlar meydanda yok ki affedelim, ele geçtikleri anda ma füvv olurlar"* (A. H. Tarhan). **—2.** Ayrı tutulmuş, diğerlerinden ayrılmış.

MAFYA → MAFİA.

MAG (ing. *Metal Active Gas*'ın kısaltması). *Mag kaynağı*, eriyen elektrotla, karbondioksit koruması altında uygulanan ark kaynağı.

MAGA (Hubert), beninli devlet adamı (Paraku 1916). Öğretmendi (1936), Dahomey Bölge meclisi milletvekilliği (1947), Fransız Batı Afrikası Büyük konsey üyeliği ve Fransız Batı Afrikası Millet meclisi'nde milletvekilliği (1951) yaptı. Başbakan (mayıs 1959), ülkesi bağımsızlığına kavuşunca da Cumhurbaşkanı oldu (aralık 1960). General Soglo'nun iktidara geçmesinden sonra (1963) geçici hükümette görev aldı, ardından aralık 1963 - kasım 1965 arasında gözetim altında tutuldu. 1966 ilkbaharında Avrupa'ya gitti. 1970'te askeri yönetim yerini bir başkanlık konseyine bıraktı. H. Maga, mayıs 1972'ye kadar Devlet başkanı olarak konseyin yönetimini üstlendi. 1970'ten komutan Kereku' nun iktidarı ele geçirdiği ekim 1972'ye kadar İçişleri ve Savunma bakanlığı görevlerini de yürüttü. 1972'de evinde gözetim altında tutuldu ve 1981 nisanında serbest bırakıldı.

MAGABA. Tar. coğ. Ankara'nın D.'sunda dağ; İdris dağı, Karbasan dağı ya da Elmadağ olduğu sanılmaktadır. Manlius Vulso Anadolu seferi sırasında (İ.Ö. 189), Galatlar'la burada savaştı.

MAGABİN çoğl. a. (ar. *mağben*'in çoğl. *mağābin*). Esk. anat. Uyluk kemikleri, kasıklar.

MAGABULA. Tar. coğ. Anadolu'nun Kappadokia bölgesinde kent; Nikopolis'i (Suşehri) Pontos Komana'sına (Comana Pontica) bağlayan yol üzerinde, İris (Yeşilırmak) vadisinin G.'indeydi.

MAGADAN, Rusya'da kent, Uzakdoğu'da, Ohotsk denizi kıyısında; 152 000 nüf. (1989). Balıkavlar. Gemi yapımı ve onarımı. Balık ve kabuklu hayvan konserveleri. Araştırma merkezleri (yerbilim). Kolima'daki altın işletmesi Magadan'dan örgütlendi.

MAGADHA, Buddha ve Mahavira zamanında, Hindistan'daki belli başlı dört krallıktan biri. Ganj ve Son (Bihar) nehirlerinin birleştiği yer yakınlarındaydı. Magadha, buddhacılıkla caynacılığın beşiğiydi. İ.Ö. VI. yy. öncesinden başlayarak burada kabile düzeniyle ilişiğini kesmiş müstahkem siteler gelişti. Magadha krallığı'nın başkenti, Buddha zamanında ye-

niden inşa edilen Racagriha, daha sonra da Pataliputra'ydı (İ.Ö. 320'ye doğr.). Kutsal yerleri, müslümanların gelişinden önce (XII. yy'ın sonu) çok ziyaret edilirdi (çinli hacılar, V.-VII. yy.'lar).

MAGADHİ a. Maharaştriye yakın prakrit. Bihari, oriya, bengali ve assam dili magadhiden kaynaklanır.

MAGADİ, Kenya'da göl, Rift Vadisi'nin doğu dalında, Nairobi'nin G.-B.'sında; 104 km². Bir demiryoluyla Nairobi hattına bağlanır. Soda çıkarılmaktadır.

MAGAFİR çoğl. a. (ar. *miğfer*'in çoğl. *mağāfir*). *Esk.* Miğferler, çelik başlıklar.

MAGAHİ a. Biharinin lehçesi; Bihar'ın doğusunda ve Batı Bengal'de yaklaşık 10 milyon kişi tarafından konuşulur.

MAGAK a. (fars. *mağāk*). *Esk.* **1.** Çukur. **—2.** Mezar. **—3.** *Magak-ı fena,* yokluk çukuru; ölüm. || *Magak-ı gar,* çukur. || *Magak-ı zulmet,* karanlıklar çukuru; dünya, insan.

MAGALASSOS. Tar. coğ. Anadolu'nun Kappadokia bölgesinde kent, Sebasteia'yı (Sıvas) Kaisareia'ya (Kayseri) bağlayan yol üzerinde, Halys (Kızılırmak) nehrinin D.'sundaydı. Şarkışla yakınında olduğu sanılmaktadır.

MAGALHÃES (Domingos José GONÇALVES DE) → GONÇALVES DE MAGALHÃES (Domingos José).

MAGALHÃES (Fernão de) → MACELLAN (Fernão de).

MAGALOTTİ (Lorenzo), italyan yazar (Roma 1637 - Floransa 1712). Galilei okulunda yetişmiş bilimsel düşünceye sahip filozoftu, tutanaklarını yazdığı (*Saggi di naturali esperienze,* 1667) Accademia del Cimento'nun sekreterliğini yürüttü, Medici-ler'in hizmetinde diplomatlık yaptı, çok sayıda gezi yazısı ve mektup (*Lettere familiari contro l'ateismo,* 1719; *Lettere sulle terre odorose d'Europa e d'America dette volgarmente buccheri,* 1825) kaleme aldı.

MAGAMİZ çoğl. a. (ar. *mağmaz*'ın çoğl. *mağāmiz*). *Esk.* Çukur yerler, karanlık yerler.

MAGAN. Tar. coğ. Birçok Aşağı Mezopotamya metninde adı geçen ülke. En azından Sargon dönemiyle (XXIII. yy.) son Ur kralı dönemi (XXI. yy.'ın sonu) arasında, burada üretilen bakır ve diorit körfez aracılığıyla Aşağı Mezopotamya'ya gönderiliyordu. Magan, Umman ve Karmani-a'da yerleşmiş eski bir kültürü karşılar.

MAGANGUÉ, Kolombiya'nın kuzeyinde kent; 65 000 nüf. Ticaret merkezi. Besin sanayileri.

MAGANİ çoğl. a. (ar. *mağni*'nin çoğl. *mağānī*). *Esk.* Evler.

MAGANİM çoğl. a. (ar. *mağnem*'in çoğl. *mağānim*). *Esk.* Savaşta ele geçirilen mallar, ganimetler.

MAGARİB çoğl. a. (ar. *mağrib*'in çoğl. *mağārib*). *Esk.* **1.** Batı'da bulunan yerler, batı tarafları. **—2.** Akşamlar.

MAGARİM çoğl. a. (ar. *mağrem*'in çoğl. *mağārim*). *Esk.* **1.** Ödenecek borçlar. **—2.** Diyetler.

MAGARİS çoğl. a. (ar. *mağris*'in çoğl. *mağāris*). *Esk.* Fidan yetiştirilen yerler, fidanlıklar.

MAGARLAR, tibet-birman lehçesi konuşan ve 1991'de nüfusları 525 000'e ulaşan Nepal halkı. Gurkha birliklerinin çoğu, Magarlar'ın çiftçilik yapmayan bölümünden oluşur. Babasoylu ve dıştanevli klanlar biçiminde örgütlenen Magarlar, çoğunlukla hinducudur ve hint panteonunun tanrılarıyla kendi klan ve köy tanrılarına taparlar.

MAGARSOS. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde, Kilikia bölgesinde kent; Pyramos (Ceyhan) nehrinin ağzında kurulmuştu. Selefkiler döneminde Antiokheia adını aldı.

MAGAS (İ.Ö. 330-250'ye doğr.), Kyrene kralı Ptolemaios I Soter'in üvey oğlu. Ptolemaios I tarafından Sirenayka'yı yönetmekle görevlendirildi (308), 275'te kral oldu. Antiokhos Soter ile birleşip kızı Apama ile evlendi ve bağımsızlığını Mısır'a kabul ettirdi.

MAGASİL çoğl. a. (ar. *mağsel, mağsil'* in çoğl. *mağāsil*). *Esk.* Ölülerin yıkandığı yerler, gusülhaneler.

MAGATAMA a. ("kıvrık mücevher" anlamında japonca sözc.). Arkeol. Japon mezar tümülüslerinde bulunan çengel biçimindeki taşlar (akik, kırmızı akik, kuvars, cam vb.). [Bunların güç simgesi oldukları düşünülmektedir. Biçimleri Kore ve Sibirya'da nazarlık olarak kullanılan kaplan dişini hatırlatır.]

MAGAZİ çoğl. a. (ar. *mağzā*'nın çoğl. *mağāzī*). *Esk.* **1.** Savaşlar, gazalar. **—2.** Savaş ve kahramanlık konularını işleyen halk hikâyeleri: *Fenn-i magazi* (Hz. Muhammet'in savaşlarından bahseden tarih ya da hikâyeler). *Gazi-i eb-ül-magazi* (savaş ve kahramanlık hikâyelerinde hikâye kahramanı olan gazi).

MAGAZİL ya da **MEGAZİL** çoğl. a. (ar. *miğzel*'in çoğl. *mağāzil, meğāzil*). *Esk.* İğler, iplik eğirmekte kullanılan araçlar.

MAGAZİN a. (ing. *magazine;* fr. *magasin*'den). **1.** Çok çeşitli konuları işleyen, genellikle resimli, süreli yayın. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Magazin sayfası,* bir gazetenin düzenli aralıklarla belli bir okuyucu türüne yönelik olan, içeriği bir konuda yoğunlaşmış iç sayfası.

—ANSİKL. 1731'de ingiliz Edward Cave, *Gentleman's Magazine* adlı ilk magazini çıkardı. XIX. yy.'da ABD'de ve Büyük Britanya'da gittikçe daha büyük önem kazanan magazin daha sonra çeşitli biçimler altında yaygınlaştı.

Cüzdan adlı dergi, Türkiye'de yayımlanan magazin türündeki ilk dergi olarak kabul edilir (İstanbul, 1873). Bunu *Şehbal, Resimli kitap, İnci, Süs, Resimli ay, Yedigün, Hafta, Yelpaze, Sizin için, Elele, Hafta sonu, Kadınca, Erkekçe, Bravo, Hey, Gong* vb. izledi.

MAGBEN a. (ar. *mağben*). Esk. anat. **1.** Uyluk kemiği. **—2.** Kasık.

MAGBUT sıf. (ar. *mağbūt*). *Esk.* **1.** İmrenilen, gıpta edilmiş. **—2.** Mutlu, sevinçli.

MAGDALA. Tar. coğ. Filistin'de (Celile) kent, Taberiye gölünün batı kıyısında, Taberiye'nin 5 km K.'inde. Magdalalı Maria'nın (azize Maria Magdalena) doğduğu kenttir. Günümüzde *Macdal* (ya da *Migdal*). Yahudiler'in Romalılar'a karşı gerçekleştirdikleri birinci ayaklanmada önemli rol oynadı.

MAGDALA, Etyopya'da, Galla ülkesinde, küçük kasaba ve kale. İngiliz uyrukluları bu kaleye hapseden negus Theodoros, burada kuşatıldı. Kuşatma sırasında Theodoros, kendini öldürdü ve kale, 1868'de, Napier tarafından alındı.

MAGDALENA, Kolombiya'da ırmak; yaklş. 1 550 km (havzası 266 000 km²), Cordillera central'de doğar ve G.-K. yönündeki çığırı And sıradağlarını aşma olanağı veren eski bir yoldur. Deltası, ırmak ve kollarınca (Caurca, Cesar, Porce ve San Jorge) doldurulmuş bir çöküntüdür. Deltadaki alüvyon ovasında az çok sular altında kalan kesimler vardır. Antiller denizi kıyısında Magdalena'nın başlıca kolunun önünü tıkayan kıyı şeridinde gedik açılarak deniz gemilerinin Barranquilla'ya kadar girebilmesi sağlanmıştır. Çeşitli çağlayanların bulunmasına karşın Magdalena, Bogotá, Bucaramanga ve Cúcuta bölgelerinin ulaşımını sağlar. — *Magdalena yönetim bölgesi,* ırmak çığırının sağ kıyısında ve Antiller denizi'nin kıyısında uzanır; 23 188 km²; 1 664 000 nüf. (1990). Merkezi *Santa Marta.*

MAGDALENA koyu, Aşağı Kaliforniya'da (Meksika), Büyük Okyanus kıyısında köy.

MAGDALENYEN sıf. (fr. *Magdalénien*). Tarönc. MADELEINE KÜLTÜRÜ'nün eşanlamlısı.

MAGDALEON a. (fr. *magdaléon;* yun. *magdalia,* hamur kütlesi'nden). Hap ve yakı hazırlanırken bir ara evre olarak yapılan silindir biçiminde yumuşak ilaç kütlesi.

MAGDALİNUS a. Larvası çeşitli ağaçların kurumuş ya da çürümüş dallarında yaşayan siyah, mavi ya da yeşilimsi renkli küçük hortumlubõcek. (*Magdalinus* ya da *Magdalis cerasi* ve *M. ruficornis* meyve ağaçlarına dadanır. Hortumlu böcekgiller familyası.)

MAGDEBURG, Almanya'nın Saksonya Anhalt eyaletinin başkenti; 290 400 nüf. (1989). Berlin'in 140 km batısına düşen kent, Elbe'nin bir taraçasında kurulmuşsa da, banliyöleri (sağ kıyıdan) ırmağın taşkın ovasında uzanır. 1631 yangınından sonra yeniden yapılan kent, Almanlar'ın büyük tahkimli kentlerinden biri oldu. Kentin gelişmesi, bir ölçüde milli bir bölgenin (Börde) tarımsal zenginlikleri (tahıllar, şekerpancarı) sayesinde gerçekleşti; ne var ki, sanayide gelişmenin en önemli kesimlerinden biri de (çevredeki potasla birlikte) demiryolunun gelişmesiydi. Son olarak da Mittelandkanal, Magdeburg'u önemli bir ırmak limanı (ülkedekilerin en önemlisi) haline getirdi. Günümüzde kent, eyaletin ve ülkenin büyük sanayi merkezlerinden biridir: metalürji, dökümcülük, makine sanayisi, kimya, yapı gereçleri, besin. Kent, altı uzun demiryolu hattı ile yedi karayolunun kavşak noktasında yer aldığı için aynı zamanda önemli bir ulaşım merkezidir. Mittellandkanal ile Ren'e ve diğer kanallarla da Berlin'e ve Oder'e bağlanır. Ayrıca Magdeburg, yükseköğretimin sanayiyle doğrudan ilişkide olduğu önemli bir kültür merkezidir.

—Tar. Magdeburg Wendeler'le ticaret yapmak için IX. yy.'da kurulan merkez çevresinde gelişti; 925'te yağmalandıktan sonra Büyük Otto tarafından onartıldı; Otto'nun yaptırdığı Sankt Moritz manastırı (937) 968'de başpiskoposluk oldu. Büyük bir ticaret merkezi haline gelen Magdeburg, Hansa birliği'ne katıldı (XIII yy.) ve serbest kent statüsü kazandı (XV. yy. sonu). Magdeburg kentinin hukuksal statüsü birçok Prusya kentince kabul edildi. Reform hareketini benimseyen Magdeburg (1524) Smalkalde birliği'ne katıldı (1531) ve imparatorluktan ayrıldı (1548). Wallenstein'ın kuşattığı (1629) ama almayı başaramadığı kenti Tilly mayıs 1631'de yakarak 30 000 kişinin ölümüne neden oldu. Magdeburg 1648'de Brandenburg Seçici prensliğine verildi. Fransız protestanları kente yerleştiler. Ney tarafından işgal edildi (1806) ve Westfalen krallığı'na katıldı. 1815'te Prusya'ya geri verildi.

—Güz. sant. Otto döneminden kalma bir kilisenin bulunduğu yere XIII.-XIV. yy.'larda inşa edilen katedral, Almanya'da gotik fransız örneklerine göre yapılmış ilk önemli yapıdır (dikkat çekici heykeller; başpiskopos Friedrich von Wettin'in [öl. 1152] bronz mezar kapağı; başpiskopos Ernest von Sachsen'in, büyük bir olasılıkla Yaşlı P. Vischer tarafından 1495'e doğr. gerçekleştirilen mezarı). Eski Unser Lieben Frauen manastırı (XI.-XII. yy.'larda yapılan ve XIII. yy.'da sivri tonozlarla örtülen kilise). Alten Markt meydanı'nda, aslı kentin Tarih müzesi'nde bulunan ünlü Magdeburg *Atlı*'sının (1240'a doğr.) kopyası.

MAGDELEİNE mağarası, Penne'de (Tarn), Yontmataş dönemine ait (Madeleine kültürünün orta evresi) alçakkabartmaların bulunduğu mağara. (Madeleine kültürüne adını veren la Madeleine sığınağı [Dordogne] ile karıştırılmamalıdır.)

MAGDUB → MAGZUB.

Magic Johnson

MAGELANG, Endonezya'da kent, Cava adasında, Praga ırmağı kıyısında, Sumbing ve Merapi dağları arasındaki dağlarda; 123 484 nüf. Tütün, şekerkamışı üreten bir bölgenin ticaret merkezi. —Yakınında, Barabudur* tapınağı.

Magelone-Romanzen, J. Brahms'ın 15 romanslık çevrimi (op. 33). V. Warbeck'in 1527'de düzyazı biçiminde yazdığı bir versiyondaki "şövalye Pierre de Provence ve güzel Magelone" öyküsünden esinlenerek Tieck'in kaleme aldığı metinler üzerine 1861-1868 arasında bestelenmiştir. Pierre, Provence kontunun oğlu, Magelone ise, Napoli kralının kızıdır. Bu melodilerde, tematik birlikten çok, tutarlılık öne çıkar.

MAGENDİE (François), fransız fizyoloji uzmanı (Bordeaux 1783 - Sannois, Val -d'Oise, 1855). L'Hôtel-Dieu'de hekim, Bilimler akademisi'nde üye (1821) ve Collège de France'ta tıp profesörü (1830) olarak çalıştı; omurilik sinirlerinin devindirici kökleriyle duyumsal kökleri arasındaki ilk deneysel tanıtlamayı yaptı; bu tanıtlama Bell* ve Magendie yasası olarak bilinmektedir. Daha sonra, omurilik sinirlerinin ön köklerinin *geri dönüşlü* ya da *gerilemeli* duyarlığını buldu ve bunun arka köklerden ödünç alınan bir duyarlıktan başka bir şey olmadığını gösterdi. En önemli yapıtları şunlardır: *Précis élémentaire de physiologie* (Fizyoloji üstüne temel el kitabı) [1816], *Leçons sur les fonctions et les maladies du système nerveux* (Sinir sisteminin işlevleri ve hastalıkları üstüne dersler) [1839], vb.

Magendie deliği. Nöroanat. Membrana tectoria'nın alt kısmını delen ve böylece iç karıncığı küçük sarnıçla birleştiren delik. Karıncıklarda salgılanan beyin -omurilik sıvısı Magendie deliği yoluyla örümceksizar altındaki boşluklara ulaşır; bu deliğin tıkanması hidrosefaliye neden olur.

MAGENTA → MACENTA.

MAGENTA, İtalya'da kent, Lombardia'da (Milano ili), Ticino yakınında; 24 000 nüf. Pamuk ve yapay tekstil sanayileri. Makine sanayisi.
—Tar. 4 haziran 1859'daki İkinci Bağımsızlık savaşı, feldmareşal Gyulai komutasındaki Avusturyalılar'ı burada yenen Napoléon III'ün yönetimindeki fransız-piemonte birliklerine Milano yolunu da açtı.

MAGENTA dükü → MAC-MAHON.

MAGERØY, Norveç'in (Finnmark) en kuzeydeki adası. Kuzey burnu bu adanın ucundadır.

MAGGİ (Carlo Maria), italyan yazar (Milano 1630 - *ay. y.* 1699). Bu şairin italyanca olan zengin klasik üretimi, milano lehçesiyle yazdığı özgün komedilerin gölgesinde kaldı. Kahramanı, milano halkının simgesi olan bu komediler, Carlo Porta'nın habercisidir (*Il falso filosofo,* 1691; *Il Mancomale,* 1695; *I consigli di Meneghino,* 1697).

MAGGİ (Gian Antonio), italyan matematikçi ve fizikçi (Milano 1856 - *ay. y.* 1937). 1886'da, Messina Üniversitesi'nde çözümleme dersleri vermekle görevlendirildi, burada bir matematiksel fizik eğitimi de başlattı. 1895'te, Pisa Üniversitesi'nde rasyonel mekanik kürsüsü başkanlığı yaptı, 1925 ve 1931 yılları arasında, Milano'da da aynı görevi sürdürdü. Çalışmaları, matematiksel fizik ve rasyonel mekanik konularını kapsar; bu alanlarda pek çok terim ve deyim ortaya attı. Ayrıca esneklikölçüm, fiziksel optik ve özellikle dalgaların yayılmasıyla elektromanyetiklik konuları üzerinde çalıştı.

MAGGİNİ (Giovanni Paolo), italyan çalgı yapımcısı (Botticino Sera, Brescia, 1580 - Brescia 1632'ye doğr.), Brescia okulunun önde gelen temsilcisidir.

MAGGİNİ (Mentore), italyan gökbilimci (Empoli 1890 - Collurania, Teramo yakınında, 1941). Arcetri gözlemevi'nin kitaplığında görevliydi, Catania astrofizik gözlemevi'ne atandı, sonra da Collurania gözlemevi'ni yönetti. Mars oluklarının var olduğuna karşı çıkan ilk bilim adamı oldu. Maggini, girişimölçüm ve ışıkölçüm üzerine çalışmalar da yapmıştır.

MAGGİORE gölü, fr. **Majeur,** Kuzey İtalya'da yarı dağ gölü, Piomente'yi Lombardia'dan ayırır. Kuzey ucu, Locarno ile birlikte, İsviçre topraklarındadır. Maggiore gölü, eski Ticino buzulunun uç havzasındadır ve Önalp kütleleri arasında 60 km kadar uzanır. Yüzölçümü 216 km², ortalama derinliği 175 m (Luino ile Pallanza arasında 372 m). Ticino ırmağının aştığı göl, Maggia (İsviçre) ve Toce ırmaklarını alır. K.'i sarp olan kıyıları, Cannobio'nun G.'inde güzel ve göz alıcı hale gelir. İklimin yumuşaklığı bütün akdeniz bitkilerinin yetiştirilmesine olanak verir. Ayrıca kıyılarına ve adalarına (Borromeo) çok sayıda turist gelir; başlıca merkezler batı kıyısındadır (Arona, Baveno, Stresa).

MAGHA, İ.S. VII. yy.'da yaşamış hintli prens. *Şişupalavadha* adlı epik şiir ona mal edilir. Bu şiirde, ince ve özentili bir üslupla, Krişna tarafından kurban edilen tanrıtanımaz bir kralın öyküsü anlatılır.

MAGİC JOHNSON (Earvin JOHNSON —denir), amerikalı zenci basketbolcu (Lansing, Michigan, 1959). Michigan State University'de öğrenim gördükten sonra, Ulusal basketbol birliği (NBA) takımlarından Los Angeles Lakers'ta profesyonel basketbola başladı (1979). Aynı takımla beş defa NBA şampiyonluğu kazandı (1980, 1982, 1985, 1987, 1988). Sayıya giden paslardaki (asist) başarısının yanısıra, isabetli tuşlarıyla ün kazandı; tüm zamanların en iyi basketbolcuları arasında yer aldı. 1991 yılında AİDS virüsü taşıdığını açıklayan Magic Johnson, bütün çabasını AİDS'le mücadeleye yöneltmek üzere sporu bıraktı; son olarak 1992 Barcelona Olimpiyatları'nda şampiyon olan ABD milli takımının formasını giydi.

Dagherrotipo

Maggiore gölü'nün batı kıyısındaki Stresa kenti

MAGİLUS a. Sıcak denizlerde yaşayan öndensolungaçlı karındanbacaklı cinsi. (Üyelerinin başı küçüktür, gözleri dar dokunaçların ucundadır. Yumurta biçimindeki etli ayağı, öne doğru disk biçiminde yayılır. Mercanlar içine gömülü yaşayan bu yumuşakçaların örnek türü Hint okyanusu, Kızıldeniz ve Büyük Okyanus'ta yaşayan *Magilus antiquus*'tur. *Magilidae* familyasının örnek tipi.)

MAGİNDANAOLAR ya da **MAGİNDANAULAR,** Mindanao adasında (Filipinler), Cotabato eyaleti kıyısında yaşayan ve yaklaşık 550 000 Proto-Malay' dan oluşan halk. XV. yy.'da islam dünyasına katıldılar. Magindanao sultanlığı, Mindanao'nun batı ve güney bölgelerinde bir ayin hegemonyası ilan etti. Maddi kültürleri balıkçılık, tarım, ticaret ve el sanatlarına dayanmaktadır.

MAGİNİ (Giovanni Antoni), italyan gökbilimci (Padova 1555 - Bologna 1617). Bologna'da matematik dersleri verdi ve çağının en büyük bilginleriyle ilişki içinde oldu. Kepler'in, bir gökgünlüğü kitabını birlikte hazırlama önerisini reddetti, çünkü kitapta işlenen Kopernik'in yeni varsayımlarını kabul etmiyordu.

MAGİNOT (André), fransız siyaset adamı (Paris 1877 - *ay. y.* 1932). Demokratik sol milletvekili (1910-1932), Savaş bakanlığı müsteşarı (aralık 1913 - haziran 1914) oldu. Birinci Dünya savaşı sırasında ağır yaralandı ve Sömürgeler (1917 ve 1928 -29), Ödenekler (1920-1924), Savaş (1922 -1924 ve 1929-1939) bakanlığı yaptı. Bu son görevi sırasında, Parlamento'nun Fransa'nın doğusunda yapılacak tahkimata ilişkin ödenekleri onaylamasını sağladı ve bu tahkimata onun adı verildi.

Maginot hattı, 1927-1936 yılları arasında Fransa'nın kuzey-doğu sınırında A. Maginot'nun girişimiyle yapılan tahkimat.
1918 zaferinden sonra yeniden Fransa'ya bağlanan Alsace ve Lorraine bölgelerini yeni bir istiladan korumak amacıyla araştırmalar yapıldı. İlk tasarı, büyük istila yolları üzerinde, cephesi 100, derinliği 15 km kadar olan ve çevresinde sürekli bir ateş şebekesi bulunan tahkimli bölgeler oluşturulmasını öngörüyordu. Daha ucuza mal etme düşüncesiyle, kanatlarda ve geri bölgede hat oluşturulmadı. Bu nedenle de yapılan tahkimat ilk tasarıdan çok ayrı olarak yalnızca bir hat biçiminde kaldı. Belçika sınırını korumasız bırakan Maginot hattı 1940'ta beklenen görevini yerine getiremedi. Bu hat, Nato kuvvetlerinin askeri düzenine girdi, daha sonra da 1964'ten başlayarak yavaş yavaş terk edildi.

MAGİSTER a. (kumanda eden, yöneten anlamında lat. *magister*). Bizans tar. *Askeri magisterler (magistri militum),* Konstantinos tarafından ilk kez atanmaya başlanan, doğrudan doğruya imparatora bağlı bulunan ve ordunun başında yer alan yüksek görevliler. ‖ *Saray magisteri (magister officiorum),* imparatorun sarayını yöneten yüksek memur. (Merkezdeki bütün daireleri [*scrinia*] yönetiyordu ve yabancılardan oluşan muhafız kıtası, siyasi polis, meslek loncaları, askeri tersane ve savaş malzemesi depoları onun emrindeydi. Ayrıca, imparatorluk posta teşkilatını yönetiyordu. Sivil aşama düzeninde en yüksek görevliydi. Bu görev, VII. yy. sonlarına doğru ortadan kalktı.)
—Rom. tar. Kumanda eden, yöneten, sevk eden her görevliye verilen ad (mülki amir, şirket müdürü [*magister societatis*], gemi kumandanı [*magister navis*], bir din okulunun öğretmeni ya da başkanı [*magister fratrum arvalium*]). ‖ *Süvari magisteri (magister equitum),* Roma Cumhuri-

yeti'nde, diktatör tarafından seçilen diktatör yardımcısı.

MAGİSTER LEONİNUS → LEONİN.

MAGİSTER NİVARDUS (Nivardus VAN GENT —denir). Latince yazan belçikalı şair (XII. yy.). Dinsel-siyasal gelenekleri hicveden *Isengrimus* (1149) adlı yapıtı, kahramanları hayvanlar olan *Van den Vos Reynaerde* adlı destanın habercisidir.

MAGİSTRATUS a. (kamu görevlisi, yönetim anlamında lat. *magistratus*). Tar. Antikçağ'da, önemli kamu işleriyle görevli kişi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Güvenlik magistratusu*, eskiden suçların kovuşturulmasıyle görevli magistratus.

—ANSİKL. • *Yunanistan*. İktidarın kaynağı, meclislerde temsil edilen halktı; magistratus, kendi vatandaşlarının bir hizmetkârından başka bir şey değildi ve ancak dinsel nitelikte bazı görevleri yerine getirirken eski kralların olağanüstü saygınlığına sahip olabiliyordu. Gerçi Sparta'da *ephoros*'lar, kendileriyle ihtilafa düşmekte hiçbir çıkarı olmayan haleflerinden başka kimseye hesap vermekle yükümlü değildiler, ama diğer sitelerin çoğunda magistratuslar meclislerin denetimine tabi bulunuyorlardı (önce *dokimasia*, sonra da *euthynos*'lar önünde hesap verme). Meclisler, eğer isterlerse, onları atadıkları gibi (seçimle ya da kura ile) görevden de alabiliyorlardı. Genellikle uygulanan kurul halinde yönetim biçimi, bunların devlet içindeki durumlarını daha da güçsüzleştiriyordu (bir magistratusun tek başına bir görevi tümüyle yerine getirmek üzere atandığı *-strategos autokrator* gibi- ender rastlanan bir şeydi). Magistratusların geleneksel türleri şunlardır: *arkhoin* (komutanlık) görevine sahip yüksek magistratuslar, özel bir işle (bir tapınağın yapımına nezaret, vb.) görevlendirilmiş *epimiletes* gibi teknik elemanlar, *agoranomos* (piyasa kontrolörleri), vb. Sivil kesimle askeri işler arasında bir ayrım yapılmazdı ve yurttaşlardan oluşan askeri kıtaların subayları, kendi adamları tarafından seçilirdi.

• *Roma*. Roma magistratusları, krallık döneminde sayıca azdı. Bununla birlikte, o zamanlar bile praefectus, tribunus, quaestor ve duovir atamaları yapılırdı. Cumhuriyet döneminde ise sayıları çok daha fazlaydı ve hepsi de seçimle iş başına gelirdi. Seçilmek için, bütün haklara sahip erkek yurttaş olmak gerekirdi. Patricius magistratuslukları için (diktatörlük, konsüllük, preatorluk, censorluk, aedilislik, curulusluk, quaestorluk) patricius; plebeius magistratuslukları (tribunatus, plebeius aedilislik) için de plebeius olmak lâzımdı. Magistratusların idari, adli ve askeri işlevleri vardı ve kurul oluştururlardı: çoğunlukla, her magistratuslukta iki magistratus bulunurdu. Otoriteleri çok büyüktü ve *potestas** *auspicium* (kuşların uçuşuna, vb. bakarak kehanette bulunmak yetkisi) ve bazen *imperium** olarak tanımlanırdı. Magistratusluk görevinin süresi bir yıldı. Ancak, bu süre censorlar (on sekiz ay) ve diktatörler (altı ay) için değişirdi. Genellikle yalnız büyük ailelerden gelenlere verilen bu aşamalı magistratusluk görevlerinin muhteris kişilerin eline geçmemesi için bazı kurallar konulmuştu. Buna göre, bu şerefli mesleğe *(cursus* honorum)* girebilmek için belirli görevlere kadar yükselmiş olmak gerekiyordu. Fakat, sisteme uyulmadığı da olurdu. Seçime başkanlık eden magistratusa yapılan adaylık başvurusu, keyfi olarak reddedilebilirdi. Quaestorlarla aedilisler, comitium (halk meclisi) tributuslarca; censor, konsül ve praetorlar ise comitium centuriatuslarca seçilirdi.

Sezar devrinde güçlerinin kırılması amacıyla, magistratusluklar darmadağın edildi. Unvanları fahri bir nitelik aldı: magistratuslar artık, yürütme gücünün birer temsilcisinden başka bir şey değildiler. Augustus devrinde, diktatörlük ve censorluk hariç olmak üzere yeniden kurulan cumhuriyet devri magistratuslukları, imparator tarafından atanıp maaşa bağlanan memurlar (curatorlar, procuratorlar, praefectuslar) lehine yetkilerini bir kere daha kaybettiler. Konsüllük, Erken İmparatorluk devrinde, sadece fahri bir unvandı; praetorlar sivil yargı yetkisinden yoksun bırakıldılar; aedilislerin yerini ise kent valileri aldı. Geç İmparatorluk devrinde, magistratuslar imparator tarafından seçiliyordu. Kentin valisi, Senato'ya başkanlık ediyor ve yargı yetkisini elinde tutuyordu; praetorlar ile quaestorların ise, halkın eğlenmesi için oyunlar düzenlemekten başka bir işlevleri kalmamıştı.

MAGİSTRETTİ (Vico), italyan mimar ve tasarımcı (Milano 1920). Konuta yönelik (mobilya ve aydınlatma araçları) bir tasarım atölyesi açtı; plastik aydınlatma araçları ve mobilyalar, bir masa, bir iskemle ve küçük bir koltuktan oluşan "silene" grubunu hazırladı. Gürgenden yapılmış katlanan bir kitaplık ve koltuklar tasarımları arasındadır. Mobilyaların esnek, rahat ve çok zarif biçimlerini belirleyen, gerecin sunduğu olanaklar ve işlenme koşullarıdır. Magistretti'nin yapıtları, New York Modern sanat müzesi'nin sürekli koleksiyonunda bulunmaktadır.

MAGİSTROS → İGNATİOS MAGİSTROS.

MAGİTOT (Émile), fransız hekim (Paris 1833 - *ay. y.* 1897). Ağız ve diş hastalıklarını inceledi, modern stomatolojiyi yarattı. Diş anomalileri sınıflamasının yanı sıra diş sisteminin kronolojisi ve diş folikülünün biçimbilimi üstüne yaptığı çalışmalarından bugün de yararlanılmaktadır. Antropoloji kurumu'nun başkanlığını yaptı.

MAGLATA a. (ar. *mağlata*). *Esk.* **1.** Birini yanıltmak için söylenen boş ve saçma söz. **—2.** *Maglata-perdaz*, şaşırtıcı, akıl karıştırıcı sözler söyleyen.

MAGLEMOSE, Sjaelland adasında (Danimarka), Mullerup'ta, Tarihöncesi döneme ait arkeolojik buluntu yeri. Burada ele geçen kemik eşyalar ve taş aletler, Ortataş döneminde ortaya çıkan bir kültürün Maglemose adıyla anılmasına yol açmıştır.

MAGLEMOSE KÜLTÜRÜ a. (Danimarka'daki *Maglemose*'den). Kuzey Avrupa Ortataş dönemi kültürü. (Eşanl. MAGLEMOSYEN.)

—ANSİKL. Maglemose kültürü insanları, deniz, göl ve akarsu kıyılarında, dağınık küçük gruplar halinde, kuş ve balık avlayarak yaşarlardı. Kullandıkları aletler Madeleine kültüründekilere benzemekle birlikte, kemikten yapılmış, çengel biçiminde kıvrık olta iğnesinin bulunması gibi önemli bir yenilik içeriyordu. Çanak çömlekler de bu kültürde önemli bir yer tutuyordu.

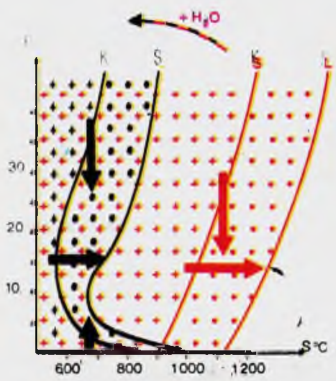
MAGLEMOSYEN (fr. *maglemosien*). MAGLEMOSE KÜLTÜRÜ'nün eşanlamlısı.

MAGMA a. (lat. *magma*, artık; yun. *magma*, yoğrulmuş hamur). Yerbil. Değişen orantılarda sıvı ve kristallerden oluşan malzeme. (Buna, yüksek basınç altında, sıvı içinde çözelti halinde bulunan ve basınç düştüğünde açığa çıkan akışkanlar da eklenir.) [Bk. *ansikl* böl.] || *Magma akışı* ya da *akısı*, bir magmanın yüzeyde yayılması. || *Magma çökelimi*, bir magma içinde kristallerin oluşup çökelmesi. || *Magma farklılaşması*, sıvıların bölümsel kristalleşmeyle evrimi. || *Magma haznesi*, bir magmanın biriktiği yer. || *Magma kayacı*, bir magmanın kristalleşmesiyle oluşan kayaç. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Lav akıntıları ya da yanardağ çıkartıları magma akışıyla oluşur. Yüzeyde katılaşma sonucu magmalar volkanik kayaçları meydana getirir ve sıvı bölümü çoğu kez cam halinde donar. Derinde katılaşma sonucu, tümüyle kristalleşmiş plütonik kayaçlar oluşur. Magmalar, çeşitli koşullarda, değişik bileşimdeki gereçlerin erimesinden meydana gelir. Erimesinin başlangıcındaki fiziksel koşullar bir kayacın katılaşma eğrisini, bütün erime sürecindeki koşullar da kayacın sıvılaşma eğrisini belirler. Kaynak kayacın katılaşma eğrisinin geometrisine göre bir magma, kuru bir ortamda, sıcaklığın artması ya da basıncın düşmesiyle oluşabilir; su varsa, sıcaklığın ya da basıncın artmasıyla meydana gelir.

Üst mantodaki peridotitlerin kuru ortamda, sıcakta erimesiyle, 1 100 °C'tan yüksek sıcaklıklarda çıkan bazalt magmaları oluşur. Derinde görülen bölümsel kristalleşme süreciyle bu magmalar, bir yandan birikintileri (diğer ara minerallerle çimentolanmış özbiçimli yoğun kristallerden oluşan taneli kayaçlar), bir yandan da, silis, alümin ve alkaliler bakımından zengin olan ve magma farklılaşımından doğan kayaçları verir. Bu ultrabazik ya da bazik magmalar okyanusortası sırtlarda ve daha genel olarak, Yer kabuğu levhalarının ıraksadıkları ya da kırıklarla ayrıldıkları yerlerde ortaya çıkar.

Peridotitlerin suyun bulunduğu bir ortamda erimesi, daha silisli, andezit bileşiminde ve öncekiler gibi bölümsel kristalleşmeyle gelişen magmaların oluşmasına neden olur. Bu magmalar levhaların yakınsama bölgelerinde, ada yaylarında ve hareketli kıta kenarlarında görülür. Büyük Okyanus'un kenarlarında bu durum, adı geçen okyanusu bir "ateş çemberi" ile kuşatan kuvvetli magma etkinliğine de neden olur. Bu tür magmaların oluşumunda dalma-batma yüzeyinin üstünde bulunan levhanın peridotitlerinden başka, taşıdığı çökellerle suyun vektörlüğünü yapan okyanus kabuğu başta olmak üzere dalma-batma halindeki levhanın öğeleri

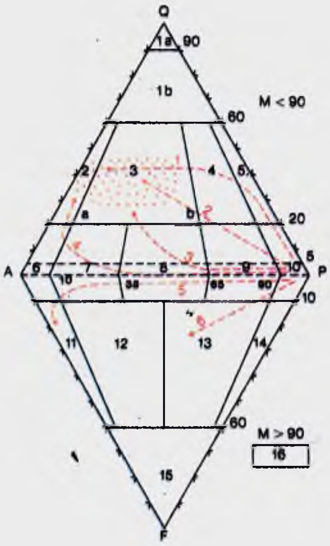

magma
Bu diyagram 1960-1980 arasında yapılan deneysel çalışmaların ürünüdür. Artı işaretleri katı bölgeyi, noktalar da katı + sıvı karışımını gösterir. Katılaşma eğrileri (K) erime başlangıcının yerini belirtir ve sıvılaşma eğrileri (S), siyah şekiller için su bakımından zengin (H_2O = % 25) bir granit kayacın ve kırmızı şekiller için aynı bileşimde ancak susuz (H_2O = % 0) bir kayacın toplam erime yerini gösterir. Erime (ok), katılaşma eğrisi, sıvılaşma eğrisi doğrultusunda aşılır aşılmaz gerçekleşir ve sıvılaşma eğrisinin ötesinde tamdır. Erime bütün durumlarda sıcaklık artışıyla ve kuru kayaçlarda basınç düşmesiyle elde edilebilir. Suya doymuş kayaçlarda, 10 kbar'dan düşük bir basınca denk düşen derinliklerde (ortalama 40 km) basıncın yükselmesi ya da daha yüksek basınçlara denk düşen derinliklerde basıncın düşmesiyle elde edilebilir. Su bakımından fakir bir granit kayaçta erime, katılaşma ve sıvılaşma eğrilerinde bir sıcaklık düşmesine neden olduğu için bu olay bir su katkısıyla da elde edilebilir.

de etkili olur. Suyun varlığı, erime sıcaklığını önemli ölçüde düşürür. Çarpışmalar sırasında büyük ölçüde kabukiçi dilimlenmelere uğrayan ya da daha derin kökenli sokulumlarla ısınan kıtasal kabuk gereçleri, erime artıklarının ve köken kayacın erimemiş parçalarının birlikte görüldüğü magmaları, yani magmatitleri oluşturur.

Magmaların yoğunluğu, bulundukları ortamın yoğunluğundan daha az olduğu için, bunların yükselmesine yol açar. Bir yandan soğumaya ve basınç düşmesine, öte yandan bölümsel kristalleşmeye bağlı olarak çok önemli bir evrimin gerçekleştiği bu ağır tempolu olay, magmanın geçtiği jeolojik yapının mekanik özelliğiyle magmanın kendi özelliğine göre gelişir. Hemen hemen oluştukları yerde kristalleşen, yani yüzeye çıkmamış kimi magmalara otokton ve buna karşıt olarak, çok derinde oluştuktan sonra yüzeydeki katlara ulaşmış magmalara allokton denir.

• *Magma kayacı*. Magma kayaçları çeşitli ölçütlere göre birbirinden ayrılır; en yaygın kullanılan ölçütler şunlardır: yerleşme derinliği (plütonik kayaç [derinde] ve volkanik kayaç [yüzeyde]); kristalleşme türü (mikrotaneli kayaç, taneli kayaç, porfirik kayaç, afirik kayaç [fenokristalsiz], hiyalin [ya da camsı] kayaç, aplitik kayaç, pegmati-

A. Streckeisen'e göre **magma** kayaçlarının uluslararası sınıflaması (plütonik kayaçlar [latin harfleriyle yazılmış sözcükler] ve volkanik kayaçlar [italik harflerle yazılmış sözcükler]).
1*a*. *kuvarsolit*
1*b*. kuvars bakımından zengin granitoit;
2. alkali granit, *riyolit;*
3*a*. siyenitik granit, *riyolit;*
3*b*. monzonitik granit, *riyodasit;*
4. granodiyonit, *dasit;*
5. tonalit, *plajioklazlı dasit;*
6. alkali siyenit, *trakit, benmoreit;*
7. siyenit, larvikit, *trakit, benmoreit;*
8. monzonit, akerit, *latit, tristanit;*
9. kjelsasit, monzodiyorit, *müjarit, latitik andezit;*
10. diyorit, gabbro, *havaiyit, andezit, bazalt;*
11. nefelinli siyenit, *fonolit;*
12. plajioklazlı nefelinli siyenit, *plajioklazlı fonolit;*
13. eseksit, *tefrit;*
14. teralit, *bazanit;*
15. holofeldispatımsı kayaçlar (en sık rastlanılanları nefelinitler ve *leusititler*);
16. *mafititler.*
Kırmızı oklar J. Lameyre'e göre (1980) plütonik dizileri gösterir.
1. toleitik dizi;
2. kalkalkalen dizi;
3. monzonitik kalkalkalen dizi;
4. silise aşırıdoymuş alkali dizi;
5. silise altdoymuş alkali dizi;
6. silise aşırı derecede altdoymuş alkali dizi.
Noktalı bölge Yer kabuğu kökenli granit kayaçlar bölgesini gösterir.

tik kayaç vb.); bu kayaçları oluşturan çeşitli kristal evrelerinin orantısı; bunların kimyasal bileşimi.

Çeşitli plütonik ve volkanik kayaçlar kimyasal ve mineralojik ölçütlere göre birbirinden ayrılır. Kimyasal sınıflandırmalarda, kayacın katyon orantılarından ve değişmez bileşimdeki mineral orantılarından yola çıkılarak elde edilen bir gizil mineral bileşimi göz önüne alınır; sözkonusu minerallerden başlıcaları şunlardır: kuvars, alkali feldispat (ortoz ve albit), plajioklaz, feldispatımsılar (nefelin, leusit ve kaliofilit), olivin, diopsit, hipersten, aegirit, korindon, manyetit, hematit, wollastonit ve larnit. Kullanılan ilk ölçüt, kuvars ve feldispatımsı oranıdır ve bu, kayacın silis bakımından aşırıdoyma ya da altdoyma derecesini gösterir; ikincisiyse alkali feldispat/plajioklaz oranıdır ve bu da, kayaçta bulunan kalsiyum ve alümin orantılarını ortaya koyar. Ana mineraller yardımıyla (kuvars, feldispatımsılar, alkali feldispatlar ve plajioklazlar) biri silise aşırıdoymuş kayaçları, diğeri de altdoymuş kayaçları belirten iki üçgenli bir gösterim benimsenmiştir. Bu üçgenlerin ortak tabanına (AP,A alkali feldispatları, P de plajioklazları gösterir) koşut doğrulardan her biri, belli kuvars (P kutbu ve üstteki üçgen) ya da feldispatımsı (F kutbu ve alttaki üçgen) orantılarını gösterir. Q ve F tepelerinden çıkan doğrular alkali feldispat/plajioklaz oranlarını belirtir. A. Streckeisen'in önerdiği bu sınıflama (1976) bütün dünyada benimsenmiştir. Kuşkusuz bu sınıflama yalnızca, içerdiği ana mineraller, anlamlı olabilecek kadar büyük bir orantıda olan kayaçları kapsar ve minerallerin gösterim sınırı % 10'dur, yani gösterim % 90'dan az mafik mineral içeren kayaçlarda (M<90) kullanılabilir. Ana mineraller bakımından fakir kayaçlarda, mafititlerde (M>90) de üçgen sınıflamadan yararlanılır; ancak burada kutuplar, kayaçta en bol bulunan mineralleri gösterir (olivin-ortopiroksen-klinopiroksen, olivin-piroksen-hornblent, plajioklaz-piroksen-olivin, plajioklaz-piroksen-homblent). Plütonik bir kayacın normlu bileşimi, onun modüllü (gerçek) bileşimine çok yakındır ve bu durumda bu sınıflama hem mineralojik, hem de kimyasaldır. Aynı oluşum sürecinin ürünü olan petrografik bileşimler farklı dizilere bağlıdır ve plütonik magma dizileri bu sınıflamada gösterilebilir.

MAGMATİZMA a. (fr. *magmatisme*'den). Yerbil. **1.** Magmaların oluşması, taşınması ve katılaşması. **—2.** Granitlerin kökenini magma olaylarına bağlayan, metasomatizmaya ve dönüşümcülüğe karşı çıkan kuram.

Magna Carta *(Büyük Ferman),* kral Yurtsuz John tarafından, başkaldıran ingiliz baronlarına haklar tanımak üzere haziran 1215'te çıkartılan ferman. Daha sonraları, bu metnin yasalar derlemesinin başına geçirilip tekrarlanması nedeniyle, Magna Carta, ilk ingiliz anayasal belgesi olarak görülmeye başlamıştır. Normandiya ve Poitou'yu yeniden ele geçirmek amacıyla Taht'ın fedoal gelirlerini sonuna kadar zorlamak durumunda kalan kral John, özellikle K. İngiltere'de gittikçe güçlenen bir muhalefetle karşılaşmıştı. Yeni konan mali yükümlülüklere (1214 *scutagium*'u) eklenen Bouvines ve La Roche-aux-Moines bozgunları, baronların çileden çıkmalarına yol açtı. Bunlar 17 mayıs 1215'te Londra'yı ele geçirdiler. Kral John, Windsor'da mahsur kaldı. Magna Carta'yı yaratan ve haziran ayında Runnymede çayırında kral ile baronlar arasındaki pazarlıklardan doğan anlaşma bu şekilde gerçekleşti.

Magna Carta, ilk aşamada büyük bir etki yaratmadı. Fakat daha sonra, XIII. yy.'da tahta geçen öbür krallar'onu birçok kez yeniden ilan etme yoluna gittiler. XVII. yy. meclislerindeki tartışmalarla Magna Carta, İngiltere'nin temel özgürlüklerinin simgesi haline geldi.

MAGNANA. Tar. coğ. Anadolu'nun D. Karadeniz bölümünde kent; Trabzon'un 27 km. G.-G.-B.'sında, Maçka yakınındaydı.

MAGNANİ (Anna), italyan sinema oyuncusu (İskenderiye 1908 - Roma 1973). Önce kabare şarkıcısı, sonra müzikhol yıldızı oldu. Tiyatroya 1930'a doğru başladı ve O'Neill'in *Anna Christie*'sini, Robert Sherwood'un The Petrified Forest''ini, Bernard Shaw'un *Mrs. Warren's Profession*'unu oynadı. 1943 yılında Aldo Fabrizi'nin iki komedisiyle kendini beyazperdede kabul ettirdi. 1945'te Rossellini'nin *Roma* açık şehir* (Roma città aperta) filmi onu uluslararası bir yıldız yaptı. Daha sonra çevirdiği filmler şunlardır: *Amore* (R. Rossellini) [1948], *Vulcano* (W. Dieterle) [1950], *Bellissima* (L. Visconti) [1951], *Altın araba* (le Carrosse d'or) [J. Renoir, 1952], Hollywood'da *Dövmeli gül* (The Rose Tattoe) [Daniel Mann, 1955], *The Fugitive Kind* (S. Lumet, 1960), *Mamma Roma* (P.P. Pasolini, 1962), *Kasabanın sırrı* (The Secret of Santa Vittoria) [S. Kramer, 1969], *Roma* (Fellini) [1972]. Anna Magnani, sinemanın büyük italyan trajedi oyuncularının geleneğini sürdürmüştür.

Magnani güvercini, italyan kökenli tavuk-güvercin tipinde süs güvercini ırkı. Tüyleri her zaman üç renklidir: siyah ve kırmızı benekli beyaz, kırmızı ve beyaz benekli mavi ya da siyah ve beyaz benekli esmer.

MAGNAPOLİS. Tar. coğ. Eupatoria* kentinin Pompeius tarafından yeniden kurulduktan sonra (İ.Ö. 64) aldığı ad. Eupatoria Lucullus'a kapılarını açınca (İ.Ö. 70), Mithridates VI tarafından yıkıma uğratılmıştı. Pompeius Phanaria ovasını (Taşova) da kapsayan bir bölgeyi Magnapolis'e bağladı.

MAGNASCO (Alessandro), **il Lissandrino** denir, italyan ressam (Cenova 1667 - *ay. y.* 1749). S. Rosa, S. Ricci ve Callot'nun tilmiziydi; halka yönelik pitoresk resimler, düşsel manastır ve savaş sahneleri, çingenelerin yer aldığı karanlık ve karmaşık manzaralar gerçekleştirdi. Kapris türüne duyduğu ilgiyle, sinirli ve parıltılı fırça darbeleriyle, aynı zamanda fantastik ve izlenimci olan yeni bir tarz ortaya koydu (*Bir Albaro bahçesinde eğlence,* palazzo Bianco, Cenova). Birçok müzede (Cenova [palazzo Bianco], Bassano, Floransa [Pitti sarayı, Uffizi], Napoli [Capodimonte], Berlin-Dahlem, Chicago [Art Institute], Dijon, Bordeaux vb.) yapıtları vardır.

MAGNAT a. (lehçe ve macarca sözc.; ortaçağ lat. *magnatus,* seçkin kişi'den). Tar. **1.** Macaristan'da, önceleri krallık yüksek ricali için kullanılırken, sonraları toprak sahibi soyluların tümünü kapsamına alan unvan. (Magnatlar, Diyet'in üst meclisini oluşturan ve aynı zamanda rahipler sınıfı temsilcilerini de içeren senyörler kurulunda yer alırlardı.) **—2.** Polonya'da, eskiden ancak bazı yüksek memurlara, senatörlere ve yüksek rütbeli rahiplere verilen unvan. **—3.** Ortaçağ'da İtalya'da soylu kökenli burjuva.

MAGNEL (Gustaaf), belçikalı mühendis (Essen, Limbourg, 1889 - Gent 1955). Gent'te profesörlük yaptı, bir betonarme laboratuvarı kurdu ve *Magnel* ankraj sistemini buldu; bu sistem, Philadelphia'da ilk öngerilmeli beton köprünün yapımında kullanıldı. En önemli kitapları şunlardır: *Pratique du calcul du béton armé* (Betonarme hesabının uygulaması) [1946-1948] ve *Stabilité des constructions* (Yapıların dengesi) [1948-1954].

Alberto **Magnelli**
Araba üzerinde işçiler (1914)
M. N. A. M., C. N. A. C. Georges-Pompidou, Paris

J. Hyde-M.N.A.M.

MAGNELLİ (Alberto), italyan ressam (Floransa 1888 - Meudon 1971). Floransa'da fütürist öncü akımlara ve Paris'te (1914) kübistlere bağlı kaldı; sonra biçimlerin ve renklerin yalınlaştırılmasına dayanan kendine özgü bir yol izleyerek (*Araba üzerinde işçiler,* 1914, Art Moderne ulusal müzesi, Paris), 1915'te geometrik biçimli soyut kompozisyonlara, 1918'de de ''lirik patlamalar''ın dinamizmine ulaştı. Figüratif resme döndü ve ''Taşlar'' dizisini gerçekleştirdi (1932-1934). Daha sonra, Paris'te (1940-1944 arasında Grasse'ta kaldığı sürenin dışında, 1931'den sonra sürekli Paris'te yaşadı) yalın ve sağlam bir soyut üslup geliştirdi; bu üslup, parçalara ayrılan ve birbirine geçen düzlemlere dayanıyordu (*İkili konuşma no. 1,* 1956, Arte Moderna ulusal galerisi, Roma; ''Kesişmeler'' dizisi, 1965).

MAGNEM a. (ar. *mağnem*). *Esk.* Savaş sırasında düşmandan ele geçirilen mal, ganimet.

MAGNENTİUS (Flavius Magnus) [Amiens İ.S. 303'e doğr. - Lyon 353]. Roma imparatoru (350-353). Frank kökenli bir subaydı. İmparator Constans I'i saf dışı bırakan entrikacılar tarafından Autun'de imparator ilan edildi (350); ancak karşısı-

na çıkan Doğu imparatoru Constantius II tarafından Pannoia'da Mursa'da yenildi (351) ve İtalya'dan atıldı. Gap yakınlarında yenilince intihar etti.

MAGNES. Yun. mit. Aiolos ile Enarete'nin oğlu ve Tesalya'daki Magnesialılar'a adını veren kahraman.

MAGNES, Ariptophanes öncesi manzum komedi yazarı (İ.Ö. V. yy.). Aristophanes *Hippes* adlı yapıtında ondan övgüyle söz eder.

MAGNESİA → MAGHNİSİA.

MAGNESİA E EPİ MAİANDROİ, lat. **Magnesia ad Maendrum.** Tar. coğ. Anadolu'nun B.'sında Ionia bölgesinde kent; kalıntıları Aydın'da, Söke-Ortaklar karayolu üzerinde, Tekin köyü yakınında, Büyük Menderes nehrinin kıyısındadır. Bu bölgede olmasına karşılık Aiolisliler tarafından kuruldüğundan Ionia birliği'ne alınmadı. Lydia kralı Gyges tarafından ele geçirildi (İ.Ö. VII. yy. ortaları); bu arada Kimmer akınlarından zarar gördü (İ.Ö. 650). Miletoslular kenti yeniden kurdular, ancak bu kez de Persler'in eline geçti (yaklş. İ.Ö. 530). Sardeis satrabı Oroites Samos'un ünlü tiranı Polykrates'i bu kentin yakınında öldürttü. Atinalı devlet adamı Themistokles, sürgün edildikten sonra Artakserkses'in izniyle Magnesia'ya yerleşti ve burada saygı gördü (öldüğünde anısına agorada anıt dikildi). İ.Ö. 400-398 arasında Thibron komutasındaki Spartalılar'ın yönetiminde kalan kent günümüzdeki yerine, Artemis Leukophyrene tapınağı'nın bulundğu kesime aktarıldı. Hellenistik dönemde dinsel merkez olarak gelişti, kalabalıklaştı. Selefki krallarınca D.'da kurulan yeni kentlere magnesia halkı gönderildi. Attaloslar döneminde de önemini sürdüren kentte, Artemis tapınağı'nın çevresinde dört yılda bir tüm yunan dünyasında ün yapmış yarışmalar düzenleniyordu. Mithridates VI'ya karşı Roma'nın yanında yer aldı (İ.Ö. 87) ve Sulla tarafından bağımsız kent statüsü tanındı. Bizans döneminde piskoposluk merkezi oldu. Ortaçağ'da giderek sönükleşti.
—Arkeol. 1891-1893'te Carl Humann yönetiminde gerçekleştirilen kazılarda, kentin kimi yapıları ortaya çıkarıldı. Buluntulara göre Artemis Leukophyrene tapınağı, ana tanrıçaya adanmış daha eski bir yapının üzerine kurulmuştu. Vitruvius bu tapınağın mimar Hermogenes'in yapıtı olduğunu yazar (İ.Ö. III. yy.). Hellenistik dönemin önemli anıtlarından olan bu tapınak, 41×67 m boyutlarında, 8×15 sütunlu pseudo-dipteros planında, ion düzenindeydi. Ayrıca cella' da altı, pronaos ve opisthodomosta ikişer sütun bulunuyordu. Cella'da bir kaide üzerine Artemis'in heykeli vardı. Geniş bir temenosla çevrili olan tapınağın B.'sında agora yer alıyordu. Agoranın avlusunda ortaya çıkarılan ve mimar Hermogenes'in yapıtı olduğu sanılan Seus Sosipolis tapınağı ion düzeninde küçük bir prostylostu (Hellenistik dönemde küçük tapınakların çoğu bu plandadır). Ayrıca agoranın G.-D.' sunda odeon, kentin B.'sında roma gymnasiumu, küçük bir tiyatro, stadium, D. ve B. kapılarının dışında nekropolis bulunuyordu (bu yapıların kalıntıları günümüze ulaşmadı). Artemis tapınağı'nın kabartmalı frizleri Berlin, Louvre ve İstanbul Arkeoloji müzelerinde sergilenmektedir
1984'te Doç. Dr. Orhan Bingöl yönetiminde yeniden başlatılan kazılarda bir tiyatro, agoranın D.'sunda Nike kabartması, stadium yakınında askıçelenklerle süslü yuvarlak bir sunak, Artemis tapınağı'nın çevresinde çeşitli yazıtlar ortaya çıkarıldı (→ Kayn.)

MAGNESİA E PROS SİPYLOİ, lat. **Magnesia ad Sipylum,** bugün **Manisa.** Tar. coğ. Anadolu'nun Lydia bölgesinde antik kent; yunan mitolojisine göre, Magnesia e epi Maiandroi ile birlikte tesalyalı Magnetes tarafından kuruldu. İ.Ö. VII. ve VI. yy.'larda Lydia devletinin önemli merkezlerinden biriyken, Karun'un (Kroisos) Keyhüsrev'e yenilmesi üzerine Persler'in Sardeis satraplığına bağlandı. Romalı Cornelius Scipio, Antiokhos III'ü burada yenilgiye uğrattı (İ.Ö. 190). Bergama krallığı'ndan sonra Attalos III'ün vasiyetiyle Roma' ya bağlandı (İ.Ö. 133). Sulla döneminde Asya (Asia) eyaleti yeniden düzenlenirken bağımsız kent oldu. Bizans döneminde de siyasal ve askeri önemini sürdürdü. Antik kentin durumu bilinmemekle birlikte, yörede çeşitli heykeller ve küçük buluntular ortaya çıkarıldı.

MAGNEZEMİ a. (fr. *magnésémie*). Kanda magnezyumun bulunması ve oranı. (Plazmada ortalama oran 22 mg/l ya da 1,8 Eq/l'dir.)

MAGNEZİT a. (fr. *magnésite*). Miner. Romboedrik sistemde yer alan magnezyum karbonat. Kalsit grubundan olan magnezit siderit ile birlikte bir dizi oluşturur; önemli bir magnezyum cevheridir.

MAGNEZİÜRİ a. (fr. *magnésiurie*). İdrarda magnezyum bulunması ve oranı. (İdrarla normal olarak atılan magnezyum miktarı 200 mg/24 sa'tir).

MAGNEZOTERAPİ a. (fr. *magnésothérapie*). MAGNEZYUM* TEDAVİSİ'nin eşanlamlısı.

MAGNEZOTERMİ a. (fr. *magnésiothermie*'den). Metalürj. Magnezyumun kimi metal bileşikler üzerindeki indirgeme gücünden yararlanarak uygulanan arı metal hazırlama yöntemi.
—ANSİKL. Alüminotermi yönteminden türeyen magnezotermi, magnezyumun çok güçlü ısıveren yükseltgenme tepkimesi yardımıyla metal bileşikleri indirgeme yöntemi olarak geliştirildi. Kroll yöntemi, genellikle halojenürlerinden, özellikle titan, zirkonyum, tantal, berilyum ve uranyum gibi arı metaller elde etmeyi sağlar.

MAGNEZYA a. (lat. *magnesia;* yun. *magnes, -etos,* magnezya taşı, mıknatıs' tan). Anorg. kim. Magnezyum oksit. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Anal. kim. *Magnezya çözeltisi,* amonyum klorür ile amonyağın, bir magnezyum tuzuyla oluşturduğu karışım; ortofosfatlarla bir amonyum-magnezyum-fosfat çökeleği (NH_4MgPO_4, $6H_2O$) verir, ortofosforik asidin tanınarak niceliğinin belirlenmesinde kullanılır.
—ANSİKL. 1755 yılında Black tarafından bulunan magnezya (MgO), 2,7 yoğunluğunda, 2 500 °C'a doğru eriyen beyaz bir tozdur. Suyla temas ettiğinde hidrokside [$Mg(OH)_2$] dönüşür. Isıyla bozunmaz; yüksek sıcaklıkta karbon ya da alüminyumla güçlükle indirgenir. Kuvvetli bir bazdır. Sanayide magnezit ya da dolomitin kavrulması sonunda elde edilir; ayrıca magnezyum klorürün su buharıyla bozundurularak kavrulmasıyla (kalsinasyon) da hazırlanabilir.
—Eczc. Magnezya tedavide yumuşatıcı ve ülseri önleyici etkisi nedeniyle kullanılır Değişik hazırlama yöntemlerine göre üç çeşidi vardır. *Hafif kireçli magnezya (fransız magnezyası)* ve *ağır kireçli magnezya (ingiliz magnezyası)* dozuna bağlı olarak antiasit, bağırsak gazlarını giderici ya da müshil ve genellikle asitlere karşı panzehir olarak kullanılır. *Hidratlı magnezya* da (magnezyum hidroksit) aynı etkiyi gösterir, ayrıca arseniğe karşı en iyi panzehirlerden biridir.

MAGNEZYALI sıf. Kim. Magnezya içeren bir madde için kullanılır.

MAGNEZYOFERRİT a. (fr. *magnésioferrite*). Miner. Siyah oktaedrler biçiminde kristalleşen ferromagnezyumlu spinel. ($MgFe_2O_4$ formülündeki bu madde son derece manyetiktir.)

MAGNEZYUM a. (fr. *magnésium; magnezya*'dan). **1.** Makine yapımında kullanılan alışılagelmiş metallerin en hafifi olan beyaz metal. (Simgesi Mg olan kimyasal element.) **—2.** *Magnezyum ışığı,* magnezyumun yanması sırasında oluşan parlak ışık.
—Ted. *Magnezyum tedavisi,* magnezyum tuzu içeren ilaçlarla yapılan tedavi. (Eşanl. MAGNEZOTERAPİ.)
—Teknol. *Magnezyum çimentosu,* susuz magnezyum oksidin magnezyum klorür çözeltisiyle karılması sonucu elde edilen ürün. (Magnezyum çimentosu kesintisiz döşeme yüzeyleri oluşturmada, aşındırıcı taşlama taşlarının ya da lif levhaların üretiminde kullanılır.) [SOREL ÇİMENTOSU da denir.]
—ANSİKL. Magnezyum, 1808'de önce Davy, daha sonra da 1829'da Bussy tarafından katışkılı olarak elde edildi. Magnezyum, gümüş beyazlığında, yassılaşabilen bir katıdır; ama tokluğunun zayıf olması nedeniyle pek fazla sünek değildir. Kuru havadan etkilenmemesine karşın; nemli havada yükseltgenir. İnce şerit, tel ya da toz halindeyken, 300 °C'ın üzerindeki sıcaklıklarda parlak bir alevle yanarak magnezyayı (MgO) verir. Kütle durumunda, tutuşma sıcaklığının erime sıcaklığının üzerine çıkar. Kızıl derecede azot ve halojenlerle bileşir; kaynama sıcaklığındaki suyu ayrıştırır, oksitlerin çoğunu indirger, asitleri bozundurur.
Magnezyumun kimyası, genel olarak bu metalin indirgen niteliğine dayanır; uranyum fluorürden (UF_4) uranyum üretiminde, özellikle bu metalden yararlanılır. Elementlerin dönemli sınıflandırılmasında IIA kolonunun ilk sırasında yer alır ve aynı kolonda bulunan toprak alkali metallerle yakın benzerlikler taşır.
• *Magnezyum bileşikleri.* Magnezyumun oksidine (MgO) *magnezya** adı verilir.
Magnezyum klorür ($MgCl_2$), deniz suyu ya da carnallitten elde edilir; hidratlı kristaller oluşturur.
Magnezyum sülfat renksiz, küçük iğneler biçiminde hidratlı kristaller meydana getirir; alkali sülfatlarla $MgSO_4$, K_2SO_4, $6H_2O$ türünde çifte tuzlar verir.
Magnezyum karbonat ($MgCO_3$) doğada, magnezit ya da özellikle kalsiyum ve magnezyumun çifte karbonat tuzu olan dolomit biçiminde bulunur. Karbonat ısıtıldığında ayrışarak magnezyayı (MgO) verir.
• *Magnezyum tuzlarının belirgin özellikleri.* Renksiz bir çözelti oluşturan magnezyum tuzlarının acı bir tadı vardır. Alkaliler ve alkali karbonatların etkimesiyle çökelirler. Ayrıca amonyum klorür ile çözünebilen bir fosfat katıldığında, kristalli bir katı olan amonyum-magnezyum-fosfat çökeleğini (NH_4MgPo_4,$6H_2O$) verirler. Magnezyum iyonları, tuzlarında ikideğerlidir.
• *Organomagnezyum bileşikleri* → ORGANOMAGNEZYUM.

Atom numarası : 12
Atom kütlesi : 24,305
Erime sıcaklığı : 648,8 °C
Kaynama sıcaklığı: 1 090 °C
Özgül kütlesi : 1,74 g/m³
Yükseltgenme derecesi : +2
Elektron biçimlenmesi : [2, 8] $3s^2$
İzotopları : 23-28
Doğal magnezyum : ^{24}Mg (% 78,6)
^{25}Mg (% 10,11)
^{26}Mg (% 11,29)

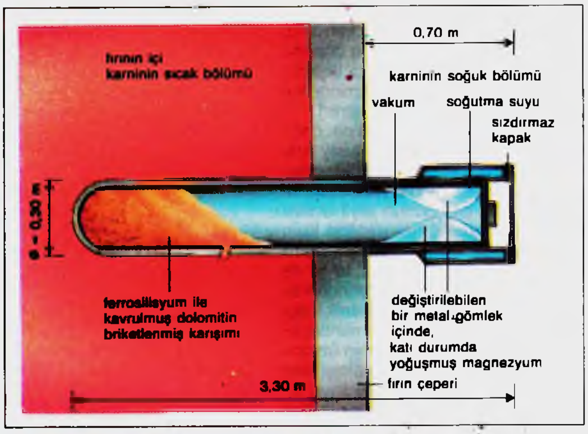
X-Marinie kol.

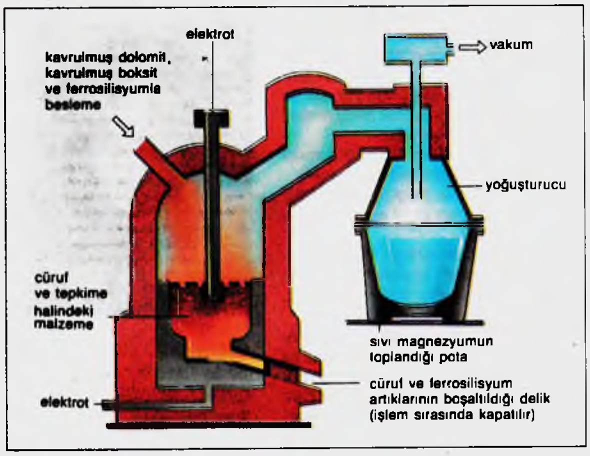

Anna Magnani (Stanley Kramer'in *Kasabanın sırrı* [1969] filminden bir sahne)

Magnesia e epi Maiandroi Artemis tapınağı frizlerinden bir örnek

magnezyum üretimi
üstte
Pidgeon yöntemiyle
(8 saatte
karnı başına
20 kg magnezyum)
altta
Magnetherm yöntemiyle
(20 saatte
7 t magnezyum)

—Bot. Magnezyum, bitki fizyolojisinde önemli rol oynayan birçok enzimi (fosforilaz, karboksilaz, ATPaz) etkinleştirir, hücre geçirgenliğini ve bölünmesini etkiler. Fitince zengin bazı tohumlarda magnezyum ve fosfor oranları arasında bağıntı vardır. Yüksek oranda magnezyum bulunan topraklarda (serpantin, dolomitli kayalar) bitki örtüsü oldukça seyrektir, ama bazı türler tercihen böyle yerlerde yetişir.

—Eczc. Magnezyum bromür, magnezyum silikat ve tiyosülfat gibi bazı tuzlar kolagogdur. Karbonat ve trisilikat tuzları antiasittir, mide-bağırsak ülserlerine karşı kullanılır. Magnezyum sitrat, magnezyum sülfat gibi müshildir. Magnezyum klorür, siğil ve papilom gibi bazı iyicil deri urlarının tedavisinde ve antikuagülan olarak tavsiye edilir. Çözeltisi dıştan antiseptik olarak uygulanır. İyodür ve laktat tuzları magnezyum eksikliğinde verilir (bazı tetaniler ve özellikle spazmofili).

—Foto. Yanarak flaş ışıklarını oluşturmak üzere, eskiden toz, tel ya da şerit halinde çok kullanılan magnezyumun yerini bugün, büyük ölçüde zirkonyum filamentli ve elektronik flaşlar almıştır.

—Metalürj. Magnezyuma doğada özellikle oksit (MgO, magnezya ya da periklaz), yalın karbonat ($MgCO_3$; magnezit), magnezyum ve kalsiyum çifte karbonat ($MgCO_3$, $CaCO_3$; dolomit), magnezyum ve potasyum çifte klorür ($MgCl_2$, KCl, $6H_2O$; carnallit) ya da çeşitli silikatlar (talk, amyant) durumunda rastlanır. Ayrıca tuzlu göl sularında, deniz suyunda klorür ya da sülfat biçiminde bulunur (1 m^3 Akdeniz suyu, 1,3 kg magnezyum içerir).

• *Magnezyum üretimi.* Isıl indirgeme yöntemlerinde magnezyum cevheri yüksek sıcaklıkta, bir indirgen eşliğinde tepkimeye sokulur; indirgen olarak özellikle ferrosilisyum durumunda silisyum kullanılır. Magnezyum ya süblimleşmiş bir katı biçiminde (Pidgeon yöntemi ve değişik uygulamaları) ya da sıvı olarak (Magnetherm yöntemi) elde edilir.

Elektrolitik yöntemlerde, doğrudan cevherden (dolomit, magnezit, deniz suyu, tuzlu göl suları) özütlenen magnezyanın, klorürleyici kavrulması sonunda susuz magnezyum klorür elde edilir. 720-750 °C arasında eriyen klorürün elektrolizi, metalin sıvı olarak katotta toplanmasını sağlar. Anotta geri kazanılan klor, klorürleme işleminde yeniden kullanılır.

Bu yöntemlerden herhangi biriyle elde edilen magnezyum, daha sonra iki yolla arılaştırılır: uzaklaştırılması gereken katışkı maddeleri alkali akışkanlaştırıcılarla ya da bu maddelerle tepkimeye girebilen ürünlerle işleme sokulur ya da havasız ortamda, vakum altında, argon ortamında süblimleştirilerek damıtılır (Chaudron yöntemi).

• *Kullanım alanları.* Magnezyum, indirgen niteliklerinden dolayı özel metallerin metalürjisinde (magnezotermi) kullanılır. Yükseltgen ve kükürt giderici etkisi nedeniyle bakır ve bakırlı alaşımların dökümcülüğünde, küresel grafit oluşumunu sağlaması bakımından çelik ve dökme demir metalürjisinde yararlanılır. Bu uygulamalarda arı olarak ya da alüminyum, bakır, nikel, silisyum gibi elementlerle alaşım halinde kullanılır. Toz ya da çok ince şerit durumunda kolayca tutuştuğundan aydınlatma fişeklerinin yapımında yararlanılır. Öte yandan mekanik özelliklerini geliştirdiği ve korozyona karşı yüksek bir direnç sağladığı için alüminyum ağırlıklı pek çok alaşımın bileşimine girer. Ayrıca toprak altında kalan çelik yapıların (boruhattı vb.) katodik korunmasında tükenen anot olarak kullanılır.

• *Alaşımlar.* Yoğunluğu 2'den düşük olan magnezyum ağırlıklı alaşımların, ağırlık azaltımının büyük önem taşıdığı sanayilerde (havacılık, uzay havacılığı, taşımacılık, taşınabilir takımlar vb.) yaygın bir kullanımı vardır. Örneğin, alüminyum alaşımlarıyla aynı direnci gösteren magnezyum ağırlıklı alaşımlar, % 20-25 oranında daha hafiftir.

Magnezyumun en çok kullanılan alaşımları arasında magnezyum-alüminyum-çinko alaşımları (% 3-9 alüminyum, % 0,5-3 çinko içerir; → ELEKTRON), magnezyum-manganez alaşımları, magnezyum-zirkonyum alaşımları sayılabilir. Magnezyum-zirkonyum alaşımları ayrıca çinko, gümüş, toryum, seryum, lantan, praseodimyum, neodimyum vb. gibi elementlerden bir ya da birkaçını içerebilir.

Magnezyum alaşımlarından, kalıba döküldüğünde piston, karter, çark vb. yapımında; haddelendiği, dövüldüğü ya da preste çekildiğinde pervane ve uçak kanatlarını kaplamada kullanılan sacların üretiminde yararlanılır; bu alaşımlar ayrıca kimi mekanik özelliklerini daha da geliştirmek amacıyla homojenleştirildikten sonra bir ısıl menevişleme işleminden geçirilebilir.

Magnezyum-alüminyum-çinko alaşımı tipografi fotogravürde, ayrıca sanayi ciltçiliğinde kitap kapaklarını süslemeye yarayan yaldız plakalarının hazırlanmasında kullanılır.

—Pedol. ve Tarım. Magnezyum, toprakta, ya emici bileşiklere yapışık iyonlar halinde ya da killerde olduğu gibi, silikatlı minerallerde ve hatta karbonatlarda (dolomi) bileşen halinde bulunur. Birçok metabolizmada (klorofil, bazı vitaminler vb.) rol oynadığından, bitkiler için çok önemli besleyici bir elementtir. Magnezyum eksikliği az ya da çok göze çarpan belirtiler biçiminde ortaya çıkar (yaprak sarılığı, yaprak dökülmesi vb.). Toprakta bulunan magnezyumun çok az bir bölümü bitki tarafından kullanılabilir durumdadır. Topraktaki "yararlanılabilir magnezya"ya ilişkin klasik test, kullanılabilecek magnezyum rezervinin oranı hakkında genel olarak yeterli bir fikir verir. Toprağın sularla yıkanması yüzünden meydana gelen kayıplar, hektar başına yılda 10-50 kg magnezyum oksittir. Tarım bitkilerinin topraktan çektiği MgO miktarı ise hektar başına 30-60 kg arasındadır. Magnezyum yetersizliği, toprağa iyileştiriciler ya da magnezyumlu gübreler katmakla giderilir. Toprağın, bitkilerin ve gübrelerin içerdiği magnezyum oranları genellikle magnezyum oksit (magnezya) cinsinden ifade edilir.

—Tıp. Magnezyum bazı patolojik durumlarda (spazmofili, alerji, karaciğer yetmezliği, sinirsel bozukluklar) rol oynamış olabilir. Biyolojik analizdeki teknik gelişmeler sayesinde (atom soğurmalı spektrofotometri) gerçek bir "magnezyum eksikliği" sendromu belirlenmek üzeredir.

MAGNEZYUMAMİT a. (fr. *magnésamine*'den). Anorg. kim. Formülü $Mg(NH_2)_2$ olan bileşik; amitler ve aminlerin hazırlanmasında kullanılır.

MAGNEZYUMAMMİN a. (fr. *magnésammine*'den). Anorg. kim. Amonyaklı magnezyum komplekslerine verilen genel ad.

MAGNEZYUMLU sıf. Magnezyum içeren bir madde, bir alaşım için kullanılır.

—Tarım. *Magnezyumlu gübre,* aşağıdaki magnezyum bileşiklerinden en az ikisini içeren karışım: magnezyum sülfat, kieserit, Epsom tuzu, magnezyumlu kalker, dolomi, magnezyumlu sönmemiş kireç, dolomitli sönmemiş kireç, magnezyumlu sönmüş kireç, dolomitli sönmüş kireç, hidratlı (sulu) magnezya, anhidr (susuz) magnezya.

MAGNİFİCAT a. (lat. sözc.). Hırist. ve Müz. Akşam dualarında okunan Meryem Ana kantiği; bu kantik üzerine bestelenmiş yapıt.

Magnin müzesi → DİJON MÜZELERİ.

MAGNİTOGORSK, Rusya Federasyonu'nda kent, Güney Urallar'ın eteğinde, yüksek oranda maden içeren bir demir cevheri yatağının (günümüzde bu yatak tükenme yoluna girmiştir) yakınında; 440 000 nüf. (1989). İlk iki beş yıllık plan sırasında Ural-Kuznetsk kombinası çerçevesinde donatılan Magnitogorsk, çelik üretim kapasitesi 11 Mt'u aşan büyük bir demir-çelik merkezidir. Kok kömürü ve demir açısından maden cevheri gereksinimini Kazakistan'daki yataklardan karşılamak durumundadır.

MAGNİTÜT a. (fr. *magnitude*). Jeofiz. GENLİK'in eşanlamlısı.

MAGNİYA, esk. **Marnia,** sonra **Maghnia,** Cezayir'de (Tlemsen vilayeti), Fas sınırında kent; 50 700 nüf. Yönetim ve ticaret merkezi.

MAGNO (Celio), italyan şair (Venedik 1536 - *ay. y.* 1602). Barok tarzı duyarlılığını ve fırtınalı dinsel inancını petrarcacı bir kalıp içinde dile getirdi (*Rime,* 1600).

MAGNOKS a. Metalürj. Özellikle kimi ingiliz nükleer reaktörlerinde yakıt zarflama malzemesi olarak kullanılan alüminyum ve magnezyum alaşımı.

MAGNUS, XI. yy.'dan XIII. yy.'a kadar birçok İsveç, Danimarka ve Norveç kralının adı.

MAGNUS I İyi (1024-1047), Norveç (1035-1047) ve Danimarka (1042-1047) kralı. Aziz Olav'ın evlilikdışı oğlu. Hardeknud ölünce (1042) Danimarka-Norveç birliği'ni gerçekleştirdi. Ama vakitsiz ölümü bu birliği tehlikeye düşürdü. Babasının barış siyasetini sürdürdü ve Vendler'i Lyrskov Hede'de yendi (1043).

MAGNUS II, Norveç kralı (1066-1069). Babası Harald III Hårdråde'den sonra tahta çıktı. Hükümdarlığı kardeşi Olav Kyrre ile paylaşıp krallığın kuzey kesiminin yönetimini üstlendi.

MAGNUS III Barfot ("Çıplak ayaklı") [1073 - Ulster 1103], Norveç kralı (1093-1103). Olav Kyrre'nin oğlu. Hebrides, Orkney ve Man adalarını (1098) ele geçirdi. İsveç kralına karşı savaş açtı ve İrlanda'daki bir sefer sırasında öldürüldü. Zafer-

leri sayesinde Norveç deniz imparatorluğu iki yüz yıl boyunca gücünü korudu.

MAGNUS IV den Blinde ("Kör") [1115 - Holmengrå 1139], Norveç kralı (1130 -1135). Magnus Barfot'un torunu ve Sigurd Jorsalafare'nin oğlu. Düzensiz yaşamı naip Harald Gille tarafından yönetilen ve danimarka ordusu tarafından desteklenen saray ayaklanmasına yol açtı. Gözleri oyulan Magnus hapiste öldü.

MAGNUS V Erlingsson (1156 - Fimreite, Sogne Fjord, 1184), Norveç kralı (1161 -1184). Kör Magnus'un yeğeni. 1161'de kral seçildi. Nidaros başpiskoposu Eystein tarafından kutsandı (1163). Kilise'nin krallığı vesayet altında tutmaya çalıştığı sırada Sverre tarafından tahttan indirildi (1180) ve bir danimarka ordusunun başında krallığını yeniden ele geçirmeye çalışırken öldürüldü.

MAGNUS VI Lagaböte ("Yasa koyucu") [1238-1280], Norveç kralı (1263 -1280), Haakon IV Haakonsson'un oğlu. Yasama reformuna girişti, soyluluğu hiyerarşiye bağladı, tahtın veraset yoluyla geçmesini gerçekleştirdi (1273), tüm krallık için geçerli bir kamu hukuku ilan etti (1274 -1276) ve mahalli meclislerin yasama yetkisini krallara verdi. Ticareti destekledi, serbest ticaret şehirleri kurdu (1276) ve hansa tüccarlarına ayrıcalıklar sağladı (1278) ama 1266'da Man ve Hebrides adalarını İskoçya kralı Alexander II'ye bırakmak zorunda kaldı.

MAGNUS VII Eriksson (1316-1374), Norveç (1319-1355) ve İsveç (1319-1363) kralı. Norveç kralı Haakon V'in torunu ve İsveç kralı Erik'in oğlu. Reşit oluncaya kadar aristokrasi iki krallığı naiplikle yönetti (1319'da taç giymişti). İktidara geçince (1332) yarımadanın birliğini sağladı (Skane'nin ve Halland'ın fethi), ama aristokrasinin baskısı karşısında Norveç'i 1343'te oğlu Haakon VI'ya, sonra da İsveç'in büyük bir bölümünü başkaldıran Erik'e bırakmak zorunda kaldı (1355). Gotland adası'nı istila eden Danimarka kralı Valdemar'ın Halland ve Skane'yi yeniden ele geçirmesi üzerine oğlu Haakon için tahttan feragat etti. Haakon da kısa süre sonra tahttan uzaklaştırıldı ve yerine Mecklenburglu Albrecht III getirildi. Magnus VII esir alındı ve altı yıl hapiste kaldı. Ölümüyle Folkung hanedanı son buldu. İlk isveç ulusal yasama hukuku onun adıyla anılır.

MAGNUS LADULÅS (1240 - Visingsö 1290), İsveç kralı (1275-1290). Birger Jarl'ın oğlu. Kardeşi Valdemar'ı tahttan indirdi, hükümet merkez organı niteliğinde bir konsey oluşturdu ve ülkenin iktisadi gelişmesiyle ilgilendi.

MAGNUS (Olof MÅNSSON, lat. **Olaus**), isveçli bilgin ve rahip (Linköping 1490 - Roma 1557). 1539'da, Venedik'te, Kuzey Avrupa üstüne ilk coğrafi belge olan *Carta marina et descriptio septentrionalium terrarum ac mirabilium rerum in eis contentarum* (Kuzey topraklarıyla oralarda bulunan olağanüstü şeylere ilişkin deniz haritası ve betimleme) adlı kitabını yayımladı.

MAGNUS (Heinrich Gustav), alman fizikçi ve kimyacı (Berlin 1802 - *ay. y.* 1870). Özellikle, gazlar üzerinde araştırmalar yaptı: hidrojenin yayınım hızı, akışkan bir akımın, dönen bir katı cisim üzerindeki etkisi *(Magnus etkisi)* ve bunun mermilere uygulanması. 1837'de, jeotermik ölçümler gerçekleştirdi ve 1842'de, yüksek sıcaklıklarda buhar gerilimlerini ve havanın genleşmesini inceledi. Periyodik asidi de bulan odur (1833).

MAGNÚSSON (Árni), izlandalı bilgin (Kvennabrekka, İzlanda, 1663 - Kopenhag 1730). Danimarka kraliyet arşivlerinde sekreterlik yaptı ve Kopenhag'da profesör oldu, eski İzlanda elyazmalarını eşsiz bir koleksiyonda bir araya getirdi (ancak bunlardan bir bölümü 1728 Kopenhag yangınında yok oldu). Böylece iskandinav edebiyatının büyük bir bölümünü kurtardı. Elyazmaları üstüne mektupları ve notları önemlidir.

MAGNÚSSON (Finnur), izlandalı bilgin (Skálholt 1781 - Kopenhag 1847). Eski izlanda edebiyatı uzmanı. 1815'te Kopenhag Üniversitesi'nde profesör oldu. Kuzey mitolojisini sistemli bir biçimde sunan *Eddalaeren og Dens Oprindelse* (Edda öğretisi ve kökenleri) [4 cilt, 1824-1826] adlı bir kitap yazdı. Ayrıca *Lexicon mythologicum* (Mitolojik sözlük) [1828] ile *Grönland'ın tarihsel anıtları* (3 cilt; 1838-1845) adlı yapıtları yayımladı.

MAGNUSSON (David), isveçli ruhbilimci (Nässjö 1925). Stockholm Üniversitesi'nde profesör. Genç İsveçliler'in topluma uyarlanması sorunu üzerine, *Adjustment: A Longitudinal Study* (Uyarlanma: Bir boylamsal inceleme) [1975] adlı bir araştırmayı yönetti. Özellikle kişiliğin incelenmesinde, bireyler ve ruhbilimde durumlar arasındaki etkileşimler sorunuyla ilgilendi. Bu konudaki yapıtları: *Interactional Psychology and Personality* (Etkileşimsel ruhbilim ve kişilik) [1976]; *Personality at the Crossroads: Current Issues in Interactional Psychology* (Dörtyol ağzındaki kişilik: Etkileşimsel ruhbilimin bugünkü sorunları) [1977]; *Toward a Psychology of Situations: An Interactional Perspective* [Bir durumlar ruhbilimine doğru: Etkileşimsel bir perspektif) [1980].

MAGOG, Kanada'da (Québec) kent, Doğu kantonlarında, *Memphremagog gölü* kıyısında; 14 000 nüf. Pamuk iplikçiliği. Hidroelektrik santralı.

MAGOG → GOG.

MAGON, kartacalı general (öl. Sicilya İ.Ö. 383). Sicilya'da Yunanlılar'a karşı savaştı; 392'de Messina yakınında yenilgiye uğradı ve barış istemek zorunda kaldı.

MAGON, kartacalı general (öl. denizde, İ.Ö. 203). Hamilkar Barka'nın oğlu, Anniball'ın kardeşi. Cannae zaferine katıldı (216), sonra İspanya'da Romalılar'la savaştı (215-206), Balear adalarına çekildi (orada, Portus Magonis limanına kendi adını verdi), Liguria'da yenilgiye uğradı ve Kartaca'ya dönerken yolda öldü.

MAGON, İ.Ö. 140'a doğr. yaşamış kartacalı yazar. Tarım üzerine, Romalılar tarafından bilinen ve değer verilen bir inceleme kitabı yazdı.

MAGÓN (Ricardo FLORES) → FLORES MAGÓN (Ricardo).

MAGONA → MAONA.

MAGONİS, kartacalı varlıklı aile. Özellikle İ.Ö. 550-500 arasında siyasal gücü ve krallık unvanını elinde tuttu, Kartaca'nın deniz ticaretinde atılım yapmasına önderlik etti.

MAGOSA → GAZİ MAĞUSA.

MAGOSİ EVRESİ a. (Uganda'da, Victoria gölünün kuzeyinde yer alan *Magosi* köyünden). Doğu Afrika'da, Stillbay endüstrisinden Wilton endüstrisine geçişe (İ.Ö. 10000 - 6000 arası) rastlayan kültür evresi. (Eşanl. MAGOSYEN.)

MAGOSYEN sıf. (fr. *magosien*). Tarönc. MAGOSİ EVRESİ'nin eşanlamlısı.

MAGOT a. Zool. BERBER MAKAKI'nın eşanlamlısı.

MAGOUN (Horace Winchell), amerikalı nörofizyolog (Philadelphia 1907). Beyin sapının enine kesimine ilişkin teknikleri kullanarak, beynin etkinleştirici ve önleyici retiküler yapılarının varlığını ortaya koydu. 1958'de beyin üstüne bir kitap yayımladı.

MAGRA, İtalya'da, La Spezia körfezinin G.'inde, Cenova körfezine dökülen kıyı ırmağı. Apenninler'in Toscana kesiminde doğar, Apua Alpleri'ni Liguria Apenninleri'nden ayırır. Aşağı çığırı, başlıca kolu Vara'nın devamıdır.

MAGRAVA, Afrika'nın K.-B.'sında göçebe bir yaşam sürdürmüş berberi kabileler topluluğu. Fas'ta Tlemsen ile Şelif vadisi arasındaki topraklarda yaşıyorlardı. İslam dininin yayılışı sırasında müslümanlığı benimsediler. Reisleri Sulat bin Vazmar'ın Medine'ye giderek Halife Osman'ı ziyaret ettiği ve Magravalar'ın reisi olduğunu onayladığı öne sürülür. Önceleri Fatımiler'e karşı bir tutum aldılar ve Kurtuba Emevileri'ne yardım ederek Orta Mağrib'i ele geçirdiler. Daha sonra Sanhaca kabilesine yenilerek burayı boşaltmak zorunda kaldılar ve Fas, Sicilmasa taraflarına göç ederek kendi adlarına iki emirlik kurdular. Fas Magravaları'ndan Ziri bin Atiye bin Abdullah 987'de Batı Mağrib valiliğine atandı ve 994'te Vacda kentini kurdu. Yöredeki çeşitli kabilelerle savaşan Fas Magravaları, 1068'de Murabıtlar tarafından ortadan kaldırıldı. Sicilmasa Magravaları'nın reisi Hazrun bin Falful bin Hazar ise, Kurtuba emiriyle birlikte Sicilmasa'da bir emirlik kurdu (977). Bu emirlik 1054'te Murabıtlar tarafından ortadan kaldırıldı.

MAGREM a. (ar. *mağrem*). *Esk.* Ödenmesi gerekli borç, diyet.

◆ sıf. **1.** Âşık, tutkun. **—2.** Borçlu.

MAGRES ya da **MAGRİS** a. (ar. *mağres, mağris*). *Esk.* Fidan yetiştirilen yer, fidanlık.

MAGRİB → MAĞRİP.

MAGRİBİ → MAĞRİBİ.

MAGRİS → MAGRES.

MAGRİTTE (René), belçikalı ressam (Lessines 1898 - Brüksel 1967). Gerçeküstücülüğün önde gelen sanatçısı olan Magritte, Delvaux ile birlikte bu akımın Belçika'daki en önemli temsilcisidir. 1916 -1918 arasında aralıklı olarak devam ettiği Brüksel akademisi'nde simgeci Constant Montald ve Gisbert Combaz'nın öğrencisi oldu. 1919'da ressam Pierre Louis Flouquet'den fütürizmi öğrendi, 1922 -1924 arasında arkadaşı Servranckx ile soyut denemelere girişti; ancak 1922'de, G. De Chirico'nun yapıtlarını tanıdıktan sonra sanat anlayışını bütünüyle değiştirdi (*Zorlu geçiş*, 1926; Krallık güzel sanatlar müzeleri, Brüksel). Yazar arkadaşları Camille Goemans, E. L. T. Mesens, Paul Nougé gibi, o da çeşitli dergilere *(Œsophage, Marie, 391)* yazılar yazdı. Dada hareketine ve fransız gerçeküstücülerine koşut etkinliklere girişti. 1927-1930 yılları arasında Paris yakınlarında Perreux'de yaşayan Magritte, Eluard ve Breton ile yakın

Nationalmuseum, Stockholm

Magnus VII Eriksson
Norveç ve İsveç kralı
ressamı bilinmeyen tablo (ayrıntı)
Nationalmuseum, Stockholm

Lauros-Giraudon

René Magritte
***İnsanlık durumu* (1933)**
özel kol.

dostluk kurdu (1929'da Breton'la arası bozuldu). 1930'da Brüksel'e döndü, Paul Colinet, Louis Scutenaire, Marcel Mariën gibi yazarlarla dost oldu. Bu tarihten sonra yapıtları bütün önemli gerçeküstücü sergilerde görülmeye başladı. Aynı görüşleri paylaştığı arkadaşlarından farklı olarak Magritte, biçim bozulmalarına ve göz alıcı etkilere yönelmedi; buna karşılık, beklenmedik birleştirmelerle şaşırtıcı etkiler yaratmayı başardı. Yapıtlarında, bağlamlarından soyutlanmış çağdaş yaşamla ilgili, Chaplin'in melon şapkası, cazcıların tubası gibi nesneler (*Tehdit edici zaman*, 1928, özel kol.), büstler, revaklar, bulutlar gibi zaman dışı öğelerle yan yana görülür. Nötr tonlardan sonra, biraz kuru bir titizlikle, uçuk mavi, türk kırmızısı, badem yeşili gibi açık renkler kullanmaya başladı. İkinci Dünya savaşı sırasında kısa bir izlenimci dönem dışında (*Alevlerin dönüşü*, 1943, Langui kol., Brüksel) bu tekniği ölünceye kadar sürdürdü. Dadacı mizah anlayışına bağlı kalmakla birlikte (*Hegel'in tatili*'ndeki [1958, özel kol.] su bardağı üstündeki şemsiye) yapıtları giderek karamsar bir havaya büründü (*Yolculuk anısı*'nda [1951, özel kol., New York] pencereyi tıkayan kayalıklar; *Görünmeyen dünya*'daki [1953-54, özel kol., Houston] göktaşı). Sanatçı, bütün yapıtlarında yaşamın gizemi ve dünyanın anlamsızlığı üstüne metafizik bir sorgulamaya girişir. Magritte, Eluard'ın *Chants de Maldoror* (1945) ve *Nécessités de la vie* (1946) adlı yapıtlarını da resimlemiştir. Mektup ve çeşitli yazıları, 1979'da derlenerek kitap haline getirildi (*Écrits complets*) [Bütün yazıları].

MAGRUS sıf. (ar. *ġars*, dikme'den *maġrūs*). *Esk.* Ekili, toprağa dikilmiş: *Nihal-i magrus* (dikilmiş, dikili fidan). *Şecer-i magrus* (dikili ağaç).

MAGSAYSAY (Ramón), filipinli devlet adamı (İba, Luzon, 1907 - Cebu 1957). Japonya'ya karşı yapılan savaşta yararlılık gösterdi (1941-42), ilk Meclis'e liberal partiden milletvekili seçildi (1946-1950), Başkan Quirino tarafından Savunma bakanlığıyla görevlendirildi, Huk gerilla hareketinin bastırılmasını sağladı (1950-1953). Milliyetçi parti'ye girdi, kasım 1953'te Cumhurbaşkanı seçildi. ABD ile yakın ilişkilerin sürdürülmesinden ve komünizme karşı mücadele edilmesinden yanaydı; bir ekonomik reform programını uygulamaya koydu, ama tamamlayamadan bir uçak kazasında öldü.

MAGSEL a. (ar. *maġsel*). *Esk.* Ölü yıkanan yer.

MAGSUB sıf. (ar. *maġṣūb*). *Esk.* Zorla alınmış, gasbedilmiş.
—İsl. huk. *Magsubün minh*, malı gasbedilen kişi.

MAGŞİ sıf. (ar. *ġaşy*, kendinden geçme' den *maġşi*). *Esk.* Kendinden geçmiş, baygın; hayran.

MAGUEY a. **1.** Amerika'da, özellikle Meksika'da yüksek yerlerde yetiştirilen agave. (Bir türünden [*Agave salmonia*] elde edilen şekerli özsu kaynatılıp koyulaştırılınca bal kıvamını alır [maguey balı], bunun mayalanmasıyla da *pulque* denilen içki elde edilir.) **—2.** *Agave vivipara* yapraklarından elde edilen dokumalık elyaf.

MAGÛT (Muhammet **EL-** denir), suriyeli yazar (doğm. 1930). Kendi kendini yetiştiren Magût çağdaş arap şiirinin en yetkin temsilcileri arasındadır (*Tristesse au clair de lune* [fr. çev.]; *Chambre à mille murs* [fr. çev.]). Ayrıca tiyatro oyunları da yazdı (*l'Oiseau bossu* [fr. çev.]).

MAGVE, Birmanya'da kent, Yukarı Birmanya'da, İravadi ırmağı kıyısında, Minbu'nun karşısında; 13 300 nüf. Ticaret merkezi. —*Magve ili*, 44 799 km²; 3 243 166 nüf.

MAGYARORSZÁG, Macaristan'ın resmi adı.

MAGYDOS. Tar. coğ. Anadolu'nun G. kıyılarında, Pamphylia bölgesinde liman kenti; Antalya'nın 8 km D.'sunda, Lara plajının yakınında kalıntıları vardır. İ.Ö. IV. yy.'dan başlayarak adına rastlanır. Attaleia'nın (Antalya) kurulmasından sonra önemini yitirdi. Bizans döneminde piskoposluk oldu.

MAGZUB ya da **MAGDUB** sıf. (ar. *maġżūb, maġḍūb*). *Esk.* **1.** Gazaba uğramış. **—2.** *Magzubün aleyh*, Allah'ın gazabına uğramış.

MAĞARA a. (ar. *māġare*). **1.** Toprak yüzeyine açılan, insan ya da hayvanların barınak olarak da kullanabildikleri doğal ya da yapay çukur (Bk. *ansikl.* böl. Ed., Jeomorfol., Mitol., ve Tarönc.) **—2.** *Mağara insanı*, tarihöncesi insanı.
—Mim. ve Bahç. Doğal görünümünde bırakılmış ya da rüstik duvar örgüsüyle örülmüş kayalarla inşa edilen, çoğu kez deniz kabukları ve yapay sarkıtlarla süslenmiş, bazen de su oyunlarıyla donatılmış yapı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tarönc. *Mağara resmi*, Tarihöncesi insanlarının mağara duvarlarına yapmış oldukları resimlere denir.
—Tıp. *Mağara sesi*, boğuk, derin, korkunç vurgulu ses.
—ANSİKL. Ed. Eski edebiyatta mağara sığınılacak, gizli şeyler saklanacak yerdir. Hz. Muhammet Medine'ye göçü sırasında Sevr dağında bir mağarada saklanmıştı. Burada onunla birlikte kalan ve ona yardımcı olan Ebubekir "Yâr-ı gar" (mağara dostu) diye anılır. Kuran'da Tanrı'ya inanmış yedi kişinin (Ashâbıkehf) bir mağaraya sığındıkları anlatılır. *Battalname*' de Battal, atı Aşkar'ı ve silahlarını kendisi için bırakıldıkları mağarada bulup aldıktan sonra serüvenlerine başlar. Masallarda hazinelerin saklandığı, eşkıya yatağı mağaralar vardır (Ali Baba ve Kırk haramiler masalı). *Muhayyelet-ı Aziz Efendi*' de bir hikâye kahramanı sihirli bir mağaraya kapanıp gizli bilimleri öğrenir. Çağdaş edebiyatta mağara bilgisizliğin, geri kalmış olmanın, yaşamdaki zor koşulların simgesidir (*Mağara*, M. Buyrukçu; *Mağaradakiler*, C. Meriç).
—Jeomorfol. Kıyı bölgesi dışında mağaralar (dalgaların dövdüğü yalıyarların tabanında en dayanıksız bölgelerde oluşur) karstlara özgü yüzey biçimleridir ve gelişmeleri iki belirleyici etkene bağlıdır: kirecin çözünmesi ve iç hidrolojik dolaşım (genellikle bir çatlak ağında başlar ve geçirimsiz düzeylerde tıkanır). Hidrodinamik etkilerden çok, çözünmenin önemine bağlı olarak yeraltı ağlarının gelişmesi, çok büyük boyutlara erişebilen kanalların açılmasına neden olabilir: dünyanın en güzel mağaralar topluluğu Orta Kentucky'dedir (mağarabilimciler tarafından keşfedilen Flint Ridge Cave ve Mammoth Cave). Doğal ilgi alanı (taşlaşmış kireçleriyle) ve müze (duvarlarındaki resimleri ve gravürleriyle) olan, kimi zaman mağarabilimcilerin keşfedip turistlerin gezdiği mağaralar, dayanıksız ve tehdit altında olduğu kabul edilen ve çevrebilimin konusu olan ortamlardır.
—Mim. ve Bahç. Taş ve küçük deniz kabuklarından yapılan yapay mağaralar iki yüzyıl boyunca çok moda oldu; İtalya'daki örneklerden yola çıkılarak, 1540-1550'ye doğru Fransa'da da bu tür mağaralar yapılmaya başlandı (Fontainebleau'da Çamlar mağarası; Bastie d'Urfé şatosu). XVII. yy.'da, hükümdar malikânelerinin ve şatoların çoğunda bunlardan vardı; dairelerin içinde bile mağaralar düzenleniyordu. Bu mağaraların rokay süslemeleri, adını, süsleme sanatlarında XVIII. yy.'ın ilk yarısında çok tutulan bir üsluba verdi. (→ NYMPHAİON.)
—Mitol. Minos dönemi Giriti ve Eski Yunanistan kültlerinde mağaralar büyük önem taşırdı. Kakos, Polyphemos ve Sibyllalar antik şairlere göre mağaralarda yaşardı. *Trophonios'un mağarası*, korkunçluğuyla ünlüydü.
—Tarönc. Mağara iskânı, Riss döneminde Fransa'da Baume ve La Chaise gibi mağaralarda, İtalya'nın güney-doğusunda da Paglicci mağarasının girişi gibi sığınaklarda oturulmaya başlanmasıyla yaygınlaştı. Neandertal insanı genellikle mağaralarda yaşadı, ateşten ve taş aletlerden yararlandı. Son buzullaşma döneminde (Würm) bu yerleşmelere sık rastlanır. Rusya'da Moustier endüstrisi buluntu yerlerinin büyük bir bölümü mağaralardır (daha çok Kırım ve Kafkasya'da). Birçok mağara yerleşiminde Neandertal insanına alt kalıntılar ele geçirildi: Kırım' da Kiik Koba ve Starosele mağaraları, Özbekistan'da Teşik-Taş mağarası. Kuzey Afrika'da Moustier endüstrisine bağlı mağara yerleşimlerinin en iyi bilineni Libya'nın batısında ortaya çıkarıldı (İ.Ö. 45 000-41 000). Yakındoğu ve Ortadoğu'da da Moustier endüstrisine bağlı birçok mağara ve kaya sığınağı bulunur: bunlar özellikle Zagros bölgesinde (Irak'ta Şanidar, Hazar Merd; Batı İran'da Hürremâbâd vadisi), İsrail'de (Karmel dağı ve Taberiye gölü yakınındaki mağaralar) ve Ürdün'de yoğunlaşır.
Üst Yontmataş döneminde iskân edilerek çeşitli resim ve oymalarla bezenmiş mağaralar açısından en zengin bölge, İspanya'nın güneyinden (La Pileta, Parpallo, Escoural) Fransa'nın kuzeyine (Gouy), hatta Belçika'ya (trou Magritte) kadar uzanan alandır. Bu alanda yer alan yüzden fazla mağara yerleşiminin büyük bir bölümü Güney-batı Fransa (Lascaux*) ve Kuzey İspanya'da (Altamira*) bulunmaktadır. Ancak, tüm Akdeniz havzasında, Sicilya ve İtalya'da (Levanzo, Addaura, Romanelli, Paglicci), hatta daha doğuda, Urallar'ın güneyinde de (Kapova) bu tür mağaralara rastlanır.
Anadolu'da Yontmataş dönemine ilişkin en önemli mağaralar, G. ve G.-D. Anadolu'da bulunmaktadır. Alt, Orta ve Üst Yontmataş dönemlerinin üst üste izlenebildiği Karain* mağarası, Anadolu'nun tarihöncesini aydınlatan başlıca buluntu yerlerindendir; yakınındaki Öküzini, Çarkini mağaraları, Beldibi, Belbaşı kaya sığınakarıyla bir mağaralar zinciri oluşturur. Hatay'da, Mağaracık* köyü yakınındaki mağaralar (Merdivenli, Tikalı, Kanal, İncili) Orta ve Üst Yontmataş dönemlerine ilişkin kültür katmanlarıyla ilgi çeker. Isparta'da Bozanönü ovasındaki Kapalı* İn mağarası'nda Üst Paleolitik dönemden Aurignac kültürüne ilişkin çakmaktaşından aletler ve çekirdekler bulundu. Kars yöresinde de Yontmataş döneminden mağara sığınaklar (Kurbanağası) bulunmaktadır. İstanbul'da Küçükçekmece gölünün K. ucundaki Yarımburgaz* mağarası, Alt ve Orta Yontmataş dönemlerinin yanı sıra Bakırtaş dönemi buluntuları açısından da zengindir. Adıyaman'da Palanlı vadisindeki Keçiler mağarası'nda Ortataş' döneminden aletler ele geçmiştir. Mağaranın iç bölümlerinde duvarlar çok sayıda figürlerle süslüdür. Van'da, Yedisalkım köyündeki Kızlar mağarası'nda, stilize insan betimleri, av ve tuzak sahneleri yer alır.

Yarımburgaz **mağarası** girişi
Küçükçekmece-İstanbul

Büyük Larousse

Mağara, *Devlet*'in VII. kitabında Platon'un sözkonusu ettiği ve insanın doğadaki konumunu ve dünyayla olan ilişkilerini açıklamak gereğini güden mitos. Büyük bir ateşle aydınlatılan bir mağaranın içinde zincire vurulmuş tutsaklar vardır. Bu tutsaklar yerlerinden kımıldayamazlar ve sırtları ışığa dönük dururlar. Onlarla ateş arasından insanlar geçer, nesneler taşınır. Bu insanlarla bu nesnelerin gölgeleri mağaranın duvarına vurur ve hiçbir zaman gölgelerden başka şey görmeyen tutsaklar bu gölgeleri birer gerçek sanırlar. Gölgeler arasında bazı ilişkiler kurarlar, ama bu yolla edindikleri bilgi, bir görünüşler bilgisinden başka şey değildir. Bu tutsaklardan biri özgürlüğüne kavuşturularak ışığa çıkarılır. Işıkta gözleri kamaşır ve daha önce gördüklerinin şimdi kendisine gösterilenlerden daha gerçek olduğunu düşünür. Ardından yavaş yavaş alışarak, nesneleri ayırt etmesini öğrendikten sonra, gözlerini her türlü ışığın ana kaynağı olan güneşe de dikebilir. Platon'a göre bu öykü, ilkin yalnızca duyulur bir bilgiye, gölgelerin bilgisine sahip olan insanın öyküsüdür; bu insan düşünmeye çağrılınca, ilkin şaşırır ve duyumların düşüncelerden daha gerçek olduklarını sanır; sonra, diyalektik yoluyla kavranabilir dünyanın içine girerek, idealların kendilerini ve en sonra da idealların en yükseğini, yani iyilik ideası olan o "güneş"i seyreder.

MAĞARA, İçel'in Silifke ilçesine bağlı bucak; 7 864 nüf. (1990); 13 köy. Merkezi *Mağara* (esk. *Kırobası*), 427 nüf. (1990).

MAĞARA → TUFANBEYLİ.

MAĞARABİLİM a. Yeryüzünün doğal boşluklarını (mağaralar, obruklar, yeraltı ırmakları vb.) keşfetme ve inceleme. (Eşanl. SPELEOLOJİ.)

—ANSİKL. "Speleoloji" terimini ilk kez 1890'da, arkeolog Émile Rivière ortaya attı, ancak daha çok fransız E. A. Martel'in (1859-1938) çalışmaları sayesinde mağaracılık bilim düzeyine erişti. Yarım yüzyıl boyunca bu bilim adamı, Kafkasya'dan Kayalık dağlar'a ve Portekiz'den Norveç'e kadar 1 500'den çok mağarayı araştırdı ve inceledi. Sayısız not ve makalenin yanı sıra yirmi kadar büyük kitap yazdı. İki Fransız, R. de Joly ve N. Casteret, bu bilim dalının, gerçek anlamda uluslararası bir niteliğe kavuşmasından önce bu alanda üne kavuştu (özellikle iki dünya savaşı arasında). Mağarabilimin, biri sportif, diğeri de bilimsel olmak üzere iki yönü vardır.

Kişilerin donanımında, soğuktan ve nemden koruyan bir alt giysinin üzerinde, su geçirmez plastik tulum ve eldivenler, kauçuk çizmeler bulunur. Çarpmalardan ya da düşen taşlardan koruyan miğferde, genellikle her iki yanda olmak üzere bir aydınlatma sistemi vardır. Araştırma gereçleri de çeşitlidir: naylon ipler ya da katlanabilen merdivenler, sürgüler, havayla şişirilebilen sandallar, başlıklı dalgıç elbiseleri, çeşitli ölçüm aygıtları (galerilerin yön, eğim gelişmelerini saptamak için), yeraltında kamp kurmak için gereçler vb.

Şimdiye dek bulunan en geniş mağara ağı ABD'de Kentucky'dedir: Flint Ridge-Mammoth Cave 252 km uzunluğundadır ve İsviçre'deki Hölloch'tan (120 km) büyüktür. Fransa'daki Félix-Trombe ve Crolles dağ sivrisi ağları sırasıyla 34 ve 32 km'yi ancak bulur; buna karşılık, en derin mağaralar Fransa'dadır (Kuzey Alpler'de Jean-Bernard mağarası [−1 455 m]; Pireneler'de Pierre-Saint-Martin mağarası [−1 358 m]; Berger mağarası [−1 141 m]). Türkiye'nin bilinen en derin (−331) mağarası Akseki ilçesindeki Düdencik mağarasıdır.

Mağarabilim çok çeşitli bilim dallarını ve inceleme konularını ilgilendirir: mağarabilimciler kayalarda araştırma yaptıklarına göre, jeoloji, mineraloji ve kristalografi, ayrıca hidrojeoloji (mağaraların oluşumu ve tarihlenmesi, yeraltı akarsularının incelenmesi) ve bunun hidroelektrik sanayisi ve bayındırlığın hidrolik konularına uygulamaları. Kirlenme ya da içme suyu araştırma sorunları da mağarabilime bağımlı olabilir. Fizik ve kimya bilimleri, mağaralara özgü olaylarla ilgilenir; buralarda radyoaktiflik, yer dalgaları, kozmik ışınlar, gama ışınları incelenir ve sertlikölçüm, özgül direnç, jeotermi ve iyonlaşma ölçümleri gerçekleştirilir. Doğabilimciler mağaralardaki fauna ve florayı incelerler (yarasaların alışkanlıkları özel incelemelere konu olmuştur). Çok özel durumlar gösteren mağaraların meteorolojisi de (sıcaklık sapmaları, hava akımlarının ters dönmesi, sis oluşumu, jeotermi vb.) ayrı bir ilgi alanı oluşturur. Mağarabilimcilern yaptığı araştırmalar sayesinde mağaralar turistik amaçlarla düzenlenmiş (Fransa'da Padirac ya da Aven Armand, Yugoslavya'da Postojna mağarası vb.) ve böylece paleontoloji ve tarihöncesi arkeoloji bu bilim dalından büyük ölçüde yararlanmıştır. Tıp, iklimleri ve buralardaki ışınımlar nedeniyle mağaralarla ilgilenmektedir. Mağaralardaki hava son derece temiz, toz ve mikroplardan arınmış, büyük ölçüde iyonlaşmış ve çoğunlukla radyoaktiftir.

Mağarabilimin önemli bir gelişme gösterdiği Batı Avrupa'da önemli keşiflerin yapılabileceği bölgeler epeyce azalmıştır. Gitgide daha uzak ülkelere (Batı Asya, Himalaya vb.) geziler düzenlenmektedir. Gelecekte, bu bilim dalının bu bölgelerde yeni bir atılım yapması beklenebilir; ayrıca, mağarabilimin özerk, hafif ekiplerle (gerecin modernleşmesine bağlı olarak) hızlı keşifler yapabilen bir çalışma alanı olması sözkonusudur.

Türkiye'de mağaralar ve mağarabilim. Türkiye, mağara bakımından çok zengindir. Bunun nedeni kireçtaşlarının çok yaygın olmasıdır. Sayıları, on binleri geçen mağaraların büyük çoğunluğu kireçtaşlarının genç bir yayılış gösterdiği Akdeniz bölgesiyle G.-D. Toroslar'da yer alır. Ayrıca B. Karadeniz'de, Marmara bölgesinde mağaralara rastlanır. Türkiye'de mağarabilimle ilgili çalışmalar 1927 yılında R. Hovasse'nin Yarımburgaz mağarası'nda (Küçükçekmece K.'inde) yaptığı incelemeyle başlamış, bunu C. Alagöz'ün araştırmaları izlemiştir. Daha sonra, özellikle T. Aygen'in çabalarıyla önce 1964'te Türkiye Mağara cemiyeti adıyla kurulan ve sonradan Türkiye Mağara araştırmaları ve turizm derneği adını alan bir derneğin kurulması, 1973'te BÜMAK'ın (Boğaziçi üniversitesi mağara araştırma kolu) ve MTA temel bilimler dairesi'nin konuya çeşitli nedenlerle eğilmesiyle bu çalışmalar sistemli araştırmalara dönüşmüştür. Bu ilgi, mağaralardan spor ve turizmin yanı sıra, sığınak ve doğal depo olarak yararlanılmasını amaçlamaktadır. Mağaralarımızın bazıları (Burdur-İnsuyu, Alanya-Damlataş, Silifke D.'sunda Cennet ve Cehennem obrukları) günümüzde turistik amaçlarla düzenlenmiştir. Bazı mağaralar özellikle tarihöncesi kültür evrimi bakımından büyük önem taşır (Antalya'da Karain mağarası gibi). [→ Kayn.]

MAĞARACIK, Hatay'ın Samandağ ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 3 314 nüf. (1990).

—Arkeol. Yörede Enver Bostancı ve Muzaffer Şenyürek'in yaptıkları araştırmalarda Yontmataş döneminden önemli mağara yerleşmeleri saptandı. 1956-1957'de araştırılan *Merdivenli mağara*'da (Birinci mağara) Yontmataş döneminden beş kültür katı belirlendi. Dördüncü ve beşinci katmanlarda Levallois-Moustier kültüre ait üçgen ya da yaprak biçiminde uçlar, yan kazıyıcılar, deliciler, ikinci ve üçüncü katmanlardaysa Aurignac kültüre özgü uzun uçlar, lamlar, dar ve burunlu kazıyıcılar ele geçti. *Tikalı mağara*'da (İkinci mağara) yapılan çalışmalarda (1958) Orta ve Üst Yontmataş dönemlerinden kalemler, deliciler, kazıyıcılar, üçgen uçlar ortaya çıkarıldı. *Kanal mağarası*'nda Enver Bostancı'nın gerçekleştirdiği kazıda (1966) altı kültür evresi belirlendi; Üst Yontmataş dönemi Aurignac kültüre ilişkin yuvarlak kazıyıcılar, iki yanlı lam kazıyıcılar, çakmaktaşından iyi işlenmiş çift yüzlü baltalar bulundu. Ayrıca Homo sapiens öncesi neandertha lensis kalıntısı bir altçene azı dişi ele geçti. Kanal mağarası'nın 300 m B.'sındaki *İncili mağara*'da 1970-1973'te yapılan kazılarda Üst Yontmataş döneminden Antikçağ'a değin uzanan bir yerleşmeye ilişkin on iki katman belirlendi; 11. ve 12. katmanlarda Homo sapiens'ten kalma kemikler bulundu.

MAĞARACIL sıf. Sürekli olarak mağara ve inlerde yaşayan organizmalar için kullanılır.

—ANSİKL. Biyospeleolojinin incelediği mağara faunası çok yoksuldur: temelde birkaç böcek, örümceğimsi, çokbacaklı, kabuklu ve yumuşakça türü içerir; mağaracıl omurgasızların çoğuysa su içinde yaşar. Çevre koşulları (tam ve sürekli karanlık, değişmeyen sıcaklık, havadaki doyma noktasına yakın nem) önemli ölçüde değişmezlik gösterir: bu durum eski türlerin varlığını sürdürmesine yol açar (oysa bunlarla akraba toprakûstü türleriyse çoğunlukla yok olmuştur).

Mağaracıl hayvanlar, sınıflandırmada farklı öbeklerden olsalar bile, birçok ortak özellik taşırlar. Derileri genellikle ince olduğundan en küçük nem azalmasını bile kaldıramazlar. Metabolizmaları yavaş çalışır, üretkenlik oranları çok düşüktür (az sayıda ama büyük yumurtalar). Ama, bulundukları ortamda yırtıcı hayvanlara ender rastlanması ve rekabetin bulunmaması nedeniyle yaşama şansları yüksektir. Mağaracıl hayvanlarda çok yaygın olan körlük ve renksizlik mağaraların karanlık olması nedeniyle onlara hiçbir zarar vermez. Tam tersine birçok mağaracıl türün kemoreseptörleri (tat, koku alma) ve bazen de dokunma organları (duyargalar) çok yetkinleşir.

F. Le Guen-Vandystadt

MAĞARABİLİM
bir yeraltı ırmağından geçiş

MAĞARA SEMENDERİ a. Kuyruklulardan, mağaralardaki yeraltı sularında yaşayan semender. (Uzun gövdeli, kalıcı solungaçlı, kör renksiz, küçük bacaklı hayvanlardır. Bil. a. *Proteus anguineus;* mağarasemenderigiller familyası.)

mağara semenderi
(*Proteus anguineus*)

MAĞARASEMENDERİGİLLER a. Neoteni özellikleri taşıyan, kuyruklulardan ikiyaşayışlılar familyası. (Yetişkinde kalıcı solungaçlar çok az farklılaşmış akciğerler, kısmi kemikleşmeye rastlanır. Gözkapağı yoktur; embriyon evresindeki korda sürekli kalır. Mağarasemenderigiller sadece Yugoslavya'da bulunan mağara semenderiyle Kuzey Amerika'da yaşayan çamur köpeğini kapsayan bir familyadır. Bil. a. *Proteidae.*)

MAĞAZA a. (fr. *magasin,* ar. *maḫāzin'* den). İşl. ikt. **1.** İçinde toptan ya da perakende mal satılan az çok önemli büyük-

lükte ticari kuruluş: *Bir ayakkabı mağazası açmak. Cumartesi günü mağazalarda alışveriş yapmak.* **—2.** *Büyük mağaza,* genellikle kent merkezinde ve birkaç katlı, geniş bir alan üzerinde çeşitli mallar sunan perakende satış kuruluşu. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** *Halk mağazası,* 400 ile 2 500 m² arası bir satış alanı üzerinde, çok tüketilen ama çeşidi az mallar sunan ve kısmen "kendi hizmetini kendin gör" yöntemine benzer basitleştirilmiş satış yöntemleri kullanmakla birlikte, her reyonun başında bir satış elemanı bulunduran ticari kuruluş. **—4.** *Esk.* Ardiye, depo.
—Tic. *Teşhir mağazası,* ticari ürünlerin satılmayıp yalnızca sergilendiği yer.
—Tic. huk. *Umumi mağazalar,* serbest ya da gümrüklenmemiş malları saklamak üzere almaya ve bunlar karşılığında makbuz senedi ve varant (rehin senedi) vermeye yetkili kuruluşlar. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. İşl. ikt. *Büyük mağaza.* Türkiye'de, büyük mağazalar ilk kez Birinci Dünya savaşı yıllarında İstanbul'da açılmaya başladı. Giyim eşyasından ev eşyasına kadar, daha çok yabancı etiketli mallar satılan bu mağazalar, genellikle bonmarşe adıyla anılıyordu. Cumhuriyet döneminde, özellikle 1950 yılından sonra, çeşitli tüketim eşyalarını bir arada satan büyük mağazalar giderek çoğaldı. 1955'te kurulan ve toplam 53 satış mağazası olan Migros, 33 mağazası olan Yeni Karamürsel, 1956 yılında Ankara'da ilk mağazasını açan Gima, 1978'de İzmir Belediyesi tanzim satış mağazaları olarak hizmete giren, daha sonra anonim şirkete dönüştürülen ve mağaza sayısı 93'e ulaşan Tansaş ve biri Ankara'da ikisi İstanbul'da toplam 3 mağazası olan Metro, 1993 yılı başında Türkiye genelinde hizmet veren büyük mağazaların başlıcalarıdır.
—Tic. huk. Umumi mağazalar, kendilerine bırakılan mallar karşılığında malı bırakana makbuz senedi ve varant (rehin senedi) verirler. Bu senetler, sahiplerine umumi mağazaya bırakılan malları satabilmek ve rehin verebilmek olanağı sağlar. Emre yazılı olan bu senetler, ciro ve teslim yoluyla devredilirler. Bu senetlerde ciro şu sonuçları doğurur: 1. makbuz senediyle varantın birlikte cirosu malların mülkiyetini geçirir; 2. yalnız varantın cirosu, mallar üzerinde rehin hakkı sağlar; 3. yalnız makbuz senedinin cirosu, varant hamilinin hakkı saklı kalmak kaydıyla, malların mülkiyetini geçirir.

MAĞAZACI a. **1.** Mağazası olan, mağaza işleten kimse. **—2.** *Esk.* Depo bekçisi.

MAĞBUN sıf. (ar. *ġabn,* aldanma'dan *maġbūn*). *Esk.* **1.** Aldanmış, alışverişte kandırılmış. **—2.** Şaşkın, şaşırmış: *"Katleder, hem reddeder, feryad eden mağbûndur"* (Natıkî). **—3.** *Mağbun etmek,* aldatmak, şaşırtmak: *"Dertmendlerin hod-feryad-ı enini ve âh-ı hazini gönülleri mecnun ve mağbun ederdi"* (A.R. Altınay). || *Mağbun olmak,* aldanmak, şaşırmak.

Mağdala pembesi, ipeği morumsu, dayanıklı bir pembeye boyamada kullanılan safraninler grubundan boyarmadde.

MAĞDUR sıf. ve a. (ar. *maġdūr*). Huk. Bir suç ya da haksız eylem nedeniyle zarar gören kişi.
—ANSİKL. Huk. Bir suç hem toplumu yani, örgütlenmiş toplum olarak devleti hem de kişileri zarara uğratır. Bu nedenle her suçun doğal ve zorunlu mağduru, devlettir. Ancak, hemen hemen her suçta devletle birlikte kişiler de zarara uğrar.
Devletin suçtan zarar gören olarak dava açması, suçlamada bulunması için, savcılık makamı kurulmuştur.
Devletin dışında bir suçun mağduru, gerçek ya da tüzel kişi olabilir. Ancak, tüzel kişilerin mağdur olabilmeleri için o suçun tüzel kişilere karşı işlenebilecek bir suç olması gerekir. Gerçek kişilerin mağdur olabilmesi için medeni hakları kullanma yeterliliğine sahip olmaları koşulu aranmaz. Tam akıl hastaları ve küçükler de bir suçun mağduru olabilir.
Bir suç nedeniyle zarar gören kişi, o suçtan toplum da zarar görmüşse, savcılıkla birlikte yargılamada taraf olur; kamu davasına müdahil olarak kabul edilir. Bir suçtan yalnızca kişiler zarar görmüşse, bu durumda mağdur, savcılık makamının yerine geçerek ceza davasını açar.

MAĞDURİYET a. (ar. *maġdūr* ve *-iyyet*'ten *maġdūriyyet*). *Esk.* Mağdurluk, muhtaçlık.

MAĞDURLUK a. Haksızlığa, zarara uğrama; mağduriyet; kıygınlık.

MAĞFİRET a. (ar. *ġufran*'dan *maġfiret*). *Esk.* **1.** Tanrı'nın kullarının günahlarını bağışlaması; yarlıgama: *"Bir kısmı bugün günûde-i hâk-i mağfiret, diğer bir kısmı da vatan-cüdâ bulundukları cihetle..."* (F. Köprülü). **—2.** *Mağfiret etmek,* yarlıgamak. **—3.** *Mağfiret-aşiyan, mağfiret-nişan, mağfiret-penah,* Tanrı'nın bağışlamasına kavuşan. || *Mağfiret-i ilahiye,* Tanrı'nın bağışlaması. || *Mağfiret-i zünub,* suçların, günahların bağışlanması.

MAĞFUR sıf. (ar. *ġufrān*'dan *maġfūr*). *Esk.* **1.** Tanrı'nın bağışlamasına kavuşan; yarlıganmış. **—2.** Tanrı'nın günahlarını bağışlaması için adına dua edilen. **—3.** *Mağfurün leh,* Tanrı tarafından affedilmiş.

Mağlova kemeri, İstanbul'da Alibey deresi üzerinde su kemeri. Mimar Sinan'ın su yapıları içinde en anıtsal örneklerdendir. Kırkçeşme yapıları içinde yer alan bu kemer *Muğlava, Muğluva, Moğolağa, Muallak* gibi adlarla da tanınır. 1554-1563 arasında inşa edilen Mağlova kemeri 257 m uzunluğunda, 35 m yüksekliğindedir. Üst üste iki sıra gözlerden meydana gelen kemerde, orta gözler daha büyük tutulmuş, orta ayaklar dayanaklarla güçlendirilmiştir. Bu dayanaklar da daha küçük gözlerle hafifletilmiştir. 1563 kasırgasında zarar gören yapı, Mimar Sinan tarafından onarılmıştır.

MAĞLUBİYET, -ti a. (ar. *maġlūb* ve *-iyyet*'ten *maġlūbiyyet*). **1.** Bir kimsenin, bir topluluğun vb. bir karşılaşmada, yarışmada, savaşta uğradığı başarısızlık; bozgun, yenilgi: *Bu benim için büyük bir mağlubiyet. Bir partinin seçim mağlubiyeti. Bir rakibi mağlubiyete uğratmak. Mağlubiyeti kabul etmek. Maç, karşı takımın mağlubiyetiyle sonuçlandı.* **—2.** *Esk.* Bir gücün baskısı altında olma, ona boyun eğme.

MAĞLUK sıf. (ar. *maġlūk*). *Esk.* Kapalı, kilitlenmiş.

MAĞLUL sıf. (ar. *ġall,* susuz kalma'dan *maġlūl*). *Esk.* **1.** Susuz kalmış, su sıkıntısı çeken. **—2.** Zincire bağlı, zincire vurulmuş. **—3.** *Mağlul-ül-yed,* eli bağlı.

MAĞLUP sıf. ve a. (ar. *maġlūb*). **1.** Bir savaşta, bir yarışmada vb. yenilgiye uğramış, yenik düşmüş kimse, topluluk için kullanılır: *Mağlup devletler. Mağlup takım.* **—2.** *Bir kimseyi, bir topluluğu, bir ekibi vb. mağlup etmek,* onlarla girişilen bir savaşı, bir savaşımı kazanmak, onları alt etmek, onlara karşı başarı kazanmak, onlara üstünlüğünü kabul ettirmek; yenmek: *Düşmanı, düşman ordularını mağlup etmek. Yıldırım'ı mağlup eden Timur. Bir arkadaşı koşuda, teniste, satrançta mağlup etmek. Seçimde rakip partileri ağır biçimde mağlup etmek.* **—3.** *(Bir kimseye, bir topluluğa, bir şeye) mağlup olmak,* bir kimse, bir topluluk tarafından yenilgiye uğratılmak; bir şeye boyun eğmek, onun baskısı altına girmek: *Takımımız son anda mağlup oldu. Senin henüz mağlup olduğunu düşünmüyorum. Nefsine, ihtiraslarına, hırslarına mağlup olmak.*

MAĞMUM sıf. (ar. *maġmūm*). *Esk.* **1.** Gamlı, tasalı, kederli: *"Şu halde geldiği günden beri neden mağmûm ve münzevi evinde kapanmış kaldı"* (Y. K. Karaosmanoğlu). **—2.** Sıkıntılı, sıkıcı, kapalı hava için kullanılır.

MAĞMUR sıf. (ar. *maġmūr*). *Esk.* **1.** Harap, viran, yıkık. **—2.** Adı sanı silinmiş, unutulmuş.

MAĞRİB, ar. **Maġrib** ("Batı"). Afrika'nın kuzey-batı'sında, Akdeniz ile Büyük Sahra arasında ülkeler bütünü (Fas, Cezayir, Tunus). Arap coğrafyacılar önce Kuzey Afrika'nın Mısır'ın B.'sında kalan bölümüne bu adı verdiler. Mağrib üç büyük bölgeye ayrılır: İfrikiye (Trablus ve Tunus), Orta Mağrib (Cezayir), el-Aksâ (Fas).
—Esk. coğ. *Mağrib-i aksâ,* Fas, Marakeş. || *Mağrib-i ednâ,* Trablus, Berberiye. || *Mağrib-i evsat,* Tunus, Cezayir. || *Mağrib ocakları,* Osmanlı döneminde Tunus, Cezayir ve Trablusgarp'ın ortak adı. (→ GARP OCAKLARI.) || *Bahr-i Mağrib,* Atlas okyanusu.
—Güz. sant. Tarihi ve halklarıyla öteki islam ülkelerinden farklılıklar gösteren Mağrib Pön, Roma ve hıristiyanlığın etkisinde kaldı. VII. ve VIII. yy.'larda Araplar, bölgeyi islam uygarlığının sınırları içine kattılar; ancak K. Afrika toplulukları yüzyıllarca kendi kültürel geleneklerini koruyabildiler. (→ BERBERİLER.) İslam sanatının etkisinde gelişen kent mimarisi, Ortadoğu ve Endülüs sanatlarından esinlenmiştir; Kurtuba (Córdoba), İşbiliye (Sevilla) ve Gırnata (Granada) Mağrib'in esin kaynağıydılar ve endülüslü sürgünler ince beğenilerini Fas'tan Tunus'a değin yaydılar. Bu ispanyol-mağribi sanatı en güçlü bireşime Fas'ta ulaştı. Tunus X. ve XI. yy.'larda fatımi sanatının, daha sonra da Cezayir gibi osmanlı sanatının etkisinde kaldı. Dinsel mimarlık, islam sanatının ortak özelliklerini taşır. Kayrevan'daki Sidi Ukba Ulu camisi, Mağrib camilerinin atası sayılır; Suriye kiliselerinin çan kulelerini andıran minaresi Mağrib ve Endülüs'teki minarelerin öncüsüdür. Kahire'deki el-Hâkim camisi'nin mihrap duvarına koşut sahınları mihrap ekseninde T biçiminde kesen orta sahınlı planı Mağrib'de çokça uygulanmıştır; ancak Mağrib'e özgü biçimler de vardır: Tlemsen Ulu camisi (Camiülkebir) ahşap tavanlı, kiremit örtülüdür, orta sahın iki kubbelidir. Bölgenin sanatı Murabıtlar*'ın, Muvahhitler*'in Meriniler*'in ve Nasriler*'in yapıtlarında izlenebilmektedir.

MAĞRİB DİLİ a. Dilbil. Kullanım alanı Libya'dan Atlas okyanusu'na dek uzanan lehçesel arapça biçimlerine verilen ad.

MAĞRİBİ ya da **MAGRİBİ** a. (öz. a. *Mağrib* ve *-î*'den *mağribî*). Mağrib halkından olan.
◆ sıf. Mağrib'e ait, Mağrib'le ilgili: *Hatt-ı mağribi* (Kuzey Afrika ülkelerinde kullanılan arapça yazı).
—Hat. Tunus, Cezayir, Fas ve Endülüs'te kullanılan arap yazısı, mağrib yazısı. (Önce VII. yy.'da, Tunus'ta gelişti; Emeviler'in K. Afrika ve İspanya'yı almalarından sonra yaygınlaştı. Kûfi yazıdan kaynaklanan

Büyük Larousse

mağribi yazılı bir Kuran
Süleymaniye kütüphanesi, İstanbul

Büyük Larousse

Mağlova kemeri
Mimar Sinan'ın yapıtı
(1554-1563)
İstanbul

mağribide harflerin gövdeleri küt ve bodurdur; dikey harflerin üst kısmında iğne başını andıran bir yuvarlaklık bulunur. Tek yazılan ya da sözcüğün sonuna gelen harfler normalden büyüktür.)

MAĞRİBÎ (Mahmut Süleyman **EL-**), Filistin asıllı libyalı siyaset adamı (doğm. 1935). Militan sendikacı. Libya'da dok işçileri grevini örgütledi (1967). Bu etkinliği nedeniyle dört yıl hapse mahkûm edildi ve Libya yurttaşlığından çıkarıldı. Ağustos 1969'da askeri hükümet darbesinin arifesinde serbest bırakıldı. Cunta tarafından Başbakanlığa, Maliye, Tarım ve Toprak reformu bakanlığına getirildi (eylül 1969). Son iki görevinden ayrıldı ve ocak 1971'e kadar Başbakanlık görevini sürdürdü. Daha sonra Birleşmiş milletler'de ülkesini temsil etti (1971-1972), İngiltere'ye büyükelçi atandı (1973-1977).

MAĞRİBLİLER ya da **MAĞRİBİLER,** K. Afrika'daki çeşitli ülkelerde, özellikle de Akdeniz limanlarında yaşayan kentli müslüman halk. Fenike dilinden latinceye *mauri* olarak geçen sözcük, daha sonra Romalılar'ın Berberiler'e verdikleri genel bir ad oldu. Bu sözcük ispanyolcaya *moro* olarak girdi ve islam egemenliği sırasında arap fatihleri ile Cebelitarık'ın ötesine yerleşen araplaşmış Berberiler *moros* adıyla anıldı. Bu sözcük çeşitli avrupa dillerine de girdi (fr. *maures,* ing. *moors.* alm. *mauren* vb.). Mağribliler'in yaşadıkları bölgeye de bu sözcükten kaynaklanan Mauretania adı verildi. Zamanla sözcüğün kullanım alanı genişledi. Avrupalılar 1610'da İspanya'dan çıkarılan Araplar'a bu adı verdiler, yerli halk ise bunlara "endülüslü" diyordu. Arabistanlı Araplar'la, Senegal'in K.'inde yaşayan arap ya da Berberiler; zenci kanı karışmış halk; öte yandan Seylan adasında önemli bir müslüman çoğunluk oluşturan G. Arabistan kökenli Araplar'la Senegalliler'in karışmasından oluşan melezler de Mağribliler adıyla anıldı.

Mağribliler, genellikle avcılık ve çobanlıkla geçinirler ve kendi içlerinde beş sınıfa ayrılırlar: haraç ödeyenler (soylu olmayanlar), köleler (abidiler), eski kölelerin torunları (harratinler), savaşçılar ve murabıtlar (soylular).

MAĞRİP a. (ar. *mağrib*). *Esk.* **1.** Batı: *"Mağripten maşrıka kadar bu kara iskelet el, bütün kâinatı zulm ve istibdad ile ezdikten sonra, parmaklarını tehdit-amiz bir hareketle titretti"* (H. E. Adıvar). **—2.** Güneşin battığı zaman, akşam: *Salat-ül-mağrib* (akşam namazı).

MAĞRİP → MAĞRİB.

MAĞRÛK sıf. (ar. *mağrûk*). *Esk.* Suya batmış; suda boğulmuş, batık.

MAĞRUR sıf. (ar. *mağrûr*). **1.** Karşısındakini ezen bir kendine güven duygusuyla davranan kimse için kullanılır; kibirli, gururlu. **—2.** Gururu, kibiri ortaya koyan şey için kullanılır: *Mağrur bakışlar. Mağrur bir eda.* **—3.** *Esk.* Bir şeye güvenerek aldanan.

◆ sıf. ve a. İsl. huk. Bir hukuki işlemde aldanmış olan taraf için kullanılır.

MAĞRURLANMAK gçz. f. Karşısındakini ezen bir gurur içinde olmak; büyüklenmek, gururlanmak.

MAĞRURLUK a. Mağrur bir kimsenin, davranışının niteliği; mağruriyet.

MAĞSUL sıf. (ar. *mağsûl*). *Esk.* Yıkanmış.

MAĞŞUŞ sıf. (ar. *mağşûş*). *Esk.* Karışık, saf olmayan, katışık: *Leben-i mağşuş* (içine su karıştırılmış süt).

—Nümism. *Mağşuş akçe,* saf olmayan, karışık para. (*Sikkei mağşuşe* de denir.)

MAĞZ a. (fars. *mağz*). *Esk.* **1.** Beyin: *Efsürde-magz* (beyni donmuş; duygusuz). *Tehi-mağz* (boş beyinli; aptal). **—2.** Akıl; düşünme yetisi: *Sebük-mağz* (hafif akıllı; ahmak). **—3.** İç, öz, cevher.

—Ed. *Mağz-ı mesnevi,* Mevlana Celalettin Rumi'nin *Mesnevi*'sinin ilk 18 beytine verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Esk. anat. İlik. || *Mağz-ı püşt, mağz-ı üstühan,* omurilik.

—Esk. bot. Kabuklu meyvelerin içi. || *Mağz-ı badem,* badem içi. || *Mağz-ı cevz,* ceviz içi.

—ANSİKL. Ed. Mevlana'dan, öğretisini dile getiren bir yapıt yazması istenince, daha önce kaleme almış olduğu bu ilk bölümü, sarığının kenarından çıkarıp verdiği anlatılır. 26 000 beyit tutan yapıtın bütün öteki bölümlerini doğaçtan söyleyerek Hüsamettin Çelebi'ye yazdırdı. İlk 18 beyte tüm yapıtın yansıdığına inanılır.

MAĞZEBE a. (ar. *mağzebe*). *Esk.* **1.** Sinirlendirici, hiddetlendirici şey. **—2.** Kızma, sinirlenme.

MAH ya da **MEH** a. (fars. *māh, meh*). *Esk.* **1.** Gökteki ay: *"Çıkıp taht-es semada kadrini pest eyledi mahın gel"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** Yılın on ikide birlik bölümü, ay. **—3.** Genç ve güzel kimse. **—4.** *Mah-ane, mah-yane* (→ MAHANE). || *Mah-be-mah,* aydan aya, bir aylık. || *Mah-cebin,* ay alınlı; alnı açık, namuslu. || *Mah-çehre,* ay yüzlü; güzel çehreli. || *Mah-gâne, mah-vare,* aylık. || *Mah-lika* ya da *meh-lika* (→ MEHLİKA). || *Mah-pare* ya da *meh-pare* (→ MEHPARE). || *Mah-perest,* aya tapan; sevgilisini taparcasına seven. || *Mah-perver,* ay seven; mehtaplı gece için kullanılır: *"Bana tasvir eder o sevdamı / bir beyaz kuş ki nevha-i perverdir / bir beyaz leyl-i mah-perverde"* (Tevfik Fikret). || *Mah-peyker, mah-ru, mah-talat,* ay yüzlü: *"Ayın ondördünü yâd ettirir bir mâh-talat var"* (Nedim, XVIII. yy.). || *Mah-ruh,* ay yanaklı; beyaz tenli. || *Mah-şid,* ay; ay ışığı, mehtap. || *Mah-tab* (→ MEHTAP). || *Mah-var, mah-veş,* ay gibi, aya benzeyen; güzel, sevgili. || *Mah-ı alem-ârâ, mah-ı âlem-efruz,* dünyayı aydınlatan ay; sevgili. || *Mah-ı arş-ârâ,* göğü süsleyen ay; sevgili. || *Mah-ı hal,* içinde bulunulan ay. || *Mah-ı kameri,* arap takvimine göre düzenlenmiş ay. || *Mah-ı Kaşgar,* Kaşgar ayı; güzel türk kızı. || *Mah-ı Kenan,* Filistin ülkesinin ayı; Yusuf peygamber. || *Mah-ı muharrem,* muharrem ayı: *"Hasret-i lezzet-i tiginle dem-i matem olur/ Garra-yı mah-ı muharrem gibi"* (Namık Kemal). || *Mah-ı münir,* parlak ay: *"Mah-ı münir o sükûnet içinde zuhur etti"* (Samipaşazade Sezai, XIX. yy.). || *Mah-ı nev,* yeni ay; hilal. || *Mah-ı sıyam, mah-ı ruze,* ramazan ayı: *"Bir gün evvel erişip geldi hele mah-ı sıyam"* (Nedim, XVIII. yy.). || *Mah-ı si-ruze,* otuz gün çeken ay; çok kısa; narin kadın. || *Mah-ı sitare,* ay talihli; talihi açık. || *Mah-ı şeb-ârâ, mah-ı şeb-efruz,* geceyi aydınlatan ay; sevgili. || *Mah-ı taban,* parlak ay: *"Aşk ve muhabbet âlemlerinin ruh-efza-yı ulviyeti olan mah-ı taban, kemal-i sükûn ve sükûnetle derece derece itila etmeye başladı"* (Samipaşazade Sezai, XIV. yy.). || *Mah-ı Yemani,* Yemen ülkesinin ayı; Hz. Muhammet.

—Tasav. *Mah-ı nev,* tarikata yeni giren.

MAHABAD, İran'da (Azerbaycan) kent; 35 000 nüf. (çoğu Kürt). 1945-46 ayaklanması sırasında Kürdistan Bağımsız Cumhuriyeti'nin başkenti. (→KÜRDİSTAN.) Tarım pazarı.

■**MAHABALİPURAM** ya da **MAVALİPURAM,** esk. **Seven Pagodas,** Hindistan'da (Tamil Nadu) arkeolojik sit, Coromandel kıyısında, yaklaşık olarak Madras'ın 50 km G.'inde. Pallava* sanatından (VII.-VIII. yy.) brahman yapıtlar bütünü: kazılmış mezarlar ve tekparçalı taş anıtlar (beş *ratha*), kayalara oyulmuş heykeller ("Arcuna'nın günahı" ya da "Ganj'dan iniş") ve inşa edilmiş üç tapınak (D.'da, "Kıyı tapınağı").

Bk. resim sayfa 7664

MAHABHARAT, Nepal'de sıradağ, Orta Himalaya'da, Katmandu'nun G.'inde. K.-B.'dan G.-B.'ya doğru uzanır.

Mahabharata, Vyasa'ya atfedilen ve çok eski bir çağda yazıldığı söylenen sanskritçe destan. Yapıtın yazılışı, Vedalar döneminden İ.S. IV. yy.'a kadar herhalde birçok değişikliğe uğradı. Destandaki 200 000'i aşkın dizeden oluşan on sekiz şarkı, Kauravalar'ın Pandavalar'la savaşını anlatır. Savaşın başlıca kahramanları şunlardır: Vişnu'nun sekizinci ve tam cisimleşmesi olan Krişna; İndra'nın oğlu ve cisimleşmesi, Krişna'nın arkadaşı ve hayranı olan Arcuna; Arcuna'nın dört erkek kardeşi (bunlardan biri de Adil Yudhisthira'ydı); Dharma'nın cisimleşmesi olan bilge Vidura; ulu ata Bhisma; son olarak da kör kral Dhrtarastra ve onun güneş-tanrının oğlu kahraman Karna'dan yardım gören yüz oğlu. Karşı karşıya gelen her iki ordu da yok olur (burada araya *Bhagavad-Gita** oluntusu girer). Tarihsel efsane ve geleneklerdeki, ahlak ve hukuk kurallarındaki dinsel ve felsefi görüşlerin toplu bir özeti olan bu destan, eski ve çağdaş Hindistan'ın anlaşılması bakımından çok büyük bir değer taşır.

MAHÂBİB çoğl. a. (ar. *maḥbūb*'un çoğl. *maḥābib*). *Esk.* Sevilenler, sevgililer.

MAHÂBİS çoğl. a. (ar. *maḥbes*'in çoğl. *maḥābis*). *Esk.* Cezaevleri: *Mahâbis-i kadime* (eski hapishaneler).

MAHÂBİS çoğl. a. (ar. *maḥbūs*'un çoğl. *maḥābis*). *Esk.* Tutuklular, hapsedilenler.

MAHACAMBA, Madagaskar'ın kuzey-batı'sında ırmak, Mozambik boğazına dökülür; yaklş. 300 km. —*Mahacamba koyu*'nu ırmağın deltası yavaş yavaş doldurmaktadır.

MAHACANGA, esk. **Macunga,** Madagaskar'ın kuzey-batısında liman kenti, il merkezi, Bombetoka koyu kıyısında; 121 967 nüf. (1990). Biraz kumla dolmuş limana ancak küçük tonajlı gemiler girebilir; bununla birlikte kent gene de önemli bir ticaret merkezidir. Tekstil. Sıvı yağ ve sabun fabrikaları. Et konserveleri. Tuğla fabrikası. Tütün imalatı. —*Mahacanga ili,* adanın bütün kuzey-batı kesiminde uzanır; 150 023 km²; 1 075 300 nüf.

MAHAÇKALE, Rusya Federasyonu'na bağlı Dağıstan Özerk Cumhuriyetinin başkenti. Hazar denizi kıyısında, Doğu Kafkaslar'ın kuzeyinde yer alır; 315 000 nüf. (1990). Balıkçılık. Petrol rafinerisi. Kimya ve tekstil sanayileri. Balık konserveleri sanayisi. Makine yapım atölyeleri. Kırtasiye. Tütün.

MAHADEO dağları, Hindistan'da (Madhya Prades) dağ kütlesi, Dekkan'da, Narbada'nın G.'inde ve Satpura dağlarının D.'sunda. Arkeyen ve Gondvaniyen devirlerinde oluşmuş kırmızı kumtaşlı platoları, çevre bölgelerinin yanında sarp diklikler yükselir. İç kesimdeki küçük ovalarda, besin maddeleri (buğday, darı ve şekerkamışı) ekimi ağır basar. En yüksek kesimlerde bulunan sal ve tekağacı ormanları, göçebe tarım uygulayan kabilelerin yıkıcı etkinliklerine karşın, işletilmektedir.

MAHADEVA (*Büyük Tanrıça* anlamına gelen sanskritçe sözc.). Şaktiler'den (Şiva'nın tanrıça eşleri) biri. Şaktiler, Şiva'nın yıkıcı gücünü temsil eder.

MAHÂDİM çoğl. a. (ar. *maḫdūm*'un çoğl. *maḫādim*). *Esk.* Oğullar, erkek evlatlar.

MAHÂFET a. (ar *maḫāfet*). *Esk.* **1.** Korkma, korku: *"Dasitân-ı mahâfetde onun kadar titremiş ve onun kadar titretmiş bir bedbaht yoktur"* (Cenap Şahabettin). **—2.** *Mahâfet-ullah,* Tanrı korkusu.

MAHAFFE a. (ar. *maḥaffe*). *Esk.* Deve, katır gibi binek hayvanlarının üzerine yerleştirilen ve iki kişiyi taşıyabilecek biçimde düzenlenmiş üstü kapalı tahtırevan.

MAHÂFİL çoğl. a. (ar. *maḥfil*'in çoğl. *maḥāfil*). *Esk.* **1.** Toplantı, görüşme yerleri. **—2.** Çevreler: *"Bir müddettir Atina ga-*

zeteleri Yunanistan'a karşı husumet besleyen mahâfilden havadis alıyorlarmış" (Y. K. Beyatlı). **—3.** Büyük camilerde padişaha ya da müezzinlere ayrılmış bölmeler, mahfiller.
—Esk. mim. → MAHFİL.

MAHAK a. (ar. *mahak*). *Esk.* Arap takviminde ayın görünmediği her ayın son üç gecesi. (*Mihak* ya da *muhak* da denir.)

MAHAKAM ya da **KUTAİ,** Borneo (Endonezya) adasında ırmak; 900 km. Adanın doğu bölümünü akaçlayarak geniş bir deltayla Makasar körfezine dökülür. Kıyıları yakınında kömür ve petrol işletmeleri.

MAHÂKİM çoğl. a. (ar. *mahkeme*'nin çoğl. *mahākim*). *Esk.* **1.** Mahkemeler **—2.** *Mahâkim-i adiye,* ceza mahkemelerinin dışındaki mahkemeler. || *Mahâkim-i adliye,* adliye mahkemeleri. || *Mahâkim-i askeriye,* askeri mahkemeler. || *Mahâkim-i şeriye,* şeriat mahkemeleri.

MAHAL, -lli a. (ar. *mahall*). **1.** Yer, yöre. **—2.** *Mahal kalmamak,* gerek kalmamak, gereklilik duyulmamak. || *Mahal olmamak,* yeri, gereği bulunmamak. || *Mahal yok,* gereği yok, yeri yok, lüzumsuz: *Bunları tartışmaya, konuşmaya mahal yok.* || *Mahallinde,* olduğu yerde, yerinde.
—*Esk. Mahalline masruf,* yerinde, gerektiği biçimde harcanmış olan. || *Mahall-i ikamet,* ikamet edilen yer; ev, mesken. || *Mahall-i tahaffuz,* korunaklı yer; sığınak. || *Mahall-ül-bey,* satış yapılan yer.
—Esk. mat. *Mahall-i hendesi,* geometrik yer.
—Havc. *Pilot mahalli,* bir uçağın pilotunun ve ikinci pilotunun bulunduğu yer. (Pilot mahallinde tüm kontrol ve seyrüsefer aygıtları ile motorların, flapların, iniş takımlarının vb. manevraları için gerekli kollar bir arada bulunur.)
—Oto. *Koruyucu oturma mahalli,* taşıtın ön ve arka bölümleri darbe enerjisini soğurarak biçim değiştirecek şekilde yapıldığından, çarpışma ya da devrilme durumunda taşıtın hacmini korumak için tasarlanmış oturma mahalli. || *Oturma mahalli,* motorlu bir taşıt karoserisinin, yolculara ve sürücüye ayrılmış alanı oluşturan ana bölümü.

MAHALAKALLAH a. (ar. *mā-, halaka,* yarattı ve *Allāh*'tan *mā-halak-allāh*). *Esk.* **1.** Allah'ın yarattığı bütün varlıklar, canlı ve cansız yaratıklar. **—2.** Kalabalık.

MAHALAPYE, Botsvana'da kent, Gaborone'un kuzey-kuzey-doğusunda; 29 212 nüf. (1990).

MAHALİB çoğl. a. (ar. *mahleb*'in çoğl. *mahālib*). *Esk.* Yırtıcı hayvanların pençeleri.

S. Held

Mahabalipuram "Ganj'dan iniş" kaya yüksekkabartması pallava sanatı, VII.-VIII. y.y

MAHALLE a. (ar. *mahall*'den *mahalle*). **1.** Kent ya da kasaba boyutunda büyük bir yerleşmenin sınırları içinde, yerel yönetim amaçlarıyla ayrılmış daha küçük birim. (Çoğu kez yerleşmenin tarihsel çekirdeklerini oluştururlar). **—2.** Dağınık kırsal yerleşme biçiminde az sayıdaki evlerin meydana getirdiği birbirinden ayrı yerleşme kümeleri. (Yönetim bakımından, bunlar "köy" adı altında birleştirilir.) **—3.** Bir kentin, belli özelliklere sahip ya da kendi içinde bir bütün oluşturan bölümü; semt: *Kibar mahalle. Kenar mahalleler.* **—4.** Bir kentte, bir yerleşim biriminde bulunulan yerin, özellikle de oturulan yerin yakın çevresi: *Mahallede bir ayakkabı tamircisi var mı? Mahallede onu herkes tanır. Bu mahallenin insanları.* **—5.** Yakın oturanların, komşuların tümü: *Haber bütün mahalleyi ayağa kaldırdı.* **—6.** (Tamlayan olarak) bir kentin aynı bölümünde oturanların uğradığı bir işyeri için kullanılır: *Mahalle bakkalı. Mahalle kahvesi.* **—7.** *Mahalle çapkını,* çapkınlıkta beceriksiz olan, mahallesi dışında çapkınlık yapamayan kimse. || *Mahalle, sokak çocuğu,* gününü sokaklarda başı boş geçiren, iyi eğitilmemiş çocuk. || *Mahalle kahvesi gibi,* gürültülü patırtılı, havası çok kirlenmiş, kalabalık yer için kullanılır: *Büro değil, sanki mahalle kahvesi, çalışabilirsen çalış.* || *Mahalle karısı,* kavgacı ve şamatacı, görgüsü, saygısı kıt, çevresindekilere kaba davranan kadın: *Bırak mahalle karısı gibi konuşmayı da doğru dürüst anlat.*
—*Esk. Mahalle-i hamuşan,* suskunlar mahallesi; mezarlık.
—Esk. eğit. *Mahalle mektebi,* okuma yazma ve basit matematik bilgileri öğreten ve din eğitimi veren osmanlı ilkokulu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Folk. *Mahalle baskını,* mahalle içinde zina ya da fuhuş yapılan evlere, mahalle halkı tarafından yapılan baskın. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Huk. *Mahalle bekçisi* → BEKÇİ. || *Mahalle muhtarı* → MUHTAR.
—Tar. Araplar'ın önceleri "konaklama yeri", sonraları da kentin bir yönetim biriminin en küçük bölümü anlamında kullandıkları sözcük. (Türkiye'ye terim ve kent yönetim birimi olarak, arap dilinden geçen bu sözcük, Osmanlı döneminden bugüne kadar aynı anlamda kullanılır.)
—ANSİKL. Esk. eğit. Beş-altı yaşlarından başlayarak kız ve erkek çocukların okutuldukları mahalle mekteplerine *sıbyan mektebi, muallimhane, darülilim* de denirdi. Öğrenime elifba cüzüyle başlanır, Kuran'ın hatmi ile son verilirdi. Bu programın süresi belirsizdi; bir yıldan on yıla kadar olabilirdi. Disiplin öğelerinden biri olarak falaka* da kullanılırdı. Mahalle mektepleri 1839'da yeniden düzenlenerek öğrencilere sarf ve nahiv, yazı meşki, ahlak dersi de verilmeye başlandı. Cumhuriyet döneminde bu okullar kaldırılarak yerine çağdaş laik ilkokullar açıldı.
—Folk. Mahallelerin yakın zamana değin içedönük ve renkli bir yaşamı vardı. Aynı mahallede oturanlar arasında sıkı bir dayanışma ve yardımlaşma sözkonusuydu. Mahalle esnafının da bu yaşantıda önemli bir yeri vardı. Mahallede oturanlardan birinin namusu tümünün namusu sayılır; acılar, sevinçler paylaşılırdı. Mahallelinin korunmasından mahalle kabadayıları kendilerini sorumlu sayarlardı. Aynı mahalleden olanlar birbirlerini her konuda kollar, sahip çıkarlardı. Mahalle düzenini bozanlar hoş görülmez ve bunlara birlikte tavır konurdu. Bugün değişen yaşam koşulları ve değerler, bu tür mahalle yaşantısının hemen hemen tümüyle ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bununla birlikte geleneksel̇liğini koruyan yörelerde bu anlayışın izlerine rastlamak olasıdır.
• *Mahalle baskını,* yabancı bir erkeğin girdiği ya da fuhuş yapıldığı belirlenen eve mahalle imamı, muhtar ya da bir üye, bekçi ve mahalle halkı birlikte baskın yapardı. Eve giren baskıncılar, yakaladıkları kadın ve erkeği tutup aşağılayıcı sözlerle karakola götürürlerdi. Bu tür bir baskın kadın ve erkek için büyük bir utanç sayılır ve salıverilseler bile mahalleyi terk etmek zorunda kalırlardı. İkinci meşrutiyet'ten sonra (1908) bu tür baskınlar yasaklandı; yalnızca randevu evi durumundaki yerlere baskın yapılmasına izin verildi, yapılan baskında yakalananlar mahkemeye çıkarılırdı.

Mahalle baskını, bir ortaoyunu faslı. Kavuklu, mahalle bekçisi olmuştur ve Hırbo'nun evinde oturmaktadır. Sahneye Şekerpare gelir ve kimsesiz olduğunu, Şalgam Hoca adlı birinin kendisini büyüttüğünü, onun oğluyla seviştiklerini, ama hoca kendisiyle evlenmek istediğinden izin vermeyip oğlunu evden kovduğunu anlatır. Kız da oğlanın peşinden gelmiştir. Kavuklu, onları evine alır, ama Hırbo olanlardan kuşkulanmıştır. Mahalleliyi kışkırtarak bir mahalle baskını düzenler, gelenler kızın sesine âşık oldukıarından bir şey yapamaz, bekleşirler. Sonunda Şalgam Hoca gelir, durumu öğrenen mahalleli araya girip hocayı ikna eder, o da evlenmelerine izin verir. Oyun *Şalgam Hoca* adıyla da bilinir.

MAHALLEBİ → MUHALLEBİ.

MAHALLEBİCİ → MUHALLEBİCİ.

MAHALLEBİCİLİK → MUHALLEBİCİLİK.

MAHALLELİ a. Aynı mahallede oturan insanların tümü; mahalle halkı: *Mahalleli, kaybolan çocuğu köşe bucak aramaya koyuldu. Bu kılıkta çıkarsan mahalleli sana güler.*
◆ sıf. Aynı mahalle halkından olan.

MAHALLET EL-KÜBRA, Mısır'da kent, Aşağı Mısır'da (Garbiye ili); 358 844 nüf. (1986). Tekstil (pamuk taneleme, iplik yapma ve dokuma, hazırgiyim).

MAHALLİ sıf. (ar. *mahall* ve *-i*'den *mahalli*). Bir yere, bir bölgeye özgü, o yere, o bölgeye ait; yöresel, yerel, lokal: *Mahalli şive. Mahalli gazete. Mahalli bir töre. Mahalli yemekler. Mahalli seçimler.*
—Coğ. *Mahalli saat* → YEREL* SAAT.
—Huk. *Mahalli idare* → YEREL* YÖNETİM'in eşanlamlısı. || *Mahalli idare birlikleri* → YEREL* YÖNETİM BİRLİKLERİ.

MAHALLİLEŞMEK gçz. f. Mahalli bir özellik kazanmak; yöreselleşmek.

MAHÂMİD çoğl. a. (ar. *mahmedet*'in çoğl. *mahāmid*). *Esk.* **1.** Övmeler, hayra geçen, şükredilen davranışlar. **—2.** Güzel, iyi huylar.

MAHAMİL çoğl. a. (ar. *mahmil, mihmel*' in çoğl. *mahāmil*). *Esk.* **1.** İki kişinin oturabileceği ve deve üstüne konulan sepetler, mahmiller.

MAHAN (Alfred Thayer), amerikalı amiral (West Point 1840 - Quogue, New York, 1914). Amerikan iç savaşı'na katıldı; Newport'ta, Deniz harp okulu komutanlığı yaptı (1866-1889 ve 1892-93). Kuramları, Birinci Dünya savaşı eşiğindeki amerikan deniz kuvvetlerinin gelişmesine ve öğretisine belirleyici bir etki yaptı. Başlıca yapıtları: *The Influence of Sea Power upon History, 1660-1783* (1660-1783 arasında tarihte deniz kuvvetlerinin etkisi) [1890]; *The Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire, 1793-1812* (1793-1812 arasında Fransız devrimi ve İmparatorluk dönemi üzerinde deniz kuvvetlerinin etkisi) [1892]; *Nelson* (1897).

MAHANA ya da **MAHNA** a. *Yörs.* Bahane.

MAHANADİ, Hindistan'da ırmak; 820 km. Batı Gatlar'dan, Madhya Pradeş'in D.'sundan doğar, B.'ya, sonra Çattisgarh'ta K.'e ve D.'ya doğru akar, Orissa'ya girdikten sonra G.'e ve G.-D.'ya yönelerek çok geniş bir deltayla Bengal körfezine dökülür. Birçok sulama kanalı sayesinde Mahanadi'nin sularından yararlanılır.

MAHANE ya da **MAHYANE** a. (fars. *māh* ve *-āne*'den *māhāne, māhyane*). *Esk.* Aylık, maaş. (*Mahiyane* de denir.)

MAHARANİ a. (sanskritçe sözc., *maha*, büyük ve *rani*, kraliçe'den). Mihrace'nin eşi.

MAHARAŞTRA, Hindistan'da eyalet, Dekkan'da, Umman denizi kıyısında; 307 500 km²; 62 784 000 nüf. Merkezi *Bombay*. Üç doğal bölgesi vardır: kıyıları alçak ve denizkulaklarıyla dolu olan Konkan kıyı ovası; Gat dağlarının ya da Sahyadri dağlarının (900 - 1 200 m yükseklikte) oldukça alçak sırtları; büyük bir plato (300 -900 m yükseklikte). Gat dağlarını ve platoyu örten büyük bazalt örtüsü Dekkan lavları, Tapti dehlizi gibi derin vadilerle kesilen masamsı yüzey şekilleri oluşturur. Bazaltların ayrışmasıyla, pamuk yetiştirilen verimli kara toprakları ("vertisol") gelişmiştir. Marathi dili konuşan Maharaştralılar, Hindistan'ın okuma-yazma oranı en yüksek (% 47) halklarından biridir. Az yağışlı (500 - 700 mm) iklimi kocadarı, ince telli bir pamuk cinsi yetiştirme olanağı verir; pamuk verimi azdır, ama gene de Maharaştra'yı dünyanın en büyük pamuk bölgelerinden biri yapmaya yeter. Sulama tesisleri Maharaştra'yı Hindistan'ın ikinci büyük şeker üreticisi (şekerkamışının % 13'ü, şekerin üçte biri) haline getirdi. Sanayi, bazı maden kaynaklarından (demir cevheri ve manganez, boksit) ve özellikle de Gat dağlarının su kaynaklarından (Koyna barajı) yararlanır. Tarapur'da bir nükleer santral çalışmaktadır. Umutlar *Offshire* (denizde) petrol yataklarına bağlanmıştır. Ne var ki Bombay bir yana bırakılırsa, Maharaştra az sanayileşmiş bir eyalettir: pamuk iplikçiliği (Şolapur); şeker fabrikaları. İç kesimdeki tek büyük kent, eski marathi'nin başkenti, kültür merkezi ve genişleyen bir sanayi kenti olan Poona'dır.
—Tar. Savaşçı dağlıların yaşadığı bu bölge için Saka (ya da iskit) krallıkları, Şatakarniler'in Andhra krallığı ile çekiştiler. Andhra krallığı'nın parçalanmasından (İ.S. III. yy.) sonra, biri Dekkan'ın kuzey-batı'sındaki, öbürü de merkezinde olmak üzere sırasıyla Vakataka (300-500'e doğr.) ve Traikutaka (250-500'e doğr.) krallıkları kuruldu. O tarihte, Cayasimha'nın kurduğu, Badami Çalukyaları krallığı'nı (543-755'e doğr.), Pulakeşin II (609-642), Maharaştra'nın ilk imparatorluğu durumuna getirdi. Bu imparatorluk, Rastrakuta hanedanı zamanında (755-973'e doğr.), hem Vengi Çalukyaları'nın, hem de Çolalar'ın Tamul İmparatorluğu'nun tehdidi altında bulunmasına rağmen, varlığını sürdürdü. Çalukya ve Rastrakuta ünlü tapınaklar yaptırdılar: Acanta, Aihole, Badami, Ellora, Nasik. Sonunda, Kalyani Çalukyaları, Maharaştra'yı egemenlikleri altına aldılar (973-1190'a doğr.). Ama güneyde Hoysalalar'ın ve kuzeyde Yadavalar'ın koalisyonu tarafından yenilip uzaklaştırıldılar. Yadavalar, burada yeni bir Maharaştra İmparatorluğu kurdular (en parlak devrini XIII. yy.'da yaşadı), fakat Maysor Hoysalaları'na karşı giriştiği savaşlarda gücünü tüketen imparatorluk, sonunda Delhi sultanlığı tarafından ele geçirildi (1294-1318) ve ilhak edildi (1318).

MAHARAŞTRİ a. Marathinin kaynaklandığı magadhiye yakın prakrit.

Maharatri ya da **Maha-Şivaratri,** *Şiva'nın büyük gecesi* anlamına gelen ve şiva hindularının ocak-şubat aylarında kutlanan en büyük bayramlarından biri için kullanılan sanskritçe sözc. Oruç tutularak karşılanan Şiva'nın büyük gecesi'nde dindarlar, Şiva'nın simgesi olan *linga*'ya tapınırlar. Ertesi gün şenlikler yapılır.

MAHARBAL, kartacalı general (öl. İ.Ö. 216'dan sonra), Himilkon'un oğlu. Annibal'ın yardımcısı ve süvarilerin komutanıydı; ikinci Pön savaşı çarpışmalarına katıldı. Komutanına, Cannae'den sonra Roma üzerine yürümesi için öğütlerde bulunduğu, ama onu razı edemediği ileri sürülür.

MAHARET a. (ar. *maharet*). **1.** Başkalarının güç bulduğu, ustalık isteyen bir işi yapabilme yetisi; beceri, hüner, ustalık: *Bu konuda üstün bir mahareti var. Mahareti göstermek. Bir işi maharetle yapmak.* **—2.** *Maharet kazanmak*, beceri kazanmak, ustalaşmak.

MAHARETLİ sıf. **1.** Mahareti olan, becerikli, hünerli bir kimse, işe yatkın el için kullanılır; usta. **—2.** Ustalıkla yapılmış, hünerli, usta bir elden çıkmış olan şey, bir iş için kullanılır.

MAHARETSİZ sıf. Beceriksiz, elinden iş gelmeyen, eli işe yatkın olmayan.

MAHARETSİZLİK a. Maharet yoksunluğu, beceriksizlik.

MAHÂRİB çoğl. a. (ar. *mihrâb*'ın çoğl. *mahârib*). *Esk.* Mihraplar.

MAHÂRİC çoğl. a. (ar. *mahrec*'in çoğl. *mahâric*). *Esk.* Çıkış yerleri.
—Esk. dilbilg. *Maharic-i huruf*, seslerin çıkış yerleri.

MAHÂRİM çoğl. a. (ar. *mahrem*'in çoğl. *mahârim*). *Esk.* **1.** Yapılması din bakımından yasak olan şeyler, haram sayılan şeyler. **—2.** Gizlenmesi gereken şeyler. **—3.** *Maharim-ül-leyl*, dolaşılması, yola çıkılması yasak olan geceler.

MAHÂRİT çoğl. a. (ar. *mahrût*'un çoğl. *mahârît*). Esk. mat. Koni ya da koni biçiminde olan cisimler.
—Esk. yerbil. *Mahârit-i munzama*, yanardağ çatlak ve yarıklarından çıkan kül ve taş kümeleri.

MAHASAL a. (ar. *mâ* ve *hasal*'dan *mâ -hasal*). *Esk.* **1.** Ortaya konan, ortaya çıkan, elde edilen şey: *"Ve hep o felsefe rüyaları meydanında / hayatının kalacaktır ma-hasalı / hayal ü his ile mâlî güzide bir gazeli"* (Tevfik Fikret). **—2.** *Mahasal-ı ömr*, insanın bir ömür boyunca çalışarak elde ettiği şeyler; çocuk, evlat.

MAHASANGHİKA a. Eski buddha dininde sapkın bir mezhep; İ.Ö. IV. yy.'da keşiş Mahadeva tarafından kuruldu. Bu mezhepte, aziz *(arhat)* insani ölçülere indirgenmiş, Buddha ve bodhisattvalar ise tanrılaştırılmıştır. Mahasanghika, çok geçmeden birçok tarikata bölündü.

MAHASİN çoğl. a. (ar. *hüsn*'ün çoğl. *mahasin*). *Esk.* **1.** Güzellikler: *"Koşardı pîş-i mahâsinde daima hevesin"* (Tevfik Fikret). **—2.** Güzel eserler. **—3.** Yüze güzellik veren sakal, bıyık. **—4.** *Mahasin-i ahlak*, ahlak ya da huy güzelliği. ‖ *Mahasin-i gurbet*, gurbetin güzellikleri. ‖ *İlm-i mahasin*, estetik.

Maha-Şivaratri → MAHARATRİ.

MAHAT a. (ar. *mahat*). *Esk.* **1.** Yolculuk sırasında inilecek yer, konaklama yeri. **—2.** Liman.
—Ciltç. Kap ile sırt arasındaki açıklık. (Meşin ya da bezle kaplanan mahat, kapağa hareket kolaylığı sağlar.)

MAHAT a. *Yörs.* Saraç., Ayakkc., Marokenc. ve Koşumc. **1.** Deri şeride kenar çizgisi yapmakta kullanılan, çift ağızlı şimşir araç. **—2.** *Mahat çekme*, bir deri parçasında ya da başka bir gereçte katlanmasını kolaylaştırmak ya da bir dikiş yapmak üzere oluk açma.

MAHATHİR BİN MUHAMMET İSKENDER, malezyalı siyaset adamı (Alor Setar, Kedah, 1925). Bangladeşli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Singapur'daki Malaya Üniversitesi tıp fakültesi'ni bitirdi (1953). Öğrenciliği sırasında siyasete atıldı. 1964'te Birleşik Malaylar ulusal örgütü (UMNO) üyesi olarak milletvekili seçildi. 1969 seçimlerinde milletvekilliğini yitirince, partinin önderi Tunku Abdurrahman'a karşı muhalefete giriştiği için partiden çıkarıldı. Tun Abdülrezzak'ın Başbakanlığı döneminde yeniden partiye girdi. 1972'de partinin yüksek konseyine seçildi. 1974'te yeniden milletvekili oldu; Eğitim bakanlığını üstlendi. Haziran 1981'de partinin başkanı seçildi; bir ay sonra da Başbakan oldu. Ağustos 1986 seçimlerinde, başında olduğu Ulusal cephe koalisyonu iktidarda kaldı. 3. defa UMNO başkanı seçildi (1987). Başbakanlık görevini 1990 seçimlerinden sonra da sürdürdü.

MAHATMA a. (*büyük ruh* anlamına sanskritçe sözc.). Hindistan'da, Gandhi gibi önde gelen önemli ruhani kişilere verilen unvan. (Bu unvan, Upanisadlar'da geliştirilen bir düşünceye dayanır: buna göre, her varlık gerçekliğini *atman*'da bulur ve her varlığın büyüklüğü, kurtuluş yolunda brahmana yakınlığıyla orantılıdır.)

MAHAUT → MATHİLDE.

MAHAVAVY DU NORD, Madagaskar'ın kuzey bölümünde ırmak, Tsaratanana kütlesinden doğar, Nosy Be'nin K.-D.'sunda Mozambik boğazına dökülür. Deltası bir şekerkamışı üretim bölgesi olmuştur. Kıyısında bir liman yapılmıştır.

MAHAVAVY DU SUD, Madagaskar'ın batı kesiminde ırmak, Mahacanga'nın G.-B.'sında Mozambik boğazına dökülür. Bir şeker şirketi, deltasının bir bölümünde tarım yaptırmaktadır.

MAHAVELİ GANGA ("Büyük Kum Irmağı"), Sri Lanka'da ırmak; 330 km. Adanın en yüksek bölgesinden doğar, K.-D.'ya yönelir ve Trincomalee'nin G.'inde okyanusa dökülür. Sulamada yararlanılan hidrolik tesisler.

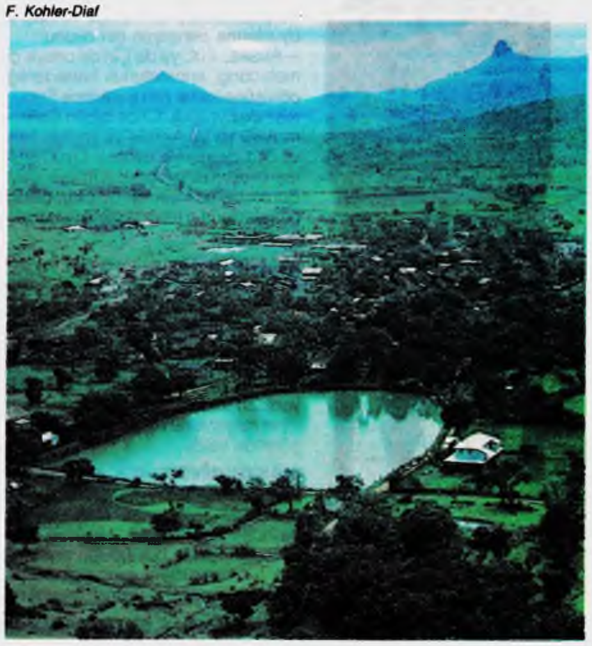
MAHAVİRA (İ.Ö. VI. yy.), 24 *Tirthankara*'nın (caynacılığın kurucuları) sonuncusu; *sangha*'da (caynacıların dinsel topluluğu) reformlar yaptı.

MAHAVİRA, hintli matematikçi (IX. yy. Maysor). Klasik dönemin en önemli matematikçilerindendir. Tek yapıtı, içinde geniş açıklamalar bulunan bir ders kitabıdır *(Ganitasarasangraha)*. Mahavira, burada aritmetik işlemlere kesinlik kazandırır, alan ve hacim hesaplarını işler.

MAHAYANA, *büyük ilerleme aracı* ya da *Büyük Taşıt* anlamına gelen ve İ.S. I. yy. başına doğru ortaya çıkan gelişmiş bir buddhacılık biçimini adlandıran sanskritçe sözc. Mahayana, kendisi ortaya çıktıktan sonra hinayana ya da "Küçük Taşıt" olarak adlandırılan daha önceki buddhacılıktan daha metafizik bir nitelik taşıyordu. Özellikle Kuzey Hindistan'da gelişti (buradan Tibet, Çin ve Japonya'ya yayıldı) ve *Kuzey buddhacılığı* ya da *sanskrit buddhacılık* olarak da adlandırıldı. Kutsallığı bireysel bir yetkinlik ülküsü *(arhat)* olarak değil, öteki yaratıkları kurtuluşa götürmeyi amaçlayan bir meslek olarak görüyordu. Salt çilecinin yerine bodhisattva'yı

Maharaştra
Trimbak'tan genel görünüm (Bombay'ın kuzey-doğu'sunda)

F. Kohler-Diaf

geçiren bu öğreti, hint felsefesine büyük bir atılım yaptırdı.

MAHAZAR a. (ar. *mā-* ve *ḥażar*'dan *mā-ḥażar*). *Esk.* Hazır olan; hazır olarak her ne varsa, elde bulunan: *Hayr-üt-taamı ma-hazar* (yemeğin hayırlısı daha önceden hazırlanmış olandır).

MAHAZIR çoğl. a. (ar. *maḥżar*'ın çoğl. *maḥāżır*). *Esk.* Başvurmalar, genel dilekçeler, başvurular.

MAHAZİ çoğl. a. (ar. *maḥzat*'ın çoğl. *maḥāzī*). *Esk.* Kötü davranışlar, kötü huylar, rezillikler.

MAHAZİL çoğl. a. (ar. *maḥżūl*'un çoğl. *maḥāzil*). *Esk.* Rezil olmuş kimseler, reziller.

MAHAZİN çoğl. a. (ar. *maḥzen*'in çoğl. *maḥāzin*). *Esk.* Mahzenler.

MAHÂZİR çoğl. a. (ar. *maḥżūr*'un çoğl. *maḥāżir*). *Esk.* Sakınılacak şeyler, sakıncalar, engeller.

MAHBER a. (ar. *ḥibr,* mürekkep'ten *maḥber*). *Esk.* Mürekkep hokkası, divit.

MAHBES a. (ar. *maḥbes*). *Esk.* **1.** Hapishane, cezaevi: *"O zindanla mezar arasında bir kapıdır. Giren mahbestedir, çıkan maktele gider"* (A. H. Tarhan). **—2.** Sıkıntılı, kasvetli yer. **—3.** *Mahbes-i âmâl,* arzuların, isteklerin hapishanesi.

MAHBEZ a. (ar. *maḥbez*). *Esk.* Ekmek yapılan ve satılan yer, ekmekçi dükkânı.

MAHBUB sıf. (ar. *maḥbūb*). *Esk.* **1.** Sevgili, sevilen: *"Serserilik denilen mahbubu / Alamaz koynuna her boşta gezen"* (Neyzen Tevfik). **—2.** *Mahbub-perest,* erkek düşkünü, erkek seven. || *Mahbub-ı asfer,* altın. || *Mahbub-ı elhan,* dünyanın sevgilisi. || *Mahbub-ı Hüda,* Tanrı'nın sevgilisi; Hz. Muhammet. || *Mahbub-ı kulub, mahbub-ül-kulub,* gönüllerin sevgilisi; Hz. Muhammet.

MAHBUBE a. (ar. *maḥbūb*'un dişl. *maḥbūbe*). *Esk.* **1.** Sevilen, kadın, sevgili. **—2.** Değerli bir lale çeşidi.

MAHBUN a. (ar. *maḥbūn*). *Esk.* Kıtlıkta kullanılmak üzere saklanan şey.
—Ed. Aruz vezninde müstef'ilün (——.—) cüzünün, ilk hecesindeki kısalmayla mefâilün'e (.—.—) dönüşmüş biçimi. (→ HABN.)

MAHCER a. (ar. *maḥcer*). Esk. anat. Göz çukuru.

MAHCİR a. (ar. *maḥcir*). *Esk.* **1.** Parmaklık. **—2.** Ayırma işareti.

MAH-CONG a. (*kazanıyorum* anlamında çince sözc.). Dominoya ve bazı kâğıt oyunlarına benzeyen çin oyunu.
—ANSİKL. XIX. yy.'da Çin'de ortaya çıkan mah-cong, imparatorluk hanedanlığının çöküşüne kadar (1911) yalnızca Saray çevresinde oynandı. Önce bütün Çin'e, sonra ABD'ye ve Avrupa'ya yayıldı. 144 taş ve dört oyuncuyla oynanır. Oyun en fazla taş bileşimini gerçekleştirmeye dayanır. Buna ulaşmak için her oyuncu, çektiği ya da rakiplerinin attığı taşlarla kendi taşlarını değiştirir.

MAHCUB (Muhammet), sudanlı siyaset adamı (doğm. 1908). Avukattı; 1954'te muhalefet liderliğini üstlendi, Dışişleri bakanı (1956-1958 ve 1964-65), Ümmet partisi'nin ve Birlikçi ulusal parti'nin desteği sonucu haziran 1965'te Başbakan oldu. Temmuz 1966'da devrildi. Mayıs 1967'de yeniden iktidara geldi ve general Nümeyri'nin mayıs 1969'daki darbesine kadar bu görevde kaldı.

MAHCUBİYET, -ti a. (ar. *maḥcūb* ve *-iyyet*'ten *maḥcūbiyyet*). **1.** Utanma huyu; utangaçlık, sıkılganlık: *Mahcubiyeti her halinden belliydi.* **—2.** Mahcup olan bir kimsenin içinde bulunduğu durum: *Büyük bir mahcubiyet içindeydi. Mahcubiyetinden kimsenin yüzüne bakamıyordu.*

MAHCUC sıf. (ar. *ḥüccet,* kanıt'tan *maḥcuc*). *Esk.* Kanıt olarak verilmiş, delil gösterilmiş.

MAHCUP sıf. (ar. *maḥcub,* örtülü, perdeli). **1.** Olanlardan, yaptığı bir hatadan utanç duyan, sıkılan kimse için kullanılır: *Size karşı çok mahcubum, düşüncesizlik ettim.* **—2.** Utangaç, sıkılgan kimse; bu kimsenin davranışı için kullanılır: *Mahcup bir delikanlı. Mahcup bir bakış, gülümseyiş.* **—3.** *Mahcup etmek,* bir kimseyi bir söz ya da davranışı yüzünden utandırmak. || *Mahcup olmak,* sıkılmak, utanmak: *Onlara karşı mahcup olmak istemem.*
◆ be. Utanarak: *Cüretinden dolayı biraz mahcup, sözlerine devam etti.*
—Ed. Dizelerinde birden fazla uyaklı sözcük bulunan ancak her dizedeki uyaklı sözcükler yan yana olmayan şiir. (Örn. *"Âlem esir-i dest-i meşiyyet değil midir / Âdem zebun-ı pençe-i kudret değil midir"* [Evren Tanrı istencinin elinde tutsak değil midir; insanoğlu tanrısal gücün pençesinde güçsüz kalmış değil midir] [Nabi]. Burada asıl uyağı meşiyyet-kudret sözcükleri oluşturmaktadır. Âlem-âdem sözcükleri ise ikinci uyaklardır.) [→ ZU-KAFİYETEYN.] (Karşt. MÜTEKARİN.)
—İsl. huk. Başka mirasçıların var olması nedeniyle, mirastan pay alması tamamen ya da kısmen engellenmiş kişi.

MAHCUPLUK a. Mahcup olma durumu; utangaçlık, mahcubiyet.

MAHCUR sıf. (ar. *maḥcūr*). Med. huk. KISITLI'nın eşanlamlısı.

MAHCUZ sıf. (ar. *maḥcūz*). HACİZLİ'nin eşanlamlısı.

MAHÇE a. (ar. *māh* ve fars. *-çe*'den *māhçe,* küçük ay). *Esk.* Minare, kubbe, hükümet binası, bayrak direklerinin başına konulan küçük ay.

MAHDUM a. (ar. *ḥidmet*'ten *maḥdūm*). *Esk.* **1.** Erkek evlat, oğul. **—2.** Kendisine hizmet edilen kimse, efendi. **—3.** *Mahdum-i kâinat,* kâinatın efendisi; Hz. Muhammet.

MAHDUM KULI, mahlası **Firagi,** türk şair (Hacı Kovşan, Türkmenistan, 1733 ? - ? 1793 ?). Babası Mehmet Azadi de şairdi. Hive, Buhara, Andican medreselerinde okudu. Türkmen edebiyatının en büyük şairlerinden biri ve usta bir kuyumcuydu. Ülkesinin siyasal, toplumsal sorunlarıyla yakından ilgilenerek 1767'de Türkmenler'le Hive Hanlığı arasındaki savaşa katıldı. İran'a karşı girişilen savaşımı destekledi. Türkmen kabilelerinin birleşmesi yolunda çalıştı. Vatan sevgisi, özgürlük temalarını işledi. Uyarıcı, eğitici ürünleriyle, türkmen halkı üzerinde etkili oldu. Hece vezniyle koşmaları yanında aruzla şiirleri, iki geleneği birleştiren heceyle yazılmış muhammesleri, müseddesleri 20 000 mısralık *Divan*'ını oluşturur. Pek çok şiiri Türkmenler tarafından ezbere bilinir; deyişleri atasözü gibi ağızdan ağıza dolaşır.

MAHDUMÜLMÜLK, asıl adı **Mevlana Abdullah,** hintli din bilgini ve şeyhülislam (öl. Ahmedabad 1582). Sultanpurlu Şeyh Şemsettin'in oğlu. Öğrenimini Mevlana Abdülkadir Sarhindi'den gördü. Dinsel konulardaki üstün çalışmalarından ve bilgisinden ötürü Humayun, Şir Şah ve Ekber gibi hükümdarlar tarafından kendisine şeyhülislam, sadrüislam unvanlarıyla Mahdumülmülk lakabı verildi. Başlıca yapıtları: peygamberlerin günahsızlığı ile ilgili *İsmet ül-enbiya,* Hz. Muhammet'in yaşamöyküsü hakkındaki *Minhâc üd-din.* Bunların dışında çeşitli şerh ve haşiyeleri de vardır.

MAHDUR, MAHDURE sıf. (ar. *maḥdur,* dişl. *maḥdūre*). *Esk.* Örtülü, gizli, saklanmış.

MAHDUT sıf. (ar. *maḥdūd*). **1.** Sayısı belirli, sınırlı. **—2.** *Esk.* Etrafı çevrilmiş, sınırlanmış, kısıtlı.
—Esk. mat. SINIRLI'nın eşanlamlısı.
—Huk. *Mahdut ehliyet,* SINIRLI* EHLİYET' in eşanlamlısı. || *Mahdut mesuliyet,* SINIRLI* SORUMLULUK'un eşanlamlısı.

MAHE a. (fars. *māhe*). *Esk.* Hilal biçimindeki burgu, matkap.

MAHE, Hindistan'da (Pondiçeri), Malabar kıyısında kent; 20 000 nüf. Eski fransız sömürgesi. Balıkçılık. Hindistancevizi ve vanilya işletmeleri. Karabiber ticareti.
—Tar. Hindistan şirketi tarafından ele geçirilen (1721-1727) karabiber ambarı. Maratalar'ın hücumundan bir kez (1725) Pardaillan, bir kez de (1741) La Bourdonnais tarafından kurtarılan Mahe, 1761'de İngilizler'in eline geçti, 1763'te geri verildi. Özellikle 1778-79'da ve Devrim ve İmparatorluk dönemleri boyunca birçok kez İngilizler'in işgaline uğradıktan sonra, 1815' te yeniden fransız yönetimine geçti ve temmuz 1954'te fiilen, daha sonra da resmen (28 mayıs 1956) Hindistan'a devredildi.

MAHÉ, Seychelles takımadalarının başlıca adası, Hint okyanusu'nda; 145 km²; 60 000 nüf. Merkezi *Victoria.* Kopra, vanilya, tefarikotu. Balıklavalar. Guano işletmesi. Önemli turizm etkinliği. —Adanın adı, XVIII. yy.'da Mascareignes genel valiliği yapmış La Bourdonnais kontu Bertrand François MAHÉ'den gelir.

MAHÉBOURG, Mauritius adasının güney-doğu'sunda kent; 12 000 nüf. Balıkçılık merkezi.

MAHED a. (ar. *ʿahd*'den *maʿhed*). *Esk.* Sözleşilen yer, buluşma yeri.

MAHEN (Antonín VANČURA, **Jiří** — denir), çek yazar (Čáslav 1882 - Brno 1939), izlenimci şiir kitapları yazdı (Poèmes [fr. çev.], 1928), ayrıca doğa üzerine denemeleri (*le Livre des pêcheurs* [fr. çev.], 1921) ve dramları (*Janošík,* 1910; *Ciel, Enfer, Paradis* [fr. çev.], 1917; *la Mer Morte* [fr. çev.], 1918) vardır. İntihar etti.

MAHENDRA, pali dilinde **Mahinda,** Hindistan hükümdarı Aşoka'nın oğlu ya da küçük kardeşi. Seylan'a İ.Ö. 250'de buddhacılığı getirdi.

MAHENDRA BİR BİKRAM ŞAH (Katmandu 1920 - Bharatpur 1972), Nepal kralı (1955-1972). Hindistan ile yakın ilişkiler sürdürmesinin yanı sıra Çin ile sınır anlaşmazlıklarını yoluna koydu (ekim 1961) ve bu ülkeyle bir ticaret anlaşması imzaladı (mayıs 1966). Bu siyaset direnişlerle karşılaştı ve kral 15 aralık 1960'ta, 1959 Anayasası'nı askıya aldı ve hint yanlısı bakanları hapse attırdı. 1962 Anayasası'yla halka dayalı bir demokrasi kurmaya çalışılıyor, birden fazla kadınla evliliği ve çocuk yaşta evlenmeyi vb. yasaklayan ağustos 1963 tarihli *Mahendra yasası* ve bir toprak reformu da bu anayasada yer alıyordu. Ölümünden sonra yerine oğlu Birendra geçti.

MAHFAZA a. (ar. *maḥfaẓa*). Bir şeyi korumak amacıyla kullanılan kap; koruncak: *Yüzük mahfazası. Gözlük mahfazası.*
—ANSİKL. Güz. sant. Teb bölgesindeki eski Mısır lahitlerinin yanında, pilon biçiminde mezar mahfazaları ortaya çıkarıldı. Bu kutuların içinde, öbür dünyada ölüye yüklenecek angarya işleri yapmakla görevli, *uşebti* adı verilen heykelcikler bulunuyordu. Antikçağ'da özellikle *pyksisler* (mücevher kutusu) kullanıldı. Ortaçağ'da, kiliselerde kutsal kaplar ve emanetler mahfazalarda korunuyordu. Bunlar dinsel ve dindışı sahnelerle süslüydü, metal bölümler mineliydi, ayrıca işlemeli deri mahfazalar vardı. Rönesans döneminde, zengin oymalı kutular yapıldı. Bunlar arasında, kristal levhalarına Caravaggio'nun yapıtları işlenmiş olan, Napoli müzesi'ndeki bir örnek ve Anne d'Autriche'in Mazarin'e armağan ettiği sanılan, altın kıvrıkdallarla süslü bir mahfaza dikkati çeker.
Türk sanatında da değerli eşyanın, Kuran'ların, elyazmalarının, mücevherlerin, kalem takımlarının, silahların yıpranmadan saklanmasını sağlamak amacıyla, çe-

Lauros-Giraudon

yürek biçiminde küçük mahfaza Fransa, XIII. yy. *Fragonard müzesi, Grasse*

Dalgıç Ahmet Paşa imzasını taşıyan Kuran mahfazası, XVII. yy. *Türk ve islam eserleri müzesi İstanbul*

Derviş Hasan Eyyubi'nin yapıtı bir yazı **mahfazası**, XVIII. yy. *Topkapı sarayı müzesi, İstanbul*

şitli gereçlerden (metal, deri, ahşap, değerli taşlar) mahfazalar yapılmıştır. Türkiye'nin çeşitli müzelerinde sergilenen bu mahfazalar formlarının yanı sıra ince işçilikleri ve bezemeleriyle dönemlerinin önemli sanat ürünleridir. Bunlar arasında özellikle fildişi, bağa, sedef kakmalı, ayaklı ahşap Kuran mahfazaları dikkati çeker. İstanbul'da Türk ve islam eserleri müzesi'nde bulunan Bayezit II'nin ahşap Kuran mahfazası (1505-1506) sivri kapaklı, altıgen gövdelidir; kaidesi dilimli kemerli altı ayağa oturur. Yapıt ceviz kaplama üzerine rumi, hatayi, kıvrıkdallarla süslü fildişi kakmalarla bezenmiştir. XVI. yy.'ın ilk yarısından, Süleyman I (Kanuni) döneminden bir Kuran mahfazası ise kubbe biçiminde kapaklıdır; tüm yüzeyleri kitap kapağı biçiminde fildişi kakmalar halinde şemse, köşebentler, çin bulutlarıyla süslenmiştir. İstanbul Türk ve islam eserleri müzesi'nde sergilenen sedef ve bağa kakmalı zarif Kuran mahfazası, 1598-1603 arasında sarayda baş mimar olarak görev almış olan Dalgıç Ahmet Paşa'nın imzasını taşır. Ahşap mücevher kutuları arasında Selim I'in (Yavuz) abanoz kaplamalı, mozaik kakmalı kutusu belirtilebilir.

çakma ve kakma tekniğinde işlenmiş Hz. Muhammet'in dişlerinden bir parçanın korunduğu **mahfaza** XVII. yy. *Topkapı sarayı müzesi, İstanbul*

Kuran'ların ve elyazmalarının korunduğu deri mahfazalar altın, gümüş ve ipek iplikle işleniyordu. Gümüş Kuran mahfazaları da türk maden sanatının önemli örnekleridir. Topkapı sarayı müzesi'nde bulunan 1617 tarihli bir mahfaza, osmanlı gümüş işçiliğinin en görkemli ve özenli yapıtlarındandır. Uzun, dört köşeli, piramit biçimi kapaklı mahfaza değişik formuyla da dikkati çeker. Kâbe için yaptırılan bu eserin tüm yüzeyleri ve kapağı kazıma tekniğinde motifler ve yazılarla kaplıdır. Gene Topkapı sarayı müzesi'nde bulunan ve XVIII. yy.'da Derviş Hasan Eyyubi tarafından yapılan bir mahfaza, katıa tekniğinde manzara resimleriyle bezenmiştir. Edirne'de yapıldıkları için Edirnekâri* olarak adlandırılan lake mahfazalar içinde en güzelleri Ali* Üsküdari'nin yapıtlarıdır.

MAHFAZALI sıf. Mahfazası olan.

MAHFE a. (ar. *maḥaffe* ya da *miḥaffe*'den). *Esk.* Deve, fil gibi hayvanların sırtına yerleştirilen ve karşılıklı iki kişiyi taşıyabilen önü açık oda biçimli sepet. (Sağlam kayışlarla hayvanın sırtına bağlanan mahfenin üzeri kumaşla örtülü olurdu. Sıcak ülkelerde, özellikle üst sınıftan olan kişilerin kullandığı bir taşıttı.)

MAHFEL (ar. *maḥfil*'den). Subaylar için düzenlenmiş askeri gazino. (Daha çok eskiden kullanılırdı.)
—Mim. → MAHFİL.

MAHFİ sıf. (ar. *ḫafā*, gizleme'den *maḫfi*). *Esk.* Gizli, gizlenmiş: *"Bu hatıra kalbin mahfi bir köşesinde saklanır"* (H. C. Yalçın).

MAHFİ Ürgüplü, asıl adı **Ali,** türk halk şairi (Ürgüp 1791 - ? 1853). İstanbul'a gittiği ve âşık kahvelerinde atışmalara katıldığı bilinir. Dönüşünde gözlerini yitirdi; yoksul bir ömür sürdü. Döneminin kültürlü âşıklarından olduğu şiirlerinden anlaşılır.

MAHFİL a. (ar. *maḥfil*). *Esk.* **1.** Toplanılacak yer, toplantı yeri. **—2.** Toplanmış kimseler, meclis. **—3.** *Mahfil-i âli, mahfil-i şerif*, Tanrı katı, Tanrı huzuru. ‖ *Mahfil-i kaza*, adalet meydanı. ‖ *Mahfil-i şeriat*, İstanbul'un fethinden sonra Fatih'in kurduğu mahkeme.
—Mim. Camilerde ahşap ya da taş parmaklıklarla ayrılmış yüksekçe bölüm. (Hükümdarlar için yapılanlara *hünkâr* mahfili* ya da *mahfili hünkâr*, müezzinler için yapılanlaraysa *müezzin* mahfili* denir.)

MAHFİRUZE HATİCE, Ahmet I'in kadını (öl. İstanbul 1621). Şehzade Osman'ı (Genç Osman) dünyaya getirdi (1604).

MAHFUF sıf. (ar. *maḥfūf*). *Esk.* Etrafı çevrelenmiş, sarılmış, kuşatılmış.

MAHFUK sıf. (ar. *maḥfūk*). *Esk.* Yüreği daralmış, içi sıkılmış, hafakanlar basmış.

MAHFUR sıf. (ar. *ḥafr*, kazı'dan *maḥfūr*). *Esk.* Kazılmış çukur, mezar vb. için kullanılır.

MAHFUZ sıf. (ar. *maḥfūẓ*). **1.** Korunan, saklanmış, saklı bir şey için kullanılır: *Bu kitabın her hakkı mahfuzdur. Kitapları bende mahfuzdur.* **—2.** Korunan, gözetilen bir şey için kullanılır. **—3.** Zihinde tutulan, ezberlenmiş bir şey için kullanılır: *Onun şiirlerinin tümü zihninde mahfuzdur.*
—Huk. *Mahfuz hisse* → HİSSE.

MAHFÛZ (Necib), mısırlı yazar (Kahire 1912). Önceleri doğduğu kenti anlatan öyküler ve romanlar yayımladı (*Han ül-Halîlî*, 1941). Anıtsal üçlemesi (*Beyne'l-Kasreyh*, 1956; *Kasr üş-Şevk*, 1957; *Es Sükkeriyye*, 1958) kahireli bir burjuva ailesinin tarihini anlatır ve ülkenin sosyal yaşamındaki köklü yapısal değişikliği yansıtır. Kuşağının en iyi romancısı olarak kabul edilen Mahfûz, yapıtlarında, doğrudan, modern ve gerçekçi bir üslupla, toplumsal, psikolojik ve psikanalitik çözümlemeler yapar (*el-Liss wa'l-Kilab*, 1961; *Evlad Haratina*, 1963; *es-Sâ'il*, 1965, *Miramar*, 1967). 1988'de Nobel edebiyat ödülü alan N. Mahfûz'un bazı romanları, bu tarihten sonra türkçeye çevrilerek yayımlandı: *Midak sokağı* (Zukakü'l-Midak), *Miramar*, vd.

MAHFUZEN be. (ar. *maḥfūẓ*'dan *maḥfūzen*). Güvenlik güçlerinin gözetimi altında bulundurularak: *Sanık mahfuzen hastaneye götürüldü.*

MAHIV, -hvı a. (ar. *maḥv*). **1.** Yok olma; harap olma. **—2.** Yok etme, ortadan kaldırma. **—3.** *Mahv etmek* → MAHVETMEK. ‖ *Mahv olmak* → MAHVOLMAK.

MAHİ sıf. (ar. *maḥv*'dan *māḥī*). *Esk.* **1.** Mahvedici, yok edici. **—2.** *Mahi-i emraz*, hastalıkları yok eden. ‖ *Mahi-ün-nükuş*, nakışları silen, yok eden.

MÂHİ a. (fars. *māhī*). Esk. zool. **1.** Balık: *Sayd-ı mâhi* (balık avı). **—2.** *Mâhi-füruş*, balık satan, balıkçı. ‖ *Mâhi-gir*, balık tutan. ‖ *Mâhi-han*, balık yiyerek beslenen; balıkçıl. ‖ *Mâhi-püşt*, balıksırtı.

MAHİDEVRAN SULTAN, Süleyman I'in (Kanuni) kadını (öl. Bursa 1581). Süleyman I'in ilk eşi olduğu sanılmakta ve bazı kaynaklarda Bosfor ya da Gülbahar adıyla anılmaktadır. Hürrem Sultan'ın Harem'e alınmasından sonra aralarında rekabet başladı, Süleyman I'in annesi Hafsa Sultan'ın ölümünün (1538) ardından Manisa sancakbeyi atanan oğlu şehzade Mustafa'nın yanına gönderildi. Oradan da oğlu ile birlikte Amasya'ya gitti. Şehzade Mustafa'nın Kanuni'nin buyruğuyla öldürülmesinden (1553) sonra sürüldüğü Bursa'da sıkıntılı bir yaşam geçirdi. Selim II kendisine yardım etti. Oğlu için Bursa'da yaptırdığı Mustafaicedit türbesi'ne gömüldü.

MAHİR sıf. (ar. *mahir*). Usta, becerikli; amacına ulaşmak için kullanacağı araçları, yolları iyi bilen kimse için kullanılır: *Mahir bir cerrah. Mahir bir avukat. Satrançta pek mahirdir.*

MAHİR, asıl adı **Abdullah,** türk şair (Bosna 1649 - Gaziantep 1710). Şeyh Hacı Beşir Efendi'nin oğlu. Öğrenimini bitirdikten sonra medreselerde ders verdi. Mustafa II'nin şehzadeliğinde yakın çevresine girdi; onun padişahlığında Mekke mollalığına getirildi; ancak Mustafa II tahttan indirilince Gaziantep'te kadılığa atandı. *Divan*'ı vardır (Süleymaniye kütüphanesi, Lala İsmail bölümü, no. 482).

MAHİR BEY [illegible] yönetici (öl. İstanbul 18[illegible]). [illegible] eşrafından Osman Reşit Bey'in oğlu. Küçük yaşta İstanbul'a gelerek öğrenimini tamamladı. Mora valisi Ebubekir Sami Paşa'nın damadı olarak Babıâli kalemi'ne girdi. Hariciye nezareti kâtibi oldu. Çok iyi bir kâtip ve mektupçu olarak dikkati çekti; Takvimhane ve Matbaa nazırlığına, ardından da Evkaf nazırlığına (1840) getirildi. Bu görevdeyken öldü. Yazışmalarını içeren *Münşeat* adlı yapıtı ölümünden sonra yayımlandı (1845).

MAHİR EFENDİ → AHMET MAHİR EFENDİ.

MAHİR SAİT BEY, türk siyaset adamı (XIX. yy.). Yaşamı hakkında yeterli bilgi yoktur. Abdülhamit II yönetimine karşı çalışmalar yapmak için Paris'e kaçtığı, orada Jön Türkler ve Prens Sabahattin ile birlikte çalıştığı bilinmektedir. İkinci meşrutiyet'ten sonra İttihat ve Terakki yönetimiyle bağdaşamadı; ilk muhalefet partisi olan Osmanlı ahrar fırkası içinde yer aldı; Meclisi mebusan için yapılan 1908 seçimlerinde Ankara mebusu seçildi. Meclis'in tek muhalefet mebusu olarak, 1911'de Hürriyet ve İtilaf fırkası'nın kurulmasına da öncülük etti.

MAHİS a. (ar. *maḥiṣ*). *Esk.* **1.** Bir şeyden dönme. **—2.** Kurtulma.

MAHİTAB a. (fars. *mah* ve *tāb*; *mah-tāb*'dan). *Esk.* Mehtap.

MAHİYANE a. (fars. *māhī* ve *-āne*'den *māhiyāne*). *Esk.* Balık çorbası.

MAHİYANE → MAHANE.

MAHİYE a. (fars. *māh* ve ar. *-iyye*'den osm. *māhiyye*). *Esk.* Aylık, maaş.
◆ be. Aylık olarak.

MAHİYE ilg. (ar. *mā-* ve *hiye*'den *mā-hiye*). *Esk.* O şey ki.

MAHİYET, -ti a. (ar. *māhiyyet*). **1.** Bir şeyi belirleyen temel öğe; nitelik: *Sözünü ettiğiniz konu, benim söylediğimle aynı mahiyyette değil.* **—2.** Bir şeyin görünenden farklı, görünmeyen özelliği; içyüz: *Olayların mahiyetini bilmiyoruz.*

MAHİZ a. (ar. *maḥiḍ*). *Esk.* Kadınların aybaşı hali; âdet görme.

Mısır büyükelçiliği, Fransa

Necib Mahfûz

MAHKEME a. (ar. *maḫkeme*). **1.** Huk. Yargı yetkisini kullanarak hukuksal anlaşmazlıkları karara bağlayan devlet örgütü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Dava, duruşma: *Mahkemelerin uzun sürmesi, birçok insanı zor durumda bırakıyor. Mahkeme bir ay sonra başlayacak.* **—3.** Davalara bakılan, duruşmaların yapıldığı bina: *Mahkemeye gitmek. Mahkeme koridorlarını aşındırmak.* **—4.** *(Yüz, surat) mahkeme duvarı, (yüzü, suratı) mahkeme duvarı,* bir kimsenin yüzünün asıklığını ya da utanmazlığını vurgulamak için kullanılır. || *(Bir kimseyi) mahkeme etmek,* onu yargılamak: *Mahkeme etmeden zavallıyı astılar.* || *Mahkeme kapısı,* yargı yeri, mahkeme: *Mahkeme kapısına düşmemeye bak.* || *Mahkemede dayısı olmak,* işbaşında kendisini koruyup arkalayacak, ona kol kanat gerecek bir yakını bulunmak. || *Mahkemeye düşmek,* bir uyuşmazlık ya da anlaşmazlık konusunu mahkemeye götürmek.
—*Esk. Mahkeme-i girdgâr,* Allah'ın mahkemesi. || *Mahkeme-i kübra,* kıyamet günü kurulacağına inanılan mahkeme. || *Mahkeme-i nikâh,* miras ve din işleriyle ilgili mahkeme.
—Huk. *Ağır ceza mahkemesi* → AĞIR. || *Anayasa mahkemesi* → ANAYASA. || *Askeri mahkeme* → ASKERİ. || *Asliye mahkemesi* → ASLİYE. || *Bölge idare mahkemesi* → BÖLGE. || *Çocuk mahkemesi* → ÇOCUK. || *Devlet güvenlik mahkemesi* → DEVLET. || *İdari mahkeme* → İDARİ. || *Sulh mahkemesi* → SULH.
—İsl. huk. *Mahkeme defteri,* kadılar tarafından verilen ilam, hüccet ve cezalarla çeşitli mahkeme kayıtlarını içeren defter. (Osmanlı kadıları tarafından tutulan mahkeme defterleri, İstanbul müftülüğündeki Şeriye sicilleri arşiviyle çeşitli müzelerde bulunmaktadır.) || *Mahkeme-i şeriye,* şeriat hükümlerine uygun olarak her türlü davaya bakmakla görevli mahkeme. (Mahkemelerin başında bulunan kişiye kadı, hâkim ya da naip adı verilirdi. Osmanlılar'da nizamiye mahkemeleri kurulunca ya kadar tüm yargı yetkisi şeriye mahkemeleri tarafından kullanıldı. Tanzimat'tan sonra yetkisi gittikçe sınırlanan şeriye mahkemeleri 8 nisan 1924 tarih ve 469 sayılı kanunla kaldırıldı.)
—Tar. *Devrim mahkemeleri,* 1792'den 1795'e kadar Paris'te ve (görevli temsilciler tarafından) bazı *departement*'larda kurulan olağanüstü mahkemeler. (En önemlisi, mart 1793'te Konvansiyon tarafından kuruldu.) || *Karma hakem mahkemesi,* Birinci Dünya savaşı'nı sona erdiren barış antlaşmalarının, savaştan ya da antlaşmaların yürütülmesinden doğacak uyuşmazlıkları yargılamakla görevlendirdiği uluslararası mahkeme. (İlgili iki ülkenin her birinin gösterdiği birer üye ve bir tarafsız üyeden oluşuyordu.)
—Uluslarar. huk. *Halkların sürekli mahkemesi,* haziran 1979'da Bologna'da kurulan ve görevi, devletler ya da başka güçler tarafından, halkların haklarına yöneltilen her türlü ağır ve sistemli saldırıları inceleyip görüş açıklama biçiminde işlev gören mahkeme. (Hükümetler-dışı bir örgütün, Halkların hakları ve kurtuluşu için uluslararası Lelio-Basso vakfı'nın girişimiyle kurulan sürekli mahkeme, otuz kadar devletten gelen saygın kişilerden [52 kişi] oluşur).
—ANSİKL. Huk. Mahkemeler yargı yetkisini bağımsız olarak kullanırlar. Hiçbir organ, makam, merci ya da kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve yargıçlara emir ve talimat veremez. Yasama ve yürütme organlarıyla İdare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve İdare, mahkeme kararlarını hiçbir surette değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez (Anayasa md. 138). Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır (Anayasa md. 141). Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri yasayla düzenlenir. Mahkemeler, uzmanlık alanları ve derecelerine göre türlere ayrılır: hukuk, ticaret, ceza, vergi, iş, idare, ağır ceza, asliye ceza, sulh ceza, asliye hukuk, vb. Anayasa'da belirtilen yüksek mahkemeler şunlardır: Anayasa mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri yargıtay, Askeri yüksek idare mahkemesi, Uyuşmazlık mahkemesi. Mahkemeler tek ya da çok yargıçlı olarak kurulur. Ağır ceza mahkemeleri ve asliye ticaret mahkemeleri, üç yargıçlıdır. Öteki ilk derece mahkemelerinde ise, tek yargıç vardır. Yüksek mahkemelerin tümü, çok yargıçtan oluşur.

MAHKEMELİ sıf. Dava konusu olan bir şey, davası olan bir kimse için kullanılır.

MAHKEMELİK sıf. **1.** Mahkeme açmayı gerektiren, mahkemede çözülmesi gereken şey için kullanılır: *Mahkemelik bir iş.* **—2.** *Mahkemelik olmak,* üzerinde uyuşulmayan ya da anlaşmazlık bulunan bir konu için mahkemeye başvurmak: *O sorun yüzünden iki kardeş mahkemelik oldular.*

MAHKİ sıf. (ar. *maḥkī*). *Esk.* Anlatılmış, hikâye edilmiş.

MAHKUK sıf. (ar. *ḥakk*, doğru, gerçek' ten *maḥkūk*). *Esk.* Doğru hale getirilmiş, doğru yapılmış, doğrulatılmış.

MAHKÛK, -kü sıf. (ar. *ḥakk*, kazıma *maḥkūk*). *Esk.* **1.** Çelik kalemle kazılarak resmedilmiş. **—2.** Yazıldıktan sonra sert bir kalemle üstünden geçilerek kazınmış.
◆ a. Kazıntı, yazı üzerinde yapılan silinti.

MAHKÛKÂT çoğl. a. (ar. *maḥkūk*'un çoğl. *maḥkūkāt*). *Esk.* Kazılarak yapılan resim ya da yazılan yazılar.

MAHKÛM sıf. (ar. *maḥkūm*). **1.** HÜKÜMLÜ'nün eşanlamlısı. **—2.** *Bir şeye, bir şey yapmaya mahkûm,* ona muhtaç, zorunlu olan, onu yapması kaçınılmaz olan kimse için kullanılır: *Artık ömrünün sonuna kadar tekerlekli sandalyeye mahkûmdu. Burada yaşamaya mahkûmum.* **—3.** *Bir şey olmaya mahkûm,* belirtilen biçimde, (olumsuz, kötü) sonuçlanması kaçınılmaz olan şey (soyut) için kullanılır: *Reddedilmeye mahkûm bir öneri.* **—4.** *Bir kimseyi mahkûm etmek,* o kimse hakkında mahkûmiyet kararı vermek; birini kötü koşullar içine sokmak; bir işi yapmaya zorunlu kılmak. || *(Bir şeye) mahkûm olmak,* bir suçtan hüküm giymek; bir şeyi yapmak, yerine getirmek zorunluluğunda bulunmak.
◆ a. Hüküm giymiş kimse: *Mahkûmlar isyan çıkardılar.*
—İsl. huk. *Mahkûmün aleyh,* yargılama sonunda aleyhine karar verilen taraf. || *Mahkûmün bih,* yargılama sonucu mahkemece verilen karara konu olan şey. || *Mahkûmün leh,* yargılama sonunda lehine karar verilen taraf; davayı kazanan taraf.

MAHKÛMİYET, -ti a. (ar. *maḥkūm* ve *-iyyet*'ten *maḥkūmiyyet*). **1.** Bir mahkeme tarafından cezaya çarptırılmış olma durumu: *Bir kimsenin mahkûmiyeti olup olmadığını araştırmak.* **—2.** Hüküm giyilen süre: *Mahkûmiyetinin bir bölümünü açık cezaevinde geçirdi.*
—Cez. huk. Suç işleyen kimseye mahkemece belirli bir ceza verilmesi; işlenen bir suça karşı mahkemenin verdiği ceza kararı.

MAHKUN sıf. (ar. *maḥkūn*). *Esk.* Masum, suçsuz.
—İsl. huk. *Mahkun üd-dem,* öldürülmesi yasaklanmış ve hayatı koruma altına alınmış kişi.

MAHLAÇ ya da **MALIÇ** a. Seram. Seramik hamuruna % 40 oranında sırça katılarak hazırlanan çamur. (Seramiklerin onarımında, fincan, testi vb. kapların fırınlanmadan önce kulplarının yapıştırılmasında kullanılır.)

MAHLAS a. (ar. *maḫlas*, kurtulacak yer). *Esk.* **1.** Ed. Divan edebiyatında ve âşık edebiyatında sanatçının benimsediği, yapıtında kendi adı yerine andığı takma ad. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir kimsenin ikinci adı. **—3.** *Mahlas beyti,* gazelde mahlasın yer aldığı son beyit.
—ANSİKL. Ed. Mahlas sanatçının soyu sopu (Dadaloğlu), memleketi (Magriplioğlu), yaşamöyküsü ve yaşam biçimi (Köroğlu, Seyrani), mesleği, bilgi ve becerileri (Kâtibi, Sipahi), görünümü (Kabasakal Mehmet, Benli Ali), inancı, tarikatı (Kul Nesimi, Pir Sultan Abdal) vb. ile ilgilidir. Sanatçı bazen övünme (Baki, Fasih), yakınma (Cevri, Dertli) duygularını, alçakgönüllülüğünü (Fakiri, Fuzuli) dile getiren mahlaslar benimser. Değer verdiği nitelikleri ortaya koyar (Adli, Avni). Divan edebiyatında bir ustanın, bazen mahlasname* adlı şiirle verdiği mahlası, halk şiiri geleneğinde genellikle düşte sunulan badeyle birlikte bir pirin verdiğine inanılırdı. Mahlaslar divan şiirinde genellikle gazelin son beytinde, koşmanın son dörtlüğünde anılır.

MAHLASNAME a. Ed. Yetişmekte olan bir şaire, bir üstat ya da onu yetiştiren kişi tarafından verilen mahlası belirtmek için yazılmış manzume.

MAHLED, birçok fıkıh bilgini yetiştirmekle ün yapmış kurtubalı aile: —MAHLED BİN YEZİT (IX. yy.), ailenin atası ve aileye adını veren fıkıh bilgini. Endülüs emiri Abdurrahman II döneminde (822-852) İspanya'nın G.-D.'sundaki Reiyoh kasabasında kadılık yaptı. —EBU ABDURRAHMAN BAKİ (817-889), Mahlet bin Yezit'in oğlu. Kurtuba'nın (Córdoba) önemli fıkıh bilginleri arasında yer aldı; bu nedenle bazı bilginlerin kıskançlıklarını üzerine çekmiş olmasına karşılık, bütün Kurtubalılar'ın saygısını kazandı. Zahiriye mezhebini ilk kez İspanya'ya sokan bilginlerden olan Baki, Kuran konusunda *Tefsir ül-Kuran* ve hadisi konu edinen *Müsned* adlı iki yapıt yazdı. Kaybolmuş bulunan bu son yapıtından, titizliğiyle tanınan İbni Hazm övgüyle söz eder.
Mahled ailesinin sonraki bilginleri, daha çok atalarının yapıtlarını açıklamaya ağırlık verdiler.

MAHLEP a. **1.** Kışın yapraklarını döken ve bazen boyu 8-10 metreye varan ağaççık ya da çalı. (Bil. a. *Prunus* [*Cerasus*] *mahalep;* gülgiller familyası.) [Eşanl. İDRİSAĞACI.] **—2.** Bu ağacın bezelye iriliğindeki meyvesi.
—ANSİKL. Mahlebin anayurdu Avrupa ve Batı Asya'dır. Türkiye'de değişik bölgelerde (Tokat, Amasya, Çorum, Mardin) dağlık yerlerde yetişir. Güzel kokulu beyaz çiçekler açar. 5-6 mm çapındaki meyveleri olgunlaşınca siyahlaşır. Mahlep fidanlıklarda aşılanacı olarak kullanılır, üzerine kiraz ve vişne aşılanır. Son yıllarda İç Anadolu'da orman-bozkır sınırındaki kurak yerlerin ağaçlandırılmasında öncü ağaç olarak başarıyla kullanılmaktadır. Mahlebin kumarin içeren güzel kokulu dallarından eskiden tütün içmek için çubuk yapılırdı.
Mahlebin tohumları halk hekimliğinde ve boya sanayisinde kullanılır. Tohum elde etmek için olgun meyveler güneşte kurutulur. Silindirler arasından geçirilerek tohumlar meyveden ayrılır. Mardin'de üretilen mahlep tohumu beyaz ve hafif kokulu olduğundan piyasada fazla tutulur. Mahlep tohumu yurtdışına da satılır. Tohumlar % 27-40 yağ ve kumarin içerir (% 39 oleostearin asidi). Mahlep yağı boya sanayisinde kullanılır. Tohumların tozu bala karıştırılarak halk hekimliğinde güçlendirici, cinsel gücü artırıcı, balgam söktürücü, idrar artırıcı ve nefes darlığına karşı kullanılır.

Lessing-Magnum

Gustav Mahler
Emil Orlik'in
bir portresinden (1902)
ayrıntı
Ulusal kitaplık, Viyana

MAHLER (Gustav), avusturyalı besteci ve orkestra yöneticisi (Kalischt [bugün Kalište], Bohemya 1860 - Viyana 1911). Viyana'da çok iyi bir öğrenim gördü. Bu kentte Bruckner'le dostluk kurdu. Uzun yıllar orkestra yöneticiliği yaptı, mesleği dolayısıyla Kassel, Prag, Leipzig, Budapeşte,

Hamburg ve Viyana'ya gitti (1897-1907 arasında Viyana Saray operası'nı yönetti). 1907-1911 arasında ABD'de konser gezileri yaparak kendini tanıttı. Yeniromantik bir lirizmi ve kendine özgü bir anlatımı olan yapıtlarında, itici gücünü edebi, hatta felsefi (günlük yaşamın zorunlulukları, insanlık durumundan doğan engeller ve sanatçının yüksek ideali arasındaki çatışmalar) programlarda bulan çeşitli üsluplar içiçedir. Genellikle alışılmıştan uzun olan ve çok kalabalık bir topluluk gerektiren 10 senfoni yazdı (1884-1910); kimi senfonilerinde solo ya da koro halinde insan sesini de kullandı, kimi senfonilerine de belli bir çağrışımı olan adlar verdi. Orkestra eşlikli liedleri, özellikle de *Lieder aus des Knaben Wunderhorn* (1888-1899), yoğun lirizmiyle etkileyen *Kindertotenlieder** (1901-1904) ve *Das Lied von der Erde* (1908) en önemli yapıtlarıdır.

MAHLÛ sıf. (ar. *maḫlūᶜ*). *Esk.* Tahtından zorla indirilmiş hükümdar için kullanılır: *Hakan-ı mahlû, padişah-ı mahlû* (tahtından indirilmiş hükümdar).

MAHLÛC sıf. (ar. *maḫlūc*). *Esk.* Atılmış hallaçlanmış pamuk için kullanılır.

MAHLUK, -ku a. (ar. *maḫluk*, yaratılmış' tan). Yaratılmış, yoktan var edilmiş insan ya da hayvan; yaratık.

—Din. İslam dininde ve öteki tek tanrıcı dinlerde mahluk sözcüğü Tanrı tarafından yaratılmış evrensel varlıklardan her biri anlamına gelir. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Yalnızca Tanrı mahluk değildir, tüm varlıklar O'nun tarafından mahluktur (yaratılmıştır). Tanrı, hiçbir sınırın sözkonusu olamayacağı bir biçimde kendi yapısı ve özü gereği vacip üz-zattır (vardır); varlığı zatı ilahiden (kendi yapısı ve özü) başka bir nedene dayanmaz. Tanrı dışındaki maddi ve manevi tüm varlıklar mahluktur, fanidir (geçicidir); başlangıçsız, sonsuz ve baki (kalıcı) değillerdir. Tanrı ise başlangıçsız, sonsuz, baki ve kadimdir (önceden kendi özüyle olan). Mahluk, mevalidi selase (üç doğmuşlar) adıyla üçe ayrılır. Bunlar, cemadat (cansızlar), nebatat (bitkiler) ve hayvanattır (canlılar). Canlılar arasında Tanrı'ya en yakın mahluk insandır. Bütün bunların dışında felek adı verilen gök katlarıyla bu gök katlarını yöneten semavi ruhlar ve akıl da yaratılmıştır (mahluktur).

MAHLUKA a. (ar. *maḫlūka*). *Esk.* Başkasına ait olan çalınmış şiir, gazel vb.

MAHLUKAT çoğl. a. (ar. *maḫlūk*'un çoğl. *maḫlukāt*). *Esk.* **1.** Yaratılmış olan şeyler, yaratıklar. **—2.** İnsanlar.

MAHLUL sıf. (ar. *ḫall*'den *maḫlūl*). *Esk.* Delinmiş, öte yanına geçilmiş olan.

MAHLUL, -lü sıf. (ar. *ḥall*'den *maḥlūl*). *Esk.* **1.** Çözülmüş, anlaşılmış, halledilmiş: *Mahlul şifre.* **—2.** Erimiş, çözülmüş. **—3.** Boş kadro ve maaş için kullanılır.

—Kur. tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda sahipsiz tımar ve zeametler için kullanılan deyim.

◆ a. Eriyik.

—İsl. huk. İntikal hakkına sahip bir mirasçı bırakmadan ölen kişiden kalan hazine ya da vakıf toprağı. || *Mahlul-i gedik,* gedik sahibinin haklarından vazgeçmesi ya da intikal hakkına sahip bir mirasçı bırakmadan ölmesi nedeniyle vakfa ya da mal sahibine geri dönen gedik. || *Mahlul-i sırf,* tapu hakkı olan kişilerin haklarından feragat etmeleri ya da tapu hakkı olan bir kişinin bulunmaması nedeniyle mahlul kalan vakıf ya da hazine toprağı.

MAHLULAT çoğl. a. (ar. *maḥlūl*'un çoğl. *maḥlūlāt*). *Esk.* Mirasçısı olmayan birinin vakıflara kalan mirası ya da hükümete kalan toprakları.

MAHLULE sıf. (ar. *maḥlūl*'ün dişl. *maḥlūle*). *Esk.* Kocası ölmüş kadın için kullanılır.

MAHLUT sıf. (ar. *ḫalṭ*'tan *maḫlūṭ*). *Esk.* Başka bir şeyle karıştırılmış, saf olmayan, katışık.

—Esk. kim. KARIŞIM'ın eşanlamlısı.

MAHMASA a. (ar. *maḫmaṣa*). *Esk.* **1.** Açlık. **—2.** Açlıktan zayıf düşme.

MAHMATLAR, Amasya'nın merkez ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 346 nüf. (1990). Köyün yakınında köylüler tarafından çeşitli altın ve gümüş eşyalar, tunç baltalar bulunması üzerine, Hamit Zübeyr Koşay ve Mahmut Akok'un yaptığı kazılarda, İlk Tunç çağa tarihlendirilen buluntular ele geçti. Bu çalışmalarda çeşitli biçimlerde baltalar, gümüş külçeler, ayaklı bir kupa, kabartma oluklarla süslü şerit kulplu bir ibrik, altın kaplar, kırmızı ve siyah boyalı, el yapımı çanak çömlek parçaları ortaya çıkarıldı.

MAHMEDET → MAHMİDET.

MAHMEL → MAHMİL.

MAHMİ, MAHMİYE sıf. (ar. *maḥmī*, dişl. *maḥmiyye*). *Esk.* Biri tarafından korunan, himaye edilen: *"Elçinin ferman-ı âlide mezkûr olan mahmi lafzına itiraz eylediğini beyan ettikde"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MAHMİDET ya da **MAHMEDET** a. (ar. *maḥmidet*). *Esk.* **1.** Övme, şükretme. **—2.** Övülmeye değer davranış. **—3.** *Mahmidet-saz,* öven, şükreden.

Mahmihri ile Hurşit → HURŞİT İLE MAHMİHRİ.

MAHMİL ya da **MAHMEL** a. (ar. *ḥaml*' den *maḥmil*). *Esk.* **1.** Taşıt. **—2.** Deve üzerine yerleştirilen ve taşıt ya da yük taşıma aracı olarak kullanılan sepet, mahfe. **—3.** Hac mevsiminde Harameyn'e gönderilen surre* alayında para ve armağanların yüklendiği mahfe. (*Mahmili şerif* de denir.) [→ SURRE.] **—4.** Bazı islam hükümdarlarının bağımsızlıklarını kabul ettirmek ve şeref kazanmak amacıyla Mekke'ye gönderdikleri içi boş ve süslü mahfe. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Mahmili şerif devesi,* surre alayında para ve armağanların yüklendiği mahfeyi taşıyan deve.

—ANSİKL. Hükümdarların Mekke'ye mahmil göndermesi, XIII. yy.'dan beri sürdürülen bir gelenekti. Bu mahmillere binilmezdi. Gönderenin işaretini taşıyan ve özel olarak süslenen bu mahmili taşıyan deve, alayın en önünde gider, mahmilin içinde bir dua kitabı ya da Kuran olurdu. Mekke'de halk tarafından karşılanır, sokaklarda gezdirildikten sonra Arafat'a götürülür, dönüşte halka teşhir edilirdi. Mahmil gönderme geleneği ilk kez memluk hükümdarı Baybars tarafından başlatıldı (1272). Bazı kabilelerin alamet olarak kullandıkları mahmil, bir süre sonra islam devletlerinin hükümranlık ve bağımsızlık sembolü olma niteliğini kazandı. Gönderen ülkenin siyasi üstünlüğüne göre mahmile verilen değer değişiyordu. Önceleri mısır mahmilleri ötekilere üstün sayılırken daha sonra bu üstünlük Osmanlılar'a geçti. Vahhabiler'in Mekke'yi ele geçirmeleri üzerine (1807), Mekke'ye mahmil gönderme geleneği bir süre kesintiye uğradı. Kavalalı Mehmet Ali Paşa döneminde yeniden canlandırılmaya çalışıldıysa da Vahhabiler'in bidat sayarak kaldırdıkları bu gelenek, giderek ortadan kalktı.

MAHMİYE a. (ar. *maḥmiye*). *Esk.* **1.** Bir şeyi koruma. **—2.** İyi korunmuş, korunaklı büyük şehir.

MAHMİYE → MAHMİ.

MAHMUDE a. (ar. *maḥmūde*). **1.** Huni biçiminde soluk sarı çiçekli, beyaz sütlü, tırmanıcı çokyıllık otsu bitki. (Eşanl. BİNGÖZOTU.) [Bil. a. *Convolvulus scammonia;* sarmaşıkgiller familyası.] **—2.** Bu bitkinin kökü ve bu köklerden elde edilen kurutulmuş özsu. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Mahmude Suriye, Kuzey Irak ve Anadolu'da oldukça yaygın bir bitkidir. Köklerinden ya çizilerek ya da parçalanıp sıkılarak elde edilen özsu güneşte kurutulur. Birinci şekilde elde edilen saf mahmude, ikincisine ikinci kalite mahmude denir. Mahmude esmerden siyaha kadar değişen renkte hafif kokulu ve özel lezzetli parçalar halindedir. Eskiden Anadolu, Suriye ve Irak'ta elde edilirdi. Ticarette İzmir mahmudesi ve Halep mahmudesi olmak üzere iki tip mahmude bulunurdu. Osmanlı İmparatorluğu zamanında önemli bir dışsatım maddesiydi. (1857 yılında yalnız İngiltere'ye 9 419 kg mahmude kökü satıldığı kayıtlıdır. Bu dönemde yıllık saf mahmude üretimi 400 kg kadardı.) Günümüzde Türkiye'de üretim yapılmamakta, onun yerine Avrupa'dan ithal edilen meksika mahmudesi (And dağlarında yetişen *İpomoea orizabensis* türünün kökleri) "mahmude kökü" adıyla satılmaktadır.

Mahmude, bileşiminde nişasta, zamk, şekerler ve etkili madde olarak bir reçine bulunan ve bağırsaklarda müshil etkisi yapan bir maddedir. Müshil olarak dahilen günde 0,30-0,60 g'lık haplar halinde alınarak kullanılmaktadır.

MAHMUDİ a. Nümism. Eskiden İran ve Hindistan'da kullanılan bir tür gümüş para.

MAHMUDİ (eş Şeyh) → ŞEYH ÜL-MAHMUDİ.

MAHMUD-I RAKİ, Afganistan'da kent, il merkezi, Kâbil'in K.'inde.

MAHMUDİYE a. Nümism. Mahmut I döneminde (1730-1754) bastırılan 23 ayar altın sikke;. 1,5 dirhem ağırlığındaydı ve "nisfiye" denilen yarımlığı vardı. (Mahmut II'nin tahta çıkışının yirmi altıncı yılında (1834) çıkarılan 22 ayar ve 1,5 dirhem ağırlığındaki altın sikkeler de bu adla anılır. 25 kuruş değerindeki bu ince sikkeler daha sonra süs altını olarak kullanıldı.)

mahmudiye
çifte altın

Mahmudiye, Haliç tersanelerinde yapılan ve Mahmut II'nin adı verilerek denize indirilen (9 ağustos 1814) kalyon büyüklüğünde savaş gemisi. Navarin* deniz savaşı'nda (20 ekim 1827) rus-ingiliz-fransız birleşik donanması tarafından öteki türk gemileriyle birlikte top ateşine tutularak batırıldı

MAHMUDİYE, İç Anadolu bölgesinde Eskişehir iline bağlı ilçe; 11 267 nüf. (1990); 676 km; 15 köy. Merkezi, Eskişehir'in 46 km güney-doğusunda *Mahmudiye,* 5 781 nüf. (1990). Tahıl, baklagiller, şekerpancarı üretimi. Küçükbaş hayvancılık.

MAHMUDİYE, Çorum'un Alaca ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 285 nüf. (1990). Köyde cami, medrese ve handan oluşan Behramşah külliyesi'nin kalıntıları vardır.

Mahmudiye ya da **Çifteler tarım işletmesi,** Eskişehir ilinde, Mahmudiye ilçesinde devlet harası. Mahmut II zamanında Çiftlikat-ı hümayun olarak kuruldu (1815). 1908'de lağvedildikten sonra 1910'da Aziziye harası adıyla yeniden kuruldu. Cumhuriyet döneminde, "Çifteler harası" adıyla Tarım bakanlığı veteriner işleri genel müdürlüğü'ne bağlanan hara, 1986'da Tarım işletmeleri genel müdürlüğü'ne Çifteler tarım işletmesi müdürlüğü adını alarak bağlandı, aynı yıl işletmenin adı "Anadolu tarım işletmesi" olarak değiştirildi. 4 340 ha alanda çalışmalarını sürdüren çiftlikte hayvancılık ağırlıklı tarımsal üretim yapılır. İşletmede hayvancılık alanında saf kan arap atı yetiştiriciliğinin ayrı bir yeri vardır. Bunun dışında sığırcılık, koyunculuk, tavukçuluk ve bitkisel üretim şubeleri bulunmaktadır.

Mahmudiye kanalı, İskenderiye'yi Kahire'ye bağlayan, 1819'da açılmış kanal; yaklş. 80 km.

MAHMUL sıf. (ar. *ḥaml*'den *maḥmūl*). *Esk.* **1.** Bir hayvan üzerine yüklenmiş. **—2.** Bir şeye bağlanmış, onun üzerine kurulmuş. **—3.** Hitabet sanatında ağır, ağdalı üslup için kullanılır.

—Denizc. Yüklü bir gemi için kullanılır. || *Mahmul su hattı,* tam yüklü bir geminin

su yüzeyi ile borda yüzeyinin kesişmesinden oluşan hat.

MAHMUM sıf. (ar. *ḥumma*'dan *maḥmūm*). *Esk.* **1.** Hummaya tutulmuş, sıtmalı, ateşli: *"Uzun ve yakıcı yaz gecelerinde arzın sıcak sinesinde ben de artık mahmum ve ateşnâk yaşardım"* (H. E. Adıvar). **—2.** Saçma sapan konuşan.

MAHMUR sıf. (ar. *maḥmūr*). **1.** Sarhoşluğun yol açtığı hafif başdönmesi ve uyuşukluk içinde bulunan. **—2.** Üzerinden uyku sersemliğini atmamış olan. **—3.** Süzgün, dalgın bakışlı göz için kullanılır: *Çocuk, mahmur gözlerle beni dinliyordu.* **—4.** *Mahmur bakış,* baygın, süzgün bakış.

MAHMURÇİÇEĞİ a. *Yörs.* Çiğdem, acıçiğdem.

MAHMURLAŞMAK gçz. f. Mahmur bir duruma gelmek.

MAHMURLUK a. **1.** Sarhoşluğun verdiği hafif başağrısı ve sersemlik. **—2.** Uykudan sonra duyulan ağırlık ve uyuşukluk: *Mahmurluğunu dağıtmak için kahve içmek.* **—3.** Gözlerde süzgünlük. **—4.** *Mahmurluğunu bozmak,* içkiden sonra duyulan başağrısı ve sersemliği gidermek için bir şey içmek ya da yapmak: *Mahmurluğunu bozmak için soğuk havada bir süre yürüdü.*

MAHMUT sıf. (ar. *maḥmūd*). *Esk.* **1.** Övülmüş, övgüye değer. **—2.** *Mahmut-ül -hisal,* iyi ahlak sahibi. || *Mahmut-üş-şiyem,* övülecek huylara sahip olan.

◆ a. Hz. Muhammet'in adlarından biri.

MAHMUT, habeşistanlı hıristiyanların Yemen valisi Ebrehe'nin, Kâbe'yi yıktırmak için getirttiği filin adı.

MAHMUT (Nasirettin—), Bengal sultanı (öl. 1490). Bengal'de kurulan habeş asıllı hanedanın üçüncü hükümdarı (1489 -1490). Bir yıl süren saltanatı sonunda öldürüldü ve yerine Şemsettin Ebu Nasr Muzaffer Şah geçti.

MAHMUT I Begra (1444-1511), Gucerat sultanı (1458-1511). Ülke ileri gelenlerince tahttan indirilen yeğeni Davut'un yerine hükümdar oldu. Uzun süren hükümdarlığı süresince Gucerat sultanlığını Malva'nın fethinden önceki en geniş sınırlarına ulaştırdı. Hindular'a karşı yaptığı seferler sırasında ele geçirdiği Çampaner kalesini Muhammedabad adıyla başkent yaptı. Saltanatının son yıllarında Batı ve Güney Hindistan'da yeni bir güç olarak ortaya çıkan Portekizliler'e karşı Mısır memluk sultanı Kansugavri ile ittifak kurdu. Diu melikinin komutasındaki donanması Portekizliler'e karşı kazanılan zaferde (1507) memluk donanmasıyla işbirliği yaptı.

MAHMUT (Şihabettin—), [1470-1518], Hindistan'da Dekkan'da kurulan behmeni hanedanının on dördüncü hükümdarı (1482-1518). 12 yaşında tahta çıktı ve 36 yıllık saltanatı hep başkalarının koruma ve etkisi altında geçti. Devlet işlerini vezirlerine bırakarak zevk, eğlence peşinde koştu. Baş veziri Nizamülmülk Hasan Bahri' nin kışkırtmasıyla halkın çok sevdiği Gavan adlı vezirini öldürtmesi üzerine Dekkanlılar ayaklandılar. Ayaklanma bir soykırım biçiminde bastırıldı. Bu arada bazı valiler de bağımsızlıklarını ilan ettiler. Saltanatının son yıllarında da türk kökenli veziri Kasım Berid ül-Memalik ve oğlunun etkisi altında kaldı. Bir ara bu etkiden kurtulmak istediyse de başaramadı. Bir zevk ve eğlence gecesinde öldü.

MAHMUT III (Gıyasettin), 1533-1539 arasında Bengal sultanı. Yeğeni Alaettin Firuz Şah'ı öldürerek tahta çıktı. Karışıklıklar içinde geçen saltanatı boyunca Bengal'e tam anlamıyla egemen olamadı. Sonunda, afganlı Şir Şah Sur'a yenildi ve Bengal'deki egemenliği son buldu. Savaş alanından yaralı olarak kaçırılan Mahmut' un sonu bilinmemektedir.

MAHMUT III (Sadettin) [öl. Mahmudabad 1554], Gucerat sultanı (1537-1554). Bahadır Şah'ın öldürülmesini izleyen iktidar kavgaları sırasında küçük yaşta tahta çıkarıldı. Saltanatının ilk yılları nüfuzlu vezirlerinin baskısı altında geçti. Diu'yu Portekizliler'den alma girişimi başarısızlıkla sonuçlandı (1546). 1549'da Mahmudabad'a çekilerek sefahata daldı. Kölelerinden birinin kışkırtmasıyla uyurken öldürüldü.

MAHMUT (Afganlı—) [öl. 1725], afgan asıllı İran hükümdarı (1722-1725). Afganistan'da Gılzeyler'in reisiyken emrindeki kuvvetlerle İran'ın bazı eyaletlerini almak için 1721'de Kandehar'dan hareket etti. Kirman ve Isfahan'ı ele geçirdi (1722). Bir günde 31 safevi şehzadesini öldürttü. Amcasının oğlu Eşref de onu öldürtüp yerine iran tahtına geçti (1725).

Mahmut I

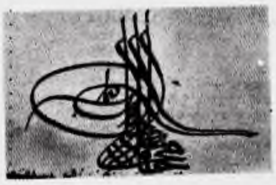
MAHMUT I (İstanbul 1696 - *ay. y.* 1754), türk padişah (1730-1754), Mustafa II ile Saliha Sultan'ın oğlu. Edirne vakası adıyla bilinen ayaklanma sırasında tahttan indirilen (1703) babasıyla birlikte Edirne'de hapsedildi. Dört ay sonra babasının ölümü üzerine amcası Ahmet III tarafından İstanbul'a getirildi ve Saray'da bir daireye kapatıldı. Patrona Halil ayaklanması'ndan sonra tahttan feragat eden Ahmet III' ün yerine 1/2 ekim 1730 gecesi osmanlı, padişahlarının yirmi dördüncüsü olarak tahta çıktı. Bu kez o da amcasını sarayda hapsettirdi. Devlet işlerine karışması nedeniyle Patrona Halil ve adamlarını bir tertiple saraya getirterek öldürttü (15 kasım). Bu olaydan yaklaşık iki ay kadar sonra İstanbul'u yağmalama girişiminde bulunan arnavut çapulcuların hareketini de bastırdı. Bu arada doğuda İran'la Ahmet III döneminde başlatılmış olan savaşlarla ilgilendi. Komutanları Kirmanşah, Hemedan, Orumiye ve Tebriz'i art arda zaptettiler. Irak seraskeri Ahmet Paşa'nın Safeviler' le imzaladığı barış antlaşması (1732) ile Şirvan, Dağıstan ve Gürcistan Türkler'de kalıyor, buna karşılık Huveyze ile Luristan ve Tebriz dahil, fethedilen kentlerden bazıları yeniden İran'a bırakılıyordu. Ancak bu antlaşma iki tarafı da memnun etmedi ve savaş yeniden başladı. İran'da Tahmasp II'yi devirdikten sonra Bağdat'ı kuşatan Nadir Şah, üzerine gelen Topal Osman Paşa karşısında ağır bir yenilgiye uğradı ve Hemedan'a doğru kaçtı (19 temmuz 1733). Zafer, İstanbul'da üç gün süren şenliklerle kutlandı ve Mahmut I "Gazi" unvanını aldı. Ancak, Nadir Şah yeniden saldırıya geçerek Şirvan ve Şamahı'yı (1733 ağustos), Kerkük, Şehrizor ve Derne'yi (1733 kasım) ele geçirdi. Haziran 1735'te Arpaçay'da kazandığı zaferden sonra da Gence, Tiflis ve Revan'a girdi. İran'la savaş, 1639 Kasrışirin antlaşması ile saptanan sınırları temel alan İstanbul antlaşması ile son buldu (eylül 1736).

İran'la barış görüşmelerinin sürdüğü sırada Ruslar, ansızın saldırıya geçerek mart 1736'da Azak kalesini kuşattılar. Bu durum karşısında Mahmut I, Rusya'ya savaş açarak sadrazam Seyit Mehmet Paşa'yı serdarıekrem atadı. Ruslar Azak kalesini, (temmuz 1736) ardından Kılburun, Gözleve ve Kırım'ın kilidi durumundaki Urkapı'yı ele geçirdiler.

Temmuz 1837'de Avusturya, Osmanlı devletine savaş açarak Bosna, Sırbistan, Eflak yönlerinden saldırıya geçti. Niş'i ele geçiren Avusturyalılar, Banja Luka'yı kuşattılar. Mahmut I Hekimoğlu Ali Paşa, Muhzinzade Abdullah Paşa, Köprülüzade Hafız Ahmet Paşa, Yeğen Mehmet Paşa, Numan Paşa, İvaz Mehmet Paşa gibi yetenekli vezirlerini sadrazam ya da serasker atayarak her iki cephede de durumu düzeltti. Öte yandan Prusya, Polonya ve İsveç'le ilişkilerini geliştirerek siyasi durumunu güçlendirdi. Türkler'in avusturya ordusunu Belgrad önünde yenerek kenti kuşatmaları Avusturya'yı barışa zorladı. Öte yandan Ruslar, Hotin'i ele geçirmelerine karşın, Avusturya'nın ittifaktan çekilmesi karşısında anlaşmaya yanaşmak durumunda kaldılar. Fransız elçisi Marquis de Villeneuve'ün arabuluculuğuyla Avusturya ve Rusya ile ayrı ayrı Belgrad'da imzalanan antlaşmayla Osmanlı devleti, Pasarofça antlaşması'nda kaybettiği toprakların bir bölümünü ve bu arada Belgrad'ı geri aldı. (→ BELGRAD ANTLAŞMASI.) Mahmut I, 1740'ta Fransa ile bir kapitülasyon antlaşması imzaladı. Bu antlaşmayla Fransa'ya tanınan hukuki ve ticari ayrıcalıklar genişletildiği gibi, kapitülasyonlar tek taraflı bir lütuf olmaktan çıkarak karşılıklı bağlayıcılığı olan bir ticaret anlaşması niteliğini aldı. Aynı yıl İsveç ile bir ittifak antlaşması, İspanya ile de bir ticaret sözleşmesi imzalandı.

Hindistan seferinden zaferle dönen Nadir Şah'ın, caferiliğin beşinci mezhep olarak kabul edilmesinde ısrar etmesi Mahmut I'in İran'a savaş açmasına yol açtı (1743). 1746'ya kadar süren ve tarafların kesin bir zafer elde edemediği savaş, Kasrışirin ve İstanbul antlaşmalarını temel alan bir antlaşmayla sona erdi.

Mahmut I, askeri yenileşmenin gereğini anlamış bir hükümdar olarak bu alandaki ilk ciddi adımları attı. Türkiye'ye sığınan ve islamlığı kabul ederek Humbaracı Ahmet Paşa adını alan Claude Alexandre de Bonneval'i Humbaracı ocağı'nı yeniden düzenlemekle görevlendirdi. 1733'te maaşlı bir humbaracı birliği kuruldu ve Üsküdar'da bir humbaracı kışlası yapıldı. Aynı tarihte Üsküdar'da "hendesehane" adıyla bir askeri teknik okul açıldı. Mahmut I, ayrıca tophane, baruthane, lağımcı, cebeci, arabacı ocaklarının da yenileştirilmesi için yakınlarıyla gizlice görüşmelerde bulunduysa da bir ayaklanmadan çekindiği için bu düşüncesini uygulamaya koyamadı. Mahmut I, Lale devri imar hareketlerinden de etkilenerek birçok cami, mescit, köşk ve çeşme yaptırdı. Beşiktaş sarayı'nın bazı yerlerini, Tokat köşkü'nü onartarak buraya Hümayunâbâd adını verdi. Bayıldım ve Kanlıca' daki Mihrâbâd kasırlarını yaptırdı. Ayasofya camisi içinde, Fatih camisi yanında ve Galata sarayı'nda üç kütüphane kurdurdu. Topuzlu bendini ve Taksim'deki iki katlı, piramit çatılı su haznesini yaptırtarak Kasımpaşa, Tepebaşı ve Beşiktaş semtlerinin su sorununu çözümledi. Nuruosmaniye camisi'nin inşaatını başlattı. Tulumbacılarodası mescidi'ni, Yıldızdede mescidi'ni, Defterdarkapısı mescidi'ni, Sultanmahmut camisi'ni, Kandilli camisi' ni, Arapiskelesi camisi'ni ve Rumelihisarı İskele camisi'ni yaptırdı. Kahire'de Habbaniye'de kendi adıyla anılan bir tekke ve sebil inşa ettirdi (1750). *Sebkati* mahlasıyla şiirler yazan ve musikiyle uğraşan Mahmut I, babasının türbesinde gömülüdür. (→ Kayn.)

Mahmut I'in tuğrası

Mahmut I bendi, Mahmut I döneminde Belgrad ormanında, Bahçeköy'de yaptırılan bent (1731/1732). 1749/1750 ve 1784'te onarıldı, 1800'de Cezayirli Hasan Paşa tarafından yükseltildi. 66 m uzunluğundaki bendin suyu Maslak üzerinden Taksim'deki büyük savaka getiriliyordu.

Mahmut I çeşmesi → TOPHANE ÇEŞMESİ.

MAHMUT II Adli (İstanbul 1784 - *ay. y.* 1839), türk padişah (1808-1839). Abdülhamit I ile Nakşidil Sultan'ın oğlu. Osmanlı şehzadelerinin geleneksel öğrenimini gördü (türkçe, arapça, farsça, din, şiir, tarih). Amcası Selim III'ün ıslahatçı düşüncelerinden derin biçimde etkilendi. Herhangi bir batı dili bilmediği gibi, Batı'ya ilişkin doğrudan bir bilgisi de yoktu.

Selim III'ü yeniden tahta çıkarmak için İstanbul üzerine yürüyen, ama, sarayda onun ölüsüyle karşılaşan Alemdar Mustafa Paşa tarafından tahta çıkarıldığında 24 yaşındaydı. Sadrazam atadığı Alemdar ve onun çevresindeki Rusçuk yaranı aracılığıyla gericiliği tasfiyeye ve ıslahat programını uygulamaya koyuldu. Önce, ülke-

de düzeni kurmak için, taşrada büyük otorite kazanan derebeylerle bir geçici uzlaşmaya gitti (→ SENEDİ İTTİFAK) ve hükümranlık haklarından, sonra geri almak üzere bazı tavizler verdi. "Sekbanı cedit" adıyla yeni bir ordu kurdu. Askeri ıslahata ve Alemdar'ın kişisel tutumuna karşı baş gösteren ayaklanma Alemdar'ın ölümü, Rusçuk yaranının tasfiyesi, yeni kurulan Sekbanı cedit'in kaldırılmasıyla sonuçlandı (1808). Ayaklanma sırasında kardeşi Mustafa IV'ü öldürtmek zorunda kalan Mahmut II, tahtını güçlükle kurtarabildi. Gericilik bir kez daha duruma egemen oldu ve sultan reform projelerinden bir süre için vazgeçmek zorunda kaldı. 1806'da başlayan ve 1807'de kesintiye uğrayan Rus savaşı, 1911'de yeniden başladı ve Osmanlı devletinin aleyhine gelişti. Ancak, Napoléon tehdidi karşısında Ruslar, barışa yanaştılar. Bükreş antlaşması (1812) ile Rusya Besarabya'yı aldı ve kaleler türk işgalinde kalmak koşuluyla Sırbistan'a yönetsel özerklik verildi. 1815'te Miloş Obroneviç önderliğinde başlayan yeni bir sırp ayaklanması sonunda Mahmut II, sırp prensliğini tanıdı (1817). Öte yandan 1812'de yeniden ayaklanan Vahhabiler'e karşı Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemek zorunda kaldı. Mehmet Ali Paşa kuvvetleri Vahhabiler'in merkezi Deriye'yi işgal ederek ayaklanmayı bastırdı (1813-1818).

Mahmut II, 1815'ten sonra eyaletlerde merkezin otoritesini güçlündirmek için derebeylere ve asi paşalara karşı harekete geçti ve bunu geniş ölçüde başardı. 1821'de başlayan yunan ayaklanmasına Mahmut II'nin tepkisi sert oldu. Ayaklanmayla ilgisi bulunan rum patriğini ve birkaç metropoliti astırdı. Ancak, ayaklanmayı hemen bastıracak ordu ve donanmadan yoksundu. Ayaklanmanın uluslararası bir sorun durumuna gelmeden bastırılması için Mehmet Ali Paşa'dan yardım istedi. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasında gönderdiği kuvvetler, ayaklanmayı bastırmaya başladılar. Nisan 1826'da Mesolongion zapt edildi.

Mahmut II, bu arada yeni bir ordu kurma girişimini yeniden gündeme getirdi. Bu girişime karşı çıkarak ayaklanan yeniçeriler yok edildi ve Yeniçeri ocağı kaldırıldı (1826). [→ VAKAİ HAYRİYE.] Böylece Mahmut II, reformların önündeki en büyük engelden kurtulmuş oldu. Bu arada ülkenin iç durumundan yararlanan Rusya, Bükreş antlaşması'nın bazı hükümlerinin kendi lehlerinde düzeltilmesini kabul ettirdi (Akkerman sözleşmesi, 7 ekim 1826). İbrahim Paşa'nın Mora'daki başarıları üzerine (Atina'nın zaptı, 5 nisan 1827) Rusya, İngiltere ve Fransa Akdeniz'de bulunan filolarıyla, Navarin'de bulunan osmanlı ve mısır donanmalarını ablukaya aldılar ve Mora'nın boşaltılmasını istediler. İstekleri kabul edilmeyince de osmanlı ve mısır donanmalarını yaktılar (20 kasım 1827). Navarin baskınını izleyen olaylar, bir Türk-Rus savaşı'yla sonuçlandı (1828-1829). Ruslar, batıda Edirne'ye, doğuda Erzurum'a kadar ilerlediler. İmzalanan Edirne antlaşması (14 eylül 1829) ile Osmanlı devleti Poti, Anapa, Ahıska'yı Ruslar'a bıraktığı gibi, Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımayı da kabul etti. Babıâli, 24 nisan 1830'da yunan bağımsızlığını onayladı. Aynı yıl Cezayir, Fransızlar tarafından işgal edildi.

Mahmut II, Mora ile Cezayir'i kaybetmesinin ardından Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın ayaklanması ile karşılaştı (1831). Osmanlı kuvvetlerinin art arda uğradığı yenilgiler sonunda Mehmet Ali Paşa'nın kuvvetleri Kütahya'ya kadar ilerlediler. Bu durum karşısında Mahmut II, Rusya'nın yardım teklifini kabul etmekte tereddüt etmedi. 9 parçalık bir rus filosunun Büyükdere önünde demirlemesi (20 şubat 1833) ve 6 000 kişilik bir rus kuvvetinin Beykoz sırtlarına yerleşmesi, Fransa ve İngiltere'yi harekete geçirdi. Bu devletler Babıâli ve Mehmet Ali üzerinde baskıda bulunarak bir anlaşmaya varılmasını sağladılar (Kütahya antlaşması, 14 mayıs 1833). Mehmet Ali'ye Mısır ve Girit valiliklerine ek olarak Suriye valiliğini, oğlu İbrahim Paşa'ya da Cidde valiliğine ek olarak Adana muhassıllığını vermek zorunda bırakan bu anlaşmayı Mahmut II, istemeye istemeye imzalamıştı ve ilk fırsatta asi valisine bir darbe indirmeye kararlıydı. Rusya ile bir ittifak antlaşması imzalayarak, yapacağı yardıma karşılık, Boğazlar'ı Rusya'nın düşmanlarına kapamayı kabul etti (Hünkâr iskelesi antlaşması, 8 temmuz 1833). Bu arada, Rusya'nın yardımına gereksinme duymayacak biçimde ordusunu güçlendirmeye çalıştı ve Hünkâr iskelesi antlaşması'ndan bir an önce kurtulabilmek için İngiltere ve Fransa'ya daha fazla yaklaştı. Mehmet Ali'ye karşı desteğini kazanmak istediği İngiltere'ye büyük iktisadi imtiyazlar tanıdı (Baltalimanı antlaşması, 1838). 1839'da hastalanan Mahmut II, saltanatı için bir leke saydığı Mehmet Ali sorununu çözmeye karar verdi. Ama kuvvetleri İbrahim Paşa karşısında yine yenilgiye uğradı (Nizip savaşı, 24 haziran 1839). Mahmut II, Nizip yenilgisini öğrenmeden 30 haziranı 1 temmuza bağlayan gece, veremden öldü. Mahmut II, döneminde uğranılan siyasi başarısızlıklara karşın, osmanlı padişahlarının en büyüklerinden biridir. Dış savaşlar ve iç isyanlarla sarsılan Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü engellemeye çalışırken, büyük bir irade ve enerjiyle giriştiği yenilik hamleleriyle imparatorluğa yeni bir canlılık kazandırdı.

Gericiliğe boyun eğmek zorunda kaldığı Alemdar vakası (1808) ile Vakai hayriye (1826) arasındaki dönemde başlıca kaygısı başkentte ve taşrada bütün aracı otoriteleri ortadan kaldırıp, bütün iktidarı kendi elinde toplamaktı. Veraset, gelenek ya da halk desteğinden gelen bütün iktidar odakları ortadan kaldırılacak ve padişahın iradesi imparatorlukta tek iktidar kaynağı olacaktı. 1815'te Mahmut II, eyaletlerde merkezi otoriteyi yerleştirme işine koyuldu ve derebeylerin, yerel hanedanların, asi paşaların hakkından gelmeyi büyük ölçüde başardı. Reformun önündeki başlıca engeli, Yeniçeri ocağı'nı kaldırdıktan sonra sultanın iradesine karşı koyabilecek hiçbir güç kalmamıştı. Bundan sonra büyük bir reform programını gerçekleştirme işine girişti. Bu alanda izlediği örnek, amcası Selim III ve Mısır'daki Mehmet Ali'ydi.

Kaldırılan yeniçeri ordusunun yerine Asakiri mansurei Muhammediye adıyla yeni bir ordu kurdu. Yeni ordunun eğitiminde, aralarında Helmuth von Moltke'nin de bulunduğu prusyalı uzmanlardan yararlandı. Avrupa harp okullarına öğrenciler gönderdi. Ancak, ordunun subay gereksinimini tümüyle bu yolla sağlayamazdı. Bunun için, batı örneğine göre Mektebi ulumu harbiye'yi kurdu (1834). Daha çok, ordunun hekim gereksinimini karşılamak üzere Tıbbiye'yi açtı (1838). Mahmut II, askeri reforma koşut olarak merkezi hükümetin yapı ve kuruluşunda da önemli değişiklikler yaptı. Vakai hayriye'den hemen sonra çıkardığı bir hattı şerifle, müsadere geleneğine son vererek devlet memurlarına daha önce tanımadıkları bir mülk ve servet güvenliği sağladı. Ulemayı mali ve yönetsel özerkliklerinden yoksun kılarak dünyasal işlerdeki etkilerini sınırladı. Sadrazam unvanı başvekile çevrildi ve eskiden sadrazamda toplanan yetkiler, yeni kurulan nezaretler arasında paylaştırıldı. Sadaret kethüdalığı Dahiliye nezareti'ne, Reisülküttaplık Hariciye nezareti'ne, Darphanei amire ile Hazinei amire Maliye nezareti'ne dönüştürüldü. Ayrıca Evkaf ve ticaret nazırlıkları kuruldu. Mahmut II, sürekli devlet organı olarak Dârı şûrayı askeri (1836), Meclis vâlâyı ahkâmı adliye (1838) gibi meclisler de oluşturdu. Yunan ayaklanmasına kadar hıristiyanların tekelinde bulunan Divanı hümayun tercümanlığına ilk kez bir müslümanı atadı ve yabancı dil bilen görevli yetiştirmek amacıyla Babıâli'de bir "tercüme odası" açtı. Selim III'ün tahttan indirilmesinden sonra kapanan Londra, Paris, Viyana elçiliklerini yeniden kurdu ve öteki Avrupa başkentlerine diplomatik temsilciler gönderdi.

Mahmut II, 1831'de Anadolu ve Rumeli'de bir nüfus sayımı, mülk yazımı yaptırdı. Aynı yıl kalan bütün tımarları kaldırarak eyaletler üzerindeki denetimi sağlamlaştırdı.

Mahmut II, toplum yaşamında meydana getirmek istediği yeniliklere doğrudan kendisi örnek oldu. Mısırlı kıyafetini benimsedi ve sokağa mısırlı kıyafetiyle çıkmaya başladı. Çevresini de kendisi gibi yapmaya özendirdi. Teşrifat kurallarını değiştirerek önünde yerlere kapanılan bir hükümdar olmaktan vazgeçti. Ulema ve nazırlarının, huzurunda oturmalarına izin verdi. Yabancı diplomatları osmanlı protokolüne göre değil, avrupa protokolüne göre kabul etti. Devlet dairelerine portresini astırdı. Avrupa hükümdarları gibi doğum yıldönümlerini törenle kutlamayı gelenekleştirdi. Bu tutumu nedeniyle, mutaassıp halk kesimlerinde "gâvur padişah" diye adlandırıldı. (→ Kayn.)

Mahmut II

MAHMUT BEY (Mecdettin—), Karamanoğulları beyi (öl. 1312). Karamanoğulları beyliğinin kurucusu Karaman Bey'in küçük oğlu. Ortanca ağabeyi Güneri Bey'in ölümü üzerine (1300), beyliğin başına geçti. Anadolu Selçuklu devletinin çöküşünden (1307) yararlanarak Konya'yı ele geçirdi (1308). Düzenlediği bir sefer sırasında Anamur yakınlarında Silifke tekfuru ile savaşırken öldü; yerine oğlu İbrahim Bey geçti.

MAHMUT BİN MEHMET Aksarayi → AKSARAYİ (Mahmut Bin Muhammet).

MAHMUT BİN MEHMET ŞİRVANİ, türk hekim ve bilgin (XV. yy.). Yaşamı konusunda bilgi yoktur. *İlyasiye* ya da *İlyasname* adlı yapıtını Menteşeoğulları'ndan İlyas Bey (1402-1421) adına arapça olarak yazdı; daha sonra türkçeye çevirdi. *Kemalname* ya da *Kemaliye* adıyla tanınan yapıtında baştan ayağa doğru hastalıkları ve ilaçları anlattı. *Tuhfei Muradî fi ilm ül-cevahir* adlı kıymetli taşlardan söz eden yapıtını, Murat II adına yazdı.

MAHMUT BİN MUHAMMET (Mugisettin—) [1104-1131], Irak selçuklu sultanı (1117-1131). Sultan Muhammet'in oğlu, Melikşah'ın torunu. 13 yaşında hükümdar olduğundan çevresindekiler tarafından yönetildi. Daha küçük yaştaki kardeşleri Mesut ve Tuğrul'u tahta çıkartmak için bazı atabeylerin girişimlerini Sencer önledi ve Save'de Sultan Mahmut'un ordusunu yenerek Rey'i ele geçirdi (1119); ancak Mahmut'a karşı iyi davrandığı gibi kızlarından birini onunla evlendirip Irak'ı yine Mahmut'a bıraktı. Tiflis'i ele geçiren Gürcüler'e karşı Arran eyaletini ikta olarak elinde bulunduran Tuğrul Gürcüler'in püskürtülmesi için Mahmut'tan yardım istedi. Mahmut'un gönderdiği ordu bir sonuç elde edemedi. Tuğrul, Mahmut'u Sultan Sencer'e şikâyet etti. Sencer, Rey'e geldi (1128), Mahmut'a bir şey yapmamakla birlikte Hille bölgesini arap emiri Dübeys'e verdi (1126). Halife Musterşit buna karşı çıktı; halifenin askerleri ile Sencer'in askerleri arasında Bağdat sokaklarında çarpışmalar sürdü gitti. Becerikli bir yönetici olmayan Mahmut, bütün bu olaylardan sorumlu tutuldu. İçki, av ve eğlenceye aşırı düşkündü; genç yaşta öldü.

Mahmut II'nin tuğrası

MAHMUT BİN SEBÜKTİGİN → MAHMUT Gazneli.

MAHMUT CELALETTİN EFENDİ, türk hattat (Dağıstan ? - İstanbul 1829). Yaşamı, öğrenimi ve ders aldığı hat hocalarına ilişkin kesin bilgiler yoktur; ancak Akmolla Ömer ya da Abdüllatif Efendi'den sülüs ve nesih meşk ettiği söylenir. Hafız Osman'ın yapıtlarına bakarak sülüs ve ne-

sih yazıda ustalaştı (yazıları Hafız Osman' ınkinden güçlükle ayırt edilir); nesih yazıda klasik osmanlı üslubunu benimsedi. Şeyh Hamdullah'ın eserlerin inceleyerek özellikle celi sülüs yazıda okul oluşturacak ölçüde başarılı oldu. Bu alanda Mustafa Rakım'ın geliştirdiği klasik üsluptan farklı bir biçim izledi. İstanbul Eyüp'teki Mihrişahsultan türbesi'nin yazıları onundur. Ayrıca Topkapı sarayı müzesi'nde de yazılarından örnekler vardır. Karısı Esma İbret Hanım, Abdülmecit, Tahir Efendi tanınmış öğrencileridir.

MAHMUT CELALETTİN PAŞA Damat, türk yönetici (öl. Taif 1884). Tophane müşiri Fethi Ahmet Paşa'nın oğlu. Abdülmecit'in kızı, Abdülhamit II'nin kız kardeşi Cemile Sultan'la evlendi (1858). Karısıyla birlikte Abdülhamit II'nin tahta çıkması için çalıştı. Abdülhamit II'nin yaptığı birçok atamada, aldığı kararlarda etkin oldu. Mabeyn müşirliğine getirildi. Daha sonra Tophane müşirliği görevine atandı. Ancak Abdülhamit II tarafından Mithat ve Nuri paşalarla birlikte Abdülaziz'i öldürmekle suçlanarak görevinden alındı. Yıldız mahkemesi'ndeki yargılama sonucu ilkin ölüme mahkûm edildi; ancak daha sonra Taif'e sürüldü (1880). Orada boğularak öldürüldü.

MAHMUT CELALETTİN PAŞA Çorluluzade, türk devlet adamı, besteci ve tarihçi (İstanbul 1839 - *ay. y.* 1899). Çorlulu Ali Paşa'nın beşinci kuşaktan torunu. İyi bir öğrenim gördü. 1853'te devlet memurluğuna başladı. Şûrayı devlet üyeliği, dahiliye müsteşarlığı, Şûrayı devlet tanzimat dairesi başkanlığı gibi görevlerde bulunduktan sonra 1881'de vezir rütbesine ulaştı. Islahat yapması için 1887'de Girit'e, ardından da Sisam'a gönderildi. 1887 sonunda Maliye nazırlığına getirildiyse de yedi buçuk ay sonra görevden uzaklaştırıldı. 1889 başında yeniden Girit'te görevlendirildi. 1890'da ikinci kez Şûrayı devlet tanzimat dairesi başkanlığına başladı. Bir süre sonra istifa edince Hüdavendigâr (Bursa) valiliğine atandı. Birkaç ay sonra Ticaret ve nafıa nazırlığına getirildiyse de altı gün sonra vali vekili olarak yeniden Girit'e gönderildi. 1885 sonuna doğru, ikinci kez Ticaret ve nafıa nazırı oldu. Ölümüne değin süren bu görevinin yanı sıra, Rumeli vilayatı ıslahat komisyonu başkanlığı, Bütçe komisyonu başkanlığı ve Ziraat bankası genel müdürlüğü de yaptı.

Dellalzade İsmail Efendi'den müzik öğrenen Paşa, üstadınınkiyle Hacı Arif Bey' in üslubunu birleştirdiği çok güzel şarkılar besteledi: *Dil-i biçare senin çün yanıyor* (ısfahan); *Nâr-ı firkât şûlepâş oldukça sinem dağlıyor* (bayati); *Eyler tahammül âzâre gönlüm* (bestenigâr); *Sen beni bir buseye ettin feda* (kürdilihicazkâr). Şarkılarının birçoğunun güftelerini de yazan ve başkalarınca bestelenmiş şiirleri bulunan Paşa'nın *Mir'at-i hakikat* (3 cilt, 1908-1909) adlı en önemli tarihsel yapıtı, Doksanüç harbi'nin (1877-78 Osmanlı-Rus savaşı) siyasi tarihidir.

MAHMUT CELALETTİN PAŞA Damat, türk yönetici ve siyaset adamı (İstanbul 1853-Brüksel 1903). Gürcü Mehmet Halil Rıfat Paşa'nın oğlu, Prens Sabahattin ve Lutfullah Bey'in babası. Özel bir eğitim gördü. Fransızcasının gelişmesi için Paris konsolosluğunda görev verildi. Abdülmecit'in kızlarından, Abdülhamit II'nin kız kardeşlerinden Seniha Sultan ile evlendi (1876). Abdülhamit II tarafından vezirlik rütbesi verilerek Adliye nazırlığına getirildi (1877). Abdülhamit II'yi tahttan indirerek Murat V'i tahta çıkarmayı amaçlayan Kleanti Skalyeri-Aziz Efendi komitesi ile ilişkisi olduğu gerekçesiyle görevinden alındı. Daha sonra bu komiteyle ilişkisinin olmadığı anlaşılınca atandığı Evkaf nazırlığı ve Şûrayı devlet üyeliğini kabul etmedi. Yenilikçi görüşleri ve yönetimi eleştirmesi Abdülhamit II ile ilişkilerini iyice bozdu. 1899'da oğullarıyla birlikte Marsilya-üzerinden Avrupa'ya kaçtı. Avrupa'daki Jön Türk hareketiyle ilişkiye geçti. Paris, Cenevre ve Londra'da bulundu. Abdülhamit II'nin geri dönme önerisini kabul etmedi. *Asaf* mahlasıyla şiirler yazdı; Mısır hıdivi Abbas Hilmi Paşa'nın daveti üzerine gittiği Kahire'de, osmanlı yöneticilerini eleştiren şiirlerinin de bulunduğu *Divan*'ını yayımladı (1899) [*Divan*'ında, Namık Kemal'in etkisinde yazdığı yurtseverlik manzumeleri "Nidâ-yı hürriyet", "İntâk-ı Hak" dikkati çeker]. Bu gelişmeler üzerine rütbesi alındı, idama mahkûm edildi. Yaşamının son günlerini Brüksel' de geçirdi. Cenazesi İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra oğlu Prens Sabahattin tarafından İstanbul'a getirildi.

MAHMUT CEMİL BEY Vassafzade, türk hattat (İstanbul 1834 - *ay. y.* 1914). Mehmet Tahir Efendi'den sülüs ve nesih yazı meşk etti; divani ve rika yazıları üzerinde çalıştı. Çeşitli devlet görevlerinde bulunduktan sonra, yazıları beğenildiğinden amedi muavinliğine yükseldi (1898). Defteri hakani nezareti'nde ve Divanı hümayun tevkiliği'nde çalıştı. Daha çok devletin resmi yazıları olan divani ve rikada ustaydı.

MAHMUT ÇELEBİ Nazlı, türk hattat ve defterdar (İstanbul ? - *ay. y.* 1542). Yaşamına ilişkin çok az bilgi vardır, padişahın mallarının gelirini toplamakla görevliydi. Şeyh Hamdullah'tan sülüs ve nesih yazı meşk etti ve icazet aldı. *Mahmud-ı defteri* olarak da tanınan sanatçının 1540'ta yaptırdığı Defterdar camisi'nin minare alemine metal bir hokkayla kalem koydurttuğunu Müstakimzade bildirir (günümüzde hokka yerinde durmaktadır). Mezarı Defterdar camisi'nin bitişiğindedir.

MAHMUT EFENDİ, Koca Efendi de denir, türk kadı (XIV. yy.). Murat I döneminde (1360-1389) Bursa kadısı olarak adil kararları ve hakseverliğiyle ün kazandı. Şehzade Bayezit'e Germiyanoğlu Süleymanşah'ın kızını almak ve gelinin çeyizi olarak Osmanlılar'a verilmesi önerilen Kütahya, Simav, Eğriöz (Emet), Tavşanlı'nın etnik yapısını incelemek için gönderilen kurulun başkanlığını yaptı (1381).

MAHMUT EFENDİ Karaçelebizade, türk kazasker (İstanbul 1588 - *ay. y.* 1653). Mevlana Celalettini Rumi soyundan kazasker Mehmet Efendi'nin oğlu. İlmiye öğrenimini tamamladıktan sonra şeyhülislam Mustafa Efendi'nin yanına girerek onun gözetiminde yetişti. Beylerbeyi Abdullahağa medresesi müderrisliğine atandı. Yenişehir (1622), Mekke (1623), Mekke payesiyle Medine (1624), Şam (1625), Mısır (1626), Edirne (1630) ve ölen amcası Abdülaziz Efendi'nin yerine İstanbul (1638) kadısı oldu. Bir süre görevden uzaklaştırıldıktan sonra Anadolu (1643) ve ardından Rumeli (1644) kazaskerliğine getirildi. İstifa ederek (1645) ayrıldığı son görevine ertesi yıl ikinci kez atandı (1646). Mehmet IV'ün tahta çıkışında (1648) emekliye ayrıldı.

MAHMUT EFENDİ Ak, türk kazasker (Manisa 1617 - İstanbul 1704). İstanbul'a gelerek şeyhülislam Abdürrahim Efendi' nin öğrencisi oldu. Çeşitli medreselerde müderris olarak çalıştı. Halep (1671), Kâhta (1678), Medine (1681) ve İstanbul payesiyle Galata (1682) kadılıklarında bulundu. Tatarpazarcığı kasabası kendisine arpalık olarak verilip görevden alındı (1683). İkinci kez Galata kadılığına getirildi (1685). Anadolu (1686), ardından Rumeli (1687) kazaskeri oldu. Edirne* vakası'na karıştığı gerekçesiyle Ahmet III'ün sadrazamı Enişte Hasan Paşa tarafından görevinden uzaklaştırıldı (1703). İstanbul'a döndükten kısa bir süre sonra öldü.

MAHMUT EFENDİ İmam, türk şeyhülislam (XVIII. yy.). Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Mustafa II'nin saray imamlığına getirilince (1701), "İmam" lakabıyla anılmaya başlandı. Ahmet III döneminde Rumeli kazaskerliğiyle İstanbul' dan uzaklaştırıldı (1704); görevden alındı (1708). Yeniden saray imamlığına getirildi (1712). Kötüleyerek azline neden olduğu Mehmet Ataullah Efendi'nin yerine şeyhülislamlığa atandı (1713). Yolsuzlukları görüldüğünden görevinden alınarak sürgüne gönderildi (1714).

MAHMUT EFENDİ Hacı, türk saray adamı (XIX.-XX. yy.'lar). Şehzadeliğinden beri tanıdığı Abdülhamit II'nin yanından hiç ayrılmadı. Padişah onu sarayda gidiş müdürü (hükümdarın saray dışı gezintilerini düzenleyen görevli) yaptı. Beşiktaş'ta Yahyaefendi dergâhı'nda yaptırdığı kütüphaneye 7 000'i aşkın kitap bağışladı (1901). Süleymaniye halk kitaplığı'na getirilen bu kitaplar (1940), "Hacı Mahmut Efendi" adıyla anılan özel bir bölümde korunur. Abdülhamit II tahttan indirildikten (1909) sonra da velinimetinin yanından ayrılmayan Mahmut Efendi, onunla birlikte Selanik'e gönderildi.

MAHMUT EFENDİ → YAZIR (Mahmut).

MAHMUT EFENDİ → MİRİM ÇELEBİ (Mahmut bin Muhammet).

MAHMUT ESAT EFENDİ, türk hattat (Trabzon 1856 - Merzifon 1914). Bilgin ve hattat Mirzade Hasan Rüştü Efendi'nin oğludur. İlk sülüs ve nesih yazı derslerini babasından aldı. İstanbul'a gelerek rizeli Manizade Hoca Ferhat Efendi'den din dersleri aldı; bu arada yazısını geliştirdi. Sülüs ve nesih yazılarda Hafız Osman okuluna bağlıydı. Trabzon'da Hisar camisi'nin mihrap yazısı, Hatuniye ve İskenderpaşa camilerinin levha yazıları onundur.

MAHMUT ESAT EFENDİ, türk yazar ve siyaset adamı (İstanbul 1857 - *ay. y.* 1917). Kadı Mehmet Emin Efendi'nin oğlu. Hukuk mektebi'nde okudu. Gülhane rüştiyesi'nde bir süre türkçe öğretmenliği yaptı. İzmir Hukuk reisliği hizmetinde çalışırken, bir yandan da İzmir idadisi'nde fizik ve cebir dersleri verdi (1885-1896). İstanbul'da Maliye hukuk müşavirliğine atandı (1896). Darülfünun'un hukuk ve mülkiye bölümlerinde din tarihi, hukuk ve iktisat dersleri okuttu. İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra Defteri hakani nazırlığına getirildi. Mektebi kuzat'ta (Kadı okulu) devletler hukuku öğretmeni olarak görev yaparken öldü. Başlıca yapıtları: *İslam tarihi, İslam dini tarihi, Devletler hukuku, Fıkıh usulü, İktisat.*

MAHMUT ETHEM PAŞA → ETHEM PAŞA Damat.

MAHMUT GAVAN (İmadettin Hâce), iran kökenli Behmeniler devleti veziri (Gilan, Kavan, 1405 - Bidar 1482). Köklü bir aileden olmakla birlikte kendi kendini yetiştirdi. Ailesinin devlet yönetiminde gözden düşmesi üzerine ticarete atıldı. Gittiği Hindistan'da, Dekkan bölgesindeki Bidar'da behmeni hükümdarı Alaettin Ahmet II tarafından iyi karşılanarak 1 000 kişilik bir askeri birliğin başına geçirildi ve bir ayaklanmayı bastırmakla görevlendirildi. Vezir olarak uzun yıllar (1457-1482) hizmet verdi. Ülkeyi yönetim bakımından önce dört, sonra sekiz eyalete böldü. Bu davranışı, eyalet valilerinin yetki alanlarını kısıtladığından düşman kazandı; valilerinden birinin iftirası nedeniyle Mahmut III tarafından öldürtüldü.

Paraya önem vermeyen Mahmut Gavan, alçakgönüllü bir yaşam sürdü, vezirlikten aldığı maaşını askerler ve kamu kuruluşlarına dağıttı; bilim ve sanat adamlarını korudu.

MAHMUT GAZİ, ahi şeyhi (XIV. yy.). Ertuğrul Gazi'nin gaza yoldaşlarındandı. Kayı aşiretinin yeni beyi Osman Gazi'yi amcası Dündar Bey'e karşı destekleyerek Osmanlı devletinin kuruluşunda rol oynadı. Ölüm yatağında Bursa'nın fethini bekleyen Osman Gazi'yi mutlu kılmak için, buyruğundaki ahilerin başına geçerek

kenti kuşatan Orhan Gazi'nin yardımına koştu ve Bursa'ya ilk girenler arasında yer aldı (1326).

MAHMUT Gazneli (Buhara 971 - Gazne 1030), Gazneliler* hükümdarı (999 -1030). "Seyfettin", "Yeminüddevle", "Eminülmille", "Kehfülislam", "Nizamettin", "Ebülkasım Gazi" gibi lakap ve künyelerle de anılır. Samani komutanlarından türk kökenli Sebüktigin'in oğludur. Gazne' de Samaniler'e bağlı bir egemenlik kurmuş olan babası tarafından Büst kenti valiliğine atandı. Babasının komutasında 986'da düzenlenen seferde, Lagaman savaşı'nda gözü pekliğiyle tanındı. Valilerin Samaniler'e karşı başlattıkları ayaklanmaların bastırılmasında önemli rol oynadı. Bu hizmetinden dolayı kendisine "Seyfettin" lakabı verildi ve Horasan valiliğine atandı (994). Simcuroğulları'nın Horasan'a karşı giriştikleri saldırıyı püskürttü (995). Babası Sebüktigin ölünce (997) yerine veliaht olarak gösterilen küçük oğlu İsmail hükümdar oldu. Ancak, Mahmut amcası Boğracık'ın, en küçük kardeşinin ve komutanların desteğiyle İsmail'i tahttan indirerek yerine kendisi geçti (998) ve samani valilerinin egemenliği altına girmiş bulunan Horasan'ı da kendi egemenlik alanına kattı. Karahanlı hükümdarı İliğ Han, Samani devletine son verince tam bağımsızlığını ilan etti (999). Bağımsızlığı Bağdat'ta halife tarafından tanınıp onaylandı ve kendisine Yeminüddevle ve Eminülmille lakapları verildi. Mahmut, önce Sistan'daki olayları yatıştırıp Karahanlılar ile sınır boylarındaki anlaşmazlıkları da çözümledikten sonra ülkesinde esenlik ve güvenliği sağladı; ardından da ünlü Hindistan seferlerine başladı. 1001'deki ilk seferinde Pencab bölgesindeki hint hükümdarı Caypal'ın üzerine yürüdü ve onu tutsak aldı. Ağır bir fidye karşılığı özgür bırakılan Caypal, üzüntüden kendini öldürdü. Mahmut, ikinci seferinde de Peşaver sınırında Vayhand kentini ele geçirerek (1002) büyük ganimet ve fillerle Gazne'ye döndü. Sistan'da ordunun, buranın hükümdarı Halef'e karşı ayaklanarak kendisi (Mahmut) adına hutbe okutulduğunu haber alınca Sistan'a gitti. Halef'i sığındığı kaleden çıkararak Cürcan'a gönderdi. Ardından, Karahanlılar'ın elinden kurtulan samani Mansur'u da ortadan kaldırdı (1004) ve üçüncü Hindistan seferine çıktı. Kuzey Hindistan'da Multan'ın D.'sunda Bhatiya' da yapılan savaş da Mahmut'un parlak zaferiyle sonuçlandı. Savaştan sonra çok sayıda tutsak ve değerli ganimet alınarak Gazne'ye dönüldü. Multan'a düzenlediği dördüncü sefer sonunda bütün Multan halkını müslüman yaptı (1005). Hindistan'a düzenlenen ve hemen hepsi Hintliler'in yenilgisi ile sonuçlanan bu seferlerin sayısı on yediyi buldu. Bunlar içinde en parlağı ve islam dünyasında büyük yankılar uyandıranı "Sumnat seferi" adını alan on altıncı sefer oldu. O dönemde, Hindistan'ın B.'sındaki Kathiavar yarımadasında Sumnat kentindeki bir tapınakta tanrı Şiva'nın büyük bir heykeli bulunuyordu. Hindistan'ın en zengin ve görkemli tapınağı olan bu tapınakta, ilahi okuyan 300 rahip ve 500 kadın rakkase vardı. Ziyaretlerde Şiva putuna çok değerli armağanlar sunulurdu. Mahmut, hem islam dinini yaymak hem de bol ganimet sağlamak amacıyla 30 000 süvariden oluşan ordusuyla bu kente yürüdü. Güç ve yorucu bir yolculuktan sonra 6 ocak 1026'da Sumnat'a ulaştı. Çetin çarpışmalardan sonra kaleyle tapınak düştü. Tapınağın içindeki bütün putlar kırıldı; hazineler yağmalandı, Şiva heykeli dört parçaya ayrılıp Gazne'ye getirildi. Mahmut, on yedinci ve son seferini Sumnat'tan dönerken saldırılarına uğradığı hintli Catlar'a karşı düzenledi (1027). Gemici ve savaşçı bir toplum olan Catlar'ı yaptırdığı 1 400 parça nehir gemisiyle yendi; mallarının ve ailelerinin bulunduğu ada yağmalandı ve çok sayıda tutsakla Gazne'ye dönüldü. Mahmut, ömrünün son yıllarını Horasan ve Irak-ı acem'de geçirdi. Horasan'da halkı rahatsız eden Selçuklular'ı ağır bir yenilgiye uğratarak sindirdi. Rey başta olmak üzere, birçok kenti aldı. Belh'e giderken hastalandı ve Gazne'de öldü.

Mahmut, son derece iyi bir yönetici, yetenekli ve gözü pek bir komutan, bilim ve sanat adamlarını koruyan bir hükümdardı. (→ Kayn.)

MAHMUT HAMDİ PAŞA, asıl adı **Fischel Freund,** polonya kökenli türk asker (Polonya 1828 - İstanbul 1896). On beş yaşında ülkesinden göçtüğü Macaristan'da işgalci olarak bulunan avusturya ordusunun hizmetine girdi. Büyük macar ayaklanması sırasında (1848-1849) bağımsızlıkları için savaşan milliyetçilerle birlikte Avusturyalılar'a karşı çarpıştı. Ayaklanmanın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Osmanlı devletine sığındı. Müslümanlığı benimseyip "Mahmut Hamdi" adını alarak türk ordusunun hizmetine girdi. Albay rütbesiyle katıldığı Kırım savaşı'nda (1853-1856) önemli yararlıklar gösterdi, rütbesi ferikliğe (paşalık) yükseltildi. Hersek ayaklanmasını bastırmakla görevlendirildi (1875). Bulgar ayaklanmasını kısa sürede bastırdı (1876). Sırbistan ve Karadağ'a karşı açılan seferde türk ordusunu başarıyla yönetmesi üzerine müşirlikle (mareşallık) ödüllendirildi (1876).

MAHMUT HAMZA → HAMZA HARRANİ.

MAHMUT HAYRANİ Seyit, türk sufi (öl. Akşehir 1268). Yaşamı, çağdaşı öteki türk sufiler gibi bektaşiler tarafından menakıpnamelere alındı. Mevlana ile dostluk kurdu. Akşehir'de kendi adını taşıyan mahallede bir türbesi vardır. İstanbul'daki Türk ve islam eserleri müzesi'ndeki sandukasının üzerinde "Velilerin kutbu Seyit Mahmut ibni Mesut" yazılıdır.

MAHMUT KÂMİL EFENDİ Merzifonlu, türk din bilgini (Merzifon 1857 - İstanbul 1914). İlköğrenimini doğduğu yerde tamamladıktan sonra İstanbul'a gelerek Süleymaniye darülhadis medresesi ile Mektebi nüvvab'ı bitirdi (1892). Rüus sınavını kazandıktan sonra Timurtaş mescidi'ne (1903), Darülhilafetülaliye ve Şemsipaşa medresesi'ne müderris (1909) oldu. 1912'den sonra huzur derslerine katıldı.

MAHMUT MACİT PAŞA Soğanyemez, türk kaptanıderya (XVIII. yy.). Enderun'da yetişti. Kapıcılar kethüdalığından vezirlik payesiyle kaptanıderyalığa getirildi (1746). Soğan düşmanlığından ötürü "Soğanyemez" lakabıyla anılan paşa, yasakladığı halde gemilere soğan sokan denizcileri ölüm cezasına kadar varan ağır cezalara çarptırdığı için aynı yıl görevden alınarak Midilli adasına sürüldü.

MAHMUT MESUT PAŞA, türk asker (Amasya 1820 - İstanbul 1890). Kurmay yüzbaşı olarak bitirdiği Harbiye'de uzun yıllar matematik dersi verdi (1848-1863). Müşir olarak Muhakemat dairesi başkanlığında bulunduktan sonra emekliye ayrıldı (1885). Matematikle ilgili ders kitapları vardır: *Kutru-u mahrutiyat, Cebirin hendeseye tatbiki.*

MAHMUT MUHTAR PAŞA Katırcıoğlu, türk asker ve diplomat (İstanbul 1867 - Akdeniz 1935). Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın oğlu. Galatasaray lisesi'nden sonra Harp okulu'nu (1885) ve Almanya' daki Metz Harp okulu'nu (1888) bitirdi. Bir süre prusya ordusunda çalıştıktan sonra İstanbul'a döndü; Harp okulu'nda ders verdi. 1897 Türk-Yunan savaşı'na miralay olarak katıldı; savaşın Velestin, Çatalca ve Dömeke cephelerinde görev aldı. Fransız ordusunun tatbikatlarında osmanlı ordusunu temsil etti (1900). İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra birinci ferik rütbesiyle 1. Ordu komutanlığına getirildiği İstanbul'da sert önlemler aldı. 31 Mart olayı'ndan sonra rütbesi miralaylığa indirilerek Aydın valiliğine atandı (1909). Bahriye nazırı oldu (1910). Bu göreve daha sonra, babasının sadrazamlığında, yeniden getirildi (1912). Ordu komutanı olarak görev aldığı Balkan savaşı'nda yaralandı; ordudan istifa etti. Berlin büyükelçiliği yaptı (1913-1915). Enver Paşa'nın 1914'te orduya dönme teklifini kabul etmedi. 1915'te emekliye ayrıldı ve İsviçre'ye yerleşti. Bir gezi sırasında İskenderiye'den Napoli'ye giderken Akdeniz'de öldü. Askerlik, siyaset, anı ve tarih konularında *Ruzname-i harp, Maziye bir nazar, Acı bir hatıra* ile fransızca yazdığı *La Turquie, L'Allemagne* ve *Événements d'Orient* adlı yapıtları vardır.

MAHMUT MÜNİR PAŞA, türk diplomat (öl. İstanbul 1899). Musa Saffeti Paşa'nın kethüdası Necip Efendi'nin oğlu. İstanbul'da başladığı öğrenimini Paris'te tamamladı. Yurda dönüşünde (1862) Babıâli'de Tahriratı hariciye kalemi'ne girdi. Türkiye'nin Fransa elçiliği kâtipliğine atanarak Paris'e gönderildi (1867). Paris başkonsolosu oldu (1871). İstanbul'a çağrılarak Tahriratı hariciye kalemi müdürlüğüne getirildi (1873). Divanı hümayun tercümanlığına atandı (1874). Vezirlik payesiyle Teşrifatı umumiye nazırlığına yükseltildi (1878).

MAHMUT NEDİM PAŞA, gürcü kökenli türk sadrazam (İstanbul 1818 - *ay. y.* 1883). Gürcü Mehmet Necip Paşa'nın küçük oğlu. Babasının aracılığıyla Sadaret mektupçu kalemi'ne girdi. Kısa sürede sadaret mektupçusu, ardından da sadaret müsteşarı oldu. Vezirlik payesiyle Trablusgarp valiliğine gönderildi. Bahriye nazırlığına atandı (1867). Âli Paşa'nın ölümü üzerine sadrazamlığa getirildi (1871). Rus politikasına yatkın bir politika izlediğinden karşıtlarınca "Nedimov" lakabıyla anılan paşa, devlet işlerinin Babıâli yerine doğrudan sarayda görülmesine yol açtığından mutlakıyetin ve keyfi yönetimin yeniden kuruluşunda başlıca rolü oynadı. Başarısızlığı görevinden alınmasına neden oldu (1872). Şûrayı devlet reisi olarak görev yaparken, müzminleşen Hersek ayaklanmasını kısa sürede bastıracağı konusunda güvence vermesi üzerine, Sakızlı Esat Paşa'nın yerine ikinci kez sadrazamlığa getirildi (1875). Ancak, Hersek ayaklanmasını bastırma becerisini gösteremediği gibi, üstelik bulgar ayaklanmasının çıkması, devletin dış borçlarını azaltmak için tahvil faizlerini % 50 düşürmesinin (tenzili faiz) Avrupa devletlerinin sert tepkileriyle karşılaşması ve Mithat Paşa taraftarlarınca kışkırtılan öğrencilerin toplu sokak gösterileri (talebei ulum ayaklanması) düzenlemeleri üzerine Abdülaziz tarafından azledildi (1876). Abdülhamit II tahta çıktıktan (1876) sonra Musul valiliğine atandı; ardından Dahiliye nazırı oldu (1879). Mithat Paşa ve arkadaşlarını yargılamak üzere kurulan Yıldız mahkemesi için suç kanıtı toplamakla görevlendirilen kurula seçildi (1881). Öldüğünde, Cağaloğlu'ndaki türbesine gömüldü. (→ Kayn.)

MAHMUT PAŞA Veli, hırvat kökenli türk sadrazam (öl. İstanbul 1474). Çocuk yaşta Semendire (Smederevo) yakınında türk akıncıları tarafından annesiyle birlikte tutsak alınarak Edirne'ye getirildi. Dikkatini çektiği Murat II'nin isteğiyle Edirne sarayı'nda eğitildi. Tahtını babası Murat II' ye bırakıp çekilen Mehmet II ile birlikte Manisa'ya gönderildi (1445). Babasının ölümünden sonra yeniden tahta çıkan Mehmet II'nin yanında katıldığı Karaman seferinde büyük yararlık göstermesi üzerine yeniçeri ağalığına atandı (1451). Rumelihisarı'nın yapımı sırasında, Anadoluhisarı'nı başında durup sağlam bir biçimde onarttığı için ikinci vezirliğe yükseltildi (1452). İstanbul kuşatıldıktan sonra elçi olarak padişah tarafından Bizans imparatoruna gönderildi ve boşuna kan dökülmemesi için İstanbul'un bir an önce Türkler'e teslim edilmesini istedi. Bu önerisi-

nin reddedilmesi üzerine başlayan çarpışmaların 51. günü toplanan savaş meclisinde kuşatmanın kaldırılmasını öneren sadrazam Çandarlı Halil Paşa ve yandaşlarına karşı fethe kadar kuşatmanın sürdürülmesini isteyen padişahı destekledi. İstanbul fethedildikten sonra görevden alınan Çandarlı Halil Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi (1453). Ceneviz'e karşı açılan seferde İmroz, Taşoz ve Limni adalarını alarak osmanlı topraklarına kattı (1456). Daha sonra çıktığı Sırbistan seferinde Ressava, Kuruca, Rudnik, Braniçe (Branikvaç), Güvercinlik (Golumbaç) kalelerini ele geçirip Tuna boylarına dayandı ve kuşattığı başkent Semendire'yi (Smederevo) de almakla Sırbistan'ı kesin olarak fethetti (1459). Kuzey Anadolu seferinin birinci evresinde bir ceneviz kolonisi olan Amasra'yı osmanlı topraklarına kattı, ikinci evresinde de Sinop'u ele geçirerek İsfendiyaroğulları beyliğine son verdi (1461). Midilli'yi Cenevizliler'in elinden alarak (1462), Anadolu ve Rumeli kıyılarını latin korsanlarının baskınlarından kurtardı. Hersek seferi sonunda bu dükalığı Osmanlı devletine bağladı (1463). Macar kralı Matyas'ın Bosna'nın eski merkezi olan Yayça kentini işgal etmesi üzerine Fatih Sultan Mehmet tarafından gönderildiği Macaristan seferinde macar kuvvetlerini bozguna uğratarak kral Matyas'ı Orta Macaristan ötelerine kadar kovaladı (1464) ve Venedikliler'le savaşan türk ordusunun Mora yarımadasını fethetmesini kolaylaştırdı. Karamanoğlu Pir Ahmet Bey'in Osmanlı devletine karşı Papalık, Venedik, Macaristan tarafından kurulan Kutsal ittifak'a girmesi üzerine, Konya ve Larende'nin (Karaman) ele geçirilerek karaman ülkesinin bir osmanlı vilayetine dönüştürülmesiyle sonuçlanan Karaman seferine katıldı (1466). Ancak, yerine göz diken Rum Mehmet Paşa, onu Fatih'in sözünü dinlememek, padişah Konya ve Larende halkının toplu olarak İstanbul'a sürülmesini buyurduğu halde, rüşvet alıp zenginleri yerlerinde bırakıp yalnız yoksulları İstanbul'a göndermekle suçladı. Böylece gözden düşerek azledilen Mahmut Paşa, kaptanıderyalıkla Gelibolu sancağına gönderildi (1466). Kaptanıderya ve Gelibolu sancakbeyi olarak Fatih'in Eğriboz seferine denizden katılan paşa, yunan kıyısındaki Eğriboz ile adanın merkezi olan Halki (Kalki) kalesi arasında 300 gemiyle bir köprü kurdurarak türk ordusunun buradan adaya geçmesini ve Fatih'in Eğriboz'u fethetmesini sağladı (1470). Karamanlılar'ı destekleyen akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan sorununun ortaya çıkması üzerine deneyim ve savaş bilgisi göz önünde tutularak İshak Paşa'nın yerine ikinci kez sadrazamlığa getirildi (1472). Fatih'in Otlukbeli* savaşı'nı kazanmasında önemli rol oynamasına karşın, bozguna uğrayarak kaçan Uzun Hasan'ı izlemeyişini kötüye yoran düşmanlarının padişahı etkilemeleri üzerine aynı yıl görevden alınıp Filibe yakınındaki Hasköy'e sürüldü (1473). Eşini elinden aldığı için arası açık olan karaman sancakbeyi şehzade Mustafa'nın ölümüne sevindiği dedikodularına kanan, evlat acısından yüreği yanık padişah, birlikte büyüdüğü Mahmut Paşa'yı İstanbul'a çağırtarak idam ettirdi. *Adni* mahlasıyla şiir de yazan Mahmut Paşa'nın türkçe ve farsça şiirlerini topladığı bir *Divan*'ı, İstanbul'da 265 dükkânlı bir çarşı (Mahmutpaşa çarşısı) başta olmak üzere ülkenin birçok yerinde cami, türbe, hamam, okul, çeşme, han, tekke, mescit gibi hayratı ve bu yapıtların yaşayabilmesi için kurduğu vakıfları vardır.

Büyük Larousse

Mahmut Şevket Paşa
Deniz müzesi kütüphanesi, İstanbul

Büyük Larousse

Mahmut Paşa
Âşık Çelebi tezkiresi'nden bir minyatür
Millet kütüphanesi, İstanbul

MAHMUT PAŞA Güzelce, türk vezir (öl. 1604). Enderun'da yetişti. Anadolu ve Rumeli'de çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Kars (1593), ardından Tuna (1598) muhafızı oldu. Sadrazam ve serdarıekrem Damat İbrahim Paşa ile birlikte katıldığı Babofça ve Kanije kalelerinin fethinde büyük yararlık göstererek üçüncü vezirliğe yükseldi (1600). İkili oynayan Eflak voyvodası Mihail'in Avusturyalılar'ca öldürülmesi üzerine ordusuyla Eflak'a girip Erdel ve Boğdan voyvodalıklarını da yeniden osmanlı yönetimine bağladı (1601). İkinci vezirliğe getirildi ve ordunun başına geçecek yeni sadrazam Yemişçi Hasan Paşa'nın sadaret kaymakamı olarak İstanbul'a çağrıldı (1602). Düşmanı olan sadrazama karşı sipahilerle anlaştı ve öldürülmesi için de şeyhülislam Sunullah Efendi'den bir fetva aldı (1603). Ancak, Mehmet III'ün bu fetvayı onaylamayı reddetmesi, gizlice İstanbul'a gelen Yemişçi Hasan Paşa'nın da yeniçerilerle anlaşarak sipahilerin ayaklanmasını bastırması ve bu kez onun öldürülmesi için fetva alması üzerine kaçıp saklandı. Peşte bozgunundan sorumlu tutulan sadrazam Yemişçi Hasan Paşa'nın görevden alınarak öldürülmesiyle (1603), canını kurtardıysa da Ahmet I'in tahta çıkışından (21 aralık 1603) kısa süre sonra öldü.

MAHMUT PAŞA Tophaneli, türk yönetici (öl. 1606). Murat III'ün öğretmenlerinden İbrahim Efendi'nin oğlu. Çeşitli yerlerde kadılık yaptıktan sonra defterdarlık hizmetine girdi. Baş defterdarlığa getirildi (1597). Aynı yıl görevinden azledildiyse de, daha sonraki yıllarda da birkaç kez baş defterdarlık yaptı.

MAHMUT PAŞA Kara, arnavutluk kökenli türk vezir (öl. Karadağ 1796). İşkodra ve yöresini ele geçirip burada Dukakin prensleri soyundan geldiğini öne sürerek Başatlı beyliğini kuran ve osmanlı hizmetine giren Başatlı Mehmet Paşa'nın oğlu. Babasının ölümü üzerine onun yerine İşkodra sancakbeyi oldu. Venedik ve avusturya topraklarına düzenlemeye başladığı akınlar (1785), önceleri Osmanlı devletince hoş karşılandı. 1787-1792 Türk-Rus savaşı başlayınca bu akınlara son vermesini isteyen Babıâli'ye karşı ayaklandı. Üzerine gönderilen türk kuvvetlerine yenilerek tutsak edildi (1788). Ancak, Avusturya'nın da Türkiye'ye karşı savaşa girmesinden (1788) ve koruyucusu olan Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesinden (1789) sonra affedilerek yeniden İşkodra sancakbeyliğine atandı. Sadrazam Gazi Hasan Paşa'nın ölümü üzerine (1790) durumunu tehlikede görerek Avusturyalılar'la Venedikliler'e sığındı. Bu iki devletin Arnavutluk'ta bağımsız bir hanedan kurması için kendisini destekleyecekleri yolundaki vaatlerine güvenip osmanlı yönetimine karşı yeniden ayaklandı ve Aydoslu Mehmet Paşa komutasında üzerine gönderilen hükümet kuvvetlerini yendi (1791). Ancak, aynı yıl Osmanlı devletiyle Ziştovi barışı'nı imzalayan Avusturyalılar, yaptıkları yardımı kesip onu Babıâli'nin karşısında yalnız bıraktılar. Bunun üzerine denetimi altına almak için uğraştığı arnavut paşalarla beyler aralarında güçbirliği yaparak onu sığındığı İşkodra kalesinde kuşattılar (1793). Sonunda bunlara teslim olmak zorunda kalan Mahmut Bey, bir yeniçeri birliğinin gözetiminde İstanbul'a gönderildi. Nizamı cedit ordusu kurmaya kararlı olan yenilikçi padişah Selim III tarafından vezirlik payesi verilerek affedildi ve Arnavutluk'ta da böyle bir ordu kurmakla görevlendirilip yeniden İşkodra'ya yollandı (1794). Orada durumunu güçlendirdikten sonra topraklarına saldırdığı Karadağlılar tarafından pusuya düşürülerek öldürüldü.

MAHMUT PAŞA Topçubaşızade, türk asker ve yönetici (öl. İstanbul 1855). Topçubaşı Mustafa Ağa'nın oğlu. Düzenli bir eğitim görmedi. Cesaretiyle tanındı. Topçu livalığına, ardından topçu ferikliğine yükseldi. İzmir komutanlığı ve Meclisi vâlâ üyeliği yaptı. Ankara valiliğini yürütürken kaptanıderyalığa getirildi (1852). Rus donanmasının Sinop'ta 12 parçalık türk donanmasını batırmasından sorumlu tutularak kaptanıderyalıktan azledildi (1853). Yapılan yargılama sonucu Bolu'ya sürüldü. İki yıl sonra bağışlandı.

MAHMUT RAİF EFENDİ İngiliz, Tanburi, türk reisülküttap (öl. İstanbul 1807). Babıâli tercüme kalemi'ne alındı. Elçilik kâtibi sıfatıyla gönderildiği Londra'da ingilizcesini "İngiliz" lakabını alacak kadar ilerletip başkâtipliğe yükseldi. İngiltere'den dönüşünde donanma müsteşarlığına atandı. Beylikçi (Divanı hümayun kalemi müdürü) olarak çalışırken, reisülküttaplığa getirildi (1800). Selim III'ün yenilik hareketlerinin en etkin temsilcilerinden biri olduğu için Yeniçeri ocağı'na dayanan tutucu kanadın baskısıyla görevden alındı (1805). Ruznamçeci, bir süre sonra da Karadeniz boğazı nazırı oldu (1806). Kabakçı* Mustafa ayaklanması sırasında (1807) yeniçeri yamaklarınca öldürüldü. Müzikle yakından ilgilenen ve "Tanburi" diye de anılan Mahmut Raif Efendi besteler ve bazı çeviriler de yaptı. Bestelerinden yalnızca ikisi (İsmail Dede Efendi'yle ortaklaşa besteledikleri *Rastıcedit kâr* ve *Acemaşiran fihrist sazsemaisi*) günümüze ulaşabilmiştir.

MAHMUT ŞAH (Nasrettin) [1228-1266], Delhi sultanı (1246-1266). İltutmuş'un oğlu. Tahttan indirilen Mesut Şah'ın yerine tahta çıkarıldı. Dindar ve yumuşak bir hükümdardı, ama devleti yönetecek yetenekten yoksundu. Naip atadığı kayınpederi Balaban'ın sayesinde ülkede düzeni sağlayabildi ve Moğollar'ın Hindistan'daki ilerlemesini durdurabildi. Ölünce yerine iktidarın gerçek sahibi Balaman geçti.

MAHMUT ŞAH I Halacî (öl. 1469), Malva sultanı (1436-1469). Zalim bir hükümdar olan Muhammet Guri'yi zehirletti. Yerine geçen Muhammet'in oğlu Mesut'u Gucerat'a kaçmak zorunda bırakarak sultanlığını ilan etti. Malva sultanlığının en parlak dönemini oluşturan saltanatı süresince Gucerat, Dekkan, Caunpur, Kalpi ve Çitor hükümdarlarıyla savaştı, sınırlarını kuzey, güney ve doğu yönlerinde genişletti. Kahire'deki abbasi halifesi tarafından Malva sultanı olarak tanındı.

MAHMUT ŞAH II Halacî (öl. 1531), son Malva sultanı (1511-1531). Babası Nasırettin Şah'ın ölümü üzerine tahta çıktı. Taht iddiacılarına karşı Racputlar'ın yardımını kabul etmesi, racput vezirlerinin nüfuzunun artmasına ve müslümanlarla hindular arasındaki gerginliğin büyümesine yol açtı. Racputlar'ın baskısından Gucerat sultanı Muzaffer I'in yardımıyla kurtulabildi (1517). Ama bu kez Çitor racası ile bozuştu; yenilerek ona esir düştüyse de bağışlandı. Gucerat sultanı Bahadır Şah'ın taht üzerinde hak iddia eden kardeşini himaye etmesi, Bahadır Şah'ın Malva'yı is-

tila etmesiyle sonuçlandı. Esir düşen Mahmut Çampaner'e götürülürken yolda öldürüldü.

MAHMUT ŞEVKET PAŞA, türk sadrazam (Bağdat 1856 - İstanbul 1913). İlköğrenimini Bağdat'ta yaptıktan sonra İstanbul'da Harbiye'ye girdi; 1882'de kurmay yüzbaşı olarak orduya katıldı. Daha sonra silah satınalma komisyonu üyesi olarak gönderildiği Almanya'da dokuz yıl kaldı. 1905'te birinci ferik (orgeneral) rütbesiyle Kosova valisi, İkinci meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra 3. Ordu komutanı, ardından Rumeli vilayetleri genel müfettişi oldu. 31 mart* vakası nedeniyle hareket ordusu'nun başında İstanbul'a girdi (24 nisan 1909) ve ayaklanmayı bastırdı. Ayaklanmanın bastırılmasında ve Abdülhamit II'nin tahttan indirilmesinde oynadığı rol onu imparatorluğun en güçlü kişilerinden biri durumuna getirdi. Hareket ordusu komutanı olarak sıkıyönetim ilan etti ve 1., 2. ve 3. orduların genel müfettişliğini üstlendi. Harbiye nazırlığı yaptı (1910-1912). Babıâli* baskını'nın ardından İttihatçılar'ın önerisi üzerine sadrazamlığa getirildi (23 ocak 1913). Özellikle Balkan savaşı bozgunuyla gündeme gelen sorunlarla uğraştı. Ancak çok geçmeden Mahmut Şevket Paşa'nın işbirliği yaptığı İttihatçılar'ın politikası İtilafçılar arasında yoğun bir muhalefete yol açtı. Sadrazamlıkta henüz beş ayını doldurmamış olan Mahmut Şevket Paşa, 11 haziran 1913'te makam otomobiliyle Harbiye nezareti'nden Babıâli'ye giderken bir suikast sonucu öldürüldü. *Devlet-i Osmaniye'nin bidayet-i tesisinden şimdiye kadar osmanlı teşkilatı ve kıyafet-i askeriyesi* adlı bir yapıtı bulunmaktadır.

MAHMUTŞEVKETPAŞA, İstanbul'un Beykoz ilçesine bağlı bucak; 6 332 nüf. (1990); 7 köy. Merkezi *Ömerli*, 2 117 nüf. (1990).

MAHMUT USTA Mevlanakapılı, türk tespihçi. XIX. yy. sonlarında yaptığı tespihlerle ün kazandı.

MAHMUT Vardarî, türk din adamı ve yazar (öl. 1630). Kuran ayetlerini abece sırasıyla bir araya getirdiği, önemli bir kaynak niteliğindeki *Tertib-i zîbâ* adlı yapıtıyla tanınır.

MAHMUTBEY, İstanbul'un Bağcılar ilçesinde semt ve mahalle.

MAHMUTLAR, Antalya'nın Alanya ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 852 nüf. (1990). Belediye.

MAHMUTPAŞA, İstanbul'un Eminönü ilçesine bağlı semt; adını Fatih Sultan Mehmet'in sadrazamı Mahmut Paşa'nın yaptırdığı Mahmutpaşa* külliyeşi'nden alır. Bu kesimde ayrıca, XVII. ve XVIII. yy.'larda inşa edilmiş osmanlı hanları bulunmaktadır. Semt, günümüzde de İstanbul'un başlıca ticaret merkezlerindendir.

Mahmutpaşa külliyesi, İstanbul'un Eminönü ilçesinde, bulunduğu semte adını veren yapılar topluluğu; cami, medrese, türbe, mektep, imaret, hamam ve handan meydana gelir. Mahmut Paşa'nın yaptırdığı külliyenin camisi İstanbul'da yan mekânlı (kanatlı) camilerin en eski örneklerindendir (1462). Ana mekân mihrap ekseninde iki büyük kubbeyle, yan mekânlar üçer, giriş mekânı da beş küçük kubbeyle örtülüdür. Önünde ayrıca beş kubbeli son cemaat yeri vardır. Girişte, ortadaki mukarnas dolgulu küçük kubbe, bir eyvan biçiminde büyük orta kubbeye açılır. Mukarnas dolgulu mermer taçkapı kemerinin üzerinde, kıvrıkdallı rumiler arasında yapım yazıtı bulunur. Cami 1755'te Osman III döneminde önemli bir onarım geçirmiş, 1828'de hünkâr köşkü eklenmiştir. Mihrap ve minber, XVIII. yy.'dandır. Caminin G.-D.'sundaki, kesme taştan, sekizgen türbe (1474) firuze ve lacivert renkli çini mozaiklerle süslüdür. Medreseden yalnızca kubbeli dershane günümüze ulaşmış, mektep ve imaret yıkılmıştır. Erkekler bölümü sağlam olan çifte hamam, bu yapı türünün İstanbul'daki ilk örneklerindendir. Fatih Sultan Mehmet döneminden günümüze ulaşan tek örnek olan han (Kürkçü hanı), iki katlı, iki avluludur; ortasında Hacı Küçük Ahmet Ağa'nın yaptırdığı mescidi vardır. Yapılar, 1939 ve 1953'te onarılmıştır.

MAHMUZ a. (ar. *mihmāz*'dan). Bacakların etkisini artırmak için, uçlarında binicinin topuğuna geçirilen kayışların bulunduğu iki kola bağlı küçük metal çubuk. (Bazı mahmuzlarda mahmuz pulu denilen dişli ve devingen, küçük, daire biçiminde bir parça vardır. Mahmuzların etkisi, tekerlek dişlerinin az ya da çok uzun ve sivri olmasına bağlıdır.) [Bk. *ansikl.* böl. Binc.]

—Anat. ve Patol. Dar açıyla birbirinden ayrılan atardamar çatallanmalarının birçoğuna verilen ad. ‖ *Mahmuz biçiminde anus*, mezenter kenarı alıkonarak ve bağırsağın iki ucu tüfek namlusu gibi yan yana getirilerek yapılan yapay anus tipi.

—Arıc. *Arıcı mahmuzu*, kovan çerçevelerindeki tellere temel peteği (yapay petek) tutturmak için kullanılan alet. (Bir sıcaklık kaynağında ısıtılan mahmuz telin üzerinde hafifçe bastırılarak yürütülürken, peteğin balmumunu eriterek tele yapışmasını sağlar.)

—Ask. denizc. Bir gemi pruvasının en uç bölümüne, su kesiminin altına ya da ön kasara hizasına yerleştirilmiş kalın ağaç çıkıntı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Bayınd. Bir köprü ayağına yerleştirilen ve hem takviye etmeye hem de suların ayağı aşındırmasını önlemeye yarayan profilli taş bölüm. (Eşanl. SELYARAN.) ‖ Bir yapıyı ya da yüksek bir duvarı desteklemeye yarayan dış payanda ayağı. (Mahmuzlar sağlamlaştırıcı öğeler olarak, genellikle duvar örüldükten sonra yapılırlar.)

—Binc. *Mahmuz kayışı*, mahmuzu çizmeye tespit etmeye yarayan meşin kayış. ‖ *Mahmuz pulu*, mahmuzun ucunda bulunan düz ya da tırtıklı metal parça. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Bot. Bazı çiçeklerde çanak yaprakların dibinde (latinçiçeği) ya da taçyaprakların dibinde (hasekiküpesi) bulunan çıkıntı. (Mahmuz, kısa [şahtereotu, menekşe] ya da uzun [latinçiçeği, hazeran], içi boş ya da dolu olabilir. Bir çiçekte tek taçyaprak mahmuzlu olabileceği gibi [kınaçiçeği] bütün taçyapraklar da mahmuzlu olabilir [hasekiküpesi].)

—Böcbil. Sabit "diken"lerin tersine, tibia' ya eklemlenen hareketli, ince deri eklentisi.

—Coğ. Dağların ya da tepelerin eteğindeki çıkıntı.

—Denizbil. Kıta şevi, okyanus sırtı ya da eşiği gibi büyük bir denizaltı yüzey şeklinin, sivri bölümü. ‖ *Mercan kayası mahmuzu*, bir mercan kayasının dış yamacının üst bölümünde yer alan ve kayanın cephesine düşey oluşmuş doruk.

—Denizc. *Pruva mahmuzu*, buzlarla kaplı denizlerde seyreden kimi gemilerin baş tarafına, su kesiminin yakınına yerleştirilen sac takviye parçası.

—Heykc. Yapıtın kıvrımlı bölümlerini kazımaya yarayan, uçları törpü biçiminde alet.

—İstihkc. Bir çıkıntı meydana getiren tahkimat. ‖ Ortaçağ'da, silindir biçiminde bir kuleyi destekleyen çıkıntılı bölüm. ‖ Tarihöncesi dönemlerde ve erken Ortaçağ'da çokça görülen, doğal engelin sağladığı korumadan yararlanmak üzere doğal bir platonun açık ucunu kapatarak oluşturulan tahkimli yerleşme.

—Mim. İon sütun başlığında, bitişik iki kıvrımdan oluşan her açıya verilen ad. ‖ *Abak mahmuzu*, bir sütun başlığında, yanları içbükey bir abakın köşelerinden her biri.

—Nalbant. Bir at nalının kol uçlarına yerleştirilen kıvrık parça. ‖ Atın kaymasını önlemek için nalların mıh deliklerine vidalanan ya da kakılan küp ya da piramit biçiminde küçük çelik parçalar. ‖ *Buz mahmuzu*, atın buzda kaymasını önlemek için kullanılan, özel olarak yapılmış, çok sivri mahmuz.

Büyük Larousse

Mahmutpaşa külliyesi camisi
İstanbul

—Oftalmol. *Sklera mahmuzu*, gözde ön odaya uzanan sklera çıkıntısı.

—Oy. Dövüş horozlarının yan parmağına takılan sivri ve keskin çelik bıçak.

—Sil. *Top mahmuzu*, top kundağının toprağa dayanan bölümü. (KUNDAK MAHMUZU da denir.) —Top kundağının kolunu toprağa sabitleştirmeye yarayan düzenek.

—Su yapı. Tarak gemilerinin teknesine göre kayabilen ve kazıcı aletin zeminde yarattığı kuvvetleri karşılamaya yarayan düşey ya da eğik kazık.

—Teknol. *Tırmanma mahmuzu*, direklere tırmanacak elektrik ya da telefon işçilerinin ya da ağaçlara tırmanacak budama işçilerinin ayaklarına geçirdikleri çengelli aygıt.

—Zool. Bazı balıkların karın ya da göğüs yüzgeçlerinin dibinde bulunan kemiksi çıkıntı. ‖ Ciğerii balıkların tek yüzgeçlerini tutan kemiksi ışın. ‖ Bazı memelilerin ve erkek tavuksuların ayaklarındaki uzantıları (silah gibi kullanılabilir) gibi bazı sivri ve sert organlara ve bazı uzunbacaklı kuşlarda ve perdeayaklılarda kanadın fraenulum'unda, *Xiphosura polyphemus*'larda, akreplerde ve bazı örümceklerde de tibianın ucunda yer alan, diş biçiminde, kitinli, çift çıkıntı gibi çeşitli sivri organlara verilen ad. ‖ Boagiller familyasından yılanlarda, özellikle de pitonlarda, femurun körelmesiyle ortaya çıkan oluşum. ‖ Bazı köpek ırklarında rastlanan ek parmak. ‖ Atlarda bukağılığın gerisinde bulunan boynuz parçası.

—ANSİKL. Ask. denizc. Antikçağ'da mahmuz, kadırga teknesinin devamı olarak uzanan ve düşman teknesini delmeye yarayan, üzeri tunç kaplı bir kalastı. Bununla birlikte hellenistik çağdan modern çağa kadar, mahmuz savaşı yalnız saldırılar için değil, saldıran için de bir tehlike oluşturdu; bu nedenle mahmuz, düşmanı batırmaya ve bordalamaya olanak veren bir yardımcı savaş aracı durumuna geldi. Yelken denizciliğinde terk edilen mahmuz, 1855'ten başlayarak beklenmedik bir ilgi kazandı. *Re d'Italia* zırhlısının avusturyalı amiralin gemisi tarafından mahmuzlanarak batırıldığı Lissa savaşı'ndan sonra,

Bk. resim sayfa 7676

zırhlı savaş gemileri ve firkateynler mahmuzla donatıldı. Ancak topçu sınıfının gelişmesiyle XX. yy.'ın başında gereksiz görülerek kaldırıldı.

—Binc. Mahmuz gereksiz yere kullanıldığı zaman atı bezdirir ve giderek onu mahmuza karşı duyarsız hale getirir. Bazı atlar biniş ve çalışmalarda mahmuza karşı tepki gösterir. Bu atlara mahmuz kullanılmaz. Kovboy mahmuzları, binicilik mahmuzlarından farklıdır. At terbiyesi, engel atlama çalışmaları da özel mahmuz tiplerini gerektirir.

tekerlekli mahmuz
(ABD, XIX. yy. sonu)

çubuklu mahmuz ("Wales prensi")

Larousse

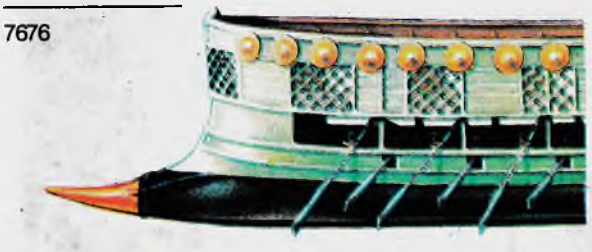

mahmuz
XV. yy.'ın ikinci yarısı
Ordu müzesi, Paris

köprü mahmuzu
Büyükçekmece köprüsü-İstanbul

MAHMUZCUK a. **1.** Küçük mahmuz. —**2.** Salepgillerin çiçeklerinde çiçektozları kümesini tepecikten ayıran ve çoğunluk-

bir fenike kadırgasının mahmuzu

Roger-Viollet; Viollet kol.

Nestor İvanoviç Mahno

la gaga görünümünde olan parça. (Bazen çiçektozu kütlelerinden oluşan yapışkan yumrucuk mahmuzcuğa bitişik olur.)

MAHMUZÇİÇEĞİ a. **1.** Akdeniz havzasında yetişen ve talkım halinde kırmızı, pembe ya da beyaz çiçekler açan ikiyıllık ya da çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *centranthus;* kediotugiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Eski Dünya'nın tropikal bölgelerinde ve Okyanusya'da yüzden fazla türü yetişen ve *coleus* türlerine benzeyen, karşıt yapraklı, salkım halinde mavi çiçekli, çokyıllık otsu bitki ya da ağaççık. (Bil. a. *plectranthus;* ballıbabagiller familyası.) [Bunun birçok türü sıcak seralarda süs için yetiştirilir: *Plectranthus fruticosus, P. ternatus,* vb.] **—3.** *Kırmızı mahmuzçiçeği,* KIRMIZI KEDİOTU*'nun eşanlamlısı.

MAHMUZLAMA a. Mahmuzlamak eylemi.
—Ask. denizc. Bir geminin baş bodoslamasıyla ya da mahmuzuyla düşman gemisine bindirmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ask. denizc. Taktik alanda, mahmuzlama zarar vermeye, hatta düşman gemisini batırmaya ya da ele geçirmeye dayanan bilinçli bir manevradır. Düşman gemisinin bordasına bir baskın birliğinin çıkmasını sağlayan mahmuzlama, Antikçağ'dan itibaren, mahmuzla donatılmış kadırgalar savaşında kullanılmıştır. Bu yöntem deniz savaşının kara savaşına dönüşmesine neden olmuştur. Mahmuzlamayı genellikle ok ve mızrak atışı ya da XVI. yy.'dan itibaren top atışı izlemiştir.

MAHMUZLAMAK g. f. *(Atı) mahmuzlamak,* atı mahmuz darbeleriyle hızlandırmak.
—Ask. denizc. Mahmuzlu bir savaş gemisinden söz ederken, düşman gemisine bordadan ya da baştan bindirmek.
◆ **mahmuzlanmak** gçz. f. Mahmuzlamak eylemine konu olmak.

MAHMUZLAHMAK → MAHMUZLAMAK.

MAHMUZLU CAMGÖZ a. Zool. Genellikle ılık ve serin denizlerin 8-1 000 m derinlikteki yumuşak diplerinde yaşayan kıkırdaklıbalık. (Dibe bağımlı olan bu balığın I. ve II. sırt yüzgeçlerinin ön kesiminde, dipleri yüzgeç içinde kalan, bir zehir beziyle bağlantılı, sert, kalın, güçlü, birer diken bulunur. Küçük sürüler oluşturarak üreyen bu balıklar yavrularını canlı doğurur. Etçildir: diptekl omurgasızlarla beslenir. Bil. a. *Squalus acanthias;* camgözbalığıgiller familyası; boyu 150 cm'ye kadar.) [Eşanl. KATRANBALIĞI.]

MAHMUZLU İNCİRKUŞU a. Zool. En kuzeyi dışında Avrupa ve Asya'nın büyük bölümünde yaşayan incirkuşu. (Tarlakuşu iriliğinde, uzun bacaklıdır. Başı, sırtı ve kuyruksokumu pas sarısı tüylüdür [ortaları koyu kahverengi]. Gerdanı beyaz, karnı beyazımsı ya da sarı-kahverengidir. Sulak düzlükleri sever. Böceklerle beslenir. Bil. a. *Anthus richardi;* kuyruksallayangiller familyası.)

MAHMUZLU KÖPEKBALIĞI a. Zool. Genellikle ılık ve serin denizlerin 10-1 000 m derinlikteki diplerinde yaşayan kıkırdaklıbalık. (İki sırt yüzgecinin de ön kesiminde, dipleri yüzgecin içine gömülmüş birer kalın ve güçlü diken bulunur. Ağız köşelerinde cep biçiminde birer girinti vardır. Etçildir: dipte ya da dibe yakın kesimde bulduğu balıklar ve omurgasızlarla beslenir. Bil. a. *Etmopterus spinax;* camgözbalığıgiller familyası; boyu 50 cm'ye kadar.)

MAHHA → MAHANA.

MAHNO (Nestor İvanoviç), ukraynalı anarşist (Guliyaypol, Yekaterinoslav, 1889 - Paris 1934). Bir köy marangozunun oğluydu, çok genç yaşta anarşist düşünceleri benimseyerek kırsal kesimde 1905 devrimci eylemine katıldı ve bu yüzden 1909'da ölüm cezasına çarptırıldı. Ancak cezası ömür boyu kürek cezasına çevrildi ve 1917 devrimi'yle de kurtuldu. Bunun üzerine Ukrayna Köylü ve işçi sovyeti ve Bölgesel köylü birliği başkanlığına getirildi. Alman işgal kuvvetlerine ve büyük toprak sahiplerine karşı silahlı savaşımı genişletti. 1919 başında Ukrayna'da geniş bir bölgeyi denetimi altına aldı ve ekimde Denikin'in yönettiği karşı devrimcileri püskürttü. Bu savaşa, bazen "mahnovşçina" da denir. Ancak aralık 1919'da, bolşeviklerle silahlı bir çatışma patlak verdi. Anarşistlerle komünistlere Vrangel'i püskürtmek olanağını sağlayan bir silah bırakışmasından sonra, iki taraf arasındaki savaş yeniden başladı. Mahno, ağustos 1921'de yenildi. Bunun üzerine Romanya'ya, ardından Polonya'ya geçti ve sonunda Fransa'ya yerleşti.

MAHNUK sıf. (ar. *maḫnūḳ*). *Esk.* Boğazı sıkılmış, boğulmuş.

MAHOGANİ ya da **MAHOGANY** a. **1.** Küba akajusunun özgül adı. **—2.** Amerika'da yetişen tüm akajulara verilen ad.

MAHÓN, Balear takımadalarında (İspanya) liman kenti, Menorca adasının merkezi, dar bir koyda; 22 000 nüf. Balıkçılık. Peynir mandırası. Ayakkabıcılık. Turizm merkezi.
—Tar. Antikçağ'da adı *Portus Magonis* olan, 1232'den itibaren Aragón krallığı'na katılan Mahón, özellikle XV. yy.'da müreffeh durumdaydı. Fakat hıristiyanlarla Kuzey-batı Afrikalılar arasındaki savaşlardan zarar gördü. İngilizler'in Malta'ya yerleşmesine kadar Batı Akdeniz'in önde gelen stratejik noktalarından biriydi. 1713'ten 1782'ye kadar İngilizler'in işgalinde kaldı. 1756'da, La Galissonnière, burada amiral Byng'i yendi, Richelieu de hisarı ele geçirdi.

MAHONY (Francis Sylvester), irlandalı yazar (Corcaigh 1804 - Paris 1866). Cizvitti, kolej yöneticiliği yaptı, daha sonra bir "skandal" nedeniyle görevini bırakmak zorunda kaldı. Tarikatten çıkarıldı; 1832'de Kilise'ye yeniden alındı. *Fraser's Magazine*'de çıkan kronikleri, alaycı ve duygusal şarkıları *(The Bells of Shandon),* Pius IX dönemindeki Vatikan ile ilgili sahtecilikleri ve tanıklıkları son derece dikkat çekicidir.

MAHONYA ya da **MAHUHYA** a. (lat. *mahonia;* amerikalı botanikçi B. *McMahon*'un adından). Amberparise benzeyen ve bahçelerde süs için yetiştirilen ağaççık. (Mahonyalar, tüysü yapraklı, salkım halinde kokulu, sarı çiçekli çalılardır. Olgun meyveleri mavimsi siyah renkte ve dumanlıdır. Asya ve Kuzey Amerika'da pek çok türü yetişir. Birçok türü [*Mahonia aquifolium, M. repens, M. pinnata,* vb.] park ve bahçelerde süs bitkisi olarak kullanılır. Kadıntuzluğugiller familyası.)

MAHOT a. (fr. *mahot*). Guyana'da çeşitli odunları belirten terim: *puro mahot, couratari* cinsinden sert odun; *pamuk mahot, bombax* cinsinden yumuşak odun; *kırmızı* ya da *siyah mahot,* marangozlukta, doğramacılıkta, gemi yapımında ve kazık olarak kullanılan açık pembe zeytuni esmer arası, normal dokulu, çok sert ve çok ağır odun. (Bil. a. *eschweilera.*) [Eşanl. MANBARLAK.]

MAHPEYKER KÖSEM SULTAN → KÖSEM SULTAN.

MAHPUS sıf. ve a. (ar. *maḥbūs*). Bir yere kapatılmış ya da adli makamların emriyle hapse atılmış kimse için kullanılır; hapis. (Halk arasında MAPUS da denir.)
◆ a. Oy. Hapis* adlı tavla oyununa bazı yörelerinde verilen ad.

MAHPUSHANE a. (ar. *maḥbūs* ve fars. *-ḫāne, maḥbūs-ḫane*). Hapishane. (Halk arasında MAPUSANE de denir.)

MAHPUSLUK a. **1.** Hapis olma durumu. **—2.** Hapiste kalınan süre.
—Psik. *Mahpusluk psikozu,* bir tutukluda görülebilen ani ve geçici hezeyan nöbeti. Bu psikoz, hapsedilmiş olmaya karşı duyulan tepkinin ifadesi sayılır.

MAHRA a. (ar. *maḥrā*). *Esk.* Üzüm taşıma işinde kullanılan tahta kap.

MAHRA a. (ar. *maḥrā*). *Esk.* Elverişli şey.

MAHRACA → MİHRACE.

MAHRAMA ya da **MAKRAMA** a. (ar. *ḥaram*'dan *maḥrama*). *Esk.* **1.** Bazı yörelerde kadınların başlarına örttükleri nakışlı, büyük peştemal. **—2.** Havlu. **—3.** Büyükçe mendil. || *Mahramai dest,* el havlusu, peşkir.

Mahreci aklâm, Osmanlılar döneminde devlet görevlisi yetiştirmek için İstanbul'da açılan okul (1862). Rüştiye'yi bitirenlere öğrenim vermekteydi. Maliye nazırı Kemal Efendi'nin girişimiyle "Mekteb-i aklâm" adıyla kuruldu. Başlangıçta öğrenim süresi bir yıldı, sonra üç yıla çıkarılarak adı Mahreci aklâm'a çevrildi (1864). Bitirme sınavları Meclisi maarif'te yapılır, hat (yazı) ve imlada (yazım) başarı gösteremeyenlere diploma verilmezdi.

Mahreci mekâtibi askeriye, Osmanlılar döneminde askeri idadilere öğrenci yetiştirmek amacıyla açılan rüştiye düzeyindeki eğitim-öğretim kurumları. İlki 1864'te öğretime başladı. Öğretim süresi dört yıldı. Askerlik eğitimine yönelik dersler olmamakla birlikte, askeri idadilerde verilecek dersler için sağlam bir temel hazırlanması amaç edinilmişti. Askeri rüştiyeler açılıncaya (1875) kadar Mahreci mekâtibi askeriyeler öğretime devam etti.

MAHREÇ a. (ar. *maḫrec*). *Esk.* Bir yerden, bir durumdan çıkış yeri: *"... dahili pazar gittikçe daha ziyade darlaşır ve sanayi dahi ecnebi pazarlarında mahrec aramaya gittikçe daha ziyade mecbur olur"* (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya).
—Esk. dilbil. Seslerin boğumlanma yeri.
—Esk. eğit. Osmanlılar'da ilmiye rütbelerinden İstanbul tarık-ı mevleviyetlerinin ilk payesi.
—Esk. mat. PAYDA'nın eşanlamlısı.
—Huk. → MENŞE* VE MAHREÇ İŞARETLERİ.
—İkt. düş. tar. *Mahreçler yasası,* ürünlerin ürünlerle, hizmetlerin hizmetlerle değişimine dayanan iktisat yasası. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İsl. huk. Mirasın kaç paya ayrılacağını gösteren sayı.
—Kur. tar. *Mahreç mevleviyeti,* Osmanlılar' da adliye teşkilatında bir rütbe. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tic. Yurtiçinde üretilen malların yurtdışında satıldığı yer; dış pazar, sürüm yeri.
—ANSİKL. İkt. düş. tar. *Mahreçler yasası.* XVIII. yy.'da önce fizyokrat Le Trosne tarafından ortaya atılan ("üretimler ancak üretimlerle ödenir") mahreçler yasası, J.-B. Say tarafından açıklığa kavuşturuldu. Say'a göre, işbölümü nedeniyle, her insan kendisi için gerekli olan tüm mal ve hizmetleri üretmez; ürettiği mal ya da hizmet türü nicelik olarak kendi gereksiniminin boyutlarını aşar; bu üretim fazlasını, basit bir araç sayılan para aracılığıyla, başkaları tarafından üretilen ve kendinin gereksinim duyduğu mal ve hizmetlerle değiştirir. Pek basit bir gerçeği dile getiren bu yasadan, Say, insanın, gereksinimlerinin üstünde ne kadar çok üretirse, kendi üretmediği ve gereksinim duyduğu mallardan o kadar daha çok satın alabi-

leceği sonucunu çıkarır. Bir mal üretilirken, bir başka malı satın alma olanağı yaratılır. Arz, kendi talebini yaratır; bu durumda, ne kadar çok çeşitli mal üretilirse, malların genel sürümü de o kadar kolaylaşır. J.-B. Say'a göre, genel bir aşırı üretim bunalımı da dışlanmış olur; çünkü en gelişmiş ülkelerde bile "nüfusun sekizde yedisi, sade bir geçim için gerekli sayılan birçok üründen yoksun" olduğuna göre, "kişiler kadar uluslar da zenginlikten rahatsız olmazlar". Ancak tüketiciler için gerekli olmayan şeyler üretildiğinde, kısmi üretim fazlası krizleri olabilir. Bunların önlenebilmesi için, değişimler serbest olmalıdır. Öte yandan, üreticilerin, tüketicilerce neyin istendiğini bilerek, bu isteklere uygun mal üretebilmeleri için, fiyat mekanizmasının kendi başına işlemeye bırakılması gerekir. Say'ın düşüncesine göre, mahreçler yasası, devletin iktisadi etkinliğe karışmaması gereğini ve dolayısıyla serbest değişimciliği doğrular.

—Kur. tar. Bu rütbeye sahip olan kadılara, mahreç mevalisi denirdi. Derecesi, devriye mevalisinden büyük, biladı hamse mevalisinden küçüktü. İmparatorlukta, önceleri Halep, Kudüs, Tırhala, Yenişehir, Galata, İzmir, Selanik kadılıkları bu adla anılırken, sonraları Sofya, Eyüp, Üsküdar, Trabzon ve Girit kadılıkları da aynı adla anıldılar. Bu kadılıklar Süleymaniye darülhadisi müderrisi, Süleymaniye medresesi'nin dört müderrisi, Hamise-i Süleymaniye ve Musıla-ı Süleymaniye müderrisleri atanırlardı.

MAHREK a. (ar. *ḥareket*'ten *maḥrek*). *Esk.* **1.** Hareketli bir cismin izlediği yol. **—2.** Bir şeyin (soyut) gidiş yönü: *"O zaman henüz şark meselesinin mahreki şimaldedir, İsveç ve Lehistan bu cenup akımına mukaavemet ıztırarındadırlar"* (Y. K. Beyatlı).

—Esk. gökbil. YÖRÜNGE'nin eşanlamlısı. || *Mahrek müstevisi,* yörünge düzlemi. || *Mahrek-i hakiki,* bir gökcisminin gerçek yörüngesi.

MAHREM sıf. (ar. *ḥarām*'dan *maḥrem*). **1.** Gizli tutulan, başkalarına açıklanmayan bir şey için kullanılır; gizli: *Mahrem konulara girmemek.* **—2.** Dinsel kurallara göre yakın akraba olduğu için nikâh düşmeyen, bu nedenle eve rahatça girip çıkabilen erkek için kullanılırdı. (Karşt. NAMAHREM.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—3.** *Esk.* Dinsel kurallara göre yasak olan, haram sayılan şey için kullanılır.

—*Esk. Mahrem-i esrar,* sırları saklayan, sırdaş: *"... hülyalarına mahrem-i esrar olabilirler"* (H. C. Yalçın). || *Mahrem-i raz,* kendisine sır verilen; Tanrı'nın sırrına aşina olmaya başlayan kimse; veli.

◆ a. Sırdaş.

—ANSİKL. İsl. Kuran'ın bir ayetinde (IV, 23) mahrem sayılan, dolayısıyla kendileriyle evlenilmesi yasaklanan akrabalar için şöyle denilir: "size şunlarla evlenmeniz haram kılındı: analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları (yeğenler), sizi emziren analarınız (süt anne), süt kardeşleriniz, karılarınızın anaları, birleştiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer (nikâhlanmakla birlikte) henüz yeni karınızla birleşmedinizse (bundan vazgeçerek kızlarıyla evlenmenizde) sizin için bir sakınca yoktur-, kendi sulbünüzden gelen oğullarınızın karıları, iki kız kardeşi bir arada nikâhlamanız..."

Sayılanlar dışında kalan akrabalar mahrem sayılmazlar; dolayısıyla onlar arasında evlilik caiz olmakla birlikte, Hz. Muhammet'in bir hadisinde yakın akrabalar arasındaki evliliğin sağlığa zararlı olabileceği açıkça belirtilir.

MAHREMANE be. (ar. *maḥrem* ve fars. *-āne*'den *maḥremāne*). *Esk.* Gizli olarak, gizlice, bir sır verircesine: *"Mısır kanalı meselesine dair mecâlis-i mahsusada cereyan eden ebhâs-ı mahremaneyi Fransa sefareti duyardı"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MAHREMİ Tatavlalı, türk şair (İstanbul, ? - *ay. y.* 1535). Bir süre öğrenim gördükten sonra mahkeme naibi oldu. Galata, Selanik mahkemelerindeki bu görevi 20 yıl kadar sürdü. Selanik'ten gemiyle dönerken karısı ve çocuğuyla birlikte korsanlara esir düştü. Kurtarma parası sağlamak için Eğriboz adasına gitti. Orada bulunan Kâtibi ve seferden dönerken buraya uğrayan dostları Seydi Ali Reis'in, denizci şair Nigâri'nin yardımlarını gördü; ancak İstanbul'da gerekli parayı bulamadan öldü. Nigâri 1 700 filori göndererek şairin ailesini kurtardı. Yabancı sözcükler, tamlamalar kullanılmadan yazılan ve divan edebiyatında Türki-i basit diye anılan akımın ilk temsilcisi olarak tanınır. Bir mesnevi mi, mensur bir yapıt mı olduğu bile belli olmayan *Basitname*'sinin ancak adı bilinmektedir. Gazellerine, şair Keşfi ile manzum şakalaşmalarına tezkirelerde yer verilmiştir. Selim I'in (Yavuz) tahta geçişinden Kanuni'nin Belgrad, Rodos seferlerine kadar gelen olayları konu edinen manzum *Şehname*'sinde *(Süleymanname)*, İstanbul semtleriyle ilgili bilgiler dikkati çeker. (→ Kayn.)

MAHREMİYET a. (ar. *mahrem* ve *-iyyet*'ten *mahremiyyet*). **1.** Mahrem olma durumu; gizlilik. **—2.** Bir kimsenin özel yaşamına değgin gizlilik. **—3.** *Mahremiyetine girmek,* bir kimsenin herkesçe bilinmeyen, özel yaşamına özgü yönlerini bilecek, öğrenecek kadar ona yakın olmak.

MAHREMLİK a. Mahrem, gizli olma durumu.

MAHRUB sıf. (ar. *ḫarāb*'dan *maḫrūb*). *Esk.* Yıkılmış, harap edilmiş.

MAHRUB sıf. (ar. *maḥrūb*). *Esk.* Sermayesi elinden alınmış, eli boş kalmış.

MAHRÛK sıf. (ar. *maḥrūk*). *Esk.* **1.** Yanmış. **—2.** *Mahrûk ül-fuad,* yüreği yanık; dertli.

MAHRUKAT çoğl. a. (ar. *maḥrūk*'un çoğl. *maḥrūkat,* yakacak şeyler). *Esk.* **1.** Yakıt, yakacak: *"... mahrukat ile menhubat meselesinin dahi tesviyesi hususları kalmış olduğundan..."* (Ebüzziya Tevfik, XIX. yy.). **—2.** *Mahrukat bedeli,* yakıt bedeli. **—3.** *Mahrukat-ı mayia,* akaryakıt.

MAHRUKİZADE EŞREF CAFER BEY, türk diplomat (İstanbul 1858 - *ay. y.* 1921). Galatasaray'ı bitirdikten sonra öğrenimini, Fransa'da Sorbonne Üniversitesi'nde tamamladı. Yurda dönüşünde, İstanbul Darülmuallimin'de öğretmenlik yaptı. Çeşitli ülkelerdeki türk elçiliklerinde kâtip ve başkâtip olarak çalıştı. Balkan savaşı sırasında (1912-1913), Bombay şehbenderi sıfatıyla görev yaparken, hint müslümanlarından Türkiye'ye önemli ölçüde yardım sağladı. 1917 Ekim devrimi'nden sonra geçici olarak bağımsızlıklarını kazanan Kafkas ülkelerinde Türkiye'yi temsil etti. Emekliye ayrılarak İstanbul'a döndü. Şiir ve müzikle ilgilendi, birçok şarkı sözü yazdı; ayrıca tanınmış bir para koleksiyoncusuydu. Onun bu çok değerli metal para koleksiyonu, İstanbul Arkeoloji müzesi'nin İslam sikkeleri bölümü'ndedir.

MAHRUM sıf. (ar. *maḥrūm*). **1.** *Bir şeyden, bir şey yapmaktan mahrum,* onun yokluğunu çeken, ondan yoksun kalan kimse; bir şeyin eksik olduğu yer için kullanılır; yoksun: *Sevgiden mahrum bir çocuk. Her haktan mahrum yaşamak. Oralarda radyo dinlemekten bile mahrumduk. Onu görme zevkinden mahrumum. Elektrikten mahrum bir köy.* **—2.** *Mahrum etmek,* yoksun bırakmak. **—3.** *Bir şeyden, bir kimseden mahrum olmak,* ondan yoksun kalmak.

MAHRUMİYET, -ti a. (ar. *mahrum* ve *-iyyet*'ten *mahrumiyyet*). **1.** Normal yaşam için gerekli şeylerin bulunmama durumu; yoksunluk: *Mahrumiyet içinde yaşamak. Her türlü mahrumiyete katlanmak.* **—2.** *Mahrumiyet bölgesi,* gelişmemiş, geri kalmış bölge.

—Med. huk. *Mirastan mahrumiyet,* miras hakkından yoksun kalma, mirasçı olamama. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Med. huk. Mirastan mahrumiyet nedenleri yasada kesin bir biçimde belirtilmiştir. Bu nedenler şunlardır: 1. miras bırakanı kasıtlı olarak ve haksız yere öldürmek ya da öldürmeye kalkışmak; 2. miras bırakanı kasıtlı olarak ve haksız yere ölüme bağlı bir tasarrufta bulunamayacak duruma getirmek; 3. hile, korkutma ya da zorlamayla miras bırakanı ölüme bağlı bir tasarrufta bulunmaya ya da böyle bir tasarrufu bozmaya yöneltmek ya da onun bunları yapmasına engel olmak; 4. miras bırakanın ölüme bağlı bir tasarrufunu, artık yeniden yapamayacak olduğu bir durum ve zamanda, kasıtlı olarak ve haksız yere gizlemek ya da bozmak (Türk med. k. md. 520). Mirastan mahrumiyet, mirasçılık ehliyetine etki eden ve onu miras bırakana karşı ortadan kaldıran bir durumdur. Yasada sayılan nedenlerden birinin varlığı, kişiyi herhangi bir işlem ve karara gerek kalmadan, kendiliğinden, miras hakkından yoksun bırakır. (→ MİRAS.)

MAHRUR sıf. (ar. *maḥrūr*). *Esk.* Ateşlenmiş, ateşli: *Dil-i mahrûr* (ateşli gönül).

MAHRUS, MAHRUSE sıf. (ar. *mahrus,* dişl. *mahruse*). *Esk.* Korunan, gözetilen, güvenlik altına alınmış: *Memalik-i mahrusa* (korunma altındaki ülkeler, güvenli ülkeler, osmanlı ülkesi).

◆ a. Büyük şehir: *Mahruse-i muhabbet* (sevgi şehri).

MAHRUT a. (ar. *maḥrūṭ*). Esk. mat. **1.** Koni. **—2.** *Mahrut-ı kaim,* dik koni. || *Mahrut-ı makûs,* ters koni. || *Mahrut-ı muntazam,* düzgün koni. || *Mahrut-ı nakıs,* kesik koni.

MAHRUTİ sıf. (ar. *maḥrūṭ* ve *i*'den *maḥrūṭi*). *Esk.* Konik, koni biçimli.

MAHRUTİYE a. (ar. *maḥrūṭi*'den *maḥrūṭiyye*). Esk. mat. **1.** Konik kesit. **—2.** Elips, hiperbol, parabolün ortak adı.

MAHRUZ sıf. (ar. *maḥrūż*). *Esk.* Aşağılık, adı kötüye çıkmış, rezil.

MAHSUBEN be. (ar. *maḥsūb*'dan *maḥsūben*). Bir hesaba, bir alacağa sayılarak.

MAHSUD sıf. (ar. *ḥased*'den *maḥsūd*). *Esk.* Kıskanılan, kendisine kıskançlık duyulan: *"Siz inkâr etseniz de ben eminim ki siz şimdi beni menfur görüyorsunuz; halbuki Kral'ın manzuru olduğum zaman mahsûdunuz olmuş idim"* (A. H. Tarhan).

MAHSUD sıf. (ar. *ḥaṣad*'dan *maḥṣūd*). *Esk.* **1.** Ekini biçilmiş tarla için kullanılır. **—2.** Biçilen ekin için kullanılır.

MAHSUF sıf. (ar. *maḫsūf*). *Esk.* Gölgeli, gölgelenmiş.

MAHSUL, -lü a. (ar. *maḥṣūl*). **1.** Tarımsal üretimden elde edilen ürün. **—2.** Olan, ortaya çıkan, elde edilen şey: *Bunların hepsi hayal mahsulü. Çalışmasının mahsulünü aldı.*

—ANSİKL. İc. ifl. huk. *Mahsul haczi.* Yetişmemiş mahsuller, üzerlerinde bulundukları toprakla birlikte haczedilebileceği gibi ondan ayrı olarak da haczedilebilir. Yasaya göre, yetişmemiş her tür toprak ve ağaç mahsulleri, yetişmeleri zamanından en çok iki ay önce haczolunabilirler (İc. ifl. k. md. 84). [→ HACİZ.]

MAHSULAT çoğl. a. (ar. *maḥṣūl*'ün çoğl. *maḥṣulat*). *Esk.* **1.** Elde edilen şeyler. **—2.** Topraktan sağlanan ürünler, mahsuller. **—3.** *Mahsulat-ı arziye,* toprak ürünleri. || *Mahsulat-ı kimyeviye,* kimyasal ürünler. || *Mahsulat-ı sınaiye,* sanayi ürünleri.

MAHSULLÜ sıf. Bol ürün elde edilen; verimli.

MAHSULSÜZ sıf. Ürün, mahsul vermeyen, verimsiz.

MAHSUN sıf. (ar. *ḥıṣn*'dan *maḥṣūn*). *Esk.* Sıkı güvenlik altına alınmış, güvenli yer için kullanılır.

MAHSUP sıf. (ar. *maḥsūb*). *Esk.* **1.** Hesap edilmiş, sayılmış. **—2.** *Mahsup etmek, edilmek,* hesaba geçmek, geçirilmek. **—3.** *Mahsubunu yapmak,* hesabını yapmak, hesap etmek.

◆ a. Büyük bir zatın emrinde olan kimse.
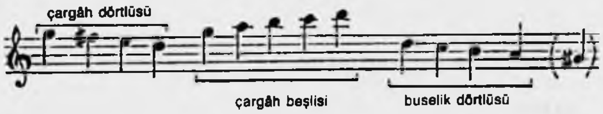
—Huk. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Muhs. Kasaya ilişik olmayan karşılıklı hesapları kendi aralarında borçlandıran ya da alacaklandıran her türlü muhasebe işlemi. || *Mahsup fişi,* mahsupların yazıldığı fiş. (Karşılıklı hesap adlarını kapsayan fişin sol üst köşesi borçlu hesabı, sağ üst köşesi de alacaklı hesabı belirtir.)

mahur makamı

—ANSİKL. Huk. Birden çok borcu olan borçlunun, ödemede bulunurken, bu borçlardan hangisini ödemek istediğini alacaklıya bildirmeye hakkı vardır. Borçlu böyle bir bildirimde bulunmazsa, yapılan ödeme, borçlu tarafından hemen itiraz edilmediyse, alacaklının makbuzda gösterdiği borca mahsup edilmiş olur. Yasaca geçerli bir bildirme yapılmaz ya da makbuzda herhangi bir mahsup gösterilmezse, ödeme vadesi dolmuş olan borca mahsup edilir. Vadesi dolmuş borç birden çoksa, ödeme borçluya karşı ilk önce kovuşturulmuş olan borca, kovuşturma yapılmamışsa vadesi ilk önce gelmiş olan borca mahsup edilir (Borçlar k.md. 85, 86).

mahurbuselik makamı

MAHSUR sıf. (ar. *maḥṣūr*). **1.** Çevresi sarılarak, kuşatılarak dışarıyla bağlantısı kesilmiş. **—2.** *Esk.* Sınırlandırılmış, sınırlı. **—3.** Yasaklanmış, engellenmiş. **—4.** *Esk.* Sıkılmış, sıkıştırılmış. **—5.** *(Bir yerde) mahsur kalmak,* orada kapalı kalmak; dışarıyla ya da çevresiyle bağlantısı kesilmek: *Göçükte mahsur kalan işçilerin kurtarılmasına çalışılıyor. Bölgedeki yoğun kar yağışı nedeniyle yüzlerce araç yollarda mahsur kaldı.*

MAHSUS sıf. (ar. *husus*'tan *mahsus*). **1.** *Bir kimseye, bir şeye, bir yere mahsus,* yalnızca o kimseye, o şeye, o yere özgü olan şey için kullanılır: *Düşünmek insanlara mahsustur. Bir ülkeye mahsus özellikleri bilmek. Doğu'ya mahsus gelenekler* **—2.** *Bir kimseye, bir şeye mahsus,* o kimse, o şey için ayrılmış, onun kullanımına sunulmuş bir şey, bir yer için kullanılır: *Bahçenin bu bölümü aileye mahsustur. Özel otolara mahsus bir park yeri.*

—Nümism. *Mahsus vezin,* Osmanlı döneminde 1697'de alınan bir kararla, ayarı bozuk sikkelere verilen ad.

◆ be. **1.** Özellikle, bilhassa: *Buraya mahsus bu iş için geldim ama, umduğumu bulamadım.* **—2.** Bilerek, isteyerek: *Işığı mahsus açık bıraktım.* **—3.** Şaka olsun diye: *Mahsus söyledim, sen de ciddiye alıyorsun.*

Mahşer (1498) "Dört atlı" Albrecht Dürer'in ağaç üzerine gravürü *Bibliothèque nationale Paris*

MAHSUS sıf. (ar. *hiss*'ten *maḥsūs*). *Esk.* **1.** Hissedilen, algılanan. **—2.** Açık, belli.

MAHSUSA sıf. (ar. *maḥsūs*'tan *maḥsūsa*). *Esk.* Özel, birine ya da bir şeye ayrılmış.

MAHSUSAT çoğl. a. (ar. *maḥsūs*'un çoğl. *maḥsūsāt*). *Esk.* Gözle görülür şeyler.

—ANSİKL. Tasav. Tasavvuf düşüncesine göre tüm varlıklar, *mahsusat âlemi* ve *melekut âlemi* diye ikiye ayrılırlar. Birbirlerinden bütünüyle başka nitelikler taşıyan bu iki âlem, Kuran'da geçen (VII, 54) bir ayete dayanılarak *halk âlemi* ve *emr âlemi* diye de adlandırılır. Beş duyu ile algılanabilen, zaman ve mekân kategorileri ile sınırlı olan ilk âlem (halk âlemi ya da mahsusat âlemi) yaratılmış, geçici ve sonludur. Platon'un duyular âlemi ve ideler âlemi ayrımından kaynaklanan bu görüş, tasavvufta özellikle vahdet-i vücut felsefesinde önem kazanır. Buna göre, mahsusat âlemine giren her varlık, gerçek varlık (el-vücut ül-Hakk) olan Tanrı'nın görünüş ya da yansımalarından (tecelli) başka bir şey değildir. Bu düşünceden yola çıkan sufiler, mahsusat âlemi ile ilgili bilgilere önem vermez; bu tür konular ile uğraşanları *zahir uleması* ya da *rüsum uleması* gibi adlarla anarlar; salt gerçeğin, mahsusatın yada görünüş (zahir) ve biçimlerin (rüsum) ötesinde olduğunu düşünürler.

MAHŞER a. (ar. *maḥşer*). **1.** Kıyamet günü ölülerin dirilerek toplanacaklarına inanılan yer. **—2.** Büyük kalabalık. **—3.** Dünyanın sonuna neden olacak korkunç felaket: *Kentin depremden sonraki hali mahşer gününden farksızdı.* **—4.** *Mahşer gibi,* bir yerin aşırı ölçüde kalabalık olduğunu belirtmek için kullanılır. || *Mahşer maymunu, midillisi,* arabozucu, kısa boylu kimse için söylenir. || *Mahşere dönmek,* gittikçe kalabalık bir duruma gelmek, çok kalabalıklaşmak: *Olayı duyanlar gelmeye başladı, ortalık mahşere döndü.* || *Mahşere kalmak,* bu dünyada gerçekleşmesi olanaksız olay ya da durum için söylenir. || *Mahşerin hayvanı,* aziz Yuhanna'nın *Mahşer*'inde önemli bir rol oynayan simgesel canavar.

—Ed. Yahudi ya da hıristiyan edebiyatında, tarihin akışı ve günlerin sonuyla ilgili sırları açığa çıkarmayı amaçlayan kitap. Yeni Ahit'in aziz Yuhanna'ya mal edilen son kitabı.

—İsl. Kıyametin kopması ve yeniden dirilmeden sonra, insanların toplanacakları ve hesaba çekilecekleri yer. (→ HAŞİR.)

—ANSİKL. Güz. sant. Erken Ortaçağ döneminde bazı minyatür okulları mahşeri canlandırdılar; arap etkilerinin belirgin olduğu ispanyol okulu sanatçıları, Beato de Liébana'nın *Comentarios al Apocalipsis* adlı yapıtının elyazmalarıyla, Gerona (975), San Isidoro de León ve Silos (1109) mahşerlerini resimlediler; Stephanius Garsia Placidus'un yapıtı *San Severino mahşeri* (1028, Bibliothèque nationale, Paris) en tanınmışıdır. Otto dönemine ait Bamberg mahşeri (1000'e doğr.) ve XIII. yy. İngilteresi'nden kalma dikkat çekici mahşerler (Cambridge'de Trinity College [1230], Oxford'da Douce mahşerleri [1280-1290]), bu temanın görkemli örnekleridir. XIV. yy.'da bu konuyu işleyen başyapıtlar Angers duvar halıları dizisi, XV. yy.'da ise Dürer'in *Mahşer* gravürleridir (1498): ağaç üstüne yapılmış 14 gravürden oluşan bu dizi kısa sürede halk tarafından çok tutuldu ve Reform döneminde çok etkili oldu.

MAHŞERİ sıf. **1.** Mahşeri andıran. **—2.** Kalabalığın büyüklüğünü vurgulamak için kullanılır: *Mahşeri bir kalabalık.*

MAHŞUD sıf. (ar. *maḥşūd*). *Esk.* Bir araya toplanmış, yığın yapılmış.

MAHŞUR sıf. (ar. *maḥşūr*). *Esk.* **1.** Toplanmış, bir araya getirilmiş. **—2.** Mahşer gününde dirilmek üzere toplanan her bir ölü için kullanılır.

MAHTUBE sıf. (ar. *maḫṭūbe*). *Esk.* Evlenmek için seçilen kadın için kullanılır.

MAHTUM sıf. (ar. *maḫtūm*). *Esk.* **1.** Mühürlenmiş, mühürlü. **—2.** Kapalı, bağlı. **—3.** *Mahtum-ül-ebsâr,* gözkapakları mühürlü; kör.

MAHTUMİ, türk halk şairi (XVIII. yy.). 1787 Türk-Rus savaşı'yla ilgili bir destanından yaşadığı dönem belirlenmektedir. Bestelenmiş yapıtları, başka âşıkların onun şiirlerine nazireleri vardır. Aruz vezniyle de yazmıştır.

MAHTUN sıf. (ar. *maḫtūn*). *Esk.* Sünnet edilmiş, sünnetli.

MAHTUR sıf. (ar. *ḫaṭar*'dan *maḫṭūr*). *Esk.* Tehlikeli.
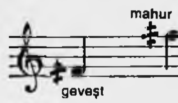
MA-HUANG a. Efedrin elde edilen, *ephedra* cinsinden çeşitli bitkilerin çince adı.

MAHUF sıf. (ar. *ḫavf,* korku'dan *maḫūf*). *Esk.* Korkunç, korkulu, tehlikeli: *"Her an daha mahûf ve tehdidkâr seslerle, daha gazûb nazarlarla yaklaştılar"* (H. E. Adıvar).

MAHUNYA → MAHONYA.

MAHUR a. Müz. Türk müziğinde göçürülmüş bir makam. (Çargâh dizisinin, rast [*sol*] perdesi üzerinde yeni seyir özellikleri kazanmasıyla oluşmuştur.)

MAHUR a. Müz. Türk müziğinde küçük mücennep diyezli *fa* sesinin (*fa* ♯) adı. (Bir sekizli aşağıdaki fa , *gevşt* adını taşır.)

mahur perdesi

MAHURAŞİRAN a. Müz. Türk müziğinde XVI. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoksa da, mahur makamına, hüseyniaşiran perdesi üzerindeki uşşak dörtlüsü eklenerek oluşturulduğu bilinmektedir.)

MAHURBUSELİK a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Mahur makamının, buselik dörtlüsü ya da beşlisiyle sona eren biçimidir.)

MAHUREK a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

MAHURIKEBİR a. Müz. Türk müziğinde XVI. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

MAHURIKEBİRİKADİM a. Müz. Abdülbaki Nasır Dede'nin *Tedkik u tahkik*'inda mahurikebire verdiği ad. (Haşim Bey'in *Mecmua*'sında da geçer.)

MAHURISAGİR a. Müz. Türk müziğinde XVI. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

MAHUT sıf. (ar. *maʿhūd*). Sözü edilen, bilinen, belli: *O bu mahut işin içinde değildi. O mahut gecede olanlar.*

MAHV → MAHIV.

MAHVETMEK g. f. (*mahıv etmek > mahvetmek*). **1.** *Bir kimseyi mahvetmek,* o kimsenin varlığını ortadan kaldırmak, yok olmasına ya da büyük zarara, yıkıma uğramasına yol açmak: *Savaşlar milyonlarca insanı mahvetti. Kumar tutkusu onu mahvetti.* **—2.** *Bir şeyi mahvetmek,* onu yok etmek ya da bozmak, işe yaramaz duruma getirmek: *Çirkin yapılaşma Boğaz'ı mahvetti. Şiddetli yağmurlar tüm yolları mahvetti.* **—3.** *Bir kimseyi, bir topluluğu mahvetmek,* onu çöküntüye uğratmak, çökertmek: *Çocuğunun acısı onu mahvetti. Zamlar dar gelirli vatandaşı mahvetti.* **—4.** *Bir emeği, bir çabayı mahvetmek,* onun boşa gitmesine, heba olmasına yol açmak: *Tarlayı sel basmış, bütün çalışmalarımızı mahvetmişti.*

MAHVİYET a. (ar. *maḥv* ve *-iyyet*'ten osm. *maḥviyyet*). *Esk.* Alçakgönüllülük, kendini hiçe sayma.

MAHVOLMAK gçz. f. (*mahıv olmak > mahvolmak*). **1.** Bir kimse, bir şey sözkonusuysa, varlığı ortadan kalkmak, yok olmak ya da büyük bir zarara, yıkıma uğramak: *Savaşlarda milyonlarca insan mahvoldu. O korkunç yangında her şey mahvoldu. Hava don yapınca bütün çiçekler mahvoldu.* **—2.** Bir şey sözkonusuysa, bozulmak, işe yaramaz duruma gelmek, zarar görmek: *Kazada ölen olmadı ama, araba mahvoldu. Önüne yeni binalar yapılınca arkadaki evlerin görüntüsü mahvoldu. Üzerine yemek döküldü, o güzelim elbise mahvoldu.* **—3.** Bir kimse, bir topluluk, bir ülke vb. sözkonusuysa, çöküntüye uğramak, çökmek: *Zamlar böyle sürerse mahvolduk demektir. En yakın dostunun ihaneti karşısında mahvolmuş, her şeyden soğumuştu.* **—4.** Bir emek, bir çaba sözkonusuysa, boşa gitmek, heba olmak: *Zamanında gelmedin, bir yıllık çalışmam mahvoldu.*

MAHYA a. (fars. *māh,* ve ar. *-iyye; mahiyye*'den). **1.** Ramazan ve kandil gecelerinde camilerde iki minare arasına gerilen ya da üzerine kandil ya da elektrik ampulleriyle yazılan yazı, çizilen şekil. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Mahya kurmak,* minarelerin arasına ip ya da tel gererek mahya asmak.

—İnş. İki dam sağrısının en üst noktadaki arakesitinde oluşan ve çatıya düşen suların eğimler yönünde akmasını sağlayan çizgi. —İki dam sağrısının karşılaştığı yerde oluşan, düz ya da eğik çıkıntılı çizgi. || *Mahya aşığı,* bir çatıda dam örtüsünü taşıyan merteklerin dayandığı üst parça. || *Mahya dolgusu,* mahyayla kiremitler arasında kalan boşluğu tıkayan harç ya da alçı dolgu. || *Mahya kiremidi,* bir çatıda mahyayı örtmek için kullanılan oluklu kiremit. || *Mahya örtüsü,* çatıda mahyayı örten kurşun levha ya da kiremit dizisi. || *Alt mahya aşığı,* mahya aşığı altına yerleştirilen ve onunla bağlantılı olan yatay ahşap parça.

—Teknol. Bir çadırda, ön direğin tepesini arka direğin tepesiyle birleştiren ve çatının, tüm uzunluğu boyunca bükülmezlik kazanmasını sağlayan metal çubuk.

—ANSİKL. Mahya kurmak islam dünyasında daha çok türk kentlerinde yaygın bir gelenek olarak ortaya çıktı. İlk uygulamanın ne zaman ve nerede başladığı bilinemektedir. Türk tarihçi Ata Bey'in kendi adı ile anılan tarihinde Selim II döneminde (1566-1574) mahya kurulduğu belirtilirse de bu bilgi de kesin değildir. Başka bir kaynak İstanbul'da ilk mahyanın 1617'de Sultanahmet camisi'nde kurulduğunu bildirir. Osmanlı döneminde ilk zamanlar iki ve daha çok minareli camiler yalnızca padişahlar adına yaptırılabildiğinden, mahya da ancak selatin (sultanlar) camilerinde kurulabiliyordu. 1723'te (*Takvim üt-tevarih*'e göre 1721'de) çıkarılan bir fermanla birden fazla minareli bütün camilerde mahya kurma zorunluluğu getirildi. Zamanla iki minare arasına olduğu gibi cami içlerindeki uygun yerlere ve açık havada değişik mekânlara da mahya kuruldu.

Mahyalar yağ ya da mum fenerlerinin iki minare arasına gerilen iplere (ya da tellere) cepheden bakıldığında yazıyla özlü sözler ve çeşitli motifler oluşturabilecek biçimde ve karşıdan görülebilecek bir düzende yerleştirilmesiyle kurulurdu. Sonraları bu iş için fener yerine elektrik ampulleri kullanılmaya başlandı. Belli bir yetişkinlik ve beceri isteyen mahya kurma işiyle uğraşanlara mahyacı* denirdi.

Mahyalara yazılan yazılar genellikle dinsel içerikli olur. İlk zamanlar "Ya Mabut", "Ya Şefi", "Ya Settar", "Ya Kâfi" gibi Tanrı adları ve sıfatları; "İnna fetahnaleke fethan mübina" gibi dinsel cümleler, "Bismillah", "Maşallah" gibi sözler; sadaka ve zekâtla ilgili özdeyişler mahyalarda yer alırdı. Birinci Dünya savaşı yıllarında mahyalara "Hübb ül vatan min el-iman" (vatan sevgisi imandan gelir), "Hilali ahmer'i unutma", "Muhacirlere yardım ediniz" gibi toplumsal içerikli sözler de yazıldı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında mahyalarda "Hâkimiyet milletindir", "Yaşasın Gazi'miz" gibi cümleler de görüldü. Günümüzde ramazanın ilk günlerinde "Hoş geldin ramazan", "Allah", "Muhammet" ve Tanrı'nın ad ve sıfatları ve çeşitli dinsel içerikli sözler; ramazan ayının sonuna doğru "Elveda ramazan" vb. sözler yazılmaktadır. Osmanlılar döneminde süsleme öğesi "açık şemsiye", "çiçek", "köşklü kayık", "ayyıldız" ve hatta "tramvay" motifleri olan mahyalar da kurulurdu.

MAHYA dağı → MAYA dağı.

MAHYACI a. **1.** Minareler arasına mahya yapan kimse. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Kiremit aktaran kimse.

—ANSİKL. Osmanlılar döneminde mahya kurma işi ince bir zanaat niteliği taşır ve bu işle uğraşanlara mahyacı, işin ustalarına mahyacı ustası denirdi. Bu konuda selatin camilerinin özellikle Ayasofya, Sultanahmet, Fatih, Şehzadebaşı, Süleymaniye ve Yenicami'nin müezzin ve kayyumları arasında bu beceriye sahip çok kişi vardı. Mahyacılar, usta-çırak düzeni içinde yetişirlerdi. XIX. yy.'ın en ünlü mahyacısı olarak, Mısır hıdivi İsmail Paşa İstanbul'u ziyaret ettiğinde Emirgân'daki yalının önüne, iki tekne arasına mahya kuran Abdüllatif Efendi (öl. 1877) kabul edilir. İstanbul'a elektrik geldikten sonra mahyacılık işini elektrikçiler yürütmeye başladılar; böylelikle mahyacılık özel bir zanaat alanı olmaktan çıktı.

MAHYALIK a. (*mahya*'dan). İnş. Bir çatı örtüsünün mahya çizgisini örten, eğri ya da köşeli, kalıplanmış öğe; yalın olursa mahya kiremidi, bezemeli olursa çatı süsü denir.

—ANSİKL. Mahyalık, bir çatının mahyasını dış etkenlere karşı korur. Suya karşı yalıtım, harçla (tabanı mahya harcıyla doldurma, öğeler arasına çatı süsü yerleştirme) ya da öğeleri birbirine geçirerek sağlanır.

MAHYANE → MAHANE.

MAHYE → MAHYA.

MAHZ sıf. (ar. *maḥż,* katıksız süt). *Esk.* **1.** Saf, katıksız: *"Yazıhanede hüküm süren sükûn-ı mahz içinde..."* **—2.** *Mahz-ı keramet,* gerçek, tam keramet. || *Mahz-ı nimet,* nimetin, iyiliğin ta kendisi.

MAHZA ya da **MAHZAN** be. (ar. *maḥż*'dan *maḥża, maḥżan*). *Esk.* **1.** Yalnız; ancak. **—2.** Saf, tam: *Hikmet-i mahza* (hikmetin en safı, tamı).

MAHZAR a. (ar. *maḥżar*). *Esk.* **1.** Bir kimsenin yanı, huzuru. **—2.** Genel dilekçe, birçok kişinin imzaladığı dilekçe.

—Kur. tar. Osmanlılar'da herhangi bir istek ya da şikâyeti bildirmek için halk tarafından hazırlanıp, topluca imzalanarak ya da mühürlenerek devlet merkezine gönderilen dilekçe.

MAHZEN a. (ar. *maḫzen*). Yapıların bodrum katında bulunan ve depo olarak kullanılan bölüm.

Büyük Larousse

mahya
Sultanahmet camisi
İstanbul

—Sütç. *Olgunlaştırma mahzeni,* peynirin olgunlaşmaya bırakıldığı, havalandırma sistemiyle donatılmış oda.

—Tar. *Mahzen-i cûp,* Osmanlı devletinde Tersane'deki kereste ambarı. || *Mahzen-i sürb,* tersane eminliğine bağlı olan büyük levazım ambarı. (Halk, farsça "kurşun" anlamına gelen "sürb" yerine buraya türkçe karşılığı olan "kurşunlu mahzen" demeyi yeğlerdi.)

MAHZEN a. (ar. *mahzan,* muhafaza yeri, ve daha sonra "hazine"). Tar. **1.** Fas'ta, sultanın yönetimi. **—2.** Sultana askerlik hizmeti yapmakla yükümlü olan ve arazı vergisinden bağışıklık karşılığında onun ordusuna asker veren kabile. **—3.** Cezayir'de, bazı kabilelerce sömürge idaresinin hizmetine verilen süvari birliği.

MAHZUB sıf. (ar. *maḫżūb*). *Esk.* Boyanmış.

MAHZUF sıf. (ar. *maḥẕūf*). *Esk.* Silinmiş, yerinden çıkarılmış, ortadan kaldırılmış.

—Ed. Arap harflerinin sadece noktasız olanlarını kullanarak yazılan manzum ya da mensur parçalara verilen ad.

MAHZUL sıf. (ar. *maḫẕūl*). *Esk.* Horlanmış, aşağılanmış, perişan.

MAHZUM, Beni Mahzum da denir, Mekke yöresinde yaşamış bir arap kabilesi. Kureyş kabilesinin en gözde kollarındandı. VI. yy.'da Mekke'nin önemli bir bölümünü ellerinde bulunduruyorlardı. Mugire bin Abdullah döneminde güçlendiler. Mekke'de önemli kararlar alınacağı zaman son söz, bu kabilenin önde gelenlerinin olurdu. Mahzum kabilesi müslümanlığa karşıydı ve katıldıkları Bedir savaşı'nda büyük kayıplar verdiler. Ebu Cehil ve Velit bin el-Mugire Peygamber'i tanımadılar. Bu kabileden Halit bin Velit Bedir, Uhut ve Hendek savaşlarında Peygamber'e karşı savaştı. Bağımsızlıklarına düşkün olduklarından dört halife döneminde (632-661) ve onu izleyen yıllarda çeşitli kargaşalar çıkardılar ve sık sık başkaldırdılar. Abbasiler döneminde eski güçlerini yitirdiler. Mekke çevresinde bu kabileden gelen bazı aileler bugün de yaşamaktadır.

MAHZUN sıf. (ar. *maḥzūn*). **1.** Üzgün, kederli, hüzünlü bir kimse, bu durumunu dışa vuran şey için kullanılır: *Mahzun bir kadın. Yüzünde mahzun bir ifadeyle bana baktı. Mahzun gözler.* **—2.** Hüzün veren: *Mahzun türküler söylemek.* **—3.** *Bir kimseyi mahzun etmek,* onu üzmek, üzüntü vermek. || *Mahzun olmak,* üzülmek, hüzünlenmek; boynu bükülmek.

MAHZUN sıf. (ar. *ḫazīne*'den *maḫzūn*). *Esk.* Hazinede saklanan, hazineye konan şey için kullanılır.

MAHZUN BAŞTANKARA a. Zool. Ortadoğu'da ve Balkan yarımadasında yaşayan baştankara. (Sırtı gri-kahverengi, karnı beyazdır. Yerli ve göçmendir, böcek ve larvalarla beslenir. Bil. a. *Parus lugubris;* baştankaragiller familyası; uzunluğu 14 cm.)

mahya ve mahya kiremitleri

MAHZUNİ, asıl adı **Muharrem,** türk halk şairi (öl. Yenişehir, Mora, 1869). Bektaşi tarikatındandı. Dürbalisultan tekkesi'ne şeyh oldu. Tarikatının inançlarını dile getiren nefesler yazdı.

MAHZUNİ, asıl adı **Şerif Cırık,** türk halk şairi (Berçenek köyü, Kahramanmaraş, 1943). Kuran kursunda okuduktan (1950) sonra köyünde açılan ilkokulu bitirerek öğrenimini Mersin Astsubay hazırlama okulu (1956-1959), Ankara Ordonat tekniker okulu'nda (1959-1960) sürdürdü; ordudan ayrıldıktan sonra toplumsal, siyasal konuları ele alan halk şiiri geleneğine bağlı yapıtlarıyla tanındı. Yurtta ve yurtdışında konserler verdi; kovuşturmalara uğradı. 200'e yakın plağı vardır ("Kolum nerden aldın sen bu zinciri", "Topraktaki Veysel'ime", "Garip" vd.).

MAHZUNLAŞMAK gçz. f. Bir hüzün, iç sıkıntısı, iç kapanıklığı duymak; hüzünlenmek: *O şarkıyı ne zaman dinlesem mahzunlaşırım. Anılarından söz ediyordu, birden sustu, mahzunlaştı.*

MAHZUNLUK a. Mahzun, üzgün, hüzünlü olma durumu: *Yüzündeki o mahzunluk gülerken bile dağılmazdı. Her şeyde bir mahzunluk vardı.*

MAHZUR a. (ar. *ḥaẓer,* sakınma'dan *mahẓūr*). Sakınmayı, çekinmeyi gerektiren şey; sakınca, engel: *Sizce bir mahzuru yoksa erken çıkmak istiyorum. Toplantıyı ertelemekte hiçbir mahzur görmedi. Burada sigara içmemin bir mahzuru var mı?*

MAHZUR sıf. (ar. *ḥaẓr*'dan *maḥẓūr*). *Esk.* Haram, yasaklanmış.

MAHZURLU sıf. Sakınılması gereken bir şey için kullanılır; sakıncalı: *Bu havada arabayı hızlı sürmen çok mahzurlu.*

MAHZUZ sıf. (ar. *ḥaẓẓ*'dan *maḥẓūẓ*). *Esk.* Tat almış, hoşlanmış: *"Bu basit hadiseden pek samimi olarak mahzûzdurlar"* (Y. K. Beyatlı).

MAİ sıf. (ar. *mā'* ve *-ī*'den *mā'ī*). *Esk.* **1.** Su ile ilgili olan: *Nebat-ı mai* (su bitkisi). **—2.** Su renginde olan. (→ MAVİ.)

MAİ (Angelo), italyan bilgin (Schilpario, Bergamo, 1782 - Castelgandolfo 1854). Cizvit rahibiydi, doğu edebiyatını ve klasik edebiyatı çok iyi biliyordu, 1838'de kardinal oldu. Antik elyazmaları üzerine keşifleri ve filoloji çalışmaları (*Classicorum auctorum e vaticanis codicibus editorum series* [Vatikan elyazmalarına göre klasik yazarlar koleksiyonu], 10 cilt, 1828-1838) Leopardi tarafından büyük övgüyle karşılandı.

MAİA → MAJA.

MAİA. Mit. Arkadhialı nymphe, Atlas'ın kızı ve Hermes'in annesi. —Romalılar'da ilkel bir tanrıça; adı Vulcanus ile birlikte anılıyordu; daha geç dönemde bir öncekiyle bir tutuldu.

MAİA MATERDONA (Gian Francesco), italyan yazar (Mesagne, Lecce, XVII. yy.). Gerçekçi ve fantastik öğelere yer veren marinocu barok şair (*Rime pescherecce,* 1628; *Rime,* 1629).

MAİANDROS. Tar. coğ. Anadolu'da, Ege bölgesinin en uzun akarsuyu olan Büyük Menderes'in Antikçağ'daki adı. Çevresinde Antikçağ'ın önemli kentleri yer alır: Magnesia e epi Maiandroi, Nysa vd.

MAİAHDROS. Yun. mit. Anadolu'da aynı adı taşıyan ırmağın (Büyük Menderes) tanrısı. Tüm büyük ırmaklar gibi Maiandros da Okeanos'la Tethys'in oğlu olarak nitelenir. Efsaneye göre, bu tanrıırmak tarafından sık sık zarara uğratılan kentlerden biri olan Miletos'un halkı tanrıyı dava ederler ve tanrı para cezasına çarptırılır.

MAİANO (Benedetto DA) → BENEDETTO DA MAİANO.

MAİANO (Giuliano DA) → GİULİANO DA MAİANO.

MAİB a. (ar. *ʿayb*'dan *maʿīb*). *Esk.* Ayıplanmış şey, eksiklik, kusur.

MAİBA a. Beyaz sırtlı tapir. (Bil. a. *Tapirus indicus;* tapirgiller familyası.) [Eşanl. HİNT TAPİRİ.]

MAİCİŞAN, Gansu eyaletinde (Kuzey-batı Çin) buddha diniyle ilgili kalıntılar içeren arkeolojik sit. V. yy.'dan VIII. yy. ortasına kadar etkin bir yerdi. 1952'den beri arkeolojik kazılara sahne olmaktadır. Mağaraları, oyukları ve bir yalıyar cephesini süsleyen heykeller (yaklaşık 194 adet), özgün bir niteliktedir. Vücutların uzunlamasına yapısı, duruşlarındaki rahatlık ve oylumlama tekniğindeki yumuşaklığın, kısmen kullanılan malzemeden (kil) ve Güney Çin'den kaynaklanması olası etkilerden ileri geldiği sanılmaktadır.

MAİDE a. (ar. *maʾide*). *Esk.* **1.** Üzerine yemek konmuş olan sofra, yemek sofrası. **—2.** Ziyafet, yemek. **—3.** *Maide-i mesih,* İsa ve havarilerine gökten indiğine inanılan sofra. ‖ *Maide-salar,* sofracıbaşı. ‖ *Maide-i seniye,* padişah ziyafeti. ‖ *Maide-i Süleyman,* Sultan Süleyman'ın sofrası.

Maide suresi, Kuran'ın 5. suresi. 120 ayettir. Medine'de inmiştir. "Sofra" anlamına gelen adı, 112. ve 114. ayetlerde geçer. Surede sözleşmeler, hayvan kesme, avcılık, ihram, dinden çıkma, aptes, gusül ve teyemmüm, hırsızlık, bozgunculuk, zulüm, tanıklık, yemin ve yemin kefareti, içki ve kumar, vasiyet vb. konularla ilgili hukuk ve şeriat hükümleri yer alır. Ayrıca, özellikle Yahudiler'in ve hıristiyanların inançları ve tutumları hakkında ayrıntılı bilgiler verilir.

İnsanların sözleşmelere uymalarını emreden ayetle başlayan surede dinin ibadet, hukuk ve ahlak gibi uygulamayla ilgili konuları geniş biçimde işlenir. İkinci ayette, islam ahlakının en önemli ilkelerinden biri "İyilik ve sakınma (takva) yolunda yardımlaşınız; kötülük ve düşmanlık yolunda yardımlaşmayınız" biçiminde dile getirilir. Daha sonra yiyeceklerle ilgili haramlar ve helaller açıklanır. Altıncı ayette aptes tanımlanılarak "Cünup olursanız, yıkanın" denilir; zor durumlarda teyemmüme izin verildiği bildirilir. Sekizinci ayette, islam ahlakının adalet ilkesine verdiği önem "Ey insanlar, Allah için adaletle tanıklık eden dürüst kişiler olun. Bir topluluğa karşı kin beslemeniz sizi adaletten saptırmasın. Adaletli davranın; takvaya uygun olan budur" denilerek anlatılır. Daha sonra İsrailoğulları'nın Allah'a vermiş oldukları sözde durmadıkları ve bu nedenle Allah'ın lanetine uğradıkları, hıristiyanların da aynı nedenle birbirlerine düşman oldukları, "Allah, Meryem oğlu Mesih'tir" diyenlerin kâfir sayılacakları belirtilir. Otuz ikinci ayette, islam dininin evrensel ilkelerinden biri, "Kim bir cana kıymamış ya da yeryüzünde bozgunculuk çıkarmamış bir insanı öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur; kim de onu (ölümden kurtararak) yaşatırsa bütün insanlara yaşam vermiş gibi olur" sözleriyle dile getirilir. Sure, "Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ın mülküdür; O, her şeye kadirdir" anlamındaki ayet ile son bulur.

MAİDEN CASTLE, İngiltere'de (Dorset) sit, Dorchester'ın G.-B.'sında. Yenitaş döneminden kalma önemli yerleşme kalıntıları.

MAİDENHEAD, Büyük Britanya'da (Berkshire) sayfiye merkezi, Thames'ın sağ kıyısında, Windsor'un yukarısında; 45 300 nüf.

MAİDSTONE, Büyük Britanya'da kent, Kent'in yönetim merkezi, North Downs' un eteğinde; 72 000 nüf. Dikey üslubunda All Saints kilisesi (XIV. yy. sonu). Chillington Manor'da müze (XVI. yy.). Kırtasiye. Bira fabrikası.

MAİDUGURİ, Nijerya'da kent, Bornu devletinin merkezi; 281 900 nüf. (1991).

MAİELLA, Abruzzi dağlarında kireçtaşlı kütle, Gran Sasso'nun G.'inde, B.'da Sulmona'nın, D.'da Marche'nin yanında yükselir; Amaro tepesinde 2 795 m.

MAİER (Michael), alman gizbilimci ve hekim (Rendsburg, Holstein, 1568'e doğr. - Magdeburg 1622). Hekimlik yaptığı sırada Prag'a, imparator Rudolf II'nin sarayına çağırıldı ve imparator tarafından pfalz kontu yapıldı. 1612-1616 arasında İngiltere'de oturdu, burada Robert Fludd ile ilişki kurdu ve Rosenkreutz hareketinin başlıca savunucularından biri oldu. Luther mezhebindendi, evrensel bilimin sırrını çözmeye çalıştı. Bu bilimin çerçevesini simyada, başlıca uygulanma alanını da tıpta görüyordu. Başlıca yapıtı: *Atalanta fugiens* (1618).

MAİFELD, Almanya'da (Rheinisches Schiefergebirge) bölge, Ren ırmağı ile Moselle ırmağının birbirine kavuştuğu yerde. Lösle kaplı bu verimli bölgede çeşitli tahıllar, yem bitkileri ve meyve ağaçları yetiştirilir.

Maigret *(komiser),* G. Simenon tarafından, 1929'da yaratılan roman kişisi. Yazarın polisiye yapıtlarının çoğunda yer alan Maigret, sadeliği, doğallığı ve temiz yürekliliğiyle halka yakın bir kahraman olmuştur. Yöntemleri nesnel ipuçları aramaktan çok, ruhbilimsel çözümlemeye dayanır.

MAİKO a. (japonca sözc.; *mai,* dans ve *ko,* kız). Japonya'da geyşa mesleğini (dans, şarkı, müzik) yeni öğrenen küçük genç kız.

MAİL sıf. (ar. *maʾil*). *Esk.* **1.** Bir yöne doğru yatık ya da eğimli. **—2.** Eğilimli, hevesli, istekli. **—3.** Herhangi bir şeye yeteneği olan. **—4.** Bir şeye benzeyen, onu andıran. **—5.** Bir şeye ya da birine tutkun.

—Esk. mat. Eğik, eğri.

—Hat. Dört halife döneminde (632-661), Medine'de gelişen ve kûfi yazısının bir türü olan medine yazısında (hatt-ı medeni) görülen bir üslup. (Bu üslupta dikey harfler uzuncadır ve sağa doğru eğiktir. Mail kûfi ile yazılmış eserler çok azdır: British Museum'da eksik bir Kuran, Vatikan kitaplığı'nda Hud suresinden bir sayfa, İstanbul'da Türk ve islam eserleri müzesi'nde sayfa halinde örnekler vardır. Bu üslubun Harunurreşit dönemine kadar sürdüğü sanılmaktadır.)

—İda. huk. *Mail-i inhidam,* yıkılacak derecede tehlikeli, yıkılmaya hazır. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. İda. huk. Yıkılacak derecede tehlikeli yapılar hakkında, 3194 sayılı İmar kanunu'nun 39. maddesi ile gerekli önlemler getirilmiştir. Bir yapının kısmen ya da tamamen yıkılacak derecede tehlikeli olduğu belediye ya da valilikçe saptanır. Bu saptama, fen heyetleri ya da fen adamları tarafından düzenlenecek bir raporla yapılır. Rapor sonucu yapı sahibine on gün içinde tebliğ edilir ve verilen süre içinde yapının onarılarak ya da yıktırılarak

mail-coach
Albert Adam'ın bir taşbaskısından ayrıntı
XIX. yy.'ın ikinci yarısı
Carnavalet müzesi, Paris

Lauros-Giraudon

ehlikenin giderilmesi istenir. Tehlike yapı sahibi tarafından giderilmezse, bu işler belediye ya da valilikçe yapılır ve masrafı % 20 fazlası ile yapı sahibinden alınır.

MAİL-COACH ya da **MAİL** a. (ing. *mail-coach*, posta arabası). Esk. arabac. Üzerinde çok sayıda sıranın bulunduğu, dört at koşulmuş berlin.

MAİLE a. (ar. *ma'il'in* dişl. *ma'ile*). Esk. Coğ. AKLAN'ın eski eşanlamlısı.

MAILER (Norman Kingsley), amerikalı romancı (Long Branch, New Jersey, 1923). Amerika'daki yabancılaşmayı ve toplumsal nevrozu konu alan romanlarında, başkaldırının her türlüsünü ve bunun kaçınılmaz bir sonucu olan narsisizmi dile getirdi. Edebiyat yaşamına Büyük Okyanus'taki savaşı ve Hollywood çevresini anlatan klasik hikâyelerle başlayan Mailer' in (*Çıplak ve ölü* [The Naked and the Dead], 1948; *Barbarlık kıyısı* [Barbary Shore], 1951; *Geyikli park* [The Deer Park], 1955), üslubu giderek buruklaştı (*Amerikan rüyası* [An American Dream], 1965) ve varoluşçuluğa göndermeler yapan, benliği yücelten tutumu ile amerikan kültürüne yönelik eleştirisini birleştirdi (*Advertissement for myself*, 1959), sonra daha özgün bir üsluba yönelerek *Why Are We in Vietnam?* (1967) adlı yapıtında, acımasız mizahla karışık psikolojik bir yaklaşıma ve düşgücüne önem verdi, ardından, gazeteciliğe yaklaşan yapıtlar kaleme aldı (*The Armies of the Night*, 1968; *Miami and the Siege of Chicago*, 1968; *Of a fire on the Moon*, 1970). Çağın sancıları ("özgür kadınlar"a cevap niteliğinde *Prisoner of Sex*, 1971; *Existential Errands*, 1972) ve Marilyn Monroe üzerine (*Marilyn*, 1973) denemeler yazdı. Buna karşılık, *Celladın şarkısı* (The Executioner's Song, 1980), Gary Gilmore'un yaşamı ve infazını konu alan ve anlatımındaki nesnellikle amerikan yaşamındaki şiddet ve ölümün tüm öğelerini birleştiren bir röportaj romanıdır. Diğer bazı yapıtları: *Of Women and Their Elegance* (1980), *The Essential Mailer* (1982), *Pieces and Pontifications* (1982), *Eski akşamlar* (Ancient Evenings) [1983], *Sert erkekler dans etmez* (Tough Guys Don't Dance) [1983], *Harlot's Ghost* (1991).

MAILHAC, Fransa'da (Aude) komün; 358 nüf. Mailhac'ta ve özellikle Cayla denen yerde çok eski mezarlar ve konut kalıntıları bulundu. Bölgede, İ.Ö. I. binyıl'dan Roma İmparatorluğu'na kadar sürekli insanların yaşadığı sanılır.

MAILLAC (Joseph DE MOYRİA DE), fransız misyoner (Maillac şatosu, Bugey, 1679 - Pekin 1748). Cizvit rahibiydi, misyoner olarak Çin'e gitti (1702), Kangşi'nin resmi haritacısı oldu ve ondan mandarin unvanını aldı. Çin yıllıklarından yararlanarak *Histoire générale de la Chine* (Genel Çin tarihi) [12 cilt, plan ve haritalarla; 1777 -1783] adlı önemli bir yapıt kaleme aldı.

MAILLART (Robert), isviçreli inşaat mühendisi (Bern 1872 - Cenevre 1940), betonarme uzmanıydı. 1894'te Zürich Polytechnicum'undan mezun oldu, Bern'de çalıştı, 1902'de Zürich'te, 1912'de de Rusya'da şirketler kurdu. 1917'de iflas etti. 1919'da Cenevre'de bir mühendislik bürosu açtı. 1901'den başlayarak üç eklemli kemer kesonu (Zuoz köprüsü, Engadin) ve 1908'de de, yastıksız mantar kaplama kapağını (Zürich'teki Gieshübel mağazaları) yaptı. Aşağı yukarı 150 köprü, ambar ve garaj inşaatında (özellikle İsviçre'de, ayrıca Fransa ve İspanya'da) sürekli olarak yapısal bütünlüğe ulaşmaya çalıştı. Schiers yakınında Salgina üzerindeki (1929) ve Cenevre yakınında Arve üzerindeki (1936) köprüleri XX. yüzyılın ilk yarısının sanatının en iyi yapıtları arasında yer alır.

MAILLEBOİS (Jean Baptiste François DESMARETS, — *markisi*), Fransa mareşali (Paris 1682 - *ay. y.* 1762). Genel denetçi Nicolas Desmarets'nin oğlu ve Colbert' in kuzeni. 1741'de Fransa mareşali oldu ve 1738-1740 arası Korsika'ya müdahale eden kuvvetlerin komutanlığını yaptı. Avusturya Veraset savaşı sırasında Prag' da mareşal Belle-İsle'i kurtarmayı başaramadı (1742). Daha sonra Savoia ve Piemonte taaruzlarına katıldı (1745-46).

MAILLOL (Aristide), fransız heykelci, desinatör, gravürcü ve ressam (Banyuls-sur -Mer 1861 - *ay. y.* 1944). Önceleri resimle ilgilendi; 1882'de burslu olarak E.N.S.B.A.' ya girdi, orada Gérôme, sonra da Cabanel'in atölyelerinde çalıştı. Kuruluşundan itibaren (1884) Bağımsızlar salonu'na katıldı; M. Denis ile dostluk kurdu ve 1904'e kadar nabilerin tarzına yakın yapıtlar verdi. 1893'te Banyuls'de bir duvar halısı atölyesi kurdu. Boyaları kendisi hazırladı (bitkisel boyalar) ve yalnızca yüksek nitelikli yün kullanmaya özen gösterdi. Bu biçimde gerçekleştirdiği yapıtlarına *Kitap, Bahçe, Canı sıkılan bir prenses için müzik* gibi adlar verdi. 1894'te Brüksel'de Gauguin ile tanıştı ve bu sanatçıyı örnek alarak önce seramikler, sonra da heykeller yaptı. Ağacı bırakarak, gereç olarak toprak, taş, bronz ve kurşun kullanmaya başladı. 40 yaşına geldiğinde esas olarak heykelciliğe yöneldi, ortaya koyduğu bireşimci ve uyumlu tarzıyla XX. yy.'ın klasik anlayışının önde gelen isimleri arasına girdi.

Maillol, Marly-le-Roi'da ünlü atölyesini kurdu ve orada, dünyanın dört bir yanından gelen hayranlarını ağırladı; ancak, yazları Banyuls'deki sade köy evinde ve çiftliğinde geçirdi. Yapıtlarındaki yetkinlik hiç kuşkusuz sürekli ve günlük bir gözleme dayanır. Defterini krokilerle doldurur, çıplak modele bakarak yaptığı desenleri daha da dikkatlice çizerdi. Ancak çoğunluğunu nülerin oluşturduğu heykelleri, gerçekten çok sanatçının kendi duygularını yansıtır. Başlıca yapıtları: *Akdeniz* (1902-1905, Perpignan Belediye sarayı), *Zincire vurulmuş eylem* (1905-1908, Auguste Blanqui anıtı, Puget - Théniers), *Genç bisikletçi* (1907), *Pomona* (1910), *Flora* (1911), Cézanne anıtı (1912-1925), *Venüs* (1918-1928), Céret'deki şehitler anıtı (1922), *İle-de-France* (1925), Saint-Germain-en-Laye'deki Debussy anıtı (1930-1933), *Üç Güzeller* (1930-1937), *Hava* (Mermoz anıtı, Toulouse, 1938), *Irmak* (1939-1943), *Uyum* (1940-1944). Maillot ayrıca kitap resimlemeleriyle de ünlüdür; Vergilius'un *Bucolica*'sı (*Églogues* adıyla 1925' te yayımlandı), Verhaeren'in *Belle Chair*'i (1931), Ovidius'un *Ars amatoria*'sı (1935), Verlaine'in *Daphnis et Chloé*'si (1937), *Chansons pour Elle*'i (1939), Ronsard'ın *le Livre des folastreries*'si (1940) ve Vergilius' un *Georgica*'sını (1950) resimledi. 1944'ten bu yana yapıtlarının büyük bir bölümü başlıca modeli olan Dina Vierny'nin bağışı ile Paris'te Tuileries bahçesi'nde toplandı; ayrıca, yine Paris'te, Maillol müzesi hazırlık halindedir.

MAİMON (Salomon ben JOSUA, —denir), almanca yazan polonyalı yahudi filozof (Nieświeź, Polonya, 1758 - Niedersiegersdorf, Silezya, 1800). *Versuch über Transzendental-Philosophie* (Transsendental felsefe üzerine deneme) [1790] adlı yapıtında Kant'ın düşüncelerini yorumladı. En önemli yapıtı olan *Versucheiner Menen Logik*'te (Yeni bir mantık denemesi) [1794] kuşkuculuğa geniş bir yer verdi.

MAIN, Almanya'nın güney kesiminde (Bavyera ve Hessen eyaletleri) ırmak; 524 km. Mainz'in karşısında Ren'e kavuşur. Fichtelgebirge'de doğan Main, Bayreuth, Schweinfurt, Würzburg ve Frankfurt'tan geçer. Vadisi, Schwaben ve Franken havzası platolarında derine gömülerek çok büyük kıvrımlar çizer. Rüzgârlara oldukça açık yamaçlarında, Würzburg'a doğru ünlü bağlar uzanır. Main'den ulaşımda da yararlanılır; kolu Regnitz'i izleyen Ludwigskanal'la Tuna'ya ulaşılabilir. Rhein-Main-Donau su yolunun parçası olan Main'ın gabarisi, son yirmi yıl içinde artmıştır.

MAİN a. (ar. *ma'in*, saf, temiz su). Esk. mat. EŞKENAR* DÖRTGEN'in eşanlamlısı.

MAİNARD ya da **MAYNARD** (François), fransız şair (Toulouse 1582 - Aurillac 1646). Malherbe'in izleyicisi. Théophile de Viau, Saint-Amant gibi libertin'lerin etkisiyle erotik piyesler ve meyhane şarkıları yazdı. Kurulur kurulmaz Fransız akademisi'ne alındıysa da Richelieu'den yakınlık göremedi. Saint-Céré'ye çekildi ve biçimsel bakımdan kusursuz şiirler kaleme aldı. Özellikle kurallarını yenilediği epigram türünde ve hüzünlü, duru odalarıyla başarılı oldu.

MAİNATE a. Güney Asya'da yaşayan, gözlerinin arkasında sarı renkli etçikler taşıyan bazı büyük sığırcıkların ortak adı. (İnsan sesini iyi taklit ettiklerinden kafeslerde beslenirler. *Mainate*'ler toplu olarak yaşayan, gürültücü, kavgacı, hepçil, ağaçlarda yuvalanan kuşlardır. Doğada öbür hayvanların seslerini taklit ederler. Birçok türü vardır, en sık rastlanan hint mainatesi mino'dur [*Gracula religiosa*]; sığırcıkgiller familyası.)

MAİ NDOMBE gölü, esk. **Léopold-II,** Zaire'de göl, Lukenie ve Fimi aracılığıyla Kasai'ye bağlanır; yaklş. 2 400 km².

MAİNDRONİA a. Arabistan'da yaşayan pulsuz ve kanatsız böcek. (*Thysanura* takımı.)

—ANSİKL. *Maindronia*'lar *Thysanura* takımının devleridir. Güçlü altçeneleri ve kuyruklarında uzun iplikçikler vardır. *Maindronia mascatensis*, 3 cm boyundadır; Maurice Maindron'un Maskat'ta bulduğu bu hayvan bitki artıklarında yaşar.

MAİNE, Anjou'da (Maine-et-Loire, Fransa) ırmak, Loire'ın kolu (sağ kıyıdan); 10 km. Mayenne ve Loir'ın katılmasıyla sulan çoğalan Sarthe'ın birleşmesiyle oluşur. Angers'den geçer ve 8 km aşağıda Loire'a kavuşur. Ortalama debisi: yaklş. 140 m³/sn.

MAİNE, Fransa'da eski il, Bretagne, Normandiya, Orléanais, Touraine ve Anjou arasında; merkezi *Le Mans*. Günümüzde büyük bölümünde Sarthe ve Mayenne *département*'ları yer almaktadır.

—Tar. Roma fethi döneminde bölgede Aulerci halkının iki kolu olan Cenomanlar ve Diablindi halkı yaşıyordu. 955'te bağımsız bir kontluğa dönüştü; 1126'da Anjou sülalesine bağlandı; 1145'te Henry Plantagenet İngiltere kralı olunca bu ülkenin topraklarına katıldı; Philippe Auguste tarafından, 1202'de yeniden Fransa'ya dahil edildi. Kralın kardeşi Anjoulu Luigi, 1356'da Maine kontu unvanıyla bölgenin başına geçti. Maine, 1481'de krallık topraklarına katıldı; XVI. ve XVII. yy.'larda krallık soyundan gelen prensler tarafından yönetildi; XVIII. yy.'da bölgeyi yönetenler dük unvanını aldılar.

MAİNE, ABD'nin K.-D.'sunda Yeni İngiltere'de eyalet, 86 027 km²; 1 227 928 nüf. (1990). Merkezi *Augusta*. Apalaş dağ sistemi içinde yer alan Maine, K.-B.' dan G.-D.'ya doğru eğimli başkalaşmış

Philippot-Sygma

Norman Mailer
(kasım 1980)

Larousse

Aristide Maillol
Hava
bronz, 1938
Tuileries bahçesi, Paris

mainate

kayaçlardan oluşan bir platoda uzanır; en yüksek kesimleri granit sokulumları üzerindedir (Katahdin dağı, 1 604 m). Soğuk ve nemli iklim ve podzollu topraklar, tarımdan çok ormancılığa elverişlidir. Yüzölçümün % 80'ini kaplayan çam ve ladin ormanları, kâğıt hamuru ve kâğıt sanayisiyle bıçkı fabrikalarını besler. Kıyı kesiminin gelir kaynakları, turizm (Old Orchard Beach, Acadie parkı) ve balıkçılıktır (istakoz). Kumlu Aroostook ovasında üretilen patates çok ünlüdür (K.-D.). Maine, ABD'nin geri kalan bölümlerinden kopuk olmasının ve eski tekstil sanayilerinin içine düştüğü bunalımların olumsuz etkilerini duymaktadır.

—Tar. Normanlarca bilindiği sanılan (XI. yy.) Maine ülkesi, XVI. yy.'da keşfedildi (S. Cabot, 1498; Corte Real, 1500) ve XVII. yy.'da fransız kâşifler burada bazı tesisler kurdular (Pierre du Gua, Saint Croix adasında sieur de Monts, 1604). Daha sonra kırılıp yok edilen Abenaki Kızılderilileri'nin yaşadığı Maine, İngilizler tarafından sömürgeleştirildi (Phippsburg, 1607; Pemaquid 1620; Saco River, 1622); fakat fransız-kızılderili savaşlarından zarar gördü; daha sonra, XIX. yy.'da nüfusu hızla arttı. 15 mart 1820'de Massachusetts'ten ayrılarak Birliğin 23. eyaleti oldu.

MAİNE körfezi, ABD ve Kanada'nın doğusunda sığ deniz, Atlas okyanusu kıyı ovasının su altında kalmış uzantısından oluşur. Körfez dört bölüme ayrılır: 1. kayalık (orta kesim), buzultaşlı ve alüvyonlu (güney [Cod burnu] kesimi) ya da batakllık (kuzey [Fundy koyu] kesimi) alçak bir kıyı; 2. kıyı önlerinde kayalık ve engebeli dipler; 3. buzul kökenli havzalar (bazılarının derinliği 300 m'yi aşar); 4. az derin dış setler (George seti, 4 m). Kutup kökenli, az tuzlu suların ısı genliği yüksektir. Güney-batı'daki su hareketleri, karadan gelen rüzgârlardan ve çok büyük bir gelgit olayından etkilenir (dünyadaki en büyük gelgit genliği Fundy koyundadır). Balıkçılık ve ticaret önemlidir.

MAİNE (Louis Auguste DE BOURBON, —*dükü*), fransız prens (Saint-Germain-en-Laye 1670 - Sceaux 1736), Louis XIV ile Mme Montespan'ın büyük oğlu. Mareşal (1690), sonra kral vekili oldu; Fleurus (1690), Steinkerque (1692) ve Flandre (1694-95) savaşlarına katıldı. Louis XVI, vasiyetinde onu saray muhafız birliği komutanlığına atadıysa da, vasiyetnamenin iptali (2 eylül 1715) üzerine, kral naibi tarafından bu görevden alındı. Fakat, yine de Naipler meclisi'ndeki yerini korudu ve Louis XV'in eğitiminin baş sorumlusu olarak kaldı. Karısıyla birlikte Sceaux şatosu'nda küçük bir edebiyat topluluğu kurdu. Bu topluluk çok geçmeden Cellamare komplosunu (1718) tezgâhlayan hizbe dönüştü. Maine dükü önce ayan meclisi üyeliğine indirildi, sonra da Naip tarafından bütün görevlerinden uzaklaştırılarak (29 aralık), Doullens'de enterne edildi. 1720'de serbest bırakıldı; siyasetten uzak bir yaşam sürdü.

Mainz
bir yanında XVII. yy.'dan kalma bir konağın (1962'de yeniden yapıldı) bulunduğu Liebfrauenplatz

Boutin-Explorer

MAİNE (*sir* Henry James Summer), ingiliz hukukçu ve toplumbilimci (Kelso, Borders, 1822 - Cannes 1888). Cambridge' de ve Oxford'da ders verdi, hükümet danışmanı olarak uzun süre Hindistan'da kaldı. Karşılaştırmalı hukuka büyük merakı vardı, bunun için roma, avrupa ve hint hukuklarını dikkatle inceledi. Yeni kurulmaya başlayan etnolojiyi, özellikle "kan bağları" ile "toprak bağları" arasındaki ilişki konusunda, derinden etkiledi. En önemli yapıtları: *Roman Law and Legal Education* (Roma hukuku ve hukuk eğitimi) [1856], *Ancient Law* (Eski hukuk) [1861], *Village Communities in the East and West* (Doğu'da ve Batı'da köy toplulukları) [1871], *Lectures on the Early History of Institutions* (Kurumlar eski tarihi üzerine konferanslar) [1875].

MAİNE DE BİRAN (Marie François Pierre GONTİER DE BİRAN), fransız filozof (Bergerac 1776 - Paris 1824). Bergeraclı bir hekimin oğluydu, Dordogne yönetim bölgesi yöneticisi (1795), Beş Yüzler meclisi üyesi (1797) oldu, Bourbonlar'ın dönüşünde onlar tarafından Paris'e çağrıldı, milletvekili seçildi ve ölünceye kadar milletvekilliği yaptı. Kendisi büyük bir şevkle felsefe incelemelerine verdi. *Influence de l'habitude sur la faculté de penser* (Düşünme yetisi üzerinde alışkanlığın etkisi) [1802], *la Décomposition de la pensée* (Düşüncenin ayrışması) [1805], *Aperception immédiate* (Dolaysız tamalgı) [1807] ve özellikle *Rapports du physique et du moral* (Fizik ve ahlakın ilişkisi) [1814] adlı yapıtlarıyla ün yaptı. Bergerac'ta kurduğu bir edebiyat ve tıp derneği için *Nouvelles considérations sur le sommeil, les songes et le somnambulisme* (Uyku, rüyalar ve uyurgezerlik üstüne yeni düşünceler) ve *Observations sur le système du docteur Gall* (Doktor Gall'in sistemi üstüne düşünceler) adlı yapıtlarını kaleme aldı. 1817'de, *Examen des leçons de philosophie de M. Laromiguière*'i (Laromiguière'in felsefe dersleri üstüne inceleme). Condillac'ın duyumlar öğretisini değiştirerek kendine hareket noktası yapan Maine de Biran, yavaş yavaş ideolojik okuldan ayrılarak kişisel bir felsefeye ulaştı. Bu felsefenin ana fikrini şöyle özetleyebiliriz: varlık kendi hareketlerini duyar, ama kendini bir şey olarak bilmez. İrade çabasında, içe dönük düşünce, isteyen bir *ben* ile direnç gösteren bir *ben-olmayan*'ı algılar. Kişilik, derece derece hayvansal yaşamdan ortalama yaşama, irade yaşamına, bunlardan da yüksek bir yaşama doğru yükselir ve burada Tanrı'nın içinde eriyip yok olur. Maine de Biran, spiritüalist fransız felsefesinin öncülerinden biri olduğu gibi, öznelliğin derin gerçekliğini irade olarak kavrayan çağdaş metafiziğin de öncüleri arasında yer alır.

MAİNE-ET-LOİRE, Fransa'da (Pays de la Loire Bölgesi) *département;* 7 131 km^2; 705 882 nüf. (1992). Merkezi *Angers*. Çoğu kesimi tepelerle kaplı olan *département*'ın ekonomisi, birçok akarsuyla sulanması sayesinde, tarıma dayanır; tahıllar, sebzeler, bostan ürünleri, meyve, çiçek, hayvansal (sığır, domuz) ürünler. Ayrıca, büyük merkezlerde sanayi (tekstil, makine, besin, elektronik, ayakkabıcılık, taşıt lastiği) de gelişmiştir.

MAİNİÇİ ŞİMBUN, japon günlük gazetesi. *Osaka Nippo* adıyla 1876'da kuruldu. Güçlü bir sanayici sendikası başkanı olan sahibi Motoyama Hikoiçi tarafından adı *Osaka Mainiçi* olarak değiştirildi (1888). 1906'da Motoyama, *Tokyo Niçi-Niçi* gazetesini de aldı. 1937'den sonra bu iki yayın organının dış haberlerinden dolayı günlük tirajları arttı, 1990' lara gelindiğinde 4 milyona ulaştı.

MAİNLAND ya da **POMONA,** Büyük Britanya'da ada, İskoçya'nın K.'inde, Orkney adalar öbeğinin en büyük adası; 6 500 nüf. Yönetim merkezi *Kirkwall*. Issız, güzel manzaralı yalıyarlarla çevrili arazi. Halkı, balıkçılık, koyun yetiştiriciliği ve turizmle geçinir. —Bu ad, aynı zamanda Shetland takımadasının başlıca adasını da belirtir.

MAİNLİLER, adını Sana'nın (Yemen) K.-D.'sundaki Main kentinden alan arap kavmi. Mainliler'in krallığı, İ.Ö. IV. yy.'dan I. yy.'a kadar zengin bir krallık olarak varlığını sürdürdü.

MAİNO ya da **MAYNO** (Juan Bautista), ispanyol ressam (Pastrana, Castilla la Nueva, 1578 - Madrid 1649). Babası italyandı; Roma'da Annibale Carracci ve G. Reni ile ilişkiye girdi ve büyük bir olasılıkla caravaggioculuğun "gün ışığı" akımından etkilendi. Aziz Dominicus tarikatına bağlı olan Maino, gelecekteki Felipe IV' ün resim hocalığını yaptı. Toledo'daki S. Pedro Mártir kilisesi'nin sunakarkalığını (1613, parçalara ayrılmıştır), saray çevresinden birçok kişinin portresini ve *Bahí-a'nın geri alınışı* (1635, Prado) adlı tarihsel tabloyu gerçekleştirdi.

MAİNSTREAM a. (*"ana akım"* anlamında ing. sözc.). ABD'de, geleneksel cazla modern cazın karşıtı olarak, 1930 ve 1940'ların geleneğine bağlı kalan cazcıların üslubunu belirtmekte kullanılan terim. (Caz tarihinin bu kesiti, büyük "swing" orkestralarının en parlak dönemine rastlar.) [MİDDLE CAZ ya da KLASİK CAZ da denir.]

MAİNTAL, Almanya'nın Hessen eyaletinde kent, Frankfurt am Main'in doğu banliyösü; 35 700 nüf.

MAİNTENON, Fransa'da kanton (Eure-et-Loir) merkezi, Beauce'un K.'inde, Eure kıyısında; 4 182 nüf. (1992). XVI. yy.'da Maliye bakanı Jean Cottereau'nun yeniden yaptırdığı şato; Louis XIV, 1674' te aldığı bu şatoyu, markiliğe yükselttiği Françoise d'Aubigné'ye verdi.

MAİNTENON (Françoise D'AUBİGNÉ, —*markizi*) (Niort 1635 - Saint-Cyr 1719), Agrippa d'Aubigné'nin torunu, Scarron' un karısı (1652-1660). 1674'te Maintenon markizi unvanını aldı. Louis XIV üzerindeki etkisi o kadar büyüktü ki, kral 1683'te onunla gizlice evlendi. Bundan sonra, saray yaşamına katı kurallar getirerek ve dinine daha çok bağlanmasını sağladığı kralı protestanları ezmeye teşvik ederek sarayda önemli bir rol oynadı. Louis XIV' ün ölümünden (1715) sonra 1686'da kurdurduğu Saint-Cyr'e çekildi ve yoksul düşmüş soylu genç kızların eğitimiyle ilgilenmeye başladı.

MAİNZ, Almanya'nın Rheinland-Pfalz eyaletinde kent, kentin bulunduğu yerde Main ırmağını alarak genişleyen Ren ırmağı kıyısında; 187 000 nüf. Kent ırmağın sol, Kastel banliyösüyse sağ kıyısındadır. 1477'de kurulan, 1797'de kapatılan üniversite 1946'da yeniden açıldı. Bölgesel bir ticaret ve yönetim merkezi olan kentte birkaç sanayi kolu etkinlik göstermektedir: çimento fabrikası, makine ve elektrikli (elektronik) gereçler yapımı, kimya, tekstil, cam fabrikası, matbaa.

—Tar. Bir Roma castrumu yakınında kurulan ve Yukarı Germanya'nın merkezi olan *Moguntiacum*'un ilk başpiskoposu aziz Bonifacius'tu (746); kent Germanya primatının ikametgâhı oldu. Primat, Germanya kralını kutsama ve kral seçimini yönetme ayrıcalığını XI. yy.'a kadar elinde bulundurdu; XIII. yy.'da Seçici durumuna gelince, Altın mühür'le Seçici prensleri toplantıya çağırma hakkını elde etti (1356). 1118'de imparatorluk serbest kenti olan Mainz, Büyük Fetret sırasında Ren birliğini yönetti. Seçici prensler, fransız etkisi altında Ren birliği'ni yöneterek (1658-1667) siyasal bir rol oynadılar. Custine'in işgal ettiği (ekim 1792) Mainz, Prusyalılar

tarafından kuşatıldı (nisan-temmuz 1793); Kléber'in komutasındaki garnizon, kahramanlığı sayesinde, teslim antlaşması uyarınca Fransa'ya dönme hakkını elde etti. Pichegru ve Jourdan tarafından ablukaya alınan (temmuz 1794) kenti mareşal Clerfayt kurtardı (ekim 1795). 1797'de Fransa'ya bağlanan kent, Mont-Tonnerre *département*'ının merkezi oldu. 1803 recez'i ile Dalberg'in elindeki Seçici prensliği kaldırdı ve başpiskoposluk laikleştirildi. 1815'te Mainz, Hessen-Darmstadt grandüklüğüne katıldı, aynı zamanda federal bir kale olarak kaldı.

—Güz. sant. İkinci Dünya savaşı'nın yol açtığı yıkımlardan sonra, birçok tarihi anıt restore edildi; yeni yapılarla eskilerin büyük bir uyumla birbirine kaynaştığı kent, böylece eski güzelliğine kavuştu. 1239'da kutsanan katedral, Rheinland roman sanatının başyapıtlarından biridir (XIII.-XVIII. yy.'dan kalma başpiskopos mezarları). Daha eski bir tarihte inşa edilen, ama gotik dönemde yeniden yapılan St.-Quintins-Kirche ile St.-Stephans-Kirche'yi ve Rönesans döneminden kalma bir çeşmeyi de ayrıca belirtmek gerekir. Ren boyunca yer alan Seçici prenslerin şatosu (XVII.-XVIII. yy.), Töton şövalyelerinin ikâmetgâhı (1730-1737), Arsenal (1738-1740) ve birçok saray, Goethe tarafından övülen bir manzara oluşturur.

Başlıca müzeler: Mittelrheinisches Landesmuseum (Orta Ren bölge müzesi [arkeoloji, güzel sanatlar]; Gutenberg müzesi ya da Dünya matbaacılık müzesi.

MAIO *(ilha do)*, Cabo Verde takımadasında (Rüzgâraltı adaları) yanardağ kökenli ada; 269 km²; 3 900 nüf.

MAIONİA. Tar. coğ. Homeros'un destanlarında ve antik yunan yazarlarının yapıtlarında Anadolu'nun B.'sındaki Lydia bölgesine verilen ad.

MAIORESCU (Titu), rumen siyaset adamı ve yazar (Craiova 1840 - Bükreş 1917). 1863'te kurulan edebiyat derneği Junimea hareketine katılarak bu harekete edebi bir yenilik anlamı kazandırdı. *Convorbiri literare* dergisinin (1868-1944) öncüsü ve kuramcısıydı; rumen edediyat eleştirisinin temellerini atarak estetizm yolunu açtı. Birçok kez bakanlık, başbakanlık (1912-1914) yaptı, Balkan savaşları sırasında önemli bir rol oynadı ve Müttefikler ile yakınlaşmaya karşı çıktı.

MAIPO, Şili'de ırmak, Orta Andlar'da Maipo yanardağının eteğinden doğar; 250 km. Büyük merkezi ovayı geçerken geniş bir püskürtme konisine ulaşır, kıyı sıradağında bir geçit açar ve San Antonio'da Büyük Okyanus'a dökülür.

MAIQUETÍA, Venezuela'da (federal yönetim bölümü) kent, Antiller denizi kıyısında; 120 000 nüf. Caracas uluslararası havalimanı.

MAIR (John) → MAJOR.

MAIRET (Jean), fransız oyun yazarı (Besançon 1604 - *ay. y.* 1686). 1625-1632 arasında Montmorency dükünün sekreteriydi, sonra Richelieu tarafından emekliye ayrıldı, çalışmalarını trajedi üzerinde odaklaştırdı. *Silvanire*'in önsözünde Aristoteles kurallarını savundu. *Sylvie* adlı pastorali büyük bir ilgi topladı (1626). *Galanteries du duc d'Ossonne*'un (1632) ardından *Sophonisbe*'i (1634) yazdı. Bu hareketli ve duygusal oyun, üslup ve sahne gibi o zamana kadar bilinmeyen öğeleri yerinde kullanarak Corneille'in tiyatrosuna zemin hazırladı.

MAIRONİS (Janos MAČJULİS, —denir), litvanyalı şair (Pasandravis 1862 - Kaunas 1932). Ateşli bir milliyetçiydi, doğduğu toprakların güzelliğini (*Pa vasario balsai*, 1895) ve vatandaşlarının özlemlerini vurgularken (*Jaunoji Lietuva*, 1907) şiirlerinde ve tarihsel dramlarında (*Didysis Vytautas karalius*, 1925) feodal ve ulusal geçmişin bazı yönlerini bir bakıma idealleştirerek coşkuyla dile getirdi.

MAISÍ burnu, Küba adasının doğu ucunu oluşturan burun.

MAİSİN a. (fr. *maïsine*). Biyokim. Mısır proteini.

MAİSON (Nicolas Joseph, —*markisi*), Fransa mareşali, Chambre des pairs üyesi (Épinay-sur-Seine 1771 - Paris 1840). 1819'da Paris valisi oldu, Yunanistan seferine komuta etti (1828), ardından Fransa mareşalliğine yükseltildi. Louis-Philippe'in hizmetine girdi (1830). Dışişleri bakanlığına getirildi, Viyana (1831-1833), sonra Petersburg (1833-1835) büyükelçiliklerinde bulundu ve Savaş bakanı (1835-36) oldu.

MAİSON-CARRÉE → HARRAŞ (EL-).

MAİSONS-ALFORT, Fransa'da (Val-de-Marne) kanton merkezi, Paris'in güney-doğu banliyösünde; 54 065 nüf. (1992). Besin ürünleri sanayisi (bisküi fabrikası). Matbaa.

MAİSONS-LAFFİTTE, Fransa'da kanton (Yvelines) merkezi, Paris'in kuzey-batı banliyösünde, Sen'in sol kıyısında, Saint-Germain ormanı kenarında; 22 553 nüf. (1992). Komün'ün *Laffitte* adı, şatosunun bahçesini bölerek ilk parselleme işlemini yapan bankacıdan gelir.

—*Maisons şatosu*, 1642-1651 arasında Mansard'ın Longueil başkanı için yaptığı, Sarazin, Guérin ve Buyster'in bezediği, XVII. yy. klasik üslubunu başlatan şato.

MAİSTRE (Joseph DE —*kont*) fransız felsefeci, yazar ve siyaset adamı (Chambéry 1753 - Torino 1821). Fransızlar, Savoia'yı işgal edince Lozan'a göç etti. *Considérations sur la France* (Fransa üzerine düşünceler, 1769) adlı yapıtını yayımladı. Bu yapıtta Devrim'in çifte suçunu ifşa ediyordu: hükümdara ve dine karşı saldırı. Directoire'ın baskısıyla Lozan'dan sınır dışı edildi. Sardinya'ya Carlo-Emanuele IV'ün yanına gitti (1799). 1802-1817 arası Petersburg'da Sardinya elçiliği yaptı, bu kentte Aleksandr I ve yüksek rus sosyetesiyle ilişki kurdu, önemli yapıtlarını burada verdi: *Essai sur le principe générateur des constitutions politiques* (Siyasi kurumların yönlendirici ilkesi üzerine, 1810); *Examen de la philosophie de Bacon* (Bacon felsefesinin incelemesi, 1836), vb.

MAİSTRE (*kont* Xavier DE), fransız yazar (Chambéry 1763 - Petersburg 1852), Joseph de Maistre'in kardeşi. 1781'den sonra sardinya ordusuna girdi, askeri kariyerini rus ordusunda sürdürdü. XVIII. yy. anlayışını romantizmle birleştiren hikâyeler yazdı (*Odamda seyahat* [Voyage autour de ma chambre, 1795]; *le Lépreux de la cité d'Aoste*, 1811; *Odamda gece seferi* [Expédition nocturne autour de ma chambre]; *les Prisonniers du Caucase et la Jeune Sibérienne*, 1825).

MAİŞET a. (ar. *ma'işet*). *Esk.* **1.** Yaşama, yaşayış. **—2.** Geçinmek için gerekli şey, geçim: *"...mâişet ve hastalık sıkıntısı çekmeden fücceten göçüp gitmiştir"* (Ali Fuat). **—3.** Eskiden bilim alanında yeni çalışmaya başlayanlara ödenen ücret.

Mai ve siyah, Halit Ziya Uşaklıgil'in romanı (1897). Gerek kurgusu gerek anlatımı gerek sözdizimiyle ilgili yenilikleri bakımından, türk edebiyatında roman türünün ilk başarılı örneği sayılır. Yapıtta, Abdülhamit II döneminde sanat ve basın dünyası işlenmiştir. Mülkiye'de okurken babası ölen Ahmet Cemil, evin geçimini sağlamak için kitapçılara serüven romanları çevirir; geceleri özel dersler verir; okulu bitirince gazetelerde çalışmaya başlar; bir yandan da büyük bir şiir yazmaya girişir. Mehtaplı, mavi bir gecede, Tepebaşı bahçesi'nde kurduğu hayale göre, yapıtı tamamlanınca üne ve servete kavuşacak, içten içe sevdiği zengin kızla evlenip mutlu olacaktır. Ne var ki, hayalle gerçek birbirine uymaz. Çalıştığı gazete ve basımevi sahibinin oğluyla evlendirdiği kız kardeşi kocasının hoyrat davranışı yüzünden ölür. Ahmet Cemil gazeteden ayrılır: sevdiği kız bir başkasıyla nişanlanır. Tamamlayıp arkadaşlarına okuduğu yapıt umduğu ilgiyi görmez; bunun üzerine kitabı ateşe atar. Yemen'de bir ilçe kaymakamlığı alarak "siyah bir gecede" İstanbul'dan uzaklaşır.

Roman kahramanı Ahmet Cemil, sanat anlayışı bakımından, Ebebiyat-ı cedide şairlerinin simgesidir.

Halit Ziya Uşaklıgil, Cumhuriyet döneminde *Mai ve siyah*'ın dilini sadeleştirmiştir (1938).

MAİTANİ (Lorenzo), sienalı sanatçı (Siena 1275'e doğr.-Orvieto 1330), 1310'dan ölümüne dek Orvieto katedrali'nin yapımında ustabaşı olarak çalıştı. Yapının cephe tasarımında, G. Pisano'nun Siena katedrali'nden esinlendi; ayrıca katedraldeki bronz heykelleri gerçekleştirerek yapının süsleme çalışmalarına doğrudan katıldı. Başka birçok yapıt sanatçının üslubunun izlerini taşır (katedralde yer alan *Tahta haç*).

MAİTHİLİ a. Bihari lehçesi; Mithila bölgesinde, 970 000 kişi (1989) tarafından konuşulur. (Yazıda ve dilde bengalinin etkisi görülür. Zengin bir folklor edebiyatı vardır). [Eşanl. TİRHUTİA.]

MAİTLAND (John), **Lauderdale** dükü, iskoçyalı siyaset adamı (Lethington, bugün Lennoxlove, 1616 - Tunbridge Wells, Kent, 1682). Presbiteryen ve covenanterdi; 1647'de kralı ılımlı İskoçyalılar'ın görüşlerine inandırmaya çalıştı ve kararlı bir biçimde kralcı partiye katılarak Worcester' de savaştıysa da tutsak düştü (1651). Charles II'yi etkisi altına aldı ve 1663'ten başlayarak İskoçya sorunlarında gitgide artan bir rol oynadı; 1669'da İskoçya ile ilgili bakan olarak Middleton'ın yerini aldı. Kralın yetkisini kesinlikle öteki krallığa da kabul ettirmeye çalıştı. İskoçya'daki karışıklığı bir düzene soktuysa da, tedirgin edici despotluğu 1679'da yeni karışıklıklar doğurarak düşmesine yol açtı (1680).

MAİTLAND (Frederic William), ingiliz hukuku tarihçisi (Londra 1850 - Las Palmas 1906). 1888'den ölümüne kadar Cambridge'de profesörlük yaptı. Çok sayıda yapıt yazdı. İngiltere'nin anayasal tarihine ilişkin yapıtıyla ingiliz tarihi üzerine Stubbs'ın "whig" görüşünü sarsan bir yorum önerdi. *Year Books* (Yıllıklar) yayınları ve Frederick Pollock ile birlikte yazdığı *The History of English Law* (İngiliz hukuk tarihi) adlı yapıtı klasikleşmiştir.

MAİTREYA, mahayana'ya göre, büyük bodhisattvalardan biri, şimdiki dünyanın gelecekteki Buddha'sı. Maitreya, Tusita'ların göğünde oturur. O, hem beklenen teselli edici, hem de son bir kez yeniden kuracağı dünyanın gelecek kurtarıcısıdır. Maitreya kültü, bütün buddha dünyasını kapsar. Maitreya, kimi zaman ayakta, kimi zaman da oturmuş ve ayaklarını sarkıtmış durumda, Yasa'nın çarkına *(dharmaçakramudra)* ilk dönüşü verme hareketini yaparken canlandırılır. Tacında bir *stupa* figürü yer alır. Alametleri, çark *(çakra)* ve ibriktir. (Bu sözcüğün karşılığı, pali dilinde METTEYYA, çincede Mİ-LUO-FO, japoncada MİROKU, tibet dilinde de BYAMSPA'dır.)

MAİTRİ, *dostluk* anlamına gelen sanskritçe sözc. (pali dilinde *matteyya*). Buddhacılıkta en yüce erdem olan merhameti belirtir.

MAİYET, -ti a. (ar. *ma-, ma'a-*, birlikte ve *-iyyet*'ten *ma'iyyet*). **1.** Bir kimseyle birlikte olan, ona refakat eden; emrinde ve hizmetinde çalışan kimseler: *Bakan, maiyetiyle birlikte İzmir'e gitti. Maiyetine iyi davranmak.* **—2.** Bir kimsenin emrinde ve hizmetinde olma: *Bir kimsenin maiyetine girmek, maiyetinde bulunmak. Yıllarca onun maiyetinde çalıştı.* **—3.** *Maiyet memuru*, il idaresinin çeşitli hizmet alanların-

Museum of Fine Arts, Boston

Maitreya
Kaikei tarafından yapılmış yaldızlı ağaçtan heykel
Kamakura dönemi, 1189'a doğru (onarımdan sonraki hali)
Museum of Fine Arts, Boston

Giraudon

Giraudon

la Maja desnuda ve *la Maja vestida* Goya'nın yapıtları (1803-1806 arası) *Prado müzesi, Madrid*

B. N., Paris

Majorianus Arles atölyesi tarafından basılmış altın sikke, V. yy. *Bibliothèque nationale, Paris*

da staj yapan kaymakam adaylarına verilen ad.
—*Esk. Maiyet vapuru,* kıyı ya da ada valilerinin yanında bulunan vapur; elçiliklerin, İstanbul'da bulunan gemileri. || *Maiyet -i seniye,* padişahın çevresinde bulunanlar.

MAİYET a. (ar. *mā,* su ve *-iyyet*'ten *mā'-iyyet*). Esk. kim. Hidrat.

MAİZİÈRE (Ulrich DE), alman general (Stade, Hannover yakınında, 1912). 1930'da Reichswehr'e girdi, Polonya'da, Fransa'da (1940'ta yaralandı) ve OKH'de hizmet gördü. 1951'den başlayarak, nazi ruhundan arındırılmış, demokrasiye bağlı yeni bir ordunun kurulması çalışmalarına katıldı. Kendini ordu kadrolarını yetiştirme işine adadı, İnnere Führung okulu (1960) ve Führungs-akademie (1962) komutanlığı yaptı, kara orduları müfettişi (genelkurmay başkanı) [1964], sonra da Bundeswehr genel müfettişi (1966) oldu. 1972'de emekliye ayrıldı.

MAİZURU, Japonya'da kent, Honşu adasında (Kyoto ili), Japon denizi kıyısında; 97 800 nüf. Kereste ve balık konservesi dışsatımı yapılan balıkçılık ve ticaret limanı.

MAJA a. Akdeniz bölgesinde kıyılarda yaşayan uzun bacaklı yengeç cinsi. (Yassı, dikenli ve boğumlu bağası 20 cm çapında olabilir. Aynagiller familyasının örnek türü.) [MAİA biçiminde de yazılır.]

Maja desnuda *(la)* [*Çıplak Maya*] ve **Maja vestida** *(la)* [*Giyimli Maya*], Goya'nın Prado müzesi'nde bulunan iki başyapıtı (0,97 × 1,90 m ve 0,95 × 1,90 m). Büyük bir olasılıkla 1803-1806 arasında gerçekleştirilmiş olan bu tablolar önce Alba düşesinin, onun ölümünden sonra da, Godoy'un koleksiyonlarında yer aldı.

MAJDANEK, Lublin'in (Polonya) banliyösünde bir yerleşim yeri. Almanlar, İkinci Dünya savaşı sırasında burada kurdukları bir toplama kampında yüz binlerce polonya yahudisini imha ettiler.

MAJDANPEK, Sırbistan'da kent. Bor maden kombinası çerçevesinde yer alan bakır çıkarım merkezi. El sanatları (altın mücevherler).

MAJEROVÁ (Maria), çek kadın yazar (Úvaly, Prag yakınında, 1882 - Prag 1967). Bir bölümü toplumsal gerçekçiliğe örnek olarak kabul edilen romanlar (*Nejkrásnější svět,* 1923; *Přehrada,* 1932; *Siréna,* 1935; *Havířská balada,* 1938) yazdı. Ayrıca gençlik için kitaplar, açıklamalar ve anılar kaleme aldı (*la Polka des cordonniers et autres joies* [fr. çev.], 1961; *Pages intimes* [fr. çev.], 1966).

MAJESTE a. (fr. *majesté*). **1.** Veraset yoluyla başa geçen hükümdarlara verilen san; hitap sözü. **—2.** Soydan hükümdarlara verilen unvan: *Majesteleri kral. Majesteleri imparatoriçe. İyiliksever majesteleri, İngiltere kraliçesi.*

◆ **majesteleri** çoğl. a. Hükümdar için kullanılan hitap sözü.

MAJİSTER a. (fr. *magistère*). Eczc. Asitlerin çözücü etkilerinden yararlanılarak hazırlanan ve eskiden tedavide kullanılan preparat.

MAJİSTRAL sıf. (fr. *magistral;* lat. *magister,* usta, üstat'tan). Eczc. *Majistral formül,* doktor tarafından hastasının özel durumuna göre tedavi amacıyla yazılan ve majistral bir ilacın hazırlanmasına yarayan reçete. || *Majistral ilaç,* majistral bir formüle göre eczacının hazırladığı ilaç.

MAJOLİKA a. ("Mallorca adasından" anlamında ital. sözc. *majolica*'dan). İtalya'da, İspanya'dan, Mallorca adasından gemilerle ithal edilen kalaylı mine kaplı, üzeri boyalı seramik. (Bu ad zamanla bütün fayanslar için kullanıldı; Fransa'da ise bu terim, Rönesans dönemi italya fayanslarını ve italyan geleneğine göre yapılmış ilkel avrupa çinilerini ifade eder.)
—ANSİKL. Majolika sanatı, Ortaçağ'da (yeşil boya ve manganezle yapılmış süsler), Faenza, Montelupo, Siena, Orvieto, Roma gibi İtalya'nın çeşitli yerlerinde ortaya çıktı. Bu sanat İtalya'ya fayans tekniklerini Akdeniz çevresindeki ülkelere yayan, ispanyol-mağrib kökenli çömlekçiler tarafından getirildi. XIV. ve XV. yy.'larda, özellikle Floransa bölgesinde ve Faenza'da (*fayans* sözcüğü bu ünlü merkezin adından kaynaklanır) bu sanat çok gelişti. Önceleri geometrik ve doğu tarzında olan süslemeler, daha sonra yerlerini "çiçekli -gotik" denen avrupa tarzı süslemelere bıraktı. XV. yy. sonlarında, Faenza'da, "istoriati" (Kutsal Kitap, tarih ya da mitolojiden alınan sahneler) adı verilen ilk konulu süsleme örnekleri ortaya çıktı; bu örneklerin en güzelleri XVI. yy.'da Urbino'da gerçekleştirildi. Buna koşut olarak Faenza, Siena, Cafaggiolo ve Castelduranate gibi belli başlı merkezlere özgü yeni süsleme üslupları gelişti (çam kozalakları, tavuskuşu tüyleri, kıvrıkdallar, giriftler, trophaemlar, candelabrumlar vb.); Deruta ve Gubbio'da ise majolikalar metal görünümü veren bir cila ile kaplandı. Bu konudaki en ünlü sanatçılar Giovanni Maria da Urbino, Nicolo Pellipario, Giorgio Andreoli, Francesco Xanto Avelli'dir. XVI. yy. sonunda, Fontana ve Patanazziler'in Urbino'da yer alan atölyeleri, Raffaello'nun Vatikan loggiaları için gerçekleştirdiği kompozisyonlardan esinlendiği için "a raffaellesche" adını alan hafif bir süsleme üslubu yarattılar. XVII. ve XVIII. yy.'larda majolika sanatı başta Venedik ve Castelli'dekiler olmak üzere bazı yapımevleri tarafından başarıyla sürdürüldü.

MAJOR ya da **MAİR** (John), iskoçyalı tanrıbilimci ve tarihçi (Gleghornie, North Berwick yakınında, Lothian, 1470'e doğr. - Saint Andrew's 1550). Skolastik felsefenin savunucusuydu; Paris'te sonra Glasgow ve Saint Andrew's'ta ders verdi. 1521'de, latince olarak, *Historia Majoris Britanniae* (Büyük Britanya tarihi) adlı bir kitap yayımladı.

MAJOR (John), ingiliz siyaset adamı (Merton, Londra, 1943). Rutlish Grammar School'da öğrenim gördü. 1965-1979 yılları arasında Standard Chartered bankasında idareci olarak görev aldı. 1979 yılında Londra'nın kuzeyindeki Huntingdon'dan katıldığı seçimi kazanarak parlamentoya girdi. Thatcher'in kabinesinde ilkin hazine bakanı olarak yer aldı (1987). Dışişleri bakanı (temmuz 1989) ve maliye bakanı (ekim 1989) oldu; kasım 1990'da Margaret Thatcher'ın yerine Muhafazakâr parti başkanlığı ve İngiltere başbakanlığını üstlenene dek bu görevini sürdürdü. 1991 yılı aralık ayında Avrupa Toplulukları ile İngiltere arasında Maastricht kentinde gerçekleşen zirvede, AT konusundaki ılımlı tutumuyla dikkatleri çekti. Nisan 1992'deki seçimlerde, başında bulunduğu Muhafazakâr parti oyların % 41,8'ini alarak mecliste 336 sandalye kazandı; Major büyük bir oy çoğunluğuyla başbakanlık görevini sürdürmeye hak kazandı.

MAJORAN sıf. (fr. *majorant*). Mat. çözlm. ÜSTTEN SINIRLAYAN*'ın eşanlamlısı.

MAJOR COMPANİES, ABD'nin en güçlü petrol şirketleriyle (Exxon, Gulf, Standard, Mobil vb.), en güçlü film şirketlerini (MGM, 20th Century Fox, Paramount, Warner Bros vb.) belirten ingilizce sözcük.

MAJORELLE (Louis), fransız dekoratör ve mobilyacı (Toul 1859 - Nancy 1926). Gallé ve Prouvé ile birlikte Nancy okulunun temsilcisidir. 1900 Evrensel sergisi'ne ve 1925 Süsleme sanatları sergisi'ne katıldı. Özgün bir üslupta yaptığı çalışmalarında doğadan esinlendi (çiçekler, bitkiler).

MAJORİANUS (Flavius Julius Valerius) [öl. Tortona yakınında 461], Batı Roma imparatoru (457-461). Usta bir komutandı, Avitus'un tahttan indirilmesinden sonra iktidara getirildi. Yalnızca İtalya üzerinde egemendi, Galya'ya girdi, Arles'ı aldı ve Vizigotlar'ın kralı Theodorich'i barış yapmaya zorladı. Donanmasını Alicante'de ele geçiren Vandallar karşısında yenilgiye uğradı. Medeni hukukla ilgili birçok yasa çıkardı. Onu kıskanan ya da kendi akıbetinden kuşkuya düşen Ricimer tarafından öldürüldü.

MAJÖR sıf. Müz. **1.** İki uç noktası arasında azami uzaklığın bulunduğu aralık için kullanılır (ikili = 1 ton; üçlü = 2 ton; altılı = 4,5 ton). **—2.** *Majör gam,* majör makamın diatonik gamına günümüzde de verilen ad. || *Majör mod,* tüm aralıkları, birinci dereceden (durak) başlayarak majör ya da tam olan mod. || *Majör tam akor,* en pes üçlüsü majör olan akor.

◆ a. Müz. Majör mod.

MAJUBA HİLL, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde yer, Natal'da, Orange sınırı yakınında. Boerler, İngilizler'i burada yendi (27 şubat 1881).

MAJURO, Marshall* adalarından biri, Ratak ada öbeğinde, takımadanın yönetim merkezi buradadır.

MAJÜSKÜL a. (fr. *majuscule*). Dilbil. BÜYÜKHARF'in eşanlamlısı.

-MAK, -MEK. Yapım eki, değeri kazanmış fiilimsi eki. Fiillerden somut anlamlı adlar türetir: *çakmak* (çak-mak), *ekmek* (ek-mek), *yemek* (ye-mek), *kaymak* (kay-mak), vb.

MAKABANA, Kongo'da kent, Niari kıyısında, Lubomo'nun K.-K.-D.'sunda; Gabu demiryolu bu kentten geçer.

Makabe *(Yahuda),* Händel'in oratoryosu. (→ JUDAS MACCABAEUS.)

MAKABİH çoğl. a. (ar. *makbaha*'nın çoğl. *makābih*). *Esk.* Yakışıksız hareketler, çirkin davranışlar.

MAKABİL, -bli a. (ar. *ma-* ve *kable*'den *mā-kable*). *Esk.* **1.** Önceki, kendinden önce olan şey, geçmiş. **—2.** *Makable* ya da *makabline şamil,* geçmişi, önceyi kapsayan, geri dönüşlü. **—3.** *Makable-t-tarih,* Tarihöncesi, Prehistorya.
—Huk. *Makable şamil* → GEÇMİŞE* ETKİLİ'nin eşanlamlısı.

MAKABİLER, Hellenistik dönem İsrail tarihinde (→ İBRANİLER), selefki kralı Antiokhos IV Epiphanes'in hellenleştirme politikasına karşı ulusal ayaklanmada (İ.Ö. 167) önemli bir rol oynayan yahudi yurtseverler ailesi. Antiokhos IV Epiphanes, aralarında Filistin'in de bulunduğu eyaletlerini birleştirmek için Yahudiler'e yunan kültürünü kabul ettirmek istiyordu. Oysa, Yahudiler için, yunan yaşam tarzını benimsemek, hellenizmin dinsel törenlerine katılmak, yani Musa yasasını ve tektanrıcılığı reddetmek anlamına geliyordu. Ayaklanma işaretini MATATYA* adında modinli (Kudüs yakınında) bir haham verdi ve böylece kutsal savaş başladı. Matatya ölünce, (İ.Ö. 166) onun görevi beş oğlu tarafından sürdürüldü: Yohanan ve Eleazar'ın ancak geçici ve küçük bir rol oynamalarına karşılık, Yuda, Yonatan ve Simon adlarındaki diğer üçü, Yahudiler'in Suriye Selefkileri üzerinde zafer kazanmalarına etkili bir katkıda bulundu. Kendisine **Makabi** lakabı verilen YUDA (166-161) [bu lakap daha sonra onun bütün aile üyeleri ve partisine mensup kişiler için de kullanıldı], Yahudiler için din özgürlüğünü elde etti; ama din özgürlüğünün güvencesi olan yahudi iktidarını ve ulusal bağımsızlığı kurma mücadelesinde başarısızlığa uğradı, bir savaşta yenilip öldürüldü. Yuda'nın ölümü, yahudi direnişini çaresizlik ve şaşkınlık içinde bıraktı. Yuda'nın kardeşleri YONATAN (İ.Ö. 161-142) ile SİMON (142-134) [her ikisi de öldürüldü], onun başladığı işi sürdürdüler; Suriye tahtına göz diken çeşitli rakipler arasındaki çekişmelerden yararlanarak ulusal bağımsızlığı kabul ettirdiler. Simon'un oğlu Hirkan I ile (İ.Ö. 134), bağımsız prenslerden oluşan ruhani nitelikte bir krallık hanedanı olan Hasmonlar iktidara geldi.

Makabiler kitabı, Tevrat'ın Makabiler isyanının tarihini anlatan ve Danyal kitabı'yla birlikte Hellenistik çağda yahudilikle hellenizmin çatışmasına tanıklık eden iki kitabına verilen ad.

MAKABİR ya da **MEKABİR** çoğl. a. (ar. *makber, makbere*'nin çoğl. *maḳābir, meḳābir*). *Esk.* Mezarlar.

MAKADAM a. (fr. *macadam;* öz. a. J. L. *McAdam*'dan). **1.** Silindirlenmiş ve kumlu bir agregayla birleştirilmiş 4-7 cm iriliğinde kırmataşlarla oluşturulan karayolu katmanı. **—2.** Bu amaçla kullanılan taşlı gereç. **—3.** Genel anlamda yol kaplaması. ‖ *Çimento harçlı makadam,* çimento şerbeti emdirilmiş taş kaplamalı yol. ‖ *Tar makadam* ya da *tarmakadam,* yol kaplamalarında aşınma katmanı için kullanılan katranla kaplı gereç.

MAKADAMLAMAK g. f. Bayınd. *Bir yolu makadamlamak,* bu yolu makadamla kaplamak.

MAKADİR ya da **MEKADİR** çoğl. a. (ar. *mikdār, makdūr*'un çoğl. *maḳādir, meḳādir*). *Esk.* Miktarlar: *"Say miktarile yevmiye miktarı muhtelif nevilerde ve gayr-i mütecanis birer mekadirdir"* (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya).
—Esk. mat. *Makadir-i müştereke,* aynı ölçüyle ölçülebilen miktarlar.

MAKADİR çoğl. a. (ar. *makderet*'in çoğl. *maḳadir*). *Esk.* Kuvvetler, kudretler, güçler.

MAKAİD çoğl. a. (ar. *maḳʿad*'ın çoğl. *maḳaʿid*). *Esk.* Oturulacak yerler.

MAKAİRA a. Kılıçbalığına benzeyen, ama burnu daha kısa, kuyruk sapı yanlarında ikişer karinası bulunan, birinci sırt yüzgeci uzun, epipelajik kemikli deniz balığı cinsi. (*Makaira nigricans* 4,5 m boyunda, 900 kg ağırlığında yırtıcı bir hayvandır: balıkları ya da kafadanbacaklıları avlayarak beslenir, bazen balinalara ya da balıkçı kayıklarına da saldırır; yelkenbalığıgiller familyası.)

MAKAK a. (fr. *macaque;* port. *macaco*'dan). Asya, Kuzey Afrika ve Cebelitarık'ta yaşayan, *Macaca* cinsinden maymunların ortak adı. (Uzunkuyruklumaymungiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Böcbil. Tropikal Amerika'da yaşayan çeşitli sineklerin larvaları. (Bu larvalar insanın ya da çeşitli hayvanların derilerinin altında, burun ve yutak boşluklarında yaşarlar.)
—ANSİKL. Makaklar başta bitki olmak üzere her şeyi yiyen, kısa kuyruklu, ağaçta ya da toprak üstünde yaşayan maymunlardır. Avurt keseleri yiyecek biriktirmelerine olanak verir. Son derece hiyerarşik bir düzen içinde toplumsal öbekler oluştururlar; bu öbeklerde yer alan çok sayıdaki erkek makak topluluğun güvenliğini sağlarken, dişiler yavrularla ilgilenirler. İnsandan kaçmazlar, sık sık ekin tarlalarına büyük zarar veren toplu gezilere çıkarlar. Bir düzine kadar makak türü vardır; Endonezya ve Malezya'da yaşayan domuz kuyruklu makak ya da bruh *(Macaca nemestrina),* Sri Lanka'da yaşayan taçlı makak *(M. sinica),* Hindistan'dan Çin'e kadar geniş bir alanda yaşayan rhesus makakı ya da al yanaklı makak *(M. mulatta* ya da *Macacus rhesus),* Hint adaları'na özgü şapkalı mamak *(M. radiata)* Fas ve Cebelitarık'a özgü berber makakı ya da magot *(M. sylvana)* başlıca makak türleridir. Makaklar kolayca beslenebilen ve yetiştirilebilen hayvanlardır. Çoğunlukla tıbbi ve biyolojik araştırmalarda deney hayvanı olarak kullanılırlar. Makaklar üzerinde yapılan deneylerle *rhesus* makakında ve bazı insanlarda yaygın olarak rastlanan ve özellikle yeni doğan bebeklerde hemolitik hastalığına yol açan "Rhesus faktörü" bulunmuştur. (→ RHESUS *sistemi.*)

MAKAL a. (ar. *maḳāl*). *Esk.* **1.** Söz, laf: *Hüsn-i makal* (söz güzelliği). **—2.** Söyleme, söyleyiş.

MAKAL (Mahmut), türk yazar (Demirci köyü, Aksaray, Niğde, 1930). İvriz köy enstitüsü'nü bitirdi (1947). Altı yıl köy öğretmenliği yaptıktan sonra yüksek öğrenimini Ankara Gazi eğitim enstitüsü pedagoji bölümü'nde tamamladı (1956). Çeşitli kentlerde ilköğretim müfettişliği yaptı. 1967'de görevden uzaklaştırıldı. Danıştay kararıyla görevine dönerek İstanbul Sağır ve dilsizler okulu'nda çalıştı (1968). Venedik Üniversitesi'nde türk dili ve edebiyatı dersleri okuttu (1971-1972). 1976'da emekli oldu. Doğduğu köyle ve öğretmenlik yaptığı Nurgöz köyündeki gözlemlerini *Bizim* köy* (1950) yapıtında dile getirdi. Köy sorunlarını, acımasız yaşam koşullarını, gerçekçi izlenimlerini yalın bir dille sergilediği bu yapıt, büyük yankı uyandırdı. Yazarın tutuklanması, daha sonra aklanması, *Cumhuriyet* gazetesince İstanbul'da konuk edilmesi, yansıttığı gerçeklerin 1950 seçimi öncesinde iktidara yöneltilen eleştiriler arasında yer alması, kitabın ününü artırdı. Yoksul, unutulmuş anadolu köyünün gerçeklerini ilk kez köyden çıkmış bir aydının bakışıyla aktararak, köy edebiyatı içinde önemli bir yer kazandı. Sorunlarını dile getirdiği çevreyi 25 yıl sonraki görünüşüyle konu edinen yapıtı (*Bizim köy,* 1975) TDK gezi ödülü'nü aldı. Yurt gerçeklerini, eğitim-öğretim sorunlarını konu edinen diğer yapıtları: *Köyümden* (1952), *Memleketin sahipleri* (1954), *17 nisan* (1959), *Kalkınma masalı* (1960), *Yeraltında bir Anadolu* (1968), *Zulüm makinesi-öğretmen kıyımı* (1969), *Köy enstitüleri ve ötesi* (1979), *Hayal ve gerçek-Değişkenler* (1987), *Ağlatı* (1991).

MAKAL (Tahir Kutsi), türk yazar (Denizli, 1937). İstanbul Özel gazetecilik enstitüsü'nü bitirdi (1969); gazetecilik yaptı. *İç göç* (1964) adlı röportaj kitabı dolayısıyla Gazeteciler cemiyeti'nce yılın gazetecisi seçildi; ödül olarak Avrupa'ya gönderildi. Bu geziyle ilgili izlenimlerine *Köylü gözüyle Avrupa* (1964) kitabında yer verdi. Halk şiirini konu alan yapıtlar yayımladı: *Âşık Veysel* (1968), *Âşık Zülfikâr divanı* (1971), *Karacaoğlan* (1973), *Dadaloğlu* (1973), *Köroğlu* (1975), *Türk halk edebiyatı* (antoloji 1974) vb. Kurtuluş savaşı'nı konu edinen *Meydan dayağı* (1977) romanıyla, Peyami Safa 1976 roman yarışması'nda mansiyon; *Kamyon* (1977) romanıyla ertesi yıl aynı yarışmada birincilik aldı. Halk edebiyatı çalışmaları dolayısıyla kendisine İnönü üniversitesi tarafından fahri doktorluk unvanı verildi (1989). Diğer bazı yapıtları: *Babanız yine âşık çocuklar* (şiir, 1989), *Halkbilim ve edebiyat* (1990).

MAKALE a. (ar. *ḳavl*'den *maḳāle*). **1.** Bir yayında, bir gazetede, başlı başına bir bütün oluşturan yazı: *Dış ülkelerin siyasi durumu üzerine makaleler. Siyasi durum üstüne bir makale yayımlamak.* **—2.** *Esk.* Söz; nutuk. **—3.** *Baş makale* → BAŞYAZI
—Ed. Bir konuda (sanat, siyaset, bilim vd.) bilgi vermek, bir görüşü savunmak için gazete ve dergilerde yayımlanan imzalı, öğretici inceleme yazısı.

MAKALE ya da **MEKELE,** Etyopya'da kent, Tigre ilinin merkezi; 61 583 nüf. Besin sanayileri.

MAKALU, Orta Himalaya'da dağ, Çin -Nepal sınırında, Everest'in 20 km kadar G.-D.'sunda; 8 515 m. Bu görkemli doruk (dünyanın beşinci en yüksek doruğu), güneyde 4 000 m'ye yakın bir yükseklikten Barun buzuluna, K.'deyse Kangçen vadisine egemendir. Geç keşfedilen Makalu, ancak 1954'te ABD (W. Siri), Yeni-Zelanda (E. Hillary) ve fransız (J. Franco) dağcılarınca incelenebildi; fransız heyeti, bu arada Kangçungtse (Makalu II) ve Çomo Lönzo'ya da tırmandı. 1955'te, gene J. Franco'nun yönetimindeki fransız dağcılar, Makalu'ya kuzey yamacından tırmandılar: 15 mayısta, J. Couzy ve L. Terray; 16 mayısta, J. Franco, G. Magnone ve G. Norbu; 16 mayısta J. Bouvier, S. Coupé, P. Leroux ve A. Vialette.
İkinci Dünya savaşı ertesinde, Himalaya dağcılığının en güzel sayfalarından bazıları, Makalu yamaçlarında yazıldı: japon Takanuka ve Ozaki güney-doğu sırtına (1970), fransız Y. Seigneur ve B. Mellet (ekip başkanı, R. Paragot) batı mahmuzuna (1971), sloven S. Belak ve M. Manfreda güney yüzüne (1975), avusturyalı Schauer kuzey-batı sırtına (1981) tırmandılar.

MAKALU II ya da **KANGÇUNGTSE,** Himalaya'da doruk, Nepal-Tibet sınırında, Makalu öbeğinde; 7 640 m. Dağa ilk kez 1954'te bir fransız keşif heyeti tırmandı (doruğa J. Franco, L. Terray ve şerpalar [Gyaldzen Norbu ve Pa Norbu] ulaştılar).

MAKAM a. (ar. *maḳām*). **1.** Karar yetkisi olan yönetim birimi; bu birimin başında bulunan kimsenin görevi, görev yeri; orun **2.** Yer: *Valilik makamı. Bir üst makama atanmak. Bir kimseyi makamında ziyaret etmek.* **—2.** *Makam arabası, otomobili,* yüksek dereceli bir görevliye kurumunca tahsis edilmiş olan araba. ‖ *Makam şoförü,* makam arabasını kullanan şoför.
—*Esk. Makam-ı ali,* yüce makam (nezaretler için kullanılır). ‖ *Makam-ı hizmet,* görev yeri. ‖ *Makam-ı izzet,* Tanrı katı. ‖ *Makam-ı Mahmut,* kıyamette Hz. Muhammet'in bulunacağı yer.
—Tasav. Sufinin kendi irade ve çabasıyla ulaştığı ruhsal ve ahlaksal olgunluk düzeyi. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ **makamlar** çoğl. a. Nitelik bildiren bir sıfatla, kamu gücünün temsilcileri, yüksek dereceli memurlar: *Sivil ve askeri makamlar. Resmi makamları tartışma konusu yapmak.*
—ANSİKL. Tasavvufta, her birine *makam* adı verilen çeşitli ahlaksal ve dinsel erdemlere ancak birtakım güçlük, sıkıntı ve yoksunluklara katlanmakla erişilebileceğine inanılır. *Kitab ül-luma,* seyr-i sülûku şu yedi makamdan ibaret sayar: 1. tevbe, 2. verâ, 3. zühd, 4. fakr, 5. sabr, 6. tevekkül, 7. rıza. Makamlar, tasavvuf inancına göre

rhesus makakı ya da al yanaklı makak *(Macaca mulatta)*

başın ayrıntılı görünümü

John Major

insanoğlunun iradesiyle riyazet (nefsi manevi yolculuğa hazırlamak, nefsi ezmek, direncini kırmak) ve mücahede (nefs ile savaşmak) ile kazanılır. Bu özellikleriyle makamlar hallerden farklıdır. Çünkü hal* daha çok irade dışı ve Tanrı vergisi bir olgudur.

MAKAM a. (ar. *makam*). Müz. **1.** Örnek oktavda, aralıkların duraktan durağa dağılımı. (Eşanl. MOD.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Türk müziğinde en az bir dörtlüyle bir beşlinin birleşmesinden doğan bir dizisi ve bu dizideki seslerin kullanım düzenini belirleyen bir "seyir"i olan anlatım sistemlerinden her biri. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** *Makamında*, tarzında, biçiminde: *Kabul makamında elimi sıktı.*

—ANSİKL. Müzikologlar, belki de yanlış olarak, terimin günümüzdeki tanımını, eski yunan ve Ortaçağ müziklerine de uyguladılar. Antikçağ makamları, gerçekte, bugün ilkel ya da Doğu'ya özgü müziklerde de rastlanan bir anlayışa uygun olarak, belirli formüllere dayalı örnek ıskalalardır ve bunlar yükseklik, tını ve "ekhos" kavramlarına bağlıdır Sayıları sekizi bulan gregorius makamları, sekiz bizans tonuna benzetilerek kurulmuş ve bunlara yunan makamlarının adları verilmiştir. Her biri bitişi, seyri ve ambitusuyla ayırt edilir XVI. yy.'da, klasik eksenlilik kurallarında *do*'dan hareketle kurulan *majör* makam (bir ton, bir ton, yarım ton, bir ton, bir ton, bir ton, yarım ton) ile bunun beşinci ve altıncı dereceleri arasında bir ton yerine yarım tonun öngörüldüğü *minör* makama yer veriliyordu. Minör makamda hareket noktası olarak *la* seçilmişti. Dörtlüler (tetrakord) biçiminde bölünüm, uygulamada, yerini yanaşık beşli (pentakord) + dörtlü eklemlenmesine bıraktı ve klasik eksenlilik, her türlü ambitus kavramından uzaklaşarak bütün oktavlardaki derecelerin işlevleri arasında bir eşitlik kabul etti. Bunların dışında kalan makamlar genellikle birtakım değişikliklere uğrayarak yalnızca kilise müziğinde kullanılır oldu.

Cantus planus bir yana bırakılırsa, denebilir ki, XVII.'den XIX. yy.'a değin yalnızca klasik majör ve minör makamlar kullanılmıştır. Bununla birlikte XIX. yy.'ın sonuna doğru (Chabrier, Ravel, Emmanuel) cantus planus makamları ve egzotik ıskalalar, yeniden sistemli bir biçimde kullanılmaya başladı ve çağdaş müzikte önemli bir yer tuttu. XX. yy.'ın sonuna doğru Messiaen gibi besteciler müzikte her türlü yapısal değeri yadsıdılar ve makamları sınırlı, dolayısıyla da belli sayıda kullanılabilecek ses sunan birer ıskala olarak gördüler *(sınırlı aktarımlı makamlar)*.

• XVII. yy.'dan başlayarak Batı'da gelişen sistemler (tonal, dizisel, elektronik, elektroakustik, somut vb. müzikler) dışındaki tüm müzikler makamsaldır. Doğal olarak, her kültür çevresinde, "makam" kavramının adı farklıdır; Batı'da *mod*, Kuzey Afrika'da *tab*, İran'da *destgâh*, Hindistan'da *raga* vb. Her ülkenin ya da bölgenin kendine özgü makamları olabileceği gibi, birçok halkın ortak malı olan makamların ulusal, bölgesel ya da yöresel kullanımları, işlenişleri de vardır.

Türk müziğindeki makamlar, adlarıyla değilse bile, işlenişleriyle klasik arap ve iran makamlarına benzer. Yine de, gerek aralıklar, gerekse "seyir" açısından, "türk makamlar" denilen makamlar tümüyle Türkiye Türkleri'ne özgüdür.

Bugün için bu makamların adlarının ve içeriklerinin kaynağını söyleyebilecek durumda değiliz. Türk makamları, öteden beri, bir oktavdan daha küçük ses gruplarıyla açıklanmıştır. Abdülkadir Töre'nin öğrencisi ve izleyicisi Ekrem Karadeniz*, makamları, ilk kez birer oktavlık inici ve çıkıcı dizilerle açıklamak istemişse de, bu yöntem kabul görmemiştir. Rauf Yekta*, Hüseyin Saadettin Arel* ve Suphi Ezgi*, -eleştirilmekle birlikte, tüm eğitim kuruluşlarınca benimsenmiş- kuramlarında (→ AREL-EZGİ SİSTEMİ), makam dizilerini, dörtlü ve beşlilerin birleşmesiyle açıklamışlardır.

Türk müziğinde üç tür makam ayırt edilir: 1. *Basit makamlar:* "tam dörtlü" (çargâh, buselik, kürdi, rast, uşşak, hicaz) ve "tam beşli"lerin (çargâh, buselik, kürdi, rast, hüseyni, hicaz) birleşmesiyle oluşmuş kategoridir; 13 makamı kapsar: çargâh, buselik, kürdi, rast, uşşak, hüseyni, hicaz, hümayun, uzzal, zengûle, suzinâk, neva, karcığar. Bunlara, tüm öteki makamların bileşimini oluşturduklarından, *ana makamlar* da denir. 2. *Şed (göçürülmüş) makamlar:* karar perdesi değiştirilmiş bir basit makamın, yeni karar perdesi üzerinde yeni seyir özellikleri kazanmasıyla oluşmuşlardır. En çok şeddi olan basit makam zengûledir. Evcârâ, suzidil, hicazkâr, zirgüleli suzinâk, şedaraban makamları, zengûlenin şedleridir. Buselik makamı da, yegâh perdesinde sona eren birçok makamın (sultaniyegâh, ferahfeza, şivenüma vb.) bileşiminde, göçürülmüş olarak yer alır. En çok kullanılan makamlardan nihavent de, bir buselik şeddidir. 3. *Bileşik (mürekkep) makamlar:* en az iki makamın birleşmesiyle oluşan makamlar. En kalabalık kategori budur. Evcârâ ve -bir bakıma- kürdilihicazkâr dışında, XV. yy.'dan sonra düzenlenmiş makamların tümü bu türdendir. En çok kullanılan bileşik makamları: sultaniyegâh, ferahfeza, şevkefza, bayatiaraban, gülizar, dilkeşhaveran, dügâh, hisar, hisarbuselik, bayati, ısfahan, müstear, sabazemzeme, şehnazbuselik, tahirbuselik, yegâh, zavil. Bu üç kategoriden birine dahil etmekte güçlükle karşılaşılan nikriz, ferahnâk, hüzzam, saba, segâh, neveser, ırak, evç makamlarından ilk beşi, kendi adlarını taşıyan dörtlü ya da beşlilerle açıklanmıştır. Ama sonuçta bu sekiz makamın en yakın olduğu kategori, bileşik makamlar kategorisidir. Muhayyer ve tahir makamları, hüseyni ve neva makamlarının inici biçimleridir ve aslında birer basit makamdır.

Bir makamın en önemli sesi, karar, yani bitiş perdesidir *(durak)*. İkinci önemli ses *güçlü*'dür. Basit makamlarda, güçlü 4. ya da 5. derecedir. Bileşik makamlarda, makamın bileşimine göre iki ya da üç güçlü kullanılabilir. Öbür önemli sesler, seyir özelliklerine bağlıdır. Seyir, kalıplaşmış bir ezgi değil, melodinin ilerleyişini belirleyen sıkı bir düzendir. Sözgelimi, birbirinden fiziksel olarak hiçbir farkı olmayan hicazkâr ve şehnaz makamları, seyir özellikleriyle ayırt edilir.

Makamlar, bir de *inici* ya da *çıkıcı* olarak nitelenir. Karar perdesinden ya da dolaylarından başlayarak tiz perdelere doğru seyreden makamlar *çıkıcı*; tiz duraktan (karar perdesinin oktavı) ya da dolaylarından başlayan makamlar da *inici*'dir. Kimi makamlar da güçlüden ya da dolaylarından seyre başlar. Bunlar da *inici-çıkıcı* makamlardır.

MAKAMAT çoğl. a. (ar. *makam, makame*'nin çoğl. *makamat*). *Esk.* **1.** Makamlar: *Sahib-i makamat* (tasavvufta yüksek mevkilere ulaşmış olan). **—2.** Topluluklar, grular. **—3.** *Makamat-ı aliye*, yüksek makamlar, mevkiler. || *Makamat-ı musikiye*, müzik makamları, havaları. || *Makamat-ı mübareke*, Kudüs'te hıristiyan ve müslümanlarca kutsal sayılan yerler. || *Makamat-ı rıdvan*, cennetler.

Makamât, yazar el-Hariri*'nin, Araplar'ın yaşantısını anlattığı yapıtı; bu yapıt çok sayıda arap ressamına esin kaynağı olmuştur.

MAKAMLI sıf. Ahenkli, ölçülü, uyumlu.

MAKAMSAL sıf. Müz. Her melodinin, mutlaka birçok makamdan birine girdiği müzik için kullanılır. (Eşanl. MODAL.)

MAKÂN BİN KÂKİ (Ebu Mansur), Taberistan'daki alevi hükümdarların komutanı (öl. Rey yakınları 940). Damadı Ebül-kasım Cafer bin Seyit Nasr tahta çıkınca, onu Cürcan'a vali atadı. Damadının ölümü (924) üzerine, onun yerine geçen Seyit Ebu Ali Muhammet'i tahttan indirip hapsetti ve tahta torunu Seyit İsmail'i çıkarttı. Bir süre sonra hapisten kaçan Ebu Ali Muhammet, yandaşlarının yardımıyla Cürcan'ı ele geçirdi. Cürcan'ı geri almak için yaptığı girişimlerden sonuç alamayınca, kuvvetleriyle birlikte dağlara çekilmek zorunda kaldı. Ebu Ali Muhammet'in ölümünden (927) sonra yerine Seyit Ebu Cafer Hüseyin geçince, çekildiği dağlardan inerek yeni hükümdarı yenilgiye uğrattı ve Dâi adıyla tanınan Seyit Ebu Muhammet Hasan'ı Taberistan valiliğine atadı. 928'de samani valisi Dâi'yi ve onu Rey'e çağırdı ve kendisi de Horasan'a çekildi. Bir süre sonra Ebu Cafer Hüseyin'in komutanı önce Dâi'yi yenip Taberistan valisi oldu, ardından onu da bozguna uğrattı; ancak, anlaşıp Amül'ü ona verdi. Zamanla topraklarını Cürcan'a kadar genişletti. 931'de Samaniler'den Nasr bin Ahmet'in isteği üzerine Horasan'ı boşaltıp Taberistan'a döndüyse de buradan kovuldu. Taberistan'ı yeniden ele geçirmek için yaptığı girişimlerden sonuç alamayınca Horasan'a sığındı. Nasr bin Ahmet, Kırman'ın yönetimini ona bıraktı. Bir süre sonra Buhara'yı almaya kalkışınca Nasr bin Ahmet'in gönderdiği kuvvetler tarafından öldürüldü.

MAKANİ çoğl. a. (ar. *mıkna*'ın çoğl. *makani*). *Esk.* Başörtüleri.

MAKAO, portekizce **Macau,** çince **Aomen,** Çin kıyılarında Portekiz'e bağlı küçük toprak parçası, Hongkong'un B.'sında, Cu Ciang ırmağı ağzında; 15,5 km^2; 440 000 nüf. (1990). 1557'den beri Portekiz'in malı olan Makao, Batılılar'ın Uzakdoğu'daki en eski yerleşmelerinden biridir. Bölgede tarım (bostan tarımı, domuz yetiştiriciliği), sanayi (hazırgiyim, elektronik) ve turizm (kumarhaneler) etkinlikleri vardır. 13 nisan 1987'de Pekin'de imzalanan anlaşmayla Macao'nun 1999'da Çin'e geri verilmesi kabul edildi.

MAKAR, -rrı a. (ar. *makarr*). *Esk.* **1.** Durulan yer, durak, karargâh. **—2.** İkamet edilen, oturulan yer: *Cennet-makar* (yeri cennet olan). **—3.** Ocak, merkez: *Makarr-ı hükümet* (hükümet merkezi).

MAKAR. Yun. mit. Helios ile Rhode'nin (Rodos) oğlu. Erkek kardeşi Tenages'i öldürdükten sonra Lesbos'a (Midilli) sığındı ve bu adanın kralı oldu.

MAKARA a. (ar. *makara*). **1.** Üzerine tel, iplik, şerit, film vb. bükülebilir şeyler sarılan kenarları çıkıntılı ağaç, metal ya da plastikten silindir: *İplik makarası. Film makarası.* **—2.** *Makara çekmek*, ötücü kuşlar sözkonusuysa, bir solukta değişik nağmeleri aralıksız olarak çıkarmak. || *(Biriyle) makara geçmek*, bir kimseyle alttan alta alay etmek; dalga geçmek (arg.). || *Makara gibi*, aralıksız, hızlı bir biçimde yapılan konuşma için kullanılır. || *Makaraları koyuvermek, salıvermek, zapt edememek*, kendini tutamayarak kahkahayla gülmek: *Sonunda o da dayanamayıp makaraları koyuverdi* (tkz.). || *Birini makaraya almak*, o kimseyle alay etmek (arg.).

—Aktar. *Makara bloku*, yükleri kaldırmaya yarayan ve ortak bir başlık içine yerleştirilmiş birçok makaradan oluşan blok; bu blok hız düşürme özelliği sayesinde çok küçük bir kuvvetle çok ağır yükleri kaldırmaya olanak verir. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Makara dili*, çevresinde bir kablonun ya da zincirin sarılmasını sağlayan bir oluk bulunan makara tekerleği. || *Blok makarası*, aynı başlık üzerinde bir ya da birçok sistemle birlikte çalışan makara.

—Anat. Makaraya benzeyen biçimleri nedeniyle bazı anatomik yapılara verilen ad. || Gözdeki büyük eğik kasın kıvrılarak dönmesini sağlayan lif-kıkırdak yapısında küçük oluşum. || *Makara eklem*, yüzeylerinden biri makara biçiminde olan oynar eklem. || *Aşıkkemiği makarası*, aşıkkemiğinin

üst yüzüne verilen ad. || *Kolkemiği makarası*, kolkemiğinin alt ucunda bulunan ve dirsekkemiğiyle eklemleşen eklem yüzeyi. || *Uyluk makarası*, uylukkemiği lokmalarının, dizkapağı kemiğinin arka yüzüyle eklemleşen ön eklem yüzü.

—Arabac. At arabacılarının çember takmak için tekerlek çevresini ölçmekte kullandıkları ve merkezinden geçen bir mil yardımıyla kendi ekseni çevresinde dönen bir daireden oluşan el aleti.

—Balıkç. Üstüne misina sarılan bir olta kamışının en alt bölümünde bulunan, elle çevrilen çark. (Eşanl. TAMBUR.) [Bk. *ansikl.* böl.] || İpin dolandığı silindir bölümü. ("Sabit makaralı" silindirlerde, ipin düzenli sarılması, çatal maşayla sağlanır. "Döner makaralı" silindirlerde, ipin sarılması ve boşaltılması makara döndürülerek gerçekleştirilir.) || Sinekle balık avında kullanılan, silindiri güçlü bir yayla dönen, dişli çark. || Sandal ya da tekne demirliyken deniz dibine sarkıtılan bir oltayı çekmeye yarayan, sandal kenarına takılı çıkrık. (Marmara denizi ve Akdeniz'de kullanılır.)

—Bes. san. Pastırmacılıkta, denkleme* işlemi sırasında çeki taşını kaldırmaya yarayan, silindir biçiminde ağaç parça.

—Denizc. Ağır yükleri kaldırıp indirmeyi kolaylaştıran ve birbirine koşut iki ya da daha çok tabla arasında dönen, çevresi oluklu tekerlek ya da tekerleklerden oluşan ağaçtan ya da metalden mekanik alet. (Bir ya da birçok makara ile bir vetadan oluşan bütüne palanga denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Makara bülbülü*, bir palanga donanımındaki makarada, halatın rigavo çımasının bağlandığı mapa. || *Makara dili*, bir makaranın, çevresinde zincir, kablo ya da halat geçebilecek biçimde oluk bulunan metalden ya da ağaçtan tekerleği. || *Makara kamçısı*, makaranın oluğuna geçirilen ve makarayı çeşitli yönlere çevirmeye yarayan ince halat. || *Makara oluğu*, makara sapanını makara tablasına donatmak için tablanın çevresine açılmış oluk. || *Makara pernosu*, üzerinde makara dilinin ya da dillerinin hareket ettiği çelik pim. || *Makara tablası*, makaranın dış yüzeylerini oluşturan ağaç ya da demir blok. || *Boncuk makara*, tolsolom palangası ile punya ve kontra ıskotalarının donanımlarında kullanılan tek dilli makara. (Kabasorta donanımlarda, halat boş bırakıldığında makaranın tumba olarak ters dönmesini ve dille veta arasına kimi yabancı cisimlerin sıkışmasını önler.) || *Camadan makarası*, yelkenli bir teknede bumbanın iki yanına yerleştirilen ve camadana vurma işlemi sırasında ıskota yakasını hızla bağlamayı sağlayan makara. || *Çeneli makara*, tablaları, kanalın bir tarafından çıkıntılı olarak yapılan mantilya makarası. || *Demir makara*, dili ve yanakları metalden büyük yük makarası. (Özellikle ağır yükleri kaldırmada, çelik tel halat ya da zincir donanımlı palanga sistemlerinde kullanılır.) || *Kamçılı makara*, sapanında bir kamçı taşıyan makara. || *Kancalı makara*, sapanında bir kanca taşıyan makara. || *Rulo makara*, biri diğerinden daha büyük üst üste yerleştirilmiş iki makaradan yapılmış tek parça makara. || *Tek dilli, çift dilli, üç dilli makara*, bir makara dili ya da yan yana iki ve üç makara dili içeren makara.

—Elektrotekn. *Kablo makarası*, bir yumuşak iletkenin o anda kullanılmayan bölümünün üzerine sarıldığı bir tambur taşıyan aygıt.

—Fiz. ted. *Makara tedavisi*, makaralardan, ip ve ağırlıklardan oluşan bir sistem kullanılarak uygulanan kineziterapi yöntemi.

—Foto. Devingen bir eksen üstüne belli bir uzunluktaki filmin sarıldığı, ışık sızdırmayan kılıf. (Eksenin diğer ucu, kılıf boyunca açılan bir yarıktan çıkar.)

—Grav. *Dişli makara*, gravürcülerin, işlerine pütürlü bir görünüm vermek için kullandıkları dişli, küçük çelik tekerlek (özellikle karakalem tarzı gravürde kullanılır).

—Kâğ. san. *Kâğıt makarası*, çok dar kâğıt bobini.

—Kaynakç. BOBİN'in eşanlamlısı.

—Mak. san. Bir ağırlığın düşey olarak kaldırılması amacıyla kullanılan, kendi ekseni etrafında dönebilen ve jantı üzerinde bükülgen bir bağ (halat, kablo, kayış, zincir vb.) geçirilecek biçimde düzenlenmiş bir oluk bulunan tekerlek.

—Matbaac. Bir kâğıt makinesinin kenar tablasında bulunan ve kâğıdın baskının yapılacağı merdaneye doğru ilerlemesini sağlayan küçük tekerleklerden her biri.

—Seram. Kütahya fırınlarında, sırlı fırınlamada seramiklerin üzerine yerleştirildiği 4-6 cm boyunda parça.

—Teknol. Makine yapımında, kayma sürtünmesi yerine minimum bir enerji yitimi sağlayan yuvarlanma sürtünmesinden yararlanmak için rulmanlarda kullanılan, çok sert çelikten, semantasyon işleminden geçirilmiş, suverilmiş, son derecede parlak küçük dönel parça. (Eşanl. MASURA.) [Bk. *ansikl.* böl.] || Kabloları, iletkenleri, boruları vb. sarmada, taşımada, yerleştirmede kullanılan metal, ağaç ya da karton aygıt. || *Makara dişi*, tahrik edilecek öğenin (film, delikli şerit vb.), bu amaçla açılan deliklerinden birine giren küçük parça ya da sivri parça bölümü.

—Tekst. Eksantrikli dokuma tezgâhlarının üst bölümüne yerleştirilen ve dönme hareketiyle gücü çerçevelerinin kalkmasını sağlayan küçük tekercik.

—ANSİKL. Aktar. Makara blokları genellikle çift kullanılır. Üst makara bloku bir desteğe bağlıdır; hareketli alt makara bloku yükü asmaya olanak veren bir organla (kanca, halka, kilit) donatılmıştır. Çekme vektörü (kablo, sicim, zincir) ardışık ve almaşık olarak üst ve alt blok makaralarının her birinin üzerinden geçer. n makara sayısı olmak üzere (çekme vektörünün kolan sayısına eşittir), bir P ağırlığını kaldırmak için sürtünme kuvvetleri göz önüne alınmadığında gereken çekme kuvveti P/n'dir. Yükün düşey hareketinin h olduğunu kabul edersek çekme hareketinin buna karşılık gelen hareketi nh'dir. Makara blokunun en büyük sakıncası tersinir olmasıdır; çekme kuvveti durur durmaz yük devindirici bir özellik kazanır. Bu sakıncayı gidermek için makara blokları bir geri tepme önleyici düzeneği olan bir güç takımıyla birlikte seri olarak yerleştirilir.

—Balıkç. Makara, balıkların dikkatini çekecek yapay yemi ya da ucuna yem bağlı balık iğnelerini fırlatmaya yarar; aynı şekilde ağır bir avın elle ve olabildiğince kolaylıkla denizden çıkarılmasını da sağlar. İki çeşit makara vardır: makara bobininin döndürülmesiyle oltayı (misinayı) saran döner tamburlu makaralar, makara hareketsiz dururken bobinin bir kenarıyla misinanın sarılması gerçekleştirilen sabit tamburlu makaralar.

—Denizc. Denizcilikte, özellikle de yelken denizciliğinde kullanılan makaralar, dış yüzleri ya da *yanakları*, bir ya da iki sapan takılmasını sağlayan bir ya da iki *makara oluğu* taşıyan bir tabladan oluşur. Yanaklardan, *perno* adı verilen kare başlı silindirsel bir çubuk geçer. Bu çubuk, çevresi halatın geçmesi için oyuk olan makara dillerini taşır.

—Mak. san. Bir askı kancası ya da halkasıyla donatılan kaldırma makarası, genellikle bir taşıyıcı ya da başlık içine yerleştirilir. Tek bir makara, uygulanması gereken kuvvetin değerini azaltmadığından birçok makara bir başlık içerisine yan yana yerleştirilerek birlikte kullanılır; birçok makaranın aynı başlık içinde birleştirilmesiyle oluşan bütüne makara* bloku adı verilir.

—Teknol. Makaralı bir rulmanda, iki burç arasına yerleştirilen makaralar ya tam olarak silindirsel (bu durumda eksenel itme kuvvetlerini taşıyamazlar ancak milin hafifçe kaymasını sağlarlar), ya fıçı biçiminde (darbeleri ve eğilme kuvvetlerini kolayca soğurmaları için), ya da boşlukları doldurması ve gerektiğinde büte görevi yapması için koniktir.

MAKARA. Arkeol. Hindistan sanatında sıkça betimlenen, timsah, yunus ve fil karması efsanevi bir su canavarını belirten sanskritçe sözc. (Irmak tanrıçası Ganga'nın, kimi zaman da Su tanrısı Varuna'nın bindiği hayvandır. Makara figürü süslemelerde İ.Ö. II. yy.'da görülmeye başlandı; gösterdiği üslup değişiklikleri tarihlendirme açısından ipuçları verir [Hindistan, Güney doğu Asya]; genellikle, *kala** adı verilen canavar maskesiyle bir arada kullanılır.)

MAKARACI a. Makara yapan ve/ya da satan kimse.

MAKARALI sıf. **1.** Makarası olan ya da makara ile çalışan şey için kullanılır. **—2.** *Makaralı kuş*, aralıksız öten ve bir çırpıda değişik sesler çıkaran kuş.

—Elektroakust. *Makaralı bant*, tek bir yatay kapak üzerine sık sarılmış manyetik bant.

MAKARAÜSTÜ a. Anat. Kolkemiğinin iç kenarının alt kısmında, makaranın üstünde bulunan tümsek. (Dirseğin içteki dış yan bağının ve birçok kasın yapışma yeridir.)

MAKARENKO (Anton Semyonoviç), ukraynalı pedagog (Biyelopoli, Ukrayna, 1888 - Moskova 1939). İlkokul öğretmeni olarak yaptığı ilk pedagoji deneyimleri 1905 devrimi'ne rastlar. Bu devrim, Gorki'nin yapıtlarından da esinlenen görüşlerini etkiledi. 1914'te Makarenko, Poltava Pedagoji enstitüsü'ne girdi. 1917'de, Ekim devrimi'nden bir buçuk ay önce, Kriyukov ortaokulu müdürlüğüne getirildi. Yeni bir toplumun kurulmasına canla başla katıldı; 1920'de bir suçlu çocuklar topluluğu örgütlemekle görevlendirildi. Güçlüklere, anlaşmazlıklara, kavga ve dövüşlere rağmen, *Yaşam yolu* (Pedagogişeskaya poema) [1933-1936] ve Ekk'in *Putevka v zhizn* (Hayat yolu) [1931] adlı filminde betimlenen Maksim Gorki topluluğu kuruldu. Topluluktaki suçlu çocuklar, bölgedeki yolları koruyor ve güvenliği sağlıyorlardı; ardından ev inşaatına ve en sonra da gerçek bir tarım topluluğu oluşturmaya giriştiler. 1926'da Makarenko, "Gorkililer"i çok daha iyi davranışlara özendirmek üzere, tüm topluluğun Kuriyaje manastırı'na taşınmasını kararlaştırdı. Burada 280 çocuktan oluşan bir topluluk, halkı ve eğitimcileri dehşete düşürüyordu. Makarenko sistemi iki temele dayanıyordu: kolektif çalışma içinde eğitim ve bu çalışmanın pedagojik askerileştirilmesi (çocuklar üniforma giyiyor ve başlarında "komutanlar" bulunan "özel görev kuvvetleri"ne ayrılıyorlardı). Böylece 20'li yıllardaki bolşevik toplumun küçük ölçüde bir örneği ortaya konuyordu (genel kurullar, bir "aristokrasi"nin oluşmaması için herkesin sırayla komutanlık yapması ve komutanlar konseyi). C. Freinet, kurumsal pedagoji ve F. Deligny, doğrudan doğruya bu deneyimden esinlendiler. 1927-1935 arasında Makarenko, bırakılmış çocuklar için yeni bir topluluk kurmakla uğraştı: seçtiği yer, Harkov yakınındaki Cerjinski komünüydü (*Flazi na Başnyah* [Kulelerdeki bayraklar], 1938). Resmi pedagoji sorumlularının karşı çıkmalarına rağmen Makarenko, bu kez çalışmayı sanayi üretimine göre yönlen-

Eta Charlet

aktarmada kullanılan makara bloku (ağırlık görüntüleme düzeneğiyle birlikte)

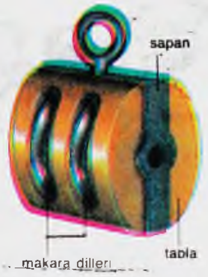
çeşitli kaldırma makaraları

Ch. Lénars

makara
Paşupatinath'daki (Nepal) Şiva tapınağı'nın (XVI.-XVII. yy.) bir penceresinden ayrıntı

çift dilli makara (denizcilik)

büyük dilli makara

A.P.N.

Anton Semyonoviç **Makarenko** (1930'da)

Burnett-Gamma

Makarios III (haziran 1975'te)

diren kendi örgütlenme yöntemlerini burada yeniden ele aldı.

MAKARİA, Kıbrıs'ın K. kıyısında, Girne'nin D.'sunda antik kent; yeri Hogarth tarafından Mulos burnu üzerinde saptandı. Yörede Son Tunç çağ'dan Minos ve Mykenai çanak çömleği parçaları bulundu. Ptolemaios'un söz ettiği kent, Hellenistik ve Erken Hıristiyanlık dönemlerinde gelişti. 674'teki arap akınlarından sonra terk edildi.

Makariev fuarı, Eski Rusya'nın en önemli fuarlarından biri. XVI. yy.'ın ortalarından beri Volga üstündeki Makarievu manastırı'nda düzenlenmekteydi. 1816 yılındaki büyük yangından sonra, Nijni-Novgorod'a nakledildi.

MAKARİKARİ ("Serap gölleri"), Güney Afrika'da bölge, Botsvana'nın kuzey-doğu'sunda. Denizkulaklarıyla kaplı geniş bir çöküntü alanıdır.

MAKARİOS III (Mikhail Khristodhulos Muskos), kıbrıslı din ve devlet adamı (Ano Panaghia, Baf, 1913 - Lefkoşa 1977). Yoksul bir çobanın oğluydu. Din eğitimi gördü. 1938'de diyakoz atandı. 1943'te Atina Üniversitesi'ni bitirdi. 1946'da papazlığa yükseldi; "Makarios" (rumca "kutsal") sanını aldı. Kazandığı bir bursla ilahiyat eğitimini ABD'de Boston Üniversitesi'nde sürdürdü. ABD'deyken Kition (Larnaka ve Limasol bölgeleri) piskoposluğuna seçildiğini öğrenince geri döndü (1948). Ekim 1950'de Kıbrıs başpiskoposluğuna getirildi. Adanın ingiliz egemenliğinden kurtulup Yunanistan'a bağlanması için çalıştı. Enosis* hareketinin öncüsü oldu. 1952'de Birleşmiş milletler genel kurulu'nda konuşarak Kıbrıs'a "kendi kaderini tayin hakkı"nın verilmesini istedi. İngiliz yönetimine karşı albay Grivas'ın EOKA*'yı örgütlemesini destekledi. Adanın ingiliz valisi tarafından terör yanlısı olduğu gerekçesiyle Seychelles adalarına sürüldü (1956). 1957'de, Kıbrıs'a dönmemesi şartıyla serbest bırakıldı; Atina'ya yerleşti. "Enosis" hedefini daha uygun bir zamana erteleyerek, öncelikle bağımsızlık ilkesini savunmaya başladı. İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın katıldığı Zürich ve Londra görüşmelerinde Kıbrıs rum toplumunu temsil etti. Bu görüşmeler sonunda imzalanan antlaşmalarla Kıbrıs bağımsızlığına kavuşunca Cumhurbaşkanı oldu (1960). Bağımsızlık kazanıldıktan sonra türk toplumunun haklarını daraltmaya çalıştı. Anayasa'nın kimi maddelerini uygulamaktan kaçındı. 1963'te Anayasa'yı değiştirme girişimi Türkler tarafından tepkiyle karşılandı. Yeniden örgütlenen EOKA, Türkler'i hedef alırken dört kez de Makarios'u öldürme girişiminde bulundu. 1968'de büyük bir çoğunlukla yeniden seçildi. 1972'de bazı piskoposlar, dini görevlerini aksattığı gerekçesiyle Cumhurbaşkanlığından ayrılmasını istediler. Bu tepkilere karşın, 1973'teki seçimleri de kazandı. Hemen Enosis ilan edilmesini isteyen Yunanistan'daki cuntayla arası bozuldu. 15 temmuz 1974'te yunan subayları yönetimindeki Rum ulusal muhafız birliği, bir darbeyle iktidara EOKA önderlerinden Nikos Sampson'u getirince Lefkoşa'dan kaçarak Ağrotur (Akrotiri) ingiliz üssüne sığındı, oradan önce Malta'ya, sonra da Londra'ya geçti. Türkiye'nin askeri müdahalesinden sonra durumu görüşen Birleşmiş milletler genel kurulu'nun toplantısına katıldı. Bu arada Nikos Sampson devrilmiş, Cumhurbaşkanlığına Meclis başkanı Glafkos Klerides getirilmişti. Ancak Birleşmiş milletler Makarios'u Kıbrıs Cumhurbaşkanı olarak dinledi. Aralık 1974'te adaya dönerek yeniden Cumhurbaşkanlığını üstlendi. Geri dönüşü, türk-rum görüşmelerini olumsuz yönde etkiledi. Üçüncü dünya ülkeleri (Bağlantısız ülkeler) önderleriyle görüşerek onları büyük ölçüde kendi safına çekmeyi başardı. 1975'te Ortadoğu ülkelerine yaptığı gezilerde arap yöneticilerin de desteğini sağladı. 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulmasına karşı çıktıysa da türk önderi Rauf Denktaş ile 14 yıl aradan sonra ocak 1977'de görüşmelere başlamak durumunda kaldı.

MAKARNA a. Bes. san. Buğday irmiğine su ve gerekirse yumurta katılarak yapılan, mayalanmadan işlenerek çok değişik biçimlerde hazırlanan, pişirilmeye hazır kuru hamur.

—ANSİKL. Makarna yapımı şu aşamalardan geçer: 1. hamurun hazırlanması; 2. basınç altında biçim verme; 3. kurutma. Zamanımızda ilk iki işlemi sürekli olarak bir arada yapan otomatik presler kullanılmaktadır. Bir teknede 28 kısım su ile 100 kısım irmik karıştırılır; karışım teknenin bir ucunda olur. Bir ya da iki döner mile bağlı paletler bir yandan ürünü hamur haline getirir, bir yandan da kazanın öbür ucuna doğru ilerletir. Hamur buradan ekseninde bir vida bulunan bir boruya girer; borunun öbür ucunda bir hadde yer alır. Hadde, üzerinde delikler bulunan, 30 cm çapında kalın bir plakadır. Kuvvetle sıkıştırılan hamur biçim alarak deliklerden geçer. Haddeden çıkan hamur uzantıları döner bir bıçakla dipten kesilir. Bıçak kısa boylu makarnalar için çok hızlı, uzun makarnalar için yavaş döner. Deliklerin çapı ve biçimi makarnanın tipine göre ayarlanır. Makarna hamuru deliğin eksenine konan ve çeperine tutturulan bir parça ile halka biçimine getirilir. Çepere tutturulan lamel hamur borusunu boylu boyunca yarar. Ondan sonra yarığın iki kenarı tekrar yapışır. Yaprak biçimindeki makarnalara, bir ara aşamadan geçirilerek değişik motifler verilir: sepet, kelebek, yüksük, vb.

Hangi biçimde olursa olsun bütün makarnalar nem % 12,5'e ininceye kadar kurutulur. Çoğu zaman sürekli çalışan kurutucularda hava akımı ve sıcaklık öyle ayarlanır ki, makarnalar küflenmeyecek kadar çabuk, çatlaklı olmayacak kadar da yavaş kurur. Çatlaklar görülmeyecek kadar küçük olsa bile makarnayı kırılgan yapar.

MAKARNACI a. **1.** Makarna yapan ve/ya da satan kimse. **—2.** (Şaka yollu) İtalyan.

◆ sıf. Makarna yemeğini çok seven kimse için kullanılır.

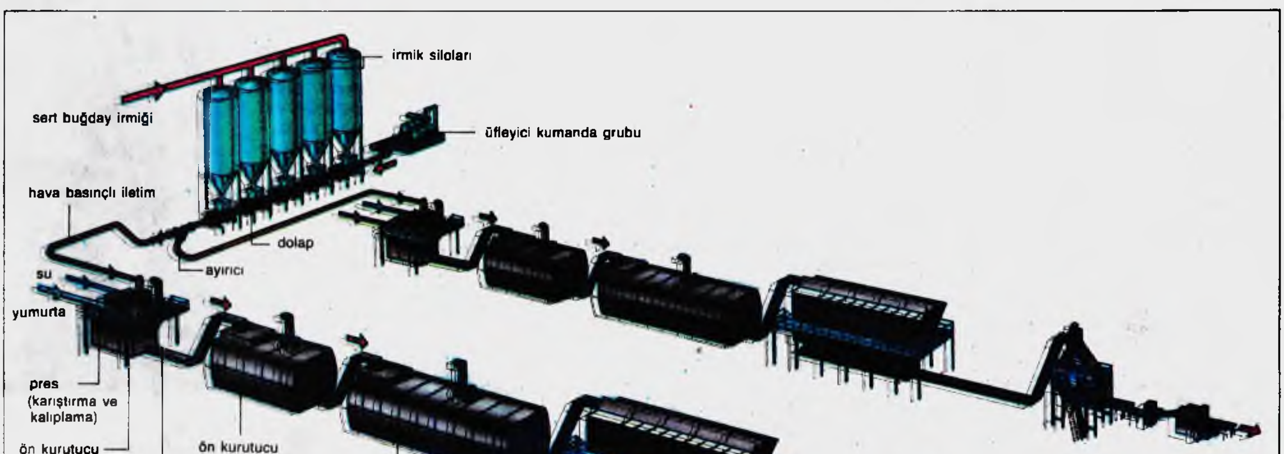
MAKARNACI sıf. Ed. **1.** İtalyanca ve latince sözcüklerin birbirine karıştırıldığı bir tür kaba güldürü şiiri için kullanılır. **—2.** Kendi dilindeki sözcüklerin latince, daha sonraları da yabancı dil kalıplarına uydurulduğu değişik bir kaba güldürü şiiri için kullanılır.

—ANSİKL. Bu türü Tifi Odasi ilk olarak *La Macharonea*'sında (1490'a doğr.) yarattı. Teofilo Folengo, Merlin Cocai takma adıyla kaleme aldığı *Baldus* (1517) ve *Moscheide* (1521) adlı yapıtlarında türe en gelişmiş biçimini kazandırdı. Makarnacı şiir, Rabelais'yi ve Antonius d'Arena'yı etkiledi. Molière, *Hastalık hastası*'nda bu türle alay etti. Almanya'da Griphold Kniknack imzasını taşıyan *Floïa, cortum versicale de floïs* (1593) ile İngiltere'de Drummond'un *Polemo Middinia*'sı bu türün başlıca örnekleridir.

MAKARNACI HALİL, türk pehlivan (Razgrat, Bulgaristan - ?). Deliorman bölgesinde yetişti. Kırkpınar'da adını duyurdu. Abdülaziz'in (1861-1876) huzurunda Kel Aliço'yu yenerek başpehlivan oldu. Başarılarından dolayı sarayda kuşçubaşılığa yükseldi.

MAKARNACILIK a. Makarna yapma ve/ya da satma işi.

Bühler-Miag belgesine göre

makarna yapımının şeması

MAKARON a. **1.** Sigara makinesinde, içine kıyılmış tütün doldurularak sarılmış uzun ve şerit halinde sigara. (Bir uçtan uzarken öbür uçtan istenilen boyda kesilir [otomatik kesicilerle].) **—2.** Elle sigara yapımında kullanılmak üzere, sigara boyunda önceden kıvrılıp yapıştırılmak suretiyle hazırlanan boru (kovan) biçiminde sigara kâğıdı.

MAKARONEZYA ya da **MUTLU ADALAR,** bitki coğrafyası bakımından Kanarya adaları, Asor adaları, Madeira ve Cabo Verde adalarından oluşan bölge. Başlıca özelliği, Akdeniz ve Atlas okyanusu bitkilerinin yanı sıra bazı tropikal bitkilerin de bulunmasıdır. Bu adaların çevreden kopukluğu, çok sayıda eski türün korunmasına olanak vermektedir: Kanarya adalarında damarlı bitkilerin üçte biri yerli türlerden oluşmaktadır.

MAKAROV (Stepan Osipoviç), rus tümamiral (Nikolayev, Ukrayna, 1849 - Port -Arthur yakınında 1904). 1872'de Deniz bakanlığı'nda görev aldı, teknik araştırmalarıyla ve çıktığı iki dünya seyahatinde yaptığı önemli keşiflerle kendini gösterdi. Rus-Türk savaşı'nda (1877-78) *Konstantin* zırhlısının komutanlığını yaptı, osmanlı zırhlılarına karşı ilk kez torpil atan küçük hücum tekneleri kullandı. 1894'te deniz topçu müfettişi, Kronştadt deniz bölgesi komutanı oldu. Rus-Japon savaşı başında Ruslar'ın Pasifik filosu'nun başına getirildi. Bir japon mayınına çarpan *Petropavlovsk* zırhlısında öldü. İlk buzkıran gemisi *Yermak*'ı yaptırmış olan Makarov, Rusya'da bir ulusal kahraman olarak kabul edilir.

MAKAROVA (Natalia Romanovna), rus asıllı amerikalı kadın dansçı (Sen-Peterburg 1940). 1959'da Kirov tiyatrosu'nun dans okulunu bitirdi. Sanat yaşamı, 1961'de Londra'da parlak bir biçimde başladı. Kirov balesi'nin bir Londra turnesi sırasında, topluluktan ayrılarak Royal -Ballet'e girdi (1970). Burada Rudolf Nureyev'le yeniden bir araya geldi. Daha sonra ABD'ye giderek American Ballet Theatre'a katıldı. Çeşitli kentlerde *Giselle, Kuğu gölü* ve *Don Quijote* gibi baleleri; American Ballet Theatre'da *Ateş kuşu*'nu (1977), Stuttgart balesi'nde *Onegin*'i (1978) yorumladı. Konuk sanatçı olarak XX. yy. balesi'nde Maurice Béjart'ın *Méphisto Valse*'inin prömiyerinde Jorge Donn ile dans etti (Monte-Carlo operası, 1979). 1980'de kendi kumpanyasını kurdu. 1981'de Marsilya Ulusal balesi'nde, Roland Petit'nin *Carmen*'inde başrolü oynadı.

MAKARSKA, Hırvatistan'da sayfiye merkezi, Dalmaçya kıyısında, Split'in güney-doğusunda.

MAKART (Hans), avusturyalı ressam (Salzburg 1840 - Viyana 1884). Münih'te Piloty'nin öğrencisi olan Makart, büyük boyutlu tuvallerde barok bir duyarlıkla işlediği tarihi resim türüne ağırlık verdi. *Karl V'in Anvers'e girişi* (Hamburg müzesi) adlı tablosu adını geniş kitlelere duyurdu (1878); hatta, Viyana süsleme sanatının bir dönemi "Makart üslubu" diye anıldı.

MAKAS a. (ar. *mıkaş*'tan). **1.** Bir eksen çevresinde hareket edebilecek biçimde çapraz olarak birleştirilmiş iki kesici lamadan oluşan ve bu lamaların birbirine yaklaştırılmasıyla araya yerleştirilen cismi kesmeye yarayan aygıt. **—2.** *Makas almak,* bir kimsenin yanağını işaret parmağıyla ortaparmak arasına alarak sıkmak, kesme almak (arg.). ‖ *Makas payı, makas hakkı,* elbise biçiminde ölçüden biraz fazla bırakılan yer; ölçüden fazlalığı doğal karşılanan miktar. ‖ *Makas vurmak,* makasla kesmek. ‖ *Bir kimseyi makasa almak,* birkaç kişi birlikte onu sıkıştırmak, rahatça hareket etmesini engellemek. ‖ *Tırnak makası,* el ve ayak tırnaklarını kesmeye yarayan kısa ve eğri ağızlı, ya da kıskaç biçiminde çelik makas türü.

—Al. tak. Sert gereçleri (metal, karton vb.) kesmede kullanılan takım. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Elektrikli makas,* kesici kolları kamlar ya da bir biyel-manivela sistemi yardımıyla bir elektrik motoruyla hareket ettirilen makas.

—Arabac. At arabasının önüne ve arkasına çift, yanlarına da tek olmak üzere yerleştirilen yaprak yaylar. ‖ Biri sabit ve büyük, diğeri onun ortasına mille geçirilmiş oynak ve küçük iki keskin ağızlı koldan oluşan sac kesme aleti.

—Bahç. *Bahçıvan makası* ya da *budama makası,* küçük dalları kesmeye, ağaçları budamaya yarayan makas. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Çit makası,* çitleri budamak için kullanılan, çok uzun kollu bahçıvan makası.

—Balıkç. Voli ve trata gibi ağlarda yakalara bağlanan ve ağın çekilmesini kolaylaştıran, ince, silindir biçiminde tahta parçası. (Boyuna, halatlara bağlanır. Bazı ağ tiplerinde alt uçlarına dik durmalarını sağlamak için ağırlık bağlandığı da olur.)

—Basın. Bir metinde uygulanan kesinti (halk dili).

—Cerr. *Eğri makas,* kesici ağızları, oynak yerinin ötesinde saplarla açı yapan makas.

—Denizc. Ağır cisimleri kaldırmada kullanılan, cundaları birbirine bağlanmış, topukları ise ventolarla sabitleştirilmiş bir çift sağlam direkten yapılan dikme. (Cundalarına palanga donatılarak ağır cisimler kolayca kaldırılır.) ‖ *Yelken makası,* bir yelkenli teknede, mayna edilen yelkenin bumbasını taşıyan X biçiminde düzenek. (Yelken makası hareketlidir ve yelken hisa edildiğinde kaldırılır.)

—Dy. Birbirine komşu iki demiryolu hattını, bunların uzantısındaki başka bir hatta bağlamaya yarayan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Makas dili,* makas başına doğru incelen bir raydan oluşan ve tekerlek budenlerini uygun yönde kılavuzlamaya yarayan makas parçası.

—El sant. *Diş* ya da *tırnak makası* → DİŞ. ‖ *Düz makas,* bakırcılıkta bakır levhanın kesilmesinde kullanılan, kerpetene benzer makas. (Bakırcılıkta en çok kullanılan makaslardandır.) ‖ *Tel makası,* bakırcılıkta bakraç, kazan, leğen türü kapların ağız kısmına çevrilen kalın demir çubukları kesmeye yarayan makas. ‖ *Yan makası,* bakırcılıkta düz makas ve inceburunun giremediği yerleri kesmeye yarayan ağzı gaga biçiminde sivri ve eğri makas. (*Eğri makas, oyma makası* da denir.)

—Ev eşy. Sofrada sunulan kümes hayvanlarını parçalara ayırmakta kullanılan yaylı ve eğri ağızlı iri makas türü.

—Halıc. El dokuması halılarda ilme boylarının aynı düzeyde kesilmesine yarayan alet. (Uzunca, sivri uçlu makas biçiminde olanların yanı sıra, ilme boyuna göre ayarlanabilenleri de vardır.) ‖ *Makas altı,* ilme boylarının aynı düzeyde kesilmesi sırasında çıkan kırpıntı.

—İnş. *Tenekeci makası,* çinko levhaları kesmeye yarayan, iki pah oluşturacak biçimde bilenmiş, kıvrık uçlu demir alet.

—İnş. ve Dülg. Çatının uzunluğu boyunca düşey ve yanal bir düzlem içinde birleştirilmiş çatkı parçalarından oluşan ve iki sağrılı bir dam örtüsünü aşıklar aracılığıyla taşımaya yarayan bütün. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Ara makas,* metal bir çatıda iki makas arasında yer alarak ara yükü hafifleten üçgen kafes kiriş. ‖ *Sağrı* ya da *sırt makası,* iki dam sağrısının birleştiği yerde normal çatı makasıyla çapraz olarak birleşen yarım makas. ‖ *Yarım makas,* tek (sundurma çatı) ya da üçgen sağrılı bir çatıda kullanılan, bir makasın yarısına eşdeğer tek makas kirişli üçgen çatkı öğesi.

—Kâğ. san. Kâğıt ya da karton bobinlerini ya da rulolarını yaprak halinde kesen alet. (Eşanl. FORMASYON BIÇAĞI.) ‖ *Ayırıcı makas,* kusurlu yaprakları saptayarak kesilen kâğıtlar arasından ayıran bir düzenekle donatılmış makas. ‖ *Plan makas,* kâğıt ya da karton yapraklarını, örneğin kutu ya da küçük mukavva eşyalar yapmak için, tek tek kesmek için kullanılan makas.

—Kâğ. san. ve Ciltç. Matbaalarda, kâğıt fabrikalarında ve ciltçilikte kâğıdı yaprak haline getirmek ve özellikle kitap kenarlarını kesmek için kullanılan aygıt. (GİYOTİN, BIÇAK, ARZANİ MAKAS da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Koregr. Gergin tutulan bacakların, havadayken birbiriyle almaşarak öne dördüncü pozisyonda bir *battement* yaptığı ve kolların taç biçiminde başın üstüne kaldırıldığı sıçrama. (Bu sıçrama, jimnastiğe ve folklorik danslara aittir. *Arkaya makas,* akrobaside de kullanılır.)

—Mak. san. Kesme işlemlerinde kullanılan makine ya da düzenek. ‖ *Daire makas,* sac parçalarını özel bir çevre dizgisi boyunca kesen iki döner bıçağı bulunan makas. ‖ *Sac makası,* sac levhaları doğrusal bir çizgi boyunca kesmede kullanılan, ayaklı ya da ayaksız makas. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Marangl. Eklemli ya da hidrolik iki uzun koldan oluşan ve düşme kapakları yatay

A. Fildier kol.

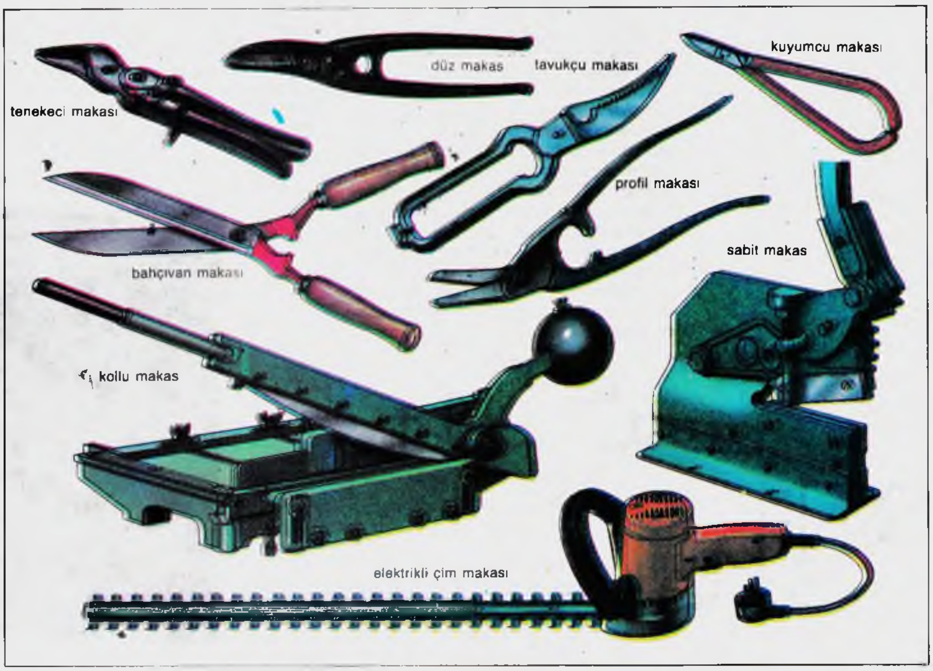

amiral **Makarov**

Colette Masson

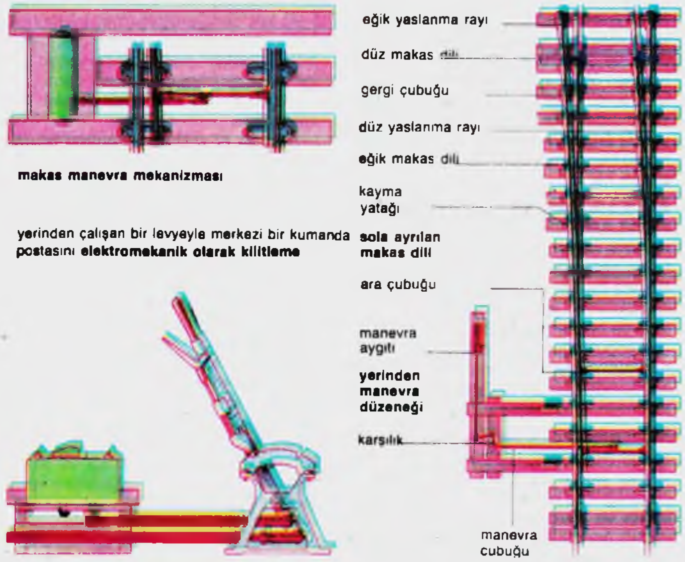

Natalia **Makarova** ve Rudolf Nureyev *Kuğu gölü*'nde (cour Carrée, Louvre, temmuz 1973)

çeşitli meslek dallarında kullanılan **makaslar**

konumda tutmaya olanak veren bir tür menteşe. (Makas, her iki kolunun ucunda bulunan ayaklardan birini kapağa, öbürünü dolap çatkısına vidalayarak tespit edilir. Stoplama düzeneği kapağın konumuna göre ayarlanır.)
—Matbaac. Kâğıt tabakasını kenar tablasından alıp dönmekte olan merdanenin kıskaçlarına aktaran düzenek.
—Sirk. Bir akrobatın ya da bir kadın at cambazının bacaklarını bir makas gibi açıp kapayarak yaptığı atlama hareketi.
—Spor. Makasın açılıp kapanmasına benzeyen bacak hareketi. Makas yüksek ve uzun atlamada, jimnastikte [kulplu beygir], güreşte, catch'de ve bazı yüzme stillerinde kullanılır.
—Tekst. Elle dokuma sırasında, peluşların ve ipek-kadifelerin havını kesmede kullanılan ve çok keskin bir lamayla donatılmış demir bir yataktan oluşan takım. || *Makas makinesi*, yünlü kumaşları ve kimi kez de pamuklu dokumaları makaslamaya yarayan makine. (Makas makinesi, yüksek hızda dönen, helisel çelik bıçaklarla donatılmış bir ya da iki silindir içerir.)
—Tüt. *Puro makası*, puroların ucunu kesmeye yarayan aygıt.
—Zool. Eklembacaklılarda, sonunda bir kıskaç bulunan eklenti. (Onayaklı kabuklularda kıskaç iki parmaktan oluşur: sondan bir önceki eklemin ya da propod'un devamı olan hareketsiz bir parmak; son boğumdan oluşan hareketli bir parmak.)
—ANSİKL. Al. tak. Makaslar, tenekecilikte, sac ve çinko işlemeciliğinde, kazancılıkta tek elle kullanılır. Çitleri ve bordür bitkilerini aynı hizada biçmeye yarayan bahçıvan makasları ile biraz kalın metal telleri kesmek için kullanılan takımlar iki elle çalıştırılır. Makaslar kartonculuk ve ciltçilik gibi diğer meslek dallarında da kullanılır; bir tezgâha bağlanarak kullanılan bu makaslara giyotin ya da keski adı verilir.
—Bahç. Bahçıvan makasları, uzunluklarının dörtte üçünde yer alan bir eksen çevresinde hareket eden iki koldan oluşur. İki koldan birinin ucunda içbükey, diğerinin ucunda dışbükey birer ağız vardır; yalnız içbükey ağız kesicidir, diğeri kesme sırasında dalı tutmaya yarar. Onun için keserken daima kesici ağız öteki ağza göre dalın dibine daha yakın tutulmalıdır. Bağlarda kullanılan budama makaslarının havalı sistemle çalışanları da vardır.
—Dy. Makas iki yaslanma rayından oluşan bir makas şasisinden meydana gelir; bu yaslanma rayları arasında iki makas dili ya da iğnesi salınır. Makas dilleri, dilin yaslanma raylarının birine ya da diğerine yanaşmasına bağlı olarak, kursu sırasında tekerleklerin budeniyle kılavuzlanan vagona almaşık olarak gerekli doğrultuyu vermeyi sağlar.
Makas dilleri hareketleri sırasında şasiyi taşıyan traverslere tespit edilmiş yataklar üzerinde kayar. Bu diller ara çubuğu adı verilen çubuklarla birbirine bağlıdır. Küçük açık modern makaslarda diller mafsallı değil esnektir. Bu diller bir *manevra levyesi* ile yerinden çalıştırılabileceği gibi manevra çubukları ya da telleriyle uzaktaki bir kumanda masasından ya da postasından da hareket ettirilebilir; ayrıca elektrikle kumanda edilen diller de vardır. Bir kumanda masasında ya da postasında birçok makas ve işaretin çalışmasını kendi arasında birbirine bağlayan kimi koşullar kilitleme düzenekleri ve kombinatörlerle gerçekleştirilir.
Dilin herhangi bir nedenle aralık kalması, dingil tekerlek budenlerinin aynı anda makas dili ile yaslanma rayı arasına girmesine ve dolayısıyla taşıtın raydan çıkmasına neden olur. Bu, makasın kötü kullanımından doğabilecek en büyük tehlikelerden biridir. Böyle bir durumu önlemek için trenlerin geçişi sırasında makas dillerini sabit bir konumda tutmaya olanak veren bir kilitleme düzeneğinden yararlanılır. Bunun yanı sıra, dillerin konumu *makas kontrol aygıt*'ı adı verilen bir aygıtla da denetlenir. Bu aygıt, makas dilleri yaslanma rayına tam olarak yapışmadığı ve kilitlenmediği sürece makasa giriş izni veren işaretlerin açılmasını önler.
Kimi durumlarda taşıtların geçişi sırasında dillerin yerinden oynamasını önleyen özel pedallar kullanılır.
İki yollu bir makas, dingil tekerleklerinden birinin, öbür tekerleğin üzerinde yuvarlandığı rayı aşmasına olanak veren bir kruvazman ile son bulur.
Tek bir yoldan iki ya da üç yola giriş sağlayan makaslara iki ya da üç yollu makas adı verilir. Makas bir kruvazman çıkışında da yer aldığında "birbirine geçişli basit ya da çift kruvazman" oluşturur.
Her türlü koşulda çalıştırılabilen makasa *basit* makas denir. Bir anayol ile birleşerek ikinci bir anayol oluşturan makasa "çatallanma makası" ya da "ingiliz makası" adı verilir; tek bir yoldan, aynı doğrultuda iki yol oluşturan makasa *dedublöman makası* denir. Yolu sapma yapmadan düz olarak devam eden makaslara *normal makas*, yolu eğri olan makaslara da *eğri makas* adı verilir; oluşturduğu iki yeni yol, anayolun her iki yanında simetrik olarak yer alan makasa *simetrik makas* denir. Makasa iğneden giren bir taşıtın sağa ya da sola sapmasına gore makas *sağ* ya da *sol makas* adını alır.
Bir makasın açısı, gerek ondalık değer, gerek kesir biçiminde (örneğin 0,111 ya da 1/9) gösterilen teğetiyle ayırt edilir.
Bir makasın açısı küçüldükçe sapan yolda makası geçerken uygulanan sınır hız artar.
—İnş. ve Dülg. Ahşap, metal ya da betonarme, biçim değiştirmez üçgen bir çatkı öğesi olan makas, en yalın biçimiyle, ya-

demiryolu makası

bahçıvan makasları

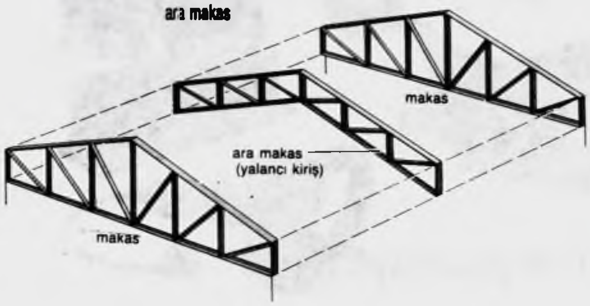

çatkı makası

programlanabilir kesmeli makas

ara makas

tay bir gergi ya da taban kirişi içinde birleşen eğik iki makas kirişinden oluşur. Gergiye gelen yükü azaltmak ve makas kirişlerinin ucunu karşılamak için, makasa düşey bir çatı babası eklenir. Göğüslemeler, kalkık bir gergi (yalancı gergi), ayaklar ve destekler, geniş açıklı bir makasta eğilmeyi önlemek için konulan öğelerdir. Çatı makası aşıklar aracılığıyla mertekleri taşır; kimi durumlarda da yanlamalar doğrudan doğruya mertekleri oluşturur.

—Kâğ. san. ve Ciltç. Sanayide kullanılan makaslarda sabit bir tabla ile bir volanla hareket ettirilen ve yanlamasına yer değiştiren kesici bir lama bulunur. Ayarlanabilir bir büteye dayanan kâğıt bir presle kesme işlemi süresince sabit olarak yerinde tutulur. Tek lamalı makaslar otomatik olarak çalışabilir ve önceden programlanarak kesim yapabilir. Bu makaslar kâğıtları tıraşlamaya, kusursuz bir biçimde gönyelemeye ve gerektiğinde daha küçük ebatlara ayırmaya yarar. Üç lamalı otomatik makaslar dergi, kitap vb. kenarlarını tıraşlamada kullanılır.

—Mak. san. Bir sac makası yatay ve sabit bir kesici lama ile düşey düzlemde hareket eden ve aşağı doğru inerken kesme bölgesinin bir kenardan diğer kenara değin yavaş yavaş yer değiştirmesini sağlayacak biçimde hafifçe eğik olan diğer bir kesici lamadan oluşur. Bir bölümü tabla üzerine yatırılan kesilecek sac, kesici lamalar arasına sokulur; makas çalıştırıldığında, levha, kesilmeden önce tablaya doğru sıkışır ve hareketsizleşir. Bir elektrik motoruyla tahrik edilen büyük makaslar, kalınlığı birkaç milimetre olan çelik sacları birkaç metrelik bir en boyunca kesebilir.

MAKASAYAK a. Tekst. Harekete değişik bir doğrultu vermeye yarayan levye.

MAKASÇI a. **1.** Makas yapan ve/ya da satan kimse. **—2.** Bir demiryolu makasını çalıştırmakla yükümlü demiryolu görevlisi.

—Kâğ. san. Kâğıt ya da karton yapraklarını istenilen boyutlarda kesmeye olanak veren bir makası çalıştıran işçi.

MAKASÇILIK a. **1.** Makasçının yaptığı iş; makasçının görevi. **—2.** Basında, başka gazetelerden haber aktarma işi.

MAKASGAGALI a. Deniz kırlangıçlarına benzeyen, gagasının alt parçası üst parçasından daha uzun bazı kuşların ortak adı. (Tatlısuların ya da denizlerin yakınlarında sürüler halinde yaşar; suyu yalayarak yaptığı uçuşlarda yakaladığı küçük balıklarla ve karideslerle beslenir; kum setlerinde kalabalık koloniler halinde yuvalanır. *Rhynchops* cinsinde toplanan üç türü Hint Adaları'nda, Afrika'da ve Amerika'da yaşar; makasgagalıgiller familyası.)

MAKASİD ya da **MAKASID** çoğl. a. (ar. *maḳṣad*'ın çoğl. *maḳāṣid*). *Esk.* Amaçlar, niyetler, istekler: *Makasid-i insaniyet* (insanlık amaçları).

MAKASİR çoğl. a. (ar. *maḳṣūre*'nin çoğl. *maḳāṣir*). *Esk.* **1.** Camilerde etrafı çevrili yüksek yerler. **—2.** Bir evin en gizli yerleri.

MAKASLAMA a. Makaslamak eylemi.

—Ask. ve Sil. *Makaslama ateşi* → ATEŞ.

—Dy. *Makaslama açısı*, kesişen iki yolun oluşturduğu açı. — Bir dingil ile yol ekseni dikmesinin oluşturduğu açı.

—Spor. RÖVEŞATA'nın eşanlamlısı.

—Teknol. Bir metal levhayı, yüzeyine dik olarak doğrusal ya da herhangi bir çizgi boyunca kesme.

◆ sıf. Çaprazlama.

MAKASLAMAK g. f. **1.** *Bir şeyi makaslamak*, onu makasla kesmek: *Kumaşı makaslamak. Otları makaslamak.* **—2.** *Tkz. Bir yazıyı, bir filmi vb. makaslamak*, onun bir bölümünü ya da bazı bölümlerini çıkarmak, onu kısaltmak ya da sansür etmek: **—3.** Makas almak. **—4.** *Arg.* Çalmak.

—Tekst. Bir kumaşı düz ve parlak hale getirmek için havlarını çok kısa kesmek. ||*Kadifeyi makaslamak*, dokuma işlemi sırasında, düz bir kadife üzerinde gerçekleştirilen ve elde edilmek istenen desene göre makasın ucunu kullanarak zeminin bir bölümünü açmaya dayanan eski teknik.

◆ **makaslanmak** edilg. f. **1.** Makaslamak eylemine konu olmak. **—2.** Kısaltılmak, bazı bölümleri çıkarılmak: *Filmin başında pek çok bölüm makaslanmış.*

MAKASLANMA a. Makaslanmak eylemi.

—Yerbil. Teğet gerilmelere uğrayan homojen ya da heterojen bir kayaç topluluğunda görülen, çoğunlukla düzlemsel *(makaslanma yüzeyi)* kopma. (Kristalli gereçten örtüler [sert taban örtüleri] tabanda, açık bir makaslanma dokanağıyla ya da milonit türü yapıların gelişmesini sağlayan bir makaslanma kuşağıyla sınırlanır [Himalaya'da Tibet levhacığı].)

MAKASLANMAK → MAKASLAMAK.

MAKASLI sıf. Makası olan.

—Dokmc. *Makaslı peştemal* → ÇEŞAN.

MAKASLI BÖCEK a. BAĞKESEN'in eşanlamlısı.

MAKASOTUGİLLER a. Lithops gibi kurak ya da yarı kurak bölgelerde yetişen kalın kaba yapraklı (etli), ikiçenekli bitkiler familyası. Özellikle Akdeniz havzasında ve Güney Afrika'da yetişen otuz kadar cins içinde bin kadar türü kapsar. (Bil. a. *aizoaceae*.)

—ANSİKL. Makasotugiller, çoğunlukla kaba yapraklı otsu ya da dibi odunsu bitkilerdir; Güney Afrika'da yetişen ve birbirine yapışık etli iki yapraktan oluşan bazı türleri oralarda "çakıl-ot" adıyla anılır. Parlak renkli, çok taçyapraklı çiçekleri, bileşikgillerin kömeçlerine benzer ve erdişidir. Sadece *tetragonia* türünün yaprakları yenebilir. İlginç görünüşlü bazı cinsleri *(mesembryanthemum, lithops)* çöl bitkileri koleksiyonu yapan seralar için ilginç bitkilerdir.

MAKASSAR a. Bugiceye çok yakın endonezya dili; Ucungpandang bölgesinde konuşulur.

MAKASSAR → UCUNGPANDANG.

MAKASSAR ya da **UCUNGPANDANG boğazı,** Endonezya'da deniz kolu, K.'den G.'ye doğru yaklaşık 750 km uzunluğunda ve ortalama 140 km genişliğindeki bu boğaz Sulavesi adalarıyla Borneo'yu ayırır; K.'deki Sulavesi denizi'ni G.'deki Sunda denizi'ne bağlar. Adacıklar ve kör kayalarla dolu olan boğazı hızlı akıntılar aşar. Borneo, Cava ve Sumatra'yı taşıyan denizaltı tabanıyla Sulavesi adaları ve Doğu Endonezya adaları çevresinde uzanan büyük derinlikler boğazı sınırlar. Ocak 1942'de burada Müttefikler'le Japonlar arasında büyük bir deniz savaşı yapıldı; Japonlar Borneo kıyısına ve Balikpapan'a çıkmayı başardılar.

Makassar odunu, açık bir zemin üzerinde koyu esmer damarlı abanoz çeşidi.

MAKASSARLAR, Sulavesi adası güney yarımadasının güney bölümünde yaşayan yaklaşık 2 milyon nüfuslu halk. Kültür bakımından Bugiler ile Toracalar'a benzeyen Makassarlar, birçok tarım ve cenaze ayinleri yapar ve atalara taparlar. XVII. yy.'da müslümanlığı benimseyerek küçük krallıklar oluşturan köylerde yaşıyor ve özellikle baharat ticareti ve korsanlıkla uğraşıyorlardı. Toplumsal hiyerarşileri, kız kardeşlerle kızlara verilen çeyizlere bağlı olan saygınlıkla yumuşatılmaktadır.

MAKASTAR a. (ar. *maḳaṣṣ* ve fars. *dar*' dan *maḳaṣṣ-dar*). Terz. **1.** Kumaşı kalıba göre biçmekle görevli usta. (Küçük işletmelerde kumaş üzerine kalıbı en ekonomik biçimde yerleştirme, deneme biçkisinden sonra prova yapıp kalıp hatalarını düzeltme ve iş dağıtımı makastarın görevidir.) **—2.** *Baş makastar*, büyük işletmelerde makastarların bağlı bulunduğu, biçki işlerini düzenlemek ve yönetmekle görevli kimse.

MAKAT, -tı a. (ar. *kuʿud*'dan *makʿad*). **1.** Anat. ANUS'un eşanlamlısı. **—2.** Kıç, arka. **—3.** *Makat büzgeni*, gödenbağırsağının son kısmını çepeçevre saran ve dışkının tutulmasını sağlayan çember kas.

—Esk. ev eşy. Küçük ve alçak sedir. ||*Makat örtüsü*, makattaki minderlerin ya da şiltenin kirlenmemesi için üstüne serilen, genellikle işlemeli ve süslü kumaş parçası. (Eskiden beyaz patiska vb.'den yapılır, kenarlarına dantel geçirilir ve üzeri işlenirdi. Kir tutmayacak koyu renkli kumaşlardan yapılanları da vardır.)

—İsl. *Makad-ı sıdk*, Kuran'da Allah'a saygılarından dolayı günah işlemekten sakınanların buluşacakları bildirilen cennet bölümü (LIV, 55).

—Kad. doğ. *Makattan geliş*, doğum sırasında leğenin üst darlığına önce dölütün makat tarafının girmesi. (Bacaklar makatın altında bağdaş kurar gibi katlanmış olursa tam makattan geliş; gövdeye cebire gibi yapışık katlanmış olursa tam olmayan makattan geliş denir. Dikkatle izlenmesi gereken bu çeşit gelişte, özellikle birinci doğumunu yapan kadınlarda, çoğu zaman sezaryen ameliyatına başvurmak zorunluğu doğar.)

—Ted. *Makat banyosu*, yalnız makatı ve kaba etleri alabilen bir kapta yapılan kısmi banyo. (Makat banyoları, küçük leğen, basur, dismenore, prostat, rektit ve deri hastalıklarında, vb. uygulanır.)

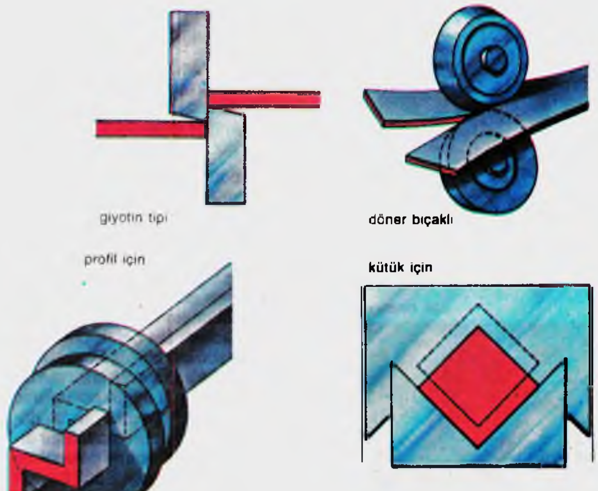
MAKATEA, Fransız Polinezyası'nda ada, Tuamotu takımadalarında, Tahiti'nin 200 km K.-D.'sunda. Eski fosfat merkezi.

MAKATI çoğl. a. (ar. *maḳṭaʿ*'ın çoğl. *maḳāṭiʿ*). *Esk.* **1.** Kesilen, kesinti yapılan yerler. **—2.** *Makatı-ül-enbar*, nehirlerin geçitleri. ||*Makatı-ül-evdiye*, derelerin, vadilerin aşağı ucu.

MAKATİL çoğl. a. (ar. *maḳtel*'in çoğl. *maḳātil*). *Esk.* Cinayet işlenen yerler.

MAKATİR çoğl. a. (ar. *maḳṭar*'ın çoğl. *maḳāṭır*). *Esk.* Damlalar, katreler.

MAKAVEJEV (Dusan), sırp film yönetmeni (Belgrad 1932). Akademinin, radyo, TV, tiyatro ve film yönetmeni yetiştiren bölümünü bitirdi. Gazetecilik yaptı, *Covek nije tica* (1966) ile uzun metrajlı filmlere geçmeden önce belgesel filmler çekti. Bazı filmleri: *Ljubavni Slucaj ili tragedija Sluzbenice* (1967), *W. R. mysterije organizma* (1971), *Sweet Movie* (1974), *Montenegro* (1981), *The Soldier's Tale* (1984), *The Coca-Cola Kid* (1985), *Manifesto* (1988).

sanayi makaslarının çeşitli işleyiş biçimleri

J.M. Birraux

Myriam **Makeba** (Montreux, 1980)

Makedonya (Yunanistan) Siatista yöresi kırsal kesiminden bir görünüm

MAKAVİL çoğl. a. (ar. *miḳvel*'in çoğl. *maḳāvil*). *Esk.* Diller, lisanlar.

MAKBER a. (ar. *ḳabr*'den *maḳber*). *Esk.* Mezar: *"Makberin etrafında yüzlerce kişi bulunmakla beraber sükût-ı muhit yaralanmıyor, kırılmıyor, devam ediyordu"* (İsmail Suphi, XIX. yy.).

Makber, Abdülhak Hamit'in, eşi Fatma Hanım'ın ölümü üzerine yazdığı manzum yapıt (1885). Şair Hindistan'da görevli bulunduğu sırada hastalanan Fatma Hanım, dönüş yolculuğu sırasında ölmüştür; mezarı Beyrut'tadır. Ölümün sorgulandığı yapıtta islam dinine göre Tanrı'nın istencine bağlı sayılan ölüm konusuyla ilgili olarak şair onulmaz acısını dile getirir, düşüncesinde uyanan soruları sıralar. Söyledikleri yer yer Tanrı'ya başkaldırmayı andırırsa da yapıt mutlak bir boyun eğişle sonuçlanır. "Birkaç perişan söz" başlıklı önsöz, döneminde şiirsel düzyazının ustalıklı bir örneği sayılmıştır. Divan şiirinin geleneksel biçimlerini bir yana bırakan 2 352 beyitlik yapıt 4'er beyitlik bentlerden oluşur. Her bentte 1. ve 3. beyitlerin dizeleriyle 4. beyitteki son dize uyaklıdır. 2. beyit kendi içinde uyaklıdır. 4. beyitteki ilk dize serbesttir.

MAKBERE a. (ar. *ḳabr'den maḳbere*). *Esk.* **1.** Mezarlık, mezar: *"Leyal-i müzlimenin vahdet-i sükûn-ı eserinde / gunûde makberlerden çıkan parıltıya benzer"* (Tevfik Fikret). **—2.** *Makbere-i sükûn*, sessizlik mezarı. ‖*Makbere-i şüheda*, şehit mezarlığı, şehitlik.

MAKBUH sıf. (ar. *ḳubh*'tan *maḳbūh*). *Esk.* Beğenilmeyen, kötü görülen.

MAKBUHA a. (ar. *maḳbūh*'tan *maḳbūha*). *Esk.* Hoşa gitmeyen ya da beğenilmeyen iş, durum.

MAKBUL, -lü sıf. (ar. *ḳabul*'den *maḳbul*). **1.** Kabul edilen: *Sizin uygun göreceğiniz her fiyat makbulümdür.* **—2.** Herkesçe beğenilip tutulan, hoşa giden: *Bursa havluları buralarda çok makbuldür.* **—3.** Beğenilen, kendisine güvenilen kimse için kullanılır (genellikle olumsuz cümlelerde): *Pek makbul bir adam değildir.* **—4.** *Makbul olmak*, beğenilmek, aranılmak: *Balığın çok kılçıklısı makbul olmuyor.*

◆ a. *Makbule geçmek*, işe yaramak, çok beğenilmek, hoşa gitmek: *Gönderdiğiniz para çok makbule geçti, borçları kapadık.*

MAKBULE LEMAN (Fatma, —), türk şair ve yazar (İstanbul 1865 - *ay. y.* 1898). Özel öğrenim gördü. Gazete ve dergilerde şiir ve yazıları çıkan ilk türk kadın yazarlardan biridir. *Hanımlara mahsus gazete, Hazine-i evrak, Hazine-i fünun* dergilerinde ahlaka, kadınların eğitimine ilişkin yazıları çıktı. Şiirleri, hikâyeleri ve başka yazıları, ölümünden sonra *Mâkes-i hayal* adlı kitapta toplandı (1892).

MAKBUR sıf. (ar. *ḳabr*'den *maḳbūr*). *Esk.* Gömülü, gömülmüş.

MAKBUZ a. (ar. *ḳabz*'dan *maḳbūz*). Huk. **1.** Bir para ya da eşyanın alındığını ya da bir borcun ödendiğini gösteren ve alacaklı tarafından imzalanarak borçluya verilen belge. (Borçlu, ödediği borç için alacaklıdan makbuz isteme hakkına sahiptir. Faiz ya da kira parası gibi belli zamanlarda ödenmesi gereken öteki borçlardan bir taksit için herhangi bir ön koşul ileri sürmeksizin makbuz veren alacaklı, ondan önceki taksitleri de almış sayılır. Faiz için verilen makbuz ana paranın da ödendiğini gösterir [Borçlar k. md. 87].) **—2.** *Makbuz senedi*, umumi mağazaların kendilerine bırakılan eşya karşılığında verdikleri, kıymetli evrak niteliğinde senet. (Makbuz senedi, umumi mağazaya bırakılan eşyayı temsil eder. Makbuz senedi ve varant, ciro yoluyla devredilebilir. Makbuz senedinin varantla birlikte cirosu eşyanın mülkiyetini geçirir. Yalnız makbuz senedinin cirosu, varant hamilinin hakkı saklı kalmak kaydıyla, eşyanın mülkiyetini geçirir [Türk Tic. k. md. 751]. Makbuz senedinin yasada öngörülen biçimde düzenlenmesi gerekir [Türk Tic. k. md. 746].)
—Esk. dilbilg. "u" ya da "ü" biçiminde okunan vav harfi.
—İsl. huk. Alınan, ele geçirilen mal ya da para. ‖ *Makbuz alâ sevm-in-nazar*, müşterinin satılığa çıkarılmış bir malı görmek ya da başkasına göstermek için emanet olarak alması. ‖ *Makbuz alâ sevm-iş-şirâ*, fiyatı belli bir malın satın almak amacıyla alınması.

◆ sıf. *Esk.* Alınmış olan, alınan.

MAKDEM a. (ar. *ḳadem*'den *maḳdem*). *Esk.* Gelme, dönüp gelme, geliş: *Makdem-i behar* (baharın gelişi).
—Esk. giy. Osmanlılar döneminde, kalyoncuların giydiği bir başlık türü. (Üzerine uçları püsküllü sarık sarılırdı.)

MAKDERET a. (ar. *ḳudret*'ten *maḳderet*). *Esk.* Güç, kuvvet, zor.

MAKDUH sıf. (ar. *ḳadh*'tan *maḳdūḥ*). *Esk.* **1.** Beğenilmeyen, ayıplanan. **—2.** *Makduh olmak*, beğenilmemek, ayıplanmak: *"...bilhassa Mandeville'in haddizatında makduh olmayan arzu ve zevkleri seyyiat tesmiye etmesine itraz ediyor idi"* (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya).

MAKDUR sıf. (ar. *ḳadr*'den *maḳdūr*). *Esk.* **1.** Tanrı tarafından takdir edilen; kader gereği. **—2.** İnsanın yapabileceği, elinden gelen: *Bezl-i makdur* (elden gelebildiğince yapma). **—3.** *Makdur-i beşer*, insanoğlunun yapabileceği: *Öyle bir mahfel-i münif yapmış ki makdur-i beşer değildir"* (A. R. Altınay). ‖ *Makdur-ül-istifa*, bütünüyle geri alınması, ödetilmesi mümkün olan. ‖ *Makdur-üt-teslim*, ele geçirilmesi mümkün olan.

MAKEBA (Myriam), güney afrikalı kadın şarkıcı (Johannesburg 1932). On yedi yaşında *Black Manhattan Brothers* grubunda şarkı söylemeye başladı. Daha sonra *African Jazz and Variety Show* topluluğuna katıldı. Irk ayrımı yüzünden ülkesinden ayrılmak zorunda kaldı, ABD'ye yerleşti (1957). Burada şarkıcı Harry Belafonte'un desteğiyle ünlendi. Uzun bir zaman ülkesine dönmesi yasak olan sanatçı, ırk ayrımına karşı mücadeleye etkin olarak katıldı. 1968'de Gine'ye yerleşti. 1985 İstanbul festivali'ne katıldı.

L.-Y. Loirat-Explorer

MAKEDONCA a. Güney slav dili, bulgarcaya yakındır, Makedonya'da ve Yunanistan ile Bulgaristan'ın bazı bölgelerinde yaklaşık 1,6 milyon kişi tarafından konuşulur.
—ANSİKL. Dilbil. Bulgarca gibi, makedoncada da ad çekimi ortadan kalkmıştır. Üç lehçe öbeği ayırt edilir: sırpçaya yakın kuzey lehçeleri, bulgarcaya yakın ve gitgite bu dille karışan doğu lehçeleri, giderek daha çok kullanılan ve ortak dilin temelini oluşturan batı lehçeleri.

MAKEDONİOS (öl. 370'e doğr.), tartışmalı İstanbul patriği (342-360). Arianus yanlısıydı, imparator Constantius tarafından tanrıbilimsel olmaktan çok kilise siyasetiyle ilgili nedenlerle görevinden alındı. Kendi adıyla anılan (makedoniosçular ya da pneumatomakhoslar) mezhebin kuruluşunda ancak ikinci dereceden bir rol oynadı.

MAKEDONYA, yun. **Makedhoİna,** Yunanistan'ın kuzeyinde bölge; 34 177 km²; 2 106 000 nüf. 1913'ten sonra Yunanistan'a bağlanması ve bölgedeki kıvrımlanmış dağları, çöküntü alanlarını Makedonya Cumhuriyeti ile Bulgaristan'dan gelen ırmakları enlemesine aşan bir kuzey sınırının belirlenmesi nedeniyle halkı yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Yirmi yıl süren göçlerden ve dağlık yörelerin ıssızlaşmasından sonra nüfus yeniden artmaya başlamıştır. Kentlerin gelişmesi, küçük üçüncü kesim ve sanayi merkezlerinin kurulması ya da yeniden canlılık kazanması ve son olarak da hem ıslah edilen, hem de sulanan ovalarda tarımın yoğun yöntemlerle yapılmaya başlanması, bölgedeki bu nüfus artışının başlıca etkenleridir. Ege'ye yeterli kıyısı olmayan Makedonya, zamanla Avrupa için sebze ve meyve ambarı durumuna gelmiştir (yarı göçebe hayvan yetiştiricilerinin ve dağ eteklerindeki kokulu tütün üreticilerinin sayısı giderek azalmaktadır). Bölgenin temel enerji kaynağı linyitin (Ptolemais) yanı sıra, İncekarasu (Allakmon) ırmağı üzerindeki santrallar bölgenin elektrik üretimini artırmaktadır. Selanik, Yunanistan'ın ikinci büyük limanı ve kent merkezidir. Buna karşılık başkent Atina, tarımsal ürünlerin pazarlandığı ve dönüştürüldüğü küçük merkezler olan ve hiçbirinin nüfusu 70 000'i aşamayan öbür kentleri (Kastoria, Kozani, Serez, Kavala) de etkilemektedir. Ayrıca, Yunanistan'ın Batı Avrupa'ya ve Ortak Pazar'a açılması, Selanik'e bağlı artülkenin Bulgaristan ve Makedonya yönündeki kesiminde bir düzenlemeyi engellemektedir.

MAKEDONYA, Balkan yarımadasının, bugün Yunanistan, Makedonya ve Bulgaristan arasında bölüşülen tarihsel bölgesi. Coğrafi sınırları: K.'de Sar Planina; G.'de Olympos; B.'da Ghrammos dağı; D.'da Nestos vadisi.

• *Makedonya krallığı.* Makedonyalılar, Yarımadadaki Yunanlılar ile aynı kökenden gelirler. Pindos'un doğu yamacına yerleşen Makedonyalılar'ın İ.Ö. VII. yy.'dan başlayarak buradan indikleri (Argeadai hanedanı; 700 yılına doğru Orestis'teki mülklerinden ayrılarak Pieria'ya yerleştikleri ve soylarının Herakles'e kadar uzandığı söylenen kral sülalesi) ve gelecekteki mülklerinde (Selanik körfezine açılan ova) yaşayan Traklar'ı yavaş yavaş buradan sürdükleri sanılmaktadır. Aleksandros I döneminde (498-454), Persler'in geri çekilme-

si, doğuya doğru bir yayılma olanağı sağladı. İllyrialı halkların yarattığı tehlike, çeşitli kabilelerin çıkar ortaklıklarının bilincine varmalarına yol açtı. Krallık, Philippos II yönetiminde (359-336) gelişmesinin doruğuna vardı. Philippos II, Yunanlılar'ı (Atinalılar) Güney Ege'den kovarak onları hegemonyası altına aldı (Khaironeia zaferi, 338). Ülke son derece zengindi. Müreffeh bir tarımı vardı. Toprak altından (özellikle Pangaion dağı), altın ve gümüş çıkarılıyordu. Nüfus büyük bir hızla artıyordu. Yasalar, kaba ve sert, geleneklerine bağlı, savaş için ancak romalı lejyonların yenebildikleri savaş falanjları halinde örgütlenmiş köylü halkın, bazen saldırganlaşan hetairos aristokrasisiyle birleşmesini sağlıyordu. Kral, silah arkadaşlarının eşitiymiş izlenimini veriyordu. Philippos öldükten sonra Büyük İskender, Hellenler'i Asya'nın fethine yönelterek Doğulular'ın "Makedonyalılar İmparatorluğu" adını verdikleri imparatorluğu kurdu; böylece *Makedon* halkı büyük bir saygınlık kazandı. Ulusal topraklar ise, bir naibe (Antipatros) bırakıldı. Naip olmanın, kendi kendilerine verdikleri krallık unvanını yasallaştıracağına inanan diadokhoslar arasında bir çekişme konusu olan naiplik, sonunda, İ.Ö. 276'da Antigonos Monophtalmos'un torunu Antigonos Gonatas'ın eline geçti.

• *Antigonoslar* (İ.Ö. 276-168). Kaleler (Korinthos, Khalkis) zincirine rağmen Antigonoslar, Yarımadadaki Yunanlılar üzerindeki üstünlüklerini sürdürmekte büyük güçlüklerle karşılaştılar; eski kentler, boyunduruğu silkip atıyor (örneğin Khremonides savaşı sırasında Atina), yeni yeni büyük devletler (Ahemeni birliği, Aitolia birliği) doğuyordu. İtalya'da karşılaştığı güçlükleri artırarak Roma'yı Balkanlar'dan uzaklaştırabileceğini düşünen Philippos V, Annibal'le bir ittifak kurmanın (215) yararlı olacağını sandı ve böylece birinci Makedonya savaşı patlak verdi (Aitolialılar'la ittifak kuran Romalılar, kralı, Phoinike barışını [205] imzalamak zorunda bıraktılar); ardından 197'de lejyonlar, Kynos Kephalai'de falanjı ezdiler (İkinci Makedonya savaşı). Bunun üzerine Quinctius Flamininus, Yunanlılar'a özgürlüklerini geri verdi ve hanedanı da, kendisi için hiçbir düşmanlığa yol açmayacak tek işlevin, Hellenler'i K.'den gelen Barbarlar'ın baskısına karşı korumak işlevinin sınırları içinde tuttu. Philippos V, ardından oğlu Perseus, güçlerini yeniden toparlayarak Yunanistan'da yandaşlar bulmayı başardılar. Ancak 168'de, Üçüncü Makedonya savaşı sırasında, Pydna'da kesin zaferi gene Roma kazandı; Paolo Emili, kente giriş töreninde Perseus'u savaş arabasına zincirledi ve hanedan belli belirsiz bir şekilde sönüp gitti. Makedonya, dört cumhuriyetten oluşan bir birliğe dönüştü ve bu cumhuriyetlere, aralarında ticaret yapmak hakkı ve karşılıklı epigamia tanınmadı. 148'de patlak veren büyük bir ayaklanma Roma'yı, bu cumhuriyetleri eyalet durumuna getirmek zorunda bıraktı.

• *Roma eyaleti Makedonya*. Eyaletin başkenti Selanik'ti. Via Egnatia, Roma ve Asya'ya doğru (Dyrrachium'dan Hebros'a [Meriç], sonra Bizans'a) ulaşımı kolaylaştırıyordu. Cumhuriyet döneminde valilerin görevi ağırdı: Yunanistan kentleri üzerinde genellikle iyi karşılanmayan bir himaye uygulamak ve ağır bir baskıda bulunan Kuzey Barbarları'na karşı savaşmak gerekiyordu (Pison döneminde olduğu gibi). Augustus döneminde, güneyde bir Akhaia eyaleti kurulup, askeri eyaletler Roma dünyasının sınırını kuzeyde daha ileriye götürdükleri zaman Makedonya, senato yönetimine bırakıldı. Kentler (Yunan tipi şehirler ya da Philippoi gibi Roma sömürgeleri) zenginleşti, kırsal kesim de refah içindeydi. IV. yy.'da istilalar yeniden başladı (Gotlar) ve yakılıp yıkılan eyalet, bunun üzerine Doğu İmparatorluğu'na bağlanarak yeniden yerleşime açıldı (Slavlar'ın iskânı).

• *IX. yy.'daki slav istilalarından türk egemenliğine kadar Makedonya: bulgar ve sırp egemenlikleri*. IX. yy.'ın ikincisi yarısından başlayarak Makedonya, kıyı bölgesi dışında, Bulgar İmparatorluğu içindeydi. IX. yy. sonuyla X. yy. başında, burada, hıristiyanlaştırma yayıldı. 1014'te çar Simeon'un geniş Bulgar İmparatorluğu'nu yıkan Bizans, çok geçmeden kendi egemenliğini kurdu. 1186-1258 arasında Kuzey ve Orta Makedonya, yeni Bulgar İmparatorluğu'na yeniden katılırken güneyde, İstanbul'un Haçlılar tarafından alınmasından (1204) sonra, Bonifacio del Monferrato yararına geçici bir Selanik krallığı kuruldu. Epeiros despotu Theodoros Angelos, bu geçici krallığın yerine bir Selanik Yunan İmparatorluğu geçirdi (1222-1246). Bunu da Ioannes Vatatzes, İznik Yunan İmparatorluğu'na zorla kattı (1246). XIV. yy. ortasında Makedonya, Stefan IX Uroš IV Dušan'ın Sırp İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. Dušan'ın ölümünden (1355) sonra, bölgedeki feodaller az ya da çok bağımsız bir duruma geldiler.

• *Türk egemenliği*. Rumeli'ye ilk kez, Orhan Gazi döneminde (1326-1360) ayak basan Osmanlılar şehzade Süleyman Paşa komutasında yaptıkları sürekli akınlarla bizans yönetimindeki bu topraklarda Selanik'e kadar ilerlediler. Murat I Edirne'yi fethedip devletinin başkenti yaptıktan (1362) sonra, macar kralı Lajos I yönetimindeki balkan birleşik ordusuna karşı kazanılan Sırpsındığı (1364), sırp-bulgar kuvvetlerine karşı kazanılan Samaku (1371), Makedonya ve Sırbistan hükümdarlarına karşı kazanılan Çirmen (1372) zaferlerinin sonucu olarak Yanbolu, İslimye, Samaku, İhtiman, Karinova, Aydos, Burgaz, İskeçe, Drama (Dhrama), Kavala, Serez (Serrez), Avrathisarı, Vardar Yenicesi gibi önemli kale ve kentlerin ele geçirilmesi üzerine Rumeli beylerbeyliği kuruldu (1373). Makedonya seferine çıkan sadrazam Çandarlı Hayrettin Halil Paşa Selanik'i fethetti (1374). Niş'in fethi sırasında (1375) şehit düşen Lala Şahin Paşa'nın yerine Rumeli beylerbeyliğine atanan Kara Timurtaş Paşa, İştip, Manastır ve Pirlepe (Prilep) kentlerini osmanlı topraklarına kattı (1382). Sırbistan Kralı Lazar I komutasındaki haçlı ordusuna karşı kazanılan Birinci Kosova savaşı (1389) sonunda Sırbistan krallığı ortadan kalkarken, Balkan Slavları türk egemenliğine girdi ve sınırları Tuna boylarına dayanan Osmanlı devleti karşısında en önemli güç olarak Macaristan kaldı. Selanik ve Yenişehir yörelerini yeniden ele geçiren Yıldırım Bayezit (1394), Niğbolu zaferiyle (1396) de Balkanlar'da türk egemenliğini pekiştirdi. Fetret devrinde (1402-1413) Osmanlı devletinin elinden çıkan Makedonya kentlerinin bazıları Mehmet I döneminde geri alındıysa da buralarda çıkan ayaklanmalar, Şeyh Bedrettin'in Serez (Serrez) çarşısında idamıyla (1420) son buldu. Selanik (1430) ve Yanya (1431) kentlerini yeniden fetheden Murat II, János Hunyadi komutasındaki büyük haçlı ordusunu İkinci Kosova savaşı'nda (1448) tam bir bozguna uğratınca, tüm Makedonya osmanlı egemenlik sınırları içine girdi. Böylece ele geçirilen bu topraklara Türkler'i, özellikle de Anadolu'da karışıklıklar çıkaran Türkmenler ve Tatarlar'ı yerleştirmeye başlayan osmanlı yönetimi, Makedonya'nın yerli nüfusunu azınlıkta bıraktı.

1870'te Bulgarlar'ın rum kilisesinden ayrılarak bağımsız bir kilise oluşturmalarıyla Makedonya bu iki kilise arasında mücadele alanı durumuna geldi.

Makedonya uluslararası siyaset alanına ilk kez İstanbul konferansı'nda (1876) Makedonya adı anılmadan girdi. Konferansa katılan devletlerin Rumeli için öngördükleri ıslahat programı Makedonya'yı da kapsıyordu. Doksanüç harbi'nin (1877-78 Türk-Rus savaşı) galibi Ruslar, Ayastefanos antlaşması'yla (mart 1878) Makedonya'yı yeni kurulan Büyük Bulgaristan prensliğine kattılar. Ancak bu anlaşmayı yeniden düzenleyen Berlin antlaşması (1878) Makedonya olarak kabul edilen "vilayatı selase" (üç vilayet, Selanik, Manastır, Kosova) üzerinde, büyük devletlerin denetiminde ıslahat yapılması koşuluyla türk egemenliğini yeniden kurdu.

Bunun üzerine ortaya bir Makedonya sorunu çıktı. Sorun karmaşık ve anlaşmazlık doluydu. Bulgarlar, Makedonya'yı ilhak ederek Ege denizi'ne ulaşmak; Sırplar Selanik'i işgal etmek; Yunanlılar, sınırlarını daha kuzeye götürmek için, bölgeyi kendilerine katmak istiyorlardı. Ayrıca bu ülkelerin her biri, bölge nüfusunun etnik bakımdan kendi nüfusuna akraba olduğunu ileri sürüyordu. Osmanlı devleti ise ülkesinin bu parçasını elden çıkarmak niyetinde değildi. 1893'te Selanik'te bir Makedonya iç örgütü kuruldu. 1894'te Bulgarlar, Sofya'da bir Makedonya yüksek komitesi kurdular. Yunanlılar ve Sırplar da Bulgarlar'ı taklit ederek benzer komiteler oluşturdular. Bu komiteler osmanlı kuvvetleriyle olduğu kadar kendi aralarında da çatışıyorlardı. 1901'den başlayarak Makedonya sürekli bir ayaklanma havasına girdi. Abdülhamit II, Avrupa devletlerinin olaya müdahalesine olanak vermemek için bir ıslahat tasarısını (Rumeli vilayetleri hakkında talimat) yürürlüğe koydu. Vilayatı selase umumi müfettişliğine getirilen Hüseyin Hilmi Paşa bölgede düzeni bir ölçüde sağladı. Ancak Makedonya'da osmanlı yönetiminin kuvvetlenmesini istemeyen Bulgaristan ve öteki balkan devletleri Babıâli'nin ıslahat tasarısından memnun olmadılar. Öte yandan osmanlı ıslahat tasarısını yeterli görmeyen Avusturya ve Rusya'nın hazırladıkları bir ıslahat tasarısı Berlin antlaşması'nı imzalayan öteki devletlerce de onaylandıktan sonra bir memorandum biçiminde Babıâli'ye verildi. Islahatın yeni tasarıdaki esaslar çerçevesinde sürdürülmesi Makedonya'da durumu daha da gerginleştirdi. 1903 yazında Makedonya kanlı bir ayaklanmaya sahne oldu. Bu ayaklanma bastırıldıktan kısa süre sonra Avusturyalılar'la Ruslar, hazırladıkları iki yıllık yeni bir ıslahat programını Babıâli'ye sundular. "Mürzsteg programı" adını taşıyan ve öteki büyük devletlerin de onayından geçen bu programı, padişah Türkiye ile dostluk siyaseti izleyen Almanya'nın önerisiyle kabul etmek zorunda kaldı (1903). Program gereğince Makedonya genel müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'nın maiyetine ıslahat işlerini izlemek üzere biri rus, biri de avusturyalı iki memur verildi; beş jandarma bölgesine ayrılan Makedonya'nın ıslahat alanlarından Selanik'e rus, Serez'e fransız, Drama'ya ingiliz, Manastır'a italyan ve Üsküp'e de avusturyalı subaylar atanırken, jandarma okulları müfettişliğine de bir alman subayı getirildi. Ancak, Makedonya sorunuyla en çok ilgilenen Rusya ile Avusturya, jandarma ıslahatını yeterli görmediklerini belirterek maliyenin de ıslah edilmesi konusunda Babıâli'ye verdikleri bir notayla Osmanlı bankası'nın da katılacağı ortak bir denetim sisteminin kurulmasını istediler (1905). Osmanlı devletinin bu öneriyi geri çevirmesi üzerine, Almanya dışında kalan öteki beş devletin (Rusya, Avusturya, İtalya, Fransa, İngiltere) savaş gemilerinden oluşan bir filo, Midilli ile Limni'ye asker çıkararak gümrük ve posta-telgraf dairelerini işgal etti. Tüm Avrupa devletlerine tek başına karşı koyamayacağını anlayan Abdülhamit II, Vilayatı selase'de mali ıslahat esasını lehte bazı düzenlemelerle kabule yanaştı. Böylece yabancı dört maliye uzmanı, "müşavir" adı altında hemen göreve başladı; hazine işlerinin düzenlenmesi Osmanlı bankası'nın şubelerine bırakıldı. Midilli ve Limni adaları da yabancı işgalinden ancak bu sayede kurtulabildi (1905). Bu arada, yenilikçi Türkler'in Makedonya'da meşrutiyeti gerçekleştirmek amacıyla kurdukları İttihat ve Terakki cemiyeti, Makedonya sorununda yabancı devletlerin işe karışmalarına izin verip buna katlandığı için Abdülhamit II'yi vatana ihanetle suçladı. Bu cemiyete mensup genç su-

baylardan kolağası Niyazi ve binbaşı Enver (Paşa), Makedonya dağlarına çıkıp çetecilik eylemlerine başladıktan bir süre sonra halk tarafından "kahramanı hürriyet" ilan edildiler. İttihat ve Terakki yanlısı subayların çoğunlukta bulunduğu Manastır ordusu ayaklandı; karışıklıklar Makedonya'nın rum, bulgar, sırp ve öteki hıristiyan halklarını da kapsayarak iyice yaygınlaştı. Gitgide yeni boyutlar kazanan bunaltıcı baskı karşısında Abdülhamit II, İkinci meşrutiyet'i ilan etmek zorunda kaldı (23 temmuz 1908). Ancak, Makedonya'da önceleri "ittihadı anasır" (tüm etnik grupların eşit olarak birleşmesi) doğrultusunda bir tutum izleyen ittihatçılar, daha sonra milliyetçi çözümlere başvurunca, yeniden eyleme geçen, bulgar, rum ve sırp çeteleri, bir süredir sağlanmış olan geçici huzuru bozdular. Osmanlı devletinin bir yandan Arnavutluk ayaklanması (1910), bir yandan Trablusgarp savaşı (1911) ile uğraşması balkan uluslarının Makedonya'daki emellerini gerçekleştirmeleri için uygun ortam yarattı. Birinci Balkan* savaşı sırasında bulgar, yunan, sırp ve karadağ kuvvetlerinin istilasına uğrayan Makedonya türk egemenliğinden çıktı (1912).

• *Birinci Balkan savaşı'ndan sonra.* Ele geçirdikleri Makedonya topraklarını paylaşma konusunda anlaşamayan Balkan devletleri, birbirleriyle savaştılar (İkinci Balkan savaşı, 1913). Bükreş antlaşması'yla (10 ağustos 1913), kıyı bölgesi Yunanistan'a; iç bölge Sırbistan'a katıldı; yenilen Bulgaristan, yalnız Strumica vadisini aldı. 1941'de Bulgaristan, Makedonya'nın yugoslav ve yunan bölgelerini topraklarına kattı, ancak 1947'de geri vermek zorunda kaldı. Savaştan sonra sosyalist Yugoslavya'da bir Makedonya Cumhuriyeti kuruldu.

MAKEDONYA, makedonca **Makedoniya,** Balkanlar'da devlet, Yunanistan, Bulgaristan, Yeni Yugoslavya (Sırbistan) ve Arnavutluk arasında; 25 713 km², 2 110 000 nüf. (1989). Başkenti *Üsküp.* Resmi dili *makedonca.*

Orta Vardar vadisinin iki yakasında uzanan Makedonya, 2 000 m'yi aşan dağları (Šar Planina, Pelister, Osogovo), çökmüş havzaları (Polog, Pelagonia, Strumica) kapsar. Toprakların iyileştirilmesi, sulamanın yaygınlaştırılması, güçlü tarım-sanayi kombinalarının oluşturulması, akdeniz ya da yarı tropikal tarım ürünleri (bağ, meyveler, pirinç, pamuk, tütün, haşhaş, susam) yetiştiriciliğinin gelişmesini sağladı. Kurşun ile çinko Kratovo ve Zletovo'dan, krom Raduša'dan çıkarılmaktadır; Tajmište'den çıkarılan demir Üsküp'teki demir-çelik sanayisini beslemektedir. Arnavutlar'ın çoğunlukta olduğu batı kesimindeki tarım alanları aşırı kalabalıktır ve Avustralya'ya, Kuzey Amerika'ya yönelik bir göçü beslemektedir; buna karşılık D.'daki dağlar ıssızdır. Kentli nüfus oranı (% 60) en yüksek yugoslav cumhuriyeti Makedonya'dır. Sanayinin gelişmesine karşın gizli işsizlik sürmektedir.

—Tar. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Makedonya federe bir cumhuriyet olarak Yugoslavya'ya bağlandı. 1990'da Yugoslavya parçalanma sürecine girince, Makedonya parlamentosu egemenliğini ilan etti. Yapılan referandum sonucu bağımsızlık, arnavut ve sırp azınlıkların boykotuna rağmen büyük çoğunlukla (% 90) onaylandı. 1990'da 16 partinin katılımıyla yapılan seçimlerde en çok oyu Makedonya Milliyetçi partisi kazandı (% 27,5). Cumhurbaşkanlığına eski Komünistler birliği ile Demokratik dönüşüm partisi'nin adayı Kiro Gligorov seçildi. Makedonya'nın bu adı kullanmasını istemeyen Yunanistan, ülkenin AT ülkelerince tanınmasını önlediği gibi, BM'e kabulüne de uzun süre engel oldu. Makedonya ancak "Eski Yugoslavya cumhuriyeti Makedonyası" adıyla BM'e girebildi (nisan 1993).

—Ed. Kiril ve Metodiy ardından Ohrid'e yerleşmiş öğrencileri Clemens ve Naum ile slav edebiyatlarının beşiği olan ve sırasıyla Yunan, Bulgar ve Sırplar'ın egemenliği altına giren Makedonya, Ortaçağ'ın sonuna doğru bir türk eyaleti oldu ve Birinci Dünya savaşı öncesine kadar da öyle kaldı. Bu dönem boyunca, lirik şarkılar bakımından çok zengin bir sözlü edebiyat gelişti.

XIX. yy.'da, yeni anlatım yolları arayan G. Prličev ve R. Žinzifov'un, ya da halk şarkılarından esinlenen K. Miladinov'un girişimlerine rağmen, yerel lehçelerle yazılan folklor yapıtları özelliğindeki yapıtlardan başka bir şey ortaya konmadı. İkinci Dünya savaşı öncesinde öncü şair Kočo Racin (1908-1943), sırp-hırvat dilini bırakarak, ülkesinin özgürlük savaşımları üzerine bir belge ve çağdaş bir şiirin yaratılmasında büyük bir aşama oluşturan *Beli mugri* [1939] adlı tek şiir kitabını, kendi ana dilinde yazdı. Yugoslav Makedonya kendi kültür özelliğini ancak savaş ertesinde kazanabildi ve bir edebiyat dilinin belirlenmesi ancak o zaman desteklendi.

40'lı yıllarda tiyatro ve şiir hızlı bir gelişme gösterirken, roman alanında hemen hiçbir etkinlik görülmedi. Edebi canlanmanın öncülüğünü yapan şiir, Slavko Janevski (doğm. 1920), Aco Šopov (doğm. 1923) ve özellikle Blaže Koneski (doğm. 1921) gibi şairlerle temsil ediliyor; Blaže Koneski, tiyatro etkilerinden arınmış, içten tablolar ya da sahnelerle düşünümlü bir biçimde dile getirilen bir şiirle birlikte gerçekçi öyküler de yazıyor ve dilbilim çalışmaları, Makedonya edebiyat dili örneklerinin gelişmesine önemli bir katkıda bulunuyordu.

50'li yılların başında şiir, daha bireyci bir görünüm kazandı ve XX. yy. dünya edebiyatındaki büyük akımlara ilgilenmeye başladı. Bu dönemin şairleri arasında, Gane Todorovski (doğm. 1929), Mateja Matevski (doğm. 1929) ve Ante Popovski (doğm. 1930) gibi şairlerin adlarını anabiliriz. Şiir dergileri yayımlanıyor, *Sovremenost* gerçekçi eğilimleri, *Mlada literatura* ve *Razgledi* de modernist eğilimleri bir araya getiriyorlardı.

60'lı yılların yeni kuşağı (Petre Andreevski [doğm. 1934]; Radovan Pavlovski [doğm. 1937]; Bogomil Guzel [doğm. 1939], kesinlikle modern bir bakış açısıyla, bazen katı bir estetikçiliği de reddederek, geçmişin ve onun mitoslarının keşfine yöneliyor, ancak çağdaş sorunları da bir yana bırakmıyorlardı.

Günümüzde şiir, günlük yaşamla kaynaşıp bütünleşen ve bazen pop art'a yaklaşan yazarları, "tribün şiiri" denilen şiire yeniden canlılık kazandıran yapıtlarla, en önemli tür olmayı sürdürmekte; bununla birlikte, düzyazı da, roman ve deneme alanında, Dimitar Solev (doğm. 1930), Taško Georgievski (doğm. 1935) ve Živko Čingo (doğm. 1936) tarafından temsil edilmektedir.

MAKEDONYA a. (öz. a. *Makedonya'*dan). [Tamlayan olarak] Makedonya'ya ilişkin.

—Güz. sant. *Makedonya okulu,* Palaiologoslar döneminde Makedonya ve Sırbistan'da gelişen bizans resim okulu. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tar. *Makedonya hanedanı,* 867-1057 arasında Bizans'a sekiz imparator ve iki imparatoriçe veren aile.

—ANSİKL. Güz. sant. *Makedonya okulu.* Girit okuluyla karıştırılabileceği düşüncesiyle G. Millet tarafından okula bu ad verildi. Hellenistik bir etkiyi de kanıtlayan başlıca özellikleri, gerçekçi betimlemeler, hareket ve yaşam sevgisidir (sırp kiliselerindeki, Kastoria'daki ve Aynaroz dağı manastırı'ndaki freskler). Sırbistan'da, Stefan VI Milutin döneminde (1282-1321), Nerezi, Bačkovo, Sopoćani ve Studenica'da önemli yapıtlar ortaya kondu. Ancak, okulun en büyük merkezi XIII. yy.'dan başlayarak çeşitli sanat akımlarının birbirine karıştığı Selanik oldu; XIV. yy.'da bu kentte etkinlik gösteren en ünlü ressamlar arasında Kaliergis ve Manouil Panselinos'un adı anılabilir.

Makedonya devrim örgütü *(Uluslararası)* bulgarca **VMORO** *(Vıtreşna Makedono-Ordinska Revolyutsionna Organizatsya),* bulgar siyasal örgütü. Neuilly antlaşması'ndan (27 kasım 1919) sonra ülkelerini terk etmek zorunda kalan Makedonyalılar tarafından kuruldu; mali kaynağı Mussolini sağladı. İvan Mihaylov'un yönetimindeki VMORO, eylül 1923 katliamına katılması, üyelerinin Bulgaristan sınırlarında yoğunlaştırdığı terör ve suikastlarla ün kazandı. 1934'te feshedildi.

MAKEDONYA RUMENCESİ a. Rumencenin lehçesi; Yunanistan'ın K.'inde, Makedonya'da, Bulgaristan'ın G.-B.'sında (Rodopiya) ve Arnavutluk'un G.'inde (Pindos) yaklaşık 300 000 kişi tarafından konuşulur. [Eşanl. ARUMENCE.]

Makedonya savaşları (1915-1918), Birinci Dünya savaşı'nda avusturya, alman ve bulgar kuvvetleriyle müttefik (fransız, ingiliz, yunan, italyan ve sırp) kuvvetlerin çarpıştığı muharebeler. 1915'te Müttefikler'in Çanakkale'de yenilgiye uğraması, Almanlar'ın Sırbistan'a saldırması ve Bulgaristan'ın savaşa girmesi üzerine, ekimde Selanik'te bir *Doğu müttefik ordusu* kurulmasına başlandı ve komutanlığına da general Sarrail getirildi. Müttefik cephesi giderek yunan-sırp-bulgar sınırı üzerine yerleşti (haziran 1916) ve Manastır'a (günümüzde Bitola) karşı girişilen ve zaferle sonuçlanan bir saldırıdan (kasım) sonra istikrar kazandı. 1917'de Wilhelm II'nin kayınbiraderi Konstantinos I'in tahttan feragat etmesi, Yunanistan'ın, Venizelos yönetiminde, açıkça Müttefikler safında yer almasına yol açtı. Bu arada Sarrail'in yerine Louis Guillaumat getirildi (aralık).

L.-Y. Loirat-Tetrel-Explorer

Makedonya
Üsküp'ün güneyindeki topraklardan bir görünüm

1918'de, Guillaumat'nın yerine geçen (haziran), Franchet d'Esperey, Dobro Polje dağlık bölgesinde (1 700 m) bir saldırı başlattı (15 eylül). Fransız-sırp kuvvetlerince yürütülen bu saldırının sonucu kesin oldu. Mackensen komutasındaki düşman cephesi yarıldı; Fransızlar 29 eylülde Üsküp'e girdiler; aynı gün Bulgaristan savaşmaktan vazgeçerek Selanik mütarekesi'ni imzaladı. Franchet d'Esperey, zaferinin meyvelerini hemen toplamak istedi: Fransızlar, general Berthelot'nun *Tuna fransız ordusu* himayesinde, Sofya'ya ve Romanya'nın Tuna sınırına (16-21 ekim) ulaştılar. Bu sırada Suriye-Filistin cephesindeki ingiliz saldırısı da hızla gelişiyordu. Türkiye mütareke istemek zorunda kaldı (Mondros mütarekesi, 30 ekim). Sırplar, Belgrad'a girdiler (1 kasım). Fransızlar da, Romanya (kasım) ve Macaristan'a girerek burada Mackensen'i esir aldılar.

General Joffre'un tereddütlerine rağmen açılan Makedonya cephesi, Birinci Dünya savaşı'nda ikinci sıradan bir harekât sahnesi ve düşmana dolaylı bir saldırı manevrasıydı. Makedonya cephesine bağlanan umutlar, ancak müttefik kuvvetlerin sayıca artması ve batı cephesinde zaferin yaklaşmış olması sayesinde gerçekleşti.

MAKEDONYALI sıf. ve a. Makedonya halkından olan.

MAKEEVKA, esk. **Dmitrievsk,** Ukrayna'da kent, Donbas madenkömürü havzasında; 451 000 nüf. (1990). Sanayi merkezi: madenkömürü çıkarma, demirçelik, çimento, kimyasal gübre ve besin sanayileri.

MAKENİ, Sierra Leone'de kent, ülkenin kuzeyinde il merkezi; 30 000 nüf. Karayolu ve demiryolu kavşağı. Ticaret ürünleri (pirinç, yağ palmiyesi) yetiştirilen bölgenin merkezi. —*Makeni ili*, 7 985 km^2; 315 914 nüf.

MAKES a. (ar. *ᶜaks*'ten *maᶜkes*). *Esk.* Bir şeyin yansıdığı yer, yansıma yeri: *"Herkes çekildiği zaman karanlıkta parlayan gözleri acîb, muhtelif âlemlere makes idi"* (H. E. Adıvar)

MAKESTOS. Tar. coğ. İçbatı Anadolu'daki Simav çayının Antikçağ'daki adı.

MAKET a. (fr. *maquette*). Bir dekorun, bir yapının, bir aygıtın vb. görünümüne ve oranlarına bağlı kalınarak küçültülmüş üç boyutlu örneği.

—Elektroakust. *Ses maketi*, kayıtları hazırlamak ve bir plak üzerine kazımak için bunların ses bileşimlerini düzenlemek amacıyla genellikle manyetik ortam üzerinde gerçekleştirilen ses kayıt ürünü.

—Havc. *Gerçek boy maketi*, bir uçağın, geçici olarak ağaçtan yapılan ve içi bir uçağın gerçek biçimini yansıtan bire bir büyüklükteki maketi. (Bu maket, kumandaların, pilot mahallinin ve yolcu ya da yük taşımada kullanılan döşemin uçak içindeki düzenlenişini incelemede kullanılır.) || *Hava tüneli maketi*, bir uçağın dış biçiminin, tüm oranlarıyla bire bir olarak gerçekleştirildiği ve bu yeni uçağın aerodinamik özelliklerini belirtmek için havatüneli denemelerinde kullanılan maketi. (Havatüneli maketlerinde çalışan motorlar ve hatta dümenler ile hareketli tutunma artırıcı düzenekler bulunabilir.) || *Prototip maket*, bir uçağın, serbest uçuştaki davranışını denemede ya da aerodinamik ayırtedici özelliklerini ölçmede kullanılan bire bir büyüklükte küçültülmüş maketi. (Yerden yönetilen ve tüm uçuş parametrelerini ölçebilecek donanımı bulunan maketler vardır; ölçülen bu parametreler yere iletilir ve uzmanlar tarafından hemen çözümlenir. Bu yöntem, özellikle tehlikeli denemelerde [kopma, vriller vb.] giderek daha yaygın olarak kullanılmaktadır.)

—Heykc. Tasarlanan heykelin konusunu ve kesinleşmiş kompozisyonunu daha küçük ölçülerde tekrarlayan, genellikle balmumu ya da kilden yapılma örnek.

—Matbaac. Bir kitabın basıldıktan sonra nasıl bir görünüm alacağını göstermek için, basım işinden önce anlaşmaya varmak amacıyla önerilen ya da dizgi, fotogravür ve sayfa düzenlemesi atölyelerinde çalışan teknisyenlerin basım sırasında model olarak kullanmalarına yarayan az çok geliştirilmiş tasarı. || Fotogravürde, renkli fotoğrafların tersine, çizilmiş ya da boyanmış renkli orijinal.

—Sil. Askeri bir malzeme görünümünde ve düşmanı aldatmak için kullanılan cisim.

—Süslem. sant. ve Res. Bir süsleme panosunun genel taslağı.

MAKETÇİ a. Taslak ve desenlere göre maket yapmayı iş edinmiş kimse.

—Matbaac. Baskıların hazırlanmasında, çatılmasında ve sayfa düzenlemesinde uzmanlaşmış grafikçi ya da tipograf.

MAKET-UÇAK a. Ask. havc. Dost ya da düşman hava kuvvetlerinde hizmet veren her tür askeri uçağın küçük ölçekli maketi ya da kopyası. (Maket-uçaklar, uçuş personeline karşılaşacakları tüm uçakları tanımalarını sağlar.)

MAKFERLAN a. (ing. *Macfarlane*). Giy. Üst kısmı bele kadar pelerinli bir tür palto. (XIX. yy.'ın ikinci yarısında Avrupa'da moda oldu ve osmanlı giyim kuşamına da girdi. Önden düğmeli kolsuz bir palto ile üst kısmına kolu örtecek biçimde yakadan eklenmiş pelerinden oluşuyordu.)

MAKHAON, Asklepios ve Epione'nin oğlu. Tesalyalıydı. Helene ile evlenmek istedi, Truva savaşı'na katıldı ve yaralıları iyileştirdi.

MAKHARES, Bosporos kral naibi (öl. İ.Ö. 65'e doğr.). Onu Kimmerios Bosporos genel valisi yapan Mithridates'in oğlu; Lucullus ile birleşerek babasına ihanet etti (İ.Ö. 69). Babası tarafından yenilgiye uğratıldı ve öldürüldü.

MAKHUR sıf. (ar. *ḳahr*'dan *maḳhūr*). *Esk.* **1.** Yenilgiye uğramış, mağlup: *"Abdülhamit devrinin en büyük mağdurlarından, makhurlarından bahsederken, Eşref'in şerefli ismini de hürmetle yadetmemiz lazımdır"* (Tokadizade Şekip, XIX. yy.). **—2.** Mahvolmuş, Allah'ın gazabına uğramış. **—3.** *Makhur-i kahr-i ilahi*, ilahi gazapla kahrolmuş.

MAKIL a. (ar. *ᶜaḳl*'dan *maᶜḳıl*). *Esk.* Sığınak, sığınacak yer.

MAKILİ a. (ar. *maᶜḳıl* ve *-î*'den *maᶜḳılî*, sığınacak yerle ilgili). Hat. Bir tür kûfi yazı.

—ANSİKL. Makılı yazının harfleri dikdörtgen ya da kare biçimindedir ve yalın bir görünümü vardır. Genellikle tarihi yapıların iç ve dışında kullanılmıştır. Kökenine ilişkin bilgiler kesin değildir: islamdan önce kullanılan "makılı" adlı bir yazı ya da "Makıl" adlı bir yerle ilgili olduğu savı kanıtlanamamıştır. Bu yazıda harflerin bir kalenin burçlarını ve iç içe sıralanmış satırlarıyla da duvarları anımsattığı göz önüne alınarak, kökeninin kale ve sığınacak yer anlamına gelen ma kıl'a dayandığı öne sürülmüştür. Yapılarda kullanıldığı için "kûfii Bennai" adıyla da anılan bu yazı, Türkler'de satrançlı kûfi olarak bilinir. İran'da yaygın olan bu yazı Türkiye'de çok az kullanılmıştır. Prof. Emin Barın'ın yapıtları bu yazı türünün son güzel örnekleridir.

MAKİ a. (Korsika dilindeki *macchia*, leke'den). **1.** Akdeniz bölgesinin silisli topraklarında mantar meşesi ormanlarının yangın ya da insanların yaptığı etkiler (kesim, otlatma) yüzünden gerilemesi sonucu ortaya çıkan çalı ve baltalık topluluğu. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** İkinci Dünya savaşı'nda alman işgaline karşı direnenlerin toplandıkları ıssız yer; bu direnişçilerden oluşan topluluk. (Bk. *ansikl.* böl. Tar.)

—ANSİKL. Maki, yaprak dökmeyen çalı ve baltalıktan oluşur: ladinler, mersinler, biberyalar, lavantalar, büyük fundalıklar, kızağaçları, kocayemişağaçları ve bunlara eklenen, yabani zeytinağaçları, kermes meşesi, mantarmeşesi ve çam gibi az gelişmiş bazı ağaçlar (5 m'den az). Bitki örtüsü gür ve sıktır, güç geçit veren bir kütle oluşturur. Bitki örtüsündeki gerileme devam ederse, yalnızca ladinlerden oluşan çok sık bir bitki örtüsü ortaya çıkar. Makiye Fransa, Akdeniz adaları, İspanya, Yunanistan ve Türkiye'de rastlanır. Makiler, yamaçlarda, toprağı aşınmaya karşı çok iyi korur.

—Tar. Avrupa'da en önemli makiler, Yugoslavya'da, Rusya'nın işgal altındaki bölgelerinde, Polonya'da ve Fransa'da ortaya çıkıp gelişti. Başlangıçta, nazi düzeninden çeşitli sebeplerle kaçan yaşlı ve genç erkeklerden oluşan makiler, giderek varlıklarını sürdürmelerine ve mücadele için örgütlenmelerine yardımcı olan direniş hareketlerinin denetimine girdiler.

MAKİ a. Komor adaları ve Madagaskar'a özgü makimsilerden bazı memeli hayvanların ortak adı. (Makigiller familyası.)

—ANSİKL. Makiler makimsiler arasında gündüzleri en çok etkinlik gösterenlerdir. Ağaççıl hayvanlardır, *Lemur catta* gibi Güney yarıküre'deki yarıçöl bölgelerinin taşlık ya da ormanlık yörelerinde yaşarlar. Hemen hemen bütünüyle bitkilerle beslenirler. Kürkleri sık ve uzun tüylü, kuyrukları silindir biçimindedir; uzun arka ayakları bu hayvanları olduklarından daha büyük gösterir: ancak makilerin en irisi olan vari *(Varecia varegata)* kuyruğuyla birlikte bir metreden uzun olmasına karşın sadece 2 kg ağırlığındadır. Makiler kalabalık topluluklar halinde yaşarlar. Dişileri tek yavrularını 4 ay süren gebelik dönemi sonunda doğururlar; yavrular doğumdan kısa süre sonra yuvadan ayrılırlar.

maki *(Lemur catta)*

MAKİ-E a. (japonca sözc.). Laka sanatında ana maddesi altın ya da gümüş tozu olan bezeme tekniği.

MAKİGİLLER a. Makileri (*Lemur* ve *Varecia* cinsi), hapalemurları, kızıl kuyruklu makileri *(Cheirogaleus* cinsi üyeleri) ve cüce makileri (3 tür: *Microcebus murinus, Allocebus trichotis*, çatal taçlı maki [*Phaner furcifer*]) içeren familya. (Bil. a. *Lemuridae*.)

MAKİLA a. *baston* anlamında bask dilinde sözc.). Muşmula ağacından yapılmış, ucunda yonca biçiminde metal bir parça bulunan, çıkarılıp takılabilir deriden sapıyla çelikten sivri bir çubuğu gizleyen, Bask Ülkesi'ne özgü baston.

MAKİLER a. Maki, indri, ay-ay gibi memeli makimsileri kapsayan öbek.

MAKİMONO a. ("tomar" anlamında japonca sözc.). İki yana doğru açılan ipek

Bk. resim sayfa 7696

ya da kâğıt tomar üzerine, yatay biçimde istiflenen japon ya da çin resmi hattı.

MAKİMSİLER a. Sivrisincapçıklar, ma-

Prof. Ali Alpaslan arşivi

makılî yazı *(Muhammed)*

Lauros-Giraudon

Atlar ile seyisler
Dunhuang'da (Çin) bulunan ve Han Gan'a mal edilen **makimono** ipek üzerine mürekkep ve boyama VIII. yy.
Cernuschi müzesi, Paris

kiler ve cadımakiler gibi böcek yiyicilerle maymunlar arasında yer alan memeli primatlar alttakımı. (Bil. a. *prosimiae, lemuroidea.*)
—ANSİKL. Makimsiler genellikle gececi, ağaç yaşamına iyi uyarlanmış, hâlâ oldukça makrosmatik ama görme duyusu son derece gelişmiş hayvanlardır. Daha çok bitkilerle beslenirlerse de böcekleri ve kuş yumurtalarını da yerler. Oldukça uzun suratları tilkiye benzemelerine yol açar. El ve ayaklarındaki ilk parmak öbür dördünü karşılayabilir ve yalnızca işaret parmakları kıvrık tırnaklıdır: öbür parmaklarındaysa düz tırnaklar bulunur. Günümüzde yaşayan makimsiler Madagaskar adası ile Asya ve Afrika'nın bazı ormanlık alanlarına sıkışıp kalmıştır. Üçüncü Zaman'da sayıca çok kalabalık olan bir faunanın kalıntısı olan makimsiler 4 alt öbeğe ayrılır: genellikle "ağaç soreksi" adı da verilen ve Güney-doğu Asya'da yaşayan *sivrisincapçıklar* (sivrisincap); hepsi Madagaskar kökenli ve Madagaskar'da yaşayan makigiller (maki), indrigiller (indri) ve uzunparmakmakıgiller (ay-ay) familyalarını içeren makiler; Asya ve Afrika kökenli lorigiller (lori) ve galagogiller (galago) familyalarını içeren *loriler;* Malezya takımadasına özgü *cadımakiler* (cadımaki).

MAKİNE a. (lat. *machina;* yun. *mekhane*, düzen, alet'ten). **1.** Gerek bir insan yönetiminde, gerekse bağımsız olarak, belli bir işi gerçekleştirebilen ya da belli bir işlevi yerine getirebilen aygıt ya da aygıtlar bütünü. (Bk. *ansikl.* böl. Siber ve Mak. san.) **—2.** (Tamlayan olarak) makineyle gerçekleştirilen kimi teknik işlemler ve bu yöntemle üretilen kimi ürünler için kullanılır: *Makine halısı. Makine dokuması.* **—3.** Günlük yaşamın gerektirdiği işlerin kendi kendine, otomatik ya da basitleştirilmiş biçimde yapılmasına olanak veren ev, büro vb. araçları (genellikle işlevini belirten bir tamlayanla kullanılır): *Çamaşır makinesi. Dikiş makinesi. Yazı makinesi. Tıraş makinesi. Çamaşırı makinede yıkamak. Makinede dikiş dikmek.* **—4.** Tkz. İnsan vücudu: *Makine yıpranmışsa doktor ne yapsın.* **—5.** Halk arasında "otomobil" anlamında kullanılır. **—6.** Çok hızlı, tekdüze ya da gerektiğinden fazla çalışan, duygu ve insana özgü niteliklerden yoksun gibi görünen kimse: *Ben makine değilim.* **—7.** *Arg.* Tabanca. **—8.** *Makine çekmek*, bir şeyi dikiş makinesinde dikmek. || *Makine gibi*, aşırı ölçüde çabuk, art arda yapılan ya da olan şey için kullanılır. || *Makine gibi adam*, düzgün bir biçimde ve hızla iş üreten kimse. || *Makine işi*, elde yapılmış olana karşıt olarak, makineyle yapılmış olan şey. || *Makine yağı*, orta sıcaklıkta ve hafif yük altında çalışan makinelerin devingen parçalarını yağlamada kullanılan yağlama yağı. (→ YAĞ.) || *Makineyi bozmak*, bağırsakların bozulduğunu anlatmak için şaka yollu söylenir.
—*Esk. Makine fenni, fenn-i mihaniki*, makinelere ait her türlü bilgi.
—Aktar. *Kaldırma, aktarma makinesi*, bir yükü kaldırırken ya da aktarırken operatörün işini büyük ölçüde hafifleten ya da ortadan kaldıran ve elle, mekanik, yarı-otomatik ya da otomatik olarak çalışan makine.
—Ask. denizc. *Makine nöbetçileri*, bir savaş gemisinin makine dairesinde, ana ve yardımcı makinelerin çalıştırılmasıyla görevli vardiya mürettebatı.
—Ask. tar. *Savaş makinesi*, Antikçağ'da ve Ortaçağ'da, kuşatma savaşlarında kullanılan her türlü savaş malzemesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Biliş. En basitinden en karmaşığına, her tür bilgiişlem düzeneğine verilen ad. || *Makine dili* → DİL.
—Denizc. *Makine dairesi* → DAİRE. || *Makine döşeği*, ana ve yardımcı makineleri gemi teknesine bağlamak için postalar ve kemerler arasına takviyeli olarak yerleştirilen yatak. || *Makine kaportası*, makine dairelerine giriş ve çıkışı sağlayan genellikle sızdırmaz kaporta. || *Makine lostromosu*, makine dairesindeki tayfanın yönetimiyle görevli gemici. || *Ana makine*, bir geminin denizde hareketini sağlayan aygıtların (motorlar, türbinler vb.) tümü. || *Yardımcı makineler*, bir gemide itici makinelerin çalışması, güvenlik ve yaşam için gerekli aygıtlar: pompalar, dinamolar, elektrojeneratör grupları, ısıtma vantilatörleri, servomotor, bocurgat, yükleme vinçleri vb.
—Elektrotekn. *Elektrik makinesi*, elektrik enerjisini mekanik enerjiye ya da mekanik enerjiyi elektrik enerjisine dönüştüren, elektrik enerjisi çeviricisi.
—Fizs. mekan. *Basit makine*, kuvvetin doğrudan iletildiği mekanik düzeneklere (kaldıraç, makara, vinç, eğik düzlem, kama ve vida) verilen genel ad.
—Isıbil. *Yardımcı makine*, bir ana makinede ya da buhar üretecinde yardımcı aygıt görevi gören, düşük güçlü makine. (Terim özellikle, bir kazanı suyla beslemeye ya da buharlı bir lokomotifte havayı sıkıştırmaya yarayan küçük pompalar için kullanılır.)
—Kâğ. san. *Makine kalenderi*, parlak metal merdanelerden oluşan bir ürüne pürüzsüzlükle ölçülen belli bir yüzey homojenliği kazandırmak için kullanılan kalender. (Makine kalenderi genellikle kâğıt ya da karton makinesinin sonunda, sürekli yaprağın sarıldığı yerin hemen önünde bulunur.)
—Mak. san. *Makine teknisyeni*, mekanik sistemlerin montajını, tamirini ve bakımını yapan teknisyen.
—Psikan. *İstek makinesi*, G. Deleuze ve F. Guattari'nin istek mekanizmasının işleyişini - oidipus yapısına karşıt bir biçimde- göstermek için kullandıkları terim. (İstek makinesi, belirsiz devreler izleyen bağımsız ve sürekli bir işleyiştir; maddesel akımları durduran ve dolaşıma sokan bir kesintiler sistemidir.)
—Saatç. Bir zaman ölçme aygıtının çalışmasını sağlamak için bir araya getirilmiş parçaların tümü. (Bir saat çerçevesi makine ve kasadan oluşur. Mekanik bir saat makinesinin içinde örneğin, motor aktarıcı çark takımı, eşapman, balans vb. bulunur.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Sig. *Makine kırılması sigortası*, çeşitli makine, araç ve gerecin kırılma rizikosuna karşı yapılan sigorta.
—Tiyat. Dekorların kurulmasında ve hareket ettirilmesinde kullanılan aygıt (denge ağırlığı, vinç, araba vb.). [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Ask. tar. *Savaş makinesi.* Savaş makineleri, ya kale duvarlarını göçertmeye ya da mermi atmaya yarayan ve Asurlular tarafından icat edildiği sanılan ağır ve karmaşık silahlardı. Tiglatpileser III'e ait bir alçakkabartmada bir koçbaşı figürüne rastlanır: üstü madeni levhalarla kaplı dört tekerlekli bir savaş arabasından uzanan ve bir şehir kapısını zorlayıp göçertmeye özgü gibi görünen iki kalın ve ağır mızrak. Romalılar, savaş makinelerini daha mükemmelleştirdiler. Bunlar kuşatmacılar tarafından, kuşatma yerinde, koşullara uygun olarak inşa edilen araçlardı. Ortaçağ'da, ağır savaş makinelerinin taşınması, orduların yürüyüşünü büyük ölçüde yavaşlatıyordu. Top, ilkin XIV. yy.'da sur duvarlarına taştan gülleler fırlatmak amacıyla tasarlandı. Rönesans ordularında, savaş makineleri inşa etmekle görevli mühendisler bulunuyordu. Leonardo da Vinci, kullanılmasında yarar gördüğü birçok savaş makinesi krokisi bırakmıştır. Sabit ya da müteharrik, atıl ya da mekanik nitelikte olan savaş makineleri, bükmeli (ağır mancınıklar), yaylı (hafif mancınıklar) ya da karşı ağırlıklıydı (koçbaşı).
—Mak. san. Her makine enerji dönüştürücüdür. Makine, enerjiyi mekanik enerjiye dönüştürüyorsa bir *devindirici makine* yani bir *motor* sözkonusudur. Enerjiyi başka bir makineden alan ve belirli bir işi gerçekleştirmek için kullanan makineye ise *alıcı makir* denir.
Kimi makineler, *enerji*'nin, belli bir yer ve zaman içinde bulunduğu biçimi daha kolay kullanılabilir ya da taşınabilir bir biçime dönüştürür. Bu yola bir su düşüşünün kinetik enerjisi bir *hidrolik makine*'yle yani bir çark ya da bir türbinle dönme hareketine dönüştürülür, ardından da bu mekanik enerji bir *elektrik makinesi*'yle (dinamo, alternatör), elektrik enerjisine dönüştürülerek iletkenlerle; enerjiyi kullanacak *elektrik motoru*'na iletilir. Kömürün kimyasal enerjisini *ısıl enerji*'ye çeviren bir kazan ve bu ısıl enerjiyi mekanik enerjiye çeviren bir *buhar makinesi* ya da *türbini* de aynı ilkeye göre çalışır; aynı şekilde bir *ısıl motor*, benzinin ya da mazotun kimyasal enerjisini mekanik enerjiye, bir transformatör ya da bir doğrultucu düzenek de almaşık bir akımı, farklı özelliklerdeki diğer bir almaşık akıma ya da bir doğru akıma dönüştürür.
Alıcı makine'ler kendilerine verilen enerjiyi kullanarak, kuvveti ve doğrultusu belirli bir iş biçiminde bir *doğrudan sonuç* sağlarlar. Bu makineler şunlardır:
— *takım tezgâhları*, sanayisel ürünlerin üretiminde kullanılan tüm makineleri kapsar;
— *tarım makineleri;*
— *kaldırma, aktarma ve nakliye aygıtları*, enerjiyi yükün yerini değiştirmek için kullanan özellikle özdevingen taşıtlardır (otomobiller, uçaklar, gemiler);
— herhangi bir işi daha hızlı ve daha az yorulmayla gerçekleştirmek için yapılan tüm makineler: yazı makinesi, hesap makinesi, elektrikli ev eşyaları vb.
Bir makinede üç temel öğe ayırt edilir:
1. *Alıcı;* bu öğenin üzerine enerjinin belirtisi olan tahrik kuvvetleri etki eder: motor pistonu, takım tezgâhının kasnağı ya da dişlisi, elektrik motorunun rotoru;
2. *Takım* ya da *işleyen;* bu öğe kendisine verilen işi faydalı bir işe dönüştürür: bir yükün yerini değiştirme, bir metali kesme, bir akışkanı emme; bir aracı çekme vb.;
3. *Hareket aktarma mekanizması;* bu öğe, motoru işleyene bağlar ve birinden diğerine ya bükülmez organlarla (piston kolları, dişli takımları, vidalar ve somunlar) ya eğilebilir organlarla (kayışlar, zincirler, yaylar) ya da akışkanlarla (su, yağ, basınçlı hava) devindirici kuvvet aktarır.
Bu aktarma doğal olarak, yararlandığı

değişik organlara etki eden *edilgin dirençler*'in etkisindedir. Miller yatakları, sıvılar boruları, vidalar ise somunları içinde sürtünür. Kayışlar ve zincirler uzar ve kayar; dişli takımlarının dişleri birbirine çarpar, gövdeler titrer. Hareketten kaynaklanan bütün bu olaylar enerjiyi soğurarak devindirici işi zayıflatır ve ısıya dönüşen bu enerji kaybolur.

Elde edilen enerjinin ancak bir bölümü gerçekten kullanılır; kullanılan enerjinin elde edilen enerjiye oranına makinenin *verim*'i denir. Bu verim her zaman birden küçüktür. Aşağıda, örnek olarak bazı yaklaşık verim değerleri verilmiştir:
— buhar makinesi: 0,10 ile 0,15;
— ısıl motor: 0,20 ile 0,40;
— elektrik motoru ya da üreteci: 0,80 ile 0,95.

—Saatç. Hemen hemen hiç durmayan bir makine, saatçilerin kesin bir çözüme ulaşamayan en önemli sorunu olarak kaldı. Böyle bir makinenin en iyi bilinen örneği Atmos sarkacıdır; bu sarkaç başka hiçbir işlem gerektirmeden yalnızca metal bir kutunun dibinde biçim değişikliğine yol açan metil klorür gazının genleşmesini sağlayan sıcaklık değişiklikleriyle çalışır. Bu biçim değiştirme, bir burulma sarkacını çalıştıran zembereğin kurulmasını sağlar. 1 °C'lık bir sıcaklık değişikliği makinenin 48 saat boyunca çalışmasına olanak verir.

—Siber. *Sibernetik makine*. Böyle bir makinede, belli bir anda kumanda organlarına verilen komutlar, makinenin programını tanımlayan kumanda bilgisi ile kumanda organlarının ve kumanda edilen sistemin durumunu gösteren durum bilgisinin karşılaştırılmasına bağlıdır. Bu çok genel tanım, üç temel kategoride gruplanmış çoğu kez çok sayıda makine türüne uyar.

1. *Otomatik denetimli mekanizmalar* ya da *servomekanizmalar*, çıkış büyüklüğü mekanik cinsten örneğin bir konum ya da bir doğrusal ya da açısal hız olan otomatik denetim sistemleridir. Giriş büyüklüğü herhangi bir fiziksel büyüklük olabilir; örneğin kopya tezgâhları sözkonusu olduğunda, bir gabari ya da bir modelle tanımlanabilir. Çıkış büyüklüğünün değişimleri, bu büyüklüğün eldeki değeri ile giriş büyüklüğüyle belirtilen istenen değeri arasındaki sapmayla yönetilir. Sapma, çıkış büyüklüğüne etkimek üzere kullanılmadan önce, bir dış enerji kaynağıyla yükseltilmelidir. Uzaktan kumandalar, torna ve freze kopya düzenleri, açısal hız ayarlayıcıları ve hadde merdanelerinin hızını ve konumunu otomatik olarak denetleyen sistemler servomekanizmalara örnek gösterilebilir.

2. *Bellekli makineler*, çıkış büyüklükleri genellikle doğrusal ya da açısal yer değiştirmeler olan ve bellekleri bulunan otomatik denetim düzenleridir. İşlem evrelerinin zincirlenmesi manyetik şerit gibi bir ortam üzerine ya da bir belleğe kaydedilebilen bir program oluşturan bir mantık koşulları kümesiyle yönetilir. En tanınmış bellekli makine örnekleri, geniş anlamda takım tezgâhları, her tür ev aletleri ve asansörlerdir. Sayısal kumandalı makineler ve robotlar, bellekli makinelerin en gelişmiş türleridir. Bellekli makinelerde çoğu kez servomekanizmalar bulunur.

3. *Bilişim makineleri*, temel görevi bilgiişlemek olan bellekli makinelerdir; bunlarda mekanik komut işlevleri, şerit ve disk okuyucular, yazıcılar vb. gibi çevre birimlerinin yönetilmesinden oluşur. Hesap makineleri ve bilgisayarlar bu makinelerin en tanınmış biçimleridir, ama bunların yanı sıra metin işleme makineleri, çeviri makineleri, basılı metinleri otomatik olarak okuma makineleri, görüntü işleme ve biçim algılama makineleri, söz işleme ve bireştirme makineleri, otomatik telefon vb. de sayılabilir.

—Tiyat. Tiyatroda makine kullanımı, antik döneme kadar uzanır. O dönemde sahnenin gerisine, iki yanına, yukarısına ve aşağısına makineler konurdu. Ortaçağ'da ve Rönesans'ta da makine kullanımına devam edildi (özellikle bir ray üzerinde hareket eden arabalar). Fakat bu konuda asıl gelişme, XVII. yy.'ın ikinci yarısında Fransa'da görüldü. Louis XIV döneminde Paris'e çağrılan italyan G. Torelli, bu tür makinelerin ustasıydı; arabalar, yer kapakları, görüntüler ve daha başka "uçar öğeler" kullanımıyla "makineli oyunlar"ın, gösterişli büyük operaların başarıyla sahnelenmesine katkıda bulundu. Uzun süre, kapalı ve bağımsız bir sahne dünyasında, tiyatro yanılsamaları yaratmak amacıyla kullanılan çağdaş makineler, her zaman seyirciden saklı tutulmaz; hatta günümüzde bazen gösterinin bir parçasını oluşturur. Böylece, inip çıkan sahneler, döner sahanlıklar ve elektrik donanımlarından kaynaklanan başka olanaklar bugün artık "büyüleyici" etkiler yaratmak amacıyla eskisi kadar çok kullanılmamaktadır.

Makine ve kimya endüstri kurumu (MKE), tüzel kişiliği olan, çalışmalarında özerk ve sorumluluğu sermayesiyle sınırlı iktisadi devlet teşekkülü. Sanayi ve ticaret bakanlığı'nın ilgili kuruşudur. 5591 sayılı kanunla 1950'de kuruldu, 233 sayılı kanun hükmünde kararname ile 1984'te yeniden düzenlendi. Görevleri: ordunun gereksinimi olan silah, cephane, araç ve gereçleri imal etmek, ilgili tesisleri kurmak, onarım işlerini yapmak, araştırma ve geliştirme çalışmaları gerçekleştirmek. Kurumun en yüksek karar organı, genel müdürün başkanlığını yaptığı yönetim kuruludur. Genel müdürlüğe bağlı ana hizmet birimleri, Kalite ve mühendislik hizmetleri dairesi ile Araştırma ve yatırım planlama dairesi başkanlıklarından oluşur. Danışma ve denetim birimleri ise, Teftiş kurulu başkanlığı ve Hukuk müşavirliği'dir. Yardımcı birimler, Mali işler dairesi, Personel ve organizasyon dairesi, Sosyal ve İdari hizmetler dairesi, Pazarlama ve ihracat dairesi, Sosyal ve idari hizmetler dairesi, Yönetim bilgi sistemleri dairesi, Bağlı ortaklıklar ve iştirakler dairesi, Sağlık dairesi ve İkmal dairesi başkanlıklarıdır.

Kurumun taşra kuruluşları şunlardır: Fabrikalar: Kırıkkale'deki Mühimmat fab., İmla fab., Hassas mekanik fab., Çelik fab., Pirinç fab., Barut fab., Elmadağ'daki Roket fab. ve İzmir'deki Yüksek vasıflı çelik fab.; İşletmeler: Hurda işl. (Ankara), Bölge müdürlükleri (Kırıkkale ve İstanbul), Silah san. (Kırakkale); Bağlı ortaklıklar: MAKSAM (Makine san. ve tic. aş, Ankara), ELSA (Elekt. sayaç san. ve tic. aş, Mamak), BARUTSAN (Barut san. ve tic. aş, Elmadağ), ETAĞ (Ağaç san. ve tic. aş, Etimesgut), AVFİŞEK (Avfişeği san. ve tic. aş, Kayaş), ÇELBOR (Çelik çekme boru san. ve tic. aş, Kırıkkale), ANPİL (Pil san. ve tic. aş, Antalya), FİŞEKSAN (Fişek san. ve tic. aş, Gazi), SİLAHSAN (Hafif silah san. ve tic. aş, Kırıkkale), ÇANSAŞ (Silah san. ve tic. aş, Çankırı), TAKSAN (Takım tezgâhlar san. ve tic. aş, Kayseri), TÜMOSAN (Türk motor sanayi ve tic. aş, Konya), ASİL ÇELİK (Asil Çelik san. ve tic. aş, İstanbul). 1991'de 7 571 kişinin çalıştığı kurumun ayrıca 14 firmada iştirakleri vardır.

MAKİNECİ a. **1.** Makine onaran kimse, makine ustası. **—2.** Konfeksiyon alanında, parçaları makineyle dikerek birleştiren işçi.

MAKİNEÇİZİM a. Bilş. Üzerlerine verilerin delinerek yazıldığı kartları mekanik olarak düzenleyen makineleri kullanarak idare, muhasebe ve ticaret ile belgeleri ayıklayan, sınıflayan ya da oluşturan yöntem.

Makine fakültesi, makine ve tekstil mühendisi yetiştiren, İstanbul Teknik üniversitesi'ne bağlı fakülte.

Üniversite reformu sırasında (1933) Darülfünun yerine İstanbul Üniversitesi kurulurken Fen fakültesi yapısı içinde yer alan Yüksek mühendislik okulu'na Elektrik ve mekanik enstitüsü Elektro-mekanik adıyla bağlandı. Yüksek mühendislik okulu İstanbul Teknik üniversitesi'ne dönüştürülünce (1944) Elektro-mekanik bölümü ikiye ayrılarak bağımsız iki fakülte oldu. Bunlardan Mekanik bölümü Makine fakültesi adını aldı. Üniversitelere yeni bir düzen getiren 28 mart 1983 tarih ve 2809 sayılı yasa uyarınca İstanbul Teknik üniversitesi makine fakültesi ile Maçka makine fakültesi birleştirildi. Bu düzenlemeyle fakültede Makine mühendisliği ve Tekstil mühendisliği adlarıyla iki bölüm yer aldı.

MAKİNE-HAYVAN a. Fels. Canlı maddenin cansız maddeye göre bir özgüllüğü olmadığını ileri süren Descartes'ın varsayımı.

—ANSİKL. Makine-hayvan kuramı, uzam ve hareketin birbirine, ayrılmaz biçimde bağlı oldukları ve var olan bütün varlıkların nasıl oluştuklarını anlamak olanağını tek bir yasanın sağladığı ilkesine dayanır. Bu kurama karşı çıkanlar arasında Condillac (*Traité des animaux* [Hayvanlar üzerine inceleme]) ve Leibniz de yer alırlar. Onlara göre, hayvanların hiçbir bakımdan insana benzemedikleri ileri sürülemez. Leibniz şöyle der: "Hayvanların algılarında, akılla belli bir benzerlik gösteren bir ilinti vardır. Ancak bu ilinti hiçbir zaman nedenlerin bilgisine dayanmaz, yalnızca olguların anımsanmasına dayanır." (*Principes de la nature et de la grâce* [Doğanın ve kayranın ilkeleri], 5.)

MAKİNELEŞME a. El emeği yerine yaygın bir biçimde makineler kullanılması.

—ANSİKL. Sanayi devriminin ilk başlarına kadar uzanan makineleşme sorunu tartışması, otomatizasyon ve robotbilimle birlikte yeniden güncellik kazandı. Gerçekten de teknik ilerledikçe makineler daha yetkin duruma gelmekle birlikte, sorunun özü yine aynıdır: üretim gücünün, istihdam, emeğin niteliği ve çalışma koşulları üzerindeki etkileri nelerdir?

Makineleşmenin amacı, verimi artırmak ve böylece üretimin büyük ölçüde gelişmesini sağlamaktır. Öyleyse, makineleşme istihdamı azaltarak işsizliğin doğmasına yol açmaz mı? İşçi sınıfının tarihi, makinelerin üretim sürecine sokulmasına karşı bir dizi tepkiyi içerir. "Çoğaltıcı makine"ye ilk karşı çıkış, sanıldığına göre, 1604'te, Leiden'de, işçilerle tüccarlardan geldi.

Fakat teknik gelişmenin yaygınlaşmasıyla birlikte istihdam hacmi de büyüdü. Örneğin, Fransa'da, sanayi alanında emeğin görünen üretkenlik indeksi, 1967-1981 arasında iki katına çıktığı halde, çalışan nüfus azalmayıp 20 milyondan 21,5 milyona yükseldi. Gerçi, uluslararası planda üretkenlik-istihdam ilişkileri, çelişkili sonuçlar ortaya koymaktadır: örneğin, ABD'de 1973'ten yakın bir tarihe kadar istihdamda önemli bir artış olmuş, ancak bu, üretkenliğin durağan kalması pahasına elde edilmiştir; ya da İtalya'da ancak üretkenliğin kısılması karşılığında bir istihdam artışı sağlanabilmiştir. Ama çoğu ülkede üretkenlikte artış dönemleri, genellikle, ayırtedici niteliğini istihdam artışında bulur.

Makinenin işsizlik doğurduğu tezine karşı ileri sürülen kanıtlardan (makine üretiminin emeği gerektirmesi; kitlesel üretim ve bu biçimde üretilen malların fiyatlarının düşmesi sayesinde, teknik ilerlemeden yararlanan mallar piyasasının genişlemesi; yeni tüketimlerin ortaya çıkması ya da eski tüketimlerin artması) üçüncüsü en etkili olarak görünmektedir.

Üretim düzleminde, makineleşmenin emeğin niteliklilik derecesi üzerindeki etkileri, büyük ölçüde işin örgütlenme sistemine bağlıdır. Gerçekten de, bu konuda çoğu kez niteliksizlik / üstün niteliklilik biçiminde ikili bir hareket görülür: örneğin otomazisyona başvurulması, bir yandan düşük nitelikli işçi oranını artırırken, öte yandan da daha güçlü bir oranda nitelikli işçiliğe yol açar; başka bir deyişle,

bir el emeği sürecinden otomatik bir sürece geçişte, yerini koruyan işçi nüfusunun niteliksizleşmesiyle istihdam yapısının yeniden nitelikli duruma getirilmesi olayı birlikte yürür. Makineleşmenin iş koşulları üzerindeki etkisi, hijyen, güvenlik ya da bedensel yorgunluk konularında olumludur. Ne var ki, bu olumluluğu ters yönden etkileyen bazı yeni olaylar ortaya çıktı: yalnızlık duygusu, gözetim işlerinin edilginliğinden kaynaklanan tekdüzelilik, iş gereklerinin artmasının doğurduğu gerginlik vb.
—Tarım. Tarımda makineleşme Batı Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da XIX. yy.'da başlayan sanayi devrimi sayesinde önem kazandı. Metalürjide elde edilen ilerlemeler sayesinde XIX. yy.'ın ilk yarısında atölyelerde birçok makine tasarlanıp üretildi, ama bu makineler ancak 1880'den sonra yaygınlaşmaya başladı. Bunlar geliştirilmiş pulluklar, mekanik tohum ekme makineleri, biçerler, tırmıklar, ot kurutma makineleri, biçer-bağlarlar, sökme makineleriydi. Kırsal kesimden kentlere göçün hızlanması, bunun geçici de olsa kırsal alanda işçi azalmasına yol açması ve yeni tarım tekniklerinin gelişmesi (çapalamalı tarım, geçici çayırlar) nedeniyle kolaylaşan toptan makineleşmenin ilk evresi iş verimini artırdığı gibi tarladaki çalışmaların kalitesini de yükseltti. Bununla beraber İkinci Dünya savaşı'nın sonuna kadar, tarım pek çok ülkede ve bu arada Türkiye'de hayvan gücüne bağlı kaldı. Türkiye'de tarımda makineleşme 1950'den sonra yaygınlaşmaya başladı ve İkinci beş yıllık plan döneminde (1968-1972) hızlandı; Üçüncü plan döneminde en yüksek düzeye ulaştı (1976'da 37 453'ü yerli üretim, 40 724'ü ithal olmak üzere toplam 78 177 traktör üretime katıldı). Traktör parkı, 1950'lerin ortasında 600 000'e ulaştı. Hayvan gücüne oranla makineleşme derecesi %90'ı aştı. 1 000 hektara düşen traktör sayısı 40'a yükseldi. Çiftçinin kendi ihtiyaçlarına uygun makine olanağının artması, bazı hallerde yeni külfetler getirse bile aile tipi tarım üretminin güçlenmesini sağladı. Gerçekten, makineli tarım büyük işletmelerde (geniş tarlalar) küçük işletmelere göre daha ucuza mal olur; ama makineleşmenin sağladığı yarar o kadar büyüktür ki, küçük çiftçiler bile, bu sayede varlıklarını sürdürebilmektedirler. Bir yandan traktör kullanımı yaygınlaşırken bir yandan da özdevinimli hasat makineleri (kendi yürür biçerdöver) eski harman makinelerinin yerini almaktadır. Sürme, toprağı hazırlama, işleme araçlarına, tohum ekme ve hasat makinelerine gelince, verimi artırmak için harcanan çabalar sayesinde sürekli olarak gelişmektedir. Hayvancılıkta da sağımdan ahır ve kümes temizliğine ve yem dağıtımına kadar birçok alanda makineleşme yaygınlaşmaktadır.

Makineleşme süreci tarımda el emeği ihtiyacını önemli ölçüde azalttı ve böylece verimliliğin artmasını sağladı.

MAKİNELEŞMEK gçz. f. **1.** Bir etkinlik alanından söz ederken, makine kullanımına ağırlık vermek: *Bu bölgedeki tarım bütünüyle makineleşmiş.* **—2.** Bir kimseden söz ederken, makine gibi, duygu ve düşünceden yoksun bir biçimde davranmaya başlamak: *Çağımızın makineleşen insanı.*

◆ **makineleştirmek** ettirg. f. **1.** *Bir etkinliği makineleştirmek*, bir etkinlikte, bir tesiste makineler kullanmaya başlamak. **—2.** *Bir kimseyi, bir grubu makineleştirmek*, onu hiçbir şey düşünmeksizin makine gibi hareket eder duruma getirmek: *Çağımızın makineleştirdiği insanlar.*

MAKİNELEŞTİRMEK →MAKİNELEŞMEK.

MAKİNELİ sıf. **1.** Makinesi olan; makine ile çalışan. **—2.** Makine ile yapılan üretim için kullanılır: *Makineli tarıma geçişte karşılaşılan güçlükler.* **—3.** Makineli tüfek: *Makineliyle ateş etmek.* **—4.** *Makineli tüfek gibi (konuşmak)*, hiç ara vermeden büyük bir hızla (konuşmak).
—Sil. *Makineli tüfek* → TÜFEK.
—Tarım. *Makineli tarım*, motorlu makineler kullanılarak yapılan tarım.
—ANSİKL. Tarım. Makineli tarımda iki tip sistem uygulanır: asıl tarım aletini çekmek için traktör kullanan sistem; tarım aracının hem çalışmasını, hem yürümesini motorla sağlayan sistem. Birinci tipte, bir yandan tarım aletine bağlı bir kablo ile onu çekip yürüten bir vinç, öte yanda tarım aletini (pulluk, biçme kirişi, tohum ekme makinesi, gübre dağıtıcısı) çeken, iten ya da taşıyan bir traktör vardır. Kullanım kolaylığı ve etkisi bakımından çok daha üstün olan traktör hemen her yerde vincin yerini almıştır. Bununla beraber, dik eğimli, dağlık arazilerde vinç kullanımı devam etmektedir. İkinci tipte özdevinimli araçlar kullanılır; bunlar özellikle hasat işlerini yaparak el emeğinde önemli ölçüde ekonomi sağlayan makinelerdir (biçerdöver, motorlu biçer, mısırtoplar). El traktörleri de bu kategoriye girer.

MAKİNETA a. Ayakkc. Kenar düzeltmek için kullanılan metal alet.

MAKİNETO a. **1.** Isıbil. Bir değiştiricide ya da buharlı bir kazanda, boru uçlarını genişletmek için kullanılan özel alet. **—2.** *Makineto çekmek*, bir kazan, değiştirici ya da kondansör borusunun ucunu "makineto" adı verilen, konik, genişleyebilir ve döner bir aletle yuvasına tespit etmek.
—Teknol. Konik bir tığa dayanan ve bu tığın ilerlemesi sırasında metali şişiren bir dizi tekercikten oluşmuş, makineto çekme işleminde kullanılan takım. ‖*Makineto çekme*, boru biçimindeki bir parçanın dış çapını, genellikle bu parçayı aynası içinde sabitleştirme amacıyla genişletmek için boruyu oluşturan metali kısa bir mesafe boyunca şişirme. (Bir tür soğuk dövme işlemi olan makineto çekme sırasında yumuşak çelikten boru şişer ve dolayısıyla da dış çapı artarak kendisini saran parçaya sıkı bir biçimde oturur. Bu işlem, buhar kazanlarının, kolektörlerin, değiştiricilerin vb. yapımında kullanılır. Borunun dışındaki parçanın iç bölümünde oluklar bulunabilir; şişen boru malzemesi bu oluklara dolarak daha büyük bir güvenlik ve daha iyi bir sızdırmazlık sağlar.) [Eşanl. MAKİNETOLAMA.] ‖*Makineto çekmek*, makineto çekme işlemi uygulamak. (Eşanl. MAKİNETOLAMAK.)

MAKİNETOLAMA a. Teknol. MAKİNETO* ÇEKME'nin eşanlamlısı.

MAKİNETOLAMAK g. f. Teknol. MAKİNETO* ÇEKMEK'in eşanlamlısı.

MAKİNİST a. (fr. *machiniste*). Dy. Bir lokomotifi (buharlı, elektrikli, Diesel vb.) kullanan görevli. (Buharlı lokomotiflerde ocağı ve kazanı beslemek için makiniste bir ateşçi yardım eder.)

MAKİNİSTLİK a. Makinistin yaptığı iş; makinistin görevi.

MAKİR sıf. (ar. *mekr*'den *mākir*). *Esk.* Hile yapan, hileci.

MAKİRİTARELER, Güney Amerika yerlileri, Bolivar eyaleti'nin güneyinde ve Amazon (Venezuela) bölgesinin doğusunda yaşayan Makiritareler'in sayısı 3 000 kadardır. Caribce konuşurlar. Kendi beslenmelerini sağlayan ekonomileri tarıma (manyok, tatlıpatates), bostancılığa ve avcılığa ve bunun yanı sıra çeşitli zanaat ürünlerine (yay ve oklar, süs eşyası, müzik aletleri) dayanır. Toplum yapıları, geniş aileleri kapsayan bir tür anasoylu akrabalık tarzına göre kurulmuştur; bu ailelerde çapraz kuzenler arasında evlilik ve çokkarılılık geçerlidir. Dinler şamanlıktır ve ayinleri sırasında halüsinojenler kullanırlar.

MAKİRİYE a. (ar. *mākir*, zahire hayvanı ve *-iyye*'den *mākiriyye*). İkt. tar. Osmanlı döneminde, bazı iskelelerden alınan bir tür vergi. ("Makiriye resmi" adı da verilen bu vergi, iskelelere boşaltılan tuz, balık, koyun, sığır vb. gıda maddelerinden iskelelere uğrayan gemi ve sandallardan alınırdı. Ancak, bu verginin alınmadığı bazı iskeleler olduğu gibi, göllerdeki iskelelerden de alınmazdı.)

MÂKİS sıf. (ar. *makṡ*'dan *mākiṡ*). *Esk.* Duraksayan, durup dinlenen.

MAKİYAN a. (fars. *mākiyān*). *Esk.* Tavuk.

MAKK (Károly), macar film yönetmeni (Berettyóufalu, Hajdú-Bihar bölgesinde, 1925). 1954-1955 yıllarında, özellikle *Liliomfi* (1954) ve *Ház a sziklák alatt* (1958) filmlerini gerçekleştirerek macar sinemasındaki rönesansın büyük sanatçılarından biri oldu. Daha sonra yaptığı çalışmalarda (*Megszállottak* [1961]; *Isten és ember elött* [1968] aynı başarıyı gösteremedi. Fakat *Szerelem* (1970) filminde tüm teknik ve sanatsal yeteneğini gösterdi. Daha sonra şu filmleri gerçekleştirdi: *Macskajáték* (1974), *Egy erkölcsös éjszaka* (1978), *Egymásra nezve* (1981).

MAKKARİ (Ebülabbas Ahmet bin Muhammet **EL-**), kuzey afrikalı tarihçi (Tlemsen 1591 - Kahire 1632). Doğduğu kentte öğrenim gördükten sonra Marakeş ve Fas'a giderek imamlık, müftülük yaptı. Marakeş'teki sadi sultanlarının kitaplığında bulunan yapıtlarından en önemlisi *Nefh üt-tîb min gusn il-Endelus*'tur. İki bölümden oluşan bu yapıtın birinci bölümünde, Endülüs'ün fiziki coğrafyası, tarihi, gezginleri, edebiyatçıları; ikinci bölümünde XIV.yy'ın granadalı tanınmış vezir ve tarihçisi İbnülhatip anlatılır. XII.yy.'ın maliki bilgin ve şairlerinden Kadı İyaz ile ilgili iki ciltlik *Ezhâr ür-riyâz fi ahbâr il-kadı İyaz* adlı yapıtı da önemlidir.

MAKLAKİEWİCZ (Jan Adam), polonyalı besteci (Chojnata 1899-Varşova 1954). Łódź ve Varşova (1929) konservatuvarlarında ders verdi. Kraków eyaletinde (1945-1947) ve Varşova'da (1947-48) filarmoni orkestralarını yönetti. Fransız izlenimciliğinin, cantus planus'un ve halk şarkılarının etkilerini taşıyan org ve piyano parçaları, senfonik yapıtlar (*Senfonik çeşitlemeler*, 1922; *Grunwald*, 1944; *Prag uvertürü*, 1947; 3 senfoni), solo yapıtları (keman konçertoları, çello konçertosu), melodiler, kantatlar, 3 bale ve 2 opera (*Lilla Weneda*, 1927) bıraktı.

MAKLEB a. (ar. *ḳalb*'den *maḳleb*). *Esk.* **1.** Ters çevirme, değiştirme, altüst etme. **—2.** Değiştirme ya da çevirme işleminin yapıldığı yer.

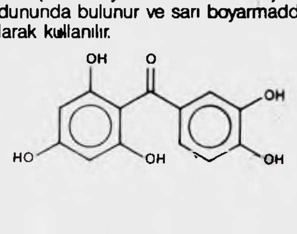
MAKLU sıf. (ar. *ḳal*ʿ'dan *maḳlūʿ*). *Esk.* Çekilip koparılmış, kökünden çıkarılıp sökülmüş: *Şecer-i maklu* (sökülmüş ağaç).

MAKLUAN be. (ar. *maḳlūʿ*'dan *maḳlūʿan*). *Esk.* Sökülerek, yerinden çıkarılarak.
—İsl. huk. *Makluan kıymet*, bir toprak parçası üzerinde bulunan bina ve ağaçlara sökülmelerinden ve yıkılmalarından sonra biçilen değer.

MAKLUB sıf. (ar. *ḳalb*'den *maḳlūb*). *Esk.* **1.** Altüst edilmiş, içi dışına çıkarılmış ya da ters çevrilmiş. **—2.** Değiştirilmiş olan. **—3.** Tersinden okunduğunda değişmeyen kelime ya da kelime grupları için kullanılır: *Mum, tut, kabak, anastas mum satsana* vb.

MAKLÛM, MAKLÛME sıf. (ar *maḳlūm*, dişl. *maḳlūme*). *Esk.* **1.** Kesilmiş, yontulmuş: *Ezfar-ı maklûme* (kesilmiş tırnaklar). **—2.** *Maklûm-üz-zufr*, tırnağı kesik.

MAKLURİN a. (fr. *maclurine*'den). Org. kim. Formülü $C_{13}H_{10}O_6$ olan pentahidroksibenzofenon; morinle birlikte bir dut türünün (*Maclura* ya da *Morus tinctoria*) sarı odununda bulunur ve sarı boyarmadde olarak kullanılır.

MAKO a. (Yeni Kaledonya yerli dilinde sözc.). Kimi zaman sivriburun'a verilen ad.

MAKÓ, Macaristan'da (Csongrád yönetim bölgesi) kent, Maros (Mureş) ırmağının sağ kıyısında; 30 000 nüf. Besin sanayileri. Büyük bir soğan üretim bölgesinin merkezi.

MAKOKO KRALLIĞI, kralı Makoko'nun adıyla anılan bir afrika krallığı. Kongo nehrinin kuzeyinde, Pool bölgesinde yer alan bu krallıkta Tyolar (Tekeler) yaşıyordu. XV. yy.'a doğru kurulduğu sanılan bu krallık, Portekizliler'in dediğine bakılırsa, XVI. yy.'da Kongo krallığı'ndan daha güçlüydü. Tyolar, 1600'den başlayarak, Pool nehrinin yukarı kısmında XVII. ve XVIII. yy.'larda köle ticaretinin, XIX. yy.'da da fildişi ticaretinin hemen hemen tümünü ellerine geçirdiler. (→ KONGO.)

MAKOKOU, Gabon'da kent, Ogoue-Ivindo ilinin merkezi, İvindo kıyısında; 6 700 nüf. —Yakınında, uranyum ve demir cevheri yatakları.

MAKONDALAR, Doğu Afrika'da bantu halkı. Tanzaniya'yı Mozambik'ten ayıran sınırın iki yanına dağılmıştır. Bu halk gözalıcı bir heykel sanatı yaratmıştır: kadın ata heykelcikleri, tören maskları.

MAKONNEN, etyopyalı başkan (1854-Cibuti 1906). Menelik II'nin kuzeni. İyi bir savaşçı ve diplomattı. 1887'de Harar'ı yönetti, İtalya ile Uccialli antlaşması'nı imzaladı (1889). Makonnen, imparator Haile Selasiye'nin babasıydı.

MAKORE a. Tropikal Afrika'da yetişen (özellikle Fildişi Kıyısı) çok büyük ağaç. Genellikle hareli ve çizgili, çok ince dokulu, yarı sertten serte kadar değişik ve yarı ağır odunu marangozlukta ve kaplamacılıkta kullanılır. (*Tieghemellaeae* cinsi.)

MAKPELA, el-Halil* yakınında mağara. Yaradılış kitabına göre, İbrahim ile karısı Sara, İshak, Rebeka, Yakup ve Lea burada gömülüdürler. Sürgün sonrası döneme kadar uzanan bir geleneğe göre, Makpela mezarı (Mambre* meşeliği), el-Halil'deki *Haram el-Halil*'in bulunduğu yerdeydi. Burası, herodesçilere alt bir tapınakken, Haçlılar döneminde kilise haline getirilmiş, XIII. yy.'da da camiye dönüştürülmüştür. Makpela, hem yahudiler, hem hıristiyanlar, hem de müslümanlar için kutsal bir yerdir.

MAKRAMA → MAHRAMA.

MAKRAME a. (fr. *macramé;* cenova lehçesinde *macrame*, düğüm; ar. *mikrama*, çarşaf, perde'den). **1.** İplikler elde örülerek ve düğümlenerek yapılan oldukça kalın döşemelik dantel. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Makrame zinciri*, iki gruba ayrılabilecek sayıda ya da iki kat ipliği, birbirinin arasından geçirip düğümleyerek yapılan, zincir görünümlü bağlama biçimi. (Makrameyle yapılmış işlere, süsleme amacıyla ya da işlentiyi bir yere tutturmak üzere uygulanır.)

◆ sıf. Makrameyle yapılmış şey, eşya: *Makrame çanta, makrame gazetelik.*

—ANSİKL. El sant. Makrame çeşitli kalınlıkta ipliklerle yapılabilir. Çeşitli ev eşyalarının özellikle çarşaf, perde, örtü vb.'nin kenarlarına, iplik çekilerek ya da sonradan iplik geçirilerek uygulanabildiği gibi; sicim, kalın naylon ip, sisal vb. ipliklerle saksılık, gazetelik, çanta, kemer, paravana vb. de yapılabilir. Çok çeşitli düğümleme biçimleri vardır. Belli bir desene göre uygulanan bu düğümler, işlentiye dantel görünümü verir. Özellikle son dönemlerde çok moda olmuş bir el sanatıdır.

MAKRAN → MEKRAN.

MAKREMBOLİTES (Eustathios), XII.yy. bizanslı romancı. Bir aşk ve serüven hikâyesi yazdı: *To Kata Hysminen kai Hysminian Drama* (Hysmine ile Hysmenias'ın dramı).

MAKRİDİ BEY, asıl adı **Theodor Makridi,** türk arkeolog ve müzeci (İstanbul 1872 - ay. y. 1940). Galatasaray lisesi'ni bitirdi (1889), İstanbul Arkeoloji müzesi'nde fransızca kâtipliğine atandı (1892). Efes kazılarında kazı komiseri olarak görev aldı (1897-1898, 1902-1906). Baalbek kazılarına katıldı (1900-1902); bu arada Sidon' da (bugün Sayda) kazılar yaptı ve buluntuların İstanbul'a gönderilmesini sağladı. Rakka (Suriye) kazılarında (1905) günümüzde Çinili köşk'te sergilenen islam seramiklerini buldu. H.Winckler'in Boğazköy kazılarına beş yıl gözlemci olarak katıldı. 1907'de Alacahöyük'te çalıştı, Sfenksli kapı'yı ortaya çıkardı. 1909'da İstanbul Arkeoloji müzesi'nde yunan, roma ve bizans sanatları uzmanı olarak görevlendirildi. İstanbul Bakırköy (1910), Lips manastırı, kilisesi (Fenariisa camisi; E. Mamboury ile, 1925), Ankara İstasyonu tümülüsleri (1925), İstanbul Hipodrom (1926), Yedikule (1926), Bodrum camisi (Myrelaion kilisesi) [1926] kazılarına katıldı. 1930'da emekli oldu. İstanbul Arkeoloji müzesi'nin ve Çinili köşk'ün düzenlenmesinde önemli katkıları vardır. Başlıca yapıtları: "Le temple d'Echmound à Sidon" (Sidon'da Eşmun tapınağı) [*Revue Biblique*, 1902]; "La porte des Sphynx à Euyuk" (Alacahöyük'te Sfenksli kapı) [*Mitteilungen der Vorderasiatischen - Aegyptischen Gesellschaft*, XIII, 1908]; "Les récentes fouilles de Constantinople" (İstanbul'daki son kazılar) [*Arcaeologisches İnstitut des Deutschen Reiches Bericht über die Jahrbundertfeier*, 1930].

MAKRİZİ (Ebülabbas Ahmet Takiyettin **EL-**), arap tarihçi ve topografyacı (Kahire 1364 - ay. y. 1442). İyi bir öğrenim gördü.Babasının etkisiyle başlangıçta hanefi iken sonradan şafii mezhebini benimsedi. Kahire'de kadılık ve imamlık yaptı. Memluk hükümdarı el-Melik üz-Zahir Seyfettin Berkuk ile yakınlık kurdu. Mütevellilik ve müderrislikle Şam'a gönderildi (1408). Bir süre sonra Şam kadılığı önerildiyse de kabul etmeyerek Kahire'ye döndü ve yalnızca kitap yazmakla uğraştı. Çalışmalarını Mısır ve yakınlarındaki ülkelerin tarihleri üzerinde yoğunlaştırdı. Ölçü ve sikkelerle de ilgilendi. Kendisine en büyük ünü sağlayan *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr fî zikr il-hitat ve'l âsâr* adlı yapıtı oldu. Bu yapıtında, ayrıntılı bir tarihi girişten sonra, İskenderiye'den Kahire'ye kadar uzanan bölgenin topografyası ile ilgili bilgi verdi. Yapıt, birkaç avrupa diline çevrildi ve basıldı. Başlıca öteki yapıtları; fatımi tarihi ile ilgili *İtti'âz ül-hünefâ bi-ahbâr il-e'imme ve'l-hülefâ*, Eyyubiler ve Memluklar hakkında *es-Sülûk li-ma'rifeti düvel ve'l mülûk*, emevi ve abbasi tarihleri ile ilgili *en-Nizâ've't-tahâsum beyne Benî Ümeyye ve Benî Hâşimi*, Habeşistan'daki müslümanlarla ilgili *el-ilmâm bi-ahbâr men bi-arz il-Habeşe min mülûk il-islâm*, müslümanların sikke ve tartılarıyla ilgili *Nübzet ül-ukud fî ümûr in-nükud* (bu yapıt notlar ve düzeltmelerle İ. Artuk tarafından türkçeye çevrildi, *Belleten*, Ankara 1953, XVII, 367-391).

Makrizi, Mısır'da yaşamış olan bütün hükümdar ve ünlü kişilerin yaşamöykülerini kapsamak üzere yazmaya başladığı *el-Mukaffâ* adlı yapıtını tamamlayamadan öldü.

MAKRO-, (yun. *makros*). Birçok sözcüğün bileşimine giren, büyük, uzun anlamında önek.

MAKROANALİZ a. (fr. *macroanalyse*). Ulusal gelir düzeyini, sermaye ve işgücü olarak kaynakların kullanımını, büyük iktisadi gruplar arasındaki ilişkileri belirlemeyi amaçlayan çözümleme.

MAKROANYON a. (fr. *macroanion*'dan). Kim. Negatif yüklü makromolekül yapı.

MAKROASBEST a. (fr. *macroasbeste*). Elyaflı amyant.

MAKROBİYOT a. (fr. *macrobiote*'tan). Kafasında eklenti bulunmayan, tatlısu tardigradı cinsi. (Bitki besisularıyla beslenir ve kuraklık dönemlerinde anhidrobiyoz haline düşebilir. Bu uyuşuk yaşama biçimi *Makrobiyot*'ların yaşamını çok uzatabilir.)

MAKROBİYOTİK sıf. (fr. *macrobiotique*'den). Bileşimi % 80 oranında tahıl, sebze ve meyveden oluşan bitkisel beslenme biçimine denir. (Tahıllar pişirilir ve bitkisel yağ ve tuzla tatlandırılır.)

◆ a. Makrobiyotik beslenme.

MAKROBLAST a. (fr. *macroblaste*). Hematol. Olağan koşullarda ilikte ancak tek tük rastlanan, fakat çeşitli kansızlıklarda sayısı artan normosit üretici büyük ana hücre.

MAKROÇEVİRİCİ a. Bilş. **1.** Makrokomutlar kabul eden çevirici. **—2.** Makrokomutları tanımlamaya ve kullanmaya olanak veren çevirme dili.

MAKRODEPREM a. Jeofiz. İnsan tarafından, en azından merkezinden belli bir uzaklığa kadar duyulabilen yer sarsıntısı.

MAKROEKONOMİ a. (fr. *macroéconomie*). İkt. İktisadi çözümlemenin, bir ulusun belli bir dönemdeki genel iktisadi etkinlik düzeyini belirlemek ve iktisadi büyüklükler arasındaki ilişkileri açıklamak amacını güden bölümü.

—ANSİKL. Makroekonomik çözümleme J. M. Keynes'in *İstihdam, faiz ve para genel teorisi*'nin (The General Theory of Employment, Interest and Money) yayımlanmasından bu yana kuşkusuz büyük bir atılım yapmış olmakla birlikte, ilk klasik iktisatçılarca ve onlardan da önce, *Tableau économique*'yle (İktisadi tablo) global akımları açıklayan Quesnay tarafından kullanılmıştır. Daha sonra, J. B. Say'in mahreçler yasası, Malthus'un nüfus kuramı, ücret fonları kuramı, karşılaştırmalı maliyetler yasası, kantitafif para kuramı hep global çözümlemelerden kaynaklandılar.

Makroekonomi, toplu nicelikler mekaniğine indirgenebildiğinden, [illegible] iktisadi büyüklüklerle dile gelen [illegible] türdeşlik derecesine göre ar[illegible] Makroekonomi, milli muhas[illegible] tür, planlama, vb. gibi birta[illegible] dallarına ayrılır. Makroekon[illegible] toplam nicelikler kavram[illegible] şıtlık nedeniyle zorunlu [illegible] mıştır: bir bütün, bir küm[illegible] şey, onun bölümlerinin [illegible] laka doğru değildir. D[illegible] konomik çözümleme [illegible] rın toplamı olarak [illegible] içinde ele alınan e[illegible] inceler ve milli üretim, [illegible] yatırım, vb. gibi bazı ka[illegible] Günümüzde, makroekono[illegible] ma tekniği gelişme göstere[illegible] iktisadi büyüklükler arasındaki fonksiyonel ilişkileri açıklamayı ve öngörülerde bulunmayı olanaklı kılan bir duruma gelmiştir.

MAKROEKONOMİK sıf. (fr. *macroéconomique*). Makroekonomiyle ilgili olan.

MAKROEVRİM a. Sistematik büyük birimlerin, sınıfların, şube ya da bölümlerin ortaya çıkışını sağlayan biyolojik evrim.

MAKROFAJ sıf. (fr. *macrophage*). Bağışıkbil. Kandaki monositlerin farklılaşmasıyla oluşan ve retikülöendotelyal sistem dokularında bulunan iri hücrelere denir. Bunlar parçacık biçimindeki antijenleri yutarak hücresel bağışıklık süreçlerinde yaptırımcı hücreler gibi rol oynar.

◆ a. Makrofaj hücre.

MAKROFAJİK sıf. (fr. *macrophagique*). Bağışıkbil. Makrofajlarınkine benzer fagositoz etkinliği olan.

MAKROGAMET a. (fr. *macrogamète*). Biyol. Genellikle hareketsiz, büyük hacimli, dişi gamet.

MAKROGENİTOZOMİ a. (fr. *macrogénitosomie*'den). Endokrinol. Başta cinsel

pamuklu makrame (1910'a doğr.)
Dekoratif sanatlar müzesi, Paris

organlar ve ikincil cinsel özellikler olmak üzere bedensel erken gelişme. (Özellikle erkek çocuklarda görülen bu hastalık çoğunlukla doğuştan böbreküstü bezleri hiperplazisinden ve buna bağlı aşırı androjen hormonlar salgılanmasından ileri gelir. Bazen bu hastalığa, 11-hidroksilaz ya da 21-hidroksilaz enzimlerinin engellenmesi olasılığına bağlı akut su kaybı durumlarından sorumlu bir tuz kaybı sendromu [Debré-Fibiger sendromu] ya da orta derecede bir tansiyon yüksekliği eşlik eder.)

MAKROGLOBÜLİN a. (fr. *macroglobuline*). Biyokim. Yüksek molekül ağırlıklı (1 milyon dolayında) globülin; elektroforezde β - ve γ - globülinler düzeyinde çöker. (α-2-makroglobülin ve β-2-makroglobülinden oluşan makroglobülin M immünoglobülinine tekabül eder. Bazı araştırmacı hekimlere göre, normal makroglobülinlerin yanında, patolojik bir makroglobülin de bulunmaktadır; makroglobülinemilerde ortaya çıkarılan bu makroglobülin miyelom immünoglobülinlerine yakın sayılabilir.)

MAKROGLOBÜLİNEMİ a. (fr. *macroglobulinémie*). Patol. Kan plazmasında aşırı miktarda makroglobülin bulunmasıyla belirgin hastalık.

—ANSİK. Makroglobülinemi klinik olarak ileri derecede halsizlik, kansızlık, lenf bezlerinde şişlik, dalakta büyüme ve kanamalarla belirgin bir sendromdur. Kan muayenesinde çok yüksek sedimantasyon (yarım saatte 100 mm'den fazla) ve elektroforezde, β ve γ globülinler arasında yer alan, ama muhtemelen anormal yapıda olan bir makroglobülin görülür. İlik muayenesinde de, aslında retiküloendotelyal kökenli olan ve lenfositlere benzeyen çok sayıda hücre ve plazmositler bulunur.

Nadir bir hastalık olan makroglobülinemiyi ilk kez 1944'te Waldenström tanımladı. O tarihten bu yana, bazı süreğen hastalıklar (sıtma, siroz, kollajen doku hastalıkları, vb.) sırasında da ikincil ya da tepkisel makroglobülinemilerin oldukça sık görüldüğü, ama bunların Waldenström hastalığından farklı olduğu anlaşıldı.

MAKROGLOSİ a. (fr. *macroglossie*). Dil hacminin doğuştan çok fazla olması (doğuştan hipertrofi). [Lenf kökenli (doğuştan lenfanjiyom) ya da kas kökenli olabilir.]

MAKROGNATİ a. (fr. *macrognathie*). Patol. Çenelerin aşırı büyümesi. (Doğuştan ya da bir hastalık yüzünden ileri gelebilir [akromegali], özellikle altçenede görülür [alt prognati].)

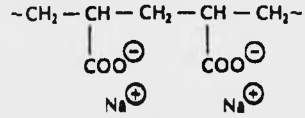
MAKROGRAFİ a. (fr. *macrographie*). **1.** Metal ve alaşım yapılarını çıplak gözle ya da büyüteçle inceleme. **—2.** Bir metal parçanın çıplak gözle ya da yaklaşık 20'den daha düşük bir büyütmeyle görülebilen tüm ayrıntılarını bir bütün halinde gösteren belge.

—ANSİKL. Makrografi genellikle bir parçanın bütünüyle ilgilenir. Parçanın kesitlerinden biri parlatılır ve ayrıklıkları ortaya çıkaran özel bir ayraçla dağlanır. Eser miktarda kükürt ve fosfor içeren dövülmüş çelik parçalar sözkonusu olduğunda, bakır-II klorür asit çözeltisiyle dağlama, metalin liflerini ortaya çıkarır ve dolayısıyla da göz önüne alınan parçanın biçimini elde etmede hangi işlemlerin yapıldığını gösterir.

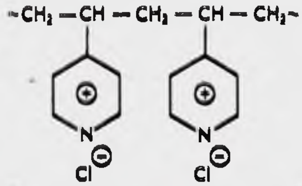
MAKROHALKA a. Org. kim. On ya da daha çok atomun birleşmesiyle oluşan halka. (Siklododekan, dodekanolaktam ve undekanolaktonun hepsi, bir makrohalka içerir.)

MAKROİYON a. (fr. *macro-ion*'dan). Kim. Bir makromolekülde bulunan gruplardan bazılarının iyonlaşması sonunda oluşan yüklü yapı.

—ANSİKL. Bir makromolekülde iyonlaşabilen yanal gruplar varsa, bu gruplar ayrıştığında, makromolekül bir polianyon ya da bir polikatyon oluşur. Örneğin sulu ortamda sodyum poliakrilat iyonlaşarak bir makroanyon meydana getirir:

Aynı koşullarda polivinilpiridin klorhidrat, bir polikatyon verir:

İyonlaşma, her iki durumda da eksiksiz gerçekleşir ve bu olay diğer koşulların yanı sıra özellikle seyreltmeye bağlıdır. (→ POLİELEKTROLİT.)

İyonsal polimerleşme sırasında giderek büyüyen zincir, genellikle uçlarından birinde tek bir yük taşır. Böylece yüklü uçlu bir makromolekül meydana gelir.

MAKROKARAR a. İkt. Gerek grupların, gerek devlet etkinliklerinin sonucu olan toplu niceliklerle ilgili iktisadi karar.

MAKROKATYON a. (fr. *macrocation*'dan). Kim. Pozitif yüklü makromolekül yapı.

MAKROKETUS a. Böcbil. Çiftkanatlıların tırtılsineğigiller familyası başta olmak üzere bedenden çıkış noktası türlerin birbirinden ayırt edilmesine olanak veren uzun ve sağlam ipek.

MAKROKİRİ a. (fr. *macrochirie*'den). Ellerin aşırı büyüklüğü.

MAKROKOMUT a. Bilş. Bir bilgisayara simgesel dilde verilen ve çevirme anında, makine dilinde bir komut dizisi ya da temel komutlar üretmeye yarayan komut.

MAKROKOZMOS a. (fr. *macrocosme*'dan). Fels. BÜYÜKEVREN'in eşanlamlısı. —Giz. bil. Aralarında gizli bir bağ bulunmak koşuluyla, herhangi bir bütünden daha büyük olan bir bütüne denir.

MAKROLİT a. (fr. *macrolide*'den). Org. kim. Makrohalkalı lakton. (Undekanolaktam, bir makrolittir.)

◆ **makrolitler** çoğ. a. Eczc. Çeşitli streptomyces türlerinin kültüründen elde edilen antibiyotikler sınıfı. Bunlarda glukozitli bağlarla çok özgül şekerlere bağlı lakton yapısında bir dev çekirdek bulunur. Organizmada, beyin-omurilik sıvısından başka çeşitli bölgelere yerleşmiş olan Gram pozitif mikroplar üzerinde bakteriyostatik etki gösterirler. Zehirlilikleri azdır. Kullanılan başlıca makrolitler: eritromisin, linkomisin, oleandomisin, spiramisin, midekamisin ve josamisin.)

MAKROMELİ a. (fr. *macromélie*). Kol ve bacaklardan birinin ya da birkaçının aşırı derecede gelişip ucubeleşmesi.

MAKROMER a. (fr. *macromère*). Embriyol. Hayvanlarda embriyon gelişmesinin başlangıcında oluşan büyük boy blastomer.

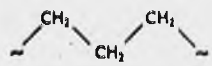
—Polim. Yüksek molar kütleli monomer. (Makromerler, uçlarından birinde genellikle çifte bağlı etkin bir grup taşıyan oligomerlerden oluşur. Bu özellik, makromerlerin eşmonomerler olarak [bir ya da birçok başka monomerle birlikte] kullanılmasını sağlar ve dolayısıyla makromolekül bir zincire belli boyutlarda aşı molekülleri katılır.)

MAKROMOLEKÜL a. (fr. *macromolécule*). Kim. **1.** Binlerce, on binlerce, hatta yüz binlerce atom içerebilen dev molekül. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Makromolekül kimyası*, makromoleküllerin bireşimini ve özelliklerini inceleyen bilim dalı. ||*Makromolekül madde*, çok sayıda makromolekülden oluşan bileşik. (Bk. *ansikl.* böl.) ||*Makromolekül malzeme*, temel olarak makromoleküllerden oluşan ve çeşitli katkı ürünleri içeren malzeme. (Karma malzemeler, plastik maddeler, yapraksı malzemeler vb., makromolekül malzemelerdir.)

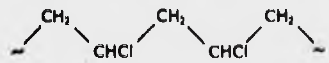
—ANSİKL. Tarihçe. L. E. Weber, XX. yy.'ın başından itibaren makromolekül yapıların doğal kauçuk için de mümkün olabileceğini ileri sürmesine karşın, "makromolekül" kavramı, ancak 1922'de H. Staudinger tarafından tanımlandı. Staudinger'in çalışmalarını sürdürdüğü dönemde, kimyacıların genel eğilimi, hâlâ misel kuramından yanaydı; bu kurama göre, günümüzde makromolekül olarak adlandırılan maddelerin yapısı, küçük boyutlu moleküllerin birleşmesi olarak açıklanıyor, bu birleşmelere miseller deniyordu. Örneğin sabunlarda da bu türden yığışmalar sözkonusuydu; ama klasik polimerlerde (kauçuk, selüloz) küçük moleküller arasındaki ikincil bağların son derece kuvvetli olduğunu da kabul etmek gerekiyordu. Staudinger, "küçük moleküller" ile "dev moleküller" arasındaki homolog bir dizide, özelliklerin ve yapının sürekliliğini kanıtlayarak düşüncesini kabul ettirmeyi başardı. Makromolekül kavramı, Fransa'da ilk kez, makromoleküller üzerinde geniş araştırmalar yapan G. Champetier (1905-1980) tarafından kullanıldı.

• *Makromoleküllerin yapısı.* Bir makromolekülün, uzunluğu dışında, klasik organik bir molekülden yapısal hiçbir farklılığı yoktur. Bir makromolekülü meydana getiren atomlar, kendi aralarında genellikle ortak değerlikli, ama kimi kez de iyon ya da eşkonum bağıyla birbirlerine bağlanabilirler. Makromoleküllerden oluşan maddeler organik, anorganik olabildiği gibi organo mineral de olabilir.

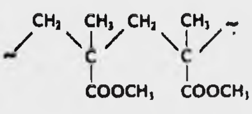
a) *Doğrusal makromoleküller.* Atom zincirlenmeleri istenilen bir doğrultuda geliştirilir ve böylece, aşağıda görüldüğü gibi makromolekül bir zincir elde edilir:

polietilen

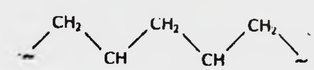
poli (vinilklorür) [PVC]

poli (metil metakrilat) [pleksiglas]

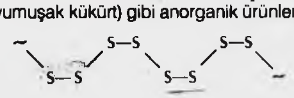
Selüloz, ipeğin fibroini, kükürtlenmemiş doğal kauçuk, bu tür moleküllerden meydana gelir.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi doğrusal makromoleküllerde yapısal ortak bir birleştirici bulunur

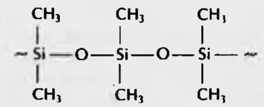

ve bu birleştirici, genellikle iskelet kavramıyla belirtilir. Bu iskelete bağlanan atom (Cl) ya da atom grupları (CH_3,$COOCH_3$) yanal gruplar denir.

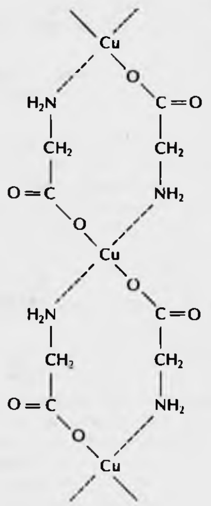
Bu tür bir makromoleküle erimiş kükürt (yumuşak kükürt) gibi anorganik ürünlerle

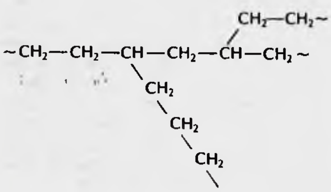
silikonlar ailesinden poli (dimetilsiloksan) gibi ayrıkatom içeren organik maddeler bağlanabilir:

Kimi bileşikler, bir çifte zincir içermelerine karşın gene de bu gruba girerler. Eşkonum polimerlerinin durumu buna örnektir:

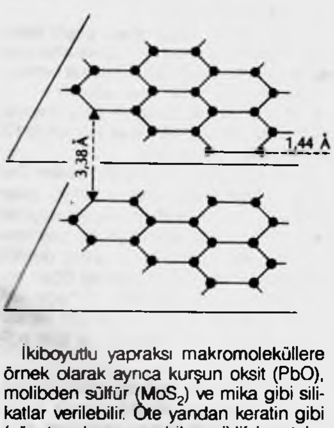

Doğrusal makromoleküllere, ipliksi ya da tekboyutlu makromoleküller denir. Bununla birlikte kimi zaman aşağıda görüldüğü gibi çeşitli dallanmalar gözlenebilir:

Ancak dallanmaların çok sayıda olması durumunda, bu yapıyı doğrusal makromoleküller kapsamında sınıflandırmak son derece zordur; çünkü bu tür bir yapının biçimi, daha çok üçboyutlu bir yapıyı andırır.

b) *Yapraksı makromoleküller.* İkiboyutlu olarak nitelenen bu tür yapılarda, atom zincirlenmeleri uzayda iki ayrı yönde gelişir. Yapraksı yapının en klasik örneği, grafittir; grafitte karbon atomları birbirine koşut düzlemler halinde yer alır:

İkiboyutlu yapraksı makromoleküllere örnek olarak ayrıca kurşun oksit (PbO), molibden sülfür (MoS_2) ve mika gibi silikatlar verilebilir. Öte yandan keratin gibi (yün, tırnak ve saçın bileşeni) lifsi proteinler, çok seyrek de olsa, kimi biçimlerinde ikiboyutlu bir yapı gösterirler.

c) *Üçboyutlu makromoleküller.* Üçboyutlu makromoleküllerin yapıları uzayda üç ayrı yönde gelişir. Bu grupta yer alan anorganik bileşikler, ortak değerlik bağlarıyla bağlanmış karbon atomlarından oluşan elmas, silis $[(SiO_2)_n]$ ve çinko blend de denen çinko sülfürdür $[(ZnS)_n]$. Öte yandan Fenoplastlar, aminoplastlar, gliseroftalik reçineler gibi pek çok organik bileşik, ikiboyutlu bir yapıya sahiptir.

Bu değişik yapılar, yine de birbirinden tamamen bağımsız değildir; kimi tepkimelerle bir yapıdan diğerine geçilebilir. Nitekim doğal kauçuğun kükürtlenmesi sırasında poliizopren zincirleri, kükürt atomları üzerinden birbirlerine bağlanarak erimeyen ve çözünmeyen üçboyutlu bir bütün oluşturur.

• *Makromoleküllerin oluşumu.* Kimi makromoleküller selüloz, proteinler, nükleik asitler, poliizopren (doğal kauçuğun bileşeni) gibi doğal maddelerin bileşenidir. Kimileriyse kimyasal işlemlerle birbirinden tamamen farklı iki ayrı yoldan elde edilir.

—küçük moleküllerin birleştirilmesi sonunda meydana gelen monomerlerden tek parça halinde makromolekül bir zincir oluşturma; bu tür zincirlenmelerin elde edilmesini sağlayan kimyasal işlemler, polimerleştirme* ile çoğulyoğuşma*dır;

—bir başka makromolekül elde etmek üzere bir makromolekülü değişikliğe uğratma; nitekim selüloz, çeşitli kimyasal işlemlere (nitrolama, asetilleme, eterleştirme) uğratılarak sanayide çok büyük önemi olan ürünler elde edilir.

• *Makromolekül madde.* "Yüksek polimerler" ya da yalnızca polimerler olarak adlandırılan makromülekül maddeler, üç ana gruba ayrılır:

—doğal makromolekül maddeler organik ya da anorganik olabilir; organik makromolekül maddeler selüloz, doğal kauçuk, yün ve ipeğin proteinleri, nükleik asitler, kitin ve glikojen; anorganik makromolekül maddeler molibden ve çinko sülfürler, çeşitli silikatlar, alüminosilikatlar ve boratlardır;

—yapay makromolekül maddeler, doğal makromülekül maddelerin kimyasal değişikliğe uğratılması sonunda elde edilirler; örneğin selüloz eterleri, esterleri ve doğal kauçuğun türevleri yapay makromolekül maddelerdir.

—sentetik makromolekül maddeler, polimerleştirme, çoğulyoğuşma ve diğer sentetik polimerlerin kimyasal değişikliğe uğratılması sonunda elde edilen polimerlerdir. Bu maddelerin uygulama alanları oldukça geniştir; özellikle plastik maddelerin, sentetik lif ve elastomerlerin, boya üretiminde değerlendirilen polimerlerin, verniklerin, mürekkeplerin, kaplama malzemelerinin, organik bağlayıcıların yapımında kullanılırlar.

Makromolekül bir madde, yapı ve uzunlukları bakımından tümü özdeş moleküllerden oluşan klasik organik maddelerin tersine, genellikle değişik büyüklükte moleküllerden meydana gelir. Ancak kimi doğal makromoleküller (protein yuvarları) bu kuralın dışındadır. Uzunluklarında görülen bu ayrıklık, çoğulmoleküllülük, ayrık moleküllülük ya da doğrudan anglosakson adlandırmasından esinlenerek verilen çoğul dağılımlılık terimleriyle ifade edilir. Tümü aynı uzunlukta makromolekül içeren bir örneğe, homomolekül madde denir.

Makromolekül maddelerin çoğulmoleküllülüğü, bu maddelerin çok önemli ayırtedici bir niteliğini oluşturur; çünkü birçok özelliğinin yanı sıra ayrıca çözücüler karşısındaki davranışlarını da koşullar. Bir polimer örneğindeki makromoleküllerin uzunluklarının ve dolayısıyla kütlelerinin farklı olması yüzünden molar kütle, tek bir büyüklük olarak tanımlanamaz. Bu durumda ortalama kütleleri ele almak gereklidir.

Bu amaçla bir polimer örneği, bölümleme yöntemiyle, kütlesi aynı olan makromoleküllerden oluşmuş çeşitli bölümlere ayrılır ve bu bölümlerden her birine (1,2,...*i*) gibi bir sıra numarası verilir. Her bölümün içerdiği makromoleküllerin sayısı (n_i), temsil ettiği madde kütlesi (m_i) ve içerdiği makromoleküllerden her birinin kütlesi (M_i) olarak gösterildiğinde ortalama kütle, sayısal olarak $\overline{M}_n = \frac{\Sigma n_i M_i}{\Sigma n_i}$;

ağırlık olarak

$$\overline{M}_p\,(\text{ou}\ \overline{M}_w) = \frac{\Sigma m_i M_i}{\Sigma m_i} = \frac{\Sigma n_i M_i^2}{\Sigma n_i M_i}$$

bağıntılarıyla çözümlenir.

Ortalama kütle sayısal olarak geçişimölçüm, ağırlık olarak ışığın yayınımı yoluyla bulunur. Bir polimerin çoğulmoleküllülüğü ile ortalama molar kütlelerine ilişkin bilgiler, dışlama kromatografisi (ya da pelte geçirimli kromatografi) yoluyla sağlanır.

Bir polimerin çoğulmoleküllülüğü, "çoğulmoleküllülük indisi" denen M_p/M_n oranıyla gösterilir. Homomolekül bir madde için bu oran 1, çoğulyoğuşma tepkimesi sonunda elde edilen bir madde için ilke olarak 2'dir. Bir örneği meydana getiren makromoleküller, kimyasal olarak özdeş olsalar bile, molar kütlelerinin yanı sıra yapısal bir farklılık da gösterebilirler. Nitekim moleküllerinin tümü, kimyasal bakımdan $(CH_2)_n$ yapısına denk düşen bir polietilen örneği, genellikle farklı dallanma derecelerine (az ya da çok dallı) sahip makromoleküllerden oluşur.

Makromolekül maddelerin özellikleri büyük ölçüde makromolekül zincirlerinin kendi aralarında düzenlenme ve bağlanma biçimlerine bağlıdır. Zincirler arasındaki bağlar genellikle Van der Waals ya da hidrojen bağı türünden ikincil bağlardır. Bununla birlikte zincirler arasında, kimi zaman ortak değerlikli bağlar da bulunabilir. Ancak bu durumda zincirler, bir çözücünün etkimesi ya da sıcaklığın yükseltilmesiyle koparılamaz. Bu tür bir maddeye, ağlaşık madde denir. Uygulamada bu tür maddeler, genellikle *ısılsertleşir* terimiyle nitelenir; ısılsertleşir terimi, sıcaklığın yükselmesiyle maddenin yumuşamadığını, tam tersine zincirler arasındaki bağların sayısının artarak daha da pekiştiğini belirtir.

Makromoleküller, yalnız ikincil bağlarla birbirlerine bağlanmışsa, bu tür makromoleküllerden oluşan bir madde, sıcaklığın yükseltilmesi sonunda genellikle sıvı hale geçebilir. Böyle bir maddeye *termoplastik* (ısılyumuşar) madde denir. Ancak gene de belli istisnaları bilinmektedir. Örneğin zincirleri, yalnızca hidrojen ya da Van der Waals bağlarıyla birbirlerine bağlanan selüloz, erimeden bozunur ve hidroksil grupları bakımından zengin olmasına karşın suda çözünmez.

Bir polimer örneğinde makromoleküller, düzenli ya da düzensiz biçimde sıralanabilir; düzenli biçimde sıralandığında (zincirler genellikle birbirine paraleldir) oluşan bölgeye "kristal bölge", düzensiz biçimde sıralandığında "amorf bölge" denir. Kristal ve amorf bölgelerin görece büyüklüğü, polimerin kristallik derecesini belirler.

Makromoleküller üzerindeki kimyasal tepkimeler, moleküllerin uzunluğu ve zincirlerin karşılıklı düzenlenişindeki ayrıklığa bağlı olarak çok özgül nitelikler taşır. Bir tepken, kristal bölgelere oranla, amorf bölgelere kuşkusuz çok daha kolay sızar (burada zincirler arasındaki yapışma gücü zayıftır). Dolayısıyla bir tepkimenin sonuçları, büyük ölçüde makromolekül bir madenin fiziksel durumuna, bu maddeye uygulanan mekanik ve fiziksel işlemlere bağlıdır. Tepkimeden sonra makromoleküllerden kimileri önemli ölçüde, kimileri çok az değişirken, kimileri hiçbir değişikliğe uğramaz. Aynı zincir içinde kimi bölgeler tümüyle tepkimeye girerken, diğerleri herhangi bir tepkimeye girmez. Bu tepkimelere *topokimyasal* tepkimeler denir.

—Genet. Canlı varlıklarda şu makromoleküller bulunur: monomerleri nükleotitler

olan ve dezoksiribonükleik asit (DNA) ile ribonükleik asidi (RNA) içeren nükleik asitler; monomerleri aminoasitler olan ve polipeptit zincirlerinden oluşan proteinler; ve monomerleri ozlar olan polisakkaritler.

MAKRON, attikeli kırmızı figürlü vazo ressamı (İ.Ö. V. yy. başları). Adı çömlekçi Hieron ile birlikte geçen Makron ("Helene'nin öykusü kupası"nda imzası bulunmaktadır; eski Spinelli kol.), sert üslup döneminin son yıllarında yer alır. Saydam giysiler altında özgürce hareket eden bedenleriyle dansçıları, şölene katılan kişileri ustalıklı bir biçimde betimledi.

MAKRONİSOS adası, türkç. **Biberclk,** Ege denizinin B.'sında, Atina'nın 45 km G.-D.'sunda, Yunan anakarasından 4 km genişlikte bir boğazla ayrılan, dar ve uzun, küçük ada.

MAKRONUKLEUS a. (fr. *macronucléus*'dan). Kirpikli *Protozoa*'ların en büyük çekirdeği. (En küçük çekirdek *mikronukleus*'la karşıtlaşır.) [Eşanl. TROFONUKLEUS.]

bir makropot türü
Macropodus opercularis

MAKROPOT sıf. (fr. *macropode*'dan). Uzun ayakları, uzun yüzgeçleri olan hayvan için kullanılır.

◆ a. Makropot özellikler taşıyan hayvan.

—Balıkç. Endonezya, Malezya ve Çin'deki tatlısularda yaşayan *Macropodus* cinsinden kemiklibalıkların ortak adı. (Cennetbalığıgiller familyası; boyu yaklş. 10 cm.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Cennetbalığı genel adıyla da bilinen makropotlar akvaryum balıklarıdır. Bütün sifonlular takımı üyeleri gibi, solungaçlarının üstünde hava depolamak ve üreme döneminde hava kabarcığından (erkek, mukusla kaplı bu kabarcığın altına dişinin döllenmiş yumurtaları yapıştırmasından sonra, bunların çevresini ikinci bir kabarcık tabakasıyla kuşatarak yumurtalar çatlayıncaya kadar onları korur) bir yuva yapabilmek için bölmeleri vardır. Makropotlar etçildir: omurgasızlar ve balıklarla beslenirler. Akraba oldukları kavgacıbalıklar gibi, yanlarına çok yaklaşıldığında kendilerini savunmak için çılgınca dövüşürler.

MAKROPROTAL a. (fr. *macroprothalle*). Bot. Bazı türlerde (selaginella, sikalar, vb.) yalnızca dişi hücreleri (gametler) taşıyan protal (önçim). [Makroprotallar, içinde anterozoitlerin oluştuğu mikroprotallardan, yani erkek protallardan daha büyük olur. Kapalıtohumluların embriyon kesesi, kimi botanikçilerce makroprotal sayılır.]

MAKROPSİ a. (fr. *macropsie*). Nöropsikol. Nesnelerin ve insanların boyunu büyük gösteren metamorfopsi.

MAKROPTER sıf. (fr. *macroptère;* yun. *makropteros*'tan). Büyük kanatları ya da büyük yüzgeçleri olan hayvan için kullanılır.

MAKROPTİK sıf. (fr. *macroptique*). Besin arama, yaşama alanının gözetilmesi, cinsel yaklaşma, sosyal davranış, vb. gibi çeşitli davranışlarda görme olayının önemli rol oynadığı hayvanlar için kullanılır. (Karşt. MİKROPTİK.)

Genelkurmay genel sekreterliği

Jandarma genel komutanlığı'nda kullanılmakta olan genel maksat helikopteri (AB-205)

MAKROSEFALİ a. (fr. *macrocéphalie*). Kafatası çevresinin anormal gelişmesi. (Beyin hacmi de onunla birlikte artabilir. Normal insanlarda ve zekâ geriliği olanlarda görülür.)

MAKROSFER a. (fr. *macrosphère*). *Polystomella* gibi bazı deliklilerde, benzer görünüşlü, hem erkek hem dişi gametler üreten, büyük, ilk loca biçimi.

MAKROSİSMİK sıf. (fr. *macrosismique*). Jeofiz. Bir makrodepreme ilişkin olan.

MAKROSİT a. (fr. *macrocyte*). Hematol. Kalınlığının çapına oranı değişmeksizin çapı genişleyen ve bu bakımdan megalositlerden ayrılan olgun alyuvar.

MAKROSİTOZ a. (fr. *macrocytose*). Hematol. Alyuvarlarda hacmin 100 cm^3'ün üstüne çıkması. (B_{12} vitamini azlığı ya da folik asit türevlerinin eksikliği halinde ve alkolizm durumunda görülür.)

MAKROSKELİ a. (fr. *macroskélie, uzun bacaklı* anlamına gelen yun. *makroskeles*'ten). Antropol. Bacakları gövdelerine göre uzun olan kimselerin durumu.

MAKROSKOP a. (fr. *macroscope*). Metalogr. Bir metal parçayı incelemeyi ve özelliklerinin (taneler, kalıntı lifleri, çatlaklar, gözenekler vb.) fotoğrafını çekmeyi sağlayan zayıf büyütmeli (genellikle 20'nin altında) optik aygıt.

MAKROSMATİK sıf. (fr. *macrosmatique*). Besin arama, yaşama alanını gözetme, cinsel yaklaşma, sosyal davranış, vb. gibi çeşitli davranışlarında koklama duyusu önemli rol oynayan hayvanlar için kullanılır. (Karşt. MİKROSMATİK.)

MAKROSOMİ a. (fr. *macrosomie*'den). JİGANTİZM'in eşanlamlısı.

MAKROSPOR a. (fr. *macrospore*). Bot. Çimlenince arkegonları taşıyan dişi bir önçim veren iri spor. (Selaginella ve salvinia gibi bitkilerde makrospor bulunur. Tohumlu bitkilerde makrosporların homologları endospermanın ve embriyon kesesinin ana hücreleridir.)

MAKROSPORANJ a. (fr. *macrosporange*). Bot. Makrospor (büyük spor) veren sporkesesi. (Açıktohumlularda evin ve kapalıtohumlularda yumurtacık, kimi botanikçilerce makrosporanj sayılır.)

MAKROSTOMİ a. (fr. *macrostomie*). Biyol. Ağız yarığının bir ya da iki taraflı olarak fazla gelişmesiyle belirgin biçim bozukluğu.

MAKROSTRÜKTÜR a. (fr. *macrostructure*). → MAKROYAPI.

MAKROTANIM a. Bilş. Bir programda, aynı adı taşıyan makrokomutun her kullanımında, makroçeviricinin yerleştirdiği komutlar dizisi modeli; yerleştirme, genel modelde bu kullanıma özgü parametreler belirlendikten sonra yapılır.

MAKROTİ a. (fr. *macrotie*). Patol. Kulakkepçesinin doğuştan çok büyük olması.

MAKROTİP sıf. (fr. *macrotype*). Böcbil. *Makrotip yumurtalar,* çiftkanatlıların *Calyptera* öbeğinin hızlı gelişen bazı türlerinin az sayıda yumurtladıkları iri yumurtalar. (Karşt. MİKROTİP YUMURTALAR.)

MAKROTOPLUMBİLİM a. Toplumu, onun iktisadi, siyasi ve kültürel ana yapılarını ve bu ana yapıların bağlı olduğu değişim dinamiklerini inceleyerek, bütünsel açıdan kavramaya çalışan toplumbilim.

MAKROTROMBOSİT a. (fr. *macrothrombocyte*). Hematol. Büyük boyda normal trombosit.

MAKROYAPI a. Temel kuruluşların bütünü, bir şeyin (örgüt, toplum vb.) ana hatları.

—Metalürj. Bir metal ya da alaşımın, tam bir hazırlamadan sonra çıplak gözle ya da düşük büyütmeyle görünen yapısı.

—Polim. Bir polimerin, kendisini meydana getiren zincirlerin birleşmesi ve bu zincirlerin karşılıklı düzenlenmesiyle ortaya çıkan ayırtedici özelliği.

MAKROZAMYA a. Sikaslara çok benzeyen hepyeşil avustralya ağacı. Çiçekleri bireşeyli ve yumurtamsı kozalak biçiminde topludur. (15 tür; bil. a. *macrozamia; cycadaceae* familyası.)

MAKRO-ZOOM a. (tesc. edil. a.). Fotomakrografide kullanılan değişken odaklı objektif.

MAKRÛH sıf. (ar. *karḥ*'tan *makrūḥ*). *Esk.* **1.** Yaralanmış. **—2.** Bedeninde yara ve çıban olan.

MAKRUN sıf. (ar. *maḳrūn*). *Esk.* **1.** Ulaşmış, kavuşmuş: *"Bendesin lutfuna edip makrun / Komaz elbette hatırın mahzun"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** Yakın, bitişik, yönelik: *"Hiçbir hasta makrun olmadan yaptığım latife..."* (E. E. Talu). **—3.** *Makrun-ı hitam,* sona yaklaşmış: *"Makrûn-ı hitam o nur-ı seyyal"* (A. H. Tarhan). ‖ *Makrun-ı müsaade,* izin almış, izinli. ‖ *Makrun-ı sıhhat,* doğruluğa yakın.

MAKRÛZ sıf. (ar. *karż*'dan *maḳrūż*). *Esk.* Ödünç olarak verilmiş, emanet.

MAKRYGHİANNİS (İoannis), yunanlı general ve yazar (Lidhorikion 1797-Atina 1864). Bağımsızlık savaşına katıldı. Okur -yazar olmadığı halde, ileri yaşlarda yazmayı öğrenerek, güçlükle okunabilen ve ancak 1907'de yayımlanan bir elyazması kitap bıraktı. Anılar niteliğindeki bu yapıt, bir yandan, mücadelelerinde siyasetçiler tarafından aldatılan birçok savaşçının (özellikle de Makryghiannis) uğradığı haksızlıklar, bir yandan da Makryghiannis'in yetkin bir örneğini verdiği halk duyarlığı üzerine değerli bir belgedir. Güçlü ve imgelere dayanan anlatımı, partizanca tutumu ve adalete tutkunluğuyla, 1930 kuşağının, özellikle de onda hellenizmin en değerli yanlarını gören Seferis'in öncülerinden biri oldu. Makryghiannis, P. Zografos adlı naif bir ressamdan, kitabını resimlemek için bir "dizi" gravür yapmasını istemişti. Bu dizi, bir bakıma, Yunanlılar'a özgü ortak bilinçaltının aynasıdır.

MAKSAT a. (ar. *maḳṣad*). **1.** İstenen şey, amaç, niyet, meram: *Maksadım sizi üzmek değildi. Ne maksatla buraya geldiğini kimse bilmiyor. Maksadını açıkça söylemelisin.* **—2.** *Bir şeyden, bir şeydeki maksat (iyelikli, iyeliksiz),* o şey ile kastedilen, anlatılmak istenen: *Bunu açıklamaktan maksat. Bu sözden maksadım, biraz olsun seni uyarmaktı.* **—3.** *Maksat gütmek,* bir işi yaparken gizli bir amacı olmak.

◆ be. Yeter ki, sadece, başka bir amaç olmaksızın: *Maksat vakit geçsin. Maksat gönüller hoş olsun.*

—Ask. *Genel maksat aracı,* çeşitli askeri hizmetlerde kullanılmak üzere imal edilmiş askeri araç. ‖ *Genel maksat helikopteri,* çeşitli hizmetler (personel taşıma, irtibat, gözetleme, hasta ve yaralı taşıma) için imal edilmiş helikopter. (1 manga [10 kişi] asker taşıyabilir.)

—İda. huk. İdari işlemlerde (tasarruflarda), kamu yararı olarak ortaya çıkan amaç. (İdari işlemlerin yapılmasındaki amaç, kamu hizmetinin yerine getirilmesi, yani kamu yararıdır. Bu amaç dışında yapılan bir idari işlem, maksat öğesi açısından hukuka aykırı sayılır. Örneğin kişisel bir amaca hizmet etmek için yapılan idari işlem hukuka aykırıdır ve iptal edilmesi gerekir.)

MAKSATLI sıf. Belli bir maksadı olan, belli bir maksada yönelik; amaçlı, kasıtlı: *Maksatlı sözlerle konuyu saptırmak. Maksatlı bir davranış.*

—Ruhbil. *Maksatlı öğrenme,* bir şeyi öğrenmek isteyen kimsede gerçekleşen öğ-

renme süreci. (Karşt. RASTLANTISAL* ÖĞRENME.)

◆ be. Kasıtlı olarak, kötü niyetle: *Ona karşı maksatlı davranıyorsun.*

MAKSATSIZ sıf. Belli bir maksadı olmayan, amaçsız.

◆ be. Kasıtsız olarak, istemeyerek.

MAKSEM → MAKSİM.

MAKSİ sıf. (fr. *maxi*, *maximum* en üst'ten kısaltılarak). Boyu aşağı yukarı topuklara kadar uzanan giysi için kullanılır: *Maksi etek. Maksi palto.*

◆ a. Mod. *Maksi modası*, yerini aldığı mini modasının tersine, özelliği uzun giysiler olan moda.

MAKSİL a. (fr. *maxille*). Zool. ARTÇENE' nin eşanlamlısı.

MAKSİLARYA a. Yerde yetişen, yalancı soğanlı, düz ve meşin gibi sert ya da biraz etli yapraklı orkide. (Tek tek bulunan çiçekleri yalancı soğanların koltuğundan çıkar. Orta Amerika ve Brezilya kökenli olan bu bitkinin 1 000 kadar türü vardır. Bil. a. *maxillaria;* salepgiller familyası.)

MAKSİLÜL a. (fr. *maxillule*). Böcbil. Böcek kıskaçlarında ikinci çiftin (alt çiftin) iki parçasından her biri. (Maksilüllerin her birinde, *kardo, subkardo* ve *stipes* olmak üzere 3 eklem vardır; bunların son ikisiyse iki lop (*galea* ve *lakinya*) ve kabuklu hayvanlarda eklentilerdeki endopotidin görevini yüklenen bir artçene palpi taşır. Genellikle maksilüller en karmaşık ağız parçalarıdır.)

MAKSİM ya da **MAKSEM** a. (ar. *kısm*' dan *maksim*). *Esk.* Bir şeyin bölümlere, kollara ayrıldığı yer.

—Mim. Bentlerde toplanan suyun künklerle kente getirilerek toplandığı, üstü örtülü bir yapıdan meydana gelen su haznesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Mim. Eskiden sular çeşitli kesimlere dağıtılmak üzere lüleli havuzları ve tekneleri olan maksimlerde toplanırdı. Maksimlerin ilk kez Romalılar döneminde kullanıldığı sanılmaktadır. Sedus Julius Frontinus *De aquaeduc urbis Romae* (Roma su kemerleri) adlı yapıtında, Roma' da 247 maksim olduğunu bildirir. İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethinden sonra yeni bentler, su kemerleri ve maksimler yapılmıştır. Bu yapı türünün en önemli örneklerinden biri Mimar Sinan'ın inşa ettiği Kırkçeşme maksimi'dir. Suların her semte gerektiği ölçüde dağıtımı için bu maksimlerin içinde mermer havuz ve tekneler yapılmış, bunların kenarlarına yüzlerce pirinç lüle takılmıştır. Bu lülelerin açılıp kapanmasıyla ayarlanan suyun daha alçaktaki teknelere akması ve oradan da semtlere dağıtılması sağlanmıştır. Ayrıca her semtte maslaklar ve savak hazneleri bulunuyordu.

MAKSİMAL sıf. (fr. *maximal;* lat. *maximus*, çok büyük'ten). Ceb. En yüksek derecede olan şey için kullanılır. || *Bir* A *halkasının maksimal ideali*, A nın, kendinden farklı maksimal ideallerinin kapsama ile sıralanmış kümesinin maksimal elemanı. (p bir asal sayı olduğuna göre, $\mathbb{Z}$ içinde maksimal idealler $p\,\mathbb{Z}$ biçimindeki ideallerdir.) ||*Sıralı bir* (E, $\prec$) *kümesinin maksimal elemanı*, E nin x elemanı $a \prec x$ bağıntısını gerçeklediğinde, E nin $x = a$ olan a elemanı. (Gerçek sayılar kümesi maksimal eleman içermez.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Ceb. Tam sıralanmış bir E kümesi içinde, E nin bir maksimal elemanı, E nin en büyük elemanına eşittir ve bir tanedir. Öyleyse maksimal eleman kavramı, özellikle kısmi sıralama halinde geçerli sayılır. Zorn'un seçim belitine denk ünlü teoremi, tam sıralı her parçanın bir üst sınır kabul etmesi gibi, sıralı her kümenin bir maksimal elemanı bulunduğunu ileri sürer.

MAKSİMİLYANA a. Güney Amerika'da yetişen ve hindistancevizine benzeyen küçük palmiye. (Gençken süs bitkisi olarak kullanılabilir. Bil. a. *maximiliana.*)

MAKSİMİN a. Mat. Oyunlar kuramında ve A ile B gibi iki oyuncu arasındaki bir düello için, her satırın A nın bir taktiğine, her sütunun B nin bir taktiğine karşılık olduğu bir tabloda A nın kazançları gösterildiğine göre, her satırın minimumlarının maksimumu.

MAKSİMOS AGİOREİTİS Yunanlı (Mikhail TRİVOLİS, —denir) [rusça Maksim Gryek], yunan asıllı rus keşiş ve hümanist (Arta, Epeiros, 1480'e doğr. -Zagorsk yakınında Troytse-Sergiyeva manastırı, 1556). Aynaroz manastırı'nda keşişti. 1515'te, yunanca ayin kitaplarının slavca basımlarını yönetmek üzere Moskova'ya gitti. Rus kilisesi'nin yeniden düzenlenmesinde esaslı bir rol oynadı, zengin keşişlerin (yosifliya) güçlü muhalefetiyle karşılaştı. Yoksul keşişlerin (zavoljskiye startsıy) koruyucusuydu. Mezmurları ve havarilerin işlerini yorumlayan kitaplar yazdı.

MAKSİMOS Surlu, yunanlı filozof (İ.S. II. yy.'ın 2. yarısı). Birçok seyahat yaptı ve Commodus döneminde Roma'da kaldı. Platonculuğu, halk tarafından kolay anlaşılır duruma getirmek için çok çalıştı. Kırk bir konuşması ya da yazısı günümüze kalmıştır. Bunlarda, retorikçilerin yaptığı gibi, pek çok sıradan konuyu ele alır.

MAKSİMOS Khrysopolisli *(aziz)*, **Günahçıkarıcı** denir (İstanbul 580'e doğr. -Şemarun kalesi, Kafkasya, 662). Ortodoksluğun, monofizizme ve tektanrıcılığa karşı en büyük savunucularından biriydi. Dogmalar üzerine yazılmış kitaplarından başka, kendisini Doğu kilisesi' nin en etkili mistik düşünürlerinden biri yapan önemli yapıtlar bıraktı.

MAKSİMOS V HAKİM, Antakya, bütün Doğu, İskenderiye ve Kudüs rum katolik melki patriği (Tanta, Mısır, 1908). 1930'da rahip, 1943'te Akkâ, Nasıra ve Celile başpiskoposu oldu, 1967'de patrik seçildi. Patrik seçildiğinden bu yana Aziz Lazarus tarikatının ruhani koruyuculuğunu yapmaktadır.

MAKSİMOV ya da **MAXİMOV** (Grigoriy Petroviç), rus anarko-sendikacı (Mituşino, Smolensk, 1893-Chicago 1950). V. M. Eihenbaum ("Volin") ile birlikte, anarko-sendikacı *Golos Truda* ("Emeğin sesi") dergisini yönetti (1917-1919), fabrika komiteleri hareketine katıldı. Yeni rejim döneminde birçok kez hapsedilmesi üzerine Rusya'dan ayrıldı (1922), ardından Chicago'ya yerleşti (1925). Rusya'da anarşizmin bastırılmasını kınayan birçok yapıt yazdı; bunların en önemlisi: *The Guillotine at Work: Twenty Years of Terror in Russia* (Giyotin işbaşında: Rusya'da yirmi yıllık terör) [1940].

MAKSİMOVA (Yekaterina Sergeyevna), rus kadın dansçı (Moskova 1939). 1958'de Bolşoy kumpanyasında solocu oldu. Çok çeşitli rolleri yorumladı: *Taş çiçeği*'nde Maşa (1958), *Koneyk gorbunok, Uyuyan güzel, Don Quijote*'de Kitri (1963), *Külkedisi* (1964). 1960'ta *Giselle*'i canlandırdı. Birçok balenin prömiyerlerinde başrolü oynadı: A. Lapayuriy'in *Ormanın şarkısı* (Raisa Struçkova ile dönüşümlü olarak, 1961); A. Messerer'in tam versiyon *Fındıkkıran*'ı (1966); M. Petipa ve Y. Grigoroviç'in *Spartacus*'u (1968). Kocasıyla birlikte birçok ülkede konuk dansçı olarak sahneye çıktı. 1978'de Brüksel'de XX. yy. balesi'yle, M. Béjart'ın *Romeo ve Juliet* adlı pas de deux'sünde Jorge Donn ve V. Vasilyev ile dönüşümlü olarak, dans etti. 1979'da V. Vasilyev'in *Promenades*'ını ilk kez yorumladı.

MAKSİMUM a. (lat. *maximum*, en büyük'ten). Bir şeyin ulaşabileceği en yüksek derece; azami: *Bu işi gerçekleştirmek için verilen süre maksimum altı aydır.*

—Ceb. *Sıralı bir* E *kümesinin maksimumu*, E nin en büyük elemanı.

Büyük Larousse

Kırkçeşme maksimi
Belgrad ormanı, İstanbul

—Dy. • *Maksimum cer bojisi*, biri devindirici, öbürü taşıyıcı iki dingilden oluşan boji; devindirici dingil, aderansı artıracak biçimde yükün hemen hemen tümünü taşımaya, tekerlekleri daha küçük olan taşıyıcı dingil ise yalnızca bojiyi kılavuzlamaya yarar.

—Mat. çözlm. *Maksimumu bulmak.* Değişken bir büyüklüğün, örneğin bir doğrusal biçimin, $\mathbb{R}$ içinde alınmış değerlerinden oluşan kümenin maksimumunu ya da en küçük üst sınırını belirlemek.

—Mat. çözlm. ve Topol. Bir $f : E \to \mathbb{R}$ fonksiyonu (E herhangi bir küme) ve $x_0 \in E$ için, varsa, $\forall x \in E,\ f(x) \leqslant f(x_0)$ ı sağlayan $f(x_0)$ gerçek sayısı. (Kimi kez *mutlak maksimum* diye kesinleştirilir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Mutlak* (aynı biçimde *yerel* ya da *bağıl*) *sıkı maksimum*, tanımında kullanılan eşitsizliğin sıkı olması halindeki mutlak (aynı biçimde yerel ya da bağıl) maksimum. || *Yerel* ya da *bağıl maksimum*, E bir topolojik uzay olduğuna göre, $f : E \to \mathbb{R}$ ise, x_0 ın, $\forall x \in V,\ f(x) \leqslant f(x_0)$ eşitsizliğini sağlayan bir V dolayının var olduğu $f(x_0)$ gerçek sayısı. ($E = \mathbb{R}^n$ ise, V, x_0 merkezli bir yuvar olabilir.) || *Maksimum ilkesi*, "Bağlantılı bir X uzayı üzerinde holomorf bir f fonksiyonu" gözönüne alındığında $|f|$ nin, X in bir noktasında bağıl maksimumu varsa, bu noktanın bir dolayında fonksiyonun değişmez olacağını belirten özellik.(Yukardaki ifade "." yerine "ortalama" özelliği bulunan bir f fonksiyonu" ya da "bağlantılı bir topolojik uzay üzerinde tanımlı ve sürekli ve değerlerini $\mathbb{R}$ içinden alan bir f fonksiyonu" konarak benzer ifadeler verilebilir.)

—Siber. *Maksimum ilkesi*, sovyet matematikçi L. S. Pontryagin'in ortaya attığı ve belli bir sistemin belli bir başlangıç durumundan, önceden saptanmış bir son duruma geçişini sağlayabilecek kumanda işaretlerini belli bir maliyet fonksiyonunu en aza indirerek oluşturmak anlamına gelen optimal dinamik kumanda probleminin, sözkonusu sistemin durum değişkenlerinin, "ek değişkenler" denen birtakım yardımcı değişkenlerin ve maliyet fonksiyonunun kullanıldığı genelleştirilmiş bir Hamilton fonksiyonunun maksimizasyonu problemine indirgenebileceğini ifade eden ilke. (Bu problemin çözümü, sınır koşulları verilmiş bir diferansiyel denklem sisteminin çözümüne eşdeğerdir. Maliyet fonksiyonu ikinci dereden olan doğrusal bir sistem sözkonusu olduğunda, problem çok daha kolay olan başlangıç koşulları verilmiş doğrusal bir diferansiyel denklem sisteminin çözümü problemine indirgenir.)

—ANSİKL. Mat. çözlm. ve Topol. Pratikte, $f : I \subset \mathbb{R} \to \mathbb{R}$ olması özel haliyle karşılaşılır. Bu durumda $\lim_{x \to x_0} \varepsilon(x) = 0$ ve a_p, sıfır olmayan ilk katsayı

$$\left| a_p = \frac{1}{p!} \cdot f^{(p)}(x_0) \right|$$

olmak üzere, x_0 da p nci basamaktan Taylor-Young formülünden elde edilen

$$f(x) - f(x_0) = [a_p + \varepsilon(x)]\,(x - x_0)^p$$

bağıntısı göz önüne alınır. p çiftse, x_0 da bir (bağıl) ekstremum ortaya çıkar: $a_p < 0$ ise bir maksimum; $a_p < 0$ ise bir minimum sözkonusudur.

"$a_1 = 0, a_2 \neq 0$" halinde: $f''(x_0) < 0$ ise $f(x_0)$ bir maksimumdur; $f''(x_0) > 0$ ise $f(x_0)$ bir minimumdur. f' ün, x_0 merkezi delinmiş bir aralık üzerinde tanımlı olması halinde: $f'(x)$, x_0 ın solunda pozitif ve sağında negatifse, $f(x_0)$ bir maksimumdur; $f'(x)$, x_0 ın solunda negatif, sağında pozitif ise, $f(x_0)$ bir minimumdur.

Kimi kez, geniş anlamda bir ekstremumun sıkı bir ekstremum olacağı bir aralık bulmak olanaksızdır. Örneğin

$$\begin{aligned} &\mathbb{R} \to \mathbb{R} \\ &x \neq 0 \to x^2 \left|\sin \frac{1}{x}\right| \\ &0 \to 0 \end{aligned}$$

biçiminde tanımlanan f fonksiyonu, 0 da 0 a eşit, geniş anlamda bir minimum kabul eder; ama, merkezi 0 da olan bütün delinmiş aralıklarda, $f(x) = 0$ eşitsizliğinin gerçeklendiği sonsuz sayıda $\frac{1}{k\pi}\,(k \in \mathbb{Z}^*)$ gerçek sayıları vardır.

Gerçek değişkenli fonksiyonlar için, bir X_0 noktasında, bunların bir ekstremum kabul etmeleri için gerek koşul, birinci basamaktan kısmi türevlerinin, tanımlıysalar, hepsinin X_0 da sıfır olmalarıdır. Bir maksimum ya da minimum sözkonusu olup olmadığını anlamak için, X, f nin tanım bölgesinin herhangi bir elemanı olduğuna göre $f(X_0)-f(X)$ in işaretini belirlemek gerektir. X ile X_0 n-lileri göstermektedir.

MAKSÛM, MAKSÛME sıf. (ar. *maksûm*, dişl. *maksûme*). *Esk.* Bölünmüş, parçalara ayrılmış: *Emval-i maksûme* (paylaştırılmış mallar). *Rızk-ı maksûm* (Tanrı tarafından insanlara paylaştırılmış olan rızk; kısmet).
—Esk. mat. Bölünen.

MAKSÛMUNALEYH a. (ar. *maksûm* ve *aleyh*'ten *maksûmün aleyh*). Esk. mat. Bölen.

MAKSUR, MAKSURE sıf. (ar. *maksûr*, dişl. *maksûre*). *Esk.* **1.** Kısaltılmış: *"Onlarda esas ahenk maksur ve memdud hecelerin muayyen çerçeve dahilinde muntazam tekerrürüdür"* (Cenap Şahabettin). **—2.** Alıkonulmuş, ayrılmış. **—3.** *Elif-i maksure* → ELİF.

MAKSURE a. (ar. *kaşr*'dan *maksûre*). *Esk.* **1.** Padişah için camilerde ayrılmış yüksekçe yer. **—2.** Bir evin yabancıların girmesi yasak olan bölümü: *"Önünüze bir geçitle iki tarafında birer şirin ve cazib maksure gelir"* (Süleyman Nazif).
—ANSİKL. Anadolu türk mimarlığında görülmeyen maksure, mihrabın önünde yer alabileceği gibi, örtü düzeni bir mihrap önü kubbesiyle belirginleştirilebiliyordu. Maksureler genellikle ahşap işçiliğinin başyapıtlarıdır (Kayrevan Sidi Ukba Ulu camisi). Osmanlı döneminde selatin camilerinde maksure yerine hünkâr mahfilleri vardır.

MAKSURE → MAKSUR.

MAKSÛS sıf. (ar. *maksûs*). *Esk.* Kesilmiş, kırpılmış.

MAKSUT sıf. (ar. *maksûd*). *Esk.* Kendisine istek duyulan; arzu edilen: *"Maksûd-ı avâlim oldu halin / Karşımda hülasât-ül -avâlim"* (Muallim Naci).
◆ a. İstek, arzu.

Maksutlu barajı, Sivas ilinde, Maksutlu suyu üzerinde kurulu baraj. 1977'de işletmeye açıldı. Sulama amacıyla yapılan barajın gövdesi toprak dolgu tipinde, normal su kotunda (1 301,50 m) su toplama hacmi 2,95 milyon m^3, göl alanı 0,42 km^2, sulama alanı 637 ha'dır.

MAKŞÛR sıf. (ar. *makşûr*). *Esk.* Soyulmuş, kabuğu çıkarılmış.

MAKTA a. (ar. *makta'*). *Esk.* **1.** Üzerinde kesim yapılan alan. **—2.** Bir şeyin kesildiği yer, kesim noktası. **—3.** Kesit.
—Doğramac. *Makta-ı arzani*, BAŞKESİT'in eşanlamlısı.
—Ed. Kaside ve gazelin son beytine verilen ad. (Gazelde mahlas* bu beyitte ya da hüsn-i makta beytinde yer alır.) || *Hüsn-i makta*, makta beytinden önceki beyit. (Maktadan daha güzel olmasına özen gösterilirdi.)
—Esk. mat. KESİT'in eşanlamlısı. || *Makta-yı arzi*, enine kesit. || *Makta-yı tulani*, boyuna kesit.
—Hat. Hattatlıkta, kamış kalemin ağzını düzeltmekte kullanılan alet. (Kemik, fildişi, bağa ve sedeften yapılan makta, yaklaşık 2-3 cm eninde, 2-3 mm kalınlığında, 10-20 cm boyundadır. Üzerinde kamış kalemin çapı büyüklüğünde açılmış bir yuva [*kalem yuvası* ya da *kalem yatağı* vardır. Kalemin ucu bu yuvaya yerleştirilerek düzeltilir ve bu işleme de *kalemi maktaya vermek* denir.)

MAKTA (EL-), Batı Cezayir'de bataklık bölge, Habra ve Sig ırmaklarının ağzından oluşur.
—Tar. Haziran ve aralık 1835'te Makta geçitlerinde, Abdülkadir komutasındaki Deyralar'la Oran'daki fransız birlikleri arasında şiddetli çatışmalar oldu.

MAKTAR, lat. **Mactaris.** Esk. coğ. Tunus'un iç kesiminde, büyük bir olasılıkla Numidia kralları tarafından kurulan kent. Maktar'ın Numidia kökenli ilk döneminden geriye çok sayıda mezar yazıtı ve megalit kalmıştır. Kentteki pön ve latin tanrıları, idari görevler ve törelerde de Numidia'nın izlerine rastlanır. Yerli geleneği örten kartaca kültürü, İ.S. I. yy.'ın sonuna kadar kült üzerinde etkili oldu; geriye otuz kadar yenipön yazıtı kalmıştır. Hızla romalılaşan kent, 116'ya kadar bir *civitas libera*'ydı; daha sonra neredeyse bir *municipium*, sonunda 180'de de bir sömürgeye (*Aelia Aurelia Augusta Mactaris*) dönüştü. Kazılar sırasında bir bazilika ile depo yapıları ortaya çıkarıldı.

MAKTEL a. (ar. *maktel*). *Esk.* Bir kimsenin öldürüldüğü yer, cinayet mahalli: *"Maktel ne ise katil de odur"* (A. H. Tarhan).
—Ed. Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesini konu edinen yapıt. (*Maktel-i Hüseyin* ya da *Maktel-i Hüseyn* de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Ed. Makteller Kerbela* olayını anlatırken birçok tarihsel ayrıntıyı doğru bir biçimde verir. Ancak bu yapıtlara zengin menkıbeler eklenmiş, anlatılan olaylar romanlaştırılmıştır. Öte yandan anlatılanlar trajik yönüyle canlandırılmış, okuyanı ve dinleyeni etkileyecek, heyecanlandıracak, gözyaşı döktürecek bir anlatım yolu izlenmiştir. Bu yapıtlar şii, alevi çevreler gibi sünni çevrelerde de geniş ilgi gördü. İlk maktel kitapları arap dilinde yazıldı. Türün ilk örneğinin Ebu Mihnef Lut bin Yahya'nın (öl. 774) yazdığı *Kitabü maktel il-Hüseyn* olduğu kabul edilir. Bu yapıtı Ebül Ferec Isfahani'nin (897-967) *Makatil üt-talibin*'i, Ebu İshak İsferayini'nin (öl. 1027) *Nur ül-ayn fi meşhed il-Hüseyn*'i, Seyit Radiyüttin Tavusi'nin (1193-1266) *Masra-i tavusi* diye bilinen yapıtı izledi. İran edebiyatında Hüseyin Vaiz Kâşifi'nin (öl. 1505) *Ravzat üş-şüheda*'sı büyük ün kazandı; türkçeye de çevrildi ve türkçe bazı yapıtlara kaynak oldu. Türkçe en eski maktelin Kastamonulu Şazi'nin manzum *Maktel-i Hüseyin*'i (1361) olduğu kabul edilir. Yahya bin Bahşi'nin aynı adı taşıyan yapıtı (1499), Lamii'nin (öl. 1532) *Kitab-ı âl-i Resul*'ü, hacı Nurettin Efendi'nin *Maktel-i Hüseyin*'i (1530-1531) de manzum yapıtlardır. Gelibolulu Cami'nin *Saadetname*'si (1534'ten sonra, başka bir tarihlemeye göre 1545-1560 arasında), Âşık bin Ali Nattai'nin yapıtı (1546'dan önce), Hüseyin Vaiz Kâşifi'nin yapıtının çevirileridir. Fuzuli' nin *Hadikat üs-süeda*'sı da aynı yapıttan yararlanılarak meydana getirilmiş, düzyazı metin içinde manzum bölümlerin yer aldığı bir yapıttır. Türk edebiyatında en başarılı ve en çok okunmuş maktel budur.

MAKTU sıf. (ar. *maktû'*). **1.** *Esk.* Kesilmiş, kesik: *"İsrar ettiğin halde ser-i maktûunu götürmeğe dahi mezuniyetimiz vardır"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** Kesin olarak değeri biçilmiş. Fiyatı belirlenmiş mal için kullanılır. **—3.** Götürü.
—*Esk. Maktu cizye*, müslüman olmayan halktan alınan belirli miktardaki vergi. || *Maktu fiyat*, kesin, pazarlıksız, değişmez fiyat. || *Maktu-ül-emel*, gerçekleştirilmesi önlenmiş istek.
—Verg. huk. *Maktu vergi* → SABİT* VERGİ.

MAKTUA a. (ar. *maktû'*'dan *maktû'a*). *Esk.* Gazete ya da dergiden kesilmiş yazı; kesik.

MAKTUAN be. (ar. *maktû'*'dan *maktû'an*). *Esk.* **1.** Kesin olarak saptanmış fiyatla. **—2.** Götürü olarak.

MAKTUL, -lü sıf. ve a. (ar. *maktûl*). **1.** Bir cinayete kurban gitmiş, öldürülmüş kimse için kullanılır. **—2.** *Maktul düşmek, olmak*, vurulup ölmek, öldürülmek (esk.).

MAKTUL İBRAHİM PAŞA → İBRAHİM PAŞA Pargalı, Frenk, Makbul, Maktul.

MAKTULE sıf. (ar. *maktûl*'ün dişl. *maktûle*). *Esk.* Öldürülen, öldürülmüş: *Efrad-ı maktule* (öldürülenler).

MAKTÛR sıf. (ar. *maktûr*). *Esk.* Katranlanmış.

MAKUA a. Bantu dili; Mozambik'in kuzeyinde yaklaşık 7,5 milyon kişi tarafından konuşulur.

MAKUD sıf. (ar. *'akd*'den *ma'kûd*). *Esk.* **1.** Bağlanmış, bağlı. **—2.** Bir sonuca bağlanmış, akdolunmuş.
—İsl. huk. *Makudün aleyh*, sözleşme konusu, bir sözleşmeye konu olan şey.

MAKUL, -lü sıf. (ar. *'akl*'dan *ma'kul*). **1.** Akla, sağduyuya uygun düşünen kimse için kullanılır: *Kendisiyle konuşulabilir, makul bir adamdır.* **—2.** Bu sağduyuyu ortaya koyan şey için kullanılır: *Bir anlaşmazlığa makul bir çözüm bulmak.* **—3.** Aşırı olmamakla birlikte yeterli olan, kabul edilebilir bir şey için kullanılır: *Makul bir fiyat. Makul koşullarla ödünç para vermek. Makul bir ücret istemek.* **—4.** *Makul olmak*, akıllıca, anlayışlı biçimde davranmak: *Lütfen makul olun, söylediklerimi dinleyin.*
◆ a. Makul olan şey ya da kimse: *İçlerinde en makulü oydu.*
◆ be. Akla, sağduyuya uygun; kabul edilebilir: *Bu davranışını hiç makul karşılamadı. Makul görmek, bulmak.*

MAKUL sıf. (ar. *kavl*'den *makûl*). *Esk.* Söylenmiş, söylenilen.
◆ a. Söz.

MAKULA a. (fr. *macula;* lat. *macula*, leke'den). Oftalmol. Gözbebeği ile göz merceğinin merkezinden geçerek göz dibinde sona eren eksenin arka ucunda, retinanın üzerinde bulunan, sarı renkli küçük çukur. (Retinanın bu bölgesinde yalnız koni biçimindeki görme hücreleri bulunur; görmenin en keskin olduğu nokta burasıdır.) [Eşanl. SARI BENEK ya da SARI LEKE.]

MAKULAR → MAKUSİLER.

MAKULAT çoğl. a. (ar. *ma'kûl*' ün çoğl. *ma'kûlât*). *Esk.* Akla dayanan, akılla kavranan şeyler.

MAKULAT çoğl. a. (ar. *makûle*'nin çoğl. *makûlât*). *Esk.* Türler, çeşitler, kategoriler.
—İsl. fels. İslam felsefecilerinin Aristoteles'in on kategorisine verdikleri ad. (Bu

kavramla genellikle yargı [hüküm] ve önermelerdeki [kaziyelerdeki] anlatış türleri ya da varlığın biçimleri anlatılmış olur. Kategorilerle ilgili birçok yunanca yapıtın arapça çevirileri arasında en önemlisi olarak İshak bin Hüneyn'in çevirisi kabul edilir. Huneyn'in çeviride kullandığı terimler Farabi ile islam mantık ve felsefesinde yaygın duruma geldi. Aristoteles'in sözkonusu kategoriler sistemini İbni Sina ve Gazali bir ölçüde, İbni Rüşt ise bütünüyle benimser.)

MAKULE a. (ar. *makūle*). *Esk.* Cins, tür, çeşit: *Bu makule yerler.*
—Mant. → KATEGORİ.

MAKUMBA a. Brezilya'nın bazı bölgelerinde uygulanan, Vodu kültüne yakın kült.

Makura no soşi ("Başucu notları"), X. yy.'ın son yıllarında Kyoto sarayı Sei Şonagon'a mensup soylu bir japon kadın tarafından yazılan, yaklaşık 300 dağınık nottan oluşan kitap. Biçimi bakımından bu yapıt, sonradan çok tutulan özgül bir japon edebiyat türünün, *Zuihitsu** ya da "serbest yazılar" tarzının ilk belirtisiydi. Lirik doğa betimlemeleri, herhangi bir kimsenin bir çırpıda ve kimi zaman acımasızca canlandırılması, saray yaşamının aksaklık ve özelliklerini açıklayan fıkralar, bu yapıtta, görünüşteki darmadağınıklık içinde, tüm bir dönemi *-Genji* monogatari* dönemini- gözlerimizin önüne serer. Bazı sıralamalar ("tiksinti verici şeyler", "az görülen şeyler", "hoşa giden şeyler", vb.), duruluk ve kavrayış bakımından hayranlık verici düzyazı şiirler, bu yapıtın üslup özelliklerinin değerini oluşturur.

MAKURDİ, Nijerya'da kent, Benue eyaletinin merkezi; 108 600 nüf. (1991). Bir pirinç üretim bölgesinin merkezi.

MAKÛS sıf. (ar. *ma'kūs*). *Esk.* **1.** Tersine dönmüş, başaşağı gelmiş: *"Gölge, kapıyı yavaşça kapadı, bir vücudun zıll-ı makûsu gibi sessiz birkaç adım attı"* (H. Z. Uşaklıgil). **—2.** Ters, zıt: *"Ermeniler yine başlarını makûs cihete döndürdüler"* (H. R. Gürpınar). **—3.** Yansıyan, akseden. **—4.** Uğursuz, kötü giden: *Makûs talih.*
—Esk. mat. Ters, evrik. ‖ *Makûs dalle*, evrik determinant. ‖ *Makûs tabi*, ters fonksiyon.
—Tekst. *Makûs tahar*, BALIKSIRTI* TAHAR'ın eşanlamlısı.
—ANSİKL. Tar. telm. *Makûs talih*, tümü "Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz" biçimindeki bu sözleri, İkinci İnönü zaferinden sonra Batı cephesi komutanı İsmet Paşa'ya çektiği kutlama telgrafında Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) yazdı. Daha sonra, Cumhuriyet döneminin başlarında "makûs talih" deyimi, birçok ünlü yazar tarafından kullanıldı.

MAKÛSEN be. (ar. *ma'kūs*'tan *ma'kūsen*). *Esk.* **1.** Ters olarak, aksine. **—2.** *Makûsen mütenasip*, ters orantılı: *"Toprakta veyahut diğer unsurlarda tabiatın kuvvetlerinin istihdamı kudretler ile makûsen mütenasib olmuştur"* (Şükrü Kaya).

MAKUSİLER ya da **MAKULAR,** Guyana'nın güney-batı'sında ve Brezilya'da (Rupununi nehri kıyıları) yaşayan Güney Amerika yerlileri. Günümüzde ancak 11 000 kişi kalan Makusiler bir caribce konuşurlar. Ancak kendi besinlerini sağlayan ekonomileri hayvancılığa ve bostancılığa dayanır, ayrıca avcılık ve balıkçılık da yaparlar. Makusiler hem avcılık ve balıkçılıkta hem de büyücülükte kullandıkları kürar zehiri üzerine derin bilgileriyle tanınırlar. Katolikliğin etkisinde kalmalarına rağmen, dinleri hâlâ şamancılığın izlerini taşır.

MAKUTA a. Zaire'nin para birimi, 1/100 zaire değerindedir.

MAKÜ, K.-B. İran'da Azerbaycan bölgesinde, Türkiye sınırındaki Gürbulak kapısından 22 km uzaklıkta kent. Trabzon-İran transit yolu üzerinde.

MAKÜ, İran Azerbaycanı'nda Makü kenti merkez olarak kurulan hanlık (1747-1923). Hanlığın kurucusu olan Bayat aşiretinden Ahmet Sultan, Horasan'da Nadir Şah'ın hizmetindeyken, onun öldürülmesi üzerine hükümdarın eşlerinden biri ve hazinesinin bir bölümüyle Makü'ye dönüp hanlığını ilan etti (1747). Hakkında çok az şey bilinen oğlu Hüseyin Han 1835'te öldü. Onun oğlu Ali Han (1835-1865), Rusya'yı osmanlı topraklarından ayıran hanlığında, 1853-1856 Türk-Rus savaşı sırasında tarafsızlığını ve bağımsızlığını korudu. Oğlu Teymur Paşa Han (1865-1895) da, Doksanüç harbi'nde babasının tutumunu aynı titizlikle izledi. Onun oğlu ve ardılı Murtaza Kuli Han (1895-1923) topraklarını genişletmeye kalkışınca Ruslar, Birinci Dünya savaşı'nın başlarında onu Tiflis'e sürdüler (1914). 1917 Ekim devrimi'nden sonra ülkesine dönen Murtaza Kuli, yeniden hanlığının başına geçti. Ancak, iran tahtını ele geçiren Rıza Şah Pehlevi tarafından fesatçılıkla suçlanarak tutuklandı ve götürüldüğü Tebriz cezaevinde öldü (1923). Böylece Makü Hanlığı ortadan kalkarken, buraya bir iranlı, vali olarak atandı.

MAKÜL a. (fr. *macule*, leke'den). Der. hast. Dokunmayla algılanamayan ve deri rengindeki basit bir değişiklik biçiminde (eritem ya da diskromi) ortaya çıkan deri lekesi.

MAKÜLÜMSÜ sıf. Der. hast. Makül ya da makülü dermatoz görünümündeki lezyonlara denir.

Makva, Kuveyt'te petrol yatağı, başkentin G.'inde.

MAKYAJ a. (fr. *maquillage*). **1.** Yüzün estetik niteliklerini vurgulamak ve kimi kozmetik ürünler yardımıyla kusurlarını gizlemek işi; bu işin uygulanışı, yöntemi: *Göz makyajı yapmak. Makyaj yapmayı öğrenmek. Makyaj malzemesi.* **—2.** Rol gereği, bir oyuncunun yüzünün, gerekirse bedeninin görünümünü değiştirmek işi; bu işin uygulanışı, yöntemi. **—3.** Güzellik amacıyla ya da rol gereği yapılan bir makyajla alınan sonuç: *Makyajı akmak, bozulmak. Başarılı bir makyaj. Bir kimseyi makyajla ihtiyarlatmak.*
—Berbl. *Makyaj uzmanı* → MAKYAJCI.
—Eşy. *Makyaj çantası*, çeşitli makyaj ürünlerini ve aksesuarlarını koymaya yarayan sert, genellikle kübik küçük çanta.
—Foto. Görüntüyü iyileştirmek ya da kimi kusurları düzeltmek için negatifin arkasına, bazı bölgelerde ışığı emen bir madde sürmeye dayanan düzeltme işlemi. ‖ *Agrandismanda makyaj*, değerlerdeki bir dengesizliği düzeltmek ya da özel bir etki sağlamak amacıyla bir klişenin agrandismanı sırasında makineden yansıyan ışığı kimi yerlerde azaltmaya dayanan işlem.

MAKYAJALTI a. Kozmet. Cildi korumak ve iyi bir görünüm elde etmek için makyajdan önce yüze sürülen akışkan krem. (Günümüzde makyajaltı kremlere pigment ağırlıklı örtücü malzemelerin doğrudan katılması, genel bir eğilim haline gelmiştir.)

MAKYAJCI a. **1.** Berbl. Amacı, yüzün özgünlüğünü ortaya çıkarmak olan estetik uzmanı. **—2.** Tiyatro, sinema, televizyon oyuncularına krem, far vb. makyaj malzemelerini uygulamakta uzmanlaşmış kimse.

MAKYAJCILIK a. Makyajcının yaptığı iş; makyajcının uğraşı.

MAKYAVELCE sıf. Makyavelciliğe uygun, ona yakın görüş, düşünce, davranış vb. için kullanılır: *Makyavelce bir yaklaşım.*

MAKYAVELCİLİK a. **1.** Machiavelli'nin siyasal sistemi. Yönetmek için her yolun geçerli olduğu görüşüne dayanır ve hiçbir ahlaki değeri dikkate almaz. **—2.** Kural ve dürüstlük dışı siyaset. (Eşanl. MAKYAVELİZM.)

MAKYAVELİZM a. (fr. *machiavélisme*). MAKYAVELCİLİK'in eşanlamlısı.

MAKZİ sıf. (ar. *makżī*). *Esk.* **1.** Ödenmiş. **—2.** Bitmiş, tamamlanmış. **—3.** *Makziy -ül-meram*, ulaşılmak istenen.
—İsl. huk. Hüküm, karar. ‖ *Makziyyün aleyh*, mahkemede aleyhine karar verilen taraf. ‖ *Makziyyün bih*, mahkemenin kararına konu olan şey. ‖ *Makziyyün leh*, mahkemede lehine karar verilen taraf.

MAKZUF sıf. (ar. *kazf*'tan *makzūf*). *Esk.* Hakkında kötü konuşulmuş; iftira edilmiş.
—İsl. huk. Zina ettiği ileri sürülen kişi. ‖ *Makzufün bih*, zina iddiasında bulunan kişinin ifadesi. ‖ *Makzufün fih*, zina isnadının yapıldığı yer.

MAL a. (ar. *māl*). **1.** Mülkiyet hakkına konu olabilen taşınır ya da taşınmaz eşya: *Başkasının malında gözü olmak. Çok malı var.* (Bk. *ansikl.* böl. Huk.) **—2.** Alınıp satılan her şey: *Ismarlanan malların teslimi. Bu tüccarın malı daha iyidir.* **—3.** Bir kimsenin iyeliği altında bulunan büyükbaş hayvanların genel adı. **—4.** *Tkz.* Bayağı, aşağılık, alçak olduğu düşünülen kimse: *Ben malımı bilirim. O ne maldır bilmezsin.* **—5.** *Arg.* Uyuşturucunun genel adı, özellikle de esrar ya da eroin. **—6.** *Mal bulmuş Mağribi gibi*, bir zenginliğe kavuşmuşçasına, büyük bir hırsla. ‖ *Mal canlısı*, mala çok düşkün olan, çok değer veren kimse için kullanılır: *Sandığınız gibi o, mal canlısı biri değildir.* ‖ *Mal edinmek*, mal sahibi olmak, kendine mal sağlamak. ‖ *Bir şeyi kendine mal etmek*, o şeyde hak iddia etmek, onu kendisininmiş gibi göstermek: *Benim önerimi kendisine mal etti.* ‖ *Bir şeyi bir fiyata, ucuza, pahalıya vb. mal etmek*, onu belirtilen fiyata sağlamak, elde etmek: *Çok ucuza mal ediyor, sonra bunları pahalı pahalı satıyordu.* ‖ *Mal kaçırmak*, gümrük vergilerini ödemeden bir ülkeye mal sokmak ya da bir ülkeden dışarı mal çıkarmak. ‖ *Mal kaldırmak*, ürün elde etmek: *Geçen yıl da, bu yıl da çok az mal kaldırdık.* ‖ *Mal kapatmak*, parasını önceden yatırarak bir mal ya da ürünün kendisine ayrılmasını sağlamak: *Bir yıl öncesinden malı kapatır, fiyat artışlarından etkilenmezdi.* ‖ *Mal meydanda*, bir şeyin ya da bir işin gizlisi saklısı olmadığını, her şeyin apaçık ortada olduğunu belirtmek için söylenir. ‖ *Mal olmak*, belli bir değer karşılığında bir şeye sahip olmak; bir iş ya da bir davranış yüzünden büyük bir zarara ya da yıkıma uğramak: *Bu araba bana on milyona mal oldu. Bu kaderci anlayışın bize nelere mal olduğunu düşünelim.* ‖ *Mal sahibi*, bir malın iyeliğini elinde bulunduran kimse. ‖ *Mal varlığı*, bir kimsenin parasal karşılığı saptanabilen haklarının tümü. ‖ *Mal yapmak*, servet edinmek, mal biriktirmek: *Kısa sürede bir hayli mal yapmış, çevrenin en zengin adamı olmuştu.* ‖ *Malın gözü*, çıkarcı, açıkgöz, erdemsiz, güvenilmez kimseler için kullanılır: *Sakın ha, malın gözüdür o, hiç ortak alınır mı?* ‖ *Malının hesabını bilmemek*, çok zengin olmak.
—*Esk.* *Mal-bahş*, mal bağışlayan. ‖ *Mal -dar* → MALDAR. ‖ *Mal-perest*, mala düşkün, mal canlısı. ‖ *Mal ü menal* ya da *mal menal*, mal mülk, varlık. ‖ *Mal-ı gabi*, sahipsiz, bulunmuş mal. ‖ *Mal-ı gayri menkul, taşınmaz mal.* ‖ *Mal-ı maksum*, bölünmüş, paylaştırılmış mal. ‖ *Mal-ı mektum*, gizli mal. ‖ *Mal-ı menkul*, taşınabilir mal. ‖ *Mal-ı natık*, hayvan, köle vb. canlı mal. ‖ *Mal-ı samit*, cansız mal. ‖ *Mal-ı uhrevi*, bu dünyaya ait olmayan mal; ahiret için kazanılan sevap.
—Güz. sant. *Mal etme*, kimin tarafından yapıldığı bilinmeyen bir yapıtı bir sanatçıya mal etmek eylemi: *Bu tablonun Tiziano'ya mal edilmesi kuşkuyla karşılanıyor.* (Bk. *ansikl.* böl. Güz. sant.)
—Huk. *Mal ayrılığı*, evlilikte, eşlerden her birinin kendi mallarının mülkiyet, yönetim ve yararlanma haklarını ellerinde tuttukları rejim. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Mal birliği*, evlilikte, eşlerin mallarının birleştirilmesi esa-

sına dayanan ve sözleşmeyle kabul edilen rejim. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Mal ortaklığı,* evlilikte eşlerin mallarını iştirak halinde mülkiyet biçiminde birleştirmeleri esasına dayanan ve sözleşmeyle kabul edilen rejim. || *Mal rejimi,* evlilikte eşler arasındaki mali ilişkilerin düzenlenmesine ilişkin usul, sistem. (Türk hukukunda eşler arasındaki mali ilişkileri düzenleme konusunda üç rejim öngörülmüştür: mal ayrılığı, mal birliği ve mal ortaklığı.) || *Mal varlığı,* bir kimsenin parasal değeri olan haklarının ve borçlarının tümü. (Eşanl. MAMELEK, PATRİMUAN.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Gayrımenkul mal* → TAŞINMAZ. || *Kamu malı* → KAMU. || *Maddi mal,* mülkiyet hakkına konu olabilen her tür eşya. || *Maddi olmayan mal,* insan düşüncesi ve yaratıcılığın ürünü olan ve parasal değer taşıyan haklar. (Örneğin telif hakları, ihtira beratı vb.) || *Mahfuz mal,* mal birliği ve mal ortaklığı rejimlerinde, eşlerin kendi yönetimlerinde kalan, birlik ya da ortaklığa girmeyen mal. (Yasaya göre bu mallar şunlardır: 1. eşlerden her birinin kişisel eşyası (giyim vb.); 2. kadının iş veya mesleğini yapmasına yarayan eşya; 3. kadının ev işleri dışındaki çalışmasının geliri (Türk med. k. md. 183). Mahfuz mallar eşler arasında bir sözleşmeyle de saptanabilir. Ancak eşlerden birinin mirastaki saklı payları mahfuz mallar arasına konamaz (Türk med. k. md. 182).

—İc. ifl. huk. *Mal beyanı* → MAL BİLDİRİM*İ.

—İkt. Gereksinimleri gidermeye yarayan ve bu amaçla kullanılan şey. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Mal varlığı,* bir kişinin, bir ailenin, bir işletmenin ya da bir kamu kuruluşunun, belli bir anda, mülkiyetinde bulunan satılabilir ve devredilebilir öğelerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Ara mal,* başka bir ürünle bütünleştiğinde yok olmayan mamul mal (örneğin, ayrıca satın alınıp bir otomobile takılan farlar). || *Ara tüketim malı,* bir malın üretiminde kullanılan ve kullanılması sırasında o malla bütünleşerek yok olan mal (kömür, maden cevheri). || *Dayanıklı tüketim malı,* tekrar tekrar kullanmaya yarayan ve oldukça uzun bir süre boyunca değerini yitirmeyen mal. || *Donatım malı,* başka malların üretiminde kullanılmak için yapılmış mal. || *Kamu malı,* tümüyle bireysel mülkiyet konusu olmayan ve üretimle tüketim açısından bireyler arasında bölünemeyen mal. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Maddi mallar,* ayni bir hak konusu olan taşınır ya da taşınmaz mallar (ev, mobilya, hisse senedi, mücevherat). || *Maddi olmayan mallar,* zihinsel bir etkinlik ve yaratıcılığın ortaya çıkardığı mallar (sanat yapıtları, çeviri, patent hakları). || *Tamamlayıcı mal,* başka bir malın kullanımı için gerekli mal (örneğin, tıraş makinesi için tıraş bıçağı). || *Taşınır (menkul) mal,* değer ve niteliği bozulup değişmeksizin bir yerden başka bir yere taşınabilen mal (mobilya, kıymetli evrak, vb.). || *Taşınmaz (gayrımenkul) mal,* yeri değiştirilemeyen mal (tarla, ev, tesis, fabrika, vb.). || *Transit mal,* bir ülkeden başka bir ülkeye gönderilmek üzere gümrüklerden geçirilen eşya. || *Tüketim malı,* tüketicilerin gereksinimlerini karşılamaya yarayan mal. (Buna bazen SON MAL ya da KULLANIM MALI da denir.) || *Üretim malı,* üretime yarayan mal (özellikle donatım malları). [Eşanl. TEKNİK SERMAYE.]

—İsl. huk. *Mal-ı gayri mütekavvim,* henüz elde edilmemiş olan ya da kullanılması yasak olan mal. (Topraktan çıkarılmamış madenler, domuz eti, ölü hayvan eti vb.) || *Mal-ı mesruk,* çalınmış mal. || *Mal-ı miri,* devlet malı. || *Mal-ı mütekavvim,* elde edilmiş ve kullanılması yasak olmayan mal. || *Mal-ı nami,* para, ticaret malları gibi gelir getiren mallarla hayvan ve tarım malları gibi ürün veren mallar.

—İşl. ikt. *Mal hesabı,* malların (hammaddeler, yarı işlenmiş maddeler, işlenmiş maddeler) hareketiyle ilgili muhasebe.

—Kur. tar. *Mal defterdarı* → HAZİNE* DEFTERDARI. || *Mal-ı cizye,* Osmanlılar'da hıristiyan ve musevilerden alınan cizye vergisi. || *Mal-ı ganaim,* savaşlarda elde edilen ganimetten alınan beşte bir oranındaki vergi. (*Hums-u şer'i* de denir.) || *Mal-ı miri,* mülkiyeti devletin olan mal. || *Mal-ı mugtenemat,* ganimet olarak elde edilen mal. || *Mal-ı mukabele,* tımarlardan sağlanan gelir. || *Mal-ı mukayyet,* mukataa ve malikânelerin defterine yazılmış olan gelirleri.

—Mil. muhs. *Mal ve hizmetler,* iktisadi etkinliğin milli muhasebede ağırlık verilen üç işlem kategorisinden birinin konusunu oluşturan maddi ve maddi olmayan ürünleri. || *Doğal mal varlığı,* toplumda bireylere refah sağlayan, ama muhasebelendirilmesi güç öğelerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Seram. Kütahya çiniciliğinde, seramik ve çinilere verilen genel ad.

—ANSİKL. Güz. sant. İmzasız bir sanat yapıtı karşısında, onun kimin tarafından gerçekleştirilmiş olabileceği araştırılır. Yapıtın genel nitelikleri (konu, malzeme, üslup), dönemini ve okulunu saptama olanağını verir; ancak, elyazısının kişiye özgü olduğu gibi, her sanatçının da kişisel bir tarzı vardır; bununla birlikte, bir yapıtın belirli bir ustaya mal edilmesi çoğu zaman güçtür. Uzmanların tereddütleri ve düştükleri çelişkiler, yapılan değerlendirmelerin bir ölçüde öznel olmasıyla açıklanabilir. Bir yapıtı bir sanatçıya mal etmek için karşılaştırma yöntemine başvurulur; bu yapılırken, teknik gelişmelerle ortaya çıkan büyüteç, mikroskop, fotoğraf, radyografi gibi belleğe yardımcı öğelerden yararlanılmaya başlanmıştır. Morötesi ışınlar, boyalı bir alandaki bozulmaları, yeniden boyanan yerleri, değişik ellerin fırça vuruşlarını saptama olanağını sağlar. Kızılaltı ışınlar vernikleri ve saydam boyaları derinlemesine tarayarak gizli kalmış imzaları açığa çıkarabilir. X ışınları daha da güçlüdür. Bugün, elektronik mikroskop sayesinde boyalı malzemenin yapısı derinlemesine tanınabilir. Ancak radyografiler, tanının yalnızca bir öğesidir; sanatçının tekniği ve yapıtın gerçekleştirildiği kültür ortamı üzerine sağlam bilgilerden hiçbir zaman vazgeçilemez.

—Huk. Mallar, "taşınır" ve "taşınmaz" olmak üzere iki ana gruba ayrılır. Taşınır mal, değer ve niteliğine zarar vermeksizin bir yerden başka bir yere taşınabilen eşyadır. Bu yer değiştirmenin eşyanın kendi hareketinin sonucu olması (örneğin hayvanlar) ya da başka bir etkenle meydana gelmesinin önemi yoktur. Niteliği ve değeri değişmeden taşınabilen her şey, taşınır mal sayılır. Örneğin otomobil, radyo, kitap vb. taşınır mallardır. Taşınmaz mal ise arsa, ev gibi bir yerden başka bir yere götürülemeyen eşyadır. İcra hukuku, gemileri de taşınmaz mal sayar. Hukuk alanında, taşınır ve taşınmaz nitelikteki, fiziksel varlıkları olan eşyaların dışında, mal sayılan kimi haklar da vardır. Bunlara maddi olmayan mallar denir (fikir ve sanat eserleri üzerindeki haklar).

• *Mal ayrılığı.* Eşler, sözleşmeyle mal birliği ya da mal ortaklığı rejimlerinden birini kabul etmemişlerse uygulanan, genel ve yasal mal rejimidir. Bu rejimde malların mülkiyeti, gelirleri ve yönetimi mala sahip olan eşe aittir. Kadın, mallarının yönetimini kocasına vermişse, evlilik süresince hesap sormaktan vazgeçmiş ve mallarının tüm gelirini, ev giderlerine karşılık olarak, ona bırakmış sayılır. Eşlerden her birinin mallarının gelirleri ve kendi kazançları kendilerinin olur (Türk med. k. md. 189). Koca, aile giderlerine karısının uygun bir ölçüde katılmasını isteyebilir.

• *Mal birliği.* Eşlerin ancak sözleşmeyle seçebilecekleri bir mal rejimidir. Bu mal rejiminde eşlerin mahfuz malları dışındaki tüm mallar ve bunların gelirleri, birliğe girer. Birlik mallarını koca yönetir ve yönetim giderleri ona düşer. Kadının, ancak evlilik birliğini temsildeki yetkisi oranında yönetim yetkisi vardır. Mal birliği rejiminde eşlerden her biri birliğe giren malların sahibi olarak kalırlar; bu sistemde karı koca arasında mülkiyette ayrılık esası kabul edilmiştir. Ancak yasaya göre koca karısının kişisel mallarından yararlanma hakkına sahiptir (Türk med. k. md. 197). Mal birliği rejimi eşlerden birinin ölümü, boşanma, evliliğin feshi, başka bir mal rejiminin benimsenmesi nedeniyle sona erer.

• *Mal ortaklığı.* Eşlerin sözleşmeyle kabul edebilecekleri bir mal rejimidir. Bu rejimde eşlerin mahfuz malları dışındaki kişisel malları ortak bir servete dönüşür. Bu rejimde eşler, ortaklık mallarının ve gelirlerinin ortaklaşa sahibi olur ve hiçbiri kendi payına tek başına tasarruf edemez. Eşlerin tüm malları ve gelirlerini kapsayan mal ortaklığı rejimine, genel mal ortaklığı rejimi denir. Kimi malların ortaklık dışında kalması kararlaştırılabilir. Bu duruma da sınırlı mal ortaklığı adı verilir. Bir malın ortaklığa girmediğini iddia eden eş, bunu kanıtlamak zorundadır. Ortaklık mallarını koca yönetir. Yönetim giderleri ortaklık mallarından ödenir. Kadın, evlilik birliğini temsildeki yetkisi oranında yönetim hakkına sahiptir. Karı ve koca, olağan yönetim işleri dışında, ortaklık mallarına ancak elbirliğiyle ya da birbirlerinin onayını alarak tasarruf edebilirler (Türk med. k. md. 213).

• *Mal varlığı.* Mal varlığı, hukuksal bir bütündür. Bu bütünü oluşturan haklar ve borçlar değişebilir, ancak mal varlığının bütünlüğü bozulmaz. Bir mal varlığı bütün olarak hakkın konusu olmaz. Mal varlığı içindeki çeşitli haklar onun aktifini, borçlar da pasifini oluşturur. İlke olarak, herkesin ancak tek bir mal varlığı olabilir. Mal varlığı yalnızca parasal değeri olan haklardan ve borçlardan oluşur. Kişilik hakları gibi, parasal değeri olmayan haklar, manevi yükümlülükler mal varlığına girmez.

—İkt. İktisatçılara göre, bir malın başlıca niteliği yararlığıdır; başka bir deyişle, bir gereksinimi karşılama yeteneğidir. Dolayısıyla bir nesne, ancak onunla karşılanabilen gerçek ya da potansiyel bir gereksinim varsa mal sayılabilir. Bir nesne, ona gereksinim olduğu ya da olacağı düşünüldüğü için satın alınır.

Malların sınıflandırılması önce kıtlık (nedret) kavramına dayanır. Çünkü, yararlanılabilecek malların sınırlı sayıda olmasına karşılık, gereksinimler sınırsızdır. Kıtlık kavramı iktisadi etkinliğin temelidir: kıtlık olmasaydı, iktisat bilimi de olamazdı. Sonuç olarak, yararlanılabilme derecesine göre mallar, serbest mallar ve kıt (nadir) mallar olarak ikiye ayrılırlar. *Serbest mallar,* her bireyin, hiçbir fedakârlık seçeneği karşısında kalmaksızın istediği kadar ve dilediği gibi kullanabileceği kadar bol miktarda doğada bulunabilen mallardır. Bunun klasik örneği hava ve sudur; her ikisi de yaşamsal gereksinimleri karşıladıkları halde, iktisat bilimi için hiçbir önem taşımazlar. (Bununla birlikte, havayla suyun kirlenmeleri durumunda, bunların serbest mal olma niteliğini yitirip yitirmedikleri sorusu haklı olarak sorulabilir.) Bir mal, belli bir gereksinimin tam olarak karşılanmasına elvermeyecek ölçüde bulunabildiği zaman *kıt* mal olmuş demektir. Aynı şey, bütün mallar için geçerlidir, çünkü hepsi de ancak başka mallarla mübadele edilerek elde edilebilirler. Öyleyse malların üretiminin belli bir maliyeti vardır: hacimleri, gereksinimlere oranla yetersizdir. İktisadi çözümleme, yalnızca bu tip malların ortaya koyduğu sorunlarla uğraşır.

Kıt malları iki gruba ayırabiliriz: *tüketim malları:* kullanım sonucu tükenen bu mallara bazen dolaysız mallar da denir (yiyecek, giyecek gibi); *üretim malları:* dolaysız ya da dolaylı malların üretimine yönelik olduklarından bunlara dolaylı mallar ya da donatım malları da denir. Bu temel ayırım, sermaye, yatırım, değer, üretim ve çevrimsel dalgalanmalar kuramlarının esasını oluşturur.

Malların kullanım süresini göz önüne alan başka bir sınıflama daha ileri sürülmüştür. Bu görüş açısına göre, ilk kulla-

nımları sonunda yok olan mallara *dayanıksız tüketim malları* adı verilir. Yiyecek maddeleri bu tür mallardandır. Az ya da çok uzun bir kullanım süresi sonunda yok olan mallar ise (otomobiller, ev aletleri) *dayanıklı ya da yarı dayanıklı tüketim malları* adını alır. İktisadi büyümenin göstergesi dayanıklı ya da yarı dayanıklı malların çoğalması olduğuna göre, bu kategori iktisadi çözümlemede büyük bir önem kazanmıştır.

Nihayet, mallar, kendi aralarındaki ilişkilere göre, *tamamlayıcı* ya da *ikameci* olurlar. Tamamlayıcı malların talepleri birbiriyle bağlantılıdır: otomobil talebiyle tekerlek lastiği talebi gibi. İkameci malların talepleri ise ortak ya da birbirinin yerini alabilir niteliktedir: tereyağı talebi ile margarin talebi gibi. Bu son durumda, sözkonusu mallardan birinin sağladığı tatminle ötekinin sağladığı tatmin eşdeğerdedir.

• *Kamu malı.* Temelde, bölünmez bir talep konusu oluşturması bakımından kamu malı, özel maldan ayrılır. Gerçekten de, kamu malı için hiçbir zaman salt bireysel ya da özel bir tüketim sözkonusu olamaz; tam tersine kamu malı ancak az ya da çok ortak tüketim biçimlerine konu olabilir.

Kamusallığın çeşitli dereceleri vardır: örneğin bir yol sözkonusu olduğunda bu nitelik fazla belirgin olmayabilir, çünkü her kişinin ondan sağladığı yarar, onu kullananların sayısından bir ölçüde bağımsızdır; ama, milli savunma söz konusu olduğunda bu nitelik kendini açıkça gösterir (toplum üyelerinin hiçbiri, bu konuda verecek hiçbir şeyi olmasa ya da vermeyi reddetse bile, milli savunmanın nimetlerinden yararlanmaktan yoksun bırakılamaz). Çağdaş ekonomik çözümleme, kamu mallarının temel niteliğinden dört özellik çıkarmıştır. Birincisi, kamu malı, kullanıcısı çok olan bir üründür: nitekim, bir hizmet biriminin bir kişiye arzı ile aynı hizmet biriminin başka kişilere de arzı, ortak ürünler ya da hizmetler arzı oluşturur; bir hizmet biriminin üretilmesi, bu hizmetin potansiyel kullanıcılarının sayısı kadar ortak hizmetler yaratır. İkincisi, kamu malı artan randımanlı bir üretim sürecinden doğar: kamu hizmetleri arzının bölünmez nitelikte olması nedeniyle, bir hizmet birimi bir kere üretildi mi, bir kimsenin yapacağı fazla tüketim, öteki kullanıcıların yararlanabilecekleri hizmet miktarında aynı ölçüde bir azalışa yol açmaz (yeter ki, kamu malının kapasitesinde bir azalma olmasın). Radyo ve televizyon yayınları buna örnek gösterilebilir. Üçüncüsü, kamu malı, piyasa tarafından dışlanma ilkesinden etkilenmez. Kamu malı bir kere üretilip kullanıma arzedildikten sonra, herkesin emrinde demektir; hiç kimse onu kullanmaktan alıkonulamaz: klasik fiyat tespiti mekanizmasıyla, tüketicilerden bir bölümünün bu malın kullanımından dışlanmasına olanak yoktur. Onun için, dördüncü olarak, bazı tüketicilerin fiyat yoluyla kullanımdan dışlanmasının olanaksız olduğu durumlarda, kamu malları, onları kullananlarca ortaklaşa tüketilebilmeleri nedeniyle, büyük ölçüde dış etkilerin doğmasına yol açarlar.

Devlet tarafından sağlanan belli başlı hizmetler, katıksız kamu hizmetiyle, piyasa ekonomisi alanına ilişkin mal ve hizmetler arasında aracı görünümündedirler. Bazen karşılıksız, bazen de bir bedel karşılığında sunulan bu mallar, bölünebilen ve bireyselleştirilebilen bir tüketime konu olabilirler. Bundan başka, çağdaş iktisat kuramı, devlet halinde örgütlenmiş bir toplulukta, bireylerin bir arada yaşamalarının, salt piyasa ekonomisi çerçevesi içinde yer alan menfaat hareketlerinden kaynaklanmayan bazı özgül kamusal gereksinimlerin doğmasına yol açtığını da kabul etmektedir. Bu gereksinimlerin giderilmesi, devletin vesayetini gerekli kıldığı için, bu gereksinmeleri karşılayan mallara da, "vesayet malları" adı verilir. Bu gereksinimlerin karşılanması, devletin zorlayıcı müdahalesine konu olabilir. Öyle ki, devlet, tüketimin gemlenmesi gerektiği hallerde kamu malının fiyatı ya da piyasaya arz edilen miktarı üzerinde değişiklik yapabilir (alkollü içkilerde olduğu gibi) ya da, ortak tüketim söz konusu olduğunda, mal ve hizmetlerin üretim ve kullanımını doğrudan doğruya denetimi altına alabilir (zorunlu öğretimde olduğu gibi.).

• *Mal varlığı.* Özel kişilerin mal varlığı içine giren türlü öğeler *nesnel yapılarına* göre sınıflandırılabilir. Bu durumda mal varlığı şunlardan oluşur: *taşınabilir (menkul) öğeler* (dayanıklı mallar, makineler), *taşınmaz (gayrımenkul) öğeler* (araziler, bina ve tesisler), *mali öğeler* (banknot, çek, poliçe, her türlü borç senedi gibi parasal bir nitelik taşıyan bir itibari değeri; ya da anonim şirket pay senedi, belli bir getirisi olan tahviller gibi bir gerçek değeri temsil eden senetler), *maddi olmayan öğeler* (kira hakkı, serbest meslekte bulunanların müşteri çevresi). Öte yandan, işlevlerine göre de şöyle bir sınıflandırma yapılır: *ev hizmetlerinde kullanılan mallar* (asıl ya da geçici ikametgâh olarak kullanılan konutlar, dayanıklı ev eşyası), *mesleki kullanım malları* (kişisel işletme durumunda, işletmenin işleyişine ayrılan gerçek malların; öteki durumlarda da işletmeyle ilgili mali ya da maddi olmayan öğelerin tümü), *gelir sağlayan mallar* (sahipleri tarafından, belirli bir bedel karşılığında, kullanıcılara kiraya verilen malların tümüyle, bir gelir [faiz ya da kâr] getiren mali öğelerin tümü), tasarruf ya da spekülasyon ya da giderek bir yardım ve hayır *işlevi* gören mallar (kullanımı ücretsiz olarak başkalarına bırakılmış konut gibi).

—Mil. muhs. *Doğal mal varlığı.* Bunun muhasebesi iki amaca yöneliktir: 1. Kavramsal düzeyde amaç, refahı değilse bile serveti yalnıza milli hasılaya göre ölçen milli muhasebe sistemlerinin ortak kusurunu düzeltmektir. Gerçekten de, doğal mal varlığı adı verilen ve yenilenmesinin olanaksızlığından ya da onarılamazcasına hasara uğramaya elverişli olmasından ötürü özel bir değer taşıyan sermaye sözkonusu olduğunda, "akım" türünden verinin yerine, tam tersine, "stok" türünden bir değerlendirmenin konulması gerekir. 2. İşlemsel düzeyde ise amaç, karar vericileri, mal varlıkları konusundaki sorumluluklarını kavramalarına yardımcı olabilecek ve tercihlerine, özellikle de doğal mal varlığı konusunda kural olduğu üzere uzun vadeli tercihlerine ışık tutabilecek bir aletle donatmaktır.

MÂL sıf. (fars. *mâliden,* sürmek'ten *mâl*). *Esk.* "Süren", "sarılan", "takılan" anlamında bileşik sözcükler türetir: *dest-mâl* (→ DESTMÂL), *gûş-mâl* (kulak verilen), *pay-mâl* (→ PAYMÂL), *ru-mâl* (yüz sürülen), vb.

Mal çıkarma, karagöz oyunlarında bir ara muhaveresi. Hindistan'dan gelen gömü arayıcısı Canan, Karagöz'ün kuyusundan gömü çıkartacaktır. Bunun için korkunç bir yaratık kılığına girip kuyudan çeşitli değerli eşyalar çıkartır. Bunu gören Karagöz, köpeğini onun üzerine salar, Canan kaçar. Karagöz aynı yöntemle kuyudan gömü çıkarmaya çalışırsa da başaramaz.

Birçok kaynakta bir karagöz oyunu olarak adı geçen Mal çıkarma'nın ele geçen metni, bir ara muhavere niteliğindedir. K. Afrika'da buna çok benzeyen bir karagöz oyunu, *Lubet el-habiya* adıyla bugün de oynatılmaktadır.

MAL HATUN, Osman Gazi'nin kadını (XIV. yy.). Kayı aşiretinden Ömer Bey'in kızı. Evlendiği tarih belli değilse de Osman Gazi'nin Bala Hatun'dan sonraki ikinci eşi olduğu sanılır. Orhan Gazi'yi dünyaya getirdi (1281). Kocasının yerine beyliğin başına geçen (1324) oğlunun fethettiği (1326) Bursa'ya taşındı ve burada öldü. Osman Gazi'nin yatmakta olduğu Gümüşlü kümbet'e gömüldü.

MALA a. (fars. *mala*). **1.** Geniş çelik laması ters yönde iki kez kıvrılmış bir bölümle tahta sapa bağlanan duvarcı aleti. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Alçı malası,* kabartılı süslemelerin yerine yerleştirilmesinde kullanılan küçük mala. || *Derz malası,* derzleri boşaltmak ya da düzlemek için kullanılan yuvarlak lamalı duvarcı aleti. || *Kiremitçi malası,* tuğla toprağını kalıp içinde toplamaya ve fazla gelen toprağı dağıtmaya yarayan alet. || *Üçgen mala,* kalp biçiminde duvarcı aleti.

—Bahç. *Mantar malası,* yastık mantarlarının yetiştirildiği toprakları düzletmeye yarayan küçük kürek.

—Metalürj. Metal dökümünden önce bir kalıbın kumunu birleştirmek ve düzlemek için ısıtıldıktan sonra kullanılan, saplı, metal düz levha. || Kumu, döküm kalıbının dışına sıkıştırmayı sağlayan, genişleyen ya da daralan biçimli, yassı uçlu kalıpçı takımı. || Döküm kalıbının üst bölümlerine uygulanan son sıkıştırmada kullanılan yassı takım. || *Perdah malası,* bir döküm kalıbının kumunu sıvamak ve düzlemek için kullanılan yassı takım.

—ANSİKL. Yaklaşık 2 mm kalınlığındaki bükülmez lamalı malalar, tuğlaları bir vuruşta kesmeye yarar. Esnek lamalı malalar, özellikle derz yapmada kullanılır. Çok esnek lamalı olanlarsa, alçı ve kalıp işlerine yarar. Dişli lama dikdörtgen bir levhanın ortasına tespit edilmiş dik bir saptan oluşur ve biri dişli olan uzun iki kenarı pahlıdır; sıvaları düzlemeye ve kesmeye yarar.

malalar
1. çimento işleri için;
2. alçı işleri için.

Malabadi köprüsü, Diyarbakır-Silvan yolunda, Çatakköprü (esk. Malabadi) bucağının yakınında, Batman çayı üzerinde tarihi köprü. Artuklular'dan Timurtaş bin İlgazi'nin yaptırdığı (1147) köprü, farklı uzunlukta kırık çizgiler biçiminde üç bölümden meydana gelir (tümünün uzunluğu 150 m, genişliği 7 m'dir). Ortadaki çok büyük sivri kemeri, yazıtları, kabartmalarıyla döneminin önemli anıtlarındadır.

MALABAR sıf. ve a. Malabar kıyısı hıristiyanlarına denir.

—ANSİKL. Malabarlar, monofizist (suriye ayin usulüne bağlı olan bu monofizistlere, suriye malabarları ya da yanlış olarak "ortodoks" denir) ve katolik (kalde ya da latin ayin usullerine bağlı) olarak ikiye ayrılırlar. Bundan başka, monofizistlerden gelen diğer bir katolik cemaat (suriye ayin

Malabadi köprüsü (1147)
Silvan, Diyarbakır

B.N., Paris

Stanisław Malachowski
Józef Grassi'nin
bir portresinden ayrıntı

usulüne bağlı) *malankarlar* adı altında ayrı bir kol oluşturur.

Geleneğe göre, Malabarlar, havari aziz Thomas tarafından hıristiyanlaştırıldılar (bunlara verilen "aziz Thomas'ın hıristiyanları" adı buradan gelir). Portekizliler Hindistan'a geldiklerinde, burada bir nesturi hıristiyanlığı ile karşılaştılar. Bu nesturi hıristiyanlar, 1599'da, hemen tümüyle Roma'ya bağlanmakla birlikte, kendi ayin usullerini korudular. Fakat, 1653'te, bu Hindistan kilisesi dindarlarının yarısı, latin piskoposların yetkisi altında olmayı reddederek, Antakya monofizist patrikliği'nin yetkisi altına girdiler ve suriye ayin usulünü benimsediler. 1930'da, bu "yakubiler" in bir bölümü yeniden katolik kilisesine dönerek, *malankar* adını aldılar ve suriye ayin usulüne bağlı iki diyakozluk oluşturdular. Ayrıca, XVIII. yy.'dan bu yana hıristiyan olmuş kişilerden bir bölümü, latin ayin usulünü benimsedi. Bunlar, kalde ayin usulüne bağlı yedi katolik diyakoz (bunlara, ayin dili olarak süryaniceyi kullandıkları için yanlış olarak *suriye malabarları* denir) ve ayrıca bunlara ek olarak diyakozluk kurdular.

MALABAR CEVİZİ a. Yarı tropikal bölgelerde yetişen otsu ya da dibi odunsu bitki. (Yaprakları karşılıklı ve bütün çiçekleri çoğunlukla beyaz, mor ya da pembe renkli, tek ya da talkım ve başak biçiminde topludur. Bil. a. *Justicia;* günümüzde birkaç cinse ayrılmış olmakla birlikte 100' den fazla türü vardır. Bunların birçoğu hekimlikte kullanılır. Ayıpençesigiller familyası.)

J. Bottin

Málaga
alcazaba
(IX. yy.'da onarım gördü)

MALABAR kıyısı, Hindistan'ın kıyı bölgesi (Karnataka, Kerala). Dekkan yarımadasının batı cephesinde, Goa ile Kanya Kumari burnu arasında, Umman denizi kıyısında. Başlıca kentleri: *Trivandrum, Koçin, Kalikût, Mangalor.* Malabar, Hindistan'ın güneyinde palmiyelerle kaplı, sıcak ve yağışlı, yarı ekvator iklimli bir kıyı bölgesidir. Alçak ve denizkulaklarıyla kaplı kıyı, Arabistan ve Afrika ile ticari ilişkiler sürdüren canlı bir balıkçılık merkezidir; Vasco da Gama'nın gelişinden (1598) sonra uzun süre Avrupa'dan gelen yelkenlilerin en sık ziyaret ettiği Hindistan bölgesi olmuş, baharatı ve Gat dağlarındaki değerli ormanlarıyla ün yapmıştır. Malabar, günümüzde, çok etkin (özellikle tarım [pirinç, kopra] ve sanayi [belli başlı kentlerde]) ve çok kalabalık bir bölgedir

MALABO esk. **Port Clarence,** sonra **Santa İsabel,** Bioco adasının kuzey kıyısında kent, Ekvator Ginesi'nin başkenti; 37 500 nüf. Kakao ve kahve dışsatımı yapılan ticaret merkezi. 1820'de ingiliz misyonerlerin kurduğu kent, zenci köle ticaretini önlemeye yönelik ingiliz karakol gemilerinin üssü oldu.

MALABOSA a. Denizc. *Malabosa kamçısı,* sara edilen gabya yelkenlerinin hamaylısını çubuğa çekmede kullanılan halat.

◆ ünl. *Malabosa gabya!,* eskiden sara edilmiş gabya yelkenlerini fora edip ıskotalarını almak için verilen komut.

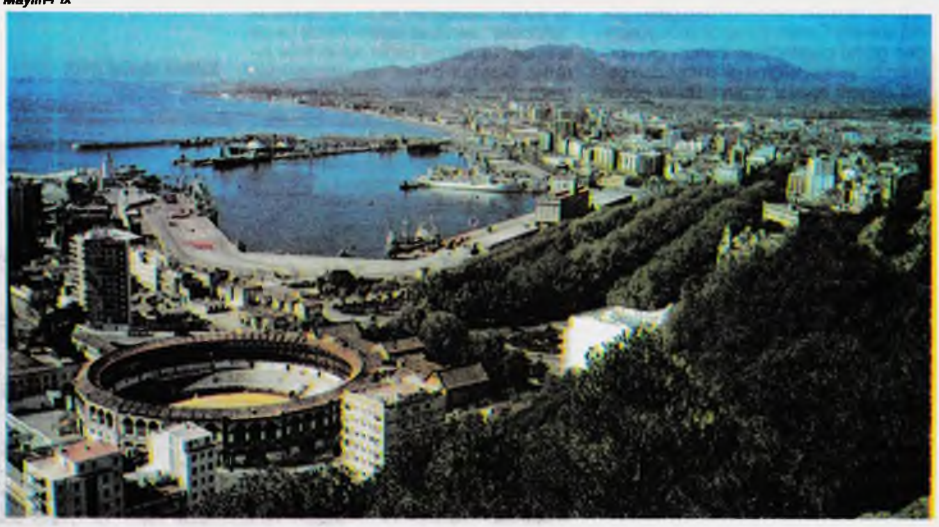
MALACHİAS BİPUSTULATUS a. Uçları kırmızı elitraları olan bronz yeşili renginde kınkanatlı böcek. (*Malachiidae* familyasının örnek türü.)

MALACHİİDAE a. *Malachias* ve benzeri cinsleri içeren, *Malacoderma* öbeğinden kınkanatlı familyası. Üyeleri küçük ve canlı renklidir. (Larvaları ağaç kabuklarının altında yaşar ve etçildir. *Malachiidae* familyası üyeleri toraksIarının ve karınlarının yanlarında dikleşebilen tuhaf ampuller çıkartabilirler.)

MALACHİUM a. (yun. *malakhe,* mor' dan). Yıldızotunun *(Stellaria aquatica)* cins adı.

■ **MALACHOWSKİ** (Stanisław), polonyalı siyaset adamı (Końskie, Kielce, 1736 - Varşova 1809). Diyet temsilcisi (1764), sonra Diyet mareşali seçildi (1788). Yurtseverliği, ona "Polonyalı Aristeides" lakabını kazandırdı. *Liberum veto*'yu yürürlükten kaldıran ve meşruti bir krallık kuran 3 mayıs 1791 Anayasası'nın gerçek yapıcısıydı. Rus partisi'nin şiddetli muhalefetiyle karşılaştı ve ülkesinin çökmesini önleyemedi. Viyana'ya sığındı (1792-1807), Konsey başkanlığına, ardından Varşova grandükIüğü senato başkanlığına getirildi (1807).

Mayliin-Pix

Málaga kenti ve limanından bir görünüm

MALACHY I ve **II** → MAELSECHLAİNN I ve II.

MALACLEMYS a. Lezzetli eti için ABD' de yetiştirilen, bağasında çokköşeli kabartılı levhalar bulunan, Florida bataklıklarında yaşayan bataklık kaplumbağalarının cins adı. (Büyümesi çok yavaştır; dişi cinsel kanallarında erkeğin spermatozoyitlerini üç yıl boyunca canlı olarak saklayabilir ve bazı böceklerin yaptığı gibi yumurtlama sırasında yumurtalarını kendi kendine dölleyebilir.)

MALACOBDELLA a. Çeşitli yassısolungaçlı yumuşakçaların üstünde tutunarak yaşayan solucan cinsi. (*Memertes* şubesi; *Malacobdellidae* familyasının örnek türü.)

MALACODERMA a. Ateşböcekleri, *Malachias*'lar ve *Telephorus*'lar gibi oldukça yumuşak örtenekli kınkanatlılar öbeği. (*Malacoderma*'lar sınıflandırma açısından belirsiz bir öbek oluştururlar. Nemli bölgelere yayılan bu böcekler genellikle pek büyük olmayan, canlı ve şerit biçiminde uzanan renktedirler; daha çok etçildirler: bazı türleri sümüklüböceklerle beslenir.)

MALACONOTİNEA a. Bütün üyeleri Afrika'da yaşayan kuş oymağı. (Başlıca türleri gonolekler ile gladyatör kuşlarıdır. Örümcekkuşugiller familyası.)

MALACOPTERYGİİ a. YUMUŞAKYÜZGEÇLİLER öbeğinin bilimsel adı.

MALACOSOMA a. **1.** Meyve ağaçlarına zarar veren kelebek cinsi. (Uzunlamasına mavi beyaz ve kırmızı renkli çeşitli şeritlere süslü *Malacosoma* tırtılları ipekten bir ağ içinde yaşarlar, meyve ağaçları ile orman ağaçlarına çok zarar verirler.) **—2.** Nergis soğanlarına zarar veren bir yaprak böceğinin eski cins adı.

MALACOSTEUS NİGER a. Zool. Derin denizlerin ortasularında yaşayan, az kemikleşmiş iskeleti kemiklibalık. (Bir fotoforu vardır. Ağzı çok büyüktür: başını yukarıya doğru 90° oynatarak çok iri avları bile yutabilir. *Malacosteidae* familyasının örnek türü; boyu 20 cm.'ye kadar.)

MALACOSTRACA a. Genellikle büyük ve oldukça gelişmiş bedenli, sekiz göğüs bölütü ve altı (ender olarak yedi) karın bölütü bulunan kabuklular altsınıfı. (*Malacostraca*'lar hem sayıca çok kalabalık, hem de çok çeşitlidirler; yengeçler, ıstakozlar, böcekler, karidesler, vb. bu alt sınıfa girer.)

MALACTİNİDA a. Kireçli iskeleti bulunmayan tek başına yaşayan, çok sayıda mide bölmesiyle donanan knidliler alttakımı. (Denizşakayıkları ya da deniz gülleri, *Malactinida* alttakımının en yaygın temsilcileridirler; *Actinaria* takımı.)

MALADETA kütlesi, Pireneler'in İspanya'daki kesiminde, Aragón'da kütle; Aneto'da 3 404 m. B.'daki Yukarı Esera vadisiyle (Venasque), Viella limanının Noguera vadisine bağladığı Aran vadisi arasında uzanan kütlede 3 000 m'yi aşan birçok doruk vardır. Hemen hemen bütünüyle ıssız olan, birçok buzul ve küçük göl içeren kütle, önemli bir su haznesidir; Toro deliğinde kaybolan, Goueil de Jouéou'da yeniden ortaya çıkarak yukarı Garonne'u oluşturan selsuyu da buradan doğar.

MALAFA a. Bir takım tezgâhının takım ya da iş miline takılan ve takımları taşımaya, konumlandırmaya, ölçü ve duyarlık kontrolları yapmaya yarayan genellikle silindirsel çubuk; sap bölümü konik ya da silindirsel olabilir ve ölçüleri bakımından farklılık gösterebilir.

■ **MÁLAGA,** İspanya'da liman kenti, Andalucía'da, Akdeniz kıyısında il merkezi; 560 495 nüf. (1990). Canlı bir balıkçılık limanı, özellikle bir ticari yönetim, turizm ve sanayi (metalürji ile makine, tekstil, ve besin sanayisi) merkezidir. Petrol (boru hattıyla Puertollano'ya taşınır) dışalımı.

—*Málaga ili*, 7 296 km^2 ve 1 224 146 nüf. (1990). Betica sıradağlarında uzanır. Kıyı bölgesindeki çok yumuşak iklim, tropikal ürünlerin yetiştirilmesine olanak verir. Sulanan *huerta*'lar, pek geniş olmayan birkaç kesimle (Málaga "Hoya"sı) sınırlı kalır; geri kalan bölümlerdeyse, taraçalarla kesilen yamaçlarda zeytin, üzüm (yemeklik), badem, incir yetiştirilir.

—Tar. Fenikeliler tarafından kurulan Malaga, Kartacalılar zamanında zenginleşti. Romalılar döneminde federe site (İ. Ö. 205), sonra *municipium* oldu. Vizigotlar tarafından yağmalanan, önemli bir piskoposluğun merkezi olan Málaga, 711'de müslümanların eline geçti ve kısa bir süre sonra büyük bir müslüman kenti durumuna geldi. Endülüs emevi halifeliğinin yıkılması üzerine ortaya çıkan emirliklerden (tavaifi müluk) Málaga Hammudileri'ne başkentlik (1010-1057) yaptı. Daha sonra Gırnata Zirileri'nin, Murabıtlar'ın, Muvahhitler'in, Nasriler'in egemenliğinde kalan kenti Fernando ile İsabel 1487'de ele geçirdi. Moriskolar XVI.yy.'da burada ayaklandılar. Kent, XVIII. yy.'da özellikle Amerika'yla yapılan ticarete bağlı olarak hızla gelişti.

—Güz. sant. Büyük bir olasılıkla Fenikeliler'in inşa ettiği ve Araplar'ın yeniden yaptığı castillo de Gibralfaro ve IX. yy.'da Mağribliler'in elden geçirdiği Roma kökenli alcazaba, kente egemen konumdadır. Roma tiyatrosu'nun kalıntıları. Rönesans üslubunda iki anıt: tamamlanmayan katedral (azizleri betimleyen 40 yüksekkabartmayla süslü arkalıklı iskemleler, P. de Mena'nın yapıtı) ve Güzel sanatlar müzesi'nin yer aldığı Buenavista kontlarının sarayı.

Málaga önemini ayrıca, metal işleme atölyelerinde yapılan üretime (Şam kakması ve filigran), özellikle de, hıristiyanların kenti geri almalarından sonra da önemli ölçüde devam eden XIII.-XIV. yy. seramik geleneğine borçludur.

MALAGA a. (*Málaga* kentinin adından). **1.** İspanya'nın Málaga yöresinde üretilen likör şarabı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Daha çok, kurutulup çerez olarak yenen iri taneli misket üzümü. (*Málaga üzümü* de denir.)

—ANSİKL. Şarapç. Málagalar likörümsü, hoş kokulu, güzel kehribar sarısı renginde şaraplardır. Malaga yapılacak üzümler, şeker oranını yükseltmek için bazen, 4-5 gün güneşe serilir. Mayalanma, aktarma, durulma ve süzme işlemlerinden sonra şaraplar "botas soleras" denilen küçük fıçılara konur. Yaklaşık olarak 5 yıl bu fıçılarda kalır: olgunlaşma, bu şaraba özgü nemin, sıcaklığın ve mikroorganizmaların bulunduğu Málaga mahzenlerinde gerçekleşir ve şaraplar burada özgül niteliklerini kazanır.

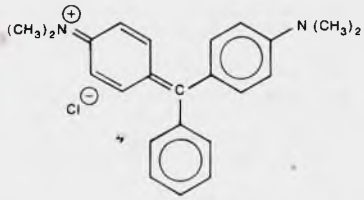
Malaga keçisi, İspanya'nın güneyinde, özellikle Málaga bölgesinde yetişen keçi ırkı. Postu genellikle tümüyle kızıl sarı, kimisinde açık renk lekelidir. Açık (krem) ve koyu renkli (pas rengi) çeşitleri vardır. bu ırk daha çok süt üretimi için yetiştirilmektedir (240 günde ortalama 500 kg süt verimi). Yüksek doğurganlığı (yılda ortalama 1,8 ila 2 oğlak) ve dayanıklılığı ile tanınır. Günlük aşırı sıcaklık değişmelerine ve Akdeniz ya da tropikal tipte iklim koşullarına uyum sağlaması bakımından da değerli sayılır.

MALAGARASİ, Tanzaniya'da ırmak, Burundi'den doğar. Tanganyika'ya dökülen ırmakların en önemlisi olan Malagarasi, çavlanlar ve çağlayanlarla kesilen çığıyla gölün doğu kıyısına ulaşır.

MALAGUEÑA a. ("Málaga'ya özgü" anlamında isp. sözc.). Fandangolar ailesinden bir Andalucía dansı ve şarkısı. (Malagueña, minör makamın güçlüsüyle başlar ve biter. Ravel, *İspanyol rapsodisi*'nde malagueña'yı üsluplaştırmıştır. Ölçü, 3/8'liktir ve dansla şarkı birbirini izler. "Büyük fandango'dan türeyen ve flamenkoya sıkı sıkıya bağlı olan malagueña, la Argentina tarafından sahneye çıkarılmıştır.)

MALAHİT ya da **MALAKİT** a. (fr. *malachite*). Müc. Mücevhercilik ve sedefçilikte kullanılan ve doğal bazik bir bakır karbonat olan, güzel parlak yeşil renkte bir taş. (Eşanl. BAKIRTAŞI.) [Bk. *anskl.* böl.]

—Org. kim. *Malahit yeşili,* formülü $C_{23}H_{25}ClN_2$ olan boyarmadde; benzaldehit ile dimetilanilinden elde edilir; ipeği, yünü, jütü ve deriyi doğrudan, pamuğu mordanlandıktan sonra boyamada kullanılır.

—ANSİKL. Malahit $[Cu_2(CO_3)(OH)_2]$, kütleler halinde ya da değişik karışık renklerde derece derece koyulaşan güzel renkli kristaller halinde bulunur. en güzel türleri Sibirya'da çıkarılmaktadır. Fazla sert olmayan malahit, tıraşlanıp parlatılarak mücevhercilik ve sedefçilikte kullanılır. XVIII. yy.'da kaplama olarak döşemecilikte rağbet gördüyse de, fiyatının yüksek oluşu nedeniyle daha çok küçük eşya yapımında (kupalar, kutular vb.) tercih edildi. Napoléon'a Rusya imparatoru malahit bir masa, şamdanlar ve bir vazo vermişti. Günümüzde Zaire'de bol miktarda çıkarılması nedeniyle fiyatı epeyce düşmüştür.

Malahov tabyası → MALAKOFF.

MALAHTAR a. Denizc. Ağaç gemilerin karinalarına ve bordalarına zift sürmede kullanılan uzun saplı yuvarlak başlı fırça.

MALAİTA, Solomon takımadalarında ada; 3 885 km²; 60 000 nüf. Ormanlık olan adada kakao işletmeleri, pirinç tarlalarının yanı sıra kopra üretim alanları da vardır.

MALAK a. **1.** Manda yavrusu. **—2.** *Arg.* Aptal, sersem.

MALAKAL, Sudan'da kent, Beyaz Nil' in kıyısında, Sobat kolunun aşağı kesiminde; 11 000 nüf.

MALAKÂRİ a. (fars. *mālakār* ve *-ī*'den *mālakārī*). Süslem sant. Alçakkabartma tekniğinde alçı süsleme, mala ile yapıldığından bu adı alır.

—ANSİKL. Alçı süslemeyle kalem işi tekniğinin birleştiği bu bezemede, alçakkabartma nakışlar genellikle beyaz bırakılarak, zemin çoğunlukla kiremit kırmızısına boyanırdı. Kimi zaman aralara çini de yerleştirilirdi. Yapıların içlerinde örtü düzeninde, duvarlarda ve mihraplarda kullanılan bu tür bezemenin güzel örneklerinden biri Bilecik'teki Orhan imareti'nin kemer ve kubbelerinde görülür (XIV. yy.). İstanbul' da Çinili köşk'te Fatih Sultan Mehmet döneminden malakâri bezemeler vardır. Bursa'daki Yeşil cami'nin yan odaları ve hünkâr mahfilinin, Kadırga'daki Sokullumehmetpaşa camisi'nin ve Turhan Validesultan türbesi'nin malakâri süslemeleri bu türe örnek verilebilir.

MALAKELAM ünl. (ar. *mā, lā-* ve *kelām*'dan *mā-lā-kelām*). *Esk.* "Söz götürmez", "diyecek yok" anlamında kullanılır.

Malaki kitabı, Eski Ahit'in peygamber kitaplarından biri. Yazarı bilinmemektedir. Malaki (İbranice *Malki*) sözcüğü, "habercim" anlamına gelir. İ.Ö. 460'a doğru yazılan kitap, Yehova dinine yapılan kötülükleri lanetler ve Nehemya ile Ezra'nın reformlarını önceden haber verir.

MALAKİT → MALAHİT.

MALAKKA (eyalet ve kent) → MELAKA.

MALAKKA a. Hezaren mobilyaların yapımında kullanılan Malakka kökenli kalın rotting.

MALAKKA ya da **MALAY yarımadası,** Güney-doğu Asya'da uzun ve dar yarımada, B.'sında Andaman denizi ve *Malakka boğazı*, D.'sunda Güney Çin denizı ve Tayland körfezi bulunur. Malezya (G. kesimi), Tayland'ın güney illeri (orta kesimi ve K.-D.'su) ve Birmanya'nın en güneydeki bölgesi olan Tenasserim (K.-B.'sı) arasında paylaşılmıştır.

MALAKKA boğazı, Asya kıtasının güney-doğu ucunda deniz kolu, Malakka yarımadasını Sumatra'dan ayırır. K.-B.'dan G.-D.'ya doğru uzanan 780 km'lik bu uzun dehliz Bengal körfezini (Hint okyanusu) Güney Çin denizi'ne (Büyük Okyanus) bağlar; en dar yerinin genişliği 55 km'dir. Dünyanın en sık kullanılan deniz geçitlerinden biridir; Avrupa ve Hindistan'ın Uzakdoğu ve Avustralya'yla bağlantısını sağlar.

MALAKLAMAK gçz. f. Manda sözkonusuysa, yavrulamak, malak doğurmak.

Malakoff ya da **Malahov tabyası,** cenahları Büyük Oktabya ve Yeşiltümsek müstahkem mevkileri tarafından korunan ve 1855'te Sivastopol savunmasının merkez noktasını oluşturan tabya. Bu yüzden, onun hücumla zaptı, Pélissier'nin başlıca hedefiydi. İlk 19 nisan 1855'te bombardıman edilen tabyaya asıl saldırı 7-18 haziranda başladı; 17-21 ağustos arasında ateş altında ezilen Malakoff, 8 eylülde Mac-Mahon tümeni tarafından hücumla zaptedildi. Zeminin mayınlı olduğu kendisine bildirildiğinde, Mac-Mahon'un söylediği: "Buradayım ve burada kalacağım!" sözü meşhurdur. Fransızlar'a 8 600, Ruslar'a 14 000 ölüye mal olan Malakoff'un zaptı, Sivastopol'un düşmesine yol açtı. Pélissier, Fransa mareşali ve Malakoff dükü oldu.

MALAKOFF, Fransa'da kanton (Hauts -de-Seine) merkezi, Paris'in G. banliyösünde; 31 135 nüf. (1992). Sanayi merkezi: elektrikli ve elektronik aygıtlar; eczacılık ürünleri, cerrahlık aletleri; basımevi; kâğıt ve mukavva; besin sanayileri, vb.

MALAKOFİL sıf. (fr. *malacophile;* yun. *malakos,* yumuşak, ve *philos,* dost'tan). Bot. Tozlaşması, karındanbacaklı yumuşakçalarla, özellikle sümüklüböcek ve salyangozlarla sağlanan bitkiye denir.

MALAKOLOJİ a. (fr. *malacologie*). YUMUŞAKÇABİLİM'in eşanlamlısı.

MALAKOPLAZİ a. (fr. *malacoplasie*). Patol. İdrar ve cinsel organ sistemiyle ve bazen kalınbağırsak ve gödenle ilgili makrofajik histiyositlerin oluşturduğu özel bir granülom ile belirgin süreğen iltihaplı hastalık.

MALAKSÖR a. (fr. *malaxeur*). Sütç. ve Teknol. KARIŞTIRICI'nın eşanlamlısı.

MALALAMAK g. f. Çimento, alçı vb. ile sıvanmış bir yüzeyi mala ile düzeltmek.

MALALASEKERA (Gunapala Piyasena), seylanlı bilgin ve diplomat (Malamulla, Sri Lanka, 1899 - Colombo 1973), hintbilim ve buddhabilim uzmanı. Başlıca yapıtları: *The Pāli Literature of Ceylon* (Seylan'da pali edebiyatı) [1928], *Dictionary of Pāli Proper Names* (Pali dili özel adlar sözlüğü) [2 cilt 1937, yeni bas. 1960], *English Sinhalese Dictionary* (İngilizce -seylan dilinde sözlük) [1948].

MALAMA a. *Yörs.* Dövenden geçirilmiş fakat savrulmamış taneli saman.

MALAMAL sıf. (ar. *māl,* fars. *-ā-* ve ar. *māl*'dan *māl-ā-māl*). *Esk.* Dopdolu: *"Ola o mertebe gûşun güherle mâlâmâl"* (Nedim, XVIII. yy.).

MALAMOCCO, Venedik (İtalya) komününün sayfiye merkezi, denizkulağının ağzında set oluşturan kıyı şeridinde. Setlerle kumlanması engellenen *Porto di Malamocco,* denizkulağıyla deniz arasındaki başlıca yoldur.

MALAMUD (Bernard), amerikalı yazar (Brooklyn 1914 - New York 1986). İşçilik, memurluk yaptı, öğretmen oldu, uzun öyküler (*The Magic Barrel,* 1958; *İdiots First,* 1963; *Rembrandt's Hat,* 1973) ve romanlar (*The Natural,* 1952; *The Assistant,* 1957; *Kiev'deki adam* [The Fixer, 1966];

Nelly Berland

Ural'dan (Rusya) çıkarılmış bir **malahit**in kesiti (boyu 15 cm)

IPS

Bernard Malamud

Keystone

Curzio Malaparte

Roger-Viollet

Errico Malatesta
(Büyük Britanya'da kaldığı sırada)

Malassis kooperatifi
Tatil
Grenoble'da, Echirolles semtinde 1973-1975 arasında gerçekleştirilen *Méduse salı üzerine on bir çeşitleme ya da toplumun sapması* adlı süslemelerden bir pano

The Tenants, 1971; *Dublin Lives,* 1979) yazdı. Yapıtlarında ele aldığı yahudi kişilere sık sık yakıştırdığı saplantı halindeki yabancılaşma duygusu, titiz bir gerçekçiliğe ulaşmasını sağlar. Malamud, mizah yeteneği ve ahlak konuları üzerine değinmelerindeki ustalığıyla amerikalı yahudi yazarlar arasında ilk sıralarda yerini aldı.

MALAN (Daniel François), güney afrikalı siyaset adamı (Riebeek Wes, Cape Town, 1874 - Stellenbosch 1959). Hollanda protestan kilisesi rahibi ve Cape Town Ulusal parti başkanıydı. General Hertzog'un İçişleri bakanlığına getirildi (1924) ve general Hertzog'un partisi general Smuts'ın partisiyle uyuşunca, 1933'te general Hertzog'dan ayrıldı. Bu iki parti, 1936'da United Party içinde birleştiler. Malan, kendi ulusal örgütünü kurdu. Bu örgütün United Party karşısında 1948 seçimlerini kazanması üzerine, Başbakanlığa geldi. Yandaşı olduğu Büyük Britanya ile ilişkileri kesme siyasetinden vazgeçerek, katı bir apartheid siyaseti uyguladı. 1954'te siyasal yaşamdan ayrıldı.

MALANDARA. Tar. coğ. Orta Anadolu'da, Kappadokia bölgesinde kent; Kaisareia'yı Sebasteia'ya bağlayan yol üzerindeydi. Kızılırmak'ın D.'sunda, Şarkışla yakınında olduğu sanılmaktadır.

MALANG, Endonezya'da kent, Cava adasında, Semeru yanardağının eteğinde; 560 000 nüf. Bir tarım işletmeleri bölgesinin ticaret ve tarım araştırmaları merkezi. Birçok sanayi tesisi de kapsar: hafif metalürji, tekstil, kereste ve tütün, besin.

MALANGA a. *Yörs.* Koşu atlarına yedirilen arpa ve saman karışımı yem.

MALANJE ya da **MALANGE,** Angola'da kent, il merkezi; Luanda'ya giden demiryolunun son istasyonu; 35 000 nüf. Yakınında altın yatağı. —*Malanji ili* 101 028 km²; 895 000 nüf. (1990).

MALANVİLLE, Benin'in Kuzey-doğusunda kent, Nijer'in sağ kıyısında. Irmak üzerinde köprü vardır. Ticaret merkezi (soğan, tütsülenmiş balık). V ulusal parkında ve Mekru çavlanlarında gezinti yeri.

MALAPA a. Müc. Parmak üzerinde bir yüzüğün ölçüsünü almak için kullanılan milimetrelere ayrılmış ve numaralanmış yüzük takımı.

MALAPARTE (Kurt SUCKERT, **Curzio** —denir), italyan yazar (Prato 1898 - Roma 1957). 1914'te gönüllü olarak Garibaldi'nin lejyonuna yazıldı, 1941'de Ukrayna ve Finlandiya cephelerinde savaş muhabirliği yaptı, faşist partiye üye oldu ("Roma yürüyüşü"ne katıldı ama, yazılarının çoğu Mussolini tarafından sansür edildi), sonra da Çin Komünist partisi'nin hayranları arasına katıldı. Gerçekçiliğinin ve hikâyelerine (*Kaputt,* 1944; *Can pazarı* [La pelle, 1949]; *Maledetti toscani*), oyunlarına (*Das Kapital,* 1949) ve anılarına (*Journal d'un étranger à Paris,* 1966) canlılık katan kaba kinizminin tadını serüvenlerle dolu yaşamına borçludur. Siyasal denemeler (*Hükümet devirme tekniği* [*Technique de coup d'Etat*], 1931; *le Bonhomme Lénine* 1932) de yazdı, 1951'de bir film *(Il Cristo proibito)* yönetti.

Les Malassis

MALAPTERURUS ELECTRİCUS a. Zool. Afrika'nın tatlısularında yaşayan kemiklibalık. (Deri kaslarında çok güçlü bir elektrik organı vardır. Küçük boylu avlarla beslenen yırtıcı bir kedibalığıdır. Yaydığı 350 voltu bulan elektrik akımı avını sersemletmeye yeter. *Malapteruridae* familyasının örnek türü; boyu 20 kg için 1 m.)

MÄLAREN gölü, Orta İsveç'te büyük göl; 1 140 km². Birçok dala ayrılır, birçok ada ve adacık içerir. Baltık aracılığıyla Stockholm'a bağlanır.

MALARYA a. (ital. *malaria*'dan; *malo* [dişil *mala*], kötü, bozuk, hasta, ve *aria,* alan [sıtmanın bataklıktan çıktığına dair eski inancı yansıtan sözcük]). SITMA'nın eşanlamlısı.

MALARYOLOJİ a. (fr. *malariologie*'den). SITMABİLİM'in eşanlamlısı.

MALASİYA a. (fr. *malacia;* yun. *malakia,* yumuşaklık'tan). Patol. Biberli, baharlı ya da ekşi yiyeceklere karşı dayanılmaz bir istek biçiminde beliren iştah bozukluğu.

MALASPİNA, XII. ve XIII. yy.'larda mülkleri Orta ve Güney İtalya'yı kaplayan Toscanalı aile. —*Büyük* OBIZZO (öl. 1185), Cenova'nın yayılmasına karşı savaştı. —OBİZZINO (öl. 1249) ve *Yaşlı* CORRADO (öl. 1250), Malaspinalar'ın topraklarını bölüştüler (1221). —*Büyük* SPINETTA (Verrucola 1282'ye doğr. —Fosdinovo 1352), Massa prensliğinin kurulmasına yol açan Fosdinovo markiliğini kurdu.

Malassez hücresi ya da **alyuvar ölçeği.** Hematol. Kandaki şekilli öğeleri mikroskopta görerek sayma olanağı veren çapı ölçülmüş hücre.

MALASSEZİA a. Der. hast. *Malassezia furfur,* pitiriyazis versikolor adlı deri hastalığının etkeni olan mikroskobik mantar. (Burada sözkonusu olan mantar, deride çürükçül yaşayan ve lipofil bir maya mantarı olan *Pityrosporum orbiculare*'nin pitiriyazis versikolor pullarında bulunan ipliksi asalak biçimidir.)

Malassis kooperatifi, fransız çağdaş ressamlar grubu. Jeune* Peinture sergisi'nden kaynaklanan bu kooperatif, 1970'te, Henri Cueco (doğm. 1929), Lucien Fleury (doğm. 1928), Gérard Tisserand (doğm. 1934), Michel Parré (doğm. 1938), Jean-Claude Latil (doğm. 1932) ve Christian Zeimert (doğm. 1934; 1971'de gruptan ayrıldı) adlı ressamlar tarafından kuruldu. Sanatçının işlevinin yeniden sorgulanması amacıyla kurulan bu grubun etkinlikleri "siyasal" içerikli figürlerle ve kolektif bir çalışma anlayışıyla belirginleşir. Malassis kooperatifi sanatçılarının başlıca yapıtları arasında şunlar sayılabilir: 1971'de *l'Appartemensonge* (bir apartman dairesinin yeniden kurulması yoluyla, basmakalıp yaşam tarzının eleştirisi), 1972'de *le Grand Méchoui* (çağdaş fransız siyaset yaşamının freski) ve 1973-1975'te *Méduse salı üzerine on bir çeşitleme ya da toplumun sapması* (tüketim toplumunun bunalımını çeşitli yönleriyle işleyen resimler; Grenoble-Echirolles ticaret merkezi süslemeleri).

MALAT a. (fr. *malate*). Org. kim. Malik asidin tuzu ya da esteri.

MALATESTA, XII. yy. ortasından başlayarak Rimini'ye yerleşen ve XIV. yy.'a kadar yavaş yavaş hemen tüm Ancona Marche'siyle Romagna'nın bir bölümünü denetimi altına alan italyan condottiero ailesi. —MALATESTA II *da Verrucchio* (öl. Rimini 1312) hanedanın gerçek kurucusudu. Ghibellinolar'a karşı giriştiği savaşım, papa Bonifatius VIII tarafından topraklarının büyütülmesine yol açtı. Dört oğlu oldu: GIOVANNI (öl. 1304), PAOLO (öl. 1283 ya da 1284), MALATESTINO (öl. Rimini 1317) ve PANDOLFO I (öl. Rimini 1326). Giovanni, Francesca da Rimini ile evlendiyse de, onu kardeşi Paolo ile birlikte yakalaması üzerine her iki âşığı da öldürdü. Dante, "Cehennem"inde (kitap V) bu âşıklara da yer verir. —MALATESTA III (Rimini 1299 -*ay. y.* 1364) ve GALEOTTO (Rimini XIV. yy. başı - Cesena 1385), her ikisi de Pandolfo I'in oğlu olan bu iki kardeş, Fano, Fossombrone, Pesaro, Cesena ve Cervia'yı ele geçirdiler. —PANDOLFO III (Rimini 1370 - Fano 1427), Galeotto'nun oğluydu, Brescia'yı aldı (1404). —DOMENICO, *Malatesta Novello* denir (Brescia? 1418 - Cesena 1465), Cesena kitaplığı'nı kurdu. —En ünlüleri, SIGISMONDO PANDOLFO (Rimini 1417 - *ay. y.* 1468), Pandolfo III'ün oğluydu, ağabeyi GALEOTTO ROBERTO'nun (1411-1432'ye doğr.) yerine geçti. Dönemin büyük italyan aileleriyle evlilik ittifakları (Esteler'le 1433'te, Sforzalar'la 1442'de) kurdu. Askeri yetenekleri, müttefik olarak aranmasına yol açtı; ilkin Kilise kuvvetlerine komuta etti (1435), ardından Venedik ile savaştı (1437) ve Reggio'da Milanolular'ı yendi. Sonra da Milano dükü Philippo Maria Visconti'ye karşı, bir italyan kentler (Venedik, Cenova, Floransa ve Ferrara) birliğine katıldı (1439). Rimini'de "Rocca Malatestiana" kalesini yaptırdı (1438-1448). Bununla birlikte, Napoli kralı Aragónlu Alfonso'nun saldırılarına karşı koyamadı ve Pius II'ye saldırınca da yenildi (Senigallia, 1461), aforoz edildi ve topraklarının büyük bir bölümünü bırakmak zorunda kaldı. Bunun üzerine Venedik'in hizmetine girerek Mora'ya, Türkler'le savaşmaya gönderildi; tam Mistra'yı almak üzereyken (1464), doge Dandolo'yla arası açıldı. Cömert bir sanat koruyucusuydu; Rimini'yi tablolar, heykeller ve anıtlarla süsletti. Bu anıtların en ünlüsü, mimar Alberti'nin yapıtı olan San Francesco kilisesi'dir (Malatesta tapınağı) [1447-1468]. Piero Della Francesca tarafından yapılan portresi, 1978'de Louvre'a girdi. Sigismondo'nun ardılları, Malatestalar'ın ününü sürdüremediler. 1528'de Rimini, Clemens VII'nin eline geçti.

MALATESTA (Errico), italyan anarşist (Santa Maria Capua Vetere 1853 - Roma 1932). Napoli'de tıp öğrencisiyken, E. Covelli ve C. Cafiero'nun etkisiyle anarşist oldu ve Bakunin'le dostluk kurdu. Etkin bir propagandacıydı; birçok kez tutuklanarak İtalya, Fransa, İsviçre ve Belçika'dan kovuldu. ABD'de ve Güney Amerika'da yaşadı. İtalya'ya döndüğünde *L'Agitazione* gazetesini kurdu, Lampedusa'da hapsedildi, buradan kaçarak Tunus ve İspanya'ya gitti. Büyük Britanya'da yaşadı, 1913'ta İtalya'ya dönerek *Volontà* adlı yeni bir gazete kurdu. Savaşa karşı çıktı. 1919'dan başlayarak İtalya'ya döndüğünde etkinliklerini sürdürdüyse de, 1922'den sonra sıkı bir gözetim altına alındı.

MALATESTİ (Antonio), italyan yazar (Floransa 1610 - *ay y* 1672). İçrek yaklaşımlı şair (*Sfinge,* 1683'te yayımlanan gizemli bilmeceler kitabı). Ayrıca, kaba güldürü türünde yapıtları (*I brindisi dei Ciclopi,* 1673) vardır.

MALATİYON a. (fr. *malathion*'dan). Org. kim. Formülü $C_{10}H_{19}O_6PS_2$ olan fosforlu böcek öldürücü; memeliler için özellikle ağız yoluyla alındığında belli bir zehirleyici etki gösterir.

MALATYA (44), Doğu Anadolu'da Yukarı Fırat bölümünün B. kesiminde il; 702 055 nüf. (1990); 12 313 km²; merkez ilçe dışında 13 ilçe, 10 bucak, 532 köy. Merkezi *Malatya,* 281 776 nüf. (1990).
• COĞRAFYA. D.'da Fırat nehri, G.'de G.-D. Toros dağları (Bey dağı 2 545 m) ile sınırlanan il topraklarını B. ve K.'den de yer yer 2 500 m'yi aşan dağlar çevirir (Nurhak dağı 2 685 m; Akçababaçalı dağı 2 164 m, Yama dağı 2 735 m). İlin orta kesimini Malatya ovası* adıyla bilinen tektonik kökenli 750-1 000 m yükseklikte bir çukur alan kaplar. Tektonik bakımdan Toridler ile Anatolidler'in sınırında yer alan ilin, çeşitli yaştaki kayaçlardan oluşan çok karmaşık bir yapısı vardır. Eski temeli, Paleozoyik yaşlı, çoğunlukla başkalaşmış kireçtaşları ve billurlu şistler meydana getirir. Orta kesiminde Kretase ve Üçüncü Za-

man çökelleri yaygındır. B.'dan D. Anadolu fayı ile sınırlanmış olan Malatya ovası ise Pliyosen ve Dördüncü Zaman çökelleri ile dolmuştur. Ovanın K.'inde Neojen'e ait volkanik kayaçlar yer alır. Birçok akarsu (Tohma çayı, Kuruçay, Sultan suyu, Beyler deresi) çevredeki yüksek alanlardan inerek Malatya ovasına yönelir ve Fırat üzerindeki baraj gölüne kavuşur. Dağlık kesimleri bir yana bırakılırsa Malatya, sıcaklık şartları bakımından D. Anadolu'nun en elverişli yörelerinden biridir ve bu durum tarım ürünlerindeki çeşitlilikte de kendini gösterir. Bununla beraber karasal etkiler nedeniyle kışlar soğuk (Malatya ocak ort. −1, 1° C; ölçülen en düşük sıcaklık −25, 1° C) ve uzundur. Yazlar, D. Anadolu'nun birçok kesimlerinden daha sıcak (Malatya temmuz ort. 27,2° C) ve uzundur.

Buna karşılık yağış azlığı, özellikle, sıcak yaz mevsimindeki kuraklık, iklimin olumsuz özelliğidir; yüksek dağlar dışında, başlıca yerleşme ve tarım alanı olan çukur kesimlerde yıllık yağış tutarı, çoğu kışın düşmek üzere, 400 mm dolayında ya da altındadır (Malatya yıllık yağış ort. 387 mm). Bu nedenle alçak kesimler bozkırlarla kaplıdır; ancak yüksek dağlık kesimlerde meşe türlerinden ve yer yer ardıçlardan oluşan seyrek ormanlara rastlanır.

Malatya, D. Anadolu bölgesinin en sık nüfuslanmış ili olmasına karşın, nüfus yoğunluğu (km²'ye 57 kişi) Türkiye ortalamasının altındadır. Halkın % 46 kadarı kırsal yerleşmelerde yaşar; kentsel nüfusun % 74'ten çoğu il merkezinde toplanmıştır. Büyük bir kesimde doğa şartlarının güç olduğu bu ilde nüfus artış oranı da Türkiye ortalamasının çok altındadır (1985-1990 döneminde ‰ 10,9); hatta il merkezine ve öteki büyük kentlere yönelen iç göçler nedeniyle nüfus kaybı görülmektedir. Tarıma ayrılan toprakların oranı engebelik ve sulama tesislerinin yetersizliği nedeni ile düşüktür (% 16,3). Tarım ürünlerinin çeşitliliğine rağmen en geniş yeri yine tahıllar (başta buğday) kaplar (% 87,2). Ayrıca baklagiller, sanayi bitkileri (şekerpancarı, tütün) az miktarda pamuk yetiştirilir. İl çeşitli meyveleri (kayısı, üzüm) ile tanınmıştır. Kırsal kesimin diğer uğraşısı hayvancılıktır. İlde varlığı bilinen başlıca yeraltı kaynakları demir (Deveci, Hasançelebi), manganez (Deveci, Çelikköy), kurşun ve çinko (Alvar), bakır (Tillu) ile toryumdur (Hekimhan). Türkiye imalat sanayisinde 11. sırada yer alan Malatya, bu bakımdan D. Anadolu'nun en gelişmiş ilidir. Başlıca kolları il merkezinde toplanmış olan tütün, pamuklu dokuma, şeker ve çeşitli besin sanayisidir. Tarihöncesi çağlardan beri Karadeniz kıyılarını, Akdeniz ve Mezopotamya'ya bağlayan ticaret yolları üzerinde bulunan Malatya'nın ulaşım bakımından önemi, Cumhuriyet döneminde demiryolu ağına bağlanması ve iyi karayolları yapımı ile daha da artmıştır.

■ **MALATYA,** D. Anadolu'nun G.-B.'sında Yukarı Fırat bölümünde kent; aynı ad'daki ilin merkezi, D. Anadolu'nun Erzurum'dan sonra ikinci büyük şehri; 281 776 nüf. (1990); karayoluyla Ankara'dan 670 km, İstanbul'dan 1 124 km uzaklıkta. Yurdun büyük merkezlerine demiryolu ve havayoluyla bağlı.

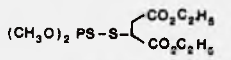
• COĞRAFYA. Kendi adını taşıyan yarıkurak ovanın, gerideki dağlardan inen derelerle sulanan verimli G. kenarında, tarihöncesi çağlardan beri bir yerleşme alanı olan bir yörede kurulmuş olan Malatya, bugünkü yerinde yeni bir kenttir. Yakın tarihte yer değiştirmiş kentlerimize tipik bir örnektir. XIX. yy.'ın ilk yarısına kadar kent, bugünkü yerinden 9 km kadar K.-D.'da, Eskimalatya (bugün Battalgazi) denilen yerdeydi; bugünkü yeri de Eskimalatyalılar'ın bağlar, bahçeler içindeki yazlığını oluşturuyor ve Aspuzu adını taşıyordu. 1838 yazında Nizip savaşı sırasında bazı birliklerin Eskimalatya'daki evlerde yerleştirilmeleri ve kışı da burada geçirmeleri kent halkının geri dönmeyerek Aspuzu'da sürekli oturmalarına ve bu yazlığın kentleşmesine, bir yandan da Eskimalatya'nın sönükleşmesine yol açtı. Bu yeni yerinde başlangıçta yeşillikler içinde kaybolan Malatya'nın çekirdiğini, D.-B. doğrultusunda uzanan, orta kesiminde Yeni Cami'nin, çarşının ve hanların bulunduğu ve D. ucunda Eskimalatya üzerinden gelen Samsun yoluyla birleşen cadde meydana getiriyordu. Kent bir süre, günümüzde İnönü bulvarı adını taşıyan bu eksen boyunca yapılaştı, ama Malatya'nın gelişmesi esas olarak demiryolu ağına bağlanması ve önemli bazı sanayi tesislerinin kurulmasından sonraya rastlar. Cumhuriyet döneminin başlarında 20 000'i geçmeyen nüfusu da bu sayede hızla arttı; 1935'te 27 000'i, 1945'te 41 000'i, 1960'ta 83 000'i, 1970'te 128 000'i, 1980'de 179 000'i aştı; 1990'da 280 000'i geçti. Bu gelişmelere koşut olarak kent geniş bir alana, bu arada özellikle K.-B'daki istasyona doğru yayıldı. Bununla beraber günümüzde de kentin başlıca iş ve ticaret merkeziyle, resmi binalar ve anıtsal yapılar İnönü bulvarının D. ucunda, bulvarın birçok yönden gelen caddelerle kavuştuğu yerdedir. Karadeniz kıyılarını ve D. Anadolu'nun K. yarısını Mezopotamya'ya bağlayan ve günümüzde kara ve demiryollarına dönüşmüş tarihi ticaret yolları üzerinde yer alan Malatya'nın ulaşım bakımından önemli bir konumu vardır. Kent aynı zamanda D. Anadolu'nun en büyük sanayi (pamuklu dokuma, şeker, sigara), ticaret ve kültür (İnönü üniversitesi) merkezlerinden biridir.

• TARİH. Çok eski bir yerleşim merkezi olan Malatya, Hititler tarafından "Maldiya" adıyla kuruldu. Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünden (İ.Ö. 1190) sonra kente egemen olan Asurlular, ardından Urartular, Persler, tüm Anadolu ile birlikte burasını ele geçiren Büyük İskender ve onun mirasçılarından Selefkiler, bu adı "Milidya", "Melid", "Melidi", "Meliddu" biçiminde değiştirdiler. Burasını Parthlar'dan alan Romalılar (İ.S. I. yy.), kente "Melita" adını verdiler. İmparator Titus döneminde (I. yy.) roma lejyonlarının konaklama yeri olan Melita, imparator Traianus döneminde gelişip bir kent durumuna geldi ve Diocletianus döneminde bir ticaret merkezi olarak önem kazandı. İmparatorluk ikiye bölünürken (395), Sasaniler'ce ele geçirilen kent, daha sonra Bizanslılar tarafından geri alınarak eyalet merkezi yapıldı ve Roma imparatoru Constantinus'un yapımını başlattığı surları, Bizans imparatoru İustinianos tamamlattı (532). Bizanslılar'ın "Melitene" adıyla andıkları kent, emevi halifesi Muaviye I döneminde (661-680) onun komutanlarınca alındıysa da, sonrası dönemlerde Emeviler'le Bizanslılar arasında sürekli el değiştirdi. Abbasiler döneminde de yine Araplar'la Bizanslılar arasında bir çekişme alanı olarak kaldı ve yıkıma uğramasıyla meydana gelen göçler sonunda nüfusunu önemli ölçüde yitirdi. Araplar'ın "Malatiye" adını verdikleri kenti Suriye seferi sırasında (963-964) Bizans topraklarına katan imparator Nikephoros Phokas, burasını yeniden bayındır duruma getirip nüfus yoğunluğunun artması için özen gösterdi. Böylece kısa zamanda gelişen Melitene, eski görkemine kavuştu (969). Malazgirt zaferinden (1071) sonra Anadolu'ya yayılan Türkler, Anadolu selçuklu hükümdarı Kılıç Arslan I döneminde kenti ilk kez kuşattılar (1100). Ancak Edessa (Urfa) kontu Baudouin'i yardıma çağıran Bizanslılar, Melitene'nin Türkler'in eline geçmesini önlediler. Danişmentliler beyliği'nin kurucusu Danişment Gazi ertesi yıl kenti Bizanslılar'dan aldı (1101). Onun ölümünden yararlanmasını bilen Kılıç Arslan I, Malatya'yı ele geçirerek kendi topraklarına kattı (1104). Danişment Gazi'nin oğlu Emir Gazi Gümüştigin, Kılıç Arslan I öldükten (1107) sonra Malatya emiri Tuğrul Arslan ve onun atabeyi Belek ile birleşerek selçuklu şehzadeleri arasındaki taht kavgalarına karıştı. Damadı Mesut I'in selçuklu tahtını ele geçirmesine yardımcı olduğu gibi (1116), Belek ölünce de Malatya'yı geri aldı (1124). Onun yerine geçen büyük oğlu Melik Muhammet'in ölümü üzerine oğullarıyla kardeşleri arasında başlayan beylik kavgasında, kardeşlerinden Aynüddevle, Elbistan ve Malatya yörelerini yönetimi altına alarak burada Danişmentliler'in Malatya kolunu kurdu (1142). Akrabalar arasındaki bu iktidar çekişmesinden yararlanmak isteyen Anadolu selçuklu hükümdarı Mesut, Malatya üzerine yürüyerek kenti kuşattı (1143). Mesut'a bağlanmak zorunda kalan Aynüddevle, ancak bu sayede yerini koruyabildi. Danişmentliler'in Sivas kolunu ortadan kaldıran selçuklu hükümdarı Kılıç Arslan II, Aynüddevle'nin ardılı Zülkarneyn öldükten sonra onun üç oğlu arasında çıkan anlaşmazlığı fırsat bildi ve kentin son emiri Nasrettin Muhammet'in elinden Malatya'yı alarak (1178) Danişmentliler beyliği'nin tümünü devletinin topraklarına kattı. Malatya selçuklu yönetimine girdikten sonra Gıyasettin Keyhüsrev

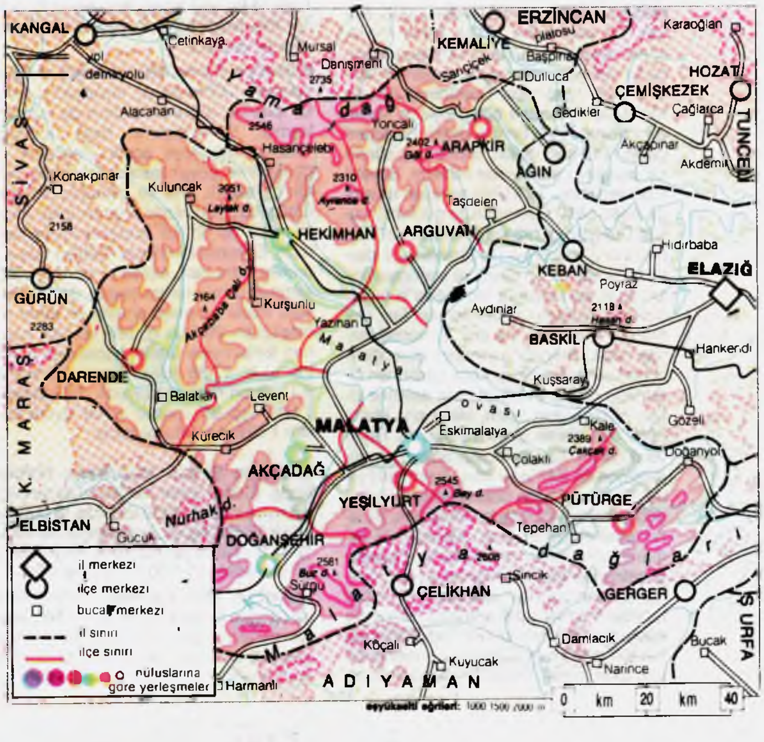
Lauros-Giraudon

Sigismondo Pandolfo Malatesta
Piero della Francesca'nın portresinden ayrıntı
Louvre müzesi, Paris

malatyon

Malatya il haritası

Malatya'dan bir görünüm

II'nin Kösedağ savaşı'nda (1243) yenilmesinin ardından Moğallar'ca kuşatıldı. Büyük miktarda bir haraç ödeyerek yağmalanmaktan kurtulan kent, Selçuklu devletine son veren İlhanlılar'ın egemenliğinde bulunduğu sırada memluk ordusunun istilasına uğradı (1316). Bu dönemde büyük kent olma niteliğini yitiren Malatya, Memluklar'ın bir uç kalesi durumuna geldi. Memluk hükümdarı Muhammet'ten naiplik menşuru alarak Dulkadıroğulları beyliği'ni kuran Karaca Bey'in oğlu Halil Bey babasından sonra Elbistan valiliğine atanınca, Memluklar'a karşı ayaklanıp Malatya'yı ele geçirdi (1383) ve bağımsızlığını ilan etti. Sultan Berkuk'un öldürttüğü Halil Bey'in yerine atanan kardeşi Süli Bey de Memluklar'la savaşımı sürdürdü. Bunun üzerine Malatya'yı işgal eden Memluklar, Süli Bey'i yakalayıp öldürdüler (1398). Doğu Anadolu'ya doğru yayılmaya başlayan Osmanlılar'a sığınan Süli Bey'in yeğeni Nasrettin Mehmet Bey, Yıldırım Bayezit'e başvurarak Malatya'yı geri almak için onun yardımını istedi. Böylece Memluklar, Akkoyunlular ve Osmanlılar arasında bir çekişme alanı durumuna gelen Malatya'yı sonunda Yıldırım Bayezit, memluk emiri Çakmak'tan aldı (1399). Ancak, Malatya'yı ele geçiren Timur (1401), Yıldırım Bayezit'e haber salarak Osmanlılar'a sığınan celayirii hükümdarıAhmet Celayir ile Akkoyunlu Kara Yusuf'un kendisine teslimi koşuluyla kenti geri verebileceğini bildirdi. Bu isteği reddeden Yıldırım Bayezit Ankara savaşı'nda yenilince (1402), önce Timur'a, onun Anadolu'dan ayrılmasından sonra da Memluklar'a bağlanan Dulkadıroğlu Mehmet bey, Malatya'da beyliğini korumaya çalıştı. Ancak, bir sınır kalesi olarak kente büyük önem veren Memluklar'ın Malatya'ya ayrıca bir vali gönderip beylik yönetimini ikinci planda bırakması, Dulkadıroğulları ile Memluklar'ın arasını açtı. Böylece Malatya'yı Memluklar'a bırakıp dağlık bölgelere çekilen Dulkadıroğulları, onlara karşı sürekli bir savaşım içine girdiler. Nitekim, Bayezit II döneminindeki Türk-Mısır savaşları sırasında (1485-1491) Osmanlılar'la güçbirliği yapan Dulkadıroğlu Alaüddevle Bozkurt Bey, Malatya'yı kuşattıysa da alamadı. İki devlet arasında altı yıl süren ve sonuçsuz kalan bu savaş sonunda Memluklar'la anlaşmak zorunluğunu duyan Bozkurt Bey, Osmanlılar'a karşı cephe aldı. Turnadağı savaşı'nda Osmanlılar'a yenilince dört oğluyla birlikte Hadım Sinan Paşa tarafından öldürüldü (1515). Ertesi yıl Mısır seferine çıkan Yavuz Sultan Selim, Malatya'yı Memluklar'dan alarak Şehsuvaroğlu Ali Bey'e verdi (1516). Kanuni Sultan Süleyman döneminde Ali Bey'in bir iftira yüzünden Ferhat Paşa tarafından öldürülmesiyle, Dulkadıroğulları beyliği ortadan kalkarken, bir sınır kenti olmaktan çıkan Malatya da osmanlı topraklarına katıldı (1521). Osmanlı yönetiminde Maraş eyaletinin sancak merkezlerinden biri olan Malatya, XVII. yy.'da başlayan celali ayaklanmaları sırasında eşkıyanın, özellikle bunlardan Bölükbaşı Kara Ahmet'in soygunlarına uğrayarak büyük zarar gördü. Doğu Anadolu'da düzeni yeniden sağlamakla görevlendirilen Koca Sinan Paşa, onu devlet hizmetine alarak kenti daha fazla korku içinde yaşamaktan kurtardı. XVIII. yy.'da Malatya'da bayındırlık çalışmalarının başlaması sonucu bazı cami ve mescitler yapıldı ya da onarıldı. (→ Kayn.)

• ARKEOLOJİ ve MİMARLIK. Malatya çevresinde, yörenin tarihöncesini aydınlatan önemli kazılar yapılmıştır: Arslantepe*, Cafer* höyük, Değirmentepe*, Gelinciktepe*, İmamoğlu*, höyüğü, Köşkerbaba*, Pirot*, höyük. Kentin tarihsel anıtları Eskimalatya*'da (bugün Battalgazi) bulunmaktadır (kale, Malatya* Ulu camisi, Karahan camisi, Meliksunullah camisi vd.). XIX. yy.'ın ikinci yarısında yaptırılan Yeni cami, son dönem osmanlı mimarlığının örneklerindendir. Prof. Oluş Arık bu caminin duvarında Malatya Ulu camisi'ne ait, kıvrıkdallar, palmet ve rumilerle süslü güzel bir yazıt bulmuştur. Kentteki Atatürk ve İnönü anıtları Nijad Sirel ve Hakkı Atamulu'nun ortak yapıtlarıdır (1946).

Malatya havaalanı, Malatya ilinde, kent merkezine 30 km uzaklıkta tarifesiz iç hat seferlerine açık havaalanı. Sivil ve askeri amaçlarla kullanılan havaalanı, 1944'te işletmeye açıldı. Alanın pist kapasitesi yılda 8 760 iniş-kalkış, terminal kapasitesi 300 000 yolcudur. Ancak, gerçekleşen kullanım bu kapasitenin altındadır. 1991'de alana toplam 1 523 inişkalkış yapılmış, 33 273 yolcu taşınmıştır.

Malatya Malatya → ÜÇAYAK.

Malatya müzesi, Malatya'da 1969'da kurulan ve 1971'de ziyarete açılan müze. Burada Arslantepe, Değirmentepe, Gelinciktepe vb. kazılarda ortaya çıkarılmış tarihöncesi buluntularıyla (çanak çömlekler, mühürler, mühür baskıları, kılıçlar, mızrak uçları, metal döküm kalıpları) Asur, Hitit, Geç Hitit, Hellenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden eserler sergilenmektedir.

MALATYA ovası, Doğu Anadolu'da Orta Fırat bölümü'nde, kabaca üçgen biçimli, tektonik kökenli geniş ova (yaklş. 1 500 km²). Üç yönden yüksek dağlarla çevrilidir; D. kenarını Fırat nehri izler. Sıcaklık bakımından elverişli, ama yağış bakımından fakir (yıllık yağış ort. 400 mm' den az) olan ovanın orta kesimi bozkır görünümündedir. Buna karşılık, dağlardan inen birçok akarsuyun suladığı kenar kesimleri, başlıca tarım alanlarının ve yerleşmelerin toplandığı birer vaha görünümündedir. Karakaya barajı'nın yapımı ile ovanın 700 m'den alçak D. kesimi baraj gölü altında kalmıştır.

Malatya Pamuklu sanayii müessesesi *(Sümerbank),* Malatya'da kurulu, iplik ve dokuma üretiminde uzmanlaşmış, Sümerbank'a bağlı kuruluş. 1939'da işletmeye açıldı. Yenileme ve genişletme çalışmalarıyla teknolojik olarak geliştirildi. İplik ve pamuklu dokuma üretim birimleri vardır. Pamuk ipliği üretimi ortalama 12 "Ne" üzerinden yapılmaktadır. Dokuma biriminde üretilen başlıca ürünler ham bez, elbiselik, perdelik, döşemelik olmak üzere jakarlı dokumalar, kutil, masa ve yatak örtüleri ile asker elbiseliğidir. 26 560 iğ, 580 tezgâhı bulunan tesisin yıllık üretim kapasitesi 6 700 ton iplik, 17,85 milyon metre dokuma, 9,1 milyon metre terbiyedir. Müssesede 1 540'ı işçi 88'i memur olmak üzere toplam 1 628 kişi çalışmaktadır.

Malatya Şeker fabrikası, Malatya ilinde, Türkiye Şeker fabrikaları aş'ne bağlı sanayi kuruluşu. 1956'da yılda 18 000 ton şeker üretebilecek kapasiteyle kuruldu. 1970 'li yıllarda yapılan tevsi çalışmalarıyla kapasitesi 65 000 tona yükseltildi.

Malatya Ulu camisi, Eskimalatya'da (bugün Battalgazi) Anadolu Selçukluları döneminden cami; İran'daki Bülük Selçuklu dönemi anıtlarının geleneğini sürdürmesi açısından Anadolu'daki en önemli yapıtlardan biri olarak nitelenir. Alaettin Keykubat I'in inşa ettirdiği camide mihrap önü kubbesi, buna açılan eyvan, ortası havuzlu iç avlu, planın temelini oluşturur. Sürekli değişime uğrayan yapıda eski bölümler tuğladan, yeni bölümler taştandır. Tuğla örgülü mihrap önü kubbesi ikişer kemerle yanlara açılır; geniş bir kemerle de K.'deki eyvanın tonozuyla birleşir. Yarım küre biçimindeki kubbe, üç dilimli yonca şeklindeki tonoz bingilerde sekizgen kasnağa oturur. Kubbe ve tonoz bingilerde tuğlaların değişik bir düzende dizilmesiyle zengin bir görünüm elde edilmiş, kubbenin ortasına firuze renkli çini mozaiklerle mührü Süleyman motifi işlenmiştir. Günümüze ulaşan yazıtlarında malatyalı Yakup bin Ebubekir, üstat Hüsrev el-Benna gibi mimarların, Ahmet bin Yakup gibi hattatların adları bulunmaktadır. Eyvan ve kubbeli bölüm sırlı tuğla ve çini mozaik süslemeleriyle de dikkati çeker. Yapının tüm cephesi firuze ve patlıcan moru çini mozaiklerden meydana gelen geometrik yıldız geçmelerle bezelidir. Caminin kesme taştan yapılmış iki anıtsal taçkapısı bulunmaktadır. (→ Kayn.)

Malatyaspor gençlik kulübü, türk spor kulübü. Sarı-kırmızı forma renkleriyle 1966'da kuruldu. Futbol dalında bir süre üçüncü ve ikinci liglerde oynadıktan sonra 1985'te Türkiye Birinci ligi'ne yükseldi. 1989'da ikinci lige düştü..O tarihten beri bu ligde oynamaktadır. 1988' de, 1982 Dünya kupasında Brezilya milli takımında yer alan Carlos, Serghinio, Eder gibi ünlü futbolcuların transfer edilişi kamuoyunda geniş yankılar uyandırdı.

MALAVAL (Robert), fransız ressam (Nice 1937 - Paris 1980). "Beyaz besinler" döneminden sonra (beyaz bir salgı maddesinin kapladığı kabartmalar ve nesneler, 1961-1965), önce açık renk tonlarda bir dizi tabloyla ("Çürümüş yaz, kurumamış boya", 1972; "Çokrenkli", 1973) daha sonraları da payetlerle bezenmiş çalışmalarla ("Yıldız tozu", 1974) resme döndü, sanatı çok geçmeden renkli bir lirikle belirginleşti ("Kamikaze Rock", "Pastels vortex", vb. dizileri). İntihar etti.

MALAVİ, Doğu Afrika'da devlet; 94 300 km² (iç sularla birlikte toplam 118 500 km²); 9 400 000 nüf. (1991). Başkenti *Lilongve.* Resmi dili *ingilizce.*

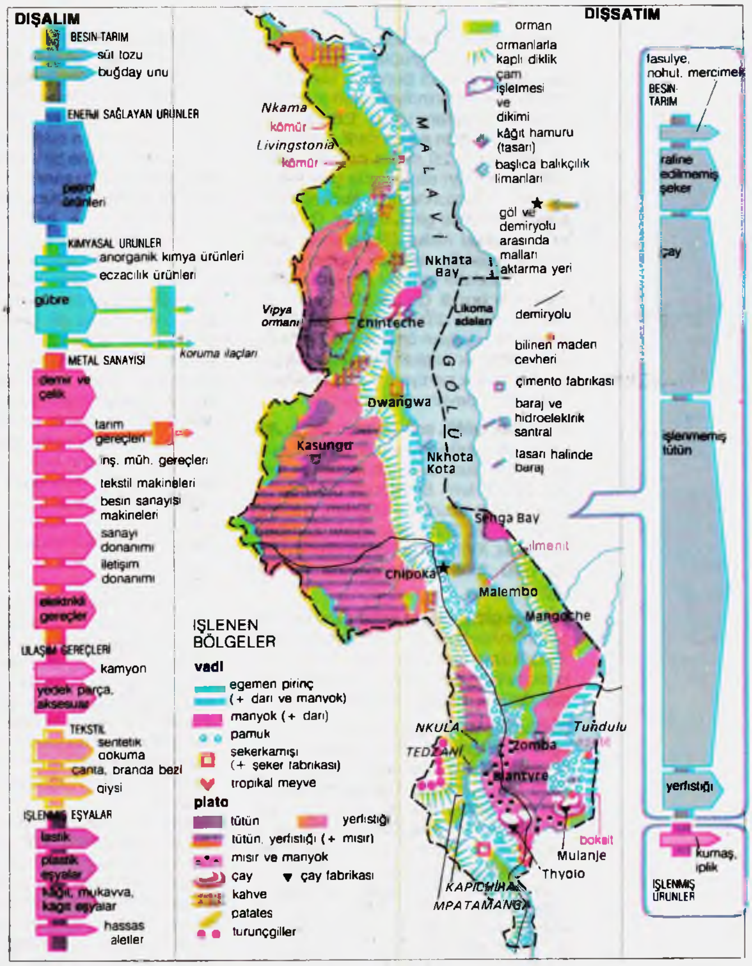
COĞRAFYA

B.'da *Malavi gölü* kıyısı boyunca uzanan Malavi'nin K.'den G.'ye uzunluğu 900 km, genişliğiyse ancak 80-160 km'dir. Kuzeyde ve orta kesimde 1 800-2 500 m'ye kadar kat kat sıralanan platolar, göle egemendir (Nyika, Vipya platoları). Bu platolar, bazen doğruca göle inen ya da bir kıyı ovası yanında yükselen dik bir kırıkla son bulurlar. G.'de yer şekilleri, birbirini izleyen horstlar (Zomba platosu, 3 000 m'ye ulaşan Mulanje kütlesi) ve tektonik çukurlarla (Malavi gölünün fazla sularını boşaltan ve çavlanlar oluşturarak Zambezi ırmağına doğru akan Shire'in akaçladığı vadi, Chilwa gölü havzası) kesintiye uğrar. Malavi gölü de tektonik bir çukurda yer alır. Bir kurak mevsimle (mayıs-ekim) bir de kış mevsiminden (yağmur mevsimi) oluşan iklim, tropikal niteliktedir. Engebeli kesimler ırmak havzalarına oranla daha çok yağış alır; söz gelimi buralarda yağış miktarı 3 m'ye ulaşırken Shire vadisi daha sıcak ve daha kuraktır (yağış miktarı 700 mm'den az). Ağaçlı savan, en yaygın bitki örtüsüdür.

Büyük bölümünü Bantular'ın oluşturduğu nüfus, eşit bir dağılım göstermez. Kuzeydeki ve orta kesimdeki yüksek topraklarda nüfus seyrektir; güneydeki çöküntü alanlarıysa daha kalabalıktır (yer yer km²'de 100 kişiden fazla; ülkenin büyük bir bölümündeyse 10 kişiden az). Nüfus büyük bir hızla artmaktadır (yılda yaklaşık % 3).

Nüfusun büyük bölümü küçük köyler-

de ya da tek tek kulübelerde yaşar. Başlıca etkinlik tarımdır: mısır, temel besin bitkisidir, ama manyok, kocadarı, yerfıstığı da tüketilir. Hayvancılık, öbür Doğu Afrika ülkelerindeki kadar önemli değildir ve tarımsal etkinlikle birlikte yürütülmemektedir. Dışsatıma yönelik ticari tarım üretimi gelişmiştir. Mulanje eteklerinde çay, Shire vadisinde pamuk, Malavi gölü yakınında pirinç ve özellikle Lilongve ve Nçheu çevresinde tütün (dışsatımın yarısını oluşturur). Malavi gölünde avlanan balık, önemli bir protein kaynağıdır. Sanayi az gelişmiştir ve işgücünün önemli bölümü, iş bulmak için komşu ülkelere (Zambiya, Zimbabve) göç eder. İki kentin birleşmesiyle oluşan Blantire-Limbe, ülkenin en önemli kentidir; ama başkent, Zomba'ya (önceki başkent) göre daha merkezi konumdaki Lilongve'dir. Denizle bağlantısı olmayan Malavi'nin dış ticareti (özellikle Büyük Britanya'yla), Beira limanına (Mozambik) giden demiryolu aracılığıyla gerçekleştirilir.

TARİH

Malavi gölünün çevresinde yüzyıllardan beri yerleşik yaşayan bantu kavimlerinin başlıcaları Nyancalar, Çewalar ve Tumbukalar'dı. Bu kavimler, 1840 yılından başlayarak, bir yandan zanzibarlı esir tacirlerinin saldırılarına uğradılar, öte yandan Şaka'nın Zululand'dan sürdüğü hayvan yetiştiricisi Ngoniler'in egemenliğine boyun eğdiler. Malavi-Mozambik sınır bölgelerinde yaşayan ve Svahililer'in egemenliğinde olan Yaolar, Çewalar'la Nyancalar'ın düşmanı olan kıyı kesimlerdeki esir tacirlerine aracılık yaptılar. 1859'da Malavi gölünü keşfeden Livingstone, zenci köle ticaretinin bölgede yol açtığı yıkımı anlatır.

1875 yıllarına doğru Church of Scotland'a bağlı iskoçyalı presbiteryen misyonerler Blantire ve Livingstonia'ya yerleştiler, onları Afrika gölleri şirketi'ne bağlı iskoçyalı tüccarlar izledi.

1889'da ingiliz sömürge valisi H.H. Johnston, Shire tepelerinin İngiltere'nin himayesine girdiğini açıkladı ve portekizli Serpa Pinto'nun toprakları ele geçirmesini engelledi. 1891'de ülke British Central Africa protektorası oldu ve 1907'de Nyassaland adını aldı. Bununla birlikte, topraklarının mülkiyetini koruyabilmiş olan halk, kısa sürede her iki Rodezya'da ve Güney Afrika'da ücretli çalışmayı daha elverişli buldu.

1953'te Büyük Britanya, Rodezya ve Nyassaland'dan oluşacak bir federasyon kurmayı kararlaştırdı. 1944'te kurulan Nyassaland African National Congress'in 1951'den beri başında olan Dr. Hastings Banda'nın, federasyon tasarısına karşı direnmek için 1958'de Nyassaland'a dönmesi, bağımsızlık mücadelesini sertleştirdi. Hastings Banda'nın partisinin oyların yüzde 94'ünü aldığı ağustos 1961 seçimlerinden sonra Büyük Britanya, Nyassaland'a iki Rodezya'dan ayrılma hakkını tanıdı (aralık 1962). 1963'te geniş bir özerklik statüsünden yararlanan ülke, 1964'te Malavi adıyla bağımsızlığına kavuştu.

6 temmuz 1966'da, Dr. Banda'nın başkanlığında cumhuriyet ilan edildi, bu arada Commonwealth üyeliği de korundu. Banda, Portekiz sömürgesi Mozambik'e, Rodezya ve Güney Afrika'ya yakınlaşmak istiyordu: 1965'te ırk ayrımına karşı çıkmayı reddetti, 1967'de Pretoria'yla bir ticaret antlaşması imzaladı. Mozambik topraklarından geçen Hint okyanusu'na açılan ticaret yolları kuruldu, Güney Afrika'ya gönderilmek üzere işçi toplanmasına hız verildi; buna karşılık Güney Afrika da, yeni başkent Lilongve'nin kuruluşunu (1975) finanse etti. Mozambik ve Zimbabve'deki gelişmeler, Malavi'nin bu iki ülkeyle ve Zambiya'yla ilişkilerinde değişikliğe yol açtı, aynı zamanda iç politikada bir yumuşama meydana geldi: 1978'de düzenlenen seçimlerde, her ikisi de cumhurbaşkanının partisi Malawi Congress Party'nin adayı olmasına rağmen ilk kez seçim çev-

Malavi gölü yakınlarında bir köy

N. Myers - A.A.A. photo

relerinin çoğunda iki aday çekişti. Başkan Banda'ya muhalif gruplar yurtdışında örgütlendiler. İktisadi bunalım, kuraklık ve dışsatım ürünlerinin fiyatlarının düşmesiyle büyük boyutlara ulaştı. 1985'te % 15 oranında devalüe edilen para, 1986'da % 10, 1987'de % 20 değer kaybetti. Mayıs 1987'de yapılan seçimlerde yine tek yasal parti durumunda olan Kongre partisi adayları meclise girdi. Banda, G. Afrika'ya karşı öteki Afrika ülkelerinden gelen boykot önerisini reddetti (şubat 1987). Cumhurbaşkanı Machel döneminde Mozambik'le bozuk olan ilişkiler, onun ölümünden sonra düzeldi. Mart 1991'de sel felaketine uğrayan ülkede (700 ila 1 000 ölü) doksanlık başkan Hastings Kamuzu Banda'nın tek partiye dayalı sıkı başkanlık yönetimi devam ediyordu.

MALAVİ gölü, esk. **Nyasa,** Doğu Afrika'da göl, doğu kıyısında Tanzaniya ve Mozambik, batı kıyısında Malavi ile sınırlıdır; 26 000 km². Bir tektonik çukurda bulunan gölün uzunluğu 600 km, genişliği 30-80 km'dir. Shire aracılığıyla Zambezi'ye boşalır. XVII. yy.'da Portekizliler'in ulaştığı gölü 1859'da Livingstone yeniden keşfetti.

Malavoglia, italyan yazar Giovanni Verga'nın verismo niteliğindeki romanı (1881). Yoksulluktan kurtulmak için var güçleriyle didindikçe daha büyük belalara çatan çok eski bir balıkçı ailesinin trajedisi.

MALAWSKİ (Artur), polonyalı besteci ve eğitimci (Przemyśl 1904 - Kraków 1957). K. Sikorski'den besteleme dersleri aldı. 1945-1957 arasında Kraków konservatuvarı'nda besteleme öğretmenliği yaptı. 1950-1954 arasında Katowice konservatuvarı'nda orkestra yönetimi dersleri verdi. Uluslararası çağdaş müzik birliği'nin Polonya bölümünü yönetti. Senfonik yapıtlar (2 senfoni: 1943, 1956); bir *Sinfonietta; Senfonik etütler* ve piyano ve orkestra için *Dağ üçlemesi* (1950); konser uvertürleri (*Macaristan*, 1956); bir bale-pantomim (*Wierchy*, 1952); melodiler ve oda müziği parçaları besteledi.

MALAY yarımadası → MALAKKA yarımadası.

MALAYA → MALEZYA.

MALAYA KİRPİSİ a. Güney-doğu Asya ormanlarında yaşayan, iri, böcekçil memeli hayvan. (Böcekler, solucanlar, balıklar ve kurbağalarla beslenir. Gececidir. Kürkü kaba ve basittir. Bil. a. *Echinosorex* [ya da *Gymnura*] *gymnurus;* kirpigiller familyası; 60 cm.)

MALAYALAM a. Güney dravid dili; Kerala eyaletinde yaklaşık 33 milyon kişi tarafından konuşulur. (Eyaletin resmi dilidir. Tamul diline çok yakındır. Dilin üç lehçe alanı vardır, ayrıca değişik kast üyelerinin konuştuğu diller arasında önemli ayrılıklar görülür. Tamul yazısından türemiş bir dizgiyle yazılır.)
—ANSİKL. Ed. Malayalam edebiyatı, büyük dravid edebiyatlarının en gencidir. Ayrıca bütün Hindistan'ın çeşit bakımından en zengin, en parlak ve en yaygın edebiyatlarından da biridir; çünkü Kerala, Hint birliği'nin okur yazar oranı en yüksek devletidir.
Kerala'da malayalamın tarihsel başlangıçları İ.S. 825'te, kökeni karanlık kalan Kollam çağının başlangıcıyla örtüşür. Ancak Kerala'nın, ülkenin Cera ülkesi olarak adlandırıldığı birinci binyıl'daki kültür tarihini, eski tamul edebiyat metinlerinden bazı geleneklerden ve folklordan izlemek olanaklıdır. En eski yapıtın, tanrıça Kali'ye adanmış bir şarkı olan ve X. yy.'dan kaldığı anlaşılan *Darukkavadham* olduğu sanılmaktadır. Malayalam edebiyatını başlatan yapıtsa, XII. ya da XIII. yy.'da yazılan *Ramacaritam*'dır. Travankor'da yaşayan ve kuşakları 1375'ten 1475'e kadar uzanan Niranamlı bir şairler ailesi, Kerala'ya kendi *Gita* versiyonunu, ilk *Mahabharata*'sını ve Rama Panikkar'ın bir *Ramayana*'sını kazandırdı. Sanskritçe, edebiyatın gelişmesinde egemen bir rol oynadıysa da edebiyat, özellikle *Kavya*'nın bütün retorik öğelerini Kerala edebiyatına sokan *manipravalam* cümleyle (sanskritçe ve malayalamı birleştiren üslup) gelişti. Bu türlü metinlerin en eskisinin kibar fahişelerin sanatı üzerine bir inceleme olan *Vaişika tantra* olduğu sanılmaktadır. Düzyazı ve dizeyi karıştıran uzunca mektuplar olan ilk *campu*'ları da aynı konu esinledi. XIII. ve XIV. yy.'larda sayısı artan ve yazılmaları XVI. yy.'a kadar süren bu tür mektuplarda, XIV. yy.'dan başlayarak özellikle mitolojik temalardan esinlenildi. Yarattığı zengin ve dolaysız dili, genellikle geleneksel destanlar arasından seçtiği konuların anlatım biçimini belirleyen derin bir iç yaşamın buyruğuna veren Eluttaccan, XVI. yy.'ın en büyük klasik şairiydi. Daha önceki bütün akımların en iyi yanlarını bir araya getiren kilippattu (papağanın şarkısı) türü, bu şairin bütün dramatik duygu ve duyarlık yeteneğini göstermesini sağladı. Danslı müzikli bir dram olan kathakali ise, XVII. yy. ortasında ortaya çıktı. *Ramanattam*, otuz kadarı her zaman oynanan 500 oyunluk bir repertuvarın ilk oyunuydu.
XII. yy.'da, Kautilya'nın *Arthaşastra*'sının bir yorumunda ortaya çıkan düzyazı, kathakalinin Cakkiyarlar topluluğu tarafından yapılan bir halk uyarlaması olan kutiyattam çevresinde ve özellikle soytarı *(vidusaka)* rolünün kazandığı önem dolayısıyla gelişti. XVI. yy.'da Portekizliler'in gelmesiyle geleneksel düzyazı, misyoner düzyazının değerini yitirmiş bir dil biçimi olarak kabul edilmesine rağmen, yeni bir atılım kazandı.
Geleneksel şiiri XVIII. yy.'da Ramapuralı Variyar (1703-1753), XIX. yy.'da Maharaca Svati Tirunal (1813-1847) ve İrayimman Tambi (1782-1856), XX. yy. başındaysa K. C. Keşava Pillai (1868-1914) temsil etti. Son olarak, Venmani ailesinin her iki Nambudiri'si de, bir sonraki kuşağın sosyalist yazarlarınca çöküş simgesi olarak görülecek erotik bir esinle, sanskrit şiirin olağanüstü ustalığını çağdaş döneme aktardılar.
Asan (1873-1924), Vallatol (1879-1958) ve hem eleştirmen hem de şair olan Vlur Parameşvaran'dan (1877-1949) oluşan "Büyük Üçlü", şiire daha büyük bir romantizm esinleyerek, 1920-1930 yıllarını egemenliği altına aldı. G. Şankara Kurup (doğm. 1901), en büyük çağdaş şair olarak kabul edilmektedir.
Roman, Candu Menon'un (1847-1899) *İndulekha* (1889) adlı yapıtıyla başladı. Tarihsel romanın babasıysa, C. V. Raman Pillai'ydi (1858-1922). Günümüzde Beşir (doğm. 1910) ve Vroob denilen P. C. Kuttirsnan (doğm. 1915), müslüman lehçeye ve Kerala islam toplumuna önemli bir yer verirlerken, P. Kesava Dev (doğm. 1905), Şivaşankara Pillai Takali (doğm. 1914), S. K. Pottekkad (doğm. 1913), M. T. Vasuvedan Nair (doğm. 1933) ve daha birçokları, malayalam edebiyatı uluslararası bir düzeye yükselttiler.

MALAYANİ sıf. (ar. *mā-, lā-* ve *yaᶜni*'den *mā-lā-yaᶜni*). *Esk.* Anlamsız, saçma: *"Fuzuli; boşboğaz, mâ-lâ-ya'ni ile uğraşır, haddinden ve vazifesinden hâric söz söyleyen veya işe karışan adam manasına arabca bir kelimedir ..."* (Süleyman Nazif).

MALAYA-POLİNEZYA a. (Tamlayan olarak) **1.** Kullanım alanı Tayvan'dan Yeni -Zelanda'ya, Avustralya ile Yeni Gine'nin bir bölümü dışında, Madagaskar'dan Paskalya adasına dek uzanan dil ailesi için kullanılır. **—2.** Malaya-polinezya dilleri, malaya -polinezya dillerinin tümü. (Malaya-polinezya dilleri iki dala ayrılır: Yeni Gine'nin batısında batı dalı ya da endonezya dili yaklaşık 200 milyon kişinin konuştuğu 200 dolayında dil içerir; doğu dalı ya okyanusya dili melanezya, mikronezya ve polinezya dillerini içerir ve yaklaşık 1 milyon kişinin konuştuğu 300 dolayında dili kapsar.)

MALAYCA a. Endonezya öbeğinden dil; Malaysia ve Endonezya'da konuşulur.
—ANSİKL. Ortaya çıktığı alan, Sumatra'nın güney-doğu'sundaki kıyı bölgesiyle, Doğu yolu üstündeki zorunlu geçit sayılan çevre adalar olduğu sanılan malayca buradan tüm Malakka yarımadasına ve Endonezya takımadalarının kıyılarına yayıldı. Bu yayılım, XV. yy.'dan başlayarak müslümanlığın ve müslüman ticaretinin gelişmesiyle, ardından da ingiliz ve hollanda sömürgeleştirme hareketiyle bağıntılıdır. Günümüzde malayca, endonezya* dilinin (bahasa indonesia) doğmasına yol açmıştır. Bilinen en eski belgeler, VII. yy. sonunda sanskritçeden türemiş bir abeceyle yazılmış ve Şrivicaya krallığı'na ilişkin mağara yazıtlarıdır. Malaycanın evrimine ilişkin öteki kaynaklar, arap abecesiyle yazılmış müslüman yazıtları (XIV.-XV. yy.) ve özellikle de bölgede yolculuk eden Avrupalılar'ın yaptığı sözcük listeleridir.

MALAYLAR, Malaysia, Endonezya, Güney-doğu Asya takımadaları ve Sunda adalarında yaşayan halkların tümü. Malaylar, Asya'nın en eski topluluklarından biridir. Atalarının Yünnan asıllı oldukları ve buradan başlayarak Güney Asya ve Hint okyanusu adalarını (Madagaskar dahil) fethettikleri sanılmaktadır. Bugün sayıları yaklaşık yüz milyonu bulur.
Deutero-Malaylar'ın malay lehçeleri konuşmalarına ve genellikle sünni ya da şafii olmalarına karşın, ülkenin en eski işgalcileri olan Proto-Malaylar, dil bakımından salt malay lehçelerine bağlı kalmamış ve Hindistan, İslam dünyası ya da Avrupa'dan gelen etkilerden kaçınabilmişlerdir.
Malaylar'ın maddi kültürü, toplamacılık ve avcılıktan çok balıkçılık (ırmak ve deniz) ve hayvancılıkla (keçi, manda, köpek) birlikte yapılan tarıma dayanır. Plantasyon (kauçukağacı, tütün) ve orman (tahta, bambu, hinthurması ağacı) işletmesinin gelişmesine rağmen tarımları, özellikle çeltikçiliğe dönüktür. Sepetçilik, çömlekçilik, madenlerin işlenmesi ve özellikle dokumacılık, Malaylar dünyasının başlıca zanaat etkinlikleridir. Toplumsal yaşam, toprakların mülkiyet rejimini olduğu kadar yaşama biçimini (değiş tokuşlar, nişanlıların evlenmesi, çocukların evlenmesi, çokeşlilik, vb.) ve siyasal iktidarı da şeriata göre düzenleyen klanlara (anasoylu, babasoylu ve ikiçizgili) ve sınıflara (soylular ve sıradan insanlar) dayanır.

MALAYSİA, Güney-doğu Asya'da devlet; 330 000 km²; 18 300 000 nüf. (1991). Başkenti *Kuala Lumpur.* Malaysia, Batı Malaysia ya da Malezya'yı ve Doğu Malaysia'yı kapsar. (Borneo adasının K.'inde, Sabah ve Saravak eyaletlerinden oluşur.) Malezya, nüfusu ve zenginliğiyle Malaysia'nın en önemli bölümüdür. Resmi dil *malayca*'dır.

COĞRAFYA

• *Doğal çevre.* Malaysia'nın iki bölümü, jeoloji bakımından, Würm buzul devri sonrasında meydana gelen deniz ilerlemesi sonucu su altında kalan (İsa'dan yaklaşık on bin yıl önce) ve bu iki bölge arasında sığ bir deniz oluşturan eski Sunda Toprağı'nın çevre kabartılarıdır. Sıradağları, Himalaya-Alp sisteminin kıvrılma yaylarına bağlıdır. Asya musonunun etkisindeki iklim, ekvator iklimi özelliklerini taşır ve yağışların mevsimlere göre dağılımı bölgelerin coğrafi konumuna bağlıdır. Doğal bitki örtüsü, sık hepyeşil ormanlardır. Fakat, bataklık ormanlarında, mangrovlarda ve yüksek kesim ormanlarında bu bitki örtüsü (başlıca özelliği, doğuya özgü kestane ağaçları [*castanopsis*] ve sisli ormanların [*Nebelwald*] tipik görünümleridir) yerel değişiklikler gösterir. *Ladang* ya da tarla açma uygulamaları yüzünden asıl orman sürekli olarak gerilemekte ve yerini *belukar* denen ikincil ormana bırakmaktadır. Tarım için elverişli topraklar daha çok insanların yoğun olarak toplandıkları alüvyonlu ovalardır.

MALAYSİA

• *Beşeri coğrafya.* Malaysia, Commonwealth üyesi on üç devletten oluşan bir federasyondur. Nüfus başlıca üç etnik topluluktan oluşur: Malaylar (% 50), Çinliler (% 35), Hintliler ve Pakistan'lılar (% 10); Malaylar'ın sayısal üstünlüğü, görüşmeler yoluyla Singapur'dan ayrılmış olmalarından kaynaklanır. Malaylar'ın en önemli kolu, tümüyle müslüman olan ve kıyı bölgelerinde yaşayan Deutero-Malaylar grubudur. Fakat ülkeye daha eskiden göç etmiş olan, müslümanlaşmamış İbanlar ve Dayaklar gibi etnik gruplar, doğu Malaysia'da çoğunluğu oluştururlar. Geleneksel kırsal yaşam tarzına hâlâ bağlı olan ve kentlerde azınlıkta kalan Malaylar, siyasal iktidarı ellerinde bulundurmaktadırlar. İngiliz yönetimi sırasında Güney Çin'den gelen ve bayındırlık işlerinde ve madenlerde gerekli işgücünü sağlayan Çinliler, kentlerde çoğunluğu oluştururlar ve Malaylar'dan daha dinamik, çağdaş eğitimde daha ileri olduklarından büyük bir iktisadi güce sahip tirler. Dini ve kültürel farklılık, Çinliler'in, buddhacı ülkelerdekinin tersine, yerli halkla kaynaşmalarını engellemiştir. Hintliler, çoğunlukla ingiliz yönetimi zamanında plantasyonların işgücü ihtiyacını sağlayan güneyli Hintliler'dir. Geleneklerini korumakla birlikte ingiliz kültüründen etkilenen bu unsur, kentlere doğru göç etmektedir.

• *İktisadi sorunlar.* Malaysia, Üçüncü Dünya ülkelerinin üst bölümünde yer alır. Gelişmiş bölgelerle geri kalmış bölgeler, modern sektörle geleneksel sektör arasındaki uyumsuzlukların damgasını taşıyan iki yanlı bir ekonomik düzen içinde sorunlar, kontrol edilemeyen nüfus artışıyla (yılda ‰ 24,4), daha ağırlaşmıştır. Malaylar'la Çinliler arasındaki karşıtlık, rejimin Malay olmayanlara toprak sahibi olmayı yasaklaması yüzünden, gerginliklerin toplumsal alana taşmasına yol açmaktadır. Bağımsızlıktan sonra Malaysia, kalkınmasını, önce gelişkin bir sömürge ekonomisine dayandırarak sağlamaya çalıştı. İngiliz kapitalizmi önemini korudu, ama Malaysia batı modelinden yavaş yavaş uzaklaşarak Singapur, Japonya, Güney Kore modellerini izlemeye başladı. Aktif nüfusun yarısına yakın bölümü hâlâ daha tarım sektöründe çalışmaktadır (tarım gayrısafi yurtiçi hasılanın yaklaşık üçte birini, ama başta kauçuk olmak üzere kereste, palmiye yağı, karabiber, ananas sayesinde ihracatın daha büyük bir bölümünü sağlar). Petrol (1990'da 29 Mt), ihracat değeri bakımından kalayı geride bırakmıştır. Dış ticaret bilançosu dengeli, hatta çoğu kez fazlalık verir durumdadır. Japonya, ABD ve hemen yakınındaki Singapur, Malaysia'nın dış ticaretinde başlıca pay sahibi ülkelerdir. Sanayileşme hâlâ yer üstü ve bazen de yeraltı ürünlerinin değerlendirilmesine bağlı olduğundan, ithalatta mamul maddeler ağırlıklı bir paya sahip olmayı sürdürmektedir.

TARİH

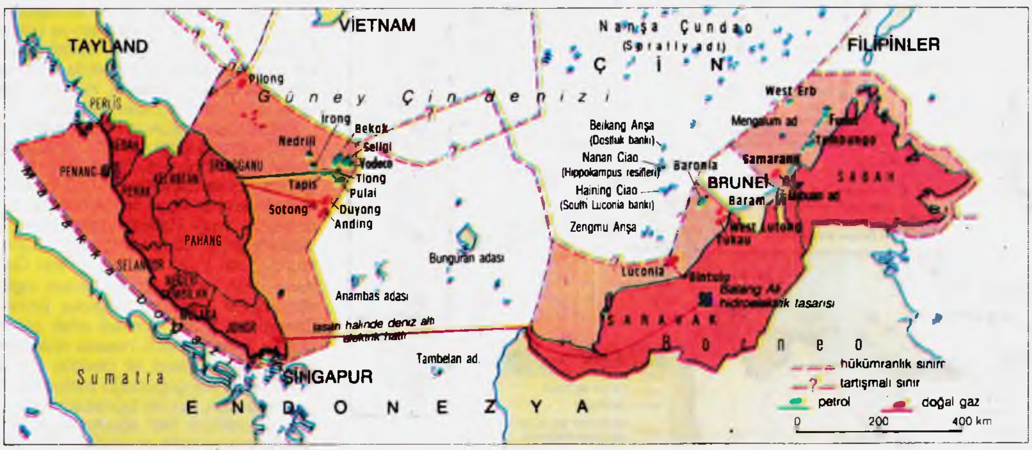
• *Başlangıçtan ingiliz egemenliğine.* II. yy.'da Ptolemaios'un "Altın Khersonesos" adını verdiği (altın ve kalay bulunduğu için) Malaysia yarımadası, uzun süre Bengal körfezinden Tayland körfezine ve Çin denizi'ne giden tüccarların kara geçidi oldu. Kıyı havzalarının her birinde küçük krallıklar kuruldu. En önemlileri (Tambralinga, Lankasuka, Kataha) Kra kıstağı ve Kedah üstünde toplanmıştı ve VIII. yy.'dan başlayarak Şrivicaya ada krallığının egemenliği altına girdi. Malaysia yarımadası XIII. ve XIV. yy.'larda iki deniz gücü etkisi altına aldı: Cava Macapahit İmparatorluğu ve Siyam'da yerleşmiş olan Taylar.

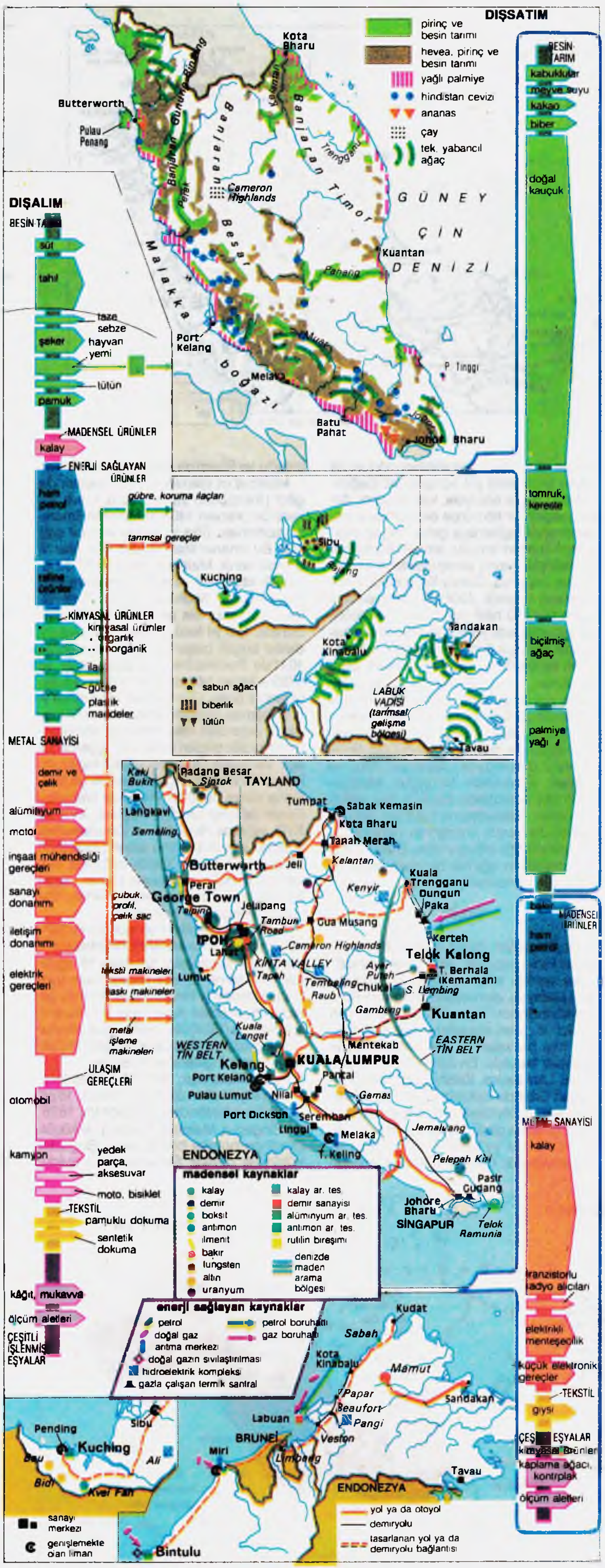
Malezya'ya islamlık XIV. yy. başlarında girdi (Trengganu yazıtı, 1303). Cava kökenli bir prensin 1403'te Malakka limanını yaptırması, ülke tarihinde yeni bir çağ açtı. Bu limanın ticari açıdan çok önemli bir rolü vardı. Malakka prensi 1419'da islamlığı kabul etti ve sultan unvanını taşımaya başladı. Malakka 1511'de Portekizliler tarafından ele geçirildi. Portekizliler burada 130 yıl kaldılar. Rakipleri Hollandalılar birçok başarısız girişimden sonra 1641'de Portekizliler'i buradan attılar ve 1795'e kadar bölgenin efendileri oldular. O tarihte Batav Cumhuriyeti'nin Fransa'yla anlaşması Malakka limanının ve Güney-doğu Asya'daki öteki hollanda sömürgelerinin ingiliz güçleri tarafından işgaline yol açtı. Bu arada Doğu Hindistan İngiliz şirketi, 1786'da Penang adasını ele geçirdi. Daha sonra 1800'de Province Wellesley denen bölgeyi kendine bağladı. XVII. ve XVIII. yy.'larda Hindistan ve Çin arasındaki ticaretin büyük bölümü asyalı tüccarların elindeydi ve birçok küçük bağımsız Malakka sultanlığı kurulmuştu (Johor, Negri Sembilan, Selangor, Perak, Kedah, Pahang, Trengganu, Kelantan).

Yarımadayı İngiltere'ye, adaları Hollanda'ya veren, ama Malakka'nın Hollandalılar'a geri verilmesini öngören 13 ağustos 1814 tarihli Londra antlaşmaları uyarınca Malakka'yı Hollandalılar 1818'de yeniden işgal ettiler. Ama ikinci Londra antlaşması'yla (1824) da, ingiliz işgali altındaki Bengkulu'ya (Sumatra) karşılık Malakka'yı tekrar İngiltere'ye bıraktılar.

• *İngiliz Malezyası.* 1819'da Raffles tarafından inşa edilen Singapur limanı, 1824'te İngilizler tarafından ele geçirildi. 1826'da Singapur, Malakka, Penang ve küçük Dindings bölgesi birleştirilerek Boğazlar hükümeti *(Straits Settlements)* kuruldu.

HİDROKARBONLAR

Singapur, 1832'de başkent olarak Penang' ın erini aldı. İngilizler ve Siyamlılar 1826'da ortaklaşa olarak yarımadayı hâkimiyetleri altına aldılar. Siyamlılar, Kedah, Kelantan ve Trengganu üstündeki hükümranlıklarını da korudular. İngilizler 1867'de Boğazlar'ın yönetimini ele geçirdiler. Kalay ve kauçuk işletmesini ele geçirmek için eyaletlere daha fazla müdahale etmeye başladılar. İngilizler burada daha çok Çinli ve Hintliler' den oluşan yabancı el emeğinden yararlanıyorlardı. Malezya'daki Çinliler'in sayısı, 1871'de 104 000'den 1941'de 2 379 000'e yükseldi (toplam nüfusun yüzde 43'ü). Aynı dönemde Hintliler ise 33 000'den 744 000'e yükseldiler (toplam nüfusun yüzde 13,5'i). 1896'da dört devlet (Negri Sembilan, Pahang, Perak ve Selangor) Kuala Lumpur' a bulunan bir ingiliz sömürge valisinin yönetimine verildi. Bunlar, ingiliz himayesinde bir federasyon oluşturuyorlardı *(Federated Malay States)*. Kedah, Kelantan, Perlis, Trengganu (1909) ve Johor (1914) daha gevşek bir yönetim altında federe olmayan Malay devletleri'ni oluşturdular.

Singapur'u ele geçirmek ve Malezya'nın doğal zenginliklerinden yararlanmak isteyen Japonlar, 8 aralık 1941'de bölgeye çıkarma yaptılar. İngilizler'in hava gücü birkaç saat içinde yok edildi. Deniz kuvvetleri de 10 aralık'ta 2 zırhlısını (*Prince of Wales* ve *Repulse*) kaybetti. Hava desteğinden yoksun kalan ve cengel savaşına pek alışkın olmayan İngilizler, geri çekilmek zorunda kaldılar. Japonlar 28 ocak 1942'de yarımadanın tamamını ele geçirdiler. 15 şubat'ta Singapur teslim oldu. İngilizler Malezya'yı ancak 1945 eylülünde yeniden ele geçirebildiler. Bu arada büyük ölçüde Çinliler'in oluşturduğu ve gizli komünist partisinin denetiminde bulunan bir direniş hareketi de ortaya çıktı.

1946'da İngilizler tarafından kurulan ve sultanların gücünü ve Malaylar'ın ayrıcalıklarını sınırlayan Malezya birliği *(Malayan Union)*, Malaylar'ın muhalefetiyle karşılaştı ve bunlar da UMNO'yu (United Malays National Organization) kurdular. Bu birlik 1948'de lağvedildi ve yeni bir federasyon kuruldu. Federasyonun amacı, Malaylar'ın aklarını korumak, Çinliler'e ve Hintliler'e vatandaşlık hakları kazandırmak ve Singapur' un özel bir statüye kavuşmasını sağlamaktı. Birkaç ay sonra Malezya Komünist partisi, bir genel ayaklanma başlattı. Haziran ayında, 1960 yılına kadar sürecek olan olağanüstü durum ilan edildi. İngiliz ordusu ve Malezyalı yardımcılarının ayaklanmayı bastırabilmeleri için yıllar gerekecekti. Tan Cheng Lonck'un MCA'sıyla (Malayan Chinese Association) birleşen Tunku Abdurrahman yönetimindeki UMNO, 1955 seçimlerini kazandı. 31 ağustos 1957'de bağımsızlık ilan edildi ve Malaylar ile islamlığa ayrıcalıklar tanıyan bir anayasa yürürlüğe girdi.

• *Bağımsızlıktan Malaysia'nın oluşumuna kadar.* İktisatta Çinliler etkili bir rol oynamaktaydılar ama ipler yabancı şirketlerin elindeydi. Çinli nüfusun büyük bölümü kentlerde ve tarım işletmelerinde yaşıyor; gerçekte Malaylar'a ayrılmış olan ve *Bumiputra* denen (sözcük anlamı "toprak çocuğu") topraklarda çalışıyorlardı. Çin halkının siyasal hakları da kısıtlıydı. Resmi dil malayca, devlet dini islamlıktı. Başbakan ve Devlet bakanı da malaydı. Önemli devlet görevlerine de hep Malaylar geliyordu. Ordu ve üniversite onların elindeydi. Hintlilerin durumu da Çinliler'inkinden farksızdı.

Siyasal yaşam MCA ve MİC (Malayan İndian Congress) ittifakı içinde UMNO tarafından yönlendiriliyordu. İttifak 1959 seçimlerinde 104 sandalyeden 74'ünü kazandı. Bundan sonraki üç yıl Büyük Malezya Federasyonu ya da Malaysia'yı oluşturma çabalarıyla geçti. 1959'da Singapur hükümet başkanı Lee Kuan Yew'in sağ kolu Goh Keng Swee, bir sömürgeler ve eski ingiliz sömürgeleri (Malezya, Singapur, Brunei, Saravak ve Kuzey Borneo) ortak pazarı oluşturulmasını önerdi. Hassas etnik dengelere dayalı federal bir devlette, Singapur'un ezici çinli çoğunluğu yerlilerle dengelendiğinden, Borneo topraklarının da katılması gerekliydi. 1961 ağustos'unda bir ilke anlaşması yapıldı ve eylül 1962'de Sin-

gapurlular'ın yüzde 71'i birleşmeden yana oy kullandılar. Ayrıntılar temmuz 1963'te tamamlandı. Bu sırada Brunei çekilme kararı aldı. 16 eylül 1963'te Malaysia resmen kuruldu. Londra ve Kuala Lumpur, Manila ve özellikle de Cakarta'nın düşmanlıklarını yenemediler. Filipinler, Sabah adını alan Kuzey Borneo üstünde hükümranlık iddialarında bulunmaya başladı. Endonezya'da Sukarno, Batı yanlısı olduğunu düşündüğü bu oluşumu kabul etmedi. 1963 yılı başında Dışişleri bakanı Subandrio, "Konfrontasi" (karşı çıkma) ilan etti. Malaysia'nın doğuşu, ateşle barutu yan yana getirmişti. Endonezya Saravak sınırında askeri harekâta ve gerilla eylemlerine girişti (1963). Bu harekâtını daha sonra Malaysia yarımadasına sıçrattı (1964). 1965 ocağında Endonezya Malaysia'nın Güvenlik konseyi'ne seçilmesinden sonra Birleşmiş milletler'den çekildi. Sukarno'nun düşmesiyle, "savaş" da son buldu. Resmi antlaşmalar 11 ağustos 1966'da imzalandı.

Bu arada, Singapur'la birleşme, ada yöneticisi Lee Kuan Yew ve federal hükümet arasındaki çatışmalara direnemedi. Ekonomik alanda sanayileşmesini tamamlamış ve ürünlerine pazar arayan Singapur'un serbest mübadeleciliği, gelişmekte olan bir sanayiyi korumak isteyen Kuala Lumpur'la karşıtlaştı. Hükümet, başka bir federal devlet statüsü içindeymiş gibi görülmeyi reddeden adanın özerkliğini kaldırmak istedi. Siyasal alandaki sorunlar daha ağırdı. 1964 seçimlerinde İttifak'ın Singapur'a yerleşme girişimi sonuçsuz kaldı. Öte yandan Lee Kuan Yew'in PAP'ı (Poeple's Action Party) da, yarımadada tek bir sandalye kazanabildi. İttifak 89 sandalye kazandı. Lee Kuan Yew, bir "Malezya Malaysiası" yani Malaylar ile malay olmayanların eşitliğini kabul eden bir Malaysia öngördü ve Malaysialı aşırıların tepkisiyle karşılaştı. 1965 ağustosunda Abdurrahman ve Lee Kuan Yew, uzlaşarak ayrılmaya karar verdiler ve Singapur 9 ağustos'ta bağımsızlığını ilan etti.

• *1969 ırkçı ayaklanmaları.* Singapur'un ayrılması, yerel hükümet başkanlıklarına Kuala Lumpur'a yakın kişilerin getirildiği Doğu Malezya'da olaylara yol açtı. Malayca'nın tek resmi dil olarak ilan edilmesi (1967) ve bir çin üniversitesinin kurulması reddedilince yeniden etnik kökenli bir gerilim baş gösterdi. Bu gerilim mayıs 1969 seçimleriyle doruk noktasına vardı. Hükümet meclis'te üçte iki çoğunluğu ve Penang eyaletinin denetimini yitirdi. En kalabalık iki eyalet (Selangor ve Perak) meclisteki sandalyelerin yarısını elde eden muhalefetin eline az kalsın geçecekti. Malaysialı olmayan üç muhalefet partisi-Singapur PAP'ından kaynaklanan Democratic Action Party (DAP), Poeple's Progressive Party (PPP) ve Gerakande, islamcı Pan-Malaysian İslamic Party (PMİP) de, oylarını ve sandalye sayısını artırdı. İttifak ise, 89 sandalye yerine ancak 66 sandalye elde edebildi. Muhalefetin Kuala Lumpur'daki zafer gösterisi birçok kişinin ölümüne yol açan bir kıyımla sonuçlandı. Olağanüstü durum ilan edildi. Seçmenlerin güvenini yitiren MCA, hükümetten geçici olarak çekildi. Abdurrahman, iktidarı, yardımcılıklarını doktor İsmail ile Ulusal hareket konseyi'nin (National Operations Council [NOC]) yaptığı Abdürrezak'a bıraktı. Abdürrezak, ülkeyi şubat 1971'de Parlamento toplanıncaya kadar yönetti.

Tanrı'ya inanmaya, kurumlara ve ahlaki bağlılığa dayalı yeni bir ideoloji ("Rukunegara") uygulamaya kondu. Ulusal ekonomide Malaylar'ın ağırlıklarını artıran bir yeni ekonomik siyaset (NEP) başlatıldı. Anayasa değiştirildi ve Malaylar'ın bütün özel hakları geri verildi. Eylül 1970'te, Abdürrezzak hükümetin başına geçerek resmen Abdurrahman'ın yerini aldı. 1969 mayıs olaylarıyla Malaysia gizli komünist partisinin etkisi arttı. Ama kısa sürede başgösteren iç anlaşmazlıklar, kanlı hesaplaşmalara ve hareketin bölünmesine yol açtı. 1970, dış siyasette Malaysia'nın öteki Asean ülkeleriyle (kuruluşu 1967) ilişkilerinin güçlendiği yıl oldu ve beşler (Malaysia, Singapur, Birleşik Krallık, Avustralya, Yeni-Zelanda) savunma anlaşması imzalandı. Bu anlaşma bölgedeki ingiliz askeri gücünün yerine geçme amacını güdüyordu.

• *Parlamenter rejime dönüş.* UMNO (1974 seçimlerinde Barisan National [Ulusal Cephe] adını alacaktır) tarafından yönetilen koalisyonun otoritesi yerleştikten sonra Parlamento toplandı (şubat 1971). 1973 ocağında PMİP, koalisyon hükümetine katıldı ve beş yıl süreyle koalisyonda kaldı. Öteki partilerin çoğu da aynı biçimde davrandı. Bu uzlaşma siyaseti Abdürrezzak'a daha açık bir dış siyaset izleme olanağı sağladı. Komünist militanlar 1975'te kırk askeri öldürdüler ve Kuala Lumpur'daki Ulusal anıtı havaya uçurdular. Hükümet baskı uygulamaya başladı. Abdürrezzak 1975'te Sabah Hükümet başkanı aşırı özerklik yanlısı Mustafa'nın devrilmesini, 1976'da da Selangor Hükümet başkanı Harun İdris'in tutuklanmasını sağladı. Ne var ki Abdürrezzak da 1976 ocağında Londra'da ansızın öldü. Yerine yardımcısı Hüseyin bin Onn geçti. III. beş yıllık plan 1976'da yürürlüğe girdi. 1977 sonunda Kelantan'da siyasi bir bunalım baş gösterdi. Bunalım, PMİP'nin kolasiyondan ayrılmasıyla doruğa ulaştı. Temmuz 1978 seçimlerinde PMİP, Kelantan'ın denetimini yitirdi ve Cephe 154 üzerinden 131 sandalye elde etti. Eğitim bakanı Musa Hitam'ın bir çin üniversitesi açılmasını kabul etmesiyle, hükümetle çin topluluğu arasında bir çatışma baş gösterdi. 1979'da Vietnam'ın birleşmesinden sonra deniz yoluyla ülkeye sığınan on binlerce mülteci, içteki gerilimi daha da artırdı. Kenti, topraklarında oturanları kovmak ve Asean ülkelerinin "dengesini bozmak"la itham edilen Vietnam'la ilişkiler de gerginleşti. 1980'de Malaysia'da Kuantan'da Endonezya Başkanı Suharto'yla yapılan bir görüşmeden sonra "Kuantan ilkeleri" ilan edildi. Bu ilkelere göre, Sovyetler ve Çinliler çinhindi sorunlarına karışmayacaklardı.

Temmuz 1981'de rahatsızlanan Hüseyin bin Onn, yerini Mehatir bin Muhammet'e bıraktı. Mehatir bin Muhammet 22 nisan 1982 seçimlerini, muhalefete, 154 sandalyeden yalnızca 14'ünü bırakarak kazandı.

Anayasa'da yapılacak bir değişiklikle yedi sultanın yetkilerinin sınırlandırılması, buna karşılık Başbakanın yetkilerinin genişletilmesi için girişimler başlatıldı. Eski başbakanlardan Tunku Abdurrahman, bunu cumhuriyetçi bir girişim olarak değerlendirdi ve siyasi huzurun bozulabileceğini ileri sürdü. UMNO'nun anayasa değişikliği için giriştiği propaganda kampanyası başarılı olamadı: anayasa değiştirilemedi. Komünist gerillalara karsı Tavland'la isbirliğine gidildi (şubat 1985). Ağustos 1986'da yapılan erken seçimlerde Ulusal cephe genişletilen Meclis'teki 177 milletvekilliğinden 148'ini kazandı. 1987'de, Malaylar'la çinli azınlık arasında gerginlik arttı. Maocu komünistler silahlı mücadeleye son verdiler. Ortak bir Malaysia kültürü ve birleşmiş bir toplum yaratmak için çaba harcanması öngörüldü. 1990'da yapılan genel seçimlerde 11 partinin birleşmesiyle oluşan Milliyetçi cephe, 180 üyeli parlamentoda 127 sandalye kazandı. 1981'den beri iktidarda olan Mahathir Muhammed gene başbakan oldu.

EDEBİYAT

• *Klasik dönem.* Elimizde bulunan malayca yazılmış ilk metinler, VII. yy. sonundan kalma yazıtlardır. Bununla birlikte, XV. yy.'a doğru arap harflerinin Güney-doğu Asya takımadalarına girmesinden önce, bu dilde hiçbir edebiyata rastlanmaz. Arap harflerinin kullanılmasından sonraysa, o zamana kadar halkın belleğinde yer eden tüm hikâyeler yazıya dökülürken, arap ya da iran kökenli yapıtlar da malaycaya aktarıldı.

Elyazmaları yüzyıllar boyunca, iklimden olduğu gibi savaşlar ve felaketlerden de zarar gördü; öyle ki metinlerin çoğu elimize, eski özgün metinlerin geçen yüzyıldan kalma elyazmaları aracılığıyla ulaştı. Yayımlanan ilk yapıtlar, özellikle ingiliz ya da hollandalı bilginlerin çabaları sayesinde, ancak XIX. yy. sonundan başlayarak basılabildi. Bazı ünlü metinler birçok elyazması içine dağıldığından, bu edebiyatın tümünü ortaya çıkarmak için filologların daha yapacak çok işleri vardır. Metinlerde genellikle ne imza, ne de tarih vardır ve malayca edebiyatın bir kronolojisini düzenlemek son derece güçtür.

Bir halk edebiyatı (*pantun*, masallar ve meseller, meslekten anlatıcıların naklettikleri destanlar) yanında, düzyazıda *hikâyat** ve şiirde *siyer** biçiminde bir saray edebiyatı gelişti. Yapıtların çoğu, bir yandan hint (örneğin *Ramayana*, *Hikâyet-i Seri Rama* adıyla aktarılmıştır), öte yandan müslüman (*Hikâyet-i İskender-i Zülkarneyn;* Muhammet'in amcasının kahramanlıklarını anlatan *Hikâyet-i Emir Hamza;* ünlü bir öyküler derlemesi olan *Kelile ve Dimne*, vb.), yabancı kaynaklardan yapılan uyarlamalardı.

Aynı zamanda, birçok da özgün yapıt yaratıldı: örneğin *Hikâyet-i Hang Tuah* ya da *Siyer Bidasari.* Düzyazı olarak yazılan birincisi, Malakka sultanının gözdesi olan ve serüvenler ardında Çin'e ve İstanbul'a kadar giden yarı efsanevi malay kahraman Hang Tuah'ın (Bahtiyar) başarılarını sergiler. İkincisiyse manzum olarak, ana-babası tarafından bir ırmak kıyısına bırakılan ve kraliçe olduktan sonra ağabeyi tarafından bulunan bir prensesin serüvenini anlatır.

Tarihsel nitelikteki yapıtların seçkin bir yeri vardı. Gerçekten de malay sultanlıklarının çoğu, kendi tarihçelerini, hanedanlarını efsaneleşmiş hükümdarların (özellikle Büyük İskender) soyuna bağlamak amacıyla, yazıyorlardı. *Secara-i Melayu* (Malay tarihi ya da Malakka kroniği) bu türün en seçkin örneğidir. İslamla ilgili yapıtların sayısı da çoktu. Kılavuz, inceleme ve şerhlerin çoğu, Ortadoğu metinlerinden uyarlamalar olmakla birlikte takımadada, özellikle 1600'e doğru Aceh sultanlığı'nda (Sumatra'nın kuzeyi), önemli özgün yapıtlar da ortaya çıktı: Hamza Fansuri, büyük bir şiir yoğunluğu taşıyan gizemli *siyerler* yazdı; yirmi otuz yıl sonra Nurettin er-Raniri, biraz da öfkeli bir biçimde, hak yoluna bir dönüşü savundu. Bu yazarın ayrıca, çağının bilgilerinin bir tür özeti olan *Bustan üs-Selatin* (Sultanların bostanı) adlı bir yapıtı vardır.

Sömürgeciliğin ortaya çıkması ve sultanlıkların güçten düşme ya da ortadan kalkmalarıyla birlikte, bilgi ve kültürün yayılmasına büyük bir katkıda bulunan basının da gelişmesiyle, klasik malay edebiyatı yavaş yavaş sönerken, 1900 dolaylarında çağdaş malay ve endonezya edebiyatları doğdu.

• *Çağdaş dönem.* Klasik malay edebiyatı, tüm Malaysia dünyasının ortak edebiyatıydı. Sömürgecilik, ardından iki yeni ulusun ortaya çıkması, XX. yy. başına doğru aynı dilde iki ayrı edebiyatın doğmasına yol açtı. Bu edebiyatlar birbirinden bağımsız olarak gelişirlerken, farklı etkiler altında kalan dillerde de (malayca ve endonezya dili) farklılaşmalar görüldü. Ancak malay ve endonezya edebiyatlarını en çok ayıran şey, edebiyat yapıtlarının toplumbilimsel bağlamıydı.

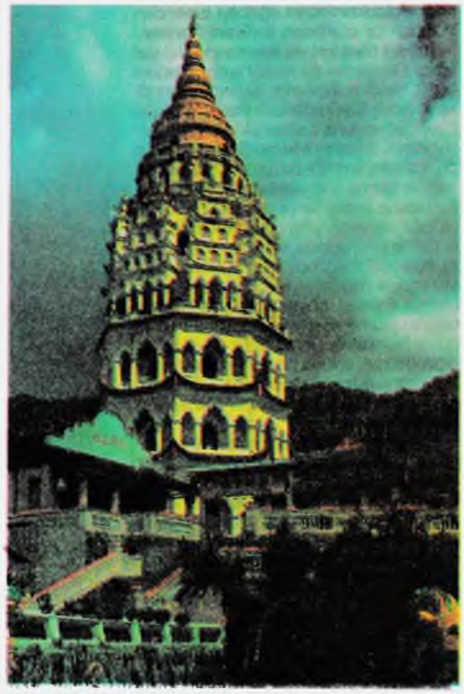
XIX. yy. başından başlayarak kâtip ve mütercim Abdullah bin Abdülkadir (1796-1854), aynı zamanda klasik yapıtların hayranı ve hatta yayımcısı da olmasına rağmen, gerçekçi ve kişisel bir edebiyata öncülük etti. Yazdığı özyaşamöyküsü (*Hikâyet-i Abdullah*) ve Kelantan'la Mekke'ye yaptığı yolculukların hikâyesi, yeni bir anlayışın habercileriydi. Basın, basım, eğitim ve ulusçuluğun ortak gelişmesi, Endonezya'da da olduğu gibi, batılı örneklerden esinlenen çağdaş bir edebiyatın doğmasına yol açtı. Ortadoğu'nun etkisi Malaysia'da, özellikle Seyyit Şeyh bin Ahmet el-Hac'ın (1867-1934) yapıtlarında daha belirgindi. Japon işgali dönemi (1942-1945), ulusçuluğu körükleyerek, gerçekten malaysialı olmak isteyen bir edebiyatın ortaya çıkmasını kolaylaştırdı. Singapur'da "1950'li yazarlar kuşağı" (*Esas 50*) adlı bir topluluk kuruldu. Kuala Lumpur ancak 1957'de kazanılan bağımsızlıktan sonra düşünsel yaşamın merkezi durumuna gelebildi. Bir Dil ve edebi-

yat enstitüsü'nün *(Divan Bahasa dan Pustaka)* kurulması, burada edebiyatın gelişmesine yardımcı oldu. En ünlü romancılar (Şahnun Ahmet, doğm. 1933; A. Samet Sait, doğm. 1935), ülkelerinin toplumunu gerçekçilikle betimlediler.

Malayca edebiyat kadar gelişmemekle birlikte, ingiliz Çin ve Tamul dillerindeki bir basın ve küçük bir yayın sayesinde, ingilizce, çince ve tamul dilinde edebiyatlar da gelişmeye başladı.

SANAT VE ARKEOLOJİ

Malaysia sanatı (yerli kabilelerin dışında), ülkenin zorunlu bir geçiş ve buluşma yeri olması dolayısıyla sürekli çeşitli etkiler altında kalmıştır. Tarihöncesi dönem içinde, Taş devri, Güney dışında her bölgede iyi temsil edilir: Yontmataş (Kota Tampan'daki düzeltilmiş çakıltaşları [Tampan kültürü]); Kuzey Vietnam'daki Hoa Binh kültürüne bağlanan Ortataş (mağara ve kaya sığınakları; Kuzey ve Orta bölgeler); iyi perdahlanmış taş aletlerin ve Ban Khao'dakileri (Tayland) andıran çanak çömleklerin (örneğin üçayaklı kaplar) görüldüğü Yenitaş (kaya sığınaklarında mezarlar: Perlis, Kelantan) dönemleri. Oldukça geç bir tarihte başlayan bronz çağı daha çok Dông Son* sanatını anımsatır (bronz kasnaklar). Demir çağı sanatı, aynı dönemdeki Endonezya sanatıyla (Perak) benzerlik gösterir; bu dönemde ayrıca ilk hint etkileri de görülmeye başlanır (Wellesley, Kedah); buna karşılık ülkede ender rastlanan megalitlerin (Pengkalan Kempas), kaya resim ve oymalarının (İpoh) kesin tarihi bilinmemektedir. Tarih döneminden kalan yapıtların sayısı ise oldukça azdır. Büyük bir olasılıkla, hiçbir buddha tasviri (Güney Hindistan etkisi) VI.-VII. yy.'dan önceye tarihlendirilemez; Şrivicaya'daki Endonezya egemenliğine (yaklş. VIII.-XIII. yy.), ancak birkaç büyük tapınak (Candi Bukit Batu Pahat), ender rastlanan bronz eşyalar (özellikle mahayana üslubunda: Bidor Avalokiteşvara'sı, Perak müzesi) ve adak levhaları tanıklık eder. XIV. yy. Cava Macapahit krallığı döneminden çok az yapıt kalmıştır; buna karşılık, canlı bir ticaretin varlığını kanıtlayan eşyalar vardır (Çin ve Tayland seramikleri, islam cam eşyaları). İslamiyet döneminden kalma en eski kalıntıların, XIV. yy.'a tarihlendirilen bir yazıt (Trengganu) ve surlarla çevrili Johor Lama kentinin (1540'a doğr.) yıkıntıları olduğu sanılmaktadır. 1403'te kurulan Malakka (bugün Melaka), 1511'de Portekizliler, 1641'de de Hollandalılar tarafından işgal edildi; kent, işgalcilerin izlerini taşır. Modern ve çağdaş sanat örnekleri arasında, çeşitli güzel ahşap yapıların (Trengganu, XIX. yy.) yanı sıra, Selangor'da yaşayan Senoiler'den Jah-Hut ve Mah-Moriler'in, çok yakın bir tarihte yaptıkları ilginç heykeller (Kuala Lumpur müzesi) dikkati çeker. Kuzey Borneo'nun (özellikle Saravak) Tarihöncesi dönemini de Endonezya bağlamı içinde ele almak gereklr; Santubong buddhası (VII. yy.) gibi bazı tasvirler, Malaysia yarımadasında gelişen kültür akımlarına bağlanır.

Vautier-de Nanxe

Malaysia'da sanat George Town'daki On bin buddha pagodası

MALAYU. Sumatra adasının merkezinde Batang Hari ırmağı kıyısında, Malayu (günümüzde Cambi) kenti çevresinde yer alan hinduculuğu benimsemiş eski bir krallık. 690'a doğru, komşusu Şrivicaya (Palembang) krallığı tarafından fethedildikten sonra, XII. yy.'ın sonuna kadar bu krallığın bir parçası olarak kaldı. Bu yüzyılda Palembang'ı gölgede bırakarak Şrivacaya'nın başlıca kenti haline geldi. XIII. yy.'da Cava'nın vesayetine girdi. XV. yy.'da, Cava egemenliğinden kurtulan Sumatra, birçok prensliklere bölündü.

MALAYUTAK sıf. (ar. *mā-, lā-* ve *yutāk*'tan, *mā-lā-yutāk*). *Esk.* Dayanılmaz: *"Biçare Ekrem'e teklifiniz mâ-lâ-yutâk ve tehdidiniz bi-gayr-i istihkaktır"* (Cenap Şahabettin).

MALAZ a. (ar. *malāz*). *Yörs.* **1.** İşlenmemiş, bakımsızlıktan ot bürümüş toprak. **—2.** Su altında kalmış tarla. **—3.** Hayvanlara yedirilen kuru ot.

MALAZGİRT, D. Anadolu bölgesinde Muş iline bağlı ilçe; 62 851 nüf. (1990); 1 534 km²; merkez bucağı dışında 3 bucak, 68 köy. Merkezi, Muş'un 136 km K.-D.'sunda *Malazgirt*, 19 079 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı üretimi. Hayvancılık.

—Tar. Antikçağ'da urartu kralı Menua tarafından kurulduğu sanılan kent, Ortaçağ hıristiyan kaynaklarında "Manzkert", "Manavazakert", "Manazkert" ve "Mandzgert" adlarıyla geçerken, arap kaynaklarında "Manazcird" adıyla anılır. X. yy.'da Bizanslılar'ın eline geçen kasaba (970), büyük selçuklu hükümdarı Alparslan ile Bizans imparatoru Romanos Diogenes arasında yapılan ve Anadolu'yu Türkler'e açan Malazgirt savaşı (26 ağustos 1071) sonunda selçuklu topraklarına katıldı. Daha sonra, sırasıyla, İlhanlılar, Karakoyunlular ve Akkoyunlular'ın yönetimi altına girdi. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın Otlukbeli'nde Fatih Sultan Mehmet'e yenilmesi üzerine (1473), osmanlı egemenliğine geçti. Bayezit II döneminde (1481 -1512) safevi istilasına uğradıysa da Şah İsmail komutasındaki iran ordusunu Çaldıran savaşı'nda (1514) yenen Selim I (Yavuz) tarafından osmanlı topraklarına katıldı.

Malazgirt meydan savaşı, büyük selçuklu hükümdarı Alparslan ile Bizans imparatoru Romanos Diogenes IV arasında yapılan savaş (26 ağustos 1071). Fatımiler'in temsilcisi olduğu şiiliğe son vermesi için halk tarafından çağrıldığı Anadolu'ya gelen selçuklu hükümdarı Alparslan, kısa sürede Malazgirt ve Erciş kalelerini ele geçirdi (1070). Ardından Diyarbakır'a (Amid) girdi; bizans yönetimindeki Urfa'yı kuşattıysa da alamadı, Anadolu içlerine akınlar düzenleyen akıncı türkmen beylerinden Afşin Bey ile birleşip Halep'i topraklarına kattı. Öte yandan, türk akıncılarının Anadolu'daki bizans kentlerini sürekli basıp yağmalamasından bıkkınlık getiren Bizanslılar'ın tahta çıkardıkları ünlü komutan Romanos Diogenes IV, bu türk sorununu kökünden çözümlemek üzere 200 000 kişilik büyük bir orduyla İstanbul'dan ayrıldı (13 mart 1071). Düzenli rum ve ermeni birlikleri dışında ücretli slav, got, frank, gürcü, uz, peçenek, kıpçak askerlerinden oluşan bizans ordusu, Kızılırmak vadisini izleyerek Sıvas'a ulaştı. Burada bölge Rumları'nın büyük sevinç gösterileriyle karşılanan imparator, halkın ermeni taşkınlık ve barbarlığından olan yakınmaları üzerine kentin ermeni mahallelerini yıktırdı; pek çok ermeniyi öldürtüp önderlerini de Sıvas'tan sürdü. Daha sonra yoluna devam ederek Erzurum'a geldi. Öncü birliklerini Malazgirt'e yollarken, kendisi de ana kuvvetlerle harekete geçmeden önce selçuklu hükümdarı Alparslan'a isteklerini bildirmek için elçiler gönderdi. Bizans elçilerini Halep'te kabul eden Alparslan, imparatorun Malazgirt, Ahlat ve Erciş kentlerinin kendisine geri verilmesini isteyen önerisini reddetti. Ayrıca, tam bu sırada imparatorun çok büyük bir orduyla Van doğrultusunda ilerlediğini de haber aldı. Diogenes'in gerçek amacının İran'ı istila ederek Selçuklu devletini ortadan kaldırmak olduğunu sezen türk hükümdarı, hazırlandığı Mısır seferinden vazgeçip Bizanslılar'ı karşılamak üzere 50 000 kişilik ordusuyla Doğu Anadolu'ya yöneldi. Ordusundaki yaşlı askerlerin yolda kalmasına neden olan cebri yürüyüşle Erzen ve Bitlis yolundan Malazgirt'e varan Alparslan, 26 ağustos cuma sabahı Malazgirt'le Ahlat arasındaki Rahva düzlüğünde, kendi ordugâhının 7-8 km uzağında, ovaya yayılmış durumdaki düşman birliklerini gördü. Savaşı önlemek amacıyla imparatora elçiler göndererek barış önerisinde bulundu. Ordusunun sayı üstünlüğüne güvenen imparator, bu öneriyi kabul etmediği gibi, elçileri de kovdu. Şehit olduğu takdirde vurulduğu yerde gömülmesi için kefene benzeyen beyaz giysilere bürünen Alparslan, eski bir türk töresi uyarınca atının kuyruğunu bağlattı; cuma namazını kıldırdığı askerlerine moral yükseltici kısa ve etkili bir konuşma yaptı. Bu sırada bizans ordusunda da dinsel törenler yapılmakta, ilahiler okunmakta ve papazlar askerleri kutsamaktaydı. Savaş öğle saatlerinde, türk atlılarının topluca ok saldırısına geçmeleriyle başladı. Bu şiddetli saldırı karşısında bizans ordusu, saflarını bozulmaksızın korudu. Bunun üzerine ordusuna yanıltıcı bir çekilme buyruğu veren Alparslan, gerilerde belirli yerlerde de küçük birlikler gizledi. Böylece arada yanıltıcı saldırılar yapıp sonra da kaçarcasına çekilen Türkler'in bu bozkır taktiğine kanan ve Selçuklular'ın saldırı gücünü yitirdiğini sanan imparator, komutanlarına takip buyruğu verdi. Ancak, kaçan Türkler'i kovalayan bizans askerleri, yan geçitlerde pusu kurmuş olan birliklerin oklarıyla yok edildiler. Savaş tüm şiddetiyle sürüp giderken, Afşin Bey, Artuk Bey, Kutalmışoğlu Süleymanşah gibi selçuklu komutanlarının türkçe olarak verdikleri komutlardan etkilenen ve bizans ordusunun atlı gücünü oluşturan Uzlar, Peçenekler ve Kıpçaklar taraf değiştirip soydaşlarının saflarına katıldılar. Bu arada, imparatorun Sıvas'ta soydaşlarına yaptığı zulmün acısını çıkarmak isteyen Ermeniler de savaş alanından çekilip gittiler. Ordusunun dağıldığını ve komuta etme olanağının kalmadığını fark eden imparator, hemen toplanıp çekilmek için harekete geçtiyse de birliklerinin iki yandan Türkler tarafından sarıldığını görerek geç kaldığını anladı. İmparatorun isteği doğrultusunda çekil komutu veren komutanlarının savaş alanını terk etmeye çalışmalarını ordunun bozulduğu biçiminde yorumlayarak paniğe kapılan bizans askerleri, silahlarını atıp canlarını kurtarmak için kaçışmaya başladılar. Sonuçta tam bir bozguna uğrayan bizans ordusunun büyük bölümü akşam hava kararırken yok edildi. Kaçamayıp sağ kalanlar teslim oldular. Sonuna kadar çarpışan imparator, yanındaki komutanlarıyla birlikte yaralı olarak tutsak edildi. Tüm dünya tarihi için bir dönüm noktası niteliğinde olan Malazgirt meydan savaşı Bizanslılar'ın yenilgisiyle

noktalanırken, zafer kazanan ordunun komutanı Alparslan, tutsak düşen yenik ordunun başkomutanı imparator Romanos Diogenes'i iyi karşılayarak onunla bir de anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya göre imparator kendi fidyesi için 100 000, vergi olarak da her yıl 360 000 dinar ödeyecek, ayrıca Antakya, Urfa, Ahlat ve Malazgirt bölgelerini de Selçuklu devletine bırakacaktı. Daha sonra serbest bırakılan ve buyruğuna verilen bir türk birliği eşliğinde İstanbul'a uğurlanan imparator, Tokat'a ulaştığında yenilgiye uğradığının duyulması üzerine kendi yerine Mikhael Dukas VII'nin tahta çıkarılmış olduğunu öğrendi. Yine de sözüne bağlı kalarak Tokat'tan toplayabildiği 200 000 dinar parayla bazı altın eşyayı kendisiyle birlikte gelmiş olan selçuklu birliğiyle sultana gönderdi. Ancak, kısa bir süre sonra yeni imparatorun buyruğu uyarınca bir ermeni prensi tarafından gözlerine mil çektirilerek kör edilip öldürüldü. İmparatorun acı sonunu Isfahan'da bulunduğu sırada haber alan Alparslan, bu durumu Bizanslılar'la yapılan barışın bozulduğu biçiminde değerlendirdi ve tüm rum ülkesinin (Diyarırum) ele geçirilmesinin zorunlu olduğunu resmen ilan etti. Böylece verilen buyruğa uyan Türkler, Anadolu'yu fethe başladılar. (→ Kayn.)

MALAZGİRT ovası, D. Anadolu bölgesinde Van gölünün K.-B.'sında ova. G. ve D.'da genç volkanik kütlelerle çevrili, ortası neojen çökelleri ve alüvyonla kaplı. Murat nehri ve kollarıyla sulanır. D. kenarında Malazgirt ilçe merkezi yer alır.

MALBAZA, Nijer'in güneyinde kent, Nijerya sınırı yakınında; 3 000 nüf. Çimento fabrikası. Besin sanayileri.

MALBORK, Polonya'da kent, Vistül deltasının doğu kolu olan Nogat ırmağı kıyısında liman; 35 000 nüf. XIV. yy.'dan başlayarak önemli bir kırsal pazar olan Malbork'da (alm. *Marienburg*) eski bir töton şatosu (Ortaçağ Avrupası'nın en güçlü kalelerinden biridir; 1309-1457 arasında töton şövalyelerinin en büyük magisterleri burada oturmuştur) vardır; şato, XIII.-XV. yy.'da yapılmış, çok büyük, gotik bir yapılar bütünüdür (günümüzde müze). Besin (şeker fabrikaları), tekstil (keten) ve makine sanayileri. Demiryolu kavşağı.

MALCA be. Mal yönünden, mal olarak: *Malca hiçbir sıkıntıları yok, nakit sorunu onları düşündürüyor.*

MALCESİNE, İtalya'da (Veneto) iklimi sağlığa yararlı tedavi merkezi, Garda gölünün K.-D. kıyısında; 3 500 nüf.

MALCHUS, İ.Ö. VI. yy.'da yaşamış kartacalı general. Afrikalı kabilelere karşı savaştı ve Sicilya'nın bir bölümünü ele geçirdi. Sardinya'da yenildi ve gözden düştü. Daha sonra güçlenerek Kartaca'ya tekrar döndü ve egemen oldu.

MALCOLM I (öl. 954), Alba kralı (943 -954). Anglosaksonlar'ın kralı Edmund 945'te northumbrialı Danimarkalılar'ı yenilgiye uğratınca, yenikler ile irlandalı Danimarkalılar arasındaki ilişkileri bozmak için Malcolm ile anlaşıp (946) Cumberland'i ona bıraktı. Kuzey Highlands'ta ayaklanan vasallara karşı savaşırken öldürüldü.

MALCOLM II (öl. 1034). İskoçya kralı (1005-1034). Kenneth II'nin küçük oğlu. Forth ve Clyde'ın güneyindeki toprakları ele geçirerek İskoçya'nın birliğini gerçekleştirdi. 1018'de Knud'u yenilgiye uğratıp Lothianlılar'ı krallığına bağladı.

MALCOLM III Canmore ("Koca Kafa") [öl. Alnwick yakınında, Northumberland, 1093], İskoçya kralı (1058-1093), Duncan I'in oğlu. Macbeth'e karşı kazandığı zafer sayesinde tahtına yeniden kavuştu. Edgar Atheling'in kız kardeşi anglosakson prenses Margaret'le evlenmesi, Lowlands'ın tümüyle ingilizleşmesi ve İskoçya'nın İngiltere işlerine karışması sonucunu doğurdu. İngiltere'deki seferlerinde başarısızlığa uğradı ve 1072'de Fatih William I'in vasali olmak zorunda kaldı; Kızıl William II'ye karşı giriştiği savaş, 1093'te Tweed-Cheviot çizgisine kadar olan sınır bölgelerinin yitirilmesine yol açtı.

MALCOLM IV Genç kız (1141 - Jedburgh 1165), İskoçya kralı (1153-1165). David I'in torunu ve halefi. Birçok ayaklanmayı bastırdı ve 1160'da Galloway'i egemenliği altına aldı. 1157 Chester anlaşması'yla Henry II'ye bağlılık yemini etti ve Huntingdon kontluğu unvanına karşılık kuzeydeki ingiliz kontluklarını ona geri verdi.

MALCOLM X (Malcolm LITTLE, — denir), amerikalı siyaset adamı (Omaha 1925 - New York 1965). 1952'de Malcolm X adıyla Black Muslims hareketine girdi. Elijah Muhammad'in yolunu izledi ve ona ABD içinde tümüyle bağımsız olacak bir zenci cumhuriyetinin kurulması fikrini benimsetti. Ancak mart 1964'te iki önderin arası açıldı; Malcolm X, Afrika-Amerika birliği örgütü'nü kurdu ve 1964'te Afrika ile Ortadoğu'ya (Mekke'de hacı oldu) iki gezi yaptı. Dönüşünden kısa bir süre sonra da öldürüldü.

MALCOLMİA a. (ing. bahçıvan W. *Malcolm*'un adından). Akdeniz kıyılarında yetişen, mor ya da kırmızı çiçekli, en fazla 40 cm yüksekliğinde biryıllık ya da çokyıllık bitki. (*Malcolmia maritima* ya da Mahon karanfili, bahçelerde kenar süsü ya da göbek halinde yetiştirilir. Çiçek verdikten sonra çim gibi biçilir. 26 türü vardır; turpgiller familyası.)

MAŁCUŻYŃSKİ (Witold), Arjantin yurttaşlığına geçmiş polonyalı piyanocu (Varşova 1914 - Palma de Mallorca 1977). Paderewski ve Marguerite Long'un öğrencisi. 1938'de Paris'e yerleşti. Bir süre sonra ABD'ye, oradan da İsviçre'ye gitti. Chopin'i yorumlamada uzmanlaşmıştı.

MALCZEWSKİ (Antoni), polonyalı şair (Kniahinin, Volinya, 1793 - Varşova 1826), 1816'da ordudan istifa etti, Avrupa'yı dolaştı, Byron'ın dostu oldu ve kuşkusuz Polonya edebiyatının en karamsar şiirlerinden biri olan *Marja* (1825) adında bir şiiri dışında yapıt vermedi. Şiir konusunu XVIII. yy.'da Polonya'da bilinen bir olaydan alır ve bu olayı XVII. yy.'a aktarır. İlk kez edebiyata giren Ukrayna'nın fon olarak kullanıldığı şiirde Marja'nın, oğlunun evliliğini onaylamayan kayınpederi büyük senyör tarafından öldürülüşünün hikâyesini anlatılır. *Marja* polonya romantizminin başyapıtı niteliğindedir.

MALCZEWSKİ (Julius), polonyalı general (Doğu Galiçya 1872 - öl. 1927). Viyana Harp akademisi'ni bitirdi. Birinci Dünya savaşı sırasında Avusturya-Macaristan büyük genel karargâhında görev yaptı, sonra 1920'de Polonya ordusu kurmay başkanı yardımcısı olarak Ruslar'a karşı Varşova savunmasını örgütledi. Piłsudski'nin yönetiminde yapılan hükümet darbesi sırasında (1926) Savaş bakanıyken bir süre hapsedildi.

MALÇLAMA a. (ing. *mulching*, samanla örtme'den). **1.** Tarım. Toprağı ve bitkileri korumak için toprağın üzerini samanla örtme işlemi. **—2.** *Plastik malçlama*, dikim (bağ, çilek, kavun) ya da ekim (mısır) sırasında toprağın üzerine saydamsız ince bir polietilen örtü yerleştirme işlemi. (Bu örtü, ilkbaharda çıplak toprağa oranla 5 -6 °C'lık bir sıcaklık farkı yapabilir, buharlaşmayı sınırlar ve zararlı otların büyümesini önler. Bitkinin yeniden canlanması kolaylaşır ve büyümesi hızlanır.)

MALDANE a. Denizde yaşayan, zarsı ya da kumlu bir borusu olan, ne sirleri ne de solungaçları bulunan, çokkıllı halkalısolucan cinsi. (*Maldane*'lar *Maldanidae* familyasını oluştururlar.)

MALDAR sıf. (ar. *māl* ve fars. *dār*'dan *māl-dār*). *Esk.* Mal tutan; varlıklı, zengin.

MALDEN, ABD'de (Massachusetts) kent, *Malden River*'ın kıyısında, Boston yerleşme alanının kuzeyinde; 56 100 nüf. Konut ve imalat merkezi; kauçuk ayakkabılar, besin ürünleri, radyoelektrik donanımı.

MALDİV a. Hint-ari dili; Maldiv adaları'nda yaklaşık 222 000 kişi tarafından konuşulur.

MALDİVLER, Hint okyanusu'nda adalar devleti; 298 km^2; 222 000 nüf. (1991). Başkenti *Male*. Kolombo'nun yaklaşık 650 km B.'sında ve G.-B.'sında olan, 7° 10´ K. ve 0° 40´ G. enlemleri arasında yayılan Maldivler ya da Maldvipa ("Mal adaları"), 1 000'i aşkın küçük mercan adası (200'ünde insan yaşar) içeren 19 atolden oluşur. Her atol, lagonu çevreleyerek su yüzeyindeki mercan kayaları üstünde yükselen bir adalar öbeğinden başka bir şey değildir. Oldukça bol olan yağışlar (2 m) eylül-aralık ayları arasında düşer. Sri Lanka kökenli halk bir hint-ari dili konuşur ve müslümandır. Tarım hindistancevizine, çeşitli meyvelere (ekmekağacı) ve muza dayanır. Birçok yelkenliyle tonbalığı avlanır. Ülke dışardan pirinç alır, kurutulmuş balık, kopra satar. 1972'den bu yana turizmi gelişmektedir.

—Tar. 1887'de ingiliz himayesine giren, 26 temmuz 1965'te bağımsızlığına kavuşan Maldivler, 11 kasım 1968'den bu yana cumhuriyetle yönetilmektedir. Bununla birlikte İngilizler, Addu atolündeki Gan adasında bir hava üssünün kullanım hakkını ellerinde tutmaktadır. 1975'te, Cumhurbaşkanı Amir İbrahim Nasır başbakanın görevden uzaklaştırarak hem başbakanlığın, hem cumhurbaşkanlığının yetkileri-

Camera Press

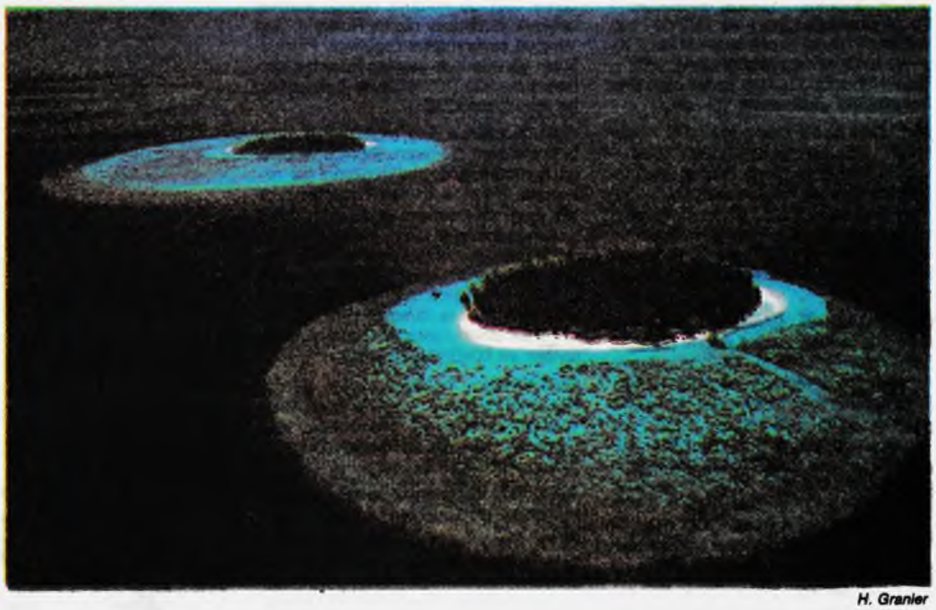

Malcolm X

Ch. Sappa-C.E.D.R.İ

plastik malçlama ile çilek yetiştirilmesi

H. Granier

Maldivler
Male adasının kuzeyindeki atol

Keystone

G. M. Malenkov (1952'de)

ni elinde topladı. 1978'de istifa edince yerine Maumoon (Muhammet) Gayoom geçti. O zamandan beri iktidarda bulunan Gayoom Çin ve Hindistan'la yakın ticari ilişkiler sürdürmektedir. 1990'da aydın gençler arasında bir muhalefet hareketi başlamışsa da pek etkili olamamıştır.

MALDON a. (fr. *maldonne*; fr. *mal donner*, yanlış dağıtmak'tan). Oyunda kâğıtları dağıtırken yapılan yanlışlık.

MALDONADO, Uruguay'da liman kenti, Montevideo'nun D.'sunda, yönetim bölgesi merkezi; 4 793 nüf. —*Maldonado yönetim bölgesi*, 4 705 km²; 93 000 nüf.

MALDONADO → PUERTO MALDONADO.

MALDONADO (Juan), ispanyol cizvit, tanrıbilimci ve Kutsal Kitap yorumcusu (Casas de Reina 1534 - Roma 1583). Clermont koleji'nde felsefe (1563) ve tanrıbilim (1565-1575) profesörlüğü yaptı, tanrıbilimi kutsal metinlere ve Kilise Babalarına dayandırarak (olgucu tanrıbilim) bu öğretim dalına yenilik getirdi. Clermont koleji'ni ve Maldonado'nun ününü çekemeyen Sorbonne, Maldonado'nun yenilikçi fikirlerine saldırarak, onun işine son verilmesini sağladı. Maldonado, Roma'ya gitti ve Ebdomekonta metnini gözden geçirmekle görevli komisyonda çalıştığı sırada bu kentte öldü.

MALDONİT a. (fr. *maldonite*; Avustralya'daki *Maldon* yerleşim yerinin adından). Miner. Doğal bizmutlu altın çeşidi.

MALE, Maldivler'in (Hint okyanusu) başlıca adası; 56 060 nüf. (1990).

MÂLE (Émile), hırvat asıllı fransız besteci (Commontry 1862 - Chaalis 1954). Sorbonne'da profesörlük, sonra Roma'da ki École française'in müdürlüğünü yaptı, 1898'de *l'Art religieux du XIIIe siècle en France* (Fransa'da XIII. yy. dinsel sanatı) adlı doktora tezi ve onu izleyen öteki üç ikonografi incelemesinin (*l'Art religieux de la fin du Moyen Âge en France* [Fransa'da Ortaçağ sonu dinsel sanatı], 1908; *l'Art religieux du XIIe siècle en France* [Fransa'da XII. yy. dinsel sanatı], 1922; *l'Art religieux après le concile de Trente* [Trento konsilinden sonra dinsel sanat], 1932) yayımlanmasından sonra ortaçağ ikonografisi üzerine yaptığı çalışmalarla tanındı. Öteki başlıca yapıtları: *Rome et ses vieilles églises* (Roma ve eski kiliseleri) [1943], *les Grandes Heures de Rohan* (Rohan'ın büyük dua kitabı) [1947], *la Cathédrale d'Albi* (Albi katedrali) [1950], vb. (Fr. akad., 1927).

MALEAS burnu, Yunanistan'da burun. Peloponisos'un güney-doğu ucunu oluşturur. Antikçağ'da gemiciler Maleas burnu çevresindeki tehlikelerden çok korkarlardı.

MALEAT a. (fr. *maléate*). Org. kim. Maleik asidin tuzu ya da esteri.

MALEBO *(Pool)*, eski. **Stanley Pool,** Zaire ırmağının bir genişlemesi sonucu oluşmuş göl. Kinshasa ve Brazzaville bu gölün kıyılarındadır.

MALEBRANCHE (Nicolas DE), fransız filozof (Paris 1638 - *ay. y.* 1715). 1664'te rahip oldu. 1674'te *Hakikatin araştırılması*'nı (Recherche de la vérité), 1676'da *Conversations chrétiennes*'i (Hıristiyanlık üzerine sohbetler) yayımladı. *Traité de la nature et de la grâce* (Doğa ve Tanrı inayeti üstüne) adlı yapıtı yüzünden Bossuet ve Arnauld ile tartıştı. *Metafizik ve din üzerine görüşmeler*'deyse (Entretiens sur la métaphysique et la religion) [1688] sistemini kısa ve yoğun bir biçimde açıkladı.

Malebranche, descartesçı felsefeye, aziz Augustinus'tan alınma bazı düşünceleri kattı. Descartesçılığın ruh ve beden birliği sorununu, ruhun düşünceleri ile bedenin hareketleri arasındaki uyumu Tanrı'nın sağladığını ileri sürerek bir çözüm getirmeye çalıştı.

MALEC (İvo), yugoslav asıllı fransız besteci (Zagreb 1925). Olivier Messiaen'ın derslerini izledikten ve Pierre Schaeffer'le çalıştıktan sonra 1955'te Paris'e yerleşti. 1960'ta Groupe de recherches musicales'in (Müzik araştırmaları grubu) kuruluşuna katıldı. 1972'de Paris konservatuvarı'nda ders vermeye başladı. Elektroakustik araçlar için ve geleneksel çalgılar için olduğu gibi, her ikisinden oluşmuş karma topluluklar için de besteler yaptı. Elektroakustik yapıtları: *Luminétudes* (1968), *Bizarra* (1972), *Triola* (1978), *Recitativo* (1980, bilgisayar yardımıyla bestelenmiştir), *Carillon-Choral* (1981); karma yapıtlar: soprano, arp ve bant için *Cantate pour elle* (1966), 12 yaylı çalgı ve manyetik bant için *Lumina* (1968). Yalnızca insan sesini ve akustik çalgıları kullandığı yapıtları: A. Breton'un yapıtından yararlandığı -anlatıcı ve orkestra için- *Oral* (1967), orkestra için *Lied* (1969), 12 solo ses için *Dodécaméron* (1970), Victor Hugo'dan yararlandığı müzikal tiyatro yapıtı *Un contre tous* (Avignon, 1971), 11 yaylı için *Arco 11* (1975), 22 yaylı için *Arco 22* (1976), 3 kadın sesi ve 9 çalgı için *Vox, vocis, f.* (1979).

MALECEMA a. Denizc. Yelkenli savaş gemilerinde, fırtınalı ve sert havalarda geminin kıç tarafına açılan küçük yelken.

MALECKİ (Antoni), polonyalı dilbilimci, tarihçi ve edebiyat eleştirmeni (Objezierze, Poznán yakınında, 1821 - Lwów 1913). Eski lehçe metinlerin basımını yaptı (1871) ve lehçenin karşılaştırmalı tarihi gramerini yazdı (1879).

MALEF a. (ar. *ma'lef*). *Esk.* Ot, saman gibi şeyler konulan yer, samanlık.

MALEGAON, Hindistan'da kent (Maharaştra), Bombay'ın K.-D.'sunda; 342 431 nüf. (1991). Ticaret. Tekstil.

MALEİK sıf. (fr. *maléique*). Org. kim. *Maleik asit*, formülü HOCO—CH═CH—COOH olan *Z* butendioik (ya da *sis*) asit; fumarik asidin bir stereoizomeridir. || *Maleik anhidrit*, maleik asidin, formülü $C_4H_2O_3$ olan iç anhidriti.

—ANSİKL. İlk kez malik asitten su giderilerek elde edilen maleik asit, iki —COOH grubunun birbirine çok yakın olması nedeniyle ısıtıldığında maleik anhidriti verir. Maleik asit, kuvvetli asit ortamda, daha kararlı olan fumarik aside dönüşür; ama bu dönüşüm, yüksek sıcaklıkta ters yönde gerçekleşir; çünkü oluşan maleik asidin küçük bir bölümü, su yitirme sonucu tersinmez olarak maleik anhidriti verir. Maleik anhidrit, sanayide benzenin denetimli yükseltgenmesi sonunda elde edilir; alkit reçinelerinin, kimi boyarmaddelerin pek çok eczacılık ürünü ile tarım ilaçlarının hazırlanmasında (fitofarmasi) kullanılır.

MALEİNOS EUSTATHİOS, bizanslı soylu ve asker (öl. İstanbul 996). İmparator Nikephoros Phokas'ın yeğeni general Bardas Phokas ile birlikte birçok savaşa katıldı. İmparator Ioannes Tzimiskes döneminde (969-976) doğu seferine çıkarak Antakya'yı ele geçirdi. Basileios II tahta çıkınca, Kappadokia'daki malikânesine çekildi. Suriye seferi dönüşünde ona konuk olan imparator, bu soylu generalin Kappadokia yöresindeki büyük gücü, olağanüstü zenginliği, çok geniş toprakları ve özellikle birkaç bin kişilik bir kuvvet çıkarmaya olanak veren adamlarının sayısı karşısında kıskançlığa kapıldı. Başkente dönen Basileios II, onu İstanbul'a çağırarak gözaltına aldı ve tüm mallarıyla servetine el koydu.

MALÉ KARPATY ("Küçük Karpatlar"), Slovakya'da, Karpatlar yayının kuzey-batı ucunda yükseklikler dizisi; Bílé Karpaty'den ("Beyaz Karpatlar") ayrılır, Váh'ın aşağı vadisinin batısında, en yüksek noktası 761 m olan ve Bratislava'da son bulan ormanlık bir sırt oluşturur.

MALEKULA, Vanuatu'nun orta kesiminde yanardağ kökenli ada; 2 540 km². Hindistancevizi, kakao ve kahve işletmeleri.

MALEMYEKÜN be. (ar. *mā-*, *lem-* ve *yekūn*'dan *mā-lem-yekūn*). *Esk.* Sözden ibaret.

MALEN be. (ar. *māl*'dan *mālen*). Malca, mal olarak.

MALENKOV (Georgiy Maksimilyanoviç), rus devlet adamı (Orenburg 1902 - Moskova 1988). Gönüllü olarak Kızıl ordu'ya katıldı (1919), 1920'de komünist partiye girdi ve mühendislik öğrenimi gördü (1922-1925). 1934'ten başlayarak partinin ileri gelenleri arasında yer aldı, Merkez komite üyeliğine yükseldi. Aynı yıl Merkez komite sekretaryasına girdi. Alman istilasından sonra, Devlet savunma komitesi üyeliğine getirildi ve 1944'te Alman endüstrisini dağıtma komitesi'ni yönetmekle görevlendirildi. 1946'dan sonra Konsey başkan yardımcısı ve Politbüro üyesi olarak etkinlik gösterirken, aynı yıl sonunda Stalin tarafından uzaklaştırıldığı parti sekreterliğine rakibi Jdanov'un ölümünden sonra, 1948'de yeniden geldi. Parti ve devletin başında Stalin'in yerini aldıysa da (mart 1953), birkaç hafta sonra parti birinci sekreterlik göre-

vini Hruşçev'e bırakarak, Konsey başkanlığı görevini 1955'e kadar sürdürdü. Prezidyum'un, Hruşçev'i parti birinci sekreterliğinden uzaklaştırmak girişimine (1957) katıldıktan sonra, Prezidyum'dan da, Merkez komite'den de çıkarıldı ve artık siyasal bir rol oynamadı.

MALEO a. Okyanusya ve Endonezya -Malezya'da yaşayan ve yumurtalarını kumlara gömerek güneş ışınlarıyla olgunlaşmalarını sağlayan büyük kuş. (Bil. a. *Megacephalon maleo;* iriayaklıgiller familyası.)

MALERBA (Luigi), italyan yazar (Berceto, Parma, 1927). Romanlarında, fantastik ile mizahı bağdaştırdı (*Salto mortale,* 1970; *Il Protagonista,* 1973; *Le Rose imperiali,* 1974; *Mozziconi,* 1975; *Storiette,* 1977; *Il pataffio,* 1978; *Le galline pensierose,* 1980; *Il pianeta azzuro,* 1986; *Testa d'argento,* 1988; *Il fuoco greco,* 1990). Ayrıca Tonino Guerra ile birlikte yazdığı çocuk kitapları vardır.

MALESHERBES (Chrétien Guillaume DE LAMOIGNON DE), fransız yargıç ve siyaset adamı (Paris 1721 - *ay. y.* 1794). Parlamento'da danışmandı. Kitabevi yöneticisi (1750) olarak, *Encyclopédie*'nin yayımlanmasını destekledi. Devlet bakanı (1788) olarak, Devrim'in başında Fransa'dan ayrıldıysa da, krala yardımcı olmak üzere temmuz 1792'de ülkeye döndü ve Konvansiyon karşısında kralı savundu (*Mémoire pour Louis XVI* [Louis XVI için muhtıra]). Şüpheli görülerek tutuklandı (aralık 1793) ve giyotinle idam edildi.

MALESPİNİ (Ricordano), XIII. yy.'da yaşamış italyan kronikçi. Kökeni Sicilya ayaklanmasına kadar uzanan bir Floransa tarihi kaleme aldı (1282).

MALESPİNİ (Celio), italyan yazar (Verona 1531 - 1609'a doğr.), *Dekameron*'un yapısını kendi zamanına uyarlayan *Ducento novelle* (1609) adında bir hikâye kitabının yazarı.

MALET (Léo), fransız yazar (Montpellier 1909). Gerçeküstücü grupta yer alan yazar, Breton ve Tanguy sayesinde polisiye edebiyatı keşfetti. Yayımcı G. Ventillard için anglosakson romanların parodisini yaptı, **Frank Harding** takma adıyla *Johnny Métal* (1941) adlı yapıtı yayımladı. *120, rue de la Gare*'da (1943) Nestor Burma tipini yarattı. Özellikle *Nouveaux Mystères de Paris*'de ortaya çıkan kırıcı alaycılığı ve topluma yönelttiği anarşist eğilimli bakışıyla Léo Malet, 1945-1970 arası fransız polisiye romanının en önemli yazarıdır.

MALETER (Pál), macar general (Kasha, Slovakya, 1920 - Budapeşte 1958). 1945'te Rusların safında savaştı. 1956 da Budapeşte Macar askeri okulu komutanı oldu; kanlı ekim günlerinde rus birliklerine karşı başkentin direnişini yönetti. Nagy hükümetinde Savunma bakanıyken 1956 kasımında Ruslar tarafından tutuklandı. 1958 yılında Nagy ile birlikte ölüm cezasına çarptırıldı ve asıldı.

MALEVİÇ (Kazimir Severinoviç), polonya kökenli ukraynalı ressam (Kiev yakınları 1878 - Sen-Petersburg 1935). İzlenimciliğin ve modern üslubun izlerini taşıyan çıraklık yıllarından sonra, bir dizi guvaş çalışması yaptı (1910-11); Matisse'in engin çizgisini ve katıksız renklerini, Laryonov ve Gonçarova'nın kübizmöncesine ve yeniilkelciliğe getirdiği katkılarla birleştirdi. Bir dizi kübo-fütürist* çalışmada (1912), Cézanne'ın nesneleri "silindir, küre ve koni"ye indirgeme üzerine geliştirdiği ünlü formülü uyguladı, daha sonra kübizmin tüm aşamalarından geçti, kolaj tekniğini kullandı (1913). 1913-14'te, "alojizm" adını verdiği bir dizi tablo yaptı. 1915'te, "Son fütürist sergi 0,10"da, geometriye yaklaşan minimal biçimli tablolarla, "resim sanatında süprematizm" olgusunu ilk kez ortaya koydu; bu tabloların en ünlüsü, Tretyakov galerisi'ndeki (Moskova) *Beyaz fon üzerine siyah kare*'dir. Nesnenin yokluğuna ve yalnızca "Hiçlik"in varlığına dayanan bir felsefe geliştirerek kuramını *Beyaz üzerine beyaz* (1917-1919) adlı tablolar yapmaya değin vardırdı; Museum of Modern Art'taki (New York) *Beyaz fon üzerine beyaz kare* adlı yapıtı, saf renk hareketinin en aşırı anlatımıdır.

1920'den sonra, Moskova'da, Vitebsk'te (1919'da burada, "Sanatta yeninin doğrulanması" [Unovis*] grubunu kurdu), daha sonralarıysa Petrograd Resim kültürü enstitüsü'nde (İnhuk*) [1922-1926] eğitim görevleri aldı. Bu dönemde, yeryüzünde ve uzayda süprematist bir mimari için modeller ("architectones", "planites") gerçekleştirdi ve birçok felsefi yazı kaleme aldı; bunların yalnızca çok küçük bir bölümü yayımlanmıştır. 1927'de Berlin'de açtığı sergiden ve *Die gegenstandslose Welt* (Nesnesiz dünya) adlı yapıtının almanca olarak yayımlanmasından sonra ülkesinde çeşitli zorluklarla karşı karşıya kaldı. Yaşamının son sekiz yılı süresince, figüratif resme geri dönerek 200'ü aşkın tablo yaptı ve bu çalışmalarında, oldukça renkli bir rus-ukrayna yelpazesi içinde, yeniilkelci/kübo-fütürist/alojist dönemle süprematizmin bir bireşimini gerçekleştirdi. Tabloları, büyük rus müzelerinde, New York'ta (Modern Art ve Guggenheim) ve Amsterdam'daki Stedelijk Museum'da bulunmaktadır. Yazılarının bir bölümü A. Nakov tarafından bir kitapta toplanmıştır (Paris, 1975).

Gemeentemusea, Amsterdam

Kazimir Severinoviç **Maleviç**
Siyah daire üzerine kırmızı haç
(1920'den sonr.)
Stedelijk Museum, Amsterdam

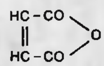
MALEZİM a. (ar. *ma-lezim*). *Esk.* Gerekli olan, ihtiyaç duyulan şey.

MALEZYA, MALAYA ya da **BATI MALAYSİA,** Malaysia devletinin batı bölümü ve en önemli parçası (131 000 km²; 14 303 000 nüf. (1989). Malezya, Malakka yarımadasının güney bölümüdür. En yüksek doruğu Gunung Tahan (2 190 m) olan dağlık bir orta kesimle, yaşamaya az elverişli alçak kıyı ovalarından oluşur. Daha geniş, rüzgârlardan daha iyi korunmuş, daha çeşitli kaynakları olan batıdaki ova, nüfusun büyük bölümünü ve önemli kentleri içerir; oysa dar, şiddetli kuzey-doğu rüzgârlarına açık doğu ovası yaşamaya elverişsizdir. Satış kartelleri iktisadını geliştiren portekiz ve hollanda sömürge dönemlerinden sonra, ingiliz himaye yönetimi ülke kaynaklarını değerlendirerek Malezya'yı, dışarıdan göçler sayesinde zengin bir dışsatımcı sömürgeye dönüştürdü.

• *İktisadi yaşam.* Pirinç tarlalarına ya da *savah*'a dayanan geleneksel tarım temel etkinliktir: pirinç (1,7 Mt), kuzeydeki pirinç üreticisi iki eyalete (Perlis, Kedah) ve çeşitli tarım ürünleri yetiştiren güney uçtaki Johor eyaletine gönenç sağlamıştır. Öte yandan Çinliler yoğun bahçe tarımını ve domuz yetiştiriciliğini geliştirdiler. Balıkçılık, hem Malezyalılar'ın, hem Çinliler'in gelişmemiş yöntemlerle yaptıkları bir etkinliktir. İngiliz rejimi sırasında, yurda gelen Hintliler'le Çinliler ve kapitalist yapılar sayesinde ticaret işletmeleri büyük önem kazandı. Ülkeye kauçukağacının ve yağ palmiyelerinin getirilmesi, Selangor, Negri (ya da Negeri) Sembilan, Johor gibi eyaletleri zenginleştirdi: bu eyaletlerde bunlara bir de ikincil işletmeler eklendi: kıyı şeritlerinde hindistancevizi, iç kesimlerdeki dağlarda çay, Malezya 2 Mt palmiye kabuğu yağı, 1,42 Mt doğal kauçuk (dünyanın en büyük üreticisi), 200 000 t kopra (dünyada dördüncü), 5 Mt palmiye tohumu yağı, 3 000 t çay, 255 000 t kakao (dünyada dördüncü) üretir. Yeraltından demir cevheri (200 000 t), boksit ve biraz kömür çıkarılır. Ama en büyük gelir kaynağı batı ovasında çıkarılan kalaydır (32 000 t, dünya birincisi). Dünyada bu madenin azalmasına karşılık, kalayın çıkarılması bazı önemli sorunlar yaratmaktadır: pazarın dengesizliği, alüminyum gibi kalaya rakip madenlerin bulunması, Malezya'daki yatakların tükenmesi. Dahası, terk edilen kalay işletmelerinin ardından geriye hiç bir işe yaramayan, bütünüyle harabeye dönmüş alanlar kalmaktadır. Malezya kıyıları açıklarında yapılan birçok petrol araştırması başarıyla sonuçlanmıştır.

Önemli kentlerin çoğu büyük Bangkok -Singapur demiryolu ağı üzerindedir. K.'de, Penang adasındaki George Town, kıtadaki Butterworth limanına bağlanmıştır (iki kent arasında köprü yapma tasarısı). G.'de, Malakka (Melaka) artık önemini yitirmiş bir limandır: Johor Bahru, en önemli prenslik eyaletinin merkezidir. En etkin iktisadi merkezler İpoh (Perak'ın merkezi ve kalay kenti) ve Kuala Lumpur'dur (Selangor'un merkezi ve Kelang'a bağlı federal merkez).

MALEZYA dövüş horozu, horozgil ırkı. (Malezya dövüş horozları, adından da anlaşılacağı gibi, "horoz dövüşleri" için yetiştirilen son derece kavgacı hayvanlardır.)

maleik anhidrit

MALGAMA a. Kim. ve Miner. AMALGAM'ın eşanlamlısı.

—Dilbil. İşlevsel dilbilimde, iki ya da daha çok biçimbirimin ayrışmaz biçimde kaynaşması. Fransızca *Je vais AU marché* "çarşıya gidiyorum" cümlesindeki *au* sözcüğünde eril tanımlık *le* ile *à* ilgeci be-

Malezya
Kuala Trengganu yakınında (doğu kıyısı) balıkçı köyü

Vautier-de Nanxe

lirlenir. Latince *rosas' (gülleri)*taki *-as* çekimeki hem belirtme durumunu, hem de çoğulu gösterir. Bu olguya bükünlü dillerde sık rastlanır.

MALGAMALAMA a. Metalürj. AMALGAMLAMA'nın eşanlamlısı.

MALGAŞ a. Madagaskar'da konuşulan, Endonezya öbeğinden dil.
—ANSİKL. Malgaş, birbirlerine çok yakın 15 dolayında lehçeden oluşur. Borneo'nun güneyinde konuşulan endonezya dilinin kimi lehçeleriyle bir çok benzerlik gösteren bir temel sözcük dağarcığı vardır. Sözlüksel karşılaştırmalar, malgaşın, endonezya dilinin bu altkatmanından yaklaşık 2 000 yıl önce ayrıldığını gösterir. Madagaskar Cumhuriyeti'nin resmi dili, 1820'den beri latin abecesiyle yazılan Merinalar'ın lehçesinden kaynaklanır. Bu dil, günümüzde öbür lehçeleri gerileten büyük bir yayılım içindedir. Malgaş sözlüğünde, eski dönemlerde svahili ve arapçadan, yeni dönemlerde de ingilizceyle fransızcadan aktarma kelimeler vardır. Ünsüz dizgesi (10 kadarı genizsil yaklaşık 30 ünsüz), yalnızca dört ünlüden oluşan ünlü dizgesine göre zengindir.

MALGAŞİTİK sıf. (fr. *malgachitique*). Petrogr. **1.** Kimi granitlerin ve siyenitlerin siyah (demir II hidratlar) ya da kırmızı (demir III hidratlar) rengi için kullanılır. **—2.** Kimi gneissların, siyenitlerin ve özellikle de granitlerin koyu renkli feldispatları için kullanılır.

Lauros-Giraudon

François de Malherbe Robert Lefevre'in yaptığı tablodan ayrıntı *Versailles şatosu*

MALHERBE (François DE), fransız şair (Caen 1555 - Paris 1628). Caen mahkemesinden bir danışmanın oğluydu; Provence valisi Henri d'Angoulême'in sekreteri oldu. Koruyucusunun ölümünden sonra, italyan zevkine uygun ve pek ilgi uyandırmayan şiirler yazdı, ardından 1605'te saray şairliğine getirildi ve ölümüne kadar bu görevde kaldı. Bu dönemde, çoğu sipariş üzerine yazdığı şiirlerle, kendini bir edebiyat akımının önderi olarak kabul ettirdi, etrafına kendi gibi yazmaya özenen birçok şair topladı ve zamanının en iyi şairi olduğuna kendini inandırdı. Malherbe'in özelliği Pléiade geleneğinden tümüyle kopmaya dayanır. Onun için en önemli şey, inşanın, veznin sağlamlığıdır: şairin söz dağarcığında hiçbir yeni sözcük, hiçbir arkaizm, değişik yorumlara yol açabilecek herhangi bir kullanım olmamalıdır; dilin berraklığına, fikirlerin doğuş sırasına sadık kalmaya büyük bir önem verir ve fransız dilinin yansıttığını varsaydığı evrensel uyuma ancak böylelikle varılabileceğine inanır. Ayrıca şiir onca çok kesin kurallara uymalıdır; özellikle uyaklar eşine kolay kolay rastlanmayacak türden olmalıdır. En iyi şiirlerinde (*A la Reine mère du Roi*, *Prière pour le Roi*, *Consolation à Dupérier*) biraz tumturaklı ama gene de çok etkili bir uyuma varmayı bilmiştir. Kimi dizeleri göz önüne alındığında öğretisinin katılığını aşan bir coşkunluğa erişebildiği ve yaradılıştan lirik bir şair olduğu görülür. Malherbe, şiirde, çalışmanın yararlarını, anlatımın sağlamlığını vurgulayan ve dilde değiştirilemez tek bir modelin bulunduğunu kabul ettirmek isteyen insandır. Fransa'nın siyasi açıdan merkezileşmeye yöneldiği bir dönemde, o da fransız dilini ayıklamak ve birleştirmek istemiştir.

Malherbe epitelyoması (fransız cerrah Albert Hippolyte *Malherbe*'in [1845-1915] adından). Çocukta ve genç erişkinde en çok yüzde görülen ve deriyle birlikte devinen bezelye tanesi iriliğinde, taş gibi sert derialtı uru. (Çıkartılırsa yeri tam iyileşebilen iyicil bir urdur.) [Eşanl. PİLOMATRİKOM, PİLOMATRİKSOM.]

MALIÇ → MAHLAÇ.

MALIŞKİN (Aleksandr Georgiyeviç), rus yazar (Bogorodskye 1892 - Moskova 1938). Küçük kent insanının yaşamını canlandırdı, iç savaş konusunda güçlü bir epik roman yazdı (*La Chute de Dair* [fr. çev.], 1923). Entelijansiyanın geçirdiği evrimi, ruhbilimsel yönün vurgulandığı yapıtlarda yansıttı (*Sébastopol* [fr. çev.], 1931; *les Gens des coins perdus* [fr. çev.], 1937-38) ile sanayileşmenin canlandırdığı ve değişime uğrattığı taşra temasına yöneldi.

MALITAŞI a. Denizc. Küçük teknelerde, kimi kez çapa yerine kullanılan, ipe bağlı büyük ve ağır taş.

Malıy ya da **Küçük tiyatro,** 1824'te kurulan Moskova tiyatrosu. 1830'lu yıllarda, bina fransız kumpanyalarına ayrılmıştı, ama en büyük rus yazarları da (Gogol, Ostrovskiy, Turgenyev, Tolstoy) yapıtlarını burada sahnelettiler. Bina, birçok kez elden geçirilmiştir.

MALİ sıf. (ar. *māl* ve *-ī*'den *mālī*). **1.** Mal ve para ile ilgili; parasal: *Mali durum.* **—2.** Maliyeye ilişkin, maliye ile ilgili: *Mali önlemler.*
—*Esk.* *İlm-i mali,* maliye bilimi.
—Bank. *Mali senet* ya da *Mali evrak,* bir kredi açılışını temsil etmek üzere çıkarılan ve mobilize edildiğinde ikrazcı bankaya finansman yenilemesi yapmak olanağını sağlayan senet. || *Mali işlemler,* mali piyasa tarafından firmalara öz sermaye ya da uzun vadeli krediler (sermaye artırımı, tahvil emisyonu) verilmesine yarayan işlemler.
—İkt. Özel ya da kamusal malvarlıklarının yönetilmesine ve sermaye piyasasında yapılan uzun vadeli işlemlere (hisse senetleri, tahvil emisyonları) ilişkin olan şeye denir. || *Mali kesim,* bir ülkede iktisadi etkinliklerin finansmanında rol oynayan kurumları kapsayan kesim. (Mali kesim, ülke ekonomisinin gelişmişlik derecesine göre genişlemekte ya da daralmaktadır. Türkiye'de bu kesim, başta bankacılık sistemi olmak üzere, sosyal güvenlik kurumları, sigorta şirketleri, kredi kooperatifleri, sermaye piyasası ve örgütlenmemiş para piyasasından oluşmaktadır.) || *Mali yük,* devletçe ve yerel resmi makamlarca yapılan vergi ve benzeri alımların global kitlesiyle gayrısafi hasıla ya da gayrısafi ulusal gelir arasındaki karşılaştırmadan çıkan sonuç. (Bu karşılaştırma, bir orantı kurmayı sağlar. Çoğu kez, "mali baskı" adı verilen bu orantı, birbirinden az çok uzak yıllar ya da farklı ülkeler arasında karşılaştırmalar yapmakta kullanılır. Birinci karşılaştırma daha anlamlı ve daha güvenilirdir. Bu karşılaştırma, bütün ülkelerde, zamanla kamu harcamalarının ya da mali yükün sürekli bir biçimde artığını açıkça ortaya koymaktadır.
—İkt. tar. *Mali cizye,* Osmanlı devletinde, savaşta kazanılan düşman topraklarından alınan cizye, müstemenlerden alınan gümrük, barış karşılığında düşmandan alınan mallar vb. gelirler için kullanılan deyim. (Bu gelir, savaş giderleriyle subaylara ve bunların hizmetinde bulunan askerlere; kale, mescit, köprü gibi tesislere harcanırdı.)
—İşl. ikt. *Mali bunalım,* bir işletmenin ödeme güçlüğüne düşmesi, kredi alabilme olanaklarını yitirmesi.
—Mal. Kamu maliyesi, özel maliye ya da para işleriyle ilgili olan. || *Mali analist,* bir bankada, bir işletmede, bir ekonomik kuruluşta taşınır değerlerle yatırım projelerinin seçimini ve verimlilik incelemelerini yapan uzman. || *Mali cebir,* vadeli ve faizli işlemler, amortisman hesapları, dönem başı ve dönem sonu taksitlerle yatırımlar, rant ve istikrar hesapları gibi parasal işlemleri konu alan bilim dalı. || *Mali durum,* bir kimsenin ya da bir grubun, belli bir anda, gereksinimleri karşılığı elinde bulunan parasal kaynaklar; bir kimsenin, bir topluluğun bütçesi. || *Mali yıl,* devlet bütçesinin uygulandığı genel olarak bir yıllık süre.
—Muhs. *Mali bilanço,* mali yasaların koyduğu kural ve yaptırımlara uygun olarak düzenlenen bilanço. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Uluslarar. İkt. *Mali taahhütler,* bir ülkenin, yabancıların elinde ya da dışarıda bulunan ve o ülke merkez bankasının, talep olduğu zaman, başka dövizlere çevrilmesini karşılamak zorunda olduğu dövizlerin tutarı.
—Vergi huk. *Mali kaza,* vergi anlaşmazlıklarını çözümlemek amacıyla uygulanan yargı sistemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Mal. Mali yıl olarak adlandırılan bütçe yılının başlama zamanı, ülkelere göre değişmektedir. Genellikle ocak, mart, nisan, haziran ve temmuz aylarından biri mali yılın başlangıç ayı olarak kabul edilir. Türkiye'de, Meşrutiyet döneminde mali yılbaşı olarak 1 mart kabul edilmişti. Cumhuriyet döneminde ise, 1926-1944 arasında 1 haziran, 1945-1948 yıllarında 1 ocak, 1949-1983 yıllarını kapsayan dönemde 1 mart, 1983'ten sonra da 1 ocak mali yılbaşı olarak kabul edilmiştir.
—Muhs. Vergi bilançosu da denilen mali bilançolar hazırlanırken aktifi oluşturan kalemlere (bina, demirbaş, hisse senetleri, tahviller vb.) değer biçilmesinde, amortisman ve karşılıklara uygulanacak amortisman oranlarının saptanmasında kâr ve zarar hesaplarının hazırlanmasında vb. işlemlerde Vergi usul kanunu hükümlerine uyulması zorunludur. Çünkü, vergiye konu olan ticari kazançlar, ancak bu yasa hükümlerinin yerine getirilmesiyle doğru bir biçimde saptanabilir. Mali bilançolar aynı zamanda Maliye bakanlığı'ndan izni alınmış ve Vergi kanunu hükümlerine uygun olarak düzenlenmiş "yatırımın indirimleri"nin de kârdan düşülmesine olanak sağlar. Bütün bu özellikleri nedeniyle, işletmeler, ticari bilançolarının yanında mali bilanço da hazırlamaktadır. Ancak, mali bilanço hazırlanması bir zorunluluk değildir. Ticari bilançolarını düzenlerken Vergi kanunu hükümlerini aynen yerine getiren işletmelerin vergi karşısındaki durumları da belirleneceği için yalnızca bu bilançoyla yetinebilirler.
—Verg. huk. Yükümlülük, ceza kesme, vergi tahsili vb. konularda ortaya çıkan vergi anlaşmazlıkları, ülkelerin mali kaza sistemlerine göre genel ya da özel mahkemeler tarafından çözümlenir. Türkiye'de, 1982'ye kadar, vergi uyuşmazlıklarında İtiraz komisyonları, Temyiz komisyonları ve son karar organı olarak da Danıştay yetkili kılınmıştı. 1982'de bu sistem değiştirilerek yeni bir yasal düzenleme getirildi. Buna göre, mali anlaşmazlıklar 2575 sayılı Danıştay kanunu, 2576 sayılı Bölge* idare mahkemeleri, İdare* mahkemeleri ve Vergi mahkemelerinin kuruluşu ve görevleri hakkında kanun ve 2577 sayılı İdari yargılama usulü kanunlarına göre çözümlenmektedir. Bu yasalara uygun olarak, 1982'de Bölge idare mahkemeleri, İdare mahkemeleri ve Vergi mahkemeleri göreve başlamıştır. Böylece Vergi mahkemesi, İtiraz ve Temyiz komisyonlarının yerine geçmiştir. Bu yeni düzenlemeye göre itirazlar, yetkili Bölge mahkemesi ve Vergi mahkemesine yapılmakta, temyiz için de Danıştay'a başvurulmaktadır. Ayrıca Vergi mahkemelerinin kurulması ile çeşitli yasalarda yer alan vergi yargılama usulü hükümleri de yürürlükten kaldırılarak, yerine 2577 sayılı İdari yargılama usulü konmuştur.

MALİ sıf. (fars. *mālī*). *Esk.* **1.** Bir şeyle dolmuş bulunan, dolu: *"Raşid'in şiirleri ekseriya hikmetle mâlîdir"* (A. R. Altınay). **—2.** Çok, fazla.

MALİ, Batı Afrika'da devlet; 1 240 000 km²; 8 420 000 nüf. Başkenti *Bamako*. Resmi dili *fransızca*.

COĞRAFYA
doğal çevre

Futa-Calon'un kuzey yamaçlarıyla Gine sıradağlarının güneyine yaslanan Mali, Batı Orta Nijer çanağı çevresinde uzanan toprakları kaplar ve Sahra'ya kadar sokulur. Kenarları yüksek, düz bir ülkedir.

G.'de sınır bölgesi boyunca uzanan yaşlı dağlar, derin boğazlarla yarılmış bloklar halinde parçalanmıştır ve yer yer *inselberg*'ler kapsamaktadır. Daha K.'de, Nijer' in iki yanında, eski kumtaşlı tortul kayaçlardan oluşmuş Manding platolarıyla (B.'da), Bandiagara platosu (D.'da) "yalıyarlar"la sert tabandaki ovanın 200-500 m yukarısına yükselir. Bandiagara platosu, Gurma dağlarıyla doğuya doğru devam eder. K.'de İforas Adrarı kütlesi ve Nijer çanağının kenarıyla tepeler yeniden ortaya çıkar. Ülkenin geri kalan bölümü, genellikle Üçüncü ve Dördüncü Zaman'larda oluşmuş tortullarla kaplı ovaları ve havzaları kapsayan geniş bir bütün olan Nijer çanağıdır. Orta güneydeki Masina havzasında, Nijer ırmağının "iç deltası" bulunur.

Tropikal iklim G.'den K.'e doğru değişiklik gösterir: 1. paralelin güneyinde Sudan ve Sudan-Sahil iklimi egemendir; önce serin, sonra sıcak bir kurak mevsim (ekim -kasımdan mayıs-hazirana kadar yılın altı ya da sekiz ayı) ile yağışlı bir mevsim birbirini izler. Yağış miktarı 1 200 mm'den 600 mm'ye düşer. K.'e gittikçe kurak mevsimin süresi artar ve yağışlar daha da azalır. Hatta bazı yıllarda hiç yağmur yağmayabilir: sahil ikliminden çöl iklimine geçilir. Bununla birlikte, Nijer ırmağı, vadisi boyunca etkili olan bir mezoiklim yaratır: gündüz ve gece arasındaki sıcaklık farkları azalır, nem oranı yükselir.

Akarsu ağı, Senegal'in yukarı çığırı ile Nijer'in orta çığırını içine alır. Senegal, ülkenin batısına doğru akar, Nijer ise ülkeyi güney-batıdan kuzey-doğuya doğru geçer. Nijer ırmağının rejimi, yağış düzenine sıkı sıkıya bağlıdır; kurak mevsimde debisi çok zayıflar, hatta sıfıra düşerken, kış mevsiminde suları yükselir. Bununla birlikte, taşkınlar zaman içinde yukarıdan aşağıya doğru yer değiştirir. Bu yer değiştirme, aşılan mesafenin uzunluğuna ve küçük yatağın eğiminin azalmasına (özellikle aşağı deltada) bağlıdır. Eğimin azalması aynı zamanda suların hızını keser. En verimli topraklar Nijer vadisindedir; diğer yerlerde toprak asitli ve genellikle sert kabukludur.

Güneyde bitki örtüsü, seyrek orman ya da savan ve bunun yanı sıra ağaçlıklar altında uzanan buğdaygillerden oluşur. Sudan-Sahil ortamında savan, dikenli bitkilerle kaplıdır ve yavaş yavaş çalılık ya da otluk bir bozkıra dönüşür. Çöl ortamında bitki örtüsü tümüyle yok olur. Buna karşılık derin Nijer çanakları, "burgu" denen yüksek otlarla kaplıdır.

nüfus ve ekonomi

Yıllık nüfus artış oranı yüzde 3'e yaklaşmakta ve 15 yaşından küçük gençler nüfusun % 46'sını oluşturmaktadır. Sudanlı zenci topluluklar, Sahilliler'den oluşan beyaz nüfustan ayırt edilir. Yerleşik yaşayan Sudanlılar birçok etniye ayrılırlar: Soninkeler, Malinkeler, Bambaralar, Dogonlar, Songaylar. Göçebe olan Sahilliler iki alt gruba bölünürler: Mağribliler ve Tuaregler; bunlara Masina'da yerleşik olarak yaşayan Pöller'i de katmak gerekir. Nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu yerler Nijer vadisindedir. Nüfusun % 78'inden fazlası kırsal kesimdendir. Nüfusu 100 000'i geçen tek kent Bamako'dur. Halkın büyük kısmı, 5 000'den az kişiyi barındıran yarı kentsel küçük merkezlerde yaşar. Köylüler, kentlere, kıyı ülkelerine (Fildişi Kıyısı ve Senegal) ve Fransa'ya göç etmektedir. Halk, islamiyeti benimsemiştir. Resmi dil fransızca olmakla birlikte, günlük yaşamda kullanılan ortak dil bambaradır.

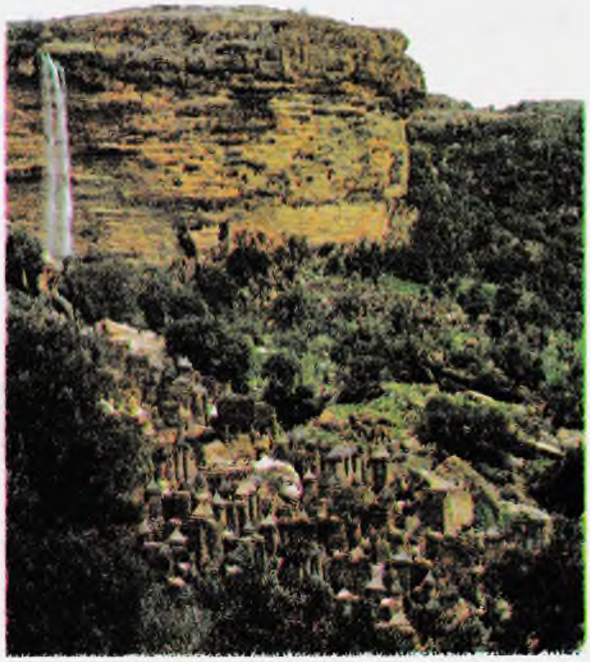
İktisadi gelişme tarıma dayalıdır. Mali'de, ticari (pamuk, dah, yerfıstığı vb.) ya da besinsel (tahıl [pirinç, mısır, darı]) asgari sayıda temel ürünü geliştirmeyi amaçlayan on beş kadar kalkınma programı yürürlüktedir. Bunların en önemlileri, gelir ve besin tarımlarını, çift hayvanı ya da kasaplık hayvan yetiştirme programlarıyla birleştiren entegre geliştirme programlarıdır. Suya gömülü pirinç tarımı iç deltada (Segu ve Mopti çevresinde) büyük ölçüde gelişmiştir; sulamalı pirinç üretimiyse, şekerkamışı üretimiyle birlikte tarım kesiminin başlıca etkinliğini oluşturmaktadır. Buna karşılık ülkenin güney-doğusunda, sudan iklimi ortamında, köylüler pamukla birlikte mısır ve hintdarısı, daha kuzeydeyse yerfıstığı ve darı üretirler. Pamuk üretimi 250 000 t, yerfıstığı üretimi de 115 000 t dolayındadır. Tarım teknikleri hâlâ arkaik niteliktedir. Bununla birlikte, hayvan kullanılarak yapılan tarım gelişmekte, gelir getirici tarımla gübre ve böcek öldürücü ilaç kullanımı yaygınlaşmaktadır. Tarım, sanayileşmiş ülkelerin teknik ve mali yardımından yararlanmaktadır. Ancak Sahil bölgesinde yaşayanların başlıca etkinliği yine de hayvancılıktır. 1970'li yılların başındaki kuraklıktan büyük zarar gören sığır sürülerinin toplam sayısı 5 milyonun, küçükbaş hayvanların sayısı da 11 milyonun üstündedir. Hayvancılık, daha çok sürülerin yazları yaylaya çıkarılması yöntemiyle yapılır. Kurak mevsimde çobanlar sürülerini su başlarının yakınında toplarlar, kışın ova ve yaylalardaki otlaklarda yayarlar. Balıkçılık iç deltada gelişmiştir.

Malililer, sanayileşme yönünde de büyük çaba harcadılar. Fakat, önemli bölümü devlet kesimine bırakılan ve sosyalist ülkelerin teknik ve mali yardımından yararlanan bu etkinlik, bunalıma girmiştir. Başlıca sanayi işletmeleri, tarım ürünlerini değerlendirir (yağ fabrikaları, iplik ve dokuma fabrikaları [pamuk ya da dah] tabakhaneler), donanım malları (tarım malzemesi, iki tekerlekli araçlar) ve yaygın tüketim maddeleri üretir. Sankarani üzerindeki Selingué barajı, Bamako sanayi bölgesine enerji verir. Mali, Manding yaylalarında demir ve boksit rezervlerine sahiptir. Ama ucuz bir enerji kaynağı olmaması (ve pazarların uzaklığı) nedeniyle bu kaynaklar işletilememektedir. Mali'de ayrıca fosfat ve altın (SSCB'nin yardımıyla işletilmektedir) yatakları vardır.

Mali'nin büyük bir engeli, çepeçevre karayla kuşatılmış bir kıta ülkesi olması, kendine özgü ya da hiç olmazsa yakınında bulunan bir limandan yoksun olmasıdır. Dışarıyla ilişkisini, Mali ve Senegal yönetimlerince işletilen demiryolu aracılığıyla ve Dakar limanıyla sağlar. Bununla birlikte, ülkenin güney-doğu'su, karayoluyla ya da hem karayolu, hem de Abican-Nijer yönetimince işletilen demiryoluyla (aktarmalı olarak) Abican'a bağlıdır. Güney-doğu'daki büyük karayollarının çoğu ve Bamako'yu Mopti'ye bağlayan yol asfalttır. Nijer nehri, Kulikoro ve Tombuktu arasında, ulaşım için kullanılır. Bamako'da uluslararası bir havalimanı vardır.

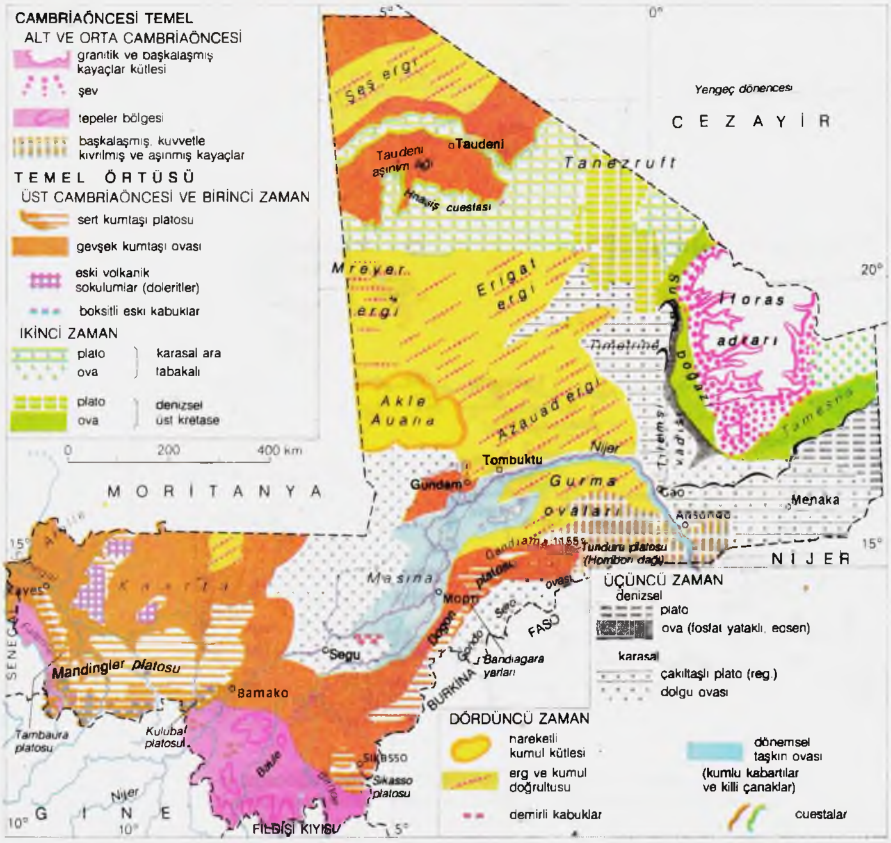
Dış ticaret bir devlet şirketinin tekelindedir. Mali, ham ya da işlenmiş tarım ürünleri (yerfıstığı, pamuk ipliği, canlı hayvan) ihraç eder; donanım malları, sanayi hammaddeleri, yaygın tüketim malları ve çeşitli besin ürünleri ithal eder. Ticaret bi-

MALİ

Bandiagara yalıyarının eteğinde dogon köyü

Anderson-Fournier-Explorer

JEOMORFOLOJİK BÖLGELER

lançosu büyük açıklar vermektedir. AT ülkeleri, ABD, Çin, Rusya, Senegal ve Fildişi Kıyısı, Mali'nin ticaret yaptığı başlıca ülkelerdir.

TARİH

Mali'ye, insanlar çok erken bir tarihte yerleşti. Her yerde yok olmuş uygarlıkların izlerine rastlanır: özellikle Nijer'in taşma alanında dikili taşlar, ölü odaları, tümülüs, tellemlerin yerleştiği Bandiagara yarlarındaki mağaralar (aşağı yukarı Bin yılı,). Tarım ve göçebe hayvancılıkla uğraşan bu toplulukların Sahra'yı geçerek Akdeniz dünyasıyla ilişki kurmaları çok eski tarihlere uzanır.

Sahil sınırında, soninke kavminin (sarakole) bulunduğu yerde, Orta Senegal'den Nijer'in taşma alanına ve Tişit Dahar'ından (Moritanya) 14 derece enlemine dek uzanan Gana* İmparatorluğu bu şekilde gelişti. Kumbi Saleh sitinde olduğu sanılan başkent, müslümanlığı yayan kuzey afrikalı tüccarların sık sık uğradığı bir ticaret merkeziydi; islamlığı Gana'ya Murabıt istilacılar yerleştirdi (1076). Murabıtlar'ın tutunamaması üzerine imparatorluk sarsıldı ve parçalanmaya başladı. Sosso kralı Sumanguru Kante 1203'te Gana'ya saldırdı; 1235-1240'ta Mali İmparatorluğu'nun kurucusu Sundiata Keita başkenti yıktı ve toprakları ilhak etti.

VII. yy.'da Koukya'da, IX. yy.'da Gao'da tarımcı ve balıkçı bir halk olan Songaylar (Sorkolar) arasında Nijer menderesinin aşağısında şekillenmeye başlayan Mali İmparatorluğu, XV. yy.'da Mosiler'in saldırısına uğradıysa da aynı yüzyılda yeni bir hegemonya kurdu, songay etkisi yavaş yavaş Nijer'in yukarı kesimine doğru, Segu'ya dek yayıldı, ama en parlak döneminde Mali'ye boyun eğdi. Songaylar yavaş yavaş özgürlüklerini kazandılar ve 1464-1492 arasında hüküm süren önderleri Sonni Ali, Gao İmparatorluğu'nun temellerini attı. Sahra ticaretinin merkezleri olan Tombuktu ve Cenne'yi ele geçirdi ve Mosiler'e, Tuaregler ve Pöller'e karşı silahlı mücadeleye girişti. Sonni Ali'nin valilerinden biri olan Askia Muhammet (1492-1528), kuvvete başvurarak imparatorluğun devamını sağladı. Mali'den Ayr'a dek fethedilen toprakları sağlam bir şekilde örgütledi. Tombuktu ikinci başkent oldu ve aydın müslümanların öncülüğünde büyük bir düşünsel gelişme içine girdi. Birbirini izleyen karışıklık ve huzur dönemlerinin ortasında, Teghaza tuzlaları (Tombuktu'nun 800 km kuzeyinde) konusunda Fas sultanıyla bir çatışma meydana geldi; bu çatışma, 12 nisan 1591'de Tondibi (Gao'nun kuzeyinde) bozgunundan sonra imparatorluğun çöküşüne yol açtı. Faslılar da Tuaregler karşısında bir varlık gösteremediler ve Tuaregler 1737'de Tombuktu'ya yerleştiler.

XVII. yy.'da gücünü ortaya koyan Bambaralar'ın kurduğu Segu* krallığı'na sırasıyla, kuruluş tarihinden 1770'e dek Kulibali ve özellikle Ngolo (1770-1790), Manson (ya da Monzon) (1790-1808) ve Daa (1808-1827) adlı krallarla Diaralar egemen oldu. Krallık, Kaarta'da Cenne ve Tombuktu'yla Yatenga'ya (Mosiler) dek yayıldı. XVIII. yy. sonundan itibaren Manson, isyancı vasallarla (özellikle Kaarta* ve Tombuktu) uğraştı; krallık, XIX. yy.'da gerilemeye başladı.

EKONOMİ

XIX. yy. başında Ahmedu Şeyhu'nun (1818 -1844) kurduğu Masina* pöl imparatorluğu, müslümanlık adına animist Bambaralar ve Bobolar'ın yanı sıra Mağribliler ve Tuaregler'le çatıştı, hatta Tombuktu'yu işgal etti. Oğlu Ahmedu Şeyhu (1844-1853), babasının savaşçı ve örgütçü niteliklerine sahip çıktı. Bununla birlikte, 1857'de, Fransızlar'ın Senegal ırmağı kıyılarından attığı tukulör murabıt Elhac Ömer, Nioro'ya yerleşti, Bambaralar'ı Segu'dan çıkarınca oğlu Ahmedu burada 1861'den 1890'a dek hüküm sürdü ve 1862'de Manisa'ya egemen oldu. Yeğeni Tidiani kral oldu ve Bandiagara'ya yerleşerek ülkeyi 1893'e dek yönetti.

Gine ve Mali arasındaki çatışmalar 1874'ten sonra diula Samori Ture'nin öncülüğünde yeni bir devletin hareket noktası oldu. Samori Ture, önce, bir diula hanedanına boyun eğmiş bir senufo ülkesi olan Kenedugu'yla çatıştı. Bu ülkenin kralı Tieba, Sikasso kalesinden başarılı bir şekilde direnince (1887) Samori Ture Dabakala'ya (Fildişi Kıyısı) yerleşerek Buguni ve Sikasso bölgesinde operasyona devam etti; tek gerçek engel olarak karşısına çıkan Fransızlar tarafından Gine'ye püskürtüldü ve 1898'de esir düştü.

Senegal vadisinden başlayan fransız askeri müdahalesinin ilk işi Medine kalesinin yapımı oldu (1857). Bunu çeşitli misyonlar izledi: Mage (1863), Soleillet (1878), Gallieni (1880). Nijer'de Kayes demiryolunun yapımına girişildi (1881-1904), 1883'te Bamako işgal edildi; kademeli olan işgal harekâtı, 1893'te albay Archinard'ın yönetiminde topyekûn bir nitelik kazandı ve 1898'de, Tieba'nın kardeşi Ba Bemba'nın hüküm sürdüğü Sikasso'nun alınmasıyla tamamlandı.

İşgal edilen topraklar 1904'te, başkenti önce Kayes, sonra 1908'de Bamako olmak üzere Haut-Sénégal-Niger sömürgesini oluşturdu. Sömürgenin adı 1920'de Fransız Sudanı olarak değiştirilirken doğu topraklarının 1919'da ayrılmasıyla Yukarı Volta (bug. Burkina Faso) kuruldu. Göçebe Mağribliler'in yaşadığı 15. paralelin kuzeyindeki topraklar 1945'te Moritanya'ya bırakıldı. Fransız Sudanı 1899'dan 1959'a dek Fransız Batı Afrikası Federasyonu'na, yani Dakar genel valiliğine bağlı kaldı.

24 kasım 1958'de, referandum sonunda doğan Sudan Cumhuriyeti önce Mali Federasyonu içinde Senegal'e bağlıyken, bu federasyonun parçalanması üzerine 20 ağustos 1960'ta tam bağımsızlığına kavuştu ve 22 eylül 1960'ta da Mali Cumhuriyeti adını aldı. Yeni devlet, Afrika Demokratik topluluğu Sudan birliği (ADTSB) ve önderi, Cumhurbaşkanı Modibo Keita'nın girişimiyle, Batı'dan kopmaksızın sosyalizmi seçti. Ama ekonomisi gelişmedi ve hoşnutsuzluk arttı. Ağustos 1967'de iktidar bütünüyle Modibo Keita'nın başkanlığındaki Devrimi savunma ulusal konseyi'ne devredildi; M. Keita kemerleri sıkma politikası uygulamaya çalıştı.

19 kasım 1968 hükümet darbesi sonunda ordu iktidarı ele geçirdi ve oluşturduğu Ulusal kurtuluş askeri komitesi, teğmen, sonra albay Musa Traore'yi Devlet başkanlığına getirdi. Eylül 1969'dan itibaren Musa Traore hem Devlet hem de Hükümet başkanlığı görevlerini birden üstlendi. Haziran 1974'te kabul edilen yeni anayasa, ancak bir kez yenilenebilmek üzere beş yıl süreyle Cumhurbaşkanı ve Başbakanın seçilmesini, dört yılda bir yenilenen bir Millet meclisi seçimini ve bir tek partinin kurulmasını öngörüyordu. 1972 -1975 arasındaki kuraklığın ağırlaştırdığı iktisadi güçlüklere çözüm bulunamadı. Fransa, 1980 yılı içinde, bütçeyi dengelemek için yaptığı desteği kesti. Ocak 1981'de general Musa Traore, Mali'nin Batı Afrika Para birliği'ne (ancak 1983'te müdahale etti) yeniden kabul edilmesi talebinde bulundu; tek parti olan Mali halkl demokratik birliği (MHDB, mart 1979'da kurulmuştu), şubat 1981'de ekonominin liberalleşmesini kararlaştırdı. General Traore, Burkina Faso ve Mali arasında 1974'ten beri devam eden sınır ihtilafını çözemediği gibi sürüp giden iç bunalımı da kontrol altına alamadı. Mart 1991'de yirmi üç yıllık iktidardan ve dört gün süren şiddetli gösterilerden sonra (Bamako'da askerlerin ateş açması sonucu 100'den fazla ölü) askeri bir darbe ile devrildi. Geçici halk selamet komitesi (GHSK) yarbay Amadou Toumany Toure'nin başkanlığında bir ulusal konferans topladı. Temmuz-ağustos'ta Bamako'da toplanan 1 800 delege yeni bir anayasa, yeni bir seçim ve siyasi partiler yasası hazırladı. Anayasa ocak 1992'de yapılan referandumda onaylandı. Nisan 1992'de yapılan başkanlık, milletvekili ve yerel yönetim seçimlerini Mali'de Demokrasi için ittifak partisi (ADEMA) kazandı. Partinin adayı Alpha Oumar Konaré cumhurbaşkanı seçildi. Eski başkan Traore, 1991 ayaklanması sırasında meydana gelen ölümlerden dolayı yargılanarak şubat 1993'de ölüm cezasına çarptırıldı.

EDEBİYAT

→ AFRİKA (*Zenci*).

SANAT

Mali sanatının temsilcileri özellikle dogon ve bambara köylüleridir. İlk dogon eşyaları 1906 yılında Desplagnes tarafından bulundu. Marcel Griaule'un yönetimindeki bilimsel Dakar-Cibuti misyonu (sekreter Michel Leiris'ti) ve daha sonraki misyonlar Mali'de çok sayıda önemli eşya topladılar.

İslamiyet Mali'de XVIII. yy.'a kadar bir kent dini özelliğini korudu, figüratif sanatlar üstünde olumsuz etkileri kısıtlı bir çevreyle sınırlı kaldı; buna karşılık, bu çevre, uygulamalı sanatların ve mimarlığın (özellikle Cenne, Mopti, San camileri) gelişmesine oldukça elverişliydi. Nijer vadisinde ortaya çıkarılan pişmiş toprak insan figürleri (ilki 1946'da Théodore Monod tarafından Bamako yakınlarında bulunmuştur) XIV. ve XV. yy.'lardan kalmadır ve bu vadide yer alan kentsel merkezlerde islamiyet öncesi dönemde bir heykelciliğin gelişmiş olduğunu gösterir.

Animist dogon ve bambara halklarının sanat eşyalarının büyük bölümü ağaçtandır. Bu gerecin fazla dayanıklı olmadığı göz önünde bulundurulursa, sözkonusu eşyaların çoğunun ancak yüzyıllık olabileceği ortaya çıkmaktadır. Ağacın cinsini ve bu eşyaların kullanım araçlarını da dikkate almak gerekir. Örneğin, bir mask, bir heykelden daha kısa ömürlüdür. Genellikle yumuşak ağaçtan yapılan mask, dans sırasında hoyratça kullanılır ve törenlerden sonra gerçek mask "mezarlıklarına" atılırdı. Dogon masklarının çok ince olan üst bölümleri dayanıksızdı ve her danstan sonra yenilenmeleri gerekirdi. Heykellerin tarihlendirilmesi sorunu ısılışıldama yöntemi sayesinde çözüme kavuşturuldu. Bazı tellem ya da dogon ağaç eşyalarının Nijer vadisinin pişmiş toprak eşyalarıyla aynı tarihten kalma olduğu ortaya çıkmıştır; dogon heykellerindeki başlıca figürler (cinler, dinsel önder [*hogon*], ata, demirci, ikizler vb.) bilenlerin anlayabileceği bir duruşta ve çeşitli simgelerle gösterilmiştir. Bu heykellerden bazıları önemli kişilerin cenaze törenlerinde kullanılır, kimileri (örneğin doğum sırasında yaşamını yitirmiş kadınlara adanan) sunaklarda korunur, kimileri de kehanet ayinlerinde çeşitli işlevler üstlenir. Dogon heykellerinde türdeş bir yapı görülmez: işlenmemiş ağacın biçimini hemen hemen koruyan örneklerin yanı sıra, tamoyma tekniğiyle üç boyutlu olarak işlenmiş örneklere de rastlanır.

Bambara demirci heykel sanatçıları da, dogon heykelcileri gibi mitolojik konulardan esinlenmişlerdir. Yararlı bereket imgesi, kadın, en fazla rağbet gören konudur. Mutfak kulübelerinin kilidi kadın vücudunu andırır; kilit, oymalı ağaçtandır ve bir haç oluşturacak biçimde birbirine geçen iki parçadan oluşur. Bu kapatma düzeninin cinsel bir simge oluşu bambara uzmanları tarafından sıkça vurgulanmıştır.

Bambaralar'ın toplumsal ve dinsel yaşamlarına bir yetkinlik ideali egemendir. Bireylerin yetişkin erkek özelliğini kazanmaları için sırayla çeşitli giriş topluluklarına (*Ntomo, Komo, Nama, Tyivara, Kore*) katılmaları gerekmektedir. Her topluluğun belirli bir işlevi vardır ve aralarında, yaşamın değişik yanlarını kapsayan bir dizi ilişki bulunur. Bunlardan her biri insan bedeninin bir parçasına, eklemlerinden birine ve bir algılama duyusuna bağlıdır. Toplulukların bu değişik yanları, onlara özgü masklarda da belirgindir.

En tanınmış maskeler *tyivara* topluluğununkilerdir. Oymalı üst bölümleri antilop biçiminde olan bu maskeler çift olarak kullanılır. Erkek, saldırgan ve şişinmiş bir duruşta; yavrusunu sırtında taşıyan dişi ise daha ağırbaşlı, daha yumuşak ve rahat bir görünüm içindedir. Oymaların alt bölümüne hasır bir başlık tutturulmuştur. Dansçılar bir sopaya dayanarak antilop sıçramalarını taklit ederler. Maskeler çeşitli yardımcı öğelerle (kostüm, takılar, asa, asmakabağı, çanta, sineklik) birlikte kullanılır ve tiyatro sanatına ait eşyalar olarak ortaya çıkarlar; bu yüzden de maske ile kuklalar birbirinden ayrı düşünülemez.* Dogon kuklalarının hiçbir örneği bilinmemekle birlikte, kukla tiyatrosu bambara ülkesinde günümüzde hâlâ canlılığını korumaktadır. Kita bölgesi kukla tiyatrosunda beş kukladan yararlanılır (üç hayvan kuklası ve bir tanrı çifti [Muso Koroni ve Pemba]).

Ölüler kültü dogon dininin temel unsurlarından biridir. Maskeler topluluğu cenaze törenlerinde önemli bir işlev üstlenmiştir. Hepsi erkek olan üyeleri, yeni ölmüş bir ya da birkaç kişi için yas tutma süresinin bitiminde düzenlenen şenlikler sırasında köy meydanında gösteriler yaparlar. Maskeleri, hayvanların ya da efsanelere ve masallara konu olacak derecede olağanüstü koşullarda ölen kişilerin çizgilerini taşır Her maskenin çıkışında, tamtamlar değişik bir ritim çalar; maskede betimlenen kişi ya da hayvan bu ritimle ayırt edilir.

MALİ, Gine'nin kuzeyinde kent, bölge yönetim merkezi; 5 000 nüf. Çimento fabrikası. —*Mali bölgesi*, 8 800 km²; 210 889 nüf.

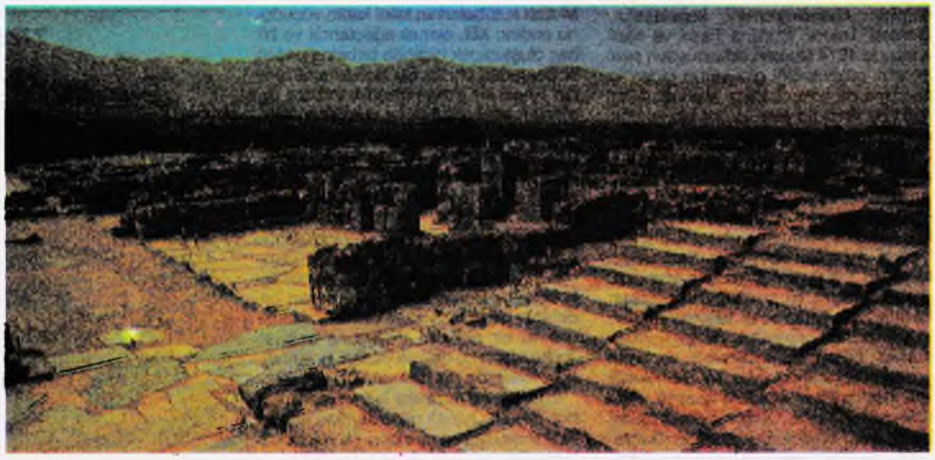
MALİ İMPARATORLUĞU, Mandingler tarafından kurulan ve başlangıçtaki merkezi Nijer vadisinde Bamako bölgesinde, Mande ili denen yerde bulunduğu sanılan imparatorluk. Mali adı, tarihte ilk kez 1050'de hükümdarın (belki de müslümanlığı ilk kabul eden) Mekke'ye yaptığı hac yolculuğu münasebetiyle geçer. Fakat, Mali'nin kendini tam anlamıyla kabul ettirmesi, XIII. yy.'da Sundiata Keita zamanına rastlar. Gana İmparatorluğu'nu yıkan Sosso kralı Sumanguru Kante'nin birbirini izleyen saldırılarıyla can veren krallık ailesinin on iki çocuğunun sonuncusu olan Sundiata Keita, 1235'te, Kirina muharebesinde, Sumanguru Kante'yi yenmeyi başardı. Birkaç yılda Gana'yı ve komşu krallıkları, Okyanus'tan Nijer'in suladığı bölgelere kadar uzanan toprakları ele geçirdi. Avcı toplumların büyük bir rol oynadığı askeri fetihlerle birlikte, manding kökenli olmayan yerli halkların arasına manding kökenli koloniler serpiştiriliyordu. Başkentin bu dönemde kurulmuş olması gerekir; muhtemel yerinin Niani'ninkiyle birlikte, Sankarani (Gine'de) üzerinde olduğu saptanmıştır.

Sundiata 1255'te öldü. Vârisleri imparatorluğun topraklarını genişletmeyi sürdürdüler. Kankan Musa denen Mansa Musa'nın saltanat dönemi (1312-1337'ye doğr.) imparatorluğun en parlak dönemi oldu. Bu dönemde imparatorluk toprak-

İnsan müzesi

ibadet için kullanılan hermafrodit heykel (yılankavi çizgisi korunmuş olan bir ağaç gövdesine oyulmuştur) dogon sanatı
İnsan müzesi, Paris

G. Boutin-Atlas-Photo

Malia
orta avlu ve basamaklar
orta minos sonu-son minos
başı (İ.Ö. 1650'ye doğr.)

Scala

la Malibran
Luigi Pedrazzi'nin
bir portresinden ayrıntı
La Scala tiyatrosu müzesi
Milano

Malibu
Herculanum'daki Papirüsler
villası örnek alınarak
yapılmış Paul-Getty müzesi (1974)

lan Dakar'dan Gao'ya ve Sahil'den orman sınırlarına kadar (Volta havzası hariç olmak üzere) uzanıyordu. Kankan Musa'nın ünü, yol boyunca büyük miktarda altın dağıtarak Mekke'ye yaptığı hac yolculuğu sayesinde Batı Afrika sınırlarını aştı. Eyaletler haraç ödemekle yükümlüydüler; siyasal örgütlenmesi olmayan eyaletler ise, doğrudan doğruya merkezden yönetiliyordu. Akdeniz ülkeleriyle yapılan ve altın madenleriyle beslenen ticaret, Mali'ye zenginlik ve ün sağlıyordu.

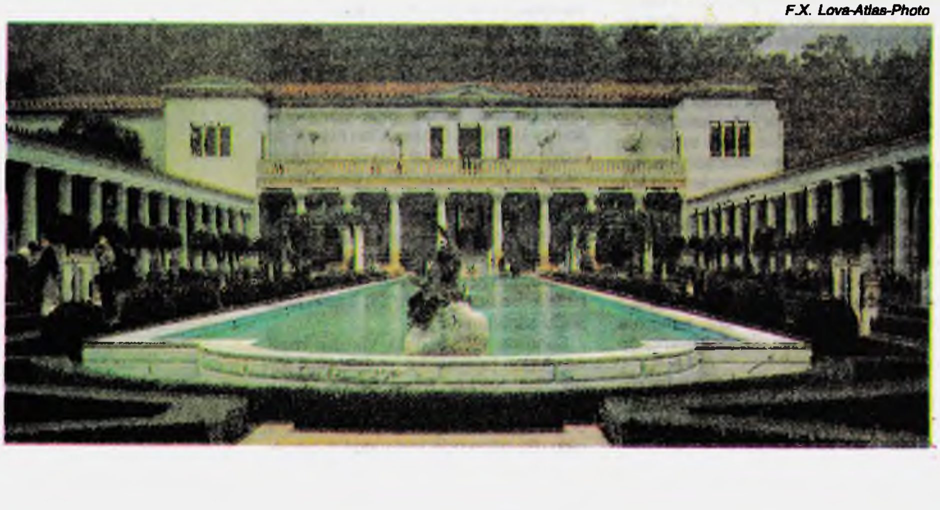
Fakat çok geçmeden çöküş süreci başladı. Süleyman ve Musa II bir yana bırakılırsa, birbiri ardınca gelen hükümdarlar çapsız kişilerdi ve ülke bir anarşi ortamına sürüklendi. Öte yandan, sınırlarda durum gittikçe güçleşti. Güney-doğu'da Mosiler 1337'de Tombuktu'ya saldırdılar ve baskıları bütün XV. yy. boyunca sürdü. Bu arada, Tuaregler de harekete geçerek 1435'te Tombuktu'yu ele geçirebildiler. Fakat asıl, doğuda Gao'dan başlayarak gelişen Songhay İmparatorluğu, Nijer nehrinin yukarı yönüne doğru gelişmesini aralıksız sürdürerek, sonunda Mali'nin başkentini yağmaladı (1545). Futa-Calon' da yaşayan Pölier ve nihayet segulu Bambaralar da imparatorluğun parçalanmasına katkıda bulundular. Böylece, Gambiya nehri boyunca uzanan batı yanı sağlam kalmakla birlikte, imparatorluk dağıldı ve XVII. yy.'da, Kangaba çevresindeki ilk topraklarıyla yetinmek zorunda kaldı.

MALIA, Girit'te köy, kuzey kıyısında, Knossos'un doğusunda. Eski Minos kenti Malia, önce sarayıyla (Knossos ve Phaistos'tan sonra üçüncü) ünlüydü. Antikçağ' da adı bilinmemektedir; kent bronz çağının son döneminde terk edildi (İ.Ö. 1650' ye doğr.); Malia sarayı, orta avlusuyla, gösterişli semtleri ve mağazalarıyla Minos* sarayı'nın bütün özelliklerini taşır. 1960'tan başlayarak Malia, sarayların birinci döneminden kalma (orta minos II: İ.Ö. 1800-1700) en iyi korunmuş minos kentidir. Sarayın K.'inde, tavanı sütunlar üzerinde duran bir yapıyla ve basamaklarla çevrili büyük bir meydan ortaya çıkarıldı. Biraz daha B.'da, daha sonraki sarayların birçok özelliğini taşıyan, ama daha küçük ve orta avlusu bulunmayan olağanüstü yapı bütünü *Mu semti* çok iyi korunmuştur; burada çok bol bezemeli çok zengin seramikler bulundu. Khrysolakkos yeraltı mezarlığında ortaya çıkarılan arılı gerdanlıktan, saraydaki kılıçlardan ve leoparlı baltadan anlaşıldığı gibi malialı zanaatçılar usta kuyumculardı.

MALİBORDA a. Denizc. **1.** Ticaret gemilerinde, yükleme boşaltma sırasında yüklerin bordayı kirletmemesi ve boyasını bozmaması için borda üzerine sarkıtılan enli tahta. (Kimi kez bu iş için kalın branda parçaları da kullanılabilir.) **—2.** *Maliborda ağı*, yükleme-boşaltma sırasında yük sapanının bordaya ya da küpeşteye dağılması durumunda yüklerin rıhtımla gemi arasından denize düşmemesi için küpeşteden rıhtım üzerine sarkıtılan kalın halattan örülmüş ağ.

MALİBRAN (María de la Felicidad GARCÍA, **Maria** —denir), ispanyol kadın opera şarkıcısı (Paris 1808 - Manchester 1836), tenor Manuel García'nın kızı ve Pauline Viardot'nun kız kardeşidir. Sahneye ilk kez Roma'da *Sevil berberi*'ndeki Rosina rolünde çıktı (1825). Meyerbeer'in *Il Crociato in Egitto*'sunun prömiyerinde başrol oynadı. Sonra ailesiyle birlikte New York'a gitti. Burada banker Malibran ile evlendi. Paris'e dönünce Théâtre-İtalien ile anlaştı (1828). Önceleri altoyken, sonradan soprano rollerine çıkmaya başladı. Sesinin rengi, rahat oyun tarzı ve zarafetiyle Paris, Londra, Napoli ve Milano'da geniş kitlelerin hayranlığını kazandı. Boşandıktan sonra belçikalı kemancı Charles de Bériot ile evlendi (1836). Ölümüne attan düşmesi neden oldu.

F.X. Lova-Atlas-Photo

MALİBU a. Kahve, hindistancevizi, süt ve alkolden oluşan, İngiltere'de üretilen bir içki.

MALİBU, ABD'de (Kaliforniya) kent, Büyük Okyanus kıyısında, Los Angeles'ın yakınında (K.-B.); 4 500 nüf. Sayfiye merkezi. Herculanum'un Papirüsler villasının kopyası olan bir yapıda 1974'te kurulmuş Paul-Getty müzesi: yunan ve roma antikçağından kalma yapıtlar koleksiyonu, XVIII. yy. fransız mobilyaları, Ortaçağ ile XX. yy.'ın başı arasında Avrupa'da yapılmış heykel ve resimlerin koleksiyonu (Gentile da Fabriano, Tintoretto, Rubens, Van Dyck, Rembrandt, G.'de La Tour, Boucher, Gainsborough vb.'nin tuvalleri).

MALİDE sıf. (fars. *mālīden*, sürmek'ten *mālīde*). *Esk.* Sürülmüş: *"Malide-i sadme-i şehandır: / İşte bu yatan çocuk cihandır"* (A.H. Tarhan).

MALİHULYA a. (yun. *melankolia*'dan ar. *mālīḫulyā*). *Esk.* **1.** Karasevda, melankoli: *"Çocuk gözleri o, kendilerine has pek latif, taze saf revnaktan mahrumdur; fersiz malihulyalıdır"* (R.H. Karay). **—2.** Kuruntu: *"Senin elin bugünden yanına yetişemez; binaenaleyh, yanını düşünmen ancak malihulyadır..."* (Hüseyin Daniş).

MALİK, -ki a. (ar. *mālik*). **1.** Sahip, iye: *Kat malikleri.* **—2.** *(Bir şeye) malik olmak*, bir şeyin iyeliğini elinde bulundurmak ya da elde etmek. ‖ *Kendine malik olmak*, yapıp ettiklerinin ayrımında olmak; kendine sahip olmak.

—*Esk. Malik-ül-mülk* ya da *malik-i mülk, malik-i yevm-üd-din*, Tanrı.

—Huk. Taşınır ya da taşınmaz bir mal üzerinde mülkiyet hakkı olan kimse. (→ MÜLKİYET.) ‖ *İştirak halinde malik*, bir eşya üzerinde ortaklaşa olarak mülkiyet hakkına sahip olan kimse. ‖ *Müşterek malik*, bir eşya üzerinde belirli mülkiyet payına sahip olan kimse. (→ MÜLKİYET.)

MALİK sıf. (fr. *malique;* lat. *malum*, elma' dan). Org. kim. *Malik asit*, formülü

$$HOCO—CH_2—CHOH—COOH$$

olan hidroksi-2 butandioik asidin yaygın adı.

—ANSİKL. Polarılmış ışığı sola döndüren malik aside (ya da L-malik asit) tüm canlı organizmalarda rastlanır; özellikle lipitlerin metabolizmasında fumarik asit -oksalasetik asit dönüşümü sırasında ortaya çıkar. Yeşil elma (adını bundan alır), amberparis, üvez, mürver, frenküzümü, ravent vb.'den özütlenir. Isıtıldığında önce fumarik aside, daha sonra maleik anhidrite dönüşür. Derişik sülfürik asitle karbonili giderildiğinde formilasetik asidi verir. Rasemik biçimi, bireşim yoluyla kolayca elde edilir.

MALİK (Adam), endonezyalı siyaset adamı (Pematang Siantar, Sumatra, 1917 - Bandung 1984). Bakanlık yaptı; albay Untung'un hükümet darbesi girişiminden (eylül-ekim 1965) sonra Sukarno'nun muhalifleri arasında yer aldı; 27 mart 1966'da Dışişleri bakanlığına, ardından 25 eylülde general Suharto tarafından oluşturulan beş prezidyum üyeliğinden birine getirildi. 1977'de Ulusal meclis'in başına geçmek üzere bakanlık görevinden ayrıldı. 1978-1983 arasında general Suharto tarafından başkan yardımcılığına seçildi.

MALİK BİN AVF EN-NASRİ, sahabeden (VII. yy.). Kays kabilesindendi. Genç yaşta kabilesi içinde yiğitliğiyle ün yaptı. Peygamber'in Mekke üzerine yürüyeceğini öğrenince, sıranın kendilerine de geleceğinden kuşkulanıp Necd ve Hicaz sınırındaki kabilelerle birleşerek Huneyn* de Hz. Muhammet'in komutasındaki müslümanlarla savaştı ve yenildi (630). Aile bireyleri müslümanlara tutsak düştü, kendisi de Taif kalesine sığınmak zorunda kaldı. Hz. Muhammet, müslümanlığı kabul ederek teslim olması koşuluyla kendisine 100 deve armağan edeceğini bildirdi. Bunun üzerine kaleden kaçıp Peygamber'e ka-

tıldı ve candan bir müslüman oldu. Kadiriye savaşı'nda müslüman ordusu içinde yer aldı.

MALİK BİN ENES (Ebu Abdullah), maliki mezhebinin kurucusu ve fıkıh bilgini (Medine 710 - *ay. y.* 795). Birçok hadis bilgini yetiştirmiş bir aileden gelir Dinsel sorunları kendi görüşüne (rey) göre çözmeye çalışan Rebia bin Ferruh'tan fıkıh, Nafi bin Nuayım'dan kıraat öğrenimi gördü. Yaşamı boyunca Medine'den ayrılmadı. Halife Ali ailesinden Muhammet bin Abdullah'ın çıkarttığı ayaklanmaya (762) adı karıştı ve bu nedenle ayaklanma bastırıldıktan sonra Medine valisinin buyruğuyla kırbaçlatıldı (764). Daha sonra abbasi halifeleriyle barıştı. Nitekim, hac için Medine'ye gelen Harunurreşit kendisini ziyaret etti (795).

Malik bin Enes, islam hukukunun sistemleşmesinde etkin rol oynadığı gibi, dört büyük sünni mezhepten biri olan malikiliğin kurucusu oldu. Başlıca yapıtı, günümüze kadar ulaşabilen en eski fıkıh kitabı olan *Kitâb ül-Muvattâ*'dır. Yapıt, Malik bin Enes'in fıkıhla ilgili olarak anlattıklarının yanındakiler tarafından saptanması yoluyla ortaya çıkmıştır ve on beş ayrı biçimde metinleri vardır. Bunun dışında yalnızca adları bilinen yapıtların hemen hemen hepsinin onun olup olmadığı kuşkuludur.

MALİK BİN NÜVEYRE, arap kabile reisi (VII. yy.). Beni Temim kabilesinin Beni Yerbu kolundandır. Müslümanlığı kabul ettikten sonra, Peygamber tarafından kabilelerden sadaka vergisi toplamakla görevlendirildi. Hz. Muhammet'in ölümünü (632) izleyen günlerde müslümanlıktan döndü. Halife Ebubekir'in Halit bin Velit komutasındaki ordusuna tutsak düştü. Bu arada müslümanlığı yeniden kabul ettiyse de öteki tutsaklarla birlikte, yanlışlıkla öldürüldü.

Yiğitliği arap atasözlerine giren Malik bin Nüveyre'nin ölümüyle ilgili olarak Mütemmim adlı şairin yazdığı ağıtlar, adının daha da ünlenmesine yol açtı.

MALİK DEYLEMİ Mir, iranlı hattat (Gazvin 1518 - *ay. y.* 1562). Sülüs ve nesih yazıyı babasından öğrendi; daha sonra Rüstem Ali ve Hafız Babacan'dan nestalik yazı meşk etti. Güzel yazı yanında dönemin bilginlerinden çeşitli konularda ders aldı. Sultan İbrahim Mirza'nın dikkatini çekerek, onun özel kitaplığında hat dersleri verdi. Şah Tahmasp kendisini Gazvin'deki yapıların yazıtlarını hazırlamakla görevlendirdi. Özellikle nestalik yazıda ün kazandı ve Mir Ali Herevi'nin üslubunu benimsedi. Muhammet Hüseyin Tebrizi, Şah Muhammet Meşhedi, İsa, Kutbettin Yezdi önemli öğrencileridir.

MALİK TAİ, arap şarkıcı ve besteci (öl. Medine 754'e doğr.). Mabet bin Vehb ve Cemile'nin öğrencisi. Genç yaşta büyük bir şarkıcı olarak kendini kabul ettirdi. Emevi halifeleri Yezit ve Velit'in değer verdiği sanatçılar arasına girdi.

MALİKÂNE a. (ar. *mâlik*, ve fars. *-âne*' den *mâlikâne*). Büyük ve gösterişli köşk.

—İkt. tar. *Malikâne usulü*, Osmanlı İmparatorluğu'nda bir vergi kaynağının bir kimseye ömür boyu iltizama verilmesi usulü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kur. tar. *Malikâne divani*, Osmanlı İmparatorluğu'nda daha çok Orta Anadolu'da Çorum, Sıvas, Amasya, Tokat ve Karahisarışarki (Eyalet-i Rum) bölgelerinde ve D. ve G.-D. Anadolu'nun bir bölümünde uygulanan toprağa tasarruf yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tar. Özel kişilere mülk olarak verilen beylik arazi ve çiftliklere verilen ad. (Anadolu Selçukluları'nda, Anadolu beyliklerinde ve Osmanlılar'ın ilk dönemlerinde yararlık gösteren komutanlara, gözdelere bağışlanan malikâneler mutlak mülk durumundaydı. Bu tür arazi askeri hizmet ya da başkaca mükellefiyetlerden bağışık olduğu gibi miras konusu da olabilmekteydi.) || *Malikâne tımarı* → MÜLK* TIMAR.

—ANSİKL. İkt. tar. 1695'te çıkarılan bir fermanla yürürlüğe giren malikâne usulü, had safhada nakit sıkıntısı çeken merkez hazineye yeni kaynaklar bulma gereksinmesinden doğdu. Daha önce en çok üç yıllığına iltizama verilen mukataaların, ömür boyu özel kişilerin tasarrufuna bırakılmasına olanak veren malikâne usulü, osmanlı maliye sisteminde tüm XVIII. yy.'ı ve daha sonrasını etkileyen en önemli gelişme oldu. Malikâne usulüne göre mukataanın tasarruf hakkını ömür boyu satın alan malikâneci önce "muaccele" adı altında bir satış bedelini hazineye öder, daha sonra her yıl "mal" adı altında nispeten daha küçük ödemelerde bulunurdu. Muaccelenin açık artırmaya temel olacak en az değeri mukataanın sağlayacağı yıllık kârın 2-10 katı miktarında devletçe belirlenirdi. Bu sistem getirilirken vergi kaynağının verimiyle ilgilenmeyen mültezime göre mukataanın ömür boyu tasarrufunu alan malikânecinin çıkarları gereği mukataanın verimiyle ilgileneceği de umulmaktaydı. Böylece tımar düzeniyle iltizam usulü bir bakıma kaynaştırılmış oluyordu.

Mukataayı satın alan kişiye malikâne sahibi olarak hak ve yetkilerini belirten bir berat verilirdi. Devlet bu beratla malikâneye konu olan alanda mali haklarının yanı sıra bazı yönetsel yetkilerini de devrediyor ve malikâneye kadılar dışında hiçbir devlet memuru müdahale edemiyordu. Devlet, malikâne olarak iltizama verilen bir mukataayı, mukataanın gelirlerinde büyük artışlar olsa bile ancak malikâne sahibinin ölümünden sonra yeniden açık artırmaya çıkarabiliyordu. Ölen malikâne sahibinin yetişkin oğlu, açık artırma sonucu belirlenen en yüksek muacceleyi vermek koşuluyla babasından boşalan malikâneyi öncelikli olarak satın alabilirdi. Malikâne sahibi elindeki mukataayı serbestçe satmak hakkına da sahipti.

Başlangıçta malikâne askeri ya da reaya ayırımı yapılmaksızın herkese verilebiliyordu. 1714 yılında çıkarılan bir fermanla malikâne usulünün mukataaya bağlı reayayı korumak için konulduğu ve reayadan birinin bu işlevi yerine getiremeyeceği gerekçesiyle reayanın malikâne sahibi olması yasaklandı.

Vergi kaynağına ömür boyunca tasarruf etmek üzere sermaye koymuş bir kişi olarak malikâne sahibinin, mukataanın verimiyle ilgilenmesi çıkarı gereği beklenebilirdi. Ancak uygulamada malikâne sahibi genellikle İstanbul'da oturan ve malikânesini iltizamla yöneten bir kişiydi. İstanbul'da oturan ve taşrada gücü olmayan malikâne sahipleri, XVIII. yy.'da taşrada güçlenen ve hemen her yerde mütezim kimliğiyle ortaya çıkan âyanla ortak çalışmayı kabul etmek zorunda kalmışlardır.

Malikâne sistemi ilk elde acil giderler için gerekli meblağın hazineye girmesine olanak verdiyse de uzun vadede çeşitli sorunlar yarattı. Vergi kaynaklarının fiili yönetimi bakımından iltizamı kaldıramadığı gibi vergi kaynaklarının korunması hedefini gerçekleştirmekte de başarılı olamadı. Öte yandan malikânelerin mal denilen yıllık vergi miktarları artırılamadığı gibi muaccelelerden sağlanan gelir de istenilen miktara ulaşamadı. 1695-1703 arasında malikâne satışlarından elde edilen muaccele 126 000 000 akçeydi ve bu bütçe gelirlerinin ancak % 1,5'unu oluşturuyordu.

Başlangıçta malikâne olarak satışa çıkarılan mukataalar çoğunlukla yıllık hâsılatları düşük, küçük mukataalardı. Malikâne sistemi XVIII. yy. boyunca var olan mukataaları artan ölçüde kapsamına alacak biçimde genişledi. XIX. yy.'ın ortalarına doğru çekiciliğini yitiren malikâne usulünün uygalamasına Tanzimat'tan sonra, 1840'ta son verildi.

—Kur. tar. Bu yöntemde miri sistemin aksine toprağın rakabesi (mülkiyeti) kişilerin, tasarruf hakkı ise devletindi. Toprağın mülkiyetine (malikâne) sahip olan, bu hakkını çocuklarına miras olarak bırakabilir ya da bir başkasına satabilirdi. Toprağın tasarrufuna devlet adına (divani) sahip olan (dirlik sahibi) ise, öteki dirlik sahiplerinin tüm haklarına sahipti. Ayrıca, öteki dirlik sahiplerinin devlete karşı yapmak zorunda olduğu tüm görevleri yerine getirmekle yükümlüydü. Toprakları köylülere kiralayanlar dirlik sahipleri olmakla birlikte, sistemin özü gereği, malikâne divani topraklar üzerinde yaşayan köylüler hem toprak sahibine (malikâne sahibi) hem de dirlik sahibine (divani) vergi vermekle yükümlüydüler. Bu yönden, bu tür topraklar iki sahipli gibiydiler ve bunun sonucu malikâne divani topraklar üzerinde tarım yapan köylüler, miri topraklarda yaşayan köylülere oranla daha fazla vergi vermek zorundaydılar. Yetiştirdikleri ürün üzerinden köylüler malikâne sahibine "malikâne hissesi", dirlik sahibine de "divani hissesi" adı altında vergi öderlerdi. Divani hissesi, malikâne hissesine göre daha yüksekti. Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) Eyalet-i Rum'un yıllık genel geliri 15 000 000'u divani hissesi, 4 000 000'u malikâne hissesi olmak üzere 19 000 000 akçeydi. Aynı dönemde Amasya livasında 509 köyün hem dirlik (divani) hem de mülk (malikâne) sahibi vardı ve has ve tımarlara ait divani hisseleri 2 711 979 akçe, evkaf ve emlak elinde bulunan malikâne hisseleri de 1 014 987 akçe idi. Çorum livasının 470 köyünün hem dirlik hem mülk sahibi vardı; divani hisseleri 1 989 431 akçe, malikâne hisseleri 838 571 akçe idi. Tokat kazasında 272 köyün divani hisseleri 1 726 638 akçe, malikâne hisseleri 425 438 akçe idi. Sıvas kazasındaki 217 köyün ise divani hisseleri 1 058 728 akçe, malikâne hisseleri 373 730 akçeydi.

Bu sistem, daha çok Anadolu'da ve Rumeli'ye göre daha kolay bir biçimde osmanlı yönetimine geçen bölgelerde uygulandı. Bu tür toprakların osmanlı öncesi sahiplerinin, osmanlı öncesinin feodal unsurları oldukları ve kolayca osmanlı egemenliğini kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Malikâne divani sisteminin, osmanlı öncesi feodal unsurların, Osmanlı devleti ile uyuşmaları sonucu ortaya çıktığı söylenebilir. Özellikle Mehmet I'in (Çelebi Mehmet) Fetret* devri'nde (1402-1413) ve sonrasında birliği sağlamak amacıyla, bu feodal unsurlara ödünler verdiği bilinir. Buna karşılık, çetin savaşlardan sonra osmanlı yönetimine giren Rumeli'de bu tür bir toprak tasarrufu uygulaması hiç görülmez.

Anadolu'da bu tür topraklar Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna kadar varlıklarını korudular. Cumhuriyet döneminde miri topraklar hazine arazisine dönüştüğü ve bir kesimi köylüye dağıtıldığı halde, malikâne divani topraklar sahiplerinin elinde kaldı. Bu topraklarda yaşayan köylüler de toprak sahipleriyle ilişkilerini yarıcılık, ortakçılık ve kiracılık biçiminde sürdürdüler. (→ Kayn.)

MALİKİ a. Malikilik mezhebine bağlı olan. (→ MALİKİLİK.)

MALİKİLİK a. İmam Malik bin Enes'in kurduğu sünni fıkıh mezhebi.

—ANSİKL. Kurucusunun adından dolayı malikilik (malikiye) adını alan ve dört büyük sünni mezhebinden biri olan bu mezhep, Medine'de ortaya çıktı ve Hicaz dolaylarında yayılma olanağı buldu; imam Malik'in sağlığında Mısır ve öteki bazı Kuzey Afrika ülkelerinde de benimsenmeye başlandı. Günümüzde Trablus, Tunus, Cezayir, Fas, Sudan, Libya müslümanlarının çoğunluğu malikidir. Hicaz, Suriye ve Yukarı Mısır'da da malikiler vardır.

Malikilik mezhebinin bilgi kaynaklarının başında imam Malik'in *Kitâb ül-Muvattâ* adlı ünlü hadis yapıtıyla bu yapıta yazılan şerhler yer alır. İmam Malik'in fıkıhla ilgili görüşleri Eset bin Furat'ın hazırladığı *el-Esediye* adlı kitapta topladı, bu kitaptan yararlanarak da Sahnun adlı başka bir mezhep bilgini *el-Müdevvenet ül-kübrâ*

A. P. N.

mareşal Malinovskiy (mayıs 1945'te)

adlı yapıtı yazdı. Malikilik fıkhının ikinci ana kaynağı olan bu yapıtta, fıkıhla ilgili 41 dolayında sorun incelenir.

Geniş bir fıkıh kültürüne ve malzemesine sahip olan malikilikte düşünce ve sorunların çözüm alanı oldukça gelişmiştir. Bir yönüyle *mütevâtir sünnet* sayılan *Medine uygulaması* (amelü ehl il -Medîne), Peygamber döneminden beri Medine'deki fıkıh çözüm yollarını ve uygulamalarını gösterir ve malikilikte bu kaynağın çok özel bir değeri vardır. Fıkıh konusunda bu mezhepte geniş bir uygulama alanı bulmuş başka bir yöntem de istihsan*dır. Bir konuda belli bir çözüm bulunmasına karşın, gelenek ve göreneklerin ya da başka bir zorunluluğun göz önüne alınarak yeni duruma göre yeni bir çözüm getirme yöntemi anlamına gelen istihsanın yanı sıra, hakkında nas bulunmayan bir fıkıh sorununu, islam hukukunun ruhuna ve genel ilkelerine göre akıl ve düşünceyle çözme anlamına gelen *mesalih-i mürsele* yöntemi de bu mezhepte önem taşır. Bu son yöntemi ilk kullananın imam Malik olduğu öne sürülür. Malikilikteki özel uygulamalardan biri de kötülüğe götüren yolları kapama (sedd-i zerayi) ve iyiliğe ulaştıran yolları açma, kolaylaştırmadır (feth-i zerayi).

MALİKİYET a. (ar. *mālik* ve *-iyyet*'ten *mālikiyyet*). *Esk.* Bir şeye sahip olma.

MALİKODEHİDRAZ a. (fr. *malico -déhydrase*). Biyokim. Koenzimi N.A.D. olan ve malik asitten hidrojen gidererek oksaloasetik asit veren enzim.

MALİLLA a. (isp. sözc.). **1.** Onlu (manilla) ve asın (manillon) değerli kâğıtlar sayıldığı kâğıt oyunu. **—2.** Manilla oyununun değerli kâğıdının (10) adı.

MA LİN, çinli ressam (XIII. yy.'ın ortalarında etkinlik gösterdi). Manzara, çiçek ve kuş ressamı ve aynı zamanda, babası Ma Yüen gibi Resim akademisi'nin üyesi olan sanatçı, yeni bir resim anlayışı geliştirdi: Akademi'nin savunduğu güler yüzlü bakışla karşıtlaşan, kaygılarla dolu yapıtlarının konusunu doğa karşısındaki duyarlık oluşturur.

MALİNA (Judith) → BECK (Julian).

MALİNALCO, Meksika'da, Mexico'nun G.-D.'sunda, Ajusco zirvesinin bulunduğu dağ kütlesinin uzantısı üzerinde yer alan arkeolojik buluntu yeri. Yapımına 1501'de, imparator Ahuitzotl döneminde başlanan tapınak, dağın kayalık yamacına kazılmış monolitik bir yapıdır. Savaşçı aztek tarikatları olan "kartal şövalyeleri" ve "jaguar şövalyeleri"nin tarikata giriş törenleri burada yapılıyordu. Malinalco yöresinde başka arkeolojik kalıntılara da rastlanır.

MALİNDİ, Kenya'da kent, Hint okyanusu kıyısında, Mombasa'nın K.-K.-D.'sunda; 10 700 nüf. Sayfiye merkezi. X. yy.'da İranlılar'ın kurduğu kent önemli bir liman oldu. Portekizliler, burada, XVI. ve XVII. yy.'da bir satış karteli açarak altın, bakır, fildişi ve balmumu dışsatımı yaptılar. 1698'de Maskat Arapları'nın eline geçti ve bir sultanlığın merkezi oldu (1744 -1832).

MALİNES → MECHELEN.

MALİNKE a. Malinkeler'in konuştuğu, Mande öbeğinden nijer-kongo dili.

MALİNKELER, Mali halkı. 538 000 kişiden oluşan bu halk Nijer ovasıyla Batı Afrika'nın değişik yaylalarında yaşar. Başlıca geçim kaynakları tarımdır (pirinç, hintdarısı, darı). Erkekler zanaatla uğraşırlar (dokuma, dikiş). Bir klan çevresinde toplanırlar ve tahkim edilmiş köylerde otururlar. Babasoyluluğa ve babayerliliğe dayanan, aile içi evlilik eğilimindeki (evlenmede çeyiz olarak madeni para ve öküz verilir) her aile yaşlı birinin mutlak otoritesi altında bulunur ve iktisadi, toplumsal ve hukuksal bir birlik oluşturur. Bir yandan karşılıklı yardım ve işbirliği içinde yaş sistemine göre, öte yandan törensel bir topluluk biçiminde örgütlenen Malinkeler toplumu, aynı zamanda ayrımlaşmış sınıflara-soylular, özgür insanlar, köleler- dayanan bir hiyerarşi sunar. Toplumsal hiyerarşide dinin bir rolü vardır. Malinkeler müslümanlığı benimsemekle birlikte, atalara tapınma biçimindeki geleneksel dinsel inanışlarını sürdürürler.

MALİNOİS a. Kısa tüylü ve siyahla karışık kızıl sarı renkli belçika çoban köpeği

MALİNOVSKİY (Rodyon Yakovleviç), sovyet mareşal (Odesa 1898 - Moskova 1967). 1915'te çarlık ordularına girdi, 1917'de fransız cephesine gönderildi. Reims önlerinde savaştı, rus birliklerinin dağıtılması üzerine, fransız yabancı lejyonuna girdi. 1919'da Rusya'ya döndü, 1926'da Komünist parti'ye girdi, 1930'da Frunze (bugün Bişkek) askeri akademisi'ndeki bazı dersleri izledi ve 1939'da Besarabya'da bir kolorduya komuta etti. İkinci Dünya savaşı sırasında, 1941'de Dniepropetrovsk savunmasıyla, ardından 1942'de alman saldırısını kırdığı Stalinrad önündeki müdahalesiyle kendini gösterdi. 1943-44'te İkinci Ukrayna cephesi'ne komuta etti; Herson, Nikopol ve Odesa'yı kurtardı. Ertesi yıl Bükreş'e girdi. 31 ağustosta Rumenler ile mütareke imzaladı ve Sovyetler Birliği mareşalliğine yükseltildi. 1945'te Budapeşte'yi, ardından Viyana'yı kuşattı (Viyana 13 nisanda düştü). Sonra Japonya'ya karşı açılan ve kısa süren savaş sırasında, Baykal ötesi cephenin komutanlığını yaptı (yaz 1945). 1956'da Sovyet silahlı kuvvetleri başkomutanlığına atandı ve Savunma bakanı olarak Jukov'un yerine geçti (1957-1967).

MALİNOWSKİ (Bronisław), polonya asıllı ingiliz antropolog (Kraków 1884 - New Haven, Connecticut, 1942). En önemli alan çalışmalarını, Trobriand (Melanezya) adalarında geçirdiği iki yıl sırasında gerçekleştirdi. Burada yeni bir yöntem olarak katılımcı gözlem yöntemini uyguladı (önyargılarından arınmak, topluluğun dilini öğretmek ve onunla karışıp bütünleşmek). Trobriandlılar'ın toplumsal örgütlenmesini (toplumsal ve iktisadi yanlar, akrabalık bağıntıları, mitoslar, dinsel törenler, cinsellik, vb.) yeni bir kavranabilirlik şeması olan işlevselcilik açısından inceledi. Başlıca yapıtları: *The Family among the Australian Aborigines* (Avustralyalı yerliler arasında aile) [1913]; *Argonauts of the Western Pacific* (Batı Büyük Okyanus Argonautları) [1922]; *Crime and Custom in Savage Society* (Vahşi toplumda suç ve âdet) [1926]; *Sex and Repression in Savage Society* (Vahşi toplumda cinsellik ve baskı) [1927]; *The Sexual Life of Savages in North-Western Melanesia* (K.-B. Melanezya vahşilerinin cinsel yaşamı) [1929] ve *Coral Gardens and Their Magic* (Mercan bahçeleri ve büyüsü) [1935].

MALİNOWSKİ POBÓG (Władysław), polonyalı tarihçi ve gazete yazarı (Arhangelsk 1899 - Cenevre 1962). Özellikle Piłsudski ve J. Beck üzerine yapıtlar ve *Najnowsza historia polityczna Polski 1864-1945* (Polonya'nın en son dönem siyasal tarihi, 1864-1945) [3 cilt, Londra; 1959-60] adlı bir tarih kitabı yazdı.

MALİPİERO (Gian Francesco), italyan besteci ve müzikolog (Venedik 1882 - Treviso 1973). Stravinski ve Ravel'in yapıtlarını tanıdıktan sonra gençliğinde bestelediklerini yaktı (1913). 1917'de senfonik bir yapıt olan *Pause del silenzio'*yu, 1919'da da şarkılı ve danslı dram *Pantea*'yı besteledi. 1921'de Parma konservatuvarı'nda besteleme öğretmenliğine atandı. 1924-1936 arasında Asolo'da inzivada yaşadı. Bu dönemde en önemli lirik yapıtlarının bazılarını besteledi ve Monteverdi ve Vivaldi'nin yapıtlarını basıma hazırladı. Böylece bu bestecilerin yeniden ilgi görmelerine ön ayak oldu. 1936'da Padova'da yeniden öğretmenliğe başladı. 1939-1952 arasında Venedik konservatuvarı'nı yönetti. Öğrencileri arasında Luigi Nono da vardı. Gerçekçiliğe karşı çıkan ve XVII., XVIII. yy. üstatlarını inceleyen ılımlı bir romantik bestecidir. Çok sayıda eser verdi. *San Francesco d'Asisi* (1920) ve *L'Eneide di Virgilio* (1944) gibi oratoryolar; *Torneo notturno* (1929), *Il Capitan spavento* (1955). *Don Giovanni* (1963) ve *Don Tartufo bachettone* (1970) gibi birçok sahne yapıtı; dinsel koro yapıtları; senfoniler; yaylılar için dörtlüler (bunlardan *Rispetti e strambotti* [1920] anılmalıdır) ve çok sayıda konçerto bıraktı. Çağdaş italyan bestecilerin yeniden çalgı müziğine yönelmelerinde önemli rol oynadı.

MALİSOR a. Osmanlı döneminde K. Arnavutluk'ta yaşayan katolik Arnavutlar'a verilen ad.

—Tar. İşkodra vilayetinin Tuz bölgesinde Malisorlar, 1911'de Osmanlılar'a karşı ayaklandılar. Ayaklanma, Karadağ'ın desteğiyle tüm Arnavutluk'a yayıldı; Balkan savaşı'na kadar sürdü.

MÂLİŞ a. (fars. *māliş*). *Esk.* **1.** Sürme, oğuşturma. **—2.** *Mâlişger*, tellak. ‖ *Mâlişgâh* ya da *mâlişgeh*, yüz sürülecek yer.

MALİYE a. **1.** Kamu mal. *Kamu maliyesi*, devletin ya da bir idari bölgenin gelir kaynaklarının ve giderlerinin tümü; bu gelir ve giderlerle ilgili yasa ve kuralların tümü; bu konuda işletilen iktisadi ve siyasi mekanizmaların tümü. (Günümüzde yaygın olarak *kamu maliyesi* denmektedir.) (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu kuralları inceleyen bilim dalı. **—3.** Devletin gelir ve giderlerini yöneten kuruluş.

—Ask. Silahlı kuvvetler'de maliye ve bütçe hizmetlerini yürütmekle görevli sınıf. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kamu mal. *Yerel yönetimler maliyesi*, idari bölgeler kamu maliyesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kur. tar. Osmanlı devletinde bütçenin gelirlerini toplayan, paralarını saklayıp işleten, gerektiğinde borç para bulan bütçe giderlerini gereken yerde ve zamanında ödenmesini sağlayan kamu kuruluşu. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Maliye ahkâm defteri*, Osmanlı devletinde Maliye nezareti'nin kurulmasından önce defterdarlıkta, nezaretin kurulmasından sonra da nezarette "mali kanun ve nizamname" niteliğinde olan buyrukların kaydının tutulduğu defter. ‖ *Maliye hazinesi* → HAZİNE*I BİRUN. ‖ *Maliye kalemi*, Osmanlı devletinde para işlerine ilişkin buyrukların kaydedildiği daire. (Bu buyruklar defterdarın imzasını, padişahın tuğrasını taşıyan evraka ait hükümlerle fermanlar oluşturdu. Ayrıca, ilmiye sınıfının, evkafı yönetenlerin ve vakıflardan para alanların da beratları bu kalemde işleme girip düzenlenirdi.) ‖ *Maliye kalemi şakirtleri*, maliye kaleminde çalışan stajyer memurlar. (Bunlar bir süre aylık almadan çalışırlar, gösterdikleri yetenek ve ustalık derecesine göre maaş bordrosuna geçirilirlerdi.) ‖ *Maliye mahkemesi*, Osmanlı devletinde Maliye ile halk arasındaki sorunları çözümlemek için oluşturulmuş kurum. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Maliye tarihçisi*, Tarihçi kalemi'nin hacegân mensubu olan amiri.

→ANSİKL. Ask. Maliye sınıfı alınan bütçeye göre gerekli programı hazırlamak, mali konularla ilgili raporları düzenlemek, ödenekleri birliklerin gereksinimine göre dağıtmak, personelin maaş, yolluk vb. tahakkuk ve ödeme işlemlerini yapmakla görevlidir.

—Kamu mal. Özel maliyelerin özel çıkarlara hizmet etmesine ve dolayısıyla kendileri için konulmuş ilke ve kurallara bağlı olmasına karşılık, kamu maliyesi, ulusal meclisler tarafından tanımlanan genel yararın hizmetindedir. Bunun için, kamu maliyesinin sorunu, giderleri sınırlandırıp gelirleri en yüksek düzeye çıkarmak değil, önceden belirlenen giderleri karşılayabilmek için gerekli gelirleri saptamaktır. Öte yandan, kamu maliyesi, genel hukukun tümüyle zora dayanan araçlarını işleme koyar. Özellikle, gelir toplama işlemlerinin en büyük bölümü, tek yönlü olarak belirlenen zorunlu tahsilatla, yani vergi toplama yoluyla gerçekleştirilir. Kamu maliyesinin konusu, bazen birbiriyle çelişen birçok görüşün ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bir görüşe göre, kamu maliyesi "devletin kamu harcamalarını karşılayabilmesi için gerekli kaynakları sağlamasına ve bunun külfetini yurttaşlar arasında bölüştürmesine yarayan yöntemler'in (G. Jèze) incelenmesidir. Burada, kamu maliyesinin temel sorunu vergi, verginin matrahı ve dağılımıdır; kamu harcamalarıysa ikinci plandadır, çünkü bunlar kısıtlanması olanaksız ve kesinlikle zorunlu görülmektedir.

Kamu harcamalarının büyük ölçüde artması ve gerek harcamaların, gerekse bunların karşılanması için gerekli olan tahsilatın ekonomi üzerindeki etkileri, yeni bir kamu maliyesi anlayışına yol açtı. Bu yeni anlayış, bunun iktisadi yanlarını çok daha açık bir biçimde hesaba katan bir anlayıştır. Buna göre, kamu maliyesi, devletin toplama ve harcama işlemleri aracılığıyla iktisadi ve sosyal yaşama müdahale yollarını inceler.

Nihayet, üçüncü bir görüşe göre, kamu maliyesinin konusu, daha geniş kapsamlıdır, çünkü maliye bilimi, yöneticilerin, toplum yönetiminin yol açtığı harcamaları çeşitli toplumsal gruplar arasında bölüştürmelerine yarayan yöntemleri inceler.

Bu üç görüş, uygulamada büyük ölçüde bir arada bulunurlar. Bütçe* konusunda birinci görüşün, bütçe* yasası konusunda ikinci görüşün, ekonomik ve sosyal gelişme planı* konusunda da üçüncü görüşün uygulandığı söylenebilir.

• *Yerel yönetimler maliyesi.* Merkezi iktidar, yerel otoriteyi bazı harcamalar yapmaya zorlayarak ve özellikle, ancak bazı gelir kategorilerini kullanmasına izin vererek, onu mali vesayeti altında tutabileceği gibi, böyle bir uygulamaya gitmeyebilir de. Federal biçimli devletlerde üyelerin mali konularda sahip oldukları haklar, anayasa tarafından geniş bir biçimde belirlenmiş olsa bile (İsviçre, ABD, Avustralya vb.), çoğu kez giderek merkezi iktidar yararına aşınmaya uğramaktadırlar. Gerçekten de, tutarlı bir iktisadi ve mali siyaset güdebilmek için gelir ve gider akışlarını merkezileştirmek gereksinimi yerel otoritelerin mali bağımsızlığını giderek azaltmaktadır. Yerel otoritelerin gelirleri, bağımsızlıklarının yavaş yavaş azalmasına yol açan şu üç sisteme göre belirlenir: a) bazı vergi alanları anayasayla onların tekeline verilir; b) devletçe toplanan vergilerin belli bir oranı onlara ayrılır; c) bazı sabit (okul çağındaki nüfus, yüzölçümü, ulaşım ağının uzunluğu) ya da değişken ve indi ölçütlere göre devletçe sübvansiyonlar yapılır.

Türkiye'de, merkezi yönetimle gelir bölüşümünde bir kısım vergiler doğrudan yerel yönetimlere tahsis edilmiştir. Bunlar haberleşme vergisi, eğlence vergisi vb. beş tür vergiyle çeşitli harç ve resimlerden oluşmaktadırlar. Bunların dışında yerel yönetimler, merkezi yönetim vergi gelirlerinin toplamı üzerinden değişik oranlarda pay almaktadırlar. Yerel yönetimlerin, vergi gelirlerinin dışında öteki mali kaynakları kendilerine ait kamu iktisadi teşebbüsleriyle kamu mülklerinden elde edilen gelirler, para cezaları, borçlanma ve başka yönetimlerce sağlanan yardım ve bağışlardır.

—Kur. tar. Osmanlı devletinde maliye kuruluşu "merkez maliye örgütü" ve "eyaletler maliye örgütü" olarak iki ana bölüme ayrılırdı. Bunların birincisinde defterdar adıyla anılan görevlinin yönetiminde çalışan iki hazine vardı: "Hazinei birun" (dış hazine) ve "Hazinei enderun" (iç hazine). [→ HAZİNE.] Eyaletler maliyesi de üçe ayrılırdı: a) dirlik* düzeniyle yönetilen eyaletler maliyesi; b) salyaneli* eyaletler maliyesi; c) tabi devletler maliyesi.

a) *Dirlik düzeniyle yönetilen eyaletler.* XVII. yy.'da Osmanlı devletinde bu düzenin geçerli olduğu 24 eyaletin toprakları da başlıca üç bölüme ayrılırdı: 1) havassı* hümayun (padişah hasları); 2) havassı* vüzera (devlet adamlarının hasları) [→ HAVAS.]; 3) tımar* ve zeamet*.

b) *Salyaneli eyaletler* → SALYANELİ.

c) *Tabi devletler.* Kırım Hanlığı, Eflak ve Boğdan voyvodalıkları, Erdel (Transilvanya) prensliği ve Dubrovnik bu düzene bağlı osmanlı topraklarıydı. Bunlardan yalnız Kırım Hanlığı İstanbul'a vergi göndermez, tersine Kefe mukataası gelirinden Kırım hanlarına ödenek ayrılırdı. Ayrıca, savaş sırasında Kırım hanlarıyla kalgaylarına "cizme baha", "tirkeş baha" adı altında İstanbul'dan para da yollanırdı. Eflak-Boğdan, Erdel ve Dubrovnik ise her yıl İstanbul'a "cizye*" adıyla anılan bir vergi göndermek zorundaydı. XVI. yy. sonlarında Boğdan cizyesi 5 milyon, Dubrovnik cizyesi 4 milyon akçe olarak saptanmıştı. XVII. yy. ortalarında Eflak cizyesi 36 milyon akçe, Erdel cizyesi de 40 bin altın tutarındaydı. Ancak, Erdel Karlofça antlaşması'yla (1699) Osmanlı devletinden ayrılınca, doğal olarak cizyesi de kesildi.

XVI. yy. ortalarından başlayarak dünya ekonomisinde götürülen önemli değişimlerin osmanlı maliyesini de etkilemesi sonucu türk parası sürekli değer yitirdiğinden, iltizam* ve mukataa* yöntemleri yaygınlaştı. Daha sonra uzun süren savaşlar, özellikle giderek artan yenilgiler, osmanlı maliyesini tasarruf önlemleri almaya ve yeni vergi kaynakları aramaya zorladı. Böylece XVI. yy. sonlarında imdadiye* adı verilen yeni bir vergi konurken, âyanla tüccar ve zenginlere de birtakım yükümlülükler getirildi. XVIII. yy. sonlarında doğrudan malikâne sistemine geçilince, miri toprak düzeninden özel mülkiyete dönüşüm süreci de hızlandı. XIX. yy. başlarında dönemin gereksinimlerine ayak uyduramayan klasik osmanlı kurumlarının, özellikle Yeniçeri ocağı gibi köhnemiş askeri kurumların yeri yenileriyle doldurulunca (Nizami cedit*, Asakiri* mansurei Muhammediye vb.), bunlara subay yetiştirmek için yeni askeri okullar açılması gerekti. Bunların harcamalarını karşılayabilmek için irad-ı* cedit ve sonra da mansure* (1834) adı altında yeni mali kuruluşlar meydana getirildi. Sonunda Mansure hazinesi yeni kurulan Maliye nezareti'ne devredilerek (1838) Türkiye'nin bugünkü mali sisteminin temelleri atılmış oldu. (→ MALİYE NEZARETİ.)

• *Maliye mahkemesi.* "Miri kâtibi" denen bu mahkeme başhâkiminin verdiği kararları denetlemek ve adil olmadıkları takdirde bozmak Rumeli kazaskerinin yetkisindeydi. Baş* bakikulu adıyla anılan vergi baş tahsildarı, mahkemede maliye temsilcisi olarak hazır bulunurdu. Maliye mahkemesi rüsumunun 1/5'ini miri kâtibi, geri kalanını da Rumeli kazaskeri alırdı.

Maliye memurları mektebi, Osmanlılar'da maliye meslek okulu. İstanbul'da öğrenime açıldı (1910). Amacı, Maliye nezareti'nin gereksinim duyduğu, nitelikli elemanları yetiştirmek, nezarete bağlı görevlerde hizmet gören memurların bilgi eksikliklerini gidermekti. Başlangıçta, Beyazıt'taki nezaret binasında etkinlik gösteren okul, daha sonra Muhassesatı zatiye dairesi'ne taşındı. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle kapandı.

Maliye meslek yüksekokulu, Ankara'da yüksekokul. 1979'da 1739 sayılı yasa uyarınca Maliye ve gümrük bakanlığı tarafından, bakanlık örgütüne görevli yetiştirmek amacıyla kuruldu. Yükseköğretim kurumları örgütünü düzenleyen 2809 sayılı yasaya göre 20 temmuz 1982'de Gazi üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi'ne bağlandı. Önlisans düzeyinde (2 yıl) mesleki öğrenim sağlar.

Maliye nezareti, Osmanlı İmparatorluğu'nda bugünkü Maliye bakanlığı'nın işlevlerini yerine getiren devlet kuruluşu.

Mahmut II dönemine (1808-1839) kadar imparatorlukta tüm mali işlere egemen merkezi bir maliye örgütü, tek bir hazine yoktu. Mahmut II döneminde mali işler: 1. şıkk-ı evvel defterdarının yönetimindeki *hazine-i âmire;* 2. bir defterdarın yönetimindeki asakir-i mansure ordusunun masraflarına bakan *mansure hazinesi;* 3. bir nazır yönetimindeki *darphane hazinesi;* 4. redif ordusunun harcamalarına bakan *redif hazinesi;* 5. tersanenin harcamalarına bakan *tersane hazinesi* olmak üzere beş ayrı hazine tarafından yürütülüyor, bu durum karışıklığa yol açıyordu. 1835'te bu karışıklığa son vermek amacıyla hazine-i âmire ile darphane hazinesi birleştirilerek "Darphane-i âmire defterdarlığı" adı altında yeni bir kuruluş meydana getirilirken şıkk-ı evvel, şıkk-ı sani ve şıkk-ı salis defterdarlıkları da kaldırıldı. Ancak, bu yeni düzenleme de karışıklıklara son vermedi. Bunun üzerine 28 şubat 1838'de hazine-i âmire ile darphane hazinesi birbirinden ayrıldı; bu kez hazine-i âmire ile mansure hazinesi birleştirilerek *Maliye nezareti* oluşturuldu. Defterdarlık deyimi kullanılmamaya başlandı. Maliye nezareti'ne paşa rütbesi "Umur-u maliye nazırı" unvanıyla Abdurrahman Nafiz Paşa getirildi. Bu yeni kuruluşla birlikte darphane hazinesi de kaldırıldı. Nezaretin kuruluş hatt-ı hümayununda Maliye nazırının *hazain-i şahanenin cümlesine nezaret edeceği* (tüm hazinelere bakacağı) belirtildi.

Maliye nezareti'nin ömrü kısa sürdü; bir süre sonra nezaretin baktığı işler Hazine-i âmire defterdarlığı ile Mukataat hazinesi defterdarlığı arasında paylaşıldı. Ancak, bu yeni uygulama da kısa sürdü. 3 kasım 1839'da Tanzimat ilan edilince bu kez Tanzimat ilkelerinin uygulanacağı yerler (Tanzimat-ı hayriye icra olunan mahaller) ile bunun dışında kalan (müstesna mahaller) yerler sorunu ortaya çıktı. Tanzimat ilkelerinin uygulanmayacağı yerlerin mali işleri (usul-ı atika), Mukataat hazinesi defterdarlığıyla Hazine-i âmire defterdarlığının birleşmesinden meydana gelen ve *Hazain-i âmire* adı verilen kuruluşa bırakılarak bu kuruluşun başına Mukataat hazinesi defterdarı Musa Efendi getirildi. Tanzimat ilkelerinin uygulanacağı yerlerin mali işleri de *Usul-ı cedide* adı altında *Umur-ı maliye nezareti*'ne bırakıldı ve kuruluşun başına *Umur-ı maliye nazırı* adıyla Hacı Sa-ip Efendi atandı (1840).

Tanzimat döneminde Maliye nezareti'nin yeniden kurulmasından sonra 1840'tan başlanarak padişahın ve öteki hanedan üyelerinin özel gelir kaynakları (çiftlik, emlak vb.) hazineye aktarıldığı gibi padişah, valide sultan ve şehzadelere belirli tutarlarda aylık bağlandı.

25 mayıs 1856'da hazine-i âmire, hazine-i mansure, hazine-i redif kaldırılarak bütün gelirler ve harcamalar maliye hazinesine bağlandı. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu'nda "tek hazine, tek bütçe" ilkesi kesin olarak ve imparatorluğun sonuna kadar sürmek üzere kabul edilmiş oldu.

Maliye okulu, Maliye ve gümrük bakanlığına bağlı meslek lisesi (Ankara ve İzmir). Osmanlılar döneminde Maliye nezareti'ne bağlı olarak Muhasebat mektebi âlisi adıyla kuruldu (1903). Cumhuriyet döneminde Ankara'ya taşındı. Önce Muhasebat mektebi (1940), sonra Maliye okulu (1945) adını aldı. Her yıl kurumlar sınavına göre öğrenci alır.

Maliye ve gümrük bakanlığı, maliye politikasını hazırlamak, uygulamak ve denetlemek, gümrük ve gümrük muhafaza hizmetlerini düzenlemek ve yürütmek, tekele bağlı maddelerin üretim, tüketim ve ihracatıyla ilgili çalışmalar yapmak amacıyla kurulmuş bakanlık. 1920'de kurulan Maliye bakanlığı ile 1931'de kurulan Gümrük ve tekel bakanlığı, 13 aralık 1983 tarih ve 178 sayılı kanun hükmünde kararname ile birleştirilerek bugünkü duruma getirilmiştir.

Ana hizmet birimleri: Baş hukuk müşavirliği ve muhakemat genel müdürlüğü; Bütçe ve malı kontrol genel müdürlüğü; Muhasebat genel müdürlüğü; Gelirler genel müdürlüğü; Milli emlak genel müdürlüğü; Gümrükler genel müdürlüğü; Gümrük muhafaza genel müdürlüğü; Kontrol genel müdürlüğü; Tasfiye işleri döner sermaye işletmeleri genel müdürlüğü; Dış ilişkiler dairesi başkanlığı; Avrupa topluluğu koordinasyon dairesi başkanlığı. Bağlı kuruluşlar: TC. Emekli sandığı genel müdürlüğü, Milli piyango idaresi genel müdürlüğü, Arsa ofisi genel müdürlüğü, Kefalet sandığı. İlgili kuruluşlar: DMO Genel müdürlüğü, Çay işletmeleri genel müdürlüğü ve Tütün, tütün mamülleri, tuz ve alkol işletmeleri genel müdürlüğü.

Bakanlığın yurtdışında, uluslararası kuruluşlar ve büyükelçiliklerde müşavirlikleri, başkonsolosluklarda ataşelikleri vardır.

MALİYECİ a. Devletin maliye örgütünde çalışan kimse.

MALİYECİLİK a. **1.** Maliyecinin görevi. **—2.** Maliye uzmanlığı.

MALİYET -ti a. (ar. *māl* ve *-iyyet'* ten *māliyyet*). **1.** Bir şeyin üretim ya da dağıtımının yol açtığı giderlerin tümü: *Bir malın ya da bir dışalım malının maliyeti.* **—2.** Bir şeyin fiyatı; bedel: *Maliyeti yüksek bir taşınma.* **—3.** Bir işin, bir davranışın, bir kazanın kötü sonucu: *Ölçüsüz davranışlarının maliyeti hesaplanamayacak kadar büyük.*

—İkt. *Maliyet-etkinlik çözümlemesi*, önceden belirlenmiş hedeflerin gerçekleştirilmesinde aynı etkinlik oranını elde etmeye olanak verebilecek alternatif proje ya da programların (örneğin, yatırımlarla ilgili) maliyetlerini karşılaştırma yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Maliyet-fayda çözümlemesi*, yatırım projelerinin ya da programlarının istenebilirliğini, uzun vadeli bir çözümleme perspektifi içinde ve kişiler, sanayiler, bölgeler vb. üzerindeki etkilerini hesaba katarak değerlendirme yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Artan maliyetler*, bir firma büyürken üretim etmenlerine yapılan harcamaların üretimden daha hızlı artması durumunda mal birimi başına düşen maliyetlerin artması. || *Aşkın maliyet*, bir projenin rantabilitesi yetersiz olduğu ya da bu rantabilite ancak uzun vadede kendisini gösterebileceği için, mali karşılıktan yoksun bulunan maliyet. (Bu terim, özellikle gelişme ekonomisinde kullanılır.) || *Azalan maliyetler*, bir firma büyürken üretimin, üretim etmenlerine yapılan harcamalardan daha hızlı artması durumunda mal birimi başına düşen maliyetlerin azalması. || *Dağıtım maliyeti*, bir malın ya da bir hizmetin üreticiden tüketiciye ulaşabilmesi için üst üste biriken giderlerin tümü. (Dağıtım maliyetinin çözümlemesi, çeşitli aracıların bir mal ya da bir hizmetin son satış fiyatı üzerinden aldıkları payı ya da, global düzeyde düşünülecek olursa, ticari işlevin ulusal gelirden aldığı payı gösterir.) || *Fırsat maliyeti*, kullanılabilir kaynakların belli bir malın üretimine ayrılması yeğ tutulmakla vazgeçmek zorunda kalınan malların değeri. || *İkame maliyeti*, aynı hizmetleri sağlayacak nitelikte yeni bir malla değiştirilmesi kararlaştırılmış olan bir malın alım değerinin belirlenmesi. || *Ortalama maliyet*, bir birim mala denk düşen maliyet. (Sabit maliyetlerin üretim miktarına bölünmesiyle ortalama sabit maliyetler, değişir maliyetlerin üretim miktarına bölünmesiyle ortalama değişir maliyetler elde edilir. Sabit ve değişir maliyetler toplamının üretim miktarına bölünmesiyle de ortalama maliyet ya da parça başına maliyet bulunur.) || *Özel maliyet*, bir bireyin ya da bir işletmenin, yaptığı tüketim ya da üretim dolayısıyla üstlendiği maliyet. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sermaye maliyeti*, bir işletmenin kalıcı sermayeleriyle uzun ve orta vadeli borçlarının maliyeti. || *Sermayenin kullanım maliyeti*, elinde bir maddi aktif bulundurmanın bir sermaye kullanıcısı için oluşturduğu parasal yükümlülük. (Bu yükümlülük, işletmenin yatırım konusundaki davranışlarına yön verir.) || *Toplam maliyet*, sabit maliyetlerle değişir maliyetlerin toplamı. ||*Toplumsal maliyet*, üreticilerle tüketicilerin iktisadi etkinlikleri dolayısıyla toplumun ödemek zorunda olduğu para ya da ayni yararların miktarı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Ücret maliyeti*, doğrudan doğruya emekçiye ödenen ücret, sosyal giderler ve diğer giderler (ayni yararlar, mesleki eğitim) tarafından belirlenen bütün. || *Üretim maliyeti*, bir mal ya da hizmetin bileşimine giren etmenlerin fiyatlarının toplamı. (Üretim maliyeti, muhasebede gözüken maliyet fiyatına denk düşer.) || *Yaşam maliyeti*, mal ve hizmetlerin, gelirlerin karşılaştırılmasına dayanan ve belli bir dönem için geçerli sayılan tahmini değeri.

—Muhs. Üretim ve / ya da ticarete arz süreçlerinin ara evrelerinden birine ait giderlerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl). || *Maliyet dağıtım anahtarı*, dolaylı giderlerin, bir işletmenin çeşitli bölümleri arasında dağıtılmasını sağlayan yöntem.

—ANSİKL. İkt. *Maliyet-fayda çözümlemesi.* Bir temel eylem ilkesinin biçimselleştirilmesinden başka bir şey olmayan maliyet-fayda çözümlemesi, iktisadi etkinlikler kadar eskidir: eğer bir liralık bir harcamanın sonucu, bir liradan daha fazla değer eden bir tatminler bütünü oluşturmuyorsa, o bir lirayı harcamamak (yani bir lira değerinde bazı tatminler, bir kaynaklar bütünü sağlayabilecek başka kullanımları reddetmek) gerekir. Bu ilkenin zorunlu ve apaçık bir sonucu şu biçimde belirtilebilir: bir lira maliyetinde bir kaynaklar bütününün mümkün çeşitli kullanımları arasında, en fazla tatmin sağlayanını, yani karakteristik özelliği en yüksek F/M (F: fayda, M: maliyet) oranı olan kullanımı seçmek gerekir. Bu yatırım seçimi tekniğinin uygulamaya konulması, ortaya epeyce güçlükler çıkardı ve yatırımların verimliliğinin F/M yöntemiyle formüle edilmiş hesapları, ancak 1950'den sonra yaygınlık kazandı.

Genellikle, maliyet-fayda çözümlemesinin karar kuralları, kolektif yararları ya da genel refahı en yüksek miktarı çıkarmaya çalışırlar. Kaynakların tahsisiyle ilgili çeşitli programlara bağlı faydaların değerlendirilmesi sayesinde, çözümleyici, resmi makamların çalışmalarına ışık tutmak olanağını elde eder. Bu amaçla, sözkonusu programların istenilebilirlik derecesini az çok temsil edebilecek değerde birtakım göstergeler saptar. Çözümlemenin bütün inceliği, bir rekabet piyasasının işleyişini, geliştirilmiş bir biçimde taklit etmekte ve ticari olmayan bir hizmetin üretimine bağlı maliyet ve faydaların paraca tahmini bir değerlendirmesini yaparak, sözkonusu hizmetin bir piyasası olması durumunda bireylerin buna ne fiyat verebileceklerini bulmaktadır. En nazik işlem, projeden doğrudan doğruya yararlanmayan kişilerce dolaylı olarak elde edilen yararların ve özellikle gözle görülüp elle tutulmayan, yani maddi olmayan kazançların değerlendirilmesidir. Bu tür kazançlar, örneğin, bir baraj yapımı sonucu ortaya çıkan manzara güzelliğinde ve ek turizm olanaklarında kendisini gösterir. Rakip projelerin ölçülebilir maliyet ve yararları arasında eşitlik bulunması durumunda, projelerden biri yararına verilecek karar, gözle görülüp elle tutulmayan kazançlar hakkındaki özel değerlendirmeye göre alınabilir.

• *Maliyet-etkinlik çözümlemesi.* Maliyet-etkinlik çözümlemesi, ilk kez 60'lı yıllarda, ABD'de, aynı amaçlara yönelik silah sistemlerinin etkinliğini incelemek için kullanılmaya başlandı. Daha sonra, bu tür çözümlemenin sınırları, siyasal iktidarın bazı iktisadi ve sosyal sorunlarla ilgili olarak aldığı ve kesin nicel amaçlar gözeten bütün kararlarını da kapsayacak biçimde genişletildi: örneğin, okul çağının on altı yaşına kadar uzatılması, yürürlüğe konulmadan önce, gerçekleştirilme maliyetini en aza indirmek için bir maliyet-etkinlik çözümlemesine konu oluşturabilecek kararlara bir örnektir. Pratik bakımdan, çözümleme bir program için yalnızca iki öğeyi hesaba katar: bunlar, programın toplam maliyetiyle etkinliği, yani amacın gerçekleşme derecesidir. Ya belli bir etkinlikte en düşük maliyetli program ya da belli bir maliyette en yüksek etkinlikli program seçilir. Bu yöntem, ancak sözkonusu sistemler çeşitli kullanılış biçimleri bakımından tümüyle birbirlerinin benzeri oldukları takdirde bir değer taşır. Oysa, durum her zaman böyle değildir, çünkü bazı sistemler aynı zamanda birçok amaçları birden karşılayabilir. Bundan başka, bu yöntem, bir karardan beklenebilecek yararların tümünü, bu kararın yol açabileceği maliyetlerle karşılaştırmaz; programın yalnızca ilgilenilen sonucu dışında, onun doğurabileceği çeşitli sonuçları hesaba katmaz. Bu yöntem, amaçlarda yapılan değişikliklerden çıkan sonuçların çözümlemesiyle de pek ilgilenmez.

• *Özel maliyet, toplumsal maliyet.* Bu iki kavram arasında bir ayrılık vardır. Gerçekten de, çağdaş toplumlarda bireylerin, üretici ya da tüketici olarak gösterdikleri etkinliklerin ortaya çıkardığı "dış etkiler" de bir artış görülür. Bunlar, bireylerce üstlenilmeyen ya da hesaba katılmayan etkilerdir. Örneğin, tepkili uçakların gürültüsü havaalanlarının yakınlarında oturanların rahatını bozabilir, bazı kimselerce beğenilip sevilen doğal yerlerin güzelliği fabrika, depo, konut inşaatlarıyla yok edilebilir; yolların sıkışıklığı, araba trafiği yüzünden insan yaşamı kayıplarını artırır ve araba kullananların bundan elde ettikleri tatminleri azaltır. İlke olarak, özel maliyetle toplumsal maliyet arasındaki bu ayrılık, normal olarak, onarımı sorumlusuna düşen zararların kaynağını oluşturur (*"kirleten öder ilkesi"*). Ne var ki, ortaya çıkardığı çok sayıda güçlüklerden ötürü bu çözüm hiç de doyurucu değildir. İlk olarak geri dönülmesi olanaksız ağır ve gerçek bir telafinin sözkonusu olamayacağı durumlarda, zarar ve kaybın onarımı hiçbir anlam taşımaz. İkinci olarak, zarar ve kaybın takdiri, uzun vadeli sonuçlar bilinemeyeceği için, her zaman sağlam bir biçimde yapılamaz. Üçüncü olarak, zarar ve kaybın onarımı, sonunda çok yaklaşık nitelikte bir parasal tazminata vardığından, bu tazminat zararlı sonuçları daha başlangıçtan düzeltmeye özendirici nitelikte de-

ğildir. Nihayet, zarar ve kaybın onarılması, çoğu kez iktisadi bakımdan bir savurganlık olarak ortaya çıkar: önlemek, olduktan sonra iyileştirmeye çalışmaktan daha iyidir.

—Muhs. Genel muhasebede, niteliklerine göre sınıflandırılan giderler, analitik muhasebede tahsis edildikleri yere göre yeniden sınıflandırılarak belli bir ürünün kısmi maliyetleri ortaya konur: alım maliyeti, üretim maliyeti, pazarlama maliyeti vb. Bu nedenle, maliyet fiyatı, son aşamaya, yani dağıtım aşamasına -bu da içinde olmak üzere- kadar bütün maliyetlerin -eksiksiz ve fazlasız- toplam tutarıdır. Giderlerin sabit ya da değişken, dolaylı ya da dolaysız olmasına göre, maliyetler de sabit ya da değişken, dolaylı ya da dolaysız olur. Böylece, *sabit maliyet* (ya da *yapısal maliyet*), üretim düzeyinden etkilenmeyen (hiç olmazsa belli bir etkinlik alanı için) gider öğelerini içerirken *değişken maliyet*'ler, üretilen malların miktarına, az çok orantılı bir biçimde bağlıdır (örneğin tüketilen maddeler, ücretler, üretimde çalışan işçiler vb.). Bunun gibi, bir maliyet, kesin olarak bir ürüne ya da bir işleve ait olduğu zaman *dolaysız*, birden fazla ürüne ya da işleve ait olduğu ve bu nedenle bunlardan her birine düşen payın önceden saptanması gerektiği zaman *dolaylı* sayılır. Öte yandan, maliyet fiyatlarının hesaplanmasında kullanılan mantığa göre, iki tür maliyet olduğu söylenebilir. Bunlardan biri *tarihsel maliyetler*, öteki de jestiyon denetiminin temelini oluşturan *tahmini maliyetler*'dir (bunlara *önceden saptanmış maliyetler* de denir).

Analitik işletme muhasebesinde, gerek üretimin belli bir aşamasına özgü maliyetin hesaplanmasında, gerekse bir ürün ya da hizmetin maliyet fiyatının tahmininde, bu ölçütlerin çeşitli bileşimlerinden yararlanılır. Örneğin dışsatım, reklam, araştırma, satış artırımı vb. işlemleriyle ilgili giderlerin tümünü kapsayan dağıtım maliyeti, dolaylı ve dolaysız ya da sabit ve değişken maliyetlere bölünebilir ve bu varsayımların her biri için a priori ya da a posteriori bir biçimde belirlenebilir. Öte yandan, maliyet fiyatı sözkonusu olduğunda, temel sorun yapısal giderlerin buna sokulup sokulamayacağıdır: *direct costing* adı verilen yöntem, yalnızca değişken maliyetleri (dolaylı ve dolaysız) göz önünde bulundururken tam maliyet (ya da genel maliyet) yöntemleri, değişken ve sabit, dolaysız ve dolaylı giderlerin üretilen her mal birimine yüklenmesine dayanır.

MALİZME a. (ar. *mālizme*). *Esk.* Yirmi sayfadan oluşan cüz, broşür.

MALKAR → BALKAR.

MALKARA, Marmara bölgesinde Tekirdağ iline bağlı ilçe; 62 524 nüf. (1990); 1 224 km²; merkez bucağı dışında 3 bucak, 70 köy. Merkezi, Tekirdağ'ın 58 km B.'sında *Malkara*, 20 190 nüf. (1990). Tahıl, ayçiçeği, üzüm, şekerpancarı.

MALKARCA → BALKARCA.

Malkaya yazıtı, Kırşehir'in 12-15 km kadar K.-B.'sında hitit yazıtı; Prof. H. Th. Bossert tarafından incelendi. Hitit İmparatorluğu dönemine tarihlendirilen bu hiyeroglifli yazıt, kalkerli bir kaya bloğunun dört yüzüne kazılmıştır. Bir hitit prensiyle (adına Boğazköy'deki mühürlerde de rastlandı) ilgili olan anıtın, bir yol yazıtı olduğu sanılmaktadır.

MALKHOS, bizanslı tarihçi (V.-VI.yy.'lar). Doğup büyüdüğü Alaşehir'den (Philadelpheia) ayrılarak İstanbul'a yerleşti ve yaşamını burada sürdürdü. Eski bir yunan kolonisi olan Byzantion'dan İstanbul'u yaratan Roma imparatoru Büyük Constantinus'tan Bizans imparatoru Anastasios I'e kadar uzanan dönemin (324-518) tarihini yazdı. Ayrıca, V.-VI.yy.'lar arasında Bizans'ta geçen önemli olayları ele alıp incelediği *Byzantiaka* adlı 7 ciltlik bir tarihi daha vardır. Ancak, bu değerli elyazması yapıttan günümüze sadece 21 küçük bölüm kalabildi (*Association Internationale des Études byzantines*, Paris).

MALKIRAN a. *Yörs.* Hayvan vebası.

MALKİOR, IX. yy.'dan sonraki bir söylentiye göre, üç müneccim kraldan birinin adı; Afrika halklarının temsilcisi sayılırdı.

MALKOÇOĞULLARI, Osmanlılar döneminde ün kazanan akıncı aile: — MUSTAFA BEY, ailenin atası ve kurucusu (öl. Sıvas 1402). Yıldırım Bayezit tarafından Sıvas sancak beyliğine atandı (1400). Kenti kuşatan Timur'a karşı 18 gün kahramanca dayandı (1402). Kendisinin ve askerlerinin canına dokunulmaması koşuluyla anlaştığı Timur'a kaleyi teslim etti. Ancak, kente girdikten sonra sözünden cayan Timur'un buyruğu üzerine adamlarıyla birlikte işkence yapılarak öldürüldü. —BALİ* BEY, öncekinin oğlu. —ALİ BEY, öncekinin büyük oğlu (öl. Çaldıran 1514). Bayezit II'nin oğlu şehzade Selim'le birlikte büyüdü. Tahtı ele geçiren Selim'in buyruğuyla padişahlıkta gözü olan kardeşlerinden şehzade Ahmet'i ortadan kaldırdı. Yavuz Sultan Selim'in İran seferine katıldı ve Çaldıran savaşı'nda (1514) kardeşi Tur Ali Bey'le birlikte şehit oldu. —ALİ* PAŞA (Yavuz), öncekinin soyundan.

MALLAIG, Büyük Britanya'da liman kenti, İskoçya'nın batısında; 1 050 nüf. Turizm merkezi. Balıkçılık.

MALLANMAK gçz. f. Mal edinmek, zenginleşmek.

MALLARD (Ernest), fransız kristalograf. (Châteauneuf, Cher, 1833 - Paris 1894). Paris'te Ecole des mines'de mineraloji profesörlüğü yaptı (1872), Maden genel müfettişi (1886) ve Bilimler akademisi üyesi oldu (1890). Marche ve Limousin'deki kalay yataklarını buldu. Grizu ve emniyet lambalarının kullanımı üstüne araştırmalar yaptı. Bravais'nin kristaller konusundaki kuramını, ikizlenmeleri, eşyapılılığı, optik özellikleri inceleyerek tamamladı; dönel kutuplanmanın bir açıklamasını yaptı, H. Le Chatelier ile birlikte, taşkömürü ocaklarındaki güvenlik sorununu çözmek üzere gazlardaki patlama olaylarını inceledi.

MALLARDİT a. (fr. *mallardite*, öz. a. E. *Mallard*'dan). Miner. Monoklinik sistemde yer alan $MnSO_4,7H_2O$ formülündeki hidratlı doğal manganez sülfat.

MALLARMÉ (Stéphane), fransız şair (Paris 1842 - Valvins, Vulaines-sur-Seine, Seine-et-Marne, 1898). 5 yaşında annesini kaybedince hemen yatılı okula verildi. Edebiyata ilgi duymaya başladığı sırada babası onu Sens tahsildarlığına yerleştirdi; her zaman ustaları kabul edeceği Baudelaire'i (*Kötülük* çiçekleri* 1857'de yayımlanmıştı) ve ardından Edgar Poe'yu keşfetmesi bir avuntu oldu. Amaçsız bir yaşam sürmekten bıkarak, daha sonra evleneceği genç sevgilisi Maria Gehrardt ile birlikte Londra'ya gitti. İngilizce öğrenimini tamamlayıp öğretmenliğe başladı. Sonradan mesleğinden soğudu, ama gene de çeşitli taşra kentlerinde, sonra Paris'te (1871) ingilizce öğretmenliğini sürdürdü; 1893'te sağlık durumunu ileri sürerek ve birkaç dostunun aracılığıyla erken emekliliğini kazandı. Daha hocalık döneminde şiirde bir yenilik yapacağına inanmış, *Azur*'ü (1864) ve *Brise marine*'i yazmıştı. Var olma güçlüğünün ve katıksız düşüncenin şiiri olan *Hérodiade*'ı ve evrensel duyumsallığı kozmik bir övgü olan *Bir fauna'nın öğleden sonrası*'nı (l'Après-midi d'un faune) yazmaya başladı.

Daha ilk şiirlerinden başlayarak erişilmesi güç bir yapıt ortaya koymak istiyordu; ama amacı okuru şaşırtmak değil, ona sanatın, özellikle de yazının bütün saygınlığını duyurmaktı. Kendiyle bu tür bir yazı arasındaki bu savaşım sonunda onu mutlağın keşfine götürecekti. Bir çeşit iç bütünselliğin bir dış hiçle anlatımı demek olan beyaz sayfaya büyülenmişçesine düşkünlüğü de belki bu arayıştan kaynaklanıyordu.

Bütün güçlüklerine, bütün anlaşılmazlıklarına rağmen, kimi dergiler bu şiirlerle ilgilendiler. Örneğin *Parnasse contemporain* dergisi okuyucuyu dehşete düşüreceklerini bildiği halde, Mallarmé'nin birkaç şiirini basmaktan çekinmedi. 1864 ekiminde Henri Cazalis'e yazdığı şu satırlar Mallarmé'nin de bunun bilincinde olduğunu gösteriyor: *"Hérodiade*'a nihayet başladım. Başlarken de dehşete kapıldığımı belirtmeliyim; çünkü başlı başına bir dil yaratıyorum ve bu dil yepyeni bir şiir anlayışından kaynaklanıyor. Bu anlayışı şöyle özetleyebilirim: nesnenin kendisini değil, yaptığı etkiyi anlatmak." *Hérodiade* ancak 7 yıl sonra *Parnasse contemporain*'in 2. fasikülünde yayımlanabildi: ama üç yıl sonra derginin 3. fasikülü *Bir fauna'nın öğleden sonrası*'nı reddetti. Bu başarısızlık Mallarmé'nin cesaretini kırdı ve onun "Güçsüzlüğün eski canavarı" karşısında yeniden korkuya kapılmasına yol açtı. Çünkü 1867'de yazımına başladığı ve Charles Mauron'un "saplantı eğretilemeler" dediği şeylerin ilk kez ortaya çıktığı *İgitur ou la Folie d'Elbehnon*'da bu korkuyu göğüslemeye çalışmıştı. Bununla birlikte iki yazarın yargıları sanatsever çevrelerde tanınmasına olanak sağladı: Verlaine'in 1880'de *Poetès maudits*'de ondan söz etmesi, bir de Huysmans'ın *À rebours* romanında (1884) Mallermé'nin şiirlerine kahramanının kitaplığında yer vermesi. Bu iki yazarın etkisiyle, o güne kadar bir köşede kalmış olan Mallarmé, bir usta sayılır oldu ve Rome sokağındaki evinin yemek odasında, geleceğin umutları sayılan gençleri toplamaya başladı: Laforgue, Laurent Tailhade, Gustave Kahn, Stuart Merrill, Vielé-Griffin, daha sonra Pierre Louÿs, André Gide, Paul Valéry, Paul Claudel, vb. Hepsi de Mallarmé'nin "Kitap" dediği Büyük Yapıt'ı heyecanla bekliyorlardı. Bu yapıt hiçbir zaman gün ışığına çıkmadı ama, dünün tanınmamış şairi, kısa zamanda, yeni doğan simgeciliğin önderlerinden biri, yeni şiirin havarisi oldu ve Veriaine'in ölümü üzerine de şairlerin prensi seçildi. Mallarmé'nin rolü herhangi bir resmi görevden çok daha önemliydi, çünkü peşine düştüğü mutlağı araştırmaya başlayabilmek, bu mutlağı kurabilmek için her şeyden önce bu araştırmanın aracı olan dili amaca göre uyarlamak, daha doğrusu başkalarının bulduklarına başvurmak yerine, yeniden yaratmak gerektiğini herkesten daha önce o anlamıştı. Bunun doğruluğunu görmek için, Mallarmé'nin retorik sistemini yakından incelemek gerekir: tersçevirmenin egemenliği, sözdiziminin bir çeşit karşıt-sözdizimine dönüşmesi, sözcük oyunlarının çok üstünde kalarak sözcüklerle oynayabilme ve bu ortam içinde sınırın sonunu zorlayarak ve her şeyin bir yaklaşmadan öteye gidemeyeceğini bilerek kaçınılmaz anlaşılırlığın yaratılmasını okuyucuya bırakmak.

Mallarmé trokarı. Hematol. İlik öğelerinin sayımı amacıyla göğüskemiğinin delinmesinde kullanılan ve ucunda verevine kesik ağızlı bir mandren bulunan kısa ve sağlam iğne.

MALLAVİ, Mısır'da kent, Yukarı Mısır'da, Nil'in batı kıyısında, *Hermopolis* sitinin yakınında; 59 900 nüf. Ticaret ve tarım merkezi.

MALLE (Louis), fransız film yönetmeni (Thumeries, Nord, 1932). J.-Y. Cousteau ve R. Bresson'un asistanı olarak çalıştıktan sonra, şu filmleri çekti: *İdam sehpası* (Ascenseur pour l'échafaud) [1957], *les Amants* (1958), *Zazie metroda* (Zazie dans le métro) [1960], *Gizli hayat* (Vie privée) [1961], *le Feu follet* (1962), *Viva Maria* (1965), *Hırsız* (le Voleur) [1966]. Belgesel film konusunda yaptığı çalışmalardan

Lauros-Giraudon

Stéphane Mallarmé
Manet'nin bir portresinden
(1876) ayrıntı
Louvre-Orsay müzesi, Paris

Louis Malle

(*Calcutta, l'Inde fantôme*'u [televizyon için], 1968 yılında çekti) sonra, *le Souffle au coeur* (1971), *Lacombe Lucien* (1973), *Black Moon* (1975), *Ufaklık* (Pretty Baby) [1978] ve *Atlantic City* (1980) filmleriyle yeniden kurgu türüne döndü. Bir dönem ABD'de çalıştıktan sonra 1980'de ülkesine döndü. *Au Revoir les en fants* (1987) ile aynı yıl Venedik film festivali'nde büyük ödülü kazandı. 1990'da *Milou en mai*'yi çevirdi.

MALLEA (Eduardo), arjantinli yazar (Bahía Blanca 1903). Duygulu öyküleri (*Cuentos para una inglesa desesperada*, 1926) ile kendini tanıttıktan sonra, ülkesinin ruhunu kavramaya çalıştı ve hikâyelerinde (*La ciudad junta al río inmóvil*, 1936), denemelerinde (*Historia de una pasión argentina*, 1935), romanlarında (*La bahía de silencio*, 1940; *Todo verdor perecerá*, 1941; *Los enemigos del alma*, 1950; *Chaves*, 1953; *La barca de hielo*, 1967; *La Penúltima puerta*, 1969) ve öykülerinde (*La Red*, 1968) yansıttı.

MALLEİN a. (fr. *malléine*, lat. *malleus*, ruam'dan). Ruam basilinin *(Pseudomonas mallei)* gliserinli etsuyundaki kültüründen elde edilen ve hastalığın bağışıklık muayenesiyle teşhisinde kullanılan özgül madde.

MALLEİNLEME a. Veter. Ruam teşhisi için alt gözkapağının derisine iğneyle mallein şırınga etmeyi öngören işlem.

MALLET DU PAN (Jacques), fransızca yazan isviçreli gazeteci (Céligny, Cenevre, 1749 - Richmond, İngiltere, 1800). Londra'da Linguet ile *les Annales*'ı kaleme aldı. Daha sonra bu işe *Mémoires historiques, politiques et littéraires* (Tarihsel, siyasal ve edebi anılar, 1783), başlıklı bir yayınla devam etti; bu yayın 1788'de *Mercure de France* ile birleşti. Mallet du Pan aydın despotluğundan yanaydı, ingiliz Anayasa'sına hayrandı. Başkentlere yerleşen mültecilerin sözcülüğünü yaptı (1794-1798). İngiltere'ye yerleşti (1798). burada *Mercure britannique*'i kurdu ve Kabine'ye hizmet etti. *Du principe des factions* (Hizipler ilkesi üstüne 1791) ve *Considérations sur la nature de la Révolution de France* (Fransız devrimi'nin doğası üzerine düşünceler; 1793) adlı yapıtları kaleme aldı.

MALLET-JORİS (Françoise), belçika asıllı fransız kadın edebiyatçı (Anvers 1930), Suzanne Lilar'ın kızı. Çok genç yaşta, flaman yaşamı çerçevesinde yer alan romanlar yazdı (*le Rempart des Béguines*, 1951); ikinci bir tarzı benimseyerek *Lettre à moi-même* (1963) ile iç yaşama ve gerçeğin gizemci yorumuna yöneldi (*les Signes et les Prodiges*, 1966). *La Maison de Papier* (1970) bir itiraf kitabıdır. *Allegra*'da (1976), daha sonra *Un chagrin d'amour et d'allieurs* (1981) adlı yapıtında olduğu gibi kadınların düşünce yapısını ve yazgılarını ele aldı, *Dickie-Roi*'da (1979) varyete dünyasını inceledi. Ayrıca *Jeanne Guyon*'un yaşamöyküsünü yazdı (1978). Son yapıtlarından bazıları: *Un chagrin d'amour et d'ailleurs* (1981), *le Rire de Laura*, *Adriana Sposa* (1989), *Divine* (1991).

MALLET-STEVENS (Robert), fransız mimar (Paris 1886 - ay. y. 1945). Uluslararası üslubun önde gelen mimarlarından biridir; yapılarını heykelsi hacimlerle oynayarak tasarladı. 1922'de bir havacılık kulübü pavyonu ve 1925 ve 1937 Paris sergileri pavyonlarının yanı sıra villalar, Paris'te konutlar, Saint-Jean-de-Luz kumarhanesi ve Grasse tiyatro binalarını (1928 ve 1930), Passy itfaiyeciler kışlasını (1935) gerçekleştirdi. Union des artistes modernes'in kurucu üyesiydi.

Mallet tipi lokomotif, bir ana şaşi ile buna mafsallanmış ikincil bir şasiden oluşan buharlı lokomotif; ana şaside devindirici bir tekerlek dizisi, ikincil şasideyse yine bir devindirici tekerlek dizisi, kimi zaman da taşıyıcı boji ve bisseller bulunur. Bu düzenek, dik rampalarda yüksek bir aderans, küçük yarıçaplı kurbalarda ise güçlü lokomotifler için büyük bir geçiş kolaylığı sağlar.

MALLEUS VULGARİS a. Yumşbil. Hint okyanusu'ndaki kayalıklara bisuslarıyla tutunarak yaşayan, T biçiminde kavkılı, bazen *"çekiç midyesi"* adı da verilen ikiçenetli yumuşakça. (*Malleidae* familyasının örnek türü.)

MALLIDAĞ, rumca **Melunta,** KKTC'de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

MALLİA → MALİA.

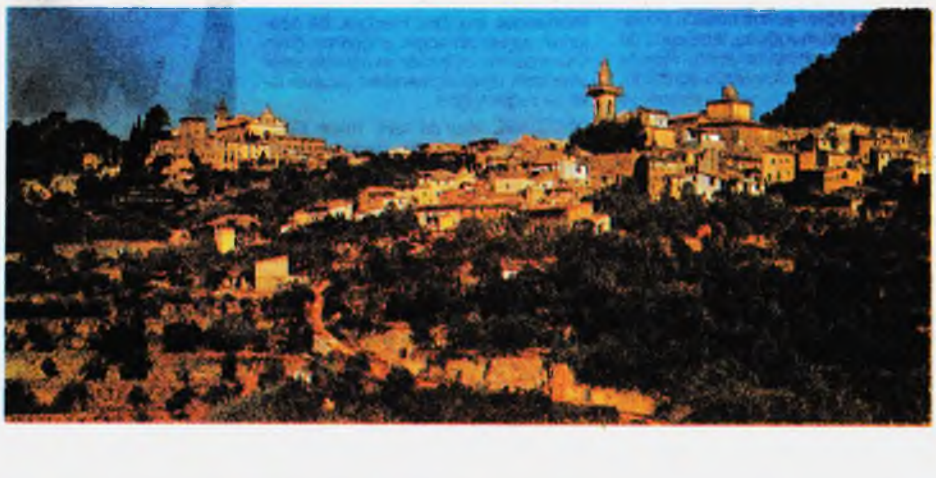
MALLİCOLO → MALEKULA.

MALLİNCKRODT (Hermann VON), alman siyaset adamı (Minden 1821 - Berlin 1874). Kuzey Almanya, sonra imparatorluk (1867-1871) Reichstag'larına milletvekili seçildi. Windthorst ile birlikte Alman katolik partisi'nin temel direğiydi. Kulturkampf'a karşı cephe aldı.

MALLNİTZ, Avusturya'da (Steiermark) sayfiye ve kış sporları merkezi, Tauernlerin güney-doğu eteğinde, Drava'nın altkollarından birinin sol kıyısında; 1 050 nüf.

MALLOPHAGA a. Böcbil. Tüybitleri takımının bilimsel adı.

MALLORCA, İspanya'ya bağlı Balear adalarının en büyük adası; 3 640 km²; 572 229 nüf. (1990). Merkezi *Palma*. Adanın K.-B.'sında ve G.-D.'sunda iki dağ sırası vardır. K.-B.'daki dağ sırasının en yüksek doruğu 1 445 m'yle *Puig Mayor*'dur; bu dağ, sarp bir kıyı, geniş yalıyarlar ve dar koylarla denize dalar. Burası adanın en güzel manzaralı kesimi ve başlıca sayfiye merkezlerinin (Sóller, Deyá, Valldemosa, Pollensa, Formentor, Andraitx) bulunduğu kesimdir. G.-D.'da, yükseklikler daha azsa da (*San Salvador*'da 509 m), ilginç yerler eksik değildir: Artá ve Drach mağaraları. Orta kesimdeki ova, kuyular aracılığıyla sulanır (su rüzgâr gücünden yararlanılarak kuyudan çekilir); burada tahıl, turfanda sebze, badem ağacı, incir ağacı, zeytin ağacı yetiştirilir. Cam, mobilya ve konserve yapımı, deri işleme başlıca sanayi etkinliğidir. Ama günümüzde adanın en büyük etkinliği turizmdir.

J. Bottin

Mallorca
Valldemosa'dan genel görünüm

MALLORCA KRALLIĞI, Fatih Jaime' nin vasiyeti uyarınca Aragón krallığı'ndan ayrılarak küçük oğlu Jaime'ye (1262) verilen kısa ömürlü devlet (1276-1343). Balear adaları'nı, Roussillon ve Cerdanya kontluklarını ve Montpellier senyörlüğü' nü kapsıyordu. Başkent Perpignan ve Raimundo Lulio'nun Miramar koleji'ni kurduğu Palma de Mallorca o tarihte parlak bir dönem yaşadı. Jaime I (1276-1311) önce büyük kardeşi Aragónlu Pedro III'ün (1279) metbuluğunu kabul etmek, barcelona parasını tek para olarak saymak ve barcelona geleneklerini kabullenmek zorunda kaldı. Jaime, Fransa kralı Atak Philippe III ve oğlu Charles de Valois (papa Martinus IV'ün mayıs 1284'te Aragón tacına dahil devletleri Charles'a vermişti) ile ittifak yaparak (1285) bu boyunduruktan kurtulmayı denedi. Toprakları, Perpignan'ı ele geçiren Pedro III tarafından yağma edildi; ardından, Atak Philippe III bir baskın yaparak başkenti yağmaladı, ancak filosunun yok edilmesinden sonra 1285'te bu kentte öldü. "Aragón Haçlı seferi" diye adlandırılan bu hareket başarısızlıkla sonuçlandı ve krallık 1285-1295 arası yeniden Aragón ile birleştirildi. Bu birleşme 1295'te Anagni barışı (1298'de kesinleşti) ile iptal edildi. Jaime'nin oğlu Sancho' nun saltanatı (1311-1324) nispeten sakin geçti; fakat yeğeni küçük Jaime II (1324-1343) amcası Mallorcalı Felipe'nin vesayeti altında, önce Aragón'un kışkırttığı bir ayaklanmayla karşılaştı; kendi uyrukları tarafından tutsak edildi ve ancak papa Johannes XXII sayesinde kurtuldu; daha sonra yeğeni Aragónlu Pedro IV, 1343-44'te Mallorca krallığı'nı ele geçirdi ve Aragón krallığı'na kattı. Jaime II, Montpellier'yi Fransa'ya rehin olarak vermek zorunda kaldı ve krallığını yeniden fethetmeye çalışırken 1349'da öldü.

MALLORY (George Herbert Leigh), ingiliz dağcı (Mobberley, Cheshire, 1886 - Everest'te 1924). 1904'ten başlayarak R. L. G. İrving ve G. W. Young'un Alp dağları'ndaki tırmanışlarına katıldı. İngilizler'in Everest'te gerçekleştirdikleri ilk üç tırmanışta bulundu. Birinci tırmanıştan (1921) sonra gerçekleştirilen ikinci tırmanış sırasında (1922) 8 000 m'nin üzerine çıkma başarısını gösterdi. 1924 yılındaki üçüncü tırmanışta A. İrvine ile birlikte 8 500 m civarında kayboldu.

Mallory-Weiss sendromu, uzun süren ve yineleyen kusmalar yüzünden kardia ve yemekborusu mukozasında gelişen ülserleşmelerle ortaya çıkan ağır mide-bağırsak kanamaları.

MALLOS. Tar. coğ. Anadolu'nun Kilikia bölgesinde kent; Pyramos (Ceyhan) nehrinin D. kıyısındaydı; Adana'nın Karataş ilçesi merkez bucağına bağlı Kızıltahta köyü yakınında olduğu sanılmaktadır. Efsaneye göre, Truva'dan gelen Amphilokhos ile Mopsos tarafından kurulmuş, daha sonra bu iki arkadaş bir anlaşmazlık yüzünden burada birbirini öldürmüştü. Daha sonra kent Amphilokhos'un bilicilik merkezi olarak ün yaptı. Strabon, kentin dilbilimci Krates'in doğduğu yer olduğunu bildirir. Büyük İskender Mallos'u ele geçirdi ve halkın Persler'e ödediği vergiyi kaldırdı. Antigonos, İ.Ö. 316'da buraya yerleşti. Pompeius, korsanlıkla geçinen halkların bir bölümünün Mallos'a yerleşmesine izin verdi (İ.Ö. 67). Yörede Antikçağ'da bastırılan çeşitli paralar ele geçti.

MALLOTUS a. Güney-doğu Asya ve Avustralya kökenli ağaççık. Tohumlarından, boya ve verniklerde kullanılan ve kamala yağı denilen kurutucu bir yağ elde

edilir. (*Mallotus japonicus*, Avrupa'da yetiştirilen güzel bir süs bitkisidir. Sütleğengiller familyası.)

MALLOTUS VİLLOSUS a. Zool. Kuzeydeki soğuk sularda ve soğuk ılıman sularda kalabalık sürüler halinde yaşayan deniz kemiklibalığı. (Ortasulan sever. Etinden, morina avında yem olarak ya da balık unu yapılarak yararlanılır. *Osmeridae* familyası.)

MALLOUM (Félix), çadlı general ve devlet adamı (Fort-Archambault, bugün Sarh, 1932). Fransız ve çad ordularında subaylık, çad silahlı kuvvetler başkomutanlığı (1972-73) yaptı, nisan 1975 hükûmet darbesinden sonra Yüksek askeri konsey başkanlığına getirildi. Devlet ve hükûmet başkanı olarak kuzey eyaletlerindeki ayaklanmanın gelişmesini denetim altına almaya çalıştıysa da bunu başaramadı. Hissène Habré'nin ağustos 1978 - şubat 1979 arasındaki geçici katılımından ve yeni bir ulusal uzlaşma girişiminden (Kano anlaşması) sonra istifa ederek ülkesinden ayrıldı (mart 1979).

MALLOW → MAGH EALLA.

MALLOWAN (*sir* Max Edgar Lucien), ingiliz arkeolog (Londra 1904 - Oxfordshire 1978). Oxford Üniversitesi'ne bağlı New College'de arkeoloji öğrenimi gördü. L. Woolley'in Ur kenti (1925-1930), R. Campbell Thompson'un Ninova kenti (1931 -1932) kazılarına katıldı. Ninova'da İ.Ö. 6000-5000'e tarihlendirilen Hassuna çanak çömleği diye adlandırılan yapıtları ortaya çıkardı. 1933'te Suriye'de Arpaciye' de, 1934-1936'da Çagar Bazar ve Brak' ta kazılar yaptı, Tel Halef kültürüne ilişkin buluntuların yanı sıra, Brak'ta Göz tapınağı'nı ve göz motifli binlerce idol ortaya çıkardı. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Batı Asya arkeoloji profesörü oldu; Irak'taki İngiliz arkeoloji okulu'nun müdürlüğünü üstlendi (1947-1961). Nemrud'da gerçekleştirdiği kazılarda (1949-1954), Asurnazirpal II'nin sarayını ve çok sayıda fildişi eser buldu. 1948-1971 arasında *Iraq* adlı dergiyi yönetti, 1962'de Londra Üniversitesi'nden emekli oldu. Önemli yapıtları: *Twenty five years of Mesopotamian discovery* (Mezopotamya keşiflerinin yirmi beş yılı) [L. Woolley ile birlikte, 1932-1956]; *Early Mesopotamia and İran* (Eski Mezopotamya ve İran) [1966]; *Nimrud and its Remains* (Nemrud ve kalıntıları) [2 cilt, 1966]; *Elamite problems* (Elam sorunları) [1969]; *İvories from Nimrud* (Nemrud'un fildişi yapıtları) [G. Hermann ile birlikte, 1974].

MALLUS a. (geç lat. sözc.). Tar. Deniz kıyısı Frankları'nın mahkemesi.
—ANSİKL. Ceneta mallus'u bir genel hukuk mahkemesiydi. *Mallobergium* adı verilen, mızrağa takılı bir kalkanla belirtilen açık bir mekânda toplanırdı. Kararlarını *centenarius* ya da *thunginus*'un başkanlığında, özgür insanlar arasından seçilmiş *rachimbourgs* ya da *boni homines*'ten oluşan bir jüri aracılığıyla alırdı. Charlemagne döneminde bu jüriler yerlerini sürekli yargıç yardımcıları *scabini*'ye (yargıçlar) bıraktı.

MALM a. (Oxford yakınındaki bir kireçtaşının adından). Yerbil. Jura sisteminin üst bölümünü oluşturan katların tümü.

MALMAİSON → RUEIL-MALMAİSON.

MALMBERG (Bertil), isveçli şair (Härnosand 1889 - Stockholm 1958). Güçlü ve zarif şiiri, Tegnér geleneğine bağlanır. Şiir kitapları arasında, bir mahşer görkemi taşıyan *Dikter vid grånsen* (1935), *Under Maanens Fallande Baage* (1947) ve *Lek Med Belysningar* (1953) gibi yapıtlar yer alır.

MALMBERGET, Kuzey İsviç'te (Norrbotten) kent, Gällivare yatağındaki başlıca demir cevheri üretim merkezi.

MALMESBURY, Büyük Britanya'da (Wiltshire) burg, Cotswold Hills'in arka sırtında. VII. yy.'da burada bir ermitaj, sonra bir manastır (IX-XVI. yy.) kuruldu. Eski manastır, roman üslubunda oymalı göz alıcı kapı revakıyla XII. yy.'da yapılmış bir kilisedir.

Martin Guillou-Explorer

Malmö Belediye konağı

MALMESBURY (William) → WILLIAM OF MALMESBURY.

MALMESBURY kontu → HARRİS (James).

MALMÖ, İsveç'te kent, Malmöhus yönetim bölümünün merkezi; 233 887 nüf. (1990). Skane'nin eski başkenti olan Malmö'nün, XIV.'yy.'dan kalma bir gotik kilisesi, 1546'da yapılmış Belediye konağı, kent müzesinin çeşitli bölümlerini kapsayan XV.-XVI. yy.'dan kalma bir kalesi vardır. XIX. yy. sonunda surların yıkılmasıyla birlikte hızla büyümeye başlayan Malmö, verimli bir ovada yer aldığından, aynı zamanda çok yoğun bir kentsel gelişme gösterdi. Eski kentin merkezi, ticari etkinlikleri Gamla Staden çevresinde toplarken, sanayi yaşamı da, karanın deniz düzeyine göre yükseltilmesi sonucu yeniden düzenlenen limanın yakınında toplandı. Böylece Lomma koyu boyunca açılan yeni sanayi alanları, tersaneler, makine, tekstil ve tarıma dayalı besin sanayileri için kullanıldı. Malmö limanı ve onun önemli transit işlevi, feribotlar ve deniz otobüsleri sayesinde Kopenhag'la ilişkiyi geliştirerek kentin ticari etkinliğini güçlendirdi. Malmö'nün Danimarka başkentine yakınlığı (kuş uçuşu 25 km), bu iki kent arasında rekabete yol açmakta ve Malmö'nün banliyösünde kurulu Barsebäck nükleer santralı konusunda çıkan tartışmayı kızıştırmaktadır. Yerleşme alanının genişleyen kapsamı, çimento fabrikaları ve sayfiye merkezleriyle ünlü Limhamn'ın merkezini de içine alarak, Lund'la birlikte bir anakent alanı oluşturmaya doğru gitmektedir.

MALMÜDÜRLÜĞÜ a. **1.** Malmüdürünün görevi. **—2.** İlçelerde, Maliye ve gümrük bakanlığı'na ait hizmetleri yürüten devlet dairesi.

MALMÜDÜRÜ a. İlçelerde, Maliye ve gümrük bakanlığı'na ait hizmetleri yürüten devlet memuru.

MALOJA, ital. **Maloggia,** İsviçre Alpleri'nde geçit; İnn'in yukarı vadisini (Engadin), Como gölünün kolu Mera'nın suladığı val Bregaglia'ya bağlar; 1 815 m. Saint Moritz-Chiavenna yolu Maloja boğazından geçer. Kış sporları merkezi.

MALOLAKTİK sıf. (fr. *malolactique*). Şarapç. *Malolaktik mayalanma*, şaraplardaki malik asidin laktik asit bakterilerinin etkisiyle laktik aside dönüşmesi. (Birçok şarapta, özellikle kırmızı şaraplarda, bu mayalanmanın gerçekleşmesi aranan bir niteliktir. Bununla beraber şişelenmiş şaraplarda hafif gaz pıtırtılarına neden olabilir.)

MALO-LES-BAİNS, Fransa'da (Nord) eski komün, Flandre'da, Dunkerque'in D.'sunda. Günümüzde Dunkerque komünü içinde yer alır. Sayfiye merkezi.

MALONAT a. (fr. *malonate*). Org. kim. Malonik asidin tuzu ya da esteri.

MALONGA (Jean), kongolu diplomat ve yazar (Goma-Tsetse 1907 - ? 1985). *Coeur d'Aryenne* adlı romanında sömürgeciliği ve doğurduğu kötülükleri gözler önüne serdi; iki de anlatı yazdı: *la Légende de M'Pfoumou Ma Mazono* (1954); *la Légende des chutes de Lafoulakari*.

MALONİK sıf. (fr. *malonique*). Org. kim. *Malonik asit*, formülü

$$HOCO—CH_2—COOH$$

olan propandioik asidin yaygın adı.
—ANSİKL. V. Dessaignes'nin ilk olarak malik asidi (adını bu bileşikten alır) yükseltgeyerek elde ettiği malonik asit, kloroasetik asit üzerine potasyum siyanürün etki ettirilmesi sırasında, ara ürün olarak ortaya çıkan siyanoasetik asidin suyla ayrıştırılması sonunda kolayca hazırlanır. Pancar şırasında bulunur; tüm canlı organizmalarda, lipitlerin metabolizması sırasında ortaya çıkar.
Malonik asidin ve daha çok bir etil malonat ($C_2H_5OCO—CH_2—COOC_2H_5$) olan etil diesterinin, organik bireşimde çok büyük bir önemi vardır; çünkü merkez CH_2 grubundaki hidrojen atomları, çeşitli atom ya da köklerle kolayca yer değiştirebilir: buna *malonik bireşim* denir.

MALONİLÜRE a. (fr. *malonylurée*). Org. kim. BARBİTÜRİK* ASİT'in eşanlamlısı.

MALOPE a. Akdeniz havzasında yetişen ve çiçeği ebegümeci çiçeğine benzeyen otsu bitki. (*Malope trifida* türünün birçok çeşidi çok güzel pembe çiçeklerinden dolayı bahçelerde topluca yetiştirilir. Üç türü vardır; ebegümecigiller familyası.)

MALORY (*sir* Thomas), ingiliz yazar (Newbold Revell, Warwickshire, 1408 - Newgate 1471). *Morte Darthur*'un (1469) yazarı; Caxton'un yayımladığı (1485) bu yapıtın yazarının kimliği 1897'ye kadar anlaşılamadı. Malory'nin Buckingham'a suikast düzenlediğinden kuşkulanıldığı bilinmekte ve hapishanede öldüğüne kesin gözüyle bakılmaktadır. Graal'ın kökenlerinin öyküsünü konu dışı bırakan ve Lancelot ile Guinevere'nin aşklarını yücelten ingiliz edebiyatının derleştirilmiş bu ilk düzyazı destanı hayranlık uyandıran bir sadelikte ve akıcılıktadır. İngiliz romanı üzerinde belirleyici bir etki yaratmıştır.

MALOT (Hector), fransız yazar, (La Bouille, Seine-Maritime, 1830 - Fontenay -sous-Bois 1907). *L'Opinion nationale*'deki birkaç edebi eleştiri makalesinden başka, halkçı esinli altmış kadar roman bıraktı. Coşkuyla karşılanan gençliğe yönelik ro-

manlarının en ünlüleri *les Aventures de Romain Kalbris* (1869) ve özellikle, Zola'nın *Germinal*'i yazarken esinlendiği *Kimsesiz çocuk* (Sans famille, 1878) sayılabilir.

MALOU (Jules), belçikalı siyaset adamı (İeper 1810 - Woluwe-Saint-Lambert 1886). İeper katolik milletvekili (1841), Anvers yönetim bölgesi valisi (1844), 1844-1870 arasında üç kez Maliye bakanı olan J. Malou, 7 aralık 1871'de Başbakanlığa getirildi. Haziran 1878 seçimlerinde liberallere yenildi. 1884 seçimlerinde yeniden iktidara geldi; Frère-Orban'ın laikleştirme politikasına karşı çıkması kanlı karışıklıklara ve 25 ekim 1884'te istifa etmesine yol açtı.

MALOUİNES adaları → FALKLAND adaları.

MALOV (Sergey Efimoviç), rus türkolog (Kazan 1880 - Sen-Petersburg 1957). Kazan İlahiyat akademisi'ni (1904), Sen-Petersburg Üniversitesi doğu dilleri fakültesi'nin arap, fars, türk dilleri bölümünü (1909) bitirerek, Orta ve Doğu Asya araştırmaları komitesi'nde görev aldı. Sarı Uygurlar, Lobnor ve Hami'de yaşayan Türkler arasında incelemeler yaptı (1909-1915). *Yazık jeltıh uygurov. Slovar i grammatika* (Sarı Uygurlar'ın dili. Sözlük ve dilbilgisi) [1957]; *Uygurskiy yazık. Hamiyskoe nareçie. Tekstı, perevodi i slovar* (Uygur dili. Hami lehçesi. Metinler, çeviriler ve sözlük [1954]; *Lobnorskiy yazık. Tekstı, perevodı, slovar* (Lobnor dili. Metinler, çeviriler, sözlük) [1956] gibi yapıtları bu malzemeye dayanır. Çin'de bir buddha manastırında *Altın yaruk* adlı uygurca yazmayı bularak Radloff ile birlikte yayımladı. Sen-Petersburg'da yayımlanan *Tyurkologiçeskiy sbornik*'in I. cildi, 70. doğum yıldönümü nedeniyle kendisine adandı (1951).

André Malraux

MALOZEMELSKAYA TUNDRA, Rusya'da kuzey bölgesi, Barents denizi kıyısıyla Peçora'nın aşağı çığırı (sağ kıyıda) arasında. Rengeyiği yetiştiriciliği. Balıkçılık. Konserve fabrikaları.

MALPAHARİA a. Santal Parganas bölgesinde konuşulan bengali lehçesi.

MALPİGHİ (Marcello), italyan hekim (Crevalcore, Bologna yakınında, 1628 - Roma 1694). Bologna Üniversitesi'nde tıp profesörü oldu (1666), daha sonra papa İnnocentius XII'nin özel hekimliğini yaptı (1691). Dokuların incelenmesinde mikroskobu ilk kullananlardan biridir; ayrıca, böbrekte kendi adını alan yumakçıkları buldu. Bitkilerin ve hayvanların anatomisini inceledi. İpekböceği üstüne yazdığı *De bombyce* (1669) en ünlü yapıtıdır. Bu yapıt eklembacaklıların bütün evrelerini eksiksiz inceleyen ilk anatomi çalışmasıdır ve kalbi, sinir sistemini, doğru bir değerlendirmeyle solunum organları olarak ele alınan solukborularını, o günden beri boşaltım organları olarak tanınan ve "Malpighi boruları" denen sindirim borusunun eklerini ortaya koyar.

Malpighi cisimcikleri, dalak atardamarcıkları boyunca yer alan küçük lenfoit doku kılıfları.

Malpighi kılları, malpighiaceae familyasından bitkilere özgü kıllar.

Malpighi piramidi, yumakçığı, böbrek yumakçığı.

Malpighi tabakası, üstderinin alt bölümünde yer alan hücre tabakası.

MALPİGHİA a. (öz. a. M. *Malpighi*'den). Yaprakları "malpighi kılları" denen mekik biçiminde kıllarla kaplı küçük süs ağacı. (Kırmızı, pembe ya da beyazımsı güzel çiçekleri şemsiye ya da yalancı şemsiye biçiminde topludur. Tropikal Amerika kökenli yirmi kadar türü bilinmektedir. Bazı malpighiler seralarda yetiştirilir. *Malpighiaceae* familyasının örnek tipi.)

MALPİGHİACEAE a. Karşılıklı basit ya da bileşik yapraklı, çoğunlukla tırmanıcı gövdeli ağaç, ağaççık ya da çalı. (Çoğunda sarı ya da beyaz olan çiçekler dal uçlarında salkım halinde toplu bulunur; her çiçekte beş çanakyaprak, beş taçyaprak, on erkekorgan ve birbirine az ya da çok yapışık üç meyveyaprak bulunur. Meyve kapsül biçimindedir. Malpighiaceae familyasının tropikal bölgelerde yaygın 60 cinsi ve 800 türü vardır. Başlıca cinsler: *byrsonima, malpighia, heteropteris, acridocarpus, hiptage, aspidopterys, tetrapterys, hiræa, stigmaphyllon, banisteria.*)

MALPOZİSYON a. (fr. *malposition*'dan). Dişç. cerr. *Diş malpozisyonu,* dişlerin çenelere bozuk yerleşimi. Bu malpozisyonlar değişik biçimlerde olabilirler: 1. *yanağa* ya da *dile doğru malpozisyon* (dişler diş yuvasının kenarından yanağa ya da ağız içine doğru anormal çıkıntı yapar); 2. *orta çizgiye yakın malpozisyon* (dişlerin üst ya da alt orta kesici iki dişin bitişme çizgisine yakın konumunda olması); 3. *orta çizgiye uzak malpozisyon* (dişlerin orta kesici dişlerin orta çizgisinden fazla uzak olması); 4. *dikey malpozisyon* (dişlerin çene kapanma çizgisi hizasından aşağıda ya da yukarıda olması); 5. *değişik derecede dönük malpozisyon.* Malpozisyonlar uygun yontma ve ortodonti ile tedavi edilir.

MALRAUX (André), fransız yazar ve siyaset adamı (Paris 1901 - Créteil 1976). Arkeoloji öğrenimi gördükten sonra, 1923'te Asya'da bir yolculuğa çıktı. Döndüğünde *Kanton'da isyan*'ı (les Conquérants, 1928) yayımladı: romanın kahramanı Garine gerçek bir siyasi tutkusu ve gerçek bir iyimserliği olmadan devrime katılır. Devrimcilik isteğini yaşam ve ölüm karşısında onurlu olma isteğine dönüştüren bu çelişki Malraux'nun sonraki yapıtlarında da görülür (*Büyük yol* [la Voie royale], 1930; *İnsanlık* durumu* [la Condition humaine], 1933; *le Temps du mépris,* 1935; *Umut** [l'Espoir], 1937). Cou İnlai ve Troçki'ye hayran olan Malraux, ağustos 1934'te Sovyet yazarlar kongresi'nde hazır bulundu; İspanya İç savaşı'na katıldıktan sonra, 1940'ta gönüllü olarak tankçı sınıfına girdi, yaralandı, esir düştü, kaçtı ve Corrèze'de Direniş hareketi'ne katılarak Alsace-Lorraine birliği'nin başına geçti. *Les Noyers de l'Altenburg*'da (1943'te İsviçre'de, 1948'de Fransa'da yayımlandı), yapıtlarının ne yolda gelişeceği çok açıkça belirir; bu yapıtın dokusu sanat, ulus, uygarlık, savaş, mit ve özyaşamsal örnektir. Gerçekten de Malraux'nun edebiyat ile tarihin ilişkileri üzerine düşündükleri sanat ve uygarlık sorunları üzerinde odaklanır. Uygarlıkların olumlu şeyler oldukları, ayrıca da insanın gerçekten ne olduğunu tanımlamakta yetersiz kaldıklarının anlaşıldığı bir sırada, Malraux, "varolma" duygusuna, kısa diyaloglara, ölçülü gerçekçiliğe, dizginlenmiş ve güçlü lirizme, insanoğlunun kendindeki sonsuzluk payı yüzünden giriştiği sorgulamayı, bir estetik araştırmayı ekler. Nasıl bir devrimci kendindeki tanrısal pay ile bütün dünyayı sorguluyorsa, aynı biçimde bir sanatçı da bir "karşıt-yazgı olarak, bütün insanlık durumunda yatan çelişkiye anlam verecek bir kimse olarak her gün kendini yeniden yaratır: "Hayatın değeri hiçtir, ama hiçbir şey bir hayata değemez." *Musée imaginaire* (1947; 1963'te yeniden gözden geçirildi), *la Création artistique* (1948) ve *la Monnaie de l'absolu*'den (1949) oluşan *la Psychologie de l'art, les Voix du silence* (1951) başlığı altında yeniden basıldı. Bunu *le Musée imaginaire de la sculpture mondiale* (1952-1954) ve *la Métamorphose des dieux* (1958) izledi.

Kasım 1945'ten ocak 1946'ya kadar Malraux, general de Gaulle'ün Enformasyon bakanı, sonra, 1947'den 1953'e kadar RPF'de propaganda temsilcisi oldu. 5 mart 1948'de Pleyel salonunda aydınlara bir çağrıda bulundu. Malraux'ya göre, "XIX. yy.'ın düşlerini yok eden" SSCB karşısında Avrupa, özellikle de Fransa, neyi sürdürmek gerektiğini bilmek zorundaydı: milliyetçiliği benimseyen Malraux, ancak de Gaulle'ün 1969'da görevinden ayrılmasından sonra siyaseti bıraktı. V. cumhuriyetin ilk on yılı boyunca Kültür bakanı olan Malraux, hep tarihle edebiyatı, yaşantıyla düşseli birbirine bağlamaya çalıştı. Mao Zıdong ve Nehru ile (*Antimémoires,* 1967), Picasso ile (*la Tête d'obsidienne,* 1974), de Gaulle ile (*les Chênes qu'on abat,* 1971), kendi kendisiyle (*Lazare,* 1974) konuşmalar yaptı. *La Tête d'obsidienne, Lazare, les Chênes qu'on abat* ve *Hôtes de passage*'dan oluşan *la Corde et la Couris, Miroir* des limbes*'in II. cildini meydana getirirken, I. cilt *Antimémoires*'ı oluşturur. *l'Homme précaire et la littérature* (1977) ise ölümünden sonra yayımlandı. Malraux'nun konuya, davranışa, söyleme verdiği önem, kaybolmuş bir birliği yakalamak için bir çağrıdır. Yapıtlarında büyük bir önemi olan mit manisi bu temeldeki özlemin en yanılmaz belirtisidir. Bu durumda onun kahramanca hümanizmi belki de bir saptamadan öte bir şey değildir ve hümanist kahraman da "dünyaya anlamını vermek için ölümün ortaya attığı sorular" a kendi yaşantısında yer veren insandır.

MALT a. (ing. sözc.). **1.** Bira yapımında kullanılan çimlenmiş ve kavrulmuş arpa. **—2.** *Yeşil malt,* kavrulmamış malt. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Malt fabrikası,* arpanın malta dönüştürüldüğü fabrika. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Malt küspesi,* gübre ve hayvan yemi olarak kullanılan kurutulmuş arpa filizi. (Malt küspesini hayvan yemi olarak kullanabilmek için yumuşatmak gerekir, çünkü kuru iken sivri ve sert diken biçiminde olur; yumuşatmak için de ya ıslak kepekle ya da pancarla ve pancar küspesiyle karıştırılır.)

—Pnömol. *Malt işçisi hastalığı,* malt tozları arasında çalışan kişilerde, bu tozların solunum yoluyla alınmasından ve bunların akciğer dokusunda alerjik tepkiler doğurmasından ve serumda çökeltici immunkompleksler oluşturmasından ileri gelen akciğer hastalığı.

—ANSİKL. Malt, yedek besinler, özellikle karbonhidrat ve enzimler (çimlenmiş arpa diyastazı) bakımından zengindir. Bira ya da malt unu biçiminde kolay sindirilir ve bu nedenle destekleyici besin olarak kullanılır.

Arpanın malta dönüşmesi için çimlenmesi ve bu sırada nişastanın mayalanabilir şekerlere (dekstrin, maltoz) dönüşmesi gerekir.

Malt yapımı, bu iş için kurulmuş özel fabrikalarda yapılır. Temizlenmiş ve boylarına göre sınıflandırılmış olan arpa taneleri silindir ya da silindir-koni biçimindeki ıslatma kazanlarında ıslatılır. Sonra 0,7-1 m yüksekliğinde kütleler halinde, 100-300 ton arpa alabilen dikdörtgen ya da daire biçimindeki çimlendirme teknelerine konur. Arpa, burada çimlenirken 5-7 gün süreyle havalandırılır, soğutulur ve nemlendirilir. Çıkan filizin boyu tane boyunun dörtte üçünü bulunca çimlendirmeye son verilir. Böylece "yeşil malt" elde edilmiş olur. Yeşil malt, kavurma fırınlarında 60 °C'ta 12-30 saat "kurutulur", sonra sıcaklık yükseltilerek 4-5 saat süreyle 80-90 °C'ta "kavrulur". "Ateş darbesi" denilen bu aşamada malta aroma kazandırılmış olur, ondan sonra malta çimlenme artıklarından ayrılır; ortaya çıkan ve sivri, sert dikencikler halini alan kökçükler malt küspesi olarak hayvan beslenmesinde kullanılır. Elde edilen saf malt bira yapımı için gerekli ana hammaddedir.

MALT a. (fr. *malthe;* lat. *maltha;* yun. *malthe,* katran'dan). Petrogr. Ham yağ ile asfalt arasında, akışmaz mineral katran.

MALTA, Akdeniz'deki küçük bir takımadanın başlıca adası (öbür adalar: Gozo, Comino, Filfola), Sicilya'nın G.'inde; 246

km²; 400 000 nüf. (1991). Merkezi *La Valletta*. Resmi dili *ingilizce* ve *malta dili*.

COĞRAFYA

Akdeniz'in ortasında bulunan takımada, Akdeniz'in doğu bölümüne egemendir ve önemli bir stratejik konumu vardır. Karst olayları sık görülen, kireçli topraklardan oluşan Malta engebeli, ama az yüksek (258 m) bir adadır. Kışları yağışlı yumuşak iklimi çeşitli ürünler yetiştirme olanağı verir: tahıllar, sebzeler, meyve ağaçları, pamuk. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği (peynir). La Valletta, adanın en önemli turizm merkezi olan ve kesintisiz bir yerleşme alanı oluşturan Sliema ve Hamrun'un çevresini kuşattığı iki körfez arasında yer alan bir yarımada üzerinde kurulmuştur.

TARİH

Megalitik bir uygarlıktan sonra Malta, bir Fenike üssü oldu (İ.Ö. IX. yy. sonu VIII. yy. başı), ardından Yunan ve Kartaca, daha sonra Roma işgaline uğradı (İ.Ö. 218). Kayrevan emiri tarafından fethedilince (İ.S. 870), büyük bir bölümü islamlaştı. Sicilyalı Ruggero, adayı egemenliği altına aldıysa da (1090), müslümanlar buradan ancak Friedrich II döneminde (1240-1250 arası) çıkarıldılar. Ama konuştukları arap lehçesi varlığını sürdürdü. Malta, 1530'a kadar Sicilya'ya (Napolili Anjoulular, ardından 1282'de Aragónlular) bağlı kaldı. 1530'da Karl V, burayı Rodos'tan kovulan Hayırseverler'e verdi. Büyük üstad La Valette (1557-1568), tarafından tahkim edilen ada, Türklere karşı koyarak XVII. yy.'da hıristiyan korsan gemilerinin bir barınağı ve XVIII. yy.'ın ikinci yarısında da Levant yönünde Akdeniz'deki büyük fransız ticaret merkezi durumuna geldi. Durumu bozulan tarikat, korsanlık savaşından vazgeçti (1775). Bonaparte'ın adayı işgal etmesine (haziran 1798) göz yumdu. İki yıllık bir kuşatmadan sonra adayı eline geçiren Büyük Britanya (eylül 1800), onu tarikata geri vermeyi kabul etmedi. Ada halkı askeri tersanede çeşitli işler bulduysa da aşırı nüfus, önemli bir dışgöçe yol açtı. Büyük Britanya'nın italyancayı resmi bir dil durumuna getirmeyi ve özerklik vermeyi kabul etmemesi üzerine, siyasal karışıklık arttı. 1921'de adaya bir anayasa verildiyse de askıya alındı (1933), ardından yürürlükten kaldırıldı (1936) ve ada yeniden sömürge yönetimi altına alındı.

İkinci Dünya savaşı sırasında, Libya'da bir askeri harekât alanının açılması, Malta'yı olağanüstü stratejik önem taşıyan bir üs durumuna getirdi ve bu durum ilkin İngilizler'e, Mihver konvoylarına saldırılar düzenlemek olanağını sağladı. Ancak 1941 güzünde Kesselring'in II. Luftflotte'sinin Güney İtalya'ya gelişiyle yoğun bombardımanlar altında sıkı bir ablukaya alınan ada, etkisiz hale getirildi. Nisan 1942'den başlayarak genel valiliğe getirilen Lord Gort savunmayı güçlendirdiyse de, ablukayı yarma girişimleri başarısızlığa uğradı. Libya'nın Mihver kuvvetleri tarafından boşaltılmasıyla ada kurtuldu ve bir saldırı üssü olmak işlevini yeniden kazandı.

1947'de verilen özerklik 1959'da geri alındı ve Malta ancak şubat 1962 seçimlerinden sonra Commonwealth üyesi bir devlet durumuna gelebildi. Bunun üzerine Başbakan Borg Olivier, Commonwealth içinde bağımsızlık istedi (ağustos 1962). Bu bağımsızlık, bir referandum (mayıs 1964) sonucu 21 eylül 1964'te gerçekleşti. Yeni devlet, dış yardım zorunluluğuna bağlı iktisadi sorun ve Kilise'yle devlet arasındaki ilişkiler gibi iki büyük güçlükle karşılaştı. Kilise'yle devlet arasındaki ilişkiler sorunu, Borg Olivier'nin çoğunluktaki ulusçu partisiyle, geleneksel kilise müdahalelerine karşı olan Dominique Mintoff'un İşçi partisi'ni karşı karşıya getiriyordu. Adanın iktisadi yaşamı üzerinde egemen olan İngilizler karşısında, ulusçu parti gevşek davranıyordu. Ancak haziran 1971 seçimleriyle, iktidara İşçi partisi geldi. Yeni Başbakan Dominique Mintoff, ingiliz tahtını temsil eden genel valiyi geri gönderdi, Malta'da üslenen NATO kuvvetleri başkomutanının adadan ayrılmasını istedi, Amerikan VI. filosuna ada kıyılarını yasakladı ve ülkeyi Büyük Britanya'ya bağlayan 1964 antlaşmalarını gözden geçirmesi talebinde bulundu.

26 mart 1972'de, adadaki askeri üstlerin Büyük Britanya ve NATO tarafından kullanılması üzerine, yedi yıl süreli yeni bir ingiliz-malta antlaşması imzalandı. Malta, Varşova pakti kuvvetlerine, aynı kolaylıkları göstermemeyi kabul etti. Buna karşılık Malta, her yıl 14 milyon ingiliz lirası alacaktı. Ayrıca İtalya ve ABD'den de bir iktisadi yardım sözü aldı. Malta devleti, aralık 1974'te bir cumhuriyet durumuna geldi. İlk Cumhurbaşkanı sir Anthony Mamo, aralık 1976'da yerini Anton Buttigieg'e bıraktı ve onun da yerine, şubat 1982'de seçilen Agatha Barbara geçti. Eylül 1976 ve aralık 1981 seçimlerinde yeniden kazanan İşçi partisi, liderleri Dominique Mintoff'la birlikte gene iktidarda kaldılar. 31 mart 1979'da ingiliz üssü kapandı ve son birlikler de adadan ayrıldı.

Mintoff 1984'te görevden ayrıldı; yerine Dr. Carmelo Mifsud Bunnici geçti. İşçi partisi ile Ulusal parti demokrasinin işleyebilmesi için birlikte önlemler almaya karar verdiler (1986). Bu anlayış havası içinde anayasa değişiklikleri oy birliği ile kabul edildi; Malta'nın tarafsız ve bağlantısız bir ülke olması anayasa hükmü haline getirildi. Süresi dolan cumhurbaşkanı bayan Agatha Barbara'nın yerini şubat 1987'de vekâleten Paul Xuereb aldı. Mayıs 1987'de yapılan genel seçimlerde oyların % 50,9'unu alan Ulusal parti iktidara geçti ve Dr. Fenech Adami başbakan oldu. Nisan 1989'da Censu Tabone cumhurbaşkanı seçildi. Şubat 1992'de parlamento seçimleri yapıldı. E. F. Adami'nin başkanlığındaki Ulusal parti (Hıristiyan demokrat) oyların % 51,8'ini alarak 69 üyeli parlamentoda 37 sandalye kazandı.

ARKEOLOJİ VE SANAT

Malta ve komşusu Gozo adası İ.Ö. III. binyıl'dan kalma mezarları ve megalitik tapınaklarıyla ünlüdür. Arkeologlar birçok yapı evresi saptamışlardır: bunların ilki kayalara oyulmuş mezarlarıyla Zebbug evresidir; ikincisi ilk hypogeumların, yonca yaprağı planına göre inşa edilen tapınakların görüldüğü Mgarr evresidir; son evrelerse, en büyük ve en karmaşık megalitik anıtlarıyla Ggantija, Hal Saflieni ve Tarxien evreleridir. Maden çağıyla ortadan kalkan bu mimarlık geleneği, şişman, iri göğüslü, iri kalçalı bir kadın biçiminde betimlenen olası bir Ana* tanrıça kültürüne bağlanır. Gerçekten de adada maden kullanımını dışardan gelen halklar başlatmıştır. Bunlar, varlıklarını çeşitli yazıtlarla kanıtlayan Fenikeliler, pön tarzı mezarların yer aldığı bir nekropolisle tanınan Kartacalılar, Mdina yakınlarında bir villa, çeşitli sur kalıntıları ve Rabat'ta erken hıristiyanlık döneminden kalan bir bazilika yıkıntısı bırakan Romalılar*dır.

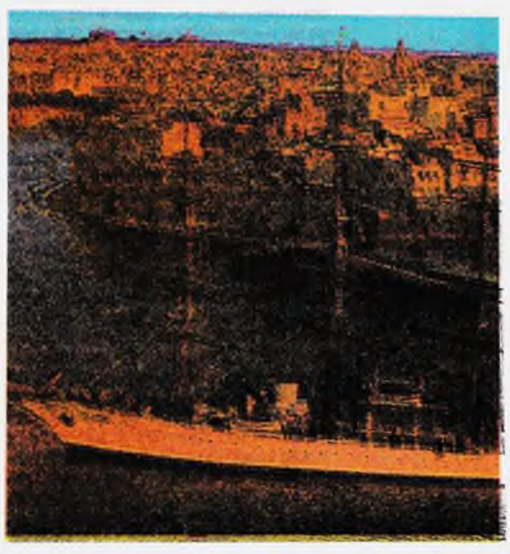
MALTA

Y. Travert-Atlas-Photo

Malta
Gozo adasındaki Ggantija taş anıtları (İ.Ö. III. bin)

Malta'dan bir görünüm

Ortaçağ'da, Mdina'daki Falzon sarayı (XII. yy.) ve Vittoriosa'daki gotik San Angelo şatosu'nda görüldüğü gibi Sıcilya etkileri adaya egemen oldu. 1530'da Malta tarikatının adaya yerleşmesiyle italyan etkisinin ağır bastığı (özellikle manierismo ve barok) en görkemli dönem başladı. Mimarlık alanında, son derecede ilginç yapılar gerçekleştirildi. La Valletta'da Francesco Laparelli'nin ve Gerolamo Cassar'ın surları, Malta tarikatına bağlı çeşitli hanlar ve birçok kilise; Birkirkara'da Santa Maria kilisesi; Mdina'da Lorenzo Gafa'nın katedrali (XVII. yy. sonu) vb. Resim sanatının en önemli temsilcileri, 1607-08 arasında Malta'da yaşamış olan Caravaggio ve 1660'tan 1699'daki ölümüne dek ada kiliseleri için çok sayıda dinsel resim gerçekleştiren M. Preti'dir; barok heykel sanatının temsilcisi ise Melchiorre Gafa'dır. XVIII. yy.'ın ikinci yarısında fransız ressam Antoine de Favray, Lancret ya da P. Longhi'yi anımsatan sevimli ve sıcak bir sanat anlayışının öncülüğünü yaptı. XIX. yy., sanatsal açıdan daha fakirdir; bu dönemde Grognet de Vassé'nin Mosta'daki yuvarlak planlı kilisesi (geniş bir kubbeyle örtülmüştür) gibi birkaç çalışmanın dışında kayda değer bir etkinlik görülmez.

MALTA, Sibirya'da üst Yontmataş devrinden (İ.Ö. 24000-20000) kalan, Angara* nın kolu Belaya'nın kenarında yer alan tabaka. Yörenin lösslü topraklarında yapılan kazılar sonucunda üç tip konut ortaya çıkarıldı: çembersel çadırlar, dikdörtgen çadırlar ve duvarlarda kuru kemikler ve kapaktaşlarıyla pekiştirilmiş yeraltında kazılmış konutlar. Burada, ayrıca, yontmataş sanatının en doğudaki örnekleri olan, yaklaşık İ.Ö. 20000 yıllarında yapılmış bir dizi insan ve hayvan biçiminde heykelcikler de bulundu.

MALTA DİLİ a. Malta'da yaklaşık 342 000 kişinin konuştuğu mağrib arapçasının lehçesi. (Gerekli harfler eklenerek latin abecesiyle yazılan tek arapça biçimidir.)

Malta eşeği, oldukça yüksek cidagolu (1,48-1,50 m), ince yapılı, siyah ya da kahverengi eşek ırkı.

Malta haçı → HAÇ.

Malta humması, BRÜSELLOZ'un eşanlamlısı.

Malta köpeği, bişon grubundan süs köpeği. (Boyuna göre uzun gövdeli, ipek gibi yumuşak ve uzun kıllı, tamamen beyaz renkli küçük bir köpektir.)

Malta seferi, malta korsanlarının İstanbul'a değerli eşya götüren büyük bir türk ticaret gemisine el koyması üzerine Osmanlı devletince bu adayı yöneten Saint-Jean şövalyelerine karşı girişilen savaş (1 nisan - 11 eylül 1565). 250 parça gemiden oluşan deniz kuvvetlerine kaptanıderya Damat Piyale* Paşa'nın, 35 000 kişilik kara kuvvetlerine de beşinci vezir Mustafa Paşa'nın komutanlık ettiği türk donanması, İstanbul'dan hareketinin (1 nisan 1565) 49. günü Malta önlerine ulaştı (19 mayıs) ve Kanuni Sultan Süleyman'ın seferin başkomutanlığına atamış olduğu Trablusgarp beylerbeyi Turgut* Reis beklenilmeksizin adanın Marsa Scirocco limanına asker çıkarıldı (20 mayıs). Öte yandan, İstanbul'daki casusları aracılığıyla seferin yapılacağını önceden öğrenmiş bulunan Malta şövalyelerinin başı Üstad-ı azam (Grand Maître) Jean de la Valette, her tür savunma önlemini almış olarak 11 000 seçkin askeriyle hazır beklemekteydi. Türk komutanlar arasında daha başlangıçta anlaşmazlık çıktı: serdar Mustafa Paşa önce St. Elmo kalesinin alınmasını isterken, Piyale Paşa adanın asıl berkitilmiş konumları olan St. Michel ile Le Bourg kalelerine saldırılmasından yanaydı. Sonuçta serdarın dediği oldu ve St. Elmo kalesi kuşatıldı (24 mayıs). Bu arada, Uluç Ali Reis de (sonradan Kılıç Ali Paşa) 6 gemiyle İskenderiye'den 1 000 kişilik bir yardım kuvveti getirerek Malta seferine katıldı (27 mayıs). Kuşatmanın 10. günü 23 gemi ve 2 000 leventle Malta'ya gelen Turgut Reis, başkomutanlığı ele aldı (2 haziran). Kuşatmanın 25. günü kale duvarında açılan gediklere karşı yapılan şiddetli bir saldırı sırasında başkomutan Turgut Reis bir top güllesi isabetiyle şehit oldu (17 haziran). Onun ölümüyle hırslanan türk askeri, genel bir saldırıya geçerek St. Elmo kalesini ele geçirdi (23 haziran). Üstad-ı azam Jean de la Valette'e elçi gönderip adanın teslimini isteyen Mustafa Paşa, bu önerisinin reddi üzerine Malta'nın en iyi berkitilmiş Le Bourg, St. Ange ve St. Michel kalelerini kuşatma altına aldı (1 temmuz). Cezayir beylerbeyi Barbaroszade Hasan* Paşa'nın 27 gemi ve 2 500 kişilik yardım kuvvetiyle gelmesi üzerine şiddetlenen çarpışmalar sonunda Türkler, St. Michel kalesinin Castilla burcunu ele geçirdiler (7 ağustos). Üç buçuk aydır sürüp giden savaşlar yüzünden savunma direncinin iyice kırıldığı ve Malta'nın düşmesinin gün sorunu olduğu bir sırada türk donanmasının gafletinden ve gece karanlığından yararlanan İspanyollar, adanın işgal altında bulunmayan kıyısına 25 000 kişilik bir yardım kuvveti çıkardılar (6/7 eylül). Bunun üzerine Mustafa Paşa, iki ateş arasında kalmamak için kuşatmayı kaldırdı (8 eylül) ve tüm ağırlıkları gemilere yükledikten sonra ada önlerinden ayrıldı (11 eylül 1565). Malta seferinden başarısızlıkla dönen donanma, sonuca üzülen padişahın buyruğuyla İstanbul limanına gece karanlığında girdi (15 kasım 1565).

Malta sürgünleri, Birinci Dünya savaşı sonrası İngilizler'in "savaş suçlusu" sayarak Malta'ya sürdükleri Türkler. Mondros silah bırakışmasının imzalanmasından sonra İstanbul'daki İngiliz yüksek komiserliği, bırakışma hükümlerine uymayan, silahları teslim etmeyip halka dağıtan komutanları "kara liste"ye almıştı. İngiltere Dışişleri bakanı Lord Curzon, İstanbul'daki yüksek komiser Amiral Calthorpe'a gönderdiği 5 şubat 1919 tarihli talimatta, silah bırakışması hükümlerine uymayanların ya da bu hükümlerin uygulanmasını engelleyenlerin, ingiliz subaylarına hakaret edenlerin, tutsaklara kötü davrananların, Ermeniler ya da öteki azınlıklara karşı zorbalık edenlerin, malların yağamalanmasına katılanların, savaş yasa ve törelerini çiğneyenlerin savaş suçlusu sayılacağını belirtiyordu. Bu kişilerin türk makamlarınca yargılanmalarına ingiliz hükümetinin razı olamayacağı; bunların daha sonra Müttefikler'in kararlarına göre yargılanmak üzere İngilizler'e teslim edilmelerinin türk makamlarından istenmesi ve Malta tutsak kampına sürülmeleri bildiriliyordu. Talimatta suçlar, belirsiz ve istendiği gibi değerlendirilebilecek biçimde yazılmıştı. Fransızlar, İngilizler'in işgal edilmemiş topraklarda bulunan Türkler'i yargılamaya hakları olmadığını, bunların türk mahkemelerinde yargılanmaları gerektiğini ileri sürdüler. İngilizler'se görüşlerinde ısrar ettiler ve Tevfik Paşa hükümetine baskı yaptılar. İstanbul'da tutuklananlar "Bekirağa bölüğü" denilen Harbiye nezareti cezaevine kapatıldı. İngiliz yüksek komiserliği ermeni-rum şubesi, Ermeni ve Rumlar'ın Türkler aleyhindeki ihbarlarını değerlendiriyor, suçlu listeleri hazırlıyordu. Tevfik Paşa hükümeti İngilizler'in yargılama yetkisini kabul etmedi. Ancak onun yerine gelen Damat Ferit kabinesi muhalefeti ezmek için İngilizler'le işbirliğine girişti. Ermeniler, Rumlar, İtilafçılar, İngiliz muhipleri cemiyeti'nin ihbarlarıyla ortak suçları ittihatçılık olan pek çok kimse tutuklandı.

Malta'ya ilk sürülen, ordusunu (Musul'daki 6. Ordu) dağıtmayan, İngilizler'in mütarekeye aykırı davranışlarını protesto eden Ali İhsan Paşa (Sabis) oldu. İstanbul'a gelir gelmez Haydarpaşa garında tutuklanan Paşa, 29 mart 1919'da Malta'ya yollandı. 28 mayısta gönderilen sürgün kafilesinde 78 kişi yer alıyordu. Bu sürgünler içinde işgal makamlarınınca "çok önemli" sayılan 12'si Limni adasının Mondros limanında kafileden ayrıldı (bunlar 4 ay Limni'de kaldıktan sonra 21 eylül 1919'da Malta'ya gönderileceklerdir): eski Nafıa nazırı Prens Abbas Halim Paşa, eski Sadrazam prens Sait Halim Paşa, İttihat ve Terakki partisi genel sekreteri ve Maarif eski nazırı Mithat Şükrü (Bleda), Mebusan meclisi reisi Hacı Adil Bey (Arda), Mahmut Kâmil Paşa, Ziya Gökalp, Adliye ve Hariciye eski nazırı, Mebusan meclisi reislerinden Halil (Menteşe), İaşe nazırı Kemal Bey (Kara Kemal), Dahiliye nezareti eski müsteşarı, Nafıa eski nazırı ve eski Lübnan valisi Ali Münif (Yeğenağa), Erzurum mebusu Hüseyin Tosun, Ağaoğlu Ahmet Bey ve eski Maarif nazırı Ahmet Şükrü Bey. Doğrudan Malta'ya götürülen 41 kişi arasında İttihatçılar'ın ileri gelenlerinden gazeteci Hüseyin Cahit (Yalçın), Siyasi polis müdürü Tevfik Hadi, ittihatçı Yusuf Ziya, Dahiliye nazırı Ali Fethi (Okyar), İttihat ve Terakki partisi kâtibi Ferit, İstanbul mebusu Salah Cimcoz, İzmir mebusu Ubeydullah Efendi, Dahiliye nezareti eski müsteşarlarından Veli Necdet, Şûrayı devlet (Danıştay) reisi Saip İbrahim Pirzade, Şeyhülislam Hayri Efendi (Ürgüplü), Hariciye eski nazırı Ahmet Nesimi, Enver Paşa'nın babası son sürre emini Hacı Ahmet Paşa, İttihat ve Terakki temsilcisi Hoca Rifat Efendi, Dahiliye nazırı İsmail Canbolat, Ordu sağlık müfettişi Dr. Süleyman Numan Paşa, Mülkiye müfettişi Şükrü (Kaya) yer aldı. Bu grupla birlikte Güneybatı Kafkas Cumhuriyeti hükümeti şûrası (Kars şûrası) üyelerinden 13 nisan 1919'da İngilizler tarafından tutuklanan 11 kişi de (ikisi rum) Malta'ya sürüldü (2 haziran 1919).

Bu tutukluların Malta'ya sürülmesine, olaydan önceden haberdar edilmemiş olan Fransızlar karşı çıktılar. Fransız hükümeti 4 haziranda İngiltere Dışişleri bakanlığına bir protesto notası verdi. Bu notaya verilen cevapta, türk sıkıyönetim mahkemesinin oyalayıcı tutumu ve sanıkların hapisten kaçma tehlikesi karşısında tutukluların Malta'ya yollandığı ileri sürülüyordu. Temmuz-ağustos 1919'da, bu kez içlerinde "Medine müdafii" Fahrettin Paşa'nın (Türkkan) da yer aldığı 11 kişilik grup Mısır'dan Malta'ya gönderildi. Batum'da tutuklu olan Mürsel Paşa (Bakü) 2 mart 1920'de Malta'ya yollandı. 16 mart 1920'de İstanbul'un işgalinden ve Mebusan meclisi'nin basılmasından sonra İngilizler, tutukladıkları 11 kişiyi daha Malta'ya sürdüler: Çürüksulu Mahmut Paşa, Harbiye eski nazırı ve Isparta mebusu Mahmut Cemal Paşa (Mersinli), Genelkurmay eski başkanı İsmail Cevat Paşa (Çobanlı), Erzurum ve Şam'da valilik etmiş olan İzmir mebusu Hasan Tahsin (Uzer), Osmanlı Hilali ahmer (Kızılay) cemiyeti başkanı Dr. Mehmet Esat Paşa (Işık), Bahriye eski nazırı ve Mondros mütarekesi'ni imzalayanlardan Hüseyin Rauf (Orbay), İstanbul müstahkem mevki komutanı albay Ahmet Şevket Bey, Sıvas mebusu Mustafa Vasıf (Kara Vasıf), Trakya-Paşaeli Müdafaai hukuk cemiyeti kurucularından Mehmet Şeref (Aykut) ile Ahmet Faik (Kaltakkıran), İstanbul sosyalist mebusu, ustabaşı Numan Usta. 27 martta bir grup daha yola çıktı. Bu grupta İngilizler'in istenmeyen "milliyetçiler" saydığı kişiler yer alıyordu: Ali Sait Paşa, İstanbul Gazeteciler cemiyeti başkanı Ebüzziyazade Velit, yazar Süleyman Nazif, gazeteci ve Gelibolu mebusu Celal Nuri (İleri), gazeteci Enis Avni (Aka Gündüz), Ayvalık'ta türk ordusunun yunan işgaline karşı direnişini başlatan yarbay Ali (Çetinkaya), hukuk ve din bilgini, İzmir eski mebusu, âyan azası Ali Seyit, gazeteci Ahmet Emin (Yalman). Sevr antlaşması imzalanıncaya kadar içlerinde mütarekeye karşı direnen komutanlardan Yakup Şevki (Subaşı) Paşa, Bitlis eski valisi Mustafa Abdülhak (Renda), Antep mebusu Ali Cenani'nin de bulunduğu 11 ki-

şilik bir grup daha adaya gönderildi. Sevr antlaşması'nın imzasından sonra da Malta'ya 10 kişi daha yollandı.

Mart 1919'dan kasım 1920'ye kadar Malta'ya 144 kişi sürülmüştü. Mustafa Kemal Paşa, hukuka aykırı olarak sürülenlerin kurtarılması için girişimlerini sürdürdü. İstanbul hükûmeti temsilcisi Salih Paşa'yla imzaladığı Amasya protokolu'nda suçlu olduğu savıyla Malta'ya sürülenlerin yargılanmak üzere İstanbul'a getirilmeleri yoluna gidilmesi öngörülüyordu (ekim 1919). Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgalinden iki ay önce durumu sezerek, Rauf Bey ve arkadaşlarının İngilizler'ce tutuklanmaları halinde Anadolu'daki ingiliz subaylarının tutuklanmasını ordu komutanlarına emretti (ocak 1920). Misilleme olarak yakalanan 24 İngiliz, yürütülen uzun pazarlıklar, özellikle Yunanistan'a karşı kazanılan zaferden sonra Malta sürgünleriyle 1 kasım 1921'de İnebolu'da değiştirildi. Aralarında Ali İhsan Paşa'nın da bulunduğu 16 kişilik bir ittihatçı grubu, eylül 1921'de adadan kaçmayı başarmıştı. Sürgünlerin bir bölümü Ankara'ya giderek Kurtuluş savaşı'na katılırken bir bölümü Avrupa'da bir bölümü İstanbul'da kalmayı yeğledi.

MALTA TAŞI a. Malta adasından çıkarılan, yumuşak, boşluklu, sarımsı renkli killi kumtaşı. (Eskiden büyük bloklar halinde ithal edilen bu taşlar plakalar halinde döşeme ve duvar kaplaması olarak, özellikle İstanbul evlerinde, Beyoğlu'ndaki yapıların cephelerinde kullanılıyordu.)

MALTAERİĞİ a. **1.** Çin ve Japonya kökenli hepyeşil yapraklı meyve ağacı. (Bil. a. *eriobotrya*, gülgiller familyası.) **—2.** Bu ağacın çiğ olarak yenen ve iri bir çekirdeği bulunan meyvesi. (Eşanl. YENİDÜNYA.)

—ANSİKL. Çin'de ve Japonya'da geniş çapta yetiştirilen maltaeriği Akdeniz ülkelerinde ve Türkiye'de de (Batı ve Güney Anadolu) meyvesi için yetiştirilir. İlkbaharın sonuna doğru, 3-6 cm uzunluğunda beyaz etli hafif ekşi meyveler verir. Meyveler olgunlaşınca sararır ve tatlanır. Maltaeriği ayva ve akdiken ağaçlarına aşılanarak çoğaltılır. Yaprakları tanen içerdiğinden peklik vericidir, taze ya da kurutulmuş yapraklardan hazırlanan infusyon ishallerde günde 2-3 bardak içilir. Tehlikesiz ve etkili bir ilaçtır.

MALTALI a. MALTIZ'ın eşanlamlısı.

MALTAPALAMUDU a. Zool. KILAVUZBALIĞI'nın eşanlamlısı.

MALTAY, Yukarı Mezopotamya'da, Musul'un 60 km K.'inde arkeolojik buluntu yeri. Burada ortaya çıkarılan Asur alçakkabartmaları, hayvanlara binmiş yedi tanrının dört tören alayını, ayrı panolar biçiminde betimler. Her alayın başında ve sonunda, tiara giymiş, sağ elini dua eder gibi ağzına götürmüş, ayakta duran birer kral figürü bulunur. Bu kabartmalar, Zagros dağlarında Musul'un K.-D.'sunda, Baviyan'da kayalara oyulmuş kabartmalar gibi, bir Asur kralı (büyük bir olasılıkla Sanherib) tarafından yaptırılmıştır.

MALTAZ a. (fr. *maltase*). Tükürükte, pankreas ve bağırsak özsuyunda bulunan ve sindirim sırasında maltozu glukoza dönüştüren enzim.

MALTE-BRUN (Malte Conrad BRUUN, **Konrad** — denir), danimarkalı coğrafyacı (Thisted, Jylland, 1775 - Paris 1826). Yazılarında Fransız devrimi'nin ilkelerini savunduğu için İsveç'e sığınmak zorunda kaldı. Daha yurdundan ömür boyu sürgün edilmeden (1800) önce Paris'e giderek *Journal des débats*'ya girdi. Yapıtlarının en ünlüleri, Mentelle ve Herbin ile birlikte yazdığı *Géographie mathematique, pyhsique et politique de toutes les parties du monde* (Dünyanın bütün bölgelerinin matematik, fizik ve siyasal coğrafyası) [1803-1807] ve 1810'da başladığı halde yardımcısı Huot'nun ancak ölümünden sonra tamamlayabildiği *Précis de géographie universelle* (Dünya coğrafyası özeti) adlı coğrafya kitaplarıdır. Daha önce, Eyriès ile birlikte *Annales des voyages*'ı (Gezi yıllıkları) kurmuştu; daha sonra Coğrafya derneği'ni kurdu (1821) ve bunun genel sekreterliğini yaptı. —Oğlu VICTOR ADOLPHE (Paris 1816 - Marcoussis 1889), Coğrafya derneği genel sekreteri olarak, babasının *la France illustrée* (Resimli Fransa) [1879-1884], *l'Allemagne illustrée* (Resimli Almanya) [1884-1887] vb. adlı coğrafya kitaplarını yayımladı.

Malte Laurids Brigge'nin notları *(Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge)*, R. M. Rilke'nin düzyazı yapıtı (1910). Yazar, bu güncede danimarkalı genç aristokrat Malte Laurids Brigge adı altında kendisini, varlıkların ve nesnelerin özünü kavramaya yönelten ve Tanrı arayışına iten bunalımı anlatır.

MALTEN a. (fr. *malthènes; malt*'tan). Kim. Bitümün, karbon sülfür, karbon tetraklorür ve normal nafta yağında çözünebilen öğeleri.

MALTEPE a. İki boyda imal edilen (uzun maltepe 100 mm, kısa maltepe 80 mm), 8 mm çapında, yuvarlak kesitli, tok ve tatlı içimli, filtreli türk sigarası çeşidi.

MALTEPE, İzmir'in Menemen ilçesi merkez bucağında köy; 1 883 nüf. (1990).

MALTEPE, İstanbul'un Bayrampaşa ilçesinde semt. Yoğun ve çeşitli sanayi.

MALTEPE, Marmara bölgesinde İstanbul iline bağlı ilçe, anakent sınırları içinde, Anadolu yakasında; 254 256 nüf. (1990). Bostancı ile Kartal arasında yer alır. Geçmişte bir sayfiye semti olan Maltepe günümüzde yoğun bir yerleşmeye sahne olmuştur.

MALTEPE, Ankara'da, Tandoğan meydanı'yla Demirtepe arasında semt; Anıttepe'nin D.'sunda, Gazimustafakemalpaşa bulvarı boyunca uzanır. Ankara'nın 1930'lardan sonraki gelişiminde çekirdek merkezlerden biridir. Maltepe camisi, Koç öğrenci yurdu bu kesimdedir.

MALTEPE. Arkeol. İçel'in Mut ilçesi Sarıkavak bucağına bağlı Kışlaköy yakınında buluntu yeri. Yörede İlk Tunç çağ'dan metal kaplar ve hitit seramiklerine benzeyen parçalar ele geçti.

MALTEPE höyüğü. Arkeol. Sıvas'ın 5 km kadar B.'sında Uzuntepe (esk. Kelhıdık) köyünün yakınında höyük. Kızılırmak'ın suladığı geniş ve verimli bir ovada yer alan höyükte 1947'de Prof. Tahsin Özgüç yönetiminde yapılan kazılarda, tepede ve bunun K.-B.'sındaki düzlükte kurulmuş büyük bir yerleşme saptandı. Aşağı kentteki yerleşme İç ve K. Anadolu'nun İlk Tunç çağ kültürlerinin ilk ve orta evrelerinin, tepedeki yerleşmeyse İç Anadolu'nun İlk Tunç çağ sonu - Orta Tunç çağ'a geçiş evresinin özelliklerini yansıtır. Aşağı kentte üç yapı katı belirlenmiştir. İlk katmanda taş temelsiz, kerpiç ve ahşaptan yapılar vardır. Evlerde küpler, ocaklar, el yapımı çanak çömlekler bulunmuştur Daha sonra yerleşme surla çevrili tepede sürmüştür. Burada da düzensiz taş temelli evler, kalker blokların arası küçük taşlarla doldurulmuş sur duvarları ortaya çıkarılmıştır. Kömürleşmiş ağaç izlerinden ve yanıklardan bu yerleşmenin yakıldığı anlaşılmıştır.

MALTEPE höyüğü. Arkeol. Sinop'un merkez ilçesinde höyük; 5 km uzaklıktaki Kocagöz ve Demirciköy höyükleriyle birlikte yörenin İlk Tunç çağı'nı aydınlatır.

MALTEPE tümülüsü. Arkeol. Trakya'da, türk-bulgar sınırında tümülüs; Svilengrad (Mustafapaşa) tren istasyonunun 6 km kadar G.-B.'sındadır. Theodor Makridi Bey tarafından yapılan araştırmalarda, İ.Ö. IV. yy.'ın ilk yarısına tarihlendirilen ve dromos, buna bağlı yuvarlak bir mekân, iki odadan meydana gelen kubbeli bir mezar ortaya çıkarıldı.

MALTHİNUS a. (yun. *malthe*, balmumu'ndan). Uzun, ince, küçük bedenli, toraksı sarı, başı siyah renkli kunduzböceği cinsi. (*Malthinidea* familyasının örnek tipi.)

MALTHODES a. (yun. *malthe*, balmumu'ndan). Özellikle dağlarda çalılıklara tutunarak yaşayan küçük kunduzböceği cinsi. (*Malthodes* cinsi tür bakımından çok zengindir ve kınkanatlıların *Malacoderma* öbeğindendir; *Malthinidae* familyası.)

MALTHUS (Thomas Robert), ingiliz iktisatçı (Dorking yakınında, Surrey, 1766 - Claverton, Bath yakınında, 1834). Jean -Jacques Rousseau ve Hume'un dostu olan bir soylunun oğluydu. 1788'de anglikan rahibi oldu ve 1796'da Albury (Surrey'de) bölgesi rahipliğine getirildi. XVIII. yy. sonu ingiliz toplumunda yoksul insan sayısının çok fazla olmasıyla yakından ilgilenen Malthus, bu durumun esas nedeninin, nüfusun üretime oranla daha hızlı artmasında aranması gerektiği düşüncesine vardı. Bu anlayışla kaleme alıp, 1798'de imzasız olarak yayımladığı *An Essay of the Principle of Population as it Affects the Future İmprovement of Society* (Nüfus ilkesinin toplumun gelecekteki gelişmesi üstündeki etkileri konusunda bir deneme) adlı yapıt, onu hemen üne kavuşturdu. 1805'te Hertford yakınlarındaki Haileybury'de, Hindistan şirketi'ne bağlı Haileybury koleji'nde tarih ve ekonomi politik profesörü oldu. Bundan sonra, paranın rolünü, toprak rantının kaynağını, tasarruf ve yatırım kuramını inceleyen eserler yayımladı: *An İnquiry into the Nature and Progress of Rent* (Rantın niteliği ve gelişimi üzerine bir araştırma) [1815], *Principles of Political Economy* (Ekonomi politiğin ilkeleri) [1820], *Definitions in Political Economy* (Ekonomi politikte tanımlar) [1827]. (→ MALTHUSÇULUK.)

MALTHUSÇU sıf. Malthus'un öğretilerine bağlı, bunlarla ilgili olan: *Yatırım alanında malthusçu uygulamalar.*

◆ a. Nüfusbilimsel ya da iktisadi malthusçuluk yanlısı olan kimse.

MALTHUSÇULUK a. **1.** Malthus'un, doğumların kısıtlanması gerektiğini savunan öğretisi; **—2.** İktisadi üretimin isteyerek yavaşlatılması.

—ANSİKL. *İlk malthusçuluk*, T. R. Malthus'un, *An Essay of the Principle of Population as it Affects the Future İmprovement of Society* (Nüfus ilkesinin toplumun gelecekteki gelişmesi üstündeki etkileri konusunda bir deneme) [1798] adlı yapıtında ortaya koyduğu ahlakçı, kötümser öğretidir. Malthus, nüfusun geometrik bir artışla çoğaldığını ve bu artışın her 25 yılda bir nüfusun iki katına çıkması biçiminde kendini gösterdiğini, oysa besin maddelerinin ancak aritmetik bir artışla çoğaldığını belirtiyordu. Nüfus fazlalığının zararları karşısında, Malthus, yoksul ailelerin kendi çıkarları uyarınca çocuklarının sayısını sınırlandırmaları gerektiğini, bunun tek çaresinin de cinsel isteklerini gemlemeyi kabul etmeleri olduğunu düşünüyordu. Bu görüş açısına göre, halkı üremeye özendirecek sosyal yardım uygulamaları doğru değildi. Nitekim, Malthus, "poor laws"a (yoksulluk yasası) şiddetle karşı çıkıyordu. Ona göre, toplumsal dayanışmanın tek yararlı biçimi, nüfus artışının sefalet kaynağı olduğunu insanların daha iyi anlamasını sağlayan eğitimin geliştirilmesiydi. Hıristiyanlığın ahlak anlayışına ters düşmeyen bu katı öğreti, ingiliz yönetici sınıflarınca iyi karşılandıysa da, o devrin sosyalistleri, özellikle Fourier, Proudhon ve Marx tarafından eleştirildi. Bunlar, yoksulluğun doğum fazlalığından değil, özel mülkiyet rejiminden ileri geldiği söylediler. Bu açıdan bakıldığında, malthusçuluk, zengin sınıfları, servetlerini hiç de işlerine gelmeyecek bir şekilde, yoksullarla pay-

Thomas Robert Malthus
Fournier'nin bir gravüründen ayrıntı
Bibliothèque nationale, Paris

laşmaktan ve hatta bunlara yardım yükümlülüğünden kurtarmanın bir yolu olarak görünür. Malthus'tan önce de aşırı nüfus artışlarının olası ve gerçek zararlarını açıkça ortaya koyan birçok yazar çıkmıştı. Ama bunların hiçbiri, doğumların sınırlandırılması gereğini onun gibi kesin bir dille savunmamıştır.

Bu arada, malthusçuluk, gebeliği önleyici yöntemler kullanılmasını öğütleyen bazı yazarlarca geliştirildi ve sonunda, 1880'e doğru, *yenimalthusçuluk* ortaya çıktı. Bu öğreti, özellikle İngiltere'de (F. Place, R. Carlisle, J. S. Mill), sonra ABD'de ve iskandinav ülkelerinde yayıldı. Uzun süre ahlak dışı ve doğaya aykırı sayılan bu öğreti, İngiltere'de ancak sansasyon ve hatta skandal yaratan bir dava (Annie Besant, 1877) sayesinde kendini kabul ettirdi.

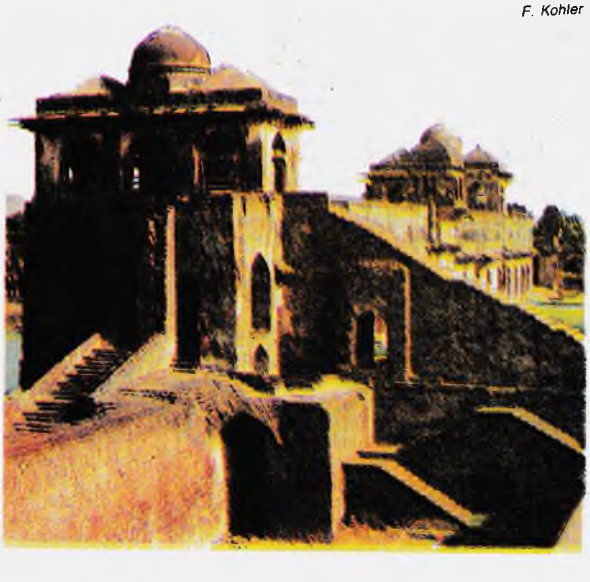
"Malthusçuluk" terimi, nüfusbilimi alanından iktisat alanına da geçti. İktisadi malthusçulukta, insanların sayısını sınırlamak yerine, üretilen malların satılamaması korkusundan ya da var olan durumun sağladığı kazançlardan sürgit yararlanmak için, tersine, servetlerin üretimini azaltmak ya da sınırlamak sözkonusudur. Stevenson'un Birinci Dünya savaşı'ndan sonra, kauçuk plantasyonlarını sınırlandırma planından, fiyatların düşmesini önlemek amacıyla sebzelerin denize dökülmesine ya da Brezilya'da kahve rekoltesi fazlalıklarının ateşe verilmesine kadar malthusçu uygulamalara sık sık rastlanır. Bazı yüksekokul ya da üniversitelerin, değeri düşmesin diye diploma sayısında kısıtlama yapmaları, bazı büyük firmaların salt uygulamaya konulmalarını önlemek amacıyla ihtira beratlarını satın almaları vb. de malthusçuluğa örnek olarak gösterilebilir.

MALTIZ a. Yemek pişirmek için kullanılan ayaklı, taşınabilen, ızgaralı ocak.

MALTIZ a. (*Malta* > ital. *Maltese*'den). Malta adası halkından. (Eşanl. MALTALI.)

MALTIZKEÇİSİ a. Malta adası kökenli, bol süt verimli küçük keçi ırkı.
—ANSİKL. Maltızkeçisi kırmızımsı kahverengi, sarı ya da bunlarla karışık beyaz, ince, parlak ve orta uzunlukta bir kıl örtüsü ile kaplıdır. Baş uzunca, kulaklar ince derili, geniş, uzun ve sarkıktır. Çenede sakal yoktur. Boynun altında iki küçük küpe bulunur. Genellikle boynuz bulunmaz. Boynuz olsa da ufaktır. Boy cidagoda 60 -70 cm kadardır. Bir doğumda 2-3 yavru verebilir. Çoğunlukla 5-6 ay sağılır. Yıllık ortalama süt verimi 500 kg dolayındadır. Sütü yağlı ve kokusuzdur. Türkiye'de çoğunlukla deniz kıyısına yakın ve İstanbul, İzmir, Bursa gibi büyük şehirlerin yakınında yetiştirilir.

MALTO a. Bihar'ın doğusunda yaklaşık 90 000 kişinin konuştuğu kuzey dravid dili.

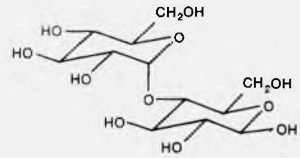

Malva
Mandu'da
Cehaz Mahal (XV. yy.)

F. Kohler

Malton, Toronto'da (Kanada) havalimanı, kentin B.'sında.

MALTOZ a. (fr. *maltose*). Kim. Formülü $C_{12}H_{22}O_{11}$ olan indirgen diholozit; nişastanın tam olmayan hidrolizi sırasında ortaya çıkar. (Maltoza, bira ve alkol üretiminde kullanılan şıralarda ve nişantanın sülfürik asitle hidrolizi sırasında rastlanır. Ayrıca amilazın nişastaya etkimesi sonunda da elde edilebilir. Suyla ayrıştırıldığında iki molekül glukoz verir). [Eşanl. MALT ŞEKERİ.]

MALUBİTİNG, Karakurum'un kuzey -batı'sında doruk, Rakapoşi kütlesinde; 7 453 m. Doruğa ilk kez Avusturyalı H. Schindlbacher, K. Pirker, H. Schell ve H. Sturm tırmandı (1971).

MALUKU, Zaire'de yer, Kinshasa'nın kuzey-doğu banliyösü. Metalürji.

MALUL, -lü sıf. ve a. (ar. *maᶜlūl*). **1.** Bedence bir sakatlığı olan kimse için kullanılır: *Malul bir adam.* **—2.** *Malul gazi,* bir savaşta yaralanma sonucunda sakat kalmış kimse; *harp malulü.* (Genellikle "Kurtuluş savaşı'nda" sakatlananlar için kullanılır.)
—Ask. Savaş sırasında yaralanan ya da sakat kalan kimse. (Türkiye'de harp malulleri, Kurtuluş savaşı, Kore savaşı ve Kıbrıs Barış harekâtı sırasında yaralanmış ya da sakat kalmış kişilerdir. Bunun yanı sıra, savaş dışında görevleri başında sakatlanan, yaralanan güvenlik güçlerinin mensupları da vardır. Bu iki gruptan birine giren ve malul durumda bulunan kişilere devlet tarafından maluliyet yardımı verilmektedir. Ayrıca maluller haklarını korumak amacıyla "Maluller derneği"ni kurmuşlardır.)
—İş huk. Çalışma gücünün en az üçte ikisini yitiren kişi. || *Malul aylığı* → MALULLÜK* SİGORTASI.

MALULE, Suriye'de (Şam ili) yerleşme, cebel Şarki kıyısında; 1 500 nüf. (ortodoks rum hıristiyanlar). Burası aramca konuşan son Suriye köylerinden biridir. Yazlık merkez.

MALULEN be. (ar. *maᶜlūl*'den *maᶜlūlen*). Sakatlanarak, malul olarak: *Malulen emekli olmak.*

MALULİYET, -ti a. (ar. *maᶜlūl* ve *-iyyet*'ten *maᶜlūliyyet*). Sakatlık, hastalık, malullük: *Maluliyeti nedeniyle emekliye ayrılmak.*
—Ask. *Maluliyet yardımı,* savaş sırasında yaralanan, sakatlanan, uzuvlarını yitiren ve aktif olarak çalışamayan kimselere ya da kanunen bakmakla yükümlü olduğu yakınlarına kanunlar gereğince devlet tarafından verilen ödenek.

MALULLÜK a. Malul olma durumu, maluliyet.
—İş huk. *Malullük sigortası,* iyileşmesi olanaksız bir hastalık ya da sakatlıktan dolayı sürekli iş göremez durumundaki sigortalı işçiye aylık bağlanması biçiminde sağlanan yardım. (Bir kimsenin malullük sigortasından yararlanabilmek için en az beş yıldan beri sigortalı olması; Sosyal sigortalar ve Bağ-kur yasalarında belirtilen biçimde çalışma gücünün azalmış bulunması gerekir.)

MALUM sıf. (ar. *maᶜlūm*). İlgili olan kimselerce bilinen, belli: *Sıra malum meseleyi halletmeye geldi.*
—Esk. dilbilg. *Malum fiil,* etken fiil.
◆ a. **1.** İlgili olan kimselerce bilinen konu, sorun, iş vb.: *Bu hepimizin malumudur.* **—2.** *Malum değil,* gerçekleşip gerçekleşmeyeceği kesin olarak bilinmeyen konular ya da durumlar için söylenir. || *(Bir kimseye) malum olmak,* hiçbir ipucu ya da belirti yokken bir kimsece sezinlenmek; içine doğmak. || *Malum ya,* "bilinen şeydir" anlamında söylenir. || *Malumu ilam etmek,* herkesin bildiği bir şeyi söylemek.
◆ be. "Evet, belli, biliniyor, kuşkusuz" anlamında kullanılır.

MALUMAT, -tı a. (ar. *maᶜlūm*'un çoğl. *maᶜlūmāt*). **1.** Öğrenilen şeylerin tümü; bilgi: *Bir konuda malumatını artırmak.* **—2.** Bir şeye, bir kimseye ilişkin haber, edinilen bilgi ya da yapılan açıklama; bilgi: *Kavganın nedeni hakkında bir malumatımız yok. Malumat almak. Malumat edinmek. Malumat vermek. Malumatı olmak.*
—Esk. *Malumat-füruş* → MALUMATFÜRUŞ. || *Malumat-ı cüziye,* az, yetersiz bilgi. || *Malumat-ı külliye, malumat-ı tamme,* tam ve eksiksiz bilgi. || *Malumat-ı mükerreme,* kutsal, saygın bilgi. || *Malumat-ı vasia,* geniş, ayrıntılı bilgi. || *Malumat-ı zaruriye,* zorunlu, gerekli bilgi.
—Fels. → BİLGİ.

Malumat, Tanzimat ve Birinci meşrutiyet dönemlerinde yayımlanmış bazı gazete ve dergilerin adı. Bunlar içinde en önemlisi Mehmet Tahir'in (Baba Tahir) imtiyaz sahibi olduğu haftalık resimli dergidir. Başlığının altında "hilafeti muazzamai islamiye ve devleti aliyeyi osmaniyenin menafii celilesine (...) hizmet eder, ceridei musavverei osmaniyedir" açıklamasını taşıyan derginin ilk sayısı, 23 mayıs 1895'te çıktı. *Servet-i fünun* dergisi çevresinde toplanan edebiyat-ı cedidecilere karşı eski edebiyat geleneğinden yana olanların sözcülüğünü yaptı. 423. sayıya değin haftalık, sonra günlük olarak yayımlanan *Malumat*'ın bir özelliği de, çeşitli ekler vermiş olmasıdır. —Yine Mehmet Tahir'in 1898-1899 yılında *Afâk-ı şarkıyyeden tulû eden Malumat* adıyla ve "ilmi islamiyetin mürevvici efkândır" alt başlığıyla Filibe'de bir başka gazete yayımladığı (2 sayı) bilinmektedir. —Artin Efendi'nin imtiyaz sahibi olduğu "edebi, fenni ve sınai gazete" haftalık olarak İstanbul'da yayımlandı (1893). 48 sayı çıktı. —Avanzade M. Süleyman'ın başyazarı olduğu "fenni, edebi, sıhhi resimli gazete" 6 haziran 1918'de İstanbul'da yayımlanmaya başladı. 2 sayı çıktığı bilinmektedir

MALUMATFÜRUŞ sıf. (ar. *maᶜlūmāt* ve fars. *fürūş*'tan *maᶜlūmāt-fürūş*). *Esk.* Bilgiçlik taslayan.

MALUMATLI sıf. Bilgi ve becerisi geniş olan ya da bir konuya, bir işe, bir kimseye ilişkin herhangi bir bilgi edinmiş olan kimse için kullanılır; bilgili.

MALUMATSIZ sıf. Bir konuya, bir kimseye ya da bir işe ilişkin bilgisi olmayan; bilgisiz.

MALUMATTAR sıf. (ar. *maᶜlūmāt* ve fars. *dār*'dan *maᶜlūmāt-dār*). *Esk.* Bilgisi olan, bilgili.

MALUME sıf. (ar. *maᶜlūm*'un dişl. *maᶜlūme*). *Esk.* Bilinen, açık, ortada: *Ahval-i malume* (bilinen durumlar). *Şerait-i malume* (belli, açık konular).

MALUMİYE a. (ar. *maᶜlūm* ve *-iyye*'den *maᶜlūmiyye,* bilinen). Tar. Osmanlı devletinde, padişahlar halifelik unvanını da taşımaya başladıktan sonra, her yıl Mekke ve Medine halklarına dağıtılmak üzere surre* alayıyla gönderilen para.

MALUS (Étienne Louis), fransız fizikçi (Paris 1775 - *ay. y.* 1812). Optik alanındaki araştırmalarıyla tanındı ve özellikle, ışığın polarmasını bularak ün kazandı (1808). İzlanda spatında çift kırılmayla elde edilen iki ışının birbirinden, polarma düzlemleriyle ayrıldığını gösterdi. 1810'da, tesadüfen bir spat kristalinde, Luxembourg sarayı'nın camlarından batan güneşin görüntüsünü seyrederken, yansıyan ya da kırılan ışığın bir bölümünün her zaman polardığını keşfetti. *Malus teoremi'* ne göre, başlangıçta eşmerkezli olan bir ışık demetinin ışınlarının tümü, çeşitli dal-

ga yüzeylerinde her zaman normaldir.

Malus yasası, ardışık olarak iki polarizörden geçen ışık niceliğinin, cos² α ile orantılı bir yeğinliği olduğunu ifade eden yasa (α, polarizörlerin ayırtedici nitelikteki doğrultuları arasındaki açıdır).

MALVA, Hindistan'da (Madhya Prades ve Racastan) tarihsel bölge. Başlıca kentleri: *Ucayn* (tarihsel başkenti), İndor, Leşker, Bhopal. G.'inde ve D.'sunda Vindhya dağları, K.-D.'sunda Aravalli dağları vardır. Malva, K.'den Ganj'a doğru, G.'den Cambay körfezine doğru alçalan bazaltlı bir platoda uzanır. Çok verimli olan kara topraklar sayesinde bol pamuk ürünü alınır. Darı, buğday ve mısır başlıca besin ürünleridir.

—Tar. Malva, 1235'te Delhi sultanı Şemsettin İltutmuş tarafından ele geçirildi ve Delhi sultanlığının bir eyaleti oldu. Timur istilasını izleyen yıllarda, Malva valisi Muhammet Han Guri, bağımsızlığını kazanarak 1401'de Malva sultanlığını kurdu. 1531'e kadar Mandu'yu başkent yapan Malva sultanlarınca yönetilen bölge, bu tarihte Gucerat sultanlığının egemenliğine girdi. Daha sonra Hint-Türk İmparatorluğu'nun (1535), afganlı Şir Şah Sur'un (1536), yeniden Hint-Türk İmparatorluğu'nun (1562) eline geçen Malva, 1743'te Maratalar tarafından istila edildi.

—Güz. sant. Malva islam mimarisi (1401 -1561), Delhi okulunun izlerini taşır. Değişik gereçlerin almaşık olarak kullanılması ve çinilere yer verilmesi bu mimarlığın ayırtedici bir özelliğidir ve renk öğesine verilen önemi kanıtlar. En eski dönemin örnekleri Dhar'da, en yeni döneminkiler de Mandu'da (Mescid-i cami, 1454; Huşeng Şah Guri türbesi, 1440; iki katlı uzun saray Cehaz Mahal, XV. yy.) bulunur.

MALVACEAE a. Bot. EBEGÜMECİGİLLER familyasının bilimsel adı.

MALVAİ a. Pencabi lehçesi; yaklaşık 3 milyon kişi tarafından konuşulur. (Eşanl. CANGALİ, CATKİ.)

MALVASİA (Cornelio), **Bismontova** markisi, italyan gökbilimci, yazar ve general (Bologna 1603 - Panzano şatosu 1664). Bologna'da senatör oldu, bu kentin yakınında, Panzano'da bir gözlemevi kurdu ve Cassini'yi buraya çağırdı. 1662'de bir gümüş tel kafesten oluşan retikülü icat etti ve böylece gök dürbünü yardımıyla kesin gözlemler yapabildi.

MALVASİA (Carlo Cesare), italyan yazar (Bologna 1616 - *ay. y.* 1683). Bologna okulunun incelenmesinde en zengin kaynağı oluşturan *Felsina pittrice, vite de 'pittori bolognesi* (1678) adlı kapsamlı yapıtıyla ün kazandı.

MALVERN, Büyük Britanya'da (Hereford ve Worcester) birçok komşu kentin (başlıcası *Great Malvern*) adı, Worcester'in G.-B.'sında; 29 000 nüf. XI. ve XV. yy.'dan kalma kilise (XV.-XVI. yy. vitrayları). Kaplıca merkezi. Her yıl düzenlenen tiyatro festivali. —*Malvern Hills,* kırıklı bir antiklinalden oluşan bölgenin en önemli tepesidir (450 m).

MALVİ, a. Malva'da yaklaşık 1 milyon kişinin konuştuğu racastani lehçesi. (Batı hindiye çok yakın olan bu lehçe devanagari harfleriyle yazılır.)

MALVİNAS adaları, Falkland adalarının ispanyolca adı.

Malya tarım işletmesi, Kırşehir'in Boztepe ilçesine 8 km mesafede kurulu devlet çiftliği. 1942 yılında Yerköy grubu adıyla kuruldu. 1946 yılında Zirai kombinalar idaresi'ne, 1950 yılında Malya devlet üretme çiftliği adıyla Devlet üretme çiftlikleri genel müdürlüğü'ne, 1984 yılında Malya tarım işletmesi adını alarak Tarım işletmeleri genel müdürlüğü'ne bağlandı. Toplam 20 935 ha arazi varlığı olan çiftliğin çalışmaları Tarla tarımı, Hayvancılık ve Bahçe kültürleri şubeleri aracılığıyla yürütülmektedir.

MALYAVİN (Filip Andreyeviç), rus ressam (Kazanka, Orenburg bölgesi, 1869 - Nice 1940). Rus köylülerinin ve kır manzaralarının resimlerini yaptı. Ekim devrimi'nden sonra, Paris'e yerleşti.

MALYON a. (fr. *maillon*'dan). Tekst. **1.** Jakar dokuma tezgâhlarında, gücü tellerine bağlanan ve içinden çözgü iplikleri geçirilen küçük halka. **—2.** *Malyon ayarı,* bütün malyonları aynı yatay doğrultuya getirdikten sonra, iyice sıkıştırmayı sağlayacak bir bağlama düğümüyle kordlarla donatılmış malyonları jakar iplerine asma. ‖ *Malyon dizme,* bir jakar mekanizması içeren dokuma tezgâhlarında gerçekleştirilen işlem. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Malyon dizme, jakar mekanizmasının kancalarına takılı ipleri, dokuma çözgüsünün yaklaşık 80 cm üzerine yerleştirilmiş jakar tahtasının deliklerinden geçirmeye dayanır. Jakar iplerinin bu deliklerdeki dağılımı, dokuma üzerinde gerçekleştirilen desenin yinelenme düzenini ayarlar.

MALYOVİSA, Bulgaristan'da dağ, Rila'da 2 730 m. Dağcılık merkezi.

MALYUTİN (Sergey Vasiliyeviç), rus ressam (Moskova 1859 - *ay.y.* 1937). Tiyatro için çalıştı, kiliselerde süsleme çalışmaları yaptı; Ekim devrimi'nden sonra ise portreler gerçekleştirdi ve toplumcu gerçekçiliği savundu.

MÄLZEL (Johann Nepomuk) → MAELZEL.

MALZEME (ar. *mā-* ve *lezime; mā-lezime,* gerekli olan şey'den). **1.** Makinelerin, taşıtların, yapıların, sanat yapılarının, çeşitli nesnelerin vb. yapımında kullanılan, doğal ya da insan eliyle hazırlanmış katı madde. (Malzemeler aşağıdaki ana sınıflara ayrılır: metaller, seramikler, camlar, tekstil malzemeleri, polimerler, taşlar ve betonlar, doğal karma malzemeler [ağaç, kemik] ya da yapay karma malzemeler.) **—2.** Bir fabrikada, bir hizmette, bir işletmede ya da bir etkinlikte kullanılan araçların, nesnelerin tümü: *Bir fabrika malzemesi. Kamp malzemesi. Okul malzemeleri.* **—3.** Kullanılabilecek, çözümlenebilecek, bilimsel olarak değerlendirilebilecek öğeler bütünü: *Bir psikolojik araştırmanın malzemesi. Bir araştırma için malzeme toplamak.*

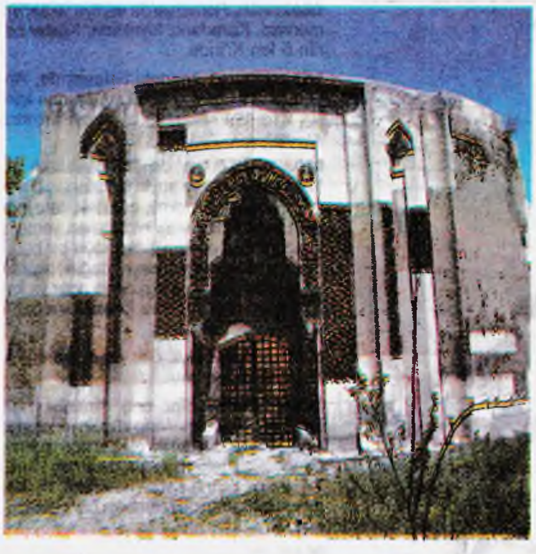
—Ask. *Sahra malzemesi,* personelin arazide, manevra ya da muharebede taşıdığı silah, portatif çadır, yemek kabı vb. araç, gereç.

—Dy. *Hareketli malzeme,* çeken ve çekilen malzeme.

—Güz. sant. Bir yapıtta işlenen madde; resimde kullanılan boya. ‖ *Malzeme etkisi,* plastik sanatlarda, malzemenin yoğunluğu, kalınlığı ve dokusundan yararlanarak, anlatımın vurgulanması.

—Matbaac. *Baskı malzemesi,* üzerine baskının yapıldığı zemin.

Malzeme ofisi *(Devlet),* tüzelkişiliği olan, çalışmalarında özerk ve sorumluluğu sermayesiyle sınırlı bir İktisadi devlet teşekkülü. İlgili olduğu bakanlık Maliye ve gümrük bakanlığı'dır. Genel bütçeye giren dairelerle, katma ve özel bütçeli idarelerin, belediyelerin, özel yasayla kurulmuş tüzel kişiliği olan banka, ofis, kurum, sandık ve kuruluşların, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, vakıfların, tarım satış ve tarım kredi kooperatif birliklerinin, vb. gereksinimlerini karşılamak amacıyla 1954'te kuruldu. 233 sayılı kanun hükmünde kararname'yle 1984'te yeniden düzenlendi. Ofis'in görevleri: müşteri dairelerin kâğıt, karton, mukavva ve ürünlerini, kırtasiye ve büro malzemesini, büro makine ve aletlerini, aydınlatma ve ısıtma araçlarını, motorlu taşıt araçlarını vb. sağlamaktır. Bu malzemelerden hangisinin Ofis'çe sağlanacağı yıl başlarında yayımlanan "Malzeme listesi"nde gösterilir. Kuruluş, sağlanan malzemeyi ülkenin her yerinde tek fiyatla satar. Satış fiyatları taşıma giderleri, sigorta, ambalaj, amortisman ve öteki giderleri de içerecek uygun bir pay eklenmesi yoluyla belirlenir. Çeşitli illerde bölge müdürlükleri olan Ofis'in İstanbul'da bir Basım müessesesi ve İzmit'te İmalat müessesesi bulunmaktadır.

Mamahatun kümbeti
Tercan,Erzincan

MALZEMECİ a. Sporcuların giysilerinin, ayakkabılarının vb. bakımıyla görevli kimse.

MAMA a. (çocuk dilinden). **1.** Çocuk dilinde yemek, yiyecek. **—2.** Bebek için hazırlanan ya da hazır olarak satılan yiyeceklerin genel adı. **—3.** *Arg.* Genelev işleten kadın; çaça.

—Çoc. bak. *Hazır mama,* vitamin, nitrat, tuz, şeker oranı, beslenecek çocuğun yaşına göre ayarlanmış, homojenleştirilmiş ve yarı ezilmiş konserve besin.

MAMA HATUN, saltuklu emiresi (öl. Erzurum 1200). Saltuklular beyi İzzettin Saltuk'un kızı. Babasının ardılı olan ağabeyi Nasrettin Muhammet'in ölümü üzerine (1191) beyliğin başına geçti. Selahattin Eyyubi'nin yeğeni Takiyettin Ömer'le birlikte Ahlat savaşı'na ve Malazgirt kuşatmasına katıldı (1192). Eyyubiler'den Nablus emiri Farisettin Meymun ile evleneceği sırada (1200) yönetime elkoyan yeğeni Melikşah tarafından yakalanıp atıldığı zindanda öldü. Tercan'da kendi adıyla anılan bir köprüsü, kervansarayı ve türbesi vardır.

MAMAFİH be. (ar. *maᶜa-, ma-* ve *fih*'ten *maᶜa-mā-fih*). *Esk.* Bununla beraber, buna rağmen.

Mamahatun kümbeti, Erzincan'ın Tercan ilçesinde, Saltuklular döneminden türbe; Anadolu'daki türbe mimarisinde rastlanmayan özgün planıyla dikkati çeker. Taçkapının yanında yer alan niş üzerindeki yazıtına göre, ahlatlı mimar Ebul Nema bin Mufaddal tarafından Mama Hatun için inşa edilmiştir (XIII. yy. başı). Tümüyle sarımsı kesme taştan meydana gelen yapı, yuvarlak bir duvarla çevrilidir. Çevre duvarının iç yüzünde Mama Hatun'un yakınlarına ait sandukaların yerleştirilmesi için açıldığı sanılan on bir niş vardır. Ana yapı iki katlıdır: alt katta çapraz tonoz örtülü mezar odası yer alır, bunun üzerinde yedi basamakla çıkılan mescit bulunur. Sekiz köşeli kaide üzerinde yükselen sekiz dışbükey dilimli silindirik gövde, dilimli konik bir külahla örtülüdür. Çevre duvarındaki mukarnas dolgulu taçkapı geometrik geçmeler, zincir örgüler, kıvrıkdallar, rumiler, kûfi ve nesih yazıtlarla bezenmiştir. Taçkapının yanlarında yer alan iki niş de zengin süslemelidir. Türbenin mimarisi Orta Asya'daki kimi mezar yapılarıyla büyük benzerlik göstermektedir (Maveraünnehir, Masson, Tagisken).

MAMAİA, Romanya'da sayfiye ve turizm merkezi, Karadeniz kıyısında, Köstence'nin 5 km K.'inde.

MAMAK, İç Anadolu bölgesinde, Ankara iline bağlı ilçe, anakent sınırları içinde; 410 359 nüf. (1990); 7 köy. Merkezi *Mamak*, 400 733 nüf. (1990).

MAMALİKA ya da **MAMALİGA** a. *Yörs.* Mısır unu ve suyla hazırlanan bulamacın ortasına peynir, çökelek, tereyağı vb. bir katık konarak hazırlanan yemek. (Mısır unu suyla karıştırılıp koyu bir bulamaç kıvamına gelinceye değin pişirilir. Yayvan bir tepsiye alınıp ortası açılır ve katığı konur. Karadeniz ve Balkanlar'a özgü yemeklerdendir.)

MAMAN-PİAN a. Der. hast. Pian hastalığının ilk lezyonu.

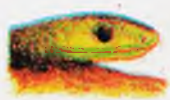
MAMASSOS. Tar. coğ. Anadolu'nun Kappadokia bölgesinde küçük yerleşme; Arkhelais (Aksaray) ile Nazianzos arasındaydı. Yöredeki kayalara oyulmuş kilise, XX. yy. başlarına değin kullanıldı. Bu kesimde günümüzde Mamasın barajı bulunmaktadır.

MAMAT (Suat), türk futbolcu (İstanbul 1930). Futbola Galatasaray'da başladı (1950). 1964-1968 yılları arasında Beşiktaş'ta oynadı. 1968 yılında Vefa'ya geçen Suat Mamat 26 kez milli oldu. 1954 Dünya kupası finallerine katılmayı elde eden Türk milli takımı'nda yer aldı. Antrenörlük yaptı.

MAMBA a. Afrika'da Sahra'nın güneyinde yaşayan *Dendraspis* cinsinden çok zehirli yılanların genel adı. (Çok tehlikeli ve saldırgan, 4 m boyunda olabilen, toprak üstünde yaşayan siyah mamba [*D. polylepis*] ile daha az hareketli ve daha yumuşak huylu, daha küçük (2 m), ağaççıl yeşil mambalar vardır. Bütün mambalar memeli hayvanlar ve kuşlarla beslenirler ve yumurtlayıcıdırlar. Mangustlar, kartallar ve sekreterkuşları mambaların baş düşmanıdır. Kobragiller familyası.)

siyah mamba

yeşil mambanın başından bir ayrıntı

MAMBO a. (isp. sözc.). Küba kökenli, rumba ve swing ritimlerini birleştiren 2/4'lük dans. (Belirgin figürü kalça kıvırma olan ve 1945'e doğru moda olan mambo, rumba pozisyonunda yerinde -kimi zaman da dönerek- yapılır. Caz baterisi, son zamanlarda rumbaya özgü çalgılara katılmıştır.)

MAMBOURY (Ernest), isviçreli tarihçi, arkeolog (Nyon 1878 - İstanbul 1953). Lozan'da École normale'de ve Cenevre'de École des Arts Industriels'de öğrenim gördü; Paris'te Güzel sanatlar akademisi'nin seramik bölümüne devam etti (1905). İstanbul'a yerleşip (1909) kentin anıtlarını inceledi, yağlıboya ve suluboya manzaralarını çizdi. Fransız rahip Guillaume de Jerphanion'un Kappadokia araştırmalarına katıldı (1912). Theodor Wiegand'ın Sultanahmet'te gerçekleştirdiği kazılarda görev aldı (1918). Birinci Dünya savaşı'ndan sonraki işgal günlerinde Fransızlar'ca Sarayburnu-Gülhane kesiminde R. Demangel yönetiminde yapılan araştırmalarda ortaya çıkarılan bizans kalıntılarının planlarını çizdi (1921-1923). Mektebi sanayi'de, 1921'den sonra da Galatasaray lisesi'nde fransızca öğretmenliği yaptı. Sofya (1934), Roma (1936), Paris (1948), Brüksel (1948) ve Selanik (1953) kentlerinde toplanan Milletlerarası bizans tetkikleri kongrelerinde bizans sanatı ve arkeolojisine ilişkin bildiriler sundu. Bu arada İstanbul Arkeoloji müzeleri'nin çalışmalarına katıldı: Beyazıt'taki Sırmakeş'in iç avlusunda yapılan kazılarda görev aldı (1928); Theodor Makridi Bey'le Lips manastırı kilisesi (Fenariisa camisi), Topkapı sarayı harem dairesi, Ağalar camisi restorasyonlarında çalıştı. 1937'de Küçükçekmece'de ortaya çıkarılan Rhegion kalıntılarının planlarını çizdi. A. M. Mansel'in Mudanya'da Alçakbayır kazılarına katıldı (1942). Çeşitli bildirileri ve bilimsel dergilerde yer alan makalelerinin yanı sıra en önemli yapıtı fransızca, ingilizce, almanca ve türkçe basılan *İstanbul, rehber-i seyyahin*'dir (1925).

Denderah'taki (Mısır) Hathor tapınağı'nın roma dönemi mammisisinden bir görünüm İ.S. II. yy.

J. Bottin

MAMBRAN a. Akışkan. mekan. ZAR'ın eşanlamlısı.

Mambre (ibranice meşeler, meşelik anlamında *mamre*'den). Filistin'in güneyinde kutsal yer. İbrahim ve İshak burada konaklamışlardı. Hıristiyanlık devrinde yeniden ele alınan yahudi kaynaklarında bu yerin El-Halil'deki *Haram el-Halil*'de bulunduğu belirtilir. Mambre'de ayrıca İbrahim'in anısına dikilmiş bir kutsal meşe ağacı olduğu ve kutsal Makpela* mağarasının da burada yer aldığı söylenir.

MAMELEK a. (ar. *mā-* ve *meleke*, sahip oldu'dan *mā-melek*). *Esk.* Bir kimsenin mal varlığı. (→MAL* VARLIĞI.)

MAMELİ (Goffredo), italyan şair ve yurtsever (Cenova 1827 - Roma 1849). Mazzini'nin yandaşı, Roma Cumhuriyeti'nin kurucularındandır. En beğenileni *Fratelli d'Italia* olan birkaç yurtseverlik marşı yazdı. Bu yapıt Michele Novaro'nun müziği ile, 1946'da italyan ulusal marşı oldu Garibaldi'nin yardımcısıyken, Roma savunması sırasında öldü.

MAMER, Lüksemburg'da komün, Lüksemburg kentinin B.'sında; 27 000 nüf. —Komünün bir bölümü olan Capellen'in adı, grandüklüğün kantonlarından birine verildi.

MAMERCUS. Rom. mit. Pythagoras ya da Numa'nın oğlu olduğu söylenen efsanevi kişi. —Mars ile Silvia'nın oğlu. Tanrı, Silvia'ya, doğacak çocuğun yaşamının bağlı olduğu bir mızrak vermişti. Mamercus dayılarını öldürünce annesi mızrağı yakarak oğlunun ölümüne sebep oldu.

MAMERTİNİ ya da **MAMERTİNUSLAR.** Esk. coğ. Antikçağ'da Messina'da yaşayan halk. Mamertini halkı ("Mars'ın oğulları") Agathokles'in hizmetindeki Campania'lı paralı askerlerdi. İtalya'ya dönüşlerinde kalleşlikle Messina'yı ele geçirdiler (İ.Ö. 288'e doğr.) ve oraya yerleştiler. Siracusalılar ile sürekli bir çatışma içinde bulunan Mamertini halkı Kartacalılar'ın eline geçtiğini görmek istemediği boğazla ilgilenen Romalılar'a çağrıda bulundu ve Romalılar Messina'yı işgal ederek barışı getirdiler (İ.Ö. 264).

Mamertino hapishanesi, Forum'un yakınlarında kurulmuş eski roma hapishanesi. Antikçağ'da *Tullianum** olarak adlandırılırdı.

MAMERTİNUSLAR → MAMERTİNİ.

MAMERTUS CLAUDIANUS, hıristiyan papaz ve şair (öl. Vienne, Dauphiné, 476'ya doğr.). *De statu animae* adlı üç bölümlük yapıtında ruhun cisimsizliği sorununu işledi.

MAMESTRA a. Üstü dumanlı çizgi ve lekelerle kaplı koyu renkli kanatlı kukumavpervane cinsi. (*Mamestra* ya da *Barathra brassicae* ve *Mamestra* ya da *Polia oleracea* tırtılı sebze bitkilerine büyük zarar verir. Bahçıvanların korkulu rüyasıdır. Tür bakımından zengin olan bu cins, pulkanatlıların gecekelebekleri öbeğindendir; kukumavpervanegiller familyası.)

MAMEZA a. (ar. *mā-* ve *meżā*'dan *mā-meżā*). *Esk.* **1.** Geçen, geçmişte kalan şey. **—2.** *Meza-ma-meza*, olan oldu anlamında kullanılır.

MAMİANİ DELLA ROVERE (Terenzio, *kont*), italyan yazar ve politikacı (Pesaro 1799 - Roma 1885). Şubat 1831 devrimci hareketi'nin hazırlanmasına katkıda bulundu, hapsedildi, sürgüne gönderildi ve 1847'ye kadar Paris'te kaldı. İtalya'ya dönüşünde kardinal L. Ciacchi'nin başkanlık ettiği kabinede Papa Pius IX'un bakanı olarak görev aldı (1848) ve liberal kanadı temsil etti. Ancak papanın kaçışı onu iktidardan uzaklaştırdı ve Torino Üniversitesi'nde tarih felsefesi kürsüsünü yönetti (1857-1860). Cavour'a yakınlaşarak 1860'ta onun kabinesinde Eğitim bakanlığı, sonra Atina'da (1861) ve Bern'de (1865) büyükelçilik yaptı. 1871'den sonra Roma Üniversitesi'nde derslerine döndü. Cenova İtalyan felsefe akademisi'nin kurucusu, İtalyan birliği'nin resmi filozofu oldu. Başlıca yapıtları: *Del rinnovamento della filosofia antica italiana* (Antik italyan felsefesinin yenilenmesi) [1836], *Kant e l'ontologia* (Kant ve ontoloji) [1870], *Filosofia della realità* (Gerçekliğin felsefesi) [1880].

MAMİLLA a. (lat. *mamilla*, meme'den). Bot. Çiçektozlarının üzerinde mikroskopla görülebilen ve palinolojide tür belirlemelerinde kullanılan küçük çıkıntı.

MAMİLOPLASTİ a. (fr. *mamilloplastie*). Cerr. Meme başındaki bir anomaliyi düzeltmeye yarayan plastik cerrahi ameliyatı. (Eşanl. MEME BAŞI PLASTİĞİ.)

MAMİN (Dmitriy Narkisoviç), rus yazar (Visimo-Şaytanski Zavod, Ural, bugün Visim, Sverdlovsk bölgesi, 1852 - Petersburg 1912), **Mamin Sibiryak** ("Sibiryalı") lakabıyla tanındı. Romanlarında Ural madencilerinin ve işçilerinin yaşamlarını anlattı (*Boyısıy*, 1883; *Privalovskiye Millioniy*, 1883; *Po Novomu Puti*, 1886; *Tri Kontsa*, 1890; *Zoloto*, 1892; *Hleb*, 1895).

MAMMEA a. Yenebilir çok büyük meyveli ağaç. (Bil. a. *Mammea americana*; guttiferaceae familyası.)
—ANSİKL. Mammea uzun süre dökülmeyen, karşılıklı dizili ve kimisi çok büyük oval yapraklı bir ağaçtır; çiçekleri büyük, beyaz renkli, hoş kokulu ve dalların üstünde dağınıktır, meyvesi sert çekirdeklidir. Tüm tropikal ülkelerde yetişen beş türü vardır. *Mammea americana* (*Santo Domingo* ya da *Antil kayısısı*), 20 m yüksekliğe ulaşabilen büyük bir ağaçtır. Çapı 20 cm'ye varan ve sarımtrak meyveleri ezme yapılarak yenir. Mammea süs bitkisi olarak sıcak seralarda yetiştirilir. (→ OBOTO.)

MAMMİLLARİA a. Genellikle sıcak ve kuru seralarda yetiştirilen büyük ve güzel çiçekli, etli bitki. (Bunlar saplarında sarmal dizili, kimisinde koni ya da köşeli piramit biçiminde uzun yumrular bulunan kalın etli bitkilerdir. Yumruların koltuğundan çıkan kısa boru biçimindeki çiçekler genellikle sapın yukarı kısmının çevresinde kümelenmiştir. Çoğu Meksika kökenli olmak üzere yaklaşık üç yüz türü bilinmektedir.)

MAMMİSİ a. ("doğum yeri" anlamında kıptice sözc.). Arkeol. Dev boyutlu Ptolemaios dönemi tapınaklarına ek olarak yapılan ve çocuk-tanrı olarak kabul edilen firavunun doğumunu kutlamaya ayrılmış kutsal yapı.
—ANSİKL. "Mammisi" terimi ilk kez Champollion tarafından kullanıldı. Bu ya-

pı türü Gerileme dönemi'nin bir özelliğidir. En iyi korunmuş üç mammisi Denderah, Edfu ve Philai'de bulunur. Sütun aralarının örülmüş duvarları peristylonu yarı yüksekliğe kadar kapatır. Mammisilerin yazıtları firavunun kutsal evliliğini, tanrılar ve tanrıçalar tarafından desteklenen doğumunu, dünyaya gelmenin sevincini kutlarlar. Resimler ve kabartmalar mutlu olayların ayrılmaz parçası müzik ve dansa olduğu kadar bu temalara da ağırlık verir.

Mammon, aramca *zenginlik* anlamına gelen, yahudi edebiyatında ise çoğunlukla aşağılayıcı anlamda kullanılan terim. Dünyayı denetimi altına alan parayı kişileştirdiği İnciller'de bu anlamı taşır. Bu adı taşıyan bir Suriye tanrısının bulunduğu yolunda bir varsayım uzun süre öne sürülmüş, ancak kanıtlanamamıştır.

MAMMOTH CAVE, ABD'de mağaralar bütünü, Kentucky'de (Edmonton yönetim bölümü) ve Louisville'in kireçtaşlarında oyulmuştu. 1809'da bulunan mağaralar, 240 km uzunluğundaki bir dehlizler ağından (bunun 160 km'lik bölümüne ulaşılmış ve araştırılmıştır) oluşur. Mağaranın çevresi bir ulusal parktır.

MAMOGRAFİ a. (fr. *mammographie*). Meme bezinin radyografiyle incelenmesi. (Mamografi özellikle meme urlarının araştırılmasında ve teşhisinde kullanılır.)

MAMOPLASTİ a. (fr. *mammoplastie*). Genellikle estetik bir amaçla memeye yeni bir biçim verme ameliyatı. (Eşanl. MEME PLASTİĞİ.)

MAMORÉ *(río)*, Güney Amerika'da ırmak, río Madeira'nın kolu; 1 800 km. Bolivya Andları'ndan doğar. Bolivya'da río Grande'yi, Brezilya'yla sınır çizen Guaporé'yi (sağ kıyıdan) ve río Beni'yi (sol kıyıdan) alır.

MAMOU, Gine'de kent, Futa-Calon'un G.'inde bölge yönetim merkezi; 14 500 nüf. Conakry-Kankan demiryolu kentten geçer. Narenciye konserveciliği. —*Mamou bölgesi*, 6 200 km^2; 190 525 nüf.

MAMOULİAN (Rouben), amerikalı film yönetmeni (Tiflis, Gürcistan, 1897 - Los Angeles 1987). Moskova'da Stanislavskiy'in öğrencisi Vahtangov ile birlikte tiyatro eğitimi gördü, 1920'de turne için Büyük Britanya'ya gitti, 1923'ten 1926'ya kadar ABD'de, Rochester'deki George Eastman Theatre'da operalar ve operetler yönetti. Paramount ile ilişkiye girerek, 1930 yılında ilk filmi *Applause*'a imzasını attı. Sanat yaşamını Hollywood'da sürdürdü ve şu filmleri gerçekleştirdi: *City Streets* (1931), *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde* (Dr. Jekyll and Mr. Hyde) [1932], *Love me Tonight* (1932), *Kraliçe Christine* (Queen Christina) [1934], *Becky Sharp* (1935), *Zorro'nun işareti* (The Mark of Zorro) [1940], *Kanlı meydan* (Blood and Sand) [1941], *Moskova güzeli* (Silk Stockings) [1957].

MAMPALON a. Zool. BENNET'in eşanlamlısı.

MAMRY, Polonya'da (Mazurya) göl. Kuş (karabatak) rezervi. Yüzölçümü bakımından (104 km^2) Sniardwy gölünden sonra ülkenin ikinci gölü. Güney kesimine doğru Sniardwy gölüne bağlanan Mamry'nin, Narew ağıyla da bağlantısı vardır; kuzeye doğru, Łyna'ya, dolayısıyla da SSCB'deki Pregoła ağına bağlıdır.

MAMUL, -lü sıf. (ar. *ma'mūl*). **1.** Bir hammaddenin işlenmesiyle elde edilen ürün için kullanılır: *Mamul madde.* **—2.** *Bir şeyden mamul*, o maddeden yapılmış: *Kuzu derisinden mamul çantalar.*
—*Esk. Mamulün bih*, yürürlükte olan, geçerli: *"Fransa kanunlarının mamulün-bih olmasından dolayı fakir husûmet ederlerdi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).
◆ a. Yapılmış, imal edilmiş ürün: *Yeni mamullerimizi gördünüz mü?*
—Mak. san. İlk işlendiği biçimle kullanılan ürün (profil, köşebent, ray vb.).
—Nümism. *Mamulü hasene*, Osmanlı döneminde, XVII. yy. sonlarında kullanılan bir tür altın sikke.

MAMULAT, -tı çoğl. a. (ar. *ma'mūl*'ün çoğl. *ma'mūlāt*). Yapılmış, ilave edilmiş şeyler: *Fabrika, el mamulatı.*
—*Esk. Mamulat-ı dahiliye*, ülke içinde yapılmış eşya.

MAMUR sıf. (ar. *ma'mūr*). **1.** Bayındır, şenlikli: *Mamur bir bina, sokak.* **—2.** *Esk.* İşlenmiş, ekilmiş arazi için kullanılır. **—3.** *Esk.* İnsanların yaşadığı, meskûn yer için kullanılır.

Mamura, Fas'ta büyük orman; K.'den Garb ovasıyla, D.'dan Beht uvediyle, Atlas okyanusu'yla ve G.'den Orta Meseta platosuyla sınırlanır. Mantar ve okaliptüs üretim sanayisi.

MAMURE a. (ar. *ma'mūr*'dan *ma'mūre*). *Esk.* İmar edilmiş, bayındır yer: *"Karadeniz boğazı'nın iki sâhilinde böyle bir mamûre yoktu"* (Y. K. Beyatlı).

MAMURETÜLAZİZ → ELAZIĞ.

MAMURIUS, Rom. mit. Salii halkının kalkanlarını imal eden osk zanaatçı. —Ayrıca, Mamurius adı, her yıl 14 mart'ta kutlanan *mamuralia* şenliklerinde, ayin kurallarına göre Roma'dan dışarı atılan yaşlı adama da verilirdi.

MAMUT a. (rusça *mamont;* tunguzca *mamut*, yer altında yaşayan'dan). Dördüncü Zaman'da kuzey bölgelerinde yaşamış fosil fil. (On bin yıldan daha uzun bir süre önce soyu tükenen, uzun kıllı postlu bir hayvandır. Bil. a. *Elephas primigenius;* filgiller familyası.)
—ANSİKL. Mamut kuzey bölgelerindeki bozkırların soğuk iklimine uyarlanmıştır; başlıca özelliği, 50 cm uzunluğundaki yelesi ve kalın yünsü tüylü postudur. Asya filinin yakın akrabasıdır; 3,50 m yüksekliğindeydi.
Çok büyük savunma dişleri (Tarihöncesi insanları bunlardan çeşitli oymalar yaptı) vardı. Özellikle Sibirya'da ortaya çıkarılan donmuş mamut örnekleri, bu hayvanın yumuşak beden bölümlerini inceleme olanağı verdi.

mamut iskeleti
(Elephas primigenius)

mamutun temsili resmi

-MAN [-MEN]. Yapım eki. **1.** Adlardan ad türetir: *kocaman* (koca-man), *kösemen* (köse-men), *türkmen* (türk-men), vb. **—2.** Fiillerden genellikle kişi kavramı veren ad soylu sözcükler türetir: *danışman* (danış-man), *eğitmen* (eğit-men), *göçmen* (göç-men), *okutman* (okut-man), *seçmen* (seç-men), vb.

Man, *Maschinenfabrik Augsburg-Nürnberg AG*'nin kısaltması, 1892'de kurulmuş, büyük tonajlı taşıtlar imal eden alman firması. Ağır vasıta imalatında Almanya'da ikinci durumdadır.

MAN, Fildişi Kıyısı'nda kent, yönetim bölgesi merkezi; 89 000 nüf. (1988). Kahve işleme. Termik santral. —*Man yönetim bölgesi*, 6 069 km^2; 279 000 nüf.

MAN → YAO.

MAN (Henri DE), belçikalı siyaset adamı (Anvers 1885 - Morat, İsviçre, 1953). Çok genç yaşta sosyalizmi benimsedi, Leipzig'de gazetecilik yaptı (1905), marxçı harekete katıldı. Birinci Dünya savaşı'ndan sonra sosyalizme ilişkin görüşlerinde büyük değişiklikler oldu. XIX. yy. felsefesi ilkelerine bağlı olmasından ötürü marxçılığın geçerliliğini yitirmiş olduğunu düşünüyordu. 1929 bunalımı karşısında sosyalizmin çaresiz kalmasından ve Almanya'da nazi hareketinin güçlenmesinden çok etkilendi. Belçika İşçi partisi kongresi'nde (1934) orta sınıflar, işçiler ve işsizler arasında bir güç birliği oluşturmaya yönelik bir programı kabul ettirdi. Mayıs 1940'ta Belçika'nın teslim olmasından sonra, ülkede kalarak kral Léopold III'ün yanında yer aldı. Hitler Almanyası ile işbirliği yapılmasından yanaydı. 1946'da gıyaben 20 yıl hapse mahkûm edildi. İsviçre'ye gitti ve bir trafik kazasında öldü.

MAN ya da **MANN** (Mendel), yiddiş dilinde yazan Polonya kökenli israilli yazar (Płońsk 1916 - Paris 1975). 1940'ta Rusya'ya gitti; 1941'de silah altına alındı, Moskova savunmasına katıldı. Tüm ailesini kaybeden Man savaştan sonra İsrail'e döndü, 1949-1955 arasında, terk edilmiş bir arap köyünde yaşadı. Şiirleri ve romanları (*le Village abandonné* [fr. çev.], 1954; *le Chêne noir* [fr. çev.], 1969), gündelik gerçeğin içerisinde simgesel bir anlam bulur.

Man *(Das)* → ONLAR* ALANI.

MAN adası, İrlanda denizi'nde Büyük Britanya'ya bağlı ada; 570 km^2; 64 282 nüf. (1986). Adanın iç kesimi, derin ve hoş görünümlü vadilerle birbirlerinden ayrılan yüksek plato tümseklerinden oluşur. Kıyı kesiminde, B.'ya doğru hayvancılık, nemli olmayan D. kesimindeyse tarım temel etkinliktir. Ama ringabalığı avcılığı, balıkları tüketime hazırlama ve turizm etkinlikleri de önemlidir.
—Tar. Man adası önceleri Roma İmparatorluğu egemenliğinde kaldı. Daha sonra Walesliler ve İskoçlar arasında egemenlik için sürekli çatışmalara sahne oldu. Anglosaksonlar da dönem dönem bu çatışmalarda taraf oldular. İskandinav ülkelerinden gelen birçok akında yakıp yıkılan ada, IX. yy. sonunda Norveç kralı Harald I Hårfager tarafından ele geçirildi. 1266 yılına dek Norveçliler'in egemenliğinde kaldıysa da bu tarihte İskoçya kralı Alexander III'e devredildi. 1406'da bir ingiliz ailesi olan Stanleyler tarafından mülk edinildi. Stanleyler daha sonra asalet unvanı olarak Derby lordları adını taşıdılar. 1736'da Atholl düklerine geçen ada, 1765'te kraliyet hanedanınca satın alındı. 1828'den beri Normandiya adaları gibi İngiltere tahtına bağlı bir tür sömürge statüsüne sahiptir.

Man kedisi, Man adası kökenli, kuyruksuz, kısa tüylü kedi ırkı.

MAN BİN EVS, arap şair (622 ? - 684). Beni Müzeyne kabilesindendir. Halife Ömer'e yazdığı kaside, Abdullah bin Zübeyr'e yazdığı yergi şiiriyle müslümanlığın ilk döneminde ün yaptı. Yaşamı Arabistan ve Suriye'de geçti. *Divan*'ının günümüze kadar gelebilen eksik bir nüshası iki kez basıldı (Leipzig 1903, Kahire 1927).

MAN BİN ZAİDE (Ebulvelit eş-Şeybani), arap komutan ve vali (öl. Büst 769 ya da 775). Emeviler döneminde Irak'ı egemenliği altında bulunduran Yezit bin Ömer'in hizmetinde çalıştı, Ali yanlılarına karşı girişilen savaşlara katıldı. Bu nedenle sonradan Abbasiler'in kızgınlığını üstüne çekebileceği düşüncesiyle onlardan gizlendi. Ancak, abbasi halifesi Mansur'u (754-775) ayaklanmacıların elinden kurtarınca bağışlandığı gibi, ödüllendirilerek Yemen valiliğine atandı. Kendi kabilesinden olmayanlara kötü davrandığı gerekçesiyle bir süre sonra Yemen'den Sicistan'a gönderildi. Büst'te Hariciler tarafından öldürüldü.

MANA a. (ar. *ma*ʻ*nā*). **1.** Bir şeyin anlattığı, bir işaretin, simgenin ilettiği kavramların tümü; anlam: *Bir mısraın manasını açıklamak. Şekil ve mana münasebeti. Bu işaretin bir manası olmalı.* **—2.** Bir kimseyi bir nesneye, bir duruma gönderen ve sözcük olarak ortaya konan şey; anlam: *Bir yabancı kelimenin manasını aramak.* **—3.** Bir şeyin varoluş nedeni, değeri, amacı, onu doğrulayan şey; mana: *Hayatına bir mana vermek. Onun, benim için artık hiçbir manası yok. Bütün bu çabaların artık hiçbir manası kalmadı.* **—4.** *Esk.* Cisimden ayrı olan şey; iç yüz, ruh. **—5.** *Esk.* Düş. **—6.** *(Bir şeyden) mana çıkarmak,* bir söz ya da davranışı yanlış değerlendirerek ona ters bir anlam yüklemek. ‖ *(Bir şeye) mana vermek,* kendince yorumlayıp bir yargıya ulaşmak: *Her okuyucu şiire kendi kavrayışına göre bir mana verir. Neden böyle davrandığına bir mana veremiyorum.* ‖ *Tam manasıyla,* tam olarak, bütünüyle.
—*Esk. Manada görmek,* düşte görmek.

MANA → GENİTA MANA.

MANA a. (polinezya dilinde sözc.). Animist dinlerdeki doğaüstü, her türlü kişisel özellikten uzak ve farklılaşmamış güç.
—ANSİKL. Mana bazen nesnelerde de bulunmakla birlikte, genellikle polinezyalı reislerin temel özelliklerini oluşturur ve bundan ötürü tabu kavramıyla bağlantılıdır. Polinezyalılar'ın ruhlara, hortlaklara karşı besledikleri inançlarda, manayla karşılaşılır. Antropolog R. H. Codrington (1830-1922), mananın sistemli bir betimlemesini ilk yapanlardan biridir. Marcel Mauss, kavramın uygulama alanını genişleterek ve polinezyalılardan başka halkları da inceleyerek, kendi büyü kuramını mana kavramıyla temellendirdi; manada, etkililik kavramının bir tür paradigmasını gördü. Daha sonra Marcel Griaule, "mana" adını verdiği şeyi bazı afrika halklarını ele alarak inceledi ve onu, dünyanın görülür ve görülmez nesnelerindeki gücün açıklayıcı ilkesi durumuna getirdi. Son olarak Lévi-Strauss manayı, insanların anlamadıkları bir dünya karşısındaki belli bir tutumun yansıması olarak açıkladı. Ona göre mana bir tür "şey", içi boş ve dolayısıyla her nesne ve her kişiye uygulanabilir bir tür "değişken gösterge" anlamına geliyordu. Mana, genel olarak simge kavramını; bilimsel bir bilgi içinde düzene sokulmamış olmakla birlikte, özellikle evrene ilişkin yaratma kaynağı olarak simge kavramını temellendiriyordu. Lévi-Strauss "yabanıl düşünce"yi, bilimsel düşünceye karşıt olarak ele alınan "kendinyapçı düşünce" olarak tanımlayabilmek üzere, manadan hareket etti.

Vautier-de Nanxe

Manabi ili
birbirleriyle oynayan kedigilleri gösteren hayvan biçiminde vazo
Bahia kültürü
İ.Ö. 500 - İ.S. 500
Merkez bankası müzesi
Quito

MANABİ İLİ, Ekvador'da il, Büyük Okyanus kıyısında; 18 255 km²; 979 221 nüf. (1989). Merkezi *Portoviejo.* Etkin bir tarım merkezidir (çokürünlü besin maddeleri tarımı, kahve).
—Arkeol. İlin güneyinde, I.Ö. 2000'e doğru Machalilla kültürü ortaya çıktı. Çanak çömlek boyalı, kimi zaman da kazıma bezeklidir. Gözleri kahve çekirdeği biçiminde olan, çengel burunlu insan heykelcikleri de aynı kültüre aittir. İlin iç kısımlarında, Valdivia* kültürüne (İ.Ö. 1500-500) bağlı bir yerleşim ortaya çıkarıldı. Chorrera kültürü de aynı döneme tarihlendirilir. İ.Ö. 500 - İ.S. 500 arasında (bölgesel gelişme dönemi), güneyde Bahia, kuzeyde de Jama Coaque kültürleri gelişti. Boyalı ve kazıma bezekli kapların yanı sıra, kalıpla şekillendirilmiş çeşitli heykelcikler ortaya çıkarıldı; bunlar takılar takmış insanları ve pagoda biçiminde çatıları bulunan boyalı evleri betimler. Jama Coaque üslubunda, heykelciklerin yelpazeyi andıran saç biçimleri, geometrik desenli ve hayvan biçimindeki mühürler, ortaamerika etkilerini açığa vurur.
Geç dönemde (İ.S. 500-1500) manteño kültürü egemen oldu. En önemli yerleşim olan Manta (ev, tapınak ve saray kalıntıları) günümüzde aynı adı taşıyan çağdaş kent tarafından kaplanmış bulunmaktadır.

MANACOR, Mallorca adasında (Balear takımadası) kent; 24 200 nüf. Mobilya fabrikası. Yapay inci. Sayfiye yeri. Hıristiyanlığın ilk döneminden kalma bir manastır ve bazilika kalıntıları. —Yakınında, Drac mağaraları.

MANADO ya da **MENADO,** Endonezya'da liman kenti, il merkezi, Sulavesi adasının kuzey yarımadasında, Klabat yanardağ kütlesinin eteğinde; 169 700 nüf. Minahassa'nın ticaret merkezi. Üniversite.

MANAGUA, Nikaragua'nın başkenti, yönetim bölgesi merkezi; 682 111 nüf. *Managua gölü*'nün güney kıyısında, sık depremlerin olduğu, yanardağlar içeren ülkenin batı bölgesindedir. 1901'de depremden büyük zarar gören, sonra yeniden yapılan kent 1972'deki depremde yeniden yerle bir oldu. Kentin iş merkezi yeniden yapılmadı. Yeni kentleşme alanının temel özelliği, birbiriyle bağlantısı yetersiz yerleşme alanı parçalarının giderek çoğalması ve kentin hızla genişlemesi (680 000 aşkın nüfusuna karşılık yayılma alanı 100 km²'dir) ve yoksul semtlerin *(barrios marginados)* önemli boyutlara ulaşmasıdır. Kentin genel görünümü hiç de bakımlı değildir. —*Managua yönetim bölgesi,* 3 450 km²; 979 363 nüf. (1988).

Boutin-Explorer

Managua
katedral ve parlamento
(1972'den sonra)

MANAGUA gölü, Nikaragua'da göl; 1 234 km². Yağmur mevsiminde suların rio Tipitapa aracılığıyla Nikaragua gölüne boşaltır.

MANANA, Yemen'de kent, Kızıldeniz kenarında 2 500 m'ye yükselen dağın yamacında; 3 000 nüf. Kahve üretimi yapılan bir bölgenin tarım pazarı.

MANAHİKİ ya da **MANİHİKİ,** Polinezya'da Cook adalarına bağlı mercan adaları öbeği.

MANAHNÜFİH a. (ar. *mā-, nahn,* biz ve *fih*'ten *mā-nahnū fih* bahsini ettiğimiz). *Esk.* Üzerinde durulan, sözkonusu edilen şey: *"Biz mânahnū fihe gelelim"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MANAKARA, Madagaskar'da (Fianarantsoa ili) liman kenti, Hint okyanusu kıyısında; 23 000 nüf. Fianarantsoa demiryolunun doğu kıyısındaki son istasyonu. Kahve ve pirinç dışsatımı.

MANAKİN a. Tropikal Amerika ormanlarında yaşayan, dişisi yeşilimsi tüylü, erkeği canlı renklerde olan bazı ötücükuşların ortak adı. (Hepsi de böcekçil ve yemişçildir. Altmış kadar manakin türü vardır. Çiftleşme öncesi gösterilerin başladığı dönemde, birçok dişiyle çiftleşen erkekler, açıklık bir yere giderek kendilerine belli bir alan belirlerler; sonra burada bir dişi onları eş olarak "seçinceye" kadar oldukça karmaşık bir "dans" yaparlar. Monogiller familyası.)

MANAKYAN (Mardiros) → MINAKYAN (Mardiros).

MANALI sıf. **1.** Belli bir anlamı olan; anlamlı. **—2.** Anlam açısından zengin ya da imalı, gizli bir anlam taşıyan şey için kullanılır; anlamlı, manidar: *Manalı bir yüz. Manalı bakışlar, laflar.*
◆ be. **1.** Manalı olarak; anlamlı, manidar: *Manalı bakmak, konuşmak.* **—2.** *Manalı manalı,* bir şey anlatmak, sezdirmek istercesine: *Manalı manalı gülüştüler.* ‖ *Manalı manasız,* yerli yersiz, gerekmediği halde: *Manalı manasız gülmek. Manalı manasız konuşmak.*

manalis → LAPİS MANALİS.

MANANARA, Madagaskar'ın güney-doğu'sunda ırmak, Vangaindrano'da Hint okyanusu'na dökülür.

MANANJARY, Madagaskar'da (Fianarantsoa ili) liman kenti, Hint okyanusu kıyısında; Fianarantsoa'nın D.'sunda, *Mananjary* ırmağının denize döküldüğü yerde; 15 100 nüf. Besin sanayisi. Kahve dışsatımı.

MANAOS → MANAUS.

MANAR körfezi, Hint okyanusu'nda körfez, Dekkan'ın güney ucuyla Sri Lanka adası arasında; Palk boğazından Adam köprüsüyle, Manar adasıyla Sri Lanka'dansa *Manar geçidi*'yle ayrılır.

MANARA (Luciano), italyan yurtsever (Antegnate 1825 - Roma 1849). Milano'nun 1848'de Radetzky komutasındaki avusturya kuvvetlerine karşı giriştiği ayaklanma sırasında (18-22 mart) yararlılık gösterdi. Lombardlar'dan gönüllü bir birlik kurup Roma Cumhuriyeti'nin emrine verdi. Luciano Manara ve savaşçıları Roma kuşatması sırasında öldüler.

MANAREVA a. Gambier adalarında konuşulan polinezya dili lehçesi.

MANAS, *düşünce* anlamına gelen ve duyu verilerini, daha onları birleştirerek bilince sunmadan önce düzenleme yetisini adlandıran sanskritçe sözc. Bütün biçimleriyle hindu çilesi, çok değişken olarak kabul edilen bu yetiyi egemenlik altına alma çabasıyla başlar.

MANAS a. Böcbil. **1.** BOKBÖCEĞİ'nin eşanlamlısı. **—2.** Genellikle kızıl sarı renkli ve beyaz hareli iri mayısböceği. (Alaböcek adlarıyla da bilinir. Bil. a. *Polyphylla fullo;* yaprakduyargalıgiller familyası.) [Eşanl. KIVRIKKURT.]

MANAS, Bhutan ve Hindistan'da (Assam) ırmak, kolu olduğu Goalpara'nın karşısında Brahmaputra'ya kavuşur (sağ kıyıdan).

Manas destanı, Kırgızlar'ın manzum kahramanlık destanı. Manas tarihsel bir kişi olarak farsça bir XVI. yy. kaynağında *(Mesmu üt-tevarih)* anılmıştır. Macar bilgini Georg von Almasy ile Z. V. Togan, XX. yy. başında yapıtın bugün ortada bulunmayan yazmalarını gördüklerini belirtirler. Destanın oluşmasını IX. yy.'da Kırgızlar'ın Çinliler'i ve Uygurlar'ı yenip devlet kurdukları döneme kadar götürmek isteyen araştırmacılar vardır. Günümüze ulaşan parçalara göre eski destandaki savaş olaylarının yerini, XVI.-XVII. yy.'lardaki kırgız-kalmuk, belki de daha çok müslüman Türkler'le Kalmuklar'ın ve Çinliler'in savaşları almıştır. Bu savaşlarda nogay alplarının kahramanlıkları önemli yer tutar. Destanın baş kahramanı da Sarı Nogay Er Manas'tır. Talas havzasında Kenkol'da onun adını taşıyan bir mezar bulunmaktadır. Yapıtta Kırgızlar'ın mitolojileri, en eski dinsel inançları, gelenek görenekleri, eğlenceleri, yaşam savaşımları anlatılır. Bu yönüyle destan bir kırgız ansiklopedisi olarak da değerlendirilir. İslam dininin benimsenmesinden sonraki döneme ait olan ve bu dinle ilgili motifler taşıyan yapıtta, islamlık öncesinin zengin anıları da yer almaktadır. Eski türk destanlarındaki pek çok motif burada da varlığını sürdürmektedir. Bugün elde bulunan metinler, "manasçı" adı verilen halk şairlerinden yapılmış derlemelerdir. Bunlardan ilkini Valihanoğlu Çokan Töre (1835-1865) yayımladı ("Kökütey Han'ın yoğu" bölümü, 1861). Ardından Radloff, Colay adlı kara kırgız şairinden yaptığı destan derlemesinde Colay Han ve Er Tüştük destanlarıyla birlikte 19 868 dize tutan metni ve almancasını yayımladı. Ana konuların hemen tümünü içeren bu yayım asıl destanın ancak yirmide biridir. XIX. yy.'da "akın" denen kırgız halk şairleri Manas destanını bir haftada okuyup tamamlıyorlardı. Balık adıyla tanınan halk şairi Bekmurat (öl. 1868) kırgız beylerinden Ecin Bek'in isteği üzerine yapıtı 64 000 dizelik bir destan halinde düzenlemişti. G. von Almasy, asıl destanın 40 000 dize, kahramanın oğlu Semetey ile onun oğlu Seytek destanlarının 60 000 dize olduğunu belirtmiş, gördüğü yazma hakkında bilgi vermiştir (1912). Manas'ın oğlu Semetey hikâyesinden 3 620 dizelik bölüm, manasçı Tınıbek anlatmasına göre arap harfleriyle kırgızca basıldı (1925). Sagımbay Orazbakov (1867-1930), destanın yarısını, kahramanı ve 40 yoldaşını ve sık sık yinelenen doğa görüntülerini ayrıntılarla canlandırarak ancak 60 gecede okuyabilmişti. Bu anlatımda yalnız Manas'ın atı Akboz'un tanıtımı, 100 sayfalık bir bölüm oluşturuyordu. Manas'ın Pekin'e akınını konu edinen Çong kazat (büyük gazavat) bölümü 28 000 dizedir. Tümü 180 387 dize olarak saptanmış metnin, Kırgızistan Bilimler akademisi'nce yayımı 1978'den beri sürdürülmektedir. Destanı anlatan halk şairleri "manasçı" diye adlandırılır. Yalnız bazı bölümleri anlatanlara "ırcı" adı verilir. Manasçılar ve ırcılar, destanı komuz (kopuz), kıyak (iki telli, yaylı bir saz) çalarak okurlar. Ünlü manasçılar yapıtı kendilerine yakın dönemlerin ve çağların olaylarıyla zenginleştirmiştir. En ünlü manasçılardan biri, Keldibek'tir (doğm. 1750). O destan anlatırken çadır sallanır, fırtına kopar, karanlıkta atlılar görünür, nal sesleri duyulurmuş. Onu sürüdeki hayvanlar bile dinlemeye gelirmiş. Manasçılar düşlerinde Manas, oğlu Semetey, onun oğlu Seytek'i ya da bunların savaşçı arkadaşlarından birini görerek aldıkları esinle destan söylemeye başladıklarını anlatırlar. Keldibek (doğm. 1750), Balık diye anılan Bekmurat (öl. 1868), S. Orazbakoğlu, Karalayoğlu Sayakbay (doğm. 1894), Cambıl Cabayoğlu (1846-1945), ünlü manasçılar arasındadır. (→ Kayn.)

Manas Sanctuary, Hindistan'da (Assam) doğa koruma alanı, Gauhati'nin B.'sında; 272 km².

MANASAROVAR gölü, Çin'de göl, Batı Tibet'te, Himalayalar'daki yüksek bir vadide, 5 600 m yükseltide; 500 km². Hinduların ve budhacıların kutsal saydıkları bu göl, sanskritçe şiirlere konu olmuştur.

MANASGİLLER a. Böcbil. YAPRAKDUYARGALIGİLLER familyasının eşanlamlısı.

MANASIZ sıf. **1.** Anlamı olmayan, anlamdan yoksun şey için kullanılır; anlamsız: *Manasız bakışlar. Manasız bir yüz.* **—2.** Mantıksız, amaçsız, nedensiz, yersiz şey için kullanılır; anlamsız, saçma sapan: *Yaptığı çıkış manasızdı. Manasız işler yapmak. Manasız sözler. Manasız bir ilişki.* **—3.** Çekicilik taşımayan, değersiz, önemsiz şey için kullanılır; anlamsız: *Onsuz bu hayat çok manasız. Manasız bir hayat sürmek.* **—4.** Yersiz, mantıksız davranışlarıyla can sıkan kimse için kullanılır; anlamsız: *Ne manasız bir kadın, sürekli konuşuyor.*

◆ be. Mantıksız, yersiz, anlamsız: *Manasız konuşmak.*

MANASIZLIK a. Manasız olma durumu, manasız olan şeyin niteliği; anlamsızlık.

Manasija manastırı, Sırbistan'da, Despotovac yakınlarında, eski kale-manastır. XV. yüzyılın başında kuruldu ve kısa zamanda önemli bir kültür merkezi haline geldi; kilisede dikkat çekici duvar resimleri bulunur.

MANASLAR a. Böcbil. BOKBÖCEKLERİ'nin eşanlamlısı.

MANASLU, Himalayalar'ın Nepal'deki kesiminde doruk; 8 156 m. Doruğa ilk defa 1956'da Maki Yuko yönetiminde japon dağcılar (İmanişi, Norbu, Kato, Higeta) kuzey-doğu yüzünden tırmandılar. İkinci tırmanışıysa 1971'de Japon Kohara ve Tanaka batı yamacından gerçekleştirdi. 1972'de, R. Messner tek başına güney yamacından tırmandı. Ekim 1981'de, P. Beghin ve B. Muller, batı yüzünden 3 500 yükseklikteki doruğa ulaştılar.

MANASLU II → DAKURA.

MANASSE kabilesi, Maverai Ürdün'e yerleşmiş yahudi kabile. Adını Yusuf'un büyük oğlundan alan kabile Süleyman'ın zamanında ortadan kayboldu.

MANASSES (Konstantinos), bizanslı tarihçi ve şair (1143-1181). Dünyanın yaradılışından 1081 yılına kadar uzanan manzum bir kroniğini yazdı.

MANASTIR a. (fr. *monastère;* lat. *monasterium;* yun. *monasterion*'dan). **1.** Bir başrahip ya da başrahibenin yönetiminde bir arada yaşayan rahip ya da rahibeler topluluğu; bu topluluğu barındıran bina. **—2.** Kilise kurallarına göre örgütlenmiş kurum. **—3.** *Emanet manastır,* tarikat üyesi olmayan bir rahip ya da laik tarafından yönetilen manastır. ‖ *Ana manastır,* aynı tarikata bağlı başka manastırların da kurulmasına ön ayak olan ve bunları yöneten manastır. ‖ *Nizami manastır,* tarikat üyesi bir başrahibin yönetimindeki manastır.

—Mim. *Manastır tonozu* → TONOZ.

—ANSİKL. Eskiden manastırlar kendi mülkleri olan bir arazi üzerinde kurulur ve bu araziyi işleterek elde ettikleri ürünlerle aşağı yukarı kapalı bir ekonomi içinde yaşarlardı. Manastır, son derece farklılaşmış ve karmaşık yapısı olan bir kuruluştu. Başrahipten başka çeşitli görevliler bulunurdu (ayin eşyası muhafızı, sadakacı, hastabakıcı, vekilharç, konuk ağırlayıcı, vb.). IX. yy.'dan sonra her görevliye belli bir ücret ödenmeye başlandı. Manastır çevresinde toplanan ve geçimini ondan sağlayan birçok laik kişi de vardı (serfler, serbest işçiler, tüccarlar, laik üyeler, vb.). Manastırlar bazen, önde gelen cezalı ya da sakıncalı din adamları için nezarethane işi de görüyordu. Fransa'da Ancien Régime döneminde, manastırlar, harp malüllerini barındırmak ve onlara bakmakla yükümlüydü.

Erken Ortaçağ'da manastırların zenginliği ve kudreti, çoğu kez onların önemli derebeylik merkezleri haline gelmesini sağladı. Bazıları piskoposluk bölgesi yapıldı. Manastırların dini, iktisadi, siyasi ve kültürel önemi XIII. yy.'dan sonra, kentlerin, dilenci tarikatlarının ve üniversitelerin gelişmesiyle birlikte azaldı. Fransa'da, Yüz Yıl savaşlarının yol açtığı karışıklıklar, birçok manastırın yok olmasına ya da dağılmasına neden oldu. Bunlar çoğunlukla şehirlere taşındılar.

Manastır arazileri sivil iktidara her zaman çekici geldi. Sivil iktidar bu arazileri ihtiyaç duyduğu zaman yararlanabileceği bir yedek mal varlığı olarak gördü. İlk gasp girişimi Charles Martel'den geldi. Feodal dönemde, manastırların menfaatlerini kollamakla görevli laik senyörler, hizmetlerinin bedelini pek ağır ödettiler. Çoğu kez, manastır için varlığını korumanın tek yolu, soylu bir ailenin küçük oğlunu kendine başrahip seçmekti. Böylece emanetçilik rejimine geçildi. İngiltere'de Henry VIII, manastırların mallarına el koydu; Almanya ve İsviçre'de birçok manastır Reform

Fauchon-Scope

Sénanque manastırı'nın avlusu (Vaucluse) XII. yy.

sırasında aynı akıbete uğradı. Fransa'da manastırların malları, Devrim sırasında milli emvale dönüştürüldü.

Başlangıçta bölge piskoposunun ruhani yetkisine bağlı olan manastırlar, onun otoritesinden çıkarak papalığa bağlanmanın yolunu buldular.

—Mim. Ortaçağ manastırlarının çoğunda, toplantı salonu, yemekhane, mutfak, yatakhane gibi mekânlar bir avlu çevresinde düzenlenirdi. Kare planlı bu avlu, genellikle ana sahınla çaprazsahnın kesişmesiyle oluşan köşenin güneyinde ya da kuzeyinde yer alırdı. Manastır avlusunun dört galerisi, önceleri dipteki duvara dayanan bir çatıyla kapatıldı; daha sonra galeriler beşik ya da yarım beşik tonozlarla örtüldü. Ayrık ya da ikiz sütuncuklar üstünde zengin oymalarla bezeli başlıklar yer alıyor, kimi zaman avlu iki katlı olarak düzenleniyordu. Gotik manastır avlularında sivri kemerli, kaburgalı çapraz tonozlar kullanılmıştır. Klasik dönemde avlu, manastırın ayrılmaz bir parçası olarak üslubun genel evrimini izlemiştir.

Manavgat çayı şelalesi

MANASTIR, Makedonya'daki Bitola* kentinin Osmanlı dönemindeki adı.
—Tar. Adını çevresindeki manastır kalıntılarından alan kent, Bizanslılar döneminde Balkan yarımadasının dağlık bölge merkezlerinden gelen ve Selanik'i Adriya denizi kıyısına bağlayan eski roma yolu (via egnatia) üzerinde önemli bir konak yeriydi. Murat I döneminde Kara Timurtaş Paşa tarafından osmanlı topraklarına katıldı (1387). Osmanlı yönetiminde, önceleri Rumeli eyaletine bağlı bir sancak merkezi konumuna getirilen Manastır, dağlık bölge ülkelerine yapılan seferlerde sağlam bir üs olarak kullanıldı. Tanzimat'tan sonra Makedonya'yı oluşturan üç vilayetten (Vilayeti selase) birisinin ve 3. Ordu'nun merkezi oldu. Bu dönemde kentte birçok okul yanında türk tarihinde önemli bir yer tutan Manastır Askeri idadisi de açıldı. Mustafa Kemal'in (Atatürk) de aralarında bulunduğu pek çok askeri öğrenci yetiştiren Manastır Askeri idadisi, 1892'de yatılı okul haline getirilmişti. XX. yy. başlarında çok bayındır bir kent olan ve sanayi alanında da gelişen Manastır, ayrıca büyük bir askeri yerleşim birimi ve Abdülhamit II yönetimine karşı çıkan seçkin aydınların toplandığı bir yer olarak da dikkat çekti. İttihat ve Terakki cemiyeti'nin yayın organı olan *Neyyir-i hakikat* gazetesinin de yayımlandığı kent, İkinci meşrutiyet'i gerçekleştiren (1908) devrimci hareketlerin başlatıldığı en önemli ordu merkezi oldu. Balkan savaşı'nda sırp kuvvetlerince alınan şehir (18 kasım 1912), Bükreş antlaşması'yla (10 ağustos 1913) Sırbistan'a bırakılırken, vilayetin güney bölümü Yunanistan'a, batı kesimi de Arnavutluk'a verildi.

mancenillia

Manchester'de Piccadilly Gardens

J. Allan Cash-Pix

MANASTIRLI HAMDİ EFENDİ → HAMDİ EFENDİ Manastırlı.

MANASTIRLI MEHMET RIFAT, türk asker, yazar (Manastır 1851 - Halep 1907). Harbiye'yi bitirdi (1872); Türk-Rus savaşı'na (Doksanüç harbi) katıldıktan sonra, Abdülaziz'in tahttan indirilmesi (1876) olayına karıştığı gerekçesiyle Abdülhamit II tarafından Halep'e sürüldü; orada öldü. *Mecami ül-edep, Tuhfet ül-islam* gibi yapıtlarının yanı sıra *Pâk-damen* (yaklş. 1873), *Ya gazi ya şehit* (1906), *Görenek* adlı oyunları, ayrıca Hasan Bedrettin Paşa (1850 -1914) ile birlikte yazdığı bazı piyesleri *Temaşa* dizisinde yayımlandı.

MANATİ a. Tropikal Amerika'da denizgüzeline verilen ad. (Manatigiller familyası.)

MANAUS, esk. **Manáos,** Kuzey Brezilya'da kent, Amazonas eyaletinin merkezi, río Negro kıyısında, ırmağın Amazon'a kavuştuğu yerin yakınında. 1850'de 6 000 nüfuslu bir kent olan Manaus, kauçuk toplama sayesinde hızla geliştiyse de 1911'den sonra, lateks fiyatlarının düşmesi üzerine, aynı hızla gerilemeye başladı. Ama, 70'li yıllarda yoğun bir ticari hareketin yanı sıra, bir serbest bölgenin kurulmasından (1967) destek alan önemli bir sanayileşme (elektronik, kimya, tekstil, makine) sayesinde, Manaus'un nüfusu 4 katına çıktı (1990'da 1 089 962 nüf.). Manaus'un limanına deniz gemileri de ulaşabilir. Ulusal ve uluslararası havayolu bağlantıları ve sürekli iyileşme gösteren otelciliği sayesinde kentin turizmi de gelişmiştir.

MANAV a. (yun. *manavis*'ten). **1.** Meyve ve sebze satılan dükkân. **—2.** Bu dükkânda meyve ve sebze satan kimse.

Manava-dharma-şastra → MANU -SMRİTİ.

MANAVGAT, Akdeniz bölgesinde Antalya iline bağlı ilçe; 115 731 nüf. (1990); 2 283 km²; merkez bucağı dışında 2 bucak; 74 köy. Merkezi, Antalya'nın 78 km D.'sunda *Manavgat*, 38 498 nüf. (1990). Tahıl, pamuk, sebze üretimi. Turizm. Manavgat şelalesi.

Manavgat barajı ve hidroelektrik santralı, Antalya ilinde Manavgat çayı üzerinde kurulan ve 1987'de işletmeye açılan baraj ve hidroelektrik santralı. Elektrik enerjisi sağlamak amacıyla yapılmış olan barajın, gövdesi toprak dolgu tipindedir. Su toplama hacmi 88,98 milyon m³, göl alanı 8,60 km²'dir. 48 MW gücündeki elektrik santralının yıllık enerji üretimi 220 milyon kWsa'dır.

MANAVGAT çayı, antik **Melas,** Akdeniz bölgesinde akarsu; 93 km. Antalya körfezini D.'dan çeviren B. Toros sıraları arasından doğan kolların birleşmesiyle oluşur. G.-B.'ya yönelerek dar ve dik yamaçlı kanyonlar arasından geçer, ünlü şelalesini meydana getirir ve Manavgat ilçe merkezinin D.'sunda alüvyal bir kıyı ovasında Akdeniz'e dökülür. Kar, yağmur suları ve karstik kaynaklarla beslendiğinden suları boldur (aşağı çığırında ort. akım 149 m³/sn); nisanda en çok (ort. 229 m³/sn); ekimde en az (ort. 49 m³/sn) su geçirir. Oymapınar barajı.

MANAVLIK a. Sebze ve meyve alım satım işi.

MANBARLAK a. KIRMIZI ya da SİYAH MAHOT*'un eşanlamlısı.

MANCA a. (ital. *mangiare*, yemek'ten). **1.** Yiyecek. **—2.** Kedi, köpek yiyeceği.

MANCANA a. Denizc. **1.** Teknelerde içine içme suyu konulan büyük yassı fıçı. (Eşanl. VARİL.) **—2.** *Mancana yelkeni*, fırtınalı havalarda, randa yelkeni yerine açılan küçük yüzeyli yelken.

MANCARYA a. Denizc. Yandan çarklı gemilerde balgarisa*lar üzerindeki babalara verilen ad.

MANCENİLLİA a. Antiller'de yetişen, yakıcı ve zehirli bir özsu içeren küçük ağaç. (Yetiştiği yerlerde *zehir ağacı, ölüm ağacı* da denilen bu bitki [*Hippomane mancenillia*] 5-7 m yükseklikte bir ağaçtır; yaprakları almaşık, saplı, kalın ve dişlidir; çiçekleri bireşeylidir. Sütleğengiller familyası.)

MANCHA *(la)*, Orta İspanya'da doğal bölge, Castilla la Mancha'da, Ciudad Real, Albacete, Toledo ve Cuenca illerinin bir bölümünü kapsar. Mancha, Guadiana'nın yukarı havzasında, son derece tekdüze, kireçtaşlı bir düzlüktür. Ovada birbirinden çok uzak birçok büyük köy serpiştirilmiştir. Ekonominin temeli, yoğun yöntemlerle yapılan tahıl tarımına dayanır. Ayrıca, süt hayvancılığı (peynir) yapılır, yer yer bazı özel ağaçlar (üzüm, zeytin) yetiştirilir, safran (dünyada birinci) üretilir. Bağcılık gelişmiştir.

Manchalı şövalye, Don Quijote'nin takma adı; İspanya'nın la Mancha bölgesinde doğduğu için kendisine bu ad verilmiştir.

MANCHE, Fransa'da (Aşağı Normandiya bölgesi) *département*; 5 947 km²; 479 636 nüf. (1990). Merkezi *Saint-Lô*. Yüzey şekilleri engebelidir. Tarımın ağır bastığı Manche'da, birçok akarsu, çayırları ve yem bitkileri yetiştirilen alanları sular. Temel gelir kaynağı hayvancılık (büyükbaş, at), tarım (tahıl, patates, sebze, meyve, keten), balıkçılık, yaz turizmi ve sanayidir (büyük merkezlerde toplanan tekstil, besin ve metalürji sanayileri).

MANCHE → MANŞ.

MANCHENG → MANÇING.

MANCHESTER, ABD'de kent (New Hampshire), Merrimack kıyısında; 99 567 nüf. (1990). Sanayi (tekstil, ayakkabı, elektrik gereçleri, küçük metalürji). Currier Gallery of Art'da, XVII.-XIX. yy.'lara ait Yeni İngiltere süsleme sanatları ürünlerini içeren bir koleksiyon vardır.

MANCHESTER, Büyük Britanya'da kent, Irwell ırmağı (Mersey'in kolu) kıyısında, Penninler'in B.'sında; 443 600 nüf. (1989). 1974'teki yönetim reformu sırasında kurulan ve Manchester kenti ile diğer dokuz bölgeyi içine alan *Greater Manchester anakent yönetim bölümü*'nün nüfusu 2 648 300 kişidir.

Romalılar'ın kurduğu Manchester, uzun zaman küçük bir pazar-kent ve küçük bir tekstil sanayisi merkezi (yün, keten) olarak kaldı. XVIII. yy.'da kente getirilen pamuk sanayisi, büyük bir gelişme gösterdi ve Manchester bir buçuk yüzyıl boyunca dünya pamuk sanayisinin merkezi oldu. İplik fabrikaları kuzey banliyölerinde ve Bolton, Bury, Rochdale, Oldham'da (günümüzde anakent yönetim bölümü kapsamına girmişlerdir) toplanıyordu. Başka ülkelerin rekabeti nedeniyle yıkılan tekstil sanayisi, günümüzde hemen hemen tümüyle yok olmuştur. 1894'te Manchester'in eklüzlü bir kanalla denize bağlanan bir limanı da vardı; bu liman, birçok sanayinin (elektrik, ecza, kimya sanayileri) kentte toplanmasını sağlamış ve bir güney banliyösünün oluşmasına yol açmıştır (Altrincham, Trafford). Manchester, Londra'dan sonra, krallığın ikinci ticaret, maliye ve sanat merkezi ve ikinci en önemli karayolları kavşağıdır.

Manchester'de varlığını koruyan başlıca eski anıtlar arasında özellikle katedral, XV. yy.'dan kalma eski kilise ve gene aynı dönemde yapılmış Chetam's Hospital'in bazı bölümleri sayılabilir. Müzeler: özellikle XIX. yy. (önraffaellocular) ve XX. yy. ingiliz ressamlarının resimlerini içeren City Art Gallery.

MANCHESTER (Greater), İngiltere'de anakent yönetim bölümü; 1 287 km²; 2 577 700 nüf. (1988).

MANCHESTER (William), amerikalı yazar ve gazeteci (Attleboro, Massachusetts, 1922). Yaşamöyküsü türünde uzmanlaşmış yazar. Yayınları arasında *Portrait of a President* (1962) ve John F. Kennedy'nin öldürülmesinin hikâyesi yer alır. Son yapıtlarından bazıları: *Alone* (1987), *In our Time* (1988), *Images* (1989).

MANCHESTER kontu → MONTAGU (Edward).

Manchester ameliyatı, dölyatağı düşüklüğünü düzeltmek için dölyolundan uygulanan ameliyat. Dölyatağı boynunun kesilmesi ve yerine yerleştirilmesiyle birlikte, ön ve arka apışarasının yeniden oluşturulması esasına dayanır.

Manchester Guardian *(The)* → GUARDİAN.

Manchester okulu, XIX. yy.'da İngiltere'ye serbest değişim sistemini benimseten manchesterli fabrikatörler grubu.

MANCINIK a. (ar. *mencenīk, mencelīk;* yun. *mekhanike*'den) **1.** Esk. sil. Kale vb. berkitilmiş müstahkem mevkilere ağır taş gülleleri (kimilerinde okları) fırlatmak amacıyla yapılmış savaş aracı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** İpekçi çıkrığı. **—3.** *Mancınık işi,* kozadan ipek sağma işi. (Bk. *ansikl.* böl.) —Tekst. Doğal ipeğin kozadan çekimi sırasında kullanılan basit çark; çıkrık. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Esk. sil. Mancınık, bükülme esnekliği ilkesine dayanır. Sağlam bir iskele çatısı üzerindeki iki kiriş arasına, örülmüş bir ip demeti gerilir. Bunun arasınaysa, halatı bükmek için, düşey düzlemde döndürülen bir levye ya da kol yerleştirilir. Bu kolun ucunda gülleleri koymak için demir bir kaşık bulunur. Kolu yatay olarak tutan çakıldak boşalınca, halat birden açılır ve kolu yastığa çarpacak biçimde kaldırır. 500 ya da 1 000 m uzaklığa kadar bu yolla fırlatılan taş ya da güllenin ağırlığı 80 kg kadar olabilir. Kuşatmalarda kullanılan dik mermi yollu ağır mancınıklar ve tekerlekler üzerinde taşınan yatık mermi yollu hafif mancınıklar olduğu gibi, ok fırlatabilen mancınıklar da yapılmıştır. İlk kez Antikçağ'da Yunanlılar tarafından kullanılan (İ.Ö. IV. yy.) mancınıktan, 1480'deki Rodos kuşatmasında hâlâ yararlanılıyordu.

—Tekst. Eskiden, çekme tavalarında uçları birleştirilen ipek telleri, el ya da ayakla çalıştırılan çarklar üzerine sarılarak tura haline getirilirdi. Önceleri elle çalıştırılan bu çarklar daha sonra bir pedalla çalıştırılmaya başladı. Elle çalıştırılanlara "el mancınığı", ayakla çalıştırılanlara ise "tepme mancınık" denirdi. Osmanlılar döneminde, 1838'a kadar kozadan ham ipek çekme, bu tür mancınıklarla ve ilkel yöntemlerle yapıldı. 1838'den sonra Bursa, İzmit, Bilecik, Lefke, Söğüt ve Aydın'da kurulan ipek ipliği fabrikalarında kullanılmaya başlanan "buharlı mancınık"lar ipek ipliklerinin kalitesinin yükselmesini sağladı. Günümüzde, modern ipek ipliği fabrikalarında mancınık tamamen kaldırılmış ve ipek çekme otomatik hale gelmiştir. Bununla birlikte, tepme mancınıklar, özellikle kamçıbaşı, çipez ve çift kozalardan ham ipek elde etmede, Anadolu'nun kimi bölgelerinde hâlâ kullanılmaktadır.

MANCINIKÇI a. İpekçi çıkrığını kullanan kimse.

MANCİNİ, Michele Lorenzo Mancini'nin (öl. 1656), kardinal Mazarini'nin kız kardeşi Girolama Mazarini ile evlenmesi sonucu Fransa sarayı'na giren romalı aile. Bu evlilikten iki erkek ve beş kız doğdu. Sırasıyla: LAURE, **Mercœur** düşesi (Roma 1636 - Paris 1657). 1651'de Mercœur dükü Louis de Vendôme ile evlendi; Vendôme dükü ve Vendôme başrahibi bu evlilikten doğdu; —OLYMPE, **Soissons** kontesi (Roma 1639 - Brüksel 1708). 1657'de Soissons kontu Eugène Maurice de Savoie-Carignan ile evlendi. Kraliçe sarayının genel denetimciliğine getirildi (1661). Madame'a (Henriette d'Angleterre) ve Mlle de La Vallière'e muhalefeti yüzünden saraydan uzaklaştırıldı (1665). Kocasını zehirlemekle suçlanması üzerine (1673), Flandre'a sığındı. Prens Eugène' in annesiydi; —PHİLİPPE JULİEN, **Nevers** dükü (Roma 1639 - Paris 1707). Epikurosçu ve kültürlü bir kimseydi; Corneille yandaşı olarak *Phaidra* (Phèdre) karşıtlarına katıldı ve dingincilik sorununda Fénelon'un yanında yer aldı; —MARİA, **Colonna** prensesi (Roma 1640'a doğr. - Pisa 1715). 1654'te Fransa'ya geldi ve Louis XIV'te büyük bir aşk uyandırdı. Ancak Mazarin, bu evliliğe karşı çıkarak onu Colonna prensiyle evlendirdi (1661). Kocasını bırakarak (1672) Fransa'ya kaçtıysa da, kral tarafından Avenay manastırı'na kapatıldı. Kaçtı ve kocasının emriyle Brüksel'de tutuklandı; yeniden kaçarak İspanya'ya gitti (1674), ardından İtalya'ya yerleşti ve orada öldü; —ORTENSİA, **Mazarini** düşesi (Roma 1646 - Chelsea 1699). 1661'de Mazarin onu, Mazarini dükü yaptığı ve kardinalin servetinin en büyük bölümünün mirasçısı olan Meilleraye markisi Armand de La Porte ile evlendirdi. Düşes, kocasından ayrılınca (1666) İngiltere'ye yerleşti ve orada Saint -Évremond ile birlikte bir salon oluşturdu; —MARİE ANNE, **Bouillon** düşesi (Roma 1649 - Paris 1714). 1662'de, Turenne'in yeğeni Bouillon dükü Maurice Godefroy de La Tour d'Auvergne ile evlendi. La Fontaine'in koruyucusuydu. —Philippe Julien'in torunu LOUİS JULES **Mancini-Mazarini, Nivernais** dükü, diplomat ve yazar (Paris 1716 - *ay. y.* 1789), Maurepas kontunun kız kardeşi Mlle de Pontchartrain ile evlendi. Roma (1748-1752), Berlin (1756), ardından Londra (1762-63) büyükelçiliklerinde bulundu, Necker kabinesinde Devlet bakanlığı yaptı (1787). 1791'de göçmeyi kabul etmedi ve 1793'te tutuklandı. En önemli yapıtı, *Réflexions sur le génie d'Horace, de Despréaux et de J.-B. Rousseau* (Horatius, Despréaux ve J.-B. Rousseau'nun dehaları üzerine düşünceler) adını taşır. *Correspondance* (Mektuplar), *Discours* (Söylevler) ve *Théâtre* (Tiyatro oyunları) adlı yapıtları 1807'de yayımlandı (Fr. akad., 1743).

MANCİNİ (Francesco), italyan besteci (Napoli 1672 - *ay. y.* 1737). Napoli sarayının müzik yöneticiliğini yaptı. 25 opera *(Ariovisto, Alessandro nelle İndie),* oratoryolar, missalar, motetler, çok sayıda kantat ve klavsen için toccata'lar besteledi.

MANCİNİ (Pasquale Stanislao), italyan, siyasetçi ve hukukçu (Castel Baronia, Avellino, 1817-Roma 1888). Napoli devrimi'ne katıldıktan (1848-49) sonra bu kentte devletlerarası hukuk dersleri verdi. 1860'tan sonra da İtalya parlamentosu' na girdi. Rattazzi kabinesinde Milli Eğitim bakanlığı (1872), Depretis kabinesinde Adalet (1876-1878) ve Dışişleri (1881-1885) bakanlıkları yaptı. Son bakanlığı sırasında üçlü ittifak görüşmelerini yürüttü (1882). İtalyan devletler özel hukuk okulunun üstadıydı. Başlıca yapıtlar: *Dei progressi del diritto nella societa, nella legislazione nella scienza* (Toplumda, yasamada ve bilimde hukukun ilerlemesi üzerine) [1853]; *La vita dei popoli nell' umanita* (İnsanlıkta halkların yaşamı) [1872]; *Diritto internazionale* (Uluslararası hukuk) [1873].

MANCİPATİO a. (lat. sözc.; devretmek, satmak anlamındaki *mancipare*'den). Rom. huk. Mülkiyetin devrinin resmi biçimi. Klasik dönemde, tunç madeni ve teraziyle yapılan temsili bir satış işlemiyle gerçekleştirildi.

MANCO CÁPAC I, inka hanedanının kurucusu ve efsanevi kralı. Karısı Mama Ocllo ile Cuzco'ya yerleştiğine inanılır. Efsaneye göre, vadi halkına uygarlığın nimetlerini tanıtmıştır.

Roma mancınığı

MANCO CÁPAC II (öl. 1537'den sonra), Peru'nun son inka hükümdarı (1533 -1537'den sonra). Kardeşi Atahualpa'nın öldürülmesinden sonra İspanyollar tarafından kardeşinin yerine seçildi. 1536'da ispanyol iktidara karşı ayaklandı ve yerli direnişinin başına geçti. Cuzco'dan püskürtüldü, dağlara çekildi ve bir pusu savaşı sürdürdü.

MANCOMUNİDAD a. ("birlik" anlamında isp. sözc.). İspanya'da eskiden eyalet ve komünlerin ortak çıkarlarını savunmak için birlik oluşturmaya ilişkin hakları.

MANCUŞRİ (sanskritçe *mancu,* tatlı, lezzetli ve *şri,* zafer'den). Mahayana buddhacılığının büyük bodhisattvalarından birinin biçimi. Çin'de *Vinşu Şi-Li,* Japonya' da *Moncu,* Tibet'te de *Cam-dpal* adıyla anılır. Buddha sanatında, başında beş saç perçemi, krallık alametleri, sağ elinde bilgelik kılıcı, sol elinde de palmiye yaprağı olduğu halde gösterilir. Kültü Çin'de, özellikle Vutai dağında (IX. yy. ve sonrası) ve Japonya'da çok yaygındı.

MANÇING ya da **MANCHENG,** Çin' de (Hıbei), Pekin'in 150 km G.-B.'sında arkeolojik yer. 1968'de burada bir Han prensi ve karısının mezarları (İ.Ö. II. yy.) ortaya çıkarıldı. Mezar eşyaları arasında (2 800 parça) altın ipliklerle birbirine tutturulmuş yeşim levhalarından oluşan iki kefen ele geçirildi.

Lauros-Giraudon

Maria Mancini
XVII. yy. fransız okulunun bir portresinden ayrıntı
Güzel sanatlar müzesi, Agen

MANÇO (Barış), türk besteci ve şarkıcı (İstanbul 1943). Galatasaray lisesi'nde okudu. Belçika'da desen ve grafik sanatlar öğrenimi gördü. 1958 yılında lise orkestrasına katılmasıyla başlayan müzik yaşamı boyunca meydana getirdiği, sözleri de kendisine ait 200'den fazla bestenin büyük kısmı, türk popu-

Bk. resim sayfa 7746

nun en sevilen şarkıları arasında yer aldı. 70'li ve 80'li yıllarda "Kurtalan Ekspresi" grubuyla yurtiçi ve yurtdışında konserler verdi. Besteci ve şarkıcı olarak birçok ödül aldı; 1991 yılında devlet sanatçısı ilan edildi. "7'den 77'ye" adlı TV programı başarılı ve uzun ömürlü oldu. Diğer TV programı "4x21 Doludizgin"dir (1992).

MANÇU a. Altay ailesinin tunguz öbeğinden dil; Mançurya'da birkaç bin kişi tarafından konuşulur.

—ANSİKL. Mançurya halkının hemen he-

Mançıng
Dou Van'ın mezarında bulunan kefen
altın ipliklerle birbirine tutturulmuş yeşim levhaları
İ.Ö. II. yy.'ın ikinci yarısı
Çin Halk Cumhuriyeti

Lauros-Giraudon

men tümünün dili çince olduğundan mançu dili bugün yok olmak üzeredir. Bu dilin, XVIII. yy.'a dek moğol-uygur abecesinden aktarılan bir yazıyla gerçekleşmiş yazılı bir geleneği vardı. *Mançu-moğol -tibet dilleri sözlüğü* (36 c., XVIII. yy.), mançu dilinin zenginliklerini sergiler. Mançu edebiyatı özellikle çin yapıtlarının çevirilerinden oluşur; tarih anlatıları, yasa metinleri gibi özgün yapıtların sayısı azdır.

MANÇUKUO, Mançurya'nın japon egemenliği altındaki adı. Mançurya Mançukuo adıyla bağımsız ilan edildi (mart 1932) ve eski Çin imparatoru Puyi de buraya önce naip, sonra* Kangde adıyla imparator oldu (mart 1934). Ülkenin başkenti Şincing'di. Aslında Mançukuo 1945'e kadar japon protektorası altında kaldı. 1932'de başlayarak Jıhı'yı topraklarına kattı.

MANÇULAR, Kuzey Çin (Liaoning, Heilongciang, Cilin, Hıbei) ve İç Moğolistan'da yaşayan halk. Ayrıca Orta ve Güney Çin'de de sayıları tahminen 2,5 milyona ulaşan tunguz-mançu kökenli bir halk yaşamaktadır. XVII. yy.'dan XX. yy.'a kadar Çin'de egemen olan Mançular çinlileşmişlerdir ve ulusal bir nitelikten yoksundurlar.

Barış **Manço**

MANÇURYA, Çin'in, bugün Kuzey -doğu Çin denilen bölgesinin eski adı. İ.S. I. yy.'da türk-moğol kökenli göçebeler Mançurya'ya geldiler ve yerleşik düzene geçtiler. XIII. yy.'ın başında Mançurya'ya iyice yerleşen Moğollar Pekin'de iktidarı ele geçirdiler, ancak daha sonra Ming döneminde etkinliklerini yitirdiler. XVI. yy.'ın sonunda tunguz kökenli bir göçebe lideri olan Nurhaçı, Mançurya'nın kuzey halklarını birleştirerek Mingler'e karşı savaşa girişti. 1644'te mançurya hanedanı bir saltanat kavgasından yararlanarak çin tahtını ele geçirdi ve 1911'e kadar egemenliğini sürdürdü (Çingler hanedanı). Mançuryalılar Çin'de askeri bir aristokrasi oluşturdular ve kimi geleneklerini kabul ettirdiler (saçların örülmesi gibi), Mançurya'da kalanlarsa Çinliler'in göçüyle eridiler. Bunun sonucu olarak Mançurya ile Çin arasında uzun süreli bir birleşme gerçekleşti. Ülke, Rusya ve Çin arasında birçok anlaşmaya konu oldu. 1689'da Nerçinsk antlaşması, Amur ırmağını Rusya-Mançurya sınırı olarak saptadı. 1860'ta, Çin, bir miktar toprağını, denizaşırı bir üs isteyen Rusya'ya bırakmak zorunda kaldı. Sınır, Vladivostok'un G.'inde denize ulaştı. 1895'ten başlayarak Mançurya, uluslararası siyasette önemli bir rol oynadı. Çin toprağı olmakla birlikte, Ruslar ile Japonlar'ın Mançurya'da gözü vardı. 1896'da Rusya, Vladivostok'u, Transsibirya'ya bağlamak amacıyla, Mançurya'nın içinden geçecek bir demiryolu yapma hakkını elde etti, demiryolunun yönetimi de Rusya'ya bırakıldı. 1897'de de Port-Arthur ve Dairen (bugün Dalian) arazisinin kendisine verilmesini sağladı (bu ayrıcalığın Japonya'ya verilmesini büyük devletler iki yıl önce reddetmişlerdi). 1905'te, Güney Mançurya'da cerayan eden bir savaş sonunda Japonya'nın Rusya'ya karşı kazandığı zafer, bu ülkenin, Portsmouth antlaşması ile fiilen Rusya'nın yerini almasını sağladı. Mançurya, gerçekte, rus ve japon olmak üzere iki etki alanına bölündü ve Çin'in bütünlüğünü savunan ABD dışındaki büyük devletlerin onayıyla anlaşmalar yapıldı (1907-1910).

1924'te, SSCB, Mançurya'daki bütün ayrıcalıklarından vazgeçtiğini resmen ilan etti ve meydanı Japonya'ya bıraktı. 1911'deki Çin devrimi'nden sonra Japonya, hemen hemen bağımsız duruma gelmiş olan yöneticilerin ve iç güvenliği sağlayan eski haydut Cang Zuolin'in eline düşen bu ülkeyi kolaylıkla protektora durumuna getirdi.

Bununla birlikte Japonlar, Çankayşek'in ülkeyi birleştirmeye yönelik eylem ve Cang Zuolin'in oğlunun sürdürdüğü mücedeleyle karşılaştılar. 1931'de, Mukden (bugün Şınyang) yakınında Güney Mançurya demiryoluna yapılan bir sabotaj, Japonlar'ın savaşa girmeleri için yeterli bir bahane oldu; Japonlar Mançurya'ya asker çıkardılar ve bölgeyi işgal ettiler, çinli yöneticileri ülkeden attılar ve Milletler cemiyeti tarafından kınanmalarına rağmen, kendilerine bağlı Mançukuo* devletini kurdular (1932). 1776'da geniş çapta başlayan ve 1920'den sonra güneyde sistemli bir yerleşime dönüşen çinli göçünden sonra, bu kez önemli ölçüde bir japon ve koreli göçü başladı. 1945'te sovyet ordusu Mançurya'ya girdi, Port-Arthur ve Dairen dışında ülkeyi Çin'e bıraktı. Bunun üzerine Çankayşek'in orduları Kuzey -doğu'nun başlıca merkezlerine yerleştiler. Fakat, komünistler, milliyetçilere karşı giriştikleri karşı saldırıyı Mançurya'dan başlattılar. 1948'de komünistlerin bu bölgede elde ettikleri başarılar, kesin zaferin habercisi oldu. 1949'dan sonra Mançurya, Çin'in en önemli iktisadi yöresi durumuna geldi.

Mançurya seferi (1945). Yalta görüşmelerinde, Almanya'nın teslim olmasından sonra Japonlar'ın üzerine yürümeye söz veren SSCB, 5 nisan 1945'te, 1941 tarihli Japon-Sovyet paktı'nı feshettiğini ilan etti ve Hiroşima'nın bombalanmasından iki gün sonra 8 ağustosta Japonya'ya savaş açtı. Kızıl ordu 9 ağustosta üç ordusuyla Mançurya'ya girdi: Malinovskiy, Transsibirya boyunca ilerledi; Purkayev, Harbin'e yürüdü; Meretskov, Vladivostok'tan harekete geçti. Sovyet donanması Güney Sahalin ve Kuril'e saldırırken. kara kuvvetleri 8 günde, 150 ile 400 km arası yol aldı. 17 ağustosta japon komutanlığı görüşmeleri kabul etti ve 20 ağustosta tüm japon birlikleri silah bıraktı (600 000 esir); sovyet birlikleri ağustos sonuna kadar Mançurya'yı ve 38. paralele dek Kore'yi işgal altında tuttular.

MANDA a. **1.** Afrika ve Asya'nın tropikal bölgelerinde yaşayan, evcil ya da yabanıl gevişgetiren hayvan. (Boynuzlugiller familyası; sığırlar oymağı.) **—2.** *Manda gibi*, iri, kaba ve hantal şeyler; ağır davranışlı kimseler için kullanılır. || *Manda gibi şişmek*, aşırı biçimde şişmanlamak. || *Manda gibi yayılmak*, bir yere tüm ağırlığıyla ve dikkatsizce oturmak. || *Manda gibi yemek*, çokça ve acele ile yemek.

—Asalbil. *Manda biti*, mandaların derisinde yaşayan; yaklaşık 4 mm boyunda kan emici bit. (Bil. a. Haematopiuus tuberculatus; hayvanbitigiller [Haematopinidae] familyası.)

—Deric. Mandanın işlenmemiş derisi; bu derinin sepilenmesi sonucu elde edilen işlenmiş deri.

—Kasapl. *Manda eti*, mandalardan elde edilen et. (Dişi mandaların eti, sığır etine benzer ve daha makbuldür. Erkek mandanın eti, ağır yüke koşulduğundan esmerimsi, sert ve lekesiz olur. Mezbahada manda etlerine kırmızı damga vurulur.)

—Vet. *Manda hastalığı*, alyuvarlarda asalak yaşayan *theileria* cinsi sporlulardan (piroplasmidae familyası) ileri gelen ve kenelerle bulaşan, daha çok mandalarda görülen gevişgetiren hayvan hastalığı. (Eşanl. THEILERIOSIS.) [Bk. *ansikl.* böl]

—ANSİKL. Afrika savanlarında yaşayan, dipleri birbirine iyice yakın güçlü boynuzlu kaffer mandasının *(Syncerus caffer)* ağırlığı 800 kg'ı geçebilir; daha küçük bedenli biçimlerine ormanlarda da rastlanır.

manda

Asya'da yaşayan hint mandası ya da arni *(Babalus bubalis)* 5 000 yıl önce evcilleştirilerek önceleri işgücünden sonraları sütünden ve etinden yararlanıldı. İri bedenli, güçlü iskeletli, kalın derili bu hayvan sıcak ve nemli iklimlere çok iyi uyarlanmaktadır: günün sıcak saatlerinde, beden sıcaklığını suya ya da çamura girerek dengeler. Yavaş bir koşum hayvanı olan manda (özellikle çeltik tarlalarında çok yararlı olur) gene de koşum hayvanı olarak önemini yitirmektedir. Eti makbul değildir. Bedensel gelişmesi yavaşsa da süt verimi iyidir; sütünün bileşimi koyun sütününkine yakındır: bu nedenle manda sütü hem peynir, hem yoğurt, hem de tereyağı üretiminde kullanılır. Daha çok muson rüzgârlarının estiği Asya'da yaygın olan manda Türkiye'ye ve Tuna deltasına kadar yayılmıştır. Sulavesi adalarında (*Anoa* cinsi) ve Filipinler'de (*Tamarau* cinsi) cüce manda türleri bulunmaktadır. Amerika'da yaşayan bizonlar da bir manda türüdür.

Manda Türkiye'nin her tarafında yetiştirilir. Ama en çok yetiştirildiği yerler Karadeniz bölgesinde (1982'de 265 000), en az yetiştirildiği yerler Ege bölgesindedir (1982'de 12 000). Üretimde ikinci sırayı Orta Anadolu'nun kuzey kesimi, üçüncü sırayı Doğu Anadolu'nun orta kesimi alır. Manda üretimi 1930 yılında 500 000 dolayındaydı. Hayvancılıktaki genel gelişmeye parelel olarak bu sayı yirmi yıl içinde bir kat artarak 1950'lerde bir milyonun üstüne çıktı (1960'ta 1 200 000). Fakat 1980'den sonra süt sığırı hayvancılığında ahır besisinin ağırlık kazanması ve tarımda makineleşmenin hızlanmasıyla manda üretimi hızlı bir gerileme sürecine girdi, manda sayısı 1991'de 366 000'e indi.

—Avc. Yabanıl mandalar sürü halinde yaşar. Gündüzleri avlanır. Hafif yaralandığında sürüyle birlikte kaçan manda, ağır yaralanırsa, geçtiği yollardan birkaç kez geçerek yüksek otlu çayırlara dalar ve zaman zaman ardına düşen avcılara arkadan saldırır. Afrika'daki en tehlikeli av hayvanlarından biridir. Derisi çok kalın olduğundan, filler için olduğu gibi, özel kurşunlarla avlanır.

—Vet. Manda hastalığı Afrika, Asya, Avusturalya ve Güney Avrupa'da görülür. Sığırlarda, özellikle mandalarda görülen hastalık ateş ve lenf bezlerinde hipertrofi biçiminde ortaya çıkar, ama hemoglabinüri ve sarılık yapmaz.

MANDA a. (fr. *mandat*). Uluslarar. huk. **1.** *Uluslararası manda*, kendilerini yönetebilecek derecede bir örgütlenme düzeyine erişememiş ülke ya da topraklara uygulanan rejim. Burada mandater devlet, Milletler cemiyeti'nin gözetimi altında, bağımsızlığa götürecek koşulları hazırlamakla yükümlüdür. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Manda altındaki ülke* ya da *toprak*, yönetimi yabancı bir devlete bırakılmış olan ülke ya da topraklar.

—ANSİKL. Uluslarar. huk. 1919 barış antlaşmaları ve Milletler cemiyeti misakı ile oluşturulan manda rejimi A, B ve C olmak üzere üç gruba ayrılmıştı. A grubundakiler, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopan ve kültürel gelişme düzeyleri, yönetimlerinin bir mandater devletin denetimi altında olması koşuluyla, hemen hemen tam bir bağımsızlığa ulaşmalarına olanak sağlayan bölgelere uygulanıyordu: Suriye, Lübnan, Filistin, Mezopotamya. B grubunda, doğrudan doğruya mandater devlet tarafından yönetilen bölgeler yer almaktaydı: Togo, Kamerun, Alman Doğu Afrikası. C grubundakiler de, yönetimi altında oldukları mandater devletin yasalarının uygulandığı topraklardı: Alman Güney-batı Afrikası ve Büyük Okyanus'

taki alman sömürgeleri. Ancak burada da, B grubundakilerde olduğu gibi, yerli halka birtakım güvenceler verilmişti.

Birleşmiş milletler örgütü ile birlikte, manda rejiminin yerini, vesayet rejimi almıştır.

MANDABAŞ a. Zool. İĞNELİ KELERBALIĞI'nın eşanlamlısı.

MANDACI a. Ülkesinin bir mandater devlet tarafından yönetilmesinden yana olan kişi; mandacılık yanlısı.

MANDACI a. Esk. denizc. Osmanlı İmparatorluğu'nda tersane muhafızı. (Tersanede kıçtan kara yatan gemileri koruyan mandacıların toplam sayısı 600 kadardı. İçlerinden 150'si her gece tersane rıhtımını baştan başa dolaşırdı.)

MANDACILIK a. Birinci Dünya savaşı sonrasında kimi türk aydınlarının savunduğu amerikan mandası altına girme görüşü.
—ANSİKL. Savaş sonrasında Türkiye'nin parçalanacağını, yoksullaşacağını düşünen kimi aydınlar ancak ABD gibi iktisadi bakımdan güçlü bir ülkenin mandası altında Türkiye'nin varlığını koruyabileceğini ileri sürdüler. ABD Başkanı Wilson'un ünlü 14 ilkesinden 12'ncisinin Türkler'in çoğunlukta bulundukları topraklarda bağımsız bir türk devletinin kurulmasına uygun olduğu kanısıyla bir "Türk wilsoncular birliği" kurdular. Bu dernek Halide Edip (Adıvar), Yunus Nadi (Abalıoğlu), Ahmet Emin (Yalman), Dr. Celal Muhtar, Velit Ebüzziya, Ali Kemal, Celal Nuri, Necmettin Sadık (Sadak), Mahmut Sadık gibi kişilerin imzalarıyla Başkan Wilson'a ABD mandası istemiyle başvurdu (5 aralık 1918). Mektupta azınlıkların hakları güvence altında olacağı, önemli bakanlıklara birer amerikalı müsteşar atanacağı, yine bir amerikalı baş müsteşar başkanlığında toplanacak bu Müsteşarlar kurulu'nun ülkeyi geliştirecek, kalkındıracak reformları saptayıp uygulamaya koyacağı, reformların yürütülmesi hakkında milletçe güvence verileceği, polis ve jandarmanın bir amerikalı genel müfettişe bağlanacağı belirtiliyordu. Mayıs 1919'da Ahmet İzzet Paşa (Furgaç, eski Genelkurmay başkanı, Harbiye nazırı, Sadrazam), Cevat Paşa (Çobanlı, eski Genelkurmay başkanı) ve Çürüksulu Mahmut Paşa İstanbul'daki Amerikan kurulu'na başvurarak ABD mandası istediler. İsmet (İnönü), Saffet (Arıkan), Miralay Kara Vasıf beyler gibi Kurtuluş savaşı'na katılmış, yararlıklar göstermiş komutanlar bile, bu aşamada, ABD mandasını Türkiye için tek çıkar yol olarak görüyorlardı. Saltanat şûrası'nda da mandacılık savunuldu. Bu sırada Devletlerarası hukuk profesörü Ahmet Salahattin Bey derslerinde ve yazılarında Türkiye için tam bağımsızlıktan başka bir seçenek olmadığını ortaya koydu.

Erzurum kongresi'nde yayımlanan beyannamede himaye ve mandanın kabul edilmeyeceği (7. madde) açıkça belirtildi. Sıvas kongresi'nde mandacılık, üzerinde en çok durulan konulardan biri oldu. İsmail Fazıl Paşa, Bekir Sami, İsmail Hami (Danişmend), Refet (Bele), Kara Vasıf beyler mandacılığı savundular. Hüseyin Rauf (Orbay) ABD yardımının kabul edilmesi gerektiğini ileri sürdü. Mandacılığa karşı çıkan Mustafa Kemal Paşa, ABD'den gelen King-Crane komisyonu üyesi Louis E. Browne ile görüştüğünü, ABD'nin mandater devlet olmak konusunda hiçbir güvence vermediğini öğrendiğini açıkladı. Ancak Sıvas kongresi beyannamesi, Erzurum kongresi beyannamesine oranla daha yumuşak biçimde kaleme alındı, manda ve himayeye doğrudan karşı çıkılmadan, istila emeli beslemeyen herhangi bir devletin teknik, sınai ve iktisadi yardımının memnuniyetle karşılanacağı belirtildi (7. madde).

MANDAGÖZ sıf. Denizc. *Mandagöz boğata,* üç halatın yan yana donatılabileceği tek delikli demir boğata. (Çarmık ve istiralya filadorlarında kullanılır.) [Eşanl. YÜREK BOĞATA.]

MANDAGÖZ MERCANBALIĞI a. Sıcak ve ılık denizlerin 0-400 m derinliğe inen taşlı, kumlu, çamurlu diplerinde yaşayan kemikli balık. (Sırtı pembe-gri, yanları gümüş-gridir. Küçük sürüler oluşturur. Bil. a. *Pagellus bogaraveo, Sparidae* familyası; boyu 60 cm'ye kadar.

MANDAGÖZ SİNAGRİT a. Zool. İRİGÖZ SİNAGRİT'in eşanlamlısı.

MANDAGÖZÜ a. *Esk.* Mecidiye büyüklüğündeki nikel yirmi beş kuruşa halk arasında verilen ad.

MANDAL a. (yun. *mandalon*'dan). **1.** Kapı, pencere kanadı, dolap kapağı vb. şeyleri kapalı tutmakta kullanılan tahtadan ya da metalden yapılmış hareketli parça. **—2.** Yıkanmış çamaşırları ipe tutturmakta kullanılan tahtadan ya da plastikten yapılmış kıskaç. (*Çamaşır mandalı* da denir.)
—İnş. Duvar içine gömülmüş düşey bir yatak çevresinde dönen ve bir pancurun kanatlarını açık tutmaya yarayan küçük metal lama. ‖ Giyotin pencereyi açık konumda tutmaya yarayan döner parça. ‖ *Güvenlik mandalı,* katlanan sürme bir pencerenin açıklık derecesini sınırlandıran güvenlik organı.
—Kilitç. Bir yay yardımıyla yerinde tutulan ve göbeğe oturan kol demiriyle hareket ettirilen şevli sürgü. (Kilitleme sırasında, şevli kısım kendiliğinden karşılığa girerek kilidin oynamasını önler. Mandal, bir düğme, bir kol ya da bir anahtarla geriye çekilir.) ‖ *Mandal yayı,* mandalı sürekli dışarda tutarak karşılığa oturmasını sağlayan yay.
—Mak. san. *Mandal çarkı,* çevresinde, bir tırnağın dayanması için özel biçimli dişler bulunan çark. (Bir tırnakla temas ettiğinde devindirici bir organın almaşık hareketini, değişmez yönlü, kesintili bir dönme hareketine dönüştüren tersinmez bir mekanizma oluşturur.) [Eşanl. TIRNAK ÇARKI.]
—Müz. BURGU'nun eşanlamlısı. ‖ Kanunda, dip eşikten sonra yerleştirilmiş, koma aralıklarını elde etmeyi sağlayan küçük metal parça. (Her tel takımında, o takımın akordunu bir tam tona değin değişterecek sayıda [6-7 hatta 8 tane] mandal vardır. Bunlar yatık durumdayken tele dokunmazlar; kaldırılınca telin boyunu belli ölçüde kısaltırlar, dolayısıyla o tel takımı belli ölçüde tizleşir. Kanun mandalı, XIX. yy.'ın sonlarında kullanılmaya başladı. Önceleri, telin boyu başparmağın tırnağıyla kısaltılırdı.)
—Sil. *Emniyet mandalı,* ateşlemeyi engellemek için, tetiği durdurmaya yarayan mandal.
—Sirk. *Çadır mandalı,* çevre direklere asılı halatları tutturmak ve çadırı germek için ana direğin çevresinde toprağa çakılan kazık.

MANDAL, Norveç'te liman kenti, ülkenin güney ucunda (Vest-Agder), Skagerrak kıyısında; 6 000 nüf.

MANDALA a. (*çember* anlamında sanskritçe sözc.). Hindu ve buddha tantracılığında evrenin bir merkez noktasına oranla evrimini ve gerievrimini gösteren simgesel diyagram. (Mandala üzerinde düşünen insan, bu evrim ve gerievrim hareketlerine katılır. Mandalalar, kâğıt ya da kumaş üzerine renkli olarak resmedilir ya da zemine çizilirdi. Bazı mimari yapıtların planlarında bunlardan esinlenilmiştir. Japonya'da heykel biçiminde yontulmuş mandalalar [japonca *mandara*] da vardı.)

MANDALAY, Birmanya'da kent, yukarı Birmanya'da, il merkezi, İravadi kıyısında; 532 949 nüf. Birmanya buddhacılığının merkezi (manastırlar ve tapınaklar). Ticaret merkezi. El sanatları (oymacılık, altın ve gümüş işçiliği). Havalimanı.
—Tar. Birman kralı Mindon'un 1857'de kurduğu kent, İngilizler tarafından ele geçirilinceye kadar Birman krallığı'nın Amarapura'dan sonraki başkenti oldu. İngiliz egemenliği altında idari başkent durumuna geldi.
—Güz. sant. Mandalay'ın parlak geçmişinden günümüze, bir tepeye dikilmiş ve parmağını aşağıya, kral malikânesine doğru uzatmış dev bir buddha tasviri kalmıştır; kral malikânesi İkinci Dünya savaşı'nda yıkılmışsa da çevre duvarları ve hendekleri günümüzde de bir kenarı 1 600 m uzunluğunda olan tam bir kare oluştururlar. Malikânenin çevresinde buddhacılığa ilişkin çeşitli yapılar yer alır: Atumaşi ve Şvesandav manastırları, Kyauktavgyi ve Kuthodav pagodaları. Güney semtindeki Mahamuni pagodası'nda, 1784'te Arakan'dan getirtilen 3,85 m yüksekliğinde, çok saygı duyulan, bronz bir buddha bulunur. Canlılığını hiç yitirmemiş olan geleneksel zanaatçılık, tahta ve kaymak taşından buddha heykelleri, zengin nakışlarla süslü ipek dokumalar, laka eşyalar, birman heykelleri ve tapınaklarını kaplamakta kullanılan altın varak yapımı ile temsil edilir.

MANDALİNA a. **1.** Portakala benzeyen citrus cinsinden meyve ağacı. (Sedefotugiller familyası.) **—2.** Bu ağacın meyvesi. **—3.** *Kırmızı mandalina,* kabuğu kırmızı renkte olan mandalina çeşitlerine verilen ad.
—ANSİKL. Mandalina çok soğuğa ve yüksek sıcaklıklara dayanıklı bir ağaçtır. Başlıca saf türleri: *Citrus unshiu* (satsuma türü mandalina), *C. nobilis, C. deliciosa, C. reticulata;* melez türleri: Wilking, Fairchild, Fortune.

Rize mandalinası da denen satsuma erkenci bir türdür; özellikle ihracata yönelik olarak Ege bölgesinde çok yaygındır, ama Doğu Karadeniz ve Akdeniz kıyı bölgelerinde de yetiştirilir. Erken meyve verir, çok verimlidir. Meyvesi iri, orta iri, basık, parlak turuncu renkte, hafif pütürlüdür; kolay soyulur; eti turuncu, iri hücreli, bol sulu, tatlı, hoş aromalı ve çekirdeksizdir.

Türkiye'de yılda 200 000 t dolayında mandalina üretilir.
—Mutf. Mandalinanın daha çok tazesi yenir; reçeli, şerbeti, marmelatı da yapılabilir. Suyu, bazı içecek ve yiyecekleri kokulandırmak için kullanılır; kabuğundan esans çıkartılır.

MANDALİNCİ (Zeyyat), türk siyaset adamı (Bodrum 1915 - *ay.y.* 1990). Paris Siyasal bilimler okulu'nu bitirdi. Ticaretle uğraştı. Demokrat parti ilk kurulduğun-

mandagöz mercanbalığı
(Pagellus bogaraveo)

M. Gateller

Mandalay
parmağını kral malikânesine doğru uzatan dev buddha
(bu İkinci Dünya savaşı sırasında yıkıldı)

Mandalay'da
büyük çarşı ve saat kulesi

Ch. Lenars

da bu partiye katıldı ve Muğla milletvekili seçildi (1950-1960). Dördüncü Adnan Menderes hükümetinde altı ay İktisat ve ticaret bakanlığı yaptı (1956). 27 Mayıs devrimi'nden (1960) sonra tutuklanıp yargılandı ve anayasayı ihlal suçundan ağır hapse mahkûm oldu (1961-1964). Çıkartılan afla salıverildikten sonra bir süre politikadan uzak kaldı. Adalet partisi'ne katıldı. Bu partiden bir kez daha Muğla milletvekili seçildi (1977), 12 eylül askeri darbesiyle parlamenterliği sona erdi (1980).

MANDALLAMAK g. f. **1.** *Kapıyı, pencere kanadını, vb. mandallamak,* mandalını çevirerek kapamak. **—2.** *Çamaşırı mandallamak,* mandalla tutturmak, iliştirmek.

◆ **mandallanmak** edilg. f. Mandallamak eylemine konu olmak.

MANDALLANMAK → MANDALLAMAK.

MANDALLI sıf. **1.** Mandalı olan. **—2.** Mandalı kapatılmış: *Pencereler mandallı, evde yoklar galiba.* **—3.** Mandala tutturulmuş şey için kullanılır: *Çamaşırlar mandallı, rüzgâr çıksa da düşmezler.*

MANDALSIZ sıf. **1.** Mandalı olmayan. **—2.** Mandallanmamış.

MANDALYA körfezi → GÜLLÜK körfezi.

MANDANA MİŞRA, VIII. yy.'da yaşamış bir hindu filozof. *Mimamsa* okuluna bağlıydı.

MANDANE, Yunan efsanesinde, Med kralı Astyages'in kızı. Pers Kambiz ile evlendi ve Keyhüsrev'i doğurdu.

MANDANLAR → SIOUX.

MANDAPA, hint mimarlığında çeşitli törenler için yapılan bir pavyonu, açık bir salonu, geçici ya da sürekli bir barınağı belirten sanskritçe sözcük. Tapınaklarda, doğrudan doğruya kutsal mekâna bağlanan mandapalarla (bir tür giriş sofası ya da önyapı) bu mekândan tümüyle bağımsız mandapalar ayırt edilir. Mandapanın türü çeşitli okullara göre değişir; "bin sütunlu" büyük mandapalar XVI. yy.'dan başlayarak dravida sanatının ayırtedici özelliği olmuştur.

MANDAPOST, -tu a. (fr *mandat-poste*). Posta havalesi.

MANDAR a. Denizc. **1.** Gemilerde kullanılan bir tür küçük makara. **—2.** Yelkenli teknelerde yan yelkenlerini direğe çekmede kullanılan selviçe.

MANDARİN a. (portekizce *mandarim; devlet bakanı* anlamında malayca sözc. *mantari*'den). Tar. Çin İmparatorluğu'nda bir zamanlar yüksek kamu görevlilerine verilen ad.
—Dilbil. Çincenin Çin'de en yaygın lehçesel biçimi. (Han nüfusunun % 70'ince konuşulan mandarin standart çincenin ya da putonghuanın temelini oluşturur. Üç lehçe bölgesi vardır: Pekin çevresinde odaklaşan kuzey, Nankin'de odakıaşan güney ve Çongçing çevresinde toplanan güney-batı. Türdeşlik gösteren bu alan, lehçe ayrımlarının çok önem taşıdığı güney-batı'yla karşıtlık oluşturur.

Mandarin yolu, eski Annam İmparatorluğu'nun ulaşım yolu. Yapımına XIX. yy.'ın başında Gia Long'un emriyle, kısa bir süre önce fethedilen topraklarda imparatorluk otoritesini sağlamak amacıyla başlandı. Köprülerden yoksun olan yolun fazla dağlık bölgeleri merdivenlerle kesilmiştir ve yol üzerinde belli aralıklarla konaklar bulunur. Fransızlar tarafından yenileştirilen ve uzatılan karayolu Hanoi, Huê, Saigon ve Phnom Penh'i birbirine bağlıyordu. "1 numaralı sömürge yolu" adını taşırdı.

MANDARİNLİK a. Tar. Mandarinin görevleri, mevkisi; mandarin kurumu.
—ANSİKL. Çince *kuan* sözcüğünü karşılayan bu sözcük Çin, Annam ve Kore'de aydınlar arasından seçilen görevliler topluluğunu belirtirdi. Çeşitli kategoriler ve dereceler içeren mandarinliğe edebiyat ve mitoloji bilgisine dayanan çok zor sınavlardan seçilerek girilebilirdi.

MANDATER sıf. ve a. (*fr. mandataire*). Uluslarar. huk. Uluslararası manda rejimini uygulayan devlet için kullanılır. (→ MANDA.)

MANDATUM a. (lat. sözc.). Rom. huk. Roma'da Erken İmparatorluk döneminde, imparatorun taşradaki valilere gönderdiği idari nitelikteki yönerge.

MANDE sıf. (fars. *mânde*). *Esk.* "Kalmış" anlamında bileşik sözcükler kurar: *Amelmande* (→ AMELİMANDA), *der-mande* (çaresiz kalmış, zavallı), *hatır-mande* (→ HATIR), *hazine-mande* (→ HAZİNEMANDE) vb.
—Ask. tar. Yeniçeri ocağı'na bağlı askerlerden yaşlılık, hastalık ya da sakatlık gibi nedenlerle savaşa gidemeyerek İstanbul' da kalanlarına verilen ad. ‖ *Mandeler ağası,* İstanbul'da bırakılan mandelerin disiplin ve yönetimlerinden sorumlu olan komutana verilen ad.

MANDE a. Nijer-Kongo ailesinden dil öbeği. Gine, Mali, Fildişi Kıyısı, Burkina Faso, Senegal, Liberya ve Gana'da Mandeler tarafından konuşulur. (Mande öbeği yirmiye yakın dili kapsar. Bunların en önemlileri malinke, bambara, mende, soninke, loma ve kpelledir. Tüm mande dilleri titremlidir.)

MANDE ARAMCASI a. Sabiilik yandaşlarının dili olan doğu aramcanın lehçesi.

MANDEİZM a. (fr. *mandéisme*). Din. SABİLİK ya da SABİİYYE'nin eşanlamlısı.

MANDEL (Georges), fransız siyaset adamı (Chatou 1885 - Fontainebleau 1944). *l'Homme libre* gazetesinde Clemenceau'yla birlikte çalıştı. Clemenceau, Başbakanlığa getirilince onun yakın çalışma arkadaşı oldu (kasım 1917). Meclis'te nazizme karşı direnişi temsil eden G. Mandel, Reynaud tarafından İçişleri bakanlığına getirildi. Denizaşırı savaşın sürdürülmesini isteyerek ateşkese karşı çıktı. Vichy rejimi, çok geçmeden düşman saydığı Mandel'i Almanlar'a teslim etti (kasım 1942). Mandel milisler tarafından öldürüldü.

MANDEL (Ernest), belçikalı siyaset adamı ve iktisatçı (Frankfurt am Main 1923). Uluslararası troçkist akımın bellibaşlı yöneticilerinden ve kuramcılarından biri olan Mandel, özellikle *Marxist ekonomi el kitabı* (Traité d'économie marxiste) [1962] adlı bir kitapla, *le Troisième Âge du capitalisme* (Kapitalizmin üçüncü çağı) [1972] adlı bir inceleme yazdı. Vrije Universiteit' de (Brüksel) iktisadi ve siyasi bilimler profesörüdür. 1986'da türkçeleştirilen *Kapitalist gelişmenin uzun dalgaları* (Long wawes of Capitalist Development: the Marxist İnterpretatim, 1980) adlı yapıtında, piyasa ekonomilerindeki elli yıllık genişleme ve daralma dönemlerine ilişkin görüşlerle, marksist iktisat kuramının sermaye, kâr ve sömürü gibi temel kavramları arasında bağlantı kuran bir yorum geliştirdi. Birçok yapıtı türkçeye çevrilmiştir.

Nelson Mandela

MANDELA (Nelson Rolihlahla), güney afrikalı siyaset adamı (Umtata, Transkei, 1918). Madenlerde işçi olarak çalıştı. Siyahların girebildikleri Forth Harre'i bitirdi. Ülkenin ilk siyah avukatı oldu (1952). Irk ayrımına karşı yerli halkın kurduğu Afrika Ulusal kongresi'ne katıldı; Kongre'nin Gençlik birliği'ne başkan seçildi. Silahlı mücadeleyi üstlenen, Kongre'nin yan örgütü Ulusun mızrağı'nın kurucusu ve başkanı oldu (1961). 1962'de yırtdışına çıkarak İngiltere ve Afrika ülkelerinde destek aradı. Ülkeye dönüşünde tutuklandı. Örgüt üyeleriyle birlikte izinsiz yurtdışına çıkmak, kışkırtıcılık, sabotajlar ve suikastlar düzenlemek savlarıyla yargılandı. Halkının temsil edilmediği bir parlamento tarafından hazırlanmış yasalara uymak zorunda olmadığını ileri sürdü. Beyaz yönetim tarafından ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı (1962). Irk ayrımına karşı mücadele veren Afrikalılar'ın simgesi oldu. 1979'da Nehru ödülü'nü, 1983'te UNESCO'nun Simon Bolivar ödülü'nü aldı. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ırk ayrımı politikasını yumuşatması sonucu 1990'da serbest bırakıldı. Temmuz 1991'de Afrika ulusal kongresi'nin (AUK) başkanlığına seçildi. Hükümet ırk ayrımcılığına karşı önlemler almadığı takdirde, AUK'nun silahlı mücadeleye tekrar başlayabileceğini açıkladı. Kendisine 1992'de Atatürk uluslararası barış üdülü verilmek istendiyse de kabul etmedi.

MANDELAT a. (fr. *mandélate*). Kim. Mandelik asidin tuzu ya da esteri; eczacılıkta idrar yolu antiseptiği (kalsiyum mandelat, heksamin mandelat) olarak kullanılır.

MANDELBROJT (Szolem), fransız matematikçi (Varşova 1899 - Paris 1983). Collège de France'ta profesör oldu (1938), bir fonksiyonun tekil noktalarının yapısı üstünde inceleme çalışmaları yaptı: boşluklu yapıda seriler, Dirichlet serileri ve analitik fonksiyonlar için aşkınyakınsaklık olayı, fonksiyonel çözümlemede, fonksiyonların, bir bölgede normal olmayan ailesinde düzgün olmayan noktalar. Ayrıca, bir gerçek fonksiyonlar sınıfı olan hemen hemen analitik fonksiyonların incelenmesine de katkıda bulundu.

MANDELER, mande dillerini konuşan batı afrikalı halk. "Mandeler" terimi, özellikle Malinkeler (Maninkalar), Soninkeler, Sarakoleler, Bambaralar, Mandingler (Mandingolar) ve Diulalar adlarıyla bilinen halklar (ve diller) için kullanılmakla birlikte, başka birçok toplumlar için de kullanılmaktadır. Bu sınıflandırma, salt dilsel bir sınıflandırmadır; çünkü, bu halklar, akrabalıkları kesin olan dilleri konuşmakla birlikte çok farklı kültür ve tarihsel geleneklere sahiptirler. Binlerce yıl önce Mandeler, batı afrika uygarlıklarının çekirdeğini oluşturdular (özellikle tarım ve demirle), sonra da Senegal'den Nijer'e kadar (Senegambiya, Gine, Sierra Leone, Liberya, Fildişi Kıyısı, Mali ve Burkina Faso'yu da kapsayarak) yayıldılar. Klasik olarak iki büyük aileye bölünüyorlardı: Güney Mandeler (eskiden Mande-fu olarak adlandırılırlardı) ve Mandingler (eskiden Mande-tan denirdi). Birinciler daha eskidir ve ormanın sınırlarında yaşarlar; savan bölgelerde yaşayan ikinciler'se, X. yy.'dan sonra Nijer vadisinde gelişen büyük imparatorluklardan gelirler (nitekim uzlaşımsal bir biçimde manding olarak adlandırılan malinke-bambara-diula topluluğu, Ortaçağ'daki Mali İmparatorluğu'ndan gelmektedir). XI. yy.'dan başlayarak soninke Gana devleti, Atlas okyanusu'ndan Nijer'e kadar uzanıyordu. Malinkeler'in kurduğu Mali İmparatorluğu, Tombuktu ve Gao'nun fethinden sonra ve Tuaregler ile Sonaylar'ın baskısı altında çökmeden önce, XII. ve XIV. yy.'larda Batı Afrika'nın büyük bir bölümünü kaplıyordu. XIX. yy.'da Masinalı Pöller tarafından yıkılan Segu ve Kaarta devletlerini de Bambaralar kurmuşlardı. Yaşadıkları coğ rafi alanın genişliği ve tarihsel değişiklikler (göçler, fatihlik ya da fethedilmişlik durumu) nedeniyle büyük bir çeşitlilik gösteren mande halklar, tarımcılıkla uğraşmaktadırlar. Müslüman Diulalar'daysa ticaret ve pazarlar önem, hatta ağırlık taşımaktadırlar. Yerleşme biçimi, sıkışık kentler ve sıkışık köyler örneğine uyar. Bu toplumlar, babasoylu toplumlar oluşturular ve Malinkeler ile Bambaralar'da bir de erkek yaş sınıfları sistemi vardır. İmparatorlukların dağılmasından sonra, köy topluluğu temel siyasal birim durumuna gelmiştir. Evcil kölecilik çok yaygındı ve za-

Osip Mandelstam

naatçı gruplar hiyerarşili kastlar (demirciler, "griot"lar) oluşturuyorlardı. Mandingler arasında islam, Diulalar'a ve sömürgeleştirmeye bağlı olarak güçlü bir etkiye sahiptir.

MANDELİEU-LA-NAPOULE, Fransa'da (Alpes-Maritimes) komün, Cannes'ın 7 km. B.'sında; 14 333 nüf. Çiçek (mimoza) yetiştiriciliği. *Napoule*'da bir bölümü XIV. yy.'da yapılmış şato; sayfiye merkezi.

MANDELİK sıf. (fr. *mandélique;* alm. *Mandel*, badem'den). Org. kim. *Mandelik asit,* formülü $C_6H_5-CHOH-CO_2H$ olan asitalkol; nitrili olan mandelonitrilden elde edilir; idrarda bakterilerin çoğalmasını önleyici bir etki gösterir.

MANDELLO DEL LARİO, İtalya'da (Lombardia) kent, Lecco gölünün doğu kıyısında; 9 500 nüf. Sanayi merkezi: alüminyum metalürjisi, tıbbi araç gereçler.

MANDELONİTRİL a. (fr. *mandélonitrile*). Org. kim. Formülü

$$C_6H_5-CHOH-CN$$

olan nitril alkol; polarılmış ışığı sağa döndüren antipotuna amigdalozit biçiminde acı bademde rastlanır; rasemik biçimi, hidrosiyanik asidin benzaldehit üzerine etkimesi sonunda elde edilir.

MANDELSTAM (Osip Emilyeviç), yahudi asıllı rus şair (Varşova 1891 - Vtoraya Reçka, Vladivostok, 1938). Edebiyat okuduktan sonra, ilk dizelerini yayımladığı *Apollon* dergisinin şairlerine katıldı. Akmeciliğin kurucularından olan şair, kuralcı, müzikal, kültürel göndermelerle dolu (*Kamen,* 1913) bir şiirin öncülüğünü yaptı. Onu devrimden uzaklaştıran bu "klasikçilik" 1918'de sürgüne gönderilmesine neden oldu. Lirizmin, sözsel yenilikler ve anımsamalarla parıldadığı bir yapıt olan *Tristia* (1922) bu sürgünün bir ürünü, iç savaş yıllarının tarihsel ve içten bir bilançosudur. Edebiyat dünyasında yalnız bırakılan Mandelstam, sonunda kendi özyaşamöyküsünü yazmaya (*Şum vremeni,* 1925), yeni anlatım biçimlerini denemeye yöneldi (*Egipetskaya Marka* 1928) ve tutuklanmadan hemen önce ritim araştırmalarının doruğa ulaştığı sürgün şiirleri yazdı.

MANDEPSİ a. *Arg.* **1.** Tuzak, oyun. **—2.** *Mandepsiye basmak, düşmek,* tuzağa düşmek, oyuna gelmek.

MANDEVİLLA a. (öz a. *Mandeville'*den). Tropikal Amerika'da yetişen, karşılıklı yapraklı, talkım halinde toplu çiçekli çalı. (Uzun saplı salkımlar halinde, kokulu büyük beyaz çiçekli *Mandevilla suaveolens* sıcak seralarda yetiştirilir. 50 tür; zakkumgiller familyası.)

MANDEVİLLE, Jamaika'da kent, Manchester ilinin merkezi, adanın orta kesiminde; 13 100 nüf. Bir tarım ve hayvancılık bölgesinin ticaret merkezi.

MANDEVİLLE (Geoffrey), **Essex** kontu, anglonorman baronu (öl. Mildenhall, Suffolk, 1144). Çok geniş toprakların mirasçısı dört kontluğun sheriff'i oldu. 1138'de Matilda ve Bloisli Stephen taraftarları arasında patlak veren iç savaştan yararlanıp büyük çıkarlar sağladı. Londra kalesinin yöneticisi olup, öldürülünceye kadar soygunculuk yaptı.

MANDEVİLLE (*sir* John ya da Jehan DE), ingiliz şövalye (Saint Albans 1300'e doğr.). Doğu Akdeniz'e, Hindistan'a ve Çin'e yapılan bir yolculuğun hayali öyküsünü (fransızca) yazdığı sanılır. Çeşitli belgelerden esinlenen bu yapıt önce Lyon'da yayımlandı (1480) ve Ortaçağ'ın sonunda olağanüstü bir ilgi gördü. Yapıtın gerçek yazarı Jean de Bourgogne ya da Jean à la Barbe adında lièegeli bir doktor da olabilir.

MANDEVİLLE (Bernard DE), İngiliz yazar (Rotterdam, Hollanda, 1670 - Hackney, Londra yakınında, 1733). *The Fable of the Bees* (1714) adlı taşlamasında, insanoğlunda doğuştan var olan bencilliğin toplum yararına değerlendirilebileceğini Shaftesbury'ye karşı savundu.

MANDIRA a. **1.** Koyun, keçi gibi süt veren hayvanların barındırıldığı, süt ve süt ürünlerinin elde edildiği yer. **—2.** Kırsal kesimde toplanan sütlerin işlendiği, başta peynir olmak üzere çeşitli süt mamullerinin yapıldığı yer. **—3.** *Mandıra köpeği,* aksi, huysuz kimse için kullanılır.

—ANSİKL. Mandıralar özellikle Trakya, Marmara, Orta ve Doğu Anadolu bölgelerinde kırsal kesimde çok bulunur. Son zamanlarda süt mamullerinin üretiminde fabrikasyon sistemlerinin gelişmesi nedeniyle mandıracılığın etkinliği ve mandıra sayısı gittikçe azalmaktadır.

Mandıra, bir karagöz ve ortaoyunu faslı. Karagöz Zenne'ye âşık olur, onunla evlenmek ister. Karagöz'ün evine giden Zenne'nin ziyaretine eski âşıklarından Çelebi gelir ve onu Mandıra'ya götürmek ister. Karagöz onu kovar, ama gelenlerin ardı kesilmez. Sonunda mandıradan Deli Tuzsuz gelip Karagöz'ü evden dışarı atar. Karagöz daha önce gelenlerle birleşip Tuzsuz'u dışarı atmak üzere hazırlanırken ötekiler kaçar, yalnız kalır. O da düşürdükleri şeyleri almak için geldiklerinde eşyalarını vermez, hepsini kovar.

Ortaoyunundaki Mandıra biraz daha farklıdır. Kavuklu, Pişekâr'a ağıldan getirdiği kuzuyu armağan eder ve birlikte gezmeye çıkmaya karar verirler. Bu sırada Zenne gelip kızını Kavuklu'ya emanet eder. Kızın sevgilisi Çelebi, onun arkasından da sevgili ya da alacaklı olarak çeşitli tiplemeler gelir. Sonunda karısını arayan Matiz gelip tümünü dağıtır; kızı alıp gider.

Oyunun *Üç sevdalılar, Mandıra sefası, Karagöz güvey, Hımhımlı mandıra* vb. değişik adları da vardır.

MANDIRA, Kırklareli'nin Babaeski ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4. 169 nüf. (1990). Belediye.

MANDIRACI a. Mandıra işleten kimse.

MANDİ a. Batı Afrika'da denizgüzeli'ne verilen ad.

MANDİNGLER ya da **MANDİNGOLAR** → MANDELER.

MANDİYA, Hindistan'da kent, Karnataka'da; 100 285 nüf.

MANDOLA a. (ital. sözc.). Burguluğu arkaya doğru kıvrık küçük lavta. (Dörtlü ya da beşli aralıklarla akortlanmış 4-6 çift bağırsak teli vardır.)

MANDOLİN a. (fr. *mandoline;* "küçük mandola" ya da "mandolacık" anlamındaki ital. *mandolino*'dan). Armut biçimindeki teknesi oldukça derin, burguluğu düz, eşiği hareketli küçük lavta. (XVII. yy.'ın başlarında Avrupa'da ortaya çıktı ve özellikle İtalya'da XVIII. yy.'da yaygın olarak çalındı. Şu iki ana tiple akraba olan birçok bölgesel mandolin vardır: **1.** *Napoli mandolini:* dört çift metal teli vardır. Bunlar kemanınkiler gibi akortlanır ve yalnızca tremolo biçiminde çalınır. **—2.** *Milano mandolini:* mandola* ya daha yakındır ve onun tüm özelliklerini taşır. XX. yy.'da ilk ve orta dereceli okullardaki müzik derslerinde kullanılan mandolin teknesi, gitarınki gibi düzdür.)

MANDOLİNCİ a. **1.** Mandolin çalan müzikçi. **—2.** Mandolin yapan ve / ya da satan kimse.

MANDORLA a. (ital. sözc.). Güz. sant. Kimi Ortaçağ tasvirlerinde, Baba Tanrı ya da İsa figürünü tümüyle kuşatan, elips ya da sekiz rakamını andıran çift çember biçiminde çerçeve.

MANDOZ a. Denizc. **1.** Tel halatları germede kullanılan alet. **—2.** *Mandoz makarası,* büyük çördek makaralarına verilen ad. || *Mandoz palangası,* yelkenli ticaret gemilerinde yük alıp vermede kullanılan manişka palanga.

Lauros-Giraudon

4 çift telli **mandolin;** Napoli, XVII. yy.
Paris müzik konservatuvarı çalgı müzesi

MANDRA a. Müz. Devrituran usulüyle bestelenmiş oyun havası. (Kimi müzikçiler, devrituran usulü için de bu terimi kullanır.)

MANDRA. Tar. coğ. Anadolu'nun Phrygia bölgesinde küçük yerleşme; Synnada (Şuhut) kentinin toprakları içinde yer alıyordu. Livius, bu yerleşmenin yakınında Mandri pınarlarının bulunduğunu yazar.

Mandragola *(La),* Machiavelli'nin 1518 -1520 arasında yazdığı, Floransa'da, sonra Roma'da oynanan komedi. Zengin olduğu kadar ahmak olan Messer Nicia, çocuk sahibi olabilmek için karısını önüne ilk çıkan yabancının kollarına atmakta tereddüt etmez, zira karısı önceden adamotu ile hazırlanmış bir ilaç içerse yabancının öleceği inancına kanmıştır.

MANDRAGORA a. ADAMOTU'nun eşanlamlısı.

MANDRARE, Madagaskar'ın güneyinde ırmak, Taolagnaro'nun B.'sında okyanusa dökülür. Vadide sisal yetiştirilir. Uranyum filizi (Tranomaro).

MANDREN a. (fr. *mandrin*'den). Mak. san. Kimi taşınabilir takımların (örneğin matkap, perdahlama makinesi) burnuna takılan ve dönen öğeyi (parça ya da takım) hem sıkıştırmaya hem de tahrik etmeye yarayan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kâğ. san. MİHVER* BORUSU'nun eşanlamlısı.

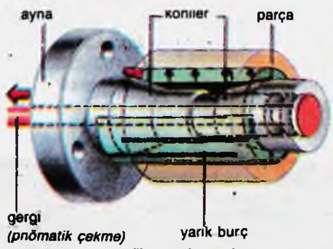
—Metalürj. İçi boş bir taslağın içine, boyunu uzatmak (mandren üzerinde dövme) ya da döverek çapını büyütmek (gergi çemberini değirmileme) için yerleştirilen metal silindir. || Çekme ya da tel çekme işlemiyle borulara iç çaplarını vermeye yarayan boyutlanmış silindirsel çubuk.

—Saatç. Döndürülecek parçaları tutmaya yarayan saatçi pensesi.

—Tekst. Boyamada ve baskıda kullanılan çeşitli silindirlere mil görevi yapan metal parça.

—ANSİKL. Mak. san. Mandren özellikle bir matkap ucunu tahrik etmede kullanılır. Vidalama ya da sıkı geçirmeyle tespit edilen mandrende, içinde çenelerin kaydığı radyal kızak yolları bulunur; sarmal rampalı bir düzenek yardımıyla yer değiştiren ve arasına iş parçası ya da takım yerleştirilen bu çeneler genellikle üç tanedir.

İçi boş bir parça, çenelerin açılmasıyla iç bölümünden tutulabildiği gibi, uygun çaplı bir *genleşebilir mandren*'le de tutulabilir; bu sonuncusu çok hafifçe konik bir

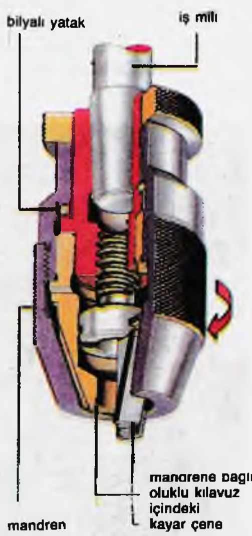

genleşebilir kovanlı mandren

Lauros-Giraudon

bir **mandorla** ile kuşatılmış İsa (XI. yy.)
[Arles-sur-Tech'teki (Pyrénées-Orientales) Sainte-Marie kilisesi'nin doğu cephesi]

matkap mandreni

Mané-Katz Museum

Mané-Katz: *Üç yaşlı adam Mané-Katz Museum, Hayfa*

erkek **mandril**

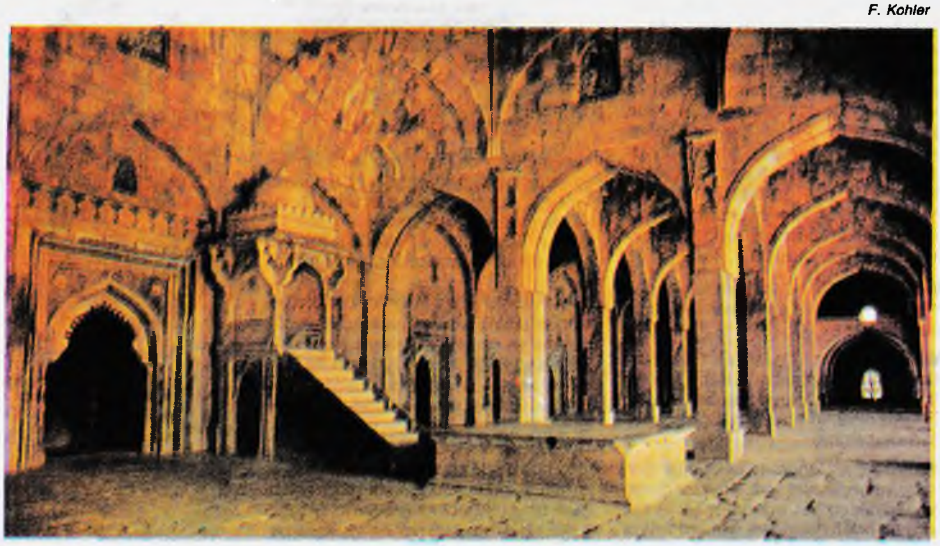
baştan ayrıntı

parçayı eksenel olarak vidalamayla çapı değiştirilebilen ve boyuna yönde bir yarığı bulunan esnek bir silindirdir. .

MANDREOS. Tar. coğ. Anadolu'nun Phrygia ile Pisidia bölgeleri sınırında yerleşme; Hoyran gölünün K.'inde ele geçen kimi yazıtlarda adına rastlandı. Afyonkarahisar'ın Çay ilçesi merkez bucağına bağlı Çayırpınar (esk. Mandıra) köyü yakınında olduğu sanılıyor.

MANDRİL a. (ing. *mandrill; man*, insan ve *drill*, maymun'dan). Kamerun'dan Kongo'ya kadar uzanan Afrika ormanlarında yaşayan, şiş burunlu babuine benzeyen babuin. (Bil. a. *Papio sphinx;* uzunkuyruklumaymungiller familyası.)
—ANSİKL. Mandril, mavi yüz çizgileriyle sınırlanan kırmızı suratıyla dikkati çeker. Dişiden çok daha renkli olan erkekte, güçlü köpekdişlerine, kızıl sakallara ve çevresi pembe mavi renkli kaba etlere rastlanır. Mandriller, bir erkek, birçok dişi ve yavrulardan oluşan aile öbekleri halinde yaşarlar. Bitkiler ve böceklerle beslenirler, ağaçlarda uyurlar. Elli yıl kadar yaşayabilirler.

MANDU, Hindistan'da, Madhya Prades'te, İndor'un G.-B.'sında tarihi kent. Ulu cami dikkati çeker; genellikle söylenenin tersine, Şam'daki Ulu cami'nin kopyası değildir. Kentteki türbelerin en güzeli Huşeng Şah'ınkidir (1440). Mandu'da ayrıca, tümü yıkık durumda olan birçok saray vardır (Eşref Mahal, 1450'ye doğr.; Hindele Mahal, XV. yy.; özellikle de Cehaz Mahal, XV. yy.).

Mandu
Ulu cami'nin ana mekânı (1454'te tamamlandı)

F. Kohler

MANDUBİİ. Esk. coğ. Côte-d'Or bölgesinde yaşayan galyalı halk. Merkezleri Alesia idi.

MANDUKA a. Avc. Av kaldırıcı köpek bulunmadığında, çalılara ve ağaççıklara vurularak kuşları kaldırmaya yarayan bir çeşit ince uzun sırık.

Mandukya Upanişad, brahmanın simgesi olan *om* mantra'sını açıklayan başlıca Upanişadlar'dan biri. Vedanta'nın hocası Gaudapada (VII. yy.), bu Upanişad üstüne bir yorum yazmıştır.

MANDURİA, İtalya'da kent, Puglia'da (Taranto ili), Brindisi'nin G.-B.'sında; 27 000 nüf. Küçük tarım merkezi. Burası, Fabius Maximus'un tahrip ettiği (İ.Ö. 209). Messapia surlarıyla eski *Mandurium*'du. X. yy.'da Sarazenler'in yağmaladığı kent, biraz ileride *Castelnuovo* adıyla yeniden yapıldı. Kente, eski adı 1789'da verildi. Kyklops surlarının kalıntıları (İ.Ö. V.-III. yy.). XV. ve XVIII. yy.'da yapılmış saray (günümüzde belediye).

MANEGORDOS. Tar. coğ. Orta Anadolu'da, Galatia bölgesinde yerleşme; Ankyra'nın (Ankara) K.-B.'sındaydı. Yeri kesin değildir.

MANEJ a. (fr. *manège*). Binc. **1.** Binicilik çalışmaları yapılan ya da dersleri verilen kapalı alan. (Arazi üzerinde yapılanlara *açık manej* adı verilir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Manej çalışması*, binek atlarının terbiye edilmesi için ve seçilen dallara göre (dresaj, atlama gibi) yapılan çalışma. (Manejde yapılacak çalışmalar antrenör ya da öğretmenler tarafından önceden sağlanan sistem ve biçimler üzerinde yapılır.) || *Manej hareketleri*, manej alanında at terbiyesi ya da engel atlama için ata yaptırılan hareketler. (Yüksek binicilik hareketleri için çalışan bir binici, manej çalışmalarında atın yumuşak ve itaatkâr olmasını bekler. Ayrıca yaptırılacak hareketlerin son derece yumuşak ve güzel olması için çaba gösterir.) || *Manej hocası*, bir binicilik manej ya da tesisinde binicileri çalıştıran ve yetiştiren öğretmen.
—Koregr. Sahnenin ya da çalışma stüdyosunun çevresinde, *pointe* ya da *demi -pointe* pozisyonunda hızlı adımları zincirleyerek (*déboulé, piqué*, dönerek *küçük jeté*) ya da sıçrayarak (*büyük jeté, makas*) yapılan dairesel gezinti. (Manej, bir egzersiz olabildiği gibi, bir çeşitleme ya da *coda*'yla da sona erebilir.)
—ANSİKL. Binc. Çok eskiden beri bilindiği söylenmekle beraber klasik binicilik maneji, önce Rönesans döneminde İtalya'da, sonra Fransa'da görülmüştür. Genel olarak 20×60 m, 40×80 m boyutlarında olan kapalı manejler daha sonraları değişik boyutlarda da yapılmıştır (kısa manejler, 15×30 m). Kapalı manej ya da açık manejlerde çalışan binicilerin manej duvarlarına dizlerinin çarpmaması ve atın saptanan kulvarların dışına çıkmamaları için yol kenarlarına değişik boylarda üstleri kauçukla kaplı tahta ya da demirden koruyucu parmaklıklar konur. Duvarların belli yüksekliğe kadar ağaç doğramayla ve içe eğik biçimde kaplanması gereklidir.
Manejlerin zeminleri, yerlerine göre üzeri kum, çeltik, turba ya da talaşla örtülü sıkıştırılmış topraktır. Açık manejlere, özellikle de yarışma manejlerine çim zemin yapılır. Bir bölümüne seyirci tribünleri eklemek de yararlı olur.

MANÉ-KATZ (Emanuel KATZ, —denir), 1928'de fransız uyruğuna geçmiş rus ressam (Kremençug, Ukrayna, 1894 - Tel -Aviv 1962). Vilna ve Kiev'de, daha sonraları Paris'te öğrenim gördü (1913); 1921'de bu kente yerleşti. Simgesel yönelimlerin de karıştığı güçlü ve renkli bir gerçekçiliği yansıtan sanatı, figür, manzara ya da natürmort çalışmalarında, Mané-Katz'ın musevi kültürüne duyduğu derin bağlılığı açığa vurur. Hayfa'da adına bir müze kurulmuştur.

MANELLİ ya da **MANNELLİ** (Francesco), italyan besteci (Tivoli 1594 - Parma 1667). Tivoli duomo'sunda ilahiciydi. Roma'da öğrenim gördükten sonra, 1627 -1629 arasında bu duomo'nun capella'sını yönetti. Venedik'te, lavtacı Benedetto Ferrari ile, paralı ilk italyan operasını kurdular: Teatro S. Cassiano (1637). Burada Manelli'nin operaları sahnelendi: *Andromeda* (1637), *La Maga fulminate* (1638), *Adone* (1639), *Alcate* (1642). 1664'ten sonra Parma dükünün capella yöneticiliğini yaptı, dük için birçok opera bestеledi. Ayrıca aryaları ve kantatları vardır.

MANEN be. (ar. *maᶜnā*'dan *maᶜnen*). **1.** Manevi bakımdan; gönülce, ruhça: *Ona manen çok şey borçluyum. Onun ölümü beni manen yıktı.* **—2.** *Esk.* Anlam bakımından, anlamca.

MANEN (Hans VAN) → VAN MANEN.

MANEND sıf. (fars. *mānend*). *Esk.* Eş, benzer; menent: *"Bu şöhretli şairimizi hazırcevablıkta, meclis-ârâlıkta mânendini bu ana kadar görmedim" (Tokadizade Şekip).* [MENEND biçiminde de kullanılır.]

MANES a. (lat. sözc; *manis*'in çoğl). Esk. Rom. Romalılar'da tanrı olarak düşünülen ölü ruhları.
—ANSİKL. Esk. Rom. Manisler tanrılaştırılmış ölülerdir. Ölülerin bir tür övülerek adlandırılmaları (*manes* "iyiler") insanların tanrıları kendi yanlarına çekme amacından kaynaklanır. Özellikle parentalia bayramı sırasında cenaze törenleri kısmen ibadet törenleriyle karışırdı. Mezarlar manes tanrılarının korumasına bırakılırdı; mezartaşlarının üzerinde *Dis manibus*'un kısaltması olan *D.M.*'nin yazılması bundan kaynaklanır.

MÁNES (Josef), çek ressam (Prag 1820 -*ay. y.* 1871). Bir ressam ailesinin en tanınmış üyesidir. Ülkesinin sanatını alman romantizminden kurtardı; gerçekçi bir ressam olarak, halk yaşantısından tipler ve sahneler çizdi. Prag Ulusal galerisi'nde birçok yapıtı vardır.

MANESCU (Corneliu), romanyalı siyaset adamı (Ploieşti 1916). 1936'da Komünist parti'ye girdi. Ordu siyasal bölüm başkanlığı (1948-1955), planlama başkan yardımcılığı (1955-1960), Budapeşte büyükelçiliği (1960-61) görevlerinden sonra Dışişleri bakanlığı yaptı (1961-1972). 1965'te parti Merkez komite üyeliğine seçildi. Bunun üzerine dış ilişkiler alanında Romanya'ya özgü sosyalizm siyasetini uygulamaya çalıştı. Batı ile iktisadi ilişki ve alışverişi geliştirdi, 1967'de Bonn'da ülkesinin Almanya Federal Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkilerini yeniden kuran bir antlaşma imzaladı ve 1968'de Çekoslovakya'nın işgaline Romanya'

nın katılmamasını öteki Varşova Paktı ülkelerine kabul ettirdi. 1967-1968'de Birleşmiş Milletler genel kurulunun 22. toplantısına başkanlık etti. 1977-1982 arasında büyükelçi olarak ülkesini Fransa'da temsil etti. Çavuşesku aleyhindeki eylemlerinden dolayı Romanya Komünist partisi'nden atıldı ve aralık 1989'a kadar hapiste kaldı. 1990'da Geçici ulusal birlik konseyi yürütme kurulu üyesi ve Dış politika komitesi başkanı oldu.

MĂNESCU (Manea), romanyalı iktisatçı ve siyaset adamı (Brăila 1916). 1936'dan beri Komünist partisi üyesi. Genel istatistik dairesi müdürü (1951-1955), Maliye bakanı (1955-1957), Plan komisyonu ikinci başkanı (1972'de bu komisyonun başkanı) oldu. 1960'ta Merkez komitesi'ne girdi ve 1969'a kadar Millet meclisi iktisadi ve mali işler komisyonuna başkanlık etti. Ülkenin iktisadi gelişmesinin ana hatlarını çizmekle görevli kişi olarak, Devlet şûrası ikinci başkanı (1969-1972), daha sonra da Bakanlar kurulu başkan yardımcısı oldu. 1974-1979 arasında Bakanlar kurulu başkanlığı (Başbakanlık) yaptı ve 1982'de tekrar Devlet şûrası ikinci başkanlığına getirildi.

■ **MANESSİER** (Alfred), fransız ressam (Saint-Ouen, Somme, 1911). Çeşitli kurumlarda (Amiens ve Paris güzel sanatlar okulları, Ranson akademisi'nde Bissière' in atölyesi) öğrenim gördükten sonra, savaş döneminden başlayarak, "fransız geleneğindeki ressamlar"ın en önemlilerinden biri olarak kendini kabul ettirdi. Soyut ve renkli sanatı, yapısal bir resim mimarisinden (*Dikenli taç*, 1950; Art Moderne ulusal müzesi, Paris) duygulu ve pırıltılı bir lirizme doğru yöneldi (*Beauce'ta temmuz*, 1973, özel kol.). Mistik bir coşku ve doğayla birliktelik duygusunu taşıyan Manessier, kutsal sanatın canlanmasına katkıda bulunan sanatçılardan biri oldu (çok sayıda vitray [Arles'daki St-Pierre de Trinquetaille kilisesi için, 1953; Pontarlier' deki Ste-Bénigne kilisesi için, 1974-75; vb.] ve duvar halısı ["Aziz Juan de la Cruz'un manevi ilahileri", 12 adet, 1969-1971] yaptı).

■ **MANET** (Édouard), fransız ressam ve gravürcü (Paris 1832 - *ay. y.* 1883). Sanatı, klasik gelenekle bir kopukluk oluşturdu; açılan bu gedikten izlenimcilik ve modern sanatı temsil edecek olan tüm okullar hızla akın etti. Bir yargıcın oğlu olan Manet, ressamlık mesleğini sürdürmek üzere babasının onayını, ancak Denizcilik okulu'nun giriş sınavlarında iki kez başarısızlığa uğradıktan sonra alabildi. 1850-1856 arasında, Th. Couture'ün yanında çalıştı, 1853'te ve 1856'da italyan müzelerini gezdi; 1856'da Almanya, Avusturya, Hollanda gibi ülkelere de gitti. Delacroix' nın tablolarına hayranlık dolu bir ilgi duydu, Louvre'da Tiziano ve Velázquez'in yapıtlarının kopyalarını yaptı ve müzede, 1860'lı yıllarda, Degas ile tanıştı.

1859'da, Salon'a yolladığı ilk yapıtı *Apsent içen adam* (Ny Carlsberg Glyptotek, Kopenhag) reddedildi. *Tuileries'de müzik* (1860, National Gallery, Londra) adlı tablosunda, Lejosnelar'ın evinde karşılaştığı Baudelaire, Offenbach, Champfleury, Fantin-Latour, Aurélien Scholl, Th. Gautier gibi sanatçıları resmetti. Napoléon III' ün Eugénie de Montijo ile evlenmesinden sonra, İspanya bir hayli moda olmuştu. 1863'te Martinet galerisi'nde sergilenen on dört tuvalin çoğunda İspanya teması görülür (*le Guitarrero*, 1860, Metropolitan Museum, New York; *Valencialı Lola*, 1862, Louvre-Orsay müzesi). Sanatçının gözde modeli, Victorine Meurent'ı betimleyen ilk tablo olan *Kirazlı şarkıcı* da (1862, Boston) bunların arasında yer alıyordu. Martinet galerisi'ndeki sergi, genç meslektaşlarının dikkatini Manet'nin üzerine çekti; bu ilgi, Reddedilenler salonu'nda sergilenen ve bir skandala yol açan *Çayırda* öğle yemeği*'nin (1862) onlarda uyandırdığı hayranlıkla daha da pekişti; *Olympia**'nın (1863) 1865 Salonu'nda daha büyük bir skandal yaratmasından sonra, Guerbois kahvesi'nde bir araya gelen bağımsız sanatçıların (Degas, Pissarro, Renoir, Bazille ve Monet) önderi olarak kabul edilen Manet, çağdaş olayların (*Kerseage ve Alabama muharebeleri*, 1864, Philadelphia; *Maximilian'ın idamı*, 1867, Mannheim) ve modern yaşamın (*Atölyede öğle yemeği*, 1868, Neue Pinakothek, Münih; *Balkon**, 1868 [bu çalışmada ilk kez Berthe Morisot gözükmektedir]) tanığı olmak istiyordu. 1867 Evrensel sergisi'nden çıkarılınca, elli tablosunu, Alma köprüsü'nde, Courbet'ninkinin yanında yer alan kişisel bir pavyonda sergiledi. 1868 Salonu'nda *Zola* (Louvre-Orsay müzesi) portresi dikkati çekti; bu ünlü yazar 1866'da, *Fifre çalan çocuk* (*ay. y.*), *Trajedi oyuncusu* (National Gallery, Washington) gibi sanatçının reddedilen yapıtlarının ateşli bir savunmasını yapmıştı.

1870 savaşı'ndan az sonra, sanatçının resim tarzı daha açıklık kazandı: *Boulogne'da kriket oyunu* (1873, Bührle vakfı, Zürich). Alfred Stevens Manet'yi, bundan böyle sanatına arka çıkacak olan Durand-Ruel ile tanıştırdı; Durand-Ruel, ressamın Degas, Monet, Renoir gibi dostlarını da destekliyordu. Bunlar, 1874'ten itibaren, ortak sergiler düzenlemeye karar verirken, Manet yapıtlarını Salon'da sergilemeyi yeğledi. Bununla birlikte, jüri üyelerinin beğenisine verilmiş belirgin bir ödün olan, *Bon Bock*'un (1872, Louvre-Orsay müzesi) dışında, Salonlar'a önerdiği yapıtları genellikle eleştirildi, çoğu kez de reddedildi (1874'te, *Operada maskeli balo* [özel kol.]; 1876'da, *le Linge* [Barnes vakfı, Merion]). Tuvali boydan boya, Sisley ve Pissarro'nun izlenimci virgüllerinden çok farklı fırça darbeleriyle doldurarak yarattığı güçlü açık hava etkisi, *Argenteuil* (1874, Tournai) ve *Gemide* (1874, Metropolitan Museum) gibi tablolarında görülür. Kişiler ve içinde bulundukları ortam sanki Zola ya da Maupassant'ın doğalcılığını canlandırmak için yaratılmıştır: *Nana* (1877, Hamburg), *Serada* (1879, Ulusal galeri, Berlin), *père Lathuile'in evinde*

Lauros-Giraudon

Alfred **Manessier**
Dikenli taç (1950)
M. N. A. M., Paris

Édouard **Manet**
Çıplak göğüslü sarışın kız (1878'e doğr.)
Louvre-Orsay müzesi, Paris

Lauros-Giraudon

Lauros-Giraudon

Édouard **Manet**
Ay ışığında Boulogne limanı (1869)
Louvre-Orsay müzesi Paris

(1879, Tournai). Manet, portre çalışmalarında sadakatten çok psikolojik izlenimlere önem verir; nitekim en yakın dostlarından *Mallarmé*'nin portresi (1875'e doğr., Louvre-Orsay müzesi) bu özellikleri sergiler. Yapıtları 1878 Evrensel sergisi'ne kabul edilmeyen Manet, sonunda 1881'de, Salon'da bir madalya kazandı ve Légion d'honneur nişanını aldı. Ancak bu çok geç gerçekleşmişti: iki yıldan beri, sağlığı bozulmuştu. Büyük yetkinlik gösterdiği ve yağlıboyadan daha az yorucu bir yöntem olan pasteli, portre ve natürmort çalışmalarında giderek daha fazla kullandı. *Folies-Bergère barı* (1881-82, Courtauld enstitüsü), yaratıcı gücüne tanıklık eden son büyük yapıtıdır. 1883'te kangrenden ölen sanatçı, ertesi yıl École Nationale Supérieure des Beaux-Arts'da açılan bir sergiyle anıldı.

MANETHON, Sebennytos kökenli mısırlı rahip ve tarihçi (İ.Ö. III. yy.). Ptolemaios I döneminde, İ.Ö. 271'den sonra, yunanca olarak, *Aigyptiaka* adlı bir kronik kaleme aldı. Manethon, bu yapıtında, Mısır firavun ve hükümdarlarını otuz bir hanedan olarak sınıflandırmakta ve ayrıca bunlardan her birinin yerel kökenini belirtmekteydi. Bu yapıtın, özellikle Flavius Josephus tarafından korunan bazı parçaları günümüze kadar gelmiştir. Yapıtın özetleri de çıkarılmıştır (Julius Africanus, Georgios Synkellos). Manethon'un sunduğu hanedanlar listesi, modern tarihçiler tarafından da benimsenmiştir.

MANETTİ (Giannozzo), italyan hümanist (Floransa 1396 - Napoli 1459). Floransa Cumhuriyeti tarafından kendisine çeşitli diplomatik görevler verildi. Papa Nicolaus V'in Dante'nin, Petrarca'nın ve Boccaccio'nun yaşamöykülerini yazdı. Rönesans ideolojisinin en iyi örneklerinden birini oluşturan ve 1451-52'de kaleme aldığı *De dignitate et excellentia hominis* (İnsanın onuru ve yetkinliği üstüne) adlı denemesi 1532'de yayımlandı.

MANETTİ (Antonio DI TUCCIO), italyan matematikçi, mimar ve yazar (Floransa 1423 - *ay. y.* 1497). Filippo Brunelleschi'yi anlatan ünlü *Novella del Grasso Legnaiolo* öyküsünün en eksiksiz versiyonunu yazdı.

MANETTİA a. (italyan hekim ve botanikçi S. *Manetti*'nin adından). Brezilya'da yetişen, karşılıklı, uzun sivri yapraklı ve yaprakların koltuğundan ya da saplarının ucundan çıkan uzun saplı, sarkık, borumsu çiçekli çalı. (En gözde türleri: *Manettia micans, M. glabra, M. minatia, M. bicolor;* kökboyasıgiller familyası.)

MANEVİ sıf. (ar. *maᶜna* ve *-î*'den *manevi*). **1.** Ruha, zekâya, düşünceye ilişkin bir şey için kullanılır: *Manevi bir açı. Manevi bir yalnızlık. Maddi zararı değil, manevi kayıpları önemsemek.* **—2.** İyi olanı yaptığı inancında olan bir kimsenin davranışından kaynaklanan şey için kullanılır; vicdani: *Onunla ilgilenmek benim için manevi bir zorunluluktu.* **—3.** *Esk.* Anlamla ilgili, anlamsal. **—4.** *Manevi değer,* ruhsal ya da töresel açıdan değer. || *Manevi evlat,* yasalara göre evlat edinilmiş kimse.
—Huk. *Manevi tazminat* → TAZMİNAT.

MANEVİYAT, -tı a. (ar. *maᶜnevî*'nin çoğl. *maᶜneviyyat*). **1.** Tüm ruhsal yaşam: *Fiziksel yapı maneviyatı etkiler.* **—2.** Bir kimsenin zorluklara karşı koyma gücü; moral: *Biraz maneviyatını yükselt. Hastanın maneviyatı yerinde.* **—3.** *Esk.* Maddi olmayan, manevi şeyler. **—4.** *Maneviyatı bozulmak (kırılmak),* yürekliliğini yitirmek, içine korku düşüp kendine güveni sarsılmak: *Bunların dediğine bakma, maneviyatın bozulmasın.* || *Maneviyatını kırmak,* bir kimsenin yürekliliğini, kendisine olan güvenini sarsmak: *Böyle konuşup da çocuğun maneviyatını kırma.*
—İsl. İslam düşüncesinde tüm varlıklar ve kavramlar maddesel nitelik taşıyıp taşımamaları yönünden *maddiyat* ve *maneviyat* diye iki ayrı alanda toplanırlar. Niceliği olan, uzayda yer kaplayan, çeşitli bileşikler oluşturmaya elverişli bulunan ve duyu organlarıyla algılanabilenlere *maddiyat;* bu nitelikleri taşımayanlara *maneviyat* denilir. Zekâ, bilgi, inanç, can, yetenek, yaşam gibi kavramlarla Allah, melek, ruh, nefs gibi metafizik varlıklar maneviyat alanında yer alırlar. İslam düşüncesine yeniplatonculuktan gelen sudur (doğuş) ya da feyz (taşma) kuramına göre, maddiyat içinde yer alan tüm varlıkların kaynağı, maneviyattır; yaradılış, sürekli olarak manadan taşan maddi varlıkların görünümüdür. "Maneviyat" terimi ayrıca, dinsel, ahlaksal ve geleneksel değerler için de kullanılır.

MANEVİYUN çoğl. a. (ar. *maᶜnevî*'den çoğl. *maᶜneviyyūn*). *Esk.* Allah'a inananlar.

MANEVRA a. (fr. *manœuvre*). **1.** Bir taşıta, bir makineye, bir dizi işlemle verilen hareket (manevranın türünü belirten bir tamlamayla birlikte): *Geçme, yanaşma manevrası.* **—2.** Bir kimsenin istediğini elde etmek, bir amaca ulaşmak için, başvurduğu ustaca, kurnazca, ancak dürüst sayılmayacak çözüm; dümen, numara: *Ne tür manevralarla bu makama geldiğini bilmeyen kalmadı. Seçimlerde birtakım manevralar döndü, ama bu sonuçları pek etkilemedi.* **—3.** *Manevra yapmak,* bir askeri birlikten söz ederken, bir manevra eylemini gerçekleştirmek; bir sürücüden, bir pilottan ya da kullandığı araçtan söz ederken, bir hareketi ayarlamak için çeşitli manevralara başvurmak: *Arabayı kaldırımın kenarına park etmek için manevra yapıyor. Aradığınız araba ilerde manevra yapanın yanındaki;* bir kimseden söz ederken, bir amaca ulaşmak için dolambaçlı yollara başvurmak: *Bir mevkiye gelmek için çeşitli manevralar yapmak.*
—Ask. Eğitim amacıyla yapılan tatbikat. (Bk. *ansikl.* böl.) || Belirli bir amaçla askeri birliklerin harekâtını birleştirme işi ya da biçimi. || Birlikleri arazide idare etme sanatı.
—Cerr. Cerrahi ya da kadın-doğum alanındaki bir ameliyat sırasında birbirini izleyen farklı evrelerden her biri.
—Denizc. Bir geminin yelken, makine ya da dümen yardımıyla yaptığı hareketlerin tümü. || *Manevra serbestisi,* bir geminin istenen manevrayı yapabilme serbestliği. || *Manevra tecrübesi,* hizmete girecek yeni yapılmış bir gemide, seyir denemeleri sırasında yapılan çeşitli manevra uygulamaları. || *Manevra yapamamak,* bir gemiden söz ederken, makinenin ya da dümenin kontrolden çıkması sonucu istenilen yöne sevk edilememek. || *Manevra yapmak,* bir gemiden söz ederken, yön değiştirmek için dümen ve motor yardımıyla hareket etmek. —Bir filodan söz ederken, düzen değiştirmek için taktik hareketler yapmak. || *Manevradan aciz gemi,* herhangi bir nedenle sevk ve idare edilemeyen gemi. || *Manevradan aciz işareti,* manevradan aciz duruma düşen bir geminin, diğer gemileri uyarmak için denizde çatışmayı önleme kuralları gereğince çekmek zorunda olduğu işaret. (Gündüz: çapı 61 cm'den az olmayan iki siyah küre; gece: üst üste iki kırmızı fener.)
—Dy. Gar sınırları içinde makineleri, vagonları tek tek ya da toplu olarak hatlara dağıtmak ve bir dizi oluşturmak için manevra işaretleri denilen özel işaretlerle ya da telsiz telefonla yönetilen hareket. || *Atma manevra,* manevra makinesinden ya da makineye bağlı bir diziden çözülen bir ya da birkaç vagonu belirli bir hızla hareket ettirdikten sonra, makine ya da diziyi durdurarak ya da hızı azaltarak vagonların kendi kendilerine hareket ettirildiği manevra. || *Basit manevra,* vagonların manevra personelinin idaresindeki makinelerle çekildiği ya da itildiği manevra. —Makine ya da makinelerin bir diziye, bir taşıta yanaştığı ya da bunlardan uzaklaştığı manevra türü. || *El manevrası,* insan gücünden yararlanarak yapılan manevra. || *Makine kursu manevrası,* makinelerin bağımsız olarak ya da beraberlerindeki araçlarla birlikte manevra memurları olmaksızın kendi personeli yönetiminde hareket ettiği manevra. || *Yan manevrası,* bir koşum hayvanıyla ya da bir demiryolu taşıtı dışındaki başka bir motorlu araçla yapılan manevra.
—Fişekç. *Manevra fişeği,* kuru sıkı atım yapmak amacıyla kullanılan, içi plastik ya da karton sıkıyla dolu ve ucunda çekirdek bulunmayan fişek.
—Uz. havc. Bir uzay aracının, belli bir hedefe (örn. buluşma manevrası, yörünge değiştirme manevrası) ulaşmak için roket motorlarını ateşleyerek yörüngesini değiştirmesi.
—ANSİKL. Ask. Manevra sözcüğü, öncelikle birliklerin kuruluş şemalarına girmeyen ve barış zamanında yaptıkları tatbikatlar için kullanılır. Manevralar taktik bir düşünceye ya da arazinin biçimine göre uygulanır. Manevra sözcüğü bir de, bir komutanın, birliklerinin harekâtını, hedefe uygun arazi ve yönlerde birleştirdiği muharebe durumlarını gösterir. Uygulamada küçük birliklerin manevrası daha çok, harekâtı uygulayabilmek için ateş gücüne başvurmaktan ibarettir. Daha büyük çaplı manevralar ise, düşmana doğru yürüyüş, oynak savunma, yavaşlatma manevrası ve geri çekilme manevrasıdır. Hava birlikleriyle ortak yapılan manevra, özerk olarak gerçekleştirilen büyük çapta taktik bir harekâttır. Tümen seviyesinde, atışlı manevralar, topçu komutanının atış görevlerini bölüştürdüğü harekâtların bütünüdür. Bunların dışında, eğitim komutanı ile irtibat ve muharebe komutanının yürüttükleri harekâtların sözkonusu olduğu eğitim manevraları ile irtibat ve muharebe manevraları vardır.

MANFALUT, Mısır'da kent, Yukarı Mısır'da (Asyût ili), Nil'in batı yakasında; 25 000 nüf. Tarım pazarı. Şeker fabrikası. Damıtımevi.

Manfred, Byron'ın şiiri (1817). Kefaleti ödenemeyecek, ama gizemli bir suç, Manfred'i, bir "outcast" (toplumdışı kişi) durumuna getirmiştir. Yok olma özlemi içinde ruhlara, kader tanrıçalarına, Ehrimen'e (Zerdüşt) ve sonunda sevgilisi Aştar'a yakarır. Kulesinde ölümü beklerken kötü ruhlara ve onu boş yere tanrı yoluna sokmaya çalışan bir başrahibe meydan okur: onun cezası, çektiği azaptır; kefaletini böylece öder ve dua etmeden ölür.

MANFREDİ (1232 - Benevento 1266), Sicilya kralı (1258-1266), Batı imparatoru Friedrich II ve Bianca Lancia'nın evlilikdışı doğmakla birlikte meşru olarak tanınmış oğulları. Babası ölünce (1250), Taranto prensi ve kardeşi imparator Konrad IV'ün naibi olarak atandı. 1251'de baronların ve kentlerin (Apulia) ayaklanmasını bastırdı; 1252'de İtalya'daki yetkisi kabul edildi. Kardeşi ölünce (1254), Puglia ve Basilicata naipliğinin papa tarafından kendisine verilmesini sağladıysa da, çok geçmeden papaya karşı ayaklandı. Sicilya naipliğine de elkoyarak yeğeni Konrad V'i (Konradin) mülkünden yoksun bıraktı. 1258'de Konradin'in öldüğü söylentisini yaydı ve Palermo'da Sicilya kralı tacını giydi. İmparatorluk yandaşlarının kalıntılarıyla bir ittifaklar ağı kurdu ve Montaperti'de toscana welfelerini yendi (1260). Ancak Hohenstaufenler'in can düşmanı olan papa, Anjou kontu Fransalı Charles I'in kişiliğinde, 1263'te ona karşı bir rakip çıkardı. Manfredi, Benevento yakınında yenildi ve öldürüldü.

Vatikan kitaplığı

kral Manfredi
Manfredi'nin Kutsal Kitabı'ndaki bir minyatürden ayrıntı
İtalya, XIII. yy.
Vatikan kitaplığı, Roma

MANFREDİ (Muzio), italyan yazar (Cesena 1535 - Roma 1607-1609 arasında). Petrarcacı şair, tiyatro üzerine *Lettere brevissime* (Kısa mektuplar) adlı bir yapıtın 1606 ve ona ün kazandıran *Semiramis* (1593) adlı trajedinin yazarı.

MANFREDİ (Bartolomeo), italyan ressam (Ostiano, Mantova yakınları, 1580'e doğr. - Roma 1624). Caravaggio'nun öğ-

rencisi ve taklitçisi olan Manfredi, XVII. yy.'ın ilk yıllarından itibaren, özellikle de ustasının ölümünden sonra (1610), Roma'da, ışıkçılığın yayılmasında etkin bir rol oynadı ve Kuzey'den gelen birçok ressamın (özellikle de François Vouet, Tournier, Régnier) bu akımı benimsemesine yol açtı. Uffizi'deki *Konser* adlı tablosu uzun süre Caravaggio'ya mal edildi. Manfredi'nin diğer yapıtları arasında *Bacchus ile bir içici* (Corşini galerisi, Roma) ve Libourne'da St-Jean kilisesi'nde bulunan, *Tüccarları Tapınak'tan kovan İsa* sayılabilir.

MANFREDİ (Eustachio), italyan matematikçi ve şair (Bologna 1674 - *ay. y.* 1739). Yapıtlarında aşk psikolojisinin bütün inceliğini zarif bir dille anlattı (*Rime,* 1723).

MANFREDİ (Nino), italyan oyuncu ve film yönetmeni (Castro dei Volsci, Frosinone, 1921). İlk filmini 1948'de çevirdi ve F. Zeffirelli'nin filmi *Camping*'de önemli bir rol aldığı 1957 yılına kadar küçük rollerde oynadı. Oynadığı çok sayıdaki filmlerden bazıları şöyle sıralanabilir: *Chacun son alibi* (M. Camerini, 1960), *Il Guidizio universale* (V. De Sica, 1961), *Io la conoscevo bene* (A. Pietrangeli, 1965), *Made in İtaly* (N. Loy, 1967), *Vedo nudo* (D. Risi, 1969), *Le Avventure di Pinocchio* (L. Comencini, 1971), *Birbirimizi çok sevmiştik* (C'Eravamo Tanto Amati) [E. Scola, 1974], *Çirkinler, pisler ve kötüler* (Brutti, Sporchi e Cattivi) [E. Scola, 1976]. Manfredi, yönetmen olarak 1963 yılında *L'amore difficile* adlı skeçli filmin 2. bölümünü gerçekleştirdi (İ. Calvino'nun *L'avventura del soldato* skecinden). Yönettiği ilk uzun metrajlı film *Per grazia ricevuta*'dır (1971).

MANFREDİNİ (Francesco), italyan kemancı ve besteci (Pistoia 1684 - *ay. y.* 1762). Bir süre Ferrara'da bulundu. 1704'te Bologna Filarmoni akademisi'ne girdi. 1711'de Monaco prensinin, 1727'de de Pistoia'daki San Filippo katedralinin capella yöneticisi oldu. Oratoryolar ve üstadı Torelli'yi örnek alan çalgı yapıtları besteledi: *Concertini, Sinfonie de chiesa, Concerti a due violini, Sei sonate per due violini* (Londra, 1764'e doğr.).

MANFREDİNİ (Giovanni Vincenzo), italyan besteci (Pistoia 1737 - Petersburg 1799). Francesco Manfredini'nin oğlu. Locatelli'nin Moskova'daki opera topluluğuna katıldı. Daha sonra Yekaterina II'nin hizmetine girdi. 1758'de geleceğin çarı Pyotr III Fyodoroviç'in capella yöneticisi oldu. Pyotr III tarafından, italyan opera topluluğunun başına getirildi (1762). 1765'te Galuppi, Petersburg'a gelinceye değin bu görevde kaldı. 1769'da Bologna'ya döndü, burada Mozart'la tanıştı. 1798'de çar Pavel I tarafından yeniden Rusya'ya davet edildi. *Regole armoniche...* (Armoni kuralları), *Difesa della musica moderna* (Modern müziğin savunulması) gibi yazılarının yanı sıra operalar, baleler, dinsel yapıtlar (*Messa funebre*) ve klavsen parçaları besteledi.

MANFREDONİA, İtalya'da kent, Puglia'da (Foggia ili), *Manfredonia körfezi*'nin ve Güney Gargano'nun kıyısında; 53 000 nüf. Balıkçılık. Kimya sanayisi.
—Tar. *Sipontum* adında antikçağ yunan kolonisi. I. yy.'da piskoposluk ve 1074'te başpiskoposluk oldu. 1256'ya doğru Sicilya kralı Manfredi kenti sağlığa daha elverişli bir yerde yeniden kurdurdu. Sipontum'dan kilise ve katakomp harabeleri kalmıştır.

MANGA a. Ask. Kara kuvvetlerinde muharebe hareketlerini ateş gücü ile yöneten en küçük askeri kuruluş. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ask. denizc. Savaş gemilerinde erlerin yattığı koğuş. || Eski yelkenli savaş gemilerinde, iki top arasındaki kapalı güverte alanı.
—ANSİKL. Ask. Manga, yapacağı görevin özelliğine göre çeşitli silah ve teçhizat taşıyan yaklaşık on kadar personelden meydana gelir. Komutanı çavuş olan mangalar, kuruluş amaçlarına ve silahlarının cinsine göre piyade mangası, silah mangası, havan mangası, tanksavar mangası, istihkâm mangası gibi adlar alır.

MANGAASİ, adını Vanuatu'da Vate kıyısındaki bir seramik evresinden alan yerleşme. Burası Melanezya'daki belli başlı tarihöncesi seramik dönemleriyle aşağı yukarı yaşıttır, ancak Lapita* kültür öbeğinde de farklıdır.

MANGABEY a. Zool. Uzunkuyruklumaymungiller familyasının *Cercocebus* cinsine giren üyelerinin ortak adı.

■ **MANGAL** a. (ar. *manğal*). **1.** İçine kor konulan, ısınmaya ya da yemek pişirmeye yarayan, bakırdan ya da pirinçten, üstü açık ve ayaklı kap. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Mangal kedisi gibi*, tembel, oturduğu yerden kalkmak bilmeyen, uyuşuk kimseler için kullanılır. || *Mangalda kül bırakmamak*, başaramayacağı şeyleri çalım satarak söylemek, yüksekten atmak: *Söze gelince mangalda kül bırakmaz.*
—Balıkç. Geceleri balıkları çekmek için bir sırığın ucuna takılarak teknenin ön kesiminden denize doğru uzatılan, içinde ateş yakılabilen herhangi bir araç. || Bu araçla yapılan balık avı.
—El sant. Boyama ve yıkama işleminden sonra yazmaların kurutulmak üzere serildiği, altında mangal yanan dört ayaklı tahta alet. (Kurutma işlemi, genellikle açık havada yapılır. Yazmaları açık havada kurutma olanağı yoksa mangal kullanılır.)
—Ev eşy. *Mangal tepsisi* ya da *tablası*, kül ve kıvılcımların çevreye yayılmasını önlemek için mangal altına konan tepsi ya da tabla.
—Orm. san. *Mangal kömürü* → ODUN KÖMÜR*Ü.
—ANSİKL. Anadolu'da evlerde, konak ve saraylarda ısınma aracı olarak tombak, pirinç, bakır, tunç ya da sactan yapılmış, dikdörtgen, oval ya da yuvarlak formlarda mangallar yaygın biçimde kullanılmıştır. Bunlar düz, yarım küre ya da koni biçiminde kapaklıdır. Özellikle konaklarda ve saraylarda çok ince işlemeli, değerli mangallar vardı. Tekkelerde, dergâhlarda, zaviyelerde de tarikatlara göre değişik

Büyük Larousse

mangal
Topkapı sarayı, İstanbul

motifler ve yazılarla süslenmiş örnekleri bulunuyordu. Anadolu'nun çeşitli etnografya müzelerinde sergilenen bu mangallar arasında, özellikle G.-D. Anadolu'da artuklu bölgesinde yapılmış tunç mangallar dikkati çeker. Bunlar döküm tekniğinde yapılmış, ajur tekniğinde bezenmiştir, ejder motifli örnekleri de vardır. Kahire Harari koleksiyonundaki dikdörtgen biçimindeki tunç mangalın kenarlarını oluşturan plakalarda aslanla ejder savaşımı motifi yer alır. Ayrı parçalar halinde dökülüp iri başlı perçinlerle mangalın köşelerindeki masif bölümlere tutturulan plakaların üst kenarların karşılıklı duran iki ejder figürü işlenmiştir. Bu figürler Selçuklu döneminde özellikle Irak, Suriye ve Anadolu'da sıkça kullanılmıştır. Sivri külahlı, badem gözlü, başları ve bedenleri yılan pulu desenli bu ejder figürleri özellikle artuklu bölgesinde yaygın olduğundan (Cizre Ulu camisi kapı tokmakları), Harari koleksiyonundaki mangalın da bu bölgeden olduğu sanılmaktadır (Grenoble müzesi'nde ve Baltimore Walters art gallery'de de ajurlu tunç mangal kenarları vardır). Topkapı sarayı müzesi'nde tombaktan yapılmış, kapakları ve gövdeleri zengin süslemeli yuvarlak ya da oval mangallar sergilenmektedir Bunların, ayrıca, ahşap üzerine bakır kaplamalı, ayaklı tepsileri bulunmaktadır.
Evlerde, konaklarda mangallar kahve, çay hazırlamakta da kullanılır, tiryakilerin cezvesi, demliği mangalın yanında dururdu (mangalda pişirilen kahve daha lezzetli olurdu). Günümüzde de köfte, mısır, kestane, balık hazırlamak için evlerde ya da satıcılarca kullanılan özel mangallar vardır.

MANGALİA a. Romanya'da küçük liman kenti ve sayfiye merkezi, Köstence'nin G.'inde. İ.Ö. VI. yy.'ın sonunda kurulan dor kolonisi antik *Callatis*'i, İ.S. VI. yy. sonuyla VII. yy.'ın başlarında Avarlar ve Slavlar yakıp yıktı. Yer, XIII. yy.'da bugünkü adıyla ortaya çıktı. Yunan-roma mezarlığı, Geç İmparatorluk döneminden kalma sur kalıntıları, bazilika (V.-VI. yy.). Arkeoloji müzesi.

Mangalicza ırkı, Orta Avrupa'da yetiştirilen ve iber domuzu tipinde olan, kıvırcık kıllı domuz ırkı.

MANGALOR, Hindistan'da (Karnataka) liman kenti, Malabar kıyısında; 305 000 nüf. Mangalor, artülkesinin tarım ürünlerini dönüştürür: besin, tekstil ve kimya (gübre, sabun) sanayileri. Çelik fabrikası. Çok sayıdaki tuğla fabrikası bütün Güney Hindistan'a, Doğu Afrika'ya, İran'a ve Malezya'ya mal gönderir. Limanından kahve, çay, sandal tahtası dışsatımı yapılır.

MANGALTEPE tümülüsü. Arkeol. Manisa'nın Saruhanlı ilçesi Alibeyli bucağında tümülüs. 1981'de Manisa müzesi müdürü Kubilay Nayır'ın yönetiminde gerçekleştirilen kurtarma kazılarında dromos, ön oda ve ana mezar odasından meydana gelen ve içindeki buluntulara göre Helenistik döneme tarihlendirilen bir mezar yapısı ortaya çıkarıldı. Mezar odasında, ölülerin üzerine yatırıldığı sekiler insan vücudu biçiminde oyulmuş, bele gelen yere üç delik açılmıştır. Sekilerin ayakları da ion başlığı biçiminde kıvrımlıdır. Mezarda ayrıca üç amfora, cam boncuklar bulunmuştur.

MANGAN a. Kim. MANGANEZ'in eşanlamlısı.

MANGAN (James Clarence), irlandalı şair (Dublin 1803 - *ay. y.* 1839). Afyon müptelası, Maturin'in hayranıydı. İrlanda basınında yayımlanan kurgusal yapıtlarında ya da çevirilerinde, doğuculuğu, milliyetçilik ve alaycı bir gizemcilikle bağdaştırdı. Yoksulluk içinde koleradan ölen bu irlandalı Edgar Poe, VACUUS ya da TERRAE FİLİUS adı altında birçok şiir ve balad bıraktı (*The Nameless One; Dark Rosaleen*).

MANGANAT a. (fr. *manganate*). Anorg. kim. **1.** Formülü M_2MnO_4 olan tuz; bu formülde M birdeğerli bir metali gösterir. **—2.** *Manganat asidi*, formülü H_2MnO_4 olan, tek başına elde edilemeyen asit. (Anhidritinin formülü MnO_3'tür.)

MANGANATOSÜLFÜRİK sıf. (fr. *sulfomanganique*'ten). Anorg. kim. Sülfürik asitle potasyum permanganattan oluşan ve yükseltgen olarak yararlanılan bir karışım için kullanılır.

MANGANELLİ (Giorgio), italyan yazar (Milano 1922). Deneme yazarı (*La letteratura come menzogna,* 1967); fantastik romanlar (*Hilarotragoedia,* 1964; *Centuria,* 1979) ile yaşam, ölüm ve metafizik

Silvana Mangano

kaygılarını irdeleyen bir hikâye kitabı (*Dall' inferno*, 1985) kaleme aldı.

MANGANEZ a. (fr. *manganèse*; ital. *manganese*'den). Demirle yakın benzerlikler gösteren, daha çok alaşım halinde kullanılan, geçiş metalleri grubundan metal. (Simgesi Mn olan kimyasal element.) [Bk. *ansikl.* böl.] (Eşanl. MANGAN.)

—Anorg. kim. *Manganez II*, ikideğerli manganezin oksidi ve tuzları için kullanılır. || *Manganez III*, üçdeğerli manganezin oksidi ile tuzlarına denir.

—Toksikol. *Manganez zehirlenmesi*, manganez işçilerinde görülen zehirlenme. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Scheele'nin 1774'te siyah magnezyada (proluzit; manganez [mangan] dioksit) varlığını saptadığı manganezi, ilk kez J. G. Gahn aynı mineralden karbonla indirgeyerek elde etti. Manganez, beyaz -gri renkte, parlak bir katıdır. Sıcakta, ametallerin çoğuyla bileşir; demirden daha kolay yükseltgenir, bu özelliğinden dolayı demir metalürjisinde çeşitli katışkı maddelerini uzaklaştırmada kullanılır. 100 °C'ta suyu ayrıştırır, asitlerde çözünür.

Manganez, ayırtedici kimyasal özelliklerini taşıdığı *geçiş metalleri* grubunda yer alır; bu nedenle birçok yükseltgenme derecesi gösterir ve hidratlı iyonlar oluşturur. Oldukça tepkİn olan manganez, daha çok demire benzer. 1 ve 7 arasındaki tüm değerlikleri gösterir. 2 ve 3 değerlikli oksitleri bazik, 4, 6 ve 7 değerlikli oksitleri, asit anhidritleri niteliği taşır.

• *Manganez bileşikleri*. Manganezin pek çok *oksidi* vardır. $MnCl_2$ ya da $MnSO_4$ gibi *manganez II tuzları*'na (manganez bu bileşiklerde ikideğerlidir) denk düşen *protoksit* ya da başka bir deyişle *manganez II oksit*, 1 650 °C'ta eriyen, bazik özellikte, yeşil bir katıdır. Kararlı olan bu tuzların sulu çözeltileri pembedir.

Atom numarası: 25
Atom kütlesi: 54,938
Özgül kütlesi: 7,43 g/cm³
Erime sıcaklığı: 1 244 °C
Kaynama sıcaklığı: 1 962 °C
Yükseltgenme durumları:
+2, +3, +4, +7
Elektron biçimlenmesi:
[2, 8, 8] $3d^5 4s^2$
İzotopları: 50-57
Doğal manganez: ^{55}Mn % 100

Mangan III oksit (Mn_2O_3) doğada bulunur (braunit, manganit), zayıfça baziktir. Buna denk düşen *manganez III tuzları* (bu bileşiklerde manganez üçdeğerlidir) yeşil renkli ve az kararlıdır; suyla şiddetli bir şekilde ayrışırlar.

Manganez II, III oksit (karmaşık oksit, Mn_3O_4), toprakta bulunur ve manyetik demir okside benzer (hausmannit).

Manganez dioksit (MnO_2), manganezin en önemli cevheridir (piroluzit). Ortorombik sistemde koyu gri prizmalar biçiminde kristallenir. Kızıl dereceye dek ısıtıldığında oksijen ve Mn_3O_4 verir. Sülfürik asitle, kuvvetli yükseltgen bir karışım, hidroklorik asitle klor meydana getirir. Bazlara karşı asit rolü oynayarak kristalleşmiş tuzlar olan *manganit*'leri verir. Yükseltgen özelliklerinden dolayı Leclanché pillerinde kutuplanma giderici, cam sanayisinde "camcı sabunu" adıyla karbonlu maddeler yüzünden kararmış olan camları beyazlatmada kullanılır.

Manganezin tuzları olan *manganat*'ların bilinmesine karşın, bu tuzlara denk düşen oksidi bilinmemektedir. Kristalleşmiş katılar olan manganatlar, sülfat ve kromatlarla eşyapılıdır. Manganez dioksidin potasyum hidroksit eşliğinde yükseltgenmesi sonunda elde edilen potasyum manganat (K_2MnO_4), yeşil renkli bir katıdır. Asitlerin etkimesi sonunda tersinir olarak manganez II tuzu ve permanganata dönüşür, çözeltisinin rengi de yeşilden mora döner.

Manganez VII oksit (Manganez heptaoksit, Mn_2O_7), ısıtıldığında patlayan kahverengi-yeşil bir sıvıdır. Buna denk düşen asidi ($HMnO_4$), yalnız çözelti halinde bilinir; ama potasyum permanganat ($KMnO_4$) koyu mor renkli, kristalleşmiş bir katıdır. Perkloratla eşyapılı olan bu bileşik, suyla mor renkli güzel bir çözelti verir. Sülfürik asitli çözeltisi, organik ya da indirgen maddelerle temas ettiğinde oksijenini kolayca vererek manganez II sülfata dönüşür; renk kaybıyla birlikte gerçekleşen bu dönüşüm yardımıyla, pek çok maddenin niceliği belirlenebilir. Permanganat ayrıca etkili bir dezenfektandır.

• *Cevherleri*. Manganeze, pek çok cevherde, özellikle oksitli cevherlerde rastlanır: *piroluzit*, manganez dioksit (MnO_2); *braunit*, susuz manganez oksit (Mn_2O_3); *manganit*, hidratlı manganez III oksit ($MnOOH$); *hausmannit* (Mn_3O_4).

• *Üretimi*. Manganez arı olarak şu yöntemlerle elde edilir:

1. *alüminotermi yöntemiyle indirgeme:* bu teknikte oksit, alüminle korunan bir pota içinde toz alüminyumla karıştırılarak indirgenir (Goldschmidt yöntemi); böylece karbon içermeyen arı bir manganez elde edilir;

2. *elektroliz yöntemi:* manganez klorür ya da sülfat, çözünmeyen kurşun ya da grafit bir anot ve yükseltgenmeyen çelik bir katot kullanılarak elektroliz edilir; işlem sonunda % 99,8 arılıkta bir metal elde edilir;

3. *vakum altında damıtma:* alüminotermi yöntemiyle hazırlanan manganez, vakum altında damıtıldığında % 99,98 arılıkta bir metal kazanılır.

Manganez, en çok çeliğin mekanik özelliklerini geliştirmede kullanılır. Hemen hemen tüm çelik türleri belli oranlarda manganez içerir. Manganez, kükürtle MnS biçiminde bileşir; manganez bulunmadığı zaman kükürt, demirle FeS biçiminde bileşir ve bu da çeliğin sıcakta kırılgan olmasına yol açar. Manganez sülfür (MnS), haddeleme ve dövmeyle çeliğin özelliklerini geliştiren zararsız kalıntılar oluşturur. Çeliğin içinde dağılan bu kalıntılar, metal eritildiğinde oksit giderici olarak davranır ve katılaşmayı izleyen sıcak işlem sırasında metalin direncini, sertliğini yükselterek davranışını geliştirir.

Piroluzit ile demir oksit karışımı, yüksek fırında kokla indirgenerek tonlarca demir-manganez alaşımları hazırlanabilir. Nitekim % 30-80 oranında manganez ve % 7-8 oranında karbon içeren ferromanganez alaşımları ile % 5 karbon ve % 25'ten düşük oranlarda manganez içeren spiegel alaşımları bu yolla elde edilir.

• *Kullanım alanları*. Manganezin metal olarak herhangi bir kullanımı yoktur. Özellikle demirli ve bakırlı alaşımların üretiminde, ferromanganez ya da spiegel alaşımları halinde yüksek fırında dökme demirin kükürdünü gidermede, ayrıca dökme demirin konverter ya da elektrik fırınında çeliğe dönüştürülmesi sırasında çelikten kükürdü uzaklaştırmada kullanılır. Böylece manganez, olağan ya da hafif alaşımlı çeliklerin bileşimine % 0,60 oranında girer.

Manganezli çelikler, türlerine göre % 1 -1,5 oranında manganez ile % 0,20-0,40 oranında karbon içerir. Daha yüksek oranda karbon içeren (% 0,8-1) krom ve tungsten katılmış manganezli çelikler, "suvermeyle biçim değiştirmeyen" çelikler olarak nitelenir ve bu malzemelerden takımların, işlem sırasında biçim değişikliğine uğramaması gereken parçaların yapımında geniş ölçüde yararlanılır.

Manganez ve silisyumlu çelikler, yüksek esneklik sınırları nedeniyle yaprak yayların, çeşitli millerin yapımında kullanılır. Ayrıca manganez-silisyum-krom çelikleri ile manganez-krom çelikleri de bilinmektedir.

Hadfield çeliği'nde, manganez oranı, % 13-14'e kadar çıkar; ani soğutma işlemi sonunda darbeye ve özellikle aşınmaya karşı yüksek dayanım özellikleri kazanır. İşlenmesi zor olduğundan kalıplanarak makas ağızlarının, öğütücü parçaların ya da kırıcı çenelerin, zırh plakaları vb.'nin yapımında kullanılır.

Manganezli paslanmaz çelikler, nikel kıtlığı yüzünden İkinci Dünya savaşı sırasında üretilmiş ve sac olarak kullanılmıştır (% 8-15 krom, % 10-15 manganez). Günümüzde buhar kazanları ile yüksek basınç altında çalışan aygıtların yapımında kullanılan austenitli paslanmaz bir tür çelik, % 6,5-8,5 oranında manganez içerir.

Bakır-mangan alaşımları. Bu alaşımlar arasında en çok kullanılanı, % 80-85 bakır, % 15-20 manganez, % 2-5 nikel içeren manganindir; geniş bir sıcaklık alanında değişmeyen elektrik iletkenliğinin düşük olması nedeniyle duyarlı elektrik dirençleri ile ısıtıcı rezistansların yapımında kullanılır. Manganez ayrıca, deniz suyu korozyonuna karşı yüksek bir direnç göstermesiyle tanınan bakır-alüminyum, bakır-nikel alaşımlarının pek çoğunun bileşimine girer.

Manganez, özellikle alüminyum metalürjisinde kullanılır. Alüminyuma manganezle birleşmiş ya da birleşmemiş olarak % 1-1,5 oranında magnezyum katıldığında, bir alüminyum alaşımları ailesi elde edilir; bu alaşım ailesi, alaşımsız alüminyuma göre ayırtedici üstün mekanik özellikler taşır; ayrıca biçimlendirilmeleri kolaydır, kaynak yapılabilir ve korozyona karşı yüksek bir direnç gösterirler. Alüminyum -magnezyum alaşımlarına % 1'den az oranda manganez katıldığında, bu alaşımların kaynaklanabilme özelliği, ısıya karşı dayanımı ve korozyona karşı direnci büyük oranda artar. Aynı şekilde alüminyum-silisyum-magnezyum alaşımlarının tokluğunu artırmak için de gene manganezden yararlanılır.

• *Dünya üretimi*. Dünya manganez üretimi, 1990'lı yıllara doğru 25 milyon tona yükseldi. Bunun yaklaşık % 55'ini Ukrayna (Nikopol), Gürcistan (Çiyatura) ve Rusya (Urallar, Sibirya, Uzak Doğu) üretir (toplam 9,7 Mt). Bu üç ülkeyi Güney Afrika (3,7 Mt), Gabon ve Brezilya (2,5 Mt), Avustralya ve Çin (1,6 Mt) ile Hindistan (1,2 Mt) izler.

• *Türkiye'de*, XX. yüzyılın başından beri manganez üretilmekte ve dışsatımı yapılmaktadır. Çoğu küçük rezervli ve ülkenin çeşitli bölgelerine dağılmış olan yatakların başlıcaları: Tefenni-Taşpınar, Kemaliye-Dilli, Çatalca-Silivri, Sıvas-Hafik, Ceyhan-Dokuztekne, Tosya-Sekiler, Balıkesir-Mezitler, Muğla-Köyceğiz, Denizli-Tavas, Yozgat-Afyonkarahisar ve Trabzon'da bulunur. Çıkarılan ham cevherin tenörü % 35-45 arasındadır. Bu oran bazı bölgelerde % 50'ye yükselir. Türkiye'de manganez üretimi genel olarak artmakla birlikte, yıllara göre dalgalanmalar göstermektedir: 1945'te 5 095 ton olan tuvönan manganez üretimi, 1950'de 23 178 tona, 1960'ta 42 930 tona yükselmiş, 1970'te 14 394 tona düşmüş, 1980'de tekrar 41 634 tona çıkmış, 1986'daysa yalnızca 7 770 ton olarak gerçekleşmiştir. 1986 yılından sonra, gizlilik gerekçesiyle istatistik yayımlanmamıştır. Türkiye manganez üretiminin büyük bölümünü ihraç eder.

—Eczc. Manganezin tuzları (karbonat, klorür, laktat, oksit ya da sülfat) koloidal halde eskiden enfeksiyonlara karşı ve hücre metabolizmasını hızlandırıcı olarak kullanılır, kansızlık ve asteni tedavisinde verilirdi. Kalsiyum ya da potasyum permanganat, organik maddelere karşı güçlü bir yükseltgendir. Yara antiseptiği ve dezenfektanı olarak ve suların arıtılmasında kullanılır.

—Pedol. ve Tarım. Manganez kayaçlarda pek az bulunan ve bitkilerce sürekli çevrime sokulan, böylece biyolojik etkinliği yüksek topraklardaki humus yapıcı bazı horizonlarda biriktirilebilen kimyasal bir elementtir. Verimi artırıcı rol oynadığından tarım bitkileri için oligoelement sayılır. Toprakta aşırı kalsiyum bulunması (kireçli top-

raklar, aşırı kireçleme) duyarlı bitkilerde (şekerpancarı, tahıllar) manganez eksikliğine yol açar. Toprağın ılımlı kireçlenmesi ve kireçli topraksa manganez sülfat katılması eksikliği önlemeye ve gidermeye yarar.
—Toksikol. Süreğen manganez zehirlenmesi, manganez bioksit ya da protoksitle çalışan işçilerde görülür. En başta karaciğer ve özellikle sinir sistemi zarar görür (hipertoni, sertlik, dik yürüyüş, "horoz adımı", Parkinson hastalığını andıran titremeler). Potasyum permanganatla akut zehirlenme sindirim sistemini, böbrekleri ve kalbi etkiler.

MANGANEZÖLÇÜM a. Anal. kim. Genellikle asit ortamda, ayarlanmış potasyum permanganat çözeltisi kullanarak indirgen maddelerin niceliğini hacimölçümsel olarak belirleme yöntemi. (Demir II sülfat, oksalik asit, hidrojen peroksit [oksijenli su] vb.'nin niceliği bu yolla belirlenebilir.) [Eşanl. MANGANİMETRİ.]

MANGANİMETRİ a. (fr. *manganimétrie*). Anal. kim. MANGANEZÖLÇÜM'ün eşanlamlısı.

MANGANİN a. (tesc. edil. ad). % 15 ile 20 manganez ve % 2 ile 5 nikel içeren bakır (% 80 ile 85) alaşımı. (Manganin, özgül direncinin sıcaklığa bağlı olarak düşük bir değişim katsayısı [°C başına $15 \cdot 10^{-6}$ düzeyinde] göstermesi nedeniyle yüksek duyarlıklı dirençlerde kullanılır.)

MANGANİT a. (fr. *manganite*). Anorg. kim. **1.** Mangan dioksit (MnO_2) anhidritinden türeyen tuz. **—2.** *Manganit asidi,* mangan dioksit anhidritinden bir asidin etkimesi sonunda oluşan ama tek başına elde edilemeyen kararsız asit.
—Miner. MnOOH formülündeki hidratlı doğal manganez oksit. (Ortorombik sistemde yer alan manganit boylamasına çizgili prizmasal kristaller biçiminde ya da lif halinde bulunur. Rengi koyu gri, hemen hemen siyahtır. Yoğunluğu 4,3'tür.)

MANGANO (Silvana), italyan sinema oyuncusu (Roma 1930 - Madrid 1989). Oyuncu olarak ilk büyük başarısını *Acı pirinç* (Rizo amaro) [G. De Santis, 1949] filmiyle elde etti. Başlıca filmleri: *Anna* (A. Lattuada, 1951), *Okyanusa karşı* (Barrage contre le Pacifique) [R. Clément, M. Duras'nın yapıtından, 1958], *Büyük isyan* (la Tempesta) [A. Lattuada, Puşkin'in yapıtından, 1958], *La grande guerra* (M. Monicelli, 1960), *Barabbas* (R. Fleischer, 1962), *Il processo di Verona* (C. Lizzani, 1963), *Edipo re* (P. P. Pasolini, 1968), *Teorema* (P. P Pasolini, 1968), *Venedik'te ölüm* (Morte a Venezia) [L. Visconti, Thomas Mann'ın yapıtından, 1970], *La Caduta degli Dei* (L. Visconti, 1972), *Şiddet ve tutku* (Gruppo di Famiglia in un interno) [L. Visconti, 1974].

MANGANOFİLLİT a. (fr. *manganophyllite*). Miner. Manganezli biyotit çeşidi.

Manganol sarayı, İstanbul'da bizans sarayı; Sarayburnu ile Ahırkapı arasındaydı. XI.-XII. yy.'larda bir süre kullanılan bu yapıdan günümüze yalnızca temel, sarnıç ve mahzen kalıntıları kalmıştır.

MANGANOSİT a. (fr. *manganosite*). Miner. Kübik sistemde yer alan, MnO formülündeki doğal manganez II oksit.

MANGANOSTİBİT a. (fr. *manganostibite*). Miner. Ortorombik sistemde yer alan doğal manganez ve demir antimonat.

MANGANOTANTALİT a. (fr. *manganotantalite*). Miner. Ortorombik sistemde yer alan doğal demir ve manganez tantaloniobat.

MANGAREVA adası, Gambier takımadasının en büyük adası.

MANGBETU a. Nil-çad öbeğinden sudan dili; Mangbetular'ca konuşulur.

MANGBETULAR, Zaire halklarından biri. "Mangbetular" terimi gerçekte XVIII. yy.'da krallığın kurucusu olan (ve dilini benimsedikleri) klan tarafından egemenlik altına alınan birçok halkı bir araya getirmektedir. 1870'e doğru dağılmasından önce bu krallık başında bir kral sarayı bulunan, iyi örgütlenmiş, Araplar ve Türkler ile yapılan köle ticareti sayesinde gelişen merkezi bir devlet oluşturuyordu. 1870'ten başlayarak Mangbetular, fatih zandelerin baskısıyla, küçük küçük reislikler oluşturdukları ekvator ormanına çekildiler. Tarımcı olmakla birlikte, avcılık ve balıkçılıkla da uğraşmaktadırlar. İşlerin çoğunu kadınlar yapmaktadır. Babasoylu ve babayerli olan Mangbetular, yerleşik topluluklar oluşturan klanlara ayrılırlar.

MANGEL a. (ing. *mangle,* silindir; hollandaca *mangelen,* silindirle döndürmek' den). Tekst. *Mangel kalenderi,* keten ve jüt bezlerine belli bir pütürlük vermede ve iplikleri arasındaki boşlukları kapatmada kullanılan apre makinesi.
—ANSİKL. Mangel kalenderi üç metal silindirden oluşur. İşlenecek dokuma alt ve üst silindirler arasından geçirilir. Silindirlerin yaptığı basınç dokumanın ipliklerini iyice ezer; böylece çözgü ve atkı iplikleri arasındaki küçük boşluklar az ya da çok kapanır. Hidrolik araçlarla daha kuvvetli bir basınç elde edilebilir *(hidrolik mangel kalenderi).*

MANGELSDORFF (Albert), alman caz tromboncusu ve bestecisi (Frankfurt 1928). Önce keman ve gitar çaldı. 1951'den başlayarak kendini trombona verdi. Hans Koller, Jutta Hipp, John Lewis, Peter Brötzmann, Lee Konitz, Don Cherry ile çalıştı ve Globe Unity Orchestra'ya katıldı. Geleneksel trombon tekniğini, çalgının kendi sesinin yanı sıra armoniklerini de kullanarak geliştirdi (üflemeli bir çalgıdan, aynı anda üç ses elde eden ilk müzikçidir). Mangelsdorff, 1986 Bilsak caz festivali kapsamında İstanbul'da da çaldı. Başlıca plakları: *Spontaneous* (1971), *Trombirds* (solo, 1973), *Tromboneliness* (solo, 1976), *A Jazz tune I hope* (Elvin Jones ile, 1978).

MANGER (İtzik), yiddişçe yazan israilli yazar (Czernowitz, bugün Çernovstsiy, 1901 - Gedera, İsrail, 1969). Babasının sayesinde yiddiş folkloru ve şiiriyle yakınlık kurdu; ilk şiir kitabında (*Ştern ovfn dak,* 1929) bu kaynaklardan esinlendi; bu yapıtı, 1933'te daha kişisel esinli şiirler izledi (*Lamtern İn İnf*). *Kumeş Lider* (1935), *Megile Lider* (1936) adlı yapıtlarında, ilk peygamberlerin görkemli tiplerine çağdaş bir gerçeklik kazandırdı.

MANGIR a. **1.** *Esk.* Akçenin dörtte biri değerinde bakır sikke; fülüs. **—2.** Nargile lülesine konulmak için kömür tozundan yapılan, çabuk tutuşan tavla pulu biçiminde nesne. **—3.** *Arg.* Para: *Cebinde mangırın kaldı mı?*
—ANSİKL. Nümism. Osmanlı döneminde ilk bakır paralar, Murat I zamanında bastırılmıştır (Cevdet tarihi'nde Orhan Bey zamanında da bastırıldığı belirtilirse de bu sikkelerden örnekler günümüze ulaşmamıştır). Mustafa II ve ondan sonraki padişahlar zamanında pirinçten kesilen sikkelere *kızıl mangır* denilmiştir. Başlangıçta 24 mangır bir akçe değerindeydi, daha sonra 1 akçe 8, 4, 2 mangıra düşmüş, sonunda bir akçe bir mangır olmuştur. Bir okka bakırdan 800 mangır kesiliyordu. Bunların ayar ve ağırlıkları düzenli olmamıştır. 1633'te İran seferi sırasında İstanbul'dan Mısır'a gönderilen on iki kantar bakırdan *fülûs* adlı bakır paralar kestirilmiştir. XVIII. yy. ortalarından sonra mangırlara *bakır para, nuhas akçe, sıkkei nuhassiye* denilmiştir. XIX. yy. başlarında ise alışverişte *çürük akçe* de denilmiştir. XX. yy. başlarındaki tashihi sikke kararından sonra 10 paralık birim, mangır olarak belirlenmiştir.

MANGIRSIZ sıf. *Arg.* Hiç parası olmayan.

MANGIŞLAK yarımadası, Kazakistan'da çölsü plato. Hazar denizi'nin D.'sunda, Karaboğaz körfezinin K.'inde. Denizin yakınındaki kapalı ve kurak bir çöküntü deniz düzeyinin 132 m altına kadar iner. Petrol yatakları.

Murat I dönemi mangırları

MANGİ a. (fr. *mangy*). Patol. Madagaskar'da yüksek yaylalarda yaşayan insan topluluklarında yaygın olarak rastlanan iki taraflı süreğen parotidit. (Fransız hekim Antoine Maurice Fontoynont [1869-1948] tarafından tanımlanmıştır.)

MANGİN (Charles), fransız general (Sarrebourg 1866 - Paris 1925). Nisan 1917'de Chemin des Dames üzerindeki Nivelle saldırısında VI. Ordu'nun komutanıydı. Harekâtın başarısızlığa uğraması üzerine açığa alındı. Aralık ayında tekrar göreve çağrılarak, bir tümen komutanlığına atandı. Haziran 1918'de Matz üzerinde von Hutier'nin saldırısını durdurdu. X. Ordu'nun başına atandı, Villers-Cotterêts' nin önünde, müttefiklerin zaferinin başlangıcı olacak karşı saldırıya komuta etti.

MANGİZ a. *Arg.* **1.** Para: *Mangizleri görmeden işe başlamam.* **—2.** *Mangiz eritmek,* para yemek. ‖ *Mangiz tutmak,* paralı olmak; parası bulunmak.

MANGLA, Pakistan'da yer, Keşmir yakınında. Chelum üzerinde, elektrik üretimi ve sulama barajı.

MANGLE a. (malayca sözc.). **1.** Ekvator bölgelerinde alçak kıyılarda mangrov ormanlarını oluşturan başlıca mangrov türlerinden biri. (Bil. a. *Rhizophora mangle;* rhizophoraceae familyasının örnek tipi.) **—2.** Bu ağacın meyvesi.

MANGLİETİA a. Güney-doğu Asya'da yetişen orman ağacı. (Manolyagiller familyası.)

mango

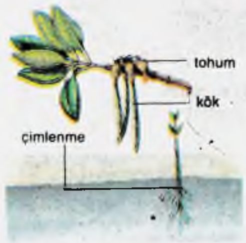

MANGO a. (fr. *mango;* port. *manga;* tamul dilinde *mankay*'dan). **1.** Mevsimlerin belirgin olduğu tropikal bölgelerde yetişen meyve ağacı. (Bil. a. *Mangifera indica;* anacardiaceae familyası.) **—2.** Bu ağacın meyvesi. (Çeşitlere göre boyu, biçimi, rengi değişik ve eti çekirdeğine yapışık ağır bir meyvedir. Ağırlığı 200 g'dan 1 kg'a, rengi yeşilden sarıya, turuncudan kırmızıya kadar değişebilir. Chutneyin bileşimine girer.)
—ANSİKL. Mango (*Mangifera indica*) Hindistan ve Birmanya kökenlidir. XVII. yy.'dan sonra tüm tropikal bölgelere yayılmıştır. Çok çabuk gelişebilen ve kışın yapraklarını dökmeyen bir ağaçtır; fidan ve aşıyla çoğaltılır. Hindistan kökenli çeşitlerin meyvelerinden kuvvetli terebentin kokulu elyaf elde edilir. Ticari alanda kullanılan mango çeşitlerinin çoğu amerikan melezleridir. Başlıca üretici ülkeler Hindistan, Brezilya, Senegal, Mali ve Mısır'dır.

MANGOKY, Madagaskar'da ırmak; güneydeki yüksek topraklardan doğar ve geniş bir deltayla Mozambik boğazına dökülür. Deltada pirinç ve pamuk üretimi.

MANGOLDT (Hans Karl Emil VON), alman iktisatçı (Dresden 1824 - Wiesbaden 1868). Arz ve talebin matematiksel olarak incelenmesine öncülük edenlerden biridir. Başlıca yapıtı: *Grundriss der Volkswirt-*

kırmızı mangrov
(Rhizophora apiculata)

schaftslehre'dir (İktisat biliminin temelleri) [1863].

MANGRAİ, Tay prensi. Günümüz Tayland'ının kuzeyinde Lan Na krallığı'nı kurdu (1237-1317). Ngön Yang (bugün Çiang Sen) prenslerinin soyundandı. 1261'de tahta çıktı. Ertesi yıl Çiangrai'de başkentini kurdu. 1287'de Siyam kralı Rama Khamheng ile bir antlaşma imzaladıktan sonra 1291-92'de Haripuncaya'nın Mon krallığı'na (Lamfun) saldırdı ve bu krallığı ortadan kaldırdı. 1296'da "yeni başkent" Çiangmai kentini kurdu.

MANGROV a. (ing. *mangrove*). **1.** Tropikal bölgelerde, acı suların kıyılarında ve içinde yetişen çeşitli ağaçların (*rhizophora, avicennia, brugiera, sonneratia,* vb.) ortak adı. **—2.** Tropikal bölgelerde haliçlerin ve denizkulaklarının bataklıklarında yetişen ve yukarıda anılan ağaçlardan oluşan orman, mangrov ormanı. (Bu ormanların bulunduğu topraklar sodalı gleylerden ya da hidromorf topraklardan oluşur.)

—ANSİKL. Mangrova özgü ağaç türlerinde hem birçok hava kökü (*rhizophora*), hem uzun yeraltı köklerinin balçıktan çıkan dikey dallarından oluşan ve solunum kökü denen "kuşkonmaz" kökler, hem de "kıvrık kökler" (*mitrogyna*) bulunur. Bütün bu köklerde, sözkonusu ağaçların az ya da çok tuzlu çamurlu topraklarda boğulmamak için savaşmalarını sağlayan solunum delikleri ve havalandırma dokusu vardır. Öte yandan ağaçlardan çoğunun tohumları vivipar gelişir: çimlenme, meyveler daha ana bitkiye bağlı olduğu sırada gerçekleşir; bitki taslağı iyice geliştikten (birkaç desimetre) ve "ok" ya da "topuz" biçiminde köklerle donandıktan sonra düşerek yumuşak balçığa derince saplanır. Afrika'da, çoğu zaman tam bir ardışık düzende, kıyıdan denize doğru bitkisiz bir denizkulağından sonra, önce *avicennia,* sonra *rhizophora,* daha sonra *sonneratia* cinsi ağaçlar yer alır. Bu özgül kıyı ortamında, hem suda, hem karada yaşayabilen kalabalık bir fauna (yengeçler, balıklar, böcekler) bulunur.

Larousse

Henri Manguin
Penceredeki çıplak (1904)
özel kol.

MANGUİN (Henri), fransız ressam (Paris 1874 - Saint-Tropez 1949). G. Moreau'nun öğrencisiydi; Marquet, Matisse, Rouault gibi ressamlarla dostluk kurdu; sanat yaşamına Güzel sanatlar ulusal derneği salonu'nda başladı (1900) ve 1905 Güz salonu'nda, fovizm hareketine katıldı. Yapıtlarının büyük bir bölümünü, Signac'ın çağrısı üzerine Saint-Tropez'de gerçekleştirdi (*Saint-Tropez koyu,* 1918, Art moderne ulusal müzesi, Paris); bunlarda, ılımlı bir bireşimcilik ve ortama göre değişen renk tonlarının yanı sıra, Cézanne ve Renoir'ı anımsatan bir sağlamlık gözlemlenir (*Ravel'in portresi, ay. y.*).

beyaz kuyruklu mangust
(İchneumia albicauda)

MANGUR a. *Yörs.* Hayvanların boynuna takılan ve ip bağlamaya yarayan ağaç halka.

MANGUST a. (isp. *mangosta*). **1.** Eski Dünya'nın tropikal bölgelerinde yaşayan bazı küçük, etçil memeli hayvanların ortak adı. (Bazen zehirli yılanlarla beslenirler. Bu terim *Herpestinae* ve *Galidiinae* oymaklarının birçok cinsinde yer alan türler için de kullanılır. Miskkedisigiller familyası.) **—2.** *Ak kuyruklu mangust,* Sahra'nın güneyinde ve Arabistan'da yaşayan afrika mangustu. (Gececidir, yalnız başına ağaçta ya da yerde yaşar; yılanlar, böcekler ve damanlarla beslenir. Bil. a. *İchneumia albicauda;* miskkedisigiller familyası.)

—ANSİKL. *Herpestinae* oymağı "mangust" diye adlandırılan kırk kadar tür içerir. Hepsinin de uzun ve esnek bedenleri, kısa boyları, sivri suratları ve uzun kuyrukları vardır. Bunlar çoğunlukla toplu olarak ve gündüzleri yerde etkinlik gösteren etçil (küçük omurgasızlar, zehirli yılanlar, vb. ile beslenirler) hayvanlardır. *Herpestes* cinsinde bir düzine kadar tür vardır; bu türlerden firavun sıçanı (*H. ichneumon*) İspanya'da yaşar. Afrika ve Arabistan'da yaşayan ak kuyruklu mangust (*İchneumia albicauda*) yalnız yaşar ve geceleri avlanır. Afrika cüce mangustu (*Helogale parvula*), böceklerle beslenir. Afrika bozkır mangustu (*Dologale dybowski*), Batı Afrika bataklık mangustu (*Atilax paludinosus*) gibi bazı türlerin çok özel yaşama alanları vardır. *Galidiinae* oymağı Madagaskar'a özgü 7 türden oluşur. Bu türlerden en yaygını halkalı kuyruklu mangusttur (*Galidia elegans*).

MANGUSTAN a. **1.** Özellikle Uzakdoğu'da, nemli tropikal bölgelerde yetiştirilen, malezya kökenli meyve ağacı. (Bil. a. *Garcinia mangostane;* guttiferaceae familyası.) [Yakın bir tür olan *Garcinia indica*'nın tohumundan, kokum yağı denilen katı bir yağ elde edilir.] **—2.** Bu ağacın yenebilen meyvesi. (Mandalina büyüklüğünde kırmızı bir meyvedir. Kimilerince tropikal meyvelerin en güzeli sayılır.)

MANHATTAN a. Viski, vermut ve angustura ile hazırlanan kokteyl.

MANHATTAN, New York'ta semt. Batısında Hudson, kuzeyinde Harlem ırmağı, doğusunda East River vardır; güneydeyse Upper Bay'in karşısına kadar uzanır (1990'da 1 487 536 nüf.), Manhattan New York'un beynidir.

Manhattan tasarısı, atom bombaları üretimiyle ilgili amerikan tasarısı. 1942 ve 1945 yılları arasında Oak Ridge ve Hanford sanayi komplekslerinin kurulması (R. Oppenheimer ile) ve Alamogordo'da (Yeni Meksika) 16 temmuz 1945'te yapılan denemeyle gerçekleşti.

Manhattan Transfer, John Dos Passos'un romanı (1925). Dos Passos hem doğalcı, hem izlenimci, hem de eşzamanlı tekniklerle New York'un karmaşık yaşamını çizer ve alev simgesinin kentin çökmüşlüğünü ve bireyin güçsüzlüğünü dile getirdiği bir olaylar zinciri boyunca (yangınlar, cinayetler, kazalar) toplumsal katların en uç noktalarını izler.

MANİ a. (fr. *manie;* yun. *mania*'dan). **1.** Psik. Oyunbazlıkla karışık coşku durumu, düzensiz ve hızlı düşünme ve içgüdüsel taşkınlıklar biçiminde kendini gösteren psişik işlevlerin aşırı uyarı nöbeti. (Eşanl. MANYAK HAL.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bir şeye duyulan aşırı tutku ve çoğu kez garip ve gülünç olan alışkanlık.

—ANSİKL. Kendini açıkça belli eden ilk mani nöbeti, genellikle 20-50 yaşları arasında ortaya çıkar. Belirgin özelliği, bütün psişik süreçlerin hızlanması (takipsişi) ve bunun yanı sıra önceleri tutarlı, sonraları çığrından çıkmış bir sürü zihinsel tasarımlar, yüzeysel ve hızlı düşünce çağrışımları ve -genellikle algılar fazla bozulmuş olmadığı halde- son derece kaypak bir dikkattir. Konuşulan dil, birbiriyle bağlantısız ve süratli bir sözcük ve söz akımı halindedir (logore); bazen sayhalar, şarkılar, bağırıp çağırmalar, özentili ya da tahrik edici el kol hareketleri bu teatral görüntüyü tamamlar. Düşüncelerin çarçabuk belirip kaybolması, bu psişik uyarı durumunun başlıca semptomudur.

Davranış alanında, etkinlik ve dengesizlik alışılmışın dışındadır. Uyarı durumu genellikle gitgide artar ve son derece şiddetli bir ajitasyona kadar varır (manyak öfkesi).

Açıklık, coşkunluk, keyiflilik, manyak mizacının belirgin özellikleridir. Kolay ilişki kurulabilir, neşeli (hipersinton), ama yüzeyseldir. Erotik uyarı hemen her zaman canlıdır. Manyağı etkinliğe iten başlıca nedenlerden biri de oyun gereksinimidir (sözcük oyunları, abuk sabuk laflar, cinaslar). Fiziksel alanda, zayıflama, uyku bozuklukları (yorgunluk yaratmayan uykusuzluk) görülür; yeme içme isteği artar.

Mani nöbeti, genellikle manyakodepresif* psikozun bir evresini oluşturur. "Atipik" manide, megalomanyak temalı düşünceler içeren hezeyan dönemlerine oldukça sık rastlanır. Klasik görüşe göre, herhangi bir tedavi görmediği zaman mani durumu birkaç ayda (6-8 ay) kendiliğinden iyileşmeye doğru gider, zihin eski haline döner. Bununla birlikte, günümüzün tedavi araçları (elektroşok ve özellikle psikotroplar: çeşitli yatıştırıcılar ve lityum tuzları) hastalığın gelişme sürecini kısaltmak ve/ya da tezahürlerini hafifletmek olanağını vermektedir.

MANİ a. (ar. *ma'nā*'dan). Ed. **1.** Türk halk edebiyatında yaratıcısı adsız halk sanatçıları olan dörtlük biçimindeki şiir türü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Mani atmak* ya da *mani düzmek* ya da *mani yakmak,* bir mani meydana getirerek özel ezgisiyle okumak.

—ANSİKL. Ed. Çoğunlukla yedi heceli ve dört dizeli tek kıtadan oluşur. Birinci, ikinci ve dördüncü dizeler birbiriyle uyaklı, üçüncü dize bağımsızdır. Buna göre uyak düzeni şöyledir: a a x a. Tek dörtlükten oluşan maniler dışında 5, 6, 7, 8, 10, 14 dizeli maniler olduğu gibi, uyak düzeni a x a x biçiminde olan maniler de vardır. Mani terimi az çok değişik biçimlerde Anadolu'da, Rumeli'de, Kırım'da, Azerbaycan'da kullanılır. Doğu Anadolu'da *bayatı** sözcüğü de yaygındır. Urfa'da, Kerkük'te *hoyrat** denir. 11 heceli olan en tipik manilere Eğin'de *alagözlü* de denir. Manilerin ilk iki dizesi, uyağı doldurmak ya da temel düşünceye bir giriş yapmak için söylenir. İlk iki dize ile son iki dize arasında anlam bakımından bağlantı yoktur. Asıl anlatılmak istenen duygu ve düşünceler son iki dizede söylenir. İlk iki dizede genellikle doğa ile ilgili görüntüler, köyün günlük yaşamından gözlemler vb. anlatılır. Sonra asıl amaca geçilir; hiç umulmadık bir sürprizle karşılaşma, dinleyicileri etkiler. Dörtlüğün anlam yükünü üçüncü ve dördüncü dizeler taşıdığı için mani söyleyen bütün ustalığını son iki dizede göstermek zorundadır. Hemen her yörede maniler, kadınlar tarafından söylenir. Karşılıklı söylemelerde, atışmalarda kadınlarla birlikte erkekler de mani söylerler. Karşılıklı mani söyleme, Anadolu'da özellikle Doğu Karadeniz, Kars yörelerinde yaygındır. İki kişinin karşılıklı söylediği manilere *deyiş* adı verilir. Bu tür deyişler söyleme (deyişme*) kızlar arasında, delikanlı ile kız, ana ile kız, ana ile oğul vb. arasında olur. Âşıkların karşılaşmalarında manilerle deyiştikleri görülür. Kimi tekke şairleri de mani söylemişlerdir. Bu tür manilerin birinci dizesinde, şairin adı ya da mahlası geçer. Konularına göre; niyet, atışma, askerlik, iş, bekçi ve davulcu manileri; İstanbul'da sokak satıcılarının söyledikleri maniler; semai kahvelerinde söylenen cinaslı mani-

Vautier-de-Nanxe

ler; âşık hikayecilerin söylediği maniler; mektup ve düğün manileri; ayrılık ve gurbet manileri gibi türlere ayrılabilir. Hıdrellez eğlencelerinde, bayramlarda, gezme yerlerinde vb. karşılıklı mani söyleme geleneği vardır. Geleneksel halk edebiyatında manicilerin piri olarak Ferhat ile Şirin kabul edilir. Maniler öteki anonim şiirlerin çoğu gibi, kendilerine özgü bir ezgi ile bestelenerek okunur. Günümüzde mani söylemenin en canlı biçimde sürdüğü bölgeler Kerkük, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Kars yöresidir.

MANİ a. (ar. *ma'nā*'dan fars. *ma'nī*). *Esk.* **1.** Anlam, mana: *"Gören hat-ı arabi içre mani-i hâsın"* (Vasfi, XVI. yy.). **—2.** *Mani -dar* → MANİDAR.

MÂNİ, -i, -si a. (ar. *māni'*). **1.** Bir işin, bir eylemin gerçekleşmesini, yapılmasını önleyen ya da geciktiren şey; engel: *Bir mânisi olduğu için gelemeyeceğini söyledi. Her türlü mânii aşabilecek güçteyiz. Artık, hiçbir mâni kalmadı, gidebiliriz.* **—2.** *(Bir kimseye, bir şeye) mani olmak,* (onu, o şeyi) önlemek, bırakmamak; engel olmak: *Buradan gitmeme kimse mâni olamaz. Çocuğun okumasına mâni olmayın. Görmeme mâni oluyorsun, önümden çekil.*

◆ sıf. Önleyici, engel olan: *Evlenmeye mâni bir durumu olmadığı anlaşılmıştır.*
—Huk. *Mani-i irs,* bir kişiyi mirastan yoksun bırakan durumlar. (Bu durumlar şunlardır: 1. kölelik; bir köle hiç kimsenin mirasçısı olamaz; 2. adam öldürme; mirasçısını öldüren kişi onun bıraktığı mirastan pay alamaz; 3. ülke farklılığı; bir islam ülkesinde bulunan müslüman olmayan kişi, başka bir ülkedeki yakınına mirasçı olamaz. Ülke farklılığı müslümanlar için geçerli değildir; 4. din farklılığı; bir müslüman, müslüman olmayan yakınına mirasçı olamaz.)

Mani, Yozgat ve çevresinde kadınlar tarafından oynanan türkülü, halay türü bir halk oyunu. "Mani bilirim mani" türküsü eşliğinde oynanan oyunda, kimi zaman oyuncular karşılıklı dizi oluşturarak mani atışması yaparlar.

MANİ ya da **MAYNA,** Yunanistan'da, Peloponisos'un güneyinde, Taughetos'un güney ucunda yarımada. Tainaron (ya da Matapan) burnuyla sona erer.
—Tar. Mani bölgesi, akhaialı latin prenslerin fiefiydi. Onların egemenliğinin yerini, Türkler tarafından hoşgörüyle karşılanan ve XVIII. yy.'da Mavromikhalis ailesi üyelerinin en güçlü temsilcilerini oluşturdukları feodal bir rejim aldı. Rusya'nın kışkırtmasıyla bu ailenin üyeleri, 1770'te ayaklanarak belli bir özerklik kazandılar (1777) ve 1821'de Mavromikhalis yönetiminde, bağımsızlık savaşında önemli bir rol oynadılar.

MANİ ya da **MANİ-İ NAKKAŞ,** maniciliğin iranlı kurucusu (Mardin 215 - Cündeyşapur 275). Mezopotamya'daki bir baptistler tarikatındandı. Gençliğinde bilim ve felsefeyle uğraştı. Hıristiyanlık, zerdüştçülük ve Asya ile Eski Yunan'ın çok tanrılı dinlerini inceledi. 24 yaşında peygamberliğini ilan ederek kendi dini ile ilgili görüşleri açığa vurdu. Bir süre Dicle ve Fırat ırmakları arasındaki bölgede bu dini yaymaya çalıştı. Sasani hükümdarı Şapur I'in maniciliği kabul eden kardeşi Firuz tarafından hükümdarla tanıştırıldı. İlk zamanlar kendisine iyi davranan Şapur I, mezdekiliği benimseyince onu ülkeden uzaklaştırdı. Şapur I'in ölümünden (272) sonra yerine geçen Hürmüz döneminde (272-273) İran'a döndü ve maniciliği yaymayı sürdürdü. Ancak, kısa süre sonra Hürmüz'ün yerine geçen Behram I tarafından yakalatıldı ve derisi yüzülerek öldürüldü. Düşünce ve görüşlerini kendisinin resimlediği kitaplarla yaymaya çalıştığı için Mani'ye "ressam Mani" anlamında Mani-i nakkaş da denilir. Ancak kısmen korunabilen çeşitli dillerdeki (süryanice, orta persçe, parthça, sogdca, çince, uygurca, kıptice) yapıtlarının başlıcaları, Şapur I'e sunduğu *Şabuhragân* ve *Erjeng* ya da *Erteng*'dir.

MANİ, asıl adı **Mehmet,** türk şair (öl. Hezargrad, bugün Razgrad, Bulgaristan, 1599). Kanuni Sultan Süleyman dönemi bilginlerinden Çalık Ali Efendi'nin oğlu. Medresede okudu. Müderrislik ve kadılık yaptı. Divan geleneğine bağlı şiirlerinde halk ağzını ve yerel halk deyimlerini kullandı. Kimi gazellerinde tasavvuf kavramları yer alır. Eski mecmualarda şiirlerine rastlanır.

Mani abecesi, manici Uygurlar'ın kullandığı abece. Arami abecesinin bitişik olmayan türünden süryani abecesinin bitişik türüne geçiş aşamasının özelliklerini taşır. Sağdan sola doğru yazılır. Harflerin tek, başta, ortada, sonda farklı biçimleri vardır. 22 harfe ek olarak türkçedeki sesleri gösteren 14 harf bulunmaktadır. Türkçenin yazımı için göktürk abecesinden daha elverişsiz, ancak uygur abecesinden daha elverişli sayılır. Sözcük başındaki o, u için a+v ([illegible]); sözcük başındaki ö, ü için a+v+y ([illegible]); ilk hecede ö, ü için v+y ([illegible]) işaretleri kullanılmıştır. I, i, sözcük başında a+y ([illegible]), sözcük içinde y ([illegible]), sözcük sonunda y+y ([illegible]) ile gösterilmiştir. (Örn. çevriyazıyla iki-i.) Bütün ünsüzler için ayrı harfler ya da işaretler vardır: b ([illegible]), p ([illegible]); k ([illegible]); g ([illegible]); k ([illegible]), ġ ([illegible]) vb.
Bu abeceyle yazılmış yazı parçaları Doğu Türkistan'da, Turfan ve Tun-huang'da ele geçti. Bunların uygur hükümdarı Bügü Kağan'ın maniciliği devlet dili olarak benimsemesinden (762) Uygurlar'ın Doğu Türkistan'a göçtüğü 840'a kadar geçen sürede yazılan metinler olduğu varsayılmaktadır. Mani abecesiyle yazılmış en önemli metin, uygur abecesiyle yazmaları da bulunan, günah çıkararak tövbe etme kitabı *Huastuanift*'tir.

Mani takvimi, manici Uygurlar'ın kullandığı takvim, Mani'nin ölüm yılı 273 kabul edilerek mani takvimi bu tarihten başlatılıyordu. A. von le Coq'un yayımladığı uygurca bir metin konuya ışık tutar: "Mani'nin ölümünden sonra 522'nci domuz yılı"nı tarihleyen bu metnin 795 (273+522) yılına ait olduğu anlaşılmaktadır. 12 hayvanlı takvime göre de domuz yılı bu tarihi göstermektedir.

MÂNİA a. (ar. *māni'*'nin dişl. *māni'a*). **1.** Yürümeyi, geçmeyi önleyen şey; engel: *At tek hamlede önündeki mâniayı aştı.* **—2.** Güçlük; zorluk.
—Ask. *Mânia ateşi,* takviye almasını ve bütünleme yapmasını önleyerek düşman kuvvetlerini yalıtmayı amaçlayan topçu ateşi.
—Ask. denizc. Bir limana ya da bir demir yerine düşman gemilerinin girmesini önlemek için yerleştirilen yüzer engel. || Aynı amaçla deniz dibine tutturulan, metal ya da ağaç kirişlerden yapılmış engel. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ask. denizc. Bir mânia, zincirlerle ya da halatlarla birbirine bağlanmış kalaslardan, sallardan, dubalardan oluşturulur. Gemilerin bunları aşmasını önlemek için de sivri çubuklarla donatılır. Bir filonun demirleme yerindeki güvenliği, ancak denizaltılara ve torpidolara karşı kullanılan ağların mânialara eklenmesiyle tam olarak sağlanır.

MANİA. Yun. mit. İnançsızların ruhundaki deliliğin kişileştirilmiş biçimi.

MANİA MAURA a. Yaz aylarında, karanlık yerlerde su kenarlarında bulunan gece kelebeği. (Gri-koyu esmer renklidir; desenleri daha açık renkli olur. Tırtılı söğüt ağacının üstünde yaşar. Bil. a. *Mania maura;* kukumavpervanegiller familyası.)

MANİAKES (Georgios), bizanslı general (öl. Ostrovo, Makedonya, 1043). Edessa'yı Araplar'dan geri aldı (1032), Sicilya'nın büyük bir bölümünü müslümanlardan geri aldı (1038-1040); gözden düştü, sonra İtalya valisi *(katepano)* oldu (1042). Normanlar'ı yendi; Konstantinos IX'un tahta çıkışını (1042) izleyen entrikaların tehdidi altında olduğunu görünce kendini imparator ilan etti, ama Epeiros'dan geçerken öldürüldü.

MÂNİALI sıf. **1.** Mâniası olan; engelli: *Mânialı at yarışı. Mânialı koşu.* **—2.** Engebesi, pürüzü olan arazi için kullanılır.

MANİCA, Mozambik'te il; 50 876 km²; 800 704 nüf. (1989). Merkezi *Chimoio.*

MANİCARİA a. Brezilya palmiyesi. (*Ma-*

Manhattan
1973'te yapılan
World Trade Center kuleleri

Adam Malik

nicaria saccifera türünde yaprak ayasının boyu 10 m'yi aşar.)

MANİCİLİK a. **1.** Din. Maniciler'in (Mani'nin tilmizleri) iki eşit ve karşıt iyilik ve kötülük ilkesinin birlikte var olmasına dayanan öğretisi. (Eşanl. MANİHEİZM, MANİKEİZM). [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Her şeyi, biri tamamen benimsenen ve öteki ayrım gözetmeden reddedilen iki parçaya ayıran görüş.

—ANSİKL. Daha Mani'nin sağlığında manicilik, Sasani İmparatorluğu'nun (226 -642) çeşitli yörelerinde benimsendi. Sonraları baskıyla karşılaştıysa da özellikle Orta Asya'da yayıldı. Bir ara roma topraklarındaki halkı da etkileyerek çok sayıda yandaş kazanınca, hıristiyanlık için tehlikeli görülerek yeni dinin yayılmasını önlemek için çeşitli baskı yollarına başvuruldu. Manicilik, Mısır üzerinden Kuzey Afrika, İspanya ve Fransa'ya da sıçradı. Ancak, Avrupa'daki ömrü VI. yy., Orta Doğu'daki ömrü ise X. yy.'a kadar sürebildi.

Manicilik inancında *madde* ve *ruhu* temel alan bir *ikicilik* (düalizm) savunulur. Buna göre, ruh tümüyle iyi, madde tümüyle kötüdür. İyilik ve kötülük birbirinden ayrı ve birbirinin tam karşıtı iki ilkedir. İyilik aydınlık, kötülük karanlıktır. İki ilke arasında bitmeyen bir kavga vardır. Bedensel tutkular, şehvet, açgözlülük, kin vb. şeytani unsurların kaynağıdır. İnsanlar aşk, iman, yetkinlik, hikmet gibi erdemlerle kötülüğe karşı koyabilirler. Ruhu, maddenin kötülüklerine karşı uyanık tutan dindir. İnsan ölünce ruhu adaletli Yargıç'ın huzuruna çıkarılır; yargılandıktan sonra ya cennete gider ya da maddeye dönüşerek sürekli mutsuzluğa atılır. Manicilikte insanlar *seçkinler* ve *dinleyiciler* diye iki kesime ayrılır. Seçkinler, ölünce doğrudan cennete giderler; dinleyiciler ise bir ruh göçü döneminden sonra kurtuluşa erebilirler.

Manicilikte, cemaatin başında Mani'nin temsilcisi sıfatıyla bir önder bulunur. Bu önderden sonra ve onun altında altı tabaka yer alır. Bunlar 12 öğretmen, 72 papaz, 360 yaşlı, seçkinler ve son olarak da dinleyicilerdir. Her tabakanın kendisine göre dinsel görev ve ibadetleri vardır.

Manicilik inancına göre, dünyanın sonu geldiğinde büyük bir savaştan sonra İsa ikinci kez ortaya çıkacak, yargı kürsüsünü kuracak, iyileri kötülerden ayıracaktır. Bundan sonra yer ile gök büyük bir ateşle yok olacak; bu ateş 1 468 yıl sürecek ve aydınlığın son parçaları da maddeden kurtulacaktır.

• *Türkler'de.* 762'de uygur hükümdarı Bügü Kağan, Çin'den getirttiği rahiplerden bilgi alarak mani dinini resmen benimsedi. 752-840 yıllarında Uyguriar bu dine ait inançları mani* abecesiyle yazıya geçirdiler; Mani'nin ölüm yılından başlatılan bir takvim (Mani takvimi) kullandılar. Bügü Kağan'ın maniciliği nasıl benimsediğini anlatan uygur abecesiyle yazılmış 4 sayfalık uygurca bir metin parçası günümüze kadar gelmiştir. Manicilik inancını dile getiren dua ve ilahiler, buddhacı Uygurlar'dan kalan ürünlerden daha ustalıklı anlatıma sahiptir. Rahiplere din bilgisi vermek üzere soru-yanıt biçiminde düzenlenmiş yapıtlar yanında halka din kurallarını öğreten metinler de vardır. Uygurca bir yönetmelikte mani manastırlarında kimlerin hangi işleri, nasıl yapacağı anlatılır. Bu metinden Koço, Yar, Solmı kentlerinde manici Uygurlar'ın bağları-bahçeleri olan bağımsız ekonomik birimler halinde kurulmuş manastırları bulunduğu anlaşılmaktadır.

MANİCOUAGAN, Kanada'da (Québec) ırmak; 500 km. Baie-Comeau yakınında Saint Lawrence (sol kıyı) halicine kavuşur. Önemli hidroelektrik tesisleri (bu tesisler komşu akarsu Outardes ırmağının sularıyla birlikte Manicouagan'ın sularından da yararlanır): toplam olarak yılda ortalama 20 TWsa elektrik üretilir.

MANİÇ, Rusya'da ırmak, Azak denizi ile Hazar arasındaki çorak bölgede. Akışı kesintilidir. Kollarından biri Aşağı Don'a (Batı Maniç) ulaşır; bir başkası Kuma'ya yönelir, ama kavuşamaz. Maniç çöküntü alanı, eski bir deniz boğazının (*Maniç-Gudilo* gölü) bulunduğu yerdedir.

Scala

manierismo
Devleri yıldırımıyla çarpan İupiter (1530'a doğr.)
Perin del Vaga'nın Cenova'daki Doria sarayı'nda yaptığı fresk

MANİDAE a. Zool. PULLUMEMELİGİLLER familyasının bilimsel adı.

MANİDAR sıf. (ar. *maᶜni* ve fars. *dar*'dan *maᶜni-dar*). Bir şey ima eden, gizli ve ince bir anlam taşıyan; anlamlı, manalı: *Manidar bir cevap. Manidar bir söz, bakış, gülüş.*

◆ be. Bir şey ima ederek; anlamlı, manalı: *Manidar konuşmak.*

MANİERİSMO a. (ital. sözc.). Güz. sant. XVI. yy.'da İtalya'da çok tutulan ve çeşitli Avrupa ülkelerine yayılan sanat eğilimi.

—ANSİKL. Güz. sant. Manierismo, sanat tarihinde yeni ortaya çıkmış bir kavramdır; Rönesans'ın "klasik" dönemindeki Raffaello, Bramante, il Correggio, Michelangelo (son ikisinin, bu yeni eğilimin bazı izlerini taşıdığı söylenebilir) gibi büyük sanatçıların "tarzını" ("maniera" sözcüğünü Vasari sıkça kullanır) esas alan, bu tarzı karmaşıklaştıran ve abartan özgün ve eksiksiz bir üsluptur. 1520'ye doğru İtalya'da doğan manierismo, XVII. yy.'a da sarkar; gerçekdışı, incelik ve safsataya yönelik, fantezi ve çelişkilere düşkün, yapmacığa ya da acaipliğe varabilen bu sanat, kendi kendini sorgulamaya koyulan bir uygarlığın kaygılarını yansıtır. İnsan biçimlerinde bir uzama görülür; konular genellikle düşsel, hatta içrek, renkler ise yapay ve göze batıcıdır. İtalya'da manierismo'nun temsilcileri resimde Bronzino, Pontormo, G. Romano (aynı zamanda mimar), Beccafumi, C. Salviati, il Parmigianino, Cambiaso, Daniele da Volterra, Perin del Vaga, Tibaldi vb.; heykelde Cellini, Giambologna, Francheville, Ammanati'dir. Klasik kuralların geride bırakıldığı, çoğu kez Peruzzi, J. Sansovino, Vignole, P. Ligorio, Buontalenti, hatta Palladio gibi mimarların yapıtlarından sezilebilir. Fransa'da manierismo Fontainebleau* okulu'nda, Rosso, Primaticcio, Nicolo Dell'Abate gibi sanatçılarla gelişmiştir; Güney Hollanda'da Gossart, Van Orley, J. Metsys, F. Floris gibi "romanist" ressamlarla, Hollanda eyaleti'nde de Van Scorel, gravürcü Goltzius, Cornelisz Van Haarlem, Bloemaert ile zengin bir dönem yaşamıştır. Orta Avrupa'da manierismo'nun en verimli merkezi, Spranger, H. von Aachen ve Sustris gibi ressamların yaşadığı Prag'dır; heykelciler arasında da A. De Vries, H. Gerhardt, P. Vischer'i anmak gerekir. İspanya'da, Morales ve el Greco gibi sanatçılar bu akıma bağlanmıştır. XVI. yy.'ın üçüncü çeyreğinden başlayarak manierismo, yerini giderek Karşı Reform dönemi sanatına ve barok sanata bırakır.

Ayrıca, çoğu kez hareketli ve düşsel olan üsluplarıyla, yaşadıkları dönemin kaygılı ortamını yansıtan Ortaçağ sonu gotik sanatçılarına uygulanan bir manierismo kavramı da geliştirilmiştir (söz gelimi, "anversli manierismocular" Jan De Beer [1475'e doğr. - 1520'den sonra] ve 1520 dolayında Anvers'te etkinlik gösteren birçok anonim ressam).

MANİFATURA a. Fabrika yapımı dokumaların genel adı.

MANİFATURACI a. **1.** Manifatura satan kimse. **—2.** Manifatura mağazası.

MANİFATURACILIK a. Manifatura ticareti.

Manifestes du surréalisme *(Gerçeküstücülük bildirgeleri)* [1962], André Breton'un gerçeküstücülük üzerine, aralarında üç de bildirge bulunan kuramsal yazılarının toplandığı kitap. *Le Manifeste du surréalisme*'de (Gerçeküstücülük bildirgesi) [1924] Breton, yeni anlayışı "salt ruhsal özdevinim" olarak tanımlar, hayal gücüne, düşe, olağanüstüne ve çocukluğa yoksun bırakıldıkları önemin geri verilmesini savunur; hareketin doğuşunu anlatırken, dil ve insan eylemini gerçeküstücülüğün öncelikli etkinlik alanları olarak belirler. *Le Second Manifeste du surréalisme* 'de (Gerçeküstücülük ikinci bildirgesi) [1930], komünist partiye tam bir bağlılık ve salt sanat girişimi gibi iki sapmadan kurtulmasına yol açan nedenleri açıklayarak, gerçeküstücü grubun ahlak anlayışını ortaya koyar. *Les Prolégomènes à un troisième Manifeste du surréalisme ou non*'daysa (Bir üçüncü gerçeküstücülük ya da hayır bildirgesine giriş) [1942], Dünya savaşı sırasında yeni bir toplumsal mitin sınırlarını belirlemeye çalışır.

MANİFESTO a. (lat. *manifestus*). **1.** Deniz huk. Gemide bulunan yükün cins ve miktarını gösteren liste. (Kaptan ya da temsilcisi tarafından imzalanıp gümrük idarelerine verilir.) **—2.** Bildiri.

—Havc. Bir hava taşıtında izlenen yolu, yolcu sayısını ve taşınan yükün miktarını gösteren belge.

MANİFOLD a. (ing. *manifold* [*-writer*] çoğaltma makinesi'nden). Denizc. Gemilerde, içinden yakıt ve su boruları devrelerinin geçtiği sandık.

—Isıl mot. *Egzos manifoldu*, çıkan yanmış gazları genişleme kabı ve gereğinde bir katalitik çeviricisi olan ya da olmayan ek bir kap aracılığıyla motor kafasından dışarıya ileten boru elemanlarının tümü. || *Emme manifoldu*, gaz halindeki karışımı karbüratörden silindirlere götüren boruları oluşturan, genellikle dökme metalden ya-

pılmış oyuk cisim. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Oto. *Giriş* ya da *egzos manifoldu,* karbüratörden gelen gaz karışımını bir motorun silindirlerinin giriş deliklerine taşıyan ya da yanmış gazları silindir kafasındaki egzos çıkışlarında toplayan boru donanımı.
—ANSİKL. Isıl mot. Günümüzde motorlarda daha ekonomik bir çalışma sağlamak, silindirleri daha iyi doldurmak ve egzos içindeki zararlı maddeleri azaltmak amacıyla yapılan çalışmalar çerçevesinde motor-manifold sisteminde uyum sağlanarak bir dolgu dengelemesi gerçekleştirilmektedir. Bu sistem *(ısıtılmış emme manifoldu),* emme supabı tarafı kapalı, öbür tarafı açık bir rezonans borusuna benzetilebilir. Supap kapandığında manifold içinde kapalı kalan gaz kolonu, yüksek basınca denk düşen maksimal yoğunluk ve alçak basınca denk düşen minimal yoğunluk bölgeleri oluşturarak kendi iki ucu arasında salınır. Emme supabını açtığınız anda silindirin tam dolmasına olanak sağlayarak bir üstbasınç bölgesi meydana geliyorsa uyum sağlanmış demektir.

MANİHEİZM a. (fr. *manichéisme*'den). Din. MANİCİLİK'in eşanlamlısı.

MANİHİKİ → MANAHİKİ.

MANİ-İ NAKKAŞ → MANİ.

MANİKA a. (ital. *manica*'dan). Denizc. **1.** Gemilerin ambarlarını, makine dairelerini, güverte aralarını ve sarnıçlarını havalandırmaya yarayan metal boru. **—2.** *Manika ağzı,* manikanın güverteye açılan bölümü. || *Manika damperi,* manikanın içinde dolaşan havayı gereğinde kesmek için manika gövdesine yerleştirilmiş kelebek biçiminde kapak. || *Manika eteği,* manikaların, rüzgârın estiği yöne dönebilmesi için oturtulduğu yatak. || *Bez manika,* ambarlara ve makine dairelerine hava vermede kullanılan bezden ya da brandadan yapılmış seyyar manika. || *Deve boynu manika,* gemi iç bölümlerinin tavanından güverteye uzanan ve belli bir yükseklikten sonra 90°'lik bir açıyla dirsek oluşturarak büyük bir ağızla son bulan manika. (Ağız bölümleri manika çapından geniş yapılırdı ve denizli havalarda manikanın dirseği denizin geldiği yönün tersine çevrilerek içeri su girmesi önlenirdi. Modern gemilerde bu tür manikalar kullanılmaz.)

MANİKEİZM a. (fr. *manichéisme*). Din. MANİCİLİK'in eşanlamlısı.

MANİKKAVACAKAR, IX. yy.'da yaşamış, *şaiva siddhanta*'nın seçkin temsilcisi gizemci tamul şair.

MANİKÜR a. (fr. *manucure,* lat. *manus,* el'den). **1.** El tırnaklarına yapılan estetik bakımların tümü: *Manikür ister misiniz?* **—2.** Manikür tekniği, etkinliği: *Manikür öğrenmek.*

MANİKÜRCÜ a. Manikür yapmayı meslek edinmiş kimse.

MANİKÜRCÜLÜK a. Manikürcünün yaptığı iş.

MANİL a. Tropikal Amerika ve Afrika'da yetişen ve esmer açık sarıdan toprak sarısına kadar değişik renkte, yumuşaktan yarı serte, hafiften yarı ağıra kadar değişik ağırlıkta, kaba dokulu bir odun veren ağaç. (Odunu Marangozlukta, travers yapımında ve fıçıcılıkta kullanılır. Bil. a. *Symphonia globulifera; guttiferaceae* familyası.) [Eşanl. OSSOL.]

MANİLA a. Denizc. *Manila halatı,* yabani muz ağacının liflerinden yapılan bir halat türü. (Katranlı kendir halatından daha kuvvetli ve yumuşak olması nedeniyle gemilerde çok kullanılır, ancak yağmura ve güneşe dayanıklı değildir. Büyük borgatada olanlarından palamar halatı olarak yararlanılır.)

MANİLA, Filipinler'in başkenti ve başlıca kenti; 1 876 194 nüf. (1990), nüfusu 4 milyonu aşan bir yerleşme alanının merkezi (*Metro Manila* ya da *Greater Manila* [Büyük Manila], 1948-1979 arasında ülkenin başkenti ve nüfusu bakımından ikinci kenti olan Quezon City'yi kapsar). Manila, Pasig deltasında Filipinler'in başlıca ovasının (Manila ovası da denen, Luzon adasının orta kesimindeki ova) kurulmuştur.
Surlarla çevrili eski ispanyol kenti İntramuros yıkılmamış, amerikan yönetimi zamanında yapılan, birbirini dik açıyla kesen geniş sokaklı mahallelerle çevrilmiştir. Ayrıca kırsal kesimden yeni gelenlerle dolan uçsuz bucaksız gecekondu mahalleleri (Manila koyu boyunca uzanan Tondo'nun, yaklaşık 1 milyon nüfusuyla Güney-doğu Asya'nın en büyük gecekondu mahallesi olduğu sanılır) de oluştu.
Büyük Manila, ülke sanayisinin yarısına yakınını, birçok üniversiteyi, modern ticaret merkezlerini (Makati aynı zamanda bankaların ve büyük şirket merkezlerinin de bulunduğu bir iş semtidir) kapsar. Son yıllarda, gittikçe önem kazanan kongrelere ev sahipliği yapma etkinliğine bağlı olarak çok sayıda lüks otel kurulmuştur (Roxas Boulevard). Liman, ülke dışalımlarının % 85'ini, dışsatımlarınsa sadece beşte birini gerçekleştirir. Dışsatıma yönelik bir serbest sanayi bölgesi, Manila'nın karşısında Maritales'de (Bataan ili) kurulmuştur. Subic Bay deniz üssü, Büyük Okyanus'taki ABD savaş filosunun bir bölümünü barındırır. Baclaran'da uluslararası havalimanı.
—Tar. Her yerden gelen tüccarların (Çinliler, Japonlar, Malaylar, Araplar, Hintliler) karşılaştığı canlı bir ticaret limanı olan, müslüman iki raca tarafından yönetilen ve sağlam bir şekilde tahkim edilen Manila, ispanyol López de Legazpi tarafından ele geçirildi (1571); López, Manila'yı koloninin başkenti yaptı. Acapulco ve Kanton arasında bir konak ve kozmopolit bir kent olan (buraya yerleşen Çinliler, XVII. ve XVIII. yy.'da birkaç kez ayaklandı) Manila, Çin'le yaptığı ticaret sayesinde zenginleşti; XVII. yy.'ın ortalarında nüfusu 40 000'di. Yedi Yıl savaşı'nda İngilizler tarafından işgal edildi (1762-64). XIX. yy.'da filipin milliyetçiliğinin merkezi olan kent, ispanyol donanmasının komşu Cavite koyunda uğradığı bozgundan sonra ağustos 1898'de Amerikalılar tarafından alındı. 4 şubat 1899'da, bir olay, amerikan askerleriyle, milliyetçiler arasında çatışmalara yol açtı. ABD, Manila'yı takımadanın başkenti olarak korudu.
İkinci Dünya savaşı'nda, 10 aralık 1941' de Japonlar Luzon adasına saldırdılar. MacArthur'un komutanlık karargâhını kurduğu Manila, 27 aralıkta Amerikalılar tarafından açık kent ilan edildi ve 2 ocak 1942'de japon işgaline uğradı. MacArthur'un birkaç gün önce çekilmesi üzerine Corregidor, mart 1942'ye kadar Luzon'un savunmasını yönetti. 4-23 şubat arasında kenti ele geçirmek için yapılan şiddetli çarpışmalardan sonra 1945'te Manila'ya girdi. (→ FİLİPİNLER SAVAŞI.)

Manila antlaşması, Güney-Doğu Asya antlaşması örgütü'nün (SEATO) temelini oluşturan 8 eylül 1954 tarihli antlaşma. Antlaşmayı imzalayan devletler Avustralya, Fransa, Yeni-Zelanda, Pakistan, Filipinler, Tayland, Büyük Britanya ve ABD'dir.

Manila kalyonu ya da **şilebi,** ("Çin kadırgası" da denir). Cavite (Manila körfezi) ile Meksika'nın Acapulco limanı arasında 1565'te işletmeye açılan deniz ticareti hattı. Hattın güvenliği çeşitli dönemlere göre hat üzerinde her iki yönde seyreden bir ya da birçok gemi tarafından sağlanıyordu. Hat, Uzakdoğu'yu (özellikle de Çin), İspanya ve Meksika'ya bağlıyordu. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda büyük bir ticari önem kazandı. Çin'in ipek ve baharatıyla hint muslinleri vb. mallar avrupa mallarıyla, özellikle de ispanyol Amerikası'nın gümüşüyle değiştiriliyordu. Çoğu kez kaçakçılık karşısında etkisiz kalan krallık denetimi altında yapılan bu ticaret 1781'de serbest bırakıldı.

Ch. Lenars

Manila'dan bir görünüm

Son kalyonlar 1815'te sefere çıktı.

Manila keteni, ABAKA'nın eşanlamlısı.

MANİLA koyu, Luzon adasında (Filipinler) koy, adanın G.-B.'sında. B.'da Çin denizi'ne sokulan Bataan yarımadası uzanır. Koyun girişi, Corregidor* adasıyla iki kanala ayrılır. Manila, koyun doğu kıyısındadır.

MANİLİUS (Manius), romalı hukukçu (İ.Ö. II. yy.), 149'da konsül. Roma medeni hukukunun kurucularındandır.

MANİLİUS (Marcus), Augustus ve Tiberius ile çağdaş latin şair; yalnızca beş bölümlük bilimsel bir şiiri *(Astronomica)* bilinir. Lucretius'un yapıtını örnek alarak dünyanın kaderini belirleyen yasaları incelemek istemiş ve bu amaçla astroloji kurallarını tanımlamaya özen göstermişti. Yapıtı, aynı zamanda, stoacılıktan esinlenen, ahlak kavramıyla ilgili düşüncelerini içerir.

MANİLİUS CRİSPUS (Caius), İ.Ö. 66'da Roma'da halk tribunusu. Pompeius'a Mithridates ve Tigranes'e karşı yapacağı deniz savaşında olağanüstü ve süresiz yetki tanıyan teklifi yaptı. Öneri Sezar ve Cicero'nun desteğiyle kolayca onaylandı. *Pro lege Manilia*'da Cicero Pompeius'tan büyük övgüyle söz etti.

MANİLKARA a. Tropikal Amerika ve Afrika'da yetişen ve *kırmızı balata* elde edilen orman ağacı. (*Sapotaceae* familyası.)

Manimekalai, Maduralı Cattan'ın roman tarzında şiiri; yazılış tarihi II. ve VIII. yy.'lar arasına rastlar. Tamul ülkesinin ilk ulusal yapıtı olarak kabul edilen *Cilappatikaram**'ın devamı olan bu şiir, Manimekalai adında genç bir kadının serüvenlerini anlatır; Manimekalai, kendisine göz koyan prens Vdayakumaran'dan kurtulmak ve buddhacı öğretiyi izlemek için bir su perisine dönüşür ve uzak bir adaya gider vb. Militan bir buddhacı görüşle ele alınan şiir, ayrıca büyü, mucize gibi olağanüstü öğelerin önemli bir yer tuttuğu ilk tamul yapıtıdır.

MANİN (Ludovico), son Venedik dogesi (Venedik 1726 - *ay. y.* 1802). Mart 1789'da doge seçildi, Bonaparte'ın Venedik'i işgal etmesini ve Campoformio antlaşması (ekim 1797) ile Avusturya'ya bırakmasını önleyemedi.

MANİN (Daniele), italyan yurtsever (Venedik 1804 - Paris 1857). Avukattı (1831); yurtseverliği, 1847'de toplanan cumhu-

riyetçi kongrenin öncüsü durumuna gelmesine yol açtı. Hapsedildi (ocak 1848), Viyana ayaklanmasının (17 mart) haberi duyulunca halk tarafından kurtarılarak, Tommaseo ile birlikte Venedik devrimi'nin başına getirildi. Cephaneliği ele geçirdi, Avusturyalılar'ı teslim olmak zorunda bıraktı (22 mart), ardından San Marco Cumhuriyeti'ni ilan etti ve bu cumhuriyetin başına geçti (3 temmuz). Piemonte ile birleşmenin kabul edilmesi üzerine çekildiyse de, Carlo Alberto'nun Novara'da yenilmesinden sonra bırakışmayı kabul etmedi ve Meclis'ten aldığı diktatörlük yetkisiyle, Venedik'in kahramanca savunmasını yönetti, 22 ağustos 1849'a kadar da boyun eğmedi. Paris'e sığınarak etkin bir propagandaya girişti. Cavour ile görüştü (1856) ve Ulusal İtalya derneği'nin kurucusu La Farina'yı destekledi.

Foto Toso

Daniele **Manin** ressamı bilinmeyen bir XX. yy. tablosundan ayrıntı *Correr müzesi, Venedik*

MANİOĞLU (Mesut), türk grafik sanatçısı (İstanbul 1927). İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi'ni bitirdi (1949). Afiş, poster, duvar panoları, reklam ve sergiler için gerçekleştirdiği grafik çalışmalarıyla tanındı. Çalışmalarından bazıları İngiltere' de yayımlanan *Modern Publicity* adlı kitapta yer aldı. Varşova, Brno, Listowel vb. uluslararası sergilere katıldı. Birleşmiş milletler (1946), Basın-Yayın ve turizm bakanlığı (1952), Yapı ve kredi bankası (1954), Grafikerler meslek kuruluşu (1981) vb. ödüllerini kazandı.

MANİPLE a. (fr. *manipuler;* elle işlemek' ten). Elektrotekn. Elle çalıştırılan elektrikli cer kombinatörü.
—Telekom. Elle ya da otomatik olarak çalışan ve bir telgraf ya da örneksel işareti oluşturmaya ya da bir taşıyıcıyı böyle bir işaretle kiplemeye yarayan düzenek.

MANİPULUS a. ("tutam" anlamında lat. sözc.). Esk. Rom. Lejyon'un, iki centuriadan oluşan temel taktik birliği. (Mevcudu lejyonunkine göre değişirdi: Marius' tan önce 120, sonra da 200 kişiden oluşuyordu.)

MANİPUR → İMPHAL.

MANİPUR, Hindistan'da eyalet; 22 356 km². 1 434 000 nüf. D.'sunda ve G.'inde Birmanya, K.'inde Nagaland, G.'inde Mizoram ve B.'sında Assam vardır. Merkezi *İmphal*. Arakan sıradağında bulunan Manipur topraklarının % 92'si dağlıktır. Ekonomisi çeltik tarlalarına dayanan Logtak gölü havzası, eyaletin en gelişmiş bölgesidir. Dağlık kesimler, işletmeye elverişli bir orman rezervidir.

MANİPURİ a. Hint dansının beş klasik üslubundan biri. (Hindistan'ın kuzey-doğu'sundaki Manipur bölgesinde doğan bu dinsel dans, aynı zamanda bir köylü dansıydı. Manipuride kadın ve erkek dansçılar, Krişna yaşamından erotik epizotları çağrıştırmaya çalışırlar. Ağır ritimli bu dansta mudra'lar az kullanılır. Kolların ve önkolların zarif hareketleriyle belirginleşir. Giysilerin zenginliği, bu dansın, gösteri olarak çekiciliğini artırır.)

MANİPÜLASYON a. (fr. *manipulation*). Genet. *Genetik manipülasyon,* kalıtsal özellikler bakımından yeni bileşimde bir organizma elde etmek amacıyla cinsel çevrimi devreden çıkarma esasına dayanan işlemlerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ted. *Omurga manipülasyonu,* tedavi amacıyla omurganın bir bölüm eklemlerinin, kısa ve ölçülü olmak koşulu ile zorla hareket ettirilmesi.
—Telekom. İŞLEME'nin eşanlamlısı.
—ANSİKL. Genet. Genetik manipülasyon için iki büyük yol vardır: 1. türlerarası melez hücreler elde etmek için hücrelerin in vitro üretilmesi; 2. DNA'nın gerçek anlamda işlenmesini gerektiren moleküler yol. Bu yöntem, kesme enzimleri adı verilen enzimlerle virüs ya da bakteri kromozomlarının ya da plazmitlerin parçalara ayrılmasına dayanır. Ayrıca, aynı amaçla daha önce diğer moleküllerden arındırılmış olan haberci-RNA moleküllerinden yola çıkılır ve transkriptaz denilen enzimler kullanılarak in vitro tersine trankripsiyondan da yararlanılır. Daha sonra ligaz adı verilen enzimler bu yöntemle elde edilen parçaları kaynaştırmakta kullanılır. Böylece plazmitler gibi bakterilerin içine sokulabilen bu yeni moleküllerin orada çoğalması sağlanır.

Kuramsal olarak, bir kaza sonucu tehlikeli virüsler elde edilmesi riski nedeniyle kalıtsal manipülasyon yöntemi pek çok tartışmaya konu olmuş, bu sakıncayı önlemek için çalışma koşullarını belirleyici sıkı güvenlik kuralları konmuştur. (→ GEN MÜHENDİSLİĞİ*.)

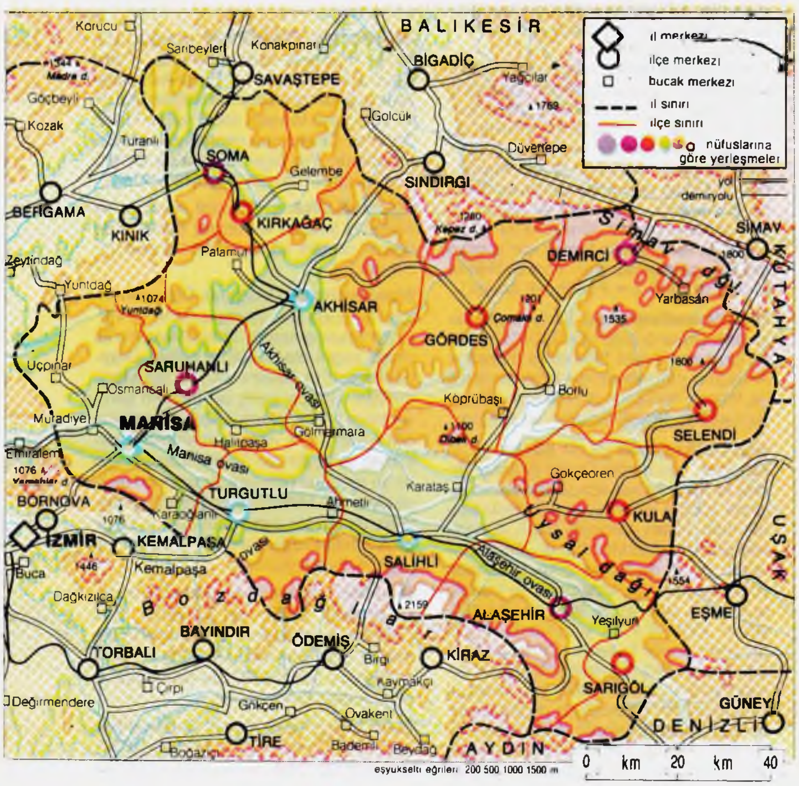
MANİPÜLATÖR a. (fr. *manipulateur*). Al. tak. Kimi tehlikeli ve güç işleri uzaktan gerçekleştirmeyi sağlayan aygıt.
—Aktar. Ray ya da bandaj üzerine monte edilen ve dövme parçaları şahmerdan ya da pres altına yerleştirmeye ve taşımaya yarayan makine.

MANİSA (45), Ege bölgesinde il; 1 154 418 nüf. (1990); 13 810 km²; merkez ilçe dışında 15 ilçe, 12 bucak, 815 köy. Merkezi *Manisa*, 158 928 nüf. (1990).

Ege bölümünün orta kesiminde yer alan il topraklarını, G.'de faylarla sınırlanmış birer horst olan Bozdağlar (2 159 m) ve Manisa dağı (1513), K.'de Yunt dağı, Kepez ve Simav dağları çevirir. K'de ve D.'da İçbatı Anadolu'daki platoların uzantısı olan 800-1 000 m yükseklikte ve vadilerle yarılmış geniş bir platolar alanı yayılır. Bunların G. kenarı ile G.'deki dağlar arasında faylarla sınırlanmış birer graben olan Gediz ve Akhisar ovaları yer alır. İl topraklarının büyük bir kısmını billurlu kayaçlardan ve şistlerden oluşmuş Menderesler eski kütlesi kaplar. Faylarla belirlenmiş çukur alanlar, çoğunlukla neojen çökelleri ile doludur. Genç faylanmalar boyunca çıkan bazalt ve andezit bileşiminde lavlar ve tüfler özellikle Gediz grabeninin K.'inde (Yunt dağı, Kula yöresi, Yağcı dağı) yer yer geniş volkanik şekillerin oluşumuna yol açmıştır. Başlıca deprem kuşaklarından biri üzerinde bulunan ve sık sık sarsılan (1941 Manisa, 1942 Akhisar, 1969 Demirci, Sarıgöl, Şalihli, Alaşehir depremleri) il topraklarında akarsu ağının doğrultusunu da genç faylar belirlemiştir. Platolar alanında genellikle gömük vadiler içinde G.-B.'ya yönelen akarsular (Gördes deresi, Selendi deresi) Gediz grabenine ulaşır ve burada, graben boyunca uzanan Gediz nehrine kavuşurlar. Taşkın kontrolü ve sulama amacıyla Gediz üzerinde Demirköprü barajı yapılmıştır. Sığ ve geniş bir su kütlesi olan Marmara gölü, Gediz grabeninin K. kenarında yer alır ve aynı zamanda taşkın kontrolüne yarayan bir rezervuar rolü oynar. İl toprakları D.'ya gidildikçe karasal etkilerin belirginleştiği Akdeniz ikliminin etkisindedir. Kışlar yağışlı ve Ege kıyılarına oranla biraz daha soğuktur (Manisa ocak ort. 6,6°C), ölçülen en düşük sıcaklık -17,5°C (oysa İzmir ocak ort. 8,5°C, en düşük -8,2°C), yazlar sıcak (ağustos ort. 27,2°C) ve kuraktır. Yıllık yağış ortalaması yükseltiye, konuma ve bakıya bağlı olarak değişir (Manisa 761 mm, Demirci 663 mm, Sarıgöl 536 mm). Bitki örtüsü iklim farklılaşmalarına göre değişir. K.'deki dağlar ve platolarda meşe ve kızılçam, G.'de Bozdağlar üzerinde ise bunlarla birlikte karaçam en yaygın orman ağaçlarıdır.

Manisa'nın nüfus yoğunluğu (km²'ye 84 kişi), Türkiye ortalamasının üzerindedir. Yoğunluk, verimli tarım alanı olan ovalarda bu oranın çok üstündedir. Ancak nüfus artış hızı ‰ 19,9 Türkiye ortalamasının altındadır. Kentsel nüfus oranı % 51 dolayındadır. Her biri önemli tarım ve ticaret merkezi olan birçok yerleşme (Akhisar, Salihli, Turgutlu) dikkati çeker (her biri 70 000'in üştünde). İl Türkiye'nin çeşitli ürünler yetiştiren önemli bir tarım alanıdır. Tarlalar il yüzölçümünün % 23' ünü kaplar. Birçok bölgelerden farklı olarak bunun ancak üçte biri tahıllara (buğday, arpa, mısır, pirinç) ayrılmıştır. En önemli tarımsal gelir kaynağı ekili alanın % 35'4'ünü kaplayan sanayi bitkileridir (tütün, pamuk, şekerpancarı, zeytin). Çeşitli meyveler yetiştirilir; bunların en önemlisi üzümdür (Türkiye toplam üretiminin yaklaşık % 18'i). Hayvancılık, özellikle platolar ve dağlık kesimde yapılır. Önemli yeraltı zenginliği Soma çevresindeki linyit yataklarıdır. Ayrıca altın (Sart), boksit (Akçaalan), demir (Çaldağ) ve kurşun (Derbent) yatakları vardır. Tarımsal

Manisa il haritası

uğraşının ağır bastığı ilde sanayi fazla gelişmemiştir (imalat sanayisinde Türkiye' de 14. sırada); besin, dokuma sanayisi ile tütün, üzüm, pamuk gibi ürünleri işleyen kollar, ayrıca tarım araç ve gereçleri üreten kuruluşlar en gelişmiş sanayi etkinlikleridir. (→ Kayn.)

■ **MANİSA,** antik. yun. **Magnesia e pros Sipylol,** esk. **Magnisa,** Ege bölgesinde kent; aynı addaki ilin merkezi. İzmir ve Denizli'den sonra bölgenin en büyük kenti; 158 928 nüf. (1990). Kara ve demiryolu ile tüm ülkeye bağlı. Ankara'dan 564 km, İzmir'den 36 km uzaklıkta.

• COĞRAFYA. Aynı addaki dağın (Manisa dağı, antik Sipylos dağı) K. eteğinde, Gediz'in taşkın ovasına doğru alçalan ve Tabakhane, Akbal, Hayder dereleriyle yarılmış hafif eğimli alüvyal bir etek ovasında kurulmuştur. Denizden ortalama yüksekliği 60 m kadardır; plan bakımından farklı eski ve yeni kesimlerden oluşur Daha yüksek eski kent, karmaşık ve dolambaçlı yolları ile dikkati çeker. Gerisinde de yamaç üzerinde Manisa kalesi'nin kalıntıları yer alır. Kentin çağdaş görünümlü ve düzenli planlı yeni kesimi K.'deki istasyona ve B.'ya doğru uzanan, daha alçak ve daha az eğimli alanda gelişmiştir. İş ve ticaret merkeziyle resmi yapılar da buradadır. Bütün tarih boyunca bağ ve bahçeleriyle ünlü bir tarım merkezi ve Marmara bölgesi ile İçbatı Anadolu'dan gelen yolların kavşağı olan Manisa'nın nüfusu XIX. yy. da yaklaşık 25 000 kadardı. Yurdumuzdaki ilk demiryollarından biri olan İzmir-Kasaba hattı da, bu zengin tarım ve ticaret merkezini İzmir limanına bağlamak için yapılmıştı. Kent, Kurtuluş savaşı'nda düşman işgalinde kalmış yakılarak büyük hasara uğramış, nüfus kaybetmiş ve kurtuluştan sonra adeta yeniden kurulmuştur. 1935 yılında 30 877 olan nüfusu, 1950'de ancak 35 240'a varmıştır. Kentin gelişmesi, yeni ve düzenli karayollarının yapımı, tarım, ticaret ve sanayinin canlanmasına koşut olarak ancak 50 'li yıllardan sonra hızlanmış. nüfusu 1960'ta, 59 676'ya, 1970'te 72 240'a, 1980'de 94 167'ye ulaşmış, 1990'daysa 160 000'e yaklaşmıştır. Çok eski bir geleneğe uyularak 21 martta (nevruz) düzenlenen ve mesir macunu dağıtılan şenlik Manisa kültür hayatının bir özelliğidir.

• TARIH. Yunan tarihçilerinin öne sürdükleri bir efsaneye göre, Truva savaşı'na katıldıktan sonra B. Anadolu'ya yerleşen Tesalya kökenli Magnetler tarafından "Magnesia" adıyla kurulan kentin tarihi İ.Ö. 3000'li yıllara dayanır. Hititler (İ.Ö. 1450-1200), Akhalar (İ.Ö. 1200-1000), Phrygialılar (İ.Ö. 1000-600), Lydialılar (İ.Ö. 600-545), Persler (İ.Ö. 545-333), Makedonyalılar (İ.Ö. 333-283), Bergama krallığı (İ.Ö. 283-133) ve Roma İmparatorluğu' nun (İ.Ö. 133 - İ.S. 395) yönetiminde yaşamını bir küçük kent olarak sürdüren Manisa, Bizanslılar döneminde bir ara İznik Rum İmparatorluğu'nun başkent İznik'ten sonra en büyük ikinci şehri oldu (1222-1261). Bizanslılar Latinler'in elinden İstanbul'u alıp yeniden devletin başkenti yapınca (1261), kent giderek önemini yitirdi. Manisa'yı Bizanslılar'dan alan Saruhan Bey, burasını kurucusu olduğu Saruhanoğulları beyliğinin başkenti yaptı (1313). Saruhanoğlu Hızırşah döneminde kenti ele geçiren (1390) Yıldırım Bayezit, Manisa'yı Karesi (Balıkesir) ile birleştirerek bir osmanlı şehzade sancağı konumuna getirdi. Ancak, Ankara savaşı'ndan (1402) sonra Saruhanoğulları beyliğini diriltenTimur, Manisa'yı Hızırşah'ın kardeşi Orhan Bey'e verdi. Kardeşini öldürterek ikinci kez beyliğin başına geçen Hızırşah (1403), Fetret* devri'nde şehzade Süleyman Çelebi ile işbirliği yapınca, Manisa'yı ele geçiren Çelebi Mehmet, Saruhanoğulları beyliğini kesin olarak osmanlı topraklarına kattı (1410). Osmanlı yönetiminde şehzade sancak merkezi olan kent, Anadolu beylerbeyliğine bağlandı. Burada ilk sancakbeyi sıfatıyla görev yapan Mehmet I'in oğlu şehzade Murat (sonra Murat II), Bayezit Paşa ile birlikte Manisa'ya gelerek Şeyh Bedrettin ayaklanmasının elebaşlarından Torlak Kemal'i yendi ve yakalatıp idam ettirdi (1420). Murat II'nin oğlu şehzade Mehmet'in (sonradan Mehmet II) sancakbeyliği döneminde Manisa üzerine yürüyen İzmiroğlu Cüneyt Bey de yenilgiye uğratılarak öldürüldü (1425). Bayezit II'nin oğlu olan sancakbeyi şehzade Korkut'u taht kavgası yüzünden Manisa sarayı'nda kuşatan kardeşi Selim, onu teslim aldıktan sonra öldürttü (1513). Amcasının yerine Manisa sancakbeyliğine atanan veliaht şehzade Süleyman (daha sonra Kanuni Sultan Süleyman), burada çıkan softa ayaklanmalarını bastırdı (1518). Onun oğlu şehzade Selim (sonra Selim II), Manisa sancakbeyi olarak kardeşi Bayezit'i Konya savaşı'nda yendi (1559) ve onun İran'da ölmesinden sonra tahtın tek mirasçısı oldu. Kanuni'nin torunu Murat' ın (sonradan Murat III) sancakbeyliği döneminde (1562-1574) Manisa oldukça sakin bir yaşam sürdü. Murat III'ün oğlu Mehmet (sonra Mehmet III), Manisa'da sancakbeyi sıfatıyla görev yapan (1583 -1595) son osmanlı şehzadesi oldu. XV. yy. başlarından XVI. yy. sonlarına kadar 175 yıl şehzade sancağı konumunda kalan Manisa, bu dönemdi bir sanat ve kültür merkezi olarak çok gelişti. Bu tarihten sonra Kütahya eyaletine bağlı sıradan sancak merkezlerinden biri olan ve gözden düşmüş devlet adamlarının sürgün yeri durumuna getirilen kent, özellikle XVII. yy. boyu süren celali* ayaklanmaları sırasında büyük zarar gördü, geriledi. Bunlardan Kalenderoğlu, azledildiği için celali eşkıyasına katılan Yusuf Paşa, devlet memurlarının rüşvet aldıklarını iddia ederek ayaklanan Cennetoğlu, Manisa mutasarrıfı İbrahim Paşa'yı yenerek keyfi bir yönetim kuran Yedibela İlyas Paşa; yakalanıp cezalarını görene kadar her tür zorbalığa başvurmakla kent halkını sürekli tedirgin ettiler. Eşkıyalık olayları Çomar Marmaralı, Acem Ahmet, Sarı Ali gibi tımarlı sipahiler, asker kaçakları ve yeniçeri başlarının eylemleriyle XVIII. yy.'ın ilk yarısında da sürüp gidince, huzuru kaçan halk büyük kitleler halinde buradan başka yerlere göçtü. Ancak Manisa yöresi ve ardından da tüm Ege bölgesi XVIII. yy.'ın ikinci yarısından başlayarak Karaosmanoğulları ailesinin denetimi altına girdikten sonra eşkıyalık önemli ölçüde azaldı. Bir süre sonra, Karaosmanoğulları da başına buyruk davranışlar içine girip devlete kafa tutmaya kalkışınca, Mahmut II, merkezi Manisa olan bu ailenin Ege bölgesindeki egemenliğine son verdi (1816). Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa kuvvetlerinin eline geçerek mısır askerlerince yağmalanan Manisa, Kütahya antlaşması'yla (8 nisan 1833) yeniden osmanlı yönetimine geçti ve Tanzimat'tan sonra bir kaza merkezi olarak Aydın (İzmir) vilayetinin Saruhan mutasarrıflığına bağlandı. Bağımsız Manisa vilayetinin merkezi oldu (1845). Yeniden Aydın'a bağlanan Manisa (1847), İzmir demiryolunun kente ulaşmasıyla (1866) ekonomik durumunu oldukça düzeltti. Birinci Dünya savaşı'nı sona erdiren Mondros ateşkesi sırasında şehir yunan işgaline uğradı (25 mayıs 1919). İstihlası vatan, Cemiyeti islamiye, Cemiyeti müderrisin gibi Kuvayı milliyeci kuruluşların ve Parti Pehlivan, Kako Mehmet gibi efelerle kızanların kahramanca çabalarına karşın, kent ancak düşmanı İzmir'de denize dökecek olan türk ordusu tarafından kurtarıldı (8 eylül 1922). Yunanlılar çekilirken, nüfusunun büyük bölümünü yitirmiş olan şehri ateşe verdiler. Yaklaşık 12 bin konutunun üçte ikisi yanan Manisa, tam bir yangın yerine döndü. Cumhuriyet döneminde yeniden kurulan kent, aynı adla anılan ilin merkezi oldu. (→ Kayn.)

• ARKEOLOJİ VE MİMARLIK. Manisa kenti çevresinde Yılan hisarı, Aigai, Sidas gibi antik yerleşme kalıntıları vardır. Kentin 5-6 km K.-D.'sunda, Akpınar yöresinde granit bir kayaya oyulmuş oturan kadın biçimindeki hitit hiyerogliflı kadın kabartmasının ana tanrıçayla ilgili olduğu sanılmaktadır (İ.Ö. XIII. yy.). Bunun G.-B.'sındaki Yarıkkaya denilen kesimde de kimi yapı kalıntıları bulunmuştur. Manisa'nın 1 km kadar D.'sunda Çaybaşı mevkisindeki kabartma, Ağlayan Niobe kabartması olarak bilinir (mitolojiye göre Niobe, çocukları Apollon ve Artemis tarafından kıskançlık yüzünden öldürülünce acısından taş kesilmiştir).

Manisa dağının (antik Sipylos) yamaçlarında yer alan Manisa kalesi'nin yapım tarihi bilinmemektedir. İç ve dış kaleden oluşan yapı, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde onarılarak kullanılmıştır. İç kalenin savunması, Bizanslılar'ca yapılan bir hisarla güçlendirilmiştir. Günümüzde çok yıkık olan kalenin on üç burcu vardı ve içinde sarnıçlar, erzak ve silah depoları, cami ve otuz kadar ev bulunuyordu.

Saruhanoğulları'nın merkezi ve Osmanlı döneminin şehzade sancakbeyliği olan kentte önemli anıtlar vardır. Beylikler döneminin en ilginç yapılarından biri olan Ulu cami, İshak Bey tarafından medresesi ve türbesiyle birlikte külliye olarak inşa ettirilmiştir (1376). Külliyenin mimari Emet bin Osman'dır. Türk mimarlığında önemli gelişmeleri yansıtan bu camide revaklı avlu yeniden küçük boyutlarda ortaya çıkar. Mihrap duvarına koşut yedi bölümle dört sahınlı ana mekânın mihrap önü, üç sahnı kaplayan küresel bingili bir kubbeyle örtülüdür. Camiden bir duvarla ayrılan ortası havuzlu avlu da kubbeyle aynı boyutlardadır. Kubbeyi ve avluyu çevreleyen mekânlar kubbemsi küçük çapraz tonozlarla örtülüdür. Yalın mihrabın sonradan yapıldığı sanılmaktadır. Ayet yazılarıyla süslü abanoz minber gaziantepli Mehmet bin Abdülaziz bin el Dikki'nin yapıtıdır (Bursa Ulu camisi'nin minberi de bu sanatçının ürünüdür). Avlunun, renkli taş

Manisa'dan bir görünüm

Manisa
Sultan külliyesi
(1522-15235)

katmerli manisalalesi
(Anemone coronaria)

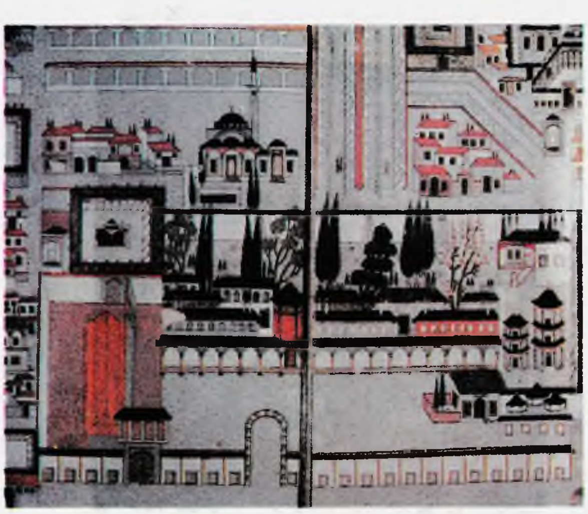
yalın manisalalesi

kakmalarla süslü taçkapının yer aldığı K. duvarına iki sıra pencere açılmıştır. Sırlı tuğladan, gösterişli minare avlunun B. duvarına bitişiktir. Bu cephede bulunan ve yazıtına göre, camiden iki yıl sonra (1378) yapılan medreseye çapraz tonozlu bir koridorla geçilir. Bakışıksız düzendeki medrese tek eyvanlı, iki katlıdır. K'de ve minarenin bulunduğu cephelerde birer çeşme vardır. Medrese avlusunun solunda İshak Bey'in küresel bingilere oturan kubbeyle örtülü, kare planlı türbesi yer alır. Aynı dönemden İlyasbey mescidi (1362) kare planlı, tonoz bingili kubbelidir, önünde iki kubbeli son cemaat yeri vardır. Yapım yazıtı olmayan Revaksultan türbesi içten tonoz bingili kubbe, dıştan piramit biçimi çatıyla örtülüdür.

Osmanlı döneminin önemli külliyelerinden biri Bayezit II'nin kadını Hüsnüşah Hatun'un yaptırdığı ve cami, sübyan mektebi, han (Kurşunlu han), medrese, hamamdan meydana gelen Hatuniye külliyesi'dir (1490). Caminin ana mekânı sekizgen kasnağa oturan büyük bir kubbeyle örtülmüş, yanlara ikişer küçük kubbe yerleştirilmiştir. Önde beş kubbeli son cemaat yeri vardır. Kündekâri tekniğinde geometrik süslemeli minberi 1495 tarihlidir. Minarenin gövdesi zikzaklı burmalarla bezenmiştir. Caminin B.'sında sadrazam Mütercim Rüştü Paşa'nın türbesi bulunur. Kurşunlu han onarımlarla özgünlüğünü yitirmiştir. Sübyan mektebi iki kubbelidir. Yavuz Sultan Selim'in baş kadını Hafsa Sultan'ın inşa ettirdiği Sultan ya da Sultaniye külliyesi cami, sübyan mektebi, hamam, darüşşifa (Sağlık müzesi) ve medreseden oluşur (1522/1523). Manisa'nın ünlü macunu burada hazırlanır ve caminin minaresinden halka atılırdı. Bu yüzden camiye Mesir camisi de denir. Bu yapının ana mekânı yanlarda ikişer küçük kubbeyle desteklenmiş büyük bir kubbeyle örtülüdür. Beş kubbeli son cemaat yerinin köşelerinde tek şerefeli iki minare yükselir. Mermer mihrap ve minber ince işlemelidir. Mihrabın yanlarındaki pencere alınlıkları dönemin özelliklerini yansıtan, lacivert üzerine beyaz rumi, hatayi, rozet, şakayık, nar çiçeği motifli çinilerle süslüdür. Geleneksel planlardan farklı tasarımıyla dikkati çeken medrese son cemaat yeriyle avlunun çevresinde yer alır. B.'sı yedi, K.'i dışa taşkın üç bölümlüdür. Kare planlı, avlulu darüşşifada, girişin avluya bakan cephesi revaklıdır, karşısında iki eyvan vardır. B'da üç, D.'da iki, K. eyvanlarının yanlarında da ikişer oda bulunur. Tüm mekânlar kurşun kaplı kubbelerle örtülüdür. Çifte hamam planındaki Sultan hamamı caminin K.'indedir. Planını Mimar Sinan'ın çizdiği, daha sonra Mahmut Ağa'nın ve onun ölümü üzerine Sedefkâr Mehmet Ağa'nın mimar olarak çalıştıkları Muradiye külliyesi Murat III tarafından yaptırılmıştır (1583-1585). Öteki selatin külliyelerine göre daha yalın olan yapılar cami, medrese (Etnografya müzesi), imarethane (Arkeoloji müzesi), sübyan mektebinden (yıkıldı) oluşur. Caminin ana mekânı üç yandan yarım çapraz tonozlarla genişletilmiş büyük bir kubbeyle örtülüdür Beş kubbeli son cemaat yerinin köşelerine tek şerefeli iki, ince minare yerleştirilmiştir. Ana kubbe kalem işleri, pencere içleri ve mihrap zengin çini bezemelidir. Ana mekânın G.-D.'sundaki hünkâr mahfilinin tavanı çok renkli kalem işleriyle süslüdür Yapının dikkati çeken öğelerinden biri de ceviz kaplamalı, fildişi, bağa kakmalı kapı kanatlarıdır. Caminin D.'sundaki kitaplığı 1806'da Hüseyin Ağa ekletmiştir. K.D.'daki medresenin duvarları almaşık olarak taş ve tuğla örgülüdür. Dikdörtgen planlı yapının girişi revaklıdır, öteki cephelerde ocaklı odalar yer alır. Büyük dershane sekizgen planlıdır. Medresenin yanındaki imaretin düz çatılı avlu revakları ve kubbeleri kiremit kaplıdır.

Bu anıtların yanı sıra Çaşnigir Sinan Bey'in yaptırdığı Çaşnigir camisi (1474), Abdülmümin bin İvaz Paşa'nın inşa ettirdiği İvazpaşa camisi (1484), Saruhanbey türbesi (1348, onarım 1974), Yedikızlar türbesi (XIV. yy.), Yirmiikisultanlar türbesi (XV. yy.'da kadın sultanlar ve yakınları için yapılmış, 1963'te onarılmıştır) belirtilebilecek öteki yapıtlardır.

Vilayet konağı önündeki Atatürk anıtı Hüseyin Özkan'ın (Anka) eseridir. Anıtta Atatürk yüksek bir kaide üzerinde sivil giysili betimlenmiştir. Kaidede gençliği ve orduyu simgeleyen figürler vardır. (→ Kayn.)

Manisa sarayı
Şemail-i âl-i osman
ya da
Talikizade *Şehname*'si
XVI. yy. sonu

MANİSA dağı, antik. **Sipylos,** Ege bölgesinde Gediz ve Kemalpaşa ovaları arasında yükselen sarp yamaçlı dağlık kütle (1 513 m). K.'den ve G.'den faylarla sınırlanmış D.-B. doğrultulu bir fay blokudur. Yapısında kretase kayaçlarının en geniş yeri tuttuğu kütlenin etekleri neojenle çevrilidir. Üzerinde yer yer karst şekilleri görülür. Bu dağlık kütlenin uzantısı Sabuncu belinin B.'sında Yamanlar dağı adını alır.

Manisa müzesi, Manisa'da Muradiye külliyesi'nin medresesinde açılan müze (1943). 1958-1962 arasında onarıldı; imaret de müzeye katılarak arkeolojik yapıtlar burada toplandı ve 1972'de yeniden halka açıldı. Çeşitli dönemlerden yapıtların sergilendiği müzede Sardeis buluntuları da yer alır. Etnografik eserlere ayrılan medresede bir bölüm geleneksel türk odası biçiminde düzenlenmiştir.

▪ **Manisa sarayı,** Manisa'da sancakbeyliği yapan şehzadeler için Murat II'nin inşa ettirdiği görkemli saray (1445). Günümüze hiçbir kalıntısı ulaşmayan ve belgelere göre 56 dönümlük bir alanı kaplayan bu saray daha sonraki eklemelerle birlikte bir köşk, sarayı cedit, üç hamam, saraç odaları, yeniçeri odaları, havuzlu büyük bahçelerden oluşuyordu; çevresini tuğla örgülü bir duvar sarıyordu. XVII. yy.'da kenti gezen Kâtip Çelebi ve Evliya Çelebi bu yapılara ilişkin ayrıntılı bilgi aktarırlar. M. Pitton de Tournefort ise sarayın XVIII. yy.'da çok bakımsız olduğunu bildirir.

▪ **MANİSALALESİ** a. Ormanlarda yetişen ve ilkbaharda çiçek açan otsu bitki. (Bil. a *anemone;* düğünçiçeğigiller familyası.) [*Dağlalesi, kırlalesi* de denir.]
—ANSİKL. Manisalalesinin yaklaşık olarak 80 türü vardır Bunların hepsi ilkbaharda çiçek açan çokyıllık otsu bitkilerdir. Çiçeklerin tacı andıran çok renkli yalın ya da katmerli bir çanağı varsa da sahici taçyaprakları yoktur. Başlıca türleri: *Anemone coronaria, A. hortensis, A. nemerosa, A. patens, A. pulsatilla, A ranunculus,* vb.

MANİSALI (Erol), türk iktisatçı (İstanbul 1940). İÜ İktisat fakültesinden mezun olduktan sonra (1962), aynı fakültede doktor (1964), doçent (1970) ve profesör (1976) oldu. 1977 yılından beri fakültenin Avrupa ve Orta Doğu araştırma merkezi başkanlığı'nı yapmaktadır. 1978-1982 yıllarında İstanbul Dünya ticaret merkezi'ni kurdu. 1985 yılından itibaren uluslararası Girne konferanslarını düzenledi. 1990'da kurulan Kıbrıs araştırmaları vakfı'nın başkanıdır. Ayrıca Balkan ve Avrupa ülkeleri araştırma vakfı ile Türkiye Çevre vakfı yönetim kurulu üyesidir.

MANİŞKA a. Denizc. İki dilli iki makarayla yapılan ve ağır yükleri kaldırmada kullanılan palanga.

MANİŞTUSU, Akkadlı Sargon'un oğlu ve ikinci vârisi (İ.Ö. XXIII. yy.). Anzan krallığı'nı yendi. Louvre'da bulunan diyorit bir dikilitaşın dört yüzünde, kralın subaylarını yerleştirmek için Kiş yöresinde satın aldığı toprakları anlatan bir metin bulunur.

MANİTA a. (yun. *manito*'dan). *Arg.* **1.** Bir kimseden, onu tanıyormuş gibi davranarak para sızdırmak. **—2.** Bir erkeğin sevgilisi, oynaşı.

MANİTACI sıf. ve a. *Arg.* Manita yoluyla para sızdıran kimse için kullanılır.

MANİTACILIK a. *Arg.* Manitacı yoluyla yapılan dolandırıcılık.

MANİTOBA a. Manitoba'da (Kanada) yetiştirilen ve üstün nitelikte ekmeklik un veren camsı albuminli yumuşak buğday.

MANİTOBA, Kanada'da göl; 4 700 km². *Manitoba ili*'nin adı bu gölden gelir. Fazla sularını Dauphin ırmağı aracılığıyla Winnipeg gölüne boşaltır.

▪ **MANİTOBA,** Kanada'nın Prairie'deki illerinden biri; 650 100 km², 1 084 800 nüf. (1988). Merkezi *Winnipeg.* Eyaletin kuzeyi ve doğusu, billurlu kayaçlardan oluşan Kanada kalkanı'nın (burada bir ölçüde düzleşmiş ve göllerle kaplı durumdadır) ve Hudson körfezinin bataklık alçak topraklarında uzanır. Güney-batı bölümüyse, batıda Manitoba'nın sarp yamaçlarıyla sınırlı, kısmen göllerle (Winnipeg, Winnipegosis, Manitoba) kaplı bir tortul ovasıdır. İklimi, sert kara iklimidir: kışın çok soğuk (ocak ortalaması: G.'de −20 °C, K.'de −30 °C); yazın, G.'de sıcak (20 °C), K.'de serindir (12 °C); yağış (en çok yazın düşer) çok azdır: G.'de 400 mm, K.'de 250 mm, iklim ve enlem farklarına göre çeşitli bitki bölgeleri vardır: güney-batıdan kuzey-doğuya doğru gidildikçe sırasıyla çayırlar, ağaçlı (titrek kavak ve kayın) bozkırlar, kuzey ormanı (titrek kavak, çam ya da karaçamla karışık ladin) ve nihayet Hudson körfezinin alçak topraklarında tundra ve turbalıklar.

Manitoba, kıtayı bir uçtan bir uca aşan demiryolunun tamamlanmasından (1885) ve büyük göç dalgasından (1900-1914) önce de oldukça kalabalık nüfuslu bir yerdi (lord Selkirk'in İskoçyalılar'ı; Louis Riel yönetiminde ayrılıkçı bir ayaklanma girişiminde bulunan fransızca konuşan melezler). Tarımsal yerleşim Prairie bölgesiyle sınırlı kaldı. Günümüzde bu bölgede tahıl (özellikle buğday ve ayrıca yulaf, arpa, hatta mısır), kolza ve ayçiçeği üretilmektedir; son zamanlarda sığır yetiştiriciliği de önem kazanmıştır. Ülkenin % 80'ini kaplayan ormanlar, kâğıt hamuru, kâğıt ve inşaat kerestesi sanayilerini beslemektedir. Kanada kalkanı bölgesinde nikel ve bakır (Thompson, Lynn Lake), bakır ve çinko (Flin Flon) çıkarılmaktadır.

Kırsal bölgelerden göç ve sanayinin gelişmesi (un fabrikaları, mezbahalar, metalürji, demiryolu, hava taşıtları ve elektrik donanımları yapımı, tarımla ilgili kimyasal maddeler, elektronik) nüfusun kentlerde yoğunlaşmasını hızlandırdı. İl nüfusunun yarıdan fazlası Winnipeg yerleşme alanında toplanmıştır. İlin güney-batı'sı (il topraklarının 1/13'ini kaplamasına karşın nüfusun % 95'i burada yaşamaktadır) dışında yalnızca birkaç madencilik kentiyle, Prairie'de üretilen tahılların bir bölümünün sevk edilmesini sağlayan Churchill limanı sayılabilir.

MANİTU a. (algonkin dilinde, Yüce Tanrı'ya atfedilen üstün yetenek). Dakota Sioux kabilesine göre, yabancı, alışılmamış kişilerde ya da topluma yabancı gizemli eşyalarda kendini gösterebilen doğaüstü güç. (Bazı antropologlar bilgisizliklerinden ötürü, manitu'yu tek bir tanrı saydılar ve alaylı bir biçimde, ona "Büyük Manitu" adını verdiler.)

MANİU (Iuliu), romanyalı siyaset adamı (Şimleul-Silvaniei, Transilvanya, 1873 - Sighetu Marmaţiei 1951). Transilvanya milletvekilliği yaptı (1906-1910), Alba-Iulia meclisi'ne Transilvanya'nın Romanya ile birleşmesini ilan ettirdi (1918). Romanya milletvekilliği sırasında (1919-1938), Ulusal köylü partisi'ni kurdu (1926) ve hükümet başkanı olarak (1928-1930) liberal önlemler aldı. Kral Carol II'ye muhalifti. Aralık 1937'de Demir muhafızların başkanı Codreanu ile birleşerek mareşal Antonescu'nun iktidara gelmesine (eylül 1940) katkıda bulundu. Sanatescu kabinesinde bakanlık yaparken, SSCB ile bırakışma yapılmasına (ağustos 1944) ön ayak olduysa da, Groza hükümetine girmeyi kabul etmedi (mart 1945). Vatana ihanetle suçlandı (temmuz 1947), ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı.

MANİVELA a. (fr. *manivelle;* halk lat. *manibella,* sap; klasik lat. *manibula, manus,* el'den). Mak. san. Bir milin ucuna tespit edilen ve bu mili döndürmeyi sağlayan bir sapla (mile göre kaçık merkezli) ya da üzerinde bir biyel eklemlenen bir muyluyla donatılmış parça.
—Bayınd. *Kaldırımcı manivelası,* alt bölümü dörtaçılı bir uçla sona eren ve taşlar altına sokularak bunları kaldırmaya yarayan metal çubuk.
—Denizc. Eskiden, yelkenli gemilerde insan gücüyle çalıştırılan ırgatların başlarındaki yuvalara takılan ve ırgatın çevresinde döndürülerek demirin virasında kullanılan sert ağaçtan ya da demirden kol. ‖ *Manivela mandalı,* ırgat yuvalarına oturtulan manivelaların yerlerinden çıkmaması için, yuvalar üzerine açılmış deliklerden manivelalardaki deliklere geçirilen pim.
—Kilitç. Bir kilitte, armudun verdiği hareket sayesinde, sürgüye tesbit edilmiş bir eksen üzerinde dönebilen ve böylece sürgü kilidin içine çekildiğinde mandalın da içeri çekilmesini sağlayan dirsekli parça.
—Mad. oc. Ray ile vagon tekerleği arasına yerleştirilen ve düşük bir basınç uygulandığında vagonu ilerleten eklemli levye.
—Mak. san. *Biyel-manivela sistemi,* doğrusal almaşık bir hareketi sürekli çembersel harekete (buhar makinesi, içten yanmalı motorlar) ya da sürekli çembersel hareketi doğrusal almaşık bir harekete (pistonlu pompa, planya tezgâhı, almaşık testere) dönüştürmeye yarayan mekanizma. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Urganc. Eskiden, kalın halatları bükmeye yarayan metal aygıt.
—ANSİKL. Mak. san. Biyel-manivela sisteminde biyelin uçlarından *biyel başı* adı verilen biri manivela eksantriğine ya da krank mili muylusuna eklemlenmiştir; bu manivela eksantriği ya da krank mili muylusu dönerek biyel başına çembersel bir hareket verir. *Biyel ayağı* denen doğrusal yörüngeli diğer uç, iki kızak yolu arasında yer değiştiren bir krosete ya da bir piston eksenine (perno) eklemlenir; piston aynı zamanda hareketi kılavuzlar. Patlamalı motorlarda olduğu gibi krank mili tek bir parçadan oluştuğunda, biyel başı krank milinin muylusuna takılabilmesi için iki parçadan meydana gelir; sökülebilir bölüm yani *kapak,* biyelin gövdesine saplamayla bağlanır. Sarmayı önlemek için biyel başı ve biyel ayağı beyaz metalle sıvanmış yatak yastıklarıyla ve fosforlu bronzdan bir kovanla donatılır; silindir hacmi küçük olan yüksek devirli motorlarda ise iğneli rulmanlar kullanılır. Yüksek güçlü kimi makinelerde aynı muylu üzerine birçok biyel takılır; bu durumda, biyellerden *ana biyel* denen biri, üzerine *biyelcik* adı verilen diğer biyellerin eklemlendiği eksenleri taşır; yalnızca iki biyel varsa, bunlar eşmerkezli de olabilir ve bu durumda birinin başında diğerinin başının yerleştirildiği bir çatal bulunur. Genellikle dövme çelikten yapılan biyellerin kesit biçimleri hem flambaja karşı iyi bir dayanım hem de kabul edilebilir bir eylemsizlik momenti sağlayacak türdedir.

MANİWAKİ, ya da **RİVİÈRE-DÉSERT** Kanada'da (Québec) köy, Gatineau kıyısında; 700 nüf. Kereste sanayileri. Turizm merkezi (avcılık, balıkçılık, kış sporları).

MANİYERİZM a. (fr. *maniérisme*'den). Anlatımda bilinçli bir biçimde yapmacığa kaçma, özellikle de sanat, edebiyat alanında doğallıktan ve yalınlıktan yoksunluk.

MANİZADE (Attila), türk bas (Baf, Kıbrıs, 1934). Bir yandan mimarlık öğrenimi görürken, bir yandan da konservatuvara devam etti. F. Almanya'da mimarlık yaparken, A. Mayer'den şan dersleri aldı, alman operalarına çalıştı, resitaller verdi. 1960'taki ilk temsilinden başlayarak *(Tosca)* İstanbul Şehir operası'nı (1969'da İstanbul Devlet opera ve balesi'ne [İDOB] dönüştü) kadrosunda yer aldı. 1973'te başlayarak birçok Avrupa ülkesinde "konuk sanatçı" olarak Figaro, Kral Philipp, Don Pasquale, Don Basilio, Mephisto, Osmin (Osman), Attila ve Selim rollerini yorumladı. 1984-1985 arasında İDOB'un müdürlüğünü ve sanat yönetmenliğini yaptı. 1989 yılında İÜ devlet konservatuvarında öğretim üyesi ve doçent oldu.

MANİZALES, Kolombiya'da kent, Caldas yönetim bölgesinin merkezi, Cauca vadisinde, Cordillera central'in yamacında; 275 067 nüf. Ticaret merkezi. Tarım makineleri. Tekstil. Deri işleme.

MANJERİT a. (fr. *mangérite*'ten). Petrogr. Çoğunlukla şarkonitlerle birlikte bulunan, doreitlerin plütoniğine eşdeğer, hiperstenli alkali monzonit.

MANKAFA sıf. ve a. Kafası işlemeyen, geç ve güç anlayan kimse için kullanılır: *Bu mankafaya aylardır çarpım tablosunu ezberletemedim.*
—Vet. Ruam (sakağı) hastalığına tutulmuş ata denir. ‖ *Mankafa hastalığı* → RUAM.

MANKAFALIK a. Mankafa olma durumu, niteliği; bu durumdaki birine yakışır davranış.

MANKALA a. (ar. *minkale,* iletki'den). *Esk.* Delikli tahta üzerinde taşlarla oynanan bir oyun.

MANKEN a. (fr. *mannequin;* hollandaca *mannekijn,* küçük adam; *man,* adam'ın küçültmesinden). **1.** Terzilerin, giysileri üzerinde hazırladıkları, prova ettikleri insan bedeni biçimindeki kalıp. **—2.** Giysileri mağazaların vitrinlerinde sergilemek amacıyla kullanılan insan örneği. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Bir modaevinde terzinin elbise modellerini üstünde denediği ve bu modelleri çeşitli gösterilerle halka tanıtan kimse. **—4.** *Manken gibi,* ince, uzun, düzgün vücutlu kimse için kullanılır.
—Ask. Süngü ve kılıç eğitiminde kullanılan ve düşmana benzetilen hedef model.
—Güz. sant. Bedenin çeşitli duruşlarını ya da giysi kıvrımlarının düşüşlerini incelemeye yarayan, eklemli (ya da şekli değiştirilebilen), tamoyma insan (ya da hayvan, özellikle at) figürü.
—Müz. Şatafatlı revülerde, son derece ince bir beğeniyle hazırlanmış tuvaletleri, en acayip giysileri, hatta kendi çekici yanlarını sunan kusursuz vücutlu genç kadın.
—Terz. *Prova mankeni,* belirli bedende bir giysinin yapımı için gerekli ölçülerin üzerinde işaretlendiği insan bedeni şeması.
—ANSİKL. Terz. Fransa'da ilk "manken" 1750'de sorgun ağacından kolsuz bir kadın gövdesi biçiminde yapıldı; yaklaşık yüz yıl sonra 1830'da bunun kıtıkla doldurulmuş ve deriyle kaplanmış türleri ortaya çıktı. O zamana kadar bazen karton ya da balmumundan bir başı bulunan ve sacayak üstüne oturtulmuş bir gövdeden oluşan mankene, belçikalı F. Stockman'ın bacak takması 1869 yılına rastlar. Yüzyılın başında seri olarak üretilen balmumu manken, tahtadan ya da kıtıkla doldurulmuş bezden mankenin yerini almaya başladı; sonunda, hollandalı P. İmans, 1900'de açılan Evrensel sergi'de başarı kazanan "balmumundan anatomik büst"ü yaptı; 1922'de, daha dayanıklı bir malzeme kullandı: alçı ve jelatin karışımı olan karnezin. 1925'te F. Stockman ile ortaklık kuran Siegel şirketi, Dekoratif sanat salonu'nda tek parça halinde kalıplanmış karton mankenleri tanıttı. 50'li yıllarda poliester mankenin ortaya çıkmasından önce, İkinci Dünya savaşı sırasında alçı ve papier mâché'den ya da alçı ve üstüpünden mankenler gerçekleştirildi. 1980'de, cam elyafının kullanılması, mankenlerin duruşuna büyük bir esneklik kazandırdı.

MANKENLİK a. Bir mankenin yaptığı iş; mankenin mesleği: *Uzun süredir mankenlik yapıyor. Mankenlik sanıldığı kadar kolay bir meslek değildir.*

Manitoba
Winnipeg yakınındaki tarım alanlarından bir görünüm

X-J.-L. Passek kol.

Joseph Leo Mankiewicz'in *Çıplak ayaklı kontes* (1954) filminin bir sahnesinde Ava Gardner ve Humphrey Bogart

MANKİEWİCZ (Joseph Leo), amerikalı film yönetmeni (Wilkes-Barre, Pennsylvania, 1909 - New York 1993). *Dragon şatosu* (Dragonwyck) [1945] ve *Hayalet ve Bayan Muir* (The Ghost and Mrs. Muir) [1947] adlı filmleriyle savaş sonrası amerikan sinemasının en iyi yönetmenlerinden biri olduğunu kanıtladı. Önemli filmleri: *Üç kadına bir mektup* (A Letter to Three Wives) [1949], *Perde açılıyor* (All about Eve) [1950], *Jül Sezar* (Julius Caesar) [1953], *Çıplak ayaklı kontes* (The Barefoot Contessa) [1954], *Sakin amerikalı* (The Quiet American) [1958], *Bir yaz macerası* (Suddenly Last Summer) [1959], *Kleopatra* (Cleopatra) [1962-63], *The Honey Pot* (1967), *Cezanı çekeceksin* (There was a Crooked Man) [1969] ve son filmi *Hafiye* (Sleuth) [1972].

L.L.

Heinrich Mann

MANKUR a. *Yörs.* **1.** Sığırları boyunduruğa bağlamaya yarayan U biçminde ağaç. **—2.** Bir ucu, yere çakılan sikke ya da kazığa, diğer ucu hayvanın boynuna bağlanan ip, bağ.

MANKUR a. (moğolca *Monkun,* nakit). Nümism. Bakırdan kesilmiş sikke. Monkun sözcüğünün bozulmuş bir biçimi olup sonradan mangıra dönüştü. Osmanlılar' da mangır en küçük gümüş sikke birimi olan akçenin askatı olarak geçerliydi.

MANLEY (Mary de la Rivière), ingiliz kadın yazar (Jersey 1663 - Londra 1724). Oyunlar yazdı. Whig karşıtı yazılarıyla (*Secret Memoirs... of Several Persons of Quality,* 1709) kazandığı başarıdan sonra *The Examiner*'in (1711) yayın kurulunda Swift'in yerini aldı.

MANLEY (Norman Washington), jamaikalı siyaset adamı (Roxburgh, Jamaika, 1893 - Saint Andrew, Kingston yakınında, 1969). 1938'de Ulusal halk partisi'ni kurdu. Partisinin 1955'te seçimi kazanması üzerine 1962'ye kadar Başbakanlık yaptı. Sonra muhalefetin başına geçti.

Wolf Ritz

Thomas Mann
Wolf Ritz'in bir portresinden (1955) ayrıntı
Schiller-National Museum Marbach

MANLEY (Michael Norman), jamaikalı siyaset adamı (Kingston 1923). Norman Washington Manley'in oğlu. Etkin bir sendikacıydı, senato üyeliği yaptı (1962-1967), 1967'de milletvekili seçildi. 1969'dan başlayarak Ulusal halk partisi'ni yönetti. Şubat genel seçimlerini İşçi partisi karşısında kazanmasından sonra 1972'de başbakan oldu. 1980 seçimlerinde İşçi partisi karşısında seçimi kaybetti. Şubat 1989'da yeniden başbakan olduysa da bir yıl kadar sonra bu görevi gene kendi partisinden J. Patterson'a bıraktı.

MANLİUS CAPİTOLİNUS (Marcus) [öl. Roma İ.Ö. 384]. 392'de konsül oldu. Capitolium'u Galyalılar'dan kurtardı (390). Plebe dayanarak tiran olmayı istemekle suçlanarak ölüm cezasına çarptırıldı.

MANLİUS TORQUATUS (Titus), romalı konsül ve diktatör (İ.Ö. IV. yy.). Lakabını dev bir galyalıyı yenerek boynundan kolyesini *(torques)* almasına borçludur. Üç kez konsül ve diktatör (İ.Ö. 349) oldu.

MANLİUS TORQUATUS (Titus), İ.Ö. 235'te konsül. Sard devletleri'ni yendi ve Roma o sırada savaşta olmadığından Janus tapınağı'nı kapadı. 224 ve 215 yıllarında yeniden konsül seçildi ve Sardinya' da Kartacalılar'ı yenerek 208'de diktatör oldu.

MANLY, Avustralya'da (Yeni Güney Galler) kent, Sydney'in K.'inde, Port Jackson koyu girişinin karşısında; 39 200 nüf. Sayfiye merkezi.

MANN (Tom), ingiliz sendikacı (Foleshill 1856 - Grassington 1941). 1889'da Londralı dok işçilerinin gerçekleştirdiği büyük grevin önderlerinden biridir. Keir Hardie tarafından kurulan İndependent Labour Party'nin sekreteri oldu. Avustralyalı sendikaların yeniden örgütlenmesine ve ingiliz nakliyecilerinin güçlü bir sendika kurmasına katkıda bulunduktan sonra komünist partisine girdi.

MANN (Heinrich), alman yazar (Lübeck 1871 - Santa Monica, Kaliforniya, 1950). Berlin ve Floransa'da yaşadıktan sonra Münih'e yerleşti. İlk yapıtlarında D'Annunzio'nun dekadan estetikçiliğinden etkilendi ve bu dönemde birçok roman yazdı: *İm Schlaraffenland* (1900), *Die Göttinnen oder Die drei Romane der Herzogin von Assy* (1903), J. Sternberg'in *Mavi* melek* (1930) adlı filmine konu olan *Professor Unrat* (1905). *Die kleine Stadt*'dan (1909) sonra yapıtlarında siyasal ve toplumsal öğeler ağırlık kazanmaya başladı; Mann *Der Untertan* (1914'te yasaklandı, 1918'de yayımlandı), *Die Armen* (1917) ve *Der Kopf*'tan (1925) oluşan *Das Kaiserreich* adındaki roman üçlemesinde imparatorluk döneminin acımasız bir gözlemcisi oldu. Aralarında *Madame Legros*'un (1913) da yer aldığı dramlar yazdı. 1918'de Weimar Cumhuriyeti'ni destekledi ve ulusçuluğa karşı savaşım verdi. Weimar Cumhuriyeti'nin düşmesinden sonra, önce Çekoslovakya'ya, sonra Fransa'ya gitti ve son olarak 1940'ta ABD'ye yerleşti. *Jugend und Vollendung des Königs Henri Quatre* (1935-1938) adlı uzun tarihsel romanında, Fransa kralını bir liberalizm örneği olarak işledi. Heinrich Mann'ın yapıtlarında natüralizmden anlatımcılığa kadar, XX. yy.'ın ilk yarısının tüm eğilimlerine rastlanır. Bu nedenle de konuları ve anlatım biçimi büyük bir çeşitlilik gösterir; gene de, bazen aşırılığa kaçan bir gerçekçilik yapıtın bütünlüğünü sağlar.

MANN (Thomas), alman yazar (Lübeck 1875 - Zürich 1955), Heinrich Mann'ın kardeşi. Bir hiciv dergisi olan *Simplicissimus*' da yazdı, büyük bir tüccar ailenin gücünü kaybetmesini konu alan toplumsal romanı *Buddenbrook* ailesi* (Buddenbrooks) [1901] yayımlandıktan hemen sonra üne kavuştu. Onu izleyen öykü ve romanlarında (*Tonio Kröger* [1903]; *Tristan* [1903]; *Sarayda bir macera* [Königliche Hoheit], 1909; *Venedik'te* ölüm* [der Tod in Venedig], 1912) biri manevi yaşamı, öbürü eylemi önemseyen karşıt iki yaşam görüşü üzerinde durdu. 1914'te kardeşi Heinrich'in düşüncelerine karşı çıkarak alman milliyetçiliğini ve savaşı savundu. Birinci Dünya savaşı'ndan sonra tutumunu değiştirdi, kardeşiyle uzlaştı ve bir sanatoryumun kapalı dünyasını konu alan ve kahramanları farklı zihniyetleri temsil eden *der Zauberberg** (1924) adlı romanını yayımladı. Hitler iktidara gelince (1933), Fransa'ya, zonra Zürich'e ve Kaliforniya' ya göç etti, 1936'dan sonra amerikan vatandaşlığına geçti ve kendi iç çelişkileriyle birlikte modern Almanya'daki kararsızlığın ve çöküntünün tablosunu çizerek *Joseph und seine Brüder* (1933-1942) adlı dörtlüsünde ve *Doktor Faustus*'ta (1947) manevi ve ahlaki değerleri savunmaya girişti. Son iki kitabı *Der Erwählte* (1951) ile, uzun süre üzerinde çalıştığı halde tamamlayamadığı ve yeniden ironi ve parodiye başvurduğu *Bekenntnisse des Hochstaplers Felix Krull* (1954) adlı romanı, önce-kiler kadar yoğun yapıtlar değildir. (1929 Nobel edebiyat ödülü.)

MANN (Anthony), amerikalı film yönetmeni (San Diego 1906 - Berlin 1967). 50'li yılların büyük western filmleri yapımcılarından biridir: *Winchester 73* (1950), *Çıplak mahmuz* (The Naked Spur) [1952], *İntikam kanunu* (The Man from Laramie) [1954], *Kanlı vadi* (The Tin Star) [1957], *Batıdan gelen adam* (Man of the West) [1958], *Vatan uğruna* (Cimarron) [1960]. Aynı zamanda *Men in War* (1957) adlı bir savaş filmi ve iki süperprodüksiyon (*El Cid* [1961] ve *Roma İmparatorluğu'nun çöküşü* [The Fall of the Roman Empire], 1963) çekti. Son filmi, *Bir casusun hatası* (A Dandy in Aspic) ölümüyle yarım kaldı ve aktör Laurence Harvey tarafından tamamlandı.

MANNA a. (lat. sözc.). KUDRETHELVASI' nın eşanlamlısı.

MÄNNEDORF, İsviçre'de (Zürich kantonu) komün, Zürich gölü kıyısında; 7 800 nüf. Ağaç yetiştiriciliği. Bağcılık. Org fabrikası. Deri işleme. Zürich'in gereksinimini karşılayan suları pompalama ve arıtma merkezi.

MANNELLİ (Francesco), → MANELLİ.

MANNER (Eeva-Liisa), fince yazan finlandiyalı kadın yazar (Helsinki 1921). Şiirleri (*Ce voyage* [fr. çev.], 1956; *les Chants orphiques* [fr. çev.], 1960; *les Eaux mortes* [fr. çev.], 1977) ve oyunları (Eros et Psyché [fr. çev.], 1959; *la Nuit du nouvel an* [fr. çev.], 1964; *Orange brûlée* [fr. çev.], 1968) mitolojilerden ve tarihten yerbilime ve biyolojiye uzanan geniş bir kültüre dayalıdır.

MANNERHEİM (Carl Gustaf Emil, *baron*), finlandiyalı mareşal ve devlet adamı (Villnäs, Turku yakınında, 1867 - Lozan 1951). 1887-1917 arasında çarlık ordusunda çalışarak 1904-05 Rus-Japon savaşı' na katıldı ve Birinci Dünya savaşı sırasında tümgeneral olarak hizmet gördü. 1906 -1908 arasında Orta Asya ve Çin'de at üstünde askeri nitelikte bir gezi yaptı. 1917 devrimi'nden sonra, R. von der Goltz'un alman savaş birliğinin desteğiyle bolşeviklere karşı başarıyla dövüşen beyaz muhafızlara komuta etti. Yeni Finlandiya devletinin naibi seçildi (aralık 1918), Stahlberg'in başkanlığa seçilmesinden (temmuz 1919) sonra siyaseti bıraktı ve 1931 -1939 arasında Yurt savunma konseyi'nin başına geçti. "Kış savaşı" sırasında finlandiya orduları başkomutanı olarak, rus saldırısına karşı finlandiya direnişinin temel direği işlevini gördü (1939-40) ve 1941'de mareşalliğe yükseltildi. İkinci Rus -Finlandiya savaşı (1941-1944) sırasında da harekâtın yönetimiyle görevlendirildi ve Finlandiya'nın yenilgisi kaçınılmaz bir duruma gelince, bırakışmanın imzalanmasını kolaylaştırmak için Cumhurbaşkanı seçildi (1944). 1946'da siyasal yaşamdan ayrıldı.

MANNERS, ingiliz aile. Zenginliğine XIV. yy.'da Northumberland'da geniş topraklar elde eden sir ROBERT ile kavuştu. Sonraki yüzyılda torunu, **Ros,** ya da **Roos** baronu, ünlü bir asker THOMAS **Manners** ise 1525'te **Rutland** kontu unvanını aldı. Kontluk 1703'te JOHN **Manners** için düklük yapıldı. Ailenin başka üyeleri **Granby** markisi unvanını taşıdılar. Rutland kont ya da düklerinin en ünlüsü 7. **Rutland** dükü olan JOHN **Manners'**tır.

Mannesmann, dikişsiz boru üretimi için 1890'da Berlin'de kurulan alman demir-çelik grubu. Mannesmannröhren-Werke AG 1906'dan 1913'e kadar çeşitli işletmeler kurdu ve pazarını genişletti. Daha sonra (1913-1933) dökümhane ve haddehaneleri, taşkömürü işletmelerini, bir çelik boru fabrikasını, demir madenlerini, bir kireçtaşı ocağını kapsayan sanayisel yaygın bir merkezileşme sağladı. Nazi rejimi döneminde, yahudi düşmanı politika nedeniyle Wolff-Netter-Jacobi demir-çelik grubu'nun ve Hahn şirketi'nin tasfiyesi sa-

nayisel gücünü daha da artırdı. Müttefikler tarafından 1945'te uygulanan kartelleşme önleyici önlemler sonucu birçok kuruluşunu kaybetmesine karşın, 1952'de oluşturulan Mannesmann konsorsiyomu bugün dünyanın ikinci çelik boru üreticisi ve dördüncü makine yapımı kuruluşudur.

Mannesman-Sümerbank boru endüstrisi taş, türk-alman ortaklığıyla kurulan, çeşitli tipte sınai boru üretiminde uzmanlaşmış sanayi kuruluşu. Sümerbank ve uluslararası kuruluşlardan alman kökenli Mannesman'ın işbirliğiyle 1955'te İzmit'te kuruldu. Çeşitli yıllarda yapılan tevsi çalışmaları şunlardır: galvanizleme ve bütünleme tesisleri (1963), boyuna dikişli boru üreten iki kaynak yolu (1964), spiral dikişli boru üretim tesisleri (1966), boyuna dikişli boru üreten 3 kaynak yolu (1972), koruyucu gazlı ısıl işlem fırını (1974), polietilen kaplama tesisi (1975), casing boru üretim tesisleri (1985), spiral dikişli boru üreten 2 spiral kaynak yolu ve spiral dikişli petrol nakil boruları için ultrasonik ve röntgen muayene tesisleri (1985), bilgi işlem merkezi (1985). Kuruluşun tesislerinde genel kullanım amaçlı borular, dişli-manşonlu gaz ve su boruları, kazan boruları, profil boruları, yuvarlak ve profil hassas borular, kazık boruları, su ve gaz nakil hattı boruları, petrol nakil hattı boruları, casing borular, boru ve form parçaları ve bağlantı elemanları, boru konstrüksiyonları üretilmektedir. 1990 yılı satış cirosu 222 milyar TL olan kuruluşta aynı yıl 745 kişi çalışmaktaydı.

MANNHEİM, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, Ren ve Neckar ırmaklarının kavşağında; 306 000 nüf. (1989). XVII. yy. başına kadar bir balıkçı köyüyken, sonra protestan mültecileri yerleştirmeye yönelik tahkim edilmiş bir kent oldu. Bir süre pfalz Seçicisinin de yaşadığı kent, XVIII. yy.'da parlak bir tiyatro ve müzik merkezi haline geldi. XVIII yy.'a ait şato. Demiryolu ve özellikle de Ren ve Neckar'ın düzenlenmesi (Ruhr kömürünün gelmesi) sanayinin hızla gelişmesine yol açtı. Liman trafiği bakımından Mannheim en önemli Ren limanlarından biridir. Araba yapımı (Daimler-Benz), makine donanımı (Brown Boveri), elektroteknik, plastik maddeler, selüloz-kâğıt, şeker arıtma tesisi, petrol rafinerisi, büyük termik santral ağır basan sanayi kolları. Geleneksel olarak kent, ünlü akademisi, müzeleri (XVIII. yy.'dan kalma, *Zeughaus*'da Reiss-Museum) belediyelere ait çeşitli koleksiyonlar; XIX-XX. yy. resmine ve heykelciliğine ayrılmış Kunsthalle [özellikle alman ve fransız okulları]), galerileri ve tiyatrolarıyla bir sanat merkezidir. Üniversitenin bir bölümü şatoda toplanmıştır. Yakın banliyöleri ve *Ludwigshafen* yerleşme alanıyla birlikte bölgenin nüfusu 1 milyonu aşar.

—Müz. Mannheim, XVIII. yy.'da Avrupa müziğinin en önemli merkezlerinden biriydi. Seçici'nin orkestrası, kısa sürede Avrupa'nın en iyisi durumuna geldi. Çalgı müziğinde, J. S. Bach kuşağının yöntemi olan kontrapuntonun terk edilmesiyle ortaya çıkan köklü değişikliği, kurucusu Johann Stamitz olan "Mannheim okulu" başlattı. Çalgı müziğine armonik bir nitelik kazandıran Mannheim okulu, lirizm ve ses renkleri açısından zengin bir üslubun ve cüretkâr bir dinamizmin ilk örneklerini verdi. Tüm bu özellikler, yeni yeni biçimlenmekte olan klasik senfonide billurlaştı. Mannheim okulunun başlıca temsilcileri: Stamitzler, F. X. Richter, J. C. Cannabich, C. G. Toeschi, A. Filtz, P. von Winter, İ. Holzbauer, J. K. Vanhal ve F Beck. Bu besteciler, Boccherini, J. C. Bach ve Dittersdorf üzerinde derin etki bıraktılar.

MANNHEİM (Karl), avusturya kökenli ingiliz toplumbilimci (Budapeşte 1893 - Londra 1947). 1930'da Frankfurt Üniversitesi'nde profesörlüğe atandı, 1933'te İngiltere'ye sığındı ve ölünceye kadar orada ders verdi. Hegel ve Marx'ın etkisinde kalarak, sınıflar arasındaki çatışma ve anlaşmazlıkların kaçınılmazlığına dayanan bir bilgi toplumbilimi kurdu ve *Weltanschauung* (dünya görüşleri) üslupları üzerine eleştirel bir kuram geliştirdi. Ona göre toplumbilim, sınıf anlaşmazlıklarını ve totaliterliğin tehlikelerini aşmaya yardım eden düşünsel bir özgürleşme aletiydi. Farklılıklar konusundaki demokratik saygıya dayanan bir consensus önererek, yetkilerin bir elde toplanmasının ve çalışmanın bürokratlaşmasının, siyasal taleplerin ve siyasal katılımın yoğunlaşmasıyla sürekli olarak gözden geçirileceklerini ve işlemlerin akılsallaştırılmasının, toplumda daha önemli karşılıklı bağımlılık düzeylerine yol açacağını düşünüyordu. Ayrıca, ahlaksal ve dinsel yaşantının, bir özgürlük etiğinin gelişmesinde oynayacak bir rolü olduğuna da inanıyordu. Başlıca yapıtları: *The Problem of a Sociology of Knowledge* (Bir bilgi toplumbiliminin sorunu) [1925]; *İdeologie und Utopie* (İdeoloji ve ütopi) [1929]; *Man and Society in an Age of Reconstruction* (Bir yeniden kuruluş çağında insan ve toplum) [1935]; *Freedom, Power and Democratic Planning* (Özgürlük, iktidar ve demokratik planlama) [1950]; *Essays on the Sociology of Culture* (Kültür toplumbilimi üzerine denemeler) [1956].

MANNİNEN (Otto), fince yazan finlandiyalı şair (Kangasniemi, Mikkeli eyaleti, 1872 - Helsinki 1950). Felsefe ya da mizah yanı ağır basan düzeyde bulunan Manninen güçlü bir üslup ustasıdır. Şiirlerinin yanı sıra çok sayıdaki çevirileri de (Homeros, Molière, Goethe, İbsen, Petőfi) onun çağdaş fin şiirinin ustalarından biri olduğunu ortaya koyar (*Säkeitä*, 1905-1910; *Matkamies*, 1938).

MANNİNG (Henry Edward), ingiliz rahip (Totteridge, Hertfordshire, 1808 - Londra 1892). Anglikan rahip ve Lavington papazı (1832), Chichester başdiyakozu (1840). 1835'ten başlayarak Newman ve Oxford hareketiyle ilişki kurdu. Uzun bir vicdan bunalımından (1845-1850) sonra, katolikliğe geçti ve 1851'de kardinal Wiseman tarafından rahip ve yardımcı atandı. Halk misyonları için aziz Carlo Borromeo Oblatları kongregasyonu'nu kurdu (1857). Westminster rahip meclisi yöneticiliğine getirildi (1857), Westminster başpiskoposu olarak Wiseman'ın yerini aldı (1865). Galdstone ile dostane ilişkileri sayesinde İrlandalılar'ın durumunu biraz düzeltebildi, öte yandan işçiler yararına da girişimlerini yoğunlaştırdı (*The Dignity and Rights of the Labour* [1874] üzerine Ledds konuşması). Kardinalliğe yükselmesi (1875) İngiltere'de sevinçle karşılandı ve katolikler yurttaşlık haklarına yeniden kavuştular. Papanın cismani iktidarı ve yanılmazlığı yandaşı ve hükümetin adamı olarak Manning, esnekliği, yeteneği ve liberalizmi kendisine tehlikeli görünen Newman'ı işlerden uzakta tuttu.

MANNİNG (Olivia), ingiliz gazeteci ve romancı (Portsmouth, Hampshire, 1911 - Whight adası 1980). Konusu Bükreş'te geçen ve arka planda Avrupa'da değişen güç dengesini sergileyen *Balkan üçlemesi*'yle (1960-1965) ünlendi.

MANNİPAR sıf. (fr. *mannipare*). Sokması ya da iğnesini batırmasıyla bitkilerde kudrethelvası (ya da man) akıntısına yol açan böcekler için kullanılır.

MANNİT a. (fr. *mannide*). Kim. Mannitin, formülü $C_6H_{10}O_4$ olan ikinci iç anhidriti; 87 °C'ta kaynar; mannitanın vakum altında damıtılması sonunda elde edilir.
—Org. kim. MANNİTOL'ün eşanlamlısı.

MANNİTAN a. (fr. *mannitane*). Kim. Mannitin henüz pek iyi tanımlanmamış anhidriti; bir heksit olan mannitin 200 °C'ta ısıtılması sonunda elde edilir.

MANNİTLEŞME a. (*mannit*'ten). Bir içkinin özellikle şarabın değişikliğe uğrayarak ekşimsi-tatlı bir lezzet kazanması. (Bu değişiklik, bir bakterinin hafif asit ortamda gelişerek şekeri mannite, laktik aside ve asetik aside dönüştürmesinden ileri gelir.)

MANNİTOL a. (fr. sözc.). Org. kim. Formülü $HOCH_2—(CHOH)_4—CH_2OH$ olan polialkol; polarılmış ışığı sağa döndüren antipotuna, yani D-mannitole pek çok bitkide, özellikle dişbudak ağacının şekerli özsuyunda rastlanır. (Eşanl. MANNİT.)
—ANSİKL. Mannitol yükseltgendiğinde mannoz ile fruktozu verir; mannoz ile fruktoz indirgendiğinde yeniden mannitole dönüşür. Mannitol, elektrik ve plastik madde sanayilerinde kullanılır. Nitrat asidinin esteri (heksanitrat), kuvvetli bir patlayıcıdır. Mannitolden ayrıca, kabızlık giderici ve idrar söktürücü etkileri nedeniyle tedavide yararlanılır. D-mannitol, hipertonik bir çözeltide geçişme basıncını artırmak ve su-tuz tutulmasını etkilemek için perfüzyon biçiminde kullanılır. Mannitol duruluğu (klirensi), böbrek işlevinin testlerinden biridir. Yumacık süzülmesinin denetlenmesini sağlar.

MANNLİCHER (Ferdinand, *şövalye* VON), avusturyalı mühendis (Mainz 1848 -Viyana 1904). Avusturya'ya yerleşti, yarı otomatik ve sürgülü silahlar geliştirdi; avusturya ordusu (1886) ve daha sonra öteki avrupa orduları bu silahlarla donatıldı.

Mann ohne Eigenschaften *(Der)*, Robert Musil'in üç ciltlik tamamlanmamış romanı (1930-1943). Birinci Dünya savaşı öncesi avusturya-macaristan toplumundan kesitlerin arka plan olarak kullanıldığı yapıtta, yaşamı yalnızca kız kardeşine duyduğu tutkuyla anlam kazanan bir insanın ruhsal serüveni sergilenir.

MANNOMUSTİN a. (fr. *mannomustine*). Neoplazi tipindeki toplanmaların tedavisinde klorhidrat biçiminde kullanılan antimitotik ilaç.

MANNONİ (Maud), hollanda kökenli fransız psikanalizci (Courtrai, 1923). 1950'de Jacques Lacan'la tanışması, kendi akıl hastalığı yaklaşımının kuramsal sergilenmesi bakımından belirleyici bir etkide bulundu. Psikozlu çocukları barındıran ve tedavi öğesinin yönetim öğesinden daha ağır bastığı bir kuram tasarısı, 1969'da, Deneysel Bonneuil okulunun kurulmasıyla gerçekleşti. Bu okul 1975'te gündüz hastane ve gece barındırma yeri olarak kabul edildi. Bonneuil, dış dünyaya açılmış "açık kurum" kavramına yol açtı. 1982'de P. Guyomard ve O. Mannoni'yle birlikte, Psikanaliz eğitimi ve araştırması merkezini kurdu. Başlıca yapıtları: *l'Enfant arriéré et sa mère* (Geri zekâlı çocuk ve annesi) [1964]; *l'Enfant, sa maladie et les autres* (Çocuk, hastalığı ve ötekiler) [1967]; *le Psychiatre, son "fou" et la psychanalyse* (Psikiyatr, "deli"si ve psikanaliz) [1970]; *Éducation impossible* (Olanaksız eğitim) [1973]; *Un lieu pour vivre* (Yaşanacak bir yer) [1976]; *la Théorie comme fiction* (Yapıntı olarak kuram) [1979] ve *D'un impossible à l'autre* (Bir olanaksızdan ötekine) [1982].

MANNONİK sıf. (fr. *mannonique*'ten). Org. kim. *Mannonik asit*, formülü $HOCH_2—(CHOH)_4—CO_2H$ olan asitalkol; mannozun CHO grubunun yükseltgenmesi sonucunda elde edilir.

MANNOSAKARİK ya da **MANNOSAKKARİK** sıf. (fr. *mannosaccharique*'ten). Kim. Formülü $CO_2H—(CHOH)_4—CO_2H$ olan, dört ikincil alkol işlevi taşıyan ve mannoza denk düşen bir diasit için kullanılır; mannitin ya da mannonik asidin yükseltgenmesi sonunda elde edilir.

MANNOZ a. (fr. *mannose*). Org. kim. Formülü $HOCH_2—(CHOH)_4—CH═O$ olan aldoheksoz; glukozun epimeridir. (Polarılmış ışığı sağa döndüren D-mannoz, bitkisel fildişi de denen korozonun hidrolizi ya da fruktoz eşliğinde mannitin yükseltgenmesi sonunda elde edilir. Fenilhidrazinle tepkimeye girerek glukoz ile fruktozun osazonu olan bir osazon verir.)

MANNOZZİ (Giovanni) → GIOVANNI da San Giovanni.

MANO a. (ital. *mano*, el'den). *Arg.* Kumar oynanan yere bırakılan para; pay, komisyon.

Larousse-Signal belg.

mareşal **Mannerheim** (1942'de)

National Portrait Gallery

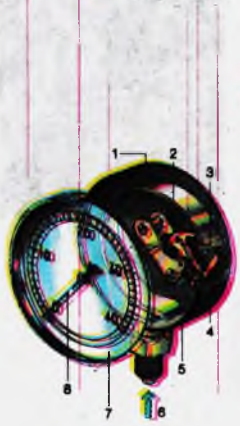
kardinal **Manning**
G. F. Watts'ın
bir portresinden (1882) ayrıntı
National Portrait Gallery
Londra

manolya

M. grandiflora

metal manometre
1. Kanca biçiminde kıvrılmış yassı metal boru;
2. Dişli parça;
3. Yay;
4. Ayarlı biyelcik;
5. Kutu;
6. Basınçlı akışkan;
7. Kadran;
8. İbre.

MANO, Batı Afrika'da ırmak; 320 km. Liberya'da doğar, aşağı çığırı bu ülkeyle Sierra Leone arasındaki sınırı çizdikten sonra Atlas okyanusu'na dökülür. Mano kıyılarında (Liberya) demir cevheri çıkarılır.

MANODETANDÖR a. (fr. *manodétenteur;* mucidinin adı *Mandet*'den). Basınçlı ya da sıvılaştırılmış gaz tüplerine takılan, basınçlı hava dağıtımı devrelerine yerleştirilen ve gazı kullanımına uygun basınca getiren aygıt. (BASINÇ DÜŞÜRÜCÜ de denir.)

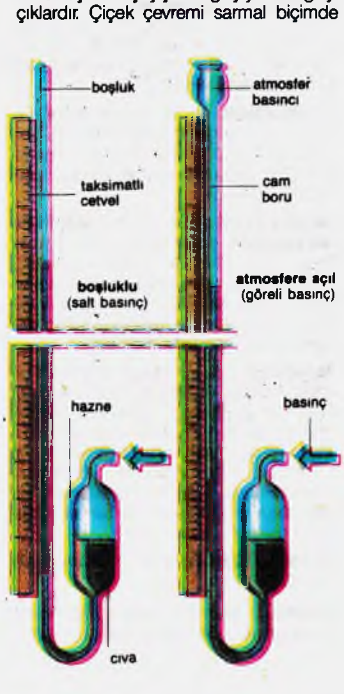
MANOLETE (Manuel RODRÍGUEZ SÁNCHEZ, —denir), ispanyol matador (Córdoba 1917 - Linares 1947). Boğa güreşçileri yetiştiren bir ailedendi. 1939'dan başlayarak bu alanda büyük bir başarı elde etti. Belmonte'nin güreş üslubunu geliştirdi (arenada hareketsiz ve sert bir biçimde durarak umursamaz bir tavırla boğanın saldırmasını bekleme). Ona "star-sistem" yolunu açarak birinci matador yapan Camara'nın desteğiyle, dünya çapında bir üne kavuştu. 28 ağustos 1947'de Linares arenasında ölümcül bir yara alarak yaşamını yitirdi.

MANOLO (Manuel MARTÍNEZ HUGUÉ, —denir), ispanyol heykelci (Barcelona 1872 -Caldas de Montbuy, Barcelona, 1945). Paris'te öncü sanatçılarla, özellikle de kübistlerle ilişki kurdu. 1910-1928 arasında Céret' de yaşadı, Picasso, Braque, Gris gibi sanatçıları buraya çekti. Popüler bir coşkunun egemen olduğu figüratif heykeller gerçekleştirdi: köylüler, boğa güreşçileri, dansçı kızlar vb. (*Katalonyalı kız*, Céret). Manolo, aynı zamanda resim ve gravürlerle de uğraşmıştır.

MANOLYA a. (öz. a. Pierre *Magnol*'dan). Amerika ve Asya'da yetişen, almaşık hep-yeşil ya da dökülen yapraklı, büyük çiçekli ağaç ya da ağaççık. (Kozalak halinde bir arada bulunan badıç biçimindeki meyvelerinden, ince bir iplikle [göbekbağı] bağlı parlak kırmızı tohumlar saçılır. Süs için yetiştirilen pek çok türü vardır: İstanbul ve Bursa ikliminde yetişen, Kuzey Amerika kökenli büyük çiçekli manolya [*Magnolia grandiflora*], *M. acuminata*, *M. thompsoniana* vb.; 35 tür; manolyagiller familyasının örnek tipi.)

MANOLYAGİLLER a. Manolya ve laleağacı gibi, parçaları sarmal dizili çok ilkel tipte çiçekler açan ağaçlar ya da çalılar familyası. (Bil. a. *magnoliaceae;* rananel takımı; kimi botanikçilere göre manolyalar takımı.)

—ANSİKL. Manolyagiller meşin gibi sert, basit yapraklı, tek tek ya da salkım halinde birleşik erdişi çiçekli ağaç ya da ağaççıklardır. Çiçek çevremi sarmal biçimde dizili çok sayıda parçadan oluşur, bu nedenle manolyagiller bazı açıktohumlu fosil bitkileri andırır. Hepsi doğal olarak tropikal ülkelerde yetişir. Birçok türü sanayide, tıpta ve süs için bahçelerde kullanılır. Başlıca cinsleri: *drymis, illicium, manolya, liriodendron* (10 cins ve 100'den fazla tür).

cıvalı manometre

MANOLYALAR a. Manolya ve laleağacı gibi çok ilkel tipte, bütün parçaları ayrı ve sarmal dizili çiçekler açan bitkiler takımı. (Manolyagiller, anonagiller, defnegiller, monimiaceae, myristicaceae, dilleniaceae familyalarını kapsar; kimi botanikçiler bunları ranales takımına sokar, kimisiyse her birini ayrı bir takıma sayar.)

MANOMETRE a. (fr. *manomètre;* yun. *manos*, az yoğun ve metre'den). Kapalı bir yerdeki akışkanın basıncını ölçmeye yarayan aygıt. (Eşanl. BASIÖLÇER.)

—İnş. *Kaçak manometresi*, konutların içlerinde bulunan gaz borularında kaçak olup olmadığını gözlemeye yarayan küçük manometre.

—ANSİKL. • *Cıvalı manometre.* Alt ucu bir cıva haznesine bağlanan düşey bir cam borudan oluşur. Basıncı belirlenecek akışkan haznenin üst bölümüne gelir ve cıvanın boru içinde yükselmesine neden olur. Duruma göre borunun üst bölümü kapalı ve boş ya da dış havaya açıktır; birinci durumda salt basınç, ikinci durumda ise yalnızca göreli basınç (atmosfer basıncıyla fark) ölçülür. Duyarlığı artırmak için cıva yerine su ya da özellikle az uçucu olan bir yağ kullanılır. Ölçülen yükselti farkı h ise, hazne ile borunun üst bölümü arasındaki basınç farkı $P = pgh$ eşitliğiyle verilir; bu eşitlikte P sıvının özgül kütlesini, g ise yerçekiminin yeğinliğini gösterir.

• *Pistonlu manometre.* Bu aygıt üst ucu atmosferle (ya da boşlukla) alt ucu ise ölçülecek basınçla bağlantılı olan düşey eksenli bir silindir içersinde hareket eden bir pistondan oluşur. Basıncı ölçmek için, piston, üst ucuna bilinen kütleler yerleştirilerek dengede tutulur. Sürtünmelerin etkisini azaltmak için piston sürekli olarak ekseni etrafında döndürülür. Dik kesiti S olan pistonun iki yüzüne etki eden basınçların P farkı m kütleli piston ile eklenen M kütlelerinin $(m+M)g$ toplam ağırlığını dengeler; dolayısıyla $P=(m+M)g/S$ eşitliği elde edilir.

• *Metal manometre.* E. Bourdon'un içi boş sarmallı manometresi, bükülmüş bir metal borunun, içten bir sıvı basıncına maruz kaldığında doğrulma ve basınç ortadan kalktığında ise yeniden başlangıçtaki biçimini alma eğilimi göstermesine dayanır. Biçim değiştirme, bir ekran önünde dönen bir ibreyi bir yükseltici mekanizmayla hareket ettirir. Aygıt bir cıvalı manometre ile karşılaştırılarak bölümlendirilmiştir. Dayanıklı olmakla beraber biçim değiştirme histerezisi gösterebilir.

• Vakum manometresi. Çok düşük basınçlı gazlar için vakum ölçekleri adı verilen ve çeşitli ilkelere dayanan, özel manometreler kullanılır. *Mac Leod ölçeği*, içinde gazın, ölçümden önce bilinen bir oranda sıkıştırıldığı cıvalı bir manometredir. *Pirani ölçeği*'nde gazın ısıl iletkenliğinden yararlanılır. Alfa-vakumölçer ve *iyonlaşma* ölçeğinde ya alfa parçacıklarıyla ya da elektronlarla iyonlaştırılan gazın elektrik iletimi kullanılır. Bu ölçeklerin gösterdiği değerler çeşitli etkenlere, özellikle de göz önüne alınan gazın bileşimine bağlıdır.

MANOMETRİ a. (fr. *manométrie*). Akışkan basınçlarının ölçümü.

MANOMETRİK sıf. (fr. *manométrique*). Manometreye ilişkin.

—Mak. san. *Toplam manometrik yükseklik*, bir pompada, geometrik emme yüksekliği ile basma yüksekliğinin toplamına sıvı yüksekliği cinsinden ifade edilen yük yitimi eklenerek bulunan büyüklük.

Manon, J. Massenet'nin 5 perdelik, 6 tablolu opera-komiği. Librettosunu, abbé Prévost'nun *Manon Lescaut* adlı romanından yararlanarak H. Meilhac ve Ph. Gilles yazdı. Operada, olayların geçtiği dönem değiştirilmemiş, ama kadın kahramanın, sevgilisinin düşüşündeki payı küçültülmüştür. Manon sürgüne gönderilmeden önce ölür. İnşat bölümlerinin de önemli bir yer tuttuğu operadaki, "Adieu, notre petite table" ("Elveda, küçük masamız bizim") sözleriyle başlayan acıklı aryayla, "En fermant les yeux" ("Yumarak gözlerini") diye başlayan duygulu arya ünlüdür. —G. Puccini'nin 4 perdelik *Manon Lescaut* operası (libretto: Praga, Oliva ve İllica) ilk kez 1893'te Torino'da sahnelendi. Puccini, Massenet'nin tersine, Manon'un, namuslu bir adam üzerindeki, uğursuz etkisini vurgulamıştır.

Manon, 3 perdelik bale. Konusunu (abbé Prévost'nun *Manon Lescaut* adlı romanından yararlanarak) ve koregrafisini Kenneth MacMillan hazırladı. Müziği Massenet'nindir (bestecinin *Manon* operasının partisyonu dışında, Hilda Gaunt tarafından orkestralanmış çeşitli parçalar). Bale, ilk kez 1974'te Royal Ballet tarafından Covent Garden'da (Londra) sahnelendi.

Manon Lescaut, Abbé Prévost'nun romanı. *Mémoires d'un homme de qualité'* ye (1728-1731) konu olan hikâye 1731'de bu kez *Histoire du chevalier Des Grieux et de Manon Lescaut* adlı yapıtta yer aldı. Erkeklerin ve kendi zevkine düşkünlüğünün kurbanı olan saf ve vefasız, çocuk yüzlü-çekici kadın Manon Lescaut'nun ölümünden sonra, sevgilisi Des Gireux, genç kıza olan aşkı yüzünden düştüğü bunalımın öyküsünü anlatır. Onu tutkunun son noktasına sürükleyerek toplum içinde alçaltan bu aşk, bir yazgı gibi yaşanmıştır. Yapıtta Régence döneminin gerçekçi betimiyle bir arada kullanılan son derece saf liriklik, karşımıza Manon'un kişiliğindeki çelişki kadar sert bir karşıtlık çıkarır. Hikâye zaman zaman kesintiye uğrayarak insanın mutluluğu ve erdemi aynı anda tanımasını engelleyen tanrısal bir iradeye yönelik acı soruşturmalara yer verir.

MANONO, Zaire'de kent, Şaba'da, Kalima'nın G.-B.'sında. Bölgede çıkarılan doğal kasiterite dayanan kalay metalürjisi.

MANOSQUE, Fransa'da (Alpes-de-Haute-Provence) kanton merkezi, Durance vadisinde, ırmağın B.'sında; 19 537 nüf. (1992). Ticaret merkezi. Yeraltında petrol depolama. Makine ve optik sanayileri. Konserve fabrikaları.

MANOSTAT a. (fr. *manostat; mano* [*mètre*] ve *-stat*'dan). Bir akışkanın basıncıyla ve bu basınç değeri belli bir sınırı aştığında kumanda edilen anahtar. (Eşanl. PRESOSTAT.)

—Siber. Bir akışkanın bir kap içindeki basıncını sabit tutan aygıt. (Manostat doğrudan etkili olabilir ya da bir elektrodistribütöre etkiyen elektrik kontakları gibi ara organlar taşıyabilir.)

MANOURY (Philippe), fransız besteci (Tulle 1952). Max Deutsch, İvo Malec ve Michel Philippot'nun öğrencisi. 23 müzikçi için *Focus* (Royan, 1974); yalnız piyano için *Cryptophonos* (Metz, 1974); soprano, çello ve 29 müzikçi için *Puzzle* (Royan, 1975) gibi yapıtlarıyla tanındı. Serbest bir tutumla yenidizisel teknikleri kullandığı yapıtlarında, eski çoksesliliğin izlerine rastlanır. Öteki önemli yapıtları: piyano ve 12 çalgı için *Beş numara* (1976); yaylılar için bir dörtlü (1977); klarinet, küçük bir topluluk ve manyetik bant için *Değişken mizaç* (1978); iki orkestra için *Sekiz numara* (1980); 18 çalgı için *Enstantaneler* (1983); flüt ve 4× makinesi için *Jüpiter* (1987).

Manpower, dünya çapında etkinlik gösteren ilk aracı iş şirketi. 1948'de Milwaukee'li (Wisconsin) iki hukukçu tarafından kuruldu. Manpower'ın, yarıdan fazlası ABD dışında olmak üzere, bütün dünyaya yayılmış birçok şubesi vardır.

MANRESA, İspanya'da kent, Katalonya' da (Barcelona ili), Llobregat'nın kolu Cardoner'in kıyısında; 67 000 nüf. İplik ve dokuma fabrikaları. Taşıt lastiği. Kent, XIV. -XVI. yy.'dan kalma S. Maria de la Seo ma-

nastırı'nın (sunakarkalıkları ve kataları okulundan sanatçıların resimleri) yükseldiği bir tepenin yamaçlarında kurulmuştur.

MANRİQUE (Jorge), ispanyol şair (Paredes de Nava 1440 - Garci-Muñoz şatosu yakınında bir savaşta, 1479). Babasının ölümü üzerine kaleme aldığı elejiyle, XV. yy. cancionero'larının ilk lirik şairleri arasına girdi.

MANS (Le-), Fransa'da (Sarthe) *département* merkezi, Maine'in eski merkezi; 148 465 nüf. (1992).
—Coğ. 1826'da 18 000 nüfuslu küçük bir kentken, Bretagne'la bağlantısını sağlayan (1854) demiryolu ve sonra da otomobil sanayisi (Bollée, Renault) sayesinde baştan aşağı değişti. Yakınında açılan pistte, her yıl, ünlü "Yirmi Dört Saat" otomobil yarışının yanı sıra başka otomobil ve motosiklet yarışları da düzenlenmektedir.
—Güz. sant. Bir bölümü III. yy. sonundan kalma Galya-Roma dönemi surlarıyla çevrelenmiş olan eski kent, anıt bakımından çok zengindir. St-Julien katedrali'nde vitraylarla süslü XII. yy. roman üslubunda bir sahın ile aynı dönemden kalma bir güney taçkapısı bulunur.

MANSA, esk. **Fort Rosebery,** Zambiya' da kent, Luapula ilinin yönetim merkezi; 10 000 nüf. Elektrikli gereçler yapımı. Besin sanayileri.

MANSAB a. (ar. *munṣabb,* karışan'dan). Esk. terim. Bir akarsuyun denize, göle ya da başka bir akarsuya kavuştuğu yer: *"Tunca ırmağı Edirne'de Meriç nehrine munsab olur. Şehrin alanı Tunca mansabını da kapsar."*

MANSART (François), fransız mimar (Paris 1598 - *ay. y.* 1666). Yapıtları, klasikçiliğin temel taşlarından biri sayılır. Bir inşaatçı ailesinden gelen Mansart, çıraklık yıllarında taş yontma sanatını ve mühendisliği öğrendi. Çeşitli öğeleri birbirleriyle değerlendirme ve bunları eklemlenmiş bir ana yapıyla bütünleştirme konusunda büyük yetenek gösterdi. Oranlara duyarlığı sayesinde son derece açık seçik, birbirinden farklı ve hareketli düzenlemeler yaptı. Mükemmele ulaşma azmi, onu, yaptıklarını yıkarak yeniden ele almaya itti ve bu yüzden bazı önemli işler kendisine verilmedi. 1625'ten beri kralın mimarı olduğu halde daha çok özel siparişler aldı (Paris'te onu aşkın konak) ve bazı tarikatlar için yapılar gerçekleştirdi. Özellikle Maisons şatosu başyapıtı sayılır.

MANSART a. (öz. a. *F. Mansart*'dan). İnş. *Mansart çatı,* aynı sağrının yüksekliği boyunca iki farklı eğimi bulunan kırma çatı; böyle bir çatının altında düzenlenen, eğik duvarlı ve alçak tavanlı oda.

MANSART (Jules **Hardouin**—), çoğu kez yalnızca **Mansart** denir, fransız mimar (Paris 1646 - Marly 1708). François Mansart'ın yeğeninin oğlu ve öğrencisi. Le Nôtre aracılığıyla kralın gözde sanatçıları arasına girdi ve bu durum otuz yıl boyunca sürdü. 1675'te Akademi'ye kabul edildi, on yıl sonra baş mimar oldu ve 1683'te soyluluk unvanı kazandı. Çok yorucu işleriyle baş edebilmek için R. de Cotte yönetiminde bir büro kurdu. En önemli uygulamaları yeni Versailles, Büyük Trianon, Marly ve Paris'te Vendôme alanı düzenlemesidir. İnvalides'de merkezi planla çift cidarlı fenerli kubbenin, iç mekânlarla bütünleştiği bir model gerçekleştirmiştir.
Büyük bir taşçı ustası olan, mekân dağılımları ve konfor konusuna büyük önem veren, çizimlerle değil hacimlerle düşünen Hardouin-Mansart, Akademi'nin soğuk ve yavan öğretilerine zerafet katmış, fransız klasikçiliğini zirveye çıkarmış ve yetiştirdiği öğrencilerle klasikçiliğin tüm Avrupa'ya yayılmasını sağlamıştır.

MANSEL (Arif Müfid), türk tarihçi ve arkeolog (İstanbul 1905 - *ay. y.* 1975). Berlin Üniversitesi'nde arkeoloji öğrenimi gördü (1925-1930). İstanbul Arkeoloji müzeleri'nde müdür yardımcısı olarak görev aldı (1930). On beş yılı aşkın süren bu görevinin ardından İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi'nde Eskiçağ tarihi kürsüsüsü'nde doçent (1936) ve profesör oldu (1944). Klasik arkeoloji kürsüsü'nü kurarak başkanlığını üstlendi (1946), ordinaryüs profesörlüğe yükseldi (1956). Ölümüne değin Ege ve yunan tarihi derslerini sürdürdü. Öğretim üyeliğinin yanı sıra pek çok önemli kazı yönetti: İstanbul'da Balabanağa mescidi (1930), Yalova kaplıcaları (1932), Trakya tümülüsleri (1936-1939, bu çalışmalarıyla Trakya bölgesi kültürünün, Ege kültürleriyle Balkanlar arasındaki ilişkilerin aydınlanmasını sağladı), Küçükçekmece (Rhegion) bizans sarayı (1940-1942), Fikirtepe tarihöncesi araştırmaları (K. Bittel, H. Çambel ile birlikte) [1952-1954], Side (1947-1966), Perge (1946, 1953-1957, 1967-1975) [Perge kazıları onun ölümünden sonra Prof. J. İnan tarafından sürdürüldü]. Side ve Perge'de ele geçen buluntuların korunması ve onarımı çalışmalarını gerçekleştirdi; Antalya bölgesi araştırmaları merkezi'nin kurulmasını sağladı (1954). Önemli yapıtları: *Stockwerkbau der Griechen und Römer* (Yunan ve Romalılar'da çok katlı yapılar) [1932]; *İran'ın tarihi ve arkeolojisi* (1932); *Yalova kılavuzu* (1936); *Mısır ve Ege tarihi notları* (1938); *Trakya'nın kültür ve tarihi* (1938); *Kırklareli kubbeli mezarları, sahte kubbe ve kemer problemi* (1943); *Silifke kılavuzu* (1943); *Eski Doğu ve Ege tarihinin ana hatları* (1945); *Ege ve yunan tarihi* (1947); *Die Ruinen von Side* (Side kalıntıları) [1963]; *Side kılavuzu* (1967); *Side 1947-1966 yılları kazıları ve araştırmalarının sonuçları* (1975).

MANSFELD, Yukarı Saksonya çevresi içinde yer alan eski Almanya özerk kontluğu. Mansfeld kontları soyunun sönmesinden sonra (1780) toprakları Saksonya ile Prusya arasında bölüşüldü. En büyük payı alan Prusya 1815'te Saksonya'nın da payını ele geçirdi.

MANSFELD (Ernst, *kont* VON), alman savaşçı (Lüksemburg 1580 - Rakovica, Saraybosna yakınında, 1626). Katolik olarak Savoia'ya hizmet etti, sonra Almanya'daki protestan prenslerin İncil birliği'ne katıldı; Bohemya'da ayaklananların yardımına gönderildi (1618); Pfalz Seçicisi Friedrich V'in yanında yer aldı ve Tilly ile savaştı. Hollanda'ya gelince, Fleurus'te İspanyollar'a yenildi (1622); bunun üzerine, Fransa ve İngiltere'ye hizmette bulundu ve yeniden Almanya'ya döndü; Dessau'da Wallenstein tarafından yenilgiye uğratıldı (1626).

MANSFİELD, ABD'de (Ohio) kent, Petit Rocky ırmağının doğduğu yerde, Akron'un G.-B.'sında; 54 000 nüf. Otomobil sanayisi.

MANSFİELD, Büyük Britanya'da (Nottinghamshire) kent, Nottingham'ın K.'inde, Sherwood ormanı yakınında; 59 000 nüf. Güzel kilise (XIII. - XV. yy.). Kömür ocakları. Tekstil (tuhafiyecilik, pamuk işleme) sanayileri.

MANSFİELD kontu → MURRAY (William).

MANSFİELD (Kathleen MANSFİELD BEAUCHAMP, **Katherine** —denir), ingiliz kadın yazar (Wellington, Yeni-Zelanda, 1888 - Fontainebleau 1923). İlk hikâyesini 9 yaşında yayımladı. Kocasından ayrıldı, J. Middleton Murry ile evlendi (1918). Daha sonra hastalandı ve Gurdjieff'in etkisinde kaldı. *In a German Pension* (1911), *Bliss* (1920), *The Garden Party*'de (1922) ve *The Dove's Nest* (1923) Çehov ve Joyce'a yaraşır öyküler yazdı. Çoğu zaman tek bir ayrıntının kırılganlığa yol açtığı içe işleyen yaşam anlarını sergiledi. *Journal*'inde (1927) ve *Letters to J. M. Murry*'de (1928) doyumsuzluk ve düzensizlik daha da belirgindir. Yapıtlarından yapılan seçmeler dilimizde *Seçme hikâyeler I* (1963), *Seçme hikâyeler II* (1974) ve *Ölü albayın kızları* (1983) adıyla yayımlandı.

MANSFİLDİT a. (fr. *mansfieldite*). Miner. Ortorombik sistemde yer alan ve skorodit ile bir dizi oluşturan hidratlı alüminyum arsenat.

MANSHİP (Paul), amerikalı heykelci (Saint Paul, Minnesota, 1885 - New York 1966). Antikçağ klasik sanatından esinlenen özlü bir üslubun egemen olduğu yapıtlar verdi (*Dansçı kadın ile ceylanlar,* bronz, 1916; *Prometheus çeşmesi,* Rockefeller Center, New York, 1934).

MANSHOLT (Sicco Leendert), hollandalı siyaset adamı (Ulrum 1908). Tarım bakanlığı yaptı (1945-1958). Benelüks'ün kurulmasıyla sonuçlanan görüşmelere katıldı. 1958'den 1 ocak 1973'e kadar Avrupa Topluluğu yürütme kurulu üyeliği, 1967-1972 arasında birleşmiş üç Avrupa Topluluğu yürütme kurulu başkan yardımcılığı yaptı. 1953 ve 1964'teki planlarıyla tarım ortak pazarının kurulmasına katkıda bulunduktan sonra, 1968'de "Altılar"ın tarımsal yapılarında çağdaşlaşmaya yönelik, özellikle süt fiyatlarında halkça tutulmayan bir indirim ve küçük sürülerin kesimini öngören on yıllık bir plan önerdi. Sicco Mansholt 1971'de, dünya kaynaklarını tükenme tehlikesiyle karşı karşıya bırakan bir büyüme biçiminin durdurulmasını savundu.

MANSIP a. (ar. *mansub*). *Esk.* **1.** Tayin olunacak yer, görev: *"Büyük mansıplara erdi de ne oldu?"* (Y. K. Karaosmanoğlu). **—2.** Önemli mevki, büyük memuriyet: *"Behey zalim, ben sana neyledim, iki defa katlini gerektiren suçunu affeyledim, öldürmedim mansıp verdim, bana adâvetin nedir?"* (Kâtip Çelebi, XVII. yy.)

MANSİ a. Dilbil. VOGULCA'nın eşanlamlısı.

Baldomero A.F.P.

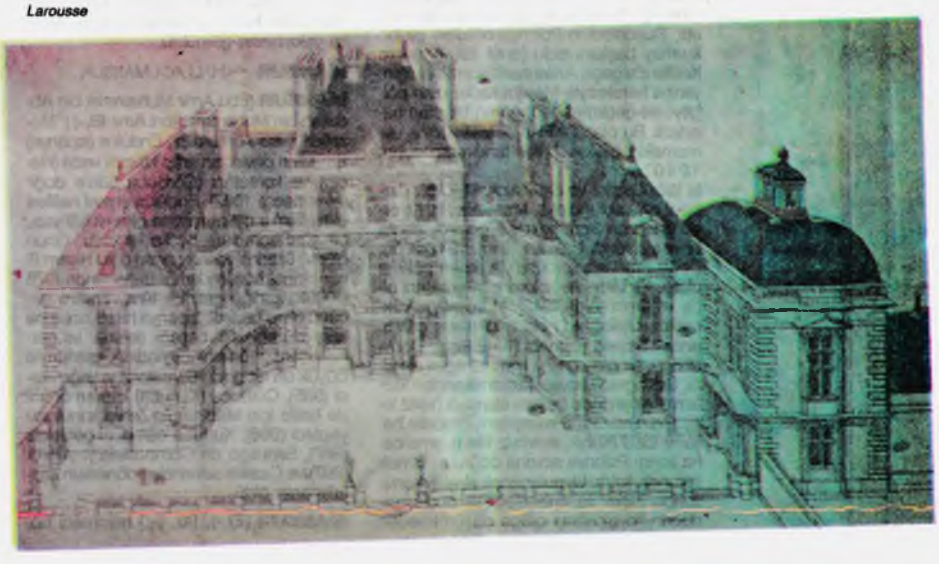
Manolete

British Council

Katherine **Mansfield**

Larousse

François **Mansart**
Fresnes'deki Berny şatosu'nun perspektif görünüşü
Mansart'ın deseni (1623)
gri mürekkep, renkli lavi
altın ve beyaz tebeşirle kabartmalar
Archives nationales, Paris

MANSİO a. Esk. Rom. *Cursus publicus*' un önemli güzergâhları üstünde bulunan resmi konaklama yeri. (Erzakla donatılan mansiolar birbirlerinden 12-22 km uzaklıkta [bir günlük yol] bulunurdu.)

MANSİON (Colard), belçikalı matbaacı (öl. Brugge 1484). Tipografi sanatını Brugge'ye getiren kişi olarak kabul edilir. Sayısı fazla kabarık olmayan basımlarının ayırt edici özelliği Bourgogne düklerinin saray elyazmalarınınkini taklit eden gotik harflerdir. Mansion'un bastığı *Boccaccio* (1476), tarama gravürle resimlendirilmiş en eski kitaplardan biridir.

Cem Mansur

MANSİYON a. (fr. *mention*). Güz. sant. BAŞARI* ÖDÜLÜ'nün eşanlamlısı.

MANSO (Giambattista), italyan aydın ve sanat koruyucusu (Napoli 1560'a doğr. - ay. y. 1645). *Manso o Dell'amicizia* adlı diyalogunda İl Tasso ile olan dostluğunu yüceltmiştir. Ayrıca İl Tasso'nun bir yaşamöyküsünü de yazmıştır (1621).

MANSON (*sir* Patrick), iskoçyalı hekim (Old Meldrum, Grampian, 1844 - Londra 1922). Pek çok parazitin, özellikle bilarziyozlara neden olan bilharziaları ve anofelin, sıtma hematozoeri bulaştıran sivrisineğin patojen rolünü inceledi. Avrupa'da tropikal patoloji öğretimini başlatan odur.

MANSONİA a. Bete denen tropikal ağacın bilimsel adı.

MANSOUROFF (Paul) ya da **MANSUROV** (Pavel Andreyeviç), rus ressam (Sen-Petersburg 1896 - Nice 1983). Petrograd'da, Maleviç'in yardımcılığını yaptı; 1924-1926 arasında, İnhuk'ta deneysel bir atölyeyi yönetti. 1928'de Fransa'ya yerleşti; ilk yıllarda benimsediği minimalist soyutlama resmine ancak 1950'li yıllarda geri döndü. Alışılmamış boyutlarda olan resimlerinin (uzun levhalar) karmaşık bir kurgusu vardır.

MANSTEİN (Christoph Hermann VON), alman general (Petersburg 1711 - Saksonya 1757). Perekop savaşı'na katıldı (1735), Çariçe Yelizaveta'nın gözünden düşünce (1745) Prusya'nın hizmetine girdi. Yedi Yıl savaşları'nın başlangıcında ve Prag önünde (1757) büyük yararlılık gösterdi. Kolin' de aldığı yaralardan öldü.

MANSTEİN (Erich VON LEWİNSKİ, **Erich Von** —denir), alman mareşal (Berlin 1887 - İrschenhausen, Bavyera, 1973). Hindenburg'un yeğeni, prusyalı bir generalin oğluydu; dayısı general von Manstein tarafından evlat edinildi ve onun soyadını aldı. Strasbourg'da yetişti, harp okulunda eğitim gördü, 1906'da Muhafız alayına, 1913' te Harp akademisi'ne girdi. 1914'te yaralandı. 1918'de Champagne'daki tümenin Kurmay başkanı oldu. Daha sonra sınır muhafız alaylarında ve Reichswehr'de hizmet gördü. Harekât dairesi başkanlığı (1935), Kara kuvvetleri kurmay başkan yardımcılığı (1936) yaptı, 18. Tümene komuta etti, Rundstedt'ın Polonya orduları grubu kurmay başkanı oldu (eylül 1939), sonra Koblenz'e geçti. Ardennes'de zırhlı birliğin, yarma hareketiyle Manş'a kadar olan bölgeyi ele geçirmesini öngören bir plan hazırladı. Bu plan OKH'ın ilk tasarılarına uymamakla birlikte, Hitler tarafından şubat 1940' ta kabul edildi ve *Sichelschnitt* (Orak darbesi) diye adlandırıldı. Manstein 38. Kolordu'yla önce Somme'u ele geçirdi, sonra Loire'a saldırdı (haziran 1940). 1941'de 56. Doğu Prusya kolordusu'yla İlmen gölüne ulaştı, XI. Ukrayna kolordusu komutanı oldu ve Kırım'ı aldı (1942). Mareşalliğe yükseltildi, Leningrad'ı ele geçirmeye çalıştı, ancak başarılı olamadı (1942 yazı), Don'a döndü, bir ordu grubu komutanlığını ele aldı. Stalingrad'ı sovyet kuşatmasından kurtarma girişiminde başarılı olamadı (1942 kışı). Çetin savunma savaşlarını Zitadelle başarısı izledi (Kursk, temmuz 1943), ama daha sonra Polonya sınırına doğru çekilmek zorunda kaldı. Uygulanacak strateji konusunda Hitler ile anlaşmazlığa düştü, ordudan saygınlığına gölge düşürülmeden uzaklaştırıldı (mart 1944). İngilizler tarafından gözaltına alındı (1945), savaş suçlusu olarak 18 yıl hapse mahkum edildi, 1952' de serbest bırakıldı.

MANSUB sıf. (ar. *manṣūb*). *Esk.* **1.** Dikili, dikilmiş: *"Nihal-i bi-bedel-i serv kim kalıp mansub"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** Atanmış, görevli gönderilmiş: *"Bunlar İskender tarafından mansub birer vali demek idiler..."* (Ahmet Mithat, XIX. yy.).

◆ a. Dilbilg. Arapçada sonu üstünlü (a, e) olarak okunan sözcük.

MANSUBE a. (ar. *manṣūb*'dan *manṣūbe*). *Esk.* **1.** Satrançta bir oyun. **—2.** Oyun, hile: *"Vükelâ-yı hâzıranın bu icraatı satranc-ı diplomaside kendi aleyhine bir mansube olduğunu tafattun etmekle..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MANSUR a. ve sıf. Müz. **1.** 440 frekanslı *la* sesini, dügâh deliğinden veren ney. **—2.** *Mansur akort*, türk müziğinde, 440 frekanslı *la* sesini dügâh sesi olarak kabul edildiği akort.

MANSUR (Ebu Cafer Abdullah bin Muhammet) [öl. Bi'r Meymun 775], abbasi halifesi (754-775). Berberi kökenli bir anneden doğdu. İlk halife Ebülabbas es-Saffah'ın kardeşinin oğludur. Emeviler'le yapılan savaşlarda, özellikle Vasıt kuşatmasında büyük başarı gösterdi. Amcası tarafından Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun bir bölümü ile Azerbaycan ve Mezopotamya'da valilik görevi verildi. Saffah'ın ölümü üzerine halife oldu. Bu makama geçmesine yardım eden Ebu Müslim'i öldürttüğü için ayaklanma çıktıysa da bastırıldı ve elebaşı iranlı Sunbaz öldürüldü. Bu kez ayaklanmayı bastıran Cevher bin Merrar ayaklandı. O da yenildi ve öldürüldü (755). Aynı yıl baş gösteren harici ayaklanmaları da bastırıldı. Halifeyi Tanrı sayan ravendiler etkisiz duruma getirildi. Birkaç yıl sonra (762) Abdullah bin el-Hasan'ın çıkarttığı ayaklanma da bir sonuca ulaşamadı. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun bir bölümünü alan Hazarlar Abbasi ordusunu yendilerse de, çok geçmeden buradan çekildiler (765). Horasan'da kendisinin peygamber olduğunu öne süren Ustazasis ve yandaşlarının başkaldırı girişimleri sonuçsuz kaldı (767). Emeviler'den Abdurrahman bin Muaviye' nin İspanya'da yeni bir emevi devleti kurduktan sonra Kuzey Afrika'daki Berberi ve Hariciler'i abbasi yönetimine karşı kışkırtması üzerine çıkan ayaklanmalar da bastırıldı (772).

Mansur, 21 yıl süren halifeliği sırasında çıkan ayaklanmaları bastırarak ülkede birliği ve bütünlüğü sağladı. Bizans sınırını güvence altına almak amacıyla Malatya ve Masis surlarını sağlamlaştırdı. Yaşamını, Küfe yakınlarında Haşimiye adlı bir yerde geçiren Mansur, Halit bin Bermek'in yönlendirmesiyle, ilerde uzun yıllar Abbasi devletinin başkenti olacak Bağdat kentinin temelini attı. Hacca giderken öldü ve Mekke yakınlarına gömüldü.

MANSUR → HALLAC-I MANSUR.

MANSUR (Ebu Amir Muhammet bin Abdullah bin Muhammet İbni Amir **EL-**) ["Muzaffer"], isp. **Almanzor,** Endülüs (İspanya) Emevileri devletinin arap kökenli veziri (Hacip) ve komutanı (Córdoba 938'e doğr. -Medinaceli 1002). Endülüs emevi halifesi el-Hakem II'nin hizmetine girerek kâhyası, bir süre sonra da başkadısı oldu. Onun ölümü üzerine yerine geçen oğlu Hişam II' nin birinci hükümdarlığı döneminde (976 -1009) vezirliğe getirildi; tüm yönetim gücünü eline geçirdi. İspanya hıristiyanlarına karşı düzenlediği başarılı seferler ve gerçekleştirdiği önemli bayındırlık eserleriyle büyük ün kazandı. Barcelona'yı yağmaladı (985), Córdoba (Kurtuba) kapıları önünde halife için Medinet üz-Zehra konutunu yaptırdı (986), Kurtuba camisi'ni genişletti (987), Santiago de Compostela'yı yıktırdı (997) ve Castilla seferinden dönerken hastalanarak öldü.

MANSUR (EL-), [XI. yy.] hammadi hükümdarı (1088-1104). Tahta çıktıktan iki yıl sonra (1090), Mağrib'in batısına doğru ilerleyen ve bölgede yaşamı güçleştiren Araplar karşısında, başkenti Kale'den Bicaye' ye taşıdı. Kosantina (Konstantin) valisi olan amcasının ayaklanmasını bastırdı. Amcasının yerine atadığı yeni valinin de ayaklanmasını etkisiz duruma getirdi. Zanatalar ve Murabıtlar ile yaptığı savaşları kazandı. Ömrünün son yıllarında Hammadi krallığı' na eski gücünü kazandırmayı başardı.

MANSUR (öl. Şiraz 1393), Pers muzafferiler hanedanlığının sonuncu hükümdarı (1387-1393). Isfahan'da ve Şiraz'da hüküm sürdü ve Timur'a karşı savaşırken öldürüldü.

MANSUR (Ahmet bin Muhammet **EL-**) [Fas 1549 - ay. y. 1602], Fas'ta sadi hanedanın yedinci hükümdarı (1578-1602). Kardeşi Abdülmelik Portekizliler ile yaptığı savaş sırasında hastalanıp ölünce onun yerine hükümdar oldu (1578). Ülkesinde askerler ve Berberiler'in çıkardıkları ayaklanmaları bastırdı. Savaş tutsaklarını serbest bırakma karşılığı aldığı fidyeler ve batılı devletlerden gönderilen armağanlar sayesinde görkemli bir yaşam sürdü. Osmanlı devleti ile Avrupa devletleri arasında dengeli ve uzlaşmalı bir siyaset izledi. Yabancı tüccarların Fas'ta rahat ve geniş ölçüde iş yapmalarını sağladığı gibi ülkesindeki birçok şeker imalathanesini yahudi ve hıristiyanlara kiralayarak gelir elde etti. Sudan'ı birkaç kez (1581,1584,1590) yağmaladı. Günümüze yalnızca türbesi kalmış bulunan el -Bedî sarayı'nı yaptırdı. Vebaya yakalanarak öldü.

MANSUR (Cem), türk orkestra yöneticisi (İstanbul 1957). İngiltere'de City üniversitesi'nin müzik fakültesinde ve Guildhall School of Music'te öğrenim gördü. Üniversite ve konservatuvar orkestralarının yanı sıra 1979'da kendisinin kurduğu St. James Oda orkestrası'nı yönetti. Opera yönetimi dalında uzmanlaştı. 1981-82 Ricordi orkestra yönetimi ödülü'nü kazandı. Devlet senfoni orkestralarıyla konser veren Mansur, 1981'de İstanbul Devlet opera ve balesi orkestrası şefliğini yaptı. 1986'da İngiltere'de Royal Philarmonic Orchestra'yı yönetti. 1989'da Oxford orkestrası birinci şefliğine atandı.

MANSUR BİLLAH EL-KASIM, Yemen'deki iki zeydi imamının ortak adı: EL -KASIM BİN EL-AYYÂNİ (öl. 1595), Mansur Billah unvanını aldı. Kısa süren imamlığından sonra, yerine oğlu Hüseyin el-Mehdi geçti. El-Kasım'ın ölmediğine, bir gün döneceğine inanan bir kısım zeydi, onun adına özel bir tarikat kurdu; —MANSUR EL -KASIM BİN MUHAMMET, Yemen'de günümüzdeki (1988) imam sülalesinin kurucusu. Osmanlı yönetimine karşı savaş verdi (1597). Fıkıh ve akaid konularında yapıtları vardır.

MANSUR BİN NUH I (X. yy.), samani hükümdarı (961-967). Kardeşi Abdülmelik' ten sonra hükümdar oldu. Büveyhiler ile barış yaptı. Taberi'nin tarihini farsçaya çeviren Belami onun vezirlerinden biriydi.

MANSUR BİN NUH II (X. yy.) samani hükümdarı (997-999). Kısa süren saltanatı sırasında ülkede yalnızca Maveraünnehir'in bir bölümüne egemen olabildi; devleti bölmeye çalışanlara karşı bir şey yapamadı. Komutanlarından Faik, buyruğundaki türk süvarilerle Buhara'yı aldı. Bir ayaklanmada Amül'e kaçtıysa da yakalanarak gözleri oyuldu.

MANSUR BİN YUSUF, Kuzey Afrika' daki Ziriler hanedanının ikinci hükümdarı (984-996). Kayrevan yakınında Rekkade' de ikamet etti ve Ketamalar'ın (ya da Kotamalar) çıkardığı ayaklanmaları bastırmak zorunda kaldı.

MANSUR İSMAİL (Ebu Tahir ya da Ebülabbas) [öl. Mansuriye, Tunus 953], fatımi halifesi (946-953). Babası Ebülkasım el-Kaim'in yerine halife oldu. Hariciler'den Ebu Yezit el-Mehdiye'ye yenildiyse de denizden gönderdiği kuvvetlerle kuşatma al-

tındaki Sus'u kurtardı (946). Aynı yıl Ebu Yezit komutasındaki Hariciler'i ağır bir yenilgiye uğrattı ve Ebu Yezit'i de tutsak aldı. İspanya Emevileri'ne karşı da başarılar sağladı. Ebu Yezit'in oğlu tarafından çıkartılan ayaklanmayı bastırdı. İfrikiye için deniz kuvvetleri oluşturdu. Azatlı kölesi Farah bu donanmayla İtalya'nın güneyinde Bizanslılar'ı yendi (951). Mansur, ülke topraklarına birçok mimari yapıtın yapılmasına ön ayak oldu. Kayravan kenti yerine, kendi adıyla anılan, birçok sarayla süslü el -Mansuriye kentini kurdu.

MANSURE sıf. (ar. *manşūr*'un dişl. *manşūre*). *Esk.* Galip, yenen, üstün gelen.
—Kur. tar. *Mansure hazinesi,* 1826'da kurulan Asakiri* mansureyi Muhammediye ordusunun giderlerini karşılamak için oluşturulan hazine. (*Asakiri mansurei Muhammediye hazinesi defterdarlığı* da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Mansure hazinesi kurulduğunda (1 ağustos 1834) 9 bürodan meydana geliyordu. Giderleri, 1838/1839 mali yılında 206 milyon kuruş dolaylarındaydı. Aynı dönemde Maliye nezareti kurulunca, Osmanlı İmparatorluğu'nda tüm mali kuruluşlar bir merkeze bağlandığından Mansure hazinesi de ortadan kalktı.

MANSURE, Aşağı Mısır'da Nil deltasında kent; 316 870 nüf. (1986). Dakahlieh ilinin merkezi. Nil nehrinin ağız kollarından D.'da Dimyat'ta denize dökülenin kıyısında, Kahire'nin yaklaşık 125 km K.'inde. Önemli ticaret (pamuk) ve sanayi (çırçır, pirinç, yağ fabrikaları) merkezi.
—Tar. Mansure, Haçlılar'a karşı Dimyat'ın savunmasını güçlendirmek amacıyla Türkler tarafından kuruldu. Aziz Louis 1250'de Memluklar'ı, daha sonra da Baybars I'in komutasındaki Türkler'i buradan çıkardı; ancak, zayıf düşen birlikleriyle Dimyat'a çekilirken yeniden çarpışmak zorunda kaldı ve esir alındı.

MANSURE, Tlemsen'in (Cezayir) banliyösü. 1301'de, merini sultanı Yusuf IV'ün kurduğu kent, 1335'e doğru, Ebülhasan döneminde, Meriniler'in Orta Mağrib'deki başkenti oldu. Düzgün olmayan dörtkenar biçiminde uzunlamasına taşkın kuleleriyle örnek bir yapı olan pembe kerpiçten surlarla çevrildi. Yazık ki, anıtsal yapıları harabe halindedir. Büyük minaresi (40 m), bütünüyle mağrib geleneklerine göre inşa edilmiştir, Mariniler'den kalma Ulu Cami (XIV. yy.) de ilginç bir yapıttır.

Mansure camisi, Cezayir'in Tlemsen kentinde Meriniler'in yaptığı cami (1336). Murabıtlar'ın ve Muvahhitler'in camilerinde görülen birçok öğeyi birleştiren bu yapı 60×85 m boyutlarında dikdörtgen bir alanı kaplayan düzgün planıyla dikkati çeker. Taçkapı K.-B. cephede, minarenin kürsü bölümünde yer alır (ayrıca taştan on iki kapısı vardır). Büyük kare avlu (merini mimarlığının özelliği) giriş cephesinde bir, yanlarda üçer sahınla çevrilidir. Ana mekân damarlı akik taşından yapılmış sütunlarla, mihrap duvarına dikey on üç sahına bölünmüş, bu sahınlar mihrap önünde kare bir mekânla (maksure), yanlarda üçer sahınla kesilmiştir. Mihrap önündeki kare mekânın örtü düzeni mihrap duvarıyla, haç biçiminde sekiz ayakla taşınıyordu. Kule biçimindeki zengin bezemeli minare islam sanatının en güzel örneklerindendir.

MANSURLU, Adana'nın Feke ilçesine bağlı bucak; 4 655 nüf. (1990); 6 köy. Merkezi *Mansurlu,* 633 nüf. (1990).

MANSUROĞLU (Mecdut), türk dilbilimci (İzmir 1910 - İstanbul 1960). İstanbul Darülfünunu hukuk fakültesi fıkıh tarihi müderrislerinden Mansurizade Sait Bey'in oğlu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesi türk dili ve edebiyatı bölümü'nü bitirdi (1936). Almanya'da Leipzig ve Berlin üniversitelerinde okudu (1936-1939); A. von Gabain'in derslerini izledi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesi türk dili kürsüsü'nde görev yaptı. Profesörlüğünün onaylanmasından bir gün sonra öldü. Eski Anadolu türkçesi metinleri üzerinde araştırmalarıyla tanınır: *Dehhanı ve manzumeleri* (1947), *Çarhname* (Ahmet Fakih'in yapıtının metin yayımı, dilbilgisi incelemesi, 1956), *Sultan Veled' in türkçe manzumeleri* (1958), *Das altosmanische* (*Fundamenta I,* 1959).

MANSUROV (Pavel Andreyeviç) →MANSOUROFF (Paul).

MANSUS, MANSUSA sıf. (ar. *manşuş,* dişl. *manşuşa*). *Esk.* Kuran'da anlatılmış, açıkça ortaya konmuş olan: *Ahkâm-ı mansusa* (kesin olarak bildirilmiş hükümler).

MANŞ a. (fr. *manche*). Briçte rober'i oluşturan iki bölümden her biri.

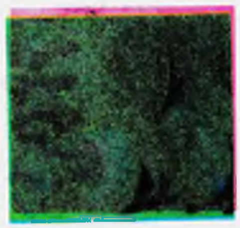
MANŞ, Avrupa'nın kuzey-batı'sında sığ deniz, Fransa ile İngiltere arasında. Yapısal bakımdan Manş, Cornwall ve Armorik sert tabanlarının doğusunda, Paris ve Londra tortul havzalarını birleştiren tortul bir havzadır. Denizaltı topografyası, Sen ırmağının eski yatağı olan orta kesimdeki çukurluğun (Hurd Deep, 172 m) yardığı bölüm dışında tek düze ve sığdır. Eski Cornwall ve Armorik kütlesinin sert tabanlarının yakınları dışındaki kıyı kesimleri, kum yığınları (Normandiya-Bretagne körfezinde, Sen koyunda ve Pas-de-Calais boğazındaki gibi) ve genişliği az balçık alanlarla kaplıdır. Su kütlelerinin özellikleri, Atlas okyanusununkilere oldukça yakındır: tuzluluk, doğuya (‰ 35,3 ve 34,9) ve ırmak koylarına (Sen koyunda ‰ 34) doğru hafifçe azalır; sıcaklık genliği yüksektir (eşsıcaklık rejimli kışın 6-9 °C, dikotermi rejimli yazınsa 16-17 °C). Su hareketlerini, özellikle güney (Granville'de 16,1 m) ve doğu (düzey farkı Somme ırmağının ağzında 11,25 m) kıyılarında, yüksek genlikli gelgitler belirler. Gelgit akıntıları, özellikle kıyıların yakınında güçlüdür. Kabarma akıntıları K.-D.'ya doğru, çekilme akıntılarıysa Atlas okyanusu yönünde ilerler. Akıntıların hızı ve türbülanslar oluşturması, deniz dibinin kayalık, taşlı ve çakıllı oluşuna bağlı kalmaktadır.
Balıkçılık pek önemli değildir; limanların çoğu açık deniz balıkçılığına yöneliktir (Boulogne, Fécamp, Dieppe, Cherbourg, Southampton). Deniz ve liman trafiği, özellikle Pas-de-Calais çevresinde yoğundur; "manşötesi" ulaşım (feribot ve deniz otobüsleri) sürekli yoğunlaşmaktadır.

Manş tüneli, Fransa'nın Calais ile İngiltere'nin Folkestone kentlerini, Manş denizi altından birleştirecek tünel. Tüneli açma düşüncesi ilk kez 1751'de fransız mühendis Desmarests tarafından ortaya atıldı. İlk proje Albert Mathieu-Favier tarafından hazırlandı ve Bonaparte'a sunuldu (1802). 1869'da İngiltere ve Fransa'nın mali desteğiyle, gerekli incelemeleri yapmak üzere Manş tüneli komitesi kuruldu. Uzun bir aradan sonra Compagnie financière de Suez'in de katılmasıyla "Manş altında tünel etüdleri grubu" oluşturuldu. 1964-1965 yıllarında deniz tabanında sondajlara başlandı. 1974'te uygulamaya konan proje ocak 1975'te durduruldu. Ekonomik nedenlerle ara verilen çalışmalar 1986'da ingiliz ve fransız Dışişleri bakanlarınca imzalanan ve 1987'de onaylanan anlaşmayla yeniden başladı. 15 eylül 1993'te açılması planlanan tünelin uzunluğu, 37,9 km'si deniz altında olmak üzere 50.5 km'dir. Deniz tabanının 40 m, deniz yüzeyinin ise 100 m altından geçen tünel, herbiri 7.6 m çapında iki demiryolu tüneliyle, bunlar arasında yer alacak 4,8 m çapında bir servis tünelinden oluşur. Toplam maliyeti başlangıçta 51,7 milyar F olarak hesaplandıysa da, 7 yıl sonra tamamlandığında, 1992 rakamlarıyla 81 milyar F'ı bulmuştu. Çalışmaları Eurotunnel adıyla kurulan bir ingiliz-fransız şirketi tarafından yürütülmüş olan ve bir otoyol kapasitesine sahip tünel, yılda 28 milyon yolcu ve 15 milyon t yükün geçebileceği kapasitededir.

MANŞET a. (fr. *manchette*). **1.** Bir kadın ya da erkek gömleğinin, kol düğmeleriyle tutturulan dört ilikli devrik yeni. —**2.** Bir gazetenin birinci sayfasının üst kısmında yer alan büyük puntolu yazı başlığı (ya da yazıların başlıkları).
—Eldivenc. Fantezi eldivenin bilek kısmına geçirilen deriden parça.
—Spor Voleybolda özellikle servisleri karşılamak amacıyla ön kolla yapılan vuruş.

MANŞON a. (fr. *manchon*). Soğuktan korunmak için ellerin içine sokulduğu, üzeri kürkle kaplı vatkalı ipek kılıf.
—Bür. ger. Yazdırma makinelerinde kullanılan manyetik kayıt ortamı.
—Dy. *Bağlantı manşonu,* iki boru ya da metal çubuğun uçlarını, vida açılmış bölümler, karşısomunlar ya da kamalarla birleştirmeye yarayan boru parça.
—Fiz. ve Kim. Çeşitli fiziksel ya da kimyasal işlemlerde kullanılan, camdan, pişmiş topraktan vb. yapılmış silindir biçimli kılıf.
—Havc. Üstbasınç durumunda gazın kaçmasını sağlamak için bir balonun alt tarafına takılan kumaş kanal.
—Kâğ. san. Eski kâğıt makinelerinde ya da özel kâğıt üreten makinelerde birinci presi donatan çember biçiminde keçe.
—Mak. san. İki borunun uçlarını birleştirmede kullanılan silindirsel parça. ‖ Aktarma millerini bağlamaya yarayan parça. ‖ *Ayar manşonu,* uzunluğu ayarlanabilen bir bütünün iki çubuğunu birleştirmeye yarayan ve iki ucunda eş eksenli, ancak ters adımlı iki vida yivi bulunan metal parça. ‖ *Genleşme manşonu,* bir aktarma düzeninde millerin serbestçe genleşmesini sağlayan organ.
—Sil. Ateşli bir silahın namlusunu çevreleyen, çok uzun namlu çemberi. ‖ Kimi otomatik silahlarda, (alman Maxim makineli tüfeği) atış sırasında soğumasını kolaylaştırmak için namluyu çevreleyen, genellikle su dolu metal boru. ‖ *Tüfek bombası manşonu,* bir namlunun ucuna tespit edilen ve üzerine fırlatmak için tüfek bombası takılan, içi boş küçük silindir. ‖ *Yağlama manşonu,* eskiden bir namlunun içini yağlamak için harbinin üzerine konan, üstü koyun derisiyle kaplanmış içi boş silindir.
—Zootekn. *Manşon köpeği,* Louis XV zamanında kadınların manşonlarında taşıdıkları çok küçük boyda köpek.

Lauros-Giraudon

manşon
Maurice Quentin de La Tour'un bir yapıtından ayrıntı
Louvre müzesi, Paris

MANTA, Ekvador'da il (Manabí ili) liman kenti; 122 426 nüf. (1990). Balıkçılık. Besin sanayileri.

MANTA a. Zool. Atlas okyanusu'nun ortasularında yaşayan büyük vatoz. (Bil. a. *Mobula mobular;* kulaklıfulyabalığıgiller familyası; boyu 1 000 kg'a kadar 5 m.)
—ANSİKL. Deniz şeytanı adıyla da bilinen bu balığın temel özelliği, kafasındaki boynuzları, eşkenar dörtgene yakın diski ve ince uzun kuyruğudur Mikrofajdır (dolayısıyla saldırgan değildir): planktonla beslenir. Doğurarak ürer: dişi, su dışına yaptığı bir sıçrayış sırasında tek bir yavru doğurur.

manta (*Mobula mobular*)

Larousse

MANTAR a. (yun. *manitari*'den). **1.** Karada yetişen, çiçeksiz, damarsız, klorofilsiz bir bitkinin toprak dışındaki görünen kısmı. **—2.** Yeraltındaki kısmıyla (miselyum) birlikte bu bitkinin tümü. (Bk. *ansikl.* böl. Bot.) **—3.** Bazı ağaçların özellikle mantar meşesinin kabuğundan elde edilen, geçirimsiz, hafif ve kalın madde. (Bk. *ansikl.* böl. Ormanc.) **—4.** Bu maddeden yapılan şişe tıpası. **—5.** Çocukların özel bir oyuncak tabancayla patlattıkları, içine barut konulmuş küçük mantar parçası. **—6.** Kimi mantarların yol açtığı, insan cildinde, bitki ve hayvanlarda görülen hastalık, küflüce. **—7.** *Arg.* Yalan, uydurma söz. **—8.** *Mantar atmak*, karşısındakini kandırmak için yalan söylemek. || *Mantar gibi yerden bitmek*, birdenbire ve kendiliğinden ortaya çıkmak. || *Mantara basmak*, oyuna gelip birinin hazırladığı tuzağa düşmek: *Ne yapsak nafile, mantara basmıyor* (arg.).

—Balıkç. *Mantar yaka*, balık ağlarını dik durumda tutmak için mantar parçaları ya da daha başka hafif cisimlerle donatılan üst yaka. (Günümüzde, doğal mantarların yerini, giderek, yoğunluğu az sentetik maddelerden yapılmış gereçler almaktadır.)

—Bot. Özgün çekirdekli hücreleri olan klorofilsiz ve damarsız her türlü bitki. || Nemli odunları çürüten, bütün canlılarda (insan, hayvan, bitki) hastalık yapabilen ve kimisi gözle görülmeyecek kadar küçük olan klorofilsiz bitki. || Organik sıvılarda üreyerek mayalanmaya neden olan klorofilsiz, mikroskobik bitkisel mikroorganizma. || *Mantar dokusu*, bitkilerde gövdeyi ve kökü saran, ikincil odun kökenli, ölü ve havayla dolu geçirimsiz doku.

—Deric. *Mantar makinesi*, mantar kaplı iki döner silindirden oluşan ve aralarından katlanmış derinin geçtiği makine. || *Mantar tahtası*, sepicilerin deriyi yumuşatmak ve gren vermek amacıyla kullandıkları, dışbükey yüzü mantarla kaplı ve bir sapı bulunan tahta plaka. || *Mantar vurma*, deriyi mantarlama işlemi. || *Mantar vurmak*, derinin yüz kısmında doğal grenleri belirginleştirmek amacıyla mantar makinesinde ya da mantar tahtasıyla deriyi elde işlemek.

—Dy. Rayın, kalın profilli üst bölümü; bu bölümün üst yüzeyi tekerlek bandajının yuvarlanma yüzeyini oluşturur. || *Çift mantarlı ray*, yataklar üzerine oturtulan ve ilke olarak iki taraflı kullanılabilen eski tip ray.

—Eczc. *Mantar ilacı*, insanlarda, hayvanlarda ve bitkilerde çeşitli mantar enfeksiyonlarına karşı etkili ilaç. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İnş. Bir döşeme plağını taşıyan betonarme bir dikmenin üst bölümündeki koni ya da piramit biçiminde genişleme. || *Mantar döşeme*, mantarlı dikmeler üzerine oturan bir plaktan oluşan kirişsiz döşeme. (Mantar döşemeler, özellikle ağır yükler taşıyan sanayi yapılarında kullanılır.)

—Mantarbil. *Açık mantar*, velumumun bir bölümü yırtıldığı için lamelleri açık seçik görülen şapkalı mantar. ("Kapalı" durumda toplanan mantar havanın nemine göre az ya da çok hızla açılır. "Açık" durumda toplanan yatak mantarı bütün değerini korur ve daha kokulu olur, ama böyle mantarlar bazı ülkelerde [Fransa] makbul sayılmadığı halde, azı ülkelerde [İngiltere] çok makbul sayılır.) || *Yastık* ya da *yatak mantarı*, *paris mantarı*, üretimi yapılan şapkalı mantar.

—Ormanc. *Dişi mantar* ya da *yara mantarı*, mantar meşesi kabuğunda birinci tabakadan (erkek mantar) sonra alınan ikinci tabaka. || *Erkek mantar* ya da *ilk mantar*, mantar meşesi kabuğundan soyularak alınan ilk tabaka.

—Patol. Mantar hastalığı. || Mikroskobik mantarlardan ileri gelen asalak hastalığı. (Eşanl. MİKOZ.) || *Deri mantar hastalığı*, deri üzerinde olan mantar hastalığı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Toksikol. *Mantar zehiri*, MİKOTOKSİN'in eşanlamlısı.

—ANSİKL. Bot. Çok geniş bir şube oluşturan (200 000 tür) mantarlar tallı bitkilerdir. Bunlarda kök, sap ve yaprak gibi şeyler yoktur. Klorofilsiz oluşlarıyla yosunlardan (su ve kara) ayrılırlar; bakterilerin tersine bunların hücrelerinde tipik birer çekirdek bulunur.

Yeşil bitkiler güneş ışığında havadaki karbondioksidin karbonundan yararlanarak beslenebildiği, yani kendibeslek bir yaşam sürdüğü halde, mantarlar, klorofilsiz olduklarından, kendilerine gerekli karbonu, bir arada yaşadıkları başka organizmalardan ya da maddelerden edinmek zorundadırlar. Mantarlar klorofilsiz olduklarından dışbeslektirler. Mantarların pek çoğu ölü ya da cansız organik maddelerle beslenir; bunlara "çürükçül" denir: yastık mantarları gübre üzerinde, çayırmantarları ya da kuzumantarları ormanlarda humus üzerinde yetişir; küf mantarları eski kâğıtların, paçavraların, reçellerin, vb. üzerinde gelişir. Kimi mantarlarsa asalaktır; canlı varlıkların, hayvanların ya da bitkilerin üzerinde yetişir: bazı mikroskobik mantarlar insanlarda deride, saçlı deride ve içorganlarda hastalık yapar (*mikoz*, saçkıran, vb.). Kimi türler konaklarıyla

mantar makinesinin işleyiş şeması

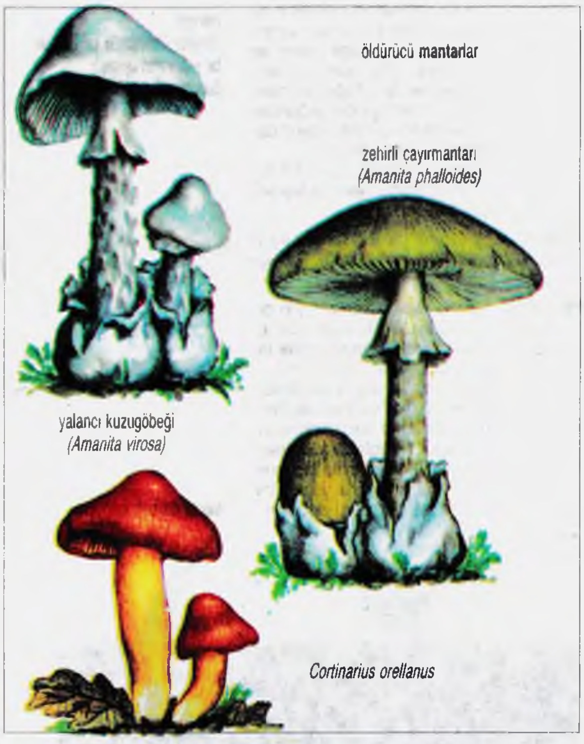

Y. Lanceau

kompost çuvalları üzerinde yetiştirilen yastık mantarının elle toplanması

yararlı mantarlar

kurtmantarı
(Lycoperdon perlatum)
[zararsız] ▶

kuzugöbeği
(Morchella vulgaris)
[yenebilir]
▼

yıldız geaster
(Geaster hygrometricus)
[zararsız]
▼

Pleurotus ostreatus
(yenebilir)

domalan ▶
(Tuber melanosporum)
[yenebilir]

dengeli bir ortak yaşam sürer (simbiyoz): örneğin likenlerdeki mantarlar, orkidelerdeki mikorizler. Mantarların çoğunluğu sporlarla çoğalır. Spor çimlenince *miselyum* denen dallı bir iplik meydana getirir. Yastık mantarlarında görülen beyaz uzantılar birer miselyumdur. Çoğunlukla eşeysel karakterde bir kavuşma sonucunda miselyum iplikleri birbirine gecerek, birbirine dolanarak sımsıkı bir doku oluştururlar; duruma göre *karpofor, apotesi* ya da *peritesi* adı verilen bu dokulara günlük dilde "mantar" denir ki, aslında bunlar mantarın üreme organlarıdır, çünkü sporlar bunların içinde oluşur. Miselyumları bölmelere ayrılmamış olan mantarlara *basit mantarlar (siphomycetes)* denir. Örnekler: balıklardaki *saprolegnia,* ekin tohumlarındaki *pythium,* bağ mildiyusundaki *plasmopara,* patates mildiyusundaki ve kestane mürekkep hastalığındaki *phytophthora,* marul mildiyusundaki *bremia,* küflü ekmekteki *mukor.* Miselyumları bölmeli olan *üstün mantarlar* iki gruba ayrılır: sporları (askospor) askların içinde oluşan *asklımantarlar* (penicillium, aspergillus, maya mantarları, bağ küllemesi, meyve ağaçlarındaki urları yapan nectria, çavdarmahmuzu, domalan) ve *bazitli mantarlar* (tahıllardaki pas ve rastık, clavaria, horozmantarı, boletus, agaricus, polyporus, kurtmantarı, vb.). Bazı üstün yapılı mantarlarda ve eşeysel yanı olmayan "ilkel" mantarlarda basit birer hücre halindeki eşeysiz sporlar da vardır *(konidi).*

• Mantarlar yenebilen bitkilerdir. Ama birçoğu tehlikelidir. Zehirli çayırmantarı *(Amanita phalloides)* ince ışınsal çizgili yeşilimsi sarı şapkasından, beyaz lamlarından, halkasından ve volvasından kolayca tanınır, buna rağmen mantardan ölümlerin % 95'i ondan olur; ona yakın, ama beyaz renkli olan iki amanita türü de (yalancı kuzugöbeği [*A. virosa*] ve zehirli melekmantarı [*A. verna*]) çok zehirli ve öldürücüdür. Beyaz benekli, kırmızı şapkalı *sinekmantarı (A. muscaria)* ile kahverengi şapkalı *benekli çayırmantarı (A. pantherina)* da zehirlidir, "muskarin sarhoşluğu" denen hezeyan haline neden olurlar. *Mor entoloma (Entoloma lividum)* sindirim bozukluğu yapar. *Çavdarmahmuzu* una fazlaca karışırsa zehirlenme yapar, ihtilaçlara ve kangrenlere neden olur. Mantarların birçoğunun sindirimi güçtür: Boletus satanas, Tricholoma sulfereum, Clytocybe olearia, bazı russula, lactarius ve clavaria türleri. Yenebilen mantarların en iyi bilinenleri şunlardır: altınmantar, kırmızı çayırmantarı, kuzumantarı, domalan, kuzugöbeği, horozmantarı, russula, lactarius, vb. Uzakdoğu kökenli kara mantar *(Hirneola auricula vudae)* çin mutfağında çok kullanılır.

• Mantarlar, özellikle maya mantarları şarabın, biranın ve ekmeğin oluşumunda rol oynayan mayalanmayı sağlar; penicilliumlar peynir yapımında kullanılır. Tıpta antibiyotiklerin çoğu mantarlardan elde edilir: penisilin, streptomisin, vb.

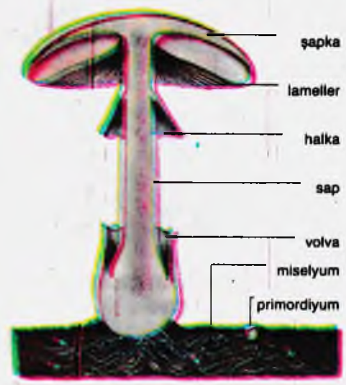
• Bazı mantarlar (merula, bodrum polyporusları) ağaç eşyaya zarar verir, ağacın hacmini, liflerini ve gözeneklerini bozar; kimisi, özellikle sıcak ve nemli ülkelerde çeşitli gereçleri ve araçları sarar (kâğıt, alçı, kablolar, elektrikli aletler, optik aletler vb.)
[→ DİKARYON, SPOR]

• *Mantar üretimi.* Günümüzde pek çok ülkede mantar yetiştirilmektedir. Böylece hem zehirli mantar yeme tehlikesi ortadan kalkmakta, hem daha bol ve yüksek verimli mantar elde edilmektedir. Mantar üretiminin ilk aşaması mantar miselyumu yetiştirmektir; bu üretim yemeklik mantar dışında tıbbi ve diyetetiği ilgilendiren biyokimyasal maddeler elde etmek amacıyla da yapılabilir. İnsanların yediği karpoforların yetiştirilmesine olanak veren tam bir çevrim için elverişli mantar türleri, hepsi de çürükçül olmak üzere topu topu otuz kadardır. Bu yenebilen kısımların üretimi, miselyumların büyümesi için gerekli olandan farklı ortam koşulları ister.

Yetiştirilerek üretilen en eski mantarlar *yastık mantarı* (Fransa), *shiitake* ve *volvaria*'dır (Uzakdoğu). Birincisi mikroorganizmalarca değişime uğratılmış bir madde, ikinciler ham odun-selülozlu bir madde üzerinde yetişir; yakın zamanda üretimi geliştirilmiş olan bir mantar grubu olan *pleurotuslar*'ın durumu da aynıdır. *Domalan* gibi kökmantar cinsinden mantarlarsa, önce üzerine ekilecekleri bir konak -bitki isterler, sonra oradan alınıp elverişli çevre koşulları olan bir yere dikilirler.

Yastık mantarı üretiminin anayurdu Fransa'dır ve bu üretim iki yüzyılı aşkın bir zamandan beri yapılmaktadır. Otuz kırk yıldan beri uygulanan araştırma çalışmalarıyla sağlanan gelişmeler sayesinde şimdi üretimin bütün evreleri denetlenebilmektedir. Üretim yeri ya da yastığı zenginleştirilmiş ya da dengelenmiş at fışkısına ya da organik artıklara (sap-saman) dayanır. Bu gereç iki evreli bir kompostlamayla işlenip hazırlanır: I. evre, yığın halinde mayalanma ve alt üst etme; II. evre, bir odada denetimli ve güdümlü mayalanma (buna pastörizasyon denir). Bu son işlem için kompost yığın halde işlenebileceği gibi sandıklar içinde de işlenebilir. Bu yöntemle elde edilen kompost, yastık mantarı için son derece besleyici ve özgül sayılabilir. İlk ekim, özgül laboratuvarlarda üretilen miselyumların hazırlanmış olan komposta karıştırılmasıyla yapılır. Sonra karışım çuvallara ya da kasalara yerleştirilir. Miselyumların kompostu sarması ekim odasında 24-25 °C'ta sağlanır. Kompostun tamamı miselyumlarla dolunca, kasa ya da çuvallar mantarın uç verebilmesi için toprakla örtülür.

Mantar yastıkları mahzenlerde ya da başka binalarda, ışık girmeyen, ama çok iyi havalandırılmış ve doyasıya nemlendirilmiş yerlerde sürekli 15-16 °C'ta tutularak geliştirilir. Gelişme süresi 8 ila 12 hafta sürer. Mantar hasat edildikten sonra yastıklar yeniden üretimde kullanılabilir. Ancak mantarları asalaklardan ve rakiplerden sakınmak için sürekli olarak koruyucu önlemler almak, hatta gerekirse ilaçla mücadele etmek gerekir. Üretimin ma-

MANTARLAR

çayırmantarı
(yastık mantarı)
[Psalliota bispora]
(yenebilir)
▼

pis kokulu satir ▶
(Phallus impudicus)
[zararsız]

Sarcodon repandum ▶
(yenebilir)

Boletris badius ▶
(yenebilir)

▲
altınmantar
(Amanita cæsarea)
[yenebilir]

Clavariella formosa
(müshil)
▼

▲
Lenzites sæpiaria
(zararsız)

◀ horozmantarı
(Cantharellus cibarius)
[yenebilir]

Hygrophorus psittacinus (yenebilir)

tavşan kulağı peziza *(Otidea onotica)* [yenebilir]

sığırdili *(Fistulina hepatica)* [yenebilir]

M. Guillard-Scope

bir mantar meşesinden birinci mantar tabakasının (erkek mantar) kaldırılması

kineleşmesi her evrede, hatta bazı işletmelerde hasatta bile yer alır. Yastık mantarının üreme çevriminin özgüllüğü (iki sporlu bazit, her sporun üreyebilen bir miselyum verebilecek yetenekte olması) genetik iyileştirme olanaklarını sınırlamaktadır. Yastık mantarı proteince çok zengin ve lipitçe fakirdir, ama diyetetik açıdan pek çok vitamin ve oligoelement içerir. Üretilmekte olan bu ilk mantarın dünya çapında üretimi 700 000 t dolayındadır (bunun yaklaşık olarak beşte birini Fransa üretir).

—Böcbil. *Mantar hastalıkları.* Mantarların böceklerde yol açtığı hastalıklar (örneğin ipekböceğinde görülen kireç hastalığı) uzun süredir bilinmektedir. Bazı hastalık yapan mantarlar *(Metarrhizium, Beauveria)* XIX. yy.'ın sonundan bu yana biyolojik mücadelenin deney konusu oldular, bu mantarların ve aynı zamanda da böcek ölümlerine yol açan enfeksiyonların incelenmesine özellikle 1960'tan sonra hız verildi ve incelemeler derinleştirildi. (Eşanl. MİKOZ.)

—Eczc. İyot, kükürt, salisilik asit, kristal mor, dördüncül amonyum tuzları, tolnaftat ve imidazol türevleri gibi birçok madde yerel olarak sürüldüğü zaman mantarlara karşı etki gösterir. Griseofulvin, dermatofit mantar enfeksiyonlarında dahilen kullanılır, maya mantarlarına etkisizdir. Nistatin ve amfoterisin B, dahilen ve haricen kandidiyozlara (maya mantarı enfeksiyonları) etki yapar, ama dermatofitlere etki yapmaz.

—Ormanc. Mantar kök ve gövdedeki çevresel kobiyumun dış tarafından doğar; çeperleri mantarlaşarak geçirimsizleşmiş olan deliksiz ve üst üste yığılmış yassı hücrelerden oluşur. Lipit yapısında olan mantarözü her türlü kimyasal alışverişi engelleyerek hücrelerin hızla ölmesine neden olur. Mantar, türlere göre az ya da çok kalın tabakalar halinde oluşur (mantar meşesinde çok kalın olur); dış tabakalar plakalar halinde ayrılıp düşebilir (çınar) ya da çatladıktan sonra kavlama kabuğu oluşturarak yerinde kalır. Genç mantar kovucuklarla delik deşiktir; bunlar ilk üstderi tabakasında gözenek görevi yapar.

Mantar meşesi, soyulan koruyucu tabakanın yerine hep yenisini yapar; ayrıca, soyma işlemi besisuyunun dolaştığı mevsime denk gelirse hep homojen ve ince bir mantar elde edilir. Bu nedenle mantar elde edilecek ağaç üzerinde iki ayrı işlem yapılır: 1. ilk mantar tabakası olan kaba mantarın (erkek mantar) *soyulması;* 2. belli aralıklarla esas mantar *hasadı.* Bu işlem büyüme hızına göre değişik zamanlarda aralıklı olarak yapılır ve erkek mantardan daha kaliteli olan dişi mantarın (yara mantarı) elde edilmesini sağlar.

Kaba mantarı soyma işlemi, ağacın çevresi yerden 1 30 m yukarıda 0,70 m'ye vardığı zaman, yani mantarmeşesinin büyüme hızına göre 30 ile 40 yaşında yapılır. Ondan sonra her 8 ila 12 yılda bir mantar kabuğu 25 mm'yi bulduğu zaman yeniden ürün alınır. Bir ağaçtan toplam 8 ila 10 kez ürün alınabilir ve mantar verimi yılda hektar başına 100-150 kg'ı bulur.

Ürün alındıktan sonra ticari mantar elde etmek için şu işlemlerden geçirilir: istifleme (mantar levhalarının düzelip düzleşmesini sağlar); kurutma (mantar, neminin bir kesimini kaybeder); ısıtma (esnekliği artırır); kazıma ve temizleme (levhalara son biçimini verir).

Erkek mantar, ses ve ısı için yalıtma malzemesi olarak küçük parçalar halinde (yonga halinde) kullanılır. Yara mantarı şişe tapası yapmaya yarar.

Mantar üretici başlıca ülkeler Portekiz, İspanya, Fas, Cezayir, Tunus, İtalya ve Fransa'dır.

—Paleobot. Kuşkusuz Cambria öncesinden beri var olan mantarlar Dinant katından bu yana fosil halinde bulunmuştur (mucorales, chytridiales, cıvıkmantarlar); fosil yakıtlar (taşkömürü, linyit, turbo, vb.) bunların miselyum ve konidilerini içermektedir. Fosil yaprakların üzerinde asalak asklımantarlara da rastlanmıştır.

—Patol. Mantar hastalığı çeşit çeşittir: sık görülen yüzeysel ya da deri mantar hastalıkları, derialtı mantar hastalıkları ve derin mantar hastalıkları. Bu son ikisi ağır bir hastalık geçirenlerde ya da antibiyotik ve kortikosteroit tedavisi yüzünden bağışıklık sistemleri bozulmuş olanlarda ortaya çıkar. Başlıca derialtı mantar hastalıkları misetomlar, kromoblastomikoz ve sporotrikozdur; başlıca derin mantar hastalıkları ise histoplazmoz, asperjilloz, blastomikoz, kriptokokkoz ve koksidioidomikozdur. Antinomikoz gibi bazı bakteri enfeksiyonlarına yalancı mantar hastalığı adı verilir.

• *Deri mantar hastalıkları.* Deri hastalıklarının yaklaşık % 10'u dolayındadır. Terleme, ısı ve nemle ortaya çıkmaları kolaylaşır ve genellikle yüzme havuzlarında ve hamamlarda yayılır. Etkenleri farklı olan ve (her iki biçime de etkili imidazol türevleri dışında) aynı tedavilere yanıt vermeyen iki çeşidi vardır.

Bunların bir kısmına maya mantarları neden olur: kandidoz*lar (*Candida albicans* yapar) ve pitiryaz iş* versikolor (*Pityrosporum orbiculare* yapar).

Diğerlerine ipliksi mantarlar (dermatofit*) neden olur. Bunlar vücudun çeşitli bölgelerine yerleşebilir. Kılsız deride *değirmi herpes* denen, ama herpesle hiçbir ortak yanı bulunmayan, merkezi ince pullu ve çevresi hem daha iltihaplı, hem kabarcıklı madalyon biçiminde bir mantar hastalığına neden olur. Madalyonlar birleşerek, çok çemberli plaklardan oluşan halka halka döküntüler meydana getirir. Kaşıntı genellikle şiddetlidir. Bulaşma hemen hemen her zaman bir hayvan aracılığıyla olur (çoğu zaman kedi, fakat köpek ya da başka bir hayvan da olabilir). En sık rastlanan mantarlar *microsporum* (özellikle *Microsporum canis*) ve *trichophyton* (eğer insandan insana bulaşma sözkonusuysa özellikle *Tricophyton rubrum*) cinsindendir. Ama bütün dermatofitler saçsız deride deri hastalığına yol açabilir.

Büyük kıvrımlarda dermatofitler kenarlı Hebra egzama*sına neden olur (uzun süre kıvrımlarda yerleşen bir mantar hastalığı sanılan eritrazma*, aslında *Corynebacterium minutissimum* adlı bir basilden ileri gelen bir mikrop hastalığıdır). Mantar hastalığı, küçük kıvrımlarda (ayaklarda parmak araları) atlet* ayağı denen tabloyu oluşturur. Dermatofitler kıllarda sikozis*e (mikroplu sikozis de vardır) ve Celcius kerionu*una neden olur. Mantar hastalığı saçlı deride kellik* yapar. Tırnaklardaki mantar hastalığına onikomikoz* denir.

Derideki mantar hastalıkları mantar öldürücü antibiyotiklerle tedavi edilir.

—Toksikol. ve Ted. Mantarla zehirlenme en başta zehir içeren üstün yapılı mantarlardan ileri gelir. Bu zehirlenmelerin en ağırı, bazen ölümle sonuçlanan amanita zehirlenmesidir. 12 ila 24 saat, hatta 48 saat süren uzun bir kuluçka döneminden sonra belirtiler birdenbire ortaya çıkar, şiddetli bir mide-bağırsak tepkisi (önlenemeyen kusmalar, çoğunlukla kanlı koleramsı ishal), su kaybı ve çok işeme görülür. İkinci güne doğru çoğu zaman aldatıcı bir gerileme olur, ondan sonra hemen ağır bir sarılık, nefrit, siyanoz ve kanamalar baş gösterir ve hasta üç ila on gün içinde halsiz düşerek ölür. Bu belirtileri yenmek için birçok tedaviye birden girişmek gerekir. Belirtiler geç ortaya çıktığından kusturucu vermek ve mideyi yıkamak faydasızdır; daha başka önlemler almak, tuzlu müshiller vermek, bitkisel ya da hayvansal kömür içirmek, hatta kâfurlu yağ, sitriknin, morfin vermek yetersiz kalır. İyileşme ancak aşağıda yazılı yöntemlerin bir arada uygulanmasıyla sağlanabilir: taze tavşan sakatatı (mide, beyin) yedirmek, antifalinik serum şırınga etmek (ne yazık ki kolay bulunmaz), makattan ve damardan glukozlu ve tuzlu serumlar vermek. Bazı hallerde, yalnız irkiltici olan mantarlardan (russula, lactarius, entoloma lividus), hatta bozulma yüzünden zehirli hale gelmiş yemeklik mantarlardan da zehirlenme olabilir, ama bunlar çoğunlukla birkaç gün içinde kendiliğinden düzelir.

Sinekmantarıyla *(Amanita muscaria)* ya da yalancı altın mantarla *(Amanita caesarea)* zehirlenmede kuluçka devresi kısa sürer; mide-bağırsak bozuklukları, ardından sinir bozuklukları baş gösterir ve ön plana geçer (irkilme, sarhoşluk, hezeyan, çırpınma, midriyaz). Tedavi için hastanın midesi yıkanır ya da hastaya kusturucu ilaç içirilir; tanen, hafif iyodoiyodürlü çözelti, kloral ve bromür verilir.

MANTAR AĞACI a. Doğu Asya'nın tropikal ve yarı tropikal bölgelerinde yetişen ve kabuğundan mantar elde edilen ağaç. Ilıman bölgelerde parklarda süs ağacı olarak yetiştirilir. (Bil. a. *Phellodendron amurense;* sedefotugiller familyası.)

■ **MANTAR MEŞESİ** a. Batı Akdeniz çevresinde yetişen ve mantar elde edilen meşe.

—ANSİKL. Mantar meşesi *(Quercus suber)* Batı Akdeniz çevresindeki ülkelerde (İspanya, Portekiz, Fransa, Fas, Cezayir, Tunus, İtalya) yetişen bir ağaçtır. Bir ışık ağacı olan mantar meşesi soğuktan korkar ve oldukça fazla nem ister. Kireç yeren bir ağaçtır, derin ve serin toprakları sever. Çotuktan sürgün sürer ve 30 yaşından başlayarak ürün verir. Katıksız orman halinde bulunduğu gibi sahil çamıyla ya da pırnalla karışık ormanlar da oluşturur. Mantar meşesi toplulukları daima seyrek ağaçlar halindedir ve aralarında bol miktarda bodur ağaççıklar (maki) bulunur; bu nedenle yangınlara çok duyarlıdır. Mantar meşelikleri 80 ila 120 yılda yenilenebilen baltalık ya da koru ormanı biçiminde işletilebilir. Meşelikten yüksek kaliteli ve elden geldiğince çok mantar elde edilecek tarzda işletilir. Odunu yakacak ya da

odun kömürü elde etmekten başka işe yaramaz. Mantar üretimi ve ağaçların yenilenmesi işlemi atbaşı yürütülmelidir. Yenilenmede tohumdan fideler kullanıldığı gibi sürgün ve filizler de kullanılır; bu da meşeliğe özgül ve düzensiz bir görünüm verir. Ağaçların çevresi insan boyu hizasında 0,70 m'yi bulduğu zaman mantar hasadına başlanır ve ondan sonra, doğal büyüme koşullarına göre her 8 ile 10 yılda bir mantar alınır.

MANTARBİLİM a. Mantarları inceleyen bilim dalı. (Eşanl. MİKOLOJİ.)
—ANSİKL. Mantarlar hakkında ilk esaslı kitap ancak XVI. yy.'ın sonunda, Clusius denen Charles de Lécluse tarafından yayımlandı. 1729'da Micheli, mantarların sporlarla ürediğini gösterdi. Hedwig tekaların (asklar) içinde sekizerli kümeler halinde bulunduğunu (1784), Léveillé ise sporların bazitler üzerinde dörderli yer aldığını belirledi (1837). Betimlemeli mantarbilim Bulliard'ın o güzel renkli levhalarıyla (1791-1793), Persoon'un araştırmalarıyla (1801) ve özellikle Fries'in 1815 ile 1874 arasında yayımlanan dev yapıtıyla ilerleme gösterdi.
1851'de Tulasne kardeşler mantarlarda pleomorfizmi ortaya çıkarırken Bary de üreme süreçleri üzerinde duruyordu.

MANTARBİLİMCİ a. Mantarbilim uzmanı. (Eşanl. MİKOLOG.)

MANTARCI a. Mantar üreticisi.
—Pnömol. *Mantarcı hastalığı*, yatak mantarları üzerinde asalak yaşayan ısısever aktinomisetler olduğu sanılan, bitkisel kökenli organik antijenlerin solunum yoluyla alınmasından ileri gelen pnömokonyoz.
◆ sıf. ve a. *Arg.* **1.** Sürekli yalan söyleyen kimse için kullanılır. **—2.** Saf kimseleri, kimi hilelerle şaşırtıp para sızdıran kimse için kullanılır.

MANTARCIL sıf. **1.** Mantarların üstünde ve içinde yaşayan ya da onlarla beslenen bütün böcekler için kullanılır. **—2.** *Mantarcıl karınca*, Tropikal Amerika'da yaşayan, beslendikleri mantarları üretmek için yuvalarına kesik yaprak parçaları taşıyan karıncalar. (*Atta* ve benzeri cinsler.)

MANTARCILIK a. *Arg.* **1.** Yalancılık. **—2.** Dolandırıcılık.

MANTARCILKINKANATLICİLLER a. ABD'nin batısında yoncalara zarar veren *Languria mozardi* gibi ve tropikal bölgelerde ağaçların üstündeki mantarlarda, çürümüş bitkilerde yetişen birçok cins içeren kınkanatlı familyası. (Bil. a. *Erotylidae*.)

MANTARÇANI a. Balıkç. Denizde ya da ırmakta yapılan olta balıkçılığında, oltaya bağlı duran ve balık vurduğunda uyarıcı bir çıngırağın çalmasını sağlayan düzenek.

MANTARKENT a. Şehirc. Nüfusu çok hızla artan kent.

MANTARLAMAK g. f. *Arg. Bir kimseyi mantarlamak*, aldatmak, ona yalan söylemek.

MANTARLAR a. Organik maddece zengin nemli yerlerde yetişen çiçeksiz ve klorofilsiz bitkiler şubesi. (200 000 tür.)

MANTARLAŞMA a. Bot. Bitkisel dokularda hücrelerin selüloz zarının mantarözüyle dolması. (Bu biçimde ortaya çıkan dokuya *mantar* adı verilir.)

MANTARLAŞMAK f. Bot. Mantara dönüşmek, mantar halini almak.

MANTARLI sıf. **1.** İçine mantar konulmuş: *Mantarlı omlet.* **—2.** Mantardan tıpası olan, tıpayla kapatılmış: *Mantarlı şişe, fıçı.* **—3.** Meşe mantarından yapılmış: *Mantarlı ayakkabı.* **—4.** Üzerinde mantarlar olan: *Mantarlı ağ.* **—5.** Mantar hastalığına yakalanmış.

MANTARLIK a. **1.** Yenebilen mantarların üretildiği yer. **—2.** İnceleme yapmak için mantar kültürlerinin saklandığı yer.

MANTARO, Peru Andları'nda ırmak, Apurímac'ın kolu (sol kıyıdan); 670 km. Hidroelektrik santralı.

MANTARÖZÜ a. Bot. Bitkisel hücrelerce salgılanan ve hücrenin selülozlu iç çeperinde biriken tümüyle susevmez lipit yapısında madde. (Eşanl. SUBERİN.)
—ANSİKL. Mantarözü birikimi (mantarlaşma) hücre çeperinde selülozdan bağımsız ek bir tabaka oluşturur. Bu tabaka kalınlaştıkça hücre çeperi geçirgenliğini yitirir ve buraya su ulaşamadığından hücre ölür. Daha sonra bir başka madde plazma zarlarını tıkar. Böylece ölü bir doku oluşur: bitkilerin yaşlı organlarını koruyan mantar*, mantarözüne çiçektozları tanelerinin çeperinde ve içderi hücrelerinin çevresinde de rastlanır.

MANTARSI sıf. Der. hast. Mantara benzeyen.

MANTARSİNEĞİ a. Larvası mantarlarda yaşayan sivrisinek. (Bil. a. *Mycetophila fungorum;* mantarsineğigiller familyası örnek türü; çiftkanatlılar takımı.)

MANTEGAZZA (Paolo), italyan hekim ve antropolog (Monza 1831 - San Terenzo, Liguria 1910). Floransa'da Antropoloji ve etnografya müzesi'ni, İtalyan antropoloji derneği'ni, *Archivio di antropologia ed etnologia*'yı kurdu. Başlıca yapıtları şunlardır: *Fisiologia del piacere* (Hazzın fizyolojisi) [1880], *Fisiologia del dolore* (Ağrının fizyolojisi) [1888], *Fisiologia dell'odio* (Kinin fizyolojisi) [1889].

MANTEGNA (Andrea), italyan ressam, gravürcü ve desinatör (İsola di Carturo, Padova, 1431 - Mantova 1506). Iacopo Bellini'nin kızı Niccolosa ile evlendi. Padova'da Squarcione'nin öğrencisi oldu; bu meraklı koleksiyoncunun yanında arkeoloji ve Roma tarihi öğrendi; böylelikle resim sanatına kişisel bir bakış getirdi ve yeni süsleme öğeleri keşfetti. 1446-1453 arasında Padova'ya gelmiş olan Donatello'nun yapıtları da, Mantegna'nın kişiliğini etkiledi. Enemitani kilisesi'nin Ovetari capellası'ndaki (Padova) Aziz Yakup'un yaşamını konu alan ünlü fresklerde (1449-1454, 1944'te tahrip olmuştur), eşsiz bir çizim gücüne sahip, sert ve sağlam bir üslup ortaya koydu ve kompozisyonlarını etkileyici bir perspektif düzeniyle gerçekleştirdi. 1457'de, Verona'daki S. Zeno kilisesi için, yine ustalıkla mimari yapılar üzerine kurulmuş, büyük bir sunakarkalığı yaptı (*Tahtta oturan Meryem Ana);* bu sunakarkalığının predellaları Louvre'da *(Çarmıha geriliş)* ve Tours'da muhafaza edilmektedir.

Mantegna daha sonraları, Mantova dukalık sarayı'ndaki *Camera degli sposi* için, saray yaşamına ilişkin sahneler çevresinde, mimari süsler, gömme ayak ve sarak çerçeveleri, antik üslupta madalyonlar ve göz aldatma tekniğiyle kubbe süslemeleri yaptı (1474). Este ailesinden İsabella'nın "studiolo"su için, oldukça alaylı bir *Parnassos* yorumuyla *Erdem'in zaferi* temasını işleyen biraz kuru görünümlü bir alegorinin (Louvre) yanı sıra, Gonzagalar için, 1496'da, *Zafer'in Madonnası* (Louvre) adlı tabloyu gerçekleştirdi. Çoğu kez soğuk renkler kullanan Mantegna, meslek yaşamının son yıllarına doğru, tekrenkliliğe yönelmiştir (*Sezar'ın zaferi*'nin taslakları, Hampton Court). Mantegna'nın yapıtlarında metali andıran güçlü ve sert hacimler ve çevre çizgileri ağır basar. Bu süssüz üslup gravür çalışmalarıyla (*Sezar'ın zaferi, Tritonlar, Bacchanalia)* yayılmıştır. Mantegna'nın, sanatı Kuzey İtalya'nın tümünde, Verona'da (minyatürcülerin sanatında), C. Crivelli tarafından tanıtıldığı Marche bölgesinde ve Venedik'te (B. Vivarini ve Belliniler'in sanatıyla birlikte) yankı uyandırmıştır.

MANTEL a. Metalürj. Amerikan tipi bir yüksekfırının gövde tabanında bulunan ve

Chaumeton-Lanceau

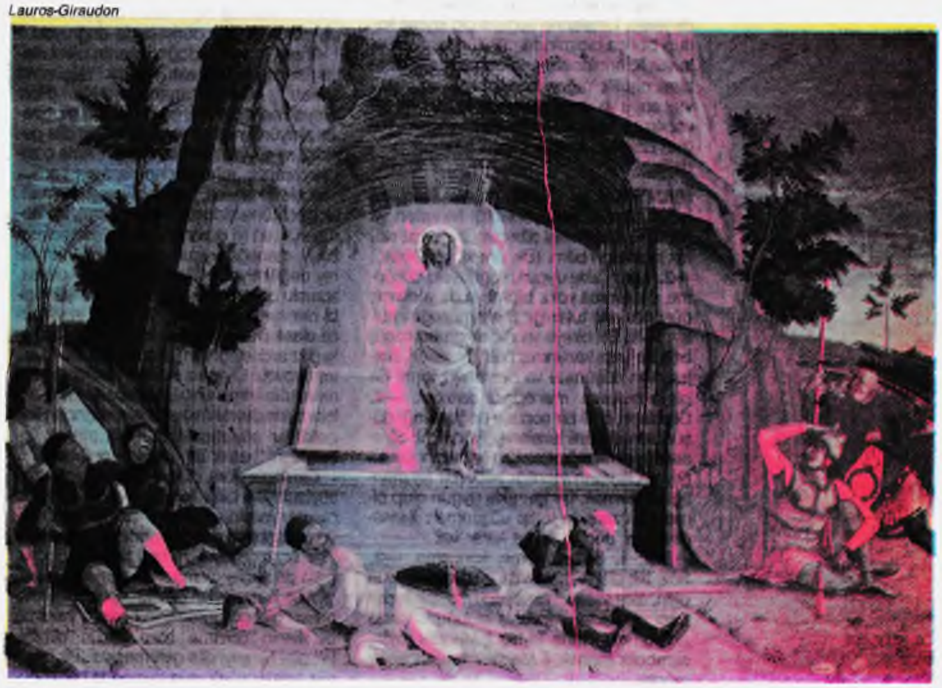
mantar meşesi üzerinde ilk kabuk soyma işlemi

mantar meşesi

Lauros-Giraudon

Andrea **Mantegna**
Diriliş
Verona'daki San Zeno kilisesi sunakarkalığının predella panosu
Güzel sanatlar müzesi, Tours

gövde sacını bağlamaya yarayan yatay lama; ateşe dayanıklı astarı taşıyan bu lama, fırın gövdesi kolonlarına ya da baca kenarı korumalarına dayanak görevi yapar.

MANTELL (Gideon Algernon), ingiliz yerbilimci ve paleontoloji uzmanı (Lewes, Sussex, 1790 - Londra 1852). Weald kretaseesinde pek çok fosil buldu: iguanodon, plezyozor, megalosaurus vb.

MANTELLA a. Tropikal bölgelerde yaşayan, oldukça canlı renkli (kırmızı, yeşil, siyah, vb.) çok küçük kurbağaları içeren cins.

MANTES-LA-JOLIE, esk. **Mantes-Gassicourt**, Fransa'da *arrondissement* (Yvelines) merkezi, Sen'in sol kıyısında; 45 254 nüf. (1992). —*Mantes-la-Jolie Arrondissement*'ı, 226 271 nüf.

MANTEUFFEL (Otto Theodor, — *baronu*), prusyalı siyaset adamı (Lübben 1805 - Krossen, Aşağı Lausitz, 1882). 1848'de bakan oldu, 5 Aralık Anayasası'nı hazırladı, sınırlı bir birlik meydana getirdi, ama Olmütz anlaşması'nı yapmak zorunda kaldı (29 kasım 1850). Hükümet başkanı (1850-1858) olarak Paris kongresi'ne katıldı (1856).

MANTEUFFEL (Edwin, *baron* VON), prusyalı mareşal (Dresden 1809 - Karlsbad 1885). Otto Theodor Manteuffel'in kuzeni. Kralın askeri hükümetinin başına geçti (1857), gericileri destekledi. Düklükler savaşı'na katıldı (1864), Main ordusu'na (1866), I. Kolordu'ya, Güney ordusu'na, sonra Fransa'daki işgal kuvvetlerine (1870-1873) komuta etti. Alsace-Lorraine yöneticisi oldu (1879-1885). Toplumun ileri gelenlerini ve din adamlarını kazanmaya yönelik bir denge siyaseti uygulamasında başarı kazanamadı.

MANTEUFFEL (Hasso, *baron* VON), alman general (Potsdam 1897 - Reith, Tirol, 1978). Edwin Manteuffel'in yeğeninin oğlu. Grossdeutschland tümeni'ne, sonra da V. Zırhlı ordu'ya (Ardennes taarruzu, aralık 1944) komuta etti. 1953'ten 1957'ye kadar Bonn parlamentosu'nda milletvekilliği yaptı.

MANTI a. (yun. *manti*'den [?]). Mutf. Ortasına kıyma konup bohça biçiminde dürülmüş küçük hamur parçalarını pişirip üzerine yoğurt dökülerek hazırlanan yemek.
—ANSİKL. Un, yumurta ve yağla hazırlanan hamur açılıp küçük kareler biçiminde kesilir. Ortalarına soğanlı çiğ kıyma konup bohça biçiminde dürülür; suda haşlanarak, fırınlanarak ya da yağda kızartılarak pişirilir. Yağda kızartıldıktan sonra tavuk suyu ya da et suyunda pişirilerek de yapılır. Üzerine sade ya da sarmısaklı yoğurt dökülür; kırmızı biberli tereyağı gezdirilir.

MANTIK a. (ar. *manṭıḳ*). **1.** Akılyürütmeyi kendi başına, yani yöneldiği konudan ve her türlü ruhbilimsel süreçten bağımsız olarak inceleyen bilim. (Bk. *ansikl.* böl. Mant.) **—2.** Tutarlı, akla uygun, sağduyulu düşünme, davranma yolu, biçimi ya da yöntemi; düşüncelerin tutarlığı: *Biraz mantığını kullan.* **—3.** Bir bireye ya da bir gruba özgü, belli bir yapı kazanmış belirli kuralları, ilkeleri olan düşünme ve davranış biçimi: *Bir olaya hukukçu mantığıyla bakmak.* **—4.** Olguların, belli bir sonucu doğuracağı düşünülen düzenli sıralanışı, yönelimi: *Siyasetlerinin mantığı, işsizliğin artmasını gerektiriyor. Olayların mantığı.* **—5.** *(Bir işi) mantığına vurmak,* bir işin akla uygun olup olmadığı üzerinde tartıp düşünmek: *Mantığına vur, ondan sonra karar ver.*
—*Esk.* **1.** Söz söyleme, konuşma. **—2.** Söz, laf; dil. **—3.** *Mantık-aver,* akla uygun olan, akla yakın: *"Bir iltiyad-ı mantık-âverin beni ne kadar yanıltmış olduğunu şimdi anlıyorum"* (Baha Tevfik). ‖ *Mantık-ı remzi,* sembolik mantık. ‖ *Mantık-ı suri,* biçimsel mantık.
—Bilş. Otomatların, röle devrelerinin, bunların bileşenlerinin ve ilişkin elektronik devrelerin incelenmesi. (Eşanl. LOJİK.) ‖ *Bağlantılı mantık,* çevirme yoluyla bu çevirmenin girişindeki elektrik işareti biçimindeki veriler üzerinde belli bir hesap yapan mantık devresi. ‖ *Hücresel mantık,* çoğu kez matris tablosu biçiminde düzenlenmiş çok sayıda özdeş devrenin (hücreler) birbirine bağlanmasıyla oluşturulmuş mantık devresi. ‖ *İç mantık,* bir bilgisayar iç yapısının işlevsel şeması. ‖ *Programlanmış mantık,* ilişkin bir programı ya da bunun bir bölümünü bir bilgisayarda yürüterek veriler üzerinde belli bir hesap yapan mantık devresi.
—Mant. *Biçimsel mantık,* tümdengelimle ilgili yasa ve kuralların tümü. ‖ *Matematiksel mantık,* ortaya konan ruhbilimsel süreçleri dışlayan bilimsel akılyürütme kuramı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Mant. Kant'ın, bir zamanlar, mantığın Aristoteles'te sonuçlanmış ve en yetkin biçimini almış olduğunu yazdığı dönemden günümüze bu bilim o denli çok sayıda değişim geçirdi ki çağdaş bilgi haritasındaki yeri sorunu ister istemez belirsizliklerle dolu bir soruna dönüştü. Aristoteles mantığı, bir yandan bir *Organon,* yani basit bir ussal söylem aleti, öte yandan söylemin ussal olarak kabul edilebilmesi için uyması gerekli bir şemalar topluluğu durumuna getirerek, ona aynı zamanda hem alçakgönüllü, hem de görkemli bir yer verdi. Kısacası mantık, doğru çıkarım bilimi olarak tanımlandı. Mantık, biçimseldi ve bu da mantığın "teorem"lerinin (Aristoteles'e göre tasımbilim yasaları) hiçbir somut terim içermedikleri, yalnızca harflerle gösterilen ve sonradan somut terimlerle doldurulacak ya da doyurulacak "boş yerler" içerdikleri anlamına geliyordu. Örneğin BARBARA adı verilen tasım, eğer her A, B ise ve her B de C ise, o zaman her A, C'dir türü bir mantık yasasıyla dile getirilecekti (A, B, C simgelerinin yerine "Yunanlı", "insan" ve "ölümlü" sözcükleri konularak bu biçim bir "madde"yle doldurulabilirdi). Bu tasımın doğruluğu, çeşitli boş yerlerin doldurulma tarzına değil, biçimine bağlıydı; A, B, C yerine "buğdaygiller", "bitkiler" ve "canlı varlıklar" sözcükleri de konabilir, önerme gene doğru kalırdı. Kısacası, "mantıksal bir doğruluk, içinde geçen sözcüklerin değiştirilmesiyle yanlış duruma getirilemeyen bir önermeydi" (Quine, *Philosophy of Logic* [Mantık felsefesi]). Eğer Yunanlılar ölümsüz, buğdaygiller de hayvan bile olsalardı, sözkonusu önerme gene de doğru kalırdı. Mantıksal bir doğruluk, dünyamızın kuruluş biçiminden bağımsızdı ya da bütün olabilir dünyalarda doğruydu.

Ancak mantığın doğru çıkarım bilimi olarak tanımı da kaypaktı. Mantık "düşünme sanatı" olarak tanımlanmakla *(Port -Royal mantığı),* mantığın normal bir bireyin akılyürütmesine yarayan ilkeleri dile getirdiği mi söylenmek isteniyordu? Ama o zaman mantık, ruhbilimden nasıl ayırt edilebilecekti? Husserl, bu ruhbilimleştirici mantık görüşüne şiddetle karşı çıkarak bu görüşün 1) en iyi durumda döngüsel (normal birey, mantığa uygun olarak düşünen birey değil miydi?); 2) en kötü durumdaysa, zorunlu olan mantık yasalarıyla, ruhbilim gibi deneysel nitelikteki bir "bilim"in yalnızca olasılı olan yasaları arasındaki büyük farkı göz ardı ettiği için, saçma olduğunu ortaya koydu. Öyleyse mantık yasalarının zorunluluklarının, *ruhbilimsel bakımdan* onlara aykırı davranmak olanaksızlığından ileri geldikleri söylenemezdi. Peki, mantık yasalarının "katılık"ları nerden geliyordu?

Carnap'a göre, dünya üzerine hiçbir şey söylemeyen birer totoloji (eşsöz) olan bu mantık yasaları, yalnızca dilimizi düzenleyen uzlaşımları dile getiriyorlardı; dolayısıyla "bir önerme aynı zamanda hem doğru, hem de yanlış olamaz" (çelişmezlik ilkesi) gibi bir ilkeye aykırı davranmanın bize olanaksız gibi görünmesinin nedeni, yalnızca bu ilkenin "önerme" sözcüğünün "dilbilgisi" gibi bir şeyi dile getirmesiydi. Bir önerme, tanım gereği, aynı zamanda hem doğru, hem de yanlış olamayan bir şeydi ve çelişmezlik ilkesine ya da herhangi bir mantık yasasına aykırı davrandığını sanan biri de gerçekte hiçbir şeye aykırı davranmamakta ve "önerme" sözcüğüne alışılmamış bir anlam vermekten başka bir şey yapmamaktaydı. Böylece Carnap'a göre mantık yasalarının zorunluluğu, ruhbilimsel nitelikte değil, dilbilimsel nitelikte bir zorunluluktu.

Ancak bu görüş, genel nitelikteki itirazlarla karşılaşması dışında, şu soruya da yol açıyordu: peki, klasik olmayan (sezgici vb.) mantıklardaki durum da böyle midir? Carnap'ın görüşü benimsenirse, örneğin üçüncünün olmazlığı ilkesini reddeden bir mantığın, yalnızca önerme kavramı gibi klasik mantığın temel kavramlarının tanımını değiştirdiğini kabul etmek gerekiyordu. O zaman da çeşitli mantıkları karşılaştırmak olanaksız bir duruma geliyordu. Oysa, tersine, mantık önermeleri de içinde olmak üzere bütün önermelerin, bazı deney sonuçları karşısında gözden geçirilmeleri gerektiği düşünülebilirdi. Heisenberg'in belirsizlik bağıntıları buluşu gibi kuvantum mekaniğinde yapılan buluşların, bizi mantığın çelişmezlik ilkesi gibi temel yasalarını hafifletmeye, hatta reddetmeye yöneltmeleri gerekmiyor muydu? Quine şöyle diyordu: "Kuramsal olarak mantık, gözden geçirilmeye kuvantalar mekaniğinden ya da bağıntılılık kuramından daha az açık değildir. Bu durumda, amaç, bir dünya sistemidir". Bununla birlikte, gerçekte deneyci bir nitelik taşıyan bu mantık anlayışına karşı, Geach ile birlikte şöyle bir itirazda bulunulabilirdi: "Fizik kuramların gelişmesinde ne olursa olsun, mantığın temellerine dokunmamak gerekir. Çünkü mantık, doyurucu olmayan kuramları devirebilmek için, bir kaldıraç hizmetini ancak böyle görebilir. Lavoisier flojistik yandaşlarının, deneysel sonuçlardaki farklılıkları açıklamak için, flojistiğe değişik ve birbiriyle bağdaşmaz özellikler yüklediklerini ortaya koymuştu. İyi ki o sırada mantığı flojistik kuramına uyduracak biçimde eğip bükmeye yatkın mantıkçılar yokmuş!". Birden çok mantığın var oluşunun başlangıçtaki tartışmayı nasıl yeniden canlandırdığı görülüyor: Mantığın bir ussal söylemler aleti olduğu söylenmekle, işlevinin yalnızca çeşitli "ussallık alanları"nda kullanılan kanıtlama biçimlerini (mekanik için "kuvantum mantığı", hukuksal kanıtlama için "gerekim mantığı" vb.) düzenlemek olduğu mu söylenmek istenmektedir? Yoksa tam tersine, ona kuralcı bir değer tanımak, yani yanlış kuramları ortaya çıkarmak ve söküp atmak için, Geach'ın deyişiyle onu bir kaldıraç gibi kullanmak mı gerekmektedir?

Bir başka açık sorun da, mantık ve matematik arasındaki ayrım sorunuydu. Yeni bir sorun olan bu sorun, Boole, Schröder, Frege ve Peano'nun etkisiyle mantık araştırmalarının yeniden canlanması sonucu ortaya çıktı. Mantık, Aristoteles'ten başlayarak bağlı bulunduğu felsefeden ayrılalı ve matematiğe yaklaşalı beri, 1) çalışmalarını daha çok naif matematik kurallarının biçimselleştirilmesi ve klasik matematikte kullanılan akılyürütme biçimlerinin incelenmesi üzerinde yoğunlaştırarak; 2) kendisi de matematik bir kuram biçimini kazanarak (mantığın belitleştirilmesi), iki bakımdan son derece önemli gelişmeler gösterdi. Mantık ve matematik arasındaki ilişkiler sorunu karşısında, gerçekte yalnızca lojisizm açısından öğretisel bir çözüm denemesinde bulunulduysa da, bugün daha az ilgi uyandıran bu sorun, matematiği $\in$ ilinti simgesinin kullanılmasıyla başlatmaya karar verilerek, pragmatik ve kısacası uzlaşımsal bir biçimde çözüldü.

Mantık bilimi, Friedrich Hegel'in yapıtı → WISSENSCHAFT DER LOGİK.

Mantık üt-tayr, iranlı mutasavvıf şair Feridettin Attar'ın tasavvuf içerikli mesne-

visi (1187). Gazali'nin *Risalet üt-tayr* adlı yapıtından esinlenerek yazıldı. 4 931 beyitlik mesnevinin ana fikri, vahdet-i vücut (varlık birliği) görüşüdür. Bu tasavvuf görüşü alegorik bir biçimde kuşları konuşturarak anlatılır: kuşlar kendilerine bir padişah seçmek üzere toplanırlar. Süleyman peygamberin elçisi Hüthüt, adı Simurg olan kuşlar padişahının yerini bildiğini, onun Kaf dağında yaşadığını söyler. Ancak buraya erişmek çok tehlikeli ve zordur. Tehlikeli bir yolculukla 7 vadiyi aşarak Simurg'un bulunduğu yere ulaşırlar. Gelinceye kadar sayıları 30'a düşmüştür. Farsça Simurg da (si murg=) "30 kuş" demektir. Böylece Simurg olarak gördüklerinin kendilerinden başkası olmadığını kavrarlar. Simurg onlara, "Siz 30 kuş olarak geldiniz, daha çok gelseydiniz daha çok görünürdünüz. Burası bir aynadır" der. Sonunda tümü kendilerini Simurg'un varlığında yok ederler. Böylelikle birliğe ulaşılmış, aranan bulunmuştur. Ana konu Attar'dan alınarak ilk kez türkçeye Gülşehri tarafından çevrildi (1317). Garcin de Tassy de fransızcaya (*Mantic Uttair ou la language des oiseaux*, 1863) çevirip yayımladı. Farsçadan türkçeye yeni bir çevirisini ise A. Gölpınarlı yaptı (1944, 2 c).

MANTIKA a. *Yörs.* Davarların kulağını keserek yapılan nişan.

MANTIKÇI a. **1.** Mantık bilimiyle uğraşan kimse. **—2.** Mantık dersi veren öğretmen.

MANTIKÇILIK a. **1.** Fels. Akılyürütmelerin mantığı üzerinde duran ve ruhbilimsel yönlerine önem vermeyen görüş. **—2.** Mant. Mantıkla matematiğin ilişkileri konusunda, özellikle Frege ile Russell'in savunduğu görüş. Bu görüşe göre, "mantık matematiğin gençliği, matematik ise mantığın olgunluk çağıdır" (Russell, *Introduction to Mathematical Philosophy* [Matematiksel felsefeye giriş]). [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Carnap'a göre, mantıkçılığın programında birbirinin tamamlayıcısı olmakla birlikte, birbirinden farklı iki yön vardır: 1) matematiksel kavramların açık tanımlar yardımıyla mantıksal kavramlardan türetilmesi; 2) salt mantıksal tümdengelimler yardımıyla mantıksal belitlerden matematiksel teoremler türetilmesi. Bu iki yönden genellikle daha önemli sayılan ikincisi, Hilbert'ten beri, çoğu kez, başarısız görülmüştür. Çünkü, Frege'nin kardinal sayı kavramıyla ilgili tanımı, küme kavramına başvurur; oysa, bu kavram bir mantık teoremi değil, matematik kavramıdır, bunun bilgisizce kullanılması çelişkilere yol açar. (→ ÇATIŞKI.)

MANTIKDIŞI sıf. Mantıkla ilgisi olmayan; mantığın ilke ve kurallarından yoksun.

MANTIKEN be. (ar. *mantık*'tan *mantiken*). *Esk.* Mantıksal olarak, mantık açısından: *Bu mantıken hatalı bir girişim.*

MANTIKİ sıf. (ar. *mantık* ve *-i*'den *mantıki*). Akla uygun şey için kullanılır; mantıklı, mantıksal: *Bu yaptığının mantıki bir açıklaması olmalı.*

MANTIKİ, asıl adı **Ahmet,** türk şair (Şam 1594 - *ay. y.* 1635). Nahçivanlı bilgin molla Zeynettin'in oğlu. Medrese öğrenimi görerek İstanbul, Edirne, Şam, Halep gibi kentlerde müderrisliklerde bulundu. Güzel konuşur, iyi taklit yapardı. Bu nitelikleri dolayısıyla Murat IV'ün musahipleri arasında yer aldı. Onun emriyle Nef'i için bir hicviye yazmıştı. Daha sonra Şam mütesellimi Osman Ağa için yazdığı hicviye ise idam edilmesine yol açtı. *Divançe*'si basılmıştır (1867).

MANTIKLI sıf. **1.** Mantık kurallarına, akla, sağduyuya uygun şey için kullanılır; mantıki: *Soruna mantıklı bir çözüm getirmek. Sorulara mantıklı yanıtlar vermek. Mantıklı bir karar.* **—2.** Doğru düşünen ya da eylemlerinde belli kurallara, ilkelere uygun davranan kimse için kullanılır: *Mantıklı bir kadındır, senin zor durumda kaldığın için böyle davrandığını anlayacaktır*

◆ be. Eylemin mantıklı bir kimseye yakışır biçimde yapıldığını gösterir: *Mantıklı davranmak. Mantıklı konuşmak. Kararı hepimize mantıklı geldi.*

MANTIKÖNCESİ sıf. **1.** Henüz mantıksal düşünce aletlerini kullanabilecek güçte olmayan bir çocuğun yaşına, davranışlarına vb. denir. **—2.** İnsanların henüz mantığın soyut kavramlarına erişmemiş oldukları bir tarih evresine, uygarlığa, düşünceye, vb. denir. (Eşanl. PRELOJİK.)

MANTIKSAL sıf. **1.** Mantıkla ilgili. **—2.** Mantık kurallarına uygun; mantıklı, mantıki: *Bu konuda mantıksal bir açıklama getiremedi.* **—3.** Olayların doğasından kaynaklandığı düşünülen, zorunlu, kaçınılmaz olan şey için kullanılır: *Olguların mantıksal akışı.*

—Bilş. "Doğru" ya da "yanlış", "0" ya da "1" vb. biçimlerde adlandırılan iki durumdan yalnızca birinde bulunabilen bir devre, öğe, değişken için kullanılır. (Eşanl. LOJİK.)

—Mant. *Mantıksal belit,* özel bir matematik kuramın, mantıksal olmayan belitler ya da bu kurama özgü belitler denilen özgül belitlerinin tersine, önerme hesabı ya da eşitlikli yüklemler hesabı beliti. || *Mantıksal simge,* belli bir matematik kurama özgü, *mantıksal olmayan simgeler*'in (örneğin ∈ ilinti simgesi, mantıksal olmayan bir simgedir) tersine, önerme eklemi, ∃ varoluşsal ya da ∀ tümel niceleyici veya = eşitlik simgesi. || *Mantıksal yasalar,* her ne olursa olsun, yani içinde yer alan önermelerin doğruluk ya da yanlışlığından bağımsız olarak doğru bir söylemdeki önermelerin bağlantısını simgeleyen formüllerin tümü.

MANTIKSAL-MATEMATİKSEL sıf. Hem mantık hem matematikle ilgili olan.

MANTIKSIZ sıf. **1.** Mantık kurallarına, akla aykırı olan şey için kullanılır: *Mantıksız bir yanıt.* **—2.** Mantıktan yoksun, doğru akıl yürütmeyen bir kimse; onun davranışı için kullanılır: *Mantıksız bir insan.*

◆ be. Mantıksız bir kimseye yakışır biçimde: *Mantıksız konuşmak.*

—Mat. *Mantıksız belit,* bir matematik kuramının özel beliti, bu belit, bütün matematik kuramlarında ortak olan (bu bakımdan çoğu kez açıkça belirtilmeyen) mantık belitlerine karşıt olarak kullanılır. (Örneğin, " $x+0 = x$" aritmetiğin mantıksız bir belitidir; bu belit mantıksız "0" değişmezini içermektedir.) [Eşanl. ÖZEL BELİT.]

MANTIKSIZLIK a. **1.** Mantıksız olan bir şeyin ya da mantıktan yoksun bir kimsenin niteliği: *Bu ne mantıksızlık.* **—2.** Mantıksız davranış: *Artık bu kadar da mantıksızlık yapılmaz.*

MANTİ a. Denizc. **1.** Gabya serenini kaldırmak için gurcatanın altındaki bastikadan ya da kapela olunan tornodan donatılan halat ya da zincir. **—2.** Abaşo gabya sereninin kandilisası. **—3.** *Manti kapan,* bir ucu sabit, diğer ucu bir makaradan geçirilerek aşağıdan yukarı doğru çekilerek kullanılan bir tür makara donanımı. || *Manti tornosu,* gabya serenini kaldırıp indirmede kullanılan hamaylıya tutturulmuş tek dilli makara.

MANTİCORA a. Güney Afrika'da yaşayan büyük kumkanatlıböcek cinsi.

—ANSİKL. *Manticora*'lar kumkanatlıböcekgillerin en iri üyeleridir. Siyah renkli, pürtüklü, tıknaz bedenlidirler; keskin ve yay biçiminde çok büyük ağız parçaları vardır; kanatları yoktur. Daha çok düzkanatlılarla beslenirler Mozambik'te yaşayan *Manticora herculeana* cinsin örnek türüdür.

MANTİDAE a. Zool. PEYGAMBERDEVESİGİLLER familyasının bilimsel adı.

MANTİKE a. (yun. sözc.). Antikçağ'da, kâhinlikle ilgili uygulamaların tümüne verilen ad. (Platon, *mantike*'nin, kendiliğinden ya da bilerek tanrısal esine başvurmayı gerektirdiğini vurgulamak amacıyla, *mantike*'yi, kendinden geçme anlamındaki *manike*'ye yaklaştırır.)

MANTİLLA a. (isp. sözc.; geç lat. *mantellum,* manto'dan). İspanyol kadınlarının yüksek bir tarakla topuzlarına tutturdukları, genellikle siyah renkte dantel ya da ipek eşarp.

MANTİLYA a. (ital. *mantiglia*'dan). Denizc. **1.** Serenleri direklere ve çubuklara donatmak için, seren cundalarından alınan ve direğe bağlanan halatlar. **—2.** Yük bumbalarını cundalarından kaldıran ve istenilen eğimde tutan palanga donanımı ya da çelik halat. **—3.** *Mantilya doğrultmak,* yelken serenlerini direklere dik, güverteye ve birbirlerine koşut duruma getirmek. || *Mantilya flaması,* mantilya doğrultmada kullanılan el flaması. (Mantilya doğrulturken gemiden uzaktaki bir filikadan bu flamayla gemiye işaret verilir.) || *Ana mantilya,* dikmeleri ya da bumbaları dikine konumda, istenilen açıda tutan vento ya da palanga. || *Kontra mantilya,* ana mantilyaları takviye etmek için seren cundalarından direklere kapela edilen ariyet mantilya.

MANTİNATO a. (ital. *mantenuta*'dan). *Arg.* Eskiden bir erkeğin müslüman olmayan metresine verilen ad. (*Mantinota, mantunita* da denir.)

MANTİNEİA. Tar. coğ. Arkadhia'da Yunan kenti, Peloponisos konfederasyonu'nun üyesi olan kent, Sparta'nın ele geçirmeye çalıştığı güney bölgesi Parrasia konusunda Tegea ve Sparta ile çatışmaya girdi (İ.Ö. V. yy. sonu); bu çatışmayı Sparta kazandı (418). Otuz yıllık bir mütareke imzalandı. Sparta, sözüne bağlılık işareti olarak surlarını yıkmayı reddeden Mantineia'yı aldı (385), yıktı ve halkını dağıttı. Kent, biraz uzakta yeniden inşa edildi. Mantineialılar'la Agesilas yönetimindeki Spartalılar, 362'de Epaminondas komutasındaki Thebailiier'e karşı savaştılar; Epaminondas'ın ölümüne sahne olan bu savaşın sonucu belirsiz kaldı. Mantineia, 222'de Antigonos Doson tarafından yeniden yıkıldı ve halkı köle olarak satıldı. İ.Ö. 207'de Mantineia ovasında Philopoimen, Lakedaimonlu tiran Makhanidas'ı yendi ve öldürdü. Polybios; muzaffer, ama savaşların, göçün ve yoksulluğun zayıf düşürdüğü bu kenti, Yunanistan'ın hellenistik çağdaki çöküşünün simgesi sayar.

manti

MANTİQUEİRA *(serra da),* Doğu Brezilya'da kütle. İtatiaia kütlesinde 2 800 m yüksekliğe yaklaşan, bir yükselme geçirmiş bir sert taban kütlesidir. Güney aklanı, Paraíba do Sul vadisi çukuruna doğru birdenbire alçalır; kuzey aklanıysa iç kesime doğru yavaş yavaş iner: Paraná'nın ana kolu rio Grande buradan doğar. Yüksek kesimlerde savanlar uzanır. XVII. yy. sonlarına doğru São Paulo'lu haydutlar bazı eşikleri aşmayı başardılarsa da, Serra da Mantiqueira tarih boyunca geçişi engelleyen bir set oluşturur.

MANTİS a. (fr. *mantisse*). Arit. *Bir a ondalığının mantisi,* E(*a*), *a* nın ayırtedicisi ya da tam kısmı olmak üzere *a* − E (*a*) farkı. (Bir ondalığın mantisi daima 0 ile 1 arasındadır. Bu kavram özellikle ondalık logaritmalar için kullanılır, çünkü bir logaritma kendi ayırtedicisinin ve mantisinin toplamıdır.)

—ANSİKL. Bir lg*x* ondalıklı logaritmasının mantisi, lg*x*′ e eşit, sıkı pozitif ve 1 den küçük sayıdır, burada $1 \leqslant x' < 10$ olmak üzere $x = 10^n x'$ dür; bu durumda $\lg x = n + \lg x'$ elde edilir.

n bağıl tamsayısı lg*x* ondalıklı logaritmasının ayırtedicisi, lg*x*′ de mantisidir. Aynı rakam dizisiyle yazılan ama virgülü aynı yerde bulunmayan bütün sayıların mantisleri aynıdır.

lg3 182 = lg ($10^3 \cdot 3{,}182$) = 3 + lg 3,182
lg 0,03182 = lg ($10^{-2} \cdot 3{,}182$) = $\bar{2}$ + lg 3,182
Öyleyse ondalıklı logaritmalar, mantisleri bilinirse belirli olurlar; bu yüzden logaritma cetvelleri gerçekte mantis cetvellerine indirgenmiş olur.
Cetvellerde 3 182 ye bakıldığında öyleyse lg 3 182 ya da lg 0,03182 nin mantisi 5 nci basamaktan yaklaşımla 0,50270 olarak bulunacaktır.

MANTİSPA a. Sıcak bölgelerde yaşayan, çok güzel ayakları ve başıyla peygamberdevesine benzeyen böcek cinsi. (*Planipennia* takımı; *Mantispidae* familyasının örnek türü.)
—ANSİKL. Mantispalar etçil böceklerdir. Larvaları örümceklerin ipek kozalarında yaşar ve onların yumurtalarıyla beslenir. Gelişmeleri sırasında aşırı başkalaşma geçirirler. *Mantispa pagana* türü iyi bilinir.

MANTİZM a. (fr. *mentisme*). Psik. Fikirlerin ya da imgelerin hızla, durmadan ve engellenemez biçimde geçit yaptıkları düşünce karışıklığı. (Saplantıya benzer, çünkü özne tarafından uyulması zorunlu bir patolojik görüngü olarak duyulur.)

MANTO a. (fr. *manteau;* lat. *mantellum, mantum*'dan). Uzun kollu, önden açık ve genellikle yakası olan giysi; soğuktan korunmak amacıyla diğer giysilerin üzerine giyilir.
—Jeofiz. ve Gezbil. Tellürik bir gezegenin, özellikle de Yer'in, kabukla çekirdek arasında kalan bölümü. (Tavanını mantonun oluşturduğu yer mantosu, yaklaşık 2 900 km derinliktedir. Bu kuşağın en belirgin özellikleri, kabuk-manto sınırında boyuna dalgaların hızının birdenbire artması [6 -7 km/s'den yaklaşık 8 km/s'ye] ve yine bu dalgaların hızının manto-çekirdek sınırında hızla düşmesidir [mantonun tabanında 13,7 km/s'den çekirdeğin tavanında 8,1 km/s'ye].)
—Nörol. Memeli olmayan omurgalılarda telansefalin, az kalın, karıncıkların üstünde yer alan yan sırt bölümü. (Manto, memelilerde kalınlaşarak beyin korteks'ine dönüşür.) [Eşanl. PALYUM.]
—Terz. *Rob manto,* kesimi mantonunkinden esinlenmiş, altına ya da üstüne diğer bir giysi giyilmesine gerek duyulmadan rahatlıkla kullanılabilen kadın elbisesi.
—Zool. ÖRTENEK'in eşanlamlısı.

MANTO ("Kehanette bulunan"). Yun. mit. Tiresias'ın kızı; babasından kehanette bulunma yetisini aldı. Delphoi'de kâhinlik sanatını öğrendikten sonra Klaros'a yerleşti. Oğlu Mopsos da kâhindi.

MANTOL → MENTOL

MANTOLU BABUİN a. Erkekleri çok güzel gümüşi renkli babuin. (Her erkeğin birçok dişiden oluşan bir haremi vardır; dişilerin harem içinde hakları kesin biçimde belirlenmiştir. Bil. a. *Papio hamadryas;* uzunkuyruklumaymungiller familyası.) [Eşanl. MANTOLU PAVİYAN, HABEŞİSTAN MAYMUNU.]

bir mantolu babuin başından ayrıntı

MANTOLU PAVİYAN a. Zool. MANTOLU BABUİN'in eşanlamlısı.

MANTOLUK sıf. ve a. Manto yapmaya elverişli kumaş için kullanılır.

Mantoux tepkimesi ya da **testi** (fransız hekim Charles *Mantoux*'nun [1877 -1947] adından). Tüberkülinle yapılan deri içi tepkimesi.

MANTOVA, İtalya'da kent, Lombardi-a'da il merkezi, Po ırmağının kolu Mincio'nun kıyısında; 58 000 nüf. (1991).
Alçak ve uzun zaman bataklık olarak kalmış bir ovada yer alan ve Mincio sularının oluşturduğu üç gölle çevrili bulunan Mantova, kıta İtalyası'nın başlıca müstahkem mevkilerinden biriydi. «Gonzagalar'ın eski fiefi olan kent, değerli anıtlarını bu ailenin sanatseverliğine borçludur: XIII -XVIII. yy.'lar arasında yapılan Dukalar sarayı (Pisanello ve Mantegna'nın freskleri, resim ve heykel koleksiyonları); Bonacolsi sarayı (XIII. yy.); XIV. yy.'da yapılıp daha sonra G. Romano'nun onardığı katedral; S. Lorenzo kilisesi (rotondası XI. yy.'dan kalma), her ikisi de Alberti'nin planına göre yapılan S. Sebastiano (yunan haçı planlı) ve S. Andrea (latin haçı planlı) kiliseler (XV. yy.); XVI. yy.'da G. Romano'nun yaptığı ve dekore ettiği Te sarayı ve Gonzagalar konağı; vb. Torino-Venedik ve Verona-Parma yolları kavşağında yer alan Mantova, önemli bir ulaşım merkezidir. Aşağı Po ovasının tarım merkezi olan kentte aynı zamanda sanayi etkinlikleri de yer alır: petrol rafinerisi, kimya, elektrikli gereçler yapımı, kâğıt. —*Mantova ili,* 2 339 km²; 370 892 nüf. (1989). Po ovasında Garda gölünde Po ırmağına kadar uzanır; bu konumuna bağlı olarak temel gelir kaynağı tarımdır: üzüm, dut, buğday, hayvancılık.
—Tar. İ.Ö. VI. ya da V. yy.'da Etrüskler tarafından kurulan Mantova, sonradan Galyalılar'ın eline geçti. İ.Ö. III. yy. sonunda da Romalılar'ın oldu. Kral Alarik döneminde Gotlar tarafından yağmalanan (İ.S. 401) kent, VII. yy.'da Lombardlar'ın elinde kaldı. Canossa kontlarına bağlı bir piskoposlukken kontes Matilde'nin ölümünden sonra onlardan ayrıldı. XII. yy.'ın sonunda Mantova çeşitli hizipler arasındaki mücadelelerden büyük zarar gördü. Sonunda, 1235'te komün hareketi kesin başarıya ulaştı ve Mantova o tarihten başlayarak welfe yanlısı bir kent oldu. XIII. yy.'ın sonunda kent yönetimi yüksek memur zorbalığına dönüştü. 1308'de Bonacolsi, imparator tarafından veraset yoluyla gelmiş senyör olarak atandı, ama 1328'de onun yerini Gonzaga ailesinden Luigi aldı. Gonzaga ailesi, daha sonra da bu ailenin bir kolu olan Neversler egemenliklerini ve Mantova'nın bağımsızlığını 1708'e kadar sürdürdüler. İmparator Sigismond tarafından markiliğe (1433), Karl V tarafından da düklüğe (1530) yükseltilen Mantova devleti 1536'da topraklarına Monferrato'yu da katarak genişledi.
Mantova'nın XV. ve XVI. yy.'lardaki gelişmesi, Gonzagalar'ın koruyuculuğu sayesinde (özellikle Gianfranco'nun) düşünce ve sanat yaşamında büyük bir atılıma yol açtı. 1627'de Otuz Yıl savaşı içinde Gonzaga ailesinin ana kolunun sönmesi Fransa (Neversler'in koruyucusu) ile Habsburglar (Guastallalar'ın koruyucusu) arasındaki rekabetin yol açtığı ciddi bir veraset mücadelesini başlattı. Bu mücadeleyi Charles I de Gonzague-Nevers kazandı. Kent, 1708'de Ferdinando Carlo III'ün vâris bırakmadan ölmesiyle bağımsızlığını yitirdi. Savoia, Monferrato'ya katılırken Habsburglar da Mantova bölgesini veraset yoluyla edinilen bir düklük (1710) yaparak Milano düklüğüne bağladılar (1745). Mantova ilk İtalya seferi sırasında Bonaparte tarafından, yedi aylık bir kuşatmadan sonra alındı ve Campoformio* antlaşması ile Mantova Repubblica Cisalpina'ya katıldı (1797). Kent, Mincio eyaleti'nin merkezi oldu. 1799'da Suvorov tarafından kuşatılan Fransızlar teslim oldular. Mantova, Marengo savaşı'ndan sonra (1800) yeniden kurulan Repubblica Cisalpina'ya (1805), daha sonra da İtalyan krallığı'na katıldı. Mantova önce Lombardisch-Venezian krallığı'nın (1815-1859), sonra da Venezia'nın (1859-1866) yazgısını paylaştı.

Scala

Mantova 1525-1535 arasında Giulio Romano tarafından inşa edilen Te sarayı'nın loggiası

MANTRA, *düşünme aleti* anlamına gelen ve hinduculukla buddhacılıkta manevi bir güçle donanmış bir hece ya da bir sözü adlandıran sanskritçe sözcük. Mantralar arasında, *bıca* (tohum) *-mantra*'nın tüm bir felsefeyi özetlediği ya da bir tanrıyı simgelediği söylenir. Böylece, örneğin *om* hecesi, brahmanı anımsatan hece olarak kabul edilir. Mantralar murakabede ve çeşitli törenlerde, özellikle giriş törenlerinde kullanılırlar. Giriş törenlerinde usta, yeni girenin kulağına gizli bir mantra fısıldar. Giriş töreni sırasında genç brahmana, tanrı Savitri'yi yardıma çağıran *gayatri-mantra* iletilir. Mantra uygulaması, hindu ve buddhacı tantrada çok gelişmiştir.

MANTRAYANA → VACRAYANA.

MANTUK sıf. (ar. *nutk*'tan *mantûk*). *Esk.* Söylenmiş: *"Şu tasvir ettiğim hilkat benim mantûk-ı halimdir."* (Tevfik Fikret).
◆ a. **1.** Söylenmiş şey, söz. **—2.** Anlam, kavram.

MANU, *adam* anlamında sanskritçe sözcük; hindu mitolojisine göre evrenin her evresinde *(kalpa),* insan soyunun atası sayılan ilk insan için kullanılır. *Manu-smriti* yasalarını hazırlayan kişi olarak kabul edilir. *Şatapatha Brahmana*'da, destanlarda ve puranalarda Manu ile ilgili mitolojik öykülere rastlanır. Hindistan'da yaşayan Ortaçağ kralları soy kütüklerini ona dayandırırlardı.

MANUBRİYUM a. (lat. *manubrium,* yen, avuç'tan). **1.** Bazı suyosunlarının başçıklarını oluşturan sekiz hücreden her biri. **—2.** Medüzlerde ağzın açıldığı uçlarda dokunaçlı ya da dokunaçsız boru biçiminde oluşum. (Manubriyum, medüzün şemsiye "sapı"dır.)

MANUCCİ (Niccolo ya da Nicolao), venedikli gezgin, hekim ve tarihçi (Venedik 1639 - Delhi 1709). On dört yaşında baba evinden kaçarak bindiği bir gemiyle İstanbul'a geldi. Tüccar kervanlarına takılıp, yollarda merak ettiği hekimlik mesleğini de öğrenerek Anadolu ve İran üzerinden 3 yılda Hindistan'a ulaştı (1656). Delhi'de bir süre hekimlikle geçimini sağladıktan sonra yanına kapılandığı (1659) Evrengzib'in saray hekimi olarak büyük ün ve servet kazandı. Onun ölümü üzerine (1707) yerine geçen oğlu Şahâlem Bahadırşah I'in hizmetine girdi ve Hint-Türk İmparatorluğu'nun Evrengzib dönemini (1658-1707) *Storia del Mogol* adlı yapıtında kendi gözlemlerine dayalı olarak anlattı. Yapıtın elyazması özgün nüshası bugün Venedik Ulusal kitaplığı'ndadır.

BİZANS İMPARATORLUĞU

MANUEL I KOMNENOS (1118'e doğr.

- 1180), Bizans imparatoru (1143-1180), İoanes II'nin dördüncü oğlu ve ardılı. Cesur bir savaşçı ve usta bir diplomattı. Evrensel bir imparatorluk kurmak istedi, ama batı uygarlığının etkisinde kálmasına rağmen batılı devletlerle anlaşmazlığa düştü. İkinci Haçlı seferinin (1147) yarattığı sıkıntılar, Sicilya Normandiyalılarına karşı imparator Konrad III ile olan ittifakını güçlendirmesini engellemedi (1146'da Konrad III'ün baldızıyla evlenmişti) ve Ruggero II ölünce (1154) İtalya üzerine bir sefer düzenledi, generalleri bütün Apulia'yı ele geçirdiler; ama Konrad III'ün desteğinden (1152'de öldü) yoksun kalan Bizans, Sicilyalı Guglielmo I'in karşı saldırısını durduramadı ve bir barış antlaşması imzaladıktan (1158) sonra İtalya'dan çekildi. Manuel I metbuluğunu doğu latin devletlerine kabul ettirdi (1159). Türk emirleri arasındaki anlaşmazlıklardan yararlanarak Anadolu'da bazı askeri başarılar elde etti ve Anadolu selçuklu sultanı Kılıç Arslan II ile bizans lehine bir antlaşma (1162) yaptı. Sonra Macaristan'a girdi (1164), Dalmaçya'yı ele geçirdi (1168) ve Sırbistan'a boyun eğdirdi (1172). Bu başarılardan ve Bizans'ın Cenova (1169) ve Pisa (1171) ile imzaladığı antlaşmalardan rahatsız olan Venedik, karşılıklı ilişkilerin on yıl boyunca kopmasına yol açan bir çatışmayı başlattı. Parlak başarılara karşın Manuel, tecrit edilmiş durumdaydı; ayrıca Kiliseler'in birliği sorunu papayla yakınlaşmasını engelliyordu. Öte yandan Kılıç Arslan Anadolu'da durumunu sağlamlaştırmayı başarmıştı. 1176'da Konya üzerine sefere çıkan Manuel I, Kılıç Arslan'ın komutasındaki türk birlikleri karşısında Myriokephalon' da büyük bir bozguna uğradı. (→ MYRİOKEPHALON SAVAŞI.)

MANUEL II PALAİOLOGOS (1348 -1425), Bizans imparatoru (1391-1425). İoannes V'in ikinci oğlu ve veliahtı. Saltanatı süresince Bizans üzerinde baskısını artıran Osmanlılar'a karşı koymaya çalıştı. Yıldırım Bayezit'in saldırısı üzerine Haçlılar'ı yardıma çağırdı; ama Haçlılar Niğbolu' da yenildiler (1396). Manuel II bunun üzerine iktidarı İoannes VII'ye bırakıp Batı' dan yardım aramaya gitti (1399-1402), ancak başarılı olamadı; çünkü Batı, fransız -ingiliz anlaşmazlığı ve Büyük ayrılık ile meşguldü. Türkler'in kuşattığı İstanbul'u Yıldırım Bayezit'in Timur karşısındaki yenilgisi (Ankara savaşı, 1402) kurtardı. Manuel II taht kavgasına girişen osmanlı şehzadelerinden Emir Süleyman ile bir antlaşma yaptı ve bazı kazanımlar elde etti. Süleyman'ı ortadan kaldıran (1411) ve İstanbul'u ablukaya alan Musa Çelebi'ye karşı, Mehmet Çelebi'yi (Mehmet I) destekledi. Mehmet I (1413-1421) ile iyi ilişkilerini sürdürdü, ama Murat II tahta çıkınca (1421) İstanbul yeniden kuşatıldı ve Mora akın alanı oldu (1423). Kent düşmedi, ama Manuel II Murat II'nin vasalı olmayı ve ülkesini elinde tutmak için haraç ödemeyi kabullenmek zorunda kaldı. Aynı zamanda papa Martinus V'in kiliselerin birleşmesi karşılığında yardım önerisini de kabul etmedi. Manuel II iktidarı, 1421'den başlayarak tahta ortak ettiği oğlu İoannes VIII'e bırakarak bir manastıra çekildi.

MANUEL I KOMNENOS (öl. 1263), Trabzon rum imparatoru (1238-1263). Sebastokrator Manuel Komnenos'un (öl. 1185) oğlu Aleksios I'in ikinci oğluydu. Moğollar'a yenildi ve onların vasalı oldu; ama Bağdat'ın İlhanlılar tarafından yağmalanmasını (1258) fırsat bilen trabzonlu Rumlar onun döneminde ticareti ele geçirdiler.

MANUEL II KOMNENOS (öl. 1332), Trabzon rum imparatoru (ocak-eylül 1332). Andronikos III'ün oğlu. Ancak birkaç ay hüküm sürdükten sonra amcası Basileios tarafından öldürtüldü.

MANUEL III KOMNENOS (öl. 1412), Trabzon rum imparatoru (1390-1412). Babası Aleksios III tarafından 1376'da tahta ortak edildi. 1398'de egemenlik alanını Trabzon Rum İmparatorluğu sınırlarına kadar genişleten Osmanlılar'a vergi vermek zorunda kaldı. Timur, Manuel III'ü kendisiyle ittifak kurmaya zorlayarak osmanlı tehdidinden kurtardı.

MORA YUNAN DESPOTLUĞU

MANUEL KANTAKUZENOS (öl. Mistra 1380), Mora despotu (1348-1380). İoannes VI'nın üçüncü oğlu. Önce, imparator olan babasının safında Palaiologoslar'a karşı çarpıştı, sonra Mistra despotu oldu. Mistra'yı (Mora) etkin bir kültür merkezi durumuna getirdi.

PORTEKİZ

MANUEL I Büyük (Alcochete 1469 - Lizbon 1521), Aviz hanedanından Portekiz kralı (1495-1521), Viseu dükü. Kuzeni João II'den sonra tahta çıktı. Portekiz' in yararına yarımadanın birliğini gerçekleştirmek umuduyla art arda katolik krallarının iki kızı (1497 ve 1500) ve sonra da onların yeğeniyle (1518) evlendi. Yerel ayrıcalıkları sınırlayarak Portekiz'in mutlak hükümdarı oldu. João II'nin denizlerde başlattığı girişimi sürdürdü. Vasco da Gama, Álvares Cabral, Albuquerque gibi conquistadorlar sayesinde Güney Amerika ve Hint okyanusu'nda Portekiz İmparatorluğu'nun temellerini attı. İktidara gelir gelmez Yahudiler'i ve Müslümanları sınır dışı etmişti. Saltanatı sırasında, Portekiz, "manuel*" üslubu denilen gotik tarzın ürünü anıtlarla (Belém manastırı) zenginleşti.

MANUEL ÜSLUBU a. (Portekiz kralı *Manuel I*'den), XV. yy. sonu ile XVI. yy. başlarında, portekiz mimarlığını belirleyen süsleme üslubu.
—ANSİKL. Manuel üslubu, Portekiz'in denizaşırı keşiflerinden dolayı birden zenginleşerek dışa açıldığı döneme rastlar. Alevli gotik ve islam sanatından alınan çeşitli öğeler içermesine rağmen, belirgin bir ulusal özellik taşır. Manuel üslubunun en ünlü yapıları, Setúbal'da İsa kilisesi, Belém'de Jerónimos tarikatına ait eski Maria manastırı ve yanındaki kule, Batalha' da krallık manastır avlusunun taş şebekeleri ve "kusurlu" capellalarda gerçekleştirilen son çalışmalar, Tomar'da İsa tarikatı'na ait manastır kilisesi ve bu kilisenin sacristia'sıdır. Dönemin ünlü ustaları M. Fernandes, Boitac, Diogo ve Francisco de

Bk. resim sayfa 7778

Arruda, João de Castilho tarafından gerçekleştirilen bu yapıtlar, manuel üslubunda gözlemlenen farklılıkları ve bu üslubun Rönesans'ın gelişmelerine kadar geçirdiği evreleri incelemeye olanak sağlar.

MANUEL II (Lizbon 1889 - Twickenham 1932), Portekiz kralı (1908-1910). Babası kral Carlos'un ve ağabeyinin öldürülmesinden (şubat (1908) sonra tahta çıktı. Askeri bir ayaklanmayla tahttan uzaklaştırıldı ve İngiltere'ye sığındı (ekim 1910).

MANUEL DEUTSCH (Niklaus), isviçreli ressam, gravürcü ve desinatör (Bern 1484 - *ay. y.* 1530). Paralı asker olarak papanın, daha sonraları da kral François I'in hizmetine girdi, Solothurnlu Urs Graf'ın silah arkadaşı oldu. Mitolojik düşler kurdu, imgeleminde garip zalimliklere, taşkın bir erotizme yer verdi. Bern'deki dominiken manastırı için gerçekleştirdiği *Ölülerin dansı* (1514-1516'ya doğr.) adlı ünlü yapıtı bugün yalnızca sıradan kopyalarıyla tanınmaktadır. Ağaç-oymabasma çalışmalarındansa elde yalnızca *Uslu bakireler ile çılgın bakireler* meselini canlandıran bir dizi yapıt (1518'e doğr., Basel müzesi) bulunmaktadır. Sanatçı, renk tutarlılığıyla belirginleşen resimlerinde ve gümüş uçlu kalemle yaptığı desenlerinde, gerçekçilikle olağanüstüyü, gotik mirasla İtalya'dan alınma rönesans resim öğelerini birbiriyle bağdaştırdı: *Pyramos ile Thisbe, Paris' in yargılaması, Vaftizci Yahya'nın başının kesilişi* (1520'ye doğr.) adlı yapıtlarının üçü de Basel müzesi'ndedir. Reform hareketine bağlanan Niklaus Manuel, 1522'ye doğru, hemen hemen tüm sanatsal etkinliklerini bıraktı ve bir halk şairi kimliğiyle, papaya ve din adamları sınıfına karşı, ahlaki meseller ya da yergiler kaleme aldı:

Bk. resim sayfa 7778

Vom Papst und Seiner Priesterschaft (Papalar ve din adamları) [1522]. Erlach'ta kralın temsilciliğini yaparken 1530'da öldü.

MANUİLSKİY (Dimitriy Zaharoviç), ukraynalı siyaset adamı (Svyatesk, bugün Manuilskoye, Hmelnik bölgesi, 1883 - Kiev 1959). 1903'te Rus sosyal-demokrat işçi partisi'ne girdi, önce 1904' te, daha sonra 1906'da tutuklandı. Sürgüne gönderildi, 1907'de kaçtı ve Batı Avrupa'ya gitti, şubat 1917'de Rusya'ya geri döndü. Troçki'nin "mejrayon" grubuna katıldı ve onunla birlikte Bolşevik partisi'ne girdi. Ukrayna hükümeti tarım komiserliğine (1920), Ukrayna Komünist partisi merkez komite sekreterliğine (1921) getirildi, 1926 yılından 1943'e kadar Komünist enternasyonal sekreteryasında üye-

Bk. resim sayfa 7778

lik yaptı. 1944-1950 arasında Ukrayna hükümetinde görev aldı. 1945'te, BM' nin kurulduğu San Francisco konferansı' nda, daha sonra da örgütün genel kurul toplantılarında delege olarak bulundu.

MANUKYAN (Alis), türk soprano (İstanbul 1939). İstanbul Belediye konservatuvarı'ndan sonra Miami Üniversitesi'nde şan ve opera öğrenimi gördü. Dora Lyon ve Otto Freuhlich'le çalıştı. 1962'de İstanbul Şehir operası'na (1969' da İstanbul Devlet operası'na dönüştü) girdi. *Maskeli balo, Rigoletto, la Bohéme, Carmen, Don Pasquale, Lucia di Lammermoor, Romeo ve Juliet, Don Juan, Figaro'nun düğünü, Anuş, Sevil berberi* gibi yapıtlarda başrol oynadı. ABD ve çeşitli avrupa ülkelerinde konserler vererek birçok ödül kazandı.

MANULAR, Admiralty adalarında yaşayan melanezyalı halk; kazık temeller üzerine kurulu on kadar köyde toplanmış 2 000 kişilik bir topluluktur. Manular'da akrabalık sistemi, hiyerarşik bir yetki dağılımı çerçevesinde erkek ve kız kardeşler -ve bunların soyundan gelenler- arasındaki ilişki üzerine temellenir. Patriklanın tüm ayrıcalık ve yetkileri "erkek kardeş çocukları"na kalır, bunlar ataların ruhuna taparlar; dini büyücülük alanında iktidar "kız kardeş çocukları"na aittir (büyücülük). Manular, balıkçılık ve deniz ticaretiyle geçinirler.

MANUS a. (egemenlik, iktidar anlamında lat. sözc.). Rom. huk. Baba egemenliğine benzer biçimde, kocanın karısı üzerinde sahip olduğu egemenlik hakkı.

MANUS, Admiralty takımadasının başlıca adası, Melanezya'da; 1 639 km²; 23 000 nüf. Dağlık ve ormanlarla kaplı olan ada, Pasifik savaşı sırasında büyük bir amerikan üssüydü.

MANUS İNJECTİO, *elkoyma* anlamına gelen latince deyim. Roma hukukunda, borcunu ödemeyen kişiye karşı alacaklının sahip olduğu elkoyma ve Magistratus'un izniyle kendi özel hapishanesine götürebilme hakkı.

MANUSA a. *Yörs. Dokmc.* D. Anadolu bölgesinde, özellikle Malatya'nın Arapkir, Erzincan'ın Kemaliye ilçeleri ve çevresindeki el tezgâhlarında dokunan yollu ve

Vatikan kütüphanesi

Manuel I Komnenos
XII. yy.'dan kalma yunan elyazmasındaki bir minyatürden ayrıntı
Vatikan kütüphanesi, Roma

B. N., Paris

Manuel II Palaiologos
XV. yy. bir bizans elyazmasındaki minyatürden ayrıntı
Bibliothèque nationale, Paris

Loirat-Explorer

Büyük Manuel I
bir XVI. yy. resminden ayrıntı
Kutsal sanat müzesi, Lizbon

Roy-Explorer

manuel üslubu Coimbra Üniversitesi capellası'nın taçkapısı (Portekiz) 1517-1522 arasında Marco Pires tarafından gerçekleştirildi

Keystone

Dimitriy Zaharoviç **Manuilskiy** (1947'de)

nakışlı bir pamuklu kumaş. (Desen özelliklerine göre düz, taraklı, yılan eğrisi, bademli, çiçekli vb. adlar alır. Pamuk yün karışımı olarak dokunanları da vardır.)

Manu-smriti (*Manu geleneği* anlamında sanskritçe sözc.), *Manava-dharma -şastra* diye de adlandırılan hindu yasalarının en önemli metni; kökeni, ilk insan Manu'ya mal edilir. Olasılıkla İ.Ö. I. yy.'dan kalmadır. 12 bölümden oluşan metin, dört kasta ayrılan bireylerin uymak zorunda bulundukları yasayı *(dharma)* ayrıntılı olarak tanımlamaktadır.

MANUŞ a. (çingenece *manuš*, adam). Tümü çingene halkını oluşturan üç grubun birinden olan kimse.

◆ sıf. Çingene: Manuş gelenek ve görenekleri.

MANUZIO, italyan matbaacı aile; daha çok **Aldo** adıyla tanınır: *Yaşlı* ALDO, Tebaldo Manuzio'nun kısa yazımı; *Bassianus* da denir (Bassiano, Velletri yakınında, 1449'a doğr. - Venedik 1515). 1489'da Venedik'e yerleşti. Tipografi öğrendi ve 1494'de Laskaris'in *Grammatike* adlı yapıtının basıldığı matbaayı kurdu, daha sonra 1495'te Aristoteles'in bir yapıtını yayımladı. Üç yıl içinde 40'ın üzerinde kitap bastı; bunlar dörtlü bir cilt olarak çıkan, Theokritos ve Hesiodos ile Aristophanes' in yapıtlarıdır. 1499'da, daha çok *Poliphili* adıyla bilinen, tipografinin başyapıtı *Hypnerotomachia*'yı yayımladı. 1500'de asolalı matbaa ustası Andrea Torresani' nin kızıyla evlendi ve onun ortaklarından oldu. Aynı yıl *aldino* ya da *italik* denilen eğik karakteri icat etti. Bu sayede Venedik'ten ve papalardan ayrıcalık elde etti. Sekizli ve dörtlü'den daha kullanışlı olan onaltılı formasını buldu. Bu formayla yayınlanan ilk cilt Vergilius'un bir yapıtıdır. Yarım kalan ve ölümünden sonra yayımlanan kitaplar arasında Lucanus'un, Lucretius'un, Erasmus'un (*Deliliğe övgü* [Encomium moriae]) ve Dante'nin yapıtları vardı. 1501'de latince bir gramer, Masurus ile birlikte 1510'da da yunanca bir gramer yazdı. Halka açık kurslar düzenledi, burada gençlere yunan ve latin yazarlarını anlattı. Çeşitli ülkelerde bulunmuş elyazmalarını getirtti ve satın aldı. Yapıtlarını olabildiğince yanlışsız yazmak ve eleştiriler toplamak için bir akademi kurdu (*Accademia aldina* ya da *Neaccademia* ya da *Accademia della Fama*). Matbaa daha sonra 4 oğlunun vâsisi olan üvey kardeşi Andrea Torresani'nin eline geçti. Andrea 1529'da ölünce, ailedeki anlaşmazlıklar yüzünden matbaa 1533'e kadar kapandı; 1533'te matbaanın başına Aldo' nun oğlu Paolo Manuzio geçti. 1540'ta Paolo, kardeşleriyle işbirliğini sağladı. — PAOLO (Venedik 1512 - Roma 1574), Aldo'nun üçüncü oğlu; 1533'te matbaanın yönetimini ele aldı. Latin edebiyatına ilgi duydu (Vergilius, Cicero) ve Petrarca'nın yapıtlarını yayımladı. Venedik'te, eski harfleri ve sanatını öğrettiği 12 genç soyludan oluşan "Genç Akademi"yi kurdu. *Accademia della Fama*'yı yeniden oluşturmak istediyse de, burayı ancak 1556'dan 1561'e kadar ayakta tutabildi. 1561'de papa Pius IV onu Roma'ya çağırdı ve Palatina kitaplığı'nın elyazmalarına göre Kilise babalarının yapıtlarını basma görevini verdi. Kısa bir süre sonra, 1563'te, Paolo, aziz Cyprianus'un yapıtlarını, latince incili, Trento konsilinin kararlarını yayımladı. Bu arada Venedikteki oğluna, Demosthenes' in *Philippikos*'u üzerine kendi latince yorumlarını ve *Antichita Romana* üzerine dört incelemesini bastırttı; —oğlu ALDO *Genç* (Venedik 1547 - Roma 1597), latince ve Toscana dili üzerine çalışmalar yayımladı. Venedik'e dönerek, matbaanın yönetimini üstlendi (1565). 1572'de floransalı bir matbaacının kızı Francesca Lucrezia Giunta* ile evlenerek kayınpederiyle ortak oldu. Venedik senatosu sekreterliğine getirilen genç Aldo, 1585 yılında, önce Bologna Üniversitesi'nde, daha sonra da Pisa'da ders vermek üzere Venedik' ten ayrıldı. 1590 yılında papa tarafından Roma'ya çağrılınca Vatikan matbaasının yönetimini üstlendi. Basımını yaptığı pek çok yapıt arasında, Tasso'nun yapıtları ve Cicero'nun 10 ciltlik dörtlü yapıtları vardır (1583).

Aldolar'ın yayınlarının iki kataloğu basıldı: biri 1790'da Brienne kardinalinin yönetiminde, öbürü Renouard tarafından *Aldo matbaası yıllıkları* adıyla (3 baskı, 1834) çıktı.

MANÜFAKTÜR a. (fr. *manufacture;* ortaç. lat. *manu factura*, el işçiliği'nden). Mamul eşya üreten sanayi işletmesi; imalathane. (Bk. *ansikl.* böl. Tar.)

—ANSİKL. Tar. Her biri tek bir kişi tarafından yönetilen ve aynı bir malın üretimini hedef alan farklı işlemleri gerçekleştiren çeşitli makineleri aynı bir iş yeri içinde bir araya getiren büyük boyutlu sanayi kuruluşu. (Manüfaktürün ortaya çıkışı, işin parçalara bölünüşünün sonunu göstermekle beraber, zanaatçılığın büsbütün ortadan kalkmasına yol açmadı. XVIII. yy.'da manüfaktürlerin çoğalması [kâğıt, tekstil], sanayi devriminin başlangıcını oluşturdu.)

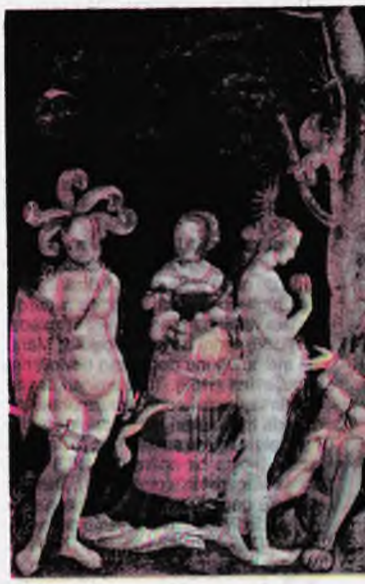
MANVANTARA, hint kozmogonilerinde, her biri Brahma'nın bir gününe eşdeğer bir evren çağı *(kalpa)* meydana getiren on dört dönemin sanskritçe adı. İnsan soyunun atası Manu tarafından yönetilen bu dönemlerden her birinin 306 720 000 yıl sürdüğü söylenir.

MANX a. Kelt lehçesi; Man adasında konuşulur. Manx, kaynaklandığı İrlanda gaelcesine yakındır.

—ANSİKL. Manxta, yer adlarında ve sözcük dağarcığında iskandinavca öğelere rastlanır. İlk yazılı metin, 1610 tarihli bir dua kitabıdır *(The Book of Common Prayer)*. Edebiyatını, şiirler, masallar ve halk şarkıları oluşturur. Manx, son yirmi yılda ortadan kalkmıştır: bu dili anadili olarak bilen son kişi 1974'te ölmüştür.

MANYAK sıf. ve a. (fr. *maniaque;* yun. *mania*'dan). **1.** Bir manyak hali gösteren kimseye denir. **—2.** *Tkz.* Gülünç, garip, ölçüsüz davranışlarda bulunduğu düşünülen kimse için kullanılır: *Bu adam tam bir manyak.* **—3.** *Tkz.* Bir kimseye söylenen hakaret, aşağılama sözü.

◆ sıf. Psik. **1.** Maniye ilişkin. **—2.** *Manyak hal,* MANİ'nin eşanlamlısı.

Hinz-Basel

Niklaus **Manuel Deutsch**
Paris'in yargılaması (1520'ye doğr.)
Kunstmuseum, Basel

MANYAKÇA sıf. Manyak bir kimsenin yapacağı, bir manyağa yakışır: *Manyakça sözler. Manyakça davranışları var.*

◆ be. Manyak bir kimseye yakışır biçimde: *Manyakça konuşmak, davranmak.*

MANYAKLIK a. **1.** Manyak olma durumu; manyakça davranan bir kimsenin niteliği. **—2.** Manyakça davranış.

MANYAKODEPRESİF sıf. (fr. *maniaco -dépressif*). Psik. **1.** Manyakodepresif psikoza ilişkin, ona bağlı olan. **—2.** *Manyakodepresif psikoz,* aynı kişide mani ve melankoli nöbetlerinin az çok düzenli bir biçimde birbirini izlemesinden oluşan psikoz. (Eşanl. DÖNEMSEL PSİKOZ ve bazı yazarlarda SİKLOTİMİ.) [Bk. *ansikl.* böl.]

◆ sıf. ve a. Manyakodepresif psikoza yakalanmış kimse.

—ANSİKL. Psik. Melankolik depresyon ve manyak coşku hallerinin aynı kişide dönüşümlü olarak kendini göstermesi, uzun zamandan beri bilinen bir olaydır. Bu iki hal arasındaki akrabalık, XIX. yy.'ın ikinci yarısında özellikle J. P. Falret (devri delilik), J. Baillarger (iki şekilli delilik) ve Kraepelin'in (1899) çalışmalarından sonra kesinlik kazandı. Kraepelin, bu şekilde tanımlanan bütün psikozları, endojen ve yapısal bir psikoz olarak gördüğü "manyakodepresif delilik" adı altında topladı.

Tedavi görmeyen her manyak nöbeti, kendi başına, az ya da çok çabuk bir biçimde, iyileşmeye doğru gider: ruh hali, iki nöbet arasında normaldir. Aynı kişi, yaşamı boyunca, yalnızca mani ya da melankoli nöbetleri gösterebilir (tek kutuplu psikoz), ama klasik tanım, krizler arasında normal duruma dönüşlerle, dönüşümlü çift şekilli bir evrim tarzındadır (çift kutuplu psikoz). Çoğunlukla, mani ve melankoli nöbetleri, uzaktan uzağa, düzensiz bir biçimde birbirini izler; ama, genellikle melankoli nöbetleri daha sık görülür. Alttan alta süren bir melankoli durumuna daha rastlanır (dalgalı melankoli); üstüne mani nöbetleri (kesintili mani) de eklenen bu tür melankolide, ara dönemlerde normale dönüş görülmez. Bazı atipik nöbetler de olabilir (özellikle hezeyanlı mani). Krizler, birkaç günden birkaç aya kadar sürer (ortalama 5-6 ay), ama nöbetler tekrarladıkça, yatışma dönemleri giderek kısalır. Nüksetme olasılığı, manyakodepresif psikozdaki gibidir. Buysa tehlikeli bir gelişme seyri gösterebilir: nöbetler sıklaşıp daha uzun sürebilir, hastalık müzmin bir hal ala-

bilir ya da zihin yetileri bir ölçüde zayıflayabilir. Psikiyatrik tedavi araçları (depresyon gidericiler, nöroleptik ilaçlar ve lityum tuzları), nöbetlerin patlak vermesini büsbütün önlemese bile, hiç olmazsa sürelerinin kısaltılmasını ve/ya da belirtilerinin hafifletilmesini sağlar.

Kraepelin, manyakodepresif psikozun dönemsel niteliğini, siklotimik beden yapısından kaynaklanan bir biyolojik belirlenimciliğe dayandırıyordu. Bu tip beden yapısı, daha sonra, Kretschmer tarafından piknık tıpın (kısa uzuvlu, tıknaz ve yuvarlak hatlı kişi) morfolojik bir türü ve siston tıpte bır duygusallık ve içgüdüsellık istıdadı olarak tanımlandı. Günümüzde bazı genetikçiler, manyakodepresif psikozlu kişilerin ailesinde bu hastalığa daha önce sıkça rastlandığını ileri sürmektelerse de, bu nokta kesin olarak kanıtlanmamıştır. Bu "biyolojici" görüşler, ayrıca, depresyon gidericilerin etkileme tarzıyla ilgili açıklamalardan da destek gördü (bu ilaçlar, biyojen aminlerin beyin dokusundaki metabolizmasını değişikliğe uğratırlar ve çok kuvvetli dozlarda kullanıldıklarında, depresyonlu bir melankoliğin mizacını tersine çevirebilirler).

Psikanalistler, özellikle K. Abraham ve onun ardından S. Freud ve M. Klein, yasla melankoli arasındaki akrabalığı önemle belirttiler. Çünkü, her ikisi de, bir sevgi nesnesinin kaybına karşı bir tepki olarak ortaya çıkar; şu farkla ki, melankolide, kişi neden dolayı yasta olduğunun farkında değildir. Melankolide rastlanan ket vurma olayı, yas işlemine benzer bir sürecin ürünü olarak kabul edilir: libidonun kaybedilen nesneden geri çekilmesi. Ancak, bu iki süreç arasında önemli bir fark vardır: melankolide görülen ve kişinin öz saygısını yitirdiğini gösteren sürekli kendi kendini suçlama, gerçekte sevgi nesnesine yöneltilmiş sitemlerden başka bir şey değildir. Bu dönüşü olanaklı kılan tek neden şu olabilir: başlangıçta sevgi nesnesine (umutsuzluğun kaynağı) bağlı olan libido, artık başka bir nesne üzerine yatırım yapacak yerde kendi ben'i üzerine çekilir ve orada ben'le, terk edilen ve nefret konusu olan nesne arasında bir özdeşlik kurar. Ben'in içinde yeniden oluşturulmuş olan sevgi nesnesi, melankoliğin kendi kendisine yönelttiği ağır sitemler biçiminde, ben'in ideal yanının hücumlarına uğrar. Mani, aynı çatışmayı, sevgi nesnesinin kaybını yadsıma yoluyla çözme denemesidir. Manide, ben'le ben'in ideali arasında uyum vardır; "öyle ki, hiçbir eleştirinin bulandıramayacağı bir başarı ve doyum duygusunun egemenliği altında olan kişi, kendini her türlü engelden kurtulmuş, her türlü sitemden, her türlü vicdan azabından kurtulmuş hisseder" (S. Freud, 1921). M. Klein'a göre, manyakodepresif psikozun kökleri, depresyon durumunun patolojisinde aranmalıdır.

MANYALUKA a. (Bosna-Hersek'teki *Banja Luka* kasabasının adından). El sant. BANALUKA işine bazı yörelerde verilen ad.

MANYARA gölü, Tanzania'da göl, Aruşa'nın B.-G.-B.'sında; 320 km². Tuzlalar. Kıyılarında ulusal park.

MANYAS, Marmara bölgesinde Balıkesir iline bağlı ilçe; 29 310 nüf. (1990); 586 km²; merkez bucağı dışında 2 bucak; 44 köy. Merkezi, aynı addaki gölün G.'inde, Balıkesir'in yaklaşık 81 km K.'inde *Manyas,* 5 648 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, ayçiçeği üretimi. Hayvancılık ve hayvan ürünleri.

MANYAS gölü ya da **KUŞ gölü,** G. Marmara bölgesinde sığ tatlısu gölü; 166 km². Büyük kesimi alüvyonlarla kaplı tektonik bir çukurluğun en alçak yerini işgal eder. Birçok yerinde derinlik bir iki metreyi geçmez. Azami derinliği 5 m kadardır. Çevredeki alanlardan inen derelerle, özellikle Bıga yöresinden kaynağını alan Kocaavşar deresi ile beslenir. Göl düzeyi ve alanı beslenme derecesine bağlı olarak mevsimlik değişiklikler gösterir. Fazla sularını, G.-D. kıyısından çıkan Karadere ile Susurluk ırmağına gönderir. K.-D. kıyısında ulusal park olan Kuş cenneti vardır.

■ **MANYAS KUŞ cenneti** ya da **KUŞ cenneti,** Marmara bölgesinde Manyas (Kuş) gölünün K.-D. kıyısında ulusal park. Bandırma'dan Balıkesir'e giden karayolunun 12. km'sinde ayrılan kısa (1 km) bir yol ile ulaşılır. Parkın zaman zaman kabaran göl suları altında kalan kesimi, sazlar ve söğüt ağaçları ile kaplıdır. Yerli ve göçmen kuşların davranış ve yaşamlarını izlemeye yarayan bir gözlem kulesi ve küçük bir müze vardır.

MANYASİZADE REFİK, türk hukuk ve siyaset adamı (? 1853 - İstanbul 1909). Galatasaray lisesi'ni, ardından Hukuk mektebi'ni bitirdi. Hukuk ve Mülkiye mekteplerinde ders verdi. Mithat Paşa'nın hukuk danışmanlarından biri oldu. Yıldız mahkemelerinde Mithat Paşa'yı savunan avukatlar arasında yer aldı (1877). Abdülhamit II'nin baskıcı yönetimine karşı olması nedeniyle gönderildiği Kavala'da bir süre avukatlık yaptıktan sonra Selanik'e geçti. Selanik Hukuk mektebi'nde öğretmenlik yaptığı sırada gizli İttihat ve Terakki cemiyeti'ne girdi. İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra sadrazam Mehmet Kâmil Paşa tarafından atandığı Zaptiye nazırlığı görevini kabul etmedi. Meclisi mebusan'a seçildi (1908). Atandığı Adliye nazırlığı görevinden, üç ay kadar sonra istifa etti. Daha sonra kurulan Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinde yeniden Adliye nazırlığı'na getirildiyse de bir ay sonra öldü.

MANYAT a. Balıkç. IĞRIP'ın eşanlamlısı.

MANYATÇI a. Manyat ağı kullanan balıkçı.

MANYETİK sıf. (fr. *magnétique,* lat. *magneticus, magnes*'ten; yun. *magnes,* mıknatıs'tan). Mıknatısa ya da mıknatısın özelliklerine ilişkin.

—Bilş. *Manyetik bellek,* çalışması, kimi maddelerin manyetik özelliklerinin kullanımına dayanan bellek (örneğin manyetik kabarcık*, disk*, yaprak* bellekler).

—Elekt. ve Manyet. Mıknatısların özelliklerini açıklamaya yarayan varsayımsal bir akışkan için kullanılıyordu.

—Elektroakust. *Manyetik tel,* ferromanyetik bir madde taşıyan, genellikle metalik, tel biçiminde maddesel kayıt ortamı. || *Kaplanmış manyetik tel,* ferromanyetik bir maddeyle kaplı, manyetik olmayan bir öz taşıyan tel.

—Elektron. *Manyetik daraltıcı,* çalışma ilkesi manyetik daralma olayına dayanan ve bir alternatif akımla uyarıldığında üreteç ya da, titreşimleri algılamak için alıcı görevi yapan sesötesi türdönüştürücü.

—Fiz. *Manyetik kutuplu,* içinde kutupların oluştuğu anorganik manyetik maddeler için kullanılır. (Mıknatıs taşı ya da doğal mıknatıs, manyetitin manyetik kutuplu bir türüdür.)

—Jeofiz. *Manyetik fırtına,* YER'İN MANYETİK FIRTINASI*'nın eşanlamlısı.

—Manyet. *Manyetik direnç,* bir manyetik devrede, manyetomotor kuvvetin, buna eşlik eden indükleme akısına bölümü. (Eşanl. RELÜKTANS.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Metalürj. *Manyetik biçimlendirme,* iletken parçaları, parça ile yoğun ve darbeli bir manyetik alan yaratan bobin arasında etki eden manyetik kuvvetlerle biçimlendirme. (Bu yöntemle, başlıca dört biçim değiştirme tipi gerçekleştirilir: şıkıştırma [mıhlama ve birleştirme], genişletme [borusal parçaları biçimlendirme], kaplama ve kesme.)

—ANSİKL. Manyet. *Manyetik direnç.* Uzunluğu ℓ, değişmez kesiti s ve manyetik geçirgenliği μ olan homojen bir ferromanyetik devrede, manyetik direnç aşağıdaki eşitlikle verilir:

$$R = \frac{1}{\mu} \cdot \frac{\ell}{s}$$

Bu ifade, silindirsel bir iletkenin direncini verir

$$R = \rho \frac{\ell}{s}$$

ifadesiyle açık bir benzerlik gösterir. Elektrik makinelerinde, manyetik devreler her zaman karmaşık biçimlidir ve manyetik malzemelerin geçirgenlikleri hiç bir zaman değişmez değildir. Böyle bir devrenin toplam manyetik direncini hesaplamak için devre, boyutları $\Delta \ell$ ve Δs, geçirgenliği μ, dolayısıyla da manyetik dirençleri $\frac{1}{\mu} \frac{\Delta \ell}{\Delta s}$ olan küçük öğelere ayrılır. Daha sonra bu nicelikler, dirençler için sözkonusu olan kurallara göre birleştirilir: seri bağlı öğeler için manyetik dirençlerin, paralel bağlı öğeler için manyetik geçirimlerin toplamı.

Bayram Dalay

Manyas kuş cenneti'nden bir görünüm
Bandırma-Balıkesir

Manyetik alanlar *(les Champs magnétiques),* André Breton ile Ph. Soupault'un yapıtı (1920). Hızı gitgide artan otomatik metinler bütünü; modern yazı ve gerçeküstücülüğü oluşturan, "her şeyin onunla başladığı kitap" niteliğindeki bu yapıtta, düzensizlik, hiciv, çarpıcı imgeler, serbest diyaloglar, şiirle alay, ve sanrılar ile bilinçaltının gizli güçleri açığa çıkarılmak istenir.

■ **MANYETİKLİK** a. **1.** Mıknatıslanmış malzemelerden kaynaklanan olayların tümü. **—2.** Mıknatıslanmış maddelerin, mıknatısların özelliklerini inceleyen fizik dalı. (Bk. *ansikl.* böl. Manyet.)

—Ask. denizc. *Manyetiklik giderici,* gemileri manyetik mayınlara karşı koruyan özel düzenek. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Manyetiklik giderme devresi,* manyetik mayın dökülmüş alanlarda gemilerin tehlikesizce seyretmesini sağlayan manyetiklik giderici düzenek.

—Biyol. *Hayvansal manyetiklik* → BİYOMANYETİZM.

—Jeofiz. *Yer manyetikliği,* JEOMANYETİZM'in eşanlamlısı.

—Manyet. *Manyetiklik giderici,* alternatif akımla beslenen ve içine, azalan bir manyetik alanda manyetikliklerini gidermek amacıyla malzemeler ya da parçacıklar konan bir bobinden oluşmuş ay-

gıt. ‖ *Manyetiklik giderici alan*, mıknatıslanmış bir maddenin belirli bir noktasında gerçek alanı elde etmek için, dış kökenli bir manyetik alandan çıkarılması gereken değer. ‖ *Manyetiklik giderme*, manyetiklik gidermek eylemi. ‖ *Manyetiklik gidermek*, mıknatıslanmış, ferromanyetik bir cismi yansız hale getirmek. ‖ *Manyetiklik üreten*, manyetiklik etkileri oluşturan cisim, madde vb. ‖ *Sarmal manyetiklik*, helis biçiminde kristal, manyetik yapı; kristal eksenlerinden biri aynı zamanda helisin de eksenidir.

—ANSİKL. Ask. denizc. Bir geminin manyetik alanına karşıt bir manyetik alan birçok devreyle oluşturulur; çeşitli şemalara göre eşlenebilen ve içinden doğru bir akım geçen bu devreler ya gemi teknesinin dış çevresine ya da içine yerleştirilir. 1939'da İngilizler tarafından gerçekleştirilen manyetiklik giderici, İkinci Dünya savaşı'nın başından itibaren alman denizaltıları ve uçaklarınca ingiliz kıyılarına dökülen manyetik mayın tehlikesine karşı koymayı sağladı.

—Manyet. • *Tarihçe*. Magnesia'da (Tesalya) bulunan ve bu nedenle manyetit adı verilen bir taşın (mıknatıs taşı) özelliklerini ilk kez Miletoslu Thales'in gözlemlediği (İ.Ö. VI. yy.) sanılmaktadır: bu taş, demiri ve kendisiyle aynı türden taşları çekme özelliği gösterir. Platon, bu özelliğin demire aktarıldığını biliyordu. Mıknatıslanmış iğneleri denizcilikte ilk kez Araplar kullandı (XI. yy.). Mıknatıs taşı üzerindeki ilk bilimsel incelenmeyi, kutupları tanımlayan, çekim ve itimlere ilişkin ilk nitel yasaları veren ve kırık mıknatıs deneyini betimleyen Pierre le Pèlerin de Maricourt (1269) gerçekleştirdi. Bu deneyleri yeniden ele alıp tamamlayan William Gilbert, *De magnete* (1600) adlı yapıtında kuvvet çizgileri kavramını ortaya attı, kutupsal parçaların rolünü belirtti, kızıl dereceye dek ısıtılmış demirin mıknatıslığını yitirdiğine dikkat çekti ve birçok mıknatıslama yöntemi betimledi. Yer'in manyetikliğini ele alarak, Yer'in büyük bir mıknatıs olduğunu ileri sürdü. Manyetikliğe ilişkin ilk nicel incelemeleri başlatan Coulomb, burulma terazisi yardımıyla manyetik kütlelerin aralarındaki uzaklığın karesiyle ters orantılı olan çekim ve itim yasalarını kurdu ve manyetik moment kavramını getirdi. 1824'te Poisson, manyetostatik yasalarını (etkiyle mıknatıslanma, manyetik potansiyel kuramı) kurdu. Gauss, manyetik yaprak kavramını geliştirdi. 1820'de Œrsted elektriksel ve manyetik olaylar arasında bir bağ kurdu ve onu izleyen Ampère, Arago, Biot ve Savart elektromanyetikliğin temellerini attılar. (→ ELEKTRİK.) 1845'te Faraday, diyamanyetikliği buldu, paramanyetikliği ve ferromanyetikliği ayırt etti, optik ile elektromanyetiklik arasındaki ilk bağı oluşturan dönel manyetik polarma olayında mıknatısların ışık üzerindeki etkisini ortaya çıkardı. Pierre Curie, 1892 ile 1895 yılları arasında gerçekleştirdiği bir dizi deneyle, manyetik özelliklerin sıcaklıkla nasıl değiştiklerini (diyamanyetik cisimlerin mıknatıslanırlıklarının sıcaklığa bağlı olmaması, paramanyetik cisimlerin mıknatıslanırlıklarının mutlak sıcaklık T ile ters orantılı olması ve [o günden bu yana Curie noktası olarak adlandırılır] belirli bir sıcaklığın üzerinde ferromanyetik cisimlerin paramanyetik cisimlere dönüşmesi) gösterdi. 1905'te P. Langevin, Curie'nin çalışmalarına dayanarak, maddenin manyetik özelliklerine ilişkin ilk nicel kuramı kurdu: çağın atom modelinden (hareket halindeki pozitif yükler ve negatif yükler [elektronlar]) yola çıkarak, diyamanyetikliğin ve paramanyetikliğin bir kinetik kuramını hazırlamış ve bu kuramla Curie yasası'na varmıştı. P. Weiss, temel bölge yanı kendiliğinden, doymuş bir mıknatıslanması olan küçük bölge kavramını getirdi ve ferromanyetikliğin bir açıklamasını yaptı. Kuvantal kuramlar, yukarıdaki şemaları derinleştirmeye ve zorlukları çözmeye olanak verdi. 1925'te S. A. Goudsmit ve G. E. Uhlenbeck, elektronun, yörünge momentinden başka spin adı verilen bir öz momenti olduğunu gösterdiler. L. Brillouin (1927) ve özellikle J. H. Van Vleck (1932) diyamanyetikliği ve paramanyetikliği açıklayan kuvantal kurama son biçimini verdiler. 1928'de, Heisenberg, ferromanyetik etkileşimlerin atomlar arasındaki elektron alışverişlerinden kaynaklandığını gösterdi. 1930'da F. Bloch, Weiss temel bölgelerini ayıran çeperlerin yapısını betimledi. L. Néel karşıtferromanyetiklik ve ferrimanyetiklik kavramlarını getirdi ve açıkladı.

• *Manyetikliğin fiziği*. Mıknatıslar arasındaki kuvvetlerin incelenmesi, bunların, zıt işaretli 2 manyetik kütleden (pozitif ve negatif elektrik yüklerine benzer biçimde) oluştukları varsayımına yol açtı. *m* ve *m'* gibi iki manyetik kütle arasındaki etkileşim yasası Coulomb yasası'na benzer, yani etkileşim, *d* uzaklığının karesiyle ters orantılıdır; etkileşim kuvveti, aşağıdaki formülle verilir:

$$f = K\frac{mm'}{d^2},$$

bu formülde K, seçilen birim sistemine bağlı bir değişmezdir. Bu modelde, statik mıknatıslar arasındaki manyetik etkileşimlerin incelenmesi tamamen, elektrostatik yükler arasındaki kuvvetlerin incelenmesine benzer. Bu etkileşimleri inceleyen bilim dalına "manyetostatik" adı verilir. Bununla birlikte, bu iki bilim dalı arasında temel bir fark vardır o da manyetik bir kütlenin yalıtılamamış olmasıdır. Tüm mıknatıslanmış cisimler, manyetik dipoller yani mutlak değerleri eşit ve işaretleri karşıt ($+m$ ve $-m$) 2 manyetik kütleden oluşmuş bir bütün gibi davranır. Böyle bir dipolün manyetik momenti $\vec{\mu} = m\vec{d}$ vektörel büyüklüğüdür; $\vec{d}$, $-$kütleyi $+$kütleye birleştiren vektörü gösterir. Dolayısıyla manyetik moment, mıknatıslanmış cisimlerin temel büyüklüğüdür. Modern fizikte, atomları oluşturan temel parçacıkların (elektronlar ve nükleonlar [protonlar ve nötronlar]) spinlerine bağlı bir öz manyetik momentleri olduğu kabul edilir. Elektronun manyetik momenti Bohr manyetonudur:

$$\mu_B = 9{,}27 \cdot 10^{-24}\ A \cdot m^2.$$

Nükleonun manyetik momenti, elektronunkinden 1 836 kez daha küçüktür. Mıknatısların özelliklerinden sorumlu elektron manyetikliği genellikle çekirdek manyetikliğini maskeler. Her atomda Z elektron bulunur. (Z sözkonusu elementin atom numarasıdır); bu elektronlar genellikle zıt spinli çiftler halinde gruplanır ve dolayısıyla manyetik momentleri sıfırdır. Bu nedenle atomların birçoğunun bileşke manyetik momenti yoktur. *d* ya da *f* elektron katmanları dolu olmayan geçiş elementleri bu kurala önemli bir istisna oluşturur. *d* katmanlarından biri dolu olmayan geçiş metalleri demir, nikel, kobalt, manganez vb.'den oluşan seriyi ve *f* katmanlarından biri dolu olmayan geçiş elementleri ise nadir topraklar serisini (lantandan lutesyuma) oluşturur. Bu atomların bileşke manyetik momenti birkaç Bohr manyetonu μ_B değerindedir. Mıknatıslar işte, bu geçiş elementi atomlarını içeren malzemelerden oluşur. Bu manyetik malzemeler için iki durum sözkonusu olabilir:

1. *paramanyetiklik*. Bu ısıl dengede, atomların $\vec{\mu}_i$ manyetik momentlerinin rastlantısal olarak yönlendikleri ve $\vec{M} = \sum_i \vec{\mu}_i$ (toplam, malzemeyi oluşturan bütün atomlar hesaba katılarak alınır) bileşke manyetik momentinin sıfır olduğu durumdur. Paramanyetiklik, atom manyetik momentleri arasındaki etkileşimlerin zayıf olduğu malzemelerde ve sıcaklık, bir kritik sıcaklığı aştığında ortaya çıkar; bu sıcaklığın ötesinde, ısıl çalkalanma, spinlerin rastlantısal olarak yönlenmesi için yeterince yeğindir;

2. *manyetik düzen*. Düşük sıcaklıkta etkileşim halindeki spinler birbirlerine göre yönlenir ve düzenli bir yapı oluşturur. Başlıca 3 manyetik düzen türü vardır:

—*ferromanyetiklik*. Bütün spinler koşut ve aynı doğrultu üzerindedir; bileşke manyetik moment değeri büyüktür;

—*karşıtferromanyetiklik*. Spinler, manyetik momentleri mutlak değer olarak birbirinin aynı, ancak zıt yönde yönlenmiş iki altağ oluşturur; bileşke mıknatıslanma sıfırdır;

—*ferrimanyetiklik*. Karşıtferromanyetiklikte olduğu gibi, spinler yine mıknatıslanma değerleri M_A ve M_B olan iki altağ oluşturur, ama bileşke mıknatıslanma $\vec{M} = \vec{M}_A + \vec{M}_B$ sıfıra eşit değildir. Ferro- ve ferrimanyetik cisimler birer mıknatıstır.

Ampère bir kapalı elektrik akımı sarımının, bir μ = SI (S sarımın sınırladığı alan, I elektrik akımı) manyetik momentine eşdeğer olduğunu gösterdi. Dolayısıyla elektrik akımları kendi aralarında ve manyetik kuvvetler aracılığıyla mıknatıslarla etkileşime girer. Bu etkileşimlere ilişkin kurama elektromanyetiklik adı verilir. Atomlardaki elektronlar, spinlerden ayrı bir yörünge manyetik momenti olan kapalı yörüngeler, çizerler. Kuvantal kuram, uygulanan bir manyetik alan olmadığında, bir atom kümesinin toplam yörünge manyetik momentinin sıfır olduğunu belirtir.

• *Manyetik büyüklükler, birimler*. Elektromanyetik kuram, akımlar ve manyetik momentler arasındaki etkileşimleri, manyetik alan ve manyetik indüklenme adı verilen büyüklükler aracılığıyla betimler. Biot ve Savart denklemleri herhangi bir akımlar ve manyetik momentler dağılımının oluşturduğu H manyetik alanını uzayın her noktasında hesaplamaya olanak verir. H alanı, SI birim sisteminde amper bölü metreyle ($A \cdot m^{-1}$) gösterilir.

Mıknatıslanmış maddenin ayırtedici niteliği, M mıknatıslanma yeğinliği ya da birim hacim başına düşen $\vec{M} = 1/V \cdot \Sigma\vec{\mu}_i$ manyetik momentidir; burada toplam, malzemenin V hacmı içindeki bütün temel manyetik momentler hesaba katılarak alınır. M yine $A \cdot m^{-1}$ ile belirtilir. Manyetik alanın, manyetik momenti $\vec{\mu}$ olan bir dipole etkisi, manyetik indüklenme $\vec{B}$ adı verilen yeni bir büyüklükle ifade edilir. H alanının egemen olduğu boşlukta manyetik indüklenme, $\vec{B} = \mu_0\vec{H}$ bağıntısıyla tanımlanır; bu bağıntıda μ_0 boşluğun manyetik geçirgenliği adı verilen ve SI'de değeri $\mu_0 = 4\pi \cdot 10^{-7}\ H \cdot m^{-1}$ olan evrensel bir değişmezdir. Mıknatıslanmış bir malzemede manyetik indüklenme $\vec{B} = \mu_0(\vec{H} + \vec{M})$ eşitliğiyle tanımlanır. $\vec{B}$'nin SI birimi tesladır(T). Bir $\vec{B}$ manyetik indüklenmesi içindeki bir $\vec{M}$ dipolünün enerjisi $W = -\vec{\mu} \cdot \vec{B}$'dir. Bu enerji bağıntısından yararlanarak dipole etkiyen kuvvetler hesaplanabilir. Bağıntıdan da görüldüğü gibi $\vec{\mu}$ ve $\vec{B}$ koşut ve aynı yönde olduğunda, W minimaldir. Pusula işte bu ilkeye göre çalışır; mıknatıslanmış iğne (bir dipole benzetilebilir) ancak $\vec{B}$'ye koşut olarak yönlendiğinde denge konumuna gelir: pusulanın iğnesi, işte bu nedenle, manyetik Kuzey kutbuna doğru yönelmiş Yer manyetik indüklemesine koşut olarak yönelir.

Bir malzemenin manyetik özellikleri, $\vec{M}$ ile dışarıdan uygulanan bir $\vec{H}$ alanı arasındaki bağıntıyı gösteren, mıknatıslanma eğrisiyle verilir. Oldukça zayıf $\vec{H}$ alanlarında bağıntı doğrusaldır. $\vec{M} = \chi\vec{H}$ biçiminde yazılabilir; burada χ maddenin manyetik mıknatıslanırlığını gösteren boyutsuz bir büyüklüktür. Bu bağıntıdan, $\vec{B} = \mu_0(1 + \chi)\vec{H} = \mu\vec{H}$ eşitlikleri elde edilir; burada $\mu = \mu_0(1+\chi)$ sözkonusu malzemenin manyetik geçirgenliğidir.

• *Manyetik yatkınlık ve mıknatıslanma eğrileri*. Bir malzemenin manyetik yatkınlığı, bunun dış bir manyetik alana gösterdiği tepkiyi yansıtır. Doğada gözlemlenen üç tür tepki vardır:

—*diyamanyetiklik*'te, genellikle çok zayıf

olan yatkınlık negatif değerdedir (diyamanyetik cisimler mıknatısça itilir);
—*paramanyetiklik**'te, yatkınlık pozitif değerdedir (paramanyetik cisimler mıknatıslarca çekilir);
—*ferromanyetiklik**'te, ferromanyetik cisimlerin,bır dış manyetik alan yokluğunda kendiliğinden bir mıknatıslanması vardır.

Manyetik yatkınlığın pek bir anlamı olmadığından, bu maddeleri M(H) mıknatıslanma eğrileriyle nitelemek yeğlenir. Bu eğrinin tersinir olup olmamasına göre, başlıca iki şık ayırt edilir Birinci şık. (Bloch çeperi olarak adlandırılan) geçiş bölgelerinin temel bölgeler arasında kolaylıkla yer değiştirebilmelerine karşılık gelir (*şekil* 1): histerezis ya hiç yoktur ya da çok azdır (*şekil 2a*) ve malzeme "yumuşaktır". İkinci şık, Bloch çeperlerinin tersinmez bir biçimde yer değiştirmelerine karşılık gelir: histerezis kuvvetlidir (*şekil 2b*) ve malzeme "serttir". Yumuşak manyetik malzemeler transformatörlerde ve elektrik motor ve üreteçlerinde kullanılır. En çok kullanılan malzemeler arasında demir ve silisyum alaşımları ile demir ve nikel alaşımları (Permimphy) sayılabilir. Sert manyetik malzemeler sürekli mıknatısların (demir-kobalt, nadir toprak alaşımları) ve manyetik kayıt bantlarının (ferritler, $NiFe_2O_4$, $MnFe_2O_4$, $ZnFe_2O_4$) yapımında kullanılır.
—Gizbil. *Hayvansal manyetiklik.* Mesmer'e göre, gökcisimlerinin etkisi, mıknatısa benzer bir biçimde, tüm varlıkların içinde bulundukları bir akışkan aracılığıyla kendini duyurur. İnsan bu akışkanı yoğunlaştırabilir ve doğrudan temasla ya da uzaktan, kendi benzerlerine yöneltebilir. Akışkanın yetersizliğinden ya da organizmadaki bir tıkanıklıktan kaynaklanan hastalıklar (hastalığın belirtisi bunalımdır), bir yükleme ya da boşaltma tedavisiyle iyileştirilirler. Bu tedavi akışkanla dolu eşyalarla, örneğin hastaların temas ettiklerinde gerekli akışkan miktarını almalarını sağlayacak biçimde hazırlanmış bir gerdelle yapılabilir. Hayvansal manyetiklik kuramı, cinlenme, falcılık ve peygamberlik taslama gibi olağandışı durumları açıklamak için kullanılmıştır.

MANYETİKLİKÖLÇER a. MANYETOMETRE'nin eşanlamlısı.

MANYETİKLİKÖLÇÜM a. MANYETOMETRİ'nin eşanlamlısı.

MANYETİT a. (fr. *magnétite*). Fe_3O_4 formülündeki doğal manyetik demir oksit. (Manyetit, siyah renkli ferromanyetik bir spineldir; mıknatıs taşını oluşturur. Çok değerli bir demir cevheridir.)

MANYETİTİT a. (fr. *magnétitite*). Demir bakımından çok zengin (en az % 65) ve manyetit biçiminde kayaç.

MANYETİZE sıf. (fr. *magnetiser*, manyetizma ile uyutmak'tan). **1.** *Bir kimseyi manyetize etmek*, onu manyetizma yoluyla etkilemek. **—2.** *Manyetize olmak*, manyetizmanın etkisine girmek.

MANYETİZMA → MANYETİKLİK.

MANYETİZMACI a. Manyetizma yapan kimse.

MANYETİZMACILIK a. Manyetizmacının yaptığı iş.

MANYETO a. (fr. *magnéto*). İndükleyici alanın, sürekli bir mıknatısla sağlandığı elektrik üretici. (Eşanl. MANYETOELEKTRİK ÜRETEÇ.) [Bk. *ansikl.* böl. Elektrotekn.]
—Mad. oc. Bir atımdaki elektrikli fünyeleri ateşlemek için yeterli darbeleri üreten elektrikli aygıt. (Bk. *anıskl.* böl.)
—Oto. *Sabit indüvili manyeto,* hareketsiz parçası indüviyi oluşturan ve bu indüvi çevresinde indükleyicilerin döndüğü manyeto.
—ANSİKL. Elektrotekn. Manyeto, sabit bir indükleyici ve hareketli bir indüvi taşır. İndükleyici bir ya da çembersel olarak dizilmiş birçok mıknatıstan oluşur, yalıtılmış saclardan yapılmış indüvi ise iki sargı taşır; kalın telden birkaç sarım taşıyan sargı birincil devreyi ya da alçak gerilim devresini, ınce telden çok sayıda sarım taşıyan sargı ise, ikincil devreyi ya da yüksek gerilim devresini oluşturur. Her iki sargının birer ucu gövdeye bağlıdır. Mıknatısın manyetik alanı içinde indüvinin dönmesi, kapalı olduğunda içinden bir akım geçen birincil sargıda, küçük bir gerilim oluşturur. Bu akım en büyük değerine ulaştığında bir kesici birincil devreyi açar ve bundan kaynaklanan, indüvi saclarındaki akı değişimi, bir distribütörle ateşleme bujilerine bağlı olan ıkincil devrede binlerce voltluk bir gerilim üretir. Her manyetoda, kesicinin uçlarına bağlı bir kondansatör ve bir ucu yüksek gerilim devresine, öbür ucu gövdeye bağlı bir prafudr bulunur.

Eskiden, patlamalı motorları ateşlemede yaygın olarak kullanılan manyeto, günümüzde yerini bataryayla ateşlemeye hemen hemen bırakmıştır.
—Mad. oc. Klasik manyeto, bir manivelayla çalıştırılan bir dinamoyla yükek gerilim (2 000 V) altında yüklenebilen yüksek sığalı (600 μF) bir kondansatördür. Kondansatör, ateşleme sırasında, fünyeler ile bunları manyetoya bağlayan bir ateşleme hattından oluşan ateşleme devresinde boşalır. Manyeto tüm fünyeleri aynı anda patlatmak için yeterli bir enerji vermelidir; dolayısıyla manyeto ancak, içinde gerekli elektriksel yeğinliği (yüksek yeğinlikli fünyeler için 10 A düzeyinde) verebileceği uygun dirençli bir ateşleme devresiyle çalışabilir.

MANYETOAERODİNAMİK a. (fr. *magnétoaérodynamique*). Bir manyetik alan etkisindeki iletken gaz ortamların (yüksek sıcaklıkta iyonlanmış gazlar) akışını inceleyen bilim.

MANYETODİNAMİK a. (fr. *magnétodynamique*). Akışkan. mekan. *Akışkanlar manyetodinamiği*, MANYETOHİDRODİNAMİK'in eşanlamlısı.

MANYETODİRENÇ a. Elektron. Direnci, içinde yer aldığı manyetik alana bağlı olarak artan yarıiletken öğe. (Manyetodirençler doğru ya da alternatif manyetik alanları kolayca ölçmede ve manyetik alan değişiminden yararlanan düzenekleri gerçekleştirmede kullanılır.)

MANYETOELEKTRİK sıf. (fr. *magnétoélectrique*). Elekt. **1.** Hem manyetik olaylardan hem de elektriksel olaylardan kaynaklanan. **—2.** *Manyetoelektrik etki*, kimi maddelerin, bir elektrik alanının etkisiyle mıknatıslanma ve bir manyetik alanın etkisiyle, elektriksel olarak kutuplanma özelliği.
—Elektrotekn. *Manyetoelektrik makine,* indükleyicisi sürekli bir mıknatıstan oluşan makine. || *Manyetoelektrik üreteç*, MANYETO'nun eşanlamlısı.

MANYETOGEN a. (fr. *magnétogaine*). Gezbil. Manyetosfere sahip bir gezegenin çevresinde, manyetopozu, manyetosfer şoku dalgasından ayıran türbülans kuşağı.

MANYETOGRAF a. (fr. *magnétographe*). Gökbil. Bir tayfçekerle ya da dar bantlı, tekrenkli bir filtreyle birlikte bir gökcisminin manyetik alanının yeğinliğini ölçmede kullanılan aygıt; düzenek takımı.

MANYETOHİDRODİNAMİK a. (fr. *magnétohydrodynamique*). Akışkan. mekan. İletken akışkanların (sıvı metaller, iyonlaşmış gazlar, plazmalar) manyetik alanlar eşliğindeki akışını inceleyen fizik dalı. (Kısalt. M.H.D.)[Eşanl. HIDROMANYETİKLİK, AKIŞKANLAR MANYETODİNAMİĞİ.] (Bk. *ansikl.* böl.)
◆ sıf. Manyetohidrodinamiğe ilişkin. —Elektrotekn. *Manyetohidrodinamik çevirici* ya da *M.H.D. çevirici*, bir akışkanın entalpisini elektrik enerjisine dönüştüren (M.H.D. üreteç) ya da tersi bir işlem yapan (M.H.D. motor) enerji çeviricisi. (ABD ve Rusya'da, çeşitli plazmalı M.H.D. üreteç türleri yapılmıştır. Nükleer santrallarda yaygın olarak kullanılan sıvı metal pompaları, M.H.D. motorlardır.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Akışkan. mekan. İletken bir akışkan, bir manyetik alan içinde yer değiştirdiğinde, indüklenmiş e.m.k.'ler dolayısıyla, alanı değişikliğe uğratan ve aynı zamanda, manyetik alanın uyguladığı kuvvetlerin etkisinde kalan elektrik akımları ortaya çıkar. Hidrodinamik ve elektromanyetik etkiler arasındaki bu etkileşimin gücü, iletken akışkanın yapısına bağlıdır: etkileşim, sıvı metaller ve belli belirsiz iyonlaşmış gazlar için zayıf, plazmalar için güçlüdür. Hidrodinamikte olduğu gibi, burada da çeşitli durumlar, boyutsuz bir sayının *(manyetik Reynolds sayısı)* aldığı değerle nitelenir: bu sayının (akışkanın iletkenliği, hızı ve sözkonusu duruma özgü bir uzunlukta orantılı) aldığı değer büyük etkileşim güçlüdür.

Plazma, Evren'deki maddenin büyük bir bölümünü oluşturduğundan, manyetohidrodinamik, çok sayıda doğal olayı açıklamada özellikle yıldızlar fiziğinin bütün görünümlerinde önemli bir rol oynar; öte yandan, jeofizikte, örneğin yüksek atmosferi incelemede de yararlanılır.

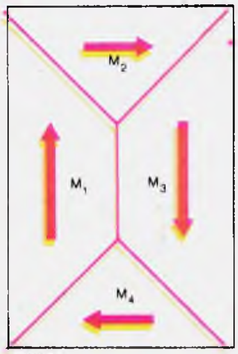
Manyetohidrodinamiğin pratik uygulamalarına gelince (plazmaları inceleyen laboratuvarlarda kullanılan teknikler bir yana bırakılırsa), bunlar iki tiptir: sıvı metalleri (örneğin üstüretken reaktörlerde ısıtaşıyıcı görevi yapan erimiş sodyum) elektromanyetik olarak pompalama ve ısıl enerjiyi mekanik enerjiye çevirmeden, doğrudan elektrik enerjisine çevirme.

Bu son alanda, akarsularda iyon biçiminde taşınan elektrik yüklerini ayırmayı ve bunları iki elektrot üzerinde toplamayı önermiş olan Faraday bir öncü olarak görülebilir. Ama, incelemeler ancak XX. yy.'ın ikinci ayrısından bu yana artmıştır.
—Elektrotekn. *Manyetohidrodinamik çevirici.* Bu çeviricide, bir kap içinde, 2 000 °C'tan yüksek bir sıcaklığa getirildiğinde iyonlaşan bir gazın iletken hale gelerek, ateşe dayanıklı bir lüleden çıkması özelliğinden yararlanılır. Gaz jetine dik, yeğin bir manyetik alan oluşturulursa, gaz içinde, bir elektromotor kuvvet ortaya çıkar. Karşılıklı yerleştirilmiş iki elektrot, elektrik enerjisini bir dış devrede toplamaya olanak verir. Klasik bir ısıl makinede geçen sürece benzer biçimde, gaz sıcak kaynaktan ısı alır, kazandığı kinetik enerjinin bir bölümünü, elektrik enerjisi vermek üzere yitirir ve elektrik enerjisiyle birlikte, önemli miktarda ısı sağlar. İyonlaşma, gaza biraz alkali buhar katılarak gerçekleştirilir. M.H.D. çeviricilerin gerilimleri binlerce volta ve güçleri megawatt'lara erişebilir.

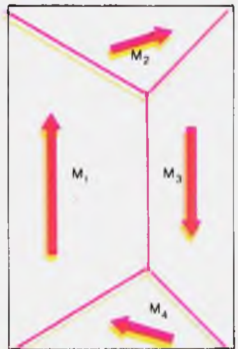
MANYETOİYONİK sıf. (fr. *magnéto-ionique*). Fiz. İyonlaşmış bir ortamda, bir doğru manyetik alanın varlığından kaynaklanan.

MANYETOKASET a. (fr. *magnétocassette*). Kasetle çalışan teyp.

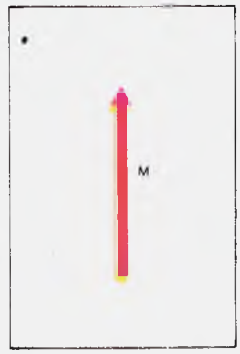
MANYETOKİMYA a. Kimyasal bileşmelerin manyetik özelliklerini ve bunların kimyaya uygulanmasını inceleyen bilim dalı.
—ANSİKL. Elektron spinleri eşleşmiş olan iyon ya da moleküller, diyamanyetiktir. İyon ya da moleküllerin molar mıknatıslanırlıkları X_M bu iyon ya da moleküllerı oluşturan atomların mıknatıslanırlıkları X_A ve kimi yapı özelliklerine ilişkin artı-

şekil 1a

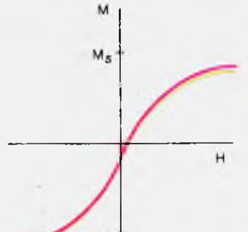

şekil 1b

şekil 1c

manyetiklik
Şekil 1: *a,* mıknatıslanmamış örnek; 4 bölgenin bileşke mıknatıslanması $\vec{M} = \vec{M}_1 + \vec{M}_2 + \vec{M}_3 + \vec{M}_4$ sıfırdır;
b, orta yeğinlikteki bir dış alanda, alan yönündeki bölgeler artarken, öbürleri azalır; M sıfır değildir;
c, kuvvetli alanda, bütün spinler dış alanın yönünde sıralanır; mıknatıslanma doymuştur ve M*s* maksimal değerine ulaşır (Bk. şekil 2).
Şekil 2:
a, yumuşak bir manyetik malzemenin mıknatıslanma eğrisi;
b, sert bir ferromenyetik malzemenin mıknatıslanma eğrisi. Alan değeri sıfır olduğunda bile, büyük bir M*r* kalıcı mıknatıslanması görülür.

şekil 2a

şekil 2b

rımların (λ) toplamına eşittir: $\chi_M = \Sigma\chi_A + \Sigma\lambda$ (P. Pascal'ın toplanırlık yasası).

Elektronların, aromatik bileşiklerin halkaları çevresindeki dolanımı, diyamanyetikliği molekül düzlemine dik yönde artırır. Spinler eşleşmediğinde diyamanyetiklik, kinetik spin momentlerine, kimi zaman da elektronların yörüngesel kinetik momentlerine bağlı paramanyetiklikle kapatılır. Bu paramanyetiklik, elektron spinlerinin hem kendi aralarında, hem de yörüngesel momentlerle eşleşmesinin incelenmesini sağlar. Bir katının elektron spinleri arasındaki eşleşmenin çok kuvvetli olması, bu spinlerin koşut (ferromanyetiklik) ya da terskoşut (karşıt ferromanyetiklik) olmasına yol açar. Manyetikliğin yapısal sorunlara uygulanmasının klasik örneği, geçiş metalleri komplekslerinin geometrik biçimi ile bu metallerin manyetiklikleri arasındaki ilişkinin, melezleşme kuramına dayalı olarak L. Pauling tarafından yapılan bir yorumudur. Nükleer manyetik ve elektronik çınlamayla ilgili yeni teknikler sayesinde, yalnız manyetik mıknatıslanırlığın ölçümünden elde edilen bilgilere oranla daha fazla ve daha kesin bilgiler elde edilebilmektedir. Yapısal sorunların açıklığa kavuşturulmasının ötesinde manyetik özelliklerin kimyadaki kullanımı olarak, demir cevherlerinin manyetik olarak ayrılması ve çeşitli analitik uygulamalar (oksijen çözümleme aygıtları, çeliklerde karbon miktarının belirlenmesi vb.) sayılabilir.

MANYETOLU sıf. Bir manyetoyla çalışan: *Manyetolu çakmak.*

MANYETOMETRE a. (fr. *magnétomètre*'den). Bir manyetik alanı ölçmeye yarayan bir aygıt. (Eşanl. MANYETİKLİKÖLÇER.)

—ANSİKL. Manyetometrelerde, manyetik indükleme alanının B modülünü, doğrultusunu ve uzaysal ya da zamansal değişimlerini ölçmek için çeşitli fiziksel olaylardan yararlanılır.

1. Alanın, düz çubuk biçiminde, sürekli bir mıknatısa etkimesinden, özellikle doğrultu ölçümlerinde (pusula, eğilme pusulası) yararlanılır; bir burulma ipine asılı yatay bir mıknatıs, alanın yatay bileşenini ölçmeye olanak verir; mıknatıs, terazi oku gibi merkezi bir bıçak üzerinde yerleştirildiğinde alanın düşey bileşenini ölçer.

2. Bir bobinde indüklenen elektromotor kuvvet, alana ilişkin çeşitli bilgiler verir. Sabit bir bobinde elektromotor kuvvet, alanın bobin düzlemine dik bileşeninin zamansal değişimlerini verir. Öteleme hareketi yapan bir bobinde, aynı bileşenin gradyanını gösterir. Çaplarının biri çevresinde düzgün dönme hareketi yapan bir bobinde alanın, dönme eksenine dik bileşenini ölçmeye olanak veren alternatif bir elektromotor kuvvet oluşur.

3. *Cotton terazisi*'nde, alanın, içinden I akımı geçen L uzunluğundaki doğrusal bir iletkene uyguladığı kuvvet, değerleri bilinen kütlelerin Mg ağırlığıyla dengelenir. Alan düzgün ve iletkene dikse, denge halinde $B = Mg / IL$ eşitliği elde edilir; bu yöntem, görece büyük (> 1 mT) ve düzgün alanları, oldukça kolay ve kesin biçimde belirlemeye olanak sağlar.

4. kütlesi m ve elektrik yükü $-e$ olan elektronların, boşlukta, düzgün bir alanın etkisi altında yaptıkları düzgün çembersel hareketin γ frekansı (*siklotron frekansı*), $B = 2\pi\nu m/e$ bağıntısı uyarınca, indüklemenin kesin bir ölçümünü verir.

5. İçinden boyuna bir akım geçen küçük bir yarıiletken levhaya dik olarak uygulanan bir manyetik alan, enine bir potansiyel farkı oluşturur (*Hall etkisi*); bu etki, fazla homojen olmayan alanlarda kullanılabilecek çok küçük boyutlu bir sonda yardımıyla alanı ölçmeye olanak verir.

6. *Nükleer manyetik rezonans*'ta (N.M.R.), su protonlarının ya da ağır su dötonlarının, uygulanan alanla orantılı olan rezonans frekanslarından yararlanılır. Bu yöntem, görece kuvvetli ve düzgün alanların (> 1 mT) kolay, son derece kesin ve yinelenebilir bir biçimde ölçülebilmelerini sağlar.

7. *Paramanyetik elektron rezonansı*'nda (P.E.R.), bir manyetik alana yerleştirilmiş alkali atom (sezyum, rubidyum, potasyum) elektronlarının rezonans frekansından yararlanılır; bu atomlar önceden kutuplanmış ışık yardımıyla yapılan bir optik pompalamayla yönlendirilmiştir. Verilen yönlendirmenin, atomlar arasındaki çarpışmalar nedeniyle bozulmaması için, çok düşük basınçlı bir buharın kullanımı gerekir. Bu yöntemle, çevredeki diğer bütün manyetik alanları (Yer'in manyetik alanı, elektrik dağıtım devrelerinin ve elektrik aygıtlarının yarattığı alanlar) yok etmek koşuluyla, 10^{-12} T düzeyindeki çok zayıf manyetik alanların ölçümü olanaklıdır.

8. Çok zayıf ve değişken manyetik alanların ölçümünde daha çok skuid*'ler kullanılır. Bir skuidin içindeki manyetik akı, ancak yaklaşık olarak 2×10^{-15} Wb değerindeki bir manyetik kuvantumun, tamsayı katları kadar sıçramaları biçiminde değişebilir. Skuid değişken bir manyetik alanın etkisinde bırakıldığında, akının skuid içine girmesine karşı koyan aşırı iletkenlik akımı, özgün ve süreksiz bir biçimde değişir. Bu akım, indüklenme değişimlerini ölçmeye olanak verir. Skuidin boyutlarına bağlı olan duyarlılık, 10^{-15} T'ya yani Yer'in manyetik alanının yüz milyarda birine erişebilir. Bu yöntem, diğer bütün parazit alanların yok edilmesi koşuluyla, insan vücudunun ürettiği alanlar gibi, çok zayıf ve değişken manyetik alanları incelemeye olanak verir.

Bu ölçü yöntemlerinin bazılarında, ölçülecek alanı, özel bobinlerde dolaşan bir elektrik akımının ürettiği ve değeri bilinen ters yöndeki bir alanla dengelemeye dayanan sıfırlama yönteminden de yararlanılır; bu durumda sözkonusu elektrik akımından, ölçüm yapmak için yararlanılmış olur.

MANYETOMETRİ a. (fr. *magnétométrie*). Manyetik alanların ve cisimlerin manyetik özelliklerinin ölçümü. (Eşanl. MANYETİKLİKÖLÇÜM.)

—Jeofiz. Yer manyetik alanının incelenecek kuşağı üzerinde düzenli olarak dağılmış istasyon noktalarında sistemli ölçüme dayanan jeozofizik araştırma yöntemi. (Ölçümlerde kaydedilen değişiklikler tortul arazilerin manyetik özelliklerine ve öncelikle de, yapısal biçimlerine bağlıdır.) [Eşanl. MANYETİKLİKÖLÇÜM.]

—Metalürj. Ferromanyetik bir alaşımdaki manyetik olmayan bileşenlerin dozunu belirleme (örneğin suverilmiş çeliklerdeki artık austenitin dozunu belirleme) yöntemi. (Yüksek sıcaklıklar için kullanılan aygıta termomanyetometre denir.) [Eşanl. MANYETİKLİKÖLÇÜM.]

MANYETOMOTOR sıf. (fr. *magnétomoteur*'den). Elekt. *Manyetomotor kuvvet*, manyetik alan vektörünün, kapalı bir çevre boyunca eğrisel integraline eşit skaler büyüklük (kısalt. *m.m.k.*). Manyetomotor kuvvet, bu çevrenin çevrelediği her yüzeyden geçen toplam elektrik akımına da eşittir ve dolayısıyla amper cinsinden ifade edilir. h sarımdan oluşmuş ve içinden bir i akımı geçen bir bobin için, m.m.k. ni'dir ve çoğu kez ampersarım ile belirtilir.)

MANYETON a. (fr. *magnéton*). Fiz. Atom ve atomaltı bölgelerine özgü temel manyetik moment birimi.

—ANSİKL. Atom fiziğinde kullanılan ve elektronun ayırtedici niteliklerine bağlı Bohr manyetonu ile çekirdek fiziğinde kullanılan ve protonun ayırtedici niteliklerine bağlı çekirdek manyetonu vardır. Elektronun yükü nasıl temel yük birimiyse, Bohr manyetonu da özünde elektronlarla çok yakın özellikler gösteren kuvantal sistemlere (atom gibi) özgü doğal manyetik moment birimidir. μ_B ile gösterilen Bohr manyetonu m_e elektron kütlesi elektronun yükü ile karşıt değerdeki e pozitif yükü ve kuvantal geçerlilik bölgesindeki doğal açıdan moment birimi olan indirgenmiş Planck değişmezi h'ın yardımıyla elde edilir; yani $\mu_B = eh / 2m_e$'dir. μ_N ile gösterilen nükleer manyeton da, benzer biçimde $\mu_N = eh / 2m_p$ olarak ifade edilir. Burada m_p protonun kütlesini belirtir (yaklaşık 1 800 m_e).

MANYETO-OPTİK a. (fr. *magnéto-optique*). Bir manyetik alanın etkisi altındaki cisimlerin optik özelliklerinin (yayım, yayılma vb.) incelenmesi.

MANYETOPOZ a.(fr.*magnétopause*). Gezbil. Bir gezegen manyetosferinin dış sınırı. (Yer manyetopozu, Güneş yönünde, yer ışınlarının on katı kadar uzaklıkta yer alır.)

MANYETOSFER a. (fr. *magnétosphère*). Manyetik alanlı bir gezegenin çevresinde, iyonosfer ile gezegenlerarası ortam arasında yer alan, geniş kuşak; bu kuşak içinde kapalı bulunan manyetik alan atmosfer parçacıkları üzerine büyük bir fiziksel etki yapar. (Bk. *ansikl.* böl.)

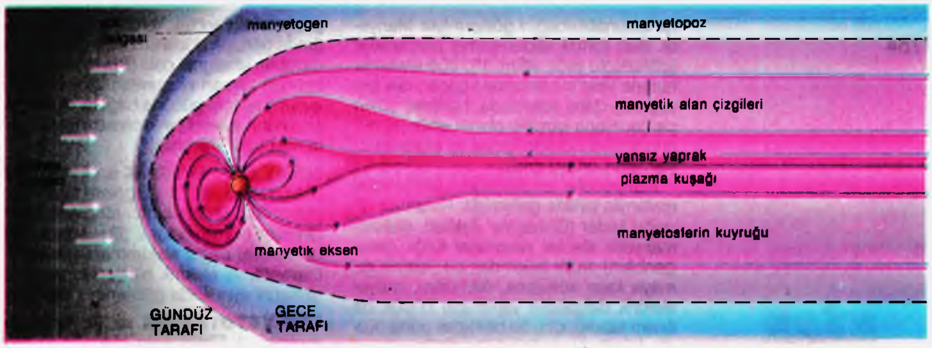
—Jeofiz. *Manyetosfer alt fırtınası*, KISMİ MANYETOSFER FIRTINASI*'nın eşanlamlısı.

—ANSİKL. Biermann'ın Güneş rüzgârı üzerindeki çalışmalarından bu yana var olabileceği düşünülen Yer manyetosferinin incelenmesi, 1957'de, Uluslararası jeofizik yılı'yla ve uzay araştırmaları araçlarının kullanılmasıyla başladı. "Manyetosfer" adının ilk kez kullanılması (Gold, 1959) ve ışıma kuşaklarının, manyetosferik şok dalgasının, manyetogenin ve manyetopozun keşfedilmesi de bu tarihi izleyen yıllarda gerçekleşti. 1976'dan bu yana, Amerikan, Sovyet ve Avrupa uydularıyla, manyetosfer ve tedirginlikleriyle ilgili geniş bir gözetim programına (*International Magnetospheric Study*) başlamıştır. Öte yandan da, Jüpiter ve Satürn'ün manyetosferleri, Pioneer 10 ve 11 ile Voyager 1 ve 2 sondalarıyla gözlemlenmiştir.

• *Bir manyetosferin oluşumu.* Yer yüzeyinde ve alt atmosferde, jeomanyetik alan, ekseni, kutuplar ekseniyle 11,5 °'lik bir açı yapan ve merkezi, yerküre merkezinden yaklaşık 400 km uzaklıkta (Büyük Okyanus tarafında) bulunan bir dipolün jeomanyetik alanına eşdeğerdir. Bir iç akımlar sisteminin varlığına bağlı olan bu alan, Yer yüzeyinde, yükseltide belirsizleşen düzensizliklere, günlük ya da yarı-günlük hafif değişimlere, Güneş etkinliğine bağlı dalgalanmalara (manyetik fırtınalar*) ve son olarak yüzyıllık değişimlere (burada incelenen olayların yanında önemsenmeyebilir) uğrar. Gezegenlerarası uzayda, kozmik* ışımanın ve özellikle içinde gezegenlerarası manyetik alanın donduğu Güneş* rüzgârının varlığı jeomanyetik alanın sonsuza dek yayılmasını engeller. Yer yörüngesi yakınında saniyede yüzlerce kilometrelik bir hıza erişen Güneş rüzgârı, sesüstü bir akışkan davranışı gösterir ve böylece gezegenimize hemen hemen 14 yer yarıçapı uzaklıkta bir şok dalgası ortaya çıkar. Güneş rüzgârının jeomanyetik alana gelip çarpması ve bu alanı, gezegenlerarası sıcak plazma içinde açılmış bir boşluğun içine sıkıştırması süreci, hem Yer manyetosferinin hem de bir manyetik alana sahip öteki gezegenlerin manyetosferinin oluşumunu açıklar (→ ALFVÉN DALGALARI).

• *Yer manyetosferinin yapısı.* Büyük manyetosfer boşluğunun içinde manyetosferin alt sınırı, yansız ve yüklü parçacıklar arasındaki çarpışma frekansının, yüklü parçacıkların siklotron dönme frekansıyla aynı büyüklük düzeyine eriştiği yükseltiyle aynı düzeyde kabul edilir: bu sınır, yukarı iyonosferde yer alır. Üst sınır ya da

manyetopoz, Güneş kökenli parçacıklar, ile iyonosfer kökenli parçacıklar arasında aşılmaz bir engel oluşturur ve manyetosferik şok dalgasının berisinde yer alır; gerçekten de, içinden, şok dalgasının oluşumu sırasında durgunlaşan ve bükülen Güneş plazması geçen ve manyetogen adı verilen bir ara türbülans kuşağı bulunur. Manyetopoz, Güneş tarafından, manyetik basıncın Güneş plazmasıyla dengelendiği bir uzaklıkta görünür; denge, $kB_r = \Sigma p_e V^2$ bağıntısıyla verilir; burada, B_r, jeomanyetik alanı, p_e, özgül dış kütleleri ve V_e, dış hızları göstermektedir; pratik olarak, manyetopoz, gündüz tarafında, yerkürenin merkezine 10 Yer yarıçapı uzaklıkta yer alan bir yarıküre biçimindedir. Gece tarafında ise, durum daha karmaşıktır ve manyetosferik boşluk, bir kuyrukluyıldızın kuyruğu gibi, yüzlerce Yer yarıçapı uzaklığa, hatta Ay yörüngesinin dışına kadar uzanır. Manyetosferin kuyruğu adı verilen bu bölge, sıcak bir plazma kuşağıyla çevrelenmiş, yansız bir merkez yaprağının varlığıyla belirginleşir; Kuzey yarıküre'de Güneş'e doğru, Güney yarıküre'de ise Güneş'e karşıt doğrultuda yönlenmiş alan çizgileri burada açıktır. Bu betimlemeyi noktalamak için, son olarak, yüksek enlemde, manyetopozun ilginç noktalarına (burada, alan sıfır olur) karşılık gelen yansız bölgelerin ya da kutup külahlarının varlığından söz etmek gerekir; Güneş rüzgârı bu külahlardan içeri sızabilir ve buradan da, kutup ışığı ovaline geçebilir, buna karşılık, kutup rüzgârı, buradan manyetosferin kuyruğuna doğru kaçabilir.

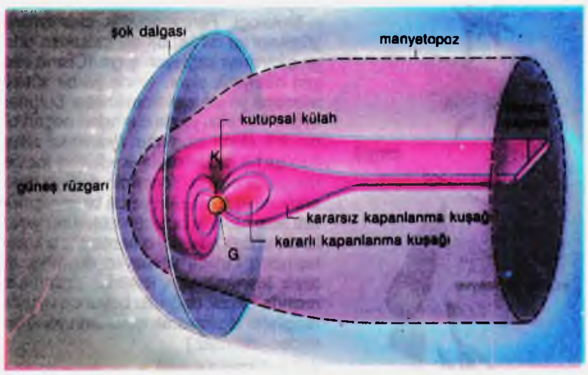
Yer manyetosferinin meridyen kesiti

• *Manyetosfer parçacıklarının dinamiği.* Manyetosferik boşluk içinde, elektriksel ve manyetik alanların ve yüklü parçacıkların görelı olarak eşlenik dağılımları yer alır. Elektrik alanı, parçacıkları gündüz tarafına doğru sürükleyen bir alan ile Yer dönmesinin yol açtığı bir alanın toplamıdır. Manyetik alan, manyetopuzun biçimiyle ve akımların varlığıyla (örneğin ekvator elektrojeti ve halkalı akım) değişikliğe uğrayan çift kutuplu bir alandır. Protonlar ve elektronlar, çift kökenlidir: bir yanda, enerjisi elektronvolt düzeyinde olan ve içinde Alfvén dalgalarının yayıldığı soğuk bir plazma oluşturan iyonosfer kökenli parçacıklar, diğer yanda, enerjisi daha çok 0,01 ile 100 keV arasında değişen ve sıcak bir plazma oluşturan Güneş ya da kozmik kökenli parçacıklar. Bu sonuncuların çizdiği yörüngeler karmaşık olmakla birlikte dönemlilikler ortaya çıkar ve bunların, hareketleri, üç basit hareketin üst üste gelmesi olarak betimlenebilir. Birincisi, alan çizgilerine dik bir düzlem içindeki siklotron dönmeden doğan çok kısa dönemli, fırdönme (keV dizisindeki elektronlar için 10^{-4} sn düzeyinde). İkincisi, manyetik alan gradyanının (yerkürenin yüzeyine yaklaştıkça artan) etkisiyle sıklotron dönme çemberi merkezinin, manyetik ekvatora göre bakışımlı olan iki manyetik nokta ayna arasındaki sıçraması (saniye düzeyinden bir dönemle). Böylece, yüklü bir parçacık, bir alan çizgisi çevresinde, ayna noktaları yakınında çok dar, ekvatorda ise oldukça gevşek bir helis çizer; bununla birlikte, alan çizgisi manyetosferin kuyruğuna doğru açıksa ya da nokta aynaların yükseltisi, enerjili parçacık yansız atmosferin molekülleriyle çarpışmaya girmesi için yeterince alçaksa, sıçrama hareketi imkansızdır; öte yandan, yalnızca, etkime açısı (elektrik yüklü parçacığın yörüngesi ile manyetik alan doğrultusunun oluşturduğu açı) bir yitim konisini gösteren bir maksimal değerden düşük olan parçacıkların, atmosfere girdiği de saptanabilir. Üçüncüsü ve sonuncusu, manyetik alan eğriliğinin ve gradyanının etkisiyle, çevresinde fırdönme ve sıçrama hareketleri (saat düzeyinde bir dönemle) oluşan alan çizgisinin boylamdaki bir kaymasıdır; bu hareketler, elektronların batıdan doğuya, protonların da doğudan batıya kaymasıyla meydana gelir; bununla birlikte, Yer manyetik alanının gündüz-gece bakışımsızlığı, bu yerçevresi kaymasını gündüz tarafının kapalı alan çizgileri için olanaksız hale getirirken, gece tarafının açık çizgilerine karşılık gelir. Özet olarak, atmosfer molekülleriyle çarpışmaya girmeyen ya da açık alan çizgileri üzerinde bulunmayan enerjili parçacıklar, Yer'e aynı uzaklıktaki jeomanyetik ekvatoru kateden bütün alan çizgilerinin birleşmesiyle oluşan ve manyetik kabuklar adı verilen yüzeylerin yakınında hapsolabilirler ya da kapanlanabilirler; bu uzaklık Yer yarıçapı cinsinden,

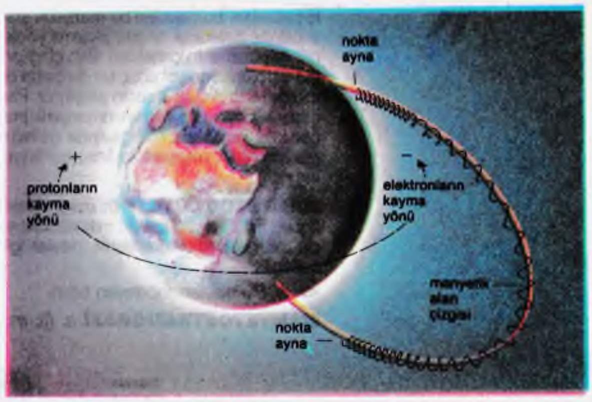
$$L = \frac{1}{\cos^2 \Lambda_0}$$

bağıntısıyla tanımlanır; burada Λ_0, bu çizgilerin Yer'le kesiştikleri noktaların jeomanyetik enlemidir. Manyetosferin içindeki sürekli kapanlanma kuşağının varlığı böylece açıklanır; en yüksek enerjili parçacıklar, ışıma kuşakları* da denilen dar bölgelerde toplanmıştır.

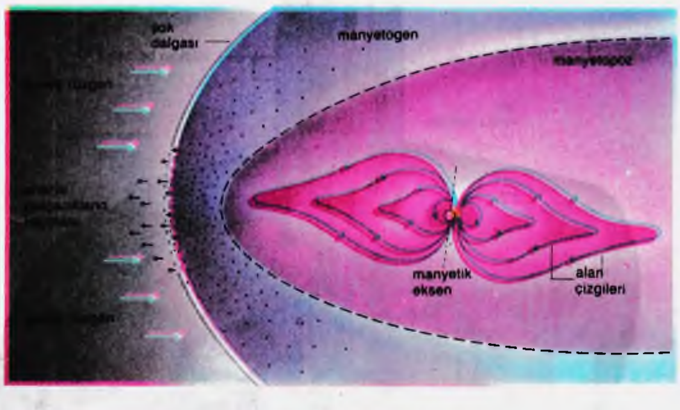
Yer manyetosferinin perspektif görünümü

• *Diğer gezegenlerin manyetosferi.* Bir gezegenin manyetik alanının Güneş rüzgârıyla etkileşimi bir manyetosferin oluşmasına yol açar. Çiftkutuplu, nispeten yeğin bir manyetik alanı ve çok ince bir atmosferi olan Merkür'ün, Yer'inkine benzer bir manyetosferi vardır, ancak, ışıma kuşaklarının olmadığı sanılmaktadır. Gerçek bir manyetik alanı bulunmayan Venüs ya da Mars'ın, manyetosferi de yoktur. Son olarak, Jüpiter ve Satürn'ün yeğin manyetik alanları ve çok büyük manyetosferleri vardır. Jüpiter'in, radyogökbilim yoluyla ve Pioneer ya da Voyager sondalarıyla incelenen manyetik alanının merkez bölgesinde, çiftkutuplu bir yapı (eğim 10°, kutupluluk Yer dipolününkinin tersi), çevresinde ise basık disk biçiminde bir yapı bulunur. Jüpiter'in uyduları, manyetosferini oluşturan kemer biçimindeki geniş boşluğun içinde yer alır; bunun İo*'nun iyonosferiyle etkileşimi çeşitli elektrik olaylarına yol açar. Kapanlanmış parçacıkların toplam enerjisi, Yer parçacıklarının enerjisinden milyonlarca kez büyüktür; yüklü parçacıklar, Güneş sistemindeki tanecik ışımasının ikinci kaynağını (Güneş'ten sonra) oluşturan Jüpiter'in manyetosferinden kurtulabilir. Satürn'ün manyetosferinin hacmi, Jüpiter'inkinden yaklaşık üç kez daha küçük olmasına rağmen yine de, muazzam bir büyüklüktedir; Voyager 1, Satürn'ün manyetosferinin Güneş rüzgârıyla dalgalandığını, dolayısıyla Titan* uydusunun kimi kez manyetosferik boşluğun kimi zaman içinde, kimi zaman da dışın-

manyetosferde kapanlanmış bir parçacığın hareketi

Jüpiter'in manyetosferinin meridyen kesiti

da bulunabileceğini göstermiştir. Manyetik alan içinde kapanlanmış parçacıklar (çiftkutuplu yapı, eğim: 1°), 200 km/sn'lik hızlarla Titan'ın yakınından geçer; dev gezegenin daha yakınında, halkalar, yüklü parçacıklarla karşılıklı olarak etkileşir; bunun sonucunda da ışınlar ve elektrik boşalmaları ortaya çıkar.

Manyetosfer araştırmaları, uzay araştırmalarıyla birlikte gelişmiştir. Kuramsal olduğu kadar (Güneş-Yer ilişkileri, elektromanyetik alanlar, plazmalar fiziği, gezegenbilim) pratik bakımdan da (kozmik ışımaya karşı korunma, iklimbilim, radyoelektrik dalgaların yayılması) büyük bir önem taşıdığı için, bu bilim dalı günümüzde, büyük bir gelişme içindedir.

MANYETOSFERİK sıf. (fr. *magnétosphérique*'ten). Yer'in ya da bir başka gezegenin manyetosferine ilişkin.

MANYETOSKOP a. (fr. *magnétoscope*).
—Metalogr. Ferromanyetik cisimlerdeki yüzeysel ya da kabuk altı çatlakları ortaya çıkarmayı sağlayan aygıt. (Cisme etkiyen manyetik alanı, içinde ya bir sürekli mıknatıs ya da elektromıknatısı bulunan aygıtın kendisi, ya da cisimden geçen bir elektrik akımı oluşturur. Belirleyici etken fluorışıl bir malzemeyle emdirilmiş toz demir ya da oksittir. Yöntemin değişik türlerinde renkli tozlardan ya da bir sıvı içinde katı asıltı halinde bulunan tozlardan yararlanılır, ancak kusurların saptanması kolaylaşmakla birlikte yöntemin duyarlığı da azalır. Manyetik alan, kusurları algılama sırasında birçok doğrultu boyunca uygulanır çünkü algılanacak kusurların yönü önceden bilinmez.)

MANYETOSKOPİ a. (fr. *magnétoscopie*). Metalogr. Ferromanyetik cisimlerdeki çatlakları, bu cisimleri bir manyetik alan etkisinde bırakarak ortaya çıkarma yöntemi. (Malzemenin çatlakları alan çizgilerinin çarpılmasına yol açar, bu da çevre atmosferinde bir kaçak alan oluşturur. Parçanın yüzeyine yayılan ferromanyetik parçacıklar, kaçak alan bölgesinde çatlağın genişlemiş bir manyetik tayfını çizerek toplanırlar.)

MANYETOSTATİK sıf. (fr. *magnétostatique*). Fiz. Dingin haldeki mıknatıslara ya da manyetik kütlelere ilişkin olaylar için kullanılır.

◆ a. Bu olayları inceleyen bilim.

MANYETOSTRATİGRAFİ a. (fr. *magnétostratigraphie*). Yerbil. Yer manyetikliğinde görülen düzensizlikleri incelemeye dayanan stratigrafi dalı. (Böylece ikinci ve üçüncü zaman oluşumları için, biyolojik evrimin ayırma gücüne bağımlı sınıflamadan daha ayrıntılı bir kronostratigrafi sınıflaması yapılabilmiştir.)

MANYETOTELLÜRİK a. (fr. *magnétotellurique*). Jeofiz. L. Cagniard tarafından geliştirilen, altta bulunan arazilerin özgül direncini ölçme yöntemi. (Bu yöntem, belli bir yerdeki doğal elektromanyetik alanın manyetik ve elektrik bileşenlerinin değişimlerini aynı anda gözlemeye dayanır.)

MANYETOTERMİK sıf. (fr. *magnétothermique*). Elektrotekn. Hem bir elektromıknatısın etkisiyle, hem de içinden geçen akımın oluşturduğu ısıl etkiyle akımın en büyük değerine göre çalışan bir deklanşör ya da bir röle için kullanılır.

■ **MANYETRON** a. (fr. *magnétron; magnet* [o] - ve [*élec*] *tron*'dan). Elektron. Çok yüksek frekanslı akımlar üreteci ya da yükseltici olarak kullanılan vakum tüpü; elektron akışı hem bir elektrik alanıyla, hem de bir manyetik alanla kumanda edilir.
—ANSİKL. Fizikçi Maurice Ponte'un geliştirdiği manyetron, elektron yayımlayan bir katot ve pozitif bir potansiyele getirilmiş ve bu nedenle elektronları çeken katotla eşmerkezli bir anottan oluşur. Manyetron elektronların bulunduğu vakum kabının dışında yer alan güçlü bir elektromıknatısın oluşturduğu manyetik alan, elektronları yörüngelerinden sapmaya ve anota ulaşmadan önce, sarmal bir yol izlemeye zorlar. Anot gövdesinde bulunan rezonans boşlukları, duruma göre, salınım üretmeye ya da manyetrona uygulanan işaretin salınımlarını yükseltmeye olanak verir. Desimetrelik ve santimetrelik dalgalar için kullanılan ve darbeli rejimde çalışan manyetron, megawatt'lar düzeyinde güçlere erişmeye olanak verir. Radarın kalbini oluşturur ve tekrarlayıcı istasyonu vericilerinde de kullanılır.

MANYEZİ → MAGNEZYA.

■ **MANYOK, -ku** a. Tropikal bölgelerde yetiştirilen ve köklerinden tapyoka (manyok tarhanası) yapılan bitki. (Bil. a. *manihot;* sütleğengiller familyası.)
—ANSİKL. Amerika'nın tropikal ve yarı tropikal bölgelerinde yüz elliden fazla manyok türü yetişir. Bunlardan biri *(Manihot utilissima)* Eski ve Yeni Dünya'nın tropikal bölgelerinde, özellikle Brezilya, Endonezya, Madagaskar, Batı Afrika ve Togo'da yetiştirilir. Manyok nişastaca zengin yumru köklü bir bitkidir; kökleri yerli halkın beslenmesinde önemli rol oynadığı gibi yaprakları da suda pişirilerek yenir. Fakat bitkinin büyük ticari önemi tapyoka üretiminde kullanılan nişastasından ileri gelir. Manyokun pek çok çeşidi vardır; bunlar iki grupta toplanabilir: sebze gibi kullanılan az hidrosiyanik asitli (genel durum) tatlı manyok ve nişasta üretiminde kullanılan ve genellikle çok hidrosiyanik asitli acı manyok. Manyok kökleri hasattan sonra hemen taze olarak kullanılabildiği gibi kurutulduktan sonra da kullanılır ya da saklanabilir (kuru manyok). Bu iki manyok tipinden çeşitli ürünler elde edilir: kuak, kavas, gari, saf nişasta ve özellikle tapyoka. Tapyoka yaş taze nişastanın kaynatılmasıyla elde edilir. Manyokun zehirli maddesi manihotoksozit (manihotoksin), hidrolize uğrayarak glukoz aseton ve insan için çok zehirli olan hidrosiyanik asit veren bir heterozittir. Hidrosiyanik asit kaynatılmayla ve suya bastırmayla yok edilir. Afrika'da manyokun zehirliliği şikvang ya da fufu yapılırken bu geleneksel yöntemle giderilir. Kızılderililer, zehirli suyu sızdırıp atmak için manyok hamurunu basınç altına koymakla yetinirler. Brezilya'da yetişen bir manyok türünden de *(Manihot glaziovii)* kauçuk üretiminde az çok yararlanılır.
—Zootekn. Teker biçiminde doğranan ya da un haline getirilen manyok, özellikle domuzlar için bileşik yem yapımında tahıl yerine kullanılan, sindirimi çok kolay bir besin maddesidir.

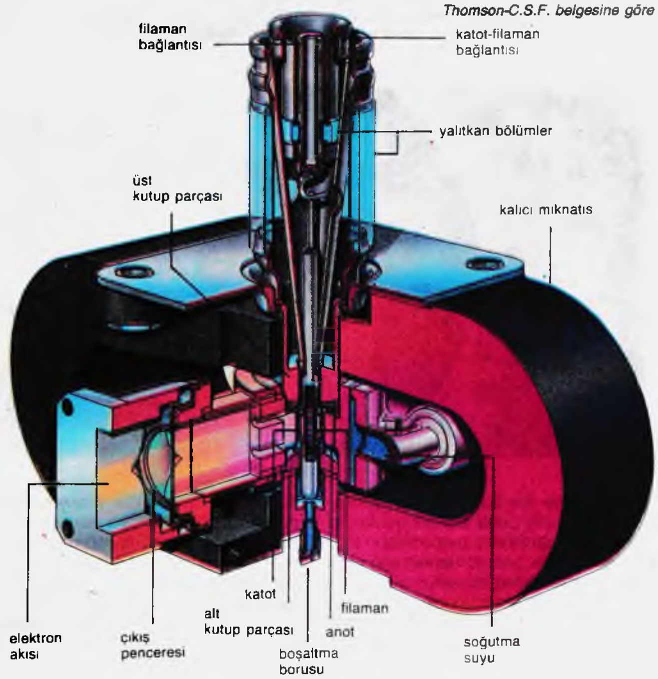

MANYOKİ (Ádám), macar ressam (Szokolya 1673 - Dresden 1756). Almanya'da yetiştiyse de özellikle Largillière'den etkilendi; ülkesinin soylu çevrelerinin yanı sıra Hamburg'da, Berlin'de, Saksonya sarayı'nda vb. portre ressamlığı yaptı. Yapıtları Budapeşte (*Prens Rakoçi*'nin ve *Prenses Louise de Carignan*'ın portreleri), Berlin, Dresden, Kraków, Varşova, Viyana müzelerinde sergilenmektedir.

MANYON a. (fr. *magnon*). Fiz. Düzenli bir ferromanyetik, ferrimanyetik ya da karşıtferromanyetik kristal içinde yayılan spin salınımları dalgası. (Böyle bir cisimde temel manyetik momentler ya da elektron spinleri düzenli bir ağ oluşturur ve spinlerden biri denge konumundan uzaklaştırıldığında oluşan tedirginlik ağ boyunca yavaş yavaş yayılır.)

Manyo şu *(On bin sayfalık derleme ya da on bin kuşaklık ya da saltanatlık derleme)*, 808'de yayımlanan ilk resmi japon şiirleri derlemesi. Şair, imparator ve saray adamlarının VII. ve VIII. yy.'larda yazdıkları yaklaşık 4 500 şiiri içerir. 20 kitaba sığdırılmış olan ve çoğunlukla başlarında çince olarak kaleme alınmış kısa bir not bulunan şiirler, peşlerine bir ya da birçok *hanka* (ağırlama) ekli 260 *çoka* (uzun şiir), 62 *sedoka* (söyleşmeli ezgi) ve 4 000'den fazla *tanka**'dan (kısa şiir) oluşur. Son dört kitaptaki 330 *tanka*, 46 *çoka* ve bir *sedoka*'nın Otomo* no Yakamoçi'ye ait olduğunun söylenmesi, yapıtın tümünü bu şairin derlediği görüşünün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ama, farklı ölçütlere cevap veren düzenlemesine bakılırsa, yapıtın kökeninde Yakamoçi tarafından 760 dizelik tek bir şiirde derlenmiş ve dört döneme dağılmış birçok antoloji göze çarpar. Birinci dönem (629-687), yapmacıksız ve çok canlı bir doğa duygusuyla işlenmiş özel bir teknikle kendini belli eder ve en belirgin şairi bayan Nukada no Okimi'dir. İkinci dönemin şiiri (687-708), bütünüyle ezgiden kaynaklanır ve en üst düzeyde bir biçimsel mükemmelliğe ulaşır. Bu döneme egemen olan Kakinomoto* no Hitomaro (öl. 710'a doğr.?) çoğunlukla Manyo şu'nun en büyük şairi olarak kabul edilir. Üçüncü dönemin (708-728) temaları, ifade biçimleri, ritimleri farklıdır. Çok sayıda şair arasında Takahaşi no Muşimaro dikkati çeker. Bir sonraki yüzyılın

Thomson-C.S.F. belgesine göre

bir manyetronun şematik kesiti

Scala

Pompei'de bulunan pastoral bir sahnenin yer aldığı manzara duvar resmi
İS. I. yy.
Ulusal müze, Napoli

özentili ve biçime ağırlık veren üslubu, dördüncü dönemde (729-759) başlar.

MANZALA gölü → MENZELE gölü.

MANZANARES, İspanya'da (Castilla la Nueva) ırmak, Jarama'nın kolu (sağ kıyıdan); 85 km. Madrid'den geçer.

MANZANARES, İspanya'da kent, Mancha'da (Ciudad Real ili); 15 700 nüf. Büyük tarım pazarı.

MANZANARES EL REAL, İspanya'da (Castilla La Mancha, Madrid ili) köy, sierra de Guadarrama'nın eteğinde. Diego Hurtado de Mendoza (öl. 1479) için yapılan tahkimli şato. Mazgallı yuvarlak kuleleriyle İber yarımadasındaki geç gotik üslubunun başlıca örneğidir.

MANZANİLLA (isp. *manzanilla.*) Tamamen sek, aromalı ve hafif acı Jerez şarabı.

MANZANİLLO, Küba'da (Granma ili) liman kenti, Guacanayabo körfezi kıyısında; 90 860 nüf. Balıkçılık. Tersaneler. Tarıma dayalı besin sanayileri.

MANZANİLLO, Meksika'da (Colima eyaleti) liman kenti, Büyük Okyanus kıyısında; 35 000 nüf. Colima kentinin limanıdır. Şeker rafinerisi. Tütün imalatı. Balıkçılık. Turizm merkezi.

MANZAR a. (ar. *manẓar*). *Esk.* **1.** Bakılan, görülen yer. **—2.** Görünüş, suret: *Karih-ül-manzar* (çirkin görünüşlü). —Esk. anat. Gözbebeği.

MANZARA a. (ar. *manẓara*). **1.** Belli bir yöne bakıldığında gözün uzaklarda görebildiği her şey; özellikle de belli bir noktadan görülebilen alan, mekân: *Burada nefis bir deniz manzarası var. Binalar tüm manzarayı kapatıyor.* **—2.** Bir durumun ortaya koyduğu genel görünüş; tablo, görüntü, görünüm: *Ülkenin bugünkü politik manzarası nedir?* **—3.** Dikkatin üzerinde toplandığı, bir duygu uyandırabilecek nitelikteki şeylerin tümü: *Bu ulusların sefaleti tüyler ürpertici bir manzara arz ediyor.* **—4.** Bir yere, bir binaya ait resim, kitap resmi, fotoğraf; görünüm: *Şahane bir İstanbul manzarası.* **—5.** *Esk.* Pencere.
—Ask. *Manzara krokisi,* askeri bir amaçla, düzleştirme ve düzlemölçümünün ayrıntılarını ortaya koyan, arazinin şematik bir biçimde gösterilmesi.
—Güz. sant. Ana konusu doğal ya da kentsel bir çevreyi betimlemek olan resim, gravür ya da desen. (Eşanl. PEYZAJ.) [Bk. *ansikl.* böl.] || Bir tabloda, ön planda betimlenen kişilerin arkasında yer alan dekor. (Yapıtı zenginleştirerek, donatmak ya da güzelleştirmek için kaçınılmaz sanılan insan ve hayvan figürlerinin yer almadığı *an manzara*'ya ulaşmak için uzun süre gerekti.) || *Tarihsel, canlı* ya da *düzenlenmiş manzara,* mitolojik ya da tarihsel kişilerin, tarih ya da efsane sahnelerinin canlandırıldığı, az çok hayali manzara. || *Hayali manzara,* tümüyle sanatçının imgeleminden çıkmış yapıt.
—ANSİKL. Güz. sant. Roma süsleme resminde manzara önemli bir yer tutar; çoğu kez şiirsel, düşsel ya da kahramanlığa değgin (Napoli müzesi'ndeki bir pastoral pano, "tarihsel manzara"nın ilk örneği olarak düşünülebilir) olabilirse de, kimi zaman bu resimler Pozzuoli ya da Stabia (Napoli) limanları gibi gerçek yerleri betimler. Vazo resimlerinde ya da heykellerde doğa birkaç simgesel öğe (ağaç, dağ) yoluyla canlandırılır; "pitoresk" diye nitelenen alçakkabartmaların (Roma, Viyana, Münih) önemi, heykelcilikte bir manzara sanatı oluşturma çabasından kaynaklanır.
Hıristiyan dünyasının doğaya kuşkulu bakışı ve sürekli soyutlama eğilimi, manzaranın uzun süre batı sanatının dışında kalmasına yol açtı. Bu türün yeniden canlanması XV. yy. da, özellikle de minyatür alanında gerçekleşti. Limbourg kardeşler (*Très Riches Heures du duc de Berry,* Chantilly) ve Fouquet, yaratmanın güzelliğini sezdiler, ışıklı ve hoş yapıtlar verdiler. Gozzoli, Mantegna, Carpaccio, Ghirlandaio gibi italyan ressamlar da, dinsel sahnelerin arka planına, önemi giderek artan manzaralar yerleştirdiler. Flaman ressamlar bu türde, hayranlık uyandıran bir ustalık kazandılar; bu alanda, Van Eyck'in *Şansölye Rolin Madonnası*'ndaki (Louvre) sırakemerlerin üç gözü arasına sıkıştırılmış uçsuz bucaksız panoramayla D. Bouts ve Bosch'un yapıtları anılabilir. XVI. yy.'da, İtalya'da Leonardo da Vinci, *la Gioconda* ve *Kayalıklı Meryem Ana* gibi tablolarının geri planını maviye çalan perspektiflerle derinleştirdiyse de manzara türü daha çok venedikli ressamların ustalık alanına girdi: Giovanni Bellini, Giorgione *(Fırtına),* Tiziano, Bassano'lar, Altdorfer, Cranach, Dürer, sarp kayalıkları ve loş, karışık ağaçlıkları betimlemekten hoşlanıyorlardı. Ancak, gerçek anlamda manzara, başlı başına bir tür olarak Hollanda'da J. Patinir ve Bruegel'in yapıtlarında ortaya çıktı: dağların, kayalıkların, kıvrımlı ırmakların ışık altında çeşitli renklere büründüğü yarı gerçek, yarı düşsel geniş açıklıklar, panoramik görünümler. Bu sanatçıların izinden yürüyenlerin arasında, H. Bol'u, ormanları şiirsel bir bakışla betimleyen G. Van Coninxloo'yu, yeryüzündeki cennet temasına ağırlık veren R. Savery'yi anmak gerekir.
Flaman ressamların çabaları, XVII. yy.'da tüm Avrupa'da meyvelerini verdi: alman ressam Elsheimer ve Raffaello'nun öğrencileri Perino del Vaga ve Polidoro da Caravaggio ile birlikte, P. Bril, 1600'e doğru Roma'da, düzenlenmiş manzaranın kurallarını saptadı. İki fransız sanatçı, Poussin ve Claude Lorrain, bu kuralları ustalıkla uyguladılar; bunlardan ilki tarihsel manzara türünün en yetkin örneklerini verdi (doğanın, insan tutkuları karşısında kayıtsızlığı ya da yaradılışın görkemi), ikincisiyse, ışığın sayısız değişimlerini inceledi. İki sanatçı da Agro Romano'yu konu alan etütler çizdiler. Flandre'da, Rubens ve J. d'Artois, Coninxloo'nun arayışlarını sürdürdüler; Hollanda okuluysa, manzarayı ulusal bir tür düzeyine ulaştırdı. Utrecht'de, italyan sanatına öykünen res-

Scala

Değirmenli manzara **(1648)**
Claude Lorrain'in yapıtı
Doria-Pamphili galerisi, Roma

Fleming

Annecy gölünün Talloires'dan görünümü* (1896) Cézanne'ın yapıtı *Courtauld İnstitute Galleries Londra

samlar, hâlâ düzenlenmiş manzara türünde yapıtlar veriyorlardı (Bloemaert, Poelenburg, Both, Asselijn); buna karşılık, sınırsız ve allak bullak olmuş bir gökyüzünün altında uzanan Hollanda ovasıyla kumsal, yol ve değirmenlerini betimleyen ressamlar da vardı: Ruysdaeller, Hobbema, Van Goyen, Potter, Van der Neer, Van

Ali Rıza Hoca'dan bir manzara *özel kol.*

de Veldeler, Van de Cappelle, J. Wijnants, zaman zaman da Rembrandt (*Dağdaki şato,* Kassel) ve Vermeer *(Delft'ten bir görünüm).* İspanya'da, Velázquez'in *villa Medici'nin bahçeleri* (iki tablo, Prado) sayılabilir.

XVIII. yy.'da batı manzara resminin en önemli iki merkezi, Guardi ve Canaletto' nun Venedik'i ile Gainsborough'nun İngiltere'sidir. Fransa'da, Poussin'in izleyicilerinin ortadan kaybolmasından sonra, manzara, Boucher ile alışılagelmiş bir tür durumuna geldi; bununla birlikte, H. Robert'in yıkıntıları ve J. Vernet'nin hareketli

Turan Erol'dan bir manzara

İnstitute of Art, Detroit

Yahudi mezarlığı* (1660'a doğr.) Jacob Van Ruisdael'in yapıtı *İnstitute of Art, Detroit

deniz manzaralarından önce, Desportes' un bazı panolarından (Compiègne) söz etmek gerekir; ışık ve renk değerleri anlayışlarıyla bu yapıtlar, Fragonard ya da Yaşlı Moreau'nun Paris yakınlarını betimlediği manzaraların habercileridir. Van Goyen gibi, toprağın cinsini bile resme yansıtabilen bir ustalığa sahip başka bir fransız ressam, G. Michel, XIX. yy.'a geçişi sağladı. Yine de klasik manzara, Valenciennes'in yapıtlarıyla hâlâ ağır basıyordu. Corot ve Ingres'in Roma izlenimlerininse ayrı bir yeri vardır. Daha sonraları, ingiliz etkisi (Wilson, Gainsborough, Norwich okulu, zengin kırsal çevrelerin ve atmosferin ressamı Constable, yağmurlu gökyüzünü suluboya resimlerinde ustaca betimleyen Bonington ve nihayet Turner) yaygınlık gösterdi. Böylece, P. Huet, doğucular, sonra da Barbizon* okulu ile (Th. Rousseau, Chintreuil, Harpignies, Daubigny, Dupré, Diaz) romantik manzara Fransa'da ortaya çıktı. Millet, Courbet ve ikinci tarzında Corot'nun (Ville-d'Avray) manzaralarında düşünsel kaygılar ağır bastı. 1874'teki ünlü sergiyle kendini gösteren, ancak, Boudin, Jongkind, Lépine, Ravier, Monticelli, Turner gibi ressamların yapıtlarında önceden belirtileri görülen izlenimci devrimle değişikliğe uğrayacak olan resim sanatı, uzun süre Barbizon okulu'nun etkisi altında kaldı. Düşünsel bir hareket ve teknik bir yöntem olan izlenimcilik*, her şeyden önce bir açık hava resmi sanatıdır; Monet, Pissarro, Sisley, Guillaumin, Renoir, sonra da Seurat ve Signac gibi ustalar yetiştirmiştir.

Bu hareketi, zihinsel bir tepki izledi; Gauguin, doğal öğelerden "matbaa harfleri" gibi yararlandı; Van Gogh, kıpır kıpır buğday tarlalarını tutkuyla betimledi; Cézanne, her hacmi, her düzlemi teker teker sabırla kurdu. Fovlar*, manzaradan canlı renkli düzenlemeler yapmak için yararlandılar; anlatımcılar*, manzaranın daha sıkıntılı bir yorumunu ortaya koydular. Kübistler (Braque, Picasso, Gris, Villon), doğada rastlanan temel biçimlerin sistemli çözümlemesini yaptılar. Ayrıca Fransa'da, Utrillo ve Dunoyer de Segonzac'ın yapıtlarını da anmak gerekir.

Çin'de manzara, ancak Tang hanedanı döneminden başlayarak (özellikle Vang* Vei ile) gerçek anlamda bir resim konusu durumuna geldi. Bu türün ortaya çıkışı büyük bir olasılıkla teknik gelişmelere (fırça, mürekkebin akışkanlığı) bağlıdır; ancak, manzara, özellikle çan* buddhacılığının olduğu gibi konfuçiusçuluğun da felsefi ülküsüne uygun düşer. Çin manzarasının en önemli özelliklerinden biri, hareketli olarak nitelenen perspektiftir. Bu perspektif, Batı'da olduğu gibi kesin geometri kurallarına dayanmaz; tersine, görülmeyen, ancak varlığı bilinen şeyleri canlandırma isteğini yansıtır. Sanatçı yapıtlarını üç değişik bakış açısına göre düzenleyebilir: bunlardan ilki dikine ve aşağıdan yukarıya doğru gelişir; ikincisinde panorama tepeden ve derinlemesine görülür, yükseltilmiş bir ufuk çizgisi kullanılır; ufuk çizgisinin oldukça alçak olduğu üçüncüsüyse, batı manzaralarını andıran bir görünüm verir.

X. yy.'da, Cing* Hao, Guan*Tong, Cüjan*, Li* Çing ve saray çevrelerini Güney' de izleyen Li* Tang gibi ustalarla, tekrenkli büyük manzaraların ilk örnekleri görülmeye başlandı. Fan* Kuan, çoğu kez kuzey üslubu diye anılan bu üslubun en parlak temsilcilerinden biri sayılır; bu tür manzaralarda, yapı (balta vuruşu ya da *tsun* diye nitelenen), güçlü çizgiler ve renk karşıtlıklarıyla pekiştirilerek görünümün anıtsallığı vurgulanır. Sanatçının çevresine karşı takındığı yeni bir tutumu yansıtan *vinjin* hua* ya da aydın resmi, Song hanedanı döneminde ortaya çıktı. Dong* Yüen gibi eski bir sanatçının bakış açısının da bağlanabileceği Güney Songları akademisi, idealizmin izlerini taşır. Puslu ve hüzün dolu manzaraların gerçekleştirildiği bu akademiye bağlı sanatçılar arasında Guo* Şi, Mi* Fu ya da Liang* Kai ve Mu* Çi (son ikisi çan buddhacılığına bağlıdır ve doğanın özünü yansıtırlar) sayılabilir. Ma* Yüen, sonra da Şia* Guei, coşku ve anlatımcılığın, engin bir görüş ve geniş boşluklarla yumuşatıldığı, Ma-Şia adı verilen bir geleneği başlattılar. Yüen döneminin büyük ustaları Huang* Gongveng, Ni* Zan, Vu* Cın ve Vang* Mıng, hiçbir ayrıntıyı ihmal etmeden ciddi üsluplarıyla Kuzey Songları'nın dinginliğine eriştiler. Ming hanedanı döneminde, Vu* okuluyla manzara sanatı tümüyle eskiye dönük bir tutum izledi: uzak geçmişin büyük ustalarının yanı sıra, etkisi XIX. yy.'da bile duyulan Vang Mıng gibi daha yakınlarda yaşamış dehaların sanatı da anımsandı.

Noami Geiami, Soami, özellikle de Sesşu *(Dört mevsim),* sonra da Hiroşige ve Hokusai'nin izlenimcileri etkileyen estampları, song sanatının, üç yüzyıl sonra (XII. yy.'da *yamato-e* okulunun doğduğu) Japonya'da ortaya çıkan bir uzantısıdır.

Kısa tarihi içinde batı anlayışına dönük türk resminin klasik dönemi, Mühendisha-

ne-i berri-i hümayun, Harbiye mektebi, Sanayii nefise mektebi gibi öğretim kurumlarında okutulan ilmi menazırın etkisiyle uzun yıllar manzaraya ağırlık verdi. XIX. yy.'ın ortalarından başlayarak Cumhuriyet'in ilk yıllarına değin geçen süreçte Osman Hamdi Bey'den başka gerçek anlamda figüre yönelen ressam hemen hemen görülmez. Osman Hamdi Bey gibi Boulanger ve Gérome'un atölyelerinde çalışmış olan Halil Paşa, Şeker Ahmet Paşa, Hüseyin Zekâi Paşa vb. asker ressamlar, hemen hep manzara ve mimari görüntüleri işlemişlerdir. Figürlü resim yapmayan, ışık ve gölge renklerinde canlılığı bırakmayan, primitifler gibi minyatür üslubuna yönelmeyen Hoca Ali Rıza da asker kökenli ressamların önde gelen adlarından biridir. Anlayış olarak kendinden önceki kuşağa daha yakın olan Ahmet Ziya Akbulut ise, bütün yaşamı boyunca perspektife önem vermiş, konu aldığı mimari öğeleri ve manzaraları hiçbir yorum payı katmadan, gerçekte olduğu gibi resmetmiştir. Akbulut'un ayrıca *Amel-i menazır* (1896) ve *Fenn-i menazır* (1912) adlı iki yapıtı da bulunmaktadır. Aralarında Hoca Ali Rıza'nın da bulunduğu birçok öğrenci yetiştiren manzara ressamlarımızdan biri de Süleyman Seyyit'tir. S. Seyyit'in, manzaralar yanında natürmort çalışmaları da bulunmaktadır. Türk sanatçılarının insan figürüne girmekteki çekingenliklerini manzaradan çok daha zor olan figür konusunda yeterli eğitim görmemiş olmalarına bağlayanlar bulunduğu gibi, dinsel yasaklara ve geleneklere karşı çıkmak cesaretini gösterememe şeklinde açıklayanlar da vardır. Daha yakın dönemlerde, Hoca Ali Rıza'nın atölyesinde yetişmiş, Türk ressamlar cemiyeti'nin kurucularından Üsküdarlı Cevat, Meriç vadileri yanında çeşitli Anadolu kentlerinden, hattâ Yemen'den belgesel nitelikte sayılabilecek resimler bırakmıştır. 1908 sonrasında, İbrahim Çallı başta olmak üzere Nazmi Ziya, Hikmet Onat, Namık İsmail, Ruhi, Hüseyin Avni Lifij, Şevket Dağ gibi bazı sanatçılar arasında "peyzaja çıkma" modasının yaygınlaştığı görülmektedir. Güzel sanatlar birliği üyelerinin açtığı sergilerde *Boğaziçi manzaraları* adı altında değerlendirilen yapma, izlenimci bir anlayışı yansıtan yapıtlar da buna koşut olarak çoğalmaya başlar. Çok geçmeden Hikmet Onat da onlara katılır. CHP'nin 1939'da ressamları Anadolu'nun çeşitli yörelerine göndermesiyle başlayan hareket sonucu, sergilerde Anadolu kent ve kasabalarının hanlarını, kahvelerini, eski yaylı arabalarını ve kağnılarını, ulu ağaçlarını, insanlarını işleyen resimler üretildi. Batı'dan gelen yeni akımların da etkisiyle, bazı sanatçılar Lhote kübizmini yerlileştirerek hayali doğa resmi ve figürlü kompozisyonlara yönelirken, bir bölümü de yöresel manzara, motif ve halkbilimsel öğelere ilişkin konuları üsluplaştırmayı denedi. Örneğin Bedri Rahmi Eyüboğlu, doğa izlenimlerini not ederken Bursa kahveleri ve hanlarından soyut lekeciliğe, hatta strüktüralizme kaydı. Nurullah Berk büyük parçalı modleye dayanan resimlerden soyut denilebilecek bir peyzaj anlayışına yöneldi. Turgut Zaim, yöresel örf ve âdetlerin yansıdığı çalışmalarını ölümüne değin sürdürürken, Eşref Üren, uzun yıllar sokaklarında gezindiği Ankara'nın, özellikle de Cebeci-Kurtuluş semtinin bir Utrillo'su oldu. Malik Aksel, İsmail Altınok, Turan Erol, Neşet Günal, Mehmet Pesen, Cihat Burak vb. ressamlar da sanat yaşamlarının bir döneminde değişik estetik anlayış ve arayışlardan yola çıkarak doğa görünümlerini içeren ilginç örnekler verdiler.

Günümüzde Mustafa Pilevneli, Orhan Kılıç, Necdet Kalay, Ömer Uluç, Osman Oral, Nedim Günsur gibi sanatçılar da yerel gözlemlere dayalı ve yeni anlatım tatları yaratan çalışmalarıyla dikkati çekmektedir.

MANZARACI a. **1.** Manzara resimleri ya da desenleri yapan sanatçı. **—2.** *Soyut manzaracı,* soyut manzara resmiyle uğraşan ressam.

MANZARALI sıf. **1.** Güzel, hoş bir manzarası olan: *Manzaralı bir ev.* **—2.** *Deniz, göl, vb. manzaralı,* o yere, o yöne dönük, onu gören: *Deniz manzaralı bir daire.*

MANZARASIZ sıf. Manzarası hoşa gitmeyen, önü kapalı.

MANZHOULİ → MANCOULİ.

MANZİNİ, Svaziland'da kent, ülkenin ortasında yönetim bölümü merkezi; 38 000 nüf. (1986). Yakınında sanayi bölgesi. —*Manzini yönetim bölümü,* 4 072 km²; 192 596 nüf. (1986).

MANZİNİ (Gianna), italyan kadın edebiyatçı (Pistoria 1896 - Roma 1974). Yapmacık bir gerçeküstücü üslupta romanlar yazdı (*Lettera all'editore,* 1945; *Ho visto il tuo cuore,* 1950; *Ritratto in piedi,* 1971).

MANZONİ (Alessandro), italyan yazar (Milano 1785 - *ay. y.* 1873). Soylu bir ailedendi, anne tarafından Cesare Beccaria'nın torunu; Giovanni Verri'nin evlilikdışı oğluydu; daha gençlik yıllarında cumhuriyetçi ve jacobin görüşlere ilgi duydu. İlk şiirlerini yayımladığı 1804'te Monti ile karşılaştı. 1805'te Paris'e yerleşti, orada Mme Helvétius'un kulübüne devam etti, ideologlarla ilişki kurdu, 1809'da yeniden hıristiyanlığa döndü. O tarihtan sonra sakin bir aile yaşamı sürdü. İtalya'ya dönerek vatanının yeniden birliğe ve özgürlüğe kavuşmasının sevincini tattı. Yapıtları, zamanının en derin akımlarını yansıtır. Manzoni'nin hıristiyanlığa yakınlığı romantizmden kaynaklanır (*İnni sacri,* 1812 -1822). Liberallere duyduğu sempatiyi *Marzo 1821* (1848'de yayımladı) adlı şiirinde dile getiren Manzoni'nin başyapıtı *Il Cinque Maggio* (1821) adlı od'dur. Zaman ve mekân birliğini bir yana bıraktığı, iki tarihsel romanında (*Il Conte di Carmagnola* [1820] ve ateşli bir yurtseverlik duygusunun ortaya çıkardığı *Adelchi*'de [1822]) kesinlikle romantiklerin yanında yer aldı. Konusu XVII. yy. başlarında Lombardia'da geçen en önemli yapıtı, *Nişanlılar** (I promessi sposi) [ilk basım 1825-27; gözden geçirilmiş ikinci basım 1840-1842] adlı tarihsel romanında Manzoni 1630'da Milano'da ortaya çıkan veba salgınını anlatır ve sanatının doruk noktasına ulaşır. Ayrıca bir tarihsel inceleme (*Storia della colonna infame,* 1840 -42) ile konuşulan ve yaşayan toscana lehçesinin İtalya'nın ulusal dili olması gerektiğini savunan bir deneme (*Dell'Unita della lingua et dei Mezzi di diffonderla,* 1868) yazdı.

MANZONİ (Piero), italyan sanatçı (Soncino, Cremona ili, 1933-Milano 1963). İtalyan öncü sanatının başlatıcısı. 1957'den sonra, tümü beyaz renkte değişik gereçlerden oluşan tablolar gerçekleştirdi. Daha sonra, dadacılığa yakın ve kavramsal sanatın habercisi olan yapıtlarla, sanatta düşünce ve eylemin üstünlüğünü vurguladı: *Parmak izleri* (1960), *Çizgiler* (bir silindir içine sarılmış kâğıt şerit üzerine çizilmiş çizgiler, 1959-60), *Yaşayan heykeller* (çıplak bedenlere atılmış imzalar, 1961) vb.

MANZOTTİ (Luigi), italyan koregraf (Milano 1835 - *ay. y.* 1905). Bir süre pantomimcilik yaptıktan sonra tek perdelik baleler düzenleyerek koregraflığa başladı: *La Morte di Masaniello* (1858), *Michelangelo ve Rolla, Pietro Micca.* Manzotti için bale, çağının olaylarını ve italyan halkının özgürlük uğruna verdiği mücadeleyi gösteri izleyicisine anlatmanın yoludur. *Excelsior* (1881) adlı yapıtında uygarlığın son başarılarını (telgrafın bulunuşu, Süveyş kanalının ve Fréjus tünelinin açılışı vb.) övdü. *Amor* (1886), italyan tarihinden bazı sayfaları sahnede canlandırdıktan sonra dünya barışı çağrıyla tamamlanır. Manzotti, 1897'de, tüm çeşitleriyle sporu yücelten balesi *Sport*'u sundu. Tek bir konunun birbirine bağladığı birer epizot olan bu baleler, parlak başarılar kazandı.

Kızılağaç'tan bir manzara
Veysel Günay'ın yapıtı

MANZU (Giacomo MANZONI, —denir), italyan heykelci (Bergamo 1908 - *ay.y.* 1991). Eski heykel sanatından (Donatello) etkilendi; 30'lu yıllardan sonra gereç olarak daha çok bronzu kullandığı basit ve arılaştırılmış biçimli yapıtlar verdi (1938'den başlayarak "Kardinal" dizisi). Sanatçının yapıtlarına gerçekçi bir anlatım, duyarlık ve tinsellik egemendir ("İnsanlar arasında İsa" teması üzerine kabartmalar [1938-39]; "Ressam ile modeli", "Genç kız" ya da "Aşıklar" dizileri [1965-1968]; portreler); anıtsal dinsel heykellerinde, çağdaş moda ve yeniliklerin dışında kalan bir hümanizm görülür (*Ölüm kapısı,* San Pietro [Roma], 1949-1963; *Barış ve Savaş kapısı,* St. Laurenskerk [Rotterdam], 1966-1968).

Dante Pini

Alessandro **Manzoni**
Francesco Hayez'in
bir portresinden
(1860) ayrıntı
Brera pinakoteki, Milano

MANZUM sıf. (ar. *manzûm*). **1.** Ed. Ölçülü, kafiyeli dizelerden oluşmuş: *Manzum hikâye, mektup.* **—2.** *Esk.* Düzenli, muntazam.

MANZUME a. (ar. *nazm*'dan *manzûme*). **1.** Genellikle belli bir ölçüyle ve uyaklı olarak yazılmış şiir, manzum parça. **—2.** *Esk* Dizge, sistem.

—Esk. fiz. *Manzume-i elektrikîye,* pil.

—Esk. gökbil. *Manzume-i şemsiye,* güneş sistemi.

—Esk. mim. Osmanlı mimarlığında cami, mescit tekke vb.'den meydana gelen, külliyeden küçük boyutlarda yapı topluluğu.

MANZUR sıf. (ar. *manzûr*). *Esk.* **1.** Görülen, kendisine bakılan, **—2.** Beğenilen. **—3.** *Manzur olmak,* beğenilmek, bir bakışa hak kazanmak: *"Hemîşe dîde-i a yâna manzûr olmak istersin"* (Nevi, XVI. yy.).

MAO, Çad'da yerleşme, Kanem yönetim bölümü merkezi, N'Camena'nın K.'inde. Sığır yetiştirilen bir bölgenin ticaret merkezi.

M.A.O., MONOAMİNOKSİDAZ'ın kısaltması.

MAOCU sıf. ve a. Maoculuğu benimseyen kimse.

◆ sıf. Maoculukla ilgili.

MAOCULUK a. Mao Zıdong'un kuramı ve felsefesi.

—ANSİKL. Marxçılığın tarihsel ve diyalektik çözümleme yöntemini yeniden ele alan, ama uzmanlara körü körüne inanmayı da kabul etmeyen maoculuk, temel ilke olarak, kitlelerin mücadele ve yaratma gücünü benimser. Öte yandan, sanayiyle tarımın at başı gittiği bir iktisadi gelişmenin önemine parmak basarak, sovyet gelişme modelini dolaylı yoldan eleştirir.

Maoculuğun doğması, bir bakıma, SSCB ile giderek derinleşen ve 1961'deki kopmayla sonuçlanan anlaşmazlıkların ortaya çıkışına dayanır. Çinliler, SSCB'nin ko-

Scala

Manzu
Sandalyede oturan genç kız
bronz, 1966'ya doğru.
özel kol.

münist dünyanın lideri rolünü oynamasını eleştirdiler ve SBKP'nin XX. kongresi'nde sunulan raporu, özellikle de barışçı bir yoldan sosyalizme geçilebileceği savını onaylamaya yanaşmadılar. Onlara göre bu sav, karşı çıkılması gereken "modern revizyonizm" dönemini başlatıyordu. Maoculuk, çözümlemesini, Üçüncü dünya'nın uyanışına ve emperyalizme karşı ulusal özgürlük mücadelelerine dayandırır. Maoculuğa göre SSCB, dünya egemenliği konusunda ABD ile çekişmekten başka bir şey yapmadığı için, bu ulusal mücadelelerin devrimle sonuçlanmasına bir engel oluşturmaktadır.

Ayrıca maoculuk "hakikati olgularda aramaktan yanadır. Olgular, nesnel durumlar içindeki şeyler ve olaylardır; hakikat bu şeylerin ve olayların iç bağlantısıdır, yani onları yöneten yasalardır. [...] Ülkenin içindeki ve dışındaki gerçek durumdan hareket ederek bu durumdan [...], hayalgücümüze dayanmayan ve bu duruma özgü olan yasaları çıkarmalı ve eylemimizi bu yasalara dayandırmalıyız" (Mao Zıdong, *İncelememize baştan başlayalım*, mayıs 1941). Mao daha 1937'de kaleme aldığı *Pratik üzerine* adlı çalışmasında dogmacı düşünüşe karşı çıkmıştı. Sözkonusu pratik, "hakikatleri bulmayı, hatta hakikatleri pratik yoluyla ortaya koymayı ve geliştirmeyi" olanaklı kılıyordu.

MAO ÇETUNG → MAO ZIDONG.

MAO-DUN → METE.

MAO DUN (Şın Dıhong —denir), **Şın Yenbing** takma adıyla da bilinen çinli yazar ve siyaset adamı (Vu, Cıciang, 1896 - Pekin 1981). Çeşitli Şanghay gazetelerine yazılar yazdı; 1921'de Edebiyat araştırmaları derneği'ni kurdu ve 1924'te siyasal yaşama katıldı. 1930'da Solcu yazarlar birliği'nin kurucuları arasında yer aldı, Japonya'yı ve Rusya'yı gezdi; 1949'da atandığı Kültür bakanlığı görevini 1965'e kadar sürdürdü. Devrimin ilk tarihçisi olarak kabul edildi, denemeler, incelemeler, tiyatro oyunları (*Çingming çian hou*, 1945), uzun öyküler (*Çuncan; Lin cia puzi*) ve imparatorluk döneminin son yıllarından başlayarak değişimler geçiren Çin yaşamının ve ekonomisinin yansıdığı romanlar (*Şi ve Hong*, 1930; *Ziyı*, 1933; *Si ır yul hua*, 1942) yayımladı.

MAOMİNG, Çin'de kent, Guangdong'da, Kanton'un G.-B.'sında; 50 000 nüf. Petrol rafinerisi. Kimya sanayileri.

MAONA ya da **MAGONA** a. (*yardım* anlamında ar *mu'āvenet*). Ortaçağ'da, liman kentlerinde, özellikle de Cenova'da, sömürge kurmaya yönelik ticari ve mali ortaklık. Devlet güvencesi altında olan maonalar, daha sonraları, fethedilen topraklarda ticari ayrıcalıklar elde ettiler. En önemlileri, Sakız'ın ve Kıbrıs'ın fethi amacıyla kurulmuş olanlardır.

MAORİ a. Polinezya öbeğinden dil; Maoriler tarafından konuşulur.

MAORİLER, Yeni-Zelanda'da polinezyalı halk. Polinezya'ya göç eden ilk halklar arasında yer alan Maoriler, Yeni-Zelanda'ya başlıca iki kafile halinde geldiler (800'e doğr., sonra 1300'e doğr.). Başlangıçta kıyılara yerleşerek burada dinornis türünde büyük bir kuşu (moa) avladılar (arkeologların maori tarihöncesinin arkaik dönemine verdikleri "mao avcıları" adı buradan gelir), "klasik" denen dönemde (1300'e doğr.) adaların dağlık iç kesimlerine yerleştiler, oluşturdukları köylerin çevresinde kabileler ve klanlar biçiminde örgütlenerek tarımcılık yaptılar. 1840'ta başlayan ingiliz sömürgeciliği, topraklarının kolonlara satılmasına karşı çıkan Maoriler'in sert tepkilerine yol açtı. Bir ateşkesten (Waitangi antlaşması) sonra direniş örgütlendi; kuzeyde bir kralın önderliğinde ulusal bir özellik kazandı, 1860-1872 arasında da savaşa dönüştü. Savaşı yürüten lord Grey aşırı şiddete başvurmadı, ama Maoriler en iyi topraklarını bırakmak zorunda kaldılar ve hastalıkların kurbanı oldular (sayıları 40 000'e düştü). Bununla birlikte, Maoriler'i korumaya yönelik bir çaba da gösterildi. 1876'da oy hakkını elde ettiler, daha sonra, bütün XX. yy. boyunca özellikle de 1950'den sonra, yüksek doğum oranı nedeniyle nüfusları artınca, önderleri tarım, sağlık ve eğitim alanlarında özel yardımlar sağladı. Bugünkü sayıları 321 887 kişi (nüfusun % 9,4'ü) olan Maoriler, Yeni-Zelanda toplumuyla oldukça iyi bütünleştiler, ama gene de kültürel kimliklerini korudular.
—Güz. sant. → POLİNEZYA.

MAO ZIDONG, MAO ZEDONG ya da **MAO ÇETUNG,** çinli devlet adamı (Şaoşan, Hunan, 1893-Pekin 1976). Bir toprak sahibinin ve dinine bağlı buddhacı bir annenin oğluydu. 13 yaşındayken babası tarafından okulu bırakmaya zorlandıysa da, evden kaçarak (1911) ilköğretmen okuluna girdi (1913) ve burada batı kültürüyle karşılaştı. 1915'te Çin Duşiu tarafından kurulan ve eski çin kültürünün, özellikle taoculuğun etkisini kınayan *Yeni gençlik* adlı bir derginin yayımlanması, Mao'nun bu görüşlere katılmasına yol açtı. 1919'da Pekin'e gitti, üniversitenin kitaplık yardımcılığına girdi, Bakunin ve Kropotkin'in yapıtlarını okudu; Li Dacao tarafından marxçılığa yöneltilerek Çın Duşiu ile tanıştı. Onlarla birlikte marxçılığı incelemek için bir dernek kurdu (1918). 4 Mayıs hareketinde etkin bir rol oynadı. Çin Komünist partisi birinci kuruluş kongresi'ne (Şanghay konferansı, temmuz 1921) Hunan delegesi olarak katıldı. Partisi Guomindang'la birleşme kararını alınca, Mao bu partinin ilk ulusal kongresine katılarak parti yönetimine girdi ve örgütlenme çalışmalarının başına getirildi. Ancak 1925'te Sun Yat-sen öldükten sonra, Guomindang'la ittifakı sürdürmek olanaksız bir duruma gelmiş ve öte yandan Çankayşek de komünistlere karşı savaşıma başlamıştı. Mao, özellikle *Hunan'daki köylü hareketi üzerine soruşturma* (1927) adlı metinde köylünün durumunu inceledi ve köylülerin devrimde öncü bir rolleri olduğunu ileri sürdü. Köylü hareketiyle ilgili çizgiye karşı çıkan Çın Duşiu'yu parti yönetiminden uzaklaştırdı (7 ağustos 1927). Daha sonra Hunan'da bir Kızıl ordu kurdu ve köylüleri çekmek için (1925-26'da Guangdong'da Ulusal köylü hareketi enstitüsü müdürlüğünü yapmıştı) bölgesinde tasarladığı toprak reformunu uyguladı. Bununla birlikte köylüleri komünist partide toplayarak bir toprak reformu uygulamada ve aynı anda Çankayşek yandaşlarına karşı gerilla savaşı yürütmekte güçlük çekiyordu. Ancak hem kızıl üslerin, hem de partizanlar savaşının zorunluluğunu savunmaktan vazgeçmedi (*Tek bir kıvılcım bir yangın çıkartabilir*, ocak 1930).

Çankayşek kuvvetlerinin baskısıyla, denetim altında tuttuğu Ciangşı bölgelerinden çekildi ve 10 000 km'lik "Uzun Yürüyüş"e girişti (ekim 1934, 1935). Ocak 1935'te Çın Komünist partisi'nin yönetimini resmen kendi eline aldı. Şi'an pususu sırasında (aralık 1936) Çankayşek'i kurtardı, çünkü Japonlar'a karşı direnişte Çinliler'i birleştirmeye yetenekli tek kişi olarak onu görüyordu. Guomindang başkanının artık komünistlerle savaşmayacağına söz vermesi üzerine Yan'an sovyet hükümeti, "sınırların yönetimi" adını aldı. Bununla birlikte, partilerin bırakışması (1937-1945) ve temmuz 1937'de başlayan Çin-Japon savaşı boyunca Mao, komünist çıkarları savunarak, komünist birlikler tarafından kurtarılan bölgelerde toprak reformu yapılmasını ve *Yeni demokrasi adlı kitabın*da açıklanan ilkelerin uygulanmasını sürdürdü. İç savaş, gerillaların etkililiği konusundaki görüşünü derinleştirmesine yol açtı ("suda balık kuramı") ve *Çin devrimci savaşında strateji sorunları* (1936), *Japonlar'a karşı gerilla savaşında strateji so-*

runları (1938) ve *Uzatmalı savaş üzerine* (1938) başlıklı yazılarında bu görüşü geliştirdi. Özellikle savaşın, emperyalist savaşım çerçevesinde, terimin gerçek anlamında izlenecek tek siyaset olmak üzere, askeri, siyasal ve ruhbilimsel nitelikte toptan bir savaş olması gerektiğini ortaya koydu. 1937'de ordu subay ve astsubay kadrolarına marxçılık-lenincilik dersleri vererek, diyalektik çelişki kavramını derinleştirdi (*Çelişki üzerine*, 1937).

Japonlar'ın yenilgisinden sonra Çankayşek'le görüşüp konuştuysa da (Çongçing, ağustos-ekim 1945), Guomindang'ın güçsüzlüğünü gördü ve SSCB desteği olmaksızın iç savaşın yeniden başlamasına (1946-1949) karar verdi. Savaş, komünistlerin zaferiyle sonuçlandı. ABD desteğine rağmen, Çankayşek kuvvetleri birbiri ardına yenildiler ve Mao, ülkenin kurtarılan bölgelerinde iktisadi yaşamı düzenledi. Haziran 1945'te Mao, Merkez komite başkanlığına seçildi. 4 yıllık bir savaştan sonra komünistler Pekin'e girdiler ve 1 ekim 1949'da Mao Zıdong, Pekin'de Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan ederek, Çin Halk danışma konferansı tarafından Hükümet konseyi başkanlığına getirildi. Cumhurbaşkanı seçildikten (20 eylül 1954) sonra da partinin başında kaldı.

1955'ten başlayarak yeni bir iktisat siyaseti kabul ettirdi. Tarım karşısında sanayiye öncelik tanıyan sovyet yöntemlerinden kurtulmak istiyordu. *Halk arasındaki çelişmelerin doğru olarak ele alınması üzerine* (şubat 1957) başlıklı söylevinde ileri sürdüğü gibi, bütün çelişmeler önem taşıyor ve göz önünde tutulmaları gerekiyordu. Yüz Çiçek (1956-57), İleriye Doğru Büyük Sıçrama (1957-58) gibi bir dizi büyük kampanya açtı. Mao'ya göre, toplumun ve insanın dönüşümü, uzun bir ideolojik savaşım gerektiriyordu. Önerilen model, sovyet modelinden öylesine farklıydı ki ayrılıklar, 1952'den başlayarak bir bir ortaya çıktı.

Aralık 1958'de Mao, Vuhan'da toplanan Komünist parti merkez komitesinde, partinin yönetimini elinde tutmakla birlikte, Cumhurbaşkanlığından çekilmek kararını açıkladı. Nisan 1959'da istifa etti ve Liu Şaoçi Cumhurbaşkanı seçildi. Siyasetindeki başarısızlıklar kadar, başlanan işin kendisi olmadan yürüdüğünü görmek kaygısının da onu böyle bir karara götürdüğü sanılır. Merkez komitenin onuncu plenumu sırasında (eylül 1962), kapitalizmin yeniden canlanma tehlikesini belirtti. Ona göre bu tehlike, özellikle ekonominin toplumsallaştırılmasını izleyen sınıflar savaşımının kızışması döneminde, yığınların çeşitli ideolojik gevşekliğinden kaynaklanıyordu. Bunun üzerine Mao, bir "sosyalist eğitim kampanyası" açtı. Bu kampanya, halk arasında olduğu kadar, parti kadroları içinde de birçok engelle karşılaştı. Parti'nin normal işleyişine ara verildi. 1962'den ağustos 1966'ya kadar Merkez komite, hiç değilse resmi olarak toplanamazken Mao, tüm 1964 yılı boyunca ve 1965'in başında, durmadan talimat veriyordu. Mao Zıdong ve muhalefet odakları arasındaki çatışma sertleşti; dağınık bir görünüm gösteren muhalefet, Pıng Cın ve Liu Şaoçi tarafından eşgüdümlü bir duruma getirildi. Bozuşmanın, uzun süre gizli tutulan bir Merkez komite toplantısında (eylül 1965) patlak verdiği sanılmaktadır. Mao, Pıng Cın'ın güç kazandığı Pekin'de görünmez oldu. Bir köşeye çekilerek, "başkaldırının haklılığı" düşüncesine dayanan tezler hazırladı. Bu tezlerinde, halk yığınlarının öncü rolü, aydınların yığınlarla ilişki ve bağlılığı üzerinde duruyor ve özellikle Sovyetler'in yardımı olmaksızın, yalnızca halk girişkenliğine dayanan bir iktisadi gelişme biçimini savunuyordu. Merkez komite'nin bir bölümü ve Lin Biao ile birlikte Şanghay'a yerleştiği sanılan Mao, Pıng Cın'ın kızağa çekilmesinden (mayıs-haziran 1966) ve "büyük proleter kültür devrimi üzerine karar"ın Merkez komite tarafından kabul edilmesinden (8 ağustos

Larousse

Mao Zıdong (1965'te)

1966) sonra, ona çinli yığınların desteğini sağlayan süreci başlattı. Tüm Büyük proleter kültür devrimi boyunca Mao Zıdong, birçok kez müttefik değiştirerek, tehlikeli bir siyaset izledi. Kuşkulandığı kimseleri sınamadan geçirmek ya da gerçek kimliklerini ortaya çıkarmak için, onları siyaset sahnesinin ön planına çıkarma yolunu tutuyor ya da buna hoşgörü gösteriyormuş izlenimini veriyordu. Kültür devrimi'nin ilk grubunu yöneten Pekin belediye başkanı Pıng Cın, ardından Güney'in güçlü adamı olan ve bir süre de propaganda başkanlığı yapan Tao Cu örneklerinde böyle davrandı; Lin Biao'nun da aynı sürecin kurbanı olması, olanak dışı değildir.

Toplumsal düzeydeki değişiklikler de oldukça şaşırtıcıydı. Mao Zıdong, Liu Şaoçi'nin simgelediği ve parti içinde iyice kökleşmiş karşıt eğilimi yenmek için, yığınlara dayandı. Bu amaçla kişiyi putlaştırma gibi yüzde yüz etkili bir silahı kullanmaktan da kaçınmadı. Büyük proleter kültür devrimi için saptanan hedeflerin tek esinleyicisi durumuna geldi. Ona göre, her türlü burjuva düşünceyi kovmak, eğitimi proleterleştirmek, kafa ve kol emekçileri arasındaki benzeşmeyi hızlandırmak, kentlerin ve kırların gelişmesini dengelemek, halka ve devrime hizmet edecek yeni kuşaklar yetiştirmek gerekiyordu.

Sözü yığınlara verdikten sonra, ikinci bir dönemde Mao, başkan yardımcısı Lin Biao tarafından temeli edilen orduya dayandı. Komünist parti üyelerinin çoğu, hak ve yetkilerine yavaş yavaş yeniden kavuştu. Bir süre için bu hak ve yetkiler, "üçlü birlik" içindeki üç büyük eğilim-yığınlar, ordu ve parti-arasında paylaşılmış gibi görünüyorlardı. Ancak bu örgütlenme sistemi, Kültür devrimi'nin son bulmasıyla birlikte ortadan kalktı. Nisan 1969'da, Komünist parti IX. kongresi toplandı. Lin Biao, kongre raportörlüğüne getirildi. Ülke içinde komünist parti, Kültür devrimi'nden doğan örgütlerin ve ordunun zararına, tüm iktidarı eline geçirdi. Bu gelişmelerin yol açtığı anlaşmazlıklar, Mao Zıdong'a karşı bir suikast ya da bir hükümet darbesi girişimi söylentisini akla yatkın bir duruma getirecek gibiydi. Lin Biao'nun 13 eylül 1971'deki ölümü, en çok Başbakan Cou Inlai'nin yararlandığı bu çizgi değişikliğini doğruladı. Çin Komünist partisi'nin X. kongresi 24-28 ağustos 1973'te toplandı. Kongre raportörlüğüne, rejimin yeni üç numarası Vang Hongvın getirildi. Bu kongrede, Lin Biao'yu da hedef alan geniş bir konfuçius karşıtı kampanya başlatıldı.

Dış ilişkiler alanında Mao Zıdong, bir açılma siyaseti izledi. Ekim 1971'de Çin, Birleşmiş milletler'e girdi ve şubat 1972'de başkan Nixon, Pekin'de Mao'yla görüştü. SSCB, baş düşman durumuna geldi. Birçok devlet başkanının Çin'i ziyaretleri -özellikle japon Başbakanının ziyareti (1973)-, bu ülkeyi Üçüncü dünya'nın en başta gelen ülkesi düzeyine yükselten bu diplomatik çabaların başarısını ortaya koydu.

Mao Zıdong'un son yıllarının başlıca özelliğini, yerine kimin geçeceği sorunu oluşturdu. Dörtler çetesi ideologlarının saf dışı edilmelerinden sonra, bu sorundan Dıng Şiaoping gibi daha pragmatik bir siyasetten yana olan "eskiler" galip çıktı. Mao sonrası, çok geçmeden bir "maosuzlaştırma"ya dönüştü. Bununla birlikte Mao simgesi, gene de yeni Çin'i simgelemeye devam etti. (→ MAOCULUK.)

MAP ya da **MAPES** (Walter), ingiliz yazar (Herefordshire'da, 1140'a doğr.-öl. 1209'a doğr.). *De nugis curialium* adlı düzyazı biçimindeki latince yapıtında, papaz olarak bulunduğu Henry II'nin sarayında geçen olayları anekdotlar biçiminde anlatmıştır. Bazı latince şiirler yanlışlıkla bu yazara mal edilmiştir.

MAPA a. **1.** Denizc. Halat bağlamak, kanca ve palanga takmak için güverteye ya da küpeşteye kaynakla ya da perçinle tutturulmuş sabit halka **—2.** *Halkalı mapa*, sabit bir mapaya takılan hareketli halka. (Gemilerde ve rıhtımlarda halat bağlamaya yarar.) || *Karaman mapası*, römorkörlerde karaman halatının bağlandığı özel halka.

MAPA, Çin'in güneyinde (Guangdong ili) arkeolojik buluntu yeri; üst pleyistosene tarihlendirilen bir katmanın içinde, 1958'de, bir insan kafatası ortaya çıkarıldı. Gözçukuru üstü yastığından dolayı kimi uzmanlarca neandertalyene yakın tutulan bu kafatası, aslında değişik türde arkaik bir *Homo sapiens* topluluğuna aittir.

Mapai, İsrail'de bir siyasal parti. (→ İSRAİL İŞÇİ PARTİSİ.)

MAPALİA a. (kartaca dilinde sözc.). Antik. Numidia köylülerinin yuvarlak çatılı konutları.

MAPAVRİ, Çayeli'nin eski adı.

MAPES (Walter) → MAP

MAPİMİ (bolsón de), Meksika'nın (Chihuahua ve Coahuila eyaletleri) kuzeyinde yarıçöl bölgesi. Çöküntü alanlarının çoğu, bütünüyle kurumuştur; ama sierra Mojada'da önemli su kaynakları vardır ve toprakların tuzluluğuna karşın, tarım olanakları oldukça geniştir; sulu tarıma daha önce açılan bölgenin güney bölümünde pamuk ve tahıl yetiştirilir (Laguna yönetim bölümü).

lıyordu: çömlekçilik, dokumacılık, sepetçilik, deri ve ağaç işçiliği. Önce inka, sonra ispanyol etkilerine karşı koymaları 1882-83'e dek özgün kültürlerini korumalarını sağladı. Bugün, çokları kendi kültürlerine yabancılaşmıştır.

MAPUS → MAHPUS.

MAPUSHANE → MAHPUSHANE.

MAPUTO, esk. **Lourenco Marques,** Mozambik'in başkenti. *Maputo* yönetim bölümünün merkezi, Hint okyanusu (Delagoa koyu) kıyısında; 1 500 000 nüf. (1989). Güney Afrika'ya, Svazİland ve Zimbabve'ye demiryoluyla bağlanan Maputo, önemli bir liman (trafiği yaklş. 10 Mt), ülkenin en büyük sanayi merkezi (etkinliklerin bir bölümü komşu Machava ve Matola kentlerinde), bir üniversite ve turizm kentidir. Bununla birlikte, ülkenin güney ucunda, Güney Afrika yakınında (bu konumu kentteki gelişmenin başlıca nedenlerinden biridir) bulunan Maputo'nun etkisi, ülke bütününe yayılmaz. (Liman trafiği, ulusal olmaktan çok uluslararası transit özelliktedir ve Maputo, liman etkinlikleri açısından Beira'yla rekabet halindedir).

MAQUİ a. Şili ve Patagonya'da yetişen ve esmer kırmızı renkte küçük üzümsü meyveler veren ağaççık. (Reçeli yapılan ve bazen boyama işlerinde de kullanılan meyveler şarapları renklendirmeye ve şerbet yapmaya yarar. Beyaz, tıkız, yumuşak ve hafif olan odunu ancak yakacak ola-

Jean Marais

N. Myers-A.A.A.

Maputo'dan bir görünüm

MAPOCHO, Şili'de ırmak, Santiago'dan geçer; Maipo'nun koludur.

MAPPO, japon buddhacılığında, Buddha yasasının bozulmaya başladığı döneme (Buddha'nın ölümünden bin yıl sonra) verilen ad. O dönemin kuralcı buddhacılığının yerine daha özlü ve daha basit bir dinsel biçim koyarak bu bozulmaya karşı mücadele etmeyi amaçlayan yeni tarikatlar, *Codoşu*, *Niçiren* ve *Zen* o sırada ortaya çıkmıştır.

MAPU (Abraham), ibranice yazan rus yazar (Kaunas 1808-Königsberg, bugün Kaliningrad, 1867). Aydınlanma çağı yazarlarının tilmiziydi, ibrani* edebiyatının ilk çağdaş romanlarını (*l 'Amour de Sion* [fr. çev.], 1853; *le Péché de Samarie* [fr. çev.], 1865-66) yazdı.

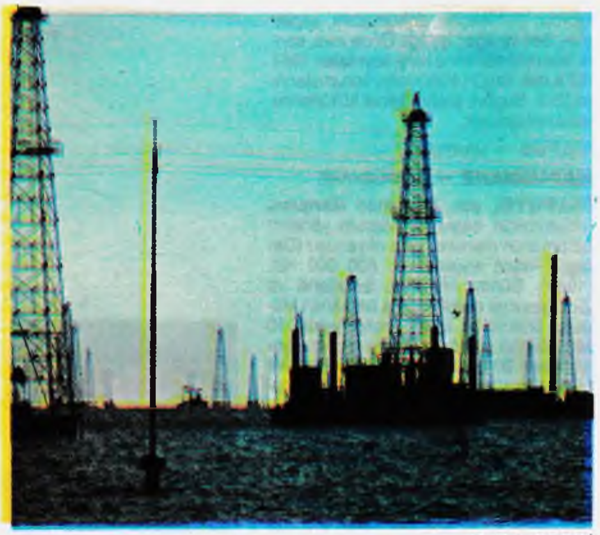
MAPUCHELER, Temuco'nun (Şili) güneyinde, Bío-Bío ve Tolten ırmakları arasında araukan kültür alanı içinde yer alan topraklarda yaşayan Güney Amerika Kızılderilileri. Toprakların kesin bir biçimde bölünmesi temeline göre örgütlenmiş olan mapuche toplumu çok hiyerarşik bir siyasal yapıdadır; en yüksek otorite olan Yaşlılar meclisi, bir ya da sekiz ortak evden oluşan köyleri yönetir. Mapucheler'in geçim kaynağı, açma alanlarda tarım, toplayıcılık ve lama yetiştiriciliğiydi. Akarsularda gelişmiş ulaşım tekniklerinin kolaylaştırdığı avcılık ve balıkçılık da yaparlardı. M[illegible] kabil[illegible] yı[illegible] şitli bir zanaat ür[illegible] [illegible]

rak kullanılır, ama soymuk liflerinden çok iyi ip elde edilir. Bil. a. *Aristotelia maqui*; elaeocarpaceae familyası.)

MAR a. (fars. *mār*). *Esk.* **1.** Yılan: *"Elinde gâh âsâ oldı gâh mâr kalem"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** *Mar-beççe*, yılan yavrusu. || *Mar-gezide*, yılan tarafından sokulmuş. || *Mar-gir*, yılan tutan; bir cins geyik. || *Mar-piç* → MARPUÇ. || *Mar-ı ham-be-ham*, kıvrılmış, çöreklenmiş yılan. || *Mar-ı ser-buride*, başı kesilmiş yılan. || *Mar-ı serma-dide*, kış uykusundaki yılan.

MÂR, -rrı sıf. (ar. *mürūr*'dan *mārr*). *Esk.* **1.** Geçen, geçmiş. **—2.** *Mârr-ül-beyan*, *marr-üz-zikr*, adı geçen, sözkonusu edilen.

MAR *(Serra do)*, Brezilya'da sıradağ; dik yamacı, G.'de Santa Catarina eyaletinden Rio de Jeneiro eyaletinin kuzeyine kadar Brezilya kıyılarının arka kesimini oluşturur. Kıyıya tepeden bakan gerçek bir duvar görünümündeki güney yamacı, yer yer bir kıyı ovasına yer bırakmadan dik olarak kıyıya iner. Guanabara körfezinin kuzeyindeki serra dos Órgãos, yağışlı (yağmurlar genellikle 3 000 mm'ye ulaşır) tropikal ormanın değerli bir parçası olarak ulusal park ilan edilmiştir; bugün bu orman, hem tarımcılardan ve hayvan yetiştiricilerinden, hem de Rio de Janeiro, Santos ve Sao Paulo'ya giden yollar boyunca piknik yerlerine gelen halktan çok zarar görmektedir. Güney yamacı, Paraíba do Sul vadisine daha yumuşak bir yamaçla iner. Serra do Mar'dan doğan birçok ırmak içerilere doğru akar: İguaçu, İvai, Paranapanema, Tieté, Para-

G. Sioen-C.E.D.R.I.

Maracaibo gölü
Cabimas yakınlarında derrickler

Maradona

Rio de Janeiro'daki (Brezilya)
Maracanā stadı

(ba do Sul. Yükselti, Rio de Janeiro yakınlarının yüksek olması birkaç sayfiye merkezinin kurulmasına olanak vermiştir: büyük carioca yerleşme alanının uydu kentleri olmaya aday Petrópolis, Teresópolis, Nova Friburgo. Serra'dan inen suların toplanmasıyla beslenen santrallarda üretilen hidroelektrik enerjisinin yerini, bugün yavaş yavaş, serra do Mar'ın eteğindeki Angra dos reis santralından sağlanan termonükleer elektrik enerjisi almaktadır. Dağdaki seyrek yerleşme, yöredeki yerleşme alanlarıyla çelişmektedir.

MAR kontları → ERSKİNE.

MARA a. Arjantin'in yarıçöl bölgelerinde kuru otlar ve bitkilerle beslenen, iki ayağı üstünde duran Güney Amerika kemirgeni. (Kobaya benzerse de ondan daha iridir: ağırlığı 15 kg çekebilir. Bil. a. *Dolichotis patagonum;* kobaygiller familyası.)

MARA, Buddha'yı ayartmaya ve doğru yoldan döndürmeye çalışan "istekler kralı". Bu amaçla ona üç kızını (Trisna [susuzluk], Rati [istek] ve Raga [zevk]) gönderdiyse de, çabaları sonuç vermedi.

MARA ya da **TAMARA,** Murat I'in kadını (XIV. yy.). Hakkında yeterli bilgi yoktur. Çeşitli kaynaklara göre Bulgar kralı Şişman'ın kız kardeşi ya da kızıdır. Bulgaristan'ın Osmanlılar'ca haraca bağlanmasının ardından (1370) ilişkilerin daha düzenli yürütülmesi için Murat I ile evlendirildi (1376).

MARA HATUN ya da **MARA DESPİNA,** Murat II'nin kadını (? yaklş. 1419 - Serez 1487). Sırp Kralı Branković ile Trabzon rum krallık ailesinden Eirene Komnene' nin kızı. Murat II ile evlendirildi (1435). Osmanlı devleti ile Macaristan krallığı arasındaki Edirne-Segedin antlaşması'nın imzalanmasında önemli rol oynadı (1444). Murat II'nin ölümünden (1451) sonra üvey oğlu Mehmet II'nin başkasıyla evlendirme isteğini kabul etmeyerek Sırbistan'a ailesinin yanına gitti. Bizans imparatorundan gelen evlenme önerisini de kabul etmedi. Sırbistan'daki taht kavgalarına karıştı, İstanbul'a kaçmak zorunda kaldı (1457). Osmanlılar'ın Sırbistan'ı ele geçirmesinden sonra Mehmet II'den toprak ve para yardımı gördü, Serez'de bir manastıra çekildi. Dinini değiştirmeyen Mara, kilisenin kurumsal işleyişine karıştı ve isteklerine uymayan patriklerin görevlerinden alınmasında etkin oldu. Bayezit II döneminde öldü ve Komca manastırı'na gömüldü.

MARA KAKADUSU a. Zool. PALMİYE KAKADUSU'nun eşanlamlısı.

MARABA a. *Yörs.* **1.** Çiftçi. **—2.** Başkasına ait toprağı işleyerek üründen pay alan kimse; ortakçı.

MARABÁ, Brezilya'da (Pará) kent, Amazonötesinde, río Tocantins kıyısında; 72 600 nüf.

MARABACILIK a. Ortakçılığa dayanan tarım işçiliği.

Marabout, Belçika'da yayınevi; 1949' da Verviers'de kuruldu. Cep kitabı büyüklüğünde yapıtların yayımında uzmanlaştı; genel edebiyat, bilim kurgu, insan bilimleriyle ilgili yapıtların yanı sıra pratik yaşam için çok sayıda kılavuz kitap yayımlar.

MARABU a. (fr. *marabout*). Tekst. **—1.** Çok bükümlü ince organze. **—2.** Çözgüsü ve atkısı bu iplikle dokunmuş kumaş.
—Şeritç. Ucu düğümlü ya da kesik olan sık etekli saçak. || Yüzeyi hafifçe kabarık, eteği düğümlü ya da kesik küçük kurdele.
—Terz. Giyim aksesuarlarının (örneğin etol) hatta giysilerin yapımı sırasında tüycülerin kullandığı hindi havtüyü.

MARABU ya da **MARABUT** a. Zool. Afrika'da yaşayan leşçil kuş. (Çok iri ve güçlü bir gagası vardır. Çoğunlukla akbabalarla birlikte yaşar. Her çeşit leşi yediğinden yararlı bir "temizlikçi kuş" sayılır. Bil. a. *Leptoptilus crumenifeus;* leylekgiller familyası.) [Eşanl. MURABIT].

MARABUNTA a. (Brezilya dilinde sözc.). *Eciton* cinsi asker karıncaların geçtikleri yerlerde yenecek ne varsa yiyip bitirerek yaptıkları göç. (Karıncaların önceden tahmin edilemeyen bir yol izlemeleri ve bilinmeyen bir nedenle göçe başlamaları yüzünden marabunta büyük felaketlere yol açar.)

MARABUT → MARABU.

MARACAİBO, Venezuela'da kent, Zulia eyaletinin merkezi. Antiller denizi'ni *Maracaibo gölü*'ne bağlayan (Venezuela körfezi aracılığıyla) dar geçidin batı kıyısında. 1529'da kurulan Maracaibo, Andlar bölgesi ekonomisinin, önce buğday, daha sonra da (XIX. yy.'da, demiryolları sayesinde) kahve ve kakao dışsatım limanı olarak kendini kabul ettirdi. XX. yy.'da petrol, Maracaibo'nun ekonomisinde köklü değişiklikler yarattı: 1936'da 110 000 olan kentin nüfusu, 1989'da 1 365 308'e ulaştı. 1960'tan sonra, Panamerikan karayolu boyunca kurulan tarım işletmeleri (süt hayvancılığı, muz) ve ülkenin ikinci büyük kenti haline gelmesini sağlayan bölgesel yönetim politikası sayesinde Caracas kadar önemli hale gelen ve Kolombiya sınırını "sağlamlaştıran" Maracaibo'nun, bir üniversitesi, bir uluslararası havalimanı, etkin bir hizmetler kesimi vardır. Sanayisi gelişmektedir: tarıma dayalı besin sanayileri (süthaneler, bira fabrikaları), bir rafineri, bir petrokimya kompleksi (El Tablazo) ve bunun yakınında bir tersane. Ayrıca, yerli kömürle beslenecek bir demir-çelik sanayisi merkezi kurma tasarısı da gündemdedir.

MARACAİBO gölü, Venezuela'da geniş denizkulağı, bir karayolu köprüsüyle aşılan bir kanalla Venezuela körfezine bağlanır; yaklaşık 13 000 km². Göl Üçüncü Zaman'da And sıradağlarının yükselmesi sırasında oluşmuş bir çöküntü alanını kaplar. Lagunillas, Bachaquero ve Tia Juana yataklarıyla (1926-1930 arasında bulundu) birlikte her dönemde Venezuela'nın en önemli petrol bölgesi olmuştur.

Maracanā, Rio de Janeiro'da yapılmış olan dünyanın en büyük stadı (150 000 -200 000 kişilik seyirci kapasitesi vardır).

MARACAY, Venezuela'da kent, Aragua eyaletinin yönetim merkezi. Valencia gölü yakınında; 538 616 nüf. (1990). Caracas'a yakın bir garnizon kenti olan Maracay, Venezuela'nın siyasal yaşamında oldukça önemli rol oynar. Makine (tarım gereçleri, otomobil) sanayileri. Tekstil. Kauçuk. Kâğıt. Besin sanayileri.

MARADİ, Nijer'in güneyinde kent, yönetim bölgesi merkezi; 46 000 nüf. Bir yerfıstığı üretim bölgesinin ortasında tarım pazarı. Sıvı yağ fabrikası. Sepicilik.

Maradi keçisi, *Red Sokoto* da denilen ve Nijer'in güneyinde ve Nijerya'nın kuzeyinde, özellikle derisi için yetiştirilen küçük boy keçi ırkı. Postu mahun parıltılı kızıl sarı renkte, homojen ve kısa kıllıdır. Çok yumuşak olan derisi lüks marokencilikte çok tutulur.

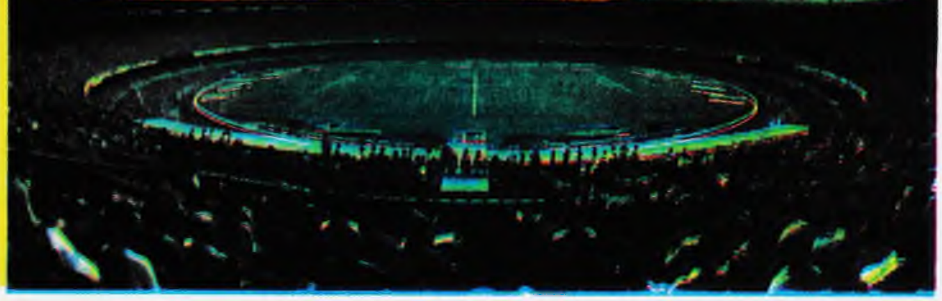
MARADONA (Diego Armando), arjantinli futbolcu (Arjantin 1961). Futbola Argentinos Juniors kulübü'nde başladı. Kısa zamanda, çok iyi top tekniğiyle, başarılı bir orta alan ve ileri uç oyuncusu olarak ünlendi. Adı Pele, Cruyff ve Beckenbauer gibi futbolcular arasında anıldı. 1981'de Arjantin Boca juniors kulübü'ne, sonra ispanya'nın Barcelona (1982-1985) ve oradan da İtalya'nın Napoli takımına geçti. 1986 Dünya kupası'nı kazanan Arjantin takımının yıldızıydı. 61 yıldır başarılı olamamış Napoli'nin şampiyonluğu kazanmasında etkin rol oynadı (1986-87). 1991'de uyuşturucu kullandığı gerekçesiyle yargılandı ve bir süre futbol oynayamadı. 1992-93 sezonunda İspanya'nın Sevilla takımında oynamaya başladı.

MARAE a. (polinezya dilinde sözc.). Polinezya'da çıplak arazi ya da taş sekilerden oluşan alan. Büyük ailelerin başkanları, dini ve siyasi önderleri, belirli dönemlerde buralarda toplanarak toplumsal ve siyasal konumlarını güçlendirmeye yönelik dinsel ayinler düzenlerler. Polinezya'da her topluluğun kendi maraesi vardır: yaşadığı adadan ayrılan topluluk, bu marae'den birkaç taşı da beraberinde götürür.

MARAGALL İ GORİNA (Joan), katalan şair (Barcelona 1860 - *ay. y.* 1911). Son derece romantik olan tarzı Goethe ve Novalis'in tümtanrıcılığına yaklaşır. XIX. yy. sonlarındaki Katalonya edebiyatındaki rönesansın en önemli temsilcilerindendir. *Poesies* (1895), *Visions i cants* (1900), *Enllà* (1906), *Seqüències* (1911) adlı dört yapıt bıraktı.

MARAGİNG a. (ing. *mar* [*tensite*] ve *aging,* yaşlanma'dan). *Maraging çeliği,* düşük karbon oranlı demir ve nikel alaşımı; mekanik özellikleri ve özellikle de sertliği, 500 °C sıcaklıkta bir yaşlandırma işlemiyle iyileştirilir.

Presse Sports

MARAİNİ (Dacia), italyan kadın yazar (Floransa 1936). Feminizm yanlısı romanlar (*L'Età del Malessere*, 1962; *Donna in guerra*, 1975); şiirler (*Donne mie*, 1974; *Mangiami Pure*, 1980; *Dimentica die Dimenticare*, 1983); oyunlar (*Viva l'italia*, 1973; *I Sogni di Clitennestra*, 1981; *Lezioni d'Amore*, 1982); öyküler (*Devour me too*, *1987*) ve makaleler yazdı.

MARAİS (Marin), fransız violcü ve besteci (Paris 1656 - *ay. y.* 1728). Lully'den besteleme dersleri aldı. Ünlü bir viol öğretmeniydi. Bu çalgı için bestelediği parçalar beş cilt tutar (bunlar 1686-1725 arasında yayımlanmıştır). Özenli yazımı ve üslubuyla Couperin'i andırır.

MARAİS (Eugène Nielen), güney afrikalı avukat ve afrikaans dilini kullanan yazar (Pretoria 1872 - Pelindaba, Pretoria yakınında, 1936). Afrikaans dilinin en güzel yazıları olarak bilinen birçok şiir kitabı vardır. Düzyazı biçimindeki yapıtlarının bazıları ingilizceye çevrildi: *The Soul of the White Ant* (1937) ve *My Friends the Baboons* (1939).

MARAİS (Jean VİLLAİN-MARAİS, **Jean** —denir), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu (Cherbourg, 1913). Onu ilk olarak Jean Cocteau keşfetti ve sahnede sırasıyla şu oyunlarda oynattı: *les Chevaliers de la Table ronde* (1937), *les Parents terribles* (1938), *la Machine à écrire* (1943, *l'Aigle à deux têtes* (1946). Çeşitli filmleri, bir dönemde onu fransız sinemasının büyük yıldızlarından biri yaptı: *Ebedi dönüş* (l'Éternel Retour) [J. Delannoy, 1943], *Güzel ve hayvan* (la Belle et la Bête) [J. Cocteau ve R. Clément, 1946] *les Parents terribles* (J. Cocteau, 1948), *Orphée* (J. Cocteau, 1950), *Julietta* (M. Allégret, 1953), *Eléna et les hommes* (J. Renoir, 1955), *Beyaz geceler* (Notti Bianchi) [L. Visconti, 1957]. 60'lı yılların *"Fantoma"* serisi filmlerinde de rol aldı. 1980'lerde yeniden tiyatroya döndü.

MARAJÓ, Amazon ve Tocantins'in ağızlarında (Brezilya) büyük alüvyon adası; 40 000 km². Taşkınlar ve çok şiddetli gelgitler sırasında kısmen su altında kalır. Önemli hayvancılık merkezi. Taşkın zamanında hayvanlar, Üçüncü Zaman tortullarından oluşan tanık tepelere götürülür.
—Arkeol. Ada, çevresindeki küçük adalarla birlikte Brezilya Amazon yöresinin arkeolojik bir bölgesini oluşturur. Değişik çanak çömleklerle ayırt edilen üç evre, tarımla uğraşan birbirinden farklı toplumlara tekabül eder. Ananatuba evresinde (İ.Ö. 500 - İ.S. 500), büyük boyutlu ortak yapıların yer aldığı sanılan 100-700 m²'lik yuvarlak ya da oval planlı yerleşim birimlerine rastlanır; çanak çömlek perdahlıdır ve kazıma taramalarla süslüdür. İ.S. I. yy. başlarından X. yy.'a kadar devam eden Mangueiras evresi, topluluk nüfusunun bir önceki evreye oranla daha kalabalık olduğunu kanıtlayan çok sayıda büyük boyutlu ortak yapıyla ayırt edilir. Ağız çevresi kazıma bezekli olan çanak çömlekler, birbirini izleyen perdahlı ve mat yüzeylerden oluşan süslemelerle belirginleşir. Tüp biçimindeki pipoların, insan heykelciklerinin, pişmiş toprak dudaklıkların sayısı oldukça fazladır. Marajoara evresi (İ.S. 600 -1500), iskân ya da mezar yeri olarak göl ve ırmak kıyılarına yerleştirilmiş yapma tepelerle ayırt edilir. Boyalı ya da kesme bezekli mezar çömlekleri kimi zaman insan biçimindedir ve içlerinde ölü armağanları bulunur.

MARAKAS a. (isp. *maraca*'nın çoğulu *maracas*'tan). Balkabağından çıngırak. (Aslında bir kızılderili çalgısı [Guyanalılar' ın aravak'ı] olan marakas, tüm Latin Amerika'da kullanılır.)

MARAKEŞ, Fas'ta kent, il merkezi, Hauz ovasında, Tensift uvedi yakınında, 565 000 nüf. (1989). Villaları ve portakal bahçeleriyle yeni kent (Geliz), eski kentten (medine) çok farklıdır. Marakeş, sanayisi az (konserve, çimento), ama el sanatları etkinlikleri hâlâ önemli olan bir bölge merkezidir; bir ticaret ve hizmetler odağıdır. Hurma bahçeleri, surları, gözalıcı medinesi, renkli kapalıçarşıları, eski anıtları ve ünlü Cema'at ül-Fna meydanıyla, çok turist çeker. —*Marakeş ili*, 14 755 km², 1 455 000 nüf. (1988).
—Tar. Kent, 1062'de İbni Taşfin tarafından kuruldu; Murabıtlar burayı üs olarak kullanıp Fas'ı ele geçirdiler. Muvahhitler zamanında parlak bir dönem yaşadı. XIII. ve XIV. yy.'da Meriniler döneminde önemini yitiren Marakeş'i Sadi şerifleri, XVI. yy. ortalarında ikamet edecekleri kent seçerek gelişmesini sağladılar. Kent, XX. yy. başına kadar yeniden ve önemli ölçüde geriledi.
—Güz. sant. Marakeş'e esas çekiciliğini veren ve saygınlık kazandıran yapıtlar en yeni olanlarıdır: bunlar arasında XVI. yy.'da ortaya çıkan yeni mimarlık anlayışının ürünleri (İbni Yusuf medresesi, Bâbu Dükkâla camisi, Sadiler türbeleri) ve XIX. yy.'dan kalma saraylar (Behiye, Darül-Mahzen) yer alır. Bununla birlikte, kentin, Muvahhitler döneminden kalma surları ve Agnau kapısı'nın yer aldığı kasbahı ayaktadır. En güzel anıt, hiç kuşkusuz Kutubiyye* camisi'dir; caminin ünlü minaresi, Rabat'taki Hasan kulesi'nin ve Giralda' nın (1195) ilk örneğidir. Ayrıca minberi de çok güzeldir. El-Mansur camisi adıyla anılan Kasbah camisi (1190'a doğr.) XVIII. ve XIX. yy.'da değişikliğe uğramasaydı Kutubiyye camisi kadar yetkin olabilirdi; yalnızca güzel minaresi XII. yy.'dan kalmadır.

G. Gerster-Rapho

Marakeş medinenin havadan görünüşü

MARAL a. **1.** Geyiğin ve en geniş anlamda bazı toynaklı hayvanların dişisi. **—2.** Bazen dişi geyikböceğine verilen ad. **—3.** Çeşitli yabanıl memelilerin dişisi. **—4.** *Maral gözlü*, iri güzel gözlü, bakışlı.

maral

MARAMBA, esk. **Livingstone,** Zambiya'da kent, Güney ilinin merkezi, Zimbabve sınırında, Zambezi ırmağı kıyısında; 72 000 nüf. Orman ürünleri ve deri sanayileri. Tekstil. Uluslararası havalimanı.

MARAMPA → LUNSAR

MARAMUREŞ, Romanya'da dağ kütlesi, Transilvanya'da, Tisza ile Mureş'in kaynakları arasında. Rodna dağlarında 2 305 m'ye ulaşan bir billurlu topraklar blokudur. Daha B.'daki Tatralar ve G.'deki Transilvanya Alpleri'yle birlikte, Karpat dağlarının temel bölümlerinden biridir. Bol yağış aldığından sık ormanlarla örtülüdür. —*Maramureş bölgesi*, 6 215 km²; 564 955 nüf. (1989). Merkezi *Baia Mare*.

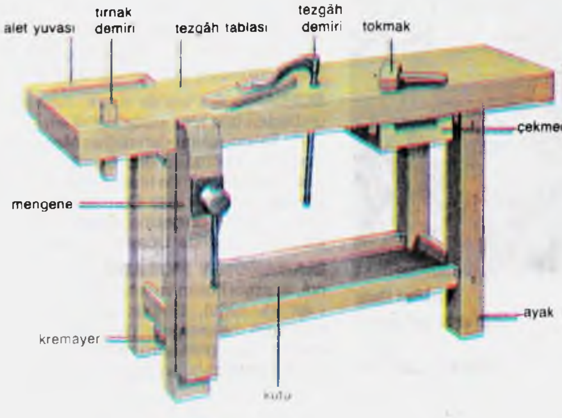
MARANGOZ a. (ital. *marangone*'den). **1.** Ağaç işleriyle uğraşan ve ağaçtan çeşitli eşya yapan sanatkâr. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Doğrama ve dülgerlik işleri yanında, basit yapım teknikleri ve üst yüzey işlemleriyle, genellikle kaplama kullanmadan, masif malzemeden ahşap eşya yapan sanatkâr. || *Marangoz tezgâhı*, marangozun üzerinde çalıştığı iş masası. (Bk. *ansikl.* böl.) || *İnce marangoz*, bir mobilyanın çatısını oluşturan masif keresteleri çatan ve marangozdan farklı olarak değerli ağaçları kaplayan mobilyacı. —Lüks mobilya işlerinde uzmanlaşmış sanatkâr ya da tüccar.
—ANSİKL. Marangozlar yaptıkları eşyalara ve kullandıkları teknolojiye göre değişik gruplara ayrılır ve ayrı adlar alır: mobilyacı, marangoz, doğramacı, iskeletçi, dülger, ağaç tornacısı, modelci, sandıkçı, fıçıcı, arabacı vb. İnce marangoz olarak da bilinen *mobilyacı*, oturma odası, yemek odası, yatak odası, salon, mutfak ve başka bölümlerin ahşap eşyalarını ve bezeme işlerini; *doğramacı*, kapı, pencere, lambri vb. işlerini; *dülger* ahşap yapının iskeletini, çatı, tavan, taban,merdiven vb. gibi bölümleri yapar. *İskeletçi* koltuk ve sandalye çatkısını; *modelci* dökümü yapılacak parçaların ağaç modelini gerçekleştirir.
• *Marangoz tezgâhı*. Çeşitli darbelere dayanımını sağlamak için marangoz tezgâhı genellikle sert ağaçtan (gürgen, dişbudak vb.) yapılır. Normal bir marangoz tezgâhı 180 cm boyunda, 65 cm genişliğinde ve 80-90 cm yüksekliğindedir. Tezgâhta başlıca şu bölümler bulunur: bir tabla, iş parçalarını sıkıştırmaya yarayan ön ve arka mengeneler, ön mengene vidasına yatak görevi gören mengene takozu, arka mengene vidasına yatak görevi gören mengene kutusu, tabla üstündeki takım boşluğu, tırnak demiri (sıkma demiri) deliği ve ayaklar. Başlıca üç tip marangoz tezgâhı ayırt edilir: ön mengene takozu sabit olan *alman tipi*, bu parçası hareketli olan *fransız tipi* ve tablası kare biçiminde, takım boşluğu ortada olan *dörtlü* marangoz tezgâhları.

MARANGOZARI a. Böcbil. *Xylocopa* cinsinden arıların genel adı.

MARANGOZHANE a. (*marangoz* ve fars. *hāne*'den). Marangozun çalıştığı yer; marangoz işliği.

MARANGOZKARINCA a. Dünyanın her yanında rastlanan bazı büyük karıncaların ortak adı. (Zarkanatlıların *Aculeata* alttakımı; karıncagiller familyası.)
—ANSİKL. Marangozkarıncalar daha çok ormanlarda, çoğunlukla ağaç içlerini oya-

marangoz tezgâhı

Torremocha

Gregorio Marañón y Posadillo

marasmus
(*Marasmus oreades*)
[yenebilir]

Lauros-Giraudon

Jean-Paul Marat
J. Boze'un bir portresinden ayrıntı
Carnavalet müzesi, Paris

rak açtıkları yuvalarda yaşarlar. En sık rastlanılan türü herkül marangozkarıncası (*Camponotus herculeanus*) ve odun kemiren marangozkarıncadır (*C. ligniperda*).

MARANGOZLUK a. **1.** Kabaca gönyelenmiş parçalardan ağaç işler yapmaya dayanan ve özellikle birleştirmelerle ayırt edilen sanatsal ya da sanayisel etkinlik. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Marangozun zanaatı. **—3.** ***İnce marangozluk,*** ince marangoz mesleği.

—ANSİKL. Bir yapıda marangozlukla bağlantılı işler şunlardır: parkeler, merdivenler, lambriler, kapılar, pençereler, kapama araçları (pencereler, panjurlar, kepenkler vb.). Yapıların artık önüretimle gerçekleştirilmesi özellikle açıtların, yani kapı ve pencere modüllerinin standartlaştırılmasını da beraberinde getirdi. Marangozluk işlemlerindeki sanayileşme ve seri üretim modern inşatta çok tutulan yeni tip parkelerin (mozaik, fransız ya da Versailles tarzı) ve düz kapıların kullanımına olanak sağladı.

Marangozlukta meşe ağacı, iyi nitelikte çam ve çeşitli tropikal ağaçlardan yararlanılır. Dekorasyon işlerinde meşe, gürgen, kavak, reçineli ağaçlar, egzotik ağaçlar ve gittikçe ağaç türevi sanayi malzemesi (kontrplaklar, lif ve yonga levhalar) kullanılmaktadır.

MARANHÃO, Brezilya (Maranhão eyaleti) kıyılarında ada, São Marcos koyunda, İtapicuru, Pindaré, Grajaú ve Mearim' in ortak ağzında; 1 093 km².

MARANHÃO, Brezilya'nın K.-D.'sunda eyalet, Atlas okyanusu kıyısında; 329 555 km²; 5 274 797 nüf. (1990). Merkezi *São Luís de Maranhão*. Derin girintileri olan kıyı bölgesi, üzerinde Üçüncü Zaman'dan kalma birkaç alçak plato bulunan bir düzlüktür. İç kesimde, "chapadalar"ın (yüksek platolar) yüksekliği 700 metreyi aşmaz. Gurupi, Pindaré ve Grajaú gibi büyük ırmakların oluşturduğu Mearim'in ağzı, São Luís de Maranhão kentinin bulunduğu Maranhão adasının karşısındaki São Marcos koyunda Itapicuru'nun ağzıyla birleşir. Batı bölümü ya da *Guyana de Maranhão*, Maranhão ile komşu eyalet Pará arasında yakın tarihlerde açılan uzun ulaşım eksenleri boyunca öncülerin fetih girişimlerine sahne olan Amazon bölgesinin bir parçasıdır. Maranhão' nun güney-doğu ucu yarı çoraktır. Eyaletin büyük bölümünde sıcak bir iklim ve uzun bir yağışlı mevsim görülür; bu durum, "babaçu" palmiyesi (brezilya yağ palmiyesi) ormanları için elverişli bir ortam oluşturur. Yerli halk platolarda çok dağınık bir şekilde yerleşmiştir. Ekonomi, palmiye işletmeciliği ve sığır yetiştiriciliğine dayanır. Eyalet merkezi yakınındaki İtaqui maden limanının inşası için büyük yatırımlar yapılmıştır. Liman, 800 km'lik bir demiryoluyla bağlanacağı serra dos Gạrajas demir yataklarının ulaşımını sağlayacaktır.

MARANO denizkulağı, İtalya'da (Friuli-Venezia Giulia) denizkulağı, Adriya denizi kıyısında, Trieste körfezinin K.-B.'sında. Sayfiye merkezleri. Deniz tedavisi.

MARANO DI NAPOLİ, İtalya'da komün, Campania'da (Napoli ili), Campi Flegrei'nin kuzey yamacında; 30 300 nüf.

MARAÑÓN, Peru'da ırmak, Amazon' un başlıca ana kolu, yaklş. 1 800 km. Cerro de Pasco yakınından doğan Marañón, Cordillera central ile Batı Cordillera arasında akar. Pongo de Manseriche boğazlarından geçerek Batı Cordillera'yı aşar, D.'ya Amazon bölgesine yönelir ve İquitoss'un G.-B.'sında Ucayali'ye kavuşur.

MARAÑÓN Y POSADİLLO (Gregorio), ispanyol hekim ve yazar (Madrid 1887 - *ay. y.*). 1960). 1916'da Madrid Genel hastanesi hekimliğine getirildi. 1931'te endokrinoloji profesörü oldu. Böbreküstü bezi yetmezliği, tiroit yetmezliği, cinsel hormonların rolleriyle ilgili araştırmalar yaptı. Modern endokrinolojinin öncülerinden biridir. 1931'de milletvekili seçildi, ama liberalliği nedeniyle iç savaş döneminde iki parti tarafından kuşkuyla karşılandı. Bir süre Fransa'ya sığınarak çalışmalarını orada sürdürdü. Felipe II, Tiberius, Olivares, ayrıca Toledo ve Don Juan üstüne incelemeleri vardır.

MARANTA a. (italyan botanikçı B. *Maranta*'nın [1500-1571] adından). Kınlı yapraklı, başak ya da salkım biçiminde toplu çiçekli, üzümsü meyveli, tropikal amerika kökenli bodur çalı. (Antiller'de ve hemen hemen bütün tropikal ülkelerde yetiştirilen *Maranta arundinacea* türünün yumrulu köksaplarından sedef beyazı renginde ince bir nişasta [ararot] elde edilir. Oldukça küçük türleri, alacalı yaprakları ve bezeyici özellikleri nedeniyle, sıcak seralarda yetiştirilir. *Marantaceae* familyasının örnek tipi; birçeneklıler altsınıfı.)

MARAPİ → MERAPİ.

MARASKA a. (ital. *marasca*, acı kiraz). Balkan yarımadası kökenli, renkli özsulu, ekşi ve acı kiraz çeşıdı. (Italya'da bundan maraskino likörü yapılır.)

MARASKİNO a. (ital. *maraschino*). Maraska denilen kirazdan yapılan likör.

MARASMUS a. Sert saplı, kısa boylu bazitli mantar. (*Marasmus oreades* türü Batı Avrupa'da çayırlarda yaygındır; sarı-kızıl şapkasından ve kuruyunca büzüşen lamellerinden tanınır; sevilerek yenen bir mantardır; genellikle kurutularak çerez gibi yenir. Birçok türü, tropikal bölgelerde epifit olarak, hatta bazıları asalak olarak yetişir.)

MARASPOLİ mağarası, Karaman'ın Ermenek ilçe merkezinin gerisinde mağara; içinden, kasabaya su sağlayan ve aynı zamanda hidroelektrik üretiminde yararlanılan bir yeraltı deresi, yerüstüne çıkar. Tarihöncesi buluntular.

MARAŞ → KAHRAMANMARAŞ.

Maraş kalesi → KAHRAMANMARAŞ

MARAŞ, rumca **Varosia,** KKTC'de, Gazi Mağusa'nın G.'inden Rum bölgesi sınırı yakınına kadar uzanan yerleşme alanı. Gazi Mağusa körfezi kıyısı boyunca pek çok modern turizm tesisinin sıralandığı Maraş, 1974 Barış harekâtı'ndan sonra boşaltılmış ve henüz yerleşmeye ve turizm faaliyetlerine açılmamıştır.

MARAŞ dağı, bazı kaynaklarda Kahramanmaraş'ın K.'indeki Ahırdağ kütlesine verilen ad.

Maraş gemi, ağızlığı iki eğri demir çubuktan oluşan gem.

MARAT (Jean Paul), fransız siyaset adamı (Boudry, Neuchâtel kantonu, 1743 - Paris 1793). Orta halli bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldi. Fransa'da tıp öğrenimi gördükten sonra Büyük Britanya'ya yerleşti ve felsefe, hukuk ve bilimsel alanlarda çeşitli yapıtlar verdi. Fransa'ya geri döndüğünde *l'Ami du Peuple* adlı gazeteyi çıkarmaya başladı (1789); yazılarında soylulara, bakanlara ve La Fayette'e şiddetli eleştiriler yöneltti. Cordelierler kulübü'nün etkin bir üyesi olarak dikkatleri üstüne çekmeye başladığından iki kez tekrar İngiltere'ye sığınmak zorunda kaldı. 10 ağustos ayaklanmasının hazırlanmasında büyük payı olan Marat, Tuileries'nin ele geçirilmesinden sonra Komün'ün gözetim komitesine seçildi; Konvansiyon meclisi'ne Paris temsilcisi olarak girdi. Aşırı solcu görüşlerinden ötürü yalnızlığa itilmiş bir montagnarddı. Louis XVI'nın idama mahkûm edildiği oylamada etkin rol oynadı, devrimci bir diktatörlüğün gerekliliğini savundu ve parisli yurtseverleri girondinlere karşı ayaklanmaya çağırdı. girondinler onu Devrimci mahkemeye sevkettilerse de mahkeme, dinleyicilerin sürekli alkışları arasında beraatine karar verdi (24 nisan 1793). Mücadelesi sonucu Girondinlerin düşüşünü hızlandırdı (2 haziran 1793), ancak ilerleyen hastalığı onu gittikçe halsiz bırakıyordu. 13 temmuz 1793'te girondin hayranı genç bir kadın olan Charlotte Corday tarafından banyosunda bıçaklanarak öldürüldü. Sans-culotte'lar onu gerçek bir efsane haline getirerek Pantheon'a gömdüler, ancak 1795'te mezarı buradan nakledildi.

MARATEA, İtalya'da komün, Basilicata' da (Potenza ili), 4 900 nüf. Policastro körfezi kıyısında liman. Tekstil (yün) sanayisi.

MARATHALAR, ya da **MARATALAR,** Maharaştra halkı. Hindistan'a müslümanlardan önce yerleştiler ve onların hizmetinde çalıştılar. Tarihe 1655'ten sonra, Bicapur'un gerilemesinden yararlanarak kendine onun sırtından gerçek bir prenslik sağlayan Şivaci Bhonsle (1627-1680) sayesinde girdiler. 1662'de Bicapur yeni Maratha devletinin bağımsızlığını tanıdı. Bunun üzerine Moğollar'ın güvenliği tehlikeye düştü, 1664'te moğol limanı Surat Marathalar tarafından yağma edildi. Evrengzib'le yapılan görüşmeler bir sonuç vermedi. 1674'te, Şivaci Bhonsle başkentinde krallık tacını giyerek yeni bir ulusal hindu gururunun canlandırıcısı olarak ortaya çıktı. Şivaci'nin yeteneksiz ardılları yönetimi başlangıçta bir tür başbakan olan ve görevi gitgide babadan oğula geçen *peşva*'lara bıraktılar (1714-1818). XVIII. yy.'ın birinci yarısında, Maratha büyük bir yayılma gösterdi. Baroda, Gvalior ve İndor krallıklarının az çok gerçek metbuları peşvalar, Hindistan'ın en güçlü ordusunu elinde bulunduran Maratha konfederasyonu'nu (1732-1738) kurdular. Ancak 1756' da yeni bir rakip olarak Afganlar ortaya çıktı. 1761'de, Ahmet Şah Panipat'ta Marathalar'ı yendi. Maratalar'ın güçten düşmesi, önderlerinden birinin yüzyıl sonunda Delhi'yi denetimi altına alma başarısı göstermesine karşın İngilizler'in ülkeye girmesini kolaylaştırdı. İngilizler, Fransızlar'a karşın üç savaştan (1779-1782, 1802-1804 [Wellesley'nin kazandığı zafer] ve 1817) sonra, Peşvalar'ın ülkesini Bombay başkanlığına kattılar. Vasal krallıklar ancak 1850'ye doğru ingiliz denetimine geçti.

Çoğu hinducu olan ve tarım, askerlik ve çiftçilikle geçinen Marathalar, kastlar biçiminde örgütlenmiş klanlar içinde yaşamaktadırlar.

MARATHESİON. Tar. coğ. Anadolu' nun B. kıyısında, İonia bölgesinde antik yerleşme; Efes'in (Ephesos) G.'inde, Pygela ile Neapolis arasındaydı. Strabon'a göre Efesliler Neapolis'i Samoslular'a bırakarak, yerine daha yakın olan Marathesion'u almışlardı.

MARATHİ a. Hint-ari dili; Maharaştra eyaletinde yaklaşık 67 milyon kişi (1991) tarafından konuşulur.

—ANSİKL. Dilbil. Prakrit maharaştriden kaynaklanan marathi doğu hindiye yakındır. 1966'dan beri Maharaştra eyaletinin resmi dilidir. Çeşitli lehçeleri bulunan dilin standart biçimi poona lehçesine dayanır. Kitaplar devanagariyle yazılır, elyazısıysa devanagariden kaynaklanan ve modi denen bir işlek yazıdır.

—Ed. Marathi edebiyatı, bu dili dinsel vaaz dili olarak benimseyen *Mahanubhav Panth* ve *Varkari Panth* adlı iki dinsel tarikatın etkisiyle X. yy. dolaylarında başladı. Bu edebiyat, her şeyden önce bir şiir, ibadet ve öykü edebiyatıydı. XIII. yy. sonunda, Cnanadeva yerel dille bir *Bhagavad-Gita* (1290'a doğru) doldurması yazdı. Kutsal metinleri halka yaymak isteyen üst sınıftan aydınlar halk dilini edebiyat dili düzeyine yükselttiler. Mukundarac (1206-1274), Namadeva (1270-1350), bir *Bhagavata-Purana* çevirisi yazarı Eknatha (1533-1599), Mukteşvara (1599-1649) ve ahlaki stanza kitapları günümüzde de sevilen ve XVII. yy.'da dinsel şiir geleneğini sürdüren Ramadas (1608-1681), hep

brahmandılar. XVII. yy.'da yaşayan Vamana ve Raghunath da, XVIII. yy.'da yaşayan ve dönemin incelmiş şiirini simgeleyen Sridhar (1678-1728) ve usta manzumeci Moropanta (veya Mayura) [1729 -1794] da brahman, hatta panditaydılar. Çağdaş dönem, Keşavasuta (1866-1905) ve öteki yenilikçi şairlerle başladı. Ancak ingiliz sömürgeciye karşı uzun süre direnilen Maharaştra'da batılı düşünceler o kadar iyi karşılanmadı. "Ravikiran mandal" adlı bir şairler grubu şiiri gündelik yaşamın anlatımına yöneltmek istediler, ancak bu tutum, Ravi Anil ve N.G. Deşpande gibi daha sonraki şairlerin tepkisine yol açtı.

Toplumsal ya da tarihsel temaları işleyen ve ilginç bir sanat olgunluğu gösteren romanlar ve öyküler gibi yeni düzyazı türleri, XIX. yy. başında ortaya çıktı. Marathi edebiyatı en özgün katkısını, özellikle yapımcı, oyuncu ve dramaturg B.P. Kirloskar'ın (1843-1885) öncülüğüyle tiyatro alanında gösterdi. Marathi dilinde yazılan lirik komediler, Hindistan'ın en iyi tiyatro yapıtları arasında yer alır.

MARATHON, yeni yun. **Marathonas.** Yunanistan'da köy, Attike'de Atina'nın 40 km K.-D.'sunda. Köyü çevreleyen alüvyonlu ova, Theseus'un öldürdüğü canavar boğa efsanesiyle (köyün Atina sitesine girmesini sağladı) ve tarihte Atinalılar'ın Persler'e karşı zaferiyle ünlüdür.

—Tar. Marathon savaşı (İ.Ö. 13 eylül 490), birinci Med* savaşı'na son verdi ve Büyük Dara I'i yenen Atina'nın gücünü ortaya koydu. Hippias'ın öğüdüne uyan Büyük Dara I birliklerini, Euboia'nın karşısında ve Atina'nın 34 km G.-D.'sunda bulunan Marathon ovasına çıkarmıştı. Strategos Miltiades'in yönettiği atina ordusu (10 000 hoplites) ona doğru ilerledi. 1 000 Plataialı'dan oluşan bir birlik de bu orduya katıldı. Miltiades, gönderileceğine söz verilen lakedaimon desteğini günlerce boş yere bekledikten sonra, Persler'in bir bölümünün denizden Pire'ye saldırmak üzere gemilere bindiğini öğrenince, saldırıya geçme kararı verdi. Sayıca yarı yarıya az olan birliklerini kıyı boyunca sıralanan Persler'in karşısına askerleri merkezden kanatlara doğru kaydırarak dizdi. 1 500 m'lik koşar adım bir saldırı, göğüs göğüse bir savaşa dönüştü. Yunan kuvvetlerinin merkezi gevşediyse de kanatlar Persler'i sardı ve savaş yunan ordusunda ölü sayısının 200'ü bulmamasına karşın, Persler'den 6 400 kişinin öldürülmesiyle sonuçlandı. Bir efsaneye göre, zaferi haber vermek için Atina'ya gönderilen bir koşucu Atina'ya vardığında yorgunluktan öldü. Atina kuvvetlerinin büyük bölümü cebri yürüyüşle kente dönerek, pers filosunun Pire'ye karşı öngörülen harekâta girişmesini engelledi.

İ.Ö. V. ve IV. yy.'lar boyunca Marathon savaşçıları Atinalılar'ın askeri ve sivil cesaretlerinin simgesi durumuna geldi. Siyasal söylem, küçük toprak sahipleri demokrasisini yüceltmek (çok yoksul halk hoplit olamıyordu) ve onu daha sonraki radikal rejimin karşısına dikmek amacıyla, Marathon savaşlarının imgesinden yararlandı.

—Arkeol. Sitin ilerleme dönemindeki önemi, eski hellas döneminden geometrik döneme kadar sıralanan mezarlarla ortaya kondu. Marathon ovasında ölen galipler onuruna dikilen Atinalılar'ın mezarı *Soros* ve Plataialılar'ın tümülüsü günümüzde de varlıklarını sürdürmektedirler.

MARATHOS. Tar. coğ. Kuzey Fenike'de kent, uzun süre Arados'a bağlı kaldı ve Hellen döneminde Arados tarafından yıkıldı. Günümüzde *Amrit,* Tartus yakınında.

MARATON a. (öz. a. *Marathon*'dan) **1.** Uzun mesafeli (42,195 km) dayanıklılık (mukavemet) koşusu olan atletizm yarışı. Bir olimpiyat disiplinidir. (Eskiden çok az ve başlangıçta yalnız karayolunda koşulan maratonların sayısı 1970'li yılların sonunda çoğaldı ve kent yollarında yapılmaya başlandı.) **—2.** Bir spor alanında ya da başka bir alanda yapılan dayanıklılık yarışı: *Dans maratonu.*

MARATONCU a. Maraton koşan atlet.

MARATTA (Carlo), italyan ressam ve gravürcü (Camerano, Ancona, 1625 - Roma 1713). Roma'da Sacchi'nin öğrencisi ve çalışma ortağı olan Maratta, çok sayıda sunak tablosu yaptı; bunlardan S. Giuseppe dei Falegnani kilisesi'nde bulunan *Çobanların tapınması* (1950) adlı tablo, sanatçıyı üne kavuşturdu. Büyük bir niceliğe varan yapıtlarıyla, XVII. yy. sonu ile XVIII. yy. başlangıcı arasında Roma sanatına tümüyle egemen oldu (tablolar ve freskler, kilise ve saray dekorları). Carracciler'den kaynaklanan klasik bir idealizmi yansıtan üslubu, 1653-1666 yıllarında, Lanfranco'nun etkisiyle, lirik ve barok bir havaya büründü; daha sonraları ise, renk inceliklerine ve biraz soğuk bir zarafete yöneldi. Maratta'nın yapıtları İtalya dışında çok sayıda müze ve koleksiyonda bulunmaktadır: örneğin Brüksel (*Apollon ile Daphne,* Louis XIV için yapılmıştır), Münih (*Aziz Yuhanna Patmos'ta,* 1689), Potsdam (*Romulus ile Remus,* 1692), Chatsworth *(Diana ile Aktaion)* ve Paris'te (Louvre: *M.-M. Rospigliosi'nin portresi*).

MARATTİA a. (XVIII. yy. italyan botanikçilerinden G.F. *Maratti*'nin adından). Tropikal bölgelerde bataklık yerlerde yetişen, kısa ve kalın bir kongövde üzerinde gelişen çok parçalı büyük yapraklı büyük eğrelti. (8 tür; eğreltiler altsınıfının *marattiaceae* familyası.)

—ANSİKL. Marattianın sporkeseleri, yaprakların alt yüzünde bir damar boyunca dizili karmaşık bir sporlanma organı *(sinangiyum)* halinde birbirine kaynamış durumdadır; sporkeselerinin çeperi birçok hücre tabakasından oluşur ve diğer eğreltilerde sporkeselerinin ağzında bulunan halka bunlarda yoktur.

MARATTİALES a. Sporkeseleri yaprakların alt yüzünde bulunan ve birkaç kat hücreden oluşan eğreltiler takımı.

MARAVEDİ a. (isp. *maravedi*). Arapçadan türemiş ve XI. yy.'dan XII. yy.'a kadar hıristiyan krallar tarafından, murabıt parası örnek alınarak İspanya'da bastırılan altın paraları belirten sözcük.

MARAZ a. (ar. *maraż*). **1.** Hastalık. **—2.** Dayanılması güç durum; dert, bela: *Merhametten maraz doğar.* **—3.** Aksaklık, kusur.

—Esk. Maraz-ı asabi, sinir bozukluğu. ‖ *Maraz-ı aşk, aşk* hastalığı; tutkunluk. ‖ *Maraz-ı beledi,* bütün bir şehre yayılan ve uzun süren salgın hastalık. ‖ *Maraz-ı had,* çok hızlı ilerleyen hastalık. ‖ *Maraz-ı indifai,* çıban, sivilce ya da urun patlamasıyla ortaya çıkan hastalık. ‖ *Maraz-ı kalb,* kalp hastalığı; üzüntü, acı. ‖ *Maraz-ı mühlik-i müstevli,* hayvanların telef olmasına neden olan salgın hastalık. ‖ *Maraz-ı müstevli,* salgın hastalık. ‖ *Maraz-ı müzmin,* kronik hastalık. ‖ *Maraz-ı sakıt,* sara. ‖ *Maraz-ı sari,* bulaşıcı hastalık.

—İsl. huk. *Maraz-ı mevt,* kişinin ölümüne neden olan hastalık. (Hastalık kişiyi işlerini yürütemeyecek derecede hasta bırakmış ve hasta bir yıl içinde ölmüşse bu kişinin hastayken yaptığı vakıf, hibe ve bağışları vasiyet hükmünde sayılır.)

◆ sıf. Rahatsız edecek, can sıkacak kadar huysuzluk eden, titizlik gösteren kimse için kullanılır.

MARAZA a. (ar. *mu'araża*'dan). **1.** Kavga, çekişme, anlaşmazlık. **—2.** *Maraza çıkarmak,* anlaşmazlığa, kavgaya yol açacak işler yapmak ya da davranışlarda bulunmak; çıngar çıkarmak (arg.)

MARAZİ sıf. (ar. *maraż* ve *-ī*'den *marażī*). **1.** Hastalıkla ilgili olan, onu belirleyen ya da onun sonucunda ortaya çıkan; patolojik: *Marazi belirtiler. Marazi durum.* **—2.** Hastalıklı ya da hastalık derecesinde duyarlı kimse için kullanılır: *Marazi bir çocuk.* **—3.** Hastalık derecesine varan bir duygu için kullanılır; hastalıklı: *Marazi duyarlıklar. Marazi bir kıskançlık. Marazi bir aşk.*

MARAZLANMAK gçz. f. Hasta olmak, hastalanmak.

MARAZLI sıf. Hastalıklı,hasta: *Marazlı bir çocuk.*

MARAZLIK a. **1.** İçinden çıkılması, halledilmesi güç durum. **—2.** *Marazlık etmek,* içinden çıkılması güç bir duruma yol açmak, zorluk çıkarmak.

MARAZZOLİ (Marco), italyan besteci (Parma 1608'e doğr. - Roma 1662). G. Allegri'nin öğrencisi. 1637'de Papalık capella'sına ilahici olarak girdi. Roma'da İsveç kraliçesi Christina'nın müzikçileri arasındaydı. Yapıtlarından birini Anne d'Autriche'in sarayında dinletmek üzere Mazarin tarafından Paris'e davet edildi. Geri kalan yıllarını Roma'da Barberini ailesinin hizmetinde geçirdi. Madrigaller, aryalar, kantatlar, oratoryolar besteledi. Ününü sahne yapıtlarına borçludur. *Chi soffre speri* (1639; Barberini sarayında), *Gli Amori di Giasone e d'İssifile* (Venedik, 1642), *Dal male il bene* (Roma, 1653) vb.

MARBACH ya da **MARBACH AM NECKAR,** Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, Neckar kıyısında; 13 000 nüf. Schiller'in doğduğu ev. Kent, Pfalz yönetimine girdiği 1462-1504 arasındaki dönem dışında hep Württemberg'e bağlı kaldı.

Marbach birliği, bir anarşi döneminde on yedi Schwaben kenti, Strasbourg, Baden sınır valisi, Württemberg kontu Eberhard ve Mainz başpiskoposu arasında, kamu güvenliğini yeniden sağlama gerekçesiyle, 1405 eylülünde altı yıllık bir süre için kurulan birlik. Bu birlik, daha çok, imparatorlukta hüküm süren düzensizliğin şiddetlenmesine katkıda bulundu.

MARBAŞ a. Nümism. Osmanlı döneminde kullanılan, on para değerinde sikke. 1753'te çıkarılan bir hattı hümayunla değerinin düşük olduğu ve on paraya karşılık bulunmadığı gerekçesiyle dolaşımdan kaldırıldı.

MARBECK ya da **MERBECKE** (John), ingiliz besteci (Windsor 1505'le 1510 arasında - *ay. y.* 1585). Roma kilisesi'nin ayinleri için bestelediği bir missa ve motet'ler yüzünden sapkınlıkla suçlandı (1543). Daha sonra, *cantus planus* temaları kullanarak, yeni ingiliz ayinlerinin müziğine örnek oluşturan *The Booke of Common Praier Noted* (Notalı dua kitabı) adlı yapıtını besteledi (1550).

MARBELLA, İspanya'da (Andalucía, Málaga ili) liman ve sayfiye merkezi, Akdeniz kıyısında (Costa del Sol); 68 000 nüf.

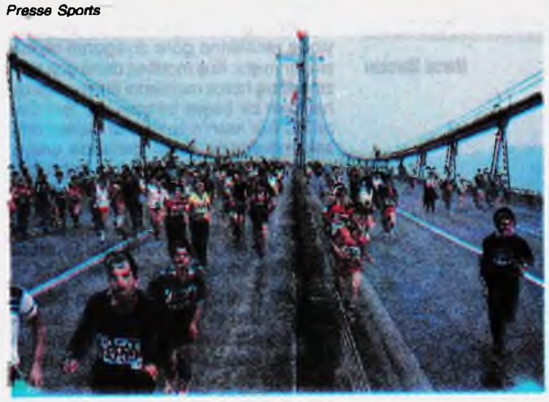
MARBURG, Almanya'nın Hessen eyaletinde kent, Lahn kıyısında; 74 000 nüf. XIII.-XVII. yy.'lar arasında Hessen markgraflarının oturduğu şato. Gotik üslubunda ve eşit yükseklikte üç sahınlı kilisenin

Dagli Orti

Marathon savaşı anısına dikilmiş modern stel (İ.Ö. 13 eylül 490'da, Atinalılar pers kralı Dara I'i Marathon'da yenmişlerdi)

Presse Sports

Asya-Avrupa maratonu (1987)
Gelişim arşivi

A. Held-Ziolo

Franz Marc
Kırmızı at ile mavi at
1912'de tempera tekniğiyle gerçekleştirilmiştir
Städtische Galerie, Münih

görkemli ilk örneği, iki kat pencereli Elisabethkirche (1235-1283), 1514'te yapılmış Belediye konağı ve eski evler. Müzeler. Çelik fabrikası. Makine ve elektroteknik gereçler sanayileri. Optik. Kimya sanayileri.

—Tar. XII. yy. sonunda kurulan kent, belediyelik fermanını 1227'de landgraf Thüringenli Ludwig II'den aldı. Üniversitesi Papalık'tan ayrıcalık alınmadan kuruldu (1527) ve protestan üniversite olarak büyük ün kazandı. 1529'da Luther, Zwingli ve Melanchthon bu üniversitede, kudas ayininde ekmekle şarabın İsa'nın eti ve kanı durumuna dönüşmesi sorunu (transsubstantiation) üzerine bir tartışma düzenlediler, bu yüzden de araları açıldı. Birleştikleri noktalar *Marburg maddeleri* adı verilen belgede sıralandı.

Marburg humması, Afrika'da görülen ve bir arenavirüsten ileri gelen çok bulaşıcı, genellikle ölümle sonuçlanan, ağır kanamalı humma. (Virüsün bulaşması kuşkusuz "yeşil maymunlar" aracılığıyla olmaktadır. Hastalık ilk kez 1967'de, Marburg'da, Uganda'daki maymunlar üzerinde deneyler yapan araştırıcılarda görülmüştür.) [Eşanl. YEŞİL MAYMUN HASTALIĞI.]

Marburg okulu, araştırmalarını bilginin ve dilin eleştirisi ve çağdaş mantık üzerinde yoğunlaştıran yenikantçı filozoflar (H. Cohen, P. G. Natorp ve E. Cassirer) topluluğu. Daha toplumsal nitelikteki kaygıları nedeniyle, ahlak konusunda Kant'tan ayrılıyorlardı.

Marby halısı, İsveç'teki Marby köy kilisesinde ortaya çıkarılan, XV. yy.'a ait geometrik desenli ve hayvan motifli Anadolu halısı. Bulunduğu yer nedeniyle bu ad verildi. Marby halısında zemin ortadan iki bölüme ayrılmış, her bölümdeki sekizgenler içine bir ağacın iki yanında bulunan iki kuş yerleştirilmiştir. Stockholm müzesi'nde bulunan halının bir benzeri de Konya'da Mevlana müzesi'ndedir. Bu örnekte kuşlar beş sıra halinde dizilmiştir. Dört kuştan oluşan sıralar halı yüzeyinde renklerine göre diyagonal olarak sıralanmıştır. Kuş motifleri daha çok stilize edilmiş horoz motiflerini andırır. Marby halısının bir başka benzeri de, Yeni Cami Hünkâr kasrı'nda Vakıflar dairesi'nde saklanmaktadır. Yakın zamanda ortaya çıkarılan halının yüzeyi Marby halısı gibi ortadan ikiye bölünmüş, iki basık dikdörtgen içine bir ağacın iki yanında duran ejder motifleri yerleştirilmiştir. Bunların alt ve üst köşelerine simetrik olarak stilize dört zümrüdüanka figürü işlenmiştir.

Marcel Marceau

MARC (Franz), alman ressam (Münih 1880 - Verdun yakınları 1916). Münih akademisi'nde resim öğrenimi gördü ve Paris'te, Gauguin'i, Van Gogh'u, daha sonraları da fovizmi keşfetti. Tümtanrıcı bir duygunun egemen olduğu yapıtlarında, doğadan, özellikle de hayvanlardan esinlendi; 1910'da Macke ve Kandinsky ile tanışmasından sonra yalın biçimler, yoğun ve simge dolu renkler kullanmaya başladı (*Büyük mavi atlar,* 1911, Walker Art Center, Minneapolis). Blaue Reiter hareketinin kurucularından biri olan Marc, çok geçmeden Delaunay'den ve fütüristlerden etkilendi ve biçimlerin parçalanıp birbirine geçtiği analitik bir kompozisyon tarzını benimsedi (*Ormandaki karacalar,* 1913-14). Doğaya sırt çevirmesine yol açan kötümserliğinin ve izlediği plastik anlayışın bir sonucu olan soyutlama, kaygı dolu, şiddetli ve devingen karşıtlıklarla belirginleşen son yapıtlarında ağır basar. (*Tirol,* 1914, Neue Staatsgalerie, Münih).

MARCEAU (Louis CARETTE, **Félicien** —denir), Belçika kökenli fransız yazar (Cortemberg, Belçika, 1913). Konusu *Chair et Cuir* (1951) romanından alınmış *l'Œuf* (1956) adlı yapıtıyla tiyatroya monolog-piyes türünü getirdi ve ardından başarılı birçok örnek verdi (*la Bonne Soupe,* 1958; *les Cailloux,* 1962; *la Preuve par quatre,* 1964; *le Babour,* 1969; *l'Homme en question,* 1973). Ayrıca romanları (*Capri petite île,* 1951; *Creezy,* 1969; *le Corps de mon ennemi,* 1975; *Les passions partagées,* 1987; *Un oiseau dans le Ciel,* 1989) ve denemeleri (*le Roman en liberté,* 1978; *Une İnsolente liberté: Les aventures de Casanova,* 1983) vardır. (Fr. akad. 1975).

■**MARCEAU** (Marcel MANGEL, **Marcel** —denir), fransız mim sanatçısı (Strasbourg 1923). É. Decroux'un öğrencisidir. Mim oyunculuğuna Jean-Louis Barrault'nun yanında, Arlecchino rolüyle başladı. 1947'de kendi topluluğunu kurdu ve kendi yarattığı soytarı *Bip* tipini canlandırdı. 1958'de Paris'te bir mim okulu kurdu.

MARCEAU-DESGRAVİERS (François Séverin), fransız general (Chartres 1769 - Altenkirchen 1796). 1792'de yarbaylığa yükseltildikten sonra Verdun savunmasına katıldı ve kenti Prusya kralına teslim etmek zorunda kaldı (2 eylül 1792). Ardennes, sonra Sambre ve Meuse ordusunda çarpıştı, Fleurus'ta yararlık gösterdi (1794) ve Koblenz'i ele geçirdi. 1796'da Ren hattını korumakla görevlendirildi, geri çekilen orduyu örtmeye çalışırken 19 eylülde ölümcül bir yara aldı.

MARCEL (Gabriel), fransız filozof ve yazar (Paris 1889 - *ay. y.* 1973). Felsefi düşünceleriyle, varoluşçu felsefeye bağlıydı. Bu felsefeye hıristiyan bir nitelik kazandırdı. İnsan ilişkilerini (bağlılık) ve Tanrı kavramına götüren "başkası" kavramını ön plana çıkardı. Çeşitli felsefi denemeler yayımladı: *Existence et Objectivité* (Varoluş ve Nesnellik) [1914], *Journal métaphysique* (Metafizik günlük) [1914 -1923], *Être et avoir* (Olmak ve sahip olmak) [1918-1933], *Du refus à l'invocation* (Yadsımadan yakarışa) [1940], *Homo viator* (1944), *la Métaphysique de Royce* (Royce'un metafiziği) [1945], *la Dignité humaine et ses assises existentielles* (İnsan ve varoluşsal temelleri) [1964]. Ayrıca psikolojik ve ahlaksal tezlerini sergileyen tiyatro oyunları yazdı: *le Cœur des autres* (1921), *l'Iconoclaste* (1923), *Un homme de Dieu* (1925), *la Chapelle ardente* (1931), *le Chemin de crête* (1936), *la Soif* (1938), *Théâtre comique* (1947), *Rome n'est plus dans Rome* (1951), *les Cœurs avides* (1953).

MARCELLİNUS *(aziz)* [öl. Roma 304], 296-304 arasında papa. Kanlı Maximianus kıyımı, papalığı döneminde oldu. Modern eleştiri, donatusçuların ortaya attığı ve Marcellinus'un bir dönem putlara kurban adadığı savına karşı çıktı.

MARCELLO (Lorenzo), venedikli amiral (Venedik 1603 - Çanakkale boğazı 1656). Soylu bir ailedendi. Urbanus VIII'e ve Türkler'e karşı savaştı (1654). Kara Murat Paşa'nın komutasındaki türk donanmasına yenildiği için görevden alınan Francesco Morosini'nin yerine venedik donanması başkomutanlığına atandı (1655). Girit kuşatması sırasında kaptanıderya Kenan Paşa'nın komutasındaki türk filosunun Akdeniz'e çıkmasını önlemek için Çanakkale boğazını kapattı. Çatışma sırasında kaptan köprüsüne düşen bir gülleyle öldü.

MARCELLO (Alessandro), italyan şair ve müzikçi (Venedik 1684 -*ay. y.* 1750). *Eterio Stinfalico* adlı bir oda kantatı ile 12 keman solosu ve konçertolar yayımladı.

—BENEDETTO, italyan avukat, besteci ve kuramcı (Venedik 1686 - Brescia 1739), öncekinin kardeşi. "Nobile Veneto Dilettante di Contrappunto" diye adlandırılmıştır. Tartini, Gasparini ve Lotti'den ders aldı. Kendisi de öğretmen olarak ünlendi. Bologna Filarmoni akademisi'nin kadrosuna girdi (1712), *Beşli konçertolar* (1708), sürekli baslı sonatlar (1717), *Canzoni madrigalesche e arie* (Madrigal şarkıları ve aryalar) [1717], *Calisto in Orsa* (1725) adlı bir pastoral ve operalar (*Arianna,* 1727) besteledi. En büyük yapıtı olan *Estro Poetico-Armonico, Parafrasi sopra li Salmi* (Şiirsel-müziksel esin, Mezmurların yorumları) [8 cilt, 1724 -1726] başlıklı derleme 50 mezmurun, 1-4 ses ve sürekli bas için müzikal yorumunu kapsar. Ayrıca elyazması olarak kalmış oratoryaları, kantatları, motetleri ve missa'ları vardır. Kitaplarının en ünlüsü *Teatro alla moda* (Modaya uygun tiyatro), XVIII. yy. italyan operasındaki çöküşün belirtilerini ortaya koyar.

MARCELLO (Adèle d'AFFRY, *düşes* CASTİGLİONE COLONNA,—denir), isviçreli heykelci ve ressam (Fribourg 1836 - Castellamare di Stabia 1879). Roma'da prens Colonna'nın ikinci oğluyla evlendi; çoğu zaman Paris'te yaşadı, yüksek sosyete çevrelerine girdi, dönemin ünlü yazar ve sanatçılarıyla tanıştı ve heykelci olarak adını duyurdu (*Pythia,* 1870, bronz, Paris Operası). Kendine özgü bir üslupla gerçekleştirdiği yapıtlarının çoğu Fribourg Sanat ve tarih müzesi'ndedir (mermer ya da alçı büstler, desenler vb.).

MARCELLUS (Claudius) → CLAUDİUS MARCELLUS (Marcus).

MARCELLUS (Ulpius) → ULPİUS MARCELLUS.

Marcellus tiyatrosu, Roma'da, yapımına Sezar tarafından başlanan ve İ.Ö. 13'te tamamlanan, Augustus'un, yeğenine (Octavia'nın oğlu) ithaf ettiği antik tiyatro. Pompeius ve Balbus tiyatrolarının yanı sıra Roma'daki üç tiyatrodan biriydi. Cumhuriyet döneminde geçici olarak kurulan ahşap tiyatroların bulunduğu yere inşa edildi; Pompeius tiyatrosu'nda olduğu gibi, üst üste üç kat sıra kemerle (bunlardan ikisi halen mevcuttur) süslü yarım daire biçiminde bir cavea'ya sahiptir. Ortaçağ'da kale, XVI. yy.'da da saray olarak kullanıldığından, yapının iç bölümleri tümüyle yıkılmıştır.

MARCGRAVİA a. (alman doğabilimci *G.Marcgraf*'ın adından). Tropikal Amerika'da yetişen, iki çeşit yapraklı, salkım çiçekli tırmanıcı ağaççık. (Kırk kadar türü vardır. *Marcgraviaceae* familyasının örnek tipi; theales takımı.)

MARCH (Ausiàs), katalan şövalye ve şair (Gandía ? 1397'ye doğr. - Valencia 1459). 1419-1424 arasında birkaç askeri sefere katıldı ve 1426'da Aragónlu Alfonso V tarafından Valencia kuşçubaşılığına getiril-

di; ölene kadar bu görevde kaldı. Karısını hayattayken ve ölümünden sonra yücelttiği *Cants d'amor*'da, tertemiz bir sevginin ve erdeme dayanan sevda yüklü bir dostluğu korumaya yönelik acılı çabaların ilginç tahlilleri yer alır. *Canto moral* ve *Canto espiritual* adlı yapıtlarında daha bilgece bir yaklaşımdadır ve aristotelesçi, skolastik bir ahlak anlayışını ortaya koyar.

MARCH (Esteban), ispanyol ressam (Valencia 1590'a doğr. - *ay. y.* 1660). Özellikle Kutsal Kitap'tan alınma konularla savaş sahnelerini güçlü bir üslupla işledi (Prado, Valencia müzesi). —Oğlu MIGUEL (Valencia 1633 -*ay. y.* 1670). Özellikle natürmort ve alegori ressamı olarak tanındı.

MARCH (Peyton Conway), amerikalı general (Easton 1864 - Washington 1955). 1917-18'de amerikan ordusu Kurmay başkanıydı; fransız cephesinde savaşa girecek olan orduyu yeniden örgütleme çalışmalarını yönetti.

MARCH (Frederick MCİNTYRE BİCKEL, **Fredric**—denir), amerikalı sinema oyuncusu (Racine, Wisconsin, 1897 - Los Angeles 1975). 1920 yılında tiyatroya başladı, 1929'dan başlayarak Hollywood'da önemli bir kariyer elde etti. Önemli filmleri: *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde* (Dr. Jekyll and Mr. Hyde) [R. Mamoulian, 1932], *Haçın işareti* (The Sign of the Cross) [C. B. De Mille, 1932], *Anna Karenina* (C. Brown, 1935), *Bir yıldız doğuyor* (A Star is Born) [W. Welman, 1937], *Karım bir büyücüydü* (I Married a Witch) [R. Clair, 1942], *Hayatımızın en güzel yılları* (Best Years of our Lives) [W. Wyler, 1946], *Satıcının ölümü* (Death of a Salesman) [L. Benedek, 1951], *Gecenin yarısında* (Middle of the Night) [Delbert Mann, 1959], *Mayısta yedi gün* (Seven Days in May) [J. Frankenheimer, 1964], *Hombre* (M. Ritt, 1966).

MARCHAİS (Georges), fransız siyaset adamı (La Hoguette, Calvados, 1920). 1947'de Fransız Komünist partisi'ne girdi. 1956'da parti merkez komitesi üyesi oldu. 1959'da siyasal büroda yer aldı. 1972'de, hasta olan Waldeck Rochet'nin yerine Komünist partisi genel sekreterliğine getirildi. Aynı yıl, sol hükümet ortak programını imzaladı (haziran 1972). 1973'ten başlayarak Val-de-Marne'den milletvekili seçilmektedir. 26 nisan 1981 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Fransız Komünist partisi'nin adayıydı, % 15,34 oranında oy aldı. İkinci turda F. Mitterrand lehine seçimlerden çekildi.

MARCHAND (Jean-Baptiste), fransız general (Thoissey 1863 - Paris 1934). Bokserler'e karşı açılan sefere katıldıktan sonra albaylığa yükseltildi. 1904'te ordudan istifa etti. 1914'te yeniden silah altına alındı. Argonne'da, bir tümene komuta ettiği Champagne'da (1915), Somme'da (1916) ve Verdun'de (1917) yararlılık gösterdi.

MARCHAND (André), fransız ressam (Aix-en-Provence 1907). Önceleri Cézanne'dan etkilenen sanatçı, 1930'lu yıllarda, Paris'te, üslup bakımından Forces Nouvelles grubu'na yaklaştı. Ancak, kişisel üslubunu, 1940'tan itibaren, doğayla, özellikle de Provence doğasıyla ilgilenerek hem sentetik, hem lirik bir nitelikte olan renkli ve sağlam yapılı resimleriyle (manzara resimleri, natürmortlar, figürler), dikkati çekti (*Işık ve Kuş*, 1955, Art moderne ulusal müzesi, Paris).

MARCHAND (Colette), fransız kadın dansçı (Paris 1925). Londra Metropolitan Ballet (1947), Ballets de Paris (1948 ve 1953), M. Miskovitch'in topluluğu (1956) ve marquis de Cuevas'ın Grand Ballet'si, Marsilya Operası ve Amiens'deki Ballet-Théâtre contemporain gibi kurumlarda dans etti. Bir süre Broadway'de de çalış[illegible] birç[illegible]k yapıtının pr[illegible]miyeri[illegible] yorumladı: *Éloge à Jérôme Bosch* (1961), *la Suite transocéane* (1963), *Salomé* (1968). *Moulin-Rouge* (1953) adlı filmde de oynadı.

MARCHANTİA a. (fransız botanikçi *Marchant*'ın [öl. 1678] adından). Yere yapışık olarak yaşayan tallı ciğerotu. (Bil. a. *Marchantia polymorpha.*)

MARCHANTİALES a. Kapsülleri (sporogon) düzensiz çenetler halinde açılan tallı ciğerotları takımı. (Başlıca cinsi *marchantia.*)

MARCHE, Fransa'da eski il, yüzölçümü, 1 200 km²'si Haute - Vienne'de ve 3 550 km²'si Creuse'de olmak üzere 5 000 km²; ama günümüzde genellikle, yanlış olarak, sadece Yukarı Marche'ı (Aşağı Marche, aşağı yukarı Haute-Vienne'deki Bellac *arrondissement*'ını kaplar) içine alan Creuse *département*'ıyla özdeşleştirilmektedir.

MARCHE, İtalya yarımadasında bölge, Adriya denizi kıyısında; 9 692 km²; 1 426 000 nüf. Ancona, Ascoli Piceno, Macerata, Pesaro ve Urbino illerinden oluşan bölge üç bütüne ayrılır: batıda büyük çöküntü alanlarıyla kesilen Apennin dağlarının bir bölümü (yüzölçümünün % 36'sı); kısa ırmaklardan oluşan bir akarsu ağıyla kesilen tepeler (yüzölçümünün % 53'ü) doğuda alçak ve düz kıyıyla sınırlanan dar ova şeridi. Bölge ekonomisi pek gelişmemiştir. Tarım önemini korumaktadır; tepelerde tahıl üretimi, dağlarda hayvancılık, vadi tabanları ve kıyıda sebze tarımı yapılır. Balıkçılık önemli bir etkinliktir (Ancona, San Benedetto del Tronto). Sanayi, dağınık merkezlerde toplanmıştır (Fabriano'da kâğıtçılık, Ascoli Piceno'da ayakkabıcılık, Pesaro ve Urbino yakınında mobilya ve hazırgiyim, Falconara Marittima'da petrol rafinerisi, Ancona'da çeşitli sanayiler). Deniz turizmi hızla gelişmektedir. Ascoli Piceno, Macerata, Pesaro ve üniversite merkezi Urbino'yu geride bırakan Ancona, giderek, Kuzey İtalya'yla Mezzogiorno arasındaki bu geçiş bölgesinin merkezi durumuna gelmektedir.

—Tar. Marche, Orta İtalya'da yaklaşık olarak Apennin dağları ile Adriya denizi arasında yer alan antik Picenum bölgesini kapsar. Marche adı X. yy.'da çıktı: o dönemde İtalya'da, Avusturya İmparatorluğu etkisinin sınır bölgesiydi. İmparatorlukla papalar arasında çekişme konusu olan Marche, Fransız devrimi ve Napoléon dönemi dışında papaların elinde kaldı (1532-1860); 1860'ta Piemonteliler tarafından ilhak edildi.

Denise Colomb - Atlas Photo

Marche
Urbino dolaylarından bir görünüm

MARCHE-EN-FAMENNE, Belçika da kent, Lüksemburg ilinde *arrondissement* merkezi; 15 000 nüf. Tarım pazarı. Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'yla Hollanda arasındaki *Perpetua edicta* (sürekli) *edictum*'lar, 1577'de burada imzalandı. —*Marche-en-Famenne arrondissement*'ı, 9 komün, 43 000 nüf.

MARCHENA Y RUİZ DE CUETO (José), ispanyol gazeteci ve yazar (Utrera 1768 - Madrid 1821). Açık sözlü bir voltaireciydi, 1792'de fransız yurtseverlere karşı gösterdiği aşırı sevgi yüzünden kaçmak zorunda kaldı. *L'Ami du peuple* gazetesinde Marat'yla birlikte çalıştı, Girondinler grubuna katıldı ve Thermidor'a kadar tutuklandı. Halk kurtuluş komitesi şubelerinde görev aldı, *l'Ami des lois*'da yazarlık yaptı (1795-1797), general Moreau'nun, Murat'nın sekreterliğinde bulundu, İspanya seferinde onu izledi, sonra Fransa'ya ve 1821'de de Madrid'e döndü, burada kötü karşılandı. Parlak bir latince uzmanıydı, Petronius'un *Satyricon*'undan diye gösterdiği düzmece bir parça, uzmanları yanılttı. Molière'in Voltaire'in ve Rousseau'nun romanlarını, Lucretius ve Ossian'ı çevirdi. *Lecciones de filosofía moral* (Ahlak felsefesi dersleri) [1820] adlı bir kitap yayımladı.

Georges Marchais

MARCHETTO da Padova, 1305-1326 arasında etkinlik gösteren italyan müzik kuramcısı. İki inceleme yazdı: *Lucidarium in arte musicae planae* (Çoksesli müzik sanatı üstüne açıklama) [1309-1318] ve *Pomerium artis musicae mensurabilis* (Müzik sanatında ritim) [1318-1326]. Bu incelemelerde, ritmin bölümlenme olanakları, kesin ve oransal değerler biçiminde açıklanmıştır.

MARCHFELD, Avusturya'da ova, Viyana'nın K.'inde ve D.'sunda, Tuna'nın sol, *March* ırmağının aşağı çığırı kıyısında. Tahıl ve şekerpancarı tarımı. Petrol yatağı. Avrupa'nın en önemli savaş alanlarından biri oldu: Bohemya kralı Okatar II, 12 temmuz 1260'ta burada Macaristan kralı Béla IV'ü yendiyse de 26 ağustos 1278'de gene burada Habsburglar'dan Rudolf I'e yenildi ve öldürüldü; Aspern-Essling (21-22 mayıs) ve Wagram (5-6 temmuz 1809) savaşları da ovada oldu.

MARCHİAFAVA (Ettore), italyan hekim (Roma 1847 -*ay.y.* 1935). Sıtma ve kansızlık türleri üstüne yaptığı incelemelerle tanınır.

Marchiafava-Bignami hastalığı, süreğen alkol zehirlenmesine bağlı olarak gelişen nasırlı cis[illegible]zlaşması.

Marchiafava-Micheli hastalığı. Hematol. Etkinleşmiş komplemana aşırıdu-

Fredric March

yar hale gelmiş alyuvarlarda görülen edimsel anomali. (Süreğen hemolitik kansızlığa neden olur ve çoğu zaman paroksistik gece hemoglobinürisi biçiminde ortaya çıkar.)

Marchigiana ırkı, et üretimi için yetiştirilen, açık gri donlu, iri cüsseli, italyan kökenli sığır ırkı.

MARCHIONINI (Alfred), alman hekim (Königsberg 1899 - Münih 1965). Freiburg Üniversitesi deri kliniğinde asistan olarak çalıştı (1934); deri ve zührevi hastalıklar profesörü oldu. Türk hükümetinin çağrısı üzerine Ankara Numune hastanesi deri kliniği direktörlüğü görevini üstlendi (1938). Ankara'da yeni kurulan Ankara Üniversitesi tıp fakültesi'nde dermatoloji profesörü olarak görev yaptı (1945); 1948'de Hamburg Üniversitesi'ne gitti. Daha sonra Münih Üniversitesi dermatoloji kliniği ve polikliniği direktörü oldu; iki kez rektörlük yaptı. Başlıca yapıtları: *Genel dermatoloji* (1948), *Deri hastalıkları atlası* (1949).

The Marconi Company Limited

Guglielmo Marconi (bir gemide bir radyo tesisatını denerken)

MARCI von Kronland, lat. **Ioannes Marcus,** alman hekim ve fizikçi (Landskron, Bohemya, 1595 - Prag 1667). İmparator Ferdinand III'ün özel hekimliğini yaptı. Işığın yapısına ilişkin bir kuram önerdi, buna göre, ışık, maddi olmayan bir ortamın yoğuşma ve uzamalarının sonucuydu.

MARCIANISE, İtalya'da komün, Campania'da (Caserte ili), ovada; 28 400 nüf. Çevredeki bataklıkların ıslah edilmesinden beri önemli bir tarım merkezidir: sebzeler, şaraplar, meyveler.

MARCIANO (Rocco Francis MARCHEGIANO, **Rocky** —denir), amerikalı boksör (Brockton, Massachusetts, 1923 - Des Moines yakınında 1969). İtalyan kökenliydi. 1952'den 1956'ya kadar dünya ağır siklet boks şampiyonu oldu. Karşılaşmalarının hemen hemen tamamını nakavt ile kazanarak hiç yenilgi almadan profesyonel ringleri terk etti.

MARCIANUS (Aelius), III. yy.'ın ilk yarısında Caracalla ve Severus Alexander dönemlerinde yaşamış romalı hukukçu.

MARCIANUS, yun. **Markianos** (Trakya 931'e doğr. -457), Doğu Roma imparatoru (450-457). Genç Theodosios, tahtı kız kardeşi Pulkheria'ya bırakınca, prenses Pulkheria, Marcianus'u kendine eş olarak seçti. Marcianus, Theodosios'un Attila'ya ödediği vergiyi kabul etmedi ve monofizitleri mahkûm eden Khalkedon konsili'ni topladı (451). Yunanlılar, onu karısının adına kurulan azize Pulkheria kültüne bağladılar.

Daniel Simon-Gamma

Başkan Marcos (aralık 1977'de)

MARCILLAT (Guillaume [DE]), fransız ressam ve vitray sanatçısı (La Châtre 1467 ? -Arezzo 1529). 1506'da Julius II tarafından Roma'ya çağrılan Marcillat, Vatikan'ın, daha sonraları ise çeşitli Roma kiliselerinin, özellikle de Santa Maria del Popolo'nun (bugün iki vitray kalmıştır) vitraylarını gerçekleştirdi. Ayrıca Cortona (1515 -1519) ve Arezzo'da (katedralin freskleri ve vitrayları vb.) çalıştı.

MARCIUS CORIOLANUS → CORIOLANUS.

MARCIUS REX (Quintus), İ.Ö. 144'te preator oldu. Roma'da *Aqua Marcia* adı verilen sukemerini yaptırdı.

MARCIUS REX (Quintus), İ.Ö. 118'de konsül oldu, Narbonne'da bir roma kolonisi *(Narbo Martius)* kurdu (118).

MARCKS (Gerhard), alman heykelci ve gravürcü (Berlin 1889 - Burgbrohl 1981). İlk yapıtları olan hayvan heykellerinde hocalarının, özellikle de G. Kolbe'nin etkileri görülür. 1919-1925 arasında Bauhaus'ta ders verdi. Ancak, heykellerinde görülen kesin klasik, hatta eskiye öykünen tarz bu dönemde de sürdü; bir yandan da daha oturmuş biçimler kullanmaya başladı. Yunanistan yolculuğundan (1928) sonra, çıplak temasına yöneldi (*Venüs*, 1930, Bremen). 1946'dan sonra daha arı ve yalın figürler gerçekleştirdi. Bremen'de yapıtlarının sergilendiği bir müze açılmıştır.

MARCO da Gagliano, italyan besteci (Gagliano, Floransa yakınında, 1575'e doğr. - Floransa 1642). San Lorenzo kilisesi'nin capella yöneticisi Luca Bati'den ders aldı, 1608'de onun yerine geçti. Accademia degli Elevati'nin üyelerindendi. AFFANNATO (Huzursuz) diye anılırdı. 1608'de Gonzaga ailesinden Francesco tarafından Mantova'ya davet edildi. En tanınmış oyunu *La Dafne*'yi burada sahneletti. Bu yapıt, esin bolluğu ve ustalıklı orkestralamasıyla ünlendi. Besteci, önsözde, *gruppetto*, tril ve inşat öğelerinin keyfi olarak kullanılmasına karşı olduğunu açıkladı; Monteverdi'yi övdü ve seslerle çalgılar arasında denge kurulması gerektiğini savundu. 6 madrigal kitabı konusunda, besteci Muzio Effrem ile tartıştı. Yapıtları arasında, 6 kitap tutan madrigaller; 1, 2, 3 sesli musica'lar *(Musiche)*; Andrea Salvadori'nin librettosu üzerine *La Flora* (1628) ve bir *Officium defunctorum* da vardır.

MARCO d'Oggiono, italyan ressam (Oggiono, Como, 1475'e doğr. - Milano ? 1530'a doğr.). Leonardo da Vinci'nin öğrencisi olan sanatçı *Üç melek* (Brera) ve *Çocuk İsa'yı emziren Madonna* (Louvre) gibi en iyi yapıtlarında, ustasını taklit etti.

MARCO (Tomás), ispanyol besteci (Madrid 1942). Darmstadt'ta K. Stockhausen'dan (1967), P. Boulez ve G. Ligeti'den ders aldı. Müzik eleştirileri yazdı. Madrid'de, çağdaş müzik yapmak üzere kurulan "Koan" grubunu yönetti. *Música Española de Vanguardia* (İspanya'da öncü müzik) [1970] başlıklı bir kitap yazdı. Başlıca yapıtları: İki anlatıcı, manyetik bant ve küçük bir topluluk için *Anna Blume* (1967); org ve yaylı çalgılar için *Vitral* (1968); flüt, klarinet, keman ve çello için *Rosa-Rosae* (1969); vokal dörtlü, klarinet, trombon, çello ve vurmalı çalgılar için *Tea-Party* (1969); yaylılar dörtlüsü ve yaylılar orkestrası için *Casi uno requiem* (1971); *Los Mecanismos de la memoria* (Belleğin mekanizmaları) başlıklı keman konçertosu (1972); büyük orkestra için *Angelus Novus* (1972); koro ve org için *Ecos de Antonio Machado* (1975); tahta üflemeliler ve manyetik bant için *Akelarre* (1976); çalgı topluluğu için *Locus solus* (1978).

MARCOLINI (Francesco), italyan matbaacı (Forli - 1559'dan sonra). Özellikle işlek karakterleri çok zarif biçimde kullanmış ve yeni bir nota basım sistemi icat etmiştir.

MARCOLONGO (Roberto), italyan matematikçi (Roma 1862 - *ay. y.* 1943). Messina Üniversitesi'nde (1895-1907) ve 1908'de Napoli Üniversitesi'nde profesörlük yaptı; kinematikte, sonlu devinimlerin bileşimi için tam bir formül verdi ve statikte tellerin dengesiyle ilgili kanonik denklemi kurdu. Dinamikte ise, cayroskopu ve cayroskop devinimlerini inceledi.

MARCONA, Peru'da kent, İca yönetim bölgesinin güneyinde; 15 500 nüf. Demir cevheri. (San Juan limanından dışarı satılır.)

MARCONI (Guglielmo), italyan fizikçi ve mucit (Bologna 1874 - Roma 1937). Çok genç yaşta telsiz telgrafla ilgilendi. Hertz eklatörünü, Popov antenini ve Branly koherörünü kullanarak Bologna'da, birkaç yüz metreye yayın yapmayı başardı ve 1896'da bir berat aldı. İtalya'da destek bulamadığından deneylerini İngiltere'de sürdürdü. 1897'den 1901'e dek, sırasıyla Bristol kanalı üzerinden 9 millik bir bağlantı, La Spezia'ya 12 mil uzaklıkta bir kıyı istasyonu kurdu; Branly'ye bir telgraf çekerek Manş denizi'ni aştı (1899), Avrupa ile Korsika arasında, son olarak da, Poldhu (Cornwall) ve Newfoundland arasında, Atlantik üzerinden bir bağlantı (1901) gerçekleştirdi. Kendi adını taşıyan manyetik bir algılayıcı ve birçok anten türü icat etti. (K. F. Braun ile birlikte, 1909 Nobel fizik ödülü.)

MARCO POLO → POLO (Marco).

Marco Polo'nun Kitabı ya da **İl Milione,** Marco Polo'nun yolculuk öyküsü. Önce 1298-99'a doğru Pisan Rustichello'nun işbirliğiyle fransızca olarak yazılan kitap. Özgün denilen elyazmalarının çokluğundan ve çevirilerinin sayısından da anlaşıldığı gibi, büyük bir ün kazanmıştı. Kitapta Çin anlatılır, bunun yanısıra Çin'in kurum ve inançlarının bir dökümü yapılır, aynı zamanda yazarın Kubilay Han hesabına on beş yıl boyunca (1275-1291) yaptığı siyasi ve ticari işlerin bir tarihçesi sunulur. Batıya, Uzakdoğu hakkında ilk kesin bilgileri getiren bu belge, çağdaşlarınca kuşkuyla karşılandı.

MARCOS (Ferdinand Edralin), filipinli devlet adamı (Sarrat, Ilocos Norte eyaleti, 1917 - Honolulu, Hawaii, 1989). Başarılı bir avukat ve japon karşıtı direniş hareketinin kahramanı Marcos, 1949'da liberal parti milletvekili seçildi; 1959'da senatör, 1963'te Senato başkanı oldu. Milliyetçi parti'ye geçti ve bu partinin adayı olarak katıldığı 1965 başkanlık seçimlerinde Macapagal'ı yenilgiye uğrattı. Amerikan yanlısı ve antikomünist olan Marcos, Güney Vietnam'a muharip olmayan birlikler gönderdi (1966). Rejimin otoriter niteliğini pekiştirdi. 1969'da yeniden seçildi. Gergin bir durumla uğraşmak zorunda kaldı: kuzeyde komünist ve güneyde müslüman gerilla hareketinin şiddetlenmesi, öğrenci hareketleri, 21-22 eylül 1972 gecesinde sıkıyönetim ilan etti ve muhalefet önderi Benigno Aquino'yu tutuklattı. İktidarının güçlenmesini sağlayan yeni bir anayasa (ocak 1973) sayesinde hem Devlet başkanı hem Başbakan oldu. Temmuz 1973'te, "ölene dek" ülkenin başında kalmak için bir referandum düzenledi. Şubat 1975'te yapılan yeni bir referandum sonucu ancak 1977 yılında yumuşayacak olan bir sıkıyönetim kabul edildi; bu sırada gerçekleştirilen başka bir referandumla da konumu korundu. Ocak 1981'de sıkıyönetimi kaldırdı ve haziranda oyların yüzde 88'ini alarak yeniden seçilmesini sağladı. Halk muhalefeti yükselmeye devam etti. Ülkeye dönen muhalefet lideri Aquino'nun öldürülmesi üzerine solcu yeraltı örgütlerini suçladı (ağustos 1983). Oysa Aquino'nun subaylar tarafından öldürtüldüğü ortaya çıktı. Gösterilere başlayan halk yığınları Marcos yönetimini suçladı. Haziran 1984'te bir Anayasa değişikliğiyle, parlamenter seçime geçildiyse de Marcos yasa gücünde kararnameler yayımlama yetkisini bırakmadı. Cumhurbaşkanı seçimlerini bir yıl öne aldı. Şubat 1986'da yapılan seçimlerde muhalefet cephesinin ortak adayı Corazon Aquino'nun seçimleri kazanmasını engellemek için çeşitli baskı yöntemleri denedi; seçimleri kazandığını iddia etti. Ancak halk, Marcos aleyhinde gösterileri artırdı. Savunma bakanı, Genelkurmay başkan yardımcısı gibi generallerin önderliğindeki ordunun büyük bölümü ve ABD, Aquino'yu Başkan tanıyınca eşiyle birlikte Hawaii'ye kaçtı (25 şubat 1986). Yüz binlerce kişi rejiminin yıkılmasını kutladı. Dış ülkelere kaçırdığı paraların geri alınması için girişimler yapıldı. 1987'de yeniden iktidara geçmek için yaptığı girişimleri ABD önledi. —Karısı (1954'ten beri) İMELDA, doğduğunda adı **Romualdez**'di (Manila 1929). 1953'te güzellik kraliçesi seçildi. Git gide daha önemli bir siyasal rol oynadı. Çin'le ilişkilerin normalleşmesini sağlamak üzere Pekin'e (1974), sonra müslüman ayrılıkçılarla bir ateşkes antlaşması yapma düşüncesiyle Trablusgarp'a (1976) gitti. Büyük-Manila (Metro-Manila) valisi olan İmelda (1975), saygınlağını artırmak amacıyla burada çarpıcı işlere girişti. 1979'da

"İnsani kurumlar" adı verilen bir süperbakanlığın başına geçti. 1986'da Eşiyle birlikte Hawaii'ye kaçtı. Zimmetine para geçirmekle suçlandı ve gıyabında yargılandıysa da, daha sonra aklandı. 1991'de ülkesine döndü ve 1992 devlet başkanlığı seçimlerinde aday oldu.

MARCOUSSIS (Ludwig MARKUS' **Louis** —denir), fransız uyruğuna geçmiş polonyalı ressam ve gravürcü (Varşova 1878 - Cusset 1941). Kraków Güzel sanatlar okulu'nda öğrenim gördü; 1903'te Paris'e yerleşti. Önceleri izlenimcilik ve fovizmden etkilendi, daha sonraları, bir süre yergili desen çalışmaları yaptıktan sonra, kübizm hareketine katıldı (*Dama tahtalı natürmort*, 1912, Art moderne ulusal müzesi, Paris) ve bu harekete içtenci ve şiirsel bir duyarlık getirdi (1919-1928 arasında gerçekleştirdiği "cam altı" dizisi). Gravürleriyle de dikkati çeken sanatçı, bu tekniği kullanarak çağdaşlarının portrelerinin yanı sıra, kitap resimlemeleri yaptı.

MARCUS (Ruth BARCAN), amerikalı filozof ve mantıkçı (New York 1921). 1945'te, C. I. Lewis'in araştırmalarını tamamladı ve modal mantığı, yüklemler hesabını da kapsayacak biçimde genişleterek, nicel modal mantığın temellerini attı. Quine'e karşı, bu mantığın sonuçta özcülüğe varmasının zorunlu olmadığı görüşünü savundu. Ontolojik sorunlardan kaçınmak için, Quine'in yeğ tuttuğu nesnelci ya da göndermeci yorum yerine niceleyici bir ikame yorum önerdi.

MARCUS (Rudolph Arthur), amerikalı kimyacı (Montréal, Kanada, 1923). Kanada Ulusal araştırma ve danışma kurumunda çalıştı (1946-1949). ABD'de birçok üniversitede öğretim üyesi olarak görev yaptı. 1992 yılı Nobel kimya ödülü'nü kazandı.

MARCUS ANTONIUS → ANTONIUS MARCUS.

MARCUS AURELIUS (**Marcus Annius Verus**, sonra **Marcus Aurelius Antoninus**) [Roma 121 - Vindobona 180], Roma imparatoru (161-180). Baetica kökenli bir ailedendi. Herodes Atticus, özellikle de sonradan dostu olan Fronto ile yunan ve latin retoriğini inceledi. Genç yaşta stoacılığı benimsedi. Kendisini imparator olmaya hazırlayan Hadrianus'un emriyle Antoninus tarafından evlat edinildi (138). 139'da sezar, 140 ve 145'te de konsül oldu. Aynı zamanda öz kuzini olan, Antoninus'un kızı Genç Faustina'yla evlenerek (145) imparatorluğa ortak oldu. 161'de imparator ilan edildi ve hemen üvey kardeşi Lucius Aurelius Verus'u augustus olarak yanına aldı; büyük pontifekslik dışında, kendisiyle aynı yetkilerle donattı. Doğuda Avidius Cassius'un el koyma girişimi sırasında (175), desteğinin önemi açıkça anlaşılan Senato'ya saygınlığını yeniden kazandırmak istedi; bununla birlikte, sülalenin sürekliliğini ilan ederek (karısı *Mater castrorum* unvanını aldı ve oğlu Commodius, sezar [166] ve augustus [177] olarak iktidara ortak edildi) ve yönetimde merkezcilikle resmi görevler de hiyerarşiyi pekiştirerek imparatorluk otoritesini güçlendirdi. İyi bir mali (*aerarium* ya da *fiscus*'a olan gecikmiş borçların ödenmesi [178], vb.) ve adli (yasaların en insanca açıdan yorumlanması, miras konusunda doğal hakkın tanınması, jurnalcilere karşı sert önlemler alınması, İtalya'nın praetor derecesinde dört *juridici* tarafından yönetilen dört yönetim bölgesine ayrılması, vb.) yönetim kurdu. *Kendime düşünceler* (Ta Eis Eauton) adlı yapıtına yansıyan insalcılığı, hıristiyanlara karşı tutumuyla çelişir gibidir. Gerçekte onlara karşı hiçbir özel önlem almadı, ama onlarla bir olunca yasaların uygulanmasına ses çıkarmadı: Roma zulümleri (aziz Justinus), 163'e doğr.; Lyon zulümleri (aziz Pothinus), 177.

Marcus Aurelius, barış yanlısı ve ekonomiye önem veren bir kişi olmasına karşın bütün cephelerde, özellikle Doğu'da ve Tuna'da sürekli olarak savaşmak zorunda kaldı ve bu savaşlar imparatorluğa vebayı yaydığı gibi (166), kendisini de yeni iljyonlar kurmak, zorla borç para almak, vb. durumunda bıraktı. Önce, Suriye'ye giren (161) Vologesus III'ün komutasındaki Parthlar'la savaştı. Lucius Verus'un yönetimindeki birlikler Mezopotamya'nın bir bölümünü bunların elinden aldı. Germenler'e karşı da savaşmak zorunda kaldı (*expeditio Germanica*, 166-169); onları İtalya'dan çıkardı (167) ve Tuna'nın ötesine attı (168). Markomanlar'la, Sarmatlar'la ve Quadi halkıyla yapılan savaşa kendisi de katıldı (*bellum Germanicum* ya da *Marcomanium*, 169-174, ve *bellum Sarmaticum*, 175); karşıtlarını barışa zorladı (Markomanlar, 172; Quadi halkı 174; Sarmatlar, 175). Marcus Aurelius sütunu, 171-175 arasındaki başarılarının anısını yaşatır. 175 genel barışıyla (Romalı esirlerin geri verilmesi, yenilen halklar üzerinde Roma protektorası, Tuna'nın kuzeyinde dar bir alanın işgali, vb.) yabancıların kolon ya da asker olarak imparatorluğa yerleşmelerini ilk kez Marcus Aurelius kabul etti; bunların Kuzey İtalya'da ayaklanması Roma'nın bir süre için bu uygulamadan vazgeçmesine yol açtı. Barışın yabancı halklar tarafından bozulması üzerine Marcus Aurelius, Tuna üzerinde yeni bir sefere girişti (177-180); sefer sırasında Vindobona (Viyana) karargâhında vebadan öldü (180). Ölmeden önce yönetimi oğlu Commodius'a bırakmıştı.

MARCUSE (Herbert) alman kökenli amerikalı filozof (Berlin 1898 - Starnberg, Münih yakınında, 1979). Freudcu* marxçılığın başlıca temsilcilerinden biri. Husserl'in öğrencisi oldu ve *Hegels Ontologie und die Grundlegung einer Theorie der Geschichtlichkeit* (Hegel'in ontolojisi ve tarihsellik kuramı) [1932] adlı bir doktora çalışması yaptı. 1933'te Almanya'dan kaçarak ABD'ye gitti ve buraya yerleşti. 1954'ten başlayarak Brandeis (Boston) üniversitesi'nde, 1965'ten ölümüne kadar da San Diego (Kaliforniya) üniversitesi'nde ders verdi. Freud'un *"itme"* kavramından yola çıkan Marcuse, bunu "yalnızca bireyin değil, uygarlığın da sırrı" olarak ele aldı. Amerikan uygarlığını inceleyerek, tekniğin, "bilinçlerin yönlendirilmesi" yoluyla demokratik dış görünüşleri ezip geçtiğini ve bu yönlendirmenin aynı zamanda hem kitlesel tüketim, hem de eğitim yoluyla gerçekleştiğini ileri sürdü. Bu arada, bürokrasinin ve teknokrasinin egemenliği altında olduğunu düşündüğü sosyalist devletleri de eleştirmekten geri kalmadı. Yapıtları: *Studien über Autorität und Familie* (Otorite ve aile üzerine incelemeler) [Adorno ile birlikte; 1936]; *Reason and Revolution* (Akıl ve Devrim) [1941]; *Aşk ve Uygarlık* (Eros and Civilization) [1955]; *Sovyet marksizimi* (Soviet Marxism) [1958]; *Tek* boyutlu insan* (One-Dimensional Man) [1964]; *Counterrevolution and Revolt* (Karşı devrim ve başkaldırı) [1973]. Kötümserliği, kendisini ekonomik bakımdan gelişmiş ülkelerde tek karşı çıkıcı gruplar (amerikan zencileri, öğrenciler, lumpenproletarya), devlet organlarının (polis, eğitim) aralarında gizlice anlaşmış olmaları ve kitleleri örgütleyebilecek ideolojilerin zayıflaması nedeniyle etkisiz duruma getirilmiş olduklarından, günümüzde herhangi bir düzen değişikliğinin olanaksız olduğunu düşünmeye yöneltti.

MARÇAL dağları, Ege bölgesinin Menteşe yöresinde, Gökova körfezinin K. kıyısı ile Yatağan arasındaki dağlık kütle G.-B. - K.-D doğrultulu vadilerle birkaç sıraya ayrılan kütlenin en yüksek doruğu Bencik dağıdır (1 396 m).

MARDA a. **1.** Herhangi bir nedenle değerini kaybetmiş ya da ıskarta mal. **—2.** Değeri belirlenmiş ya da pazarlığı yapılmış bir mal için fazladan istenilen para.

Larousse

Louis **Marcoussis**: *Sarkaç* Gaston Bachelard'ın *les Devins*'i için gerçekleştirilmiş bir kurukazıma baskıresim (1940-41; *özel kol.*)

MARDAM BEY, ülkeye birçok devlet adamı ve yazar kazandıran suriyeli aile. —CEMİL (Şam 1894 - Kahire 1960), arap milliyetçi hareketinin öncüsüydü; Birinci Arap kongresi sekreteri oldu (Paris 1913), Barış konferansı'nda Suriyeliler'in bağımsızlık isteklerini dile getirdi (1919). Dürzi isyanını destekledi (1925-1927), sonra Milliyetçi blok partisi'ni kurdu, Başbakan oldu (1936-1939). Suriye'nin bağımsızlığından sonra yeniden Başbakanlığa getirildi (1946-1948). —HALİL (Şam 1895 - *ay. y.* 1959), birkaç kez Eğitim bakanı oldu (1941), *İslam ansiklopedisi*'nin yazımına katıldı (1951) ve Şam Akademisi'ne başkanlık yaptı (1953). Dışişleri bakanı oldu (1953). Eleştirileri, denemeleri ve bir klasik divanı da (1959) içeren çarpıcı ve değişik yapıtlarıyla bütün bir yazarlar kuşağını etkiledi. Suriye ulusal marşının da yazarıdır. —Oğlu ADNAN (Şam 1917), tiyatro oyunları (*Abdurrahman ed-Dahil*, 1934; *l'Assassinat d'Al-Husayn* [fr. çev.], 1934; *la Belle d'Apamée* [fr. çev.], 1967) ve şiir denemeleri (*Une page de souvenirs* [fr. çev.], 1936) yazdı.

MARDAN, Pakistan'da (Peşaver ili) kent, Peşaver'in K.-D.'sunda; 147 977 nüf. Tarım ürünleri pazarı. Şeker rafinerisi. Dokuma el tezgâhları. Sigara fabrikası.

MARDELLE a. (fr. sözc.). Jeomorfol. Paris havzasının kuzey-doğu'sundaki kireçli yaylalarda bolca bulunan ve kaynağı belirsiz olan, birkaç metre çapında küçük kapalı çukur (tarihöncesi kulübe tabanı, karst alçalması ya da hidrolakolit erimesi).

MAR DEL PLATA, Arjantin'de (Buenos Aires ili) kent, Atlas okyanusu kıyısında, Corrientes burnunun K.'inde; 414 696 nüf. Balıkçı limanı ve büyük sayfiye merkezi. Besin sanayileri.

MARDİH *(tel)*, eski Ebla*'nın bugünkü adı.

MARDİN (47), Güneydoğu Anadolu bölgesinde il; 557 727 nüf. (1990); 8 891 km², merkez ilçe dışında 9 ilçe, 6 bucak, 521 köy. Merkezi *Mardin*, 53 005 nüf. (1990).

Mardin ilinin toprakları güneyde Suriye ve Irak ile sınırlanır. İlin orta kısmında Mardin* eşiği adı verilen ve Jura tipi nispeten gevşek kıvrımlar demetinden oluşan bir kabartı, D.-B. doğrultusunda uzanır. Bu kabartı, Türkiye'nin tektonik yapısında kenar kıvrımları olarak bilinen ve pleyistosene kadar süren çok yeni dağoluşum hareketlerinin sonucudur. Türkiye'nin başlıca petrol arama bölgelerinden biri olan bu kabartının K. ve G.'inde Neojen'e ait yeni çökeller, K.'de Diyarbakır havzasına, G.'de Arabistan platformuna doğru eğimlenmişlerdir. Akarsu şebekesine de Mardin eşiği biçim vermiştir. Birçok akarsu daha yağışlı olan eşikten doğarak G.'inde Fırat'a, K.'inde Dicle'ye

C.F.L. - Giraudon

Marcus Aurelius'un resmi bulunan bir aureusun (altın sikke) ön yüzü
İ.Ö. II. yy.
Bibliothèque nationale, Paris

Mardin il haritası

ışınsal biçimde yönelir. Dicle, D. kesiminde eşiği dar boğazlarla yarar. İl, sıcaklık bakımından karasal özellik kazanmış Akdeniz iklim tipinin etkisindedir. Bu nedenle G.'de olmasına karşın, kışlar oldukça soğuk (Mardin ocak ort. 2,4 °C) geçer; sıcaklık −13 °C'a kadar düşebilir, kışlar yağışlı, yazlar kurak ve sıcaktır (Mardin temmuz ort. 29,6 °C). yıllık yağış tutarı yükseltiye bağlı olarak değişir; eşik üzerinde 1 000 mm'ye yaklaşan yağışlar (Mardin 720 mm), çevredeki alçak havzalarda ve düzlüklerde 400-500 mm kadardır. Seyrek meşe topluluklarının görüldüğü yüksek kesimler dışında il topraklarının büyük kısmı bozkırla kaplıdır.

Mardin, nüfus yoğunluğu (km^2'ye 63 kişi) Türkiye ortalamasından az, ama artış oranı (1989-1990 döneminde ‰ 26) Türkiye ortalamasından çok olan bir ildir. Kırsal yerleşmeler nüfusun % 55'inden çoğunu toplar. Kentsel nüfusun yarıdan çoğu da il merkezi ile 2 büyük kasabada (Kızıltepe, Nusaybin) yaşar. Tarım alanları il topraklarının % 30,6'sını kaplar. Bu alanın en büyük kısmı (% 66) tahıllara (buğday, arpa, darı, pirinç), % 30'u geçen önemli kısmı da başta mercimek (Türkiye genel üretiminin % 18'i) olmak üzere baklagillere ayrılmıştır. En önemli sanayi bitkisi, pamuktur. Büyük sayılara erişen hayvan varlığı (koyun, kıl keçisi, tiftik keçisi) ile hayvancılık ve hayvan ürünleri, kırsal kesimin önemli gelir kaynağıdır. İlin başlıca yeraltı kaynakları: fosfat (Mazıdağı, Derik), asfaltit yatakları ile olası petrol rezervleridir. Sanayi fazla gelişmemiştir; başlıca sanayi merkezleri Mardin (yün iplik, boru, yem, pamuk, çırçır, çimento fabrikası) ve Mazıdağı'dır (fosfat tesisleri). "Verimli Hilal" adıyla bilinen bir alanın orta kesiminde yer alan il topraklarının D. ve G.-D. Anadolu'yu Mezopotamya'ya bağlayan kara ve demiryolları üzerindeki konumu, tarihte olduğu gibi, günümüzde de önemini korumaktadır. Irak'a açılan Habur ve Suriye'ye geçilen Nusaybin ve Şenyurt sınır kapıları bu ildedir. (→ Kayn.)

Mardin'den bir görünüm

MARDİN, G.-D. Anadolu'da kent, aynı addaki ilin merkezi, 53 005 nüf. (1990). Kara ve demiryoluyla ülkenin diğer bölgelerine bağlı. Ankara'dan 1 009 km, Diyarbakır'dan 96 km uzaklıkta.

• COĞRAFYA. Mardin eşiği adı verilen kenar kıvrımlar kabartısının G. kanadında, geriden çok sarp dikliklerle çevrili bir yamaçta, ortalama 1 300 m yükseklikte kurulmuş olan Mardin, uzunluğu D.-B. doğrultusunda birkaç km'ye yaklaşan, ama genişliği çok daha az bir alanda yayılır. Sokaklar genellikle dar ve dolambaçlıdır; bunların iki yanında taşın büyük bir ustalıkla kullanıldığı düz damlı, birbirine bitişik evler sıralanır. Birçok tarihi yapı (camiler, medreseler, hanlar, süryani kiliseleri) mahallelere serpilmiş olarak kenti süsler. Kentin K.'indeki sarp diklik üzerinde görkemli kale yükselir. Onun arkasında Zimmar bahçeleri yer alır. Diyarbakır'dan Suriye'ye uzanan başlıca yol üzerinde ve sınırdan ancak 25 km kadar uzaklıktaki Mardin, tarih boyunca geniş bir yörenin tarım ürünleri pazarı, el sanatları ve ticaret merkezi olagelmiştir. XIX. yy. sonlarında 5 000 evli (yaklş. 20 000 nüfuslu) orta boyutta bir kentti. 1935 sayımında 22 517 olan nüfusu, özellikle iç göçlerle azalarak 1950'de 19 354'e düşmüştü. Ama, 1955'ten sonra, iç göçlerin sürmesine karşın, yavaş da olsa nüfusu artmaya başladı; 1960'ta 28 322'ye, 1970'te 33 740'a, 1980'de 39 137'ye ulaştı; 1990'daysa 55 000'e yaklaştı. Önemli bir yol kavşağı olan Mardin, Şenyurt istasyonundan ayrılan 25 km'lik bir şube hattıyla G. demiryollarına ve Bağdat hattına bağlıdır.

• TARİH. Mardin'in eski tarihine ilişkin bilgilere Hurriler'in yöreye gelip yerleşmelerinden sonra (İ.Ö. XXX. yy.) rastlanmaktadır. Ama kentin adının ilk biçimi olan "Maride"yi ilk kez İ.S. IV. yy.'da latin tarihçi Ammianus Marcellinus kullanmıştır. Maride bizans ağzında "Mardia", arap ağzındaysa "Maridin" biçimlerini almıştır. İ.Ö. XVI. yy.'da Asya'dan göç eden bazı hint-ari kavimler bölgedeki siyasal düzenin bozulmasına neden oldular. Hurriler'den sonra Mitanni halkı, onların ardından da Asurlular'ın yönetimine geçen Mardin ve yöresi, İ.Ö. VI. yy'ın ikinci yarısından başlayarak Pers kralı Keyhüsrev II'nin, İ.Ö. 331'de İskender'in, onun ölümü üzerine de komutanlarından Seleukos'un egemenliği altına girdi. İ.Ö. II. yy'ın lik yarısında baş gösteren karışıklıklar sırasında Arami halkı, Abgar beyliğini kurdu. Aynı yüzyılın sonlarına doğru Mardin, Romalılar'la Sasaniler arasındaki birçok çatışmaya sahne oldu. İ.S. 640'ta Araplar tarafından ele geçirilen kent, XI. yy.'ın sonlarında Selçuklu devletine katıldı, bir süre sonra da Artukoğulları'na bağlandı. Sultan İsa (1376-1406) döneminde birkaç kez timur ordularının saldırısına uğrayan Mardin'i kısa bir süre Şah İsmail elinde tuttuysa da, 1517'de Yavuz Sultan Selim'e bırakmak zorunda kaldı. Osmanlı yönetimi burayı Diyarbakır eyaletine bağlı bir sancak haline getirdi. Bu tarihte kentin toplam nüfusu, 43 000'in biraz üstünde bulunuyordu. Bunun 24 000 kadarı müslüman, geri kalanı süryani, yakubi, nesturi, keldani mezhebinden olanlardı. Birkaç yüz de yahudi ailesi vardı. Mardin sancağı, XIX. yy.'a değin devlet yöneticileri için fazla sorunlu bir yerleşim birimi olmadı. 1832'de Mahmut II'nin reformcu girişimleri aşiret beylerinin ayaklanmasına yol açtıysa da Reşit Paşa, bu ayaklanmayı büyümeden bastırmayı başardı. Bir süre sonra Mısırlı İbrahim Paşa'nın komutasındaki ordu Mardin'i işgal etti. 1847 ve 1865'teki kolera salgınlarının yanı sıra Bedirhan (1847), Şammar şeyhi Abdülkerim (1871) ayaklanmaları, Sait Paşa'nın mutasarrıflığı döneminde baş gösteren kıtlık (1880), Kayseriye yangını (1891), çetelerin baskınları (1895) gibi çeşitli olaylar, bu yüzyılda Mardin ve yöresini büyük ölçüde etkiledi. XX. yy.'ın başlarına gelindiğinde Mardin sancağının 183 000'i merkezde olmak üzere toplam 308 000 nüfusu vardı. Ancak Birinci Dünya savaşı başlarında kentin nüfusu 50 000 dolayına indi.

Gerek savaş yıllarında gerekse Mondros mütarekesi döneminde Mardin fazla etkilenmemekle birlikte Musul'u işgal eden (kasım 1918) ingiliz kuvvetlerinin, özellikle de İngilizler'in Musul'daki temsilcisi binbaşı Nowill'in bazı kışkırtmaları, Ali Batı adlı bir aşiret reisinin ayaklanmasına yol açtı. Birkaç ay süren karışıklıklar, ulusal kuvvetlerin Ali Batı ile yandaşlarının birçoğunu öldürmeleri üzerine sona erdi. 1920 yılının başlarında Fransızlar Mardin'i denetimleri altına almayı denedilerse de başarı sağlayamadılar. Cumhuriyet'in ilanından sonraki yönetsel düzenlemede Mardin, Diyarbakır'dan ayrılarak il merkezi yapıldı. (→ Kayn.)

• MİMARLIK. Süryaniliğin, Artuklular'ın ve Akkoyunlular'ın önemli merkezlerinden olan Mardin'de, bu dönemlerden çeşitli yapılar bulunmaktadır. Deyrüzzaferan* manastırı 1932'ye değin süryani patrikliğinin merkezi olmuştur. Yörede ayrıca işlevlerini sürdüren kiliseler vardır. Artuklular yaptırdıkları medreseler, imaretler, hastanelerle yörede bilim ve kültürün gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Eminüttin külliyesi Necmettin İlgazi ile kardeşi Eminüttin tarafından inşa ettirilmiştir (1108-1122). Cami, medrese, hamam, çeşme, darüşşifa ve bimaristandan meydana gelen yapıların mimarı bilinmemektedir. Camide son cemaat yeriyle ana mekân arasında beşik tonozlu küçük bir mekân yer alır. Cami birkaç kez onarılmıştır. Külliyenin medresesi değişik planıyla dikkati çeker: kemerli, yalın bir kapıdan beşik tonoz örtülü bir mekâna geçilir; medresenin öteki bölümleri buraya açılır. B.'da ve D.'da çapraz tonozlu mekânlar yer alır. 1938'de Süheyl Ünver tarafından incelenen hamamın yalnızca tonoz bingilere oturan kubbeyle örtülü bölümü kalmıştır. Necmettin İlgazi'nin yaptırdığı Necmettin külliyesi'nin (1122) beşik tonoz örtülü bir mekânı ve minarenin kare kaidesi günümüze ulaşabilmiştir. Kentin en önemli anıtı olan Ulu cami'nin yapımıyla ilgili yazıtlar minarede (1176), D. cephesinde (1186) ve ahşap minberinde (1367-1376) bulunmaktadır. Enine gelişen dikdörtgen planlı camide,

ana mekân mihraba koşut üç sahınlıdır, mihrap önü iki sahnı kaplayan tonoz bingili kubbeyle örtülüdür. Dıştan yivli olan bu kubbe daha sonra Mardin'de gelenekselleşmiştir. Çapraz tonozlu revaklarla çevrili avlunun K.'indeki revaklar arasında selsebilli bir eyvan dikkati çeker. Avlunun B. ve D. köşelerindeki minarelerden yalnızca kare kaideli, silindirik gövdeli, zengin bezemeli D. minaresi sağlamdır (1888'de onarıldı). Bu yapı Anadolu'daki çifte minareli camilerin ilk örneklerindendir. 1362-1364 arasında inşa edilen Babessur ya da Malikmahmut camisi'nin ana mekânı ortası kubbeli, yanları beşik tonozludur. Sivri kemerli bir taçkapıdan tonoz örtülü küçük bir mekânla avluya geçilir; avlunun K.'inde selsebilli bir eyvan ve bunun yanlarında tonozlu iki oda yer alır. Caminin B.'sında, türbe olarak bilinen bölümde mezara rastlanmamıştır. Abdüllatif ya da Latifiye camisi (1371), D.'daki iki renkli taştan, dilimli kemerli, mukarnaslı, çok kollu yıldız motifleriyle bezeli taçkapısıyla dikkati çeker. Minaresini 1845'te Musul valisi Gürcü Mehmet Paşa ekletmiştir. Avlunun K.'inde selsebilli revaklar vardır. Caminin ana mekânı mihrap önü kubbeli, beşik tonoz örtülü iki sahından meydana gelir. Süleymanpaşa (Mollahari) camisi planı ve örtü düzeniyle Artuklu döneminin sonlarına tarihlendirilir (XIV. yy. sonu). Kare planlı ana mekân mihraba koşut iki sahınlıdır. Bu sahınların beşik tonoz örtüsü ortada çapraz tonozla kesilmiştir. Kentin öteki camileri arasında Şeyhçabuk camisi (XV. yy.), tekke ya da zaviye olduğu sanılan Hamit (Şeyhzebun) camisi (XV. yy., XIX. yy.'da onarıldı), Şeyhmahmuttürki (Şeyhali) camisi (XV. yy.), selsebiliyle ilgi çeken Kıseyri camisi (1559/1560), 1540 tarihli vakfiyelerde adı geçen ve XIX. yy.'da onarılan Reyhaniye camisi, XVI. yy.'da yaptırıldığı sanılan Arap (Azap) camisi, Zairi camisi (XVII. yy.), Hacıömer (Halife) camisi (1724/1725) sayılabilir.

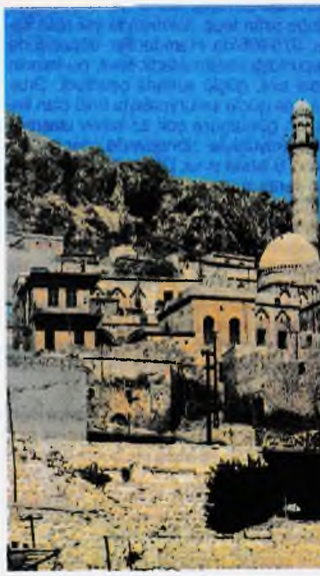
Mardin'de Artuklular döneminden birçok medrese bulunmaktadır. Bunlarda din bilimlerinin yanında tıp, matematik, astronomi, felsefe gibi dersler de okutuluyordu. Bu yapıların en önemli örneklerinden biri Necmettin Alpi'nin eşi Sitti Radviye'nin yaptırdığı Hatuniye medresesi'dir (1185'ten önce). İki eyvanlı, revaklı avlulu, iki katlı medresede, mescit olarak kullanılan ana eyvanın yanında türbe yer alır. Ana eyvanın mihrabı zengin taş işçiliğiyle dikkati çeker. Mimarisi ve bezemeleriyle XIII. yy. başlarına tarihlendirilen Marufiye* medresesi tek avlu çevresine yerleştirilen eyvanlardan ve odalardan oluşur, ancak avlu dışında kalan mekânlarıyla geniş bir alanı kaplar. Üç eyvanla çevrili kubbeli bölümündeki taş ve mermer mozaikli selsebili Diyarbakır'daki Artuklu sarayı'nınkiyle benzerdir. XIII. yy. ilk yarısından, iki eyvanlı Şehidiye medresesi eklemelerle özgünlüğünü yitirmiştir. K. eyvanı selsebillidir. G.'inde küçük bir cami vardır. Zengin bezemelerinden izler günümüzde de yer yer görülebilmektedir. Haliliye ya da Melikmansur medresesi (XIII. yy. sonu - XIV. yy. başı) çok yıkıktır. Melik Mansur'un veziri Altunboğa'nın yaptırdığı ve kendi adıyla anılan medresenin (XIII. yy. sonu - XIV. yy. başı) çeşme olarak kulanılan bölümü sağlamdır (selsebilli eyvanın bir bölümü). Zinciriye* (Sultanisa) medresesi (1385) cami, türbe ve çeşitli ek mekânlardan oluşan, iki avlulu, iki katlı, büyük boyutlarda bir yapıdır (günümüzde müze olarak değerlendirilmektedir). D. (cami) ve B. (türbe) uçlarındaki dilimli kubbeleri ve D.'daki anıtsal taçkapısı ilginçtir. Cami ve türbe arasında, dışa açık dört revak kemeri ve kubbelerin altındaki dilimli yarım kubbeli payandalar ön cepheye devingen bir görünüm kazandırır. Birkaç basamakla çıkılan taçkapı mukarnaslar, kûfi bordür, çifte örgülü sütunçelerle bezelidir. Planı, mimarisi ve bezemeleriyle Zinciriye medresesi'ne benzeyen Kasımiye (Sultankasım) medresesi de kentin anıtsal yapılarındandır. Artuklular döneminde inşasına başlanmış, Akkoyunlu sultanı Kasım döneminde bitirilmiştir (XV. yy.). İki katlı medrese, camisi ve türbesiyle birlikte külliye biçimindedir. Bu örneklerin yanı sıra açık avlulu, iki katlı Şahsultanhatun medresesi (XV.-XVI. yy.), tarihi kesin olmayan Savurkapı medresesi belirtilebilecek öteki örneklerdir. Mardin'de ilgi çeken yapı türlerinden biri de hamamlardır; bunlar Anadolu'daki ilk örnekler arasında sayılır. Hatuniye medresesi'nin G.'indeki Radviye hamamı, 1206 tarihli vakfiyeye göre XII. yy. sonlarında inşa edilmiştir. Yenikapı (Babı cedit) hamamı (XII. yy., 1915'te onarıldı), Ulu cami'nin G.-D.'sundaki Ulu cami hamamı (XIV. yy. ilk yarısı), yapım tarihi belirlenemeyen, ek ve onarımlarla özgünlüğünü yitirmiş olan Emir hamamı sıcaklık bölümleri haç biçimi eyvanlı örneklerdir.

Akkoyunlular döneminde yaptırılan zaviyeler çok yıkıktır. Hamzayıkebir (Sultanhamza) zaviye ve türbesi'nden (1435-1444) günümüze yalnızca haç biçimi planlı türbe ulaşmış, bu da mescide dönüştürülmüştür. Cihangirbey zaviye ve türbesi'nde (XV. yy.) çapraz tonoz örtülü ana mekânın yanlarında beşik tonozlu bölümler vardı. Hamzayısagir zaviyesi (1474/1475), kalıntılarına göre iki yana açılan beşik tonoz örtülü bölümler ve çapraz tonozlu ana mekândan oluşuyordu. Şeyhkasımhalveti türbe ve mescidi (XV.-XVI. yy.) haziresi, namazgâhı bulunan küçük bir yapıdır (günümüzde kimi onarım ve eklemelerle mescit olarak kullanılmaya başlandı). Şeyhhamit türbeleri (1880/1881) dört türbeyle bir mescit bölümünden oluşur.

Necmettin Karaaslan ya da Melik Salih dönemlerinde yaptırıldığı sanılan (XIII.-XIV. yy.'lar) Firdevs köşkü, selsebilli eyvanlarıyla Mardin'e özgü konut mimarlığının gelişmiş ve büyük boyutlardaki bir örneğidir. Yöredeki sivil yapılardan biri de adına Kasımiye medresesi'nin vakfında rastlanan bedestendir (XV. - XVI. yy.). Büyük bir bölümü yıkık olan bu yapının yanı sıra yapım tarihi belirlenemeyen ve bir yolun iki yanında yer alan revaklar ve beşik tonozlu dükkânlardan meydana gelen Revaklı çarşı bulunmaktadır. (→ Kayn.)

MARDİN (Arif), türk asıllı amerikalı besteci, piyanocu ve düzenlemeci (İstanbul 1932). Londra'daki iktisat öğrenimi sırasında cazla yakından ilgilendi. İstanbul turnesi sırasında tanıştığı Dizzy Gillespie'nin öğüdüne uyarak, müzik öğrenimi görmek üzere ABD'ye gitti (1959). Boston'daki Berkeley School of Music'te okudu. Daha sonra bu okulda öğretmenliğe getirildi. Ertegün'lerle New York'ta kurduğu Atlantic adlı plak şirketinin düzenlemeciliğine de üstlendi. Aretha Franklin, Lulu, Petula Clark gibi ünlü şarkıcılara besteler ya da düzenlemeler yaptı. Yayınladığı birçok plak satış rekoru kırdı. *The Windmills of Your Mind* adlı filmi müzikledi. Üç kez Grammy ödülü aldı: 1976'da "en iyi plak prodüktörü", 1978'de Bee Gees'in *Saturday Night Fever* adlı albümündeki bir şarkısıyla; 1984'te Chaka Khan'ın *Aint Nobody* adlı uzunçalarındaki *Be Bop Medley* adlı potpurinin vokal düzenlemesiyle.

MARDİN (Şerif), türk siyaset bilimci (İstanbul 1927). Kaliforniya'daki Stanford üniversitesi siyasal bilimler bölümü'nü bitirdi (1948). 1950'de Stanford üniversitesi'nde başladığı doktora öğrenimini 1958'de, Genç osmanlı düşüncesinin oluşumu konusundaki teziyle tamamladı. Bu arada 1952'de Türkiye'ye döndü ve Ankara Üniversitesi siyasal bilgiler fakültesi'nde asistan olarak görev aldı (1954-1956). Hürriyet partisi'ne girdi (1956), partinin genel sekreterlik danışmanlığını yürüttü. ABD'de Princeton ve Harvard üniversitelerinde (1958-1961) çalıştı. Ankara Üniversitesi siyasal bilgiler fakültesi'nde öğretim üyeliği yaptı (1961-1972). 1973'te Boğaziçi üniversitesi'nde görev aldı; siyaset bilimi, sosyoloji dersleri verdi ve Kamu yönetimi bölümü başkanlığını üstlendi. *Jön Türkler'in siyasi fikirleri* (1964), *Din ve ideoloji* (1969), *İdeoloji* (1976), *Türkiye'de toplum ve siyaset/makaleler 1* (1990), *Siyasal ve sosyal bilimler/makaleler 2* (1990), *Türkiye'de din ve siyaset/makaleler 3* (1991), *Türkiye'de toplumsal değişme/Bediüzzaman Said-i Nursi* (1992) gibi yapıtları vardır.

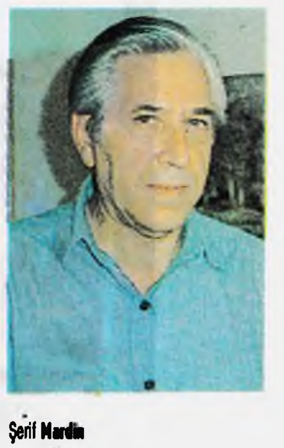
Mardin Ulu camisi

MARDİN (Ebülula), türk hukukçu (İşkodra 1881 - İstanbul 1957). Özel bir öğrenim gördükten sonra İstanbul Hukuk mektebi'ni bitirdi (1903). İstanbul hukuk ve ticaret mahkemelerinde üyelik yaptı. İstanbul Hukuk mektebi'ne öğretim üyesi oldu (1910). Meclisi mebusan'da Niğde (1914-1915) ve Mardin (1920) milletvekili olarak görev yaptı. Bir süre şeyhülislamlık mektupçuluğu ve müsteşarlığında bulundu. 1922'de türk ordusu İstanbul'a girince, kentin yönetimi için kurulan danışma kurulunda görev aldı. Kadı yetiştiren Medreset ül-kuzat'a müderris oldu. İsviçre Medeni kanunu'nun Türkiye'ye uygulanması için kurulan komisyonda çalıştı. 1933'ten sonra İstanbul Üniversitesi hukuk fakültesi'nde medeni hukuk ve toprak hukuku okuttu; ordinaryüs profesörken emekliye ayrıldı (1951). Başlıca yapıtları: *Ahkâm-ı arazi* (1912), *İlmiye salnamesi* (1917), *Medeni hukuk dersleri* (1932), *Borçlar hukukunun umumi esasları* (1935), *Toprak hukuku dersleri* (1947), *Kat mülkiyeti* (1948), *Huzur dersleri* (1951).

Arif Mardin

MARDİN eşiği, G.-D. Anadolu'da Diyarbakır havzasını G.'den kapatan elips biçimli, orta yükseklikte, üzeri düzlüklerle kaplı kabartı. B.'da Karacadağ volkan kütlesinden D.'da Dicle nehrinin gömük vadisine kadar uzanır. Çekirdeğinde Türkiye'nin Cambriaöncesi ve Cambria dönemlerine ait bilinen en yaşlı oluşuklarının görüldüğü Mardin eşiği, Kretase ve Eosen çökellerinin kıvrılmasıyla oluşmuş, eksenleri kabaca D.-B. doğrultusunda uzanan geniş çaplı antiklinal ve senklinallerden meydana gelir. B.'da ve D.'da çok taze bazalt lavları, K.'de ve G.'de Neojene ait genç çökellerle kuşatılmıştır. Vadilerle yarıldığından ayrı adlar verilen dağlık kesimlere ayrılmıştır. Bunların başlıcaları B.'da Mazı dağı (1 252 m) ve D.'da Dibek dağı (1 231 m), Karakaş dağı (1 408 m) ve Akçadağ'dır (1 416 m). Yarıkurak bir alanın ortasında, yüksek olduğu için daha fazla yağış alan (Mardin 690 mm) eşik, K.'de Dicle'ye, G.'de Fırat'a yönelen akarsuların kaynak alanıdır. Diyarbakır havzasını Mezopotamya'ya bağlayan en kısa yollar, bu akarsuların vadilerini izleyerek eşiği G.'e doğru aşar.

Şerif Mardin

Mardin kalesi, Mardin kentinin bulunduğu sırtın tepe noktasında yer alan kale; 975-976'da Hamdaniler döneminde yaptırıldığı sanılmaktadır. Kent, bu kalenin yanı sıra, güçlü surlarla çevriliydi. Ortaçağ'da güçlü savunmasıyla ünlü olan kaleden günümüze çok az kalıntı ulaşmıştır. Akkoyunlular döneminde onarılan yapının B.'sında evler, D.'sunda bir konak ya da saray, muhafız kışlası ve bir cami bulunuyordu. Ayrıca sarnıçlar ve bir hamam vardı. Tek giriş olan G.'deki kapı üzerinde Akkoyunlular döneminden bir yazıt yer alıyordu. Kalenin B. cephesinde XV. yy.'da Akkoyunlular'ın yaptırdığı bir burç yükseliyordu. Kale dışında da bayındır, kalabalık Mardin kenti uzanıyordu. İbni Şeddat'a göre, kent surlarının altı kapısı vardı, bunların en önemlileri Muş ve Savur kapılarıydı.

Mardin müzesi, 1945'te, Zinciriye medresesi'nde açılan müze. İki salonda sergilenen islam ve islam öncesine ilişkin arkeolojik ve etnografik yapıtlar arasında Geç Hitit, Hellenistik, Selçuklu, Artukoğulları, Akkoyunlular ve Osmanlı dönemlerinden eserler vardır.

MARDİNİ YUSUF SITKI EFENDİ → YUSUF SITKI EFENDİ.

MARDİNİZADE ARİF BEY, türk hukukçu, yönetici ve yazar (Mardin 1852 - Mısır 1920). Kazasker Yusuf Sıtkı Efendi'nin oğlu. Özel öğrenim gördükten sonra görevle gittiği Fransa ve İngiltere'de bu ülkelerin dillerini öğrendi. Türkiye'ye dönüşünde savcılık, mahkeme başkanlığı, Şûrayı devlet üyeliği, Basra ve Suriye valiliği yaptı. Dinler tarihi ile ilgili *Felsefe-i edyan,* islam dini hakkında *Hikmet-i islamiye* ve bilimlerle ilgili kısa bilgileri içeren *Muhtasar ül-ulûm* adlı yapıtları vardır.

MARDONİOS, iranlı komutan (öl. Plataia İ.Ö. 479). Dara I'in kızıyla evlendi. İ.Ö. 492'de güçlü bir kara ordusu ve donanmayla, Dara I tarafından Makedonyalılar'ı uyruklaştıracak bir sefer düzenlemekle görevlendirildi. Kilikia kıyılarını izleyerek Ionia'ya ulaştı, tiranları devirerek halk yönetimi kurdu. Donanması Aynaroz dağının kıyılarında büyük bir fırtınaya tutularak yok oldu. Kara ordusu ise Makedonya'da Trakyalı kavimlerin baskınına uğradı, kendisi de yaralandı; seferi yarım bırakarak Anadolu'ya çekildi. Kserkses'i Yunanlılar'a karşı savaşa kışkırttı. Salamis deniz savaşı'ndan sonra Asya'ya geçen Kserkses, Yunanistan'da bıraktığı birliklerinin başına Mardonios'u geçirdi. Mardonios İ.Ö. 479'da Atina'ya girdi. Üzerine gönderilen spartalı ordusuyla Plataia'da karşılaştı. Bu savaşta öldürüldü, ordusu hemen tümüyle kılıçtan geçirildi.

MARDUK, Mezopotamya'da Babil tanrısı. Başlangıçta tarım tanrısıyken, Hammurabi kanunu'nun başında Enlil ve Anu'nun Babil krallığı'nı ona verdikleri belirtilerek yüceltildi. *Enuma Eliş* (İ.Ö. XII. yy.) adlı yaratılış şiirinde tanrıların ön safında yer aldı, Tiamat adlı canavarın galibi ve tüm insanlığın yaratıcısı olarak kabul edildi. En eski anıtlarda simgesi bel küreği ya da çapayı temsil eden (bereket) bir üçgendir. Yıldızı Jüpiter'dir. Asur ve pers krallarından da saygı gördü.

MARÉ, Loyauté adalarından biri, Yeni Kaledonya'nın D.'sunda; 820 km²; 4 156 nüf.

MARÉ (Rolf DE), isveçli sanat koruyucusu (Stockholm 1888 - Kiambu, Kenya, 1964). Varlıklı bir ailenin çocuğuydu. Müzik folkloruna ilgi duydu ve ilkel sanatlar koleksiyonunu zenginleştirmek için geziler yaptı. 1920'de, başdansçı ve koregrafı Johan Börlin olan İsveç balesi'ni oluşturdu. 1924-1927 arasında Paris'teki Champs-Elysées tiyatrosu'nda yöneticilik yaptı. 1931'de burada Pierre Tugal ile birlikte, ilk uluslararası koregraflar yarışmasını düzenleyen (1932) Uluslararası dans arşivleri'ni kurdu. Çok sayıda dans filmi gerçekleştirdi. 1947'de kapatılan Uluslararası dans arşivleri'ndeki malzeme, Paris operası'nın müze-kitaplığına ve Stockholm Dansmuseet'in kitaplığına devredildi.

MAREB, Doğu Afrika'da ırmak, Eritrea'dan doğar; Sudan'a girince *Gash* adını alarak Kassala'yı sular; yaklş. 350 km. Suları yükseldiğinde fazla sularını Nil'in kolu Atbara'ya akıtır.

MAREC ya da **MİREC** a. (ar. *ma'rec, mi'rec*). *Esk.* Merdiven, yukarı çıkmak için kullanılan yer.

MARÉCHAL (Sylvain), fransız yazar ve devrimci (Paris 1750 - Montrouge 1803). Paris parlamentosu'nda avukattı. 1788'de, üç ay hapsine neden olan *l'Almanach des honnêtes gens*'ı ve *les Premières Leçons au fils aîné d'un roi*'yı yayımlattı. Devrimi olumlu karşıladı ve 1790'dan başlayarak, Kilise'ye ve dine karşı *le Tonneau de Diogène ou les Révolutions du clergé* adlı gazeteyi çıkardı. 1793'te, Babeuf'le dostluk kurarak *Jugement dernier des rois* adlı piyesini sahneye koydurdu. 9-Thermidor'dan sonra, Prudhomme ile birlikte *les Crimes de la Révolution*'u kaleme aldı. 1796'da tutuklanmamış olması, genellikle tanrıtanımaz bir anlayışla pek çok edebiyat yapıtı vermesini sağladı: *Pensées libres sur les prêtres* (Rahipler üzerine serbest düşünceler) [1798]; *Dictionnaire des athées anciens et modernes* (Eski çağlardaki ve modern çağlardaki tanrıtanımazlar) [1800] vb. 1797'de Bonaparte'ın iktidara geleceğini hissetti (*Correctif à la gloire de Bonaparte ou Lettre à ce général*) ve 18-Brumaire'den sonra 1. Konsül'e pek hoş görünmeyen, *Histoire de Russie* (Rusya tarihi) [1802] adlı yapıtı yazdı.

MARECHAL (Leopoldo), arjantinli yazar (Buenos Aires 1900 - ay. y. 1970). Biçim yönünden modern, içerik yönünden romantik nitelikte *Días como flechas* (1926) adlı kitabıyla tanındı, daha sonraki yapıtlarında klasik ispanyol şiirine ve bu şiirin dinsel temalarına yaklaştı (*Laberinto de amor,* 1936, *Cinco poemas australes,* 1937; *El viaje de la Primavera,* 1945). Simge yönünden zengin romanları (*Adán Buenosayres,* 1948; *El banquete de Severo Arcángelo,* 1965; *Megafón o la guerra,* 1970), ayrıca tiyatro oyunları (*Las tres caras de Venus,* 1966) ve estetik kuramlarını bir araya getiren denemeleri de (*Cuadernos de navegación,* 1966) vardır.

MARECS (*MARitime European Communication Satellite*'ten kısaltma), gemilerle iletişim amacıyla oluşturulmuş Avrupa uydular ailesi. Avrupa ECS* uydularıyla aynı yapıda olan MARECS uyduları, yereksenli bir yörünge üzerine oturtulmuştur ve kütleleri yaklaşık 500 kg'dır. Bu uydular Avrupa Uzay ajansı'nın çerçevesinde ve İngiltere'nin güçlü bir mali ve sınai katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bunların ilki, 20 aralık 1981'de Ariane füzesiyle fırlatıldı. Bu uyduları İnmarsat kullanmaktadır.

MARÉES (Hans VON), alman ressam (Elberfeld 1837 - Roma 1887). XVI. yy. italyan resim sanatına hayranlık duyuyordu; 1874'te bu ülkeye kesin olarak yerleşti. Çıplak insan figürlerinin yer aldığı manzara resimleri yaptı. Ahlaki kaygılarıyla biçimsel saflık arayışını yansıtan bu tablolarında, üstün bir insanlığı betimledi (*Hesperisler* üçkanatlısı [1884-1887] ve *Üç atlı, aziz Martinus, aziz Hubert ve aziz Georgius* üçkanatlısı [1885-1887], Neue Pinakothek, Münih).

MAREGRAM a. (fr. *marégramme*). Denizc. ve Denizbil. Bir gelgitölçerin çizdiği su yüksekliklerini gösteren eğri.

Mare İnternum (iç deniz anlamında latince deyim). Tar. coğ. Roma İmparatorluğu döneminde Akdeniz'e verilen ad. (Bu dönemde bir roma gölü haline gelen Akdeniz'e Mare nostrum [bizim deniz] da deniyordu.)

MAREK → STANKE DİMİTROV.

MAREK (Mark JANDOŁOWICZ,— denir), polonyalı din adamı ve yurtsever (1713'e doğr. Ukrayna 1804'e doğr.). Lwów'da çıplak ayaklı karmellerdendi, sonra Beyaz Rusya'ya gitti. Bar (Podolya) manastırı başrahibi, Bar konfederasyonu yöneticisi oldu (1768). Polonyalı yurtseverlerin yenilgisinden sonra Ruslar'a esir düştü, ancak 1774'te serbest bırakıldı.

Marek hastalığı, kümes hayvanların da görülen ve DNA'lı bir herpes virüsten ileri gelen, neoplazi tipinde bulaşıcı salgın hastalık. Daha çok 12 ila 20 haftalık piliçlerde görülür ve hastalığın ağır çeşidi çok fazla ölüme yol açar. Lenfositlerin sinir yolları boyunca birikmesi yüzünden çeşitli felçler ortaya çıkar.

MAREKE a. (ar. *ma'reke*). *Esk.* Savaş meydanı: *"Bir marekede mağlubiyet görmemiştir"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MAREMMA a. (ital. sözc.; lat. *maritima,* deniz kıyısı'ndan). Coğ. İtalya'da, bataklık arazi (bazen sağlığa zararlıdır).

MAREMMA, İtalya'da bölge, Tirren denizi kıyısı boyunca, Cecina'nın ağzından Civitavecchia'nın G.'ine kadar uzanır (Toscana ve Lazio). Yüzey şekli, yüksekliği yer yer 1 000 m'ye ulaşan tepelerden oluşur; sadece kıyı şeridi alçak ve düzdür. Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Maremma, terk edilmiş, bataklık ve malaryanın kol gezdiği ıssız bir bölge haline geldi. Faşist rejim zamanında bölge, akarsu yataklarının değiştirilmesi, arazinin akaçlanması ve bataklıkların kurutulmasıyla ıslah edildi. Bir tarım reformuyla yeni ürünlerin ekimi başlatıldı. Maremma'da tahıl ve yem bitkileri üretilmektedir. — Dar anlamda, *Maremma* adı, Toscana'nın Orbetello'nun G.'indeki kesim için kullanılmaktadır.

Maremmana ırkı, et üretimi için yetiştirilen ve boynuzları lir biçiminde olan açık gri donlu, iri cüsseli, italyan kökenli sığır ırkı.

MARENGO a. (öz. a. *Marengo*'dan). Siyah zemin örgüsü, yer yer ebrulu ipliklerin kullanılmasıyla elde edilen az çok belirgin küçük beyaz tonlarla kaplı şayak.

MARENGO, İtalya'da kent, Alessandria'nın (Piemonte) 10 km güney-doğu'sunda. Bonaparte, 14 haziran 1800'de Avusturyalılar'ı burada yendi. Bonaparte, Melas'ın peşindeyken birçok birlik oluştur-

E.S.A.

Marecs iletişim uydusuna Toulouse'daki uzay merkezinde uygulanan son testler ve birleştirme (uydu, 20 aralık 1981'de Ariane füzesiyle başarıyla fırlatıldı)

muştu. Kendi kuvvetleriyle birlikte mevcudu 28 000'e çıkan ordusu, birdenbire Melas'ın 30 000 kişilik ordusuyla karşılaştı. Başlangıçta Bonaparte'ın saldırıları püskürtüldü; ancak, top seslerini duyan Desaix, akşama doğru yardıma yetişti, Kellermann'ın (Valmy galibinin oğlu) komutasında bir süvari saldırısının desteğiyle savaşı kazandı, ama yaşamını yitirdi.

MARENGO, Cezayir'de kent → HACUT.

MARENİN a. (fr. *marennine*). Başta Marennes (Fransa) bölgesi olmak üzere, istiridye tarlalarının bulunduğu havuzlarda yaşayan bazı diyatomelerde, özellikle mavi naviculada (*Navicula fusiformis* ya da *N. ostrearia*) bulunan yeşil boyarmadde.

Mare Nostrum, Romalılar'da Akdeniz'i belirten latince deyim.

MARENZİO (Luca), italyan besteci (Coccaglio, Brescia, 1553 - Roma 1599). Brescia katedrali'nin müzikçilerindendi. Daha sonra kardinal Madruzzo ve Esteli Luigi'nin hizmetinde bulundu. 1589'da Floransa'da grandük Ferdinando ile Christine de Lorraine'in düğünleri için intermezzo'lar besteledi. Daha sonra sırasıyla, kardinal Cinzio Aldobrandini'ye ve Polonya kralı Zygmunt III'e hizmet etti. 1598'de İtalya'ya döndü. Çoksesli büyük madrigalin son döneminin en önemli temsilcisi olan Marnezio'nun büyük bir toplam oluşturan yapıtları, çoğunlukla dindışıdır. Başlıca yapıtları: 9 cilt tutan 5 sesli madrigaller (1580-1599), 6 cilt tutan 6 sesli madrigaller (1581-1608), 1 cilt tutan 4, 5 ve 6 sesli madrigaller (1588), 1 ciltlik 5 sesli dinsel madrigaller (*Madrigali spirituali*, 1584), 5 cilt tutan 3 sesli *Villanella*'lar (1584-1587), birçok 4-8 sesli motet kitabı (1585), 12 sesli motet'ler (1614), 1 ciltlik 5-7 sesli sacra cantio (*Sacrae Cantiones*, 1616), 6 sesli *Completori e Antifone* (1595).

MAREOTİS gölü → MARYUT gölü.

MARÈS (Henri), fransız kimyacı (Chalon-sur-Saône 1820 - Montpellier 1901). Bağ külleme hastalığına karşı kükürtleme yöntemini buldu.

MARESCALCHİ (Pietro), **lo Spada** denir, italyan ressam (Feltre 1520'ye doğru - *ay. y.* 1585'e doğr.). İl Tintoretto ile J. Bassano'nun etkisinde kaldı. Kesin ve yumuşak bir üslupta gerçekleştirdiği başyapıtlarıyla (*Herodes'in şöleni*, 1576, Dresden; *Azize Clara ve azize Scolastica ile Pietà*, 1570'e doğr., Bassanello, Padova yakınları), manierismo akımı içinde yer alır.

MARESCALCHİ (Ferdinando, *kont*), italyan siyaset adamı (Bologna 1754 - Modena 1816). Bologna senatörü oldu (1775); Cispadana federasyonu'nu kurmakla görevli komisyona katıldı (1796); Cisalpina direktuvarı üyesiydi (1799). Napoléon tarafından Paris büyükelçiliğine, sonra İtalya Cumhuriyeti ve İtalya krallığı Dışişleri bakanlığına getirildi (1800). 1815'te Modena dükü Francesco IV nezdinde Avusturya elçisi oldu. 1816'da Avusturya imparatoru tarafından baş mabeyinci yapıldı.

MARESME (EL), İspanya'da (Katalonya) bölge, Barcelona ilinde, Katalonya kıyı cordillerasının doğu yamacında. Yaklaşık 400 km²'lik bir alanı kaplar; yamaçlarda çam ormanlarıyla bağlar birbirini izler; kıyı kesimindeyse turfandacılık ve çiçekçilik yapılır. Küçük merkezler sanayileşmişse de (Mataró, Calella), özellikle bölgenin Barcelona egemenliğindeki kıyı kesiminde turizm çok büyük bir önem kazanmıştır.

MAREŞAL, -li a. (fr. *maréchal*). Mareşallik rütbesini kazanmış general. (Esk. eşanl. MÜŞİR.)
—ANSİKL. Ask. Osmanlı ordusunda 1832'de atanmaya başlayan müşirler, vezirlerle eşit sayılırdı. Cumhuriyet döneminin başlarında da kullanılan müşir rütbesinin adı, 1932'den sonra "mareşal" olarak değiştirildi. Silahlı kuvvetlerde, barış dönemlerinde en yüksek rütbe orgenerallikti. Mareşallik ise savaşta, meydan muharebesi kazanan orgenerallere verilir. Sakarya meydan savaşı'nı kazanan Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) ile Başkomutan meydan savaşı döneminde genelkurmay başkanı olan Fevzi Paşa (Çakmak) mareşal rütbesini aldılar.

MAREŞALLİK a. **1.** Silahlı kuvvetlerde en yüksek rütbe. (Esk. eşanl. MÜŞİRLİK.) —**2.** Mareşal olma durumu.

MARET (Hugues Bernard), **Bassano dükü**, fransız siyaset adamı (Dijon 1763 - Paris 1839). *Moniteur universel*'in yöneticisiydi; Londra, sonra Napoli büyükelçisi, 1800'de de, konsüllük döneminde Devlet bakanı oldu. Bourrienne'in gözden düşmesinden (1802) sonra Napoléon kabinesinin başkanlığına getirildi; Bassano kontu, sonra dükü oldu (mayıs 1809). Dış ilişkiler görevinde Champagny'nin yerine geçti (nisan 1811). Ilımlı bir barış yandaşı olan Maret, bu görevi Caulaincourt'a bırakmak zorunda kaldı (kasım 1813), ama imparatorun yakın danışmanı olarak etkisini sürdürdü. Yüz gün sırasında yeniden Devlet bakanı oldu. Sürüldü (1816-1820); Louis-Philippe tarafından pair yapıldı (1831).

MARETERMİK sıf. (fr. *maréthermique*). DENİZISIL'ın eşanlamlısı.

MARETTİMO adası, Egadi adalarından biri, Sicilya'nın B.'sında.

MAREY (Étienne Jules), fransız hekim ve fizyolog (Beaune 1830 - Paris 1904). 1867'de Collège de France'ta doğa tarihi profesörü, 1878'de Bilimler akademisi üyesi oldu, grafik aygıtların, fizyolojik olayların incelenmesinde kullanımını yetkinleştirip yaygınlaştırdı: bu yöntemle kalbin devinimlerini, kasların kasılmasını, yürüyüşü, kuşların uçuşunu inceledi ve 1882'de kronofotografiyi buldu; sinematograf bu aygıttan doğdu. Adı, miyokardın uyarılabilirliğini düzenleyen kimi yasalara ve özellikle de *kalbin dönemli uyarılmazlığı yasası*'dır; buna göre, miyokard için bütün büzülme ya da sistol süresince devam eden ve kalp kasının elektrik akımıyla uyarılmadığı dirençli bir evre vardır. Ancak gevşeme ya da diyastolun başlamasıyla yeniden ve tam olarak uyarılabilir duruma gelir. Başlıca yapıtları şunlardır: *Études physiologiques sur les caractères graphiques des battements du cœur et des mouvements respiratoires* (Kalp atışlarıyla solunum hareketlerinin grafik özellikleri üstüne fizyolojik incelemeler) [1865], *Physiologie expérimentale* (Deneysel fizyoloji) [1875], *Physiologie du mouvement: le vol des oiseaux* (Hareket fizyolojisi: kuşların uçuşu) [1890], *le Mouvement* (Hareket) [1894] vb.

Marfan sendromu (fransız hekim Antonin *Marfan*'ın [Castelnaudary 1858 - Paris 1942] adından), başat tarzda soydan geçen ve ağır iskelet çarpıklıkları (skolyoz), kalp-damar ve göz bozuklukları biçiminde beliren kalıtsal hastalık.

MARFİL a. (isp. sözc.). Fillerin, fildişi süslemeciliğinde kullanılan dişi.

Marforio, piazza Pasquino'da, Pasquino adıyla anılan heykelin karşısına yerleştirilen antik heykel. Romalı hicivciler, yergi yazılarını duyurmak için bu iki heykeli kullanırlardı: Marforio'nunkiler Pasquino'nunkilere yanıt verirdi. Heykel bugün Campidoglio'nun avlusuna yerleştirilmiştir.

MARGA, *yol* anlamına gelen ve hindu dininde kurtuluşa doğru yol almanın bir biçimini belirten sanskritçe sözcük. Belli başlı üç tür marga vardır (bunlara bazen *yoga* da denir): *cnana-marga*, kutsal metinler ve meditasyon aracılığıyla kazanılan bilginin yolu, *bhakti-marga*, kişisel tanrıya gösterilen sevgi ve bağlılığın yolu; ve *karma-marga*, dinsel ve ahlaksal işlerin yolu.

MARGAİ (*sir* Milton Augustus STRİEBY), sierra leoneli siyaset adamı (Gbangbatoke 1895 - Freetown 1964). Sierra Leone People's Party'yi kurdu (1951). Ülkesini bağımsızlığa kavuşturdu (1961) ve 1961'den 1964'e kadar Başbakan oldu. — Kardeşi sir ALBERT (Bonthe 1910 - Washington 1980), onun yerine geçti ve ülkeyi sosyalist bir yola yöneltti. Mart 1967 seçimlerinden sonra ordunun iktidarı ele geçirmesi üzerine tasfiye edildi.

MARGAM, Büyük Britanya'da yer, Wales'te, Port Talbot'un doğu bölümünü oluşturur. Önemli manastır kalıntıları. Demir-çelik.

MARGARET NORVEÇLİ (1282 ya da 1283 - Orkney 1290), İskoçya kraliçesi (1286-1290), Norveçli Erik II'nin kızı ve annesi Margaret tarafından İskoçya kralı Alexander III'ün torunu. İskoç hanedanın hayatta kalan son üyesiydi, iskoç soyluluğunca benimsendi ve barışı korumak amacıyla İngiltere kralı Edward I'in oğullarından biriyle nişanlandırıldı (1290). Ancak yolculuk sırasında öldü.

MARGARET OF ANJOU (Pont-à-Mousson 1430 - Dampierre şatosu, Anjou, 1482), İngiltere kraliçesi. René d'Anjou'nun kızı; 1445'te İngiltere kralı Henry VI ile evlendi. York ailesinin düşmanı olarak, bu ailenin siyasal etkisini gerektiğinde zor yoluyla ortadan kaldırmak üzere, Beaufortlar'la anlaştı. Kararlılığı Yorklu Richard'ı, 1455'te iç savaşa başvurmak zorunda bıraktı. (→ İKİ GÜL *savaşı*.) Savaş sırasındaki gözüpekliği Lancaster partisi'ni yüreklendirdiyse de öfkeliliği başarı olasılıklarını tehlikeye düşürdü; Towton yenilgisi (1461) üzerine, oğlu Edward'la birlikte Fransa'ya sığınmak zorunda kaldı. Warwick'in yardımıyla, tahtı oğluna kazandırmaya çalıştı (1470), ancak başaramadı.

MARGARET OF FRANCE (1158 - Akkâ 1198'e doğr.), İngiltere, sonra da Macaristan kraliçesi. Louis VII ile Constanza de Castilla'nın kızı. Henry II Plantagenet'nin oğlu Genç Henry ile evlendi (1160) ve Normandiya'daki Vexin'i kocasına çeyiz olarak sundu. Dul kaldıktan sonra Macaristan kralı Béla III ile evlendi.

MARGARET OF FRANCE (1282 - 1318), İngiltere kraliçesi. Atak Philippe III ile Marie de Brabant'ın kızı. 1299'da İngiltere kralı Edward I ile evlendi.

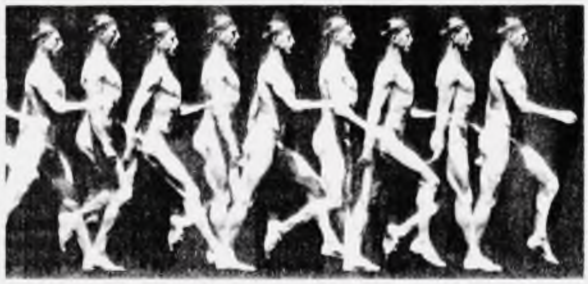
MARGARET TUDOR (Westminster 1489 - Methven, Tayside, 1541), İskoçya kraliçesi, İngiltere kralı Henry VII'nin büyük kızı. 1503'te James IV'le evlendi. Bu evlenme iki krallık arasında beklenen barışı sağlayamadı. Dul kalınca (1513), ingiliz dostu partinin önderi Angus kontu Archibald Douglas'la evlendi (1514). Ancak kendisine sadık kalmayan bu kocayla anlaşamaması üzerine ondan ayrılarak Henry Stewart'la evlendi (1527). İngiliz siyasetini desteklemekten çok köstekleme sine karşın, Stuartlar'a ingiliz tahtı üzerine haklar kazandırarak iki krallığın ilerdeki birleşmesine yardımcı oldu; Mary Stuart'ın babası James V, onun James IV'ten olan oğluydu.

Margarete, Goethe'nin manzum oyunu

Larousse

Hugues Bernard Maret
Bassano dükü

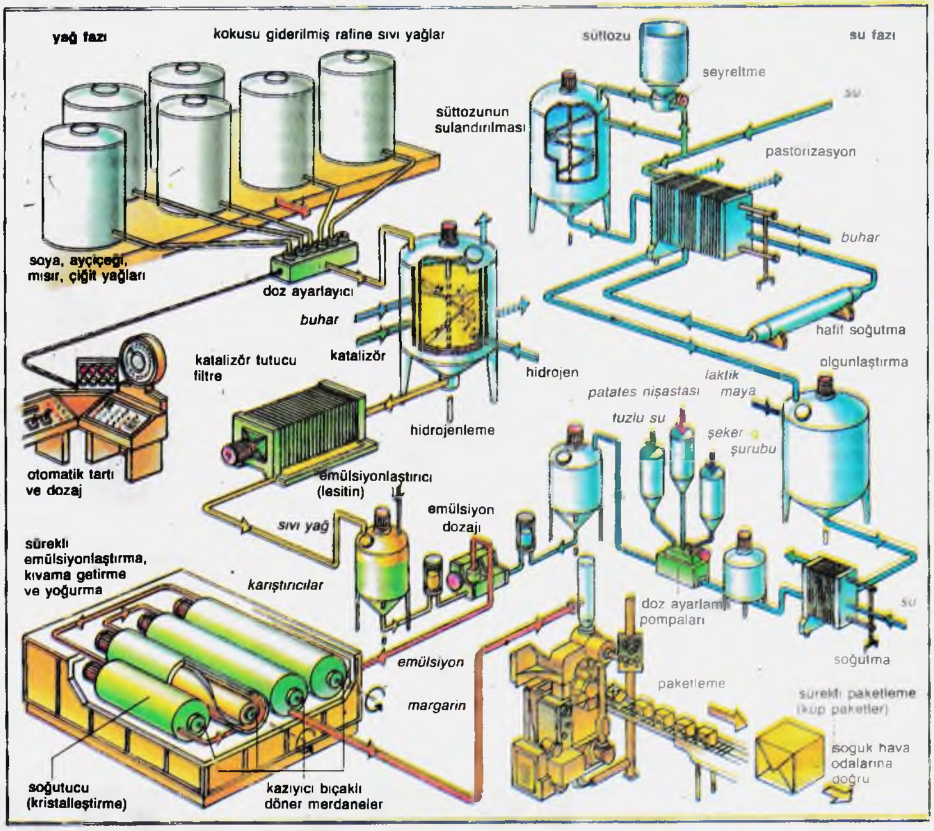
J. Boyer

Étienne Jules Marey
yürümeyi çözümleyen
kronofotografi

British Museum

Margaret of Anjou
bir XV. yy. minyatüründen
ayrıntı
British Museum:
Londra

Astra-Calvé belgesine göre

margarin yapımının şeması

*Faust**'un kişilerinden biri. Faust tarafından baştan çıkarılmış ve terk edilmiş olmasına rağmen *İkinci Faust*'ta onu esirgemesi için Meryem Ana'ya yalvarır.

MARGARETE-THERESİA (Madrid 1651 - Viyana 1673), imparatoriçe. İspanya kralı Felipe IV ile Avusturyalı Mariana'nın kızı. 1666'da amcası imparator Leopold I ile evlendi ve ondan Maria-Antonia adında bir kızı oldu; kızı, Bavyera seçicisi Maximilian-Emanuel ile evlendirildi.

MARGARİK sıf. (fr. *margarique*). Org. kim. *Margarik asit*, formülü

$$CH_3—(CH_2)_{15}—CO_2H$$

olan yağ asidi.

MARGARİN a. (fr. *margarine;* yun. *margaron*, inci'den). **1.** Besleyici yağlı maddeler ile sudan oluşan emülsiyon. **—2.** Eskiden, kalın sıvı yağların, doymuş gliseritlerin karışımından oluşan katı kısmına verilen ad.
—ANSİKL. Margarin, tereyağının yerini tutacak bir maddenin bulunması için Napoléon III'ün açtırdığı bir yarışma üzerine, 1869'da Mège-Mouriès tarafından tasarlandı. İstenilen niteliklere ve benimsenen bileşime göre birçok margarin formülü vardır: bitkisel margarin ya da karma margarin (bitkisel ve hayvansal yağlardan yapılan). Hepsi bir lipit fazından, bir su fazından (% 13-18), emülsiyonlaştırıcılardan ve katkılardan (monogliseritler, tuz, süt gibi) oluşur.
Margarinin yapım ilkesi şöyledir: yağ fazı ile su fazı şiddetli bir karıştırma (çırpma) ile yağ içinde su emülsiyonuna dönüştürülür; bu emülsiyon hızla soğutulur; elde edilen katı madde, istenilen kıvama getirilmek üzere, yoğun bir mekanik işlemden geçirilir (yoğurma ve inceltme). Margarin bir süre bekletildikten sonra (buna olgunlaştırma denir) paketleme bölümüne gönderilir. Emülsiyon ya soğutucu kasnakların üzerinden ya da soğutucu silindirlerin içinden geçirilerek soğutulabilir ve buna göre margarin yapımı sürekli ya da aralıklı olabilir.
—Diyet bilg. Margarin'in kalori değeri tereyağınınkiyle aynıdır: 100 g'da 780 kalori. Ama tereyağında A vitamini bulunduğu halde margarinde yoktur. Bu nedenle birçok ülkede margarine A ya da D vitamini katılır.

MARGARİT a. (fr. *margarite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan kalsiyumlu bir mika çeşidi.

MARGARİTA a. (ital. *margherita*'dan). Denizc. *Margarita bağı*, babafingo ve lansa patrisalarını geçici olarak kısaltmak ya da bir yomanın çürük bölümünden basıncı hafifletmek için yapılan bağ. (Halatın bedenine ya da çürük yerine birbirine ters iki doblin alınarak üçe katlanır ve her iki dobline birer mezevolta yapılır.)

MARGARİTA, Venezuela (Nueva Esparta eyaleti) kıyılarında ada, kumluk dar bir kıyı okuyla birbirine bağlanan iki bölümden oluşur; 1 072 km²; 118 800 nüf. İnci avcılığı. Tuzlalar. Serbest bölge. Turizm merkezi.

MARGARİTA *(azize)*, [Macaristan 1045'e doğr. - Edinburgh 1093], Edmund II'nin torunu ve İskoçya kralı Malcolm III'ün karısı. Krallık üstünde büyük ölçüde etkili oldu. İskoçya kilisesi'nde reform yapmaya çalıştı. 1250'de azize ilan edildi.

MARGARİTANA a. Dağlardaki tatlısularda yaşayan, yumurta biçiminde kahverengi-siyah kavkılı, içinden bazen inci de çıkan ikiçenetli büyük yumuşakça. (Bazı yazarlar bu türü *unio* cinsine sokarlar; deremidyesigiller familyası.)

MARGARİTES a. (inci anlamında yun. sözc.). Atlas okyanusu kuzeyindeki denizlerde yaşayan göbekli kavkılı, öndensolungaçlı, karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (*Trochidae* familyası.)

MARGARİTİFERA a. Günümüzde Avrupa, Afrika ve Amerika'da yaygın iri tatlısu midyesi cinsi. (ABD'deki Kretase devri topraklarında fosillerine rastlanır. *Margaritifera*'ların çenetleri eşit olmayan, siyahımsı, yumurta biçimli kavkıları vardır. Avrupa'nın kuzeyinde yaşayan, *Margaritifera margaritifera* türü çok güzel inciler üretebilir. Deremidyesigiller familyası.)

MARGARİTO ya da **MARGARİTONE d'Arezzo,** XIII. yüzyılda yaşamış olan italyan ressam. Arezzo müzesi'nde bulunan *Aziz Francesco* ya da Londra National Gallery'de yer alan *Meryem Ana ile Çocuk İsa* gibi imzalı yapıtlarında, anlatım arayışını ve süsleme zarafetini bizans geleneğiyle bağdaştırdı.

MARGARODES a. (inciye benzeyen anlamında yun. sözc.). Şili'de asma köklerine tutunarak toprakta yaşayan koşnil cinsi. (Bu cins üyelerine Amerika'da ve Afrika'nın güneyinde rastlanır. Bil. a. *Margarodes vitium; Margarodidae* familyasının örnek tipi.)

MARGAROSANİT a. (fr. *margarosanite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal manganez, kurşun ve kalsiyum silikat.

MARGATE, Büyük Britanya'da kent, Kent'in kuzey kıyısında, Fortland burnu yakınında; 49 000 nüf. Büyük Britanya'nın başlıca sayfiye merkezlerinden biridir. Liman semtinde eski evler.

MARGAUX a. (öz. a. *Margaux*'dan). Fransa'nın Médoc bölgesinde aynı adla anılan komünde (şato) üretilen şaraplara verilen ad. (Komünün birinci sınıf şarabı olan Margaux, Fransa'nın en önemli kırmızı şaraplarındandır.)

MARGAY a. (tupi dilindeki *maracayá*, kaplan kedi'den). Güney Amerika'daki tropikal ormanlarda yaşayan yabanıl kedi. (Uzun kuyruklu, Güney Amerika parsı gibi benekli, postludur. Ağaçlarda oldukça çevik hareket eder. Bil. a. *Felis wiedi;* kedigiller familyası.)

MARGELAN, Özbekistan'da kent, Fergana'da, Kokan'ın D.'sunda; 125 000 nüf. (1989). Tekstil (ipek) sanayisi.

MARGERİDE, Fransa'da (Massif central) bölge, Auvergne'in güneyinde. — Uranyum cevheri.

MARGGRAF (Andreas Sigismund), alman kimyacı (Berlin 1709 - *ay. y.* 1782). Berlin Bilimler akademisi üyesi (1738) ve bu kuruluşta kimya laboratuvarının müdürü oldu (1753), özellikle, 1747'de katı durumda pancar şekerini ilk elde eden kişi olmasıyla tanındı. Formik asidin (1749), anhidritin ve fosforik asidin bulunmasını da ona borçluyuz.

MARGHERA ya da **PORTO MARGHERA,** İtalya'da sanayi ve liman bütünü, Venedik komününde, ülkenin topraklarında, eski kentin B.'sında. Petrol arıtımı ve petrokimya, metalürji ve makine, besin sanayisi başlıca sanayi kollarıdır.

MARGHERİTA, Hindistan'da (Assam) yer, Brahmaputra'nın G.'inde, Patkay dağlarının K.'inde, Birmanya yakınında. Kömür madeni.

İTALYA

MARGHERİTA SAVOİALI (Torino 1851 - Bordighera 1926). İtalya kraliçesi (1878-1900). Cenova dükü Ferdinando'nun kızıydı, 1868'de geleceğin kral Umberto I'i olan amca oğluyla evlendi.

LATİN İMPARATORLUĞU

MARGHERİTA TARANTOLU (1325'e doğr.-1380), Doğu latin imparatoriçesi, Taranto ve Akhaia prensesi (1373-1380). Tarantolu Philippe II'nin büyük kızıydı, Edward Baliol'la evlendi (1345'e doğr.), sonra ayrıldı (1350) ve François I des Baux'yla yeni bir evlilik yaptı (1352). İmparatoriçe unvanıyla Taranto ve Akhaia prenslikleri kardeşi Philippe III'ten kendisine kaldı. Margherita kendisiyle birlikte hüküm süren oğlu Jacques'ı, yeğeni Sicilya kraliçesi Giovanna I'in üzerinde hak iddiasında bulunduğu Akhaia'yı fethetmeye gönderdi.

SAVOİA

MARGHERİTA AVUSTURYALI (Brüksel 1480 - Mechelen 1530), Savoia düşesi, Hollanda yöneticisi. Avusturyalı Maximilian ile Bourgognelu Marie'nin kızı. 1482'de geleceğin Charles VIII'i ile nişanlandı ve Fransa sarayında yetişti. 1493'te yeniden babasının yanına gönderildi, 1497'de Katolik Krallar'ın oğlu don Juan ile evlendi, ama kocası kısa bir süre sonra öldü. Savoia dükü Filiberto II ile yeniden bir evlilik yaptıysa da 1504'te gene dul kaldı. Bresse ve Faucigny ile Vaud ülkesini yaşamı boyunca elinde tuttu. Filiberto'nun anısına ünlü Brou* kilise ve külliyesini yaptırdı. Babası, Hollanda'nın yönetimini (1507-1515) ve geleceğin Karl V'inin eğitimini ona bıraktı. Karl V, önce onu iktidardan uzaklaştırdıysa da sonra Hollanda'nın yönetimini gene kendisine verdi (1519-1530). Margherita diplomatik alanda önemli bir rol oynadı: Cambrai birliği (1508), İmparator seçimi (1519), Kadınlar barışı (1529). Bourg-en-Bresse'de, daha sonra Mechelen'de yazar ve sanatçıları çevresinde topladı.

PARMA

MARGHERİTA PARMALI (Oudenaarde 1522 - Ortona, Abruzzi, 1586). Karl V'in evlilikdışı kızı. 1536'da Alessandro Medici'yle, ardından 1538'de geleceğin Parma dükü Ottavio Farnese ile evlendi. Felipe II tarafından Hollanda valiliğine atandı (1559-1567). Danışma meclisi'nin koruyuculuğu altında oyalayıcı bir siyaset izledi; bununla birlikte soylular uzlaşması (1565). Abla dükünün gönderilmesinden (1567) sonra kendisini Hollanda'dan ayrılmak zorunda bıraktı. 1580'de geri döndü, ancak oğlu Alessandro Farnese, kendisine hiçbir yetki tanımadı.

MARGHERİTA Dİ SAVOİA, esk. **Saline di Barletta,** İtalya'da komün, Puglia'da (Foggia ili), Manfredonia körfezi kıyısında; 11 000 nüf. Salpi gölünün düzenlenmesi sayesinde, bu komünde tuzlu bataklıklar, ülke tuz üretiminin yarıdan fazlasını sağlar ve İtalya'nın kuzeyindeki kimya sanayilerini besler.

MARGHERİTA tepesi, Ruvenzori kütlesinin en yüksek tepesi (5 119 m). Doruğu ilk olarak 18 haziran 1906'da Abruzzi düküyle J. Peligax, C. Ollier ve J. Brocherel tırmandı.

MARGHİLOMAN (Alexandru), rumen siyaset adamı (Buzău 1845 - Bükreş 1925). Birkaç kez bakan oldu. Birinci Dünya savaşı'nın başından itibaren Carp ile birlikte Orta Avrupa imparatorluklarını savundu. Romanya'nın bozguna uğramasından sonra Başbakan oldu (mart 1918) ve Bükreş antlaşması'nı imzaladı.

MARGİANE. Tar. coğ. Pers. sonra Parth İmparatorluğu'nda eyalet, Baktria'nin G.-B.'sında ve asıl Parthyene'nin B.'sında.

MARGİNTER (Peter), avusturyalı yazar (Viyana 1934). fantastik ve gerçeküstücü bir üslupla, esinini özyaşamöykusünden alan romanlar (*Der Baron und die Fische,* 1966; *Der tote Onkel,* 1967; *Könlgrufen,* 1973) yazdı.

MARGÖRİT a. (fr. *marguerite*). Bayınd. Bir dolu savak türü.
—Çiçekç. Bileşikgiller familyasından, orta çiçekleri sarı, kenar çiçekleri beyaz olan pat gibi birçok bitkiye verilen ad.

DANİMARKA, NORVEÇ, İSVEÇ

MARGRETHE Valdemarsdotter (Søborg 1353 - Flensburg 1412), Danimarka, Norveç ve İsveç kraliçesi. Danimarka kralı Valdemar IV'ün küçük kızı. 1363'te Norveç kralı Haakon VI ile evlendi; bu evlilikten doğan oğlu Olav II, Danimarka'da Valdemar'ın (1375) ve Norveç'te Haakon'un (1380) yerine geçti. Margrethe, erginlik çağına gelmemiş olan oğlu adına ülkeyi yönetti, onun ölümü üzerine de kendini kraliçe ilan ettirdi (1387). Skane'yi Hansalılar'dan geri aldıktan (1385) sonra, kocasının İsveç üstündeki haklarını değerlendirerek kral Mecklenburglu Albrecht'i hapsettirdi (1389). Kraliçe, küçük yeğeni Pomeranyalı Erik'i üç krallığın hükümdarı ilan etti (1396) ve onun Kalmar'da taç giymesi sırasında (1397) Kalmar birliği'ni üç devlete kabul ettirdi. Margrethe, gerçekte İskandinavya'yı yalnızca Danimarka yararına yönetti.

MARGRETHE II (Kopenhag 1940), Danimarka kraliçesi, Danimarka kralı Frederik IX ve kraliçe isveçli İngrid'in kızı. 10 haziran 1967'de bir fransız kontuyla (Henri de Laborde de Montpezat) evlendi. 15 ocak 1972'de babasının yerini aldı.

BOURGOGNE

MARGUERİTE YORKLU (Fotheringay, Northamptonshire, 1446 - Mechelen 1503), Bourgogne düşesi. Yorklu Richard'ın kızı. 1468'de Atak Charles ile evlendi. 1477'de dul kalınca, üvey kızı Mary'yi korumasına alarak Avusturyalı Maximilian'la evlendirdi.

FLANDRE

MARGUERİTE II (Valenciennes ya da Brugge 1202 - Lille 1280), Flandre (1244-1278) ve Hainaut (1244-1280) kontesi. Flandre kontu, Doğu latin imparatoru Baudouin IX'un ikinci kızı. 1212'de Avesnesli Bouchard'la evlendi; ondan iki oğlu oldu; Bouchard diyakoz olunca ondan ayrılarak Dampierreli Guillaume II ile evlendi (1223), ondan da üç oğlu oldu. 1244'te kız kardeşi Jeanne'dan Flandre ve Hainaut kendisine miras kaldı. Mirasını ikinci evliliğinden olan çocuklarına bırakmak istemesi, uzun süreli bir çatışmaya yol açtı. Çatışma, Louis IX'un ("Péronnelu" denir) hakemliğiyle (1256) son buldu. Louis IX,

Bk. resim sayfa 7804

Flandre'ı Dampierreliler'e, Hainaut'yu da Avesnesliler'e verdi.

FRANSA

MARGUERİTE DE PROVENCE (1221-Saint-Marcel, Paris yakınında, 1295), Fransa kraliçesi. Provence kontu Raimond Bérenger IV'ün büyük kızı. 1234'te Fransa kralı Louis IX'la evlendi ve on bir çocukları oldu. Oğlu Phillippe III'ün hükümdarlık döneminde etkili olmak isteyerek eniştesi İngiltere kralı Henry III'ün çıkarlarını savundu, özellikle Anjoulu Carlo'nun gücünü kırmaya çalıştı.

MARGUERİTE DE BOURGOGNE (1290 - Château-Gaillard 1315), Navarra kraliçesi, Bourgogne dükü Robert II'nin kızı. 1305'te Güzel Philippe IV'ün büyük oğlu Navarra kralı Louis'yle evlendi ve bir kız doğurdu (gelecekteki Navarra kraliçesi Juana). Görümceleriyle birlikte zinayla suçlanarak onlarla birlikte tutuklandı (1314). Marguerite birkaç ay sonra hapishanede ölürken, kocası Louis X adıyla Fransa'da hüküm sürüyordu.

MARGUERİTE D' ANGOULÊME (Angoulême 1492 - Odos, Bigorre, 1549), Navarra kraliçesi, Angoulême kontu Charles d'Orléans ile Louise de Savoie'nın kızı. Blanche de Tournon'un yönetiminde özenli bir eğitim gördü. 1509'da Alençon düküyle evlendi, kardeşi François'nın (François I) tahta çıkması üzerine, onun kibar saray çevresinin odağı oldu. Özellikle İspanya yolculuğu (1525) sırasında önemli bir siyasi rol oynayarak Karl V'ten uygun koşullar elde edilmesini sağladı. Dul kalınca, 1527'de Navarra kralı Henri d'Albret'le evlendi. Onun etkisinden yararlanarak Meaux topluluğu üyesi yanlılarını destekledi, reformcu Louis de Berquin ile Étienne Dolet'yi korudu. Hapse atılan Clément Marot'yu serbest bıraktırdı (1526). Ölümünden iki yıl önce, *les Marguerites de la Marguerite des princesses* (1547) adlı kitabını yayımladı. *Dernières Poésies*'de ("le Navire", "les Prisons") düş kırıklıklarını dile getiriyor ve mistik bir coşku içinde kendini Tanrı'ya teslim ediyordu. Marguerite'de, derin bir dinsel yaşam gereksinimi (bunun sırrını *Miroir de l'âme pécheresse*'te [1531] bulabiliriz) ile yaşama sevinci yan yana yer alır. Rabelais *Tiers Livre*'ini ona adadı. Marguerite, oyalanmak amacıyla *l'Heptaméron**'u yazdı. 1559'da yayımlanan bu kitaptaki hafif öyküler, gerçekte derin bir tinselliği gizler. Ayrıca *Nativité* adlı bir mister ve dindışı komediler (*Trop Prou* ve *Mont-de-Marsan* komedisi) bıraktı.

MARGUERİTE STUART (1424'e doğr.-Châlons-sur-Marne 1445). İskoçya kralı James I'in kızı. 1436'da, gelecekte Louis XI olan Dauphin Louis ile evlendi; ancak terk edildi.

MARGUERİTE DE FRANCE ya da **DE VALOİS, Kraliçe Margot** denir. (Saint-Germain-en-Laye 1553 - Paris 1615), önce Navarra, sonra Fransa kraliçesi. Henri II ile Catherine de Médicis'nin kızı; 18 ağustos 1572'de Charles IX tarafından Navarralı Enrique III (gelecekteki Henri IV) ile evlendirildi. Katolikler Saint-Barthélemy katliamını (24 ağustos), protestan önderleri Paris'te bir araya getiren bu evlenme töreninden yararlanarak düzenlediler. Kardeşi Anjou dükü ile Henri III'e karşı entrika çeviren Marguerite, saraydan kovuldu, hatta 1583'te tutuklandı.

Bk. resim sayfa 7804

Kralla olan evliliği iptal edildikten sonra (1599), Paris'te Seine sokağındaki konağına yerleşti ve orada, edebiyatla uğraşan küçük bir çevre oluşturdu. *Poésies* ve *Mémoires* adlı yapıtları vardır.

Marguerite Gautier, Alexandre Dumas fils'in *Kamelyalı* kadın*'ındaki kadın kahraman.

MARGUERİTTE (Victor), fransız yazar (Blida 1866 - Monestier, Allier, 1942), Paul Margueritte'in kardeşi. 1904'e kadar kardeşine yardım etti, daha sonra tek başına, toplumsal kaygıların belirginleştiği bir dizi kitap yazdı, alabildiğine büyük bir skandala yol açan bu yapıtlarında kadın hakları ve halkların yakınlaşması davasını savundu (*Jeunes Filles* (1908), *l'Or* (1909), *la Garçonne* (1922).

MARGULİS (Gregoriy Aleksandroviç), rus matematikçi (Moskova 1946). Devşirim, diferansiyel geometri, ergodik kuram ile Lie gruplarının kesikli altgrupları kuramı konularında araştırmalar yaptı. Çok çeşitli ve çok sayıda tekniği ustaca kullanabildiği için, bu son konuyla ilgili pek çok temel problemi çözmeyi başardı. 1978 yılında Helsinki'de Fields madalyası'nı aldı.

MARİ a. Dilbil. ÇEREMİSÇE'nin eşanlamlısı.

MARİ, günümüzde **Tel Harlri** (Suriye), Mezopotamya'da eski kent. Orta Fırat üzerindeki konumuyla, Aşağı Mezopotamya'yı Suriye ve Anadolu'ya bağlayan ticareti denetimi altına aldı. Geçmişi İ.Ö. III. binyıl başlarına değin uzanan kent, İ.Ö. XXV.-XXIV. yy.'larda gelişerek güçlü bir krallığın merkezi oldu. Karma bir kültürün egemen olduğu Mari'de, kralların adları ve yazıtlar sami dilindeydi; Sümer ve Batı Sami tanrılarına tapılıyordu; heykel sanatıysa sümer üslubundaydı. İ.Ö. XXIII. yy.'da yağma edildi ve Akkad İmparatorluğu'na katıldı. Yerel kökenli yöneticilerin hanedanlığında yeniden bağımsızlığını kazandı

Giraudon

Avusturyalı Margherita
Van Orley'in bir portresinden ayrıntı
Güzel sanatlar krallık müzeleri Brüksel

Oronoz

Parmalı Margherita
Antonio Moro'nun bir portresinden ayrıntı
Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz, Gemäldegalerie, Berlin-Dahlem

Jorgen Grønlund

Margrethe Valdemarsdotter
Roskilde katedrali'ndeki (Danimarka) yatık heykelden ayrıntı (1413-1423)

Belediye kitaplığı, Boulogne-sur-Mer

Marguerite II
bir XV. yy. sonu
minyatüründen ayrıntı
Belediye kitaplığı
Boulogne-sur-Mer

Lauros-Giraudon

Marguerite de France
François Clouet okulunun
bir portresinden ayrıntı
Crozatier müzesi, Le Puy-en-Velay

Lauros-Giraudon

Mari
saray nazırı Ebih-il
Aştar'a adanan heykel
kaymaktaşından
İ.Ö. III. binyıl
Louvre müzesi, Paris

(İ.Ö. XXII.-XIX. yy.'lar). Daha sonra krallık Hana halkına dayanan Amurru sülalesine geçti (İ.Ö. 1825'e doğr 1758). Kral Yahdun-Lim'in öldürülmesiyle (İ.Ö. 1798'e doğr.) tahtı ele geçiren Şemsi-Adad, Mari'nin yönetimini oğlu Yasmah-Addu'ya bıraktı (İ.Ö. 1781'e doğr.). Babasının ölümünden sonra Yasmah-Addu kentten kovuldu ve Mari, Yahdun-Lim'in oğlu Zimri-Lim'in yönetimine geçti (İ.Ö. 1778'e doğr-1758). Zimri-Lim'in görkemli sarayında ele geçen arşivden bu döneme ilişkin ayrıntılı bilgi edinildi. Arşivlerden, özellikle, Zimri-Lim'in, göçer Amurru kabilelerine boyun eğdirmekte güçlüklerle karşılaştığı anlaşılmaktadır. Bu kralın hükümdarlığı da Hammurabi'nin saldırılarıyla son buldu (İ.Ö. 1758), kent yağma edildi, yıkıma uğradı. Bundan sonra Mari bir garnizon kenti durumuna düştü.

—Arkeol. İ.Ö. III. binyıl'dan kalma çeşitli tapınaklarda çok sayıda tapınan adam heykeli (bunlar arasında kral Lamgi-Mari'nin de bir heykeli yer alır) ortaya çıkarıldı. Aştart, İştarat, Ninni-Zaza ve Dagan tapınaklarının varlıkları saptanabildi. 1933'te André Parrot yönetiminde başlatılan, daha sonra 1964'ten bu yana yapılan kazılarla, Dagan tapınağı'nın batısında, İ.Ö. II. binyıl'dan kalma bir sarayın altında yer alan, daha eski bir saray yapısının bir bölümü ortaya çıkarıldı. Bu İ.Ö. III. binyıl sarayında, birbirini izleyen iki ya da üç yapı evresi saptandı; bu evrelerin en eskisinin, ilk Ur hanedanıyla (İ.Ö. III. binyıl ortaları) çağdaş olduğu sanılmaktadır.

Krallık sarayı'nın ana bölümleri Mari'deki hükümdarların Ur kralına bağımlı oldukları dönemden kalmadır. Mari'nin son bağımsız kralı Zimri-Lim, büyük bir olasılıkla, kendisinden önceki hükümdarların yaptırdığı geniş bir yapının bakımını sürdürmekle yetindi. Hammurabi'nin Mari'yi yakıp yıkması, yerleşmenin eski önemini yitirmesine ve gözlerden uzak kalmasına yol açtı. Böylece, Hammurabi'nin yıkıcılığı, bir anlamda, sarayın günümüze kadar gelebilmesini sağladı.

MARİ, Türkmenistan'da kent, aşağı Murgab deltasının oluşturduğu vahanın ortasında; 81 000 nüf. Tekstil (yün, pamuk) ve besin sanayileri. Deri işleme. Elektrik santralı. —Kent, 1884'te, tarihi Merv* kentinin yaklaşık 30 km D.'sunda, Merv adıyla (1937'ye kadar) yönetim merkezi ve askeri merkez olarak kuruldu.

MARİ ÖZERK CUMHURİYETİ, Rusya Federasyonu'nda özerk cumhuriyet, Volga'nın kuzeyinde, Kama-Volga kavşağının yukarısında; 23 200 km^2; 750 000 nüf. (1989). [% 45 Mari, % 45 Rus]. Başkenti *Yoşkar-Ola*.

Udmurt ve Mordvin halklarıyla akraba bir fin-ugur halkı olan Marilerin yaşadığı bölge, İvan IV'ün XVI. yüzyılda Kazan Hanlığı'nı yıkmasından sonra Rusların yönetimi altına girdi. 1920'de özerk yönetim birimi statüsü kazandı; 1936'da da cumhuriyet yapıldı. Başlıca kentler yönetim merkezi Yoşkar-Ola ile Voljsk ve Kozmodemyansk'tır.

Volga'nın sol kıyısından kuzeye doğru uzanan bölgenin sularını Volga'nın kolları Vetluga, Büyük (Bolşaya) Kokşaga ve Küçük (Malaya) Kokşaga ile İlet ırmağı toplar. Bölge topraklarının büyük bölümü, doğuya doğru yavaş yavaş yükselerek Vyatka tepeleriyle birleşen düz ve bataklık bir ovadan oluşur. Ormanlar yaygındır.

Ekonomik etkinliklerin başında kerestecilik (prefabrik evler, mobilya, kâğıt sanayisi) ve makine yapımı gelir. İşlenebilir toprakların büyük bölümü tahıl ekimine ayrılmıştır. Bölgede ayrıca keten, patates ve çeşitli sebzeler yetiştirilir; sığır, koyun, keçi ve domuz besiciliği yapılır.

BİZANS

MARİA ALANİALI, Bizans imparatoriçesi (öl. İstanbul 1100'e doğr.). Kafkasyalı bir prensin kızıydı; 1071'de Mikhael VII Dukas ile evlendi ve bir erkek çocuk (Konstantinos) doğurdu. Bu çocuğun haklarını korumak için, kocasını deviren (1078) Nikephoros III ile evlenmeyi kabul ettikten sonra, Aleksios I Komnenos yararına onun tahttan uzaklaştırılmasına yardımcı oldu. Aleksios I Komnenos tahta çıkınca (1081), manastıra çekildi.

MARİA ANTAKYALI, Bizans imparatoriçesi (öl. İstanbul 1183), Antakya prensi Raimond I de Poitiers'nin kızı. 1161'de imparator Manuel I Komnenos'la evlendi ve geleceğin Aleksios II Komnenos'unu doğurdu. Kocasının ölümü (1180) üzerine oğlunun naibi olarak Latinler'den yana bir siyaset izledi. İmparatorluğu zorla ele geçiren Andronikos I tarafından boğduruldu.

İSPANYA

MARİA PORTEKİZLİ (Coimbra 1527 - Valladolid 1545), portekizli prenses, Portekiz kralı João III'ün kızı. 1543'te İspanya infantesi Felipe'yle (geleceğin Felipe II'si) evlendi, oğlu Carlos de Austria'yı dünyaya getirdikten sonra öldü.

MACARİSTAN

MARİA VON HABSBURG (Brüksel 1505 - Cigales, Valladolid yakınında, 1558), Avusturya arşidüşesi, Macaristan kraliçesi (1522-1526), Güzel Felipe ve Deli Juana'nın kızı. 1522'de Macaristan ve Bohemya kralı Lajos II'yle evlendi. Kocasının ölümünden sonra ağabeyi Karl V tarafından Hollanda valiliğine atandı (1531-1555).

PORTEKİZ

MARİA SAVOİA-NEMOURSLU (Paris 1646 - Palhavã, Lizbon, 1683), Portekiz kraliçesi (1666-1683), Nemours dükü Savoialı Carlo Amedeo'nun kızı. **Mademoiselle d'Aumale** adıyla tanınırken, 1666'da Portekiz kralı Afonso VI'yla evlendi; ardından onu devirdi ve evliliğin iptalini sağlayarak (1668) kayınbiraderi Pedro'yla evlendi. Naip unvanını alan Pedro, 1683'te Pedro II adıyla kral oldu.

MARİA I BRAGANÇALI (Lizbon 1734 -Rio de Janeiro 1816), Portekiz kraliçesi (1777-1816), Portekiz kralı José I'in kızı. 1760'ta, Pedro III adını alarak tahtı kendisiyle paylaşan amcası Portekizli Pedro ile evlendi. Başbakan Pombal'ı görevden uzaklaştırdı, birtakım reformlara girişti, Lizbon Bilimler akademisi'ni kurdu (1779). Kocasının (1786) ve büyük oğlunun (1788) ölümlerinden sonra delirdi.

MARİA II BRAGANÇALI (Rio de Janeiro 1819 - Lizbon 1853), Portekiz kraliçesi (1826-1853). 1826'da babası Brezilya imparatoru Pedro I, kendisine miras kalan Portekiz tahtını, kardeşi Miguel'le nişanladığı kızına bıraktı. Mutlakiyetçilerin desteklediği Miguel, krallığı gaspetti (1828). Brezilya tahtından el çeken (1831) Pedro I, yerine kızını geçirdi (1833-34). Maria 1836'da, kral Ferdinand II adını alan Saksonya-Coburg-Gothalı Ferdinand ile üçüncü evliliğini yaptı.

ROMANYA

MARİA (Eastwell Park, Kent, 1875 - Sinaia 1938), Romanya kraliçesi, Edinburgh dükü Alfred'in kızı. 1893'te, geleceğin Romanya kralı (1914-1927) Ferdinand ile evlendi ve beş çocuğu oldu. Öyküler ve romanlar yazdı.

SİCİLYA

MARİA ARAGÓNLU (Catania 1361'e doğr.-Lentini 1402), Sicilya kraliçesi (1377-1402). Babası Sicilya kralı Federico ölünce, ana tarafından büyük babası olan Aragón kralı Pedro IV ülkeyi onun adına yönetti. 1391'de Aragónlu Juan I kendisini yeğeni Genç Martino'yla (öl. 1409) evlendirerek her ikisini de Sicilya'yı yönetmeye gönderdi.

MARİA BLOİSLI (1345-Angers 1404), Sicilya kraliçesi, Provence kontesi. Bretagne dükü Charles de Blois'nın küçük kızı. 1360'ta kral Carlo V'in kardeşi Luigi I d'Angio'yla evlendi. 1383'te Sicilya kralı olan kocasının 1384'te ölmesi üzerine, oğlu Luigi II adına naiplik yaptı.

DİĞERLERİ

MARİA-AMELİA ORLÉANSLI (Twickenham 1865 - Versailles 1951), Portekiz kraliçesi, Paris kontunun kızı. 1886'da, geleceğin Portekiz kralı (1889-1908) Carlos ile evlendi. Kocası ve büyük oğlu gözlerinin önünde öldürüldü, iki yıl sonra da Manuel II adıyla kral olan (1908-1910) küçük oğlu ülkeyi bırakmak zorunda kaldı.

MARİA-AMELİA SAKSONYALI (Dresden 1724 - Madrid 1760), Napoli (1738-1759) ve İspanya (1759-60) kraliçesi. Polonya kralı August III'ün kızıydı. 1738'de evlendiği Bourbon sülalesinden Carlo VII 1759'da İspanya kralı Carlos III oldu.

MARİA-CAROLİNA (Viyana 1752 -Hötzendorf, Viyana yakınında, 1814), Napoli kraliçesi, imparator Franz I ve Maria Theresia'nın kızı. 1768'de Napoli kralı Ferdinando IV ile evlendi; kral, ülkenin yönetimini kendisine bıraktı. Fransız devrimi'ne karşı, gözdesi lord Acton tarafından da desteklenen şiddetli muhalefeti sonucu, Fransa'ya karşı yöneltilen koalisyonlara katıldı. 1806'da İngilizler'in koruması altında Sicilya'ya sığındı. Gene İngilizler, kendisini 1812'de adadan ayrılmak zorunda bıraktılar.

MARİA-CRİSTİNA DE BORBÓN (Napoli 1806 - Sainte-Adresse, Seine-Maritime, 1878), İspanya kraliçesi, İki Sicilya kralı Francesco I'in kızı. 1829'da, İspanya kralı Fernando VII ile evlendi, ondan iki kızı oldu: İsabel (1830) ve Luisa Fernanda (1832). Kocasının, kardeşi Don Carlos'un hakkını çiğneyerek tahtı kızına bırakmasını sağladı. Fernando VII'nin ölümü üzerine (1833), kızı İsabel II'nin naibesi oldu, Carlos yandaşlarının ayaklanmasına karşı mücadele etmek zorunda kaldı (1833-1839). Gerici bir kişi idi, kendisine liberal bir anayasa kabul ettiren (Granja ihtilali, 1836) liberallerden yararlandı. Soylu bir kişi olmayan muhafız subayı Muñoz'la evlendi, yaptığı evlilik (birkaç çocuğu oldu ve onu Riánsares dükü yaptı) yüzünden saygınlığını kaybetti ve general Espartero tarafından iktidardan uzaklaştırıldı (1840). Diktatörün düşmesi üzerine İspanya'ya geri döndü (1843), büyük bir siyasi nüfuz kazandı, ama 1854 ayaklanması üzerine bir daha geri dönmemek üzere ülkesinden ayrılmak zorunda kaldı.

MARİA-CRİSTİNA DE HABSBURGO —LORENA (Gross-Seelowitz, Moravya, 1858 - Madrid 1929), İspanya kraliçesi. Arşidük Karl-Ferdinand'ın kızıydı. 1879'da İspanya kralı Alfonso XII'yle evlendi, iki kızıyla, kocasının ölümünden sonra bir oğlu (Alfonso XIII) oldu. Büyük kızı Maria-Mercedes adına (1885-86), ardından oğlu adına (1886-1902) naiplik yaptı.

Maria-Cristina askeri ve deniz nişanı, 1890'da ihdas edilen ispanya nişanı. Üç sınıf. Üç eşit çizgili (kırmızı, sarı ve kırmızı) kurdele.

MARİA-LUİSA Dİ BORBONE (Madrid 1782 -Roma 1824), Etruria kraliçesi (1801-1807), Lucca düşesi (1815-1824). İspanya kralı Carlos IV ve Parmalı Maria-Luisa'nın kızı. 1795'te evlendiği Parma in-

fantesi Ludovico 1801'de Etruria kralı oldu. 1803'te dul kaldı; 1807'de kendisine Kuzey Lusitania'yı vaat eden Napoleon Etruria'yı elinden aldı. 1815'te oğlu adına Lucca düklüğü aldı.

MARİA-LUİSA GABRİELA SAVOİALI (Torino 1688 - Madrid 1714), İspanya kraliçesi, Savoia dükü Vittorio-Amedeo II'nin kızı. 1701'de Felipe V'le evlendi ve İspanya Veraset savaşı sırasında kocasının başarısına büyük katkıda bulundu. İkisi de kral olan iki oğulları oldu: Luis I ve Fernando VI.

MARİA-LUİSA PARMALI (Parma 1751 - Roma 1819), İspanya kraliçesi. Parma dükü Filippo'nun kızı, anne tarafından Louis XV'in torunu. 1765'te evlendiği amcası Asturias prensi Carlos, daha sonra Carlos IV adıyla İspanya tahtına oturdu (1788-1808). Bu evlilikten birçok çocuğu oldu. Kocasının zayıflığı karşısında Maria-Luisa, siyasetle etkin bir biçimde ilgilendi ve gözdesi Manuel Godoy'u (1792'de bakan) korudu. Veliaht prens Fernando VII'nin yönettiği hükümet darbesi (mart 1808), Fransa'nın İspanya'ya müdahalesini aklama gerekçelerinden birini oluşturdu (mayıs 1808). Baba ve oğlu tahttan uzaklaştırıldı. Carlos IV ve Maria-Luisa bir daha tahta çıkmadılar ve Godoy ile Napoléon'un tutsağı olarak önce Fransa'da, daha sonra Roma'da yaşadılar. Kraliçe, Roma'da kocasından bir ay önce öldü.

MARİA MAGDALENA → MERYEM (azize)

MARİA-OLİVERA DESPİNA, Bayezit I'in (Yıldırım) kadını (XIV.-XV. yy.). Sırp kralı Lazar I'in kızı. Kosova savaşı'nın (1389) ardından yapılan antlaşmaya bağlı olarak dostluğu güçlendirmek için, savaşta ölen babasının yerine geçen kardeşi Stefan tarafından Bayezit I ile nikâh kıyılarak evlendirildi (1390). İki kızı oldu. Ankara savaşı'ndan sonra kızlarıyla birlikte Bursa Yenişehir'de yakalanarak Kütahya'daki Timur'un yanına götürüldü. Kimi kaynaklar, Timur'un bu kadını bir saki gibi kullandığını, bu yüzden daha sonraki padişahların nikâh kıyarak evlenme geleneğine son verdiklerini yazarlar. Maria'nın sonraki yaşamı hakkında bilgi yoktur.

MARİA-THERESİA (Viyana 1717 - ay. y. 1780), Avusturya arşidüşesi, imparatoriçe (1740), Macaristan (1740) ve Bohemya (1743) kraliçesi. Karl VI ve Elisabeth von Braunschweig-Wolfenbüttel'in büyük kızı. Sağlam bir eğitim gördü ve 15 yaşından başlayarak bakanlar kuruluna katıldı. İmparator, onun yerine geçmesini sağlayacak ve Habsburglar'a ait toprakların parçalanmasını önleyen Pragmatische* sanktion'u kendi devletlerine ve avrupa devletlerine kabul ettirdi. Karl VI ölünce (1740), komşu devletler, yeteneksiz bir adam olan Franz I ile 1736'da evlenen 23 yaşındaki bu genç kadının elinden her şeyi kolayca alabileceklerini sandılar. Friedrich II Maria-Theresia'dan Silezya'yı aldı (1740-41); Avusturya tahtına oturmayı amaçlayan Bavyeralı Karl-Albrecht, Fransızlar'ın yardımıyla Linz'e ve Prag'a yerleşti ve 1742'de kendisini imparator seçtirdi. Ama Maria-Theresia harekete geçmesini bildi, Hannover'den kaygılanan İngiltere ile birleşti, Macarlar'ın güvenini kazandı ve devletlerini kurtardı. Ama Avusturya Veraset* savaşı'nda (1740-1748) Silezya'yı yitirdi.

1745'te Maria-Theresia, kocasını imparator seçtirdi. Geleneksel olarak Prusya'nın müttefiki olan Fransa ile ittifakı Versailles antlaşması'yla somutlaştı. Ama Friedrich II'ye karşı yapılan Yedi Yıl savaşı (1756-1763) Kutsal İmparatorluk'u zayıflattı ve Maria-Theresia'nın Silezya'yı geri almasına olanak vermedi.

Ülke içinde Maria-Theresia, devletlerini yeniden örgütleyerek güçlendirdi ve yeni kayıplara uğramalarını önledi. Son derece muhafazakâr olmasına karşın aydın despot olarak göründü, ama Macaristan'ı kollamak zorunda kaldı ve 1741'de bu ülkeye ayrıcalıklar tanıdı. Miras yoluyla geçen devletlerde, Haugwitz ve Kaunitz adlı bakanların görüşünü alarak yönetimi basitleştirdi ve yerel devletlerin yetkilerini azalttı. Bohemya ve Avusturya sanşölyelikleri birleştirildi. Bir kadastronun düzenlenmesiyle artan vergi geliri sayesinde orduyu güçlendirdi ve yeniden örgütledi. Kilise'nin yükümlülüğündeki öğretim alanı başta olmak üzere, birçok reforma girişti. Cizvitler tarikatı ortadan kaldırıldı. Viyana Üniversitesi ve kütüphane yeniden düzenlendi. İmparatoriçe ekonomi alanında da önemli işler yaptı. Devletlerinin kaynaklarını değerlendirmek ve geçimini sağlayarak nüfusu artırmak için uzmanlaşmış yabancı işgücüne başvurdu, madenciliğe, metalürji ve dokuma sanayilerine yardım etti. Sade bir yaşam süren Maria-Theresia, ailesine her zaman çok bağlıydı. 5 oğlu (bu arada Joseph II ve Leopold II) ve 10 kızı (bu arada Marie-Antoinette ve Maria-Carolina) oldu. Franz I ölünce (1765) iktidarı bırakmayı düşündü, ama naipliğe ortak olan oğlunun atılganlığından korktu ve radikal reform isteklerini engellemek için tahtta kaldı; buna karşılık oğluna ordu ve diplomasi alanında geniş yetkiler verdi. Polonya'nın ilk pay-

Bk. resim sayfa 7806

laşılmasına ses çıkarmadı (1772), ama oğlunun Bavyera'yı ilhak etme girişimini pek desteklemedi (1778-79).

Maria-Theresia nişanı, 1757'de Avusturya imparatoriçesi tarafından ihdas edilen ve 1919'da kaldırılan nişan. 160 yılda 928 kişiye verildi. Üç derece. Kırmızı şeritli beyaz kurdele.

Maria Laach manastırı, Almanya'da (Rheinland-Pfalz), Koblenz'in K.'inde, Laach gölü kıyısında benedikten manastırı. Bir kriptası, karşılıklı iki koroyeri, iki çaprazsahnı ve altı kulesi bulunan, tonozlarla örtülü 1093-1177 arasında yapılmış roman üslubunda kilise, daha çok XIII. yy.'dan kalma atrium-narteks.

Maria Stuart, Schiller'in manzum dramı (1800). Klasik bir trajedi gibi yalın olan bu oyunda Mary Stuart'ın ölümü anlatılır ve hak etmediği bir yazgıya boyun eğen Maria Stuart'ın tutumuyla Elizabeth'in hesaplı ve iki yüzlü davranışı kıyaslanır.

Türkçeye ilk kez A. Nihat tarafından çevrildi (1920). Recai Bilgin'in çevirisinden İstanbul Şehir tiyatrosu'nda (1946) ve Ankara Devlet tiyatrosu'nda (1953) oynandı.

MARİABAN körfezi, Birmanya'da körfez, Rangoon'un D. ve G.-D.'sunda. Körfezin adı Saluen'in deltasında, eski bir krallığın başkenti (XIII. yy.) olan Martaban kentinden gelir. Alçak, mangrov ormanlarıyla sınırlı kıyı, İravadi, Sittang ve Saluen'in deltalarından oluşmuştur. Başlıca limanları: Rongoon ve Mulmein.

MARİALİT a. (fr. *marialite*). Miner. Kuvadratik sistemde yer alan, skapolitler (ya da verneritler) grubundan, klorlu ve sülfatlı doğal sodyum alüminosilikat.

MARİANA, Brezilya'da (Minas Gerais) kent, Ouro Preto'nun K.-D.'sunda; 7 500 nüf. Bu eski kentte, sömürge döneminden kalma birçok kilise ve sivil anıt vardır.

MARİANA adaları, Mikronezya'da takımada, Büyük Okyanusta, 14° ve 20° K. enlemleri arasında kuzeyden güneye 900 km boyunca uzanan yay biçiminde dizilmiş 15 volkanik ve dağlık adadan oluşur. 1521'de Macellan tarafından keşfedilen takımada 1565'te İspanyollar'ca işgal edildi ve Cizvitler 1668'den başlayarak kızıl derili Chamorrolar'ı hıristiyanlaştırdılar. 1898'de en geniş ve en güneydeki Guam adası, amerikan toprağı haline geldi. Takımadanın geri kalan bölümünü (404 km²; 16 800 nüf; yönetim merkezi *Garapan*) 1899'da İspanyollar Almanlar'a sattı. 1914'ten 1945'e kadar Japonya'nın yönetiminde kalan adalara, 40 000 japon yerleşerek koloniler kurdu ve işletmeler (şekerkamışı) oluşturdu. 1944'te Amerikalılar Saipan'a çıkınca, 1945'te Japonlar, ülkelerine döndüler. ABD, 1947'de Birleşmiş milletler'in onayıyla Mikronezya adalarında bir manda yönetimi kurdu. 1976'da "himaye altındaki topraklar" ikiye bölününce Mariana adaları, 1977'de bir referandum sonunda, "Kuzey adaları Commonwealth'i" adıyla ABD'ye bağlı bir eyalet oldu. Bugünkü halkı, hem Chamorrolar hem de Caroline adalarından gelen göçmenlerden oluşur. Nüfus özellikle, yönetim merkezinin de bulunduğu en büyük ada olan Saipan'da (124 km²) yoğunlaşmıştır. Yağışlar boldur (2 000-2 800 mm), ama doğal ormanların yerini çoğu yerde ikincil ormanlar ya da, özellikle Tinian'da büyükbaş hayvan sürülerinin otladığı savanlar almıştır. Guam ve askeri üsler için yapılan meyve ve sebze yetiştiriciliği, bir kaç çeltik tarlası, seyrek hindistancevizi ağacı bahçeleri ve çok olmayan balıkçılık, yeterince değerlendirilmeyen takımadanın geçim kaynaklarıdır. Turizmin önemi, Guam'a oranla çok daha azdır.

MARİANA çukuru, Büyük Okyanus'un batısında çukur, 1982'ye kadar ölçülebilen en büyük derinlik (– 11 034 m); D. kenarında, uzunluğu yaklaşık 2 500 km, ortalama genişliği 70 km olan Mariana takımadası vardır.

MARİANA DE LA REİNA (Juan DE), ispanyol tarihçi ve cizvit (Talavera de la Reina 1536 - Toledo 1624). Roma, Palermo ve Paris'te tanrıbilim okuttu, sonra Toledo'daki evine çekilerek *Historia General de Espana* (Genel İspanya tarihi) adlı yapıtını yazdı (latince [1592] ve castilla dilinde [1601]). *Del Rey ej de la institucion Real* (Kral ve krallık üzerine) [1599] adlı kitabında, bir tiranın uyrukları tarafından yargılanıp öldürülebileceğini kabul ediyordu.

MARİANA AVUSTURYALI (Viyana 1634 - Madrid 1696), İspanya kraliçesi, imparator Ferdinand III'ün kızı. 1649'da amcası İspanya kralı Felipe IV'le evlendi. 1665-1675 arasında, oğlu Carlos II'nin küçüklüğü sırasında naiplik yaptı. Hüküm-

Prado müzesi

Maria-Cristina de Borbón
Vicente López'in yapıtı (ayrıntı)
Prado müzesi, Madrid

Lauros-Giraudon

Parmalı Maria-Luisa
Goya'nın bir portresinden (1789) ayrıntı
Prado müzesi, Madrid

Gohier-Pitch

Mariana adalarında Pagan adası

C.F.L.-Giraudon

Maria-Theresia
Avusturya imparatoriçesi
Joseph Ducreux'ye mal edilen
bir portreden ayrıntı
Versailles şatosu

Lauros-Giraudon

Marie **Leszczyńska**
Nattier'in bir portresinden
ayrıntı
Cognacq-Jay, Paris

Giraudon

Marie de Médicis
Rubens'in resmi
Prado müzesi, Madrid

darlığının büyük bölümünde çok etkiliydi, avusturyacı partinin başındaydı.

MARİANA NEUBURGLU (Düsseldorf 1667 - Guadalajara 1740), İspanya kraliçesi, Pfalz Seçicisi Philipp-Wilhelm'in kızı. 1690'da, Orléanslı Marie-Louise'den dul kalan İspanya kralı Carlos II'yle evlendi. Gururlu davranışları İspanyollar'ca hoş görülmedi. İspanya verasetini Viyanalı Habsburglar'a kazandırmaya çalıştıysa da başaramadı. Victor Hugo kendisini *Ruy Blas*'ın kadın kahramanı yaptı.

MARİANAO, Küba'da kent, Havana'nın batı banliyösü; 455 000 nüf. Konut ve sanayi (bira fabrikası, ilaç sanayisi, kırtasiye, tütün, hazırgiyim) merkezi.

Marianne'ın kaibi *(les Caprices de Marianne)*, Alfred de Musset'nin 2 perdelik komedisi, 15 mayıs 1833'te *Revue des deux Mondes*'da, 1834'te *Un spectacle dans un fauteuil*'de yayımlandı ve 1851'de sahnelendi. Marianne, kendisini seven sıkılgan ama samimi Coelio'ya kendisini sevmeyen neşeli ve uçarı kuzeni Octave'ı tercih eder. Arkadaşı Octave'ın kendisine ihanet ettiğini sanan Coelio, Octave'a kurulan bir tuzağa bile düşer ve ölür. Uyanık ve yüzsüz Octave ile duygulu ve içli Coelio, Musset'nin kişiliğinin ve XIX. yy. gençlerinin iki yönünü gösteren canlı örneklerdir.

MARİANO (Mariano Eusebio GONZÁLEZ, **Luis** —denir), ispanyol şarkıcı ve oyuncu (İrún, İspanya, 1914 - Paris 1970). F. Lopez'in *la Bella de Cádiz* (1945) adlı operetinde başrol oynayarak kendini kabul ettirdi. Sıcak sesi, neşesi, kibarlığı ve Valentino'yu andıran fiziğiyle izleyiciyi büyüledi. Oynadığı birçok müzikli oyunun filmi de yapıldı: *la Belle de Cadix* (R. Bernard'ın, 1953), *L'Aventurero de Sevilla* (L. Vadja'nın, 1953), *le Chanteur de Mexico* (R. Pottier'nin, 1956), *Quatre Jours à Paris* (A. Berthomieu'nün, 1955) vb.

MARİÁNSKE LÁZNE, esk. alm. **Marienbad,** Çek Cumhuriyeti'nde (Batı Bohemya bölgesi) kent, Císarsky les'in (İmparatorluk ormanı) eteğinde; 13 400 nüf. 1818'de açılan bu büyük kaplıca. Çek Cumhuriyeti'nin başlıca tatil ve dinlenme merkezlerinden biridir. Kongre merkezi.

MARİANTHUS a. Avustralya'da yetişen ve sıkı salkım durumunda kokulu çiçekler açan sarılgan ağaççık. (On beş kadar türü vardır. Pittosporaceae familyası.)

MARİÁTEGUİ (José Carlos), perulu siyaset adamı ve denemeci (Lima 1895 - *ay. y.* 1930). 1919-1923 arasında Avrupa'da sürgünde kaldı. İtalyan komünist hareketinin kuruluşuna katıldı ve marxçılığı benimsedi. Başlangıçta bağlandığı APRA'dan ayrılarak Peru Komünist partisi'ni kurdu (1928); partinin ilk genel sekreteri oldu. 1926'dan 1930'a dek siyasal ve yazınsal eleştiri dergisi *Amauta*'yı yönetti; dergide marxçılığın Latin Amerika koşullarına uygun bir şekilde uygulanması yönünde çaba harcadı: Peru'da "yerli sorunu", ona göre "toprak sorunu"na bağlanmalıydı (*Siete ensayos de interpretación de la realidad peruana* [Peru gerçeğinin yorumlanması üzerine denemeler], 1928).

MARİAZELL, Avusturya'da (Steiermark) burg, Enns'in kolu Salza'nın kıyısında; 2 300 nüf. Avusturya'nın en çok ziyaret edilen hac yeri (Meryem ile Çocuk İsa'nın ahşap heykeli [XII. yy.], XIV, XVII ve XIX. yy.'dan kalma bugünkü kilisededir [sanat eserleri, kutsal eşyalar]). Yazlık sayfiye ve kış sporları merkezi (yüksl. 868 -1 624 m).

MARİB, Yemen'de yer, Sana'nın doğusunda, eski Saba krallığı'nın başkenti (İ.Ö. IV. yy. - İ.S. IV. yy.). En ünlü anıtları, İ.Ö. IV. yy.'dan kalma tapınak ile İ.Ö. V. yy.'dan ve İ.S. VI. yy.'a (kentin yıkıldığı dönem) kadar kullanılan, 600 m uzunluğundaki toprak barajdır.

MARİBO, Danimarka'da kent, Lolland adasında; 5 300 nüf. Katedral, XV. yy.'dan kalma eski manastır. Piskoposluk müzesi. Kimya ve besin sanayileri.

MARİBOR, Slovenya'da kent, Drava kıyısında; 106 113 nüf. Sur kalıntıları. XII.-XVIII. yy.'dan kalma, roman ve barok üslubunda katedral. XV. ve XVIII. yy.'da yapılan şato (bölge müzesi). Güzel sanatlar galerisi. Otobobil yapımı (motor ve montaj). Kimya sanayisi. Sayfiye merkezi. —Yakınında hidroelektrik fabrikası.

MÂRİC a. (ar. *māric*). *Esk.* **1.** Dumansız ateş, alev. **—2.** Dumansız barut.

MARİCA a. Tropikal Amerika ve Afrika'da yetişen köksaplı çokyıllık otsu bitki. (Kılıcımsı ve iki sıralı olan yaprakları meşin gibi serttir; kısa sürede dökülen çiçekleri, yaprak gibi yassı bir sapın ucunda toplu haldedir. Süsengiller familyası.)

MÂRİD sıf. (ar. *mārid*). *Esk.* Ayak direyen, inatçı.

BOURGOGNE

MARİE (Brüksel 1457 - Brugge 1482), yasal Bourgogne düşesi (1477-1482). Atak Charles ile İsabelle de Bourbon'un kızı. Acıklı koşullar altında babasının yerine geçti (5 ocak 1477). Louis XI, Bourgogne'u, Picardie'yi, Artois ve Boulonnais'yi ele geçirdi ve Marie'ye, yedi yaşındaki veliaht ile evlenmesini önerdi. Hollanda kentleri ayaklandı ve Marie, onlara, "Büyük Ayrıcalık"ı tanımak zorunda kaldı (11 şubat 1477). Genç düşes, geleceğin imparatoru arşidük Maximilian'ın kişiliğinde bir koruyucu buldu ve onunla evlendi (1477). İki çocuğu oldu: Güzel Felipe ve Avusturyalı Margherita. Attan düşerek öldü.

FRANSA

MARİE DE MÉDİCİS (Floransa 1573 - Köln 1642), Fransa kraliçesi. Toscana büyük dükü Francesco I ile Avusturya arşidüşesi Johanna'nın kızı. 1600'de Henri IV ile evlendi. Henri IV'ün öldürüldüğü gece (14 mayıs 1610) Parlamento'nun kendisini tam yetkili naip ilan etmesini sağladı; bu tarihte Louis XIII henüz dokuz yaşındaydı. İktidar hırsına karşılık çok zeki olmayan ve siyasal bir eğitimi bulunmayan Marie de Médicis yakın çevresindeki kişiler tarafından yönlendirildi: P. Çoton, papalık elçisi Ubaldini ve özellikle Concini. Bu kişilerin etkisiyle, Henri IV'ün siyasetine bir tepki olarak katolik ve ispanyol yanlısı bir siyaset izledi. Bu siyaset Parlamento ve Sorbonne'da gallikan bir muhalefete yol açtı ve protestanlarla Büyükler'i (Condé, Conti, Vendôme, Bouillon vb.) rahatsız etti. Concini gerçek hükümet başkanı durumuna geldi. Ancak kurduğu hükümet, rüştünü ispatlamasına (1614) rağmen iktidardan uzak tutulan Louis XIII'ün saldırılarıyla çöktü: Luynes'in tasviyelerine uyan genç kral, Concini'yi öldürttü (24 nisan 1617), annesini Blois'ya sürgüne yolladı.

Ancak 1619'da Marie, Blois'dan kaçarak Büyükler'in desteğiyle iki kez oğluna karşı silaha sarıldı ("Anne-oğul savaşları" 1619-20). Richelieu'nün aracılığıyla Louis XIII ile anlaştı. Luynes'in ölümünden sonra yeniden Konsey'e girdi (1622), kralı Richelieu'yü işbaşına getirmeye ikna etti (29 nisan 1624), Richelieu Başbakan oldu. Kardinalin, oğlu üzerindeki etkisini kıskanan Marie, Richelieu'nün izlediği hoşgörü siyasetiyle habsburg karşıtı siyasete karşı olan katoliklik yanlısı partiyi destekledi. Louis XIII bu partiye karşı tavır aldı ve annesini Compiègne'e sürdü (1631). Marie, Louis XIII'ten Fransa'ya dönme izni almaya çalıştıysa da bunu başaramadı ve 1642'de Köln'de öldü.

Marie de Médicis'in yaşamı, Rubens'in yaptığı, yirmi bir alegorik resimden oluşan dizi (Louvre); 1622'de, Luxembourg sarayı'nın bir galerisini süslemek için kral Henri IV'ün dul eşi Marie de Médicis tarafından sipariş edildi. İlk taslakları Paris'te yapan Rubens, Anvers'deki atölyesinde, öğrencilerinin yardımıyla, bunları tekrar elden geçirdi; büyük boyutlu tablolardan oluşan dizi, 1623-1625 arasında Paris'te tamamlandı; ancak tablolar 1778'de yerlerinden alındı ve 1815'de Louvre'a yerleştirildi. 1900'de eski Napoléon III salonu'na konulan tablolar, 1953'te yeni bir düzenlemeyle sergilenmeye başlandı. "Médicis galerisi"nin bu tuvalleri, siyasal açıdan oldukça ikincil olayları betimlemekle birlikte, yaratım gücü ve renk zenginliği bakımından büyük değer taşırlar.

MARİE LESZCZYŃSKA (Breslau 1703 - Versailles 1768), Fransa kraliçesi, Polonya'nın tahttan indirilen kralı Stanisław I Leszczyński'nin kızı. Babasıyla birlikte kaçarak önce İsveç'e (1709), sonra Zweibrücken prensliğine (1714), daha sonra da Wissembourg'a (1718) gitti. 1725'te, o tarihte Başbakan olan Bourbon dükünün aracılığıyla Louis XV ile evlendi. Kraldan olan on çocuğundan yedisi yaşadı: veliaht Louis (1729-1765) ve altı kız çocuğu. Kardinal Fleury'ye karşı Bourbon dükünü desteklediğinden (1726), Louis XV'in güvenini yitirdi. Dindar ve merhametli bir kadın olan Marie, bunun üzerine, Veliaht, Luynes dük ve düşesi, Rohan kardinali, başkan Hénault, Maurepas ve Argenson kontundan oluşan bir aile çevresi içine kapandı. Sofular partisi (ya da aile partisi) denen bu çevre, filozoflara, janseniusçulara ve kralın gözdelerine karşı bir birlik oluşturuyordu.

KUDÜS

MARİE MONFERRATOLU (1191 -1212), Kudüs kraliçesi (1205-1212). Seçilerek kral olan Monferratolu Corrado ve Kudüs kraliçesi İsabelle I'in kızıydı; kendisini Jean de Brienne'le evlendiren (1210) Jean d'İbelin'in vesayeti altında hüküm sürdü. Geleceğin Kudüs kraliçesi İsabelle II'yi dünyaya getirdikten sonra öldü.

DİĞERLERİ

MARİE DE FRANCE, fransız kadın şair (1154-1189), İngiltereli Henry II zamanında yazdığı *Lais* adlı ünlü şiir kitabıyla tanınan Marie de France'ın büyük bir olasılıkla *Espurgatoire saint Patrice*'in de yazarı olduğu sanılmaktadır. Breton ezgi ve öykülerinden yararlanan şair, kurtuvazi geleneğine bağlılığı, klasik kültürü, simge anlayışı ve gerçeğe yakın kalma eğilimine rağmen, peri masalları geleneğiyle anlattığı serüvenleri kadınsı bir bakış açısından ele alışıyla da dikkati çeker.

MARİE (Jean Étienne), fransız besteci (Pont-l'Évêque 1917). Öğretmenlerinden olduğu Schola cantorum'da bir elektronik

müzik stüdyosu ve bir araştırma merkezi kurdu (1966). Meksikalı besteci Julián Carrillo'nunkine yaklaşan bir anlayışla mikro-aralıkları kullandı. Manyetik bant için 3 bölümlü elektroakustik senfoni *S 68* (1969); başlangıç dışında, 240 saat boyunca aralarında senkronizasyonun bulunmadığı sonsuz dönüşlü 3 stereo bant için *BSN 240* (1969); 3 teyp ve org için *Tanrı'nın sözü* (1972) gibi elektroakustik yapıtlar besteledi. Müzik sorununu çözümlemek amacıyla, Xenakis'inkine yaklaşan bir matematik formülasyon geliştirdi ve bunu *l'Homme musical* (1976) adlı yapıtında açıkladı. Mikro-aralıklara göre akortlanmış taşınabilir bir sentetizör yaptı ve bununla yeni yapıtlarını çaldı: *İrrationnelle Homothétie* (1979); *Fractal-Fugiral I -IV* (1978-1981).

Marie tiyatrosu → MARİYNSKİY.

Marie hastalığı, AKROMEGALİ'nin eşanlamlısı.

MARİE-ADÉLAÏDE DE NASSAU (Berg şatosu 1894 - Hohenbourg, Alsace, 1924), Lüksemburg granddüşesi (1912-1919). Grandük Guillaume IV'ün büyük kızı ve vârisi. 1914-1918 arasında devletini alman birlikleri işgal etti, ocak 1919'da yerini kız kardeşi Charlotte'a bırakarak karmelitler manastırına çekildi.

MARİE-ADÉLAÏDE SAVOİALI (Torino 1685 - Versailles 1712), *Bourgogne* düşesi, sonra Fransa Dauphine'i. Savoia dükü Vittorio Amedeo II'nin kızı. 1797'de Büyük Veliaht'ın büyük oğlu Bourgogne dükü Louis'yle evlendi, doğurduğu üç erkek çocuktan ikisi yaşadı: Bretagne dükü Louis (öl. 1712) ve geleceğin Louis XV'i.

MARİE-AMÉLİE DE BOURBON (Caserta 1782 - Claremont 1866), Fransızlar'ın kraliçesi. Napoli kralı Ferdinando IV ve Avusturya arşidüşesi Maria-Carolina'nın kızı. 1809'da evlendiği Orléans dükü, sonradan kral Louis-Philippe oldu (1830 -1848). Yaşamını, sekiz çocuğunun eğitimine adadı. 1848'de Fransa'dan ayrılmak zorunda kaldı ve kralla birlikte İngiltere'ye çekildi.

MARİE-ANNE CHRİSTİNE VİCTOİRE BAVYERALI (Münih 1660 - Versailles 1690), Fransa veliaht prensesi. Bavyera Seçicisi Ferdinand'ın kızı. 1680'de Louis XIV'ün oğlu veliaht prens Louis'yle evlendi. Bourgogne dükü Louis, Anjou dükü Philippe (sonra İspanya kralı Felipe V oldu) ve Berry dükü Charles bu evlilikten doğdu.

MARİE-ANTOİNETTE (Viyana 1755 - Paris 1793), Fransa kraliçesi. İmparator Franz I ile Avusturya imparatoriçesi Maria -Theresia'nın kızı. 15 yaşındayken, Choiseul'ün Avusturya politikası gereğince dauphin Louis (gelecekteki Louis XVI) ile evlendirildi ve ona dört çocuk verdi (bunlardan biri geleceğin Louis XVII'sidir). Önce dauphin eşi, sonra kraliçe olan (1774) Marie-Antoinette, sarayda, kayınbiraderleri Artois kontu ile Provence kontu ve kuzeni Orléans dükü tarafından düzenlenen çirkin iftiralara uğradı. Louis XVI'nın kendisini bırakması üzerine, Versailles bahçelerinde yapay bir kırsal peri ülkesini andıran Hameau de Trianon'a çekildi; burada kendine fantezi çevresi kurdu, ülke tam bir mali bunalım içindeyken, görkemli döşemeleri, yaşam tarzı ve çevresindeki açgözlü dalkavukları (Polignaclar, Lamballe prensesi) için akla durgunluk veren harcamalar yaptı, böylece kısa zamanda halk katında saygınlığını yitirdi. Hakkında çıkarılan kötü söylentiler, bazı dolandırıcıların "Gerdanlık" olayını (1785-86) düzenlemelerine yol açtı ve bu olaydan lekelenmiş olarak çıktı.

Marie-Antoinette'in çok sağlam ve dengeli olan gerçek kişiliği, anne olduğunda (1778) ve yıkım günlerinde kendini gösterdi. Zeki bir kadın olan kraliçe, politik beceriksizliğini bildiği Louis XVI üzerinde yavaş yavaş büyük bir etki kurdu. Habsburg sarayının mutlakıyetçi geleneklerine uygun ve meşruti krallık ilkelerine karşı bir eğitim görmüş olmasına karşın birtakım reformlar önerdi: örneğin, kralın basın özgürlüğünü ve eyalet meclisleri kurulacağını açıklayan söylevi (23 temmuz 1789), kraliçenin esiniyle hazırlandı. Ancak kurulu düzene körü körüne bağlıydı ve halk kitlelerinin özlemlerini bilemiyordu. Varennes'e kaçışı (20-21 haziran 1791) o planladı, ailesini ve Ancien Régime'i kurtarmak için bütün umudunu yabancıların müdahalesine bağladı: savaş ilan edildikten sonra (20 nisan 1792), Dumouriez'nin planlarını Viyana sarayına verdi. Bu nedenle, devrimcilerin gözünde soyluların "ihaneti"nin canlı örneği oldu. Yurtseverlerin kinini çeken Marie-Antoinette, gerek 13 ağustos 1792'de kral ve yakınlarıyla birlikte hapsedildiği Temple'da, gerekse 1 ağustos 1793'te yalnız başına kapatıldığı Conciergerie'de ve daha sonra ihtilal mahkemesi huzurunda (12 ekim) büyük bir onur ve kişilik örneği verdi. Ölüme mahkûm edildi ve 16 ekim 1793'te giyotine gönderildi.

—İkonogr. Ressamı bilinmeyen bir alman resmi, geleceğin Fransa kraliçesini küçük bir çocuk olarak, Schönbrunn'da (Viyana, Hofburg) bale yaparken, gene ressamı bilinmeyen bir pastel, onu 14 yaşındaki haliyle gösterir (Versailles şatosu müzesi). Ducreux, evlenmesinden birkaç yıl önce Viyana'da onun bir portresini yaptı. Drouais'nin bir yapıtı, *Dauphin'in eşi Marie -Antoinette gençlik tanrıçası kılığında* (Chantilly) adını taşır. Marie-Antoinette'in en iyi, en övücü portre ressamı, birçok kez yalnız ya da çocuklarıyla birlikte (Versailles) resmini yapan Madame Vigée -Lebrun'dür. Bu arada, isveçli iki sanatçı olan Roslin ve Wertmüller'in portrelerini de anmak gerekir (Wertmüller, onu birinci dauphin ve ana-kraliçe ile birlikte gösterir). Kucharski'nin bir pasteli Varennes kaçışı döneminde yarım kalmıştır (Versailles). Jean Louis Prieur, kraliçenin Conciergerie'de, idamından az önce, duygulandırıcı bir portresini yaptı; David, katı gerçekçi bir deseninde, kraliçeyi mahkûmlar arabasında idama giderken gösterdi.

Marieberg fayansları ve porselenleri, 1758'de Johann Ehrenreich'in (1722-1803) Stockholm yakınında kurduğu İsveç fayans imalathanesi. Burada ayrıca 1766'dan başlayarak Pierre Berthevin'in, ardından da Henrik Sten'in (1730 -1797) yönetiminde porselen de üretildi. Ama üretimin ağırlığını daha çok rokay tarzında, boyama çiçekler ve alçak derecede pişirilmiş renkli kabartmalarla bezeli fayanslar (çömlekler, masa ortalarına ya da taraçalara yerleştirilen çanak ve saksılar) oluşturuyordu. 1766'dan başlayarak baskı yöntimiyle gerçekleştirilen bezeklere yer verildi.

MARİE-BERNARD SOUBİROUS *(azize)* → BERNADETTE SOUBİROUS *(azize)*.

MARİE BYRD toprağı, Antarktika'da bölge, Ross denizi'nin B.'sında.

MARİE-CAROLİNE DE BOURBON -SİCİLE, Berry düşesi → BERRY.

MARİEFRED, İsveç'te kent, Mälaren gölünün güney kıyısında; 3 000 nüf. Turizm merkezi. Gripsholm* şatosu.

MARİE-GALANTE, Küçük Antiller'de ada, yönetim açısından Guadeloupe'a bağlıdır, Basse-Terre'den (K.-B.'da) *Marie -Galante kanalı*'yla ayrılır; 157 km²; 13 757 nüf. Havaalanı. Daha çok şekerkamışı üretimiyle geçinen halkı yoğun biçimde göç etmektedir.

MARİEHAMN → MAARİANHAMİNA.

MARİE-JOSÈPHE SAKSONYALI (Dresden 1731 - Versailles 1767). Fransa veliaht prensesi, Saksonya Seçicisi ve Polonya kralı August III'ün kızı. 1747'de Louis XV'in oğlu veliaht Louis ile evlendi ve aralarında Bourgogne dükü Louis (öl. 1761), geleceğin Fransa kralları Louis XVI, Louis XVIII ve Charles X ile Sardinya kraliçesi Marie-Clotilde ve Madame Élisabeth de bulunan 9 çocukları oldu. Sofular partisinin üyesi olarak, Avusturya ittifakını destekledi.

MARİEL, Küba'da liman, adanın kuzey kıyısında, Havana'nın B.'sında. Termik santral. Çimento fabrikası.

MARİE-LOUİSE DE HABSBOURG -LORRAİNE (Viyana 1791 - Parma 1847), Avusturya arşidüşesi, Fransızlar'ın imparatoriçesi (1810), Parma, Piacenza ve Guastalla düşesi (1815). Avusturya imparatoru Franz I ile Napolili Maria-Teresia'nın kızıdır. 1 nisan 1810'da, kısa bir süre önce Joséphine'den boşanan Napoléon ile evlendi; Napoléon, bu evliliği Avusturya ile barış yapılması koşuluna bağlamıştı. 20 mart 1811'de doğurduğu oğlu, Roma kralı unvanını aldı. Napoléon sefere gidince (1813) karısını, sınırlı yetkilerle naibe yaptı. İmparatorun tahttan feragat etmesi üzerine (nisan 1814), babasının yanına gitti ve Yüz gün sırasında Schönbrunn'da kaldı. Roma kralından ayrılınca, Fontainebleau antlaşması'yla imparatoriçe unvanını aldı, Parma, Piacenza ve Guastalla (1816'da) hükümdarı oldu. Napoléon'un ölümünden sonra, Avusturyalı feldmareşal von Neipperg ile kendi statüsüne uygun olmayan bir evlilik yaptı (1821) ve iki çocuğu oldu. 1829'da dul kaldı; Viyana sarayı mabeyincisi Bombelles vikontuyla evlendi (1834).

MARİEMMA (Emma MARTÍNEZ, — denir), ispanyol kadın dansçı (İzcar, Valladolid yakınında, 1912). Estampio'nun öğrencisi. Daha çocukken Paris'te Châtelet topluluğu'yla dans etti. İber yarımadasının (özellikle de İspanya'nın kuzeyinin) halk danslarında ustaydı. Dansına, virtüozca çaldığı kastanyet de eşlik ederdi. Çeşitli ülkelerde tek başına gösteriler sundu. 1947'de Paris'teki Opéra-Comique tiyatrosu için M. de Falla'nın *Büyücü aşkı*'nı koregrafiledi.

MARİENAU → FORBACH.

MARİENBAD a. Genellikle taş olarak kullanılan kibritlerle iki kişi arasında oynanılan oyun. Oyuncuların sırayla bir, üç, beş ya da yedi kibritten oluşan kümelerden son kibrite dokunmamaya çalışarak kibrit almalarına dayanır.

MARİENBAD, Mariánské Lázně'nin almanca adı.

MARİENBURG → MALBORK.

MARİENWERDER → KWİDZYN.

MARİESTAD, İsveç'te kent, Vänern gölü kıyısında, Skaraborg ilinin *(län)* yönetim merkezi; 24 400 nüf. Makine sanayisi. Karton ve kâğıt fabrikası.

MARİETAN (Pierre), isviçreli besteci (Monthey 1935). B. A. Zimmermann'dan (1960), K. Stockhausen ve P. Boulez'den (1961-1963 arasında Basel'de) ders aldı. 1966'da Paris'te Groupe d'études et de réalisations musicales (GERM: Müzik araştırmaları ve uygulamaları grubu) adlı grubu kurdu. 1969'da Paris konservatuvarı'nda ders vermeye başladı. Kent yaşamının müzikal sesleriyle ilgilendi, "meskûn yerlerin müzik yoluyla anlatımı"na yöneldi ve Monthey, Köln, Bonn ve Paris gibi kentlerin cadde ya da sokaklarında dinlediği seslere dayalı yapıtlar besteledi: 24 solocu için *D'instant en instant* (1980).

MARİE-THÉRÈSE AVUSTURYALI (Madrid 1638 - Versailles 1683), Fransa kraliçesi. İspanya kralı Felipe IV ve Élisabeth de France'ın kızı. Henri IV'ün torunu. Pireneler antlaşması (1659) uyarınca kuzeni Louis XIV ile evlendi. Bu antlaşmaya göre, 500 000 altın ekü karşılığında İspanya tahtı üzerindeki haklarından feragat ediyordu. Bu tazminatın ödenmeme-

Giraudon

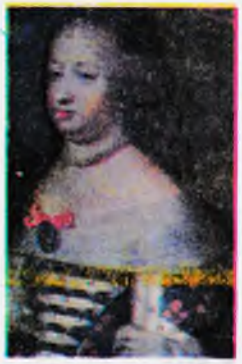

Marie-Antoinette
A. Kucharski (1790, ayrıntı)
Bourbon-Parma kol.

Lauros-Giraudon

Marie-Louise de Habsbourg-Lorraine
Gérard (ayrıntı)
özel kol.

Lauros-Giraudon

Avusturyalı Marie-Thérèse Fransa kraliçesi, Charles Beaubrun'ün yaptığı sanılan bir resimden ayrıntı *Versailles şatosu*

Nadar

Auguste **Mariette**

John Marin *Güneşin batışı* (1914)

si durumunda haklarını koruyacaktı; Louis XIV, İntikal" savaşı'nda antlaşmanın bu hükmünden yararlandı. Avusturyalı Marie-Thérèse kralın gözdelerinin arasında silik bir yaşam sürdü. Louis XIV'ten olan 6 çocuğundan yalnızca biri hayatta kaldı: Louis, Büyük Veliaht (1661-1711).

MARİE-THÉRÈSE CHARLOTTE DE BOURBON, Angoulême düşesi → ANGOULÊME.

MARİETTE (Auguste), fransız mısırbilimci (Boulogne sur Mer 1821 - Kahire 1881). Louvre'un Mısır bölümünde görev aldı (1849) ve Mısır'a gitti. Memfis'i de kapsayan Sakkare'de kazılara başladı (1850). Sfenksli yolu ve Apis boğasının mezarlarının bulunduğu Serapeion'u ortaya çıkardı. Mısır hükümetinin önerisiyle anıtları koruma görevini üstlendi, izinsiz, kaçak kazıları iptal etti, eski eserlerin satışını ve Mısır dışına çıkarılmasını yasakladı. Kahire yakınında Bulak'ta bir müze kurdu (1857) [bugün Kahire* müzesi]. Mısır tapınak mimarlığının en özgün örneklerinden biri olan Seti I tapınağı'nı buldu. Sakkare'deki piramitleri ve mezarları araştırdı (Teb, Abydos). Denderah ve Edfu tapınaklarını ortaya çıkardı, Karnak'ta kazı yaptı. Kendisine hizmetlerinden ötürü paşalık rütbesi verildi. Lahdi Kahire müzesi'nin avlusuna kondu. G. Verdi'nin Aida operasının konusu da onun önerisidir. Yapıtları: *le Serapeum de Memphis* (Memfis Serapeionu) [1857]; *Notice des principaux monuments exposés dans les galeries du musée de Boulaq* (Bulak müzesi galerilerinde sergilenen başlıca yapıtlar üzerine notlar) [1864]; *Dendérah* (Denderah) [5 cilt, 1870-1875]; *les Papyrus égyptiens du musée de Boulaq* (Bulak müzesindeki mısır papirüsleri) [3 cilt, 1871-1878]; *Karnak* (1875); *Catalogue général des monuments d'Abydos* (Abydos anıtları genel kataloğu) [1880].

MARİFE a. (ar. *ma'rife*) *Esk.* Bilgi, hüner; marifet.

—Esk. dilbilg. Arapçada "el" tanımlığıyla anlamı ve kavramı belirtilmiş olan söz. ‖ Türkçede yükleme durumuyla ek almış isim: *kapıyı, gözlüğü* vb. ‖ Türkçedeki ad tamlamalarında tamlayan durumu eki alan ad: *evin bacası, ceketin düğmesi* vb.

MARİFET, -ti a. (ar. *ma'rifet*). **1.** Herkesin yapamayacağı bir şeyi yapma; bir şeyi ustalıkla ve kolaylıkla yapabilme; hüner: *Marifetini göstermek. O da marifet mi, tek eli üzerine amuda kalkanlar var.* —**2.** Can sıkıcı, hoş olmayan, tuhaf davranış: *Oğlunun marifetlerini duydun mu, dün akşam arkadaşlarıyla karakolluk olmuş.* —**3.** *Esk.* Bilgi, bilim. —**4.** *Esk.* Aracı. İkinci el. —**5.** *Marifetiyle,* eliyle, aracılığıyla.

—*Esk. Marifet-perver,* ustalıklı, hünerli. ‖ *Marifet-ullah,* Tanrı'yı anlama.

—Tasav. Kalbin sezgi yoluyla elde ettiği duyuüstü bilgi. (→ ARİF.)

MARİFETLİ sıf. **1.** Bir işi ustalıkla ve kolaylıkla yapabilen; hünerli, becerikli: *Marifetli bir ev kadını.* —**2.** Zor durumlardan kurtulmayı bilen kimse için alay yollu kullanılır: *Çok marifetlisin, işin içinden sıyrılıp suçu bize yükledin.* —**3.** Benzerlerinden daha fazla işe yarar özellikleri olan bir şey, bir makine için kullanılır; hünerli: *Marifetli bir makine. İki dil bilen, marifetli bir papağan.*

Marifetname, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın din, tasavvuf ve bilim konularını kapsayan ansiklopedik yapıtı (1760). Yazar kitabındaki bilgileri oğlu Ahmet Naimi için derlediğini anlatır. Onun önce âlem-i kebir (büyük âlem) dediği evreni tanımasını, sonra âlem-i sagir (küçük âlem) dediği insanı ve onun ruhunu öğrenmesini, daha sonra da ikisinin birliğini kesin biçimde görerek ma...adan (Tanrı'dan başka her şey) uzaklaşmasını öğütler. Yapıtta evrenin yaradılışı, arş, melekler, cennet, cehennem gibi konularda islam inancına uygun bilgiler yinelenir. Aristoteles'ten islam bilginlerinin aktardığı biçimde dört öğe, dört öğenin birleşmesinden de sırayla madenlerin, bitkilerin, hayvanların ve insanın nasıl meydana geldiği anlatılır. Göğün ve yerin küre biçiminde olduğu, Amerika'nın keşfi gibi yeni bilgiler verilirken Kâtip Çelebi'nin *Cihannüma*'sı, İbrahim Müteferrika'nın yayımladığı *Tarih-i Hind-i garbi* gibi yapıtlara dayanılmıştır. İnsan vücuduyla ilgili bölüm ise İbni Sina'nın *Kanun*'una dayanarak Ortaçağ bilgilerini yineler. Son bölümde din ve tasavvuf bilgileri yer alır. Yapıta anlatılan konuları özetleyen manzum bölümler de eklenmiştir. (→ Kayn.)

MARİFETSİZ sıf. Ustalığı, becerisi, hüneri olmayan kimse için kullanılır; hünersiz, beceriksiz.

MARİGNAC (Jean Charles GALİSSARD DE), isviçreli kimyacı (Cenevre 1817 - ay. y. 1894). İtterbiyumu (1878) ve gadolinyumu (1886) buldu.

MARİGNANE, Fransa'da (Bouches-du-Rhône) kanton merkezi. Estaque sıradağının K.'inde; 32 542 nüf. (1992). XIII. ve XVI. yy.'dan kalma kilise. Marsilya'nın havalimanı. Hava taşıtları (helikopter) sanayisi.

MARİGNANO, Melegnano*'nun eski adı.

Marignano savaşı (13-14 eylül 1515), İtalya savaşları sırasında François I tarafından Sion kardinali M. Schiner hizmetinde ve papa Leo X ile Milano dükü Massimiliano Sforza'nın müttefikleri olan İsviçreliler'e karşı kazanılan zafer. Marignano zaferi Milano'nun kapılarını François I'e açıyor ve savaş alanında Bayard tarafından şövalye zırhı kuşatılan krala büyük bir saygınlık kazandırıyordu.

MARİGOT, Martinique'te (Fransa) komün, kuzey-doğu kıyısında; 3 498 nüf. Muz bahçeleri.

MARİGOULE 15 a. Orta ve Batı Fransa'da yetişen, mürekkep hastalığına dayanıklı melez kestane ağacı. (*Castanea sativa* türü ile *C. crenata* türünün çaprazlanması sonucunda elde edilmiştir.)

MARİHUANA a. (amer. isp. sözcük). Hindistan kökenli bir kenevir çeşidinin dişi çiçeklerinden elde edilen uyuşturucu madde.

MARİİNSK, Rusya'da kent, Kuznetsk'in kuzey ucunda, Tomsk ve Anjero-Sudjensk arasında; 40 000 nüf. Besin ve tekstil sanayileri. Kereste sanayisi.

Mariinskaya Vodnaya Sistema → VOLGA-BALTIK IRMAK YOLU.

MARİJNEN (Victor), hollandalı siyaset adamı (Arnhem 1917 - Lahey 1975). Katolik halk partisi üyesiydi (1956), mayıs 1963'ten şubat 1965'e kadar Başbakanlık yaptı.

MARİLİA, Brezilya'da (São Paulo eyaleti) kent, Bauru'nun B.'sında; 125 000 nüf. Kahve ve pamuk üreten bir bölgenin merkezi. Kimya ve besin sanayileri.

MARİLLAC (Charles DE), fransız diplomat ve rahip (Riom 1510'a doğr. - Melun 1560). Avukat (1532), daha sonra Paris parlamento'sunda danışman ve krallık konseyi üyesi (1541). İstanbul'da (1535-1538), Londra'da (1538-1543), daha sonra Karl V'in sarayında büyükelçilik (1548-49) görevinde bulundu. Vannes piskoposluğuna (1550) ve 1557'de Vienne başpiskoposluğuna getirildi.

MARİMBA a. Lamlarından her birinin altında bambu, ağaç ya da sukabağından bir rezonatör bulunan afrika ksilofonu. (Güney Amerika yerlilerinden sonra Orta Amerika ve Antiller'de de benimsenmiştir.)

MARİN a. (fr. *marine*). Güz. sant. **1.** Bir deniz, liman vb. manzarasını betimleyen tablo. —**2.** Tablo şasi boyut'larında ence en uzun olanı.

MARİN, İspanya'da liman ve sayfiye merkezi, Galicia'da (Pontevedra ili), Pontevedra riası kıyısında; 23 000 nüf. Denizcilik okulu. Balıkçılık.

MARİN (John), amerikalı ressam ve suluboya sanatçısı (Rutherford, New Jersey, 1870 - Cape Split, Maine, 1953). Whistler'a duyduğu hayranlık, Fransa'da kübizmle kurduğu belirleyici bağlantıdan önce, sanat anlayışının oluşmasında önemli bir yer tutar. 1909'dan başlayarak, Stieglitz'in Galeri 291'inde, 1913'te de, Armory Show'da yapıtlarını sergiledi. Ertesi yıl, Maine kıyılarını dolaştıktan sonra, denize ilişkin konular ilk resimlerindeki kent manzaralarının yerini aldı; bu çalışmalar hızlı, anıştırmalı bir üslupla ve sanatçıya özgü bir dinamizmle gerçekleştirilmiştir.

MARİNA a. (ital. *marina,* plaj; lat. *marina,* deniz suyu'ndan). Bir mendireğe tahsis edilen kamu arazisi üzerinde bir yat limanıyla konaklama birimlerini bir araya getiren turistik amaçlı tesis.

MARİNA a. **1.** Akdeniz kıyılarında, zengin, iyi limanları bulunan bölge. —**2.** Bir koyun kıyısında, rüzgârlardan çok iyi korunan küçük liman.

MARİNA (Malinnalli ya da Malinçe, —denir), nahuatl kökenli soylu Kızılderili (XVI. yy.'ın ilk yarısı). 1519'da tabascolu şefler tarafından Hernán Cortés'e armağan edildi. Cortés, Marina'yı eşi, danışmanı ve çevirmeni yaptı; ondan Martin adındaki oğlu doğdu. Daha sonra Marina'yı Juan Jaramillo ile evlendirdi.

MARİNATOS (Spyridon), yunanlı arkeolog (Liksurion, Kefalonya, 1901 - Santorini 1974). Uzun süre çalıştığı Girit'te Dreros üçlüsünü buldu. Yaşamının sonlarına doğru Santorini'de, İ.Ö. XVI. yy.'dan kalma, bilinen en büyük Kyklades uygarlığı merkezinde (Akrotiri) kazı çalışmalarına başladı. Başlıca yapıtları arasında, *Kreta und das mykenische Hellas* (Girit ve Mykenai dönemi Yunanistan'ı), [1959] ve *Thera I-V* (1967-1971) sayılabilir.

MARİNDUQUE, Filipinler'de dağlık ada ve il, Mindoro adasının doğusunda ve Luzon adasının güneyinde yer alır, Marinduque açığındaki birkaç küçük adayı da kapsayan ilin yüzölçümü 959 km²'dir; 173 715 nüf. Yönetim merkezi *Boac.* Hindistancevizi ve pirinç tarımı yapılır. Oval biçimli, tepelik adada sığır çiftlikleri ve zengin balıkçılık alanları vardır. Altın, gümüş, demir, bakır madenciliği.

MARİNE a. (fr. *marine;* amer. *marine*'den). İngiliz ve amerikan deniz kuvvetlerinde, deniz piyadesi.

MARİNELLİ (Giovanni), italyan coğrafyacı (Udine 1846 - Floransa 1900). Padova'da, sonra Floransa'da profesörlük yaptı. Malte-Brun tarzında genel coğrafya çalışmalarıyla tanındı (*La Terra,* 1883-1901),

Coğrafya ve sömürge araştırmaları derneği'ni kurdu ve bir italyan coğrafya dergisini yönetti. Birçok yapıtı yayımlandı. İtalya'da modern coğrafyanın doğuşuna katkıda bulundu.

Mariner, gezegenleri ve çevrelerini incelemeye yönelik amerikan uzay sondaları ailesi.

Üç eksenlerine göre dengelenmiş olan Mariner'ler, Pioneer*lardan daha karmaşık bir yapı gösteren ve özellikle, üzerinden uçtukları gökcisimlerinin görüntülerinin elde edilmesinde kullanılan, oldukça ağır (1 t'a kadar) araçlardır; 1979 ve 1981 arasında, önce Jüpiter'i, sonra Satürn'ü inceleyen Voyager 1 ve 2 sondaları, ilk adlarından da (Mariner-Jüpiter-Satürn) anlaşılacağı gibi bu araçlar kategorisine aittir. Mariner tipi sondalar Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter ve Satürn ile bunların uyduları hakkında, yakından gözlemde bulunarak bilgi vermiştir.

Uzay tarihinin gezegenlerle ilgili ilk başarısı, Mariner 2 ile gerçekleştirildi. 27 ağustos 1962'de fırlatılan bu araç, 14 aralık 1962'de Venüs'ün üzerinden, 34 830 km uzaklıktan uçtu ve bu gezegenin yüzey sıcaklığı ile basıncının çok yüksek olması gerektiğini (400 °C ve 20 bardan fazla) ortaya çıkardı; bu sonuç, daha sonra, Sovyetler'in Venera* sondalarıyla da doğrulandı. Venüs, iki başka Mariner aracı tarafından daha incelendi: 1967'de, Venüs'ün 4 000 km uzağından geçen Mariner 5 ve 1974'te, Venüs'ün bulut katmanının ilk yakın görüntülerini gönderen Mariner 10. Bununla birlikte, Mariner 10'un ana hedefi Çobanyıldızı değildi: yörüngesi, Venüs'ün yakınından geçerken değişikliğe uğrayan Mariner 10, Merkür'e doğru yöneldi ve ilk kez 29 mart 1974'te, yalnız 690 km yükseltiden uçarak bu gezegenin binlerce fotoğrafını çekti.

Bunun yanı sıra, Mariner Jüpiter-Satürn/Voyager'in uçuşlarından önce, Mariner programının büyük hedefi Venüs yada Merkür değil, Mars gezegeniydi. Kırmızı gezegenin 9 600 km uzağından geçen Mariner 4, 14 temmuz 1965'te Mars'ın ilk yakın görüntülerini göndermeye başladı. Dört yıl sonra, Mariner 6 ve 7 sondaları, daha çok sayıda (Mariner 4'ün 21 fotoğrafına karşın toplam 201 görüntü) ve daha iyi çözmeli görüntüler elde ederek bu başarıyı yineledi. Daha da önemli bir ilerleme, 1971'de, Mariner 9 ile gerçekleşti: 13 kasımda, bu araç Mars'ın ilk yapay uydusu oldu ve daha sonra bu gezegenin tüm yüzeyinin fotoğrafını çekerek (toplam 7 000 klişeden fazla), volkanlarıyla, kanyonlarıyla, buzul vadileriyle beklenmedik bir dünyanın ortaya çıkarılmasını sağladı ve Viking araçlarının yapılmasına yol açtı.

Bu araçlardan Mariner 1 (1962), Mariner 3 (1964) ve Mariner 8'in (1971) fırlatılışları, taşıyıcı füzelerden kaynaklanan hatalar nedeniyle başarısız oldu.

MARİNES ASKATI a. (Val-d'Oise'daki *Marines*'den). Barton katının askatı. (Eşanl. MARİNEZYEN.)

MARİNETTİ (Filippo Tommaso), italyan yazar (İskenderiye, Mısır, 1876 - Bellagio, Como, 1944). Şiirler ve romanlar yazdı, hicivli dramlarında ve öykülerinde (*Mafarka il futurista*, 1909), öncülüğünü yaptığı ve ilk manifestosunu *le Figaro*'nun 20 şubat 1909 sayısında, ikincisiniyse 1912'de yayımladığı fütürizm*i tanıttı. 1914'te müdahaleden yanaydı; gönüllü olarak Birinci Dünya savaşı'na katıldı ve daha 1919'da taşist cephede yer aldı. Fransızca olarak kaleme aldığı ilk simgeci yapıtları (*Le Roi Bombance*, 1905) daha kalıcı niteliktedir.

MARİNEZYEN a. (fr. *marinésien*). MARINES ASKATI'nın eşanlamlısı.

MARİNGÁ, Brezilya'da kent, Paraná'nın batısında; 173 000 nüf.

MARİNİ (Giambattista) → MARİNO.

MARİNİ (Giovanni Ambrogio), italyan yazar (Cenova 1594'e doğr. - Venedik 1660'a doğr.). *Calloandro sconosciutu* (1640-41) adlı yapıtı avrupa barok roman türünün en başarılı örneklerinden biri oldu.

MARİNİ (Biagio), italyan kemancı ve besteci (Brescia 1597 - Venedik 1663). 1615-1620 arasında Venedik'teki San Marco katedrali'nin kemancılarındandı. Daha sonra Brescia'ya, oradan da Parma'ya gitti (1621). 1623-1649 arasında Neuburg'da Pfalz kontlarının ve Santa Maria della Scala'nın capella yöneticiliğini (1649) yaptı; Ferrara'da Accademia della Morte'yi yöneti (1652). İtalyan ve alman üsluplarını birleştirdiği keman sonatları dışında, ses ve çalgılar için konsertan yapıtlar besteledi.

MARİNİ (Marino), italyan heykelci, ressam ve gravürcü (Pistoia 1901 - Viareggio 1980). Genç yaşta modern sanatın çeşitli eğilimlerinden etkilendi, ama antikçağ (özellikle etrüsk) heykelcilik anlayışından da yararlanmasını bildi. Yüzeylerin işleniş biçimi ve çokrenklilikle elde ettiği biçimsel yalınlığı, mekân gerilimi ve anıtsallıkla bağdaştırmayı başardı. 40'lı yıllardan sonra yapıtlarına egemen olan atlı teması üzerine değişik çeşitlemeler (ağaç, bronz vb. kullanarak) gerçekleştirdi (*Atlı*, 1949, Paris kenti Art moderne müzesi); ayrıca, birkaç ana konuya ağırlık verdi: portreler, figürler, "savaşçılar", "mucizeler", "haykırışlar".

MARİNO, İtalya'da kent, Lazio'da (Roma ili), Albani dağlarının kuzey yamacında; 26 300 nüf. Bağlar.

MARİNO ya da **MARİNİ** (Giambattista), italyan yazar (Napoli 1569 - *ay. y.* 1625). Fransa'da **Cavalier Marin** adıyla tanındı. Yaşadığı dönemin ilk şairidir. XVII. yy. boyunca edebiyattaki barok anlayış üzerinde polemiklere yol açan, eğretilemeler ve karşısavlarla yüklü yapıtları ve o dönemin eleştirmenleri tarafından "marinoculuk" diye tanımlanan üslubu büyük yankılar uyandırdı. Marino'nun şiirde gösterdiği büyük ustalık kadar toplumsal yaşamında elde ettiği olağanüstü başarı da çağdaşlarını oldukça şaşırtmıştır. Başlıca yapıtlarını Paris'te Catherine de Médicis'nin korumasında yayımladı: *La Lira* (1616) adlı şiir kitabının üçüncüsü, "resim, müzik ve gökyüzü üstüne" okumak için dindışı vaazlar *Dicerie Sacre* (1618), yarı hayali, yarı özel göz kamaştırıcı bir müze niteliğindeki *La Galeria* (1620), *La Sampogna* (1620) adı altına topladığı idiller ve başyapıtı niteliğindeki yirmi bölümden oluşan şiiri *Adone* (1623).

MARİNO FALİERO → FALİERO.

MARİNOCU a. Ed. G. Marino'nun yapmacıklı üslubunu benimseyen yazar.

MARİNOCULUK a. Ed. Ayırtedici özelliği şişirilmiş eğretilemelerle karşıtlamaların aşırı derecede kullanılması olan, G. Marino tarzı yapmacıklı üslup.

MARİNOS Surlu, I. yy. sonunda yaşamış yunanlı coğrafyacı. Eratosthenes ve Hipparkhos ile birlikte Antikçağ'da matematik coğrafyayı kurdu.

MARİNOV (Petko), **Petko Paşa** da denir, bulgar yönetici (öl. Diyarbakır 1863). Kula kazasının Gramada köyü muhtarı olarak görev yaparken, Vidin köylerini dolaşarak çevresine eli silah tutan yaklaşık 3 bin kişi topladı. "Petko Paşa" unvanını alarak osmanlı yönetimine karşı ayaklandı; Vidin'deki türk garnizonunu yok etmek amacıyla kenti kuşattı (1850); ancak, yenilgiye uğradı. Ayaklanma bastırılınca, köylüler adına bazı dileklerde bulunmak için oluşturulan kurulun başında İstanbul'a gönderildi. Burada, Vidin ayaklanmasının elebaşlarından olduğu anlaşılarak tutuklanıp Diyarbakır'a sürüldü.

MARİNUZZİ (Gino), italyan besteci ve orkestra yöneticisi (Palermo 1882 - Milano 1945). Gerçekçi operanın en başarılı yorumcularındandı. Kendi melodramlarında da gerçekçiliğin etkisi görülür: *Barberina* (1903), *la Jacquerie* (1918), *Palla de' Mozzi* (1932). —Oğlu GINO (New York 1920) da besteci ve orkestra yöneticisidir.

MARİNZA, Arnavutluk'ta yer, Fier'in D.'sunda. Petrol yatağı.

MARİO (Giovanni Matteo, *cavaliere* DE CANDIA, **Giovanni** — denir), italyan tenor (Cagliari 1810 - Roma 1883). Sahneye ilk kez Paris operası'nda çıktı (*Robert le Diable*, 1838). Sanat yaşamının en başarılı yıllarını Londra ve Paris'te geçirdi. 1841'de kadrosuna girdiği Théâtre-Italien'de Donizetti'nin *Don Pasquale*'siyle (1843) Verdi'nin *Don Carlos*'unu (1844) ilk kez yorumladı. 1847-1871 arasında Royal Italian Opera'nın Covent Garden'daki ve başka ülkelerdeki gösterilerinde rol aldı. Giulia Grisi ile evlendi ve 1860'a değin onunla birlikte sahneye çıktı.

MARİON, bugün **Polis tis Khrysokhu,** Kıbrıs'ta eski kent. Varlığı İ.Ö. XII. yy.'dan itibaren bilinen kent, İ.Ö. 312'de Ptolemaios tarafından yıkılan bir yunan krallığının başkentiydi; yakılıp yıkıldıktan sonra *Arsinoe* adıyla yeniden kuruldu (İ.Ö. III. yy.).

MARİON, ABD'de (Indiana) kent, Wabash'ın kolu Mississinewa kıyısında; 39 600 nüf. Tarım pazarı. Otomobil sanayisi.

MARİON, ABD'de (Ohio) kent, Columbus'un K.'inde; 38 600 nüf. Tarım pazarı. Dönüştürme metalürjisi.

MARİON adası → PRINCE-EDWARD adası.

Marion ameliyatı, idrar kaçırma durumlarında, üretra boynu çevresindeki lifsi doku canlandırıldıktan sonra dikilerek idrar torbası boynunun yeniden oluşturulması.

MARİOPTERİS a. Paleobot. Fosil izlerine Westfalen tabakalarında rastlanan çok büyük yapraklı eğrelti. (Orta damarı sarmaşık gibi sınırsız büyüyebilen bu yapraklarda iki kez çatallaşan tüysü yaprakçıklar bulunuyordu.)

MARİOTTE (Edme), fransız fizikçi, Saint-Martin-sous-Beaune başrahibi (Dijon ? 1620'ye doğr. - Paris 1684). Çoğu mekanikle ve gazların esnekliğiyle ilgili ilk araştırmalarında, Fransa'da deneysel fiziğin kurucularından biri olarak kendini kabul ettirdi. 1660'ta, katıların esnek biçim değiştirmelerini inceledi ve Hooke ile ay-

IPS-P.P.P. kol.

amerikan sondası Mariner 10'un özel oda içinde birleştirilmesi

Caminada

Filippo Tommaso Marinetti

Scala

Marino Marini
Atlı
bronz
Arte moderna galerisi, Roma

Caius Marius
mermer, roma sanatı
Roma uygarlığı müzesi
Roma

Giraudon

Pierre Carlet de Chamblain
de Marivaux
bir XVIII. yy. fransız okulu portresinden
ayrıntı
Versailles şatosu

nı zamanda, buna ilişkin yasayı ortaya koydu. 1666'da, Bilimler akademisi'nin kuruluşu sırasında Paris'e çağrıldı ve burada, fizikçi olarak yer aldı. Topluluğa sunduğu ilk bildiri olan *Observations sur l'organe de la vision* (Görme organı üzerine gözlemler) gözün kör noktasıyla ilgili buluşunu açıklamaktadır. Daha sonra, *Traité de la percussion ou choc des corps* (Çarpma ya da cisimlerin çarpması ya da çarpışması üzerine inceleme) adlı yapıtını yayımladı. 1670'e doğru, Paris gözlemevi'nde, havanın direnciyle ilgili çok sayıda deney yaptı ve bunlardan çıkardığı sonuçları bir yasayla topladı. 1676'da, *De la nature de l'air* (Havanın yapısı) adlı incelemesinde, kendi adını taşıyan ve Boyle'nin da İngiltere'de keşfettiği, gazların sıkıştırılabilirliği yasasını belirledi. *Essai du chaud et du froid*'da (Soğuk ve sıcak denemesi) [1679] donan suyun hacminin arttığını gözlemledi. Optik alanında yazdığı *Essai sur la nature des couleurs* (Renklerin yapısı üzerine deneme) [1681] adlı yapıtında haleler aylalar üzerine bir kuram oluşturdu. Barometre sayesinde hava tahminlerinin ilk temellerini attı. Son olarak, 1686'da La Hire tarafından yayımlanan *Traité du mouvement des eaux et des autres corps fluides* (Suların ve diğer akışkan cisimlerin devinimi üzerine inceleme) adlı yapıtında, hidrodinamiğin ilkelerini araştırdı ve sıvıların, ince çeperde açılmış bir delikten akışını ele alan Torricelli yasasını doğruladı.

Mariotte yasası → BOYLE-MARIOTTE YASASI.

MARIOTTE (Antoine), fransız besteci ve eğitimci (Avignon 1875 - Paris 1944). Paris konservatuvarı'nda C.-M. Widor'un ve Schola cantorum'da V. d'Indy'nin öğrencisi oldu. Saint-Étienne'de orkestra yöneticiliği, Lyon konservatuvarı'nda öğretmenlik yaptı. 1920-1936 arasında Orléans konservatuvarı'nı yönetti. 1936-1939 arasında Opéra-Comique tiyatrosu'nun genel müdürlüğünü yaptı. *Salomé* (1908), *le Vieux Roi* (1911), *Esther* (1925), *Byzance* (1938) gibi lirik dramlar, *Léontine sœurs* (1924), *Gargantua* (1924) gibi opera-komikler ve operetler, senfonik yapıtlar (*Kent izlenimleri*, 1921), melodiler, oda müziği parçaları ve piyano yapıtları (1906 tarihli sonatı önemlidir) besteledi.

MARİS (Jacobus Hendricus), hollandalı ressam (Lahey 1837 - Carlsbad, bugün Karlovy Vary, 1899). 1865-1871 arasında Paris'te etkinlik gösterdi, Barbizon okulu ressamları ve Corot'dan etkilendi. Zaman zaman Vermeer'in vurgularını taşıyan manzara resimleri, Lahey okulunun yapıtları arasında ilk sırayı alır. — Kardeşleri MATTHIJS (Lahey 1839 - Londra 1917) ve WILLEM (Lahey 1844 - *ay. y.* 1910), onun gibi, yapıtlarında, hollanda gerçekçiliğiyle fransız etkisini birleştirdiler. Van Gogh'un hayranlık duyduğu Matthijs'in daha şiirsel, hatta simgeci bir esin gücü vardı; Willem ise yapıtlarında hayvan figürlerine yer veren bir manzara ressamı olarak ilgi topladı.

MARİSA a. Biçimi tabak salyangozuna benzeyen, kavkısı disk biçiminde, yassı ve kapaklı, öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (*Marisa*, Güney Amerika'da özellikle de Brezilya'da tatlısularda yaşar. *Ampullariidae* familyası.)

Marisat, yereksenli uydular aracılığıyla gemilerle telekomünikasyon sağlamak için gerçekleştirilen deneysel program. Üç Marisat uydusu 1976'da, amerikan şirketi Comsat hesabına NASA tarafından fırlatıldı. Bunlar önce amerikan deniz kuvvetlerince, sonra yavaş yavaş özel gemilerce kullanıldı. Bu uydular, avrupa uyduları Marecs*'lerle ve İntelsat* uydularına yerleştirilen yanıtlayıcılarla birlikte, uluslararası uzay deniz telekomünikasyon kuruluşu İnmarsat'ın başlangıç ağını oluşturdu.

MARİSCA a. Kalın ve yüksek saplı, meşin gibi sert yapraklı bataklık bitkisi.

MARİSK a. (fr. *marisque*). Patol. Lifsi bir dönüşüme uğramış olan eski hemoroitlerden oluşan küçük ur.

MARİSMAS *(las)*, İspanya'nın güneyinde bölge, Andalucía'da, Guadalquivir'in taşkın alanında, Sevilla'nın aşağısında. Kışın büyük bölümü sular altında kalan, yazın kurutulan bataklıkların yan yana geldiği, zaman zaman sular altında kalan bir çöküntü alanıdır. Burayı değerlendirme çalışmaları, özellikle iç savaştan beri devam etmektedir. Bölge, ülkenin pirinç üretiminin üçte birini sağlar; modern usullerle yapılan büyük baş hayvancılık gelişmektedir. Las Marismas'ın bir bölümü koruma altına alınmıştır (Coto* de Doñana ulusal parkı).

MARİSTAN a. (fars. *bīmār, -istān; bīmāristān*'dan). *Esk.* Hastane. (→ DARÜŞŞİFA.)

MARİTAİN (Jacques), fransız filozof ve edebiyatçı (Paris 1882 - Toulouse 1973). Kuralcı ve militan bir katolikliği benimsedi (1906), yenithomasçılığın savunucusu oldu ve bergsonculuğu eleştirdi. Paris'te, daha sonra Kanada ve ABD'de (1912-1944) profesörlük yaptı, iki dünya savaşı arasında fransız katolikliğinin yenilenmesinde önemli bir rol oynadı: *Primauté du spirituel* (Tinselin önceliği) [1927] adlı kitabı (1947'de yayımladığı *Humanisme intégral* [Eksiksiz hümanizm] bunu tamamlar), din adamı olmayan, ama dine bağlı bütün bir katolik kuşağın cep kılavuzu oldu.

MARİTİME PROVİNCES, Kanada'da New Brunswick, Nova Scotia ve Prince Edward adasından oluşan iller bütünü. Newfoundland ile birlikte Atlas okyanusu illerini oluşturur.

MARİTZA → MERİÇ.

MARİUS (Caius), romalı general ve siyaset adamı (Cereatae, Arpinum yakınında, İ.Ö. 157 - Roma 86). Süvari sınıfındandı; önce Metelluslar'a bağlı olarak silik bir siyasal kariyer yaptı: 119'da tribunus, 116'da praetor oldu. Zenginleştikten sonra patricius sınıfından Julia ile evlendi. Quintus Caecilius Metellus'un emrinde bir komutan olarak Jugurtha'ya karşı savaşmak üzere Numidia'ya gitti (109); onunla arası açıldı, Roma'ya döndü ve bir yıl için olmak koşuluyla halk tarafından Metellus'un komutanlığına getirildi. Yeniden asker toplanmasına karşı halkın hoşnutsuzluğunu önlemek için proleterleri askere aldı, böylece lejyoneri yalnızca komutanına bağlı ve ganimetle geçinen meslekten asker durumuna getirdi; giderek lejyonun yapısını değiştirdi. Marius, askeri yeteneğini gösterdi: 105'te Jugurtha ele geçirildi. Kimberler'in ve Tötonlar'ın istilası, Roma'da öyle bir terör yarattı ki, orada bulunmamasına karşın Marius üst üste beş yıl konsül seçildi (104'ten 100'e dek). Tötonlar'ı Aix-en-Provence yakınında (101) yok etti. Roma'ya dönünce Marius'un siyaset alanında yeterli olmadığı görüldü: Saturninus ve Glaucia adlı demagogların peşinden gitti; bunlar, Marius'un bir kez daha konsül seçilmesini sağladılar (100). Bu demagogların soylular tarafından katledilmelerine göz yumdu, gözden düştü ve siyaset sahnesinden silindi. Senato, toplumsal savaş sırasında (91-88) Marius'un strateji yeteneğinden yararlandı, ama onu ödüllendirmedi. Yeniden demagoglardan destek alan Marius, daha önce Sulla'ya verilen, Mithridates'e karşı savaşın komutanlığını almayı başardı (88). Ordusuyla birlikte Roma'ya dönen Sulla, düşmanlarını yasadışı ilan etti. Minturnal'de yakalanan Marius ölümden kıl payı kurtuldu, Afrika'ya geçti ve bir sürgünler çetesinin başına geçti. Sulla'nın Doğu'ya hareketinden sonra Etruria'ya çıktı ve Cinna'nın yardımıyla Roma'ya girerek çok sayıda Romalı'yı öldürttü. Yedinci kez konsül oldu (1 ocak 86); görevine başladıktan birkaç gün sonra öldü.

MARİUS (Caius), **Genç** denir, Roma konsülü (İ.Ö. 109'a doğr. - 82), general Caius Marius'un yeğeni ve evlatlığı. 82'de konsül seçildi ve Sulla'ya karşı mücadeleye girişti. Praeneste yakınında yenildi ve intihar etti.

MARİUS (Simon MAİR ya da MAYR, ya da MAYER, lat. — denir), alman gökbilimci (Gunzenhausen, Franken, 1573 - Oettingen ya da Ansbach, Bavyera, 1625). Galilei'den bağımsız olarak, Jüpiter'in dört ana uydusunu gözledi ve bunların ortalama dönemsel devinimlerinin çizelgelerini yayımladı; onların parlaklık değişimlerini bulan ve içlerinden en parlak olanını belirleyen ilk gökbilimci oldu. Bu uydulara adlarını da Marius verdi; Io, Avrupa, Ganimed ve Callisto. Andromeda gökadasının varlığını ilk kez ortaya koydu (1612).

MARİUS MAXİMUS (Lucius), latin tarihçi (İ.S. 165'e doğr. - 230'a doğr.), Suetonius'un yapıtını sürdürerek, Nerva'dan Elagabalus'a kadar romalı imparatorların biyografilerini yazdı. Bu yapıtlar kaybolmuş, ancak *Historia Augusta*'da kaynakça olarak kullanılmıştır.

MARİVAUX (Pierre CARLET DE CHAMBLAİN DE), fransız yazar (Paris 1688 - *ay. y.* 1763). Modernler'i destekledi, tiyatroya yönelmeden önce (*Aşkla incelen Arlequin* [Arlequin poli par l'amour], 1720) parodi ve pastişler kaleme aldı. Law'ın hileli iflası yüzünden tüm servetini yitirdikten sonra, kendini tümüyle edebiyata adadı. Gazete yazıları, tamamlanmamış iki büyük roman (*la Vie de Marianne*, 1731-1741; *le Paysan parvenu*, 1735-36) ve kırk kadar komedi yazdı (*l'Île des esclaves*, 1725; *la Nouvelle Colonie*, 1729; *le Petit-Maître corrigé*, 1734; *Bağış* [le Legs], 1736; *la Surprise de l'amour*, 1722; *la Double İnconstance* 1723; *Gönül ve kısmet oyunu* [le jeu de l'amour et du hasard], 1730; *la Mère confidente*, 1735; *Sahte sırdaşlar* [les Fausses Confidences], 1737; *l'Épreuve*, 1740; *la Dispute*, 1744).

MARİVELES → BATAAN.

MARİYE ya da **MARİYET ÜL KIPTİYE,** Mısır hükümdarı Mukavkıs'ın Hz. Muhammet'e armağan ettiği cariye (öl. 638). Kıpti kökenli Şemun adında birinin kızı olduğu söylenir. Peygamber 629'da bir mektup göndererek Mısır hükümdarı Mukavkıs'ı müslüman olmaya çağırdı. Mukavkıs da buna karşılık Mariye ve kız kardeşi Şirin Mahur'u armağan olarak Peygamber'e gönderdi. Mariye, Hz. Muhammet'in yanında bırakıldı; Şirin de ünlü şair Hassan bin Sabit ile evlendirildi. Mariye, Peygamber'in öteki eşlerinin kıskançlığını üzerine çekecek kadar güzeldi. İbrahim adlı bir oğlu olduysa da, Peygamber'in çok sevdiği İbrahim, çocuk yaşta öldü. Hz. Muhammet öldükten (632) sonra halife Ebubekir ve Ömer çok saygı duydukları Mariye'nin yaşam güvencesini sağlamaya özen gösterdiler.

Mariynskiy ya da **Marie tiyatrosu,** Sen-Petersburg'da, 1859'daki bir yangında yerle bir olan Sirk tiyatrosu'nun arsasında, mimar Catterino Cavos (1801-1863) tarafından 1860'ta yapılmış opera ve bale tiyatrosu. Önceleri Bolşoy'da verilen bale temsilleri, 1860-1889 arasında Bolşoy ve Mariynskiy arasında dönüşümlü olarak, 1889'dan başlayarak da yalnızca Mariynskiy'de yapıldı. 1917-1920 arasında *Mariynskiy devlet tiyatrosu*, 1920-1935 arasında *Devlet akademik opera ve bale tiyatrosu* (GATOB), 1935'ten sonra da *S.M. Kirov devlet akademik opera ve bale tiyatrosu* (Kirov tiyatrosu) diye anıldı.

1738'de imparatoriçe Anna İvanovna'nın emriyle kurulan ve Jean-Baptiste Landet'nin yönetimine verilen, daha sonra da Mariynskiy tiyatrosu'na bağlanan dans okulu, imparatorluk balesinin ünlenmesi-

ni sağlayan üslubu yerleştirdi. Didelot'dan Fokine'e, Petipa ve Cecchetti'nin izinde pek çok büyük dansçı, Mariynskiy tiyatrosu'ndan geçti. XX. yy.'ın tüm yıldızları (bunların çoğu Diaghilev'in Rus baleleri topluluğu'nda dans etti), burada verdikleri derslerle klasik geleneği sürdürdüler.

Mariynskiy kanal, Mariynskaya Vodnaya Sistema'nın (günümüzde Volga-Baltık ırmak yolu) 1810'da açılan bölümü.

MARİZ sıf. ve a. (ar. *maraż*'dan *mariż*). *Esk.* **1.** Hastalıklı, hasta: *"Mariz bir kuvve-i mütehayyilesi vardı"* (H. E. Adıvar). **—2.** *Mariz atmak*, dövmek, dayak atmak (arg.). **—3.** *Mariz-i mütekavvi*, kuvvet kazanan, iyileşmeye başlayan hasta.

MARİZLEMEK g. f. *Arg.* Bir kimseyi dövmek, ona dayak atmak: *Mahallenin gençleri onu köşe başında yakalayıp bir güzel marizlemişler.*

MARJ a. (fr. *marge*). **1.** Ticari bir işlemde zarar tehlikesine karşı ayrılan pay. **—2.** Matbaac. KENAR'ın eşanlamlısı.
—Bank. Verilen bir kredinin tutarı ile bu kredinin geri ödenme güvencesi olarak rehin edilen malların değeri arasındaki fark.
—Bür. ger. *Marj düzeneği*, yazı makinelerinde kâğıdın bir kenarında sabit bir boşluk bırakılmasını sağlayan düzenek.
—İkt. *Marj hesabı* (ya da *marjinal hesap*), bir malın ya da bir hizmetin değerini, bunların son birimine dayanarak belirlemeye çalışan iktisadi düşünce biçimi. || *Marj oranı*, ticari marj oranının KDV dışı alış fiyatına oranı. || *Brüt özkaynak marjı* → NAKİT* AKIMI. || *Dağıtım marjı*, bir dağıtım işletmesinde, bir malın satış fiyatı ile alış fiyatı arasındaki fark. || *Kâr marjı*, satışların tutarı ile alışların tutarı arasındaki fark (*brüt marj oranı*, kâr marjının işletmenin alımlarına bölünmesi sonucudur). || *Ticari marj* ya da *brüt marj*, eşanl. GAYRİ SAFİ KÂR*.
—İşl. ikt. *Marj oranı*, bir firma tarafından gerçekleştirilen gayri safi işletme fazlasının, yarattığı katma değere oranı. (Marj oranı, işletme sonucunun, ücretlerle kâr arasında ne ölçüde bölüşüldüğünün bir göstergesidir.)
—Uluslarar. ikt. *Dalgalanma marjı*, sabit kambiyo sisteminde, bir döviz kurunun kambiyo piyasasındaki resmi paritesinin üstünde ya da altında izin verilen değişme limiti.

MARJA Anjoulu (1370 - Buda 1395), Macaristan kraliçesi (1382-1385/1386 -1395). Macaristan ve Polonya kralı Lajos I'in ikinci kızı. Babasından sonra Macaristan tahtına geçti, kızkardeşi Hedwige'se Polonya'yı aldı. Marja adına ülkeyi yöneten ve onu Lüksemburglu Sigismond ile evlendiren (1385) annesi Elazbieta, tahtı ele geçirmeye kalkışan Sicilya kralı Carlo III'e (1386'da onu öldürttü) ve bir soylular ayaklanmasına karşı koymak zorunda kaldı. Marja, canını o sırada kendisini Macaristan kralı ilan ettiren kocasının yardımıyla kurtarabildi.

MARJA-KAZİMİERA (Nevers yakınında, 1641 - Blois 1716), Polonya kraliçesi. Henri de la Grange d'Arquien'in kızı. Gonzaga ailesinden Luise-Maria ile Polonya'ya (1645). Zamoyski adında bir prensten dul kaldı ve 1674'te Jan III adıyla kral olan Jan Sobieski ile evlendi. Çok etkiliydi, ancak halk tarafından pek sevilmiyordu, oğlunu kral yapma girişimleri başarısız kaldığından, kocası ölünce Diyet meclisi tarafından Polonya'dan kovuldu (1696).

MÄRJELEN, İsviçre'de küçük göl; yüksl. 2 367 m. Aletsch buzulunun suların önünü tıkaması sonucu oluşmuştur.

MARJİNAL sıf. (fr. *marginal*). Toplumun dışında yer alan için kullanılır: *Marjinal bir yaşam sürmek.*
—İkt. Türdeş bir bütüne eklenen son birime denir. || *Marjinal fayda*, marjinalist öğretide, bir mal ya da hizmetin sözkonusu olan son biriminin faydasını belirten kavram. || *Marjinal fiyat*, bir işletmenin para kaybına uğramadan daha aşağısına satış yapmasına olanak bırakmayan değer. || *Marjinal işletme*, maliyet fiyatı, piyasada uygulanan en yüksek satış fiyatına belirgin ölçüde eşit olan işletme. (Bu satış fiyatı düşerse, işletme yok olmaya yüz tutar.) || *Marjinal maliyet*, işletmenin fazladan bir mal ya da hizmet ürettiği zaman yüklendiği toplam maliyet artışı.
—İkt. düş. tar. *Bir üretim etmeninin marjinal verimliliği*, sözkonusu üretim etmeninden bir birim daha kullanılmasıyla elde edilen ürün artışı. (Neoklasik iktisatçılara göre, saf ve tam rekabet durumunda, hiçbir üretim etmeni, hizmetleri karşılığında marjinal verimliliğinin değerini aşan bir gelir sağlayamaz.)
—Olasıl. *Marjinal yasa*, rastlantısal bir eşleşim değişkenler ikilisinin, iki rastlantısal değişkeninden her birinin, öbürüne hiçbir koşul olmaksızın bağlı olduğu yasa. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. ve a. Bir ya da birçok toplumsal sistemin sınırında konumlanmış, bu nedenle de sözkonusu sistemin bireylerine katılamayan ve bu bireylere tanınan ayrıcalıklardan yararlanamayan kimse ya da grup için kullanılır. -
—ANSİKL. *Marjinal yasa.* • Olasıl. X ile Y, örneğin,

$$P_{ij} = P\{X = x_i \text{ ve } Y = y_j\}$$

olmak üzere, sırayla $x_1, x_2, ..., x_n$ ve $y_1, y_2, ..., y_n$ değerlerini alabilen iki değişken olduğuna göre X in *marjinal yasa*'sı $\{x_1, x_2, ..., x_n\}$ ve

$$P\{X = x_i\} = \sum_{j=1}^{n} p_{ij} = p_i$$

den oluşur; Y ninki ise $\{y_1, y_2, ..., y_n\}$ ve

$$P\{Y = y_j\} = \sum_{i=1}^{n} p_{ij} = p_j$$

ile verilir.

MARJİNALİST sıf. (fr. *marginaliste*). Marjinalizmle ilgili olan.

◆ sıf. ve a. Marjinalizm yanlısı.

MARJİNALİZM a. (fr. *marginalisme*). İkt. düş. tar. 1870'e doğru ortaya atılan ve bir ürünün değişim değerinin, onun kullanılabilecek en son biriminin fayda yasası tarafından belirlendiğini ve azalan fayda yasası nedeniyle bu en son birimin faydasının zorunlu olarak en düşük fayda olduğunu savunan iktisat kuramı.
—ANSİKL. İkt. düş. tar. Elimizde çok küçük birimlere bölünebilen (sonsuz küçüklükler düşüncesi) türdeş bir mal bulunsun. Bu malın belli, bir miktarını göz önüne alalım ve iktisadi bir öznenin düşünce yoluyla bu mala uygun karşılıkta birtakım gereksinimlerin tatmininı sağlayan farklı fayda birimleri ya da "dozları" yüklediğini varsayalım. Birbiri ardından düşünülen dozların iktisadi özne için giderek azalan bir "önem" ya da fayda taşıdığı kabul edilirse, en son dozun önemi, ele alınan miktarın nihai faydası ya da nihai faydalılık derecesidir. Günümüzde "nihai fayda" terimi yerine "marjinal fayda" terimi daha çok kullanılmaktadır.

Marjinalist okul, 1870'e doğru Viyana Üniversitesi profesörlerinden Carl Menger, Lozan Üniversitesi'nden Léon Walras tarafından kuruldu. Çok geçmeden okulun içinde çeşitli eğilimler baş gösterdi. Bu eğilimler arasında şunlar sayılabilir: 1. Lozan* okulu ya da matematikçi okul (Walras, sonra V. Pareto); 2. Viyana ya da Avusturya okulu; bu okulun ilk temsilcileri (Wieser ve Böhm-Bawerk) eski Viyana okulunu ya da psikolojik okulu, yeni temsilcileri ise (Mayer, Mises, Strigl, Hayek, Morgenstren, Haberler ve Schumpeter) yeni marjinalist okulu oluşturuyorlardı. 3. Marshall'ın etkisi altında bulunan Cambridge okulu (J. M. Keynes*, bu okuldan çıkmıştır). Bu çeşitli marjinalist akımların ortak niteliği, hepsinin de tümdengelim yöntemine başvurmaları ve "marjinal" denilen bir çözümleme yöntemini kullanmalarıdır. Bu çözümleme yöntemine göre, malların değeri, bu mallarda cisimleşmiş emek miktarına bağlı (klasik iktisatçıların nesnel görüşü) değildir, bu malların kullanılabilir son biriminin faydasına (marj kavramı), azalan fayda yasasından dolayı zorunlu olarak en düşük olan faydaya bağlıdır (öznel kavram). Öyleyse, marjinalist çözümleme, klasiklerin çözümlemesi gibi bir değişim ekonomisindeki fiyat olaylarını ele almakla yetinmez, gerçek bir değer kuramı, yani kişilerce mallar hakkında verilen önem hükümleri kuramını ortaya koyar. Marjinalist çözümleme, değişim olsun ya da olmasın, genel bir iktisadi açıklama yapmayı amaçlar. Marjinalizm gene de klasiklerce belirlenen tam rekabet çerçevesi içinde kaldı. Ancak, klasiklerin sınırları dışına çıkmadıkları *salt iktisat*'ı (yalnızca mantık kuralları üzerine kurulmuş olan ve davranışlarında tümüyle akılcı bir insanın varlığını kabul eden iktisat kuramı), *uygulamalı iktisat*'tan onlara oranla daha iyi ayırdı. Uygulamalı iktisat, ussal ve us dışı, bireysel ve kolektif, psikolojik ve sosyolojik çeşitli karmaşık etmenlerin göz önünde tutulmalarını gerektirir.

MARJİNALLİK a. Toplumsal normlara göre bir kişinin, bir grubun bulunduğu marjinal konum.

MARJİNASYON a. (fr. *margination*). Kad. doğ. *Plasenta marjinasyonu*, bazı plasentalarda görülen, beyazımsı, kalın ve kalkık kenar.
—Hematol. *Çokçekirdekli akyuvar marjinasyonu*, bazı çokçekirdekli akyuvarların damarların çeperine yapışması. (Bunlar kolayca harekete geçebilen bir depo oluştururlar ve marjinal akyuvarlarla dolaşan akyuvarlar arasında basit bir denge vardır. Damar endotelyumuna yapışan çokçekirdekli akyuvarlar dokulara geçebilir ve harap olmadan önce burada başta fagositoz ve bakteri öldürme olmak üzere çeşitli işlevleri yerine getirirler.)

MARJLI sıf. Kenarlarında boşluk bırakılmış şey için kullanılır: *Marjlı defter.*

MARJÖR a. (fr. *margeur*). Foto. Bir yanı menteşeyle bir tablaya tutturulan metal ya da karton çerçeve. (Marjör, duyarlı kâğıdı uygun konumda tutarak baskı yapmakta ve fotoğrafın kenarında beyaz çizgiler bırakmakta kullanılır.)

MARK a. (fr. *marc;* geç. lat. *Marca*, frankça *marka*'dan). **1.** XI. yy.'dan XVIII. yy.'a kadar tüm Avrupa'da yaygın olarak kullanılan germen kökenli ağırlık ölçüsü birimi. (Bir mark 8 paris onsu ağırlığındaydı: 244,75 g, yani bir livrenin üçte ikisi.) **—2.** Eskiden, İskandinavya'da, Livonya'da, Kuzey Almanya'da basılan 1/2 taler değerinde gümüş para.

MARK a. (alm. sözc., frankça *marka*'dan). **1.** Eskiden germen ülkelerinin para birimi. (Bu isim Almanya'da XI. yy.'dan beri kullanılmaktadır.) **—2.** Almanya'nın para birimi *(Deutsche* Mark)*; 100 feniğe (pfennig) bölünmüştür.

Mark ya da **Büyük mark locası,** resmi masonluğa paralel, anglosakson mason kolu; üyelerinin resmi masonluğun üstat derecesinde olmaları zorunludur. Büyük mark locasının kökeni XVIII. yy.'a kadar uzanır, ancak simgeselliği amelidir. Her üyenin kayıtlı ve değişmez, kişisel bir işareti vardır.

MARK kontluğu, Germen İmparatorluğu'nun (Westfalen) eski kontluğu. Başlangıçta Altena kontlarınındı. Daha sonra Kleve ve Brandenburg sülalelerine ait oldu. Prusya, kontluğu 1807'de Fransa'ya bıraktı. Fransada burayı önce Berg grandüklüğü'ne armağan etti (1808) daha sonrasya fransız Roer eyaletiyle birleştirdi. Kontluk 1814'ten sonra Prusya-Rheinland ile birleşti.

MARKA a. (alm. *mark*, işaret; ital. *marca*'dan). **1.** Bir nesneyi, özellikle de ticari bir malı tanıtmaya ya da benzerlerinden ayırmaya yarayan özel işaret. **—2.** Bu biçimde satılan ürünler: *Yalnızca bu markayı kullanın.* **—3.** Para ya da bilet yerine kullanılan plastik ya da metalden yapılmış küçük parça.

—Al. tak. Bir nesne üzerine bir yazıyı ya da bir resmi basmaya yarayan takım. — Bu işlem sonucunda elde edilen yazı. || *Sıcak marka,* ağaç, deri, metal üzerine bir havyayla ya da zımbayla sıcak olarak basılan harflerin ya da rakamların tümü. || *Vurma marka,* markalanacak maddeden daha sert bir malzemeye işlenen ve nesne üzerine darbe etkisiyle basılan yazı ya da işaret.

—Balıkç. Dolaştığı yerleri saptamak için uzun ya da kısa göçler yapan balıklara takılan plastik ya da metal küçük plaka.

—Denizc. Bir geçiti, bir tehlikeyi belirtmek, bir balıkçı gemisinin avlanma sahasını sınırlamak için yerleştirilen değişik biçim ve renkteki işaretlerin ya da şamandıraların tümü. || Yelken sporunda, yarış parkurunu sınırlayan işaret ya da şamandıra. || Ambarlarına karışık kargo alan yük gemilerinde, yükleri birbirinden ayırt etmek için balya, sandık, çuval vb. üzerine yağlıboyayla konulan çeşitli işaretler. (Bu yolla, hangi yükün hangi limanda boşaltılacağı kolaylıkla anlaşılır.) || *Tirenti markası,* tirentinin volta edilecek yerini belirtmek için bu bölüme sarılan branda parçası.

—Kuşç. Davranışlarını incelemek amacıyla, yakalandıktan sonra ya da yuvasından ayrılmadan hemen önce bir kuşun kanadına ya da ayakbileğine takılan plastik (alüminyum da olabilir) halka.

—Mak. san. *Marka kalemi,* bir ucunda bulunan kabartma bir harfin, bir rakamın ya da bir simgenin izini, bir malzeme üzerine çukur biçimde basmaya yarayan takım. (Marka kalemi, markalanacak nesne üzerine konduktan sonra diğer ucuna bir çekiçle vurularak kullanılır.)

—Marangl. ve Doğramac. Yapılacak işi göstermek ya da birleşme sırasında yararlanmak için bir parça üzerine konulan işaret. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Metalürj. *Hadde markası,* bir demiryolu rayının gövdesine, yapım yerini, tarihini ve biçimini belirtmek için hadde merdaneleriyle konan iz.

—Teknol. Bir birleştirmenin çeşitli parçalarını, bunları tanımak ve bir araya getirmek için konan işaret. || Hareketli bir organın konumunu yeniden bulabilmek için makinenin sabit bir parçası üzerine çizilen çizgi ya da konan işaret.

—Tekst. Dokuma toplarının başına iğneyle işlenmiş harf, rakam ya da herhangi bir işaret.

—Tic. huk. Sanayide, küçük sanatlarda, tarım ve ticarette üretilen ve satışa çıkarılan her tür malı başkalarınınkinden ayırmak için mal ve ambalaj üzerine konan işaret. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Marka tescil belgesi,* Sanayi ve ticaret bakanlığı tarafından verilen resmi belge. (Bu belgeye marka sahibinin adı, soyadı, uyrukluğu, ikametgâhı, markanın kullanılacağı mallar ve markanın tescil tarihi yazılır ve marka örneği yapıştırılır.)|| *Ferdi marka,* gerçek ya da tüzel kişiler tarafından kendi başına ve bağımsız kullanılan marka. || *Müşterek marka,* gerçek ve tüzel kişilerin bir tüzel kişilik oluşturmadan aralarında yaptıkları sözleşme esasları içinde ayrı ve benzer mallar için ortaklaşa kullandıkları marka. || *Birlik markası,* belirli bir malı üreten kişilerin çıkarlarını korumak ve onları destek lemek amacı ve aralarındaki denetimi sağlamak için kurulmuş, tüzel kişiliği olan kuruluşların kullandıkları marka.

—ANSİKL. Marangl. ve Doğramac. Marangozlukta, döşemecilikte, doğramacılıkta kullanılan markalar, parçalar üzerinde yapılması gereken işlemi (kesme, birleştirme vb.) ya da bu parçaların çatkıda alacakları yeri belirten bir dizi uzlaşmalı işaretten oluşur. Marangozlar markalarını kurşunkalemle koyarlar. Doğramacılar markalama aleti ya da marangoz kalemi kullanır: bu yüzden doğramacıların markaları genelikle düz çizgilerden oluşur.

—Tic. huk. Markalarla ilgili ilk düzenleme, 1888 yılında kabul edilen ve kısaca Alameti farika nizamnamesi diye anılan tüzükle yapılmıştır. Bu tüzük Cumhuriyet'ten sonra, 3 mart 1965 tarih ve 551 sayılı Markalar kanunu kabul edilinceye kadar yürürlükte kaldı.

Marka, malın niteliğini güvence altına alan, onu aynı tür mallardan ayıran bir tanıtım işaretidir; malın ya da ambalajın ya da her ikisinin üzerine konur. Markalar kanunu'na göre, markaların Sanayi ve ticaret bakanlığı'nca tescil edilmesi gerekir. Marka kullanmak, genel olarak isteğe bağlıdır. Ancak bazı mallarda Bakanlar kurulu marka konulmasını zorunlu kılabilir.

Markalar kanunu, bazı işaretlerin marka olarak tescilini yasaklamıştır. Mallar ve ambalaj üzerine baskı, yapıştırma boyama vb. biçimlerde konamayan işaretler; ticaret unvanları dışında beşten fazla kelime içeren işaretler; yalnızca belirli bir renkten, tek bir harften, sayı ve sayılardan oluşan işaretler marka olarak tescil edilemez. Ayrıca amacı ve kullanılış biçimleri yasalara, ahlaka, adaba, kamu düzenine aykırı olan, ulusal duyguları zedeleyen ve halkı aldatacak nitelikteki işaretler de marka olarak kullanılamaz. Aynı mala ilişkin Türkiye'de tescil edilmiş markalarla, bunların benzerleri, marka olarak tescil edilemez.

Bazı markaların tescili, izne bağlanmıştır. Bunlar yabancı resmi işaretler, ulusal işaretler, fikir ve sanat eserlerinden oluşan işaretler ve tanınmış markalardır. İzni devlet ya da ilgili kişi verir. Bir markayı ilk kez tescil ettiren kişi, o markanın gerçek sahibi sayılır. Tescilden sonra, sicile kaydedilen konular ve sonradan yapılan değişiklikler ilan edilir. Tescili yapılmış marka sahibine bir marka tescil belgesi verilir. Marka hakkı, tescil tarihinden başlayarak on yıl sürer. Markalar Türk ticaret kanunu'nda düzenlenmiş haksız rekabet hükümlerine ve Markalar kanunu'na göre korunur. Yabancı markaların Türkiye'de, türk markalarının yabancı ülkelerde korunabilmesi için bunlar, korunmanın sağlanması istenen ülkede tescil edilmiştir.

Ferdi markalar devredilebilir, satılabilir, haczedilebilir ve miras yoluyla mirasçılara geçebilir. Müşterek markalar ve birlik markaları devir ve temlik edilemez, haciz konusu olamazlar. Markaların devri, kullanıldığı kurumdan ayrı olarak yapılabilir. Markanın kullanma hakkı da bir başka kişiye verilebilir. (→ LİSANS.)

Marka üzerindeki hak, marka sahibinin markasını kullanmaktan feragat ettiğini bildirmesiyle son bulur. Bu durumda sicildeki kayıt silinerek durum ilan edilir. Ayrıca, yasada öngörülen durumlarda da mahkeme kararıyla marka üzerindeki hakka son verilebilir. Marka koruma süresi olan on yılın geçmesinden başlayarak üç yıl içinde yenileme isteğinde bulunulmayan markaya ait sicil kaydı da Sanayi ve ticaret bakanlığı'nca silinir. Sicilden silinen marka, üç yıl süreyle aynı mal üzerinde kullanılamaz ve başkası adına tescil edilemez.

MARKA a. (sınır anlamına gelen frankça sözc.). Tar. **1.** Germen kavimlerinde, klan arazileri çevresinde yer alan pek işlenmemiş ortak topraklar (biraz Romalıların *saltus*'una benzer). **—2.** Karolenjler zamanında, bir sınır yakınında ya da tam olarak otorite altına alınamamış bir bölgede askeri koruma şeridi rolü oynayan belirli toprak parçası. **—3.** Eski bir karolenj markasından doğmuş eyalet. **—4.** Bir devletin toprakları çerçevesinde tam otorite kurulamamış ya da düşman bir ülkeye komşu bölge.

—ANSİKL. Tar. Charlemagne döneminde kurulan belli başlı markalar şunlardır: *Saksonya* ya da *Danimarka markası* (Kuzey Almanya'yı gözetimde tutmak için); Elbe yönünde *Sorab markası,* Tuna üstünde *Avarlar* ya da *Pannonia markası:* İtalya'da *Friuli markası;* İspanya markasını oluşturan (Ebro'ya kadar) *Gothia markası* ile *Gaskonya markası;* bir süre bir bretagneli'nin yönetimine bırakılan (851'de krallık oldu) *Bretagne markası* (Maine kontluğu) [753-840]. Germanya'da giderek çoğalan markalar arasında, Avusturya ve Prusya devletlerinin çekirdeğini oluşturan *Avusturya* ve *Brandenburg* (eski Kuzey Markası) markaları sayılabilir.

MARKA ya da **MERKA,** Somali'de liman kenti, aşağı Şebeli bölgesinin yönetim merkezi, Benadır kıyısında; 62 000 nüf. (1989). Sıvı yağ.

MARKAB, Kanatlıat yıldızının α yıldızına verilen ad. Kadiri 2,6. Tayf tipi AO. Uzaklığı 109 ıy.

MARKACI a. Marka satan, marka kesen kimse.

MARKAJ a. (fr. *marquage*). Spor. **1.** Takım sporlarında, rakip oyuncunun topla buluşmasına engel olarak oyundaki konumunu bozma. (Basketbol ve hentbolda *adam adama savunma* diye adlandırılır.) [Eşanl. MARKE.] **—2.** *Markaj yapmak,* markaj eylemini gerçekleştirmek. (Eşanl. MARKE YAPMAK.) || *Markajdan kurtarmak,* takım arkadaşına rakip oyuncu tarafından yapılan markajı engellemek. || *Markajdan kurtulma,* bir oyuncunun, kendi çabasıyla ya da bir ya da birkaç takım arkadaşının yardımıyla bir ya da birden fazla rakibin engellemesinden sıyrılması. || *Markajdan kurtulmak,* rakibinden kurtulmak, hareketlerinde serbest kalmak.

MARKALAMA a. Markalamak eylemi.

—İşlem. Delme işlemini bir nokta kalemiyle ya da bir matkap ucuyla başlatma. || Bir markalama tezgâhında gerçekleştirilen işlem. || Ham bir parça üzerine, bu parçanın plana uygun olarak işlenmesini sağlayan öğeleri (eksen çizgileri, çevre çizgileri) çizmek işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Optik markalama,* çok büyük sac parçalar özellikle de gemi teknelerinin sacları için kullanılan ve arıçizimin (epür), ışık izlerini, gerçekleştirilecek biçimin gerek büyüklüğüyle yere yansıtarak uygulanan markalama yöntemi. (Dolayısıyla, sacların oksijenle ya da diğer herhangi bir yöntemle kesimi ışık izi boyunca gerçekleştirilir.)

—Kuşç. Kütüğe kaydedilmiş bir halkayı bir kuşun kanadına ya da ayağına takma işlemi. (Markalama, yeterli sayıda yakalanmaları koşuluyla, kuşların her yakalanışlarında kışlama ya da üreme yerleri, yuvaya dönüşleri, göç yolları, coğrafi dağılımları, ortalama ömürleri, nüfus yoğunlukları, vb. üzerine bilgi sağlar.)

—Marangl. ve Doğramac. Önceden tasarlanmış ya da arıçizimle gösterilmiş yapım öğelerinin boyutunu, şeklini ve birleştirme biçimini çizgilerle iş parçası üzerine aktarmak işlemi. (İşlem, metre, şablon, çekül, pergel, çizecek, nışangeç, marangoz kalemi vb. gibi çeşitli aletlerle gerçekleştirilir.) || *Arıçizimden markalama,* enine birleştirme çizgilerini belirlemek için iş parçalarını arıçizim üzerine getirerek yapılan işaretleme. || *Nişangeçle markalama,* dişdibi, zıvana, kiriş, birleştirme çizgileri gibi bir yüze koşut çizgileri nişangeçle belirlemek işlemi. || *Şablonla markalama,* masif klasik mobilya öğelerini (örneğin, ayak, kayıt, arkalık vb.) hazırlamak ve birleştirme çizgilerini belirlemek için şablonla parça üzerine aktarılan çizim.

—Nük. müh. Bir molekülü, bir ürünü, bir malzemeyi markalamaya dayanan işlem. (Markalama, böylece markalanmış moleküllerin, ürünlerin ya da malzemelerin davranışını, kullanılan radyonüklitin [*radyoaktif izleyici* ya da *markalayıcı*] yaydığı ışımayı algılayarak izlemeye olanak verir. Markalanmış moleküllerin biyolojide ve tıpta önemli ve çok sayıda uygulamaları vardır; markalanmış ürünlere ve malzeme-

lere ilişkin uygulamalar daha çok Yer bilimlerinde ve sınai araştırmalarda görülür.)
—Teknol. DAMGALAMA'nın eşanlamlısı.
—ANSİKL. İşlem. İşlenmiş yüzeylerin ham parça ile arakesitlerini belirleyebilmek için bir karşılaştırma düzleminden hareket edilir (pleyit* ya da banko); parça düzlem üzerine yerleştirilerek işkencelerle, kamalarla, vidalarla, vb.) tespit edilir. Markalama, markalanacak bölümü çizgilerin daha görünür olmasını sağlayan bir sıvayla kapladıktan sonra bir çizecek, kumpas vb.'nin yanı sıra cetvel, mihengir, gönye gibi ölçü aletleriyle gerçekleştirilir.

Markalama, özellikle önemli parçalar sözkonusu olduğunda (büyük motorların karterleri, makinelerin ya da türbinlerin gövdeleri vb.) özen gerektiren bir işlemdir; bu işlem sırasında kaldırılacak talaş, ham parça üzerine olabildiğince iyi biçimde dağıtılmalıdır.

Markalama tek tek ya da küçük seriler halinde üretilen parçalara uygulanır; daha büyük seriler için markalamanın yerini işleme mastarları alır.

MARKALAMAK g. f. Bir nesneyi benzerlerinden ayırmak ya da tanıtmak amacıyla işaretlemek, ona marka takmak: *Kutuları markalamak.*
—Balıkç. Göç yollarını incelemek için göçmen (sombalığı, uskumru, torik vb.) ya da yarıgöçmen (alabalık ya da denizalası) balıklara marka takmak.
—Dülg. Oluklu kalemle parçaları işaretlemek.
—İşlem. Markalama işlemini gerçekleştirmek.
—Kuşç. Daha sonra yakalandığında tanıyabilmek amacıyla kuşa bir halka takmak.
—Marangl. Zıvana dili ve deliğine göre hazırlanmış bir markalama aletiyle benzer parçaları işaretlemek.
—Nük. müh. Bir molekülün hazırlanmasında radyoaktif bir nüklit kullanmak. || Daha genel olarak, bir ürün ya da malzeme içine radyoaktif bir nüklit yerleştirmek.
—Orm. san. Bir tomruğa ya da biçilmiş keresteye marka vurmak.
—Teknol. Bir makinede hareketli bir organının konumunu makinenin tümüne göre belirlemek. || Birleştirilecek parçalara, doğru takılıp sökülmelerini sağlamak için işaret koymak. (Eşanl. İŞARETLEMEK.) || Delik delme işlemini nokta kalemiyle başlatmak. || Bir arıçizim (epür) üzerine kaydedilen boyutları kumpasla ve ayarlı gönyeyle bir levhaya aktarmak. || DAMGALAMAK'ın eşanlamlısı.

◆ **markalanmak** dönş. f. Markalamak eylemine konu olmak: *Kumaş topları markalanıp mağazalara gönderildi.*

MARKALANMA a. Markalanmak eylemi.

MARKALANMAK → MARKALAMAK.

MARKALAYICI a. Teknol. Sanayi ürünlerine marka basan makine.
—Nük. müh. RADYOAKTİF İZLEYİCİ*'nin eşanlamlısı.

MARKALI sıf. Markası olan, markalanmış şey için kullanılır.
—Nük. müh. *Markalı molekül*, markalama işleminden geçmiş molekül.

MARKALI KUMRU a. Zool. KÜÇÜK KUMRU'nun eşanlamlısı.

Markarian gökadaları, ermeni gökbilimci B. E. *Markarian* tarafından keşfedilen ve morötesinde bir yayın fazlalığı gösteren gökadalar. (Bu gökadaların, binden fazlasının listesi çıkarılmıştır.)

MARKASIZ sıf. Markası olmayan, markalanmamış şey için kullanılır.

MARKAŞİ → MARAŞ.

MARKASİT a. (fr. *marcassite*). Miner. Ortorombik sistemde kristalleşen doğal demir sülfür. (Eşanl. BEYAZ PİRİT.)
—ANSİKL. FeS_2 formüllü markasit çoğu zaman yuvarlak ya da yıldız biçiminde yumrular halinde görülür. Champagne ve Dieppe tebeşirlerinde ve Paris çevresindeki plastik killerde bol miktarda bulunur.

MARKE a. (adam tutmak anlamında fr. *marquer*'den). Spor. MARKAJ'ın eşanlamlısı.

MARKELİUS (Sven Gottfried), isveçli mimar ve şehirci (Stockholm 1889 - a.y. 1972). Uluslararası üslubun etkisinde kaldı, Hälsingborg'da bir konser salonu (1932) ve 1939 New York sergisi'ndeki isveç pavyonuyla adını duyurdu. Stockholm Şehircilik bürosu mimarı olarak, 1953'ten başlayarak Vällingby uydu kentinin sorumluluğunu üstlendi ve 1963'te başkentin bir mahallesi için yenileme planı hazırladı.

MARKELLİNOS, bizanslı general (öl. Sicilya 467). Aetius'un arkadaşıydı. Sicilya'yı Vandallar'a karşı savundu, sonra burayı terk etmek zorunda kaldı ve yerleştiği Dalmaçya'da oldukça bağımsız bir prenslik kurdu. Muhtemelen Ricimer'in kışkırtmasıyla öldürüldü.

MARKEN, Hollanda'da (Kuzey Hollanda) eski ada, İJsselmeer'de, Amsterdam'ın K.-D.'sunda, zamanla bir balıkçı köyü haline geldi; 2 000 nüf. Pitoresk ahşap evleri ve halkının giysileri, Marken'i canlı bir turizm merkezi yapmıştır. XIII. yy. sonunda karadan ayrılan ada, 1957'de ilk Markerwaard çalışmaları sırasında yeniden karaya bağlandı.

MARKERWAARD, Hollanda'da, yeni düzenlenen polder, Eski Zuiderzee'nin batısında. Kapladığı alan 60 000 hektardır. Amsterdam ve IJsselmeer arasında ulaşım olanağı sağlayan bir kanalla Güneydoğu polderinden ayrılmaktadır.

MARKETİNG a. (amerikanca sözc.). İkt. PAZARLAMA'nın eşanlamlısı.

MARKETİNG-MİX a. (ing. sözc.). Bir malı, niteliklerini, piyasanın özelliklerini (gözetilen "hedef"), piyasanın maldan nasıl haberdar edileceğini (iletişim stratejisi, reklam, değerlendirme, ambalaj, vb.), malın yerine ulaştırılmasını sağlayan dağıtım kanallarını ve gerek aracılara (marj politikası), gerek son tüketicilere önerilecek fiyatları göz önünde bulundurarak piyasaya sürme işlemi.

MARKETRİ a. (fr. *marqueterie*'den). **1.** Değişik renklerdeki ahşap, kimi zaman da metal ya da başka gereçleri, çeşitli desenler oluşturacak tarzda ince tabaka ya da kakma biçiminde ağaç eşyalar üzerine uygulama sanatı. (Eşanl. TARSİ.) [Bk. *ansikl.* böl.] —**2.** İnce marangozluğun bu tür eşyalar üreten dalı.
—ANSİKL. Süslem. sant. Marketriyle kakma arasındaki başlıca fark, marketride zeminin korunması, önceden kesilmiş tahta parçaların ya da değişik tonlardaki gereçlerin bir bezeme elde etmek amacıyla iç içe geçecek biçimde bu zemine yapıştırılarak oluşturulmasıdır. En eski marketrilerde renkler, önceleri siyah ve beyazla, sonra da kaynar yağla ya da ham cevizin dış kabuğundan elde edilen çeşitli ağaç renkleriyle sınırlıydı. İtalya'da marketri (*tarsia* ya da *intarsio*) daha XIV. yy.'da Siena'da uygulandı; XV. yy.'da Floransa bu sanatın merkezi durumuna geldi. Giuliano ve Benedetto da Maiano, L. ve C. da Lendinara (Modena katedrali, Padova'daki Santo) bu alanda başyapıtlar verdiler. Fra Giovanni da Verona ise, Vasari'nin de belirttiği gibi, marketri tekniğini doruğuna ulaştırdı (Siena yakınlarında, Monte Oliveto'nun koroyerindeki ahşap bölümler, 1503-1505). XVII. yy.'ın başında İtalya'da, abanoz ya da karartılmış armut ağacından bir zeminin, bağa, kalay ya da sedefle bezendiği yeni bir teknik ortaya çıktı. Bu tarz Fransa'da P. Golle ve J. Macé tarafından yaygınlaştırıldı ve kullanılan gereçler arasına bakırı da ekleyen A.C. Boulle ile doruğuna ulaştı. Bu şekilde yapılan marketriler, belli bir biçimde kesilmiş bir bakır levhanın bir bağa tabakasına ya da aynı biçimdeki bir bağanın bir bakır levhaya gömülmesiyle elde ediliyordu; başka bir deyişle, zemin metal, konan parça bağa ya da bunun tam tersi olabiliyordu. Biçimler aynı şablona göre kesildiğinden, aynı kompozisyonda iki farklı mobilya elde etmek için bu parçaları iç içe geçirmek yeterliydi. Oldukça nazik olan bu teknik bir yana bırakıldı ve geçmeli ahşap marketriler yapılmaya başlandı; zaten Boulle, bu tekniği ceviz, sedir, zeytin, abanoz, akağaç vb. kullanak uygulamaya devam etmişti. Egzotik ülkelerden ağaç ithalinin başlamasıyla, marangozların eline, o döneme dek görülmeyen bir renk çeşitliliğinde ağaçlar geçti. 1720'ye doğru, geometrik ve Antikçağ'a öykünen bezemeler yapılmaya başlandı: küpler, yıldızlar, frizler; XVIII. yy.'ın son çeyreğinde marketri, rönesans döneminde İtalya'da olduğu gibi, manzaraların, demetlerin, müzik aletlerinin betimlendiği ve gereç olarak ağacın kullanıldığı gerçek bir resim sanatına dönüştü. Art nouveau üslubunda pek çok marketri örneği vardır: masa üstleri çiçek motifleri, yılankavi dallarla süslendi. Art déco üslubundaysa kakma sanatı ağır bastı. Günümüzde marketri hemen hemen yalnız eski eşyaların taklidini yapmak üzere uygulanmaktadır.

Scala

Fra Giovanni da Verona tarafından **marketri tekniğiyle** yapılan (XV. yy. sonu) açık bir dolap görünümünde pano
Santa Maria in Organo Verona

MARKEVİTCH (Igor), önce italyan, sonra da fransız yurttaşlığına geçmiş rus asıllı besteci ve orkestra yöneticisi (Kiev 1912 - Antibes 1983). N. Boulanger, A. Cortot ve H. Scherchen'in öğrencisi. Besteci olarak sanat dünyasına Diaghilev tarafından tanıtıldı. Savaştan önceki başlıca besteleri: *Piyano konçertosu* (1929), *Rébus* (1931) ve *İcare* (1932) adlı baleler, *Kayıp cennet* (1935) adlı oratoryo, *Aşk neşidesi* (1936) ve *Yeni çağ* (1938). 1945'ten sonra yalnızca orkestra şefi olarak etkinlik gösterdi. Özellikle Lamoureux konserleri orkestrası (1957-1961) ve Monte-Carlo orkestrasıyla başarılıydı.

MARKGRAF a. (alm. sözc.). Tar. Kutsal İmparatorluk'ta birliklere komuta etmek, adaleti sağlamak ve markaları (sınır eyaletleri) yönetmekle görevli senyörlere verilen ad. (Önceleri hiyerarşi açısından dükten aşağı olan markgraflar veraset yoluyla mülk sahibi olarak XII. yy.'da İmparatorluk prensliğine yükseldiler.)

MARKGRAFLIK a. **1.** Markgraf unva-

nı. —**2.** Bir markgrafın yargı bölgesi.

MARKHAM, Kanada'da kent, Ontario'da, Toronto'nun büyük K.-K.-B. banliyösünde; 77 000 nüf.

MARKHAM çukuru, Kuzey denizi'nin batı bölümünde çöküntü alanı, Dogger bankının (82 m) güneyinde.

MARKHAM dağı, Antarktika'da dağ, Victoria toprağının güney bölümünde; 4 350 m.

MARKHAM (*sir* Clements Robert), ingiliz coğrafyacı ve gezgin (Stillingfleet, York yakınında, 1830 - Londra 1916). Franklin'in araştırmasına katıldı* (1850-51), Peru'yu dolaştı (1852-53), Etyopya'da ingiliz askeri seferine katıldı (1867). Hindistan bakanlığı orman idaresi sekreterliğine atandı (1868). 1863'ten başlayarak Londra Coğrafya derneği'nin sekreteri, 1893'te de başkanı oldu. Gezi öyküleri ve keşifler tarihi üzerine çalışmalar yazdı. Markham 1872'den 1878'e kadar *Geographical Magazine*'i yönetti.

markoni donanımı

MARKHAM (*sir* Albert Hastings), ingiliz denizci ve kutup kâşifi (Bagnères-de-Bigorre 1841 - Londra 1918), Clements Robert Markham'ın kuzeni. Nares'in yönetiminde kuzey gezisine katıldı ve mayıs 1876'da kızaklarla 83° 20' enleminden, ulaşılabilen en kuzey noktaya vardı.

MARKİ a. (fr. *marquis*). Dük ile kont arasındaki soyluluk unvanı.
—Tar. Karolenjler döneminde bir eyaletin korunmasıyla görevli kont sınıfından kişi. || Bir markiliğe sahip olanlara verilen soyluluk unvanı.

MARKİLİK a. (fr. *marquis*'den). **1.** Markinin unvanı. —**2.** Bir markinin fief'i.

MARKİNA GORA, Kostenkiy'de, XIV numaralı buluntu yerine verilen ad. Tarihöncesi döneme ait dört tabaka vardır: I. tabakada (üst), Poliakova üst tabakasındakine yakın bir endüstri ortaya çıkarıldı. III. tabakada, oturmuş durumda, kızıl aşıboyalı bir iskelet ele geçirildi. IV. tabakada, iç bükey dipli, iki yüzü işlenmiş üçgen uçlar (Markina Gora uçları) bulundu; bu tabaka, Yontmataş döneminin orta ve üst evreleri arasındaki geçişe denk düşer.

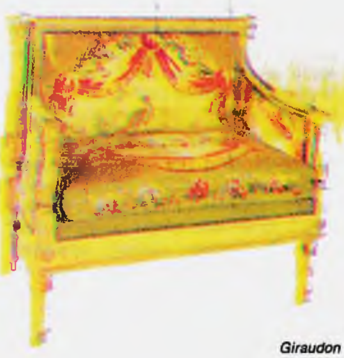
Yunanistan büyükelçiliği

MARKİON (Sinop 85'e doğr. - 160'a doğr.). II. yy.'da yaşamış heterodoks hıristiyan doktorların en özgünlerinden biri. Öğretisinde gnosisçi bir ikicilik vardır. 144'te aforoz edilince, izlerine V. yy.'da Suriye'de rastlanan sapkın bir mezhebin önderi durumuna geldi. Luther Markion'u ilk "protestan" olarak kabul eder.

MARKİŞ (Perets Davidoviç), yiddiş dilinde yazan rus yazar (Polonnoye, Ukrayna, 1895 - hapiste 1952) Birinci Dünya savaşı sırasında yaralandı, 1921'de Polonya'ya ve Fransa'ya gitti ve 1921-1926 arasında kardeşlerinin korkusunu ve umudunu dile getirdiği Ukrayna pogromları üzerine şiirler yazdı. Varşova'da *Literarishe Bleter*'in, sonra anlatımcı *Khaliastre Almanakh*'ın (1922) kurucuları arasında yer aldı, Rusya'ya döndü, epik şiiri *Brider* (1929) ile *Dor Oys, Dor Ayn* (1929), *Dem Balgufs Toyt* (1935) adlı romanlarını yayımladı ve Rusya'daki yaşamı çeşitli yönleriyle anlattı. İkinci Dünya savaşı sırasındaysa yapıtlarında yurtseverliği ve yahudi soykırımı karşısında uğradığı umutsuzluğu işledi. *Ode à Staline* (fr. çev.) [1940] ve epik şiiri *Milkhone* (1948) tutuklanmasına ve idam edilmesine engel olamadı.

markiz
dokuma kaplamalı boyalı ve yaldızlı ahşap directoire üslubu
özel kol.

Giraudon

MARKİZ a. (fr. *marquise*). Markinin karısı.
—Dy. Buharlı lokomotiflerde, makinist ile ateşçinin bulunduğu kumanda yerine verilen ad.
—İnş. Bir garın rıhtımını, bir giriş kapısını, bir peronu, bir mağaza vitrinini vb. koruyan camlı saçak.
—Mobc. İki kişinin oturabileceği genişlikte, alçak arkalıklı berjer türünden yarım kanepe.
—Pastac. Meyve ezmesi, çalkalanmış krema ve kirsch (kiraz rakısı) eklenerek granüle hale getirilmiş bir çeşit dondurma. || Pişirilmeden yenen, eritilmiş ve soğutulmuş çukulata, çırpılmış yumurta akı, şeker ve tereyağıyla yapılan bir çeşit soğukluk.

MARKİZ adaları, fr. **Iles Marquises,** isp. **Islas Marquesas,** Fransız Polinezyası'nda takımada. Tahiti'nin K.-D.'sunda; 1 274 km²'lik bir alanı kaplar; 5 419 nüf.

10° G. enleminin her iki yanında yer alan takımada, volkanik ve dağlık adalardan (yükseklik yer yer 1 000 m'yi aşar) oluşur; iklim sıcak, ama genellikle sürekli olmayan bir biçimde kuraktır. Tarım alanları (yumrular, ekmekağacı, hindistancevizi), yanardağların eteklerindeki vadilere toplanmıştır; kıyı ovaları oldukça seyrektir. Nuku-Hiva, Hiva-Oa, Ua-pu, Ua-Uka (ya da Ua-Huka), Tahuata ve Fatu-Hiva, takımadanın başlıca adalarıdır.
—Tar. Güneyi ispanyol A. Mendaña (1595), kuzeyi Marchand (1791) tarafından bulunan ve adlandırılan Markiz adaları 1774'te Cook tarafından ziyaret edildi. Adalar, ingiliz protestan ve fransız katolik misyonları arasında bir mücadele alanı oldu; tipik polinezya uygarlığı çerçevesinde yaşayan yerli halk, kabile savaşlarıyla parçalandı. Picpus rahipleri 1838'de adaya geldi; Dupetit-Thouars, adaları 1842'de Fransa adına ilhak etti. Bugün Fransız Polinezyası denizaşırı topraklarına bağlı yönetim bölümlerinden biridir.

Markiz pastanesi, İstanbul'un Beyoğlu semtindeki İstiklal caddesi üzerinde, Lebon pastanesi'nin eski yerinde pastane. Avedis Efendi tarafından 1940'ta açıldı, kısa sürede edebiyatçıların, sanatçıların ve devlet adamlarının uğrak yeri oldu.

Günümüzde el değiştirilmiş olan pastane, Beyoğlu semtiyle birlikte korunmaya alınmıştır.

MARKİZET, -ti a. (fr. *marquisette*). Kadın giysisi yapımında kullanılan pamuklu çok ince kumaş.

MARKKA a. Finlandiya'nın temel para birimi. (simg. Fmk).

MARKO Kraljević, sırp prensi Vukašin'in oğlu (1335'e doğr. - Rovinj yakınında 1395). Rakipleri tarafından tehdit edildiği için babasından geçen mirasın tümünü koruyamadı (1371) ve osmanlı sultanına boyun eğdi. Vasalı olduğu Türkler'in saflarında Valaklar'a karşı çarpışırken öldürüldü. Marko Kraljević, sırp ve bulgar halk şiirinde, PRENS MARKO (bulgarca *Krali Marko*) adıyla, insanüstü bir güce sahip, kurnaz bir savaşçı olarak, efsane kahramanı haline getirildi.

MARK[illegible]

kınında 1913). Şiirler (*I Horizo*[illegible]
yazdı, 1930'dan bu yana devrimci görüşleriyle tanındı, *Hasta la vista* (1958) adlı öyküsünün temasını kendisinin de katıldığı İspanya savaşı'ndan aldı. Daha sonra yazdığı romanlarında italyan işgaline karşı direnişi ve arnavut halkının yaşamını (*Ultimatum* [fr. çev.] 1972) yansıttı.

MARKO PAŞA, asıl adı **Marko Apostolidis** (— denir), türk hekim (öl. 1888). Tıbbiyei şahane'yi bitirdi. Seretibba (1860), ardından Tıbbiyei şahane nazırı oldu. Kırımlı Aziz Bey ile birlikte Hilali ahmer'in (Kızılay) kurulmasına katkıda bulundu. Abdülhamit II döneminde Meclisi âyan üyeliğine getirildi (1878).

Kendisine başvuranları, bir sonuca bağlanmasa da sabırla dinlediğinden "derdini Marko Paşa'ya anlat" deyimi ortaya çıktı. (→ DERT.)

MARKOMANLAR, lat. **Marcomanni,** alm. **Markomannen,** Süevler'le akraba olan eski Germanya halkı. Commodus dönemine kadar sık sık Romalılar'la çatıştılar. Maroboduus* en güçlü kralları oldu. Yunanlılar ve Romalılar, adlarını öteki germen kabileleriyle karıştırmışlardır.

MARKONİ a. (öz. a. G. *Marconi*'den). Denizc. Yatçılıkta çok kullanılan bermuda tipi donanım.
—ANSİKL. Markoni donanımı, tek parça ve oldukça yüksek bir direk ile bu direğe tek kandilisayla çekilen üçgen biçiminde bir ana yelkenden oluşur. Birinci Dünya savaşı'ndan sonra bu donanım tipi yatçılıkta çok yaygınlaştı. Bu donanımın üstünlüğü, ariyet çarmıkların yerine hareketli çarmıkların kullanılması nedeniyle ana yelkenin tek kandilisasının sağladığı manevra kolaylığıdır. Ana yelkenin bir kuş kanadı gibi yukarıya uzanan biçimi iyi bir aerodinamik verim sağlar.

Markopaşa, Sabahattin Ali tarafından İstanbul'da çıkarılan haftalık mizah gazetesi. İlk sayısı 25 kasım 1946'da yayımlanan gazetenin sürekli yazar ve çizerleri arasında Sabahattin Ali'den başka Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz, Mim Uykusuz bulunuyordu. Daha ilk sayılarında, çok partili siyasi yaşama geçiş sürecinin en etkili mizah gazetesi olan *Markopaşa*'da işlenen konular (ABD ile olan ilişkiler, antidemokratik yasalar ve uygulamalar, savaş sonrası zenginleri vb.) yazarlarının ve karikatürcülerinin sık sık tutuklanıp yargılanmalarına, hatta gazetenin kapatılmasına yol açtı. Bunun üzerine gazete yayınını aynı çizgide *Merhumpaşa, Hür Markopaşa, Malumpaşa, Bizim Markopaşa* gibi değişik adlar altında sürdürdü.

MARKOS (*aziz*), dört incil yazarından biri (I. yy.). Havari Paulus'un ve Barnaba'nın yoldaşı. Daha sonra Aziz Petrus'un çömezi ve yardımcısı olduğu ve İskenderiye kilisesini kurduğu söylenir. IX. yy.'da kalıntıları Venedik'e taşındığından bu kentin koruyucu azizi ilan edilmiştir.

Markos (*aziz —a göre İncil*), Yeni Ahit'te aziz Matta'nınkinden sonra gelen İncil. Tarih bakımından, Markos'un İncil'i, dört İncil'in en eskisidir. 70 yılından az önce yunanca yazılan bu İncil, Luka ve Matta tarafından da kullanıldı. Geleneksel olarak, Paulus ile Petrus'un tilmizi Markos'a mal edilirse de, bunun tarihsel olarak kanıtlanması güçtür. Markos'a göre İncil'in ana çizgisi, onun ilk satırında belirtilmiştir (I, 1): "Allahın oğlu, İsa Mesih'in incilinin başlangıcı." Yahudi kökenli olmayan hıristiyanlar için yazılmış olan yapıt, İsa'nın Tanrı'nın oğlu ve hıristiyanların kurtarıcısı olduğunu bildirir.

MARKOS (Markos VAFIADHIS, —denir), yunanlı devrimci ve askeri lider (Kastamonu 1906 - Yunanistan 1992). 1929'da Yunan komünist partisi sekreteri oldu. 1938'de Girit'e sürüldü. 1941'de kaçtı, partizanlara katıldı; 1943'te işgalci alman kuvvetlerine karşı savaşmak amacıyla bir [illegible]S tümeninin başına geçti. [illegible] komutanı oldu; hükümet kuvvetleriyle savaştı. Komünist parti tarafından desteklenen Markos, aralık 1947'de, Ko-

nitsa'ya (Epeiros) yerleşen "Özgür Yunanistan" hükümetini kurdu. Markos'un eylemini başlangıçta destekleyen Yugoslavya daha sonra ona sınırını kapattı; 1949'da da SSCB desteğini çekti. Ghrammos dağlarındaki bozgundan hemen önce yerine başkası getirildi; Markos, Romanya'da hapsedildi, daha sonra Polonya ve SSCB'de yaşadı, Yunanistan'a ancak 1983'te döndü.

MARKOS EUGENİKOS, Efesli Markos denir, ortodoks din adamı ve tanrıbilimci (İstanbul 1392 - *ay. y.* 1444). Palamasçı keşiş, filozof Gemistos Plethon'un öğrencisi. 1437'de Efes metropoliti olarak kutsandı. Ferrara (1438) ve Floransa (1439) konsillerine katıldı, son metni imzalamayı reddetti ve gerçek bir inanç birliğinin tanrıbilimsel koşullarına uymayacağı Roma ile birleşmeye ölünceye kadar karşı çıktı. Araf'la ilgili latin öğretisi üzerine iki kitabı vardır (→ ortodoks ESKATOLOJI.) Ortodoks kilisesi'nce aziz ilan edildi.

MARKOV (Andrey Andreyeviç), rus matematikçi (Riyazan 1856 - Petrograd 1922). Çok sayıda ekstremum probleminden elde ettiği sonuçlar, olasılıklar kuramının çağdaşlaştırılmasına katkıda bulundu. Öğretmeni Çebişev'in bulduğu eşitsizlikleri tanıtladı (1884) ve momentler yöntemini kullanarak onun merkezi limit kuramının kanıtını geliştirdi. Büyük sayılar yasasını incelemek için olay zincirlerini ortaya attı (*Markov zincirleri* ya da *süreçleri*); buna göre bilinen bir şimdiki zamandan başlayarak, gelecek geçmişten bağımsızdır.

Markov zinciri, X_n nin yasasının ancak X_{n-1} e bağlı olduğu $X_1, X_2, ..., X_n ...$ rastlantısal değişkenlerinin dizisi.

MARKOVA (Lilian Alicia MARKS, **Alicia** —denir), ingiliz kadın dansçı (Londra 1910). 1925-1929 arasında Rus baleleri'nde dans etti. Bu toplulukla, G. Balanchine'ın *Rossignol*'unda başrolü ilk kez yorumladı (1926). Diaghilev'in ölümünden (1929) sonra Marie Rambert'ın Ballet Club'üne katıldı (1930) ve Frederick Ashton'ın ilk balelerinin prömiyerinde rol aldı (*Foyer de danse*, 1932; *les Masques*, 1933). Londra'daki Camargo Society ile, F. Ashton'ın *Façade*'ını ilk kez yorumladı (1931). 1931-1935 arasında Vic Wells Ballet kadrosundaydı, 1933'te burada yıldız dansçılığa yükseldi ve *les Rendez-vous* (F. Ashton'ın, 1933) ve *Hovardanın sonu* (Ninette De Valois'nın, 1935) gibi balelerin prömiyerinde başrol oynadı. Anton Dolin ile kurduğu Markova-Dolin kumpanyası 1935-1939 arasında etkinlik gösterdi. ABD'de Ballet russe de Monte-Carlo ile sahneye çıktı (1938-1941), Léonide Massine' in *la Septième Symphonie*'sini (1938) ve *Rouge et Noir*'ını (1939) ilk kez yorumladı. American Ballet Theatre'da (1941-1944; 1945-46) Jules Perrot'nun *Pas de quatre*'ının Anton Dolin'ce yapılmış versiyonunun (1941), Massine'in *Aleko*'sunun (1942), Antony Tudor'un *Romeo ve Juliet*'inin (1943), Adolph Bolm'un *Ateş kuşu*'nun (1945) prömiyerlerinde rol aldı. İngiltere'de (1948), Sadler's Wells Ballet'ta *Giselle, Kuğu gölü* ve *Uyuyan güzel* gibi klasikleri yorumladı. 1950'de A. Dolin'le yeni bir kumpanya kurdu: Festival Ballet. Bu kumpanya, 1968 yılında London Festival Ballet adını aldı. Markova 1952'ye değin bu topluluğun yıldız dansçısıydı. 1963'te dansı bıraktıktan sonra 1969'a değin New York Metropolitan Opera'nın bale müdürlüğünü yaptı. *Markova remembers* (1986) isimli kitapta anılarını yayımladı.

MARKOVİĆ (Svetozar), sırp sosyalizm kuramcısı ve edebiyat eleştirmeni (Zaječar 1846 - Trieste 1875). Edebiyatla ilgili eleştiri yazıları (*Pevanje i Mišljenje; Realnost u Poeziji*) Sırbistan'da gerçekçilik akımının ilk örneklerini oluşturdu. Ama önce ütopyacı daha sonra marxçı sos[illegible] olarak ün yaptı. Rusya'da öğ[illegible]ken Çernışevskiy ile tanıştı ve onun yardımıyla köylü sorununun önemini kavradı. Daha sonra Uluslararası işçi birliği ile ilişki kurdu ve marxçılığı benimsedi. 1870'te Sırbistan'a döndü; kendini siyasal eylemciliğe vererek Bosna-Hersek ayaklanmasını hazırladı. Kolektif ve merkeziyetçilikten uzak bir sosyalizmi savundu ve Rusya'daki *mir* ile benzerlikleri olduğunu düşündüğü eski zadruga'yı bir model olarak almak istedi. Milliyetçiliğe karşıydı ve her ulusal devrimin aynı zamanda toplumsal olması gerektiğini düşünüyordu. Balkan halkları arasında kurulacak bir konfederasyondan yanaydı. Sırbistan ve Doğu üzerine yazılmış bir yapıtı (1872) vardır.

MARKO-VOVÇOK → VOVÇOK.

MARKÖR a. (fr. *marqueur*). Tıp. **1.** Organizmanın içinde çok küçük miktarda olsa bile yerinin belirlenmesini sağlayan fiziksel bir özellik (örneğin fluorışı, radyoaktivite) taşıyan atom ya da molekül. **—2.** *Biyolojik markör*, organizma içinde, yalnız bazı normal kişilerde (kan markörleri olarak kabul edilebilen kan grupları gibi) ya da bazı patolojik durumlarda (örneğin kanserlilerde) rastlanan madde.

—Tarım mak. Bitişik çizilerin paralelliğini sağlamak için traktörün ön tekerleğinin izlemesi gereken çiziyi belirlemek üzere tohum ekme makinelerinde bulunan düzenek. (Ayarlanabilen ve gerekirse çıkarılabilen bir kumanda koluna bağlı diskli mekanik markörler bulunduğu gibi düzgün bir şekilde renkli köpük püskürten kimyasal markörler de vardır.)

MARKÖZ a. (fr. *marqueuse*). Oy. Bazı kâğıt oyunlarında, özellikle bezikte sayıları kaydetmek için kullanılan tahtadan yapılmış, inip kalkabilen tuşları olan araç.

MARKS (Bruce), amerikalı dansçı ve koreograf (New York 1937). Bir süre Pearl Lang' in kumpanyasında çalıştıktan sonra 1956' da New York Metropolitan Opera'nın bale topluluğuna girdi. 1961-1971 arasında American Ballet Theatre'da dans etti. 1971-1976 arasında Danimarka krallık balesi'nin yıldız dansçısıydı. Kendisi de *Clockwise* (1971), *Dichterliebe* (1972), *Asylum* (1973) gibi baleleri koregrafiledi. 1976'da Utah'taki Ballet West'in başına geçti.

MARKS AND SPENCER, 1894'te Michael Marks ve Thomas Spencer tarafından kurulan ingiliz şirketi. Büyük Britanya'nın giyim ve besin maddeleri satan başlıca perakendeci grupları arasında yer alır.

MARKSÇI a. (öz. a. *Marx*'tan). → MARXÇI.

MARKSİZM a. (fr. *marxisme*). MARXÇILIK'ın eşanlamlısı.

MARKTREDWİTZ, Almanya'nın Bavyera eyaletinde kent, Eger kıyısında; 16 000 nüf. XIV. yy.'dan kalma Belediye konağı. Fichtelgebirge'nin başlıca sanayi merkezlerinden biridir: makine ve elektrikli gereçler yapımı, kimya, seramik, tekstil sanayisi.

Markurells i Wadköping, Hjalmar Bergman'ın romanı (1919). Yarı fars, yarı psikolojik dram niteliğindedir. Küçük bir burjuva kentini hicveden yapıt, kazandığı büyük başarı sonucu İsveç'te taşra anlayışının simgesine dönüştü.

MARL, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Ruhr'da; 90 400 nüf. Kimya sanayisi.

MARLALI (Haldun), türk tiyatro oyuncusu, yönetmen (İstanbul 1926). Ankara Devlet konservatuvarı tiyatro yüksek bölümü'nü bitirdi (1949). Aynı yıl *Antigone* piyesinde sahneye çıktı, birçok oyunda başrol oynadı. 1960'ta Adana şehir tiyatrosu'nda konuk yönetmen olarak görev yaptı. 1965-1966 arası Devlet tiyatrosu tarafından Avrupa'ya gönderildi. 1966' dan başlayarak Devlet konservatuvarı'nda mimik ve oyunculuk dersleri verdi. [illegible] oyunları yayımla[illegible] 198[illegible] [illegible]mir Devlet tiyatrosu kadrosuna geçen sanatçı, 1991'de emekliye ayrıldı. *Deli İbrahim* (oyun, 1962), *Leylek sultan* (oyun, 1962), *Mimik-rol alıştırmaları, temel tiyatro bilgisi* (1974) ve *Oyuncu değin* (1990) adlı kitaplarından başka Kleist'tan, Goldoni'den, M. Frisch'ten oyun çevirileri vardır.

MARLBOROUGH, Büyük Britanya'da (Wiltshire) kent, *Marlborough Downs*'un arkasında; 4 800 nüf. Bazı bölümleri XII. yy.'dan kalan kilise. Kolej.

MARLBOROUGH, Yeni-Zelanda'da bölge, Güney adasının kuzey-doğu'sunda; 10 859 km²; 35 400 nüf. Yönetim merkezi *Blenheim*.

MARLBOROUGH (John CHURCHİLL, 1. —*dükü*), ingiliz general (Musbury, Devon, 1650 - Granbourn Lodge, Windsor yakınında, 1722). 1667'de orduya katıldı. 1672'de Hollanda savaşı'nda yararlık gösterdi. 1685' te krallık ordusunun önde gelen generallerinden biri oldu. James II'nin dini politikasına sinirlenerek William of Orange ile ilişki kurdu; kasım 1688 bunalımı sırasında William'a katıldı ve 1690'da İrlanda'da ona büyük hizmetlerde bulundu. Ama, prenses Anne'ın dostu olan karısı Sarah Jennings, prensesin kraliçe Mary ve William ile olan kavgasına onu da sürükledi. 1692'de bir ölçüde gözden düştüyse de 1698'de eski saygınlığına yeniden kavuştu ve Anne'ın tahta çıkmasında önemli bir rol oynadı (1702). İngiliz ordusunun, sonra da müttefik ordularının başkomutanı oldu. İspanya veraset savaşı'nda, Louis XIV'e karşı belirleyici bir rol oynadı. Hollanda'da savaşan birliklerin komutanlığını üstlenerek zor koşullarda parlak zaferler kazandı: Bavyera'yı saf dışı bırakan Blenheim zaferi (1704); Hollanda'nın denetimini sağlayan Ramillies (1706) ve Oudenaarde zaferleri (1708); Malplaquet (1709), kesin olmamakla birlikte, son zaferiydi. Bununla birlikte, Hollanda'nın kötü niyetinden çok, izlediği kişisel politikanın doğurduğu güçlükler durumunu sarstı, çünkü partiler karşısında kayıtsız olmasına karşın savaşın zorunlulukları ve karısının eğilimleri onu Whigler'e yöneltti; ama, onlardan güçlü bir destek alamayan ve Toryler (muhafazakârlar) tarafından eleştirilen Marlborough, düşesle arası açılan kraliçenin gözünden düştü. 1710'da ilişkileri koptu. Ertesi yıl görevinden alındı, sürgüne gitti. Gözden düşmesi Jacobitelar'la yeniden ilişki kurmasına yol açtı, ama Hannover hanedanının George I ile tahta çıkması İngiltere'ye geri dönmesini ve eski unvanlarına kavuşmasını engelleyemedi.

MARLBOROUGH (Sarah CHURCHİLL, kızlık soyadı JENNİNGS, — *düşesi*) [Sandridge, Hertfordshire, 1660 - Londra 1744), John Churchill'in karısı (1677). Daha önceleri ve 1702'de kraliçe olduğunda prenses Anne'ın başlıca sırdaşıydı. Ateşli bir biçimde siyasal işlere karışarak whigleri ve hırslı damadı Sunderland'ı kayırdı. Ama düşüncesizce davranışından ve devlet işlerine karışmasından usanan kraliçe tarafından kovuldu (1710). Hannover Seçicisi George I'in tahta çıkmasından sonra önce Wales prensine yaklaştı, sonra Pitt'i destekledi.

MARLBOROUGH DOWNS, Yukarı Thames'in vadisinin G.'inde yükselen tebeşirli diklikler çizgisi.

MARLEY (tesc. edil. a.). İnş. Polivinil klorit (PVC) ve asbest karışımıyla yapılan, karolar ya da rulo halinde piyasaya sürülen döşeme kaplama gereci. (Sert ve esnek türleri bulunan marleyler, çimento şap üzerine yapıştırılarak uygulanırlar.)

MARLEY (Robert NESTA, **Bob** —denir), jamaikalı reggae şarkıcısı, gitarcı ve besteci (Rhoden Hall 1944 - Miami, ABD, 1981). Sanat yaşamına 1961'de Wailers vokal grubunda başlayan Bob Marley, Kingston gettosunun suç işlemiş gençleri ("rude boys") üzerine şarkı yazan ilk bestecilerdendir. Aynı zamanda, Kutsal Kitap'taki kehanetlerle, doğacı felsefeyi ve zenci ulusçuluğunu birleştiren rasta dininin ilk şarkıcılarındandır. Londra'da ingiliz müzikçilerle çalışan Wailers grubu, 1972'den başlayarak, reggae türünü tüm dünyaya yaydı. 1976'da, bir suikasttan

Lauros-Giraudon

John Churchill
1. Marlborough dükü
XVII. yy.'dan kalma
ressamı bilinmeyen bir tablodan
ayrıntı
Versailles şatosu

National Portrait Gallery

Marlborough düşesi
National Portrait Gallery
Londra

sonra Jamaika'yı terk ederek Florida'ya yerleşen Marley, Avrupa, ABD ve Afrika'daki (1979) konser gezilerini artırdı. Rock ve reggae'yi kaynaştırarak hem enerjik hem gevşek bir üslup yarattı. Başlıca plakları: *Natty Dread* (1974), *Babylon by Bus* (1978), *Survival* (1979).

MARLIK, İran'da, Tahran'ın 300 km B.'sında, Gilan bölgesindeki dağlarda arkeolojik sit. Burada, II. binyıl sonundan kalma bir nekropolis ortaya çıkarıldı, dört mezar türüne rastlandı. En eski döneme ait olduğu sanılan mezar türü, düzgün derzli moloz taş duvarlarla çevrili kare biçiminde çukurlardan oluşur; bu tür mezarlarda az miktarda eşya ele geçmiştir. Diğer üç tür, düzensiz biçimli geniş çukurlar (savaşçı kralların mezarları?), daha küçük boyutlu dikdörtgen çukurlar (kraliçe ya da prens mezarları?) ya da içlerinde at iskeletleri bulunan mezarları kapsar. Tümü moloz taş bir duvarla çevrili olan bu tür mezarlarda zengin bir malzeme ele geçirildi: hayvanları betimlemede büyük bir özgünlüğe varıldığını gösteren birçok pişmiş toprak heykelcik, bronz silah ve aletler, kazma ya da çarpma-çakma tekniğiyle gerçekleştirilmiş insan ve hayvan motifleriyle bezeli gümüş ve altın vazolar. Bu sanat, Mezopotamya, İran ve Kafkasya sanatlarında rastlanan öğelerin bir bireşimidir.

MARLİN a. Zool. YELKENBALIĞI'nın eşanlamlısı.

MARLİNSKİ → BESTUJEV (Aleksandr).

MARLOTTE → BOURRON-MARLOTTE.

Hulton Picture Library

Christopher Marlowe
Holl'un bir gravüründen ayrıntı

MARLOWE (Christopher), ingiliz oyun yazarı (Canterbury 1564 - Deptford, Londra, 1593). Bir ayakkabıcının oğluydu, Cambridge'de öğrenim gördü. Bir kaza sonucu sakat kaldı ve aktörlüğü bıraktı. 1593'e doğru oynanan ve 1594'te basılan gençlik dönemi yapıtı *Dido, Queen of Carthage*, Vergilius'tan çok Ovidius'a yakındır; *The Massacre at Paris* (1593'e doğr.) ise sahnelemedeki cüretini ortaya koyar. Vârislerinin ihanetine uğrayan hırslı bir babanın dramı olan *Tambourlaine the great*'i (1587), 1589'da yazılan ve 1592'de oynanan, yozlaşmayı ve iktidarın acılarını anlatan *The Jew of Malta* izledi. Marlowe, *Faust** (The Tragicall History of Dr Faustus) [1588'e doğru yazıldı, 1604'te yayımlandı] adlı yapıtıyla tarihin ve ortaçağ alegorisinin çerçevesini aştı. Burada metafizik tutkusu sapkınlığın sınırlarına dayanır: sanatçının trajedi anlayışı çağdaşı Shakespeare'in tersine, kurulu düzenin hizmetinde değildir. Faust'un truvalı Hellen'e ölümün huzurunda seslenişi, hüzünle reddi bir araya getirir. Nihayet, ingiliz tiyatrosunun ilk tarihsel oyunu *İkinci* Edward*'da da (The Troubles one Raigne and Lamentable Death of Edward the Second, King of England) [1592'ye doğr. oynandı] siyasal cesaret (bir kralın tahttan indirilmesi) ile cinsel özgürlüğün (kralın, gözdesi olan çocuktan vazgeçememesi) bir karışımı görülür. School of Night'ın üyesi ve Raleigh'in dostu olan sanatçı, Kyd tarafından işkence altında tanrıtanımazlıkla suçlanınca, tam tevkif edileceği sırada bir kavgada bir dostu tarafından öldürüldü. Chapman ile birlikte yazdığı *Hero and Leander* (1598) adlı şiirindeki erotizm, mutsuz eşcinselliğin gerçek bir övgüsüdür. Yazgıcılığa duyduğu tutku, Marlowe'un Rönesans'ın lanetli prometheusçuluğuna öykünen bir yaşam sürmesine yol açmıştır.

Bob Marley

MARLY-LE-ROİ, Fransa'da kanton (Yvelines) merkezi, *Marly ormanı*'nın kenarında; 16 775 nüf. (1992).

MARMANDE, Fransa'da *arrondissement* (Lot-et-Garonne) merkezi, Garonne ırmağı kıyısında; 18 326 nüf. (1992).

MARMARA a. Denizc. *Marmara etmek*, sintinelerde biriken suları boşaltmak (Çevre kirlenmesini önlemek için bu sular genellikle açık denizde marmara edilir.)

MARMARA a. 100 mm boyunda ve kare kesitli türk sigarillosu.

MARMARA, Marmara bölgesinde Balıkesir iline bağlı ilçe; 7 437 nüf. (1990); 8 köy. Merkezi, aynı adı taşıyan adanın güney kıyısında yer alan *Marmara*, 2 355 nüf. (1990).

MARMARA adaları, Marmara denizi'nin G.-B.'sında 3 büyük (Marmara, Avşa, Paşalimanı) ve 9 küçük (Ekinlik, Koyun, Mamalı, Hasır, Pala, Fener, Asmalı ve Paşalimanı koyundaki iki adacık) engebeli adadan oluşan adalar grubu. Derinliği 80 m'yi geçmeyen şelf üzerinde yer alırlar; yapılarında Birinci Zaman'a ait granit, gnays ve billurlu şistler başlıca yeri tutar. Dördü üzerinde sürekli yerleşme (Marmara, Avşa, Paşalimanı, Ekinlik) olan adalar, idari bakımdan Balıkesir iline bağlıdır. Yaz turizmi.

MARMARA adası, antik **Prokonnesos,** Marmara adalarının en büyüğü (117 km²) ve en yükseği (699 m). Kıyıları girintili çıkıntılı bir elips biçiminde olan adanın jeolojik yapısı G.'de başkalaşmış şistlerin, ortada granit ve gnaysın, K.'de mermerlerin başat olduğu kabaca birbirine koşut, D.-B. doğrultulu üç kuşaktan oluşur. İlkçağ'dan beri işletilen mermerlerin bulunduğu kuşakta karst şekilleri yaygındır. Su kaynakları bakımından zengindir. Daha yağışlı K. kesiminde sık ormanlar yer alır. İlçe merkezi olan Marmara kasabası dışında 5 köyü vardır. Mermer ocakları. Yaz turizmi.

—Arkeol. İ.Ö. VII. yy.'da bir Miletos kolonisiydi. Mermer ocaklarıyla tanınan ada Roma döneminde hıristiyanların sürgün yeriydi. İ.Ö. 431'de Efes konsilinden sonra hıristiyan keşişlerin yerleşme merkezi oldu. 1971'den başlayarak Nuşin Asgari yönetiminde Saraylar köyünde yapılan kazılarda birçok mermer lahdin bulunduğu bir nekropolis ortaya çıkarıldı. 1979'da mermer ocaklarında yapılan araştırmalarda işlenmesi tamamlanmamış durumda korinthos başlık ele geçti. Buluntular Saraylar köyünde düzenlenen açık hava müzesinde sergilenmektedir.

MARMARA BÖLGESİ, Türkiye'nin coğrafi bölgelerinden biri; yaklaşık 62 000 km²; 13 milyona yakın nüfus (1990). Marmara denizi çevresinde yer alan Trakya topraklarının tümüyle Anadolu'nun kuzey-batı kesimini kaplayan bölge, doğuda dik yamaçlarla belirlenen Anadolu platosu, kuzeyde Karadeniz ve Bulgaristan, batıda Yunanistan ve Ege denizi, güneyde Uludağ ve Kaz dağı ile sınırlanır. Bölge doğal ve beşeri özelliklerine göre 4 bölüme ayrılır (*Yıldız dağları, Ergene, Güney Marmara, Çatalca-Kocaeli* bölümleri).

• *Yüzey şekilleri*, D.-B. doğrultusunda uzanan dağlar ve platolarla kaplı yüksek alanlar, havzalar ve ovalardan oluşan çukur alanlarla K.'den G.'e doğru birbirini izler. K.'de orta yükseklikteki Yıldız (Istranca) dağları ve platolarla kaplı Çatalca-Kocaeli yarımadaları yer alır. Bunların G.'inde Ergene havzasından başlayarak, Marmara çukuru üzerinde Adapazarı ovasına kadar uzanan alçak bir alana geçilir. Bölgenin G.'inde, en yüksek engebeleri oluşturan Uludağ ve Biga dağlarıyla, Samanlı ve G. Marmara kıyıdağları arasında Biga, Manyas, Ulubat, Bursa ve İnegöl ovalarından oluşan bir havzalar dizisi sıralanır. Bölge yüzey şekillerinin bu özelliğini, Neojen sonlarında epirojenik hareketlerle birlikte meydana gelen genç faylanmalar, bunlara bağlı çanaklaşma ve yükselmeler sonucunda kazanmıştır. Aynı nedenlerle Türkiye'de depremlerle en çok sarsılan alanlardan biridir. Bölgenin en önemli akarsuları D.'da Sakarya, B.'da Ergene ve Meriç, G.'de Susurluk'tur. Anadolu yakası göl bakımından zenginliği ile dikkati çeker (Sapanca, İznik, Ulubat, Manyas gölleri); Trakya yakasında yer alan Terkos, Büyükçekmece, Küçükçekmece göllerinden İstanbul anakentinin su gereksinimini karşılamada yararlanılır.

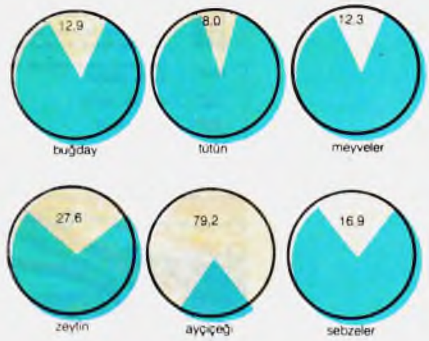
• *İklim ve bitki örtüsü*. Bölge tipik Akdeniz ikliminden, Karadeniz iklimine bir geçiş alanıdır. Bir yandan da kıyıdan uzaklaştıkça karasal iklim etkileri kendini gösterir. Marmara kıyılarında yazlar, Akdeniz ve Ege kıyılarında olduğu kadar sıcak değildir; kışın da sıcaklık 4-5 °C kadar daha düşüktür (Göztepe ocak ort. 5,4 °C, temmuz ort. 23,2 °C). Çoğu kış mevsimine düşen yıllık yağış tutarı konuma göre 550-1 000 mm arasındadır (Göztepe 677 mm, Bahçeköy 1 074 mm). Karadeniz kıyıları daha serin ve daha yağışlıdır (Şile 747 mm). Özellikle Trakya'nın iç kesimlerinde karasal etkiler belirginleşir. Kışlar daha soğuk ve karlı (Edirne ocak ort. 2 °C, temmuz ort. 24 °C), yıllık yağış tutarı daha azdır (Edirne 597 mm). Bu iklim farkları, bitki örtüsündeki farklılaşmalara da yansır. Daha nemli Karadeniz kıyıları ve Yıldız dağları doğal olarak başlıca türleri meşe, kayın ve gürgenden oluşan nemli orman alanlarıdır. Marmara kıyıları 100-200 m'ye kadar makilerle kaplıdır. Daha az yağışlı Ergene havzası ilksel seyrek meşe orman alanıdır ama günümüzde bu ormanlar büyük ölçüde ortadan kaldırılmış, yerini otsu topluluklar almıştır. G. Marmara bölümünde ormanlar daha yağışlı dağlarda oldukça geniş yer kaplar. Bunların en yaygın ağaç türleri bu bölümün K.'inde kayın, meşe, gürgen ile daha yükseklerde köknar; G.'inde ise giderek artan oranda kızılçam ve karaçamdır.

• *Nüfus*. Marmara bölgesi, 13 000 000'a yaklaşan nüfusuyla Türkiye toplam nüfusunun yaklaşık % 23'ünün kümelendiği bir alandır, km²'ye ortalama 200'ü aşan nüfus yoğunluğu (Türkiye ortalamasının 3 katı kadar) ile yurdun en sık nüfuslanmış bölgesidir; kentsel nüfus oranının da en yüksek (% 75) olduğu bölgedir. Kentsel nüfusun yarısından fazlası İstanbul'da toplanmıştır; geriye kalanın çoğu da Bursa ve İzmit gibi hızla gelişen iki büyük kentte toplanmıştır. Bu üç büyük merkezin nüfusu 1985-1990 döneminde bir yandan doğumlar, bir yandan da yılda 40-50 000 kişiyi bulduğu sanılan iç göçlerle hızlı (İzmit ‰ 46,42; İstanbul ‰ 44,78, Bursa ‰ 38,26) bir artış göstermiştir. Genelde yoğun nüfuslanmış olmasına karşın, bölgenin bazı yöreleri, özellikle tarımsal ekonominin başat olduğu Karadeniz kıyıları ile Çatalca, Kocaeli ve Biga yarımadalarının iç kesimleri tenhadır. Bu kesimlerdeki yıllık nüfus artış oranı da Türkiye ortalamasının altındadır.

• *Ekonomi*. Bölge küçük boyutlarına karşın ekili-dikili toprak oranının yüksekliği ve tarım teknolojisinin ileri olması nedeniyle çeşitli tarım ürünleri üretir; özellikle sebze, meyve ve sanayi bitkileri üretimi gelişmiştir. Türkiye ayçiçeği üretiminin % 79,2'sini, zeytinin % 27,6'sını, sebzelerin % 16,9'unu, meyvelerin % 12,3'ünü, tütünün % 8'ini ve buğdayın % 12,9'unu bu bölge sağlar. Kırsal kesimde hayvancılık ve hayvan ürünleri de önemli bir uğraşıdır (bölge tarımsal üretiminin % 26 kadarı). Yeraltı kaynaklarının başlıcaları; linyit (Trakya ve G. Marmara), demir (Sakarya) ve mermer (Bilecik, Marmara adası) ile G. Marmara bölümünde yer alan ve dünya ölçüsünde önemi olan çok zengin bor tuzlarıdır. Ama, en önemli uğraşı ve gelir kaynakları, çok çeşitli sanayi ve ticarettir. Türkiye imalat sanayisi dalında üretimin değerce % 52,7'sini bu bölge sağlar; bu kesimde çalışan işçilerin % 40'ı da Marmara bölgesinde, özellikle İstanbul'dan Adapazarı'na kadar uzanan bir şerit boyunca ve Bursa kenti ve çevresinde toplanmıştır. Sanayi, besin sanayisinden petrokimyaya, cam, otomobil, dokuma, giyim, elektrikli eşyalar, gemi ve vagon yapımına kadar hemen hemen her dalı kapsar. Marmara bölgesini diğer bölgeleri-

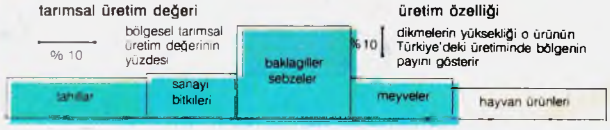

tarımsal uzmanlaşma: bölgenin Türkiye genel üretimindeki payı (%)

tarımsal üretim değeri

üretim özelliği

ARAZİ KULLANIMI

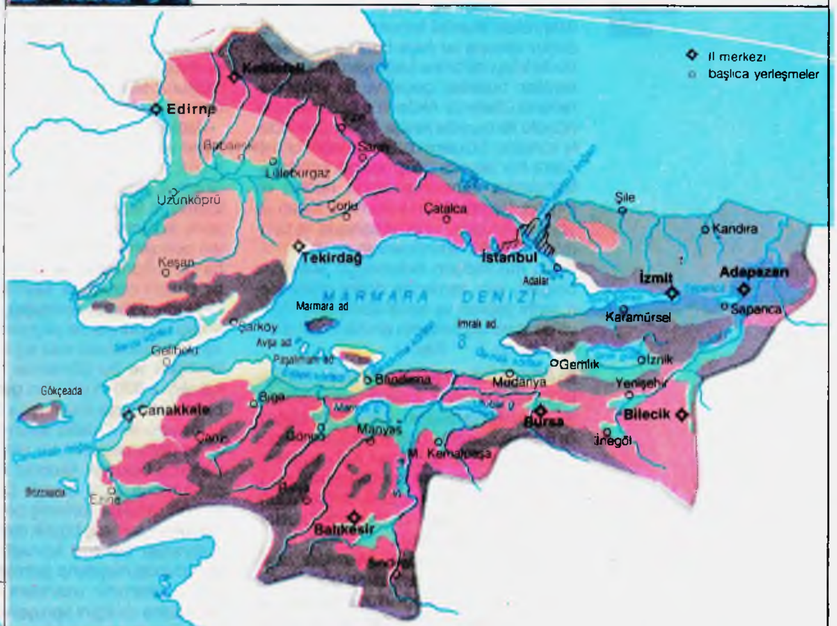
- Dağlık alanlar: tarım toprakları < % 10
- Orman ürünleri

yoğun tarım: tarım alanı % 50-70

- Tahıl (buğday, arpa), ticari toprak ürünleri (ayçiçeği, tütün, pamuk, şekerpancarı) Trakya'da pirinç, G. Marmara'da zeytin, çeşitli meyve ve sebzeler, kısmen sulamalı tarım
- Tahıl (mısır, buğday, arpa), ayçiçeği, tütün, şekerpancarı, patates, çeşitli meyveler
- Tahıl (buğday, arpa), ayçiçeği, tütün, hayvan ürünleri

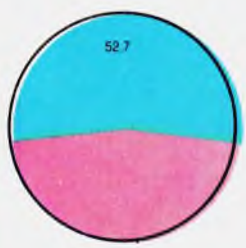
yaygın tarım: tarım alanı % 20-40

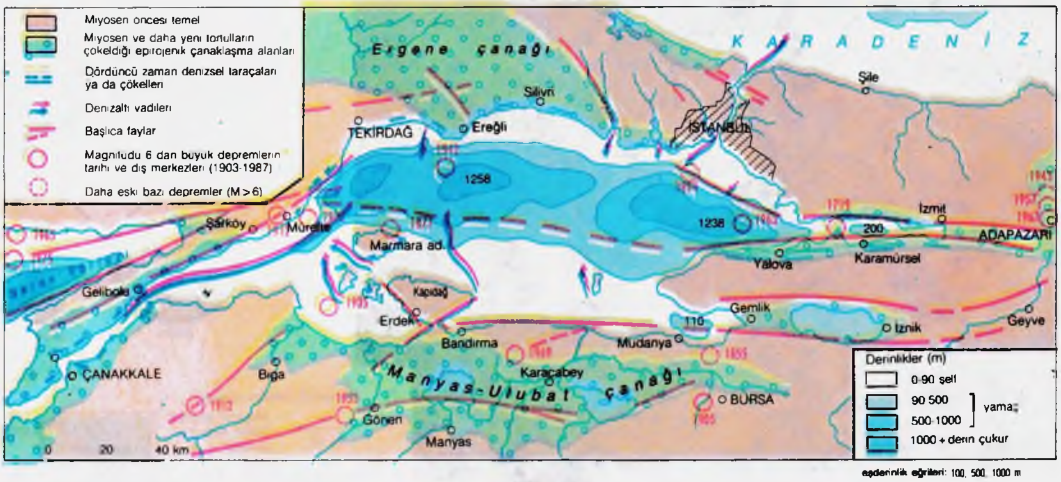
- Tahıl (buğday, arpa), zeytin, ayçiçeği, çeşitli meyveler hayvan ürünleri
- Tahıl (mısır başat), D'da fındık; büyük ve küçükbaş hayvancılık, ticari toprak ürünleri az
- Tahıl (buğday, arpa), ayçiçeği, hayvancılık ve hayvan ürünleri

bölgenin Türkiye imalat sanayisi toplam üretim değerindeki payı (%)

mizden ayıran bu özellik ulaşım yolları üzerindeki elverişli konumunun bir sonucudur. Avrupa ve Asya burada karşılaşır; bu iki kıtayı birbirine bağlayan en kısa karayolları buradan geçer ve bu yollar Karadeniz ülkelerini Akdeniz'e bağlayan denizyolu ile burada kesişir. Yollar üzerindeki konumu, bölgenin başta İstanbul olmak üzere her alanda gelişmesine, kalabalıklaşmasına, zenginleşmesine neden olmuştur. Çeşitli eğitim kurumları, basın ve yayın kuruluşları, sinema sanayisi ve tiyatrolarıyla kültür etkinliklerinin en yoğun olduğu merkezlerin bulunduğu Marmara bölgesi, aynı zamanda doğal güzellikleri, tarihi yapıları ve sanat eserleri ile Türkiye'de iç ve dış turizmin en hareketli olduğu alandır. (→ Kayn.)

MARMARA denizi, tamamı Türkiye topraklarıyla çevrili içdeniz; geniş anlamda Akdeniz havzasının, Çanakkale boğazı ile Ege'ye, İstanbul boğazı ile Karadeniz'e zayıf bir şekilde bağlanan K.-D. uzantısı. Kıyıları arasındaki en büyük uzaklık K.-G. doğrultusunda 80 km, D.-B. doğrultusunda 280 km; yaklaşık 11 350 km². Uluslararası önemli denizyolu.

• *Jeomorfoloji ve jeoloji.* Marmara denizi, Anadolu ve Trakya arasına gömülmüş, uzun ekseni D.-B. doğrultusunda oval biçimli bir çanağı kaplar. Yapısal hatları kesen Trakya kıyılarıyla, bu hatlara uyum gösteren Anadolu kıyıları farklı görünümdedir. Daha çok platolarla sınırlanan Trakya kıyılarını geniş yaylar çizen körfezler (Silivri, Tekirdağ körfezleri), lagün haline dönüşmüş bazı küçük girintiler (Büyükçekmece ve Küçükçekmece koyları ve gölleri), yalıyarlarla nöbetleşen plajlar belirler. Anadolu kıyılarının özelliğini çok daha belirgin körfezler (İzmit, Gemlik, Bandırma, Erdek körfezleri), daha engebeli kıyılar ve kıyı önünde yer alan adalar (Kızıladalar, İmralı, Marmara adaları) meydana getirir. Denizaltı topografyası bakımından Marmara çok küçük ölçekte bir okyanusu anımsatacak şekilde üç morfotektonik birimden, yani şelf, kıta yamacı ve abisal düzlüklerden oluşur. Çanağın yaklaşık yarısını kaplayan şelf, özellikle Marmara'nın G. ve G.-B. kesimlerinde genişter. Buna karşılık genç faylarla sınırlanmış kesimlerde (Işıklar dağı, Samanlı yarımadası kıyıları) yok denecek kadar dardır. Ortalama ‰ 20 dolayında çok hafif eğimli bir düzlük olan şelfin dış kenarına genellikle – 90 m'de erişilir. Bütün Marmara adaları şelf üzerinde yer alırlar ve son deniz yükselmesi (Flandre transgresiyonu) sırasında suların örtemediği dağlara ve tepelere karşılık gelirler. Kapıdağı yarımadası da sonradan bir tombolo ile karaya bağlanmış eski bir adadır. Kıta yamacı 90 m'den 1 000 m'ye inen çok eğimli bir diklik biçimindedir. Şelfe gömülmüş olan denizaltı vadilerinden bazıları kıta yamacını da yararak 400, hatta 900 m derinliklere kadar uzanırlar. Çanağın üçüncü morfotektonik birimini 1 000 m'den derin, 400-500 m yükseklikteki bazı kabartılarla birbirinden ayrılmış B.-D. doğrultusundaki 3 çukur oluşturur. Marmara'nın en derin yerleri buradadır (ortadaki çukurda 1 258 m).

Jeolojik bakımdan Marmara, K.'deki Ergene ve G.'deki Manyas-Ulubat havzaları gibi, eski Hercynia ve Alp kıvrımlarıyla oluşmuş yapılarla çevrili, neojende gölsel tortullarla kaplanmış ve daha yakın çağlarda faylanmalarla birlikte meydana gelen epirojenik hareketler sonucunda daha da çukurlaşmış ve denizle kaplanmış bir birikim çanağıdır. Marmara denizi tabanında yapılan sondajlar, bu çanağın neojen boyunca üst pliyosen'e kadar bazen tatlı, bazen acı sulu sığ bir göl ile kaplandığını ve bu dönemde çanak içinde kalınlığı 2 000 m'yi bulan genç çökellerin biriktiğini ortaya koymuştur. Çanağın derinleşmesi ve Akdeniz sularıyla kaplanması ise daha da yakın bir zamanda, çeşitli yerlerde bulunan Akdeniz favnalı taraça dolgularına göre ancak Dördüncü Zaman'ın oldukça ilerlemiş bir aşamasında (Tyrrhenia safhası; büyük olasılıkla son buzullararası dönem) kuvvetli faylanmalar sonucunda meydana gelmiştir. K. Anadolu fay sisteminin uzantısını oluşturan ve hâlâ daha diriliğini koruyan bu genç faylar üzerinde yer alan Marmara, bu nedenle birinci derecede deprem alanındadır.

• *Hidrolojik özellikler.* Bu açıdan Marmara, Karadeniz ile Akdeniz arasında bir geçiş alanıdır. Bütün mevsimlerde yoğunluklarına göre üst üste sıralanmış üç su kütlesi görülür. Karadeniz kökenli olan ve ortalama 20 m kalınlıkta bir tabaka oluşturan üst su kütlesinin sıcaklığı, kışın K.-D.'da 8-8,5 °C; G.-B.'da 9 °C dolayında; yazın ise yine aynı yerlerde 24 ve 26 °C kadardır. Bu yüzeysel su kütlesinin tuzluluğu Karadeniz'den gelen akıntı etkisinin daha belirgin olduğu İstanbul boğazı yakınlarında daha az (mevsimlere göre ‰ 20 -23) iken, Çanakkale boğazı'na yaklaşıldıkça artar (‰ 26-28). Bu su kütlesi litrede 4-6 cm³ çözünmüş oksijen içerir ve biyolojik bakımdan denizin en zengin kesimini oluşturur. Yüzeysel su kütlesinin altında, ortalama 20-40 m derinlikler arasında hidrolojik parametrelerde sıçrama biçiminde bir değişiklik görülür. Bu tabaka, daha derindeki akdeniz kökenli su kütlesine geçilen bir karışma alanıdır. Ortalama 40 m'de erişilen derin su kütlesinin sıcaklığı ise (15 °C) ve tuzluluğu (‰ °39 -40) dibe kadar bütün mevsimlerde aynı kalır. Buna karşılık çözünmüş oksijen içeriği, derinlik arttıkça hızla azalır ve 100 m derinlikte litrede 2 cm³ dolayına iner. Nitrat, nitrit, fosfor gibi çeşitli besin tuzlarının bol olmasına karşın derin suların oksijen bakımından fakirliği ve bunun sonucunda zengin bir hayata elverişli olmayışı, ortalama derinliği 50 m olan Çanakkale boğazı'nın sığlığı nedeniyle Akdeniz'le bağlantının çok zayıf ve su kütlesi değişiminin çok yavaş olması ile ilgilidir. Marmara'da yüzey akıntılarını ana çizgileriyle, Karadeniz'den boşalan su kütlesi belirler. İstanbul boğazı'ndan çıkan Karadeniz suları, özellikle körfezlerde kıyı biçiminin yol açtığı bazı ters akıntılar da yapmakla birlikte, genel olarak Çanakkale boğazı'na doğru ilerlerler. Akıntılarının hızı Karadeniz'den Marmara'ya giren su kütlesinin miktarındaki değişikliklere, rüzgâr yönüne ve hızına göre saatte 750 - 2 500 m arasında değişir.

Marmara, Karadeniz'i Akdeniz'e ve okyanuslara bağlayan uluslararası önemde bir su yolu olmasının dışında, günümüzde özellikle iç turizm bakımından büyük değer kazanmış bir denizdir; hemen bütün kıyıları boyunca sıralanan yazlıklar, kamplar, turistik kuruluşlar yazın Marmara'yı adeta Türkiye'nin bir yüzme havuzu haline dönüştürür. Ama öte yandan bazı kesimleri, başta İzmit, Gemlik ve Bandırma körfezleri olmak üzere, giderek büyüyen kentsel yerleşmelerin ve özellikle sayıları hızla artan sanayi kuruluşlarının atık sularıyla kirlenmiş, hatta bazı kesimlerinde yaşam büyük ölçüde sınırlanmıştır. Örneğin yeni araştırmalar ev ve sanayi kuruluşlarının atık sularıyla İzmit körfezine günde 6,6 kg kurşun, 43,2 kg çinko, 11,9 kg bakır, 209 kg krom ve 5,1 kg cıva gibi zararlı ağır metallerin, ayrıca 10,9 ton azotun ve 30,8 ton yağın karıştığını ortaya koymuştur. (→ Kayn.)

MARMARA EREĞLİSİ → EREĞLİ.

MARMARA gölü, antik. **Koloe,** esk. **Mermere gölü,** Ege bölgesinde Gediz ovasının orta kesiminin K. kenarında, Çal dağı ve Dibek dağı arasındaki çöküntü alanında sığ göl; 34 km². Doğal olarak dışarı akışı olmayan göle Gediz ve Gördes çayının taşkın suları, açılan kanallarla verilir. G.'indeki alçak tepelik üzerinde geniş bir nekropolis vardır.

Marmara üniversitesi, İstanbul'da yükseköğretim kurumu. Yükseköğretim kurumlarını düzenleyen 2809 sayılı yasaya göre kurularak 1982-1983 ders yılında öğretime başladı. İstanbul İktisadi ve ticari ilimler akademisi'ne bağlı fakültelerle bakanlıklara bağlı yüksekokulların bir bölümü bu üniversiteye bağlanarak yeniden düzenlendi: Milli eğitim bakanlığı'na bağlı Atatürk yüksek öğretmen okulu fakülteye dönüştürüldü; İstanbul Yabancı diller yüksekokulu bu fakültenin ilgili bölümlerine katıldı. Gençlik ve spor bakanlığı'na bağlı Anadoluhisarı gençlik ve spor akademisi bu fakültenin Beden eğitimi bölümü'ne bağlanarak Atatürk eğitim fakültesi, Milli eğitim bakanlığı'na bağlı Yüksek teknik öğretmen okulu fakülteye dönüştürülerek Teknik eğitim fakültesi kuruldu. İstanbul İktisadi ve ticari ilimler akademisi'

nin yapısı içinde yer alan Ekonomi, İşletme, Siyasal bilimler ve İdari bilimler fakülteleri birleştirildi, İktisadi ve idari bilimler fakültesi oluşturuldu. İstanbul İktisadi ve ticari ilimler akademisi'ne bağlı Diş hekimliği fakültesi ile Eczacılık fakültesi bu üniversiteye bağlandı. İstanbul Yüksek islam enstitüsü fakülteye dönüştürülerek İlahiyat fakültesi, İstanbul Devlet tatbiki güzel sanatlar yüksekokulu fakülteye dönüştürülerek Güzel sanatlar fakültesi oluşturuldu. İstanbul'un İktisadi ve ticari ilimler akademisi'ne bağlı Gazetecilik ve halkla ilişkiler yüksek okulu'nun adı Basın-yayın yüksekokulu olarak değiştirildi. Atatürk eğitim fakültesi'ne bağlı bir Eğitim yüksekokulu kuruldu. Bir Fen-edebiyat fakültesi, bir Hukuk fakültesi, bir Tıp fakültesi ve bir Mühendislik fakültesi ile 3 enstitü (Sosyal bilimler, Fen bilimleri, Sağlık bilimleri) faaliyete geçti. 1985'te bir Yabancı diller eğitim öğretim araştırma ve uygulama merkezi, 1987'de de bir Avrupa Topluluğu enstitüsü, üniversitenin yapısı içinde yer aldı. Sağlık hizmetleri, İlahiyat, Teknik bilimler ve Sosyal bilimler meslek yüksekokulları açıldı. 1993 başında Marmara üniversitesi'nde 11 fakülte, 6 yüksekokul, 11 enstitü ve 22 araştırma ve uygulama merkezi bulunmakta, yaklaşık 27 000 öğrenci öğrenim görmekteydi.

MARMARALI (Samuel Abravaya), musevi kökenli türk hekim (İzmir 1879 ya da 1880 - İstanbul 1953). Tıbbiye'yi bitirdikten (1902) sonra bir süre İstanbul'da belediye tabipliği yaptı. Paris'e giderek iç hastalıkları dalında uzmanlık öğrenimi gördü (1909-1912). Türkiye'ye dönüşünde Darülfünun tıp fakültesi seririyat-ı dahiliye (iç hastalıkları) muallim muavinliğine atandı. Tıp fakültesi müdür muavinliği yaptı (1932-1935). Niğde milletvekili olarak TBMM'de bulundu (1935-1943). Döneminin en tanınmış iç hastalıkları uzmanları arasında yer aldı. Atatürk'ün son hastalığında müşavir hekimlerden biriydi. Başlıca yapıtı: *Emraz-ı cihaz-ı hazmi* (1912).

MARMARİCA. Tar. coğ. Kuzey Afrika'da kıyı bölgesi, Nil deltasından Sirenayka'ya kadar uzanır. (Günümüzde *el-Merc platosu.*)

MARMARİNE a. (yun. *marmarine*). Mutf. Yufka, ıspanak, yumurta ve peynirle yapılan bir yemek. (Mora yarımadasının G.'ine özgü bir yemektir. Trakya bölgesinde de yaygındır. Yufkaya yayılan ıspanağın üzerine, yumurtayla karıştırılmış taze peynir koyup fırında pişirerek yapılır.)

MARMARİS, Ege bölgesinde Muğla iline bağlı ilçe; 41 840 nüf. (1990); 866 km^2; merkez bucağı dışında 1 bucak; 15 köy. Merkezi, Muğla'nın 56 km G.'inde kıyıda *Marmaris,* 16 361 nüf. (1990). Sığla yağı üretimi (günlük ağacından). Süngercilik. Turizm. Yat limanı.

—Tar. Eski kaynaklarda Physkos ya da Physcus gibi adlarla da anılan Marmaris, İ.Ö. 333'te Büyük İskender tarafından alındı. Daha sonra Selefkiler'in ve Romalılar'ın yönetiminde kaldı, 1284'te Bizans İmparatorluğu'ndan Menteşoğulları'nın eline geçti. Kentin eski merkezi, tepe üzerinde bulunan kalenin içindeki küçük bir mahalleden ibaretti. Kanuni'nin Rodos seferi sırasında kaleyi onartmasıyla önem kazandı. Mahalle genişleyerek tepenin eteklerine ve kıyıya doğru yayılmaya başladı. Rodos'un fethinden (1522) sonra da ada yöneticisinin yönetimine bırakıldı. 1545'te bugün han olarak kullanılan bir kervansaray, 1789'da İbrahim Ağa tarafından büyük kubbeli bir cami yaptırıldı. Liman 1834'te yeniden düzenlenerek sefere çıkan donanmanın gereksinimini karşılayacak düzeye getirildi, ayrıca tabyalar yaptırıldı. XIX. yy.'ın ikinci yarısında Aydın ilinin Menteşe sancağına bağlı bir ilçe merkezi olan Marmaris'in nüfusu 15 000'i geçmişti, Datça bucağından başka yirmi üç köyü bulunuyordu. 1879'da burada belediye örgütü kuruldu. 11 mayıs 1919-5 temmuz 1921 arasında İtalyanlar'ın işgali altında kalan Marmaris, Cumhuriyet'in ilanından sonra yeni kurulan Muğla iline bağlandı.

—Mim. Marmaris'te Antikçağ'a ilişkin çeşitli yazıtlar ve heykel parçaları bulundu. Kentin G. ucundaki Marmaris kalesi ortaçağ yapısıdır. Evliya Çelebi'ye göre, Rodos seferi sırasında Marmaris'e gelen Kanuni Sultan Süleyman kaleyi küçük bulmuş ve büyütülmesini istemiş, adını da Mimaras olarak değiştirmiştir. Günümüzde onarılan kalenin içindeki yerleşme, kentin çekirdiğini oluşturmuştur. Sekiz dükkânlı han da bu dönemde yaptırıldı (1545). Kemeraltı'ndaki büyük kubbeli cami İbrahim Ağa tarafından inşa ettirildi (1789).

MARMAROXYLON a. Tropikal Amerika'da yetişen ve ince dokulu, esmer-siyah damarlı, sert ve çok ağır sarımsı bir odun veren ağaç. (Odunu ince marangozlukta kullanılır. Bil. a. *Marmaroxylon racemosum.*)

MARMATİT a. (fr. *marmatite;* Kolombiya'da bir yer adı olan *Marmato*'dan). Demirli blend çeşidi.

MARMELAT a. (fr. *marmelade*). Mutf. Meyve ezmesini şeker ve suyla kaynatarak yapılan, peltemsi tatlı-yiyecek.

—Tic. Yalnızca narenciye türünden meyvelerin etli kısmından yapılan ve 100 g mamul maddede asgari 20 g meyve içeren reçel.

—ANSİKL. Marmelat ayva, elma, kızılcık vb. meyvelerden yapılır. Soyulup rendelenen ya da haşlanarak ezilen meyvelerin, şeker ve suyla kaynatılmasıyla elde edilir.

Marmelat, evlerde yapılmasının yanı sıra genellikle meyve suyu ve şekerleme sanayisine koşut olarak fabrikalarda da üretilmektedir. Marmelat üretiminde meyveler, şeker pektin ve organik asitlerle (sitrik asit, tartarik asit vb.) birlikte kaynatılır. Kaynatma işlemi açık kaplarda yapılır ve 15-30 dakika sürer. Bu işlem sırasında şekerin ağdalaşmamasına özen gösterilir. Şekerin ağdalaşması, besleyici değerini etkilememekle birlikte ürünün acı bir tat almasına ve pelteleşmesinin tam olmamasına yol açar.

MAR MENOR ("Küçük Deniz"), İspanya'nın Akdeniz kıyısında (Murcia ili) denizkulağı, Cartagena'nın K.-D.'sunda, bir kum şeridiyle ayrıldığı denize gola de la Encañizada'yla bağlanır; 164 km^2. Turizm merkezi. Denizkulağı çevresi İspanya'nın önemli sayfiye yerlerinden biridir.

MARMİON (Simon), fransız-flaman kökenli tezhipçi ve ressam (Amiens 1425'e doğr. - Valenciennes 1489). Bedford ustası'nın öğrencisi Mansel ustası tarafından yetiştirildi. İyi Philippe için hazırlanan *Grandes Chroniques de Saint Denis* (Aziz Denis'nin büyük kronikleri) gibi en az 14 elyazmasının süsleme çalışmalarına katılmasından ya da Marie de Bourgogne ustası ve üst düzeyde başka tezhipçilerle işbirliği yapmasından, Marmion'un sanat yaşamında tezhibin ağır bastığı anlaşılmaktadır. Sanatçıya yedi ya da sekiz pano mal edilmiştir (*Aziz Bertin sunakarkalığı*'nın kanatları, 1459'a doğr., Londra ve Berlin).

MARMİT çayı → KARASU.

MÁRMOL (José), arjantinli yazar (Buenos Aires 1818 - *ay. y.* 1871). 1839'da diktatör Rosas'ın emriyle sürgüne gönderildi, Buenos Aires'e ancak 1852'de, Rosas'ın iktidardan düşmesinden sonra döndü ve milletvekili seçildi. Biçim açısından Byron'ın *Childe Harold*'ını çağrıştıran destanı *Cantos del peregrino*'da (1847-1852) romantik esinli bir şair olan Marmol, oyunlar (*El poeta,* 1842; *El cruzado,* 1851) yazdı; ününü özellikle *Amalia* (1851-1855) adlı romanıyla yaptı. Bu yapıt Arjantin'de Rosas diktasının karanlık yıllarına tanıklık eden ilk edebiyat ürünüdür.

MARMOLADA, Dolomitler'de dağ kütlesi; tüm kütlenin en yüksek noktası olan Punta di Penia'da 3 342 m. Marmolada'nın güney cephesi, Alpler'in tırmanması en zor duvarlarından biridir; en çetin tırmanma yolu 1936'da G. Solda ve U. Conforto'nun güney-batı yüzünde açtıkları yoldur.

Marmaris'ten bir görünüm

MARMONT (Auguste Frédéric Louis VIESSE DE), **Ragusa** dükü, Fransa mareşali, Chambre des pairs üyesi (Châtillon-sur-Seine 1774 - Venedik 1852). İtalya seferinde yararlılık gösterdi. Mısır seferi sırasında tuğgeneralliğe yükseltildi. Marengo savaşı'na katıldı ve tümgeneralliğe getirildi (1800). Dalmaçya genel valisi ve Dalmaçya ordusu komutanı (1806), İllyria Eyaletleri valisi ve İmparatorluk mareşali (1809), Portekiz ordusu komutanı (1811) oldu. Ordu öncü birlikler komutanı olarak, koalisyon güçleriyle anlaştı (5 nisan 1814) ve birlikleriyle Normandiya'ya yürüdü, böylelikle Napoléon'un tahttan düşmesini sağladı. İmparator tarafından ihanetle suçlandı ve Louis XVIII'in ardından Gent'e gitti. Fransa'ya bir daha dönmedi.

MARMONTEL (Jean François), fransız yazar (Bort-les-Orgues 1723 - Abloville, Eure, 1799). Voltaire'in de desteğiyle, trajedileri, özellikle de, 1755'ten itibaren *Contes moraux* adlı yapıtıyla edebiyat çevrelerinde tanındı. Ayrıca romanlar (*Bélisaire,* 1767; *les Incas ou la Destruction de l'empire du Pérou,* 1777) ve *Anılar*'ını yayımladı. (Fr. akad., 1763.)

MARMORE, İtalya'da (Umbria) çavlan. İ.Ö. 271'de Velino ırmağı sularının Terni platosunu basmasını engellemek için düzenlendi; üç çavlanda toplam yükseklik 180 m. Terni sanayi tesisleri bu çavlanlardan yararlanmaktadır.

MARMORERA, İsviçre'de (Graubünden) baraj gölü, Julia kıyısında, Saint-Moritz'in B.'sında; 140 ha. Birkaç hidroelektrik tesisi besler.

MARN a. (fr. *marne*). Kalkerli iyileştirici olarak kullanılan ve başlıca bileşenleri kalsiyum karbonat (% 25-80) ve kil olan ince taneli çok yumuşak tortul kayaç.

—ANSİKL. Tarım. ve Yerbil. Marnlar doğal kil ve kireç karışımıdır (% 35-65). Kireçten daha yumuşaktır, bununla birlikte sulandırılmış asitlerle köpürür; toprak biçiminde ya da kırılgan kavkı gibi sert halde bulunur ve toprak ya da levha halinde üretilir. Kilden daha az plastik olan marnlar, kuru iken yapışkandır, su içinde dağılır ve lapamsı bir hal alır. Çoğunlukla fosil kökenlidir ve mezozoik oluşumlarda kalkerlerle birlikte bol miktarda bulunur. Marnlar, her renkte bulunur ve tortul kütlelerin diğer elemanlarıyla karışık olabilir (kumlu, dolomitli, glokonitli, vb. marnlar).

Marnlar, kalkerli iyileştirici olarak yazın toprağın üzerine serpilir ve atmosfer et-

menlerinin etkisi altında, özellikle kış donunda ufalanmaya, dağılmaya bırakılır. Sonra, ertesi ilkbaharda toprağa karıştırılır. Kalkerli iyileştiricilerin değerleri, içerdikleri kireç oranına bağlıdır: kilce zengin olan marnlar, fazla kumlu toprakları (pH ve dokuyu düzelterek) iyileştirmede önem taşır.

MARNE, Fransa'da, Paris havzasında ırmak, Sen'in kolu (sağ kıyıdan); 525 km. (havzası yaklş. 13 000 km²). Langres platosundan doğar, tebeşirij Champagne' dan geçer, Châlons ve Épernay'e girer (vadisi, Île-de-France kıyısına açılır), Château-Thierry'den geçtikten sonra Petit Morin'i (sol kıyıdan), Ourcq'u (sağ kıyıdan) ve Meaux'ya girdikten sonra Grand Morin'i alır (sol kıyıdan), Paris banliyösünde Charenton'la Alfortville arasında Sen'e kavuşur. Kavşağında ortalama debisi 105 m³/sn kadardır. Yörede, don nedeniyle geçirimsizleşen topraklara yağan uzun süreli yağmurlar, kışın Marne sularının büyük ölçüde yükselmesine yol açmaktadır.

MARNE, Fransa'da (Champagne-Ardenne bölgesi) *département*; 8 163 km²; 558 217 nüf. (1992). Yönetim merkezi *Châlons-sur-Marne*.

MARNE (Haute-), Fransa'da (Champagne-Ardenne bölgesi) *département*, 6 216 km²; 204 067 nüf. (1992). Yönetim merkezi *Chaumont*.

Marne au Rhin kanalı, Fransa'da, Paris havzasını Alsace'a bağlayan kanal; 315 km. 1838-1853 arasında yapılan kanal Vitry-le-François'dan başlar, Strasbourg limanında son bulur. Kanalın trafiği 2 milyon ton dolayındadır (metalürji ürünleri ve özellikle yapı gereçleri).

Marne savaşı, 1914'te Joffre'un alman ordularının istilasını Marne üzerinde durdurmasını sağlayan harekâtların tümü.

Fransa'ya, fransız ordusunun bozguna uğramasını önleyerek savaşı sürdürme olanağını veren bu belirleyici zafer sınırlı kaldı: alman geri çekilme harekâtı Aisne' de durdu. Fransız topraklarının geniş bir bölümü işgal altındaydı; başlıca siyasal ve diplomatik güvence durumundaki Belçika Almanlar'ın elinde kaldı. Marne zaferi, Birinci Dünya savaşı'nın belirgin özelliği olan bir savaş biçimini başlattı: siperler savaşı. Stratejik üstünlüğü sağlayamayan düşman orduları karşılıklı olarak siperlere girdiler.

MARNEL a. Denizc. Eskiden, gemilerdeki usta gemicilere verilen ad.
—Giy. *Marnel yaka*, denizcilerinki gibi geniş ve yatık yaka.

MARNİA → MAGNİYA.

MARNİX VAN SİNT ALDEGONDE (Filips VAN), hollandalı yazar ve diplomat (Brüksel 1540 - Leiden 1598). Öğrenimini Louvain, Paris ve calvinci görüşleri benimsediği (1562) Cenevre'de yaptı. Orange prensinin saflarında yer aldı (1571), Sessiz Willem tarafından önemli görevlere getirildi ve Anvers belediye başkanı oldu (1583), bu kenti Alessandro Farnese' ye karşı savunmaya çalıştıysa da başaramadı (1585). Hollandaca olarak İSAAC RABBOTENU imzasıyla katolikliği yeren bir yergi yazısı kaleme aldı (*De biencorf der H. Roomsche Kercke*, 1569), 1580'de Davut'un mesellerini çevirdi. Kutsal Kitap'ın resmi çevirisini hazırladığı sırada, fransızca olarak yazdığı *Tableau des différens de la Religion* (Dindeki uyuşmazlıkların tablosu) [1599] adlı yapıtının yayımlandığını göremeden öldü. Bu yapıt Reform dönemi Hollanda'sındaki fransızca edebiyatın başyapıtıdır. F. Van Marnix'in Hollanda ulusal marşı *Wilhelmus van Nassouwe*'yi de yazan kişi olduğu sanılır.

Filips Van Marnix
XVIII. yy.'da
kazıma kalemiyle
yapılan bir gravür
Bibliothèque nationale, Paris

MARNLAMA a. Marnlamak eylemi.

MARNLAMAK g. f. Tarım. Kalker ve/ya da kil vermek amacıyla, marn katarak toprağı iyileştirmek.

MARNLI sıf. Yerbil. **1.** Marn içeren madde için kullanılır. **—2.** *Marnlı kireçtaşı*, ince marn ve kireçtaşı banklarının düzgün bir biçimde art arda sıralanışından doğan oluşum.

MAROBODUUS, Markomanlar'ın kralı (İ. Ö. 18'e doğr. - Ravenna İ.S. 37'ye doğr.). Roma'da eğitim gördü; halkının göçünü Bohemya'ya dek yönetti. Bohemya'yı Roma düşmanı çeşitli halklardan oluşan bir imparatorluğun merkezi yaptı. İmparator Augustus'u tedirgin etti, ama Varus felaketinden sonra Romalılar'ı rahat bıraktı. Catualda'nın saldırısı üzerine Ravenna'ya sığındı (19).

MAROCCHETTİ (Carlo, *baron*), fransız okuluna bağlı italyan heykelci (Torino 1805 - Passy 1867). Bosio'nun öğrencisiydi. *Emanuele-Filiberto*'nun Torino'daki atlı heykeli (1833) ve Paris'teki Madeleine kilisesi için *Azize Maria Magdalena vecd halinde* adlı heykel grubunu gerçekleştirdi. 1848'den sonra çalışmalarını İngiltere' de sürdürdü.

MAROKEN a. (öz. a. *Maroc*'dan [Fas]). **1.** Bitkisel sepileme görmüş keçi derisi. Doğal ya da yapay (mantar vurma ve elle grenleme yöntemiyle) grenleri olan maroken deri, özellikle marokencilik ve ciltçilikte kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Marokene benzetilmiş koyun derisi.
—Tekst. *Krep maroken*, krepinkine benzer pütürlü bir görünüm kazandırmak için, dokumayı yer yer ezen kabartma desenli bir silindirden geçirerek elde edilen krep taklidi ipek ya da reyon kumaş.

◆ sıf. Marokenden yapılmış ya da marokenle kaplanmış şey için kullanılır: *Maroken koltuk*.
—ANSİKL. Maroken Avrupa'ya Doğu'dan ve Araplar aracılığıyla da Kuzey Afrika'dan getirildi. İlk üretim Ortaçağ İspanyası'nda gene Araplar tarafından gerçekleştirildi. Doğu'dan ve Kuzey Afrika'dan getirilen deriler birkaç yüzyıl boyunca Avrupa'nın gereksinimini karşıladı. Canlı renklerde (kırmızı, sarı, mavi, yeşil ve siyah), doğal boyarmaddelerle boyanan maroken, bilinen boyanmış en eski deridir. Sepileme sırasında deriye parlak bir renk vermek amacıyla sumak, bazı ülkelerde ise mazi kullanılır. Boyama, gerdellerde "daldırma" yöntemiyle ya da fırçayla derinin sırça kısmına uygulanarak yapılır; bu işlem kırmızı maroken için sepilemeden önce, öteki renkler için sepilemeden sonra gerçekleştirilir. Marokene özgü gren nemli deriye dört yönde (kumlu deri) mantar vurma uygulanarak elde edilir. Günümüzde maroken deri mantar vurma ya da elle grenleme yöntemiyle grenlenmiş ve bitkisel sepileme uygulanmış keçi derisidir. Aslında "maroken" sözcüğü yalnızca sumakla sepilenmiş keçi derisi için kullanılmalıdır. Baskı yöntemiyle grenleme yapıldığı koşulda ise deri "grenli keçi derisi" olarak adlandırılmalıdır.

MAROKENCİ a. Maroken eşya yapan ve/ya da satan kimse.

MAROKENCİLİK a. **1.** Maroken yapımı. **—2.** Küçük deri eşya yapımı; bu işle uğraşan sanayi ya da zanaat kolu.

MARON. Yun. mit. Dionysos'un oğlu ya da torunu ve İsmaros'ta (Trakya) Apollon rahibi; Odysseus'a çok kuvvetli bir şarap armağan etti ve böylece Kyklops'un sarhoş olmasını sağladı. Sarhoşluğu temsil eder.

MARON → MARUN.

MARONCELLİ (Piero), italyan yurtsever ve yazar (Forli 1795 - New York 1846). 1814'te "Colonna armonica" adlı gizli derneğe girdi, 1820'de tutuklandı, carbonarolardan olmakla suçlandı ve ölüm cezasına çarptırıldı. Cezası 20 yıl hapse çevrildi; bu süre içinde *Le mie prigioni*'yi yazdı. 1830'da serbest bırakılınca ülkesinden ayrılarak Paris'e yerleşti. [illegible] ABD'ye gitti.

MARONEİA. Tar. coğ. Batı Trakya'da Ege denizi kıyısında kent; Maronia'nın yakınındadır. Efsaneye göre, İsmaros Apollon'unun rahibi Maron tarafından kuruldu. İ.Ö. VII. yy.'da var olduğu bilinmektedir. Zeus, Dionysos ve Maron üçlüsünün kült merkeziydi. İ.Ö. VI. yy.'dan Trakya'nın Makedonya'ya katılmasına değin para bastı. Philippos III ve Antiokhos III arasında birkaç kez el değiştirdikten sonra Roma' nın egemenliğine girdi. Çevrede beyaz mermerden mimarlık kalıntıları (küçük tiyatro), Bizanslılar ve Venedikliler'den yapıtlar vardır.

MARONİ, Güney Amerika'da ırmak; 680 km. Fransız Guyanası'yla Surinam arasındaki sınırı çizdikten sonra Atlas okyanusu'na dökülür. Yukarı çığırının adı *Litani*'dir. Birçok çavlanla kesilen ırmak, denize 80 km uzaklığa varınca düşük tonajlı gemilerle ulaşıma izin verir; Saint -Laurent-du-Maroni'den geçer.

MAROS → MUREŞ.

MAROS (Rudolf), macar besteci (Stachy, Slovakya, 1917). Z. Kodály ve A. Hába' nın öğrencisi, 1949-1972 arasında Budapeşte F. Liszt akademisi'nde ders verdi. Bartók'un en sadık izleyicilerindendir (*Sinfonietta*, 1944).

MAROSVÁSÁRHELY → TİRGU -MUREŞ.

MAROT (Clément), fransız şair (Cahors 1496 - Torino 1544), Jean Marot'nun oğlu. Ünlü bir retorik ustası olan babasının ölümünden sonra kral François I'in hizmetine girdi, ancak sapkınlıkla suçlanarak hapse atıldı. 1534'teki karışıklıklar sırasında Navarralı Margharita'nın, sonra Ferrara'da Fransalı Renata'nın yanına sığındı. Paris'e döndü, *Otuz mezamir* adlı çevirisi (1541) yüzünden gene kaçmak zorunda kaldı. Retorikçi olarak yetişen Marot, aynı zamanda İtalya'dan gelen estetik anlayışının da etkisinde kaldı. Rondo, balad, sabit biçimli diğer parçaların yer aldığı gençlik şiirlerini *Adolescence clémentine*'de (1532) bir araya getirdi. Saray şairi olunca, resmi olaylar üzerine şiirler yazmaya başladı. Epigram, mektup ve elejilerinde üslubunun canlılığı ve doğallığıyla dikkati çeker. İlk fransız sonesini yazan şair olarak ün yapmıştır.

MAROT (Jean I) [Paris 1619/20 - *ay. y.* 1679] ve oğlu JEAN II (? 1661/62 - ? 1713'ten sonra.), fransız mimar ve gravürcüler. İkisi de kralın müteahhit mimarları olan Marot'lar, çoğunlukla birbirlerine karıştırılmıştır. Gravürleri, XVII. yy. mimarlığının en değerli tanıkları arasında yer alır.

MAROT (Daniel) fransız mimar ve dekoratör (Paris 1661 - Lahey 1752). Jean I Marot'nun oğlu ve Jean II Huguenot'nun kardeşi. 1712'de, Amsterdam'da yapıtlarının bir derlemesini yayımladı. Berain'in üslubundan türeyen, kararsız ve ince bir barokyu yansıtan bezeme üslubu, Hollanda kadar İngiltere'de de etkili olmuştur.

MAROTO (Rafael), ispanyol general (Lorca, Murcia, 1783 - Şili'de 1847). İspanya'da Fransızlar'a karşı savaştı ve Carlista birliklerinin genelkurmay başkanı oldu (1838). B. Espartero ile Vergara antlaşması'nı yaptı (1839).

MAROTTA (Giuseppe), italyan yazar (Napoli 1902 - *ay. y.* 1963). Gazeteciliğin yanı sıra, çoğu Napoli'de geçen, yergili ve duygusal öyküler (*L'Oro di Napoli*, 1947) [V. De Sica tarafından beyazperdeye aktarılmıştır]; *A Milano non fa freddo*, 1949; *Gli Alunni del tempo*, 1960) yazdı.

MAROUA, Kuzey Kamerun'da kent, Diamare yönetim bölgesinin merkezi; 80 000 nüf. (1991). Ticaret merkezi. Esnafları. Çırçır ve pamuk yağı fabrikası.

MAROVOAY, Madagaskar'da kent, Mahacanga'nın G.-D.'sunda; 16 300 nüf. Pirinç üretimi [illegible] bölgenin ticaret [illegible]ezi. Pamuk üretimi.

MAROZİA, toscanalı prenses (892'ye doğr. - 937'ye doğr.). Theophylaktos ile Theodora'nın kızıydı. Spoleto ve Camerino markisi Alberico I'in, Toscana dükü Guido'nun (925) ve Hugues de Provence'ın (932) karısıydı. Papalık'ı egemenliği altına alarak 928'de Papa Johannes X'u görevinden uzaklaştırdı ve öldürttü. Leo VI ve Stephanus VII'yi çıkarları için kullandı. Oğullarından birini Johannes XI adıyla papa yaptı. Oğlu Alberico II, kendisine karşı ayaklandı ve hapse attı (932).

MARPA, buddhacı hint rahibi (1012-1096). Tibet'e giderek orada tantra öğretisini tanıttı ve birçok çeviri yaptı (bu nedenle "Çevirmen" takma adıyla da bilinir). Milarepa'nın hocası oldu ve Bka-brgyud-pa adlı keşiş tarikatını kurdu.

MARPUÇ a. (fars. *mārpuc*). Nargileye takılan, hortum biçiminde, uzun ve bükülebilir boru.

MARPUÇÇU a. Nargile için marpuç yapan ve/ya da satan kimse.

MARPURG (Friedrich Wilhelm), alman besteci ve müzik yazarı (Seehof, Seehausen yakınında, 1718 - Berlin 1795). Prusya kralının danışmanlığını yaptı. 1746'da Paris'te Rameau ve d'Alembert'in kuramlarını inceledi. 1763'te Berlin'de Krallık piyangosu'nun başına getirildi. Almanya'da Bach ve Rameau'yu tanıttı. Başlıca eğitim kitapları: *Die Kunst des Clavier zu spielen* (Klavsen çalma sanatı) [1750], *Abhandlung von der Fuge* (Füg üzerine) [1754], *Handbuch bei dem Generalbasse und der Komposition* (Sürekli bas ve besteleme elkitabı) [1755], *Anleitung zum Clavierspielen* (Klavsen çalmak için bilgiler) [1755], *Anfangsgründe der theoretischen Musik* (Kuramsal müziğin öğeleri) [1757], *Versuch über die musikalische Temperatur* (Müzikte tamperaman üzerine) [1776]. D'Alembert'in *les Éléments de musique* (Müziğin öğeleri) adlı yapıtını almancaya çevirdi. Lied türüyle ilgilenen gruba katıldı. 1756-1763 arasında yayımlanmış derlemelerde lied'leri vardır.

MARQUAND (John Phillips), amerikalı romancı ve gazeteci (Wilmington, Delaware 1893 - Kent adası, Massachusetts, 1960). Önceleri *Boston transcript*'te (1915) ve *New York Tribune*'de çalıştıktan sonra, polis romanları (Kahramanı Mr. Moto adlı bir japon dedektiftir) ve tefrika romanlar yazdı. 1937'de yayımladığı ilk edebi romanı *The Late George Apley*'de Boston sos-yetesinin yergili bir betimlemesini yaptı. Daha sonra bu temayı insanlar arasındaki çatışmalarla yalnızlığı vurgulayan bir anlayışla *Wickford Point* (1939) ve *So Little Time*'da (1943) yeniden ele aldı.

MARQUÉS (René), porto rikolu yazar (Arecibo 1919 - *ay. y.* 1979). Oyunlar (*La carreta,* 1951; *La muerte no entrará en palacio,* 1957; *La casa sin reloj,* 1962; *El apartamiento,* 1971), romanlar (*La víspera del hombre,* 1959), hikâyeler (*La mujer, un niño y tres voces,* 1970) yazdı, ayrıca gerçekçi ve şiirsel öyküler (*Otro día nuestro,* 1955; *En una ciudad llamada San Juan,* 1960) de kaleme aldı.

MARQUESAS (islas), Markiz* adalarının ispanyolca adı.

MARQUES REBELO (Edi DIAS DA CRUZ, — denir), brezilyalı yazar (Rio de Janeiro 1907 - *ay. y.* 1973). Kent yaşamının ve toplumdan kopuk yaşayanların romancısıdır. Tüketim toplumuna uyum sorunları üzerine temellenen romanlar ve öyküler (*Oscarina,* 1931) yazdı.

MARQUET (Albert), fransız ressam (Bordeaux 1875 - Paris 1947). Paris Süsleme sanatları okulu'na, sonra da E.N.S.B.A.'da G. Moreau'nun atölyesine (1896) Matisse'le aynı zamanda devam etti; bu dönemde, Rouault, Camoin, Manguin, Evenepoel ile ilişki kurdu. Evenepoel ile birlikte, Laffitte sokağı'nın galerilerinde, Monet, Cézanne, Seurat, Van Gogh gibi ressamların yapıtlarını keşfetti. G. Moreau'nun yerine Cormon geçince (1898), Güzel sanatlar okulu'ndan ayrıldı ve Matisse ile Luxembourg parkı'nda ya da Sen rıhtımlarında çalıştı. Yine onunla, Ranson akademisi'nde, Sérusier'nin Gauguin tarafından ortaya atılan renkler kuramı üzerindeki ayrıntılı açıklamalarını izledi ve Carrière akademisi'ne devam etti (1898-99). Yapıtlarını sergilemeye 1900'de Güzel sanatlar derneği'nin salonunda başladı ve 1903'te Güz salonu'nun kuruluş çalışmalarına katıldı. Berthe Weill galerisi'nde tanıştığı Dufy, onu Normandiya'ya çalışmaya götürdü (1904-1906) [*Le Havre'da 14 Temmuz,* 1906, Bagnols-sur-Cèze müzesi]. 1906'da, Camoin ile birlikte Güney'e inen Marquet, burada Signac ve Cross ile tanıştı. Arcueil'de gerçekleştirdiği kimi tablolarda da (1897) sezilen geniş ve renkli çalışmaları bu yıllara aittir; 1905'te açılan ve harekete adını veren fovizm salonu'nun izleri bu resimlerde görülür. Ancak sanatçı 1908'e doğru, daha ılımlı bir renk paletine, çoğu kez atölyesinden (önceleri Saint-Michel rıhtımı'nda, daha so[illegible] rıhtımı'nda) yaptığı Pa[illegible] manzaralarının ayırtedici özelliği olan gri uyumlara döndü. Meslek yaşamı boyunca uzun süre Kuzey Afrika'da kalması ve sık sık Avrupa'yı dolaşması sanatçının liman kentlerine düşkünlüğünü gösterir. Aslında bir manzaracı olan Marquet, birkaç figür çalışmasının (*Vahşi nü,* 1908, Bordeaux müzesi; *Dostlar,* 1912, Besançon) yanı sıra, portreler de (arkadaşı *André Rouveyre,* 1904, Art moderne ulusal müzesi; *Manguin'in atölyesinde resim yapan Matisse,* 1904-05, *ay. y.*; *Bayan Marquet* [Marcelle Marty], 1931, özel kol.) yapmıştır. Desenleri ve suluboya çalışmalarında, büyük bir anlatım özgürlüğü görülür. Yapıtları, doğduğu kentin müzesi de içinde olmak üzere, çok sayıda müzede sergilenmektedir.

Lauros-Giraudon

Albert Marquet
***Notre-Dame'ın absidası* (1901)**
Güzel sanatlar müzesi, Besançon

MARQUETTE, ABD'de (Michigan) liman kenti, Superior gölünün güney kıyısında; 22 000 nüf. Demir cevheri dışsatımı. Kimya sanayisi. Maden ocakları için makineler.

MARQUİNA (Eduardo), katalan yazar (Barcelona 1879 - New York 1946), özellikle tarihsel dramlarıyla (*Doña María la Brava,* 1909; *La Alcaldesa de Pastrana,* 1911; *El Rey trovator,* 1912) tanındı. *Vendimión* (1909) adlı şiirin de yazarıdır.

MARQUİSES (îles), Markiz* adalarının fransızca adı.

MARR (Wilhelm), alman yayımcı (Magdeburg 1819 - Hamburg 1904). Yahudiler'e karşı yergi yazıları ve kitapçıkları yazan Marr, "yahudidüşmanı" teriminin yaratıcısıdır. 1879'da kurduğu yahudidüşmanı birlik kısa sürede dağılmakla birlikte, yahudidüşmanlığına dayanan siyasal hareketlerin ilk belirtisi oldu.

MARR (Nikolay Yakovleviç), rus dilbilimci (Kutaysi 1865 - Sen-Petersburg 1934). Sen-Petersburg'da ermeni ve gürcü filolojisi profesörlüğü yaptı (1900). Çok eleştirilen "yafetik kuram" denilen bir öğreti oluşturdu; buna göre, dil tek kaynaktan türemiştir. Marr, kafkas dillerinin sami dilleri, eski Akdeniz dilleri ve türedikleri köklere göre geçirdikleri evreler dikkate alınarak sınıflandırılmış dünya dilleriyle yakınlıklarını "kanıtladı". Bir üstyapı ve sınıf olgusu olarak görülen bu dil öğretisi 1950'de Stalin'in *Marksizm ve dil* (Marksizm i voprosıy adlı jazıykonanija) yapıtında reddedilmesine kadar sovyet dilbiliminin tek ve tartışmasız kaynağıydı.

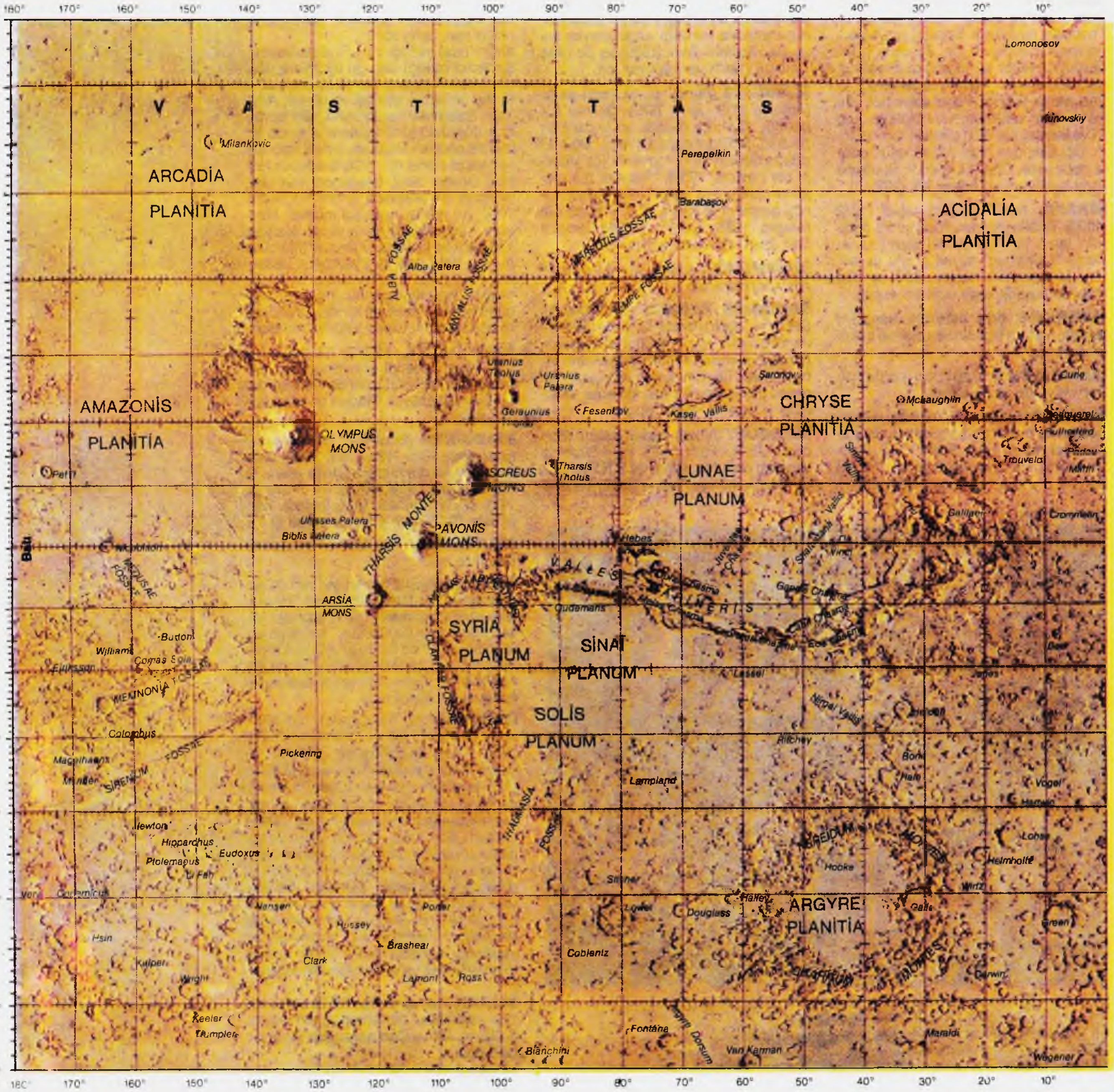
MARRA *(cebel),* Sudan'da (Darfur) dağ, bitki yetişmeyen bir yanardağdan oluşur; 3 088 m. Nil ve Çad arasındaki sırtın bir bölümüdür.

MARRACCİ (Ludovico), italyan doğubilimci (Torcigliano, Lucca, 1612 - Roma 1700). Arapçayı, arap kültürünü ve islam dinini çok iyi bildiğinden Kutsal Kitap'ı arapçaya çevirmek için Papalık tarafından kurulan komisyonda görevlendirildi. Kutsal Kitap'ın çevirisi 1671'de yayımlandı. Marracci'nin en önemli yapıtı *Alcorani textus universus* (1698) adını taşır. Bu yapıtı Kuran'ın arapça metni dışında latince çevirisini de içerir. İslam kaynaklarından geniş ölçüde yararlanarak yazdığı önsöz ve açıklamalarda islam öğretisini ağır biçimde eleştirir.

MARRADİ (Giovanni), italyan şair (Livorno 1852 - *ay. y.* 1922). Carducci'nin etkisinde bir şair olan Marradi, plastik güzelliği çok canlı bir doğa duygusuyla uyum içindeki dizelerde aramıştır. Yurtseverlik şiirleri (*Rapsodia garibaldina,* 1899) vardır.

MARRANO sıf. ve a. (ispanyol yahudisi anlamında isp. sözc.). Tar. Zorla hıristiyan ya da islam yapılmakla birlikte dinlerini gizlice sürdüren Yahudileri belirtmek için kullanılan terim.

—ANSİKL. "Marrano" terimini çağdaş tarihçiler gerçekte engizisyon baskısıyla katolikliği benimsemekle birlikte atadan kalma töreleri gizli gizli korumaya çalışan

Mars'ın topografik haritası (Mercator projeksiyonu ekvatorda ölçek 1/25 000 000)

İspanya ve Portekiz Yahudileri için kullanırlar. "Yeni hıristiyanlar" da denilen bu marranoların soyundan birçok kişi yeniden atalarının dinine dönmüş, kimileri de hıristiyan dininde kalarak koyu katolikler olmuşlardır. Örneğin büyük gizemci Avilalı Azize Teresa, ana tarafından da Montaigne, marrano çocuklarıydılar. Marranoların tarihi, XIV. yy.'ın son yıllarından XVIII. yy.'a kadar uzanır ve İspanya, Portekiz ve onların Latin Amerika'daki sömürgelerini kapsar. Kıyıma uğrayan birçok marrano, müslüman (Kuzey Afrika ve Osmanlı İmparatorluğu) ya da protestan (İngiltere, Almanya, Hollanda ve ingiliz ya da hollanda sömürgeleri) ülkelere sığındı. Portekiz'in kuzeyinde ve Mallorca adasında marrano toplulukları varlıklarını günümüzde de sürdürmekte ve chueta* adıyla anılmaktadırlar.

MARRE a. (ar. *mārr*'dan *mārre*). *Esk.* Herkesin gittiği yoldan giden.

MARRELLA a. Cambria devri şistlerinde yaygın fosil eklembacaklı cinsi. (*Marrellomorpha* altsınıfının tek cinsidir. *Marrella*'ların dışardan geriye doğru eğik dört uzun boynuz ve iki duyargayla donanan çok güçlü bir baş kalkanı vardı.)

MARRELLOMORPHA a. Birinci Zaman'da yaşamış fosil eklembacaklılar altsınıfı. (*Marrella* cinsi, *Marrellomorpha* altsınıfının örnek tipi, belki de tek cinsidir.)

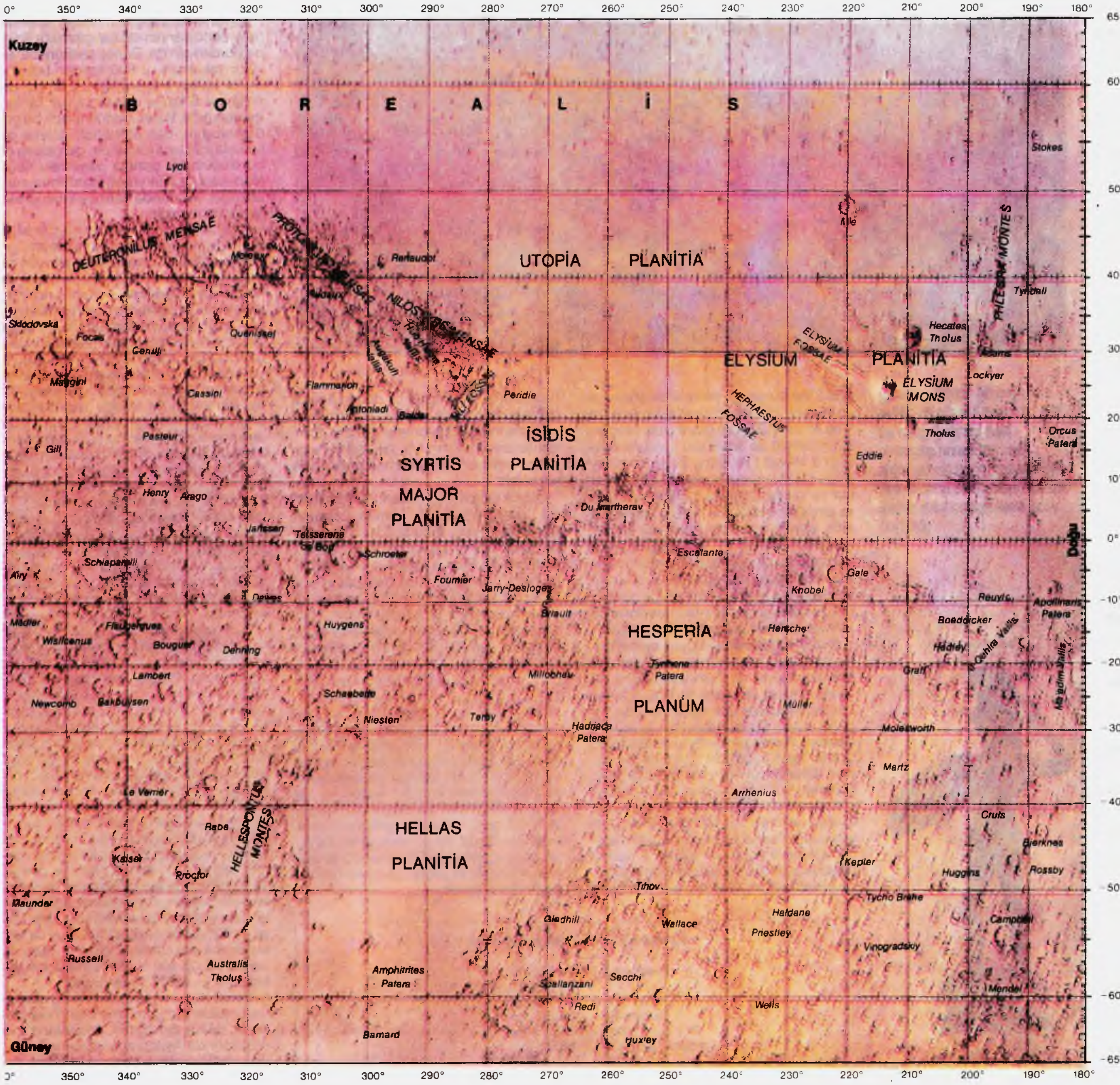
MARRÎN çoğl. a. (ar. *mārr*'ın çoğl. *mārrîn*). *Esk.* **1.** Geçenler, geçip gidenler. **—2.** *Marrîn ü abirîn*, gelip geçenler.

MARRİNER (Neville), ingiliz kemancı ve orkestra yöneticisi (Lincoln 1924). P. Monteux'nün öğrencisi. 1948'de Londra'daki Academy of Music'te ders vermeye başladı. Bu akademinin oda orkestrasını yönetti. 1959'da Academy of Saint Martin in the Fields'ı kurdu. 1969'da Los Angeles Chamber Orchestra'nın, 1971'de de Northern Sinfonia'nın şefliğine getirildi. 1979'da, Minnesota orkestrası'nın müzik yönetmenliğini üstlendi. 1981'de konuk şef olarak RIAS-Berlin orkestrası'nı yönetti. Klasik dönem yapıtlarının yorumunda uzmanlaştı.

MARRUCİNİ. Esk. coğ. Orta İtalya'da (bugünkü Pescara'nın sağ kolu) halk, ikinci Samnit savaşı'nda Roma'nın boyunduruğuna girdi.

MARRYAT (Frederick), ingiliz yazar (Londra 1792 - Langham, Norfolk, 1848). Tanınmış bir kölecilik yanlısının oğlu, 14 yaşında denizciliğe başladı ve 1830'da komutan olarak emekliye ayrıldı. Smollett geleneği içinde (gerçekçilik hizmetindeki pikaresk ve fars), bir parça idealize edilmiş deniz yaşamını sergiledi (*Peter Simple,* 1834; *Jacob Faithful,* 1834). Ayrıca çocuk kitapları (*Masterman Ready,* 1841) ve *A Diary in America* (1839) adlı oylumlu bir yapıt kaleme aldı.

MARS a. **1.** Tavla oyununda oyunculardan birinin, karşı taraf hiç pul almadan bütün pulları toplayarak iki sayı kazanması. **—2.** *Bir kimseyi mars etmek,* tavlada karşısındakine hiçbir pul kaldırma olanağı vermeden oyunu kazanmak; karşısındakini akıllıca sözlerle hiçbir söz söylemez duruma düşürmek. ‖ *Mars olmak,* tavla oyununda hiçbir pul oynatamadan karşı-

sındakine yenilmek; söz söyleyemeyecek bir duruma düşerek karşısındakinin sözlerini kabul etmek zorunda kalmak.

MARS. Rom. mit. Klasik çağda savaş tanrısı. Yunan tanrısı Ares* ile bir tutulmasına karşın, eski İtalya'ya özgü bir ilahtır; Roma dışında Mamers, Etruria'da *Maris* ya da *Mares* adını almıştır. Çok eski çağlarda bir tarım tanrısı niteliğini taşıdığı sanılmaktadır.

Dövüş tanrısı olarak *Mars Gradivus* adını alan Mars'ın, kendisine adanmış bir sunağın bulunduğu Campo Marzio'da ve yine Roma'da, *regia*'da ve Augustus'un Capitolium ve Forum'da yaptırdığı *Mars Ultor* ("Öç alan") tapınakları'nda bir kültü vardı. Tanrıya, mızraklar ve 12 kalkan (bir tanesi gökten düşmüştü) adanmıştı. Adına düzenlenen şenlikler, tören alayları ve savaşçı rahiplerin *(Salii*)* yönetiminde silahların arındırılması törenleri, tanrıya adanan ve Roma takvimine göre yılın başladığı ayda, yani güzel havaların başlamasıyla birlikte orduların sefere çıktığı dönemde, bir de ekim ayında, birliklerin geriye dönüşlerinde kutlanırdı.

Aynı zamanda, *Mars Silvanus* adıyla, doğa ve bitkiler tanrısı ve tarımın koruyucusuydu; *ambarvalia* ve *robigalia* şenliklerinde ona yakarılırdı; *suovetaurilia* kurbanları ona sunulurdu. Tanrının bir başflameni *(maiore flamen)* vardı. Roma efsanesinde, Mars'ın yalnız Rhea Sylvia ile

Bk. resim sayfa 7824

olan aşkları anlatılır; diğer efsaneler, Ares ile ilgili mitlerin ona mal edilmesinden doğmuştur (Mars'ın Venüs ile olan aşkları).

—İkonogr. Mars'ın antik betimleri çoğunlukla yunan Ares tipinden esinlenmiştir: *Mars Borghese* (Roma ve Louvre); bunun yanı sıra, Todi'de ortaya çıkarılan bronz Mars heykeli (İ.Ö. III. yy.'ın ortası, Vatikan) ve Villa Giulia'daki (Roma) bronz bir baş ile temsil edilen bir etrüsk tipi de vardır. Roma heykelciliğinde Mars, çoğunlukla sakallı bir savaşçı olarak canlandırılıyordu: *Mars ile Venüs* (Musei Capitolini), Traianus döneminden kalma bir Mars başı (Barracco müzesi, Roma), Mars ve Venüs kılığında *Commodus ile Crispina* grubu (Ostia). Venedik Dukalar sarayı'ndaki Arco Foscari'de, M. Anguier'nin (H. de Montmorency'nin mezarı, Moulins), Desjardins'in (Versailles) heykellerinde ve Velázquez'in bir tuvalinde de (Madrid) bu tipe rastlanır. Efsanesinin en sık canlandırılan bölümü Venüs'e olan aşkıdır; Pompei fresklerinden (Napoli) sonra, Piero di Cosimo (Berlin), Botticelli (Londra) Veronese (bu konuda birçok yapıtı vardır), L. Giordano (*Mars ve Venüs Vulcanus'un demirci ocağında,* Louvre), N. Mignard (Aix-en-Provence) ve Boucher bu temayı işleyen tablolar gerçekleştirdiler. Ayrıca, Veronese (Berlin) ve David'in (Louvre) *Mars ile Minerva'nın çatışması,* Rubens'in, *Louis XIII'e silah armağan eden Mars* (Dulwich), Gros'nun *Zafer'in taç giydirdiği Mars, Ölçülülük'e kulak verirken* (Louvre'un tavanı) gibi yapıtları anılabilir.

MARS ya da **MERİH,** Güneş sistemi' nin, Yer ile Jüpiter arasında yer alan gezegeni.

• *Engebe.* Gezegenin üstünde uçan

JPL-NSSDC-Promoscape, Paris

aracın geçirdiği ikinci kış sonunda 1979'da, Viking 2 tarafından çekilen Mars toprağının görünüşü (don, kayaçlarının gölgesinde bulunmaktadır; birinci planda, sağda sondanın ayaklarından birinin desteği solda, örnek toplayıcı kolun desteği görülüyor)

(1965'ten bu yana), çevresinde yörüngeye oturan (1971'den bu yana) ya da yüzeyine konan (1976'da) çeşitli uzay araçlarının, özellikle de amerikan sondaları *Mariner 9*, *Viking 1* ve *Viking 2*'nin ortaya koyduğu gibi Mars'ın engebesi, yalnız, Merkür ya da Ay üzerinde görülen kraterler ve empakt havzalarıyla değil volkanik ovalarla, sayısız kırıklarla, büklümlü vadilerle, kumul alanları vb. ile belirginleşir. Bu gezegende, bir göktaşı bombardımanının izleri ile tektonik bir etkinliğin, volkanizm olaylarının, suyun neden olduğu aşınmanın, rüzgârın yol açtığı yıpranmanın ve çökelimin kanıtları bir arada gözlemlenir.

Kuzey yarıküresi'nin büyük bir bölümü Ay "denizleri"ne çok benzeyen volkanik ovalarla doluysa da, Güney yarıküresi, boyutları onlarca kilometrenin üstünde olan büyük kraterlerle çok daha sarp bir engebe sunar. Bu bakışımsızlık, büyük bir olasılıkla Kuzey yarıküre'deki ovaları kaplamak üzere kabuktan sızan lav akıntılarının daha önceki bir dönemde oluşmuş kraterleri yok etmesinden kaynaklanır.

Kraterlerin durumu çok değişkendir. Kuzey yarıküresi'ndekiler genellikle iyi korunmuştur; bu da, Mars engebesinin, içinde kraterlere rastlanan volkanik ovaların oluşumundan bu yana önemli bir aşınmaya uğramadığını gösterir. Buna karşılık, bu aşınma daha önceki bir dönemde çok daha büyük olmuş, aşınma evriminin hızı, yüzeyin uğradığı önemli göktaşı bombardımanlarının sonuyla yaklaşık aynı zamana rastlayan bir dönemde maksimale ulaşmıştır.

Büyük empakt havzaları, Ay (çembersel "denizler") ya da Merkür üzerinde gözlemlenenlere benzer. En büyük havza *Hellas*, Güney yarıküresi'ndedir ve çapı 2 000 km'dir. Büyük volkanlar, ekvator bölgesinde, Tharsis yaylasında toplanmıştır. Kuzey-doğu-güney-batı doğrultusuna göre sıralanmış olan üç önemli volkan, *Ascraeus Mons*, *Pavonis Mons* ve *Arsia Mons* (tabanda yaklaşık 400 km'lik çap ve 20 km yükseklik) yaylanın merkez bölümünde yükselir. Ancak, en büyük volkan olan *Olympus Mons*, yaylanın kuzey-batı kenarında yer alır: taban çapı 600 km'ye ulaşır ve Mars'ın ortalama düzeyinden 26 km daha yüksektir; bu, günümüzde, Güneş sistemi içindeki, bilinen en büyük volkandır. Bu volkanların kanadı üzerinde bulunan az sayıdaki empakt krateri ve lav akıntılarının yapısı, bu oluşumların jeolojik olarak genç olduğunu gösterir. Bununla birlikte, hepsi de sönmüş volkanlardır. En genç volkan olan *Olympus Mons*, yaklaşık 100 milyon yıldan bu yana faaliyet göstermemektedir.

Volkanik sıradağların varlığı dışında, uzay sondalarının ortaya çıkardığı ilginç olaylardan biri de, Güney yarıküre'de, ekvator yakınında, 2 500 km'den fazla bir alana yayılan ve genişliği 120 km'ye, derinliği ise 6 km'ye ulaşan büyük bir kırığın varlığıdır. *Valles Marineris* adlı bu çok özel oluşum, Batı Afrika'daki çökme çukuruyla *(rift)* aynı türdendir; gerçekten de bu oluşum bir aşınma olayından değil, Mars kabuğunun yarılmasından kaynaklanmıştır ve aslında karmaşık bir kırıklar (faylar) sistemidir.

Uzay araçlarından alınan klişeler, Mars üzerinde, arazinin kıvrımlarını izleyen, genellikle, kolları olan ve özellikle alüvyon çökellerinin ve eğim yönündeki damla biçimli adacıkların varlığıyla, kurumuş nehir yataklarının tüm ayırtedici özelliklerini sunan bükümlü vadilerin bulunduğunu da ortaya çıkarmıştır. Mars topografyasında, ingilizce *channels* adıyla belirtilen bu oluşumlar, hiç şüphesiz, Mars yüzeyinde eskiden, bir sıvının akmış olduğunu göstermektedir. Bu sıvının su olduğu sanılmaktadır, ama bu varsayım, gezegenin, bugünkünden hem daha sıcak, hem de daha nemli bir iklime sahip olmasını gerektirmektedir. Gerçekten de, atmosfer basıncının çok düşüklüğü nedeniyle günümüzde, Mars yüzeyinde su, sıvı halde bulunamaz; gezegendeki sıcaklıklar göz önüne alınırsa, su önce buza dönüşecek, sonra süblimleşme olayıyla, doğrudan buharlaşacaktır. Bununla birlikte, Mars'ın toprakaltının sürekli don (permafrost) toprağı biçiminde önemli miktarda su içerdiği de yadsınamaz.

Son olarak, uzay araçları kutup bölgelerinin de daha iyi tanınmasını sağlamıştır. Bu bölgeler, buz ve karbondioksit karı yığışımından oluşan ve Yer'den rahatlıkla görünebilen meşhur "kutup takkeleri"ni belirleyen buzul-rüzgâr çökelleriyle kaplıdır. Bu kutup takkeleri, mevsimlerin ritmine göre almaşık olarak yayılır ve çekilir (Mars'ın ekvatoru, gezegenin yörünge düzlemine 24° eğiktir; dolayısıyla gökcisminde, Yer'in mevsimleri kadar belirgin mevsimler hüküm sürer, ama, Mars yılı, Yer yılından iki kat kadar uzundur). Bu takkeler kışın, 60° enlemin altına kadar uzanabilir, ama, yazın 80. paraleli aşmaz. Bunun nedeni, 100 km çapında ve herhalde birkaç yüz metre kalınlığında bir su buzu çekirdeğinin sürekli olarak kalmasıdır. Engebeyi saran bu sürekli yapı, kışın 60 ya da 65° enleme kadar inen, ince bir karbondioksit karı çökeliyle kaplanır. Yazın, sıcaklık, bu çökelin süblimleşmesi için yeterli olur (−125°C'ın üstünde).

• *Toprak yapısı ve bileşimi.* Viking araçlarının ayaklarının gömülme oranı hesaplanarak, Mars toprağının, sondaların iniş noktalarında Ay toprağınınkine yakın bir dayanıklılıkta olduğu anlaşıldı. Ayrıca, örnek almak için araçların mekanik küreklerinin kazarak açtığı çukurlar, toprağın yüzeysel maddesinin taneli olduğunu ve iyi bir kohezyon gösterdiğini ortaya çıkardı.

İnişlerinden sonra araçların yolladığı panoramik fotoğraflar, Mars yüzeyinin çakıllı geniş alanlarla kaplı olduğunu gösterdi. Toprak, Ay yüzeyinde olduğu gibi, püskürük kayaçlardan ve breşlerden oluşmuştur, ama toz ve göktaşları empaktları sonucunda oluşan kırıntıların eklendiği taneli ve az dayanıklı regolit katmanı, yüz metreyi geçen kalınlığıyla, Ay regolitinden daha önemlidir. Taneli katman, temel olarak demir oksit parçacıklarıyla birleşmiş silikatlı minerallerden oluşmuştur. Toprağın ayırtedici kırmızımsı rengi, magemitin (Fe_2O_3), yani hematitin ferromanyetik bir biçimi olan bir mineralin varlığından ileri gelir.

Mars toprağından alınan örneklerin, her Viking aracında bulunan X ışınlı tayfölçerle yapılan çözümlemesi, bu toprakta yaklaşık % 50 oksijen, % 20 silisyum, % 14 demir, % 2 ile 7 arası alüminyum ve daha düşük oranda diğer elementlerin bulunduğunu ortaya çıkardı. Bu toprağın, yer kayaçlarının ortalama bileşimine göre başlıca ayrıcalığı, içinde yaklaşık üç kat daha fazla demirin bulunmasıdır.

Lauros-Giraudon

Mars
bronz heykelcik
etrüsk sanatı, İ.Ö. V. yy.
Arkeoloji müzesi, Floransa

Mars'a ilişkin temel veriler

ayırtedici fiziksel özellikler

ekvator çapı	6 794 km (Yer'in 0,533 katı)
kutup çapı	6 760 km
yassılaşma	0,005
Yer'e göre kütlesi	0,107
ortalama yoğunluk	3,93
ekvatordaki yerçekimi ivmesi	0,38 katı (Yer'in)
kurtulma hızı	5,02 km/sn
yıldız dolanım süresi	24 sa 37 dk 22,7 sn
yörünge üzerindeki ekvator eğimi	24°
albedo	0,154

ayırtedici yörüngesel özellikler

yörüngenin yarı büyük ekseni	227 940 000 km, yani 1,523 7 AB
Güneş'e maksimal uzaklık	249 000 000 km
Güneş'e minimal uzaklık	207 000 000 km
dışmerkezlik	0,093
tutulum üzerindeki eğim	1°51′
yıldız dolanım süresi	686, 980 g
ortalama yörünge hızı	24, 14 km/sn
sinodal dolanım süresi	779, 94 g
Yer'e maksimal uzaklık	400 000 000 km
Yer'e minimal uzaklık	56 000 000 km

Mars'ın uyduları

ad	*no*	*keşif yılı*	*kâşif*	*yıldız dolanım süresi (gün)*	*yörüngenin yarı büyük ekseni (km)*	*çap (km)*
Phobos	I	1877	A. Hall (ABD)	0,319	9 380	27×21×19
Deimos	II	1877	A. Hall (ABD)	1,262	23 480	15×12×11

• *Atmosfer; meteoroloji.* Mars atmosferinin bileşiminde, % 95,3 karbondioksit, % 2,7 azot, % 1,6 argon ve eser miktarda oksijen, karbonmonoksit ve diğer gazlar bulunur. Su buharı tenörü ortalama % 0,035'tir, ancak bölgelere ve mevsimlere göre değişir.

Ovaların toprak düzeyinde, atmosfer basıncı 5 ile 7 milibar arasında değişir ve sıfır yükseltiyi tanımlayan standart karşılaştırma basıncı olarak, 6,1 milibar değeri seçilmiştir (Yer'de buna karşılık gelen basınç 1 013 milibardır).

Sıcaklıklar düşüktür ve önemli günlük ısıl sapmalar görülür. Ekvatorda, uç sıcaklıklar gündüz + 22°C'a, gece ise −73°C' a ulaşır. Viking Lander'ler, indikleri bölgelerde −33°C ile −83°C arasında değişen sıcaklıklar kaydetmişti. En düşük sıcaklık (−143°C) Viking Orbiter 2 tarafından Güney kutbu'nda güney kışı sırasında saptanmıştır.

Kuru bir toprağı süpüren rüzgârlarla havaya kalkan demirli toz bulutları Güneş ışığını soğurup yayarak havaya, ufka doğru soluklaşan ve başucu noktasına doğru sarıya çalan pembe bir renk verir.

Genellikle hafif bir meltemden başka bir esinti yoktur. Ancak kimi dönemlerde aniden şiddetli fırtınalar kopar ve geniş bölgeleri etkileyebilir. Bu durumda, hızı 200 km/sa'i aşan rüzgârlar, 50 km yükseltiye kadar çıkabilen toprakrengi toz bulutları kaldırır. En şiddetli fırtınalar 1892, 1921, 1941, 1956 ve 1971'de gözlemlenmiştir. Belirli bölgeleri etkileyen biçim ve renk değişimlerinin nedeni bu tür fırtınalardır. Kimilerinin, Mars üzerindeki bitki örtüsünün belirtisi olarak gördüğü bu değişimler, aslında toz çökellerinden ya da kimi kraterlerin arkasındaki iz oluşumlarından kaynaklanır. Günümüzde rüzgâr, Mars yüzeyindeki bozulmalara neden olan temel etkendir. Şiddetli rüzgâr etkisi, kumul alanlarının varlığıyla da kanıtlanmıştır. Bu alanların en önemlisi *Hellas* havzasının batısında yer alan ve 1 600 km²'lik bir kuşağı kaplayan *Hellespontus*'tur.

• *İç yapı.* İç yapı modelleri, Mars'ın, diğer yersel gezegenlerin tersine bir manto ve yüzeysel bir kabukla çevrili merkezi bir çekirdek içerdiğini öngörür.

Kabuğun kalınlığının ortalama 40 ile 50 km olduğu sanılmaktadır; yüksek dağların altında 80 km'yi aşan bu kalınlık büyük empakt havzalarında, 8 km'ye iner. Dolayısıyla, Yer kabuğundan çok daha kalındır (Yer kabuğunun kalınlığı, Yer çapının, Mars'ın çapının yaklaşık iki katı olmasına rağmen, yalnızca 30 km'dir); Mars kabuğunun oturaklı ve dengeli olması, bu kalınlıktan ileri gelir. Buna karşın, çekirdek herhalde nispeten daha küçüktür: aşağı yukarı 2 500 m çapında. Diğer yersel gezegenlerin çekirdeklerinin tersine Mars'ın çekirdeğinde oldukça az doğal demir bulunur, ama, temel olarak yoğunluğu, arı metalinkinden az olan demir sülfürden oluşmuştur; bu da, Mars'ın daha az yoğun olmasını açıklar.

• *Mars'ta hayat araştırmaları.* Viking araçlarının en iddialı görevi, Mars toprağındaki olası hayat biçimlerini bulmaktı. Gerçekten de, Mars, Yer'den sonra, Güneş sistemi içindeki en elverişli hayat koşullarının görüldüğü gezegendir. Mars'ta makroskobik hayatın varlığını hemen hemen olanaksız saymakla birlikte, birçok bilim adamı, bu gezegende mikroorganizmaların yaşayabileceğini mümkün görüyordu.

Viking programının sorumluları, şu varsayımdan hareket ediyorlardı: Mars'ta birtakım canlı organizmalar varsa, bunların varlığı yeryüzündeki hayatın ayırtedici özellikleri olan şu iki olguya bakarak saptanabilecekti: yakma tepkimeleri için oksijen tüketen ve karbondioksit atan hayvanların solunumu ile bunun tersine karbondioksit soğurmasına ve oksijen atımına dayanan, bitkilerdeki fotosentez. Bu hayat belirtilerini algılamak için, her Viking Lander üç çözümleme aygıtıyla donatılmıştı. Dördüncü aygıtın görevi, toprağın kimyasal bileşimini çözümlemek ve özellikle de, olası organik moleküllerin varlığını ortaya çıkarmaktı. "Hayat algılayıcıları" açıkça olumlu yanıtlar verdiler, ancak son derece duyarlı olan kimyasal çözümleyici, organik moleküllerin en küçük izine bile rastlamadı. Gerçekten de "hayat algılayıcıları"nın olumlu yanıt vermeleri, Güneş'in morötesi ışımasından sürekli olarak etkilenen Mars toprağındaki özel bir kimyasal etkinlikten ileri geliyordu.

• *Mars'ın uyduları.* Mars'ın çevresinde, 1877'de keşfedilen iki küçük uydunun varlığı bilinmektedir: Phobos* ve Deimos.* —Astrol. → MERİH.

Mars, Mars gezegenini incelemeye yönelik rus uzay sondaları ailesi.

Bu türden yedi araç, 60'lı ve 70'li yıllarda başarıyla fırlatıldı. 1 kasım 1962'de fırlatılan Mars, 1,890 kg ağırlığında birinci kuşaktan bir sondaydı ve Yer-Mars yolculuğu sırasında arızalandı. Ailenin öteki 6 aracı, rus gezegen sondalarının, kütlesi yaklaşık 5 ton olan ikinci kuşağına aitti. Mayıs 1971'de fırlatılan Mars 2 ve Mars 3, altı ay sonra Mars'ın çevresinde yörüngeye oturdu, ama laboratuvarları Mars yüzeyine yumuşak olarak bırakma girişimleri başarısızlığa uğradı. Bunları izleyen dört araç, Mars 4, 5, 6 ve 7'den ilk ikisi, Mars'ın çevresinde yörüngeye oturmak, öteki ikisi ise laboratuvarları yüzeye indirmek üzere 1973 yazında fırlatıldı. Bunlardan yalnız Mars 5, kendine verilen görevi tamamlamayı başardı. Diğer üç araç başarısız oldu. Bu başarısızlıklar sonucunda Ruslar, Mars gezegenine sonda göndermekten geçici olarak vazgeçti.

MARSA (EL-), Tunus'ta konut ve sayfiye merkezi, Tunus körfezi kıyısında, başkentin kuzey-doğu banliyösünde. Eski genel valilik sarayı.

MARSABİT, Kenya'nın kuzeyinde kent; 6 600 nüf. Turizm.

MARSA EL-BREGA, Libya'da (Sirenayka) yer, Sirte körfezi kıyısında. Boruhattıyla getirilen ham petrol ve doğal gaz dışsatımı yapılan petrol limanı. Petrol rafinerisi ve petrokimya. Doğal gaz sıvılaştırma tesisi. Termik santral.

MARSA EL-KEBİR → MERS EL-KEBİR.

MARSAGLİA, İtalya'da komün, Piemonte'de (Cuneo ili), Arsola ve Lusina ırmaklarının kavşağında; 700 nüf. Catinat, Augsburg birliği savaşı sırasında Savoia dükü Vittorio-Amedeo II'yi burada yendi (4 ekim 1693).

MARSALA a. (öz. a. *Marsala*'dan). Sicilya'nın batı ucundaki Marsala kenti yöresinde, alkol mayalanması durdurularak elde edilen italyan likör şarabı. (Güzel bir kehribar renginde, bazen sek, fakat genellikle az çok tatlı olan ve tipine göre 17 -18 derece alkol içeren marsala sadece belirli bazı üzüm çeşitlerinden yapılır.)

MARSALA, Italya'da kent, Sicilya'da (Trapani ili), adanın batı ucunda, Boeo burnu yakınında; 80 000 nüf. Tarım merkezi; Marsala şarabı imalatı.

—Tar. Kartacalılar tarafından *Lilybaeum* adıyla kurulan (İ.Ö. 397'ye doğr.) kent, özellikle Büyük Dionysios I (368) ve Pyrrhos'a (276) karşı direnmesini sağlayan surlarıyla ünlüydü. IX. yy.'da kenti ele geçiren Sarazenler kente, *Marsa Ali* ("Ali Limanı") adını verdiler, etkin ve zengin bir liman haline getirdiler (XIV.-XVI. yy.). 11 mayıs 1860'ta "Mille"leriyle (Binler'iyle) Marsala'ya çıkan Garibaldi, Sicilya seferine buradan başladı.

MARSA MATRUH, Mısır'da sayfiye yeri, il merkezi, Akdeniz kıyısında, İskenderiye'nin B.'sında; 11 000 nüf. Ticaret merkezi. Sünger avcılığı. Tuzlalar. — *Matruh ili,* 160 567 nüf. (1986).

MARSCHEN, Almanya'nın kuzey-batısındaki polderler bölgesi, büyük bölümü Kuzey denizi kıyısındadır. Bunlar, yumuşak bir eğimle denizin altına giren buzul oluşumları üzerinde, Flandres transgresyon sonucu biriken çamurlu ve killi alanlardır. Kapladıkları alan yaklaşık 8 000 km²'dir; çoğu kabarık deniz düzeyinin altındadır ve setlerle çevrilmiştir. Manzaralar, değerlendirme yöntemleri ve gelir kaynakları, Hollanda'dakilerin aynıdır; yoğun tarım (sebze ve meyve, tahıl) ve sığır yetiştiriciliği.

MARSCHNER (Heinrich), alman bestecî (Zittau 1795 - Hannover 1861). 1827'de Leipzig tiyatrosu'nun orkestra şefliğine, 1831'de de Hannover sarayı'nın capella yöneticiliğine atandı. Vokal müziğe ağırlık verdi, lied'ler, baladlar, erkekler korosu için parçalar ve romantik operalar besteledi: *Der Vampyr* (1828), *Templer und Jüdin* (1829), *Hans Heiling* (1833). Operaları, Weber'le Wagner arasında köprü oluşturur.

MARSCİANO, İtalya'da komün, Umbria'da (Perugia ili), Tevere'nin kolu Nestore'nin kıyısında; 15 300 nüf. Tarım pazarı.

Marsden sistemi. Denizbil. Okyanusla ilgili verileri grafik alanlara yerleştirmede kullanılan karelere bölme sistemi. Yerküre, konumuna göre numaralanan karelere bölünür (10° boylamı ve enlemi). Her kare de 4 kadrana ya da 100 kareye bölünebilir.

MARSDENİA a. Tropikal bölgelerde yetişen tırmanıcı ağaççık. (Yaprakları karşılıklı, çiçekleri küçüktür; bazı türlerinden dokumalık elyaf elde edilir. Tohumlarıipekligiller familyası.)

Marseillaise *(la),* Fransızlar'ın milli marşı. 14 temmuz 1795'te ve 14 şubat 1879'da kabul edilmiştir. (Sözleri ve müziği [?] Claude Joseph Rouget de Lisle'indir.)

MARSEUS VAN SCHRİECK (Otto), hollandalı ressam (Nijmegen 1619'a doğr. - Amsterdam 1678). İtalya, Fransa ve İngiltere'ye geziler yaptı; biçimleri güçlü bir ışıkla belirgin kılarak, titiz bir gerçekçilikle, natürmortlar, bitki, böcek ve sürüngen resimleri çizdi. (Amsterdam, Lahey, Brüksel, Stockholm, Londra, Montpellier, Toulouse müzeleri.)

MARSH (James), ingiliz kimyacı (Londra 1794 - Woolwich 1846). Özellikle analitik kimyayla ilgilendi, 1836'da arseniğin varlığını ve niceliğini belirleyen aygıtı icat etmesiyle tanındı.

MARSHALL, Okyanusya'da takımada, Mikronezya'da, ekvatorun K.'inde; 181 km²; 43 355 nüf. (1988). Yönetim merkezi *Majuro.* Biri Rataklar ("Şafak" ya da "Doğan güneş" adaları), öbürü Ralikler ("Batan güneş" adaları) olmak üzere iki ada öbeğinden oluşur. Marshall takımadaları başlıca otuz kadar atolü (örneğin Jaluit, Kwajalein, Eniwetok ve Bikini) ve yaklaşık bin adacığı kapsar. Bu adalarda yaşayan Mikronezyalılar, malaya-polinezya lehçelerini konuşurlar. Denizci ve tüccar olan bu halk, Almanlar'ın gelişine kadar hiyerarşik bir toplum düzeninde yaşadı. Almanlar'ın gelişi Mikronezyalılar'ın batı kültürünü tanımalarını sağladı. Askeri üsler (Eniwetok ve Bikini) dışında, hindistancevizi ağacı işletmeleri (hindistancevizi içi ihracatı) ve balıkçılık, bu takımadanın başlıca gelir kaynaklarıdır.

—Tar. XVI. yy.'da İspanyollar'ın (Diego de Saavedra) keşfettiği, XVIII. yy.'da İngilizler' in (ve Marshall'ın) uğradığı takımada, 1885-1914 arasında alman egemenliğinde, 1920'den 1944'e kadarsa Japon himayesinde kaldı. 1944 şubatında Amerikalılar'ın ele geçirdiği Marshall adalarında, 1946'dan 1956'ya kadar amerikan nükleer denemeleri yapıldı (Bikini ve Eniwetok atolleri). BM örgütü'nce 1947'de ABD' nin himayesinde bırakılan Marshall takımadaları ekim 1980'de "özgür ortak" statüsünü benimsedi. Mayıs 1982'de, adaların siyasal statüsü üstüne imzalanan bir antlaşma yerel hükümetin iç ve dış politi-

kada bağımsızlığını öngörürken ABD'nin savunma alanındaki sorumluluğunu koruyordu.

MARSHALL, ABD'de (Texas) kent, Shreveport'un B.'sında; 24 900 nüf. Metalürji. Elektrikli gereçler yapımı. Kimya sanayileri. Pamuk işleme. —Yakınında, termik santral.

MARSHALL, esk. **Little Bassa,** Liberya'da liman, Monrovia'nın D.-G.-D.'sunda kauçuk dışsatımı.

MARSHAL (William) → PEMBROKE.

MARSHALL (Alfred), ingiliz iktisatçı (Londra 1842 - Cambridge 1924). Cambridge üniversitesi'nde profesörken özellikle Keynes ve Pigou öğrencileri oldu. Yeniklasik iktisat okulunun belli başlı kuramcısı ve Cambridge okulunun ilk temsilcisi sayılır. Klasik okulun bir tür yenileştirilmesi amacıyla marjinalist çözümleme yöntemlerini kullandı ve iki ayrı değer kavramını -marjinal fayda kuramı ve üretim maliyetleri kuramı- uzlaştırmaya çalıştı. Aynı zamanda, kısa vadede talebe, uzun vadede arza duyarlı olan kısmi dengenin incelenmesine ağırlık verdi. İçsel ekonomiler ile dışsal ekonomiler ayrımını ilk yapan iktisatçı oldu. *Principles of Economics* (İktisadın ilkeleri) [1890-1907] temel yapıtıdır. Ayrıca, *İndustry and Trade* (Sanayi ve ticaret) [1919], *Money, credit and commerce* (Para, kredi ve ticaret) [1923] yapıtları yazdı.

MARSHALL (*sir* William Raine), ingiliz general (West Hartlepool, Durham, 1865 - Bagnoles-de-l'Orne 1939). Eylül 1917 - kasım 1918 arasında Mezopotamya'daki ingiliz ordusunun başkomutanıydı, 26 mart 1918'de Germenler'le Türkler'i Bağdadiye'de yendi ve Türkler'i Aşağı Zap'a doğru çekilmeye zorladı. Allenby'nin saldırısıyla bağlantılı olarak, Kerkük (24 ekim) ve Musul'u (31 ekim 1918) ele geçirdi. Musul'un işgalinin Mondros bırakışmasına aykırı olduğunu savunan VI. Ordu komutanı Ali İhsan Paşa (Sabis) ile uzun tartışmalara girerek işgali savunmaya çalıştı.

MARSHALL (*sir* John), ingiliz arkeolog ve yönetici (Chester 1876 - Guildford 1958). 1902-1928 arasında yönettiği Archaeological Survey of India'yı yeniden örgütledi: arkeoloji bölümlerinin ve yerel müzelerin kurulması, kazı ve keşiflerin ağırlık kazanması, koruma talimatları. *Annual Reports of the Archaeological Survey* ve *Memoirs of the Archaeological Survey of India*'nın yayımını başlattı. 1928-1934 arasında Hindistan'da gerçekleştirilen kazıları yönetti ve son derece önemli bir dizi inceleme kitabı yazdı: A. Foucher'la birlikte, *Monuments of Sāñchi* (Sançi'deki anıtlar) [3 cilt, 1939].

MARSHALL (George Catlett), amerikalı general ve siyaset adamı (Uniontown, Pennsylvania, 1880 - Washington 1959). Birinci Dünya savaşı'na katıldı ve özellikle Saint-Mihiel ve Argonne saldırıları sırasında çeşitli kurmaylık görevlerinde bulundu. Sonra general Pershing'e yardımcılık etti (1919-1924). Fort Benning piyade okulu'nun komutan yardımcılığını yaptı, 1939' da general rütbesiyle kurmay başkanlığına getirildi. Amerikan savaş çabasını örgütleme görevini ve İngiliz-amerikan kurmay başkanlığını bu sıfatla yürüttü. Dolayısıyla, İkinci Dünya savaşı'nın büyük strateji uzmanı durumuna geldi.

1945-46'da Başkan Truman, kendisini bir gözlem ve uzlaştırma göreviyle Çin'e gönderdi. Dönüşünde Dışişleri bakanlığına atandı ve 1947-1949 arasında, sovyet yayılmacılığını durdurmayı amaçlayan yeni diplomatik stratejiyi hazırladı. Özellikle Batı Avrupa iktisadını kalkındırma planına kendi adını verdi. 1950-51'de Savunma bakanlığına geldi ve Kore savaşı'na katılan amerikan ordusunu yeniden örgütledi. (1953 Nobel barış ödülü.)

Marshall planı, Avrupa'ya iktisadi yardım yapmak amacıyla düzenlenen ve general Marshall tarafından ortaya atılan program. Marshall, bu yardım düşüncesini ilk kez 25 haziran 1947'de Harvard üniversitesi'nde verdiği bir konferansta ileri sürdü. Marshall planı ya da ERP *(European Recovery Program)* [Avrupa Kalkınma programı], ABD'de, Başkan Truman tarafından 2 nisan 1848'de imzalanan bir yasayla kabul edildi. Bu plan, 1 nisan 1948'den 30 haziran 1952'ye kadar, yani dört yıl için öngörülmüştü. Bu son tarihe kadar Avrupa ülkeleri ticari bilançolarını yeniden dengelemiş ve iktisadi ve mali bağımsızlıklarına yeniden kavuşmuş olacaklardı. Planın yönetilmesi işi, bir amerikan kuruluşu olan ECA *(Economic Cooperation Administration)* [İktisadi işbirliği idaresi] ile bir Avrupa kuruluşu olan OEEC *(Organisation for European Economic Cooperation)*'a [Avrupa Ekonomik işbirliği teşkilatı] verildi. Bu kuruluşlardan birincisi kredileri dağıtıcı, ikincisi bunları paylaştırıcı olarak çalışmaktaydı. Export -İmport Bank (kısaltılmışı Eximbank), ECA ile ilgili hükümetler arasındaki ödünç para alışverişlerini yönetiyordu. Hibe edilen ya da borç verilen dolarlar, ABD malları satın alınmasında kullanılması durumunda, bunların Avrupa ülkelerindeki satış tutarı 1952'ye kadar hükümetlerin tasarrufunda kalıyordu. Bu tutarlar, Marshall planı'nın değer karşılığını oluşturmaktaydı. Her ülkeye ayrılan yardımların % 85'i bağışlardan, geri kalan % 15'i ise uzun vadeli kredilerden oluşuyordu. OEEC'ye üye olan 17 Avrupa ülkesi Marshall yardımından yararlandı. Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın öncülüğü ile temmuz 1947'de Paris'te, 16 Avrupa devletinin katılımıyla toplanan İktisadi işbirliği konferansı'na katılarak, Türkiye'nin ekonomik durumu hakkında geniş bilgi verdi ve kendisine, hazırlamış olduğu iktisadi kalkınma programını uygulayabilmesi için 615 milyon dolarlık dış yardım yapılmasını istedi. Ancak, toplantıya katılan amerikalı uzmanlar Türkiye'ye ekonomik yardım yapılmasına taraftar olmadılar. Bunun üzerine türk hükümeti doğrudan doğruya amerikan hükümetine başvurarak dış yardım istedi. Bu isteği olumlu karşılayan ABD hükümeti Türkiye'yi de Marshall planı içine almaya karar vererek Paris'te, 16 Avrupa devletiyle imzalanan anlaşmadan üç ay kadar sonra (4 temmuz 1948), Ankara'da Türkiye ile bir anlaşma imzaladı ve dış yardım yapmaya başladı. Türkiye'nin Marshall planı'ndan aldığı yardımlar 1948-1952 yılları için 175 milyon doları dolaysız, 176 milyon 700 bin doları dolaylı olmak üzere toplam 351 milyon 700 bin dolar olmuştur. Dolaysız yardımın 84 milyon 200 bin doları ikraz, 73 milyon doları hibe, 17 milyon 300 bin doları şarta bağlı yardımdı. Avrupa İktisadi işbirliği teşkilatı'na üye olan ülkelerden Türkiye'nin yaptığı alımlara yardımcı olmak üzere yapılan dolaylı yardımın ise 74 milyon 200 bin doları tiraj hakları olarak, 30 milyon doları kota kredisi, 25 milyon doları başlangıç kredisi ve 47 milyon 500 bin doları da özel kaynak biçiminde sağladı.

Amerika Birleşik Devleri, Marshall yardımına karşılık, Avrupa'dan bir işbirliği çabası bekliyordu. Marshall planı'ndan sonra da varlığını sürdüren OEEC, birçok Avrupa kuruluşunun oluşturulmasına yardımcı oldu. Ama, Batı Avrupa ülkelerinin gelişmesi, bu ülkelerin dünya piyasasında amerikalı üreticilerle rekabet etmesine olanak vermeye başlayınca, ABD, işleyişine kendisiyle birlikte Kanada'nın da katıldığı OECD'nin (Avrupa İktisadi işbirliği ve kalkınma teşkilatı) kurulmasını ve bu kuruluşun OEEC'nin yerine geçmesini sağladı.

MARSHALL (David), singapurlu siyaset adamı (Singapur 1908). Irak kökenli yahudi bir ailedendir. Avukatlık yaptı. Japonlar tarafından toplama kampına atıldı. Nisan 1955 seçimlerinde, savunduğu işçi cephesinin (Labour Front) başarısından sonra Başbakan (sömürge başkanı) oldu. Temmuz 1956'da istifa etti. Çin'i ziyareti sırasında Cou Inlai'den Yahudiler'in İsrail'e göç etmelerine izin verilmesini sağladı (1956). 1978'de Paris büyükelçiliğine atandı; 1981'de ek olarak Madrid ve Lizbon elçiliklerini de üstlendi. UNESCO'da ülkesinin sürekli temsilciliğini yaptı (1978-1985).

MARSHALL (Paule), amerikalı kadın yazar (Brooklyn 1929). Barbadoslu göçmen bir zenci ailedendir. Amerikan ve antil zencilerinin yaşamlarından kesitler veren bir roman (*Brown Girl, Brown Stones,* 1959) ve öyküler (*Soul Clap Hands and Sing.* 1961) yazdı.

Marshall deneyi. Bayınd. En iyi stabiliteyi veren karışımı belirlemek amacıyla, kaplanmış malzemeden çıkarılan silindirik bir numuneye uygulanan ezilme deneyi.

MARSIK a. **1.** Teknol. Yakıldığında fazla duman çıkaran yeterince karbonlaşmamış odun kömürü. **—2.** *Marsık gibi*, çok esmer, kapkara: *Marsık gibi bir çocuk. Güneşte kalmaktan marsık gibi olmuş.*

MARSIVAN a. (fars. *merz* ve *bān; merz -ban,* sınır koruyan'dan). **1.** Sınır beyi. **—2.** İyi cins eşek. **—3.** *Marsıvan eşeği,* geri zekâlı, aptal (kaba.).

MARSİ. Tar. coğ. Orta İtalya'da Apennin' de (Fucino gölünün güneyi) yaşayan halk. Roma'nın egemenliğine giren (İ.Ö. 308'e doğr.) Marsi halkı İkinci Pön savaşı'nda Roma'ya bağlı kaldılar, ama toplumsal savaşta (İ.Ö. 91) [Samnitler'le birlikte] başı çektiler.

MARSİCA, İtalya'da doğal bölge, Abruzzi'de; merkezi eski Fucino gölüdür. Gölün kurutulmasıyla ekonomisi değişen Marsica, 1915'te bir depremden büyük zarar gördü. Tarım ve hayvancılık. Başlıca pazarı *Avezzano*'dur.

MARSİCK, belçikalı müzikçi aile. —MARTIN, kemancı ve eğitimci (Jupille, Liège yakınında, 1848 - Paris 1924). Paris ve Berlin konservatuvarlarında öğrenim gördü. Berlin'de hocası Joachim'di. 1877'de Paris'te kurduğu Marsick yaylılar dörtlüsü, dünya çapında ün kazandı, 1892-1900 arasında Paris konservatuvarı'nda ders verdi. *Grammaire du violon* (Kemanın grameri) başlıklı bir keman metodu yazdı (1924). Öğrencileri arasında Georges Enesco ve Jacques Thibaud da vardır. —Yeğeni ARMAND (Liège 1877 - Haine-Saint-Paul 1959), G. Ropartz'dan Nancy konservatuvarı'nda, V. d'Indy'den Paris'te besteleme dersleri aldı. Nancy'de, sonra da Atina'da kemancı olarak çalıştı. Atina'da orkestra şefliği ve konservatuvarda öğretmenlik de (1908-1921) yaptı. Bilbao'da Bask konservatuvarı'nı kurdu ve yönetti (1922-1927). Liège konservatuvarı'nda armoni okuttu (1927-1942). Bu kentte Halk konserleri'ni başlattı. Operalar (*la Jane,* 1903; *Lara,* 1913), orkestra yapıtları (*Kaynak,* 1908; *Yunanistan'dan tablolar,* 1912) besteledi.

MARSİLİ ya da **MARSİGLİ** (Luigi Ferdinando), italyan okyanusbilimci (Bologna 1658 - *ay. y.* 1730). İstanbul boğazı'nda, Adriya denizi'nde ve Provence kıyıları önünde derinlikölçüm profilleri çıkardı. Kıta sahanlığını sınırlayan bir kenarın varlığını ilk olarak ortaya koydu. *Breve Ristretto del Saggio Fisico İntorno alla Storia del Mare* [Denizler tarihi konusunda fiziksel bilgiler] [1725] adında bir yapıtı vardır.

MARSİLİA a. (öz. a. L. F. *Marsili*'den). Su içinde yetişen, sürüngen köksaplı eğrelti. (Kısır yaprakları saplıdır. Ayası dört parçalı olan bu yapraklar dört yapraklı bir yoncaya benzer. Oval, sert ve iki gözlü olan sporokarplar yaprakların dibinde bulunur; bunların içindeki sporkeselerinde birbirine karışık iki tip spor oluşur [mikrospor ve makrospor]. *Marsiliaceae* familyasının örnek tipi.)

MARSİLİANA, İtalya'da, Manciano komününde (Grosseto ili) arkeolojik buluntu yeri. Birçok zengin mezarın yer aldığı etrüsk nekropolisinde, çok sayıda bronz ve fildişi eşyanın, takıların yanı sıra, bilinen en eski etrüsk alfabesinin kazılı bulunduğu bir yazı levhası (İ.Ö. 670 - 650'ye doğr.) ortaya çıkarıldı.

MARSİLİO Padovalı, italyan tanrıbilimci ve siyaset kuramcısı (Padova 1275/1280'e doğr. - Münih 1343'e doğr.). 1312-13'te Paris Üniversitesi'nde rektörlük yaptı ve dostu Jean de Jandun'la birlikte Avignon'da oturdu. Johannes XXII ile Bavyeralı Ludwig IV arasında çıkan anlaşmazlıkta imparatoru tuttu ve onun için *Defensor pacis* (Barışın savunucusu) [1324, Basel'de 1522'de basıldı] adlı kitabını yazdı. Kitabında, papanın dünya işlerine karışmasını eleştirdi. 1327'de aforoz edildi ve unutulmuş olarak öldü. Papalık'ın teokratik öğretisine karşıt olan görüşleri doğmakta olan gallikanlığa kanıtlar sağladı.

MARSİLYA, Fransa'da bölge (Provence-Alpes-Côte d'Azur) ve *département* (Bouches-du-Rhône) merkezi; 807 726 nüf. (1992).

• COĞRAFYA. Akdeniz kıyısında, Fransa' nın ikinci büyük kenti ve üçüncü büyük yerleşim alanının (1 087 276 [1990]) merkezi olan Marsilya, uzun süre Vieux-Port çevresinde gelişti. Devrimden hemen önce Marsilya'nın nüfusu hâlâ 106 000'di. Ne var ki kent, XIX. yy.'ın ikinci yarısından sonra baş döndürücü bir hızla gelişti. 1844'te liman Lacydon'dan taştı ve 1919'a kadar yeni havuzlar K.'de Estaque'a kadar yayıldı. Nerthe demiryolu tünelinin açılmasından sonra, Fransa'nın diğer yerlerine bağlanan Marsilya, sömürgelerle mal trafiğini sağlayan büyük bir liman haline geldi. Limanın gelişmesi, sabun, sıvı yağ ve metalürjinin ağır bastığı sanayinin de atılım yapmasına yol açtı. 1906'da kentin nüfusu 517 000'e ulaştı. 1919-1963 arasında Berre gölcüğünün (petrol rafinerisi) tesisleri de yavaş yavaş Marsilya'ya katıldı. Bunun üzerine hükümet Fos körfezini düzenleme kararı aldı. Marsilya özerk limanı, bugün, Marsilya havuzlarını, Berre gölcüğünü, Lavéra-Caronte'u, Port-Saint-Louis-du-Rhône'u ve Fos'u içine alarak Rhône'un ağzına kadar uzanmaktadır. 1980'lerden itibaren Akdeniz'in en büyük limanı olan Marsilya'nın toplam liman trafiği, 1991 rakamlarıyla 90,3 Mt'dur. Limana boşaltılan mallar (giden mallardan daha fazladır) arasında hidrokarbürler ağır basmaktadır. Marsilya'da yolcu trafiği, özellikle Cezayir'in bağımsızlığa kavuşmasından sonra, çok azalmıştır (yılda yaklaşık 1 192 000 yolcu); ama Marignane havalimanı Fransa'nın en önemli havalimanlarından biridir. Gemi onarımı (Fransa'da birinci), besin sanayisinin yanı sıra, yerel sanayinin (önemli bir besin kolunun yanında) en parlak kesimini oluşturur. Ne var ki çalışan nüfusun üçte ikisini istihdam eden hizmetler kesimi sanayi kesimini geride bırakmaktadır. Sanayi tesisleri aslında banliyölerde, bazen uzakta, Berre gölcüğünün kıyılarında ve Fos körfezi çevresinde bulunmaktadır. Marsilya ekonomik, parasal ve ticari (uluslararası fuar her yıl bir milyona yakın ziyaretçi çeker) rolünün etkisiyle ve yönetimsel, turistik ve kültürel (üniversiteler, büyük okullar, zengin müzeler) etkinlikleriyle etki alanını genişletmiştir. Marsilya, etki alanının doğu ucunda (Côte d'Azur'e doğru) Nice' in rekabetiyle karşılaşsa da, gerçek bir bölgesel anakent olmuştur. Kentin yayılma hızı özellikle 1955'ten sonra görkemli boyutlara ulaşmış ve basamak basamak yükselen geniş kireçtaşlı yükseklikleri kaplamıştır. Kent, K.'de Berre gölcüğü ile Aix-en-Provence'a, K.-D. ve D.'ya doğru, Huveaune vadisine (Aubagne yönünde), G.'de Marseilleveyre kütlesine doğru ilerlemektedir. Kentin güney bölümünde varlıklı kesimin konutları sıralanırken kuzey bölümü halkın konut semtlerini içermektedir. K.'deki Joliette rıhtımlarını, G.'deki Président-Kennedy şeridine bağlayan Vieux-Port yeraltı tünelinin yapılması (1967), Rhône vadisi otoyolunun kentin göbeğine kadar uzatılması ve metronun giderek yaygınlaştırılması sayesinde trafik sorunları azalmıştır. Kentin en işlek anayolları Vieux-Port'a doğru inen Canebière ile buna dik olarak sıralanan, ticarethanelerin bulunduğu sokaklardır. Bununla birlikte, iş merkezleri G.'de Prado' ya doğru yayılmakta ve Canebière'in K.'inde yeniden düzenlenen semtlere doğru uzanmaktadır.

• TARİH. Phokaialı Yunanlılar tarafından İ.Ö. VI. yy.'da kurulan *Massalia* (kentin ligürce adı; latincesi *Massilia*'dır), kalay yollarından birisi üzerinde yer alıyordu; çok geçmeden kentin çevresinde sömürgeler kuruldu (*Nikaia* [Nice], *Antipolis* [Antibes], *Agathe* [Agde], Rosas, Ampurias). Marsilyalı Pytheas, Kuzey denizi'ne kadar gitti. Roma'nın dostluğundan yararlanan kent, Pompeius'u destekledi ve Sezar'ın gözünden düştü. İmparatorluk döneminde, Narbonne ve Arles karşısında geriledi.

V.-X. yy.'lar arasında kent birçok kez el değiştirdi (Vizigotlar, Ostrogotlar, Franklar), daha sonra Provence kontluğu'na bağlandı ve XVIII. yy.'da komüne dönüştürüldü. Haçlı seferleri'yle, Doğu ile kârlı ticaret ilişkilerine girdi. 1252'den başlayarak Anjou sülalesinin egemenliği altına girdi, kral René'nin vasiyetiyle 1481'de Fransa topraklarına katıldı.

François I'in Türkler'le yaptığı anlaşma, Marsilya'nın Doğu ülkeleri ve Kuzey Afrika ile ticaretinin artmasına yol açtı. Bunun sonucunda da sanayi gelişti: kumaşçılık, şeker imalatı, sabunculuk. Din savaşları sırasında, Marsilya Birlik'in tarafını tuttu, sonra da Henri IV'e boyun eğdi. Fronde karışıklıklarından sonra, siyasal ayrıcalıklarını yitirdi. Ancak, Louis XIV ve Colbert, bir serbest liman (1669) ve Levant şirketi'ni (1670) kurarak, kenti iktisadi açıdan desteklediler. Bazı kriz dönemlerinin dışında (bunların en ağırı 1720-1722 veba salgını sırasında yaşandı) kent, ticaret ve sanayi bakımından refahını sürdürdü.

Marsilya 1792'de büyük yurtseverlik gösterdi (Marsilyalı gönüllü taburları), girondin'leri destekledi ve 2 haziran 1793'ten sonra başkaldırdı. Ayaklanma Barras ve Fréron'un yönetiminde acımasızca bastırıldı. İmparatorluk döneminde Marsilya limanı, kıta ablukası yüzünden büyük zarara uğradı; ancak 1815'te yeniden refaha kavuştu, Cezayir'in işgalini ve sömürge siyasetini destekledi. Buharlı gemilerle deniz taşımacılığının gelişmesi ve Süveyş kanalı'nın açılması (1869) kente büyük yarar sağladı. Liman, büyük çabalar sarf edilerek kuzeye doğru genişletildi ve kentin nüfusu 1851'de 195 000 iken, 1869'da 300 000'e yükseldi.

Gelişme, kenti büyük ölçüde etkileyen 1929 krizine kadar devam etti. Alman işgali (kasım 1942 - ağustos 1944), büyük yıkımlara yol açtı. Sömürgelerin elden çıkarılmasıyla (Çinhindi 1954, Cezayir 1962) Marsilya yeni iş alanlarına yönelmek zorunda kaldı.

MARSİPET a. (ital. *marciapiede*'den). Denizc. **1.** Yelkenli gemilerde, serenlerin ve bastonların altlarında, bir çıması serenin ya da bastonun cundasına, diğer çıması hamaylısına bağlı doblin halindeki halatlar. (Gemiciler ve halatlara basıp tu-

Marsilya

tunarak, kolayca yelken sarar ve camadana vurma işlemini gerçekleştirir.) **—2.** *Marsipet ayağı*, marsipetleri belli noktalardan serene bağlayan kısa halatlardan her biri. (Bu halatlar marsipetlerin eşit aralıklı doblinler halinde serene asılmasını sağlar.) || *Marsipet cevizi*, marsipetler üzerinde çalışan personelin ayaklarının kaymaması için marsipet bedeni üzerine eşit aralıklarla yapılan ceviz. || *Cunda marsipeti*, tirinket, mayıstra ve gabya serenlerinin cundalarına tek doblin halinde yapılan ayaksız marsipet.

MARSİPOBRANCHİA a. Solungaçları yanlardaki kaslı keselerde bulunan yuvarlakağızlılar (bofabalığı vb.) sınıfı üyelerine eskiden verilen ad. (Bu balıklar, sözkonusu özellikleriyle Elasmobranchiata [kıkırdaklıbalıklar] ve Ctenobranchiata'larla [kemiklibalıklar] karşıtlaşır.)

MARSMAN (Hendrik), hollandalı şair (Zeist 1899 - denizde 1940). İki savaş arasında, dirimselciliğin önemli temsilcilerinden ve zeki bir edebiyat eleştirmeniydi. Alman romantiklerin ve izlenimcilerinin yanı sıra Mallarmé ve Valéry'den etkilenmiştir. Bir "bütünlük" taşıyan güçlü, kimi zaman ölüm düşüncesinin egemen olduğu şiiri (*Porta Nigra*, 1934) eleji türünün en aşarılı örneklerindendir (*Tempel en kru-* 1940).

ᒧSSONİNA a. Melanconiales takıan ilkel mantar tipi. (*Marssonina pa-ana* marul ve hindiba üzerinde asa-,aşar. Ceviz ağacında antraknoz etmeni olan *Gnomonia leptostyla*, *marssonina* tipinin konidi biçimidir.)

MARSTON (Roger), latince yazan ingiliz filozof ve tanrıbilimci (öl. 1303). İbni Rüşt'ün ve Farabi'nin etkisinde kalarak Aristoteles'in thomasçı yorumuna karşı çıktı; aziz Augustinus'un görüşlerine bağlı kalmakla birlikte, tümüyle tanrısal aydınlanmaya bağlı olmayan bir bilgi kuramını savundu. Düşüncesinin büyük özgünlüğü, matematiğe verdiği önemden kaynaklanır. Marston'a göre, matematiğin üstünlüğü "doğal hareketi yok sayması"ndan gelir.

MARSTON (John), ingiliz trajedi yazarı (Coventry 1575'e doğr. - Londra 1634). *The Metamorphosis of Pigmalions Image and Certaine satyres* (1598) adlı erotik şiiri yakılarak imha edildi ve çağının kültür potası durumunda olan Inns of Court'un kendini beğenmiş bilgiçlerine yazdığı taşlamalar yasaklandı. Ahlaki kaygılarını trajedilerinin bunaltıcı havasında (*Antonios Revenge*, 1602) gizlemeye çalıştı ve kahramanlarını toplumun en alt tabakasından seçtiği için Ben Jonson tarafından alaya alındı (*The Poetaster*). Bir hiciv olan traji-komedisi *The Malcontent*'te (1604) ve cinsel arzuyu ele aldığı *The Dutch Courtezan* (1605) adlı komedisinde bir fahişeler ve dönekler toplumundaki ahlak boşluğunu inceledi. Ben Jonson ile barıştıktan sonra o ve Chapman ile birlikte *Eastward Hoe*'yu (1605) yazdı ve kralın iskoçyalı dostlarına dil uzattığı için arkadaşlarıyla birlikte hapse atıldı, bu olaydan sonra kendini dine verdi.

MARSTON MOOR, Büyük Britanya'da (Yorkshire, West Riding) yer, York'un B.'sında. Parlamento yandaşlarının krallık birliklerine karşı kazandığı ilk zafer (2 temmuz 1644).

MARSTRAND (Wilhelm), danimarkalı ressam (Kopenhag 1810 - *ay. y.* 1873). Eckersberg'in öğrencisi olan sanatçı, konusunu daha çok gündelik yaşam ve tarihten alan resimler yaptı (Roskilde katedrali'ndeki büyük tablolar, 1864-1866). Desenleri ve manzara taslakları, daha canlı yapıda, daha romantik esinlidir.

MARSUPİOCRİNUS a. (lat. *marsupium*, kese ve yun. *krinon*, zambak'tan). Kuzey yarıküre'de Silures devri topraklarında fosillerine rastlanan denizlalesi.

MARSUPİTES a. (lat. *marsupium*, kese'den). Avrupa ve Kuzey Amerika'da Üst Kretase dönemi topraklarında fosillerine rastlanan denizlalesi. (Yuvarlak çanağı ağzı açık bir keseye benzer. *Comatulidae* familyası.)

MARSUPİYALİZASYON a. (fr. *marsupialisation*). Cerr. Bir kistin kısmen çıkarılmasından sonra çeperlerini deride kesilen yerin dudaklarına dikme ameliyatı.

MARSUVANOTU a. Boyu 80 cm'ye ulaşabilen, beyaz çiçekli, çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *Tanacetum balsamita;* bileşikgiller familyası.) [Özellikle Kuzey Anadolu'da yetişir. Çiçekli dalları idrar artırıcı, gaz söktürücü ve safra taşlarını düşürücü olarak infusyon (% 2) halinde kullanılır.]

MARSYAS. Yun. mit. Hyagnis'in oğlu phrygialı müzikçi. Babası gibi aulos'un mucidi olduğuna, bu çalgının eşliğinde söylenen şarkı tarzını (Olympos ile birlikte) ve phrygia armonisini Yunanistan'a getirdiğine inanılırdı. Efsaneye göre Marsyas, Apollon ile yarışıp kaybettiği için kitharos çalan tanrı tarafından asılıp, derisi yüzülmüştür. Bu olay yerli yunan sanatının dış etkilere karşı verdiği mücadelenin simgesidir.

—İkonogr. Miron'un Atina'da Akropolis için yaptığı, *Athena ile Marsyas* heykel grubu, bazı antik kopyalarından (Frankfurt, Roma), resimli (Berlin) ve kabartmalı (Atina) vazolardan bilinir. Apollon ile Marsyas'ın boy ölçüşmesi, IV. yy. attike seramiği ve hellenistik dönem heykelciliğinde (kopyaları Louvre'da, İstanbul'da) sıkça betimlenmiştir. Bu sahne, XVI. ve XVII. yy. ressamlarına, özellikle de Tiziano ve Rubens'e esin kaynağı olmuştur.

MARSYAS kaynağı, Ege bölgesinde, eteğinde Dinar kasabasının bulunduğu dik yamaçta, bol sulu karstik kaynak; geleneksel olarak Büyük Menderes'in başlangıcı sayılır. Mitolojide Apollon ile Marsyas*'ın flüt yarışması yaptıkları yer. Günümüzde park ve dinlence yeri.

MARŞ ünl. (fr. *marche*). **1.** Askerlikte yürüyüşe geçmek için verilen komut. **—2.** *Marş marş!*, koşma komutu. || *İleri marş!* deyiminde geçen yaptırım emri. (Durmakta olan bir birlik bu emirle harekete geçer.)

◆ a. Yürüyüşe ritim veren müzik parçası: *Gençlik marşı. Onuncu yıl marşı.* (Bk. *ansikl.* böl.)

—Müz. *Milli marş* ya da *ulusal marş*, çeşitli törenlerde çalınıp söylenmek üzere bestelenmiş ya da düzenlenmiş, yurtseverlik duygusunu güçlendiren marş. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Oto. *Marş motoru*, bir ısıl motoru, krank milini döndürerek çalıştırmayı sağlayan yardımcı dinamik düzenek. (Bu düzenek genellikle, motorun volanıyla dişli kavrama yapan ve motor çalışmaya başlar başlamaz volandan otomatik olarak ayrılan yüksek kuvvet çiftli bir elektrik motorundan oluşur.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Müz. Askeri müzik geleneğine bağlı olan marşın ritmi iki zamanlıdır. İlk marşlar XVI. yy.'da bestelendi. XVII. yy.'da Lully, krallık orduları için marşlar yazdı. Savaş marşı, lirik trajedilerde (Lully'nin *Cadmus et Hermione* ve *Alceste*'i; Rameau'nun *Castor et Pollux* ve *les Indes galantes*'ı) ve oratoryolarda (Händel'in *Saül* ve *Hercules*'i) da yer aldı. Couperin ve Bach, klavsen parçalarında, Haydn ve Mozart da orkestra yapıtlarında bu türden yararlandılar. XIX. ve XX. yy.'da, değişik amaçlı marşlar bestelendi: Beethoven'ın (sonatlar, *3. senfoni*), Chopin'in (*si* bemol minör sonat), Berlioz'un, Liszt'in, Wagner'in (*Tanrıların alacakaranlığı*) cenaze marşları; Mendelssohn'un, Wagner'in (*Lohengrin*) düğün marşları; Schubert, Schumann, Berlioz (*Rákóczi marşı*), Wagner (*Die Meistersinger*), Dvořák (*Slav marşı*) ve Debussy (*Şenlikler*) ulusal ya da folklorik marşlar bestelediler.

Türk marşlarının tarihçesi, Muzikayı hümayun'la başlar. XIX. yy.'ın ikinci yarısında ve XX. yy.'da, padişahlar adına bestelenen ve milli marş gibi çalınıp söylenen marşların dışında, çeşitli askeri birlikler ya da kurumlar için (*Asakiri mansurei Muhammediye marşı*) marşlar yazıldı. Cumhuriyet döneminde, marş sayısı hızla arttı (başta *İstiklal* marşı* olmak üzere, *Gençlik* marşı*, *Onuncu yıl marşı*, *Atatürk marşı*, *Harbiye marşı* vb.). Günümüzde neredeyse her okulun, her askeri birliğin kendi marşı vardır.

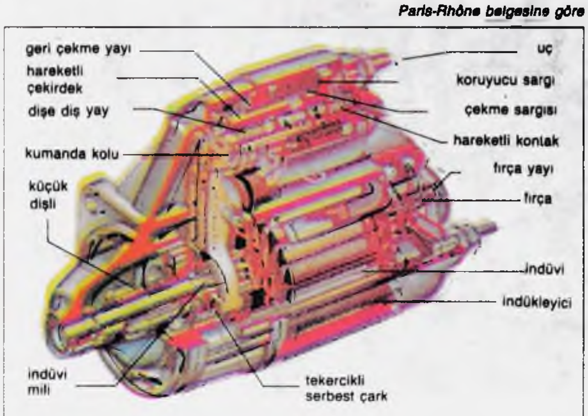
• *Milli marş*. Osmanlı döneminde, Mehterhane kaldırılıncaya değin, milli marş denebilecek bir marş yoktu. Mehterhane, birçok marşı peş peşe çalar söylerdi. Muzikayı hümayun kurulduktan sonra, bando komutanı Giuseppe Donizetti'nin bestelediği *Mahmudiye marşı*, Mahmut II döneminin milli marşıydı. Padişah değiştikçe milli marş da değişti (*Hamidiye marşı*, *Mecidiye marşı*). Cumhuriyet döneminde hem sözleri hem de bestesi için yarışma açılan *İstiklal* marşı*, TBMM tarafından milli marş olarak kabul edildi.

• *Bazı ülkelerin milli marşları*. Fransa: *la Marseillaise*.* Söz ve müzik Claude Joseph Rouget de Lisle'in (1792); 1795'te yaygınlık kazandı, 1879'da milli marş olması kesinleşti. —Belçika: *la Brabançonne*.* Sözleri H. L. A. Dechet'nin, müziği Fr. Van Campenhcut'nun (1830). —Büyük Britanya: *God* save the King* ya da *Queen*. Melodisi XVIII. yy.'dan kalmadır. Bu marş, XIX. yy.'da başka ülkelerce (Danimarka, İsveç, İsviçre, Rusya, birçok germen ülkesi ve Amerika Birleşik Devletleri) kullanıldı. —İtalya: *Fratelli d'Italia*. Sözleri Goffredo Mameli'nin, müziği Michele Navaro'nun. 1946 yılında milli marş olarak kabul edildi. —Almanya: *Deutschland lied*. Sözleri Hofmann von Fallersleben'in, müziği Haydn'ın (1841). 1922 yılında Almanya'nın milli marşı olarak kabul edildi. —Amerika Birleşik Devletleri: *Star-Spangled* Banner*. Sözleri F. Scott Key'in, müziği John Stafford Smith'in (1841). 1931 yılında milli marş oldu.

—Oto. Otomobilin ilk zamanlarında, motor, bir kol yardımıyla elle çalıştırılıyordu. Bu yöntem artık kullanılmamaktadır, çünkü "kurt dişlisi" adı verilen tahrik sistemi terk edilmiştir. Bununla birlikte, motosikletlerde uzun süre, ayakla kullanılan ve "ayak marşı" adı verilen çentikli manivelayla çalıştırma sisteminden yararlanıldı.

Marş motoru, bir elektrik motorunun genel yapısına sahiptir: ayrıca çok güçlü bir ilk hareket kuvvet çifti elde etmeyi sağlayan ana devreye seri bağlanmış bir uyarma devresi içerir. İndüvi mili, yiv araları çok açık bir vidayla uzanır ve bunun üzerinde, *bendix* adlı verilen küçük bir dişli kayar. Ateşleme kontağı açıldığında, indüvi mili dönmeye başlar ve başlangıçta eylemsizlik kuvvetiyle harekete geçen küçük dişli, vidanın yiv aralıklarını izler, sonra motor volanının ayna dişlisine kavrama yapar. Kursunun sonuna geldiğinde milin dönüşü, küçük dişlinin ayna dişliyi tahrik etmesini sağlar. Motor bir kez çalıştı-

Paris-Rhône belgesine göre

ğında, bendix dişlisi otomatik olarak geri çekilir. Diğer sistemlerde, küçük dişlinin aynı dişliyi kavraması marş motorunun çalıştırılması sırasında mekanik olarak gerçekleşir.

Kamyon motorlarında, ilk hareket kimi kez basınçlı havalı marş motorlarıyla sağlanır. Ayrıca, benzinli büyük motorlarda eylemsiz marş motorları ve türboreaktörlerde de barutlu marş motorları kullanılır.

MARŞAK (Samuil Yakovleviç), rus şair (Voronej 1887 - Moskova 1964). Rus çocuk edebiyatının öncülerindendir (*le Souriceau stupide* [fr. çev.], 1923), aşırı öğreticiliğe kaçmadan çalışma zevki aşıladı, aklın yolunu sevdirdi ve hoşgörüsüzlüğe karşı nefret uyandırmayı (*Mister Twister*, 1933; *le Héros inconnu* [fr. çev.], 1938) başardı; verdiği bilgileri halk düzeyine indirirken (*Joyeux Voyage de A à Z* [fr. çev.], 1953), içten ve düşünmeye yönelten bir lirizm de yaratabilmiştir (*İzbrannaya lirika*, 1962).

MARŞANDİZ a. (fr. *train de marchandises*'ten). Yük taşıyan tren; yük katarı.

MARŞİT a. (fr. *marshite;* mineralog C. W. *Marsh*'ın adından). Miner. Kübik sistemde yer alan doğal bakır iyodür.

MART a. (lat. *martius*, mitolojik ad *Mars*'tan). **1.** Yılın üçüncü ayı. **—2.** *Mart havası*, sürekli değişen hava. ‖ *Mart havası gibi*, sürekli değişkenlik gösteren, günü gününe uymayan, kararsız, huysuz kimse için kullanılır. ‖ *Mart içeri pire dışarı*, aralarında anlaşmazlık bulunan iki kişiden biri geldiğinde ötekinin kalkıp gitmesi durumunda söylenir. ‖ *Mart kedisi (gibi)*, cinsel isteği güçlü, azgın ve çapkın kimse (için kullanılır).

—Coğ. *Mart dokuzu*, rûmi takvime göre 9 martta (bugün kullanılan takvime göre 22 mart) esen kuvvetli rüzgâr.

—ANSİKL. Tar. Mart, eski roma takviminin ilk ayıydı ve Ortaçağ'da çeşitli ülkelerde de çoğu zaman öyle kabul edildi. Mart ayı, adına rağmen Merkür'e adanmıştı ve kurt postu giymiş bir adamla temsil edilirdi.

Mart muhtırası (12), Türk silahlı kuvvetleri komuta kademesinin, siyasal yaşama müdahale ederek anarşik durumu giderecek, 1961 Anayasası'nın öngördüğü reformları uygulayacak güçlü bir hükümetin kurulması için verdiği muhtıra. Genelkurmay başkanı Memduh Tağmaç, Kara kuvvetleri komutanı Faruk Gürler, Deniz kuvvetleri komutanı Celal Eyiceoğlu ve Hava kuvvetleri komutanı Muhsin Batur'un imzalarını taşıyan 12 mart 1971 tarihli muhtırada, Parlamento ve hükümetin süregelen tutum, görüş ve icraatının yurdu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluk içine soktuğu ileri sürülüyor; çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma umudunun kaybolduğu, Anayasa'nın (1961) öngördüğü reformların gerçekleştirilmediği, ülkenin geleceğinin tehlikede olduğundan söz edilerek Silahlı kuvvetler'in bu durumdan üzüntü duyduğu açıklanıyordu. Anayasa'nın öngördüğü reformları "atatürkçü" bir görüşle ele alacak, inkılap kanunlarını uygulayacak güçlü ve inandırıcı partiler üstü bir hükümetin "demokratik" kurallar içinde kurulması isteniyor; aksi halde Silahlı kuvvetler'in yönetime elkoyacağı bildiriliyordu. Cumhurbaşkanlığı, Meclis ve Senato başkanlıklarına gönderilen muhtıra, aynı gün radyoda yayımlandı. Demirel hükümeti hemen istifa etti. Komutanların desteklediği CHP Kocaeli milletvekili Nihat Erim, partisinden ayrılarak "partiler üstü" hükümeti kurdu.

Mart vakası (31), İkinci meşrutiyet'in ilanından sonra tutucuların, şeriat yanlılarının çıkardığı ayaklanma. Olay, meşrutiyet ortamında başlatılan yeniliklere karşı olanların, bu düzende eski çıkarlarını, ayrıcalıklarını yitirenlerin, ordudan ayrılmak zorunda kalan alaylı subayların, ilk kez zorunlu askerlik hizmetine tabi tutulan medrese öğrencilerinin hoşnutsuzluklarının eyleme dönüşmesiyle başladı. İstibdat döneminde çeşitli cezalara çarptırılmış, baskıya uğramış ve yeni düzende bir kahraman gibi karşılanmayı bekleyen, ancak ittihatçı iktidarından bekledikleri ilgiyi göremeyen kimseler de ayaklananları destekledikler. İttihatçılar'ı tutmayan Kâmil Paşa'nın sadaretten ayrılması, yerine Hilmi Paşa'nın geçmesi muhalefetin çalışmalarını yoğunlaştırdı. Meclis'te çoğunluğu İttihatçılar'ın listelerinden seçilen mebuslar oluşturduğu halde İttihat ve Terakki'nin Meclisi mebusan'a tam anlamıyla egemen olamaması muhalif çevrelerin cesaretini artırdı. *Volkan* gazetesini yayımlayan Derviş Vahdeti muhalefetin, özellikle dinci kesimin sözcülüğünü üstlendi; İttihadı muhammedi cemiyeti'ni kurdu. *Volkan*, Abdülhamit'ten para yardımı da aldı. Basında, İttihat ve Terakki'nin hükümet içinde hükümet olduğu, ülkeyi fiilen yönettiği; yolsuzluklar, istibdat dönemini anımsatan kimi olaylar ve toplantıların yasaklanması eleştirildi. Muhalif *Serbesti* gazetesi başyazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi (5 nisan 1909) ve katillerinin yakalanamaması üzerine kamuoyu İttihat ve Terakki'yi suçladı. Muhalif basının, özellikle Vahdeti'nin *Volkan*'daki yazılarıyla gerilim doruk noktasına vardı.

12-13 nisan 1909 gecesi (30-31 mart 1327) İstanbul, Taşkışla'da bulunan 4. Avcı taburu, şeriat isteyerek ayaklandı; subaylarını hapsettikten sonra Sultanahmet'e gelip Meclisi mebusan'ı kuşattı. Yaptıkları çağrıya katılanlarla birlikte toplananların sayısı 3 000'i (kimi kaynaklara göre 6 000) aştı. Ulema da askere katıldı. Hükümetin etkili önlemler almaktan çekinmesi ayaklanmacıları cesaretlendirdi. Meclis'e, Padişah'a dileklerini ilettiler. Şeriatın uygulanmasını, sadrazamın, ayaklanmayı desteklemeyen Harbiye nazırı'nın ve Hassa komutanı'nın görevden alınmalarını, Meclis başkanı Ahmet Rıza Bey'in istifasını, ordudan uzaklaştırılmış bulunan alaylı subayların yeniden görevlerine dönmelerini, ayaklanmacıların eylemlerinden dolayı sorumlu tutulmamalarını istediler. Bu istekleri öğrenen hükümet istifa kararı verdi. İttihadı muhammedi cemiyeti başkentte egemen olmuştu. Derviş Vahdeti *Volkan*'da, Meşrutiyet'e bağlı olduklarını, kanunların şeriata uygun duruma getirileceğini, İttihatçılar'ın ve Ahrarcılar'ın yer almayacağı bir kabinenin kurulması gerektiğini yazıyordu. İsyancılar Adliye nazırı Nazım Paşa'yı, Lazkiye mebusu Arslan Bey'i, Şerif Sadık Paşa'yı ve bazı okullu subayları öldürdüler; Harbiye nazırı Rıza Paşa'yı yaraladılar. Asarı tevfik savaş gemisinin komutanı binbaşı Ali Kabuli de öldürüldü. İttihat ve Terakki cemiyeti merkezi, İttihatçılar'ı tutan *Tanin, Şûrayı ümmet* gibi gazetelerin işyerleri saldırıya uğradı. İttihatçılar'ın önde gelenleri İstanbul dışına kaçtılar.

Olaylar Selanik'te duyulunca Meşrutiyet hareketini başlatan bu merkezde İttihat ve Terakki cemiyeti ve 3. Ordu ayaklanmaya karşı kesin tavır aldılar. Ayaklanmayı bastırmak üzere, Hareket* ordusu adıyla, bir ordu oluşturuldu. İstanbul'daki genel merkez çalışamaz duruma geldiği için, Selanik genel merkez olarak Padişah'a sert bir telgraf çekti. Aynı gün (14 nisan) Tevfik Paşa başkanlığında yeni kabine kuruldu; Gazi Ethem Paşa Harbiye nazırlığına getirildi. Olayların gelişmesi karşısında Ahrar partisi de ayaklanmayı desteklemedi; ulemayı sorumlu tutmaya başladı. Selanik'ten yola çıkan Hareket ordusu Yeşilköy'e geldi (19 nisan); komutan Hüseyin Hüsnü Paşa İstanbul halkına bir beyanname yayımladı, 31 mart ayaklanması'nın amacının istibdada dönmek olduğunu, Hareket ordusu'nun ayaklanmanın asıl sorumlularını cezalandırmak üzere geldiğini belirtti. Daha sonra Hareket ordusu'nun komutanlığına geçen Mahmut Şevket Paşa da Yeşilköy'e geldi (22 nisan). İstanbul'dan gelen mebuslar ve Âyan meclisi üyeleri, Meclisi umumii milli adı altında Yeşilköy'de toplandı ve Abdülhamit II'nin tahttan indirilmesini görüşmeye başladı. Durumu haber alan Mahmut Şevket Paşa: "Ben askeri, Meşrutiyet'i ve Padişah'ı kaldırmak isteyenleri cezalandıracağız, Padişah'ın ve milletin canı tehlikededir diye buraya kadar getirdim. Bizim Padişah'ı tahttan indireceğimizi asker duyarsa ayaklanır, mahvoluruz" diyerek bu konunun zamanı gelince konuşulmasını önerdi. Meclis, bir bildiri hazırladı, Meşrutiyet ve asayişin yeniden sağlanması için ordunun karşısına çıkmanın ceza konusu olacağını belirterek Hareket ordusu'nun girişimine yasallık kazandırdı. 24 nisanda İstanbul'a giren Hareket ordusu Taksim ve Taşkışla'da direnen birlikleri top ateşiyle teslime zorladı; İstanbul'a hâkim oldu. Sıkıyönetim ilan edildi. Kurulan harp divanında ayaklanmanın sorumluları, elebaşıları yargılandı. Derviş Vahdeti ve on üç kişi idama mahkûm edildi. 27 nisanda toplanan Meclisi milli Abdülhamit II'yi tahttan indirdi, yerine Mehmet V'i çıkardı. Abdülhamit'in yakınları sürgün edildi. Ayaklanmayı destekleyen gazeteci Murat Bey (Mizancı) ömür boyu Rodos'ta hapis, Mevlanzade Rıfat on yıl sürgün cezalarına çarptırıldı. İttihat ve Terakki cemiyeti'nin durumu güçlendi. (→ Kayn.)

MARTAGAN a. Esk. giy. Mehmet I'in kullandığı bir tür sarık.

MARTAVAL a. *Arg.* **1.** Yalan, uydurma söz, palavra: *Attığın martavallara kim inanır.* **—2.** *Martaval atmak, martaval okumak*, gerçek dışı, inanılmayacak sözler söylemek; palavra atmak.

MARTAVALCI sıf. ve a. *Arg.* Yalancı, palavracı: *Ne martavalcı adamsın. O martavalcıya mı inanıyorsun?*

MARTEL causse'u, Fransa'da (Kuzey Quercy) causse Dordogne'un K.'inde (Corrèze, Dordogne ve özellikle Lot *département*'ları).

MARTELLANGE (Étienne), fransız mimar (Lyon 1569 - Paris 1641). Roma'ya yaptığı bir yolculuktan sonra, 1590'da ressam olarak Avignon cizvitlerinin hizmetine girdi. Çok geçmeden, yalnız mimarlıkla uğraşmaya başladı; Avignon'daki, hatta başka kentlerdeki (Lyon, Orléans vb.) cizvit kolejlerinin büyük bir bölümünün tasarımını yaptı. Pek çoğu bugün de ayakta duran, bir bölümü yeni işlevlerle (sergi salonu, kitaplık vb.) donatılan yapılarıyla döneminde çok etkili oldu. Rahip Derand ile birlikte, taş kesme sanatı üzerine bir el kitabı hazırladı (1643'te yayımlandı).

MARTELLİ (Pier Jacopo) → MARTELLO.

MARTELLİ (Diego), italyan sanat eleştirmeni (Floransa 1838 - *ay. y.* 1896). Macchiaioli hareketinin koruyucusu, Garibaldi taraftarıdır. *Gazzettino delle arti del Disegno* (1867) ve *Giornale artistico* (1873) adlı dergileri kurdu, 1878-79'da italyan gazetelerinin Paris muhabirliğini yaptı. Degas'nın dostuydu (sanatçı onun bir portresini de yapmıştır), izlenimcilik akımını İtalya'da ilk savunanlardan biri oldu.

MARTELLİANO sıf. İtalyan şiirinde, çifter hecelik on iki bölümden oluşan, duraklarla ikiye bölünen dize için kullanılır. (Pier Jacopo Martello trajedilerinde bu vezni kullanmıştır.)

MARTELLO ya da **MARTELLİ** (Pier Jacopo), italyan yazar (Bologna 1665 - *ay. y.* 1727). Edebiyat eleştirmeni ve şairdi. Yazdığı trajedilerde martelliano adı verilen yeni bir vezni geliştirdi.

MARTENOT (Maurice), fransız mucit, eğitimci ve besteci (Paris 1898 - Neuilly-sur-Seine 1980). 1928'de Paris'te Martenot* dalgaları adını verdiği elektronik çalgının ihtira beratını aldı. Bu aygıtın kullanılışı üzerine Paris konservatuarı'nda ders verdi (1947-1970). Çalgı ve şan prati-

ğine dayalı bir eğitim yöntemi geliştirdi (*Méthode Martenot,* 1952).

Martenot dalgaları, 1928'de fransız Maurice Martenot'nun icat ettiği elektronik çalgı. (İçindeki elektronik lambaların ürettiği elektrik salınımları, bir hoparlörde mekanik titreşimlere dönüşür. 7 oktavlık hareketli klavyesi, bir defada ancak bir tuştan ses almayı ve salıngacın frekansını artırıp azaltarak, başka etkilerin yanı sıra vibrato da elde etmeyi sağlar. Çeşitli notalar, üzerinde bir diş bulunan metal bir şerit üzerinde dalgaların boyu değiştirilerek elde edilir. Çalgının ayrıca, sesin şiddetini ve tınısını değiştirmeye yarayan tuşları ve düğmeleri vardır.)

MARTENS (Dirk), Hollanda'nın ilk matbaacılarından (Aalst 1450'ye doğr. - *ay. y.* 1534). Ortağı Johannes Van Westfalen ile birlikte adlarının geçtiği ilk kitap 1474'te basıldı. 1487'de Aalst'a yerleşti, orada bir dizgi atölyesini yönetti, 1493-1497 arasında bu matbaayı Anvers'e, oradan 1498-1501 arasında Louvain'e taşıdı, sonra 1512'de yeniden Anvers'e, oradan da Louvain'e döndü. 1529'da basımcılığı bıraktığı sanılır.

MARTENS (Fyodor Fyodoroviç), rus hukukçu (Pernov, bugün Pyarnu, Estonya, 1845 - Petersburg 1909). Uzlaştırmacı tutumuyla pek çok uluslararası görüşmede önemli bir rol oynadı. 1874-1909 döneminde Rusya'nın imzaladığı antlaşmaları kapsayan bir kitap hazırladı ve *Sovremennoye Mejdunarodnoye Pravo Tsivilizovanniyh Narodov*'u (Uygar ulusların uluslararası hukuku) [1882-83] kaleme aldı.

MARTENS (Wilfried), belçikalı siyaset adamı (Sleidinge 1936). Gent barosunda avukatlık yaptı, 1952'de Flaman toplumsal-hıristiyan partisi'ne girdi. CVP başkanı (1972), Gent milletvekili (1974) oldu. Yeni bir yapıya kavuşmuş Belçika bünyesinde, özerk ve dinamik bir Flandre yaratmak yanlısı olan W. Martens, Egmont paktı'nın başlıca partizanlarından biridir. 2 nisan 1979'da Başbakanlığa getirildi, mart 1981' de istifa etmek zorunda kaldı. Kasımda yapılan erken seçimlerden sonra yeniden Başbakan oldu ve toplumsal-hıristiyanlarla liberallerden bir araya gelmiş ve ekonomik sorunlarla başa çıkmak amacıyla birtakım özel yetkilerle donatılmış bir hükümet kurdu. Mayıs 1988'de yeniden başbakan oldu ve bu görevini mart 1992'ye kadar sürdürdü.

MARTENSİT a. (alman mühendis Adolf *Martens*'in [1850-1914] adından). Karbonlu olağan çeliklerde elde edilebilen en sert yarı kararlı faz; ağırlık bakımından % 0,4' ten fazla karbon içeren çeliklerde austenitli bölgeden başlayarak uygulanan etkin suverme sonucu dönüşümden kaynaklanır. || *Martensit dönüşümü,* yüksek sıcaklıktaki kimi metal ve alaşımlarda ani soğuma sırasında görülen ve ana fazla aynı bileşimde olmakla beraber bundan farklı bir yapı gösteren, bölgesel olarak araya sıkışmış, mercimek ya da küçük taneler biçiminde yeni bir faz doğuran büyümesiz kesmeli dönüşüm.

—ANSİKL. Çekirdeklenme ve büyümeyle meydana gelen dönüşümlerin tersi olarak düşünülen martensit dönüşümleri ilk olarak olağan çeliklere suverme sırasında gözlemlenmiştir. Çok sayıda metal (kobalt, titan, lityum) ya da alaşım (demir-nikel, demir-nikel-krom, demir-manganez, bakır-kalay, bakır-alüminyum, altın-kadmiyum) bu dönüşüm tipini gösterir. Bu dönüşüm, atomların birlikte hareketiyle gerçekleşen ani yeniden atom düzenlenişine karşılık gelir. Dönüşümün hızı kimi kez belirgin bir gürültüyle birlikte gerçekleşecek kadar büyüktür. Martensit dönüşümü, özellikleri bakımından, ikizlenmeye yol açan kesmeyle plastik biçim değiştirmeye benzer. Hatta kendisini meydana getiren fazla kristalografik ilişkiler içindedir. Biçim değişmesinin oluştuğu bölge sınırlıdır. Çeliklerin martensitinin tersine bazı martensit fazları kimi kez çok yassılaşabilirdir. Belirli bir sıcaklıkta meydana gelen dönüşümler genellikle tersinirdir, ancak yine de göz ardı edilemeyecek bir histerezis gösterirler.

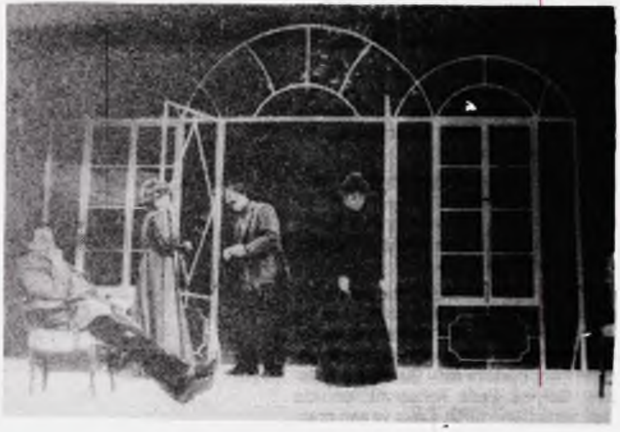
MARTENSİTLİ sıf. Metalürj. Martensit içeren. || *Martensitli yapı,* martensit içeren çeliklerin yapısıyla aynı tipte olan ve başka alaşımlarda gözlemlenen yapı.

MARTHA'S VİNEYARD, ABD'de (Massachusetts) ada, Cod burnu yarımadasının G.-B.'sında; 6 000 nüf. Turizm merkezi. Yatçılık.

MARTI a. Denizlerde ya da tatlısularda yaşayan, orta irilikte ya da iri bedenli, perdeli ayaklı, uzun ve sivri kanatlı çeşitil su kuşlarının ortak adı. (Martıgiller familyası.)

—ANSİKL. Martılar rahat ve dengeli uçabilen, suya konan ama ender yüzen, çoğu suya dalmayan kuşlardır. Hepçil beslenirler: leşleri, artıkları bile yerler. Deniz kıyılarında ve büyük kentler yakınındaki ırmakların kıyılarında bulunurlar. Türkiye' de birçok türü yaşar: kuzey* kutbu martısı (*Larus hyperboreus*), büyük kara başlı martı (*L. Marinus*), kara martı (*L. fuscus*), gümüşi martı ya da büyük martı (*L. argentatus*), kaya martısı (*L. audouinii*), küçük* martı ya da fırtına martısı (*L. canus*), mercan kırmızısı ayaklı martı (*L. gelastes*), cüce* martı (*L. minutus*), kara başlı martı (*L. melanocephalus*), gülen* martı (*L. ridibundus*), üç parmaklı martı (*Rissa tridactyla*), vb.

Martı *(Çayka),* Anton Çehov'un 4 perdelik oyunu. İlk gösterisi başarısızlıkla sonuçlandı (1896). Stanislavskiy Sanat tiyatrosu tarafından yeniden ele alınan yapıt, büyük bir başarı kazandı (1898). Mülk sahibi genç Treplev, âşık olduğu ve tiyatro oyuncusu olmayı düşleyen genç komşusu Nina için bir dram yazar; ama genç kadın kasabaya yolu düşen ünlü ve aylak bir yazara tutulur ve onunla Moskova'ya gider, terk edilince de çocukluğunun geçtiği yere döner. Düş kırıklığı, yalnızlık, başarısızlık ve umutsuzluk içindeki bu insanlar, tıpkı martılar gibi, yok olmadan önce boş yere kanat çırparlar.

Yücel Erten'in yönettiği **"Martı"**nın bir sahnesinde Haluk Kurdoğlu, Handan Uran, Muammer Esi, Gülgün Ok (İstanbul Devlet Tiyatrosu, 1985-1986).

MARTIGİLLER a. Perdeli ayaklı su kuşları familyası. (Denizlerde ve tatlısularda yaşayan 40 kadar türü vardır. Ayaklarındaki üç parmaktan arkadaki serbesttir. Bil. a. *Laridae.*)

MARTIMSILAR a. Perdeli ayaklı, balıkla beslenen, güçlü ve basık gagalı, uzun ve sivri kanatlı, yavruları yuvada büyüyen su kuşları takımı. (Martımsılar takımında şu familyalar bulunur: yırtıcımartıgiller [*Stercorariidae*], martıgiller [*Laridae*], denizkırlangıcıgiller ya da makasgagalıgiller [*Rhyncopidae*], dalıcımartıgiller [*Alcidae*; penguenler, kuzey martısı, vb.].)

MARTÍ (José), kübalı yurtsever ve yazar (Havana 1853 - Dos Ríos 1895). İspanyol bir ailenin oğluydu. Gençliğinden beri ateşli bir bağımsızlık yandaşıydı. 1869'da devrimci düşünceleri nedeniyle hapsedildi, İspanya'ya sürüldü ve yükseköğrenimini burada yaptı. Daha sonra Paris'te, Meksika, Guatemala, New York ve Venezuela'da yaşadı. New York'ta Küba Devrimci partisi'ni kurdu (1892). Mücadelesini, Venezuela'da yurdunun bağımsızlığı ve kendi ülküsü için yazdığı yazılar ve eylemlerle sürdürdü: ideali, tüm Amerika' nın kurtuluşu ve iber kökenli amerikan halklarının birleşmesiydi. Makaleleri, denemeleri, mektupları ve şiirleri, ispanyol-amerikan bilincinin oluşumunda büyük rol oynadı. 1895'te Küba'ya ikinci yurtsever çıkarmasını örgütlemeyi başardı, böylece İkinci bağımsızlık savaşı başladı. Devrimci hareketin önderiydi; kurtuluş ordusunun başında, Dos Ríos çarpışmasında öldürüldü. Şiirleriyle (*İsmaelillo,* 1882; *Versos sencillos,* 1891), yenilikçi akımın öncülerinin başında yer alır.

MARTİ (Kurt), almanca yazan isviçreli yazar (Bern 1921). Rahipti, güncel sorunlarla ilgilenen hıristiyanlık anlayışının temsilcisi olan rahip Marti, çağdaş İsviçre edebiyatını başlatanlardan biri ve yeni edebi biçimlerin yaratıcısıdır; bu özellikleri dinsel ve siyasal şiir (*Republikanische Gedichte,* 1959; *Leichenreden,* 1970) ve anlatı, özet, özdeyiş (*Politisches Tagebuch,* 1973; *Abendland,* 1980; *Bürgerliche Geschichten,* 1981) alanında olduğu gibi düzyazı yapıtlarında da görülür. Köylü ağzıyla yazdığı şiirleri (*Rosa loui,* 1967) lehçe edebiyatında gerçek bir yenilenmeye neden olmuştur.

MARTİALİS (Marcus Valerius), latin şair (Bilbilis, bugünkü Calatayud yakınında, İspanya, İ.S. 40'a doğr. - *ay. y.* 104). 20 yaşında Roma'ya gelen Martialis, Domitianus'un sarayındaki önemli kişilerin korumasına girdi. Genç Plinius'un bir bağışı, ona yaşamının son günlerinde vatanına dönme olanağı verdi. İ.S. 80'den 102'ye kadar, üçü Roma'daki sirk oyunlarını ve şölenlerde dağıtılan armağanları betimlemeye ayrılmış bulunan 15 epigram kitabı hazırladı. Öteki on iki kitapsa yardım istemeye ya da alaylı bir portre çizmeye yönelik kısa şiirler içerir. Martialis'in alaycı mizacı, gözlem yeteneği bu kısa piyeslerin her birini okuyucunun dikkatinin son noktasına kadar harekete geçirildiği bir küçük pitoresk sahneye dönüştürür. I. yy. Roma' sını canlandıran epigramlar, çoğu zaman Roma'ya özgü çiğ ve kaba gerçekçilik ile kibar âlemin zevk aldığı şiirin zerafetini birleştirir.

MARTÍ ALSINA (Ramón), ispanyol ressam (Barcelona 1826 - *ay. y.* 1894). Mesleğinde ve özel yaşamında çeşitli sıkıntılarla karşılaştı; çok sayıda kent manzarası (Paris, Barcelona), portre, natürmort ve etkili nü çalışmaları yaptı.

MARTİANUS CAPELLA, latin şair (İ.S. V. yy.). Afrika kökenliydi; hazırladığı *De Nuptiis Mercurii et Philologie* (Mercurius ile filolojinin düğünü) adlı ansiklopedinin ortaçağ alegorik edebiyatı üzerinde büyük bir etkisi oldu.

MARTİGNAC (Jean-Baptiste Sylvère GAY, — *kontu*), fransız siyaset adamı (Bordeaux 1778 - Paris 1832). Limoges başsavcısıydı. 1821-1832 arasında Marmande milletvekilliği yaptı. 1822'de Devlet konseyi'ne girdi. İspanya seferinde (1823) sivil komiserdi; dönüşünde vikont yapıldı (1824). Villèle'in düşmesinden sonra İçişleri bakanı oldu (ocak 1828 - ağustos 1829). Sola açılmaya çalıştı ve liberal bir basın yasası çıkarttı. Sol ve sağ aşırıların muhalefeti karşısında Charles X, Martignac'ı uzaklaştırarak yerine Polignac'ı getirdi. 1830 devrimi'nden sonra Millet meclisi üyeliğini korudu; düşük bakanlar davası sırasında Polignac'ı savundu.

MARTİGNY, İsviçre'de (Valais) kent, Rhône ırmağı kıyısında, Drance'ın Valais'deki kavşağında; 11 300 nüf. XVII. yy.'dan kalma kilise, XVI. yy. evleri. Meta-

lürji (alüminyum). Turizm merkezi. Valle d'Aosta'ya doğru karayolu tüneli. —Kentin güneyinde, Antıkçağ'dan kalma *Octodurum*'un kalıntıları ve Pierre-Gianadda'nın kurduğu (1978'de açıldı) galya-roma müzesi.

MARTİGUES, Fransa'da kanton merkezi (Bouches-du-Rhône), Berre gölcüğü, Caronte kanalı ve Fos körfezi kıyısında; 42 922 nüf. (1992).

MARTİKO a. Denizc. Baş tarafı geriye doğru kıvrık bir tür yelkenli.

MARTİN a. (öz. a. F. *Martin*'den). Esk. sil. Avusturya-Macaristan ordusu subaylarından mühendis Friedrich Martin'in buluşu olan bir tür tüfek. (11,4 mm çapında, yivli ve tek kurşun atabilen bu tüfek XIX. yy. sonlarında ingiliz ordusunda, XIX. yy. sonlarıyla XX. yy. başlarında da türk ordusunda kullanılıyordu.)

MARTİN a. (öz. a. *Martin*'den). Denizc. *Martin demiri*, çiposu ve demir bedeni çevresinde 45°'lik bir açıyla hareket eden kolları, aynı düzlemde olan bir demir türü.
—Teknol. *Martin plakası*, yassı bir taş üzerine sağlam bir biçimde tespit edilen ve bir sapla hareket ettirilerek parlatılacak bir yüzey (mermer, granit, cam vb.) üzerinde kum gezdirmeye yarayan döküm plaka.

MARTİN, Slovakya'nın orta-kuzey kesiminde, Zilina'nın güneyinde, Turiec kıyısında kent; 60 000 nüf. Gotik üslubunda kilise. Makine sanayileri. Kereste sanayisi. Besin sanayileri.

MARTİN (Elias), isveçli ressam ve gravürcü (Stockholm 1739 - *ay. y.* 1818). Paris ve Londra'da yetişti; döneminin ingiliz beğenisine uygun düşen portreler, kent görünümleri, halk yaşantısından sahneler, özellikle de önromantik esinli isveç manzaraları yaptı.

MARTİN (John), ingiliz ressam ve gravürcü (Haydon Bridge, Northumberland, 1789 - Londra 1854). 1806'da Londra'ya yerleşti ve fantastik özellikteki yapıtlarıyla adını duyurdu (*Annibal ve Alpler'i aşan ordusu*, 1812, Tate Gallery) yer yer Turner'dan esinlenen bir resim diliyle evrensel boyutta yıkım ve felaketleri betimlemede uzmanlaştı (*Tufan*, 1826, Paris'te 1834 Salonu'nda sergilenmiştir; *Son Yargı*, 1851 [özel kol.]).

MARTİN (Pierre), fransız mühendis ve sanayici (Bourges 1824 - Fourchambault, Nièvre, 1915). Bir dökümcünün oğluydu, çok genç yaşta babasının, Angoulême yakınında Sireuil'de bulunan kuruluşlarından birinin yönetimini üstlendi. 1862'de William Siemens ile ilişki kurdu, çeliğin eritilmesi için Siemens-Martin fırınlarında sıcak gazların geri kazanımı (yaklaşık 1 700°C) ilkesini uyguladı. Silisli kiremitlerle yapılan çok kullanışlı bir kaplama yardımıyla 1864'te Sireuil'deki fabrikanın bir tonluk bir fırınında yaptığı ilk işlemi başarıyla sonuçlandı; daha sonra, 1865'te, kendi adını taşıyan ve çeliğin Siemens-Martin fırınında elde edilmesini sağlayan işlemi buldu.

MARTİN (Rudolf), alman antropolog (Zürich 1864 - Münih 1925). Broca'nın kuramlarından etkilendi. *Die İnlandstämme der malayischen Halbinsel* (Malaysia yarımadasında kabileler) [1905] ve *Lehrbuch der Anthropologie in systematischer Darstellung* (Sistematik antropoloji ders kitabı) [1914] gibi fiziksel antropolojinin temel kitaplarını yazdı.

MARTİN (Thérèse) → THÉRÈSE DE L'ENFANT JÉSUS *(azize)*.

■**MARTİN** (Frank), isviçreli besteci (Cenevre 1890 - Naarden, Hollanda, 1974). Konservatuvar öğrenimi görmedi, yalnızca Joseph Lauber'den ders aldı. 1946'dan başlayarak ve 1950-1957 arasında Hollanda'da yaşadı. Köln Yüksek müzik okulu'ndaki besteleme derslerini K. Stockhausen de izledi. Alman kültürünün baskın olduğu bir çevrede büyümüş olmakla birlikte, fransız müziğine ve estetiğine eğilim duydu. İlk yapıtları, bu karşıtlıktan etkilenmiştir. Bunlardan, Leconte de l'Isle'in şiirleri üzerine bestelediği -bariton ve orkestra için- *Üç pagan şiiri* (1911) ve *Dithyrambos*'lar (ilk kez 1918'de E. Ansermet yönetiminde seslendirildi) adlı oratoryosu anılmaya değer. Ronsard'ın şiirleri üzerine bestelediği *Kassandra'ya soneler* (1921) adlı yapıtı, Ravel'in etkisini taşır. Olgunluğa ve kişisel bir üsluba, ancak 50 yaşında, Joseph Bédier'nin *Tristan*'ından yararlandığı *Otlu şarap* adlı oratoryosuyla ulaşabildi (bu yapıtın 1. bölümünü 1940'ta; 2. bölümünü 1942'de besteledi). Yaklaşık 80 yapıtının üçte ikisinden fazlası, bu operadan sonradır. Vokal yapıtlarının bir bölümü almanca, bir bölümü de fransızca metinler üzerinedir. Martin'in sanatı, alman ve fransız öğelerinin kusursuz bir bireşimi olarak tanımlanabilir. *Otlu şarap*'ın çizgisini Rilke'nin şiirleri üzerine bestelediği *Kornet* (1943) başlıklı şarkı dizisiyle sürdürdü. Daha sonra alto ya da bariton ve piyano için *Jedermann'ın altı monologu* (1943); *İn terra pax* (oratoryo, 1945); *Golgotha* (oratoryo, 1949); arp, klavsen, piyano ve iki yaylılar orkestrası için ünlü *Küçük konsertan senfoni* (1946); *Der Sturm* (opera; Shakespeare'den, 1952-1956); *Monsieur de Pourceaugnac* (opera; Molière'den, 1963); Arnoul Gréban'ın yapıtından esinlenerek bestelediği oratoryo-gösteri *İsa'nın doğumu için mister* (1959); bir yaylılar dörtlüsü (1967) ve konçertolar besteledi.

MARTİN (John), amerikalı dans eleştirmeni (Louisville 1893 - Saratoga 1985). 1919-1922 arasında New York'ta *Dramatic Mirror*'un yazıişleri müdürlüğünü, 1924-1926 arasında bir tiyatro topluluğunun sekreterliğini, 1927-1962 arasında da *New York Times*'ın dans eleştirmenliğini yaptı. Johnstown, Locust Valley ve New Rochelle'de, yaz aylarında tiyatro gösterileri düzenledi. Başlıca kitapları: *The Modern Dance* (Modern dans) [1933], *America Dancing* (Amerika dans ediyor) [1936], *The Dance* (Dans) [1945], *The World Book of Modern Ballet* (Dünyada modern bale) [1952], *Ruth Page* (1977).

MARTİN (Archer John Porter), ingiliz biyokimyacı (Londra 1910). Londra Ulusal tıp araştırmaları enstitüsü'nde fiziksel kimya bölümüne müdür oldu (1948), Cambridge'de Trinity College'da Synge ile birlikte çalıştı, kromatografik çözümleme yöntemlerini yetkinleştirdi: canlı maddenin proteinleri içinde bulunan aminoasitlerin ayrılmasında kâğıt üzerinde kromatografiyi kullandı (1944). Synge ile birlikte, 1952 Nobel kimya ödülü'nü aldı.

MARTİN burnu, Fransa'da, Côte d'Azur'de (Alpes-Maritimes) burun, Monako ile Menton arasında. Sayfiye merkezi.

MARTİNA FRANCA, İtalya'da kent, Puglia'da (Taranto ili), Murgeler'in güney kenarında; 44 700 nüf. XVII. ve XVIII. yy.'dan kalma barok üslubunda anıtlar.

MARTİN-CHAUFFİER (Louis), fransız yazar (Vannes 1894 - Puteaux 1980). Tıp öğreniminin ardından arşivci ve paleograf yetiştiren bir okula girdi, sonra inançlı ve cesur bir hümanist ve ahlakçı olduğunu gösteren çok sayıda roman ve deneme (*Patrice ou l'İndifférent*, 1924; *Chateaubriand ou l'Obsession de la pureté*, 1943) yazdı; *l'Homme et la Bête*, (1947) adlı yapıtı sürgündeki yaşamına tanıklık eder. Ayrıca *l'Écrivain et la liberté* (1959) ve totaliter rejimlerde insanın durumunu ele alan *l'Examen des consciences*. *Algérie an VII* (1961) adlı kitapları vardır.

MARTİN DİEZ (Juan) → DÍAZ.

■**MARTİN DU GARD** (Roger), fransız yazar (Neuilly-sur-Seine, 1881-Sérigny, Orne, 1958). Yapıtlarında döneminin toplumsal ve entellektüel bunalımlarını yansıtan Martin du Gard (*Jean Barois*, 1913), *Thibault* dizisinde (1922-1940), yüzyılın başında bir fransız ailesini konu aldı. Vieux-Colombier tiyatrosu'nun kurulmasına *le Testament du père Leleu* (1914) adlı yapıtını vererek katkıda bulundu. Ayrıca *Souvenirs du lieutenant-colonel de Maumort* adlı tamamlanmamış bir yapıtıyla, ölümünden sonra 1968'de yayımlanan bir *Günce*'si vardır. (1937 Nobel edebiyat ödülü.)

MARTİNE, Bizans imparatoriçesi (590'a doğr. - 652'ye doğr.). İmparator Herakleios'un yeğeni ve ikinci karısı (614). Kocasının, kendisinden sonra iktidarı Konstantinos III (birinci evlilikten oğlu) ve Heraklelos II Heraklonas (ikinci evlilikten oğlu; 638'den sonra imparatorluğa ortak oldu) arasında paylaştırmasını sağladı. Herakleios'un ölümü (şubat 641) üzerine yönetime katıldı; Konstantinos III'ün anı ölümü (mayıs 641) nedeniyle suçlandı; askeri bir ayaklanma sonucu Konstantinos'un oğlunu tahta ortak etmek zorunda kaldı (ekim 641). Daha sonra bir ayaklanmada kendisiyle birlikte oğlu da iktidardan indirildi.

MARTİNEAU (Harriet), ingiliz kadın yazar (Norwich 1802 - Ambleside yakınında, Westmorland, 1876). Huguenotlar'dandı. Önceleri ekonomi alanından örnekler veren romanlar, daha sonra çocuk romanları (*Feats on the Fiord*, 1841) yazdı ve Auguste Comte'un görüşlerini İngiltere'de yaymaya çalıştı. Tipik bir Victoria dönemi aydınıydı.

MARTİNELLİ (Domenico), italyan mühendis ve mimar (Lucca 1650 - *ay. y.* 1718). C. Fontana'nın öğrencisiydi, Roma'da San Luca akademisi'nde perspektif dersleri verdi. İtalya'da pek çok bahçenin çizimi yanında, Roma'da bir kilise ve Lucca'da saraylar yaptı. Ancak özellikle Orta Avrupa'da barok sanatının yayılmasına katkıda bulundu. Aynı zamanda askeri mühendis ve hidrolikçi olan Martinelli, on beş yıl boyunca Habsburg İmparatorluğu'nun hizmetinde çalıştı. Polonya, Bohemya, Avusturya'da şatolar, Viyana'da (bir yüzyıl boyunca örnek alınan Harrach, özellikle Liechtenstein [1692-1705]) ve Prag'da (Šternberk [1698], Lobkovic) saraylar yaptı.

MARTİNELLİ (Giovanni), italyan tenor (Montagnana, Padova, 1885 - New York 1969). Sanat yaşamına 1910'da Milano'da Rossini'nin *Stabat Mater*'inde başladı. Dünyanın belli başlı operalarında sahneye çıktı. Covent Garden'da parlak başarılar elde etti. 1913-1945 arasında New York Metropolitan Opera'nın kadrosundaydı. Burada zamanla dramatik repertuvarda Caruso'dan boşalan yeri doldurdu.

MARTİNET (André), fransız dilbilimci (Saint-Albans-des Villards, Savoie, 1908). Çalışmaları Prag Dilbilim çevresi'nin, özellikle de Trubetskoy'un sesbilimde ortaya attığı ilkelerin çizgisinde yer alır. Dilsel bildirişimde belirgin nitelik taşıyan olguları saptamaktaki başlıca çözümleme ölçütü işlev kavramıdır. Martinet, 1946'dan 1955'e değin ABD'de bulundu ve bir yandan Columbia Üniversitesi'nde profesörlük yaparken (1947'de bu üniversitenin Dilbilim bölümü başkanlığına getirildi), bir yandan da New York dilbilim çevresinin dergisi *Word*'ü yönetti. Fransa'ya dönüşünde Ecole pratique des hautes études'de araştırma yönetmenliğine getirildi ve Sorbonne'da profesör oldu (1960). Martinet'nin çalışmaları başlıca üç doğrultu izledi: betimsel sesbilim (*la Prononciation du français contemporain* [Çağdaş fransızcanın söylenişi] [1954]; *la Description phonologique, avec application au parler franco-provençal d'Hauteville, Savoie* [Sesbilimsel betimleme, Savoie'daki Hauteville ağzına uygulanışıyla] [1956]), artsüremli sesbilim (*Phonology as Functional Phonetics* [İşlevsel sesbilgisi olarak sesbi-

x

José Martí

Presse-Diffusion

Frank Martin

Harlingue

Roger Martin du Gard

lim] [1949]; *Économie des changements phonétiques* [Ses değişimlerinin düzeni], 1955), genel dilbilim (*İşlevsel Genel Dilbilim* [Éléments de linguistique générale] [1960, yeni baskı 1980]; *A Fonctional View of Language* [Dilin işlevsel bir görünümü] [1962]). Son yıllarda anlama ilişkin araştırmalarda değer kavramına ağırlık veren Martinet *değerbilim*'i kurmuş; türev, bileşik sözcük vb. olguları sentematik çerçevesinde toplamış; sözdizim kuramına son biçimini vermiş (*Syntaxe générale* [Genel sözdizim] [1985] ve Hint-Avrupa dilbilimine etkin katkılarda bulunmuştur (*Des Steppes aux Océans. L'indo-européen et les "İndo-Européens"* [Bozkırlardan okyanuslara. Hint-Avrupa dili ve "Hint-Avrupalılar"] [1986]). Martinet, bilimkuram açısından görgül tümdengelimli bir yaklaşımı benimser.

MARTİNET (Jean-Louis), fransız besteci (Sainte-Bazeille, Lot-et-Garonne, 1912). Bordeaux konservatuvarı'ndan sonra (1930-1934) Paris konservatuvarı'nda da öğrenim gördü (hocaları Roger-Ducasse, C. Munch, R. Désormière idi). Ayrıca R. Leibowitz ve C. Koechlin'den de ders aldı. 1971'de Montréal konservatuvarı'nda ders vermeye başladı. Başlıca yapıtları: 4 solo ses ve orkestra için *René Char'ın 7 şiiri* (1952), *Orpheus* (senfonik şiir, 1945), *Prometheus* (senfonik fragmanlar, 1947), *Ölümün zaferi* (dramatik senfoni, 1967 -1973).

MARTİNÉZ (Mariá Estela) → PERÓN (İsabel).

MARTÍNEZ BARRİO (Diego), ispanyol devlet adamı (Sevilla 1883 - Paris 1962). Radikal parti'ye katıldı. Cumhuriyet'in ilanında Ulaştırma bakanı oldu (1931). Azaña düştükten sonra Başbakanlığa getirildi. Cortes'i feshetti ve kasım 1933 seçimlerini düzenledi; seçimlerde sol başarısızlığa uğradı. Kurduğu Cumhuriyetçi birlik Halk cephesi'ne katıldı. Cortes başkanı (1935), 7 nisan 10 mayıs 1936 arasında da Cumhurbaşkanı oldu. 1939'da ülkesinden ayrıldı.

MARTÍNEZ CAMPOS (Arsenio), ispanyol mareşal ve siyaset adamı (Segovia 1831 - Zarauz 1900). 1870-1874 arasında carlistalara karşı savaştı ve Serrano'ya karşı komplo kurduktan sonra, 1874'te Alfonso XII'yi tahta çıkaran pronunciamiento'yu uyguladı; Carlista ayaklanmasını kesin olarak bastırdı. 1876'da ordu başkomutanı olunca Küba'daki karışıklıkları yatıştırmakla görevlendirildi. (1877-78). 1879'da Başbakan ve Savunma bakanı oldu. Kübalılar'a söz verdiği reformları gerçekleştiremeyince istifa etti (1879). 1895'te yeniden Küba'ya gönderildi. Düzeni sağlayamayınca geri çağrıldı.

Bir Fransız sömürgesi olan Martinique'de bir plaj.

MARTÍNEZ DE İRALA (Domingo), ispanyol conquistador (Vergara 1509 - Asunción 1556). 1535'te Güney Amerika'da Mendoza'nın seferine katıldı. Alvar Núñez Cabeza de Vaca'nın (1540'ta İspanya'ya döndü) yerine Río de la Plata valisi seçildi; Asunción'a yerleşti ve ölümüne dek burada yönetimi sağladı. Paraguay'ın gerçek kurucusudur.

MARTÍNEZ DE LA ROSA (Francisco de Paula), ispanyol siyaset adamı ve yazar (Granada 1787 - Madrid 1862). Cádiz cuntası tarafından Napoléon'a karşı yardım sağlamak üzere İngiltere'ye gönderildi (1811); liberal milletvekili oldu (1812 -1814). Sürgün edildi (1814-1820). Başbakan ve Dışişleri bakanı oldu (1822-23). Yeniden sürgün edildi (1823-1834). Daha çok Paris'te yaşadı ve burada romantizmin etkisinde kaldı. Başbakan (1834-35), Cortes başkanı (1852) oldu. Bir devlet adamı olmaktan çok bir hatipti. Başlıca yapıtları: *La Conjuración da Venecia* (Venedik fesatı) [1830] adlı tarihi dramı, *El Espíritu del siglo* (Yüzyılın ruhu) [1835 -1851] adlı felsefe tarihi incelemesi, *La Niña en la casa y la madre en la máscara* (1821) adlı töre komedisi.

MARTÍNEZ ESTRADA (Ezequiel), arjantinli yazar (San José de la Esquina, Santa Fe, 1895 - Bahía Blanca 1964). Düşüncenin, hayallere ve mizaha büründüğü şiirler (*Nefelibal*, 1922; *Humoresca*, 1929; *Coplas de ciego*, 1959) ve tiyatro oyunları yazdı, ama özellikle, ülkesinin toplumsal gerçekleri üzerine kaleme aldığı kötümser ve zekice denemeleriyle (*Radiografía de la pampa*, 1923; *La cabeza de Goliat*, 1940) tanındı.

MARTÍNEZ MONTAÑÉS (Juan), ispanyol heykelci (Alcalá la Real 1568 - Sevilla 1649). Genellikle duygulandırıcı bir hava taşıyan yapıtlarında, Karşı Reform'un eğilimlerini yansıtmaya çalıştı. Andalucía'daki kilise ve manastırları süsleyen ağaç heykellerinden bazılarını dostu Pacheco boyamıştır: Sevilla katedrali'nde *Kaliksler İsası* (1603-1606), Sagrario'da *la Cieguecita* diye anılan Meryem Ana (1628 -1631); Santiponce'de S. İsidoro del Campo sunakarkalığı (1609-1613). Sevilla müzesi'ndeki *Aziz Bruno* heykeli (1634), manevi yaşamın yoğunluğunu olağanüstü bir ustalıkla ortaya koyar.

MARTİNEZ PASQUALİS, fransız gizlibilimci (Grenoble ? 1727- Port-au-Prince, Saint-Domingue, 1779). *Traité de la réintégration des êtres* adlı tamamlanmamış yapıtında öğretisini açıkladı ve Seçilmiş Kohen* mason şövalyeleri tarikatını kurdu. 1983'te yayımlanan *la Magie des élus coëns* adlı bir yapıtı daha vardır.

MARTÍNEZ RUİZ (José) → AZORÍN (José).

MARTÍNEZ SİERRA (Gregorio), ispanyol yazar (Madrid 1881 - *ay. y.* 1947). Şair, çok açık görüşlü edebiyat eleştirmeni; özellikle karısı María ile birlikte yazdığı oyunlarla (*Canción de cuna*, 1911; *Don Juan de España*, 1921) tanındı.

MARTÍNEZ ZUVİRÍA (Gustavo) → WAST (Hugo).

MARTİNEZCİLİK a. Giz. bil. **1.** Martinez Pasqualis'in öğretisi ve cemiyeti. **—2.** Jean-Baptiste Willermoz'un "Stricte Observance templière" tarikatında reform yaparken Martinez Pasqualis'in öğretisini de (büyücülük uygulamaları dışında) katarak oluşturduğu masonluk sistemi. (Yeni sistem, "Kutsal kentin hayırsever şövalyeleri tarikatı" [1778-1782] adını aldı.)

MARTİNEZZİA a. (İspanyol botanikçi *Martínez* Robles'in adından). Tropikal Amerika'da yetişen palmiye. (Yaprak parçaları köşelice ve parçaların uçları geniş ve lime limedir. Kaba kalın damarlı yaprak sapı ve yaprak ayası uzun kara dikenlerle kaplıdır.)

Martín Fierro, José Hernández'in anlatıya dayalı şiiri (1872-1879), önceleri Buenos Aires'te *El gaucho Martín Fierro* adıyla yayımlandı. Goşo Martín Fierro'nun serüvenlerini anlatan bu uzun şiir, Pampa' da yaşayan insanların renkli diliyle yazılmıştır ve Arjantin'in ulusal şiiri olarak kabul edilir. José Hernández şiirin devamını 1879'da, *La melta de Martín Fierro* adıyla çıkardı.

MARTİNİ (Simone), italyan ressam (Siena 1284'e doğr. - Avignon 1344), XIV. yy. Siena okulunun en ünlü temsilcilerinden biri. 1315'te, Siena'da Palazzo Pubblico' da, *Maestà* (meleklerle çevrili Bakire Meryem) adlı fresk çalışmasını yaptı. Bu hoş ve zarif başyapıtta, Duccio'nun tarzını, ağırlığı süslemeye kaydıran bir anlayışla sürdürdü. Yine Palazzo Pubblico için, 1328'de, Guidoriccio da Fogliano'yu ideal bir manzara önünde ata binerken gösteren bir fresk yaptı. 1330'a doğru, Assisi'ye gitti ve burada, S. Francesco alt kilisesi'ndeki S. Martino capellası'nın ilginç süslemelerini hazırladı. Yardımcısı Lippo Memmi'nin de çalıştığı *Muştulama*'da (Uffizi, 1333), zarif siluetler ve hoş renklerle, Siena gotik üslubunun en yetkin ve en ince örneğini ortaya koydu. Uluslararası üne sahip bir ressam ve kral Anjoulu Roberto'nun gözde sanatçısı olan Martini, belki de, büyük boyutlardaki *Toulouselu Aziz Louis* (Capodimonte müzesi) panosunu yapmak üzere 1317'de Napoli'ye gitmişti. 1340'ta Avignon'da, N.-D.-des-Doms'un taç kapısını süsleyen *Alçakgönüllü Meryem Ana* (sinopiası korunmuştur) ile *Aziz Georgius*'u (kaybolmuştur) gerçekleştirdi. Bu kentte, Petrarca ile dostluk kurdu ve onun için, bir *Vergilius* derlemesinin (Ambrosiana kitaplığı, Milano) ilk sayfasını süsleyen bir minyatür yaptı. Yine aynı dönemde, panoları bugün Anvers, Berlin -Dahlem ve Paris'e (Louvre: *Haçın taşınması*) dağılmış, dokunaklı, etkili bir çokkanatlı gerçekleştirdi.

MARTİNİ (Francesco DI GIORGIO), italyan mimar, heykelci ve ressam (Siena 1439 - *ay. y.* 1501). Vecchietta'nın öğrencisidir. 1475'e kadar kayınbiraderi Neroccio ile kurduğu ortak atölyede çalıştı. Heykelci olarak, bronz kabartmalar (Perugia' da *Kırbaçlama*, Venedik'te *Çarmıhtan indirme*), sonra da, Siena katedrali için şamdan taşıyan iki melek heykeli yaptı. Resimde, Floransa'ya özgü kesinlikle Siena'ya özgü grafik inceliği birbiriyle bağdaştıran tek sienalı sanatçıdır (*Bakire Meryem'in taç giymesi*, 1472, Siena resim müzesi). 1477'de Federico da Montefeltro tarafından Urbino'ya çağrılan Martini, şatoda önemli çalışmalar yönetti; çok sayıda müstahkem yapı da gerçekleştirdi. 1482' den sonra, Marche'da büyük bir etkinlik gösterdi (Ancona belediye binası, İesi belediye sarayı). Martini'nin özgünlüğü küresel bingiler üzerine oturan kubbesiyle latin haçı planlı geniş bir yapı olan Cortona yakınındaki Madonna del Calcinaio kilisesi'nde (1485) özellikle belirgindir. *Trattato di architettura, ingegneria ed arte militare* (Mimarlık, mühendislik ve askerlik sanatı el kitabı) adlı yapıtında Martini, antik yapıtlara göndermelerle simgesel amaçlarını, kendi uygulamalarından edindiği deneyimlerle kaynaştırmıştır.

MARTİNİ (*padre* Giovanni Battista), italyan müzik tarihçisi, kuramcı ve besteci (Bologna 1706 - *ay. y.* 1784). Fransisken tarikatına bağlı bir keşişti. 1725'ten ölümüne değin Bologna'daki fransisken kilisesinin capella'sını yönetti. Bitmemiş -üç ciltlik- *Storia della musica*'sından (Müzik tarihi) [1757, 1770, 1781] başka *Esemplare ossia saggio fondamentale pratico di*

contrappunto sopra il canto fermo (Cantus firmus üzerine kontrapunto uygulamasının temel örneği ya da denemesi) [1774-75] başlıklı bir incelemesi vardır. 17 000 ciltlik bir kitaplığı olan Martini engin bir kültüre sahipti. Kitaplarının bir bölümü, mektuplarıyla birlikte, Bologna'daki Museo bibliografico musicale'dedir. Aynı zamanda iyi bir eğitimci olan Martini'nin, aralarında Mozart ve Johann Christian Bach'ın da bulunduğu birçok bestecinin yetişmesine katkısı oldu. Oratoryolar, dinsel yapıtlar, sonatlar ve konçertolar besteledi.

MARTİNİ (Johan Paul SCHWARZENDORF, **Jean-Paul** — denir), fransız yurttaşlığına geçmiş alman besteci (Freystadt, Bavyera, 1741- Paris 1816). 1760'ta Nancy'ye, 1764'te de Paris'e yerleşti. Opéra-Comique'te, *Henri IV* (1774), *le Droit du seigneur* (1783), *Sappho* (1794), *les Accordées de village* (1797), *Annette et Lubin* (1789) gibi yapıtları sahnelendi. 1798-1802 arasında Paris konservatuvarı müfettişliği yaptı, bu okulda armoni dersleri verdi (1800-1802). 1814'te kralın müzik yöneticisi oldu. Bu dönemde dinsel yapıtlar ve oda müziği parçaları besteledi. *Plaisir d'amour* romansının bestecisidir.

MARTİNİ (Vicente MARTÍN Y SOLER, **Vincenzo** — denir), ispanyol besteci (Valencia 1754 - Petersburg 1806). Bir süre Alicante'de orgculuk yaptıktan sonra Madrid'e, oradan da İtalya'ya gitti. Bu ülkede bestelediği birçok opera başarı kazandı. Viyana'da, Da Ponte'nin librettoları üzerine üç opera besteleyerek (bunlardan *Una cosa rara* [1786], anılmaya değer), Mozart'la rekabete girdi. 1788'den ölümüne değin (Londra'da geçen iki yılı [1794-1796] dışında), Petersburg'da çeşitli görevlerde bulundu.

MARTİNİ (Ferdinando), italyan siyaset adamı ve yazar (Floransa 1841 - Monsummano, Pistoia, 1928). Milletvekili, sonra Halk eğitimi (1892-93), ardından Sömürgeler (1914-1916) bakanı oldu. Birinci Dünya savaşı sırasında İtalya'nın Müttefikler'den yana savaşa katılmasını savundu. Mussolini tarafından senatör yapıldı (1923). Siyasal kariyerinin yanı sıra anı yazarı (*Diario eritreo*, 1946; *Diario*, 1914-18, 1966) ve edebiyat eleştirmeni olarak yapıtlar verdi; ayrıca komediler, atasözleri (*Fra un sigaro e l'altro*, 1876) ve anılar (*Nell' Affrica italiana*, 1891; *Confessioni e ricordi*, 1922-1928) bıraktı.

MARTİNİ (Fausto Maria), italyan yazar (Roma 1866 - *ay. y.* 1931). S. Corazzini'den etkilenmiş crepuscolarismo şairi (*le Piccole morte*, 1906; *Poesie provinciali*, 1910), ABD'ye yerleşti, dönüşünde tiyatro eleştirmenliğine başladı, özyaşamöyküsel nitelikte romanlar (*Si sbarca a New York*, 1930) ve aile yaşamıyla ilgili tiyatro oyunları (*L'altra Nanetta*, 1923) yazdı.

MARTİNİ (Alberto), italyan ressam ve gravürcü (Oderzo, Treviso, 1876 - Milano 1954). Fantastik ve gerçeküstücü çizgide çalışmalar yaptı (E. Poe için çini mürekkebiyle 50 desen, 1905-1908).

MARTİNİ (Arturo), italyan heykelci (Treviso 1889 - Milano 1947). Antik dönemin ve Ortaçağ'ın Roma uygarlığı üstüne kurulmuş, eskiye dönük bir tarzı benimsemesine rağmen, biçimsel yalınlık açısından bir yenilikçiydi. 1921'de "Valori plastici" hareketine katıldı. Pişmiş toprak (*Düş*, 1931, özel kol.; *Ayışığı*, 1932, Middelheim parkı, Anvers), taş (*Su altında yüzen kadın*, 1941, özel kol.) ve bronz yapıtlar verdi. 30'lu yıllardan sonra ün kazandı ve resmi siparişler almaya başladı. Bu dönemde gelişen italyan heykelciliğinin önemli sanatçılarından biri oldu. 1945'te *Scultura, lingua morta* (Heykel, ölü dil) adlı yapıtını yayımladı.

MARTİNİ-DRY a. (tesc. ed. a.). DRY'ın eşanlamlısı.

MARTİNİQUE, Fransa'nın denizaşırı *département*'ı. Küçük Antil adalarından biri; 1 100 km²; 359 572 nüf. (1992). Yönetim merkezi *Fort-de-France;* 3 *arrondissement* (*Fort-de-France, Le Marin ve La Trinité*) ve 34 komün.

COĞRAFYA

Ada, hemen hemen bütünüyle Küçük Antiller yanardağ yayı içinde yer alır. Yanardağ etkinlikleri patlamalı püskürmelerle gerçekleşir; konisinin patlaması ve lav çıkışı sırasında kızgın bulutların meydana gelmesi, bu hareketlerin en bilinen ve en tehlikeli olanlarıdır. Adada yağışlı tropikal deniz iklimi egemendir: yıllık sıcaklık ortalaması 25,5 °C.

1946'da ekonomi hâlâ "sömürge antlaşması"na bağımlıydı: birkaç tarım ürününün (şeker, rom, muz) Fransa'ya satılması, tüm mamul maddelerin Fransa'dan satın alınması. Ne var ki adaya *département* statüsünün verilmesinden ve Fransa'nın özellikle 1958'den başlayarak yoğun yardımlar yapmasından sonra durum büyük ölçüde değişti. Sanayi alanında girişilen geliştirme çabaları pek başarılı olamadıysa da önemli atılımlar gerçekleştirildi: sözgelimi dışsatımların önemli bölümünü oluşturan tarımın GSMH'daki payı günümüzde daha küçüktür ve tarım kesimi etkin nüfusun ancak % 10'unu istihdam etmektedir. Hayvancılık ürünleri, sebze ve tahıl açığı oldukça büyüktür; adanın beslenme gereksiniminin önemli bölümü dışalımlarla karşılanmaktadır.

TARİH

Kristof Kolomb'un bulduğu (1502) ada, ispanyol sömürgeleştirmesine uğramadı. Ancak XVII. yy.'da Amerika adaları şirketine bağlı Fransızlar adaya ayak bastılar (1635). Adanın refahı o sırada, öteki Antil adalarında olduğu gibi, tropikal ürünlere (şeker kamışı, kahve, indigo, kakao, pamuk) ve köle ticaretine dayanıyordu. Toplumsal hiyerarşi, tarımsal işletmeye bağlıydı (büyük malikâneleri yönetmekle birlikte, fransalı ticari gemi işleticilerine bağlı zengin sömürgeli avrupalılardan oluşan "Beyler"; çiftliklerde çalışan zenci köleler; zanaatçılık ve ticaret yapan azat edilmiş zenciler ve melezler).

1816'dan başlayarak birçok köle ayaklanması patlak verdi (1824,1831 ve 1833). Kölelik 1848 Schœlcher kararnamesi'yle kesin olarak kaldırıldı.

XIX. yy.'da, pancar şekerinin rekabeti karşısında kamış şekeri satışlarında görülen durgunluk, iktisadi güçlüklere yol açtı. 1902'de Pelée dağının püskürmesi, Saint-Pierre kentini yıkarak dörtte üçü sömürgeli avrupalılardan oluşan 30 000 kişinin ölmesine neden oldu. 1940-1943 arasında, öteki Fransız Antilleri ve Guyana gibi, Martinique de Vichy yönetiminde kaldı ve İngilizler tarafından sıkı bir abluka altına alındı. 1943'te özgür Fransa'ya bağlandı ve 1946'da *département d'outre-mer* durumuna geldi.

İktisadi güçlükler ve süreğen eksik istihdam, artan dışgöçün ve son yıllarda görülen karışıklıkların başlıca nedenleridir. Siyasal yaşamın ana konusu, adanın statüsüdür. Sağ partiler adanın *département* statüsünün sürmesini savunurken, sol partiler (Martinique ilerici partisi, Aimé Césaire'in Martinique ilerici partisi, Sosyalist parti) özerklik, hatta azınlıkta kalan bazı gruplar bağımsızlık istemektedirler. 1982'de, Mauroy hükümetinin giriştiği yeriden yönetim çerçevesinde bir bölge konseyi kuruldu ve şubat 1983'te, sonra ekim 1990'da yapılan bölge seçimlerinden sonra, A. Césaire başkanlığındaki ilerici parti yerel iktidarı sürdürmeyi başardı.

MARTİNİQUE kanalı, Antiller denizi'nde boğaz, Dominica ve Martinique arasında.

MARTİNO I Hayırsever ya da **Yaşlı** (Gerona 1356 - Barcelona 1410), Aragón (1395-1410) ve Sicilya (1409-10) kralı, Aragón kralı Pedro VI'nın küçük oğlu. Kendisine saygı duyan ağabeyi Aragón kralı Juan I, Sicilya'daki sarayının yönetimini ona bıraktı (→ MARTİNO I GENÇ). Juan ölünce Aragón kralı oldu. Aydın ve sanatsever bir kimseydi, bir yandan komşu hükümdarlarla çok iyi geçinirken, bir yandan da oğlu Genç Martino'yu bir yayılma politikası izlemeye yöneltti. Oğlu ölünce (1409) Sicilya tahtına çıktı, ama vâristen yoksul kaldı. Vasiyetname bırakmadan öldü. Aragón Cortes'i yerine geçecek birini (Fernando I) bulmak için iki yıl uğraştı.

MARTİNO I Genç ya da **Aragónlu** (1374 - Cagliari 1409), Sicilya kralı (1392-1409). Martino I ile Maria de Luna'nın oğlu. 1391'de, amcası Aragón kralı Juan I tarafından Sicilya kraliçesi olan kuzini Maria ile evlendirildi. 1392'de taç giyen Genç Martino 1402'de oğlunu ve karısını kaybetti. Ertesi yıl Carlos III'ün kızı ve vârisi Navarralı Bianca ile evlendi. Adil bir kraldı. Sardinya'yı fethetmeye çalışırken öldü. Yerine babası Martino I geçti.

MARTİNON (Jean), fransız besteci ve orkestra yöneticisi (Lyon 1910 - Paris 1976). Fransa'nın tüm büyük orkestralarını (Lamoureux, Ulusal orkestra) yönetti. Asıl ününü yabancı ülkelerde (İsrail, Almanya, ABD, Hollanda) şeflik yaparak kazandı. Şeflik kadar besteciliğe de ağırlık verdi: *Mezmur CXXXVI* (1945), *Hécube* (opera, 1949-1954), 4 senfoni (3 no'lusu "İrlanda senfonisi", 4 no'lusuysa "Yükselti" adını taşır) ve konçertolar.

MARTİNOV (Aleksandr Samoyloviç PIKKER, — denir), rus siyaset adamı (Pinsk 1865 - Moskova 1935). 1884'te halkçıydı. 1887'de tutuklandı ve Sibirya'ya sürüldü. 1899'da Rusya Sosyal demokrat işçi partisi'ne (RSDİP) girdi. 1900'de yurtdışına çıkarak belli başlı "ekonomistler"den biri durumuna geldi. *Rabotçeye Delo*'da yazdı. RSDİP'nin II. kongresi'nde (1903), menşe-

S. Marmounier-C. E. D. R. I.

Martinique'de bir köy.

viklere katıldı. Rusya'ya döndüğü 1905 devrimi'nden sonra, rus işçi hareketinin yasal örgütlerini savundu. Savaş sırasında barışçılığı benimsedi ve Şubat devrimi'nden sonra Martov'un enternasyonalist menşevikler grubuna katıldı. 1923'te Rus komünist (bolşevik) partisi'ne kabul edildi. Muhalefetin bir karar tasarısından yana oy kullandığı için Stalin tarafından uyarıldı ve 1924'ten başlayarak büyük bir rol oynadığı *Komünist Enternasyonal*'in yazı kuruluna girdi. 1926-27'de Stalin'in Çin politikasını destekledi ve ölümüne kadar da Stalin'in yakınında kaldı.

MARTİNOV (Andrey Vasiliyeviç), rus paleontoloji uzmanı (Ryazan 1879 - Moskova 1938). Kesin morfolojik ve filogenetik ölçütlere dayanarak, modern böcek sistematiğinin temellerini attı.

Lutfi Özkök

Harry **Martinson**

MARTİNOVİCS (İgnác), macar devrimci (Peşte 1755 - Buda 1795). Fransisken keşiş, Szászvár rahibi, Paris'e giderek Condorcet ve Priestley ile ilişkiye geçti ve Aydınlanmışlar locasına girdi. Macaristan'a Fransız devrimi'nin düşünce ilkelerini benimsemiş olarak döndü, Reformcular derneği ve *Magyar Kurir* gazetesi çevresinde toplanan "Jacobinler"in önderi oldu. Değişik yapıtlar arasında *Az Ember es a Polgar Kateja*'yı (İnsan ve yurttaş kateşizmi) yazdı. Tutuklandı ve idam edildi.

MARTİNOZZİ (Laura), **Modena** düşesi (Fano 1635 - Roma 1687). Mazarin'in yeğeni. 1653'te Fransa'ya gitti, 1655'te Modena dükü Alfonso IV'le evlendi. 1662'de dul kalınca, bazı Po adalarını Mantova'nın elinden almaya çalıştı, kızı Beatrice'yi gelecekteki İngiltere kralı James II ile evlendirdi (1673) ve iktidarı 14 yaşındaki oğluna devretti (1674).

MARTİNS (Joaquim Pedro DE OLIVEİRA), portekizli yazar (Lizbon 1845 - *ay. y.* 1894). Ekonomi uzmanlığı, milletvekilliği, Maliye bakanlığı (1892) gibi görevlerde bulundu. Tarihsel roman (*Phebo Moniz*, 1864), siyasal günce, deneme (*Camões, les Lusiades et la Renaissance portugaise* [fr. çev.], 1891) yazdı, ama en önemli yapıtları tarihsel incelemelerdir ve bunların da özellikle toplumbilimsel ve kültürel bölümleridir: *Historia de İberica* (İberya tarihi) [1879], *Historia da republica romano* (Roman cumhuriyeti tarihi) [1885]. Bu yapıtlar Martins'in dünya hakkında edindiği bilgilerin zenginliğini ve bu bilgileri aktarmadaki ustalığını kanıtlar. *Historia de Portugal* (Portekiz tarihi) [1879], *Os filhos de D. João I* (D. João I'in oğulları) [1891], *Vida de NunÁlvares* (Nun Álvares'in yaşamı) [1893] ve *O principe perfeito* (Şahane prens) [1896] ise Portekiz tarihi üzerine başvuru kitabı niteliğindedir.

MARTİNS (Peter), danimarkalı dansçı (Kopenhag 1946). 1965'te Danimarka Krallık balesi'ne girdi, 1969'da New York City Ballet'te (NYCB) baş dansçı oldu. Jerome Robbins'in (*In the Night*, 1970; *The Goldberg Variations*, 1971; *Piano Concerto in G*, 1975) ve Balanchine'in (*Violin Concerto* ve *Duo concertant*, 1972) yapıtlarının prömiyerinde dans etti. Danimarka klasik üslubunun parlak bir temsilcisi olan Martins, uluslararası bir dansçı olduktan sonra da Danimarka Krallık balesi'nde sahneye çıktı (*la Sylphide*, 1971). 1975'te Suzanne Farrell ile, Balanchine'in *Tzigane*'ını ve Robbins'in *En Sol*'ünü ilk kez yorumladı. Yine Balanchine'in *Chaconne ve Union Jack*'inin prömiyerinde başrol oynadı. *Calcium Light Night* (1977), *Giardino di Scarlatti* (1979), *The Magic Flute* (1982), *We are the World* (1985), *Eight Miniatures* (1985), *Ecstatic Orange, tranzplel* (1988) gibi baleleri koregrafiledi. 1981'de NYCB'nin bale yöneticiliğine, 1983'te de Balanchine'in ardından topluluğun sanat yönetmenliğine atandı.

MARTİN-SANTOS (Luis), ispanyol yazar (el-Araiş 1924 - Vitoria 1964). 1947'de tıp doktoru oldu, psikanalizde uzmanlaştı, denemeler yayımladı: *Dilthey, Jaspers y la comprensión del enfermo mental* (1955), *Libertad, temporalidad y transferencia en el psicoanálisis existencial* (1964). *Tiempo de silencio* (1962) adlı romanında, gerçekçilikle "yeni roman" uzlaştırdı, 1949'daki ispanyol toplumunun eleştirisini yaptı. Bir trafik kazası sonucu öldüğünde daha gelişmiş bir roman olan *Tiempo de destrucción* (1975) üzerinde çalışıyordu.

MARTİNSON (Helga, **Moa** — denir), isveçli kadın yazar (Vårdnås, Östergötland, 1890 - Södertälje 1964). 1930'lu yılların proleter yazarı; özyaşamöyküsel (*Mor gifter sig*, 1936; *Kungens rosor*, 1939) ve tarihsel romanlarında tarım işçilerinin sefaletini gözler önüne serdi.

MARTİNSON (Harry), isveçli yazar (Jämshög 1904 - Stockholm 1978). Denizciydi, kendi kendini yetiştirdi, modernist edebiyat akımına bağlandı. İlk şiir kitaplarında (*Nomad*, 1931) "ilkelcilik"i övdü; sonraları bundan koptu, şiirlerinde (*Passad*, 1945), *Vägen till Klockrike* (1948) adlı romanında ve manzum destanı *Aniara'* da (1956) insancıl değerleri savundu. Özyaşamöyküsel romanlar (*Nässlonra blomma*, 1935) ve gezi yazıları (*Resor utan mål*, 1932) da yazdı. Büyük yazı ustalığı ve doğayı sezgisi en gelişmiş biçimini *Poésies sur la lumière et les ombres*'da (fr. çev.) [1971] bulur. 1974'te Nobel edebiyat ödülü'nü Eyvind Johnson ile paylaştı.

MARTİNS PENA (Luís Carlos), brezilyalı yazar (Rio de Janeiro 1815 - Lizbon 1848). Brezilya komedi tiyatrosu'nun kurucusu; halktan tiplerin sahnelendiği çok sayıda oyun yazdı.

MARTİNŮ (Bohuslav), çek besteci (Polička, Bohemya, 1890 - Liestal, Basel, 1959). Josef Suk'un öğrencisi. 1913-1923 arasında Çek filarmoni orkestrası'nda keman çaldı. Daha sonra Paris'e giderek A. Roussel'den besteleme dersleri aldı. Bu yıllarda Paris okuluna bağlandı. Nazi döneminde önce Aix-en-Provence'a, sonra da ABD'ye sığındı. 1948-1951 arasında Princeton Üniversitesi'nde ders verdi, 1953'te Avrupa'ya döndü; bir süre Nice ve Roma'da kaldıktan sonra Basel'e yerleşti. Güçlü bir kişiliği olan Martinů, Moravya folklorundan beslenen sanatına, alman sonromantizminden, sonra da Albert Roussel (yeniklasikçilik) ve Stravinski'den öğeler de ekledi, izlenimcilik kadar caz ritimlerinin de çekiciliğine kapıldı. Orkestra yapıtları (6 senfoni; senfonik şiirler: *Half-Time*, 1924; *Dalaşma*, 1926; *Lidice*, 1943), konçertolar, orkestra süitleri (*Pietro della Francesca'nın freskleri*, 1955), renkli orkestralamalarıyla dikkat çeken uvertürler, dinsel ya da dindışı korolu yapıtlar (*Çekoslovak rapsodisi*, 1918; *Kytice*, 1937; *Savaş alanı missası*, 1939), operalar (*le Soldat et la Danseuse*, 1928; *les Larmes du couteau*, 1928 [1968'de sahnelendi]; *les Miracles de Marie* [popüler ve mistik dörtleme], 1935; *Alexandre bis*, 1937; *Juliette ou la Clef des songes*, 1938); *The Marriage* [Gogol'den], 1953), çok sayıda oda müziği yapıtı, baleler (*İstar*, 1924; *On tourne*, 1927; *Revue de cuisine*, 1927; *Révolte*, 1928; *Špalíček*, 1933), film müzikleri, radyo ve televizyon için çeşitli partisyonlar besteledi.

MARTİNUS *(aziz)*, Tours piskoposu (Sabaria, Pannonia, 315'e doğr. - Candes, Touraine, 397). Askeri bir tribunus'un oğluydu, on beş yaşında askere yazıldı, on sekiz yaşında Amiens'te vaftiz edildi; orada giysilerini bir yoksulla paylaştığı söylenir. Daha sonra Ligugé manastırı'na çekildi ve çevresinde çömezler toplandı. Son olarak, kendi kurduğu ve bir misyonerler kurumu haline gelecek olan Marmoutier manastırı'na yerleşti.

MARTİNUS V (Oddone COLONNA) [Genazzano 1368 - Roma 1431]. 1417'den 1431'e papa. San Giorgio in Velabro kilisesi'nin kardinal-diyakozuydu. Onun papa seçilmesiyle Büyük ayrılık sona erdi. Konstanz konsili'nin *Frequens* kararnamesine uyarak Siena'da bir konsil toplamak zorunda kaldı (1423).

MARTİNUZZİ ya da **UTYESZENİCS** (György) [Macaristan'da **Fráter György** (Kardeş György) diye anılır.], macar siyaset adamı (Kamičic, Hırvatistan, 1482 - Alvincz, Transilvanya, 1551). Bir süre askerlik yaptı. 28 yaşında din adamı oldu; tarikatlara girdi. Macar kralı János Zápolya'nın danışmanlığına atandı. Avusturya kralı Ferdinand I'in Macaristan'ı ele geçirme girişimlerini engellemeye çalıştı. 1534'te Transilvanya'da (Erdel) Varadin piskoposluğuna atandı. Ferdinand'ın baskıları karşısında Kral János Zápolya 1534'te Varadin antlaşması'nı imzalayarak, Ferdinand'ın kendisinin ölümünden sonra macar tahtına sahip olmasını kabul etti. Ancak daha sonra evlendi, bir oğlu oldu. Ölmeden önce de anlaşmayı oğlu lehine bozdu. Macar tahtını ele geçirmek isteyen Ferdinand, Budin'e bir ordu yolladı. Budin'i kuşatan ordu yetişen osmanlı orduları tarafından yenildi; kuşatma kaldırıldı, Budin Osmanlılar eline geçti. Kral János'un oğlu János Zsigmond'un Macaristan'ı yönetemeyecek kadar küçük olduğunu ileri süren Kanuni Sultan Süleyman, kralın vasisi olan Martinuzzi ile görüştü. Martinuzzi, küçük kralın Osmanlılar'ın himayesinde bağımsız bir prenslik olacak Transilvanya'nın başına getirilmesi için uğraştı. Bu prenslik gerçekleşince kral János Zápolya'nın eşi ve küçük kral Zsigmond'un annesi İsabella'nın nüfuzunu kırmaya çalıştı. Türkler'i Macaristan'dan çıkarmak için 1551'de Ferdinand ile gizli bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya göre kendisi vali olarak Transilvanya'da hüküm sürecek ayrıca kardinal payesiyle Estergon başpiskoposluğunu yürütecekti. Küçük kral János Zsigmond, Transilvanya prensliğinden alınacak, Silezya'da bir yörenin prensi olacaktı. Bu anlaşma üzerine Macaristan'a giren avusturya ordularının Lippa kentini kuşatmaları sırasında arabuluculuk etti ve Ulama Paşa'nın kaleyi teslim etmesini sağladı. Avusturya ordusu komutanı General Castaldo, Martinuzzi'nin yeniden Türkler'e yanaşmak istediğini sezip, kuşkularını kral Ferdinand'a iletti. Ferdinand'ın izniyle kardinali adamlarına öldürttü.

MARTİT a. (fr. *martite*). Miner. Manyetitin Fe_3O_4, hematit F_2O_3 halinde sözdebiçimliliğinden oluşan doğal demir birbuçukoksit.

MARTOGLİO (Nino), italyan oyuncu ve yazar (Belpasso, Catania, 1870 - Catania 1921). Sicilya lehçesiyle şiirler (*Centona*, 1899 ve 1907) yazdı, Pirandello'nun oyunlarında oynadı. Aynı zamanda catania lehçesinde komediler (*San Giuvanni decullatu*, 1908; *L'aria del continente*, 1910) de yazdı.

MARTONNE (Emmanuel DE), fransız coğrafyacı (Chabris 1873 - Sceaux 1955). 1902'de Eflak konusunda bir tez yaptı, Rennes'de ilk coğrafya laboratuvarını kurdu ve 1909'da Sorbonne'da Coğrafya enstitüsü'nü örgütledi. Fransız coğrafyasını, kurumlarla donattı ve uzun süre *Annales de géographie*'nin yöneticilerinden biri oldu. 1909'da yayımladığı *Traité de géographie physique* (Fiziki coğrafya incelemesi), 40 yıldan fazla bir süre coğrafya öğreniminin temel elkitabı oldu. Alpler'in engebesi, buzul aşınımı ve biçimlerin oluşmasında iklimlerin rolü üstüne de çalışmalar yaptı. *Géographie universelle*'in Orta Avrupa'ya (1931) ve Fransa'nın fizikl coğrafyasına (1942) ilişkin ciltlerini yazdı. Fransa Bilimler akademisi üyesi oldu (19425). *Atlas de France*'ın yayımını yönetti, 1948'de *Géographie aérienne*'i yayımladı.

MARTORELL (Joanot), katalan yazar (Valencia 1410'a doğr -öl. 1468). 1460'a doğru, *Tirant lo Blanch* adlı şövalyelik ro-

manının ilk üç bölümünü, söylediğine göre önce ingilizce, sonra portekizce yazmış ve daha sonra katalan diline çevirmiştir; yapıtın dördüncü ve son bölümünü Joan de Galba kaleme almıştır. 1490'da Valencia'da yayımlanan yapıt Cervantes'in *Don Quijote*'sinden yaklaşık yüzyıl önce, şövalyeliğin yergili bir betimlemesi niteliğindedir.

MARTORELL (Bernat), 1427-1452 arasında Barcelona'da çalıştığı bilinen katalan ressam. *Aziz Petrus sunakarkalığı*'na (Púbol) [Museo diocesano, Gerona] ilişkin 1437 tarihli sözleşme bulununcaya kadar sanatçının yapıtları anonim kaldı. Başyapıtı Barcelona katedrali'ndeki *Görünüm sunakarkalığı*'dır. Martorell, daha yeni kaynaklardan esinlenerek (Paris tarzı tezhip, flaman resim sanatı, italyan sanatına göndermeler) uluslararası Borrassà üslubunu zenginleştirdi.

MARTOS, İspanya'da kent, Andalucía'da (Jaén ili), Jaén'in G.-B.'sında; 21 000 nüf. İberler'in *Tucci* adını verdiği Martos, daha sonra Roma kolonisi oldu. 1225'te Fernando III kenti alarak Calatrava şövalyelerine verdi. Güzel görünümlü bir kenttir. Tarım merkezi.

MARTOS (İvan Petroviç), Ukrayna asıllı rus heykelci (Yıçniya 1754 - Petersburg 1835). Roma'da yaşadığı sıralarda etkisinde kaldığı yeniklasik üslubu Rusya'ya soktu; Kızıl meydan'daki *Minin* ve *Pojarsky anıtı* (1804) bu üslupta yapılmıştır.

MARTOV (Yuli Osipoviç TSEDERBAUM, **L.** — denir), rus sosyal-demokrat (İstanbul 1873 - Schömberg, Karaorman, 1923). Zengin bir yahudi ailesinin çocuğuydu. Petersburg'da öğrenim gördü. 1892'de tutuklanması üzerine, Vilna'ya giderek, yahudi işçi hareketi içinde etkinlik gösterdi. 1895'te Petersburg'a dönünce, İşçi sınıfının kurtuluşu için mücadele birliği'nin kurucuları arasında yer aldı ve Lenin'le tanıştı. 1900'e kadar sürüldüğü Sibirya'da vereme tutuldu. Daha sonra, Lenin ve Potresov'la birlikte, Rusya Sosyal-demokrat İşçi partisi (RSDİP) merkez organı olan *İskra*'yı kurdu ve yurtdışına yerleşti. 1903'te RSDİP'nin II. kongresinde Lenin'le anlaşmazlığa düşerek menşevik liderlerden biri durumuna geldi. 1905 devrimi'nden sonra 1906'da Rusya'da tutuklandı. 1907-1913 arasında Paris'te, daha sonra Petrograd'da yaşadı. Bu arada iki fraksiyon arasındaki bütün birleşme girişimlerine katıldı. Savaş sırasında barışçılığı savunarak, enternasyonalci menşeviklerin başına geçti ve Zimmerwald hareketine katıldı. Mayıs 1917'de Rusya'ya döndü, sosyalist partilerin bir birleşik cephe hükümetinin savunuculuğunu yaparak, demokrasi istedi ve teröre karşı çıktı. Uluslararası sosyalizmi bir "dürüst eleştiri" anlayışıyla harekete geçirmeye çalıştı ve II buçukuncu enternasyonal'in yöneticileri arasında yer aldı. 1920'den başlayarak Berlin'de sürgün yaşadı ve 1922'de Üç Enternasyonal toplantısına katıldı.

MARTY (Anton), isviçreli dilbilimci (Schwyz 1847 - Prag 1914). Franz Brentano'nun öğrencisiydi. 1880-1913 arasında Prag'da ders verdi. Geleneksel batı felsefesinden kalkarak yeni bir dilbilgisi kuramı geliştirmeye çalıştı. Yapıtları: *Über der Ursprung der Sprache* (Dilin kökenleri üstüne) [1875], *Untersuchungen zur Grundlegung der allgemeinen Grammatik und Sprachphilosophie* (Dil felsefesi ve genel dilbilgisinin kökenleri üzerine araştırmalar) [1908], *Zur Sprachphilosophie* (Dil felsesi üstüne) [1910].

MARTY (André), fransız siyaset adamı (Perpignan 1886 - Toulouse 1956). 1908'de bir ticaret gemisinde çalışmaya başladı. Devrimci sendikacılığı benimsedi. C.G.T'ye katıldı. 1927'de siyasi etkinlikleri yüzünden tutuklandı. 1924'ten 1928'e ve 1929'dan savaşa kadar milletvekilliği yaptı. 1931'de Fransız komünist partisi siyasi bürosuna girdi. 1935'ten başlayarak Komünist enternasyonal yönetim kurulunda üye olarak bulundu. 1936-1938 arası İspanya'da uluslararası tugayların komutanlığını yaptı. 1939-1943 arası SSCB'de yaşadı. 1945-1956 arası yeniden milletvekili oldu. Eylül 1952'de parti kurulundan, ekimde siyasi bürodan, ocak 1953'te de partiden uzaklaştırıldı.

MARTYNİA a. (ingiliz botanikçi John *Martyn*'in [1699-1768] adından). Her iki Amerika'nın sıcak bölgelerinde yetişen biryıllık ya da çokyıllık otsu bitki. (Yapraklar karşılıklı ya da almaşıktır; çiçekler çan biçiminde ve birçoğu bir arada başak durumunda bulunur; olgun meyvelerin ucunda kıvrık iki boynuzcuk vardır. Martyniaceae familyasının örnek tipi.)

MARTYR a. (fr. *martyr;* geç kilise lat. *martyr;* yun. *martys, -yros,* tanık'tan). Din tar. İnancından ötürü öldürülen ya da işkenceye uğratılan hıristiyan.

—ANSİKL. *Hıristiyan martyr'ler.* İlk hıristiyanlar, inançları uğruna bedenen acı çekmiş bütün insanlara "martyr" adını veriyorlardı. II. yy.'dan sonra, bu ad yalnızca inançları uğrunda can vermiş hıristiyanlar için kullanılmaya başlandı. Benedictus XIV'ten bu yana (1740-1758) Roma kilisesi'ne göre ancak hıristiyan inancından nefret eden bir Kilise düşmanı tarafından ve bu nedenle öldürülmüş ya da ölüme yol açacak biçimde yaralanmış bir kimse martyr sayılır.

MARTYROLOGİUM a. (lat. sözc.). Martyrler'in ya da azizlerin listesi ya da kataloğu.

MARTYROPOLİS. Tar. coğ. Silvan*'ın Bizans dönemindeki adı.

MARUCCHİ (Orazio), italyan arkeolog (Roma 1852 - *ay. y.* 1931). Vatikan'daki Mısır müzesi ve Laterano'daki Hıristiyan sanatı müzesi'nin yöneticiliğini yaptı. Roma'daki Forum, yönettiği müzeler ve hıristiyan yazıtları üzerine çeşitli incelemeleri vardır.

MARUF sıf. (ar. *ma'rûf*). *Esk.* **1.** Bilinen, malum: *Gâhi ârif gâhi marûf gâhi irfan olurum"* (Niyazi, XVII. yy.). **—2.** Herkes tarafından tanınan, bilinen, ünlü: *"Maruf tâbir hilafına kubbeyi habbe yapıyor"* (R. H. Karay). **—3.** *Bir şeyle, bir adla maruf,* onunla, o adla tanınan kimse ya da şey için kullanılır: *Bu adla maruf şahıs, Çinileriyle maruf cami.* **—4.** *Maruf olmak,* bilinmek, tanınmak. **—5.** *Maruf-ı cihan,* dünyanın bildiği; çok meşhur.

MARUF EL-KERHİ (Ebu Mahfuz Maruf bin Firuz), islam sufi (Kerh, Bağdat, ? -Bağdat 815). Hıristiyan bir aileden olduğundan, önce bir hıristiyan okuluna gönderildi. Bu okulda teslis* inancını benimsemediğinden okulundan ve ailesinden ayrılarak şii imamlardan Ali bin Musa er -Razi'ye sığındı ve müslümanlığı benimsedi. Sonra evine dönerek anne ve babasının da müslüman olmalarını sağladı. İbni Semmak adlı bir sufiden etkilenerek tasavvuf yoluna girdi. Davuf Tai'nin müridi, ünlü mutasavvıf Seriyyus Sakafi'nin üstadı oldu. Din ve tasavvufa sıkı sıkıya bağlandı ve ünlü kişilerce sık sık ziyaret edilecek kadar ün kazandı. Ali bin Musa er -Razi'nin yanında bulunduğu bir sırada bu sufiyi ziyarete gelen kalabalığın ayakları altında ezilerek öldü. Dicle ırmağı kıyısındaki türbesi bir ziyaret yeri oldu.

Son derece alçakgönüllü ve yoksul bir yaşam sürdüren Maruf el-Kerhi, yazılı bir yapıt bırakmadı. Çeşitli tasavvuf kitaplarında yer alan ünlü sözleri İbnülcevzi tarafından *Menakıbü Maruf el-Kerhi* adlı yapıtta toplandı.

MARUF RUSAFİ, arap edebiyatçı (Bağdat 1875 - *ay. y.* 1945). Kerkük kökenli alevi bir ailedendir. Askeri rüştiye'deki öğrenimini yarıda bırakarak dönemin ünlü bilginlerinden Mahmut Şükri el-Alusi'den on üç yıl öğrenim gördü. Bağdat idadisi'ne arapça öğretmeni olarak atandı ve 1908'e kadar bu görevde kaldı. Abdülhamit II yönetimini eleştiren şiirleri nedeniyle *İkdam* gazetesi tarafından İstanbul'a çağrıldı. Bu gazetede yazılar yazdı; Mülkiye'de ve Medreset ül-vaizin'de müderrislik yaptı. Müntefik mebusu olarak Meclisi mebusan'a girdi. Mütarekeden (1918) sonra ülkesi Irak'a dönerek Kudüs öğretmen okulu'na arapça müderrisi oldu. 1921'de Irak İngiltere yönetiminde bir devlet niteliğini kazanınca Bağdat'ta *Lecnet üt-terceme ve't-tacrib* (çeviri kurulu) başkanlığına getirildi. Bir süre sonra bazı özgür düşünceleri nedeniyle görevinden alındıktan sonra kendi kabuğuna çekildi.

Özgürlük düşünceleri bakımından geniş ölçüde Namık Kemal'in etkisinde kalan ve onun *Rüya* adlı yapıtını *Rivayet ürrüya* (Bağdat, 1909) adıyla arapçaya çeviren Maruf Rusafi'nin başlıca yapıtları: *Divan* (her biri ayrı bir konuyla ilgili dokuz bölümden [el-kevniyat, el-içtimaiyat vb.] oluşur. Bölümler arasında Çırağan sarayı, Fatih ve İshak Paşa mahallesi yangınlarıyla ilgili olanlar [el-harikıyat]; Balkan savaşı, Edirne'nin düşüşü, Osmanlılar'ın Birinci Dünya savaşı'na girişi ile ilgili olanlar [el-harbiyat] türk tarihi bakımından ilgi çekici bölümlerdir). Düzyazı yapıtları arasında en önemlisi, türkçeye girmiş bulunan arapça sözcükleri konu edinen *Def' ül-hücne fi irtizâh il-lükne*'dir.

Marufiye medresesi, Mardin'de artuklu medresesi, *Beytülartaki* ya da *Hacımaruf* medresesi olarak da tanınır. Yazıtı bulunmamasına karşılık, mimarisi ve bezemeleriyle XIII. yy. başlarına tarihlendirilir. Oldukça geniş bir alana yayılan bu yapı, medrese, cami ve türbenin bütünlüğe ulaştığı, iki katlı, açık avlulu medreselerin öncülerindendir. K. bölümü taş ve mermer mozaikli selsebilli eyvanla, D. ve B.'ya eyvanlarla genişleyen kubbeli bir mekândan oluşur. D. eyvanının G.'inde beşik tonozlu bir odayla mescit yer alır. Mardin'deki Zinciriye* (Sultanisa) ve Kasımiye (Sultankasım) medreseleri de benzer plandadır.

MARUGAME, Japonya'da kent, Şikoku adasında (Kagava ili), Japon denizi'nin kuzey kıyısında; 70 900 nüf. Yelpaze. Kimya. Tekstil.

MARUL a. Hızlı büyüyen ve salata olarak en çok kullanılan biryıllık otsu bitki. (Bil. a. *lactuca;* bileşikgiller familyası.) (Bk. *ansikl.* böl.]

—Mutf. *Marul salatası,* doğranmış marul yaprakları, taze soğan, limon, tuz ve zeytinyağıyla yapılan salata. (*Yeşil salata* da denir.)

—ANSİKL. Marulun birçok türü vardır. Başlıca türleri şunlardır: *Lactuca virosa, L. serriola, L. saligna, L. perennis* ve *L. sativa.*

L. serriola türüne çok benzeyen *L. sativa* ta Romalılar zamanında sebze olarak yetiştiriliyordu. Şimdi bunun birçok büyük kategoriye ayrılabilen binlerce çeşidi bulunmaktadır. *Yaprak marullar* baş yapmaz; yapraklar düz kenarlı ya da parçalı, pütürlü ya da pütürsüz, açık yeşil, koyu yeşil ya da kırmızıdır. *Göbekli marullar* uzun göbekli ve gevrek yapraklı olur. *Etli marullar* pürüzsüz, kalın, gevrek ve genellikle koyu yeşil yapraklıdır. *Topbaş marullar* başlıca iki çeşittir: kıvırcık, parçalı ve dişli yapraklı *batavia marulu* ve pürüzsüz, açık ya da koyu yeşil yapraklı *kaymak marul.*

Marullar tohumlarının rengine (beyaz ya da siyah), yapraklarında az ya da çok antosiyanın bulunmasına ve çeşitli hastalıklara dayanıklılıklarına göre çeşitlere ayrıldığı gibi yetiştirilme tarzına göre de çeşitlere ayrılır. İlkbahar, yaz, sonbahar ve kış çeşitleri bulunan tarla marulları ve camekân altında ya da kışın ısıtılarak yetiştirilen sera marulları.

Amerika'da yüzden fazla çeşidi bulunan marulun yirmi beş kadar çeşidinin üretimi yapılmaktadır. Türkiye'de en çok

L. Martov

üretilen çeşitler kıvırcık yeşil salata da denen kıvırcık marul, topbaş marul (Amerika'dan getirilmiştir, 1964'ten beri üretilmektedir) ve göbekli maruldur.

Avrupa ve Amerika'da dört mevsim yetiştirilen yeşil salata ve marullar Türkiye'de genellikle ilkbahar ve sonbaharda ekilir. Bahçelerde açık yastıklara ekilen marul tohumları kısa sürede fide verir; fideler 3-4 yapraklı olunca esas yerlerine ve metrekareye 16 fide hesabıyla dikilir. Dikimle hasat arası 50 ila 80 gün arasında değişir.

Göbekli marullar baş bağlamaya başlayınca, baş tarafına doğru bir ya da iki rafya ile bağlanırsa iri, içi beyaz ve lezzetli marullar elde edilir.

Dünyada en büyük marul üreticisi Amerika Birleşik Devletleri'dir. Avrupa'da İspanya, İtalya ve Fransa en önemli üretici ve tüketici ülkelerdir.

MARULCU a. Marul yetiştiren ve/ ya da satan kimse.

MARULIĆ (Marko), ragusalı şair ve bilgin (Split 1450 - *ay. y.* 1524). Tarikata girdi, latince olarak tanrıbilim, tarih ve siyaset üzerine kitaplar yazdı. Hırvatça kaleme aldığı şiirleri Ragusa edebiyatının en parlak dönemini oluşturur: 1501'de yazılıp 1525'te yayımlanan epik şiir *İstorisa svete udovice judit u versih hrvacki složena.*

MARUM (Martinus VAN) → VAN MARUM.

Marun, G.-B. İran'da Ahvaz'ın G.-D.'sunda önemli petrol üretim alanı; Zagros dağlarının ön sıralarındaki bu yataklardan çıkarılan petrol, boru hattıyla Abadan'daki petrol arıtma tesislerine gönderilir.

MARUN ya da **MARON** münzevi keşiş (öl. 410'a doğr.). Aziz Marun manastırı (Suriye) onun mezarının bulunduğu yerde inşa edildi. Maruniler de adlarını buradan alırlar.

MARUNİ sıf. ve a. (bir manastırın adı olan *Aziz Marun*'dan). Maruni kilisesi'ne bağlı kimseye denir.

◆ a. (Tamlayan olarak) **1.** Marunilere ilişkin. **—2.** *Maruni kilisesi*, daha çok Lübnan'da kökleşmiş olan suriye ayin usulüne bağlı katolik kilisesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Maruni kilisesi'nin adı, V. yy.'da Suriye'nin Orontes kıyısındaki Apameia bölgesinde kurulmuş olan ve VI. yy.'da monofizitlere karşı belli başlı mücadele merkezi olan Aziz Marun manastırı'ndan gelir. Sanıldığına göre, Antakya patrikliğinin uzun süre (609-742) boş kaldığı bir sırada, Kadıköy (Khalkedon) konsili'nce belirlenen öğretiye bağlı kalan, ama bizans (melki) usullerini benimsemeyi reddeden hıristiyanlar Aziz Marun manastırı başrahibini ruhani reisleri olarak görmeye başladılar ve VIII. yy.'ın ilk yarısında bağımsız bir patriklik kurdular. Haçlı seferleri döneminde, çoğunlukla, Lübnan dağlarında, Kıbrıs'ta ve Halep ve Antakya bölgelerinde toplandılar. Bu gruplaşmadan sonra maruniler Roma kilisesi'yle birleştiklerini ilan ettilerse de (1180'e doğr.), Papalık patriklik unvanını onlara ancak 1608'de tanıdı. Batı'yla ilişkileri, XVI. yy. boyunca, fransiskenlerle cizvitlerin aracılığıyla gelişti ve Roma Maruni koleji'nin kurulmasıyla (1584) iyice güçlendi. Bu kolej, Uluslararası Gazir papaz okulu kuruluncaya kadar (1845) kalburüstü maruni rahiplerini yetiştirdi ve 1875'te Beyrut Saint-Joseph üniversitesi'ne dönüştü.

Maruni kilisesi'ne günümüze kadar korumuş olduğu düzeni veren, "Lübnan Dağı sinodu" denen sinod meclisi oldu. Günümüzde, Antakya maruni patriğinin yönetiminde on bir diocesis ile bir eksarhlık (1966'da ABD'de kuruldu) vardır. Marunilerin sayısı (885 000'e ulaşır bunun 475 000'i başka ülkelere göç etmiş durumdadır. Din adamları arasında çok sayıda evli papaz vardır. XVII. yy.'da, Aziz Antonios kuralları denen bazı kurallara -bunlar 1646'da yayımlanan ve birtakım derleme metinlerden oluşan bir yapıttan kaynaklanıyordu- göre birtakım özel maruni kongregasyonları kuruldu. Bu kongregasyonlar, XVIII. yy.'da Roma tarafından tanındı. Günümüzde, bu antoniosçu kongregasyonlar arasında Halep, Aziz İşaya ve Belediler (ya da Cebeliler) tarikatlarını sayabiliriz. Uygulama alanında, maruni ayin usulü, suriye ya da antakya ayin üsulunün bir kolunu oluşturur. VII. yy.'da ortaya çıkan bu ayin üsülu, XII. yy.'dan bu yana büyük ölçüde latinleşmiştir. Maruniliğin din dili süryanicedir, ama arapça da kullanılmaya başlamıştır.

MARUPA a. SİMARUBA'nın eşanlamlısı.

MARUT, Vedalar'da rüzgar ve fırtına tanrılarını belirten sanskritçe sözcük.

MARUT → HARUT ile MARUT.

MARUYAMA OKYO, japon ressam (Anan, Tamba ili, 1733 - Kyoto 1795). Doğanın titiz bir biçimde incelenmesiyle (manzara resimleri, çiçekler ve kuşlar) ayırt edilen ve Mingler'in Çin sanatından esinlenen *şasei-ga*'nın (gerçekçi resim) kurucusudur. Bu tarz, Japonlar'a özgü bir lirizm taşımakla birlikte, batı perspektifinin kurallarına göre geliştirilmiştir. *Maruyama-Şico* (Kyoto'nun bir semti; Okyo'nun öğrencisi Goşun burada oturuyordu) okulunun XIX. yy.'da büyük bir etkisi olacaktır.

MARUZ sıf. (ar. *ma*ʿ*rūż*). **1.** Bir şeyin etkilerine doğrudan açık olan, onunla karşı karşıya olan şey ya da kimse için kullanılır: *Rüzgârlara maruz bir yer. Bu durumda büyük bir tehdide maruzuz.* **—2.** *Bir şeyi (bir şeye) maruz bırakmak*, onu bir şeyin etkisine açık duruma getirmek. || *Bir kimseyi (bir şeye) maruz bırakmak*, onu bir durumun ya da olayın karşısında bırakmak ya da onların etkisiyle karşı karşıya getirmek: *Beni hakaretlere maruz bıraktın.* || *Maruz bulunmak, olmak*, bir durumun, bir olayın ya da şeyin etkisiyle karşı karşıya gelmek. || *Bir şeye maruz kalmak*, onun etkisine hedef olmak, o şeyle karşı karşıya gelmek.

—*Esk.* Bildirilen, arz ve takdim edilen; verilen, sunulan, söylenen. || *Maruz-ı bendegânemdir, maruz-ı çakeranemdir, maruz-ı daiyanemdir,* "ben kulunuzun dileğidir" anlamında yüksek bir makama ya da büyüğe yazılan resmi mektuplarda kullanılan hitap sözü. || *Maruz-ı bendeleridir,* "kölenizin dileğidir" anlamında ulama dışındaki kimselerin şeyhülislamlık görevi yapmış olanlara yazdıkları resmi mektuplarda kullanılan hitap sözü. || *Maruz-ı bende-i dirineleridir,* ulema dışındakilerin şeyhülislama yazdıkları resmi mektuplarda kullanılan hitap sözü. || *Maruz-ı çaker-i kemineleridir,* "değersiz kulunuzun dileğidir" anlamında ulema dışındakilerin sadrazama yazdıkları resmi mektuplarda kullanılan hitap sözü. || *Maruz-ı daileridir,* "duacınızın dileğidir" anlamında ulema tarafından şeyhülislamlık yapmış olanlara hitap ederken kullanılan resmi tabir. || *Maruz-ı dai-i dirineleridir,* "eski duacınızın dileğidir" anlamında şeyhülislama hitaben kullanılan resmi tabir. || *Maruz-ı dai-i kemineleridir,* "değersiz duacınızın dileğidir" anlamında ulemanın sadrazama yazdıkları resmi mektuplarda kullanılan hitap sözü.

MARUZAT a. (ar. *ma*ʿ*rūż*'un çoğl. *ma*ʿ*rūżāt*). *Esk.* **1.** Yaş ya da mevki bakımından küçük birinden büyüğe karşı yazılı ya da sözlü olarak bildirilen istek, bilgi: *Bir maruzatım var.* **—2.** Padişaha sunulan evrak ve yazı.

—Kur. tar. *Maruzat memuru*, Osmanlı İmparatorluğu'nda Amedi kalemi'ne bağlı olarak çalışan, padişaha sunulacak konu ve belgeleri hazırlamakla görevli kimse. || *Maruzat-ı dahiliye odası*, Amedi kalemi'nde ülkenin iç işleriyle görevli memurların çalıştığı daire. (1836'da reisülküttaplık kaldırıldıktan sonra Amedi kalemi ikiye ayrılarak bir bölümüne bu ad verildi.) || *Maruzat-ı hariciye odası*, Amedi kalemi'nde ülkenin dış işleriyle görevli memurların çalıştığı daire. (Maruzat-ı dahiliye odası gibi, 1836'dan sonra oluşturuldu.)

Maruzat, Ahmet Cevdet Paşa'nın 1838-1876 yıllarının olaylarını anlatan tarih yapıtı. Abdülhamit II'nin isteği üzerine yazıldığı ve ona sunulduğu için padişaha sunulan yazılar anlamındaki "maruzat" sözcüğüyle adlandırılmıştır. Beş kitaptan oluşan yapıtın 1857'ye kadar geçen olaylarla ilgili ilk kitabı kayıptır. II.IV. kitaplar Ahmet Refik Altınay tarafından *Türk tarih encümeni mecmuası*'nda (1924-1925) yayımlanmış; II.V. kitapların yeni ve tam yayımı Dr. Yusuf Halaçoğlu tarafından yapılmıştır (1980). Yapıtta padişahın özellikle merak ettiği bazı konularda ayrıntıya yer verildiği halde anlatılmasından hoşlanmayacağı bazı konuların kısaca geçildiği görülür. Yazarın birçok olayın iç yüzünü yansıtan ayrıntılara yer vermesi, siyasal ve ekonomik duruma, devlet adamlarına ait gözlem ve değerlendirmeleri, yapıta değer kazandırır.

MARV (*Maneuvrable Reentry Vehicle*, kumanda edilebilir atmosfere giriş aracı' nın kısaltması), balistik evrenin sonunda ya da atmosfere giriş evresi sırasında, kendi mermi yolunu bağımsız bir biçimde değiştirebilen balistik bir güdümlü merminin nükleer başlığı. Bir nükleer başlık, taşıyıcı uçağın itilme evresinden sonra balistik bir mermi yoluna oturur. Bu mermi yolunun, önceden kestirilebilmek gibi bir sakıncası vardır, yani yörüngeçizim araçlarıyla donatılmış, uzun erimli bir düşman radarı, her şeyden önce balistik mermi yolunun ve giriş evresinin son evresini, hatta saldırgan başlığında vuruş noktasını saptayabilir. Böyle bir bilgi, ABM savunmasının etkililiğini iyileştirecek niteliktedir. ABD, saldırgan başlığın etkililiğini artırmak amacıyla, 60'lı yılların başından itibaren nükleer başlıklarına, imha edici güdümlü mermilerden kaçma olanağı sağlayan belirli bir manevra yeteneği vermeyi düşündü. Bu amaçla, manevra yapabilen her başlık, mermi yolunun son evresinde harekete geçen bir güdümyöneltme sistemiyle donatıldı. 80'li yılların başında, ABD iki tip MARV geliştirmişti. MK 500 denilen ve başlangıçta Trident I C4 güdümlü mermisiyle kullanılan birinci tip, işlevsel olmadı. Ama uçuş denemeleri ilk kez 1980'de gerçekleştirilen AMARV adlı diğer tip, yalnız ABM savunmalarını önlemeyi değil, bir son ayar sisteminin kullanılması sayesinde vuruş isabetini de iyileştirmeyi sağlayacaktı.

MARVARİ a. Racastaninin lehçesi; Racastan'ın batısında yaklaşık 8 milyon kişi tarafından konuşulur.

MARVELL (Andrew), ingiliz şair (Winestead, Yorkshire, 1621 - Londra 1678). Bir calvincinin oğluydu, devrim sırasında İngiltere'den ayrıldı, Milton'ın desteğiyle geri döndü (daha sonra Milton'ın hapse girmesini önledi). *An Horation Ode upon Cromwell's from İreland* adlı şiiri Avam kamarası'na girmesini (1659) engellemedi. Burada, edebiyata hükmeden Dryden'ın dinsel bağnazlığına ve "sağduyu" anlayışına karşı çıktı. Püriten coşkusundan onda müzik ve doğa sevgisi ve ulusçu pastorallerinde duyumsal önemini dile getirdiği bir cennet düşü kalmıştır. *The Definition of Love, To his Coy Mistress* gibi şiirlerinde, "metafizik" ustalık, hıristiyan bireycilliği ve şiirsel incelik arasında dikkatli bir denge gözetti. Charles Lamb tarafından yeniden keşfedilen şair İngiltere'nin en kolay anlaşılır şairlerinden biri olmuştur (*Miscellaneous Poems*, 1681).

MARVİN (Lee), amerikalı sinema oyuncusu (New York 1924 -Tucson, Arizona, 1987). Tiyatrodan sonra sinemaya başladı, perdede ilk olarak *You are in the Navy Now* (H. Hathaway, 1951) filmindeki rolüyle göründü ve kısa sürede ikinci derecedeki rollerde çok tutulan bir komedyen ol-

du. B. Boetticher (*Seminole* 1952), F. Lang (*The Big Heat*, 1953), R. Walsh (*Gun Fury*, 1953), L. Benedek (*Vahşi hücum* [The Wild One], 1954), R. Fleischer (*Violent Saturday*, 1955), J. Ford (*Kahramanın sonu* [The Man who Shot Liberty Valence], 1962) gibi yönetmenlerle çalıştı ve 1964 yılında D. Siegel'in yönetmenliğini yaptığı *The Killers* (E. Hemingway'in yapıtından) filmiyle büyük bir ün kazandı. Çok sayıdaki filmlerden bazıları şunlardır: *Kanunsuz silahşör* (Cat Ballou) [E. Silverstein, 1965], *Profesyoneller* (The Professionals) [R. Brooks, 1966], *12 kahraman haydut* (The Dirty Dozen) [R. Aldrich, 1967], *Dönüşü olmayan nokta* (Point Blank) [John Boorman, 1967] ve *Cehennemde 2 adam* (Hell in the Pacific) [John Boorman, 1968], *Kahramanın sonu* (Monte Walsh) [W. Fraker, 1970], *Ölüm treni* (Emperor of the North Pole) [R. Aldrich, 1972], *Ölüme koşanlar* (The Big Red One) [S. Fuller, 1980].

MARWİTZ (Georg VON DER), alman general (Klein-Nossin, Pomeranya, 1856 - Wundichow, Pomeranya, 1929). Bir süvari kolordusunun (Marne, 1914; Beskidler, 1915), Volinya'da bir ordular grubunun, II. ordu (Cambrai, 1916: ingiliz tanklarının ilk saldırısı) ve Saint-Mihiel'de Amerikalılar'a yenilen (ekim 1918) III. Ordu'nun komutanlığını yaptı.

MARX (Karl), alman sosyalizm kuramcısı ve devrimcisi (Trier 1818-Londra 1883). Liberal bir ailede dünyaya geldi; yahudi kökenli olan babası, Napoléon'un yenilgisinden sonra tutucu Prusyalılar'ın başlattığı yahudi düşmanlığı dalgasından kurtulmak için protestan olmuştu (1816). Genç Marx, orta öğrenimini Trier lisesi'nde yaptı (1830-1835). 1836'da, Berlin Üniversitesi'ne gitmeden önce, prusyalı bir aristokrat ailenin kızı olan çocukluk arkadaşı Jenny von Westphalen ile gizlice nişanlandı. Berlin'de hukuk, tarih ve felsefe öğrenimine başladı. Özellikle, hegelci E. Gans'ın derslerini izledi. 1839'da, maddeci felsefe yönünde ilk adımı sayılan *Differenz der demokritischen und epikureischen Naturphilosophie* (Demokritos ile Epikuros'un doğa felsefeleri arasındaki fark) adlı felsefe doktorası tezini yazmaya başladı. Bu tarihten sonra, "sol hegelci" çevrelerle ilişkiye girdi ve Bauer kardeşlerle dostluk kurdu. 1841'de tezinin savunmasını yaptı, ama üniversitede bir kürsü elde edemedi. Ertesi yıl, "sol hegelciler" ile olan ilişkileri onu muhaliflerin organı olan ve ilk sayısı 1 ocak 1842'de çıkan *Rheinische Zeitung*'da çalışmaya yöneltti; kısa sürede bu gazetenin başyazarı oldu. Ancak ekim 1843'te *Rheinische Zeitung*'un yayımlanması yasaklandı ve Jenny ile yeni evlenmiş olan Marx Almanya'dan ayrılmak zorunda kaldı. Fransa'ya yerleşti, burada Heine ile tanıştı ve onun da çalışacağı *Deutsch-französische Jahrbücher*'i (Alman-Fransız yıllıkları) çıkardı. Bu dergi, *Rheinische Zeitung* ile Arnold Ruge tarafından kurulmuş bulunan *Deutsche Jahrbücher* adlı derginin girişimini sürdürmeyi amaçlıyordu. *Deutsch-französische Jahrbücher*'in özgünlüğü, alman eleştirici düşüncesiyle fransız devrimci düşüncesini birleştirmeyi tasarlamasındaydı. Marx ilk kez bu dergide, *Yahudi sorunu* (Zur Judenfrage) adlı metniyle siyasi mücadele konusundaki görüşlerini açıkladı ve devletin ve paranın ortadan kaldırılmasını insanlığın kurtuluş ilkesi olarak koydu. Derginin aynı sayısında, Hegel'in hukuk felsefesinin eleştirisine de girişti (*Hegel'in hukuk felsefesinin eleştirisine katkı*) [Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie]. Marx burada proletaryaya, var olan toplumsal ilişkilere devrim yoluyla son vermek ve böylece burjuvazinin gerçekleştirdiği tümüyle biçimsel hukuki kurtuluşun tersine, insanlığın hakiki kurtuluşunu gerçekleştirmekle görevli tarihsel bir güç işlevini veriyordu. Ancak fransız sosyalizminin yöneticileri, alman kuramcıların dini eleştirme tasarılarından ürkerek dergiyle işbirliğine yanaşmadılar. *Deutsch-französische Jahrbücher*'in ilk -ve tek- sayısının yayımlandığı 1844 yılı, aynı zamanda Marx ve Engels arasındaki dostluğun ve işbirliğinin başlangıç yılı oldu. Marx'ın iktisatçılar (özellikle Adam Smith, David Ricardo, Jean-Baptiste Say) üzerindeki ilk çalışmaları da bu dönemde ve Engels'in ekonomi politik konusundaki makalesinin etkisiyle başladı. Okurken tuttuğu notlar, *1844 Elyazmaları* (Ökonomischphilosophische Manuskriple [1844]) adı altında toplandı. Marx'ın Engels'le işbirliğinin daha da sıkılaşmasıyla ilk ortak metinler ortaya çıktı: *Kutsal aile* (Die Heilige Familie) [1845], idealist tarih felsefesinin maddeci bir görüşle eleştirilmesi yolunda bir denemeydi. Ama, 3 şubat 1845'te Guizot, prusya hükümetinin isteği üzerine, Marx'ın tutuklanarak sınırdışı edilmesi emrini imzaladı. Marx, mart 1848'e kadar Brüksel'e sığındı. Nisan 1845'te Engels de onun yanına geldi; *Feuerbach üzerine savlar*'da (Thesen über Feuerbach) tarihsel maddeciliğin temellerini attılar ve felsefenin eleştirisini daha da sertleştirdiler. Aynı yıl *Alman* ideolojisi*'ni (Die deutsche Ideologie) [1845-46] yazmaya giriştiler. İçinde "küçük burjuva" sosyalizmi yandaşlarına (Bauer, Stirner) karşı kendi polemik görüşlerini açıkladıkları *Alman ideolojisi*, tarihsel maddeciliği geliştiren temel bir yapıttır.

Marx'ın bu gençlik yılları, yalnızca kuramsal etkinliğe ayrılmış yıllar değildi; aynı zamanda, araştırma ve sosyalist çevrelerle ilişki kurma yıllarıydı. Bu ilişkiler sonucu Marx, Doğrular birliği'ne (daha sonra, Komünistler birliği) girdi. Komünistler birliği'nin isteği üzerine Engels'le birlikte, proletaryanın sınıf mücadelelerinde oynadığı devrimci rolü belirten *Komünist* parti manifestosu* (Manifest der Kommunistischen Partei) adlı yapıtı yazdı. Bundan az bir süre önce, Marx, *Felsefenin* Sefaleti* (la Misère de la philosophie) [1847] adlı yapıtında, siyasi mücadeleyi reddettiği ve önlenmesi olanaksız kapitalist gelişmeyi anlayamadığı için Proudhon'u eleştirmiş, onunla ilişkisini kesmişti.

1848 devrimi Marx'ın Belçika'dan sınırdışı edilmesine yol açtı. Fransa Cumhuriyeti geçici hükümeti, onu Paris'e dönmeye çağırdıysa da Marx, Paris'te fazla kalmadı, Almanya'ya döndü ve Engels'le birlikte *Neue Rheinische Zeitung*'u kurdu. Eylül 1848'de Viyana'da *Ücretli emek ve sermaye* (Lohnarbeit und Kapital) adlı bir konferans verdi. Bu konferansın metni 1849'da *Neu Rheinische Zeitung*'da çıktı. Ama, üstün gelen karşıdevrim derginin yayımını durdurdu; Marx kovuşturmaya uğradı, mahkemeye verildi, aklandı, ancak kısa bir süre sonra da Almanya'dan sınırdışı edildi. Fransa'ya döndü, ağustos 1849'da buradan da sınırdışına çıkarıldı. Bunun üzerine, kesin olarak Londra'ya yerleşti. Burada, 1848 olaylarının bir bilançosunu yaptı: *Fransa*'da sınıf mücadeleleri* (Die Klassenkämpfe in Frankreich) [1850]; ardından, *Kapital*'in (Das Kapital) taslağını oluşturacak olan ekonomi politik incelemelerine yeniden başladı. Marx'ın Londra'daki yaşamı, siyasi mültecilerin çoğunlukla yaşadıkları gibi, bir sefalet yaşamı oldu. Marx ve ailesinin geçimini ancak Engels'in mali yardımları sağlıyordu; ayrıca, sağlık açısından zayıf olduğundan, çalışmaları sık sık kesintiye uğruyordu.

Marx'ın çalışmaları bütün alanları kapsar: siyasi mücadele (sosyalist akımlarla sürekli ilişkideydi); tarihsel ve siyasal çözümlemeler (*Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*) [Der 18 Brumaire des Louis Bonaparte] (1852); kuramsal çözümlemeler (*Politik iktisadın eleştirisi*) [1857], (*Grundrisse* Ekonomi politiğin eleştirisi için ön çalışma*) [Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie], *Ekonomi* politiğin eleştirisine katkı* (Zur Kritik der politischen Ökonomie, 1859).

1864'te Marx, Uluslararası işçiler derneği'nin (→ I. ENTERNASYONAL) kuruluşuna katıldı, açılış konuşmasını ve tüzüğünü yazdı. *Kapital**'in birinci kitabını yayımladı. Kitap, 1867'de Almanya'da satışa çıktı. 1869'da kızı Laura'yı görmek için Paris'e gitti. Büyük Britanya'ya dönüşünde, Paris Komünü olaylarını heyecanla izledi, Paris ayaklanmasının desteklenmesi çalışmalarını örgütleyerek, Enternasyonal aracılığıyla, Bismarck ile Jules Favre arasındaki gizli anlaşmalar hakkında komüncülere haberler ulaştırdı. Versailles katliamı sırasında, kaçakların korunması işini örgütledi. Aynı zamanda, bu devrim deneyiminin bilançosunu çıkardı: *Fransa*'da İç savaş* (The Civil War in France). *Kapital*'in yazımını sürdürdü ve 1. kitabın fransızca çevirisini gözden geçirdi. 1875'te, Gotha'da kurulan Alman işçi partisi'nin programı üstüne bir eleştiri yazdı: *Gotha* programının eleştirisi* (Zur Kritik der sozialdemokratischen Parteiprogramme). Dühring'e karşı polemiğinde Engels'i destekledi ve onun, kısaca *Anti-Dühring** adıyla tanınan kitabının (1878) bir bölümünün yazımına katıldı. Hastalık, Marx'ı çalışmalarını yavaşlatmak zorunda bıraktı; Karlsbad ve Enghien'de tedavi kürleri yaptı, ama uluslararası ve özellikle alman, fransız ve rus sosyalist çevreleriyle ilişkilerini artırmaktan da geri kalmadı. Karısı 1881'de öldü; 1883'te kızı Jenny'yi yitirdi. Kendisi de aynı yıl 14 martta öldü.

MARX (Eleanor),ingiliz sosyalist (Londra 1855 - *ay. y.* 1898). K. Marx'ın son kızı. İngiliz ve uluslararası işçi hareketinde çalıştı. İngiliz sosyalist Edward Aveling (1851-1898) ile evlendi. Sosyalist birlik'in (1884), daha sonra da Bağımsız emek partisi'nin (1893) kurulmasını sağladı. Özellikle sosyalist kadınlar hareketiyle ilgilendi ve II. Enternasyonal'in etkinliklerine katıldı.

MARX (Wilhelm), alman siyaset adamı (Köln 1863 - Bonn 1946). Prusya'da (1899-1918) ve Reichstag'da (1910), sonra Millet meclisi'nde (1919-20) katolik milletvekili, Katolik birliği'nin başkanı (1921-1928), Şansölye (kasım 1923 - ocak 1925) oldu. Stresemann'ın dış politikasını destekledi, Dawes planının uygulanması konusunda toplanan Londra konferansı'na (ağustos 1924) katıldı, Dr. Schacht'ın para reformunu savundu. Hindenburg'a karşı Weimar koalisyonu'nun başkan adayı (nisan 1925), Adalet bakanı ve mayıs 1926'dan haziran 1928'e kadar yeniden Şansölye oldu.

MARX (Joseph), avusturyalı besteci ve müzik eleştirmeni (Graz 1882 - *ay. y.* 1964). 1922-1925 arasında müdürlüğünü yaptığı Viyana akademisi'nde 1952'ye değin ders verdi. 1930-1934 arasında, hükümetin çağrılısı olarak birçok kez Türkiye'ye geldi, İstanbul Belediye konservatuvarı'nın ders programlarını düzenledi, burada zaman zaman ders verdi. Senfonik şiirler, orkestra eşlikli koro yapıtları, oda müziği parçaları ve çok sayıda lied besteledi.

MARX (Chico, Harpo, Groucho ve Zeppo), **Marks** kardeşlerin (Leonard, Adolph, Julius ve Herbert) sinemada kullandıkları adlar, alman kökenli amerikalı güldürü sanatçıları (tümü New York'ta doğmuştur, Chico 1891'de [öl. Hollywood, 1961], Harpo 1893'te [öl. Hollywood 1964], Groucho 1895'te [öl. Los Angeles, 1977] ve Zeppo 1901'de [öl. Palm Springs 1979]). Mesleğe müzikhol ve sirklerde komik gösteriler yaparak başladılar ve sinemada *Hindistan cevizleri* (The Cocoanuts) [1929], *At tüyü* (Horse Feathers) [1923] filmleriyle ün kazandılar. 1932'den sonra, Zeppo gruptan ayrıldı, Groucho, Chico ve Harpo, *Maymun işi* (Monkey Business) [1931], *Ördek çorbası* (Duck Soup) [1933], *3 Ahbap çavuşlar operada* (A Night at the Opera) [1935], *3 Ahbap çavuşlar at yarışlarında* (A Day at the Races) [1936], *Oda*

X-Marinie kol.

Sam Wood'un yönetmenliğini yaptığı *3 Ahbap çavuşlar at yarışlarında* (1936) filminin bir sahnesinde Groucho (Arşak Palabıyıkyan) [solda], Chico (Torik) [ortada] ve Harpo (Kıvırcık) Marx

servisi (Room service) [1938], *3 Ahbap çavuşlar altın arayıcısı* (Go West) [1940], *3 Ahbap çavuşlar Kazablanka'da* (A Night in Casablanca) [1946] gibi filmler çevirdiler. 1950 yılında üçlü grup bölündü, yalnızca Türkiye'de "Palabıyıkyan" olarak tanınan Groucho bazı filmlerde rol almaya devam etti. "Marx kardeşler"in tarzı, anlamsızlığın ağır bastığı cesur bir şaklabanlıktır. Üçlü içinde Harpo, ağzından tek kelime çıkmayan müzikçidir.

MARXÇI sıf. Marxçılığa ilişkin.

◆ sıf. ve a. Marxçılık yanlısı.

MARXÇILIK a. Karl Marx, Friedrich Engels ve izleyicilerinin görüşleri. (Eşanl. MARKSİZM.)

—ANSİKL. Marx'ın düşüncesinin özgünlüğü ve aynı zamanda temeli, onun eleştirel ve devrimci projesine dayanır. Marxçı kuram, sistemleştirmeye yönelmez ve Marx'ın da yapıtını tamamlamadığı bilinmektedir. Böyle olmakla birlikte, bu felsefi, siyasi ve iktisadi kuramın bütünlüğünü sağlayan bir ip ucu da vardır: sınıflar savaşımı çözümlemesi. Felsefe, özellikle de Hegel felsefesi *(Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie* [Hegel'in hukuk felsefesinin eleştirisine katkı], 1843; *Kutsal aile* [Die Heilige Familie], 1845) ve politik iktisat *(1844 El Yazmaları)* üzerindeki ilk eleştirel düşüncelerde ortaya çıkan sınıflar savaşımı çözümlemesi, 1848'den başlayarak Marx'ın düşüncesinde de marxçılıkta temel bir yer kazandı. *Komünist* parti manifestosu*'nun (Manifest der Kommunistischen Partei) başında yer alan ve sınıflar savaşımının tarihin motoru olduğunu ileri süren önerme, marxçılıktan yana olduğunu söyleyen herkesin dayanması gereken bir önerme durumuna geldi. Bu önerme, bütün tarihsel olayların (iktisadi, siyasal ve toplumsal) toplumsal sınıfların uzlaşmazlığına bağlı oldukları anlamına geliyordu. Ancak marxçılığa göre tarihin incelenmesi, sosyalist devrim, emekçilerin kurtuluşu ve sınıfsız ve devletsiz toplumun kurulması, komünizm gibi bir proje de içeriyordu.

Marxçılığın kurucularının düşünce kaynakları arasında, sınıflar savaşımı da yer alıyordu. Toplumsal sorunla Engels, kapitalizme karşı savaşım veren ingiliz emekçilerle ilişki kurduktan sonra ilgilenmeye başladı; aynı biçimde Marx, dünya üzerindeki felsefi düşünceyle, ancak Silezya dokumacılarının 1844'teki ayaklanmasından başlayarak yetinmez oldu. Sınıflar savaşımı formülünde önemli olan sözcük, savaşım sözcüğüdür. Gerçekten de marxçılığa göre, savaşımın varlığı sınıflara değil, sınıfların varlığı savaşıma bağlıdır. Marxçılığa göre önemli olan, yalnızca iktisadi ve toplumsal bir oluşumda karşı karşıya gelen sınıfları saptamak değil, ayrıca birbirine karşı savaşım veren bu sınıfların ilişkilerini çözümlemek ve bu sınıf uzlaşmazlığının derin nedenini ortaya koymaktır. Bu uzlaşmazlık, sınıfların maddi üretimdeki yerlerinden kaynaklanır; yani tüm marxçı kurama göre sınıf savaşımlarının hepsi, son çözümlemede sınıfların iktisadi geçim savaşımlarıyla belirlenir. Marx, Engels ve izleyicilerinin, iktisadi üretim koşullarının incelenmesine, kapitalist üretim biçiminin çözümlenmesine verdikleri önemin nedeni de budur.

İktisadi üretim koşullarının bu incelenmesi, marxçılığın oluşturucu öğelerinden biri olan tarihsel maddeciliğin, yani tüm tarihsel olayların belirleyici nedeninin iktisadi olgular olduğunu ileri süren kuramın temelidir. Marx ve Engels, daha *Alman ideolojisi*'nde (Die deutsche İdeologie) bunun böyle olduğunu göstermeye çalışıyorlardı. 1857'den başlayarak üretim biçimi kavramı, *Politik iktisadın eleştirisi*'ne (Zur Kritik der politischen Ökonomie) giriş olarak yazılan *Politik iktisadın yöntemi* başlıklı metinle ve 1859'da da *Ekonomi politiğin eleştirisine katkı*'yla, marxçı kuramın temel kavramı durumuna geldi (aynı zamanda üretici güçler ve üretim ilişkileri kavramları ve gene sınıflar savaşımı kavramıyla birlikte). Üretim biçimi belli bir toplumu inceleme aracıydı; çünkü bireylerin bütün alışkanlıkları, bütün davranışları (siyasal, ahlaki, düşünsel...) üretim biçimine bağlıydı. Ancak üretim biçimi, yalnızca iktisadi bileşenine de indirgenemezdi; ideolojik bir yapıyla hukuki-siyasal bir yapıdan oluşan karmaşık bir toplumsal bütünlüğü simgeliyordu ve bu yapılar, son çözümlemede iktisadi temel tarafından belirlenmelerine rağmen, kendi özerkliklerine sahipti ve hatta sıralarıı geldiğinde iktisadi düzeyi de belirleyebiliyorlardı. Marxçılığı iktisadi yorumuyla sınırlandırma tehlikesine karşı Engels, birçok uyarıda bulundu (*Bloch'a mektup*, 21 eylül 1890).

Bu tez, marxçı gelenek içinde genellikle yanlış anlaşılan tezlerden biriydi; çünkü marxçı geleneğin sürdürücüleri (Kautsky, Bernstein, vb.), yalnızca iktisadi düzeye öncelik vererek, tarihsel maddeciliği yeni bir iktisat kuramına indirgiyorlardı. Oysa Marx'ın temel yapıtı olan *Kapital* (Das Kapital), bütünüyle onun iktisadi düşüncesini açıklamakla birlikte, bu işi klasik politik iktisadın bir eleştirisi aracılığıyla yapıyor ve iktisadı geniş ölçüde aşan kuramsal bir sorunsala yol açıyordu.

Marxçılara göre, kapitalist sömürünün ve sermayenin işleyişini, ancak ve ancak kapitalist üretim biçiminin eleştirel bir çözümlemesi ortaya koyabilirdi. Bu açıdan sermaye, bir şey olarak değil, bir süreç olarak ortaya çıkıyor ve emekçilerin sermaye tarafından sömürülmesine de bir yazgı değil, ama tüm toplumu yöneten ve üretim etkinliğiyle hem doğada bir dönüşümü, hem geçim araçlarının üretimini ve hem de artıemek sonucu üretilen artıdeğere el konmasını gerçekleştiren yinelemeli bir süreç yol açıyordu. Kapitalist üretim biçimi çözümlemesinin amacı, sömürüye kapitalizmin düzeltilebilecek bozukluklarının yol açmadıklarını, gelişme aşaması ne olursa olsun, kapitalizmin özünün sömürü, yani artıemeğe el koyarak artıdeğer üretmek olduğunu gözler önüne sermekti. Ancak marxçılara göre, kapitalist sömürünün bu işleme mekanizmalarının çözümlemesi, tek başına emekçilerin kurtuluş koşullarını ortaya koymaya yezmezdi. Marx'ın kuramının salt bilimsel yönüyle (artıdeğer kavramının keşfi) yetinmeyen marxçılık tanımı bundan kaynaklanır; aksi halde, marxçılığın eleştirel ve devrimci temeli gözden kaybolur Çünkü marxçı kuram, dinin, felsefenin, siyasetin ve politik iktisadın eleştirisiyle ortaya konmuştur. (→ DİYALEKTİK VE TARİHSEL MADDECİLİK.*)

• *Marxçılığın yazgısı: kuramlar ve uygulamalar.* Marx ve Engels'ten sonra marxçılık, her biri kendine göre bir katkıda bulunan ve belli bir uygulamaya yol açan bir izleyiciler dizisiyle gelişti. Karl Kautsky, sınıflar arasındaki hemen hemen otomatik çelişkilerin yoğunlaşması üzerine dikkat çekerek, işçi sınıfı örgütlerinin güçlendirilmesi yolunda bir strateji önerdi (*Der Weg zur Macht* [İktidar yolu], 1909). Lenin, partinin örgütsel yönü, merkeziyetçilik ve proletaryanın bilinçli kesimi (askeri bir disipline bağlı profesyonel devrimcilerden oluştuğu için, proletaryanın yalnızca bu bölümü komünist parti kapsamına giriyordu) üzerinde durdu. (*Ne yapmalı?* [Çto delat], 1903). Ekim devrimi'nden sonra askeri disiplin, "sendikaların askerileştirilmesi"ni savunan ve proletarya diktatörlüğünü ileri süren Troçki tarafından daha da yoğunlaştırıldı. Troçki, kuramsal katkısını oluşturan "sürekli devrim" temasını, ilk olarak *İtogi i Perspektivıy* (Bilanço ve olasılıklar) [1906] adlı kitabıyla ortaya koydu. Stalin'in kuramsal metinlerinde (*Leninizmin ilkeleri* [Voprosıy Leninizma, 1926]) açıklanan görüşleri de aynı çizgiyi, ancak dogmatik bir doğrultuda sürdürüyorlardı. Rudolf Hilferding, sanayicilerin yatırımlarında mali sermayenin önemini ve kapitalist üretim biçiminin emperyalizm çağında yeni fethedilen sömürgelerin tümüne yayıldığını ortaya koydu (*Finanzkapital* [Mali sermaye], 1910). Hilferding'in bu çözümlemesi, Lenin tarafından yeniden ele alınarak sistemleştirildi (*Emperyalizm, kapitalizmin en yüksek aşaması* [İmperyalizm, kakvıyssaya stadya kapitalizm, 1917]). İktidarı almaya yönelik proleter örgütlenmenin aşırı merkeziyetçi biçimlerine karşı savaşım vermekle birlikte, sermaye birikiminin büründüğü çeşitli biçimleri göstererek (*Sermaye birikiminin tarihsel koşulları* [Die Akkumulation des Kapitals, 1913]), Rosa Luxemburg da aynı sonuca vardı. Antonio Labriola, özü bakımından burjuva bir nitelik taşıyan her türlü felsefenin son çözüm ve gerçek tasfiyesi olarak maddeciliğin önemini ortaya koydu (*La concezione materialistica della storia* [Tarihsel maddecilik], 1896). György Lukács, emeğin kapitalist sisteminde yabancı ve yabancılaşmış emek olması gibi, işçi bilincindeki yabancılaşmanın da, devrime karşıt bir şeyleşme biçimi olduğunu ileri sürdü (*Geschichte und Klassenbewusstsein* [Tarih ve sınıf bilinci], 1923). Karl Korsch, devrimci hareketle onun burjuva bilim ve felsefe ötesindeki kuramsal dışavurumu arasında, yeniden diyalektik bir ilişki kurmaya çalıştı (*Marxismus und Philosophie* [Marxçılık ve felsefe], 1923). Antonio Gramsci, 1917 Rusyası'nın tarihsel koşullarına göre yeni tarihsel koşullara bağlı olarak, proletarya diktatörlüğü kavramının, proletaryanın daha iktidarı ele geçirmeden önce bir yönetici ve egemen sınıf rolü oynamaya başladığı bir "tarihsel blok" içindeki "proletarya hegemonyası" kavramı olarak genişletilmesini önerdi. Mao Zidong diyalektik kavramını, kendisine göre daha temel bir kavram olan ve ister halk içinde, ister sömürge halklarıyla emperyalist halklar arasında olsun, bütün savaşımlarda ortaya çıkan maddi ve ideolojik çelişme kavramı içinde yeniden ele aldı (*Çelişki üzerine* [Maodun İun, 1937]). Louis Althusser, marxçı devlet çözümlemesine "ideolojik devlet aygıtı" kavramını katarak, bu çözümlemeyi yeniden canlandırdı (1970).

MARXÇILIK-LENİNCİLİK a. Marx ve Lenin'den esinlenen siyasal teori ve pratik.

MARY (Jules), fransız yazar (Launois-sur-Vence, Ardennes, 1851 - Paris 1922), geniş kitlelere yönelik çok sayıda roman yazdı; bunlardan *Menfur Roje* (Roger-la-Honte, 1886), 1888'de tiyatroya uyarlandı. Dilimize çevrilen öteki başlıca yapıtları: *Bir tabanca darbesi* (1889), *Cazibeli* (1891), *Sefil çocuklar* (1907).

MARY KATHLEEN, Avustralya'da (Queensland) yer. Uranyum.

İNGİLTERE

MARY I TUDOR ya da **MARY I İNGİLTERELİ** (Greenwich 1516 - Londra 1558), İngiltere ve İrlanda kraliçesi (1553-1558), Henry VIII ile Catherine of Aragon'un kızı. Babasıyla annesinin boşanmalarından sonra, annesinin tarafını tuttu ve katoliklerin desteğini sağladı. Fakat durumu kısa zamanda zayıfladı ve annesi ile babasının evliliklerinin yasadışı oldu-

ğunu kabul ederek taç üzerindeki haklarından resmen vaz geçti. Edward VI döneminde yeni bir protestan tepkisi tehlikesiyle karşılaştı, ancak kuzeni Karl V'in müdahalesiyle zulümden kurtuldu. 1553'te, Northumberland, veraset hakkını elinden alarak Jane Grey'e vermeğe kalkıştı, fakat Mary'yi ele geçiremedi ve "arkadaşları"nca yalnız bırakıldı. Mary, tahta çıktı. Dünyaya küsen, erken yaşlanan ve aşırı bir güvensizliğe kapılan kraliçe, halkının duygularını anlayamadığından elindeki fırsatları boşa harcadı. Ocak 1554'te, İspanyalı Felipe II ile evlenmek niyetinde olduğunu açıkladı; bu haber, sir Thomas Wyat'ın ayaklanmasına neden oldu, ancak bu ayaklanma zalimce bastırıldı. Evlenme, 25 temmuz 1554'te gerçekleşti. Din alanında, Edward VI'nın koyduğu yasa 1553'te kaldırıldı. 1554'te protestan piskoposların yerleri değiştirildi, bu arada protestan din adamlarına baskı başladı. Mary'nin saltanatının sonuna kadar bu zulüm kurbanlarının sayısı 300'ü aştı. Bu yüzden kendisine "Kanlı Mary" adı takıldı. 1555'te Felipe II, Mary'yi bıraktı, ancak 1557'de geri geldi ve İngiltere'yi Fransa'ya karşı, Calais'nin kaybedilmesiyle (1558) sonuçlanan savaşa sürükledi. Mary, herkesçe terk edilmiş olarak öldü.

MARY MODENALI (Modena 1658 - Saint-Germain-en-Laye 1718), İngiltere kraliçesi (1685-1688), Este ailesinden Modena dükü Alfonso ile Laura Martinozzi'nin (Mazarin'in yeğeni) kızı. Geleceğin İngiltere kralı James II'nin karısı oldu (1673). Günah çıkardığı cizvit papazının etkisiyle, kocasını beceriksizce, İngiltere'de katolikliği himaye etmeye zorladı. Oğulları James Edward'ın doğuşu James II'nin kaçmasına neden olan ihtilale yol açtı.

MARY II STUART (Londra 1662 - *ay. y.* 1694), İngiltere, İrlanda ve İskoçya kraliçesi (1689-1694), James II ve ilk karısı Anne Hyde'ın kızı. 15 yaşında William III of Nassau ile evlendi ve ona karşı tüm yaşamına yön veren bir hayranlık duydu. 1688 devrimi yaklaşırken, kız kardeşi Anne gibi o da babasına cephe aldı. Convention Parliament, James II'nin tahttan çekilmesine karar verince (1689) kraliçe ilan edildi; kendi ısrarıyla kocası da tahta ortak edildi ve tek gerçek hükümdar (William III) durumuna geldi.

İSKOÇYA

MARY LORRAİNELİ (Bar 1515 - Edinburgh 1560), İskoçya kraliçesi. Guise dükü Lorraineli Claude'un kızı. Longueville dükü Orléanslı Louis II (öl. 1537) ile ve daha sonra, 1538'de İskoçya kralı James V ile evlendi. James V, kızları Mary Stuart'ın doğumundan (1542) kısa bir süre sonra öldü. Lorraineli Mary'in güç koşullar altında naibelik görevini yerine getirdi; Fransa'nın desteğiyle, katolikliği korudu. Ne var ki İngiltere ve Knox'un bağnazlaştırdığı halk tarafından desteklenen iskoç soylular sınıfı, naibenin öldüğü sırada tam bir ayaklanma durumundaydı.

MARY I STUART (Linlithgow 1542 - Fotheringay, Northamptonshire, 1587), İskoçya kraliçesi (1542-1567), James V ile Lorraineli Mary'nin kızı. Yedi günlükken kraliçe oldu, veliaht François ile nişanlandı (1548) ve Fransa'ya gönderildi, orada dayıları (Guise ailesi) tarafından yetiştirildi. 1558'de evlendiği Veliaht, 1559'da François II adıyla tahta çıktı ve bu durum Guiseler'in çok işine yaradı. Fakat, François 1560'ta, İskoçya'da soylularla presbiteriyenlerin isyanı zafere ulaştığı bir sırada öldü. Mary Stuart ilk krallığına dönmek zorunda kaldı (1561). Otoriter bir hükümdar ve koyu bir katolik olan Mary Stuart uzlaşmak zorunda kaldı; ama bu arada, ingiliz tahtı üstündeki haklarından vazgeçmeyeceğini ihtiyatsızca açıklarken, öç almaya hazırlanmaktan da geri kalmadı. 1565'te, katolik partisi lideri, ama presbiteriyenlerden çok kendi yakınları için tehlikeli, ahlaksız bir adam olan kuzeni Darnley lordu Henry Stuart ile evlendi. Bu yüzden, Moray ve Hamiltonlar tarafından yönetilen bir ayaklanma başladı, ama kolayca bastırıldı. Muhalefetin bütün hıncı, kraliçenin yarı fransız yarı italyan sekreteri Rizzio'nun üstünde toplandı. Rizzio'yu kıskanan Darnley, ona karşı düzenlenen komploda yer aldı ve Rizzio kraliçenin gözleri önünde öldürüldü (1566). Kraliçe bu olaydan çok sarsıldıysa da, suç ortaklarına ihanet eden kocasıyla geçici bir süre barıştı ve ondan bir oğul dünyaya getirdi (geleceğin James VI adıyla İskoçya ve James I adıyla İngiltere kralı). Fakat, kraliçe, anlaşıldığına göre, Darnley'in düşmanlarına -hemen hemen tüm İskoçya- karşı herhangi bir önlem almadı; bunlar, şubat 1567'de Darnley'i öldürttüler.

İki ay sonra, kraliçe Darnley cinayetinin belli başlı sorumlularından biri olan Bothwell'e gönlünü kaptırdı ve onunla evlendi. Bu aşk, İskoçya'da öfkeyle karşılandı ve genel bir ayaklanmaya yol açtı. Haziranda Carberry Hill'de yenilgiye uğrayan ve oğlu lehine tahttan feragat etmek zorunda kalan Mary Stuart, Lochleven'de bir adaya hapsedildi. Buradan kaçtı, yeniden silaha sarıldı, ancak Langside'da Moray tarafından kesin bir yenilgiye uğratıldı (1568) ve İngiltere'ye, rakibesi Elizabeth'in yanına sığınmak zorunda kaldı.

Önceleri kuşkuyla, ama aynı zamanda saygıyla karşılanan Mary Stuart, giderek Elizabeth için tehlikeli bir konuk olmaya başladı. Bu arada, büyük bir düşüncesizlikte bulunarak, ingiliz püritenlerin yok edilmesini diledikleri bir sırada, Elizabeth'e karşı düzenlenen birkaç komploya karıştı. Baştan sona sir Francis Walsingham tarafından kotarılan Babington komplosundan sonra yargılandı (1586) ve ölüme mahkûm edilerek idam edildi.

—İkonogr. Clouet'nin yaptığı sanılan güzel karakalem resimler, kraliçeyi, François II'nin genç karısı ya da beyaz yas giysisi içinde bir dul olarak gösterir (Chantilly ve Paris, Bibl. nat. ve Sainte-Geneviève kütüphanesi). Ayrıca, Mary Stuart'ın krallık koleksiyonlarında (Windsor, Hampton Court, Holyrood) ve Büyük Britanya müzelerinde (Edinburgh, Oxford) yağlıboya portreleri ile minyatürleri (Hilliard, I. Oliver) ve madalyaları vardır.

MARYA a. (dişi sığır, dişi koyun anlamında ar. *mariya*'dan). Damızlıktan çıkarılmış olan, beş yaşından büyük dişi koyun.
—Balıkç. *Marya ağı*, 3-4 kulaç eninde, altmış kulaç uzunluğunda gözleri köşeden köşeye 12-22 mm olan uzatma ağı.

MARYA FYODOROVNA, Rusya imparatoriçesi (Stettin 1759 - Petersburg 1828). 1796'da imparator olacak ve 1801'de öldürülecek olan grandük Pavel ile evlendi (1776).

MARYA FYODOROVNA, Rusya imparatoriçesi (Kopenhag 1847 - *ay. y.* 1928). Christian IX'un kızı. 1866'da geleceğin imparatoru Aleksandr III ile evlendi.

MARYLAND a. **1.** Maryland eyaleti kökenli amerikan tütünü. **—2.** Yüksek oranda bu tütünü içeren karışım.

MARYLAND, ABD'nin Atlas okyanusu cephesinde eyalet; 27 394 km^2; 4 781 468 nüf. (1990). Başkent *Annapolis.* Maryland, özellikle kıyı ovası ve Apalaş dağeteğinin uzantısı üzerinde yayılır; Batı Apalaşlar'a bağlı sırtları ve vadileri kesen bir hat oluşturur, hatta sıradağın batı yamacına bile taşar.

Kırsal göç ve işletmelerin sayısının azalması (1940'ta 42 000, 1980'de 17 000), tarıma, tütün, soya, meyve ve sebze üretimiyle süt hayvancılığında uzmanlaşma olanağı vermiştir. Sanayi kolları (besin, demir-çelik, petrokimya, makine sanayisi) Baltimore yerleşme alanında toplanmıştır. Batı hattında biraz madenkömürü (2 Mt) ve kereste (mobilya için) üretilmektedir. Balıkçılık, özellikle Chesapeake koyunda yapılmaktadır (istiridye, kabuklular). Kentsel nüfus, Baltimore dışında, Annapolis, Cumberland, Hagerstown gibi nüfusu 30 000 - 40 000 arasında olan küçük kentlere dağılmıştır.

—Tar. İngiltere kralı Charles I, bir bildiriyle (1632), Potomac ve 40. paralel arasındaki arazinin mülkiyetini George Calvert'in (bölgeyi ilk sömürgeleştiren) oğlu 2. Baltimore lordu Cecilius Calvert'e bıraktı; C. Calvert, kraliçe Henrietta-Maria'nın onuruna bölgeye Maryland adını verdi. Katolik olan Baltimorelular, dinsel hoşgörü ilkesini benimsediler ve bir çeşit meclisli meşrutiyet rejimi kurulmasına ses çıkarmadılar. İngiltere devrimi'nden (1688) sonra Maryland, bir vali tarafından yönetilen bir krallık sömürgesi oldu (1692). Ama kolonlar, ingiliz himayesinden hoşnut kalmadılar; Maryland, İngiltere'den kopan ve bağımsızlığını ilan eden (1776) ilk bölge oldu, daha sonra ABD Anayasası'nı benimsedi (1788) ve Washington'un federal başkent olmasını kabul etti. Amerikan iç savaşı (1861-1865) sırasında, Güney eyaletlerinden yana olan, ama çatışmada tarafsız kalan Maryland yine de orduların geçiş yolu ve çarpışmaların (Antietam, 7 eylül 1862) yapıldığı yer olmaktan kurtulamadı.

MARYUPOL, 1948-1990 yılları arasında **Jdanov,** Ukrayna Cumhuriyeti'nde liman kenti, Azak denizinin kuzey kıyısında yer alır; 517 000 nüf. (1989). Demir-çelik, gemi, hazırgiyim, besin sanayileri. Tarım aletleri yapımı.

MARYUT gölü, esk. **Marea** ya da **Mareotis,** Nil deltasında denizkulağı, Mısır'da, üzerinde İskenderiye'nin inşa edilmiş olduğu bir kıyı şeridiyle Akdeniz'den ayrılır. Antikçağ'da, Nil'e bağlı kanallarla beslenir ve İskenderiye'yle iç kesim arasında işlek bir su taşımacılığına olanak sağlardı. Kurutularak tarım alanı haline getirilen gölü İngilizler 1801'de, fransız askeri harekâtını engellemek için su altında bıraktılar. XX. yy. başından bu yana, komşu toprakların akaçlanmasını kolaylaştırmak ve kıyılarında tarım yapılmasını sağlamak (üzüm, turunçgiller, muz, sebze) için gölün su seviyesi tulumbalarla 2,5 m'ye indirildi, tuzlalar düzene sokuldu. *Maryut köyü*, denizkulağının G.-B.'sındadır.

MARZİ → MERZI

MAS, -ssı a. (ar. *maşş*). *Esk.* **1.** Emme, soğurma. **—2.** *Mas etmek* → MASSETMEK.

MASA a. (lat. *mensa*'dan). **1.** Bir ya da birden çok ayak ya da destek üzerine oturtulmuş bir tabladan oluşan mobilya. (Bk. *ansikl.* böl. Mobc.). **—2.** Üzerinde yemek yemek için yapılmış ayaklı mobilya. **—3.** Bir tamlayanla kullanıldığında, bir destek üzerine oturtulmuş ve çeşitli etkinliklere, oyunlara, uygulamalı işlere yarayan tabla: *Ping-pong masası. Bilardo masası.* **—4.** Kullanım bildiren bir tamlayanla, düz bir yüzeyi olan ayaklı mobilya: *Tuvalet masası. Ütü masası.* **—5.** Yemek yemek için, özellikle de bir restoranda düzenlenmiş masa: *Ev sahibi mükemmel bir masa hazırlamıştı. Restoranda dört kişilik bir masa ayırtmak.* **—6.** Aynı masada birlikte yemek yiyenlerin oluşturduğu topluluk: *Kalabalık ve neşeli bir masa.* **—7.** Kimi resmi dairelerle iş yerlerinde bir hizmetin yürütüldüğü yetkili makam: *Cinayet masası. Uzakdoğu masası.* **—8.** *Masa düzeni,* misafirlerden her birinin yerini belirleme biçimi. || *Masadan kalkmak,* masayı terk etmek, yemeğini bitirdikten sonra ya da bitirmeden masadan kalkıp gitmek. || *Masaya, sofraya oturmak,* yemek yemek için bir masanın çevresinde toplanmak. || *Yuvarlak masa* → YUVARLAK.
—Cerr. *Ameliyat masası,* hastanın yatırılmasına yarayan ve ameliyat sırasında bile kullanılması kolay bir kumanda mekanizması sayesinde, nasıl hasta olursa olsun istenen konuma getirmeyi sağlayan

eklemli masa.
—Cev. hazl. *Pnömatik masa*, kuru olarak çalışan ve gözenekli tablaları, kütleyi akışkanlaştıran ve hava içinde tortulaşmaya eşit bir hızla ayırmayı kolaylaştıran bir hava akımının geçmesine olanak veren sarsıntılı zenginleştirme masası. || *Sarsıntılı masalar*, masanın geniş yüzeyine yayılmış ince bir su tabakası içindeki tortulaşma ilkesinden yararlanan, ince cevherleri yıkama aygıtı. || *Yatar masa*, koşut olarak işleyen üst üste yerleştirilmiş bir dizi tabladan oluşan ve belli aralıklarla çalışarak çok ince parçacıkların gravimetri zenginleştirmesinde kullanılan aygıt. (Eğimli tablalar üst taraflarından beslenir ve cevherler, bu tablaların yüzeyi boyunca, azalan yoğunluklarına göre yerleştirilir Hafif ürün alt bölümden kaçar. Belli bir süre sonunda, tablalar yatırılır ve üzerleri kazınarak ağır ürün elde edilir.) || *Zenginleştirme masası*, sabit ya da hareketli tablalardan oluşan ve gravimetri zenginleştirmesinde kullanılan aygıt; bu tablalar üzerinde, ayrılacak cevher taneleri, bir su ya da hava akımı içinde yoğunluklarına ve biçimlerine göre dağılır. (Çalışma sürekli [sarsıntılı masalar, pnömatik masalar] ya da süreksiz [yatar masalar] olabilir.)
—Denizc. *Yalpalıklı masa*, yalpa etkisiyle kaymalarını önlemek için üzerine tabak çanağın tutturulabildiği (pimlerle) masa.
—Dy. *Kilitleme masası*, bir makas postasındaki kumanda levyeleri arasındaki kilitlemeleri gerçekleştiren mekanik düzeneklerin tümü.
—Elektroakust. ve Radyotekn. *Karıştırma masası*, HARMANLAMA* KONSOLU'nun eşanlamlısı.
—Gökbil. *Ekvatoral masa*, üzerine çeşitli gözlem araçları ya da ölçüm aygıtları yerleştirilebilen, ekvatoral çerçeveli düz taşıyıcı.
—İkt. *Masa operasyonu*, bir mali işlemi istedikleri sonuca ulaştırmak, bir şirketin hisse senedi ve tahvillerinin tümünü ya da bir bölümünü ele geçirmek vb. amaçlarla bir araya gelen bir grup iştirakçi ya da hisse senedi sahibi için kullanılan deyim.
—Kâğ. san. *Elek masası, formasyon masası*, DÜZ TABLA*'nın eşanlamlısı.
—Mobc. *Başucu masası*, dar ve yüksek, bir ya da birkaç bölmeli, yatağın yanında bulunan ve içine geceleyin gereksinim duyulabilecek şeylerin konduğu küçük mobilya. || *Tekerlekli masa*, tekerlekler üzerine oturtulmuş çift tablalı masa. || *Yazı masası*, üzerinde yazı yazmak için bir tablası ve değişik biçimde düzenlenmiş bölmeleri olan mobilya.
—Oy. *Bilardo masası*, üzerinde bilardo oynanan, çuhayla kaplı arduvaz masa. || *Oyun masası*, üzerinde oyun oynanan masa.
—Parapsikol. *Döner masa*, bazı koşullar altında yaptığı hareketler şifreli cevaplar olarak yorumlanan ve ispirtizmacılar tarafından ruhları sorgulamakta kullanılan masa. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Res. *Çizim masası*, yüksekliği ve eğikliği ayarlanabilen ve bir ağırlıkla dengelenen düz masa; sanayi çizimleri için kullanılır ve üzerine bir çizim aygıtı yerleştirilir.
—Tekst. *Apre* ya da *buharlama masası*, bezle kaplanmış bir keçenin arasından buhar yayan bir tabladan oluşan ve triko parçalarını ya da konfeksiyon mallarını aprelemede kullanılan masa. || *Kontrol masası* ya da *sehpası*, üzerinden kumaşların sürekli olarak geçtiği düşey bir tabla ile bu kumaşların sarıldığı bir silindirden oluşan ve kumaşları kontrol etmede kullanılan makine. (Tezgâhlardan çıkışta, dokuma işlemindeki eksiklikleri ortaya çıkarmayı ve terbiye işleminden sonra parçaların leke ve boyama ya da baskı hataları içerip içermediğini denetlemeyi sağlar.) || *Kumaş kesim masası*, hazırlanacak malları çeşitli öğeler halinde kesmek için, kumaş katlarının üst üste konularak yayıldığı büyük boyutlu masa. (Kumaş katları üst üste, elle ya da az çok karmaşık bir makineyle yerleştirilir.)
—Tiyat. *Masa başı çalışması*, bir temsilde rol alanların tümünün kendi bölümlerini okumak ve oynanacak metin üzerinde ortak bir görüş geliştirmek üzere bir araya geldikleri hazırlık aşaması. || *Aydınlatma masası*, kumanda tabloları ve cihazlarının yer aldığı masa. Sahneleme için gerekli olan tüm aydınlatmalar bu masadan yönetilir. (Elle çalıştırılan, elektrikli ve bilgisayarlı aydınlatma masaları vardır.)
—ANSİKL. Mobc. Romalılar ağaç, mermer ya da tunçtan çok çeşitli masalar kullanıyorlardı (tablası sfenks, hayvan başları, ejderhalarla süslü iki destek üzerine oturmuş gösterişli dörtköşe bir masa olan *cartibulum;* masif bir ayak üzerine oturmuş bir tabladan meydana gelen *monopodium;* üç ayaklı masalar; o dönemde bile görülen, açılıp kapanır ya da geçmeli masalar). Ortaçağ'da, hareketli ve sökülüp takılabilir olan masa, sıpalar üzerine oturtulmuş ve halıyla kaplı bir tabladan oluşuyordu. Rönesans döneminde, Romalılar'ın cartibulum'undan esinlenildi; bazen bir bağlama kuşağıyla yan destekleri birleştiriliyor ve tabla bir kemerle destekleniyordu. XVI. yy.'ın sonlarına doğru, geçmeli uzatma tahtaları olan,altı, sekiz, hatta dokuz ayaklı masalar yapıldı.
• *Yazı masası*. Sanayinin gelişmesi, ağaç ve maden kullanımını birleştiren, ancak her şeyden önce kullanışlılığı göz önüne alan pek çok yazı masasının ortaya çıkmasını sağladı. İki çekmece bloku üzerine oturmuş bir tabladan oluşan modern yazı masası, pek çok düzenleme düzeneğiyle donatıldı. Özelleştirilmiş pek çok yazı masası modeli vardır: normalden daha alçak olan daktilo masası; mobilyanın gövdesine giren yazı makinesi desteğiyle sekreter yazı masası; çizim masasını tamamlayan desinatör yazı masası vb.
—Parapsikol. *Döner masa*. Birkaç kişi, hafif bir masanın çevresinde oturarak ellerini, bastırmadan ve bazen serçeparmaklarıyla birbirlerine dokunacak biçimde, onun kenarına koyarlar. Bir süre sonra, masa kımıldamaya başlar; o zaman, masaya sorular sorulur ve o da bu sorulara, belli bir koda göre ayaklarını yere vurarak cevap verir. Masanın, ölülerin ruhları tarafından hareket ettirildiğini ileri süren ispirtizmacıların bu iddiası bir yana bırakılırsa, kolayca tekrarlanabilen bu olayın açıklaması henüz tartışmalıdır. Aslında, masanın hareketlerinin, hazır bulunanların bilinçdışı kas hareketlerinden doğduğu; masanın, bu kas hareketleri nedeniyle kımıldadığı halde kendi kendine kımıldar gibi göründüğü kabul edilir. Ancak bu açıklama iki bakımdan yetersiz kalmaktadır: bazı durumlarda, alınan cevaplar, başka kehanet yöntemlerinde olduğu gibi, katılanlarca bilinmeyen bilgileri içerir görünmekte ve kişilerin bilinçdışı kas hareketlerinde dile gelen, tam anlamıyla duyumötesi algı olaylarının sözkonusu olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir; başka bazı durumlarda ise, masanın hareketleri sanki görünür bir temas olmadan gerçekleşmekte ve olayın, hile dışında, psikokinetik bir nedeni olup olmadığı sorusuna yolaçmaktadır.

MASA, XVIII. yy.'da, La Caille tarafından keşfedilmiş, Güney gök kutbu'na yakın küçük takımyıldız. Bu takımyıldızda, yalnız en parlağı 5. kadirden olan sönük yıldızlar bulunur. Büyük Macellan* bulutu, bu takımyıldız ile Kılıçbalığı takımyıldızının üstünde yer alır. (→ GÖK haritası.)

MASABİH çoğl. a. (ar. *mişbah*'ın çoğl. *maṣābiḥ*). *Esk.* **1.** Meşaleler, kandiller, ışıklar. **—2.** *Masabih-i nücum*, yön bulmaya yarayan yıldızlar.

MASACCIO (Tommaso DI SER GIOVANNI, —denir), italyan ressam (San Giovanni Valdarno 1401 - Roma 1428). Çok genç yaşta Donatello ve Brunelleschi'nin çevresinde yetişti, 1422'de Floransa ressamlar loncasına yazıldı. Sanatı, resim alanında Floransa Rönesansı'nın kilit noktasını oluşturur. Işık ve gölgeyi biçimlerin hacimlerini belirtecek şekilde kullanarak ve figürlerin anlatım gücünü vurgulayarak, yeni bir insan bilinci yarattı. Resimlerindeki heykel katılığı, yanında çalıştığı ve hem yaradılış, hem üslup açısından kendisine benzemeyen Masolino* da Panicale'den çok, Giotto'yu çağrıştırır; bu sayede, Floransa'da S. Maria del Carmine kilisesi'ndeki Brancacci capellası'nı süsleyen fresklerin (1426-27) hangilerinin Masaccio tarafından yapıldığı belirlenebilmiştir: *Sadakaların dağıtımı, Yeryüzü cennetinden kovulan Adem ile Havva, Haracın ödenmesi, Hıristiyanlığı yeni kabul edenlerin vaftizi.* Sanatçının en ünlü yapıtı, Pisa'daki Carmine kilisesi için yaptığı (1426) bugün çeşitli müzelere dağılmış olan çokkanatlıdır (*Meryem Ana ile Çocuk İsa* Londra'da, *Çarmıha geriliş* Napoli'de, predella ise Berlin-Dahlem'dedir). Masaccio büyük bir olasılıkla Roma'da, S. Clemente kilisesi'ndeki Sacramento capellası'nın süslenmesinde de çalışmıştır (*Çarmıha geriliş*). Vakitsiz ölümüne karşın, tüm XV. yy. italyan sanatına egemen olmuştur.

MASAD a. (ar. *maṣ'ad*). *Esk.* **1.** Yukarı çıkacak yer; merdiven. **—2.** Aşama.

Floransa'da Santa Maria der Carmina Kilisesi'nde Masaccio'nun bir tablosu: *"Haraç Ödeniyor"*.

MASADAK sıf. (ar. *mā-* ve *ṣadak*, doğru olma'dan *ma-ṣadak*). *Esk.* **1.** Uygun bulunan, onaylanan, uygun. **—2.** *M-sadaka aleyh* "doğru olan şey üzerine" anlamında kullanılır.

MASÂDIR çoğl. a. (ar. *maṣdar*'ın çoğ. *maṣādır*). *Esk.* Fiillerden yapılan isimler.

MASAF, -ffı a. (ar. *maṣaff*). *Esk.* Taburu toplandığı, safların bulunduğu yer.

MASAF a. (ar. *maṣaff*'ın çoğl. *maṣāff*). *Esk.* **1.** Savaş, kavga. **—2.** Savaş alanı.

MASAHİF çoğl. a. (ar. *muṣḥaf*'ın çoğ. *maṣāḥif*). *Esk.* Kuranlar, mushaflar.

MASAİ a. Nilot dili; Masailer tarafında konuşulur (Kenya'nın güneyi, Tanzaniya'nın kuzeyi).

MASAİB çoğl. a. (ar. *muṣibet*'in çoğ. *maṣā'ib*). *Esk.* Belalar, felaketler, güçlükler.

MASAİD çoğl. a. (ar. *maṣʿad*'ın çoğl. *maṣāʿid*). *Esk.* Merdivenler, basamaklar.

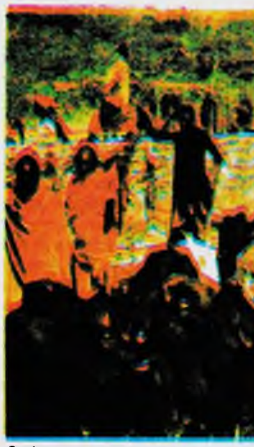
MASAİLER, Kenya ve Tanzaniya'da yaşayan Nil halkı (1989'da 312 500 kişi). Yalnızca göçebe çobanlıkla geçinen Masailer, savaşçı bir halktır. XX. yy.'ın başından başlayarak belli topraklara yerleştirildiler. Aile temel iktisadi birim olmayı sürdürdü. Tabakalaşma yaş sınıflarına göredir. Masailer'de sünnet, savaşçılar sınıfına geçişi belirler. Nil çevresi halklarının ayırtedici özelliği olan bu yaş sınıfları sistemi soya bağlıdır ve başlıca işlevi savaşa hazır disiplinli savaşçılar yetiştirmektir. Her biri kendi savaşçı topluluğuna sahip belli bir bölgeye yerleşmiş, seçilen ve görevden alınabilir bir şefin yönetimindeki kabilelere ayrılmışlardır; bu şefler, hayvan sürülerini ele geçirmek amacıyla öbür masai kabilelerine ya da komşu topluluklara akınlar düzenlerler. Masailer, babasoylu totemci klanlara bölünmüşlerdir. Hayvancılığın, Masailer'in yaşamında, hem iktisadi hem de dini bakımdan çok önemli bir yeri vardır. Hayvan varlığı, hukuki akrabalık yoluyla miras kalır; evlenme tazminatı hayvan olarak ödenir.

MASAJ a. (fr. *massage*). Vücut yüzeyine çeşitli manipülasyonlar uygulama esasına dayanan tedavi ve sağlık koruma yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl. Ted.)
—Reanim. *Dıştan kalp masajı*, hasta sert ve düz bir yere yatırıldıktan sonra, kollar gergin olarak el ayalarını göğüs kemiğinin üzerine koyup ve arkadaki omurga ile öndeki kaburga kafesi arasında bulunan kalbi sıkıştıracak biçimde yukarıdan aşağıya doğru basınç uygulayıp sonra aniden basıncı kaldırmayı öngören, acil reanimasyon yöntemi. || *İçten kalp masajı*, göğüs kemiği kesildikten sonra, doğrudan doğruya elle miyokart sıkılıp bırakılarak uygulanan kalp masajı. (1960'tan bu yana terk edilmiş bir yöntemdir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Zootekn. *Meme masajı*, koyunlarda ilk sağımdan sonra, yeniden süt gelmesini kolaylaştırmak amacıyla memeleri el ayasıyla tokatlama işlemi. (Masaj bitince sağıcı yağlı maddesi çok bol birkaç çekim daha süt sağar.)
—ANSİKL. Reanim. Beyin dokusu yeterli oksijen almadığı takdirde, 2 ya da 3 dakikanın sonunda, bir daha düzelemeyen lezyonlara uğrayabileceğinden oksijen azlığının acil olarak giderilmesi gerekir. Dış kalp masajı erişkinde dakikada 60 basınçlık bir ritimle yapılır ve ağızağıza yapay solunumla birlikte uygulanmadıkça bir yarar sağlamaz. Dıştan kalp masajının etkinliğini gösteren başlıca ölçütler göğüs kemiğine her basılışta uyluk atardamarında nabzın alınması, midriyazın kaybolması, deri ve mukozaların biraz daha pembeleşmesidir. Çocuklara tek elle, süt çocuğuna iki parmakla kalp masajı yapılabilir. Ritim dakikada 100 ila 120 itmedir.
Dıştan kalp masajı kaburga kırıklarına, hatta göğüs kafesinden kaburgaların kopmasına, pnömotoraks ve hemoperikarda yol açabilir.
Dıştan kalp masajıyla sağlanan dolaşım normal dolaşımın % 20 ila % 40'ını oluşturur.
—Ted. Masaj uygulaması fizyolojik esaslara dayanır: örneğin bir alana yapılan masaj, alttaki içorgandan gelen ağrıyı azaltır ya da ortadan kaldırır. Masajın deri damarlarında neden olduğu değişiklikler alttaki dolaşımın durumunu da değiştirir. Birikmiş sıvıların emilimini kolaylaştırmak için de masajdan yararlanılabilir. Kaslara yapılan masaj bir çalışmadan önce uygulanırsa, daha fazla kan hücumunu sağlayarak ve kasları hafifçe ısıtarak onları etkinliğe hazırlar ve kolaylaştırır. Masaj tekniğinde şu manipülasyonlara yer verilir: sıvazlama, ovuşturma, bastırma, yoğurma, sıkma, titreştirme, vurma.

MASAJCI a. Ted. Kinezilerapi uygulayan ve masaj yapan yardımcı sağlık personeli. (Eşanl. MASÖR.)

MASAKA, Uganda'da kent, yönetim bölümü merkezi, Victoria gölünün kuzey-batı kıyısı yakınında; 44 070 nüf. (1991). Karayolu kavşağı. Ticaret ve tarım merkezi. —*Masaka yönetim bölümü*, 21 300 km^2; 741 800 nüf.

MASAL a. (ar. *mesel*). **1.** Bütünüyle hayal ürünü olan, genellikle olağanüstü olaylara, zaman zaman da doğaüstü varlıklara (cin, peri, dev, ejderha vb.) yer verilen, olayları çoklukla belirli olmayan bir yerde (masal ülkesinde), belirli olmayan bir zamanda (evvel zaman içinde) geçen ve ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa anlatılarak sürüp giden bir anlatı türü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir ahlak dersi vermek için anlatılan alegorik öykü. (Eşanl. FABL.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—3.** Bir kimseyi kandırmak, kendini haklı göstermek amacıyla uydurulmuş sözler: *Bu masalı yutacağımı mı sanıyor? Geç, bu masalları.* **—4.** *Masal âlemi*, gerçekte olmayan, ancak masallarda görülebilecek, olağanüstü yerler için söylenir. || *Masal âleminde yaşamak*, gerçekleşmesi olanaksız şeyleri düşünerek, onların düşüyle yaşamak; masallara özgü güzel, olağanüstü renkli günler geçirmek. || *Masal gibi*, gerçekleşmeyecek, olmayacak biçimde: *O yaptıklarımız şimdi masal gibi geliyor bana.* || *Masal okumak*, inandırıcılıktan yoksun sözlerle karşısındakini kandırmaya, oyalamaya çalışmak.
—Mit. Antikçağ'dan kalma mitolojik anlatıların tümü.
—ANSİKL. Masalların büyük bir bölümü olağanüstü kişileri ve olayları konu edinir. Kahramanlarını yaşanan çevreden alan masallar da vardır. Ancak bütün masallar hayal ürünü ve uydurma olduklarını belli eden bir anlatıma sahiptir. Türk masallarında dinleyici üzerindeki bu yabancılaştırma etkisi tekerleme*lerle yaratılır. "Evvel zaman içinde...", "Bir varmış bir yokmuş..." gibi kalıplarla masalın çok eski bir zamanda, uzak bir yerde geçtiği belirtilmiş olur. "Az gitmiş uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş; bir de arkasına bakmış, arpa boyu yol gitmiş..." türünden kalıplar, anlatılanların gerçek dışı olduğunu vurgular. Masallarda insanların başından geçen olaylara cinler, periler, devler, ejderhalar vd. karışır. Olağanüstü olaylar meydana gelir: Güvercin silkinip genç kız olur, at uçar, balık konuşur vd. Birçok masal, saray ve çevresindeki yaşamla ilgilidir: Padişahın üç oğlunun ya da üç kızının serüvenleri sıralanır. Bu serüven çoğunlukla sevgiliyi elde etme yolundadır. En küçük şehzade ya da en küçük kız davranışlarıyla, iyi yürekli, özverili, akıllı olduğunu kanıtlar; güçlükleri yener, mutlu sona ulaşır. Bazı masallarda çiftçi, çoban, yoksul dul kadının kızı gibi halktan kişiler yer alır. Üvey oğul, ya da kız, çirkin keloğlan itilip kakılan ancak iyilikseverlikleri ve zekâlarıyla başarıya ulaşan kahramanlar olarak dikkati çeker. Kırık haramiler, cadı, köse, arap gibi masal kişileri kahramanlara kötülük eder; ancak Hızır, derviş ve hayvanların yardımıyla sonunda alt olurlar. Sözlü anlatı ürünü olan masal çok eski tarihlerden itibaren derlenip yazıya da geçirilmiştir. *Bin bir gece* (Ahmet Nazif çev., 1842), *Bin bir gündüz* (Ahmet Reşit çev., 1867 - 1871) masalları, *Ferec bad eş-şidde* (XV. yy.), *Tutiname* (bas. 1840), *Billur köşk masalları* (yay. Tahir Alangu, 1961), Yedi vezirler ya da Yedi âlimler hikâyesi diye de bilinen *Sindbadname* (yay. Ahmet Ateş, 1948) vd. türünden islam dünyasının masal kitapları arap ve iran toplumlarında olduğu gibi Türkiye'de de geniş okur topluluğu bulmuştur. Tanzimat'tan itibaren ise Batı'daki masal derlemelerinden (Charles Perrault, *Contes de ma mère l'Oye*, 1897; Grimm Kardeşler, *Kinder und Hausmärchen*, 1812-1815; Hans Christian Andersen, *Eventry fortalte for Børn*, 1835 vd.) çeviriler yayımlanmıştır. Sözlü gelenekte yaşayan türk halk masalları ise ancak XX. yy.'da derlenmeye başlanmıştır. Masalın taşıdığı söz zenginlikleri, halkın yaratıcılığıyla oluşmuş anlatım kalıpları bu derlemelerin bazılarında korunabilmiş (örn. P. N. Boratav), bazı ürünlerde ise derlemeyi düzenleyen yazarın kişisel anlatımı ön plana çıkmıştır (örn. E. C. Güney). Türk masallarını derleme yolunda ilk çalışmalardan biri macar türkoloğu İgnacz Kunos tarafından gerçekleştirildi (*Turkische Volksmärchen aus Adakale*, 1907). Ziya Gökalp (*Altın ışık*, 1923), Naki Tezel (*Keloğlan masalları*, 1936; *İstanbul masalları*, 1938; *Türk masalları*, 1971), Eflatun Cem Güney (*En güzel türk masalları*, 1948; *Bir varmış bir yokmuş* 1956; *Evvel zaman içinde*, 1957), Pertev Naili Boratav (*Zaman zaman içinde*, 1958; *Az gittik uz gittik*, 1969) gibi yazarların yapıtlarıyla çeşitli derlemelerde (*Gümüşhane masalları*, Dr Saim Sakaoğlu, 1973; *Erzurum halk masalları üzerine araştırmalar*, Bilge Seyidoğlu, 1975; *Elazığ masalları*, Umay Günay, 1975 vd.), folklor dergilerinde (*Türk folklor araştırmaları* vd.) yayımlanmış ürünle-

Scala

Sürülerin başında Masai çobanları.

rin sayısı 4 000'i aşmaktadır. Eldeki malzemeyi inceleyip kataloğa geçiren W. Eberhard ile P.N. Boratav (*Typen türkischer Volksmärchen*, 1953) türk masal tiplerinin sayısını 378 olarak belirlemişlerdir. Dünya masallarının toplam tip sayısı ise 2 500 olarak gösterilmektedir. Masal motiflerini Antti Aarne ile Stith Thompson'un sınıflandırmasına (*The Types of the Folktale*, 1928) göre inceleyen çalışmalar yapılmıştır (Dr. S. Sakaoğlu). Değişen kahramanlara karşılık sabit kalan işlevleri, ortak yapı özelliklerini belirleyen Vladimir Propp'un yöntemini (türkç. çev. *Masalın biçimbilimi*, 1985) tasnife uygulayanlar da vardır.

Hayali, düşsel bir anlatı olmanın yanı sıra, bir edebi tür kimliğine kavuşan masal türü (fabl), anlatıyla pratik ahlak dersini bize bir örnek olarak sunar. Şiir ya da düzyazıyla çoğu kez hayvanları ya da cansız varlıkları ele alır. Bu yanıyla da alegori çerçevesine girer. Böylelikle de, yani bilinçli ve hesaplı bir insanbiçimciliğe dayanması bakımından mitten ayrılır ve görüleni evrenselleştirmenin bir aracı olur ve karşılaştığımız pratik durumlar üzerine bir derse dönüşür. Bu alegori özelliği masalı oluşturan iki koşulu belirler: dersin konusu olan belirli olay uydurulmuş gibi görünmemeli ve her an karşılaşabileceğimiz sıradan bir olay gibi algılanmalıdır; ayrıca, bu olay evrenselliği değil, kendi ayrıcalığı belirtilebilecek şekilde anlatılmalıdır, çünkü herhangi bir genelleştirme bizi kesin sonuçlu, hükme dayanan bir ahlak dersine götürebilir. Anlatı ile ibret niteliğinin ilişkisi, her ne kadar bir anlatıdan birçok sonuca, birçok hükme varılabilirse de, aslında tek yönlüdür. Masal kendi anlatısının gücünü zayıflatır, kısa olmasının nedeni de budur: dolayısıyla ahlak verileri ister istemez kişileştirilecek ve alegoriyi değişik anlaşılmalara yol açabilecek biçimde aşmaya kalkışmaktan kaçınılacaktır. Her ne kadar ibret, ahlak dersi anlatının girişi ya da bağlanması ise de, anlatının kısalığı ve zayıflaması betimleyici ile öğreticinin tam bir dengeye varmasını sağlar. Masal demek bir bakıma bir bilmece de demektir. İbret ile anlatıyı birbirinden ayırmakla, anlatının kendi başına bağlantısız olarak okunmasına da olanak verir, dolayısıyla da okuyucunun verilen ahlak dersini kendi deneyimiyle keşfetmesini sağlar. Örnek göstermek, alegori, bütün bunlar bilinen bir şey üzerine, yani her varlığın ve her nesnenin görünüşte dolaysız olarak kavranılabilirliği üzerine birer oyundur. Hayvanların sahneye konması bu dolaysız yakınlığı sağlar. Bu özellikleriyle masal, atasözünden ve meselden ayrılır, ama onlarla tarihsel bir bağlantı içindedir. *Pancatantra* (Beş kitap) adlı hint masal derlemesi, sanskritçe yazılmış ve *Bidpai masalları* olarak arapça çevirisiyle yayılmıştır. Aisopos masallarının kökeninde İ.Ö. VI. yy.'da Asur-Babil'de doğan ve bütün Doğu dünyasına yayılan *Ahikar masalı* vardır. Bu yapıt her biri gerçek birer masal olan bölümlerle son bulan bir anlatıdan oluşur. Yunanlı masalcı Babrias bu bağlantıyı şöyle belirtir: "Masal eskiden Ninus ve Bel dönemlerinde yaşayan Suriyeliler' in bir buluşudur. Ama Yunanlılar'a ilk masalları anlatan bilge Aisopos'tur." Aisopos hakkında hiçbir bilgimiz yok. Düzyazıyla yazdığı kısa anlatıları (Herodotos ile Aristophanes bunları biliyorlardı), birçok katkıyla ve bir de Aisopos efsanesiyle zenginleşmiştir: bilindiği gibi Aisopos, efsaneye göre, biçimsiz vücutlu, ama özgür ve bilgili bir insandır ve gene bilindiği gibi, bir ahlak hocasının da böyle olması gerekir. Kişilerini hayvanların oluşturduğu masallar islam dünyasında geçerli ahlak kurallarının, din ve tasavvuf görüşlerinin dile getirilmesi kadar eğlendirici yönüyle de bir çok yapıta konu edinilmiştir. Bidpai masallarından kaynaklanan *Hümayunname*, Sadi'nin *Gülistan*, *Bostan* yapıtları, Mevlana'nın *Mesnevi*'si gibi kaynaklarda türlü hayvan masalları yer alır. Attar'ın *Mantık üt-tayr*'ı bütün kişileri hayvanlar olan tasavvufi içerikli bir mesnevidir. *Tutiname* gibi bazı masal derlemelerinde kişiler arasında hayvanların da yer aldığı görülür. Türk halk masalları arasında hayvanların kendi aralarında geçmiş olayları yineleyenler bulunduğu gibi hayvanların insanlar arasında serüvenlerini, onlarla ilişkilerini dile getirenler de vardır. Örn. "Ayağına diken batan karga" masalı.

MASALCI a. **1.** Masal anlatan, yazan ya da okuyan kimse. **—2.** Düşsel şeyler anlatan ya da yalan söyleyen kimse.

MASALI sıf. Masası olan ya da masası, belirtilen sayıda ya da nitelikte olan: *Yedi sekiz masalı bir pastane. Tahta masalı bir kır kahvesi. Yuvarlak masalı bir yemek takımı.*

MASALIMSI sıf. Masala benzeyen, masalı andıran; masalsı: *Masalımsı bir öykü. Romanda masalımsı bölümler var. Masalımsı bir film.*

MASALİH çoğl. a. (ar. *maṣlaḥat*'ın çoğl. *maṣāliḥ*). *Esk.* İşler, hususlar, meseleler: *Ashab-ı masâlih, erbab-ı masâlih* (devlet dairelerinde işi olanlar).

Masallar *(Eventyr, fortalte for Børn)*, H. C. Andersen'in 1835'ten 1872'ye kadar birçok kitap halinde yayımlanmış yapıtı. Andersen, yeniden ele alıp işlediği folklor temalarının *(Büyük Claus ve Küçük Claus)*, iskandinav efsanelerinin *(Perili tepe* vb.), edebiyat kaynaklarının *(İmparatorun yeni elbiseleri)* yanı sıra, az çok özyaşamöyküsel *(Çirkin ördek yavrusu, Küçük denizkızı)* ya da yoksullara *(Kibritçi kız)*, hayvanlara *(Bülbül)*, nesnelere *(Çaydanlık, Kurşun asker)* söz hakkı tanıyan yepyeni masallar yarattı.

"Andersen Masalları"nın, Danimarka dilinde yapılmış baskısının kapağı.

Masallar, Charles Perrault'nun, 1697'de *Histoires ou Contes du temps passé* adıyla yayımlanan yapıtı. Yazarın oğlu Perrault d'Armancour'un imzasıyla ve *Contes de ma mère l'Oye* adıyla da yayımlanan kitapta düzyazı öyküler *(Uyuyan güzel, Kırmızı başlıklı kız, Mavi sakal, Çizmeli kedi, Külkedisi, Parmak çocuk)* ile manzum öyküler *(Eşek derisi)* bir arada bulunur. Bu masallarda görülen zalimlik öğesi, sözlü ya da yazılı geleneksel halk hikâyelerindeki acımasızlığın aktarılmasından başka bir şey değildir. Masallarda, fantastiği gündelik hale getirerek, sergilemelerden çok anımsamalara ağırlık veren bir anlatı tekniği sayesinde, korku, olağanüstü ve içtenlik gibi öğeler ustaca dengelenir. Öte yandan, kimi üstü örtük anıştırmalar birtakım hınzırlıklar taşır ve yapıtın başarısında oldukça büyük payı vardır.

Masallar, La Fontaine'in yapıtı. A. Gide' in "bir kültür mucizesi" olarak nitelendirdiği bu masallar, hem geçmişten kalma bir miras, hem de katıksız bir yaratıdır. La Fontaine hikâyelerinin malzemesini, Aisopos, Phaedrus ya da Bidpai'den aldığından konularının hemen hemen hiçbiri özgün değildir. 1660'ta başladığı *Fables choisies mises en vers* (şimdiki I'den VI' ya kadar olan kitaplar), François Chauveau tarafından resimlenerek 1668'de yayımlanmıştır. La Fontaine'in masallarından çıkarılacak ders "demir çömleğe karşı toprak çömlek" türünden basit, yaşanabilirliği olan, deneyler sonucu varılmış yargılardır. 1678 ve 1679'da yayımlanan *Fables nouvelles et autres poésies*'de (VII'den XI'e kadar olan kitaplar) konular yenilenmiştir, "gelişme"si daha geniş, daha özgün ve daha az insanmerkezcidir. Toplumsal betimleme daha ayrıntılı ve daha acımasızdır. Moda öğretiler, olabilecek en hafif ve en mükemmel nazım tekniğinin özüne girmiştir. Bu arada verdikleri ders de gelişmiştir. Masallar artık yüksek erdemi öğütleyerek sonuçlanmaz, çoğunlukla gücün ve kurnazlığın, hakka ve dürüstlüğe baskın çıktığını ortaya koyar: bu da, La Fontaine'in ahlaksızlıkla suçlanmasına neden olmuştur. Oysa bu masallar temel direği *Discours à Madame de La Sablière* ("Hayvanların ruhu üzerine") olan bir bütündür. 1694'te *Fables choisies* (XII. kitap) çıktı. *Contes*'un halk tarafından tutulmasından hemen sonra, yazar bu kitabında, özellikle de "Yargıç, konuksever ve yalnız adam" masalında, bir bakıma manevi bir vasiyet yapar.

MASALSI sıf. Masal niteliğinde, masala özgü: *Masalsı şeyler yazmak. Kasabanın garip atmosferi yaşadıklarımıza masalsı bir yan katıyordu.*

MASAMSI sıf. Jeomorfol. Düzeni tektonik hareketlerle fazla bozulmamış tortul arazilerde, değişken dirençli katmanların sırayla dizildiği jeolojik bir yapı için kullanılır. (Bu tür yalın yapıların karşılığı dik yamaçlarla sınırlanmış düz topografyalardır [platolar ya da ovalar].)

MASAN, Güney Kore'de liman kenti, il merkezi, Kore boğazı ve Cinhe koyu kıyısında; 496 639 nüf. (1990). Serbest sanayi bölgesi; elektrikli ve elektronik gereçler yapımı, balıkçılık, metalürji, tekstil, besin sanayileri.

MASANDEM → MUSANDEM.

MASÂNİ çoğl. a. (ar. *maṣnaʿ*'nın çoğl. *maṣāniʿ*). *Esk.* Sarnıçlar, mahzenler.

MASANİELLO (Tommaso ANIELLO, — denir), napolili devrimci (Napoli 1620 -ay. y. 1647). Meyvelerin vergilendirilmesi üzerine ispanyol kral naibi Arcos'a karşı düzenlenen bir ayaklanmanın (1647) başına geçti, kente egemen oldu. Kral naibini kendisiyle pazarlığa oturmak zorunda bıraktı, ama kısa bir süre sonra arkadaşları tarafından öldürüldü.

MASANOBU → KANO MASANOBU.

MASANOBU OKUMURA, japon estamp ustası ve yayımcı (Edo 1686 - 1764). Boyutları ve konuları (özellikle kadınlar, kabuki aktörleri) çeşitlendirerek, çokrenkli estampın gelişmesine katkıda bulundu. Kuşkusuz batı resminden esinlenen perspektifli estamp *uki-e*'yi icat etti.

MASAR ya da **MASARA** a. (ar. *maʿṣar*, *maʿṣara*). *Esk.* **1.** Üzüm, zeytin, susam vb.'nin sıkıldığı yer. **—2.** Helva ve tahin yapılan yer.

MASAR, Osmanlı devletinde kameri aylardan muharrem, safer, rebiülevvelin ilk harflerinden oluşturulan ve yeniçerilere verilen ilk üç aylığı belirten kısaltılmış terim. (On iki ayın öteki üçer aylıkları için, "recec", "reşen" ve "lezez" terimleri kullanılırdı.)

MASARA a. Olta ipinin bobine düzgün ve dengeli biçimde sarılmasını sağlamak için çark üzerine yerleştirilen düzenek.

MASARA → MASAR.

MASARİ çoğl. a. (ar. *mısra*ᶜ'nın çoğl. *maṣārī*ᶜ). *Esk.* Dizeler, mısralar.

MASARİDAE a. *Masarıs, Celonites,* vb. cinsleri içeren zarkanatlılar familyası. (*Masaridae* familyasının üyeleri yabanarılarına benzerler; yalnız yaşarlar; yuvalarını bal ve çiçektozuyla oluşturdukları bir çeşit hamurla yaparlar.)

MASARİF çoğl. a. (ar. *maṣraf*'ın çoğl. *maṣarif*). *Esk.* **1.** Giderler, masraflar. **—2.** *Masarif-i daime,* daimi, sürekli giderler. ‖ *Masarif-i muvakkate,* geçici giderler. ‖ *Masarif-i müteferrika,* çeşitli giderler. ‖ *Masarif-i seneviye,* yıllık giderler ‖ *Masarif-i şehriye,* aylık giderler ‖ *Masarif-i zaide,* fazla giderler. ‖ *Masarif-i zatiye,* özel, kişisel giderler.

—İsl. huk. *Masarif-i miras,* bir mirastan pay alacak mirasçılar. ‖ *Masarif-i vakf,* bir vakfın gelirlerinin harcanacağı yerler.

MASARİKA a. (yun. *mesenterion*'dan ar. *masarika*). MEZENTER'in eşanlamlısı.

MASARİS a. Afrika'da yaşayan yabanarısı cinsi. (Uzun duyargalarının ucu topuzludur. *Masaridae* familyasının örnek tipi.)

MASARYK (Tomás Garrigue), çek devlet adamı (Hodonín 1850 - Lány şatosu, Prag yakınında, 1937). Prag Üniversitesi'nde felsefe profesörü oldu (1882). Küçük bir parti olan "gerçekçi" partiyi kurdu ve onu Viyana Reichsrat'ında temsil etti. 1914'te ülkesinden ayrıldı. Paris'te Çekoslovak ulusal komitesi'ni kurdu ve Avusturya-Macaristan'ın bölünmesine katkıda bulundu. 1918-1935 arasında ilk Cumhurbaşkanı oldu ve kişisel eylemiyle siyaset yaşamına büyük etkide bulundu. 1935'te sağlık nedeniyle istifa etti. Önceleri olguculuktan etkilendi; daha sonra anglosakson düşüncesine yakın bir pragmatik sosyolojiye eğilim gösterdi. Kitaplarında, *Jan Hus* (1896) ve *Karel Havlícek* (1896) gibi monografilerinde, Bohemya'nın düşünsel geleneklerine dayalı hümanist bir demokrasi modeli geliştirdi. Sosyalizmden yanaydı, 1898'de yazdığı yapıtında marxçılık ve daha sonraları komünizm konusunda kararsız olduğunu gösterdi. *Svĕtova revoluce za valku a ve valce* (1925) adlı yapıt, hem Birinci Dünya savaşı sırasında çekoslovak direnişinin önderi olarak kişisel eyleminin anlatısı, hem de dünyanın siyasal, felsefi ve edebi durumunun bir panoramasıdır. *Athenaeum* (1883-1893) ve *Naše Doba* adlı dergilerin kurucusu olan Masaryk, yurttaşlarının alman düşüncesinin egemenliğinden kurtulmasına yardımcı olmuştur.

MASARYK (Jan), çek siyaset adamı (Prag 1886 - *ay.y.* 1948). Tomás Garrigue Masaryk'in oğlu. Münih konferansı'ndan sonra Londra büyükelçiliği görevinden (1925-1938) istifa etti. Temmuz 1940'ta Londra'daki sürgün hükümetinde Dışişleri bakanı oldu. Prag'da, Fierlinger ve Gottwald hükümetlerinde "partisiz" bakan olarak aynı görevi korudu (1945-1948). Şubat 1948 "Prag darbesi"nden sonra da hükümette kaldı, ama 10 martta intihar etti.

MASAT a. (ar. *mişhaz*'dan). *Esk.* Bıçak bilemeye yarayan çubuk biçiminde çelik alet.

—Deric. Sepicilerin, yolma ve etleme bıçaklarını keskinleştirmek için yararlandıkları badem biçiminde, çelikten yapılmış saplı araç.

MASATENİSİ a. Bir file ile ortadan ikiye ayrılmış masa üzerinde raketler ve bir top ile oynanan ve tenise benzeyen oyun. (*Masatopu, pingpong* da denir.)

—ANSİKL. Masa 0,76 m yüksekliğinde, 1,52 m eninde ve 2,74 m boyunda, yeşil renklidir. Oyunda amaç, 15,25 cm yüksekliğindeki filenin üzerinden topu (çevresi 11,43-12,06 cm, ağırlığı 2,40-2,53 g ve selüloitten yapılmıştır) raketle aşırmaktır. Oyun kuralları, alan tenisininkine benzer. 21 sayılık (20 ve daha sonraki beraberliklerde set kazanmak için rakibe iki sayı fark yapmak gerekir) 3 ya da 5 set üzerinden oynanır. Karşılaşmalar bireysel ya da eşli (karışık) ikişer erkek, ikişer bayan ya da bir erkek bir bayan olarak da oynanır.

MASATEPE a. Coğ. MESA'nın eşanlamlısı.

MASATIB çoğl. a. (ar. *maṣṭaba*'nın çoğl. *maṣāṭıb*). *Esk.* **1.** Sedirler, yataklar. **—2.** Meyhane peykeleri.

MASATOPU → MASATENİSİ.

MASAYA, Nikaragua'da kent, Nikaragua ve Managua gölleri arasında; 74 946 nüf. —*Masaya yönetim bölgesi,* 600 km²; 149 015 nüf.

MASBAH a. (ar. *maṣbaḥ*). *Esk.* Tan yeri, tan zamanı.

MASBATE, Filipinler'de ada, Visayalar öbeğinde; 4 048 km²: 492 900 nüf. Merkezi *Masbate* (31 600 nüf.). Pirinç, mısır ve hindistancevizi başlıca tarım ürünleridir. Sığır yetiştiriciliği. Altın ve bakır yatakları.

MASBÛ sıf. (ar. *maṣbū*ᶜ). *Esk.* Kendini beğenmiş, kibirli.

MASBUĞ sıf. (ar. *ṣıbġ*'dan *maṣbūġ*). *Esk.* Boyanmış, boyalı.

MASCAGNİ (Paolo), italyan anatomi uzmanı (Castelletto, Siena, 1752 - Floransa 1815). Siena, Pisa ve Floransa'da profesörlük yaptı; 1787'de lenfler üstüne yetkin bir ikonografi yayımladı.

MASCAGNİ (Pietro), italyan besteci (Livorno 1863 - Roma 1945). *Cavalleria* rusticana* (1890) adlı operasıyla ünlendi. 1902'den sonra kendini, tümüyle besteciliğe ve orkestra yöneticiliğine verdi. Gerçekçi operanın önde gelen temsilcilerinden olan Mascagni, sözü edilen ünlü operası dışında özellikle *l'Amico Fritz* (1891), *I Rantzau* (1892), *le Maschere* (1901), *Amica* (1905), *Parisina* (1913), *Lodoletta* (1917), *Il Piccolo Marat* (1921), *Nerone* (1935) gibi operalar ve operetler (*Si,* 1919), bir senfoni, senfonik şiirler, bir *Requiem,* bir kantat ve melodiler besteledi.

MASCAREİGNES adaları, Hint okyanusu'nda Réunion ve Mauritius adasıyla, Rodrigues ve Agalega adalarından oluşan takımadanın eski adı. (Bu ad 1505'te Réunion'u bulan portekizli gemici Pedro de *Mascarenhas*'tan gelir.)

MASCARENHAS (Brás Garcia DE), portekizli şair (Avô, Coimbra, 1596 - *ay. y.* 1656). Serüvenlerle dolu gençliğinde, Brezilya'ya gitti, orada Hollandalılar'a karşı savaştı. Portekiz'e dönüşünde, 1640'taki bağımsızlık savaşında etkin bir rol oynadı. İtalyan efsanesinden etkilenmiş epik şiiri (*Viriato Trágico,* 1699) özyaşamöyküsel öğelerle doludur ve ateşli bir üslupla yiğitçe savaşım ve eylemleri anlatır.

MASCARENHASİA a. Madagaskar kökenli ağaççık. (Yaprakları karşılıklı ve bütün çiçekleri küçük ve yaprakların koltuğunda topludur. Dört türünden bir çeşit kauçuk elde edilir. Zakkumgiller familyası.)

MASCHERATA a. ("maskeli" ya da "maskeli eğlence" anlamında ital. sözc.). XVI. yy.'da, özellikle Floransa'da Medici sarayında düzenlenen geçit törenleri, gösteriler ya da balolarda seslendirilen çok sesli yapıt. (Yalın ve popüler üslubuyla *frottola*'ya ve *villanella*'ya benzerdi. G.D. del Giovane, F. Corteccia, O. Vecchi, A. Gabrieli gibi bestecilerin bu türden yapıtları vardır.)

MASCHERİNİ (Marcello), italyan heykelci (Udine 1906 - ? 1983). Önceleri somut konuları işledi (*İkaros,* 1933); savaştan sonra, biçimlerde, hayal gücünü zorlayan, incelikli basitleştirmelere yöneldi (*Çölde ses,* 1968).

MASCHERİNO (Ottaviano), italyan mimar (Bologna 1524 - Roma 1606). Önceleri resimle uğraştı. Manierismo akımına bağlı bir mimar olarak, Bologna'da (villa Guastavillani, 1575'e doğr.), özellikle de Roma'da çalıştı. Quirinale'deki S. Spirito in Sassia kilisesi'nin yapımına katıldı, S. Maria della Scala'yı tamamladı ve 1594'ten sonra, XVI. yy. sonunu belirleyen tarzı ve temaları (elips biçimli planlı yapılar) zarif ve özgün bir biçimde geliştirerek, S. Salvatore in Lauro'yu yeniden inşa etti.

MASCON a. (ing. *mascon, mass concentration*'ın kaynaşmasından). Astrofiz. ŞİŞKİNLİK'in eşanlamlısı.

MASCOUCHE, Kanada'da kent, Québec'te, Montréal'in K.'inde; 14 300 nüf.

MAS-D'AZİL, Ariège (Fransa) kanton yönetim merkezi, Arize ırmağı büklümlerinden birinin kıyısında, Plantaurel sıradağının eteğinde; 1 404 nüf. Mobilyacılık. 1266'da kurulan bu tahkimli kent, Reform hareketinin önemli merkezlerinden biriydi. Kentin G.'inde yükselen Plantaurel'i bir boğazdan geçerek aşan Arize, ilginç mağaralar oluşturmuştur. Bu mağaralar, ilk hıristiyanlar, katarlar ve protestanlar tarafından sığınak olarak kullanıldı. Bunlardan biri, yukarı ve son Madeleine dönemlerinde birçok yerleşmeye sahne olmuştu. Madeleine döneminden sonraki dönemlerden kalma, üst yontmataş sanayileriyle bu devir arasında bir geçiş dönemi oluşturan avadanlıklar bulunmuştur.

MASDEVALLİA a. Tropikal Amerika dağlarında yetişen epifit orkide. (100'den fazla türü vardır; garip biçimdeki parlak renkli çiçekleri için süs bitkisi olarak yetiştirilir.)

MASDUK sıf. (ar. *maṣdūḳ*). *Esk.* **1.** Doğrulanmış, doğru söz için kullanılır. **—2.** Ortaya çıkarılmış, kanıtlanmış gerçek için kullanılır.

MASDUR sıf. (ar. *maṣdūr*). *Esk.* **1.** Gönderilmiş, yollanmış. **—2.** Göğsü ağrıyan.

MASE a. (alm. *Masse*). **1.** Elde edilmek istenen seramik tipine (gre, fayans, porselen) göre seçilen çeşitli malzemelerin (kil, kum, kuartz, feldispat vb.) değişik oranlarda karıştırılmasıyla elde edilen seramik çamuru. (Bak. *ansikl.* böl.) **—2.** *Sert mase, yumuşak mase,* zaman zaman sert porseleni ya da yumuşak porseleni tanımlamak amacıyla kullanılan bu deyimler daha çok, çelikle çizilebilen ya da çizilemeyen sırları belirtir. ‖ *Mase mase üstüne* ya da *uygulama masesi,* ÇÖMLEKÇİ* ÇAMURU'nun eşanlamlısı.

—ANSİKL. Seram. Ezme, elekten geçirme, işleme ya da makineyle yoğurma gibi bir dizi art arda işlemden sonra elde edilen homojen karışıma katılan sıvıyla (su ya da çözündürücü) mase istenilen kıvamı bulur: çekime elverişli yumuşak mase; dökümde kullanılan sıvı mase; prese uygun kuru ya da yumuşak mase.

MASEBAK sıf. (ar. *mā-* ve *sebāḳ,* geçme'den *mā-sebak*). *Esk.* Geçen şey, eskiden olan şey için kullanılır.

MASEFİELD (John), ingiliz yazar (Ledbury, Herefordshire, 1878 - Abingdon yakınında 1967). Donanmayı terk ettikten sonra ABD'ye gitti. Baladlarını topladığı yapıtları (1902, 1903, 1910) onu, bazen katı bir gerçekçilikteki anlatıya dayalı şiirlere ve şiirsel dramlara yöneltti (*The Tragedy of Nan,* 1909; *End and Beginning,* 1933). Bir din değiştirme öyküsüyle (*The Ever-lasting Mercy,* 1911) üne kavuştu. Racine'den uyarlamalar yaptı ve tiyatro yapıtları (*Tristan and İsolt,* 1927) yazdı. Küçük insanlara duyduğu yakınlık, Conrad'dan esinlenen "edebi" bir düzyazıda Chaucer ya da Kipling'i anımsatır. Kızılhaç'ta görev yaptı, Birinci Dünya savaşı sırasında Fransa'da hizmet etti ve konusunu bu savaştan alan bir kitap kaleme aldı (*Gallipoli,* 1916). Çocuklar için masallar (*The Mid-*

NYT

Tomás Garrigue Masaryk

night Folk, 1927; *The Box of Delights*, 1935) yayımladı. 1930'da şiir dalında ödül kazandı, şiir çalışmalarını sürdürdü (*The Bird of Dawning*, 1933; *The Bluebells and Other Poems*, 1961; *Grace before ploughing*, 1966) ve üç tane de özyaşamöyküsü (*In the Mill*, 1941; *New Chum*, 1944; *So long to learn*, 1952).

MASEGNE (Jacobello ve Pier Paolo **Dalle**) → DALLE MASEGNE.

MASESİLLER. Esk. coğ. Batı Numidia'da (bugünkü Muluya ve Krumirye arasında) yaşayan göçebe halk. En ünlü kralları Syphax'tı.

MASELEF sıf. (ar. *mā-* ve *selef*'ten *mā-selef*). *Esk.* Geçmiş, önceki.

MASER a. (ing. *Microwave Amplification by Stimulated Emission of Radiation* sözcüklerinin başharflerinden kısaltma). Uyarılmış elektromanyetik ışıma yayımıyla mikrodalgaları yükselten aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Gökbil. *Kozmik maser*, gelişmiş yıldızların kabuklarından ya da oluşum halindeki yıldızların çevresindeki gaz ve toz kümelerinden kaynaklanan molekül çizgilerini yayımlayan doğal maser.
—ANSİKL. Atomların ve moleküllerin enerjisi bir dizi düzeyde kuvantalanır. Normal halde (termodinamik denge) bir gazdaki atomların (ya da moleküllerin) nüfus dağılımı Maxwell-Boltzmann yasası'na göre düzenlenir Bu yasaya göre yüksek bir düzeyin (2 düzeyi) nüfusu alçak bir düzeyin (1 düzeyi) nüfusundan daha düşüktür. Maser olayının ilkesi, atomları (ya da molekülleri) alçak enerji düzeylerinden yüksek enerji düzeylerine doğru "pompalayarak" bu denge halini bozmaya dayanır. 2 yüksek düzeyinin aşırı nüfusundan dolayı, gaz, 2 → 1 geçişine karşılık gelen frekansta yayımlanan ışınımı yükseltici bir rol oynar. Maser ilkesinin dayandığı, bu indüklenmiş (ya da uyarılmış) yayım olayı, gaz bir rezonans boşluğuna kapatılarak elde edilir.
Maser, radyogökbilimde, radyokaynaklardan gelen, son derece zayıf işaretleri algılama sistemine bağlı mükemmel bir yükselteç olarak kullanılabilir. Maserden, salınım üreteci olarak da yararlanılabilir; bu durumda, özellikle atom saat*lerinin yapımında kullanılan, kararlılığı üstün nitelikte bir frekans etalonu elde edilir.

Maserati, Maserati kardeşler tarafından 1925'te Bologna'da kurulan italyan otomobil imalat firması. Bu firmanın imal ettiği yarış otomobilleri, 50'li yıllarda birçok yarış kazanmıştı.

MASERA a. (fr. *macérat*). Eczc. Maserasyon yoluyla hazırlanan homeopatik preparat. Gliserinin ya da çeşitli yağların bitkisel ve hayvansal maddeleri çözücü etkisiyle elde edilir.

MASERASYON a. (fr. *macération*). Bitki patol. Bitkilerde çeperi oluşturan yapıların bozulma sendromu.
—Kad. doğ. *Dölüt maserasyonu*, ölmüş ve birkaç gün boyunca dölyatağı içinde kalmış dölütün geçirdiği değişikliklerin tümü.
—Patol. Suda ya da nemli pansumanlar altında uzun süre kalan deri ve derialtı dokularının geçirdiği değişikliklerin (yumuşama, üstderi ayrışması) tümü.
—Şarapç. Şıranın uzun süre üzümün katı kısımları ile temasta kalması.

MASERATÖR a. (fr. *macérateur*). **1.** Damıtımevlerinde tohumların, pancar yongalarının ve üzüm cibresinin bastırıldığı kazan. **—2.** Biracılıkta ve damıtımevlerinde şıranın basınç altında pişirildiği ya da şekerlendirildiği kapalı kazan.

MASERET ya da **MASERE** a. (ar. *macseret*). *Esk.* Zorluk, güçlük.

MASERU, Lesotho'nun başkenti, Güney Afrika'da; 109 382 nüf. (1990).

MASEVEYH → İBNİ MASEVEYH.

MASFUF, MASFUFE sıf. (ar. *maṣfūf*, dişl. *maṣfūfe*). *Esk.* Sıralanmış, dizilmiş.

MASHAM (Abigail, *lady*) → HILL (Abigail).

MASHARA sıf. (ar. *masḫara*). *Esk.* **1.** Güldüren, soytarı. **—2.** Gülünç, komik.
◆ a. Eğlenme, alay.

MASHONALAND, Zimbabve'de yüksek platolar bölgesi, Zambezi'nin G.'inde, başlıca kenti Harare.

MASHUB sıf. (ar. *maṣḥūb*). *Esk.* Birlikte alınmış, beraberinde götürülmüş.

MASİF sıf. (fr. *massif*). Oyuk ya da kaplama olmayan, içi dolu bir eşya, bir malzeme için kullanılır: *Masif maun mobilya.*
—Marangl. *Masif tabla*, bir levhanın genişliğini tamamlamak için dar parçaların yan yana getirilmesiyle oluşturulan tabla.
◆ a. Yerbil. KÜTLE'nin eşanlamlısı.
—Marangl. Dar yüzünü kaplamak ve sağlamlaştırmak için bir panonun, düz bir kapının kenarına tutkallanmış ağaç çıta.

MASİF a. (ar. *ṣayf*'tan *maṣīf*). *Esk.* Yazın oturulmak üzere kullanılan yer, yazlık.

MASİFLEMEK g. f. Marangl. Yonga levha, kontratabla ve odun lifi levhalarından yapılan tablaların cumbalarını masif çıtayla kaplamak.

MÂSİK sıf. (ar. *māsik*). *Esk.* **1.** Yapışkan. **—2.** Saklayan, elinde bulunduran.

MASİKO a. (fr. *massicot*; ital. *marzacotto*, çömlek cilası; ar. *meshaḳūnya*, çamaşır suyu). Miner. Ortorombik sistemde yer alan PbO formülündeki doğal kurşun oksit. (Rengi sarı ile kırmızı arasında değişen masiko mürdesenk ile aynı kimyasal özellikleri taşır.)

MASİLLER. Esk. coğ. Numidia'nın bir bölümünde, Masesiller ve Kartacalılar arasındaki topraklarda yaşayan numidia ırkından göçebe halk. En ünlü kralları Masinissa'ydı.

MASİNA, Mali'de, Nijer'in sol kıyısında, *Masina ovası*'nın kenarında yerleşme yeri (Segu bölgesi). Bir yerfıstığı ve pirinç (sulama kanalları) ekim alanının ticaret merkezi.
—Tar. XV. yy. başında, Mali imparatorunun Nijer'in iç deltasındaki temsilcisi, manding çiftçilerin ve tuareg göçebelerin yaşadıkları Masina'ya Hoz'dan gelen Pöller'in de yerleşmesine izin verdi. Masina, Mali korumasından başkenti Gao olan Songhay İmparatorluğu'nun korumasına geçti. XVI. yy. sonunda Pöller, siyasal bir denetim uygulamalarına ve ayrı klanlar (Diallolar ve Bariler) halinde yaşamalarına karşın, egemen durumuna gelmiş gibi görünüyorlardı. Öte yandan Pöller de, az çok Tombuktu'nun, Tuaregler'in ve Segu'daki Bambara krallığı'nın siyasal etkisi altında kaldılar. XVII. yy.'ın ikinci yarısından başlayarak Masina'daki pöl toplulukları Futa-Calon'a doğru, ardından XVIII. yy.'da mosi ülkesine, Liptako'ya ve Ansongo bölgesine doğru göç ettilerse de Masina'da kalan Pöller'in nüfusu durmadan arttı.
Daha sonra Şeyhu Ahmadu adıyla tanınan Ahmadu Lobbo (1775/76-1844), 1816'dan başlayarak kutsal savaş ya da *cihad* hazırlıklarına girişti. 1818'de Bambaralar'a ve Masina'nın geleneksel önderleri olan müttefikleri *ardo*'lara karşı Nukuma savaşı'nı kazanarak pöl bağımsızlığını islamla özdeşleştirdi. 1821'de başkentini Hamdullahi'de kurdu ve beş eyalette temsil edilen bir Kırklar meclisi tarafından sıkı bir biçimde yönetilen güçlü bir devlet örgütledi, göçebe halkı toprağa yerleştirmeye girişti. Bu arada askeri bir kuvvet, sürü hayvanlarının güzergâh alanlarını tuareg ya da bambara baskınlarına karşı koruyordu. Ünlü Tombuktu merkezini de eline geçirdi. Oğlu Ahmadu Şeyhu, babasının çabalarını sürdürdü (1844-1853), ancak 1862'de Bani'de tukulor fatih Elhac Ömer'e yenilen torununun boynu vuruldu. Bu arada Pöller ayaklandı. Elhac Ömer 1864'te öldü ve yeğeni Tidiani'ye çetin sorunlar bıraktı. Bu durum, 1893'te Archinard göçmenleri gelinceye kadar sürdü.

MASİNA (Giulia Anna, **Giulietta** —denir), italyan kadın sinema oyuncusu (San Giorgio di Piano, Bologna, 1921). 1943'te Federico Fellini ile evlendi. 1946'da *Paisa* (R. Rosellini) filmiyle sinemaya geçti. *Sonsuz sokaklar*'da (La strada) [F. Fellini, 1954] büyük başarı elde etti. Bazı filmleri: *Kalpazanlar çetesi* (İl bidone) [F. Fellini, 1955], *Cabiria geceleri* (Notti di Cabiria) [F. Fellini, 1957], *Fortunella* (E. De Filippo, 1958), *Ruhların Giulietta'sı* (Giulietta degli spriti) [F. Fellini, 1965) ve *Deli saraylı* (Mad woman of chaillot) [B. Forbes, 1970]. *Ginger ve Fred* (F. Fellini, 1985).

MASİNİSSA ya da **MASSİNİSSA,** Numidia kralı (İ.Ö. 238'e doğr. - Cirta 148), Masiller'in kralı Gaia'nın oğlu. Babasının, Masesiller'in kralı Syphax tarafından ele geçirilen topraklarını geri almak için Romalılar'la birleşti, Syphax'ı tutsak aldı (203) ve onun karısı Sophonisbe'yle evlendi. Zama'dan sonra (202), Kartacalılar Masinissa'yı Numidia kralı olarak tanımak zorunda kaldılar. Ülkesinde kentleşme çalışmalarını destekledi, Cirta'yı başkent yaptı. Tutkusu Afrika'yı egemenliği altına almaktı; bu amaçla Kartaca topraklarını çiğnemeye başladı; Kartaca da ona savaş açtı, ama yenildi. Masinissa, yaşamı boyunca Romalılar'ın bir müttefiki olarak kaldı. Fakat Roma, İ.Ö. 146'da, Afrika'da bir roma kolonisi kurarak Numidia'nın yayılmasına set çekti.

MASİP ya da **MAÇİP** (Vicente Juan), ispanyol ressam (Valencia? 1480'e doğr. -? 1550'den önce). Juan* de Juanes'in babası olan Masip'in yaşamı pek bilinmemektedir. Oğlundan daha hareketli bir üslupta çalışan bu Raffaello hayranı sanatçının başlıca yapıtları arasında, Segorbe katedrali'nin büyük sunakarkalığı (1530) ve Valencia katedrali'nde bulunan *İsa'nın vaftizi* sayılabilir.

MASİR a. (ar. *maṣīr*). *Esk.* **1.** Bir şeyin gittiği, vardığı yer. **—2.** Suyun aktığı yer. **—3.** Durulan, varılan yer, karargâh.
◆ sıf. Sürüp giden, devam eden.

MASİS, ermeni kaynaklarında Ağrı* dağına verilen ad.

MASİVA a. (ar. *mā-* ve *sivā*'dan *mā-sivā*). Tasav. **1.** Bir şeyin dışında kalan şeylerin hepsi; dünya ve dünya ile ilgili her şey. (Tanrı'ya doğru yolculuğa [seyrün ila'llah] çıkan kişinin, Tanrı'da yok olabilme [fena] için dünya ve dünya ile ilgili her şeyi terk etmesi gerekir.) **—2.** *Terki masiva* ya da *masivadan vazgeçmek*, dünya ile ilgiyi bütünüyle kesmek.
—ANSİKL. Tasavvuf düşüncesine göre, gönlün masiva ile ilgisini koparmak seyrü sülûkun (Allah'a doğru yükseliş) ön koşuludur. Sufiler, Allah'ın dışındaki şeylere gönül verenler ile yaratıkların ve olayların Allah'ın gücüyle meydana geldiğinin bilincine varamayanları *masiva ehli* diye adlandırırlar.

MASİYET a. (ar. *macṣiyyet*). *Esk.* **1.** Başkaldırma, asilik: *"Emr-i beşerin ma'siyete cür'eti irade-i nefsiyyesiledir"* (A. H. Tarhan). **—2.** Günah işleme, günah.

MASK a. (fr. *masque*). Bir kimsenin, özellikle de yeni ölmüş bir kimsenin yüzünden çıkarılan ve gerektiğinde çoğaltılan kalıp.
—Spor. Eskrimde, başı korumaya yarayan kafes biçiminde madeni başlık.

MASKALA ya da **MISKALA** a. Ciltç. Kazınan kâğıdın pürüzlerini düzeltip parlatmakta kullanılan, çoğunlukla deniz kabuklularının kabuğundan yapılan alet.
—Kuyumc. Kuyumcuların, bir süslemenin kabartma izlenimi vermesini istedikleri bölümlerine parlaklık kazandırmak için kullandıkları, parlak bir taştan (akik, hematit

vb.) ya da küçük bir perdahlı çelik parçadan oluşan alet.
—Seram. *Maskala vurma,* bir porselen üzerindeki altın ya da başka bir değerli maden süslemeyi, pişimden sonra parlaklığına kavuşturmak için üzerinden maskalayla geçmek (maskala olarak akik taşı [XVIII. yy.'da çivi] kullanılır).

MASKANYİT a. (fr. *mascagnite*). Miner. Etna ve Vezüv yanardağlarının son lavlarında ve Pozzuoli'nin solfatarının bozunmuş lavlarında çiçeklenmiş olarak bulunan doğal amonyum sülfat.

MASKARA sıf. ve a. (ital. *maschera,* maske'den ar. *masḫara,* soytarı). **1.** Eğlendirici, sevimli, hoşa giden hareketler yapan kimse, özellikle de küçük çocuklar için kullanılır: *O ne maskara çocuk öyle. Şu maskaranın yaptığı oyunlara bak.* **—2.** "Onursuz, kepaze, rezil" anlamında hakaret sözü olarak kullanılır: *"Bırak şu maskarayı.* **—3.** *Bir kimseyi, bir şeyi maskara etmek,* bir kimseyi gülünç duruma düşürerek rezil etmek; bir şeyi berbat etmek, bozmak, işe yaramaz duruma sokmak. || *Maskara gibi,* gülünç bir durumda: *Maskara gibi ne dolaşıp duruyorsun.* || *Maskara olmak, maskaraya dönmek,* gülünç bir duruma düşmek. || *Bir kimsenin maskarası olmak,* bir kimsenin eğlencesi, hoşça vakit geçirme konusu olmak. || *Bir kimsenin maskarasını çıkarmak,* onurunu kırarak, onu küçük düşürüp rezil etmek. || *Bir kimseyi maskaraya almak,* bir kimseyle alay etmek, eğlenmek. || *Bir kimseyi maskaraya çevirmek,* bir kimseyi rezil etmek.

MASKARA a. (fr. *mascara*). Kozmet. Kirpik makyajında kullanılan renkli kozmetik ürün.

MASKARA → MUASKAR.

MASKARALANMAK gçz. f. **1.** Eğlenceli, gülünç hareketler yapmak. **—2.** Onursuz ve gülünç davranışlarla herkesin eğlencesi olmak.

MASKARALAŞMA a. Maskaralaşmak eylemi.

MASKARALAŞMAK gçz. f. **1.** Sevimli, hoş, eğlendirici olmaya başlamak: *Ufaklık iyice maskaralaşmış.* **—2.** Onursuz ve gülünç davranışlarda bulunup alay konusu olmak.

MASKARALIK a. **1.** Eğlendirici, güldürücü, sevimli davranış ya da söz; soytarılık: *Hasta çocuğu güldürmek için yapmadığı maskaralık kalmadı.* **—2.** Onursuz davranış, rezillik, soytarılık: *Onun bugün yaptıkları tek kelimeyle maskaralık!*

MASKARAT → MASKARET.

MASKARAT a. Zool. BİZAM SIÇANI'nın eşanlamlısı.

MASKARATA → MASKARET.

MASKARE a. (fr. *mascaret;* gaskonya leçhesindeki *mascara,* lekelemek, pisletmek'ten). Bazı haliçlerde iç kesimlere doğru ilerleyen tepesi devrik dalga. (Maskare, ilerleyen med dalgasının, halicin tabanındaki derinliği az sığlıklara sürtünerek biçimi bozulmuş ardışık dalgalara dönüşmesiyle meydana gelir. Bu suların en kabarık olduğu dönemde, tehlikeli bir olaydır ve kanalların derinleştirilmesi sayesinde etkisi azaltılabilir.)

MASKARET, MASKARAT ya da **MASKARATA** a. (ital. *mascherata*'dan). Ayakkc. Ayakkabının, sayanın yüzüne eklenmiş ya da dikişle birleştirilmiş burun bölümü.

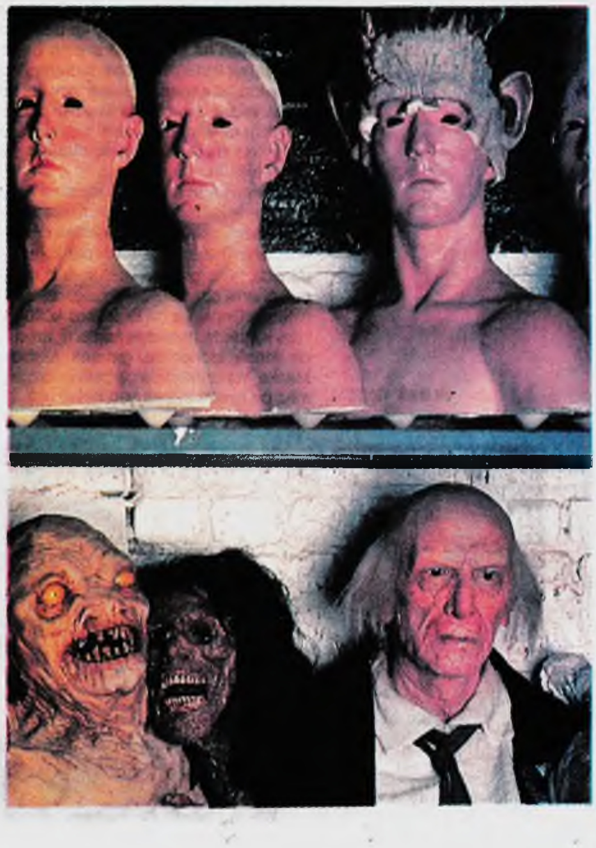
MASKARON a. (fr. *mascaron;* ital. *mascherone,* büyük maske). Mim. ve Heykc. Bir kemerin kilittaşını ya da kenedini, bir konsolu, bir çeşme ağzını vb. süsleyen baş ya da maske.
—ANSİKL. Daha Antikçağ'da özellikle hayvan maskesi biçiminde kullanılan (kiremit ağızlıkları, çeşmeler vb.) maskaronlara, roman döneminde korniş furuşları üzerinde yer verildi. İtalyan ve fransız Rönesans'ı, barok ya da klasik dekoratif sanat, XVIII. yy.'ın bronz mobilyalarına varıncaya kadar maskaronu yaygın biçimde kullandılar.

MASKAT → MESKAT.

MASKAT, Arap yarımadasında liman, Umman sultanlığının başkenti, Umman denizi kıyısında, Basra körfezi girişinde; 100 000 nüf. (1990) [yanındaki Matrah limanıyla birlikte]. Canlı bir ticaret limanı olan Maskat, "Hindistan'ın kapısı" denen Suhar limanının işlevlerini devraldı. 1508' de Albuquerque'in ele geçirdiği kent 1649'a kadar Portekizliler'in egemenliğinde kaldı. Günümüzde gemiler daha çok Matrah'a yanaşmaktadır.

MASKAT VE **UMMAN** → UMMAN.

MASKE a. (fr. *masque;* ital. *maschera*'dan). **1.** Tanınmamak ya da kimliğini gizlemek amacıyla yüzün tümünü ya da bir bölümünü örtecek biçimde takılan örtü ya da yapma yüz: *Soyguncunun yüzünde maske vardı. Karnaval maskeleri.* **—2.** Bazı belli durumlarda takılan ve dinsel bir işlevi olan, insan ya da hayvan bedeni ya da bedeninin bir parçası. (Bk. *ansikl.* böl. Antropol. ve Arkeol.) **—3.** Korunmak amacıyla yüzü ya da bir bölümünü örtmek için kullanılan maske: *Gaz maskesi.* **—4.** Duygu ve düşünceyi gizleyen, soğuk, donuk yüz ifadesi. **—5.** Bir kimsenin, arkasında gerçek duygularını gizlemeye çalıştığı aldatıcı görünüşü: *Namuslu adam maskesiyle karşımıza çıktı.* **—7.** *Maske gibi,* donuk, cansız, duygusuz yüz için kullanılır. || *Maskesi düşmek,* gerçek yüzü, gerçek niteliği ortaya çıkmak. || *(Kendi) maskesini atmak (indirmek, kaldırmak),* gizlenmeyi bırakmak, açık oynamak. || *(Birinin) maskesini indirmek,* o kimsenin gizlemeye çalıştığı gerçek amacını ve niteliğini ortaya çıkarmak.
—Anestez. Yüze uygulanan ve anestezik gaz ya da oksijen vermeye yarayan aygıt.
—Arıc. *Arıcı maskesi,* başı ve boynu arı sokmasına karşı korumak için bezden ya da ince telden yapılan ve arılıkta çalışırken başa giyilen koruncak.
—Böcbil. Bazı böceklerde, ağzı kaplayacak kadar uzamış prasternum. || Kızböceklerinde, larvanın alt dudağı. (Dirsek biçimindeki bir sapa eklemlenen bu alt dudak, oldukça ileri doğru fırlatılarak kerpeten gibi duran dış lopları sayesinde avlar yakalanabilir. Dinlenme anındaysa bu parça larvanın yüzünü bütünüyle örter.) || Başka bazı böceklerin larvalarında, ağzı çevreleyen kıvrımlı ya da dikenli bölge.
—Cerr. Bazı yüz yaralarının pansumanını yapmakta yararlanılan bandaj.
—Elektron. Mikroelektronikte, entegre devrelerin yapımında kullanılan örtü.
—Esk. giy. *Yarım maske,* XVI. yy.'da soylu batılı kadınların dışarı çıkarken taktıkları ve bugün de maskeli baloda kullanılan, yüzün bir bölümünü örten siyah kadife ya da satenden maske.
—Foto. *Düzeltici maske,* kontaktla basılmış pozitif fototip; alındığı negatifle üst üste konduğunda daha sonraki baskı sırasında oluşabilecek kontrastı değiştirir. (Renklilerde maske, renklendiricilerin kusurlarını örtmeye de yarar.) || *Ekleme maske,* çokrenkli negatife eklenen, genellikle turuncu renkte ve renklendiricilerin soğurma kusurlarını örtmeye yarayan düzeltici öğe.
—Havc. *Oksijen maskesi,* büyük yükseltilere çıkması ve orada kalması gereken havacıların kullandığı, çevredeki azalan hava basıncını giderici oksijeni sağlayan depoya ya da üretece bağlı bir tür maske. (Basınçlanan kabinlerde ve pilot mahallerinde, basıncın kaza sonucu düşmesi durumunda kullanılmak üzere, yardım maskeleri de bulunur.)
—Heykc. Yüzün alçak, orta ya da yüksek kabartma olarak temsili.
—Kaynakç. *Kaynak maskesi,* gözlerin etkilenmemesi için koruyucu özel bir filtresi olan ve kaynakçının yüzü ile boğazını koruyan aygıt.
—Kozmet. Cildi derinlemesine temizlemek, gözeneklerini daraltmak, kan dolaşımını hızlandırmak amacıyla yüze ve boyuna geçici olarak sürülen hamur, krem, jöle ya da sıvı halde kozmetik ürün; yıkanarak ya da polimerleşme sonunda oluşan ince zar kaldırılarak temizlenir.
—Matbaac. Saydam bir asıl ya da bir renk ayrımı negatifinden kontakt yoluyla, fotoğraf çekilerek elde edilen film. (Maskeler, renkli röprodüksiyonlarda renk ayrımlarının kalitesini iyileştirmek amacıyla özgün resim ya da negatifiyle üst üste konulur.)
—Müz. ve Tiyat. İngiltere'de, en parlak çağını James I döneminde (1603-1625) yaşayan, şiir, dram, sahne mimarisi, dekor, müzik ve dans öğelerini birleştiren saray gösterisi ve eğlencesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Patol. Bazı fizyolojik durumlarda yüzün aldığı özel görünüm. || *Gebelik maskesi,* KLOAZMA'nın eşanlamlısı.
—Sil. *Far maskesi,* savaş sırasında uçaklar tarafından saptanmasını önlemek için, bir ışık kaynağından (taşıt farı, demiryolu işareti vb.) çıkan ışınları, dar bir demet biçiminde yönlendirmeyi sağlayan düzenek. || *Gaz maskesi,* savaş gazlarından ve nükleer ışımalardan korunmak için kullanılan bireysel aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Teknol. Solunan havayı süzmeye, tehlikeli ışımaları ya da sıçrayan parçacıkları, tozları, sıvıları vb. durdurmaya yarayan yüz koruma donanımı.
—Tiyat. ve Koregr. Yüzlerini kısmen ya da tümüyle kapatmak üzere oyuncuların ve dansçıların taktıkları, belli bir kişiliği simgeleyen nesne. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tuhf. Kadınların, tenlerini korumak için yüzlerine örttükleri kadife ya da saten parçası.
—ANSİKL. Antropol ve Arkeol. Bütün toplumlarda her boyda, her biçimde ve her çeşit maddeden (çok kalın boya, tahta, kuştüyü, hayvan kabukları, kumaş, hasır vb.) maskelere rastlanır. Bazıları tam anlamıyla bir manken gibidir ve bütün vücudu örter. Maskenin çok çeşitli işlevleri vardır. Bunlardan belli başlı üç tanesi genellikle bir arada bulunur: saklamak, de-

Filmlerde kullanılan özel **maskeler**.

ğişik görünüş vermek ve korkutmak. Gerçekten de, maske, kişinin tanınmamasını sağlar ve onu başka insanlardan ve kötü ruhlardan korur; ona, ayin sırasında çağırılan tanrıyı, atayı, görünmez gücü kendi bedeninde cisimleştirmek olanağını verir: maske, doğaüstü âleme ait güçler üzerinde etkisi olan bir aracıdır; nihayet, maske taşımak, bir korku salma aracıdır ve böyle olduğu için de, çoğu toplumlarda onun yapımı ve kullanımı, kabul töreni denen temel bir kurum tarafından sıkı bir denetim ve düzen altına alınmıştır.

Afrika'da, Mali Dogonları'nda ve Yukarı Gine'nin Konoları'nda, tören maskesinin yapımı çok sıkı kurallara ve yasaklara bağlıdır. Maskelerin ana örneklerini mitler belirler. Dogon maskelerinin yaşamı simgeleyen kırmızı rengi, bir büyü gücüne sahiptir. Zenci Afrika'nın her yanında, maske yontucuları kabul töreninden geçmiş olmak zorundadırlar ve bazı özel dinsel ve büyüsel kurallara uymakla yükümlüdürler.

Amerika Kızılderilileri'nde de maske üretimi ve giyimi sıkı kurallara bağlıdır. İroquoilar'ın ağaçtan (kavak, akağaç, ıhlamur) maskeleri, hastalıkların büyüyle tedavisinde kullanılır. Maske sanatı Güney Amerika'da daha az gelişmiştir.

Okyanusya'da, son derecede stilize edilmiş olan maskeler, bazen dünyanın öğelerini, doğuşunu simgeler (Yeni Kaledonya).

Cava'da, gölge tiyatrosundan türemiş olan tahta, deri ya da madenden maskeler, bir masal hayvanını temsil eder. Tibet'te, maskenin büyük rol oynadığı eski şeytan kovma dansı ayinleri, buddhacılık tarafından tamamen başka şekle sokulmuştur. Japonya'da, gerçekçi ya da anlatımcı insan maskeleri, no tiyatrosunda kullanılır.

Firavunlar çağında Mısır'da başlıca iki tip maske vardı: 1. mumya maskesi (bunun en ünlü örneği Tutankhamon'un altın maskeleridir ve Eski İmparatorluk'un ya da Amarna dönemine ait alçıdan portre-maskeleri de bu kategoriye sokulabilir). 2. hayvan maskesi (rahiplerin ayinler sırasında taşıdıkları şahin, ibis, aslan, boğa maskeleri). En eski maskeli kişi tasviri Eski İmparatorluk döneminden kalmadır (Sahure'nin anıt mezarı) ve Bes maskesi taşıyan bir insanı, dans edip darbuka çalarak kötülükleri defederken gösterir. Ayrıca, alt çenesi oynayan mermer taklidi tahtadan bir çakal maskesi (Louvre müzesi), rahibin, maskesini taşıdığı tanrının ayinle ilgili sözlerini tekrarladığını kanıtlamaktadır.

Kuzey Yunanistan'da geometrik üslup dönemine kadar varlığını koruyan Mykenai dönemi altın mezar maskeleri dışında, maskenin Yunanistan'daki rolü konusunda elde fazla bir bilgi yoktur ve bu rolün pek önemli olmadığı sanılmaktadır. Yalnız, Artemis Orthia ya da Dionysos kültü gibi bazı kültlerde maskeye rastlanır, ama bu da klasik dönemde giderek kaybolur. Maske, Yunanistan'da çarçabuk vazgeçilmez bir tiyatro aksesuvarı halini aldı. Kadın rollerinin oynanmasında ve kişilerin zahmetsizce tanınmasında (ihtiyar, köle, vb.) ondan yararlanıldı.

Etrüsk mitolojisinde *phersu* adıyla (latince, tiyatro maskesi demek olan *persona* buradan gelir) maskeli bir kişi vardır. Açıkça ölümle ilgili bir anlamı olan bu kişinin görüntüsüne birçok mezarda kanlı sahneler içinde rastlanır. Roma İmparatorluğu'nda, özellikle "yüz biçimli miğfer"ler görülür. Bu tür miğferler, Keltler'de ve Germenler'de de yaygındı. Roma'da tiyatro maskesi, Yunanlılar'da gördüğü işlevin aynını görür.

Maskeli tören düzenleme âdeti, mevsimlik kutlamalarla (hasat, Noel, yılbaşı, karnaval) ya da insan yaşamının önemli evreleriyle ilgili törenlerle (düğün, cenaze) bağlantılıdır. Günümüzde, maskeli şenlikler tamamen dindışı gösterilere (maskeli balolar, vb.) dönüşmüştür.

—İkonogr. Ressamlar alegorik betimlemelerde, maskeyi genellikle yanılsama ve aldatmacanın simgesi olarak kullandılar (*(Aşk alegorisi,* National Gallery, Londra). Tiepololar, Longhi gibi XVIII. yy.'da yaşayan venedikli ressamların yapıtları, o dönemde maskenin giysi kadar gerekli olduğunu gösterir. Ensor'dan sonra, XX. yy.'ın Rouault, Nolde, Jawlensky, Dix, Grosz ve Beckmann gibi anlatımcı ressamları, maske simgesini, insanlık komedyası alegorisi olarak ele aldılar.

—Koregr. XVII. ve XVIII. yy.'larda, dansçıların maske takması âdetlendi. Kişiliklerin üsluplaştırılmasının (örneğin tanrıça Furialar [Furiae] tombul yanaklı kafalarla temsil edilirdi) ötesinde, başrol dansçıları, bir yanı gülen, öbür yanı ağlayan iki yüzlü maskelerle, karakterlerinin iki ayrı yönünü gösterebilirlerdi. Ayrıca, maske, bir dansçıya birçok değişik rolü üstlenme olanağı veriyordu. Sanatçının seyircilerle senli benli olmasına engel olan maske, ona sıra dışı ve gizemli bir kimlik kazandırıyordu. Noverre, *Lettres sur la danse et les ballets* (Dans ve bale üzerine mektuplar) [1760] başlıklı yapıtında, dansçıların hareketlerini, maskeyi gereksiz kılan pantomimi ve mimikleri köstekleyen aksesuvarların artık kullanılmaması gerektiğini savundu. Rameau'nun lirik trajedisi *Castor et Pollux*'ündeki Apollon rolünü oynayamayan Gaétan Vestris, 1772'de yerini, rolün maskesini takmayı reddeden Maximilien Gardel'e bıraktı. Seyirci, bu uygulamayı çok beğendi. Bu tarihten sonra ender olarak maske kullanıldı.

—Müz. ve Tiyat. Maskenin kökeni, XIV. ya da XV. yy.'ların *mumming*'lerinde ve *disguising*'lerindedir. Bu gösteriler, kostümlü bir topluluğun bir şenlik salonuna aniden girip müzik eşliğinde, mimiklerle bir öykü anlatması ve ardından dans etmesi biçimindeydi. 1512'de, Henry VIII'in yanında birkaç maskeli centilmenle salona girip kadınları dansa davet etmesiyle disguising saray şenliğine bağlanmış oldu. "Maske" sözcüğü, işte bu yenilikten sonra kullanılmaya başladı. Tüm XVI. yy. boyunca büyük rağbet gören "maske"nin altın çağı, en büyüğü Ben Jonson olan yetenekli şairlerin, dekoratör mimar İnigo Jones'un ve birçok müzikçinin yetiştiği XVII. yy.'ın ilk çeyreğidir. Jonson'ın sanatı, ustaca bir araya getirilmiş karşıtlıklara, diyaloglarla şarkıların dozajına, hümanistlere özgü derin bilgi, *vis comica*, fantezi ve olağanüstü öğeler arasındaki dengeye dayalıdır. Günümüze ulaşan maske müzikleri, lavta eşlikli arya derlemelerinde, -bas partisi rakamlarla belirtilmemişbir melodi biçiminde klavye transkripsiyonlarında yer alır. Maskeler için müzik yazan A. Ferrabosco, Coperario gibi besteciler, türe İtalya'ya özgü öğeler kattı. Henry ve William Lawes, Simon İves, Louis Richard gibi besteciler de maskeler için beste yaptılar. Bu tür, monarşinin çöküşüyle devrini tamamladı. Ama, H. Purcell'ın *The Fairy Queen* ve *The Tempest* gibi "opera"larında, "maske"nin kimi öğeleri yaşamayı sürdürdü.

—Sil. *Gaz maskeleri.* Savaş gazlarının ilk kez Almanlar tarafından kullanılmasından sonra 1915'te ortaya çıktı. Yüze sıkıca oturtulan gaz maskeleri kirli havada görmeyi ve solumayı sağlar; bu maskenin süzücü maddeleri, doyana dek kirli havanın zararlı öğelerini tutar. Bu da, bu maskelerin etkisinin zaman içinde sınırlı olduğunu gösterir. Gaz maskelerindeki süzücü maddeler, genellikle zehirli gazları soğuran etkin kömür tozu, yansızlaştırıcı sodyum karbonat ve permanganat ile havadaki küçük parçacıkları süzen filtredir. Süzücü maddeler belirli bir süre sonra, havadaki zararlı öğeleri tutamayacak duruma geldiğinden, sabit filtreli maskelerin kullanım süresi oldukça kısadır. Ancak sökülüp takılabilen bir süzücü kartuş kullanılarak maskenin kullanım süresi uzatılabilir.

Modern gaz maskeleri, havadaki zararlı maddeleri süzen bir kutuya hortumla bağlı, yüze iyice oturan, lastikten bir ön bölümden oluşur. Yalnız hortum ve kutu aracılığıyla havayla temas eden bu ön bölümde, görmeyi sağlayan camdan ya da saydam bir malzemeden yapılmış gözlükler bulunur. Solunum için gerekli hava, önceleri, sırtta taşınan basınçlı ya da seyreltik oksijen tüpleriyle sağlanıyordu. Belli bir tür gaza karşı korunmayı sağlayan filtreler yapılmasına karşın, tüm zehirli gazlara karşı koruyucu bir filtre üretimi olanaksızdır. Zehirli gazlara karşı kullanılan gaz maskesi, göz yaşartıcı gazlardan koruduğu gibi, sinirleri tahrip edici gazlardan da korur. Ayrıca özel bir kartuş takılarak, ışımaya karşı da sınırlı bir koruma sağlayabilir.

Genellikle, bir savaş donatımı olarak gerçekleştirilmiş olan gaz maskeleri, tarım sanayisinde (haşaratla savaş), kimya sanayisinde (asit, organik madde, amonyak vb. buharlarına karşı), maden ocaklarında, itfaiyecilikte ve genel hizmet alanlarında da kullanılır.

—Tiyat. Hangi çağda olursa olsun, tiyatro maskesi, oyuncunun yüzünü iptal eder ve özel oyun koşulları yaratır. Mimiği ve yüzün ruhsal anlatımını devre dışı bırakan maske, vücut hareketlerine dayalı bir oyun tarzı gerektirir. Kişinin gerçekliğini bir oranda kaldırır ve güçlü bir tiyatrosallık ve üsluplama olanağı sağlar.

Antikçağ tiyatrosunda, her zaman, türlere (komedi, trajedi vb.) göre değişen ve belli sayıda geleneksel tipi (tanrılar, krallar, kahramanlar, din adamları vb.) simgeleyen maskeler kullanılmıştır. Bunların sayısı 76'ya değin çıkmıştır (28'i trajedi için). Maske, commedia* dell'arte için de büyük önem taşımıştır. Commedia dell'arte' de maske, neredeyse örnek tiplerin portresiydi ve onların ana özelliklerini yansıtırdı. Maske, buradan Fransa'ya geçti, Molière'in oyunları, maskeli oyuncularca oynandı.

XIX. yy.'da geçici olarak kullanılmaz olan maske, söz gelimi Copeau'nun etkisiyle, aktörler oyunculuğun kökenlerine dönmek istedikçe yeniden önem kazandı. Çağdaş batı tiyatrosu, maskeyle birlikte vücudun ve teatral ya da dinsel törenlere ilişkin değerlerin yeniden kullanılmasına yöneldi.

MASKELEME a. Maskelemek eylemi.
—Aydınlt. Göz kamaşmasını önlemek amacıyla, lambaları ve yüksek ışıltılı yüzeyleri doğrudan görüşten gizlemek için kullanılan teknik.
—Metalürj. *Maskeleme kaplaması,* sementasyonu sırasında bir parçanın bir bölümünü koruyan bakır kaplama ya da özel boya kaplaması.
—Ruhbil. İki uyarının hızla art arda gelmesi durumunda, ya ikinci ya da birinci uyarının algılanamaması olayı.

MASKELEMEK g. f. **1.** Maske ile örtmek, görünmemesini, tanınmamasını sağlamak. **—2.** *Bir şeyi (soyut) [bir şeyle] maskelemek,* onu gizlemek, bir başka şeyle örtmeye, saklamaya çalışmak: *Korkusunu maskelemek için elinden geleni*

Bir mask yapımcısı.

Çeşitli maskeler

Bilim-kurgu filmlerinde kullanılan maske

yapıyordu. Mutsuzluğunu sahte gülücüklerle maskelemek.
—Matbaac. Fotogravürde, özellikle renk ayrımında, kopyanın aslına daha uygun olmasını sağlamak için kullanılan düzeltme tekniği. (Bu tekniğin ana malzemesini oluşturan maskeler fotoğrafla elde edilir.)

◆ **maskelenmek** edilg. f. Maskelemek eylemine konu olmak.

MASKELENME a. Maskelenmek eylemi.

MASKELENMEK → MASKELEMEK.

MASKELİ sıf. **1.** Maskesi olan, yüzüne maske takmış kimse için kullanılır: *Banka maskeli beş kişi tarafından soyulmuş.* **—2.** *Maskeli balo,* katılanların tanınmamak ve kimliklerini gizlemek amacıyla yüzlerine ya da gözlerine maske takarak gittikleri balo.
—Bot. Bir iç çıkıntı ile ağzı kapalı duran ve bu yüzden antik tiyatrolarda kullanılan maskelere benzer bir görünüm alan iki dudaklı çiçeklere denir.

MASKELİ ÖRÜMCEKKUŞU a. Zool. Ortadoğu'da yaşayan örümcekkuşu. (Sırtı, kanadı, kuyruğu, gaga dibi, gözlerinin arası siyah, karnı sarımsı pembe, yanları pas rengidir. Göçmendir. Zeytinlikleri ve çam ormanlarını sever. Böceklerle beslenir. Bil a. *Lanius nubicus;* örümcekkuşugiller familyası; uzunluğu 16 cm.)

MASKELİ ÖTLEĞEN a. Zool. Ortadoğu'da yaşayan göçmen ötücükuş. (Başı, gözlerinin arası, çenesi, gaga dibi, gerdanı siyah, sırtı koyu gri, karnı beyazdır. Böcekçildir. Bil. a. *Sylvia rüppelli;* ötleğengiller familyası.)

MASKELİLER a. Zigomorf tacı iki dudaklı maske biçiminde olan ve taç boğazı bir iç çıkıntıyla kapalı bulunan çiçekli bitkiler takımı. (Sıracagiller [nevruzotu, aslanağzı, yüksükotu], canavarotugiller, ayıpençesigiller, *gesneriaceae* gibi familyalarda toplanmış, hepsi üst yumurtalıklı ve ortadan eteneli 2 000'den fazla türü kapsar. Bil. a. *personales.*)

MASKELYNE (Nevil), ingiliz gökbilimci (Londra 1732 - Greenwich 1811). 1761'de, Venüs'ün Güneş üzerinden geçişini gözlemek üzere Saint Helena'ya gönderildi. 1765'te Greenwich gözlemevi'nin müdürlüğüne atandı, 1766'da *Nautical Almanac*'ı kurdu. İskoçya'da, dağların ve Yer' in göreli kütlelerini belirlemek için çekülün sapmaları üzerine deneyler yaptı.

MASKESİZ sıf. Maskesi olmayan, maske takmamış kimse için kullanılır.

MASKİ, Hindistan'da (Andhra Prades), arkeolojik yer. Burada, İ.Ö. 1000 yıllarından sonraya tarihlendirilen Son Tunç çağı ve Demir devrine ait buluntular ortaya çıkarıldı; bir bölümü Mauryalar'ın Güney'e yayıldıkları dönemden (İ.Ö. III. yy.) kalan mezar çömlekleri ve megalitler, hıristiyanlığın başlangıç dönemlerine kadar görülmeye devam etti.

MASKOT a. (fr. *mascotte,* provence dilinde *masco* büyücü, *mascoto* büyü'den). **1.** Uğur getireceğine inanılan bir kimse, bir nesne ya da bir hayvan. **—2.** Bir etkinliğin simgesi olan özel resim.

MASKUL sıf. (ar. *maşkūl*). *Esk.* Cilalanmış, cila sürülmüş.

MASL sıf. (ar. *maşl*). *Esk.* **1.** Kan, süt ya da yoğurdun yapısında bulunan sıvı. **—2.** *Masl-ı leben,* yoğurdun yeşile çalan renkteki suyu. ‖ *Masl-üd-dem,* serum.

MASLAHAT, -tı a. (ar. *maşlahat*). *Esk.* **1.** İş, husus, konu, madde. **—2.** Önemli iş. **—3.** *Arg.* Erkeklik organı. **—4.** Barış ve asayiş. **—5.** *Maslahat-bin, maslahat-perdaz, maslahat-şinas,* işten anlayan, iş bitirici. ‖ *Maslahat-güzar* → MASLAHATGÜZAR. ‖ *Maslahat-ı amme,* herkesin yararı için yapılan iş.
—İsl. huk. İyiliğe ve hayra neden olan şey. (Bir maslahat için gerekli koşullar şunlardır: 1. o şeyin bir konuda maslahat olduğu kesin olmalıdır; 2. o şeyde kamu yararı bulunmalıdır; 3. o şey bir kötülüğe neden olmamalıdır; 4. o şey islamın yasakları içinde bulunmamalıdır.) ‖ *Maslahat-ı diniye,* zihni, batıl inanışlardan ve hurafelerden temizleyerek düşünme gücünü artıran, kişiyi kötülüklerden arındırıp, ahlakını güzelleştiren ve ruhunu olgunluğa ulaştıran şey. ‖ *Maslahat-ı dünyeviye,* dünya işlerinin düzelmesine ve yoluna girmesine neden olan, toplumsal yaşamda refah ve mutluluk doğuran şey. ‖ *Maslahat-ı hâciye,* insanlar için zorunlu olmayan, ancak yokluğu durumunda zorlukların ve sıkıntıların doğmasına yol açan bir maslahat. ‖ *Maslahat-ı merdude,* şeriatın yasakladığı maslahat. ‖ *Maslahat-ı mutebere,* bir emir ya da yasağın konmasına neden olan maslahat. ‖ *Maslahat-ı mürsele,* dinsel bir emir ya da yasağın konusu olmamış maslahat. ‖ *Maslahat-ı tahsiniye,* bir zorunluluktan ya da gereksinimden kaynaklanmayan, ama daha güzelinin yapılmasının ve kişinin değerinin yükseltilmesinin amaçladığı maslahat. ‖ *Maslahat-ı zaruriye,* kişiyi, soyu, malı, aklı ve dini korumayı amaçlayan maslahat.

MASLAHATGÜZAR a. (ar *maşlahat* ve fars. *güzār*'dan *maşlahat-güzār,* işbilir, işgören). Uluslarar. huk. Büyükelçinin yokluğunda ya da vekil sıfatıyla sürekli diplomatik temsilciliğin başına gelen ve Dışişleri bakanı nezdine gönderilen diplomasi temsilcisi. (Eşanl. İŞGÜDER.)

MASLAHATGÜZARLIK a. Maslahatgüzarın görevi, makamı.

MASLAK a. (ar. *maşlak*). *Esk.* **1.** Sürekli akan su borusu. **—2.** Bir kaynağın sağladığı suyu ölçmek ya da dağıtmak için düzenlenmiş tonozlu toplama odası. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Hayvanları sulamaya yarayan büyük taş yalak.
—ANSİKL. Osmanlı su mimarlığında, bentlerden künklerle kente su getiren yolların kollara ayrıldığı kesimlerde yer alan maslaklarla su denetleniyor ve gereken yöne akıtılıyordu. Maslaklar kent dışında, maksem*ler ise kent içinde bulunuyordu. İstanbul'da Levent ile Hacıosman bayırı arasında, Sarıyer ilçesine bağlı bir semt bu adı taşır.

MASLİ, MASLİYE sıf. (ar. *maşl* ve *-ī*'den *maşli,* dişl. *maşliyye*). *Esk.* Serumla ilgili.

MASLÜP sıf. (ar. *maşlūb*). *Esk.* Asılmış, asılarak öldürülmüş.

MASMAVİ sıf. (*mavi*'den pekiştirilerek). Mavi rengi vurgulamak için kullanılır: *Masmavi bir gökyüzü.*

MASMÛDİ (Muhammet), tunuslu siyaset adamı (Mehdiye 1925). Tunus'un bağımsızlığını görüşen hükümette Devlet bakanıydı (1953-1955). 1956-1958 arasında Fransa'da büyükelçilik yaptı. 1958'den 1961'e kadar Haberleşme bakanı ve 1965-1968 arasında yeniden Fransa büyükelçisi oldu. Sosyalist Destur partisi genel sekreterliğinden (1969) sonra 1970'te Dışişleri bakanlığına getirildi. Ocak 1974'te, başlıca hazırlayıcısı olduğu Tunus ile Libya'yı birleştirme projesinin başarısızlığa uğraması üzerine görevden alındı.

MASNA a. (ar. *maşna*ᶜ). *Esk.* Su mahzeni, sarnıç.

MASNU sıf. (ar. *maşnū*ᶜ). *Esk.* **1.** Ustaca ve sanatkârane yapılmış. **—2.** Sahte, yalan, düzmece: *"... ve masnû delâil üzerine istinâd eden..."* (H. C. Yalçın). **—3.** İnsan tarafından yapılmış.

MASNUAT çoğl. a. (ar. *maşnū*ᶜ'nun çoğl. *maşnūᶜāt*). *Esk.* **1.** Sanatkârane yapılmış işler. **—2.** Hileli, sahte şeyler. **—3.** *Masnuat-ı ilahiye,* kutsal bir güç tarafından yapılan işler ya da yaratılanlar.

MASO Dİ BANCO, italyan ressam (Floransa XIV. yy.'ın ilk yarısı). Giotto'nun öğrencisi olan sanatçı, uzun süre Giottino ile karıştırıldı. Günümüzdeki resim eleştirmenlerince yapıtları, S. Croce kilisesi'nin ikinci Bardi capellası'nda bulunan *Aziz Silvester'in yaşamı* adlı freskler çevresinde gruplanmaktadır. Maso di Banco, mekânları boğmadan ve renkleri ustaca kullanarak ortaya koyduğu yapıtlarıyla, Giotto'nun araştırmalarını daha ileriye götürmüştür.

MASOLİNO DA PANİCALE (Tommaso Dİ CRİSTOFORO [ya da CRİSTOFANO] FİNİ, — denir), italyan ressam (Panicale in Valdarno 1383 ? - ? 1440'a doğr.). 1423'ten önceki meslek yaşamı üzerine hiçbir bilgi yoktur; sanatçı, bu tarihte Flo-

Scala

Masonların toplantı yeri.

ransa loncasına yazıldı ve Bremen müzesi'nde bulunan *Alçakgönüllü Meryem Ana*'yı gerçekleştirdi. L. Monaco'nun gotik tarzını, belli bir mekân ve hacim kaygısına doğru yönlendirdi ve Floransa'da, S. Maria del Carmine kilisesi'nin Brancacci capellası'ndaki fresklerde birlikte çalıştığı Masaccio'nun etkisinde kaldı *(Aziz Petrus'un kehaneti, Sakat adamın iyileştirilmesi, Adem ile Havva yeryüzü cennetinde)* [1424-1427'ye doğr.]. Masolino, 1425'te Macaristan'a, 1428'de de Roma'ya gitti ve burada, Masaccio'nun S. Clemente kilisesi'ndeki çalışmalarını sürdürdü (Santa Caterina cepallası; *Aziz Ambrosius'un yaşamı, Azize Caterina'nın yaşamı, Muştulama*). Daha sonraları yaptığı Castiglione Olona vaftizhanesi fresklerinde (*Vaftizci Yahya'nın yaşamı*, 1435), XIV. yy. tarzının tatlılığı, Rönesans'ın yeni biçimleriyle uzlaşmış gözükür.

MASON a. (fr. *franc-maçon*, farmason'dan kısaltılarak). **1.** Masonluk derneği üyesi olan kimse. (Eşanl. FARMASON.) **—2.** *Mason locası*, aynı aşamada bulunan masonların oluşturduğu gruplardan her biri.

MASON (George), amerikalı siyaset adamı (Fairfax County, Virginia, 1725 - *ay. y.* 1792). George Washington ile birlikte Fransızlar'a ve müttefikleri yerlilere karşı 1754'te başlayan savaşa katıldı. Daha sonra, Virginia kolonisi yasama meclisi olan Burjuvalar meclisi üyesi oldu. Bu sıfatla Amerikan devrimi'nin başlangıç dönemine etkin bir biçimde katıldı ve Virginia hakları bildirisi'ni kaleme aldı. Philadelphia anlaşması çalışmalarında yer aldı, ama yeni Anayasa'yı, haklar bildirgesini içermediği, köleliği yasallaştırdığı ve federal hükümete dış ticarette aşırı yetkiler verdiği için imzalamayı reddetti.

MASON (William), ingiliz yazar (Hull, Yorkshire, 1725 - Aston, Warwickshire, 1797). İki klasik trajedi (*Elfrida*, 1752; *Caractacus*, 1759) ve arkadaşı olan Gray'in yaşamöykusünü (*Life and Letters of Gray*, 1774) yazdı.

MASON (Daniel Gregory), amerikalı besteci (Brookline, Massachusetts, 1873 - Greenwich, Connecticut, 1953). Müzik öğrenimini, Paris'teki Schola cantorum' da V. d'Indy'nin dersleriyle tamamladı. 1910'da Columbia Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. Fransız izlenimcilerinden olduğu gibi, sonromantik alman ve avusturyalı bestecilerden de etkilendi. 3 senfoni (1914, 1929, 1936), bir ingiliz halk şarkısı üzerine orkestra süiti (1934), oda müziği yapıtları (zenci şarkılarından alınmış temalar üzerine bestelediği dörtlü [1919] önemlidir) ve piyano parçaları (*Yankee Doodle*, 1911) besteledi. Ayrıca müzikoloji kitapları yazdı. Bunlardan özellikle *The Chamber Music of Brahms* (Brahms'ın oda müziği) [1933] ve *The Quartets of Beethoven* (Beethoven'ın dörtlüleri) [1947] anılmalıdır.

MASON CİTY, ABD'de (İowa) kent, eyaletin K.'inde, Minneapolis'in G.'inde; 30 500 nüf. Çimento fabrikası. Yapı gereçleri.

MASONLUK a. **1.** Üyelerinin (*biraderler* ya da *kardeşler*) birbirlerini işaret ya da amblemlerinden tanıdıkları ve sırlarını saklı tutmaya yemin ettikleri kapalı -gizli değildünya çapında dernek. (Eşanl. FARMASONLUK.) [Bir grup mason bir *loca*, bir grup loca da bir *obediyans* oluşturur.] (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Mason olma durumu.
—ANSİKL. Masonluğun tarihi konusunda iki ayrı görüş vardır: efsanesi bol *mitçi* okulun görüşüyle masonluk olgusunu insan bilimleriyle bütünleştirmeye çalışan *bilimsel* okulun görüşü (ya da *masonoloji*). Bu ikinci görüş, özellikle, 1884'te kurulan Londra mason locası *Quatuor Coronati* tarafından temsil edilir. Masonluğun tarihi üç döneme ayrılır: 1. *ameli masonluk*, yani ortaçağ yapı işçileri dönemi; 2. *geçiş dönemi* (XVI.-XVII. yy.), bu dönemde, bilinmeyen bazı nedenlerle inşaat sanatına yabancı birtakım üyeler de kabul edilmeye başlandığından ordr'un niteliği yavaş yavaş değişti; 3. *spekülasyon dönemi*. Dört londra locası, 1717'de bir "Büyük Loca" kurdular ve bu loca 1723'te kendisine bir *ana tüzük* hazırladı. Bu ana tüzüğe, yazarının adıyla Anderson ana tüzüğü denirse de, aslında bunun esin kaynağı -hiç olmazsa kısmen-, büyük bir etkiye sahip olduğu anlaşılan *Royal Society*'nin üyelerinden ünlü Désaguliers'dir. Anderson ana tüzüğü, günümüzde de evrensel masonluğun temel yasasını oluşturur. İlkeleri şunlardır: Tanrı'ya inanma, ahlak kurallarına kesinlikle uyma, meşru iktidarlara saygı ve aynı zamanda din serbestliği. Bu son husus o dönem İngiltere'si için çok önemliydi ve *papacılar*'a, yani katoliklere de masonluğa kabul edilme olanağı sağlıyordu. Hatta bunlardan biri, Norfolk dükü, büyük üstat bile oldu (1731). XVIII. yy.'da, masonluk, birbirine rakip iki Büyük Loca'ya bölündü. Bunlardan biri, İrlandalılar tarafından kurulan ve 1717-1723 ana tüzükçülerini eski temel görenekleri terk etmekle suçlayan *Antientler* locası; öteki de *Modernler* adı verilen Büyük Loca'ydı. *Antientler*'in kuramcısı, *Ahiman Rezon* (1756) adlı kitabıyla Laurence Dermott'tu. Çekişme, ancak 1813'te, *Act of Union* (Birleşme andı) ile son buldu. *Act of Union* günümüzde İngiltere Büyük Locası'nın ana tüzüğünü oluşturur ve İngiltere Büyük Locası da bütün dünyadaki büyük locaların anası sayılır. Günümüzde, *Act of Union*'a, *Antientler*'in, yani gelenekçi ve dine sıkıca bağlı eğilimin bir zaferi gözüyle bakılmaktadır.
• *Ritler.* XVIII. yy.'ın ortalarına kadar, hiç olmazsa bütünü bakımından tek ve aynı kalan mason ritüeli, özellikle kıta Avrupası'nda kapalılığın yeniden gündeme gelmesinden dolayı, çeşitli ritlere, bu ritler de ayrıca birtakım dallara bölündüler. Bunların çoğu zamanla kaybolup gitti. Örneğin, Fransız ulusal Büyük Loca'sında dört rit uygulanır: emülasyon riti, fransız riti, rektifiye iskoç riti, eski ve kabul edilmiş iskoç riti. Fransa Büyük Locası, bu sonuncu riti uygular. Fransız ritinin çoğunlukta olduğu bazı Büyük Doğu Locaları da aynı riti uygularlar.
• *Dereceler.* "Aziz Yuhanna'nın saf ve gerçek masonluğu" üç dereceyi içerir: çırak, kalfa ve usta ya da üstat (bu sonuncunun *Royal Arch* denen tamamlayıcı bir derecesi daha vardır). "Remzî" ya da "mavi" masonluk denen bu sistemden ayrı olarak, XVIII. yy.'dan bu yana birçok "yüksek dereceler" sistemi daha gelip geçmiştir. Günümüzde bunların belli başlı iki tanesi, *Galya Büyük Priyörlüğü* ile *Eski ve kabul edilmiş iskoç riti Yüksek Şûrası*'dır. Birincisinin üç yüksek derecesi vardır: Saint Andrews iskoç üstadı, acemi seyis ve Kutsal kentin hayırsever şövalyesi. Bütün dünyada ve özellikle ABD'de yaygın durumda olan diğer Yüksek Şûralar ile ilişkileri olduğu için uluslararası büyük önem taşıyan ikincisiye, otuz üç yüksek derece tevcih eder (bunların çoğu geçerliliğini kaybetmiştir). Bu derecelerin belli başlı iki tanesi Rose-Croix şövalyesi (18. derece) ile Kadoş şövalyesi (30. derece) dereceleridir.
• *Yönetim.* Her locanın başında bir üstadı muhterem ve ona yardım eden görevliler (nazırlar, muhakkikler vb.) bulunur. Her obediyansın başında da bir büyük üstat yer alır. Türkiye Büyük Locası'nın seçimle işbaşına gelen bir Büyük Görevliler Kurulu (yönetim kurulu) vardır.

Bütün obediyanslarda, özel servislerce yerine getirilen yardımlaşma ve hayır işlerine büyük bir önem verilir.

Yılda bir kez Büyük Loca toplantısı yapılır.
• *Devlet güçleriyle ilişkiler.* Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de masonluk bir dernek kimliğindedir. Fransa'da hukuken her obediyans bir dernek biçimini alır (1 haziran 1901 tarihli yasa). Büyük Britanya'da, ilgili makamlara üyelerin resmi bir listesi verilir. Totaliter ülkelerde masonluk yasaklanmış, bazen de kıyıma uğratılmıştır.
• *Kadınlara özgü ve "karma" obediyanslar.* Masonluk, ilke olarak, kadınları kabul etmez. (Anderson *ana tüzüğü*, madde 3.)

Eskiden Fransa'da kadınlara açık bir masonluk kuruluşu vardı. Ritleri erkeklerinkinden tamamen farklı olmakla birlikte, bu masonluğun belirgin remizleri bulunmaktaydı. Devrim arifesinde, bu kuruluşun büyük üstadı Lamballe prensesiydi, fakat Terör döneminde öldürüldü. XIX. yy.'da kadın masonluğu giderek zayıfladı ve sonunda büsbütün ortadan kalktı.

1893'te, tekris edilmiş ilk kadın mason Maria Deraismes, *Droit humain* adı altında, kökten farklı bir ruh taşıyan, iki cinse de açık, devrimci feminist nitelikte ve açıkça antiklerikal bir obediyans kurdu. Ama bu başka obediyanslarca tanınmadı. İngiltere'de de başkalarınca tanınmayan birçok kadın obediyansı ya da karma obediyanslar vardır. Bunlardan *Order of Women freemasons* örgütleniş biçimini aynen İngiltere Büyük Locası'ndan almıştır.
• *İlkeler ve öğretim.* Masonluk, kendisini "alegoriler perdesi ardında simgeler aracılığıyla öğretilen özel bir ahlak sistemi" (ingiliz ritüeli) olarak tanımlar. 1782'de, Wilhelmsbad toplantısında kabul edilen ünlü *Masonluk kuralları*, bu tanıma rektifiye iskoç ritine özgü bir hıristiyanlık rengi kattı. Buna karşılık, Büyük Doğu, masonluğun amacını daha geniş ve daha laik bir formülle dile getirir: "insanlığın manevi ve maddi ilerlemesi".

Masonluğun özü, yapı sanatından alınma simgeciliğinde ve bazı ritler için, kapalılığındadır. Locaların bazı *çalışmalar* da yapılır, yani masonluğun temaları derinlemesine incelenir. *Araştırma locaları*, masonluk tarihi üzerinde uzmanlaşırlar. *Eğitim locaları*, törenlerin provalarla öğretilmesini amaçlar. Çoğunlukla uzun ve öğrenilmesi güç olan bu törenlerin *Emülasyon* riti sırasında ilke olarak, ezbere bilinmesi gerekir.

Özellikle "muntazam" masonlukta siyaset ve din tartışmaları yasaktır.
• *Masonluk ve Katolik kilisesi.* XVIII. yy.'da, papa Clemens XII *İn eminenti* bullası (1738), Benedictus XIV de *Providas* bul-

ları (1751) ile masonluğu mahkûm ettiler. Bunun, hiç olmazsa kısmen, tahttan indirilen ve Roma'ya sığınan Stuartlar hanedanının uğradığı talihsizliğe bağlı siyasal nedenlerden kaynaklandığı düşünüldü. Masonluk, birçok protestan ülkede de yasaklandı. Bullalar, parlamentolarca onaylanmadığından Fransa'da uygulanmadı. XIX. yy.'da, Kilise, antiklerikalizme karşı tepkisini bir dizi mahkûmiyetle gösterdi. Bunlardan sonuncusu olan, papa Leo XIII'ün encyclicası *Humanum genus* (1884), tümüyle farklı bir esinle ve tamamen dinsel bir endişeyle kaleme alınmıştır. İngiliz masonluğu, bu uzun çekişmenin dışında kaldı. Nihayet, çekişme, Kutsal Kongregasyon'un İnançöğretisi üzerine bir notuyla son buldu. Kutsal Kongregasyon'un praefectusu kardinal Seper tarafından imzalanmış olduğu (ekim 1974) için "Seper belgesi" adı verilen bu notta, antiklerikal olmayan locaların -yani gerçekte "muntazam" mason localarının- ilan edilen yasaklamaların kapsamına girmediği belirtiliyordu.

• *Masonluk ve kalfalık.* Kalfalık, ameli masonluktan türemiş bir kuruluş değildir. Böyle bir karışıklığın doğmasına, XIX. yy.'da bazı "propagandalar" neden olmuştur.

• *Türkiye'de masonluk.* 1738'de Halep ve İzmir'de, daha sonra da İstanbul'da mason locaları açıldığına dair kayıtlar varsa da, bu ilk localar hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Papa Clemens XII'nin masonluğu aforoz eden 8 mayıs 1738 tarihli mektubunun ve İstanbul'daki kiliselerin sürdürdüğü mücadelenin etkisiyle, 1748'de Mahmut I mason localarını kapattı. 1760'lı yıllarda Marsilya Ana Locası, İstanbul, İzmir ve Selanik'te localar açtı; çeşitli obediyanslara bağlı başka localar da bunları izledi. Mahmut II, yeniçerilik kurumunu kaldırdığı sıralarda masonluğu da yasakladı ve bu yasak Kırım savaşı'na kadar yürürlükte kaldı. Kırım savaşı ve izleyen olaylar, Osmanlı devletinin Avrupa devletleriyle olan ilişkilerini artırınca, birçok avrupalı, bu arada çok sayıda mason, imparatorluğun sahil kentlerine gelip yerleşti. Önce Fransızlar İstanbul'da bir loca kurdular. Bunu başka fransız localarıyla ingiliz, italyan, alman vb. locaları izledi. İlk elli yıl içinde açılan locaların sayısı elliyi aşıyor, bu localar çeşitli meslek, din ve ırktan önde gelen kişileri bir araya getiriyordu. 1861'de mısırlı prens Mustafa Fazıl Paşa mevcut localardan üye alarak çalışması öngörülen Osmanlı Yüksek Şûrası'nı *(Şura-yı âli-i osmani)* kurdu. Bu şûra düzenli bir çalışma yapamadı ve bir Büyük Loca kurma tasarısı uzun yıllar askıda kaldı. İkinci meşrutiyet'in ilanından sonra Yüksek Şûra yeniden çalışmaya başladı. 1 ağustos 1909'da da Büyük Loca *(Maşrık-ı azam-ı osmani)* kuruldu. Balkan savaşı, Birinci Dünya savaşı ve Kurtuluş savaşı yıllarında masonluk örgütlü bir yapı içinde çalışıp gelişme koşullarını bulamadı. Cumhuriyet ilan edildiğinde Büyük Loca'nın kurduğu 42 locadan yalnız 11'i etkinliğini sürdürüyordu ve faal türk masonlarının sayısı 500 kadardı. Öteki localar ya kapanmış ya da ulusal sınırlar dışında kalmıştı. 1935'te masonluk yasaklandığında 23 locada 2 000 kadar mason bulunuyordu. 1948'de Türkiye Yüksek Şûrası, Türk mason derneği adı altında çalışmalara başladı. Bu kuruluşta Yüksek Şûra felsefi derecelerle birlikte ilk üç derecenin de *(remzî localar)* yönetimini üstlendi. 1935'ten önceki locaları canlandırma yoluna gidilmedi ve Yüksek Şûra'ya bağlı yeni localar açılmaya başladı. 1950'de Yüksek Şûra'ya bağlı bir Büyük Loca kurularak remzî localar bu Büyük Loca'ya katıldı. 1954'te Yüksek Şûra, Ankara ve İzmir'de remzî locaların yönetsel işleriyle uğraşmak üzere Yüksek Şûra temsilcileri başkanlığında heyetler kurulmasını, heyetlerin de Yüksek Şûra'ya bağlanmasını öngören "ünite talimatnamesi"ni yayımladı. Daha sonra bu birimler Büyük Loca'ya dönüştürüldü. Başka bölgelerdeki denetim hakkını yitiren Türkiye Büyük Locası da İstanbul Büyük Locası oldu. 1955'te Yüksek Şûra, remzî derecelere ait bütün iktidarı kurulacak olan bir Büyük Loca'ya devrettiğini açıklayan bir beyanname yayımladı. Bu Büyük Loca'nın kurulması pek çok tartışmaya yol açtı ve 1955'te Ankara'da, hiçbir zaman faaliyete geçmeyecek olan Türkiye Büyük Locası kuruldu. Bir yıl sonra İstanbul'da çalışmaya başlayan Türkiye Büyük Locası'na Ankara'daki sekiz locanın altısı dışında kalan bütün localar katıldı. Bu ikilik 13 aralık 1956'da İstanbul'da yapılan bir toplantı sonucunda ortadan kaldırıldı ve bütün localar birleşerek Türkiye Büyük Locası'nı kurdular. Bu kuruluşun "muntazam" Büyük Localar tarafından tanınması zaman aldı ve Türkiye Büyük Locası, ancak 1965'te düzene kavuştu. Daha sonra, Büyük Loca'daki bir seçimi onaylamayan Yüksek Şûra Türkiye Büyük Locası'yla ilişkisini kesince yeniden düzensizlik başladı. Büyük Loca'ya bağlı kalan 33 dereceli masonlar, 24 ekim 1967'de Yüksek Şûra'yı yeniden örgütlediler. 1909'da kurulmuş olan Türkiye Büyük Locası, bugün bütün dünyadaki "muntazam" mason otoritelerince, Türkiye Yüksek Şûrası da -1861 tarihli kuruluşuyla- bütün "muntazam" Yüksek Şûra'larca tanınmaktadır.

MASORA a. (ibranice *masora*). Din. Kutsal Kitap'ın ibranice metni aktarılırken, yüzyıllar boyunca uğradığı değişikliklere çözüm getirmek üzere kaleme alınmış açıklamaların bütünü.
—ANSİKL. İbrani alfabesinde sesli harfin bulunmaması, yanlış okumalara, dolayısıyla yanlış yorumlara yol açtı. Artık konuşulmayan bir dilde yazılmış olan kutsal metnin okunuşunu saptamak için Kutsal Kitap yorumcuları, VIII.-X. yy.'lar arasında bir sistem geliştirdiler. Bu sistem, sesli harflerin, noktalama işaretlerinin ve dilbilgisiyle ilgili uyarıların konmasıyla, metnin okunmasını ve anlamının saptanmasını sağladı.

B. N., Paris

masonluk
"Üstatlığa alınacaklar için yapılan toplantı.
İkinci nazır (sağdan üçüncü kişi) Üstat işaretini vermektedir ve Mahuf Birader ile birlikte o sırada Loca dışında bekleyen adayı almaya gidecektir."
Kazıma kalemiyle yapılmış gravür, 1775
Bibliothèque nationale, Paris

MASÖR a. (fr. *masseur*). MASAJCI'nın eşanlamlısı.

MASPERO (Gaston), fransız mısırbilimci (Paris 1846 - *ay. y.* 1916). École des hautes études'de araştırma müdürlüğü yaptı (1869), Collège de France'ta ders verdi (1874), Mariette'ten sonra Kahire müzesi (1881-1886) ve Mısır Eski eserler bürosu yöneticiliğine getirildi. Bazı krallık piramitlerindeki ölü odalarının iç duvarlarına kazılan uzun metinlerin kopyasını çıkarttı. *Catalogue général du musée du Caire'* in (Kahire müzesi genel kataloğu) yayımını sürdürdü (öldüğünde 50 cilt yayımlanmıştı). Başlıca yapıtları: *l'Inscription dédicatoire du temple d'Abydos* (Abydos tapınağı'nın ithaf yazıtı), 1867; *l'Hymne au Nil* (Nil'e övgü), 1868; *Histoire ancienne des peuples de l'Orient* (Doğu halklarının eski tarihi), 1875; *les Contes populaires de l'Égypte ancienne* (Eski Mısır halk hikâyeleri), 1882; *Trois Années de fouilles dans les tombeaux de Thèbes et de Memphis* (Teb ve Memfis mezarlarında üç yıl süren kazılar), 1889; *Études de mythologie et d'archéologie* (Mitoloji ve arkeoloji incelemeleri; 8 cilt), 1893-1916; *les Inscriptions des pyramides de Saqqarah* (Sakkare piramitlerindeki yazıtlar), 1894 ve *les Mémoires de Sinouhit* (Sinuhit'in anıları), 1908.

Gaston **Maspero**

MASPES (Antonio), italyan bisiklet yarışçısı (Milano 1932). 1955'ten 1964'e kadar profesyonel sürat yarışlarında rakipsizdi. Yedi dünya şampiyonluğu kazandı ve belçikalı Scherens'in rekoruna ulaştı.

MASRA a. (ar. *maşra'*). *Esk.* Güreş meydanı, karşılaşma yapılacak yer.

MASRAF a. (ar. *masraf*). **1.** Herhangi bir nedenle yapılan harcama; gider: *Yol masrafı çok fazla. Mutfak masraflarını, çocukların eğitim masraflarını hesaplamak. Masraflarını kısmak. Korkunç masraflar çıkaran özel araba. Hesapta olmayan masraflar.* **—2.** Bir şeyin yapımı için kullanılan gereç: *Masrafı bol tutulmuş bir yemek.* **—3.** *Masraf etmek*, para harcamak, her zamankinden daha çok harcamak. ‖ *Masraf görmek*, günlük gereksinimler için alışveriş yapmak. ‖ *Masraf göstermek*, vergi vb. konularda, gelirden düşmek üzere, yapılan harcamaları gider olarak göstermek. ‖ *Masraf kapısı açmak*, para harcamayı gerektiren bir işe girişmek ya da durup dururken masrafa yol açacak bir eylemde bulunmak. ‖ *Masrafa girmek*, bir iş ya da bir şey yaptırmak için epeyce para harcamak. ‖ *Masrafı çekmek*, bir iş için gerekli giderleri karşılamak, yapılan masrafı ödemek. ‖ *Masrafları kısmak*, giderleri azaltmak. ‖ *Masraftan çıkmak*, umulmadık bir iş için epeyce para harcamak zorunda kalmak: *Masraftan çıktığımız yetmiyor gibi aldıklarımızı da taşıdık.* ‖ *(Hiçbir) masraftan kaçınmamak*, bir şeyin gerektirdiği harcamayı yapmak. ‖ *Masraftan kaçmak*, para harcamaya yanaşmamak.
—Denizc. *Liman masrafları*, bir geminin uğradığı bir limanda ya da limanlarda yapmış olduğu bütün harcamalar (kılavuzluk, römorkör, sağlık, limana giriş çıkış vb. ücretleri).
—Esk. ask. *Masraf kâtibi*, askerlik dairelerinde parasal işlere bakan yetkili.
—Huk. → GİDER. ‖ *Muhakeme masrafları*, YARGILAMA* GİDERLERİ'nin eşanlamlısı.
—İsl. *Masraf üz-zekât* → ZEKÂT.
—Kur. tar. *Masraf kâtibi*, Osmanlılar'da masraf-ı şehriyari kâtibinin buyruğunda çalışan görevlilere verilen ad. ‖ *Masraf-ı şehriyari kalemi*, Osmanlılar'da Topkapı

sarayı'nın Enderun ve Birun bölümlerinin her türlü harcama ve atama işlemlerinin yönetildiği yer. (Kalem, yönetsel yönden Saray'a, parasal yönden ise Defterdarlığa bağlıydı ve Masraf-ı şehriyari kâtibi tarafından yönetilirdi.) || *Masraf-ı şehriyari kâtibi*, Masraf-ı şehriyari kalemi'nin amirine verilen ad. (Bunlar, Saray'ın, şehremini, matbah emini, darphane emini, arpa emini gibi görevlilerin Saray gereksinimi için yaptıkları harcamaların defterini ve hesaplarını tutardı. Buyruğunda yeterince masraf kâtibi bulunurdu.)

—Muhs. İşletmeyle ve cari hesap dönemiyle ilgili, fiilen ya da karşılık oluşturularak yapılmış harcamaların tümü (alımlar, amortisman ve karşılıklara ayrılan gelirler). [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Muhs. Kasadan çekişlerle yapılması zorunlu olmayan giderler (amortismanlar, karşılıklar) genel muhasebede niteliklerine göre tanımlanırlar: alımlar, personel giderleri, vergi, harç ve resimler, vb. Bu giderler, jestiyon çözümlemesinde farklı biçimlerde sınıflandırılır. Böylece, analitik muhasebe; masrafların, amaçları ya da işlevleri (üretim, alımlar, ticarileştirme, yönetim) itibariyle sınıflandırılmasının yanı sıra, maliyet fiyatı hesaplama yöntemleri uyarınca, masrafların değişebilirlik derecesine ya da tahsis edilebilirliklerine göre de bir dağılımını kullanır. Birinci ölçüt, yapısal değişmez masraflar (etkinlik düzeyinden bağımsız masraflar) ile değişken masrafların (etkinlik düzeyine bağlı -orantılı ya da orantısız olarak- masraflar) ayrılmasını gerektirir. İkinci ölçüt ise, dolaysız masraflar (maliyet bedeline ya da fiyatına doğrudan doğruya yüklenebilen masraflar) ile dolaylı masraflar (birden çok maliyet bedeli ya da fiyatı ile ilgili olduğundan, önce bölümler arasında dağıtılması, sonra da her bir bölüme düşen ürüne ya da işe yüklenmesi gereken masraflar) ayrımına yol açar.

MASRAFLI sıf. **1.** Çok para harcanmasını gerektiren; pahalıya mal olan: *Masraflı bir araba, ev. Masraflı bir davet. Masraflı bir tatil.* **—2.** Masraf gerektiren alışkanlıkları olan ya da çok para harcayan kimse için kullanılır.

MASRAFSIZ sıf. **1.** Çok harcama gerektirmeyen, ucuza mal olan. **—2.** Masraf gerektiren alışkanlıkları olmayan ya da masrafları sınırlı kimse için kullanılır.

—Tic. huk. *Masrafsız iade kaydı*, bir poliçede hamilin başvuru haklarını kullanması için protesto çekmesine gerek bırakmayan kayıt. (Bu kayıt keşideci, ciranta ya da aval veren kişi tarafından senet üzerine "masrafsız iade", "protestosuz" gibi sözcükler yazılarak yapılır. [Türk tic. k. md. 634]). [→ POLİÇE.]

MASRU sıf. (ar. *maşrū*). *Esk.* Saralı, sara hastası.

MASRUF sıf. (ar. *maşrūf*). *Esk.* **1.** Harcanmış, kullanılmış. **—2.** Çevrilmiş, yönü değiştirilmiş: *"Hatta bu zâhirî kusurlara masrûf olan dikkat ve nezâretin diğer kusurları da gözden kaçırmaması daha muvafık-ı ihtiyat olur"* (H. C. Yalçın).

MASSA, İtalya'da kent, Toscana'da, il yönetim merkezi, Apua Alpleri eteğinde, Frigido kıyısında; 67 000 nüf. (1991). Mermer yapımcılığı. Büro malzemeleri. —5 km uzağında sayfiye merkezi *Marine di Massa* bulunur. —*Massa e Carrara ili*, Toscana'da, 1 156 km²; 204 886 nüf. (1989). Apua Alpleri'nin kuzey ucunu ve Magra vadisini içine alır. Başlıca gelir kaynağı tarımdır.

—Tar. Adından IX. yy.'dan sonra söz edilen Massa, Luni piskoposlarına aitti. XI. yy.'da tahkim edildi. Çeşitli ailelere bağlanan kenti Malaspinalar ve Cybolar düklük haline getirdiler. Massa e Carrara düklüğü 1741'de Modena düklüğü'ne geçti. Napoléon 1806'da burayı kız kardeşi Elisa'ya verdi, fakat düklük 1860'ta Piemonte'ye katıldı.

MASSA MARİTTİMA, İtalya'da kent, Toscana'da (Grosseto ili); Metallifere tepelerinde; 10 500 nüf. XIII. yy.'dan kalma katedral (Duccio okulunun *Maestà**'sı; Goro di Gregorio'nun yaptığı san Cerbone' nin mezarı; vb.), XIII-XIV. yy.'dan kalma Belediye sarayı (A. Lorenzetti *Maestà*'sı) ve başka anıtlar. Bakır ve demir yatakları.

MASSACHUSETTS, ABD'nin kuzeydoğusunda eyalet, Yeni İngiltere'de; 21 385 km²; 6 016 425 nüf. (1990). Merkezi *Boston*. Yüzey şekilleri bazı dağlardan (Green Mountains), vadilerden (Connecticut vadisi gibi) ve bir kıyı ovasından oluşur. Kıyı kesiminde iklimin temel özelliği aşırı soğuk olmayan kışlar (ocakta —1 °C) ve serin yazlardır; iç kesimdeki vadilerdeyse daha karasal bir iklim görülür. Yağmurlar, tüm yıla yayılır (yaklş. 1 200 mm). Kışın bazen kar fırtınaları da olur.

Bugün yalnızca vadi ve ovaların en verimli topraklarında yapılan tarım, seracılığa, fideciliğe, meyveciliğe, özellikle süt ürünleri ile tavukçuluğa yönelmektedir.

Massachusetts en sanayileşmiş ve nüfusun en yoğun olduğu eyaletlerden biridir. Elektronik donanımlar, makine sanayisi, madensel ürünler ve hazırgiyim alanlarında uzmanlaşmış sanayi, kentsel merkezlerde toplanmaktadır (Boston, Springfield-Chicopee-Holyoke, Worcester, Lowell, Lawrence). İleri sanayi kolları ünlü 128 ve 495 no'lu anayolların kenarında yer almaktadır. Kıyı kesimindeki başlıca gelir kaynağı balıkçılık (Gloucester, New Bedford) ve turizmdir (Cod burnu, Martha's Vineyard adası).

—Tar. Buraya gerçek olarak ilk yerleşenler 21 aralık 1620'de New Plymouth'ta *Mayflower*'dan inen "gezginlerdir". Daha sonra Charles I'den imtiyaz sağlayan bir şirket (Massachusetts Bay Company) buraya yerleşti ve Boston'u kurdu (1630). Massachusetts kısa sürede önemli bir kültür merkezi oldu. Bağımsızlık hareketi burada başladı (Boston Tea Party, 1773). Metropol bunu "İntolerable Acts" (1774) ile yanıtladı ve arkasından da bağımsızlık savaşı (Lexington, 1775) başladı. Massachusetts 1780'de bir anayasaya kavuştu, 1788'deyse Federal anayasa'yı onayladı.

Massachusetts Institute of Technology *(MİT)*, amerikan yükseköğretim ve araştırma kurumu. 1861'de Boston'da kuruldu, 1916'da Cambridge'e nakledildi. Fen bilimleri, teknoloji, mimarlık ve sosyal bilimlerin dışında etkinliğinin büyük bir bölümünü temel araştırmalar oluşturur. Kurumda, bir nükleer reaktör, elektronik, sibernetik laboratuvarları, aerodinamik hava körükleri ve uluslararası ilişkiler, şehircilik ve iletişim bilimleri üzerine araştırma merkezleri vardır.

MASSACHUSETTS koyu, Maine körfezinde geniş koy, ABD'nin doğu kıyısında. Boston, bu koy kıyısında, Charles River'ın ağzında kurulmuştur.

MASSADA ya da **MASADA,** ibranice **Metsada**, hasmonlu kral Aleksandros İannaios (İ.Ö. 103-76) tarafından, Lut gölünün batı kıyısındaki kayalık bir tepe üzerinde yapılan yahudi kalesi. Ancak Massada'yı, ele geçirilemez bir kale durumuna getiren Büyük Herodes'tir. Birinci yahudi ayaklanması (66-70) sırasında, son yahudi direnişçiler olan zelotlar tarafından işgal edilen Massada, roma lejyonlarını Kudüs'ün düşmesinden (70) sonra üç yıl, 73'e kadar güç durumda bıraktı. Aileleriyle birlikte (yaklaşık bin kişi) kaleye kapanarak, orada X. roma lejyonuna meydan okuyan ve teslim olmaktansa ölmeyi yeğleyen kuşatılanların acıklı yazgısını betimleyen yahudi tarihçi Flavius Josephus'a göre, ad çekmeyle belirlenen on kişi, kaledekileri öldürmek gibi korkunç bir görevi üstlenmiş, görevini yerine getiren dokuz arkadaşını öldürdükten sonra, kendi kılıcıyla kendini öldürecek son kişi de bir ad çekmeyle belirlenmiştir. Bu olay 2 mayıs 73'te gerçekleşmiştir. Romalılar kaleye girdiklerinde, korkuya kapılarak bir yeraltı geçidinde saklanan iki kadın ve beş çocuktan başka hiçbir canlı bulamamışlardır.

1838'den başlayarak amerikalı Edward Robinson tarafından ortaya çıkarılan Massada sitinde, 1963-1965 arasında arkeolog Yigael Yadin tarafından yönetilen iki önemli kazı yapıldı. Bu kazılarla Büyük Herodes'ten kalma görkemli yapılar topluluğu ortaya çıkarıldı. Zelotların direnişi dönemiyle ilgili olarak, Romalılar'ın kuşatma çalışmalarının izleri, kuşatılanlara ait birçok ev eşyası ve birçok da *ostrakon* bulundu. Bu ostrakonların biri Yair adını (belki de Massada direnişçilerinin önderi Eleazar ben Yair'in adı) taşıyordu. Bulunanlar arasında, Kutsal Kitap parçaları, Kilise'nin tanımadığı yahudi metinleri ve Kumran* tarikatçılarının takvimine uygun bir şabbat kurban ayin kitabı da vardı.

MASSAFRA, İtalya'da komün, Puglia'da (Taranto ili), bu kentin K.-B.'sında; 23 400 nüf. Tarım pazarı.

MASSAGETAİ ya da **MASSAGETAE,** Aral denizi'nin D.'sunda ve G.'inde yaşayan iskit halkı. Göçebe olanları Keyhüsrev ve İskender'le çatıştılar ve Daheler'le kaynaştılar.

MASSAKORİ, Çad'da kent, N'Camena'nın K.-D.'sunda. Hayvan pazarı.

Massale yöntemi. Genet. Bir topluluk ta ilginç özellikler gösteren bireyleri seçmeyi ve çoğaltmayı öngören bitki ve hayvan ıslah yöntemi.

MASSALİA → MARSİLYA.

MASSAMBA-DÉBAT (Alphonse), Kongo-Brazzaville'li devlet adamı (N'Kolo 1921 - Brazzaville 1977). Öğretmenlik yaptı, milletvekili, Millet meclisi başkanı (1959-1961), geçici hükümet başkanı

M. Fraudreau-Top

Massachusetts eyaletinin başkenti Boston.

(1961) oldu. 19 aralık 1963'te Cumhurbaşkanı seçildi. 1968'de, Başbakan'ı görevinden uzaklaştırdı ve sorumluluklarını üstlendi. Aynı yıl yapılan askeri bir darbeden sonra bir Ulusal devrim konseyi kurdu. Ama askerlerin rehinesi olunca istifa etmek zorunda kaldı. 1977'de Başkan Ngouabi'nin öldürülmesinden sorumlu tutuldu ve idam edildi.

MASSARANİ (Tullo), italyan yazar (Mantova 1826 - Milano 1905). Parlamento üyeliği yaptı (1860-1867). İtalya ile Almanya'nın yakınlaşmasından yanaydı. Edebi ve sanatsal incelemeler, anılar, felsefi denemeler içeren önemli bir yapıt bıraktı (*Studi civili*, *Studi letterari e artistici*, *Saggi poetici*, 24 cilt, 1906-1911).

MASSARİ (Lucio), italyan ressam (Bologna 1569 - *ay. y* 1633). Bologna'da bir resim okulu açtı ve burada, *Azize Caterina'nın evliliği*, *Meryem Ana ile Çocuk İsa azizlerle birlikte*, *Corradino Ariosti'nin bağışı* adlı tabloları yaptı. Tiarini ve Cavedoni ile birlikte, Carracciler'in başlıca izleyicilerinden biridir.

MASSARİ (Giorgio), italyan mimar (Venedik 1686'ya doğr. - *ay. y.* 1766). Veneto, Friuli ve Lombardia'da çalıştı; palladiocu mirastan yola çıkarak, baroktan yeniklasikçiliğe doğru evrim gösterdi. Çok sayıda villanın yanı sıra, Brescia, Udine, Vicenza ve Venedik'te kiliseler (Gesuati' ler kilisesi [1726-1736], S. Marcuola, S. Maria della Pietà vb.) yaptı. Büyük Kanal üzerindeki yapıtı Grassi sarayı 1749-1766 yıllarında yapılmıştır.

MASSASAUGA a. Kuzey Amerika'da yaşayan çıngıraklı yılan. (Daha çok amfibyumlarla beslenir. Bil. a. *Sistrurus catenatus;* çıngıraklıyılangiller familyası; boyu en çok 1 m.)

MASSAUA ya da **MASSAUAH,** Etyopya'da (Eritrea) liman kenti, Kızıldeniz kıyısında, bugün mendireklerle karaya bağlanmış iki mercan adası üzerinde; 36 169 nüf. (1990). Asmara demiryolu hattının başlangıcı. Tuzlalar. Çimento fabrikası. Balık işleme tesisi. Assab'ın gelişmesi sonucu liman eski önemini yitirmiştir.

MASSÉNA (André), **Rivoli** dükü, **Essling** prensi, Fransa mareşali, Fransa yüksek meclis üyesi (Nice 1758 - Paris 1817). 1775'te orduya girdi, 1792'de yarbay oldu, aynı yıl italyan ordusuna girdi. Tuğgeneralliğe, 1793'te tümgeneralliğe terfi etti. Rivoli zaferindeki (ocak 1797) başarısı nedeniyle Bonaparte tarafından "Zaferin aziz çocuğu" lakabına layık görüldü. Helvetia ordusu başkomutanı olarak, Zürich'te Ruslar'ı ve Avusturyalılar'ı yendi (25-26 eylül 1799) ve Suvorov'u felaketle sonuçlanan bir geri çekilmeye zorladı. Cenova'yı Avusturyalılar'a karşı kahramanca savundu (nisan-haziran 1800) ve onurlu bir teslim anlaşması yaptı. 1804'te İmparatorluk mareşali oldu; 1805'te İtalya ordusuna komuta etti, Napoli krallığı' nı ve 1806'da borsa kenti Gaeta'yı ele geçirdi. 1808'de Rivoli dükü oldu. Essling ve Wagram'da zaferler kazandı. Portekiz ordusu başkomutanı olarak İngilizler'i Torres Vedras hatlarının gerisine çekilmek zorunda bıraktı, fakat sonra daha fazla zorlayamadı (ekim 1810 - mart 1811). İspanya'ya doğru geri çekildikten sonra sonucu belirsiz Fuentes de Oñoro savaşı'nı yaptı (mayıs 1811); bu savaş imparatorun gözünden düşmesine yol açtı. Elbe adası dönüşünde Napoléon'un yürüyüşünü engellemeye çalıştı, sonra istemeyerek ona katıldı. 3 temmuz 1815'te Paris valisi oldu; Bourbonlar yeniden yönetimi ele geçirince Masséna'yı bu görevinden aldılar. *Mémoires*'ı (Anılar) 1849-50'de yayımlandı.

MASSENET (Jules), fransız besteci (Montaud, Saint-Étienne, 1842 - Paris 1912). 1863'te Roma büyük ödülü'nü kazandı. İtalya, Almanya ve Avusturya-Macaristan'a seyahatler yaptı. *Macar yaşamından sahneler*'i bu sırada besteledi. Paris'e dönünce yazdığı operalarıyla ünlendi. 1878'de Paris konservatuvarı'nda besteleme öğretmenliğine atandı. Buradaki başlıca öğrencileri G. Charpentier, R. Hahn, C. Kœchlin ve F. Schmitt'tir. Operalarındaki zarif melodiler, özellikle orkestralama kusursuz prozodi ve kadın psikolojisini yansıtmadaki ustalıkla tanınır. Başlıca operaları: *Hérodiade* (1881), *Manon* (1884), *Werther* (1892), *Thaïs* (1894), *Sapho* (1897), *le Jongleur de Notre-Dame* (1902), *Ariane* (1906), *Thérèse* (1907) ve *Don Quichotte* (1910). Ayrıca oyun müzikleri, üç oratoryo (*Ève*, 1875; *la Vierge*, 1880; *la Terre promise*, 1900) ve birkaç çalgı yapıtı da (*Alsace yaşamından sahneler;* piyano konçertosu) besteledi.

Masses *(The)*, amerikan haftalık dergi (1911-1953). ABD hükümetince yasaklanmasına (1917) ve yayımına bir süre ara verilmesine rağmen (1924-1926) sürekli olarak sosyalist ve hatta komünist ideolojiyi savundu ve bir halk edebiyatının tanımını yaptı.

MASSETER a. (lat. *masseter*). Anat. Yüzün iki yanında bulunan ve altçeneyi kaldırmaya yarayan, çiğneme kasları grubundan çift yanak kası.

MASSETME a. Massetmek eylemi; emme, soğurma.

MASSETMEK g. f. (ar. *maṣṣ*'tan). *Esk.* Emmek, emerek içine çekmek; soğurmak.

MASSEY (Vincent), kanadalı devlet adamı (Toronto 1887 - Londra 1967). Kanada' nın, kanada kökenli ilk genel valisi oldu (1952-1959).

Massey-Ferguson Limited, kökleri 1840'a kadar uzanan Massey Harris Company Limited (Toronto) ile ingiliz Harry Ferguson Limited'in (Coventry) 1953'te birleşmesinden doğan kanadalı şirket. Massey-Ferguson Limited grubu, bütün dünyada tarım donatımları üretim ve satışlarına katılmaktadır.

MASSİCO, İtalya yarımadasında kireçtaşlı tepeler, Lazio ile Campania arasında; eskiden Horatius, Vergilius, Martialis'in sözünü ettiği bağlarıyla ünlüydü.

MASSİF CENTRAL, Fransa'nın orta -güney kesiminde doğal bölge; yaklş. 80 000 km²; ortalama yüksl. 714 m. Büyük bölümü platolardan ve kütlelerden (puy de Sancy'de 1 885 m) oluşan Massif Central kuzeyden güneye doğru 3 bölüme ayrılır: B.'da kat kat sıralanan platolar bütünü ve boğazlarla birbirinden ayrılan alçak tepeler; ortada ve orta-doğu'da, tortul havzalar (Limagues, Ambert havzası, Roanne, Forez, du Puy, Rougiers rongerats), kireçtaşlı (Causse) ve billurlu (Aşağı Batı Auvergne) platolar, sert tabanın bakışımsız kırıklı bloklarıyla (Margeride, Madeleine, Forez, Livradois) karşıtlaşan bir kütleler ve volkanik platolar (Dome, Dore, Cezallier, Cantal, Aubrac, Deves, Mezene -Meygal kesimi; D.'da, Beaujolais'den Montagne Noire'a kadar uzanan engebeli kesim) bütünü.

Bölgede başlıca iki iklim çeşidi gözlenir: B.'da okyanus iklimi (güneyde yumuşak, yüksek Limousin platolarında serin); orta kesimde ve D.'da yarı karasal (havzalarda karasala yakın) iklim. Akdeniz'in etkileri bölgeye pek az ulaşır. Eskiden meşelerle kaplı olan bölge XIX. yy.'daki tarla açma çalışmaları sonucunda "Fransa'nın kel kafası"na dönüştü. Daha sonralarıysa Limousin dağlarında, doğu ve güney -doğu'daki kütlelerde geniş ağaçlandırma çalışmaları yapıldı.

Besin maddeleri üretimine (çavdar, koyun, sığır yetiştiriciliği ve Limagne'da buğday ve üzüm) dayanan bölge ekonomisi, hem geçici göçlere, hem de kırsal kesime özgü elsanatlarının (özellikle Limousin ve doğu kesiminde) gelişmesine yol açtı. XIX. yy.'da başlayan kırsal kesimden kaçış, ekonomide yaygın yöntemlere geçilmesi ve hayvancılığa ağırlık verilmesi sonuçlarını doğurdu. Ne var ki, turizmin gelişmesine (Auvergne'deki kaplıca merkezleri, yanardağlar) karşın, bölge nüfusu azalmaya devam etmektedir (göçler, yaşlanma, düşük doğurganlık oranı).

MASSİGNON (Louis), fransız doğubilimci (Nogent-sur-Marne 1883 - Paris 1962). Collège de France'ta ve École des hautes études'de profesörlük yaptı, evrensel bir din anlayışıyla islam dinini ve uygarlığını inceledi. Yapıtları: *la Passion d'al -Hallādj, martyr mystique de l'islām* (İslamlığın mutasavvıf şehidi el-Hallac'ın çilesi) [1922], *les Corporations marocaines* (Fas'ta loncalar), *la Prière d'Abraham sur Sodom*, (İbrahim'in Sodom üstüne duası), *Selmān Pak* (Selman-ı Pâk)... [1934], *Essai sur les origines du lexique technique de la mystique musulmane* (Müslüman tasavvufu teknik sözlüğünün kaynakları üstüne deneme) [1922], *les Sept Dormants d'Éphèse* (Efesli yedi uyurlar) [1955], *la Mubāhala de Médine* (Medine mübahelesi [bedduası]) [1955]. Massignon, Melki kilisesi'nde rahip rütbesine sahipti.

MASSİLİA, Marsilya'nın latince adı.

MASSİLLON, ABD'de (Ohio) kent, Ohio kanalı kıyısında, Canton'un B.'sında; 32 600 nüf. ırmak limanı ve sanayi (çelik fabrikası, alüminyum metalürjisi, kauçuk işleme, kâğıt fabrikası, elektronik) merkezi.

MASSİNE (Léonide), 1944'te amerikan yurttaşlığına geçmiş rus asıllı dansçı ve koregraf (Moskova 1896 - Borken, Kuzey Vestfalya Renanyası, 1979). Moskova'daki İmparatorluk dans okulu'nu bitirdikten sonra Enrico Cecchetti'den de ders aldı. 1913'te Diaghilev'in Rus baleleri'ne girdi. 1915'te ilk koregrafisini hazırladı: *Soleil de minuit.* 1917'de *les Femmes de bonne humeur* ve *Parade*'ı; 1919'da da *la Boutique fantasque* ve *le Tricorne*'u koregrafiledi. *Pulcinella*'yı düzenledikten sonra, 1920'de Diaghilev'den ayrıldı ve İda Rubinstein ile La Scala di Milano'da çalışmaya başladı. Kont Étienne de Beaumont' un Paris suareleri için *le Beau Danube* ile *Salade*'ı düzenledi. 1926'da New York'taki Roxy Theatre'ın bale yöneticiliğini üstlendi. 1932-1937 arasında Monte-Carlo balesi'nde ve Vasiliy Voskresenskiy'in topluluğunda koregraflık yaptı. Büyük koregrafik senfonilerini bu dönemde yarattı: *Présages* (Çaykovskiy'in 5. senfonisi; 1933), *Choreartium* (Brahms'ın 4. senfonisi; 1933), *Fantastik senfoni* (Berlioz'un, 1936) ve *7. senfoni* (Beethoven'ın, 1938). Ayrıca *Gaîté parisienne* (müz.: Offenbach; 1938), *Nobilissima Visione* (müz.: P Hindemith; 1938) ve *Capriccio espagnol* (1939) adlı balelerin prömiyerlerinde dans etti. İkinci Dünya savaşı yıllarında, ABD' de kurduğu Highlights Ballet ile etkinlik gösterdi. Koregrafik mister'i *Laudes Evangelii*'nin ilk temsilini 1952'de Perugia'da gerçekleştirdi. 1957'de Paris'teki Opéra -Comique'in bale yöneticiliğine getirildi, yapıtlarının birçoğunu burada yeniden sahneye koydu. *Dekameron*'dan esinlenerek koregrafilediği *La Commedia umana*'dan (1957) sonra, La Scala di Milano' da Gluck'un müziği üzerine *Don Juan*'ı düzenledi (1959) ve New York'ta, *le Tricorne*'u yeniden sahneye koydu. 1963'te Covent Garden'da *le Bal des voleurs*'ü sundu. Çeşitli filmlerin danslarını düzenledi. New York'ta yayımladığı *My Life in Ballet* (1969) başlıklı kitabında dans yaşamını anlattı. 1966'da, Serge Denham (1897 -1970) ile Monte-Carlo balesi'ni yeniden kurdu.

MASSİNE (Lorca), amerikalı dansçı ve koregraf (New York 1944). Léonide Massine'in oğlu. İlk yapıtlarını 1965'te Paris' te Ballet européen ile sundu: *la Métamorphose* ve *Chant.* 1967'de dansçı ola-

Lipnitzki

Léonide Massine

rak XX. yy. balesi'ne girdi. Burada *la Hersel* koregrafiledi (1967). 1969'da *Espace*'ın koregrafisini hazırladı. 1971'de solocu olarak New York City Ballet'a girdi. Bu topluluk için *Four Last Songs* (1971) ve *Printemps* (1972) adlı baleleri düzenledi. Daha sonra çeşitli kumpanyalarla işbirliği yaptı. La Scala di Milano'da bale yöneticisiyken Erik Satie'nin anısına *Esoterik Satie*'yi sundu (1978). 1979'da Nancy'de Ballet-Théâtre français için babasının yapıtı *la Boutique fantasque*'ı yeniden sahneye koydu; Cleveland Ballet için, yine babasının yapıtı olan *Gaîté parisienne*'i yeniden kurguladı. 1980'de American Ballet Theatre ile çalıştı.

MASSİNGER (Philip), ingiliz yazar (Salisbury yakınında 1583 - Londra 1639 ya da 1640). Thomas Dekker ve Fletcher ile sürekli ortak çalışmalar yaptı, tek başına da yazdı. Trajedilerinde ve dramlarında krallığın ayrıcalıklarının (*The Maid of Honour,* 1621) ve toplumsal ayrıcalıkların (The Bondman, 1623) sınırlanmasını savundu. *A New Way to Pay Old Debts* (1621 ya da 1622) adlı yapıtında kahramanı işadamı Giles Overreach'i ticaretin bir çeşit Richard III'üne dönüştürdü. Elizabeth dönemi büyük şairlerinin en ateşlilerindendi.

MASSİNİSSA → MASİNİSSA.

MASS MEDİA a. (ing. sözc.). KİTLE İLETİŞİMİ*'nin eşanlamlısı.

MASSON (Antoine), fransız fizikçi (Auxonne, Côte-d'Or, 1806 - Paris 1860). Daha 1834'te kesme aşırı akımının varlığını ortaya koydu; 1836'da, bir dişli çark yardımıyla, bir pil tarafından üretilen akımda sık kesilmelerle yüksek gerilimle indüklenen akımlar oluşturdu. 1838'de, Breguet ile birlikte, elektrikli bir telgraf yaptı ve 1841'de ilk indükleme bobinini icat ederek bunu, Geissler'den önce seyreltilmiş gazlarda elektrik boşalmaları elde etmek için kullandı. Daha sonra, bu aygıt, yanlış olarak, yalnızca yapımcısı olan Ruhmkorff'un adını aldı. 1854'te Masson, akışkanların titreşimlerini inceledi ve üflemeli çalgılar üstüne bir kuram oluşturdu.

MASSON (André), fransız ressam (Balagny-sur-Thérain, Oise, 1896 - Paris 1987). Kübist resim dili öğelerinin kalıcılığıyla ve simgesel bir içerikle belirginleşen ilk kişisel araştırmaları, 1923-24'ten başlayarak, düşleri konu alan bir öznelliğe açıldı (*Uyuyan adam*, İowa Üniversitesi müzesi) ve gerçeküstücülüğe katılmayla sonuçlandı; otomatik desenleri, 1926'dan sonra da kimi zaman soyutlamanın sınırlarına varan, zorlamasız ve canlı "kumdan tabloları" ile gerçeküstücülüğe kısa zamanda büyük katkıda bulundu (*Balık savaşı*, 1926, Mus. of Mod. Art, New York). Yapıtlarında ("hayvanların yazgısı", "katliamlar", "labirentler", "başkalaşımlar" vb.), mit, zalimlik ve erotizm gibi temalara ağırlık verdi. Oldukça özgür bir yapıda (*Yeryüzü*, 1939, Art moderne ulusal müzesi, Paris) ya da daha yanılsamacı bir tarzda (*Uyku kulesinde*, 1938, Mus. of Art, Baltimore) olan tuval ve desenleri ("Evrenimin anatomisi" dizisi, 1938), çoğu kez trajik bir hava taşır; resimsel ve çizgisel açıdan bastırılmış bir şiddeti yansıtır. Masson'un 1941-1945 arasında bulunduğu ABD'deki deneyimi kendisini, doğa ve toprak güçlerini, renk, çizgi ve biçimlerin hat sanatını andıran esnek ve canlı bir soyutlamaya yaklaştığı (*Giriftlik*, 1941, özel kol.) ve birbirleriyle tamamen bütünleştiği (*Iroquoi manzarası*, 1942, özel kol.) daha anlatımcı bir resim tarzıyla ele almaya yöneltti. Bu dönemde sanatçının, genç amerikan resmi, özellikle de Pollock üzerinde belirleyici bir etkisi oldu. Fransa'ya döndükten sonra yaratıcılığında bir duraklama görüldü; bu süre içinde sanatçı doğayı inceledi, izlenimciliği keşfetti ve doğu sanatından etkilendi. Ancak, 1954'ten başlayarak, önceki tüm deneyimleriyle zenginleşmiş (Odéon tiyatrosu'nun tavanı, Paris, 1965), daha şiddetli, renkli ve hareketli bir dünyayı yansıttı (*Bedenlerin düşüşü*, 1960, özel kol.). Masson'un yapıtları oldukça kişisel bir üslubun ve ikonografinin ötesinde, çok değişik plastik olanakları araştırır; ancak, derin şiiri ve felsefesiyle bütünlüğe ulaşır. Resim çalışmalarının yanı sıra desenler, gravürler ve küçük boyutlu heykeller de yapıtları arasında önemli bir yer tutar. Sanatçı aynı zamanda kitap resimlemeleri (Limbour, Leiris, Malraux ...) ve tiyatro dekorları da yapmıştır.

MASSON (Loys), fransızca yazan mauritiuslu yazar (Rose Hill 1915 - Paris 1969). Çok genç yaşta boksa ve şiire (*Fumées*, 1937; *les Autres Nourritures*, 1938) ilgi duydu ve 1939'da Fransa'ya yerleşti. Yazarlar ulusal komitesi sekreteri (1945), *Lettres françaises*'in yazışleri müdürü (1946) oldu, iki yıl sonra gazeteciliği bırakıp tüm zamanını yapıtlarına ayırdı. Şiirler (*Délivrez-nous du mal*, 1942-1946), tiyatro oyunları (*la Résurrection des corps*, 1952), özellikle de, çoğu kez denizde geçen, tropikal iklim doğasının başdöndürücü ve bazen de kaygılandırıcı bir büyüleyiciliğe ulaştığı romanlar (*les Tortues*, 1956; *les Sexes foudroyés*, 1958; *les Anges noirs du trône*, 1967) yazdı.

MASSON (Gérard), fransız besteci (Paris 1936). Köln'de bestelediği ilk yapıtı, yine burada seslendirildi: *14 çalgı içi parça* (1965). Daha sonra 10 çalgı için *Batı I* (1967); mezzo soprano ve 13 çalgı için *Batı II* (1969); 12 yaylı için *Uzak mavilik* (1970); piyano ve orkestra için bir konçerto (1977); piyano, klarinet, keman, viyola ve soprano için *Beşli* (1978); keman, viyola ve 9 çalgı için $W_3\ A_6\ M_4$ (1985) gibi yapıtlar besteledi.

MASSONİA a. (doğabilimci F. *Masson*' un adından). Kök boynundan süren ve çoğunlukla yere yapışık gibi duran çok büyük iki yapraklı, soğanlı bitki. (Özellikle Güney Afrika'da yetişir. Zambakgiller familyası.)

MASSOTERAPİ a. (fr. *massothérapie*). Masaj tedavisi.

MASSU (Jacques), fransız general (Châlons-sur-Marne 1908). 1940'ta de Gaulle'e katıldı. Hava indirme birliklerine geçti, 1955'te general oldu. 1956-57'de Cezayir kentinde harekâtlar düzenledi. Mayıs 1958'de Cezayir Kamu selameti komitesi başkanı ve 1959'da Cezayir kenti genel müfettişi (olağanüstü görevli yönetim genel müfettişi) oldu. Paris'e geri çağrılması, 24 ocak 1960'ta Cezayir ayaklanmasına yol açtı. 1961'de Metz askeri valisi oldu; Almanya'daki fransız kuvvetleri komutanlığına atandı (1966-1969).

MASSYS, ressam aile. → METSYS.

MAST a. (fars. *māst*). *Esk.* Yoğurt.

MASTABA a. (ar. *maṣṭaba*). *Esk.* Sedir, oturma yeri: *"Mahdûm olunca mastaba -i mey-fürûşda / Pîr-i mugân-ı ışka niçe hizmet eyledük"* (Nevi, XVI. yy.).

—Esk. mim. Cami, medrese, han, saray vb. yapılarda kapının yanlarında bulunan taş ya da ahşap seki, sedir.

—Tar. Firavun mezarlarının yer aldığı piramitlerin çevresinde kümeleşen ve bir ayin bölümüyle bir gömü odasından oluşan, Eski İmparatorluk döneminin ileri gelenlerine ait yamuk biçiminde mezar yapısı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Mastabanın biçimi, büyük bir olasılıkla, mezar yerlerini belirlemek için oluşturulan ilk toprak yığınlarından kaynaklanır. Mastaba bir üstyapı ve bir yeraltı bölümünden oluşur. Üstyapı, büyük ekseni K.-G. doğrultusunda olan dikdörtgen planlı bir tür tümülüstür; taştan örülmüş dış duvarları, kaba gereçten oluşan bir kütleyi gizler. Doğu duvarına açılan küçük ayin odası gündelik yaşam sahnelerini betimleyen kabartmalarla süslüdür. Dikkate değer bir ikonografiye sahip olan bu kabartmalar, Eski İmparatorluk dönemi üzerine temel nitelikli bilgiler sunan birer belge niteliğindedir ve yorumlanması oldukça zor hiyeroglif yazılarla birlikte, piramitler çağının yaşam sevincini yansıtır. Ölülerin yakınları belirli günlerde ayin odasına gelerek ölüye saygılarını belirtir ve uzun yiyecek listelerini yüksek sesle okurlardı. Ölü, bir hücreye *(serdab)* yerleştirilmiş ve "ağzın açılması" töreniyle can kazanmış kendi heykelleri ve stel biçiminde bir yalancı kapı yoluyla canlılarla ilişki kurabilirdi. Serdab, ayin odasının yanında yer alır ve dar bir yatay pencereyle bu odaya açılırdı. Böylece ölü, hem yaşayanları izleyebilir, hem de buhurlardan ve kendisine sunulan yemeklerin kokularından yararlanabilirdi. Mastaba sayesinde ruh ölümsüzlüğünü sürdürebiliyordu. "Yaşayanlara çağrı" adıyla tanınan metin, mastabanın önünden geçenleri, sonsuz uykuya dalmış olanların rahatını sağlayacak olan kutsal sözcükleri yüksek sesle söyleyerek onları canlı tutmaya davet eder.

Mastabanın yeraltı bölümü, kayaların içine oyumuş bir mezar odasıyla (kimi zaman 20 m derinlikte olabilir) bu odaya açılan bir kuyudan oluşur. Mezar odasına lahit ve ölü eşyaları yerleştirilirdi. En büyük mastabaların geniş kenarının uzunluğu 50 m'yi geçmektedir.

MASTACEMBELİDAE (yun. *mastaks*, çene, en içinde, ve *belos*, silah'tan). Afrika'da Sahra'nın güneyinde ve Güney -doğu Asya'da tatlısularda ve acısularda yaşayan kemiklibalık familyası. (Yılansı ve üstten basık bedenli, bitkisi bol, balçıklı

Odeon Fransız Tiyatrosu'nda André Masson'un bir tavan yapıtı.

bölgeleri seven, su yüzünde soluyan, sivri burnuyla içine çektiği küçük avlarla beslenen, üstçenesi hortum biçiminde balıklardır.)

MASTAKİ a. (yun. *mastikh*'ten ar. *maşṭaki*, sakız). *Esk.* Mastika.

MASTAKS a. (çene anlamında yun. sözc.). Zool. Tekerleklikurtlarda çiğneyici mide. (Güçlü kaslarla hareket ettirilen çenelerden oluşur.)

MASTALYA a. Denizc. Eskiden gemilerde mürettabatın çamaşır yıkamada kullandığı ağaçtan yapılmış leğen.
—Fırınc. Kazanda tutulan sert mayanın kabarması için içinde bir süre bekletildiği derince tahta kutu.

MASTALYALIK a. Denizc. Mastalyaların oturtulduğu yer.

MASTAR a. (ar. *maşdar*, bir şeyin çıktığı yer, kaynak). Dilbil. -mak / -mek ekiyle kurulan adfiil. (→ ADFİİL.)
—Esk. dilbilg. *Mastar eki*, genellikle farsça sıfatların sonuna gelerek ad ve mastar yapan (-i) eki (YÂ-YI MASDARÎ, YÂ-YI MASDARİYET de denir): *hubi* (güzellik), *bülendi* (yükseklik), *aşüftegi* (karışıklık), *hamuşi* (sessizlik) vb.

MASTAR a. (öncekiyle eşkökenli). Camc. *Eğrilik mastarı*, işleme sırasında bir optik yüzeyi kontrol etmeye yarayan düzlemsel ya da dönen optik yüzlü cam bloku. (İki yüzey birbiri üstüne konulduğundan, özdeşlikleri girişim saçaklarına bakarak rahatlıkla kontrol edilebilir.)
—Doğramac. Doğramacıların birleştirmelerin çizimini ve ayrıntı işlemlerini göstermek için kullandıkları, üzerinde metrik bölümleri olan cetvel.
—El sant. Bakırcılıkta yapılacak kabın bakır levhadan kesilecek ilk biçimi için, ölçüye göre hazırlanmış kartondan ya da bakırdan şablon.
—İnş. Duvarcı ustasının çimentolu bir yüzeyi düzlemekte kullandığı, iki tutamaçlı kalın levha. || Düzgün bir duvar yüzeyi elde etmek ya da silme çekmek için kullanılan, bir şablonu yönlendirecek biçimde yerleştirilmiş ahşap cetvel çifti, alçı ya da çimento pervaz. || Kiremit ve tuğla yapımında kalıptan taşan toprağı kesmede kullanılan aletin asıldığı ahşap parça. || *Eğrisel profil mastarı*, bir eğrinin ters profilini veren, özellikle kemer ve tonoz yapımında işi denetlemeye ve yönlendirmeye yarayan bir tür ahşap şablon. || *Sıva mastarı*, SIVA ANASI*'nın eşanlamlısı.
—Sil. *Çap mastarı*, namluların içini ölçmeye ve yiv-setin aşınıp aşınmadığını kontrol etmeye yarayan mastar.
—Mak. san. Üretilen makine parçalarının denetiminde karşılaştırma öğesi olarak kullanılan belli bir boyuttaki takım. (Bk. *ansikl.* böl.) || Bir iç boyutu ölçmeye ya da denetlemeye yarayan takım. || Çeşitli malzemeleri (ağaç, kumaş, deri, karton vb.) tasarlanmış bir çizgi boyunca kesmek için kılavuz olarak kullanılan ağaç ya da metal profil. || *Derinlik mastarı*, bir deliğin derinliğini, bu delik içindeki bir çıkıntının yüksekliğini ve genellikle de aynı yöne dönük iki koşut yüz arasındaki uzaklığı belirlemeye yarayan mastar. || *İç ölçü mastarı*, dönel parçaların iç çaplarını ya da birbirine bakan iki koşut yüz arasındaki uzaklığı belirlemek için kullanılan mastar. || *Kalınlık mastarı*, iki parça arasına, aralarındaki uzaklığı ölçmek için sokulan, belli kalınlıkta çelik lama. || *Mikrometreli mastar*, mikrometrik bir düzenekle donatılmış mastar. ||*Silindir mastar*, çeşitli takımlara takılan, suverilmiş çelikten boyutlanmış silindirsel parça. (Bk. *ansikl.* böl.) ||*Vida mastarı*, bir vida yiv düzenine, adım kontrolü yapmak için uygulanan dişli profilli küçük levha.
—Marangl. Kabasını aldıktan sonra bir kerestenin önyüzünün düzlüğünü denetlemeye yarayan alet. || *Peş mastarı*, geniş yüzeylerin, sandalye ve masa ayaklarının düzlüğünü denetlemeye yarayan ve eşit ölçülerde yapılmış iki yassı ve geniş mastardan oluşan alet.
—Metalürj. Yuvarlak bir metal telin çapını ve dolayısıyla kesitini ölçmeye yarayan bir mastar türü. (En çok kullanılan mastarlar, farklı çaplarda delikler delinmiş bir plaka türü olan paris mastarı, japy mastarı, Birmingham'ın BWG mastarı amerikan BS mastarı [Brown ve Sharpe], normal ingiliz SWG mastarıdır.)
—Ölçbil. *Etalon mastar*, kalınlık mastarı olarak kullanılan, yüzeyleri son derece düzlemsel ve koşut metal parça. (Değişik kalınlıklar elde etmek için genellikle, üst üste yerleştirilen bir takım mastar kullanılır.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Kontrol mastarı*, çeneli denetim mastarlarını kontrol etmede kullanılan karşılaştırma mastarı.
—Seram. Tornanın dönüşü sırasında, yönlendirmeyi sağlayan tahta kol. || Tornalamanın, taslaklamayı izleyen ikinci aşaması; parçaya istenen profili vermek için, çömlekçi bıçağı denen kesici aletlerle, istenen kıvamda tutturulmuş çamurun işlenerek, taslaklanmış çömleğin ağız, yan, dip kısımlarını inceltmeye dayanır.
—Teknol. *Isılelektriksel mastar*, yüksek sıcaklığa getirilen cisimlerin kalınlığı ile genişliğini ölçmeyi sağlayan ve özellikle haddeleme işlemlerini denetlemede kullanılan aygıt.
—ANSİKL. Mak. san. Bir mastar, bir parçanın boyutlarını, okunması her zaman hatalara yol açabilecek bir ölçü aletine (kumpas, palmer vb.) başvurmaksızın, doğrudan kontrol etmeyi sağlar. Mastar, kontrol edilecek parçaya tatbik edilir, bu tatbikin olanaklı olup olmayışı ve kontrol edilecek boyutun iç ya da dış olmasına göre parçanın boyutunun mastarın boyutundan büyük ya da küçük olup olmadığına karar verilir. İstenilen boyutun tolerans sınırlarına karşılık gelen iki mastarla ardışık olarak yapılan karşılaştırma sonucunda, parçanın kabul edilip edilemeyeceği anlaşılır. Nominal ölçü ve buna verilen toleranslar standart değerler arasından seçilmişse ya da seri, özel bir mastarın yapılmasını gerektirecek kadar önemliyse bir *sabit mastar* kullanılır; diğer durumlarda *ayarlanabilir tuşlu mastarlar* ya da *ayarlanabilir tekercikli mastarlar* kullanılır. Bir dış boyutu kontrol etmek için *çeneli mastar*, bir iç boyut için ise bir *iç ölçü mastarı* ya da *tığ mastar* kullanılır; küçük bir çap için duruma göre düz ya da vida açılmış bir *baga* ya da *tampon mastar* kullanılır. Bir mastar sert (aşınmaya karşı dayanması için), biçim değiştirmez (özellikle büyük boyutlu mastarlar için) ve zaman içinde kararlı olmalıdır. Mastarlar, kararlılıklarını korumaları için bir ısıl işlemden geçirilen suverilmiş çelikten yapılır. Bu amaçla bir yağ banyosunda 100 °C'a kadar ısıtıldıktan sonra çok yavaş olarak soğutulur, ardından da taşlanır ve perdahlanırlar. Kimi kez sertliklerinin artırılması amacıyla yüzeysel olarak kromla kaplanırlar. Bir mastarın boyutları etalon mastarlarla kontrol edilir; bunlar 20 °C olan karşılaştırma sıcaklığında kullanılmalıdır.
• *Silindir mastar.* Bir freze tezgâhının iş mili tespit edildiğinde iş mili ekseni ile iş parçasının kenarı arasındaki uzaklığı duyarlı olarak ayarlamayı sağlar; sıkıştırılacak koşutyüzlü parçayla birlikte bir mengeneye yerleştirildiğinde ise kuvveti doğurucularından biri üzerine alarak yüzeyleri tam olarak koşut ya da dik olmayan parçaları gerektiği biçimde sıkıştırmayı sağlar. İki delik içine sıkı geçirilen iki silindir mastar bu deliklerin eksen aralığını ölçmede kullanılır.
—Ölçbil. Her tür uzunluk ölçüsünün karşılaştırma tabanını oluşturan etalon mastarlar, boyutları birbirine uyan parçalar halindedir ve birleşmeleri için yan yana getirilmeleri yeterlidir. Mastarların düzlemselliği, aralarında bir yağlayıcı katman bulunması durumunda, moleküler çekme kuvvetinin etkisiyle birbirlerine kuvvetle yapışacak biçimdedir. Bu katmanın, mikrometrenin yüzde 1 ile 2'si düzeyinde (yani ihmal edilebilir) değişmez bir kalınlığı vardır. Bu mastarların gerektirdiği yüksek duyarlık çok iyi tanımlanmış geometrik (yüzlerin düzlemselliği ve koşutluğu), mekanik (sertlik, aşınmaya karşı dayanım), metalürjik (kimyasal kararlılık, yaşlanma) nitelikleri ve tam olarak saptanmış kullanım koşullarını (sıcaklık, bakım, yüzeylerin yağlanması) zorunlu kılar. Bunların gerçek boyutları girişimölçüm (enterferans yöntemi) yöntemiyle ölçülür.

MASTAR dağı, D. Anadolu'nun Orta Fırat bölümünde, Hazar gölü ile Keban baraj gölü arasında dağ kütlesi (2 171 m).

MASTARA a. (ar. *masṭara*). Esk. mat. Açıölçer, iletki.

MASTARİYE a. (ar. *masṭār*, güçlü ve taze şarap ve *-iyye*'den *masṭāriyye*). İkt. tar.

J. Ross-Rapho

Sakkare'de (Mısır) Mereruka mastabası'nda ölenin heykeliyle stel biçiminde yalancı kapının yer aldığı ayin odası
Eski İmparatorluk, VI. hanedan

André Masson'un bir tablosu.

Osmanlı devletinde, gümrüklerde alınan ve oktruva ile istihlak vergilerine benzeyen bir vergi türü. (Bu vergi, yabancı devletlerle yapılan ticari antlaşmalar sonunda, reftiye ve müruriye ile birlikte kaldırıldı.)

MASTARLAMAK g. f. Metalurj. Bir telin çapını mastarla belirlemek.

MASTAURA. Tar. coğ. Anadolu'nun B.'sında, Lydia bölgesinde kent; Büyük Menderes'in K.'inde, Nysa ile Briula arasındaydı. Hıristiyanlık döneminde piskoposluk merkezi oldu; Efes ve Khalkedon konsillerine katıldı. "Mastavra kale" denilen mevkide, bu kente ait yazıtlar ve sikkeler bulundu.

MASTÇI sıf. (fars. *mâst*'tan). Kur. tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda hasoda görevlilerinden padişahın yiyeceği yoğurdu yapan kişi.

MASTER ya da **MASTIR** a. (ing. *master*). **1.** Lisans öğrenimini tamamladıktan sonra sürdürülen ve bir konuda uzmanlık sağlayan doktora öncesi eğitim ve bu eğitim sonunda elde edilen akademik derece: *Masterini tamamlamak. Master öğrencisi.* **—2.** *Master yapmak,* master eğitimi görmek.
—Antik. Atina'da, İ.Ö. IV. yy.'da sürgünlerin mallarına elkoymakla görevli memur.
—Sine. ARAPOZİTİF'in eşanlamlısı.

Masters (usta anlamında ing. *master*'den), tenis sezonunda dünya klasmanının ön sıralarında yer alan sporcuları bir eleme sistemi çerçevesinde (yarı finallerden başlayarak) karşı karşıya getiren ve her yıl düzenlenen tenis turnuvası.

MASTERS (Edgar Lee), amerikalı avukat ve şair (Garnett, Kansas, 1869 - Melrose Park, Pennsylvania, 1950). Middle West'teki küçük bir kenti bir dizi manzum mezartaşı yazıtıyla canlandıran *Spoon River Anthology*'nin yazarıdır (1915).

MASTERS (William Howell), amerikalı hekim ve seksolog (Cleveland, Ohio, 1915). Jinekolog olan Howell ile ikinci karısı Virginia Johnson, cinsel davranış fizyolojisiyle ilgilendiler ve gönüllü çiftleri laboratuvarda titizlikle incelediler. Uygun olmayan cinsel tepkilerin kötü koşullanmalardan kaynaklandığını ileri sürdüler ve bu ilkelere dayanan bir tedavi önerdiler. Daha sonra bu tepkilerin toplumsal ve duygusal belirleyicilerini incelediler ve çocukluktan başlayacak bir cinsel eğitimin önemini vurguladılar. Masters ve Johnson'ın başlıca ortak yapıtları şunlardır: *Human Sexual Response* (İnsanda cinsel tepki) [1966], *Human Sexual İnadequacy* (İnsanda cinsel uyuşmazlık) [1970], *The Pleasure Bond* (Haz zinciri) [1975].

MASTGERÂN çoğl. a. (ar. *mâst*, yoğurt ve *ger; mâst-ger*'in çoğl. *mâst-geran*, yoğurtçular). Kur. tar. *Mastgerân-ı hassa*, sarayda, içilecek sütü hazırlamak, yenilecek yoğurdu yapmakla görevli olanlar. (Sayıları 25 kadardı ve matbah-ı amire ile kilercibaşıya bağlıydılar.)

MASTIR → MASTER.

MASTİA TARSEİON. Tar. coğ. İspanya'nın doğu kıyısında yer, İ.Ö. IV. -III. yy.' da Roma'yla Kartaca etki alanlarının sınırında. Hasdrubal, Cartagena'yı burada kurdu.

MASTİF a. (ing. *mastiff*). İngiliz dogu adı da verilen, iri, güçlü, tıknaz ve kusursuz bekçi köpeği.
—ANSİKL. Ortaçağ'dan bu yana bilinen mastiften, o devirlerde, yalnızca bekçi köpeği olarak değil, iri hayvanların (kurt, ayı, vb.) avlanması sırasında da yararlanılıyordu. Sağlam bedenlidir. Kare biçimindeki kafasının üst kesiminde bulunan küçük kulakları, düz olarak yanaklarına sarkar. Tüyleri kısa, sarımsı kızıl renktedir. Suratı, siyah maskelidir.

MASTİGOPHORA a. Esk. zool. KAMÇILILAR sınıfının bilimsel adı.

MASTİGOZOM a. (fr. *mastigosome*). BLEFAROBLAST'ın eşanlamlısı.

MASTİK a. (fr. *mastic;* lat. *masticum;* yun. *mastikhe*, sakızağacı zamkı). Camc. Çok yüksek bir akışmazlık ve genellikle orta, ancak doldurma ve sızdırmazlaştırma işlemlerinde yüksek yapışkanlık özellikleriyle ayırt edilen yapıştırıcı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Bayınd. *Hidrokarbonlu mastik,* filler malzemeyi hidrokarbonlu bir bağlayıcıyla kaplayarak elde edilen ürün. (Mastik asfalt, ufalanmış asfalt kayasının bitümle sıcak karışımından elde edilir.)
—ANSİKL. Camc. Yağlı mastikler saf keten yağı karıştırılmış kalsiyum karbonat kökenlidir; reçineli mastiklerin temel maddesi reçineli bağlayıcıdır; bitümlü mastikler temel maddesi Meudon beyazı ile karıştırılmış bitüm, katran ve taşkömürü tortusu olan mastiklerdir.

MASTİKA a. (yun. *mastikha*'dan). **1.** Sakızağacından elde edilen reçine. **—2.** Sakızla tatlandırılmış rakı; sakız rakısı.

MASTİT a. (fr. *mastite*). MEME* İLTİHABI' nın eşanlamlısı.

MASTİX a. Zarkanatlıların *Encyrtidae* familyasının *Litomastix, Leptomastix*, vb. gibi cinslerine giren üyelerine bazen verilen kısaltılmış ad. (Bu hayvanların temel özellikleri çokembriyoluluk göstermeleridir.)

MÄSTLİN (Michael), alman gökbilimci ve matematikçi (Göppingen, Württemberg 1550 - Tübingen 1631). Heidelberg' de (1580) ve Tübingen'de (1584) matematik profesörlüğü yaptı, Kepler'e gökbilim dersleri verdi ve onu Kopernik'in düşüncelerine inandırdı. Ay'ın solgun ışığına ilk kez bir açıklama getiren odur.

MASTODİNİ a. (fr. *mastodynie*). MEME* AĞRISI'nın eşanlamlısı.

MASTODON a. Oligosen'de ortaya çıkan, Dördüncü Zaman'da yok olan bir öbekten fosil hortumlumemeli cinsi.
—ANSİKL. *Mastodon*'lar, Afrika'da, Alt Oligosen döneminde ortaya çıktı; eşek iriliğinde *(Palaeomastodon)*, her iki çenesinde birer savunma dişi ve normal jugal dişleri bulunan hayvanlardı. Daha sonraları bedeni giderek irileşerek bir fil görünümü alan mastodonlar bütün kıtalara yayıldılar. Alttaki savunma dişleri genellikle genişleyerek çok büyük bir kürek biçimini aldı. Üst savunma dişleri sivriydi ve yavaş yavaş yukarı doğru kıvrıldı. Onazılarının yok olmasına karşılık azıdişleri çenelerde yan yana sıralandı (hayvan lofodont hale geldi). Pliyosen'de *Stegodon*'ların ve Dördüncü Zaman'ın başlarında gerçek fillerin ortaya çıkmasını sağlayan son mastodonlar Dördüncü Zaman'ın başlarında ortadan kalktı.

bir mastodonun temsili resmi

mastodon iskeleti

MASTODONSAURUS a. Orta Avrupa' daki Trias devri topraklarında fosillerine rastlanan amfibyum cinsi. (*Stereospondyli* takımı.)

MASTOİDEKTOMİ a. (fr. *mastoïdectomie*). Cerr. Mememsi çıkıntıyı delmeyi ve labirent yapılarını koruyarak tüm hastalıklı kemik ve mukozaları çıkarmayı öngören cerrahi müdahale. (Önde antrum ve attiğe kadar uzatılabilir.)

MASTOİDİT a. (fr. *mastoïdite*). Genellikle bir ortakulak iltihabı sonrasında gelişen, mememsi çıkıntı iltihabı. (İltihap yalnızca mukozadaysa antibiyotik tedavisi iyileşmeye yeterlidir; mememsi çıkıntı tümüyle iltihaplanacak olursa mastoidektomi gerekebilir.)

MASTOLOJİ a. (fr. *mastologie*). Tıp. Meme bezlerinin fizyolojisini ve patolojisini inceleyen bilim dalı. (Eşanl. MEME BİLİMİ.)

MASTOPEKSİ a. (fr. *mastopexie*). Cerr. Düşüklüğünü düzeltmek için memeyi iyi bir biçimde sabitleştirmek amacıyla yapılan ameliyat.

MASTOPTOZ a. (fr. *mastoptôse*). Patol. Meme bezleri lopçukları arasındaki lifsi askıların gevşemesiyle göğüslerin sarkması.

MASTOR sıf. (yun. *methysos*, içkiye düşkün'den). *Arg.* Aşırı ölçüde sarhoş kimse için kullanılır: *Adam her gece mastor.*

MASTORLAŞMAK gçz. f. *Arg.* Aşırı ölçüde sarhoş olmak.

MASTOSİT a. (fr. *mastocyte*). Biyol. Bazofil granülasyonları içeren çok büyük bağdokusu hücresi. (Mastositler temel madde içinde heparini [antikoagülan güç] ve hiyaluronik asidi [bağdokusu metabolizması] bireştirir ve salgılar. Sitoplazma granülasyonlarının içinde bulunan histamin ve serotonin gibi maddeleri salıverme yoluyla özellikle alerji belirtilerinin ortaya çıkmasında rol oynar.)

MASTOSİTOM a. (fr. *mastocytome*). Der. hast. Özellikle çocuklarda rastlanan ve mastositçe zengin bir deri infiltratından oluşan, genellikle pigmentli, iyicil ve nadir deri uru.

MASTOSİTOZ a. (fr. *mastocytose*). Der. hast. Altderi içinde mastositlerin çoğalmasıyla belirgin deri hastalığı.
—ANSİKL. Mastositozların hepsinde ortak bir özgül belirti vardır: lezyonların kaşınmasıyla ortaya çıkan ürtikerimsi şişme. Bu olgu mastositlerin histamin salıvermesinden ileri gelir. En sık rastlanan biçimi, pigmentli yaygın plaklar halindeki döküntülerden oluşan *pigmentli ürtiker*'dir. Bebeklerde ve çocuklarda, ender olarak da erişkinlerde görülür. Bazen tek bir lezyon sözkonusu olabilir: tek bir plak ya da urumsu bir lezyon (mastositom). Düğümlü mastositozlar ve sistemli yaygın mastositozlar gibi diğer biçimleri daha ender olur. Mastositozun sık rastlanan biçimleri genellikle ergenlikte iyileşen tehlikesiz hastalıklardır.

MASTOTERMES DARWİNİENSİS a. Avustralya'da yaşayan termit. (Öbeğin en ilkel biçimlerinden biridir. Kanat sinirleri hamamböceğininkine benzer. *Mastotermitidae* familyasının örnek tipi.)

MASTOZ a. (fr. *mastose*). Patol. Distrofiye bağlı meme lezyonu.

MASTRİANİ (Francesco), italyan yazar (Napoli 1819 - *ay. y.* 1891). Napoli'de geçen çeşitli olaylardan esinlenerek kaleme alınmış halkın beğendiği yüz kadar tefrikanın yazarı (*La cieca di Sorrento,* 1852; *I misteri di Napoli,* 1880).

MASTROİANNİ (Umberto), italyan heykelci (Fontana Liri, Frosinone yakınları, 1910). Önceleri figüratif yapıtlar (başlar, büstler) veren sanatçı, savaştan sonra, güçlü bir yapıya ve ritme sahip köşeli ha-

cimlerle belirginleşen, anıtsal soyutlamalara yöneldi (*Partizan anıtı*, 1946, Torino; *Pegasos*, 1959).

MASTROİANNİ (Marcello), italyan sinema ve tiyatro oyuncusu (Fontana Liri, Frosinone yakınında, 1924). Uzun yıllar tiyatroda, özellikle Luchino Visconti'nin yönetmenliğini yaptığı oyunlarda oynadıktan sonra (1944-1947), 1951'de sinemaya geçti ve kısa sürede ülkesinin en gözde aktörlerinden biri oldu: *Padri e Figli* (Babalar ve oğullar) [M. Monicelli, 1956], *Kanun* (La Legge) [J. Dassin, 1958], *Tatlı hayaller* (İ Soliti İgnoti) [M. Monicelli, 1958], *Tatlı hayat* (La Dolce Vita) [F. Fellini, 1960], *Gece* (La Notte) [M. Antonioni, 1960], *Vie privée* (Özel yaşam) [L. Malle, 1961], *İtalyan usulü boşanma* (Divorzio all' Italiana) [P. Germi, 1961], *Aile günlüğü* (Cronaca Familiare) [V. Zurlini, 1962], *Sekiz buçuk* (Otto e Mezzo) [F. Fellini, 1962], *İ Compagni* (M. Monicelli, 1963), *Dün, bugün, yarın* (Ieri, oggi e domani) [V. De Sica, 1963], *Onuncu kurban* (La Decima Vittima) [E. Petri, 1965], *Yabancı* (La Straniero) [L. Visconti, 1967], *Sonuncu Leo* (Leo the Last) [J. Boorman, 1970], *Dramma della Gelosia* (Kıskançlık dramı) [E. Scola, 1970], *Çılgın fahişe* (Liza) [M. Ferreri, 1972], *la Grande Bouffe* (M. Ferreri, 1973), *Salut l'artiste* (Y. Robert, 1973), *Allonsanfan* (P. ve V. Taviani, 1974), *Birbirimizi öyle sevmiştik ki* (C'eramo Tanto Amati) [E. Scola, 1974], *Özel bir gün* (Una Giornata Particolare) [E. Scola, 1977], *Kadınlar kenti* (La Citta delle Donne) [F. Fellini, 1979], *La Terrazza* (E. Scola, 1980), *Varennes gecesi* (La notte di Varennes) [E. Scola, 1982], *Gabriela* (B. Barreto, 1983), *Ginger ve Fred* (Ginger e Fred) [Federico Fellini, 1985], *Maccheroni* (E. Scola, 1985), *Arıcı* (O. Melissokomos) [Th. Angeloupoulos, 1986], *İntervista* (F. Fellini, 1987), *Siyah gözler* (Oci Ciornie) [Nikita Mihalkov, 1987], *Splendor* (E. Scola, 1989), *Herkesin keyfi yerinde* (Stanno Tutti Bene) [G. Tornatore, 1990], *Leyleğin geciken adımı* (To Meteoro Vima tou Pelargou) [Th. Angeloupaulos, 1991].

MASTÜRBASYON a. (fr. *masturbation*). Psikan. **1.** Dış üreme organlarının, cinsel haz duymak amacıyla, elle uyarılması. **—2.** Kişinin kendi üreme organlarını elle tahrik etmesi. (Eşanl. ÖZDOYUM, İSTİMNA.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—3.** *Mastürbasyon yapmak*, yalnız başına cinsel zevk almaya çalışmak. **—4.** *Tkz.* Bir kimsenin içinde bulunduğu koşulları yalnızca kendini oyalama, avutma amacıyla kullanması.

—ANSİKL. Psikan. S. Freud, çocukta mastürbasyonun ilk ortaya çıkışında dış dünyanın etkisini önemle belirtir ve bunu, çocuğun ana ve babasının cinsel ilişkisine tanık olmasına ya da kendisiyle meşgul olan kimse tarafından bu yola itilmesine bağlar. Freud ayrıca, akrabaların mastürbasyonla ilgili korkutma ve yasaklamaları üzerinde de ısrarla durur. Küçük oğlan, böylece, penisine dokunmaya devam edecek olursa babası ya da annesi tarafından hadım edileceği korkusuna kapılır. Kızların üreme organlarını görmek de, onun için böyle bir şeyin başına gelebileceğini gösteren bir kanıt yerine geçebilir: çünkü kız çocuk onun gözünde hadım edilmiş bir oğlan çocuktur.

Freud, nevrozların doğuşu konusunda önceleri mastürbasyona pek küçük bir rol tanıyordu: mastürbasyon yokluğu ve bunun sonucunda libidonun gemlenmesi, ortaya bazı semptomlar ve boğuntular çıkarabilirdi. Ama daha sonra *-Fareli adam'* da (1909)- Freud, mastürbasyonun çocukta daha ileride üstben halini alacak olan bir iç otorite (baba otoritesi) ile nasıl bir çatışmaya yol açtığını gösterdi. Melanie Klein, mastürbasyonun kendisinin değil, anlamının önemli olduğunu ileri sürdü. Başka bir deyişle, asıl incelenmesi gereken şey, mastürbasyona eşlik eden fantazmalardı.

—Psik. Mastürbasyon her iki cinste de rastlanan bir olaydır ve ergenlik çağında en sık görülen cinsel doyum biçimidir. Ancak, başka cinsel doyumları dışlaması (otofili) ya da anormal bir biçimde tekrarlanması (örneğin bazı sapıklarda duygusal çocukluk halinin bir uzantısı olarak ortaya çıkabilir ve hayvanlarla cinsel ilişkide bulunma, fetişizm ve teşhircilikle birlikte bulunabilir) durumunda, patolojik bir nitelik kazanır Onanizm, geri zekâlılarda sıradan bir olaydır ve çok aşırı bir hal alabilir. Tasalı mizaçlılarda mastürbasyon, genellikle, şiddetli bir suçluluk duygusu doğurur.

MASTÜRBATÖR a. (fr. *masturbateur*). Mastürbasyon yapan kişi.

MASUCCİO SALERNİTANO (Tommaso GUARDATI, — denir), italyan hikâyeci (Sorrento 1410'a doğr. -Salerno 1475). Şiddetli bir kadın düşmanlığını ve kilise karşıtçılığını yansıtan, çoğu kez trajik ya da iç karartıcı bir havada yazılmış 59 hikâyeden oluşan bir derlemenin yazarıdır (*Novellino*, 1476).

MASULİPATNAM → MAÇLİLİPATNAM.

MASUM sıf. ve a. (ar. *ma'ṣūm*). **1.** Kendisine yüklenen bir suçu ya da suç olarak görülen bir eylemi yapmamış olan kimse için kullanılır; suçsuz: *İdamla yargılanan bu adam masumdur. Bu kararla bir masumu cezalandırdınız.* **—2.** Sonuçlarına, acılarına katlandığı kötü olaylarda hiçbir payı olmayan kimse için kullanılır: *Teröristlerin acımasız kurşunlarına hedef olan masum insanlar. Savaşta ölen binlerce masum.*

◆ sıf. **1.** Kötü bir niyet olmadan, saflıkla yapılan ve kınanamayan şey için kullanılır; zararsız: *Bu masum bir şakaydı. Masum bir fikir.* **—2.** Saflığı, temizliği gösteren şey için kullanılır: *Masum bakışlar.* **—3.** Cinsellikten uzak bir eylem için kullanılır: *Dudağına masum bir öpücük kondurdu.*

◆ a. Küçük çocuk: *Bu masumdan ne istedin?*

MASUME sıf. (ar. *ma'ṣūm*'un dişl. *ma'ṣūme*). *Esk.* **1.** Günahsız, masum kadın için kullanılır. **—2.** Küçük kız çocuk için kullanılır.

MASUMANE be. (ar. *ma'ṣūm* ve fars. *-āne*'den *ma'ṣūmāne*). Masum bir biçimde, safça, saflıkla.

MASUMİYET, -ti a. (ar. *ma'ṣūm* ve *-iyyet*'ten *ma'ṣūmiyyet*). *Esk.* Masumluk, saflık: *Bir çocuk masumiyetiyle bakmak.*

—Din. Hıristiyanlıkta, ilk insanın ilk günahı işlemeden önceki durumu.

—ANSİKL. İkonogr. Apelles, *Masumiyet*'i, İftira tarafından saçlarından sürüklenerek bir zorbanın mahkemesine çıkarılan bir delikanlı görünümünde betimlemişti. Domenichino, *Meleğin koruduğu Masumiyet* (Napoli) adlı tabloyu yaptı. Rubens'in bir tablosunda (Viyana) Masumiyet, bir cin tarafından kendilerine kuzu sunulan üç çıplak çocukla simgelenmiştir; kuzu teması Dolci'nin bir tablosunda da (Münih) görülür. Greuze'ün yaşadığı dönemde ve XIX. yy.'da *Masumiyet*, gerek resim, gerek heykel alanında birçok duygusal kompozisyona konu oldu.

MASUMLUK a. **1.** Suçsuz, günahsız, saf olma durumu: *Masumluğu yüzünden anlaşılıyordu.* **—2.** Masum olan şeyin niteliği; masumiyet: *Bakışlarının masumluğu.*

MASUN sıf. (ar. *maṣūn*). *Esk.* Sağlam, iyi korunmuş, emin: *"Çünkü kadınlar buna karşı kendilerini pek masûn bulundurmuşlar..."* (H. C. Yalçın).

MASUNİYET a. (ar. *maṣūn* ve *-iyyet*'ten *maṣūniyyet*). *Esk.* **1.** Korunmuş olma, korunaklılık. **—2.** Korunma. **—3.** Dokunulmazlık: *Teşrii masuniyet* (milletvekili dokunulmazlığı).

—Huk. DOKUNULMAZLIK'ın eşanlamlısı.

X- Martınle kol.

Marcello Mastroianni ve Catherine Deneuve bir filmde.

MASÜR sıf. (ar. *'usret*'ten *ma'sūr*). *Esk.* Güç, zor.

MASÜR sıf. (ar. *'uṣāre*'den *maṣ'ūr*). *Esk.* Presle sıkılmış, suyu çıkarılmış şey için kullanılır.

MASURA a. (yun. *masuri*; fars. *māsūre'* den). **1.** Tekst. Üzerine dikiş ipliği sarılan kartondan ya da plastikten boru; bu borudan ve üzerine sarılan iplikten oluşan bütün. **—2.** Üzerine dantel, kaytan, şerit vb. sarılan karton ya da küçük tahta. **—3.** Çeşme zıvanası. **—4.** Eskiden kullanılan bir akarsu ölçü birimi.

—Bot. *Masura kamışı* → KAMIŞ.

—El sant. Sert tahtadan (şimşir) yapılmış işlemeci aleti. (Nakışçı, parmaklarının temasıyla parlaklığını bozmadan dantela gibi nakışlar ya da sırma işlemeleri yapmak için, sırma telini bu aletin üzerine sarar.)

—Teknol. MAKARA'nın eşanlamlısı.

—Tekst. İplik sanayisinde, üzerine iplik sarılan küçük karton bobin. ‖ Yün ipliklerini boyamada kullanılan, ortası delik silindirsel-konik düzenek. ‖ *Masura kutusu*, mekik masurası değiştirmeli otomatik dokuma tezgâhlarında, içine, üzerine sarım yapılacak mekik masuralarının konduğu kutu. ‖ *Masura sarma*, mekikli bir tezgâhta gerçekleştirilen dokumanın atkısını oluşturacak ipliği mekik masurası üzerine sarmak işlemi. ‖ *Masura tezgâhı*, dokuma tezgâhlarını hazırlamada kullanılan makine. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Masura tutucu*, mekik yuvasının uçlarından birine yerleştirilen ve "boşalan" atkı masuralarını tutmaya yarayan küçük konik vida. ‖ *Masura yapma*, özel bir sarım makinesiyle, büyük ipek bobinlerini, daha az hacimli masuralara ya da masura biçiminde çilelere dönüştürme. ‖ *Masura yayı*, MEKİK* YAYI'nın eşanlamlısı. ‖ *Kalem masura*, işlemeli kumaşları dokumada kullanılan mekiklerin içine yerleştirilen ve üzerine atkı ipleri sarılan kamış boru. ‖ *Mekik masurası*, üzerine, ya dokuma tezgâhında bir kumaşın atkısını oluşturacak ya da bir dikiş makinesinde dikiş, işleme yapacak iplik sarılan ve mekik içinde yer alan silindir. ‖ *Tahta masura*, bir tarak asortimanının çekici bölümünün çıkışında, üzerine fitillerin sarıldığı tahta bir bobinden oluşan bütün. (Eşanl. KANEL.)

—ANSİKL. Tekst. Günümüzde kullanılan masura tezgâhları yatay iğlidir. Büyük bir bobinden gelen iplik, masuranın gövdesine sarılır; sarım, mekik içindeki çözülmeyi kolaylaştırmak için üst üste konik katlar biçiminde gerçekleşir. Modern masura tezgâhlarında, masura besleme, iplik sarma ve boşaltma tamamen otomatiktir.

MASURACI a. **1.** Tekst. Masura tezgâhını kullanan işçi. **—2.** Kalem masuralara iplik saran işçi.

MASURYA → MAZURYA.

MASVİNGO, esk. **Fort Victoria,** Zimbabve'de kent, il merkezi, Harare'nin G.'inde; 32 000 nüf. (1990). Ticaret ve tarım merkezi. Kentin yakınında işletilmekte olan amyant madeni yatakları bulunmaktadır.

MAŞ a. (ing. *mash; to mash*, püre hali-

ne getirmek'ten). Çok zaman tahıl (arpa, yulaf), kepek ve keten tohumu karışımından oluşan at yemi. Yumuşatıcı etkisi olduğundan nazik bünyeli atlar ya da gebeliğinin sonuna yaklaşmış kısraklar için tavsiye edilir.

MÂŞ a. (fars. *maş*). *Esk.* Bir çeşit börülce.

MAŞA a. (fars. *maşe*'den). **1.** Ateşi karıştırmaya, iki kolu arasında sıkıştırarak tutmaya yarayan metal araç. **—2.** Bir şeyi tutmak, almak, bir yere yerleştirmekte kullanılan iki kollu araçlara verilen genel ad (genellikle işlevini gösteren bir tamlayanla kullanılır): *Pul maşası. Saatçi maşası. Kızartma maşası.* **—3.** Başkalarının kötü istek, amaç ve işlerine alet olan kimse: *Onu bu işte maşa olarak kullandılar.* **—4.** *Maşa çekmek,* saçlara maşayla istenilen biçimi vermeye çalışmak. || *Maşa gibi,* kara kuru, çok zayıf kimse için kullanılır. || *Maşa kadar,* çok ufak doğan çocuklar için söylenir. || *Maşa varken elini yakmak,* kendine zarar gelebilecek bir durumdan korunma yolu ve yöntemi varken bu yolu kullanmama ya da ona başvurmama yüzünden zarara uğramak. || *Maşanın ucuyla tutmak,* bir şeyden aşırı biçimde iğrenip tiksinmek. || *(Birinin) maşası olmak,* biri tarafından isteklerini yerine getirebilecek biçimde araç olarak kullanılmak. || *Maşayla bile tutulmaz,* bir şeyin çok pis olduğunu belirtmek için söylenir.
—Arabac. At arabalarında makasları arabaya bağlayan parça.
—Berbl. *Saç kıvırma maşası,* elektrikle ısınan ve biri silindir biçiminde, öbürü oluklu, hareket edebilen iki kollu bulunan alet; saç tutamları, arasına kıstırılarak şekillendirilir. (Kısaca *maşa* denir.)
—Bür. ger. *Resim maşası,* bir kâğıt tabakasını, bir kartonun ya da bir resim tahtasının üzerine tutturmaya yarayan geniş ağızlı maşa.
—Eldivc. Hareketli iki koldan oluşan ve eldivenin parmaklarını genişletmeye yarayan alet.
—Isıt. havld. Bir ocaktaki odunları karıştırmaya yarayan kıskaç.
—Kilitç. Bir silindirli kilitte, anahtarın armudu harekete geçirmesini sağlayan parça.
—Metalürj. *Demirci maşası,* demirhane zanaatçılarının küçük cisimleri tutmada kullandığı çenesi dişli yassı kıskaç.
—Saatç. Spiral balansın ya da sarkacın itme hareketini sağlamak için eşapman çarkı dişlilerince almaşık olarak yukarı kaldırılan bir giriş ve çıkış kolundan oluşan eşapman parçası. (Mekanik saatlerde, maşa, çark takımının sürekli çembersel hareketini osilatörün almaşık hareketine dönüştürür. Bazı elektrikli saatlerde bunun tersi bir durum gözlenir. Bir maşada, yapay korindondan maşataşları ya da kol saatleri sözkonusu olduğunda, çelik iki küçük kenet [pimli maşa] bulunabilir.) || Bir duvar saatinde balansı taşıyan parça. (Üzerinde balansın salınımlarını sürdürebilmesi için gerekli itişi sağlayan ve almaşık olarak eşapman çarkı dişlilerine temas eden iki maşataşı bulunur. Maşalı bir eşapman ilk kez eski duvar saatlerinde ve cep saatlerinde kullanılmıştır.) || *Maşa ağzı,* eşapman maşasının, eşapman çarkının dişleriyle temas eden parçası. || *Maşa kuyruğu,* sarkaçlı saatlerde balans çubuğunu eşapmana bağlayan parça. || *Maşa taşı,* maşalı bir saatte, maşanın üzerine takılı olan ve eşapman çarkının itme hareketini maşaya aktarmaya yarayan eğik bir düzlemi bulunan koşutyüzlü sentetik taş. || *Maşa taşı açısı,* bir parçanın bazı işlevler süresince (örneğin, balansın maşayla teması) yaptığı açı.

MAŞACI a. Maşa yapan ve / ya da satan kimse.

MAŞALAMAK g. f. *Saçları maşalamak,* maşa ile kıvırmak.

MAŞALI sıf. **1.** Maşaya benzer bir parçası olan: *Maşalı saat. Maşalı tüfek.* **—2.** Maşa ile kıvrılmış, biçim verilmiş saç için kullanılır. **—3.** *Eli maşalı,* kavgacı, edepsiz.
—Tekst. *Maşalı germe,* germeli kurutucuların zincirlerine takılan ve kumaşı, makineden geçiş sırasında enine yönde gergin tutmaya yarayan, çelik iğnelerden oluşmuş kopçalama sistemi. (Maşaların kumaş kenarlarında iz bırakmasını önlemek için pensli düzenekler de kullanılır.)

MAŞALIK a. **1.** Başkasının isteklerine, amaçlarına alet olma durumu. **—2.** *(Bir kimseye) maşalık etmek,* bir kimsenin isteği ve amacına göre davranmak.

MAŞALLAH ünl. (ar. *mā-şā-allāhu kāne,* Allah'ın istediği olur'dan kısaltılarak). **1.** Beğenilen, hoşa giden bir kimse, bir şey karşısında, "Tanrı kötü bakışlardan korusun" anlamında kullanılır: *Maşallah, çok güzel bir kız. Maşallah, çok sağlıklı bir çocuk.* **2.** Beklenmeyen bir durum karşısında şaşkınlık, sitem belirtir: *Maşallah, yapmanız gereken bu kadar ödev varken siz oturmuş televizyon seyrediyorsunuz.*

◆ a. **1.** Nazar değmemesi için, çoğunlukla küçük çocuklara takılan ya da bir şeyin üzerine iliştirilen, üzerinde "maşallah" sözü yazılı nazarlık: *Bebeğe bir maşallah taktı. Evlerinin kapısına kocaman bir maşallah takmışlardı.* **—2.** *Maşallahı var,* bir şeye ya da bir kimseye, "nazar değmesin, durumu çok iyi" anlamında söylenir.

MAŞALLAH, asıl adı **Mişa,** yahudi kökenli arap gökbilimci (öl. 815). Yapıtlarında gökbilim ile ilgili birçok konuyu işledi, gökbilim araç ve gereçlerini yapılış, işleyiş ve kullanılışıyla ilgili bilgiler verdi. Başka bir gökbilimci ile birlikte Bağdat'ın hangi gün ve saatte kurulduğunu hesapladığı öne sürülür.

MAŞAT höyük. Arkeol. Tokat'ın Zile ilçesi Boztepe bucağına bağlı Yalınyazı (esk. Maşat) köyü yakınında höyük. İlk kez H. G. Güterbock'un bulduğu bir tabletle yeri saptandı. 1945'te Prof. Ekrem Akurgal, 1973'ten sonra da Prof. Tahsin Özgüç tarafından yönetilen kazılarda Bakırtaş dönemine değin inen bir yerleşme belirlendi. Höyüğün K.-D.'sunda ele geçen bu dönem çanak çömleği, Bakırtaş kültürünün Orta ve K. Anadolu kültürleriyle benzer ve çağdaş olduğunu ortaya çıkardı. Geniş bir alana yayılan İlk Tunç çağ kültürüyse, İç Anadolu'yla benzerlikler gösterir. Bu katmanda ölülerin hoker durumunda gömüldüğü basit mezarlar bulundu. Yörede en iyi korunmuş hitit yerleşmesi de Maşat höyük'te ortaya çıkarıldı. O dönemde Tapigga adıyla anılan yerleşme, Kaşkalar'a karşı en savunmalı ve güçlü hitit merkeziydi. Burası Hattuşaş'a bağlı bir bey tarafından yönetiliyordu. Bu yerleşme, İ.Ö. II. binyıl'ın anıtsal mimarlık örnekleri ve çivi yazılı tabletleriyle hitit tarihinin aydınlatılmasına katkıda bulundu. Üç yapı katından meydana gelen hitit yerleşmesinde, üçüncü katmanda kırktan fazla odası olan çok büyük bir saray ortaya çıkarıldı. Yapıda düzgün blok kireçtaşlarının yanı sıra kerpiç ve ahşap kiriş ve hatıllar kullanılmıştı. İki katlı olan saray kaşka akınları sonucu büyük bir yangınla yıkılmıştı. Sarayın odalarında çok sayıda tablet, mühür baskılar, depolarda iri küpler, testiler, mataralar, çaydanlıklar ele geçti. Çivi yazılı tabletlerin çoğu Hattuşaş'tan gönderilen hititçe mektuplardan, listelerden, fal ve kehanetle ilgili metinlerden oluşuyordu. İkinci yapı katı Şuppiluliuma I tarafından yeniden kurdurulan yerleşmedir (İ.Ö. XIV. yy. ortaları). Bu katmanda da üçüncü katmandaki sarayla benzer mimari teknikte bir yapı ortaya çıkarıldı, hiyeroglifli mühür baskılar, üçgen biçiminde renkli taşlar ele geçti. Birinci yapı katındaysa üç odalı, sunaklı bir ev, çanak çömlekler, hitit hiyeroglifli mühür baskılar, ticari ilişkileri aydınlatan Mykenai kapları önemli buluntulardır. Bu yerleşme İ.Ö. XIII. yy. sonunda bir yangınla yıkıldı. Tepenin üzerindeki son üç yapı katı küçük bir Phrygia yerleşmesine aittir. Bu katmanlarda 2-3 odalı, kerpiç ya da taş duvarlı basit evler vardır. Çeşitli formlardaki seramikler, geometrik motifler ya da hayvan figürleriyle bezelidir. Ayrıca fibula, iğne vb. küçük metal parçalar ele geçmiştir. (→ Kayn.)

MAŞATLIK a. (ar. *meşhed,* şehitlik'ten *maşat*). Müslüman olmayanlara, özellikle de Yahudiler'e ait mezarlıklara verilen ad.

MAŞER a. (ar. *maᶜşer*). *Esk.* **1.** İnsan topluluğu, toplum. **—2.** *Maşer-şinas,* sosyolog.

MAŞERBRUM, Karakurum dağlarında tepe, Baltistan'da, Baltoro buzulunun G.'inde; 7 821 m. Doruğa ilk olarak amerikalı G. Bell ve W. Unsoeld tırmandı (1960).

MAŞERİ sıf. (ar. *maᶜşer* ve *-ī*'den *maᶜ-şeri*). *Esk.* Topluluğa ait, ortak, kolektif: *"Hiçbir vakit ruhumun bu rütbe mâşeri bir hassasiyetle mücehhez bulunduğunu bilmemişti"* (Y. K. Karaosmanoğlu).

MÂŞİ, MÂŞİYE sıf. (ar. *māşī,* dişl. *māşiyye*). *Esk.* Yürüyen.
—Esk. zool. *Mâşi ale-l-asabi,* parmak uçlarında yürüyen, köpek, sırtlan vb. etobur hayvanlar. || *Mâşi ale-l-kef,* ayak tabanlarına basarak yürüyen ayı vb. etobur hayvanlar.

MAŞİRA, Umman sultanlığı'na bağlı ada, Umman denizi'nde.

MAŞİST sıf. ve a. (fr. *machiste,* isp. *macho*', erkek'ten). Maşizmi benimseyen kimse. (Eşanl. MAÇO.)

MAŞİTA → MEŞŞATA.

MÂŞİYE → MÂŞİ.

MÂŞİYE a. (ar. *māşiye*). *Esk.* Koyun, keçi, deve vb. hayvan.

MÂŞİYEN be. (ar. *māşī*'den *māşiyen*). *Esk.* Yürüyerek.

MAŞİZM a. (fr. *machisme*). Erkeğin toplumsal bakımdan kadına egemen olduğu ve bu nedenle efendilik ayrıcalıklarını hak ettiği düşüncesine dayanan ideoloji; bu ideolojiye uygun davranış. (Eşanl. MAÇOCULUK.)

MAŞKOV (İlya İvanoviç), rus ressam (Mihaylovski, Volgograd yakınları, 1881 - Moskova 1944). Süsleme anlayışının ağır bastığı fovist yapıtları, Moskova'daki "Karo valesi" derneği üyelerinin sanatına iyi bir örnek oluşturur.

MAŞLAH a. (ar. *maşlaḥ*). Esk. giy. **1.** Dikdörtgen şeklinde biçilmiş, kol yerlerinde birer yarık bulunan kadın üstlüğü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Varlıklı Suriye Arapları'nın giydiği devetüyü ve ipek karışımı kumaştan yapılmış harmani.
—ANSİKL. Maşlah, daha çok mesire yerlerinde ve yazlıkta giyilen bir üstlüktü. Kolsuz, hafif ve giyilmesi kolay olduğundan, yeldirme yerine kullanılıyordu. XIX. yy. sonlarında yaygınlaşan maşlah, Birinci Dünya savaşı sonlarına değin kullanıldı. Daha çok ince ve hafif kumaşlar yeğlenmekle birlikte hemen her tür kumaştan dikiliyordu. Önü çeşitli şekillerde işlenenlerin yanı sıra sadeleri de vardı. Bağdat işi sırma işlemelileri değerliydi.

MAŞRAPA a. (ar. *meşrebe*'den). Su içmeye, derin kaplardan su almaya yarayan, ağzı açık, kulplu, genellikle metalden küçük kap.
—ANSİKL. Anadolu'da da Tarihöncesi dönemlerden başlayarak pişmiş topraktan, ağaçtan, metalden ve camdan yapılmış maşrapa örneklerine rastlanmaktadır. Bunlar günlük gereksinimlerin yanı sıra tapınaklarda tanrılara adanan kutsal içkilerin ya da kurban kanlarının sunulmasında kullanılıyordu. Bakırtaş döneminden Kuruçay höyüğünde el yapımı, çeşitli boylarda maşrapalar ele geçti (İ.Ö. V. binyıl). İlk Tunç çağdan kalma maşrapaların bir bölümü el yapımı, bir bölümüyse çark ya-

maşrapa

pımıdır. Norşuntepe'nin küresel karınlı, kısa boyunlu, hafif dışa dönük dudaklı maşrapalarına karşılık, Alacahöyük'te geniş ve kısa gaga ağızlı, ince, uzun içbükey boyunlu, düşük şişkin karınlı, perdahlı örnekleri vardır. Truva'da İlk Tunç çağ buluntuları arasındaki (İ.Ö. III. binyıl sonu) maşrapalar hafifçe dışa dönük ağızlı, kalın içbükey boyunlu, düşük şişkin karınlıdır. Karataş-Semayük maşrapaları ise aşağıya doğru daralan uzun boyunlu, küresel gövdelidir. İlk Tunç çağdan ilginç bir örnek, Antalya Bölge müzesi'nde sergilenen ve kurumadan üst üste yapıştırılmış aynı düzlemde kulplu iki maşrapadan oluşan yapıttır. Kültepe (İ.Ö. XVIII. yy.) buluntuları arasında üç yapraklı yonca ağızlı, kısa, kalın içbükey boyunlu, yumurta gövdeli ve sivri dipli, çark yapımı, perdahlı maşrapalar dikkati çeker. Hititler döneminde de üç yapraklı yonca ağızlı maşrapalar yaygındır (Alacahöyük, Yanarlar vd.). Phrygia dönemi maşrapaları (İ.Ö. VIII.-VII. yy.'lar) geniş yuvarlak ağızlı, kalın silindirik boyunlu, yassı küresel gövdelidir. Üzerleri çeşitli geometrik motifler ve hayvan figürleriyle bezelidir (Gordion, Alişar). Ayrıca metal kaplardan esinlenmiş, boyundan dibe uzanan yivli, karın bölümü iki silmeli örnekler de vardır. Ayrıca kulpunun kıvrıldığı yerde ince, uzun konik biçimli emziği bulunan maşrapalar ele geçmiştir. Pişmiş topraktan bu örneklerin yanı sıra, Gordion'da tunçtan dökme tekniğinde yapılmış, geniş silindirik boyunlu, basık küresel gövdeli, yüksek kulplu maşrapalar ele geçmiştir.

İslam maden sanatında, dövme tekniğinde yapılmış çeşitli tekniklerde bezenmiş, altın, gümüş ve tunçtan değerli maşrapalar bulunmaktadır. Washington Freer Gallery of Art'da sergilenen ve büveyhi emiri Ebu Mansur Bahtiyar için yapılmış altından bir maşrapa (X. yy.) kûfi yazılar, alçakkabartma tekniğinde madalyon ve çeşitli hayvan figürleriyle süslüdür. Selçuklular'da kabartma ya da kazıma tekniğinde bezemeli, gümüş, pirinç, tunç maşrapalar yaygındı. Osmanlı dönemi maşrapalarının bir bölümü mavi-beyaz ya da çokrenkli İznik ve Kütahya seramiklerinden meydana gelir. Tek parça neceften oyulmuş yuvarlak gövdeli, düz boyunlu maşrapanın formu (XVI. yy.) daha sonra cam, seramik ve madene uygulanmıştır. Bu klasik formda, altın yaldızlı gümüş maşrapanın (Londra Victoria and Albert Museum) boynu ve gövdesi kıvrıkdallar ve hatayilerle süslüdür; kulpunun üst bölümü ejder biçiminde, alt bölümü rumilidir. Bu dönemden, necef, yakut, zümrütlerle süslü, kapaklı, altın, gümüş ve tombaktan yapılmış çok değerli maşrapalar da vardır.

Tekke eşyaları arasında yer alan maşrapalarda o tekkenin özel işaretleri, motifleri işleniyordu. Kimi tekkelerde derviş külahlarını andıran, tarikatları simgeleyen özel maşrapalar kullanılıyordu.

MAŞRIK a. (ar. *şark*'tan *maşrık*). *Esk.* Güneşin doğduğu yer; doğu.
—Masonl. *Maşrıkıazam,* masonların en büyük aşamadaki locasına verilen ad.

MAŞRIK- ("Doğu" anlamında ar. sözc.). Asya ve Kuzey-batı Afrika'daki (Mısır, Libya) tüm arap ülkelerine verilen ad.

MAŞTOTS → MESROP MAŞTOTS.

MAŞUK, MAŞUKA sıf. (ar. *ma'şûk*, dişl. *ma'şûka*). *Esk.* Sevilen, âşık olunan erkek için kullanılır: *"Gerçek âşık olmak gerek / Maşukunu bulmak gerek"* (Hatayi, XV. yy.). *"Her yerde, her şeyde o meçhul ma'şuka görüyor, duyuyordu"* (Y. K. Karaosmanoğlu).

MÂŞUK a. Müz. Türk müziğinde XVI. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

MAŞUKA → MAŞUK.

MAŞUKİYE, Kocaeli'nin merkez ilçesi Derbent bucağına bağlı belde; 4 451 nüf. (1990).

MAŞUKLU, esk. **Maşukiye,** Hatay'ın merkez ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 2 773 nüf. (1990).

MAŞYA ya da **MAŞYANA,** Zend-Avesta'dan sonraki parsi kutsal kitaplarında bütün insanlığın atası olarak kabul edilen çiftin adı. Ehrimen'in kışkırtıcı öğütlerine uydukları için mutluluğu kaybetmişlerdir.

MAT sıf. (fr. *mat.*). Parlaklığı olmayan; donuk şey için kullanılır: *Mat bir renk. Mat bir ışık. Mat bir teni var.*
—Boyac. Parlaklığı olmayan bir boya tabakasına denir.
—Kâğ. san. *Mat kâğıt* ya da *karton,* TAMAMLANMAMIŞ* KÂĞIT ya da KARTON' un eşanlamlısı.
—Metalürj. Parlak olmayan bir metal, bir altın kaplama için kullanılır: *Mat gümüşten şamdanlar*

MAT a. (ar. *mate*, öldü'den). **1.** Satrançta, taraflardan birinin "şah" demesi üzerine, karşı taraf şahının korunamayacak, başka haneye kaçamayacak ve şah diyen taşı alamayacak duruma düşmesi ve yenilmesi. **—2.** *Bir kimseyi mat etmek,* satranç oyununda, karşısındakini kıpırdayamaz duruma düşürerek yenmek; bir tartışmada öne sürdüğü savlarla karşısındakini yanıt veremez duruma düşürmek. || *Mat olmak,* satranç oyununda yenilmek; tartışmada yenik duruma düşmek. || *Boğma mat,* çevresindeki bütün haneler kendi taşları tarafından işgal edilen, mat tehdidi altındaki şahın durumu.

MAT a. (fr. *matte*). Metalürj. İşlenmiş ve yeterince arıtılmamış bir cevhere uygulanan ilk eritme işleminde elde edilen kükürtlü metal madde. (Bakır hazırlamada, dönüştürme işlemi sırasında % 80 bakırlı *beyaz mat* veren, % 40 bakırlı *bronz mat* elde edilir.)

MAT ya da **MATİ,** Orta Arnavutluk'ta ırmak; 104 km; 2 478 km²'lik bir havzayı akaçlar. Hidroelektrik santralları.

MATAAHHAR → MATEAHHAR.

MATABELE ya da **MATABELELAND,** Zimbabve'nin güney-batı'sında bölge, birkaç küçük sıradağın bulunduğu yüksek platolardan oluşur. Zimbabve'deki iki ile bu bölgenin adı verilmiştir: *Kuzey Matabeleland* (yönetim merkezi *Wankie*) ve *Güney Matabeleland* (yönetim merkezi *Bulavayo*) [bu illerin toplam yüzölçümleri yaklaşık 140 000 km², toplam nüfuslarıysa 1 milyonun üstündedir].

MATABELELER → NDEBELELER.

MATÂBİ çoğl. a. (ar. *matba'a*'nın çoğl. *matâbi'*). *Esk.* Basımevleri, matbaalar.

MATÂBİH çoğl. a. (ar. *matbah*'ın çoğl. *matâbih*). *Esk.* Mutfaklar.

MATACOLAR, Chaco (Arjantin) Kızılderilileri; Pilcomayo ırmağı kıyılarında yaşarlar; sayıları 17 000 kadardır. Üç ayrı gruba (Vejolar, Mataco-Guisnaylar ve Matacolar) dağılmışlardır. Başlıca geçim kaynakları balıkçılık, avcılık, hasat ve biraz da tarımdır. Barış zamanında özgün bir siyasal örgütlenmeleri yoksa da başkanların seçimi (savaşlar), bazen gerekli olur (beyaz sömürgeciliğin neden olduğu çatışmaların bastırılması). Köyler dıştanevliliğe dayanan anasoylu bir soy zinciri şeklinde örgütlenmiştir. Matacolar'ın geleneksel yaşam biçimi, çoğunluğun kışın Jujuy ve Salta'daki şekerkamışı ekiminde çalışmaya gitmesiyle bugün bütünüyle bozulmuştur. Bu nedenle şamanlık da gerilemiştir.

MATADİ, Zaire'de liman, Aşağı Zaire bölgesinin merkezi, Zaire ırmağının sağ kıyısında, ırmağın aşağı çığırında ulaşımın olanaksızlaştığı yerde ve Kinşasa demiryolu hattının başlangıcında; 166 193 nüf. (1990). Kimya ve besin sanayileri. Balıkçılık. Bakır dışsatımı.

MATADOR a. (isp. *matador, matar,* öldürmek'ten). Boğa güreşlerinde hayvanı öldürme yetkisine sahip kişi; boğa güreşçisi.

MATAF a. (ar. *mataf*). *Esk.* Çevresi saygıyla dolaşılacak, tavaf edilecek yer.

MATAFORA a. Denizc. **1.** Bordadan dışarı uzatılarak, filika, borda iskelesi, gemi demiri vb. gibi donanımları asmada, bunların mayna ve viralarını kolaylıkla yapmada kullanılan gemi öğesi. (Mataforalar bulundukları yerlere göre adlandırılır: *yan matafora, baş* ve *kıç matafora.*) **—2.** *Matafora kilidi,* yan mataforaların gemi tarafında kalan cundalarını bordaya bağlamak için demirden yapılmış fırdöndülü kilit. || *Matafora uskundurası,* mataforalarda asılı bulunan filikaların mataforalara çarparak küpeştelerinin zedelenmemesi için, mataforalar arasına, filika küpeşteleri düzeyine yerleştirilen ve üzerlerinde balon usturmaçalar bulunan serenler. || *Matafora yı açmak,* kapalı olarak istiflenmiş bir yan mataforayı, gönderi, dik vento ile su yüzeyine koşut, baş ve kıç ventolar ile gemi bordasına dik olacak biçimde açmak. || *Borda mataforası,* geminin dışına, gemi teknesine dikey olarak yerleştirilen ve küçük tekneleri bağlamaya yarayan yatay gönder. (Yeterli uzunlukta bir gönder ile bu gönderin donanımlarından oluşur. Gönder bir kazboynu topuk menteşesiyle gemiye bağlıdır. Borda mataforası baş-kıç ventolarla açılır kapanır, dik ventoyla da su düzeyine koşutluğu sağlanır. Mataforanın cundasında ise geceleri yakılan beyaz ışıklı bir fener bulunur.) || *Filika mataforası,* gemilerde, filikaları toka etmede ya da denize indirmede kullanılan kaldırma aygıtı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Filika matafora ventosu,* filika mataforalarını ayarlamak ya da istenilen konumda tutmak için, filika mataforalarının cundalarından başa ve kıça doğru alınan halat donanımı. || *Halat mataforası,* halatın kolayca akmasını sağlamak için bir geminin baş bodoslaması üzerine ya da kıç üstüne yerleştirilen hareketli matafora.
—ANSİKL. Yolcu gemilerinde en çok kullanılan filika mataforası, güverteye 35° eğimli bir ray üzerinde kayan ağırlıklı filika mataforasıdır. Bu rayın ucunda, bir tamponla durduru-

matador

lan filika mataforası yatay bir eksen çevresinde döner ve böylece filika kendiliğinden mayna edilmiş olur. Aynı çıkrık, mataforaları ve filikayı toka etmeye yarar. Bu sistem, gemi bir yana yatıkken bile kullanılabilir. Savaş gemilerinde ise, filikaların maynası ve tokası özel vinçlerle gerçekleştirilir.

MATAFYON a. (ital. *matafióne*'den). Denizc. **1.** İçinden halat donatmak için tentelerin ve yelkenlerin yakalarına açılan ve ıspavloyla örerek ya da metal kapsüller geçirerek sağlamlaştırılan delik. **—2.** *Matafyon bağı*, tenteleri, vardasiloları matafyonlarından gergi tellerine bağlamada kullanılan bir tür kazık bağı. (Kazık bağının ilk mezevoltasından sonra, halatı matafyonun içinden ve gergi telinin dışından dolaştırıp birkaç voltadan sonra ikinci bir mezevolta atılarak yapılır.) || *Matafyon iğnesi*, tente, yelken ve vardasilolardaki matafyonları ıspavloyla örerek güçlendirmede kullanılan iğne. || *Matafyon kapsülü*, açılan matafyon deliklerini sağlamlaştırmak için alttan ve üstten birbirine geçirilerek, matafyon zımbasıyla zımbalanan pirinç ya da bakır kapsül. || *Matafyonla birleştirmek*, karşılıklı iki tenteyi ya da vardasiloyu, matafyonlarından halat geçirerek birleştirmek. —Bir yelkeni, matafyonlarından halat donatarak bir göndere ya da bir serene birleştirmek. || *Camadan matafyonu*, camadan astarı üzerine, bir kenardan diğerine eşit aralıklarla açılmış matafyonlardan her biri. || *Halat matafyon*, dört köşe seren yelkenlerinin, yan gradin halatı üzerinde bulunan ipten yapılmış halka. (Bu halkalara, yelkeni serene kaldıran torsolom halatları ve yelkeni rüzgâra doğru ayarlayan borina halatları donatılır.)

MATAGALPA, Nikaragua'da kent, yönetim bölgesi merkezi; 36 983 nüf. Eski katedral. Bir kahve üretim bölgesinin merkezi. —*Matagalpa yönetim bölgesi*, 8 750 km²; 465 555 nüf. (1988).

MATAH a. (ar. *meta*ᶜ, mal'dan). Küçük görülen, hafife alınan bir kimse, bir şey için kullanılır: *Kendini bir matah sanıyor. O da bir matah mı sanki ?*

◆ sıf. İyi, istenecek: *Matah bir şey olsa canım yanmaz.*

MATA HARİ (Margaretha Geertruida ZELLE, — denir), hollandalı dansöz ve maceracı (Leeuwarden 1876 - Vincennes 1917). Avrupa'da Birinci Dünya savaşı sırasında hindu ve cava dansları yapardı. Almanya hesabına casusluk yaptığı anlaşılınca kurşuna dizildi.

MATAL a. (ar. *maṭal*). *Esk.* Bir borcun vadesini uzatma, geciktirme.
—İsl. huk. → MÜMATELE.

MATALE, Sri Lanka'da kent, yönetim bölümü merkezi, Kandy'nin K.'inde; 28 000 nüf. Hevea ve çay yetiştirilen bir bölgenin merkezi. —*Matale yönetim bölümü*, 1 995 km²; 405 000 nüf. (1988).

MATÂLİ çoğl. a. (ar. *maṭlaᶜ*'ın çoğl. *maṭāliᶜ*). *Esk.* Güneşin doğduğu yerler, doğu tarafları.

MATÂLİB çoğl. a. (ar. *maṭlab*'ın çoğl. *maṭālib*). *Esk.* Talep edilen, istenen şeyler.

MATAM a. (ar. *maṭᶜam*). *Esk.* **1.** Yemek yenilen yer, yemek odası. **—2.** Yenilecek yemek.

MATAMATA a. (isp. sözc.). Amerika'nın ekvator bölgesi kesiminde yaşayan, tatlısu kaplumbağası. (Çok uzun boynu üzerinde etli çıkıntılar, bağası üzerindeyse boyuna çıkıntılar bulunur. Üçgen biçimli iri bir kafası, ucunda burun deliklerinin açıldığı uzun bir hortumu vardır. Çamurun ya da otların arasına gizlenerek yakından geçen küçük avları hortumu aracılığıyla kuvvetle içine çeker. Bil. a. *Chelys fimbriata;* yılanboyunlukaplumbağagiller familyası; bağasının boyu 40 cm.)

MATÂMİR çoğl. a. (ar. *maṭmūre*'nin çoğl. *maṭāmir*). *Esk.* **1.** Toprak altındaki yerler, mahzenler. **—2.** Mezarlar.

MATAMOROS, Kuzey Meksika'da (Tamaulipas eyaleti) kent, ABD sınırında (rio Grande kıyısında), Brownsville'in karşısında; 239 000 nüf. (1991). Bir tarım bölgesinin (pamuk) ticaret merkezi. Elektronik aygıtlar ve otomobil montajı.

Matamoros (*Mağribliler katili* anlamında isp. sözc.), Mağribliler'e karşı yaptığı seferlerle övünen ispanyol komedi kişisi. XVI. yy. ispanyol tiyatrosunun övüngen, palavracı, kendisinden daha yaygaracı ve kabadayı biri karşısında sinen bu kaba güldürü kahramanı, italyan güldürüsündeki Capitano'nun (o da latin komedisinin *Miles gloriosus*'undan doğmuştur) benzeridir. Fransa'ya Corneille'in *l'Illusion comique*'iyle (1636) tanıtılan Matamoros tipi hemen ardından Mareschal ve daha sonra da Scarron *(les Boutades du Capitan Matamore)* tarafından kullanıldı.

MATAN a. (ar. *maṭᶜan*). *Esk.* Birinin ayıplarının söylendiği, çekiştirildiği yer.

MATANE, Kanada'da (Québec) kent, Gaspésie'de, Saint Lawrence ve Matane ırmaklarının kavşağında; 12 700 nüf. 1933-34'te yapılmış parabol biçiminde kemerli kilise. Balıkçılık (sombalığı, karides). Soğuk hava depoları. Kereste ticareti. Bıçkıevleri. Termik santral.

MATANZA, Arjantin'de kent, Buenos Aires yerleşme alanının güney-batı'sında; 905 000 nüf.

MATANZAS, Venezuela Guyanası'nda demir-çelik merkezi, Orinoco yakınında, Cerro Bolívar'da çıkarılan demir cevheri Matanzas'ta işlenir. Alüminyum metalürjisi.

MATANZAS, Küba'da liman kenti, il merkezi, Matanzas koyu kıyısında; 112 123 nüf. (1989). Turizm (sayfiye merkezi, sömürge döneminden kalma anıtlar). Kimya sanayisi. Tekstil. Deri işleme. Şeker fabrikaları ve şeker dışsatımı. —*Matanzas ili*, 11 669 km²; 602 996 nüf. (1989).

MATAPAN a. (*Matapan* burnunun adından). Mora ve Ege adalarına yerleşen Venedikliler'in XIII. yy.'dan XV. yy.'a kadar bastıkları paraya verilen ad. (Bu para Balkan devletleri tarafından taklit edilmiştir.)

MATAPAN ya da **TAİNARON burnu,** Yunanistan'da burun, Peloponisos'un güneyinde; yarımadanın Messinia ve Lakonia körfezleri arasında kalan güney ucunu oluşturur.

Matapan burnu deniz savaşı, 27 mart 1941'de amiral A. Iachino'nun komutasındaki italyan filosu, İngilizler'in Girit*'in güneyindeki deniz ulaşım yollarına yönelik bir baskın için harekete geçti. Durumu haber alan amiral Cunningham komutasındaki ingiliz filosu denize açıldı ve ingiliz hava kuvvetleri de italyan filosuna saldırdı. 28 martta *Vittorio Veneto* adlı italyan zırhlısı büyük bir yara aldı. *Pola* kruvazörü de yaralanıp hareketsiz kalınca, yardımına iki kruvazör yollandı. 28/29 mart gecesi 3 italyan kruvazörüyle 2 italyan torpitosu Matapan burnu açıklarında batırıldı.

MATAR a. (ar. *maṭar*). *Esk.* Yağmur: *"Bulut olup göğe ağdım matar olup yere yağdım"* (Niyazi, XVII. yy.).

MATARA a. (ar. *maṭhere*'den). Askerlikte ya da yolculukta kullanılan, boyuna ya da bele asılı olarak taşınan, üzeri aba, kumaş, deri vb. şeylerle kaplanmış, çoğunlukla metalden yapılmış su kabı.

MATARA ya da **METERA,** Etyopya'da, Senafe yakınlarında, Kızıldeniz çöllerinin yanı başındaki yüksek platoların kenarında arkeolojik yer. Burada ortaya çıkarılan aksum üslubundaki güzel yapı kalıntıları, yassı taş dizileri arasındaki moloz taş dolgularla, girintili çıkıntılı yüzeyleri olan basamaklı duvarlardan oluşuyordu. Ele geçirilen zengin eşyalar, kentin Kızıldeniz üzerinden İskenderiye ile ilişki içinde olduğunu kanıtlar. I.-II. yy.'dan kalma roma sikkelerini içeren hazine, Aksum İmparatorluğu'nun Roma ile ilişkileri üzerine aydınlatıcı bilgiler verir.

MATARA, Sri Lanka'da kent, yönetim bölümü merkezi, güney bölgesinde, Galle'nin D.-G.-D.'sunda; 33 000 nüf. Turizm merkezi. Hollandalılar'dan kalma kaleler (XVIII. yy.). —*Matara yönetim bölümü*, 1 247 km²; 743 000 nüf. (1988).

MATARACI (Tuncay), türk siyaset adamı (Rize 1935). İnşaat tekniker okulu'nu bitirdi. Adalet partisi'ne girdi, partinin Rize il başkanlığını yaptı. 1977 seçimlerinde milletvekili seçildi. Aynı yıl yapılan yerel seçimlerden sonra AP'den ayrıldı. Üçüncü Bülent Ecevit hükümetinde Gümrük ve tekel bakanlığı (1978-1979) yaptı. CHP'ye girdi. Bakanlığı sırasında rüşvet aldığı, görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle 12 Eylül 1980'den sonra, Anayasa mahkemesi tarafından, 36 yıl ağır hapis ve para cezasına çarptırıldı (1983). Terörle mücadele kanununun, cezaların infazına ilişkin indiriminden yararlanarak hapisten çıktı (1991).

MATARAM, Orta Cava'da eski krallık (VIII.-X. yy.). Burada buddha ve hindu anıtları inşa edilmiştir (Barabudur, Prambanan). XVI. yy. sonlarına doğru, Senapati ile birlikte, bölge büyük bir önem kazandı ve adanın doğusuyla kuzey kıyıları (Pasisir) aleyhine olarak gelişme gösterdi. Bu "ikinci" Mataram krallığı, Cogcakarta sultanıyla Surakarta susuhunanı arasında baş gösteren ayrılığa (1755) rağmen, Endonezya'nın bağımsızlığına kadar (1949) varlığını korudu.

MATARAM, Endonezya'da kent, Lombok adasının yönetim merkezi, Lombok boğazı yakınında; 70 000 nüf. Limanı *Ampenan*'dan pirinç ve kahve dışsatımı yapılır.

MATARANİ, Peru'da (Arequipa ili) liman, Puno'ya ve Titicaca gölüne giden demiryolunun başlangıcında, Mollendo yakınında. Bakır, çinko ve kurşun, yün ve kahve dışsatımı.

MATÂRIK çoğl. a. (ar. *mıṭrak*'ın çoğl. *maṭārıḳ*). *Esk.* Çekiçler, değnekler.

MATÂRİD çoğl. a. (ar. *mıṭred*'ın çoğl. *maṭārid*). *Esk.* Mızraklar.

MATÂRİH çoğl. a. (ar. *maṭrah*'ın çoğl. *maṭāriḥ*). *Esk.* **1.** Çıkarılacak, atılacak şeyler. **—2.** Fazlalıkların atıldığı yerler.

MATARİYE (EL-), Mısır'da köy, Aşağı Mısır'da, Kahire'nin K.-D.'sunda, eski Heliopolis'in yakınında; dikilitaş. —Mısır'da kent, Aşağı Mısır'da (Dekahliyye ili), Menzele gölü kıyısında; 41 000 nüf. Balıkçılık. Port-Said ve Dimyat'a gemi seferleri.

MATARÓ, İspanya'da liman, Katalonya'da (Barcelona ili), Akdeniz kıyısında; 101 882 nüf. (1990). Balıkçılık ve konserve fabrikaları. Tuhafiye.

MATATYA, Makabiler'in atası, Kudüs yakınlarındaki Modin bölgesinin papazı (öl. İ.Ö. 166). Selefki kralı Antiokhos IV Epiphanes'in hellenleştirme siyasetine karşı başlatılan kutsal savaşın (İ.Ö. 167) öncüsüydü.

MATA-UTU, Fransız Polinezyası'nda Wallis-et-Futuna'da bölge merkezi, Uvéa adasının doğu kıyısında; 600 nüf. Havaalanı.

MATÂVİ a. (ar. *maṭvā*'nın çoğl. *maṭāvi*). *Esk.* Kıvrılmış, bükülmüş şeyler.

MATAVULJ (Simo), Dalmaçya kökenli sırp yazar (Šibenik 1852 - Belgrad 1908). Çok dikkatli bir gözlemci ve gerçekçi bir yazar olan Matavulj doğduğu yeri, Crna Gora'yı ve Belgrad'ı ince alayla betimler. Başyapıtı *Bakonja frà Brne, njegovo djakovanie i postrig*, 1892) rahiplerin kendilerini yalnız Tanrı'ya adadıkları pek söyle-

nemeyecek bir fransisken manastırındaki yaşamı anlatır.

MATÂYA çoğl. a. (ar. *maṭiyye*'nin çoğl. *maṭāyā*). *Esk.* Binek hayvanları.

MATBAA a. (ar. *maṭbaᶜa*). BASIMEVİ'nin eşanlamlısı.
—Matbaac. *Matbaa makinesi*, BASKI* MAKİNESİ'nin eşanlamlısı.

Matbaa meslek lisesi, İstanbul'da matbaacılık alanında teknik eleman yetiştiren okul. 1952'de Sultanahmet Erkek sanat enstitüsü yapısı içinde, "Matbaacılık okulu" adıyla etkinlik göstermeye başladı. 1961-1962 ders yılında, öğrencilerin okul atölyelerinde bulunmayan makine, araç-gereç vb.'yi görüp kullanmaları amacıyla Milli eğitim basımevi yanında yaptırılan yeni binasına taşındı ve adı "Matbaa sanat enstitüsü" olarak değiştirildi. 1974-1975 ders yılında öteki sanat enstitüleri gibi meslek lisesi adını aldı.

Okulda altı ayrı dalda eğitim yapılır. Cilt ve serigrafi, dizgi, röprodüksiyon, klişe, ofset ve tipo baskı bölümlerinde matbaacılık konularında gerekli bilgi ve beceriler kazandırılır; kütüphanecilik bölümünde de çağdaş kütüphanecilik ve arşiv teknikleri öğretilir. 3308 sayılı Çıraklık ve meslek eğitimi yasası gereğince, 1986' dan beri, öğrenciler uygulamalı derslerin eğitimini işyerlerinde görmektedir. 1992-1993 ders yılında okulda 122'si kız 560 öğrenci öğrenim görmekteydi.

Türkiye'de salt matbaacılık mesleğine özgü bu liseden başka, bazı büyük kentlerdeki (Ankara, Adana, Eskişehir, Konya, İzmir) erkek teknik meslek liselerinde de matbaacılık bölümleri bulunmaktadır.

MATBAACI a. **1.** Basımevi sahibi; basımcı. **—2.** Bir basımevinde çalışan kimse.

MATBAACILIK a. Basımevi işletme işi; basımcılık.

Matbaayı âmire → BASIM.

MATBAH a. (ar. *ṭabḫ*'tan *maṭbaḫ*). *Esk.* Mutfak.
—Kur. tar. *Matbah-ı âmire*, Osmanlı İmparatorluğu'nda Topkapı sarayı'nda saray mutfağı. (*Matbah-ı hümayun* da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Matbah-ı âmire emini*, matbah-ı âmireyi yöneten en yüksek görevli. (Görevi, matbah-ı âmirede kullanılan bütün zahire ve mutfak araç-gereçlerini sağlamaktı. Emrinde matbah kâhyası ya da matbah emini muavini denilen bir yardımcı; büyük masraf kâtibi, küçük masraf kâtibi, matbah-ı âmire kilercisi ile çok sayıda kalfa ve usta vardı.) || *Matbah-ı âmire esnafı*, matbah-ı âmireye bağlı kasap, yoğurtçu, sütçü, sebzeci, tavukçu, simitçi, buzcu, karcı, kalaycı, mumcu, buğday dövücü ve sakalara verilen genel ad. (Bunlar, matbah-ı âmireye bağlı olmakla birlikte işten alınmaları ve atanmaları Enderun kilercibaşısı tarafından yapılır, genellikle acemioğlanlarından seçilirlerdi.) || *Matbah-ı âmire şakirtleri*, matbah-ı âmirede çalışan ustaların yardımcılarına verilen ad. || *Matbah-ı âmire ustaları*, matbah-ı âmirede çalışan yetkin personele verilen ad.
—ANSİKL. Kur. tar. Matbah-ı âmirede sarayın Enderun, Birun, Divan-ı hümayun mensuplarının; Divan'ın toplantı günlerinde saraya gelen kapıkulu ocaklılarının; hangi dinden olursa olsun, Divan'da davacıların ya da tanıklık yapacakların yemekleri; ulufe dağıtımı gibi resmi günlerde sayıları 10-15 bini bulan askerin çorba, pilav ve zerdesi; her ramazan ayının 15. gecesi yeniçeri nefer ve zabitlerinin baklavaları pişirilirdi. Olağan günlerde ise ortalama 4-5 bin kişi için yemek hazırlanırdı.

Matbah-ı âmire, Babüsselam ile Babüssaade arasındaki alay meydanının sağ tarafındaydı. Pazarbaşı adındaki görevli, matbah-ı âmire, Eski saray, Galatasarayı ve İbrahim Paşa sarayı için pazardan gerekli yiyecek maddelerini satın alırdı. Matbah-ı âmirede çalışanların yıllık maaşlarının tutarı, XVII. yy.'da 2 536 056 akçe idi. Yıllık masraf ise Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) 63 yük akçe, Selim II döneminde (1566-1574) 48 yük akçe, Murat III'ün saltanatının (1574-1595) ilk zamanlarında 156 yük akçe, sonlarına doğru ise 200 yük akçe idi.

Matbah-ı âmirenin gereksinimi için çeşitli yerlerden şunlar gelirdi: Mısır'dan 50 000 altın, 36 000 kile pirinç, 2 660 okka şeker, 2 500 kile nohut; yeter tutarda biber, tarçın, karanfil; Rumeli ve Anadolu' daki mukataalardan 50 yük akçe, Eflak' tan 20 000 koyun, 15 000 okka bal, 9 000 okka balmumu, 400 kile tuz; Boğdan'dan 900 okka balmumu, 1 000 okka bal; Kefe'den yeter tutarda sadeyağ, İstanköy adasından 14 000 okka limon suyu, ağaç kavunu, turunç, frenk limonu; öteki eyaletlerden 300 kile nohut, 75 okka safran, 666 okka balmumu, 2 000 okka koçhisar tuzu, 2 295 okka ahyolu tuzu, 19 900 tavuk, 3 000 hindi, yeter tutarda meyve. Bütün bunların giderleri o yerin mukataa gelirlerinden ödenirdi.

Matbah-ı âmire, her birinin başında bir aşçıbaşı bulunan sekiz bölümden oluşurdu. Bunlar, sırayla ve birer gün ara vererek çalışırlardı; her birinin emrinde 60 aşçı ile 200 yardımcı bulunurdu. Sekiz aşçıbaşının amiri durumunda bir de başaşçıbaşı vardı. Matbah-ı âmire esnafı da matbah-ı âmireye bağlıydı.

Matbah-ı âmirenin mübayaa, gider, kiler, maaş, çıkış defterleri ayrı ayrı tutulurken ayrıca giren her malzemenin yazıldığı bir defter daha vardı. Her yıl ambar sayımı yapılırdı. Masraflar, Selim III döneminde (1789-1807) irad-ı cedit hazinesinden karşılanırdı. Kurum, Mahmut II döneminde (1808-1839) *matbah-ı âmire idaresi* adı altında gümrük eminliğine, daha sonra da (1839) Darphane nezareti'ne bağlandı.

MATBU sıf. (ar. *maṭbūᶜ*). Basımevinde basılmış şey için kullanılır: *Matbu eserler.* (Eşanl. BASILI.)
—*Esk.* Düzgün, muntazam, hoş: *Suhen-i matbu* (güzel söz). || *Matbu-ül-endam* (düzgün vücutlu).

MATBUA a. (ar. *maṭbūᶜ*'dan *maṭbūᶜa*). *Esk.* Basılmış olan şey, basma, basılı.

Matbuat nizamnamesi, Tanzimat döneminde yayımlanmış basınla ilgili düzenlemeleri içeren ilk yönetmelik (1864). Fransa'da 1852'de kabul edilen Ceza yasası örnek alınarak hazırlanan bu yönetmelik, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yayımlanacak gazete ve dergilerle bunların sahipleri için aranan koşulları içeriyordu. Buna göre, yayın izni almak isteyen Türkler'in otuz yaşını bitirmiş, Ceza yasası'nda gösterilen suçlardan herhangi birini işlememiş, tüm kişilik haklarını kullanabilir durumda olmaları gerekiyordu. Basılan gazete ve dergilerin satışa çıkarılmadan önce, imzalı birer sayısının Matbuat müdürlüğü'ne verilmesi hükmünün de yer aldığı yönetmelikte ayrıca çeşitli basın suçları için verilecek para, hapis ve kapatma cezaları da belirtilmekteydi. Yönetmeliğin yürürlüğe girmesinden bir süre sonra Girit sorunu üzerine *Muhbir*'de çıkan bir dizi yazı, özellikle de başlatılan Giritliler'e yardım kampanyası, gazetenin bir ay kapatılmasına, *Tasviri efkâr*'daki yazıları yüzünden Namık Kemal'in de yazılarına yasak konmasına neden oldu.

5 mart 1867'de sadrazam Âli Paşa'nın çıkardığı ve "Kararname-i Âli" diye anılan kararnameyle Matbuat nizamnamesi' ne bazı yeni kısıtlayıcı hükümler getirildi. Özellikle, basınla ilgili yasalar dışında gazetelere yönelik engelleyici önlemler ve hükümete cezalandırma yetkisinin tanınması sonucu basın özgürlüğünün önemli ölçüde zedelenmesi nedeniyle Yeni Osmanlılar'dan birçoğu Avrupa'ya kaçarak uzun yıllar gazete ve dergilerini burada yayımladılar.

Matbuatı osmaniye cemiyeti → TÜRK BASIN BİRLİĞİ.

MATBÛH sıf. (ar. *ṭabḫ*'tan *maṭbūḫ*). *Esk.* Pişirilmiş, çiğ olmayan: *Taam-ı matbuh* (pişirilmiş yemek).
—Esk. kim. Yakılarak toz haline getirilmiş ya da kaynatılarak elde edilen ilaç için kullanılır.

Match, 1926'da Paris'te Léon Bailby tarafından spora ilişkin yayın organı olarak kurulan haftalık resimli dergi. Basında önemli bir başarı kazandı (1940 haziranında 1,7 milyon baskı). İşgal döneminde yayın yaşamına son veren *Match*, 1949'da J. Prouvost tarafından *Paris-Match** adıyla yeniden çıkarılmaya başlandı.

MATE a. (isp. *mate;* kiçua dilinden). **1.** *İlex paraguariensis*'in (paraguay çayı) ve ondan elde edilen maddenin günlük dildeki adı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Kavrulmuş mate yapraklarının sıcak suda demlenmesiyle elde edilen ve Güney Amerika'da çok içilen, bol kafeinli (matein) ve bol taneli çay. **—3.** *Brezilya matesi, ilex* cinsinin başka türlerinden elde edilen mate.
—ANSİKL. Güney Amerika kaynaklı mate ya da *yerba mate (İlex paraguariensis)*, beyaz çiçekli, kırmızı üzümsü meyveli, parlak ve hepyeşil yapraklı, 3 ila 6 m boyunda bir ağaççıktır; kurutulup kavrulan ve toz haline getirilen yapraklarına paraguay çayı ya da cizvit çayı denir: bunlarda % 2,5 kafein, matetanik asit, biraz esans, bir reçine ve albüminli maddeler bulunur. Matenin kullanılması çok eskilere dayanır; başlangıçta yerliler yeşil yaprakları çiğnemekle yetinirlerdi; bugün infusyon yapılarak tüketilmektedir. İnfusyon uyarıcıdır, midenin çalışmasını artırır ve solunum hareketlerini yoğunlaştırır ve çok koyu içilirse kusturucu olur. Mate yetiştiriciliği, *chá-mate* (mate çayı) adıyla anıldığı Brezilya'nın zenginliklerinden biridir. Arjantin tüketici ülkelerin başında gelir.

MATÉ (Rudolph), polonya asıllı amerikalı görüntü ve film yönetmeni (Kraków 1898 - Hollywood 1964). Korda kardeşlerle tanıştı, 1921'de onlarla birlikte Paris'e gitti ve burada çok sayıda filmin görüntü yönetmenliğini üstlendi. Bunların en ünlüleri: *Jan Dark' ın tutkusu* (la Passion de Jeanne d'Arc) [C. Dreyer, 1928], *Vampir* (Vampyr) [C. Dreyer, 1931], *Son milyarder* (le Dernier Milliardaire) [R. Clair, 1934], *Liliom* (F. Lang, 1934). Ardından ABD'ye gitti ve özellikle *Stella Dallas* (K. Vidor, 1937), *Bir büyücüyle evlendim* (la Belle Ensorceleuse) [R. Clair, 1940], *17 Numara* (Correspondant 17) [A. Hitchcock, 1940], *Gilda* (K. Vidor, 1946) gibi filmlerin görüntü yönetmenliğini yaptı. İki yıl sonra yönetmenliğe başlayan Maté birçok dizi film gerçekleştirdi; bunların başlıcaları: *Karanlık geçmiş* (The Dark Past) [1949], *Union Station* (1950), *When worlds collide* (1951), *Branded* (1952), *The Far Horizons* (1955).

MATEAHHAR ya da **MATAAHHAR** sıf. (ar. *mā-* ve *teᵓaḫḫar*'dan *mā-teᵓaḫḫar*). *Esk.* Sonradan oluşan.

MATEİN a. (fr. *matéine*). Mate yapraklarında doğal halde bulunan kafeine verilen ad.

MATEJKO (Jan), polonyalı ressam (Kraków 1838 - *ay. y.* 1893). Ulusal ve tarihsel Polonya resminin en tanınmış ve yetkin temsilcisiydi; 1873'te Kraków Güzel sanatlar okulu'nun yöneticiliğine getirildi.

MATEKADDEM a. (ar. *mā-* ve *tekaddem*'den *mā-tekaddem*). *Esk.* **1.** Geçmiş olan şey. **—2.** Mazi, geçmiş.

MATEM a. (ar. *mātem*). **1.** Bir kimsenin ölümünden duyulan ya da uğranılan bir felaketin yol açtığı derin üzüntü, acı; yas: *Ülke matemde, şehitleri için ağlıyor. Uçak kazası ülkeyi mateme boğdu.* **—2.** *Matem ayı*, kamer aylarından muharrem ayı (esk.). || *Matem elbisesi, kıyafeti*, kimi toplumlarda geleneklere göre, bir yakının öldüğünü göstermek amacıyla giyilen giysi. || *Matem havası*, matem belirtisi gösteren acılı ve üzüntülü durum: *Herkes su-*

suyor, odada sanki bir matem havası var. || *Matem tutmak*, yas tutmak, yas içinde bulunmak.

—Esk. *Matem-dar, matem-gir, matem-künan*, yas tutan, acılı. || *Matem-engiz*, acıya yol açan, matem tutmayı gerektiren. || *Matem-feza*, acıyı arttıran. || *Matem-gede, matemgâh, matem-sera, matemzar*, yas tutulan yer.

MATEMATİK sıf. (fr. *mathématique;* lat. *mathematicus;* yun. *mathêmatikos, mathêma*, bilim'den). Matematiğe ilişkin.

◆ a. Mat. **1.** Tümdengelimli akılyürütme yoluyla, soyut varlıkların (sayılar, geometrik şekiller, fonksiyonlar, uzaylar vb.) özelliklerini ve bunlar arasında kurulan bağıntıları inceleyen bilim. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Organik bir bütün oluşturdukları varsayılan durumlarda göz önüne alınan matematiksel bilim dalları kümesi.

—Eğit. Orta dereceli okullarla bazı yükseköğretim kurumlarında öğrencilere biçim, sayı ve çoklukların yapıları, özellikleri ve aralarındaki bağıntılar üzerinde uygulamaya dayalı olarak belli bilgi ve anlayışları kazandırmak amacıyla verilen ders.

—Fels. *Biçimsel matematik*, Husserl'e göre, "evrensel alanı, en yüce *biçimsel kavram*'ın kaplamı olarak açıkça belirlenen" bilim dalı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Fels. *Biçimsel matematik*. Husserl, en yüce biçimsel kavramın bir *"genel nesne"* ortaya koyduğunu belirtir. Husserl'e göre, biçimsel matematiğin alanı, aynı zamanda, "olabilecek en boş genelliği içinde ve önsel (a priori) olarak üretilebilen (ve dolayısıyla ancak bu alanda anlaşılabilir olan) bütün türemiş biçimleriyle birlikte düşünülen bir şeyin kaplamı olarak da tanımlanabilir. Öyle ki, bu türeme biçimler, durmadan tekrarlanan ve daima yeni kalan bir yapı içinde, durmadan yeni biçimler üretirler. Bu türeme biçimler arasında, küme ve sayımın (sonlu ve sonsuz) yanı sıra, bileşim, ilişki, dizi, bağlantı, bütün ve parça, vb. gibi biçimler bulunur." (*Formale und Transzendentale Logik* [Biçimsel ve transsendental mantık], 24).

—Mat. *Matematik ve toplumlar*. Yunanistan'da, toplumsal hiyerarşide çoğu kez yüksek bir mevkide bulunan matematikçiler, okullarda bir araya geliyordu. Matematiği algılanabilirden kavranılıra geçiş olarak görmeleri, tümdengelimli geometriyi üstün tutmaları, elle çalışmaya ve lojistiğe karşı takındıkları sanılan küçümser tavır matematikçileri, özellikle Hellen Yunanistan'ında (İ.Ö. VI. yy.'dan İ.Ö. III. yy.'a) toplum dışına itti. Örneğin, siyasal eğilimli dini bir mezhep oluşturan Pythagorasçılar (İ.Ö. 585-400) birlikte yaşıyorlar, gizli törenler yapıyorlardı; kendilerini felsefe ve matematiğe vermişlerdi ve mal varlıklarını olduğu kadar, araştırmalarının sonuçlarını da ortaklaşa kullanıyorlardı.

İskenderiye'de, matematiksel ufuk genişledi; Doğu'nun etkisinde kalan Hellen bilginleri, zaman yitirmeden geometriyi bilginin öbür alanlarına uyguladılar. Nitekim Arkhimedes (İ.Ö. 287-212), geometrici olmasının yanı sıra aynı zamanda daha bir mühendisti. İskenderiye matematik okulu, bilimin gelişmesine önem veren kraliyet yönetimince geniş biçimde desteklendi. Kral, gerçek bir araştırma enstitüsü olan İskenderiye kitaplığı'nda kalan bilginlere, bunlara düzenli dersler verme zorunluluğunu dahi getirmeden, aylık ödüyordu. Yine de aralarından birçoğunun (Arkhimedes gibi), mal gelirleri olduğu ya da ek olarak bir meslekleri bulunduğu olasıdır.

Hintliler, Hellen matematiğinin mirasçılarıdır. Ama, Sulvasutra gibi, Pythagoras çağıyla yaşıt eski yazıtların varlığı da bilinmektedir. Hindistan'da, o çağda matematik, tapınakların yapımında geometrik bilgilerden yararlanan din adamları tarafından öğretiliyordu. İ.Ö. 200'den başlayarak İskenderiye'nin etkisi baskın olmaya başladı. Geometri alanında pek etkin olmayan Hintliler, açıkça, bilmece biçiminde sundukları aritmetik problemlerini yeğliyorlardı. Gökbilim ve astroloji, matematiksel bilgilerinin ayrıcalıklı örgütlenme alanını oluşturuyordu.

Eski Çin'de, çin toplum yapısının üstün nitelikli kararlılığı, matematiğin gelişimine büyük katkıda bulundu. Gökbilimciler, doğruluğu, İmparator'un bilgeliğini güvence altına alan takvimi düzenlediklerinden, önemli bir güce sahiptiler. Matematikçiler, her şeyden önce, imparator adına, geniş bir kırsal bölgeyi yöneten profesyonel uzmanlardı. Bunlar, illerin zenginliklerini yönlendiriyor ve büyük toplu çalışmaları düzenliyorlardı. Kültürlü, küçük bir soylular sınıfından sınavla seçilen bu görevliler, ücret almadıklarından, üründen ondalık ve halktan, mal olarak bağış alırlardı. Bu sivil hizmetin hazırlanmasına yarayan matematik kitapları, yüzyıllar boyunca kazanılan bilgileri içeriyordu. Çok sayıda buluş, doğrudan kuruluşun gereksinimlerinden ve tahminlerden kaynaklanıyordu. Matematiksel düşünce, son derece cebirseldi ve çok yaratıcı bir teknolojiyle bağlantılı olarak gelişmişti.

İslam dünyasında (VII. yy. - XIV. yy.), çin ve hint etkileri, yunan mirasıyla birleşerek, farklı bir arap bilimi oluşturdu. Yunanlılar'ın akılcılık yörüngesinden çıkmasa da, arap bilimi çok değişik bir kültür atmosferinde gelişti. Bu bilimin gelişimi, sıkı sıkıya teknolojiye ve mirasın bölüştürülmesi, arazi ölçümü, mimarlık, ticaret, gökbilim vb. gibi uygulamalı problemlerin çözümüne bağlıydı. Ama kuramsal düşünce, çoğu kez, adil uygulama kaygısıyla birleşiyordu. Müslüman ülkelerde, gözlemevleri, okullar, hastaneler yaptıran, akademiler kuran, kütüphane fonları oluşturan siyasal gücün desteklediği ve ilerlemesine katkıda bulunduğu, gerçek anlamda işlemsel bir bilimin gelişimine tanık olundu. Gözlemevi, müslüman ülkeleri için, gerçek bir öğretim kurumu ve bilimsel etkinliğin yoğunlaştığı, ayrıcalıklı bir merkez görünümündeydi.

Ortaçağ'da, Avrupa'da Doğu Roma İmparatorluğu'nun düşmesini (476) izleyen kararsızlık dönemi, özerk bir düşünsel etkinliğin gelişimini engelledi. İslamiyetle ilk temaslar tek amaca yönelikti. XII. yy.'da, İspanya ve İtalya'da gerçek okullar açıldı (Toledo, Salerno); bu okullarda, arap elyazmaları yerli dil ya da ibranice aracılığıyla latinceye çevrildi. Olayın genişliği XIII. yy. Avrupa'sına, arap bilimsel kültürünü (ve yunan, hint ve çin mirasını) tanıma -Fibonacci, 1202'de, arap matematiğinin gerçek bir ansiklopedisi olan, ünlü yapıtı Liber abbaci'yi yayımladı- ve yeni problemlere yaklaşma olanağını verdi. Kilise, bilimsel düşüncenin geliştiği, bir başka ayrıcalıklı yerdi. Manastır tarikatları, kutsal metinlerin gizemli dogmacılığına karşı, doğayı betimlemede, daha akılcı bir düşünce biçiminin ilk başarısız girişimlerini yaptılar (XI. yy. Chartres okulu). İlk skolastik üniversiteler (Paris, Oxford, Montpellier, Padova, Bologna), XIII. yy.'da kuruldu. Bunlar, Avrupa çapında, yalnız Papalık'a bağlı bir öğretmenler topluluğunu bir araya getiriyordu. XIV. yy.'ın bilgin keşişleri, özellikle R. Bacon'un (1220 -1292) etkisiyle, fiziksel olayları incelemede, matematiğe önem verdiler ve ilk kinematik kavramlarını açıkladılar.

Rönesans, Ortaçağ'ın düşünsel malzemelerini miras aldı. Bu dönemde, bilim adamı adayları, en saygın ve değerli hocaların derslerini izlemek üzere, üniversiteden üniversiteye dolaştılar. Yunan klasiklerinin latinceye çevrilmesi sürdürüldü ve İstanbul'un fethinden (1453) sonra, bizanslı mültecilerin yanlarında getirdikleri yunan elyazmalarına doğrudan erişim, eldeki çevirileri yeniden gözden geçirme ve düzeltme olanağını verdi. Batı'da, bilimin yenilenmesi, o dönemde hâlâ, skolastik öğretilere göre belirlenen resmi bilimin dışında başladı. Bu yenilenme, özellikle, kentlerin, surların düzenlenmesi, savaş makinelerinin tasarımı gibi değişik teknik konularla uğraşan ve giderek zengin bir deneysel bilgi kazanan mühendis bilginler sayesinde gerçekleşti. Prenslerin hizmetindeki bu bilginlerin, ayrıca yazgıları da onlara bağlıydı. Rönesans döneminin bilgini, yalnız yaşayan biriydi. Talihsizlik ve kovulmaya karşı güvencesi olmadan, buluşlarını kıskançlıkla saklardı. Bilginler arasındaki bilgi alışverişleri çoğu kez, şiddetli tartışmalarla sonuçsuz kalıyordu. XVI. yy.'da, bilginin kitlelere yayımı çok yavaştı. Gutenberg'in, 1440'a doğru icat ettiği matbaa makinesi, kitap çoğaltanların gelişmiş sanayisiyle güçlükle rekabet edebiliyordu. Yalnızca, latince bilen, ayrıcalıklı, küçük bir hümanist topluluğu, yunan ve arap klasiklerine erişebiliyordu. Daha sonraları, XVII. yy.'da Pacioli, Galilei ve Descartes, bilinçli olarak, halk dilinde (italyanca, fransızca) yazılmış yapıtlar vermeye başladılar.

Rönesans, bilimin XVII. yy.'daki olağanüstü gelişimine zemin hazırladı. Matematik, bütün öbür bilim dallarına, model oluşturmaya başladı. "Matematiksel dilde yazılmış" doğa (Galilei), bir geometrici olan Tanrı'nın, geometrik bir modele göre tasarladığı, tam ve değişmez yasalarla uyumlu bir davranış içindeydi. Doğayı incelemede, nitel algılar yerine nicel ölçüler kullanılmaya başlandı. Galilei'den Newton'a dek uzanan dönemde, mekanik, gök mekaniği ve optik gibi bilim dalları, matematiksel bilimlere dönüştü ve bu da, matematiğin dış görünümünü alt üst etti.

Matematiksel buluşlar, çoğu kez bireylerin ya da küçük grupların tekelinde kaldı; sonuçlar sözlü olarak iletiliyor ya da bilimsel yazışmalarda, çoğu kez anagramlar biçiminde veriliyordu. Bilgi alışverişi yapmak ve aynı bilim dalıyla uğraşanlar arasında birleşmek isteği, ilk akademilerin (İtalya, Fransa, İngiltere, Prusya ve Rusya'da) kuruluşuna temel oluşturdu. Kısa süre içinde bu akademilerin sorumluluğunu üstlenen hükümetler, böylece, resmi olarak, bilimsel araştırma alanına girdiler. Bu akademiler, XVIII. yy.'da, bu araştırmanın sürdürülmesinde, önemli bir rol üstlendiler: değerli ödüllerle özendirilen sınavlar düzenlediler, dergiler yayınladılar ve aralarında rekabete girerek, en büyük bilim adamlarını, kendi çalışma bünyelerine katmaya çalıştılar.

Genel olarak, XIX. yy.'ın ulusal ve sanayisel devrimleri, Avrupa'da önemli toplumsal yapılanmalara yol açtı. Bilginin, olgucu biçimde yeniden tanımı ve eğitimin demokratikleştirilmesi, kürsülerin çoğalması ve bilim adamlarının profesyonelleşmesi sonucunu da beraberinde getirdi. Batıbilimi, her tür metafiziksel uğraştan köklü biçimde sıyrıldı; bu bilimin kaçınılmaz bir vektörü haline gelen matematiğin özlü bir biçimde incelenmesi, giderek bunun, örneğin matematiksel fizikte kullanımına yol açtı. Kuram ve uygulama arasındaki bu ikileme, XX. yy.'da gelişecek olan bilim dalının sistemli olarak belitsel hale getirilmesine ilişkin araştırmanın temelini oluşturdu. Üniversitelerde, matematikçiler, kendi öz araştırmalarını, meslektaşlarına ve öğrencilere sunabildikleri, seminer uygulamasını başlattılar ve geliştirdiler. Ulusal ya da uluslararası saygınlıkta gerçek okullar kurdular. Böylece, alman matematik okulu, 1850'den başlayarak, avrupa matematik topluluğuna egemen oldu.

XX. yy. matematik kuramlarının ve buna bağlı olarak, öncülüğünü Crelle gazetesi (1826'da kurulan) ve *Liouville gazetesi* gibi uzmanlaşmış gazete ve dergilerin çoğalmasıyla belirginleşti. Uluslararası matematik birliğinin yaşamı (1900'den başlayarak) uluslararası kongrelerle hareket ve canlılık kazandı. İkinci Dünya savaşı'ndan bu yana, matematikçiler arasındaki bilgi alışverişleri ve kültürel bağlantılar, düzenlenen çok sayıda kolokyum, sempozyum ve yaz okulları sayesinde yoğunlaşmıştır.

• *Matematiğin tarihçesi* → ANALİTİK *fonksiyonlar,* ARİTMETİK, BİZANS, CEBİR, ÇİN, ÇÖZÜMLEME, FONKSİYONEL *çözümleme,* GEOMETRİ, HİNDİSTAN, İSKENDERİYE* MATEMATİK OKULU, İSLAM, MEZOPOTAMYA, OLASILIKLAR, SAYILAMA, SAYILAR *kuramı,* SONSUZ* KÜÇÜKLER *hesabı,* TOPOLOJİ, TRİGONOMETRİ, YUNANİSTAN.

MATEMATİKÇİ a. Matematikte araştırma ya da öğretmenlik yapan ya da her ikisini birden yapan kişi.
—İkt. *Matematikçi okul,* Cournot'nun *Recherches sur les principes mathématiques de la théorie des richesses* (Servet kuramının matematiksel ilkeleri üzerine araştırmalar) adlı yapıtının 1838'de yayımlanmasından bu yana iktisat biliminin geliştirilemisnde matematikten yararlanmaya çalışan iktisatçıların tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. İkt. *Matematikçi okul.* Lozan* okulu kuramcıları ve özellikle Walras ve Pareto, zaman öğesini dışlayan ve marjinalist düşünceyle bütünleşen bir kuramsal model kurmak amacıyla matematiğe başvurdular. Böylece, bir statik matematiksel kuram ya da bir statik iktisat sözkonusu oldu. Daha yakın zamanlarda, ingiliz Hicks, isveçli Lundberg, Lindhal, Myrdal, amerikalı P. A. Samuelson, Metzler, hollandalı Tinbergen, vb. gibi kuramcılar, anlık denge incelemelerini aşarak, iktisadi öğelerin zaman içinde birbirlerini nasıl etkilediklerini araştırmaya başladılar. Böylece, dinamik kuramsal modeller ortaya kondu. Bu durumda, bir dinamik matematiksel model* sözkonusu oluyordu. Bu dinamik, gittikçe daha büyük bir ölçüde olmak üzere, yalnızca zihinde tasarlanan ve gerçeğe az çok yakın birtakım çalışma varsayımlarından hareketle değil de, gerçeğin sunduğu verilerden hareketle kurulmaya çalışıldı. Statik gözlem ve ekonometrik (→ EKONOMETRİ) çözümleme, gözlemlenen verilerden oldukça basit bazı bağıntıların ortaya çıkarılmasını olanaklı kıldı ve bu bağıntıların kavranabilir hale getirilmesine çalışıldı. Böylece, matematiğin dili, deneysel bir dinamiğin kotarılmasına yol açıyordu. Çağdaş iktisatçıların birçoğu işte bu yolu benimsemişlerdir. Nihayet, 1944'ten beri oyun* kuramının iktisadi mekanizmalara uygulanmaya başlaması, matematiksel iktisada çok büyük katkılar sağladı.

MATEMATİKLEŞTİRME a. Bir nesnenin, belli bir yöntembilimle ve / ya da bir matematik kuramıyla bütünleştirilme süreci.
—Fels. *Doğanın matematikleştirilmesi,* fiziksel evreni incelemek için matematiksel yöntemler kullanılmasını öngören yöntembilim ilkesi. (Doğanın matematikleştirilmesinin Galilei ile başladığını söyleyebiliriz.)

MATEMATİKSEL sıf. **1.** Matematiğe ilişkin. **—2.** Kesin, sağlam, kuşku götürmez bir şey için kullanılır: *Matematiksel bir gerçeklik.*

MATEMLİ sıf. **1.** Matemi olan, matem tutan; yaslı: *Annesi öldü matemli, üstüne fazla varmayın.* **—2.** İç sıkıcı: *Bu eski konağın matemli bir havası vardı.*

MATEO *(Maestro),* XII. yy.'ın ikinci yarısında yaşamış ispanyol mimar ve heykelci. Santiago de Compostela katedrali'ni tamamladı ve yapıya anıtsal bir giriş (*Portico de la Gloria,* 1188'de tamamlandı) ekledi. Geç roman ve ilk gotik dönemlerin kavşak noktasında yer alan üslubu, yaşama verilen büyük öneme tanıklık etmektedir.

MATERA, İtalya'da kent, Basilicata'da, il yönetim merkezi, Bradano'nun kolu Gravina'nın kıyısında; 52 000 nüf. İki akarsu yarığı arasındaki bir kayalık üzerine kurulan kentte, trogloditler (yok olmaktadırlar) ve kaya tapınakları vardır. XIII. yy.'dan kalma roman üslubunda katedral. Müze. Tarım pazarı. Yün işçiliği. —Yakınlarında, özellikle XI. yy.'dan kalma, çeşitli dönemlere ait fresklerle süslenmiş, kaya kiliseleri.
—*Matera ili,* 3 447 km²; 201 900 nüf. Taranto körfezi kıyısında uzanan il, kireçtaşlı Apennin sıradağlarının güney bölümünü içine alır. Islah edilmiş kıyı cephesinin topraklarında meyve, sebze ve tütün yetiştirilmektedir. Metan yatakları, Ferrandina'da kimya sanayisinin gelişmesine olanak vermiştir.

Mater dolorosa ("Acılı ana" anlamına gelen lat. sözc.; *Stabat Mater*'den alınmıştır), Haç'ın dibinde durur halde gösterilen, İsa'nın annesi Meryem'in, İsa çarmıha gerildiği sıradaki acısı, V.-VI. yy.'lardan başlayarak hıristiyan sanatında sık sık ele alınmıştır (British Museum'daki fildişi heykeller; Roma'da Santa Sabina kilisesi'nin ahşap kapısı). Bazen Meryem, çarmıh*a geriliş sırasında çarmıhın dibinde ayakta (*Stabat Mater* teması) ya da aziz Yuhanna'nın kollarında baygın durumda: Giotto (Padova'da Arena), Duccio (Siena katedrali), Nicola Pisano'nun Pisa vaftizhanesi vaiz kürsüsündeki heykeli; bazen de dizlerinin üstünde oğlunun cansız vücudunu tutarken gösterilir. Nihayet, ıstırap çeken Meryem figürleri arasında: J. Mostaert (Brugge), L. Cambiaso (Cenova), G. Reni (Berlin, Roma, Milano, Bordeaux), Dolci (Viyana), Murillo (Prado) ve Solimena'nın (Dresden) *Mater dolorosa*'larını sayabiliriz.

Matérialisme rationnel *(le)* [Akılsal maddecilik], G. Bachelard'ın yapıtı (1953). Bachelard bu yapıtında, çağdaş dönemde, madde konusundaki bilimsel bilgilerin evrimini ele alır ve maddede akılsal bir nitelik bulunduğunu gösterir. Çünkü, Bachelard'a göre, matematiğin kapsamı salt kuramsal olarak genişletildiğinde (Riemann ve Lobaçevskiy'in yaptıkları gibi), gerçeklikte ona denk düşen bir karşılık bulunduğu (mikrofizikte görüldüğü gibi) ortaya çıkmıştır. Nitekim, kimyada Mendeleyev tablosuna kuramsal bir birlik verilmesi de, yeni maddi cisimlerin gerçek keşfinden önce gelmişti. Ama akılcılık, her zaman "açık" olması, yeni yeni buluşlarla tartışma konusu yapılabilmesi bakımından "maddesel"dir.

MATER MATUTA → MATUTA.

MATERNA (Amalie), avusturyalı soprano (St Georgen 1844 - Viyana 1918). Sanat yaşamına 1865'te başladı. 1869-1894 arasında Viyana operası'nda sahneye çıktı. 1876'da Bayreuth'taki Festspielhaus'un açılışında, Wagner'in *Die Walküre*'sindeki Brünhilde rolünü ilk kez yorumladı. 1882'de *Parsifal*'de Kundry rolüne çıktı. Wagner'in yapıtlarını ABD'de tanıttı. 1913'e değin Viyana'da ders verdi.

MATERNİZASYON a. (fr. *maternisation*). Sütç. Meme çocuğunun daha iyi uyum sağlayabilmesi için inek sütünün ana sütüne benzetilmesi amacıyla yapılan bileşim değişikliği.

MATERNUS, Marcus Aurelius ve Commodus dönemi Galya'sında dehşet salan, asker kaçağı ve düşkün köylülerden oluşan çetelerin başı.

MATERYAL, -li a. (alm. *material*'dan). Gereç, malzeme.

MATERYALİST a. (fr. *matérialiste*). MADDECİ'nin eşanlamlısı.

MATERYALİZM a. (fr. *matérialisme*). MADDECİLİK'in eşanlamlısı.

Materyalizm ve ampiriyokritisizm *(Materializm i empiriokritisizm),* Lenin'in 1909'da yayımlanan yapıtı. Lenin bu yapıtında özellikle Mach'ın kuramlarını, yeni ampiriyokritisizmi eleştirir, bu felsefeyle Berkeley'in idealizmi ve bilinemezcilik arasındaki yakınlığı vurgular. Lenin eleştirilerini üç görüş açısına göre yapar: bilgi kuramı, bilim alanındaki çağdaş ilerlemeler ve toplumsal gerçekleştirmeler. Ayrıca, "felsefede parti anlayışı"nı savunur.

Kümeler teorisinin bu biçimde gösterilişi, bu tür problemlerin çözümünü çocukların daha kolay kavramasını sağlıyor.

MATESE, kalkerli Apennin'de kütle (İtalya), Campania'yla Molise arasında; Volturno ve Biferno arasındaki su ayrımı çizgisini oluşturur; Monte Miletto'da 2 050 m.

MATHA, çoğunlukla hac yerlerinde bulunan hindu manastırları için kullanılan sanskritçe sözcük. Sankara tarafından kurulmuş olan mathalarla (Şringeri, Badari, Dvaraka ve Puri) Ramakrişna Mission'unkiler, Hindistan'ın en tanınmış mathaları arasında yer alır.

MATHER (Cotton), amerikalı papaz ve tarihçi (Boston 1663 - *ay. y.* 1728). Sihiri, Salem davalarını konu alan büyük bir yapıt (*Magnalia Christi Americana,* 1702) hazırladı. Çok iyi belgelendirilen ve Tanrı'nın Yeni Dünya'da nasıl varlığını gösterdiğini ortaya koyan bu yapıt Yeni İngiltere'nin geniş bir tarihidir.

MATHERS (Samuel Liddell) → MACGREGOR MATHERS.

MATHESİS UNİVERSALİS a. (yun. ve lat. sözc.). Fels. Husserl'e göre, "geleneksel tasımbilim ile biçimsel analizin bireşimi"nden oluşan bilim dalı (kökü Leibniz'e dayanır) [*Formale und Transzendentale Logik* (Biçimsel ve transsendental mantık), 23 b].

MATHESİUS (Johannes), saksonyalı din adamı (Rochlitz, Saksonya, 1504- Sankt Joachimsthal, bugün Jáchymov, 1565). Dostu olan Luther'e adadığı on yedi vaaz, Luther'in hayatı üzerine bilgiler veren ilk kaynaktır.

MATHESİUS (Vilém), çek dilbilimci (Pardubice 1882-öl. 1945). Kraków Üniversitesi ingiliz dili ve edebiyatı profesörü, Prag dilbilim derneği kurucuları arasında yer aldı ve kuruluşundan İkinci Dünya savaşı'na kadar başkanlığını yaptı. 1911'den sonra, dili, tarihsel sorunları göz önünde bulundurmadan, dizgesel ve içkin bir biçimde araştırma ilkesini savundu. Yazıları çekçe ve ingilizcenin dilbilgisi, sesbilgisi, deyişbilim sorunlarıyla genel dilbilimin temellerine ilişkindir.

MATHESON (Richard), amerikalı yazar (Allendale, New Jersey, 1926). Gazetecilik yaptı, sinema (*Takip* [The Duel, 1972]; *Dracula*, 1974; *Amelia*, 1975) ve televizyon için senaryolar yazdı. Daha ilk öyküsünden (*Born of Man and Woman*, 1950) başlayarak kendini kabul ettirdi. O günden bu yana fantastik temaları (vampir, biyolojik değişimler) konu edindi. Polisiye ve bilimkurgu romanlar yazdı.

MATHİAS (Viyana 1557 - *ay. y.* 1619), germen imparatoru (1612-1619). Maximilian II'nin üçüncü oğlu. Hollanda'nın yönetimi genel meclislerce kendisine verildi, ama otoritesini kabul ettiremedi (1578 -1581). Kardeşi Rudolf tarafından Avusturya valiliğine atanan Mathias, Türkler ile savaşa girişti (1593-1606) ve onlara ödenen verginin kaldırılmasını sağladı; ama Macarlar'ın desteğini elde edebilmek için onlara din serbestliği tanımak zorunda kaldı. Mathias, Rudolf'un güçsüzlüğünden yararlanarak Macaristan, Moravya, Avusturya (1608) ve Bohemya'yı (1611) onun elinden aldı, ama bunu ancak protestanlara önemli ödünler vermek pahasına yapabildi. Rudolf ölünce (1612), koyu katolik Steiermarklı Ferdinand'ı kendine vâris yapmak koşuluyla imparator seçildi. Bunun üzerine Çekler ayaklandılar (Prag'da katolik meclis üyelerinin pencereden atılması, 23 mayıs 1618) ve Mathias bu ayaklanmayı bastıramadan öldü (mart 1619).

MATHİAS (Robert Bruce, **Bob** —denir), amerikalı atlet (Tulare, Kaliforniya, 1930). 1948 Londra olimpiyatları'nda dekatlon şampiyonu oldu (daha 18 yaşına varmamıştı). Dekatlonda dünya rekorunu kırdıktan sonra 1952 Helsinki olimpiyatları'nda unvanını korudu. Aynı zamanda iyi bir engelli koşucusu (110 m engellide 13 sn 8/10) ve disk atıcısıydı (52,73 m).

MATHİEU Arraslı, fransız mimar (Arras - Prag 1352). 1342'de Avignon'da Papalık sarayı'na bağlı olarak çalışırken imparator Karl IV'ün dikkatini çekti. Karl IV kendisini Prag'a götürerek katedralin yapımıyla görevlendirdi. Karlštejn şatosu'nu da yaptığı sanılan Arraslı Mathieu'nün Bohemya'da gotik üslubun gelişmesinde çok büyük bir etkisi olmuştur.

MATHİEU (Georges), fransız ressam (Boulogne-sur-Mer 1921). Resme 1942'de başladı; çok geçmeden, lekelerin ve akmış renklerin kullanımıyla belirginleşen, informel bir soyutlama (bu akıma kimi zaman *lekecilik* adı verilmiştir) geliştirdi (*Évanescence*, 1945, özel kol.). Hartung, Wols, Bryen ve Atlan ile birlikte lirik soyutlamanın öncülüğünü yapan Mathieu, kısa süre sonra, kendiliğindenlik ve hareket üstüne kurulu bir gösterge estetiği kurmaya yöneldi (*Bouvines savaşı*, 1954, özel kol.). Bu dönem yapıtlarını birçok kez sergiledi (Paris kenti Art moderne müzesi, 1963: *Denain zaferi*, özel kol.). Geleneksel nitelikleriyle kolayca kışkırtıcı olan ahlaki ve felsefi görüşlerini estetik anlayışıyla bağdaştırmaya çalışarak, bütün sanat ve süsleme biçimlerine (mimarlık, halıcılık, afiş [Air France için afiş dizisi, 1967], madalya, para, pul vb.) yenilik getirmek istedi. Ancak, yapıtlarındaki tüm yalınlık (*Maisons-Laffitte*, 1965, özel kol.), görkem (1970'te gerçekleştirdiği "krallık" dizisi), şiirsellik ("Sunion" dizisi, 1976) ve renk cümbüşüne (*Paris'in kurtuluşu*, 1980, özel kol.) karşın belli bir basmakalıplıktan kurtulamadığı gözlemlenir. Yayımladığı çeşitli yazılar arasında özellikle *Au-delà du tachisme* (Lekeciliğin ötesinde) [1963] önemlidir.

G. Mathieu

Georges Mathieu
Bouvines savaşı (1954)
özel kol.

MATHİLDA a. Öndensolungaçlı, karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Bütün denizlerde yaygındır; İkinci ve Üçüncü Zaman topraklarında fosillerine rastlanır. *Mathildidae* familyasının örnek tipi.)

MATHİLDE *(azize)* [Westfalen 890'a doğr. - Quedlinburg, Saksonya, 968], Germanya kraliçesi. Theodorich'in kızı. 919'da Germanya kralı olan Kuşçu Heinrich I ile evlendi (909). Kendini hayır işlerine adadı. Kurduğu Quedlinburg manastırı'na çekildi. İmparator Büyük Otto ile Köln başpiskoposu Bruno'nun annesidir.

MATHİLDE ya da **MAHAUT de Flandre** (öl. 1083), kont Baudouin V'in kızı. 1053'te, Normandiya dükü, geleceğin İngiltere fatihi Piç William II ile evlendi. "Bayeux halısı" denen nakış bir ara yanlışlıkla ona mal edilmiştir.

MATHİLDE ya da **MAHAUT** (öl. 1329), Artois kontesi (1302-1329). Artois kontu Robert II'nin kızı; yeğeni Robert'in hak iddiasına rağmen babasının yerine geçti. Sanat koruyuculuğunun fransız sanatı üzerinde etkisi olduğuna kuşku yoktur.

MATHİLDE *(prenses)* → BONAPARTE (Mathilde).

MATHİS Usta → GRÜNEWALD.

Mathis der Maler → RESSAM MATHIS.

MATHOS ya da **MATHÔ,** ücretli askerler savaşında Cartagena'ya karşı ayaklanan paralı askerlerin önderlerinden biri; İ.Ö. 238'de yakalandı ve öldürüldü. G. Flaubert'in *Salammbô* adlı romanının başlıca kişilerinden birinin esin kaynağı oldu.

MATHUN sıf. (ar. *maṭḥūn*). *Esk.* Öğütülmüş.

MATHURA ya da **MUTTRA,** Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent, Yamuna kıyısında; 226 850 nüf. (1991). Hinduların yedi kutsal kentinden biridir; tanrı Krişna'nın doğum yeri olarak kabul edilir. Arkeoloji müzesi. Petrol rafinerisi.

—*Iar.* Vişnucuların kutsal kenti olan Mathura'dan, *Mahabharata*'da ve hinduculuğun öteki kutsal metinlerinde söz edilir. Yüzyıllar boyunca defalarca yağmalanmış ve yıkılmıştır (1489'da İskender Lodi'nin ikonakırıcılığı; 1669'da tapınakların Evrengzib tarafından tahribi, 1757'de Ahmet Şah Durrani yağması).

—*Arkeol.* Kent'te, Demir çağın (İ.Ö. 1050'ye doğr. - İ.Ö. 450) ve Şunga dönemi kalıntıları bulunur. Kuşanalar'ın etkisiyle Mathura, İ.S. I.-II. yy.'dan VI. yy.'a kadar, heykelcilik merkezlerinden biri haline geldi (yerel kırmızı kumtaşı; dışsatımı Hindu Kuş'un K.'inde yer alan Begram'a kadar uzanır). Buddhacılık, brahmancılık ve caynacılığın önemli bir merkezi olan kent (hac yerleri ve kente özgü atölyeler), altın çağını, özgün ve zengin bir üslubun ortaya çıktığı Kaniska ve ondan sonra gelen ilk hükümdarların döneminde yaşadı: yeni süsleme temaları, daha yumuşak figürler, güzel ve çeşitli bir heykelcilik (Buddha, Cina, brahman tanrı tasvirleri, kralların para üzerine basılmış portreleri, geleneksel kültlerdeki Naga ve Yaksa). Cayna stupalarından* önemli kalıntılar (Kankali Tila), özgün ve çeşitli paralar, pişmiş toprak eşyalar günümüze ulaşmıştır. Gupta döneminde, brahman tasvirleri zenginleşti ve sanat giderek klasikleşti. Etkinlik VI. yy.'da birden sona erdi (Hun istilası?); bununla birlikte, X. ve XI. yy.'lara ait cayna heykelleri ortaya çıkarılmıştır.

MÂTIR sıf. (ar. *māṭır*). *Esk.* Yağan, dökülen.

MATİ → MAT.

MATİC (Dusan), sırp yazar (Cuprija 1898 - Belgrad 1980). Gerçeküstücü grupta yer aldı, bu grupta ülkesinin belli başlı temsilcilerinden biri oldu. Breton, Eluard, Michaux, Zola ve Martin du Gard'dan çeviriler yaptı. Şiirler (*Bagdala*, 1953; *Ruza vetrova*, 1962; *Liber ritualis*, 1967), denemeler (*Anina balska haljina*, 1956) ve romanlar (*Gluho doba* [A. Vuco ile birlikte, 1940]; *Kocka je bacena*, 1958) yayımladı.

Matica Slovenska, 1863'te Turčanský Svätý Martin'de kurulan slovak kültür kurumu. 1875'te macar yetkililerince kapatıldı. 1919'da *Slovenské pohľady* (Slovak görüş açısından) adlı edebiyat dergisini yayımlayarak eylemlerini yeniden başlattı. Kurum, 1954'te Slovak ulusal kitaplığı'na dönüştürüldü.

MATİGNON (Jacques François Léonor, GOYON *kontu*), **Thorigny** kontu ve **Valentinois** dükü (1689-1751). XV. yy.'da Normandiya'ya yerleşmiş Matignon asıllı (Côtes-du-Nord) bir ailedendi. 1715'te Monako prensi Antoine I'in vârisi Louise Hippolyte Grimaldi ile evlendi ve Grimaldiler'in adını ve armasını aldı. Matignonlar'ın unvanları, onun aracılığıyla Monako sülalesine geçti.

MATİKO a. Güney Amerika'da yetişen ve yaprakları peklik verici ve kan dindirici nitelikler taşıyan ağaççık. (Bil. a. *Piper angustifolium*, karabibergiller familyası.)

MATİLDA *(azize)* [1080 - Westminster 1118], İngiltere kraliçesi. İskoçya kralı Malcolm III ile anglosakson hanedanından prenses Margaret'in kızı. Kendi krallığıyla anglosaksonlar arasında bağ kurmak isteyen Henry I, 1100'de onunla evlendi.

MATİLDA (Londra 1102 - Rouen 1167), Kutsal İmparatorluk imparatoriçesi, daha sonra İngiltere kraliçesi. İngiltere kralı Henry I'in kızı. 1114'te Fransa'ya karşı kurulan bir ittifakı perçinlemek için imparator Heinrich V ile evlendirildi. 1125'te dul kaldı ve 1128'de Anjou kontu Geoffroi V Plantagenêt'nin gücünü etkisizleştirmek

amacıyla onunla evlendirildi. Henry I, onu ve kocasını tahtın vârisleri yaptı. Ne var ki, Bloislı Stephen tahtı gaspetti (1135). 1138'de, Matilda üvey kardeşi Gloucester kontu Robert'in yardımıyla mirasını geri almaya kalkıştı. Bu girişim, İngiltere'yi tam bir anarşiye sürükleyen uzun bir iç savaşa yol açtı. Matilda'nın kibirli karakteri ve norman baronlarının Anjou kontuna karşı besledikleri hoşnutsuzluk Anjou tarafının kazanma şansını zayıflattı ve 1147'de Gloucester'in ölümü bu şansı büsbütün yok etti. Bunun üzerine, Matilda, Normandiya'ya çekildi.

MATİLDE Dİ CANOSSA (1046 - Bondeno di Roncore 1115), Toscana kontesi (1055-1115), marki Bonifacio'nun kızı. Gregorius VII, Rahipleri* atama kavgası'nda imparator Heinrich IV'e karşı tavır aldığında, annesi Beatrice di Lorena ile birlikte papanın tarafını tuttu: onları Canossa*'da ağırladı (1077). Kocası Lorraine dükü Kambur Godefroi 1076'da ölünce, Matilde, tantanalı bir törenle bütün ülkelerini Papalık'a bağışladı (1077). Bu bağış, imparatorlarla papalar arasında uzun bir mücadeleye yol açtı.

MATİLDİT a. (fr. *matildite;* Peru'da bir yer adı olan *Matilda*'dan). Miner. Ortorombik sistemde yer alan doğal bizmut ve gümüş sülfat.

MATİN a.(fr. *mâtin;* lat. *mansuetus,* evcilleştirilmiş'ten). Kalın ve güçlü bacaklı, yere yakın iri gövdeli köpek. (Genellikle evlerin ve büyükbaş hayvanların korunmasında bekçi köpeği, hatta bazı yerlerde koşum hayvanı olarak kullanılır [Belçika'da kullanılan *koşum matini;* İspanya'da çoban köpeği olarak kullanılan *Pirene matini*]. Yunan ve Roma çoban köpeğinin soyundan gelen *Napoli matini* Antikçağ'da dövüş köpeği olarak kullanılırdı. Kulaklarının geleneksel olarak hemen hemen dipten kesilmesi bu yüzdendir.)

MATİNE a. (fr. *matinée, matin,* sabah'tan). Sinema, tiyatro, konser salonu gibi yerlerde öğleden sonraki gösterimler; bu gösterimlerden her biri: *Bir filmi matinede değil suarede izlemek. Bu film, yalnızca iki matinesinde gösterilecek.*

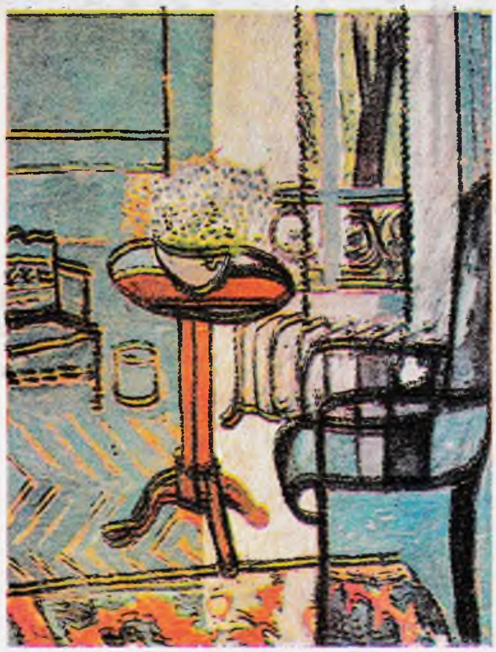
MATİPO a. Sine. Film basımında kullanılan aygıt. (*Kontakt* matipolarda [ticari kopyaların basımında kullanılan], kullanılmamış ve kopya edilecek film üst üste bir ışık kaynağının önünden geçerler; *optik* matipolarda bir objektif kullanılmamış film üzerinde kopya edilecek filmin görüntüsünü oluşturur.)

Matisi, Gansu'da, Çilien dağlarında çin manastırı ("At toynağı"). Buddhacılığın bu kutsal yeri, Kuzey Vei dönemi (V. yy.) ile Ming dönemi (XVI. yy.) arasında kayalara oyulmuştur.

MATİSSE (Henri), fransız ressam (Le Cateau-Cambrésis 1869 - Nice 1954). Julian akademisi'ne girmek için hukuk öğrenimini yarıda bıraktı, daha sonraları, 1892'de, E.N.S.B.A.'da G. Moreau'nun atölyesinde, Rouault, Camoin, Evenepoel, Manguin ve Marquet gibi ressamlarla (bu sonuncusuyla Süsleme sanatları okulu'nun akşam derslerinde tanıştı), 1899'da da, Carrière akademisi'nde, Derain ile dostluk kurdu. Monet ve Van Gogh'u tanımış olan Avustralyalı John Russell'ın kaldığı Belle-Île'de, Emile Wéry ile birlikte geçirdiği tatiller (1895 ve 1896'da) sırasında izlenimcilikle yakın ilişki kurdu; Lüksemburg müzesi'nde gördüğü izlenimci yapıtlar ise gözlerini kamaştırdı (1897). İlk tuvallerinin loş resim tarzı (*Breton dokumacı,* 1896, Art moderne ulusal müzesi), yerini daha açık renk değerlerine bıraktı (*Yemek sonrası,* 1897, özel kol.). Renk unsuruna bu yeni yaklaşım Korsika'ya yaptığı bir yolculuktan (1898) sonra daha da pekişti (*İlk turuncu natürmort,* 1899, Art moderne ulusal müzesi); bu dönemi, 1900 -1904 arasında, Cézanne'dan esinlendiği süssüz ve yalın bir evre izledi (ayaktaki nü'ler ve natürmortlar dizileri). Bunun ardından, Signac'ın etkisiyle noktacı fırça darbeleriyle açığa çıkan bir renk patlayışı dönemi geldi (Signac sanatçıyı 1904'te Saint-Tropez'ye davet etmiş ve Bağımsızlar sergisi'nde ondan *Lüks, dinginlik ve şehvet* [özel kol.] adlı tablosunu satın almıştı). Matisse 1903'te Güz salonu'nun kurulmasına katıldı; 1905'te, bu sergide, fovizm hareketinin öncüsü olarak göründü; bu hareket, *Şapkalı kadın*'da (özel kol., ABD) anlatımcılığa vardı. 1905 yazında Colioure'da Matisse'in sanatı yenizlenimcilikten uzaklaşmaya başladı (bu arada Derain ile birlikte, Daniel de Monfreid'deki Gauguin tablolarını görmeye gitmişti); bu uzaklaşma ertesi yıl, *Yaşama sevinci*'nin (Barnes vakfı, Merion, Pennsylvania) çizgisel üslubuyla daha da belirginleşti, bu da sanatçının Signac'tan kopmasına yol açtı.

1907-1911 arasında Matisse, çok sayıda yabancı öğrenciye özel dersler verdi; norveçli Per Krohg da bunlardan biridir. Bu dersler ona aynı zamanda estetiğinin ilkelerini belirleme olanağını sağladı ve *la Grande Revue*'ye yazdığı makalelerle (1908) sözkonusu ilkeleri ortaya koydu. Bu dönem yapıtlarında, resim yapısını renklerle kurma ve yalınlaştırma eğilimi görülür (*Kırmızı yemek sonrası,* 1908, Ermitaj, Leningrad). Matisse, zenci maskelerinden, 1906'da gittiği Cezayir'de karşılaştığı halk çömlekçiliğinden (*Mavi nü, Biskra anısı,* Baltimore müzesi), daha sonraları da koleksiyoncu Şçukin'in 1909'da kendisine sipariş ettiği *Dans** ve *Müzik* adlı tabloları Moskova'da yerine yerleştirirken keşfettiği (1911) ikona resminden esinlenmiştir. Tablonun bu şekilde, dev boyutlu birkaç arabesk öğeye ve birkaç kromatik alana indirgenmesi (*Sarı perde,* 1914-15, özel kol., Brüksel), kimi zaman, kübizmin anlık bir bulaşması gibi, geometrikleşme eğilimi de gösterir (*Fasılılar ve Piyano dersi,* 1916 [her ikisi de New York'ta, Museum of Modern Art'ta bulunmaktadır]).

1917-18 arasında Cagnes'da Renoir'la dostluk kurması, Matisse'i, yapıtlarında daha güçlü bir plastik anlayışa ve daha yumuşak bir ışık kullanımına götürdü. Sıkça işlediği pencere ve odalık gibi konularda, biçimlere fazla derinlik verilmemiştir; bunlar, her zaman hoşlandığı kumaşlar ve duvar kâğıtlarıyla uyum içindedir (*Süsleyici bir zemin üzerinde dekoratif figür,* 1925-26, Art moderne ulusal müzesi). 1905'ten sonra sanatseverler, Matisse'in yapıtlarına büyük ilgi gösterdiler; sanatçı birçok yolculuk yaptı: İtalya, Almanya, İspanya, Rusya, Fas. 1930'da, Tahiti'ye ve ABD'ye gitti; bu son ülkede Dr. Barnes, sanatçıya, *Dans* (1932-33, Merion) adlı büyük boyutlu süsleme çalışmasını sipariş etti. Yapıtlarına yansıyan Güney'in göz kamaştırıcılığı, Saint-Tropez dönemi tuvallerinin yaşama sevincinden *Silence habité des maisons*'un (1947, özel kol.) derin düşüncelerle dolu bir şiirselliğe doğru gelişim gösterdi; bu gelişim, Vence'ta, Rosaire capellası'nda gerçekleştirdiği süsleme çalışmalarıyla son buldu (sanatçı, 1921'den beri kışları geçirdiği Nice'ten ayrılarak, 1943'te Vence'a yerleşmişti). *Rumen önlüğü* (1940) ya da *Rokay koltuk* (1946) konularını işlediği çeşitli tablolarda, parlak kırmızılar, güçlü siyahlar ve aydınlık beyazlar kullandı. Matisse'in desene ve renge duyduğu çifte tutku, yaşamının son yıllarında, ünlü kesikli guvaş çalışmalarını gerçekleştirmesine yol açtı (Matisse'in

Larousse

Henri **Matisse**
Pencere (1916)
The Detroit Institute of Arts

Henri **Matisse**
Kralın kederi (1952)
guvaşla boyanmış, kesilmiş ve tuval üzerine yapıştırılmış kâğıt
M.N.A.M., C.N.A.C. Georges-Pompidou, Paris

elektrikli portatif matkap:

metinleriyle *Jazz* derlemesi (1947); *Mavi nüler* (1952) dizisi; *Okyanusya anısı*, 1953, New York).

Matisse'in yapıtları arasında aynı zamanda, önemli bronz heykel dizileri (*Jeannette*'in büstleri, 1910-1913; *Sırttan görülen çıplaklar* konulu dört alçakkabartma, 1909-1930), beş yüze yakın gravür çalışması (yedirme baskıresim, ağaç üzerine oyma, taşbaskı), kitap resimlemeleri (Mallarmé'nin *Poésies* [1932], Montherlant'ın *Pasiphaé* [1944] adlı kitapları, *Lettres de la religieuse portugaise* [1946], *Florilège des Amours de Ronsard* [1948] vb.) bulunmaktadır. Sanatçının dul eşinin ve çocuklarının yaptıkları bağışlarla, 1963'te Nice'te (Cimiez) bir Matisse müzesi kuruldu (müze, 1979'da, sanatçının yaptığı heykellerin neredeyse tümünün katılmasıyla zenginleşti); Cateau müzesi'nde de Matisse'in yapıtları bulunmaktadır.

MATİTE a. (fr. *matité*). Patol. Bir vücut bölümünün perküsyonunda duyulan tok ses.

MATİUS (Caius), İ.Ö. I. yy.'ın ilk yarısında yaşamış latin şairi. Homeros'un *İlyada* destanını latinceye çevirdi. *Mimiambı* adlı şiirleriyle ün kazandı; bu yapıtın günümüze kadar gelen parçalarında biraz özentili bir incelik göze çarpar.

MATİYE a. (ar. *maṭiyye*). *Esk.* Binek hayvanı.

matkap tezgâhı

MATİYERAN sıf. (ar. *maṭiyye* ve fars. *rān*'dan *maṭiyye-rān*). *Esk.* Süvari, bindiği hayvanı süren.

MATİYERİZM a. (fr. *matiérisme*'den). Çağ. sant. Boya, hamur, kum, toprak, zift, sıvanmış kumaşlardan vb. oluşan yoğun ve kalın bir maddenin yığılması ve çalışılmasına dayanan resim sanatı eğilimi. (Matiyerizm yandaşları, Fautrier, Dubuffet, Burri, Tàpies vb. gibi lirik ve anlatımcı ressamlardır.)

MATİZ sıf. (yun. *methismenos*, sarhoş'tan). *Arg.* **1.** Aşırı sarhoş. **—2.** *Matiz olmak*, sızacak, kendinden geçecek kadar sarhoş olmak.
—Denizc. *Matiz dikişi*, iki halatı, ek yeri belli olmayacak biçimde birbirine eklemek için yapılan dikiş. (Bu dikişle, halatın ek yeri, aynı halat kalınlığını koruyacağından, bu halat bir makara donanımında rahatlıkla kullanılabilir. Kolbastı dikişi kadar kuvvetli olmasa da, bir palanga donanımında kullanılabildiği için yararlı bir dikiş türüdür.)

Matiz, karagöz oyunlarındaki sarhoş ve kabadayı tiplemelerinden biri. Genellikle saldırgandır, ama ciddiye alınmaz. Oyunu çözüme bağlayıcı kişilerdendir. Fes, cepken, potur ve sırmalı tozluk giyer.

MATİZLİK a. *Arg.* Aşırı sarhoşluk.

■**MATKAP** a. (ar. *miṣkab*'dan). Al. tak. **1.** Yüksek duyarlık gerektirmeyen delme işlemlerini gerçekleştirmek için kullanılan el aleti. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Matkap tezgâhı*, delme işlemlerini ve daha genel olarak da bir delme işleminin gerektirdiği eksenel işleme işlemlerini (delik işleme, kılavuz çekme, havşalama vb.) gerçekleştirmeye yarayan takım tezgâhı. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Matkap ucu*, metale, tahtaya, plastik malzemeye delik açmada kullanılan takım. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Matkap ucu başlığı*, bir takımın ya da takım tezgâhının matkap ucu takılan bölümü. (*Mandren* de denir). ‖ *Kollu matkap*, bir ucunda delginin tespit edilmesini sağlayan bir düzenek bulunan dirsek biçiminde bükülmüş bir çubuktan oluşan ve bu dirseğin döndürülmesiyle bu delginin çalışmasını sağlayan el aleti.
—Bayınd. Delik delme tabancasında çalışan bölümü oluşturan ve çubuk ucuna vidalanan metal parça.
—Cerr. Kemiklerde delik açmaya yarayan burgu.
—Dişç. *Dişçi matkabı*, FORE'nin eşanlamlısı.
—Kuyuc. ve Mad. oc. Bir sondaj sırasında, çembersel kesitli bir delik açmak amacıyla araziyi kazan takım. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Elmas matkap*, kesici uçları elmaslarla donatılmış matkap. (Sert arazilerde kullanılır.) ‖ *Jet matkap*, boyutlanmış deliklerinden kuyu açma çamurunun geçtiği konili matkap; yüksek basınçlı çamur huzmeleri, kayacın parçalanmasına ve kuyu dibinin temizlenmesine yardımcı olur. ‖ *Konili matkap*, hem parçalamayla hem öğütmeyle kayaçları ufalayan belli sayıda dişli koniyle donatılmış kuyu açma takımı.
—Mad. oc. Bir delik delme makinesinde, çubuk dizisinin ucuna vidalanan ve kesici kenarı, kayacı parçalamak için lama, keski ya da dış biçimli silindirsel bir aksamdan oluşan sondaj takımı. ‖ *Matkap ucu*, delik delme tabancası çubuğu ucuna lehimlenen, çok sert alaşımdan yapılmış kesici uç. ‖ *Haç matkap*, kesici kenarı haç biçiminde olan ve sondaj sırasında rastlantısal olarak delik içine düşen parçaları kırmaya ve geriye fırlatmaya yarayan sondaj matkabı.
—Marangl. Ağaca, delik, havşa açmaya yarayan ve matkap koluna, delik makinelerine takılarak kullanılan, krank mili biçiminde alet. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Matkap kolu*, kovanına takılan matkabı bir eksen etrafında döndürmeye yarayan alet. (Bir matkap kolunda, kolun diğer parçalarını üzerinde taşıyan bir gövde, gövdenin orta bölümüne yerleştirilmiş bir sap, alt bölümünden yataklı olarak gövdeye bağlı bir başlık ve matkabı tespit etmeye yarayan ve içinde iki çene bulunan bir kovan bulunur.)
—Orm. san. *Ağaç matkabı*, uç kısmı ağaç vidası biçiminde işlenmiş madensel bir saptan oluşan ve ağaçta delik açmaya yarayan alet. (Bastırılıp döndürülerek sert oduna batırılan bu aletle sonra daha kalın vidaların sokulabileceği delikler açılır.)
—Teknol. *Tıkaç matkabı*, silindirsel kavelaları ve budak yamalarını çıkarmada kullanılan matkap.
—ANSİKL. Al. tak. *Elektrikli el breyzi* de denen matkaplar genellikle elle, pnömatik motorla ya da elektrik motoruyla çalışır. Taşınabilir olan bu aygıtların *darbeli matkap* denen türünde, matkap ucu sürekli darbeler vurarak delinecek malzemeye daha kolaylıkla girer.
• *Matkap tezgâhı*. Matkap tezgâhının genellikle, *iş mili* denen bir kafası vardır; takımı döndüren bu kafa, takımın delinecek malzemeye dalmasını sağlamak için bir ötelenme hareketi yapar. Küçük çaplı delikler için (yaklaşık 15 mm) takımın ilerlemesi elle gerçekleştirilir: bu durumda kumanda elkumandalıdır. Daha büyük çaplı delikler için ilerleme otomatiktir. *Sütunlu düşey matkap tezgâhı*, iş milini taşıyan genellikle C biçiminde bir gövdeden oluşur; bu gövde üzerinde, iş miline göre yönlendirilebilen bir tabla bulunur. Ağır ve büyük parçaları delmede kullanılan *radyal matkap tezgâhı*'nın boyutları büyüktür; iş mili, gövdeye bağlı bir düşey kolon üzerinde yükselebilen ve dönebilen bir kol üzerinde yatay olarak yer değiştirebilir. Derin delikler açmada kullanılan *yatay matkap tezgâhı*'nın iş mili çok yüksek hızla (3 000 ile 4 000 dev/dk) döner; bu tezgâhta ilerleme hareketini delinecek parça (örneğin tüfek namlusu) yapar. *Çok iş milli matkap tezgâhı* seri üretim işlerinde kullanılır: konumları ayarlanabilen iş milleri teleskobik millerle ve üniversal kavramalarla tahrik edilir.
• *Matkap ucu*. Matkap ucu, üzerine çapça karşıt iki helisel oluk açılmış, silindir gövdeli dönel bir takımdır; olukların takımın ucunu oluşturan konik ile arakesitleri iki kesici kenar, yani kesme ağzı oluşturur; bu kesici kenarlar kendileri ile 125 ile 130°'lik bir açı yapan enine bir kenarla birleştirilmiştir; koniğin tepe açısı genellikle 118°'dir. Küçük çaplı ve yaygın olarak kullanılan matkap uçları silindir bir uçla, diğerleriyse bir konik (mors koniği) uçla tespit edilir. Matkap ucunun ve iş parçasının göreli dönme ve eksenel ilerleme hareketleri talaş oluşumuna neden olur ve delme işlemini gerçekleştirir (matkap tezgâhında matkap ucu döner ve ilerler; freze tezgâhında matkap ucu döner ve parça ilerler; torna tezgâhında parça döner ve matkap ucu ilerler). Helisin eğim açısı, işlenecek malzemenin cinsine bağlıdır; bu açı çalışma sırasında talaşın iyice boşalmasına ve takımın kesme sıvısıyla yağlanmasına olanak verecek biçimde düzenlenir. Sert ve aşındırıcı malzemeleri delmede ucunda metal karbürden bir bölümü olan *eklemeli matkap uçları* kullanılır. *Punta matkap uçları*'nın her iki ucu 60°'lik bir koniden oluşur; bunlar parçalara punta ve gezer punta delikleri (dayanak) işlerler. *Kademeli matkap ucu* farklı çaplardaki eşmerkezli delikleri aynı anda delmede kullanılan özel bir matkap ucudur. Matkap uçları taşlama yoluyla bilenir; bileme sırasında, doğru bir delmenin gerektirdiği bakışıma ve çeşitli açılara dikkat edilmesi gerekir.
—Kuyuc. ve Mad. oc. Darbe yöntemiyle gerçekleştirilen bir sondajda, sondaj çubuğunun ya da kablonun ucuna tespit edilen matkap darbelerle çalışır. Petrol sanayisinde, "matkap" sözcüğünün kullanımı darbe yöntemiyle açılan kuyular dönemine rastlar; sonra dönmeli kuyu açma takımları için de aynı sözcük kullanılmıştır. Bu takımlar arasında en yaygın olanı üç konili matkaptır. Kazılacak kayaçların tü-

rüne ve yapısına göre değişik tipte matkaplar vardır. "Kuyu açma takımı" terimi çoğunlukla "matkap" sözcüğünün yerine kullanılır; bir karot alma işleminde ise bu takıma "karot alıcı" denir.

—Marangl. Marangozlukta kullanılan başlıca matkap türleri şunlardır: *amerikan matkapları*, her türlü kavela deliği ve köşeli delik delmede kullanılır; derin helisel kanallı olan bu matkapların sapları kesik konu, gövdeleri silindir biçimindedir; bu grupta yer alan Duglas matkabı çift, Irvin ve Levis matkapları tek kanallıdır; *budak matkabı*, budak ve yama yeri açmaya yarar; *kaşık matkabı* küçük çaplı delikleri delmek için kullanılan basit yapılı matkaplardır; *salyangoz matkapları* konik gövdeli sivri uçlu ve helisel kanallıdır; genellikle ağaç vidası deliklerini delmede kullanılır. Ayrıca, kesici ağzı genişletilebilen *ayarlı matkaplar;* dibi düz delikleri açmada kullanılan *Forstner matkapları;* bindirme menteşe yuvalarını açmaya yarayan *menteşe matkapları* da vardır.

MATLA, -ı a. (ar. *maṭlaʿ*). *Esk.* **1.** Güneş, ay ya da yıldızın doğması. **—2.** Gökcisimlerinin doğduğu yer.

—Ed. Kasidenin ve gazelin ilk beyti. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Esk. gökbil. *Matla-yı felek-i mail,* bir gökcisminin eğik açılımı. || *Matla-yı itidal,* güneşin ılım çizgisinde doğduğu nokta. || *Matla-yı istivai,* bir gökcisminin düz açılımı.

—Tasav. Kuran'ı ezbere okuyan bir ermişe Tanrı'nın tecelli etmesi.

—ANSİKL. Ed. Matla beyti, mutlaka musarra, yani kafiyeli olur. Matladan sonraki beyte ise "hüsn-i matla" denilir. Kimi gazellerde birden fazla musarra beyit bulunur ki böyle gazellere "zat ül-metali" ya da "zül-metali" adı verilir. Matladaki ikinci mısra son beyitte (makta*) yineleniyorsa "redd-i matla" adını alır. Bu mısra gazelin herhangi bir yerinde bir kez daha yer alıyorsa "redd-i mısra" diye anılır.

MATLAB a. (ar. *maṭlab*). *Esk.* **1.** İstek, arzu: *"Sana âb u havayı matlab edüb"* (Niyazi, XVII. yy.). **—2.** Konu, sorun. **—3.** *Matlab-ı dil-hah,* gönül isteği, heves.

—Kur. tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda kadı ya da müderris olmak isteyen medrese mezunlarının adlarını yazdırdıkları defter. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Anadolu'da bu görevleri isteyenler, adlarını Anadolu kazaskerinin matlabına, Rumeli'de isteyenler Rumeli kazaskerinin matlabına yazdırırlardı. Defterde adları bulunanlar, sıraları geldikçe boş kadılık ve müderrisliklere atanırlardı. Bu yöntem 1598'den sonra bozularak matlab defterindeki sıraya bakılmaksızın, tanıdıkları olanların ya da rüşvet verenlerin atamaları, istedikleri yer ve makama yapılmaya başlandı.

MATLABCI a. Kur. tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda Anadolu ya da Rumeli kazaskerlerine bağlı olarak çalışan ve her ay bağlı olduğu kazaskere tuttuğu matlab* defterini sunan görevli.

MATLAŞMA a. Matlaşmak eylemi.

MATLAŞMAK gçz. f. Parlaklığını yitirmek, mat duruma gelmek, donuklaşmak.

◆ **matlaştırmak** ettirg. f. Parlaklığını gidermek; donuklaştırmak: *Bu deterjan renkli çamaşırları matlaştırıyor.*

—Boyac. Bir boya tabakasına ya da başka bir kaplamaya matlık vermek. (Parlaklığın giderilmesi, pigmentlemeyle (özellikle silis katarak), balmumu, işlenmiş yağlar, metal sabunları katılarak ya da boya tabakası tarafından ışığın yansıtılmasını değiştiren özel çözücüler kullanarak elde edilir.)

—Camc. Aşındırıcılar ya da kimyasal işlemlerle cam yüzeyinin parlaklığını optik ya da sanatsal uygulamalar için giderme.

—Kâğ. san. Kâğıdın parlaklığını gidermek.

—Tekst. Kumaş boyamada, çok canlı bir rengi soluklaştırarak kumaştaki renk hatasını gidermek.

MATLAŞTIRMA a. Matlaştırmak eylemi.

—Camc. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Metalürj. Metal yüzeylere, dekoratif ve yansıtmaz bir nitelik kazandırmak için uygulanan işleme yöntemi. (Matlaştırma, mobilyacılıkta ve yapım işlerinde alüminyum için yaygın olarak kullanılır.)

—Tüt. Uçucu bir çözücüye katılmış tütün tozu ve uygun hammaddelerden oluşan bir süspansiyonu, düzgün bir renk vermek amacıyla puro sargıları üzerine püskürtme işlemi. (Matlaştırma puronun yanmasını da kolaylaştırır.)

—ANSİKL. Camc. Cama ya da kristale yapılan matlaştırma işlemi bunların saydamlığını ortadan kaldırır ama ışığın geçmesini önlemez. Eskiden zımpara tozu ile yapılan düz cisimlerin matlaştırılması, bugün hidrofluorik asit buharıyla ya da kum püskürterek sağlanır. Lamba karpuzları, içlerine kum, çakıl ve su koyup çalkalanarak matlaştırılır.

MATLAŞTIRMAK → MATLAŞMAK.

MATLAZİNCA a. Otomi öbeğinden dil; Meksika'da (Mexico eyaleti) yaklaşık 2 000 kişi konuşur.

MATLIK a. Mat olan şeyin niteliği.

—Boyac. Bir boya tabakasından söz edilirken, parlaklığa karşıt nitelik.

MATLOCK, Büyük Britanya'da kent, Derbyshire'ın yönetim merkezi, Penninler' in G.'inde, Derwent ırmağının derine gömülmüş vadisinde; 19 400 nüf. Kaplıca merkezi. Gezinti yeri.

MATLOKİT a. (fr. *matlockite;* öz. a. *Matlock*'tan). Miner. Kuvadratik sistemde yer alan PbFCl formülündeki doğal kurşun fluoroklorür.

MATLUB → MATLUP.

MATLUBAT çoğl. a. (ar. *maṭlūb*'un çoğl. *maṭlūbāt*). *Esk.* **1.** İstenen, beklenen şeyler. **—2.** Alacaklar.

—İsl. huk. *Matlubat-ı meşkuke,* şüpheli alacaklar.

—Tic. Bir işletmenin sahip olduğu malların değeri ile alacaklarının toplamı.

MATLUBEK a. Müz. Türk müziğinde XVI. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

MATLÛL sıf. (ar. *maṭlūl*). *Esk.* Islak, yaş.

MATLUP sıf. (ar. *maṭlūb*). *Esk.* İstenen, arzu edilen.

◆ a. **1.** İstek, arzu: *Bir matlubum olacak.* **—2.** Bir hesapta, alacağa ait öğelerin, özellikle, hesap sahibinin bir alacağının ya da borcundaki bir azalışın işlendiği bölüm. (Karşt. ZİMMET.)

—İsl. huk. *Matlubun temliki,* alacağın temliki.

MATLUP ya da **MATLUB** a. Müz. Türk müziğinde XVI. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

MATMA a. (ar. *maṭmaʿ*). *Esk.* İstek duyulan, tamah edilen şey.

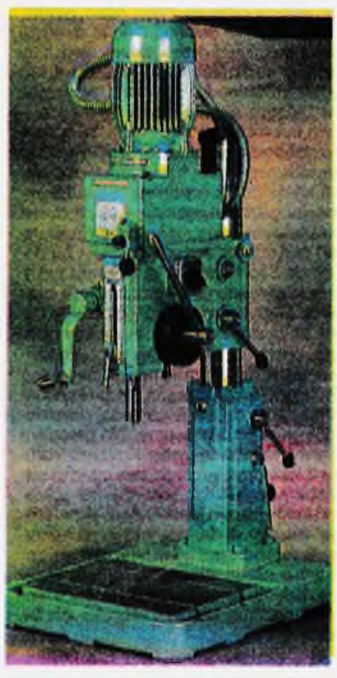
MATMAH a. (ar. *maṭmaḥ*). *Esk.* **1.** Göz dikilen, göz konulan şey. **—2.** *Matmah-ı ensar* ya da *matmah-ı nazar,* bakışların yöneldiği arzulanan, olması istenen: *"Düşmanlarımızın matmah-ı enzarı bulunan şu bîçare kıtalara hiçbir şey gönderilmeyerek..."* (İsmail Suphi, XIX. yy.). *"Zira Napolyon'un matmah-ı nazarı İngiltereliyi sulhe icbâr ile..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MATMATA, Cezayir'de dağlık kütle, D.'ya doğru Uarsenis kütlesiyle devam eder.

MATMAZEL a. (fr. *mademoiselle,* genç bir kıza ya da evlenmemiş bir kadına verilen unvan). **1.** Hıristiyan bir genç kız ya da evlenmemiş kadın için adlarından önce ya da tek başına kullanılır. **—2.** Fransa'da, Ancien Régime döneminde, bazı prenseslere, özellikle XVII. yy.'dan başlayarak, Fransa kralının erkek kardeşinin büyük kızına verilen unvan (ilk harfi büyük yazılır). [Louis XIII'ün erkek kardeşi

Bir Matkap tezgâhı.

Gaston d'Orléans'ın kızı Montpensier düşesi, Louis XIV'ün erkek kardeşi Philippe d'Orléans'ın kızı Marie-Louise'le karıştırılmamak için kendisine Grande Mademoiselle dedirtmiştir.]

Matmazel Julie *(Fröken Julie)*, August Strindberg'in dramı (1888). Yazar, bu yapıtında, natüralizm kuramlarına kişisel damgasını vurmuştur: "beyinlerin çatışması", karşı cinslerin savaşıyla gelişen oyun, Matmazel Julie'nin içten çöküşüyle doruk noktasına ulaşır. Diyalogların yoğunluğu ve yeni bir sahneye konuş tekniği yapıtın seyirci üzerindeki etkisini daha da güçlendirir. —Alf Sjöberg, 1950'de yapıtı sinemaya uyarlamıştır.

Matmazel Julie, 4 perdelik bale. Konusu Strindberg'in oyunundan alınmıştır. Koregrafisini Birgit Cullberg, müziğini Ture Rangström hazırladı. İlk kez 1950'de İsveç'in Västerås kentine bağlı Riksteatern' de sahnelendi. Başlıca rolleri Elsa-Marianne von Rosen ve Julius Mengarelli yorumladı. —Kenneth MacMillan da aynı konuyu, aynı adlı balesinde işledi. Müziğini Andrezej Panufnik'in yaptığı bu versiyon, ilk kez Stuttgart'ta sahnelendi (1970), Julie rolünü Marcia Haydee yorumladı.

MATMÛ sıf. (ar. *ṭamaʿ*'dan *maṭmūʿ*). *Esk.* Kuvvetle istenen, tamah edilen.

MATMÛR, MATMÛRE sıf. (ar. *maṭmūr*, dişl. *maṭmūre*). *Esk.* Gömülmüş, toprak altında.

◆ **matmure** a. **1.** Mahzen. **—2.** Mezar.

MATMÛS sıf. (ar. *maṭmūs*). *Esk.* Gözleri sonradan kör olan.

MATO GROSSO, Brezilya'da eyalet; 881 001 km²; 1 727 100 nüf. (1990). Yönetim merkezi *Cuiabá*. Belli bir jeolojik çeşitliliğe (düzleşmiş taban ve tortul chapadalar) karşın, platolar, egemen yer biçimini oluşturur. Eyaletin amazon ormanıyla kaplı kuzey kesimini birkaç büyük ırmak (Juruena, Arinos, Teles Pires, Xingu) akaçlar. Cuibá-Santarém yolunun her iki yanında çok büyük işletmeler kuran hayvan yetiştiricileri, Juruena orman rezervi dışındaki ormanlara büyük zarar vermişlerdir.

Cizvitlerin São Paulo'yu kurması (1554) ve Brezilya kıyılarının sömürgeleştirilmesiyle birlikte, "yerliler"i hıristiyanlaştırmak amacıyla iç kesimlerin fethine girişildi; kısa süre sonra dini amacın yerini, doğal kaynaklar bakımından zengin olduğu ortaya çıkan toprakları işleyecek köle arayışı aldı. Direndikleri takdirde yerliler sistemli bir şekilde öldürülüyordu. Attan yararlanılan dönemle (evcilleştirilen at direnişin daha da güçlenmesine olanak verdi; Guaicuru Kızılderilileri, özellikle Caduveular) şeker üretimine (XVI. ve XVII. yy.) başlanan dönemi altın ve değerli taş madenlerinin bulunduğu dönem izledi; bu sonuncu dönemde, başta Mato Grosso'nun kuzeyindekiler olmak üzere yerli topluluklarında kıyımı doruk noktasına ulaştı. Bir zamanlar geçim ekonomisine ya da dinsel efsanelerine bağlı Kızılderililer (Guaraniler) göç etmeye zorlandılar. Gene bu dönemde São Paulolular'ın girişimiyle zenci köleler madenlerde çalıştırılmaya başlandı. Madencilerin varlığı çok çeşide dayalı bir besin tarımı ve hayvancılığın yanı sıra, önemli bir nüfus artışı doğuran kahve yetiştiriciliğinin gelişmesine de yol açtı (XIX. yy.). Ücretli çalışma, grup ekonomisine (aile ya da bölge çapında) dayalı kızılderili kabile örgütlenmesinin parçalanmasına katkıda bulundu. Kızılderili kültürünü korumaya ve çatışmaları ortadan kaldırmaya yönelik hareketlerin etkisi çok sınırlı kaldı. Bugün Mato Grosso Kızılderilileri'nin çoğu ya özümsenmiş ya da rezervlerde toplanmıştır; bu alanlardaki yerliler, Brezilya ulusal yaşamının dışında yaşamaktadırlar. Xingu ulusal parkı, varlıklarını koruyabilmiş kızılderili kabileleri için bir sığınaktır.

Mato Grosso Kızılderilileri, tupi, aravak, caribe, ge ve trumai dil öbeklerine bağlı dilleri konuşurlar. Dildeki bu çeşitlilik, Xingu'nun kollarının geçtiği, özellikle beyaz uygarlığın dışında kalmış Kızılderililer'i bugün de barındıran bölgede (Bororo ve Ge arazileri arasında) belli bir kültürel kimliğin oluşmasını engellememiştir: Camayurâlar, Auetyler, İawalapitiler, Wauralar, Mehinakular, Txicãolar, Calalapolar, Cuikurolar, Bakairiler, Naukwalar, Suyalar. Avcı ve yağmacı olan Mato Grosso Kızılderilileri' nin öbür geçim kaynakları, başlıca temel beslenme aracı olan manyok ve mısır tarımı, yabani bitki toplayıcılığı ve balıkçılıktır. Başlıca kabileler şunlardır: Kaiovâlar, Caduveular, Teranalar ya da Guanalar (güney), Carajálar, Tapirapeler ve Erigpatsalar, Cayapalar, Nambicuaralar, Pareciler (kuzey), Umutinalar, Bororolar, doğudaki Geler ve Pantanal'daki Guatolar. Mato Grosso'da, ayrıca, Paraguay ve Bolivyadan gelmiş toplulukların yanı sıra, -1883'te kölelerin serbest bırakılmasından sonra tüm Brezilya'ya dağılmış olsalar da- zenci bir topluluk da yaşar.

MATO GROSSO DO SUL, Brezilya'da eyalet; 350 583 km²; 1 797 000 nüf. (1990). Yönetim merkezi *Campo Grande*. 1976'da ayrıldığı eski Mato Grosso'nun güney bölümünü kaplar. Ağaçlıklı savanlar ve otlaklarda yapılan hayvancılık, yerini mekanik tarım aletleri kullanılarak yapılan soya ve dağlık kesimde gerçekleştirilen pirinç üretimine bırakmaktadır. 1960'lı yıllarda işlenmeye başlanan São Paulo ve Paraná topraklarının uzantısı olan kahve işletmelerinin yerini de bugün başka işletme biçimleri (özellikle ekilmiş otlaklarda hayvancılık) almıştır.

MATOLA, Mozambik'te sanayi alanı, Maputo'nun G.'inde. Petrol rafinerisi; tarım gereçleri; çimento fabrikası, kimyasal gübre; sabun; besin sanayileri. Maden limanı (krom ve demir dışsatımı).

MATORRAL a. (çalı anlamında isp. sözc.). Özellikle İspanya'da görülen (Castilla) cılız ve seyrek küçük ağaçlardan (keçiboynuzu, sakızağacı) oluşan çalılık. (Matorral pırnal ormanının yozlaşmış biçimidir.)

MATOŠ (Antun Gustav), hırvat yazar ve eleştirmen (Tovarnik 1873 - Zagreb 1914). Gerçekçi yazarların bağımlılığına karşı çıktı, sanat yapıtlarında tek ölçüt olarak estetik değeri aldı. Şiirlerinde ve hikâyelerinde biçimsel olgunluğa ulaştı. Denemeleri ve eleştirileriyle hırvat edebiyatının Batı'da tanınmasına yol açtı.

MATOS GUERRA (Gregório DE), brezilyalı şair (Bahia 1623 ya da 1633 - Recife 1696). Özellikle sömürge topluluna karşı hicivli şiirler içeren, önemli olduğu kadar da büyük bir yapıtın yazarıdır.

MATOSİNHOS, Portekiz'de (Porto yönetim bölümü) liman ve sayfiye merkezi, Duero ırmağı ağzının K.'inde; 27 000 nüf. Komün topraklarında kurulan Leixoes limanı, sanayi ve ticaretin büyük ölçüde gelişmesine yol açtı. Balıkçılık ve konserve fabrikaları (sardalya).

MATRA → MATARA.

MÁTRA dağları, Macaristan'ın kuzeyinde dağ kütlesi, ülkenin en yüksek kütlesidir (*Kékes dağı*'nda 1 015 m). Çekoslovakya sınırı yakınında, çok sayıda madensuyu ve sıcak su kaynağı bulunan, yanardağ kökenli bir kütledir. Mátra dağları, Macaristan'ın en güzel turizm bölgelerinden biridir. Kaplıca merkezleri vardır (Galyatető, Parád). Güneye bakan yamaçlarında yetiştirilen üzümlerden çok lezzetli şaraplar (Gyöngyös) yapılır. Dağın geri kalan bölümü ormanlarla kaplıdır. Kütlenin çevresinden linyit çıkarılır.

MÁTRAALJA, Macaristan'ın kuzeyinde (Heves yönetim bölgesi) yer. Açık hava linyit işletmesi.

MATRAB a. Mevlevi tekkelerinde saz çalınıp ilahiler okunan, zeminden biraz yükseltilmiş platform.

MATRAH a. (ar. *ṭarḥ*'tan *maṭraḥ*). **1.** *Esk.* Atılacak, fazla gelen şey. **—2.** *Esk.* Bir şey atılan yer.

—Verg. huk. *Vergi matrahı*, vergilendirilen tarafından ödenmesi gereken vergi miktarını elde etmek için vergi oranının ya da tarifesinin uygulandığı gelirler ya da değerler. (Kısaca *matrah* da denir.)

MATRAH, Umman sultanlığı'nda liman, Umman körfezi kıyısında, Maskat yakınında; 15 000 nüf. Sultanlığın en önemli kenti ve limanıdır.

MATRAK a. (ar. *miṭraḳ*, sopa'dan). **1.** *Esk.* Kalın sopa, değnek. **—2.** *Arg.* Alay, eğlence, komiklik: *Sen onları ciddiye alma, matrak olsun diye öyle yapıyorlar.* **—3.** *Bir kimseyle matrak geçmek*, bir kimseyi alay konusu yapmak, onunla eğlenmek (arg.). || *Bir kimseyi matrağa almak*, biriyle eğlenmek, alay etmek (arg.).

—Dans. *Esk.* Ortaya dikilen bir direğin tepesinden bağlanıp aşağı sarkıtılan kurdelelerle yapılan bir tür dans. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Esk. sey. oy. *Matrak oyunu*, oyuncuların ellerinde kalın bir değnek ya da tahta bir kılıç ve kalkan gibi kullandıkları bir yastıkla yaptıkları bir tür ritmik dövüş. (Savaşı simgeleyen bir seyirlik oyundu. Yarı spor, yarı dans niteliğindeydi.)

—Esk. sil. Üzeri deri kaplanmış, yuvarlak başlı kalın bir sopadan meydana gelen ve acemilerin eğitiminde kullanılan talim silahı. || Sepetten örülmüş ve üstüne ibrişim ya da sahtiyan kaplanmış bir tür talim kalkanı.

◆ sıf. *Arg.* Eğlendirici, gülünç, komik kimse ya da şey için kullanılır: *Ne matrak kız. Görmeliydin, çok matrak bir filmdi.*

—ANSİKL. XIX. yy.'da osmanlı sarayında moda olmuş bir danstı. Harem eğlencelerinde, bayramlarda ve özel günlerde sergilenirdi. Matrak dansı için ortaya dört ayaklı ve cilalı bir direk konur, tepesine birer uçları aşağı sarkacak biçimde renkli kurdeleler bağlanırdı. Müzik başlayınca kurdelelerin renginde giyinmiş kızlar döne döne dans ederek giysilerinin rengindeki kurdeleleri ucundan tutar, tepeye değin ördükten sonra gene dans ederek çözerlerdi.

MATRAKA → MADIRGA.

MATRAKBAZ a. (*matrak* ve fars. *-bāz*, oynayan'dan *matrak-bāz*). Sey. oy. Matrak* oyunu adı verilen seyirlik oyunu oynayanlara verilen ad.

MATRAKÇI a. (ar. *miṭraḳ*'tan). Kur. tar. Osmanlı ordusunda "matrak" denilen talim silahıyla acemileri eğiten kişi.

MATRAKÇI NASUH → NASUH EFENDİ Matrakçı.

MATRİARKAL sıf. (fr. *matriarcal*). Topbil. → ANAERKİL.

MATRİKLAN a. (fr. *matriclan*). Antropol. Üyeleri arasında anasoyluluk zincirine göre bütünlük kuran klan.

MATRİKS a. (lat. *matrix*). Anat. *Tırnak matriksi*, tırnağın yenilenmesini sağlayan Malpighi hücrelerini içeren tırnak oluğunun arka kısmı.

Matrimonio segreto *(Il)* [Gizli evlilik], Cimarosa'nın iki perdelik opera-buffası. Librettosunu, Colman ve Garrick'ten yararlanarak G. Bertati'nin yazdığı yapıt, ilk kez 1792'de Viyana'da sahnelendi. İlk temsil gecesi, izleyicinin isteği üzerine baştan sona yeniden oynanan bu opera, her dönemde sevildi. İtalyan operasında, duygusal komedinin modeli olarak ele alınabilir.

MATRİS a. (fr. *matrice*). Bir eleman kümesinin, genel halde, *n* satır ve *m* sütun içeren, iki girişli bir tablo biçiminde sıralanmış düzenlemesi.

—Ceb. *n* ve *p* iki doğal sayı olduğuna gö-

re, bir K cisminin (α_{ij}) eleman ailesi, $(i, j) \in \{1, ..., n\} \times \{1, ..., p\}$.

Bu durumda matrise (n, p) tipindendir denir. Alışılmış biçimde, (n, p) tipinden bir matris, n satırlı ve p sütunlu yuvarlak ya da köşeli parantez içine konmuş dikdörtgen biçiminde bir tablodur: M = (α_{ij}) matrisi

$$M = \begin{pmatrix} \alpha_{11}\alpha_{12}\cdots\alpha_{1j}\cdots\alpha_{1p} \\ \alpha_{21}\alpha_{22}\cdots\alpha_{2j}\cdots\alpha_{2p} \\ \\ \alpha_{i1}\alpha_{i2}\cdots\alpha_{ij}\cdots\alpha_{ip} \\ \\ \alpha_{n1}\alpha_{n2}\cdots\alpha_{nj}\cdots\alpha_{np} \end{pmatrix}$$

biçiminde yazılır. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Elektroakust. Elektrolitik metal kaplamayla özgün bir plaktan elde edilen ve doğrudan matris olarak kullanılabilen, kabartması özgün plağa göre ters metal levha.

—Elektron. *Diyotlu* ya da *tranzistorlu matris,* hesap ya da kumanda işlemlerini gerçekleştirmeye yarayan ve elektronik hesap makinelerinde kullanılan elektronik devre.

—Elektron. ve Bilş. *Matris erişimli ekran,* görüntüye kumanda etmeye yarayan birbirine dik iki elektron ağı taşıyan görüntüleme ekranı.

—Fiz. *Matris mekaniği,* kuvantal mekaniğin 1925'te W. Heisenberg'in önerdiği biçimlerinden biri; burada fiziksel büyüklükler matematiksel olarak matrislerle gösterilir. (Çok geçmeden matris mekaniğinin, L. de Broglie'nin ve E. Schrödinger'in dalga mekaniğine eşdeğer olduğu ve matrislerin kuvantal mekaniğin özel biçimlerini oluşturdukları anlaşılmıştır.)

—Graf. *Dengeli matris,* satırlarının ve sütunlarının genişliği, niceliklerine bağlı olarak değişen bir veri tablosuna, satır ve sütun toplamlarının bir anlamı olduğunda (bu durumda, yüzeyler de anlamlıdır) uygulanan işleme yöntemi. || *Düzenlenebilir matris,* sütunları nesnelere ve satırları bu nesneleri betimleyen karakterlere ilişkin bir veri tablosunu işleme yöntemi; bu yöntem, nesneler ve karakterler yeniden düzenlenebilir olduklarında, bunların benzer olanlarını yeniden gruplamaya ve böylece aralarındaki bağıntıları ortaya çıkarmaya, tabloda bulunan bilgiyi düzenlemeye ve sadeleştirmeye olanak verir. (Tablonun, nicel ya da nitel olabilen üçüncü değişkeni, belli sayıda görsel aşamayla belirtilir. 70'li yıllarda, satırların ve sütunların devşirimine olanak veren bir donanım üzerinde kullanılan mekanik işleme günümüzde yerini görüntülemeye ve mikrobilgisayarla çalışmaya bırakmıştır. Veri tablosunun yalınlaştırılması sonucunda, sonuçlara ilişkin bir *yorum matrisi* taslağı elde edilir.)

—İstat. *Temel matris,* bir girdi-çıktı tablosundan türetilen matris. Bir yandan üretim aygıtının türlü kollarındaki, öte yandan üretici yapıyla tüketim, yatırım vb. gibi talebi oluşturanlar ya da ek değer, ticari marj vb. gibi toplam kaynaklar arasındaki mal ve hizmet akımının önemini mutlak değerlerle ve para birimleriyle gösterir. (Taban tablo parasal değerlerle oluşturulurken, matrisler ya bir branştaki ara tüketim değerini o branştaki üretim değerine oranlayan teknik katsayılardan ya da ara tüketim akımlarını kaynak branşların üretim değerine oranlayan çıktı katsayılardan oluştururlur.) || *Tersler matrisi,* temel matrisin tersi. (Nihai talepteki göreli değişimlerle üretimin yol açtığı göreli değişimler arasındaki ilişkiyi gösterir: iktisat politikasında, her branştaki üretimin, branşlararası karşılıklı bağımlılık göz önünde tutulmak üzere, nihai talepteki belli bir artışı karşılamak için ne kadar artması gerektiğini hesaplamaya yarar.)

—Mak. san. DİŞİKALIP'ın eşanlamlısı.

—Mant. *Bir formülün matrisi,* bir preneks formülün önekten sonra gelen parçası. [Örneğin, $\varphi(x, y)$ ifadesi, $\forall x \exists y \varphi(x, y)$ formülünün matrisidir.]

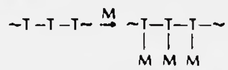
—Matbaac. Tipo kalıbının izini almakta kullanılan, kalıptaki bütün ayrıntıları alabilecek kadar plastik, 300 °C'ın üzerinde erimiş metalin temasına dayanabilecek özellikte mukavva. || Zımba vuruşu ya da kazıma yoluyla bir harfin ya da bir tipo işaretinin kalıbını çukur olarak almış bakır koşutyüz (Matrisler, eldizgisi hurufatlarının dökümünde ve mekanik dizgide kullanılır.) || *Taş matris, çinko matris,* taşbaskıda ya da metalografide, çizim, kazıma ya da bir asıldan aktarma yoluyla doğrudan elde edilmiş ve daha sonra, bir baskı kalıbı üzerinde yeniden aktarma yöntemiyle çoğaltılabilecek olan ana görüntü.

—Mat. çözlm. *Sayısal matris çözümlemesi,* sayısal çözümlemenin, doğrusal denklem sistemlerinin sayısal olarak çözülmesini, matrislerin öz değerlerinin ve öz vektörlerinin hesabını vb. ilgilendiren kolu. (Kimi kez MATRİS HESABI da denir.) [Bk. *ansikl.* böl. Ger. day.]

—Metalürj. Bir alaşımın belirli bir süreklilik gösteren ve içinde diğer bileşenlerin yer aldığı temel bileşeni.

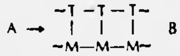
—Polim. İçinde, kendisiyle karışmayan bölümlerin dağınık olarak bulunduğu bir polimerde görülen sürekli değişiklik. (Nitekim, şok polimerlerinden polistiren, içinde, yüzeylerinde stiren aşıları taşıyan polibutadien nodüllerinin dağıldığı bir matristir.) [Eşanl. DİZEY.] || Bir karma malzemede elyaf, dokuma vb.'den oluşan bir taşıyıcının değişik öğeleri arasında yapışmayı sağlayan bağlayıcı. || *Matris üzerinde polimerleşme,* önceden belirli bir konuma yerleştirilmiş monomer moleküllerinin (M), matris denen bir polimerin monomer birimleriyle (T) birleşerek oluşturduğu polimerleşme. Böyle bir polimerleşmede şu aşamalar görülür:

1. monomer matris üzerine bağlanır:

A

2. M, polimerleşir:

3. T—M bağlarının kopması sonunda matris ve polimer, M'den ayrılır:

B → ~T—T—T~ + ~M—M—M~.

—Ruhbil. *Artan oranda matrisler testi,* Büyük Britanya'da Penrose ve Raven tarafından hazırlanan genel zekâ testi. Bu testte, denek durumundaki kişi, bazı kurallara göre düzenlenmiş bir desenler kümesinde eksik olan deseni, kendisine sunulan birçok desen arasından bir seçme yaparak tamamlamaya çalışır.

—Telekom. *Anahtarlama matrisi, bağlantı matrisi,* bir otomatik santral*da, her biri bir elektriksel ya da elektronik röleden oluşan ve iki yatay ve düşey çubuk takımının çakışma noktalarında yer alan, bağlantı noktaları kümesi.

—Topruhbil. *Sosyometri matrisi,* sosyometri testlerine verilen cevapları yorumlamakta kullanılan ve bir grup içinde yer alan bireyler arasındaki toplumsal-duygusal ilişkilere ait bazı indisler çıkarılmasını sağlayan iki girişli tablo. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ceb. M = (α_{ij}), (n, p) tipinden bir matris ise, i satır indisi, j sütun indisidir; α_{ij} elemanı i nci satırla j nci sütunun arakesitidir. Aynı bir satırın elemanları satır vektörü oluşturur; aynı bir sütunun elemanları sütun vektörü oluşturur.

n = 1 ise, matrise satır matrisi denir;
p = 1 ise, matrise sütun matris denir;
$n = p$ ise, matrise n nci basamaktan kare matris denir. Bir kare matrisin α_{ii} elemanlarına köşegen elemanları denir, bunların kümesi de matrisin asıl köşegenini oluşturur. Bu köşegene göre bakışımlı durumda olan elemanlar eşitse ($\forall$ (i, j), $\alpha_{ij} = \alpha_{ji}$), matrise bakışımlı denir.

Bir K cismi üzerinde (n, p) tipinden matrislerin kümesi $M_{n, p}(K)$ ile gösterilir. Bir K cismi üzerinde n nci basamaktan kare matrislerin kümesi $M_n(K)$ ile gösterilir.

• $M_{n, p}(K)$ *kümesinin yapısı.* M = (α_{ij}) ve M' = (α'_{ij}) gibi iki matrisin toplamı, $\beta_{ij} = \alpha_{ij} + \alpha'_{ij}$ olmak üzere M+M' = (β_{ij}) matrisinin bir λ skaleri ile dış çarpımı $\beta_{ij} = \lambda\alpha_{ij}$ olmak üzere λM = (β_{ij}) ile tanımlanır. Bu iki işlemle donatılmış $M_{n, p}(K)$ kümesinin np boyutlu K cismi üzerinde bir vektör uzayı yapısı vardır. Toplama grubunun etkisiz elemanı genellikle 0 ile gösterilen sıfır matristir, bu matris $\forall$ (i, j), $\alpha_{ij} = 0$ ı gerçekler, M = (α_{ij}) matrisinin karşıtı da, −M ile gösterilen $(-\alpha_{ij})$ matrisidir.

f doğrusal uygulaması $\mathcal{L}_K(E, F)$ ye ait ve g doğrusal uygulaması da $\mathcal{L}_K(F, G)$ ye ait olduğuna göre, bu ikisinin $g \circ f$ bileşke uygulaması, E den G içine bir doğrusal uygulamadır, M ile N sırayla f ile g ye eşlik ederse bu durumda $g \circ f$ de M ve N matrislerinin NM çarpımına eşlik eder. Bundan, matrisler arasında bir çarpma tanımı çıkar: M=(α_{ij}), $M_{n, p}(K)$ nin bir elemanı ve N=(β_{hi}) de $M_{m, n}(K)$ nin bir elemanı ise, NM çarpımı bu durumda NM=(γ_{hj}) ile tanımlanır; burada

$\gamma_{hj} = \sum_{i=1}^{n} \beta_{hi}\alpha_{ij}$ dir. NM nin h nci satır ve j nci sütun elemanını elde etmek için öyleyse, N nin h nci satırının bir elemanı ile M nin j nci sütununun aynı indisli elemanının çarpımlarının toplamını almak gerekir, yani:

$$(\beta_{h1}, \beta_{h2}, ..., \beta_{hi}, ..., \beta_{hn}) \begin{pmatrix} \alpha_{1j} \\ \alpha_{2j} \\ \vdots \\ \alpha_{ij} \\ \vdots \\ \alpha_{nj} \end{pmatrix};$$

bu durumda:

$$\gamma_{hj} = \beta_{h1}\,\alpha_{1j} + \beta_{h2}\alpha_{2j} + ... + \beta_{hi}\,\alpha_{ij} + ... + \beta_{hn}\,\alpha_{nj}.$$

Matrisler arasındaki bu çarpmanın değişmeli olmadığı besbellidir.

• $M_n(K)$ *kümesinin yapısı.* n nci basamaktan iki kare matrisin çarpımı daima tanımlanmıştır; n nci basamaktan kare matrislerin, matrislerdeki toplama ve çarpma işlemleriyle donatılmış $M_n(K)$ kümesi, öyleyse bir birim halkadır. Birim eleman, köşegen elemanları 1 e eşit, bütün öbür elemanların ise hepsi 0 olan, I_n ile gösterilen birim matristir. Bu halka değişmeli değil, tam da değildir ve

$\mathcal{L}_K(E)(\dim_K E = n)$

halkasıyla eşyapılıdır.

Toplama, çarpma ve bir λ skaleri ile dış çarpma gibi üç işlemle donatılı $M_n(K)$ nin, K üzerinde, $\mathcal{L}_K$ (E) cebiriyle eşyapılı bir cebir yapısı vardır.

$M_n(K)$ nin evirtilir elemanları, özyapı uygulamalarına eşlik eden matrislerdir; bunlara evirtilir ya da düzgün kare matrisler denir; bunlar GL_n (K) grubuyla eşyapılı bir grup oluşturur.

Bir temel matris örneği şöyle verilir: aynı bir K değişmeli cismi üzerinde, boyutları sırayla n ve p olan E ve F gibi iki vektör uzayı arasında tanımlanmış bir f doğrusal uygulamasına eşlik eden matris.

(a_i) ile (b_j) sırayla E ile F nin tabanları ise

$$\forall i \in \{1, ..., n\}, \quad f(a_i) = \sum_{j=1}^{p} \alpha_{ji} b_j$$

dir; bu durumda f

$$M(f) = \begin{pmatrix} \alpha_{11}\cdots\alpha_{1i}\cdots\alpha_{1n} \\ \alpha_{21} \qquad \alpha_{2n} \\ \vdots \qquad \vdots \\ \alpha_{j1}\cdots\alpha_{ji}\cdots \\ \vdots \qquad \vdots \\ \alpha_{p1} \qquad \alpha_{pn} \end{pmatrix}$$

matrisiyle tümden belirlidir; $M(f)$ ye, (a_i) ve (b_j) tabanlarına göre f ye eşlik eden (p, n) tipinden matris denir.

f nin bir içyapı uygulaması olması halinde, M(f) bir kare matristir. (E için gerek çıkış kümesi olarak, gerek varış kümesi olarak genellikle aynı taban alınır). Karşıt olarak, her matris bir doğrusal uygulama olarak göz önüne alınabilir: (n, p) tipinden $M = (\alpha_{ij})$, elemanları bir K cisminden alınmış bir matris ise, bu durumda M, K^p den K^n içine, K^p ile K^n nin kanonik tabanlarına göre tanımlanmış bir doğrusal uygulamaya eşlik eden matristir. (M ye eşlik eden kanonik uygulama sözkonusudur.)

$M_{n,p}(K)$ den $\mathcal{L}_K(E, F)$ içine tanımlanmış, f ye kendi M(f) matrisini eşlik ettiren uygulama [(a_i) ve (b_i) tabanları saptandığına göre] bir bijeksiyondur. Bu bijeksiyonun önemi çok büyüktür, çünkü, iki kümeden biri üzerinde bulunmuş bütün sonuçları öbürüne aktarmaya olanak sağlar; hale göre $M_{n,p}(K)$ üzerinde ya da $\mathcal{L}_K$ (E, F) üzerinde çalışmak daha basit olur Ama şu problemi sormak akla gelir: E ve F de seçilen tabanlar değiştirilirse ne olur? M′(f), f ye (a'_i) ve (b'_i) tabanlarına göre eşlik eden yeni matris ise, M ve M′ matrisleri birbirine $M' = Q^{-1}MP$ bağıntısıyla bağlıdır, burada P, (a_i) den (a'_i) ye geçiş matrisi, Q^{-1} de (b_i) den (b'_i) ye geçiş matrisinin evriğidir. [Bu durumda M ile M′ e eşdeğer matrisler denir.] f nin bir içyapı uygulaması olması halinde, $M' = P^{-1}MP$ elde edilir. (Bu durumda M ile M′ benzer matrislerdir). Şu halde f ye eşlik eden olabildiğince en "basit" biçimdeki matrisi aramakta yarar var; işte bu, matrislerin indirgenmesi problemidir.

f bir E vektörel K-uzayının bir içyapı uygulaması ise, f ye bu tabanda eşlik eden matrisin, bir köşegen ya da üçgen matris olacak biçimde bir tabanın var olup olmadığı araştırılır, bu, f nin ayırtedici polinomunun incelenmesiyle olur.

(n, p) tipinden bir M matrisine eşdeğer matrislerin aranması M matrisinin rangı yardımıyla yapılır, çünkü, iki matrisin rangı aynı ise, bunlar eşdeğerdir. Özellikle,

rangı r olan bütün matrisler $\left(\begin{array}{c|c} I_r & 0 \\ \hline 0 & 0 \end{array}\right)$

matrisine eşdeğerdir.

Bir M matrisinin rangının belirlenmesi, bu matristen çıkarılmış, sıfır olmayan bir en büyük basamaklı minör aranarak yapılır; bu durumda M nin rangı bu en büyük basamağa eşittir.

Doğrusal cebirde matrislerin oynadığı rol çok önemlidir: matrisler, doğrusal uygulamaların, içyapı uygulamalarının, özyapı uygulamalarının, determinantların incelenmesine sıkı sıkıya bağlıdır. Doğrusal* denklem sistemlerinde de işe karışırlar. Bunların fizikte de çok sayıda uygulama alanları vardır.

Matrisler sayısal çözümlemede esaslı bir rol oynarlar, bir yandan, sayısal hesap yöntemlerinin kararlılığının kuramsal incelenmesinde, öbür yandan, doğrusal denklem sistemlerinin, kısmi türevli diferansiyel denklemlerin, gerçek anlamda sayısal çözümünde yararlı olurlar.

—Ger. day. Bilişimin gelişmesi ve bir matriste bulunan sayısal değerleri elde etmek ve incelemek yeteneği (temel işlemler, evirtim, öz değerlerin aranması) yapı hesabının matris yöntemlerine önemli bir atılım getirmiştir (sertlik ve esneklik matrislerinden yararlanma). Bu yöntemler, statik yükler altındaki iç kuvvetleri hesaplamaya, kararsızlık problemlerini çözmeye ve örneğin yer sarsıntılarının etkisinden ileri gelen yapıların dinamiğinin incelenmesine olanak sağlar.

—Topruhbil. *Sosyometri matrisi.* Böyle bir matriste, incelenen grubun her üyesi için bir satır ve bir sütun ayrılır. Seçimle ilgili bir sosyometri matrisinde satır, bireyin seçimlerinin (yayılımlar), grubun hangi üyelerine yöneldiğini, satır sonunda elde edilen skorlar toplamı da, bireyin açılıp yayılma yeteneğini gösterir. Sütun ise, bireyin, kimler tarafından seçildiğini (alımlar) gösterir. Sütunun sonunda varılan skor, bireyin popülerlik indisidir (sosyometrik statü). Bir sosyometri matrisi, seçimlerin algılanış biçimini de gösterebilir. Bu durumda, satır, bireyin seçim beklentilerini; sütun ise bireyin, diğer grup üyelerinde onu seçip seçmemeleri konusunda nasıl bir izlenim uyandırdığını gösterir. Bu iki tip matrisin incelenmesi, bireylerin açılıp yayılma yetenekleri, bir kenarda kalmaları, gerçek ya da düşünülen popülerlikleri ve incelenen grupta bireyler arasındaki yakınlık ilişkileri hakkında bilgi verir.

MATRİSYEL sıf. (fr. *matriciel*'den). Mat. çözlm. Daha öncekiler gibi bir x ya da z gerçek ya da karmaşık değişkeniyle değil de bir A matrisiyle ifade edilen bir seriye denir. [Böyle bir ($a_n \cdot A^n$) serisi ancak, ($a_n x^n$) nin yakınsaklık yarıçapı, A nın özdeğerlerinin modüllerinden büyük (ya da kimi kez eşit) olursa yakınsaktır.]

MATRİYOŞKA a. (rusça sözc.). Boyanmış tahtadan yapılan ve içine birbirinin eşi ve gittikçe küçülen bir dizi bebek yerleştirilen oyuncak bebek.

MATRONA a. ("evli ve çocuklu kadın" anlamında lat. sözc.). Rom. mit. *Matronalar,* Roma İmparatorluğu döneminde Galya ve Germanya'da kutlu sayılan üç ana tanrıça.

MATRUH sıf. (ar. *ṭarḥ*'tan *maṭrūḥ*). *Esk.* **1.** Atılmış, çıkarılmış. **—2.** Temeli atılmış bina için kullanılır. **—3.** Miktarı belirtilmiş, ödenmesi kesinleşmiş vergi için kullanılır. —Esk. mat. Çıkan. || *Matruhün anh*, eksilen. || *Matruhün minh*, kendisinden çıkarılan.

MATRUK sıf. (ar. *maṭruk*). *Esk.* **1.** Akılsız, kafası fazla çalışmayan kimse için kullanılır. **—2.** Yağmurla kabarmış toprak için kullanılır.

MATRUŞ sıf. (fars. *tıraş*'tan osm. *matrûş*). *Esk.* Tıraş olmuş, tıraşlı: "... *onun feylesofvari kırçıllı kıvırcık saçları, matrûş suratı, fersiz gözleri, çözmüş avurtları...*" (Neyzen Tevfik).

—Esk. dilbil. Farsça sözcük, arapça kurallara göre türetilerek yalnızca osmanlıcada kullanılmıştır.

MATRUT sıf. (ar. *ṭard*'dan *maṭrūd*). *Esk.* Kovulmuş, görevden uzaklaştırılmış: "... *ordu-yı hümayundan matrut bir takım sipahi döküntüleri...*" (Ahmet Mithat, XIX. yy.).

MATSİGANGALAR → MACHİGANGALAR.

MATSON (Randy), amerikalı atlet (Pampa, Texas, 1945). 1964 Tokyo olimpiyatları'nda güllede gümüş madalya aldı. Dünya rekorunu birçok kez yenileyerek 1967'de 21,78 m'lik dereceye ulaştı. 1968 Mexico olimpiyatları'nda birinci oldu.

MATSUBARA, Japonya'da kent, Honşu (Osaka ili), Osaka'nın banliyösü, Osaka körfezi kıyısında; 135 921 nüf. (1990).

MATSUCOCCUS a. Çam ağaçlarında yaşayan koşnil cinsi. (Hareketsiz duran, küre biçiminde bedenli dişileri, beyaz ve ipeksi bir balmumu salgısıyla kaplıdır: erkekleri kanatlıdır *Matsucoccus feytaudi* türünün üyeleri, 1961'de, Fransa'daki çam ormanlarında büyük zarara yol açtı. Eşkanatlılar takımı; *Margarodidae* familyası.)

MATSUDAİRA YORİTSUNE, japon besteci (Tokyo 1907). A. Çerepnin'in öğrencisi. Başlangıçta yeniklasik akımın ve Debussy'nin etkisindeydi (*Pastoral*, 1935). Savaştan sonra dizisel teknikle gagaku müziğinden bir bireşim oluşturdu (piyano ve orkestra için *Tema ve çeşitlemeler,* 1951). Daha sonra rastlantısal teknikleri kullandı, ama gagakuyu sanatına temel almayı sürdürdü.

MATSUDO, Japonya'da kent, Honşu adasında, Tokyo yerleşme alanının K.-D.'sunda; 456 211 nüf. (1990). Konut ve sanayi (metalürji ve makine) kenti.

MATSUE, Japonya'da kent, Honşu adasında, Şimane ilinin yönetim merkezi, Şinci gölüyle Japon denizi arasında; 142 931 nüf. (1990). Güzel bir doğal çevre ortasında yer alan bu eski derebeylik kentinde, Lafcadio Hearn müzesi bulunmaktadır. Eski tapınaklar. Müzeler. Yakınında sıcak su kaynakları.

MATSUMOTO, Japonya'da (Honşu) kent (Nagano ili), Fossa Magna'daki bir çöküntü ovasında; 200 723 nüf. (1990). Yalnızca görkemli bir burcu ayakta kalan kale şato (XVI. yy.). Ticaret ve sanayi (çok eski ipekli dokuma sanayisi, elektrikli gereçler, kimyasal ürünler) merkezi.

MATSUMOTO (SEİÇO KİYOHARU, — denir), japon yazar (Kokura 1909). Orta halli bir ailedendi, çok küçük yaşta çalışmak zorunda kaldı. *Asahi Şimbun*'da gazeteciliğe başladığında 43 yaşındaydı, burada yayımlanan *Aru Kokura nikki den* (1952) adlı öykücüsüyle Akutagava ödülü' nü kazandı. Kendini tamamen edebiyat çalışmalarına verdi. Büyük ilgi gören polisiye romanlar (*Ten to sen*, 1958; *Suna no utsuva* (1960) yazdı; çok sayıda röportajı da vardır.

MATSUOKA YOSUKE, japon siyaset adamı (Yamaguçi ili 1880 - Tokyo 1946). Dışişleri bakanıyken (1940-41) Almanya ve İtalya ile üçlü antlaşmalara (27 eylül 1940) ve SSCB ile de saldırmazlık antlaşmasına ilişkin görüşmeleri yürüttü (13 nisan 1941). Savaş suçlusu olarak tutuklandı; davası başlamadan öldü.

MATSUO MUNEFUSA → BAŞO.

MATSURİ a. Japonya'da şinto törenlerinin genel adı. Japon tarihinin başlangıç yıllarında imparatorun huzurunda yapılan toplantılara da bu ad verilirdi.

MATSUSAKA, Japonya'da liman kenti, Honşu adasında (Mie ili), İse koyunun batı kıyısı yakınında; 118 727 nüf. (1990). Tekstil, metalürji ve besin sanayileri.

MATSUŞİMA, Japonya'da koy, Honşu'nun K.-D. kıyısında. Bölge, ülkenin üç harikasından biri sayılır: Mamoyama dönemine ait birkaç tapınağın bulunduğu 838 ada ve adacık. İstiridye yetiştiriciliği.

MATSUYAMA, Japonya'da kent, Şikoku adasında, Ehime ilinin merkezi, Japon denizi'nin ve ünlü Dogo kaynaklarının yakınında; 443 317 nüf. (1990). XVI. yy.'dan kalma kale şatosu birkaç kez onarılan eski derebeylik kenti. Sanayi (petrol rafinerisi, petrokimya, çelik, sentetik tekstil, kâğıt fabrikası) merkezi.

MATSYA, *balık* anlamına gelen ve Vişnu'nun on *avatara*'sından birincisi için kullanılan sanskritçe sözcük. Vişnu, bu avatarasında, balık biçimine girerek dünyayı bir tufandan kurtarır. Matsya, bazen insan gövdeli, balık kuyruklu, dört elli bir yaratık biçiminde de temsil edilir. Dört elinden ikisinde kabuk ve çark simgelerini tutar, diğer ikisiyle de koruma *(abhaya)* ve bağış *(vara)* hareketleri yapar.

MATSYENDRANATH (aşağı yukarı X. yy.), hindu yogi üstadı, *natha*'ların ünlü ustası ve *Gorakhnath*'ın hocası. Kimi zaman *Minanath* diye de anılır.

MATSYS, ressam aile → METSYS.

MATTA (Roberto Sebastian MATTA ECHAURREN, **Roberto** —denir), şilili ressam (Santiago 1911). Mimarlık öğreniminden sonra, Avrupa'ya gitti, Paris'e yerleşti ve çok geçmeden desen ve resim çalışmalarına başladı (1938). Gerçeküstücülere katılınca, "Psikolojik morfolojiler" adlı dizide, bilinçdışının keşfine ve "salt otomatiklik"e yöneldi. ABD'ye göç etti (1939 -1948) ve pırıltılı lirizmiyle genç amerikan resim sanatını etkiledi (*Yeryüzü bir insandır,* 1942, özel kol.). *Eros'un başdönmesi* (1944, Museum of Modern Art, New York) adlı yapıtından başlayarak, parlak tuvallerinde, fiziksel ve ruhsal ilişkilerin karmaşık ağını, bir şiddet ve baskı dünyasını

(*Birlikte olmak,* 1945-46, özel kol.) ve siyasal olayları (*Birlik devleti üzerine* adlı üç-kanatlı, 1964-65, özel kol.) yansıtan robot -insan siluetleri belirdi. Matta, sanatını belirleyen değişmelerin ötesinde (biçimsel yalınlaşma, çiğ renkler ya da toprak sarıları vb.) hem içe dönük, hem de mücadeleci bir şiirselliği vermeye çalıştı (*Kesinliklerin gölgesi,* 1974, özel kol.). Yapıtları arasında, heykellerin yanı sıra, desenler, gravür çalışmaları ve kitap resimlemeleri vardır.

MATTA *(aziz),* havari ve incilci. Markos ve Luka İncilleri'nde Levi adıyla anılır. Gümrük memurluğu yaparken, İsa'nın çağrısı üzerine ilk tilmizler topluluğuna katıldı (Matta, IX, 9 ve Markos ile Luka'nın benzer metinleri). Hakkında başka bir şey bilinmemektedir.

Matta'ya göre İncil *(aziz),* Kilise'ye göre birinci (tarih sırasına göreyse üçüncü: Markos, Luka, Matta) İncil olan Matta'nın İncil'i, 80-90 yılları dolaylarında, filistinli yahudi ya da yahudi-hıristiyan okuyucular için ve belki de daha önce aramca yazılmış daha kısa bir metin göz önünde bulundurularak yunanca kaleme alınmıştır. Eski Ahit düşüncesiyle yoğrulmuş okuyuculara hitap eden yazar, İsa'nın, peygamberlerce geleceği önceden bildirilen Mesih olduğunu kanıtlamaya çalışır.

MATTACİNO a. (*deli* anlamındaki *matto*'dan ital. sözc.). **1.** XVI. ve XVII. yy.'larda, Antikçağ'ın ya da Ortaçağ'ın savaş danslarını taklit eden dansçı soytarı. **—2.** Bu soytarının yaptığı dans.
—ANSİKL. İspanyollar ve İtalyanlar, bu dansı grotesk bir gösteriye dönüştürdüler. Vücudunun çeşitli yerlerine çıngıraklar takan, başında yaldızlı bir tolga taşıyan, zırhlı yelek giymiş mattacinonun kuşandığı silahlar tahta bir kılıçla kalkandı. İkiye iki vuruşur gibi yapan mattacinolar, ikili bir ritmi olan müziğe uyarak birbirlerinin kalkanlarına kılıçlarını vururlardı. Molière, *Monsieur de Pourceaugnac* adlı komedi -balesinin divertimentosunda bir mattacino dansına yer vermiştir. Müziğini Lully'nin, koregrafisini Beauchamp'ın yaptığı bu bölümde, dansçıların ellerinde, silah olarak birer şırınga vardı.

MATTAL sıf. (ar. *maṭṭal*). *Esk.* Borcuna ya da sözüne sadık olmayan, yerine getirmekte geciken.

MATTAN ya da **MUTTO,** Tir kralı (İ.Ö. IX. yy.). Kartaca'nın kurucusu Elissa'nın (ya da Dido) babasıdır.

MATTANÇERİ, Hindistan'da (Kerala) yer, Koçin'in güney banliyösü, Umman denizi kıyısında. X. yy.'dan beri yahudi mahallesi. Sinagog (XVI. yy.).

MATTATHİAS → MATATYA.

MATTEİ (Enrico), italyan iş ve siyaset adamı (Acqualagna, Pesaro, 1906 - Bascape, Pavia yakınında, 1962). İşçiydi; direniş hareketine katıldı (1943-1945). AGİP'in (Azienda Generale İtaliana Petroli) olağanüstü komiserliğine getirildi; Caviaga'da önemli metan yatakları buldu (mart 1946). ENİ'nin (Ente Nazionale İdrocarburi) kurulmasını sağladı (1953) ve İtalya'nın enerji alanında bağımsızlığını kazanmasını amaçlayan bu kuruluşun başkanı oldu. Danışma meclisi üyesi (1945-46) ve hıristiyan demokrat milletvekili (1948-1953) olan Mattei, meydana geliş koşulları bir sabotajı düşündürten bir uçak kazasında öldü.

MATTEO Dİ GİOVANNİ, Matteo di Siena denir, italyan ressam ve mozaik sanatçısı (Borgo San Sepolcro, Arezzo, 1430'a doğr. - Siena 1495). Vecchietta'nın öğrencisiydi; XV. yy.'ın ikinci yarısında siena sanatına egemen oldu. Biraz savruk olan üslubu, kimi zaman Pollaiolo'yu andıran bir hareketliliktedir (*Meleklerin çevrelediği Madonna,* 1470, Siena pinakoteği; *Göğe yükseliş,* 1474, Londra; *Çocukların katliamı* [sanatçının bu konuda birçok yapıtı bulunmaktadır], Siena ve Napoli).

MATTEOTTİ (Giacomo), italyan siyaset adamı (Fratta Polesine 1885 - Roma 1924). 1919'da milletvekili, 1922'de Sosyalist parti genel sekreteri oldu. Meclis'te faşist rejimin yasadışılığını açıklayınca (30 mayıs 1924) milisler tarafından kaçırıldı ve öldürüldü (10 haziran). Ölümü, Parlamento'da muhalefetin silinmesine yol açtı (1924).

MATTERHORN, ital. **Cervino,** Pennin Alpleri'nin en yüksek tepelerinden biri, İtalya-İsviçre sınırında, Zermatt ve Valtournanche arasında; 4 478 m. Piramit biçimindeki bu dağ (dört cephesini sınırlayan dört sırt), yığılmış sürüklenme örtülerinden ve mikaşistlerden oluşur.

Matterhorn'un fethi, dağcılık tarihinde önemli bir aşamadır: başarısız denemelerle ve rekabetlerle geçen yıllardan sonra dağa ilk kez 14 temmuz 1865'te, M. Croz ve Taugwalder (baba ve oğul) rehberliğinde ingiliz Whymper, Douglas, Hadow ve Hudson İsviçre kesimindeki Hörnli yamacından tırmandı. Ne var ki zafer çok acı oldu: iniş sırasında Croz, Douglas, Hadow ve Hudson öldüler. İtalya kesimindeki sırta ("Aslan sırtı"), 17 temmuz 1865'te J. A. Carrel ve J. B. Bich, İsviçre kesimindeki Zmutt sırtınaysa 1879'da A. Burgener, A. Gentinetta ve J. Petrus rehberliğindeki Mummery tırmandı. Nihayet, en zor sırt olan güney-doğu'daki Furggen sırtına, 1941'de, doğrudan doğruya ve hep birlikte A. Perrino, L. Carrel ve G. Chiara ulaştılar. En ünlü cephesi olan kuzey cephesine, 1931'de F. ve T. Schmid tırmandı, ama W. Bonatti'nin bu sırta kışın, tek başına ve doğrudan tırmanması, dağcılığın savaş sonrasında elde ettiği en büyük başarılardan biridir. Matterhorn'a, normal (Hörnli) ya da klasik (Zmutt ve Aslan) yollarından tırmanma girişimi, taş düşmesi, fırtına ve ani hava değişikliklerinin yarattığı tehlikeler nedeniyle bugün bile tehlikelidir. —Bir teleferik, ana tepenin D.'sunda, Zermatt'ı *Küçük Matterhorn*'a (3 883 m) bağlar.

MATTEUCCİ (Carlo), toscanalı fizikçi ve siyasetçi (Forli 1811 - Ardenza, Livorno yakınında, 1868). Elektriğin fizyolojik etkileri ve kas elektriği konusunda çalışmalar yaptı. Senatör (1848) ve Milli eğitim bakanı (1862) oldu.

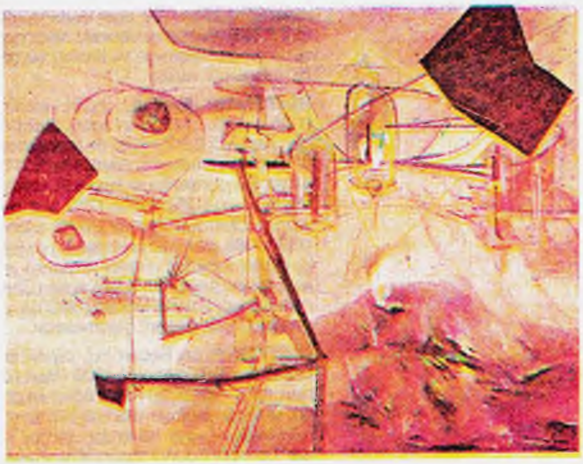
MATTEUCCİ (Pellegrino), italyan gezgin (Ravenna 1850 - Londra 1881). 1877 -78'de Mavi Nil'i ve 1879'da Etyopya'yı dolaştı. 1880-81'de Afrika'yı, doğudan batıya, Kızıldeniz'den Gine körfezine kadar geçti. İlk iki yolculuğunun öyküsünü yazdı: *Sudan e Gallas* (1877) ve *İn Abissinia* (1880).

MATTHAEUS VİNDOCİNENSİS, XII. yy.'da yaşamış latin şair. Paris'te (1175), sonra Tours'da retorik dersleri verdi. Şiir sanatı üzerine bir yapıt *(Ars versificatoria)* kaleme aldı. Ayrıca latince bir komediyle *(Milo)* iki şiir *(Tobias, Pyramus)* yazdı.

MATTHAİOS KANTAKUZENOS (öl. Mistra 1383), Bizans imparatoru (1354 - 1357), Mistra despotu (1380-1383). İoannes VI'nın oğlu. Edirne'de bir prenslik kurdu (1347), İoannes V Palaiologos'un imparatorluğu ele geçirme girişiminden (1352) sonra, babası tarafından imparatorluğa ortak edildi (1354). Babasının tahttan feragat etmesinden (1355) sonra iktidarda kaldı, ama Sırplar tarafından esir alındı ve İoannes Palaiologos'a teslim edildi. Tahttan feragat etti ve Mistra'ya, küçük kardeşi despot Manuel'in yanına çekildi; 1380'de onun yerine geçti.

MATTHES (Roland), alman yüzücü (Pössneck 1950). 1968 ve 1972'de 100 ve 200 m'lerde olimpiyat şampiyonu oldu. Ayrıca bu mesafelerde dünya rekortmeniydi; 1968'den 1974'e kadar sırtüstünde rakipsizdi.

MATTHESON (Johann), alman besteci ve kuramcı (Hamburg 1681 - *ay. y.* 1764). 1690'da şarkıcı olarak Hamburg operası'na girdi. Orgcu olarak ünlendi ve 1703-1709 arasında Hamburg'da yaşayan Händel'le dostluk kurdu. 1706'da İngiltere'nin Hamburg büyükelçiliği sekreterliğine atandı. 1715-1728 arasında Hamburg katedrali'nde müzik yöneticiliği yaptı. 1719'da Holstein dükünün capellası'nı da yönetti. Sağırlığı giderek ilerleyince görevini bırakmak zorunda kaldı (1728). Daha sonraki yıllarını kuramsal ya da eleştirel yazılar kaleme almakla geçirdi. Modal sistemin bırakılarak yerine tonal sistemin benimsenmesini salık verdiği bu yazıların başlıcaları: *Das neueröffnete Orchester* (Yeni kurulan orkestra) [1713], *Das forschende Orchester* (Araştırıcı orkestra) [1721], *Critica musica* (Müzik eleştirisi) [1722-1725], *Der musikalische Patriot* (Müziksever) [1728], ikinci basımı *Grosse Generalbass-Schule* (Büyük süreklibas okulu) [1731] başlığını taşıyan *Die exemplarische Organistenproba* (Örnek orgcu provası) [1719], *Kleine Generalbass -Schule* (Küçük süreklibas okulu) [1735], *Der vollkommene Kapellmeister* (Kusursuz capella yöneticisi) [1739], *Grundlage*

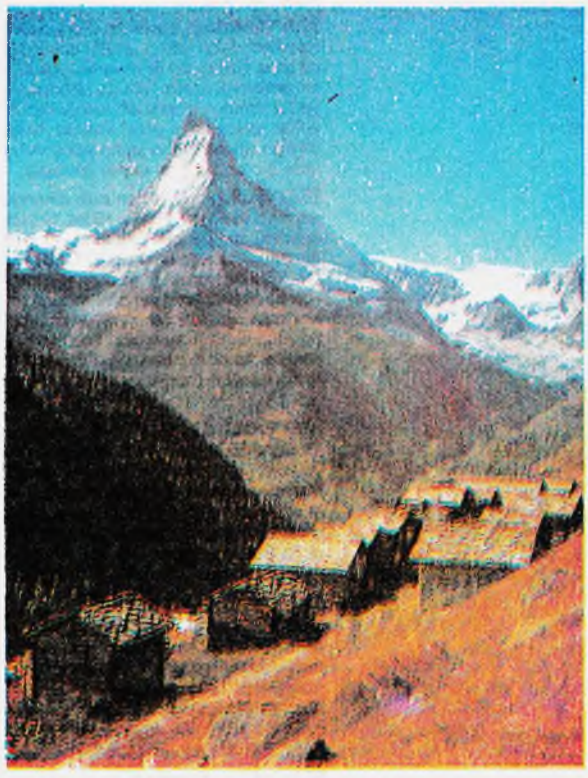

Roberto Matta
Yirmi yıl sonra bekârlar
(1943)
özel kol.

Keystone

Enrico Mattei

Matterhorn dağı

einer Ehrenpforte (Bir zafer takının temelleri) [1740]. Besteleri arasında sekiz opera, yirmi dört oratoryo ve kantat, bir çile, bir missa vb. vardır.

MATTHEW Parisli, ingiliz kronikçi (1195'e doğr. - 1259'dan sonr.). Saint Alban keşişiydi (1217), 1248'de İnnocentius IV tarafından misyoner olarak Haakon IV' ün yanına gönderildi ve Henry III'e danışmanlık yaptı (1257). 1235-1259 arasında yazdığı *Chronica majora* (Büyük kronik) [1866-1869 arasında yayımlandı] ve yanlış olarak İngilizler'in tarihi anlamına gelen *Historia Anglorum* adıyla anılan *Chronica minora* (Küçük kronik) [1869'da yayımlandı] çok değerli çalışmalarıdır.

MATTHEW (*sir* Robert H.), büyük britanyalı mimar (Edinburgh 1906 - East Lothian 1975). Doğduğu kentte öğrenim gördü, profesör oldu ve 1956'da Edinburgh havalimanını yaptı. 1946'dan 1953'e kadar London County Council'da çalışan Matthew, çok sayıda konut kompleksinin sorumluluğunu üstlendi ve Leslie Martin ile birlikte, yeni bir tipleme anlayışı doğrultusunda yapı topluluklarını yönetti. Royal Festival Hall'u (Londra, 1951) modern akıma bağlanır; 1959-Commonwealth enstitüsü'nün yapımında, 1959-1962 arasında asma strüktürü uygulamıştır. 1963'te Stirrat Johnson Marshall ile birlikte York üniversitesi'nin ve 1965'ten başlayarak Bath üniversitesi'nin yapımını gerçekleştirdi.

MATTHEWS (*sir* Stanley), ingiliz futbolcu (Hanley, Stoke-on-Trent, 1915). Sağaçık ve mükemmel bir çalım ustasıydı. Profesyonel futbol yaşantısı çok başarılı (İngiltere milli takımında 54 kez oynadı) ve uzundur (1931'den asalet unvanı aldığı 1965'e kadar).

MATTHİOLA a. (italyan doğa bilimci *P. Mattioli*'nin [1500-1577] adından). Bazı şebboyların bilimsel cins adı.

MATTHİSSON (Friedrich VON), alman şair (Hohendodeleben, Magdeburg yakınında, 1761 - Wörlitz 1831). Schiller'in beğenisini kazanmış olan, biraz gevşek bir duygusallığı olan, ama içten bir lirik şairdir. Aralarında *Lieder*'in de (1781, 1783) yer aldığı çok sayıdaki yapıtları geniş kitlelere yayılmıştır.

MATTİAS *(aziz)*, havari (öl. 61 ya da 64). Resullerin İşleri'nde (I, 21-26) anlatıldığına göre, İsa'nın, on iki havarilik topluluğu tamamlamak üzere, Yahuda İskariotes'in yerine tilmizleri arasından seçtiği kişi. Bir yunan geleneğine göre, Mattias, hıristiyanlığı Kappadokia'ya yayan kişidir ve burada bir din kurbanı olarak ölmüştür.

MATTİCK (Paul), alman asıllı amerikalı devrimci ve iktisatçı (Berlin 1904). 1918'de Spartakusçu gençlik örgütüne, 1920'de Alman komünist partisi'ne (KPD) üye oldu. 1926'da göç ettiği ABD'de konseyciliğe ilişkin kitapların yayımlanmasına (bu arada *Living* Marxism* [Yaşayan marxçılık] 1935-1943) ön ayak oldu. Marx ve Keynes üzerine bir incelemenin (1969) yanı sıra işçi hareketi üzerine çalışmalar yayımladı.

MATTİOLİ (Ercole), italyan diplomat (Bologna 1640 - Paris 1703). Bologna Üniversitesi'nde profesördü, daha sonra, Mantova dükünün sekreterliğini ve büyükelçiliğini yaptı. Fransızlar tarafından siyasi nedenlerle önce Pignerol'a (1679), sonra da Bastille'e hapsedildi. Demir* maske diye bilinen kişinin Mattioli olduğu sanılır.

MATTİVAZA, Tuşratta'nın oğlu, Mitanni kralı. Babasının öldürülmesinden sonra ülkesinden kaçmak zorunda kaldı. Eşit olmayan bir antlaşmayla hitit kralı Şuppiluliuma I ile ittifak yaptı ve Mitanni kralı olmak için hitit kralının yardımını sağladı (İ.Ö. 1350'ye doğr.).

MATTO DE TURNER (Clorinda), perulu kadın yazar (Paullu, Cuzco yakınında, 1854 - Buenos Aires 1909). *Aves sin nido* (1889) adlı yapıtında yerlilerin toprak sahipleri ve rahipler tarafından sömürülüşünü anlattı. Ayrıca, iki gerçekçi romanı daha vardır: *Indole* (1891) ve *Herencia* (1893).

MATUF sıf. (ar. *ᶜaṭf*'tan *maᶜṭūf*). *Esk.* **1.** Bir yere, bir yöne çevrilmiş, yöneltilmiş: *"Henüz lavabonun önünde gecelikle, gözlerim aynadaki gözlerime matuf, düşünüyordum"* (H. E. Adıvar). **—2.** Bir şeye ilişkin, dayalı: *"... masadaki noksanları, ikmale matuf emirler hep ondan çıkıyordu"* (Neyzen Tevfik). **—3.** *Matuf olmak*, yönelmek, yöneltilmek: *"Gözlerim annemin resmine matuf olarak saatlerce düşündüm"* (H. E. Adıvar).

—Esk. dilbilg. Kendinden önceki sözcüğe ya da cümleye bağlaçla bağlanmış olan. ‖ *Metufün aleyh*, bağlaç ile kendisine bağlanan sözcük ya da cümle için kullanılır.

MATUH sıf. (ar. *maᶜtūh*). *Esk.* Bunak: *"Şu matuh herifi öldürünüz diye haykırdı"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

—İsl. huk. Bunak, düşünce ve davranışlarında tutarsızlık olan kişi. (Matuh, bilincini yitirmemişse, temyiz gücüne sahip çocuk gibi kabul edilir.)

MATÛK, MATÛKA sıf. (ar. *maᶜtūḳ*, dişl. *maᶜtūka*). *Esk.* Azat edilmiş, serbest bırakılmış.

MATÛKA → MATÛK.

MATÛM sıf. (ar. *ṭaᶜām*'dan *maṭᶜūm*). *Esk.* Yenecek, yenilen yemek için kullanılır.

MATÛN sıf. (ar. *ṭaᶜn*'dan *maṭᶜūn*). *Esk.* Ayıplanmış, yerilmiş.

MATÛN sıf. (ar. *ṭaᶜūn*'dan *maṭᶜūn*). *Esk.* Vebalı: *"Çokdan olmuş ona bigâne bu matûn-ı hayat"* (Tevfik Fikret).

MATUR, Kuzey Tunus'ta (Bizerte ili) kent; 16 000 nüf. *—Matur ovası*, Mogod dağlarının eteğinde uzanır; eski bir göl ovasıdır. Avrupalılar'ın sömürgeleştirdiği (büyük ve orta işletmelerde tahıl üretimi) bir bölgeydi.

MATURÍN, Venezuela'nın kuzey-doğusunda kent, Monagas eyaletinin merkezi; 228 538 nüf. (1990). Petrol işletmelerinin bulunduğu bir bölgenin ticaret ve sanayi merkezi.

MATURİN (Charles Robert), irlandalı yazar (Dublin 1782 - *ay. y.* 1824). Alışılmışın dışında bir rahipti, Scott tarafından Byron'a tavsiye edildi. *Bertram* (1816) adlı yapıtı oyuncu Edmund Kean'in başarı kazanmasını sağladı. "Gotik" romanlarında dehşeti, insanı isyan ettirecek sınırlara kadar zorladı: *Melmoth the Wanderer* (1820) adlı yapıtında Gezgin yahudi efsanesini yeniden ele aldı.

MATUŠKA (Alexander), slovak yazar ve edebiyat eleştirmeni (Vlkanová 1910 - ? 1975). Denemeler (*l'Homme contre la destruction* [fr. çev.], 1963) yazdı, eleştirel makalelerini ve edebiyat söyleşilerini *Pour et Contre* (fr. çev.) [1956] ve *l'Homme en parole*'da (fr. çev.) [1967] topladı. Monografiler (*Rudolf Jašík*, 1964; *Jozef Cígel Hronský*, 1970) ve *Œuvres choisies* (fr. çev.) [1972] adlı yapıtında bir araya getirdiği edebiyatçı portreleri kaleme aldı.

MATUTA ya da **MATER MATUTA.** Rom. mit. Şafak ve Doğum tanrıçası. Servius Tullius onun adına Roma'da Forum Boarium'da bir tapınak yaptırdı. 14 haziranda *Matralia* zamanında da adına bir şenlik düzenlenirdi. Leukothea ya da İno ile özdeştirilmiştir.

MATUTE (Ana María), ispanyol kadın yazar (Barcelona 1926). Romanlarında, acımasız ve serinkanlı bir gözle baktığı iç savaşın yıkımlarını, modern ekonominin getirdiği yapı değişiklikleri karşısında çocukların ve yeniyetmelerin fantazmalarını işledi (*Los Abel*, 1948; *Fiesta Al Noroeste*, 1953). Biçim kaygısının egemen olduğu, çatıları ustalıkla kurulmuş hikâyelerinde, gerçekle günlük fantastik arasında bocalayan bir dünyayı, yer yer gereksiz bir lirizmle, güncel olaylara ağırlık vererek canlandırdı.

MATURİDİYE → MATÜRİDİLİK.

MATÜRİDİ a. İtikat konularında Muhammet el-Matüridi'nin görüşlerini benimseyen. (→ MATÜRİDİLİK.)

MATÜRİDİ (Ebu Mansur Muhammet bin Muhammet **EL-**), türk kelam bilgini, mezhep kurucusu (Matürid, Semerkand, ? - *ay. y.* 944). Yaşamı hakkında çok az bilgi vardır. Mutezilenin sünnet ehline ve düşüncelerine karşı saldırıya geçtiği bir dönemde adını duyurdu. Sünnet ehlini Irak'ta Ebülhasan el-Eşari, Mısır'da et-Tahavi, Maveraünnehir'de ise Matüridi savundular. Üçü de mutezilenin sünnet ehlini eleştirirken kullandığı mantıksal kanıtlardan yararlandı. Ebu Hanife'nin kurduğu mezhebin (hanefilik) temsilcisi olmakla birlikte, mezhebi savunmasında Eşari' den ayrıldığı noktalar vardır. Dinsel konularda ikisi arasındaki farklar bazılarına göre on üç, bazılarına göre ise kırk kadardır. Osmanlı din bilginlerinden Kadızade, matüridilik mezhebinin öteki mezheplerle olan ayrılıklarını göstermek amacıyla *Mümeyyizâtu mezheb il-mâtûridiyye an il-mezâhib il-gayriyye* adlı bir kitap yazmıştır. Matüridi'nin başlıca yapıtları: *Kitâb üt-tevhid, Kitâb ül-makalât, Kitâbu beyâni vehm il-mutezile*'dir.

MATÜRİDİLİK ya da **MATURİDİYE** a. Muhammet el-Matüridi'nin kurduğu kelam mezhebi.

—ANSİKL. X. yy. başlarında Semerkand' da ortaya çıkan ve daha çok hanefilerce benimsenen matüridilik, kelam biliminin temel konularında eşarilik* ile büyük bir benzerlik gösterir ve bu nedenle bu iki mezhep ehl-i sünnetin iki ana kolunu oluştururlar; imam Ebülhasan Ali bin İsmail el-Eş'ari (öl. 936) ile imam Ebu Mansur Muhammet el-Matüridi de (öl. 944) ehl-i sünnet kelam okulunun önderleri sayılırlar. Taşköprüzade, *Miftah üs-saade* adlı ünlü yapıtında bu yakınlığı şu şekilde özetler: "Bilinmelidir ki, kelam biliminde ehl-i sünnet ve'l-camaat'in iki önderi vardır. Bunlardan ilki hanefi, öteki de şafiidir. Hanefi olan, doğruluk önderi (imam ül-hüda) Ebu Mansur Muhammet el-Matüridi, şafii olan da kelam bilginlerinin önderi (imam ül-mütekellimin) Ebülhasan el-Eş'ari'dir." Bununla birlikte eşarilik ile matüridilik arasında bazı görüş ayrılıklarının bulunduğu bütün araştırmacılarca belirtilir. Konuyla ilgili kitaplarda iki mezhebin farklı düşündüğü konular 13, 14 ya da 73 başlık altında toplanır. Ancak, bunları dört temel soruna indirgemek olasıdır: 1. *İman.* İmam Eş'ari ve ona bağlı ilk bilginler, ameli, imanın biçimsel koşulu (amel, imandan cüz) sayarken, matüridilikte iman "kalp ile tasdik"ten ibaret sayılmış; ameli olmayanların da, gönülden inanmaları koşuluyla mümin sayılacakları belirtilmiştir. 2. *Kader.* Eşarilik açıkça "hayır da şer de Allah' tandır" derken, matüridilik kulların bütün eylemlerinin Allah'ın yaratmasıyla gerçekleşebileceğini benimsemekle birlikte, hiçbir olaya Allah açısından değer yüklenemeyeceğini, bu değerin kulun eylemi olmasından ileri geldiğini savunmuştur. Ayrıca matüridilikte "kötülük Allah'ın kaza ve kaderidir" biçimindeki görüş Allah'a karşı bir saygısızlık kabul edilmiş ve bunun yerine "her şey Allah'tandır" görüşü benimsenmiştir. Ayrıca eşarilik, kuramsal olarak, "Tanrı kulların güçlerinin yetmeyeceği bir işle yükümlü tutar (teklif-i mâ lâ yutak)" ilkesini benimserken, matüridiler Tanrı'nın hikmet ve adaletiyle bağdaşmayacağı düşüncesiyle bu görüşe katılmamışlardır. 3. *Günahların cezası.* İmam Eş' ari, büyük günah işleyenlerin cehennemde sürekli kalıp kalmamalarının Tanrı'ya

bağlı olduğunu savunmuş; imam Matüridi ise, büyük günah işlemenin kişiyi mümin olmaktan çıkarmayacağını, müminlerin de cehennemde sürekli kalamayacaklarını belirtmiştir. Ancak sonraki eşariler de bu konuda Matüridi'ye katılmışlardır. 4. *Allah'ın fiili sıfatları*. İki mezhep de bu sıfatları tanımakla birlikte bu sıfatların ezeli olmadığı, buna göre örneğin "Allah varlıkları yaratmadan önce de halik (yaratıcı) ve razik (rızık veren) idi" denemeyeceği öne sürülmüştür. Matüridilikte ise bu sıfatların da ötekiler gibi ezeli olduğu savunulmuştur.

Matüridilikte öteki temel görüşler de şöyledir: insan "taklit" değil "tahkik"tir (delillere dayanarak ve ikna olarak inanma). Başlıca bilgi yolları *beş duyu*, *haber* (dogmaların bildirdikleri) ve *akıl*'dır. Varlıkların (cisimlerin) *hadis* (sonradan yaratılmış) olmaları Tanrı'nın varlığı için bir kanıttır. Tanrı'ya Kuran ve hadislerde bildirilmiş olanların dışında adlar yakıştırılamaz. Müminler cennette Tanrı'yı göreceklerdir. Ancak, bu görmenin nasıl olacağı insanın bu dünyadaki düşünce yapısıyla kavranamaz. İnsanlar, Allah'ın verdiği akıl yeteneği ile eylemlerinin değerlerini (hayır -şer, husün-kubuh) kavrayabilirler. İnsan, refleksler gibi zorunlu hareketlerle iradeli davranışlar arasındaki farkın bilincindedir ve bu bilinç insana eylemlerini seçme (ihtiyar) olanağını verir.

MATVİ sıf. (ar. *matvī*). *Esk.* **1.** Kıvrılmış, dürülüp bükülmüş şey için kullanılır. **—2.** Bir şeyin içine sarılan.

MATYAS I (Kolozsvâr, günümüzde Cluj -Napoca, 1440 ya da 1443 - Viyana 1490), **Corvinus** ("kuzgun saçlı") lakabıyla anılır, Macaristan kralı (1458-1490). János Hunyadi'nin oğlu. Kral Lâszló V'in ölümünden kısa bir süre sonra, bir kısım magnatların karşı çıkmasına rağmen, kral seçildi. Birkaç gün sonra, durumunu sağlamlaştırmak için, Bohemya kralı Podĕbradlı Jiri'nin kızıyla evlendi. Giderek artırdığı vergilerin gelirini, hırslı bir politikanın hizmetinde güçlü bir düzenli ordu kurmak için kullandı. Ama Türkler'i Avrupa'dan uzaklaştırma düşüncesinden vazgeçmek zorunda kaldı. Kral seçilmesinden bir yıl sonra, kendisinden memnun kalmayan asillerin, Macaristan tacını Avusturya imparatoru Friedrich III'e sunmaları üzerine, Avusturya'yı işgal etti ve imparatoru tacı geri vermeye zorladı (1462). Silezya ve Moravya'yı ele geçirdi (Olomouc barışı, 1479), Steiermark'ı ve Aşağı Avusturya'yı topraklarına kattı ve Viyana'ya girdi (1485). İtalyan Rönesansı'nın krallığında yayılmasını kolaylaştırdı, Buda Üniversitesi'ni (1465) ve *Corvina* kütüphanesi'ni kurdu, Macaristan'a matbaayı soktu.

MATYAS II, Macaristan kralı → MATHİAS, imparator.

MATYUŞİN (Mihail Vasiliyeviç), rus ressam, besteci ve kuramcı (Nijni-Novgorod 1861 - Sen-Petersburg 1934). Karısı İ. G. Guro ile birlikte 1910'da Sen-Petersburg öncü derneği "Gençlik Birliği"ni örgütledi. Hlebnikov'un bir prologu ve Kruçeniyh'ın bir librettosu üzerine, *Güneşe karşı zafer* adlı ilk kübo-fütürist operanın müziğini besteledi; Maleviç, bu operanın dekorlarını ve kostümlerini hazırladı (Sen-Petersburg, 1913). 20'li yıllarda, "Görme-Bilme" merkezi'nde (*Zorved*) "genişletilmiş görünüm" olanakları üstüne deneyler yaptı. Resim tarzı, seçmeci ve "müzikalist"tir.

MATZ, Fransa'da (Picardie) ırmak, Oise'ın kolu (sağ kıyıdan); 25 km. Mangin'in, 1918'de Ludendorff'un üçüncü saldırısını durdurduğu savaşa (9-13 haziran) bu ırmağın adı verilir.

MATZEN, Avusturya'da (Aşağı Avusturya) yer, Viyana'nın K.-D.'sunda; 2 400 nüf. Petrol işletmesi.

MATZEN (Henning), danimarkalı hukukçu (Satrup, Slesvig, 1840 - Kopenhag 1910). Kopenhag'da hukuk profesörlüğü yaptı (1870), Lahey Hakemlik mahkemesi üyesi oldu (1908). *Traité de droit public danois* (fr. çev.) [Danimarka kamu hukuku üzerine inceleme] (1878-1881) adlı yapıtın yazarıdır.

MAUÁ, Brezilya'da kent, São Paulo'nun büyük güney-doğu banliyösünde; 205 817 nüf. Kimya sanayileri. Camcılık.

MAUBEUGE, Fransa'da kanton merkezi (Nord), Sambre kıyısında; 35 225 nüf. (1992). Ağır metalürji ve dönüştürme metalürjisi (örneğin otomobil yapımı), elektrikli gereçler, camcılık, vb.

MAUBUİSSON, Fransa'da (Gironde département'ı) sayfiye merkezi (Carcans komünü), Hourtin ve Carcans gölcüğü kıyısında.

MAUCH (Karl), alman gezgin (Stetten, Württemberg 1837 - Stuttgart 1875). Güney Afrika'yı gezdi, sonra 1866-67 yıllarında Limpopo ile Zambezi nehirlerinin arasındaki doruk çizgisini geçerek çok geniş bir alana yayılmış altın madenlerini buldu. Kısa bir süre sonra Limpopo üzerinde yeni bir geziye çıktı (1868-69) ve 1871'de Zimbabve kalıntılarını buldu.

MAUCHERİT a. (fr. *mauchérite;* öz. a. W. *Maucher*'den). Miner. Ni_4As_3 formülündeki doğal nikel arsenür. (Kuvadratik sistemde yer alan maucherit kırmızı renklidir.)

MAUCLAİR (Camille FAUST, **Camille** —denir), fransız yazar (Paris 1872 - *ay. y.* 1945). Şair, romancı, eleştirmen ve özellikle sanat tarihçisiydi, izlenimcilerin ve simgecilerin yanında mücadele verdi. 1894'te *Stéphane Mallarmé* üzerinde bir inceleme hazırladı. Ayrıca *l'Art en silence* (1900) adlı bir yapıtı vardır. 1893'te Lugné-Poe ile birlikte théâtre de l'Œuvre'ü kurdu.

MAUCLERC (Pierre) → PİERRE I Mauclerc, Bretagne dükü.

MAUÇİ, Birmanya'da yer, Sittang ve Saluen arasında. Kalay, çinko, kurşun ve tungsten yatakları.

MAUDE (*sir* Frederick Stanley), büyük britanyalı general (Cebelitarık 1864 - Bağdat 1917). Boerler savaşı'na katıldı (1899-1902). Kut ül-Amare'nin tesliminden (1916) sonra Mezopotamya'daki ingiliz kuvvetlerine komuta etti; Kut ül-Amare'yi geri aldı ve Ktesiphon ile Bağdat'ı ele geçirdi (1917).

MAUDSLAY (Henry), ingiliz sanayici (Woolwich 1771 - Londra 1831). Takım tezgâhlarının yapımında kesin yöntemler ve duyarlı aletler mekaniğinin uygulanması düşüncesini ortaya attı. 1789'dan 1797'ye dek Bramah'ta çalıştı, daha sonra kendi şirketini kurdu. İlk vida açma tornasını 1797'de yaptı. XIX. yy.'ın ilk yarısında küçük güçler elde etmek için çok yaygın olarak kullanılan düşey buharlı makineyi de Maudslay gerçekleştirmiştir.

MAUER, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde yer alan köy, Odenwald'ta, Neckar'ın sol kolu Elsenz ırmağının kıyısında. Burada 1907'de, eski alüvyonlar içinde, yerin 24 m altında ortaya çıkarılan bir çene kemiği fosili, Avrupa'daki en eski insan fosili bulgularından biridir; ne var ki hangi tarihten kaldığı kesin olarak belirlenememiştir. Kemiğin morfolojisi ilkeldir ve yapısı dişlerin çok daha gelişmiş olmasıyla çelişir. Bu parça, günümüzde, *Homo erectus* türüne bağlanmaktadır.

MAUERN, Almanya'da, Bavyera'da, Neuburg yakınında mağara. Burada, Moustier endüstrisi ile Ortataş dönemi arasına tarihlendirilen önemli bir katmanlaşma görülür.

MAUGHAM (William Somerset), ingiliz yazar (Paris 1874 - Saint-Jean-Cap-Ferrat 1965). Paris'in diplomat çevrelerinde yetişti. Londra'da hekimlik yaparken sefaleti keşfetti (*Liza of Lambeth*, 1897). Sağlık durumundaki geçici bir bozukluk nedeniyle Fransa'ya yerleşti ve tiyatroya yöneldi (*A man of honour*, 1903), komediler yazdı (*Lady Frederic*, 1907; *Jack Straw*, 1908). *Penelope*'de (1909) tonu iyice buruklaştı. Birinci Dünya savaşı'nda İntelligence Service'te görev aldı, bunun üzerine oyunlarındaki eleştiri daha da sertleşti (*East of Suez*, 1921); daha sonra toplumsal kurumlara çattı (*The Sacred Flame*, 1928; *The Breadwinner*, 1930) ve tiplemeleri son derece başarılı kişiler yarattı. *Şehvet düşkünü* (Of Human Bondage, 1915), *Büyülenmiş adam* (The Moon and Sixpence, 1919), *Şeytanın kurbanları* (The Razor's Edge, 1944) adlı şiirlerinde Zola ve Maupassant'a özgü bir düşkırıklığı gözlemlenir. Sanatçının tutkuyu yücelten tarafı öykülerinde daha da belirginleşir. Yüksek sosyeteyi, Uzakdoğu'yu, Pasifik adalarını anlattığı son yapıtlarıyla yaşadığı yüzyıldan yavaş yavaş uzaklaşır (*The Painted Veil*, 1925; *The Casuarina Tree* 1926; *The Gentleman in the Parlour*, 1930; *Up at the Villa*, 1941; *The Vagrant Mood*, 1952; *Husbands and Wives*, 1963). Geçirdiği evrim, oyunlarında (*Our Betters*, 1917; *Çember* (The Circle, 1921; *The Letter*, 1923) sık sık etkilendiği Wilde'ın tam tersidir.

MAUGUİN (Charles), fransız mineraloji ve kristalografi uzmanı (Provins 1878 - Villejuif 1958). Nancy'de (1914), daha sonra Paris'te (1930) profesörlük yaptı. Bilimler akademisi üyeliğine seçildi (1937). Mauguin'in başlıca çalışmaları sıvı kristaller, savaş gazları ve X ışınları tayflarıyla kristal ağları ve organik moleküller üstüne yaptığı incelemelerdir.

MAUGUİO gölü ya da **OR gölü,** Fransa'da (Aşağı Languedoc) kıyı gölü, Aigues-Mortes'un B.'sında; yaklş. 3 000 ha. Gölü Akdeniz'den ayıran kıyı şeridinde sayfiye merkezleri (La Grande-Motte, Carnon-Plage) sıralanır.

MAUİ, Hawaii takımadasında ada, Hawaii adasının K.-K.-D.'sunda; 1 886 km²; 63 000 nüf. Başlıca gelir kaynakları şekerkamışı ve ananastır. Batı kıyısı, adanın başlıca turizm alanıdır.

Maui, Yeni-Zelanda'da, North İsland açıklarında, Taranaki körfezinde doğal gaz yatağı.

MAULBERTSCH ya da **MAULPERTSCH** (Franz Anton), avusturyalı ressam (Langenargen, Konstanz gölü, 1724 - Viyana 1796). Paul Troger ve Piazzetta'nın sanatının mirasçısıdır. Viyana'ya yerleşti ve Avusturya, Moravya, Macaristan'daki çeşitli manastırlar için süslemeler gerçekleştirdi. (Piaristenkirche, Viyana, 1752; Sümeg kilisesi, Macaristan, 1757 -58; Kromeritz malikânesi, 1759). Bu yapıtlar alman barok üslubunun en coşkulu örnekleridir. Daha sonraları üslubu klasik bir tutarlılık kazandı (Pápa kilisesi, 1782-83). Maulbertsch, aynı zamanda tablolar da yapmıştır.

MAULE, Şili'de ırmak; 282 km. Orta kesimdeki vadiyi sulayan bu ırmak, İnka İmparatorluğu'nun güney sınırını çiziyordu. —*Maule bölgesi*, 30 518 km²; 827 400 nüf. (1989). Yönetim merkezi *Talca*.

MAULE, Fransa'da (Yvelines) komün, Mauldre kıyısında; 5 819 nüf. (1992). Mahzeni XI. yy.'dan, çan kulesi XVI. yy.'dan kalma, bir bölümü roman üslubunda kilise. Bir manastır kilisesinin kalıntılarında komün müzesi.

MAULNİER (Jacques Louis TALAGRAND, **Thierry** —denir), fransız yazar (Alès 1909 - Marnes-la-Coquette 1988). Siyaset (*Au-delà du nationalisme*, 1937; *la Face du méduse du communisme*, 1951) ve edebiyat (*Nietzsche*, 1933; *Racine*, 1935; *İntroduction à la poésie française*, 1940; *Lecture de "Phèdre"*, 1943 *Cette Grèce où nous sommes nés*, 1964) üstüne denemeler, tiyatro oyunları (*la Maison de la nuit*, 1953; *le Soir du conquérant*, 1970) ve iki ciltlik özdeyiş kitabı (*les Vaches sacrées*, 1977; *l'Étran-*

Somerset Maugham

geté d'être, 1982) kaleme aldı. *L' Action française*'de ve *Figaro*'da yazılar yazdı. 1964'te Fransız akademisi'ne kabul edildi. 1986'da Cino Del Duca vakfı ödülü'nü kazandı.

MAULPERTSCH (Franz Anton) → MAULBERTSCH.

MAUMEE, ABD'de (İndiana ve Ohio) ırmak; yaklş. 210 km. Fort Wayne yakınında birleşen Saint Joseph ve Saint Marys' ten oluşan ırmak, kuzey-doğu'ya doğru akar ve Toledo yakınında Erie gölüne dökülür.

MÂUN a. (ar. *ᶜavn*'dan *maᶜūn*). *Esk.* **1.** Bir malın zekâtı. **—2.** Hayır amacıyla yapılan şey. **—3.** Eve gerekli olan şey.

MAUN a. **1.** Tropikal bölgelerde yetişen, tespihağacıgiller familyasının çeşitli cinslerinden birçok ağaç türüne verilen ad. (Eşanl. AKAJU.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bu ağacın kolay işlenen, esneme, çatlama, kabarma özelliği olmayan, iyi cilalanabilen kerestesi.

◆ sıf. **1.** Maundan yapılmış. **—2.** Açık ve koyu yollu ve damarlı kızıl kahverengi: *Maun mobilya.*

—ANSİKL. Bilinen en eski maun *Swietenia mahogani*, yani küba maunudur. Kara Afrika'da düzenli olarak yapılan araştırmalar maunla aynı familyadan, fakat başka cinsten olan ve odunu mauna çok benzeyen ağaç türlerinin bulunmasını ve bunların piyasaya çıkmasını sağladı. İlk bulunan ve uzun süre "büyük bassam" (Fildişi Kıyısı'ndaki aynı adı taşıyan limandan) adıyla anılan *Khaya ivorensis* türüdür; daha sonra kıyıdan içerilerde beyaz maun *(Khaya anthotheca)* ve senegal maunu *(Khaya senegalensis)* bulundu.

Orta Amerika'nın Atlas okyanusu'na bakan yamaçlarında bulunan *Swietenia macrophylla*, yani honduras maunu özel orman işletmelerinde üretilerek çoğaltılmıştır. Brezilya, Peru ve Venezuela'da da birçok swietenia türleri yetişmektedir.

"Mahogani" de denilen amerika maunları ile afrika maunları türdeş bir grup oluştururlar. Daha sert olan küba maunu dışında, hepsinin pembemsi ya da kırmızımsı kahverengindeki ince dokulu odunları yumuşak ve hafiftir. Marangozlukta, mobilyacılıkta ve dekorasyon işlerinde masif ve kaplama olarak kullanılır.

—Mobc. 1725'te İngiltere'de kullanılmaya başlanan (Chippendale, Adam) maun, kısa zamanda bütün Avrupa'ya yayıldı. Damarlarının biçimine göre, düz, damarlı, alazlı, hareli, benekli, tırtıllı, yollu ya da karışık damarlı maunlar vardır.

Maun suresi, Kuran'ın 107. suresi. 7 ayettir. Mekke'de inmiştir. Zekât vermek, yardım etmek, emanet etmek anlamlarına gelen "maun" sözcüğü, surenin son ayetinde geçer.

Sure, şu anlamdadır: "Dini yalanlayan adamı gördün mü? İşte o öksüzü iter kakar; yoksulu doyurmaya ön ayak olmaz. Şu namaz kılanların vay haline! Onlar namazlarını önemsemiyorlar; gösteriş olsun diye ibadet ediyorlar; en ufak bir yardımı bile esirgiyorlar."

MAUNA → MAVNA.

MAUNA a. Denizc. **1.** Ana direklerin kapelalarına, sancak ve iskele omurgaya koşut olarak yerleştirilen ve üzerlerine gurcata ve çanaklık oturtulan kalın ve sağlam ağaç. (Gabya çubuklarının kaşkavalları da bunların üzerine dayanır.) **—2.** *Direk maunası*, direklerde omurgaya koşut konmuş, karga yuvalarının oturduğu ağaç. ‖ *Gabya maunası*, gabya çubukları üzerindeki maunalar.

MAUNA KEA ("Beyaz Dağ"), Hawaii adasında sönmüş yanardağ. Adı karlı doruğundan gelen bu dağ takımadanın en yüksek doruğudur; 4 208 m. Gözlemevi.

MAUNA LOA ("Büyük Dağ"), Hawaii adasında etkin yanardağ; 4 170 m. Büyük lav akıntılarıyla birbirlerinden ayrılan ve hep duman çıkaran beş kraterinden biri görkemli Kliauea'dır.

MAUNDER (Edward Walter), ingiliz gökbilimci (Londra 1851 - *ay. y.* 1928). 1873'te bütün meslek yaşamını geçirdiği Greenwich gözlemevi'ne girer girmez, Güneş' in günlük fotoğrafları konusunda uzman bir bölüm kurdu. Özellikle güneş lekeleriyle ilgilendi, daha önce yapılmış gözlemlere dayanarak, 1645 ve 1715 arasında Güneş'in tümüyle lekesiz olduğunu ortaya koydu (bugün, bu dolanım süresine *Maunder minimumu* denmektedir). Yine gökbilimci olan karısı ANNIE RUSSELL ve kardeşi THOMAS ile birlikte, Büyük Britanya'da halka yönelik gökbilimin gelişmesine büyük katkıda bulundu. *British Astronomical Association*'ın (1890) kurucularından biridir.

MAUNET a. (ar. *ᶜavn*'dan *maᶜūnet*). *Esk.* **1.** Yardım, muavenet. **—2.** Azık, rızk.

MAUPAS (Charlemagne Émile DE), fransız siyaset adamı (Bar-sur-Aube 1818 - Paris 1888). Toulouse valisiydi (1850), hükümet darbesini (ekim 1851) hazırlaması için Louis Napoléon tarafından emniyet müdürlüğü göreviyle Paris'e çağrıldı, asayiş bakanı oldu (ocak 1852 - haziran 1853) ve basın özgürlüğüne karşı sert önlemler aldı. Senatörlük (1853), Marsilya valiliği (1860-1866) yaptı, *Mémoires sur le second Empire* (İkinci İmparatorluk dönemi üstüne anılar) adlı bir kitap yayımladı.

MAUPAS (Émile), fransız biyoloji uzmanı (Vaudry, Calvados, 1842 - Cezayir 1916). Cezayir Ulusal kitaplığı'nın müdürüydü, kirpikli kizelgurların eşeysel çevrimini ilk çözümleyen odur.

MAUPASSANT (Guy DE), fransız yazar (Miromesnil şatosu, Tourville-sur-Arques, Seine-Maritime, 1850 - Paris 1893). Yvetot papaz okulu'ndan kovulduktan sonra ortaöğrenimini Rouen lisesi'nde sürdürdü. Burada velileri, Louis Bouilhet, özellikle de annesinin çocukluk arkadaşı ve kendisini edebiyata yönelten ve hep saydığı bir usta olan Flaubert'di. Felaketle sonuçlanan 1870 seferine katıldı, 1872-1880 arasında Donanma ve Eğitim bakanlıklarında memurluk yaptı; buralarda öykülerinde kullanacağı yeni deneyimler edindi. Yaşamını edebiyat, eğlence, çeşitli kadınlarla serüvenler ve yolculuklarla -Korsika (1880), Cezayir (1881), İtalya (1885 ve 1889), İngiltere (1886)- doldurmayı bildi; bütün bu deneyimler, kitap haline getirilen günlüklerinin ve öykülerinin esin kaynağı oldu (*Güneş altında* [Au soleil], 1884; *Sur l'eau*, 1888; *la Vie errante*, 1890). Maupassant on yılda varını yoğunu ortaya koydu: 40 yaşında, otuz cildi aşkın masal ve öykü (*Madam Tellier'nin evi* [la Maison Tellier], 1881; *les Contes de la bécasse*, 1883; *Yvette*, 1885; *la Petite Roque*, 1886; *le Rosier de Mme Husson*, 1888; *l'İnutile Beauté*, 1890), romanlar (*Bel-Ami**, 1885; *Mont-Oriol*, 1887; *Pierre* ile Jean* [Pierre et Jean], 1888; *Ölüm kadar acı* [Fort comme la mort], 1889), günlükler, oyunlar (*Musotte*, 1891; *la Paix du ménage*, 1893), anılar ve pek özgün olmayan bir şiir kitabı bırakarak Dr. Blanche'ın Passy'deki kliniğinde, uzun zamandır yaklaştığını hissettiği delilikten kurtulamayarak öldü.

Sağlam bir yapısı olmasına rağmen sinir sistemi çok erken bir dönemde sarsıldı, ama buna bakarak tümüyle hayal ürünü olan *la Horla** (1887) gibi bir yapıtı, yazarın kendi yaşantısını yansıtan bir anı defteri saymak çok yanlış olur. Tam tersine, natüralizme tek katkısı olan, ilk öyküsü *Kar* topu*'ndan (Boule-de-Suif), son romanı *Kalbimiz*'e (Notre cœur) [1890] kadar, Maupassant, zihin berraklığının, kendine, yazısına ve düşüncesine hâkimiyetin tam bir örneğidir. Tek kaygısı, saplantıya varan endişesi, Flaubert'den öğrendiği, o anlattığına kişiliğini karıştırmama, anlattığından uzak durma kaygısıdır. Maupassant bunu o kadar iyi başarmıştı ki, birçok kimse ona, Edmond de Goncourt'un küçümseyerek söz ettiği bir "novelliere" gözüyle bakmıştır. Her dönem kimi yücelterek, kimi küçümseyerek Maupassant'ı değişik bir biçimde yorumlamıştır. Gerçekten de Maupassant mesleği gereği gününün, zamanının insanıydı, ama kimi zaman da çağdaşlığın öncüsü olduğunu gösterdi. Gerçi kimi çevreleri eğlendiren şakacı bir Maupassant vardır, ama onun asıl belirgin yanı Schopenhauer'in umutsuz bir izleyicisi olması, dünyanın saçmalığı karşısında bunalıma kapılması, güldürmek zorunda olduğu insanları acımasızca gözlemlemesi, kendini bir mahpus gibi görüp kurtulmanın, kaçmanın bütün yollarını ve biçimlerini denemesi ve *Bir* hayat*'taki (Une vie) [1883] Rose gibi "hayatın ne sanıldığı kadar kötü, ne de umulduğu kadar iyi" olduğuna inanmak istemesidir.

MAUPEOU (René Nicolas Charles Augustin DE), Fransa şansölyesi (Montpellier 1714 - Le Thuit, Eure, 1792). 15-16 eylül 1768'de Fransa şansölyesi oldu, üyeleri arasında cüppeli soylular (yüksek yargıçlar) bulunan büyük ailelerin birçoğuyla akrabalığı vardı. Paris parlamentosu danışmanı (1733), sonra ikinci başkanı (1737), daha sonra birinci başkanı (1763), oldu. Mme du Barry'den himaye görüyordu, parlamento muhalefetini kırmak isteyen Louis XV tarafından Fransa şansölyeliğine getirildi (1768). Louis XV ile birlikte aydın ve modernleşme yanlısı bir despotluk uygulamasına girişti: Paris parlamentosu, Terray'nin mali önlemlerine karşı çıkınca, şansölye, parlamentolar arası birliği yasaklayan 28 kasım 1770 tarihli krallık kararnamesini çıkarttırdı; Louis XV'in bizzat katılıp bu kararnamenin onaylanmasını kesinlikle istediği 7 aralık tarihli oturumu Parlamento'nun boykot etmesi üzerine direnişçi parlamenterleri sürgüne gönderdi (19-20 ocak 1771 gecesi); arkadan da 23 şubat 1771 tarihli kararnameyle geniş çaplı bir adli reform başlattı: görevlerin parayla alınıp satılmasını yasakladı, mahkeme harçlarını kaldırarak adaletin parasız dağıtımını sağladı, Paris parlamentosu'nu beş büyük meclise (Blois, Châlons, Clermont-Ferrand, Lyon ve Poitiers) böldü, lağvedilen üst mahkemelerden (Cour des aides, Grand Conseil) devşirilen maaşlı ve görevden alınabilir yargıçlardan oluşan yeni bir Paris parlamentosu kurdu. Ne var ki, Louis XVI, Maupeou'nun yaptıklarını yıktı, eski parlamentoları yeniden göreve çağırdı (12 kasım 1774), cüppeli soylular sınıfını diriltti ve kendisini Parlamento'nun krallık kararnamelerine itiraz yetkisine bağımlı kıldı. Kralın gözünden düşen Maupeou görevinden çekildi (24 ağustos 1774).

MAUPERTUİS (Pierre Louis MOREAU DE), fransız matematikçi (Saint-Malo 1698 - Basel 1759). Askerlik mesleğine girdi, ancak çok kısa bir süre sonra bu mesleği bırakarak kendini matematiğe adadı. 1728'de Londra'ya yaptığı bir yolculuk sırasında Newton'un mekanik alanındaki düşüncelerini öğrendi ve bunlara hayranlık duydu; Fransa'ya dönüşünde, bunların en ateşli savunucusu oldu. 1736'da, 1723'ten beri üyesi olduğu Bilimler akademisi, Maupertuis'yi 1° lik bir meridyen yayının uzunluğunu ölçmek üzere Laponya'ya gönderilen gezi grubunun yönetmekle görevlendirdi. Yapılan ölçümler, Yer'in kutuplarda basık olduğu varsayımını doğruladı. *Accord des différentes lois de la nature qui avaient jusqu'ici paru incompatibles* (Bugüne kadar bağdaşmaz görünen çeşitli doğa yasalarının uyumu) [1744] adlı yapıtında en küçük etki ilkesini açıkladı: "Işığın yolu, etki miktarının en az olduğu yoldur"; bu ilkeyi doğanın evrensel yasası olarak sundu. 1746'da, Büyük Friedrich'in davetini kabul etti; kral, Voltaire' in tavsiyesi üzerine ona, Prusya Krallık akademisi'nin yönetimini verdi. Maupertuis, 1756'da Fransa'ya döndü ve Basel'

de sadık dostları Bernoulliler'in yanında öldü. (Fr. akad, 1743.)

MAURA Y MONTANER (Antonio), ispanyol siyaset adamı (Palma 1853 - Torrelodones 1925). Muhafazakâr parti lideriydi. İçişleri bakanı (1902) ve 4 kez Başbakan (1903, 1907, 1918, 1921) oldu. Fransa ile Fas nüfuz bölgelerine ilişkin antlaşma imzaladı (1904). Fas seferi sırasında şiddetli bir muhalefetle karşılaştı ("trajik hafta", Ferrer'in idamı, 1909). Birinci Dünya savaşı sırasında İspanya'nın tarafsız kalmasından yana çıktı.

MAUREGAT (öl. 788), Asturias kralı (783-788). Alfonso I'in gayrımeşru çocuğu olan Mauregat, Fruela I'in yeğeni Alfonso II'den tahtı aldı ve Araplar'ın vasalı oldu.

MAUREPAS (Jean Frédéric PHELYPEAUX — *kontu*), fransız devlet adamı (Versailles 1701 - *ay. y.* 1781), Pontchartrain kontu Jérôme Phélypeaux'nun oğlu. 1738'de Devlet bakanı oldu. Çalışkandı, limanların donanımını düzeltti, kalyonları kaldırdı (1738) ve bilimsel seferleri destekledi. Louis XV'in gözdesi Mme de Pompadour'un kışkırtmasıyla kralın gözünden düştü. Louis XVI tarafından sürgünden geri çağrılan (20 mayıs 1774) Maurepas, Devlet bakanı unvanıyla Başbakanlık görevine getirildi ve ölünceye kadar kralın danışmanı olarak kaldı. Maurepas, Maliye bakanlığına Turgot'yu, Dışişleri'ne Vergennes'i, Saray nazırlığına Malesherbes'i, Savunma bakanlığına Saint-Germain'i ve Denizcilik bakanlığına Sartine'i getirdi. Fakat yeni bakanlar kurulunun seçimindeki isabet, parlamentoların yeniden toplantıya çağrılmasındaki isabetsizliği dengeleyemedi. Nitekim bunlar krallık otoritesine karşı mücadeleye girişerek monarşik devletin yeni iktisadi ve mali gereksinimlere ayak uydurabilmesini engellediler.

MAURER (Georg Ludwig VON), alman siyaset adamı ve hukukçu (Erpolzheim, Pfalz, 1790 - Münih 1872). Dışişleri bakanı, daha sonra Bavyera konseyi başkanı (1847) oldu. Tarih ve hukuk kitapları yazdı.

MAURER (Ion Gheorghe), rumen siyaset adamı (Bükreş 1902). 1936'dan beri Komünist parti üyesi ve faal bir direnişçiydi, 1945'te Merkez komitesi üyeliğine seçildi, 1957'de Dışişleri bakanı oldu, 1958-1961 arası Ulusal meclis başkanlığı, daha sonra da Başbakanlık (1974'e kadar) yaptı. Sovyetler ile ittifaka bağlı kalmakla birlikte, "Romanya'ya özgü sosyalizm yolu"nun başarıya ulaşması için çaba gösterdi. İçerde, Çavuşesku'nun iktisadi politikasını şiddetle eleştirdi.

MAURER (Ingo), alman dizayncı ve yayıncı (Reichenau, Baden-Württemberg, 1932). Daha çok aydınlatma araçları tasarımlarıyla tanındı. Bunlar arasında dev bir ampul olan "Bulb", yay üzerine oturtulmuş bir lamba karpuzundan oluşan "Sarmal", pirinç kâğıdından ve bambudan yapılmış bir dizi lamba ("Hurma dalları") [1974] ve "paçavra lamba" (1980) sayılabilir. Ayrıca, duvara asılan kalıplanmış plastik rafların yaratıcısıdır. Bunun yanı sıra, Verona'da Piazza delle Erbe'deki bez ve ağaçtan büyük şemsiyeleri bir zanaatçıya yaptırdı; bu şemsiyeler, sonradan birçok firma tarafından taklit edildi.

MAURES, Fransa'da, Provence'ta (Var), kıyı kütlesi, Gapeau, Aille ve Argens'ın akaçladığı uzunlamasına bir çöküntü alanıyla çevrilidir; *Signal de la Sauvette*'de 780 m K.'de Provençale otoyolu boyunca uzanan Maures, kumtaşlı ve şistli, porfir ve bazalt karışımlı bir Birinci Zaman kütlesidir. Derin vadilerin ayırdığı sırtlarla parçalanmış bir bölgedir. Maures kütlesinin göz alıcı kıyılarında önemli sayfiye merkezleri vardır: Sainte-Maxime, Saint-Tropez, Cavalaire, Le Lavandou, vb.

MAURETANIA ya da **MAURİTANIA** → MORİTANYA

MAURETANIA CAESARIENSIS, Kuzey Afrika'da imparatorluk eyaleti; Moritanya'nın imparator Claudius tarafından bölünmesi (İ.S. 42) sırasında kuruldu. Ampsaga (Rummel) ile Muluya arasında eski Bocchus II krallığı toprakları üzerinde kurulan eyalet, doğrudan doğruya imparatora bağlı şövalye sınıfından bir procurator tarafından yönetilmekteydi (46). Eyalete adını veren Caesarea'da (Şerşel) oturan procuratorun birçok yardımcısı ve kıyı güvenliğini sağlamakla görevli bir filosu vardı. Şehirleşme kıyı boyunca ve iki koloni şeridini izleyerek gelişti. Bu iki şeritten denize yakın olan birincisi fetihle birlikte başladı; kıyıya daha uzakta olan ikinci şeritse Septimius Severus zamanında kurulmaya başladı. Fakat 253-262 arasında eyaletin doğusu başkaldırdı. Diocletianus tarafından doğudaki toprakları bölünerek üzerinde Mauretania Sitifensis'in kurulmasıyla küçülen (288' den önce) eyalet, Şelif'in B.'sındaki topraklarını da kaybetti. Böylece askeri önemi azaldığından, *dux*, çok geçmeden, *comes Africae*'nin yetkisi altına girdi. Nisan 534'te İustinianos tarafından yeniden kurulan (bu tarihten sonra *İkinci Mauretania* adını aldı) ve bir *praeses* tarafından yönetilen eyalete *Tingitana* da katıldı (İspanya diocesisi artık ortadan kalkmıştı). İmparator Maurikios (582-602) tarafından, kıyılarındaki müstahkem mevkileri Sitifensis'e verilen ve VI. yy.'ın sonunda artık ancak Septe'yi (Ceuta) içine alan eyalete, Roma'nın İspanya'daki son topraklarıyla Balear adaları bağlandı.

MAURETANIA SİTİFENSİS, Kuzey Afrika'da imparatorluk eyaleti; Diocletianus tarafından, Mauretania Caesariensis' in doğu bölümünde Dellys ile Rummel arasındaki toprakların bu eyaletten ayrılmasıyla kuruldu (İ.S. 288'den önce). Askeri bakımdan Kartaca *comes Africae*'sine bağlı olan Mauretania Sitifensis'in merkezi, eski savaşçıların kolonisi olan Sitifis'ti (Setif*). Nitekim eyaletin adı da buradan gelir. Vandallar'ın istilasına uğrayan (429) eyalet, daha sonra İustinianos tarafından yeniden kurulmadan (nisan 534) önce, bir süre bağımsız oldu. Yeniden kurulduktan sonra *Birinci Mauretania* diye de anılmaya başlandı. Daha sonra Hodna'yı fiilen kaybetti (VI. yy.). İmparator Maurikios zamanında, Romalılar'ın eski Caesariensis sınırları içinde bıraktıkları kıyı limanlarının (Ceuta dışında) katılmasıyla genişledi.

MAURETANIA TİNGİTANA, Kuzey Afrika'da (bugünkü Fas'ın kuzeyinde, Muluya ile Atlas okyanusu arasında) imparatorluk eyaleti; Mauretania'nın imparator Claudius tarafından bölünmesi (İ.S. 42) sırasında, eski Bocchus krallığı çerçevesinde kuruldu ve 46'dan başlayarak şövalye sınıfından bir procurator tarafından yönetildi (eyaletin merkezi Tingi [Tanca] kolonisi olduğu halde procurator, sanıldığına göre Volubilis'te oturuyordu). Roma, uygarlığını buraya da yaydı (Liks kolonisi, Banasa forumu). Toprakları Lukkos'un kuzeyindeki bölgeye indirgenen ve Caesariensis'ten kopan (Şelif'in batısındaki toprakların bırakılması) eyalet, İspanya diocesisine bağlandı ve onun savunmasıyla görevlendirildi. Bu durum, Tingitana *dux'u*-unun kont düzeyinde olmasının nedenini açıklar. İ.S. 425'te Vandallar tarafından yağma edilen ve toprakları muhtemelen baştan başa çiğnenen (429) eyalet, ismen onların egemenliği altına girdi (435). Fiilen bağımsız olan eyalet, 534 nisanında İustinianos tarafından Mauretania Caesariensis'e bağlandı.

MAURİ (Rosita), ispanyol kadın dansçı (Reus, Tarragona yakınında, 1849 - Paris 1923). 1868'de, Barcelona'daki Teatro del Liceo'da sanat yaşamına başladı. Scala di Milano'dan sonra, Paris operası'nda sahneye çıktı (1878-1898). Birçok balenin ilk temsilinde parlak başarılar elde etti: Louis Mérante'ın *la Korrigane* (1880) ve *les Deux Pigeons*'u (1886); Joseph Hansen' in *le Rêve* (1890) ve *la Maladetta*'sı (1893). Carlotta Zambelli ile rekabet edemeyeceğini anlayınca sahne yaşamını bırakarak kendini 1920'ye değin öğrenci yetiştirmeye verdi.

MAURİAC (François), fransız yazar (Bordeaux 1885 - Paris 1970). Romanlarında (*le Baiser au lépreux*, 1922; *Genitrix*, 1923; *Zehir** [Thérèse Desqueyroux], 1927; *Yılan* düğümü* [le Nœud de vipères], 1932; *la Pharisienne*, 1941; *Un adolescent d'autrefois*, 1969) ve oyunlarında (*Asmodée*, 1938; *les Mal-Aimés*, 1945) taşra yaşamını konu alan ve cinsel istek ile inancın çatışmasını ve modern yaşamın sorunlarıyla şaşkına dönmüş hıristiyan bireyin acılarını dile getirdi (*l'Agneau*, 1954; *le Fils de l'homme*, 1959). Bağımlı bir gazeteci ve yazar olan F. Mauriac makaleler ve siyasal ve eleştirel yapıtlar (*Bloc-Notes*, 1958-1961; *De Gaulle*, 1964) ile anılarını (*Mémoires intérieurs*, 1959-1965) yayımladı. (Fr. akad., 1933; Nobel edebiyat ödülü, 1952.)

MAURİAC (Claude), fransız yazar (Paris 1914); François Mauriac'ın oğlu. Deneme yazarı (*L'ilittérature contemporaine*, 1958), romancı (*le Dîner en ville*, 1959; *Le Bouddha s'est mis à trembler*, 1979; *Un coeur tout neuf*, 1980; *Zabé*, 1984; *Trans-amour-étoiles*, 1989) ve anı (*le Temps immobile*, 1974; *Aimer de Gaulle*, 1978; *Signes, rencontres et rendez-vous*, 1981; *Bergire ô tour Eiffel*, 1985; *Mauriac et fils*, 1986; *L'oncle Marcel*, 1988) yazarı olarak yapıtlar verdi.

MAURİCE, Saksonya kontu, **Maréchal de Saxe** denir, Fransa mareşali (Goslar 1696 - Chambord 1750), Saksonya Seçici prensi ve Polonya kralı August II ile Aurora von Königsmark'ın oğlu. Prens Eugène ile Büyük Petro'nun hizmetinde bulunduktan sonra, babasının süvari alayında albay oldu. 1720'de, Fransa' nın hizmetine girdi ve Naip'ten, bir alman alayının başında general rütbesi aldı. 1726'da Kurzeme dükü seçildiyse de, Yekaterina I ve Menşikov'un buna karşı çıkmaları üzerine düklüğünde barınamadı. 1734'te tümgeneral, daha sonra da Fransa mareşali (1744) olan Maurice, Avusturya Veraset savaşı sırasında büyük bir strateji uzmanı olarak kendini gösterdi: Fontenoy (1745), Rocourt (1746) ve Lawfeld (1747) zaferlerini kazandı, Bergen op Zoom'u (1747) ve Maastricht'i (1748) ele geçirdi.

MAURİCE (John Frederick Denison), ingiliz tanrıbilimci ve sosyal reformcu (Normanston, Suffolk, 1805 - Londra 1872). Londra'da, King's College'da ve kendi kurduğu (1854) Working Men's College' da verdiği dersler, yayımladığı yapıtlar (*Kingdom of Christ*, 1838) ve işçi birliklerinin kuruluşuna katkılarıyla, Anglikan kilisesi'nde, dinsel liberalizmin ve hıristiyan sosyalizminin önderlerinden biri olarak ün yaptı.

Mauriceau manevrası (François *Mauriceau*'nun [Paris 1637 - *ay. y.* 1709] adından), doğum sırasında makatla gelişte başı yönlendirme, bükme ve en son başı çıkarma amacıyla başvurulan doğum manevrası.

MAURİENNE, Kuzey Fransa'da (Savoie *départemenť*ı). Alp dağları bölgesi. Yumuşak kayaçların aşınmasıyla oluşmuş, az çok dar (ender yerleri geniştir) ve genellikle köylerin bulunduğu birikinti konileriyle dolu havzaları birbirinden ayıran bir sürgüler dizisinden oluşan Arc vadisini içine alır.

MAURİKİOS, lat. **"Flavius Mauricius Tiberius"** (Gülşehir [Arabissos], Kappadokia, 539'a doğr. - Kadıköy [Khalkedon] 602). Bizans imparatoru (582-602). Tiberios II'nin damadı ve halefi; imparatorluğun yönetimini yeniden düzenlemeye girişti; ordusuna daha iyi asker devşirebilmek amacıyla, biri Afrika'da, öbürü İtalya'

B. N., Paris

Pierre Louis Moreau de Maupertuis
J. Daullé'nin gravüründen
(1741) ayrıntı
Bibliothèque nationale, Paris

A. G. P.

Antonio Maura y Montaner

da olmak üzere iki eksarhlık oluşturdu (VII. yy.'da, themalarda yapılan büyük reformun başlangıcı). Bütün sınırlarda, Bizans'ı tehdit eden düşmanlara karşı koydu. İran'da yeni bir saldırıya girişti ve kovulmuş olan kral Hüsrev II'yi, toprak tavizleri karşılığında (İran'ın bir bölümüyle Dara ve Martyropolis'in Bizans topraklarına katılması) yeniden tahta oturttu. Afrika'da, Mağribliler'in ayaklanmasıyla (587) bozulan barışı yeniden kurdu; İtalya'yı Lombardlar'a karşı savundu, Balkanlar'da Avarlar ile Slavlar'ın ilerlemesini durdurdu; hatta, generallerinden Priskos, Tuna'nın ötesinde zaferle sonuçlanan bir savaş yaptı (595). Bununla birlikte, cimrice yönetiminden hoşnut olmayan ordu, ona karşı ayaklandı ve yüzbaşı Phokas'ı imparator ilan etti (602); Maurikios, oğullarıyla birlikte öldürüldü.

MAURÍN (Joaquín), ispanyol siyaset adamı (Bonanza, Huesca eyaleti, 1896 - New York 1973). 1920'de Katalonya'nın Confederación nacional del trabajo'su (CNT) yönetim kurulu üyesi oldu. 1921'de İspanya Komünist partisi'ne girdi, *La Batalla* adlı gazeteyi kurdu (1922-1937) ve 1923'te parti merkez komitesine seçildi. 1924'ten 1927'ye kadar İspanya'da hapis yattı, 1927-1930 arasında ülke dışında yaşadı. 1931'de İspanyol komünist partisi'nden çıkarıldı, hemen ardından Devrimci işçi ve köylü ittifakı genel sekreteri, sonra da, 1935'te kurulan Partido obrero de unificación marxista'nın (POUM) genel sekreteri oldu. Şubat 1936'da milletvekili seçildi, temmuz 1936 darbesini yapanlar tarafından tutuklandı ve 1946'ya kadar hapiste kaldı. 1947'de ABD'ye gitti. Yapıtları: *La revolución española* (İspanyol devrimi) [1932], *Hacia la segunda revolución* (İkinci devrime doğru) [1935], *Revolución y contrarevolución en España* (İspanya'da devrim ve karşı devrim) [1966].

MAURİTİA a. Boyu 20-25 m'ye varan ve tepesinde büyük bir taç halinde yelpaze biçiminde yapraklar taşıyan Güney Amerika kökenli görkemli palmiye.
—ANSİKL. Mauritianın çiçekleri birçoğu bir arada sarkık koçan biçiminde topludur. Meyveler iridir ve kiremit gibi dizili pullarla kaplıdır. Mauritia bataklıklarda ve zaman zaman sular altında kalan yerlerde yoğun topluluklar halinde yetişir.
Meyvenin etli kısmı bol A vitaminli sıvı bir yağ içerir. Çekirdeğinden de palmiye yağına benzer yiyecek yağ elde edilir. Çekirdek aynı zamanda nişasta kaynağıdır; filizlerinden palmiye özeği elde edilir. Besisuyundan palmiye şarabı elde edilebilir. Sıvı yağ verimi yüksekse de gelişme koşulları ağaçların üretimi için büyük bir engel oluşturmaktadır.

MAURİTİUS adası, Hint okyanusu'nda ada devleti, Madagaskar'ın yaklş. 900 km D.'sunda ve Réunion adasının yaklş. 200 km K.-D.'sunda; 2 040 km^2 (bağlı adaları Rodrigues, Agalega ve Cargados Carajos ya da Saint Brandon takımadası hariç, Mauritius adası 1 865 km^2'dir); 1 086 700 nüf. (1992). Yönetim merkezi *Port Louis*. Resmi dili *ingilizce*.

COĞRAFYA

Réunion adası gibi volkanik bir ada olan Mauritius, daha az dağlıktır; hafif eğimli geniş bazalt akıntıların gerçekleştiği kesimlerde şekerkamışı işletmeleri yer alır. Yüzey şekillerine, rüzgâra açık olup olmamaya, sıcak mevsimde (güney yarıküre yazı) esen siklonlardan etkilenip etkilenmemeye bağlı olarak farklılıklar göstermekle birlikte oldukça bol yağış alan ada, başlangıçta ormanlarla kaplıydı; oysa günümüzde yalnızca, tarla olmaya ve tarım işletmelerinin kurulmasına elverişsiz, oldukça engebeli kesimlerde (özellikle adanın güney-batı'sı) ormana rastlanmaktadır.

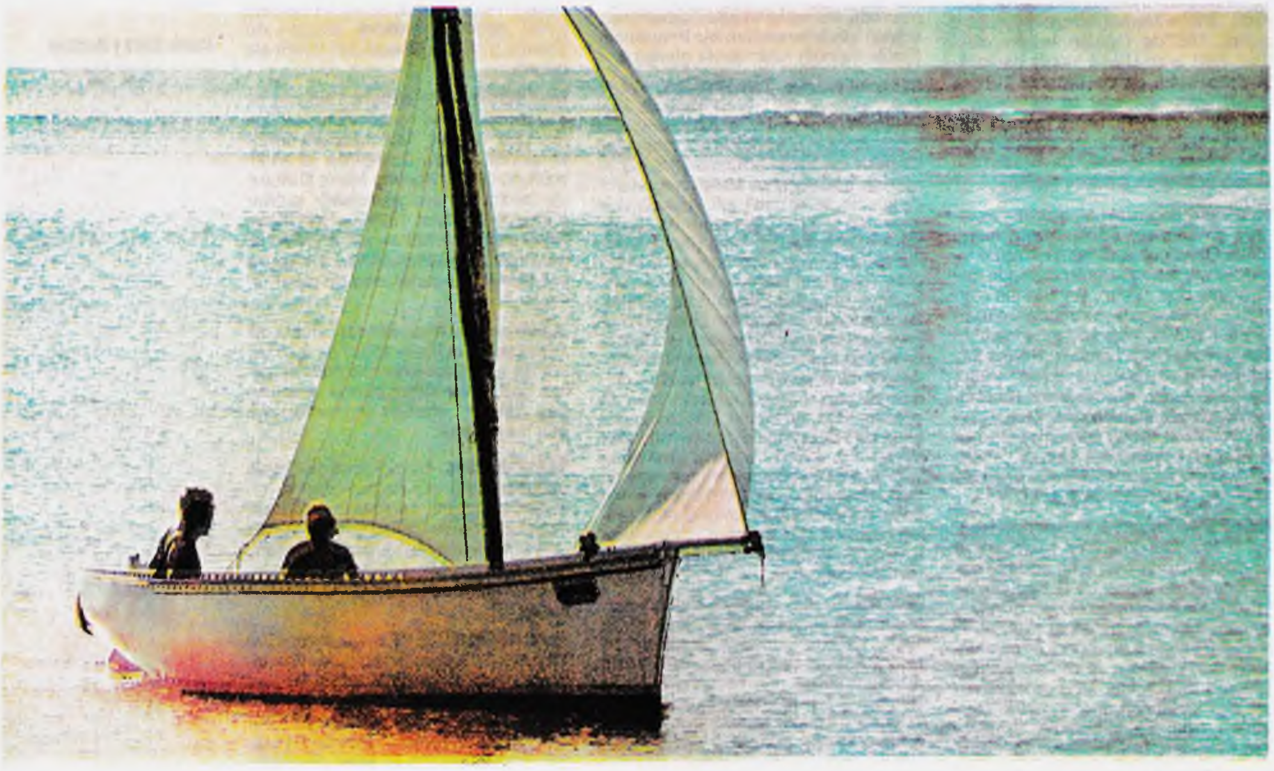
Farklı kökenlerden gelen halk, Avrupa (fransız ve ingiliz), Afrika (köle ticareti), Madagaskar, Hindistan (1834 ve 1925 arasında yoğun göç) ve Çin kökenlilerden oluşur; ayrıca melezler de (kreoller) vardır. İngilizce resmi dildir, ancak, fransızca ve kreol de (fransızcadan birçok sözcük alır) konuşulmaktadır. Hindistan kökenliler (büyük çoğunluğu hinduysa da müslümanlar da önemli bir azınlık grubudur), toplam nüfusun % 39,6'sını oluşturur. Nüfus, bugün, doğum oranının bir süredir düşmesi (‰ 20,4) nedeniyle görece azalan bir hızla artmaktadır, ama ortalama nüfus yoğunluğu km^2'ye 530 kişiden fazladır (bu sayı, hemen bütünüyle tarıma dayalı bir ülke için çok yüksektir).

Ülke iktisadında en önemli yeri tutan şekerkamışı (1990'da 5,6 Mt), aşağı yukarı 80 000 hektarlık (tarım yapılan toprakların aşağı yukarı % 75'i) bir alanda üretilmektedir; hemen hemen tamamı ihraç edilen (büyük bölümü Büyük Britanya'ya) şeker üretimi 600 000 - 800 000 t arasında değişir (1990'da 624 000 t). Dışsatımı yapılan çay (1990'da 5 500 t), ikinci tarım ürünüdür. Daha sonra tütün (1989'da 1 000 t) gelir. Besin maddeleri üretimi (patates, mısır, pirinç, vb.) ve hayvancılık, artan nüfusu beslemeye yetmediğinden, ülke büyük miktarda et ve pirinç dışalımına gitmek zorundadır. Uzun zaman tarıma dayalı besin sanayileriyle sınırlı kalan sanayi kesimi, dışsatıma yönelik montaj etkinliklerinin gerçekleştirildiği serbest bölgelerin kurulmasıyla biraz olsun çeşitlendi (elektronik, tekstil, vb.); ama bu gelişme ne yeterli sayıda iş sahası açmaya, ne de ticaret açığını kapamaya yetmektedir. Fiyatı sık sık değişen şekerin ülke iktisadındaki büyük ağırlığı ve yer yer somut biçimde hissedilen nüfus fazlalığının oluşturduğu tehlike, ülkenin karşı karşıya kaldığı ve coğrafi uzaklığı nedeniyle daha da büyümeye namzet en önemli iki sorunudur.

TARİH

Ada, XVI. yy.'da, Afonso de Albuquerque'in filosundaki Portekizliler'ce bulundu. 1598'de, hollandalı amiral Wijbrand Van Warwijck adaya elkoydu ve Maurits van Nassau onuruna ona *Mauritius* adını verdi. Adada bir yerleşim merkezi kuran (1638-1710) Hollandalılar, daha sonra burasını Cape'e bıraktılar. Daha önce Bourbon adasını ele geçirmiş olan Hindistan şirketi'nden Fransızlar, kardeş adaya da sahip çıkarak ona *Île de France* adını verdiler (1715). 1721'den başlayarak göçmen Kolonları yerleştirilen ve köleler getirilen ada, komşu adaya oranla çok güzel limanlara sahip olmak gibi bir üstünlük taşıyordu. Nitekim, Mahé de La Bourdonnais, Port Louis limanını büyük bir deniz üssü ve takımadaların başkenti durumuna getirdi (1735-1746). Krallık yönetimine geçen (1767) Île de France, ticaret ve tarıma büyük bir gelişme hızı kazandıran

Mauritius Adası kıyıları.

Pierre Poivre'ın kişiliğinde değerli bir yönetici buldu. Directoire'a karşı başkaldıran kolonlar, Konvansiyon'un kararına rağmen köleleri azat etmeye yanaşmadılar. General Decaen (1802-1810), bu korsan yuvasını yok etmek isteyen İngilizler'e karşı uzun süre direndikten sonra, 3 aralık 1810'da teslim oldu. Paris antlaşması (1814) ile Hindistan yolu üzerindeki bu uğrak yerine göz koymuş olan İngilizler'e bırakılan ada, yeniden Mauritius adını aldı. Büyük Britanya egemenliğinin (1814-1968) üç belirgin özelliği oldu: fransız kökenli eski kolonların ortadan kalkması, şeker ekonomisinin büyük ölçüde gelişmesi ve kölelerin azat edilmesinden (1833) sonra hintli emekçilerin kitlesel bir biçimde göç ederek burada yeni bir ırk (Hint-Mauritius) oluşturmaları. XIX. yy. ortalarından başlayarak, Avrupa'da pancar tarımının gelişmesi sonucu, adanın şekere dayalı ekonomisi gerileme gösterdi. Adanın anayasası, hükümsüz hale gelmiş olmasına rağmen, ancak 1947'de değiştirilebildi. Yeni anayasa da birkaç kez ve özellikle 1961'de değiştirildikten sonra, ada yarı bağımsız bir statüye kavuştu. 1963 seçimlerinde, özellikle Hintliler'den oluşan İşçi partisi, müslüman Eylem komitesi'nin İndependent Forward Block'una ve Gaëtan Duval'in Mauritius Sosyal demokrat partisi'ne karşı zafer kazandı.

1965'te, şiddetli bir siyasal karışıklıktan sonra Londra'da bir koferans toplandı. Adanın siyasal liderlerine, Mauritius partisi'nin isteği doğrultusunda Büyük Britanya ile birleşmekle, İşçi partisi'nce istenen tam bağımsızlık arasında bir seçim yapmaları önerildi. İşçi partisi'nin, İndependent Forward Block ve müslüman Eylem komitesi ile birleşmesi, adanın siyasal evrimini hızlandırdı. 1967 seçimleri, sir Seewoosagur Ramgoolam'ın yönetimindeki yeni partinin zaferiyle sonuçlandı. 12 mart 1968'de tam bağımsızlık elde edildi.

İşçi partisi ile Mauritius partisi, 1969 seçimleri için aralarında ittifak kurarak seçimi kazandılar, ama koalisyon hükümeti birçok kez dağılma tehlikesi geçirdi. Patlak veren bir dizi grev, hükümeti olağanüstü hal ilan etmek (aralık 1971) zorunda bıraktı ve bu durum 1972'ye kadar sürdü. Büyük Britanya ile bağlar sıkılığını korudu. Bu bağların varlığı, Port Louis'de oturan bir valinin kişiliğinde kendini gösteriyordu. Ocak 1970'te Afrika Mauritius Ortak örgütü (OCAM) üyesi olan Mauritius, aynı yılın haziranında Fransa ile de işbirliği anlaşmaları imzaladı. Aralık 1973'te, Sosyal demokrat parti, koalisyondan ayrıldı. Şekere dayanan tekürünlü tarım, yaşam düzeyinin düşüklüğü, işsizliğin fazlalığı Mauritius militan hareketi'nin kışkırttığı toplumsal çalkantıya temel oluşturuyordu. Mauritius militan hareketi, genel sekreteri Paul Bérenger'nin önderliğinde 1976 seçimlerini kazandı; ama kazancından yararlanmak olanağını elde edemedi, çünkü İşçi partisi ile sosyal demokratlar, başında sir Seewoosagur Ramgoolam'ın bulunduğu bir koalisyon hükümeti kurdular. Fakat haziran 1982 seçimlerinde Mauritius militan hareketi, müttefiki Mauritius Sosyal demokrat partisi'yle birlikte ezici bir çoğunluk elde ederek bunun öcünü aldı. Mauritius militan hareketi'nin başkanı Aneerood Jugnauth, Başbakan oldu. Sir Ramgoolam, 1983'te adanın genel valiliğine getirildi. Onun 1985'te ölümü üzerine yerini Sir Veerasamy Ringadoo aldı. 1987 ve 1991 seçimlerini gene Mauritius Sosyal demokrat partisi ile Mauritius Militan hareketi koalisyonu kazandı. Mauritius 12 mart 1992'de, İngiliz Milletler topluluğu'na (Commonwealth) bağlı kalmak koşuluyla cumhuriyet oldu. Sir Ringadoo cumhurbaşkanı seçildi.

Mauritshuis, J. Van Campen'in planlarına göre, P. Post tarafından 1633-1644 arasında palladio üslubunda Lahey'de yapılan saray; XVIII. yy.'da restore edildi. Saray adını, bir süre burada oturan Brezilya genel valisi Nassau Siegenli Johan Maurits'ten alır. 1822'de krallık resim müzesine dönüştürüldü; Amsterdam'daki Rijksmuseum'dan sonra, Hollanda'nın ikinci büyük müzesidir. Koleksiyonlarının ancak yarısı sergilendiğinden müzede daha çok başyapıtlar yer alır. Bunlar arasında (dört yüzden fazla), Rembrandt'ın *Doktor Nicolas Tulp'un anatomi dersi, Simeon Tapınak'ta, Davut Şaul'un önünde arp çalarken;* Vermeer'in *Genç kız başı, Delft'ten bir görünüm;* C. Fabritius'un, *Saka kuşu;* Van der Weyden'in *Yakınma;* Genç Holbein'ın *Elinde bir şahin tutan soylu adam;* J. Bruegel ve Rubens'in *Âdem ile Havva cennette;* Van Dyck'ın *Quintijn Simons' un portresi* adlı yapıtları sayılabilir. Müzede, Memling, Q. Metsys, Brouwer, Teniers, G. Dou, Terborch, F. Van Mieris, Steen, Ruysdaeller, Van de Veldeler, A. Cuyp, Potter, Wouwerman, Troost gibi ressamların da tabloları vardır.

MAURİTS VAN NASSAU (Dillenburg 1567 - Lahey 1625), Hollanda ve Zeeland (1584-1625), Groningen ve Drenthe (1620 -1625) stathouder'i. Sessiz Willem ile Saksonyalı Anna'nın oğlu. Babasının yerine geçti (1584). Önceleri hükümet başkanı Oldenbarnevelt tarafından desteklendi, ordunun başında ispanyol egemenliğini yıkmaya çalıştı. Doğu sınırında, Breda (1590), Nijmegen (1591), Zutphen ve Deventer'i (1591) ele geçirdi; güney-batı'da Hulst (1591), Turnhout (1597) ve Nieuwpoort (1600) zaferlerini kazandı. Ancak, Maurits'in karşı koymasına rağmen, İspanya ile on iki yıllık bir mütareke imzalandı (1609). Maurits barış zamanında da bütün gücü elinde bulundurmak istiyordu. Bu nedenle Oldenbarnevelt ile arası açıldı. Maurits'in, Oldenbarnevelt'in desteklediği *arminiusçular'a* karşı *gomarcılar'ı* tutmasıyla bu karşıtlık büsbütün şiddetlendi. Maurits, Oldenbarnevelt'i idama mahkûm ettirmeyi başardı (Dordrecht sinodu, 1619). 1618'de ağabeyinin ölümü sonunda Orange prensi olan stathouder, tek yönetici olarak kaldı. İspanya ile savaş yeniden başladı (1621), fakat Maurits kesin başarı elde edemeden öldü.

MAURO (Humberto), brezilyalı film yönetmeni (Volta Grande 1897 - *ay. y.* 1983). Sanat yaşamına 1925'te Cataguase'te (Minas Gerais eyaletinde) yaptığı *Valadião o Cratera* adlı filmle başladı. Yönetmen, senaryocu, kameraman, kurgucu, dekoratör, bazen de oyuncu olarak çalıştı ve Brezilya sinemasının büyük adlarından biri oldu. Bazı filmleri: *Tesouro perdido* (1927), *Brasa dormida* (1928), *Sangue mineiro* (1929), *Ganga bruta* (1933), *Favela de meus amores* (1934), *Argila* (1940).

MAUROİS (André), fransız yazar (Elbeuf 1885 - Neuilly 1967). Rouen lisesi'nde öğrenimini başarıyla tamamladıktan sonra (Alain'in öğrencisiydi) babasının dokuma fabrikalarının başına geçti. Birinci Dünya savaşı'nda ingiliz kuvvetlerinde irtibat subayı olarak çalıştı. Yazarlığa o günlerdeki gözlemlerini yansıtan *les Silences du colonel Bramble* (1918) ve *les Discours du docteur O'Grady* (1922) adlı yapıtlarıyla başladı ve büyük ilgi gördü. Ayrıca romanlar (*Bernard Quesnay* 1928; *İklimler* [Climats], 1928), anlatılar (*les Mondes impossibles,* 1947), tarihsel yapıtlar (*İngiltere tarihi* [Histoire d'Angleterre], 1937; *ABD tarihi* [Histoire des États-Unis], 1943), yaşamöyküleri (*Ariel ou la Vie de Shelley* [Ariel ya da Shelley'in yaşamı], 1927; *la Vie de Disraeli* [Disraeli'nin yaşamı], 1927; *Byron,* 1930; *Lélia ou la Vie de George Sand* [Lélia ya da George Sand'ın yaşamı], 1952; *Olympio ou la Vie de Victor Hugo* [Olympio ya da Victor Hugo'nun yaşamı], 1954; *Prométhée ou la Vie de Balzac* [Prometheus ya da Balzac'ın yaşamı], 1965) kaleme aldı. Bütün öyküleri *Pour piano seul* (1960) adlı derlemede bir araya getirildi. (Fr. akad., 1938.)

Argo

Mauritius bir tatil cennetidir.

MAUROLİCO (Francesco), **Francesco da Messina** denir, yunan asıllı italyan benedikten ve bilgin (Messina 1494 - *ay. y.* 1575). *Cosmographia* (1543) adlı kitabı yazdıktan sonra 1550'ye doğru, prizmalar, küresel aynalar ve görme mekanizması üzerinde sistemli bir inceleme yaptı; gözün uyumunda gözmerceğinin rolünü anladığı için gözün işleyişiyle ilgili ilk bilimsel betimlemelerden biri sayılan bir kuram ortaya koymayı başardı. Çalışmalarının sonuçlarını açıkladığı yapıtı *Photismi de lumine et umbra*'da (Venedik, 1611) kırılmayı ele aldı, bir merceğin odağının belirlenmesiyle ilgili bazı bilgiler verdi ve gökkuşağının bir açıklamasını yaptı. 1553'te *Gnomonica*'yı, ardından da bir koninin düzlemsel kesitleri sayılan konikler üzerine toplu bir inceleme yayımladı.

Yunan klasiklerini latinceye çevirerek bunlara karşı ilginin yeniden uyanmasında önemli rol oynadı. Arkhimedes'te kesin olarak bulduğu matematiksel tümevarım ilkesini açıkladı ve uyguladı.

MAURON (Charles), fransız edebiyat eleştirmeni (Saint-Rémy-de-Provence 1899 - *ay. y.* 1966). Daha *Mallarmé l'obscur*'de (1938) takınak eğretilemeler üzerinde durdu ve çözümsel temabilimi, yapısal öğelere ağırlık veren edebiyat yapıtlarının ruhbilimsel eleştirisine dönüştürdü (*İntroduction à la psychanalyse de Mallarmé* [Mallarmé'nin psikanalizine giriş], 1950; *l'İnconscient dans la vie et l'œuvre de Racine* [Racine'in yaşamında ve yapıtlarında altbilinç], 1955; *Des métaphores obsédantes au mythe personnel* [Kişisel mitten takınak eğretilemelere], 1963; *Psychocritique du genre comique* [Komedi türünün ruhbilimsel eleştirisi], 1964; *Mallarmé par lui-même* [Kendi kalemin-

Everts-Rapho

1633-1644 arasında P. Post tarafından J. Van Campen'in planlarına göre inşa edilen Lahey'deki **Mauritshuis**'in yandan görünümü

den Mallarmé], 1964; *le Dernier Baudelaire* [Son Baudelaire], 1966).

MAUROY (Pierre), fransız siyaset adamı (Cartignies 1928). Sosyalist gençlik örgütü ulusal sekreteri (1950-1958), SFİO' nun siyasal büro üyesi (1963-1970), yeni Sosyalist parti'nin kurulmasında, F. Mitterrand'ın yanında yer alarak önemli bir rol oynadı (1971). Başbakan (21 mayıs 1981) oldu, 23 haziranda dört komünist bakanın yer aldığı ikinci bir hükümet kurdu. Önemli reformlara girişti, ancak iktisadi zorluklar karşısında katı bir siyaset izlemek zorunda kaldı. 1983'te üçüncü hükümetini kurdu, ancak 1984'te istifa etti. 1973'ten bu yana Nord milletvekili ve Lille belediye başkanıdır. 14 mayıs 1988' de Sosyalist parti genel sekreteri seçildi ve bu görevi 1992'de sona erdi.

MAURRAS (Charles), fransız yazar ve siyaset kuramcısı (Martigues, Bouches-du-Rhône, 1868 - Saint-Symphorien 1952). Gençliğinde kısa bir süre izlenimciliği benimsediyse de, daha sonra hızla toplumcu bir muhafazakarlığa yöneldi (*Chemin du Paradis*, 1895); sonraki yapıtlarında belirgin olan düşkırıklığı ve etkileyici belagat bu ilk kitabında bile görülebilir. "l'École parisienne du félibrige"i kuran ve yeniklasikçi bir estetiği savunan Maurras *les Amants de Venise*'de (1902) edebi ve ahlaki öğretisinin temellerini belirledikten sonra, şiddetli bir romantizm düşmanı kesildi ve Fransa'da edebi bir karşı-devrim gerçekleştirmek gerektiğini öne sürdü. Gazete yazılarındaysa monarşi yanlısı, gelenekçi ve Dreyfus düşmanı olarak tanındı. Başında bulunduğu Action française'i 1899'dan itibaren koyu milliyetçiliğin, Parlamento karşıtı kralcılığın ve merkeziyetçiliğin meşalesi yaptı. Eski Fransa özlemini yücelterek hıristiyan demokrat harekete karşı şiddetle mücadele etti. Bilinmezciliği ve katolik kilisesini, kurulu düzenin kilisesi olarak görmesi Vatikan'ın 1926'da Action française'i mahkum etmesine yol açtı. 1914-1918 yıllarında savaş aleyhtarlarına şiddetle karşı çıktı. Vichy hükümetinin kurulmasını "ilahi bir sürpriz" olarak niteleyen Maurras, 1944'te tutuklandı, 1945'te ömür boyu hapse mahkûm edildi, ölümünden kısa bir süre önce de affedildi. *La musique intérieure* (1925) gibi şiir kitaplarının yanı sıra siyasal yapıtlar kaleme aldı (*Enquête sur la monarchie* [Kraliyet üzerine araştırma], 1900-1909; *l'Avenir de l'intelligence* [Aklın geleceği], 1905; *le Dilemme de Marc Sangnier* [Marc Sangnier'nin ikilemi], 1906; *Dictionnaire politique et critique* [Siyasal ve eleştirel sözlük], 1934; *la Seule France* [Yalnız Fransa], 1941). Felsefi görüşlerini de *Anthinea* (1901) adlı yapıtında ortaya koydu. (Fr. akad., 1938; 1945'te çıkarıldı.)

Mausoleion frizlerinde yer alan kabartmalardan bir örnek *Mausoleion müzesi, Bodrum*

MAURY (Matthew Fontaine), amerikalı okyanusbilimci (Spotsylvania County, Virginia 1806 - Lexington, Virginia 1873). Amerikan hidrografya bürosunu kurdu; gemilerle akıntı gözlemlerini artırdı ve böylelikle Atlas okyanusu'ndaki rüzgârların ve akıntıların çok değerli haritalarını oluşturdu. 1855'te *The Physical Geography of the Sea* (Denizin fiziksel coğrafyası) adlı büyük yapıtını yayımladı. Aynı yıl, seyir yönergeleri üzerine ilgi çekici bir yapıt yazdı (*Letter concerning Lanes for Steamers crossing the Atlantic* [Atlas okyanusu'nu geçen buharlı gemilerin rotalarına ilişkin mektup]). Amerikan İç savaşı'nda Güney tarafını tuttu; limanların savunması için elektrikli bir torpido icat etti. Daha sonra imparator Maximilian'ın hizmetine girdi, ancak 1868'de Amerika Birleşik Devletleri'ne döndü.

MAURYA, hint hanedanı; Nandalar'ın sonuncusunu öldürerek Magadha tahtını ele geçiren Çandragupta tarafından İ.Ö. 320'ye doğru kuruldu. Pataliputra'yı kendisine başkent yapan Çandragupta, böylece ilk Hint İmparatorluğu'nu kurmuş oldu. Bu hanedan, özellikle Aşoka sayesinde, buddhacılığın güç kazanması sürecini başlattı. Maurya hanedanı, İ.Ö. 185'e doğru Pusyamitra tarafından yıkıldı.

Maurya sanatı, taşın gittikçe daha önemli bir rol oynaması (heykelcilik, mimarlık) ve daha belirgin nitelikli özgünlüğüyle hint sanatının gerçek kalkış noktasını oluşturur. Ahemeni etkisini açığa vuran bazı yapıtlardan (Pataliputra*) sonra, Aşoka dönemi bütün zenginliği ve yaratıcılığıyla kendini gösterir: tuğla ve harçtan stupalar (harabe halinde ya da onarılmış olarak); üzerlerinde hayvan heykelleri bulunan başlıklı tek parça taştan sütunlar (Sarnath sütunu). Bunlar, simgesel anlamları olan ve ihtişamlı büyük heykellere (*yaksa, yaksini*) ve kayalara oyulmuş ilk kuruluşlara (Barabar dağı: Acivika tarikatı) özgü bir yaratış güzelliği taşıyan yapıtlardır. Hanedanın son zamanlarına doğru, gitgide daha hintlileşen yontma dekorlar, Şunga* (Bharhut) sanatını muştular.

MAUSER (VON), iki silah yapımcısının adı, WILHELM (Oberndorf, Württemberg, 1834 - *ay. y.* 1882) ve kardeşi PAUL (Oberndorf, Württemberg 1838 - *ay. y.* 1914). Bu iki kardeş 1872'de Oberndorf'ta hassas silahlar üreten bir fabrika kurdu ve burada özellikle kendi adlarını taşıyan tüfeği imal etti. (→ MAVZER.)

Mausoleion, Karia satrabı Mausolos için karısı Artemisia'nın Halikarnassos'ta (Bodrum) yaptırdığı anıtmezar, Antikçağ' da dünyanın yedi harikasından biri olarak nitelenen yapının yalnızca temelleri kalmıştır. Yapımına Mausolos döneminde başlanmış, onun İ.Ö. 353'te ölümünden sonra karısı tarafından sürdürülmüştür. Ancak Artemisia da iki yıl sonra ölünce, sanatçılar karşılıksız olarak yapıyı bitirmişlerdir. Dönemin ünlü mimar (Satyros, Pytheos) ve heykelcilerinin (Skopas, Bryaksis, Leokhares, Timotheos) görev aldığı anıt 60 × 80 m'lik bir alanı kaplıyordu ve yaklaşık 42 m yüksekliğindeydi. Mausolos'un mezarının bulunduğu yüksek bir kaide üzerinde, 36 ion sütunlu bir galerinin taşıdığı 24 basamaklı piramit biçimindeki çatı yükseliyordu. Anıtın tepesinde dört atlı zafer arabası (quadrigae) ve bir heykel grubu vardı. Kaideyi dört yandan çevreleyen kabartmalarda Amazonlar (Amazonomakhia) ve kentauroslar (Kentauromakhia) savaşları betimlenmiştir. Üsluplarına göre D.'da Skopas, B.'da Leokhares, G.'de Timotheos (kimi araştırmacılara göre, Praksiteles) ve K.'de Bryaksis'in çalıştığı anlaşılmaktadır. Bryaksis'in yapıtı olan satrap Mausolos ve Artemisia'nın heykelleri rekonstrüksiyonlarda quadrigae'nın içine yerleştirilmiştir (ancak bunların mezar odasını çevreleyen galeri içinde yer alabilecekleri de düşünülmektedir). Ayrıca yerleri saptanamayan sfenks, aslan, pars, köpek heykelleri ele geçmiştir.

Büyük İskender, Halikarnassos'u ele geçirdiğinde kenti yerle bir ettiği halde Mausoleion'a dokunmadı. Ancak anıtın taşları XV. yy.'da Rodos şövalyelerince Bodrum kalesinin yapımında kullanıldı. İngiliz büyükelçisi Lord Stradford, osmanlı sultanı Abdülmecit'in izniyle kabartmaları British Museum'a gönderdi (1846). Daha sonra da Sir Charles Newton burada kazı yaparak, ortaya çıkarılan mimarlık ve heykel parçalarını British Museum'a götürdü (1857). Prof. Christian Jeppesen yönetiminde gerçekleştirilen kazılarda (1966), Mausoleion'un K.-D.'sundaki destek duvarı, ana kaya üzerine inşa edilmiş olan 8 × 9 m boyutlarındaki mezar odası, bunu çevreleyen galeriler ve su kanalları ortaya çıkarıldı. Günümüzde kazı alanının yanında anıtmezarın rekonstrüksiyon çizimlerinin, çeşitli mimarlık ve heykel parçalarının ve kabartmaların alçı kopyalarının sergilendiği bir müze oluşturulmuştur.

MAUSOLOS (öl. 353), Karia satrapı (İ.Ö. 377'ye doğr. - 353). Hekatomnos'un oğlu ve halefi. Ahemeni kralının etkilenme özelliğini ustalıkla kullanmasını bildi ve 362'deki satraplar ayaklanmasına kısa bir süre için katıldı. Anadolu halklarıyla Yunanlılar arasındaki sorunlara müdahale etti (müttefikler arasında savaşa neden oldu), Rodos, İstanköy, Sakız adalarıyla Miletos ve Lykia halklarını egemenliği altına aldı. Yerleştiği Halikarnassos'u büyüttü ve güzelleştirdi. Yerine, kız kardeşi ve karısı Artemis geçti ve ona Mausoleion adlı anıtmezarı yaptırdı.

MAUSS (Marcel), fransız toplumbilimci ve antropolog (Épinal 1872 - Paris 1950). Émile Durkheim'ın kuzeni ve öğrencisi. Felsefe agrejesi, *l'Année sociologique*'e, kuruluşundan (1898) itibaren yazılarıyla katkıda bulundu. 1901'de École pratique des hautes études'de "uygarlaşmamış halkların din tarihi" kürsüsüne atandı ve 1931'de Collège de France'ta profesör oldu. Alan araştırması yapmamış olmasına rağmen, fransız etnolojisi, özellikle yapısalcı okul üzerinde etkili olmuş başlıca kişilerden biri sayılır. Etnoloji enstitüsü'nde verdiği dersler, öğrencileri tarafından *Manuel d'ethnographie* (Etnografya el kitabı) adı altında yayımlandı (1947). Yapıtları: *Mélanges d'histoire des religions* (Dinler tarihi üzerine çeşitli yazılar) [1909, Henri Hubert ile birlikte], birçok deneme ve makaleden oluşan *Sociologie et anthropologie* (Toplumbilim ve antropoloji) [1950] ve üç ciltlik *Œuvres* (Yapıtlar) [1968-69]. Bunlar arasında özellikle *Essai sur les variations saisonnières des sociétés esquimo* (Eskimo toplumlarında mevsimlik değişiklikler üstüne deneme) [1906], dua *(la Prière)* [1909] üstüne tamamlanmamış bir yapıta ait parçalar ve *Essai sur le don, forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques* Eski toplumlarda mübadelenin biçimi ve nedeni olarak bağış üzerine deneme) [1925] sayılabilir.

MAUTHAUSEN, Avusturya'da yer. Linz yakınında, Tuna kıyısında, Enns'in Tuna' ya kavuştuğu yerin karşısında. Naziler 1938'de buraya bir toplama kampı kurdu; kampa önce Polonyalılar ve cumhuriyetçi İspanyollar getirildi; daha sonra sovyet savaş esirleri ve çoğu "Gece ve sis" kategorisine sokulan her ulustan tutuklular geldi. Ana kampta ya da Gusen, Melk, Ebensee komandolarında, yok etme eylemlerine ayrılan Hartheim şatosu'nda ölenlerin sayısının 150 000 olduğu sanılmaktadır (10 500 fransız). Kampı 7 mayıs 1945'te Amerikalılar ele geçirdi.

Mauthner hücresi ya da **nöronu,** balıkların birçoğunda ve amfibyum larvalarında beyin sapında bulunan iri ve çift iç nöron. (Larvalar yumurtadan çıkmaz bu nöronlar çalışmaya başlar, dalızdan, yanal çizgiden ya da görsel yoldan çok sayıda sinir dalları alır ve herhangi bir cinsten ani ya da şiddetli bir uyartı alınca omurilikteki devimsel nöronların doğrudan uyarılmasıyla kaçma ya da sakınma hareketlerini doğurur.)

MAUVE (Anton), hollandalı ressam (Zaandam 1838-Arnhem 1888). Lahey okuluna bağlı bir manzara ressamı ve Laren grubunun kurucusudur; külrenginin çeşitli tonlarını kullanarak kumulları, geniş fundalıkları betimledi, deniz manzaraları yaptı ve uluslararası bir başarı kazandı. Van Gogh'un akrabasıydı; resme başladığı ilk dönemde ona yol göstermişti.

MAUVİLLON (Jakob), alman mühendis ve iktisatçı (Leipzig 1743 - Braunschweig 1794). Hannover, daha sonra da Braunschweig ordusunda görev yaptı. Braunschweig Askeri okulu'nda öğretmen olarak çalıştı. Fizyokrattı, Turgot'nun yapıtlarını ve Mirabeau'nun *la Monarchie prussienne* (Prusya monarşisi) adlı kitabını almancaya çevirdi. Fransız devrimi'ne duyduğu yakınlığı açıkça ortaya koydu.

MAUVOİSİN, İsviçre'de (Valais) küçük köy, Drance de Bagnes'ın yukarı vadisinde. Hidroelektrik santralını besleyen baraj.

MAÜLAYNEYN EL-KALKAMİ (Muhammet el-Mustafa), Moritanya ve Fas'ta yetişen arap bilgin, dinsel ve siyasal önder (? 1831-Tiznit 1910). Faziliye tarikatının kurucusu Muhammet Fazıl bin Mamin'in oğlu. Öğrenimini ilerletmek için Marakeş'e geldi. Bir süre sonra hacca gitti (1858). Dönüşünde, Fas'ta Hauz'da bir alışveriş ve esir ticareti merkezi olan Tinfuk'a yerleşti. Sidi Muhammet Muhtar adındaki bir bilginin kütüphanesinden yararlanarak çok sayıda kitap yazdı ve büyük bir ün kazandı. 1873'te Río de Oro ve Saguia el-Hamra bölgelerine gitti. Bu bölgelerde kalabalık müritleriyle Avrupalılar'a karşı savaştı. Bölgenin başlıca kabilelerinden birçok kadınla (116 tane) evlenerek bu kabilelerin desteğini sağladı. Sahra'nın kervan yollarını tutarak Avrupalılar'ı güç durumda bıraktı. Saguia el-Hamra'da bulunan Dâr Hamra'da bir zaviye ile bir kale yaptırdı. Fransızlar'ın sıkıştırması karşısında Fas sultanı ile daha sıkı bir işbirliğine gitti ve 1897'de sultan tarafından kabul edildi. Saguia el-Hamra'da, Silvan vadisi kıyısındaki Smâra sazlığında bir kale, bir zaviye, bir cami, bir kitaplık, bir ticaret ve siyaset merkezi ve çeşitli binalar yaptırdı. Kitaplığında 300 basma, 500 yazma yapıt bulunuyordu. Fransızlar'a karşı 1907'de cihat ilan etti. Sultandan kendisine yardım etmesini istediyse de bunu sağlayamadı. 1910'da Anti-Atlas ve Sus'tan topladığı kuvvetlerden oluşan bir orduyla Marakeş'e geldi. Amacı, mehdi niteliği ile Fas tahtını ele geçirmekti. Ancak, Kasba-Tadle'de Fransızlar'a yenildi ve çekildiği Tiznit'te öldü.

Babasının tarikatı olan fazliyeden küçük farklarla ayrılan 'ayniye' adlı tarikatı kuran Maülayneyn'in sözlük, dilbilgisi, mantık, matematik, takvim, fıkıh ve tıp gibi değişik alanda bilgisi vardı. 300'e yakın yapıtından ancak 40'ı basıldı. Başlıcaları: tarikatlar arasındaki ayrılıkların anlamsızlığını ve hepsinin birleşmesi gerektiğini savunduğu *Mübsir ül-müteşavvif alâ müntahak it-tasavvuf* ve *N'at ül-bidâyât ve tavsif nihâyât,* kadınlara öğütler niteliğindeki *Nasihat ün-nisâ,* abece sırasına konulmuş muska ve büyü dualarını içeren *Mezheb ül-mahûf alâ da'vat ül-hurûf,* arapça sözdizimi (nahiv) kurallarını manzum bir biçimde veren *Hidâyet ül-mübtedi'în ve'n-nef' at il-müntehîn.*

MÁV, macar demiryolları *Magyar Államvasutak*'ın kısa yazılışı.

MAVAKA sıf. (ar. *ma-* ve *vaka*ʿ*a*'dan *mavaka*ʿ*a*). *Esk.* Geçmiş, olmuş, bitmiş.

MAVAL a. (ar. *mevvâl,* uzun hava biçiminde arap halk türküsü). *Arg.* **1.** Asılsız, uydurma söz, yalan: *Bu mavallara kim inanır?* **—2.** *Maval okumak,* yalan söyleyerek karşısındakini oyalamaya, kandırmaya çalışmak.

MAVALİPURAM → MAHABALİPURAM.

MAVANGDUEİ ya da **MAWANGDUİ,** Çin'de, Çangşa (Hunan) yakınlarında arkeolojik yer. İlk Hanlar dönemine ait buluntulardan yana çok zengindir; 1972'de ortaya çıkarılan üç mezardan birinde, İ.Ö. 141'e doğru ölen "Markiz Tai"nin çok iyi korunmuş naaşı, olağanüstü güzellikte laka eşyalar, çanak çömlekler, müzik aletleri, aralarında ünlü bir sancak bulunan boyalı ipekler ele geçirildi.

MAVELER, sınırları Tapajóz, Amazon, Urariá ve Ramos ırmakları tarafından belirlenen Brezilya topraklarında yaşayan Güney Amerika Kızılderilileri. Nüfusları yaklaşık 3 000 kişidir (1973) ve bir tupi dili konuşurlar. Maveler özellikle tarım (manyok, patates, fasulye, pirinç), balıkçılık ve avcılıkla geçiniyorlardı. Çok zengin bir el sanatları vardı. Bunun yerini, üretimini beyazların yaptığı bibloculuk aldı. Toplumsal örgütlenme açısından 12 grupluk boylara ayrılmış olan Maveler çokkarılılığa dayanan babaerkil bir aile yapısına sahiptiler. Katolik olmalarına karşın geleneksel dinlerinin (şamanlık) bazı yönlerini korumuşlardır.

MAVERA a. (ar. *mā-* ve *verā*'dan *mā-verā*). *Esk.* **1.** Bir şeyin ötesi, arkası: *"Türk zümreleri, Horasan hududunun maverasında bulunurlar"* (F. Köprülü). **—2.** Öteki dünya, bu dünyanın ötesi: *"Maveralarda cezaya çarpılanlar, o âlemden buraya gönderiliyorlar"* (Neyzen Tevfik).

—Esk. coğ. Eskiden coğrafyacıların, belli bir coğrafya nesnesinin ardında ya da ötesinde kalan bir bölge ya da ülkeyi belirtmek için kullandığı sözcük (örn.; Maverai Kafkas, Maverai Ürdün).

—Esk. fiz. *Mavera-yı benefşi,* morötesi. ‖ *Mavera-yı tabia,* metafizik.

MAVERAİ sıf. (ar. *mā-verā* ve *-ī*'den *ma-verāī*). *Esk.* **1.** Bir şeyin ötesiyle ilgili. **—2.** Öteki âleme ait.

MAVERAİ KAFKAS → KAFKASARDI.

MAVERAİ ÜRDÜN, 1949'da Ürdün adını alan eski bir yakındoğu devleti. Maverai Ürdün 1917'de İngilizler tarafından işgal edildi, İngilizler ülkenin yönetimini emir Abdullah adında bir haşimiye bıraktılar (1921). Filistin'den ayrılan ülke (temmuz-eylül 1922) bir Büyük Britanya mandası oldu. Akabe limanıyla (1925) büyüyen, bir anayasayla donatılan (1928-29) ve 300 000 bedevinin yaşadığı bu ülke, Büyük Britanya'nın müttefiki olarak kaldı; İngiltere'nin, topraklarından Kerkük-Hayfa boruhattını geçirmesine, İkinci Dünya savaşı sırasında Almanlar'ı vurabilmeleri için havaalanlarını (Hindistan yolu) ve topraklarını kullanmasına (Raşit Ali'nin 1941'deki ingiliz karşıtı hükümet darbesinden sonra Irak'ın işgali) izin verdi. İngilizler sayesinde güçlü bir orduya sahip olan (Peake arap lejyonu 1921-1939 ve Glubb Paşa lejyonu 1939-1956) Maverai Ürdün, manda yönetiminden kurtulduktan (22 mart 1946) sonra bir krallık haline geldi, ama ülkedeki ingiliz etkisi varlığını sürdürdü. Arap birliğinin kurucu üyesi olan (mart 1945) Maverai Ürdün, Filistin savaşı sırasında (mayıs 1948-nisan 1949), eski Kudüs'le Ürdün'ün (Batı Şeria) B.sındaki arap bölgelerini topraklarına kattı ve ardından Ürdün krallığı'na dönüştü (24 ocak 1949).

MAVERAÜNNEHİR. Esk. coğ. Eski İslam coğrafyacılarının Ceyhun (Amu Derya) nehrinin ötesinde, genellikle bu nehir ile Sir Derya arasında kalan bölgeye verdikleri ad. Günümüzde, Özbekistan ve Kazakistan SSC'leri arasında paylaşılmıştır.

MAVERAÜNNEHİR a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze birkaç peşrevle birkaç sazsemaisinden başka örneği ulaşamamıştır.)

MAVERDİ (Ebülhasan Ali bin Muhammet **EL-**), şafii fıkıh bilgini (974-1058). Basra ve Bağdat'ta medrese öğrenimi görerek müderris oldu. Nişapur yöresindeki Ustuva'da bir süre baş kadılık yaptıktan sonra Bağdat'a yerleşerek abbasi halifesi Kadir'in (991-1031) hizmetine girdi. Başlıca yapıtları: 300 hadis, 300 darbımesel ve 300 beyit içeren *Kitâb ül-emsâl ve'l hikem,* kadılık, mesleği ile ilgili *Kitâb ül-âdâb il-kaza,* Kuran'la ilgili *Tefsir ül-Kuran,* peygamberlerin adları ile ilgili *Kitâb ül-âlâm il-nübüvve,* en önemli yapıtı *Ahkâm us-sultâniye.* Maverdi'nin *Ahkâm üs-sultâniye*'sinin, islam siyasal düşüncesinin ilk temel kuramsal yapıtı olduğu, genellikle kabul edilir. Maverdi, *Ahkâm üs-sultâniye*'de, Hz. Muhammet'in bir hadisine dayanarak "günahkâr bir sultana, günaha yöneltici bir emir vermedikçe, boyun eğilmesi gerektiğini" savunur. Nitekim bu görüş, islam dünyasında, daha sonraları, zalim bir sultana bile başkaldırılamayacağı ve sultanın "Allah'ın gölgesi" olduğu düşüncesinin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bu yüzden Maverdi, islamda siyasal otoritenin mutlak egemenliğini hazırlayan ilk düşünür sayılır. Bununla birlikte Maverdi'nin kitabını abbasi halifesi tarafından verilen buyruk üzerine yazdığına dikkat çekilerek, *Ahkâm üs-sultâniye*'deki düşüncelerin, Bağdat Büveyhileri'ne ve Kahire Fatımileri'ne karşı abbasi halifesinin otoritesini pekiştirmek amacıyla öne sürüldüğü, bu yüzden de siyasal bir "kuram" temellendirmekten çok, güncel bir politik taktik gereği olduğu söylenir (sir Hamilton Gibb).

MAVİ sıf. (ar. *mā,* su ve *-ī,mā'ī;* su gibi, suyla ilgili). **1.** Gündüzleri bulutsuz bir gökyüzünün rengine benzer bir renkte: *Güneşin altında parıldayan mavi deniz. Mavi gözler.* **—2.** Bu rengin ayrıntılarını belirten bir ad ya da sıfatla mavinin bileşik sıfatları oluşur: *Gök mavisi. Uçuk mavi.* **—3.** *Mavi boncuk dağıtmak,* birçok kimseye aynı sevgiyi gösteren, sevgi gösterdiği kimselerin her birini, bu sevginin yalnızca ona yönelik olduğuna inandırmaya çalışan kişinin tutumu için söylenir. ‖ *Mavi boncuk kimde,* "en çok seni seviyorum" sözünü birçok kişiye söyleyen biri için "acaba gerçekten kimi seviyor" anlamında şaka yollu söylenir. ‖ *Mavi kâğıt almak,* işinden çıkarılmak, atılmak (arg.). ‖ *(Birine) mavi kâğıt vermek,* bir kimsenin işine son vermek (arg.).

—Bitki patol. *Mavi küf,* tütün yapraklarında gelişerek bitkinin ölümüne neden olan asalak mantar *(Peronospora tabacina).*

—Bot. *Mavi kantaron,* bazı yörelerde peygamberçiçeğine *(Centaurea cyaneus)* verilen ad.

—Camc. *Mavi cam,* kobalt oksit ile mavi renge boyanmış cam. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Dokmc. *Mavi bez,* Çorum ve çevresinde eskiden dokunan yerli pamuktan eğrilen iplikle ve bezayağı örgüde bir tür bez. (Çivitotu vb. doğal boyalarla renklendirilirdi.)

—Dy. *Mavi tren,* ilk kez, 21 şubat 1977'de Ankara-İstanbul arasında hizmete giren ekspres tren. Gördüğü ilgi üzerine daha sonra Ankara-Zonguldak, Ankara-Gaziantep, Ankara-Erzurum, Ankara-İzmir ve son olarak 15 temmuz 1988'de İstanbul-Konya (İçanadolu mavi treni) hatlarında da sefere konuldu.

—Kardiyol. *Mavi çocuk,* mavi hastalığa yakalanmış çocuk. ‖ *Mavi hastalık,* örteneklerin morarmasıyla belirgin, doğuştan kalp ve büyük damar bozukluğu. (Morartının ortaya çıkması, boşluklar ya da bü-

İnsan müzesi fototeği, Paris

Marcel Mauss

yük damarlar düzeyinde kalbin sağ ve sol bölümleri arasında anormal bir bağlantı [delik] olduğunu ve normalde soldan daha düşük olan sağ dolaşım basıncının artması yüzünden toplardamar kanının [sağ kalp] sol boşluklara geçtiğini düşündürür. Bu anomalilerin bazıları ameliyatla düzeltilebilir.)

—Mad. oc. *Mavi alev,* ocak atmosferinde grizu bulunduğunda, güvenlik lambasının normal alev boyunu uzatan mavimsi alev. (Güvenlik lambası uzun süre, grizuölçümde kullanılan basit bir aygıt işlevi gördü. Günümüzde aynı amaç için daha güvenilir ve daha kullanışlı portatif grizugözler kullanılmaktadır.)

—Sine. *Mavi kopya,* kahverengi bir kopyanın morumsu bir film üzerine çekilmesiyle elde edilen negatif siyah beyaz kopya. (Siyah beyaz film çağında mavi kopyanın çekimi, aranegatifin hazırlanmasının son aşamasını oluştururdu.)

—Yazmacılık. *Mavi baskı* → BLAUDRUCK.

—Zootekn. *Mavi güvercin,* "buz mavisi" renginden dolayı bu şekilde adlandırılan paçalı güvercin ırkı. || *Silezya mavi güvercini,* alman fantezi güvercin ırkı.

◆ a. Boyac. Mavi renk vermek ya da maviye boyamakta kullanılan boyarmadde. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kobalt mavisi,* kobalt alüminat temelli yapay, mavi mineral pigment. || *Denizaşırı mavisi,* sodyum alüminosilikattan oluşmuş mavi mineral pigment. || *Ftalosiyanin mavisi,* bir bakır ftalosiyaninden oluşmuş mavi pigment. || *Prusya mavisi,* demir-III ferrosiyanür temelli pigment.

—Eczc. *Tıbbi metilen mavisi,* tiazin sınıfından bazik boyarmadde. (Eşanl. METİLTİYONİNYUM KLORÜR.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Seram. *Mavi ve beyaz,* beyaz bir zemin üzerine kobalt mavisi desenleri bulunan ve saydam bir örtücü sürülen çin porselenine verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Acem mavisi,* İran ya da Uzakdoğu kökenli koyu mavi zemin, kalaylı emaye kobaltla koyulaştırılarak bazı Nevers fayanslarının üstüne uygulanır. || *Sèvres mavisi,* bazı Sèvres porselenlerinin koyu mavi zeminini tanımlamak amacıyla XIX. yy.'da kullanılmaya başlanan terim. (Bu mavi zeminin kökeni, 1751'de Vincennes'de lapis mavisi adı altında taklit edilen çin porselenlerinin zemininde bulunan barut mavisi rengine dayanmaktadır.)

—ANSİKL. Boyac. • En yaygın olarak kullanılan *mavi mineral pigmentler,* deniz aşırı mavisi, prusya mavisi ve kobalt mavileridir. Antikçağ'da doğal biçimiyle (lacivert-taşı) bilinen *denizaşırı mavisi,* bugün ancak yapay biçimiyle tanınmaktadır. Bileşik kükürt içeren bir alüminyum ve sodyum kompleks silikatıdır. Işıkta solmaz, saydamlığı nedeniyle az bir örtücü gücü olan, ama yoğun bir boyar güce sahip bu pigment, asitlere daha az, bazlara ve ışığa oldukça iyi dayanır. "Berlin mavisi", "Milori mavisi" (iyi nitelikte bir mavi elde etmeyi ilk kez başaran fransız kimyacının adından), ya da "paris mavisi" bir potasyum demir-III ferrosiyanürdür. Işıkta solmaz, saydamlığı nedeniyle az bir örtücü gücü vardır, ama yüksek boyar güce sahiptir, ve asit karakterde olduğundan bazlara dayanmaz; bu bakımdan bazı boyalarda kullanılması önerilmez. Prusya mavisi, yeşil pigmentlerin yapımı için krom sarısı ya da çinko sarısı ile karıştırılarak ya da tek başına çok kullanılır. Zaten, çok yüksek oranda katkı maddeleri içeren ve binaların boyanmasında kullanılan prusya mavileri piyasaya sürülmüştür. *Kobalt mavileri* kobalt stanatları, silikatları ve alüminatları dizisinden oluşur.

Işığa karşı çok dayanıklı olan ve çok yüksek boyar güce sahip bu pigmentler yüksek fiyatlarından dolayı daha çok seramik sanayisinde, resimde ve banknot baskısına yarayan mürekkeplerin yapımında kullanılır. Eskiden çok kullanılan *bakır mavileri*.bugün ancak bazı tekne boyalarının bileşimine girmektedir.

• *Bitkisel kaynaklı mavi boyarmaddeler* içinde, *indigo* yerini hemen tamamen yapay indigoya bırakmıştır.

• Doğal ya da yapay kaynaklı *organik mavi boyarmaddeler* organik çözücülerde az oranlarda çok renkli çözeltiler verirler ve renkli vernikler (alkollü vernikler) ile tipografik mürekkeplerin hazırlanmasında kullanılabilirler.

• Canlı nüanslardaki mineral pigmentlerden daha ince bir yapıya sahip olan, ama daha pahalı olan *organik mavi pigmentlerin* çok geniş uygulama alanları vardır.

Işığa karşı çok dirençli, asitlere, bazlara ve ısıya karşı dayanıklı olan bu pigmentler saydamlıkları nedeniyle örtücü güce ve çok yüksek renklendirme gücüne sahiptir. Organik mavi pigmentlerin en önemlisi olan ftalosiyanin mavileri sınıfı boyacılıkta ve matbaa mürekkeplerinde çok büyük bir öneme sahiptir.

• Mineral katkı maddelerinin üzerine organik boyarmaddelerin bağlanmasıyla elde edilen *mavi lakların* çoğu canlı ve doygun renkler gösterirler, ama ışığa dayanıklı değillerdir; daha çok matbaa mürekkeplerinde kullanılırlar.

—Camc. Kimi zaman *azur mavisi, saksonya mavisi, emaye mavisi, kola mavisi, smalt, kobalt camı* olarak da adlandırılan mavi cam, kobalt oksit ile renklendirilmiştir. Ludwig'e göre bu, birkaç alkali toprak ve metal oksidi ile karışmış çift potasyum ve kobalt silikatıdır. Ya demirli kobalt arsenür olan smaltinden, ya da kobalt arsenosülfür olan kobaltin veya gri kobalttan hazırlanır. Önce cevher ve reverber fırınında *kavrulur,* yani oksitlenir; böylece demir ve kobalt oksitleri karışımı olan *safr* elde edilir. Daha sonra bu karışım dövülmüş kuvars ve potas ile öğütülür; genellikle, iki kısım kuvars, bir kısım potas ve istenen renge göre safr alınır. Karışım bir camcı fırınında potada eritilir. *Smalt* denen üst kısım soğuk suya dökülerek taneler halinde ufalanması sağlanır. Pota dibindeki kalıntı *speiss'ı* oluşturur; bunun içinde nikel, vb. gibi, saf olmayan maddeler yer alır. Tane halindeki smalt toz haline gelinceye kadar öğütülür ve özenle yapılan sürükleme işleminden sonra toz çeşitli tane boyutlarına göre ayrılır. Mavi camın incelik ve parlaklığına göre birinci, ikinci, üçüncü, vd. ateş mavisi elde edilir; ateş derecesine göre fiyat da artar. Antikçağ'da yaşayanlar kobaltlı mavi camları biliyorlardı (Girardin), ancak söylendiğine göre esas mavi cam, Neudeck'te saksonyalı camcı Schwiver tarafından bulundu (XVI. yy.).

—Eczc. Metilen mavisi zayıf antiseptik etkili bir boyarmaddedir; dahilen ürojenital hastalıkların tedavisinde kullanılır. Sistitlerde yatıştırıcı etki gösterir. Böbrekler tarafından, lökotürevi haline getirildikten sonra süzülüp dışarı atılır. İndirgenmiş olan kısmı idrarı maviye boyar.

Dıştan kollutuar ve gözdamlası biçiminde kullanılır. Ayrıca, eozin ve kristal mor gibi diğer antiseptik etkili boyarmaddelerden daha iyi dayandığı için, çocuklardaki egzamaların sulu çözeltilerle yıkanarak tedavisinde kullanılır.

—Seram. Yuan sülalesinden [1279-1368] bu yana Çin'de üretilen bu *"mavi ve beyaz"*'lar ihraç edildikleri Avrupa'da o denli beğenildiler ki XVII. yy.'da çok sayıda, özellikle de Fransa'da Delft'de birçok taklidi yapıldı. Osmanlı döneminde XV. yy.'dan başlayarak İznik ve Kütahya'da beyaz hamurlu, mavi tonlarında motiflerle (rumi, hatayi, lotus, palmet) bezeli seramikler üretildi. Bunların işçilikleri ince, desenleri zarif, renkleri ve sırları parlaktır. Bu seramiklere *Katühya mavi ve beyazları* da denir.

Mavi, 1 kasım 1952'den başlayarak Teoman Civelek'in yönetiminde Ankara'da yayımlanan aylık edebiyat dergisi. Sanat anlayışları, dünya görüşleri birbirine karşıt imzaların yer aldığı dergi, 25. sayıdan sonra Özdemir Nutku'nun yönetimine geçti ve Attilâ İlhan'ın savunduğu toplumsal gerçekçiliğin (sosyal realizm) sözcüsü durumuna geldi. Çeşitli yazarları çevresine toplayan dergi, nisan 1956'da çıkan 36. sayıdan sonra *(Son mavi)* kapandı.

MAVİ BALİNA a. Zool. Bütün okyanuslarda bulunan balina. (Bazen *gök balina* adı da verilen bu hayvan gelmiş geçmiş en iri memelidir: ağırlığı 125 tonu, boyu 20 -30 m'yi aşar. Yüzgeçlerinin dibi ve uçları dışında bedeni mavidir. Kabuklularla beslenir. Bil. a. *Balaenoptera musculus;* çatalkuyruklubalinagiller familyası.)

MAVİ BALONBALIĞI a. Sıcak ve ılık denizlerin oldukça sığ kıyı kesimlerinde 50-60 m derinliğe kadar yayılan, ortasu kemiklibalığı. (Karın yüzgeci yoktur. Göğüs ve karın kesimindeki derisinin altında küçük dikenler bulunur: tehlike anında karnını balon gibi şişirerek sırt üstü döner ve bu sırada deri altındaki dikenler dışarı çıkar. Özellikle üreme dönemlerinde, yumurtalıkları ve iç organları tetrodotoksin denen ve sancılı ölümlere yol açan güçlü bir zehir salgılar. Etçildir. Bil. a. *Lagocephalus lagocephalus;* balonbalığıgiller familyası; boyu 50 cm'ye kadar.)

MAVİ BAŞTANKARA a. Zool. Avrupa'nın ve Batı Asya'nın en kuzeyi dışında hemen her yerinde yaşayan baştankara. (Tepesi parlak mavi, başının yanları ve alnı beyaz, gerdanı ve göz çizgisi siyah, karnı sarıdır. Yerli, gezici ve göçmendir. Geniş yapraklı ormanları ve karışık ormanları sever. Böcekler, meyve taneleri, olgun meyveler, tahıl taneleri, tohumlar ve tomurcuklarla beslenir. Bil. a. *Parus caeruleus;* baştankaragiller familyası; uzunluğu 12 cm.)

MAVİ DAĞLAR, Zaire'nin kuzey -doğu'sunda dağ zinciri, Mobuta gölünün B.'sında; dorukları 2 000 m'yi aşar.

MAVİ DOĞAN a. Zool. Kuzey yarıküre nin önemli bir bölümüne yayılan yırtıcı kuş. (Şahin iriliğindedir. Erkeğinin sırtı gri -mavi, göğsü ve kuyruk üstü beyazdır; dişisinin sırtı kahverengidir. Bazıları göçmen, bazıları yerli kuştur. Açıklık yerleri, tarlaları, çayırlıkları sever. Küçük memeliler, sürüngenler, büyük böcekler, kuş yavruları, yumurtalarla beslenir. Bil. a. *Circus cyaneus; Falconidae* familyası.)

MAVİ GAGALI ÖRDEK a. Beyaz kafalı, iri mavi gagalı, dik kuyruklu ördek. (Bil. a. *Oxyura leucocephala;* ördekgiller familyası.)

Mavi gömlekliler (ing. *Blue Shirts*), İrlanda'da, 1923 yılına doğru W. Cosgrave tarafından kurulan, 1933'te E. O'Duffy yönetimindeyken E. De Valera tarafından yasaklanan faşist eğilimli harekete verilen ad.

MAVİ IRMAK, cizvitlerin XVIII. yy.'da Yangzi Ciang'a verdikleri ad (daha sonra Avrupalılar da bu adı kullanmaya başladı).

MAVİ KAN a. Antropol. Güney Amerika'da, bir yerli ile avrupalıdan doğanlara verilen ad.

MAVİ KOYUN a. Zool. BHARAL'ın eşanlamlısı.

MAVİ KÖPEKBALIĞI a. Zool. PAMUKBALIĞI'nın eşanlamlısı.

Mavi kuş *(l'Oiseau bleu),* Maurice Maeterlinck'in 5 perdelik ve 10 tabloluk piyesi (Moskova Sanat tiyatrosu, 1908). Bu felsefi peri oyununda, babaları oduncu Tyl'in yoksul kulübesinde yaşarken ellerinin altındaki mutluluğu fark edemeyen iki çocuk, bu mutluluğun simgesi olan mavi kuşun peşine düşerler.

MAVİ KUZGUN a. Avrupa'nın Akdeniz ülkelerinde, Kuzey Afrika'da ve Batı Asya'da yaşayan, Doğu Afrika savanlarında kışlayan, gökkuzgunumsulardan kuş. (Gök kuzgun da denen mavi kuzgun"un tüyleri canlı renklerdedir; gagası güçlü ve ucu kıvrıktır. İri böcekler ve küçük omurgasızlarla beslenir. Bil. a. *Coracias garru-*

lus; gökkuzgungiller familyası; uzunluğu 30 cm'ye kadar; familyadaki türlerin çoğu Afrika'da yaşar.) [Eşanl. YEŞİL KARGA.]

MAVİ mağara, Akdeniz kıyısında Kalkan'ın 7 km D.'sunda kireçtaşları içinde açılmış deniz mağarası; uzunluğu 35 m, genişliği 30 m, tavan yüksekliği 10 m kadardır. Turistik yönden ilgi çekici.

Mavi melek *(Der blaue Engel),* Josef von Sternberg'in yönettiği alman filmi (1930). Küçük bir taşra kentinde öğretmenlik yapan yaşlıca bir adam, bir kabare şarkıcısına tutulur. Aşk ve boyun eğiş yüzünden toplumdaki saygınlığını yitirir. Kadınla evlenir ve giderek büyük bir ahlaksal çöküntü içine düşer. Film, Heinrich Mann'in "Professor Unrat" adlı romanından (1905) uyarlanmıştır. Kammerspiel akımıyla Erich von Stroheim'ın kimi yapıtlarının etkisinde kalan filmin dili, Joseph von Sternberg'in -Viyana'da doğmuş olan yönetmen, Hollywood'dan Berlin'e, özel olarak bu filmi yönetmesi için, yapımcı Erich Pommer tarafından getirilmişti-. ABD'deki meslek hayatına daha güvenli bir biçimde devam etmesini sağladı. Ama filmin başarısından asıl yararlanan Lola Lola rolünü canlandıran Marlene Dietrich'ti. Yönetmenle başoyuncusu arasında bu filmle başlayan verimli işbirliği, birlikte çevirdikleri yeni filmlerde de parlak sonuçlar verdi.

MAVİ MEZGİT ya da **MAVİ MEZİT** a. Zool. Genellikle kuzey yarıkürenin ılık ve oldukça serin denizlerinde, kıyı kesimiyle 500 m derinliğe kadar uzanan çamurlu, çakıllı, taşlı diplerde yaşayan kemiklibalık. (3 sırt, 2 kuyrukaltı yüzgeci vardır. Sırtı koyu mavidir ve bu renk yanlara doğru yavaş yavaş açılır. Etçildir: dipte ya da dibe yakın kesimde avladığı balıklar ve omurgasızlarla beslenir. Bil. a. *Micromesistius poutassou;* mezgitgiller familyası; boyu 50 cm'ye kadar.)

MAVİ NİL → BAHRÜLAZRAK.

MAVİ ORDU → BEYAZ ORDU.

MAVİ RİNABALIĞI a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin kıyı bölgelerinde en çok 200 m derinliğe kadar inen, kumlu, çamurlu diplerde yaşayan kıkırdaklıbalık. (Bedeni, sırt ve karın yönünde disk biçiminde ve bütünüyle yassıdır. Kuyruğu ince uzun ve kamçı görünümündedir. Kuyruğunun yanlarında, testere dişli iki büyük diken bulunur: dikenlerde çok ağrı verici kasılmalara ve çabuk iyileşmeyen yaralara yol açan bir zehir vardır. Etçildir. Bil. a. *Dasyatis violacea;* dikenliuyuşturanbalığıgiller familyası; boyu 120 cm'ye kadar.)

Mavi sakal *(Barbe-Bleue),* Perrault'nun masalı. Altı karısını öldüren ve yedincinin erkek kardeşleri tarafından öldürülen katil koca tipi; birçok tarih (Gilles de Rais) ya da efsane kişisine (Breton halk masallarındaki kral Komor) benzetilmiştir. Perrault'nun öykusünün, durmadan başarısızlığa uğrayan aşkın, sonunda yıkıcılığa varacağını ve alınyazısının sırrını ancak ölüm pahasına öğrenebileceğimizi anlattığı öne sürülür.

Mavi sakal'ın şatosu *(A kékszakállú herceg vára),* müziğini Béla Balázs'ın bir güftesi üzerine Béla Bartók'un yaptığı bir perdelik opera (1918). Librettosu büyük ölçüde Maeterlinck'in kitabından alınmıştır. Masal felsefi bir açıdan işlenmiştir: Judith Mavi sakal'ın sırrını çözmek için uğraşırken aşklarını yok etmiştir. Bu partisyon, müzikal dilin dramatik gücü, folklorik vurguları, armoni zenginliği ve çalgılama tekniğindeki yeniliğiyle dikkati çeker.

MAVİ TEPE → GÖKTEPE.

MAVİ TEPELİ YELVE a. Doğu Akdeniz'de yaşayan ötücükuş. (Tepesi, boynu, kursak şeridi mavi-gri, gerdanı, gaga dibi, gözlerinin arası tarçınrengi, göğsü ve karnı pas kahverengisidir. Göçmendir. Taşlık yerleri, küçük çalıları, göl kenarlarını sever. Böcekler ve tohumlarla beslenir. Bil. a. *Emberiza caesia;* ispinozgiller familyası; uzunluğu 16 cm.)

MAVİ TİLKİ a. Zool. KUTUP TİLKİSİ'nin eşanlamlısı.

Mavi Tuna ya da **Güzel mavi Tuna** *(An der schönen blauen Donau),* oğul Johann Strauss'un valsi (1867). Yapıt, eğlence düşkünü Viyana'yı çağrıştıran zarif orkestralamasıyla Viyana valsleri arasında seçkinleşmiştir. Bu partisyon üzerine Léonide Massine'in düzenlediği bale, *le Beau* Danube* adıyla 1924'te Paris'te sahnelendi.

MAVİÇALI a. Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'nın dağlık ve soğuk bölgelerinde yetişen bodur ağaççık. (Bil. a. *phyllodoce;* fundagiller familyası.)

MAVİDİL a. Koyunlarda sokucu böceklerle (sivrisinekler) geçen bir virüsün neden olduğu bulaşıcı hastalık. (Dil morarması, rinit, enterit ve topallama başlıca belirtileridir.)

MAVİGERDAN a. Avrasya'da yaşayan küçük ötücükuş. (Bülbüle benzer. Erkeğinin boynunun altında ortası kırmızı ya da beyaz olan mavi bir leke vardır. Ürkek bir hayvandır; su yakınında, yerde yuva yapar, yerde yiyecek arar: böcekler, kurtlar, vb. ile beslenir. Anadolu'da ve Güney Avrupa'da bulunur. Genellikle Tropikal Afrika'da kışlar. Buğdaycıl bülbül [*Luscinia svecica cyanecule*] adı verilen bir ırkı vardır. Bil. adı *Luscinia svecica;* sinekkapangiller familyası.) [Eşanl. İSVEÇ BÜLBÜLÜ.]

MAVİKENT, Antalya'nın Kumluca ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 6 224 nüf. (1990). Belediye.

Maviler ve Yeşiller, İstanbul'daki (Konstantinopolis) ve Bizans İmparatorluğu'nun büyük kentlerindeki gruplar *(demos)* ya da hizipler. Halk, Hipodrom'da yarışan araba sürücülerinin kazaklarının rengiyle temsil edilen bu iki grup arasında bölünmüştü. Başlarında seçilmiş önderler *(demarkhoslar)* olduğu halde parti, hatta kent milisleri biçiminde örgütlenen bu halk topluluklarının herbiri, kentin ayrı bir mahallesine yerleşmişti. Güçlü oldukları dönemde Maviler ortodoksluğu destekleyen soylular partisini, Yeşiller ise tam tersine, kolayca sapkınlıkların etkisi altında kalan alt tabakayı temsil ediyorlardı. Maviler ve Yeşiller'in siyasal alana yansıyan ve bütün imparatorluğa yayılan çekişmesi, VI. ve VII. yy.'larda bizans monarşisini derinden sarsmıştır.

MAVİLEŞME a. Boyac. Yağlı, sentetik ve selülozik verniklerin üst yüzeyinde, yabancı elementlerin varlığı sonucu oluşan ince tabaka.
—Ormanc. Bazı mantarların etkisiyle, kesilmiş ya da biçilmiş odunun mavimsi renk alması. (Mavileşme, özellikle reçineli ağaç türlerinin diriodunlarında görülür, ama odun genellikle tam direncini korur.

MAVİLEŞMEK gçz. f. Rengi maviye dönmek, giderek mavi bir renk almak.
◆ **mavileştirmek** ettirg. f. *Bir metali mavileştirmek,* metali mavi bir renk alıncaya kadar ısıtmak ya da bir takımla ya da özel bir maddeyle ovmak.

MAVİLEŞTİRMEK → MAVİLEŞMEK.

MAVİLİ sıf. ve a. **1.** Üzerinde mavi renk bulunan şey için kullanılır: *Mavili perde. Mavili kazak.* **—2.** Giysisi mavi renkte olan kimse için kullanılır: *Şu giden mavili kızı görüyor musun, işte o.*

MAVİLİK a. **1.** Mavi renkte olma; mavi olan şeyin niteliği: *Gökyüzünün maviliği. Akdeniz'in ufka doğru morlaşan maviliği.* **—2.** Mavi renkte olan yer: *Kuşların mavilikte uçuşunu izlemek. Denizin sonsuz maviliğine dalmak.*

MAVİLİS (Lorendzos), yunan şair (Korfu 1860 - Yanya 1912). İonia okulunun son temsilcisi. Yazdığı birçok soneye yansıyan duyguları onu Balkan savaşları'na katılmaya itti ve bu savaş sırasında öldü. Şiirlerinin ayırtedici özelliği, dilinin yetkinliği ve alman felsefesinden esinlenen idealizmidir.

MAVİMSİ sıf. Rengi maviye çalan, hafif mavi; mavimtırak.

MAVİMTIRAK sıf. Maviyi andıran, maviye çalan, mavimsi.

MAVİPERİKUŞUGİLLER a. Hindistan ve Malezya'daki tropikal ormanlarda yaşayan, canlı renkli, meyvecil kuş familyası. (Örnek tipi maviperikuşu [*İrena* cinsi], *Aegithira* ve *Chloropsis*'tir. Bil. a. *İrenidae.*)

MAVİSİNEKGİLLER a. Larvaları etçil ya da asalak yaşayan sinek familyası. (Başlıca cinsleri *Lucilia, Calliphora, Sarcophaga*'dır. Bazı cinsleri yumurtlayarak, bazılarıysa vivipar çoğalır. Bil. a. *Gailliphoridae.*)

MAVİŞ sıf. ve a. Mavi gözlü ve teni açık olan kimse için kullanılır.

MAVİYEŞİL a. Bot. Bazı bitkilerin maviye çalan yeşil rengi.

MAVNA ya da **MAUNA** a. (ar. *mā'ūne*). Denizc. Sığ limanlarda gemilerin yükleme-boşaltma işlemlerinde kullanılan ve 40 ile 60 ton arasında yük alabilen, güvertesiz, yuvarlak biçimli ağaç ya da sac tekne. (Römorkör yedeğinde çekilerek götürülenleri olduğu gibi motorlu olanları da vardır.) ‖ Eskiden, büyük bir pena yelkeni ve bir flokla yürütülen ticaret gemisi. ‖ *Mavna taşımacılığı,* mavnalar aracılığıyla gemilerin yüklerini taşıma işlemi.
—Esk. denizc. Yüksek bordalı, geniş gövdeli, kimi kez iki güverteli, kıç tarafı yuvarlak baştarde tipi osmanlı savaş gemisi. (26 kürekle yürütülen ve 24 top içeren bu gemide 364 kürekçi, 150 levend, 30 topçu, 40 usta gemici ve 4 serdümen vardı.)

MAVNACI a. Mavna sahibi ve /ya da mavna işleten kimse.

MAVRİBALIĞI a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerde ve bu denizlere bağlı acısularda, tatlısularda yaşayan kemiklibalık. (Üst dudağı kalın ve etlidir, üzerinde de kabarcıklar bulunur. Hepçildir. Bil.a. *Chelon labrosus;* kefalgiller familyası; boyu 60 cm'ye kadar.)

MAVRİTSA a. Zool. KİLİZBALIĞI'nın eşanlamlısı.

MAVROKORDHATO ya da **MAVROKORDHATOS,** Sakız adası kökenli fenerli rum aile. Ailenin kurucusu ALEKSANDROS, diplomat (İstanbul 1641 -ay. y. 1709). Babıâli'de tercümandı (1673). Karlofça barışı görüşmelerini yürüttü (1699).
—Büyük oğlu NIKOLAOS, Eflak ve Boğdan beyi (İstanbul 1670 - Eflak 1730). Babasının ölümü üzerine onun yerine baş tercüman atandı. Eflak ve Boğdan beyliğine getirildikten (1710) sonra sadrazam Baltacı Mehmet Paşa ile birlikte Prut savaşı'

X (J.-L. Passek-kol.)

Marlene Dietrich Josef von Sternberg'in *Mavi melek* (1930) filminde

L.L.

Aleksandros **Mavrokordhato**
Karl Krazeisen'in bir yapıtından
Hanfstaengl'in bir
taşbaskısı (ayrıntı)
Bibliothèque nationale, Paris

Radio Times - Hulton Picture Library

sir Hiram Stevens **Maxim**

na katıldı (1711). Prut barış antlaşması'nın hazırlanmasına yardımcı oldu. 1716-1718 Osmanlı - Avusturya savaşı sırasında, Varadin muharebesinde tutsak düştü (1716). Pasarofça antlaşması'ndan sonra serbest bırakıldı; eski görevine atandı (1719), ölene kadar görevini sürdürdü. —Kardeşi İOANNİS, Eflak beyi (İstanbul 1684 - *ay. y.* 1739). Ağabeyi Nikolaos Eflak beyliğine atanınca Baş tercümanlığa getirildi. O, tutsak düşünce Eflak beyliğine atandıysa da, serbest kalıp görevine dönünce İoiannis de eski görevine getirildi (1719). — Nikolaos'un oğlu KONSTANTİNOS, devlet adamı (1711 - İaşi 1769). Tuna eyaletleri "hospodar"ıydı (1735). Köylüleri feodal yükümlülüklerinden kurtardı (1746). 1763'te gözden düştü.

MAVROKORDHATO (Aleksandros), yunan siyaset adamı (İstanbul 1791 - Aighina 1865). Eflak voyvodası olan dayısı İoannis Karaca'nın kâtipliğini yaptı. 1818'de dayısıyla birlikte Avrupa'ya kaçtı; Etniki eterya'ya katıldı (1819). Ülkesine döndükten sonra başkaldıran Yunanlılar'ın Mesolongion'da kurdukları yerel hükümetin başına geçti. Epidarios'ta toplanan ilk ulusal meclise başkanlık etti (1821-1822). Anayasa taslağının hazırlanması çalışmalarını yönetti. Türkler'e karşı Mesolongion'u savundu. Kolokotronis ile arası açıldığı için Hydra'ya çekildi (1823). Dostu Lord Byron ile birlikte yunan-ingiliz ittifakını savundu; ingiliz yanlısı bir parti kurdu. Kapodhistrias'ın başkanlığı döneminde muhalefete geçti (1829-1831). Kral Otto iktidara gelince Maliye bakanı (1832) ve Başbakan (1833) oldu. Sonra Berlin, Londra ve İstanbul elçiliklerine atandı. Şubat 1841'de Dışişleri bakanı oldu. İki kez daha Başbakanlık yaptı (1844,1854-1855). 1844 Anayasası'nı kaleme aldı. Kırım savaşı'nda Yunanistan'ın tarafsızlığını korudu.

MAVROMİKHALİS (Petros), **Petro bey** denir, yunanlı siyaset adamı (1765'e doğr. - 1848). 1811'de Bey oldu. Hetaireia üyesi, 1821 ayaklanmasına katıldı ve Astros meclisi'ne başkanlık yaptı (1823). Kapodhistrias'ın bir çar ajanı olduğunu açıklaması üzerine tutuklandı (1831), ancak oğlu ve kardeşi Kapodhistrias'ı öldürdüler; 1832'de serbest bırakıldı.

MAVROVO, Makedonya'da köy, Yukarı Vardar havzasında. —Yakınlarında, sulamada ve elektrik üretiminde yararlanılan baraj.

MAVROYANİ (Nikola), rum kökenli Eflak beyi (İstanbul 1735 - Eflak 1791). Fenerli rum soylulardan biri olarak Babıâli' de tercümanlık yaptı. Kaptanıderya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın yanında donanma tercümanı sıfatıyla görev yaparken, azledilen Mikhail Suçu'nun yerine Eflak beyliğine getirildi (1787). 1787-1792 Türk-Rus savaşı ve 1788-1791 Türk-Avusturya savaşı sırasında avusturya kuvvetlerinin rus ordusuyla birleşmesini başarıyla engelledi, özellikle Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın sadrazamlığı döneminde (1789-1790) türk ve rumen askerlerinden meydana getirdiği birliklerle Eflak'ı Ruslar'a karşı savundu. Gazi Hasan Paşa'nın ölümünden sonra İsmail kalesinin Ruslar'ın eline geçmesinden sorumlu tutularak sadrazam ve serdarıekrem Rusçuklu Çelebizade Şerif Hasan Paşa ile birlikte idam edildi.

MAVRUŞKİL a.Zool. EŞKİNE'nin eşanlamlısı.

MAVUÇ a. Denizc. **1.** Eski kalafat üstüpülerini çıkarmada kullanılan ucu kanca biçiminde kalafatçı aleti. **—2.** *Derin mavuç,* ağaç teknelerin kalın kaplama tahtaları arasındaki eski kalafatları sökmede kullanılan ucu sivri demir alet.

MAVZER a. (öz. a. [*von*] *Mauser*'den). **1.** İğneli tüfeğin yerine, 1872'de Almanya' da kabul edilen tüfek. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Otomatik tabanca tipi.

—ANSİKL. Mavzerin özellikleri, fransız Gras tüfeğininkilere benziyordu. 1898'de, 7,9 mm çapında, sürekli ateş edebilen bir silaha dönüşen mavzer, mekanizmasındaki fişek haznesiyle, şarjörüyle birçok kez iyileştirildi ve 1945'e kadar Almanya'da kullanıldı. Başta Polonya olmak üzere, birçok ülke tarafından benimsendi.

Türkiye'de mavzer, uzun namlulu, seri atışlı ve süngü takılabilen bir tüfek olarak piyade birliklerinin yanı sıra deniz, hava ve jandarma birliklerinin değişmez kadro silahı olarak kullanıldı. Ayrıca süvari birlikleri kaldırılıncaya kadar, bu birliklerde kısa namlulu, seri atışlı karabina tipi değişik modelde mavzerler de vardı. Daha sonra otomatik uzun menzilli silahlar mavzerin yerini aldı.

Mavzerler XIX. yy.'ın ikinci yarısından başlayarak osmanlı ordusunda da kullanıldı.

MAWANGDUİ →MAVANGDUEİ

MAWSON (*sir* Douglas), avsutralyalı kâşif (Frizinghall, Bradford yakınında, Yorkshire, 1882 - Adelaide 1958). Adelaide Üniversitesi'nde jeoloji profesörü (1920-1952); Shackleton keşif gezisine katıldı (1908); Avustralya'nın Antarktika'ya yaptığı keşif gezisini yönetti ve Adélie'de iki kez kış geçirdi (1911-1914). Son olarak 1929-30 keşif gezisini yönetti, deniz uçağıyla birçok uçuş yaptı ve geniş arazilerin haritasına kesinlik getirdi.

MAX (Adolphe), belçikalı siyaset adamı (Brüksel 1869 - *ay. y.* 1939). Başkentin belediye başkanıydı (1909); alman işgali sırasında direnme gösterince tutuklandı (26 eylül 1914), Namur'de hapsedildi, ardından Almanya'ya sürgüne gönderildi. Sonradan milletvekili seçildi (1919), Devlet bakanı ve Belçika Kraliyet akademisi üyesi oldu.

MAXENTİUS, (Marcus Aurelius Valerius) [280'e doğr. - Milvius köprüsü 312]. Roma imparatoru (306-312), Maximianus ile Suriyeli Eutropia'nın oğlu. Diocletianus'un tahttan feragat etmesinden (305) sonra, kayınbabası Galerius'tan sezar unvanını alamayınca Roma'ya başkaldırdı. *Princeps* unvanını aldı ve babası Maximianus'u geri çağırarak onun yeniden Augustus olmasını sağladı. Galerius'un üzerine yolladığı Severus'u öldürttü. Babasıyla arası açıldı, onu kovdu, kendisini Augustus ilan etti (307) ve İtalya'nın tek hâkimi oldu; 311'de L. Domitius Alexander'i yenerek Afrika'da egemenlik kurdu. Milvius köprüsünde Constantinus'a yenildi (28 ekim 312) ve orada öldü.

Maxglan, Avusturya'da uluslararası havalimanı, Salzburg'un D.'sunda, Almanya Federal Cumhuriyeti sınırı yakınında.

MAXİM, amerikan mucit ve sanayiciler ailesi. —*Sir* HIRAM STEVENS (Brockway's Mills, Sangerville yakınında, Maine, 1840 - Streatham, Londra yakınında, 1916). United States Electric Lighting Company' de baş mühendis, karbon filamanlı lambaların üretiminde ilerlemeler kaydedilmesini sağlayan çalışmalar yaptı. 1881'de İngiltere'ye yerleşti, ilk otomatik tüfek olan Maxim tüfeğini yaptı (1884). 1884'te kurulan Maxim Gun Company, bu buluşun ardından Vickers Limited'e dönüştü. 1894'te, Maxim, buharla çalışan uçan bir makine tasarladı ve bu makineyi havalandırmayı başardı. 1900'de ingiliz uyruğuna geçen Maxim'e, 1901'de soyluluk unvanı verildi. —Kardeşi HUDSON (Orneville, Maine, 1853 - Londing Post Office, New Jersey, 1927), başlangıçta İsaac Weston olarak adlandırıldı. Önce bir yayınevi kurdu, daha sonra Maxim-Nordenfelt Guns and Ammunition Company Limited'de çalışmak üzere İngiltere'ye geldi ve özellikle dumansız barut üzerinde çalıştı. 1888'de ABD'ye döndü; ertesi yıl, çok güçlü patlayıcılarla ilgili ilk ihtira beratını aldı. Maxim Powder Company'yi kurdu (1893), bu şirketi 1897'de Du Pont de Nemours Company'ye devretti ve yaşamının sonuna kadar bu şirkette çalıştı. —Sir Hiram Stevens'in oğlu, HIRAM PERCY (Brooklyn, New York, 1869 - La Junta, Colorado, 1936), bir yandan gürültüye karşı mücadeleyle, bir yandan da amatör sinemanın yaygınlaştırılmasıyla ilgilendi. Radyotekniğin gelişmesine önemli ölçüde katkıda bulundu. 1914'te American Radio Relay League'i ve 1925'te de Uluslararası radyo amatörleri birliği'ni kurdu.

MAXİMİANUS, (Marcus Aurelius Valerius) [Pannonia 250'e doğr. - Marsilya 310), Roma imparatoru (286-305 ve 306-310). İllyrialı subay; kendisine önce sezar (285), sonra Augustus unvanı vererek Batı'yı emanet eden Diocletianus sayesinde imparatorluğa bağlandı; dinsel alanda Diocletianus koruyucu olarak İupiter'i seçmişti, Maximianus'aysa Hercules düştü. Maximianus Germenler'e karşı savaştı, Galya köylü ayaklanmasını bastırdı. Britanya'da kendisini imparator ilan eden Carausius'a karşı çıktı, ancak başarılı olamadı (286). Tetrarşi*'nin kurulması üzerine (293), Milano'ya yerleşti ve kendisine sezar olarak Constantius verildi. Diocletianus ile birlikte tahtan feragat etti (305). Bunu izleyen kargaşa ortamında yeniden imparator unvanını aldı (306) ve Carnuntum görüşmelerinde (307) üstlendiği yükümlülüklere rağmen bir dizi komplo ve serüvene atıldı; önce damadı Constantinus ile birlik oldu, daha sonra ona karşı bir suikast düzenledi; bunun üzerine Constantinus peşine düştü ve onu intihara zorladı (ya da öldürttü).

İMPARATORLAR

MAXİMİLİAN I, Avusturya arşidükü (Wiener Neustadt 1459 - Wels 1519), germen imparator (1493-1519). Babası Steiermarklı Friedrich III'ün sağlığında Romalılar'ın kralı seçildi, babasından sonra güçlük çekmeden onun yerine geçti. Habsburglar'ın gücünü fetihlerden çok evlilik ittifaklarıyla artırmasını bildi. Atak Charles' ın tek kızı Marie de Bourgogne ile evlenmesi (1477), Flandre'a müdahale ederek Louis XI ile karşı karşıya gelmesine yol açtı; kesin bir sonuç alınamayan Guinegatte savaşı'ndan (1479) sonra Louis XI ile imzaladığı Arras antlaşması (aralık 1482), Bourgogne verasetini geçici bir çözüme bağladı. Buna göre Fransa, Picardie ve Bourgogne'u korurken gerisi Maximilian'a kalıyordu; kızı Marguerite de Veliaht ile evlenecek ve Franche-Comté ile bazı kentleri çeyiz olarak alacaktı. Ancak Marie de Bourgogne ölünce (mart 1482), flaman kentler ayaklandı ve Maximilian kendini, anne tarafından Atak Charles'ın vârisi olan oğlu Güzel Philippe'in vasisi olarak kabul ettirmek için onları egemenliği altına almak zorunda kaldı. 1496'da oğlunu, Castilla ve Aragón'un vârisi Juana ile evlendirerek, ispanyol verasetinin torunu Carlos I'e (Karl V) kalmasını sağladı. 1490'da Bretagne düşesi Anne ile vekâlet yoluyla evlendi; Ancak Charles VIII adıyla Fransa kralı olan Veliaht, Anne'ı kendine eş seçerek Marguerite'i geri gönderince, Maximilian ile arası açıldı; gene de Senlis antlaşması (1493) ile Artois ve Franche-Comté'yi ona bıraktı. Bunun üzerine Maximilian, Bianca Maria Sforza ile evlendi (1494). Bu evlilik, İtalya'ya müdahalede bulunmasına yol açınca, fransız çıkarlarıyla karşı karşıya kalarak (→ İTALYA SAVAŞI), Milano bölgesini François I'e bırakmak zorunda kaldı (1515). Aynı zamanda Avusturya, Steiermak, Kärnten, Krain ve Tirol'u da birleştirdi. Bu *kalıtsal devletler,* Habsburglar'ın gücünün ana temeli durumuna geldiler. Maximilian, bu devletlere Gorizia ve Fiume'yi de ekledi ve torunu Ferdinand'ı, Bohemya ve Macaristan kralı Władysław II Jagellon'un kızı Anna ile evlendirdi.

İmparatorluk içinde, isviçre kantonları-

nın bağımsızlığını tanıdıysa da (Basel antlaşması, 1499), avusturya kurumlarını bütün imparatorluk topraklarına yayayarak otoritesini güçlendirmeye çalışması, ister istemez prenslerin düşmanlığına yol açtı. 1495-1512 arasında, bir İmparatorluk meclisi *(Reichskammer)*, Diyet'in yanında yer alan ve imparator tarafından seçilen bir Yüksek imparatorluk mahkemesi (*Reichskammpergericht*, yetkileri bu mahkemenin yetkilerine tecavüz eden bir Saray konseyi *(Hofrat)*, mali bir organ olan bir Saray meclisi *(Hofkammer)* ve son olarak da bir şansölyelik kurulması gibi uzlaşmaları kabul etmekle yetinmek zorunda kaldı. (→ AVUSTURYA.) İmparatorluğu, daha etkili biçimde asker toplama olanağı sağlayan on kreis* halinde böldü ve hatta Diyet, olağanüstü bir vergiyi *(gemeiner Pfennig)* bile kabul etti. Bununla birlikte, bütün bu önlemler gerçek bir merkezi hükümet kurulmasına yetmedi ve imparator hep eskisi gibi güçsüz kaldı, bu arada prensler ve kentler askeri yardım sağlamak ve vergi ödenmesine razı olmak yetkilerini ellerinde tuttular. Maximilian'ın gerçek başarısı, meyvelerini Karl V'in toplayacağı evlilik siyaseti sayesinde, "Avusturya sülalesi"nin görkemini sağlamış olmaktır. (→ HABSBURGLAR'ın soyağacı tablosu.)

MAXİMİLİAN II (Viyana 1527 - Regensburg 1576), germen imparator (1564-1576), Bohemya ve Macaristan kralı, öncekinin torununun oğlu, Ferdinand I ve Anna Jagellon'un oğlu. İspanya sarayı'nda yetişti, Karl V'in Fransa'ya (1544) ve, Smalkalde Birliği savaşı sırasında, protestanlara karşı (1547) açtığı seferlere katıldı. Karl V'in kızı Maria ile evlendi (1548) ve 1550'ye kadar İspanya valiliği yaptı. Frankfurt'ta Romalılar kralı (1562), Bohemya (1562) ve Macaristan kralı (1563) seçildi. 1564'te imparator oldu. Dinsel barışı yeniden sağlamak için önerdiği uzlaşma, hem protestanların, hem de katoliklerin muhalefetiyle karşılaştı. Bununla birlikte, hem imparatorlukta, hem tevarüs ettiği devletlerde, proestanlıktaki son gelişmeleri destekleyen bir hoşgörü rejimi izledi. Ancak Türkler ile savaş tüm kaynaklarını tüketti: Maximilian II; sekiz yıllık bir bırakışma imzaladıktan (1569) sonra, Türkler'e yıllık bir haraç ödemeyi sürdürmek ve Macaristan'da sürekli osmanlı akınlarına karşı koymak zorunda kaldı. Tahtı, oğlu Rudolf II'ye bıraktı.

BAVYERA

MAXİMİLİAN I (Maximilian VON WITTELSBACH) [Münih 1573 - İngolstadt 1651], Bavyera dükü, ardından Bavyera Seçicisi; 1597'de düklüğü ona bırakan Wilhelm V'in büyük oğlu. Büyük bir devlet adamıydı; ülkenin maliyesini, yönetimini ve yasalarını düzene soktu. Alman katoliklerin önderi olarak, İncil birliği'ndeki protestan prenslerle savaşmak üzere Kutsal birliği kurdu (1609). Ordusunu yeniden örgütlemek için Tilly'yi çağırdı (1610) ve Tilly'nin komutasındaki bavyera ordusu, Ak Dağ'da Pfalz Seçicisi ve Bohemya kralı Friedrich'i yenerek (1620) Pfalz'ı işgal etti. Muzaffer Maximilian, imparator Ferdinand II'den seçicilik payesini ve Friedrich' in mülklerini aldı (Regensburg diyeti, 1623). Daha sonra Wallenstein'ın geri gönderilmesini isteyen partinin başına geçtiyse de, Gustaf Adolf'un Bavyera'yı istila etmesi üzerine (Leipzig [1631] ve Lech [1632] zaferleri), yeniden imparatorluk ordusuna komuta eden Wallenstein'ın saflarına katılmak zorunda kaldı. İsveçliler' in ve fransız müttefiklerinin verdikleri zararlar, Seçici'yi Fransa ve İsveç ile bir bırakışma imzalamaya yöneltti (Ulm, 1647). Bu bırakışma, seçiciliği kalıtsal olarak Maximilian ailesine bırakan ve Yukarı Pfalz'ı Bavyera'ya katan Westfalen antlaşmalarının (1648) habercisiydi.

MAXİMİLİAN II (Emanuel VON WITTELSBACH) [Münih 1662 - *ay. y.* 1726], Bavyera Seçicisi (1679-1726), Ferdinand-Maria'nın oğlu ve vârisi. Türkler ile savaştı (1686-1688) ve imparator Leopold I'in kızı Maria ile evlendi (1685). 1691'de İspanyol Hollandası genel valiliğine getirildi. 1698'de oğlu Joseph-Ferdinand, İspanya kralı Carlos II'nin vârisi olarak tanındıysa da, ertesi yıl öldü. Bunun üzerine Maximilian, İspanya verasetindeki payını almak üzere Fransa ile birleşti. Blenheim'da Prens Eugène'e yenildi (1709), Fransa'ya çekildi; bu sırada Avusturya ve Pfalz Seçicisi arasında paylaşılan devletleriyse ona ancak Rastatt (1714) ve Baden (1715) antlaşmalarıyla geri verildi. Maximilian II sanat koruyucusuydu, tiyatro temsilleri, yapılar ve kendi tablo koleksiyonu için büyük paralar harcadı.

MAXİMİLİAN III (Joseph VON WITTELSBACH) [Münih 1727 - *ay. y.* 1777], Bavyera Seçicisi (1745-1777). İmparator Karl VII Albrecht'in oğlu. Avusturya Veraset savaşı sırasında onun yerine geçti. Füssen antlaşması (1745) ile Maria-Theresia'nın imparatorluktaki haklarını tanıdı. Cizvitlerin yetkilerini kısıtladı ve protestanlara inanç özgürlüğü tanıdı.

MAXİMİLİAN I JOSEPH (Joseph VON WITTELSBACH) [Mannheim 1756-Nymphenburg, Münih 1825], Bavyera Seçicisi (1799), ardından ilk Bavyera kralı (1806). Zweibrücken-Birkenfeldli Friedrich'in oğluydu, kardeşinden sonra Zweibrücken dükü (1795), sonra Bavyera Seçicisi oldu (1799). Ren'in sol kıyısındaki bütün mülklerini Fransa'ya bıraktıysa da (Lunéville antlaşması, 1801), 1803 Regensburg germen diyeti'nde alınıp tutanağa geçirilen bir karar sonucu laikleştirilen Freisingen, Augsburg ve Bamberg piskoposlukları ona kaldı, ardından Pressburg antlaşması (1805) Tirol ve Trentino'yu ona verdi. Daha sonra da kral unvanıyla (1806) birlikte, Bayreuth ve Salzburg'u elde etti (Viyana antlaşması, 1809). Viyana kongresi'nde (1815) kazanımlarının çoğunu yitirmekle birlikte, Rheinland pfalzının bir bölümünü aldı. Aydın despotluğun simgelerinden biri olan bakanı Mongelas'ın yardımıyla, Bavyera'yı çağdaş bir merkezi devlet düzeyine çıkaran bir anayasa ilan etti (1808).

Maximilian-Joseph nişanı, 1806'da Maximilian I Joseph tarafından konan Bavyera askeri nişanı. Beyaz ve mavi şeritli siyah kurdele biçimindeki nişanın üç derecesi vardı.

MAXİMİLİAN II JOSEPH (Joseph VON WITTELSBACH) [Münih 1811 - *ay. y.* 1864), Bavyera kralı (1848-1864), Ludwig I'in oğlu. Liberallere geniş ayrıcalıklar tanıdı, ama Frankfurt parlamentosu'nun birleşme tasarılarına karşı çıktı. Avusturya ve Prusya karşısında üçüncü bir kuvvet oluşturan "üçlü topluluk" sisteminin (küçük ve orta büyüklükte Alman devletleri konfederasyonu) başlıca savunucusu oldu.

Maximilian nişanı, kral Maximilian II Joseph tarafından 1853'te çıkarılan Bavyera kültür nişanı. Tek sınıf, iki bölüme ayrılır: bilim ve sanat. Alameti: altın gotik haç. Beyaz kenarlı mavi kurdeleyle göğüse çarpazlama takılır.

MEKSİKA

MAXİMİLİAN (Viyana 1832 - Querétaro 1867), Avusturya arşidükü (Ferdinand Joseph VON HASBBURG), Meksika imparatoru (1864-1867). Arşidük Franz-Karl ve Bavyeralı Sophie'nin oğlu, imparator Franz-Joseph'in küçük kardeşiydi; ağabeyi ona imparatorluk donanması komutanlığı (1854), Lombardisch-Venezian krallığı (1857) gibi önemli olmakla birlikte, kendini gösterme olanağı sağlayan görevler verdi. Maximilian 1857'de, Belçika kralı Léopold I'in kızı Charlotte ile evlendi. Arşidükün güçsüz kişiliği üzerinde, karısının büyük bir etkisi oldu. Napoléon III, Meksika'da kurmak istediği imparatorluğu ona

G. Sirot-Angel koll.

İmparator **Maximilian** ve karısı Belçika prensesi Charlotte

vermeyi kararlaştırınca, arşidük bu öneriyi kabul etti (10 nisan 1864). Kendisini çağıran muhafazakârlardan uzaklaştı ve Juárez García'nın yönetiminde ona karşı savaşım veren liberalleri kazanmaya çalıştı; Bazaine onu yüz üstü bıraktı; Napoléon III, giderlerini, çok güç bir durumda olan meksika hazinesine ödettiği birliklerini geri çekti. Tahtı bırakmayı düşünen Maximilian, sonunda muhafazakâr partiye boyun eğdi; Querétaro'da kuşatıldı, 14 mayıs 1867'de teslim oldu. 19 haziranda Juárez onu kurşuna dizdirdi.

MAXİMİLİAN (MAX BADENLİ) [*prens*], alman siyaset adamı (Baden-Baden 1867 - Konstanz yakınında 1929), Baden hükümdar ailesinin en küçüğü ve grandüklük tahtının vârisi. Almanya'nın çökmesinin arifesinde, yüksek komutanlık tarafından sıkıştırılan Wilhelm II, Wilson'a 27 eylül 1918'de saptanan programına göre barış önerisinde bulunmak üzere şansölye olarak ona başvurdu (3 ekim 1918); liberal olarak tanınması ve alman prensi olması, Reichstag tarafından kabul edilmesini sağladı. Ancak devrimci hareketin gerisinde kaldı. 8 kasım 1918'de sunduğu istifasını 9 kasımda resmen açıkladı. 10 kasımda, sosyalist Ebert'in geçici hükümeti karşısında silindi.

MAXİMİNUS (Caius Julius Verus) [173-Aquileia 238], Roma imparatoru (235-238). Trakyalı bir köylüydü, askeri önder oldu; Severus Alexander'i öldürttü ve Ren ordularına kendisini imparator ilan ettirdi (235). Main ve Tuna üzerinde göçebe kavimlerin saldırılarına karşı koymak zorunda kaldı; imparatorluğun içindeyse Senato'nun ve baskı altında tuttuğu halkın güçlü direnişiyle karşılaştı. İki Gordianus'un önderliğinde önce Afrika, sonra İtalya ayaklandı. Maximinus savaştığı Pannonia'dan dönünce İtalya'yı yeniden ele geçirmek istedi, fakat askerler tarafından öldürüldü.

MAXİMİNUS DAİA (Galerius Valerius) [öl. Tarsus 313], Roma imparatoru (309-313). Trakyalı bir çobanın oğlu. Subaydı, 305'te amcası Galerius tarafından sezarlığa yükseltildi; İllyricum ve Küçük Asya dışında tüm Doğu İmparatorluğu kendisine verildi. Askerleri aracılığıyla kendisini Augustus ilan ettirdi (310). Galerius gibi, o da hıristiyanlara zulmetti. Licinius'a Trakya'da yenilince zehir içerek intihar etti.

Maxim's, Paris'te Royale sokağı'nda bulunan lokanta. 1891'de bir kahve garsonu olan Maxime Gaillard tarafından kuruldu; daha sonra, metrdotel Eugène Cornuché tarafından tanıtıldı ve Max Lebaudy sayesinde ün kazandı, zengin ve gösterişli bir kozmopolit topluluğun buluşma yeri oldu. Sem, Maxim's'in Wales prensi (daha sonra Edward VII adıyla tahta çıktı), Cléo de Mérode, Boni de Castellane, Forain, Vanderbilt vb. gibi gediklilerin karikatürlerini çizdi. İç dekoru "modern style" üslubundadır.

MAXİMUS (Magnus Clemens) [öl. 388], romalı gasıp (383-388). İspanyol kökenli

Illustration berg.

Badenli **Maximilian** (ekim 1918'de)

subay. Bretagne birlikleri tarafından Gratianus'a karşı imparator ilan edildi, Gratianus öldürüldü (383). Maximus hıristiyandı, Theodosius tarafından tanındı, ama istilacıların Bretagne'da ve Ren üzerindeki ilerlemelerini önleyemedi. 387'de Valentinianus II'den İtalya'yı aldı, sonra Theodosius ile karşılaştı, ama Poetovio'da onun tarafından yenildi ve öldürtüldü (388).

MAXİMUS (Petronius Anicius) [395'e doğr. - Roma 455], Roma imparatoru (455). Honorius'un sarayında en yüksek görevlerde bulundu ve onu öldürttü (455). İmparatorluk tacını giydi, ama hiçbir yeteneği yoktu. Karısı ölünce, Valentinianus' un dul karısı Eudoksia ile evlendi, o da Geisrech'i yardıma çağırdı, Roma zapt edildi ve Maximus halk tarafından taşa tutularak öldürüldü.

MAXİMUS, romalı gasıp (409-411). Gasıp Batı imparatoru Constantinus'a karşı ayaklanan general Gerontius tarafından 409'da Tarragona'da tahta çıkarıldı. 411'de Roma'nın düşmanlarına sığındı.

Max von Laue-Paul Langevin enstitüsü, Grenoble nükleer araştırma merkezinin yanında kurulmuş uluslararası kuruluş. Etkinliği temel araştırma çalışmalarına ilişkindir ve gücü 58 MW ve nötron akısı yaklaşık $1{,}5 \cdot 10^{15}$ nötron/cm²/sn olan yüksek akılı reaktörü (Y.A.R) işletmektedir. Bu enstitü iki fransız ortaktan (Ulusal bilimsel araştırma merkezi ve Atom enerjisi komiserliği), bir alman yardımcıdan (Karlsruhe Kernforschungszentrum) ve bir ingiliz ortaktan (Science and Engineering Research Council) oluşur.

B.N., Paris

James Clerk **Maxwell**

■ **MAXWELL** (James Clerk), iskoçyalı fizikçi (Edinburgh 1831 - Cambridge 1879). Yirmi beş yaşında Aberdeen'de bir kürsünün başına getirildi; daha sonra, 1865'e dek Londra'da King's College'da ders verdi. Bu tarihte İskoçya'da, Glenlair'deki evine çekildi. Cambridge'deki Cavendish laboratuvarı'nın kurucusu olan Devonshire dükü, 1871'de Maxwell'i bu kuruluşu yönetmek üzere davet etti. Maxwell, Gauss'un yanlışlıklar yasasına uygun olarak molekül hızlarının dağılımını inceledi, termodinamiğin ve gazların kinetik kuramının ortaya konmasına katkıda bulundu ve 1860'ta aynı sıcaklıktaki moleküllerin ortalama kinetik enerjisinin, onların yapısına bağımlı olmadığını gösterdi. İç sürtünmesiyle ilgili kendi yaptığı ölçümlerden, ortama serbest yolun değerini saptadı. Ünlü "Maxwell şeytanı" kavramını bu kuram çerçevesinde ortaya attı. Faraday' ın öğrencisiydi ve 1862'de bir elektrik alanının etkisi altında olan dielektriklerde görülen "yerdeğiştirme" ve "yerdeğiştirme akımı" kavramını yarattı. Bir devre, manyetik bir alan içinde yer değiştirdiğinden ortaya çıkan elektromanyetik işi veren genel formülü açıkladı. Uzun hazırlık yıllarından sonra, elektromanyetik alanın genel denklemlerini kurdu ve bunları büyük yapıtı *Treatise on Electricity and Magnetism* adlı kitapta yayımladı (2 cilt, 1873). Bu kitaptan sonra, en büyük başarısı, ışığın elektromanyetik kuramını bulması (1865) oldu (bu kuramı 1873'te geliştirdi). Işığın elektromanyetik olaylarla yapılan bu tanımlaması özellikle, Maxwell'in denklemlerinden, elektrik ve manyetik alanların uzayda yayıldığı sonucunun elde edilmesiyle desteklendi. Bu tanımlama, aynı zamanda, ışık hızıyla elektromanyetik bir bozulmanın (sarsılma) yayılımı arasındaki hız eşitliğini de ortaya koydu ve bu eşitlik çok kısa bir süre sonra doğrulandı. Ayrıca Maxwell, yaptığı kesin deneylerle 1868 ve 1896'da kuramına uygun olarak iki mutlak sistemde, elektrik birimlerinin oranlarının ışık hızına eşit olduğunu doğruladı. Crookes ışınölçerinin dönme deviniminin açıklanması ve manyetik daralmanın bulunmasının yanı sıra renklerin algılanması üzerine çalışmaları da (görsel üçdeğişkelilik, renklerin toplanabilirliği) ona borçluyuz.

Maxwell bağıntıları. Termodin. Bir sistemin termodinamik halini belirleyen değişkenlerin kısmi türevleri arasında var olan bağıntılara verilen ad. Bu bağıntılar termodinamiğin ilk iki yasasının dolaysız bir sonucudur.

Maxwell denklemleri, elektromanyetik alanı düzenleyen temel denklemler. (→ ELEKTRİK.)

Maxwell modeli. Polim. Makromolekül malzemelerin akışmaz esneklik özelliklerini incelemede kullanılan reoloji modeli.

Maxwell şeytanı. Termodin. Maxwell' in dış müdahale olmaksızın bir sistemin molekülleri arasında seçim yapmaya olanak veren düşsel sürece verdiği ad: örneğin, daha sıcak olan molekülleri daha soğuk olanlardan ya da bir karışımın çeşitli bileşenlerini birbirinden ayırarak, uzayın farklı bölgelerine kapatmak. Böyle bir süreç, yalıtılmış bir sistemin entropisinin azalmasını sağlar: o halde termodinamiği*n ikinci yasası "Maxwell şeytanı"nın varlığının olanaksızlığını gösterir.

Maxwell yasası. Elekt. Manyetik bir alana yerleştirilmiş bir devre yer değiştirirken, elektromanyetik kuvvetlerin yaptığı işi veren yasa: akım I ve devrenin yer değiştirirken kestiği indükleme akısı $\Delta\Phi$ ise, bu işin değeri $W = I\Delta\Phi$ dir. Kapalı bir devre sözkonusu olduğunda $W = I(\Phi_2 - \Phi_1)$ yazılabilir; burada Φ_1 ve Φ_2, başlangıç konumunda ve son konumda devreden geçen indükleme akılarıdır.

Maxwell-Boltzmann istatistiği, T sıcaklığında tutulan, özdeş ve bağımsız çok sayıda klasik parçacığın istatistiksel davranışını betimleyen yasalar kümesi. Maxwell-Boltzmann istatistiğinde, E enerjili bir *e* halinde bulunan parçacıkların ortalama sayısı $\bar{n}_e = Ae^{-E/kT}$ formülüyle verilir; burada *k*, Boltzmann değişmezi, T mutlak sıcaklık ve A, N toplam parçacık sayısı olmak üzere $\sum_e \bar{n}_e = N$ bağıntısıyla belirlenen bir değişmezdir. $\bar{n}_e$ nin bilinmesi, öbür fiziksel büyüklüklerin ortalama değerlerini hesaplamaya olanak verir. (Planck, değişmezi *h*, sıfıra doğru yaklaştırıldığında yani, kuvantal etkiler gözardı edilebilecek kadar küçük olduğunda, Bose-Einstein ve Fermi-Dirac kuvantal istatistikleri, Maxwell-Boltzmann istatistiğine indirgenir.) [→ İSTATİSTİKSEL mekanik, HAL.]

MAXWELL (*sir* John Grenfell), ingiliz general (Liverpool 1859 - Capetown 1929). Birinci Dünya savaşı sırasında (1915) Süveyş kanalına yöneltilen türk taarruzları sırasında Mısır'da bulunan Mısır kuvvetlerine komuta etti. Gelibolu'daki ingiliz birliklerinin çekilmesinden sonra orada serbest kalacak türk birliklerinin Mısır'a yönelebileceğini düşündü. Gelibolu boşaltılmadan önce İskenderun körfezine çıkarma yapılmasını önerdi. Bu durumda Suriye ve Irak'taki türk ordularının Anadolu ile bağlantılarının kesilebileceğini, Kafkas cephesinin bile etkileneceğini; Ermeniler' in de savaşa katılarak kendilerini destekleyeceğini ileri sürdü. Ancak planı ingiliz genelkurmayı ve amirallikçe onaylanmadı. 1916'da İrlanda ayaklanmasını bastırmakla görevlendirildi.

MAXWELL (Robert), ingiliz işadamı (Selo Slatina, Çek Cumhuriyeti, 1923 - Kanarya adaları açıklarında, denizde, 1991). *Pergamon Press* gazetesinin sahibiyken 1984'te Mirror Group Newspapers basın grubunu (*Daily Mirror, Sunday Mirror*) satın aldı ve Avrupa iletişim sektöründe birçok kesime el attı. Yatından suya düşerek ölümü geniş yankılar uyandırdı. Ekonomik temellerinin zayıf olduğu ölümünden sonra anlaşılan iş imparatorluğu, kısa sürede dağıldı.

MAY (Şevkiye), türk tiyatro oyuncusu (İstanbul 1915 - *ay. y.* 1973). Sahne yaşamına Cemal Sahir Kehlibağcıoğlu'nun yönetimindeki Hale opereti'nde *Kontes Mariça* operetiyle başladı. Süreyya opereti, Muhlis Sabahattin topluluğu, Raşit Rıza tiyatrosu gibi çeşitli tiyatrolarda oynadı. İstanbul Şehir tiyatrosu'nda (1933-1952), Münir Özkul, Haldun Dormen, Bulvar tiyatrolarında çalıştı. 1963'te yeniden Şehir tiyatrosu'na döndü. *Bernarda Alba'nın evi, İspinozlar, Yedinci köpek, Coriolanus, Tehlikeli güvercin,* vb. oyunlarda, *Üçüncü Selim'in gözdesi, Duvaksız gelin, Gençlik hülyaları* vb. filmlerde rol alan sanatçı, bir buhran sonucu intihar etti.

May barajı, Konya ilinde, May suyu üzerinde kurulu baraj. 1960'ta işletmeye açıldı. Sulama ve taşkından koruma amacıyla yapılan barajın gövdesi toprak dolgu tipinde, normal su kotunda (1 015 m) su toplama hacmi 40.10 milyon m³, göl alanı 7.75 km², sulama alanı 1 800 ha'dır.

MAYA a. (fars. *māye*). **1.** Mayalanmayı sağlamak amacıyla, mayalanacak ürünlerin içine katılan ayıklanmış mikroorganizma kültürü. **—2.** Yoğurma işlemi sırasında maya mantarlarıyla karışması için hamura katılan ve böylece, hamurun kabarmasını sağlayacak karbonik gazın çıkışına neden olan, mayalanma halinde hamur parçası. (Bk. *ansikl.* böl. Ekmekç.) **—3.** Bir kimsenin yaradılışı, özü: *Yalancılık onun mayasında var.* **—4.** *Yörs.* Damızlık dişi hayvan. **—5.** *Yörs.* Dışı deve. **—6.** *Mayası bozuk,* soysuz, aşağılık, kötü yaradılışlı kimse için kullanılır: *O mayası bozuk kişiden her türlü kötülük beklenir.*

—Binc. *Maya çatlaması,* atların ayak alt kısımlarını, yani avuç içi olarak adlandırılabilecek yerlerini oluşturan sert bölümün türlü nedenlerle çatlaması. Bu çatlamalar değişik ilaçlama ve nalbant ustalığı ile giderilir ve mayalar sağlıklı duruma getirilir.

—Birac. Saf bir kültürden ayıklanarak elde edilen maya mantarlarından birçoğunun bir araya gelmesiyle oluşan sarımsı beyaz kütle. (Örneğin arpa şırasına karıştırıldığı zaman onu mayalandırarak alkol oluşumunu sağlar. Bu işleme, şıranın mayalanması denir.)

—Fırınc. *Maya tutmak,* maya hazırlamak. ‖ *Mayası gelmek,* mayalı hamur için, bir süre bekletildikten sonra kabarmak; mayalanmak.

—Kim. *Kimyasal maya,* kimyasal ürünlerden elde edilen, bisküvi ve pasta yapımında kimi ürünleri kabartmaya yarayan, biyolojik bakımdan yansız karışım.

—Zootekn. Atgillerde toynağın alt yüzeyindeki çukurların her biri. (Biri [*orta maya*] tırnak çatalının kolları arasında, öteki ikisi [*yan mayalar*] çatalın kolları ile tırnak arasında bulunur.)

—ANSİKL. Ekmekç. Ekmekçilikte öteden beri kullanılan maya görgü ile elde edilir. Yoğrulmuş hamurdan, mayalanma halinde bir parça hamur alınır, buna "ilk maya" denir. Bunun içine bir (genellikle) ya da iki, hatta bazen üç kere su ve un katıldıktan sonra, ertesi günkü hamura katılacak "tam maya" elde edilir. Burada ilk hamurun çevredeki mayalarla kendi kendine mayalandığı varsayılır. Görgüye dayanılarak elde edilen bu mayalardaki mikrop florası maya mantarları ile asitleştirici bakterilerin (laktik ve asetik) bir bileşimidir. Bu tarzda ekmek yapımına "mayayla işleme" adı verilir. Sanayide mayalama tekniğinin gelişmesi, doğrudan ya da dolaylı olarak "maya mantarıyla işleme"yi gündeme getirdi. "Doğrudan" maya mantarıyla işlemede geleneksel maya kullanılmaz. Sanayide maya mantarı, yoğrulmuş hamura doğrudan katılır. Bir hamur parçasını sanayi tipi maya mantarıyla yoğurarak "rasyonel" bir maya hazırlamak mümkündür. Böylece birkaç saatlik mayalanmadan sonra geleneksel tam mayanın yerine geçecek bir maya elde edilir. Buna maya mantarıyla "dolaylı" işleme denir. "Doğrudan" ve "dolaylı" işlemeyi birlikte uygulayan, ayrıca mayayla ve maya mantarıyla işlemeyi kaynaştıran karma yöntemler de vardır. Bu son durumda, maya kütlesi sanayi tipi maya mantarı katılarak güçlendirilir.

MAYA a. **1.** Maya halkından olan. **—2.** (Tamlayan olarak) Mayalar'a ilişkin, Mayalar'la ilgili: *Maya uygarlığı.*
—Dilbil. *Maya dilleri* → MAYACA.

MAYA a. Müz. Türk halk müziğinde, doğaçlama izlenimi veren, ama gerçekte kalıplaşmış ritimsiz melodilerle okunan kıtaları, oldukça ritmik bir nakaratın izlediği uzunhava türü.

MAYA a. Yoğurttan yapılan bulgar içkisi.

MAYA a. Kütahya'da Çıngırdak deresi yöresinde elde edilen bir tür kil. (Yeşilimsi sarı renkli olan bu kil, seramik yapımında kullanılır.)

MAYA, hindu felsefenin ve özellikle vedanta'nın temel düşüncelerinden birini belirten sanskritçe sözcük. Maya, özünde yalnız Gerçekliği gizlemekle kalmayan, ayrıca bilgisizliğe *(acnana)* de yol açan aldatıcı görünüştür. Özü gereği tanımlanamaz bir nitelik taşıyan maya, kurtuluşa hem engel, hem de yardımcıdır. Gerçeklik bulununca maya, artık varlık nedeni kalmadığı için ortadan kalkar.

MAYA, Rusya'da ırmak, Sibirya'da, Aldan'ın kolu; 1 053 km.; havzası 171 000 km^2. Ohosk denizi'nin kenarındaki Cugcur dağlarından doğar.

MAYA dağı ya da **MAHYA dağı,** Marmara bölgesinde Ergene bölümüyle Karadeniz kıyıları arasında uzanan Yıldız (Istranca) dağlarının billurlu şistlerden oluşan en yüksek doruğu (1 031 m).

MAYA DEVİ, Kapilavastu kralı Suddhodana'nın karısı ve Buddha Şakyamuni' nin annesi.

Maya galerisi, Adalet Cimcoz* tarafından 1953'te İstanbul'da kurulan ilk özel sanat galerisi. Cimcoz'un ölümünden (1970) sonra kapandı.

MAYA MANTARI a. Çoğunlukla ya da yalnız eşeysiz yolla üreyen birhücreli (ya da çok azı çokhücreli) mantar.
—ANSİKL. Maya mantarları *saccharomyces* cinsinin türlerinden oluşur; bunlar, birada *(S. cerevisiae)*, şarapta *(S. ellipsoideus)*, elma şarabında *(S. apiculatus)* alkol mayalanmasını sağlayan mantarlardır ve ekmek mayasının da en etkin öğeleridir. Maya mantarının kimyasal etkinliği gaz (karbondioksit) kabarcıklarının oluşmasına yol açar ve böylece ekmek hamuru "kabarır". Bu şekilde tanımlanan maya mantarları, endomycetales takımından asklımantarlardır. Bunlar şekerli ya da glusitli bir ortama konduklarında, oksijen olsun olmasın tomurcuklanarak, hatta ikiye bölünerek (sisiparlık) çoğalan yuvarlak ya da oval hücrelerdir. Bu hücreler kimi zaman, birleşip kaynaşmaya elverişli eşeysel hücreler veren (ya da kendileri öyle olan) 2, 4 ya da 8 spor oluştururlar. Maya mantarları, ekmek ya da mayalanmış içkiler gibi besinlerin yapımına katkıda bulunduktan başka, özellikle bira yapımı sırasında ortaya çıkan ya da alkan ve alkol üzerinde üretilen türleri, bol protein ve B vitaminleri taşıdıkları için, hayvan yemi olarak kullanılırlar.
Öte yandan bazitlimantarlara yakın birtakım maya mantarlarının yanı sıra sporsuz ve eşeysiz pek çok maya mantarı tanımlanmıştır. Çok değişik adlarla anılan bu sonuncu maya mantarları (*adelomicetes, blastomycetes, deuteromycetes, Fungi imperfecti*, askosporsuz maya mantarları) kimi zaman patojendirler. İçlerinden çoğunun asklımantarlarla akraba olduğu sanılmaktadır.
—Eczc. Tıbbi maya mantarı ya da bira mayası, *Saccharomyces cerevisiae* türünün (asklımantar) hücrelerinden oluşur. Bunlar biranın mayalanması sırasında elde edilir, sonra yıkanır, 40 °C'ta kurutulur ve toz haline getirilir. Bağırsak florasının dengelenmesinde ve B grubu vitaminleri eksikliğinde kullanılır.
—Patol. Hastalık yapan maya mantarları genellikle adelomycetes sınıfındandır (eşeysiz üreme, *Fungi imperfecti*, Ludder sınıflandırmasında IV. grup, 1970). Bunlar, yaklaşık yirmi patojen tür içeren altı ayrı cinse ayrılır: *candida* (kandidozların etkeni), *cryptococcus* (kriptokokkoz ya da torülozun etkeni), *torulopsis* (torulopsidozun etkeni), *pityrosporum* (pitirosporozların ve pitiriyazis versikolorun etkeni), *trichosporum* (trikosporoz ya da beyaz piedranın etkeni) ve *rhodotorula* (rodotorulozun etkeni). Bu mantarların çoğu iç *(candida)* ya da dış *(cryptococcus)* çürükçüldür ve ancak bazı durumlarda, çoğunlukla da bağışıklık sistemi bozuk kişilerde patojen olur.
Maya mantarı hastalıkları yüzeysel, derialtı ya da derin mantar hastalıkları gibi ortaya çıkabilirler ve olgulara göre nistatin, amfoterisin B, 5-fluorositozin ve imidazol türevleriyle tedavi edilirler.

MAYACA a. Orta Amerika'da yaklaşık 2 500 000 kişinin konuştuğu kızılderili dilleri ailesi.
—ANSİKL. Maya dili ailesi, Orta Amerika' nın en çok çeşit ve en çok dil içeren ailesidir. Değişik önemde 24 dil içerir. En önemlileri 350 000 kişinin konuştuğu yucatec (maya dili de denir) kiçe-kakşikel (900 000 konuşucu), mam (350 000) ve kekçidir (300 000). 1 000 km kuzeyde öbür dillerden uzak kalmış huastecçe dışında maya dil ailesi Yucatán yarımadasıyla Guatemala'da toplanmış türdeş bir coğrafi alana yayılır. Maya dilleri dört öbeğe bölünür: 1. San Luis Potosí eyaletinde ve Veracruz eyaletinin kuzeyinde konuşulan ve Meksika'nın güney-batı ucundaki Chiapas eyaletindeki birkaç kişinin konuştuğu (belki de artık ölmüş) bir dilin bağlandığı huastecçe; 2. Yucatán'da, Guatemala'nın kuzeyinde ve Belize'de konuşulan yucatec; 3. en önemli dilleri tzotzil (120 000 konuşucu), tzeltal (80 000) ve Chontallar'la Chortiler'in de konuştuğu chol olan batı öbeği; 4. özellikle Guatemala' da konuşulan ve bir yandan mamı, öte yandan kiçe öbeğindeki dilleri (kiçe, kakşikel, kekçi) içeren doğu öbeği. Maya dillerindeki kökler genellikle tekheceli bazen de ikihecelidir. Bunlar kendi aralarında ve öneklerle birleşerek tek bir dilbilgisel birim oluşturabilirler. Fiil genellikle bir fiil kökü katılmış addan oluşur (örn. *mis*, "süpürge", *misen* "süpürüyorum"; *kay*, "şarkı", *kaynahi* "şarkı söyledi"). Tekil, çoğul ya da ikil olabilen kişi adılları zaman ve fiil çekimi uyarınca kip ilgeçleriyle birleşir. Böylece elde edilen fiil biçimleri zaman ve eylem görünüşleri açısından son derece nüanslıdır.

MAYAGUANA, Bahama takımadasında ada; 600 nüf. Amerikan üssü.

MAYAGÜEZ, Porto Riko'nun batı kıyısında liman; 102 262 nüf. Elektrikli gereçler montajı. Tekstil sanayisi. Balık konserveciliği. Üniversite.

MAYAKON (İsmail Müştak), türk siyaset adamı, yazar (Yenişehir 1882 - Paris 1938). İlköğrenimini ve ortaöğrenimini Halep'te yaptı. Mülkiye mektebi'ni bitirdi (1901), Mabeyin kâtibi, Âyan meclisi başkâtibi (1908) oldu. Bu görevi Âyan ve Mebusan meclislerinin kapanmasına kadar sürdü. İstanbul'un işgalinden sonra Malta'ya sürülen İttihat ve Terakki yöneticileri arasında yer aldı (1920-1922). Türkiye'ye dönüşünde bir süre ticaretle uğraştı. Edebiyat, tarih, hukuk, dil konusundaki çalışmalarının yanı sıra, gazete ve dergilere yazılar yazdı, çeviriler yaptı. Siirt'ten milletvekili seçildi (1935-1938). Tedavi için gittiği Paris'te öldü. *Mufassal hukuku esasiye* ve *Yıldız'da neler gördüm* (1940) adlı yapıtları vardır.

MAYAKOVSKİY (Vladimir Vladimiroviç), devrimci rus şairi (Bagdadi, Gürcistan, 1893 - Moskova 1930). Yetimdi, 15 yaşında bolşevik partiye girdi, 1911 yılında, toplum kurallarına karşı çıkan fütüristlerle dostluk kurdu ve Rusya'nın ilk fütürist manifestosunun hazırlanmasına katıldı. Bu eğilim ilk şiirlerinde (*Oblako v stanah*, 1915) görülür. *Posçeçina obşçestvennomuvkusus*'a (1912) katkısı ve aralarında *Vladimir Mayakovskiy* (1913) adlı trajedinin de yer aldığı ilk yapıtlarında burjuva dünyasına karşı duyduğu önüne geçilmez nefreti görülür; aynı nefreti *Fleyta pozvonoçnik*'de (1916), *İnsan*'da (1917) da buluruz. *Misteriya buff* (1918) piyesi ve *150 000 000* (1920) gibi, tartışmalara yol açan yapıtlarında devrimin başarısını tam bir inançla övdü, kendi kurduğu *Lef* (1923 -1928) dergisinin çevresinde sanat dünyasının en ilerici temsilcilerini toplamaya çalıştı, ama sürekli olarak RAPP*'ın bağnaz düşmanlığı ve eleştirileriyle karşılaştı. Bunun üzerine bir yandan Lenin'i (*Lenin destanı* [Vladimir İlyiç Lenin], 1923 -24]) ve devrimin başarılarını kutlarken, bir yandan da küçük burjuvaların tepkilerini ve bürokrasinin direnmesini acı bir dille hicvetti. Bu iki konuya ağırlık verdiği komedilerinin (*Tahtakurusu* [Klop], 1929; *Banja* [1930]) başarısızlığı ve özyaşamında uğradığı hayal kırıklıkları, intiharını açıklayabilecek etkenlerdir. Dil ve vezin alanlarında yaptığı yeniliklerle Mayakovskiy çağdaş rus şiirinin öncülerindendir. Türkçeye çevrilen bazı yapıtları: *Lili Brik'e mektup; Şiir nasıl yazılır ?; Amerika'yı nasıl keşfettim ?*

Roger-Viollet; Viollet kol.

Vladimir Mayakovskiy (1909'da)

MAYALAMA a. Mayalamak eylemi.
—Birac. *Mayalama tankı*, biranın mayalanmaya bırakıldığı kazan.

MAYALAMAK g. f. Bir şeye maya katmak: *Yoğurdu mayalamak.*
—Sütç. Pıhtılaşmasını sağlamak için süte maya katmak.

◆**mayalandırmak** ettirg. f. Mayalanmasını sağlamak.

◆**mayalanmak** edilg. f. Mayalamak eylemine konu olmak.

◆**mayalanmak** dönşl. f. **1.** Bir şey sözkonusuysa, mayanın etkisiyle kabarmak. **—2.** Mal, para gibi şeyler sözkonusuysa, birikmek, artmak.

MAYALANABİLİR sıf. Kim. *Mayalanabilir madde*, mayalanmaya uygun madde.

MAYALANDIRMA a. Mayalandırmak eylemi.
—Bağc. Üzümü küvlerde mayalanmaya bırakma işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Bağc. Mayalandırma sıkma işleminden önce ve yalnız kırmızı üzümler için uygulanır; beyaz şarap yapmak için ayrılan üzümler toplandıktan hemen sonra sıkılır. Üzümler tanelenmiş olarak ya da olduğu gibi salkım halinde tokaçla ezilerek küve doldurulur. Başlangıçta düzensiz ve yalnız hafif bir karbondioksit çıkışıyla ve şıra sıcaklığının giderek artışıyla fark edilen mayalanma bir süre sonra patırtılı olmaya başlar ve birkaç gün içinde yatışır. Maya mantarlarının etkisi 30 ila 32 °C derece üstünde yavaşladığı, hatta sıfıra inebildiği için mayalanmanın etkinliğini artırmak amacıyla şırayı bazen sıkmak ya da soğutmak gerekir. Genel olarak mayalandırma işlemi 1 ila 10 gün sürer; süre nin uzunluğu bölgelere göre değişirse de eninde sonunda şekerin tümü ya da bir kısmı alkole dönüşür ve mayalanmakta olan şıra ile salkımın katı kısımları (kabuklar, salkım çöpü) arasındaki alışverişler kolaylaşır.

Şevkiye May

MAYALANDIRMAK → MAYALAMAK.

MAYALANMA a. Mikroorganizmaların salgıladıkları enzimlerin etkisiyle bazı organik maddelerin dönüşüme uğraması. (Maya mantarlarının etkisi altında şekerlerin mayalanmasından alkol doğar.) [Eşanl. FERMANTASYON.] (Bk. *ansikl.* böl.)
—Kim. *Mayalanma sonrası*, organik madde, şarap sözkonusu olduğunda, mayalanmaötesi dönemle ilgili bir şey için kullanılır.
—ANSİKL. Biyokim. Mayalanma insan tarafından uygulanan en eski kimyasal iş-

lemlerden biri olmakla beraber "mayalanma" teriminin anlamı birçok değişikliğe uğramıştır: ilk başlarda meyve özsularının kendiliğinden hafifçe fışkırıp köpürmesi anlamına geliyordu; Gay-Lussac'ın alkol mayalanması üzerindeki çalışmalarından sonra bu terim şekerin alkole ve karbondiokside dönüşmesi anlamını kazandı; Pasteur mayalanmanın nedenleri hakkında yaptığı araştırmaların sonucunda mayalanmayı "havasız yaşam" olarak tanımlamayı uygun buldu. Günümüzde, bu sözcük daha dar anlamda mikroorganizmalara ve onlar tarafından salgılanan enzimlere bağlanmaktadır.

Doğada pek çok mikoorganizma bulunduğundan ve bunların her biri bir mayalanma yapabildiğinden mikroplara bağlı metabolizmaların sayısı hayli kabarıktır, ama bunların ancak birkaç tanesi sanayide kullanılmaktadır. Mayalanmadan sorumlu mikroplar morfoloji, üreme tarzı, serbest oksijene karşı tepki, çeşitli maddeleri etkileme, vb. bakımından birbirinden ayrılırlar. Bunlar maya mantarları, bakteriler ya da küf mantarları gruplarına girerler. Buchner'in çalışmalarından beri mayalanma etkenlerinin mikroorganizmalarca salgılanan ve eskiden maya adıyla anılan enzimler olduğu bilinmektedir; enzimler mikrop hücresinin içinde ya da dışında biyokimyasal katalizörler olarak etki yaparlar.

J. Bottin

Yucatán'ın (Meksika) güneyinde ortaya çıkarılan bir resmin kopyası **maya** klasik döneminin son evresi, VIII. yy.

MAYA SANATI

Oksijen gereksinimine göre iki çeşit mayalanma vardır: metabolizma için havadaki serbest oksijenin hidrojen alıcısı olarak kullanıldığı *aerobi mayalanma* (asetik ve sitrik asit mayalanmaları böyledir); metabolizmada havadaki oksijenin kullanılmadığı, aldehit ve piruvik asit gibi başka maddelerin hidrojen alıcısı olarak kullanıldığı *anaerobi mayalanma* (alkol, laktik ya da butirik asit mayalanmaları böyledir).

Eskiden mayalanma esas olarak besin maddeleri üretiminde (içecekler, ekmek, süt ürünleri, konserveler, vb.) ya da tarımsal maddelerin işlenmesinde (suya bastırma, sepileme vb.) kullanılırken kimyasal ürünlere istem artınca bu ürünlerden bazılarının (alkol, sitrik asit, gliserol, butil alkol, dekstranlar, vb.) üretiminde bazı mayalanma yöntemlerinin uygulanmasına girişildi; enzimler (amilaz, proteaz, pektinaz), vitaminler (riboflavin), aminoasitler (L-lizin), alkaloitler (çavdarmahmuzu alkaloitleri) ve antibiyotikler gibi yeni kimyasal maddeleri üretmek üzere birtakım yeni mayalanma yöntemleri geliştirildi.

—Şarapç. Şarapçılıkta çeşitli mayalanma tipleri kullanılır: *alkol mayalanması* (şekerin, maya mantarlarının etkisiyle alkole dönüşmesi); *malolaktik mayalanma* (malik asidin, laktik aside dönüşmesi); *laktik asit mayalanması* (şekerin, laktik ve asetik asitlere dönüşmesinden doğan değişiklik). Bu son iki mayalanma, laktik asit bakterilerince gerçekleştirilir.

Ayrıca, geniş anlamda, alkolün asetik asit bakterileri tarafından ve ortamda oksijen varken parçalanmasına da mayalanma denir. Bu da bir değişikliktir: sirkeleşme.

—Zootekn. Organik maddelerin oksijensiz ortamda mikroorganizmalarca parçalanmasından hayvan yemlerini silolama yoluyla yararlanılır (laktik mayalanma). Gevişgetiren hayvanların sindirim sisteminde organik madde, benzer bir süreçle parçalanır ve böylece bu hayvanların, bitki hücrelerinin çeperlerinde (özellikle selüloz olarak) depolanmış bulunan enerjiden yararlanmaları sağlanmış olur.

MAYALANMAK → MAYALAMAK.

MAYALAR, Orta Amerika'nın benzer diller konuşan kızılderili halkı.

•*Tarih.* Arkeologlar, Mayalar'ın yayıldığı alanı şu üç bölgeye ayırırlar: Yucatán yarımadasına karşılık düşen Kuzey; Petén'in, Guatemala'nın ve sınırdaş kesimlerin alçak topraklarını kapsayan Merkez ve Guatemala ve Chipas'ın (Meksika) yüksek topraklarıyla Guatemala'nın Büyük Okyanus kıyısını kapsayan Güney kesimi.

İlk maya tarım köyleri klasiköncesi dönemde (İ.Ö. 2000 - İ.S. 250) kurulmuşlardı. Belize'de İ.Ö. 2000'e kadar uzanan; Cuello'da ve Guatemala'daki La Victoria'da, İ.Ö. 1500 ve Kaminaljuyú*'da İ.Ö. 800 yıllarını bulan bir tarihlendirme yapılmıştır.

Klasiköncesi dönemin geç evrelerinde (İ.Ö. 300 - İ.S. 250), büyük bir yaygınlık kazanan İzapa* üslubunda heykellerle birlikte ilk piramitler belirdi. Bu dönemde, çokrenkli boyanmış çanak çömleğin ortaya çıktığı ve maya mimarlığının özgün öğelerinden biri olan bindirme tonozun özellikle mezarlarda kullanıldığı da saptandı.

Klasik dönem (İ.S. 250-950), Mayalar'ın, özellikle Merkez kesimde, gelişmelerinin doruğuna vardıkları dönemdir. Güney kesimdeki Kaminaljuyú, Orta Meksika'nın büyük anakenti olan ve gerek mimarlık, gerek çömlekçilikte etkisi görülebilen Teotihuacán*'dan gelen insanlar tarafından işgal edildi.

Kuzey kesimde, geç klasik dönemde (İ.S. 600-950), Uxmal* ve Kabah* kentleri büyük bir mimari gelişme gösterdiler. Klasik dönemin sonunda maya uygarlığı, Merkez'in alçak topraklarında gerilemeye başladı ve kentler, İ.S. 1000 yılından önce boşaldı. Bu olayı açıklamak için, nüfus yoğunluğu sonucu topraklardaki verimliliğin tükenmesi, kentler arasındaki savaşlar ve istilalar gibi varsayımlarla yetinmek zorunda kalındı.

Klasiksonrası dönemde (İ.S. 950-1500), Mexico vadisinden gelen Toltekler*, maya kronikçilere göre yarımadada bir yeniden canlanmaya yol açtı. Chichén* Itzá, bölgenin başkenti durumuna geldiyse de, yaklaşık 1200'e doğru kent boşaldı ve hegemonya Mayapán* kentine geçti. Bu kent Mayapán birliği'nin başında yer aldı; bununla birlikte, soylu aileler arasındaki rekabetler sonucu kent yıkıldı ve terk edildi. Bunun üzerine Yucatán, site devletleri arasındaki sürekli savaşların hüküm sürdüğü bir anarşi dönemine girdi.

Güney kesimde, toltek kökenli olduklarını ileri süren sülaler, Quiche ve Kakşikel devletleri gibi güçlü devletler kurdular. Başkentleri Mixco* Viejo, Guatemala yüksek topraklarının en iyi korunan yerleşimlerinden biri olan Pokomonlar da bu bölgede yaşıyorlardı.

XVI. yy. başında Mayalar, Yucatán'ın kuzeyinden Guatemala'nın Büyük Okyanus kıyısına ve Meksika Tabasco devletinden bugünkü Honduras toprağının güney-batı'sına kadar uzanan bir bölgede egemendiler.

İspanyol fethinden sonra (1511'den başlayarak), Mayalar'ın yayıldığı alanın merkez kesimi, kaçakların sığınağı durumuna geldi. Yucatán'ın ve yüksek toprakların yerli halkı, hıristiyanlaştırma köylerinde bir araya getirildi. Korkunç salgın hastalıklar, bu insanları kırıp geçirdi. Yerli ayaklanmaları, Mayalar'ın sömürgeleştirmeye ve bağımsızlıktan doğan yeni devletlerin baskısına karşı direnmelerinin sonucuydu.

Bugün, Mayalar'ın soyundan gelenlerin çoğu, başka halklarla karışmış ve geniş ölçüde bu halkların kültürünü benimsemişlerdir. Guatemala, Belize ve özellikle Yucatán'a (Quintana Roo) dağılmış, yaklaşık 330 000 gerçek Maya kaldığı sanılmaktadır. Bunlar özellikle tarım ve dokumacılıkla geçinmektedirler. Çift yanlı bir soy zincirine dayanan toplumsal yaşamları, vaftiz hısımlığına geniş bir yer verirken, üfürükçülerin işlevi azalma eğilimi göstermektedir. Yaşlılar meclisi hâlâ önemli bir yerel güce sahiptir.

•*Toplumsal ve siyasal örgütlenme.* Maya toplumu sınıflara ayrılmıştı. Egemen sınıf olan soylular toprak sahibiydi ve devlet işlerini yönetiyordu. Askeri ve dini kurumların en saygın mevkileri soyluların elindeydi. Halkın çoğunluğu, soyluları, din adamlarını, askerleri, zanaatkârları ve tüccarları besleyen köylülerden oluşuyordu. Ayrıca senyörlerin topraklarında çalışan serflerin ve savaş tutsağı olan kölelerin de bulunduğu sanılmaktadır.

Mayalar, Orta Meksika'dakiler gibi büyük imparatorluklar (Teotihuacánlar, Toltekler, Aztekler) kurmadılar. İspanyollar'ın Yucatán'a geldikleri sırada her kent, erkek soyundan gelen bir şef tarafından yönetiliyordu. Bununla birlikte, daha geniş böl-

Tikal'da (Guatemala) piramit-tapınak; **maya** klasik döneminin son evresi, 700'e doğr.

Vautier-Decool

gelere egemen olan devlet liderleri klasik dönem ve klasik dönem sonrasının ilk bölümünde varlıklarını korudular. Tikal gibi bazı büyük siteler, başka ayin merkezlerini denetimleri altında tutuyordu.

•*Ekonomik örgütlenme.* Başlıca ekonomik etkinlik tarımdır. Maya köylüsü mısır, fasulye, kabak, biber, pamuk, kakao ve bazı meyve ağaçları yetiştirir. Ayrıca hindi, arı vb. gibi bazı hayvanları da besler. Aynı zamanda kara ve deniz avcılığı yapar.

Yakın kentler arasında ve öteki uzak bölgelerle ticaret çok canlıdır. Büyük değer verilen bazı ürünler (kakao, quetzal kuşu tüyü, obsidiyen, deniz kabukları, yeşim taşı) deniz ya da kara yoluyla çok uzak mesafelere taşınır.

•*Mimarlık ve şehircilik.* Mayalar'ın kutsal ayin merkezleri üç ya da dört kenarı düzlükler ve piramit biçiminde tepeciklerle çevrili dikdörtgen bir alandan oluşur. Toprak ya da taştan yapılan bu tepecikler, kireçli ve harçla birleştirilmiş kesme kireçtaşı bloklarla kaplanmıştır; kimi zaman oldukça dik olabilirler (Tikal) ve bir merdivene sahiptirler. Alanlar, Uaxactún'da olduğu gibi, çoğu kez yapay bir düzlüğün üzerine kurulmuştur. Kent çekirdeğinin önemli diğer bir öğesi de top alanıdır. Cepheleri oymalarla süslü büyük yapıların çevresinde, konutların bulunduğu düzlükler sıralanır. Kuzey bölgesinde gelişen Puuc*, Chenes ve Río Bec üslupları süslemelerin zenginliğiyle ayırt edilir. En önemli kentler Copán*, Palenque*, Toniná*, Uxmal* ve Chichén* İtzá'dır.

Klasiksonrası dönemin ilk yarısında, mimarlıkta maya ve toltek (Chichén İtzá) öğeleri bir arada görülür; son yarısında ise (1200-1500) kuzey bölgesindeki küçük devletlerin arasında çıkan anlaşmazlıklar sonucunda, kentler surlarla çevrildi (Mayapán*, Tulum* vb.).

•*Plastik sanatlar ve el sanatları.* Maya heykelciliğinin en yetkin örnekleri lentolarda (bunlar bazen, Tikal'da olduğu gibi ahşaptır) ve genellikle tapınakların önüne dikilen stellerde (bunlar çoğu kez alçakkabartmalarla süslüdür) görülür. Karmaşık takılarla bezenmiş önde gelen kişilerin betimlendiği stellerde, tarihi belirten ya da hanedanla ilgili hiyeroglif yazıtlar bulunur. Bunların Tikal'da ortaya çıkarılan en eski örneği, miladi takvimdeki İ.S. 292'nin karşılığı olan bir maya tarihi taşır. Yapıların iç duvarlarını süsleyen resimler, Bonampak*'takilerin dışında, oldukça kötü bir durumdadır. El sanatlarında büyük ustalık gösteren Mayalar, çok çeşitli gereçleri işlemişlerdir: yeşim, kemik, deniz kabuğundan süsler, obsidyen aletler, çanak çömlek. Şaşırtıcı nitelikte pişmiş toprak heykelcikler de yapmışlardır; bunların en ünlüleri, Jaina*'da ortaya çıkarılanlardır.

•*Bilimler.* Maya hiyeroglif yazısı, Orta Amerika bölgesinin en gelişmiş yazısıdır. Bu yazıda ideogramlar ve fonogramlar kullanılır. Yalnızca kronolojik ve astronomik metinler eksiksiz olarak çevrilmişse de, son zamanlarda hanedan metinleri de okunmuştur. Hesaplamalarda yirmili bir sistem kullanılmakta, birimi göstermek için nokta, beş sayısını göstermek için çizgi kullanılırken, ince ve uzun kabuk, sıfırı simgelemektedir.

Öteki Orta Amerika halkları gibi Mayalar da, biri 20'şer günlük 13 döneme bölünmüş 260 günlük bir ayin takvimi, öteki 20'şer günlük 18 ay ve 5 ek günü kapsayan 365 günlük bir güneş takvimi olmak üzere, iki takvim kullanıyorlardı. Her tarih her iki takvimde de gösterilir ve aynı bir birleşim ancak 52 yılda bir yinelenir. Maya takviminin başlangıç tarihi İ.Ö. 3113 yılına karşılık düşer.

•*Din.* Maya ikonografisinde en çok betimlenen tanrılar şunlardır: Yağmur tanrısı Chac; Dünya'nın altındaki gece yolculuğu sırasında jaguara dönüşen Güneş tanrısı Kinch Ahau ve çeşitli adlarla tanınan Ölüm tanrısı. Ayrıca yönetici sınıfın koruyucusu Kukulcán gibi toplumsal sınıf ve meslekleri koruyan çeşitli tanrılar vardır. Kukulcán'a tapınma, klasiksonrası dönemde, Toltekler'in Yucatán'a gelişiyle doruk noktasına ulaşırsa da, bu uygarlaştırıcı kahramanın tasvirlerine, daha klasik dönemde, Tikal'da rastlanmaktadır.

Maya rahipler sınıfı, tüm bilimsel bilgileri de ellerinde tutuyorlardı.

•*Edebiyat.* Kullanılan dillerin çeşitliliği ve dizgesi hâlâ pek çözülememiş bir resim-yazı kullanmaları dolayısıyla maya edebiyatının anlaşılması zordur. Günümüze kadar gelmiş maya kodeksleri* (Dresden, Madrid ya da Tro-Cortesianus, Paris ya da Peresianus kodeksleri) ve çok sayıda yazıtın sırları henüz çözülmemiştir. Bugün elimizdeki birtakım bilgiler, gerek ispanyol misyonerlerinin gerekse yerlilerin kendilerinin latin harfleriyle gerçekleştirdikleri koloni çeviriyazılarından gelmektedir. Diego de Landa'nın *Relación de las cosas de Yucatán* gibi ispanyol kronikçilerinin yapıtları tarihsel ve etnolojik bilgiler sağlamıştır. Maya-Kiçe edebiyatını özellikle *Popol-Vuh** ile *Rabinal Achí* adlı oyun sayesinde öğreniyoruz. *Popol-Vuh* eşine pek rastlanmayan şiirsel bir anlatımla dünyanın ve insanların varoluşuyla Maya-Kiçeler'in masalsı soyağacının öyküsünü sergileyen mitolojik nitelikli bir yapıttır. 1555'e doğru çevrimi yapılan elyazması XVIII. yy.'da ele geçirilebilmiştir. Bir tutsağın büyü için kurban edilişini simgeleyen kutsal savaşçıdan esinlenilmiş olan *Rabinal Achí* (Rabinalli savaşçı) ancak 1850'de bir sözlü efsaneden kopya edilmiştir. Yucatec Mayaları bize mitolojiye ve kehanete dayalı içeriği dinsel, tarihsel ve gökbilimsel açıdan büyük önem taşıyan *Chilam-Balam** kitaplarını bırakmışlardır. Maya-Kakşikel edebiyatından bize dünyanın, insanların ve kakşikel halkının varoluşunu anlatan tarih ve mitoloji yanı ağır basan *Annales de los Cakchiqueles* ya da *Memorial de Sololá* adlı kronik kalmıştır. Tzotzil-Mayaları'nın edebiyatındaysa çeşitli din, büyü ve tıp metinlerine rastlanır.

MAYALAYICI sıf. Kim. Organik bir maddede mayalanmayı sağlayan bir ürün için kullanılır.

MAYALI sıf. Mayalandırılmış, mayanın etkisiyle ekşiyip kabarmış, mayalanmış.

MAYALIK sıf. **1.** Maya olmaya elverişli; maya olarak kullanılmak üzere ayrılmış şey için kullanılır: *Mayalık hamur. Mayalık yoğurt.* **—2.** *Yörs.* Damızlık dişi hayvan: *Mayalık koyun.*

—Kim. İçinde mayalanmanın sağlandığı aygıt.

Maya-Maya, Brazzaville'de (Kongo) uluslararası havalimanı, kentin K.'inde.

MAYÁNS Y SİSCAR (Gregorio), ispanyol yazar (Oliva, Valencia yakınında, 1699 - *ay y.* 1781). XVIII. yy. İspanyası'nın en önemli aydınlarındandır ve Aydınlanma çağı felsefecilerinden en önemlileriyle yarışmıştır. *Cartas latinas* (1732) adlı yapıtını kardinal Fleury'ye ithaf etti. Valencia'da hukuk profesörlüğü yaptı, roma hukukunun ispanyol hukuku üstündeki etkisini azaltmayı amaçlayan hukuksal incelemeler reformunun öncüsü oldu. *Orígenes de la lengua española* (İspanyol dilinin kökenleri) [1737] adlı yapıtında Juan de Valdés'in *Diálogo de la lengua*'sını ilk defa yayımlamıştır.

MAYAPÁN, Meksika'da Yucatán maya kenti. Klasiksonrası döneme (İ.S. 950-1500) tarihlendirilen Mayapán, surlarla çevrili olan, tapınaklar ve resmi binalar dışında yaklaşık 3 000 konutun yer aldığı yeni bir şehircilik örneğini temsil eder. Chichén İtzá'nın gerilemesiyle birlikte kent 1200'de bölgenin egemenliğini ele geçirdi, ancak, 1450'ye doğru baş gösteren ayaklanmalar sonucunda terk edildi.

MAYASIL a. Halk arasında kimi yörelerde egzamaya, kimi yörelerde basura verilen ad.

MAYASILOTU a. Deride kaşıntı, sulanma, kabuk bağlama gibi belirtiler gösteren ve tıp dilinde egzama adıyla anılan hastalığa halk arasında mayasıl denildiğinden (bazı yörelerde basura da mayasıl denir) bu hastalığın tedavisinde kullanılan bitkilere verilen ad. Terim özellikle *ajuga, hypericum, digitalis, teucrium* türleri için kullanılır.

—ANSİKL. Mayasılotu adıyla anılan türlerden *Ajuga iva* (ballıbabagiller familyası) ılıman bölgelerde nadasa bırakılmış tarlalarda yetişen çok kokulu, sarı çiçekli bir ottur. *Ajuga reptans* otlaklarda ve nemli ormanlarda yetişen mavi morumsu çiçekli bir bitkidir. Çiçekli dalları peklik verici, ateş düşürücü, güçlendirici ve idrar söktürücü olarak kullanılır. *Ajuga chamaepitys* yerçamı adıyla da anılır ve Ortaçağ'dan beri idrar artırıcı, kuvvet verici, terletici, âdet söktürücü, yara iyileştirici, hatta hayvan (akrep, yılan) zehirlerine karşı panzehir olarak kullanılır. Bir kılıçotu türü olan ve mayasıl otu adıyla da anılan *Hypericum scabrum*, 15-45 cm yükseklikte, gövdesi genellikle pürtüklü, çiçekleri gövdenin ucunda birçoğu bir arada bulunan, Anadolu'da yaygın bir bitkidir. Kayseri ve Yozgat yörelerinde infusyonu basura karşı ve peklik verici olarak kullanılır.

MAYASIZ sıf. İçinde maya bulunmayan, maya ile yapılmamış: *Mayasız ekmek.*

MAYATİS a. MERANTİ'nin eşanlamlısı.

MAYATSKO. Tar. coğ. Orta Asya'da Hazar bölgesinde kent; Don nehrinin sağ kıyısındaydı. 79 × 115 m boyutlarında dikdörtgen planlı yerleşme, üç yandan hendeklerle çevriliydi, tek kapısı G.-B.'daydı. Dış surlar iç surlardan daha güçlüydü; iç kale ise 100 m²'lik bir alanı kaplıyordu. Kazılarda kesme blok taşlardan yapılar ortaya çıkarıldı. En önemli buluntular taş üzerine yapılmış hayvan resimleriyle, atlı ve insan figürleridir. Ayrıca, çeşitli damgalar bulundu. Mayatsko mezarlarındaki çeşitli ölü eşyaları ve at koşum takımları Saltovo'dakilerle büyük benzerlik gösterir.

MAYBACH (Wilhelm), alman mühendis (Heilbronn 1846 - Stuttgart - Cannstatt 1929). 1872'den 1882'ye dek Otto gaz motoru fabrikasında baş mühendislik yaptı, daha 1883'te Daimler'in en büyük ortağı oldu ve 1907'ye kadar Untertürkheim'da Daimler-Motoren Gesellschaft fabrikalarını yönetti; burada, sıvı yakıtla çalışan motorlar geliştirmek üzere pek çok çalışma yaptı. Tasarladığı Mercedes arabanın şasisi çekme sactan, vites kolu seçici ve radyatörü arı kovanı biçimindeydi. Maybach bu modeli, Nice'teki avusturya-macaristan konsülü Emil Jellinek'in isteği üzerine 1896'da yaptı. Jellinek, arabanın Fransa'da satışını, fransız vatandaşlığına geçmiş bir alsaceli olan Charley Lehmann ile birlikte düzenledi. Maybach, Daimler sözcüğünün, almanca olduğu çok belli olan ses düzeninden kaçınmak için arabaya kızının küçük adı olan Mercedes adını verdi. Ayrıca Zeppelin güdümlü balonlarında Duralümin kullanılmasını önerdi.

MAYDANOZ a. Bahar ve garnitür olarak kullanılan, kokulu, parlak, küçük ve parçalı yapraklı, ince ve çizgili saplı bir yıllık ya da ikiyıllık bitki. (Bil. a. *Petroselinum sativum;* maydanozgiller familyasının örnek tipi.)

—ANSİKL. Maydanoz Avrupa ve Asya'da yabani olarak yetişir. Islah edilerek geliştirilmiş bahar çeşitleri sebze bahçelerinde yetiştirilir. Körpe iken yaprakları ve ince dalları yemeklerde, salatalarda bahar

Bk. resim sayfa 7886

ve garnitür olarak kullanılır. Esmer ve güzel kokulu küçük (2,5-3 mm) tohumları idrar ve safra söktürücü, âdet kanamalarını kolaylaştırıcı nitelikler taşır.

MAYDANOZGİLLER a. Havuç, baldıran, melekotu gibi şemsiye çiçekli 3 000'e yakın türü içeren otsu bitkiler familyası. (Bil. a. *umbelliferae;* familya tek başına

maydanozlar takımını oluşturur.)
—ANSİKL. Maydanozgiller, çoğunlukla çok-parçalı ve geniş kanlı yaprakları olan otsu bitkilerdir. Çiçekleri erdişidir ve basit ya da bileşik şemsiye ya da kimisinde kömeç biçiminde topludur; her çiçekte ayrı beş çanakyaprak, beş taçyaprak bulunur; taçyapraklar dişiorganın üst kısmında bir disk üzerinde yer alır; çanakyapraklarla almaşık dizili beş erkekorgan vardır. Yumurtalık alt durumlu ve iki gözlüdür. Meyvesi köşeli çift kapçık biçimindedir. Maydanozgiller özellikle ılıman bölgelerde yetişir; tropikal bölgelerde yetişen birkaç türü de vardır. Hemen hemen hepsi ıtırlı ve bir kısmı zehirlidir. Birçoğu sebze olarak kullanılır. Başlıca türleri şunlardır: yenebilenler, havuç, maydanoz, kişnişotu, frenkmaydanozu, kimyon, melekotu, kereviz; zehirliler arasında en önemlisi baldıran.

MAYDANOZLAR a. Maydanozgiller familyasını içeren takım. (Bil. a. *umbelales*.)

Maydanozlu, maydanoz motifli Beykoz işi cam eşyaya verilen ad.

MAYDANOZSU sıf. Zool. Çeşitli ammonitlerin kavkılarını çevreleyen bitişme yerlerinden söz edildiğinde, kenarları maydanoz yaprağına benzer biçimde çok girintili çıkıntılı olan.

MAYDAY (fr. *m'aider*, bana yardım etmek'in sesbilgisel gösterimi) acele yardım istemek için radyo telefonla yapılan uluslararası tehlike çağrısı. (Mayday, *S.O.S.* işaretinden sonra gelir.)

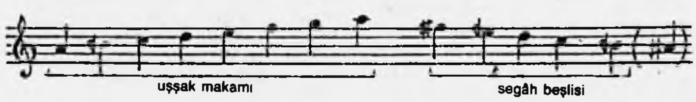
MAYDOS, Eceabat'ın eski adı.

MAYDU a. Yarı incedokulu, çok sert ve çok ağır, kahverengi kırmızı ile esmer kırmızı arası renkte, kokulu bir odun veren tropikal asya ağacı. Odunu parke yapımında, marangozlukta, mobilyacılıkta, kakmacılıkta ve kaplamacılıkta kullanılır. (*Pterocarpus* cinsi.)

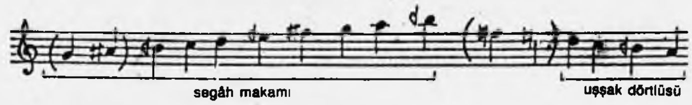
MÂYE a. (fars. *mâye*). *Esk.* **1.** Maya. **—2.** Bir şeyin özü, aslı. **—3.** Para, servet: *"Ahmed'de mâye olduğundan her gece bir okka rakı içer"* (Mehmet Tevfik). **—4.** İktidar, güç. **—5.** Bilgi, bilim, kültür. **—6.** *Mâye-dar*, zengin, paralı. ||*Mâye-i şeb*, gecenin aslı; karanlık. ||*Mâye-i zevk ü sürur*, eğlence ve zevk mayası, eğlenceye yol açan şey. ||*Mâye-i zindegâni*, yaşama gücü.
—Esk. zool. Dişi deve.

MAYE a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Uşşak makamına, segâh makamı eklenerek oluşturulmuştur. Bu makamın bileşimi tersine çevrilerek, yani segâh makamına uşşak makamı eklenerek DÜGÂHMAYE ya da UŞŞAKMAYE denilen bir makam daha yapılmıştır.) [Segâhla biten mayeye SEGÂHMAYE de denir.]

maye ya da *segâhmaye* **makamı**

maye makamının bir türevi: *dügâhmaye* **ya da** *uşşakmaye*

MAYEBUSELİK a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoksa da, maye makamının, buselik dörtlüsü ya da beşlisiyle sona eren biçimi olduğu bilinmektedir.)

MAYEBÜZÜRG a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoksa da, büzürg makamının, segâh perdesinde sona eren biçimi olduğu bilinmektedir.)

MAYEHİCAZ a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoksa da, hicaz makamının, segâh geçkisinden sonra segâh perdesinde sona eren biçimi olduğu bilinmektedir.)

MAYEHÜSEYNİ a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoksa da, hüseyni makamının, segâh perdesinde sona eren biçimi olduğu bilinmektedir.)

MAYEIRAK a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

MAYEISFAHAN a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoksa da, ısfahan makamının, segâh perdesinde sona eren biçimi olduğu bilinmektedir.)

MAYEİATİK a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılan bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş tek örneği şehzade Korkut'un sazsemaisidir.)

MAYEİKEBİR a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

MAYEİKEVSER a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

MAYEKÛÇEK a. Müz. Türk müziğinde XVI. yy.'dan önce kullanılan bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoksa da, kûçek makamının, segâh perdesinde sona eren biçimi olduğu bilinmektedir.)

MAYEN, Almanya'nın Rheinland-Pfalz eyaletinde kent, Eifel dağının doğu eteğinde, Koblenz'in batısında; 21 000 nüf. Güzel görünümlü kent. Ortaçağ'dan kalma surun yıkıntıları. XIX. yy. sonunda yeniden yapılan şato (müze). Makine yapımı. Tekstil ve besin sanayileri. Kâğıt fabrikası. —Yakınında, Ortaçağ'da yapılmış Bürresheim şatosu.

MAYENEVA a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy'dan önce kullanılan bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoksa da, neva makamının, segâh perdesinde sona eren biçimi olduğu bilinmektedir.)

MAYENKASEM sıf. (ar. *mā-*, o şey ve *yenḳasem*, bölünür'den *mā-yenḳasem*). *Esk.* Bölünebilir, parçalara ayrılabilir.

MAYENKASEMİYET a. (ar. *mā-yenḳasem* ve *-iyyet*'ten *mā-yenḳasemiyyet*). *Esk.* Bölünebilme, parçalara ayrılabilme durumu.
—Esk. mat. BÖLÜNEBİLİRLİK'in eşanlamlısı.

MAYENNE, Fransa'da (Maine) ırmak; 185 km (havzası yaklş. 5 000 km²). Avaloirs tepesinin eteğindeki Multonne ormanından (Orne) doğar, Mayenne, Laval, Château-Gontier'den geçer ve Sarthe'la birleşerek Maine'i oluşturur. Başlıca kolları Varenne, Colmont, Aron, Ernée, Jouanne ve özellikle de Oudon'dur. 118 km'si kanal içine alınan (barajlar-eklüzler) Mayenne'den hemen hemen yalnızca yapı gereçleri taşımacılığında yararlanılır.

MAYENNE, Fransa'da (Mayenne) *arrondissement* merkezi, Aşağı Maine'de, Mayenne kıyısında, *Mayenne ormanı*'nın D.'sunda; 14 583 nüf. (1992). Kent, Ortaçağ'da, XIII. yy.'da yapılmış bölümleri ayakta kalan bir şatonun eteğinde oluştu.

MAYENNE, Maine kontluğu'na bağlı senyörlük (X. yy.). Geoffroi, burada Normandiya dükü William'ı yendi (1062). İngilizler'in eline geçti (1425), daha sonra geri verildi (1448). Markiliğe yükseltildi (1544) ve Charles de Lorraine'in eline geçti (1563). 1573'te düklük oldu. Hortense Mancini'nin kocası Armand Charles de la Porte için Mazarin tarafından satın alınan düklüğe Mazarin adı verildi (1661).

MAYENNE, Fransa'da Pays de la Loire bölgesinde *département*; 5 171 km²; 278 037 nüf. (1992). Merkezi *Laval*.

MAYENNE (Charles DE LORRAİNE, — *markisi*, ardından —*dükü* [1573]), fransız prens (Alençon 1554-Soissons 1611). Guise dükü François I de Lorraine ve Esteli Anna'nın oğluydu. 1585'te Bourgogne valiliğine getirildi. Kardeşleri Guise dükü Henri I ve Lorraine kardinalinin öldürülmelerinden (aralık 1588) sonra, birlikçilerin başına geçti ve Katolikler birliği genel konseyi'ni kurarak bunun başkanlığını üstlendi. 1589'da, Henri III'ün ölümünden sonra, Bourbon kardinalini Charles X adıyla kral ilan ettirdi ve Fransa devlet ve tahtının genel vekilliğine atandı. Henri IV tarafından Arques (1589) ve İvry'de (1590) yenildi, Birliğin uzlaşmazlar (On altılar) ve ılımlılardan oluşan iki eğilimi arasında bocaladı, sonra uzlaşmazların aşırılıklarını gemledi (1591). Charles X'a bir vâris seçtirmek için, 1593'te Paris'te bir genel meclis topladı. Paris'in teslim olmasından (1594) ve İspanyollar'ın Fontaine-Française'de yenilmelerinden (1595) sonra, Île-de-France'ın yönetimi ve dolgun bir ödenek karşılığı Henri IV'e boyun eğdi (23 eylül 1595). —Oğlu HENRİ (Dijon 1578-Montauban 1621), Marie de Médicis ve Concini'nin siyasetine karşı çıktı, protestanlarla savaştı (Nérac'ın alınması, 7 temmuz 1621), ardından Montauban kuşatmasına katıldı ve orada öldü (eylül 1621).

MAYER (Johann Tobias), alman gökbilimci (Marbach, Württemberg, 1723 - Göttingen 1762). Göttingen gözlemevi'nin müdürü oldu, 1753-1761 arasında yaptığı bir dizi gözlemden sonra, Ay'ın çizelgelerini hazırladı. 1761'de, bir gözlem aletinin uzun ve titiz çalışmalar gerektiren ayarlamasını yapmak yerine, ölçülebilen bir etkiyi düzeltme fikrini ortaya attı.

MAYER (Julius Robert VON), alman fizikçi ve hekim (Heilbronn 1814-*ay. y.* 1878). Bir geminin hekimi olarak, Doğu Hint adaları'na gitti. Bu yolculukta, yüksek sıcaklıkların etkisiyle insan vücudu metabolizmasındaki değişiklik üstüne bir çalışma yaparken, ısıyla mekanik işin değiştirilebilirliğini buldu ve ısı niceliği biriminin mekanik eşdeğerini verdi (1842). 1845'te, gazların iki özgül ısısının farkını hesaplayarak bu sonuca nasıl ulaştığını açıkladı *(Mayer bağıntısı)*. İkinci bir inceleme yazısında enerjinin korunumu ilkesini açıklayarak elektriksel ve biyolojik olayları ele aldı. 1848 tarihli üçüncü incelemesinde, göktaşlarının sürtünmeyle akkor hale gelmesini açıkladı ve Güneş ısısının göktaşlarının düşmesiyle korunabileceğini öne sürdü; burada enerjinin korunumu ilkesini gelgit olaylarına uyguladı.

Mayer bağıntısı, bir ideal gazın değişmez basınç (C_p) ve değişmez hacimdeki (C_v) mol özgül ısıları arasında var olan bağıntı: R ideal gazlar değişmezi olmak üzere $C_p - C_v = R$ eşitliği vardır.

MAYER (Otto), alman hukukçu (Fürth

1846-Heidelberg 1924). Hukuk profesörü. Hem Almanya'da hem Fransa'da kamu hukuku alanında incelemeler yaptı. Alman idare hukukunun kurucusudur.

MAYER (Louis Burt), rus kökenli amerikalı film yapımcısı (Minsk, Rusya, 1885 -Los Angeles 1957). ABD'ye göç etti ve Louis B. Mayer Production Company'yi kurdu. Bu kuruluşun, Marcus Loew ve Samuel Goldwyn* tarafından yönetilen diğer iki şirketle birleşmesinden, Louis B. Mayer'in 1951'e kadar genel müdürlüğünü yaptığı Metro-Goldwyn-Mayer (1924) doğdu.

MAYER (Carl), alman senaryo yazarı (Graz, Avusturya, 1894-Londra 1944). Hans Janowitz ile birlikte, Robert Wiene' in alman anlatımcılığını başlatan *Dr. Caligari'nin muayenehanesi* (Das Kabinett des Dr. Caligari) [1919] adlı filminin senaryosunu yazdı. Fakat aynı zamanda *Kammerspiel* denilen içtenci ve natüralist akıma bağlıydı (*Hintertreppe* [Paul Leni, 1921; *Scherben* [Lupu-Pick, 1922] ve *Sylvester* [Lupu-Pick, 1923]; *Sonuncu adam* [dert Letzte Man, 1924], F. W. Murnau). Yönetmenin 1927'de Amerika'da çektiği *Sunrise*'ın senaryosunu Murnau ile birlikte hazırladı. Carl Mayer ayrıca Walter Ruttmann tarafından filme alınan ünlü belgesel *Berlin: die Symphonie einer Grosstadt'ı* (1927) tasarlanmıştır.

MAYERAST a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılan bir birleşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoksa da, rast makamının, segâh perdesinde sona eren biçimi olduğu bilinmektedir.)

MAYEREHAVİ a. Müz. Türk müziğinde, XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoksa da, rehavi makamının, segâh perdesinde sona eren biçimi olduğu bilinmektedir.)

MAYERLİNG, Avusturya'da yer, Viyana'nın 40 km G.'inde, Arşidük Rudolf ve genç barones Maria Vetsera, 30 ocak 1889'da buradaki bir av köşkünde ölü bulundular.

MAYETEHALLEL sıf. (arl. *mā-yete -ḥallel*). *Esk.* Halledilebilir, çözümlenebilir, eritilebilir.

MAYETİOLA a. (fransız böcekbilimcisi *V. Mayet*'nin adından). Bazı mazısineklerinin cins adı.

MAYEUŞŞAK → MAYE.

MAYEZENGÛLE a. Müz. Türk müziğinde XVI. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoksa da, zengûle makamının segâh makamının sesleriyle segâh perdesinde sona eren biçimi olduğu bilinmektedir.)

MAYFAİR, Londra'nın lüks ticaret mahallesi, Westminster'de.

Mayflower, Southampton'dan 102 göçmenle yola çıkan gemi (16 eylül 1620). Yolculardan 41 ingiliz püriteni bir anlaşmayla *(Mayflower Compact)* ilkelerini belirleyip kaleme aldıktan sonra (11 kasım) Cod burnu yakınlarında gemiden indiler ve Yeni İngiltere'de Plymouth'u kurdular (26 aralık).

May-Grünwald-Giemsa boyaması. Hematol. Frottide hücreleri eozin ve metilen mavisiyle boyama yöntemi. Bazofil öğeler mavi, asidofil öğeler pembe boyanır. (Eşan. PAPPENHEİM PANOPTİK BOYAMASI.)

May-Hegglin sendromu (alman hekim R. *May* [1863-1937] ile isviçreli hekim R. *Hegglin*'in [1907-1969] adlarından). Hematol. Doğuştan trombopenili purpura. (Dev trombositli ılımlı bir trombopeni ve çok çekirdekli akyuvarların sitoplazmasında bazofil inklüzyonlarla [Dohl cisimleri] belirgin bir sendromdur.)

MAYHEW (Henry), ingiliz gazeteci ve yazar (Londra 1812 *-ay. y.* 1887). 1831'de *Figaro in London'u* ve 1841'de Punch*'u kurdu; Londra'da yoksul kesimler ve hapishaneler üstüne yaptığı anketlerle (*London Labour and the London Poor,* 1851; *The Great World of London,* 1856; *The Criminal Prisons of London,* 1862) gazetecilikte insansever yaklaşımın öncüsü oldu. Ayrıca mizah ve komedi türünde romanları vardır.

MAYHOŞ sıf. (fars. *māye ve ḫoş; māye -ḫoş'tan*). **1.** Hafif ekşi ve şekerli tat, bu tatta olan şey için kullanılır: *Şu yeşil elmalar mayhoş mu? Mayhoş bir tadı var. Mayhoş elma.* **—2.** *Tkz.* Bozulmuş ya da bozulmaya yüz tutmuş ilişki için kullanılır: *Aramız son günlerde biraz mayhoş.*

MAYHOŞLUK a. Tadı mayhoş olan şeyin niteliği.

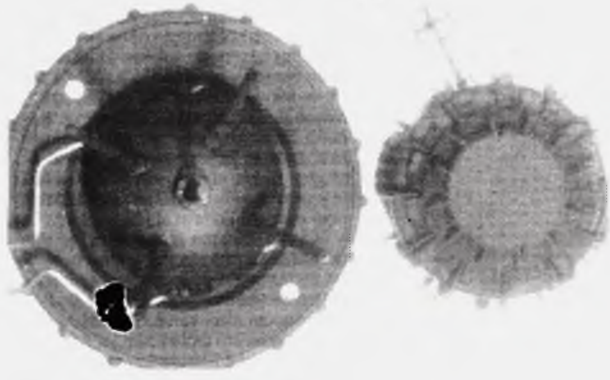
MAYIN a. (ing. *mine*'dan). Ask. **1.** Toprak altına, köprü ve tünele ya da su altına yerleştirilen, doğrudan patlamayla ya da dolaylı olarak, basınç etkisiyle çalışan patlayıcı madde. (Ayarlanabilen ya da kendiliğinden harekete geçen bu patlayıcı madde [obüs, bomba, tuzaklı el bombası], yerleştiren kişi tarafından uzaktan, ya da düşmanın [personel, araç, tank ya da gemi] temasıyla patlar; bu durumda, patlayıcı madde, değişik çalışma biçimleri olan bir ateşleyici ile donatılmıştır [basmalı, çekmeli, salmalı, mıknatıslı ve akustik vb.].) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Mayın demeti,* mayın tarlasına, 2 m yarı çapında bir daire içerisinde 1,5 adet mayının yerleştirilmesiyle oluşturulan standart mayınlama düzeni. ‖ *Mayın geçidi* → GEÇİT. ‖ *Mayın gözetlemesi,* mayın dökme işleminde bırakılan mayınların yerlerinin saptanması. ‖ *Mayın grubu,* mayın demetinden farklı biçimde ve değişik boyutlardaki arazi parçası üzerine döşenmiş, iki ya da daha fazla mayından oluşan mayın topluluğu. ‖ *Mayın kuşağı,* birbirinden altı adım aralıkla ve aynı zamanda döşenmiş, iki koşut mayın sırası. ‖ *Mayın şeridi,* iki ya da daha çok mayın kuşağını kapsayan arazi parçası. ‖ *Mayın tarama,* çeşitli tipteki mayınları özelliklerine göre arayarak yok etme. ‖ *Mayın tarlası,* belirli bir tasarıma göre ya da gelişigüzel biçimde döşenmiş mayınları içeren toprak parçası. ‖ *Mayın tarlası gediği,* bir mayın tarlasında, dost birliklerin geçişine olanak verecek aralıkta mayınlanmamış bölüm. ‖ *Mayın temizleme,* araziye, nehir ya da denize gizlice yerleştirilen patlayıcı maddeleri tarama ve temizleme işi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Mayın temizleyici,* mayınların yerinin saptanması ve ortadan kaldırılmasıyla görevli asker.
—Mayın temizlemede kullanılan araç ve aygıtlar. ‖ *Mayın tuzaklama düzeni,* bir mayın kaldırıldığında öteki mayınların patlamasını sağlayacak biçimde mayınların birbirine bağlı olduğu düzen. ‖ *Örümcek mayın,* birbirinden ayrı kollardan ve aynı anda ateşlenen barutluklardan oluşan ve planı bir örümceği andıran mayın türü.
—Ask. denizc. *Mayın dökme gemisi,* mayın dökmek için özel olarak düzenlenmiş suüstü gemisi ya da denizaltı. (Gemilerin kıç taraflarına, denize, geminin dümen suyuna doğru mayınları dökmeyi sağlayan boyuna raylar döşenir.) ‖ *Mayın imha aracı,* deniz altında 5 deniz milli bir hızla yol alabilen taşıt; bir patlayıcı yükü taşır ve mayın tarama gemilerince denizaltı mayınlarını imha etmede kullanılır. ‖ *Mayın tarama gemisi* → TARAMA. ‖ *Mayın tarayıcı,* mayın tarama harekâtlarında denizaltı mayınlarını toplamada ya da imha etmede kullanılan, mekanik, akustik ya da manyetik düzenek. ‖ *Dip mayını,* deniz dibine yerleştirilen ve üzerinden geçen bir deniz taşıtının deniz dibinde yarattığı etkiyle patlayan mayın. ‖ *Serseri mayın,* bağlı olduğu mevkiden, bağlantı telinin ya da zincirinin kopması sonucu serbest kalarak su üstüne çıkan ve akıntının ya da rüzgârın etkisiyle deniz üzerinde dolaşan mayın. (Ayrıca, bu mayınlar savaş sırasında, düşman gemilerinin yoğun olarak geçtiği sahalara da bilinçli olarak bırakılırlar.)
—Elektromanyet. *Mayın detektörü,* MAYIN ALGILAYICISI*'nın eşanlamlısı.
—Sil. *Nükleer mayın,* ana maddesi kimyasal patlayıcı olan bir mayın gibi kullanılmaya elverişli, nükleer tepkimelerle etki eden patlayıcı silah.
—ANSİKL. Ask. *Kara, antipersonel* ya da *tanksavar mayınları,* İkinci Dünya savaşı'nda çokça kullanılan bu mayınların özelliği, karşı tarafın toprakları üzerinde ilerleyen düşmanın temasıyla patlayabilmesidir. Özellikle tanklar, savaş alanına girdiklerinde, onları durdurmaya ya da ortadan kaldırmaya yarayan mayını harekete geçirirler. Almanlar daha savaş başlamadan ve tüm savaş boyunca bu konuda üstün olduklarını gösterdiler. Daha 1935'te, yıldırım savaşında mayın kullanımı üzerine eksiksiz bir sistem geliştirmişlerdi. Metal mahfazalı bir tanksavar mayını olan Tellermine 35, bir tankın yatak takımını ağır bir biçimde tahrip etmeye ya da onu hareket edemez duruma getirmeye yetecek kadar, aşağı yukarı 5 kg patlayıcı içeriyordu; ateşleyicisi 150 kg'lık bir basınçla çalışıyordu; bu da yaya bir savaşçının ağırlığıyla patlamasını önlüyordu. Ama mayının, etkisiz duruma getirilmesini engelleyen bir tuzakla donatılması da mümkündü. Ayrıca, 100 g ile 10 kg arasında değişen patlayıcılara takılabilen standart telli çeşitli ateşleyicileri olan sabit tipte antipersonel mayınlar kullanıldı. S-35 sıçrar antipersonel mayında bulunan ek bir patlayıcı, mayını telle önceden saptanan bir yüksekliğe sıçratıyordu; mayın bu yüksekliğe ulaşınca 100 m'den daha uzağa her yönde öldürücü şarapnaller fırlatarak patlıyordu.

Libya ve Mısır'da çöl savaşı sırasında, doğal engellerin bulunmadığı yerlerde engeller oluşturmak için milyonlarca mayın kullanıldı. Tunus, İtalya ve Rusya mayının en çok kullanıldığı bölgelerdi. Yavaş ve kullanışsız olan elektromanyetik detektörlerin sağladığı koruma, 1942'den itibaren Almanlar'ın bulduğu, detektörle saptanmayan mayınların (ağaç, bakalit, bitüm, cam, beton) yaygınlaşmasıyla iyiden iyiye gözden düştü. Almanlar beşli kümeler halinde mayın yerleştirme yöntemini kullandılar ve mayın tarlalarının yoğunluğunu isteyen amaca uygulamayı her zaman başardılar. Ucuza mal oluşu, kullanım kolaylığı ve etkinliği bu mayının tüm savaşanlarca benimsenmesini sağladı. Mayının taşıdığı tehlikenin belirsizliği ve sürekliliği, savaşanları büyük ölçüde etkiledi ve alınması gereken ek önlemler zırhlı araçların ve piyadelerin hızını azalttı. Mekanik araçlar, patlayıcılar, hatta hayvanlarla yapılan mayın tarama çalışmaları, sondayla karış karış incelemekten vazgeçmeyi gerektirecek kadar verimli olmadı.

Dünyanın önemli ordularında eksiksiz bir tanksavar ve antipersonel sistemi vardır. Bazıları, önceden hesaplanan bir ge-

Çeşitli mayınlar.

cikmeyle, hatta elektronik olarak uzaktan harekete geçirilen çeşitli ateşleyicilerden ve plastikten yararlanarak, mekanik olarak ya da helikopterle yerleştirme yöntemleri ve etkisi ayarlanabilen imla hakları (çukur ya da düz imla hakları) geliştirerek mayınların gizlenmesi temel ilkedir. Buna karşılık, mayınlar da belirli bir süre sonra etkisiz kılınmasına ya da kendi kendini imha etmesine olanak veren aygıtlarla donatılmıştır. Nihayet, elinde nükleer güç bulunan ülkeler, doğal olarak kullanımı gizli tutulan, ama zorunlu geçiş noktalarında kesin bir durdurma etkisine sahip, düşük güçte nükleer haklı mayınlar üzerinde araştırmalar yapmaktadır.

İlk *deniz mayınları* liman ve kıyıları savunma amacıyla 1880'e doğru ortaya çıktı. Bunların iki tipi vardı: düşman gemisinin geçiş noktalarına yerleştirilen, ağırlığı 250-800 kg arasında değişen ve karadan elektrik ateşlemeli, *kontrollü mayınlar;* bir halatla dipteki demire bağlı olan ve su üstünde yüzen 30 kg'lık *demirli mayınlar.* Dost gemilerin geçebilmesi için mayınlanmış bölgelerde güvenlik geçitleri bırakılırdı. Mayın kullanımı Birinci Dünya savaşı sırasında arttı: kıyıların savunulması dışında, özellikle denizaltılara karşı oluşturulan mayın tarlaları biçiminde kullanıldı. Herhangi bir geminin gövdesi, mayının dış yüzeyindeki dört ya da beş antenden birine çarptığında, mayın infilak ediyordu; bunlar, genellikle 100-200 kg'lık imla hakkına sahip "halatlı ve demirli" mayın tipleriydi. Serseri mayınlar ile özel düzenekler, mayın tarama çalışmalarını bozmada kullanılıyordu. Mayınlar özellikle Kuzey denizi'nde (İngilizler tarafından Norveç ile İskoçya arasına dökülen 100 000 mayın) ve Akdeniz'de (Otranta kanalı ve Çanakkale boğazı) kullanılmıştır. 1914'den 1918'e kadar Müttefikler, mayınlar nedeniyle 595 gemi kaybetmiştir. (1 Mt, yani toplam kaybın % 9'u). İkinci Dünya savaşı sırasındaki en büyük yenilik ise *manyetik mayın*'dır. Almanlar tarafından icat edilen bu mayın, etkili bir savunma bulunana dek Müttefikler'e önemli kayıplar verdirmiştir (1930-40'ta, 425 000 t). Uçak ya da gemiden bırakılan bu mayın, düşey doğrultusundan bir geminin metal bölümü geçtiğinde oluşan toprak manyetik alanının değişmesiyle harekete geçen bir ateşleyiciyle donatılmıştı. Bu sisteme karşı oluşturulan savunma ise, gerek gemileri elektrikli bir kabloyla çevrili havuzdan geçirerek, gerek gemi çevresinde toprak manyetik alanın düşey bileşenini yok eden bir elektrik akımı dolaştırarak, manyetikliğin giderilmesiyle sağlanmıştır. Manyetik mayın, daha sonra geliştirilen ve bir geminin geçişinde meydana gelen her türlü ortam değişimiyle harekete geçen bir dizi mayının ilkörneğini oluşturur: akustik mayınlar, preşer mayınlar (istiridye mayınlar). Hem akustik, hem manyetik ve preşer olan kimi mayınlar, mayın tarama çalışmalarını oldukça zorlaştırmıştır. Ayrıca, kara mayınlarından türetilen ağlı mayınlar, serseri mayınlar ve betondan kıyı mayınları, kıyıya çıkışı önlemek amacıyla, özellikle 1943-44 arasında Fransa'da kullanıldı. Savaş sırasında İngilizler ve Mihver devletleri yaklaşık 250 000 mayın dökmüştür. Amerikalılar bombardıman uçaklarıyla (uçan kale) binlerce manyetik mayın dökerek Japonlar'ı gerçek bir deniz ablukası altına almışlardır. Kısacası mayınlar, Müttefikler'e 1,4 Mt ve Mihver devletleri'ne ise yaklaşık 2 milyon ticaret gemisi kaybettirmiştir. Bununla birlikte, mayınlar müttefik savaş gemisi kaybının yalnızca % 5'ine neden olmuştur; bu da, sürekli gelişen yöntemlerle yapılan büyük çaplı tarama çalışmalarının etkinliğini ortaya koyar.

• *Mayın temizleme* Mayın temizleyiciler genellikle mayın tarlasının planını bilmezler. Bu durumda ilk önce mayınların yerini tarama yaparak (sonda ya da dedektörle) saptamaları, sonra da onların yerini işaretlemeleri, toplamaları ya da imha etmeleri gerekir. Elle yapılan mayın temizlemenin yerini İkinci Dünya savaşı sırasında, bir saatte yan yana 3 tane 10 m genişliğinde ve 2 000 m uzunluğunda koridor açabilen özel mayın temizleyici tanklar aldı. Bu yöntem, mayınların çok daha fazla gelişmesi üzerine terk edildi. Bugün mayın tarlalarının temizlenmesinde patlayıcılar kullanılmaktadır. Denizde mayın tarama ve temizlemeyse özel gemiler ya da mayın tarama gemileriyle gerçekleştirilir.

MAYINCI a. Ask. Mayın yerleştirmekle görevli asker.

MAYINLAMA a. Mayın döşemek, mayınlamak eylemi.

MAYINLAMAK g.f. *Bir yeri, bir bölgeyi mayınlamak*, mayın yerleştirmek, mayın döşemek: *Sınırları mayınlamak.*

◆ **mayınlanmak** edilg. f. Mayınlamak eylemine konu olmak.
—Ask. *Mayınlanmış bölge*, içerisinde mayın bulunan ya da mayın bulunmasından kuşku duyulan bölge.

MAYINLANMAK → MAYINLAMAK.

MAYINLI sıf. Mayınlanmış, mayın döşenmiş yer için kullanılır: *Mayınlı bölge. Mayınlı arazi.*

MAYIS a. ("tanrıça Maia'nın ayı" anlamında lat. *maius mensis*'ten). Yılın beşinci ayı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Arıc. *Mayıs hastalığı*, petek gözlerinin kapanmasından sonra larvaların ölümüne neden olan virüs hastalığı.
—Meyvc. *Mayıs buketi*, çekirdekli meyve ağaçlarında üzeri çiçek tomurcukları ile dolu kısa ve ince küçük dal.
—Tar. *Mayıs yasaları*. Almanya'da Kulturkampf* döneminde kabul edilen yasalar. ‖ *Alman mayısı*, Hambach'da toplanan 25 000 yurtseverin Burchenschaft'ın siyah-kırmızı-altın rengi amblemini alkışlayarak Alman devletleri'nin birleşmesi isteğinde bulundukları 1832 yılının 27 mayıs gününe verilen ad.
—ANSİKL. İlk Roma takvimlerinde yılın üçüncü ayı olan mayıs, Julius ve Gregorius takvimlerinde beşinci sıraya geçti. Apollon'un koruması altındaydı ve başının üstünde bir çiçek sepeti taşıyan orta yaşlı bir adam figürüyle kişileştirilmişti. XVIII. yy.'dan bu yana mayıs ayı katoliklerde Bakire Meryem'e adanmıştır.

1884'te Chicago'da toplanan Trade -Unions kongresi'nde "1 mayıs 1886'dan başlayarak, normal işgününün sekiz saat olarak saptanması ve tüm işçi örgütlerinin buna hazırlıklı olması" kararlaştırıldı; 1886-1889 arasında her 1 Mayıs ABD'de büyük grevlere yol açtı. 1889'da, Paris'te toplanan Sosyalist enternasyonal kongresi'nde 1 Mayıs, işçilerin isteklerini savundukları gün olarak kabul edildi.

27 mayıs 1935'te çıkan Ulusal bayramlar ve genel tatiller hakkında kanun ile 1 Mayıs Türkiye'de Bahar bayramı olarak kabul edildi. Başbakan Adnan Menderes 1 mayıs 1960'ta yaptığı radyo konuşmasında ilk kez işçilerin de bu gününü bir bayram saydı ve kutladı. 1976'da Devrimci işçi sendikaları konfederasyonu (DİSK), dünya işçilerinin ve emekçilerinin bayramı sayılan bu günü işçi bayramı ilan ederek İstanbul'da Taksim alanında bir tören düzenledi. 1977'de yinelenen tören sırasında çevredeki binalardan halkın üzerine ateş açıldı. Çıkan karışıklıkta 34 kişi öldü, yüzlerce kişi yaralandı. Olayın sorumluları yakalanamadı. Taksim'de son kez 1978 yılında miting yapıldı. 1979 yılında Taksim'de tören yapılması yasaklandıysa da, çeşitli il merkezlerinde (İzmir, Bursa gibi) mitingler düzenlendi. 12 Eylül 1980 harekâtından sonra MGK, 27 Mayıs gibi 1 Mayıs'ı da tatil yapılan resmi bayramlar kapsamından çıkardı (17 mart 1981).

MAYIS a.*Yörs.* Taze sığır gübresi.

Mayıs devrimi (27), Türk silahlı kuvvetleri'nin 27 mayıs 1960'ta yönetime elkoyması ve bu eylemle başlayan siyasal, yasal ve sosyal gelişmelere verilen ad. 14 mayıs 1950'de gerçekleştirilen demokratik seçimlerle iktidara gelen DP'nin uyguladığı plansız liberal iktisat ve hızlı kalkınma modeli, ülkenin 1954'ten sonra iktisadan darboğazlara girmesine, hızlı bir dış borçlanmaya, o günün koşullarına göre alışılmadık ölçüde yüksek bir enflasyona yol açmıştı. Toplumun çeşitli kesimleri bu iktisadi politikadan zarar gördüler. Ana muhalefet partisi CHP, bu politikaya gösterilen tepkileri siyasi propaganda malzemesi olarak değerlendirdi. Muhalefetin eleştirileri karşısında DP yönetimi sert siyasete yöneldi. Hükümeti eleştiren basın üzerinde baskı yöntemleri uygulanırken, radyo iktidarın yayın organı durumuna getirildi. CHP önderi İsmet İnönü'nün propaganda gezileri engellenmeye çalışıldı; muhalefetle iletişim koptu. CHP'nin iktidarı demokratik olmayan yollardan ele geçirmeye kalkıştığını ileri süren DP yöneticileri bu girişimleri ortaya çıkarmak için TBMM'de bir "Tahkikat komisyonu" oluşturdular. Komisyon gerekli gördüğünde siyasi faaliyetleri yasaklayabilecek, basına yayın yasağı koyabilecek, gazete ve dergileri kapatabilecekti. Bu komisyonla ilgili TBMM görüşmelerinde İnönü, demokrasinin geleceğini tehlikede gördüğünü, olayların gelişmesi karşısında DP yöneticilerini kendisinin bile kurtaramayacağını söyledi. Basına getirilen yasaklarla İnönü'nün sözlerinin yayımlanması engellendi. Komisyonun kurulması kararı İstanbul ve Ankara'da üniversite öğrencilerinin tepkileriyle karşılandı (28/29 nisan 1960). Bu iki ilde sıkıyönetim ilan edildi. Sıkıyönetim uygulamaları, DP yönetimine karşı ordu içinde 1954'ten sonra örgütlenmeye başlayan grupların darbe hazırlıklarını kolaylaştırdı. Süregiden öğrenci olaylarından sonra Harp okulu öğrencilerinin başlarında komutanlarıyla Ankara'da yaptıkları sessiz protesto yürüyüşü hareketlere yeni bir boyut kazandırdı. Bu gösterilerle giderek artan gerilim 27 mayıs 1960 sabahı noktalandı ve Silahlı kuvvetler'in yönetime elkoyduğu radyodan yayımlanan bir bildiriyle açıklandı. Bildiride, ordunun bir kardeş kavgasına meydan vermemek ve demokratik rejimi kurtarmak için memleketin yönetimine elkoyduğu; kısa zamanda seçimlere gidilerek iktidarın seçimle geleceklere devredileceği açıklanıyordu. Cumhurbaşkanı Bayar, Başbakan Menderes, bakanlar ve DP'li milletvekilleri tutuklandılar; Harp okulu'na götürüldüler. Hareketin başkomutanlığını ve Devlet başkanlığını Kara kuvvetleri komutanı Cemal Gürsel üstlendi. Kendilerine Milli* birlik komitesi adını veren, harekâtı planlayan ve yürüten 38 subay ülkeyi yönetmeye başladı. Çeşitli rütbelerden oluşan komitenin yanı sıra Cemal Gürsel başkanlığında bir hükümet kuruldu (30 mayıs). Milli birlik komitesi, yönetimi sivillere devretmek için hazırlıkları başlattı. Yeni bir anayasanın hazırlanmasına girişildi. Devlet planlama teşkilatı, Devlet personel dairesi gibi kurumlar kuruldu. Komite içinde ayrı bir grup oluşturan ve yönetimin halka devrinin geciktirilerek öncelikle birtakım reformların gerçekleştirilmesini isteyen Alpaslan Türkeş ve 13 arkadaşı MBK'den çıkarıldı; tutuklanarak yurtdışında görevlere atandı (13 kasım 1960). Komite içindeki ikilik ortadan kalktıktan sonra Kurucu meclis yasası onaylandı (aralık 1960). Halkoyuna sunulan yeni Anayasa kabul edildi (9 temmuz 1961). Yeni yasaya göre yapılan seçimlerden (15 ekim), sonra iktidar sivil hükümete devredildi. Komite üyeleri 1961 Anayasası'na göre tabii senatör olarak Senato'ya katıldılar.

27 mayıs 1960'ta yönetime elkoyan Milli birlik komitesi, ara dönemde, harekete devrim niteliği kazandıran büyük değişiklikler gerçekleştirdi. Bu yeniliklerin en önemlisi kuşkusuz 1961 Anayasası oldu. Bu anayasa ile tek parti üstünlüğüne dayalı bir meclis egemenliğinden çok kuv-

vetler ayrılığı ilkesine ağırlık veren çoğulcu bir demokrasinin temeli atıldı. Anayasa'da milletin egemenlik hakkının TBMM yanında birtakım anayasal kurumlar tarafından da korunacağı belirtildi. Anayasa mahkemesi öngörüldü; iki meclis sistemi kabul edildi. (→ ANAYASA.) Üniversite ve Türkiye Radyo televizyon kurumu özerk kurumlar olarak Anayasa'da yer aldılar. Basın özgürlüğü de Anayasa'nın güvencesi altına alındı. Komite, Silahlı kuvvetler' in yeniden örgütlenmesini de gerçekleştirdi; 5 000 subayı emekliye sevk etti. Üniversiteden de 147 öğretim üyesi uzaklaştırıldı. Yassıada'da kurulan Yüce divan'da DP iktidarının ileri gelenleri yargılandılar ve cezalandırıldılar. (→ Kayn.)

Mayıs olayı (20/21), emekli albay Talat Aydemir önderliğinde 20 mayıs 1963 gecesi başlatılan askeri darbe girişimi. Siyasal düzenden hoşnut kalmayan, 27 Mayıs sonrası gelişmeleri yeterli görmeyen, partizan hareketlerin yeniden yaygınlaştığını savunan ve daha önce 22 şubat 1962'de bir darbe girişiminde bulunan Aydemir ve bu darbeden sonra emekliye ayrılan arkadaşları Fethi Gürcan, Cevat Kırca, İlhan Baş, Erol Dinçer, İzzet Köz 20 mayıs gecesi üniformalarını giyerek daha önce düzenledikleri plan uyarınca Harp okulu'nda ve Zırhlı birlikler okulu'na bağlı tank grubunda komutayı ele geçirdiler. Ankara'daki 229. Piyade alayı'nın bazı birlikleri de harekete katıldı. Ayaklanmayı desteklemesi beklenen Cumhurbaşkanlığı muhafız alayı ve Merzifon hava üssü olaya katılmadı. Birlikler başkent Ankara' da, Kızılay, Bakanlıklar, Sıhhiye gibi merkezleri denetimleri altına aldılar; Ankara radyosu'nu ele geçirdiler. Radyodan devrim bildirileri okumaya başladılar. Türk silahlı kuvvetleri'nin milletin gelişmesi için istikrarlı ve devrimci bir yönetim kuracağını, bu amaçla TBMM'nin, siyasi partilerin ve derneklerin kapatıldığını açıkladılar. Ancak Silahlı kuvvetler'den beklediği desteği bulamayan darbeciler hükümete bağlı kuvvetlerle yer yer çatışmalara girdilerse de teslim olmak zorunda kaldılar. 21 mayıs sabahı olay bastırılmış, elebaşılar yakalanmıştı. Harekâta katılan 151 subay ve 1 468 Harp okulu öğrencisi sıkıyönetim mahkemesinde yargılandılar. Talat Aydemir ile Fethi Gürcan idama, öteki beş elebaşı yaşam boyu hapse mahkûm edildiler. Öteki subaylar ve Harp okulu öğrencilerinden 75'i çeşitli cezalara çarptırıldılar; tüm okul öğrencileri ordudan uzaklaştırıldı.

Mayıs 1968 olayları, Fransa'da mayıs -haziran 1968'de gelişen siyasal, toplumsal ve kültürel direnme hareketi. Üniversite'nin gizli huzursuzluğu (geleneksel eğitimin eleştirisi, iş alanlarının yetersizliği, elenme tehlikesi), mart 1968'de Nanterre fakültesi'nde patlak verdi (22 mart hareketi); Nanterre'in kapatılışının (2 mayıs) ardından Sorbonne'un kapatılması (3 mayıs) bir dizi şiddetli gösteriye (ayaklanmalar, çarpışmalar) yol açtı. İsyan, çok geçmeden üniversite dışına, özellikle işçiler arasına yayıldı. Genel grev ilan eden sendikalar 13 mayısta Paris'te büyük bir gösteri düzenlediler. Gösteriler ve grevler (fakültelerin ve fabrikaların işgaliyle birlikte) taşraya da yayıldı ve ülkenin iktisadi yaşamını felce uğrattı (20 mayıstan başlayarak, yaklaşık 10 milyon grevci). Ancak hareket, genişliğine karşın birlikten yoksundu. Mevcut yapıların kökten değişmesini ve "tüketim toplumu"na son verilmesini isteyen öğrenci gruplarının goşist niteliğinin (kurulu düzene karşı olanlar, anarşistler, maocular, troçkistler) karşısında, Komünist partisi ve CGT, meslek ve ücrete ilişkin talepler üzerinde duruyordu. Sonuçları çalışanların bir bölümünce yetersiz bulunan Grenelle görüşmeleri (25-27 mayıs) grevleri sona erdiremedi. Giderek hükümete yönelen tehlike karşısında (sol partiler iktidarı almaya hazır olduklarını ilan ettiler), başlangıçta kararsız olan general de Gaulle sonunda Meclis'i feshetti; yandaşları da 30 mayısta Champs-Elysées'deki gösteriyle onu desteklediklerini ortaya koydular. Haziranda yavaş yavaş işbaşı yapıldı; rejim, Cumhuriyeti korumak için birlik partisi'nin zaferini ve sol partilerin açık yenilgisini ilan eden seçimlerden (23 ve 30 haziran) güçlenerek çıktı.

Toplumu ve onun geleneksel değerlerini bütünüyle tartışma gündemine getiren Mayıs olayları, çoğunlukla geleneksel parti ve sendikaların dışında gelişen yeni türdeki hareketlerin (feminist hareketler, çevreciler vb.) çıkış noktasını oluşturdu.

MAYISBÖCEĞİ a. **1.** Larvasının verdiği büyük zararlar ve erişkininin yavaş uçuşuyla ünlü, *Melolontha, Polyphylla, Rhizotrogus* ve *Amphimallus* cinsinden böceklerin ortak adı. (Eşanl. MANAS). **—2.** Bu böceklerin larvası.

—ANSİKL. Böcbil. Avrupa ve Asya'nın ılıman bölgelerine yayılan mayısböcekleri, kızıl renkli (elitralan daha açık renkli olur), hantal böceklerdir. Karınlarının yanları beyaz beneklidir ve dişilerde kısa bir yumurtlama borusuyla son bulur; erişkinleri daha çok bitkiyle beslenen bu böcekler, ilkbahar sonunda ortaya çıkarlar ve alaca karanlıkta etkinlik gösterirler. Erkekler, duyargalarında yedi levhacık bulunmasıyla dişilerden (duyargaları altı levhacıklıdır) ayrılırlar. *Kıvrık kurt* ya da *kıvırcık kurt* adlarıyla da tanınan larvaları toprakta yaşar ve köklere zarar verir; larvanın gelişmesi üç yıl sürer; sonra, 1,5 m kadar derinlikte kundaklanan larva, iki ay (genellikle ağustos-eylül) süreyle bu durumda kalır; erişkin hale gelen mayısböcekleri yüzeye yaklaşarak ilkbaharın gelmesini bekler. Dişi, haziran ya da temmuzda, toprağa, 6 -7 cm derinliğe yumurtlar. Türkiye'de bulunan başlıca türleri; mayısböceği ya da manas *(Polyphylla fullo),* anız bambulu ortak adıyla bilinen iki tür (*Rhizotragus rivaldshi* ve *R. vernalis*). Bunların dışında *Melolontha melolontha* ve orman mayısböceği *(M. hippocastani)* de önemli türlerdir.

Mayısböceği en zararlı böceklerden biridir. Mayısböceği istilaları değişik bölgelerde her yıl olur; ama aynı bölgede ancak üç yılda bir görülebilir. Bu böcekler ağaçlara büyük zarar verir; larvaların verdiği zararlar ürkütücü boyutlara ulaşabilir. Eskiden mayısböceği erişkinleri ilkbaharda toplanarak ve toprak sürülürken tarlaya kümes hayvanları salınarak bu böcekle mücadele ediliyordu. Günümüzde, yaz sonunda erken nadas yapılması mayısböceği larvalarının büyük bölümünü yok etmektedir. Ayrıca larvalar ve erişkinler için kimyasal mücadele de gerekebilir. Larvalara karşı yapılan kimyasal mücadelede, sonbaharda ve onu izleyen ilkbaharın başında toprağa böcek öldürücü ilaçlar karıştırılır.

MAYIŞMAK gçz. f. *Tkz.* **1.** Fazla yemekten sıcaktan ya da zevkten bedeni gevşeyerek uyuklar duruma gelmek: *Yemekten sonra sıcağın da etkisiyle iyice mayıştı.* **—2.** *Arg.* Aptallaşmak, aptal aptal bakmak.

MAYİ sıf. ve a. (ar. *māyi'*). *Esk.* Sıvı.

MA YİNÇU ya da **MA YİNCHU,** çinli iktisatçı ve nüfusbilimci (Cıciang eyaleti, Şing bölgesi, 1882 - Pekin 1982). 1907'de ABD'ye göçtü ve 1914'te Columbia üniversitesi'nde iktisat doktorası yaptı. Çin'e döndükten sonra, 1918'de, Marksizm araştırmaları derneği'nin kurucuları arasında yer aldı. 20'li yıllarda Pekin Üniversitesi'nde iktisat profesörlüğü ve 1951'den 1960'a kadar yine bu üniversitede rektörlük yaptı. 1954'te Çin bankası'nın müdürlüğüne getirildi. 1956'da ve 1957'de, Ma Yinçu, Çin'de nüfus artışının kontrol altına alınmasını öğütleyen makaleler yayımlandı. Malthusçulukla itham edilerek bütün görevlerinden uzaklaştırıldı. Temmuz 1979'da saygınlığı geri verildi. Yapıtı: *My Economic Theory, Philosophical Thought andz Political Stand* (İktisadi kuramım, felsefi düşüncem ve siyasi tavrım) [1958].

MAYİSTRA a. (ital. *maestro;* lat. *magister,* ana, esas'tan). **1.** Denizc. Grandi direğinin en altındaki en uzun seren. **—2.** *Mayistra yelkeni,* mayistraya açılan dört köşe yelken.

MAYKAL dağları, Hindistan'da (Madhya Pradeş) dağ kütlesi, Cabalpur' un D.-G.-D.'sunda, Son (K.'de) Mahanadi (D.'da) ve Narbada (B.'da) hidrografya havzalarının sınırında. Yüksekliği, Narbada'nın doğduğu kutsal Amarkantak dağında 1 500 m'dir. D.'da Çattisgarh'a egemen olan bir diklik yükselir.

MAYKOP, Rusya Federasyonu'na bağlı Adigey Özerk bölgesinin merkezi, Kuzey Kafkasya'da; 149 000 nüf. (1989). Bir sanayi merkezidir: petrol çıkarımı, kimyasal gübre, orman ürünleri sanayisi, kâğıtçılık ve besin ürünleri fabrikaları.

—Arkeol. İçinde üç iskelet bulunan ünlü prens mezarını 10 m yüksekliğinde bir kurgan koruyordu. Çok zengin mezar eşyaları arasında, altın ve gümüş parçalar ve boğa biçiminde altın apliklerle süslü bir baldakenin kalıntıları, altın ya da gümüş vazolar, bakır silahlar ve aletler, iki altın taç, birkaç sıra altın, lacivert taşı, türkuvaz ve kırmızı akik boncuktan oluşan bir gerdanlık vb. yer alıyordu. İ.Ö. III binyıl'a ait olan bu olağanüstü mezar, Varna (Bulgaristan) bölgesindeki bakır madenleri ya da güneydeki Alaca (Türkiye) ve Ur gibi büyük merkezlerle ilişkili bir kuzey kafkas kültür grubuna bağlanır.

MAYKOV (Vasiliy İvanoviç), rus şair (Yaroslav yakınında 1728-Moskova 1778). Masallar, yergiler ve Antikçağ'ı yansılayarak çağdaş töreleri hicveden alegorik bir şiir yazdı (*Elisej ili nazadrajennıyı Vah,* 1771).

MAYKOV (Apollon Nikolayeviç), rus şair (Moskova 1821-Petersburg 1897). Antik dünyaya duyduğu hayranlıktan esinlenen kusursuz, ama donuk şiirler (*Smert Lustiya,* 1803) ve ilk hıristiyanlarla Roma arasındaki mücadeleyi konu alan bir trajedi (*Dva Mira,* 1882), yazdı. Rusya'nın kırsal kesiminin güzelliğiniyse daha büyük bir içtenlik ve sadelikle dile getirdi.

MAYMANA, Afganistan'da kent, Faryab ilinin merkezi, Türkmenistan sınırı yakınında; 57 000 nüf. (çoğu Özbek). Afganistan, İran ve Orta Asya arasında geleneksel ticaret merkezi. Elsanatları.

MAYMENSİNG, Bangladeş'te kent, Dakka'nın bir bölümü, Brahmaputra'nın kollarından birinin kıyısında, Dakka'nın K.'inde, 107 900 nüf. Şeker ve pirinç ticareti merkezi.

MAYMUN a. (yun. *mimos,* taklitçi, ar. *maymūn*). **1.** Primatlardan, yüzü çoğunlukla çıplak, ağaçta yaşayan, beyni çok gelişmiş bazı memelilerin ortak adı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Maymun gibi,* güldürücü hareketler yapan, ufak tefek kimseler için söylenir; her şeyi taklit eden anlamında kullanılır. || *Maymun gözünü açtı,* yaşanılan bir durum ya da başa gelen bir olaydan ders alındığını, artık eski duruma düşülmeyeceğini anlatmak için söylenir. || *Maymun iştahlı,* tutumunda ve sevgisinde kararlılık bulunmayan, bugün bunu yarın başkasını beğenen kimse için kullanılır. || *Maymun suratlı,* çirkin, kılıksız kimse için söylenir (kaba.). || *Maymuna benzetmek, çevirmek, döndürmek,* çirkin, alay edilecek, gülünç bir duruma sokmak. || *Maymuna dönmek,* çirkin ve gülünç bir duruma girmek; uslanmak, ağırlaşmak.

—Böcbil. *Maymun biti,* maymunun derisinde asalak yaşayan, kan emici bit. (Bil. a. *Pediculus oudemansi;* insanbitigiller familyası.)

—Denizc. *Ters maymun,* üst üste tespit edilmiş iki tornodan oluşan bir makara sistemi.

—Nörol. *Maymun eli* → EL.

—Patol. *Yeşil maymun hastalığı,* MARBURG HUMMASI'nın eşanlamlısı.

—Zool. *Örümcek maymun, Ateles* cinsi

Goril

üyelerinin ortak adı. || *Yeşil maymun*, Etyopya uzun kuyruklu maymununa bazen verilen ad.

◆ sıf. Çirkin ve/ya da gülünç kimse için kullanılır.

—ANSİKL. Gerçek maymunlar alttakımının üyeleri, Avustralya ve Okyanusya dışındaki bütün sıcak ülkelerde bulunur. Bunlar daha çok ağaçta yaşarlarsa da zamanının büyük bölümünü yerde geçiren türler de vardır. Ağırlıkları birkaç yüz gramla (ipek tüylü maymun) 200 gr (hattâ daha çok; goril) arasında değişir. Bedenleri uzundur. Kuyruk çoğunlukla önemlidir (kuyrukları bulunmayan insansımaymungiller dışında) ve bazı yassıburunlumaymunlarda kavrayıcıdır. Yüzleri, uçar mahilerde (*Cymocephalus* cinsi) uzunsa da, genellikle yüz iskeletinin gerilemesi ve kafatası hacminin artması nedeniyle yüzleri yuvarlaktır. Gerçekmaymunlar, beyinlerinin çok gelişmiş olmasıyla makimsilerden ayrılırlar: gerçek maymunlarda beyin, beyinciğin bir bölümünü örter ve neokorteks beyin korteksinin büyük bir bölümünü oluşturur.

Kulaklar küçüktür; hep karşıya bakan gözlerde bir körnokta vardır. Mimik kaslarının gelişmiş olması nedeniyle yüz çok hareketlidir: bu sayede maymunlar anlamlı yüz işaretleri verebilirler. Ön üyeler çok uzundur ve özellikle insansıların kollarda asılı olarak daldan daha dolaşmasına olanak verir. Ayak başparmağı, insandakinin tersine, öbür ayakları karşılayabilir. En ilkel yassıburunlumaymunlarda parmaklar cırnaklı, geri kalanlarda tırnaklıdır. Kıçlarındaki nasır genellikle oldukça büyüktür. Dişinin göğsünde yalnızca bir çift meme vardır; dişiler düzenli bir aybaşı çevriminden geçerler ve normal âdet görürler.

Maymunların beslenme rejimi hepçildir (ama bitki ağırlıklı). *Colobidae* familyası üyeleri gibi bazı maymunlar yaprak yerler ve mideleri bölmelidir. Genellikle karmaşık bir toplumsal yapıları vardır: aileler, haremler, yaşlı bir erkeğin yönetiminde küçük topluluklar oluştururlar. Yırtıcı bir düşman ortaya çıktığında ya da tehlikeyle karşılaşıldığında toplu savunma davranışları sergilerler. Yassıburunlumaymunlar ve darburunlumaymunlar ayırımı, burun delikleri arasındaki genişliğe (yassıburunlumaymunlarda geniş, öbürkülerde dardır), dişlere (yassıburunlumaymunlarda 36 tane, darburunlumaymunlarda 32 tane) ve coğrafi dağılıma (yassıburunlumaymunlar yalnızca Amerika'da bulunur, darburunlumaymunlarsa Asya, Avrupa ve Afrika'da yaşar) bağlı olarak yapılır. Eskiden insansı gerçekmaymunlar arasında sınıflandırılan insan, günümüzde özel bir öbek oluşturmaktadır.

Şebek

Yassıburunlumaymunlar ya da yenidünyamaymunları Meksika ile Arjantin ve Şili arasında yaşar. Öbür primatlardan ayrılma tarihleri Üçüncü Zaman'ın başlarına kadar iner. İki familyası vardır: ipektüylümaymungiller (kısa boylu; ilkel, büklümsüz beyinli hayvanlardır. İpek tüylü maymunları, tamarinleri, Goeldi ipeksi tüylü maymunlarını içerir); yenidünyamaymunugiller (daha iri ve gelişmiş hayvanlardır. Titileri, sakileri, vakarileri, uluyan maymunları, sahuları, vb. kapsar.

Darburunlumaymunlar ya da eskidünyamaymunları Orta Eosen'de ortaya çıktılar. İki öbeğe ayrılırlar:

1. *Cercopithecoidea* (beyinleri çok gelişmiştir; görme duyuları keskindir; buna karşılık koku alma duyuları zayıflamaktadır. İki familyası vardır: *Colobidae* [daha çok Asya'da bulunur; yaprakla beslenir; midesi bölmelidir. Langurları, uzun burunlu maymunları vb. içerir]; uzunkuyruklumaymungiller [Cebelitarık'ta bulunan makaklar dışındaki bütün türleri Afrika'da yaşar. Makakları, babuinleri, kızıl maymunları, vb. kapsar]).

2. İnsansılar (uzun boylu, kuyruksuz, gelişmiş beyinli hayvanlardır. İki familyada toplanırlar: Asya'da yaşayan uzunkollumaymungiller [jibonları, siyamangları içerir], insansımaymungiller [Malezya'da bulunan orangutanları, Afrika'nın tropiklerarası kesiminde yaşayan gorilleri ve şempanzeleri kapsar]).

—Deric. XX. yüzyılın başında giysilerde aksesuar olarak maymun derisinin kullanılması çok yayıldı. Bu iş için kullanılan Etyopya ve Orta Afrika'da yaşayan uzun ve parlak tüylü *colobus* türü maymunlar bir süre için yok olma tehlikesiyle karşılaştılar.

—Güz. sant. Ortaçağ'da maymun, şeytanın, günahkârın, boş azametin ve kösnüllüğün simgesiydi. Yaşlı Bruegel *İki maymun* (Viyana) adlı bir tablo, Téniers ise insanlara özgü işlerle uğraşan maymun resimleri yaptı (Madrid, Münih, Leningrad). Watteau okulunun gerçekleştirdiği *Heykelci maymun* (Orléans), Decamps'ın *Müzikçi maymunlar* (Compiègne) ve *Ressam maymun* (Louvre) gibi yapıtlar bulunur.

Louis XV dönemi süslemelerinde maymun figürü çinişlerinde* kullanıldı (Rohan konağı [Paris], Chantilly ve Champs şatolarındaki Huet'nin resimleri).

MAYMUNBAZ a. (ar. *maymūn* ve fars. *-bāz* oynayan'dan *maymūn-bāz*). Sey. oy. *Esk.* Maymunları eğitip onlarla çeşitli oyun ve gösteriler sergileyenlere verilen ad.

MAYMUNCUK a. Kilitç. **1.** Farklı kilitleri açabilecek şekilde yapılmış anahtar. **—2.** *Genel maymuncuk*, her biri (ya da gruplarından her biri) farklı özel bir anahtarla açılan bir kilit takımının tamamını açabilen anahtar. || *Kısmi maymuncuk*, genel bir maymuncuğun açtıklarının ancak bir bölümünü açabilen anahtar.

—Denizc. Yelkenli teknelerde, grabya ile selviçelerin donatılması ve bağlanması için, güverteler üzerine direklerin çevresine tespit edilen ve birçok bastika ve çelikle donatılmış bita.

—Tekst. El dokuma tezgâhının, inip kalkan iki uzun ağaç parçasından oluşan ve tezgâhın ortasına yerleştirilerek üzerine gücü çerçeveleri takılan bölümü.

MAYMUNÇİÇEĞİ a. Amerika, Asya, Avustralya ve Afrika'nın ılıman bölgelerinde yetişen otsu bitki ya da çalı. (Maymunçiçekleri karşıt yapraklı ve büyük çiçeklidir. Bahçelerde gölgelik yerlerde ve dere kıyılarında çokyıllık ya da biryıllık türleri süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bil. a. *mimulus*; sıracagiller familyası.)

MAYMUNE boğazı, G.-D. Anadolu bölgesinde Raman antiklinalini K.-B.-G.-D. doğrultusunda yaran, boğaz biçiminde kuru vadi; Batman'ı Hasankeyf'e bağlayan karayolu, uzunluğu yaklaşık 6 km olan bu gediği izler.

MAYMUNLUK a. Güldürmek, dikkati çekmek için yapılan gülünç mimikler, hareketler.

—Zool. Hayvanat bahçesinde ya da hayvan koleksiyonu bulunan bir yerde, maymunların yetiştirildiği bölüm.

MAYMUNTARAĞI a. Tropikal amerika kökenli tırmanıcı ağaççık. Yaprakları karşılıklı ve üçer yaprakçıklıdır; orta yaprakçık bazen bir sülük dalla son bulur. Çiçekleri beyaz ya da mor salkım biçiminde topludur. Meyveleri uzunca, basık ve sık dikenlidir (maymuntarağı adı bu dikenlerden ileri gelir). [Bil. a. *pithecoctenium*; acemborusugiller familyası.]

MAYMUNYİYENKARTAL a. Filipinler'de yaşayan gündüz yırtıcısı kuş. (Sorguçlu kartala benzer. Maymunlar ve makilerle beslenir. Bil. a. *Pithecophaya jefferi*; kartalgiller familyası.)

MAYMYO, Birmanya'da kent, yaklaşık 1 200 m yükseltide, D.-K.-D.'sunda: 60 000 nüf. Botanik bahçesi.

MAYNA ünl. (ital. *ammainare*, açık yelkenleri toplamak'tan). **1.** Denizc. Yüksekte bulunan bir cismin (yelken, filika vb.) indirilmesi için verilen komut. **—2.** Bırakma, son verme. **—3.** *Mayna olmak*, bırakılmak, son verilmek.

—Denizc. *Mayna babafingo etmek*, gabya çubuğu üzerindeki babafingo çubuğunu aşağıya indirmek. || *Mayna etmek*, herhangi bir donanımı halat ya da palanga yardımıyla indirmek. || *Mayna gabya etmek*, ana direk üzerindeki gabya çubuğunu, kaşkavalı alarak aşağıya indirmek. || *Bir işareti, bir yelkeni mayna etmek*, bir işareti (işaret sancağı ya da fener) ya da bir yelkeni toka edildiği mevkiden indirmek.

MAYNA → MANI.

MAYNARD (François) → MAINARD.

MAYNARD (Harold Bright), amerikalı mühendis ve iş örgütleme uzmanı (Northampton, Massachusetts, 1902). Özellikle iş incelemesiyle ilgilendi, G. J. Stegemerten ve J. L. Schwab ile birlikte, M. T. M* sisteminin *(Methods Time Measurement)* hazırlanması ve yayılması için çalıştı.

MAYNE REİD (Thomas) → REID.

MAYNO (Juan Bautista) → MAİNO.

MAYO a. (fr. *maillot*). **1.** Genellikle denize girerken doğrudan tene giyilen ve bedeni örten giysi. **—2.** Dansçıların, jimnastikçilerin, akrobatların vb. kullandığı, tene giyilen ve bedeni saran kıyafet. **—3.** Bazı ekip sporlarında ya da bireysel sporlarda oyuncuları ya da yarışmacıları birbirinden ayırt etmeye yarayan kıyafet.

MAYO → MHUİGHEO.

MAYO kontu → BURGH (Richard of).

MAYO (William James), amerikalı cerrah (Le Sueur, Minnesota, 1861 - Rochester, Minnesota, 1939). Büyük kardeşi CHARLES HORACE (Rochester 1865 - Chicago 1939) ile birlikte kurduğu *Mayo Clinic* sayesinde Rochester, cerrahının merkezlerinden biri haline geldi.

MAYO KEBBİ, Afrika'nın ekvator bölümünde ırmak. Logone'un sularını boşaltır. Garua'nın (Kamerun) yukarı kesiminde Benue'ye kavuşur. —Çad'daki bir ile Mayo Kebbi'nin adı verilmiştir; 30 105 km^2; 852 000 nüf. (1988). Merkezi *Bongor*. Büyük bir pamuk bölgesidir.

MAYOMBE, Kongo'da dağ kütlesi. Şiddetle kıvrımlanmış şistlerden ve kuvartsitlerden oluşur. Ormanlarla kaplı dorukları 800 m'ye ulaşır. Kongo-Okyanus demiryolu, 550 m yükseltideki Bamba tüneliyle kütleyi aşar.

MAYON, Luzon (Filipinler) adasının güney-doğu'sunda etkin yanardağ, Albay körfezinin yanında yükselir; 2 421 m.

MAYONEZ a. (fr. *mayonnaise;* olasılıkla

Menorca'nın yönetim merkezi [Port-] *Mahón*'un adından). Yumurta sarısı ile sıvı yağ çırpılarak elde edilen soğuk sos.

MAYONEZLİ sıf. Üzerine ya da içine mayonez konulmuş yiyecek için kullanılır: *Mayonezli balık.*

Mayor askısı, kolu, önkolu ve eli askıya almaya yarayan sargı.

MAYORCA → MALLORCA.

MAYORİNO a. (eski isp. sözc.). Tar. Reconquista döneminde (X. yy. ortasından başlayarak) kralın, Navarra, León ve Castilla'da bir bölgeyi yönetmek ve adaleti yürütmekle görevlendirdiği subay.

MAYORKA → MALLORCA.

MAYOR ZARAGOSA (Federico), ispanyol bilim adamı (Barcelona 1934). Biyokimya eğitimi gördü. Granada Üniversitesi'nde profesör oldu; rektörlük yaptı. Demokratik merkez birliği partisi'den milletvekili seçildi (1977-1978). 1978'de UNESCO Genel müdür yardımcılığında bulundu. 1981-1982'de Eğitim ve bilim bakanlığını üstlendi. Daha sonra yeniden UNESCO'da görev aldı; Genel müdür danışmanlığı yaptı (1983-1984). Haziran 1987'de Avrupa parlamentosu üyeliğine, kasım 1987'de UNESCO Genel müdürlüğüne seçildi. ABD, Büyük Britanya ve Singapur'un UNESCO'ya dönmeleri için çalışacağını, yönetimde açıklık ilkesine önem vereceğini açıkladı.

MAYOTTE, Hint okyanusu'nda Fransa'ya bağlı ada, Komor takımadasının parçasıdır ve bir denizaşırı fransız *département*'ı içinde yer alır; 374 km^2; 52 000 nüf. (1992). Merkezi *Dzaoudzi.* 12° ve 13° G. enlemleri arasında yer alan, mercan yapılarıyla çevrili, sıcak tropikal iklimli (ama oldukça az yağışlı) yanardağ kökenli bir adadır; Hindistancevizi ve vanilya işletmeleri, büyük ölçüde şekerkamışı işletmelerinin yerini almıştır.

MAYOW (John), ingiliz kimyacı ve fizyolog (Londra 1640 - *ay. y.* 1679). Boyle'un öğrencisiydi, öğretmeninin, gazları incelemek için tasarladığı yöntemleri yetkinleştirdi. Soluk almayla yanma olayları arasında bir benzerlik kuran ilk bilim adamı, kuşkusuz odur.

MAYÖTİK a. (fr. *maïeutique;* yun. *maieutike,* doğurtma sanatı'ndan). Fels. Karşısındakinin zihninde gerçeğin belirmesini amaçlayan platoncu yöntem.
—ANSİKL. Platon, Sokrates'e şu sözleri söyletir: "Demek ki, benim doğurtma sanatım ebelerin yaptığı bütün işleri kapsar; yalnız, benim sanatımın onlarınkinden farkı, kadınları değil de, erkekleri doğurtması ve erkeklerin bedenlerinin işleyişini değil de, ruhlarının işleyişini göz önünde bulundurmasıdır. Fakat, benim sanatımın asıl üstünlüğü, bir delikanlının ruhunun bir ucube, bir yanılgı ürünü mü, yoksa gerçek ve doğru bir ürün mü doğurduğunu kesin bir biçimde ayırt etmek olanağını sağlamasındadır. Ebelerle başka bir ortak yanım da, bilgelik konusunda tıpkı onlar gibi kısır olmamdır; bu nedenle, sık sık uğradığım bir eleştiri, yani hiçbir bilgeliğim olmadığı için, herhangi bir konuda hiçbir zaman açıkça görüşümü belirtmeyip hep başkalarını sorguya çekmekle yetindiğim eleştirisi, hiç de doğruluktan büsbütün uzak sayılmaz. Bunun nedeni de şu: tanrı beni başkalarını doğurtmakla görevlendirmiş, ama benim doğurmama izin vermemiş. Bu yüzden, ben kendim hiç mi hiç bilge değilim ve kendi ruhumun ürünü olan hiçbir bilgece buluş ortaya koyamam. Ama bana başvuranlar başlangıçta büsbütün bilgisiz görünseler bile, hepsi de benimle ilişkileri sırasında, eğer tanrı izin verirse, olağanüstü bir ilerleme gösterirler [...]. Ve onların benden hiçbir zaman, hiçbir şey öğrenmedikleri ve birçok güzel şeyi kendi kendilerinde bulup doğurdukları gün gibi açıktır. Ama eğer bu güzel şeyleri doğurdularsa, bu, tanrıyla benim sayemde olmuştur" (*Theaitetos,* 150).

MAY PEN, Jamaika'da kent, Clarendon bölgesinin merkezi, Spanish Town'un B.'sında; 26 200 nüf. Turunçgiller yetiştiren bu bölgenin ticaret merkezi. Konserve fabrikaları.

MAYR (Johann Simon), alman besteci (Mendorf, Bavyera, 1763 - Bergamo 1845). 1802'de Bergamo katedrali'nin capella yöneticiliğine atandı. 1805'te kurduğu müzik enstitüsünde, aralarında Donizetti'nin de bulunduğu öğrenciler yetiştirdi. Çalgı yapıtları, dinsel yapıtlar ve 70 dolayında opera besteledi. Operalarında, mannheimlı bestecilerin, Gluck, Haydn ve Mozart'ın etkilerini taşıyan bir orkestralama ustalığı dikkat çeker (*L'amor conjugale* [konusu Beethoven'ın *Fidelio*'suyla aynıdır], 1805; *Medea in Corinto,* 1813). Joseph Haydn üzerine bir inceleme yayımladı (Bergamo, 1809).

MAYR (Richard), avusturyalı bas (Henndorf, Salzburg yakınında, 1877 - Viyana 1935). Tıp öğreniminden sonra, Mahler'in öğüdüne uyarak kendini müziğe verdi. 1902-1935 arasında Viyana operası'nda çalıştı. 1924-1931 arasında Covent Garden'da, 1927-1930 arasında New York Metropolitan Opera'da da sahneye çıktı. 1919'da R. Strauss'un *Die Frau ohne Schatten* adlı operasının prömiyerinde rol aldı. Bu besteci tarafından, *Der Rosenkavalier* adlı operasındaki baron Ochs rolü için seçildi ve bu rolü tüm dünyada oynadı.

MAYR (Ernst), amerikalı kuşbilimci ve biyolog (Kempten, Almanya, 1904). Türlerin tanımında, salt bireylerin birbirini dölleyebilmelerini ölçüt olarak aldı ve aynı türden iki topluluğun geçici coğrafi engeller yüzünden türleşme*sini inceledi. İnansıgiller*i bir alttakım derecesine yükseltmeyi ilk öneren odur. Son yapıtları: *Toward a New philosophy of Biology* (1988), *One long argument* (1991).

MAYRHOFEN, Avusturya'da (Tirol) yazlık sayfiye ve kış sporları (630-1 787 m) merkezi, Zillertal'de; 2 000 nüf.

MAYRIM dağı → KILIÇKAYA dağı.

MAYRÖCKER (Friederike), avusturyalı kadın edebiyatçı (Viyana 1924). Gerçeküstücülükten esinlendi, daha sonra şiirlerinde fantastik gerçekçiliğe yöneldi (*Larifari,* 1956; *Fantom Fan,* 1971). Yeni romanın etkisinde kalmakla birlikte, gizli bir mizah anlayışının güçlendirdiği kendine özgü bir havası vardır (*Das Licht in der Landschaft,* 1975).

MAYSKİY (İvan Mihayloviç), rus diplomat ve tarihçi (Kirillov, Novgorod ili, 1884 - Moskova 1975). Menşevik sosyal demokrattı. 1919'da menşeviklerle bozuştu ve 1921'de Komünist (bolşevik) partisi'ne girdi. Finlandiya'da tam yetkili temsilci (1929-1932), 1932'den başlayarak İngiltere büyükelçisi oldu. 1943'te Moskova'ya döndü, uluslararası ilişkiler ve İspanya tarihi üzerine incelemeler yazdı.

MAYSOR, Hindistan'da (Karnataka), Güney Dekkan'da kent; 480 000 nüf. (1991). Maysor'un eski merkezi; kentte, birçok sanat yapıtı içeren geç hintmüslüman üslubunda saraylar vardır. Zanaatkârlar birçok ince ipekli iş, fildişine ve tahtaya oyulmuş eşyalar yaparlar. Birkaç sanayisi (pamuk, ipek, pirinç, sıvı yağ fabrikaları, sepicilik, kimya, krom metalürjisi) de bulunan ticaret merkezi.

MAYSOR, Hindistan'da eyalet, 1973'te *Karnataka* adını aldı.

MAYSTRO a. Müz. MAESTRO'nun eşanlamlısı.

MAYŞE a. **1.** Malt kırmasıyla bira yapımında kullanılan suyun karışımı. (Şıra elde edilinceye kadar devam eden mayşeleşme süresince enzimlerin etkisine uğrar. Şekerlenmiş mayşe, süzüldükten sonra mayalanmaya hazır "arpa şırasına" dönüşmüş olur.) **—2.** *Mayşe kazanı,* malt ve su karışımının mayşeleşmek üzere doldurulduğu küv ya da kazan. (Malt ve su karışımı burada art arda bir dizi değişik ve tedrici sıcaklıkların etkisiyle şekerlenip süzüldükten sonra şıra haline gelecektir.) || *Mayşe malzemesi,* bira mayalanmasında kullanılacak olan şıranın yapımı için, şıra elde edilme odasında, mayşe kazanı içinde işlenen hammaddelerin tümü.

MAYŞELEŞME a. Birac. Malt kırması ile bira yapma suyunun karıştırılması ve sonra malt enzimlerinin etkisiyle oluşan mayşenin hidrolize uğraması gibi birtakım ardışık işlemlerin tümü.

MAYŞOR a. (fr. *maillechort;* bu alaşımı 1819'a doğru ilk kez üreten bulucularının adları *Maillot* ve *Chorier*'den). Kimi kez kurşun ve manganez katkıları ya da demir gibi katışkılar içeren bakır (% 45 ile 75), çinko (% 5 ile 45) ve nikel (% 6 ile 26) alaşımı. (Eşanl. ALMAN GÜMÜŞÜ.)
—ANSİKL. Piyasada bulunabilen çeşitli mayşorlar, bileşimleri ve üretim ya da kullanım biçimlerine göre iki grupta toplanabilir. Birinci gruba, şerit, çubuk ya da tel biçiminde soğuk biçim değiştirmeyle üretilen tekfazlı alaşımlar (CuNiZn diyagramının α alanı) girer; bunlar, mekanik ayırtedici özellikleri (yüksek esneklik modülü), soğuk biçim değiştirmeye yatkınlıkları (katlanma, sıvanma, derin soğuk çekilme), korozyona karşı dayanıklılıkları (solmaya karşı direnç), son olarak da beyaz renkleri (nikel oranı % 15'e ulaşınca) nedeniyle yayların ve elektriksel birleştiricilerin yapımında, kuyumculukta ya da süsleme eşyalarının üretiminde kullanılır. İkinci grupta çekme ya da dövmeyle sıcak dönüştürülebilen ve işlemeye karşı yatkınlık göstermesi için genellikle kurşun içeren ikifazlı alaşımlar (CuNiZn diyagramının $\alpha+\beta$ alanı) bulunur. Anahtarların, gözlük çerçeve ya da saplarının, müzik ya da mikromekanik aletlerinin kimi parçalarının vb. üretiminde kullanılır.

MAYTA CÁPAC, dördüncü İnka kralı, XIII. yy.'a doğru hüküm sürdü.

MAYTANSİN a. (fr. *maytansine*'den). Org. kim. Formülü $C_{34}H_{46}ClN_3O_{10}$ olan ve lösemi ilacı olarak kullanılan makrolit; *Maytenus ovatus*'dan *(celastraceae)* elde edildiği gibi tam bireşim yoluyla da hazırlanabilir.

MAYTAP a. (fars. *māh* ve *tāb; māh-i tāb*'dan). **1.** Yakıldığında renkli ışıklar saçan havai fişek. **—2.** *Bir kimseyi maytaba almak,* onunla eğlenmek, alay etmek, dalga geçmek (tkz.).

MAYTENUS a. Almaşık ya da karşılıklı hepyeşil ince uzun yapraklı, çok dallı ağaç ya da ağaçcık. (Tropikal ve Güney Amerika'da 70 kadar türü vardır; *celastraceae* familyası.)

Maytrısimit, buddhacı Uygurlar'ın tohrahtan çevrilmiş din kitabı. Elbalıklı uygur rahibi Pracnaraksita tarafından çevrilen metnin uygur abecesiyle kaleme alınmış 6 yazmasından günümüze ulaşan parçalar Berlin'dedir. Bunlardan daha iyi korunmuş 608 yaprak tutan bir yazma, 1959'da Hami'de ele geçirildi. Buddhacıların mehdisi Maitreya'nın yeryüzüne inişini, öğretisini yaymasını, kötülüklerle savaşını konu edinen yapıt, "körünç" (gösteri, oyun) diye nitelenir. Bu metin, dinsel bayramlarda büyük boy resimler de gösterilerek, müzik eşliğinde basit bir dram gibi canlandırılıyordu. (→ Kayn.)

MA YUAN → MA YÜEN.

MAYÛB, MAYÛBE sıf. (ar *maᶜyūb,* dişl. *maᶜyūbe*). *Esk.* **1.** Ayıplanmış, ayıp sayılan: *"Bütün ma'yub endişelerle ..."* (H. C. Yalçın). **—2.** Eksik, kusurlu.

MAYÛBE → MAYÛB.

MAYUKAL sıf. (ar. *mā-* ve *yuᶜkal,* akıl

eder'den *ma-yuᶜkal*). *Esk.* Anlaşılabilir.

MAYUKES sıf. (ar. *mā-* ve *yuᶜaks*, çevrilir'den *mā-yuᶜaks*). *Esk.* Değiştirilebilir, tersine çevrilebilir.
—Esk. mant. EVRİLEBİLİR'in eşanlamlısı.

MAYUMBA, Gabon'da (Nyanga bölgesi) yer, Atlas okyanusu kıyısında. Orman işletmeciliği.

MAYURAM, Hindistan'da kent, Tamil Nadu'da, Pondiçeri'nin G.'inde; 60 000 nüf.

MAYUZUMİ TOŞİRO, japon besteci (Yokohama 1929). Paris'te Tony Aubin'den ders aldı (1951-52). Diziselcilik, rastlantısal müzik, somut müzik (*X, Y, Z,* 1955), elektronik müzik (*Şusaku,* 1955) gibi öncü teknikleri ve hazırlanmış çalgıları kullandı ve bunların Japonya'da benimsenmesini sağladı. Ayrıca ülkesinin müziğinden de yararlanarak yapıtlar besteledi: erkekler korosu ve orkestra için *Nehan Kokyokyoku* (*Nirvana senfonisi,* 1958); orkestra için *Mandala senfonisi* (1960); orkestra için *Bugaku* (1962); gagaku topluluğu için *Şova Tenpyo-raku* (1970); senfonik şiir *Tateyama* (1974).

MA YÜEN ya da **MA YUAN,** (Hıcong (Şanşi) kökenli çinli ressam; 1190-1235 arasında etkinlik gösterdi. Hangcu'daki Güneyli Songlar akademisi'nin üyesiydi; Şia Guei ile birlikte, Ma Şia okulunu kurdu. Evcilleştirilmiş ve değişmez bir doğayı eksiltili bir üslupta, canlı ve diri fırça darbeleriyle betimledi; kompozisyonları, Güney Song manzara resminin en yetkin örnekleridir. Ma Yüen'in tarzı daha çok japonya'da yaygınlaştı; Çin'de ise *vınjin** *hua* (aydın resmi) tercih edildi.

MAYWOOD (Augusta), **Küçük Augusta** diye tanınır, amerikalı kadın dansçı (New York 1825 - Lemberg, Avusturya [bugün Lvov, Ukrayna], 1876). Çocuk yaşta Philadelphia'da sanat yaşamına atıldı. Paris operası'nın dans okulunda öğrenimini sürdürdü. İlk büyük başarısını J. Coralli'nin *la Tarentule*'ünde (1839) elde etti (ilk kez Fanny Elssler'in yorumladığı rolü oynadı). Paris operası'nda eşlikçisi olan Charles Mabille ile evlendi, onunla J. Coralli'nin *le Diable boiteux*'sünde dans etti. Daha sonra Marsilya, Lyon, Lizbon (*Giselle,* 1843) ve Viyana'da (*Giselle,* 1845) sahneye çıktı. 1848'de Milano'da Carlo Blasis ile çalıştı ve La Scala di Milano'da, prömiyerinde F. Elssler'in yorumladığı *Faust*'ta (koregr: Jules Perrot) dans etti. F. Elssler ile aynı dönemde "prima ballerina assoluta" ilan edildi. On yılda tüm İtalya'yı dolaştı. Kocası 1858'de ölünce italyan eleştirmen Carlo Gardini ile evlendi. Tekrar Viyana'ya giderek birçok baleyi yeniden yorumladı, Filippo Termanini'nin *Rita Gauthier*'sinin prömiyerinde dans etti (1864). Sonra dansı bıraktı ve bir okul açtı, 1873'e değin öğretmenlik yaptı. Avrupa'da *Giselle*'i oynayan ilk amerikalı dansçı ve kendi adına kumpanya kuran ilk kadındır.

Mazhar Osman.

MAZ a. (ar. *maᶜz*). *Esk.* Keçi.

-MAZ [-MEZ]. Yapım eki işlevini de kazanmış çekim eki. Fiillerden sıfat göreviyle kullanılan sözcükler türetir: *Çıkmaz* (çık-maz), *açmaz* (aç-maz), *tükenmez* (tüken-mez), *kaçınılmaz* (kaçınıl-maz) vb.

MAZÂ ya da **MEZÂ** ünl. (ar. *mażā°*, geçti). *Esk.* "Olan oldu, geçen geçti" anlamındaki *mazā ma mazā* sözünde geçer: "... *Sultan Selim'in idamından neşet etmiş bir keyfiyet olduğundan bahisle mazâ mâ mazâ denilerek geçmişin unutulması...*" (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MAZAGAN →CEDİDE **(EL-).**

MAZAGRAN a. (öz. a. *Mazagran*'dan). Kahve içmekte kullanılan kısa ayaklı, koni biçiminde çini kap.

MAZAGRAN, günümüzde Mestganem içinde yer alan Cezayir'de eski komün, Arziv körfezi kıyısında. Tafna antlaşması'nın bozulmasından sonra, yüzbaşı Lelièvre komutasındaki 123 avcı erinden oluşan bir fransız garnizonu, Abdülkadir komutasındaki 14 000 kişinin saldırısına karşı üç gün dayandı (3-6 şubat 1840) ve aralarından yalnızca üç kişi öldü.

MAZAHUA a. Otomi öbeğinden dil, Meksika'da (Mexico ve Michoacán eyaletleri) yaklaşık 280 000 kişi tarafından konuşulur.

MAZAİK ya da **MAZAYIK** çoğl. ar. (ar. *mażīk*, dar yer'in çoğl. *mażā°ik, mażāyık*). *Esk.* Dar yerler.

MAZAİOS, pers satrabı (İ.Ö. IV. yy.). Artakserkses III döneminde Kilikia satraplığına atandı. Dara III'ün emriyle Büyük İskender'in ordularının Fırat nehrini geçmelerini engellemeye çalıştı, başarılı olamadı. Gaugamela savaşı'ndan sonra Babil'e sığındı. Ancak kısa bir süre sonra Babil' de Büyük İskender'e teslim oldu.

MAZAK a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin sığ kıyı kesimleriyle 450 m derinliğe kadar inen taşlı, çakıllı, kumlu, çamurlu dipleri arasında dibe bağımlı yaşayan kemiklibalık. (Bedenleri hemen hemen silindir biçimindedir. Göğüs yüzgeçlerinin alt kesiminde bulunan parmak biçimindeki üç ışın üzerinde yürüyerek avlarını yakalar. Hepçil beslenir. Bil. a. *Trigloporus lastoviza;* kırlangıçbalığıgiller familyası; boyu 40 cm'ye kadar.)

MAZAKA. Tar. coğ. Kayseri* kentinin Antikçağ'dan önceki adı. (Daha sonra Kaisareia, Caesarea diye anıldı.)

MAZALLE a. (ar. *zıll*'dan *mażalle*). *Esk.* **1.** Gölgelik yer. **—2.** *Mazalle-nişin,* gölgede oturan.

MAZAMA a. Tropikal Amerika'da, Meksika ile Paraguay arasındaki ormanlarda yaşayan geyik cinsi. (Boynuzları kısa ve çatalsızdır. Geyikgiller familyası.)

MAZAMET, Fransa'da kanton (Tarn) merkezi, Montagne Noire'ın eteğinde, Thoré'nin kıyısında; 12 125 nüf. (1992). 1851'de başlatılan koyun postlarının yünlerini koparma tekeli uzun süre Mazamet'in elinde kaldı. Mazamet'te her yıl ortalama 80 000 t kadar deri işlenmekte, burada yıkanan yünler önemli bir ulusal ve uluslararası ticarete konu olmaktadır.

MAZANDARAN →MAZENDERAN.

MAZANNE sıf (ar. *mażanne*). *Esk.* **1.** Şüpheli, zan altındaki kimse için kullanılır. **—2.** Ermiş sanılan. **—3.** *Mazanne-i hayır,* kendisinden iyilik beklenen. ‖ *Mazanne-i su,* kendisinden kötülük beklenen: "*Onu bu halde gören herhangi bir polis memuru, mutlaka mazanne-i sû erbabından biri olduğuna hükmeder*" (Y. K. Karaosmanoğlu).

MAZÂR -rrı çoğl. a. (ar. *mażarrat*'ın çoğl. *mażārr*). *Esk.* Zararlar, ziyanlar.

MAZARA DEL VALLO, İtalya'da liman kenti, Sicilya'da (Trapanı ili), adanın güney kıyısında, *Mazaro*'nun denize döküldüğü yerde; 44 400 nüf. XVIII. yy.'da yapılmış S. Nicolo Regale kilisesi ve başlıca anıtlar. Marsala dışsatımı yapan bağcılık merkezi ve etkin balıkçılık (ton) limanı.

MAZARATLIK a. Zararlı, sakıncalı bir durum: *Mazaratlık çıkarmak.*

MAZARİB ya da **MADARİB** çoğl. a. (ar. *mızrab*'ın çoğl. *mażārib, madarib*). *Esk.* Mızraplar.

MAZARİN (Jules), italyan kökenli fransız kilise ve siyaset adamı (Pescina, Abruzzi, 1602 - Vincennes 1661). Colonna prenslerinin hizmetindeki bir ailenin çocuğuydu; ilkin papanın ordusunda subaylık yaptı, ardından diplomatlık mesleğine girdi. 1630'da Lyon'da bir görüşme sırasında Richelieu'nün dikkatini çekti, Louis XIII'e takdim edildi ve o günden sonra Roma'da fransız görüşünü savundu. Cherasco* barışı'nda (1631) önemli bir rol oynadı. Rahip olmamasına rağmen, Avignon' da papa temsilciliği, ardından Paris'te papa elçiliği yaptı (1635-1636), Louis XIII'ün beğenisini kazandı. 1639'da fransız uyruğuna geçti. 1641'de kardinalliğe yükselmesini Richelieu sağladı. Richelieu'nün ölümü üzerine Konsey'i yönetti, Anne d'Autriche'in naipliğinde, Başbakanlığa getirildi (1643). Bakanına karşı ateşli bir gönül bağlılığı duyan ve belki de gizlice onunla evlenen kraliçe, onu bütün entrikalara karşı destekledi. Mazarin, ölünceye kadar krallığın mutlak hâkimiydi. Vaftiz oğlu Louis XIV'ün eğitimiyle o uğraştı. 1643'ten başlayarak, taşra ayaklanmalarını ve saray komplosunu (cabale des İmportants) bastırdı. Kuzey savaşı'nda hakemlik etti (1645), Condé ve Turenne'i Almanya'da savaşmaya gönderdi ve Westfalen kongresi'ne (1648) görüşlerini kabul ettirdi. Ancak "despotluk"u ve mali siyaseti, Fronde*'un ona karşı hârekete geçmesine yol açtı. Brühl'e (şubat-aralık 1651), ardından Bouillon'a (ağustos 1652 -şubat 1653) sığındıysa da, sonunda Condé'nin ve frondecuların hakkından geldi.

Daha sonra Michel Le Tellier'yi Savunma, Hugues de Lionne'u Dışişleri, Servien ve Fouquet'yi Maliye bakanlıklarına getirdi. Yüksek adli görevlileri taşra yöneticileri olarak atadı, parlamentolara boyun eğdirdi, janseniusçuluğa karşı çıktı. Leopold I'in imparatorluğa seçilmesinden sonra, Avusturya'ya karşı kurulan Ren birliği'ne girdi. Dunkerque'i bıraktığı İngilizler'in yardımıyla, İspanyollar'a Pireneler antlaşması'nı kabul ettirdi (1659). Louis XIV'ün infante Marie-Thérèse'le evlenmesi sayesinde bu antlaşma, krala İspanya verasetini sağlıyordu. Kuzey barışı'yla (1660-1661) Avrupa'nın yeniden barışa kavuşturulmasında hakemlik etti. Kazanca doymak bilmiyordu, çok büyük bir servet edindi ve Mazarin sarayı'nda (daha sonra Krallık kitaplığı oldu) ya da kral ve kraliçenin Vincennes şatosu'ndaki pavyonlarında debdebeli bir biçimde yaşadı. Becerikli bir sanat koruyucu ve koleksiyoncuydu.

MAZARRAT a. (ar. *mażarrat*). *Esk.* Zarara uğrama, zarar: *Neticede mazarrat hâsıl oldu.*

MAZATEK DİLİ a. Otomang ailesinden dil, popolocaya yakın olan bu dili Mazatekler konuşur.

MAZATEKLER, Oaxaca'nın (Meksika) K. kesiminde yaşayan ve günümüzde sayıları 180 000 olarak tahmin edilen Kızılderililer. Genellikle babayerli bir ni-

telik taşıyan geniş aile kurallarına göre örgütlenir ve mülkiyeti bazen özel, bazen de ortaklaşa olan topraklar üzerinde, her şeyden önce tarımla geçinirler (mısır, fasulye, kabak ve pirinç). Mazatek toplumda, toprağın işgal biçimiyle (köyler, oturmaya ayrılan kentler, geçici yerleşme yerleri) somutlaşan çok sıkı bir siyasal hiyerarşi vardır ve toprağın işgal biçimi de bireylerin toplumsal-iktisadi dağılımına bağlıdır. Zenginliklerin çoğu önemli kişilerin (ya da "akıllı adamlar"ın) elindedir; köylülerin ancak ikincil bir yerleri vardır. Katolik olmalarına rağmen, animist inançlarının belirgin bir kalıntısını da taşımaktadırlar.

MAZATENANGO, Guatemala'da kent, Suchitépequez yönetim bölgesinin merkezi; 23 300 nüf. Pamuk işleme.

MAZATLÁN, Meksika'da liman kenti (Sinaloa eyaleti), Büyük Okyanus kıyısında, Kaliforniya körfezinin girişinde; 250 000 nüf. (1991). Besin (şeker, kabuklu hayvanların konserveleri) sanayileri. Sayfiye ve turizm merkezi.

MAZAYIK → MAZAİK.

MAZBATA a. (ar. *żabṭ*'tan *mażbata*). *Esk.* **1.** Tutanak: *Mazbata vermek.* **—2.** *Mazbata muharriri,* bir komisyonun verdiği tutanağı kaleme alan kimse.

MAZBUT, -tu sıf. (ar. *mażbūṭ*). **1.** Düzenli, derli toplu; ölçülü yaşayan kimse için kullanılır: *Mazbut bir aile.* **—2.** Doğa olaylarından etkilenmeyecek biçimde yapılmış olan yapı için kullanılır; korunaklı: *Mazbut bir ev.* **—3.** *Esk.* Ele geçirilmiş, zapt edilmiş. **—4.** *Esk.* Yazıya geçirilmiş, kaydedilmiş, deftere geçirilmiş; kayıtlı. **—5.** *Esk.* Unutulmamış, hatırda tutulmuş. **—6.** *Esk.* Belli, belirtilmiş, tespit edilmiş.

MAZCA a. (ar. *mażcaᶜ*). *Esk.* **1.** Yatak, döşek. **—2.** Mezar.

Mazdaznan, 1917'de ABD'de O. Hanish* tarafından kurulan tarikat.

MAZENDERAN ya da **MAZANDARAN,** İran'da il, Hazar denizi'nin güney kıyısında, Elburz'un kuzey aklanında. İlin tarihsel adı, doğal halde sık ormanla kaplı, yağışlı, ılık bir kıyı şeridine uygulanır; günümüzde çok kalabalık olan bu kesimde pirinç tarlalarının ve ağaç yetiştiriciliğinin (çay, turunçgiller, dut) ağır bastığı zengin bir tarım yapılmaktadır; ilde, birçok orta büyüklükte kent vardır: Amol, Babol, Sari, vb. Ne var ki Mazenderan'ın yönetim çevresi daha doğuya da yayılır ve çok farklı bir coğrafi alan olan, kısa süre öncesine kadar hâlâ göçebe bir yaşam süren Türkmenler'in yaşadığı ve günümüzde makineleşmiş yöntemlerle kuru tahıl ya da sulamalı pamuk tarımı yapılan geniş alanların uzandığı Atrek bozkırlarının tümünü kapsar. Yüzölçümü yaklaşık olarak 47 000 km²'dir; 3 419 346 nüf. (1986). Merkezi *Sari.*

MAZEPA ya da **MAZEPPA** (İvan Stepanoviç) [1639 ya da 1644 ? - Bendery 1709], Doğu Ukrayna hetmanı (1687 -1709). Bir ukraynalı soylular ailesindendi. Kiev akademisi'nde, ardından Varşova Cizvit koleji'nde sürdürdüğü eğitimini Almanya, İtalya ve Fransa'da geliştirdi. Batı Ukrayna hetmanı Doroşenko'nun, ardından İvan Samoyloviç'in hizmetine girdi, Rusya naibesi Sofiya'nın (1687) gözdesi V. V. Gallitzin, İvan Samoyloviç'i görevden uzaklaştırdıktan sonra da onun yerine geçti. 1690'lı yıllarda Kırım'da ve İsveç'e karşı savaşın başlangıcında (1700), Büyük Petro'nun seferlerine katıldı. Zeki bir siyasetçi, Ukrayna'nın düşünsel ve sanatsal rönesansını destekleyen bir sanat koruyucusu ve Kilise'nin hamisi olarak, vasal rolünü benimseyemedi ve 1703'ten başlayarak Polonya kralıyla, 1705'ten sonra da İsveç kralıyla gizli görüşmelere girişti. Karl XII'nin, kazak birliklerin desteğine karşılık yeniden birleşmiş ve bağımsız bir Ukrayna'yı tanımaya söz vermesi üzerine, 1708'de ordularını Büyük Petro'nun üzerine sürdü. Zaporog Kazakları tarafından desteklendi, ama Büyük Petro'nun din adamlarını ona saldırtması üzerine, Doğu Ukrayna halkının büyük bölümü tarafından yüz üstü bırakıldı. Poltava'da yenilince (1709), Karl XII'yle birlikte Tatarlar ülkesine sığındı. Rus milliyetçiler tarafından bir vatan haini olarak kınanan Mazepa, ukraynalı milliyetçiler tarafından bir ulusal bağımsızlık kahramanı olarak görülmektedir.

—Ed. Byron* *Mazeppa* adlı şiirinde (1819) ve Victor Hugo *Orientales*'i (1829) oluşturan şiirlerinden birinde onu konu edinir; Puşkin *Poltava* adlı şiirinde (1829) kazak beyini zafer ve özgürlüğe aşık bir kahraman yapar.

MAZERET, -ti a. (ar. *maᶜżeret*). **1.** Kendini ya da başka birini temize çıkarmak, haklı göstermek için ileri sürülen neden; özür: *Bu durumdan kurtulmak için kötü bir mazeret seçtin.* **—2.** Bir şeyden kaçınmak için ileri sürülen neden; bahane: *Gelmeyişine mazeret olarak kötü havayı öne sürdü. Yardım etmemek için her zaman iyi bir mazereti vardır.* **—3.** İstenmeden ortaya çıkan ve bir kimseyi özürlü gösteren durum ya da olay; özür: *Mazeretim olduğu için toplantıya katılamadım.* **—4.** *Mazeret kâğıdı,* bir öğrencinin okula gelmeme nedenini açıklayan ve velisinin imzasını taşıyan belge; tezkere.

—*Esk. Mazeret-cu,* mazeret arayan. ‖ *Mazeret-hah,* özür dileyen. ‖ *Mazeret-mend,* mazereti olan. ‖ *Mazeret-i şeriye,* yasal, geçerli özür.

—Huk. *Mazeret izni* → İZİN.

MAZERETLİ sıf. Bir işi yapmamasında kabul edilebilir zorlayıcı bir nedeni olan kimse için kullanılır; özürlü, mazur.

MAZERETSİZ sıf. Herhangi bir mazereti, engeli bulunmayan.

MAZET sıf. Avda hiçbir şey öldüremeyen ya da tutamayan avcı için kullanılır.

MAZG → MADG.

MAZGAL a. (ar. *mışḳāl*'dan). Kale ve sur gibi berkitilmiş mevzi ya da tesislerin duvarlarında dışarıyı gözetlemek, gerektiğinde ateş edebilmek amacıyla açılmış delik. (Mazgalların iç bölümü geniş, dışıysa kullanılacak silahın namlusunun ya da ucunun girebileceği genişlikte dar yapılırdı.)

—Esk. ask. *Mazgal dişi,* kale ya da surların üst bölümünde, mazgallar arasında bulunan çıkıntı. ‖ *Mazgal siperi,* iki mazgal arasındaki duvar. ‖ *Mazgal şevi,* mazgal yanlarını mazgal deliğine, ulaştıran eğimli bölüm. ‖ *Top mazgalı,* gömme olarak yapılan top mevzilerinin, top namlusunun kullanılacağı, düşman yönündeki mazgal.

—Esk. sil. Top siperleri üzerinde, top namlusunun geçmesi, aşağı ve yukarı doğru hareket edebilmesi için açılan delik.

—İnş. Bir mekâna hava ve ışık girmesini sağlayan, dar düşey açıt.

—İstihkc. *Çıkma mazgal,* ortaçağ surlarının tepesinde yer alan ve kafesli döşemesinden sur dibine toplar atılabilen bindirmeli galeri.

—Sil. Mürettebatın dışarıyı gözetlemesi için tankın zırhına açılmış delik. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Sil. Gövdede, kulede ya da kapakta bulunan mazgal, ilk tanklarda yeterince korunmuyordu, böylece tanka isabet eden mermiler parçalanıyor ve mürettabatı ağır şekilde yaralıyordu. Bu nedenle, mazgallar önce oynak kapaklarla, sonra da diyaskop, episkop gibi optik aygıtlarla korundu.

MAZGALA a. (ar. *mışḳal, mışḳala*'dan). Süslem. sant. Altını parlatmakta kullanılan, akik, süleyman taşı, yeşim ya da ağaçtan yapılmış, ucu sivri ya da yuvarlak bir çubuğa bağlı alet. (*Zermühre* de denir.)

Lauros-Giraudon

Rumelihisarı'nın **mazgallarından** biri

MAZGALLI sıf. Mazgalları olan: *Kaleler, kalın duvarlı, burçlu, mazgallı yapılardır.*

MAZGİRT, Doğu Anadolu bölgesinde Tunceli iline bağlı ilçe; 21 041 nüf. (1990); 709 km²; merkez bucağı dışında 2 bucak, 77 köy. Merkezi, Tunceli'nin 32 km G.-D.'sunda *Mazgirt,* 3 751 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, baklagiller, sebze üretimi. Krom yatakları.

MAZHAR sıf. (ar. *żuhur*'dan *mażhar*). **1.** İyi bir duruma ya da iyi bir şeye ulaşmış, erişmiş. **—2.** *Bir şeye mazhar olmak,* iyi bir duruma ya da bir şeye erişmek, kavuşmak.

◆ a. *Esk.* Bir şeyin ortaya çıktığı, göründüğü yer: *"Mazharı her hikmetin sensin ki kilk-i kudretin"* (Fuzuli, XVI. yy.).

MAZHAR a. Müz. Kimi islam tarikatlarında, büyük, zilsiz tefe verilen ad.

MAZHAR HOCA → KAZANCI (Mazhar).

Mazhar-Fuat-Özkan, Mazhar Alanson, Fuat Güner ve Özkan Uğur'dan oluşan türk pop müziği topluluğu. Temellerini 1966'da Alanson ve Güner'in attığı topluluğa, 1970'te Uğur da katıldı. Üçlü, *Kaygısızlar* ve *İpucu beşlisi* adlı gruplarla çalıştıktan sonra, 1982'de Mazhar-Fuat-Özkan (MFÖ) adını alarak çalışmalarına devam etti, söz ve müziği tümüyle kendilerine ait parçalarla, türk müzik dünyasına ayrı bir renk ve soluk getirdi.

MAZHAR OSMAN, soyadı **Usman,** türk hekim (Sofulu, Dedeağaç, 1884 - İstanbul 1951). Mektebi tıbbiyei şahane'yi (Askeri tıbbiye) bitirdi (1904). Gülhane'de emraz-ı asabiye ve akliye ve tedavi-i bi'l -elektriki (akıl ve sinir hastalıkları ve elektrikle tedavi) asistanlığına getirildi (1905). Kısa süre sonra Askeri tıbbiye'de muallim muavini olarak çalışmaya başladı (1906). Almanya'ya giderek Münih'te Kraepelin' in (1909) ve Berlin'de Prof. Ziehn ve Openheim'ın psikiyatri servislerinde çalıştı (1911). Dönüşünde Gülhane'deki derslerini sürdürdü. Bir süre sonra verdiği ders programdan çıkarılınca, Haydarpaşa askeri hastanesi'ne atandı (1917). Daha sonra ek görev olarak Haseki'deki Mecanin müşahadehanesi (akıl hastaları gözetim yeri) başhekimliğine getirildi. Birinci Dünya savaşı nedeniyle burası kapatılıp hastalar Şişli'deki Fransız hastanesi'ne gön-

derildi. Mazhar Osman, bu arada verdiği bir dizi konferansta akıl hastalarının "deli" değil, "hasta" oldukları görüşünün kamuoyunca benimsenmesine çalıştı. Toptaşı bimarhanesi müdür ve başhekimliğine atandıktan (1919) sonra eski tedavi yöntemleri ile zincire bağlanıp tecrit edilen akıl hastalarına çağdaş tedavi yöntemleri uyguladı; yeni laboratuvarlar açtı; çok sayıda uzman yetiştirdi. Toptaşı bimarhanesi'nin Bakırköy'e taşınmasını ve çağdaş bir akıl hastalıkları hastanesi olan İstanbul Emraz-ı akliye ve asabiye hastanesi'nin

kozalaklı dal

batı mazısı *(Thuya occidentalis)*

olgun kozalaklı dal

(Bakırköy* ruh ve sinir hastalıkları hastanesi) açılmasını sağladı. Üniversite reformunda İstanbul Üniversitesi tıp fakültesi psikiyatri kliniği ordinaryüs profesörlüğüne getirildi (1933). Bakırköy hastanesi'ndeki görevinden istifa ederek ayrıldı (1941).

Mazhar Osman, uzun süren hekimlik yaşamı sonucu Türkiye'de halk arasında çok yaygın bir üne kavuştu. Adı, "Mazhar Osman'lık", "Mazhar Osman'a görün", "Mazhar Osman'lık olmuşsun" gibi deyimlere girdi ve akıl hastalıkları konusunda bir simge durumuna geldi.

Başlıca yapıtları: *Tababet-i ruhiye* (1909), *Uyku hastalığı salgını* (1925), *Sıhhat almanağı* (1933), *Akıl hastalıkları* (1935), *Sinir hastalıkları* (1936), *Psychiatria* (1947).

MAZHAR PAŞA → HASAN MAZHAR PAŞA.

MAZHAR PAŞA (Ahmet —), türk yönetici (İstanbul 1836 - 1892). Özel olarak arapça ve farsça öğrenimi gördü. Devlet hizmetine girdi, Babıâli'ye kâtip oldu (1852). Şûrayı devlet evrak müdürlüğüne atandı (1869). Gemlik kaymakamlığı (1871), Çatalca mutasarrıflığı (1872) yaptı, 1873'te Rumeli beylerbeyi payesi aldı. Niş, Sofya ve Bosna (1877) valiliklerinde bulundu. 1878'de Halep komiserliği yaparken Muhacirin komisyonu başkanlığını da yürüttü. İstanbul şehreminliğine getirildi (1881). Bu görevindeyken yönetsel açıdan belediyeyi geliştirdi. Dolmabahçe'de gazhanenin kurulması, İstanbul içme suyunun düzenlenmesi, kentin ağaçlandırılması gibi çalışmalar yaptı. Hastalığı nedeniyle görevinden ayrıldı (1890).

MAZHARİYET, -ti a. (ar. *mazhar* ve *-iyyet*'ten *mazhariyyet*). *Esk.* Bir şeye erme, erişme, şereflendirilme: *"Meğerse politikacı adedinin azalması bir memleket için ne mazhariyetmiş"* (R. H. Karay).

MA ZHİYUAN → MA CİYÜEN.

MAZI a. Kuzey Amerika'nın batı bölgelerinde yetişen ve odunu için ya da süs ağacı olarak başka ülkelerde de yetiştirilen kozalaklı büyük ağaç. (Bil. a. *thuya;* servigiller familyası.)
—ANSİKL. Mazılar konik tepeli, yapraklaşmış yassı dallı, küçük pulcuklar halinde hepyeşil yapraklı ağaçlardır; çiçekleri birevciklidir, yani erkek ve dişi çiçekleri, aynı ağaç üzerinde bulunur; çoğunlukla altı ya da sekiz pulcuktan oluşan küçük kozalakları vardır.

Batı mazısı *(Thuya occidentalis)* Kuzey Amerika'da bulunur. Çoğunlukla başka ülkelerde süs ağacı olarak yetiştirilir. Dev mazı *(Th. gigantea)* 50 m'yi aşabilir. Çok dayanıklı olan kerestesinin pek çok kullanım yeri olduğundan önemli bir orman türü olarak Kuzey Amerika'nın batısında yetişir. Çok güzel bir süs ağacıdır. Sandalos ya da "Berberistan mazısı" (*Thuya articulata* ya da *Callitris* quadrivalvis* [ya da Tetraclinis articulata]) Kuzey Afrika'da Fas ve Cezayir'de yetişir.
—Boyac. Mazının yaprakları suda kaynatılarak yeşil boya elde edilir; pamuk ve yün ipliklerinin boyanmasında kullanılır.
—Eczc. Deri hastalıklarında mazı yaprağı tentürü, etbeni ve papilom gibi iyicil vejetasyonları gidermek amacıyla yerel olarak kullanılır. Homeopatide, mazı tentüründen idrar yolları hastalıklarının tedavisinde yararlanılır.

MAZI a. **1.** Böcekler, akarlar (örneğin asma uyuzu), ipsisolucanlar, hatta asalak mantarlar ya da bakteriler tarafından bitkisel dokularda oluşturulan şişlik. (Bu hastalık etkenleri mazıyı değişik tarzlarda yapar, kimisi irkiltici bir sıvı salgılar, kimisi mazıyabanarısıgillerde olduğu gibi bitkinin dokusuna yumurtalarını doldurur.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Mazı yumrusu,* tanen kaynağı olarak aranan yuvarlak meşe mazısı. || *Yalancı mazı,* Batı Avrupa ülkelerinde meşe ağacından toplanan düşük kaliteli mazıya oralıların verdikleri ad. (Doğu kökenli meşelerinkine gerçek mazı derler.)
—Bitki patol. Bitkinin dış dokuları üzerinde kabarcıklara neden olan bitki hastalığı. (Örneğin patates yumruları üzerinde aktinomiset bir mantar olan *Streptomyces scabiei*'nin yaptığı adi mazı ve *Spondylocladium atrovirens* adlı mantarın neden olduğu gümüş mazı gibi birçok mazı çeşidi bulunabilir. Bitkilerde ipsisolucanların daha başka mantarların neden olduğu mazı da vardır.)
—Bot. Başlangıçta, sadece mazıyabanarısıgillerin meşe yapraklarında meydana getirdikleri urlara mazı denilirken bugün bütün böceklerin yaptıkları benzeri urlara, hatta daha başka şişliklere de mazı denilmektedir.

Mazılar bitkinin çok değişik bölümleri (kök, sap, özellikle yaprak, hatta çiçek) üzerinde gelişebilir, boy, biçim, kıvam ve yapı bakımından çok değişik olabilirler. Mazılar, üzerinde üredikleri bitkiler için genellikle zararlıdırlar. Aralarından bazıları (zooşesidiler) özellikle tanence zengin olduklarından tıpta (kabız etkisi) ve sanayide (boyacılık, deri sepilemesi) kullanılırlar. Asıl mazılar, yani meşe mazıları bazı meşe türlerinin yaprakları üzerinde oluşur (doğu kökenli mazı meşesi [*Quercus infectoria*]; pırnal [*Q. ilex*], saplı meşe [*Q. robur*]). Böceğin çıkışından önce toplanan siyah, yeşil ya da sahici mazılar, böceğin çıktığı yerde bir deliği olan yalancı ya da beyaz mazılardan hem daha ağır, hem de tanence daha zengindirler.

Meşelerde, bundan başka, enginar biçiminde (bir çeşit pullu yaprak demeti), şapka biçiminde (yaprağın alt yüzüne yapışık mercek) mazılara da rastlanabilir. Piyemonte ya da macaristan mazısı, saplı meşeden *(Q. robur),* doğu mazıları ise palamut meşesinden *(Q. aegilops)* pelit yüksüklerinin üzerinde gelişir.

Özellikle Hanku'dan ihraç edilen çin ya da japon mazıları aphis cinsi bir yarımkanatlının *Rhus semialata*'nın yaprakları üzerinde meydana getirdiği mazılardır. Mirobolan mazıları *Myrobalanus citrina*'nın yaprakları üzerinde gelişir.
—Deric. Dericilikte kullanılan belli başlı sepileyici mazılar *halep, izmir mazıları* ya da Ortadoğu'daki **bir meşenin (*Quercus infectoria*) genç sürgünleri** üstündeki *Cynips tinctoria*'dan elde edilen mazı cevizidir; bu bitkiler % 35-70 oranında tanen içerirler. *Knoppern*'ler, *Cynips calicis*'in Macaristan, Avusturya, Yugoslavya genç meşe palamutlarına etkimesiyle meydana gelirler. Çin mazıları ise Uzakdoğu'daki birçok sumak türlerini bir bitin *(Aphis chinensis)* iğnelemesinden kaynaklanır; bunlar tanen açısından en zengin mazılardır (içindeki tanen % 77'ye varabilir). Fas'ta çok kullanılan ve aranılan bir tür olan *takaut,* bir akarın *(Eriophyes thaiae)* etkisiyle üreyen ve Fas'ın güneyinde çok bulunan bir ılgının *(Tamarix articulata)* mazısıdır. Kahverengi tanecikler şeklinde ortaya çıkan takaut % 50'den daha çok tanen içerebilir.
—Halk hek. Mazı meşesinin *(Quercus infectoria)* dallarının üzerinde mazı sineğinin meydana getirdiği meşe mazıları, sinek mazıyı delip çıkmadan önce toplanıp fırınlanır. Sineğin mazıyı delip çıkması drogun kalitesini düşürür. Meşe mazısı 1-2,5 cm çapında küre biçiminde, sarımsı esmer renkte, saplı ya da sapsız, pürtüklü taneler halinde olur. Kokusuz ve buruk lezzetlidir.

Türkiye'de meşe mazıları rengine ve içerdiği tanen oranına göre sınıflandırılmıştır (TSE 1001). 1. *Çivit mazı* ya da *kara mazı,* 1,5 cm çapında olunca toplanır. Petrol yeşili rengindedir; üzerinde böcek çıkış deliği bulunmaz; tanen oranı en az % 69 olmalıdır. Özellikle Güneydoğu Anadolu'da elde edilir. 2. *Yeşil mazı,* yukarıdakine benzer; tanen oranı en az % 67 olmalıdır. 3. *Beyaz (ak) mazı,* Ege bölgesinde elde edilir; soluk sarı renklidir; tanen oranı en az % 67 olmalıdır. 4. *Kırmızı mazı,* sarımsı kırmızıdır; üzerinde böcek çıkış deliği bulunur; en az % 50 tanen içermelidir.

Meşe mazısı Hititler döneminden beri Anadolu'da elde edilip kullanılan ve dış ülkelere satılan bir üründür. Osmanlı döneminde özellikle önemli bir ihraç malı idi (1862 yılında İngiltere'ye 207 810 kg meşe mazısı satıldığı kayıtlıdır). Günümüzde de ihraç edilmektedir. Boya sanayisinde ve deri sepilemesinde kullanılır. Özellikle veteriner hekimlikte meşe mazısından elde edilen tannik asit peklik verici olarak kullanılır.

MAZI dağı, G.-D. Anadolu bölgesinde, Mardin* eşiği adı verilen kabartının G.-B. kesiminde doruk (1 252 m).

MAZIBÖCEK a. Mum üretmeyen ve mazıya benzeyen çeşitli bitkilerin (koşniller, kabuklubitler) ortak adı. (Elma kabuklubiti [*Aspidiotus ostraeformis*] bir mazıböcektir.)

MAZICIL sıf. Zool. Mazı içinde yaşayan böcek için kullanılır.

MAZIDAĞI, G.-D. Anadolu bölgesinde Mardin iline bağlı ilçe; 30 276 nüf. (1990); 869 km^2; 50 köy. Merkezi, Mardin'in 48 km K.-B.'sında *Mazıdağı,* 9 526 nüf. (1990). Hayvancılık. Güneydoğu Anadolu fosfatları Mazıdağı işletmesi.

MAZIKIRAN beli, Sivas'ın K.-B.'sında Yıldızeli-Çırçır karayolunun izlediği geçit (1 435 m).

MAZISİNEĞİ a. Dünyanın birçok yerinde yaşayan, bitkiler için zararlı sinek. (Mazısineğigiller familyasının örnek tipi.)
—ANSİKL. Bir mazısineği türü olan *Mayetiola destructor* buğday ve çavdara zarar verir; yaprak kını içine saklanan larvası sapları kemirir. Bu küçük sinek yılda birçok defa ürer. Amerikan İç savaşı sırasında İngilizler'in hizmetindeki hessenli tüccarlarca Amerika'ya sokulduğu sanıldığından bu sineklere, yanlış olarak, *"Hessen sineği"* adı da verilmişti.

MAZISİNEĞİGİLLER a. İnce ve narin yapılı, çok küçük bedenli sinek familyası. (Mazısineğigillerin Avrupa'da 1 500'e yakın türü yaşar. Bil. a. *Cecidomyidae.*)
—ANSİKL. Mazısineğigillerin larvaları çok çeşitli besinleri yer; etçil, dışkıcıl, asalak

beslenen türlerinin yanı sıra, birçoğu da bitkiler üzerinde bulunur ve mazılar oluşturur (örneğin: armut mazısineği [*Contarinia pirivora*], lahana mazısineği [*C. nasturlii*] ve buğdaysineği [*C. tritici*]).

MAZIYABANARISIGİLLER a. Larvaları mazı içinde yaşayan zarkanatlıların *Terebrantia* öbeğinden arı familyası. (Bil. a. *Cynipidae*.)
—ANSİKL. Mazıyabanarısıgillerin boyu küçüktür; kanatlı ya da kanatsız olabilirler; bitkilerin çeşitli bölümlerinde biçimlendirdikleri çıkıntılarda ("mazı") gelişirler. Bazı türleri, başka böceklerin oluşturduğu mazılarda bu hayvanlarla birlikte yaşar ve onların yiyeceklerine ortak olur. Bazı türleriyse asalaktır. Mazıyabanarısıgiller genellikle ilginç biyolojik özellikler taşırlar: belli bitkilere yapılan mevsimlik göçlerle aynı dönemde gerçekleşen üreme çevrimi; döllemesiz çoğalma, vb.

MAZIYAPAR sıf. Bitkiler üzerinde mazı oluşturan.

MAZİ a. (ar. *māżī*). **1.** İçinde bulunulan andan önceki zaman dilimi; geçmiş: *Mazide kalan olaylar.* **—2.** Bir grubun, bir örgütün, bir kentin vb. içinde bulunduğu zamandan önce gerçekleşmiş olan ve onun tarihini oluşturan olgular, olaylar bütünü (bir tamlayanla birlikte): *Bir milletin mazisini araştırmak.* **—3.** Bir kimsenin geçmiş yaşamına ilişkin anılar bütünü: *Mazide yaşamak. Maziye dönmek.* **—4.** Bir kimsenin genellikle ahlaki açıdan değerlendirilen geçmişteki yaşam biçimi: *Mazisi karanlık bir adam.* **—5.** *Maziye karışmak,* geçmişte kalmak, yürürlükten, işlerlikten çıkmak.
—*Esk. Mazi-perest,* geçmişe düşkün, anılarına bağlı. || *El-mazi la yüzker,* geçmişin sözü edilmez anlamında kullanılır.
—Esk. dilbilg. Geçmiş zaman. || *Maza-i nakli* ya da *nakli mazi,* belirsiz geçmiş zaman. || *Mazi-i şuhudi* ya da *şuhudi mazi,* belirli geçmiş zaman.

MAZİK a. (ar. *żīk*'ten *mażīk*). *Esk.* Dar, sıkıntı veren yer.

MAZİLLE a. (ar. *mażille*). *Esk.* Büyük kıl çadır.

MAZİN, Arabistan yarımadasında yaşayan birçok arap kabilesinin ortak adı. Arabistan'da bu adı taşıyan yaklaşık yetmiş kabile vardır. Tamim Mazinleri, Yemen Mazinleri, Mazin bin Sad bin Zebba, Mazin bin Rays bin Gatafan, bunlardan birkaçıdır. Mazin, "göçmen" anlamına gelmektedir; kendi kabilesinden ayrılıp başka kabileyle birleşenler için de kullanılmıştır. Mazinler'den Necd'in K.-B.'sında, Safari kuyusu çevresinde yaşayan kabileler islam dinini kabul ettiler ve yeni dinleri uğruna savaştılar. VIII. yy.'da Horasan'a yerleşerek Asya fetihlerine katıldılar. Mazinler'den birçok komutan, bilim adamı ve edebiyatçı yetişti.

MAZİZ sıf. (ar. *mażīż*). *Esk.* Belaya, felakete uğramış.

MAZLEME a. (ar. *mażleme*). *Esk.* Zulmetme, zalimlik, zulüm, vahşet.

MAZLUM sıf. ve a. (ar. *mażlūm*). **1.** Zulüm görmüş, haksızlığa uğramış, ezilmiş bir kimse, bir grup, bir ulus vb. için kullanılır: *Alma mazlumun ahını, çıkar aheste aheste* (Atasözü). *Mazlum milletler.* **—2.** Uysal, sessiz, yumuşak huylu kimse, bunu açığa vuran şey için kullanılır: *Mazlum bir çocuk. Mazlum bir sesle konuşmak. Mazlum bakışlar.*

MAZLUM BABA → BABALIM (Mazlum).

MAZLUM PAŞA (Mustafa Fehmi, — denir), türk siyaset adamı (Kandiye 1812 - İstanbul 1861). Babıâli mülkiye kalemi'nde yetişti. Afyon Tapu müdürlüğü (1840), Tophane müdürlüğü (1843) ve Tersane müsteşarlığı (1850) yaptı. Meclisi vâlâ reisi olarak (1853) tüzük ve yönetmeliklerle ilgili çeşitli sorunların çözümü için Mısır'a gönderildi (1855). Adliye nazırlığına getirildi (1857). Hazinei hassa nazırlığına atandıktan (1861) kısa bir süre sonra öldü.

Mazlum su kemeri → MAZUL SU KEMERİ.

MAZLUMANE be. (ar. *mażlūm* ve fars. *-āne*'den *mażlumāne*). Zulüm görmüş, haksızlığa uğramış, ezilmiş bir kimseye yakışacak biçimde.
◆ sıf. Uysal, sessiz davranış için kullanılır: *Mazlumane bir tavır.*

MAZLUMİYET a. (ar. *mażlūm* ve *-iyyet*'ten *mażlūmiyyet*). *Esk.* **1.** Zulüm görmüş olma, mazlumluk. **—2.** Sessiz ve yavaş olma durumu.

MAZLUMLUK a. **1.** Haksızlığa, zulme uğrama, ezilmişlik. **—2.** Uysallık, yumuşak huyluluk.

MAZMAZA a. (ar. *mażmaża*). *Esk.* **1.** Aptes alma sırasında ağıza su alma. **—2.** Gargara, ağız çalkalama.

MAZMUM sıf. (ar. *mażmūm*). *Esk.* Eklenmiş, ekli.
—Esk. dilbilg. Zamme ile okunan, ötreli (o, ö, u, ü) harf için kullanılır.

MAZMUN a. (ar. *mażmūn*). *Esk.* **1.** Gizli anlam, kavram: *"Açıldı gonca tomarı ve malum oldu mazmunu"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** Ödenmesi gereken şey: *"Emânet mazmûn değildir"* (*Mecelle-i ahkâm-ı adliye*'den).
—Ed. Tümcelerin, dizelerin, deyimlerin içerdikleri ve onlardan herkesin anladığı gerçek ve mecazi anlam. || Divan şiirinde bir şeyi, niteliklerini ya da onu çağrıştıracak sözcük ve kavramları dile getirerek gizlemek. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ed. Divan şairleri, sözcüklerin çağrıştırdığı öteki anlamlarını kullanarak, telmihler yaparak, iham, tevriye, iştikak gibi söz ve anlam sanatlarına başvurarak şiirlerinde türlü mazmunlara yer veriyorlardı. Örneğin Fuzuli'nin *"Çıkma yârim geceler ağyar ta'nından sakın / Sen meh-i evc-i melâhatsin bu noksandır sana"* (Ey sevgilim, geceleri sokağa çıkma, başkalarının seni ayıplamasından sakın. Sen güzelliğin en yüksek noktasında bulunan bir aysın, bu senin için bir noksan olur)" beytinin gizlediği mazmunu Prof. Dr. A.N. Tarlan şöyle açıklamaktadır: Beyitteki "yârim" sözcüğünün "yarım" diye de okunması, "... gece yarıları çıkma...", "...geceleri yarım olarak çıkma..." anlamlarını düşündürmektedir. Bu anlamlar ve "güzelliğin en yüksek noktasında bulunan ay" bir arada, ay tutulmasına işaret etmektedir. Ayın güzelliğinin en yüksek noktasında bulunduğu durumu dolunaydır. Ancak dolunay gece yarısı ortaya çıkmaz. Gece yarısı dolunayın yarım olarak görünmesi ise ay tutulması demektir. Eskiden ay tutulması sırasında teneke çalınır, taş atılırdı. Şairin, "başkalarının ayıplaması" dediği budur. Ayıplanmak ve dolunayın yarım olarak görünmesi birer kusurdur. Dolunayın gece yarısı doğması da, sevgilinin güzelliğinin noksanının bulunması da düşünülemez. Bu kadar karmaşık mazmunların kavranması divan şiirine ilişkin özel bilgileri de gerektirir. Mazmunların pek çoğu ortak nitelikteydi. Şairlerin bu ortak mazmunları başkalarından daha ustaca söylemesi başarı sayılıyordu. Ancak daha önce kullanılmamış (bikr-i mazmun) olması da bir övünme ve övülme nedeni oluyordu.

MAZNUK sıf. (ar. *mażnūk*). *Esk.* Nezle olmuş, nezleli.

MAZNUN sıf. (ar. *żann*'dan *mażnūn*). *Esk.* **1.**Huk. SANIK'ın eşanlamlısı. *"Sükûnetinin altında ölüme mahkûm olmak karanı bekleyen bir maznunun müthiş, barid, lâkin muhteris intizan vardı"* (H.E. Adıvar). **—2.** Şüphe duyulan, kuşkulu.

MAZO (Juan Bautista MARTÍNEZ **del**), ispanyol ressam (Cuenca 1620'ye doğr. - Madrid 1667). Velázquez'in öğrencisi ve damadıydı. Onun sayesinde saraya girdi, ustasının bazı tablolarını tamamlamakla görevlendirildi. Portrelerinde (*Avusturyalı Doña Mariana,* 1666, National Gallery, Londra) ve insan figürlerinin yer aldığı manzaralarında (*Zaragoza'dan bir görünüm,* 1647, Prado), Velázquez'in üslubunu, özellikle de hafif fırça darbelerini taklit etti.

MAZOŞİST sıf. ve a. (fr. *masochiste*). **1.** Mazoşizm belirtileri gösteren kimseye denir. **—2.** Acı çekmekten, aşağılanmaktan, kötü, güç vb. durumlarda bırakılmaktan haz duyan kimseye denir; bu kimsenin davranış biçimine de denir.
◆ sıf. Mazoşizme ilişkin.

MAZOŞİZM a. (fr. *masochisme,* avusturyalı romancı *Sacher-Masoch*'un adından). **1.** Kişinin bir başkası tarafından kendisine verilen acıdan haz duyması olarak kendini gösteren cinsel sapıklık. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Acı çekeceği, kötülüklerle, zorluklarla, vb. karşılaşacağı durumlar peşinde koşar görünen bir kimsenin davranış biçimi.
—ANSİKL. Freud, mazoşizm kavramının kapsamını, çocuğun cinsel yaşamıyla kadınlığın bazı yanlarını da kapsayacak biçimde genişletti. Önceleri mazoşizmi, sadizmin, kişinin kendi üzerine dönmesi biçiminde açıklıyordu (*Triebe und Triebschicksale* [Dürtüler ve yazgıları], 1915). Bu kavram, daha sonra, *ikincil mazoşizm* kavramına dönüştü ve Freud bunu, ölüm dürtüsü kavramına, kuramında yer verdikten (1920) sonra *birincil mazoşizm* kavramından ayırdı. Gerçekten de, *birincil mazoşizm,* erotik dürtülerle, ben'e dönük bir kısım saldırgan ve yıkıcı dürtülerin karışımıdır. Nitekim, Freud'un 1924'ten sonraki yazılarında görülen diğer mazoşizm biçimleri -erojen, kadınsal ve ahlaksal mazoşizm- bu birincil mazoşizme dayandırılmıştır. *Erojen mazoşizm,* libidonun gelişmesinden etkilenir ve bunun farklı evrelerinde (ağız evresi, anus evresi, cinsel organ evresi), farklı özgül biçimler alır. Böylece, yenip yutulmak, dövülmek arzusu ve hadımlaştırılmanın yadsınmasıyla ilişkili pasif-kadınsı tavıra bağlı fantazmalar hep libidoya bağlıdır. Erojen mazoşizm, kadınsal mazoşizm ile ahlaksal mazoşizmin gerekli bir koşuludur. *Kadınsal mazoşizm,* kadın varlığına özgü bir mazoşizm sayılır ve sapık mazoşist erkekte rastlanan fantazmalardaki kadınca durumla ilişkilidir. Nihayet, *ahlaksal mazoşizm,* bir suçluluk duygusunun bilinçdışı bir hal aldığı bütün durumlarda, üstben'in benle olan ilişkisinde ortaya çıkar. Genellikle çocukluk çağı mastürbasyonuna bağlı olan bu duygu, bir cezalandırılma gereksinimi doğurur.

MAZOT, -tu a. (rusça *mazot*) **1.** MOTORİN'in eşanlamlısı. **—2.** *Arg.* İçki, sigara: *Mazotumuz bitmiş.*

MAZOTLAMA a. Mazotlamak eylemi.

MAZOTLAMAK g. f. Bir yeri mazot tabakasıyla kaplamak, oraya mazot sürmek.

MAZOVYA, lehçe **Mazowsze,** Polonya'da Orta Vistül çevresinde uzanan bölge (Orta Vistül'ün havzasıdır; başlıca kollar, Varşova yerleşmesinin [yüksl. 70 m] bulunduğu bu çanağın ortasına doğru akar; kıyıdaki yükseklikler [yüksekliği 200 m'ye kadar], K.'de Mazurya'ya, G.'de Küçük Polonya platosuna, D.'da Polésie Lubelskie'ye ve B.'da Warta havzasına kadar uzanır). Birinci Zaman buzul cephesi kenarında bulunan, ama iç buzul çökelleriyle kaplı Mazovya yapısal havzası, aşırı alçalmış ırmaklararasından, B.'dan D.'ya doğru uzanan, bir bölümünü Vistül ve kollarının kullandığı geniş önbuzul mecralarından *(pradoliny)* oluşur. Yapısı daha genç olan Mazurya'nın tersine, Mazovya'da çok az göl vardır ve oldukça kurak dönemlerin bulunduğu bir iklimi vardır. Verimsiz podzollu topraklarda, büyük, ilkel ormanlar, özellikle de bazen kurak, bazen yağışlı iklime özgü çam ormanları vardır.

G.Sioen-C.E.D.R.İ.

Mazovya
Brok yakınlarında
Batı Bug

Uzun süre rus etkisinde kalmış, geç sanayileşmiş (XIX yy.'ın sonu) geleneksel tarım bölgesi Mazovya (özellikle de kuzey ve doğu kesimi), iktisadi yönden bugün de geridir; alçak bölgelerin akaçlanması ve bostan tarımının önemli ölçüde gelişmesi yeni gelişme kaynakları oluşturuyorsa da, çavdar ve patates (sığır ve domuz yetiştiriciliğiyle birlikte yürütülür) yetiştiriciliği ağır basmaktadır. Varşova kenti ve bölgesi Mazovya'nın geri kalan bölgesiyle büyük bir çelişki içindedir.

—Tar. Bolesław III'ün vasiyetiyle (1138) düklük olarak Piast ailesinin kollarından birine miras bırakılan Mazovya, Büyük Kazimierz III'ün metbuluğunu kabul etti ve 1526'da Polonya krallığı'na bağlandı. Düklüğün başkenti olan Varşova 1596'da krallığın başkenti yapıldı.

MAZOWİECKİ (Tadeusz), polonyalı siyaset adamı (Plock 1927). Varşova üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Bir süre gazeteci olarak çalıştı. Dayanışma sendikası'nın (Solidarnosc) en etkili üyelerinden biriyken, ağustos 1989'da başbakanlığa getirildi ve kırk yıl aradan sonra Doğu Avrupa ülkelerinde, komünist olmayan ilk hükümet başkanı oldu. Kasım 1990'da cumhurbaşkanlığı seçimlerini kaybedince bütün görevlerinden çekildi.

MAZREB → MADREB.

MAZRIB → MABREB.

MAZRUB → MADRUP.

MAZRUBAT → MADRUBAT.

MAZRUBEYN → MADRUBEYN.

MAZRUF sıf. (ar. *mazrūf*). *Esk.* **1.** Zarflanmış, zarf içine konmuş **—2.** İç, öz: *Zarfa değil mazrufe bakmalı.*

◆ a. Zarfa konmuş kâğıt.

MAZRÛR sıf. (ar. *żarar*'dan *mażrūr*). *Esk.* Zarara uğramış, zarar görmüş.

MAZU, Çin kıyıları yakınında takımada, Fucien kıyısı yakınında, Fucou'nun karşısında. Çinli milliyetçilerin işgalindedir.

Mazurya
Olsztyn yakınlarında
bir göl kıyısı

MAZUL sıf. (ar. *maᶜzūl*). *Esk.* Azledilmiş, görevden atılmış: *"Eşber'i ise Paris'ten avdette, ma'zul iken, İstanbul'da yazmış idim"* (A. H. Tarhan).

Mazul su kemeri ya da **Mazlum su kemeri,** İstanbul'un Eyüp kesiminde Bizans döneminden su kemerleri. Osmanlı döneminde de onarılarak kullanılan bu kemer, 104 m uzunluğunda, kesme taştan, on bir gözlü bir yapıdır. Trakya'dan bu kemerlerle getirilen sular kente dağıtılmak üzere sarnıçlarda toplanıyordu.

MAZULİYET a. (ar. *ma'zul* ve *-iyyet*'ten *ma'zūliyyet*). *Esk.* Azledilmiş olma, işinden çıkarılma.

—Kur. tar. *Mazuliyet maaşı,* Osmanlı İmparatorluğu'nda, görevinden çıkarılan ya da görevinin kaldırılması nedeniyle açıkta kalan devlet görevlisine verilen maaş. (Bu uygulama, Tanzimat'ın ilanından sonra yürürlüğe konuldu. Mazuliyet maaşı bağlanabilmesi için, görevlinin "cevaz-ı istihdam" kararı alması gerekirdi. Maaş, asıl maaşın dörtte biri, üçte biri ya da yarısı tutarında olabilirdi.)

MAZUR sıf. (ar. *maᶜzūr*). **1.** Herhangi bir konuda kabul edilebilir ve zorlayıcı bir nedeni olan kimse için kullanılır; mazeretli, özürlü. **—2.** *Bir kimseyi mazur görmek,* onu bağışlamak, kusuruna bakmamak.

MAŽURANİĆ (İvan), hırvat siyaset adamı ve yazar (Novi Vinodolski 1814 - Zagreb 1890). Gençliğinde Ljudevit Gaj'ın yakın çalışma arkadaşı ve illyria hareketinin de en iyi şairiydi. Yurtseverlik şiirlerini *Danica*'da yayımladı ve 1844'te *Osman de Gundulić* (fr. çev.) adlı yapıtını tamamladı. Konusunu çağdaş tarihten alan epik şiiri *(Smrt Smail-Aga Cengica),* bir crna gora (karadağ) aşiretinin müslüman bir derebeye karşı ayaklanmasını betimler. Bu şiir, romantik dönem hırvat şiirinin başyapıtıdır. Mažuranić, 1848'den sonra yazmayı bıraktı ve Hırvatistan'ın soylu aileden gelmeyen ilk bânı oldu (1873-1880).

MAZUREK a. (lehçe sözc.). Mazurkanın bir türü.

MAZURİYET a. (ar. *maᶜzūr* ve *-iyyet*'ten *maᶜzūriyyet*). *Esk.* Mazur olma durumu.

MAZURKA a. (lehçe sözc.). Polonya'nın Mazurya eyaletinde (Białowieża orman bölgesindeki Mazur köyünde) doğan 3/4'lük halk dansı.

—ANSİKL. Çiftler tarafından yapılan (eşlik edecek erkeği kadın seçer) mazurka, başlangıçta bir köy dansıydı. Bilinen geçmişi XVI. yy.'a değin uzanan bu dans, tüm Orta Avrupa'ya yayıldı, İkinci İmparatorluk döneminde Fransa'ya da girdi. Serbest tarzda yapılan mazurkada sayısız figür vardır. Ana adımdan sonra, bir ayak yere vurulur ve topuk öbür ayağa çarpılır. Figür değişikliği, *holubieck* denilen kendi çevresinde bir dönüşle vurgulanır. Erkek, kadını belinden tutarak bir o yana, bir bu yana döndürür. Üç tür mazurka vardır: mazurek (savaş dansı), kujawiak (hüzünlü) ve oberek (neşeli).

■ **MAZURYA** ya da **MASURYA,** lehçe **Mazurskie Pojezierze,** Polonya'nın kuzey-doğu'sunda bölge, Baltık denizi'yle Aşağı Vistül ve Mazovya arasında. Çok belirgin olan yüzey şekilleri son buzul devrinin ürünüdür: ırmak-buzul ya da eski buzulaltı birikmeleri nedeniyle yayılma ovalarının yanındaki tepelerde büyük göller (cephe buzultaşları) görülür. Akarsuların temel özelliği hem kuzey, hem güneye doğru gerçekleşen çift akaçlama ve tespih tanesi gibi dizilmiş buzulların gerilediği yönde sıralanan olukları kaplayan çok sayıdaki göldür (1 hektarı aşan 2 700 göl); göllerin en büyükleri (Mamry, Sniardwy), Mazurya'nın batı ve doğudaki kuşaklarından daha az yüksek olan orta kesiminde yer alır. İklim oldukça sert karasal iklim özellikleri taşır (kuzey-doğu kesimi, dağlar hesaba katılmazsa ülkenin en soğuk yeridir). Az gelişmiş topraklar, tarıma hiç elverişli değildir: kuzey kesimi (buğday) dışında, çavdar ve patates üretimi ağır basar ve bunu sığır, daha az miktarda da domuz yetiştiriciliği tamamlar; bitki örtüsü sık değildir ve kırsal yerleşmeler çok dağınıktır. Büyük orman bütünleri varlığını sürdürmektedir: burada kayınağaçları (bazen çamla birlikte) doğuya doğru yerini ladinlere bırakır. Göller, ormanlar ve yaz sıcağı, turizmi önemli bir gelir kaynağı haline getirir.

—Tar. Mazovyalı Konrad'ın Prusya'ya çağırdığı (1226) töton şövalyeleri tarafından kolonileştirilen Mazurya, Brandenburglu Albrecht'in Prusya düklüğü'ne bağlandı (1525), veraset yoluyla 1618'de Brandenburg Seçicileri'ne geçti. Almanlar'ın XIX. yy.'ın sonunda germenleştirdiği bölge, 1945'te Polonya'ya geri verildi.

Mazurya savaşı (eylül 1914), Tannenberg* zaferinden sonra Hindenburg'un, Rennenkampf komutasındaki rus ordusunu geri çekilmek zorunda bıraktığı savaş.

MAZYAR BİN KARİN (IX. yy.), Taberistan'da sonuncu karini hükümdarı (809 -839). Efsane kahramanı demirci Kâve'nin soyundan gelen Karin bin Suhra, atası olarak gösterilir. Bazı kaynaklara göre, topraklarını Şehriyar bin Şervin elinden alınca amcasının oğlu Vinda Ümit bin Vindadespan'a sığındı. Ancak, Vinda tarafından Şehriyar'a teslim edildi. Mazyar, kaçmayı başararak halife Memun'un yanına gitti ve islamlığı kabul ederek "Muhammet" adını aldı. Şehriyar'ın ölümünden sonra Taberistan'a dönerek tahta çıktı. Etkinlik ve egemenlik alanını genişletmesi Tahiriler ile arasının açılmasına neden oldu. Abdullah bin Tahir'in düzenlediği bir hile ile Şehriyar bin Maşmugan tarafından öldürüldü.

MAZZA (Giuseppe), italyan heykelci (Bologna 1653 - *a.y.* 1741). Bolognalı heykelci Camillo Mazza'nın (1602-1672) oğlu; babasının klasik manierismoculuğunu benimsedi; ancak bu tarzı, ölçülü bir biçimde baroka doğru kaydırdı. (Yapıtları Bologna ve Venedik kiliselerindedir.)

MAZZAFERRATA (Giovanni Battista), italyan besteci (Como ya da Pavia XVII. yy.'ın başları - Ferrara 1691). 1668-1680 arasında Accademia della Morte'nin capella yöneticiliğini yaptı. Ferrara'da 2 ve

G. Sioen-C.E.D.R.İ.

3 sesli madrigallerini (1668), 2 sesli canzonetta ve kantatlarını (1668), 1 sesli oda kantatlarını *(Cantate da camera)* [1673], 2 keman için *bassetto di viola ad libitum*'lu sonatlarını (1674), 3-4 ses ve keman için *Salmi concertate*'sini (1676), 2 ve 3 sesli *Cantate morali e spirituali*'sini (1680) yayımladı.

MAZZEİ (Lapo), italyan yazar (Prato 1350 - Floransa 1412). Zengin tacir Marco Datini (yardımseverler derneği "Ceppo dei poveri"nin kurucusu) ile yaptığı ve 1831'de yayımlanan yaklaşık 500 mektupluk yazışma, XVI. yy. toscana düzyazısının anıtlarından biridir.

MAZZİNİ (Giuseppe), italyan yurtsever ve devrimci (Cenova 1805 - Pisa 1872). Janseniusçuluktan etkilenen demokrat düşüncelere bağlı bir ailenin çocuğuydu; Carbonaro derneği'ne üye olmasından kuşkulanıldığı için hapse atıldı. İtalya'dan çıkarılması üzerine Marsilya'ya sığındı (1831) ve uzun bir süre orada sürgün kaldı. Yeni kral Carlo Alberto'ya yazdığı ve onu bir kurtuluş hareketinin başına geçmeye çağıran bir açık mektupla tanındı. İtalyan yurtseverleri, Genç-İtalya adlı bir dernekte topladı. Ulusların kendi kendilerini özgürce yönetmeleri görüşüne bağlanan bu dernek, İtalya'yı kurtarmak ve birleştirmek istiyordu. Yaradancı ve maddeciliğe karşı olan Mazzini, Tanrı'yı ve halkı bağdaştırıyordu. *Foi et Avenir* (İman ve gelecek) [1835] ve *I Doveri dell'uomo* (İnsanın görevleri) [1837] adlı yapıtlarıyla, kendi tarih görüşüne İtalya'dan dünyaya yayılan bir kapsam kazandırdı. Evrensellik ilkesini dile getirerek, halkların birliğine öncülük etti: 1834'te Genç-Avrupa, 1835'te Genç-Almanya ve Genç-İsviçre kuruldu. Gizemli bir saygı beslediği Roma'nın, bütün halklarının yardımıyla düzeltilen bir insanlığın esin kaynağı olması gerektiğini düşünüyordu; bu nedenle, 1848 hareketlerinin başarısızlığa uğramalarından sonra, bir demokratik Avrupa komitesi örgütledi (temmuz 1850).

Bununla birlikte temel amacı, birlikçi bir italyan cumhuriyetinin kurulmasıydı. Başarı kazanmak için, gerçekte komplolardan başka hiçbir şeye bel bağlamadı ve bu komploların hepsi de başarısızlıkla sonuçlandı (1833'te Modena ve Sard devletleri, 1834'te Savoia, 1837'de Sicilya). 1833'te Cenevre'ye, ardından 1834'te Bern'e sığındıktan sonra, 1837'de Londra'ya gitmek zorunda kaldı. 1848'de İtalya'ya döndü ve Milano'da, Garibaldi'nin gönüllüleri yanında, Avusturya'ya karşı direnişi yönetti, ardından (5 mart 1849) papaya karşı ayaklanan ve cumhuriyetin ilan edildiği Roma'ya geçti. Saffi ve Armellini ile birlikte, Roma Cumhuriyeti'nin üç yüksek görevlisinden biri durumuna gelerek programını (laik bir okul kurulması, kilise mallarının yeniden dağılımı vb.) uygulamaya çalıştıysa da, Oudinot komutasındaki fransız müdahalesi papayı yeniden iktidara getirdi (temmuz 1849). Mazzini, İsviçre'ye, ardından Londra'ya sığındı; 1853'te Kossuth ve 1857'de Sapri ile birlikte, Milano ve Cenova'ya karşı ayaklanmalar düzenlemeye giriştiyse de, başarısızlığa uğradı ve yol arkadaşlarından çoğu ya Cavour tarafından savunulan Fransa ile ittifak ve diplomatik yolu seçti, ya da Bakunin'in maddeciliğini benimsedi. Mazzini, krallığın ilanından sonra da devrimci bir yıkıcılık siyaseti izlemeyi sürdürerek italyan krallığına karşı çıktı: 1862'de Venezia'da bir ayaklanma düzenledi ve 1863'te Papalık devletleri'nde bir ayaklanma tasarlayarak, papalık topraklarının bütünlüğü konusundaki fransız-italyan konvansiyonuna karşı çıktı. 1870'te Sicilya'da tutuklandıktan çok kısa bir süre sonra affa uğradı.

MAZZİNİCİLİK a. (öz. a. *Mazzini*'den.) Mazzini'nin, İtalya'yı bağımsızlığa kavuşturmak ve başkenti Roma olan bir cumhuriyette birleştirmek amacıyla yaydığı öğreti. (Mazzinicilik, Mazzini'nin "Tanrı, halk, insanlık" sloganının da belirttiği gibi dinsellik ve evrensellik öğeleri de taşıyordu.)

MAZZO (Catherine MAZZO, **Kay** — denir), amerikalı kadın dansçı (Chicago 1946). 1957'de School of American Ballet'ye girdi. 1961'de New York City Ballet'e katıldı. Bu topluluğun repertuvarını yorumladı ve J. Robbins'in en ilginç balelerinin prömiyerinde dans etti: *Shadow'd Ground* (1965), *Dances at a Gathering* (1969), *In the Night* (1970). Balanchine'in yapıtlarının ideal yorumcularından biriydi; onun *Brahms-Schönberg Quartet* (1966), *Violin Concerto* ve *Scherzo à la russe* (1972) adlı balelerinin prömiyerlerinde; *Jewels* (1969), *la Somnambule* (1970), *Suite n° 3* (Çaykovskiy'in, 1971), *Duo Concertant* (1972), *Don Quijote* (1973) adlı balelerinin de yeni yorumlarında dans etti.

MAZZOCCHİ, Roma okulundan besteci italyan aile: DOMENİCO (Civitacastellana 1592 - Roma 1665). *Crescendo, diminuendo, forte, piao* terimlerini ilk kullananlardandır. *Dialoghi e sonetti* (Diyaloglar ve sonettolar) [1638], *Madrigali a 5 voci* (5 sesli madrigaller) [1638] ve *Musiche sacre e morali* (Dinsel ve ahlaksal parçalar) [1640] adlı derlemelerini yayımladı. Ayrıca motetler ve bir opera (*La Catena d'Adone*, 1626) besteledi. —Kardeşi VIRGİLIO (Civitacastellana 1597 - *ay. y.* 1646), Roma'daki 1628'de Gesù kilisesi'nin, 1629'da San Giovanni in Laterano'nun, 1629 sonunda da San Pietro'nun capella yöneticiliğine atandı. San Pietro'daki görevini ölümüne değin sürdürdü. Motetler, 2-8 sesli mezmurlar, oratoryolar ve latince sözlü sahne müzikleri besteledi.

MAZZOLA (Girolamo), gerçek adı **Bedoli**, italyan ressam (Viadana, Mantova ili, 1500'e doğr. - Parma 1569'a doğr.). *Il Parmigianino* adıyla anılan Francesco Mazzola'nın evlilik yoluyla kuzeniydi; onun adını aldı ve üslubundan etkilendi (*Aziz Nicolaus*, Parma), sonra il Correggio'nun tarzını benimsedi (*Azize Caterina'nın evliliği, ay. y.*).

MAZZOLA (Francesco) → PARMİGİANİNO (il).

MAZZOLİNO (Ludovico), italyan ressam (Ferrara 1480'e doğr. - *ay. y.* 1528). Belli bir gerçekçilik kaygısı ve biçimlerdeki sertlikle, bir önceki kuşağın ferraralı ressamlarına bağlanır. Ferrara'daki S. Maria degli Angeli için freskler gerçekleştirdi ve Este dukalarının şatosunda, Lucrezia Borgia için bir "camerino" süsledi. Tabloları arasında *Çocukların katliamı* (Roma, Doria galerisi) ve *Azir'in dirilişi* (1527, Milano) sayılabilir.

MAZZONİ (Guido), **Il Paganino** ya da **Il Modanino** denir, italyan heykelci (Modena 1450'ye doğr. *-ay.y.* 1518). Charles VIII, Napoli'yi ele geçirdiği sırada (1495) sanatçı bu kentte bulunuyordu; kral, Mazzoni'yi Fransa'ya götürdü. Sanatçı yirmi yıl boyunca bu ülkede kaldı ve kralın mezarını yaptı (günümüze bu mezardan yalnızca birkaç desen kalmıştır). Ayrıca, *İsa' ya yakınma* temasını işleyen birçok figürün yer aldığı, çokrenkli pişmiş toprak heykel grupları (Modena'daki S. Giovanni'de, Napoli'deki Monte Oliveto'da) gerçekleştirdi.

MAZZONİ (Sebastiano), italyan ressam (Floransa 1611/1615'e doğr. - Venedik 1678). Genç yaşta yerleştiği Venedik'te (S. Benedetto kilisesi için iki sunakarkalığı, 1648-49), büyük bir yaratma özgünlüğü ortaya koydu: çoşkulu dinamizm, figürlerde biçim bozulmaları, çiğ ışık altında çapaklı fırça darbeleri (*Kleopatra'nın ölümü*, Rovigo akademisi).

MAZZONİ (Giuseppe), italyan siyaset adamı (Prato 1808 - *ay. y.* 1880). Cumhuriyetçi bir avukat olarak, özellikle Toscana'da, 1847-48 karışıklığına katıldı. 1848'de bir gönüllüler kafilesiyle Lombardia'ya girerek cumhuriyetçi bir hükümet kurmaya giriştiyse de başaramadı. Guerrazzi kabinesinde Adalet bakanlığına getirilerek Guerrazzi ve Montanelli ile birlikte, geçici toscana hükümetinin üç yüksek görevlisinden biri durumuna geldi. Geçici hükümetin devrilmesi üzerine Fransa'ya, ardından İspanya'ya kaçtı. İtalya'ya döndüğünde İtalya krallığı milletvekili seçildi ve 1879'da senatör atandı.

MAZZONİ (Guido), italyan şair ve eleştirmen (Floransa 1859 - *ay. y.* 1943). Floransa'da edebiyat profesörüydü, İtalyan üniversitesinin sözü en çok dinlenen hocaları arasına girdi. Carducci'nin izleyicisiydi; ritimleri ustalıkla işlenmiş dizeler yazdı (*Poesie*, 1913).

MAZZUOLİ (Giuseppe), italyan heykelci (Volterra ? 1664 - Roma 1725). Roma'da, Ferrata'nın öğrencisi oldu; çok sayıda mezar anıtı yaptı. Bunların en şaşırtıcısı Pallavicini ailesinin S. Francesco a Ripa'daki ürkütücü mezarıdır.

M'BA (Léon), gabonlu devlet adamı (Libreville 1902 - Paris 1967). Gümrük memuruydu, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Demokratik Afrika bloku'nu kurdu. 1956'da Başbakanlık yaptı. 12 şubat 1961'de ve 19 mart 1967'de iki kez Cumhurbaşkanı seçildi. Bu arada, 18 şubat 1964'te bir darbeyle devrildiyse de, fransız birliklerinin müdahalesiyle iktidara yeniden geldi.

MBABANE, Svaziland'ın başkenti, ülkenin batısında; 40 000 nüf. (1988).

MBALE, Uganda'da kent, Elgon dağının B.'sında; 53 634 nüf. (1991). Tekstil. Kâğıtçılık. Basımevi.

M'BALMAYO, Kamerun'da kent, Nyong-et-So yönetim bölümünün merkezi, Yaunde'nin G.'inde, Duala-Yaunde demiryoluna bağlı bir hattın son istasyonu, Nyong kıyısında. Ticaret merkezi. Bıçkıevi.

MBANDAKA, esk. **Coquilhatville** (kâşif *Coquilhat*'nın adından), Zaire'de kent, Ekvator bölgesinin yönetim merkezi, Zaire ırmağının sağ kıyısında, ırmağın Ubangi'yle birleştiği yerin yukarısında; 150 000 nüf. Ticaret ve tarım merkezi. Bira fabrikası. Basımevi. Yüksekokullar. Havalimanı.

M'BANİO, Gabon'da denizkulağı, Mayumba'nın G.'inde. Petrol arama bölgesi.

M'BANZA-KONGO, esk. **São Salvador do Congo,** Angola'da kent, Kongo yönetim bölümünün merkezi, ülkenin kuzeyinde, Matadi'nin G.-D.'sunda; 4 000 nüf.

MBANZA-NGUNGU, esk. **Thysville,** Zaire'de kent, Kinshasa'nın G.-B.'sında; 55 800 nüf. Matadi'ye giden yol kentten geçer.

MBARARA, Uganda'nın güney-batı'sında kent, Ankole yönetim bölümünün merkezi; 16 100 nüf.

M'BAYKİ, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde yer, Lobaye bölgesinin merkezi, Bangi'nin G.-B.'sında; 29 495 nüf. (1988). Kahve ve lateks işleme tesisleri. Bıçkıevi.

M'BEİ, Gabon'un kuzey-batı'sında küçük kıyı ırmağı, hidroelektrik tesisleri.

MBEYA, Tanzaniya'da kent, bölge yönetim merkezi, Malavi ve Rukva gölleri arasında; 194 000 nüf. (1988). Çimento fabrikası. Sabunculuk. —*Mbeya bölgesi*, 62 000 km^2; 1 476 199 nüf. (1988).

MBFR, *Mutual and Balanced Force Reductions*'ın (karşılıklı ve dengeli kuvvet indirimi) kısaltması, Orta Avrupa'daki askeri kuvvetlerin karşılıklı ve dengeli olarak azaltılması yollarını incelemek üzere, Varşova paktı üyeleriyle NATO üyelerini bir araya getiren ve 30 ekim 1973'te Viyana'da başlayan konferans. Önceleri kararsız görünen avrupalı sosyalist ülkeler, NATO

ülkelerinin bunu Avrupa'da güvenlik ve işbirliğini konu alan bir konferansın (AGİK) toplanmasının önkoşulu kabul etmesi üzerine MBFR formülünü benimsediler.

MBFR'ye on dokuz devlet katıldı: 12 NATO ülkesi (ABD, Kanada, Büyük Britanya, Almanya Federal Cumhuriyeti, Benelüks ülkeleri, Norveç, Danimarka, İtalya, Türkiye ve Yunanistan) ve 7 Varşova pakti üyesi (SSCB, Polonya, Alman Demokratik Cumhuriyeti, Çekoslovakya, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya). Dengeyi sağlama zorunluluğu üzerinde duran batılı ülkeler, bu amaçla ağırlığı Varşova pakti'nın zırhlı ve mekanize birliklerinde toplarken, Sovyetler, sadece sözkonusu bölgede (iki alman devleti, Polonya, Çekoslovakya, Benelüks), hareket halindeki kuvvetlerin orantılı indirimi yoluyla statu quo'da yeni bir düzenlemeden yanaydı. Verilen karşılıklı ödünlere karşın, bir anlaşmaya varma konusunda pek az ilerleme kaydedildi. Nihayet 1990'lara varıldığında, değişen siyasi dengeler bu çabaları anlamsız hale getirdi.

MBİNDA, Kongo'da yer, Gabon sınırında, Du Chaillu dağlarında. Kongo-Okyanus hattının (bölgede üretilen manganezle Munana'da [Gabon] çıkarılan uranyum cevheri bu demiryoluyla taşınır) başlangıç istasyonu.

MBİNİ, esk. **Río Muni,** Ekvator Ginesi'nin kıta bölümü.

MBİTİ (John Samuel), kenyalı tanrıbilimci ve şair (Kitui 1931). Dinsel nitelikte birçok inceleme (*African Religions and Philosophy,* 1969; *New Testament Eschatology in an african background,* 1971), bir şiir kitabı (*Poems of Nature and Faith,* 1969) yazdı ve bir de geleneksel öyküler ve hikâyeler antolojisi (*Akamba stories,* 1966) hazırladı.

M'BOMOU, Ubangi'nin yukarı çığırını oluşturan ırmak, Yakoma'da Uele'yle birleşir; yaklaşık 750 km. Orta Afrika Cumhuriyeti'ni Zaire'den ayırır. —*M'Bomou* (Orta Afrika Cumhuriyeti) *ili,* 61 150 km^2; 143 971 nüf. (1988). Yönetim merkezi *Bangassu.*

MBORİ a. Asalbil. Afrika'ya özgü hayvan tripanozomiyazı.

M'BOW (Amadou Mahtar), senegalli siyaset adamı (Dakar 1921). 1939'da gönüllü olarak fransız ordusuna girdi. 1946'dan sonra Paris'te öğrenciyken, Fransa'daki Zenci öğrenciler federasyonu başkanlığını üstlendi, 1951'de, Rosso'da (Moritanya) ders verdi, 1957-58'de Senegal'de Eğitim bakanlığı, ardından 1966-1968 arasında Kültür bakanlığı ve 1968-1970 arasında Gençlik bakanlığı yaptı; 1974'te René Maheu'nün yerine Unesco genel müdürlüğüne getirildi. 1980'de yeniden genel müdürlüğe seçildi. Ancak örgütte çoğunluğu oluşturan Üçüncü dünya ülkeleri yönünde kararlar alması, İsrail'e karşı bir tutum takınması ABD tarafından, örgütü siyasete karıştırma gibi değerlendirilerek eleştirildi. ABD, İngiltere, Singapur örgütten ayrıldılar. 1987'de yapılan genel müdürlük seçiminde Afrika birliği örgütü tarafında aday gösterildiyse de ilk turlarda yeterli oy toplayamadığı için adaylıktan çekildi (ekim 1987).

MBUYİ-MAYİ, esk. **Bakvanga,** Zaire'de kent, Doğu Kasai bölgesinin yönetim merkezi; 508 469 nüf. (1990). Sanayi elmasları üretilen bir yörenin merkezi.

MBUNDU a. Bantu dili; Mbundular'ca konuşulur.

M'BUNDU a. Gabon'da yetişen loganiaceae familyasından *Strychnos icaja*'ya çok benzeyen *Strychnos kipapa*'nın kabuğu. (İçerdiği ikajin adlı alkaloidden dolayı çırpınmalara neden olur. Bu nedenle bazı ilkel kabileler tarafından suçluların saptanmasında kullanılır. Sanıklara zorla yutturulur, eğer sanık sendelerse suçlu sayılır.)

MBUNDULAR ya da **OVİMBUNDULAR,** Angola'da yaşayan bantu halkı. Sayıları yaklaşık 2 milyondur. Tarımcı ve hayvan yetiştiricisi olan Mbundular, aynı zamanda ticaretle de uğraşırlar. Yerel düzeyde, soydan gelen bir şefin yönetimindeki kentlerde ve köylerde toplanmışlardır; dinsel görevleri de olan şefe bir yaşlılar meclisi yardım eder. Anasoylu olmalarına rağmen, soy zinciri bugün babasoyluluğa doğru yönelmiştir; yerleşme biçimi babayerlidir. Evlilik tazminatının hayvanla ödenmesi hayvancılığın taşıdığı önemi gösterir. Mbundular, despotik bir devlet biçiminde örgütlenmişlerdir; başkentte hüküm süren kutsal bir krala bir ulular meclisi yardım eder.

MBUTİLER → PİGMELER.

Md Anorg. kim. *Mendelevium*'un simgesi.

MDİNA, esk. **La Melita, Il-Medina, Notabile** ve **Citta Vecchia,** Malta'da yer, La Valetta'nın B.'sında; 1 000 nüf. Surlarla (anıtsal kapılar) çevrili olan Mdina'da Sikulo-norman mimarisinden bazı örnekler (Falzon sarayı, XV. yy.) ve özellikle XVII. yy. sonundan (Lorenzo Gafa'nın yaptığı Azize Agatha kilisesi ve katedral) ve XVIII. yy.'dan (eski Büyük Ustalar sarayı [bugün Doğa tarihi müzesi], esk. papaz okulu [bugün katedral müzesi], esk. Banca Giuratale, vb.) kalma yapılar vardır.

-ME → -MA.

MEAB a. (ar. *me'āb*). *Esk.* "Geri dönülecek yer" ya da "sığınılacak yer" anlamında birleşikler yapar: *Fazilet-meab* (erdemin kendisine sığındığı, çok erdemli kimse), *şevket-meab* (ululuğun kendisine sığındığı, çok ulu kimse).

MEAD (George Herbert), amerikalı filozof ve toplumruhbilimci (Hadley, Massachusetts, 1863-Chicago 1931). 1894'ten başlayarak Chicago Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. Pragmacılığın önemli temsilcilerinden ve toplumsal ruhbilimin öncülerinden biriydi. Üzerinde durduğu temel sorun, kendinin *(self)* bilincinin ve düşüncenin *(mind)* oluşum ve toplumsal doğasını ortaya koymaktı. Ona göre toplumsal edim, toplumsal bir iletişim sürecinin verdiği sonuçtan başka bir şey değildi. Anlamlı simgeler (özellikle dil) aracılığıyla düşüncede gerçekleşen bu süreç herhangi bir işe ya da ortak duruma (genelleştirilmiş başkası) katılan bireyin, zorunlu bir roller bütününü içselleştirmesini içeriyordu. Başkasının rolünü üstlenmek, başkasının değerlerini benimsemek anlamına geldiğine göre, ahlaksal edimin toplumsal bir amacı vardı: kendi çıkarını olduğu kadar başkalarının çıkarını da gözetmek. Mead'in Chicago Üniversitesi'nde verdiği derslerin içeriği, izleyicileri tarafından toplandı ve ölümünden sonra yayımlandı: *Mind, Self and Society* (Düşünce, kendi ve toplum), 1934; *On Social Psychology* (Toplumruhbilim üzerine), 1964; *Movements of Thought in the nineteenth Century* (On dokuzuncu yüzyılda düşünce hareketleri), 1972; *The Philosophy of the Act* (Edimin felsefesi), 1972.

MEAD (Margaret), amerikalı antropolog (Philadelphia 1901 - New York 1978). Columbia üniversitesi'nde Ruth Benedict ve Franz Boas'ın öğrencisiydi; 1925'te Samoa'daki ilk görevi, ergenlik sorununu incelemesine yol açtı. 1926'da American Museum of Natural History'nin etnoloji bölümüne girdi. Alan araştırmalarının çoğunu, 1925-1939 arasında gerçekleştirdi (1928'de Samoa adalarında, Admiralty adalarındaki Manus'da, 1931-1933 arasında Yeni-Gine'deki Arapeşler, Mundugumorlar ve Çambuliler arasında, 1930'da ABD'deki çeşitli kabileler içinde, 1936-1938 arasında Bali'de ve son olarak 1938'de Yeni-Gine Iatmulleri arasında). Margaret Mead, özellikle eğitim teknikleri ve bireyin yetişmesiyle kültür arasındaki ilişkileri inceledi. Bununla birlikte, araştırma yöntemleri ve vardığı sonuçlar bugün tartışılmaktadır. İkinci Dünya savaşı, amerikan toplumu ve amerikan "ulusal karakter"ini incelemesine yol açtı (*Keep your Power Dry,* 1943). Başlıca yapıtları: *Coming of Age in Samoa,* 1928 ve *Sex and Temperament in Three Primitive Societies* (Üç ilkel toplumda cinsellik ve mizaç) [1935], *Growing up in New Guinea* (Yeni-Gine'de büyümek) [1930]; *The Changing Culture of an American Tribe* (Bir amerikan kabilesinin kültür değişimi) [1932]; *Cooperation and Competition among Primitive Peoples* (İlkel halklarda işbirliği ve rekabet) [1937]; *Male and Female* (Erkek ve dişi) [1949]; *New Lives for Old,* 1956; *Continuities in Cultural Evolution* (Kültürel evrimde süreklilikler) [1964]; *Culture and Commitment* (Kültür ve bağlanım) [1970]; *Blackberry Winter, my Early Years,* 1972.

MEAD gölü, ABD'de (Nevada) göl, Hoover Dam'ın aşağısında Colorado ırmağınca oluşturulur; 195 km. Turizm.

MEADE (George Gordon), kuzeyli amerikalı general (Cádiz 1815 - Philadelphia 1872). Amerikan iç savaşı boyunca, Fredericksburg'da yararlılık gösterdi ve 1863'te başkumandanlığa yükseldi, Gettysburg'da Lee'yi yendi. Ancak, sağladığı üstünlükten yararlanmayı başaramadığından görevinden alındı ve yerine Grant getirildi.

MEADE, (James Edward), ingiliz iktisatçı (Swanage, Dorset, 1907). Özellikle büyüme kuramları ve uluslararası değişim üzerine çalışmalar yaptı. 1977'de Nobel iktisat ödülü'nü kazandı. Başlıca yapıtları: *The Theory of International Economic Policy* (1951-1955); *A Neo-Classical Theory of Economic Growth* (1961); *The Collected Papers of James Meade* (1988-1989).

MEADİ (EL-), Mısır'da Kahire'nin G.-D.'sunda arkeolojik yer. Burada Bakırtaş dönemine ait bir yerleşimin kalıntıları ortaya çıkarıldı; bu kalıntılar, hanedanöncesi dönemde, ülkenin kuzey kesimindeki günlük yaşamla ilgili bilgiler verir.

MEÂDİB çoğl. a. (ar. *me'debe*'nin çoğl. *me'ādib*). *Esk.* Ziyafetler.

MEADOWS (Bernard), ingiliz heykelci (Norwich 1915). Önce H. Moore'un yardımcılığını yaptı; bronza işlediği birkaç hayvan temasından (yengeç, kuş vb.) yola çıkarak, keskin ve karmaşık biçimli anlatımcı yapıtlar ortaya koydu. 60'lı yıllardan bu yana heykellerinde, modlaj ve yüzeyler daha yumuşak bir nitelik kazanır, buna karşılık figürler daha belirginleşir.

Meadows sendromu, normal bir doğumdan sonraki iki ay içinde ortaya çıkabilen ve tıkayıcı olmayan kardiyomiyopati. (Bu sendrom en çok siyah ırktan, çok doğum yapmış kadınlarda görülür.)

MEADS (Colin), yeni-zelandalı rugby oyuncusu (Cambridge, Yeni-Zelanda, 1936). Güçlerinin zirvesinde bulunan All Blacks'in simgesiydi. 1957'den 1971'e kadar yeni-zelandalı oyuncular arasında ulusal takıma en çok seçilen (55 kez) oyuncu oldu.

MEAGHER (Thomas Francis), irlandalı devrimci (Port Láirge 1823 - Missouri'de, Fort Benton yakınında, Montana 1867). Güçlü bir hatip ve 1847'de kurulan İrlanda konfederasyonu'nun kurucularından biriydi. 1848'deki ayaklanma girişiminden sonra tutuklandı ve ölüm cezasına çarptırılarak sürgüne gönderildiyse de, 1852'de kaçtı ve ABD'ye ulaştı. İç savaş sırasında bir irlanda tugayına komuta etti ve 1866'da Montana valiliğine getirildi.

MEÂHİZ çoğl. a. (ar. *me'ḫaz*'ın çoğl. *me'āḫiz*). *Esk.* Bir şeyin çıktığı yerler, kaynaklar; kaynakçalar.

MEÂKİL çoğl. a. (ar. *me'kele*'nin çoğl.

me'akil). Esk. **1.** Yenilecek şeyler. **—2.** *Meakil ve meşarib,* yiyecek ve içecekler.

MEAL, -li a. (ar. *me'āl*). *Esk.* **1.** Anlam, kavram: *Bu mealde bir şeyler söyledi. Hülasa-yi meal* (anlamın özü). *Meal-i beyt* (beytin anlamı). **—2.** Meydana gelen, oluşan şey, netice, sonuç. **—3.** *Meal-perver,* anlam dolu, anlamlı.

MEALEN be. (ar. *me'āl*'den *me'ālen*). *Esk.* Anlamını vererek, anlam bakımından: *Metni mealen çevirmek.*

MEALİ Yarhisarlıoğlu, asıl adı **Mehmet,** türk şair (İstanbul 1490'dan önce -Gelibolu 1535). İstanbul kadılarından Yarhisarlı Mustafa bin Evhadettin Efendi'nin oğlu. Medrese öğrenimi gördü. Sofya, Filibe kadılıklarında bulundu. Bir müfredinden de Mıhalıç, Kepsut ve Fırat kasabalarında kadılık yaptığı anlaşılıyor. Gelibolu kadısıyken orada öldü. *Divan*'ı basılmıştır (Berlin, 1982). Şiirlerinden hezele yatkın bir şair olduğu ortaya çıkıyor. "Kedi mersıyesi" gibi mizahi bir şiiri, Şahkulu isyanı (1511) hakkında 8 heceli, semai tarzında bir destanı vardır. (→ Kayn.)

MEANDRİNA a. Zool. Çok sert iskeletli, polipleri ikişer ikişer bir ölçüde birbirine bağlanarak kıvrıla kıvrıla uzanan çizgiler oluşturan polipöbeği. (Mercan kayalıklarının bileşiminde yer alır. *Hexacorallin* sınıfı, (*Madreporaria* takımı.)

MEANY (George), amerikalı sendikacı (New York 1894 - Washington 1980). İrlandalı katolik bir ailenin çocuğuydu, 1915'ten başlayarak sendikal hareket içinde savaşım verdi. American Federation of Labor başkanı (1952) olarak amerikan sendikal hareketinin birleşmesi için canla başla çalıştı. Şubat 1955'te, AFL-CİO'nun kurulmasıyla bu birleşme gerçekleşti ve Meany bu kuruluşun başkanlığına getirildi (1955-1979).

Mearic suresi, Kuran'ın 70. suresi. 44 ayettir. Mekke'de inmiştir. "Yükselme dereceleri" anlamına gelen *mearic* (tekili *ma'rec*) sözcüğü, surenin 3. ayetinde geçer.

Tanrı'nın azabıyla alay edenlerin eleştirildiği ve kâfirlerin uğrayacakları azabın önlenemez olduğunu belirten ayetlerle başlayan surede Peygamber'e, inkârcıların inatçı ve alaycı tutumları karşısında sabırlı olunması öğütlendikten sonra kıyametin kopması ve kötülerin bu olay sırasındaki bunalımı şöyle anlatılır: "O gün gök erimiş bakır gibi olur; dağlar, atılmış yün gibi olur. Dost dostun durumunu sormaz. Birbirlerine gösterilirler; suçlu olan ister ki, o günün azabından kurtulmak için oğullarını, hayat arkadaşını, kardeşini, kendisini yetiştiren ailesini ve tüm yeryüzündekileri fidye versin de azaptan kurtulsun." Daha sonra insanın bencil bir varlık olduğu belirtilerek inanç, ibadet ve cömertlik gibi erdemlerin bencil eğilimleri yenmedeki önemi vurgulanır. Sure, ahiret hakkında verilen haberlerin kesinliğini ve kötülerin ahiret yaşamına acıklı geçişlerini anlatan ayetlerle son bulur.

MEÂSİM çoğl. a. (ar. *me'sem*'in çoğl. *me'āsim*). *Esk.* **1.** Günahlar. **—2.** Günaha girilecek yerler.

MEASİR çoğl. a. (ar. *me'sere*'nin çoğl. *me'āsir*). *Esk.* **1.** Güzel eserler, izler. **—2.** *Measir-i ber-güzide,* seçme eserler. ‖ *Measir-i itidal,* ortalama, sıradan eserler.

MEATH → MİDHE (na).

MEATOTOM a. (fr. *méatotome*). Meatotomi yapmaya yarayan alet.

MEATOTOMİ a. (fr. *méatotomie*). Cerr. Çok dar bir üretra deliğini genişletmek için yapılan ameliyat.

MEAUX, Fransa'da (Seine-et-Marne) *arrondissement* merkezi, Paris'in 45 km D.-K.- D.'sunda; 49 409 nüf. (1992). Makine ve elektrikli gereçler yapımı.

MEBAD ya da **MEBADA** ünl. (fars. *būden,* olmak'tan *mebād, mebādā*). *Esk.* Sakın, olmaya ki: *"İtikad ile mebâdâ bir zaman tûfân olur"* (Fuzuli, XVI. yy.).

MEBADİ çoğl. a. (ar. *mebde'*'in çoğl. *mebādi*). *Esk.* **1.** Önceler, başlangıçlar: ..*daha kabil-i fehm olan ve mebadisinde Brehmenlerin iskdastiğine mühacim bulunan budistlik*..." (F. Köprülü). **—2.** İlk unsurlar, ilkeler. **—3.** *Mebadi-i ahval,* hallerin başlangıçları. ‖ *Mebadi-i aliye,* gökleri hareket ettiren ruhlar. ‖ *Mebadi-i itikad,* inanca ait ilk bilgiler. ‖ *Mebadi-i ula,* ilk bilgiler, başlangıç ilkeleri. ‖ *Mebadi-i ulum,* bilimin başlangıçları. ‖ *Mebadi-ün-nihayet,* islamın beş şartından dördü; namaz, oruç, zekât ve hac.

MEBAHİS çoğl. a. (ar. *mebhas*'ın çoğl. *mebāhis*). *Esk.* **1.** Herhangi bir şeyin konu olduğu yerler. **—2.** Araştırma, tartışma konuları. **—3.** *Mebahis-i ilmiye,* bilimsel konular.

MEBÂLİĞ çoğl. a. (ar. *meblağ*'ın çoğl. *mebāliğ*). *Esk.* **1.** Paralar, akçeler. **—2.** Ganimetler.

MEBANİ çoğl. a. (ar. *mebnī*'nin çoğl. *mebānī*). *Esk.* **1.** Binalar, yapılar, yapı yerleri. **—2.** Temeller. **—3.** *Mebani-i hayriye,* hayrat binalar, camiler, imaretler, okullar vb. ‖ *Mebani-i kelam,* bir sözün dayanakları.

Mebani ül-inşa (Düzyazının temelleri), Süleyman Paşa'nın edebiyat bilgileri kitabı (2 c., 1871-1872). Yazar, yapıtını Mektebi fünunu harbiye'de kitabet (kompozisyon) okuttuğu dönemde yazmıştır. Konuyla ilgili arapça *(El mesel üs-sâir fi edeb il-kâtip ve'ş-şâir, İzahü fi'l meani ve'l beyan)* farsça *(Menazir ül-inşa)* yapıtlar yanında fransızca bir kaynaktan (Emile Lefranc, *Abrégé du traité théorique et pratique de littérature)* da geniş ölçüde yararlanmıştır. Fransız yazarının "iyi yazmanın ilk koşulu, iyi düşünmektir" ilkesini benimseyen Süleyman Paşa, iyi düşünülmüş ve iyi dile getirilmiş metnin koşulları üzerinde durur. Yapıtta batı edebiyatının kavramlarını karşılamak üzere yeni terimler kullanılmış (haliset[pureté], insicam ve intisak-ı kelam [harmonie], kelam-ı mutedil [style tempéré], kelâm-ı âli [style sublime] vb.); bazı yeni kavramlar türk edebiyatında ilk kez ele alınmıştır (politika ve askerlik alanlarında verilen söylevlerle ilgili bilgiler: fesahat-ı politikiye, fesahat-ı askeriye vb.). Konuyla ilgili daha eski kitaplar yalnız şiir örnekleri verdiği halde *Mebani ül-inşa,* ilk kez, bol miktarda nesir örneği vermesiyle de dikkati çeker. (→ Kayn.)

MEBAS a. (ar. *ba's*'tan *meb'as*). *Esk.* Gönderilme, yollanma.

MEBDE a. (ar. *bed'*'den *mebde'*). *Esk.* **1.** Başlangıç, ilk, evvel. **—2.** İlk unsur, ilke, prensip. **—3.** Kaynak, kök. **—4.** Bilgilerin ya da bilimin ilk kısmı. **—5.** *Mebde ü maad,* gelinen ve gidilecek olan yer, insanın doğumu ve ölümü. ‖ *Mebde-i aşk,* ilk örnek.

—Esk. coğ. *Mebde-i arz,* enlemi belirtmek için başlangıç olarak alınan ve Yerküre'yi iki eşit parçaya ayıran paralel dairesi (ekvator dairesi). ‖ *Mebde-i tul,* boylamı belirtmek için başlangıç olarak alınan meridyen dairesi (Greenwich meridyeni).

—Esk. fels. *Mebde-i tezat,* karşıtlık ilkesi.

—Esk. gökbil. *Mebde-i metali,* ilk gök meridyeni, itidaleyn dairesi. ‖ *Mebde-i meyl,* ekvator üstünde güneşin geçtiği daire. ‖ *Mebde-i semt,* Azimut, güney açısı.

—Tasav. Tanrı gerçeğine ulaşmak için bir salikin harekete geçtiği başlangıç noktası. (→ MAAD.)

MEBER, -rri a. (ar. *meberr*). *Esk.* Nimet verme, hayır işleme.

MEBERRE a. (ar. *be'r*'den *meberre*). *Esk.* Hayır, sevap kazanmak amacıyla yapılan iş.

MEBĞUZ sıf. (ar. *buğz*'dan *mebğūz*). *Esk.* Hoşlanılmayan, sevilmeyen, nefret edilen.

MEBHAS a. (ar. *bahs*'ten *mebhas*). *Esk.* **1.** Araştırma yeri. **—2.** Bölüm, kısım. **—3.** Bilim. **—4.** *Mebhas-ı vücud,* ontoloji. ‖ *Mebhas-ül-ezhar,* çiçekleri konu alan bilim dalı. ‖ *Mebhas-ül-uruk,* ırkları inceleyen bilim dalı, budunbilim.

MEBHUR sıf. (ar. *mebhūr*). *Esk.* Soluğan, tıknefes olmuş.

MEBHUS sıf. (ar. *bahs*'ten *mebhūs*). *Esk.* **1.** Bahsolunmuş, sözü geçmiş. **—2.** *Mebhus-ün-anh,* bahsolunan, sözü geçen.

MEBHUT sıf. (ar. *beht*'den *mebhūt*). *Esk.* Hayrete düşmüş, şaşmış, şaşırmış: *"Mebhut gözlerle bakıyordum"* (Y. K. Beyatlı).

MEBİ sıf. (ar. *mebi'*). *Esk.* Satılan , satılmış şey için kullanılır.

◆ a. İsl. huk. Satılan şey.

MEBİT a. (ar. *beyt*'ten *mebit*). *Esk.* Gece kalınacak yer.

MEBİZ a. (ar. *beyz*'den *mebiz*). Esk. anat. Yumurtalık.

MEBLAĞ a. (ar. *meblağ*). Para miktarı; tutar: *Bu çok büyük bir meblağ, hemen sağlayamam.*

MEBLU sıf. (ar. *meblū'*). *Esk.* Yutulmuş.

MEBLUL sıf. (ar. *meblūl*). *Esk.* Islanmış, nemli, ıslak.

MEBNA a. (ar. *binā*'dan *mebnā*). *Esk.* Bina, yapı yeri, temel. **—2.** Bina, yapı: *"Din-i islamın mebnânı kavâid-i din-i küffârın her vechile hilafındadır"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MEBNİ sıf. (ar. *binā*'dan *mebnī*). *Esk.* **1.** Bina olunmuş, yapılmış, kurulmuş. **—2.** *Mebni aleyh,* üzerine kurulmuş olan. ‖ *Mebni ale-l-hikâye,* bir hikâyeden çıkartılan ya da bir hikâyeye dayanarak söylenilen söz.

—Esk. dilbilg. Arapçada son harfi hiçbir zaman değişmeyen sabit harekeli kelime.

—İsl. huk. *Mebniyen kıymet,* binaların bulundukları yerdeki kıymeti.

◆ ilg. *Bir şeye mebni,* -den dolayı, -den ötürü.

MEBRÛD sıf. (ar. *berd*'den *mebrūd*). *Esk.* Soğumuş, soğuk.

MEBRUR, MEBRURE sıf. (ar. *birr*'den *mebrūr,* dişl. *mebrūre*). *Esk.* **1.** Makbul, beğenilmiş, değerli. **—2.** Yararlı, hayırlı.

MEBSUS sıf. (ar. *bisas*'tan *mebsus*). *Esk.* Yayılmış, dağılmış, herkes tarafından duyulan.

MEBSUS sıf. (ar. *ibsas*'tan *mebsūs*). *Esk.* **1.** İbraz olunmuş, gösterilmiş. **—2.** Açılmış, mektup için kullanılır.

MEBSUT sıf. (ar. *bast*'tan *mebsūt*). *Esk.* **1.** Yayılmış, açılmış. **—2.** Ayrıntılı.

—Esk. mat. AÇILAN'ın eşanlamlısı.

—Hat. Bir tür arap yazısı. (Kökeni günümüzdeki Ürdün'ün G.-B.'sında yaşamış olan Nabatiler'in yazısına dayanır. Yaklaşık X. yy.'a değin yuvarlak ve köşeli olmak üzere iki ana biçimde yazılıyordu. Yuvarlak karakterlisi günlük yazışmalarda ve Kuran'larda, dönüş noktaları köşeli ya da sert görünüşlü olanıysa yazıtlarda ve sikkelerde kullanılıyordu. Bu yazıdaki köşeli görünüm X. yy.'dan başlayarak ortadan kalktı.)

MEBŞURE sıf. (ar. *mebşūre*). *Esk.* Boyu bosu yerinde, vücudu ve yüzü güzel kadın için kullanılır.

MEBTUN sıf. (ar. *batn,* karın'dan *mebtūn*). *Esk.* Salgın dizanteriye tutularak ölen ve şehit sayılan.

MEBTUTE a. (ar. *mebtūte*). İsl. huk. Kocası tarafından üç kere boşanmış yani üç talak ile ayrılmış kadın.

MEBUS a. (ar. *mebu's*). MİLLETVEKİLİ'nin eski eşanlamlısı.

◆ sıf. *Esk.* **1.** Gönderilmiş, gönderilen,

yollanmış. **—2.** Peygamber olarak gönderilen. **—3.** Öldükten sonra dirilmiş olan.

MEBUSAN çoğl. a. (ar. *mebᶜūs*'un çoğl. *mebᶜūs̱ān*). *Esk.* **1.** Mebuslar, milletvekilleri. **—2.** *Mebusan meclisi* ya da *meclis-i mebusan*, milli meclis üyeleri, parlamento; meclis binası.

MEBUSLUK a. MİLLETVEKİLLİĞİ'nin eski eşanlamlısı.

MEBZUL, -lü sıf. (ar. *bezl*'den *mebẕūl*). *Esk.* Bol, çok: *"Orta asya Türklerinin kavmi ahvaline aid mebzul notlarda mevcud bulunmaktadır"* (F. Köprülü). *Mebzul miktarda.*

MEBZULİYET a. (ar. *mebẕūl* ve *-iyyet*'ten *mebẕūliyyet*). *Esk.* Bolluk, çokluk: *"Son derece kesb-i mebzuliyet etti"* (Baha Tevfik).

MECAA ya da **MECAAT** a. (ar. *mecāᶜa, mecāᶜat*). *Esk.* Açlık, acıkma.

MECAL, -li a. (ar. *mecāl*). **1.** Güç, takat, derman; *Kolumu kıpırdatacak mecalim yok.* **—2.** *Esk.* İmkân, fırsat.

MECALİ çoğl. a. (ar. *meclā*'nın çoğl. *mecālī*). *Esk.* Aynalar.

MECALİS çoğl. a. (ar. *meclis*'in çoğl. *mecālis*). *Esk.* Meclisler, toplantı yerleri.

Mecalis ün-nefais (Güzel şeylerin toplandığı yerler), Ali Şir Nevai'nin şairler tezkiresi (1491-1492). Türk edebiyatında tezkire türündeki ilk üründür. Cami'nin *Baharistan*'ı örnek alınmış, onun gibi 8 cennet bahçesine uyacak biçimde 8 bölüme (meclise) ayrılmıştır. Bu bölümlerde Herat, Türkistan, Azerbaycan'da yetişen, birçoğuyla Nevai'nin de tanıştığı şairler konu edinilmiştir. Sonuncu bölüm, sanatsever hükümdar Hüseyin Baykara'yı anlatır. Tanıtılan 451 şairden 41'i "türkî-gûy" diye adlandırılan, türkçe yazmış şairlerdir. Bunlar arasında Hüseyin Harezmi, Emiri, Lutfi, Yakını, Atayi, Sekkâki, Seyit Hasan Erdişiri, Süheyli vb. yer alır. Yapıtı, Muhammet bin Mübarek Kazvini (Selim I ve çağdaşlarıyla Irak Azerbaycan şairlerini ekleyerek), Selim I adına, Heratlı Fahri bin Sultan Muhammet Emiri (289 şair daha ekleyerek), Şah İsmail adına çevirdiler. Şeyh Ali bin Abdül Ali tarafından yapılmış bir farsça çevirisi daha vardır. Zeyli *Meema' ül-havas* adıyla Sadıki-i Kitabdar tarafından yazıldı (XVI. yy.). Anlatımı ve düzeni ile Sehi Bey'in *Heşt behişt*'ine örnek olan yapıt, üç kez basıldı: 1908, 1957, 1961.

MECALSİZ sıf. Güçsüz, halsiz, bitkin.

MECALSİZLİK a. Güçsüzlük, halsizlik, bitkinlik.

MECAMİ çoğl. a. (ar. *mecmūᶜa*'nın çoğl. *mecāmiᶜ*). *Esk.* Dergiler, mecmualar.

MECAMİ çoğl. a. (ar. *mecmaᶜ*'nın çoğl. *mecāmiᶜ*). *Esk.* Toplanılacak yerler, toplantı yerleri.

MECAMİR çoğl. a. (ar. *micmer, micmere*'nin çoğl. *mecamir*). *Esk.* İçinde tütsü yakılan kaplar, buhurdanlar.

MECANIK ya da **MECANİK** çoğl. a. (ar. *mencenīḳ*'in çoğl. *mecānıḳ*). *Esk.* Savaşlarda büyük taşları fırlatmaya yarayan sapanlar, mancınıklar.

MECANİN çoğl. a. (ar. *mecnūn*'un çoğl. *mecānīn*). *Esk.* Aklını kaybetmiş kimseler, akıl hastaları, deliler.

MECARİ çoğl. a. (ar. *mecrā*'nın çoğl. *mecārī*). *Esk.* Su yolları, akıntı yerleri, mecralar: *"Bilakis vergi, mecâri-i varidattan yalnız taşan kısmını alır"* (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya).
—Esk. anat. *Mecari-i teneffüsiye*, soluk boruları.
—Esk. zool. *Mecari-i hevaiye*, bazı hayvanların başlarının üst tarafında nefes almaya yarayan bir ya da iki delik.

MECAZ a. (ar. *cevaz*'dan *mecaz*). *Esk.* **1.** Gerçek olmayan. **—2.** Geçecek yer, yol.
—Ed. Bir sözün gerçek anlamından başka anlamda kullanılması. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Mecaz-ı mürsel*, bir sözün benzetme amacı güdülmeden başka bir söz yerine kullanılması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ed. Sözcükler ya da sözcük öbekleri edebiyat yapıtlarında olduğu gibi konuşmada da zaman zaman kendi anlamlarından başka anlamlarda, mecazlı anlamlarla kullanılır. Örn. "burnu havada" (mağrur, kendini beğenmiş); "eli sıkı" (cimri); "yüreksiz" (korkak). Teşbih*, istiare* gibi sanatlarda benzetmeye dayanan birer mecaz vardır. Örn. *"Bizim gemi martı gibi pek oynak"* (E. B. Koryürek) dizesinde gemi martıya benzetilerek teşbih yapılmış; *"Gözlerimiz bulutlandı arabaya binince"* dizesinde gözyaşı buluta benzetilerek istiare yapılmıştır. Bunlar birer mecazdır.
• *Mecaz-ı mürsel*, mecazın benzetmeye dayanmayan türüdür. Burada örneğin parçanın yerine bütünün, neden yerine sonucun, özel yerine genelin sözü edilir; ya da bunların tersi yapılır. Örn. *"Gurbet çeken gönüller kuşatmıştı ocağı"* (F. N. Çamlıbel) dizesinde bir ocağın çevresinde gurbet acısı çeken bir grup insan olduğu anlatılırken "insanlar" sözcüğü yerine "gönüller" sözcüğü kullanılmış, burada bütünün yerine parça anılarak mecaz-ı mürsel yapılmıştır. Bu edebi sanatta sözcük gerçek anlamında kullanılmaz. Sözcüğün öteki anlamının düşünülmesini önleyen ipucuna *karine-i mania* denilir. Mecazın bir türü olan kinaye*de ise mecaz-ı mürselde olduğu gibi benzetmeye başvurulmamış ancak karine-i maniaya da yer verilmemiştir. Böylece sözcüğün gerçek anlamıyla birlikte öteki anlamı da düşünülmektedir. Ancak kastedilen, gerçek anlamın dışındaki mecazlı anlamdır. Örn. *"Bu ne kudret ki elifbayı okur ezberden"* (Eşref) dizesinde kendisinden söz edilen kişi, abeceyi ezbere okuyabildiği için sözde övülür. Asıl amaçlanan ise onun cahil olduğunu belirtmektir. Dizeyi okuyan, bu ters anlamı kolayca fark eder.

MECAZEN be. (ar. *mecāz*'dan *mecāzen*). Mecaz yoluyla, mecaz olarak.

MECAZİ sıf. (ar. *mecāz* ve *-ī*'den *mecāzī*). *Esk.* Mecazla ilgili; mecaz niteliğinde olan; *Aşk-ı mecazi* (dünyadaki güzellikleri ve bu yolla Allah'ı sevmek). *Mana-yı mecazi* (gerçek olmayan dolaylı anlam).
—Dilbil. *Mecazi anlam*, geleneksel sözlükçülükte, bir üslup değişmecesinin, özellikle de bir eğretileme ya da bir düzdeğişmecenin ürünü olarak algılanan anlam. (ÖZ* ANLAM'a karşıttır.) [Temel anlamla mecazi anlam arasındaki bu ayrım, ikili karşıtlığın ele alınışında bir hiyerarşi gözetildiğini belirtir; günümüzde iki anlam arasındaki bağ tarihsel açıdan belgelense bile, konuşucular tarafından algılanmamaya başlayınca sorun çokanlamlılık, hatta eşadlılık açısından ele alınmaktadır.]

MECAZİB çoğl. a. (ar. *meczub*'un çoğl. *mecazib*). *Esk.* **1.** Meczuplar, aşk yüzünden aklını yitirmiş olanlar. **—2.** Dervişler, abdallar.

MECAZLI sıf. Mecazlara dayalı bir anlatım için kullanılır.

MECBUL sıf. (ar. *mecbūl*, yaradılıştan iri olan). *Esk.* **1.** Yaratılmış: *"... zaten müsavat üzre mecbul olan benî beşer ..."* (Ebüzziya Tevfik, XIX. yy.). **—2.** Yaratılışında bir özellik bulunan.

MECBUR sıf. (ar. *mecbūr*). **1.** *(Bir şeye, şey yapmaya) mecbur*, şu ya da bu yönde hareket etmek zorunda olan; o eylemi gerçekleştirmekten başka çaresi, seçeneği bulunmayan kimse için kullanılır. *Bize hayat hakkı tanımıyorlar, buradan gitmeye mecburum. Üzüleceksin belki ama bunu sana söylemeye mecburum. Görevinizi eksiksiz yerine getirmeye mecbursunuz.* **—2.** *Esk.* Kırıldıktan sonra tekrar eski haline getirilmiş olan. **—3.** *Esk.* Gönlü alınmış, memnun edilmiş. **—4.** *Bir kimseyi, bir şeye, bir şey yapmaya mecbur etmek*, o kimseyi sıkıştırmak, o şeyi yapmak zorunda bırakmak: *Böyle davranmakla beni istifanızı istemeye mecbur ediyorsunuz. Sizi bu tür bir girişimde bulunmaya mecbur eden nedir?* **—5.** *Mecbur olmak, mecbur kalmak*, bir şeyi yapma zorunluluğu duymak. ‖ *Mecbur tutmak*, bir kimseyi yükümlü saymak.

MECBUR, asıl adı **Zalmzade Ahmet,** türk şair (Çankırı 1852 - *ay. y.* 1916). Doğduğu kentte ticaret mahkemesinde kâtiplik yaptı. Memuriyeti bırakarak medrese derslerini izledi ve icazet aldı. Medresede müderrislik, idadide akait ve hat öğretmenliği, İmaret camisi'nde hatiplik yaptı. Nakşibendi tarikatındandı. Şiirlerini *Divan*'ında topladı.

MECBUREN be. (ar. *mecbūr*'dan *mecbūren*). Kişinin kendi isteğinin dışında; kaçınılmaz, zorunlu olarak: *Havalar bozunca tatilden mecburen erken döndük.*

MECBURİ sıf. (ar. *mecbūr* ve *-ī*'den *mecbūrī*). **1.** Yapılması, uyulması kesinlikle gereken, yerine getirilmesi kaçınılmaz olan şey için kullanılır; zorunlu: *Mecburi iniş. Mecburi hizmet.* **—2.** *Mecburi istikamet*, gidilmesi gerekli tek yön.

MECBURİYET a. (ar. *mecbūr* ve *-iyyet*'ten *mecbūriyyet*). Bir şeyi yapmak, bir şeye uymak zorunda olma; zorunluluk, yükümlülük: *Bu işi mecburiyet karşısında yaptım.*

MECCAN sıf. (ar. *meccān*). *Esk.* Bedava, parasız, ücretsiz.

MECCANEN be. (ar. *meccan*'dan *meccānen*). *Esk.* Ücretsiz olarak, bedava: *"Meccanen afv ve itlakını istida ettiler"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).
—İsl. huk. *Meccanen ferağ*, taşınmaz üzerindeki kullanma hakkını, bedelsiz olarak başkasına devretme. (Osmanlı devletinde miri araziyle bazı vakıf taşınmazlar üzerinde kullanma hakkı olan kişilerin, bu hakkı bir bedel almadan başkalarına devretmeleri, meccanen ferağın örneğidir.) ‖ *Meccanen intikal*, miri araziyle bazı vakıflara ait bir kısım taşınmaz mallar üzerindeki kullanma hakkının bedelsiz olarak mirasçıya geçmesi.

MECCANİ sıf. (ar. *meccān* ve *-ī*'den *meccānī*). *Esk.* Parasız, bedava.

◆ a. Parasız okuyan, yatılı öğrenci.

MECCANİLİK a. (ar. *meccānī*'den) *Esk.* Ücretsiz olma, bedava olma durumu.

MECD a. (ar. *mecd*). *Esk.* Büyüklük, ululuk.

MECDUD sıf. (ar. *mecdūd*). *Esk.* Rızkı bol, nasipli, mutlu.

MECDUL sıf. (ar. *cedl*'den *mecdūl*). *Esk.* **1.** Sağlam. **—2.** Bükülmüş, bükümlü ip için kullanılır.

MECDUR sıf. (ar. *cedr*'den *mecdūr*). Esk. tıp. Çiçek çıkarmış, çiçek hastalığına yakalanmış kimse için kullanılır.

MECDÜDDEVLE (Ebu Talip Rüstem bin Fahrüddevle Ali), büveyhi emir (990 -?). Babası Fahrüddevle'nin ölümü üzerine çocuk yaşta tahta çıktı (998). Devlet, 1028'de ölünceye kadar annesi Seyide tarafından yönetildi. Ertesi yıl (1029) Gazneli Mahmut, Rey'e bir ordu yollayarak Mecdüddevle ve oğlu Dulef'i tutsak alıp Horasan'a yolladı.

MECDÜLMÜLK, selçuklu yönetici (öl. 1099). Büyük selçuklu hükümdarı Melikşah'ın müstevfisi (baş tahsildar) olan Şerefülmülk'ün yanında yetişip onun naibi (yardımcı) oldu. Melikşah öldükten (1092) sonra, oğulları arasında başlayan taht kavgası sırasında Berkyaruk'un tarafını tuttu. Kardeşlerinin üstesinden gelip tahtı ele

geçiren (1094) Berkyaruk'un müstevfiliğine getirildi. Genç hükümdarın devlet işlerindeki deneyimsizliğinden yararlanarak yetki alanını genişletti. Gizli bir şii olduğu için fatımi etkisinin ülkede yayılmasına çaba gösterdi. Ancak, Berkyaruk'un gözde emirlerinden Barsuk'un batıniler tarafından öldürülmesinden onu sorumlu tutan oğulları ve öteki emirler, sultanın sarayını kuşatarak buraya sığınan Mecdülmülk'ün kendilerine teslimini istediler. Bu istekleri yerine getirildikten sonra onu Berkyaruk'un gözü önünde parçaladılar.

-MECE → -MACA.

MECELÎ (Hazzâ **EL-**), ürdünlü siyaset adamı (el-Karak 1916'ya doğr. - Amman 1960). Aralık 1955'te, Başbakan oldu, ama Ürdün'ün Bağdat paktı'na girmesinden yana olduğu için hemen istifa etmek zorunda kaldı. Mayıs 1959'da, yeniden Başbakanlığa atandı, bir suikastta öldü.

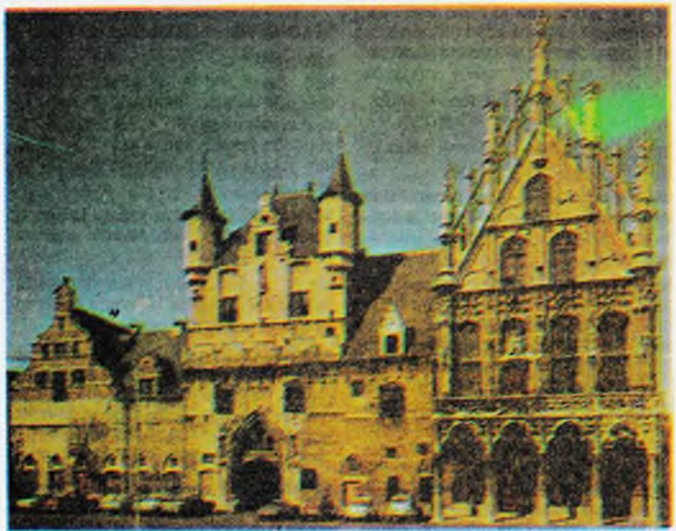
MECELLE a. (ar. *mecelle*). *Esk.* Kitap, dergi.

—Huk. Osmanlı devletinde "Mecellei ahkâmı adliye" adıyla 1868 tarihinde yürürlüğe giren ve 1926 tarihine kadar yürürlükte kalan medeni yasa. (Bu anlamda büyük harfle başlatılır.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Mecelle, Tanzimat'tan sonra ortaya çıkan adli ve hukuki ıslahatın, kanunlaştırma hareketlerinin bir örneğidir. Başkanlığını Ahmet Cevdet Paşa'nın yaptığı "Mecelle cemiyeti" tarafından hazırlanmış ve Tanzimat sonrası kurulan nizamiye mahkemelerinde uygulanmıştır. Kaynağı tümüyle islam hukuku olmakla birlikte derleme yapılırken daha çok hanefi mezhebi fıkıh bilginlerinin yorumlarından yararlanılmıştır. Mecelle, hazırlandığı döneme göre yenilikler ve birçok hukuki olaya çözüm getirdiğinden Osmanlı devletine bağlı Mısır, Irak, Suriye, Ürdün gibi birçok ülkede uygulanmıştır. Mecelle, bir maddelik giriş (Mukaddime) doksan dokuz maddelik genel hükümler (Kavaid-i külliye) ile on altı kitaptan oluşur. Tüm madde sayısı bin sekiz yüz elli birdir. Mecelle islam hukukunun tamamını kapsamamakla birlikte, hukuk muhakemeleri usulü, borçlar hukuku ve ayni haklar konusunda ilk yasa olması bakımından önemlidir. Ancak Mecelle'de kişi aile ve miras hukuku kurallarına yer verilmemiştir. Bu konulardaki eksikliklerin giderilmesi amacıyla yeni bir mecelle cemiyeti kurulmuş ve bu cemiyet komisyonlar halinde çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalarda fıkıh kitaplarıyla yabancı medeni yasalardan da yararlanılmıştır. Mecelle cemiyeti'nin çalışmaları Cumhuriyet'in kurulmasından sonra durdurulmuş ve Mecelle 4 ekim 1926'da yürürlüğe giren Türk medeni kanunu'nun kabul edilmesiyle yürürlükten kaldırılmıştır.

Mecelle cemiyeti, Mecellei ahkâmı adliye'yi hazırlamak üzere Cevdet Paşa'nın başkanlığında oluşturulan bilim kurulu. 1869'da çalışmalarına başlayan kurul 1888'de bir irade-i seniye ile feshedildi. (→ MECELLE.)

MECERDA, Kuzey Afrika'da ırmak, uzunluğu 365 km, Cezayir'de Mecerda dağlarından (1 200 m yükseklikte) doğar, ama özellikle Tunus'ta, sınırdan Tunus körfezine kadar akar. Başlıca kolu Uved Melleg'dir. Kuzey Tunus'taki dağların ortasında, Mecerda vadisinin oluşturduğu doğal bir aralık aynı zamanda bir ulaşım ve kentleşme eksenidir. K.'de Krumirye ve Mogodlar, G.'de de yüksek Tel dağları uzanır. Vadi kesintisiz bir koridor oluşturmaz; kireçtaşlı küçük sıradağlar ya da kil ve marn karışımlı tepelerle seki sistemlerinin kat kat dizildiği daha yaygın havzalar arasında karmaşık bir bütün oluşturur. Aynı zamanda Doğu Tunus kentlerini Cezayir'e bağlayan bir eksendir. Halkların birbirine karıştığı bu vadide eski (Roma dönemi, "Endülüs" Arapları dönemi) ya da daha yeni (tarımsal işletmede ve birkaç madenin çıkarılmasında varlığını güçlü bir şekilde duyuran fransız sömürgeciliği) uygarlıkların kalıntılarına rastlanır. Birçok kent vardır (Cenduba ve özellikle Beca), ama hiç birinde sanayi etkinliği ve kalabalık bir nüfus (Beca dışında) yoktur. Tarım, her çapta işletmenin bulunduğu vadideki başlıca etkinliktir: doğuya doğru birkaç bağ ve zeytinlik; özellikle buğday, arpa üretimi, sığır yetiştiriciliği için yemlik bitki; Beca çevresinde şekerpancarı tarımı.

Everts-Rapho

Mechelen
Belediye konağı (eski Grand Conseil sarayı, 1526) ve eski kumaşçılar hali (1311-1326)

MECERDA dağları, Cezayir ve Tunus'ta dağlar, Mecerda ırmağının yukarı çığırının her iki yakasında.

MÉCHAİN (Pierre), fransız gökbilimci (Laon 1744 - Castellón de la Plana 1804). 1784'ten sonra *Connaissance des temps*'ı yönetti; 1787'de Paris ve Greenwich gözlemevlerinin boylam farkını doğrulamak için Cassini ve Le Gendre ile birlikte çalışmaya başladı. Kurucu Meclis'in, Yer meridyeninin dörtte birinin on milyonda bir bölümünü metrik ölçek olarak kabul etme yolundaki isteğine uygun olarak, Delambre ile birlikte, Dunkerque ve Barcelona arasındaki meridyen yayının uzunluğunun yeni bir ölçümünü yaptı. On kadar kuyrukluyıldız keşfetti ve Messier*'nin hazırladığı bulutsular kataloğunu tamamladı.

MECHELEN, Belçika'da kent, Anvers ilinin *arrondissement* merkezi, Dijle ırmağı ve Dijle'de Louvain kanalı kıyısında, Brüksel'in K.'inde; 75 352 nüf. (1991). Makine sanayileri. Halı ve halıcılık. Mobilyalar. Seracılık (kuşkonmaz ve bezelye). —*Mechelen arrondissement*'ının 13 komünü vardır: 292 900 nüf.

—Tar. Daha VI. yy.'da tanınan, VIII. yy.'da bir manastır merkezi olan Mechelen, XIII. yy.'da Flandre'ın başlıca kentlerinden biri ve canlı bir kumaşçılık merkezi durumuna geldi. 1242'de komün statüsünü kazandı. Kent (1369'dan beri Bourgogne düklerine aitti), XV. ve XVI. yy.'larda en parlak dönemini yaşadı: Atak Charles Mechelen'de 1473'te, bir Sayıştay ile (Lille, Brüksel ve Lahey'dekilerin yerini almıştır) yetkisi bütün Kuzey eyaletlerini kapsayan bir Parlamento kurdu. Daha sonra, Hollanda genel valisi Avusturyalı Margherita, kente yerleşerek parlak bir saray yaşamı sürdürdü. Felipe II, merkezi hükümeti Brüksel'e nakletti, ama Mechelen 1559'da başpiskoposluk haline getirildi. Kent XVI., XVII., XVIII. yy.'larda birçok kez kuşatıldı ve yağmalandı. Mechelen 1962'den beri başpiskoposluk unvanını Brüksel ile paylaşmaktadır.

—Güz. sant. Brüksel kapısı, eski surların geniş ölçüde değişikliğe uğramış bir kalıntısıdır. Grand-Place çevresinde eski Grand Conseil sarayı (1526) ve Hal binaları (1311-1326) yükselir. Avusturyalı Margherita'nın sarayında, gotik (R. Keldermans) ve rönesans (Guyot ve Beaugrant) üslubunda bölümler vardır. Bu yapılara Sint-Rombauts katedrali'nin (XIII-XV. yy.; XVII.-XVIII. yy.'dan kalma mobilyalar, heykeller ve tablolar) yüksek çan kulesi (97 m) egemendir. Vaftizci ve İncilci Yahya'ya adanmış Sint-Jan kilisesi büyük ölçüde XV. yy.'da yapılmıştır (Rubens'in yapıtları ve XVII. yy. heykelleri). Barok üsluptaki Grand Béguinage kilisesi'nin yapımına 1626'da Francart tarafından başlanmış ve Faydherbe tarafından bitirilmiştir. Gene Faydherbe'in bir yapıtı olan Onze-Lieve-Vrouw van Hanswijk kilisesi'nin özgün bir planı vardır: sahnın üzerinde, on iki kenarlı bir kasnağa oturtulmuş büyük bir kubbe yükselir. Bu barok kiliselerde XVII. yy.'a ait çok sayıda mobilya, tablo ve heykel vardır. Bunların yanı sıra Mechelen'de, gotik, rönesans, barok üslupta yapılmış birçok ev bulunur. Eski belediye meclisi üyeleri evi (1374), belediye arşivleri ve kitaplığını barındırır. Rönesans üslubundaki cephesiyle ünlü Saumon konağı (1534), Mechelen el sanatları (dantel, deri vb.) müzesi'ne dönüştürülmüştür. Erasmus'un dostu Busleyden'in konağıysa (1503-1507) Belediye müzesi (yerel nitelikli resimler ve heykeller, tarihsel anılar) olarak kullanılmaktadır; konak ayrıca, çan ustası yetiştiren bir okulu da barındırır.

Mechelen birliği, papa Leo X'un aracılığıyla 5 nisan 1513'te imparator Maximilian, İngiltere kralı Henry VIII ve Katolik Fernando arasında Venedikliler'in müttefiki Louis XII'ye karşı oluşturulan ittifak. Novara savaşı'ndan sonra papa ile Louis XII'nin uzlaşması üzerine dağıldı (1514).

Mechelen danteli, saydam, çok esnek mekik danteli. Çiçek, demet, kıvrık dal motifleri, kabartma görünümlerini vurgulayan parlakça yassı bir kordonla çevrelenir. Bu dantel tek parça olarak işlenir. Önceleri britli zemin, daha sonra da Valencia dantelindeki gibi karlı zemin uygulandıktan sonra, Mechelen dantelinin inceliğini daha da ortaya çıkaran küçük yuvarlak ilmekler ağı benimsendi. Bu dantel XVIII. yy.'da, Avrupa'da, kadın başlıklarının yapımında, saç modellerini ve giysileri süslemekte büyük ün kazandı. XIX. yy.'dan bu yana da Mechelen dantelleri diğer kentlerde, özellikle Anvers'de ve Louvain'de üretilmeye başlandı.

MECHELİN (Leo), finlandiyalı hukukçu ve siyaset adamı (Hamina 1839 - Helsinki 1914). Senatör (1882-1890 ve 1905-1908), 1872 Diyeti'nin üyesi; Finlandiya'nın ruslaştırılması siyasetine karşı koydu ve sürgün edildi (1903-1904). Bobrikov'

un iktidardan düşmesinden sonra hükümet başkanı oldu, Diyet'in reformu için çalıştı.

MECHUD sıf. (ar. *cehd*'den *mechûd*). *Esk.* Üzerinde çalışılmış, uğraşılmış.

◆ a. Kuvvet, kudret, güç: *Bezl-i mechud, sarf-ı mechud* (olanca kuvvet).

MECİDÎ sıf. (öz. a. *Abd-ül-mecid*'den *mecidi*). *Esk.* Sultan Abdülmecit'le ilgili, onun zamanına ait: *Nişan-ı mecidi* (Abdülmecit nişanı).

Mecidi nişanı, Abdülmecit döneminde çıkarılan en büyük osmanlı nişanı (1851 /1852), halk arasında *Mecidiye nişanı* olarak biliniyordu. Yabancılara verileceklerin dışında beş derecesi vardı: birinci 50, ikinci 150, üçüncü 800, dördüncü 3 000, beşinci 6 000 adet bastırılmıştı. Bir beratla birlikte verilen bu nişanların yalnız birinci dereceden olanları murassaydı (süslü). Beşer ışınlı yedi bölümden meydana gelen nişanda, her bölümün ışınları üzerine ay-yıldız motifi işlenmişti. Ortadaki kabarık tuğranın çevresinde mineli bir zemin üzerinde "gayret", "hamiyyet", "sadakat" sözcükleri yer alıyordu. Murassası 231 değerli taşlıydı. Birinci ve ikinci dereceyle birlikte verilen şemse de 532 taşla bezeliydi (böylece nişan ve şemsede toplam 51 kıratlık 763 taş bulunuyordu). Nişanın asılacak yerinde de koyu kırmızı mineli ay -yıldız motifi vardı. Sahibi ölünce nişan birinci dereceden vârise geçer, o da ölünce hazineye kalırdı.

MECİDİYE a. (ar. *mecidi*'nin dişl. *mecidiyye*, Abdülmecit'e, onun zamanına ait). Nümism. Abdülmecit döneminde (1839 -1861) bastırılan altın ve gümüş sikke (1844). Bu ad daha çok 20 kuruşluk gümüş sikkeler için kullanıldı (halk arasında bunlara *sim mecidiye* ya da *beyaz mecidiye* deniyordu). Altın mecidiyeler % 0,9165 ayarında, 7,20 g ağırlığındaydı. Gümüş mecidiyeler ise % 0,830 ayarındaydı. Ayrıca altından 11 dirhem 4 kırat ağırlığında 500 kuruşluk (beşibirlik), 2 dirhem 4 kırat ağırlığında 100 kuruşluk (yüzlük), 1 dirhem 2 kırat ağırlığında 50 kuruşluk (ellilik) mecidiyelerle, gümüşten 3 dirhem 12 kırat ağırlığında yarım mecidiye (10 kuruşluk), 1 dirhem 14 kırat ağırlığında çeyrek mecidiye (5 kuruşluk) bastırıldı. Abdülmecit'in tahta çıkışının dokuzuncu yılında da (1847), 250 kuruşluk altın mecidiyeler kesildi. Mecidiyelerin ön yüzünde sultanın tuğrası ile tahta çıkışının kaçıncı yılında basıldığını belirten tarih, arka yüzündeyse basım yeri (İstanbul) ve sultanın tahta çıkış tarihi vardı. Bu sikkeler Birinci Dünya savaşı sonlarına değin dolaşımda kaldı.

MECİDİYE, Edirne'nin Keşan ilçesine bağlı bucak; 7 346 nüf. (1990); 15 köy. Merkezi *Suluca*, 682 nüf. (1990).

MECİDİYE, Manisa'nın Akhisar ilçesi mer. bucağında belde; 2 578 nüf. (1990).

Mecklenburg
Müritz gölü kıyısındaki
küçük Röbel
kentinden bir görünüm

Guillard-Top

MECİDİYE → MEDGİDİA.

MECİNUS a. (yun. *mekynein*, uzatmak' tan). Sinirotlarında ve aslanağzıgillerin üzerinde yaşayan hortumlukınkanatlı cinsi. (Larvası kapsülleri ya da sapların boyuncuğa yakın kesimini kemirir ve mazılara yol açar. Hortumlubőcekgiller familyası.)

MECİT sıf. (ar. *mecid*). *Esk.* **1.** Şan ve şeref sahibi, ulu. **—2.** Allah'ın sıfatlarından.

◆ öz. a. Abdülmecit'in adından kısaltılarak erkek adı olarak kullanılmıştır. Bu anlamda büyük harfle yazılır.

MECİTÖZÜ, Orta Karadeniz bölümünde Çorum iline bağlı ilçe; 32 059 nüf. (1990); 959 km²; 55 köy. Merkezi, Çorum'un 37 km D.'sunda *Mecitözü*, 6 287 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, keten, kenevir, pamuk, sebze ve meyve üretimi.

MECİTÖZÜ çayı ya da **EFENNİK çayı,** Orta Karadeniz bölümünün iç kesiminde küçük akarsu; yaklaşık 60 km. Kırklar dağının K. yamaçlarından inen derelerin birleşmesiyle oluşur ve Çorum çayına dökülür.

MECKEL (Johann Friedrich), alman anatomici (Wetzlar 1714 - Berlin 1774). Berlin'de bir kadın-doğum kürsüsünü yönetti, 1773'te kralın cerrahı oldu. Sinirler, beyin, lenf bezleri, kalp, vb. üzerine birçok inceleme yazdı. —Oğlu, PHİLİPP FRİEDRİCH THEODOR (Berlin 1756 - Petersburg 1803) ve torunu JOHANN FRİEDRİCH (Halle 1781 - *ay. y.* 1833) de kendisi gibi anatomici oldular.

Meckel çıkmazı, incebağırsağın son kısmına ekli bulunan, embriyon kökenli küçük divertikül. Bazen sindirim sistemi kanamalarına ya da peritonite yol açabilen enfeksiyonlara neden olur.

Meckel gangliyonu, kanatsı çıkıntı-üstçene arası çukurda bulunan sinir gangliyonu.

Meckel kıkırdağı. Karş. anat. Altçeneyi (birinci mandibula) oluşturan kıkırdak parçası. Embriyonun gelişmesi sırasında insanda, kıkırdaklıbalıklarda ve çeneliağızlılarda kireçlenir; arka bölümü eklemleşmek üzere kemikleşir, geri kalan kısmı başta diş kemikleri olmak üzere çeşitli deri kökenli kemiklerle kaplanır.

MECKLENBURG, Kuzey Almanya'da eski siyasal birim. Baltık denizi kıyısında, Brandenburg'un kuzeyinde. Önce Germenler tarafından işgal edilen bölgenin daha sonra batısına Slavlar ile Obodritler ve doğusuna Wilzeler yerleşti. Bu halkların daha Charlemangne tarafından başlatılan hıristiyanlaştırma ve boyun eğdirme çabaları, ancak XII. yy.'da gerçekleşti. Obodritler'in kralı unvanından vazgeçerek, Mecklenburg ("büyük şato" anlamında slavca *Mikilinborg*'dan) senyörü unvanıyla yetinen slav Niklot, Aslan Heinrich tarafından yenilgiye uğratıldı ve öldürüldü (1160); Heinrich prensliği parçaladı ve küçük bir parçasını Niklot'un hıristiyanlığı benimseyen oğlu Pribislav'a bıraktı. Alman kolonların akını bölgenin kısa sürede almanlaşmasına yol açtı ama Pribislav'ın ailesi prensliği 1918'e kadar elinde tuttu. 1229'daki birbirini izleyen parçalanmalar Mecklenburg'un bölünmesine yol açtı. Hükümdar dük olan prensler (1348), Stargard'ı (1292) ve Schwerin kontluğunu (1358) ele geçirdiler. 1549'da protestanlık resmi din oldu ve 1611'de Mecklenburg-Scwerin ve Mecklenburg-Grüstrow adıyla iki düklük kuruldu, Rostock kenti bu iki düklüğün ortak malları olarak kaldı; Danimarka kralı Christian IV'e yardım etmiş olan hükümdarlarının mülklerine, fiefi Wallenstein'a bırakan (1629) imparator Ferdinand II tarafından elkondu; sonra bu mülkler Gustaf II Adolf tarafından yeniden eski sahiplerine verildi (1631); 1648'de Mecklenburg isveçli Wismar'a boyun eğdi, ancak 1803'te kurtuldu. Bölgenin 1701'de son bölünmesi sırasında geniş bir kesimi Mecklenburg-Schwerin, küçük bir kesimi de Mecklenburg-Strelitz adını aldı. Mecklenburg-Schwerin dükünün eyalet devletlerine karşı giriştiği savaştan yararlanarak önce Rusya (1716), sonra Hannover (1719) düklüğü işgal ettiler, bu da imparator Karl VI'nın müdahalesine yol açtı. XIX. yüzyılda Ren konfederasyonu'na (1808), daha sonra grandük olarak Germen konfederasyonu'na (1815), Kuzey Almanya konfederasyonu'na (1866) ve Alman İmparatorluğu'na (1871) girmiş olan dükler soylular sınıfının egemenliğinde kaldılar. Son dük 1918'de tahttan indi. İki Mecklenburg 1934'te Nazi yönetimi tarafından tek bir Mecklenburg halinde birleştirildi. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Alman Demokratik Cumhuriyeti sınırları içinde kalan ve üç yönetim birimine ayrılan bölge, İki Almanya'nın 1989 yılında birleşmesinden sonra, Mecklenburg-Vorpommen adı altında birleştirilerek eyalet statüsüne kavuşturuldu.

Mecklenburg atı, Mecklenburg kökenli binek atı ırkı. (Eskiden süvari sınıfı için yetiştirilirdi. Bugün binek atı ve spor atı üretiminde ıslah aracı olarak kullanılmak amacıyla yetiştirilir.)

MECKLENBURG-VORPOMMEN, Almanya'da eyalet (Land), Baltık denizi kıyısında, ülkenin kuzey-doğusunda; 23 835 km²; 2 100 000 nüf. (1991). Merkezi Schwerin. Eyalet toprakları Brandenburg'un K.'ini kaplar ve büyük bölümü dip buzultaşlarından oluşan Kuzey Almanya buzul ovasının büyük bölümüne yayılır. Tarım temel etkinliktir: buğday, çavdar (bazen yulafla birlikte). Hayvancılık gelişmektedir (özellikle de sığır yetiştiriciliği). Besine dayalı tarım sanayisi temel sanayi dalıdır. Eyaletin kıyı kesiminde birkaç önemli kent sıralanır: Wismar, Stralsund ve özellikle Rostock. G.'de, az yüksek tepeler dizisi oluşturan eski buzultaş yamaçları, birçok göle (Müritz gölü, Plau gölü) almaşık olarak sıralanır.

MECLA a. (ar. *mecla*). *Esk.* **1.** Bir şeyin göründüğü, ortaya çıktığı yer. **—2.** Ayna: *"... böyle meclâ-yı hakayık ve revâik olan eser ...."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MECLİS a. (ar. *meclis*). **1.** Bir konu üzerinde görüşmek ve/ya da bazı kararlar almak üzere ilgili kişilerce yapılan toplantı, şûra: *İdare meclisi;* bu toplantının yapıldığı yer: *Meclis koridorlarında kulis faaliyetleri hızlandı.* **—2.** Bir konuyu görüşmek ya da konuşmak için bir araya gelmiş kimselerden oluşan topluluk: *Meclis oluşturmak. Meclisin en yaşlı ve saygın kişisi.* **—3.** Birbirine yakın kişiler, dostlar arasında toplantı: *Aile meclisi.* **—4.** Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kısa söylenişi (bu anlamda büyük harfle başlatılır): *Yeni imar yasası Meclis'te görüşülüyor.* **—5.** *Meclis aritmetiği*, parlamentodaki iktidar partisi ile muhalefetin sayısal durumu. ‖ *Meclis kurmak*, birkaç kişi bir araya toplanıp şurdan burdan konuşmak ya da eğlenmek için bir araya gelmek.

—*Esk. Meclis-ârâ*, toplantıyı süsleyen. ‖ *Meclis-efruz* → MECLİSEFRUZ. ‖ *Meclis -nüvis*, toplantı kararlarını yazan kimse, sekreter. ‖ *Meclis-i âli-i hazain*, maliye işlerine bakan topluluk. ‖ *Meclis-i bey*, alım satım işleriyle ilgili toplantı. ‖ *Meclis-i hass-ı vükela*, kabine toplantısı. ‖ *Meclis-i idare*, yönetim kurulu. ‖ *Meclis-i kebir-i maarif*, eğitim işleri kurulu; Talim ve terbiye dairesi karşılığı. ‖ *Meclis-i maliye*, Maliye bakanlığı danışma kurulu. ‖ *Meclis-i meşayih*, tekkelerin işleriyle ilgilenen kurul. ‖ *Meclis-i meşveret*, danışma kurulu: *"Şeyhülislam konağında meclis-i meşveret akd olunup ..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). ‖

Meclis-i şer, şeyhülislam ya da kadı huzurunda kanun hükmü alınmak üzere yapılan toplantı. || *Meclis-i şükûfe,* lale yetiştiricilerinin yaptığı toplantı. || *Meclis-i ülfet,* sohbet toplantısı. || *Meclis-i vükela,* Bakanlar kurulu.

—Anayas. huk. ve Siyas. bil. *Meclis hükümeti* → HÜKÜMET.

—Güz. sant. Eski türk minyatürlerinde kişilerin belirli bir düzen içinde yerleştirilmesine verilen ad.

—Huk. Genellikle seçilmiş üyelerden oluşan, karar almaya yetkili kurul. || *Meclis araştırması,* yasama meclisinin herhangi bir konuda bilgi sahibi olmak için yaptığı araştırma ve inceleme. (TBMM'nin denetleme yollarından biridir. "Meclis araştırma komisyonu" diye anılan özel bir komisyon aracılığıyla yapılır. Komisyonun üye sayısı ve çalışma süresi TBMM genel kurulunca saptanır.) || *Meclis soruşturması,* yasama meclisinin Başbakan ve bakanlar üzerindeki denetleme yollarından biri. (TBMM, üye tam sayısının en az onda birinin vereceği önergeyle Başbakan ya da bakanlar hakkında soruşturma açılmasını isteyebilir. Soruşturma açılmasına karar verilirse, siyasal partilerin meclisteki güçleri oranında temsil edildiği on beş kişilik bir soruşturma komisyonu kurulur. Komisyonun vereceği rapor mecliste öncelikle görüşülür ve gerek görülürse ilgili bakanın Yüce divan'a gönderilmesine karar verilir [Anayasa md. 100].) || *Meclisi umumi,* Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan ilk anayasal parlamento (1877). [→ ANAYASA.] || *Belediye meclisi* → BELEDİYE. || *Çift meclis sistemi,* yasama organının iki meclisten oluştuğu sistem. (Bk. *ansikl.* böl.) || *İdare meclisi* → YÖNETİM* KURULU'nun eşanlamlısı. || *İl genel meclisi* → İL. || *Kurucu meclis,* temel görevi yeni bir anayasa hazırlamak olan meclis. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Türkiye Büyük Millet Meclisi* → TÜRKİYE. || *Yasama meclisi,* yasama yetkisine sahip olan meclis; yasa yapan meclis. (Türkiye'de yasa yapmaya yetkili olan meclis Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir.)

—İsl. huk. *Meclis-i bey,* bir satış sözleşmesinin yapıldığı yer. || *Meclis-i şeri,* mahkemede duruşmanın yapıldığı yer.

—Kur. tar. *Meclis-i has ül-has,* Osmanlı devletinde sadrazamın konağında yapılan "meclis-i vükela" ya da iç kabine toplantısı. (Tanzimat'tan sonra da sadrazamlar bu geleneği aksatmadan sürdürdüler. Bu toplantıya sadrazamın güvendiği ve yönetimde etkinliği bulunan birkaç nazırla üst düzeydeki komutanlar katılırdı.) || *Meclisi mahsusı vükela,* genişletilmiş kabine toplantısı. (Meclisi vükela üyelerinin yanı sıra eski sadrazamların ve Meclisi vükelaya memur nazırların da [sandalyesiz bakan] katıldığı bu tür toplantılarda önemli devlet sorunları görüşülürdü.)

—ANSİKL.

Antikçağ'da yunan-roma siyasal meclisleri

• *Yunan meclisleri.* Her yunan devleti ortak çıkarlarını bağdaştırmaya istekli tarafların oluşturduğu bir birlik olduğu için, görüş ayrılıklarına fırsat tanıyan bir meclis sistemi geliştirmişti: krallık devrinde, kral ile soylu sınıfa mensup danışmanları, *agora**'da toplanan yurttaşlara seslerini duyurmakta kimi kez güçlük çekiyorlardı; hellenistik devirde hükümdarlar, orduların ya da başkentte oturanların onayını kolayca alabiliyorlardı; sitelerde ya da konfederasyonlarda, tüm yurttaşların katıldığı asıl meclislere yardımcı olan komiteler vardı.

• *Atina meclisleri.* Atina'da eski arkhonlardan meydana gelen aristokrat bir meclis *(Areopagos*)*; kurayla seçilen ve on prytania komisyonuna bölünmüş 500 yurttaştan oluşan bir kurul *(bule*)*; nihayet, kamu işlerinin yürütülmesinden sorumlu ve tüm yurttaşların katıldığı halk meclisi *(ekklesia*)* bulunuyordu.

• *Sparta meclisleri.* Sparta'da her konuda karar veren ve yaşam boyu seçilmiş 28 üyeden oluşan oligarşik bir kurum *(gerusia*)* vardı. Halk meclisi *(apella*)* en az otuz yaşında olan sparta yurttaşlarını kapsıyordu ve görevi *gerusia*'nın kararlarını alkışlayarak onaylamaktı.

• *Roma'da meclisler.* Cumhuriyet döneminde yönetim halkın (yani yurttaşların tümü) elindeydi: halk meclislerinde *(comitia)* yasaları oyluyor ve resmi görevlileri seçiyorlardı. Meclisler *curia, centuri* ya da kabilelere göre (*comices curiates, centuriates* ya da *tributes*) ayırt ediliyordu.

• *Roma eyalet meclisleri.* Bu meclisler, Roma İmparatorluğu döneminde, Batı'da her eyaletin, Doğu'daysa her dinsel topluluğun bünyesinde, Roma ve Augustus kültünü törensel bir şekilde kutlamak üzere çeşitli halkların temsilcilerini bir araya getirmek, daha sonralarıysa eyaletlerin siyasal çıkarlarını görüşmek üzere kurulmuştu. Örneğin 60 üyeli Galya eyalet meclisi Lyon'da toplanıyordu. Her yıl kültle ilgili maddi sorunları çözüyor, bir sonraki yılın başrahibini seçiyor, eyalet yöneticisi adına kutlamalar gönderiyor ya da imparatora şikâyetlerde bulunuyordu. Bununla birlikte bu meclislerin siyasal rolü hiçbir zaman önemli değildi.

• *Çift meclis sistemi.* Yasama yetkisinin iki meclis tarafından paylaşılarak kullanıldığı çift meclis sistemini doğuran nedenler çeşitlidir. Aristokratik bir geçmişe sahip bulunan ülkelerde soyluların ve halkın ayrı organlarda temsil edilmeleri tarihsel bir zorunluluk olarak belirmiştir (İngiltere'de Lordlar meclisi ile Avam kamarası). Federal yapılı devletlerde ise, halkın temsilinin yanı sıra üye devletlerin temsilinin de gerekli olduğundan iki meclisli bir yapı görülür (ABD'de Temsilciler meclisi ile eyaletleri temsil eden Senato). Ayrıca, genel oyla oluşan meclisin, meslekleri temsil eden bir ikinci meclisle dengelenmesini öngören korporatif sistemlerde de çift meclis sistemine rastlanır. Aristokratik, federal, korporatif bir yapıya sahip olmayan bazı ülkelerde de tek meclisin aşırılıklarını gidermek için çift meclis sisteminin benimsendiği görülür. Çift meclis sisteminde meclislerin oluşumu da farklı özellikler taşır. Birinci meclislerin genel oyla oluşmasına karşılık, aristokratik yapılı ikinci meclisler atamayla seçilen üyelerden oluşur (İngiltere'de Lordlar kamarası, 1876 Kanunuesasisi'ne göre Heyeti âyan). Korporatif karakterli ikinci meclisler de, genellikle meslek kuruluşlarının kendi üyeleri arasından seçtikleri temsilcilerden oluşur. Federal devletlerdeki durum bir başka açıdan farklılık gösterir. Burada her iki meclisin de seçimle ve genel oydan gelen üyelerle oluşması kural olmakla birlikte, iki meclisin üye sayıları açısından federal sistemin gerektirdiği farklılıklar görülür. Birinci meclislerin halkın temsilini sağlayan ve üye devletlerin nüfusuyla oranlı temsilcilerden oluşmasına karşılık, üye devletleri temsil eden ikinci meclisler genellikle eşit sayıda temsilcilerden oluşur (örneğin ABD'de her eyaletin Senato'da iki üyesi vardır). Bunun nedeni eyaletler arasındaki nüfus sayısı farklılıklarının az nüfuslu olanlar zararına sonuç doğurmasını engellemek, nüfusları ne olursa olsun bütün federe devletlere ya da eyaletlere ikinci mecliste eşit temsil olanağı sağlamaktır. Çift meclis sisteminde meclislerin yetki bakımından da farkları vardır. Seçimle gelen meclisin, atamayla gelen (aristokratik) ikinci meclise oranla gerek yasa koyma gerekse hükümeti denetleme konularında daha yetkili olması, hatta tek yetkili organ olması demokratik sistemin bir gereğidir (İngiltere'de bir "dekor" durumunda olan Lordlar kamarası'na karşılık, gerçek yasama meclisinin Avam kamarası oluşu gibi). Ancak, her iki meclisin de seçimle oluştuğu sistemlerde de meclisler arasında yetki eşitsizliği görülebilir. Örneğin, 1961 Anayasası ile iki meclisli sistemi benimseyen Türkiye'de, hükümet, yalnız Millet Meclisi önünde siyasal sorumluluğa sahipti; ikinci meclis olan Cumhuriyet senatosu hükümeti düşürme yetkisinden yoksun tutulmuştu.

Osmanlı-türk anayasa hukukunda çift meclisli sistem farklı nedenlerle zaman zaman uygulanmıştır. 1876 Kanunuesasisi ile onu değiştiren 1909 anayasa değişiklikleri, Meclisi mebusan'ın yanında bir de Heyeti âyan'a yer vermişlerdi. 1876 Anayasası ile başlayan Birinci meşrutiyet döneminde Meclisi mebusan'ın yetkileri sılık ve sınırlı, üyeleri padişah tarafından seçilen Heyeti âyan'ın anayasal konumu ise oldukça güçlüydü. 1908 Hürriyet devrimi ve özellikle 1909 anayasa değişikliklerinden sonra ise durum değişmiş, Meclisi mebusan asıl yetkili parlamento kanadı haline gelmiştir. Yeni Türkiye devletinin anayasaları olan 1921 ve 1924 anayasaları ise, mutlak ve bölünmez ulusal irade anlayışının da etkisiyle, tek meclisli sistemi yeğlemişlerdir. Ancak, 1950-1960 siyasal hayatında iktidardaki gücün meclisi kendi istekleri doğrultusunda kullanabilmesinden doğan aksaklıklar, TBMM'nin kendi içinden dengelenmesi yolundaki aranışlara yol açtı. İki meclisli bir sistem önerileri bu bağlamda ortaya çıktı. Tek bir meclisin aşırılıklarından doğabilecek sakıncaları giderme ve bunu ikinci bir meclisin denetimi yoluyla dengeleme isteği, 1960 askeri müdahalesinden sonra yeniden gündeme girdi ve 1961 Anayasası iki meclisli sisteme yer verdi. TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olmak üzere iki kanada ayrıldı, her iki meclisin de ilke olarak genel oyla oluşmasına karşılık, bir denge ve fren rolü oynaması beklenen ikinci meclise, "aydın"ların (seçilebilmek için yükseköğrenim koşulu vardı) ve seçim dışı yollardan atanan (kontenjan senatörleri, eski Cumhurbaşkanları) ya da tabii senatörlerin (eski Milli birlik komitesi üyeleri) ağırlığı da eklenmek istendi. 1961-1980 arasındaki siyasal hayatta ise, iki meclisli sistemin kendisinden beklenen yararları sağlamaktan çok, yasama işlevini ağırlaştırıcı bir rol oynadığı yolundaki inanç, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonraki anayasa hazırlıklarında da etkili oldu. Bu nedenle, 1982 Anayasası'nda çift meclisli sisteme son verilerek, daha önceki 1921 ve 1924 anayasaları dönemindeki tek meclisli sisteme dönüldü.

• *Kurucu meclis.* Anayasaların yapımıyla görevli ve ilke olarak seçimle oluşan organdır. Bu anlamda kurucu meclis, daha geniş bir kavram olan kurucu organ ya da kurucu iktidar çerçevesi içinde yer alır. Kurucu organ ya da iktidar, her zaman bir meclis olmayabilir ya da sadece kurucu meclisten ibaret bir yapı göstermeyebilir. Monarşik dönemlerden anayasalı (meşruti) monarşiye geçiş süreçlerinin başlarında, anayasalar genellikle hükümdar tarafından yapılmış ve ilan edilmiştir. 1848 İtalyan Anayasası ile 1876 Kanunuesasisi buna örnektir. Bazen, diktatörlerin de anayasa ilan ettikleri ve bu anlamda "kuruculuk" yetkisini kullandıkları görülür. Nihayet, anayasanın kesinleşmesinin halkoyuna bağlı sayıldığı durumlarda, ulusun kendisi de kurucu organ rolünü oynar.

Kurucu meclisin asli görevi anayasayı hazırlamaktır. Seçilme nedeni ve esas çalışma alanı budur. Ancak, bu görevi sırasında normal yasama işlemlerini yerine getirmesine de engel yoktur. Şu var ki bu meclis, özel görevi ve işlevi gereği, anayasayı hazırlayıp kabul ettikten sonra dağılır, yerini normal yasama meclisine bırakır. Kurucu meclisin yeni anayasayı hazırlarken geniş bir özgürlük ve takdir alanı vardır. Devletin siyasal yapısına ve işleyişine ilişkin kuralları oldukça özgür bir biçimde koyabilir. Ancak bu serbestlik, sözkonusu ülkenin, çağın ve ortamın beraberinde getirdiği politik, kültürel ve ideolojik

tercihlerin tamamen göz ardı edilmesi anlamına gelmez. Bu açıdan, hukuken bağımsız ve özgür görünen kurucu meclisin, hukuk ötesi birtakım olgularla bağlı ve sınırlı olduğu açıktır. Özellikle, yeni bir anayasanın yapılmasını gerektiren olaylar ve siyasal gelişmeler, bu gelişmelerin dile getirdiği temel tercihler, anayasayı yapacak organın ana doğrultusunu da büyük ölçüde belirler.

Kurucu meclis, bir yeni devletin kurulması ya da savaş ya da ihtilal biçimindeki kesin ve köklü değişikliklerin meydana gelmesi sonucunda ortaya çıkabileceği gibi, normal bir siyasal süreçte yeni bir anayasanın yapılması ihtiyacının duyulması durumunda da gündeme girebilir. Bazı anayasalar, yeni bir anayasanın yapılması işini yasama meclislerine değil, kurucu meclise bırakmışlardır. Türk anayasa hukukunda ise kurucu meclis uygulaması, askeri müdahalelerden sonra yapılan anayasalar için sözkonusu olmuştur. Bunun dışında, normal rejim koşullarında, var olan anayasada değişiklik yapmaya yetkili olan yasama meclisinin yepyeni bir anayasa yapmasına da hukuki bir engel yoktur. Türkiye'de bugüne kadar iki "kurucu meclis" olgusu yaşanmış; 1961 ve 1982 anayasaları "kurucu meclis" adı verilen organlar tarafından hazırlanıp kabul edildikten sonra halkoyuna sunulmuş ve kesinleşmişlerdir.

1960-1961 Kurucu meclisi, 27 Mayıs 1960 hareketiyle iktidara elkoyan Milli birlik komitesi'nin (MBK) yaptığı düzenlemelerle ortaya çıkan bir organdır. 1960 öncesinde, 1924 Anayasası'nın çok partili siyasal hayat için yetersiz kaldığı birçok örnekle doğrulanmıştı. Bu dönemde anayasada köklü değişiklikler yapılması yolunda, özellikle muhalefet ve aydın çevrelerinde oluşan bir istek vardı. Ancak içinde bulunulan koşullar buna olanak verdirmedi. 1960 askeri müdahalesi, bu bağlamda, yeni bir anayasa yapılması fikrini gündeme getirdi. Milli birlik komitesi iktidara geldiği günden başlayarak bu yolda birtakım girişimlerde bulundu. Önce, üniversite öğretim üyelerinden oluşan ve "İstanbul komisyonu" adıyla anılan bir kurula anayasa ön tasarısının hazırlanması görevi verildi. Bu komisyonun, uzun çalışmalardan sonra ortaya çıkardığı taslak kamuoyunda ve siyasal çevrelerde önemli tepkilere yol açtı. Genel olarak siyasete ve genel oya, özel olarak da siyasal partilere duyulan güvensizliği yansıtan bu belge siyasal iktidarın etkinliğini zayıflattığı gerekçesiyle eleştirildi. Bunun üzerine Milli birlik komitesi, yeni anayasanın daha temsili bir organ tarafından hazırlanmasını sağlamak üzere, bir "kurucu meclis" oluşturulmasına karar verdi. 157 sayılı kanunla oluşturulan bu organ iki kanattan meydana gelmekteydi: yeni rejimin askeri kanadını temsil eden Milli birlik komitesi ile, bunun yanı sıra oluşturulacak bir "Temsilciler meclisi." Ancak, günün koşulları, bu meclisin genel oydan gücünü alan tam temsili bir meclis olabilmesine olanak bırakmadı. Temsilciler meclisi, üyelerinin seçilme biçimi açısından başlıca üç kesimden oluştu. Bir bölüm, bir çeşit iki dereceli seçimle belirlenen üyelerden oluşuyordu. Bir başka bölüm, kapatılan Demokrat parti dışındaki iki partinin seçtiği temsilcilerdi. Nihayet, bazı kuruluşların kendi üyeleri arasından seçtikleri temsilciler de vardı: yargı organları, üniversiteler, barolar, basın, öğretmen, gençlik ve esnaf kuruluşları, sendikalar, ticaret ve sanayi odaları vb. Bu tür "seçimler"le gelmiş üyelerin dışında, doğrudan doğruya Devlet başkanı ve Milli birlik komitesi tarafından seçilmiş ve atanmış üyeler de vardı.

Kurucu meclis'in iki ana görevinden birincisi ve asıl olanı, demokratik hukuk devletinin temellerini kuracak yeni anayasayı, ikincisi de yeni seçim yasasını hazırlamaktı. Bunların yanı sıra kurucu meclis normal bir yasama organı olarak da yetkilendirilmişti: yasaları yapma, değiştirme, kaldırma, bütçe ve kesin hesap yasa tasarılarını kabul etme, Bakanlar kurulu'nu denetleme vb. Ancak, bakanların görevden alınması konusunda tam yetkili olan yine Milli birlik komitesi'ydi. 13 aralık 1960 tarihli 157 sayılı kanunla kurulan bu meclis 6 ocak 1961'de göreve başladı; önceden saptanan süre içinde anayasayı hazırlama görevini tamamlamak üzere çalışmalara koyuldu, kendi içinden bir Anayasa komisyonu oluşturdu. Meclis'in anayasayı hazırlama süresi de önceden saptanmıştı. Yeni anayasa en geç 27 mayıs 1961 tarihine kadar tamamlanmış olacak, bu süre bir defaya mahsus olmak üzere sadece 15 gün uzatılabilecekti. İlk taslak Temsilciler meclisi'nde hazırlanacak, burada kabul edilen metin Milli birlik komitesi tarafından ele alınacaktı. Temsilciler meclisi'nin kabul ettiği maddelerin MBK tarafından ya da MBK'nin değiştirerek kabul ettiği maddelerin yine Temsilciler meclisi tarafından benimsenmesi durumunda, sözkonusu kurallar kabul edilmiş sayılacaktı. Uyuşmazlık çıkması halinde, her iki kanattan belli sayıda üyenin katılacağı bir karma komisyonun hazırlayacağı yeni metin, Kurucu meclis'in genel kurulunda oylanacak ve üçte iki çoğunlukla kabul edilebilecekti. Böylece, sayıca kalabalık olan Temsilciler meclisi, uyuşmazlık çıkan konularda son sözü söyleyebilme olanağına sahip bulunuyordu. Kurucu meclis'in son olarak benimseyeceği metin halkoyuna sunulduktan sonra kesinleşmiş olacaktı. Halkoylamasının sonucunun olumsuz çıkması durumunda ise, Milli birlik komitesi'nin durumu değişmeyecek, ancak yeni oluşacak bir Temsilciler meclisi yeniden anayasa hazırlığına girişecekti.

Kurucu meclis, anayasayı hazırlama görevini zamanında tamamladı (27 mayıs 1961). 9 temmuz 1961 tarihinde yapılan halkoylamasında da anayasa tasarısı kabul edildi. Ekim 1961'de yapılan genel seçimlerle yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin oluşmasından sonra da, Kurucu meclis'in hukuki varlığı son buldu, Milli birlik komitesi ve Temsilciler meclisi kendiliklerinden dağılmış oldular.

1960-1961 Kurucu meclisi'nin genel oyla oluşmamış olması ve eski Demokrat parti'nin temsil ettiği siyasal çizgiye kendi yapısında yer vermemesi, hazırlanan anayasanın tam bir ulusal uzlaşmayı yansıtmadığı yolunda görüşlere de olanak sağladı. Anayasanın halkoylamasında % 38.3 civarında olumsuz oyla karşılaşılmasında ve daha sonra da 1961 Anayasası'nın bazı önemli siyasal çevreler tarafından sindirilemeyişinde bunun da payı oldu.

1981-1982 Kurucu meclisi, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesiyle açılan dönemde oluşmuştur. Türk silahlı kuvvetleri' nin "emir ve komuta zinciri içinde ve emirle" iktidara elkoymasından sonra, Milli güvenlik konseyi (MGK), başta yasama yetkisi olmak üzere önemli devlet yetkilerini kendi üzerine aldı. Bu arada, "Anayasa düzeni hakkında kanun"la 1961 Anayasası'na getirilen değişiklikler, anayasa yapma ya da değiştirme yetkisinin, yani kuruculuk iktidarının da bu güç tarafından kullanıldığını gösteriyordu. MGK, 29 nisan 1981 tarihli "Kurucu meclis hakkında kanun"la bunu daha da açıkça ortaya koydu ve yeni bir anayasanın hazırlanması sürecini başlattı. Böylece türk siyasal hayatında ikinci defa olmak üzere bir "kurucu meclis" olgusu ortaya çıkıyordu. Bu defaki meclis de, 1960-1961'deki gibi iki kanattan oluştu: Milli güvenlik konseyi ve Danışma meclisi. Kurucu meclis'in görevleri şunlardı: yeni anayasayı, anayasanın halkoyuna sunuluşuyla ilgili yasayı, siyasal partiler ve seçim yasalarını hazırlamak, yeni meclisin göreve başlamasına kadar geçecek süre içinde yasama görevlerini yerine getirmek. Görüldüğü gibi burada anayasa yapma görevinin yanı sıra, adi (normal) yasama yetkisi ve görevi de yer almıştır. Kurucu meclis, öncekinden farklı olarak, yalnız anayasa ve seçim yasasına değil, hemen bütün temel yasaları yapmak yoluna gitmiştir.

Kurucu meclis'in askeri kanadını oluşturan MGK, Genelkurmay başkanı, Kara, Deniz, Hava kuvvetleri komutanları ile Jandarma genel komutanından oluşuyordu. Danışma meclisi'nin bütün üyeleri de MGK tarafından seçilmiş ve atanmıştı. 160 kişilik bu meclisin 120 üyesi her ilin önerdiği adaylar arasından MGK tarafından seçilmiş, 40 üye ise MGK tarafından atanmıştı. Danışma meclisi'ne seçilebilmek için aranan koşullardan bazıları klasik nitelikteydi: bazı koşullar ise özellik gösteriyordu: yükseköğrenim yapmış olmak ve 11 eylül 1980 tarihinde herhangi bir siyasal partinin üyesi bulunmamak.

Milli güvenlik konseyi anayasaya dilediği biçimi ve içeriği verme konusunda tam yetki sahibiydi. Danışma meclisi'nde hazırlanan taslak MGK tarafından aynen ya da değiştirilerek kabul edilecekti. Bu nedenle Danışma meclisi, adından da anlaşıldığı gibi bir danışma kurulu durumundaydı, yapacağı iş bir ön-hazırlıktan ibaretti. Kurucu meclis'in hazırlayacağı anayasa metninin kesinleşmesi için halkoyuna başvurulması gereği burada da sözkonusuydu.

23 ekim 1981 tarihinde toplanan Danışma meclisi 23 kasım 1981'de 15 kişilik bir Anayasa komisyonu seçti. Komisyonun hazırladığı taslak 17 temmuz 1982'de Danışma meclisi genel kurulu'na sunuldu. Genel kurul, bazı değişikliklerle bu taslağı 23 eylül 1982'de kabul etti (120 kabul oyu, 7 ret oyu, 12 çekimser oy, 17 üye de oylamaya katılmadı). MGK metni, bazı önemli değişiklikler yapıp geçici maddeleri de ekledikten sonra, 18 ekim 1982'de 2709 sayılı yasa olarak yayımladı. 7 kasım 1982'de yapılan halkoylamasında % 91,2 oranında 'evet' oyu çıkmasıyla anayasa kesinleşmiş oldu ve yürürlüğe girdi. 6 kasım 1983'te yapılan genel seçimlerinin ardından TBMM Başkanlık divanı'nın 6 aralık 1983'te oluşmasıyla, MGK ile Danışma meclisi'nin hukuki varlıkları sona erdi.

1983'te kurulan TBMM'de, % 10 barajı aşabilen üç parti yer aldı: Anavatan partisi (ANAP) [% 42,9 oy, 211 milletvekili], Halkçı parti (% 28,9 oy, 117 milletvekili), Milliyetçi demokrasi partisi (% 22 oy, 71 milletvekili). Fakat bu bileşim kısa sürede değişikliğe uğradı. Milliyetçi demokrasi partisi 1986'da kendini feshetti. Halkçı parti Sosyal demokrat halkçı parti'ye (SHP) dönüştü. 1987'de erken seçimleri sonucunda meclisin bileşimi yeniden belirlendi: ANAP % 35,38 oy, 292 milletvekili; Doğru Yol Partisi (DYP) [% 18,64 oy, 59 milletvekili]; SHP % 24,11 oy, 99 milletvekili. Bu meclis de uzun ömürlü olmadı. ANAP lideri Özal'ın, yerel seçimlerde partisinin % 22 oy alarak gerilemesine ve diğer partilerin boykotuna rağmen parlamentodaki ANAP çoğunluğunun oylarıyla Cumhurbaşkanlığına seçilmesi ve ANAP'taki yönetim değişikliği yeni bir erken seçime yol açtı.

1991'de meclisin bileşimi bir kere daha ve daha çok partinin girmesiyle şöyle belirdi: ANAP % 23,3 ve 115 milletvekili; DYP % 26,23 ve178 milletvekili; SHP % 20,14 ve 88 milletvekili; Refah partisi (MHP ile birlikte) % 16,38 ve 62 milletvekili; Demokratik sol parti (DSP) % 10,43 ve 7 milletvekili. 1992 ortalarında eski siyasi partilerin yeniden açılması üzerine CHP'nin kurulmasıyla bir kısım SHP milletvekilleri bu partiye geçtiler. MHP'liler de RP'den ayrılarak mecliste kendi kimlikleri altında toplandılar.

MECLİSEFRUZ a. (ar. *meclis* ve fars. *efrūz*'dan *meclis-efrūz,* toplantıyı aydınlatan). Müz. Türk müziğinde, XVIII. yy.'a değin kullanılan bir bileşik makam. (Irak makamına, yegâh [*re*] perdesi üzerine taşınmış uşşak makamı eklenerek oluşturulmuştur.)

MECLİSİ sıf. ve a. Müz. Azeri Türkleri'nin, halk müziğinden ayırmak için, sanat müziğine verdiği ad.

Meclisi ahkâmı adliye, Osmanlı devletinde 1853-1861 arasındaki önemli yargılamaları yürüten ve temyiz mahkemesi görevi yapan yargı kurulu. Abdülmecit'in bir kararıyla Meclisi valayı ahkâmı adliye'nin 1853'teki görev ayrımında Meclisi âlii tanzimat'la birlikte ortaya çıktı. Ancak bu iki kurul 1861'de eski adıyla yeniden birleşti.

Meclisi âlii hazain, devletin maliye işlerini yeniden düzenlemek amacıyla 1864'te oluşturulan kurul. Başkanlığını Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'nın yaptığı kurulda şu üyeler yer alıyordu: Reşitpaşazade Cemil Paşa, Kabuli Paşa, Cevdet Efendi, Baltacı Aristidi, İshakpaşazade Kadri Bey. Mustafa Fazıl Paşa görevinden yeterince başarılı bulunmayarak azledildi, ancak yerine atanan Mehmet Paşa da verimli olamadı. İşlevini yerine getiremeyen kurul bir süre sonra lağvedildi.

Meclisi âlii Tanzimat, Tanzimat'ın yasa ve tüzükleri, ıslahat esaslarını hazırlamakla görevli kurul. 1853'te Meclisi vâlâyı ahkâmı adliye'nin bir bölüm yetkilerinin ayrılması sonucu ortaya çıkan kurul, sorumlulukları doğduğunda nazırların ilk yargılamalarını yapmakla da görevliydi. 1861'de lağvedilerek yeniden Meclisi vâlâyı ahkâmı adliye'ye katıldı.

Meclisi âlii umumi, Osmanlı devletinde 1855'te oluşturulan en yüksek danışma kurulu. Sadrazamın başkanlığında toplanan ve olağanüstü bir özellik taşıyan bu kurula tüm nazırlar, Meclisi alii Tanzimat ve Meclisi ahkâmı adliye üyeleri ile Babıâli'nin önemli bürokratları katılırdı.

Meclisi âyan, Osmanlı devletinin ilk anayasası olan 1876 tarihli Kanunuesasi uyarınca, Meclisi umumi'yi oluşturan iki meclisten biri. (Öteki, *Meclisi mebusan.*) "Heyet-i âyan" olarak da anılırdı. Meclisi mebusan üyelerinin iki dereceli seçim yöntemiyle halk tarafından seçilmesine karşılık Meclisi âyan, padişah tarafından atanan üyelerden oluşmaktaydı. Toplam üye sayısı Mebusan meclisi üyelerinin üçte biri oranında bulunan âyan üyeleri, bu görevlerini yaşam boyu sürdürürlerdi. Kanunuesasi'nin 60. ve 61. maddelerine göre 40 yaşını geçmiş, şerefli, güvenilir ve bilgili olmak, bu meclisin üyeliğine atanmak için yeterliydi. 62. maddeyse nazır, vali, ordu komutanı gibi görevlerde bulunan kimselerle hıristiyan ve musevi din adamlarının da âyan üyesi olmalarına olanak tanımaktaydı. İlk Meclisi umumi 19 mart 1877 günü Dolmabahçe sarayı'nda, padişah Abdülhamit II'nin mabeyn başkâtibi Sait Bey'e okuttuğu söylevle açıldı. Ondan sonraki toplantılar Sultanahmet'teki eski Darülfünun binasında ayrı ayrı yapıldı. Meclisi âyan'ın toplantıları gizliydi. Bu tarihte âyan üyelerinin sayısı otuzsekizdi. Mebusan meclisi'nde kabul edilen yasalar konusunda padişah adına görüş bildirmekle yükümlü olan meclis, Mebusan meclisi'nin çıkardığı bir yasanın dinsel kurallara, padişahın hukukuna, anayasal hükümlerine, devletin bütünlüğüne, ülkenin savunmasına ve güvenliğine yararlı ya da sakıncalı olup olmadığına karar vermeye, buna göre yasayı ret ya da kabul etmeye yetkiliydi. Âyan meclisi Meclisi mebusan'dan daha erken ya da daha geç açılırdı. Her yıl kasım ayı başlarında toplanan âyan üyeleri ant içerek göreve başlar, çalışmalar dört ay sürerdi. Ancak olağanüstü koşullarda bu süre uzatılabilir ya da kısaltılabilirdi. Meclisi âyan'ın açılışında, mebuslarla hükümet üyeleri de hazır bulunur ve o dönemin çalışma programı okunurdu. Meclisi mebusan'ın padişahın buyruğuyla 13 şubat 1878 tarihinde kapatılması üzerine Meclisi âyan da çalışmalarını durdurdu. Ancak bu göreve yaşam boyu atanmış olduklarından üyeler sıfatlarını ve statülerini korudular.

Meşrutiyetin ikinci kez ilan edilmesiyle gerek Meclisi mebusan gerekse Meclisi âyan, 17 aralık 1908 günü yeniden faaliyete geçtiler. Her iki meclis de çalışmalarını oldukça düzenli bir biçimde 1920'ye değin sürdürdüler. 16 mart 1920'de Meclisi mebusan'ın işgalci İngilizler'ce basılması sonucu Âyan meclisi de çalışmalarına ara verdi. 23 nisan 1920'de, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılışıyla Meclisi âyan'ın işlevi fiilen sona erdi.

Meclisi kebiri maarif, Osmanlı devletinde eğitim büyük kurulu. Sait Paşa'nın sadrazamlığı sırasında eğitim alanında en yüksek karar organı niteliğiyle oluşturuldu (1885). Kurulun Daire-i ilmiye (bilim dairesi) ve Daire-i idare (yönetim dairesi) adlarında iki de şubesi vardı. Bilim dairesine gerekli ders kitaplarının yazdırılması, başka dillerden türkçeye çevrilmesi; Avrupa ülkeleriyle ilişki kurularak türkçenin geliştirilmesi gibi görevler verildi. Yönetim dairesi de okul, müze, kitaplık vb. ile ilgili yönetim işlerini düzenlemekle görevlendirildi. Meclisi kebiri maarif, daha sonra tek bir daire haline getirildi (1872). İkinci meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra yapılan değişiklikle de bir sürekli eğitim kuruluna (Daimi maarif encümeni) dönüştürüldü.

Meclisi maarifi umumiye, Osmanlılar'da bir eğitim kurumu. Abdülmecit'in iradesiyle oluşturuldu (1841). Ülke genelinde medreseler dışında ilk, orta ve yüksek düzeyde açılması öngörülen okulları belirlemek, programlarını saptamak, Avrupa'ya öğrenime gönderilecek öğrenciler için bir yönetmelik hazırlamak, Darülfünun'un açılışıyla ilgili ön hazırlıkları yapmak kurumun göreviydi. Ayrıca, sanat ve kültür etkinliklerinden de sorumluydu. Meclisi daimi maarifi umumiye adlı komisyonu sürekli çalışarak aylık raporlarını genel kurula sunardı. Meclisi maarifi umumiye, Maarif nazırlığı kuruluncaya kadar Meclisi vâlâ'nın ve Hariciye nezareti'nin gözetiminde çalıştı; 1856'da Maarif nezareti'ne bağlandı.

Meclisi mebusan, iki meclisten oluşan osmanlı parlamentosunun (Meclisi umumi) seçimle oluşan kanadı (öteki Meclisi âyan). 1876 Kanuniesasisi'ne göre 50 000 erkek nüfusa bir temsilci düşecek biçimde 4 yıl için seçilmiş üyelerden oluşması öngörülen Meclisi mebusan'ın yetkisi yasa tasarılarını görüşmek, sonra âyanın ve padişahın yetkisine sunmakla sınırlıydı. Meclis'in hükümet için güven ya da güvensizlik oyu vermesi de sözkonusu değildi.

18 mart 1877'de çalışmalarına başlayan ilk Meclisi mebusan'ın üyeleri seçim yasası çıkarılmadığından geçici bir talimatla vilayet, liva ve kazaların idare meclisleri üyeleri arasından seçilmişlerdi. Vilayet meclisi bulunmayan İstanbul içinse ayrı bir seçim yapılmıştı. 69'u müslüman 46'sı gayri müslim 115 üyeden oluşan ilk Meclisi mebusan'ın başlıca özelliği toplumsal eğilimlerden çok imparatorluğun etkin renkliliğini yansıtmasıydı. Mebusların imparatorluk içine yayılmış çeşitli etnik gruplara (türk, arap, kürt, arnavut, boşnak, rum, ermeni, bulgar, yahudi vb.) dahil olmaları Meclis'in ulusal taleplerin öne sürüldüğü platform olması anlamına gelmiyordu. Osmanlılık ruhu hangi din ya da etnik gruptan olursa olsun bütün mebuslara hâkimdi. Yerel sorunları olduğu kadar, devletin genel sorunlarını da (Karadağ sorunu, Tersane konferansı kararları, Rusya ile savaş) yetenekle ele alan ilk Meclisi mebusan çalışmalarını 28 haziran 1877'de tamamlayarak dağıldı.

Aynı yöntemle yapılan seçimler sonucu oluşan ikinci dönem Meclisi mebusan 13 aralık 1877'de toplandı. Çalışmaları Doksanüç harbi'nin (1877-78 Türk-Rus savaşı) felaketli günlerine rastlayan Meclis, yasa tasarılarını bir yana bırakarak hükümet icraatını ve savaşın yönetimini görüşmeye başladı. Sonunda eleştirilerin kendisine kadar uzanmasından tedirgin olan Abdülhamit II, anayasanın kendisine verdiği yetkiye dayanarak Meclisi mebusan'ı dağıttı (14 şubat 1878).

Bu tarihten başlayarak zorunlu bir tatile giren Meclisi mebusan uzun bir aradan sonra, İkinci meşrutiyet'in ilanı üzerine toplanabildi (17 aralık 1908). 1908 devrimi'nden sonra büyük saygınlık kazanan radikal İttihat ve Terakki'nın liberal Ahrar fırkası karşısında ezici çoğunluk sağladığı ilk İkinci meşrutiyet meclisi, yaptığı anayasa değişiklikleriyle kendi yetkilerini artırırken padişahın yetkilerini sınırladı ve gerçek bir yasama organı kimliği kazandı. Ancak çok geçmeden türdeş bir parti olmayan İttihat ve Terakki'den ayrılmalar başladı. Başlangıçta İttihat ve Terakki'nin osmanlıcılık ve reformculuğa dayanan programını destekleyen türk olmayan gruplar da muhalefete katıldılar. İttihat ve Terakki karşısında oluşan muhalefet daha sonra Hürriyet ve İtilaf fırkası'nda birleşti. Muhalefetten rahatsız olan İttihat ve Terakki Meclis'i feshettirerek (18 ocak 1912) yeni bir genel seçim yapılmasını sağladı. İttihat ve Terakki'nin baskısı altında yapılan bu seçimlerde Meclis'e pek az muhalif girebildi. Bu da muhalefetin parlamento dışına kaymasına yol açtı. Halaskâr* zabitan hareketi sonucu muhalefete düşen İttihat ve Terakki, Babıâli baskını'ndan sonra iktidarı yeniden ele geçirince, Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesini bahane ederek çok partili rejime son verdi. Meclisi mebusan 4 ağustos 1912'de feshedildi ve 1914'te yapılan seçimlere İttihat ve Terakki tek parti olarak girdi. Birinci Dünya savaşı süresince yasama faaliyetini sürdüren 3. dönem İkinci meşrutiyet meclisi Mondros mütarekesi'nin imzalanmasından kısa bir süre sonra 21 aralık 1918'de feshedildi.

İlk üç dönem meşrutiyet meclislerinin bileşimi etnik bakımdan 1877-78 dönemi kadar karışıktı. Meclisi mebusan 1908'de 147 türk, 60 arap, 27 arnavut, 26 rum, 14 ermeni, 10 slav, 4 yahudi 228 üyeden; 1912'de 157 türk, 68 arap, 18 arnavut, 15 rum, 13 ermeni, 9 slav, 4 yahudi 284 üyeden; 1914'te 144 türk, 84 arap, 13 rum, 14 ermeni, 4 yahudi 259 üyeden oluşmuştu. İkinci meşrutiyet meclislerindeki türk olmayan grupların temsilcileri (Yahudiler dışında) 1877-78 döneminden farklı olarak zaman içinde temsil ettikleri ulusal çıkarların sözcüleri durumuna geldiler.

Mütareke koşullarında ve Anadolu'da ulusal hareketin sürdüğü sırada yapılan seçimler sonucu oluşan son Osmanlı meclisi mebusanı öteki meclislerden farklı bir yapıdaydı. Rumlar ve Ermeniler'in boykot ettiği seçimlere gayri müslim osmanlı vatandaşlarından yalnız Yahudiler katılmıştı. Müdafaai hukukçuların çoğunlukta bulunduğu son Meclisi mebusan, Misaki milli beyannamesi'ni kabul ettikten sonra, İstanbul'un resmen işgali (18 mart 1920) üzerine çalışmalarına ara vermek kararı aldı ve 12 nisanda padişah iradesiyle feshedildi. Bu meclisin üyelerinin bir bölümü 23 nisan 1920'de Ankara'da açılan TBMM'ye katıldı. (→ Kayn.)

Meclisi mebusan azalarına mahsus nişan, 1914-1918 dönemi osmanlı mebuslarına verilmek üzere çıkarılan nişan. Beşer ışınlı sekiz bölümden oluşan 8 cm çapında bir şemse biçiminde olan bu nişan, altın üzerine beyaz minelidir. Ortasında kırmızı mine üzerine yaldızlı ay-yıldız motifi vardır. Ayın üzerinde "1332 (1916) Meclisi mebusanı osmani 1335 (1919)" yazılıdır.

Meclisi milli ya da **Meclisi umumii milli,** 31 mart vakası sırasında İstanbul'u terk etmek zorunda kalan Âyan ve Mebusan meclislerinin oluşturduğu ortak kurula verilen ad. 22 nisan 1909'da Yeşilköy'de toplanan Meclisi milli, İstanbul'u kuşatan Hareket ordusu'nun bildirisini onayladı; ordunun davranışının milletin ülküsüne uygun düştüğünü ilan etti. Hareket or-

dusu'nun İstanbul'a girmesinden sonra kendi binasına dönen Meclisi milli, 27 nisanda Abdülhamit II'nin tahttan indirilmesine karar verdi.

Meclisi tetkikat-ı şeriye, şeyhülislamlık* kurumu içinde, kadılarla naiplerin kararlarını, temyiz amacıyla inceleyen yüksek kurul. 21 muharrem 1290 (1873) tarihli yönetmelik ve ekleriyle belirlenen işlere bakmak üzere kurulan ve bir başkanla birkaç üyeden oluşan bu kurul, osmanlı hükümetinin dağılmasıyla (4 kasım 1922) ortadan kalktı.

Meclisi umumi vilayet, Osmanlı devletinde livalardan seçilmiş yetkili temsilcilerin katılımı ile il merkezinde yılda bir kez toplanan ve yerel sorunları görüşen meclis.

Meclisi vâlâyı ahkâmı adliye, Mahmut II döneminde sürekli devlet organı olarak kurulan meclislerden biri. 1837'de Dârı şûrayı Babıâli ile birlikte oluşturulan meclisin görevi ıslahat hareketlerinin gerektirdiği yasa ve tüzük tasarılarını hazırlamak, devletle kişiler arasındaki anlaşmazlıkları çözmek, memurları yargılamak ve devlet işleri hakkında görüş bildirmekti. Başlangıçta vezir rütbesinde bir başkanla beş üyeden oluşan meclisin Tanzimat'tan sonra önemi arttı, iç yapısında ve çalışma yöntemlerinde değişiklikler yapıldı. 1854'te yasa ve tüzükleri hazırlama yetkisi yeni oluşturulan Meclisi alii Tanzimat'a devredilen meclisin adı Meclisi ahkâmı adliye'ye dönüştürüldü. 1861'de bu iki kurul Meclisi vâlâyı ahkâmı adliye adıyla yeniden birleştirildi ve üç daireye ayrıldı. 1868'de yapılan düzenlemeyle yeniden ikiye ayrıldı ve yetkileri yeni kurulan Şûrayı devlet ve Divanı ahkâmı adliye arasında paylaştırıldı.

MECLİSİYAN çoğl. a. (ar. *meclisi*'nin fars. çoğl. *meclisiyān*). *Esk.* Bir toplantıya katılanlar, meclis üyeleri.

MECLUBİYET a. (ar. *meclūb* ve *-iyyet*'ten *meclūbiyyet*). *Esk.* Tutkun olma durumu, tutkunluk.

MECLUP sıf. (ar. *celb*'den *meclūb*). *Esk.* **1.** Tutkun, aşırı bağlı, vurgun: *"...ben daha o yaşta bile musikinin meclubu, çılgınca zebunu idim"* (Neyzen Tevfik). **—2.** Bir başka yerden getirilmiş. **—3.** Taraftar olarak kazanılmış, desteği sağlanmış.

MECMA a. (ar *cem*ᶜ'den *mecma*ᶜ). *Esk.* **1.** Toplantı yeri. **—2.** Kavuşma noktası.
—Hat. Geniş karınlı, kare biçiminde metal hokka. (Üzerinde şıcab denen kapağı vardır. Bu tür hokkalar celi yazıların kalemlerinin rahatça kullanılması açısından elverişliydi.)
—İsl. *Mecma ül-bahreyn,* iki denizin kavuşup birleştiği yer. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. İsl. Kuran'da Kıhf suresinin 61. ayetinde Musa peygamberin birisiyle (tefsircilere göre Hızır ile) buluşmak üzere bir arkadaşıyla "iki denizin birleştiği yere" kadar süren yolculuk yaptığı bildirilmekteyse de bu yer ve denizler hakkında bilgi verilmez. Bazı tefsirciler, bunların Hazar denizi ile Karadeniz olduğunu öne sürerlerse de ağırlıklı görüşe göre iki denizin birleştiği yer Nil ırmağının Sudan'daki iki kolu olan Bahrülebyad (Beyaz Nil) ile Bahrülazrak'ın (Mavi Nil) kavuştuğu noktadır. Sufi bilginlerince yazılan ve "işâriye" diye adlandırılan tefsirlerdeyse iki denizden birinin dış dünyadan (zahir) Musa, ötekinin de duyularüstü âlemden (batın) Hızır olduğu belirtilir. Başka bir tasavvuf anlayışına göre iki denizden biri Tanrı, öteki de insandır. Tanrı ile insanın birleşme makamı da "mecma ül-bahreyn"dir.

Mecmai esliha atika → ASKERİ MÜZE.

MECMAÜLBAHREYN a. (ar. *mecma*ᶜ ve *bahreyn*'den *mecmaᶜ-ül-bahreyn*). *Esk.* İki denizin birleştiği yer.

MECMERE, MECMER ya da **MİCMERE** a. (ar. sözc.). *Esk.* Buhurdan, tütsü yakılan kap.

MECMU sıf. (ar. *mecmūᶜ*). *Esk.* **1.** Bir araya getirilmiş, toplanmış. **—2.** Bütün, toplam: *"Milli yani mecmu mesafenin on bında biri kadar bir fark mevcuddur"* (Baha Tevfik).
—Esk. mat. TOPLAM'ın eşanlamlısı.

MECMUA a. (ar. *mecmūᶜ*un dişl. *mecmūᶜa*). **1.** DERGİ'nin eşanlamlısı. **—2.** *Esk.* Seçme yazılardan oluşturulmuş yazma kitap: *Mehmet Muzaffer mecmuası.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** *Esk.* Toplanmış, bir araya getirilmiş şeyler bütünü: *"Vicdan her şahsın anlayışında bir müddet-i muvakkate için mevcut itikadâtın heyet-i mecmuasıdır ki onun bütün hayat ve harekâtına bir rehber olur"* (Baha Tevfik). **—4.** *Mecmua-yı fünun,* ansiklopedi; çok bilgili kimse (esk.).
—Müz. *Güfte mecmuası,* eskiden, çeşitli makamlardaki yapıtların sözlerini, bestecisinin adı ve usulü ile birlikte içeren derleme. (Güfte mecmualarının bazıları, makamlar ve usuller üzerine bilgi veren giriş bölümleriyle birer edvar gibidir [*Hızır Ağa edvarı, Haşim Bey mecmuası*]. *Hafız Post mecmuası, Mecmua-i Arifi* ve *Hanende,* ünlü güfte mecmualarının en eskilerindendir.)
—ANSİKL. Ed. Mecmualar tek bir konuyla ilgili yazıları içerdiği gibi, çeşitli konulardaki yazıları da içerebilir:
A. tek konu üzerine düzenlenmiş mecmualar:
a. şiir mecmuaları (mecmua-i eş'âr): bunlar bir tür antoloji niteliğindedir. Her türdeki şiirleri (kaside, gazel, mesnevi, sakiname vb.) bir araya toplayanlar bulunduğu gibi; kendi içlerinde, şiir türlerine göre düzenlenmiş (gazeller, müstezatlar, tarihler, lugazlar, naatlar, miraciyeler vb.) olanları da vardır. Çeşitli şairlerin divanlarını bir araya toplayan divan mecmuaları da bu bölüme katılabilir;
b. nazire mecmuaları: bir şairin gazel ya da kasidesine başka şairlerin aynı vezin ve aynı kafiye ile söyledikleri nazireleri bir araya toplayan mecmualardır. En ünlüleri: Ömer bin Mezit, *Mecmuat ün-nezair** (1437); Eğridirli Hacı Kemal, *Cami ün -nezair* (1512); Edirneli Nazmi, *Mecma ün -nezair* (1523) vb;
c. münşeat mecmuaları: çoklukla resmi yazışmaları içeren mecmualardır. En tanınmışları: Yahya bin Mehmet Kâtip, *Menahic ül-inşa* (XV. yy.); Feridun Bey, *Mecmua-i münşeat üs-selatin* (*Feridun Bey münşeatı*) (2 cilt, bas. 1846) vb.;
ç. fetva mecmuaları: çeşitli fetvaları bir araya toplayan mecmualar;
d. hattatlar mecmuası: Hattat Hasan ve Salih Namık'ın *Mecmua*'sı. Türk hattatlık tarihi üzerine bilgiler verilir;
B. çeşitli konulardaki yazıları içeren mecmualar:
Bu yoldaki mecmualarda gazel, kaside gibi küçük şiirler, mesneviler (*Leyla vü Mecnun, Gül ü Bülbül, Husrev ü Şirin* vb.), şehrengizler, sakinameler, divanlar, tezkireler, biyografyalar, risaleler, münşeatlar, fetvalar, hadisler, fıkralar, anılar vb. bir araya toplanmıştır.
Mecmualar, geçmiş zamanda, karanlıkta kalmış konuları aydınlatmaya yarayan önemli belgelerdir.
"Mecmua" terimi, Tanzimat'tan sonra, süreli yayınlardan olan ve çeşitli konulardaki yazıları içeren "dergi" anlamında kullanılmıştır. Hatta ilk dergilerde "mecmua" sözüne de yer verilmiştir: *Mecmua-i fünun* (1862-1882, aylık bilim ve kültür dergisi), *Mecmua-i Ebüzziya* (1880-1912, on beş günlük kültür ve edebiyat dergisi), *Mecmua-i asar* (1882-1884, aylık edebiyat dergisi), *Mecmua-i muallim* (1887-1888, haftalık edebiyat dergisi) vb. Daha sonraları; "mecmua" sözcüğü kullanılmadan, dergilerin sadece adları anılmıştır: *Aile, Hafta, Diyojen, Hayal, Mektep, Servet-i fünun* vb. Ne var ki, "mecmua" sözcüğünü kullanma geleneği, daha sonraki yıllarda da, zaman zaman sürdürülmüştür: *Milli tetebbular mecmuası* (1915), *Yeni mecmua* (1917), *Küçük mecmua* (1922).

Mecmua-i Ebüzziya, Ebüzziya Tevfik tarafından, 21 ağustos 1880'den başlayarak on beş günde bir İstanbul'da yayımlanan dergi. 1888'de 53. sayıdan sonra kapatılan dergi, 1896-1912 yılları arasında yeniden çıkartıldı; 15 ağustos 1912'de yayımlanan 159. sayıyla yayınına son verdi. Yazılarının büyük bir bölümü Ebüzziya Tevfik tarafından yazılan dergi, baskı tekniğiyle olduğu kadar, yeni edebiyat akımlarının tanıtılması açısından da zamanın önde gelen dergilerinden biri oldu.

Mecmua-i fünun, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde İstanbul'da bu adı taşıyan birçok dergi vardır. Birincisi, Münif Paşa'nın kurduğu Cemiyeti ilmiyeyi osmaniye'nin yayın organı olup aynı zamanda türkçe ilk dergidir. Temmuz 1862'den başlayarak yayımlandı. Yazarlar kadrosunda Ahmet Vefik Paşa, Ethem Pertev Paşa, İngiliz Sait Paşa, Münif Paşa, Hayrullah Efendi, Aleksandr Karatodori, Hekimbaşı Salih Efendi, Rıfat Bey gibi seçkin imzaların yer aldığı dergi, 33. sayıdan sonra yayımına bir süre ara verdi; mayıs 1866'dan başlayarak yeniden yayımlandı. 47. sayıda kapandı. Münif Bey, dergiyi ikinci kez çıkarmayı denediyse de, ilk sayısındaki "Bir yıldız böceği ile bir yolcu" başlıklı fıkradan dolayı kapatıldı. *Mecmuai fünun,* sonraki yıllarda yayımlanan dergiler için de örnek olmuştur. Ayrıca Harbiye nezareti umum erkânıharbiye dairesi, 1882-1913 arasında *Mecmuai fünunu askeriye;* Nezareti celilei bahriye erkânıharp heyeti fenniye'si 1889-1902 arasında *Mecmuai fünunu bahriye;* Osmanlı cemiyeti ilmiyeyi baytariye'si de 1908-1909 arasında *Mecmuai fünunu baytariye* adlı dergileri yayımlamışlardı. Bu dergilerin hepsi aylıktır.

Mecmuai maarif, 1867'de İsmet Bey tarafından İstanbul'da çıkarılan dergi. 13 mart 1868'de gazete haline dönüşerek haftada beş gün yayımlandı. 5 temmuz 1874'te gündelik gazete oldu.

MECMUAN be. (ar. *mecmū*'dan *mecmūᶜan*). *Esk.* Toplu olarak, hep birlikte, hepsi: *Mecmuan hareket etmek. Mecmuan yok oldu.*

Mecmuat ün-nezair, Ömer bin Mezit'in hazırladığı nazireler derlemesi (1437). Kitap, aruz bahirlerine (bahr-i hezec, bahr-i remel vb.) göre 6 bölüme ayrılmış; her bölümde, o bahirle yazılan şiirlerin asılları; altlarına da, onlara başka şairlerce yazılan nazireler, kafiyelerinin abece sırasına göre verilmiştir.
Kitapta 84 şairden 397 şiir toplanmıştır. Divanları bulunan birtakım ünlü şairler (Ahmedi, Ahmed-i Dâi, Şeyhi, Nesimi, Atayi) yanında, divanları kaybolmuş, hatta adları unutulmuş şairlerden de örnekler vardır. Kitap, XIII.-XIV. yy.'larda divan şiirinin Türkiye lehçesiyle ilk örneklerini yazmış şairlerden (Şeyyat Hamza, Dehhâni, Gülşehri) metinler içermesi; böylece, klasik türk şiirinin gelişme çizgisinin başlangıcını göstermesi ve o dönemlerin şiir dili hakkında fikir vermesi bakımlarından önemlidir.
Yazar, kitaba eklediği bir mesnevide, yapıtını 840 (1437) yılında yazdığını ve Murat I'e adadığını belirtmiştir. Yapıttan ilk kez 1928'de S. N. Ergun söz etmiş. F. Köprülü aynı yıl kitabın içeriğini tanıtmıştı. Tek yazma nüshası, Oxford'da School of Oriental and African Studies (no. 27, 689) kitaplığı'nda bulunan yapıtın bilimsel yayımını M. Canpolat yaptı (1982).

MECNUN sıf. (ar. *mecnūn*). *Esk.* **1.** Çıldırmış, deli: *"Mecnun dahi yetim hükmündedir"* (*Mecelle-i ahkâmı adliye*'den). **—2.** Âşık, delice seven. **—3.** *Mecnun olmak,* delirmek, çıldırmak, birine sevdalanmak, delice tutulmak.
—İsl. huk. Akıl hastası. ‖ *Mecnun-u gayri*

mutbik, zaman zaman akıl hastalığına yakalanan kişi. || *Mecnun-u mutbik*, sürekli akıl hastası olan kişi.

MECNUN, *Leyla ile Mecnun* hikâyesinin erkek kahramanı. Emeviler döneminde amcasının kızına duyduğu derin sevgiyi şiirlerinde konu edinmiş, Mecnun (deli) diye anılmış bir arap şairin yaşadığı ileri sürülür. Yaygın söylentiye göre, bu kişi Âmir kabilesinden Kays bin Mülevveh'tir. Mecnun'a ait şiirler sonradan Ebubekir el Valibi tarafından bir araya toplanmıştır. Hikâye ise şiirlerdeki konulara uygun olarak araya eklenen mensur parçalarla ortaya çıkmıştır. Şiirlerin tümünün aynı şaire ait olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Ancak bunların sevgiyi ve ayrılık acısını dile getirmede arap edebiyatının en güzel ürünlerinden olduğu bir gerçektir.

MECNUNANE be. (ar. *mecnūn* ve fars. *-āne*'den *mecnūn-āne*). *Esk.* Çılgınca, delicesine: *Mecnunane bir hamle.*

MECNUNİ ya da **MECNUN,** ermeni kökenli türk halk şairi (XVIII. yy.). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. Bektaşiliğe bağlıydı. Halk şiiri yolunda sevgiyi, ayrılık acılarını konu edinen ürünleri yanında, divan edebiyatı etkileri taşıyan şiirleri *(Divan)* vardır.

MECNUNİYET a. (ar. *mecnūn* ve *-iyyet*'ten *mecnūniyyet*). *Esk.* Delilik.

MECONEMA THALASSİNA a. Erkeği ötmeyen, uzun kanatlı, soluk yeşil, küçük çekirge. (*Meconemidae* familyasının örnek türü.)

MECONOPSİS a. (yun. *mekon, -onos,* haşhaş ve *-opsis*, görüntü'den). Özellikle Orta Asya'da ve Himalayalar'da yetişen çokyıllık otsu bitki. (Haşhaşa çok yakın bir cins olan bu bitkinin çiçekleri sarı, kırmızı ya da mavidir. Gelincikgiller familyası.)

MECOPTERA a. Genellikle rostrum biçiminde uzanan düşey başlı, başının ucunda çiğneyici ağız parçaları taşıyan, tümbaşkalaşmalı böcekler takımı. (*Mecoptera*'larda, eşit uzunluktaki zarsı dört kanat, hayvan dinlenirken yatay durur; tarsuslar beş eklemden oluşur; erkeğin karnının ucunda, güçlü bir kıskaç vardır. *Panorpa* ve *Bittacus* cinsleri bu takıma girer; tırtıla benzeyen larvaları toprakta yaşar ve erişkinleri gibi, canlı ya da ölü küçük avlarla beslenir.)

MECOPTEROİDEA a. Tümbaşkalaşmalı kanatlıböcekler üsttakımı. (Çok sayıdaki takımı arasında güvemsiler, pulkanatlılar, ikikanatlılar sayılabilir.)

MECRA a. (ar. *cereyān*'dan *mecrā*). *Esk.* **1.** Akarsu yatağı. **—2.** Bir şeyin oluş biçimi, gidişi, doğrultusu: *"...daima bir noktaya gelen bir yaprak gibi bütün bu mecrâ-yı hatırât-ı meyûse içinde bir ismin etrafında dönüyordu"* (H. Z. Uşaklıgil). **—3.** *Mecrası değişmek*, akarsuyun akış yönü değişmek; bir işin, bir şeyin oluşu, gidişatı değişmek.
—*Esk. Mecra-yı tabii*, doğal akış; bir işin, bir şeyin normal yollardan geçişi.
—Ed. Kafiyenin temel harfi revi*nin harekesi. (Üstün [a, e], esre [ı, a], ötre [u, ü] ile gösterilen sesleri kapsar.)
—Esk. anat. Bedendeki sıvıların aktığı kanal. || *Mecra-yı bevl*, sidik yolu. || *Mecra-yı dem*, kanın aktığı kanal; damar; gözyaşı kanalı.
—İnş. Su ya da duman kanalı, boru, kılıf gibi, bir akışkanın (duman, sıcak hava, buhar vb.) akışını yönlendiren, sabit ya da hareketli, iç ya da dış öğelerin tümü.
—ANSİKL. Huk. Elektrik, su, gaz boruları (mecralar) geçtikleri arazi sahibine ait olmayıp bu tesisleri yapan kurum ya da kişinin mülkiyetindedir. Taşınmazın sahibi uğrayacağı zararın tümü peşin olarak ödenmesi koşuluyla arazisinin altından ve üstünden su yolu, elektrik ve gaz borularının geçirilmesine izin vermek zorundadır (Türk med. k. md. 653, 668).

MECRİTİ (Ebul Kasım Mesleme bin Ahmet), arap matematik bilgini (Madrid? - 1004 ile 1007 arası?). Madrid'de geometrideki alan hesaplarına ilişkin kuramıyla ün yapmış Abdül Gafir'den öğrenim gördü. Hakem II (961-976) ve Hişam II (976 -1009) dönemlerinde Kurtuba'da (Córdoba) oturdu ve burada çok sayıda bilgin (Ez-Zehravi, Kirmani, İbni Haldun, İbnüs Saffar vb.) yetiştiren bir okul kurdu. Yıldızların devinimleriyle ilgili çalışmaları, matematikte alan hesapları hakkında derin bilgisiyle tanındı. Doğu gezisinde sağladığı arapça ve yunanca yazma yapıtları bilimsel bir yöntemle yeniden kaleme aldı. Başlıca yapıtları: matematikte sayılar kuramının gelişimiyle ilgili *Fi tamam ilm el -adet*, astronomiyle ilgili *Usturlap*, Ptolemaios'un dünya haritasının çevirisi. Bunlar dışında Muhammet bin Musa'nın *Zic*'i üstüne düzeltmeler yaptı; Yezdigird tarihine göre düzenlenmiş cetvelleri hicri takvime göre yeniden düzenledi.

MECRUH sıf. (ar. *mecrūḥ*). *Esk.* **1.** Yaralı, yara almış: *"Aldıkları esir mecruh ise ona bakarlar ve onu ailesine gönderirler"* (F. Köprülü). **—2.** Kırılmış, incinmiş. **—3.** Kanıtlarla çürütülmüş, geçersiz kabul edilmiş. **—4.** *Mecruh olmak*, yaralanmak; incinmek. **—5.** *Mecruh-ül-fuad*, gönlü yaralı, kalbi kırık.
—Sey. oy. *Mecruhun meserreti* → SÜNNET.

MECRUHİYET a. (ar. *mecrūh* ve *-iyyet*'ten *mecrūhiyyet*). *Esk.* **1.** Yaralanma, yara almış olma. **—2.** Bir düşünceyi, bir davayı kanıtlarla çürütme.

MECRUR sıf. (ar. *mecrūr*). *Esk.* Çekilmiş, sürüklenmiş.
—Esk. dilbilg. Harfi cer aldığı için ya da ad tamlaması durumunda sonu (i) okunan sözcük için kullanılır.

MECSEK dağları, Macaristan'ın güneyinde küçük dağ kütlesi, Aşağı Drava ovasıyla Tuna ovasının yanında yükselir. Mecsek dağlarının yüksekliği 682 m'yi aşmazsa da Alföld'ün ve Külső Somogy alçak tepelerinin (onu Balaton gölü ovasından ayırır) arasında birdenbire yükselir. Bütünüyle ormanlık olan Mecsek dağları ülkenin kok elde etmeye elverişli tek kömür yatağını kapsar; kömür kütlenin kuzey yamacındaki Komló'da ve güney yamacındaki Pécs'te çıkarılır.

MECUL sıf. (ar. *mecʿūl*). *Esk.* Yeniden yapılmış, ortaya çıkarılmış.

MECÛR sıf. (ar. *me'cūr*). *Esk.* **1.** Kiraya verilmiş eşya için kullanılır. **—2.** Hayır, sevap kazanan: *"Terbiye ile adam ettiğimiz cihetle me'cûr oluruz"* (A. R. Altınay).

MECUS a. (ar. *mecūs*). *Esk.* **1.** Güneş'e, Ay'a ve ateşe tapan. **—2.** Zerdüşt dininden olan.
—Tar. Ortaçağ'da islam egemenliğindeki İspanya topraklarına akınlar yapan Normanlar'a ya da Avrupa'da "Vikingler" diye bilinen iskandinavyalı korsanlara, arap tarihçilerince verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Tar. İlk çıkarmayı Tajo ırmağının ağzına yapan mecuslar, Cádiz ve Sidon kentlerini yağmaladıktan sonra içerlere ilerleyip Sevilla'yı (İşbiliye) ele geçirdiler (884). Ancak, üzerlerine yürüyen islam ordularıyla çarpışmaktansa, gemilerine sığınıp İspanya kıyılarından uzaklaşmayı yeğlediler. Bir süre sonra İspanya'ya yeniden saldırarak Algeciras'ı (Elcezire) alıp buradaki büyük camiyi yaktılar (858). Yine Tajo körfezinde karaya çıkan Danimarka Vikingler'i, Lizbon yakınında müslümanları yenerek ele geçirdikleri kenti yağmaladıktan sonra çekilip gittiler (966). Ani bir baskınla Santiago de Compostela'yı alan Vikingler (970), bir yıl burada kalarak yöreyi keyiflerince yağmaladıktan sonra gemilerine binip yurtlarına döndüler (971). Tavaifi mülûk döneminde yaptıkları bir akında, Barbastro kentini ele geçirdiler (1064). Ertesi yıl Valencia ve Zaragoza hükümdarlarının birleşik kuvvetleri, Barbastro'yu kuşatıp geri aldılar ve kenti savunan tüm mecusları kılıçtan geçirdiler (1065).

MECUSİ sıf. (ar. *mecūs* ve *-ī*'den *mecūsī*). *Esk.* Din. Mecusilik (zerdüştçülük) dinine bağlı olan. (→ ZERDÜŞTÇÜLÜK.).

MECUSİLİK a. (ar. *mecūs*'dan). Esk. Kurucusu Zerdüşt'ün adından dolayı zerdüştçülük diye de anılan dinin müslümanlar arasında yaygın olan öteki adı.
—ANSİKL. Kuran'da bu dine bağlı olanlar yalnızca bir ayette "mecus (mecusiler)" sözcüğüyle anılır (XXII, 17). Bu nedenle islam kaynaklarında bu dinden olanlar hem "mecus" hem de "zeradişe (zerdüştler)" diye adlandırılırlar.

MECÜC → YECÜC VE MECÜC.

MECYNORHİNUS a. (yun. *makynein*, uzatmak, ve *rhis, rhinos*, burun'dan). Tropikal Afrika'da yaşayan, beyaz benekli, parlak yeşil renkli iri altınböcekler cinsi. (Erkeklerinin kafasında üç boynuz bulunur. Yaprakduyargalıgiller familyası.)

MECZUB → MECZUP.

MECZUBİYET a. (ar. *meczūb* ve *-iyyet*'ten *meczūbiyyet*). *Esk.* Birine gönülden bağlanma, yönelme.

MECZUM sıf. (ar. *cüẕẕām*'dan *mecẕūm*). *Esk.* Cüzzamlı.

MECZUM sıf. (ar. *cezm*'den *meczūm*). *Esk.* Yapılmasına kesin olarak karar verilmiş: *"Devlet-i âliye'den müâheze olunacağı meczum olduğundan..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).
—Esk. dilbilg. Son harfi harekesiz okunan sözcük için kullanılır.

MECZUP sıf. (ar. *meczūb*). **1.** Tanrı aşkıyla cezbeye kapılmış, kendinden geçmiş kimse için kullanılır: *Bir meczup gibi kendini zikire vermek.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Aklını oynatmış kimse için kullanılır; deli, mecnun: *Meczup bir adam.* **—3.** *Esk.* Çekilmiş, bir tarafa yöneltilmiş.
—ANSİKL. Meczuplar, cezbe* diye adlandırılan bu olağanüstü ruhsal durumdayken ne yaptıklarını, ne söylediklerini bilmezler. Bu nedenle cezbeden çıkınca, cezbe durumundaki söz ya da davranışları kendilerine anlatıldığında şaşkınlık gösterirler.
Ünlü sufilerden Hallac-ı Mansur'un *enel-hakk* (ben Allah'ım), Beyazıt Bistami'nin *sübhânî, mâ a'zama şanî* (kendimi tespit ederim, benim şanım ne de yücedir), Cüneyt bin Muhammet el-Bağdadi'nin *leyse fî cübbetî sivallah* (cübbemin içindeki Allah'tan başkası değildir) gibi sözleri, cezbe durumundayken söyledikleri, sünni mutasavvıflara göre, ayıldıklarında nasıl söylediklerine şaşırdıkları ve pişmanlık duydukları sözlerdir. "Şathiyat" diye adlandırılan ve sıradan insanlar için taşkınlık ve saçma gibi gelen bu sözlerde özellikle vahdet-i vücut görüşünü savunan sufilere göre gizli ve derin anlam ve gerçekler yatar. Bu nedenle bu sufiler arasında "Hakkın cezbelerinden yalnızca biri bile bütün dünya ve ahiret amellerine eşdeğerdir" sözü, yaygın bir ilke olarak benimsenmiştir.

MECZUPLUK a. Doğrudan doğruya Tanrı'nın esininden kaynaklanan bir iç "aydınlanma" inancına dayanan metafizik ve gizemci öğreti. (Özellikle, Swedenborg, Saint-Martin, Böhme, Pasqualis ve Weishaupt'un öğretisi.)

MECZUR sıf. (ar. *cezr*'den *meczūr*). Esk. mat. KÖKALTI'nın eşanlamlısı.

-MEÇ → -MAÇ.

MEÇ a. (fr. *mèche;* halk lat. *micca;* klas. lat. *myxa*, lambacık'tan). **1.** Saçların geri kalan yanına göre özel bir şekilde düzenlenmiş perçem. **—2.** Diğer saçlardan farklı bir renkte olan saç tutamı: *Saçları kestane rengi, biraz açtırmak için meç yaptırdı.*

MEÇ a. (slavca *meç*). Esk. sil. Düz, ince, uzun ya da kısa boylu, sivri kılıç.

MEÇHUL, -lü sıf. (ar. *mechūl*). Bilinmeyen, hakkında hiçbir bilgi bulunmayan ya da hiçbir bilgi edinilmemiş bir kimse, bir şey, bir yer için kullanılır: *Faili meçhul bir cinayet. Meçhul asker anıtı. Ne zaman döneceği meçhul. Hava sahamızı ihlal eden meçhul bir uçak. Okyanusun ücra bir köşesinde meçhul bir ada.*

◆ a. Hakkında hiçbir bilgi edinilmemiş şey ya da yer: *Meçhule giden bir gemi. Bu olayı herkes bilir, hiçbirimizin meçhulü değildir.*

—*Esk. Meçhul-ül-ahvâl*, kimin nesi olduğu bilinmeyen kimse için kullanılır. ‖ *Meçhul-ün-neseb*, soyu bilinmeyen, kimin olduğu saptanamamış çocuk için kullanılır.

—Esk. dilbilg. EDİLGEN'in eşanlamlısı.

—Esk. mat. BİLİNMEYEN'in eşanlamlısı.

MEÇHULAT çoğl. a. (ar. *mechūl*'ün çoğl. *mechūlāt*). *Esk.* Ne olduğu anlaşılmayan, bilinmeyen şeyler.

MEÇHULİYET a. (ar. *mechūl* ve *-iyyet*'ten *mechūliyyet*). *Esk.* Bilinmezlik.

MEÇNİKOV (İlya İliç), rus zoolog ve biyolog (İvanovka, Harkov yakınında, 1845 - Paris 1916). Harkov'da, sonra Almanya'da öğrenim gördü ve Odesa'da zooloji profesörü oldu (1870). 1882'de Rusya'dan ayrıldı ve Paris'e gitti (1887). Burada Pasteur enstitüsü araştırma laboratuvarı'nda görev aldı, daha sonra müdür yardımcısı oldu.

MED → MET.

Med savaşları, İ.Ö. V. yy. sırasında Yunanlılar ile Pers İmparatorluğu'nu karşı karşıya getiren çatışmalar. Çatışmalara bu adın verilmesinin nedeni, Yunanlılar'ın, Medler ile Persler arasında pek bir ayrım yapmamaları ve Büyük Kral'ın, VII. yy.'da Kyksares tarafından kurulan imparatorluğun vârisi olarak sık sık "Medler kralı" diye adlandırılmasıydı. Bazen bu terim her ne kadar İ.Ö. 490'daki (*Birinci Med savaşı*) ve İ.Ö. 480-479'daki (*İkinci Med savaşı*) savaşlar için kullanılırsa da, gerçekte 499-449 arasında savaşlar kesintisiz olarak sürdü ve bu savaşların anısı Asya'nın İskender tarafından fethine kadar yunan kentlerinin uluslararası yaşamını etkiledi.

Çatışma önemsiz nedenlerden, Miletos tiranları Histiaios ve Aristagoras'ın saray entrikalarından kaynaklandı. Bu tiranlar, İonia'daki yunan kentlerinin ayaklanmasına yol açtılar (499); Atina da onlara yardımda bulunarak, satraplık başkenti Sard'ın alınmasına katıldı (498). Bu hakaretin acısını çıkarmak isteyen kral Dara, Atina'ya saldırdı. Eski tiran Hippias, donanmayla gelerek yandaşları bulunan Marathon'da demirledi. Kentteki bölünmelere (bazıları Persler'i iyi karşılamaktan yanaydı) ve bağlaşıkların yokluğuna rağmen (Spartalılar savaştan sonra yetişti), Miltiades'in kopliteleri istilacıları denize dökerek kalıcı bir ün kazandılar (490).

Kserkses çok daha önemli bir sefer düzenledi. 481'de 300 000-400 000 kişilik bir kuvvetle, kıyıları izleyerek ve 700-800 gemilik bir donanmayla bağlantıyı kesmeyerek harekete geçti. Yüz binlerce insanın geçmesi için Hellespontos'ta gemilerden iki köprü kuruldu; donanmanın geçmesi için Aynaroz yarımadasında bir kanal açıldı. Yunanlılar da pers saldırısını öngördüler. Themistokles Atinalılar'ı, Laurion gümüş madenlerinin geliriyle bir devlet donanması kurmaya razı etti. Belki de ilk kez olarak tüm (ya da hemen hemen tüm) kentler, düşmanı ortaklaşa püskürtmeyi kararlaştırdı. Bununla birlikte, Spartalılar'ın kahramanlığı Kserkses'i Thermopylai'de durduramadığı gibi, Euboia'nın (Eğriboz) K.'indeki Artemision burnu deniz savaşı da kralın donanmasını pek engelleyemedi (eylül 480 başı). Persler, Atina'yı ele geçirip yaktılar; ancak yunan donanması, Themistokles sayesinde, Salamis'te Persler'in donanmasını bütünüyle yok etti (29 eylül 480). Bunun üzerine Kserkses, birliklerinin yalnızca bir bölümünü Mardonios komutasında bırakarak Yunanistan'dan çekildi. Mardonios, Plataia'da yenilip öldürüldü (479) ve Yunanistan kurtuldu. 479'dan başlayarak Yunanlılar, Asya kıyı boyunca saldırıya geçerek Mykale burnunda bir zafer kazandılar. Bu zaferi, bütün İonialılar'ın ayaklanması izledi. Çok geçmeden Sparta'nın asya sorunlarıyla ilgilenmekten vazgeçmesi üzerine, Asya'daki Yunanlılar'ın kurtuluş hareketinin başına Atina geçti. 476'da Aristeides, *Delos birliği* ya da *Atina* konfederasyonu*'nu kurdu ve Kimon, Eurymedon ağzında pers donanmasını yok etti (468). Kimon'un ostrakismos'undan (461-460) sonra Atinalılar, Mısır'a bir sefer düzenlediler. İlkin başarı kazanan bu sefer, felaketle sonuçlanırken (459-454), Artakserkses I'in serveti Atina'nın müttefikleri arasında çalkantılara yol açtı. Yeniden göze giren Kimon'un, Kıbrıs kıyılarına yaptığı son bir sefer (Kimon'un 450'de ölmesine rağmen, Atinalılar bu sefer sonucu Kıbrıs'taki Salamis zaferini kazandılar), kayınbiraderi Kallias'ın Sus'ta Kimon adını taşıyan bir antlaşma imzalamasını sağladı. Görkemli bir antlaşma olmamakla birlikte bu antlaşmayla, yunan kentlerinin özgürlüğü onaylanıyor ve Ege denizi Persler'e yasaklanıyordu.

Yunanlılar ve Persler arasındaki savaşım, Atina'ya yunan dünyasının en büyük gücü olarak ortaya çıkmak olanağını sağladı. (→ PELOPONİSOS SAVAŞI.)

MEDA ya da **MEDE** a. (ar. *medā*, *mede*). *Esk.* **1.** Uzaklık, mesafe. **—2.** Son, bitim: *"diler mihr-i hakikat şule-riz olsun medâdırdan"* (Tevfik Fikret). **—3.** *Mede -d-dühur*, dünyanın sonuna kadar. ‖ *Mede -l-avam*, yılların bitimine dek. ‖ *Mede-l -basar*, gözün görebildiği yere kadar, göz erimi. ‖ *Mede-l-eyyam*, günlerin bitimine kadar. ‖ *Mede-l-ezman*, zamanın sonuna kadar.

MEDA, İtalya'da kent, Lombardia'da (Milano ili), Brianza'da, Monza'nın K.-K.-B.'sında; 18 200 nüf. Mobilya sanayisi.

MEDÂFİ çoğl. a. (ar. *medfa*ᶜ'ın çoğl. *medāfi*ᶜ). Esk. ask. Toplar.

MEDÂFİN çoğl. a. (ar. *medfen*'in çoğl. *medāfin*). *Esk.* Mezarlar, kabirler.

MEDÂHİK çoğl. a. (ar. *mudhik*'in çoğl. *medāhik*). *Esk.* **1.** Gülünç şeyler. **—2.** Güldüren kimseler, soytarılar.

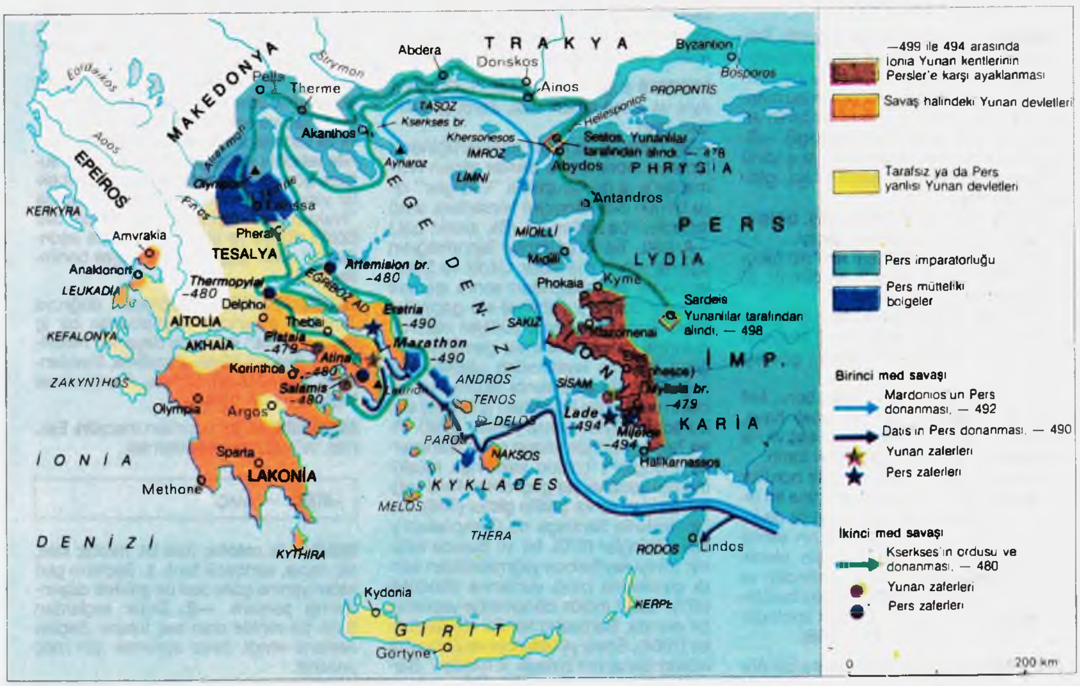
MEDÂHİL çoğl. a. (ar. *medhal*'in çoğl. *medāhil*). *Esk.* **1.** Girilecek yerler, girişler. **—2.** Evler.

MEDAL PLAY a. (ing. sözc.). Golf'te tüm parkur boyunca yapılan vuruşların sayılmasına dayalı yarışma.

MEDAMUD, Karnak'ın 8 km K.-D.'sunda müstahkem kent; Teb'in savunma sisteminin bir bölümünü oluşturuyordu. Kent, savaşçı boğa-tanrı Montu'ya adanmıştı. Eski imparatorluk döneminde, bu tanrı onuruna kentte bir tapınak yapıldı. Ptolemaioslar dönemine ait tapınaktan geriye Tiberius'un yaptırdığı anıtsal bir kapı, sütunlu geniş bir avlu, üç köşk, bir hypostylos salon ve tapınma bölümleriyle çevrili bir kutsal mekân kalmıştır. Tapınakta tanrı Montu'nun kutsal boğalarına ayrılmış özel bir bölüm vardı.

MEDAN, Endonezya'da kent, Sumatra adasının kuzeyinde, Deli kıyısında; 2 110

MED SAVAŞLARI

000 nüf. Endonezya'nın en geniş işletmeler bölgesinin ticaret ve yönetim merkezi. Deli ırmağının 25 km aşağısında, Malakka boğazı kıyısında bulunan limanı Belavan Deli ile birlikte Medan kauçuk, palmiye yağı, tütün, sisal ve kereste dışsatımı yapar.

Médan *(les Soirées de)*, altı hikâyeden oluşan ve natüralizmin bir bildirisi olarak kabul edilen ortak derleme (1880). Adını, Zola'nın dostlarını kabul ettiği Médan daki evden alır. Yapıt, Émile Zola'nın program niteliğindeki bir önsözüyle *l'Attaque du moulin* adlı bir hikâyesini içerir. Guy de Maupassant'ın (*Kartopu* [Boule-de-Suif]), J.-K. Huysmans'ın *(Sac au dos)*, Henry Céard'ın *(la Saignée)*, Léon Hennique'in *(l'Affaire du grand sept)*, Paul Alexis'nin *(Après la bataille)* 1870 olaylarını konu alan hikâyeleri savaş ve orduya karşı bir suçlama niteliği taşır.

MEDAN, İbrahim ile onun hizmetçisi Katura'nın oğlu, Tekvin'e göre Medyeniler' in atasıdır.

MEDAR a. (ar. *medār*). *Esk.* **1.** Bir şeyin etrafında döndüğü nokta, merkez. **—2.** Dayanak, neden: *"İlahî değildir sözüm iftihâr / Teselliye mâder için bir medar"* (Muallim Naci). **—3.** Yardım, muavenet: *"Muhtâc iken en küçük medâre; / Şâhâne lisan, ne hoş idâre!"* (A.H. Tarhan). **—4.** *Medar olmak*, yardımı dokunmak, yardım etmek: *"Sipihr-i cüda vü mihr-i sehâya oldı medar"* (Vasfi, XVI. yy.). **—5.** *Medar-ı gurur*, gururlanma konusu, gurur duyulacak şey: *"Elbet, herkesin medar-ı gururu aklıdır. Herkes kendi aklını beğenir"* (Samipaşazade Sezai, XIX. yy.). ‖ *Medar-ı iftihar*, övünç duyulacak şey; övünme nedeni: *"Saip Paşa gözbebeği, medar-ı iftiharı Kenan'a bu merasim dairesini vermişti"* (H. E. Adıvar). ‖ *Medar-ı kelam*, konuşma için aranan neden, konuşma vesilesi: *"... gayet düzgün ve pürüzsüz söz söyleyip asla medar-ı kelâm isti'mâl eylemezdi"* (Ali Fuat, XIX. yy.). ‖ *Medar-ı maişet*, geçinme nedeni, geçinmek için başvurulan yol, araç: *"Pederleri vefat ediverip de başlıca medar-ı maişetleri kesilecek olursa halleri ne olacak?"* (H. C. Yalçın). ‖ *Medar-ı şerif*, onur nedeni, onur konusu: *"Kavm-i beşerin medar-ı şerifi olarak denilebilir ki insaniyet hemen her zaman bu fikr-i hakimden bir zerreyi muhafaza etmiştir"* (H. C. Yalçın).
—Esk. anat. *Medar-ül-ayn*, göz çukuru.
—Esk. coğ. *Medar-ı cedi*, Oğlak dönencesi. ‖ *Medar-ı seretan*, Yengeç dönencesi.
—Esk. coğ. ve Gökbil. DÖNENCE'nin eşanlamlısı.

Medarı maişet motoru, S. F. Abasıyanık'ın romanı (1944). Uğradığı kovuşturma yüzünden yapıtın 2., 3. basımları *Birtakım insanlar* adıyla yapıldı; 1970'ten sonra yeniden özgün adıyla basıldı. Burgaz adasında kızı Melek ve üvey oğlu Hikmet'le birlikte yaşayan, istasyon müdürlüğü, polislik yapmış, sakat kaldıktan sonra ise işsiz gezen bir ayyaş olmuş Ali Rıza ile balıkçılar, işsizler, ezilen küçük insanlar, öte yandan başkalarının sırtından geçinenler, züppe levantenler romanın kahramanlarını oluşturur. *Medarı maişet motoru* küçük insanların alın teriyle geçimlerini sağlayabileceği bir ekmek kapısı, bir simgedir. Üvey kardeşi Melek'le gizli bir gönül ilişkisi olan Hikmet, çalıştığı Ceylan-ı bahri motorundan kovulmuş, işlemediği bir suç yüzünden hapse düşmüştür. Orada karşılaştığı Ali Rıza ile birlikte esrarlı sigara içtikten sonra hayale daldığı sırada motorun sulara gömülüp battığını görür. Onunla olduğu kadar adada pansiyonda kalan ve tifodan ölen adapazarlı üniversite öğrencisi Fuat'la da yazarın benzer noktaları dikkati çeker. Roman, yazarın "insanın en fenasında bir iyi yan bulunduğu" konusundaki temel görüşünü yansıtır.

MEDARİ sıf. (ar. *medār* ve *i*'den *medarī*). *Esk.* Tropikal.

MEDARİC çoğl. a. (ar. *medrec*'in çoğl. *medāric*). *Esk.* **1.** Merdivenler. **—2.** Derece derece yükselinen meslekler, yollar: *"...o cihetle...medâric-i itilâ, merâtib-i ibtilâye mukabildir"* (Ebüziyya Tevfik).

MEDARİS çoğl. a. (ar. *medrese*'nin çoğl. *medāris*). *Esk.* **1.** Medreseler: *"Mekâtibden, medaristen taşıp ayyûka çıkmıştır"* (Neyzen Tevfik). **—2.** *Medaris-i sahn-ı semaniye*, Fatih camisi etrafında bulunan sekiz medrese.

MEDAWAR (Peter Brian), ingiliz biyolog (Rio de Janeiro 1915 - Londra 1987). İkinci Dünya savaşı sırasında başta yanıklarda olmak üzere, dokuların yeniden oluşmasını kolaylaştırabilen maddeler üstünde çalıştı. Homogreflerin alıcı organizma tarafından sürekli atılmasının nedenlerini araştırmaya yöneldi ve daha önce görülen dayanmazlığın bağışıklıkla ilgili olduğunu ortaya koyarak, grefleri özümleyebilen hayvanlar hazırlamayı başardı. Genetik, büyüme sorunları ve gerontoloji üstüne de çalışmalar yaptı. Frank Macfarlane Burnet ile birlikte 1960 Nobel fizyoloji ve tıp ödülü'nü aldı.

MEDAYİH çoğl. a. (ar. *medīh medīha*' nın çoğl. *medāyih*). *Esk.* **1.** Övülecek şeyler, davranışlar. **—2.** Övmeler, övgüler.

MEDAYİNİ (Ebülhasan Ali bin Muhammet **EL-**), arap tarihçi (Basra 752 - Bağdat 843). Sahabeden Abdurrahman bin Samura tarafından yetiştirildi. Medayin'e (770), ardından Bağdat'a gitti. Mutezile mezhebinden Basralı Muammer bin Abbad'ın (öl. 830) öğrencisi oldu. Dönemin ünlü müzik adamı ve bilginlerinden İbrahim el-Mavsili tarafından korundu. 200'ü bulan yapıtlarından büyük bölümünün günümüze yalnızca adları kaldı. Yapıtlarının hemen hepsinde kendi dönemine kadarki islam tarihiyle birlikte şairler, şarkıcılarla ilgili monografiler, hint ve fars tarihinden söz etti. Günümüze kalan iki yapıtı *Kitâb ül-mürdifat min Kureyş* ve *Kitâb üt-ta'azzi* adlarını taşır.

MEDBUĞ sıf. (ar. *medbūğ*). *Esk.* Tabaklanmış, sepilenmiş deri için kullanılır.

MEDCE a. Ölmüş iran dili; eski Medler tarafından konuşulurdu.

MEDCEZİR → MEDDÜCEZİR.

MED-CEZİRARASI → GELGİTARASI.

MEDDAH a. (ar. *medh*'ten *meddāh*). Sey. oy. **1.** Kahve vb. yerlerde dramatize ederek öykü anlatan sanatçılara verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Meddah kahvesi*, meddahların öykü anlattıkları kahvelere verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ed. *Meddah hikâyesi*, meddahın anlattığı öykü. (Bk. *ansikl.* böl.)
◆ sıf. Öven, aşırı metheden, dalkavuk: *"...o riyakâr münekkide, o meziyyetsiz meddaha hiddetlenirim"* (Baha Tevfik).
—ANSİKL. Meddah, öyküsünü anlatırken canlandırma ve benzetme öğelerinden yararlanır. Anlattığı öykünün konusuyla ilişkili olarak çeşitli etnik gruplardan kişilerin, değişik yaştaki ve tipteki insanların, hayvanların, makinelerin ve doğa olaylarının taklitlerini yapar. Elinde bir değnek ve omuzunda büyükçe bir mendil vardır. Değneğini yere vurarak izleyicilerin dikkatini üzerine toplar, oyunun başlayacağını bildirir. Değneği tüfek, süpürge, at vb. yerine aksesuvar olarak da kullanır. Mendille çeşitli etnik grupların ve değişik meslekten kişilerin giyimlerini, başlıklarını taklit eder, kadın taklidi sırasında başörtüsü olarak kullanır. Mendilin bir işlevi de değişik sesler çıkarmada yardımcı olmasıdır. Meddah, öyküden çıkarılacak öğreneği vurguladıktan sonra kalıp sözlerle öykünün sorumluluğunu kaynağına bırakıp özür diler; gelecek öykünün adını, anlatılacağı yeri ve zamanını belirterek gösteriye son verir.

Evliya Çelebi İstanbul ve Anadolu'daki meddahları anlatmakta, İstanbul'da bunların sayısının 80, Bursa'da 75 olduğunu, Malatya'da gezinti yerlerinde de gösteri yaptıklarını yazmaktadır. Bu konuda bilgi veren yabancı kaynaklar da vardır. Bunlardan birinin XVIII. yy.'da meddahların öykü anlatmak yanında resmi haber kaynağı gibi devletçe alınan kararları aktardıklarını ve bir tür gazete işlevi gördüklerini belirtmesi ilginçtir. Bu bilgi daha sonraki başka kaynaklar ve tanıklarca da doğrulanmıştır. Örneğin Moltke'nin *Türkiye'deki durumlar ve olaylar üzerine mektuplar* (1960) adıyla türkçeye çevrilen yapıtında, bundan söz edilmektedir.
• *Meddah kahvesi.* Özellikle ramazan ayında çok rağbet gören yerlerdi. İstanbul'un çeşitli semtlerinde meddah kahveleri vardı. XIX. yy.'ın ikinci yarısı ve XX. yy.'ın başında meddahların öykü anlattığı başlıca kahvelerden birkaçı şunlardı: Aksaray'da Dilküşa kıraathanesi, Merkez kıraathanesi; Beyazıt'ta Afitab kıraathanesi, Mısır lokantası bahçesi; Dolmabahçe' de Yüksek kahve; Fatih'te Reşadiye kıraathanesi; Kadıköy Söğütlüçeşme'de Kurbağalıdere kıraathanesi; Samatya'da Coil Efendi tiyatrosu; Sultanahmet'te Köşebaşı kıraathanesi; Şehremini'de Hacı Selim Ağa kahvesi; Tophane'de Arnavut Ahmet Efendi kahvesi; Üsküdar'da İsmail Efendi kıraathanesi.
—Ed. Meddah hikâyesi masallarda olduğu gibi dev, peri türünden doğa dışı yaratıklara, destanlarda olduğu gibi insanüstü gücü olan kahramanlara yer vermez. Halk hikâyelerinde olduğu gibi saz eşliğinde söylenmez. Buna karşılık meddah, kahramanlarını şive taklitleri yaparak canlandırır. Bu hikâyeler köy çevrelerine kadar yayılmış halk hikâyelerinden farklı olarak kent çevresinin malıdır; saraylarda, konaklarda, XVI. yy. sonlarından başlayarak da kahvehanelerde anlatılmışlardır. XVII. yy.'dan sonra konularını kentlerin, özellikle İstanbul'un günlük yaşamı etkilemiştir. Bu son dönemdeki meddah hikâyelerinin anlatımı halkın konuşmasıyla, yarı okumuş orta sınıfın özentili konuşmasının birleştirir. En eski meddah hikâyeleri yazılı olarak günümüze ulaşmamıştır. Ancak bunların *Şehname*'deki bazı konuları, kahramanları arasında Hz. Ali, Hz. Hamza, Battal Gazi vb.'nin yer aldığı dinsel ve tarihsel kahramanlık serüvenlerini aktardıkları bilinmektedir. XVI. yy.'da *Varka ve Gülşah* mesnevisini yazan Yusuf-i Meddah'ın bu hikâyesini dinleyiciler karşısında okuyan bir meddah olduğu belirtilmektedir. XVI. yy.'da, Murat III'ün sarayındaki "Eğlence" adlı meddah, kendisinden önceki hikâye konularını aktarıyordu. Padişahın yeni hikâyeler istemesi üzerine şair Cenani, *Bedayı ül-asar* adlı yapıtı kaleme aldı. Bu yapıtta halkın o dönemdeki yaşamı dile getiriliyor, gezinti yerlerine, mahalle baskınına, kervan ve gemi yolculuğuna ait görüntüler canlandırılıyordu. Bu yüzyılda Vahdi'nin "Hoca Abdürrauf" hikâyesi (Anabacı hikâyesi) halk arasında ün kazanmıştı. XVII. yy.'da çoğalan kahvehanelerle birlikte İstanbul, Bursa, Erzurum, Maraş gibi kentlerde bu tür hikâyeler anlatan sanatçılar çoğalmıştı. 1616'da Bursa'da bir kahvehanede "Bedi ve Kasım" adlı hikayeyi dinleyen topluluk iki kahramanı destekleyen iki gruba ayrılmış, çıkan tartışmada şair Hayli, Saçakçızade adlı hikâyeciyi öldürmüştü. Gene bu yüzyılda meddahların piri diye adlandırılan ve hikâyelerini Murat IV'ün sarayında anlatan Tifli daha öncekilerden bütün bütüne farklı, yeni hikâyeler meydana getirmişti. Bunların kahramanları arasında padişahla birlikte yazarın kendisi de bulunmaktaydı. Tifli'nin "Hançerli Hanım", "Sansar Mustafa", "Kanlı Bektaş" gibi hikâyelerinde konular ortak bir kalıba göre değişir: batakhaneye düşen bir delikanlı padişahın araya girmesiyle kurtulur, batakhane sahibi kadın ağır bir biçimde cezalandırılır. Gene bu döneme ait "Cevri Çelebi", "Tayyarzade" gibi meddah hikâyeleri de

XVII. yy. İstanbul yaşamındaki gerçekçi izler taşıyan bu hikâyeleri andırır. Farklı şivelerle konuşan ayrı ırklardan, kentlerden, toplumsal kesimlerden insanların birbiriyle ilişkileri meddah hikâyelerinde geniş yer tutar. Bu yoldaki taklitlerden hoşlanan Murat IV. için Cevri, 12 farklı şivenin taklidine dayanan bir "şehzade hicvi" yazmıştı. XVII. yy. Kırımlı Derviş Mehmet'in (öl. 1708-1709) "Tıfli derecesinde sergüzeşt söylediği" kabul ediliyordu. Evliya Çelebi, Murat IV'ün sarayında meddahlık yapan Sarı Recep'in "Boğuk kaptan", "Forsa Mustafa", "Rumelihisarı" gibi hikâyelerinin çok beğenildiğini anlatır. Meddah, hikâyelerini doğaçtan anlatır. Girişte, bitişte ve belirli yerlerde kalıplaşmış sözlere yer verir. Tekerlemeler, uyaklı sözlerle anlattıklarını süsler. XVIII. yy.'da İstanbul'da anlatılmış meddah hikâyelerini tanıtan bir yapıtta (İstanbul Üniversitesi kitaplığı, T. Y. 6758) bu hikâyelerin adları, bazılarının özetleri verilmiş, kimler tarafından anlatıldığı belirtilmiştir. Bu kaynakta yer alan, örneğin "Hazinedar Ahmet Ağa Yusuf bâ Attarzade" hikayesinde konunun geleneksel Yusuf ile Züleyha" hikâyesinden alınarak kişilerin çağdaş ve gerçek bir olay çerçevesinde canlandırıldığı görülmektedir. XIX. yy. meddahlarından Hafız Ömer'in başlıca hikâyeleri arasında "Serseri Arif Ağa", "Affeyle devletli", "Halil odabaşı", "Kaptanpaşa çıplağı", "Çifte yeniçeri ağası", "Abdullah çavuş" gibi hikâyeler yer alıyordu. Padişah Abdülaziz Mısır'a giderken (1862) yanında bulunan bu sanatçının o yolculukta anlattığı "Çala mehterbaşı" hikâyesi çok beğenilmiş ve o dönemde sık sık anlatılmıştır. Bu yüzyıl meddahlarından Kız Ahmet'in anlattığı "Lüleci Ahmet'in menkıbesi", Nazif Efendi'nin anlattığı "Hacı vesvese" gibi hikâyeler o dönemde ermeni harfleriyle türkçe olarak basıldı. Meddah Aşki'nin (öl. 1934) anlattığı "Portakalcı yahudi", "Surpik Dudu ile Belalı bıçkın", "Sulukule kavgaları" gibi hikâyeler plağa; Küçük Ali'nin (Muhittin Sevilen) anlattığı "Sandıklı ebe", "Dünya güzeli", "İstanbul'un taşı toprağı altın" gibi taklitli hikâyeler ses bandına alındı. Birçok güldürü sanatçısı, meddah hikâyelerini yer yer yenileştirerek gösteriler düzenlediler. Erol Toy'un *Meddah* (1971) adlı yapıtı geleneksel malzemeyi çağdaş temalarla birleştiren bir deneme oldu. Meddah hikâyelerinin seyirci sürükleyen anlatımı ilk türk romanlarına örnek alındı. Bu anlatım biçimi okurla senlibenli söyleşi havası içinde Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarının tipik yanını oluşturur. (→ Kayn.)

MEDDAH SÜRURÎ → SÜRURÎ Meddah.

MEDDAHLIK a. **1.** Meddahın sanatı ve yaptığı iş: *Günümüzde meddahlık giderek ölüyor.* **—2.** Dalkavukluk.

Scala

Medeia
Herculanum'da bulunan duvar resmi
İ.Ö. I. yy.
Ulusal müze, Napoli

Medellin'den bir görünüm (ön planda, hükümet sarayı)

MEDDE a. (ar. *medde*). Esk. dilbilg. Elif harfini uzun *a* (*â*) okutan med işareti.

MEDDÜCEZİR a. (ar. *medd* ve *cezr*' den *medd ü cezr*). Denizc. Denizbil. Gökbil. ve Jeofiz. GELGİT'in eşanlamlısı.

MEDE → MEDA.

MEDEA → LEMDİYA.

Medea, Seneca'nın Euripides'ten esinlenerek yazdığı trajedi (İ.S. 61 ya da 62). Esinlendiği yapıtın tersine, Seneca Medea'nın çocuklarını öldürüşünü sahnede, seyircinin önünde sergiler.

MEDEBE a. (ar. *me'debe*). *Esk.* **1.** Ziyafet. **—2.** Düğün yemeği. **—3.** *Medebet-ül-hitan*, sünnet düğünü ziyafeti.

MEDEİA. Yun. mit. Argonautlar destanındaki efsanevi büyücü. Önceleri bir iyilik perisi ve Argonautlar'ın koruyucusu olarak görülen Medeia, daha geç tarihli efsanelerde, kötü büyüler yapan, barbar bir rahibe haline gelmiştir. Kolkhis kralı Aietes'in kızıydı; İason'a tutuldu, onu babasına karşı korudu ve altın postu almasında yardımcı oldu; Argonautlar ile birlikte kaçtı. Onları kovalayanları geciktirmek için kardeşi Absyrtos'u öldürdü ve uzuvlarını denize attı. Iason ile birlikte Tesalya'daki İolkos'a varınca, onunla evlendi ve kayınpederi Eson'u parça parça doğradıktan sonra kaynatarak gençleşmesini sağladı. Aynı uygulamayı, İason'un düşmanı olan Pelias'a da yapacağına söz verdiyse de onu ölü olarak bıraktı. Bu cinayetten sonra İason ile Medeia, Korinthos'a kaçtılar. İason, orada, kralın kızı Kreusa için Medeia'yı terk etti. Bunun üzerine Medeia, İason'dan olan tüm çocuklarını boğazladı ve Kreusa'ya bedenini yakan bir giysi armağan etti, sonra da Atina'ya kaçarak (belki de) kral Aigeus ile evlendi. Medeia ile ilgili, pek çok biçime bürünen daha başka serüvenler de anlatılır.

—Ed. Aiskhylos ve Sophokles'in trajedilerinde Medeia, korkunç bir büyücü kadın çizgileriyle görünür. Rodoslu Apollonios (*Argonautika*, İ.Ö. III. yy.), büyüye pek yer vermez. *Medeia* (İ.Ö. 431), Euripides'in trajedileri arasında en dokunaklı olanıdır. Ovidius (*Heroides*'te [VI. ve XIII.] ve *Metamorphoseis*'in VII. kitabında) ve Seneca da (İ.S. I. yy.) bu temayı işlediler. Corneille (1635), Longepierre (1694), Grillparzer (1822), C. Mendès (1898) ve J. Anouilh (1953) Medeia temasını yeniden ele aldılar.

—Müz. Medeia teması, Cavalli (*Il Giasone*, 1649) ve M.-A. Charpentier'den (*Médée*, 1693) Darius Milhaud'ya (1939) değin birçok müzikçi tarafından işlendi. Baş kişisi Medeia olan en ünlü opera, Cherubini'nindir. Librettosunu, Corneille'in yapıtından yararlanarak F. B. Hoffmann'ın yazdığı bu opera, ilk kez 1797'de Paris'te sahnelendi. Cherubini'nin operası'nın italyanca versiyonu, F. Lachner'in düzenlediği şarkılı recitativo'larıyla daha ünlüdür J. S. Mayr'ın *Medea in Corinto* adlı operası da (Napoli, 1813) çok sevilir.

Medeia, Euripides'in trajedisi (İ.Ö. 431). İason tarafından terk edilen Medeia rakibini öldürür ve kendisine ihanet eden İason'a büyük acılar vermek için öz çocuklarını kılıçtan geçirir. Şiddete, hatta vahşete dayanan bu piyes, ancak doyuma ulaştığı anda ortadan kalkan kemirici bir tutkuyu anlatır. Euripides, soluk kesici bir dramatik akış içerisinde anlatılan güçlü (sinsilik, enerji, acımasızlık) ve çelişkili duyguları (çocuklarının önünde gücünü kaybeder) üzerinde toplayan alışılmamış bir kahramanı işlemiştir.

MEDEK a. *Yörs.* Dişi manda; manda yavrusu, malak.

MEDEKLİK a. *Yörs.* Dişi manda sürüsü.

MEDELLİN, Kolombiya'nın ikinci büyük kenti; 1 664 000 nüf. (1990). Ülkenin orta kuzey-batı kesiminin iktisadi merkezi ve Antioquia yönetim bölgesinin merkezi olan Medellín, Antioquia platosunun verimli tarım bölgesinin ortasında (kahve) yaklaşık 1 500 m yükseltide kuruldu. Konumu elverişli, modern yollarla (demiryolu, karayolları, uluslararası havalimanı) ulaşımı sağlanan bir sanayi merkezidir: ülkenin birinci tekstil bölgesi, besin, metalürji ve ulaşım gereçleri, kimya, vb. sanayileri. Aynı zamanda bir iş, ticaret, eğitim (üniversite, yüksekokullar) ve din (başpiskoposluk) merkezidir. Nüfusu hızla artmaktadır: 1968'de 718 000'di.

MEDELLİN, İspanya'da (Extremadura, Badajoz ili) kent, Guadiana yakınında; 2 600 nüf. Roma kökenli büyük şato (XIV. yy.'da yeniden yapıldı).

MEDELPAD, İsveç'te (Norrland) eski il, Västernorrland län'ı içinde yer alır. Başlıca kenti *Sundsvall*.

MEDENİ sıf. (ar. *medine*, şehir ve ar. *-î*' den *medeni*'). **1.** İdeal uygarlık düzeyine uygun bir yaşam süren topluluk için kullanılır; uygar: *Medeni bir ülke. Medeni milletler.* **—2.** İdeal uygarlık düzeyine uygun bir yaşam süren kimse; bu düzeyi gösteren şey için kullanılır; görgülü, uygar: *Medeni bir insan. Medeni bir davranış.* **—3.** *Esk.* Şehirde yaşayan, şehirli, şehre ait. **—4.** *Esk.* Bir ülkeyle ilgili. **—5.** *Esk.* Medine şehrine ait, medineli. **—6.** *Medeni durum*, bir kimsenin bekâr, evli, dul ya da boşanmış olması durumu. (MEDENİ HAL de denir.)

—Huk. *Medeni haklar*, bir ülkede herkesin cinsiyet ve uyrukluk ayrımı yapılmadan, sahip olduğu haklar. (Nişanlanmak, evlenmek, mal sahibi olmak vb. medeni haklardandır. Medeni haklar, siyasal hakların karşıtı anlamında da kullanılır.) || *Medeni haklardan yararlanma ehliyeti*, hak sahibi olabilme yeteneği. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Medeni hakları kullanma ehliyeti*, kişinin kendi işlem ve eylemiyle hak sahibi olabilme ve borç yüklenebilme yeteneği. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Medeni hukuk*, kişilerin medeni haklarıyla, aile, miras eşya ve borç ilişkilerini düzenleyen hukuk dalı. (Geniş anlamıyla, Borçlar hukuku'nu da içine alan Medeni hukuk, özel hukukun en önemli dalıdır.) || *Medeni ölüm*, kimi ağır cezalara ek olarak verilen ve kişinin tüm medeni haklardan yoksun kalması sonucunu doğuran ceza. (Eskiden birçok ülkenin hukuk sisteminde yer alan bu ceza günümüzde uygulamadan kaldırılmıştır.) || *Medeni semere* → SEMERE || *Medeni usul hukuku*, özel hukuk davalarında mahkemelerin tüm yargı faaliyetlerini düzenleyen hukuk dalı. || *Türk medeni kanunu*, medeni hukuk ilişkilerini düzenleyen, 17 şubat 1926 tarih ve 743 sayılı yasa. (İsviçre medeni kanunu'nun çevirisi olan bu yasa 4 ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girdi. 937 maddeden oluşan yasa bir başlangıç bölümüyle Kişiler hukuku, Aile hukuku, Miras hukuku ve Eşya hukuku bölümlerini içerir. Bu yasanın yürürlüğe girmesiyle Türkiye'de islam hukukuna dayanan uygulamaya son verilerek laik hukuk sistemine geçilmiştir.)

—İsl. Kuran'ın Medine'de inmiş olan ayet ve sureleri. (→ MEKKİ.)

—ANSİKL. • *Medeni haklardan yararlanma ehliyeti*, her insanın sahip olduğu bir yetenektir. Yasaya göre herkes medeni haklardan yararlanır. Tüm insanlar medeni haklardan yararlanma konusunda eşittirler. Medeni haklardan yararlanabilmek için sağ doğmuş olmak yeterlidir. Hatta, sağ doğmuş olmak koşuluyla, ehliyet ana rahmine düşmekle başlar (Türk med. k. md. 27).

• *Medeni hakları kullanma ehliyeti*, insanın bir hukuksal işlem yapmasına, onun bir hakkını kullanmasına ilişkin yetenektir. Bu nedenle medeni haklardan yararlanma ehliyeti gibi pasif bir durumu değil, aktif bir yeteneği dile getirir. Herkesin,

medeni haklardan yararlanma ehliyeti olduğu halde, medeni hakları kullanma ehliyeti yoktur. Bu ehliyete sahip olabilmek için insanın temyiz kudretinin bulunması, ergin olması ve kısıtlı olmaması gerekir.

MEDENİ AZİZ EFENDİ → AZİZ EFENDİ, Medeni.

MEDENİLEŞME a. Uygarlaşma, çağdaşlaşma.

MEDENİLEŞMEK gçz. f. **1.** Uygar toplumların, yaşam düzeyine erişmek ya da erişme süreci içinde olmak; uygarlaşmak: *Medenileşen milletler* **—2.** Bir kimse sözkonusuysa, daha nazik, daha kibar davranmaya başlamak; uygarlaşmak.

◆ **medenileştirmek** ettirg. f. **1.** *Bir topluluğu (ülke, ulus, halk vb.) medenileştirmek*, onları uygar duruma getirmek; uygarlaştırmak: *Romalılar fethettikleri ülkeleri medenileştirdiler mi?* **—2.** *Bir kimseyi medenileştirmek*, onu daha nazik, daha kibar davranır duruma getirmek: *Bütün çabalarım, o görgüsüzü medenileştirmeye yetmedi.*

MEDENİLEŞTİRMEK → MEDENİLEŞMEK.

MEDENİLİK a. Medeni, uygar olma durumu ve niteliği.

MEDENİYE sıf. (ar. *medeni*'nin dişl. *medeniyye*). *Esk.* Uygarlıkla ilgili: *Akvam-ı medeniye* (uygar kavimler). *Hukuk-ı medeniye* (medeni haklar). *Kavanin-i medeniye* (medeni esaslar kanunları). *Vazaif-i medeniye* (yurttaşlık görevleri).

MEDENİYECİ a. Medeni hukuk alanında uzmanlaşmış hukukçu.

MEDENİYET, -ti a. (ar. *medeni* ve *-iyyet*'ten *medeniyyet*). **1.** Bazı toplumların ekonomik, siyasi, toplumsal vb. bakımdan ulaştıkları ve bir ideal sayılan gelişme durumu; uygarlık. **—2.** Bir toplumun, bir ülkenin maddi, toplumsal, ahlaki vb. yaşamına özgü niteliklerin bütünü; uygarlık: *Mısır medeniyeti. Eski Yunan medeniyeti. İnka medeniyeti.*

MEDENİYETSİZ sıf. Uygarlaşmamış, yabanıl, kaba.

MEDENK a. (fars. *medeng*). *Esk.* **1.** Kapı sürgüsü. **—2.** Kilit damağı.

MEDER a. (ar. sözc.). *Esk.* **1.** Kerpiç, kuru balçık. **—2.** Köy; mahalle.

MEDET a. (ar. *meded*). **1.** Zor durumdaki bir kimseye yapılan yardım; imdat. **—2.** *Medet Allah!*, çok güç koşullar içinde kalındığı durumlarda söylenir. || *Medet beklemek*, ummak, yardım beklemek. || *Medet istemek*, yardım istemek.
—*Esk. Meded-cu*, yardım arayan, imdat isteyen. || *Meded-hah*, yardım isteyen, yardım uman. || *Mededkâr*, yardım eden, yardımcı. || *Meded-res*, yardım ulaştıran, yardıma koşan.
—Esk. ask. Savaş sırasında zor duruma düşen birliklere yardım etmek amacıyla gönderilen destek kuvveti.
◆ ünl. "Yardım istiyorum; imdat" anlamında kullanılır.

MEDETERA a. Ağaçların üstünde geri geri yürüyen etçil sinek cinsi. (Ağaçlar üzerinde avladığı küçük böceklerle beslenir. Uzunbacaklısinekgiller familyası.)

MEDETSİZ tepesi, Orta Toroslar'da, Bolkar dağları adı verilen kesimin en yüksek doruğu (3 524 m). Dördüncü Zaman buzullaşma dönemine ait çok yaygın izler; güncel küçük buzullar.

MEDEYNE, Tunus'ta yer, Eskiçağ kenti Althiburos* un kalıntıları buradadır.

MEDFA a. (ar. *medfa'*). Ask. tar. Eskiden topçu sınıfı tarafından kullanılan bir tür silah.

MEDFORD, ABD'de (Massachusetts) kent, Mystic ırmağı kıyısında, ırmağın Boston körfezine döküldüğü yerin yakınında, Boston'un kuzey banliyösünde; 64 400 nüf. Bir konut kentidir.

MEDFU sıf. (ar. *def*'den *medfû'*). *Esk.* **1.** Çıkarılmış, defedilmiş. **—2.** Verilmiş, vezneden çıkarılmış, ödenmiş.

MEDGİDİA, türkçesi **Mecidiye,** Romanya'da kent, Dobruca'da (Köstence yönetim bölümü); 43 700 nüf. Tarım merkezi. Yapı gereçleri. Makine. Müze. XIX. yy.'da yapılmış cami. —Yakınlarında, Romalılar'dan kalma siperler.

MEDHAL → METHAL.

MEDHİYE ⇄ METHİYE.

MEDHÛL sıf. (ar. *dahl*'den *medhûl*). *Esk.* **1.** Ayıplanacak bir davranışta bulunan: *"Fethi Paşa ânınla hem-efkâr olduğundan o dahi avâm-ı nâs indinde medhûl idi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** Dile düşmüş, adı kötüye çıkmış. **—3.** Kendisine bir şey girmiş olan. **—4.** *Medhûlün biha* ya da *medhûl-i biha*, kendisiyle gerdeğe girilmiş.

MEDHÛR sıf. (ar. *medhûr*). *Esk.* Kovulmuş, uzaklaştırılmış.

MEDHÛŞ sıf. (ar. *medhûş*). *Esk.* **1.** Ürkmüş, korkmuş: *"Müdhişle enis olur mu medhûş?"* (A. H. Tarhan). **—2.** Şaşkınlığa uğramış, hayrete düşmüş.

MEDİA a. (fr *média*). Telekom. İLETİŞİM* ARAÇLARI'nın eşanlamlısı.
—Reklamc. *Media planı*, önceden tanımlanmış bir ticaret ve reklamcılık stratejisinin gereklerine yanıt vermek amacıyla uygulanacak reklamcılık etkinliklerinin yapısını ve programını belirleyen mecraların ve medialarin seçimi.

MEDİA, İskender döneminden başlayarak Medler*'in oturduğu satraplığa verilen adı.

MEDİAŞ, macarcası **Medgyes,** Romanya'da kent, Transilvanya'da (Hunedoara yönetim bölümü), Büyük Tîrnava'da; 68 400 nüf. XVI. yy.'dan beri Lutherci eski sakson kolonisi (Almanya'daki *Mediasch*). XIV. ve XV. yy.'dan kalma kilise; sur kalıntıları. Camcılık. Kimya. Kamyonlar. Takım tezgâhlar. Tekstil. — Bölgede önemli bağlar.

MEDİAT sıf. (fr. *médiat*). Tar. Germen İmparatorluğu'nda fiefini doğrudan imparatordan almamış bir prense verilen ad; bu prensin hükümranlığı altındaki topraklar için de kullanılırdı.

Mediceo-Laurenziana kitaplığı (yakınındaki *S. Lorenzo* kilisesi'nin adından). Mediceo-Laurenziana ya da biblioteca Laurenziana 1524'ten başlayarak Clemens VII'nin emriyle Michelangelo tarafından yapılmış bir binada bulunmaktadır. Rotonda ancak 1841'de tamamlanmıştır. Binada bulunan değerli yapıtların başlıcaları: IV. ya da V. yy. elyazması bir Vergilius; VI. ya da VII. yy. elyazması "Pandectae"; biri VII. ya da VIII. yy.'dan kalma olan Tacitus'un iki elyazması yapıtı; XIV. yy.'a ait Boccaccio'nun elyazması *Dekameron*'u (Decamerone); Petrarca'nın elinden Cicero'nun *ad familiares Epistolae*'si vd.

MEDİCİ (Emilio Garrastazu), brezilyalı subay ve devlet adamı (Bajé 1905 - Rio de Janeiro 1985). 1961'de tugay komutanıydı, Costa e Silva'nın askeri rejimini destekledi. Silva'nın ölümünden sonra ordu ve Ulusal kongre tarafından ekim 1969'da Cumhurbaşkanlığına getirildi. Ocak 1974'te yerine, general Ernesto Geisel geçti.

Medici *(Villa)*, XVI. yy. ortalarında Roma'da, Pincio'da, kardinal Ricci di Montepulciano için yapılan villa. Ferdinando de Medici tarafından satın alınan, Alessandro de Medici (sonradan papa Leo XI) tarafından genişletilen villa, antik heykel parçalarıyla bezelidir ve zengin bir bahçeye sahiptir. 1803'ten bu yana Roma'daki Fransız akademisi'nin merkezidir; Büyük Roma ödülü'nü kazanan mimar, ressam, heykelci, gravürcü ve müzikçiler akademide kalma hakkını kazanırlardı. 1968-1971'de bu ödül kaldırıldıysa da kurum bugün de genç sanatçıları kabul etmekte ve bir sanat merkezi olarak işlemektedir (çeşitli sergiler).

Garanger-Giraudon

Villa **Medici** bahçeye bakan cephe XVI. yy. ortaları

Medici porseleni, Avrupa'da ilk yapay alçak derece porselen örneklerine verilen ad; "Medici" porselenleri, 1575-1587 arasında Floransa'da, Toscana dükü Francesco de Medici için imal edildi.

Medici vazosu, Floransa'da (Uffizi) korunan ve daha önce Medici ailesinin koleksiyonunda yer alan antik vazo. Ayrıca, biçim olarak bu vazoyu anıran tüm bronz, mermer ya da pişmiş toprağa da *Medici* adı verilir.

MEDİCİNE-BALL a. (ing. *medicine*, tedavi etmeye yarayan, ve *ball*, top'tan). Esnekleştirme ve kas geliştirme alıştırmalarında kullanılan, içi dolu ağır top.

MEDİCİNE HAT, Kanada'da (Alberta) kent, Güney Saskatchewan sınırı yakınında, Güney Saskatchewan kıyısında; 41 000 nüf. Doğal gaz. Besin sanayileri.

MEDİCİLER, Floransa'yı egemenliği altına aldıktan sonra, XVI.-XVIII. yy.'lar arasında bu kentte hüküm süren italyan bankacı aile.

kökenler

Floransa'dan 30 km uzaklıktaki Magello kökenli bu ailenin adı, XIII. yy.'dan başlayarak duyuldu. Floransa yönetiminde görev alan ilk Medici, SALVESTRO'dur (Floransa 1331 - *ay. y.* 1388). Kilise sancaktarı olan Salvestro, 1378'de Albizzi ailesine karşı Ciompiler ayaklanmasını başlattığı için Floransa'dan sürüldü. Mediciler'in gücünü, 1421'de gene sancaktarlık yapan ve ailenin bir başka kolunu temsil eden GIOVANNI *di Bicci* (1360-1429) sağladı. Giovanni Roma'da, Venedik'te ve Napoli'de açtığı şubelerle aile bankasını geliştirdi ve çevresinde gerçek bir parti oluşturdu. Ailenin Floransa'da hüküm sürecek iki kolunu, Giovanni'nin COSIMO *il Vecchio* (Floransa 1389 - Careggi 1464) ve LORENZO (Floransa 1395 - Careggi 1440) adlı iki oğlu başlattı.

Giraudon

Muhteşem Lorenzo de **Medici** Vasari'nin bir portresinden ayrıntı *Uffizi müzesi, Floransa*

halkın savunucuları

Mediciler işletmesinin yönetimi, 1429'da Cosimo'ya geçti. Ustaca bir yönetim sayesinde Cosimo, aile işini geliştirerek banka, ticarethane ve üretim merkezi durumuna getirdi. 1433'te oligarşinin başı Rinaldo degli Albizzi tarafından sürüldüyse de, 1434'te görkemli bir biçimde geri döndü. Ödünç para vererek, Papalık'a, Fran-

Giraudon

Yaşlı Cosimo de Medici
Pontormo'nun bir portresinden ayrıntı
Uffizi müzesi, Floransa

Giraudon

Giuliano de Medici
Botticelli'nin bir portresinden ayrıntı
Carrara akademisi, Bergamo

Giraudon

Cosimo de Medici
Bronzino'nun bir portresinden ayrıntı
Uffizi müzesi, Floransa

sa ve İngiltere krallarına, Bourgogne düklerine hizmette bulundu. Kârlarının büyük bir bölümünü, Floransa kentine faizle para veren *Monte dei dotti*'ye yatırdı, bir bölümüyle de darda kalan sanatçılara yardım ederek bu konuda ne kadar zevkli olduğunu gösteren bir sanat koleksiyonu kurdu. Platon akademi'sini kuran ve Floransa'yı hümanizmin merkezi durumuna getiren Cosimo, özellikle heykeltıraş Donatello, ressam Fra Angelico, ressam Filippo Lippi gibi sanatçıları ve Michelozzo gibi mimarları korudu. Nitekim via Larga'daki kale-saray ve San Marco kitaplığı, San Lorenzo kilisesi, Cosimo sayesinde tamamlandı. Lucca Pitti'nin yardımıyla geleneksel kurumları amaçlarından saptırarak ve yüksek mevkilere ve idari mevkilere kendine minnettar bıraktığı kişileri atayarak siyasete egemen oldu. Öldüğünde Cosimo'ya, *Pater Patriae* ("yurdun babası") unvanı verildi. Mediciler'in manevi güçleri o kadar büyüktü ki Cosimo'nun oğlu PİERO *il Gottoso* (Floransa 1414'e doğr. - *ay. y.* 1469), oğlu LORENZO'nun (Floransa 1449 - Careggi 1492) yardımıyla, 1464 -1469 arasında evinden çıkmaksızın Floransa'yı yönetebiliyordu. Lorenzo, küçük kardeşi GİULİANO (Floransa 1453 - *ay. y.* 1478) ile birlikte, çok geçmeden babasının yerini aldı.

Muhteşem LORENZO, Floransa'daki prensliği (1469-1492) sırasında italyan Rönesansı'nın idealini gerçekleştirdi. Edebiyat çevrelerini etkileyen, stanza ve soneler (*Trionfo di Bacco e Arianna* gibi) yazan bir şair, filozof, sanat koruyucusu ve diplomattı. Koleksiyonculuk yaptı, Laurenziana kitaplığı'nı kurdu. Verrocchio, Botticelli, Andrea Sansovino ve Leonardo da Vinci gibi sanatçı ve bilginleri korudu. Saraya, bayramların kutlandığı ve şölenlerin verildiği bir prens sarayı olmakla birlikte, Lorenzo, yoğun bir diplomatik ve askeri etkinlik göstermek zorunda da kaldı. Papa Sixtus IV tarafından desteklenen soyluların muhalefetiyle karşılaştı. Papa Sixtus IV, floransalı banker Pazzi ailesi tarafından bir suikast örgütlenmesine göz yumdu. Pazzi ailesi Mediciler'e katedralde bir komplo hazırladı (1478): Giuliano öldürüldüyse de, Lorenzo katillerin elinden kaçıp kurtuldu. Papa, Napoli kralı Ferdinando I'in desteğiyle ona karşı savaş açtı. Bunun üzerine Lorenzo, 1480'de kralla buluştu ve onun da kendi davasına katılmasını sağladı. Mediciler'in iktidarı daha da güçlendi; ancak bütün zamanını siyasal sorunlara ayıran Lorenzo, aile işinin yıkıma doğru gitmesine göz yumdu; Londra, Brugge ve Lyon şubeleri iflas etti. Kültürel ve siyasal harcamaları için gerekli paraları aile sermayesinden alarak, *Monte dei dotti*'nin iflasına yol açtı. Lorenzo'dan sonra Floransa'da, PİERO II ve GİULİANO adlı iki oğlu hüküm sürdü ve 14 yaşında kardinalliğe erişerek 1513 -1521 arasında da papa (Leo X) olan GİOVANNİ *de Medici*, Mediciler'in toplumsal yükselişinin doruğunu oluşturdu. Aile geleneğini bırakan Mediciler, artık halka değil, büyük ailelere dayanmaya başladılar.

sürgünler, papanın vesayeti

Lorenzo'nun büyük oğlu ve ardılı PİERO II, Fransa kralı Charles VIII ile ittifak kurarak Floransalılar'ın öfkesini üzerine çekti ve Savonarola'nın kehanetiyle kışkırtılan Floransalılar onu kovdular (kasım 1494). Ölümü üzerine ailenin yönetimi, küçük kardeşi GİULİANO'ya (Floransa 1478 - Roma 1516) geçti. François I'in teyzesi Savoia dükü Filiberto II ile evlenince, François I tarafından Nemours düklüğüne getirilen Giuliano, papa Julius II ve ispanyol birliklerinin desteğiyle iktidarı yeniden ele geçirdiyse de (1512), çok geçmeden öldü. Piero II ve Giuliano, San Lorenzo'da Michalengelo tarafından ve Machiavelli'nin *Hükümdar*'ın önüne yazdığı ithafla ölümsüzleştirildiler.

Piero II'nin oğlu LORENZO (Floransa 1492 - *ay. y.* 1519), gerçekte amcası papa Leo X'un otoritesiyle yönetti. Amcası ona kilise genel komutanlığı unvanını ve Urbino düklüğünü verdi (1515). La Tour d'Auvergneli Madeleine ile evlenen Lorenzo'nun tek kızı CATHERİNE*, sonradan Fransa kraliçesi (Catherine de Médicis) oldu. Floransa, Muhteşem Lorenzo'nun kardeşi Giuliano'nun evlilikdışı oğlu kardinal GİULİO (Floransa 1478 - Roma 1534) tarafından yönetildi. Kardinal Giulio, ailenin küçük kolundan yeğeni olan condottiero *Giovanni dalla Bande Nere*'den (Forli 1498 - Mantova 1526) destek görüyordu. Clemens* VII adıyla papa (1523-1534) olan kardinal Giulio, Floransa'yı kardinallere bıraktı: kardinaller de bu kenti, Nemours dükünün oğlu İPPOLİTO (Urbino 1511 - İtri 1535) ve soyu bilinmeyen ALESSANDRO (1512-1537) adlı iki evlilikdışı çocuk adına yönettiler. Clemens VII, Karl V'in düşmanlarını destekleyince, o da protestan çeteleri Clemens VII'nin üzerine sürdü. Bunun üzerine Floransa, Mediciler'i kovarak, 1527-1530 arasında cumhuriyet ilan etti.

ispanyol egemenliği

Papa ile barışan Karl V, iktidarı Mediciler'e geri verdi. Karl V, Floransa dükü (1532-1537) yaptığı ve evlilikdışı kızı Margherita ile nişanladığı (1531) Alessandro'nun egemenliğini kabul ettirdi. Yeni hükümdar, ahlaksızlıkları yüzünden Floransalılar'ın düşmanlığını üzerine çekti. 1537'de ailenin küçük kolundan yeğeni LORENZİNO (Musset'nin *Lorenzaccio*'su) tarafından öldürüldü. Lorenzino da, Cosimo I'in emriyle öldürüldü. Onunla birlikte, Mediciler'in küçük kolu son buldu.

Bunun üzerine Floransalılar, 1537-1569 arasında, Giovanni dalle Bande Nere'nin oğlu COSİMO I'i (Floransa 1519 - *ay. y.* 1574) düklüğüne seçtilerse de Karl V, ispanyol garnizonların varlığını ona zorla kabul ettirdi. 1538'de Cosimo I, Strozzi ailesinin başlattığı cumhuriyetçi ayaklanmayı bastırdı, Siena ve Lucca'yı ele geçirdi ve başında hükümdarın kendisi tarafından yönetilen küçük bir komitenin bulunduğu, 200 üyeli bir meclis ve 48 üyeli bir senato kurarak, senyörlüğün yapısını değiştirdi. Siyasi ve iktisadi gücü kendi elinde topladı. Koleksiyon meraklısıydı, 1561'de Akademi'yi kurdu. Uffizi sarayı'nı yaptırdı ve Pitti sarayı'nın etrafını Boboli bahçeleriyle çevirtti. 1569'da papa Pius, onu Toscana grandükü yaptı ve böylece yaklaşık 200 yıl sürecek bir hanedanın kurucusu oldu. Oğlu, Toscana grandükü FRANCESCO (Floransa 1541 - *ay. y.* 1587), babasının siyasetini izledi ve bir müttefik aradı; İspanya Habsburgları'na yönelerek kendini onların vasali ilan etti. İlk karısından, ilerde Fransa kraliçesi (Marie de Médicis) olacak bir kızı oldu. Taht, kardeşi FERDİNANDO I'e (Floransa 1549 - *ay. y.* 1609) geçti. Ferdinando, kardinallikten vazgeçerek Toscana grandüklüğüne geldi (1587-1609). İyi bir yöneticiydi, Livorno limanını kurarak ticareti özendirdi, tarımı destekledi ve Giulio Romano ile Galilei'yi koruyarak, büyük bir bilim ve sanat koruyucusu olduğunu da gösterdi. Bağımsız bir siyaset izlemek istediği için, Fransa gibi güçlü bir müttefiki kazanmaya çalıştı ve 1600'de Henri IV. Ferdinando'nun yeğeni Marie de Médicis ile evlendi.

Ferdinando I'den sonra, gerileme baş gösterdi; oğlu ve ardılı, 1609-1621 arasında Toscana grandükü olan COSİMO II (Floransa 1590 - *ay. y.* 1621), Medici bankasını kapattı. Cosimo'nun oğlu FERDİNANDO II (Floransa 1610 - *ay. y.* 1670), rahiplerin ve keşişlerin egemenliği altında kalarak, hayranlık duyduğu Galilei'yi etkili bir biçimde koruyamadı.

son Mediciler

Ferdinando II'den sonra büyük oğlu COSİMO III (Floransa 1639 - *ay. y.* 1723), 1670-1723 arasında Toscana grandüklüğü yaptı. Mediciler alt soyunun sonuncu erkeği olan oğlu GİAN GASTONE (Floransa 1671 - *ay. y.* 1737), 1723-1737 arasında Toscana grandüklüğüne geldiyse de, tüm Avrupa'nın daha sağlığında tartışmaya başladığı veraseti, Lorraine düküne geçti. Gian Gastone'nin kız kardeşi ve Mediciler'in sonuncu kadını olan Pfalz prensesi ANNA MARİA LUİSA, değerli aile koleksiyonlarını Toscana devletine bıraktı.

MEDİCİNE-MAN a. (ing. sözc. *medicine* [tedavi etmeye yarayan] ve *man*'den [insan]). Sanayileşmemiş toplumlarda geçiş ayinlerini uygulayan büyücü.

Medici-Riccardi sarayı, Floransa'da 1444'te Michelozzo tarafından Yaşlı Cosimo için yapılan saray; bugün vilayet binası ve Medici müzesi. Sarayda sırasıyla, Muhteşem Lorenzo, Giulio, İppolito ve Alessandro de Medici oturdular. XVII. yy.'da marki Riccardi sarayı satın aldı ve genişletti. Sırakemerli iç avlu Antikçağ üslubunda on iki madalyonla bezelidir. Capellanın duvarlarında B. Gozzoli'nin ünlü freskleri yer alır: *Müneccim kralların alayı*; şenlikler galerisinde L. Giordano'nun tavan süslemeleri.

MÉDİCİS (Cathérine ve Marie DE), Fransa kraliçeleri → CATHERİNE ve MARİE.

Médicis galerisi, Louvre'da → MARİE DE MÉDİCİS'İN YAŞAMI.

Médicis ödülü, 1958'de, henüz pek tanınmayan yazarların roman, hikâye ya da uzun öykülerini değerlendirmek amacıyla kurulan fransız edebiyat ödülü. 1970'te ödül ikiye çıkarılarak, bir fransız yazarın yanı sıra bir de yabancı yazara verilmeye başladı.

MEDİD, MEDİDE sıf. (ar. *medid*, dişl. *medide*). *Esk.* **1.** Uzun, uzun süreli: *"Bu adamın halîm çehresinden medîd bir acı uçuştu"* (H. E. Adıvar). **—2.** *Medid-ül -basar*, uzağı gören.
—Ed. *Bahr-i medid*, aruz vezninde fâilâtün fâilün fâilâtün fâilün (—.—— —.— —.—— —.—) biçimindeki kalıp.

MEDİH → METH.

MEDİH sıf. (ar. *medih*). *Esk.* Kendisiyle övünülecek olan, övme konusu olan.

MEDİHA a. (ar. *medih*'in dişl. *mediha*, övme konusu olan). *Esk.* **1.** Övgü amacıyla yazılmış şiir, kaside vb. **—2.** *Mediha -gu*, övgü söyleyen, öven. ‖ *Mediha-senc*, övgü yazısı yazan.

MEDİHA SULTAN, Abdülmecit'in kızı (İstanbul 1856 - Nice, Fransa, 1928). Annesi Gülustu Hanım'dır. Annesinin ve babasının ölümünden sonra saray geleneklerine göre kadın efendilerden Verdicenan tarafından yetiştirildi. Ağabeyi Abdülhamit II tarafından 1879'da Samipaşazade Necip Bey ile (sonra paşa), onun ölümünden sonra da Damat Ferit Paşa ile evlendirildi. Mütareke döneminde sadrazam olan Ferit Paşa (1919) Kuvayı milliyeciler'e karşı takındığı tutum nedeniyle, Kurtuluş savaşı'nın başarıya ulaşması üzerine Mediha Sultan ile birlikte Fransa'ya kaçtı (1922). Mediha Sultan, kocasının ölümünden (1923) sonra da bu ülkede kaldı.

Medik barajı, Malatya ilinde, Tohma çayı üzerinde kurulu baraj. 1975'te işletmeye açıldı. Sulama amacıyla yapılan barajın gövdesi toprak+kaya dolgu tipinde, normal su kotunda (771 m), su toplama hacmi 22 milyon m^3, göl alanı 1,62 km^2, sulama alanı 15 800 ha'dır.

MEDİKOPROFESYONEL sıf. (fr. *médico-professionel*). Hem tıbbi tedavi, hem mesleki öğretimle ilgili olana denir.

MEDİKOPSİKOLOJİK sıf. (fr. *médico -psychologique*). Organik ve ruhsal durumu hesaba katarak yapılan tedaviye denir.

—Cez. huk. *Medikopsikolojik muayene,* sanığın akıl sağlığı ve suçun işlenmesi anındaki sorumluluk derecesinin (isnat kabiliyetinin) saptanması için, mahkemece sağlık kurullarına yaptırılan inceleme. (Bu muayene suçluya uygun düşecek ceza ya da öteki önlemlerin saptanması amacıyla da yapılır.)

Medikososyal merkezi → SAĞLIK KÜLTÜR ve SPOR DAİRE BAŞKANLIĞI.

MEDİMURJE, Hırvatistan'da bölge, Podravina'da, Drava ve Mur ırmakları arasında. Güçlü bir dış göçe tanık olan çokürünlü tarım bölgesi. Başlıca kenti *Cakovec.*

MEDİNA (Bartolomé), ispanyol tanrıbilimci (Medina de Rioseco 1528'e doğr. - Salamanca 1580). Dominikendi; Salamanca'da tanrıbilim dersleri verdi (1576 -1580); orada aziz Thomas Aquinus'un yapıtı üzerine yaptığı yorumlarla tanındı. Uzun zaman iddia edildiği gibi, olasıcılığın kurucusu değildir.

MEDİNA (*sir* John Baptist), iskoçyalı ressam (Brüksel 1659'a doğr. - Edinburgh 1711). Bir ispanyol subayının oğluydu; 1689'a doğru Edinburgh'a yerleşti ve bu kentte portre ressamı olarak ün kazandı. Ayrıca, manzara resimleri yaptı ve Milton'ın *The Paradise Lost*'unu resimledi (1688).

MEDİNA (Vicente), ispanyol şair (Archena, Murcia, 1866 - Murcia 1937). Murcia lehçesiyle yazdığı şiirlerde geleneksel temaları işledi (*Aires murcianos,* 1899; *La canción de la huerta,* 1905).

MEDİNACELİ, İspanya'da (Castilla-Leon, Soria ili) köy, sierra Ministra'nın kenarında, Almazán'ın G.'inde; 300 nüf. Bir tepeye tünemiş gibi duran bu köyde, Romalılar'dan kalma olağanüstü bir zafer takı, gotik üslupta bir piskoposluk yapısı ve eski derebeylerin konutları (ünlü Medinaceli dükleri ailesininki) vardır.

MEDİNA DEL CAMPO, İspanya'da (Castilla-Leon, Valladolid ili) kent, Duero'nun kolu Zapardiel'in kıyısında; 18 900 nüf. Castilla saray erkânının eski konutu olan mücear üslubunda Mota şatosu (XV. yy.) kente egemendir. Gotik üslupta S. Antolin din okulu, Rönesans'tan kalma Dueñas sarayı ve Casa Blanca. Demiryolu kavşağı.
—Tar. 715'te müslüman Araplar tarafından alınan kent, 1077'de Castilla kralı Alfonso VI tarafından yeniden fethedildi. XIV. ve XV. yy.'larda cortesler çoğu kez burada toplandı ve Katolik İsabel Mota şatosu'nda aynı yerde öldü (1504). Medina del Campo "comunero"ların ayaklanmasına katıldı ve bunun sonucu olarak da yağma edildi (1520-21). Kent önemli bir ticaret merkeziydi: bir bölümüyle yünlü kumaş elde edilen değerli merinos yünleri pazarı. Mayıs ve ekim aylarında gerçekleştirilen panayırları önemliydi. En gelişmiş noktasına XVI. yy.'da ulaşan kentin, bu ticari etkinliği ancak XVII. yy.'ın başına kadar sürdü.

MEDİNA DE RİOSECO, İspanya'da (Castilla-Leon, Valladolid ili) kent, Valladolid'in K.-B.'sında; 5 100 nüf. Bu küçük tarihsel kent anıtlar bakımından (özellikle XV. ve XVI. yy.'dan kalma olanlar) zengindir. S. María de Mediavilla (Juan de Juni'nin birçok yapıtı ve Benavente'nin capellası [Rönesans üslubunda] ile birlikte, geç gotik üslubunda S. Francisco [J. de Juni'nin çokrenkli grubu] ve Santiago [XVI.-XVIII. yy.]) capellaları.

MEDİNE a. (ar. *medine*). *Esk.* **1.** Şehir, kent. **—2.** *Medinet-ün-Nebi,* peygamber kenti; Yesrib, Medine kenti. ‖ *Medinet-ür -Resullullah,* Allah'ın elçisinin şehri; Medine. ‖ *Medinet-üs-selam,* Bağdat.
—Tar. Arap ülkelerinde, özellikle de Fas'ta, kentin yeni bölümlerine ya da semtlerine karşıt olarak, eski kent.

MEDİNE a. Bot. KADINDÜĞMESİ'nin eşanlamlısı.

MEDİNE, arapça **el-Medine** ya da **Medinet ün-Nebi,** Suudi Arabistan'da kent, Hicaz'da; 290 000 nüf. Medine, girişi hak dininden olmayanlara yasak olan, dünya müslümanlarının kutsal kentlerinden biridir. Zengin bir vahanın merkezi olan Medine, eskiden kervanların uğradığı bir kentti. Hurmayı tüketime hazırlama.
• TARİH. Hz. Muhammet'in hicretten (622) sonra yerleşerek dinsel etkinliklerini yürüttüğü kentin ilk adı olan *Yesrib,* Ptolemaios'ta ve Bizans kaynaklarında *Jatrippa* (Yesrippa), Mina yazıtlarında *Ysrb* biçimindedir. Yesrib adı, Kuran'da yalnızca bir ayette (XXXIII, 13) geçer ve daha çok Yahudiler'in oturdukları semti gösterir. Burası Peygamber'in amcası Hamza'nın türbesinin batısında, Beni Harise'nin bulunduğu yerdir. *Medine* adı ise, arapçada "kent, hüküm yeri, mahkeme" anlamlarına gelen aramca *Medinta* ile ilgilidir. Medine sözcüğü Kuran'da cins adı (kent) olarak on kez, onun çoğulu medâin (kentler) biçiminde üç kez, özel ad olarak dört kez geçer (IX, 101, 120; XXXIII, 60; LXIII, 8). O dönem şairlerinin şiirlerinde ise çoğu Yesrib, bazen de Yesrib ile birlikte Medine adı da kullanılmıştır. Günümüzdeki adı "Peygamber kenti" anlamına *Medinet ün -Nebi*'nin kısaltılmış biçimidir.

Medine'nin eski tarihi hakkında yeterli bilgi yoktur. Ancak, Yahudiler'in gelmelerinden önce, Evs ve Hazrec kabilelerinin yerleştirildikleri dönemde, kentte Yahudiler'e bağlı Araplar'ın atalarının oturdukları bilinir. Kentteki Araplar, Yahudiler ile olan sıkı ilişkileri nedeniyle ilk zamanlar Hz. Muhammet'in peygamberliğini tanımadılar. Bu Yahudiler'in bir bölümünü Filistin'den gelenler, bir bölümünü ise yahudileşmiş Araplar oluşturuyordu. Yahudiler'in egemenlikleri Beni Kayla ortak adıyla da anılan Evs ve Hazrec kabilelerinin gelmeleriyle son buldu. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti sırasında Medine'de Kureyza, en-Nazîr ve Kaynuka adlı üç yahudi kabilesi bulunuyordu. 620'de Medine'de yalnızca 6 müslüman varken, bir yıl sonra bu sayı 12'ye yükseldi, Akabe biatı'ndan sonra yüzleri aştı ve Hz. Muhammet Medine'ye çağrıldı. 24 eylül 622'de Medine'ye gelen Peygamber ve öteki müslüman Mekkeliler iyi kabul gördüler. Mekke'den gelenlere "muhacirun", yerli halka ise "ensar" denildi. (→ HİCRET.)

Medine'de oluşan ümmet, başta Bedir olmak üzere Uhut ve Hendek savaşlarında Peygamber'in birliği sağlamasında kendisine yardımcı oldu. Başkalarının da katılmalarıyla muhacirunun sayısının giderek artması Peygamber'in ensar karşısındaki durumunu zora soktu. Ayrıca, kentte kendilerine güvenilmeyen bir grup (münafikun) da vardı. Başlarında Kayla kabilesi reisi Abdullah bin Ubeyy'in yer aldığı bu grup, Uhut ve Hendek savaşlarında Hz. Muhammet'e güçlük çıkardı. Aynı dönemde Mescit üd-Dirâr adı verilen bir mescit daha yapıldıysa da burasının kendisine karşı bir entrika ocağı olarak kullanılabileceğini düşünen Peygamber tarafından yıktırıldı. Tebük gazası'ndan sonra Peygamber veda haccını yerine getirdi. Hac dönüşünden altı ay sonra hastalandı; eşlerinden Ayşe'nin odasında yattı ve orada öldü; öldüğü odaya gömüldü (632).

Medine kısa sürede Ebubekir (632 -634), Ömer (634-644) ve Osman'ın (644 -656) halifelik dönemlerinde İslam İmparatorluğu'nun başkenti oldu. Osman, bir suikast sonucu öldürülünce Medineliler Ali'yi halife seçtilerse de müslümanların bir bölümü buna karşı çıktı. Ali döneminde başkent olma durumunu yitiren Medine, bir süre sapa ve ikinci derecede kaldı. Muaviye'nin yerine geçen oğlu Yezit'e karşı Medine halkı Abdullah bin Zübeyr'i destekledi. Bu yüzden Medine'de başlarında Abdullah bin Hanzele'nin bulunduğu ayaklanmacılar Yezit'e biatı kabul etmedikleri gibi, Medine'deki emevi ailesi ve yandaşlarından binlerce kişiyi emevi ailesinden vali Mervan I bin el-Hakem'in mahallesine sığınmak zorunda bıraktılar. Yezit'in gönderdiği ordu ayaklanmayı bastırdı. Bu olaylar Medine'nin islam dünyasındaki önemini azaltmadı. Bu arada Hariciler'ce gönderilen kuvvetler üç ay kadar kenti işgal ettilerse de emevi ordusu tarafından yenilgiye uğratılarak Medine'den çıkarıldılar (747).

Abbasiler döneminde Medine'de biri Muhammet bin Abdullah en-Nefs (762), öteki Hüseyin beni Ali (786) önderliğinde iki hasani ayaklanması girişimi bastırıldı. Bu dönemdeki önemli olaylardan biri de, Medine yörelerinde çapulculuk yapan Süleym ve Beni Hilal kabilelerinin türk komutan Buğa el-Kebir tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmaları oldu.

Medine, Muaviye döneminden sonra siyasal kışkırtmalardan uzak kalmak isteyenlerin toplandıkları bir kent durumuna geldi. Başta halife Ömer'in oğlu Abdullah olmak üzere, halife Ali'nin oğlu Hasan ve Kerbela olayından sonra da Hüseyin'in eşi ve çocukları, yaşamlarını Medine'de sürdürdüler. Siyasal olaylara karışmamış bir grup emevi de burada kaldı. Fetihlerdeki ganimetlerden sağlanan kazançla kent halkı zenginleşti ve tantanalı bir yaşam sürmeye başladı. Kent, aynı zamanda kültürel yaşamın da önemli merkezlerinden biri oldu; islam hukuku gelişti. Bu dönemde görüş ve düşüncelerine sık sık başvurulan medineli yedi fakihten söz edilir. Bunların en ünlüleri Malik bin Enes, Urve bin Zübeyr ve oğlu Hişan ile ez-Zuhri'dir.

Oronoz

Medina del Campo: Mota şatosu (mücear sanatı, XV. yy.)

M. Levassort

Medinet Habu: Ramses III'ün mezar tapınağında, ikinci avlunun revağı kumtaşı. Yeni İmparatorluk, XX. hanedan

Mısır Fatımileri'nin Medine'yi fethetme korkusunun ortaya çıkmasından önce kenti koruyan herhangi bir sur yoktu. İlk suru Büveyhiler'den Adududdevle yaptırdı (974-975). Buna, Nurettin Zengi ikinci bir sur daha ekledi (1162). Osmanlılar tarafından alınmasından sonra Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) kente güney tarafından su getirttiği gibi kentin çevresine, önlerinde hendek bulunan bazalt ve granitten duvarlar yaptırdı. Sultan Abdülaziz (1861-1876) bu duvarların yüksekliğini 25 m'ye çıkarttı.

Vahhabiler 1804'te Medine'yi ele geçirerek Hz. Muhammet'in türbe ve mescidindeki değerli eşyayı yağma ettiler. 1813'te Osmanlılar kenti yeniden aldılar. Vahhabi emiri Abdullah bin Suud, Osmanlılar'ın Hicaz'daki kutsal yerler üzerindeki egemenliğini tanımak zorunda kaldı (1815). 1908'de hacıların ve askerlerin gidip gelmelerini kolaylaştırmak amacıyla Şam-Medine arasındaki Hicaz demiryolu yapıldı. Birinci Dünya savaşı'nda Fahrettin (Türkkan) Paşa komutasındaki türk askerleri Mondros mütarekesi (1918) sonrasına kadar (1919) Hicaz'da kaldı. Daha önce Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bulunan, sonradan İngiltere'nin yanına geçerek kendisini Hicaz kralı ilan eden Şerif Hüseyin bin Ali, Vahhabiler'den Abdülaziz bin Suud'a karşı halifeliğini ilan ettiyse de tutunamadı. Abdülaziz Mekke ve Medine'de yönetimi ele aldı (1924). Böylelikle Haşimiler'den Hüseyin bin Ali ile Suudiler'den Abdülaziz bin Abdurrahman arasındaki düşmanlık doruk noktasına Abdülaziz bin Abdurrahman'ın saltanatında ulaştı. Faysal ed-Daviş'in önderliğindeki *ihvan* adlı dinsel ve askeri nitelikteki bir topluluk Hicaz'da ayaklanarak demiryolunu tahrip etti ve halka dehşet saçtı. Faysal, Hüseyin bin Ali'nin Medine kuşatmasına katılarak kentin dışarıyla ilişkisini kesti (1925). Ancak çok geçmeden kent Nasır bin Suud ile Şeyh Abdullah bin Fadl'a teslim edildi. Kente vali olarak atanan İbrahim bin Salim de kentte dirlik ve esenliği sağlamayı başardı.

• GÜZEL SANATLAR. İslam dünyasında Mekke'den sonra en kutsal kentlerden biri olan Medine'de önemli yapılar bulunmaktadır. Başta Hz. Muhammet'in türbesi, mescidi, Ebubekir ve Osman'ın mezarları ve kimi kutsal sayılan yerlerin (Fatma'nın kulübesi, kuyusu, hurmalığı vd.) bulunduğu el-Haram ün-Nebevi, kentin merkezini oluşturur. Kimi eski kaynaklara göre mescidi Hz. Muhammet Medine'ye gelişinden kısa süre sonra yaptırmış, Hayber'in zaptından sonra da genişletmiştir. Başka kaynaklarsa mescidin daha sonra yapıldığını, Peygamber döneminde burada bir avlu ile bazı yapıların bulunduğunu öne sürerler. Bu mescit çeşitli zamanlarda onarılmış, genişletilmiştir. Velit I döneminde büyütülürken, köşelere dört minare eklendi, çatı kurşun levhalarla kaplandı. 1256'da büyük bir yangın geçiren yapılar kimi küçük onarımlar dışında (Baybars I Peygamber'in mezarını parmaklıklarla çevirtti, Kalavun mezarın bulunduğu yerin üzerine kurşun kaplı bir kubbe yaptırdı), ancak Seyfettin Kayıtbay zamanında (1468-1495) yeniden inşa edildi. Osmanlı döneminde de Süleyman I'den (Kanuni) başlayarak Abdülmecit'e kadar birçok kez onarıldı, minareler türk üslubunda yenilendi, duvarlar ve türbe türk çinileriyle kaplandı. Mahmut II döneminde türbenin kubbesi yenilenirken yükseltildi ve Kubbet ül-Hazrâ (Yeşil kubbe) olarak anıldı. Abdülmecit döneminde 1860'ta tamamlanan büyük onarımda Ravza (bahçe) ve tüm revaklar Medine yakınından getirilen pembe taşlarla kaplandı, ahşap kubbelerin yerine 425 taş kubbecik oturtuldu. Peygamber'in tunç şebekeleri yenilendi. 1934-1938 arasında gerçekleştirilen onarımda yer mermer kaplandı. Kral Abdülaziz'in 1948'deki girişimiyle el-Haram ün-Nebevi'ye 6 024 m²'lik bir bölüm eklendi; buraya 474 köşeli, 232 yuvarlak sütun yapıldı. Yapılar yeni magrib, minareler ise yeni memluk üslubundadır. 1983'te kral Fahd bin Abdülaziz'in isteğiyle D. ve B.'ya doğru yapılan eklemelerle 16 000 m²'lik alan 82 000 m²'ye çıkarıldı.

Medine'deki öteki kutsal yerler arasında caminin D.'sundaki Bakı mezarlığı, Hamza türbesi, Mescidül-Kıbleteyn, Mescidi Kuba, Ebubekir, Ali ve Ganama mescitleri belirtilebilir. Medine camilerinin ortak özelliği revaklarla çevrili avlularının bulunmasıdır. Kentte ayrıca birçok zaviye vardır.

MEDİNE, Mali'de (Kayes bölgesi) köy, Senegal'in sol kıyısında, Kayes'in yukarı kesiminde. 1857'de, Faidherbe, mehdi el-Hac Ömer'i Medine kuşatmasını kaldırmak zorunda bıraktı (direnişi Paul Holl yönetmişti).

Medine kurdu, drakunkuloz hastalığına neden olan büyük boy filarya *(Dracunculus medinensis).*

MEDİNET EL - FAYYUM, Mısır'da kent, Yukarı Mısır'da, Fayyum ilinin merkezi; 212 523 nüf. Elsanatları merkezi. Çırçır fabrikası.

—Arkeol. El-Fayyum'un merkezi olan kent; Firavunlar döneminin eski *Şedet*'inin, Ptolemaioslar'ın *Arsinoe*'sinin ve Yunanlılar'ın *Krokodilopolis*'inin üzerinde yer alır. Orta İmparatorluk döneminde inşa edilen ve Ramses II tarafından yeniden yaptırılan, timsah-tanrı Sebek'e adanmış tapınak burada bulunuyordu. Tapınağın kalıntıları içinde, birçok papirüs ele geçmiştir.

Medinet Habu, Ramses III'ün Batı Teb'de yaptırdığı mezar tapınağına günümüzde verilen ad. Son büyük Mısır firavunu tarafından yaptırılan ve "Milyonlarca yılın şatosu" adıyla anılan bu dev boyutlu yapı, Ceme tepesi üzerine kurulmuştur. Pişmemiş tuğladan çevre duvarı, Tutmosisler tapınağı (XVIII. hanedan) ya da Amon'a tapınan kutsal rahibelerin tapınağı (XXVI. hanedan) gibi karmaşık planlı bir dizi dinsel yapıyı barındırır. Medinet Habu, surları suriye kalelerindekileri andıran burçlarla berkitilmiş bir kale-tapınak görünümündedir. Giriş kapısı, mısır mimarlığında özel bir yeri olan askeri bir nitelik taşır. Tapınağın iç bölümünde, kısmen Ramses II'nin mezar tapınağı Ramesseum*'dan esinlenen geniş avlular ve görkemli revaklar yer alır. Ramses III'e ait bir saray da ortaya çıkarılmıştır. Metinler ve kabartmalar belgesel bir nitelik taşır; bunlar arasında, firavunun çeşitli düşmanlara, özellikle de Deniz halkları'na karşı kazandığı zaferlerin betimlendiği askeri sahneler ve çok gelişmiş ayin düzenlerine ışık tutan dinsel sahneler dikkati çeker. Medinet Habu'da, Yeni İmparatorluk döneminin sonlarında büyük bir iktisadi ve kültürel gelişme görülüyordu.

MEDİNET MADİ, Mısır'da (el-Fayyum ili) arkeolojik yer. Yunanlılar'ın eski *Narmuthis*'idir. Burada timsah tanrı Şebek, hasadı koruyan yılan-tanrıça Renenutet ve Horus'a adanmış bir tapınak bulunur. Amenemhat III tarafından yaptırılan bu küçük tapınak, Ptolemaioslar dönemindeki birkaç eklemeye karşın, Orta İmparatorluk döneminden günümüze, değişikliğe uğramadan gelebilen çok ender yapılardandır. Galerili pronaos, üç büyük avlu, hypostylos salon ve kutsal bölüm, yapının başlıca mimari öğelerini oluşturur.

MEDİNET SALİM → MEDİNACELİ.

MEDİNET ÜZ-ZEHRA. Tar. coğ. Kurtuba emevi halifelerinin yönetim merkezi; kalıntıları Córdoba'nın 5 km K.-B.'sında, Guadalquivir vadisine hâkim Sierra Morena'da Córdoba la Vieja mevkisindedir. Arap tarihçilerinin ayrıntılı bilgi aktardıkları bu kentin kurucusu Abdurrahman III el-Nasır'dır. 936'da şehzade el-Hakem'in ve baş mimar Mesleme bin Abdulah'ın denetiminde temeli atılmıştır. Kentin planında alanın eğimi göz önüne alınmış ve yerleşme üç kat halinde düzenlenmiştir: en üst kesimde saray ve ona bağlı yapılar, ortada bahçeler, en altta özel yapılar ve kiliseden dönüştürülmüş büyük bir cami yer alıyordu. Önünde geniş bir avlusu bulunan sarayın üstü kapalı bir taraçası ve üç derin salonu vardı. Orta salondan kemerli üçer açıklıkla öteki bölümlere geçiliyordu. Bu salonların yanlarında da üçer kapıyla geçilen mekânlar vardı (Kurtuba camisi'nin planı burada sivil mimariye uygulanmıştır). Biraz uzakta ve aşağıda daha zengin dekorlu, benzer planda bir yapı vardı (1944 kazılarında ortaya çıkarıldı). Bu sarayların B.'sında muhafız alayına, devlet memurlarına, askeri şeflere ya da halifenin yakınlarına ait oldukları sanılan başka yapılar bulunuyordu. Medinet üz-Zehra'yı kuşatan sur geniş, birbirine yakın kulelerle donatılmıştı.

Abdurrahman III saray ileri gelenleriyle birlikte 947'de buraya taşındı. Ardılları el-Hakem II ve Hişam II de saltanatları süresince burada oturdular. Ancak kent Medinet üz-Zahire'nin kurulmasından sonra sönükleşti, berberi akınlarıyla yağmalandı. 1236'da Fernando III tarafından ele geçirildi.

Kentte ilk kez Ricardo Velázquez Bosco yönetiminde kazılar yapıldı (1911-1923); yukarı ve orta kesimleri ayıran kalın duvarlar, sarayın kimi bölümleri ve oymalı yapı taşları ortaya çıkarıldı. Aralıklarla süren kazıları 1969'dan sonra ispanyol mağrib sanatının büyük ustası Félix Hernández yönetti. Onun 1975'te ölümünden sonra da Rafael Manzano kazı ve restorasyon çalışmalarını üstlendi.

MEDİNİ a. Nümism. Osmanlılar döneminde Mısır'da bastırılmış gümüş sikke. Makridi'ye göre Melik Müeyyet Mısır'da *derahimi müeyyediye* ya da *müeyyediye* adıyla sikke bastırdı (1415). Zamanla küçük gümüş sikkelere halk arasında *midi* denmeye başlandı. Osmanlı döneminde de kesilen gümüş paralara medini ya da yalnızca medin dendi. 41 medini bir altın (80 akçe) değerindeydi; vezni de İstanbul'da kesilen akçelerin iki katıydı. Daha sonra medini sözcüğü Mısır'da para anlamında kullanılır oldu.

MEDİNİLLA a. (öz. a. D. J. de *Medinilla* y Pineda'dan). Tropikal bölgelerde yetişen, dik ya da sürüngen gövdeli, hep yeşil ağaççık. (Beyaz ya da pembe olan çiçekleri talkım ya da demet halinde topludur ve çok süslü renkli bürgü yaprakla-

J.-L. Nou

Medinet üz-Zehra'da bulunan bronz geyik (X. yy.) *Bölge müzesi, Cordoba*

rıyla sarılmış durumdadır. 60 tür; *melastomaceae* familyası.)

MEDİOMATRİCİ. Esk. coğ. *Belgica Prima*'da yaşayan (merkezi *Divodurum* [Metz]) Galya halkı.

Méditerranée *(Club)*, tatil merkezleri kurmak ve işletmek, geziler düzenlemek amacıyla 1950'de kurulmuş fransız anonim şirketi. En önemli uluslararası otel zincirlerindendir, ama özgün yönetme ve örgütleme yöntemleriyle ötekilerden ayrılır. Birçok ülkelerde, bu arada Türkiye'de tatilcilere değişik etkinlikler öneren bir köy şefinin ve ekibinin canlandırdığı tatil merkezleri ("tatil köyleri") vardır.

MADİYAKALKOZ a. (fr. *médiacalcose*). Patol. Atardamarların kas tabakasının kireçlenmesi.

MEDİYANEKROZ a. (fr. *médianécrose*). Patol. Atardamar orta gömleğinin dış üçte birinde meydana gelen ve gömleklerin birbirinden ayrılmasına neden olabilen nekroz. (Aort anevrizmasının temel nedenidir.)

MEDİYASTİN a. (fr. *médiastin*'den). Anat. Göğüs kafesinin, iki akciğer, göğüs kemiği ve omurga arasında kalan orta bölgesi. (Mediyastinde çok önemli organlar yer alır: perikartla sarılı kalp, büyük atardamarlar [aort, akciğer atardamarları], büyük toplardamarlar [ana toplardamarlar, akciğer toplardamarları], solukborusu ve bronşlar. Ayrıca burası başla karın arasında, yemekborusu, vagus ve diyafram sinirleri, sempatik sinir zinciri ve göğüs lenf kanalı için de bir geçiş yeridir.)

MEDİYASTİNİT a. (fr. *médiastinite*). Patol. Mediyastinin hücre dokusunun iltihaplanması.

MEDİYASTİNOGRAFİ a. (fr. *médiastinographie*). Radyol. *Gazlı mediyastinografi*, mediyastine yapay olarak gaz verilmesiyle pnömomediyastin yaratan ve böylece bu bölgenin sınırlarının görülebilmesini sağlayan radyoloji yöntemi.

MEDİYASTİNOSKOPİ a. (fr. *médiastinoscopie*). Tıp. Mediyastinin endoskopi yoluyla incelenmesi.

MEDİYASTİNOTOMİ a. (fr. *médiastinotomie*). Cerr. Mediyastinde bulunan organlara ulaşmak amacıyla uygulanan ameliyat.

MEDKUK sıf. (ar. *dakk*'tan *medkûk*). *Esk.* Dövülerek toz haline getirilmiş, inceltilmiş.

MEDLER, İ.Ö. VII. ve VI. yüzyıllarda bir doğu imparatorluğunun temelini oluşturan eski İran halkı. İlk kez Asurlular tarafından sözü edilen (İ.Ö. 834) imparatorluğun merkezi Ekbatana'ydı (bugün Hemedan) ve sınırları Zagros'a kadar uzanıyordu. Küçük krallıklara bölünmesi Asurlular'ın Batı Med bölgesini işgal etmelerini ve talanlarını Doğu'ya doğru yaymalarını sağladı (IX.-VII. yy.). Kyaksares*'ten (585'e doğr.) başlayarak bütün Medler tek bir krala bağlandılar. Kyaksares Asur (614) ve Ninova'yı (612) yakarak Asurlular'a kesin bir darbe vurdu ve Batı'da Halys'a kadar uzanan bir imparatorluk kurdu. İmparatorluk Persler'i de içine alıyordu, ama doğu sınırları belli değildi. Bu devlet Kyaksares' in oğlu Astyages* (585'e doğr. - 550) pers kralı Keyhüsrev tarafından yenilince son buldu. Keyhüsrev imparatorluğu kendisine bağladı ve Medler'e ayrıcalıklar da tanıdı. Medler İskender'den sonra bölünen bir satraplık oluşturdular. Mezdekiliğin merkezi olan Kuzey bölgesi, Aturpatakan'ı (Azerbaycan), İran'ın en zengin ve gelişmiş bölgesi olan Güney ise hellenizmin çok belirgin olduğu Media satraplığını meydana getirdi. Bu bölge Aturpatakan'ı kendilerine bağlayan Parthlar tarafından Selefkiler'in elinden alındı. Ancak Medler'in özerkliği ancak Sasaniler döneminde (III.-VII. yy.) ortadan kalktı.

Vergi getiren **Medler**. Persepolis'te Tripylon merdiveninin alçakkabartmalarından (İ.Ö. VI. yy.) ayrıntı

Silberstein-Rapho

MEDLİCOTTİA a. (ingiliz doğabilimci H. B. *Medlicott*'un adından). Değirmi yassı kavkılı, disk biçiminde yassı seleli ammonit cinsi. (Üst Karbon dönemiyle Alt Trias dönemi arasındaki topraklarda fosillerine rastlanır. *Medlicottiidae* familyasının örnek tipi.)

MEDLUL a. (ar. *medlûl*). *Esk.* Anlam: *"Ar ve hayayı kelimelerin medlul ve şümulünden ziyade elfazında ve harflerde arayanlar zarifül ahlak kimselerdir"* (Süleyman Nazif).

◆ sıf. **1.** Belirtilen, gösterilen. **—2.** Bir işaret ya da sözcükten anlaşılabilen: *"İnsan hatta rakamlarda bir mana, bir medlul aramağa başlıyor"* (H. Z. Uşaklıgil).

MEDLULE a. (ar. *medlûl*'ün dişi. *medlûle*). *Esk.* Belirtilen, işaret edilen: *Maani -i medlule* (anlaşılan anlamlar).

MEDMA a. (ar. *dem*ᶜ, gözyaşı'ndan *medmaᶜ*). *Esk.* **1.** Göz. **—2.** Gözyaşı. **—3.** Gözyaşı bezi.

MEDMUG a. (ar. *dimağ*'dan *medmûğ*). *Esk.* Beyni ya da dimağı yarılmış, yaralanmış kimse.

MEDNİN ya da **MADNİN,** Güney Tunus'ta kent, il merkezi, Caffare ovasında; 26 602 nüf. Ticaret merkezi. Başlıca özelliği *rhorfa*'lar (depo ya da konut olarak kullanılan garip yapılar) olan Kasr. — *Mednin ili*, 336 800 nüf. (1988).

MÉDOC a. (fr. sözc.). Fransa'da Bordeaux'nun kuzeyinde Médoc bölgesinde üretilen çok değerli kırmızı şarap.

MEDOKİA. Tar. coğ. Anadolu'nun K.-D.'sunda, Pontos bölgesinde kent, Trapezos'u (Trabzon) Satala'ya bağlayan yol üzerindeydi. Yerinin kesin olmamakla birlikte Bayburt yakınlarında olduğu sanılıyor.

MEDON a. Yosunların, taşların altında yaşayan kısakanatlıböcek cinsi. (Kınkanatlılar takımı; kısakanatlıböcekgiller familyası.)

MEDOS. Yun. mit. Medler'le aynı adı taşıyan kahraman. Medeia'nın oğlu ya da kocası olduğu sanılır.

Medracen, Cezayir'de, Batna'nın 35 km K.-D.'sunda bulunan, üzeri basamaklı bir kubbeyle örtülü silindir biçiminde anıt mezar. İ.Ö. III. yy.'ın başından kalma bir Numidia kralının mezarıdır.

MEDRANO (Girolamo), sanatçı ve sirk müdürü (Madrid 1849 - Paris 1912). Dansçı ve hava akrobatı olarak çeşitli sirklerde çalıştı ve bu arada Fernando sirki'nde Paris'in en ünlü soytarısı oldu. 1897'de, Médrano sirki'ne dönüşecek olan Fernando sirki'ni satın aldı.

Karatay **medresesi** ana eyvanı ve türk üçgenleri (1251/1252)

MEDREC a. (ar. *medrec*). *Esk.* **1.** Kademeli olarak yükselen yol. **—2.** Basamaklı yol, merdiven. **—3.** Keçiyolu, dar yol. **—4.** Adım adım ilerlenen meslek. **—5.** Mektup kâğıdı ve zarfı.

—Eşy. Ev eşyası, yatak, şilte vb. eşyanın sarılmasında kullanılan harar.

MEDRESE a. (ar. *medrese*). **1.** Dinsel derslerin okutulduğu eğitim kurumu. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu okullarda okuyan öğrencilerin barınmaları için yapılmış vakıf odalarını da içeren yapı. **—3.** *Medreseye düşmek*, bir iş içinden çıkılması, bir sonuca bağlanması olanaksız, anlamsız tartışmalara konu olduğu zaman şaka yollu söylenir.

—Esk. eğit. *Dahil medresesi*, islam eğitim -öğretim kurumu. (*Hariç* [ilköğretim] aşamasından sonra gelen, ortaöğrenim düzeyinde öğrenim veren, *iptida-i dahil* ve *hareket-i dahil* olmak üzere iki aşamalı medrese. Buradan, yükseköğrenim aşaması sayılan *Sahn medresesi*'ne geçilirdi.)

Gök**medrese** avlusundan bir görünüm (XIII. yy. ortaları) *Tokat*

—ANSİKL. Eğit. Medrese, son durumunu alıncaya kadar üç evre geçirdi: 1. cuma namazlarından sonra, ders okutulan mescitler; 2. bu mescitlerde okuyanların yatıp kalkmalarını sağlamak amacıyla bir tür öğrenci yurdu niteliğindeki bir hanın eklenmesiyle aldığı biçim; 3. mescit ve hanı birleştiren tek bina dönemi. İlk dönemde mescitler yalnızca okuyup yazma öğretimi işlevini yerine getiriyordu. Medreselerin ilkokul niteliğini taşıyan bu dönemdeki biçimi, islam öncesi Medine kentinde yahudiler tarafından kurulmuştu. Müslümanlıkla birlikte Medine'deki bu okullarda daha çok okuma, Mekke'dekilerde ise okumayla birlikte yazı yazma da öğretildi. Hz. Muhammet'in vahiy kâtipliğini yapmış olan Muaviye de çocukların okuyup yazmalarıyla yakından ilgilendi. Bu dönemde mescitlerde okuyup yazmanın ya-

Hatuniye ya da Çifteminareli medreseden bir görünüm (XIII. yy. sonu) ***Erzurum***

nı sıra matematik de öğretilmeye başlandı.

XI. yy.'dan önce gelişme sürecine giren medreseler, en parlak dönemine Selçuklular'ın Nizamiye medreseleri'ni kurmalarıyla kavuştu. Bu dönemde medrese yapımına önem verilmesi Fatımiler'de şii propagandasının merkezi olarak nitelenen darülilmin etkinlik ve işlevinin durdurulmak istenmesi çabasından kaynaklandı. Nizamiye medreselerinin ilki Nizamülmülk tarafından açıldı (1067). Nizamülmülk, öğrencilere ders görmeleri ve barınmaları dışında burs verilmesi yeniliğini de sağladı. Onun kurduğu bu düzen, sonraki islam devletlerinde de benimsendi ve külliyelerin yapılmasına neden oldu. Nizamülmülk yalnızca Bağdat ve Nişapur'da değil Belh, Musul ve Herat'ta da medreseler yaptırdı. XII. yy.'da yalnızca Bağdat'ta 30 medrese vardı. Halife Mustansır 1234'te kütüphanesi, hamamı ve mutfaklarıyla bir külliye niteliğini taşıyan görkemli Mustansıriye medresesi'ni yaptırdı. Selahattin Eyyubi döneminde Mısır'daki medreselerin sayıları arttı. Mekke ve Tunus'ta da birçok medrese açıldı.

Selçuklular döneminde Anadolu'da XV. yy.'dan önce yapılmış 80 medrese vardı. Bunlara, adları yalnızca kaynaklarda geçen 58 medreseyi de eklemek gerekir. Bu dönemde kervansarayların gelirleri medreselere bırakılmıştı.

Selçuklular'dan sonra en gelişmiş medreseleri Osmanlılar kurdular. İran'da Timurlular döneminde ise medrese altın çağını yaşadı. Hindistan'da Delhi sultanlığında ilk medrese İltutmuş döneminde (1211-1236) yapıldı. Bu medreseyi sonradan birçokları izledi.

Osmanlılar'da ilk medrese İznik Orhaniyesi adıyla Orhan Gazi tarafından kuruldu (1331). Bu eğitim öğrenim kurumunu Süleyman Paşa'nın yine İznik'te kendi adına yaptırdığı medrese izledi (1357). Bunlar, yalnız dinsel bilgiler veren kurumlardı. Daha sonra Bursa'da Orhan Gazi, Murat I, Yıldırım Bayezit, Mehmet I (Çelebi) ve Murat II tarafından İznik'tekiler gibi islam diniyle ilgili bilgilerin öğretildiği medreseler açıldı. Bunların padişahlar tarafından yaptırılanlarına *sultani*, devlet önde gelenleri, bilginler, varlıklı kişiler tarafından yaptırılanlarına *hususi* denildi.

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u aldıktan sonra *Medarisi semaniye* (Sekizli medreseler) adı verilen ve ilköğrenimden yükseköğrenime kadar tüm öğretim aşamalarını kapsayan ünlü medreseleri yaptırdı (1470). Medreselerin ilk kısmına *Hariç*, orta kısmına *Dahil ve kelam*, ilahiyat, hukuk ve edebiyat bölümlerine ayrılmış olan yüksek kısma *Sahn* adı verildi. İlk ve orta kısımlara, yüksek kısma hazırlayıcı anlamında *Tetimme* ya da *Musılai sahn* da denirdi. XVI. yy. başlarına kadar uygulanan bu işleyiş düzeni Kanuni Sultan Süleyman'ın Süleymaniye medreseleri'ni yaptırması (1556) üzerine değiştirildi. Bu medreselerde bir *Darülhadis** ile Havamısi Süleymaniye denen ve birinde yalnızca tıp; öbür dördünde ilahiyat, hukuk ve edebiyat öğretimi yapılan beş büyük medrese ve bunlara hazırlayıcı olarak *Musılai Süleymaniye* denen *Tetimme medreseleri* vardı. Daha sonra yapılan eklemelerle osmanlı medreseleri on iki aşamalı öğretim kurumları durumuna geldi; bu aşamalar en alt düzeyinden en üst düzeyine doğru şöyleydi: 1. İptidai hariç, 2. Hareketi hariç, 3. İptidai dahil, 4. Hareketi dahil, 5. Musılai sahn, 6. Sahnı seman, 7. İptidai altmışlı, 8. Hareketi altmışlı, 9. Musılai Süleymaniye, 10. Havamısi Süleymaniye, 11. Süleymaniye, 12. Darülhadis.

XIX. yy. başlarına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok yerinde medreseler açıldı. Her büyük caminin yanında bir medrese kurulması, değişmez bir gelenek niteliğini kazandı. Uygulanan öğretim programları bakımından medreseler, şeriat hükümlerine göre yürütülen tam bir dinsel eğitim kurumuydu. Toplumun bütün yaşamı dinsel etkiler altında olduğundan medreseler yüzyıllarca güçlerini korudular. Tanzimat (1839) yenileşmesinden sonra da medreselere dokunulmadı.

3 mart 1924 tarihli Tevhidi tedrisat kanunu (Öğretim birliği yasası) ile medreseler kaldırıldı.

—Mim. Fatımi ülkelerinde şiiliği yayma kurumları olarak darülilm adı verilen kuruluşlar gelişirken, D.'da da aynı türden, sünni kuruluşları olan medreseler kuruluyordu. Daha önceleri eğitim ve öğretim etkinlikleri için ayrı, bağımsız bir yapı yoktu. İlk medreselerin Horasan'da ortaya çıktığı sanılmaktadır, ancak bunların mimari özellikleri bilinmemektedir. Özgün bir eğitim kurumu olarak medreseler Büyük Selçuklu İmparatorluğu döneminde, özellikle Nizamülmülk'ün çalışmalarıyla gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. *Nizamiye* diye adlandırılan bu ilk selçuklu medreseleri Bağdat, Nişapur, Basra, Musul, Rey, Isfahan, Merv, Herat, Tus, Belh ve Hargird kentlerinde kurulmuştu. Nişapur'da dört ünlü medrese vardı: el-Beyhakiye medresesi Beyhaki'nin Nişapur'da müderrislik yaptığı dönemde kurulmuştu (1049/1050); ötekileri, emir Nasr bin Sebük Tigin'in yaptırdığı medrese, Ebu Sad İsmail el-Esterabadi'nin kurdurduğu medrese ve müderris Ebu İshak el-İsferayini tarafından inşa ettirilen medresedir. Ayrıca Nizamülmülk'ün İmam el-Harameyn el-Cüveyni için kurdurduğu bir nizamiye medresesi vardı. Bağdat'taki Nizamiye medresesi'nin kuruluşu da önemli bir olay olmuştu (1064/1065). Nizamiyelerin mimarisi kesin olarak belirlenememiştir; kazılarla ortaya çıkarılan Hargird Nizamiye medresesi (1087) dört eyvanlı şemaya göre düzenlenmiştir (ancak yapının bir nizamiye olup olmadığı bile kesinlik kazanamamıştır). Medrese mimarlığının kökeni günümüzde sanat tarihçileri arasında tartışma konusudur. Kimi araştırmacılar bu yapının kökenini Mısır'a, kimileri Orta Asya'ya, kimileri de buddhacılığın Vihara'larına bağlarlar. İlk medreselerde görülen haç biçimi dört eyvanlı plan önceleri saraylarda uygulanmıştı (Leşker-i Bazar, Gazne). Bu plan medreselere de uygun düşüyordu: dört eyvanın her biri bir mezhebi karşılıyordu (daha sonra bu plan çeşitli değişikliklere uğradı, eyvanların boyutları küçüldü, sayıları azaldı, avlu kubbeyle örtüldü, avlu revaklar ve öğrenci hücreleriyle çevrelendi, medreseye bir cami [kimi zaman oldukça büyüktü] hatta, kurucusunun türbesi eklendi).

Nizamiye medreselerinden sonra da bu yapı türü gelişimini sürdürdü. İbni Cubeyr XII. yy.'da Bağdat kentinin D. kesiminde otuz kadar medrese bulunduğunu bildirir. Bunlardan Nizamiye medresesi 1110/1111'de yenilendi. 1234'te Mustansır dört mezhep için görkemli Mustansiriye'yi kurdurdu (bu iki yapının ancak kalıntıları günümüze ulaştı). Şiraz'da ve İran'ın öteki önemli kentlerinde de medreseler vardı. Selçuklular'ın yaydığı medrese biçimi D.'da Timurlular döneminde de sürdü, ancak bunlardan çok azının izi günümüze ulaştı. Afganistan sınırı yakınındaki Hargird medresesi'nden (1445) eyvan kemerleri, iki katlı hücreler, minareli giriş revakı kaldı. Semerkand'daki Uluğbey medresesi'nden (1417-1420) kapı revakıyla, karşısındaki eyvan günümüze ulaştı (bu yapı taçkapıdan ayrılarak cephenin uçlarına kaydırılan minareleriyle selçuklu geleneğinden ayrılır).

Irak ve Suriye'de medrese kurma hareketi XII. yy.'da yaygınlaştı. Nurettin Zengi Halep, Şam, Hama, Humus, Baalbek, Münbic vd. Suriye kentlerinde kalın duvarlı, eyvanlı, gösterişten uzak, kullanışlı medreseler inşa ettirdi. Kemalettin Musul, Nusaybin ve Şam'da birer medrese kurdurdu. Şam kenti medreseleriyle ün kazandı (Şadiriye, Terhaniye, Aminiye, Şerifiye, Hatuniye, Ömeriye vd.). Nurettin Zengi'nin türbesini de içeren Şam'daki Nuriye medresesi'nde taçkapı, çapraz tonozlu bir eyvanla ortası havuzlu dikdörtgen avluya açılır. G.de üç kemerle avluya bağlanan dikdörtgen planlı cami, zengi mimarlığının özelliğidir. Girişin karşısında geniş bir eyvan yer alır. B. eyvanındaki selsebil ve bunu ortadaki havuza bağlayan kanallar mimari yeniliklerdir. Nurettin Zengi'nin başlattığı, Eyyubiler zamanında tamamlanan Adiliye medresesi'ndeyse (1223) avlu kare planlıdır, B. eyvanında selsebil yoktur. Eyyubiler döneminde Selahattin Eyyubi, Nurettin Zengi'nin eserlerini sürdürmüş, medrese kurmakta Nizamülmülk'ten sonra en çok ün yapan kişi olmuştur. Suriye, Filistin ve Mısır'da bu konuda yoğun bir faaliyet gözlenir. İmamı Şafii'nin mezarı yanında ilk medreseyi Selahattin Eyyubi yaptırmıştır (1180). Mısır'da da medresenin gerçek kurucusu o olmuştur. Makrizi, Eyyubiler döneminde Kahire ve Fustat'ta dört sünni mezhep için yirmi beş medrese inşa edildiğini yazarsa da bunlardan günümüze hiçbir şey kalmamıştır. Ancak bu yapıların avlulu, iki ya da dört eyvanlı oldukları bilinmektedir. Eyyubiler'in Şam ve Halep'te yaptırdıkları yalın, mimari özelliği olmayan medreseler de çok yıkıktır.

Memluklar döneminde medrese sayısı daha da arttı. Kahire'de fatımi saraylarının bulunduğu yerde iki dizi halinde medreseler inşa edildi. Dört mezhebi temsil eden ilk mısır medresesi, Mustansiriye'yi örnek alan Salihiye medresesi'dir (1242/1243). Bu dönemde medrese yavaş yavaş caminin yerini alır, hatta kimi camilerde medreselerin haç biçimi eyvanlı planı uygulanır. Memluklar'ın en önemli anıtlarından biri Kalavun* külliyesi'dir (1285). Burada medrese ön plana çıkmış, şadırvanlı avlunun K. ve G.'ine eyvanlar, D. ve B.'sına öğrenci odaları yerleştirilmiştir. Kahire'deki Sultan Hasan* medresesi (1356-1362) 8 000 m²'lik bir alana yayılan yapı-

Fatih külliyesi Semaniye (Akdeniz) medresesi avlusundan bir görünüm (1463-1470) ***İstanbul***

Büyük Larousse

sıyla islam dünyasının en büyük ve mimari düzeniyle en ilginç anıtlarındandır. Kayıtbay* cami medresesi (1472-1474) zengin süslemeli kubbesi ve minaresiyle ilgi çeker.

Kuzey Afrika'da Muvahhitler'den Yakup bin Yusuf (1184-1199) İfrikiye, Mağrib ve Endülüs'te çeşitli medreseler yaptırmıştı. Tunus'ta Hafsiler'in inşa ettirdiği medreselerin en eski örneği Merez medresesi'ydi (1252'ye doğr.). Bu dönemin medreslerinden hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. İbni Merzuk'a göre Mağrib'in ilk medresesi Seffarin medresesi olup, Fas'ta Meriniler'den Ebu Yusuf Yakub bin Abdülhak tarafından inşa ettirilmişti (1285). Mağrib medreseleri eyvanları ve öğrenci hücreleriyle, ribatlarla benzerlik gösterir, ortası havuzlu avlu genellikle üzerlerinde öğrenci hücrelerinin bulunduğu revaklarla çevrilidir, kenarlardan birinde mihraplı büyük bir salon yer alır. Meriniler'in Fas, Sale, Meknes, Taza, Cezayir kentlerinde yaptırdıkları medreselerin çoğu günümüze ulaşmıştır. Es-Sahriç (1321-1323), el-Attarin (1323 -1346), İnaniye* (1350-1357), uyumlu ölçüleri, ince işçilikte zengin bezemeleriyle medrese mimarlığının yetkin örnekleridir. Şerifler döneminde kurulan yeni medreselerin en anıtsal örneğiyse Şerratin medresesi'dir (XVII. yy.).

• *Anadolu medreseleri.* Medrese mimarlığının en geliştiği yerlerden biri Anadolu olmuştur. Burada hem açık hem de kapalı avlulu medreseler yapılmıştır. Üç ya da dört eyvanın açıldığı avlu ilk örneklerde kubbe ya da tonoz örtülüdür. Açık avlunun ortası genellikle havuzludur; merkezi kubbeli medreselerde bile havuz bulunabilir. Anadolu'da tek ya da iki katlı medreseler yanında, yapılan öğretime göre tıp medreseleri, darüşşifalar (şifahaneler), rasathaneler de medrese planına göre inşa edilmiştir. Avlusu büyük bir kubbeyle örtülü medreselerin ilk örnekleri Danişmentliler döneminden Tokat (1151/1152) ve Niksar'daki (1157/1158) Yağıbaşan medreseleridir. İki örnekte de tonoz bingili büyük bir kubbeyle örtülü avlu çevresinde eyvanlar ve öğrenci hücreleri yer alır. İklim koşullarına bağlı olarak açık avlulu medreselerin ilk örneklerine Artuklu bölgesinde rastlanır: Mardin'deki Eminüttin medresesi (XII. yy. başı) bu türün günümüze ulaşan en erken tarihli örneğidir. Gene Mardin'deki Hatuniye medresesi (XII. yy.'ın ikinci yarısı), iki katlı, revaklı avlulu, iki eyvanlıdır. İki eyvanlı Mardin Şerifiye medresesi (XIII. yy.), çok geniş bir alana yayılan Mardin Marufiye medresesi (XIII. yy. başı) dönemin özelliklerini yansıtan yapılardır. Anadolu Selçukluları döneminde, özellikle 1220'den sonra sayıları hızla artan medresler Anadolu'ya özgü nitelikler kazanmıştır. Bunlar taş işçilikleri, görkemli taçkapıları, çini, alçı ve taş bezemeleriyle anadolu mimarlığının yetkin örnekleridir. Bu dönemde merkezi avlunun büyük bir kubbeyle örtüldüğü kapalı medreseler, sürekli gelişimleriyle türk mimarlığının özgün yapıları arasında yer almıştır. Sincanlı Boyalıköy medresesi (1210) bu türün ilk örneklerindendir. Bunu Atabey (Isparta) Ertokuş medresesi izler (1224). İlk kez bu yapıda görülen iki yanında kubbeli mekânlar bulunan büyük eyvan şeması, daha sonra sık sık kullanılmıştır. Konya Karatay* medresesi (1251/1252) mimarisi, çini bezemeleri, anıtsal ölçülerdeki taçkapısıyla dönemin en görkemli yapılarındandır. Konya'daki İnceminareli* medrese de (1260-1265) zengin taş işlemeli anıtsal taçkapısıyla dikkati çeker. Kapalı avlulu medreselerin öteki örnekleri arasında Çay ilçesindeki Çay medrese (1278), Kırşehir'deki Cacabey medresesi (1272) belirtilebilir. Açık avlulu medreseler eyvanların ve katların sayısı, avluyu çevreleyen revakların ve hücrelerin durumuna göre farklılıklar gösterir. Kayseri'deki Çifte medrese (1205) açık avlulu, dört eyvanlı türün ilk, Konya'daki Sırçalı medrese ise (1242) bakışık düzende dengeli planıyla klasik selçuklu medreselerinin önemli örneklerindendir. XIII. yy.'ın ikinci yarısındaki moğol istilasından sonra özellikle Doğu Anadolu'da taçkapı üzerinde yer alan zengin bezemeli çifte minareli medreselerle karşılaşılmaktadır: Tokat Gök medrese, Sıvas Gök medrese, Buruciye medresesi, Çifteminareli medrese. Bu anıtlar görkemli ön cepheleri, planları, uyumlu ölçüleri, ince işlemeli taş süslemeleri ve çini mozaikleriyle anadolu selçuklu sanatının klasikleri arasında sayılırlar. Erzurum'daki Hatuniye ya da Çifteminareli medrese de iki katlı, dört eyvanlı planı, yüksek ön cephesi, iç mimarisiyle klasik üslubun özelliklerini yansıtır.

Beylikler döneminde medrese yapıları açık ve kapalı avlulu selçuklu medreselerinin şemasını kimi küçük ayrılıklarla sürdürürler: Erzurum'daki Yakutiye medresesi (1310) kapalı avlulu, üç eyvanlı planı, dışa taşkın taçkapısı, köşe kuleleri üzerinde yer alan minareleriyle, çifte minareli grubun son örneğidir. Diyarbakır'daki Şeyhsafa (Muslihittinlari) medresesi'nde (XV. yy. ortaları) tüm mekânlar bir eksen üzerinde yer alır (böylece avlu çevresinde dizili mekânlardan meydana gelen selçuklu üslubundan ayrılır). Dulkadıroğulları medreseleri değişik planlarıyla dikkati çeker; Kahramanmaraş'taki Taş medrese dengesiz, karışık planıyla anadolu örneklerinden ayrılır. Kayseri'deki Hatuniye medresesi'yse (1431/1432) iki eyvanlı bakışık planıyla selçuklu geleneğini sürdürür. Germiyanoğulları medreseleri ise kapalı avluludur (Vacidiye medresesi). Karamanoğulları hem açık (Aksaray Zinciriye medresesi) hem kapalı (İbrahimbey imaret medresesi, Emirmusa medresesi) avlulu medreseler yaptılar.

Osmanlı döneminde, ilk yıllarda Selçuklu ve Beylikler döneminin kapalı avlulu şemasını örnek alan çok az medrese vardır (Bursa Lalaşahinpaşa medresesi). Bu dönemde ortada revaklı avlu, yanlarda küçük kubbeli öğrenci odaları, G.'de dershane-mescit işlevinde ana eyvandan meydana gelen açık avlulu medreseler yaygındır; ana eksen üzerindeki eyvanlar ortadan kalkmış, ana eyvan da dershaneye dönüşmüştür. (İznik Süleymanpaşa medresesi, Bursa Eyne medresesi, Yıldırım külliyesi'nin ve Yeşil külliye'nin medreseleri). Edirne'de Üçşerefeli cami'nin avlusundaki Saatli medrese ise kubbeli dershane yanındaki kubbeli eyvanıyla dikkati çeker. İstanbul'daki Fatih külliyesi'nin Semaniye ve Tetimme medreseleri klasiköncesi osmanlı mimarlığının önemli yapılarıdır. Öndeki Semaniye medreseleri revaklar ardına dizili kubbeli odaları ve dershanesiyle klasik şemadadır. Arkadaki Tetimme medreseleri ise dershanesiz bir dizi odadan meydana gelir. Edirne'deki Bayezit II külliyesi'nin tıp medresesi ve darüşşifası da klasik plana bağlı kalmıştır. Amasya ve İstanbul'daki Bayezit II külliyelerinin medreseleri klasik şemadadır. Mimar Sinan'la gelişen klasik osmanlı mimarlığında medreseler de siyasal ve ekonomik duruma koşut olarak önem kazanmıştır. Sultanlar ve devletin önde gelenleri pek çok medrese inşa ettirmişlerdir. Bu yapılarda da ana eyvanın yerini büyük kubbeli dershane almıştır. Özellikle aynı avluyu paylaşan cami-medrese planı yaygınlık kazanmış, kimi medreseler bulundukları alana göre biçimlenmiştir. (Süleymaniye külliyesi medreseleri). Mimar Sinan'ın yapıtı olan Diyarbakır'daki Alipaşa medresesi, Haseki külliyesi medresesi, Mihrimahsultan külliyesi medresesi, Şehzade külliyesi medresesi klasik şemada örneklerdir. Rüstempaşa medresesi'ndeyse sekizgen plana göre değişik bir şema uygulanmış, dört kenarda eyvan biçimi bölümlerle odalara geçiş sağlanmış, sekizgenin bir kenarına da büyük kubbeli dershane yerleştirilmiştir. Edirne Selimiye külliyesi medresesi ise basık kemerli revaklarla çevrili avlunun yanlarında yer alan odalar ve bu odalarla bağlantısı olmayan dershaneden meydana gelir. XVI. yy.'ın sonlarına doğru külliyelerde medrese öne çıkmış, merkezi medrese olan yapılar topluluğu gelişmiştir. İstanbul'daki Kuyucumuratpaşa medresesi'nde, dershane-mescit, sebil, türbe, sıbyan mektebi, dükkânlar, medrese çevresinde biçimlenmiştir. Gazanferağa medresesi, Hadımhasanpaşa medresesi, Kocasinanpaşa medresesi, Amcazadehüseyinpaşa külliyesi medresesi bu türe örnek gösterilebilir. Geç dönem osmanlı medreseleri de ya klasik şemalara bağlı kalmış ya da tevkani bir caminin alt yapısı olarak düzenlenmiştir. (→ Kayn.)

Büyük Larousse

Süleymaniye külliyesi medreselerinden bir görünüm (1550-1557) ***İstanbul***

MEDRESELİ sıf. ve a. Medrese öğrencisi ya da medresede yetişmiş kimse için kullanılır.

MEDRESEÖNÜ, Ordu'nun Perşembe ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 442 nüf. (1990). Belediye.

Medresetül eimme ve'l hutebe, Osmanlılar döneminde imam hitap okulu. İstanbul'da açıldı (1913). İmam ve hatiplerin bir ölçüde çağdaş bilgilerle donatılmalarını, halkı aydınlatabilecek kültür düzeyine kavuşturulmalarını amaçlıyordu. Bir süre sonra Medresetül vaizin ile birleştirilerek "Medresetül irşat" adını aldı (1919).

Medresetül hattatin, İstanbul'da hat sanatını öğretmek için Osmanlılar döneminde açılan okul. Şeyhülislam Hayri Efendi'nin girişimiyle kuruldu (1914). Daha önceki bir girişimin (Talimihat, 1895) uzantısı niteliğindeydi; Cumhuriyet döneminde kapandı.

Medresetül kuzat, Osmanlılar döneminde İstanbul'da kadı yetiştiren okul. Muallimhanei nüvvap (1853) ve Mektebi nüvvap'ın (1884) devamı olarak yeni bir programa göre açıldı (1911). Şeyhülislamlığa bağlı bir öğretim kurumu olduğu için de "medrese" adı verildi.

Medresetül mütehassisin, medrese öğrenimi görenlerin alanlarında uzman olarak yetişmeleri amacıyla Osmanlılar döneminde İstanbul'da açılan okul. Üç bölümden (tefsir ve hadis; fıkıh ve usulü fıkıh; kelam, tasavvuf ve felsefe) oluşuyordu. İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra medreseler yeniden düzenlenmek istenirken, Islahı medaris nizamnamesi'ne bağlı bir okul ve ihtisas dersleri verecek başka bir okul açılması öngörüldü. 1917'de toplanan komisyon Medresetül mütehassisin adını *Süleymaniye* olarak değiştirdi, ders programları yeniden düzenlendi. Okul, Cumhuriyet döneminde kapatıldı.

MEDRUS sıf. (ar. *ders*'ten *medrūs*). *Esk.* **1.** Ders olarak okutulmuş, ders konusu edilmiş. **—2.** Eskimiş, yıpranmış.

MEDSUS sıf. (ar. *desise*'den *medsūs*). *Esk.* **1.** Hile karıştırılmış, hileli. **—2.** Gömülerek gizlenmiş, saklanmış, gömülmüş.

MEDU → MEDUV.

Koppermann

Rondanini Medusa'sı özgün bir yunan yapıtından (İ.Ö. V. yy. [?]) roma kopyası Bayerisches Nationalmuseum Antikensammlung, Münih

bir medüzün sinir sistemi şeması

Acalephae öbeğinden bir medüzün yakıcı hücre şeması (boşalmadan önce)

boşalmış yakıcı iplikçik (dengetaşı keseciği)

MEDULİĆ (Andrija) → SCHİAVONE.

MEDULLOCEAE a. Eskiden eğreltilerden sayılan *neuropteris, dictyopteris* gibi cinsleri kapsayan fosil bitkiler familyası.

MEDULLOSA a. (lat. *medullosus,* ilikle dolu'dan). Neuropterisi andıran eğrelti yapraklı, fakat tohumlu fosil bitki *(Neuropteris heterophylla).* Sapı eğreltilerde olduğu gibi çok özeklidir. (*Pteridospermae* sınıfı.)

MEDUSA. Yun. mit. Üç Gorgona*'dan biri ve tek ölümlü olanı. Okeanos nehrinin ötesinde otururdu. Perseus onu burada buldu ve baktığı kişileri taşa çeviren gözlere sahip, yılanlarla kaplı korkunç başını kesti. Kanından Pegasos ile Khrysaor doğdu. Perseus kesik başı Athena'ya armağan etti; Athena da bu hediyeyle kalkanını süsledi.

—İkonogr. Belirli bir kıstas gözetmeden bazı Gorgona betimlerine Medusa adı verilmiştir; bunların en ünlüsü, Kresilas'ın (İ.Ö. V. yy.) özgün bir yapıtından aktarıldığı sanılan, başı yılanlarla çevrili *Rondanini Medusası*'dır (Münih). Bu tip, Caravaggio (Uffizi, Floransa), sonra da F. von Stuck (Ca'Pesaro, Venedik) tarafından ele alındı. Khnopff, Medusa'yı yırtıcı bir kuş biçiminde betimledi *(Uyuyan Medusa).*

MEDUV ya da **MEDU** sıf. (ar. *daᶜvet*'ten *medᶜūv, medᶜū*). *Esk.* Davetli, davet edilmiş, çağrılmış: *"Cümlemize ayrı ayrı cümleniz de meduvsunuz"* (A. H. Tarhan).

MEDÜLLEKTOMİ a. (fr. *médullectomie*). Cerr. Böbreküstü bezinin ön kısmının çıkartılması.

MEDÜLLOBLASTOM a. (fr. *médulloblastome*). Nörol. Özellikle çocukta, seçici olarak beyincik vermisinde ve 4. karıncıkta ortaya çıkan kötücül ur. (Ur dokusu çok tekdüze ve son derece bol hücrelidir; hücreler yuvarlak ya da oval çekirdeklidir ve sayısız mitoz geçirerek yoğun örtüler ya da yalancı rozetler oluşturur.)

MADÜLLOSÜRRENAL sıf. (fr. *médullo-surrénale*). Endokrinol. Böbreküstü bezinin orta kısmına, bunun salgısına (adrenalin) ve burada olan hastalıklara denir.

◆ a. Böbreküstü bezinin orta kısmı. (Eşanl. BÖBREKÜSTÜ BEZİNİN ÖZ MADDESİ.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Karş. anat. Medüllosürrenal adrenalin salgılar; sinirsel kristalardan doğduğundan tümüyle paragangliyonlara aittir; yuvarlakağızlılarda ve balıklarda medüllosürrenalin homoloğu böbreklerarası organdan bağımsız olarak aort boyunca bölütler halinde yer alan *böbreküstü cisimleri*'dir; amfibyumlarda iki doku iç içe geçer ve her böbreğin ön yüzünde turuncu renkli, uzunlamasına bir şerit oluşturur; amniyonlularda, böbreküstü organı böbrek içi organa dönüşür ve kortikosürrenal adını alır.

MEDÜLLOSÜRRENALOM a. (fr. *médullo-surrénalome*). Böbreküstü bezinin öz kısmında oluşan ur. (Eşanl. FEOKROMOSİTOM.)

—ANSİKL. Medüllosürrenalom ender görülen ve kanserli olmayan, bazen iki taraflı, bazen rasgele yerde bulunan bir urdur. Aşırı adrenalin ya da noradrenalin üretimine yol açarak çok ağır paroksistik ya da sürekli hipertansiyon yaratır; hastalık urun çıkartılmasıyla iyileşebilir. Ur kromafindir.

MEDÜZ a. (fr. *méduse;* lat. *Medusa*'dan). Knidlilerden birçok hayvanın yüzücü ve eşeyli evresi. (Yanlarında yakıcı iplikçiler taşıyan kasılabilir bir şemsiyeden oluşur.) [Bk. *ansikl.* böl.]

◆ sıf. Medüzlerle ilgili olan.

—ANSİKL. Medüz, jelatinli görünümlü, saydam, kalın bir mezoglea (dış yapracık [ya da üstderi] ile iç yapracık [altderi] arasında bulunur) taşıyan ve ortasularda yaşayan bir organizmadır. Genel biçimi, yarıküre biçiminde, kübe benzeyen ya da yassı bir şemsiyedir; sapının (ya da orta manubriyum) ucunda ağız yer alır; şemsiyenin çevresindeyse dokunaçlar sıralanır. Medüzlerin bazılarında (kraspedonlu) kaslı bir velum bulunur, bazılarında (kraspedonsuz) bulunmaz; velum, atımlar aracılığıyla yer değiştirme olanağı verir. Medüzlerde duyu organları (özellikle de knidosistler), yalın gözler ve genellikle bir öbek (bu öbeğe ropalyum denir) oluşturan, kimyasal maddelere duyarlı organlar bulunur. Medüzler eşeylidir ve gonatları vardır. Almaşık evreli (eşeysiz, tutunarak yaşayan polip ve eşeyli, serbest yaşayan polip) knidlilerde medüz, türün yayılımını sağlar. Almaşık evreli *Hydroida* öbeği üyelerinde, medüzler kraspedonlu ve çok küçüktür. *Gymnoblastida*'larda (antomedüz) yalın gözlü, *Calyptoblastea*'larda (leptomedüz) knidosistler bulunur. Sifonoforlar (borulumedüzler), ortasularda yaşayan çeşitli polip kolonilerinin tomurcuklanan medüzleridir. Polip evresinden geçmeyen knidlilere *otomedüz* denir. Bu iri medüzler kraspedonlu (Trachylidea) ya da kraspedonsuzdur (gerçekmedüzler). Mercanlarda medüz evresi yoktur.

MEDÜZOYİT sıf. (fr. *médusoïde*). *Hydroida* sınıfının *Gymnoblastida* öbeği üyelerinin hidrantları üstünde gelişen tomurcuklar için kullanılır. (Medüzoyit bireyler, topluluktan ayrılabilen ya da ayrılmayan eşeyli medüzlere dönüşürler.)

MEDVEDEV (Roy Aleksandroviç), gürcü tarihçi (Tiflis 1925). 1973'te Londra'ya göç eden biyolog Jaures Medvedev'in ikiz kardeşi. Çalışmalarını SSCB tarihi üzerine yoğunlaştırdı. Marxçı yöntemi benimsedi ve resmi sovyet tarihine karşı çıktı; birçok incelemesini "samizdat"a teslim etti ve dış ülkelerde yayımladı: *Let History Judge: The Origins and Consequences of Stalinism* (Stalinciliğin kökenleri ve sonuçları) [New York, 1971], *Hruşçev* (Jaures ile birlikte, 1977), *On Stalin and Stalinism* (Stalin ve stalincilik) [1979]. Medvedev Rusya'da oturduğu halde sovyet rejimini açıkça eleştirmekteydi. SSCB dağıldıktan sonra da Moskova'da oturmaya devam etti. Diğer başlıca yapıtları: *Nikolay Buharin —Son yılları* (1980), *Hruşçev* (1983), *Bir siyasi biyografi* (1986), *Değişim zamanı* (G. Chiesa ile, 1990), *Brejnev: Bir siyasi biyografi* (1991).

Medvejiye, Rusya'da doğal gaz yatağı, Batı Sibirya'da, Obi körfezinin güneydoğusunda.

MEDVİYEDİTSA, Rusya'da ırmak, Volga yüksekliklerinin batısında, 745 km. Bir süre Volga'ya paralel aktıktan sonra Don'a kavuşur.

MEDWAY, Büyük Britanya'nın (Kent) güney-doğu'sunda ırmak, 110 km. Weald'i akaçlar, North Downs'ı aşarak Thames halicine dökülür.

MEDYAN a. (fr. *médian*'dan). İstat. → ORTALAYAN.

MEDYEN, Suudi Arabistan'ın B.'sında, Kızıldeniz kıyısında, K.'de Akabe körfezi, G.'de Medine ile Yanbo arasındaki bölge.

MEDYENİLER, Akabe körfezinin D.'sunda yerleşmiş eski bir arap kabileler birliği. Söz edilen yerdeki Medyen'in adını bunlardan almış olması olasıdır. Medyeniler Sina yarımadasıyla Filistin'deki başlıca çöl yollarının bulunduğu alanlarda yaşadılar. Tevrat'ta olduğu gibi Kuran'da da bu kabileler birliğinin adı birçok kez geçer. Kuran'da Musa peygamberin Medyeniler arasında kaldığından (XX, 42; XXVIII, 21, 25, 45), Tanrı'nın kendilerine gönderdiği Şuayb peygamberi tanımadıkları için bir depremle yok edildiklerinden söz edilir (VII, 85-93).

MEDYOPONTEN sıf. (fr. *médiopontin*'den). Nörobiyol. Beyni Varol köprüsünün orta kısmı hizasından kesilmiş olan hayvana denir. (Bu kesimin uygulandığı deney hayvanı, kesimden sonraki yaşamı süresince hep uyanıklık belirtileri gösterir ve bu duruma bakılarak Varol köprüsünün arka kısmının beyin korteksindeki uyanıklık merkezinde yaptığı tutuklamanın kalktığı sonucuna varılır.)

MEDYUM a. (fr. *médium;* lat. merkez, aracı anlamına gelen *medium*'dan). **1.** İspritizmacılıkta, görünüşe göre doğaüstü birtakım yollarla ölmüş kişilerin ruhlarından mesajlar alabilen ve böylece yaşayanlarla ölüler arasında haberleşme aracılığı yapan kimse. **—2.** Parapsikolojide, normaldışı yeteneklere (duyuüstü algı, ruh kinezi) sahip kişi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Parapsikol. İspritizmacılığın Avrupa ve Amerika'da geliştiği dönemde (XIX. yy. sonu ve XX. yy. başı), bazı ünlü medyumlar üzerinde derin araştırmalar yapıldı. Th. Flournoy, Hélène Smith vakası üzerindeki ruhbilimsel analizde, medyumun kişiliğini etkisi altına almış görünen ölü ruhunun, aslında, ilgili kişinin kendi bilinçdışı psişizmi ürünü olduğunu açık bir biçimde gösterdi. Modern parapsikolojinin genellikle reddettiği asıl ispritizmacı varsayım bir yana, medyumun trans hallerinde bazı gerçek normaldışı olayların cereyan edebilmesi bir sorun olarak varlığını korumaktadır.

Medyum *(The Medium),* G. C. Menotti'nin iki perdelik operası. Librettosunu da bestecisinin yazdığı opera ilk kez 1946'da Columbia University'de sahnelendi. Yapıt, "tam olarak anlayamadığı gerçek dünyayla bir türlü inanamadığı doğaüstü dünya arasında bocalayan bir kadının trajedisini dile getirir."

Opera, Türkiye'de ilk kez 1955-1956 sezonunda Ankara Devlet operası tarafından yorumlandı.

MEDYUMLUK a. Parapsikol. Medyumlarda bulunan, ruhlara aracılık ve sözcülük yapabilme yeteneği.

MEDYUN sıf. (ar. *deyn*'den *medyūn*). *Esk.* **1.** Vereceği olan, borçlu. **—2.** *Medyun olmak,* borçlu olmak: *"Edebiyat-ı Ce-*

medüz
1. Serbest plankton *(Cladonema radiatum)*
2. *Gymnoblastida* (uzayabilen dokunaçlar) [*Neoturris*]
3. *Acalephae* (dokunaçlar üzerinde bulunan ağız) [*Cotylorhiza tuberculata*]
4. Sifonofarlar *(Porpita mediterranea)*

dide'ye medyun olan biz değil bizden evvelki nesildir" (Cevdet Kudret). **—3.** *Medyun-i şükran,* şükran borcu olan.
—İsl. huk. *Medyun-ı müflis,* borçları mallarına eşit ya da daha fazla olan borçlu. || *Medyun-ı mümatil,* ödeme olanağı varken borcunu ödemeyip geciktiren borçlu.

Meehanite dökme demir, özel bir yöntemle elde edilen amerikan kökenli bir gri dökme demirin ticari adı. Meehanite dökme demirlerin grafitinin iyi mekanik özellikleri ve ince yapısı yüklerin seçimine, kupol fırınında uygulanan özel hazırlama işlemine ve döküm potasında silikokalsiyum aşılanmasına bağlıdır.

MEERANE, Almanya'nın Saksonya eyaletinde, Chemnitz'in batısında yer alan kent; 24 600 nüf. Kentte bir takım tezgâhlar fabrikası bulunmaktadır.

MEERBUSCH, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde yer alan kent, Düsseldorf'un kuzey-batı banliyösündedir; 50 400 nüf.

MEERSON (Lazare), rus asıllı, fransız sinema dekoratörü (Rusya 1900 - Londra 1938). Ekim devrimi'nden sonra anayurdunu terk etti ve bir süre Almanya'da kaldıktan sonra Fransa'ya yerleşti. Pathé stüdyoları ile anlaştı ve o zamana kadar anlatımcılık ve natüralizmin etkisi altında kalan sinema dekoruna yeni bir bakış açısını, "şiirsel gerçekçiliği" kazandırdı. 1936'da kendisini çağıran Alexander Korda'nın yanına Büyük Britanya'ya gitti.

MEERSSEN, Hollanda'da kent (Limburg), Maastricht'in banliyösünde. Lotharingia'yı yaklaşık olarak Meuse vadisi boyunca paylaştıran antlaşma 870'te Germen Ludwig ile Kel Charles arasında burada imzalandı.

MEES (Charles Edward Kenneth), amerikalı kimyacı (Wellingborough, İngiltere, 1882 - Honolulu 1960). 1912'de Eastman Kodak şirketi'nde araştırma müdürü oldu; kızılatı ışınlara duyarlı ilk fotoğraf plakalarını yaptı.

MEFAHİM çoğl. a. (ar. *mefhûm*'un çoğl. *mefâhim*). *Esk.* Kavramlar, anlamlar: "... *Muhib Efendi bunların mefahimini Fransa Hariciye Nezareti'ne tebliğ eylemiş ise de...*" (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MEFAHİR çoğl. a. (ar. *mefḫar, mefḫaret*' in çoğl. *mefâḫir*). *Esk.* Övünülecek, gurur duyulacak şeyler.

MEFANO (Paul), fransız besteci (Basra, Irak, 1937). Milhaud, Messiaen (1960-1964), Boulez (1962-1964), Stockhausen ve Pousseur'ün öğrencisi. İlk yapıtları, Boulez'in müzik anlayışını özümlediğini gösterir: P. Eluard'ın metni üzerine 3 kadın sesi ve küçük bir topluluk için *Madrigal* (1962); Y. Bonnefoy'nın metni üzerine, dramatik soprano ve oda topluluğu için *Paraboller* (1964). Bir süre ABD ve Berlin'de kaldıktan sonra kontratenor, bariton, soprano, 3 orkestra grubu ve konuşan koro için *Tören* (1970) ile, altı pistli manyetik bant, solo ses ve çeşitli topluluklar için *Hırsızlar missası... missa hırsızları* (1972) adlı yapıtlarını besteledi. Bunları 10 çalgıcı için *Devingen dalgalar/Mekânlar* (1975); yaylılar dörtlüsü için *Durgun devinim* (1976); amplifikatöre bağlanmış kontrabas flüt için *Yelpaze* (1976); amplifikatöre bağlanmış kontrabas flüt için *Askıya alınmış çizgiler* (1980) izledi.

MEFARİK çoğl. a. (ar. *mefrak, mefrik*'in çoğl. *mefârik*). *Esk.* Başın tepesi, saçın ikiye ayrıldığı kısımlar.

MEFARİŞ çoğl. a. (ar. *mefreş*'in çoğl. *mefâriş*). *Esk.* Yatak, şilte gibi şeyleri denk yapmakta kullanılan, meşin ya da çadır bezinden yapılmış hararlar.

MEFASIL çoğl. a. (ar. *mafṣal*'ın çoğl. *mefâṣıl*). Esk. anat. **1.** Eklemler. **—2.** *Mefasıl-ı beyn-el-fıkarat,* omurgayı oluşturan omurlar arasındaki eklemler. || *Mefasıl-ı gayri mütaharrike,* kafatasında ve yüzde bulunan hareketsiz, sabit eklemler. || *Mefasıl-ı müteharrik,* oynar, oynak eklemler.

◆ a. Köylülerin verecekleri vergilerin yazılı bulunduğu defter.

MEFASİD çoğl. a. (ar. *mefsedet*'in çoğl. *mefâsid*). *Esk.* Bozgunculuklar, nifak sokmalar, fenalıklar.

MEFATİH çoğl. a. (ar. *miftaḥ*'ın çoğl. *mefâtiḥ*). *Esk.* **1.** Anahtarlar. **—2.** *Mefatih-ül-gayb,* gayb anahtarları; fizikötesi sırları çözen hünerler ya da kimseler.

MEFATİR çoğl. a. (ar. *muftır*'ın çoğl. *mefâṭır*). *Esk.* Oruç açanlar, iftar edenler.

MEFAZE a. (ar. *mefâze*). *Esk.* Kumluk yer, çöl, sahra.

MEFENESİN a. (fr. *méphénésine*). Kasılma hallerinde kas gevşemesi sağlayan anestezik etkili sentetik ilaç.

MEFENİTOİN a. (fr. *méphénytoïne*). Hidantion grubundan antiepileptik.

MEFENOREKS a. (fr. *méfénorex*). İştah kesici anfetamin türevi kimyasal ilaç.

MEFER, -rri a. (ar. *firâr*'dan *meferr*). *Esk.* **1.** Kaçacak, sığınacak yer. **—2.** *Eyn-el-mefer,* "kaçacak yer yok mu?" anlamında korku ve dehşeti belirtmek için kullanılır.
—İsl. Sözcük, Kuran'da "firar" anlamında kullanılır (LXXV, 10).

MEFHAR a. (ar. *faḫr*'dan *mefḫar*). *Esk.* **1.** Övünme, iftihar: "*Olur şan ü şekva-yı iftikarım mefhar-ı tecrid*" (Namık Kemal, XIX. yy.). **—2.** Övünmeyi gerektiren şey. **—3.** *Mefhar-ı kâinat, mefhar-ı mevcudat,* Hz. Muhammet.

MEFHARET a. (ar. *faḫr*'dan *mefḫaret*). *Esk.* Övünme, iftihar etme.

MEFHUM a. (ar. *fehm*'den *mefhûm*). *Esk.* Bir söz ya da bir kelimenin anlamı, kavram.
—İsl. huk. Söylenen sözün asıl anlamı yanında kastettiği öteki anlam. || *Mefhum-u muhalefet,* bir sözden çıkarılan asıl anlama aykırı anlam. (Örneğin medeni hakları kullanmaya yetkisi olan kişi mal edinebilir ve ticaret yapabilir sözünden medeni haklarını kullanma yetkisi olmayanın mal edinme ve ticaret yapma yetkisinin olmadığı anlaşılır.) || *Mefhum-u muvafakat,* bir sözden anlaşılan anlama uygun olan bir başka anlam, hüküm.

◆ sıf. Anlaşılan, anlaşılmış olan, kavranan.

Mefistofele, A. Boito'nun bir prolog, dört perde ve bir epilogdan oluşan operası. Librettosunu da Boito'nun yazdığı yapıt, ilk kez 1868'de Milano'da sahnelendi (gözden geçirilmiş biçimiyle ilk kez 1875'te Bologna'da oynandı). Konusu Goethe'nin *Faust*'undan alınmış olan bu yapıt, dramdaki felsefi düşünceyi korumak amacıyla, *Faust*'un hem proloğunun hem de iki bölümünün kullanıldığı tek operadır.

Mefistofeles ya da **Mephistopheles,** Faust efsanesinin kişisi. Faust'un tutkularını karşılamak için yeryüzüne gelen, misterlerde görülen ve ortaçağ insanının bilinçaltındaki iblislere çok benzeyen bu Şeytan'ın yardakçısı ilk olarak 1587'de *Historia von Dr. Johann Fausten*'de "Mephostophiles" adıyla ortaya çıkmıştır. Aynı kişi Marlowe'un oyununda (*The Tragical History of Dr. Faustus,* 1588'e doğr.) Mephistophilis adını alır ve etkileyici bir kişiliğe bürünür: insanları baştan çıkaran bu iblisin yüreğinde aslında cennetten kovulmuş olmanın büyük acısını görürüz. Goethe'nin *Faust*'unda ise Mefistofeles yeni ve güçlü bir anlam kazanır: insanı evrende her şeyi egemenliği altına alabileceğine ve anlayabileceğine inandıran entellektüel iblisin simgesi, aynı zamanda da her şeyi eleştiren ve yok eden olumsuz anlayışın temsilcisi. Goethe'nin oyunu Faust'un sonsuza ve eyleme duyduğu özlemi yok edemeyen Mefistofeles'in yenilgisiyle noktalanır. *Faust*'tan esinlenen tüm yapıtlarda Mefistofeles'e rastlanır.

MEFKARET a. (ar. *faḳr*'dan *mefḳaret*). *Esk.* Yoksulluk, zaruret, ihtiyaç.

MEFKÛK sıf. (ar. *fekk,* ayırma'dan *mefkûk*). *Esk.* Ayrılmış, sökülmüş, çıkarılmış.

MEFKUR sıf. (ar. *fıkra*'dan *mefḳûr*). *Esk.* Omurga kemikleri kırılmış olan.

MEFKÛRE a. (ar. *fikr*'den osm. *mefkûre*). *Esk.* Ülkü, ideal: "*Her şeyden evvel bir kadın şuuru ve bir kadın mefkûresi lazım*" (M. Şekip).

MEFKÛRECİ sıf. ve a. (ar. *mefkûre*'den). *Esk.* İdealist, ülkücü.

MEFKÛRECİLİK a. (ar. *mefkûre*'den). *Esk.* İdealizm, ülkücülük: "*Fransızların mefkûreciliğe karşı fıtrî inhimakleri olduğu fikrinde bulunanlar..*" (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya).

MEFKUT sıf. (ar. *fıḳdan,* yokluk'tan *mefḳûd*). *Esk.* Kayıp, olmayan, bulunmayan: "*Çünkü muvaffakiyetin en kudretli unsurlarından biri olan hisse-i rekabet mefkuddur*" (H. C. Yalçın).

MEFLUÇ sıf. (ar. *felc*'den *meflûc*). *Esk.* Felce uğramış, kımıldamaz hale gelmiş, inmeli.

MEFLUK sıf. (ar. *meflûk*). *Esk.* Yoksul, zavallı, miskin.

MEFLUL sıf. (ar. *meflûl*). *Esk.* **1.** Ufak parçalar biçiminde koparılmış, çentilmiş. **—2.** Kınında bulunan kılıç, kama vb. için kullanılır: *Seyf-i meflul* (kınından çıkmamış kılıç). **—3.** Kilitli, kapalı.

MEFRAĞ a. (ar. *ferâġ*'dan *mefraġ*). *Esk.* Bir şeyin döküldüğü yer; su ya da akarsu vb. aktığı yer, yatak, mecra.

MEFRAK a. (ar. *fark,* baş'tan *mefrak*). *Esk.* Başın üst, tepe kısmı, saçın ikiye ayrıldığı yer.

MEFRED sıf. (ar. *ferd,* tek, eşsiz'den *mefred*). *Esk.* Cüsseli, iri, büyük, kocaman.

MEFREŞ a. (ar. *ferş,* döşeme'den *mefreş*). *Esk.* Meşin ya da çadır bezinden yapılmış harar.

MEFRUĞ sıf. (ar. *mefrûġ*). *Esk.* Başkasına bırakılmış, feragat edilmiş.
—İsl. huk. *Mefruğün bih,* kullanma hakkı başkasına devrolunan devlet ya da vakıf malı.

MEFRUK sıf. (ar. *mefrûk*). *Esk.* **1.** Ovulmuş. **—2.** Safranla boyanmış.
—Esk. sil. Bir ok atış biçimi. (Bu atışta yay yavaşça gerilerek oka hızla küşat verilir.)

MEFRUK sıf. (ar. *farḳ*'tan *mefrûḳ*). *Esk.* Birbirinden ayrılmış, araya başka bir şey girmiş.

MEFRUŞ sıf. (ar. *ferş,* döşeme'den *mefrûş*). *Esk.* Döşenmiş, döşeli.

MEFRUŞAT, -tı a. (ar. *mefrûş*'un çoğl. *mefrûşât*). Bir evin döşenmesinde kullanılan şeylerin tümü; döşeme (bugün daha çok döşemelik kumaş, perde vb.'ni kapsar).

MEFRUŞATÇI a. Döşemelik kumaş, perde vb. şeylerin ticaretini yapan kimse; bunların satıldığı dükkân.

MEFRUŞATÇILIK a. Mefruşatçının işi.

MEFRUZ sıf. (ar. *farż*'dan *mefrûż*). *Esk.* **1.** Varsayılan, farz edilen: "... *hükmün ma'deletle münasebeti bittabi emr-i mefrûz mâhiyetini alır*" (Cenap Şahabettin, XIX. yy.). **—2.** Boyun borcu, farz olunan: *Mefruz-ül-eda* (ödenmesi farz olunmuş).

MEFSAH a. (ar. *mefsaḥ*). *Esk.* **1.** Feshetme, bozma. **—2.** Bozacak, feshedecek yer.

Kodak-Pathé

Charles Edward Kenneth Mees

MEFSAKA a. (ar. *fısk*'tan *mefsaka*). *Esk.* Günah işlenen yer.

MEFSEDET a. (ar *fesad*'dan *mefsedet*). *Esk.* **1.** Bozgunculuk, fesatlık: *"Bunun altında bir mefsedet var da o meydana çıkacak zannediyorum"* (H. Z. Uşaklıgil). **—2.** Fenalık, zarar, kötülük.

MEFSUD sıf. (ar. *fasd*, kan alma'dan *mefsūd*). *Esk.* Kanı alınmış, kan alınan.

MEFSUH sıf. (ar. *fesh*'ten *mefsūh*). *Esk.* Yürürlükten kaldırılmış, hükümsüz; feshedilmiş: *"O zamandan itibaren Lüksemburg komisyonu âdeten mefsuh gibi telâkki edildi"* (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya). *"Mefsuh bankaların bol maaşlı ve üç gün süren ikballi eski memurları ..."* (R. H. Karay).

MEFTAH a. (ar. *meftah*). *Esk.* Hazine.

MEFTAH, esk. **Rivet,** Cezayir'de (El -Buleyde vilayeti), El-Buleyde'nin K.-D.'sunda; 28 000 nüf. Tarım ve bağcılık merkezi. Çimento fabrikası. Yapı gereçleri.

MEFTUH sıf. (ar. *feth*, açma'dan *meftūh*). *Esk.* **1.** Zapt edilmiş, ele geçirilmiş. **—2.** Açılmış, açık: *"Meftûhtur erbâb-ı dile bâb-ı muhabbet"* (Şeyhülislam Yahya, XVII. yy.).
—Esk. dilbilg. Fetha (üstün) harekesiyle "a" ya da "e" okunan harf için kullanılır.

MEFTUK sıf. (ar. *fıtık*'tan *meftūk*). *Esk.* Kasığı çıkmış, fıtıklı.

MEFTUL sıf. (ar *fetl*'den *meftūl*). *Esk.* Fitil gibi bükülmüş, kıvrılmış: *Kakül-i meftul* (kıvrılmış kakül).

MEFTUM sıf. (ar. *fıtam*, sütten kesme'den *meftūm*). *Esk.* Memeden, sütten kesilmiş çocuk için kullanılır.

MEFTUN sıf. (ar. *meftūn*). **1.** Bir kimseye gönül vermiş, tutulmuş, vurgun kimse için kullanılır. **—2.** Bir şey karşısındaki hayranlığı şaşkınlığa dönecek ölçüde aşırı olan kimse için kullanılır. **—3.** *Bir kimseyi meftun etmek*, onun hayranlık duymasını, tutulmasını, gönül vermesini sağlamak. **—4.** *Bir kimseye, bir şeye meftun olmak*, ona karşı hayranlık duymak, ona tutulmak, gönül vermek.

MEFTUNLUK a. Bir şeye, bir kimseye aşırı ölçüde tutkun olma durumu; tutkunluk.

MEFTUR sıf. (ar. *fütūr*'dan *meftūr*). *Esk.* Ümitsiz, kederli, bezmiş, bezgin: *"Kılarsın kalb-i mefturumda şevk-i itila peyda..."* (Tevfik Fikret).

megalit
Newgrange'deki (İrlanda) Yenitaş dönemi dolmeninin geçidi

Roy-Explorer

MEFTUR sıf. (ar. *fıtrat*'tan *meftūr*). *Esk.* **1.** Yaratılmış olan mahluk. **—2.** Doğal, tabii, yaradılıştan olan.

MEFTUT sıf. (ar. *fett*, parçalama'dan *meftūt*). *Esk.* Ufalanmış, parçalanmış, kırıntı haline getirilmiş.

MEFUL sıf. (ar. *fi'l*'den, *mef'ūl*). *Esk.* **1.** İşlenmiş, yapılmış, kılınmış. **—2.** Bir eylemin etkisinde bulunan.
—Esk. dilbilg. Tümleç. ‖ *Mefulün anh*, *mefulün mih*, çıkma durumu. ‖ *Mefulün bih*, belirtme durumu. ‖ *Mefulün bih gayri sarih*, belirtisiz nesne. ‖ *Mefulün fih*, kalma durumu. ‖ *Mefulün ileyh*, yönelme durumu. ‖ *Mefulün leh*, için edatıyla bağlanan tümleç. ‖ *Mefulün maa*, -le, -ile hali, araç durumu. ‖ *Mefulün sarih*, belirtili nesne.

> **1. MEGA-, MEGAL (O), -MEGALİ,** fr. *mega-*; yun. *megas*, büyük'ten, önek ya da sonek olarak birçok yabancı kökenli sözcüğün bileşimine girer: *megalit, megaloman, akromegali*.
> **2. MEGA-** Ölçbil. Önüne yerleştirildiği ölçü birimini bir milyonla (10^6) çarpan SI öneki (simgesi M).

MEGABYZOS, Pers soylusu (İ.Ö. 515'e doğr. - 440). Artakserkses I'in hükümdarlık döneminde, ayaklananlara yardım için Mısır'a gelen atina donanmasını ve ordusunu yenilgiye uğrattı (456-454'e doğr.).

MEGACEPHALON MALEO a. Zool. Endonezya, Malezya ve Okyanusya'da yaşayan iri kuş. (Yumurtalarını kuma gömerek güneş ışınlarıyla olgunlaşmalarını sağlar; iriayaklıgiller familyası.)

MEGACEROS a. Gevişgetiren fosil memeli cinsi. (İrlanda'daki Dördüncü Zaman turbalıklarında fosilleri bulundu. Temel özellikleri, boyunun büyük, boynuzlarının çok gelişmiş [dallarının en uzak iki ucu arasındaki açıklık 3 m'yi bulur] olmasıdır. Geyikgiller familyası.)

MEGACHİLE a. Yalnız yaşayan arı cinsi. (Ağaç yapraklarını ustalıkla kesip, yeraltında ya da yaşlı ağaçlarda kazdığı silindir biçimindeki yuvasını bu yapraklarla döşemesiyle ünlüdür. Molük adalarında yaşayan dev türü *Megachile pluto*'nun çok iri dişli altçeneleri vardır. *Gastrilegidae* familyası.)

MEGACHİLİDAE a. Böcbil. YAPRAKKESENARIGİLLER familyasının bilimsel adı.

MEGACHİROPTERA a. Zool. BÜYÜKYARASALAR takımının bilimsel adı.

MEGADERMA a. Eski Dünya'nın ve Avustralya'nın sıcak bölgelerinde yaşayan, etçil, kan emici yarasa cinsi. (Yalancıvampiryarasagiller familyası.)
—ANSİKL. "Yalancı vampir yarasa" ortak adıyla da anılan bu cinsin üyelerinde kulakkepçeleri çok geniştir; gözleri arasında uzunlamasına duran bir burun yaprağı vardır. Mağaralarda topluca yaşarlar, böcekler ve küçük hayvanlarla beslenirler. *Megaderma gigas*, 15 cm'yi bulan boyuyla küçükyarasaların en iri türüdür.

MEGADOLİKOKOLON a. (fr. *mégadolichocôlon*). Patol. Kalınbağırsağın genişlemesi ve uzaması.

MEGADUODENUM a. (fr. *mégaduodénum*). Patol. Onikiparmakbağırsağının genişlemesi.

MEGAFİR çoğl. a. (ar. *miğfer*'in çoğl. *meğāfir*). *Esk.* Miğferler, kasklar.

MEGAFON a. (fr. *mégaphone*). Ağız önüne yerleştirildiğinde sözleri ileriye doğru yönelten ve yükselten, biçimi konik ya da parabolik olarak genişleyen akustik huni. (Emirleri, konuşmaları, vb. doğrudan iletmede kullanılır.)
—Denizc. Gemilerde, köprüüstünden güvertedeki mürettebata komut iletmede kullanılan, huni biçiminde boru. (Elektrikli olanları da vardır.)

MEGAHERTZ a. Ölçbil. Frekans birimi *hertz*'in 10^6 katı. (MEGASAYKIL da denir.)

MEGAİRA. Yun. mit. Erinyes tanrıçalarından biri. Kıskançlığın ve kin'in simgesidir. Silahlı çatışmalara neden olur, ama bir yandan da Cehennem'de suçluları cezalandırırdı.

MEGAK a. (fars. *meġāk*). *Esk.* Mezar; çukur.

MEGAKARYOBLAST a. (fr. *mégacaryoblaste*). Hematol. Megakaryosite dönüşen ana hücre.

MEGAKARYOSİT a. (fr. *mégacaryocyte*). Hematol. Normalde yalnız ilikte bulunan ve sitoplazması doğrudan bölütlenerek trombositlere dönüşebilen çok büyük (çapı 100 μm'den fazla) hücre.

MEGAKLES, Alkmeonidai ailesinden atinalı arkhon (İ.Ö. 632). Yandaşlarıyla birlikte Akropolis'i kuşattı ve Athena tapınağı'nda Kylon'un suç ortaklarını öldürdü. Alkmeonidai ailesi kutsal şeylere saygısızlıkla suçlanarak sürgün edildi. —Aynı aileden bir başka **Megakles,** kızını Peisistratos'a verdi, ama daha sonra onunla arası açıldı ve Peisistratos'u yeniden sürgüne gitmek zorunda bıraktı.

MEGAKOLON a. (fr. *mégacôlon*). Patol. Kalınbağırsağın bir bölümünün ya da tümünün, genellikle süreğen ve inatçı bir kabızlık yüzünden genişlemesi. (Doğuştan megakolon halinde [Hirschsprung* hastalığı] miyenterik sinir ağlarında her zaman anomaliler vardır. Bu gibi anomaliler ne işlevsel megakolonda [böylesi çoğunlukla iltihaptan olur], ne ikincil megakolonda [böylesi mekanik bir engelden ileri gelir] görülebilir.)

MEGAKRİSTAL a. (fr. *mégacristal*'den). Petrogr. İRİKRİSTAL'in eşanlamlısı.

MEGAL(O)- → MEGA- 1

MEGALERİTEM a. (fr. *mégalérythème*). Çocukluk çağında görülen önemsiz döküntülü hastalık. (SALGIN MEGALERİTEM de denir; eşanl. BEŞİNCİ HASTALIK.)
—ANSİKL. Salgın megaleritem okul ya da aile çevrelerinde küçük salgınlara neden olur ve yalnız 12 yaşından küçük çocuklarda görülür. Vücudun açık yerlerinde (yüz, kol ve bacaklar) kızıl ya da kızamığa benzer kabarcıklı bir döküntü yapar. Kızartı ve ateş olmadığı gibi genel durum da bozulmaz. Tamamen iyicil olan hastalık, genellikle güneşte kalmaya bağlı olarak arada bir alevlenme gösterir ve yaklaşık 1 ila 4 hafta sürer.

MEGALİ- → MEGA- 1.

MEGALİ a. Avustralya pleyistosen çağına ait dev boyutlu fosil varan.

MEGALİT a. (fr. *mégalithe*). Bir ya da birkaç taş kütlesinden oluşan, Tarihöncesi dönem anıtı.
—ANSİKL. Başlıca megalit türleri menhirler ve dolmenlerdir. Dikili taşlar olan menhirler, anma amacını taşıyabilirler; yıldızlara yönelik bir kültün tapınakları (Kornak ve Stonehenge) olarak yorumlanan düz (bir çizgi üzerinde sıralanmış) ya da dairesel (çemberler ya da kromlekler) sistemlerin sınırlarını da belirleyebilirler. Dolmenler çoğunlukla, bazen dev boyutlara ulaşan tümülüslerle kaplıdır. Genellikle ocaktan çıkarıldığı haliyle kullanılan taş bloklarda, yüzeyler tümüyle işlenmiş ve bezeli olabilir; bazıları otuz, kırk ton ağırlığındadır (Locmariaquer'deki kırk menhir 382 ton çeker). Bougon'da yapılan bir deneyle, 32 tonluk bir taşın basit yöntemlerle 200 kişi tarafından çekilip yerleştirilebileceği kanıtlanmıştır.
Dünyada, megalitlerin yapıldığı birçok merkezin bulunduğu sanılmaktadır: Batı Avrupa merkezi, sınırlı Malta merkezi, Orta Afrika merkezi, Güney Amerika merkezi vb. İlk megalitler (Batı Avrupa ve Orta Af-

rika'dakiler), İ.Ö. V. binyıl'da dikildi; buna karşılık, modern çağda, sözgelimi Hindistan'da dikilen megalitler de vardır. Avrupa'da megalit yapımı önce Atlas okyanusu kıyısında, Güney İspanya, Portekiz, Orta-batı ve Batı Fransa'da ortaya çıktı; daha sonra İskandinavya, Kuzey Almanya, İrlanda ve Büyük Britanya'da görüldü. III. binyıl'a tarihlendirilen megalitik mezarlara İspanya, Güney ve Doğu Fransa, İsviçre, Almanya (Rheinland), hatta Bulgaristan ve Kafkasya'da sıkça rastlanması, bunların doğuya doğru yayıldığını gösterir. Orkney ya da Bougon'daki örneklerin de kanıtladığı gibi bu anıtlar, Yeniçağ toplumunun birer simgesi haline geldi.

İrlanda (Newgrange ve Knoth) ya da Armorica'daki (Gavrinis) bazı dolmenlerin blokları, kazınmış ya da murçla işlenmiş motiflerle kaplıdır; çoğunlukla eğrisel olan bu motifler, çok özgün bir üsluptadır. Ayrıca, birkaç balta ve bir tanrıça tasvirine de rastlanmıştır.

Trakya bölgesinde, özellikle Edirne yöresinde pek çok megalitik anıta (dolmen, menhir) rastlanmıştır. Bunlar Prof. Şevket Aziz Kansu, Ruhi Esin ve Mehmet Özsait tarafından yapılan araştırmalarda saptanmıştır (Kapaklı, Armağan, Kuzulu vd.). Armağan köyünün D.'sunda megalitik anıta rastlanmamıştır. Vaysal köyü yakınlarındaysa çifte dolmenler bulunmuştur. Edirne-Kırklareli dolmenlerinin İ.Ö. 1300-800 arasında yapıldığı ve kendi içinde bir evrim geçirdiği sanılmaktadır.

MEGALİTİK sıf. (fr. *mégalithique*). Arkeol. Megalit yapımına ve megalitlere bağlı kültüre ilişkin.

MEGALOBLAST a. (fr. *mégaloblaste*). Hematol. "İnci dizisi gibi" ince kromatinli (çekirdek olgunlaşmasının gecikmesi) bir çekirdek ve normal sitoplazma (normal olgunlaşma) içeren anormal, dev eritroblast. (Bu hücre anomalileri DNA'nın eşlenmesindeki bir kusurdan doğar. Genellikle folik asit ya da B_{12} vitamininin ya da bu vitaminlerin her ikisinin metabolizmasındaki bir anomaliye bağlı olarak gelişen megaloblastlı kansızlıklar sırasında görülür.)

MEGALOBLASTOZ a. (fr. *mégaloblastose*). Patol. Çok ender olarak kanda, ama genellikle ilikte megaloblast bulunması. (Biermer kansızlığının belirgin özelliğidir.)

MEGALODON a. (fr. *mégalodon*). Devon ve Trias devirlerinde yaygınlaşmış, kalın ve birbirine eşit ikiçenetli yumuşakça cinsi. (*Megalodontidae* familyasının örnek tipi.)

MEGALOFONİ a. (fr. *mégalophonie*). Patol. Ses hacminin artması.

MEGALOKORNEA a. (fr. *mégalocornée*'den). Oftalmol. Kornea boyutlarının artması. (Yaşamın yalnız ilk aylarında olabilir ve çoğunlukla bir büftalmiyi, dolayısıyla doğuştan bir glokomu akla getirir. Gerçekten de megalokornea daha geç dönemde ancak bir göz içi basınç artışıyla birlikte olabilir.)

MEGALOMAN sıf. ve a. (fr. *mégalomane*). Psik. Megalomaniye tutulmuş kimse.

MEGALOMANİ a. (fr. *mégalomanie*). Psik. Bir kimsenin kendi bedensel, cinsel, toplumsal ve zihinsel yeteneklerine aşırı değer vermesi. (Bu ruh hali, kişinin kendi olanaklarına övünürcesine aşırı değer vermesinden, büyüklük hezeyanına kadar uzanır. Megalomaniye, paronaya ve mani vakalarında ya da bunama süreçlerinde rastlanır. Bu son durumda, çoğu kez saçmalama biçimini alır.)

MEGALOP a. (fr. *mégalope*). Yengeçlerde, son zoe evresini izleyen larvasonrası evresi. (Megalop evresi, genel görünümü erişkine benzeyen genlerin ortaya çıkmasına yol açar.)

MEGALOPOLİS a. Çok büyük kent yerleşmesi ya da büyük komşu kentler bütünü. (Eşanl. MEGAPOLİS.)

MEGALOPOLİS. Tar. coğ. Sıvas kentinin Roma dönemindeki adlarından biri.

MEGALOPOLİS ya da **MEGHALOPOLİS,** Yunanistan'da, Orta Peloponisos'ta yerleşme alanı; 3 350 nüf. Bir linyit yatağının beslediği termik santral.
—Yun. tar. Arkadhialılar, Epaminondas'ın yardımıyla İ.Ö. 370'te kenti kurdular ve birçok köyün sakinlerini buraya topladılar (*synoikismos*). Kent, Arkadhia konfederasyonu'nun merkezi haline geldi; On Binler meclisi, bugün yıkıntıları görülen Thersilion'da toplanıyordu. İç anlaşmazlıklar ve Sparta'nın düşmanlığı, Megalopolisliler'i önce Atina'dan yardım istemeye, sonra da Makedonyalı Philippos ile dost olmaya itti. 331'de Antipatros, Sparta kralı Agis III'ü yendi. Daha sonra Megalopolis, Akhaia birliği'ne katıldı (234'e doğr.); 222'de yakılıp yıkıldıysa da, çok geçmeden Philopoimen tarafından yeniden inşa edildi.

MEGALOPOLİS, ABD'de 40-45 milyon insanın yaşadığı toprak şeridi; yöre halkı Boston, New York, Philadelphia, Baltimore, Washington gibi az çok birbirine yapışık büyük bulutsu kentlerde toplanmıştır. Bununla birlikte, sözgelimi New Haven ile Boston, Baltimore ile Philadelphia arasında hâlâ boş yerler vardır; ne var ki New Haven ile New York ve Baltimore ile Washington arasında kentsel yerleşim kesintisiz sürer. En büyük sorun olan ulaşım, otoyol demetleri (birbirine paralel 3, 4 ya da daha çok otoyol) yapılarak bir ölçüde çözüldü. Yapım halindeki *North-East rail corridor*, birçok hızlı trenin, merkezler arasındaki ulaşımda havayolu ulaşımının üstünlük sağlamasına yol açacaktır.

MEGALOPS ATLANTİCUS a. Atlas okyanusu'nun tropikal kesimindeki acısularda yaşayan iri kemiklibalık. (Spor için avlanan balıkçıların gözdesidir. *Megalopidae* familyası; boyu 150 kg'a kadar; 2,5 m.)

megalops atlanticus

MEGALOPTERA a. *Sialidae*, *Corydalidae* vb. familyaları kapsayan *Neuropteroidea* öbeğinden böcek takımı.
—ANSİKL. *Megaloptera*'lar tam başkalaşmalı böceklerdir; erişkinleri oldukça iri dörtgen öngöğüslü, ileri çıkıntılı kafalıdır; uzun dört kanatları karın ucundan ileriye doğru epeyce taşar. Larvaları suda yaşar; çene aygıtları çiğneyici-öğütücüdür; karın eklentileri çok gelişmiştir. Nemfleri serbest yaşar.

MEGALOSAURUS a. Jura ve Kretase devirlerinde fosillerine rastlanan sürüngen cinsi. (Daha çok dişleri ve tek tek omurları ele geçmiştir. *Megalosaurus bucklandi*, kalıntıları İngiltere ve Normandiya'da ortaya çıkarılan dev bir etçildir. *Megalosauridae* familyasının örnek tipi; *Theropoda* öbeği.)

MEGALOSEFAL a. (fr. *mégalocéphale*). İri başlılık. (→ MAKROSEFALİ.)

MEGALOSİT a. (fr. *mégalocyte*). Hematol. Çekirdeği kaybolduğu halde gerçek hacmi normal alyuvarınkinden daha büyük kalmaya devam eden bir megaloblastın olgunlaşmasıyla ortaya çıkan alyuvar. (Megalositlere, megaloblastoz ve megalositoz durumlarında kanda ve ilikte rastlanır.)

MEGALOSİTOZ a. (fr. *mégalocytose*). Kanda megalosit bulunması. (İlik megalositozu ile birlikte olduğunda Biermer hastalığının belirgin özelliğidir.)

MEGANEURA a. Commentry (Fransa) madenkömürü yataklarında iyi korunmuş izleri ortaya çıkarılan fosil böcek cinsi. (İlkel özelikler taşıyan, iri *Mageneura*'lar kızböceklerine benzer. *Meganeura monyi*' nin kanat açıklığı 70 cm'yi bulabilir.)

MEGANTHROPUS a. Paleont. 1941'de Sangiran'da (Cava) bulunan çok iri bir altçene kemiğine dayanarak Koenigswald'ın önerdiği cins adı. (Bu parça genellikle bölgede bulunan *Homo erectus*'un ilkel biçimlerine mal edilir.)

MÉGANTİC, Kanada'da (Québec) göl, Doğu kantonları'nda, ABD sınırı yakınında. Turizm merkezi. Yakınındaki *mont Mégantic*'te *Québec* astronomi gözlemevi vardır.

MEGAOHM a. Bir milyon ohm değerindeki birim (simge MΩ).

MEGAOHMMETRE a. Ölçbil. Yalıtım dirençleri gibi megaohmlarla ifade edilen oldukça yüksek elektrik dirençlerini ölçmeye yarayan aygıt.
—ANSİKL. Kimi megaohmmetreler Wheatstone köprüsü ilkesine göre bir galvonometrenin sıfırlanmasıyla çalışır; diğerlerinde ise bilinmeyen bir direncin bir etalon dirence oranını veren bir logometreden yararlanılır.

MEGAÖZOFAGUS a. (fr. *mégaœsophage*'dan). Patol. Genellikle doğuştan olan yemekborusu genişlemesi.
—ANSİKL. Vet. Yavru köpeklerde görülen megaözofagus, çoğunlukla yemekborusu büzgenkasının iyi çalışmaması yüzünden sıvıların ya da yiyeceklerin yemekborusunda birikmesinden ileri gelir.

MEGAPODİUS a. Hint okyanusu-Büyük Okyanus bölgesinin tropikal iklimli kesimlerinde yaşayan kuş cinsi. (İri bedenli, benekli tüylüdür. Güneş ışınlarının ya da yanardağların yaydığı sıcaklıktan ya da organik gereçlerin çürümesiyle ortaya çıkan sıcaklıktan yararlanarak yumurtalarını olgunlaştırır. Tavuksular takımı; iriayaklıgiller familyası.)
—ANSİKL. Tohumlar ve böceklerle beslenen on kadar *Megapodius* türü vardır. Leipoa, Avustralya'nın iç kesimlerindeki kurak çalılıklarda yaşar. Talegallalarsa (*Allectura* cinsi), Yeni Gine ve Avustralya'nın yağışlı ormanlarında bulunur. Yumurtaların olgunlaştırılmasını güneş ışınlarına ya da yanardağlardan çıkan buharlara bırakarak kumlar içine yumurtlamadıkları zaman, erkekler ölü yapraklardan kümeler oluşturur ve yaprakların çürümesiyle açığa çıkan sıcaklıktan (yükseliş ve düşüşlerini sürekli denetlerler) yararlanarak yumurtaları olgunlaştırırlar.

MEGAPOLİS a. MEGALOPOLİS'in eşanlamlısı.

MEGARA. Tar. coğ. Kartaca'nın kuzey banliyösü.

MEGARA, Yunanistan'da (Attike *nomus*'u) kent, Atina'nın büyük batı banliyösünde; 21 000 nüf. Eskiçağ kentinin kalıntıları: Theagenes'in anıtsal çeşmesi, sur kalıntıları ve akropolislerden birinde Atina tapınağı'nın yıkıntıları. Petrol rafinerisi. Kümes hayvanları yetiştirme sanayisi.
—Tar. Megara'da iki akropolis (Karia ve Alkathoi) ve kıstağın iki tarafında iki liman (*Nisaia* ve *Pegai*) bulunuyordu. İ.Ö. VII. yy.'da zengin bir kent olan Megara, Sicilya ve Karadeniz'le yoğun ticaret ilişkileri içine girdi ve bunun sonucunda birçok koloni kurdu (Megara Hyblaia, Kyzikos, Byzantion, Khalkedon); daha sonraları, Karadeniz'de Atina ve Miletos'un, Sicilya'da da Kerkyra ve Korinthos'un rekabeti karşısında, ticaret alanında geriledi. 570'e doğru Atina, Salamis'i Megara'dan aldı. Bir tiranlık ve demokrasi döneminden sonra, toprak aristokrasisi yerini tüccar oligarşisine bırakmak zorunda kaldı. Megara, Med savaşları'na katıldı, Atina'nın desteğiyle Korinthos'a savaş açtı (459) [Megara'yı Nisaia'ya bağlayan uzun surlar bu sırada yapıldı]. Daha sonra Sparta ...

Megatherium iskeleti

Megatheriumun temsili resmi

daşları Atina garnizonu'ndaki askerleri toptan öldürdüler (445); Atina, etkili bir kara ablukasıyla buna karşılık verdi. Peloponisos savaşı sırasında, kent tüccarlarına Atina pazarını kapatan kararname (432) yüzünden patlak veren Peloponisos savaşı sırasında Megara toprakları birçok kez yakılıp yıkıldı ve kent bir gerileme dönemine girdi. Romalılar'ın yerleşmesiyle ve Hadrianus dönemindeki güzelleştirme çalışmalarıyla yeniden güç kazanan Megara, Ortaçağ'da korsanlar tarafından harap edildi.

Megara okulu, yunan mantık ve felsefe okulu. En ünlü temsilcileri Eukleides ve Philon'dur. Diğer temsilcileriyse, sırasıyla Eubulides, Apollonios Kronos ve Diodoros Kronos'tur. Bu sonuncusu aracılığıyla megara okulunun etkisi, Khrysippos'a ve stoacılara kadar uzandı. Ünlü paradoksları, bu arada *yalancı** ve dazlak (kafasında bir tek saç teli olan adama dazlak denilir, iki tek saç teli olana da öyle denir..., ama örneğin 20 000 saç teli olana artık dazlak denmez) paradokslarını ilk formülleştiren düşünür, Eubulides'tir. Gündelik dilde kullanılan sözcüklerin oldukça bulanık olduğunu açıkça gösteren ikinci "paradoks"a (dazlaklıktan kurtulmak için saç telleri sayısının ne miktara ulaşması gerektiği tam olarak söylenemez!) oranla birincisi, daha öğreticidir. Anlambilimsel kavramları işe sokan birinci "paradoks"un, ancak çağdaş mantıkçı Tarski tarafından gerçek bir açıklığa kavuşturulduğu söylenebilir. Ama, Megara geleneğinin mantığa asıl katkısını koşullu önermelerin eleştirel incelenmesinde bulabiliriz: megaracılar, eleacı geleneğe ve Parmenides'e (varlık'la yokluk arasında hiçbir şey yoktur) bağlanırlar. Gizilgüç olarak varlık ile, edim olarak varlık arasındaki aristotelesçi karşıtlık Megara okulu için kabul edilemez bir şeydir. Bu yüzden, megaracılar, özellikle Diodoros Kronos'un ağzından aristotelesçi modal mantığın ilkesi olan olabilirlik ve zorunluk kavramlarını eleştirdiler.

Megève'den görünüm (arka planda Mont-Blanc kütlesi)

G. Biollay-Diaf

MEGARA. Yun. mit. Thebaililer'in kralı Kreon'un kızı ve Herakles'in karısı. Sonraları, Hera'nın neden olduğu şiddetli bir delilik krizi sırasında, Herakles, Megara'yı ve ondan doğan çocuklarını öldürdü. Euripides'in *Herakles* adlı trajedisinin konusu budur.

MEGARA HYBLAİA. Esk. Yun. İ.Ö. 750'de Megaralılar tarafından Sicilya'da kurulan kent. Aristokrasinin egemen olduğu kent güçlü surlarla çevrili olmasına rağmen Siracusa ve Leontinoi'nin saldırılarına uğradı; bunun üzerine kent halkı 629'da Selinus'u kurdu. İ.Ö. V. yy. başlarında bir iç savaş sonunda harap olan kent, Siracusalı Gelon tarafından 480'e doğru ortadan kaldırıldı.

MEGARACI sıf. Fels. Megara okulundan felsefecilerin ortaya koydukları sorunlara ilişkin olana denir.

◆ sıf. ve a. Megara okulu yanlısı kimseye denir.

MEGARHİNUS a. Sıcak ülkelerde yaşayan sivrisinek cinsi. (İkikanatlıların sivrisinekler öbeği, sivrisinekgiller familyası.)

—ANSİKL. *Megarhinus* cinsinden sivrisinekler parlak renkli ve iridir. Çiçekçildirler ve sokmazlar. Larvaları etçildir, başka sivrisineklerin larvalarıyla beslenir. Çoğunlukla, suyla dolu ağaç deliklerinde yaşarlar.

MEGARİKE. Tar. coğ. İzmit körfezinin G.'inde, Yalova sınırları içinde, Çatal burun yakınlarında antik yerleşme.

MEGARİS. Tar. coğ. Megara toprağı.

MEGARON a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Protohellenler'in ilk konut tipi olduğu sanılan dikdörtgen biçiminde ve ortasında sabit bir ocak bulunan oda. (Bu konutlara Truva, Mykenai, Tiryns ve Girit'te rastlanmaktadır. Mykenai'de bulunan megaronun genişliği on, uzunluğu on iki metredir ve ortasındaki ocak dört sütunla çevrilidir. Megaronlar evin en önemli bölümüydü ve aynı zamanda kabul odası, mutfak ve yemek odası olarak kullanılırdı.)

MEGASAYKIL a. (ing. *megacyle*). → MEGAHERTZ.

MEGASCOLİDES a. Avustralya'da yaşayan halkalısolucan cinsi. (Boyu 3 m'yi bulabilir. Solucanlar sınıfı.)

MEGASELİA RUCİPES a. Nemli korularda bol bulunan, dik ve siyah makrokettuslu sinek. (Kambursinekgiller familyası.)

MEGASKLER a. Büyük boyutlu *Demospongiae* öbeği üyelerinde, biçimine bağlı olarak, biraksonlu, dörtaksonlu ya da çokaksonlu olarak adlandırılan, silisli iğnecik.

MEGASOMA a. Amerika'da yaşayan iri bokböceği.

—ANSİKL. *Megasoma*'lar bokböceklerinin en irilerindendir. Kaliforniya *(Megasoma thersites)* ile Guyana *(M. elephas)* arasında yayılırlar. Uzunlukları 12 cm'yi bulabilir. Genellikle siyah olmakla birlikte, başın üstleri kızıla çalan gri tüylerle kaplı olabilir; erkeklerin başında ve öngöğsünde çatallı boynuzlar vardır.

MEGASTHENES, yunanlı tarihçi ve coğrafyacı (İ.Ö. III. yy.). 302-297 arasında Seleukos Nikator, onu, çeşitli görevlerle hint kralı Çandragupta'nın sarayına gönderdi. *İndika* adlı yapıtında Mauryalar'ın Hindistanı'na ilişkin gözlemlerini anlattı; Strabon, Arrhianos ve bu yapıtı özetleyen Diodoros, *İndika*'da verilen bilgilerden bol bol yararlandılar.

MEGASTİGMA a. (yun. *megas, -alos,* büyük ve *stigma,* iğne batması, nokta'dan). Uzun yumurtlama borulu zarkanatlı bronzarı cinsi. (*Megastigma*'lar, zarkanatlıların ya da bazı ikikanatlıların yiyeceklerine ortak olur ya da kozalaklıların, gülgillerin tohumlarıyla beslenir. Bronzarıgiller familyası.)

MEGASTRÜKTÜR a. (fr. *mégastructure*). Mim. ve İnş. Gereğinde yenileriyle değiştirilebilecek ya da yeniden konumlandırılacak biçimde tasarlanmış temel mekânların (hücreler ya da kafesler) asıldığı, her tür teknik donanımı içeren beton ya da çelik dev strüktür.

MEGATERM a. (fr. *mégatherme*). Gelişmek için 20° C'tan yüksek sıcaklığa ihtiyacı olan bitki.

MEGATHERİUM a. Güney Amerika'nın Üçüncü ve Dördüncü Zaman topraklarında fosillerine rastlanan iri memeli cinsi. (Fil boyutlarında olmakla birlikte tembel hayvanlara benzeyen bu hayvanın bitkilerle beslenebilmek için arka ayakları üzerinde doğrulduğu sanılır.)

MEGATOMA UNDATA a. Ağaç kabukları altında yaşayan, beyaz benekli ve şeritli esmer böcek. (Tırtılların içinden çıktıkları kozalarla beslenir. Kınkanatlılar takımı; *Dermestidae* familyası.)

MEGATON a. **1.** Bir nükleer ya da özellikle termonükleer patlamanın enerjisini, bir milyon ton trinitrotoluenin (T.N.T.) patlamasıyla açığa çıkan enerjiyle karşılaştırarak belirten birim. (Bir eşdeğer T.N.T. megatonu = $4,18 \cdot 10^{15}$ joule). **—2.** Ölçbil. Bir milyon ton.

MEGATONLUK sıf. Ölçbil. Bir eşdeğer T.N.T. megatonu düzeyinde enerji açığa çıkaran bir nükleer patlayıcı için kullanılır.

MEGAÜRETER a. (fr. *méga-uretère*). Üreterde genişleme ile belirgin biçim bozukluğu.

MEGAWATT a. Bir milyon (10^6) *watt* değerindeki güç ölçüsü birimi (simge MW).

MEGAWATLIK sıf. Belli bir megawat değerinde olan: *Yüz megawatlık elektrik santralı.*

MEGAZİL → MAGAZİL.

MÈGE-MOURIÈS (Hippolyte MÈGE, — denir), fransız bilgin (Draguignan 1817 - Neuilly-sur-Seine 1880). Asma hastalıkları, şekerin arıtılması ve deniz tuzu üstünde çalışmalar yaptı, enzimlerle kalsiyum fosfatların beslenmedeki rolünü gösterdi. Ekmek yapma yöntemlerini geliştirdi ve konservecilikte kullanılacak sebze ve meyvelerin işlenmesi için yeni bir yöntem tasarladı. Napoléon III'ün isteği üzerine, deniz kuvvetleri için ucuz ve kolayca muhafaza edilebilen bir yağ türü olan oleomargarini ("margarin") buldu.

MEGED (Aharon), israilli yazar (Wloclavek, Polonya, 1920). 1926'da ailesi Filistin'e göç etti. 1950'de Sedot Yam kibutzundan ayrılıp Tel-Aviv'e gitti, burada *Ba-Şa'ar* adlı gazeteyi yayımladı ve edebiyat dergisi *Massa'* yı kurdu. Bol miktarda özyaşamöyküsel öğeler içeren *Ruah Yamim* (1950) ve *Hedva Va'ani* (1964) adlı hikâyelerinde kibutzdaki deneyimini anlatır ve bunlardan ikincisinde yazarın "karşı kahraman"larının ilk örneğine rastlanır. *Ha-hai Al-ha-met* (1965) adlı romanı pek iyimser olmayan bir havayla israil toplumunu sergiledi. Ayrıca tiyatro piyesleri de vardır.

MEGES. Yun. mit. Yunanlı kahraman. Phyleus'un oğlu ve Helene'nin taliplerindendi. Truva kuşatmasına katıldı.

MEGES ya da **MEKES** a. (fars. *meges*). *Esk.* **1.** Sinek: *"Bir mekestir kim benim kasd eylemişdir canıma"* (Vasfi, XVI. yy.). **—2.** *Meges-gir,* sinekkapan; örümcek ağı. ‖ *Meges-ran,* sinek kovan; yelpaze. ‖ *Meges-i engübin,* bal sineği; arı.

MEGÈVE, esk. **Mégève,** Fransa'da (Haute-Savoie) komün, Mont-Blanc vadisi yakınında, val d'Arly boğazıyla Arve vadi-

si arasında. Arbois, Joly, Rochebrune dağlarıyla Araviler'in bir kolunun (Jaillet) eteğinde; 4 876 nüf. (1992). İklimi sağlığa yararlı tedavi (1 113 m'ye kadar) ve kış sporları (2 040 m'ye kadar) merkezi.

MEGGIDO → MEGİDDO.

Meghaduta *(Haberci bulut),* Kalidasa'nın (IV-V. yy.) sanskritçe yazılmış, 111 kıtadan oluşan ve lirik yetkinliği özenticiliğin sınırına yaklaşan şiiri: yarıtanrı sayılan bir Yaksa, işlediği bir ihmal suçu yüzünden, efendisi Zenginlikler tanrısı Kubera tarafından, Hindistan'ın ortasındaki dağlara sürülür. Burası, Himalaya'nın eteğinde olan Yaksalar'ın başkenti Alaka'da oturan sevgilisinden çok uzaktadır. Aşktan ne yapacağını bilmeyen Yaksa, dağın üstünden geçen bir buluttan, sevgilisine giden yolu tarif ederek ona bir haber götürmesini ister. Eğretilemelerle süslü, anıştırmalarla dolu ya da şehvet bitkinliğinin izlerini taşıyan özlü ayrıntılarla, sevgilinin beklediği saraya varmadan önce göreceği ırmakları, genç kızları, hayvanları, çiçekleri ve kentleri, son olarak da yağmurun bütün bunlar üzerinde uyandıracağı etkiyi anlatır. Yapıtı, sevgiliyi teselli etmek üzere ona iletilecek bir aşk ve ıstırap mesajıyla tamamlanır.

MEGHALAYA, Hindistan'ın kuzey-doğu'sunda eyalet; 22 489 km²; 1 327 000 nüf. K.'inde ve D.'sunda Assam, G.'inde ve B.'sında Bangladeş vardır. Merkezi *Şillong.* Şillong platosundan (yüksl. 1 000 m'den çok) oluşan Meghalaya ("bulutların kaldığı yer") bol yağışlıdır (Çerapunci'de 12 m). Halkı daha çok Garo ve Hasi kabilelerinden oluşur; bu kabileler anasoylu ve çoğunlukla hıristiyanlaşmış kabilelerdir. Ekonomi, patates, pirinç, jüt, kereste ve kömüre dayanır.

MEGHALOPOLİS → MEGALOPOLİS.

MEGHANİ (Chaverkand Kalidas), gucarati dilinde ürün veren hintli yazar (Datha, Kathiavar, 1896 - ? 1947). İlerici eğilimli roman, hikâye, deneme ve tiyatro yazarı. Esin kaynağını folklor edebiyatından aldı ve *Sorath taram vahetam pani* adlı yapıtında, ilk kez, Sauraştra'daki köy yaşamını anlattı.

MEGHNA, Bangladeş'te akarsu, Ganj ve Brahmaputra deltasında; yaklş. 260 km. Kalni'den oluşur ve debisi daha yüksek olan Padma'ya kavuşur; bundan sonra Ganj deltasının en büyük ve en doğudaki kolunu oluşturarak, şiddetli bir maskaretten etkilenen 4 haliçle Bengal körfezine ulaşır.

MEGİDDO ya da **MEGGIDO,** ibranice **Ar Magedon,** İsrail devletinde, Yizre'el ovasına egemen arkeolojik yer. Megiddo, Filistin ovasından geçen Mısır-Suriye yolu üstünde, Kenan ilinin başlıca müstahkem kentlerinden biriydi. Tutmosis III, İ.Ö. XV. yy.'da Suriyeliler'i burada yenilgiye uğrattı; Seti I kente bir garnizon yerleştirdi. Megiddo, Ramses VI dönemine kadar Mısır egemenliği altında kaldı. Hakimler döneminde, Debora çevresinde toplanan İsrailoğulları burada Kenanlılar'a başkaldırdılar. Yahuda kralı Yeşu, Megiddo yakınlarında firavun Neho'yu durdurmak istediyse de yenildi ve öldürüldü (İ.Ö. 609). Romalılar buraya bir garnizon yerleştirdiler ve kentin adını *Legio* olarak değiştirdiler. Allenby 1918'de Türkler'i burada yendi.

—Arkeol. 1903-1905 ve 1925-1939 arasında yapılan kazılar sırasında, IV. binyıl'ın başından İ.Ö. XII. yy.'da dek uzanan, üst üste 20 tabaka ortaya çıkarıldı; bunlardan 15'i İsrailoğulları'nın gelişinden önceye tarihlendirilir. Kentin ilk sakinleri çömlekçilikte ustaydılar. Surlarla çevrilmiş İlk Tunç çağ kenti ile daha sonra gelen Orta ve Son Tunç çağ kentleri, iyi bilinir. Demir çağında kent, kral Omri ve Ahab zamanında yeni bir bolluk dönemine girdi. İlk kazılarda ortaya çıkarılan ünlü "Süleyman ahırları" (bunlar aslında ambar yapılarıdır), büyük bir olasılıkla Ahab döneminden (İ.Ö. IX. yy.) kalmadır. Kent, İ.Ö. IV. yy.'da kesin olarak terk edildi.

MEGİSTİ → MEİS adası.

MEGLENA RUMENCESİ [illegible] cenin lehçesi: Selanik'in kuzeyinde Meglena vadisinde birkaç bin kişi tarafından konuşulur.

Meglin hapları, banotundan ve kedi-otundan elde edilen yatıştırıcı ve ağrı dindirici hap. (Formülünü fransız hekim J. A. *Meglin* [1756-1824] bulmuştur.)

MEGREZ, Büyükayı*'nın δ ya da δ *Ursae majoris* yıldızına verilen ad. Kadir: 3,4. Tayf tipi A2.

MEĞER bağ. (fars. *meger*). Yüklemi belirsiz geçmiş zaman ya da haber kipinin rivayet bileşik zamanı olan tümcelerin başına, kimileyin de sonuna gelerek kendinden önceki tümceye göre umulmayan, şaşkınlık yaratan ya da sonradan anlaşılıveren durumları belirtir; meğerse, oysaki: *Yoksul sanıyordum, meğer para babasıymış. Gizli tutuyordum, meğer herkes biliyormuş. O gün gelmeyecekmiş meğer.*

MEĞERKİ bağl. İstek ya da emir kipinde bulunan, ikincisindeki yargının gerçekleşmesi birincisindekini engeller durumda olan iki tümceyi olasılık anlamıyla birbirine bağlar: *Yarın mutlaka gelir, meğerki bir engel çıksın. O bu işi mutlaka başarır, meğerki tembellik etsin.*

MEĞERSE bağ. Meğer, halbuki, oysa.

MEĞRİ ya da **MAKRİ** → FETHİYE.

MEH → MAH.

MEHABET a. (ar. *mehâbet*). *Esk.* **1.** Büyüklerin ya da saygın kişilerin karşısında duyulan korkuyla karışık saygı. **—2.** Büyüklük, ululuk.

MEHABETLİ sıf. (ar. *mehâbet*'ten). *Esk.* **1.** Heybetli, korkunç. **—2.** Saygı ve hürmet uyandıran: *"Bir mehabetli sabah oldu Süleymaniye'de"* (Y. K. Beyatlı).

MEHABİL çoğl. a. (ar. *mehbil*'in çoğl. *mehâbil*). Esk. anat. Dölyolları.

MEHALİK çoğl. a. (ar. *mehleke*'nin çoğl. *mehâlik*). *Esk.* Tehlikeli yerler, tehlikeli işler: *"Menâkıb-i esâtire göre nice mehâlik iktihâm edilerek kral taht ü saltanattan nez olundu"* (Mehmet Tevfik, XIX. yy.).

MEHAM, -mmı çoğl. a. (ar. *mühimm*'in çoğl. *mehâmm*). *Esk.* **1.** Önemli, gerekli, büyük işler: *"Siyasiyat tabir ettiğimiz mehâmm-ı unsûr parlamentolardan, mecâlis-i vükeladan evvel ..."* (Baha Tevfik, XIX. yy.). **—2.** Düşündürücü şeyler. **—3.** *Meham-şinas,* işten anlayan, işinin ustası kimse.

MEHAN sıf. (ar. *mehân*). *Esk.* Küçümsenmiş, hoş görülmüş.

MEHANEN be. (ar. *mehân*'dan *mehanen*). *Esk.* Küçümsenerek, horlanarak, hafifsenerek.

MEHANET a. (ar. *mehânet*). *Esk.* Hor görme, küçümseme, küçük görme.

MEHAR a. (fars. *mehâr*). *Esk.* **1.** Devenin burnuna geçirilen file burunluk. **—2.** Yular, dizgin: *"... ve hattâ mehârini kendi eliyle çeker!"* (Ebüzziya Tevfik, XIX. yy.).

MEHARİ a. (ar. *mehari*). Kuzey Afrika'da tek hörgüçlü deveye verilen ad.

Mehasin, Mehmet Rauf tarafından İstanbul'da yayımlanan (1908-1909), aylık kadın gazetesi. Dönemin tanınmış imzalarından birçoğunun yer aldığı gazetenin başlığı altında Abdülhak Hamit'in "Bir milletin nisvanı, derecei terakkisinin mizanıdır" sözü bulunuyordu. Kadınların tutsaklıktan kurtarılmalarını, okuma ve meslek sahibi olma özgürlüğüne kavuşturulmalarını savunan *Mehasin,* 12 sayı çıktı.

MEHAYİF a. (ar. *mahûf*'un çoğl. *mahâif*). Korku verenler.

—Kur. tar. *Mehayif müfettişi,* Osmanlılar'da özel ve olağanüstü yetkilere sahip kadılara verilen ad. (Bunlar yerel kadı ve naiplerden ayrı olarak, halkın dertlerini din[illegible] ci.)

MEHAZ a. (ar. *ahz*'dan *me'haz,* bir şeyin çıkarıldığı yer). *Esk.* [illegible] *mehazı* [illegible] (Ahmet Vefik, XIX. yy.).

MEHBİL a. (ar. *mehbil*). Esk. anat. Dölyolu, dölyatağı: *İltihab-ı mehbil* (dölyolu iltihaplanması).

MEHBİT a. (ar. *hübût,* inmeden *mehbit*). *Esk.* **1.** İniş yeri, inilen yer. **—2.** *Mehbit-i envar,* nurların ineceği yer. || *Mehbit-i ilham,* ilhamın ineceği yer.

MEHBUT sıf. (ar. *habt*'tan *mebhut*). *Esk.* Korkudan şaşırmış, korku ve hayrete düşmüş.

MEHCUR sıf. (ar. *hicr*'den *mehcûr*). *Esk.* **1.** Bırakılmış, unutulmuş: *"Aşkı olmayan gönüller ta ebed mehcurdur"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.). **—2.** Uzaklaşmış, ayrı kalmış: *Mana-yı mehcur* (uzak anlam). *"Ben senin mezarından da mehcur olmalıyım ki cezam tamam olsun"* (H. E. Adıvar).

MEHCÜV, -vvü sıf. (ar. *hicv*'den *mehcüvv*). *Esk.* Yerilmiş, sözle iğnelenmiş, hicvedilmiş.

MEHD a. (ar. *mehd*). *Esk.* **1.** Beşik. **—2.** *Mehd-ârâ,* beşik süsleyen. || *Mehd-ârâ-yı vücut olmak,* doğmak, dünyaya gelmek. || *Mehd-i âsmâni, mehd-i mina,* gökyüzü. || *Mehd-i nur,* ışıktan beşik: *"âti, o pür-seher / bir ufk-ı muhtecib füyûzata mehd-i nur"* (Tevfik Fikret). || *Mehd-i ulya,* padişahın annesi. || *Mehd-i zuhur,* görünme, ortaya çıkma yeri: *"... Roma'nın senatosuna mehd-i zuhur olmuştur"* (Mehmet Tevfik).

MEHDEVİLER, Seyit Muhammet Mehdi'nin müritleri. Hindistan'ın Caunpur kentinde Seyit Muhammet Mehdi (1443-1504), daha çok şiilik ilkelerine dayalı yeni bir tarikat kurarak kendisinin "beklenen on ikinci imam Mehdi" (Mehdi-yi muntazar) olduğunu ileri sürdü; etkili vaazlarıyla Ahmedabad ve Gucerat'ın çeşitli yörelerinde de birçok yandaş topladı. Müritleri buralarda tekkeler kurdular; şeyhlerinin ölüleri diriltmek; kör, sağır ve dilsizleri iyileştirmek gibi mucizeler gösterdiğini öne sürdüler. Bir süre mehdevilerin inançlarını özgürce yaymalarına göz yumulduysa da, kendileri gibi düşünmedikleri için *gayr-i mehdi* saydıkları başkalarını düşman görmek, Muhammet Mehdi'yi peygamber saymak, yeryüzündeki kötülüklerin ancak ona inanmak ve onun yolundan gitmekle ortadan kalkacağını savunmak gibi, ılımlı şiilik ve sünnilikle bağdaşmayan aşırı görüş ve inançları nedeniyle Gucerat sultanı Muzaffer I döneminde (1513-1526) sıkı bir biçimde izlendiler; birçoğu işkenceyle öldürüldü. Bu dönemden sonra içlerine kapalı bir yöntem izleyen mehdeviler, şiilikteki *takıye* ilkesi uyarınca kendilerini sünni müslüman tanıtma gereğini duydular. Bu nedenle sayıları kesin olarak saptanamadı. Günümüzde (1988) küçük topluluklar halinde Gucerat'ın birçok kesiminde, ayrıca Bombay, Sind ve Dekkan'da varlıklarını sürdürüyorlar.

Mehdeviler Seyit Muhammet'i sonuncu imam ve mehdi sayarlar; düğün ve cenazelerinde kendilerine özgür töreleri vardır. Karşı inançta olanlar, bu mezhebe inananların günahlarından ötürü pişmanlık duymadıklarını, ölülerinin ruhları için dua etmediklerini söylerler. Mehdeviler, şeyhlerinin mehdiliğini tanımayanları düşman olarak görüp *gayr-i mehdi* diye adlandırırlar. Aynı şekilde, karşı düşüncede olanlar da onları, Seyit Muhammet'in mehdi olduğuna, dolayısıyla bundan böyle mehdi gelmeyeceğine inandıkları için *gayr-i mehdi* sayarlar.

İsraël Museum, Kudüs

Megiddo
sarayın temelinden çıkarılmış asa biçiminde fildişi ve altın merhem kabı
İ.Ö. XV. yy.'ın ilk yarısı
Rockefeller müzesi, Kudüs

MEHDİ sıf. (ar. *hidāyet*'ten *mehdī*). *Esk.* Doğru yolda olan, hidayete ermiş olan.

◆ a. İsl. Kıyametten önce, dünyada adaleti, dirlik ve düzenliği sağlamak için gizlendiği yerden çıkıp dünyayı egemenliği altına alacağına inanılan kişi (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Müslümanlığın ilk yıllarında sözcüğe, kıyametten önce gökten inerek dünyada adaleti sağlayacak olan İsa peygamber ile ilgili efsane dışında, bazı din ulularına (Hz. Muhammet, İbrahim peygamber) verilen bir onur unvanı olarak da rastlanır. Bu nedenle Tanrı'nın doğru yolu göstermesiyle müslüman olanlara *muhtedi* ya da *mehdi* denilmiştir. Ali'nin halifeliğinden (656-661) sonra çıkan olayların müslüman toplum üzerinde bıraktığı olumsuz etki, insanları ister istemez, İsa efsanesinin de etkisiyle ileride dünyayı adalet içinde yönetip yürütebilecek birinin çıkabileceği umuduna kaptırdı. Umulmadık bir zamanda ortaya çıkarak toplumu iyi yöneten ve adaleti titizlikle uygulayanlara da bu unvan verildi ve böylelerinin gerçekten mehdi olduklarını kanıtlamak için de ya birtakım hadisler uyduruldu ya da bazı hadisler bu biçimde yorumlandı. Ayrıca, zamanla mehdinin hangi aile ya da kabileden gelebileceği konusu üzerinde de duruldu; mehdinin Kureyş ya da Kahtan kabilesinden çıkacağı ileri sürüldüğü gibi, çeşitli dönemlerde mehdi efsanesine benzer nitelikler taşıyanlara da bu ad verildi ya da kendisinin mehdi olduğunu öne sürenler görüldü. Emevi halifelerinden Ömer'e (717-720) de "Mehdi" unvanı verildi. Kûfe'de, Kerbela olayının etkisiyle mehdinin ehl-i beytten biri olması gerektiği üzerinde duruldu ve bununla ilgili hadisler rivayet edildi. Şiiliğin kollarından keysaniye, halife Ali'nin oğlu Muhammet ibni Hanefiye'yi mehdi olarak kabul etti. Hz. Muhammet'e atfedilen bir hadisle, günün birinde kendi ailesinden birinin ortaya çıkarak dünyayı esenliğe kavuşturacağı, bu kişinin aynı zamanda çok eli açık (saffah) olacağı ileri sürülür. Abbasiler'in iktidara gelmeden önceki çalışmaları sırasında ehl-i beytten bir kurtarıcının çıkıp işleri düzelteceği düşüncesi egemendi. Bu nedenle ilk abbasi halifesi Ebülabbas "Saffah" (eli çok açık; çok kan dökücü) unvanını aldı ve Haşimiler'in mehdisi olarak nitelendirildi. Horasan'daki abbasi ayaklanmasını desteklemek ve Kûfe'de bu harekete yandaş kazandırmak için mehdilik konusunda birçok hadis uyduruldu. Ancak, çok geçmeden Ali yanlıları Abbasiler'in mehdilik savlarına karşı çıktılar ve mehdinin Fatıma yolu ile Hz. Peygamber soyundan geleceği inancını yaydılar. Mehdi inancı Mısır, Suriye ve Irak'ta da yaygınlaştı, mehdinin nitelikleri ile nerelerde ne kadar kalacağı yolunda görüşler ortaya atıldı. Bu arada İstanbul'u alarak gökten inecek İsa'ya teslim edecek bir mehdiden de söz edildi. Böylelikle gerek Doğu, gerekse Batı islam dünyasında dinin ihmal edildiği, adaletsizliklerin baş gösterdiği, ekonomik ve toplumsal düzenin bozulduğu her dönemde, bütün bu kötü durumları ortadan kaldıracak birinin ortaya çıkacağı umudu sürekli olarak yaşadı. Hemen hemen bütün dinlerde benzerlerine rastlanan bu umut, en güçlü biçimini şiiler arasında buldu. Şiilerde dünyayı düzeltmek üzere gelecek olan mehdi, *beklenen* (muntazar) ve *gizli-saklı* (gaybe) niteliklerini taşır. Nitekim Muhammet ibni Hanefiye'yi mehdi kabul eden keysaniye, onun Razva dağlarında saklandığı, zamanı geldiğinde dönüp dünyayı düzelteceği inancını savunur. Şii mehdinin bu iki niteliği (muntazar ve gaybe) yanında bir de *ka'im* (ayağa kalkma) niteliği vardır; buna göre mehdi, gömüldükten sonra ayağa kalkacaktır. Kaybolma, saklanma nitelikleri Muhammet ibni Hanefiye'den sonra VII. imam Musa'ya da verildi. Şiilerde, sonuncu imama da mehdi denildi. Örneğin, şii inançlarından vakıfiyeye göre imamlık VII. imam Musa el-Kâzım ile son bulur. On iki imam inançlı (isna aşeriye) şiiliğe göreyse, beklenen (muntazar) imam ve imamlık biter. On iki imamlı inançta olan şiiler, on birinci imam olan Hasan Askeri'nin ölümünden önce dünyaya gelen mehdinin 69 yıllık küçük bir gizlenmeden (gaybe) sonra, büyük bir gizlenme içinde olduğuna ve günün birinde ortaya çıkacağına inanırlar. Mehdinin görevi, toplumsal haksızlık ve aksaklıkları gidermektir. Karmatiler biraz daha ileri giderek mehdinin şeriatı kaldırarak yerine kendisinin yeni bir şeriat getireceğini ileri sürerler ve bu savlarını İmam Cafer'in "Bizim kaim kalkınca Kuran'ı yeniden öğrenecek ve o eskisinden farklı bir emir getirecek" biçimindeki sözlerine dayarlar. İmamiler, sünnilerin eleştirilerini çürütüp, mehdi kavramının sünni hadisler içinde de bulunduğunu, Hızır, İsa, Deccal ve uzun ömürlüler hakkındaki verilere dayanarak On iki imam'ın *gaybe* öğretisinin akıldışı olmadığını kanıtlamaya çalışırlar. Bu çalışma, XIII. yy.'da sünnilerin de beklenen XII. imamın mehdi olduğu düşüncesini kabullenmelerine yol açmıştır. Sufîler de XII. imamın mehdi olduğu inancını benimserler. Fatımiler'den önceki ismaililerde mehdi ve kaim öğretileri, imami şiilerdeki gibiydi. Fatımi devleti kurulunca (909), devletin kurucusu ve ilk halifesi "Ubeydullah el-Mehdi" adıyla mehdi sayıldı. (→ Kayn.)

MEHDİ (Ebu Abdullah Muhammet **EL-**), abbasi halifesi (? 742 - Masebezan 785). Halife Mansur'un oğlu. Bir orduyla Horasan'ın asi valisi Abdülcebbar'ın üzerine yürüyerek onu hapse attırdı. Teberistan'a karşı açtığı sefer sonunda ülkeyi denetimine aldı. Daha önce veliahtlığa seçilmiş olan İsa bin Musa'nın hakkından vazgeçmesi üzerine, babasının ölümünden (775) sonra halife oldu. Bizans'a karşı birçok sefer düzenledi; 778/779'daki sefer sırasında Ankara yakınlarına değin ilerlemesine karşın geri çekilmek zorunda kaldı. 782'deki seferinde imparatoriçe İrene'i, üç yıllık bir barış antlaşması yaparak her yıl haraç ödemeyi kabul zorunda bıraktı. Yeni yollar yaptırdı; posta hizmetlerini geliştirdi, ticaretin gelişmesine de önem verdi. Bununla birlikte bazı kaynaklar Abbasiler'de savurganlığın onun zamanında başladığını ileri sürerler. Halifelik makamına ardılı olarak saptadığı Hadi ile ilgili sorunları görüşmek üzere Cürcan'a giderken hastalanarak öldü.

MEHDİ (Muhammet bin Hişam), endülüs emevi halifesi (öl. Córdoba [Kurtuba] 1010). Kısa aralıklarla ilk kez halifelik yaptı. 1009'da, yandaşlarıyla Hişam II el-Müeyyet'in sarayını basarak halifeyi istifaya zorladı ve tahta kendisi oturdu. Ardından Amiriler'in kurduğu Medinetülzahire'yi yağma ettirip, kenti yaktırttı. Çok geçmeden, Emeviler'den Hişam bin Süleyman bin el-Naşir'i başlarına geçiren Berberiler ayaklanarak Kurtuba'yı kuşattılarsa da Mehdi onları bozguna uğrattı, el-Naşir de öldürüldü. Berberiler'in yeniden ayaklanması ve kuşatma çemberinin daralması üzerine Hişam II el-Müeyyet'i yeniden halifeliğe getirdi; ancak Berberiler'in sarayı ellerine geçirmeleri karşısında kaçıp Tuleytule'ye gitmek zorunda kaldı. Burada Katalanlarla da işbirliği yaparak Kurtuba'yı aldı; fakat zalimce davranışları, özellikle de kentin berberi halkına uyguladığı baskı nedeniyle bu kez de halifeliği ancak iki ay sürdü, sonunda sarayındaki amiri köleleri tarafından öldürüldü.

MEHDİ HAN (Mirza Muhammet bin Muhammet Esterabadi), iranlı tarihçi (XVIII. yy.). Nadir Şah'ın vakanüvisliğini ve sır kâtipliğini yaptı. Kutsal Kitap'ı farsçaya çeviren hıristiyan din adamlarına yardım ettiği, 1747'de Mustafa Han ile birlikte elçi olarak osmanlı padişahına (Osman III) gönderildiği, ancak Nadir Şah'ın öldürülmesi üzerine bu görevi yerine getiremeden geri döndüğü bilinir. Büyük bir dil bilgini ve farsça düzyazı ustası olarak kabul edilen Mehdi Han, iran tarihi için olduğu kadar osmanlı tarihi ve türk dili yönünden de önem taşıyan yapıtlar yazdı. *Tārīh-i cihânguşây-i Nâdirî, Münşe'ât, Mebani'l-luga* bunlar arasında yer alır. Sonuncu yapıt çağataycaya ilişkin bir dilbilgisi kitabı olmakla birlikte, Firagi adlı bir başka yazarın türkçenin oturmuş bir dil olmadığı yolundaki savına karşı türkçenin arapçadan ve farsçadan daha oturmuş bir dil olduğu görüşünü savunur. 1758'e doğru tamamlanmış olduğu sanılan *Seng-lâh* ise, Ali Şir Nevai'nin yapıtlarının kolayca anlaşılması amacıyla düzenlenmiş bir sözlük niteliğini taşır. Vassaf'ın süslü üslubu taklit edilerek yazılan *Durra-i Nâdire* de içerik bakımından *Tārīh-i cihânguşây-i Nâdirî*'nin aşağı yukarı bir benzeri olmakla birlikte, yapıtta tarihsel yönden açıklayıcı bilgilere daha çok yer verilir.

MEHDİ UBEYDULLAH (Asker Mükrem 873 - Mehdiye 934), ismaililerin gözüken ilk imamı ve ilk fatımi halifesi (910-934). Kimliği hakkında çeşitli kaynakların verdiği bilgiler çelişkilidir. Kendisinin Fatıma aracılığıyla Peygamber'in torunu olduğunu ileri sürmesine karşın, iranlı şii önderlerden Abdullah bin Meymun el-Kaddah'ın torunu ya da on ikinci imam Mehdi'nin kardeşi olduğu yolunda görüşler de bulunmaktadır. Tarih sahnesine çıkışı 909/910 yıllarına rastlar. Abbasi yanlısı olan Beni Midrar tarafından Sicilmase'de zindana atıldıysa da, Ebu Abdullah eş-Şii tarafından kurtarıldı. Müminlerin emiri sıfatıyla Rakkade'ye girdi. İktidara geçtikten sonra ülkesinin sınırlarını genişletmeye önem verdi. Berberi kabilelerini kendisine karşı kışkırtan Ebu Abdullah ile kardeşi Ebülabbas'ı tuzağa düşürüp öldürttü. Ebu Abdullah'ın öldürülmesine tepki gösteren Kıtame kabilesine Kayrevanlılar'ı saldırttı (912). Oğlu Ebulkasım'ın komutasındaki bir ordu Trablus, Barka, İskenderiye kentlerini ele geçirdiyse de (914), mısır ordusu önünde geri çekilmek zorunda kaldı. İki yıl sonraki girişimi de püskürtüldü. Bununla birlikte Mehdi, ülkesinin sınırlarını Mısır'dan Fas kıyılarına değin genişletmeyi başardı. Fatımi donanması da Akdeniz'de dehşet saçıyordu. 926'da kendi adına kurduğu el-Mehdiye'yi Kayrevan yerine başkent yaptı, kenti tahkim ederek yüksek ve geniş bir duvarla çevirtti; doğal limanını yüz gemiyi barındırabilecek biçimde büyüttü.

MEHDİCİ sıf. Mehdiciliğe ilişkin.

MEHDİCİLİK a. **1.** Şiilikte On iki imam'ın sonuncusu sayılan Hasan Askeri'nin oğlu Muhammet'in ölmediğine, gözden kaybolduğuna (gaybet), kıyametin kopmasından önce mehdi* olarak ortaya çıkacağına inananların tuttukları yol. **—2.** Sudan'da 1881'de Muhammet Ahmet bin Abdullah'ın önderliğinde başlayan ayaklanma.

MEHDİLER, mehdi Muhammet Ahmet'in (1843-1885) Sudan'da 1881'de kurduğu mehdiye* tarikatına bağlı olanlar.

MEHDİYE a. mehdi Muhammet Ahmet'in (1843-1885) Sudan'da kurduğu tarikat (1881).

—ANSİKL. Hz. Muhammet'in sünnetine uygun olarak başlayan tarikat, zamanla bu niteliğini yitirerek tutucu ve sapkın bir nitelik kazandı. Cihadı, islamın beş şartından üstün tutan mehdiye bağlıları, Kuran ve mehdi Muhammet Ahmet'in bildirdikleri dışında hiçbir gerçek olmadığını savundular; Kuran tefsirlerini yakmak, bilimsel gerçeklere karşı çıkmak gibi aşırılıklara kaydılar.

MEHDİYE (EL-), Fas'ta (Rabat ili) yer, uved Sebu'nun ağzında. Eski Kartaca ticaret yeri olan el-Mehdiye'yi XV. yy.'da Portekizliler, 1644'te İspanyollar işgal etti. Güzel kapısını Mülay İsmail'in yaptırdığı eski kasaba günümüze kadar ayakta kalmayı başarmıştır.

MEHDİYE, Tunus'ta liman, sayfiye ve il merkezi, Sus'un G.-D.'sunda, Akdeniz'e uzanan kayalık, dar bir yarımadada; 21 700 nüf. Kent, eski Fenike, sonra da Roma satış kartelinin bulunduğu bir yerde, 912'de fatımi halifesi Ubeydullah el-Mehdi tarafından kuruldu. Önemli bir tahkimli yer ve etkin bir ticaret limanı olması nedeniyle XII. yy.'da Normanlar'ın, XVI. yy.'da İspanyollar'ın ilgisini çekti ve Turgut Reis tarafından üs olarak kullanıldı. Fatımiler döneminde deniz doldurularak elde edilen düzlükte yapımına başlanan Mehdiye camisi'nde (916) geniş tutulmuş orta sahının yanlarında dörder sahın ve iki ucunda da Kayrevan Sidi Ukba Ulu camisi'nde olduğu gibi birer kubbe bulunur. 50x39 m boyutlarındaki avlu revaklarla çevrilidir, taşkın sivri kemerler Tolunoğlu camisi'ndeki gibi, köşeleri ince sütunlarla süslenmiş ayaklara oturur. Avluya B. camilerinde benzeri görülmeyen, at nalı biçiminde kemerli bir kapı revakından geçilir. 1961-1965'te özgün biçimine uygun olarak yenilenen camiden yalnızca mihrabın kimi parçaları ve avluya geçit veren kapı revakı kalmıştır. Kentte XVI. yy.'dan kalma çok güzel bir kale vardır (burçları XVIII. yy.'dan kalma). Denizden 6 km içerde bulunan, İ.Ö. I. yy.'dan kalma "Mehdiye Eskiçağ galerisi" Atinalılar'ın sanat yapıtlarıyla doludur. Balıkçılık ve elsanatları (tekstil, kumaş, vd.). Balık konserveciliği. —*Mehdiye ili;* 300 300 nüf. (1988).

Mehdiye savaşları, mehdilerin mısır hıdivlerine ve bu ülkedeki ingiliz askerlerine karşı giriştikleri savaşlar (1881-1898). Nübyeli bir arap olan Muhammet Ahmet bin Abdullah'ın 1881 ortalarında Darnube'de kendisini "mehdi" ilan etmesi üzerine hükümetin buraya gönderdiği askeri birlikler bozguna uğradı. Daha sonra gönderilen Faşoda (bugün Kodok) valisi Reşit Paşa, Yusuf Paşa el-Şallabi ve ingiliz generali Hicks'in komutasındaki birlikler de etkili olamadılar. Muhammet'in elde ettiği başarılar mehdilerin Doğu Sudan'a değin geniş bir alana yayılmasını sağladı. 1885'te, ingiliz komutanı Gordon'u da yenip Hartum'u ele geçiren Muhammet burada öldü. Yerine Abdullah geçtiyse de, 1898'de ingiliz generali Kitchener, mehdilerin egemenliğine son verdi.

MEHDÛM sıf. (ar. *hedm*'den *mehdūm*). *Esk.* Yıkılmış, harabe haline gelmiş.

MEHEB, -bbi a. (ar. *hebib*'den *mehebb*). *Esk.* Rüzgârın estiği yer.

MEHEL sıf. *Yörs.* Uygun, yerinde, denk.

MEHEMDİYA → MUHAMMEDİYE.

MEHENK → MİHENK.

MEHER BABA (fars. "Merhametli baba"; **Mervan Şehiriyari İrani**'nin takma adı), parsi kökenli hintli mütenevvir (Puna 1894 - Ahmednagar 1969). Zerdüştiydi; genç bir müslüman kadınla tanıştı, ardından hindu bir hocanın yanında kaldı, sonunda bütün din ve bütün tapmaları yeniden yaşatmak ve bir ipe dizilen inciler gibi onları bir araya getirmek amacına yönelerek buna "yeniden yönlendirilen sufilik" adını verdi. 1924'te genel karargâhını Bombay'da kurdu ve 10 temmuz 1925'ten başlayarak hiç konuşmadı. Bu sessizliğini, ancak ölümünden az önce bozdu.

MEHERE çoğl. a. (ar. *māhir*'in çoğl. *mehere*). *Esk.* Usta kimseler, üstatlar.

MEHERKAPI kaya yazıtı. Arkeol. Van kalesi'nin (Tuşpa) 5 km K.-D.'sunda urartu yazıtı; Toprakkale'nin hemen B.'sındaki dağlık kesimdedir. İ.Ö. IX. yy. sonlarında İspuini ve Menua dönemlerinde tanrı Haldi adına yaptırıldı. 4 m yüksekliğinde, 2,70 m genişliğinde anıtsal bir kaya nişi biçimindeki anıt, urartu dinine ilişkin ayrıntılı bilgi aktaran yazıtlarla doludur. Halk arasında Kör kapı, Yalancı kapı, Hazine kapısı gibi adlarla anılan kaya yazıtında, çivi yazısıyla, 79 tanrının adı, bunlara kurban olarak sunulacak hayvanların cinsi ve sayısı belirtilmiştir.

MEHİB sıf. (ar. *heybet*'ten *mehīb*). *Esk.* **1.** Heybetli, büyük. **—2.** Korkunç, korku verici: *"... bu üç günlük istirahatin, ne kadar mehîb bir sükût olduğunu ..."* (Y. K. Beyatlı).

◆ a. Esk. zool. Arslan.

MEHİL sıf. (ar. *hevl*'den *mehīl*). *Esk.* Korku veren, korkulu yer için kullanılır.

MEHİL a. (ar. *mehl*). *Esk.* **1.** Bir işin, bir şeyin gerçekleşmesi için zaman verme, zaman tanıma. **—2.** *Mehil vermek,* zaman tanımak, bir süre ertelemek: *Kaç gün mehil veriyorsunuz?*
—Huk. → SÜRE.

MEHİL obruğu, İç Anadolu'da Obruk platosunda, çok hafif eğimli pliyosen göl kireçtaşları içinde erime ve çökme süreçleri ile oluşmuş, dairesel bir kuyuyu andıran büyük karst çukuru.

MEHİN sıf. (ar. *mehīn*). *Esk.* Önemsiz, ufak; hor, hakir.

MEHİRE sıf. (ar. *mihr, mehr*'den *mehīre*). *Esk.* Nikâh bedeli yüksek olan kadın için kullanılır.

MEHİRE sıf. (ar. *mahāret*'ten *mehīre*). *Esk.* Usta, mahir kadın için kullanılır.

MEHL (Robert Franklin), amerikalı metalürji ve fiziksel kimya uzmanı (Lancaster, Pennsylvania, 1898 - Pittsburgh 1976). En önemli çalışmaları, katı hal fiziğinin metalürjiyle bağlantılı sonuçları üzerinedir.

MEHLE a. ve sıf. Kasaplık hayvanların omuz başından çıkarılan ve daha çok külbastı yapılan ete halk arasında verilen ad. (Pastırmacılıkta sığırların bu bölümünden yapılan pastırma da aynı adla anılır.)

MEHLEKE ya da **MEHLİKE** a. (ar. *helāk*'tan *mehleke, mehlike*). *Esk.* Tehlikeli yer ya da iş: *"Rûh-ı sânîsinin de canı gibi mehlekede bulunduğunu görünce ..."* (Namık Kemal, XIX. yy.).

MEHLİKA sıf. (fars. *meh* ve *likā*'dan *meh-likā*). *Esk.* Ay yüzlü; güzel yüzlü kadın için kullanılır: *"Bütün bu manzara ol mehlikayı arzeyler"* (Tevfik Fikret).

MEHLİKE → MEHLEKE.

MEHMAEMKEN be. (ar. *meh-mā emken*). *Esk.* Olabildiğince, mümkün olduğu kadar: *"Türklüğün bu diyarı ne kadar benimsemiş olduğunu mehmaemken göstermekti"* (Y. K. Beyatlı).

MEHMED → MEHMET.

MEHMED KEMAL, soyadı **Kurşunluoğlu,** türk şair, gazeteci, yazar (Ankara 1920). Ankara Üniversitesi Dil ve tarih -coğrafya fakültesi'nde okudu, bitirmeden ayrıldı. Ticaret bakanlığı'nda memurluk yaptı, gazeteciliğe başladı (1945). Türk haberler ajansı'nın ve çeşitli gazetelerin Ankara temsilciliğini üstlendi. İstanbul'a gelerek (1969) *Yeni gazete, Akşam, Barış* gazetelerinde fıkra yazarlığı yaptı. *Cumhuriyet* gazetesinde köşe yazarı oldu. 1940 kuşağı içinde kişisel duygularını toplumsal sorunlarla birlikte ele alan şiirleriyle tanındı: *Birinci kilometre* (1945), *Dünya güzel olmalı* (1954), *Söz gibi* (1977, Lions edebiyat ödülü). Anı romanlar (*Sürgün alayı*, 1974, *Pulsuz tavla*, 1976), 1940 kuşağı toplumcu yazarlarıyla ilgili anılar (*Acılı kuşak*, 1968; *Şairler dövüşür,* 1982) yazdı. Fıkra ve anılarından bazıları: *Politika ve ötesi* (1970), *12 Mart, öfkeli generaller ve işkence* (1974), *Ara rejim kara rejim* (1979), *Bir deste iskambil* (1985), *Bu darbeler kimin için* (1986).

MEHMET a. (ar. *muḥammed*'den). "Muhammet"in türkçedeki değişmiş biçimi (erkek adı olarak kullanılır).

MEHMET, türk şair (öl. 1398'den sonr.). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. *Aşkname** adlı 8 702 beyitlik mesnevisi Anadolu'da oluşan divan edebiyatının başlangıç evresine ait önemli ürünlerdendir. Emir Süleyman'a sunduğu bu yapıtında, hac dönüşü Mısır'da bulunduğunu, burada eline geçen kıpçakça bir mesneviye dayanarak kendi kitabını kaleme aldığını anlatır.

MEHMET I Çelebi (1380'e doğr. - Edirne 1421), türk padişah (1413-1421). Bayezit I'in oğlu. Kaçıncı oğlu olduğu ve doğum tarihine ilişkin bilgilerde kesinlik bulunmamaktadır. Bazı sikkelerle kitabelerde, ayrıca arap tarihlerinde adı Gıyasettin olarak da geçer. Yine bazı arap ve bizans kaynaklarında "Kirişçi", "Kiri" lakaplarıyla anılır. Tarih sahnesine çıkışı, babası Bayezit I tarafından 30 000 kişilik bir orduyla Kadı Burhanettin'in tehdidi altında bulunan Amasya'ya gönderilmesiyle başladı (1391). Başarısından ötürü Amasya sancakbeyliğine atanan Mehmet Çelebi, Ankara savaşı'na katıldı (1402), ancak Bayezit I'in Timur'a yenilmesi üzerine Bolu taraflarına çekilmek zorunda kaldı. Timur'un Amasya valiliğine atadığı Kara Devletşah'a bağlı bazı birliklerin çapula kalkıştıklarını öğrenince bir baskın düzenleyerek Kara Devletşah'ı öldürüp Amasya'ya girdi (1403), ardından Niksar'ı kuşatan türkmen beylerinden Kubatoğlu Ali Bey'in üstüne yürüdü, onun elinde bulunan bir kaleyi aldı. Yöredeki öteki beylerin kendisine itaat etmelerini sağladıktan sonra "Rumiyei sugra" olarak adlandırılan Sıvas-Tokat-Amasya havzasına tamamen egemen oldu. Elde ettiği bu başarılar nedeniyle Timur kendisini yanına çağırdı, fakat yola çıktıktan sonra meydana gelen olaylar, onu kararından caydırdı ve hocası Sufi Bayezit'i durumu anlatması için Timur'a elçi olarak gönderdi; kendisi de Amasya'ya geri döndü. Timur ona, elinde bulundurduğu yerlerin hükümdarlığını kabul ettiğini bildirerek hükümdarlık alametleri olan taç, kemer ve hırka göndermek suretiyle karşılık verdi. Mehmet Çelebi daha sonra ağabeyi İsa Bey'le Ulubat ovasında tutuştuğu savaşı kazanıp Bursa'ya girdi ve hükümdarlığını ilan etti, ayrıca Timur'la ortaklaşa sikke kestirdi (1404). Babası Bayezit I'in cesedini de Germiyanoğlu Yakup Bey'den alıp, onun adını taşıyan caminin yanına gömdürttü. Bu arada önce Bizans imparatoruna sı-

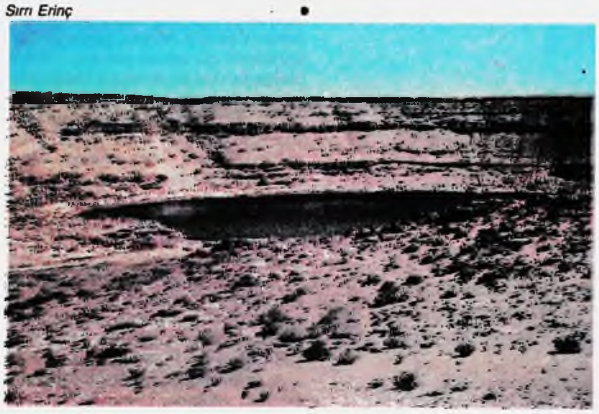

L.-Y. Loirat

Mehdiye kale (XVI. yy.)

Mehmet I

Sırrı Erinç

Mehil obruğu

ğınan, oradan da Edirne'ye gönderilen İsa Çelebi, Emir Süleyman'ın verdiği orduyla Anadolu'ya geçip Bursa'yı almak istediyse de yenilince Kastamonu'ya, İsfendiyar Bey'in yanına kaçmak zorunda kaldı. Sonraki girişimleri de başarısız kalan İsa Çelebi'nin öldürülmesi üzerine Mehmet Çelebi'nin güçlenmesinden kaygıya kapılan Emir Süleyman Bursa'ya geldi ve Çelebi Mehmet'i Amasya'ya çekilmeye zorlayıp Ankara'yı da hile yoluyla ele geçirdi. Emir Süleyman'la Mehmet Çelebi arasındaki çatışma uzun sürdü. Mehmet diğer kardeşi Musa Çelebi'yi Rumeli tarafına göndererek Emir Süleyman'ı baskı altına almaya çalıştı. Musa Çelebi ilk yenilgisinden kısa bir süre sonra hazırlıklarını tamamlayarak Edirne'ye saldırdı. Emir Süleyman Bizans'a kaçarken yolda yakalanıp öldürüldü. Rumeli'de durumu güçlenen Musa Çelebi'ye karşı Bizans imparatoru Manuel II Palaiologos ile anlaşan Mehmet Çelebi 1411 ve 1412'de iki kez kardeşiyle savaşa tutuşmasına karşın ikisinde de yenilgiye uğradı. 1413'te kardeşiyle yeniden çatışmaya giren Musa Çelebi, Sofya'nın güneyindeki Samakov kasabası yakınlarında bozguna uğradı; yaralı olarak kaçarken attan düştü ve yakalanarak öldürüldü. Mehmet Çelebi Edirne'ye gelip Rumeli ve Anadolu'nun hükümdarı olduğunu ilan etti ve Mehmet I unvanıyla tahta oturdu. Bizans imparatorunun, komşu prenslerin ve elçilerin kutlamalarını kabul ettikten sonra Anadolu'ya geçip Cüneyt Bey'in üstüne yürüdü; Çandarlı, Menemen, Kayacık, Nif kalelerini ve son olarak İzmir'i ele geçirdi. Cüneyt Bey'i affederek Niğbolu sancakbeyliğine gönderdi. Foça, Midilli, Sakız gibi Ceneviz sömürgelerini nüfuzu altına aldı. 1414'te Karaman'a yöneldi ve Karamanoğlu Mehmet Bey'i yendi. Ardından Konya'yı kuşattıysa da, Bayezit Paşa'nın araya girmesiyle Mehmet Bey'le anlaşma yolunu seçti. 1416'da Eflak'ta yapılan savaşta Eflak prensi Mircea'yı da yendi. Sefer dönüşü, Candar beyliği üstüne yürüdü. Sinop'ta kıstırılan İsfendiyar Bey, Mehmet I adına hutbe okutup sikke kestirmeyi, Tosya, Çankırı ve Kalecik'i de osmanlı hükümdarına bırakmayı kabul etti. Kastamonu'ya dönüşte de bütün camilerde padişah adına hutbe okuttu.

Bu olaylar sırasında karakoyunlu Karayusuf, Erzincan'ı Akkoyunlular'dan alıp Pir Ömer Bey'e vermişti. Pir Ömer Bey kendine ait toprakları genişletmek için önce Karahisar'ı ve Karahisar Caniki'ni (Ordu -Giresun yöresi) aldı. Alparslanoğlu Hasan Bey Çarşamba, Candaroğlu İsfendiyar Bey de Samsun'u ele geçirdi. O tarihlerde Sıvas Caniki sınırları içinde, biri Cenevizliler'in, biri de müslümanların oturduğu birbirine çok yakın iki Samsun vardı. Amasya valisi olan şehzade Murat'ın lalası Biçeroğlu Hamza Bey Cenevizliler'in Samsun'unu aldıktan sonra müslüman Samsun'u kuşattı. İsfendiyaroğlu Hızır Bey fazla direniş göstermeden kaleyi ve kenti teslim etti. Mehmet I, Kasım Bey gibi Hızır Bey'i de osmanlı hizmetine almak istedi, fakat Hızır Bey kabul etmeyerek babasının yanına döndü. Mehmet I'in hükümdarlık dönemine rastlayan en önemli olaylardan biri de Börklüce Mustafa'nın İzmir taraflarında başlattığı ayaklanmadır (1419). Karaburun'dan başlayıp Manisa'ya değin geniş bir alana yayılan ayaklanmanın Amasya valisi şehzade Murat'la Bayezit Paşa tarafından bastırılmasından sonra Börklüce Mustafa, Torlak Kemal ve İznik'ten Deliorman'a doğru kaçmaya çalışan Şeyh Bedrettin yakalanıp idam edildiler; ayaklanmayla ilgili olduğundan şüphe edilen Mihaloğlu Mehmet Bey de Tokat kalesine hapsedildi (1419/1420). Tarihlere "Düzmece Mustafa olayı" olarak geçen ve Mehmet I'in kardeşlerinden Mustafa Çelebi'nin Rumeli'de saltanat iddiasıyla faaliyet göstermesi de yine bu sıralardadır. Mehmet I, Mustafa Çelebi'nin gözetim altında tutulması ve kendisine zarar vermeyecek şekilde korunması koşuluyla Selanik kuşatmasını kaldırarak Bizans imparatoruna her yıl 300 000 akçe ödemeyi yükümlendikten sonra İstanbul üzerinden Anadolu'ya geçmek istedi. İmparator Manuel II Palaiologos'un gönderdiği heyet kendisini surların dışında karşılayarak Tophane'ye getirdi. İki hükümdar burada karşılaşarak iki ayrı kadırgayla Üsküdar'a geçtiler. Burada imparatordan ayrılan Mehmet I önce İzmit yoluyla Bursa'ya geldi, burada biraz kalıp Gelibolu üstünden dinlenmek üzere Edirne'ye döndü. Mehmet I, Edirne yakınlarındaki ormanda avlanırken fenalaşarak attan düştü. Felç olduğu anlaşılan padişah birkaç gün sarayda yattı, fakat yapılan tedavilerin sonuçsuz kalması üzerine 1421 yılının ortalarında öldü. Hastalık haberini alır almaz Leondari Dimitrios adlı bir elçisini kendisine gönderen Manuel II Palaiologos'tan ölüm haberi gizlendi. Ayrıca halk ve asker arasında karışıklık çıkmaması için de ölümü duyurulmadı. Mehmet I'in tahnit edilen cesedi, şehzade Murat'ın Bursa'ya gelmesine değin yaklaşık kırk gün saklandı.

Mehmet I dönemine ilişkin yazılı belgeler ve bilgiler noksan olmakla birlikte, ölüm döşeğinde yatarken sadrazam Bayezit Paşa'yı çağırtarak vasiyetini ona açıkladığı bilinmektedir. Buna göre padişah; Murat, Mustafa, Ahmet, Mahmut ve Yusuf adlarındaki beş oğlundan Amasya valisi olan Murat'ı ardılı olarak seçtiğini söylemiştir. Bir söylentiye göre de yedi yaşındaki oğlu Yusuf'la sekiz yaşındaki oğlu Mahmut'un vasiliğini de Bizans imparatoruna bırakmıştır. Murat II'in tahta çıkmasından hemen sonra Bursa'daki Yeşil türbe'ye gömülen Mehmet I, Bursa'da cami, medrese, imaret ve kendisine türbe yaptırmış, ayrıca Evliya Çelebi'nin Ulu cami olarak adlandırdığı Edirne'deki eski camisini tamamlattıktan sonra caminin vakfı olarak bir de bedesten inşa ettirmiştir. (→ Kayn.)

Mehmet II
Sinan Bey'in yapıtı
(1475-1480)
*Topkapı sarayı müzesi
İstanbul*

■ **MEHMET II Fatih** (Edirne 1432 - Hünkâr çayırı, Gebze yakınında, 1481), türk padişah (1444-1446 ve 1451-1481). Murat II ile Hüma Hatun'un oğlu. On bir yaşındayken 1443 baharında lalaları Kasapzade Mahmut ve Nişancı İbrahim beylerle birlikte Manisa sancakbeyliğine gönderildi. Ertesi yıl uç beylerinin baskısı üzerine Murat II tahtı bırakarak Manisa'da inzivaya çekilince Edirne'de osmanlı tahtına çıktı (1444).

Murat II, doğuda ve batıda aldığı önlemler ve yaptığı antlaşmalarla devletini güven altına aldığını sanıyordu. Ama 12 yaşında deneyimsiz bir gencin devletin başına geçmesi iç ve dış sorunlara yol açmakta gecikmedi. Osmanlılar'ı Avrupa'dan çıkarmanın zamanının geldiğine inanan papa, yoğun bir haçlı seferi hazırlığına başladı. Öte yandan başkentteki paşalar arasında iktidar mücadelesi kızıştı: Murat II'nin tahttan ayrılırken görevi başında bıraktığı sadrazam Çandarlı Halil Paşa'nın büyük nüfuzuna karşı Şihabettin, Nişancı İbrahim ve Zağanos paşalar Mehmet II'nin çevresinde birleştiler. Aynı yıl Bizans'ta bulunan Orhan Çelebi osmanlı tahtı için harekete geçtiyse de başarılı olamadı.

Haçlı ordusunun Tuna'yı aşması ve haçlı donanmasının Boğazlar'ı tutması üzerine Çandarlı Halil Paşa, Murat II'yi Edirne'ye davet etti. Ordunun komutasını üstlenen Murat II, Haçlılar'ı Varna'da ağır bir yenilgiye uğrattı. Padişahlığı hukuken süren Mehmet II ise Çandarlı Halil Paşa ile birlikte Edirne'de kaldı. Edirne sarayı'ndaki iktidar çekişmesi Varna zaferini izleyen iki yıl içinde de sürdü: barışçı bir siyaset izleyen Çandarlı Halil Paşa, Manisa sarayı'nı en yüksek merci sayıyor ve Murat II'yi yeniden tahta çıkarmak istiyordu. Başta Rumeli beylerbeyi Şihabettin Paşa olmak üzere savaşçı kanadın etkisinde kalan Mehmet II ise fütuhatçı bir siyasetten yanaydı ve Çandarlı'yı en büyük engel olarak görüyordu. Sonunda, Çandarlı'nın kışkırttığı bir yeniçeri ayaklanmasının yarattığı bunalım, Murat II'nin yeniden tahta çıkması ve Mehmet II'nin Manisa'ya gönderilmesiyle sonuçlandı (1446).

İkinci kez sancakbeyi olarak Manisa'da bulunduğu sürece Ege'deki Venedik adalarına sürekli hücumlarda bulunan (1446 -1449) Mehmet II, babasının Mora, Arnavutluk seferlerine ve İkinci Kosova savaşı'na (1448) katıldı. 1450'de Edirne'de yapılan bir düğünle Dulkadıroğlu Süleyman Bey'in kızı Sitte Hatun'la evlendi.

Mehmet II'nin, babasının ölümü üzerine ikinci kez osmanlı tahtına çıkmasıyla (18 şubat 1451) savaşçı kanat kendiliğinden iktidara geldi. Şihabettin Paşa ikinci vezir olurken, Zağanos ve Saruca paşalar divana alındı. Ama sadrazam Çandarlı Halil Paşa durumunu korudu. Mehmet II'nin tahta çıkışı Osmanlı devletinin düşmanlarına yeniden umut verdi. Anadolu'da Karamanoğlu İbrahim Bey, Hamiteli'nde bazı kaleleri ele geçirdi; ayrıca Germiyan, Aydın, Menteşe beyliklerinin vârislerini kışkırttı. Bu durum karşısında Mehmet II, bazı ödünler vererek Sırplar ve Bizans'la antlaşmalar yaptı ve mayıs 1451'de Anadolu'ya geçti. Alaiye kalesini Karamanoğlu'na bırakarak Anadolu'da barışı sağladı. Bundan sonra büyük bir enerji ile daha ilk tahta çıkışından beri kafasında olgunlaştırdığı İstanbul'un fethi projesini ele aldı. Bayezit I'in yaptırdığı Güzelcehisar'ın (Anadoluhisarı) karşısına Rumelihisarı'nı (eski kaynaklarda Boğazkesen) yaptırarak Karadeniz boğazını kapattı. 1452-53 kışını hummalı bir hazırlıkla geçirdikten sonra 7 nisanda kuşattığı İstanbul'u 29 mayısta fethetti. İstanbul artık bir imparatorluk durumuna gelen Osmanlı devletinin başkenti olurken Bizans tarihe karıştı.

Bizans başkentinin fethi, bundan sonra "Fatih" unvanını alan Mehmet II'ye mutlak bir iktidar kazandırdı. İktidarını sınırlayan Çandarlı Halil Paşa'yı fethin ertesi günü tutuklattı, daha sonra idam ettirdi (10 temmuz). 1454-1463 yılları arasında Mehmet II, Balkanlar'daki durumunu sağlamlaştırmakla uğraştı. Önce Sırbistan'a yöneldi. Aralıklı olarak 1460 yazı ortalarına değin dört kez yinelenen Sırbistan seferlerinin ilkinde, prensliğin başkenti Semendere'yi (Smederevo) zorlayarak 50 000 tutsak aldı. İkincisinde, Üsküp'ün batısındaki, gümüş madeni ocaklarıyla ünlü Novo Brdo'yu zapt etti. Evrenosoğlu İsa Bey'in komutasındaki akıncılar da Arnavutluk'ta karışıklıklar çıkaran İskender Bey'i Berat yakınlarında bozguna uğrattı. Orta Avrupa'nın kilidi Belgrad'ı almayı hedefleyen üçüncü seferde Mehmet II kişisel kahramanlığına karşın (alnından yaralandı) başarılı olamadı (1456). Bu arada donanması Taşoz, İmroz, Semadirek, Limni'yi ele geçirdi. 1458'de veziriazam Mahmut Paşa'yı yeniden Sırbistan üzerine gönderen Mehmet II, aynı yılın ağustos ayında Atina'ya girdi. Kuzey Mora'yı alıp Güney Mora'yı Konstantinos Palaiologos'un kardeşleri Dimitrios ve Thomas'ın yönetiminde vergiye bağladı. Ancak iki kardeşin durmadan çatışması özellikle de Thomas'ın Venedikliler'e ve Papalık'a dayanarak bağımsızlık sevdasına kapılması karşısında, 1460'ta burayı da ilhak ederek Mora'daki Palaiologos sülalesine son verdi. Mahmut Paşa'nın Sırbistan'ın başkenti Semendere'yi ele geçirerek bu ülkeyi bir türk vilayeti haline getirmesi üzerine Rumeli'ye yönelik tasarılarının birinci bölümünü gerçekleştiren Mehmet II 1461'den başlayarak Anadolu birliğine ilişkin tasarılarını uygulamaya koymak için doğuya döndü. Güney Karadeniz'deki küçük Ceneviz üssü olan Amastris'i (Amasra) denizden ve karadan kuşatarak savaşsız teslim aldı. 1440'tan beri eniştesi olan Çandaroğlu İsmail Bey'in yönetimindeki Sinop'a da kan dökülmeden girdi. Böylece sıra, Bizans'ın son kalıntısı Trabzon'daki Komnenoslar'ı ortadan kal-

dırmaya geldi. 1461 yazında Fatih karadan, Mahmut Paşa'nın komutasındaki donanma da denizden Trabzon önlerine ulaştı. İmparator David Komnenos I, direniş göstermeden kentin anahtarlarını padişaha teslim etti. Fatih, bütün servetini de yanına almasına izin vermek suretiyle imparator ailesini Serez'e gönderdi. Ancak David Komnenos I, Trabzon'u yeniden ele geçirmek için Uzun Hasan'la ilişkilerini sürdürünce yedi oğluyla birlikte idam edildi.

Kuzey Anadolu kıyılarını topraklarına katan Mehmet II yeniden Balkanlar'a döndü. 1462'de Eflak voyvodası Vlad III'ü ("Kazıklı Voyvoda") Erdel'e çekilmek zorunda bıraktı ve Eflak'ı bağlı bir beylik durumuna getirdi. Aynı yıl cenevizli Gattilusio ailesinin elinde bulunan ve türk kıyılarını vuran korsanların barındığı Midilli'yi aldı. 1463'te Bosna krallığı'nı ortadan kaldırarak kral İstvan'ı idam ettirdi. Ardından, Hersek düklüğünü tabiiyet altına aldı; bir yıl sonra da, merkezi Mostar olmak üzere Rumeli beylerbeyliğine bağlı bir sancak durumuna getirdi.

Balkanlar'daki etkinlikleri Mehmet II'yi Macaristan'la şiddetli bir mücadeleye soktuğu gibi Venedik'le de karşı karşıya getirdi. Mora'daki Argos'un Osmanlılar tarafından zapt edilmesi üzerine başlayan Venedik savaşı, aralıklarla 1479'a kadar sürdü. Venedikliler Mora'da hücuma geçtiler ve yarımadayı ele geçirdiler. Venedik'le bir ittifak anlaşması yapan Macaristan, Bosna'nın başkenti Yayçe'yi işgal etti. Müttefikler, Kuzey Arnavutluk'ta 1443'ten beri Osmanlılar'ı uğraştıran İskender Bey'i kışkırttılar ve maddi yardımda bulundular. Öte yandan Osmanlılar'ın doğudaki rakibi Uzun Hasan'ın elçileri Venedik'te ittifak görüşmeleri yapıyordu. Bu tehlikeli durum karşısında Mehmet II, hızla harekete geçti. Mahmut Paşa'yı kuvvetli bir ordu ile Mora'ya gönderdi. İstanbul'un güvenliğini sağlamak için Çanakkale boğazı'nın iki yakasına iki kale (Kalei sultaniye ve Kilitbahir) inşa ettirdi ve donanmayı takviye etti. Arnavutluk'ta etkinliğini sürdüren İskender Bey'e karşı bizzat sefere çıktı (1466) ve İskender'in merkezi Akçahisar'ı (Kruje) kuşattıktan sonra Elbasan kalesini inşa ettirdi. Ertesi yıl İskender Bey'in Elbasan'ı kuşatması üzerine yeniden Arnavutluk'a girdi ve bazı Venedik kaleleri üzerine kuvvet gönderdi.

Venedik'le savaş sürerken Anadolu'daki gelişmeler Mehmet II'yi Doğu'ya dönmek zorunda bıraktı. Karamanoğulları'nın elindeki Konya'yı zapt ederek valiliğine, oğlu şehzade Mustafa'yı atadı (1468). Anadolu'da uğraşmasından yararlanarak bazı yerel başarılar elde eden Venedik'e deniz üssü Eğriboz'u zapt ederek ağır bir darbe vurdu (1470). Bu arada Anadolu'da Gedik Ahmet Paşa Alaiye'yi alarak Alaiye beyliğine son verdi (1470) ve İçel'e sığınan Karamanoğulları'nın elindeki Silifke, Korikos, Modon'u aldı (1471). Osmanlılar'a karşı Anadolu beylerini himaye eden akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın batılı devletlerle (Venedik, Kıbrıs, Rodos şövalyeleri) ittifak kurarak (1472) Anadolu içlerine sokulması, Mehmet II'yi saltanatının en ağır bunalımıyla karşı karşıya bıraktı. Uzun Hasan'a karşı bizzat sefere çıkan Mehmet II, Otlukbeli savaşı'nda akkoyunlu ordusunu hemen hemen tümüyle yok etti (1473). Bu zafer ona Fırat'ın batısındaki Anadolu topraklarında tam bir egemenlik sağlarken Venedik ve Macaristan'a karşı daha kararlı biçimde harekete geçmek olanağı verdi.

1474'te Rumeli beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa Arnavutluk'taki en güçlü Venedik kalesi İşkodra'yı kuşattı; ama alamadı. 1475'te donanma ile Kuzey Karadeniz seferine gönderdiği Gedik Ahmet Paşa, Kefe ve öteki ceneviz kolonilerini zapt etti. Bu sefer sonunda Kırım hanlığı osmanlı himayesine girdi. Ertesi yıl Boğdan seferine çıkan Mehmet II, voyvoda Stefan Cel Mare'yi Alba Valea'da yendi, ancak ele geçiremedi. 1477'de Venedik'e yeniden saldırıya geçti. Süleyman Paşa, İnebahtı'yı kuşattı, ancak denizden yardım gören kaleyi alamadı. Mihaloğlu Ali Bey'in kuşattığı Akçahisar ise on üç aylık bir kuşatmadan sonra ele geçirildi (1478). 1478 baharında bir kez daha Arnavutluk seferine çıkan Mehmet II, İşkodra'yı kuşattı ve çevresindeki kaleleri (Gölbaşı, Leş) zapt etti. Barışa yanaşan Venedik 25 ocak 1479'da imzalanan antlaşmayla İşkodra, Krujë, Eğriboz, Limni'yi Osmanlılar'a bıraktı ve elde ettiği ticaret serbestisi karşılığında yılda 10 000 altın ödemeyi kabul etti.

Venedik'i barışa zorlayan Mehmet II, Mesih Paşa'yı Rodos'un, Gedik Ahmet Paşa'yı Güney İtalya'nın fethiyle görevlendirdi. Mesih Paşa'nın 90 gün süreyle kuşattığı (1480) Rodos alınamadı. Gedik Ahmet Paşa ise Tocco hanedanının elindeki Kefalonya, Zakynthos (Zanta), Santa Maura (Ayamavra) adalarını ele geçirdikten (1479) sonra Napoli krallığı'na ait Otranto'yu zapt etti (1480).

Otranto çıkarması Puglia içerlerine doğru gelişirken, başta Papa olmak üzere bütün avrupalı hükümdarlar telaşa kapıldı. Mehmet II'nin karadan ve denizden Avrupa'yı tehdit etmesi karşısında Papa, hıristiyan devletlerin birleşmesini istedi ve halkı dua etmeye çağırdı. Mehmet II ise bu sırada yeni bir sefer için Topkapı sarayı'ndan Üsküdar'a geçmiş, oradan da Gebze yakınlarındaki Hünkâr çayırı mevkisinde kurulan otağına gelmişti. Sefer hazırlıkları sürerken 3 mayıs 1481 günü gut hastalığından ya da zehirlenerek öldü. Padişahın ölüm haberi "Büyük kartal öldü" ifadesini taşıyan bir mektupla İstanbul'daki Venedik balyozu tarafından ülkesine ulaştırıldı, oradan da tüm İtalya yarımadasına yayıldı. Papa, kiliselerde üç gün üç gece şükran ayinleri yapılmasını buyurdu. Planlarını son ana kadar kimseye açmadığı bilinen Mehmet II'nin bu son seferinin İtalya'ya mı, Rodos'a mı yoksa Akkoyunlular ya da Memluklar üzerine mi olduğu tartışmalıdır.

Mehmet II'nin saltanatı Osmanlı devletinin imparatorluk yönündeki dönüşümünde dönüm noktası oldu. İstanbul'un fethiyle o, bütün hıristiyan Batı'ya meydan okuyor ve Doğu Roma'nın mirasçısı olarak ortaya çıkıyordu. Öte yandan bu fetihle islamlığın ilk hayallerinden birini gerçekleştirmiş, islam dünyasında "gaza"nın en büyük temsilcisi durumuna gelmişti. Hıristiyan ve islam dünyasını egemenliği altında toplayarak Osmanlı devletini bir dünya imparatorluğu durumuna getirmek istiyordu.

İç siyasetinde merkezi imparatorluk düşüncesinin doğal sonucu olarak, mutlak iktidarını sınırlama eğiliminde olan eski ailelerin nüfuzunu kırmaya yöneldi (Çandarlı'nın ortadan kaldırılışı bunun ilk adımıydı). Bu amaçla taşradaki mülk ya da vakıf olarak devletin elinden çıkmış olan toprakları müsadere ederek (Tursun Bey'e göre 20 000 köy ve çiftlik) tımarlı sipahilere dağıttı. Çandarlı'dan sonra sadrazamlarını Karamani Mehmet Paşa dışında devşirmeler (kullar) arasından seçti ve yetkilerini artırarak onları merkezi yönetimin tam bir temsilcisi durumuna getirdi. Devşirmelerin ordu ve yönetimdeki ağırlığını artırdı. Kendi adını taşıyan kanunnamesi ile (Fatih kanunnamesi) devlet örgütüne ilişkin temel nizamları saptadı. Bu arada taht kavgalarına son verebilmek için kardeş katlini yasalaştırdı.

Mehmet II, ele geçirdiğinde harap bir durumda bulunan İstanbul'un yeniden inşası ve iskânıyla yakından ilgilendi. Camiler, tekkeler, medreseler, imaretler kurdurdu ve kenti kısa sürede imparatorluğun siyasi ve kültürel merkezi durumuna getirdi. Kendisi de adıyla anılan külliyeyi (Fatih külliyesi), Yedikule'yi, Yeni saray'ı (Topkapı sarayı), Kapalıçarşı'yı yaptırdı. İmparatorluğun her yanından müslüman ve hıristiyan aileleri göç ettirerek kentin nüfusunu artırdı. Büyük bir bilim ve sanat koruyucusu olan Mehmet II'nin sarayında Ali Kuşçu, Hocazade gibi müslüman bilginlerin yanı sıra Trabzonlu Georgios Amirutzes, arkeoloji meraklısı bir tüccar olan Ciriaco de Pizzicòlli (Anconalı Ciriaco), ressam Gentile Bellini gibi yabancılar da bulunuyordu. Din ve felsefe konularına gençliğinden beri duyduğu ilgi ömrünün sonuna kadar sürdü. Arap ve fars edebiyatını iyi bildiği gibi yunan filozoflarının arapça ve farsçaya çevrilmiş eserlerini okur ve çevresiyle tartışırdı. İstanbul'un fethinden sonra hıristiyanlık ile de ilgilenmiş, patrik kendisine mezheplerle ilgili iki inceleme sunmuştu. Açık görüşlü ve dinsel taassuptan uzaktı (Gentile Bellini'ye portresini yaptırdı). Döneminde batı kültürü ile osmanlı kültürü serbestçe karşı karşıya geldi.

Öteki sanatlarla olduğu gibi edebiyat ve özellikle şiirle de yakından ilgilenmiş, çağının şairlerini sarayında toplamış, onları korumuştur. 30 kadar şaire aylık bağladığı bilinir. Vezirlerinden ünlü şair Ahmet Paşa gibi Melihi, Hamidi, Kabuli onun çevresinde yer almış şairler arasındadır. *Avni* mahlasıyla kendisi de şiirler yazmıştır. Tezkirelerde divanı olduğu belirtilmişse de, bu yapıt günümüze ulaşmamıştır.

Şiirlerini derleyen bir yazma, *Divan-ı Sultan Mehmet rahimahullah*'tır (Millet kütüphanesi, manzum eserler, 608). Bu yazmaya ve şiir mecmuası, tezkire, tarih gibi daha başka kaynaklara dayanılarak *Divan-ı Avni* (1904), *Fatih divanı* (1944), *Fatih'in şiirleri* (1946) gibi derlemeler yayımlanmıştır. Mehmet II'nin şiirlerinden Hafız, Nizami, Sadi, Selman-ı Saveci gibi iran şairlerinin yapıtlarını, kullandıkları mazmunları yakından tanıdığı, türk edebiyatında özellikle Şeyhi, Ahmet Paşa gibi şairlerin yolunu izlediği anlaşılır. Bu şiirlerde sevgiyi, sevgiliyi, içki ve eğlenceyi anlatan, sevgilinin acımasızlığından, araya rakibin girmesinden, felekten yakınan ya da tasavvuf konularıyla ilgili olan dizeler, divan şiirinin geleneksel çerçevesi içinde ortalama düzeyi aşan anlatım başarısıyla dikkati çekerler. Bunlar arasında cihan padişahının sevgiliye kul olduğunu anlatan, Galata semtini ve güzellerini konu edinen örnekler, sahibinin "fatih" kimliğiyle birlikte düşünülünce, ayrı bir anlam kazanır. (→ Kayn.)

MEHMET Şehzade, Süleyman I'in (Kanuni) Hürrem Sultan'dan olan oğullarının en büyüğü (İstanbul 1521 - Manisa 1543). Sarayda özel hocaların gözetiminde yetişti. Kardeşleri Selim ve Bayezit'le birlikte babasının Budin seferine katıldı (1541). Sefer dönüşünde Saruhan valiliğine atandı ve orada öldü; cenazesi İstanbul'a getirildi. En çok sevdiği şehzadesinin ölüm haberini Avusturya seferinden dönerken alan Kanuni, hemen İstanbul'a gelerek Bayezit camisi'nde oğlunun cenaze namazına katıldı. Mehmet'in gömüldüğü günden bu yana "Şehzadebaşı" adıyla anılan semte, padişah bir cami ve güzel bir türbe yaptırdı.

MEHMET (Bin Ömer Bayezit bin Âşık), türk coğrafyacı (Trabzon 1555-? 1600). Hayatının son yıllarında yerleştiği Şam'da (1597-1598) yazdığı *Menazırül-avalim* adlı coğrafya ve kozmografya kitabıyla ünlüdür. Güney Rusya, Kafkasya, Balkanlar ve Macaristan gezilerindeki gözlemlerine dayanarak yazdığı kitabında Ebülfida, Cevzi, Kazvini, Yakut gibi birçok yazardan da yararlandı. İki bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde gökyüzü, gök cisimleri, cennet, cehennem, şeytan gibi konularla ilgili açıklamalar; ikinci bölümde fiziki coğrafya, kentler, hayvanlar ve insan anatomisi üzerine bilgiler yer alır. Elyazması eserin birer kopyası Topkapı sarayı, Nuruosmaniye ve Fatih kütüphanelerindedir.

MEHMET III (Manisa 1566 - İstanbul 1603), türk padişah (1595-1603). Murat III'ün Safiye Sultan'dan olan oğlu. Babası-

Mehmet III

Mehmet IV

Mehmet V

nın 1574'te tahta çıkışına değin Manisa'da kaldı ve zamanın ünlü bilginlerinden ders aldı. 1574-1583 yıllarını İstanbul'da geçiren şehzade Mehmet, 1583'te Manisa sancakbeyliğine atandı. 27 ocak 1595'te Osmanlı devletinin on üçüncü hükümdarı sıfatıyla Murat III'ün ardılı oldu. Saltanatın güvenliği için babasının cenaze törenî sona erdikten sonra on dokuz kardeşini öldürttü, ayrıca devletin ileri gelenleri arasında geniş çapta değişiklikler yaptı. Hükümdarlığının ilk ayları Eflak-Boğdan ve Avusturya cephelerindeki bunalımlara çözüm aramakla geçti. Gösterilen çabalara karşın batı sınırlarındaki durumun gittikçe kötüleşmesi üzerine sadrazam Koca Sinan Paşa'nın önerisi ve Hoca Saadettin Efendi'nin de desteklemesiyle sefere çıkmaya karar verdi, ancak bu kararını Sinan Paşa'nın ölümü nedeniyle, birkaç ay sonra İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı sırasında gerçekleştirebildi. Eğri seferi diye anılan sefer başarıyla sonuçlandı: Eğri fethedildi ve Avusturya kuvvetleri Haçova'da bozguna uğratıldı (1596). Ancak, sonraki gelişmeler Haçova'da elde edilen zaferi gölgelemeye başladı. Yanıkkale (Raab) yitirildi, Budin Avusturyalılar tarafından kuşatıldı, Hafız Ahmet Paşa Niğbolu'da eflak voyvodası Mihal'e yenik düştü (1598). Avusturya ile bir barış antlaşması girişimleri sürdürülürken bu kez Gürcistan'da Simon Han ayaklanarak Küri kalesini ele geçirdi (1599). Ertesi yıl, kırk gün kadar süren bir kuşatmadan sonra Kanije kalesi Tiryaki Hasan Paşa'ya kendiliğinden teslim oldu. Batı'da Avusturya ile çatışmalar sürerken Anadolu'da celali ayaklanmaları baş gösterdi. Sivas eyaletine bağlı sancaklardan birinin mütessellimi olan Karayazıcı Abdülhalim Urfa'yı ele geçirip hükümdarlığını ilan ettiyse de, Bağdat valisi Sokulluzade Hasan Paşa ile yaptığı savaştan sonra Samsun yöresine çekilmek zorunda kaldı (1601). Ardından kardeşi Deli Hasan, Hasan Paşa'yı öldürtüp Hadım Hüsrev Paşa'nın birliklerini dağıttıktan sonra Kütahya'ya değin gelerek kenti yaktı. İstanbul'da sadaret kaymakamı Saatçi Hasan Paşa'yı azlettirmeyi başaran sipahiler, ayak divanına çağırdıkları padişahtan kapıcıbaşı Gazanfer Ağa'nın ve darüssaade ağası Osman Ağa'nın idamını istediler. Mehmet III, sipahileri yatıştırmak için isteklerini yerine getirdi (ocak 1603); birçok devlet ileri gelenini de değiştirdi. Bu olaydan bir ay sonra Belgrad'dan gizlice İstanbul'a gelen sadrazam Yemişçi Hasan Paşa da hemen yeniçerileri, cebecileri, topçuları ve tersane askerlerini harekete geçirip sipahileri öldürttü. Daha sonra eski sadrazamlardan Cigalazade Sinan Paşa aracılığıyla Afyonkarahisar'da bulunan Deli Hasan'ın Bosna beylerbeyliği göreviyle Macaristan serdarı Lala Mehmet Paşa'nın buyruğuna girmesini sağladı. Haziran 1603 başlarında Mehmet III, Anadolu serdarlığına atanmasını isteyen büyük oğlu Mahmut'u boğdurttu. Temmuz ortalarındaysa Lala Mehmet Paşa'nın komutasındaki ordunun Peşte bozgunu haberi saraya geldi. Eylül sonlarına doğru Tebriz, Safeviler'in eline geçti, Lala Ali Paşa da Sufyan'da Erdebil valisi Zülfikâr Han ile Şah Abbas'ın askerlerine yenildi. Gerek bu gelişmeler, gerekse sadrazamının gitgide daha tehlikeli olması karşısında Mehmet III, Yemişçi Hasan Paşa'yı önce azletti, sonra da öldürttü (16 ekim 1603). Bu arada Tebriz kalesiyle birlikte Azerbaycan'daki birçok yerleşim merkezi, ayrıca Erivan Şah Abbas I tarafından ele geçirildi. 38 yaşında bulunan Mehmet III ise, büyük bir olasılıkla kalp durmasından, 20-21 aralık 1603 gecesi öldü. Cenazesi, oğlu Ahmet I'in culus töreni tamamlandıktan sonra kaldırılarak Ayasofya avlusunda, Selim II'nin türbesinin yanına gömüldü. (→ Kayn.)

MEHMET Beyzade, türk hekim (öl. 1619). Ahmet I'in saray hekimlerindendi. 1615'te arapça yazdığı *Ravzat üs-sıhha ve devhat ül-etibba* ve *Musannef* adlı tıp kitaplarıyla tanınır.

MEHMET Şehzade, Ahmet I'in dokuz oğlunun ikincisi (İstanbul 1605 - *ay. y.* 1621). Lehistan seferine çıkmaya karar veren Osman II, darüssaade ağası Süleyman Ağa'nın sözlerine kapılarak tahtta gözü olduğu söylenen kardeşini geride bırakıp gitmek istemedi. Ancak, şehzadenin katli için gerekli fetvayı şeyhülislam Hocazade Esat Efendi vermeyince, Rumeli kazaskeri Kemalettin Efendi'ye başvuruldu. Şeyhülislamlık umudu besleyen kazaskerin istenen fetvayı vermesi üzerine, genç şehzade, hapsedildiği saray odasında kementle boğularak öldürüldü (1621).

MEHMET IV Avcı (İstanbul 1642 - Edirne 1693), türk padişah (1648-1687). Sultan İbrahim ile Hatice Turhan Sultan'ın oğlu. Tahttan indirilen babasının yerine çocuk yaşta padişah oldu (8 ağustos 1648). Ancak devlet işlerinde Kösem Sultan'la Turhan Sultan söz sahibiydiler. İkisi arasındaki çekişme, zaman zaman başkentte kaynaşmalara, çatışmalara, hatta ayaklanmalara yol açtı. Yeniçerilerin Saray'daki nüfuzuna karşı sipahilerin başlattığı ayaklanma (Atmeydanı* vakası), Koca Muslihittin Ağa tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı. Bunun üzerine, Niğde'de eski bir sipahi olan Gürcü Nebi (Abdünnebi) başkaldırdı, Katırcıoğlu Mehmet'in kuvvetleriyle birleşerek üzerine gönderilen Tavukçu Mehmet Paşa'yı bozguna uğrattı ve İstanbul'a doğru yürümeye başladı. (→ GÜRCÜ NEBİ AYAKLANMASI.) Donanmanın Girit'te uğradığı yenilgi üzerine sadrazam Sofu Mehmet Paşa'nın azledilerek öldürülmesinden sonra bu göreve getirilen yeniçeri ağası Kara Murat Paşa, Gürcü Nebi'yi geriye çekilmek zorunda bırakmasına karşın, karışıklıklara engel olamadı. Ardılı Melek Ahmet Paşa da, esnafın ayaklanıp ocak ağalarının başını istemeleri karşısında azledildi. Bu sırada Kösem Sultan, can düşmanı olarak gördüğü Turhan Sultan'ın iktidarını kırmak amacıyla Mehmet IV'ü tahttan indirip, yerine Süleyman'ı geçirmek için yeniçeri ağalarıyla anlaştı. Ancak komployu haber alan Turhan Sultan daha önce davranarak, bir gece Kösem Sultan'ı öldürttü (2 eylül 1651). Böylece yeniçeri ağalarının nüfuzu son buldu, ancak bu sefer de harem ağalarının baskısı başladı. Sık sık meydana gelen sadrazam değişiklikleri, rüşvet ve yolsuzlukların önüne geçilememesi, son olarak da 1652'de sadrazamlığa getirilen Tarhuncu Ahmet Paşa'nın aldığı mali tedbirler hoşnutsuzlukları körükledi. "Çınar vakası" ya da "Vakai* vakvakiye" adıyla anılan yeniçeri ayaklanması, yeniçerilerin istekleri yerine getirilerek yatıştırılabildi (mart 1656). Venedikliler'e iki kez üst üste yenilen türk donanması Ege ve Akdeniz'deki egemenliğini yitirdi; Bozcaada ile Limni Venedikliler'in eline geçti. Avcılığa merak salan ve sefahate dalan Mehmet IV'ün sorunlara ve yakınmalara kulak tıkaması, o güne değin görev verilen sadrazamların aczi geniş halk yığınlarını kaygılandırmaktaydı. Bu duruma çözüm bulmak isteyen bazı kişilerin, özellikle de valide kethüdası mimar Kasım Ağa'nın tavsiyesiyle, o sıralarda seksen yaşlarında olan Köprülü Mehmet Paşa olağanüstü yetkilerle sadrazamlığa getirildi (15 eylül 1656). Köprülü, İstanbul'da huzursuzluk yaratan odakları ortadan kaldırdıktan sonra bir yandan Bozcaada ve Limni'yi Venedikliler'den geri alırken, bir yandan da Anadolu'da Abaza Hasan Paşa'nın yönlendirdiği ayaklanmayı bastırdı, maliyeyi düzeltti. Ülkeye yeniden saygınlık kazandıran ve devletin otoritesini imparatorluğun en uzak köşelerine kadar yayan Köprülü Mehmet Paşa'nın ölümünden (1661) sonra Mehmet IV, sadrazamlığa Köprülü'nün büyük oğlu Fazıl Ahmet Paşa'yı getirdi. Avusturya'ya savaş açan Fazıl Ahmet Paşa, 1663'te Uyvar'ı aldı; ertesi yıl da harekâta devam ederek Avusturya'yı barış istemek zorunda bıraktı (Vaşvar antlaşması, 1664). Bundan sonra Girit'teki Kandiye kalesini alarak Venedik'le 25 yıldır süren savaşa son verdi (1669). Mehmet IV'ün de katıldığı Lehistan seferi Osmanlı devletine Kamaniçe, Bucaş kaleleriyle Ukrayna ve Podolya'yı kazandırdı (Bucaş antlaşması, 1672). Ancak Lehler'in barış koşullarına uymamaları üzerine ertesi yıl yinelenen sefer, Lehistan'ı Osmanlı devletinin toprak kazanımlarını tanımak zorunda bıraktı (Zorawno antlaşması, 1676). Fazıl Ahmet Paşa'nın ölümü üzerine Mehmet IV, sadrazamlığa Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı getirdi. Ukrayna'yı istila eden Ruslar'a karşı çıktığı seferde Çehrin kalesini zapt eden (1678) Mustafa Paşa, 1681'de Ruslar'la bir antlaşma yaptı. Mustafa Paşa'nın ihtirasının yol açtığı İkinci Viyana kuşatması'nın (1683) bozgunla sonuçlanması Mehmet IV'ün saltanatının dönüm noktası oldu. Mehmet IV, Belgrad'da yeni bir seferin hazırlıkları ile uğraşan Mustafa Paşa'yı bozgundan sorumlu tutarak öldürttü. Ancak Avusturya ile Lehistan'ın oluşturduğu ittifaka 1684'te Venedik'in, 1686'da da Rusya'nın katılmasıyla Osmanlı devleti çok geniş bir cephede savaşmak zorunda kaldı ve yenilgiler birbirini izledi. Uyvar (1685), Budin (1686) birbiri ardına düştü ve Macaristan'da türk varlığı sona erdi. Mora'yı istila eden Venedikliler 1687 eylülünde Atina'yı ele geçirdiler. Mohaç'taki yenilginin ardından yeniçeriler saltanat değişikliği isteğiyle ayaklandılar ve İstanbul üzerine yürüyüşe geçtiler. Mehmet IV, asi ordunun başında bulunan Siyavuş Paşa'yı sadrazam atayıp eski sadrazam Sarı Süleyman Paşa'nın kesik başını asilere gönderdiyse de ayaklanmayı yatıştıramadı. Asiler İstanbul'a ulaşmadan tahttan indirilen Mehmet IV, kalan yaşamını iki oğluyla birlikte gönderildiği Edirne sarayında geçirdi. İstanbul'a getirilen cenazesi Yeni cami'deki türbesine gömüldü. (→ Kayn.)

MEHMET Kabasakal, türk halk şairi (Rumeli XVIII. yy.). Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın oğlu Ahmet Paşa'nın emrinde çarpıştı. Onun askeri başarılarıyla (Niş kalesinin Avusturyalılar'dan geri alınması, 1737 vb.) ilgili iki destanında, dönemin toplumsal görünümünü ve siyasal olayları yansıtırken Köprülüler'den övgüyle söz eder.

MEHMET V Reşat (İstanbul 1844 - *ay. y.* 1918), türk padişah (1909-1918). Sultan Abdülmecit ile Gülcemal Kadın Efendi'nin oğlu. Saray'da özel eğitim gördü ve babasının benimsediği yenilikçi düşüncelerle yetişti. Babasının ve amcası Abdülaziz'in saltanatları süresince oldukça rahat yaşamasına karşın ağabeyi Abdülhamit II'nin mutlakıyetçi yönetimi altındaki veliahtlığı kısıtlamalar ve kaygılarla geçti. İkinci meşrutiyet'in ilanından (1908) kısa bir süre sonra patlak veren 31 mart vakası üzerine tahttan indirilen ağabeyi Abdülhamit II'nin yerine padişah olduğunda (27 nisan 1909) altmış beş yaşındaydı. Meşruti bir hükümdar olarak dokuz yıl süren saltanatında devlet güç koşullar altında varlığını koruma ve sürdürme kavgası verdi. Daha saltanatının ilk aylarında Anadolu'nun D.'sunda ve Adana'da ermeni ayaklanmaları patlak verdi (1909). Bunu Arnavutluk'taki ayaklanma izledi (1910). Yaşlı padişah, Selanik'ten başlayarak Manastır, Üsküp ve Priştine'yi kapsayan bir Balkan gezisi yaptı ve Arnavutluk'taki ayaklanmanın yatıştırılması çabalarını izledi. Bu arada İtalyanlar Trablusgarp, Bingazi ve Ege adalarına saldırdılar. Türk-İtalyan savaşı sürerken, Balkan devletlerinin saldırısı üzerine Mehmet V Trablusgarp'ın İtalyanlar'a bırakılmasını onaylamak zorunda kaldı (1912). Balkan savaşı bozgununu yaşadı (1912-1913). Bu arada siyasi suikastlar ve kargaşalar birbirini kovaladı. 23 ocak 1913'teki ittihatçıların Babıâli baskını'nda Harbiye nazırı Nazım Paşa'nın vurulması, Kâmil Paşa'nın silah zoruy-

la sadaretten istifa ettirilmesi üzerine Mahmut Şevket Paşa'yı sadrazam atamak durumunda kaldı. Balkan savaşı'nın birinci evresini noktalayan Londra antlaşması'nı imzalamasından kısa bir süre sonra bir suikasta kurban giden Mahmut Şevket Paşa'nın yerine Sait Halim Paşa'yı sadrazam atadı. Böylece yönetim doğrudan İttihat ve Terakki'nin eline geçmiş oldu. Balkan savaşı'nın ilk evresinin galipleri arasındaki, ele geçirilen osmanlı topraklarının bölüşülmesinden doğan kavgadan yararlanan ittihatçılar, Bulgarlar'ın eline geçmiş olan Edirne'yi geri alarak Trakya'daki günümüz sınırlarına yakın sınırı saptadılar ama Balkanlar'daki geri kalan tüm topraklar devletin elinden çıkmış oldu (1913). Padişah olarak İttihat ve Terakki'nin güdümüne giren ve meşruti bir padişah olarak devlet yönetiminde giderek etkisizleşen Mehmet V, daha çok protokol gereklerini yerine getiren biri durumuna geldi. İttihat ve Terakki hükümetinin Almanlar'la imzaladığı bir savunma antlaşmasının sonucu olarak, 1914 sonunda Türkiye Birinci Dünya savaşı'na katılmak durumunda kaldı. Mehmet V bu savaşta islamların halifesi sıfatıyla dünya müslümanlarını Türkiye'nin yanına çekmek için bir cihat çağrısı yaptıysa da bu etkili olmadı. Tersine, Arabistan yarımadası ve arap dünyasında devlete karşı ayaklanmalar başladı. İngiliz ve fransız sömürgesi olan müslüman ülkelerden derlenmiş askerler de türk ordusunun karşısında yer aldı. Başkomutan vekilliğine atamak ve Harbiye nazırı yapmak durumunda kaldığı Enver Paşa'nın askeri diktatörlüğü altında yürütülen Birinci Dünya savaşı'nda Sarıkamış ve Kanal bozgunlarına da tanık olan Mehmet Reşat, savaşın sonunun yaklaştığı bir dönemde hastalandı ve 3 temmuz 1918'de 74 yaşındayken öldü. Eyüp iskelesi yakınlarında yaptırmış olduğu türbesine gömüldü. (→ Kayn.)

MEHMET VI Vahdettin (İstanbul 1861 - San Remo 1926), türk padişah (1918 -1922). Abdülmecit ile Gülüstu Hanım'ın oğlu. Ağabeyi Abdülhamit II gibi kuşkucu ve kurnazdı. Birinci Dünya savaşı, Osmanlı İmparatorluğu ve müttefiklerinin yenilgisiyle sona ermek üzereyken tahta çıktı (4 temmuz 1918). İktidardaki İttihat ve Terakki hükümetinin mütareke istedikten (4 ekim) sonra istifa etmesi (13 ekim) üzerine, saygın bir asker olan Ahmet İzzet Paşa'yı sadrazam atadı. Mondros mütarekesi'nin imzalanması (30 ekim) ve İttihat ve Terakki'nin nüfuzunun kırılması ona daha etkin siyasi rol oynama olanağı verdi (ingilizci bir siyaset izleyerek kişisel saltanatını ve imparatorluğun enkazından mümkün olduğu kadar çok şey kurtarmayı umuyordu). İlk olarak ittihatçıların artçı kabinesi diye nitelenen Ahmet İzzet Paşa hükümetini istifaya zorladı ve sadrazamlığa, güvendiği Tevfik Paşa'yı getirdi (11 kasım). Böylece İstanbul'a yerleşen İtilaf devletleri'ni İttihat ve Terakki izi taşımayan bir hükümetle karşıladıktan kısa bir süre sonra da Meclisi mebusan'ı feshetti (23 kasım). İstifa eden Tevfik Paşa'nın yerine, ittihatçı düşmanlığı ve İtilaf devletleri'ne (özellikle İngiltere'ye) yakınlığı ile tanınan eniştesi Damat Ferit Paşa'yı getirdi (4 mart 1919). İzmir'in işgalinin (15 mayıs) ardından, veliaht Abdülmecit'in önerisi doğrultusunda ülkenin içinde bulunduğu durumu görüşmek üzere bir saltanat şûrası topladı (26 mayıs). Damat Ferit hükümetinin Anadolu'da, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başlayan ulusal harekete karşı eylemlerini destekledi. (İttihatçılar tarafından yönlendirilen maceracı bir hareket olarak gördüğü türk ulusal hareketinin, İtilaf devletleri'nin tutumunun sertleşmesine yol açacağını düşünüyordu.) Ulusçuların Sivas kongresi sırasında, Damat Ferit'in görevden alınması için yaptıkları çağrıları iki hafta duymazlıktan geldiği gibi, Damat Ferit'i destekleyen bir de beyanname yayımladı. Anadolu'nun baskısı karşısında istemeyerek de olsa istifa etmek (30 eylül) zorunda kalan Damat Ferit'in yerine ulusal harekete daha olumlu bir tutum içinde yaklaşan Ali Rıza Paşa'yı atadı (asıl adayı Tevfik Paşa, görevi kabule yanaşmamıştı). Yeni hükümetin kurulmasıyla (12 ekim) Anadolu ile ilişkiler yumuşadı (Amasya protokolleri, Meclisi mebusan'ın açılışı). İstifa eden (3 mart 1920) Ali Rıza Paşa'nın yerine Salih Paşa'yı getirdi. Bu arada, tutumlarını sertleştiren İtilaf devletleri İstanbul'u resmen işgal etmişler ve fiili işgali genişletmişlerdi (16 mart). İçinde bulunulan koşullar nedeniyle, Meclisi mebusan faaliyetini durdurmaya karar verdi (18 mart). Mehmet VI, 2 nisanda istifa eden Salih Paşa'nın yerine yeniden Damat Ferit Paşa'yı atadı ve 11 nisanda Meclisi mebusan'ı resmen feshetti. Damat Ferit Paşa hükümeti, Ankara'da kurulan TBMM hükümetine karşı her türlü olanağa başvurarak kesin bir mücadeleye girişti. Bu arada Mehmet VI, Paris Barış konferansı'nın barış önerilerini (Sevr tasarısı) görüşmek üzere ikinci bir saltanat şûrası topladı (22 temmuz 1920). Şûra, barış koşullarını onayladı ve 10 ağustosta Sevr antlaşması imzalandı. Ulusal hareketin başarıları karşısında politikası iflas edince, istifa etmek zorunda kalan Damat Ferit Paşa'nın yerine sadrazamlığa yeniden Tevfik Paşa'yı getirdi (21 ekim). Anadolu hareketi gelişip zafere doğru yürürken kendisine zarar vermeyecek siyasi çözümler aramayı sürdürdü. Türk kurtuluş savaşı'nın zafere ulaşmasından sonra, İtilaf devletleri Lozan Barış konferansı'na İstanbul hükümetinin temsilcilerini de çağırdılar. Bunun üzerine TBMM, 1 kasım 1922'de saltanatla hilafetin ayrılmasına ve saltanatın kaldırılmasına karar verdi. İstifasını veren (4 kasım) Tevfik Paşa'nın yerine yeni bir sadrazam atama girişiminde bulunmayan Mehmet VI, "islamların halifesi" sıfatıyla İngilizler'e sığındı ve bir ingiliz savaş gemisiyle Türkiye'yi terk etti (17 kasım). 18 kasımda TBMM tarafından halifelikten ıskat edilen Mehmet VI, önce Malta'ya, oradan Mekke'ye gitti, daha sonra San Remo'ya yerleşti. (→ Kayn.)

MEHMET ABDÜLAZİZ → AZİZ EFENDİ.

MEHMET ABİT EFENDİ Dürrizade → DÜRRİZADE MEHMET ABİT EFENDİ.

MEHMET AĞA Habeşi, habeş kökenli türk darüssaade ağası (öl. İstanbul 1590). Murat III'ün harem ağasıyken, habeş kökenli ilk darüssaade ağası oldu (1582). Ölene kadar yürüttüğü görevi sırasında İstanbul Çarşamba'da bir cami, türbe, çeşme, çifte hamam ve medrese; Üsküdar'da iki mescit ve iki çeşme; Divanyolu'nda bir medrese, sebil ve okul; Çarşıkapı'da iki sebil gibi birçok hayrat yaptırdı.

MEHMET AĞA Sedefkâr, asıl adı **Mehmet bin Abdülmuin,** türk mimar (öl. İstanbul 1618). Cafer Çelebi'nin *Risale-i mimariye* adlı yapıtına göre 1562'de Rumeli'den devşirme olarak İstanbul'a getirildi. Bir süre sonra Hasbahçe'ye girdi, burada musiki, sedefkârlık, mimarlık öğrendi, Mimar Sinan'ın öğrencisi oldu. Murat III'e sunduğu sedef işlemeli rahle ve tirkeş büyük beğeni kazandı ve kendisine kapıcılık (dergâh-ı âli bevvaplığı) görevi verildi. Arabistan, Mısır ve Rumeli'de incelemeler yaptı. 1597/1598'de İstanbul'un su nazırlığına atandı ve bu görevini sekiz yıl sürdürdü. Bu arada Mimar Sinan'ın planını çizdiği, Manisa'daki Muradiye külliyesi'nde çalıştı (1585). Dalgıç Ahmet Paşa'nın ölümüyle mimarbaşılığa yükseldi (1606). Bu görevi sırasında Mekke'de Kâbe'nin, Medine'de Mescidi Nebevi'nin onarımlarını gerçekleştirdi. 1603'te İbrahimpaşa sarayı'nı onardı, Topkapı sarayı'ndaki Kasrı hümayun'un çinilerini çizerek çinici Hasan Usta'ya hazırlattı. Edirne'deki Ekmekçioğluahmetpaşa kervansarayı'nda Hacı Şaban'la birlikte çalıştı (1609). En önemli yapıtıysa, Mimar Sinan'ınkilerden sonra, imparatorluğun en büyük eserlerinden biri olarak nitelenen Sultanahmet* külliyesi'dir.

MEHMET AĞA Kul → KUL MEHMET AĞA.

MEHMET AĞA Solak, zenci kökenli türk haremağası (öl. Mısır 1663). Trablusşam valisi Köprülü Mehmet Paşa'nın evlatlığı olarak yetişti. Daha sonra saray hizmetine verilerek musahip (1654), hazinedarağa (1656) oldu. Aynı yıl sadrazam olan Köprülü Mehmet Paşa'nın isteği üzerine darüssaade ağalığına (kızlarağası) getirildi. Köprülü Mehmet Paşa öldükten (1661) bir yıl sonra görevden alınarak Mısır'a gönderildi (1662).

MEHMET AĞA Kayserili, türk mimar (Kayseri ? - İstanbul 1742). Hassa mimarlar ocağı'nda yetişti. Mustafa II döneminde 1697'den sonra kısa bir süre, Ahmet III döneminde ve sonrasında (1724-1737 arası) baş mimarlık yaptı. Lale devri'nde birçok anıtın yapım ve onarımını gerçekleştirdi. Özellikle anıtsal meydan çeşmeleriyle dikkati çekti (Ahmet III çeşmeleri, Azapkapı çeşmesi, Bereketzade çeşmesi, Tophane çeşmesi). Anadolu'daki en önemli yapıtıysa Nevşehir'de cami, medrese, imaret, kitaplık, sübyan mektebi ve hamamdan meydana gelen Damatibrahimpaşa külliyesi'dir (1726/1727).

MEHMET AĞA Küçük → KÜÇÜK MEHMET AĞA.

MEHMET AĞA Şahtahtlı, azerbaycanlı şair, dilci, gazeteci (Şahtahtı, Nahçivan, 1846 - Bakü 1931). Nahçıvan'da rus-tatar ilkokulunda, Tiflis'te gimnaziyada, Petersburg'da bir yüksekokulun almanca bölümünde, Leipzig Üniversitesi'nin felsefe bölümünde okudu. Bazı rus gazetelerinde Yakındoğu muhabiri olarak çalıştı, onlar adına İran'a, arap ülkelerine, Türkiye'ye, daha sonra Fransa'ya (1898) gitti, doğubilimci ve türkologlarla ilişki kurdu; tarih, dil, edebiyat vb. konularında fransızca makaleler yayımladı. Ülkesine dönünce (1902), Tiflis'te bir basımevi kurdu, *Şark-ı rus* adlı gazeteyi çıkardı (1903-1905). Gazete, önceleri haftada üç gün, daha sonra günlük olarak yayımlandı; çevresinde belli başlı azerbaycanlı aydınlar toplandı; kısa zamanda Azerbaycan'dan başka Kafkasya, Kırım, Ortaasya, İran ve Türkiye'de de ilgi gördü. İnsan hakları, özgürlük, demokrasi, halkçılık, uygarlık gibi düşüncelerin yayılmasında öncülük etti. Burada latin harflerini de öneren yazar, sovyet hükümeti kurulunca, Azerbaycan Üniversitesi'nde profesör olarak çalıştı; emekliye ayrıldıktan (1922) sonra da çeşitli gazetelerde yazılar yazdı; latin harflerini kabul eden kurulda görev aldı (1926). Arapça, farsça, rusça, almanca, fransızca, gürcüce, ermenice bilen yazar, çeşitli dillerden çeviriler de yaptı.

MEHMET AKİF → ERSOY (Mehmet Akif).

MEHMET ALİ, türk veteriner (İstanbul 1853 - *ay. y.* 1923). Askeri baytar mektebi âlisi'ni bitirdi (1874). Doksanüç harbi sırasında, özellikle D. illerinde görülen salgın hayvan hastalıklarıyla mücadele etmek üzere Nafıa nezareti'ne bağlı Baytar müdürlüğü'nü, ardından bu örgüte eleman yetiştirmek üzere Halkalı'daki sivil Baytar mektebi âlisi'ni kurdu (1889). Kurduğu okulda yöneticilik ve öğretmenlik yaptı, emekliye ayrıldı (1911).

MEHMET ALİ, soyadı **Has,** türk futbolcu (İstanbul 1927 - *ay. y.* 1982). Futbola Beykoz kulübü'nde başladı. Bu takımda solhaf mevkisindeki başarısı ve kıvrak oyunuyla dikkatleri çekti. 1947'de geçtiği Fenerbahçe'de 1956'ya kadar forma giydi. 1956-1958 arası Adalet spor kulübü'nde oynadı; bu takımdan Beykoz'a, sonra Feriköy'e geçti. 1961'de futbolu bırakan Mehmet Ali Has 18 kez milli oldu. Uzun süre Fenerbahçe futbol takımının kaptan-

Mehmet VI

lığını yapan Şeref Has'ın ağabeyidir.

MEHMET ALİ AYNİ → AYNİ (Mehmet Ali).

MEHMET ALİ EFENDİ → ALİ Çırçırlı, Haydarlı.

MEHMET ALİ EFENDİ Rizeli, Efendizade, Hacı, türk din adamı (Rize 1851 - *ay. y.* 1922). İstanbul'da medrese öğrenimi görerek icazet aldı (1890). Aynı yıl rüus sınavını da kazandı. Fatih camisi'nde müderrislik yaptı. Bir süre Adana müftülüğünde bulundu. İptida-yı hariç, hareketi hariç rüus derecelerini elde etti. Son dönemde huzur derslerine katıldı (1916 -1920).

MEHMET ALİ FETHİ Osmanbeyzade → OSMANBEYZADE (Mehmet Ali Fethi).

MEHMET ALİ HİLMİ DEDE BABA, türk halk şairi (İstanbul 1842 - *ay. y* 1907). Küçük yaşta babasıyla birlikte Merdivenköy'de Şahkulu Sultan tekkesine bağlandı. Hacı Bektaş dergâhına gitti (1870). Selanikli Hasan Dede Baba'dan ikrar, Türabi Ali Dede Baba'dan hilafet aldı. Bektaşilik, hurufilik ve tasavvuf inançlarının egemen olduğu şiirleri özellikle bektaşiler arasında çok tanındı; çoğu bestelendi. Ahmet Mehdi Baba tarafından düzenlenen 2 666 beyitten oluşan *Divan*'ı 1909'da bastırıldı.

MEHMET ALİ PAŞA Kavalalı → KAVALALI MEHMET ALİ PAŞA.

Damat Mehmet Ali Paşa

MEHMET ALİ PAŞA Damat, türk sadrazam (Hemşin 1813 - İstanbul 1868). İstanbul'a geldikten sonra bir süre sandıkçı çıraklığı yaptı. Yanına kapılandığı kaptanıderya Papuççu Ahmet Paşa sayesinde Enderun'a alındı (1829). Sırasıyla üçüncü ve ikinci mabeyinci, mirliva, ferik oldu ve Dârı şûrayı askeri üyeliğine seçildi (1837). Galata nazırlığı payesiyle Tophane ferikliğine (1840), Liman ve Karantina nazırı olarak Tophane müşirliğine (1844) atandı. Mahmut II'nin kızı ve padişah Abdülmecit'in kız kardeşi olan Adile Sultan'la evlenerek "Damat" unvanını aldı (1845). Aynı yıl kaptanıderyalığa getirilerek yeni makinelerle donattığı Tersane'yi modernleştirdi. Kaptanıderyalıktan ayrılıp Mecalisi âli başkanlığına atandıysa da (1848) aynı yıl ikinci kez kaptanıderyalığa getirildi. Serasker (1849), yeniden Mecalisi âliye başkanı (1851), aynı yıl üçüncü kez kaptanıderya ve görevden alınan Âli Paşa'nın yerine sadrazam (1852) oldu. "Makamatı mubareke" (Kudüs'teki kutsal yerler) sorunu yüzünden Ruslar'la çıkan anlaşmazlık üzerine seraskerliğe atanarak sadrazamlıktan uzaklaştırıldı (1853). Ancak, azline yeni sadrazam Mustafa Naili Paşa ile Hariciye nazırı Reşit Paşa'nın neden olduklarını düşünerek öfkesinden çılgına dönen Damat Paşa, medrese öğrencilerini onlara karşı ayaklanmaya kışkırttı. Ayaklanmanın büyüdüğünü ve denetiminden çıkarak tahtı tehlikeye düşürdüğünü görünce, askerin başına geçip ayaklanmacıların başlıca merkezlerinden Bayezit ve Süleymaniye camilerini bastı, yakaladığı softalarla önderlerini Girit'e sürdü. Ancak, bazı sarraf ve büyük tüccarlardan rüşvet aldığının saptanması üzerine kendisi de azledilerek Kastamonu'ya sürüldü (1854). Eşinin araya girmesiyle affedildi ve dördüncü kez kaptanıderyalığa getirildi (1855). Hemen affa uğrayıp yeniden önemli bir göreve getirilmesi, başlıca rakibi Reşit Paşa'nın istifasına yol açınca, ortaya çıkan hoşnutsuzluğu gidermek için görevden alındıysa da (1858), ertesi yıl beşinci kez kaptanıderya oldu (1859). Abdülaziz tahta çıkınca (1861), Tophane müşiri olarak Mühimmat ve Esliha nazırlığına atandı. Altıncı kez kaptanıderyalığa getirildi (1866). Ancak, bu makamın deniz komutanlığı olarak yeniden örgütlenmesiyle tersane hizmetlerinin yeni kurulan Bahriye nazırlığı'na devredilmesi üzerine son osmanlı kaptanıderyası olarak resmi görevden ayrıldı ve Tanzimat meclisi üyeliğine getirildi (1867). Bu görevi sırasında ölünce, Eyüp'te Bostan iskelesi'ndeki türbesine gömüldü.

MEHMET ALİ PAŞA, alman kökenli türk asker (öl. Yakova, Arnavutluk, 1878). Prusya ordusunda genç bir subay olarak görev yaparken, bir gezisi sırasında kendisini tanıyan Mehmet Emin Âli* Paşa tarafından osmanlı hizmetine çağrıldı. Bunun üzerine İstanbul'a gelerek Mekâtibi askeriye nezareti'nde görev aldı ve müslüman oldu (1845). Türk ordusunda çeşitli görevlerde bulunduktan sonra katıldığı Kırım savaşı'nda büyük yararlık gösteresi sonucu ferikliğe yükseldi (1856). Komutasındaki kuvvetlerle Sırbistan ve Karadağ ayaklanmalarının bastırılmasında etkili oldu (1873). Yenipazar (Novipazar) komutanı olarak görev yaparken, Berena ile Akova arasındaki bölgeyi yeniden harekete geçen sırp ve karadağlı ayaklanmacılardan temizlemesi üzerine müşirliğe yükseltildi (1876). Doksanüç harbi sırasında (1877 -1878) tuna ordusu komutanlığına getirildi. Yenilgiden sonra, Ayastefanos antlaşması'nı yeniden düzenlemek için toplanan Berlin konferansı'na, Sadullah ve Karatodori paşalarla birlikte ikinci murahhas sıfatıyla katıldı. Arnavutlar'ın Berlin antlaşması kararlarına karşı çıkmaları üzerine fevkalade komiser olarak Arnavutluk'a gönderildi (1878). Ayaklanmanın merkezi Yakova'da, kenti basan arnavut ayaklanmacılar tarafından garnizon komutanı Abdullah Paşa ile birlikte öldürüldü.

MEHMET ALİ PAŞA, türk yönetici (İstanbul 1845 - *ay y.* 1911). Rüştiye ve medresede okuduktan sonra Hariciye mektupçu kalemi'ne girdi. Sırasıyla Hicaz mektupçu yardımcılığına, Şehremaneti mektupçuluğuna ve Hariciye mühimme müdürlüğüne atandı. Hariciye nazırı Saffet Paşa'nın kâtibi olarak Ayastefanos antlaşması'nın imzalanmasında görev aldı (3 mart 1878). Sadaret mektupçusu oldu (1884), ardından da Divanı hümayun'da Amedi kalemi'nde görev aldı. Sadaret müsteşarlığı yaparken, İkinci meşrutiyet'ten sonra Evkaf nazırlığına getirildi (1909). Sadrazam Tevfik Paşa'nın istifası üzerine aynı yıl ortalarında emekliliğini isteyerek görevden ayrıldı.

MEHMET ALİ PAŞA Hacı, türk botanikçi (Kuşadası ? - İstanbul 1915). Askeri tıbbiyeyi bitirdi (1877). Tıbbiyei mülkiye ve askeriyede botanik okuttu; profesör oldu (1898). *İlm-i nebatat, Rehnümâ-i garrasîn* adlı yapıtları vardır.

MEHMET ALİ ŞEVKİ, türk toplumbilimci (İstanbul 1881 - *ay. y.* 1963). Mülkiye mektebi'ni bitirdikten sonra çeşitli okullarda öğretmenlik ve yöneticilik yaptı (1940-1942). Toplumbilim alanında Prens Sabahattin'in görüşlerini benimsedi; bu anlayışı yaygınlaştırmak amacıyla Mesleki içtimai cemiyeti ilmiyesi'ni kurdu (1918) ve *Meslek-i içtimai* dergisini yayımladı (1919). Yazılarında, ülkenin yönetimsel değil, yapısal bir değişime gereksinimi olduğunu ve bunun için de deneysel toplumbilim yöntemlerinin gerekliliğini savundu. Monografik inceleme yapma yöntemleri konusunda yazdığı *Memleketi tanıma yollan* (1931), bir rehber niteliğindeydi. *Memleket meselesi ilim cephesinde* (1932) adlı yapıtında toplumbilimcilerin yazılarından yaptığı derlemeye yer verdi. *Meslek-i içtimai* dergisinde yayımladığı "Osmanlı tarihinin ilmi içtima ile izahı" adlı yazısı, osmanlı tarihinin ilk köklü ve gerçekçi tahlillerinden sayıldı.

MEHMET ARİF Ayıcı → ARİF (Mehmet) Ayıcı.

MEHMET ARİF BEY, türk tarihçi (Erzurum 1845 - İstanbul 1897). Şarkikarahisarlı Hacı Ömer Bey'in oğlu ve Kara Cehennem İbrahim Paşa'nın yeğeni. Amcasının aracılığıyla Erzurum ve Erzincan'da 4. Ordu tahrirat odasında görev aldı. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın başkâtibi olarak Doksanüç harbi'ne katıldı (1877-1878). Savaş sona erdikten sonra yine Ahmet Muhtar Paşa ile birlikte Girit'e, Yunanistan ile sınır düzenlenmesi için kurulan komisyonun kâtibi olarak Preveze'ye (1879) gitti. Serasker kâtibi olarak görev yaparken, Mısır fevkalade komiserliği başkâtipliğine gönderildi (1886). İstanbul'a dönünce, *Binbir hadis şerhi*'ni kaleme aldı; Doksanüç harbi'nin Anadolu'da geçen bölümünü anlatan ve ölümünden sonra 1910'da yayımlanan *Başımıza gelenler* adlı yapıtını yazdı (sadeleştirilmiş yeni baskısı, 1972'de yapıldı).

MEHMET ARİF EFENDİ Dürrizade → DÜRRİZADE SEYİT MEHMET ARİF EFENDİ.

MEHMET ARİF EFENDİ → ARİF EFENDİ (Mehmet) Arapzade.

MEHMET ARİF EFENDİ (Fazıl —), **Vezirköprülü, Hacı Abdurrahmanzade,** türk din bilgini (Amasya 1865 - İstanbul ?). Amasya'da başladığı (1884) medrese öğrenimini (1889) İstanbul'da tamamlayarak icazet aldıktan (1895) sonra rüus sınavını verip Fatih camisinde müderris oldu (1896). Nüvvap mektebi'ni de bitirdi (1899). Abdülhamit II yönetimine karşı görüşleri nedeniyle İstanbul'dan Amasya'ya sürüldü (1901). İkinci meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra İstanbul'a dönerek Fatih camisindeki eski görevini yeniden sürdürdü. Amasya'dan mebus seçilerek Meclisi mebusan'a girdi. İstanbul payesini aldı (1910). Darülfünun'da Ulumu şeriye şubesi usulü fıkıh müderrisliğiyle görevlendirildi (1912); aynı yıl Meclisi mesalih talebe azalığına da getirildi. Muhatap olarak huzur derslerine katıldı (1914-1921).

MEHMET ATAULLAH DEDE → ATAULLAH DEDE EFENDİ (Şeyh Mehmet).

MEHMET ATAULLAH EFENDİ Seyit, Dürrizade → DÜRRİZADE SEYİT MEHMET ATAULLAH EFENDİ.

MEHMET ATAULLAH MEFHARİ → ATA BEY.

MEHMET ATIF BEY → ATIF BEY (Mehmet).

MEHMET ATIF EFENDİ İskilipli, türk din bilgini (İskilip 1876 - Ankara 1926). Geldiği İstanbul'da medrese öğrenimi görerek icazet aldı (1902). Ayrıca Darülfünun ilahiyat fakültesi'ni de bitirdi (1903). Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı, Kabataş lisesi'nde arapça dersleri verdi. Bir ihbar üzerine Bodrum'a sürüldü. Oradan Kırım yoluyla Avrupa'ya geçti. İkinci meşrutiyet'in ilanıyla (1908) İstanbul'a döndüyse de 31 mart vakası ve Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesiyle ilgili görülerek bir buçuk yıl kadar Sinop ve Çorum'da sürgünde kaldı. İstanbul'a dönüşünde çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Yunanlılar'ın İzmir'i işgalini protesto eden bildiriyi kaleme aldı. Muhatap olarak huzur derslerine katıldı (1921-1922). Cumhuriyet'in ilanından sonra Batı taklitçiliği ve şapka konusunda yazdığı bir kitap dolayısıyla Giresun İstiklal mahkemesi'nde yargılanıp aklandı. Aynı nedenle ikinci kez Ankara İstiklal mahkemesi'nde yargılandı ve idama hüküm giydi. Hüküm 4 şubat 1926'da yerine getirildi.

Başlıca yapıtları: kara ve deniz kuvvetleri ile şeriat arasındaki ilişkiyi konu edinen *Nazarı şeriatte kuvvei berriye ve bahriyenin ehemmiyet ve vücubu* (1910), islam dini ve içki ile ilgili *Din-i islamda meni müskirat* (1920), uygarlık, şeriat ve din hakkında *Medeniyet-i şeriye ve terakkiyat-ı diniye* (1920), Batı taklitçiliği ve şapka konusunda *Frenk mukallitliği ve şapka* (1926).

MEHMET BEY (Şemsettin), Karamanoğulları beyi (öl. Mut yakınında 1277). Kerimettin Karaman Bey'in oğlu. Babasının ölümü (1261) üzerine aşiretin başına geçti.

Selçuklular'a karşı ayaklanan Niğde emiri Hatiroğlu Şerafettin Bey'le işbirliği yaptı ve yardımına kardeşi Ali Bey'i gönderdi. Üzerine gönderilen selçuklu-moğol kuvvetlerini Göksu derbendinde bozguna uğrattıktan sonra emir-i sevahil Hoca Yunus'u da yendi. Egemenlik alanını Karaman, Mut ve Ermenek'ten Gülek boğazına kadar genişletti. Selçuklu-moğol kuvvetlerini Elbistan'da yendikten sonra Kayseri'ye giren memluk sultanı Baybars'a bağlılığını bildirdi ve ondan beylik menşuru aldı. Konya'yı zapt ederek (1177) İzzettin Keykâvus II'nin "Cimri" lakabıyla tanınan oğlu Alaettin Siyavuş'u selçuklu sultanı ilan etti, kendisi de onun veziri oldu. İlk iş olarak "Divanda, dergâhta, bârgâhta, mecliste ve meydanda" türkçeden başka dil konuşulmasını yasakladı. Konya üzerine yürüyen Sahipataoğulları'nı Akşehir yakınında yendi. Ancak Aksaray'ı ele geçiren selçuklu-moğol kuvvetleri karşısında Ermenek'e çekildi; ele geçirilerek öldürüldü.

MEHMET BEY Aydınoğlu → AYDINOĞLU MEHMET BEY.

MEHMET BEY (Gıyasettin), Eretnaoğulları beyi (öl. Kayseri 1365). Beyliğin kurucusu Alaettin Eretna'nın küçük oğlu. Babasının ölümü üzerine (1352), emirlerin aldığı kararla beyliğin başına geçti. Onun çok genç olmasından yararlanıp yönetimi ele geçiren vezir Alişah, devlet işlerine başka emirlerin de karıştırılmasından duyduğu tedirginlik yüzünden ayaklanarak Kayseri üzerine yürüdü. Memluklar'ın yardımıyla yenilen Alişah, savaş alanında öldü (1364). Ancak, bu kez de memluk yanlısı emirlerin oyuncağı olan Mehmet Bey, denetim altına almak isteği bu emirler tarafından öldürüldü ve yerine küçük yaştaki oğlu Alaettin Ali Bey getirildi (1365).

MEHMET BEY (Mübarezettin —), Hamitoğulları'nın Antalya kolu beyi (öl. Antalya 1390). Beyliğin başına geçince (1373), Karamanoğlu Alaettin Ali Bey ve Alaiye beyleri ile güçbirliği yaparak babası Hızır Bey'in 1361'de Kıbrıs kralı Pierre de Lusignan I'e kaptırdığı Antalya'yı geri aldı. Ölümünden sonra yerine geçen oğlu Osman Bey, babasının tam tersi bir siyaset izleyerek Osmanlılar'la bozuşunca, Antalya'yı ele geçiren Yıldırım Bayezit, burasını oğlu İsa Çelebi'ye sancak olarak verdi (1390).

MEHMET BEY (Nasırettin —), Karamanoğulları beyi (öl. Antalya 1423). Karamanoğlu Alaettin Bey ile Murat I'in kızı Melek Hatun'un oğlu. Babasının Bayezit I (Yıldırım) tarafından öldürtülmesinden (1398) sonra annesi ve kardeşi Ali ile birlikte Bursa'da tutuklu olarak yaşadı. Bayezit I'in Ankara savaşı'nda (1402) Timur'a yenilmesi üzerine Karamanoğulları beyliğinin başına geçti. Timur adına sikke kestirdi. Germiyanoğulları'nın elinden Karahisar ve Kütahya yörelerini aldı; Bursa'yı kuşattı (1413), ancak Mehmet Çelebi'nin kuvvetleriyle birlikte Bursa'ya gelmesi üzerine kuşatmayı kaldırıp Konya'ya döndü, Germiyanoğulları'ndan aldığı yerleri de geri verdi. Bir süre sonra Osmanlılar ile yaptığı antlaşmayı bozduğu gerekçesiyle Bayezit Paşa tarafından yakalanarak Ankara'ya getirildi (1415). Aynı yıl Osmanlılar ile Karamanoğulları arasında bir antlaşma yapıldı, Mehmet Bey serbest bırakıldı ve Konya Karamanoğulları'nda kaldı. Mehmet Bey kısa süre sonra Memluklar'ın korumasına girdi (1417). Ancak, Ramazanoğlu İbrahim Bey ile işbirliği yaparak Tarsus'u almaya kalkışması Memluklar ile arasını açtı. Harekete geçen memluk ordusu Niğde, Konya Ereğlisi ve Larende'yi aldı (1419); Karaman beyliği ise Ali Bey'e verildi. Ardından Ramazanoğlu Nasirettin Mehmet Bey, Karamanoğlu Mehmet Bey'i tutsak alarak Kahire'ye gönderdi. Mehmet Bey'in oğlu İbrahim Osmanlılar'ın yardımı ile Konya'yı ele geçirince amcası Alı Bey Niğde'ye çekildiği gibi Memluklar da Mehmet Bey'i serbest bırakmak zorunda kaldı. İkinci kez Karamanoğulları'nın başına geçen Mehmet Bey, Hamitoğulları ile birleşerek Osmanlılar'ın elindeki Antalya'yı kuşattığı sırada öldü.

MEHMET BEY Uğurlu → UĞURLU MEHMET BEY.

MEHMET BEY Kadızade, türk yönetici (XVI. yy.). Çaldıran zaferini kazanan Yavuz Sultan Selim'i kutlamak için Kırım hanı Mengli Giray tarafından özel elçi olarak İstanbul'a gönderildi (1514). Aynı yıl Mengli Giray'ın ölmesi ve padişahın da önerisi üzerine İstanbul'da kalıp Osmanlı devletinin hizmetine girdi. Karaman defterdarı sıfatıyla görev yaparken, nişancılığa getirildi (1517). Kanuni Sultan Süleyman döneminde Mısır valiliğine atanan Hain Ahmet Paşa ile birlikte Kahire'ye gönderildi (1523). Osmanlı devletine karşı ayaklanarak "Melikül Mansur Sultan Ahmet Han" unvanıyla hükümdarlığını ve bağımsızlığını ilan eden Hain Ahmet Paşa'nın baş veziri oldu (1524). Ancak, yeniçerilerle gizlice işbirliği yaparak öldürttüğü hainin kesik başını İstanbul'a gönderdi ve bu başarısının ödülü olarak Mısır defterdarlığına atandı (1524). Yeni Mısır valisi Güzelce Kasım Paşa ile arasında çıkan anlaşmazlık yüzünden meydana gelen kargaşayı çözümlemek üzere Kahire'ye gönderilen sadrazam İbrahim Paşa tarafından İstanbul'a getirilen Mehmet Bey, burada Kanuni'ye tanıtıldı ve saray hizmetine girdi (1525).

MEHMET BEY Eğri, Abdizade, türk yönetici (Mudurnu 1514 - Peçuy 1566). Mudurnu ulemasından "Eğri Abdi" lakabıyla ünlü Abdullah Efendi'nin oğlu. Divan kâtibi olarak devlet hizmetine girdi (1537). Sonra, sırasıyla, reisülküttap (1552), nişancı (1557) ve yine aynı yıl baş defterdar (1557) oldu. Kendisini koruyan sadrazam Rüstem Paşa'nın ölümü üzerine ardılı olan Semiz Ali Paşa ile anlaşamayacağını anlayınca görevinden ayrıldı (1561). İkinci kez nişancılığa atandı (1563). Kanuni Sultan Süleyman'la birlikte çıktığı Zigetvar seferinde padişahla aynı gün öldü.

MEHMET BEY Kıblelizade, türk maliyeci (öl. İstanbul 1731). Sirke Osman Paşa'nın kapı kethüdası olarak devlet hizmetine girdi. Bir süre sonra Tophane nazırı (1719), tersane emini (1720), baş muhasebeci (1727) ve baş ruznamçeci (1728) oldu. Kasımpaşa'da yaptırdığı kendi türbesine gömüldü.

MEHMET BEY Eyyubi → EYYUBİ MEHMET BEY.

MEHMET BEY Kanuni, türk besteci (İstanbul 1859 - *ay. y.* 1925). Enderun'da Latif Ağa'nın öğrencisi oldu. Daha sonra Muzikayı hümayun'da görev aldı. Sözlü ve sözsüz formlarda birçok beste yapmışsa da, bunların önemli bölümü kaybolmuştur. Repertuvardaki 10 kadar yapıtının en ünlüsü *Nihavent Peşrev*'dir.

MEHMET BİN ABDÜLMUİN → MEHMET AĞA Sedefkâr.

MEHMET BİN AHMET BİN ADİL PAŞA, türk bilim adamı (öl. İstanbul 1543). Doğum yeri olan İstanbul'da okuyup yetişti. *Miftah haşiyesi* adlı açıklamasını sadrazam Mustafa Paşa'ya, *Şerh-i mevafık talikatı* adlı açıklamalı yorumunu Ferhat Paşa'ya sundu. Ayrıca, gökbilimle ilgili *el-Seb ül-şeddad* ve tüm cisimlerin özü varsayılan ilk madde üzerine *Risalet ül-heyula* adlı iki kitabı daha vardır.

MEHMET BİN HASAN → ŞEYHİ (Mehmet).

MEHMET BİN İBRAHİM Niksarlı, türk din bilgini (Niksar, Tokat, ? - İstanbul 1500). Molla Yeğân ve Tokatlı Hüsamettin Fenarizade Yusuf Bali'den medrese öğrenimi gördü. Kastamonu medresesi'nde müderrislik yaptıktan sonra İstanbul'a gelerek Bayezit camisi'nde vaaz verdi. Beyzavi haşiyeleri hakkında *Talikat* adlı yapıtı vardır.

MEHMET BİN İLYAS, türk tezhipçi (XVI. yy.'ın ilk yarısı). Yaşamına ilişkin bilgi yoktur, ancak Topkapı sarayı müzesi kütüphanesi'nde bulunan 1548 tarihli Kuran'ın tezhiplerindeki kompozisyon, motif ve renkler, onun XVI. yy.'ın başlarında gelişen klasik üslubun önde gelen sanatçılarından biri olduğunu gösterir. Özenli işçilikteki tezhiplerinde sarı ve yeşil altının yanında lacivert, kırmızı ve yeşil renkler egemendir.

MEHMET BİN İMAD, türk kuyumcu (XVI. yy.). Topkapı sarayı ehli hiref maaş defterlerinden elde edilen bilgilere göre bosnalı olduğu, 1588'den başlayarak saray serzergerânlığına (kuyumcubaşı) yükseldiği, bu görevini Mehmet III döneminde de (1595-1603) sürdürdüğü, Ahmet I'in ilk yıllarında (1606'a doğr.) kuyumcubaşılıktan ayrıldığı anlaşılmaktadır. Üç önemli yapıtta (Murat III'ün Divan'ının mücevherli, savatlı altın kabı, ahşep üzerine altın kaplamalı Hırkai saadet sandığı, Murat III tarafından Kâbe için yaptırılan gümüş üzerine altın yaldızlı kilit) imzasının bulunması, saray kuyumcuları arasında önemli bir yeri olduğunu gösterir. XVI. yy.'ın son çeyreğinde osmanlı kuyumculuğunu yönlendirmiş, altın ve savat işçiliğiyle ün yapmıştır. Değerli taşları ölçülü kullanmış, yapıtlarında hatayi, rumi ve üsluplaştırılmış yaprak motiflerini yeğ tutmuştur.

MEHMET BİN ŞEYH ALİ Karahisari, türk bilim adamı (öl. Kahire 1756). Öğrenimini tamamladıktan sonra, doğum yeri olan Karahisar'da bir süre kadılık yaptı. Mısır kadısı olarak gönderildiği Kahire'ye yerleşti. Başlıca yapıtları: gökbilim konusunda benzerlerin düzenlenmesini ele alan *Telmih ül-efvan fi tertib-il-eşbah*, gökbilim ve matematik üzerine bilgiler aktaran *Resail fi hey'et ve'r-riyaziyat* vb.

MEHMET BİN ŞEYH BAYEZİT → BABA NAKKAŞ.

MEHMET BURSAVİ, türk minyatürcü (XVI. yy.). Yaşamına ilişkin bilgi yoktur, ancak Seyit Lokman'ın *Hünername* adlı yapıtının resimlenmesinde Nakkaş Osman'la birlikte çalıştığı bilinmektedir.

MEHMET CANİB EFENDİ → CANİB EFENDİ (Mehmet).

MEHMET CELAL, türk şair, yazar (İstanbul 1867 - *ay. y.* 1912). Ferit Hakkı Paşa'nın oğlu. Düzenli öğrenim görmedi. Babasının başında bulunduğu Jandarma dairesi'nde kâtip, mümeyyiz olarak görev yaptı. Ancak içkiye, eğlenceye düşkünlüğü yüzünden görevinden ayrıldı. Özel okullarda ders verdi. Bir süre akıl hastanesinde tedavi gördü. Her konuda kolay şiir söylediği için "Şair-i zi-irtical" diye; *Adada söylediklerim* (1886) adlı kitabında İstanbul'un bu doğa köşesini canlandıran şiirleri dolayısıyla da "Ada şairi" diye anıldı. Muallim Naci ve arkadaşlarının çizgisinde divan edebiyatı geleneğine bağlı şiirlerinin yanı sıra, Tanzimat şiirinin yeni örnekleri yolunda ürünler de verdi: *Elvah-ı şairane* (1894) vb. Romanlarında (*Cemile,* 1886; *Bir kadının hayatı,* 1891; *Küçük gelin,* 1893), aşırı duygululuğun yanı sıra, yer yer canlı gözlemleri de yansıttı. Bir antolojisi (*Osmanlı edebiyatı numuneleri,* 1894), bazı incelemeleri (*Ahmet Rasim Bey,* 1900 vb.) vardır.

MEHMET CELALETTİN AĞA → CELALETTİN AĞA (Mehmet).

MEHMET CEMALETTİN CEMALİ → CEMALİ.

MEHMET CEMALETTİN EFENDİ → CEMALETTİN EFENDİ (Mehmet).

MEHMET CEMİL PAŞA → CEMİL PAŞA (Mehmet).

MEHMET ÇELEBİ, türk ciltçi (XVI. yy.). Yaşamına ilişkin bilgi yoktur. Kanuni Sul-

tan Süleyman döneminde sarayda sermücellit olarak görev almıştır (1544).

MEHMET ÇELEBİ → DİVANE MEHMET ÇELEBİ.

MEHMET ÇELEBİ Ramazanzade → RAMAZANZADE MEHMET ÇELEBİ.

MEHMET ÇELEBİ Ladikli → LADİKLİ MEHMET ÇELEBİ.

MEHMET ÇELEBİ Yirmisekiz → YIRMİSEKİZ ÇELEBİ MEHMET EFENDİ.

MEHMET ÇELEBİ EFENDİ Bostanzade → BOSTANZADE.

MEHMET ÇELEBİ LALİZADE → LALİZADE MEHMET ÇELEBİ.

MEHMET DEDE Mevlevi, türk cam sanatçısı (XVIII. yy. sonu - XIX. yy. başı). Selim III döneminde (1789-1807) camcılıkla ilgili yenilikleri öğrenmek üzere İtalya'ya gönderildi. Dönüşünde Beykoz'da, özellikle çeşmibülbül dalında önemli yapıtların üretildiği atölyeyi kurduğu öne sürülür.

MEHMET DERVİŞ EFENDİ Seyit, türk kazasker (öl. İstanbul 1790). İlmiye'de yetişti. Çeşitli medreselerde uzun bir müderrislik yaşamından sonra, sırasıyla İzmir (1764), Edirne (1772), Mekke (1777) ve İstanbul (1785) kadısı oldu. Aynı yıl nakibüleşraf seçildi. Ancak, çevresindekilerin nefretini kazandığı için kısa sürede azledilerek Gelibolu'ya sürüldü. İstanbul'a dönmesine izin verildikten sonra, ikinci kez nakibüleşraflığa getirildiyse de, yine aynı sert tutumunu sürdürmesi üzerine Rumeli kazaskerliğiyle bu görevden uzaklaştırıldı (1788). Ertesi yıl hastalığı nedeniyle azledildi ve İstanbul'a döndü (1789).

MEHMET EFE Kel → ATÇALI KEL MEHMET.

MEHMET EFE ÇAKIRCALI → ÇAKIRCALI MEHMET EFE.

MEHMET EFENDİ Derviş → DERVİŞ MEHMET EFENDİ.

MEHMET EFENDİ Zeyrek, türk din bilgini (öl. Bursa 1506). Köklü bir medrese öğrenimi görerek Hızırşah Efendi'den icazet aldı. Medreselerde müderrislik, Bursa'da müftülük yaptı. Bazı kaynaklarda Hacı Bayram Veli'nin izinden gittiği öne sürülür. İstanbul'daki ünlü Zeyrek yokuşuna adını veren Mehmet Efendi'nin bazı risaleleri vardır.

MEHMET EFENDİ Abdülkerimzade, türk kazasker ve din bilgini (İstanbul 1496 - *ay. y.* 1561). İstanbul'da medrese öğrenimi gördükten sonra müderris olarak Halep, Mısır, Şam ve Bursa'da görev yaptı. Anadolu (1550), ardından da Rumeli (1555) kazaskerliğine atandı. Sağlığının bozulması üzerine İstanbul'a döndü (1558). Başlıca yapıtları: açıklama türünden *Kadı Beyzavi'den haşiye* ile *Haşiyeyi tecrid'e haşiye* ve haririye tarikatına övgü niteliğindeki *Makamat*.

MEHMET EFENDİ, türk din bilgini (öl. İstanbul 1565). İstanbul'da medrese öğrenimi görerek müderris oldu. Halep kadılığı (1551-1553) ve Amasya müftülüğü (1564-1565) görevlerinde bulundu. Yapıtlarını halk türkçesiyle kaleme aldı. Kadı Beyzavi'ye bir haşiyesi vardır.

MEHMET EFENDİ Birgivi, türk din bilgini (Balıkesir 1522 - Birgi 1573). Medrese öğrenimini geldiği İstanbul'da tamamladıktan sonra Edirne'de askeri kassamlık görevine atandı. Ardından Ödemiş'in Birgi bucağındaki medreseye müderris oldu ve ölümüne kadar orada kaldı. Din konularındaki başlıca yapıtları: *Tarikat ül-muhammediye, İmtihan ül-ezkiya, İzhar ül-esrar, Vasiyetname.*

MEHMET EFENDİ Malulzade, türk şeyhülislam (İstanbul 1534 - *ay. y.* 1585). Kazasker Malul Mehmet Efendi'nin oğlu, şeyhülislam Mehmet Ebussuut Efendi'nin damadı. Kazasker, nakibüleşraf ve 1580-1582 arası şeyhülislam olarak görev yaptı.

MEHMET EFENDİ Çivizade → ÇİVİZADELER.

MEHMET EFENDİ (Mehmet bin Ömer, — denir), türk din bilgini (öl. Tatarpazarcığı 1587). Öğrenimini özel olarak yaptı. Halveti tarikatına girerek Şeyh Bali Efendi'ye bağlandı. Onun ölümünden sonra şeyh oldu. İstanbul'a geldikten sonra da Kadırga'daki Sokullumehmetpaşa dergâhında Şeyh Nurettinzade'den boşalan makama oturdu. Din ve halvetilik konusundaki başlıca yapıtları: *Etvâr-ı seb'a, Mürşid ül-enam ila Dârüsselam, Tebirname, Vikaye tercümesi, Kafiye tercümesi.*

MEHMET EFENDİ Hacı → EDİRNELİ HACI MEHMET EFENDİ.

MEHMET EFENDİ Damat, türk kazasker (öl. İstanbul 1613). Medrese öğrenimi gördükten sonra Bostanzade Mehmet Efendi'nin tezkirecisi olarak devlet hizmetine girdi. Birçok medresede müderrislik ve çeşitli Anadolu vilayetlerinde kadılık yaptıktan sonra, Galata kadısı olarak çalışırken (1691), saray mensubu Raziye Hatun'un kızıyla evlenmesi sonucu "Damat Efendi" unvanını aldı. İstanbul kadılığından (1594) Anadolu kazaskerliğine (1595) atandıysa da Mısır kadılığına gönderilerek bu görevinden uzaklaştırıldı (1596). Aynı yıl Rumeli kazaskeri olarak Mehmet III'ün Eğri seferine katıldı ve azlinde rol oynadığı Damat İbrahim Paşa'nın ikinci kez sadrazamlığa getirilmesi üzerine görevden alındı (1596). Cerrah Mehmet Paşa'nın sadrazamlığı döneminde önce yeniden Anadolu (1598), sonra da Rumeli (1601) kazaskeri oldu. Ahmet I tahta çıkınca (1603), azledildi. Üçüncü kez Rumeli kazaskerliğine getirildi (1608). Rusçuk kazası kendisine arpalık verilerek emekliye ayrıldı (1612).

MEHMET EFENDİ Hocazade → HOCAZADE MEHMET EFENDİ.

MEHMET EFENDİ Bahsi, türk kazasker (Isparta ? - İstanbul 1623). Isparta'da medrese öğrenimi gördükten sonra İstanbul'a gelerek şeyhülislam Çivizade Hacı Mehmet Efendi'nin öğrencisi oldu. İlmiye sınıfının çeşitli kademelerinden geçerek İstanbul kadılığına atandı (1618). Anadolu kazaskerliğine getirildi (1619). Ancak, sadrazam Mere Hüseyin Paşa'nın azlini isteyerek ayaklanan ulemanın önderlerinden biri olduğu için görevden alınıp arpalıklarına elkondu ve Bursa'ya sürüldü (1623). Murat IV tahta çıkınca (1623), affedilerek döndüğü İstanbul'da geri verilen görevine başlayamadan öldü.

MEHMET EFENDİ Lali, türk reisülküttap (öl. Tokat 1628). Babıâli'den yetişerek reisülküttap oldu (1621). Kudüs mollası Lalizade Abdülaziz Efendi'nin babasıdır.

MEHMET EFENDİ, türk kazasker (öl. Bursa 1634). Doğum yeri Aydın'da medrese öğrenimini tamamladıktan sonra Rumeli'ye geçerek Garp serdarı Kuyucu Murat Paşa'nın hizmetine girdi (1605). Sadrazamlığa getirilen Kuyucu Murat Paşa, Celali isyanları'nı bastırmak için Anadolu'ya geçerken (1607) onu ordu kadılığına atadı. Halep'i eşkıyadan temizleyen sadrazamın buyruğuyla Halep kadısı oldu (1608). Daha sonra Bursa (1610) ve Edirne (1614) kadısı olarak görev yaptı. İstanbul kadılığından (1623) Anadolu kazaskerliğine (1631) getirildi. Ertesi yıl Rumeli kazaskeri olması üzerine (1632) Murat IV'e onu kötüleyen ve istemediklerini bildiren bir dilekçe sunan Rumeli kadıları, Mehmet Efendi'yi görevden aldırarak Bursa'ya sürdürdüler. Bir gözü kör olduğu için *Çeşmi* mahlasını kullanan Mehmet Efendi'nin türkçe, farsça ve arapça şiirleri de vardır.

MEHMET EFENDİ Allame, Şeyhi, türk kazasker ve şair (öl. Cidde 1635). Zeyniye tarikatı şeyhlerinden Mahmut Efendi'nin oğlu. Eğridir'de medrese öğrenimi gördükten sonra İstanbul'a gelerek yanına kapılandığı aynı tarikattan şeyhülislam Zekeriyazade Yahya Efendi'nin öğrencisi oldu. Çeşitli medreselerde müderris olarak çalıştı. Kudüs (1622), İstanbul payesiyle Galata (1629) kadılığı yaptı. Anadolu kazaskerliğine atandı (1629). Ancak, Murat IV'e karşı düzenlenen gizli bir toplantıya katıldığı saptandığı için görevden alınarak oturmaya zorunlu tutulduğu Cidde'ye sürüldü (1631). "Şeyhi" mahlasıyla yazdığı şiirleri *Divan*'ında ve *Sakiname*'sinde topladı.

MEHMET EFENDİ Ebussuutzade, türk kazasker (Bursa 1588 - Diyarbakır 1639). Rumeli eski kazaskeri Ebussuut Mustafa Efendi'nin oğlu. Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra ilmiye sınıfının tüm kademelerinden geçerek İstanbul kadısı oldu (1626). Anadolu (1630), Rumeli (1637) kazaskerliğine getirildi. Murat IV'ün Bağdat seferine hasta olarak katıldı ve zafer kazanan ordunun dönüşü sırasında öldü.

MEHMET EFENDİ Kabakulakzade, Eburreşat, türk kazasker (öl. İstanbul 1651). Şeyhzade Kabakulak Mehmet Efendi'nin oğlu. İlmiye'de yetişti. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra sırasıyla Medine (1625), Bursa (1630), Edirne (1639) ve İstanbul (1642) kadısı oldu. Rumeli kazaskerliğine getirildi (1648); bu görevini sürdürürken öldü.

MEHMET EFENDİ Hanefi, türk şeyhülislam (öl. İstanbul 1658). Rumeli kazaskeriyken Hocazade Mesut Efendi'nin yerine şeyhülislamlığa getirildi (1656). Yaşlılığı ve ağır işitmesi nedeniyle dört ay kadar sonra azledildi.

MEHMET EFENDİ Şeyhizade, türk kazasker (öl. 1658). Şeyh Sinan Efendi'nin oğlu. Öğrenimini tamamlayıp çeşitli medreselerde müderris olarak ders verdikten sonra sırasıyla Halep (1641), Şam (1647), Galata (1650) ve Edirne (1651) kadısı oldu. İstanbul kadılığına atandı (1653) ve Mehmet IV'ü tahtından indirip yerine kardeşi Süleyman'ı (sonradan Süleyman II) geçirmek istediği gerekçesiyle idam edilen sadrazam Tarhuncu Ahmet Paşa'nın adamı olduğu için üç gün sonra azledilerek Bursa'ya sürüldü. Affedilip Edirne kadılığına getirildi (1656). Anadolu kazaskeri olduktan (1657) sonra öldü.

MEHMET EFENDİ Şamizade → ŞAMİZADE MEHMET EFENDİ.

MEHMET EFENDİ İmamısultani, Hafız, türk kazasker (öl. İstanbul 1672). Medrese öğrenimi gördü. Ayasofya camisi hatibi olarak dokunaklı sesiyle İstanbul'da "Hafız Efendi" lakabıyla ün kazandı. Şeyhülislam Esiri Mehmet Efendi'nin ilgisi sayesinde saraya tanıtılıp Mehmet IV'ün imamı oldu (1659). Daha sonra "İmamısultani" unvanıyla Anadolu kazaskerliğine getirildi (1665). Ancak, aynı yıl kendisine Gelibolu kazası arpalık verilerek görevden alındı. İkinci kez Anadolu kazaskerliğine atandı (1669). Ayıntap kazası arpalık verilerek azledildi (1670).

MEHMET EFENDİ Kutsizade, türk kazasker (İstanbul 1600 - *ay. y.* 1674). Nişancızade Kudsi Mehmet Efendi'nin oğlu. Babasının ve Hoca Ömer Efendi'nin yanında yetişti. Sahnıseman medresesi'nde müderrislik yaparken, Hailei* Osmaniye'ye (Genç Osman olayı) karıştığı için görevden alındı (1622). Daha sonra sırasıyla Kudüs (1630), Filibe (1633), Selanik (1640), Bursa (1644), Edirne (1645), İstanbul (1647) kadısı ve Anadolu kazaskeri (1650) oldu. Atandığı Rumeli kazaskerliğinden (1651) aynı yıl şeyhülislam Karaçelebizade Abdülaziz Efendi ile birlikte Ağalar* saltanatı'na karşı ayaklanan ulemanın arasında yer aldığı için azledilerek Bursa'ya sürüldü. Affedildi; İstanbul'a dönmesine izin verildi (1652). İkinci kez Rumeli kazaskerliğine getirildi (1654). Nakibüleşraflığa seçildi (1657). Emekliye ayrıldı (1666). *Şeyhi* mahlasıyla türkçe, arapça ve farsça şiirler de yazdı.

MEHMET EFENDİ Küçük İmam, türk besteci (İstanbul ? - *ay. y.* 1674). Yeni cami'nin naathanıydı. Çok yetenekli bir ha-

nende olarak ünlendi. Her türden 500'ü aşkın yapıt bestelediyse de günümüze bunların dördü ulaşabildi (*Rast kâr;* bayati beste [*Sinede her gamze-i şemşirden bir yare var*]; bayatikürdi beste [*Mah-i ruhsar-ı tü*]; hümayun beste [*Tâbekey sûz-i gamınla dertli sinem dağlayım*]).

MEHMET EFENDİ Müftü, Abdürrahimzade, türk kazasker (öl. Balıkesir 1675). Şeyhülislam Hacı Abdürrahim Efendi'nin oğlu. Öğrenimini tamamladıktan sonra çeşitli medreselerde müderrislik, Kuşadası ve Bayındır kazalarında müftülük yaptı. İstanbul payesiyle Galata (1648), İstanbul (1657) kadısı oldu. Pazar yerlerinden haraç toplayan yeniçeri zorbalarını cezalandırdığı için yeniçeri ağalarının baskısıyla azledilip Tire'ye sürüldü (1658). Affedilerek İstanbul'a döndü ve Anadolu kazaskerliğine atandı (1659). Kendisine arpalık olarak verilen Balıkesir'de oturma zorunluğuyla görevden alındı (1661).

MEHMET EFENDİ Vişnezade → İZZETİ MEHMET EFENDİ Vişnezade.

MEHMET EFENDİ Esiri → ESİRİ MEHMET EFENDİ.

MEHMET EFENDİ Tezkireci, türk kazasker (öl. 1686). Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra nakibüleşref Kutsizade Mehmet Efendi'nin tezkirecisi olarak devlet hizmetine girdiğinden bu lakapla anıldı. Çeşitli medreselerde müderrislik yapan; İzmir (1668), Yenişehir (1669), Mısır (1674), Mekke (1677) ve İstanbul (1678) kadılıklarında bulundu, Anadolu kazaskeriyken (1683) öldü. Yerine şeyhülislam Mustafa Efendi'nin eski tezkirecisi olduğu için yine bu adla anılan Memikzade Mehmet Efendi atandı.

MEHMET EFENDİ Memikzade, türk kazasker (öl. İstanbul 1689). Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra şeyhülislam Mustafa Efendi'nin tezkirecisi olarak devlet hizmetine girdiğinden bu lakapla anıldı. Medrese müderrisliği döneminin ardından İzmir (1663), Galata (1668), Medine (1672), Bursa (1675), Edirne (1679), İstanbul (1681) kadısı oldu. Anadolu (1686) sonra da Rumeli (1687) kazaskerliğine atandı ve bu görevdeyken öldü.

MEHMET EFENDİ Şabanizade, türk kazasker (öl. 1692). Bostancıbaşı Hürrem Ağa'nın oğlu. Şeyhülislam Yahya Efendi'nin yanında yetişerek çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Yenişehir (1672), Bursa (1678), Mekke (1680) kadılıklarında bulundu. İstanbul kadısı (1683) olarak görev yaparken, Viyana bozgunundan sonra İstanbul'a gelip huzursuzluk çıkaran asker kaçağı yeniçerileri cezalandırmak amacıyla saptamaya kalkıştı; bunun üzerine bir ayaklanmaya zemin hazırladığı gerekçesiyle Midilli adası arpalık verilerek azledildi (1684). Affedilip Anadolu kazaskerliğine atandı (1687). Devlet işlerine karışan ilmiye zümresini tasfiyeye kararlı sadrazam Nişancı İsmail Paşa tarafından görevden alınarak Şam kadılığına gönderildi (1688). Meşru olmayan yollardan servet yaptığı iddiasıyla mallarına elkonularak Kıbrıs'a sürüldü (1691). Aynı yıl Salankamen savaşı'nda şehit olan serdarıekrem Fazıl Mustafa Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirilen Arabacı Ali Paşa tarafından affedildi ve ikinci kez Anadolu kazaskerliğine atandı (1692).

MEHMET EFENDİ Fenarizade, türk kazasker (İstanbul 1634 - *ay. y.* 1696). Fener şeyhi Mehmet Efendi'nin oğlu. Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra Karaçelebizade Mahmut Efendi'nin öğrencisi oldu. Çeşitli medreselerde müderris olarak görev yaptı. Kudüs (1668), Şam (1670), İzmir (1673), Edirne (1680) ve Mekke (1683) kadılıklarında bulundu. Atandığı İstanbul kadılığından (1687) Balıkesir ve Balya kazaları kendisine arpalık verilerek aynı yıl azledildi. İkinci kez İstanbul kadısı oldu (1689). Anadolu (1694), ardından aynı yıl Rumeli kazaskerliğine getirildi. İkinci kez atandığı Anadolu kazaskerliğinden (1695) Tokat kazası kendisine arpalık verilerek emekli edildi (1696).

MEHMET EFENDİ Debbağzade → DEBBAĞZADE MEHMET EFENDİ.

MEHMET EFENDİ Evliya, türk kazasker (öl. İstanbul 1703). Şeyhülislam Bahai Efendi'nin yanında yetişti. Çeşitli medreselerde müderris olarak çalıştı. Şam (1681), Edirne (1684), Bolu (1685), Sinop (1689) kadısı oldu. İstanbul kadılığına atandı (1693). Anadolu kazaskerliğine yükseldi (1696). Birgi ve Lapseki kazaları kendisine arpalık verilerek görevden alındı (1698) ve İstanbul'a yerleşti *Evliya* mahlasıyla şiirler de yazdı.

MEHMET EFENDİ Tevfikizade, türk kazasker (öl. İstanbul 1709). Öğrenimini tamamladıktan sonra sırasıyla Halep, Mısır, Mekke kadısı olarak görev yaptı. Meşru olmayan yollardan servet yapan devlet memurlarını tasfiye eden sadrazam Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa tarafından son görevinden alınıp mallarına elkonularak Kıbrıs'a sürüldü (1690). Fazıl Mustafa Paşa'nın ölümünden (1691) sonra malları kendisine geri verilerek affedildi ve İstanbul kadılığına getirildi (1692). Anadolu (1700), Rumeli (1703) kazaskeri oldu. Azledildikten (1708) kısa bir süre sonra öldü.

MEHMET EFENDİ İmam, türk şeyhülislam (öl. Bursa 1728). Mehmet IV'ün imamlığını yaptığından "İmam" diye anılır. İstanbul kadılığına (1681), Anadolu (1684), Rumeli (1688) kazaskerliğine getirildi. 1693'te ikinci kez Rumeli kazaskeri, 1695'te şeyhülislam oldu; iki ay kadar sonra azledildi. Mustafa II'nin tahttan indirildiği Edirne vakası sırasında yeniçerilerin isteğiyle ikinci kez şeyhülislamlığa getirildi (1703), azledilince (1704) memleketi Bursa'ya sürüldü.

MEHMET EFENDİ Lalezari, saray çiçekçisi (öl. İstanbul 1737). Lale* devri'nde çiçekçilikte, özellikle lale yetiştiriciliğindeki büyük ustalığından ötürü çiçek sever padişah Ahmet III tarafından şükûfecibaşılığa atandı (1725). Bu görevi sırasında İstanbul'daki yabancı elçilik erkânının bile hayran kaldığı en nadide laleleri yetiştirdiği gibi, sürüm ve değeri arttığından durmadan yükselen lale fiyatlarının denetlenmeşi için padişaha başvurdu. Bunun üzerine çiçekçibaşısına lale fiyatlarına bir narh koymasını söyleyen Ahmet III, yayımladığı bir fermanla da (2 eylül 1727) çiçekçilerin bu narha uymalarını buyurdu. Lale devri'ne son veren Patrona* Halil ayaklanmasıyla Ahmet III'ün tahttan indirilmesi üzerine (1730) "Lalezari" lakabıyla ün kazanan Mehmet Efendi, canını kurtardıysa da görevden alındı. Sultanahmet'teki kendi evinin bahçesinde lale yetiştiriciliğini sürdüren eski şükûfecibaşı, bu arada, iyi bir lalenin taşıması gereken nitelikleri belirten ve lalenin ekileceği toprağın özelliklerini anlatan *Mizan ül-ezhar* adlı yapıtını yazdı.

MEHMET EFENDİ, türk kazasker (öl. Kıbrıs 1745). Uşşakiye tarikatının kurucusu Şeyh Hasan Hüsamettin Uşşaki'nin torunu. Medrese öğrenimi görüp bir süre müderrislik yaptıktan sonra sırasıyla Eyüp (1716), Edirne (1718), Medine (1724) ve İstanbul (1727) kadısı oldu. Anadolu kazaskerliğine atandıysa da (1735), ertesi yıl görevden alındı (1736). Halep'ten Kars kadılığına gönderildikten (1744) sonra, Nadir Şah'a karşı savaşmak üzere harekete hazırlanan askerin arasında seraskerin öldüğü haberini yaymak, dolayısıyla da Kağaverd bozgununa neden olmakla suçlanarak azledildi (1745). Sürgüne gönderildiği Kıbrıs'ta öldürüldü.

MEHMET EFENDİ Çelebi, Seyit, Feyzullahefendizade, türk din adamı (öl. 1748). Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin oğlu. Medrese öğrenimi görerek molla oldu. Mekke payesi alarak İstanbul kadılığına getirildi (1740), iki yıl sonra görevden alındı. Anadolu payesine yükseldi (1746).

MEHMET EFENDİ Kefevi, türk din bilgini (öl. Kudüs 1758). Medrese öğrenimi gördükten sonra önce Medine'de mollalık, ardından Kudüs'te kadılık yaptı (1754 -1758). Çoğu şerh niteliğindeki yapıtlarından başlıcaları: *Şerh-i emsile, Şerh-i Bânat Su'âd, İsbât-ı vâcib, Hâşiye-i lârî fi'l -hikmet il-atîka.*

MEHMET EFENDİ Hamidi, türk din bilgini (öl. İstanbul 1767). Mirzazade Ahmet Neyli Efendi'nin oğlu. Akkirmani Mehmet Efendi'den öğrenim görerek icazet aldı ve medresei haris müderrisliğine atandı (1730). İmparatorluğun çeşitli önemli yerleşim merkezlerindeki medreselerde müderrislik yaptı, Mekke mevleviyeti rütbesine yükseldi. İstanbul kadısı (1765) ve Anadolu kazaskeri (1766) oldu. Düzyazıları ve şiirleri vardır.

MEHMET EFENDİ Paşmakçızade, türk kazasker (öl. İstanbul 1770). Şeyhülislam Paşmakçı Seyit Abdullah Efendi'nin oğlu. Çeşitli medreselerde müderrislik ve Diyarbakır (1745), Şam (1749), Mekke (1753), İstanbul'da (1757) kadılık; Anadolu (1766) ve Rumeli (1769) kazaskerliği yaptı.

MEHMET EFENDİ Hatip, türk ebrucu (İstanbul ? - *ay. y.* 1773). Ayasofya camisi'nin hatibi olması nedeniyle Hatip diye tanınır. *Tuhfe-i hattatin*'de kendisinden pir-i mübarek olarak söz edilir. İsmail Zühtü bin Hasan'dan (Eski İsmail Zühtü) sülüs ve nesih yazı meşk etti. Döneminde pek çok yapıt onun ebrularıyla süslendi, onun buluşu olan bir ebru tekniği de sanatçının adıyla anılır oldu. (→ HATİP* EBRUSU.)

MEHMET EFENDİ Küçük, Torun, türk din bilgini (öl. 1776). Medrese öğrenimi gördükten sonra bir süre imamı sultanilik yaptı (1745-1746). 1773'e kadar Filibe, Kudüs, Belgrad, Galata ve Mısır'da molla ve kadı olarak çalıştı.

MEHMET EFENDİ Alaiyeli, Müftüzade, Palabıyık, türk din bilgini ve felsefeci (Antalya ? - İstanbul 1804). Köklü bir medrese öğrenimi gördü. Dinsel konuların yanı sıra felsefe ile de uğraştı. Abdülhamit I (1774-1789) ve Selim III (1789-1807) döneminde din ve felsefe konularındaki geniş bilgisiyle ün yaptı. Muhatap olarak huzur derslerinde bulundu (1782-1792).

MEHMET EFENDİ Vardari, Şeyhzade, türk kazasker (öl. İstanbul 1817). Vardar Şeyhi Mehmet Efendi'nin torunu. Öğrenimini ve müderrislik dönemini tamamladıktan sonra sırasıyla Selanik (1800), Şam (1805), Mekke (1809) kadısı oldu. Anadolu kazaskerliğine yükseldi (1812) ve Rumeli kazaskeriyken (1816) öldü.

MEHMET EFENDİ Çarşambalı, türk kazasker (öl. 1827). Şeyhülislam Camgöz Mehmet Emin Efendi'nin yanında yetişti. Dersiam ve müderris olarak Yenişehir, Şam, Mekke medreselerinde ders verdi. İstanbul payesiyle getirildiği Anadolu kazaskerliği (1823) sırasında öldü.

MEHMET EFENDİ Kömürcüzade Hafız → KÖMÜRCÜZADE HAFIZ MEHMET EFENDİ.

MEHMET EFENDİ Balıkçı, Mevlevi, Hafız → HAFIZ MEHMET EFENDİ.

MEHMET EFENDİ Kassamzade → KASSAMZADE MEHMED EFENDİ.

MEHMET EFENDİ Ispartalı, Davgana şeyhi de denir, türk din bilgini (Davgana XIX. yy. - Isparta ?). Medrese öğrenimini İstanbul'da tamamladı. Huzur derslerine muhatap olarak katıldı (1838-1841). Abdülmecit'in iradesiyle Hacıbektaş Veli dergâhında kurulan nakşibendi postnişini oldu (1841). İstanbul'dan Isparta'ya giderek evinin yanında bir zikirhane yaptır-

dı. Nakşibendi şeyhliği ve Isparta müftülüğünde (1866-1868) bulundu.

MEHMET EFENDİ Osmanpazarlı, türk din bilgini (Osmanpazarı 1845 - İstanbul 1917). Doğduğu yerde Çarşı medresesi'nde öğrenim gördü. İstanbul'a gelerek Fatih camisi dersiamı Hacı Abdülkerim Efendi'den icazet aldı (1880). Aynı yıl rüus sınavını da verdi. Fatih camisi'nde ders okutmaya başladı (1882); icazet verdi (1898). Abdülmecit'in türbesinde Buharii şerif okuttu (1902). Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Hareketi dahil derecesine yükselerek Selimefendi medresesi birinci müderrisi oldu (1907). Muhatap olarak huzur derslerine katıldı (1909-1917).

MEHMET EMİN ÂLİ PAŞA → ÂLİ PAŞA (Mehmet Emin).

MEHMET EMİN BEY → EMİN BEY (Mehmet).

MEHMET EMİN DERVİŞ PAŞA → DERVİŞ PAŞA (Mehmet Emin).

MEHMET EMİN EDİP EFENDİ → EDİP EFENDİ (Mehmet Emin).

MEHMET EMİN EFENDİ Sunizade, türk şeyhülislam (öl. İstanbul 1665). Halep eski kadısı Kara Sunullah Efendi'nin oğlu. Kazasker Azmi Efendi, saray hocası Ömer Efendi gibi İstanbul ulemasından ünlü kişilerin yanında yetişti. Müderrislikten (1627) Rumeli kazaskerliğine (1657) kadar ilmiye sınıfının tüm kademelerinden geçtikten sonra azledilmesi üzerine (1658) kendisine arpalık olarak verilen Tirnova kazasında otururken, ikinci kez Rumeli kazaskeri (1661), ardından şeyhülislam (1662) oldu. Yenicami'nin elli yılı aşkın bir süredir yarıda kalan yapımını yeniden başlatmak isteyen Mehmet IV'ün annesi Turhan Sultan'a Eminönü çevresindeki yahudi evlerini yıktırtmak için fetva vermemesi üzerine Yahudiler'den rüşvet aldığı ileri sürülerek azledildi. Öldükten sonra Üsküdar'da Aziz Mahmut Hüdayi Efendi dergâhı haziresine gömüldü.

MEHMET EMİN EFENDİ Ankaravi, türk şeyhülislam (Ankara 1619 - İstanbul 1687). Çeşitli yerlerde müderrislik yaptı. İlmiye sınıfında Rumeli kazaskerliğine kadar yükseldi. Şeyhülislam atandı (1686 -1687). Başlıca yapıtları: bir fetva dergisi olan *Fetava-yı Ankaravi*, Şemsettin Muhammet'in *Tenvî ül-ebsâr* adlı fıkıh yapıtına haşiye. Ankara ve İstanbul'da cami, mektep, medrese, hamam, kervansaray vb. hayratı vardır.

MEHMET EMİN EFENDİ Topkapılı, Salihzade, Camgöz, türk şeyhülislam (Edirne 1704 - Bursa 1777). Mustafa II'nin imamı Salih Efendi'nin oğlu. Çocuk yaşta beşik uleması olarak müderris sanını aldı (1719). Selanik (1747), Şam (1752), Medine (1756) ve İstanbul'da (1761) kadılık yaptı. Anadolu (1767) ve Rumeli (1771 ve 1774) kazaskerliklerine getirildi. 1775-1776 arası şeyhülislamlık yaptı. Miyop olduğundan ve gözlük kullandığından *Camgöz* lakabıyla da anılır.

MEHMET EMİN EFENDİ Veliyüttinzade, türk kazasker (öl. İstanbul 1805). Şeyhülislam Veliyüttin Efendi'nin oğlu. Babasının yakın ilgisi sayesinde genç yaşta müderris olarak göreve başladı. Edirne (1767), Şam (1774), Mekke (1779), İstanbul (1786) kadısı ve Anadolu kazaskeri (1789) oldu. On yılda aralıklarla üç kez Rumeli kazaskerliğine getirildi (1792, 1796, 1802). Reisülulema unvanıyla emekliye ayrıldı (1805).

MEHMET EMİN EFENDİ Antalyalı, Seyit, Müftüzade, Ayaklıkütüphane, türk din bilgini (öl. İstanbul 1808). Antalya'da başladığı öğrenimini İstanbul'da (1733) tamamladı ve müderris oldu (1753). Yenişehir mollalığına (1769), Anadolu kazaskerliğine (1796) atandı. Çeşitli konulardaki derin bilgisi nedeniyle "Ayaklıkütüphane" lakabıyla da anıldı. Muhatap ve mukarrir olarak huzur derslerine katıldı (1758-1759).

MEHMET EMİN EFENDİ Bağdatlı → EMİN EFENDİ (Bağdatlı Mehmet).

MEHMET EMİN EFENDİ Silifkeli, Özbek, türk din bilgini (Silifke 1877 - İstanbul 1955). İstanbul'a gelerek Papazoğlu Mustafa Çelebi medresesi'ne girdi (1891). İcazetini Süleymaniye camisi'nde Ödemişli Mustafa Fehmi Efendi'den alıp rüus sınavını verdikten sonra aynı camide ders vermeye başladı. Aynı zamanda Darülfünun edebiyat şubesini bitirdi (1901). Beşiktaş rüştiyesi'nde bir süre tarih ve coğrafya dersleri, çeşitli ortaöğretim kurumlarında ulumu diniye, arapça ve farsça dersleri verdi. Darülhilafetiye medreselerinin tali kısmında genel tarih müderrisi olarak çalıştı. İstanbul rüusu iptidai hariç derecesini aldı (1908). Muhatap olarak huzur derslerine katıldı (1921-1922).

MEHMET EMİN MUHLİS PAŞA Müftüzade → EMİN MUHLİS PAŞA (Mehmet) Müftüzade.

MEHMET EMİN PAŞA Divittar → DİVİTTAR MEHMET EMİN PAŞA.

MEHMET EMİN PAŞA Mühendis, türk mühendis ve müşir (öl. Şam 1850). Tophanede başladığı eğitimini Fransa'da tamamlayarak mühendis oldu. İstanbul'a dönünce paşalığa yükseldi. Şûrayı askeri reisliği ve ek görev olarak Meclisi maarif reisliği yaptıktan sonra Rumeli ve ardından Arabıstan ordusu müşiri oldu; bir süre Encümeni daniş üyeliğinde de bulundu.

MEHMET EMİN PAŞA Kıbrıslı → KIBRISLI MEHMET EMİN PAŞA.

MEHMET EMİN PAŞA → EMİN PAŞA (Eduard SCHNITZER).

MEHMET EMİN RAUF PAŞA → RAUF PAŞA (Mehmet Emin).

MEHMET ESAT EFENDİ Hocazade → HOCAZADE MEHMET ESAT EFENDİ.

MEHMET ESAT EFENDİ Ebuishakzade → ESAT EFENDİ (Mehmet) Ebu İshakzade.

MEHMET ESAT EFENDİ → ESAT EFENDİ (Mehmet).

MEHMET ESAT EFENDİ İstanbullu, türk din bilgini (İstanbul 1845 - *ay. y.* 1922). Babası Hacı Bekir Efendi Ayasofya camisi dersiamlarındandı. Sarayı hümayun kiları âmire mektebi'nde ilköğrenimini tamamladıktan sonra Arpacılar camisi imamı şeyhülkurra Hafız Ahmet Efendi'den öğrenim gördü (1868). Hüseyin Hüsnü Efendi ve Ayaşlı Ahmet Efendi'den icazet aldı. Bayezit camisi'ne dersiam oldu. Darülmuallimin'de elifiye ve mantık dersleri okuttu (1891-1902). Encümeni teftiş ve muayene azalığına (1894), Darülfünun hadis ve ilmi usulü hadis müderrisliğine (1900) atandı. Maarif nezareti'nde Kütubi diniye ve şeriye tetkiki müellefat azalığı yaparken Meclisi maarif üyeliğine getirildi (1906). Rüusu hamisei süleymaniye derecesine kadar yükseldi (1901). Huzur derslerinde muhatap (1876-1903) ve mukarrir (1904-1908) olarak bulundu. Önce İstanbul payesi (1904), ardından Anadolu kazaskerliği payesi (1905) verildi.

MEHMET ESAT SAFFET PAŞA → SAFFET PAŞA (Mehmet Esat).

MEHMET ESAT YESARİ EFENDİ, türk hattat (İstanbul ? - *ay. y.* 1798). Doğuştan sağ tarafı felçli ve bu yüzden solak olduğu halde hat sanatına ilgi duydu, dönemin ünlü hattatlarından şeyhülislam Veliyüttin Efendi'den ders almak istedi, ancak onun kabul etmemesi üzerine Dedezade Mehmet Sait Efendi'den yazı meşk etti. Veliyüttin Efendi'nin de hazır bulunduğu bir törenle icazetname aldı (1754). Medrese öğreniminden sonra Mustafa III döneminde sarayda yazı hocalığı yaptı. İran'ın ünlü hattatı İmad'ın üslubunu benimsemekle birlikte, yeni türk nestalik tarzını geliştirdi ve bu yazı türünde Türkler'in İmad'ı sayıldı. Özellikle 1782-1786 arasında çok başarılı ürünler verdi. En ünlü öğrencisi nestalik okulunun kurucusu olarak nitelenen oğlu Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'dir; Mehmet Emin Bey ve Sadullah Efendi de ondan icazetname almış değerli hattatlardır.

Mehmet Esat Yesari Efendi'den bir talik yazı örneği (XVIII. yy.)

MEHMET FAZIL PAŞA → FAZIL PAŞA (Mehmet) Dağıstanlı.

MEHMET FEHMİ EFENDİ Safranbolulu, soyadı **Ülgener,** türk din bilgini (Safranbolu 1864 - İstanbul 1943). Gümüşhaneli Dergâhı şeyhlerinden olan babası İsmail Necati Efendi'den öğrenim görerek icazet aldı (1892). Rüus sınavını kazandıktan sonra Bayezit camisi'ne dersiam oldu (1902). Hareketi hariç derecesine kadar yükseldi. Süleymaniye medresesi fıkıh usulü müderrisliğine atandı (1914). Muhatap olarak huzur derslerine katıldı (1914-1918). Ayrıca Medresetül mütehassisin ve Medresetül vaizin'de, Hukuk ve İlahiyat fakültelerinde, Mülkiye mektebi'nde ders verdi. Meşihatı islamiye ders vekâleti azalığına atandı ve İstanbul müftüsü oldu (1921). Mülkiye mektebi'nde verdiği derslerden bir kesimini *Hikmeti hukuku islamiye* adlı yapıtta topladı.

MEHMET FENAYİ EFENDİ Lali → LALİ MEHMET FENAYİ EFENDİ.

MEHMET FERİT PAŞA → FERİT PAŞA (Mehmet) Avlonyalı.

MEHMET FUAT PAŞA Keçecizade → FUAT PAŞA (Mehmet) Keçecizade.

MEHMET GALİP BEY → GALİP BEY (Mehmet).

MEHMET GİRAY I (öl. 1523), Kırım hanı (1514-1523). Mengli Giray'ın oğlu. Babasının üçüncü hükümdarlığı döneminde (1478-1514) kalgaylığa getirildi. Mengli Giray'ın ölümü üzerine tahta çıkınca (1514), Cengiz Han töresini yaşatmak için büyük çaba gösterdi. Altınordu topraklarının mirası konusunda Moskova'ya karşı cephe alırken, Lehistan'da hüküm süren Jagellon hanedanı ile anlaşarak Beyaz Rusya ve Ukrayna üzerindeki haklarından Lehler yararına vazgeçti (1520). Sürekli akınlarla yıldırdığı Moskova Prensliği'ni yıllık vergiye bağladı ve kardeşi Sahip Giray'ı Kazan Hanlığı'na atadı (1521). Moskova önlerine gelerek kentin dış mahallelerini ateşe verdi (1522). Astrahan'ı da ele geçirerek (1523) Kırım Hanlığı'nın sınırlarını Kazan'dan İtil (Volga) boylarına ve Kuzey Kafkasya'dan Moskova önlerine kadar genişletti. Bu seferden Kırım'a dönüşü sırasında Ruslar tarafından kışkırtılan Nogaylar'ın yaptığı bir gece baskınında öldürüldü. Yerine, oğlu Gazi Giray I geçti (1523).

MEHMET GİRAY II (öl. 1584), Kırım hanı (1577-1584). Devlet Giray I'in oğlu. Vebadan ölen babasının yerine geçti (1577). Kardeşi Alp Giray'ı kalgaylığa getirmesi gerekirken, oğlu Saadet Giray'ı kalgay ataması sonucu ülkede iç düzen bozuldu. Nogay oymakları ile Kırım mirzalarını çevresine toplayan Alp Giray, ona karşı savaşıma girişti. Kırım'da denetimi sağlayan Mehmet Giray, 1578 seferinde

Safeviler'e tutsak düştükten sora Kazvin'de idam edilen kardeşlerinden Adil Giray'ın öcünü almak için Özdemiroğlu Osman Paşa ile birlikte türk ordusunun ikinci İran seferine katıldı (1579). Ancak, Şirvan zaferinden sonra Şark serdarı Lala Mustafa Paşa'nın takındığı olumsuz tutum üzerine yurduna döndü. Üçüncü İran seferine çağrıldığında (1581), yerine gönderdiği kardeşi Gazi Giray, Safeviler'e tutsak düşerek Alamut kalesinde hapsedildi (1582). Türk ordusunun yeniden İran seferine çıkması üzerine (1583) kuvvetleriyle Özdemiroğlu Osman Paşa'ya katılması istenen Kırım hanı, padişahın bu buyruğuna uymayınca, Osmanlı devletine karşı ayaklanmış sayılarak kendisine tahtından alındığı bildirildi ve Rodos'ta rehine tutulan kardeşi İslam Giray, Kırım'a han sıfatıyla gönderildi. Osmanlılar ve öteki kardeşi Alp Giray tarafından desteklenen İslam Giray karşısında yenilgiye uğrayan Mehmet Giray II, yakalanarak öldürüldü.

MEHMET GİRAY III (öl. 1627), Kırım hanı (1610 ; 1623-1627). Mehmet Giray II'nin torunu ve Saadet Giray'ın oğlu. Dedesi ve babasını ortadan kaldıran Osmanlılar tarafından Rodos'a sürüldü (1584). Gazi Giray II'nin ikinci hükümdarlığı döneminde (1596-1608) Kırım'a dönmesine izin verildi. Kırım hanlığına getirilen ağabeyi Selamet Giray tarafından kalgaylığa atandı (1608). Selamet Giray'ın ölümü üzerine (1610) tahta çıktıysa da İstanbul tarafından hanlığa seçilen Canbek Giray'a yenilerek yakalandı ve yeniden Rodos'a sürüldü. Mustafa I'in sadrazamı Mere Hüseyin Paşa tarafından azledilen Canbek Giray'ın yerine ikinci kez hanlığa getirildi (1623). Murat IV'ün tahta çıkışı sırasındaki karışıklıklardan yararlanarak Osmanlı devletine karşı ayaklanması ve İstanbul'u ele geçirmek için büyük bir ordu toplamaya başlaması üzerine onun yerine yeniden Kırım hanlığına atanan Canbek Giray (1624), bir donanma ve buyruğuna verilen kuvvetlerle Kefe'ye gönderildi. Tahtı ele geçirmeye gelen yeni hanı Kazaklar'ın yardımıyla bozguna uğratan Mehmet Giray III, bir osmanlı üssü olan Kefe kalesini de aldı. Bu gelişmeler karşısında osmanlı yönetimi onun hanlığını onaylamak zorunda kaldı. Ancak, onu cezalandırmak için fırsat kollayan Osmanlılar'dan sağladığı kuvvetlerle daha sonra Canbek Giray, Kantemir Mirza'nın da yardımıyla yeniden Mehmet Giray'ın üzerine yürüdü. Yapılan savaşta Mehmet Giray vurularak ölünce, Canbek Giray ikinci kez Kırım hanı oldu (1627).

MEHMET GİRAY IV (öl. Kumuk, Dağıstan, 1667), Kırım hanı (1641-1644; 1654 -1666). Selamet Giray I'in oğlu. Ağabeyi Bahadır Giray'ın ölümü üzerine (1641) Kırım hanlığına getirildi. Ava ve eğlenceye düşkün olduğundan devlet işleriyle uğraşmaya pek zaman ayıramadığı için karşıtlarının çabaları sonucu Rodos'a sürülerek yerine kardeşi İslam Giray III atandı (1644). İslam Giray ölünce (1654), ikinci kez han oldu. Avusturya seferine çağrıldığı halde gitmediği (1663), ardından da Osmanlılar'ın yakın adamı olan veziri Sefer Ağa'yı öldürttüğü (1665) için İstanbul'un gözünden düştü. Sadrazam Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa tarafından azledilerek yerine Feth Giray I'in torunu Adil Giray getirildi (1666). Ancak, osmanlı sarayının gösterdiği tepki yüzünden can kaygısına kapıldığı için, Kırım'dan ayrılınca, İstanbul'a gideceği yerde Dağıstan'a sığındı ve yaşamının son günlerini Kumuk'ta geçirdi.

MEHMET HALİFE, türk tarihçi ve şair (öl. İstanbul 1666). Doğum yeri Bosna'dan İstanbul'a gelerek Gürcü Koca Kenan Paşa'nın hizmetine girdi (1630). Silistre beylerbeyliğine atanan paşayla birlikte Erdel seferine katıldı; Macaristan'ı gezip gördü (1636). İstanbul'a dönerek Enderun'a girdi (1637) ve burada seferli odası halifeliğine kadar yükseldi. Murat IV, Sultan İbrahim ve Mehmet IV dönemlerinin saray gelenek ve göreneklerini tanıtan *Tarih-i gılmani* adlı tarihçesi en ünlü yapıtıdır (1665). Yazma bir nüshası Topkapı sarayı'nda bulunan yapıt *Türk tarih encümeni mecmuası*'nın eki olarak Ahmet Refik Altınay tarafından yayımlandı (1924). Yeni harfli basımları Ö. Karayumak (1975), K. Su (1976) tarafından hazırlandı. Mehmet Halife'nin *Ülfeti* mahlasıyla yazdığı şiirleri de vardır.

MEHMET HALİFE, türk ciltçi (XVIII. yy.). Yaşamına ilişkin bilgi yoktur, ancak Topkapı sarayı arşivlerine göre Abdülhamit I döneminde sermücellit olarak çalıştığı bilinmektedir (1776).

MEHMET HALİS EFENDİ Şirvanlı, türk eğitimci (Şirvan ? - İstanbul 1912). İstanbul'da Tikveşli Yusuf Ziyaettin Efendi'den icazet aldıktan sonra Fatih camisi'ne dersiam oldu ve icazet verdi. Muhatap olarak huzur derslerine katıldı (1897-1898). Payesi Halep mevleviyetine yükseldi. Son görevi, ders vekâleti oldu. Darüşşafaka'nın kurucuları ve ilk öğretmenleri arasında yer aldı. Başlıca yapıtları: dilbilgisi konusunda *Telhis ün-nahiv,* mantıkla ilgili *Mizan ül-ezhan-ı fil mantık,* akait konusunda *Usuûl-ü akait,* kelam ile ilgili *İlm-i kelam.*

MEHMET İSMET PAŞA, türk yönetici (öl. Halep 1865). Ramazanoğlu Necip Bey'in oğlu. Enderun'da yetişti. Filibe valisi olarak dış hizmete çıkarıldı. Trabzon'dan sonra Tırhala valiliği sırasında (1838) Anadolu genel müfettişliğine atandı. Tanzimat'tan sonra Bursa, Kastamonu, Silistre ve Vidin valiliklerinde bulundu. Halep valisiyken öldü.

MEHMET KABULİ PAŞA → KABULİ PAŞA (Mehmet).

MEHMET KADRİ EFENDİ İmamzade, Şeyh, türk kazasker (öl. İstanbul 1657). Saray imamlarından Mustafa Safi Efendi'nin oğlu. Medrese öğrenimini tamamlayıp şeyhülislam Yahya Efendi'nin öğrencisi oldu. Birçok medresede müderrislik yaptıktan sonra Selanik kadılığına atandı (1643). Edirne kadılığından (1645) Anadolu kazaskerliğine yükseldi (1647). Önceli Cinci Hoca'ya vaat ettiği "makam bedeli" olan parayı vermekten vazgeçtiği için haftasına kalmadan azledildi. Mehmet IV tahta çıkınca (1648), yeniden Anadolu, sonra da Rumeli (1653) kazaskeri oldu. Şeyhülislam Esatefendizade Ebusait Mehmet Efendi ile anlaşmazlığa düştüğünden görevden alındı (1654).

MEHMET KADRİ PAŞA → KADRİ PAŞA (Mehmet) Cenanizade.

MEHMET KÂMİL EFENDİ Seyit, türk şeyhülislam (İstanbul 1729 - *ay. y.* 1801). Rumeli eski kazaskeri Osman Efendi'nin oğlu. İlmiye'de yetişerek meşihat dairesinde çalışmaya başladı (1744). Galata (1770), Mısır (1776), Medine (1778) ve İstanbul (1784) kadısı olarak görev yaptı. Nakibüleşraflıktan Anadolu kazaskerliğine getirildi (1787). Abdülhamit I'in beğenisini kazanarak şeyhülislam oldu (1788). Ancak, yenilikçi padişah Selim III ile anlaşmazlığa düştüğü için azledilerek Keşan'a sürüldü (1789). Affedilip İstanbul'a dönmesine izin verildiyse de (1791) bir daha devlet hizmetine alınmadı.

MEHMET KÂMİL PAŞA Mühendis → KÂMİL PAŞA (Mehmet).

MEHMET KÂMİL PAŞA → KÂMİL PAŞA (Mehmet) Kıbrıslı.

MEHMET KÂŞİF Sekiköylüzade, türk din bilgini, yazar (Amasya ? - Bafra 1773). Kelam bilimiyle ilgili *Makasıt* ve *Mevakıf* adlı arapça yapıtlardan yararlanarak *Zübdet ül-makasıt*'ı yazdı. *Kitab ül-istihare* adlı yapıtla *Feride-i islam haşiyesi*'nin sahibidir. Canikli Ali Paşa tarafından idam ettirildi.

MEHMET KULİZADE CELİL, azerbaycanlı gazeteci ve mizah yazarı (Nahçivan 1866 - Bakü 1932). Medrese öğrenimi gördü. Rus okullarında üç yıl okudu (1879-1882). Gürcistan'da Gori kentinde öğretmen okulunu bitirdi (1887). Öğretmenlik, gazetecilik yaptı. Tiflis'te *Molla Nasrettin* adlı mizah gazetesini kurdu (1906). Halkın yaşamına eğilen gerçekçi bir edebiyatın öncüsü oldu. İlerici düşünceleri savundu; çok sayıda edebiyatçının yetişmesinde katkısı oldu. Bir ara Tebriz'e kaçmak zorunda kaldı ve gazetesini orada yayımladı. 1966'dan bu yana yazarın doğum günü, Azerbaycan Kültür bayramı olarak kutlanmaktadır. *Belke de kaytardılar* (1965) adlı hikâye kitabı, *Ölüler* (1916), *Anamın kitabı* (1920), *Danabaş kendinin mektebi* (1921), *Deli yığınçağı* (1927) gibi komedileri vardır. Bütün yapıtları üç ciltte derlendi (1967). [→ Kayn.]

MEHMET KUTSİ EFENDİ Nişancızade ya da **Ramazanzade,** türk kadı ve tarihçi (? 1574 - İstanbul 1621). Nişancı Ahmet Efendi'nin oğlu. Şeyhülislam Bostanzade Mehmet Efendi'nin yanında yetişti. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra Mekke, Medine, Mısır, Selanik ve Bursa kadılıklarında bulundu (1610 -1619). İstanbul kadısı (1619) olarak öldü. Bir genel tarih niteliğindeki *Mir'ât ül-kâinât* adlı yapıtı ölümünden çok sonra yayımlandı (1873).

MEHMET MEKKİ EFENDİ, türk şeyhülislam (Mekke 1714 - İstanbul 1797). Mekke mollalarından Halil Efendi'nin oğlu. Medrese öğrenciliği ve müderrisliği aşamasından sonra Selanik, Şam, Medine ve İstanbul kadısı, Anadolu, ardından da Rumeli kazaskeri oldu. Şeyhülislamlığa getirildi (1787). Abdülhamit I'in gözüne giren ardılı Seyit Mehmet Kâmil Efendi'ye yerini bırakması için azledildi (1788). İkinci kez şeyhülislamlığa atandı (1791). Ancak, Selim III'ün yenilik hareketlerine ayak uyduramadığından ertesi yıl görevden alındı (1792).

MEHMET MOLLA Vaiz, Arap, türk din bilgini (Antakya ? - Bursa 1531). Antakya, Diyarbakır ve Tebriz'de medrese öğrenimi gördü. Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1566) Macaristan seferinde bulundu. Üsküp'te uzun süre tefsir dersleri verdikten sonra Bursa'ya yerleşti. Döneminin önde gelen din bilginlerinden sayılan Mehmet Molla, kimya alanında da bilgi ve yapıt sahibidir.

MEHMET MURAT → MİZANCI MURAT.

MEHMET MURAT EFENDİ Damatzade, Murat Molla da denir, türk kazasker (İstanbul 1708 - Şam 1778). İlmiye'nin öğrencilik ve müderrislik aşamalarından sonra sırasıyla Diyarbakır (1747), Edirne (1755), Mekke (1758) ve İstanbul (1761) kadısı oldu. Atandığı Anadolu kazaskerliğinden (1769) şeyhülislam Mirzazade Seyit Mehmet Sait Efendi ile geçinemediği için azledildi (1770). İki kez Rumeli kazaskerliğine getirildi (1773 ve 1777). Birincisinde, bu yüzden azledilen sadrazam İzzet Mehmet Paşa'nın şeyhülislam İvazpaşazade İbrahim Efendi ile olan kavgasında sadrazamı desteklediği için (1775); ikincisinde ise, yerine göz diktiği yaşlı şeyhülislam Vassafzade Mehmet Esat Efendi'nin kişiliğini küçük düşürücü sözler sarfetmesi üzerine (1778) görevden alınıp Medine kadılığıyla İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Hasta olarak ulaşabildiği Şam'dan öteye gidemedi.

MEHMET MÜNİP EFENDİ Hoca, türk din bilgini (Gaziantep ? - Aydın 1823). Öğrenimini doğduğu yerde tamamladıktan sonra İstanbul'a geldi, bir süre sonra kazasker oldu. Başlıca yapıtları: Hz. Muhammet'in yaşamöyküsünü ve savaşlarını anlatan ve İmam Muhammet tarafından yazılan *Siyer-i kebir*'in çevirisi, Müstakimzade Süleyman Sadettin'in şeyhülislamların yaşamöykülerini içeren *Davhat ül-meşayih* adlı yapıtına ek olarak yazdığı *Zeyl-i Davhat ül-meşayih,* kutsal savaşlar-

la ilgili *Hikmet ül-gaza*, yazı kurallarından söz eden *Hülasat ün-nukûl fi'l-edeb*, aruzu konu edinen *Mizan-ı selim*.

MEHMET NAFİ EFENDİ, türk kazasker (İstanbul 1724 - *ay. y.* 1784). Şeyhülislam Seyit Feyzullah Efendi'nin torunu. İlmiye'nin öğrencilik ve medrese müderrisliği aşamasından sonra sırasıyla Üsküdar (1762), Edirne (1769), Medine (1774), İstanbul (1780) kadısı oldu. Atandığı Anadolu kazaskerliğinden (1781) sadrazam Hacı Yeğen Mehmet Paşa'nın hışmına uğrayarak azledildi (1782). Rumeli kazaskerliğine getirildiği yıl öldü.

MEHMET NAMIK PAŞA, türk asker ve siyaset adamı (Konya 1804 - İstanbul 1892). Yeniçeri ocağı'nı ortadan kaldıran Mahmut II'nin bunun yerine kurduğu Asakiri mansurei Muhammediye'ye yazıldı (1826). Yetenekli genç bir subay olarak öğrenimini tamamlaması için Fransa'ya gönderildi (1828). Ferik rütbesiyle Londra elçiliğine atandı (1832). Yurda dönüşünde (1836) sonradan "Firari" ya da "Hain" lakabıyla anılan kaptanıderya Giritli Ahmet Paşa ile birlikte Harbiye'yi kurmakla görevlendirildi (1837). Müşir rütbesiyle Arabistan ordusu komutanlığına getirildi (1843). Kronikleşen Lübnan bunalımını (Meselei Cebeliye) Hariciye nazırı Mehmet Şekip Efendi ile birlikte geçici de olsa çözümledi (1845). Bağdat valisi (1848), Tophane müşiri (1851), Ticaret nazırı (1854), aynı yıl Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa hükümetinin görevden ayrılmasıyla Bursa (1855) ve Kastamonu (1857) valisi, yeniden Arabistan ordusu komutanı sıfatıyla Irak ve Hicaz müşiri (1858) oldu. Üçüncü kez sadrazamlığa atanan Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa tarafından seraskerliğe getirildi (1860). Keçecizade Mehmet Fuat Paşa hükümetlerinde (1861-1863; 1863-1866) iki kez Bahriye nazırı olarak görev aldı. Bursa valiliğinden emekliye ayrıldı (1873), Birinci meşrutiyet'in ilanından sonra Âyan meclisi üyeliğine seçildi (1877).

MEHMET NAZIM BEY, Şehit Nazım Bey de denir, türk asker (Kayseri 1886 -Kütahya yakınları 1921). Harp okulu'nu (1907), Harp akademisi'ni (1910) bitirdi. Kurmay yüzbaşı olarak Genelkurmay'da kısa süre görev yaptıktan sonra Yemen kuvvetleri komutanlığı emrine (1911-1913) Birinci Dünya savaşı başında da VI. Ordu kurmay heyetine (1914-1915) atandı. 16. ve 19. tümenlerin kurmay başkanlığını yaptı (1915-1917). Osmanlı Rumeli müfrezesi (takviyeli 177. Alay) komutanı (1917 -1918), 7. Süvari alay komutanı, Mürettep tümen komutanı (1919-1920), 4. Piyade tümen komutanı oldu (1920-1921). Yarbay rütbesiyle tümeninin başında Eskişehir -Kütahya muharebelerinde Yumrukçal mevkisinde yaralandı, kaldırıldığı Çekül (günümüzde Çöğürler) istasyonunda şehit oldu; TBMM kararıyla rütbesi miralaylığa (albay) yükseltildi ve Ankara Şehitliği'ne gömüldü.

MEHMET NAZIM PAŞA → NAZIM PAŞA (Mehmet).

MEHMET NAZİF PAŞA, türk yönetici (Manastır 1832 - Şam 1889). Öğrenciliği sırasında arapça, farsça, bulgarca ve fransızca öğrendi. Serdarıekrem Ömer Paşa'nın divan kâtibi olarak devlet hizmetine girdi (1855). Barış hükümlerini saptayan Viyana protokolü'nün ve Kırım savaşı'na son veren Paris antlaşması'nın imzalanmasına başkâtip sıfatıyla katıldı (1856). Üsküp (1861), Prizren (1863), Kudüs (1865) ve Saruhan (1869) mutasarrıfı olarak görev yaptı. Paşa unvanıyla Bosna (1772), Yanya (1775) ve Kosova (1777) valiliklerinde bulundu. Küçük Sait Paşa hükümetinde Evkaf nazırlığına getirildi (1879). Cenanizade Mehmet Kadri Paşa'nın "başvekil" olması üzerine (1880) Trablusgarp ve Akdeniz Adaları valiliğine atandı. Bursa (1884), ardından Adana (1886) valisi oldu. Suriye (1888) valisiyken öldü.

MEHMET NECİP PAŞA, gürcü kökenli türk yönetici (öl. Bağdat 1850). Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın babası. Enderun'da yetişti. Baruthane ve deavi vekilliğinden surre eminliğine yükseldi (1839). Paşa unvanıyla Şam valiliğine atandı (1846). Bağdat (1848) valisiyken öldü.

MEHMET NEVRES PAŞA → NEVRES PAŞA (Mehmet).

MEHMET NİYAZİ Mısri → NİYAZİ-İ MISRİ.

MEHMET NURİ Birgivi, Kâtipzade, türk hekim (Birgi, Ödemiş, İzmir, 1845 - İstanbul 1882). Mektebi tıbbiyei şahane'yi (askeri tıbbiye) bitirdi (1867). Aynı okulda ilmi emrazı hariciye (cerrahi hastalıklar) muallim muavini olarak göreve başladı ve daha sonra muallim oldu. Mektebi tıbbiyei mülkiye'de (sivil tıbbiye) fenni menafül -âzâ (fizyoloji) ve emrazı hariciye ve seririyatı hariciye (cerrahi hastalıklar ve cerrahi kliniği) muallimliği yaptı. Tıp öğretiminin türkçeleştirilmesi akımını benimseyerek Cemiyeti tıbbiyei osmaniye adlı derneğin kurucuları arasında yer aldı. Başlıca yapıtları: *Nüzhet ül-fühûm fi tahlil üs-sümûm* (1868), *Hatırgüzâr-ı etibba* (1875), *Rehnüma-yı kavabil* (1879), *Fenn-i menafi ül-âzâ* (1873).

MEHMET NURİ BEY, fransız kökenli türk öğretmen ve hariciyeci (İstanbul 1858 - *ay. y.* 1908). Marquis de Châteauneuf' ün soyundan geldiği söylenen ve Abdülmecit döneminde (1839-1861) İstanbul'a yerleşip müslüman olarak "Reşat" adını alan bir fransız öğretmenin oğlu; yazar ve çevirmen Reşat Nuri Darago'nun babası. Galatasaray'ı bitirdikten sonra Fransa'da öğrenimini tamamladı ve İstanbul'a yüksek ziraat mühendisi olarak dönüp Halkalı Ziraat okulu müdürlüğüne atandı (1882). Hariciye nezareti başkâtipliğine getirilmesi sonucu (1893) Lahey barış konferanslarında; anarşistlere karşı alınacak önlemleri saptamak üzere toplanan uluslararası Roma konferansı'nda türk delegesi olarak görev aldı.

MEHMET NURİ EFENDİ Ahıskalı, türk din bilgini (Ahıska 1829 - İstanbul 1900). Fatih camisi'nde medrese öğrenimi görerek müderris oldu; aynı camide ders ve öğrencilerine icazet verdi. Topkapı sarayı'nda Buharii şerif müderrisliği yaptı. Çırağan* vakası'nda ihbarda bulunup saraya yararlı hizmetlerinden ötürü kendisine bir kılıç armağan edildiğinden "Kılıçlı Hoca" diye de anıldı. Muhatap ve başmuhatap olarak huzur derslerine katıldı (1877-1900).

MEHMET NURİ EFENDİ Medeni, son türk şeyhülislamı (İstanbul 1859 - *ay. y.* 1927). Müneccimbaşı Osman Kâmil Efendi'nin oğlu. Medrese öğrenimi gördü. Rumeli kazaskeriyken Damat Ferit Paşa hükümetinde şeyhülislamlığa getirildi (1920). Son osmanlı hükümeti (Ahmet Tevfik Paşa hükümeti) ile birlikte görevinden ayrıldı (1922).

MEHMET NURULLAH Dürrizade → DÜRRİZADE MEHMET NURULLAH EFENDİ.

MEHMET PAŞA Hacı, İvaz → HACI İVAZ PAŞA (Mehmet).

MEHMET PAŞA Zağanos → ZAĞANOS MEHMET PAŞA.

MEHMET PAŞA Rum → RUM MEHMET PAŞA.

MEHMET PAŞA Karamanlı, Tevkii, türk sadrazam (öl. İstanbul 1481). Mevlana Celalettini Rumi soyundan Arif Çelebi'nin oğlu. İlmiye'de yetişti. Müderrislikten Divan kâtipliğine geçtikten sonra nişancılığa yükseldi (1465) ve kısa sürede vezir payesini alarak 12 yıl bu makamda kaldı. Gedik Ahmet Paşa'nın azledilmesi üzerine Fatih'in son sadrazamı olarak göreve getirildi (1477). Karada ve denizde 16 yıldır sürüp giden Türk-Venedik savaşı'na, Osmanlı devleti için zafername niteliği taşıyan bir barış antlaşmasıyla son verdi (1479). "Fatih kanunnamesi" diye bilinen *Kanunname-i Âl-i Osman*'ı kaleme aldırdı; tek olan kazaskerlik makamını Anadolu ve Rumeli olarak ikiye ayırdı; karmaşık durumdaki vakıf ve emlak işlerini yeniden düzenleyip vergiye bağladı. Fatih'in son seferine katıldı ve padişahın Maltepe yakınında (Hünkâr çayırı) ölmesi üzerine (1481) bir Cem yanlısı olarak şehzade Bayezit'ten önce onu İstanbul'a getirterek tahta çıkarmak istedi. Ancak, bu girişiminin anlaşılması sonucu eski sadrazamlardan İshak Paşa'nın kışkırtmasıyla ayaklanan yeniçeriler tarafından konağı basılarak öldürüldü. İstanbul Kumkapı'da yaptırdığı Nişancı camisi'nin avlusuna gömüldü. Karamanlı Mehmet Paşa'nın, arapça bir Osmanlı tarihi ve "Nişani" mahlasıyla yazdığı şiirleri vardır.

MEHMET PAŞA Hızırbeyzade, türk komutan (öl. 1498). Fatih'in komutanlarından Hızır Bey'in oğlu. Bayezit II döneminde vezir payesiyle Adana sınır komutanlığına atandı. Türk-Mısır savaşları sırasında Anadolu beylerbeyi Hersekzade Ahmet Paşa komutasında Kilikia meydan savaşı'na katıldı (1486). Ancak, Hersekzade' nin başkomutanlığını çekemediğinden, yapılan savaşa Karaman beylerbeyi Karagöz Mehmet Paşa ile birlikte seyirci kaldı. Yenilerek Memluklar'a tutsak düşen Ahmet Paşa'nın ertesi yıl kurtulup olayın iç yüzünü açıklaması üzerine vezirlik payesi kaldırılıp hapse atıldı (1487). Daha sonra affedildi ve şehzade Ahmet'in lalası olarak Amasya'ya gönderildi (1494). Burada bir medrese ve tekke yaptırdı.

MEHMET PAŞA Bıyıklı → BIYIKLI MEHMET PAŞA İmrahor.

MEHMET PAŞA Piri → PİRİ MEHMET PAŞA.

MEHMET PAŞA Ayas → AYAS PAŞA.

MEHMET PAŞA Yahyalı, türk vezir (öl. Budin 1551). Vezir Yahya Paşa'nın oğlu. Kanuni'nin Birinci Viyana kuşatmasına Smederevo (Semendere) sancakbeyi olarak akıncılardan oluşan piştar kuvvetleriyle katıldı (1529). Bu sefer sırasında Christophe von Zedlitz komutasındaki avusturya birliklerini yenerek tutsak aldığı komutanla maiyetini Kanuni'nin karargâhına gönderdi. Budin'i almakla görevlendirilen von Roggendorff'u ani bir baskınla çekilmek zorunda bıraktı; kenti avusturya kuşatmasından kurtardı (1530). Pusu kuran avusturya kuvvetlerini yenip Guns kalesine kapanmak zorunda bıraktıktan sonra kaleyi 17 günlük bir kuşatmanın ardından teslim aldı (1532); imparatorluk amirali Andrea Doria'nın ele geçirdiği Koron kalesini geri aldı (1534). Yeniden başlayan savaş sırasında Posega (Pojega) kalesini fethetti; Avusturyalılar'a karşı kazandığı Vertizo* zaferinden sonra tutsak aldığı komutanları ve ölülerin kesik kulaklarını oğlu Arslan Bey'le İstanbul'a gönderdi (1537). Ertesi yıl Kanuni'nin Boğdan seferine katılarak voyvodalığın başkenti Suceava'nın (Suçava) ele geçirilmesinde önemli rol oynadı (1538). Peşte'yi kuşatan müttefik avrupa ordularını ağabeyi olan Budin beylerbeyi Bali Bey ve oğlu Arslan Bey'le birlikte bozguna uğratıp kaçmalarına meydan vermeden yok etti (1542). Avusturya seferine çıkan Kanuni tarafından Estergon (Esztergom) kalesinin fethi sırasında ölen ağabeyinin yerine, vezir payesiyle Budin beylerbeyliğine atandı ve kale beylerbeyliğin topraklarına katıldı (1543). Aynı yıl fethedilen İstolni Belgrad da onun yönetimine bırakıldı. Daha sonra Macaristan'daki avusturya kalelerine karşı harekete geçerek bunlardan Visegrad, Neograd (Nograd), Hatvan, Dombovar, Simontornva, Ozara gibi en önemli olanlarını ele geçirdi (1544). Karada ve

denizde üst üste uğradıkları yenilgilerden sonra savaşı kazanmaktan umudu kesen Avusturyalılar'ın başvurmaları üzerine (1545) bir buçuk yıllık bir ateşkesin ve ardından da Türk-Avusturya barış antlaşması'nın imzalanmasına aracı oldu. Barış antlaşmasını bozan Avusturyalılar'a karşı yeniden sefer açıldığı sırada (1551) öldü.

MEHMET PAŞA Baltacı, Bosnalı, türk beylerbeyi (öl. 1565). Enderun'da yetişti. Antalya sancakbeyliğiyle dış hizmete çıkarıldı. Silistre ve İşkodra sancakbeyliğinin ardından Sıvas (1546), Bağdat (1549) ve ikinci kez Sıvas (1550) beylerbeyi oldu. Yeniden Bağdat beylerbeyliğine atandıktan (1552) sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın Nahçivan seferi sırasında çok iyi berkitilmiş Kalai Zalim'i (Zalim kalesi) kuşatıp ele geçirmekle Kerkük sancağını osmanlı topraklarına kattı (1554). Konya savaşı'nda şehzade Selim'e yenilmesi üzerine İran'a sığınmaya çalışan şehzade Bayezit'e yardım ettiği anlaşılınca görevden alındı (1560).

MEHMET PAŞA Sokullu → SOKULLU MEHMET PAŞA.

MEHMET PAŞA Beylerbeyi, Doğancı, Musahip, ermeni kökenli türk yönetici (öl. İstanbul 1589). Maraşlı bir ermeni ailesinin oğlu ve Ahmet I, Mustafa I, Osman II, Murat IV dönemlerinde iki kez sadrazam olan Halil Paşa'nın ağabeyi. Maraş beylerbeyi Lala Ali Paşa'nın hizmetine girerek müslümanlığı kabul etti. Ali Paşa tarafından Kütahya sancakbeyi veliaht şehzade Selim'e armağan edildi; onun sevgisini ve güvenini kazandı. Selim II tahta çıkınca (1566), büyük imrahor, doğancıbaşı (1571) oldu. Murat III'ün tahta çıkması üzerine (1574) yeniçeri ağalığıyla saraydan uzaklaştırıldı. Anadolu (1583), Rumeli (1584) beylerbeyliğine getirildi. Hoşsohbet kişiliğinden ötürü padişahın musahibi olarak yeniden saraya alındı (1586). Kısa zamanda Murat III'ün en güvendiği yakınlarından biri durumuna geldi. Vezir payesiyle "Enderunu hümayun müdiri umurluğu"na atandı (1587) ve sikke ayarını düzeltmekle görevlendirildi. Kendi unvanıyla anılan Beylerbeyi* vakası'nda baş defterdar Karaçelebizade Mahmut* Efendi ile birlikte ayaklanmacı yeniçeriler tarafından öldürüldü (1589).

MEHMET PAŞA Boyalı, Kara, Nişancı, türk vezir (öl. İstanbul 1592). Kanuni dönemi ulemasından Halep kadısı Tosyalı Ahmet Çelebi'nin oğlu. Zenci denecek kadar esmer olduğundan "Boyalı" ve "Kara" lakaplarıyla anıldı; yanında yetiştiği ustası Celalzade Mustafa Çelebi'nin ilgisi sayesinde Divan kâtibi olarak devlet hizmetine girdi. Bazı vezirlerin tezkireciliğini yaptıktan sonra reisülküttap sıfatıyla ustası Nişancı Mustafa Çelebi'nin yardımcısı oldu (1564). Celalzade'nin ölümü üzerine yerine nişancılığa atandı (1567). Maraş (1573), Lala Mustafapaşazade Mehmet Paşa ölünce de Halep (1575) beylerbeyliğine gönderildi. İkinci kez nişancılığa getirildi (1577). Dördüncü vezirlikle kubbealtına alındı (1580). Üçüncü kez nişancı oldu (1588). Beylerbeyi* vakası'ndan (1589) hemen sonra üçüncü vezirliğe yükseldi. Öldüğünde İstanbul'da yaptırdığı Nişancıpaşa camisi'ndeki türbesine gömüldü.

MEHMET PAŞA Lala, türk sadrazam (öl. 1595). Şehzadeliğinde lalalığını yaptığı Mehmet III tarafından azledilen Sinan Paşa'nın yerine sadrazam atandı (1595); ancak dokuz gün sonra öldü.

MEHMET PAŞA Cerrah → CERRAH MEHMET PAŞA.

MEHMET PAŞA Sofu, boşnak kökenli türk vezir (öl. Bosna 1604). Enderun'da yetişti. Kars muhafızlığıyla dış hizmete çıkarıldı. Vezir payesiyle Anadolu (1577) ardından, Rumeli (1581) beylerbeyliğine getirildi. Bosna (1584), Bağdat (1591), Diyarbakır (1593), Şam (1595), Halep (1598) ve ikinci kez Bosna (1601) valisi olarak çalıştı.

MEHMET PAŞA Kocasinanpaşazade, türk vezir (öl. İstanbul 1605). Beş kez sadrazam olan Koca Sinan Paşa'nın oğlu. Enderun'da eğitildi ve kapıcıbaşı oldu (1589). Yeniçeri ağalığına (1593), vezir payesiyle Macaristan serdarlığına getirildi (1595). Babası ölünce (1596), ondan kalan tüm mallarına el konularak azledildi ve Estergon kalesinin Avusturyalılar'ın eline geçmesine neden olduğu için vezirliği kaldırılıp Belgrad kalesinde hapse atıldı. Ancak, yeni sadrazam Cıgalazade Yusuf Sinan Paşa'nın aracılığıyla Mehmet III tarafından affedildi ve vezirliği geri verilerek Belgrad muhafızlığına atandı. Eğri seferine çıkmış olan padişahla birlikte İstanbul'a döndü ve üçüncü vezir olarak kubbealtına alındı (1597). Anadolu serdarlığına atanarak Celali ayaklanması'nı bastırmakla görevlendirildi (1599). Ayaklanmacıların merkezi olan Urfa kalesini alıp Karayazıcı Abdülhalim kuvvetlerini yenilgiye uğratmasına karşın, azledilerek İstanbul'a çağrıldı (1600). Ahmet I tahta çıktıktan sonra Şark serdarlığına getirilen Cigalazade Yusuf Sinan Paşa ile birlikte İran seferine katıldı (1604). Cigalazade ordusunun Orumiye gölü yakınında Şah Abbas I kuvvetleri karşısında bozulup Diyarbakır'a çekilmesi üzerine asker toplamak için Şam'a gönderildi. Sinan Paşa'nın ölüm haberini alınca (1605), her işi yüz üstü bırakarak İstanbul'a döndü.

MEHMET PAŞA Öküz, Damat, türk sadrazam (İstanbul 1550 - Halep 1619). İstanbul, Karagümrüklü bir öküz nalbantının oğlu olduğu için "Öküz" lakabıyla anıldı. 1567'de girdiği Enderun'da yetişerek silahtarlığa yükseldi. Vezir payesiyle Mısır valisi olarak dış hizmete çıkarıldı (1607). Orada vergi toplama sorunu yüzünden keşşaflarla eminler arasında çıkan anlaşmazlıkları çözümledi; düzeni bozulan asker ocaklarını sert önlemlere başvurarak yeniden denetim altına aldı. İstanbul'a çağrılarak Ahmet I'in kızı Gevherhan Sultan'la evlendirilip "Damat" unvanını da aldı; Halil Paşa'nın yerine kaptanıderyalığa atandı (1611). Karakol önlemi almaksızın Sakız'a gönderdiği ticaret gemilerinin yolda ispanyol savaş gemilerinin saldırısına uğrayarak ele geçmeleri üzerine görevden alındıysa da (1613), aynı yıl ikinci vezirliğe getirildi. İdam edilen Nasuh Paşa'nın yerine sadrazam oldu (1614). Serdarıekrem sıfatıyla çıktığı İran seferinde Safeviler'in elindeki Revan kalesini yaklaşık iki ay kuşattığı halde ele geçiremediği için azledildi (1616). Osman II tarafından önce sadaret kaymakamlığına (1618), sonra da İran seferinde başarılı olamayan Halil Paşa'nın yerine ikinci kez sadrazamlığa (1619) getirildi. Ancak, yerine göz diken Çelebi Güzelce Ali Paşa'nın saraya para yedirerek aynı yıl sadrazam atanmasıyla görevden alındı ve gönderildiği Halep valiliği sırasında öldü; orada Şeyh Bekir zaviyesi'ndeki türbesine gömüldü.

MEHMET PAŞA Sofu, Mevlevi, türk sadrazam (? 1565/70 - Malkara 1649). Yeniçeri ağalığı, daha sonra Budin ve Kastamonu valilikleri yaptı, 1636 ve 1641'de iki kez başdefterdarlığa getirildi. Sultan İbrahim'in tahttan indirilişinden (8 ağustos 1648) bir gün önce azledip öldürttüğü Hezarpare Ahmet Paşa'nın yerine, ocak ağalarının ve ulumenin desteklemesiyle sadrazam atandı. Sadrazamlığının ertesi günü tahta çıkarılan yedi yaşındaki Mehmet IV'ün sadrazamı ve bir anlamda saltanat naibi oldu. Mali işlerde deneyim sahibi bulunduğu için devletin gelir-gider dengesini sağlamaya önem verdi ve bu amaca yönelik önlemler aldı. Sultan İbrahim döneminde saraydaki nüfuzu sayesinde büyük servet edinen Cinci Hoca'yı öldürttü ve mal varlığına elkoydu. Bu arada dış saraylardaki acemi oğlanları (celep) ayaklandı. Olayın büyümesi sipahilerle yeniçeriler arasında kanlı çatışmaların çıkmasına yol açtı. Sipahi ve celeplerin büyük kayıplar vermesine neden olan bu çatışmadan kısa bir süre sonra yeniçeri ağası Kara Murat Ağa ile sadrazam bozuştular. Mehmet Paşa'nın, kendi işlerine karışan ve başına buyruk hareket etmesine engel olan Kösem Sultan'ı ortadan kaldırma planları, Kara Murat Ağa tarafından saraya duyuruldu. Bunun üzerine elinden sadaret mührü alındı; bütün mal ve mülküne elkonularak Malkara'ya sürüldü (21 mayıs 1649); kısa bir süre sonra da orada boğularak öldürüldü.

MEHMET PAŞA Köprülü → KÖPRÜLÜ MEHMET PAŞA.

MEHMET PAŞA Lala → LALA MEHMET PAŞA Bosnalı.

MEHMET PAŞA Şerif, Emir, türk vezir (öl. Meşhed 1610). İran'dan Türkiye'ye göçerek maliye mesleğine girdi. İstanbul'da maliyenin çeşitli memurluklarında deneyim gördükten sonra Beylerbeyi* vakası'nda öldürülen Çelebi Mahmut Efendi'nin yerine baş defterdarlığa getirildi (1589). Sarayda üç aylıklar (mevacip) dağıtılırken eksik para alan sipahilerin ayaklanması üzerine azledildi (1593). Mehmet III tahta çıkınca (1595), ikinci kez baş defterdar oldu. Görevden alınarak Mısır valiliğine atandı (1596). İstanbul'a çağrıldı ve beşinci vezir olarak kubbealtına alındı (1600). Revan (Erivan) beylerbeyliğine gönderilince (1602), Tebriz beylerbeyi Zincirkıran Ali Paşa ile birlikte safevi egemenliğindeki Karnıyarık kalesini ele geçirmesi Türk-İran savaşı'nın başlamasına neden oldu (1603). Tebriz kalesini alıp Revan'ı kuşatan Şah Abbas I kuvvetlerine karşı yaklaşık 7 ay süren direnişten sonra teslim olmak zorunda kaldı (1604). Tutsak edilerek götürüldüğü İran'da, Meşhed kentindeki İmam Ali Rıza türbesinin türbedarı oldu ve ölene kadar bu görevde kaldı.

MEHMET PAŞA Çerkez → ÇERKEZ MEHMET PAŞA.

MEHMET PAŞA Sofu, bulgar kökenli türk vezir (öl. Budin 1625). Enderun'da yetişti. Silahtarlıktan vezir payesiyle Mısır valiliğine gönderildi (1611). İstanbul'a çağrılarak kubbealtına alındı (1615). Atandığı Bosna valiliğinden azledilmesine karşın (1616), daha sonra İran seferine çıkan sadrazam ve serdarıekrem Halil Paşa'nın sadaret kaymakamlığına getirildi (1617). Ancak, tahttan indirilen Mustafa I'in yerine yeğeni Osman II padişah olunca (1618), veraset yöntemini değiştirip amcasının tahta çıkmasını sağlamak ve böylece iki kez cülus bahşişi dağıttırmakla suçlanan Sofu Mehmet Paşa, görevden alınarak Sıvas valiliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Haile-i* Osmaniye sonunda Mustafa I'in ikinci kez tahta çıkması üzerine (1622) İstanbul'a çağrılıp kubbealtı vezirliği geri verildi. İkinci kez atandığı Budin valiliği (1623) sırasında öldü.

MEHMET PAŞA Hadım, Gürcü, türk sadrazam (öl. İstanbul 1626). Kanuni'nin sadrazamlarından Semiz Ali Paşa'nın kölesiyken, saraya verilip Akağalar odası'nda yetişti. Enderun'da hasodabaşı olarak görev yaptı. Üçüncü vezirlikle Divanı hümayun'a alındı (1603). Mısır'a vali atandı (1604) ve orada önceli Hacı İbrahim Paşa'nın öldürülmesiyle başlayan askeri ayaklanmayı bastırdı. Belgrad ve Tuna muhafızı olarak Bosna valiliğine gönderildi (1605). Kubbealtı veziri (1609), sadrazam Kuyucu Murat Paşa'nın İran seferine çıkması üzerine sadaret kaymakamı (1610) oldu. 1615'teyse sadrazam Kara Mehmet Paşa'nın İran seferine çıkmak için İstanbul'dan ayrılmasıyla ikinci kez sadaret kaymakamlığına getirildi. Yeni sadrazam Halil Paşa'nın Erdebil seferi sırasında (1617) ikinci vezir sıfatıyla üçüncü kez sadaret kaymakamlığı yaptı. Mustafa I'in ikinci hükümdarlığı döneminde azledilen Lefkeli Mustafa Paşa'nın yerine sadrazam

olarak (1622) Osman II'nin (Genç Osman) katillerini idamla cezalandırdı. Erzurum beylerbeyi Abaza Mehmet Paşa ayaklanmasını bastırmakla görevlendirildi. Ancak, Mere Hüseyin Paşa'nın kışkırttığı yeniçerilerle sipahilerin baskısı üzerine istifa etmek zorunda kaldı (1623), yerine geçen sadrazam Mere Hüseyin Paşa tarafından Bursa'ya sürüldü. Murat IV tahta çıkınca (1623) İstanbul'a döndüyse de düşmanlığını kazandığı yeni sadrazam Kemankeş Kara Ali Paşa tarafından hapse atıldı (1624). Aynı yıl idam edilen Kemankeş Kara Ali Paşa'nın yerine sadrazam olan ve Abaza Mehmet Paşa üzerine sefere çıkmaya hazırlanan Çerkez Mehmet Paşa tarafından hapisten çıkarılarak dördüncü kez sadaret kaymakamlığına getirildi (1624). Çerkez Mehmet Paşa sefer sırasında ölünce (1625), kendisine önerilen sadrazamlıkla serdarlığı kabul etmediği için Müezzinzade Hafız Ahmet Paşa sadrazam oldu ve onun Bağdat seferine çıkması sonucu sadaret kaymakamlığı görevini sürdürdü. Ancak, yerinde gözü olan kaptanıderya Topal Recep Paşa'nın, akçe rayicini değiştirdiği gibi asılsız söylentilerle kışkırttığı yeniçeriler ve sipahiler tarafından bir gece baskını sonunda kendi konağında boğularak öldürüldü.

MEHMET PAŞA Tayyar → TAYYAR MEHMET PAŞA.

MEHMET PAŞA Tabanıyassı, türk sadrazam (öl. İstanbul 1639). Enderun'da yetişti. Darüssaade ağası Hacı Mustafa Ağa'nın korumasında hızla yükselerek imrahor oldu. Vezir payesi verilerek Mısır valiliğiyle dış hizmete çıkarıldı (1628). İstanbul'a çağrılıp kubbealtı vezirliğine alındı (1631). İdam edilen Topal Recep Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi (1632) ve yeniçeri zorbalarının cezalandırılmasında Murat IV'e yardımcı olarak ocak düzeninin yeniden kurulmasında önemli rol oynadı. Padişahla birlikte çıktığı Revan seferinde Revan kalesinin teslim alınması ve Tebriz kentinin ele geçirilmesi sırasında gösterdiği olağanüstü yararlıklardan ötürü, kendisine daha önce tıpkı Kanuni'nin Makbul İbrahim Paşa'ya yaptığı gibi, sadaret makamına ek olarak Rumeli beylerbeyliği de verildi (1635). Ancak, İstanbul'a dönen padişah tarafından Diyarbakır'da bırakılıp Revan'ı korumakla görevlendirilmesine karşın, kentin İranlılar'ın eline geçmesini önleyemediği gerekçesiyle azledildi (1637). İstanbul'a gelince, Sırçasaray denen yerde bir süre tutuklu kaldıysa da yine aynı yıl affedilerek önce Özi (1637), daha sonra da Budin (1638) valiliğine atandı. Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa tarafından sadaret kaymakamlığı göreviyle aynı yıl İstanbul'a çağrıldı. Bu görevi sırasında Eflak ve Boğdan voyvodalarını azletmesi üzerine seferden dönen padişah tarafından görevden alınarak Yedikule'de hapse atıldı (1639). Bir süre sonra da voyvodaları ayaklandırıp devletin başına yeni bir sorun çıkarmak istediği gerekçesiyle idam edildi.

MEHMET PAŞA Sultanzade, arnavut kökenli türk sadrazam (İstanbul 1601 - Girit 1646). Sokullu Mehmet Paşa'nın ardılı olan sadrazam Semiz Ahmet Paşa'nın torunu. Kanuni'nin kızı Mihrimah Sultan, babası Abdurahman Bey'in büyük annesi olduğu için "Sultanzade" lakabıyla anıldı. Küçük yaşta saraya alınan Sultanzade, Hasoda'da yetişerek Osman II'nin Hotin* seferine kapıcıbaşı olarak katıldı (1621). Hanedandan sayıldığı için daha sonra hızla yükselerek kubbealtı veziri oldu (1630). Ancak, Revan* seferine hazırlanan Murat IV'ün bu kararına Divan'da karşı çıktığından kubbealtı vezirliğinden azledilip malları elkonularak Rodos'a sürüldü (1635). Affedilmesi üzerine ikinci vezir payesiyle Mısır valiliğine atandı (1638). Murat IV ölünce döndüğü İstanbul'da, darphane nazırı olarak görev aldı (1641). Kazaklar'ın eline geçen Azak kalesini geri almakla görevlendirilerek serdar sıfatıyla Rusya seferine gönderildi (1642). Kazaklar'ın yıktığı kaleyi ele geçirip onarttıktan sonra İstanbul'a döndü. Ancak, onu kendisine rakip olarak gören sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa tarafından Şam valiliğiyle merkezden uzaklaştırıldı (1643). İdam edilen Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi (1644). Açılan Girit* seferine sürekli karşı çıkmasının Venedik balyozunun kendisine vaat ettiği 60 bin florinlik rüşvetle ilgili olmasının ispatlanması üzerine görevden alındı (1645). Ertesi yıl İstanbul'dan uzaklaştırılmak ve cezalandırılmak için Girit serdarlığına atandı (1646). Donanmayla adaya gelen eski sadrazam, Suda kalesini kuşattı ve Apikorno (Apokron) kalesini ele geçirdikten kısa bir süre sonra da öldü. Cenazesi İstanbul'a getirilip Üsküdar'daki türbesine gömüldü ve padişahın buyruğuyla tüm mal varlığına elkonuldu.

MEHMET PAŞA Elmas, türk sadrazam (Kastamonu 1664 - Zenta 1697). Sadık Reis adlı bir kaptanın oğlu. Çok yakışıklı olduğundan "Elmas" lakabıyla anıldı. Baş baki kulu Divrikli Mehmet Ağa'nın mühürdarı olarak devlet hizmetine girdi. Hazine dairesine, sonra da rikâptar sıfatıyla Hasoda'ya alındı (1685). Silahtar (1687), miriâlem (1688), hazine kethüdası (1689), vezir payesiyle nişancı (1691) oldu. Sadaret kaymakamlığına atandı (1695). Aynı yıl Ahmet II'nin ölümü üzerine tahta çıkan Mustafa II tarafından azledilen Sürmeli Ali Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi (1695). Padişahla birlikte Avusturya seferine çıkarak Lipva ve Lugos kalelerinin fethinde, Olasch zaferinin kazanılmasında önemli rol oynadı (1696). Sonunda kendi görüşüne ters düştüğü halde Divan erkânının çoğunlukla verdiği bir kararı uygulamak zorunda kalarak giriştiği Zenta* meydan savaşı'nda (1697) şehit düştü.

MEHMET PAŞA Rami → RAMİ MEHMET PAŞA.

MEHMET PAŞA Baltacı → BALTACI MEHMET PAŞA.

MEHMET PAŞA Kayserili, Nişancı, türk sadrazam (Kayseri 1667 - Mekke 1728). Kayseri'ye yerleşmiş bir mısırlı tüccar olan Hacı Ali Efendi'nin oğlu. Anadolu eyaletinde çeşitli görevlerde bulunduktan sonra İstanbul'a gelip sır kâtibi olarak Abaza Süleyman Paşa'nın hizmetine girdi. Süleyman Paşa sadrazam olunca, kapıcılar kethüdalığına getirildi (1712). Vezir payesiyle nişancılığa atandı (1716). Belgrad'ın düşman eline geçmesine neden olduğu için azledilen Hacı Halil Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi (1717). Ahmet III'ün, sadaret kaymakamı olan damadı Nevşehirli İbrahim Paşa'yı sadrazam yapmak istemesi üzerine Avusturya'ya karşı sürdürülen savaşta hiçbir başarı kazanamadığı gerekçesiyle görevden alınarak Niş muhafızlığıyla İstanbul'dan uzaklaştırıldı (1718). Mısır valiliğine gönderildi (1720). Atandığı Cidde valiliği (1726) sırasında Kâbe'yi ziyaret ederken öldü.

MEHMET PAŞA Hacı; Canım Hoca da denir, türk kaptanıderya (? 1660 - Kütahya 1737). Cezayir ocağı'nda yetişti. Yedi yıl Venedikliler'in elinde tutsak kaldı. Türk donanmasında çeşitli görevlerde bulunduktan sonra beylerbeyi rütbesiyle kaptanıderyalığa getirildi (1714). Sadrazam Silahtar Ali Paşa'nın açtığı Mora seferine donanmanın başında katılarak Tenos (İstendil) adasını Venedikliler'den aldı. Yine Ege'deki bazı adalarla Girit'te Venedikliler'in elinde bulunan son kalelerin alınmasında yararlıkları görüldü. 1717'de azledilip Yedikule'ye hapsolunduysa da bir süre sonra bağışlandı ve Koron muhafızlığına gönderildi. 1725'te Hanya muhafızı, 1730'da ikinci kez kaptanıderya oldu. Ancak tersanei amire işlerinde bağımsız hareket etmesi yüzünden altı ay sonra azledilerek Resmo sancağına gönderildi. Bir süre de Eğriboz muhafızlığı yaptı. 1733'te üçüncü ve son kez atandığı kaptanıderyalık görevinde üç buçuk yıl kadar kaldı. Seyit Mehmet Paşa'nın Rusya seferini donanmayla destekledi ve Kırım'a asker çıkarttı. Verilen talimata aykırı olarak İstanbul'a döndüğü için görevinden azledilerek Kütahya'ya sürüldü.

MEHMET PAŞA Ammarzade, türk kaptanıderya (öl. İstanbul 1648). Bir mimarın oğlu olduğu için "İmarzade"nin değişik bir biçimi olan "Ammarzade" lakabıyla anılan Mehmet Paşa, Kalyoncu ocağı'nda yetişti. Tersane kethüdalığından (1643) kaptanıderyalığa getirildi (1647). Çanakkale boğazını kapatan venedik donanmasına karşı savaşmaktan çekindiği ve Girit'e götürülmesi gereken mühimmatı adadaki türk ordusuna ulaştıramadığı için görevden alınıp (1648) İstanbul'a çağrılarak idam edildi.

MEHMET PAŞA Defterdarzade, türk defterdar (öl. İstanbul 1656). İdam edilen (1633) arnavut kökenli baş defterdar Prevezeli Mustafa Paşa'nın oğlu. Maliye'de yetişti. Çeşitli valiliklerde bulundu ve vezir payesiyle baş defterdarlığa getirildi (1656). Ancak, sadrazam Abaza Siyavuş Paşa'nın yerine göz dikmesi ve bilim düzeyinin gururuna kapılarak şeyhülislam Memikzade Mustafa Efendi'yi küçümsemesi sonucu bu ikisi kendisine karşı birleşti. Asılsız suçlamalarla padişahın gözünden düşürülen baş defterdar, aynı yıl azledilerek hapse atıldı. Kocasının idamını gören annesinin, oğlunu kurtarmak için yaptığı tüm girişimler boşa çıkınca, tıpkı babası gibi idam edildi. Ancak, tuhaf bir raslantı olarak kendisine yalvarmaya gelen anneyi huzurundan kovan sadrazam Siyavuş Paşa da aynı gece öldüğünden, ertesi gün her ikisinin cenaze namazı aynı zamanda kılındı.

MEHMET PAŞA Halıcıoğlu, türk defterdar (öl. İstanbul 1656). İstanbul'un Halıcıoğlu semtine ailesinin adını veren vezir Halıcızade Mustafa Paşa'nın oğlu. Maliye'de yetişti. Mesleğiyle ilgili çeşitli görevlerde bulunduktan sonra baş defterdarlığa getirildi (1647). Sultanahmet'teki İbrahimpaşa sarayı'nı yeniden döşemekle görevlendirildi ve yapılan işi beğenmeyen Sultan İbrahim tarafından azledilerek hapse atıldı (1648). Mehmet IV tahta çıkınca (1648), salıverildikten bir süre sonra ikinci kez baş defterdar oldu (1651) ve aynı yıl görevden alındı. Sofu Mehmet Paşa'nın yerine üçüncü kez baş defterdarlığa atandı (1655) ve adı Vakai* vakvakiye'ye (Çınar vakası) karıştığı için azledilerek atıldığı Yedikule zindanı'nda boğduruldu (1656). Sultanahmet'te bir çınar ağacına baş aşağı asılarak üç gün boyu halka gösterilen cesedi, daha sonra Mahmutpaşa camisi'nin avlusuna gömüldü.

MEHMET PAŞA Karagöz, türk defterdar (öl. İstanbul 1656). Yeniçeri ocağı'nda yetişti. Sadaret kethüdası (1647), yeniçeri ağası (1651), vezir payesiyle Anadolu (1653) ve Rumeli (1654) beylerbeyi oldu. Öldürülen Halıcıoğlu Mehmet Paşa'nın yerine baş defterdarlığa getirildi (1656). Ancak, Vakai* vakvakiye (Çınar vakası) gibi büyük bir asker ayaklanmasına rastlayan görevinde sadece 5 gün kalabildi. Azledilerek atıldığı Yedikule zindanı'nda bir süre sonra başı kesildi.

MEHMET PAŞA Boynueğri → BOYNUEĞRİ MEHMET PAŞA.

MEHMET PAŞA Gürcü → GÜRCÜ MEHMET PAŞA.

MEHMET PAŞA Katırcıoğlu → KATIRCIOĞLU MEHMET PAŞA.

MEHMET PAŞA Kara, türk vezir (öl. Budin 1684). Bostancı ocağı'nda yetişti. Bostancılar odabaşısı, kapıcıbaşı ve sipahlar ağası oldu. Vasvar* antlaşması metinlerinin karşılıklı sunuluşu dolayısıyla Rumeli beylerbeyi unvanıyla elçi olarak

Viyana'ya gönderildi (1664). Döndüğünde vezir payesiyle Trablusşam valiliğine atandı (1665). Daha sonra Halep (1671), Diyarbakır (1676) valiliklerinde bulundu. Babadağı seraskeri oldu (1680). Türk -Avusturya savaşı'nın başlangıcında Budin valiliğine getirildi (1683). İlerleyen düşmanı durdurmak için karşı saldırıya geçtiyse de Vayçen (Waitzen) bozgunundan sonra Budin kalesine çekildi. Budin'i kuşatan avusturya ordusuna karşı direnirken şehit düştü (1684). Vasiyeti gereğince komutanlığı üstlenen Şeytan İbrahim Paşa, düşmanı çekilmek zorunda bırakarak, Budin'i geçici de olsa kuşatmadan kurtardı.

MEHMET PAŞA Divrikli, türk defterdar (öl. İstanbul 1688). Maliye'de yetişti. Uzun süre baş baki kulluğunda (maliye başmüfettişliği) bulunduktan sonra Adana valiliğine atandı (1680). Vezir payesiyle baş defterdarlığa getirildi (1683). Azledilerek (1685) Osijek seraskerliğine gönderildiyse de daha yoldayken Mora valiliğine atandı. Hastalığı nedeniyle görevden ayrılıp (1688) İstanbul'a döndükten kısa zaman sonra öldü.

MEHMET PAŞA Silahtar, Seyit, türk sadrazam (Dimetoka 1684 - Cidde 1756). Enderun'da yetişti. Silahtarlıktan vezir payesiyle sadaret kaymakamlığına getirildi (1735). Gürcü İsmail Paşa'nın azledilmesi üzerine sadrazam oldu (1736). Serdarıekrem unvanını da alarak çıktığı Rusya seferinde yanlış davranışları yüzünden Özi kalesinin düşman eline geçmesi ve Kırım'ın yeniden rus istilasına uğraması üzerine azledildi (1737). Cidde valisiyken öldü.

MEHMET PAŞA Tiryaki, türk sadrazam (İstanbul 1680 - Resmo 1751). Afyon çekmeye düşkün olduğundan "Tiryaki" lakabıyla anıldı. Babası gibi Yeniçeri ocağı'nda yetişti. Ağa kapısı yazıcılığından baş yazıcılığa (1736), oradan da mevkufatçılığa (1739) yükseldi. Tersane emini (1745), aynı yıl vezir payesiyle sadaret kethüdası ve Seyit Hasan Paşa'nın azliyle sadrazam (1746) oldu. Mahmut I'in güvenine yaraşır olmak için bir barış antlaşmasıyla İran savaşı'na son vermek, Avusturya ve Rusya ile yapılmış antlaşmaları yenilemek, Niş kalesindeki yeniçerilerin ulufe bahanesiyle çıkardıkları ayaklanmayı Rumeli beylerbeyi Yahya Paşa'yı üzerlerine göndererek bastırmak, levent eşkıyasını cezalandırmak gibi olumlu etkinliklerde bulunmasına karşın, afyon çektiği zaman padişahın en yakınlarını bile terslemesi yüzünden mallarına elkonulup azledilerek Rodos'a sürüldü (1747). Affedildikten sonra önce Musul (1748), ardından da Bağdat (1749) valiliğine atandı. Şeyhülharemlikle gönderildiği Cidde valiliğine gitmek istemeyince, bu tutumuna öfkelenen padişah tarafından vezirliği kaldırıldı ve Girit'teki Resmo kalesinde kalebentlik cezasına çarptırıldı (1750).

MEHMET PAŞA Çavuşzade → ÇAVUŞZADE MEHMET PAŞA.

MEHMET PAŞA Haseki, türk yönetici (XVII. yy.). Enderun'da yetişti. Silahtarlıktan (1648) vezir payesiyle Şam valisi olarak dış hizmete çıkarıldı (1650). Boğazhisarı muhafızı (1651), Mısır valisi (1652) oldu. İkinci kez atandığı Şam valiliğinden (1656) aynı yıl Bağdat valiliğine gönderildi. Halep valiliği sırasında, Abaza Hasan Paşa yönetiminde İstanbul hükümetine karşı ayaklanan Anadolu valilerini serdar Murtaza Paşa'nın buyruğuyla af görüşmeleri için konağına çağırarak hileyle öldürttükten sonra kesik başlarını başkente gönderdi (1659). Bir yahudinin önerisi üzerine kalp para basmaya kalkıştığından azledildi (1661) ve oturma zorunluğuyla sürüldüğü İskenderiye'de bir cami yaptırdı.

MEHMET PAŞA Seydizade, çerkez kökenli türk kaptanıderya (XVII. yy.). Eski kaptanıderyalardan Seydi Ahmet Paşa'nın oğlu. Babasının yanında yetişti. Rumeli beylerbeyliğinden vezir payesiyle kaptanıderyalığa getirildi (1675). Komutasındaki bazı gemilerin iki yıl üst üste fırtınaya tutularak batmasında ihmali görüldüğü için görevden alınıp Niğde sancakbeyliğine atandı (1677).

MEHMET PAŞA Topal, türk kaptanıderya (XVII. yy.). Vezir payesiyle atandığı Temesvár (Timişoara) beylerbeyliğinden (1652), adamı olduğu sadrazam Tarhuncu Ahmet Paşa'nın idamı üzerine (1653) azledildi. Daha sonra sadrazamlığa getirilen Köprülü Mehmet Paşa tarafından kaptanıderyalığa atandı (1656). Venedik donanmasını yenerek Çanakkale boğazını düşman ablukasından kurtardı ve Limni adasını geri almayı başardığı için "Limni fatihi" diye anıldı (1657). Ancak, sadrazamın buyruklarına karşı çıkmaya başlayınca, aynı yıl Sakız muhafızlığıyla görevden uzaklaştırıldı.

MEHMET PAŞA Bahri → BAHRİ MEHMET PAŞA.

MEHMET PAŞA Bakkalzade → DEFTERİ MEHMET PAŞA Bakkalzade, Sarı, Hacı.

MEHMET PAŞA, türk yönetici (öl. İstanköy 1718). Kapıcılar kethüdası olarak görev yaparken bir akıl hastalığına tutulması üzerine azledilip tedavi altına alındı. İyileştikten sonra küçük (1695) ve büyük (1697) imrahor oldu. Vezirlik payesiyle dış hizmete çıkarılarak Halep valiliğine atandı (1700). Prut seferi sırasında Anadolu beylerbeyliğinden sadaret kaymakamlığına getirildi (1711) ve bu arada, büyük imrahor Nevşehirli İbrahim Ağa'nın kızıyla evlendi. İkinci kez Halep valiliğine yollandı (1712). Ardından, Konya (1713), Raka ve Sayda (1714) valiliklerinde bulundu. Hanya muhafızı olarak Suda kalesini fethetmesi üzerine (1715) Venedikliler'in Girit'le olan ilişkilerine son verdi. Aynı yıl Belgrad muhafızı, sonra da Erzurum valisi (1716) oldu. Üçüncü kez Halep valisi olarak görev yaparken, yeniçeri ağalarıyla yerel şerifler arasındaki nüfuz mücadelesinde ağaların tarafını tutarak şeriflerin mallarına elkoymaya kalkışmasının şikâyetlere yol açması üzerine vezirliği kaldırılarak İstanköy'e sürüldü (1717). "Damat" unvanını da alan kayınpederi Nevşehirli İbrahim Paşa sadrazam olunca (1718), vezirlik payesi geri verilerek affedildi ve yeniden Hanya muhafızlığına atandı. Yol hazırlığı yaparken öldü.

MEHMET PAŞA Şehsuvaroğlu, türk vezir (öl. Adana 1722). Enderun'da yetişti. Mirimiranlık payesiyle Kars muhafızlığına gönderildi (1685). Çeşitli muhafızlıklarda bulunduktan sonra Karaman (1713), ardından Anadolu (1716) beylerbeyi oldu. Vezir payesiyle Trablusşam (1717) ve Adana (1719) valiliklerinde bulundu.

MEHMET PAŞA Elhac, türk vezir (öl. İstanbul 1723). Enderun odalarından kiler koğuşunda yetişti; kilercibaşı oldu (1683). Süleyman II tahta çıkınca (1687), valide sultan kethüdalığına getirildi. Ahmet II döneminde (1691-1695) defterdar vekili ve darphane emini olarak görev yaptı. Mustafa II döneminde (1695-1703) 8 yıl valide sultan kethüdalığında bulundu. Ahmet III tarafından vezir rütbesiyle kubbealtına alındı (1703). İkinci vezir payesiyle Boğaz muhafızlığına ve sadaret kaymakamlığına atandı (1715). Şeyhülharemeyn sıfatıyla Hicaz'a gönderildi (1716). İstanbul'a dönüşünde sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın iki kez (1718 ve 1723) sadaret kaymakamlığını yaptı.

MEHMET PAŞA Silahtar, türk sadrazam (öl. Halep 1737). Hantal Kavaf adıyla bilinen istanbullu bir kavafın oğlu. Enderun'da yetişti. Zamanla kiler kethüdalığından silahtarlığa yükseldi (1723). Ahmet III'ün 9 yaşındaki kızı Ayşe Sultan'la evlendirilip "Damadı Şehriyari" olarak kubbealtı vezirleri arasına katıldı (1728). Patrona* Halil ayaklanması'nda öldürülen Nevşehirli İbrahim Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi (1730). Ertesi gün tahttan indirilen Ahmet III'ün ardılı olan Mahmut I onu azletmeyerek yerinde bıraktı. Patrona Halil ve avanesinin yok edilmesini sağlayan ve sadrazamlığa getirilen Kabakulak İbrahim Paşa ile yer değiştirerek Halep valiliğine gönderildi (1731). Diyarbakır (1733), ikinci kez Halep (1734) ve Bağdat (1735) valisi oldu. Anadolu beylerbeyliğinden (1736) üçüncü kez Halep valiliğine atandı (1737).

MEHMET PAŞA Burunsuz, türk vezir (öl. Kefe 1739). Babası Karayılanoğlu İsmail Paşa'nın aracılığıyla Enderun'a alındı ve kapıcıbaşı oldu (1700). Alaiye sancak beyliğine (1702), sonra da Babadağı muhafızlığına (1705) atandı. Ohri mutasarrıfıyken (1707), Maraş (1709), Konya (1712) ve Tırhala (1715) valisi, Edirne sarayı bostancıbaşısı (1720), kapıcılar kethüdası (1725) ve İşkodra valisi (1727) oldu. Vezir payesiyle Rumeli beylerbeyliğine getirildi (1729). İnebahtı (1731), Bender (1732), Özi (1734) muhafızı ve yeniden Tırhala valisi (1735) olarak görev yaptı. Babadağı seraskerliğine atandı (1736). Kefe seraskerliği (1737) sırasında öldü.

MEHMET PAŞA Yeğen, türk sadrazam (Antalya ? - Kars 1745). Baş defterdarlardan alaiyeli Kel Yusuf Efendi'nin kız kardeşinin oğlu olduğu için "Yeğen" lakabıyla tanınmıştır. Antalya mültezimliği, mevkufatçıbaşılık, gümrük eminliği gibi görevlerde bulundu. Bir süre sadaret kaymakamlığı yaptı. Sadrazam Muhsinzade Abdullah Paşa'nın azli üzerine sadrazam oldu (19 aralık 1737). Medgidia, Orsova kalelerini fethetti (1738) ve yeni bir seferin hazırlığı için İstanbul'a döndü. Kızlarağası Beşir Ağa'yla arasının açılması sonucu azledilerek Sakız adasına sürüldü (1739). Daha sonra Girit valiliği, Bosna valiliği, Anadolu valiliği yaptı. Aydın muhassıllığında bulunduğu sırada Kars cephesi seraskerliğine atandı (1745). Erivan yakınlarında Nadir Şah ile tutuşuğu savaş sırasında öldü.

MEHMET PAŞA Durak, türk kaptanıderya (öl. Resmo, Girit, 1755). Selim II'nin nedimlerinden olan ve *Nihai* mahlasını kullanan divan şairi Edirneli Durak Ağa soyundan Tuna komutanı İbrahim Paşa'nın oğlu. Enderun'da yetişti. Konya (Karaman) valiliğiyle dış hizmete çıkarıldı (1749). Vezir payesiyle kaptanıderyalığa atandı (1751). Azledilerek İnebahtı muhafızlığına gönderildi (1752). Hanya muhafızı olarak görev yaparken (1754), yeniçerilerin rum halkı yağmalamasına göz yumduğundan, şikâyet üzerine azledilip mallarına elkonuldu ve Resmo'da oturmaya zorunlu tutuldu.

MEHMET PAŞA Çelik, türk yönetici (öl. Adana 1765). Polat Mehmet Paşa'nın oğlu. Enderun'da yetişti. Kapıcıbaşılıktan Hamit mutasarrıflığıyla dış hizmete çıkarıldı (1739). 1743'ten başlayarak vezir payesiyle çeşitli vilayetlerde valilik yaptıktan sonra Anadolu beylerbeyliğine getirildi (1748). Aydın (1750), İçel (1752), Adana (1754), Trablusşam (1756) ve Şam (1759) valiliklerinde bulundu. Konya (1761), ikinci kez Adana (1762) valisi ve Anadolu beylerbeyi (1763) oldu. Yeniden Konya (1764) ve üçüncü kez Adana (1765) valiliğine atandı.

MEHMET PAŞA Çelebi, türk asker ve yönetici (öl. Bender 1770). Yeniçeri ocağı'nda yetişti. Kol kethüdalığından yeniçeri ağalığına yükseldi (1756). Hanya (1757) ve Eğriboz (1759) muhafızı, vezir payesiyle Rumeli beylerbeyi (1760), Selanik (1761), Urfa (1763), Mısır (1767) ve ikinci kez Urfa (1768) valisi oldu. 1768-1774 Türk-Rus savaşı sırasında Bender seraskerliğine atandı (1769). Kartal* savaşı sonunda Bender kalesinin düşman eline geçmesiyle sonuçlanan çarpışmada öldü.

MEHMET PAŞA Nişli, Ağa, Damat, türk kaptanıderya (Niş 1711 - İstanbul 1770). Yeniçeri ocağı'nda yetişti. Yeniçeri ağalığından (1754) sadaret kaymakamlığına getirildi (1762). Bir sultanla evlenerek yeniçeri ağalığından kalma "Ağa" lakabının yanına, "Damat" unvanını da ek-

ledi. Kaptanıderya oldu (1763). Görevden alındıktan (1765) sonra Vidin valiliğine (1766), ertesi yıl da Anadolu beylerbeyliğine (1767) atandı.

MEHMET PAŞA Muhsinzade, arap kökenli türk sadrazam (İstanbul 1704 - Karinabad 1774). Eski sadrazamlardan Halepli Abdullah Paşa'nın oğlu. Babasının yanında özel bir eğitimle yetiştikten sonra silahşör olarak saray hizmetine girdi. Kapıcılar kethüdası oldu (1737). Ertesi yıl vezir payesiyle Maraş valiliğine gönderildi. 1747-1758 arasında çeşitli muhafızlıklarda bulunduktan sonra Ahmet III'ün kızlarından Esma Sultan'la evlendirilip Mustafa III'ün eniştesi olarak Halep valiliğine atandı. Bosna valiliği (1760), Rumeli beylerbeyliği (1762) yaptı. Köse Bahir Mustafa Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi (1765). Halk ve padişah istediği halde ordunun henüz hazır olmadığı gerekçesiyle Rusya'ya sefer açılmasına karşı çıkınca görevden alınarak Rodos'a sürüldü (1768). Eşinin aracılığıyla bağışlandı, Mora muhafızlığına atandı (1769). Burada Ruslar'ın kışkırtmasıyla ayaklanan Yunanlılar'ı Tripolis yakınında bozguna uğrattı (1770); "Mora fatihi" unvanını aldı. Rusya'ya karşı sürdürülen savaştaki başarısızlığı yüzünden azledilen Silahtar Mehmet Paşa'nın yerine, ikinci kez sadrazamlığa getirildi (1771). Serdarıekrem sıfatıyla türk ordusunun başına geçtikten sonra Silistre ve Varna zaferlerini kazandı (1773). Küçük Kaynarca antlaşması'nın imzalanması üzerine (1774) Rusya seferinden İstanbul'a dönerken yolda hastalanarak öldü. Cenazesi İstanbul'a getirilip eşinin Eyüp'te yaptırdığı türbesine gömüldü.

MEHMET PAŞA Silahtar, Kara, türk sadrazam (Arapsun, Niğde 1735 - İstanbul 1781). Niğde'nin Arapsun kazası eşrafından Seyit Ali Ağa'nın oğluydu. Çok esmer tenli olduğundan silahtarken "Kara Silahtar" ve sadrazamken de "Kara Vezir" lakaplarıyla anıldı. Çocuk yaşta İstanbul'a gelerek saray helvahanesine girdi. Kendi çabasıyla okuma yazma öğrendikten sonra zülüflü baltacılar ocağına alınan Kara Mehmet, burada öğrenimini ilerletmesi sonucu Enderun'da hazine odası ikinci yazıcılığına atandı (1759). Zekâsı, yeteneği ve dürüstlüğüyle büyük güvenini kazandığı veliaht şehzade Abdülhamit padişah olunca (1774), hemen hasoda mabeyinciliğine, kısa süre sonra hazine kethüdalığına, ertesi yıl da silahtarlığa yükseldi. Saraydaki tüm düşmanlarının üstesinden gelerek Abdülhamit I'in en gözde adamı olan "Kara Silahtar", ıslahat işlerindeki başarısızlığı yüzünden azledilen Kalafat Mehmet Paşa'nın yerine 44 yaşında sadrazamlığa getirildi (1779). Döneminin en güçlü ve yetkin sadrazamı olarak bilinen, bayındırlık ve ıslahat işlerine büyük önem veren "Kara Vezir", genç yaşında veremden öldü.

MEHMET PAŞA Darendeli, Cebecizade, türk sadrazam (Darende 1714 -*ay. y.* 1784). Kendi gibi Darende'nin eski ailelerinden Cebecizadeler'e mensup akrabası Sarı Abdurrahman Paşa'nın aracılığıyla kapıcıbaşılığa atandı. Nadir Şah'a elçi sıfatıyla gönderilen Kayserili Ahmet Paşa'nın İran yolculuğuna onun kethüdası olarak katıldı (1746). Daha sonra büyük imrahor oldu (1768). 1768-1774 Türk-Rus savaşı sırasında atandığı Boğaz muhafızlığında başarısıyla dikkat çekerek Abdülhamit I üzerinde büyük etkisi olan Silahtar Seyit Mehmet Paşa tarafından sadaret kethüdası yapıldı (1776). Derviş Mehmet Paşa'nın azli üzerine sadrazamlığa getirildi (1777). Ancak, yakınlarını kollaması, akrabalarının yolsuzluklarını örtbas etmesi sonucu gözden düşerek azledildi ve Bozcaada'ya sürüldü (1778). Aynı yıl vezirlik payesi geri verilip İnebahtı muhafızlığına gönderildi. İçel muhafızlığından (1779) sonra atandığı Cidde valiliği görevinden affını dileyerek emekliye çıkarılmasını ve doğum yeri olan Darende'de oturmasına izin verilmesini istedi. Bu dileği kabul edildiğinden Darende'ye döndü. Yeniden göreve çağrılarak Erzurum valiliğine atandığı bildirildi (1784). Ancak, bu göreve başlamadan öldü ve Darende'de yaptırdığı türbesine gömüldü.

MEHMET PAŞA Yeğen, Seyit, türk sadrazam (Alaiye 1726 - Köstence 1787). Belgrad serdengeçti ağalarından Hacı Yusuf Ağa'nın oğlu. Yeniçeri ocağı'nda yetişti. Yeniçeri ağası olarak katıldığı 1768 -1774 Türk-Rus savaşı'nda sadrazam ve serdarıekrem Muhsinzade Mehmet Paşa tarafından düşmanı karşılamak üzere gönderildiği Kozluca'da başkomutan mareşal Romanzof kuvvetlerine yenilmesi, çaresiz durumda kalan sadrazamı Küçük* Kaynarca antlaşması'nı imzalamak zorunda bıraktı (1774). Sadrazamın seferden dönerken yolda ölmesi üzerine orduyu İstanbul'a getirdi. Vidin muhafızlığıyla merkezden uzaklaştırıldıktan bir süre sonra Silistre valisi oldu (1778). Vezir payesiyle atandığı Rumeli beylerbeyliğinden (1781) sadrazamlığa getirildi (1782). Görevinde başarısızlığı ve kinciliğinden ötürü eski düşmanlarından öç almaya kalkışması yüzünden aynı yıl azledilerek Vidin muhafızlığına gönderildi. Mısır (1784), Diyarbakır (1786) valisi oldu. Rusya'ya sefer açılması üzerine (1787) İsmail seraskeri olarak Rumeli'ye gitmesi buyruldu. Yolda hastalanarak öldü.

MEHMET PAŞA Silahtar, türk sadrazam (İstanbul 1710 - Kandiye 1788). Cihangirli Ahmet Kaptan'ın oğlu. Enderun'da yetişti. Silahtarlıktan (1751) vezir payesi verilerek Tirhala mutasarrıflığıyla dış hizmete çıkarıldı (1756). Tahta çıkan Mustafa III'ün kız kardeşi Ayşe Sultan'la evlendirilip Özi valiliğine atandı (1757). Bosna valiliği sırasında Karadağ ayaklanmasını bastırdı (1767). Rusya'ya karşı açılan seferde (1768) Kartal* savaşı yenilgisinden ötürü azledilen İvazzade Halil Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi (1770). Serdarıekrem sıfatıyla gittiği Babadağı ordu merkezini rus kuvvetlerinin ani bir baskınla ele geçirmeleri üzerine görevden alındı (1771). Çeşitli valiliklerde bulunduktan sonra Erzurum valiliği sırasında (1782) sadrazam olan eski düşmanlarından Yeğen Mehmet Paşa tarafından azledilerek tüm mallarına elkondu. İdamına karar verilmişken, sadaret kaymakamı Halil Hamit Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesiyle kurtuldu. Daha sonra Mısır valisi (1783), Hanya mutasarrıfı (1785) olarak görev yaptı. Atandığı Girit valiliği (1786) sırasında öldü.

MEHMET PAŞA Kalafat → KALAFAT MEHMET PAŞA.

MEHMET PAŞA Pekmezci, türk vezir (öl. Kandiye 1799). Yeniçeri ocağı'nda yetişti. Kol kethüdası (1774), Özi muhafızı (1779) ve yeniçeri ağası (1785) oldu. Avusturya'nın Rusya yanında Türk-Rus savaşı'na katılması üzerine (1788) vezir payesiyle Fethülislam palankası muhafızlığına atandı ve Avusturyalılar'la karşı Şebeş (Sebes) zaferinin kazanılmasında önemli rol oynadı. Sadrazamlığa getirilen Cenaze Hasan Paşa'nın yerine Vidin seraskeri oldu (1789). Avusturyalılar'la Ziştovi* antlaşması'nın imzalanmasından (1791) sonra Rumeli beylerbeyi olarak Ruslar'a karşı ordu seraskerliğine getirildi. Ruslar'la yapılan Yaş* antlaşması üzerine (1792) Vidin valiliğine atandı. Rumeli'yi kana boğan Pazvantoğlu ayaklanmasını bastırmakta yetersiz kaldığı için Konya valiliğine gönderildi (1797). Mısır seferine çıkan Napoléon Bonaparte'ın adaya asker çıkarması olasılığına karşı Kıbrıs muhafızlığına getirildi (1798). Kandiye muhafızıyken öldü.

MEHMET PAŞA Kethüda, türk kaptanıderya (XVIII. yy.). Enderun'da yetişti. Sadaret kethüdalığından vezir payesiyle Vidin valiliğine atandı (1759). Uzun Hacı Hasan Paşa'nın azli üzerine kaptanıderyalığa getirildi (1762). Bekir Paşa ölünce, aynı yıl görevden alınıp onun yerine Mısır valiliğine gönderildi.

MEHMET PAŞA Melek, Damat, boşnak kökenli türk sadrazam (Bosna 1719 - İstanbul 1801). Rodos eski mutasarrıfı Fındıklılı Süleyman Paşa'nın oğlu. Babasının görevli bulunduğu Rodos'ta türk donanmasına girerek denizciliğe başladı. İstanbul'a geldikten (1735) ve tersane kethüdalığından beylerbeyi payesiyle kaptanıderya olduktan (1752) bir süre sonra vezir payesini de alan Mehmet Paşa, çok iyi huylu olmasından ötürü "Melek", Ahmet III'ün dul kızı Zeynep Sultan'la evlendiği için de "Damat" lakaplarıyla anıldı. Osman III'ün gazabına uğrayarak idam edilen sadrazam Bıyıklı Ali Paşa'nın yakını olması nedeniyle görevden alınıp İstanköy'e sürüldü (1755). Ertesi yıl bağışlanarak Selanik valiliğine atandı (1756). Mustafa III tahta çıkınca (1757), nişancı payesiyle Rumeli beylerbeyi, ikinci kez kaptanıderya (1767) ve sadaret kaymakamı (1768) oldu. Abdülhamit I döneminde üçüncü kez kaptanıderyalığa getirildi (1774). Ancak, aynı yıl Küçük Kaynarca antlaşması'nın görüşmelerine başlanacağı sırada azledilerek Hotin muhafızlığına gönderildi. Vezirlerin en kıdemlisi olduğundan "Şeyhülvüzera" unvanıyla Kandiye muhafızlığı yaparken, Selim III tarafından sadrazamlığa atandı (1792). Yaşlılığı dolayısıyla yenilikçi padişaha ayak uyduramadı; azledildi (1794). Ortaköy'deki yalısına çekildi.

MEHMET PAŞA Tosun, türk kaptanıderya (XVIII. yy.). Yeniçeri ocağı'nda yetişti. Yeniçeri ağalığından vezir payesiyle kaptanıderyalığa getirildi (1766). Rus Kazakları'nın Karadeniz'deki korsanlık eylemlerini önlemeyi başaramadığı için görevden alınarak Eğriboz sancakbeyliğine gönderildi (1767).

MEHMET PAŞA Karakethüda, türk kaptanıderya (öl. İstanbul 1811). Kaptanıderya Tayazade Damat Küçük Hüseyin Paşa'nın kethüdalığından yetiştiği için "Karakethüda" lakabıyla anıldı. Küçük imrahorluktan büyük imrahorluğa yükseldi. Vezir payesiyle kaptanıderyalığa atandı (1811). Ortaköy yalılarında çıkan büyük bir yangının söndürülmesini yönettikten sonra Tersane'ye dönerken üşütüp hastalanarak öldü.

MEHMET PAŞA Bostancıbaşı, Hacı, türk kaptanıderya (İzmir 1752 - İstanbul 1812). Bostancı ocağı'nda yetişti. Bostancıbaşılıktan vezir payesiyle kaptanıderyalığa getirildi (1805). Görevden alınınca (1806), atandığı Hotin muhafızlığına gitmek istemediği için vezirliği kaldırıp mallarına elkonularak Bursa'ya sürüldü. Mahmut II tarafından affedilip vezirliği geri verilerek Boğaz muhafızlığına (1808), sonra da ikinci kez kaptanıderyalığa (1809) atandı. Varna'yı kuşatan Ruslar'a karşı girişilen deniz harekâtında denizcilikle hiçbir ilişkisi olmadığı anlaşıldığından azledilerek yeniden Boğaz muhafızlığına gönderildi (1810).

MEHMET PAŞA Kara, Topçubaşı, nusayri kökenli türk kaptanıderya (Antakya 1766 - Ankara 1829). Topçu eri olarak türk donanmasına girdi. Topçu çavuşu ve topçubaşı oldu. Donanmanın kara askeri seraskerliğinden (1819) kaptanıderyalığa getirildi (1822). Mora ayaklanması sırasında, yunanlı korsanlardan korktuğundan yardımına gitmeye çekindiği Anadolu kalesinin açlık yüzünden düşmesine neden oldu. Görevden alındıysa da hiçbir ceza görmedi ve Ankara valiliğine atandı (1822).

MEHMET PAŞA Reşit → REŞİT MEHMET PAŞA.

MEHMET PAŞA Giridizade, türk vezir (öl. Gözleve 1855). Balıkesir müteselli-miyken, mirimiran (beylerbeyi) rütbesiyle Maraş (1829), sonra da Niğbolu (1831)

mutasarrıfı ve vezir payesiyle Silistre valisi (1833) oldu. Mehmet Emin Rauf Paşa'nın ikinci sadrazamlığı sırasında vezirliği kaldırılarak azledildi ve İstanköy'e sürüldü (1834). Ege adalarında bir teftiş gezisine çıkmış olan Sultan Abdülmecit tarafından affedilerek Sıvas mutasarrıflığına atandı (1844). Ertesi yıl vezir payesiyle Musul (1845), ardından da Karesi (1848) valisi oldu. Türk-Rus savaşı'nın başlamasıyla Şumnu kalesi komutanlığına getirildi (1853). Rus ordusunun yenilgisine çok üzülen çar Nikolay I'in intiharına neden olan Gözleve savaşı'nda şehit düştü.

MEHMET PAŞA Pepe, türk yönetici (İstanbul 1791 - *ay. y.* 1866). Kekeme olduğu için "Pepe" lakabıyla anılır. Belediye kolluğunda yetişti. Bina eminliklerinde çalıştıktan, ihtisap nazırı olarak görev yaptıktan sonra vezir payesiyle Bolu valiliğine atandı (1842). Trablusgarp valisiyken (1845), İstanbul'da yeni kurulan örgütün ilk zaptiye müşiri oldu (1846). Sayda valiliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırıldı (1851). Şam valiliği sırasında ikinci (1857), Yanya valiliğinden (1863) sonra üçüncü kez zaptiye müşirliğine atandı (1866).

MEHMET PAŞA Çerkez → ÇERKEZ MEHMET PAŞA.

MEHMET PAŞA Kaptan → KAPTAN MEHMET PAŞA.

MEHMET RASİM Eğrikapılı, Hoca, türk hattat (İstanbul 1687 - *ay. y.* 1755). İlk hat derslerini Mollaaşki camisi imamı olan babası Yusuf Efendi'den aldı. Daha sonra sarayın yazı hocası Seyit Abdullah Efendi'nin öğrencisi oldu ve on sekiz yaşında icazetnameye hak kazandı. Aklâm-ı sitte denen altı tür yazıda usta olan sanatçı sadrazam Şehit Ali Paşa tarafından Galata'da açılan Galatasaray-ı hümayun'da hat hocalığına getirildi. Kâtipzade Mehmet Refi Efendi'den nestalik yazı öğrenip icazetname aldı; daha sonra ondan boşalan Yeni saray'ın (Sarayı cedit) nestalik yazı hocalığına atandı (1737). Asıl ününü sülüs ve nesih yazılarda kazandı. Aklâm-ı sittede Hafız Osman'ın, nestalikte de hocası Kâtipzade Mehmet Refi'nin okuluna bağlı kaldı. Kaynaklar 60 Kuran, 1 000 kadar enam, çok sayıda delail-i hayrat, dua kitabı, vakfiye ve murakkası bulunduğunu bildirir; ayrıca nestalik ile yazılmış birçok risalesi vardır. Yazdığı Kuran'lar dönemin ünlü sanatçılarınca tezhiplenmiştir. Kendisi de bu sanata ilgi duymuş, Mustafa Reşit, Üsküdarlı Rugani, Ali Çelebi, Bursalı Mehmet Efendi'den tezhip öğrenmiştir. Azapkapı'daki Validesultan sebili'nin yazıtı onun eseridir. Mezar taşını ünlü öğrencilerinden Mestçizade Ahmet Efendi yazmıştır.

MEHMET RAŞİT Eyyubi, türk hattat (İstanbul 1816 - *ay. y.* 1879). Hattat Hüseyin Şakir Efendi'nin oğludur. Kebecizade Mehmet Vasfi Efendi'den sülüs ve nesih yazıyı meşk etti, 1827'de icazet aldı. Birçok yapıtı arasında Hüseyin Hüsnü ve sarayın sermücelliti Salih Efendi'nin tezhiplediği 37 Kuran bulunmaktadır.

MEHMET RAŞİT EFENDİ → RAŞİT EFENDİ (Mehmet).

MEHMET RAUF, türk yazar (İstanbul 1875 - *ay. y.* 1931). Mektebi bahriye'de okudu (1888-1893). Bir süre sonra İstanbul'da, Tarabya'da elçilik gemilerinin irtibat subaylığında bulundu. Öğrenciliği sırasında yazarlığa başlamıştı. Edebiyat-ı cedide topluluğuna katıldı (1897); o dönemde hikâye, roman ve mensur şiir türlerinde yazdı; *Eylül* (1901) romanıyla ünü yaygınlaştı. İkinci meşrutiyet'ten sonra denizcilikten ayrılarak geçimini yazarlıkla sağlamaya çalıştı; *Süs, Mahâsin* gibi kadın dergilerini çıkardı. Bir ara ticaretle de uğraştı. Serüvenli ve dengesiz bir yaşayıştan sonra yoksulluk içinde öldü.

Yapıtlarında, genellikle aşktan başka kaygıları, aşk acısından başka acıları olmayan varlıklı kişilerin serüvenleri işlenmiştir. *Eylül,* türk edebiyatında ruh çözümlemesi romanlarının başarılı ilk örneği sayılmaktadır.

Başlıca yapıtları: roman alanında: *Eylül* (1901), *Ferdâ-yı garâm* (1913), *Karanfil ve yasemin* (1924); hikâye alanında: *İhtizâr* (1909) *Âşıkane* (1909); mensur şiir alanında *Siyah inciler* (1901); oyun alanında; *Pençe* (1909), *Cidal* (1911), *Sansar* (1920).

MEHMET RAUF PAŞA, türk asker ve yönetici (İstanbul 1832 - *ay. y.* 1908). Çerkez Abdi Paşa'nın oğlu. Babıâli kalemi'nden orduya girdi. Serdar Ömer Paşa'nın yaveri olarak mülazım rütbesiyle Kırım savaşı'na katıldı (1853-1856). Paris* antlaşması'ndan sonra öğrenimini tamamlaması için Fransa'ya gönderildi. Fransız harp akademisi'ni bitirip kurmay binbaşı olarak İstanbul'a döndükten (1862) sonra askeri ataşe sıfatıyla yeniden Fransa'da bulundu. İkinci kez yurda dönüşünde paşalığa yükseltilerek Abdülaziz'in yaverliğine atandı ve padişahla birlikte Avrupa gezisine çıktı (1867). Döndüğünde, olağanüstü görevle Girit'e gönderilen sadrazam Âli Paşa'nın maiyetine verildi. Müşir (mareşal) rütbesiyle Girit valiliğine atandı (1868). Çeşitli valiliklerde bulunduktan sonra Bahriye nazırlığına getirildi (1875). Abdülhamit II tahta çıkınca (1876), Tophane müşiri oldu. Doksanüç harbi'nden (1877-1878) sonra Berlin* antlaşması ile geri alınan Edirne'ye 2. Ordu müşiri sıfatıyla gönderildi. Atandığı Hassa ordusu müşirliğinden (1881) emekliye ayrıldı (1905).

MEHMET REFET PAŞA Baytar, türk asker ve yönetici (öl. İstanbul 1884). Harbiye'yi bitirdikten sonra Girit'teki askeri birliklerde görev yaptı. Beğenisini kazandığı Âli Paşa tarafından İstanbul'a getirtilerek ferikliğe yükselmesi sağlandı, vezir payesiyle 5. Ordu müşirliğine atandı (1868). Girit sorunuyla ilgili Paris konferansı'nın ardından Şûrayı devlet üyeliğine getirildi (1869). Amasya mutasarrıfı (1870), Ankara (1872) ve Manastır (1874) valisi oldu. Atandığı Selanik valiliği (1875) sırasında meydana gelen Selanik* vakası'nda edilgin tutumu nedeniyle olay kanlı bir yön alınca azledilerek emekliye ayrıldı (1876).

MEHMET REFİ EFENDİ Kâtipzade, türk kazasker, hekim, hattat ve şair (İstanbul 1682 - *ay. y.* 1769). Medrese eğitiminden sonra tıp öğrenimi gördü. Bu arada Kevkeb Hafız Mehmet Efendi'den nesih ve sülüs yazı öğrendi, Hoca Mehmet Rasim Efendi'den icazetname aldı. Kazasker Abdülbaki Arif Efendi'den ve Durmuşzade Ahmet Efendi'den talik yazı öğrendi, bu yazıda dönemin en ünlü hattatı oldu. Süleymaniye tıp medresesi müderrisliği, Galata ve Bursa kadılıkları, hassa hekimliğinden sonra Osman III ve Mustafa III'ün hekimbaşılığını yaptı. İstanbul kadılığına getirildi. Anadolu (1759) ve Rumeli (1763-1764) kazaskerliklerinde bulundu. Tıp konusunda yazdığı *Dik-i sadr, Evca-ı mefasıl* ve *Risale-i mesane* adlı yapıtlarından hiçbiri yayımlanmadı. Safayi ve Salim tezkirelerinde şiirlerinden de övgüyle söz edilir.

MEHMET REFİK EFENDİ Hacı, türk şeyhülislam (Çelebipazar, Bosna, 1813 -İstanbul 1871). Medrese öğreniminden sonra bir süre Bosna Şeriye mahkemesi'nde görev yaptı. İstanbul ve Şam'a gitti. İstanbul'a dönüşünde Meclisi vâlâ üyeliğine getirildi, Meclisi intihabı hükkâm reisi oldu. 1866-1868 arası şeyhülislamlık yaptıktan sonra Mecalisi âliye'ye atandı.

MEHMET REŞİT BEY, türk yönetici ve siyaset adamı (Kafkasya 1872 - İstanbul 1919). Genç yaşta ailesiyle Türkiye'ye geldi. Beşiktaş askeri rüştiyesi'ni, Kuleli'yi, Askeri tıbbiye'yi bitirdi. Haydarpaşa askeri hastanesi'nde alman profesör Dr. Dering'in asistanlığını yaparken bir yandan da siyasete atılarak gizli İttihat ve Terakki cemiyeti'nin kurucularından biri oldu. Kastamonu'da görev yaptığı sırada Libya'ya sürüldü (1897); bir süre sonra affedilerek Trablusgarp'taki tümenin doktorluğuna atandı. 1908'de Türkiye'ye döndü ve askerlikten ayrıldı. Kaymakamlık, mutasarrıflık, Diyarbakır, Basra, Musul, Ankara valilikleri yaptı. Bu görevlerinde bulunduğu sırada devlete başkaldıran ermeni çetecilerini öldürttüğü gerekçesiyle işgal kuvvetleri tarafından İstanbul'da tutuklanarak hapsedildi. İki ay sonra kaçmayı başardı, ancak Şişli'de saklanırken kendisini teşhis eden ingiliz askerlerinin eline düşmemek için tabancasıyla kendini vurdu.

MEHMET RIFAT Manastırlı → MANASTIRLI MEHMET RIFAT.

MEHMET RIZA EFENDİ Levhizade, türk tıp bilgini (Bursa, ? - Hicaz 1764). Hekimliğinin yanı sıra tıp alanında yaptığı araştırma ve incelemelerle tanınır. *Enmûzec üt-tıb* ve *Muhtesar üt-tıb* adlı yapıtları, dönemine göre değerli birer inceleme olarak kabul edilir.

MEHMET RÜŞTÜ PAŞA Mütercim → RÜŞTÜ PAŞA (Mehmet) Mütercim.

MEHMET RÜŞTÜ PAŞA Şirvanzade → ŞIRVANZADE MEHMET RÜŞTÜ PAŞA.

MEHMET SADETTİN EFENDİ Seyit, türk şeyhülislam (öl. İstanbul 1866). *Tac üt-tevarih* yazarı Hoca Sadettin Efendi'nin soyundan gelen müderris Abdülhamit Efendi'nin oğlu. Meclisi vâlâ üyeliğinden, ölen Meşrepzade Mehmet Arif Efendi'nin yerine şeyhülislamlığa getirildi (1858). Fuat Paşa'nın etkisiyle görevden alındı (1863).

MEHMET SADIK EFENDİ Arapzade, türk kazasker (İstanbul 1717 - *ay. y.* 1786). İlmiye'de yetişti. Çeşitli medreselerde bir süre müderrislik yaptı, Mısır (1762), Mekke (1774) ve İstanbul (1782) kadısı oldu. Anadolu (1783), ardından da Rumeli (1784) kazaskerliğine getirildi.

MEHMET SADIK EFENDİ Erzincanlı, Müftüzade (Erzincan ? - İstanbul 1808). Medrese öğrenimi gördükten sonra dersiam ve müderris oldu. Mantık ile de uğraştı. Mukarrir olarak huzur derslerine katıldı. Başlıca yapıtları: mantık kavramları konusunda *Haşiye alettasavvurat minel mantık,* mantık önermeleri ile ilgili *Alettasdikat minel mantık.*

MEHMET SADIK PAŞA → CZAJKOWSKİ (Michał).

MEHMET SADIK PAŞA, türk sadrazam (Bayındır 1825 - Limni 1901). Müftü Abdullah Efendi'nin oğlu. Görev yaptığı İzmir gümrüğünde Fuat Paşa ile tanışıp İstanbul'a gelerek Babıâli tercüme odası'na girdi. Beyrut emlak tahriri memuru (1865), Selanik Gümrük emini (1867), Umumi esham emaneti müdürü (1868), sadrazam Âli Paşa hükümetinde vezir payesiyle Maliye nazırı (1869) oldu. Âli Paşa'nın ölümü üzerine gönderildiği Aydın valiliğinden (1871) Mithat Paşa'nın sadrazamlığı sırasında ikinci kez Maliye nazırlığına atandı (1872). Aynı yıl Mithat Paşa ile birlikte azledildikten bir süre sonra rüsumat emini olarak görev aldı (1873). Birinci meşrutiyet'in ilanı üzerine İstanbul mebusu seçildi (1877). İlk Mebusan meclisi'nin dağıtılması üzerine (1878) yeniden döndüğü rüsumat eminliğinden, önceli Ahmet Vefik Paşa gibi "Başvekil" unvanıyla sadrazam oldu. Çırağan* vakası'ndan sonra sarf ettiği bazı sözlerden kuşkulanan Abdülhamit II tarafından azledilerek Bahrısefit (Akdeniz adaları) valiliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırıldı (1878). Görevden alınıp Sakız'a sürüldü (1882). Limni adasında oturmaya zorunlu tutuldu (1889).

MEHMET SAHİP Molla, Pirizade → SAHİP MOLLA Pirizade.

MEHMET SAİT EFENDİ Karahalilefendizade → HALİLEFENDİZADE (Mehmet Sait).

MEHMET SAİT EFENDİ İsmailefendizade, türk kazasker (öl. İstanbul 1762). Medrese öğrenimi gördü. Belirli aşamalardan geçtikten sonra İstanbul (1746) ve Anadolu (1751) kazaskerliği payesini aldı. Anadolu (1755-1756) ve Rumeli kazaskeri (1759-1760) olarak görev yaptı.

MEHMET SAİT EFENDİ Şehrizade, türk tarihçi (İstanbul 1730 - *ay. y.* 1764). Çeşitli devlet dairelerinde kâtip olarak görev yaptı. Başlıca yapıtları: *Nevpeyda* (1300'den 1591'e kadar osmanlı tarihi), *Heşt behişt* (Kısa İstanbul tarihi), *Tuhfet ül -Mustafaviye fi beyan-ı kapudânân-ı Devlet-i Aliyye* (Kaptanıderyaların yaşamöyküleri), *Gülziba* (Osmanzade Ahmet Sa-ip'in *Hadikat ül-vüzera* adlı tezkiresinin zeyli. Nişancı Ahmet Paşa'dan Sait Mehmet Paşa'ya kadar otuz bir sadrazamın yaşamöyküsü), *Ravzat ül-enfüs fi'l tarih* (Kâtip Çelebi'nin *Cihannüma* adlı yapıtına zeyl).

MEHMET SAİT EFENDİ Hayatizade, türk kazasker (İstanbul 1733 - *ay. y.* 1781). Şeylühislam Hayati Mehmet Emin Efendi'nin oğlu. Medrese öğrenimi gördü; çeşitli medreselerde müderris olarak görev yaptı, Üsküdar (1758), Bursa (1763), Mekke (1768) ve İstanbul 1774) kadısı oldu. Bazı ulemayla birlikte Aynalıkavak* tenkihnamesi'ne karşı çıktığı için azledildi (1779). Anadolu kazaskerliğine getirildi (1780). Rumeli kazaskerliği payesini aldığı yıl öldü.

MEHMET SAİT EFENDİ Hacı, türk defterdar (XIX. yy.). Baruthane nazırlığından başdefterdarlığa (1815), sonra da sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa'nın sadaret kaymakamlığına (1817) getirildi. Sadrazam Derviş Mehmet Paşa tarafından Tophane nazırlığıyla görevden uzaklaştırıldı (1818).

MEHMET SAİT GALİP PAŞA → GALİP PAŞA (Mehmet Sait).

MEHMET SAİT HALİM PAŞA → SAİT HALİM PAŞA.

MEHMET SAİT PAŞA Yirmisekiz Çelebizade, türk sadrazam (öl. Maraş 1761). Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin oğludur. Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra çeşitli görevlerde bulundu. Babasının Paris elçiliği sırasında onun kethüdalığını yaptı (1720). Fransa'da masonlarla tanıştı ve ilk türkiyeli mason oldu. Kendisi de elçilik göreviyle Rusya'ya ve İsveç'e gönderildi, ayrıca Türkiye-Rusya-Avusturya arasındaki görüşmelere katıldı. 1741'de elçi olarak Paris'e, 1744'te Mısır'daki bazı anlaşmazlıkları çözmek için Kahire'ye gitti. Dört kez nişancılık (1742, 1748, 1750, 1753), iki kez defter eminliği (1745, 1747), üç kez de sadaret kethüdalığı (1746, 1750, 1755) yaptı. 1756'da üç ay sadrazamlık yaptıktan sonra azledilerek İstanköy'e sürüldü. 1757'den başlayarak Hanya muhafızlığında, Mısır, Karaman, Maraş valiliklerinde bulundu. İbrahim Müteferrika'nın ilk matbaayı kurmasına (1727) büyük ölçüde destek olan Mehmet Sait Paşa'nın tıp konusunda *Ferâid ül-müfredat* adlı bir yapıtı vardır. İsveç elçiliği dönüşünde sadrazamlığa sunduğu takrir, Osmanlı-İsveç ilişkilerinin ilk dönemlerine ilişkin değerli bir belgedir.

MEHMET SAİT PAŞA İngiliz, türk siyaset adamı (İstanbul 1830 - *ay. y.* 1895). Mühendishane'yi yüzbaşı rütbesiyle bitirdi. Öğrenim için gönderildiği İngiltere'de yedi yıl kaldı ve bu ülkeye olan hayranlığı nedeniyle "İngiliz" lakabıyla anıldı. Mühendishanei bahrii hümayun'da öğretmenlik, Rasathane müdürlüğü yaptı; bahriye ve tophane meclislerinde görev aldı. Abdülaziz'in donanmaya gösterdiği ilgi dolayısıyla rütbesi ferikliğe yükseltilerek Mabeyni hümayun deniz yaverliğine getirildi. Abdülhamit II döneminde nüfuzu arttı, padişahın sadık bir adamı olarak meşrutiyet yanlılarına cephe aldı; Mithat Paşa'nın azlinde ve sürgüne gönderilmesinde önemli rol oynadı. Mabeyn müşirliğine yükseldi ve Hamdi Paşa hükümetinde Bahriye nazırlığı yaptı. Doksanüç harbi (1877-78 Türk-Rus savaşı) sırasında savaşı yönetmek üzere Saray'da kurulan üç kişilik komitede yer aldı, savaşın yenilgiyle sonuçlanması üzerine Meclisi mebusan'da ve kamuoyunda şiddetle eleştirildi. Rusya ile bir an önce barış yapılmasını savundu ve Kıbrıs'ın İngiltere'ye bırakılmasında etkili oldu. Gittikçe müdahaleci bir tutuma girmesi Abdülhamit II'yi tedirgin etti; Ankara valiliği göreviyle İstanbul'dan uzaklaştırıldı (1878). Daha sonra Hüdavendigâr (Bursa), Kastamonu, Halep, Konya valiliklerinde bulundu. 1887'de İstanbul'a dönmesine izin verildi.

MEHMET SAİT PAŞA Küçük, türk sadrazam (Erzurum 1838 - İstanbul 1914). Tahran maslahatgüzarı Ali Namık Efendi'nin oğlu. Erzurum ve İstanbul'da medrese öğrenimi gördüğü gibi özel hocalardan müspet bilimleri ve fransızcayı öğrendi. Erzurum'da vilayet tahrirat kâtipliği ile devlet hizmetine girdi (1857). Daha sonra İstanbul'a gelerek (1859) çeşitli devlet hizmetlerinde görev aldı. Becerisi ve zekâsıyla hızla yükselerek Abdülhamit II'nin tahta çıktığı gün (1 eylül 1876) mabeyin başkâtipliğine atandı. Kanunuesasi'nin kabulünden sonra vezir payesi ve paşa unvanıyla âyan üyeliğine getirildi. Bu görevlerine ek olarak Hazinei hassa nazırı da oldu. Adliye nazırıyken Arifi Paşa'nın yerine "başvekil" unvanıyla birinci kez sadaret makamına getirildi (18 ekim 1879). Bu tarihten istifa ederek görevden ayrıldığı 16 temmuz 1912'ye kadar, çeşitli aralıklarla dokuz kez sadaret makamına getirildi. Toplam 7 yıl 1 ay 11 gün bu görevde kalan Osmanlı İmparatorluğu'nun son sadrazamlarından Mehmet Sait Paşa, bu süre içinde birçok dış ve iç sorunla karşı karşıya kaldı: örneğin, Tunus Fransa'nın korumasına girdi; Tesalya'nın bir bölümü Yunanistan'a bırakıldı; Düyunu umumiye kuruldu; Mithat Paşa ile Mahmut Celalettin Paşa Taif'te boğduruldular; Şarki Rumeli vilayeti Bulgaristan ile özerk bir prenslik oluşturdu; Ermeniler uzun süre ülkede ve özellikle İstanbul'da esenlik ve güvenliği bozdular; Makedonya'da ayaklanmalar patlak verdi; İkinci meşrutiyet ilan edildi, İtalyanlar Trablusgarp ve Bingazi üzerinde hak iddia ettiler. Bütün bu olumsuz olaylara karşı Mehmet Sait Paşa ülkede mali durumu düzeltmek için çaba harcadı; İstanbul Ticaret odası'nın ve birçok yeni okulun kurulmasına ön ayak oldu; pölis örgütünü yeniden düzenledi; devlet görevlileri için emeklilik örgütü oluşturdu; yönetim, adliye ve eğitim alanlarında önemli reformlar gerçekleştirdi.

Halk arasında "Şapur" lakabıyla da anılan Mehmet Sait Paşa, sadaretten ayrıldıktan sonra bir süre Şûrayı devlet (Danıştay) başkanlığı yaptı, Âyan meclisi başkanıyken öldü. Siyasal yaşamıyla ilgili anılarını şu yapıtlarında topladı: *Sadr-ı sabık Sait Paşa'nın gazetelerde neşrettiği mektuplannın suretleridir* (1906), *Sait Paşa'nın Kâmil Paşa hatıratına cevapları* (1909), *Sait Paşa'nın hatıratı* (3 c, 1910).

MEHMET SAİT PAŞA Damat, türk kaptanıderya (XIX. yy.). Dayısı Alyanak Ali Efendi'nin aracılığıyla Enderun'a girdi. Zekâsı ve dürüstlüğüyle devlet hizmetinde hızla yükseldi. Mahmut II'nin kızlarından Mihrimah Sultan'la evlenerek "damadı şehriyari" unvanını aldıktan sonra ticaret nazırlığından kaptanıderyalığa getirildi (1840). Abdülmecit'in önerdiği sadrazamlığı kabul etmeyince (1841), yeniden ticaret nazırlığına gönderildi. Daha sonra çeşitli valiliklerde ve Kırım savaşı sırasında (1853-1856) Vidin serdarlığında bulundu.

MEHMET SALİH EFENDİ, türk şeyhülislam (öl. İstanbul 1762). Mısır kadılarından Kırımlı Abdullahefendizade Yahya Efendi'nin oğlu, şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'nin damadı. Medrese öğrenimi gördü. Çeşitli yerlerde kadılık yaptıktan sonra İstanbul kadısı oldu (1746). Bu görevden alındıktan (1750) bir süre sonra önce Anadolu (1754), sonra Rumeli (1757) kazaskerliğine getirildi. 1758-1759 yılları arasında şeyhülislamlık yaptı.

MEHMET SALİH EFENDİ Keçecizade, türk kazasker (öl. İstanbul 1800). İlmiye'de yetişti. Çeşitli medreselerde müderrislik, Mekke payesiyle Hububat nazırlığı ve Orduyu hümayun kadılığı (1790) yaptı. İstanbul kadılığı sırasında (1793) bazı ulemayla birlikte Nizamıcedit'in kurulmasına karşı çıktığı için görevden alınarak önce Konya'ya, oradan da Gelibolu'ya (1794) sürüldü. Affedilerek Anadolu (1798), ardından da Rumeli (1800) kazaskerliğine getirildi.

MEHMET SALİH PAŞA Ateş, türk kaptanıderya (öl. İstanbul 1865). Tersanede yetişti. Kırım savaşı sırasında (1853 -1856) Mahmudiye gemisinin süvarisi olarak Sivastopol bombardımanına katıldı. Savaş boyu gösterdiği büyük cesaret ve atılganlık sonunda "Ateş" lakabıyla anıldı. Paris Barış antlaşması'ndan sonra kapudaneliğe yükseltildi (1857). Donanmayı modernleştirmek için İngiltere'den getirttiği teknoloji ve uzmanlarla tersaneyi yeniden düzenledi. Vezir payesiyle kaptanıderyalığa atandı (1863). Aynı yıl Abdülaziz'in Mısır gezisine katıldı. Yeni silahlarla donatılmış türk donanmasını, İngiltere'den sonra dünyanın en büyük ikinci deniz gücü durumuna getirmek uğrunda harcadığı çabaların meyvesini göremeden öldü.

MEHMET SELİM SIRRI PAŞA Benderli, türk sadrazam (XIX. yy.). Enderun'da yetişti. Vezir payesiyle dış hizmete çıkarılarak çeşitli valiliklerde bulundu. Yeniçeri ocağı'nın kaldırılmasını isteyen Mahmut II'ye yetersizliğini açıklayan Galip Paşa'nın yerine Silistre valiliğinden sadrazamlığa getirildi (1824). Vidin valisi Mehmet Reşit Paşa'yı tam yetkiyle Rumeli serasker liğine atayarak Mora valiliğine getirilen Kavalalı İbrahim Paşa ile işbirliği yapmasını, böylece de Mesolongion'un fethedilmesini sağlamakla (1826), yunanlı ayak-

Mehmet Siyahkalem'den bir minyatür
Topkapı sarayı kütüphanesi İstanbul

lanmacılara büyük bir darbe indirilmesinde etken oldu. Boğaziçi'nin Rumeli ve Anadolu kıyıları muhafızlarıyla (Ağa Hüseyin ve Darendeli İzzet Mehmet paşalar) güçbirliği yaparak Yeniçeri ocağı'nın kaldırılmasında önemli rol oynadı (1826). Ancak, Rusya seferi sırasında Balkan harekâtındaki başarısızlığı, özellikle Varna'nın düşman eline geçmesi üzerine Çıldır valiliğiyle görevden uzaklaştırıldı (1828). Edirne* antlaşması'ndan (1829) sonra başka valiliklere de atandı.

MEHMET SİYAHKALEM, türk ressam (XIV. - XV. yy.'lar). Yaşamına ilişkin hiçbir bilgi yoktur. Yalnızca adına ya da lakabına Topkapı sarayı müzesi'nin hazine bölümünde bulunan ve "Fatih albümü" diye tanınan iki albümde rastlanmıştır. Bu albümlerde çok değerli minyatürler, desenler, katıa ve hat örnekleri bir araya toplanmıştır. Albümlerin içeriklerinin çoğunun XIV. - XV. yy.'larda Tebriz sarayı'ndaki çeşitli minyatür okullarına ait örneklerden oluştuğu sanılmaktadar. Bunların Topkapı sarayı'na nasıl geldikleri bilinmemekle birlikte, Yavuz Sultan Selim'in İran seferi sırasında ganimet olarak getirilen yapıtlar arasında bulundukları düşünülmektedir. Kâri Mehmet Siyahkalem imzalı altmış dört resmin kırkının kesin olarak bu sanatçıya ait olduğu, yirmi dördünün de öğrencileri tarafından yapıldığı sanılmaktadır. Hatta kimi uzmanlar Siyahkalem'in "Semt -i Siyahkalem" denen bir üslubun adı olduğunu savunur. Kimileri 33×88 cm gibi boyutlara ulaşan bu resimler genelde siyah ve gri tonlarıyla çizilmiş, yer yer kırmızı, sarı, mavi, nefti renklerinin mat tonları kullanılmıştır. Bir bölümünde insan -hayvan karışımı dev yaratıklar dans ederken, oynarken, içki içerken, güreşirken canlandırılmıştır. Bir bölümünde de bozkır göçebelerinin günlük yaşamlarından sahneler çok ifadeli bir biçimde betimlenmiştir. Çin sanatından da etkilenen bu resimlerin XIV. yy. sonlarında, şamanlıkla ilgili, Orta Asya kökenli bir bozkır kültürü içinde yapıldığı öne sürülmektedir.

MEHMET SÜREYYA, türk yazar (İstanbul 1845 - *ay. y.* 1909). Özel öğrenim gördü; arapça, farsça, fransızca dersleri aldı. Babıâli tercüme odası'nda çalıştı (1863). *Ceride-i havadis* gazetesi yazı kurulunda, Meclis-i maarif üyeliğinde bulundu. Fındıklılı İsmet ve Bursalı Tahir ile birlikte XIX. yy.'da yetişmiş en ünlü biyografi yazarlarındandır. *Sicill-i osmani* ya da *Tezkire-i meşahır-i osmaniye* (1890-1894, 4 cilt) adlı yapıtı; kuruluşundan XX. yy. başlarına kadar 20 000'e yakın çeşitli meslekten yetişerek tanınmış devlet görevlisinin kısa yaşamöykülerini içerir. Ayrıca, 1831-1875 yılları arasında görev almış devlet adamlarının atama, azil ve ölüm tarihlerini içeren *Nuhbetül-vekayi* adlı bir yapıtı daha vardır, yapıtın ancak birinci cildi yayımlanmıştır. İslam, osmanlı tarihi konusundaki yapıtları ve sözlük çalışmaları Cihangir yangınında yok oldu (1916).

MEHMET ŞEMSETTİN EFENDİ Fenari → MOLLA FENARİ.

MEHMET ŞERİF EFENDİ Şerifzade, Seyit, türk şeyhülislam (İstanbul 1703 - *ay. y.* 1779). Kadı Yenişehirli Şerif Efendi'nin oğlu. Medrese öğrenimi gördükten sonra müderris oldu. İmparatorluğun çeşitli merkezlerinde kadılık yaptı. İstanbul kadılığına (1756), aynı yıl nakibüleşraflığa getirildi. Anadolu (1766), sonra Rumeli (1769) kazaskerliğine atandı, ikinci kez nakibüleşraf oldu (1772). Şeyhülislamlık yaptı (1773-1774).

MEHMET ŞERİF EFENDİ Esatefendizade, türk şeyhülislam (? 1718 - İstanbul 1790). Babası şeyhülislam Esat Efendi'den ders aldıktan sonra sahnı seman medresesinde öğrenimini tamamladı. Diyarbakır (1753), Bursa (1760) ve İstanbul' da (1766) kadılık yaptı, Anadolu ve Rumeli kazaskeri oldu. İki kez (1778-1782 ve 1789) şeyhülislamlık görevinde bulundu. Şair Fitnat Hanım'ın kardeşidir.

MEHMET ŞERİF EFENDİ Dürrizade → DÜRRİZADE MEHMET ŞERİF EFENDİ.

MEHMET ŞERİF PAŞA Damat, soyadı **Çavdaroğlu,** türk yönetici, siyaset adamı (İstanbul 1873-*ay.y.* 1958). Mülkiye mektebi'ni bitirdi (1894), devlet hizmetine girdi. 1901'de sultan Abdülaziz'in kızı Emine Sultan'la evlendi. Kısa bir süre İstanbul valiliği yaptı. Mütareke dönemi hükümetlerinde Adliye, Dahiliye nazırlıklarında bulundu. Eşinin osmanlı hanedanı mensubu olması dolayısıyla 1924-1946 arasında yurtdışında yaşamak zorunda kaldı.

MEHMET ŞEVKİ, türk asker (İstanbul 1866 - *ay. y.* 1927). 1889'da kurmay yüzbaşı olarak Harp akademisi'ni bitirdi; daha sonra Fransa Harp akademisi'nden mezun oldu. Fransa Coğrafya dairesi'nde haritacılık konusunda öğretim gördü. Yurda döndükten sonra askeri okullarda öğretmenlik yaptı; yeni kurulan harita komisyonuna üye oldu; yurdun çeşitli bölgelerinde ve Balkanlar'da harita çalışmalarına katıldı. Kurtuluş savaşı sırasında emrindeki 35 harita subayının, 100 000 pafta ve harita yapımı için gerekli araç ve gereç içeren 170 sandıkla, işgal altındaki İstanbul'dan Ankara'ya geçmesini sağladı. Savaştan sonra Harita genel komutanlığı' nın kuruluş kanununun çıkarılması için çalıştı. Korgeneral rütbesine kadar yükseldi. İstiklal madalyası aldı.

MEHMET ŞEYHİ EFENDİ Kuddusizade, türk kazasker (öl. İstanbul 1674). Medrese öğrenimini tamamlayıp birçok medresede müderris ve çeşitli illerde kadı olarak görev yaptıktan sonra İstanbul kadılığına atandı (1647). Sultan İbrahim' in haksızlıklarına karşı ayaklanan ve idam edilen Sıvas valisi Varvar Ali Paşa'nın kesik başının saray kapısında günlerce teşhir edilmesine karşı çıkınca azledildi (1648). Mehmet IV döneminde Anadolu kazaskeri oldu (1651). Ancak, bütçe layihalarıyla ünlü sadrazam Tarhuncu Ahmet Paşa'yı desteklediği için onun idamından sonra görevden alındı (1653). İkinci kez Anadolu kazaskerliğine atandı (1654). Getirildiği nakibüleşraflık görevinde (1657) ölene kadar kaldı. Haksızlıkları, rüşvet ve yolsuzlukları dinsel açıdan yeren şiirleri vardır.

MEHMET ŞİFAİ EFENDİ Şeyhhasanzade, türk kazasker (İstanbul 1605 - Mısır 1672). Müftü Pir Hasan Efendi'nin oğlu. Medresede yetişti. Şeyhülislam Yahya Efendi'den icazet aldı, çeşitli medreselerde müderris olarak görev yaptı. Sırasıyla İzmir (1649), Edirne (1651), Galata (1654), Kahire (1656), Mekke (1659), Şam (1662) ve İstanbul (1666) kadısı oldu. Anadolu kazaskerliğine getirildi (1668). Hastalığı nedeniyle emekliye ayrıldıktan (1671) sonra tüm mallarını satıp karısını boşadı ve ölmek istediği Mısır'a yerleşti. *Safai* mahlasıyla yazdığı halk deyimleri ve atasözlerine dayalı şiirlerini toplayan bir *Divan*'ı vardır.

MEHMET TAHİR Bursalı, türk yazar, araştırmacı (Bursa 1861 - İstanbul 1924). Üsküdarlı Seyit Mehmet Tahir Paşa'nın torunu, Rıfat Bey'in oğludur. Bursa Askeri idadisi'ni (1879), Harbiye mektebi'ni (1881) bitirdi. Manastır (1883-1897), Üsküp (1897) askeri rüştiyelerinde öğretmenlik, Manastır (1897-1904), Selanik askeri rüştiyelerinde müdürlük yaptı. 1905'te binbaşı oldu. Selanik'te gizli İttihat ve Terakki cemiyeti ile ilişkisi olduğu gerekçesiyle açığa alındı. Alaşehir'e tabur komutanı, İzmir'e fırka divanı harp üyesi olarak atandı. Yarbay rütbesiyle kaymakamlık görevi aldıktan sonra ordudan ayrıldı. Bir dönem Bursa mebusluğu yaptı, siyasetten çekildi. İstanbul Kütüphaneleri müfettişliği'ne getirildi. Özellikle *Osmanlı müellifleri*'yle (3 c, 1915 -1924) Mehmet Süreyya Bey'den sonra biyografi ve bibliyografya araştırmacılığında en ünlü ad olarak tanınır.

Başlıca yapıtları: *Türkler'in ulûm ve fünûna hizmetleri* (1896), *Terceme-i hal ve fezail-i şeyh-i Ekber Muhittin Arabi* (1898), *Kibar-ı meşayih ve ulemadan on iki zatın teracim-i ahvali* (1899), *Meşayih-i Osmaniyeden sekiz zatın teracim-i ahvali* (1900), *Ulema-i Osmaniyeden altı zatın teracim-i ahvali* (1900), *Osmanlı müellifleri* (3 cilt, 1915-1924), *Siyasete müteallik asar-ı islamiye* (1916), *Menakıb-ı harb* (1917), *Kırım müellifleri* (1919). [→ Kayn.]

MEHMET TAHİR Menemenlizade → MENEMENLİZADE TAHİR.

MEHMET TAHİR AĞA, türk mimar (XVIII. yy.). 1764'ten başlayarak Mustafa III ve Abdülhamit I dönemlerinde sarayın baş mimarı olarak görev yaptı. Klasik osmanlı mimarlığına özgü öğelerle XVIII. yy.'ın Batı etkilerindeki bezeme anlayışını başarıyla bağdaştıran anıtlarıyla tanındı. Mustafa III için inşa ettiği Laleli külliyesi'nin (1759-1763) çok beğenilmesi üzerine kendisine sultan tarafından hilat giydirildi. 1766 depreminden sonra Fatih camisi'ni ve Fatih Sultan Mehmet'in türbesini yeniledi. Abdülhamit I'in tahta geçmesiyle, onun adına bir külliyenin inşasıyla görevlendirildi; İstanbul Bahçekapı'da Abdülhamit I (Hamidiye) külliyesi'ni gerçekleştirdi (1774). Bu külliyeye bağlı Hamidiye türbesi de (1789) köşeleri yuvarlatılmış kare gövdesi, kasnaklı kubbesi, iki sıra pencereleriyle mimarın klasik öğelere bağlılığını kanıtlar.

MEHMET TAHİR EFENDİ Kadızade, türk şeyhülislam (Tokat 1747- İstanbul 1838). İstanbul kadılığına (1818), Anadolu kazaskerliğine getirildi (1824). Mekkizade Mustafa Asım Efendi'nin yerine şeyhülislam oldu (1825). Yeniçeri ocağı'nın kaldırılması için fetva verdi (1826). İhtiyarlığından ötürü görevinden alındı (1828). *Fetva mecmuası, kelime-i tevhid şerhi, Sure-i ihlas tefsiri* ile on iki tarikat hakkında *Nuriye* adlı yapıtları vardır.

MEHMET TAHİR EFENDİ Lalezari, türk din bilgini (İstanbul ? - *ay. y.* 1789). Medrese öğreniminden sonra müderris oldu. Molla ve kadılığa yükseldi. Eyüp kadısıyken (1786) görevinden ayrılarak kendi köşesine çekildi. Müslümanlık konusundaki başlıca yapıtları: *Ruhaniye fi matla'il envar il-zevahir il-reyhaniye, El Kevkeb ül dürri, El Dürret ül-beyza, Kasidei nuriye şerhi.*

MEHMET TAHİR MÜNİF PAŞA → MÜNİF PAŞA (Mehmet Tahir).

MEHMET TAHİR PAŞA Macarlı, türk asker (İstanbul 1832 - *ay. y.* 1905). Kurmay yüzbaşı olarak Harbiye'yi bitirdi (1856). Bir süre Paris'te kalarak askerlik görgü ve bilgisini artırdı. Liva rütbesiyle Rusçuk'ta kolordu komutanlığı, Plevne savunması sırasında Gazi Osman Paşa'nın kurmay başkanlığını yaptı (1877-1878) ve onunla birlikte Ruslar'a tutsak düştü. Savaşta gösterdiği yararlıklardan ötürü rütbesi müşirliğe yükseltilen Tahir Paşa, Türkiye'ye döndükten sonra II. Ordu komutanlığı yaptı.

Mehmet Tahir Paşa

MEHMET TALAT PAŞA → TALAT PAŞA.

MEHMET TEVFİK → ÇAYLAK TEVFİK.

MEHMET VASFİ Kebecizade, türk hattat (öl. İstanbul 1831). Aklâm-ı sitte denilen altı tür yazıda da ün yapmıştır. Yaşamına ilişkin çok az bilgi vardır, ancak 1767'de Ebubekir Raşit Efendi'den icazetname aldıktan sonra sarayın yazı hocalığına atandığı bilinmektedir. Bir yandan yazı dersi verirken öte yandan da çok sayıda eser yazdı (20 Kuran, 150 kadar delail ve enam, 250 kadar hilye-i şerif, 230 murakka, 3 000 kıta vb.). Aklâm-ı sittede Hafız Osman'ın, celi sülüste de Mustafa Rakım Efendi'nin okuluna bağlıydı. En ünlü öğrencisi, Mahmut II'dir. Karacaahmet mezarlığı'nda gömülüdür.

MEHMET YAKICI, türk halk şairi (Konya 1879 - *ay. y.* 1950). Bir süre medrese öğrenimi gördü. Çiftçilik, hayvancılık yaptı. 30 yaşındayken gördüğü düşten sonra şiir söylemeye başladığını anlatır.

Gezgin şair olarak Anadolu'nun birçok yerini dolaştı. 300'e yakın koşma, destan, taşlama söyledi.

MEHMET ZAİM, Zaim Mir Mehmet Kâtip de denir, türk tarihçi (XVI. yy.). "Zaim" lakabı zeamet sahibi olmasından kaynaklanır. Sokullu Mehmet Paşa'nın kâtiplerindendi. Divan kâtibi arkadaşlarının özendirmesiyle 21 mart 1577'de başladığı *Cami ül-tevarih* adlı tarihini on bir ayda tamamlayarak Sokullu Mehmet Paşa'ya sundu. Yapıt beş bölüme, bölümler "güruh"lara, güruhlar da makalelere ayrılmıştır. Her makale bir devleti anlatır. Beşinci bölümün dördüncü güruhunda başlayan osmanlı tarihi Murat III dönemine kadar gelir ve şubat 1578'de ordunun İran üzerine yaptığı seferin tasviriyle son bulur. Yazarın tanık olduğu olayların anlatıldığı bölümlerin özel bir değeri vardır (Nuruosmaniye kütüphanesi no. 3 270).

MEHMET ZEKİ EFENDİ Edirneli, türk kazasker (Edirne ? - İstanbul 1897). Medrese öğrenimi görüp müderris oldu. Uzun süre sadrazam müsteşarı olarak çalıştı. Mekke ve İstanbul payelerini aldı. Huzur derslerine katıldı. Anadolu kazaskeri oldu (1896).

Zubin **Mehta**

MEHMET ZEYNELABİDİN EFENDİ Akmahmutzade, Seyit, türk şeyhülislam (XVII.-XVIII. yy.). Kazasker Manisalı Ak Mahmut Efendi'nin oğlu. Medrese öğrenimi gördü. Rumeli kazaskeriyken şeyhülislamlığa getirildi (1746), bu görevde 1748'e kadar kaldı.

MEHMET ZEYNEL ABİDİN EFENDİ Seyit, türk şeyhülislam (XVIII.-XIX. yy.). Halep kadısı ve saray hekimlerinden Sürreeminizade Seyit Mehmet Sait Efendi'nin oğlu. Medrese öğrenimi gördü. Nakibüleşraflık görevinden sonra üç yıla yakın şeyhülislamlık yaptı (1815-1818).

MEHMET ZİHNİ EFENDİ Hacı, türk yazar (İstanbul 1845 - *ay. y.* 1913). Galatasaray sultanisi'nde ulum-ı arabiye ve diniye hocalığı yaptı; Mektebi mülkiye'de arapça ve fıkıh dersleri verdi. Meclisi kebiri maarif üyeliğinde, Maarif nezareti encümeni teftiş ve muayene başkanlığında bulundu. Arap dili ve edebiyatı, hadis, fıkıh, akaid konularında yapıtlar verdi. *Meşâhir ün-nisâ* (1878-1879, 1982), ünlü müslüman kadınların yaşamöykülerini içerir. *Nimet-i islam* (1902-1909, 1974) adlı ilmihali bu alandaki yapıtların en değerlilerinden sayılır. *El-müntehab fî talim il-lügat il-arab* (1886), *el-Muktadab fî nahvi lisan il-arab* (1886), *el-Müşezzeb* (2 c. 1890, 1893) arapçayı konu edinir. Ayrıca arap dilbilgisine şahit (tanık) olarak gösterilen beyitlerin türkçe açıklamalarını içeren *el-Kavl ül-ceyyid* (1886) adlı bir yapıtı daha vardır.

MEHMET ZİYA BEY İhtifalci, türk yazar ve eğitimci (İstanbul 1865 - *ay. y.* 1927). Tarih üzerine araştırmaları ve özellikle düzenlediği törenlerle ün kazandığından "İhtifalci" sanıyla anılır. Galatasaray sultanisi'ni (1886) ve İstanbul Sanayii nefise mektebi'ni (1890) bitirdi. Çeşitli okullarda öğretmenlik ve müdürlük yaptı, Maarif nezareti'nde görevliyken emekliye ayrıldı. Gazete ve dergilerde yayımlanmış yazılarının yanı sıra *Âlem-i islamiyet: Açe tarihi* (1900), *Kariye camii şerifi* (1910), *Konya seyahati hatıratından* (1912), *Bursa'dan Konya'ya seyahat* (1912), *Yenikapı mevlevihanesi* (1913, sadeleştirilmiş basım 1976), *İstanbul ve Boğaziçi* (2 cilt, 1920, 1928) ve *İstanbul'da âsar-ı atika hakkında muhtasar malumat* (1922) gibi yapıtları vardır.

MEHMET ZUHURİ EFENDİ Karaçelebizade, türk kazasker (öl. İstanbul 1633). Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra çeşitli illerin medreselerinde müderris olarak görev yaptı. İstanbul kadılığından (1612), Anadolu (1614) ve Rumeli (1615) kazaskerliğine getirildi. Sultanahmet camisi'nin açılış törenine katılmaması saygısızlık sayıldığından azledildi (1617). Murat IV döneminde yeniden iki kez (1625 ve 1632) Rumeli kazaskeri oldu. Divan geleneğine bağlı şiirleriyle de tanınır.

MEHMET ZÜHTÜ Hafız, türk şair (Trabzon 1854 - Karadeniz'de boğuldu 1914). Medrese öğrenimi gördü. Trabzon Özel Hamidiye okulu'nda, Askeri rüştiye' de farsça öğretmenliği yaptı. Trabzon'da icra memurluğu, *Trabzon* gazetesi ile Vilayet matbaası müdürlüğü ve istinaf mahkemesi üyeliği gibi görevlerde bulundu. İstanbul'a giderken bindiği vapurun Vakfıkebir önlerinde batması üzerine boğularak öldü. Şiirlerinde "Hafız" mahlasını kullandı. *Mecmua-i Zühdi* (1888), *Temkin* (1907); şiirlerini topladığı *Nevbave* (1876), *Hediye-i vatan* (1912) gibi yapıtları vardır.

Mehmetali camisi, Kahire'de mimar Yusuf tarafından Kavalalı Mehmet Ali Paşa için yapılan cami (1824). Alttaki büyük, üstteki küçük olmak üzere, üst üste iki kare kütleden meydana gelen camide, karelerin köşelerine sekiz ince ağırlık kulesi, cephenin köşelerine de ikişer şerefeli iki ince minare yerleştirilmiştir. Ana mekân ortada dört büyük kemere oturan küresel bingili bir kubbe, yanlarda dört yarım kubbeyle örtülüdür. Şadırvanlı avlu küçük kubbeli revaklarla çevrilidir.

MEHMETÇİK öz. a. Bir sevgi belirtisi olarak türk askerine verilen ad.

MEHMETÇİK, rumca **Galatela,** KKTC'de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

MEHMUM sıf. (ar. *hemm*, endişeden *mehmûm*). *Esk.* Endişeli, düşünceli, kuşkulu.

MEHMUS sıf. (ar. *hems*'ten *mehmûs*). *Esk.* Gizli, saklı.

MEHMUZ sıf. (ar. *hemze*'den *mehmûz*). *Esk.* **1.** Hemzeli. **2.** Ayıplanmış.

◆ a. Mahmuz.

—Esk. dilbilg. Arapçada üçlü kökü oluşturan temel harflerden biri hemzeli olan kök için kullanılır. ||*Mehmuz-ül-ayn*, ikinci harfi hemze olan kök. ||*Mehmuz-ül-fa*, ilk harfi hemze olan kök. ||*Mehmuz-ül-lam*, üçüncü harfi hemze olan kök.

MEHOFFER (Józef), polonyalı ressam, dekoratör, gravürcü ve sanat yazarı (Ropczyce 1869 - Kraków 1946). Matejko'nun öğrencisiydi; Kraków, Viyana ve Paris'te öğrenim gördü. Belli bir gerçekçilikten, simgeci bir üsluplaştırmaya yönelerek Polonya'da Art nouveau akımının başarılı bir temsilcisi oldu.

MEHPARE a. (fars. *meh* ve *pâre*'den *meh-pâre*). *Esk.* "Ay parçası" anlamında güzel kadın, çok güzel kimse için kullanılır: *"Hıram-ı naz ile hoş hoş gelip o mehpare"* (Nedim, XVIII. yy.).

MEHR a. (ar. *mehr*). İsl. huk. **1.** Kadının evlenmeyle hak sahibi olduğu ve koca tarafından ödenmesi gereken mal. **—2.** *Mehr-i misil*, kadının emsaline göre aldığı mehir. || *Mehr-i muaccel*, peşin olarak ödenmesi gereken mehir. || *Mehr-i müeccel*, peşin olarak verilmeyen daha sonra verilecek mehir. (Bu mehr vadenin dolması, boşanma ya da eşlerden birinin ölümüyle muaccel olur.) || *Mehr-i müsemma*, nikâh sırasında karşılıklı anlaşmayla tespit edilen mehir.

MEHRA → MEHRE.

Mehrabad, Tahran'ın K.-B.'sında bulunan uluslararası havalimanı.

MEHRE ya da **MEHRA,** Arabistan yarımadasının güney kıyısında, Yemen' de, adını bir kabileden alan bölge.

MEHRGARH, Pakistan Belucistanı'nda, Sindhu (İndus) vadisini İran ve Orta Asya'ya bağlayan Bolan geçitlerinin eteğinde arkeolojik yer. 1974'ten bu yana bir fransız heyeti tarafından kazılmaktadır; 200 hektarlık bir alan üzerinde, İ.Ö. 7000-2000 yıllarını kapsayan bir dizi yerleşim içerir. En eski döneme ait tabaka, pişmemiş tuğlalarla yapılmış dikdörtgen planlı ev ve ambarlarıyla, ilk kez yörede tarıma dayalı bir yerleşik düzen ekonomisinin başlangıcını ortaya koyar. Arpa ve buğday yetiştirilmeye başlanmasına karşın, ava dayalı ekonomi hâlâ egemendir; bu arada VII. binyıl'da, öküz ve koyun cinslerinin evcilleştirilmeye başlamasıyla birlikte avcılığın yok olmaya yüz tuttuğu gözlenir. Yenitaş döneminden kalma mezarlarda, deniz kabuklarından ya da lacivert taşı ve türkuvaz gibi ince taşlardan yapılmış, kayda değer güzellikteki takılar ele geçirildi. VI. binyıl'da, çanak çömlek ortaya çıkar ve zanaatçılık gelişir; V.-IV. binyıllarda da, Sindhu vadisinde, İ.Ö. 2500'den sonra görülen kentsel uygarlığın köklerini oluşturacak olan iktisadi ve toplumsal temellerin atıldığı gözlenir.

MEHRİNG (Franz), alman siyaset adamı (Schlawe, Pomeranya, 1846 - Berlin 1919). Gazeteciydi; sosyal demokrasiye yakınlık duymakla suçlanınca, özellikle *Die deutsche Sozialdemokratie, ihre Geschichte und ihre Lehre* (Alman sosyal demokrasisi, tarihi ve öğretisi) [1882] adlı kitabını yazarak kendini temize çıkarmaya çalıştı. Ancak liberal olarak, sosyalistlere karşı çıkarılan olağanüstü yasalara karşı çıktı ve 1891'de, bu yasaların kaldırılmasından sonra, Alman sosyal demokrat partisi'ne (SPD) katıldı. Alman sosyal demokrasisinin tarihi üzerindeki klasik yapıtı, *Werke zur demokratische Geschichte*, 1898'de yayımlandı. Ayrıca Marx, Engels ve Lassalle'dan metinler de yayımladı (1902). 1902-1907 arasında başyazarlığını yaptığı *Leipziger Volkszeitung* adlı gazetede, 1913'e kadar başyazarlık yaptı. 1906-1911 arasında parti okulunda tarih dersleri verdi, ağustos 1914'ten sonra Rosa Luxemburg'la birlikte *İnternationale* grubuna, ardından *Spartakus* grubuna katıldı. Mart 1917'de Prusya meclisi'nde Liebknecht'in yerini aldı. Ekim devrimi'nden ve bolşeviklerden yanaydı. Alman komünist parti kuruluş kongresi'nin hazırlık çalışmalarına katıldı. Son büyük yapıtı Karl Marx'ın yaşamöyküsüdür (1918).

MEHRU sıf. (fars. *meh* ve *rû*'dan *meh-rû*). *Esk.* "Ay yüzlü" anlamında güzel kadın için kullanılır: *"Ettiğin işlerden ey meh-rû hicâb etmez misin"* (Nedim, XVIII. yy.).

MEHTA (Zubin), hintli orkestra yöneticisi (Bombay 1936). Babası kemancıydı. Viyana'da öğrenim gördü. Sanat yaşamına Belçika'da başladı. 1958'de, Liverpool Uluslararası orkestra yönetimi yarışmasında birinciliği kazandı. Daha sonra Montréal (1960-1967), Los Angeles (1960'tan sonra), Londra ve New York'ta (1976'dan beri) orkestra şefliği yaptı. 1970'ten sonra bir süre İsrail Filarmoni orkestrası'nı da yönetti. Viyana okuluna sıkı sıkıya bağlı olan Mehta senfoni repertuvarında (Bruckner) olduğu kadar opera alanında da (Puccini) başarı gösterdi. New York Filarmoni (1986) ve italyan Maggio musicale fiorentino (1988) orkestralarıyla Türkiye'de de konserler verdi.

MEHTA NARASİMHA, gucarati dilinde yazan krişnacı şair (Talaca 1415-1481) ve *bhakti* yandaşı. Yaşamını dilenerek, zamanının en büyük bölümünü tanrısının onuruna *bhacan* söyleyerek ve *karakala* (küçük ziller) çalarak geçirdi. 740 dolayındaki dizesini *Şringaramala*'da (Aşkın tesbihi) toplamıştır.

MEHTABİ a. (fars. *mehtâb* ve *-î*'den *mehtâbî*). *Esk.* Mehtabı seyredebilmek üzere yapılmış küçük kulübe ya da çadırımsı köşk; kameriye.

MEHTABİYE a. (fars. *mehtâb* ve ar. *-iyye*'den osm. *mehtâbiyye*). *Esk.* Maytap, gece fişeği.

—Ed. Mehtaplı gecelerin gelmesi dolayısıyla sunulan, nesip bölümünde mehtabın güzellikleri, mehtap eğlenceleri konu edinilen kaside.

MEHTAP a. (fars. *meh* ve *tab*'dan *meh-tāb*). **1.** Ayın parlak olduğu gecelerdeki ışığı; ayışığı: *Mehtabı seyretmek. Mehtapta dolaşmak. Bu gece mehtap çok güzel.* **—2.** *Mehtaba çıkmak,* ayışığının parlak olduğu gecede, gezip dolaşmak, eğlenmek.

MEHTAPLI sıf. Ay ışığının çok parlak olduğu gece için kullanılır: *Mehtaplı bir gece.*

MEHTER a. (fars. *mih* ve *-ter*'den *mihter*, çok büyük, en büyük'ten). **1.** Yeniçerilik döneminde *mehterhane** denilen mızıka takımı ve bu takımda görevli olan kimse. **—2.** Çadırlara ya da binek ve yük hayvanlarına bakmakla görevli kimse. (→ MEHTERAN.) **—3.** Babıâli çavuşu ya da kavası. **—4.** Rütbe, nişan ya da memuriyet alanların evine giderek müjdeyi veren kimse. **—5.** Yüksek rütbeli hizmetkâr. **—6.** Hicaz'a surre çıkarıldığında mahallelerde dolaşıp kapı önlerinde darbuka çalarak halktan para toplayan kimse. **—7.** *Mehter yürüyüşü,* mehter takımının, bir yerden başka yere giderken, sağa sola salınarak ileriye iki adım attıktan sonra geriye bir adım atarak yürüyüşü; bir gelişme sürecindeki yavaşlığı vurgulamak için kullanılır.
—Müz. *Mehter marşı,* 1826'da kapatıldıktan sonra 1914'te yeniden kurulan Mehterhane için, geleneksel makamlarla teksesli olarak bestelenmiş marş. ‖ *Mehter müziği,* Mehterhane'nin icra ettiği askeri müzik. (Bk. *ansikl.* böl. Müz.) ‖ *Mehter takımı,* mehter müziği yapmak üzere oluşturulmuş müzikçiler topluluğu. (→ MEHTERHANE.)
—ANSİKL. Müz. Mehter müziği, klasik türk müziği makamlarının ve usullerinin kullanıldığı teksesli bir müzikti. Ahlati ve cengiharbi gibi kendine özgü usulleri de vardı. Başlıca formlar mehter peşrevi, mehter sazsemaisi, cengiharbi, murabba, türkü, kalenderi, raksiye vb. idi. Mehter müziği bestecileri, yarattıkları melodilerin, osmanlı ordusuna cesaret aşılayıcı, düşman ordusunaysa korku verici olmasına dikkat ederlerdi. Osmanlı ordusunun, XVII. yy.'da Orta Avrupa'ya değin ilerlemesi sonucu, mehter müziğinin birçok öğesi sivil ve askeri Avrupa müziğine girmiştir. Kimi XIX. yy. Batı bestecileri, mehter müziğinden esinlendikleri yapıtları ya da bölümleri, "alla turca" ("türk tarzında") diye adlandırmışlardır.

MEHTERAN çoğl. a. (fars. *mihter*'in çoğl. *mihteran*'dan). Esk. Mehterler.
—Kur. tar. *Mehteran-ı ahur-ı küçük,* Osmanlılar'da has ahır halkından küçük imrahora bağlı bulunan, araba ve beygirlere bakmakla görevli seyislere verilen ad. ‖ *Mehteran-ı alem,* Osmanlılar'da saltanat sancaklarını taşıyan görevliler. (Bunlara *alemdar* da denirdi. Emir-i alem'in maiyetinde görev yaparlardı. Emir-i alem, bu sancakların en önemlisi sayılan ak sancağı, altı alemdar ise ötekileri taşırlardı.) ‖ *Mehteran-ı hayme-i hassa* ya da *çadır mehterleri,* Osmanlılar'da padişahların çadırını koruyup onaran, sefer ve göçlerde kurup kaldıran görevliler. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Mehteran-ı tabl ü alem,* padişah mehterhanesindeki müzikçiler ve alem mehterleri *(Mehteran-ı alem).* [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. *Mehteran-ı hayme-i hassa,* dört bölükten oluşurdu. Sefer zamanında ikiye ayrılarak bir kısmı asıl karargâhtan bir günlük uzaklığa gidip otağ-ı hümayun ile öteki çadırları kurup hazırlardı. Mehteran-ı hayme-i hassa'nın merasim ve teşrifat görevleri de vardı. Çadır mehterlerinden bir grubu da cellatlık yapardı. Bunlardan dört ya da beşi her gün sarayın Orta kapı'sında, kapıcılar dairesinin yakınında, padişahın ya da sadrazamın buyruklarını yerine getirmek için nöbet tutarlardı. Çadır mehterlerinin amirlerine "hayme mehterbaşısı" denirdi; bunlardan sonra kethüda, ondan sonra da baş bölükbaşı ve öteki bölükbaşılar gelirdi. Yeniçeri ocağı'nın kaldırılmasından (1826) sonra Mehteran-ı hayme-i hassa'ya "Hayyamiye neferleri" adı verildi. • *Mehteran-ı tabl ü alem.* Bunlardan *alemdaran-ı hassa* denilen alem mehterleri, 30-40 kişilik bir bölük oluştururdu. Müzikçiler *(mehteran-ı tabl)* ise 6 bölüğe ayrılmıştı: biri serzurnazen ya da zurnacıbaşı olmak üzere 16 kişilik zurnacılar bölüğü, 8 kişilik nakkareciler bölüğü, 16 kişilik tabbal bölüğü, 7 kişilik zilciler bölüğü, 11 ya da 12 kişilik borucular bölüğü, 4 ya da beş kişilik kös bölüğü. Her iki sınıfın toplam sayısı XVI. yy.'da yaklaşık 200 iken, XVII. yy.'da 250'ye kadar yükseldi.

MEHTERBAŞI a. Kur. tar. Mehterhane amiri. (Nevbet vurulurken halkanın ortasında durup mehter takımını yönetirdi.)
—Çadır mehterlerinin *(Mehteran-ı hayme-i hassa)* amiri.

MEHTERHANE a. (fars. *mihter* ve *hane; mihter-hane*'den). Osmanlılar'da Yeniçeri ocağı kaldırılıncaya (1826) değin etkinlik gösteren askeri müzik örgütü.
—ANSİKL. Bütün islam devletlerinde hükümdarlık simgesi olarak yer alan askeri müzik takımı *(tablhane),* "Mehterhane" adı altında Osmanlılar'da da kuruldu. Osmanlılar'da, mehter müziğini, *Mehteran-ı tabl ü alem* denilen görevliler içindeki müzikçiler çalardı.
Tam örgütlü bir mehterhanede belli sayılarda zurna, nakkare, tabl (davul), zil, nefir, çevgân ve kös gibi çalgılar yer alırdı. Bu çalgılar 6, 7, 9 kat artırıldığında, mehter takımı altı kat, yedi kat, dokuz kat mehter diye anılırdı. Fatih döneminde kurulan dokuz kat mehter, padişaha aitti *(Mehterhane-i hakani* ya da *Mehterhane-i hümayun).* Ayrıca diğer devlet büyüklerinin de (sadrazamlar, vezirler vb.) mehterleri vardı. Padişah mehterhanesi, sefer zamanında iki katına çıkarılırdı.
İlk zamanlar günde beş kez nevbet vuran (çalan) mehterhane, daha sonraları, padişah seferdeyse çadırının önünde, değilse saraydaki belli yerinde her gün ikindi namazından önce çalardı. Nevbet, okunan duayla (gülbank) sona ererdi. Bunun dışında padişah cüluslarında, kılıç alaylarında, bir zafer haberi geldiğinde, arife divanlarında, saray düğünlerinde, şehzade ve sultanların doğumlarında, şehzadelerin sünnetlerinde ve öteki bazı önemli törenlerde de mehterhane nevbet vururdu.
XVII. yy.'ın sonunda ve XVIII. yy.'da Topkapı sarayı'nın Demirkapı mevkisinde ve İstanbul'un Eyüp, Kasımpaşa, Galata, Tophane, Beşiktaş, Rumelihisarı, Yeniköy, Kavak, Beykoz, Anadoluhisarı, Üsküdar gibi semtlerinde de her gece yatsı namazından sonra ve semt halkını namaza uyandırmak için seher vaktinde üç fasıl nevbet vurulurdu. Mehterler çember biçiminde dizilerek çalardı. Zurna, davul, boru ve zil çalanlar ayakta dururlar, nakkarezenler yere bağdaş kurarlardı. Mehterbaşı ise halkanın ortasında takımı yönetirdi. Çevgâh tutan çavuşlar çevgânları ritmik hareketlerle sallayarak ahenge katılırlardı. Törene dua ile son verilir, takımı oluşturanlar temenna ile çekilirlerdi.
Takımın başçavuşu, kapaklı ve kapağın iç tarafında üçgen biçiminde kesilmiş dar kollu, orta yerinde yuvarlak bir işaret bulunan sarı entari ve sarı mest giyer, başına yeşil destar sarardı. Kendisinin ve maiyetindeki yirmi kadar çavuşun çevgânları gümüştendi.
Takımın birinci zabiti ve zurnacıların başı olan *mehterbaşı ağa,* ikinci zabit olan ve *başmehter ağa* da denilen tablzenbaşı, zilzenbaşı, boruzenbaşı ve nakkarezenbaşı üstlerine al kaput ya da çuha biniş, bacaklarına al çuha çakşır, ayaklarına sarı mest giyerler ve başlarına al destar sararlardı. Ötekilerse mor, üstlerine lacivert ya da siyah çuhadan biniş, bacaklarına al çuha ya da bezden çakışır, ayaklarına kırmızı mest giyer, başlarına da yeşil destar sararlardı.
Mehterhane Yeniçeri ocağı'nın parçası sayıldığından Mahmut II yeniçerilikle birlikte bu kurumu da kaldırdı, yerine batılı anlamda askeri bando *(Muzikayı* hümayun)* kuruldu.
Celal Esat (Arseven) ve Ahmet Muhtar Paşa, mehteri yeniden canlandırmak amacıyla 1911'de yeni bir takım kurdular. Bu takım 1914'te yeniden örgütlendi ve zurnanın yanı sıra trompet, klarinet gibi batı çalgılarına da yer verildi. Kurtuluş savaşı'nda ve Cumhuriyet'in ilanından sonra da mehter takımı etkinliklerini sürdürdüyse de 1935'te sivil elbise giyilmesi zorunluluğu getirilince dağıldı.
1952'de İstanbul'daki Askeri müze'ye bağlı olarak bir "Mehteran bölüğü" kuruldu.

Mehterhane kasrı, İstanbul'un Sultanahmet kesiminde kasır (günümüzdeki Tapu dairesinin yakınındaydı). *Mehterhanei amire kasrı hümayunu* da denilen yapı, adını buradaki Mehterhane'den aldı. 1807'de yanan kasır 1816'da yenilendi. 1826 yangınından sonra önemli bir onarım geçirdi, Binbirdirek yönüne bir çeşme eklendi. Abdülhamit II döneminde yapılan onarımda (1901) kalem işleri ve resimlerle süslendi. Daha sonra dikimevi ve elbise ambarı oldu.

MEHTUK sıf. (ar. *hetk*'ten *mehtūk*). *Esk.* Yırtılmış, bozulmuş: *Perde-i mehtuk* (yırtık perde).

MEHUB sıf. (ar. *heybet*'ten *mehūb*). *Esk.* Heybetli, azametli, korkunç.
◆ a. Aslan.

MÉHUL (Étienne), fransız besteci (Givet 1763 - Paris 1817). On yaşında Lavaldieu manastırı'nın orgcusu oldu. 1778'de yerleştiği Paris'te Gluck'tan teşvik gördü. 1790-1807 arasında 25 opera ya da ope-

Büyük Larousse

atlı mehter
Surname-i Vehbi
Topkapı sarayı kütüphanesi
İstanbul

mehteran bölüğü
Topkapı sarayı müzesi'nde

Lauros-Giraudon

Étienne **Méhul**
Gros'nun bir portresinden
(1799) ayrıntı
Carnavalet müzesi, Paris

Takahaşi

Meici tenno
Takahaşi Yuiçi'nin
bir portresinden ayrıntı

ra-komik besteledi. *Joseph* adlı operası, Napoléon'un ihdas ettiği " en iyi lirik yapıt" ödülünü aldı. Operalarının 16'sı önemlidir. Bunlardan özellikle *Euphrosine et Corradin* (1790), *Stratonice* (1792), *Horatius Coclès* (1794), *le Jeune Henri* (1797), *Ariodant* (1799), *l'Irato* (1801) anılmaya değer. Ayrıca, klavsen ya da piyano sonatları, uvertürler, baleler ve Beethoven ile Weber'i muştulayan senfoniler besteledi.

MEHUZ sıf. (ar. *ahz*'dan *me'hūz*). *Esk.* **1.** Alınmış, çıkarılmış. **—2.** Ödünç olarak başka bir yerden alınmış.

Mehuzat a. (ar. *me'hūz*'un çoğl. *me'hūzāt*). İkt. tar. **1.** Alınan, kasaya giren paralar ve bu paraların hesap defterine yazıldığı sütun. **—2.** *Mehuzat ve medfuat*, gelir ve gider hesabı.

MEHVEŞ sıf. (fars. *meh* ve *-veş*'ten *mehveş*). *Esk.* Ay gibi, anlamında güzel kadın için kullanılır: *"Her yeten mehveş esir-i hatt ü hal eyler beni"* (Fuzuli, XVI. yy.).

MEHYUM sıf. (ar. *heym*'den *mehyūm*). *Esk.* Şaşmış, şaşırıp kalmış.

MEHZUM sıf. (ar. *hezimet*'ten *mehzūm*). *Esk.* Hezimete uğramış, çökmüş, yenilmiş: *Leşker-i mehzum* (bozguna uğramış asker).

Mei, Herman Gorter'in lirik yapıtı (1889). Bu uzun şiir küçük şirin bir kız olan Mei'nin, simgelerle dolu hollanda manzaralarında yaptığı gezintiyi anlatır. Dalgalardan doğmuş olan bu kız boş yere Güneş tanrısı kör Balder'e doğru yükselir ve şairin olağanüstü usta bir lirizmle dile getirdiği Hollanda'da ölür.

MEİBOMİT a. (fr. *meibomite*). Genellikle blefarolit ve şalazyon oluşumuyla sonuçlanan Meibomius bezleri iltihabı.

Meibomius bezleri (onları keşfeden alman hekim Heinrich *Meibomius* ya da Meibom'un [Lübeck 1638 - Helmstedt 1700] adından), sayıları üst gözkapağında otuz ila kırk, alt gözkapağında yirmi dolayında olmak üzere gözkapağı kenarlarında (tarsus) biraz derinde bulunan yağ bezleri. Gözyaşının yanağa akmasını önlemek için bu serbest kenarı kaplayan yağlı bir madde salgılar. Bu madde çok fazla salgılanır ve kirpik bezlerinin salgıladığı maddeyle karışırsa çapağı oluşturur.

MEİCİ ("Aydınlık dönem" anlamında japonca sözc.), imparator Mutsuhito'nun (ölümünden sonra Meici tenno unvanıyla anıldı) hükümdarlık dönemine verilen ad.

■**MEİCİ TENNO** (MUTSUHİTO, —denir) [Kyoto 1852 - Tokyo 1912], Japonya imparatoru (1867-1912). 15 yaşında babası Komei tenno'nun yerine geçen Mutsuhito (Meici tenno adını ölümünden sonra aldı), Meici dönemini başlattı. Şogun rejiminin yıkılmasından sonra, yeni başkentini adı Tokyo olarak değiştirilen Edo'da kurdu (1869) ve feodal rejimin ortadan kaldırıldığını ve batı yöntemlerinden esinlenmek isteğini bildiren 6 nisan 1868 tarihli Beş Madde fermanı ile reform istencini açıkladı. Japonya'yı mutlak bir monarşi olmaktan çıkararak meşruti tipte bir monarşi durumuna dönüştüren anayasayı ancak 11 şubat 1889'da yayımlatabildi. Bununla birlikte, devletin bütün güçlerini elinde tutan ve bir bakanlar kurulu ve özel bir konsey *(genro)* "yardımıyla" yöneten imparatorun tanrısal kökenini, bu yeni anayasa da kabul ediyordu. Japonya'nın büyük devletler arasına girmesini sağlayan olaylar (Çin-Japon savaşı [1894-95], ingiliz-japon ittifakı [1902], Rus-Japon savaşı [1904-05] ve Kore'nin ilhakı [1910], Mutsuhito'nun hükümdarlığı döneminde gerçekleşti.

MEİ ÇİNG ya da **MEİ QİNG,** çinli ressam (Şüençing, Anhuei, 1623 - 1697). Hat sanatı ve şiirle de uğraştı; Anhuei okuluna bağlı tüm manzara ressamları gibi *Huang Şan*'ı rokoko ve gerçeküstü bir tarzda betimledi.

MEİDİAS, attikeli çömlekçi (İ.Ö. V. yy.'ın sonu). Beyaz ve yaldızla vurgulanan dekorun, giysilerin ve aksesuarların ayrıntıları üzerinde durması bakımından, "süslü" üslubun en iyi temsilcisidir. En önemli yapıtları: *Leukippos'un kızlarının kaçırılması* ve *Herakles Hesperisler'in ülkesinde* adlı hydria'lardır (Londra).

MEİENDORF, Almanya'nın Schleswig-Holstein eyaletinde, Ahrensburg yakınında, Tarihöncesi döneme ait arkeolojik yer. Hamburg evresinin (Üst Yontmataş) başlıca buluntu yeridir.

MEİER-GRAEFE (Julius), alman yazar ve sanat eleştirmeni (Reşita, Romanya, 1867 - Vevey 1935). Berlin'de öğrenciydi, Strindberg ve estetikle ilgili ilk kitabını ithaf ettiği E. Munch ile dostluk kurdu. XX. yy.'ın başında Paris'e yerleşti, izlenimciliğe ve *Entwicklungsgeschichte der Modernen Kunst* (Modern sanatın tarihçesi ve evrimi) [1904, gözden geçirilerek yeniden basımı 1924] adlı önemli bir bireşim yapıtıyla bağlandığı öncü hareketlere, fransız romantizmine ve XIX. yy. alman resmine ilgi duydu. Nasıralılar'ın yeniden gündeme getirilmesi hareketine katıldı, ingiliz resmi, H. von Marées, Corot, Courbet vb. üzerine incelemeler bıraktı.

MEİGENİA a. (öz. a. J. W. *Meigen*'den). *Tenthreda* öbeğinden çeşitli tırtıl ve larvalarda asalak yaşayan tırtılsineği cinsi.

Meigs sendromu → DEMONS-MEİGS SENDROMU.

Meije orta yüz spazmı. Nörol. SİCARD YÜZ PARASPAZMI*'nın eşanlamlısı.

MEİKLE, (Andrew), iskoç mucit (İskoçya 1719 - East Lothian, İskoçya, 1811). 1778'de ilk harman makinesini geliştirdi. Daha sonra, tahılı sabit dövme kanatlarıyla döven sağlam bir tambur yaptı. 1788'de makinesinin patentini alan Meikle, bir yıl kadar sonra buluşunun üretimine başladı.

MEİLEN, İsviçre'de (Zürich kantonu) kent, Zürich gölü kıyısında; 10 400 nüf. XV. yy.'da yapılmış kilise. Sayfiye ve sanayi merkezi. —Yakınında, bağlar.

MEİLHAC (Henri), fransız oyun yazarı (Paris 1831 - *ay. y.* 1897). Önceleri *Journal pour rire* ve *la Vie parisienne* adlı dergilerde mizahi fanteziler yazdı. Daha sonra bulvar tiyatroları için, genellikle Ludovic Halévy ile birlikte, birçok oyun kaleme aldı. Offenbach'ın birçok opera buffasının librettosu da bu ikilinindir: *Güzel* Helena* (1864), *Paris* hayatı* (1866), *la Périchole** (1868), *le Petit Duc* (1878). Libretto yazarı olarak Philippe Gille ile de işbirliği yapan (*Manon**, *Rip**) Meilhac, *Carmen**'in librettosunu tek başına yazdı. Halévy ile birlikte yazdığı komediler (*Froufrou*, 1869) bir süre sonra unutuldu.

MEİLHAN (Gabriel SÉNAC DE) → SÉNAC DE MEİLHAN.

MEİLİNG geçidi, Çin'de, Gan Ciang vadisiyle Bei Ciang vadisini birleştiren, Ciangşi'yi Guangdong'a bağlayan geçit.

MEİLLET (Antoine), fransız dilbilimci (Moulins 1866 - Châteaumeillant 1936). Karşılaştırmalı dilbilgisi geleneğinde yetişti, F. de Saussure'ün derslerini izledi ve onun Cenevre'ye gidişinden (1891) sonra École des hautes études'teki yerini aldı. Ayrıca M. Bréal'in yerine Collège de France'a seçildi (1906). Çalışmaları, yeni dilbilgicilerin karşılaştırmalı yöntemine artsürem ve dil durumu kavramlarını kattı. Bunun yanı sıra toplumbilimci E. Durkheim'ın etkisi altında kaldı ve onun için de dil olgularının toplumsal yönleri üzerinde ısrarla durdu ("dil tarihini uygarlık olguları belirler"). Yapıtları, iki yönde gelişti: hint-avrupa dillerinin tarihsel açıdan incelenmesi (*Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes* [Hint-avrupa dillerinin karşılaştırmalı incelemesine giriş, 1903]; *Aperçu d'une histoire de la langue grecque* [Yunan dilinin tarihine bir bakış, 1913]; *Esquisse d'une histoire de la langue latine* [Latin dili tarihinin bir taslağı, 1928]; *Dictionnaire étymologique de la langue latine* (A. Ernout ile birlikte) [Latin dilinin kökenbilim sözlüğü, 1932]) ve genel dilbilim (*Comment les mots changent de sens* [Sözcükler nasıl anlam değiştirir, *Année sociologique*'te 1906'da yayımlandı] ve birçok makalenin toplandığı *Linguistique historique et linguistique générale* [Tarihsel dilbilim ve genel dilbilim (2 cilt, 1921 ve 1936]). Ayrıca budundilbilim ve tipoloji sorunlarıyla ilgilendi ve M. Cohen ile birlikte *les Langues du monde* [Dünya dilleri] adlı dev yapıtın ilk basımını yönetti (1924).

MEİNECKE (Friedrich), alman tarihçi (Salzwedel 1862 - Berlin 1954). Strasbourg, Freiburg im Breisgau ve Berlin'de profesör olarak çalıştı, 1933'ten sonra görevden alındı ve 1947'de Batı Berlin'deki Freie Universität'in rektörü oldu. Hareket noktası, geleneksel düşüncelere karşı devletin yararını her şeyin üstünde tutan Bismarck'ın politikasının eleştirisi olan ve XVIII. yy. idealizmine dönmek gerektiğini savunan yapıtlar bıraktı: *Weltbürgertum und nationalstaat* (Dünya yurttaşlığı ve ulusal devlet) [1928], *Die Entstehung des Historismus* (Tarihselciliğin doğuşu) [1936], *Die deutsche katastrophe* (Alman yıkımı) [1946].

MEİNECKE (Max), avusturyalı tiyatro yönetmeni (Düsseldorf 1912 - Viyana 1972). Düsseldorf Devlet sanat akademisi'nden sonra öğrenimini Köln Üniversitesi tiyatro bölümü'nde tamamladı. Düsseldorf Şehir tiyatrosu'nda (1934-1936), Berlin Deutsches Theater'de (1936-1937), Viyana Volkstheater'de (1938-1945) çalıştı. Viyana Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. İstanbul belediyesi'nden aldığı çağrı üzerine Türkiye'ye gelerek İstanbul Şehir tiyatrosu baş rejisörlüğü görevine başladı (1952). 1969'a değin Türkiye'de kalarak klasik, çağdaş birçok oyunu, türk yazarların yapıtlarını sahneye koydu. Dekor tasarımı alanında yenilikler uyguladı. İstanbul Belediye konservatuvarı'nda, Ankara Devlet konservatuvarı'nda ders verdi. A. Adnan Saygun'un *Yunus Emre* oratoryosunun metnini, Haldun Taner'in *Keşanlı Ali destanı*'nı almancaya çevirdi.

MEİNHOF (Carl), alman dilbilimci (Barzwitz bei Schlawe, Pomeranya, 1857 - Greifswald 1944). Berlin'de (1904), sonra Hamburg'da (1909) profesörlük yaptı. Afrika dilleri karşılaştırmalı dilbilgisinin kurucusudur. Özellikle bantu dilini inceledi (ortak bantuyu yeniden kurdu): *Grundzüge einer vergleichenden Grammatik der Bantusprachen* (Bantu dillerinin karşılaştırmalı dilbilgisi öğeleri) [1906].

MEİNİNGEN, Almanya'nın Thüringen eyaletinde, Suhl'un batısında, Werra kıyısında, Rhön'ün eteğinde kent; 26 200 nüf. Meiningen, Würzburg piskoposuna, Henneberg kontlarına ve Saksonya düklerine (Saksonya-Meiningen düklüğü) bağlı kaldı. Birçok müze (güzel sanatlar, müzik, tiyatro, vb.) içeren Elisabethenburg şatosu (XVII. yy. sonu; onarım gördü). XIX. yy.'da ünlü dramatik sanatlar akademisi. Makine sanayisi. Tekstil. Kereste sanayisi.

MEİNİNGEN (Saksonya —*düklüğü*) → SAKSONYA-MEİNİNGEN düklüğü.

Meininger, 1870'te Saksonya-Meiningen dükü Georg II tarafından kurulmuş olan tiyatro topluluğu. 1890'a kadar sahne sanatında köklü bir reform yolunda uğraş verdi ve alman tiyatrosu üstünde derin bir etki yaptı. Rejisör Ludwig Chronegk'in atılımıyla bu topluluk sahneye koyuş gerçeğini hakkıyla yerine getirmeye, diksiyon sadeliğine ulaşmaya, tarihsel dramların anlamını vermeye çalıştı.

Mein Kampf *(Kavgam)*, Adolf Hitler'in, 1925'te yayımlanan, mücadelesini ve siyasal ilkelerini açıkladığı yapıtı.

MEİNONG (Alexius VON), avusturyalı filozof (Lemberg 1853 - Graz 1920). 1889'da, Graz Üniversitesi deneysel ruhbilim profesörlüğüne atandı. Brentano' nun kuramlarından ve Husserl'in görüngübilimsel çözümlemelerinden yola çıkan Meinong, zihnin gerçeklikle kendi arasında sürdürdüğü bağlantı içinde, yeni bir bilim ve bir nesne kuramı olarak nitelediği bir felsefe kurmaya çalıştı. Hume'un soyutlama kuramı, Meinong'un, bilinen nesneyle bu nesnenin bilinmesini sağlayan süreç arasındaki karşıtlığı görmesini sağladı. Böylece Meinong, yargı nesnesiyle tasarım nesnesini birbirinden ayırt etti. Çalışmalarının odak noktasını, *Gegenstandstheorie*, yani nesne kuramı oluşturur. Bu kuram, temelde nesnenin deney olarak tanımlanmasına dayanır; ama deney, zorunlu olarak, nesneyi meydana getirmez. Başlıca yapıtları: *Über philosophische Wissenschaft und ihre Propädeutik* (Felsefi bilim ve onun ön hazırlığı üstüne), [1885]; *Über Möglichkeit und Wahrscheinlichkeit* (Olanaklılık ve gerçeğe benzerlik üstüne) [1915]; *Untersuchungen zur Gegenstandstheorie und Psychologie*'de (Nesne kuramı ve ruhbilim üzerine irdelemeler) "Über Gegenstandstheorie" (Nesne kuramı üstüne) [1904].

MEİONİT a. (fr. *méionite*). Miner. Kuvadratik sistemde yer alan sülfatlı ve klorürlü doğal kalsiyum alüminosilikat; skapolitler grubundandır.

MEİ QİNG → MEİ ÇİNG.

MEİR, Yukarı Mısır'da (Asyût ili), nekropolisini barındırdığı Eski Kis'e (Cusae) 8 km uzaklıkta köy. Nekropoliste, özellikle Orta İmparatorluk dönemi prensi Uhhotep'in, Bedeviler'i gerçekçi bir üslupla betimleyen resimlerle süslü kaya mezarı bulunur.

MEİR (Golda MYERSON, asıl adı **Mabovitz** ya da **Maboviç,** 1956'da **Golda** adını aldı), israilli kadın siyasetçi (Kiev 1898 - Kudüs 1978). Ailesi 1906'da ABD'ye göç etti; orada siyonist örgütlerle ilişki kurdu. 1921'de Filistin'e gelerek kadınların sendika örgütlerinde savaşım verdi, ardından Histadrut sendikasında ve Mapai işçi partisi'nde çeşitli sorumluluklar aldı. 1948'de geçici hükümet komitesinde ve Yahudi ajansı yürütme komitesi'nde üyeydi, bağımsızlığın ilanından sonra, İsrail'in ilk SSCB büyükelçiliğine atandı. 1949-1956 arasında Çalışma ve sosyal işler bakanlığı, haziran 1956 - ocak 1966 arasında Dışişleri bakanlığı yaptı, şubat 1966'da Mapai genel sekreterliğine seçildi. Levi Eşkol ölünce, Başbakanlığa geldi (şubat 1969). Ekim 1973 İsrail-Arap savaşı'ndan ve aralık 1973 yasama seçimlerinde işçilerin kazanmasından sonra Başbakan olarak kaldıysa da, Ekim 1973 savaşı sırasında israil savunma sistemindeki ihmallerle ilgili tartışmaların gelişmesi üzerine istifasını verdi (nisan 1974).

MEİRELES (Cecília Benevides DE CARVALHO), brezilyalı şair (Rio de Janeiro 1901 - *ay. y.* 1964). Simgeciliğin biçimsel kalıtını barok temaları (*Viagem*, 1938; *Retrato natural*, 1949) ve tarihsel konularla (*Romanceiro da Inconfidência,* 1953) bağdaştırdı.

MEİRİNGEN, İsviçre'de (Bern kantonu) komün, Aar kıyısında; 4 100 nüf. Bıçkıevleri. Kimya sanayileri. Aar boğazlarına ve Reichenbach çağlayanlarına doğru büyük gezinti merkezi.

MEİS adası, rumca **Megisti** ya da **Kastellorizon,** italyanca **Castelrósso,** Türkiye'nin B. Akdeniz kıyısında, Kaş kasabasının karşısında, Yunanistan'ın Onikiada (Dodekanesos) nomos'una bağlı tepelik, küçük ada; Türkiye kıyılarından 2 250 m açıkta; 11,5 km²; 1 500 nüfus. D.'sunda Strongi, B.'sında Ro adı verilen iki adacık vardır.

—Tar. Yıldırım Bayezit döneminde Antalya ile birlikte osmanlı egemenliğine giren ada (1391), Türk-İtalyan savaşı sırasında Onikiada ile birlikte İtalyanlar'ın eline geçti (13 mayıs 1912). Balkan savaşı'nın başlaması üzerine İtalyanlar'la aynı yıl yapılan Ouchy barış antlaşması ile resmen İtalya' ya bırakıldı. Birinci Dünya savaşı'nda bir ara Fransızlar tarafından işgal edildiyse de (1915), İtalyanlar'ın İtilaf devletleri yanında savaşa girmesi üzerine yeniden İtalya' ya verildi. İkinci Dünya savaşı sonunda yunan topraklarına katıldı (1945).

MEİSİL ya da **MAİZEL** (Nahman), yiddiş dilinde yazan israilli yazar (Kiev 1887 - Allonim, İsrail, 1966). Yiddiş edebiyatı eleştirmeni ve tarihçisi. Birçok deneme ve monografi yazdı. *Daf Sifruti* (1925-1938) ve *Tarbut Yeudi* (1938-1964) dergilerini yayımladı.

MEİSS (Millard), amerikalı sanat tarihçisi (Cincinnati 1904 - Princeton 1975). XIV. ve XV. yy. resim sanatı üzerine uzmanlaştı, Panofsky'nin ikonolojik yaklaşımına ilgi duydu ve *Painting in Florence and Siena after the Black Death* (Vebadan sonra Floransa ve Siena'da resim sanatı) [1951] adlı ünlü incelemesinde, toplumsal ve iktisadi koşulların sanat üzerindeki etkilerini kanıtladı. Fransız tezhip sanatı üzerine de üstün bir yapıt yayımladı: *French Painting in the Time of Jean de Berry* (Jean de Berry zamanında fransız resim sanatı) [1967-1974].

MEİSSEN, Doğu Saksonya markasının parçalanması sonucu 965'te Otto I'in kurduğu Kutsal İmparatorluk'a bağlı eski markgraflık. Merkezi Meissen'di. Doğu Saksonya olarak da adlandırılan markgraflık, 1423'te Saksonya seçicileri unvanını kazanan Wettin (1123) sülalesinin markgraflarıyla birlikte Saksonya'ya katıldı.

MEİSSEN, Almanya'nın Saksonya eyaletinde, Dresden'in batısında, Elbe kıyısında kent; 43 100 nüf. XIII.-XVI. yy.'dan kalma katedral, XV. yy. sonunda yapılmış Albrechtsburg şatosu (günümüzde müze), aynı dönemden kalma piskoposluk şatosu, "Saksonya akropolis"i takma adıyla anılan *Burgberg*'in görünümünü tamamlar. Kentin ünü porselen imalatına dayanır. Makine sanayisi. Elektronik. Yapı gereçleri.

Meissen porseleni, alman kimyacı Johann Friedrich Böttger'in (1682 - 1719) çin porseleninin sırrını keşfetmesi ve sert porselenin ana maddesini oluşturan kaolinin yataklarının bulunması sonucu, Avrupa'da ilk sert porselen 1709 da Saksonya'nın Meissen bölgesinde üretildi. Meissen fabrikası, Saksonya Seçicisi Güçlü August'un korumacılığı ve J. G. Höroldt (1696-1775) gibi seçkin sanatçıların yönetimi altında büyük gelişme gösterdi. XVIII. yy.'da Avrupa'da çok sevilen bu porselenlerin üretimi günümüzde de sürmektedir. Genellikle "Saksonya porseleni" adıyla tanınan bu üretim çok çeşitli sofra takımlarından ve süs eşyalarından oluşur. XVIII. yy.'ın sonunda kısa bir dönem Antikçağ üslubunu andıran porselenler tutulduysa da XIX. yy.'da rokay üslubun yeniden yeğlenmeye başladığı görüldü. Ama Meissen porseleninin başarısı öncelikle Kirchner, Kändler, Eberlein, Acier vb. yetenekli heykelcilerin büyük ustalık ve düş gücü gerektiren heykelciklerinden kaynaklanır.

A R (Augustus Rex) markasının yerini, çok geçmeden, günümüzde halen kullanılan çatılmış iki kılıç markası aldı.

MEİSSNER (Alexander), avusturyalı mühendis (Viyana 1883 - Berlin 1958). Radyoelektrik tekniğinin öncüsüdür. Tepkili eşlemenin yüksek frekanslı salınım üreteci yapımında sunduğu kolaylıkları buldu. Diğer önemli çalışmaları şunlardır: piezoelektrikliğin kullanımı, atmosferdeki üst katmanların, o dönemde kısa olarak bilinen dalgaların alınmasındaki etkisi, çeşitli televizyon tekniklerinin geliştirilmesi.

Meissner cisimcikleri (alman anatomici Georg *Meissner*'in [Hannover 1829 - Göttingen 1905] adından), altderi papillalarında bulunan ve duyu sinirlerinin en uçtaki aksonlarına bağlı olan oval biçimli dokunma cisimcikleri. Basınç, darbe, kesme gibi her türlü dokunma olgularına duyarlıdırlar; özellikle dokunmaya en duyarlı bölgeler olan yanak, burun, şakak, alın, parmak ucu gibi bölgelerde çok bulundukları halde, sırt ve uyluk gibi yerlerde çok az bulunurlar.

MEİSSONİER (Jean-Louis Ernest), fransız ressam (Lyon 1815 - Paris 1891). Yaşadığı sürece yapıtları büyük bir hayranlık uyandırdıysa da öldükten sonra tamamen unutuldu. Cogniet'nin öğrencisiydi; hollandalı ressamlardan esinlenerek, XVII. ve XVIII. yy. gündelik yaşamından küçük sahneler canlandırdı. Bu tablolarda genellikle kitap okuyanlar ya da tütün içenler görülür. Napoléon III'ü İtalya seferinde izledikten sonra (*Solferino,* 1863, Louvre), Napoléon efsanesini konu alan tablolar yaptı (*Friedland,* 1807, Metropolitan Museum, New York). Marey ve Muybridge'in fotoğraflarına duyduğu ilgi, yaşamının sonlarına doğru gerçekleştirdiği etütlere ve at heykellerine daha özgür bir hava kazandırdı (*Antibes'de çamaşırcı kadınlar,* Louvre).

MEİSSONNİER (Juste Aurèle), fransız kuyumcu ve dekoratör (Torino 1693'e doğr. - Paris 1750). 1726 yılında Louis XV tarafından krallık desinatörü ve kuyumculuğuna getirildi. Genellikle kuyumculuk işlerinde ya da iç dekorasyonda kullanılmak üzere hazırladığı modelleri kapsayan gravürlerinin, çok abartılı olmakla birlikte, asimetrik biçimleri ve aşırıya kaçan fantezileriyle fransız rokay tarzının evriminde önemli bir yeri vardır.

MEİT (Conrad), flaman okuluna bağlı alman heykelci (Worms 1480 dol. - Anvers 1550/51). Özellikle Mechelen'de, Avusturyalı Margherita'nın sarayında çalıştı. 1526 -1531 arasında, Brou kilisesi için, Margherita di Borbone, Savoia dükü Filiberto ve Avusturyalı Margherita'nın yatık heykellerini yaptı ve bunların mezarlarını dolgun yanaklı italyan tarzında aşk heykelleriyle süsledi. Rönesans üslubu ve ruhuyla tümüyle özdeşleşen ilk kuzeyli heykelcilerdendir.

MEİTHEİLER ya da **MANİPURİLER,** Manipur devletinde yaşayan ve sayıları 780 000'e ulaşan çin topluluğunun bir etnisi. Bir tibet-birman lehçesi konuşan Meitheiler, pirinç eker ve gözde sporları polo için at yetiştirirler. Dıştanevli klanlar biçiminde örgütlenmişler

Woodron-Gamma

Golda **Meir** (1973'te)

L. L.

Meissen porseleninden binyu çalan çocuk heykelciği XVIII. yy. *Cognac-Jay müzesi, Paris*

Lauros-Giraudon

Jean-Louis **Meissonier** *Antibes'de çamaşırcı kadınlar* (1869) *Louvre müzesi, Paris*

ve hinducu kastlara ayrılmışlardır. Kurban etme âdetlerini, kafa avcılığını, mayalanmış içki tüketimini bırakmışlardır. Krişna'ya taparlar.

MEİTNER (Lise), avusturyalı fizikçi (Viyana 1878 - Cambridge 1968). 1912'de Berlin'e gitti ve burada, Max Planck'ın yardımcısı olarak, gama ışınlarının dalga boylarını ölçtü. Berlin Üniversitesi'nde profesör oldu (1917), yahudi bir aileden geldiği için, 1938'de, yeğeni ve çalışma arkadaşı O. R. Frisch ile birlikte Kopenhag'a sığınmak zorunda kaldı. 1917'de, O. Hahn ile birlikte protaktinyumu buldu, daha sonra Kopenhag'da, Frisch ile birlikte elementlerin başkalaşımı ve özellikle uranyumun parçalanması (1939) üstünde çalıştı.

MEİTZEN (August), alman iktisatçı (Breslau 1822 - Berlin 1910). Berlin'de profesörlük yaptı (1875). Yapıtları arasında özellikle şunu anabiliriz: *Siedelung und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen, der Kelten Römer, Finnen und Slawen* (Batı ve Doğu Germenler'in, Keltler'in, Romalılar'ın, Finliler'in ve Slavlar'ın tarımsal tesis ve kurumları) [1895].

MEJDUREÇENSK, Rusya'da kent, Kuznetsk'te; Novokuznetsk'in D.'sunda. 107 000 nüf. (1989). Kömür madenleri.

MEJENG a. (fars. *mejeng*). *Esk.* **1.** Keder, gam, üzüntü. **—2.** İğrençlik, çirkinlik.

MEJÍA VALLEJO (Manuel), kolombiyalı yazar (Jericó, Antioquia, 1923). Önce gazetecilik yaptı. Öykü (*Tiempo de sequía,* 1951) ve romanlarında (*Al pie de la ciudad,* 1958; *El día señalado,* 1964; *Las noches de la vigilia,* 1976), ülkenin iç kesimlerindeki dağlık bölgelerin yokluk ve şiddetini yansıtmaya çalıştı.

MEJRAYON a. (rusça *mejrayon*). 1913 kasımında Petersburg'da kurulan ve amacı bolşevik ve menşevikleri birleştirmek olan sosyal demokrat örgütün üyesi. (Lunaçarskiy, Manuilskiy, Uritskiy ve Troçki'nin de aralarında bulunduğu 4 000 üyeli örgüt 1917 ağustosunda bolşevik partiye katıldı.)

-MEK → -MAK.

MEKABİR → MAKABİR.

MEKADİR → MAKADİR.

MEKAİD çoğl. a. (ar. *mekîde*'nin çoğl. *mekâ'id*). *Esk.* **1.** Hileler, aldatmalar. **—2.** *Mekaid-i âdâ,* düşman hileleri.

MEKÂİL → MEKÂYİL.

MEKAMBO, Gabon'un kuzey-doğu'sunda yer, Belinga'nın D.-G.-D.'sunda. Önemli demir cevheri yatağı. (Yatağın işletilmesi, tasarı halindeki Belinga-Owendo demiryolunun gerçekleşmesine bağlıdır.)

MEKÂMİN çoğl. a. (ar. *mekmen*'in çoğl. *mekâmin*). *Esk.* Pusu yerleri, gizlenilecek yerler.

MEKÂN a. (ar. *kevn*'den *mekân*). **1.** Bir kimsenin, bir şeyin bulunduğu, bir eylemin geçtiği ya da gerçekleştiği yer: *Romanda zamanın ve mekânın kullanımı.* **—2.** Belirli bir kullanıma, işe ayrılmış alan, yer: *Mutfağı yaşanabilecek bir mekân haline getirmek.* **—3.** Ev, konut: *Dünyada mekân, ahrette iman.* **—4.** *Mekân tutmak,* göçerliği bırakıp bir yere yerleşmek, yurt edinmek.
—*Esk. Mekândan münezzeh,* mekândan arınmış, mekânı olmayan; Tanrı. || *Mekân-i refi,* yüksek yer.
—Esk. dilbilg. *Mekân zarfı,* yer belirteci.
—Esk. fiz. Uzay.
—Fels. UZAY'ın eşanlamlısı.
—İkt. *İktisadi mekân,* iktisadi etkinliklerin ve değişimlerin yer ve mevkisini hesaba katan kavram. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İsl. huk. *Mekânen mühayee,* bir yerde oturma hakkının ortaklar tarafından paylaştırılması.
—Tiyat. *Oyunun geçtiği mekân,* metinde sergilenen ve seyircinin hayal gücünde olayın geçtiği uzamı yaratmasına yarayan ortam. || *Sahne mekânı,* oyuncuların hareket ettiği alan.
—ANSİKL. İkt. *İktisadi mekân.* Bu kavram, bazı özgül mekanizmaları işe sokarak iktisadi karar birimleri (bireyler, işletmeler, vb.) arasındaki ilişkileri değiştirir. Mekân, iktisadi bakımdan, özgün bir iktisadi ilişkiler bütünü olarak tanımlanabilir. Daha somut bir deyişle, C. Ponsard'ın çözümlemeleri sonucunda, ilk olarak, mekânın farklı iktisadi karar birimleri ya da iktisadi karar birimleriyle nesneler arasındaki ilişkilerde bir engel oluşturduğu düşünülmeye başlandı; ikinci olarak, mekân kavramının, iktisadi karar birimleriyle nesnelerin boyutlarının ve yakınlıklarının etkisini ölçmeye olanak verdiği ve son olarak da iktisadi karar birimleriyle nesnelerin hareketleri için referans işi gördüğü kabul edildi.

Mekânın etkisi, kendisini özellikle uzaklık aracılığıyla duyurur. Gerçekten de uzaklık, ilişkilerde, taşıma giderleri biçiminde bir ek maliyet bedelinin doğmasına yol açan bir engel oluşturur. Bir üretim biriminin kuruluş bedelinin belirlenebilmesi için, taşıma giderlerinin de incelemeye katılması gerekir. Gerçekte, taşıma giderleri mutlaka uzaklığın doğrusal (ve orantısal) fonksiyonu olmadığı için, mekânın etkisi çok daha karmaşıktır. Nitekim, mekân, coğrafi gerçekliği içinde, tekdüze bir alan biçiminde kendini göstermez; nüfusun dağılışını engelleyen birtakım kesintileri (deniz kıyıları, ırmaklar, vadiler, dağlar) ve geçiş yolları, doğal ya da insan yapısı aktarma noktaları vardır. Bu yüzden, harhangi iki nokta ele alındığında, bunların arasında bu yapısal mekândan doğan iktisadi ilişki, mutlaka uzaklıkla orantılı olmak zorunda değildir. Nihayet, iktisadi ilişkilerin akıcılığına karşı koyan bazı yapay engeller vardır (gümrük duvarları, para sınırları vb.). Sonuç olarak, mekân kendi kendisini yapılandırdığı gibi, iktisadi etkinliği de örgütler; ama buna ancak, iktisadi etkinlik, uzaklık gereklerini göz önünde tutmak zorunda olduğu ölçüde yapar.

MEKÂNET a. (ar. *mekânet*). *Esk.* **1.** Kuvvet, nüfuz. **—2.** Ağırbaşlılık, sebat, metanet.

MEKANİK sıf. (fr. *mécanique;* lat. *mechanicus;* yun. *mekhanikos, mekhane,* makine'den). **1.** Hareketle ve onun özellikleriyle, mekanikle ilgili olan şey için kullanılır. **—2.** Bir makinenin, bir mekanizmanın ve özellikle de bir taşıt motorunun, bir bisikletin vb. hareket etmesini sağlayan sistemin işleyişiyle ilgili şey için kullanılır: *Mekanik arıza. Mekanik güçlükler nedeniyle pilot durmak zorunda kaldı.* **—3.** Bir mekanizmayla çalıştırılan şey için kullanılır: *Mekanik piyano.* **—4.** ELEKTRİKLİ'nin karşıtı olarak, elektrik kullanmadan, basit bir mekanizmayla çalışan şey için kullanılır: *Mekanik oyuncak. Mekanik biçme makinesi. Mekanik tıraş makinesi. Mekanik kıyma makinesi.* **—5.** İstençdışı ya da makine gibi kendiliğinden yapılan şey için kullanılır: *Mekanik davranışlar.*
—Bot. *Mekanik tabaka,* üç yüzünde odunlaşmış kalınlıklar bulunan hücre tabakası. (Kalınlaşmamış olan dış yüz kururken büzülür ve dokuların yırtılmasıyla erkekorganlarda başçıkların ya da bazı eğreltilerde sporkeselerinin açılmasını sağlar.)
—Ger. day. *Bir gerecin mekanik özelliği,* bu gerecin, belli içkuvvetlerin etkisi altındaki davranışını tanımlamayı sağlayan her tür özelliği (özellikle esneklik limiti, kopma gerilmesi, esneklik modülü, kopma uzaması).
—Mad. oc. ve Bayınd. *Mekanik dolgu,* dolgu malzemesini mekanik araçlarla (taşıyıcı yükleyici, bantlı konveyör vb.) taşımaya ve yerleştirmeye dayanan dolgu yöntemi. || *Mekanik kazı,* bir makineyle kayaçları parçalama yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Miner. ve Krist. *Mekanik ikizlenme,* mekanik bir zorlama uygulayarak bir tekkristali ikizlenmiş kristale dönüştürmek işlemi. || *Kristallerin mekanik bölünmesi,* bir kristali dilinim yoluyla ve kafessel bir düzlem boyunca iki parçaya ayırmak işlemi.
—Mobc. *Mekanik mobilya,* dış görünüşünü değiştirmeyi sağlayan bir mekanizmayla donatılmış mobilya. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Teknol. *Mekanik çekiç,* ŞAHMERDAN'ın eşanlamlısı.

◆ a. **1.** Hareketi oluşturmaya ya da iletmeye yönelik organlar bileşimi. **—2.** Makinelerin, bunların yapım ve çalışmalarının incelenmesi.
—Biyol. *Gelişme mekaniği,* alman embriyolojist Wilhelm Roux'nun (1850-1924) önerdiği ve "nedensel embriyoloji"yi tanımlamak için kullandığı *Entwicklungsmechanik*'in türkçe karşılığı.
—Fiz. Kuvvetleri ve hareketleri incelemeyi amaçlayan bilim. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Göreli mekanik,* görelilik kuramından yola çıkarak kurulmuş mekaniğe verilen ad. || *Kuvantal mekanik* ya da *dalga mekaniği,* kuvantal kuramın öbür adları. (Kuvantal kuramı, parçacıkların hareketi yerine, klasik olmayan özgül cisimlerin, yani kuvantonların hareketlerini incelediği ölçüde, "mekanik" adı, özellikle yetersiz kalmaktadır ve giderek kaybolmaya mahkûmdur. Sözde bir dalga-tanecik ikiliğini belirtmeyi amaçlayan "dalga mekaniği" adlandırması, geçerliliğini çoktan yitirmiştir.) || *Rasyonel mekanik,* matematiksel görünümü altında incelenen mekanik.
—Gökbil. *Gök mekaniği,* gökbilim*'in, evrensel çekim etkisi altındaki gökcisimlerinin hareketini inceleyen dalı.
—Tekst. *Armür mekaniği,* etkileri ya da desenleri oldukça küçük fasone kumaşlar dokumada kullanılan, jakar mekaniğinden türetilmiş çerçeve kumanda sistemi. (*Tek kalkmalı mekanikler,* yani her gücü çerçevesi, her atkı atışta işleyen bir ya da iki kancaya bağlı mekanikler ve *çift kalkmalı mekanikler,* yani her gücü çerçevesi, çift ve tek atkı atışları için almaşık olarak hareket eden iki ya da birçok kancaya bağlı mekanikler olarak ayırt edilir.)
—ANSİKL. Fiz. Mekanik geleneksel olarak üç büyük bölüme ayrılır: uzayı, zamanı ve nedenlerinden bağımsız olarak hareketleri betimleyen *kinematik;* dengeyi ve kuvvetlerin hareketsiz cisimlere etkisini inceleyen *statik;* kuvvetlerin etkisiyle oluşan hareketleri incelemeyi amaçlayan *dinamik.* Bu bölümler, Galilei'den Newton'a dek gelişen, daha sonra XVIII. ve XIX. yy.'lar boyunca zenginleşen "klasik" mekaniğe karşılık gelir. Daha sonraları Lagrange ve Hamilton'un değişimsel biçimde yeniden ele aldıkları Newton yasaları, klasik mekaniğin temel ilkelerini oluşturur. XIX. yy.'ın sonundan bu yana, başka mekanik dalları ortaya çıkmıştır: *istatistiksel mekanik, göreli mekanik, kuvantal mekanik.*

Mekaniğin tarihi, şüphesiz, yalnız açıklık getirdiği soruların önemi nedeniyle değil ama konularının, mantıksal kesinliği ve matematiksel yöntemi öbür bilimlerden daha önce kullanmaya olanak veren görece yalınlığı nedeniyle de, bilimler tarihinin en önemli dalını ve bu bilimlerin bir örneğini oluşturur.

• *Statik.* Statik, yunan Antikçağı'nda, özellikle kolları eşit olmayan kaldıracın denge kuramı konusunda büyük bir gelişmeye tanık oldu. Bu kuram, iki farklı yönde geliştirildi. Aristoteles görüşünden etkilenen birincisinde, kaldıracın denge yasasının kuruluşu, *gizil hızlar ilkesi*'ne dayandırıldı; buradan, bir kaldıraç denge konumundan uzaklaştırıldığında, uçlarında yer alan her ağırlığın kazanmaya eğilim gösterdiği hıza, gizil hız adı veriliyordu. Buna karşılık Arkhimedes (İ.Ö. 287-212), statiği, *ağırlık merkezi* kavramı üzerine kurdu.

Yunan bilimi, bu yöntemlerden birini ya da öbürünü kullanarak, kolları eşit olmayan kaldıraçta, dengenin, her bir ağırlığın, bu ağırlıktan geçen düşey ile kaldıracın sabit dönme noktasından geçen düşey arasındaki uzaklıkla çarpımı birbirine eşit olduğunda gerçekleştiğini gösterdi. Ga-

lilei, günümüz moment kavramından başka bir şey olmayan bu çarpıma *momento* adını verdi.

Statik, XIV. yy.'ın başından başlayarak kimi gelişmelere tanık oldu. Jondanus Nemorarius (?-1237), eğik bir düzlem üzerindeki bir "cismin" dengesini yeniden ele aldı ve sürekli hareketin olanaksızlığı ilkesinden yola çıkarak bu dengenin koşullarını elde etti. Galilei, gençlik çalışmalarının büyük bölümünü statiğe adadı; Arkhimedes'in bakış açısından yola çıkarak, yalnız kaldıracı değil, başka basit makineleri de (makara, makara bloku, bocurgat, vinç) inceledi.

• *Hidrostatik.* Hidrostatiğin Antikçağ'daki tek büyük kazancı, Arkhimedes ilkesi oldu. Hidrostatiğin öbür temelleri ancak XVI. yy. sonunda atıldı. Stevin, şu teoremleri tanıtladı: 1. bir sıvının, birleşik iki kaptaki düzeyleri aynıdır; 2. bir sıvının, bir kabın dibine uyguladığı basınç, bu dip bölüm üzerinde yer alan su sütununun ağırlığına eşittir; dolayısıyla bu basınç kabın ne hacmine ne de biçimine bağlıdır; 3. sıvının, kabın herhangi bir eğimdeki bir çeperine uyguladığı basınç, her düzeyde, yüksekliği bu çeperin düzeyi ile sıvı yüzeyi arasındaki uzaklığa eşit su sütununun tabana uyguladığı basınca eşittir.

Pascal (1623-1662), Stevin'in elde ettiği sonuçları daha doyurucu bir biçimde tanıtladı ve kaleme aldı; "suyla dolu bir kabın kuvvet çoğaltıcı bir makine" olduğunu göstererek, hidrolik presin temelini oluşturan süreci ortaya koyması hidrostatiğe kazandırdığı en büyük zenginlik oldu. Pascal mekaniğin gelişimine daha çok sıvıların dengesini, özellikle, havanın ve boşluğun etkisi sözkonusu olduğunda inceleyerek, katkıda bulundu.

Torricelli, bir yandan Aristoteles öğretisine karşı havanın ağırlığı olduğu ve öbür yandan yine aristotelesçilik görüşlerine karşıt olarak, boşluğun varlığının kabul edilmesi gerektiği düşüncesini ortaya attı. Bu durumu aydınlığa kavuşturmak amacıyla, 1643'te, cıvayla dolu koşut iki kolu olan bir tüp kullanarak bir deney tasarladı ve kapalı koldaki belli bir cıva sütununun ağırlığının, cıvanın üstünde, serbest havada yer alan hava sütununun ağırlığıyla dengelendiğini ve cıvanın kapalı kolda boş bir hacim bırakmasının, boşluğun varlığını kanıtladığını gösterdi.

Pascal, 13 aralık 1647'de, havanın ağırlığından kaynaklanan bir atmosfer basıncının varlığına daha kesin bir kanıt getirmek için, yükseltileri önemli ölçüde farklı iki noktada, cıva düzeyleri arasındaki farkı gözlemlemeye olanak veren Dôme tepesi deneyini tasarladı.

• *Dinamik.* Aristoteles zamanında dinamik, yalnızca ayaltı bölgede yer alan cisimlerle ilgileniyordu, çünkü gökcisimlerinin sürekli çembersel ve düzgün hareketi en iyi veri olarak görülüyordu.

Ayaltı dünyasında egemen olan dinamik, temelde şu görüşlere dayanıyordu: cisimler, *ağırlar* ve *hafifler,* hareketler ise, *doğal* hareketler ve *şiddetli* hareketler olmak üzere iki büyük kategoriye ayrılmıştı. Ağır cisimlerin, düz çizgi halinde, dinginlik yerleri olan, Yer'in merkezine doğru indikleri, hafif cisimlerin ters yönde gittikleri kabul ediliyordu. Cisimlere fırlatma yoluyla kazandırılan hareketler, şiddetli hareketler olarak tanımlanıyordu. Bu vurum, hareketi frenlemekle birlikte sürdürülmesini de sağlayan havaya iletiliyordu. Genel olarak, hareket türü ister doğal, ister şiddetli olsun, bir cismin hızının, kendisine etkiyen kuvvetle orantılı ve Aristoteles boşluğun varlığını yadsıdığından yine kendine daima etkiyen hava direnciyle ters orantılı olduğu düşünülüyordu. Buna göre, düzgün bir hareketin bile, varlığını sürdürmek için bir kuvvete gereksinimi vardı.

Mekanik aristotelesçilik görüşünden ancak XIV. yy.'ın başında, özellikle *impetüs* kavramının ortaya atılmasıyla kurtulmaya başladı. XIV., XV. ve XVI. yy. "mekanikçi"lerine göre, hareketi, başlangıç vurumunun cisme kazandırdığı impetüs oluşturuyor ve sürmesini sağlıyordu. Cisim yukarıya doğru fırlatıldığında, impetüs, çekimin zıt yöndeki etkisi nedeniyle yavaş yavaş azalır. Ağır cisimlerin düşmesinde, şüphesiz bir başlangıç vurumu yoktur ama, cisim, çekim etkisi nedeniyle, yavaş yavaş bir impetüs kazanır. VI. yy.'da bizanslı Ioannes Philoponos'un ortaya attığı ama o zamanlar önemi tam anlaşılamayan impetüs kuramını, özellikle Jean Buridan (1300'e doğru - 1358'den sonra), Albrecht von Sachsen (1316-1390), Nikolaus von Kues (1401-1464), Benedetti (1530-1590) geliştirdi.

Dinamiğin, Ortaçağ sonunda ve XVI. yy.'da tanık olduğu bu önemli gelişme düzgün hareketin ve "düzgün biçimsiz hareket" olarak nitelenen düzgün hızlanan hareketin tanımına ve özelliklerine ilişkin ilginç bir kinematik kurguyla renk kazandı.

Galilei, cisimlerin serbest düşmesini, bir cismin eğik bir düzlemden inişini, sarkacı, balistiği, eylemsizlik ilkesini, "Galilei" göreliliğini, hareketi ve Yer'in hareketini inceleyerek, modern dinamiği kurdu.

Galilei, çağdaşları arasında bu problemleri inceleyen tek kişi değildi ama bunlara ilişkin en büyük gelişmeyi o sağladı. Galilei'nin dışında, bu poblemleri özellikle Torricelli, peder Mersenne (1588-1648), Gassendi (1592-1655), Roberval ve Descartes inceledi. Huygens, Galilei'nin de incelemiş olduğu ve mekaniğin daha sonraki gelişiminde büyük bir rol oynayacak olan merkezkaç kuvvet ve cisimlerin çarpışması gibi problemleri ele aldı. Özellikle cisimlerin çarpışması problemi, önceleri, Descartes ve Wallis (1616-1703) başta olmak üzere birçok bilim adamını meşgul etmişti ama bu konuya ilişkin kesin yasaları ilk kuranlar Huygens ve ondan bağımsız olarak Wren (1632-1723) oldu.

• *Serbest düşme.* Ağır cisimlerin ideal ama çoğu kez, hava direncinin göz ardı edildiği, gerçekten biraz uzak haldeki serbest düşmelerine ilişkin kesin yasayı, ilk kez Galilei kurdu. Bu amaçla, kolaylık olsun diye, kuramsal olarak, serbest düşmenin düzgün hızlanan bir harekete göre oluştuğunu ortaya attı. Ağır cismin hızının zaman ile ve katedilen mesafelerin zamanın karesi ile orantılı olduğunu gösterdi.

Galilei ayrıca, tasarımı çok yalın deneylerle ve aristotelesçi görüşlere karşıt olarak, en azından hava direnci göz ardı edildiğinde, ağır bir cismin serbest düşme sırasında kazandığı hızın ve belli bir zamanda katettiği yolun biçiminden, hacminden ve yoğunluğundan bağımsız olduğunu gösterdi. Huygens, cisimlerin düşmesine ilişkin yasadan yola çıkarak, sonsuz küçük yer değiştirmeleri göz önüne alan ve eylemsizlik ilkesine dayanan daha doyurucu bir açıklama getirdi.

Ağır bir cismin bir ***eğik düzlem*** üzerinden kaymasına ilişkin kesin yasayı da ilk olarak Galilei kurdu; bu yasayı kurarken, üçlü bir bakış açısına dayanan ideal bir durumu göz önüne aldı: ağır cismin sürtünmesi ve öz hareketi göz ardı edilebilir; eğik düzlemin çeşitli noktalarındaki yerçekimi doğrultularının birbirine koşut oldukları varsayılır.

1638'de Galilei, ilke olarak, düzlemin eğimi ne olursa olsun, cismin aynı iniş yüksekliği için, son hızın aynı olduğunu ortaya koydu. 1639'da bu ilkeyi, serbest düşme yasasından yola çıkarak tanıtladı. Cismin, eğik düzlem üzerinden iniş süresinin, belli bir iniş yüksekliği için, düzlemin uzunluğu ile orantılı olduğunu ileri süren yasayı kurdu. Galilei, bu yasaları açıklarken, yolunun alt noktasında kazandığı vurumun etkisiyle yükselen bir cisme ilişkin, kinetik enerji, iş, potansiyel enerji ve hatta mekanik enerjinin korunumu kavramlarının habercisi olan görüşleri ortaya koydu.

• *Eylemsizlik ilkesi.* Galilei'nin bir cismin eğik bir düzlem üzerinde kayışını incelemesi, *eylemsizlik ilkesi*'ne ilişkin açıklamasının, eksik de olsa ilk ana kaynağını oluşturdu. Bu açıklama, aristotelesçi dinamiği çürüterek, modern mekaniğin temellerini attı. Galilei, eylemsizlik ilkesi düşüncesine, düzlemin eğimini yavaş yavaş azaltarak ulaştı. Eğim azaldıkça, yerçekiminin, düzlem doğrultusuna izdüşümü olan *momento* da azalır ve sınır koşulda, düzlem yatay hale getirildiğinde bu "momento" sıfır olur. Düzlem üzerindeki hız değişiminin tek nedeni bu *momento* olduğundan, Galilei, düzlem üzerinde, hızın değişmez kaldığı ve bakışım nedeniyle, düz bir çizgi doğrultusunda sürdüğü sonucuna vardı. Kısıtlamalarla da olsa, eylemsizlik ilkesinin bir açıklamasını verdi.

Eylemsizlik ilkesi ancak 1630'da, Descartes zamanında, tüm genelliğiyle açıklandı. Descartes, hareket etmeye başlayan her cismin, kendi kendine durmadan yani üzerine bir kuvvet etkimedikçe hareketini sürdüreceğini belirtti.

• *Görelilik ilkesi.* XVII. yy.'ın başına dek mutlak bir uzayın -eşdeğer bir deyimle karşılaştırma sisteminin- varlığından hiçbir zaman şüphe edilmemişti. Bu da, bir karşılaştırma sistemi hareket halinde olduğunda, bu hareketi ortaya koyacak araçların her zaman bulunabileceğinin düşünüldüğü ve doğa yasalarının ancak mutlak uzayda geçerli olduğu anlamına geliyordu. Hareket eden bir karşılaştırma sisteminde bu yasaların aynı biçimde ortaya çıkmaları olanaksızdı. Bu noktada da temelde aristotelesçiliğin esinlendirdiği genel görüşlere ilk karşı çıkan Galilei oldu. Doğrusal ve düzgün bir hızla hareket etmekte olan bir geminin direğinin tepesinden bırakılan taşla ilgili olarak tasarlanan (1643'te Torricelli tarafından gerçekleştirilmiştir) ünlü deney bilinmektedir. Galilei bu taşın, karada olduğu gibi, düşey olarak direğin dibine düşeceğini savundu. Bundan sadece gemi üzerinde yapılan deneylerin geminin hareket etmekte olduğunu kanıtlayamayacağı sonucunu çıkardı.

Bilindiği gibi Galilei bu kanıtlamayı yerin kendi etrafındaki hareketi ile ilgili tartışmalar nedeniyle geliştirmiştir. Gemi kendi etrafında dönen Yer'in görüntüsü olarak göz önüne alındığından Galilei bu tartışmalardan Yer'in dönmekte olduğunu çıkaramıyor, sadece dönmediğinin ispatlanamayacağı sonucuna varıyordu.

"Galilei göreliliği" adı verilen bu ilke ile daha genel olan, bir mutlak hareketin tanımlanması ve deneysel olarak ortaya konması, diğer bir deyişle birbirlerine göre doğrusal ve düzgün bir hareket yapıyor olsalar bile karşılaştırma sistemlerinden mutlak uzaya karşılık geldiği kabul edilebilecek ayrıcalıklı bir tanesinin belirlenmesinin, mümkün olup olmadığının bilinmesi problemi birbirinden farklıdır. Einstein'ın görelilik kuramının ortaya çıkmasına kadar bu problem hiçbir zaman açıklığa kavuşmamış ve birbirine zıt doğrulamaların konusu olmuştur.

Böylece Descartes Galilei göreliliğini kabul etmekle kalmamış ve "bulunduğu düşünülen yere bağlı olarak bir cisim hareket ediyor ya da etmiyor denebilir" diyerek düşüncesini daha genel bir biçimde açıklamıştır. Buradan durmakla hareket etmek arasında fark yoktur sonucunu çıkararak aristotelesçilerin temel görüşlerinden birini yıkmıştır. Fakat Galilei göreliliğinin genelleştirilmesi ile elde edilen bu görüş Descartes'ın *hareket miktarının* (bir cismin kütlesi ile hızının çarpımı) *korunumu* temel önerisi ile çelişmekteydi.

Huygens de Galilei göreliliğini kabul etmiş ve cisimlerin çarpışması yasasının çıkarılmasında bundan dikkati çekici biçimde yararlanmıştır. Fakat göreli hareket ve mutlak hareketle ilgili daha genel soruyu ihtiyatlı olarak "evrenimizde bir şeyin gerçekten hareketsiz olup olmadığını araştırmanın gerekli olduğuna inanmıyorum" bi-

çiminde yanıtlamıştır. Bununla beraber merkezkaç kuvvetin ilk inceleyicisi olmuş, hareketli bir referans sistemi kullanarak ve hareketin yapısı ne olursa olsun, hareketli bir eksen takımında hareketin belirlenmesini başlatarak bu problemin açıklanmasında ilerleme kaydetmiştir; sözkonusu problem ancak Clairaut (1742) tarafından doğru olarak ele alınmış ve özellikle düşen bir cismin doğuya doğru sapmasını hesaplayan Coriolis (1832-1835) tarafından daha derin bir biçimde incelenmiştir.

Bu konuda Newton da kararsızdı. Bir yandan Galilei görelilik ilkesini temel olarak alıyordu, fakat diğer yandan da mutlak bir uzay bulunduğunu ifade ediyor ve bunun nasıl belirlenebileceğini gösterdiğini tahmin ediyordu.

• *Sarkaç*. Galilei aynı zamanda bir ipin ucunu asılı bir ağırlıktan oluşan *basit sarkaç*'a ait yasaları ilk defa kuran kimsedir. Bir yandan, gerçekten kanıtlamaksızın, salınımların eşsüreliliğini ileri sürmüş, diğer yandan da, gene gerçek bir kanıtlama yapmaksızın sarkacın periyodunun uzunluğunun karekökü ile orantılı olduğunu ifade eden yasayı açıklamıştır.

Sarkaçla Huygens de ilgilenmiştir. Eşsüreliliğin yalnız küçük salınımlar için sözkonusu olduğunu ve bu eşsüreliliğin yaklaşık olduğunu göstermiştir. Aynı zamanda sarkacın T periyodunu L uzunluğuna bağlayan yasayı belirlemiştir: *g* yerçekimi ivmesi olmak üzere $T=2\pi\sqrt{l/g}$.

Diğer yandan, genliği ne olursa olsun, kusursuz eşsüreli olan sarkacın bir çevrim eğrisi üzerinde salınan sarkaç olduğunu göstermiştir. Huygens aynı zamanda dönemi bileşik bir sarkacın (bir eksen etrafında salınan katı cisim) dönemine eşit olan basit sarkacın uzunluğunu belirlemiştir; bu amaçla bileşik bir sarkacın salınım merkezi kavramını açıklığa kavuşturmuş ve çeşitli tipte katı cisimler için konumunu belirlemiştir. Bu problemlerin çözümü Huygens'i, zaman ölçümü alanında büyük bir gelişme sağlayan, zemberekli saat çarkının icadına ve yapımına yöneltti.

• *Balistik*. Ortaçağ'ın sonunda ve XVI. yüzyıl'da topçuluğun bulunması ve geliştirilmesi ile balistik özellikle önem kazanmıştır. Fakat XVII. yüzyıl'ın başına kadar merminin hızının ve yörüngesinin belirlenmesi yalnız sağlam temele dayanmayan kimi tartışmalara yol açtı. Bununla beraber merminin hareketinin gözlenmesi impetus kuramının temelini oluşturmuştur. Uzun süre merminin atış yönünde doğrusal bir yörünge izlediği, hareketinin bir serbest düşme ile son bulduğu, yörüngenin bu iki bölümünün bir daire yayı ile birleştiği zannedilmiştir. 1550'de Tartaglia yörüngenin baştan sona kadar bir eğri olduğunu göstermiş, fakat bu eğrinin biçimini belirleyememiştir.

Burada da ilk defa Galilei, boşlukta, yörüngenin bir parabol olduğunu göstermiştir. Bu sonuca, hareketlerin birleştirilmesi ilkesini kullanarak varmıştır.

• *Koruma yasası, darbe yasası, merkezkaç kuvvet*. Kinetik enerji ($\frac{1}{2}mv^2$) kuramı, Galilei'nin özellikle eğik düzlemle ve sarkaçla ilgili incelemelerinde, üstü kapalı bir biçimde, *impeto* adı altında mevcuttu. Bu kavram Huygens tarafından açıklığa kavuşturulmuştur. Fakat bu kavrama, özellikle kendisini Descartes taraftarları ile karşı karşıya getiren ünlü kinetik enerji kavgası ile, asıl dikkati çeken Leibniz (1646-1716) olmuştur. Aralarındaki temel ayrılık descartesçıların kuvvetlerin toplam işinin sıfır olduğu bir sistemde yalnız kütle ile hızın çarpımına eşit olan ve yönlü olmayan bir büyüklük olarak ele alınan hareket miktarının korunduğunu ileri sürmelerinden kaynaklanmaktadır. Leibniz ise yönlü olmayan bu büyüklüklerin korunmadığını kanıtlama yeteneğini göstermiştir. Korunan, günümüz dilinde bir vektörler toplamı olarak göz önüne alınan, yönlü hareket miktarlarının toplamıdır. Leibniz, diğer yandan, yönlü hareket miktarları toplamının, toplam işin sıfıra eşit olduğu durumlarda, örneğin yatay bir düzlem üzerinde bulunan cisimlerin çarpışmasında, korunan diğer büyüklükle, yani kinetik enerjilerin ($\frac{1}{2}mv^2$) toplamı ile karıştırılmaması gerektiğini göstermiştir.

Cisimlerin bir yatay düzlem üzerinde *çarpışma*'sı yasalarının belirlenmesi de günümüz mekaniğinin kuruluşuna katkıda bulunmuştur. Descartes bu yasaları kurduğunu sanmıştır. Fakat elde ettiği sonuçların deneylerle çeliştiği çok geçmeden görülmüştür. Bu başarısızlık, temelde, yukarıda belirtildiği gibi yanlış olarak yönlü olmayan hareket miktarlarının korunduğunun düşünülmesinden kaynaklanmaktadır.

Cisimlerin çarpışması ile ilgili kesin yasaların kuruluşunu Wren'e ve özellikle Huygens'e borçluyuz. Huygens bu yasaları 1652-1656 yılları arasında kusursuz esnek cisimler için, Galilei göreliliğini ve yukarıda belirtilen iki korunum ilkesini göz önünde tutarak, akıldan gerçekleştirdiği bir deney ile elde etmiştir.

Antikçağ'dan beri *merkezkaç kuvvet*'in diğer tip kuvvetlerden (ağırlık, basınç, vb.) açık olarak farklı kendine özgü nitelikleri bulunduğu biliniyordu. Fakat merkezkaç kuvvet ancak XVII. yüzyıl'ın ortasında kendisini belirleyen iki büyüklükten, dönme çemberinin çapı ile dönmenin açısal hızından hareketle hesaplanabilmiştir. Huygens'e borçlu olduğumuz bu belirleme mekanikte, XVII. yüzyıl'da Newton'dan önce gerçekleştirilen, en dikkati çeken gelişmelerden birisidir. Bu değerin hesaplanması için Huygens'in kullandığı yöntem de dikkat çekicidir; bu yöntem temel olarak dönmekte olan cisme "hareketli karşılaştırma sistemi" adı verilen bir eksen takımı bağlamak ve bir iple dönme çemberinin merkezine bağlı olduğu varsayılan cismin bırakılması anında böylece bırakılan cismin çembere çizilen teğete göre yaptığı hareketin, ağırlığın yerine cismin teğete göre izdüşüm kuvveti alınmak koşuluyla, cisimlerin serbest düşme yasasına göre gerçekleşeceğinin düşünülebileceğini göstermekten ibarettir.

• *Newton bireşimi*. XVII. yüzyıl'da dinamikte meydana gelen ilerlemeler, uyumsuz, organik olmayan bir bütün oluşturdu ve birçok olayı, özellikle gezegenlerin hareketini açıklamasız bıraktı. Bu hareketin yasaları Kepler tarafından açıklandı; ama bu yasalar kanıtlamaları yanlış olduğu anlaşılan düşüncelere dayanıyordu. Özellikle Kepler hâlâ, aristoteles dinamiğine uygun olarak, hızın kuvvetle orantılı olduğuna inanıyordu.

İlk defa Newton *Principia philosophiae naturalis* isimli yapıtında, dinamiğin tutarlı ve genel bir kuramını açıkladı. Kütle kavramını (eylemsizlik kütlesi) madde miktarı olarak açıkça tanımladı. Kütleyi kesin olarak yerçekiminden (ağırlığı olan kütle) ayırt etti. Sonra üç ilke açıkladı: 1. Galilei'ye mal ettiği fakat verdiği açıklama çok daha genel ve daha doğru olan Descartes'ın açıklamasının aynı olan eylemsizlik ilkesi; 2. özellikle çarpışan iki cismin gözleminden esinlendiği anlaşılan, fakat aralarında temas bulunmayan iki cisimin etkileşimi için genişlettiği etkinin ve tepkinin eşitliği ilkesi; 3. ne tür olursa olsun (ağırlık, basınç, çekme, vb.) kuvvetin kütle ile ivmenin çarpımına eşit olduğu ilkesi. Newton yanlış olarak bu yasayı Galilei'ye mal etmiştir; Galilei bu yasayı ünlü üstü kapalı olarak ve sadece boşlukta düşmekte olan bir cisim üzerine yerçekiminin (sabit kuvvet) etkisini belirten özel hal için açıklamıştır.

Newton bu üç temel ilkeye, Galilei'nin bir merminin boşluktaki parabolik yörüngesi ile ilgili özel hal için kullandığı hareketlerin bileştirilmesi ilkesinden farklı, fakat ona çok yakın olan iki kuvvetin paralelkenar kuralına göre bileştirilmesi temeline dayanan, kuvvetlerin bileştirilmesi ilkesini eklemiştir. Bu ilke XVII. yüzyıl'da statikte açıklanan kuvvetlerin paralelkenar yasasına göre bileştirilmesi ilkesine de benzemektedir.

Newton genel dinamiğini önce gezegenlerin hareketlerini belirlemek için uygulamıştır. Fakat bu uygulama, aristoteles anlayışına son veren evrensel çekim yasasının keşfini de içermektedir. Evrensel çekim yasası ilkesine göre Yer'in kendi yüzeyinde bulunan bir cisme uyguladığı çekim, Güneş'in ya da bir gezegenin bir diğer gezegen üzerine uyguladığı çekim ile aynı yapıdadır; bu çekimler etki ve tepki ilkesine uygun olarak, karşılıklıdır. Newton Kepler yasalarını kullanarak evrensel çekimin, aradaki uzaklığın karesi ile ters orantılı olduğunu göstermiştir. Evrensel çekim yasası yerçekiminin, Galilei'nin zannettiği gibi, sabit olmadığı ve yükselti ile artıp azaldığı sonucunu vermiştir.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda mekanikte, yalnız uygulama alanında ve Newton mekaniğinin daha iyi formüle edilmesinde, ilerleme kaydedilmiştir. Bu ilerlemelere XVIII. ve XIX. yüzyıllarda başlıca Maupertius (1698-1589), Daniel Bernoulli (1700-1782), Clairaut (1713-1765), Euler (1707-1783), d'Alembert (1717-1783), Lagrange (1736-1813), Laplace (1749-1827), Poisson (1781-1840), Jacobi (1804-1851), Hamilton (1805-1865) katkıda bulunmuşlardır.

Newton mekaniğinin ilk uygulamaları, Newton'un yalnız en basit yönlerini geliştirdiği, gök mekaniği ile ilgilidir. Özellikle Ay ele alınmış ve gezegenlerin -Newton'un daha önce gösterdiği gibi- yalnız birinci yaklaşıklıkla eliptik olan yörüngelerinin belirlenmesinde gelişme kaydedilmiştir. Diğer yandan Newton'un hemen hemen yalnız nokta mekaniği ile ilgilenmiş olmasına karşın Euler katı cisim mekaniğini geliştirmiştir.

• *Akışkanlar mekaniği*. Newton mekaniğinin en devrimci uygulamasını, hem uygulamalı hem de kuramsal akışkanlar mekaniğinde, daha açık olarak akışkanlar dinamiğinde meydana gelen gelişme oluşturur. Akışkanlar mekaniği XVIII. yüzyıl'dan itibaren dikkat çekici bir gelişme göstermiştir. Daha önce XVII. yüzyıl'da bu alanda bazı kayda değer sonuçlar alınmıştır. Torricelli (1608-1647), cisimlerin düşmesi benzerliğine dayanarak, bir sıvının içinde bulunduğu kabın alt tarafında bulunan dar bir delikten çıkarken *v* akış hızının *h* yüksekliğinin kare kökü ile orantılı olduğunu kanıtlamaksızın, belirtmiştir. Fransa'da, Mariotte (1620-1684), *Suların hareketlerinin incelenmesi* (1686) isimli yapıtında akışkanların dirençlerinin incelenmesinde benzerliği göz önüne almış ve direncin, hızın karesi ile orantılı olduğunu göstermiştir.

1738'de Daniel Bernoulli, hidrostatiği de kapsayan *Hydrodynamica* isimli yapıtını yayımladı. Daniel Bernoulli'yi yönlendiren ilke kinetik enerjinin korunması, daha açık bir deyişle "gerçek inme ile potansiyel çıkış" arasındaki eşitlik olmuştur. Bu temele dayanarak Torricelli yasasını kanıtlamış ve *g* yerçekimi ivmesini göstermek üzere $v=\sqrt{2gh}$ yaparak kesinleştirmiştir. D'Alembert 1744'te, sıkıştırılamayan, homojen ve ağırlığı olmayan akışkanlarla sınırlı kalan *Akışkanların dengelerinin ve hareketlerinin incelenmesi* adlı yapıtını yayımladı. Hidrodinamiğe daha güvenilir temeller kazandırmak isteyen d'Alembert bu yapıtında Daniel Bernoulli'yi eleştirdi. Kendisine özellikle, *Akışkanların direncinin yeni bir kuramı üzerine inceleme* (1752) adlı yapıtında açıkladığı kendi adını alan ünlü paradoks için borçluyuz; buna göre, deneylerden elde edilenlerin aksine olarak, kuram, bir akışkan içinde hareket eden bir cismin hiçbir dirençle karşılaşmayacağı sonucunu vermektedir.

Euler 1755'te hidrodinamik denklemle-

rini daha açık hale getirdi. D'Alembert buna karşın sıkıştırılabilir olsun ya da olmasın, homojen olsun ya da olmasın her tür akışkanı göz önüne alarak akışkanlar mekaniğine tüm genelliğini kazandırdı. O zamanlar tamamen yeni olan sürekli ortamların kinematiği problemini açıklığa kavuşturmuş ve akışkanlar mekaniği problemlerini matematiksel çözümleme problemlerine indirgemiştir. 30 yıl kadar sonra Lagrange hidrodinamik denklemlerinin daha dikkati çeken ifadelerini vermiştir.

Mekaniğin tarihinde XVIII. yüzyıl'da, Newton mekaniğinin uygulamaları yanında, Newton mekaniğine daha genel, daha yalın ve daha derin bir matematik formülasyon verilmesi için büyük bir çaba sarfedildiğine tanık olundu.

Bu ilerlemeyi başlıca, *Dinamik* (1743) adlı kitabı ile d'Alembert'e ve özellikle *Analitik mekanik* (1788) adlı kitabı ile Euler tarafından tasarlanan ve kısmen işlenen, mekaniğin tüm dallarını (statik, hidrostatik, maddesel elemanların ve katıların dinamiği, hidrodinamik) bir araya toplama projesini gerçekleştiren, Lagrange'a borçluyuz. Lagrange dinamik denklemlerini daha genel bir biçime sokmayı başarmıştır; bu denklemler klasikleşmiştir. XIX. yüzyıl'da mekanikteki gelişme, başlıca, göreli hareketle ilgili konularda, özellikle Coriolis ile esneklik, kılcallık, sürekli ortamlarda hareketlerin yayılması kuramları ve mekaniğin genel denklemlerinin açıklanması alanlarında, başlıca Poisson, Hamilton ve Jacobi ile önemli ölçüde ilerlemeler kaydetti.

Mekanik ilkelerinin, özellikle Hertz'in (1857-1894) ve Mach'ın (1838-1916) çalışmaları ile derinleştirilmesi ve Boltzmann'ın ve Gibbs'in termodinamiğe sıkı bir biçimde bağlı olan istatistik mekaniği ilkeleri mekanikte XIX. yüzyıl'ın ikinci yarısında meydana gelen iki temel gelişmeyi oluşturur.

—Mad. oc. ve Bayınd. *Mekanik kazı.* Madenci kazması bütün mekanik kazı araçlarının atasıdır. Mekanik kazı araçları genellikle kesicilerle donatılmış, kafası hareketli makinelerden oluşur; bu makinelerin kesicileri ardışık olarak kayaçla temas ederek onu parçalar. Yaygın olarak iki tip kesici kullanılır: matkap ve molet.

Matkap saniyede birkaç metre hızla kayaç üzerinde hareket ederek dilim kazısı yapar. Çok sert, heterojen ya da aşındırıcı kayaçlarda matkaplar darbe ve aşınma etkisiyle zamanla kullanılamaz hale gelir. Kullanılan başlıca matkap tipleri şunlardır: *delici uçlu matkap* dikdörtgen kesitlidir ve gevrek kayaçlarda kullanılır; tungsten karbüründen yapılmış delici uç, aşındırıcı kayaçlar karşısında hemen aşınan takımın gövdesini korur; *çubuk dişli matkaplar* dikdörtgen kesitlidir ve dayanıklı kayaçların kazısında kullanılır; *konili matkap* çembersel kesitlidir; bu matkapta kuvvetler takımın sert ancak kırılgan kayaçlara uyarlanmış ucunda yoğunlaşır. Buna karşılık çok çabuk ısındığından dayanıklı kayaçlarda kullanılamaz. Konili matkaplar eksenleri çevresinde dönerek çalıştıklarından aşınma kuramsal olarak koninin her yerinde aynıdır.

Molet kuvvetli bir basınçla bastırıldığı kayacın üzerinde serbest olarak kayan bir disktir: bu durumda kayaç kazılan bölümün her iki yanından çatlar. Molet belirli yörüngelere göre kayaç üzerinden birkaç kez geçirilerek kazı ilerletilir. Yaygın olarak kullanılan moletler şunlardır: *diskli molet* en yaygın olanıdır; bir rulmana tutturulmuş bir ya da birçok karbür halkadan oluşur. Çapı (150 ile 300 mm arasında) ve kesme açısıyla (60 ile 105° arasında) belirtilir; *eksenel diş düzenli molet* bir rulman üzerine yerleştirilmiş kesik konisel bir dişli takımı biçimindedir. Kopan parçalar kayaca giren her dişe karşılık geldiğinden kazı süreci daha kesiklidir. Eksenel diş düzenli molet temelde derin petrol sondajlarında kullanılır. Bazen, eğrilik yarıçapı diskli molet kullanımına olanak vermeyecek denli küçük dağdelenlerde dönme ekseninin hemen yanında bulunur; *tamburlu molet* üzerine tungsten karbüründen küçük bilyeler mıhlanmış bir silindirden (ya da koni gövdesinden) oluşur; temelde öbür molet tiplerinin kullanılamadığı bir öğütme aygıtı sözkonusudur. Bu tip moletler yalnızca dağdelenlerde bulunur.

Matkaplı makineler, galeri sürmek, fere açmak (kazı yükleme makinesi) ve şantiyede cevher kazısı yapmak için maden ocaklarında yaygın olarak kullanılır. Özellikle bayındırlık işlerinde kullanılan moletli makinelerden (dağdelenler) maden ocaklarında da yararlanılır: fere açmada kullanılan taşınır sondaj aygıtları, büyük altyapı galerileri açmada kullanılan dağdelenler.

—Mobc. *Mekanik mobilya.* Birçok mekanik iskemle, koltuk türü vardır: demir bir kremayer yardımıyla, bunların arkalığında az ya da çok eğim sağlanabilir (XVI. yy.'dan başlayarak bu tür çok kullanıldı); kimi zaman, oturulacak kısım yuvarlaktır ve kendi ekseni çevresinde dönebilir ya da katlandığında sıradan bir koltuk görünümünde olan mobilya, açılınca kitaplık merdivenine dönüşür; vb. XVIII. yy.'da gizli bir şifreyle donatılmış birçok mekanik mobilya türü yaratıldı. Özenle gizlenen bir mekanizmayla istenildiğinde raflar, uzatma tahtaları, çeşitli bölmeler ortaya çıkarılıyor, böylece aynı masa, tuvalet, yazı ya da okuma masası olarak kullanılabiliyordu; bu türün en tanınmış örneği Tronchin masasıdır.

MEKANİKÇİ a. Fiz. Mekanik uzmanı fizikçi.

MEKANİKÇİLİK a. Fels. Bütün olayları, yalnızca otomatik olarak işleyen neden-sonuç yasalarıyla açıklamaya çalışan doğa felsefesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Fels. Biyolojide, mekanikçilik *dirimselciliğin* karşıtıdır; erekliliği ve çevreye uyumu bir yana bırakarak, canlı maddenin fiziksel-kimyasal bir sisteme indirgenebileceğini ileri sürer. Mekanikçilik, radikal biçimiyle, biyolojide artık terk edilmiştir.

Fizikte, mekanikçilik *devimselcilik*'in (dinamizm) karşısında yer alır ve olayları uzam (yerkaplama) ve hareketle açıklar. Örneğin, Demokritos ile Epikuros mekanikçidirler. Ama Descartes da mekanikçidir. Mekanikçilik, bu basit biçimiyle, fizikte artık bir yana bırakılmıştır.

MEKANİKLEŞTİRİCİLİK a. Makine-insan kuramını model olarak alan maddeci felsefe (özellikle, La Mettrie ve d'Holbach'ın sistemleri).

MEKANİZMA a. (fr. *mécanisme*'den). **1.** Bir araya getirilmiş ya da birbirine bağlanmış parçalardan oluşan ve belli bir işlevi (tahrik, frenleme, kilitleme, zil çalma) yerine getiren düzenek: *Bu aletin mekanizması oldukça basit.* **—2.** Ateşli silahların işlemesini sağlayan mekanik sistem: *Mekanizmayı açtı, tetiği çekti.* **—3.** Organların çalışma biçimi: *Fotoğraf makineleri, insanın görme mekanizması kopya edilerek icat edilmiştir, diyebiliriz.* **—4.** İnsana ilişkin bir işleve özgü işlemler zinciri; süreç: *Dil mekanizması. Düşünme mekanizması.* **—5.** Güçlü, karmaşık bir yapısı olan büyük örgüt: *Devlet mekanizması. İdari mekanizma.*

—İkt. Bir iktisadi etkinliğin işleyişine olanak verecek biçimde düzenlenmiş işlemlerin tümü.

—Kim. *Tepkime mekanizması,* bir tepkime sırasında ortaya çıkan çeşitli aşamaların tanımlanması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ruhbil. Ruhsal yapının işleyişini yöneten temel kiplik. (Eşanl. SÜREÇ.)

—Sil. *Ateşleme mekanizması,* ateşli bir silahın kurma ve ateşleme evrelerini gerçekleştiren düzenek. (Ateşleme iğnesinden, yaydan, tetik tulumbasından ve tetikten oluşur.) ‖ *Devindirici mekanizma,* ateşli bir silahın çalışması için gerekli enerjiyi üreten düzenek. (Ya "kurma kolu" denen bir kolu hareket ettiren nişancının kas gücüyle, ya bir yayla ya da ateşlemeden sonra gazların genleşmesiyle oluşan gücün kullanımıyla gerçekleşebilir.) ‖ *Hareketli mekanizma,* taşınabilir ateşli bir silahın ateşleme iğnesine bağlı olan ve hareketi, silahın dolmasını, namlunun açılıp kapanmasını ve kovanın atılmasını sağlayan mekanizma. ‖ *Kapama mekanizması,* silahın açılmasını, kapatılmasını, kurma kolunun sürülmesini ve emniyetin açılmasını sağlayan düzenek. (Kurma kolu ile kapak takımından oluşur.)

—ANSİKL. Kim. *Tepkime mekanizması.* Çok yalın da olsa bir kimyasal tepkimenin yazılımı (örneğin $Br_2 + H_2 \rightarrow 2\,HBr$), bir kimyasal sistemin başlangıç durumu ($Br_2 + H_2$) ile son durumunu (2 HBr) karşılaştıran bir bilançonun elde edilmesini sağlar. Bu bilanço, kullanılan atomların sayısını, dolayısıyla kütlelerini ve tepkime sırasında açığa çıkan ya da soğurulan enerjiyi gösterir. Enerji bilançosu yardımıyla bir tepkimenin kendiliğinden hangi yönde gelişeceği bilinebilir, ama nasıl gelişeceği, ne tür bir *mekanizma* üzerinden yürüyeceği kestirilemez. Yalnız *nasıl* sorusuna verilen yanıt, tepkimenin parametrelerine etki edebilmeyi ve büyük miktarda enerji açığa çıkaran, dolayısıyla kuramsal olarak olması gereken bir tepkimenin kendiliğinden neden gerçekleşmediğinin anlaşılmasını sağlar (örneğin $2H_2 + O_2 \rightarrow 2H_2O$).

Nasıl sorusuna yanıt, ancak, bir tepkimeyi meydana getiren çeşitli temel aşamaların bilinmesiyle verilebilir. Bu bilgi, tepkimelerin hızı *(kimyasal kinetik),* ele geçen ara maddelerin yapısı *(yapısal çözümleme),* başka atomlarla yer değiştiren atom ya da atom gruplarının etkisi *(izotop ve yapısal etki)* incelenerek elde edilir. Bu türden çeşitli parametrelere ilişkin bilgi, tepkime mekanizmasının açıklanmasını sağlar. Bu bakımdan $Br_2 + H_2 \rightarrow 2HBr$ tepkimesi, aşağıdaki temel aşamaların bir sonucudur:

$$Br_2 \rightleftharpoons 2Br^0;$$
$$H_2 + Br^0 \rightleftharpoons HBr + H^0;$$
$$H^0 + Br^0 \rightarrow HBr;$$
$$H^0 + Br_2 \rightarrow HBr + Br^0.$$

Bütün bu aşamaların ortak özelliği, bağların bakışımlı olarak kopması sonucunda tek sayıda elektron içeren en az bir parçacığın oluşmasıdır: bunlar *köksel* ya da *kökleşimsel* aşamalardır, tepkime mekanizması da kökleşimsel bir mekanizmadır. Diğer durumlarda kopmalardan hiçbiri, bakışımlı değildir ve aşağıdaki örneklerde de görüldüğü gibi mekanizma heterolitik ya da iyonsal

$$(CH_3)_3CCl \rightleftharpoons (CH_3)_3C^+ + Cl^-$$
$$H_2O + (CH_3)_3C^+ \rightarrow (CH_3)_3C\overset{+}{O}H_2$$
$$(CH_3)_3C\overset{+}{O}H_2 \rightleftharpoons (CH_3)_3COH + H^+,$$

ya da topluca şöyledir:
$H_2O + (CH_3)_3CCl \rightarrow (CH_3)_3COH + HCl.$

Kimi durumlarda mekanizma, aynı anda hem kökleşimsel, hem de heterolitik olabilir; çünkü aşamalardan kimileri kökleşimsel, kimileri heterolitik bir özellik taşır. Örneğin:

1 $$2Na \rightleftharpoons 2Na^+ + 2e^-$$
2 $$e^- + (CH_3)_2C{=}O \rightarrow (CH_3)_2\overline{C}{-}O^{\cdot}$$
3 $$(CH_3)_2\overline{C}{-}O^{\cdot} + C_2H_5{-}OH \rightarrow (CH_3)_2CH{-}O^{\cdot} + C_2H_5{-}O^-$$
4 $$(CH_3)_2CH{-}O^{\cdot} + e^- \rightarrow (CH_3)_2CH{-}O^-$$
5 $$(CH_3)_2CH{-}O^- + C_2H_5{-}OH \rightleftharpoons (CH_3)_2CHOH + C_2H_5{-}O^-,$$

ya da topluca

$$(CH_3)_2C{=}O + 2Na + 2C_2H_5{-}OH \rightarrow (CH_3)_2CHOH + 2(C_2H_5{-}O^-Na^+)$$

biçimindedir. 1., 2. ve 4. aşamalar kökleşimsel, 3. ve 5. aşamalar heterolitiktir.

MEKANO a. (tesc. edil. a.; *mechanics*'

L. L.

mekart
Olympia (1966)
Alain Jacquet
tuval üzerine akrilik boya
özel kol.

J.-D. Sudres-Scope

dantelci **mekikleri**
(Le Puy danteli)

Meke gölü
ya da **Meke tuzlası**
Karaman

in kökünden ing. sözc.). F. Hornby tarafından tasarlanan, eşit aralıklı delikler sistemine dayalı, birbiriyle yer değiştirebilir parçalardan oluşan metal yapı oyuncağı. (Birinci Dünya savaşı'ndan birkaç yıl önce piyasaya sürülmüştür.)

MEKANOELEKTRİK sıf. (fr. *mécano-électrique*). Fizyol. Mekanik bir eylemle elektrik bir eylemi birleştirene denir.

MEKANOGRAM a. (fr. *mécanogramme*). Nörobiyol. Mekanik bir etkinliğin grafikle gösterilmesi.

MEKANOKARDİYOGRAFİ a. (fr. *mécanocardiographie*). → KARDİYOGRAFİ.

MEKANOTERAPİ a. (fr. *mécanothérapie*). Mekanik aygıtlar kullanılarak yaptırılan hareketlerle bazı kemik-eklem, kas ya da sinir hastalıklarının tedavisi.

—ANSİKL. Mekanoterapinin amacı, insan vücuduna ya da çeşitli eklemlere hareket edebilme yetisini yeniden kazandırmak için, onları tümüyle ya da bölümler halinde harekete geçirmektir. Mekanoterapi aygıtlarının bazıları hastaya edilgen olarak hareketler yaptırır, bazılarını da hasta harekete geçirir. *Edilgen mekanoterapi*'de, hasta her eklemin hareketini normal yönde yaptıran makinelere kendini teslim eder. Başlangıçta sınırlı olan bu hareketler, daha sonra giderek yaygınlaştırılır. Edilgen mekanoterapiyi etkin hareketlendirme izlemelidir. Atrofiye uğramış kas kitlelerine tonuslarını ve güçlerini yeniden kazandırabilecek tek yöntem *etkin mekanoterapi*'dir. Mekanoterapi eklem ve kas sertliklerinde, kırık, çıkık ve burkulmalara bağlı ikincil bozukluklarda, bazı sinirsel hastalıklarda (yarı felçler, tam felçler, çocuk felci ...) gereklidir. Ayrıca, mekanoterapi felçlerle birlikte, yaralanma ve travmalara bağlı ikincil bozuklukların tedavisinde de çok yararlı olur. Bu uygalamaların her biri için gövdenin ya da kol ve bacakların her bölümü için özel aygıtlar vardır.

Büyük Larousse

MEKÂRİH çoğl. a. (ar. *mekrūh*'un çoğl. *mekārih*). *Esk.* Tiksinti veren şeyler; dertler, sıkıntılar.

MEKÂRİM çoğl. a. (ar. *mekremet*'in çoğl. *mekārim*). *Esk.* **1.** Keremler, cömertlikler, el açıklıkları. **—2.** *Mekârimkâr,* kerem sahibi, eliaçık. || *Mekârim-penah,* cömertliğin, iyiliğin sığınağı; çok cömert. || *Mekârim-perver,* cömertlik sahibi olan.

MEKART a. (fr. *méc*[-]*art; méc*[*anique*] ve *art*'tan, *pop art*'ın etkisiyle). Fotomekanik yöntemlerle çoğaltılmış sanayi tipi görüntülerin kullanımıyla belirginleşen sanat tekniği ve akımı. (Avrupa'da 1964'ten başlayarak, Bertini, Rotella, Alain Jacquet gibi sanatçıların gerçekleştirdiği ve eleştirmen Pierre Restany tarafından desteklenen çalışmalar; 1964'ten başlayarak, tramlanmış fotoğraf görüntülerinin, serigrafi yöntemiyle çoğaltılması, Warhol ve Rauschenberg gibi amerikalı ressamlar tarafından da uygulandı.)

MEKÂSİB çoğl. a. (ar. *mekseb*'in çoğl. *mekāsib*). *Esk.* **1.** Kazançlar. **—2.** İşyerleri, kazanç araçları.

MEKÂTİB çoğl. a. (ar. *mektūb*'un çoğl. *mekātib*). *Esk.* **1.** Mektuplar. **—2.** *Mekâtib-i varide* (gelen mektuplar).

MEKÂTİB çoğl. a. (ar. *mekteb*'in çoğl. *mekātib*). *Esk.* **1.** Okullar: *"Medrese, tekke, mekâtib hepsi de millet-firib"* (Neyzen Tevfik). **—2.** *Mekâtib-i âliye,* yüksekokullar. || *Mekâtib-i hususiye,* özel okullar. || *Mekâtib-i ibtidaiye,* ilkokul: *"Köy mekteplerinde ve alelumum mekâtibi ibtidaiyede tedrisat lisan-ı mahalli ile icra edilecektir"* (İsmail Suphi, XIX. yy.). || *Mekâtib-i idadiye,* liseler. || *Mekâtib-i leyliye,* yatılı okullar.

Mekâtibi rüştiye, Osmanlılar döneminde şeyhülislamlığa bağlı olarak kurulan (1838) okulların yönetimi ile görevli kurum. Rüştiyelerin yönetim, donatım ve öğretim sorunları ile uğraştı ve Mekâtibi umumiye etkinliğe geçinceye (1847) kadar görevini sürdürdü.

Mekâtib-i sıbyaniyye → SIBYAN MEKTEPLERİ.

Mekâtibi umumiye nezareti, Osmanlılar döneminde okulların yönetimiyle görevli kurum. 1846'da etkinliğe geçti ve 1838'de kurulan Mekâtibi rüştiye nezareti'nin yerini altı. Nezaretten çok okulların yönetim, donatım ve öğretim işlerini yürütmekle görevli bir kurum niteliğindeydi. Maarifi umumiye nezareti kuruluncaya kadar görev yaptı (1857).

MEKÂYİL ya da **MEKÂİL** çoğl. a. (ar. *mikyāl*'in çoğl. *mekāyil*). *Esk.* Ölçekler, kileler. Tahıl ölçekleri.

MEKBUL sıf. (ar. *mekbūl*). *Esk.* Hapsolunmuş, hapis.

MEKE dağı, Konya bölümünde Karapınar'ın yaklaşık 15 km G.'inde Pleistosendeki volkanik olaylar sonucunda oluşmuş piroklastik koni (1 280 m).

MEKE gölü ya da **MEKE tuzlası,** Konya bölümünde Karapınar'ın yaklaşık 8 km G.-D.'sunda, volkanik patlama çukurunun bir kesimindeki küçük, sığ ve sulan tuzlu göl. Çukurun kenarı, yırtılmış gibi keskindir ve özellikle obsidyen parçalarından meydana gelen bir halka ile çevrilidir. Çukurun ortasında, 50 m yükseklikte ve krateri belirgin bir piroklastik koni yükselir. Göl çukurun ancak G. kesimini kaplar (bir ara sularından tuz üretilmiştir).

MEKE obruğu, İç Anadolu'nun Konya bölümünde, Karapınar'ın yaklaşık 10 km G.-D.'sunda volkanik patlama çukuru (maar).

MEKECE, Sakarya'nın Pamukova ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 1 138 nüf. (1990). Prof. Ş. Aziz Kansu tarafından İzmit körfezi, İznik gölü ve Bursa çevresinde yapılan yüzey araştırmaları sırasında köyün yakınında bir höyük saptandı. Höyükte, Bakırtaş ve İlk Tunç çağ dönemlerinden buluntulara rastlandı.

MEKEL a. (ar. *ekl*'den *me'kel*). *Esk.* **1.** Geçim sağlanacak yer, işyeri. **—2.** Yiyecek.

MEKELE → MAKALE.

MEKER → TEKER' MEKER.

Méker beki (1903 yılında patentini alan fransız mühendisin adı *Georges Méker*'den), Bunsen bekinden türetilen, ancak ucunda alevin dönmesini önleyen ve böylece daha fazla hava kullanılmasını sağlayan metal bir bölme bulunan gaz brülörü.

MEKERRA → SIG.

MEKES → MEGES.

MEKFUF sıf. (ar. *keff*'ten *mekfūf*). *Esk.* **1.** Yasak edilmiş, önlenmiş. **—2.** Kapatılmış, kapalı. **—3.** Kör. **—4.** *Mekfuf-ül-ayn,* kör, âmâ.

MEKFUL sıf. (ar. *mekfūl*). *Esk.* Kefil olmuş.

—İsl. huk. *Mekfulün anh,* kefilin, kendisine kefil olduğu kişi. || *Mekfulün bih,* kefilin ödemeyi ya da teslim etmeyi kabul ettiği şey. || *Mekfulün leh,* alacağı için kefil bulan kişi. (Örneğin, borca kefalette, mekfulün leh, alacaklı olan kişidir.)

MEKHUL sıf. (ar. *kuḥl,* sürme'den *mekḥūl*). *Esk.* Sürme çekilmiş, sürmeli göz için kullanılır.

MEKİDE a. (ar. *keyd*'den *mekide*). *Esk.* Hile, düzen, aldatma.

MEKİK a. (fars. *mekūk*). **1.** Bir dikiş makinesinde eskiden bulunan parça; bugün, yerini mekik masurasına bırakmıştır. **—2.** *Mekik atmak,* mekiği anşlar arasından geçirmek. || *Mekik dokumak,* iki yer arasında sürekli gidip gelmek: *Bütün yıl kasabayla köy arasında mekik dokur durdu.* || *Mekik gibi,* sürekli gidip gelen şeyleri nitelemek için söylenir.

—Dantelc. Çomak biçiminde, baş tarafı şişkin küçük bobin; dantelcinin, bu başın üzerine attığı özel düğüm, işleme sırasında ipliğin sabit durmasını sağlar. || *Mekik danteli,* gergef adı verilen bir tezgâhta üretilen dantel. || *Mekik oyası* ya da *danteli* → DANTEL.

—Siyas. bil. ve Uluslarar. huk. *Mekik diplomasisi,* klasik diplomasi protokollerine uyulmadan seri bir biçimde yapılan, uzlaştırıcı görüşmeler yapma esasına dayanan ve genellikle bunalım dönemlerinde başvurulan diplomasi yöntemi.

—Tarönc. Rengeyiği boynuzundan yapılmış, iki ucu yarık silindir biçiminde nesne. (Bu nesneler, madeleine kültürünün orta evresinde, küçük taş aletlerin sapı olarak kullanılmış olabilir.)

—Tekst. İçinde atkı masurasının yer aldığı ve dokuma tezgâhı ağızlığının arasında yatay olarak gidip gelerek dokumanın atkılarını çözgü ipliklerinin arasına sıkıştıran alet. (Bk. *ansikl.* böl.) || Kolanlar, balık ağları ya da el dokuması halıların atkıları gibi özel tekstil maddelerinin üretiminde kullanılan ipliği taşıyan, çeşitli biçimlerde ağaç parça. || *Mekik iği,* ipek sanayisinde, atkı atmada kullanılan mekik masurasını taşıyan mekiğin içine yerleştirilmiş küçük iğ. || *Mekik tablası,* tefe üzerine tutturulan ve üzerinde dokuma tezgâhı mekiğinin gidip geldiği tabla. || *Mekik yayı,* mekik masuralarını mekik içinde tutan iğe tespit edilmiş ince tel. (Eşanl. MASURA YAYI.) || *Mekik yolu,* dokuma tezgâhı mekiğinin yer değiştirme genişliği. || *Madeni doku mekiği,* uçları bir çeşit çatal oluşturan ve madeni dokuların üretiminde mekiğin yerine kullanılan ağaç çubuk. || *Seyyar mekik,* mekanik dokuma tezgâhlarında kullanılan bir tür mekik.

—Tuhf. Bir örme tezgâhı üzerindeki devingen iplik kılavuzu, özellikle de mekik düzeneklerinin iplik kılavuzu. (Bir mekik düzeneğinin, her birine farklı renkte iplik sarılmış iki ila beş mekiği bulunabilir; farklı mekiklerin art arda devreye sokulmasıy-

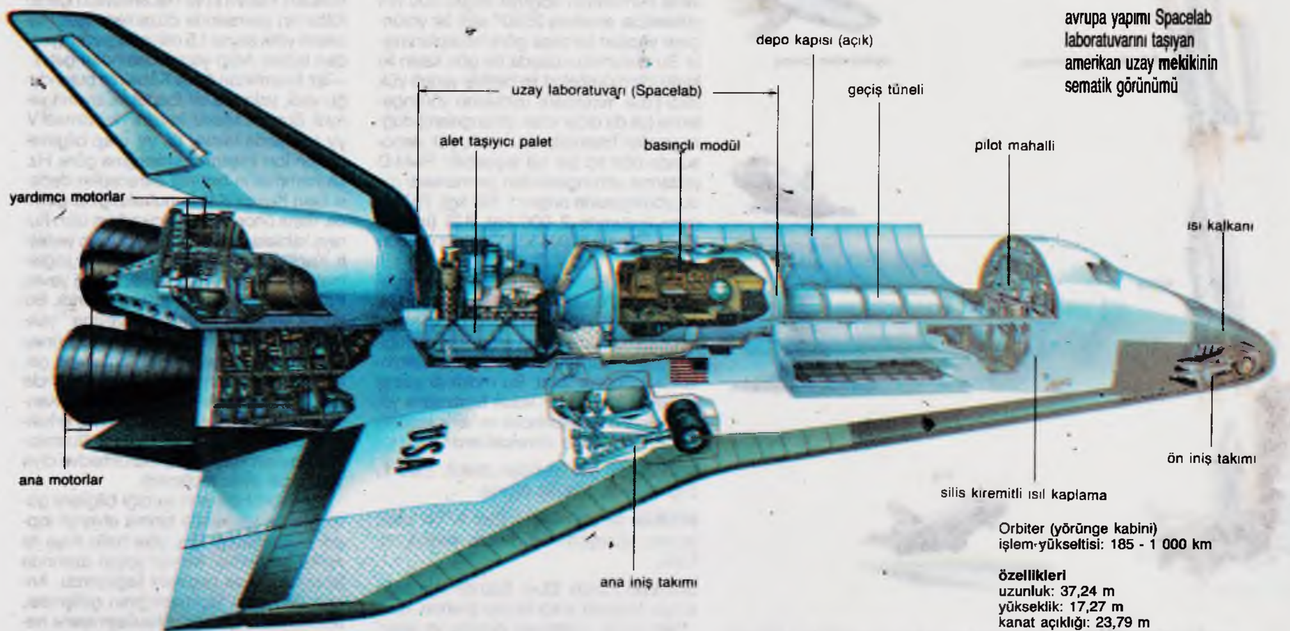
la yatay çizgili örgüler elde edilir.) ||*Mekik düzeneği,* kimi örme tezgâhlarında bulunan ve birbirini izleyen farklı renklerde örmek için, mekanik olarak (ya da elektronik kumandayla) art arda devreye sokulan çok sayıda iplik kılavuzu içeren düzenek. (Mekik düzeneği bir iplik kesici ve devre dışı bırakılan ipliklerin ucunu sabit tutmaya yarayan bir pensle donatılmıştır.)
■—Uz. havc. *Uzay mekiği,* Yer ile bir Yer çevresi yörüngesi arasında çok sayıda yolculuk yapabilecek biçimde tasarlanmış, geri getirilebilir uzay taşıtı; özellikle de

NASA, bütçeye ilişkin nedenlerle yapmak istediklerinden büyük ölçüde vazgeçmek zorunda kaldığından, mekik, Apollo sonrası programın gerçekleştirilen tek projesidir. Bu taşıtın yapılması kararını 1972'de Başkan Nixon almıştı. İlk uçuş STS-1 (Space Transport System, Uzay taşıma sistemi), 12 ile 14 nisan 1981 tarihleri arasında John Young ile Robert Crippen'ın kumandasında yapıldı. İlk görev uçuşu STS-5, kasım 1982'de gerçekleştirildi.
Uzay mekiğiyle kısa vadede ulaşılmak

bi iki öğe yardımıyla gidebilir.
Dış deponun boyu 47 m, çapı 8,4 m'dir. İçinde, yörünge kabininin başlıca üç ana motorunu besleyecek 703 t sıvı hidrojen ve oksijen vardır. 2 000 m³'lük bir hacme ve yüklü durumda 738 t'luk bir kütleye karşılık 35 t olan yapısı dikkati çekecek kadar hafiftir. Buna karşılık, kalkış sırasında tüm araç için iskelet görevi yapar: yörünge kabini sırtına tutturulur, yardımcı iticiler ise yanlarına bağlanır. Dış depo mekiğin yeniden kullanılmayan tek öğesidir.
Yardımcı iticiler, mekiğin kalkışı sırasın-

otomatik dokuma tezgâhlarında kullanılan mekik

avrupa yapımı Spacelab laboratuvarını taşıyan amerikan uzay mekikinin sematik görünümü

Rockwell belg. göre

Amerika Birleşik Devletleri'nde bu amaçla yapılan ve kendisine ait fırlatma araçlarıyla donatılmış araç. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Tekst. Mekanik dokuma tezgâhlarında kullanılan mekikler çoğunlukla şimşir ve elma ağacından yapılır. Biçimi bir gemiyi andırır ve iki ucunda, takanın vuruşlarından korunmak için, ağaca geçirilmiş çelik burunlar taşır. Mekiğin tam ekseninde, bir yayla donatılmış metal bir iğ vardır; bu iğin üzerine atkı masurası, kendi ekseni etrafında döndürülerek takılır. Atkı masurasından gelen iplik mekiğin ucuna doğru çekilir, sonra mekiğin iç bölümünün dışarıyla ilişkisini sağlayan bir kılavuzundan geçirilir. Kimi dayanıksız iplikler (ipek ve kimyasal iplikler) kullanıldığında, mekiğin içine genellikle atkı ipliğinin gerginliğini ayarlayan bir düzenek yerleştirilir. Büyük örtüler ya da kâğıt keçeler dokuyan geniş tezgâhlarda, mekiğin alt yüzü, hareketini kolaylaştırmak için tekerleklerle donatılır.
Kaba malzemelerin (jüt ya da taraklanmış yün) dokunmasında kullanılan mekiğin içinde iğ yoktur, buna karşılık sac bir kapakla yerinde tutulan, mahfazasız özel bir mekik masurası bulunur. Atkı değiştirmeli otomatik dokuma tezgâhlarında kullanılan mekiklerin içi tamamen boştur ve iğsizdir, ama atkı değiştirme sırasında mekik masurasının takıldığı yaylı bir maşa vardır.
—Uz. havc. *Uzay mekiği.* Amerikan uzay mekiği, Yer çevresindeki alçak bir yörüngeye bir uydu gibi yerleşmek için bir füze gibi kalkar, görevini tamamladıktan sonra atmosfere sesüstü bir taşıt gibi girerek buradan bir planör gibi geçer ve sonunda bir uçak gibi bir pistin üzerine konar. Uzay mekiği aynı zamanda, hem bir fırlatıcı hem de bir uzay gemisidir. Başlıca üstünlüğü büyük bir bölümünün geri getirilebilmesi ve böylece uzayda çok sayıda uçuş yapabilmesidir.

istenen başlıca üç hedef vardır:
1. önceden de öngörüldüğü gibi Yer çevresindeki alçak bir yörüngede taşıma fiyatlarını azaltmak;
2. orta güçte, ancak geliştirilme giderleri düşük olan klasik üst katların (tekrar kullanılamaz) eklenmesiyle uzay sondalarını ve yereksenli uyduları fırlatmak;
3. insanların da katılımıyla yörünge üzerinde yapılacak çalışmalar için yeni yollar araştırmak; uyduların indirilmesi ve onarılması, büyük yapıların yerleştirilmesi ya da montajı, ağırlıksız ortamda ürün hazırlama gibi yeni uygulamaların incelenmesi. Bu araştırmayı yürütebilmesi için, mekiğin, Avrupa Uzay ajansı (ESA) tarafından imal edilen Spacelab* laboratuvarı sayesinde, bir yörünge istasyonu çekirdeği gibi görev yapması gerekir.
Uzay mekiğinin gerçek anlamda tekrar kullanılabilen bölümü yörünge kabinidir. 37 m uzunluğunda olan yörünge kabininin delta biçimindeki kanadının açıklığı 24 m'dir. Gövdesinin ön bölümünde mürettebat için (7 kişiye kadar) bir kabin, ortasında kütlesi 29,5 t'a kadar faydalı yükleri alabilen 4,5 m çapında ve 18 m uzunluğunda bir depo ve arka bölümünde boşlukta 207 t'luk itme kuvvetiyle günümüze kadar geliştirilmiş en güçlü sıvı hidrojenli iticiler olan üç ana roket-motor bulunur. Depoları boşken ve faydalı yükü yokken 68 t olan kütlesi, yörüngede bir göreve başlarken 113 t'a kadar yükselebilir. Bu, tüm uzay havacılığı tarihinin en ağır uzay taşıtıdır. Yüz kadar uzay uçuşu gerçekleştirmek için tasarlanan yörünge kabini mekiğin ana öğesidir. Verilen adlar bu bölüme aittir: ilk süzülerek inme deneyini (1979) yapan taşıt "Enterprise", uzayda ilk uçuşları yapan "Columbia", 1982 ve 1984 arasında arka arkaya hizmete giren ise "Challenger", "Discovery" ve "Atlantis"dir. Bununla birlikte, yörünge kabini uzaya ancak dış depo ve yardımcı iticiler gi-

amerikan uzay mekiki Challenger'ın 4 nisan 1983'te Kennedy Space Center'dan fırlatılışı (uçuş STS-6)

Rockwell International

amerikan uzay mekiğinin fırlatılması, yörüngeye oturması, atmosfere girişi ve inişi

da gereken ana itme kuvvetinin en büyük bölümünü sağlar. Yontulmuş kalem biçimindeki iki yardımcı iticinin her biri 500 t katı propergol alır ve kalkışta 1 215 t'luk bir itme kuvveti oluşturur. Bunlar fırlatma platformunda aracın 2 000 t'dan fazla olan tüm kütlesini (yörünge kabini 113 t, depo 738 t ve yardımcı iticiler 1 166 t) taşıyan sütun görevi yaparlar.

Kalkış sırasında, önce yörünge kabininin üç ana motoru ateşlenir. 4 sn'lik bir çalışmadan sonra yerdeki nominal itme kuvvetlerinin % 109'una (her biri için 170 t) ulaşırlar. Bu sırada ateşlenen katı yakıtlı iticiler, toplam itme kuvvetinin ani olarak 2 940 t'a çıkmasını sağlar. Bu, kalkış anıdır. İki dakika sonra katı yakıtlı iticiler boşluğa fırlatılır ve yörünge kabininin motorları, ivmeyi 3 g'de sınırlamak için giderek azalan bir itme kuvvetiyle itme görevini yalnız başına sürdürür. Bu motorlar, 450 sn çalıştıktan sonra, uydulaşma hızına yalnızca 50 m/sn kalınca dururlar. Bu sırada dış depo atılır ve yörünge kabini yörünge üzerine kendi iki manevra motoruyla yerleşir.

Yörünge kabininin elektriğini sağlayan yakıt pilleri için normal miktarda ergol depolanmışsa yörünge üzerinde bir hafta kalınabilir; depolanan yakıt miktarı artırılırsa bu süre bir aya kadar uzayabilir.

Yer'e dönüş evresi çok daha hassastır: gerçekten de taşıtın, hızı bir saatte 28 000 km/sa'ten 385 km/sa'e düşüren bir aerodinamik frenlemeye zarar görmeden dayanması ve atmosfer içinde 10 000 km'lik bir yol katettikten sonra öngörülen piste süzülerek inmesi gerekmektedir. Bu dönüşün olabilmesi için yeniden kullanılabilen bir ısıl koruyucu geliştirilmiştir. Bu koruyucu, silis ya da karbon elyafından (en tehlikeli bölgeler için) yapılmış 34 250 adet izolasyon tuğlasından oluşur. Yörünge kabini, toplam 7,2 t ısıl koruyucu taşır.

İki katlı olan kabinin içindeki oturulabilir hacim 70 m³'tür. Pilot mahallinin bulunduğu üst katta biri pilot, diğeri ikinci pilot olmak üzere dört astronot için yer vardır. Alt kat ise, içinde astronotlar için gerekli tüm eşyaların (masa, mutfak, tuvaletler) ve üç diğer astronot için koltukların bulunduğu dinlenme odasıdır. Gerektiğinde (kurtarma görevi) mürettebat kabini üç kişi daha alabilir ve böylece astronot sayısı on kişiye yükselir. Pilotun ve ikinci pilotun itme aşamasının ve Yer'e dönüşün kontrolüne gereğinde müdahale edebilmeleri için tüm önlemler alınmıştır. Fakat yörünge kabininin beş ana bilgisayarı, işlemlerin tümünü yürütebilecek niteliktedir.

Mekiğin nominal performansları, Canaveral burnundan doğuya doğru 300 km yükseltide, ekvatora 28,50° eğik bir yörüngeye yapılan bir atışa göre hesaplanmıştır. Bu durumda, uzayda bir gün kalan iki kişilik bir mürettebat ile birlikte yararlı yük 29,5 t'dur. Yereksenli uyduların yörüngelerine (ya da diğer uzak yörüngelere) doğru yapılan fırlatmalarda mekik, yük deposunda dört tip üst kat taşıyabilir: PAM-D (aktarma yörüngesinden yermerkezli uydu yörüngesine doğru 1 100 kg); PAM-A (aynı durumda 2 000 kg); İUS (İnertial Upper Stage) [5 000 kg]; Centaur (10 000 kg).

Amerika Birleşik Devletleri dışında çeşitli ülkeler, özellikle Fransa ve Japonya, 90'lı yıllarda uzay mekikleri geliştirmeyi hedeflemektedir. Fakat amerikan mekiğinin aksine bunların kendi fırlatma sistemleri bulunmayacaktır. Bu mekikler yalnız bir kez kullanılabilen klasik fırlatıcılarla yörüngelerine yerleştirilecek ve Yer'e sesüstü planör biçiminde döneceklerdir.

MEKİL sıf. (ar. *keyl*'den *mekīl*). *Esk.* **1.** Ölçme. **—2.** Kile ile ölçme.

MEKİN sıf. (ar. *mekīn*). *Esk.* **1.** Yer tutup oturan, yerleşen. **—2.** İktidar sahibi, nüfuzlu.

MEKİN (Circis **EL-**), Batı'da **Almacin** adıyla tanınan arap tarihçi (Kahire 1205 - Şam 1273). Hıristiyan olduğu ve Mısır' da yönetim örgütünde kâtiplik yaptığı dışında yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. Genel bir tarih niteliğindeki ünlü yapıtı, *El-mecmu ül -mübarek* adını taşır. İki bölümlük bu yapıtın ilk bölümünde dünyanın yaratılışından müslümanlığa kadar, ikinci bölümünde müslümanlığın doğuşundan 1260'a kadar geçen olaylar anlatılır. Yapıtta, başta Âdem olmak üzere ünlü tarihsel kişilerin yaşamöyküleri, Yakındoğu ülkeleri ile roma ve bizans tarihleri, bazı iklim sorunları hakkında bilgi verilir. Entykhos, Taberi vb. tarihçilerin yapıtlarından yararlanılarak yazılan *El-mecmu ül-mübarek*, özellikle Doğu kilisesi'nin tarihi bakımından önem taşır ve birçok dile çevrilmiştir.

MEKİS sıf. (ar. *mekīs*). *Esk.* **1.** Ağırbaşlı, gururlu. **—2.** Sert.

MEKKÂR sıf. (ar. *mekkār*). *Esk.* Hileci, düzenbaz: *"Âhır yüz döndürmeği acuz mekkâre benzer"* (Yunus Emre, XIIII. yy.).

MEKKÂRE a. (ar. *kirā'*'dan osm. *mekkāre*). *Esk.* Kiralanmış yük hayvanı.
—Ask. tar. Silahlı kuvvetlerde eskiden silah, yük ve eşya taşımak amacıyla kullanılan at, katır vb. hayvanlar.
—Nalbantl. *Mekkâre nalı*, yük taşımakta kullanılan hayvanlara çakılan geniş yüzeyli, kaymayı önlemek için kol uçlarına birbirine dik oluklar açılan, yumuşak ve karlı arazi için ters yönde ayar yapılan nal.

MEKKÂRECİ a. Yük hayvanı kiralayarak taşıma işi yapan kimse.
—Ask. tar. Askeri birliklere ait çeşitli malzemenin hayvan sırtında taşınması görevini yürüten asker. (Mekkâreci, kendisine teslim edilen hayvanlara kapattığı tevhit semeri yardımıyla sarp ve engebeli arazide taşımakla görevlendirildiği malzemeyi hayvanın iki yanına eşit biçimde bağlayarak emredilen yere götürürdü.)

Mekkâs a. (ar. *mekkās*). İkt. tar. Osmanlı döneminde, tüccarlardan öşür ve baç adıyla alınan vergileri toplayan memur.

MEKKE, Suudi Arabistan'da kent, Hicaz ilinin merkezi ve müslümanların başlıca dinsel merkezi; 550 000 nüf. Kent, Arabistan yarımadasının B. kıyılarındaki diklikIerin eteklerindeki bir çöküntü havzasında gelişmiştir; diklikler kent yükseltisine kadar alçaldığından hem kolay geçit verir, hem de kırıklara bağlı bazaltlı tabakaların altındaki bol su kaynaklarından yararlanma olanağı sağlar. İslamın bu kutsal kenti, bütün müslümanların (imkânları olanların) hayatlarında bir defa ziyaret etmek zorunda oldukları tek hac yeridir. Kent, uçsuz bucaksiz dörtgen avlusuyla Mescid-i Haram'ın ve Haceriesved'i içeren Kâbe'nin çevresinde düzenlenmiştir. Hacıların yıllık sayısı 1,5 milyonu geçer (yarıdan fazlası Arap yarımadasından gelir).
—Tar. İslamlıktan önce Kâbe'nin bulunduğu vadi, yalnızca bir ibadet ve ziyaret yeriydi. Burada Mekke kentinin kurulması V. yy. başlarına rastlar. IX. yy. arap bilginlerinden İbni Hişam'ın anlattığına göre, Hz. Muhammet'in beşinci dereceden dedesi olan Kusay, Kâbe muhafızlığına gelince, daha önce vadiden çıkarılmış olan Kureyş kabilesi geri döndü ve buraya yerleşti. Kabilenin gereksinimi olan suyu sağlamak için birçok kuyu açıldı; yavaş yavaş Kâbe'nin dört yanına evler sıralandı. Bu küçük yerleşim biriminin kuzeyine "yüksek kent" anlamına gelen *Malat*, güney kesimine de "aşağı kent" anlamına gelen *Masfala* adları verildi. Kureyş'in önde gelen on ailesi Malat'ta oturuyordu. Kentin yönetimi işi, kırk yaşını geçmiş erkeklerin oluşturduğu bir meclisindi. Bu meclis Kâbe'nin kuzeyinde, Darülmedve diye anılan bir evde toplanırdı.

Yine İbni Hişam'ın verdiği bilgilere göre, Mekke vadisinde tarıma elverişli toprak bulunmadığı için, yöre halkı Asya ile Afrika arasındaki kervan yolları üzerinde ticaret yaparak geçimini sağlıyordu. Ancak denizyolu taşımacılığının gelişmesi, Mekkeliler'in gittikçe yoksullaşmasına neden oldu. Aileler erkek çocuklarını Kâbe' deki putlara adadığı, hatta kurban ettiği gibi yoksulluk yüzünden kız çocuklarını da öldürmeye başladı. Buna karşın, her yıl belirli zamanlarda Kâbe'ye gelen ziyaretçiler Mekke'yi dolduruyordu.

Hz. Muhammet Malat'ta doğdu ve Hz. Hatice ile evlendikten sonra da aynı mahallede Kâbe'ye daha yakın bir evde oturdu. Hz. Hatice, ölünce Malat mezarlığına gömüldü.

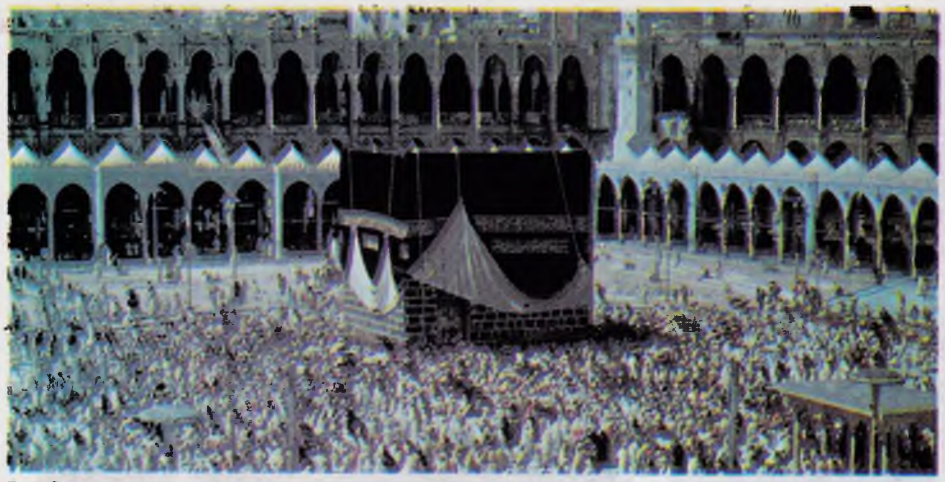
İslamlığın ilk yıllarında Mekke büyük karışıklıklara sahne oldu. Halk, Peygamber' in oturduğu mahalleyi bir süre kuşatıp onları erzaksız ve yardımsız bırakmaya çalıştı. Bu yüzden ailesi ve müslümanlığı kabul edenlerle birlikte hicrete karar veren Peygamber, Kureyşliler'in takibinden kurtulmak için dağdaki mağaralarda saklanarak Medine'ye geldi. Hz. Muhammet' in ardından başka aileler de göç etmesi ve Medine'nin islamlığın merkezi olarak önem kazanmaya başlaması, Mekke'yi ekonomik yönden olumsuz etkiledi. Özellikle Araplar'ın Irak'ı ellerine geçirmeleri, böylece Hindistan'la olan ticaretin Basra körfezi ve Fırat kıyılarına doğru kayması yüzünden Mekke iyice geriledi; yeniden kalkınma ve gelişme olanağına ancak VII. yy.'ın ikinci yarısından sonra, Muaviye'nin halifeliği döneminde kavuştu. Emevi halifeliğinin kurucusu, mekkeli olduğu için kentin bayındırlığına ve tarıma önem verdi. Bu ilgi, Muaviye'nin ardılları zamanında da sürdü. Kısa bir süre Yemen'den gelen haricilerin elinde kalan Mekke'ye VIII. yy.'ın ortalarından başlayarak Abbasiler egemen oldu. O tarihte halifelik merkezi Bağdat'tı. Bununla birlikte Peygamber'in doğduğu ve oturduğu evlerle müslümanların gizlice ibadet ettiği Darülarkam denilen evin bodrumu birer ibadet yeri haline getirilirken, Harunurreşit Kâbe'ye bakan büyük bir saray yaptırdı, karısı Zübeyde de, Huneyn'den borularla Mekke'ye su getirtti. Haremeyn'in yönetimi halife ailesi yakınlarına bırakıldı. Ancak bütün bu gelişmelere koşut olarak halkın yaşam dü-

zeyinin yükselmesi, Mekke'nin sık sık kargaşalıklara, savaşlara sahne olmasını önleyemedi. Kargaşalıklar, abbasi halifeliğinin yıkılmasından sonra da bitmedi. Özellikle hacca gelen hükümdar ailelerinin Arafat'ta kendi bayraklarını açtırmaları, zaman zaman kanlı çarpışmalara neden oldu. IX. yy.'ın ikinci yarısında ortaya çıkan Karmatiler Mekke'ye büyük zarar verdiler, Haceriesvet'i Bahreyn'e götürüp 950 yılına değin ellerinde tuttular. Yine bu sıralarda Mekke, Hz. Ali soyundan gelen şeriflerin egemenliğine geçti. O güne değin yalnız Medine'de Hz. Hüseyin soyundan gelenler "şerif" unvanını taşıyorlardı. Bu nedenle Mekke'de şerifliğin kurulması, kentin bölgedeki siyasal önemini artırdı. Bağımsızlık yolundaki girişimlerin yanı sıra, Fatımiler adına hutbe okunması da yasaklandı. Ancak halifenin Mısır ticaret yollarını kapatıp kenti kuşatması, Mekke'yi teslim olmak zorunda bıraktı.

Şeriflerin Musa kolunun sona ermesiyle (1061) karışıklıklar yeniden başladı. Yemen meliki Suleyhi, Ebu Haşim Muhammet'i işbaşına getirdi; böylece şeriflik, uzun yıllar Haşim soyuna geçti. Ebu Haşim, hutbelerde selçuklu ve fatımi sultanlarından hangisi daha fazla para verirse onun adının okunacağını bildirdi. Selçuklular Mekke'ye türkmen birlikleri yolladıkları gibi hacı kervanlarının yönetimini de kendi ellerine aldılar. Selahattin Eyyubi döneminde, hutbede abbasi halifesiyle şeriften sonra eyyubi ailesinin adı okunmaya başladı. XI. yy.'ın sonlarında şeriflerin Musa kolundan gelme Katade, miraç törenleri nedeniyle halkın kentten uzaklaşmasını fırsat bilerek Mekke'yi zapt etti ve yeni bir şerif sülalesi kurdu. Katade'nin öldürülmesinden sonra, bir süre Eyyubiler' in bir komutanı tarafından yönetilen Mekke, Memluklar'ın Mısır'da güçlenmeleri üzerine Baybars'ın atadığı Ebu Numeyr' in yönetiminde kaldı (XIII. yy.'ın ikinci yarısı). Memluklar'ın Mekke ve Hicaz üzerindeki egemenlikleri yaklaşık 250 yıl sürdü ve Selim I'in Mısır'ı almasıyla (1517) sona erdi.

Bu tarihten başlayarak, özellikle de Muhammet Ebu Numeyy ve ardılı Hasan döneminde şeriflerin toprakları genişledi ve bölge vahhabiliğin ortaya çıktığı XIX. yy. başlarına değin Baybars tarafından saptanan, Selim I tarafından da geçerli sayılan ilkelere göre yönetildi.

Gerek Yavuz gerekse Kanuni dönemlerinde Mekke'de yeni binalar yapıldı; Kâbe'nin yanı sıra eski anıtlar yenilendi; Ebu Kubeys ve Hira dağındaki mescitlerle Hz. Hatice'nin türbesi, ayrıca dört kubbeli Süleymaniye medresesi de onarılıp temizlendi. Osmanlılar döneminde kadılık merkezi haline getirilen Mekke'ye halkın geçinmesi için, İstanbul'dan her yıl "surre alayı" ile para gönderilirdi. XVII. yy.'ın büyük bir bölümü, Zavi Zeyd, Zavi Berekât, Zavi Mesut gibi şerif ailelerinin çekişmelerine tanık oldu. Mekke şerifi Galip zamanındaysa (1788-1813) vahhabiler Mekke için tehlike oluşturmaya başladılar. Galip'in aldığı önlemler ve Zaviye emiriyle anlaşması vahhabilerin Mekke'ye girip bütün türbeleri yıktırmalarını önleyemedi (1803). Galip onlara boyun eğmek zorunda kaldı. Ancak saldırı ve yağma olaylarının Suriye'den, Mısır'dan gelen hacı kervanlarını hedef alması karşısında harekete geçen Mısır hıdivi Mehmet Ali Paşa, 1813'te Mekke'yi alıp Galip'in yeğeni Yahya bin Serur'u şerifliğe getirdi, böylece vahhabi egemenliğine son verdi. XIX. yy.'ın ortalarına değin Mısır hıdivliğine bağlı olan Mekke, yapılan barış antlaşması sonucu yeniden osmanlı yönetimine geçti. Ancak İkinci meşrutiyet'in (1908) ilanından sonra Mekke şerifliğine getirilen Hüseyin, İngilizler'in desteğiyle osmanlı hükümetine başkaldırıp bağımsızlığını ilan etti (1916). Daha sonra Necd emiri Abdülaziz bin Suud, Taif'i ve Mekke'yi alarak (1924) tüm Hicaz'da vahhabi egemenliğini yeniden kurdu; iki yıl sonra da yine İngilizler'in kendisini Hicaz kralı olarak ilan etmeleri üzerine Mekke yerini Riyad'a bırakmadan önce yeni krallığın başkenti oldu.

Farza-Gamma

Mekke'de Mescid-i Haram'da hac (ortada, Kuran'dan ayetlerle bezenmiş, altın işlemeli şeritli örtüsüyle [kisve, sitare] Kâbe)

MEKKE a. (öz. a. *Mekke*'den). [Tamlayan olarak] Mekke'ye ilişkin, Mekke ile ilgili.

—Güz. sant. *Mekke toprağı*, toz haline getirilecek altının dövülürken yapışmasını önlemek amacıyla kullanılan bir tür toprak. (İstanbul'un Anadolu yakasına eskiden "Mekke toprağı" dendiğinden, buradan getirilen bu toprağa da aynı ad verilmişti.)

—Kozmet. *Mekke pelesengi* → BALSAM.

MEKKİ sıf. (öz. a. *Mekke* ve ar. *-î*'den *Mekkî*, Mekke'ye ait). Kuran'ın Mekke'de inmiş olan ayet ya da sureleri için kullanılır.

—ANSİKL. Bütün Kuran ayet ve sureleri indikleri yere göre *mekki* ve *medeni* olarak ikiye ayrılır. Mekke kenti ile Taif, Arafat, Mina, Hira gibi Mekke dışındaki yerlerde inmiş ayet ve sureler mekki, Medine'de inmiş olanlar ise medeni adlarıyla anılırlar. Kuran'da hangi sure ve ayetlerin mekki, hangilerinin medeni olduğu tartışma konusudur. Tefsirciler, mekkilerin sayısı olarak 87, 90, 94; medenilerin sayısı olarak da 27, 24, 20 gibi rakamlar gösterirler. Özellikle son dönemlerde basılan mushaflarda her surenin başında o surenin ayet sayısı ile mekki ya da medeni oldukları belirtildi. Birkaçı dışındaki bütün kısa surelerin Mekke'de, uzun surelerin çoğunun Medine'de indikleri kabul edilir. Mekki ayet ve surelerde daha çok iman, ahlak, ahiret yaşamı, geçmişteki peygamberler ve bunların kendi toplumlarıyla ilişkileri konu edinilir; böylelikle yeni dine (müslümanlık) bağlananların çoğalması, insanların inançsızlık ya da yanlış inançlardan kurtulmaları, onların islam inanç ilkelerini benimsemeleri ve iç temizliğine, ahlaksal dinginliğe, barışçı ve dayanışmacı bir toplumsal yaşama ulaşmalarının sağlanması amaçlanır. Medeni sure ve ayetlerin ağırlıklı konuları ise ibadet, cihat; toplumsal, hukuksal ve ekonomik düzenlemeler, toplumsal ilişkiler gibi daha çok uygulamaya yönelik bilgiler, açıklamalar, buyruk ve yasakları içerir.

MEKKİ (EL-), Nijer'de, Ayr kütlesinin G.'indeki kasiteriti işletmek için kurulmuş küçük madencilik merkezi. Maden cevheri zenginleştirme fabrikası.

MEKKİ asıl adı **Mehmet,** türk şair (Mekke 1843 - İstanbul 1910). Öğrenimini bitirdikten sonra, on altı yaşında kendisine müderrislik payesi verildi. İstanbul Bab mahkemesi kâtipliğinde, Adana Divanı temyiz reisliğinde, Teke, Sakız, Musul, Karahisar, Diyarbakır, Sıvas, Halep, Suriye, Hüdavendigâr ve Selanik naiplikleri ile Emvali eytam idare meclisi üyeliğinde bulundu. 1904'te Teftişi evkaf müsteşarlığına atandı. Anadolu kazaskerliği payesi verildi (1907). Mekki mahlasıyla yazdığı şiirleri vardır.

MEKKİZADE MUSTAFA ASIM EFENDİ → ASIM EFENDİ (Mustafa) Mekkizade.

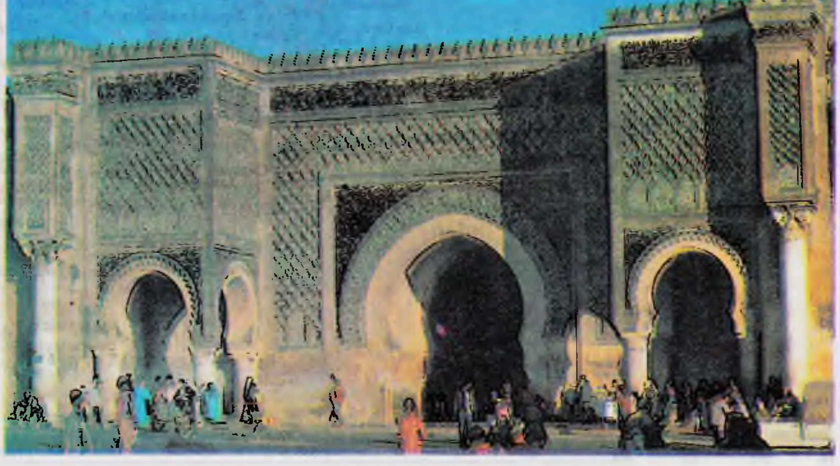
MEKLÛM sıf. (ar. *meklūm*). *Esk.* Yaralı, yaralanmış.

MEKMEN a. (ar. *mekmen*). *Esk.* Pusu yeri, pusu kurulan yer.

MEKMÛN sıf. (ar. *kemin*'den *mekmūn*). *Esk.* Gizli, saklı.

MEKMÛRE a. (ar. *mekmūre*). *Esk.* Cinsel ilişkide bulunmuş kadın.

Ch. Sappa - C. E. D. R. İ.

Meknes
Bab el-Mansur
(XVII. yy. sonu - XVIII. yy. başı)

Ch. Lenars

Mekong'un Kampuçya ovasındaki bölümünün havadan görünümü

MEKNES, ar. **Miknas,** Fas'ta kent, il merkezi, Seis platosunda, yaklş. 500 m yükseltide; 454 000 nüf. (1988). Kuzey Fas'ın en önemli karayollarının çoğu bir karayolu kavşağında yer alan bu kentten geçer. Uzun süre küçük bir kent olarak

Bk. resim sayfa 7955

kalan Meknes, kenti başkent yapan Mulay İsmail devrinde (1672-1727) parlak bir dönem yaşadı. XX. yy.'da sömürge döneminde tekrar önem kazandı. Uved Busekren'in iyice görülmüş vadisiyle eski kentten (medina) ayrılan yeni kent büyük farklılıklar gösterir. Meknes bölgesel bir ticaret ve hizmetler merkezidir; birkaç sanayi dalı da içerir; çimento, tekstil, besin sanayileri. Bugün de askeri önem taşır. Birçok mimarlık anıtıyla donanmasına karşın, 60 km uzağında bulunan Fas kentinin rekabeti yüzünden turizmde oynadığı rol sınırlıdır. —*Meknes ili,* 8 510 km^2; 718 000 nüf. (1988).

—Güz. sant. Meknes'i bir sanat kenti yapan, genel görünümünden çok kentteki özgün yapıtların niteliğidir. Bu anıtlar arasında sur duvarları, medinenin giriş kapısı, Camiürruva (XVIII. yy.) ve İnaniye medresesi (1330-1355) sayılabilir.

MEKNİ sıf. (ar. *mekni*). *Esk.* Gizli, saklı, dikkatle korunan.

MEKNİYE → İSTİARE.

MEKNÛN sıf. (ar. *kūnūn*'dan *meknūn*). *Esk.* **1.** Gizli, saklı. **—2.** Dizilmiş: *Dürr-i meknûn* (dizilmiş inci).

MEKNÛS sıf. (ar. *kenāset*'ten *meknūs*). *Esk.* Süpürülmüş.

MEKNUZ sıf. (ar *kenz*'den *meknūz*). *Esk.* **1.** Yere gömülü. **—2.** Hazineye konmuş. **—3.** Saklı, gizli: *"Siyasatta bir devletin diğer devletlere ihsas edeceği emniyet dostça temayüller, müttefikçe sadakatlerden ziyade tabii vaziyetinde meknuzdur"* (Y. K. Beyatlı).

MEKONG, Güney-doğu Asya'nın en uzun (yaklş. 4 200 km) ırmağı ve 800 000 km²'lik havzası, 17 000 m³/sn dolayındaki yıllık ortalama debisiyle dünyanın en büyük ırmaklarından biri. Tibet platosunda, 5 000 m'yi aşan bir yükseltide doğan Mekong, yaklaşık 2 000 km boyunca derin ve vahşi boğazları aşar. Çin'den çıkışında (yükseltisi 300 m'dir), sırasıyla Çin-Birmanya, Birmanya-Laos, Tayland-Laos sınırlarını çizer. Laos'a girdiği yer olan Pak Tha'dan Luang Prabang'a kadar çığırı bir dizi ivintiyle kesilir ve Nam Beng, Nam Ou ve Nam Seng'in karışmasıyla debisi artar. Pak Lay'ın yukarı kesiminde ırmak gene Tayland-Laos sınırını çizer. Vientiane'da ovaya girer ve Savannahet'e kadar, aşağı kesimi Kemmarat çağlayanlarıyla kesilen, ulaşıma elverişli güzel bir ark oluşturur. Tayland'da 117 000 km²'lik bir havzayı akaçlayan Çi ile Mun'un birleşmesinden oluşan en büyük kolunu aldıktan sonra, Mekong vadisi Hong çağlayanlarına kadar (burada düzey farkı 10 km boyunca 20 m'dir) yaklaşık 200 km süresince genişler. Su düzeyi üzerinde yükselen kayaçlar ve adacıklar yatağı birçok kola ayırır. Daha sonra ırmak Kampuçya ovasına girer, sol kıyısından üç kolunu (Se Hong, Se San, Srepok) alır, Preapatang ve Sambor çağlayanlarını aşar, Kratie'ye geçer. "Dört kol"u birçok dala ayrılır: dallardan biri Mekong'u Tonle Sap'a bağlar; girişinde Phnom Penh'in bulunduğu iki başka dal, deltanın başını oluşturur. Sol dal Bassac, Chu Phu (esk. Chau Doc), Long Xuyên ve Cantho'yu sular; doğu dalı Vinh Long'u aşarak dört ağıza ayrılır. Vietnam'ın güney bölümünü oluşturan Mekong deltası, güçlü kuzey-doğu kıyı akıntılarının etkisiyle güneye doğru genişler.

Havzasının yukarı kesimlerinde karların erimesi sayesinde, aşağı bölümlerindeyse muson rüzgârları sayesinde beslenen Mekong'un çok çelişkili, yalın bir rejimi vardır. Kratie'de yıllık kabarma haziran-şubat arasına rastlar. Kurak mevsimin sonunda, en düşük debi 1 500 m³/sn'nin altına düşer; eylül/ekim aylarına rastlayan en yüksek debi, ortalama 33 200 m³/sn'dir; ne var ki 1939'da olduğu gibi, çok daha yüksek debiler de görülebilir: 67 000 m³/sn. Kabarma sırasında su düzeyi, çekik su düzeyinden 12 m yükselebilir ve taşkın suları Tonle Sap'a geri döner; buna karşılık Toble Sap da ekim-mayıs arasında Mekong'a su gönderir; taşkın 20 000 km²'lik bir alana yayılır ve aşağı Mekong kıyılarında yaşayanlar yüksek yerlerde ya da direkler üzerindeki kulübelerde otururlar. Phnom Penh'in aşağı kesimi dışında su ulaşımı için pek elverişli koşullar yaratmayan Mekong, gene de, kollarının oluşturduğu ağ sayesinde çeşitli halklara ve çeşitli bölgelerle bağlantı kurulmasını sağlamış, kültürlerin içerilere sızmasını ve ticareti kolaylaştırarak, dağlık kesimlerdekine oranla daha gelişmiş uygarlıkların ve Khmer İmparatorluğu gibi örgütlü devletlerin kurulmasına olanak vermiştir.

MEKONYUM a. (lat. *meconium*). Böcbil. Böceklerde nemf evresinde bile bağırsaklarda bulunan ve yumurtadan çıkarken dışarıya atılan sıvı. (*Vanesse* cinsi başta olmak üzere kimi kelebeklerde mekonyum kan kırmızısı renginde olur.)

MEKR a. (ar. *mekr*). *Esk.* **1.** Hile, düzen. **—2.** Hileyle aldatma, bir kimseyi hile ile kandırma. **—3.** *Mekr-i mahmud,* bir kişiyi, amacından vazgeçirmek için iyi niyetle yapılan hile. ‖ *Mekr-i mezmum,* kötü niyetle yapılan hile.

MEKRAN ya da **MAKRAN,** İran'ın kuzey-doğu'sunda ve Pakistan'ın güney-batı'sında bölge. Hint okyanusu boyunca uzanır. Eskiden bir İran ilinin ve Pakistan eyaletinin adıydı.

MEKREMET ya da **MEKRÜMET** a. (ar. *kerem*'den *mekrūmet*). *Esk.* **1.** Kerem, izzet, şeref, onur. **—2.** Saygı, ağırlama. **—3.** *Mekremet-güster,* cömertlik gösteren, cömert.

MEKREMETLÛ ya da **MEKREMETLİ** sıf. (ar. *mekremet*'ten). *Esk.* Müderrislere hitapta kullanılan resmi unvan.

MEKRU, Afrika'da ırmak, Nijer'in kolu (sağ kıyıdan). Benin'de, Atakora sıradağından doğan ırmak, Burkina Faso ile Nijer'in sınırını çizer.

MEKRÛB sıf. (ar. *kerb*'den *mekrūb*). *Esk.* Kederli, gamlı, kaygılı.

MEKRUH sıf. (ar. *kerh*'ten *mekrūh*). *Esk.* İğrenç, tiksinti veren.

—İsl. Allah ya da Hz. Peygamber tarafından yapılmaması öğütlenen işler. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Hanefilerin dışında kalan ve çoğunluğu oluşturan fıkıh bilginlerine göre, mekruh da yasaklanmış bir iş olmakla birlikte, bu yasaklama haram ölçüsünde değildir. Hanefi bilginleri ise haramın, doğruluğu kesin (kati) bir kanıtla (delil) yasaklanmış iş olduğunu, eğer kanıt kesin değilse (zanni), böyle bir kanıtla yapılmaması istenilen işin mekruh sayılması gerektiğini belirtirler. Hanefi bilginlerine göre anlamı açık (delaleti kati), ancak kaynağı kesin olmayan (zanni) bir kanıtla yapılmaması istenen işe *tahrimen* (harama yakın) *mekruh,* hem anlamı kapalı hem de kaynağı kuşkulu olan bir kanıtla yapılmaması istenen bir işe de *tenzihen* (helale yakın) *mekruh* denir. Bunlardan ilki "vacip"in, ikincisi de "mendup" ya da "müstehap"ın karşıtıdır.

MEKRÜMET → MEKREMET.

MEKS a. (ar. *meks*). *Esk.* **1.** Durma, bekleme, dinlenme. **—2.** *Meks etmek,* durmak, dinlenmek: *"'Toprak seni defnetmeden evvel içine / Meks et su kenarında çemenzâra yakın"* (Y. K. Beyatlı).

MEKS a. (ar. *meks*). *Esk.* **1.** Pazar ve yol vergisi alma. **—2.** Zulmetme. **—3.** Gümrük vergisi, giriş vergisi.

—İsl. huk. Ticaret mallarından öşür ve baç adıyla alınan vergi.

MEKSEB a. (ar. *kisb*'ten *mekseb*). *Esk.* **1.** Kazanç. **—2.** Kazanç yeri, kazanç aracı.

MEKSEFE → MİKSEFE.

MEKSİKA isp. **México** ya da **Méjico,** Amerika'da devlet. 87,8 milyon (1991) nüfusu ve 1 970 000 km²'lik yüzölçümüyle Meksika, Latin Amerika'nın en büyük ülkelerinden biridir: yüzölçümü bakımından üçüncü, nüfus açısından, Brezilya'dan sonra ikinci sırada yer alır. Başkenti *Mexico.* Resmi dili *ispanyolca.*

COĞRAFYA
fiziki coğrafya

Meksika, hem yüzey şekilleri hem de iklim bakımından üç geniş bölgesel bütün oluşturan, birbirinden çok farklı doğal bölgelere ayrılır.

Kuzeydeki kuru topraklar, ülke yüzölçümünün % 60'ını kaplar; belirgin özelliği, özellikle K.-B.'da (Aşağı Kaliforniya, Sonora, Sinaloa, Chihuahua) yer yer çoraklığa kadar varan kurak iklimidir. Doğu Sierra Madre ve Batı Sierra Madre'yle çevrili ortadaki plato yarı çoraktır: yavaşça tuzlu çöküntü alanlarına (*playas* ya da *bolsones*) doğru inen üstü kabuk bağlamış şevler. Sadece Kuzey-doğu bölgesi, her yerde 700 mm'den fazla yağış alır ve Atlas okyanusu iklimine özgü yaz yağmurları sayesinde kuraklıktan kurtulur.

Orta Meksika'daki volkanik yüksek topraklar, ülkenin can damarıdır. Orta kesimdeki yanardağ kökenli ve kırılmış platonun en yüksek noktaları buradadır: Puebla, Mexico ya da Toluca havzalarında 2 200 - 2 600 m. Ama bu havzaların kenarında, birçoğu 5 000 m'yi aşan görkemli yanardağlar yükselir: Pico de Orizaba (5 700 m, Meksika'nın en yüksek noktası), Popocatépetl, vb. Yanardağlar, belirgin bir şekilde kırılmış, Büyük Okyanus'tan (Corrientes burnu) Meksika körfezine kadar uzanan "yeni volkanik eksen" denen, 19° K. enleminin geçtiği enine bir eksen boyunca uzanırlar. Büyük dik yamaçlar, bu ekseni güneyden sınırlar. Yükseltiye ve yöne bağlı olarak Orta Meksika'daki yüksek topraklar, yağış ve sıcaklık açısından büyük farklılıklar gösterir. Çok güzel çam ormanları, 2 500 - 3 000 m'nin üstündeki yamaçları kaplar; daha az yüksek kesimlerde yerlerini karışık meşe ve çam ormanlarına bırakırlar. En kurak havzalarda, dikenli ağaççıklar ve kaktüslerden oluşan bir bitki örtüsü görülür. Yükselti bir iklim kuşakları sıralamasının ortaya çıkmasına yol açar: Atlas okyanusu ve Büyük Okyanus kıyısındaki ovalarda *tierras calientes* (sıcak topraklar), 800-1 600 m arasında *tierras templadas* (ılıman topraklar), daha yüksek kesimlere *tierras heladas* (buzlu topraklar) ile bağlanan 1 600 m'nin üstün-

deki *tierras frías* (soğuk topraklar). Bu iklim çeşitliliğinin tarım için çok elverişli koşullar yaratacağı açıkça ortadadır.

Güney Amerika'nın başlıca özelliği sıcak ve nemli iklimidir. Veracruz ovaları, Orta Meksika'nın batısındaki sıcak topraklar, yeniyanardağ ekseni büyük dikliğinin güneyinde bulunan bütün toprakları kapsayan geniş bir tropikal bütün halinde kuzeye doğru Atlas okyanusu ve Büyük Okyanus boyunca devam eder: Oaxaca ve Guerrero dağları ve havzaları, körfezin güneyindeki ovalar, Yucatán yarımadası, Guatemala sınırına kadar uzanan yüksek topraklar ve Chiapas ovaları. Meksika'nın güneyi, yüzey şekilleri, iklim ve bitki örtüsü farklılıklarının büyük çeşitlilik gösterdiği bir bölgedir: kuraklığın etkisindeki kireçtaşlı alçak Yucatán platosu; sıcak, nemli ve ormanlık Tabasco toprakları; otlaklarla çam ve meşe ağaçlarıyla örtülü, bulutları delen yüksek Chiapas toprakları.

yerleşme ve nüfus

Meksika insanının kişiliği, amerind uygarlıkları, ispanyol sömürgeciliği ve modern amerikan dinamizminin birleşmesiyle oluşmuştur; nitekim, Mexico'daki las Tres culturas meydanı bunu simgeler.

• *Hızlı nüfus artışı.* 1519'da Meksika'da yaşayan Kızılderililer'in sayısına ilişkin tahminler 2-20 milyon arasında oynar. Ancak kesin olan iki şey vardır: sömürgecilerle temasa giren Kızılderili sayısındaki ani azalış; kızılderili halkın, bugünkü Meksika nüfusu üzerindeki güçlü bedensel etkisi (melezlerin sayısı çok fazladır: % 80). Buna karşılık Kızılderililer nüfusun ancak % 10'unu temsil ederler. Bunların yarısı yalnızca kızılderili dilleri, öbür yarısı iki dil konuşur. Zenci ve zenci-beyaz melezlerinin sayısı azdır (% 1): Beyazlar'ın oranı ise yaklaşık % 10'dur.

Nüfus, 1940'a kadar yavaş artmıştı. 1910'da 15 milyon olan Meksika nüfusu, 1930'da ancak 16,5, 1940'ta da 19,8 milyon oldu. Bu tarihten sonra demografik büyüme birden hızlandı; 1960'ta 35 milyon, 1970'te 48,5 milyon, 1991'de 87,8 milyon. Ülkede nüfus her yıl yaklaşık 2 milyon artmaktadır: yıllık doğal nüfus büyümesi oranı yüzde 2'dir. Doğum oranının çok yüksek seyretmesi (1975'te ‰ 40, 1981'de ‰ 38, 1991'de ‰ 20) ve ölüm oranının düşmesi (1930'da ‰ 26, 1960'ta ‰ 12 ve 1989'da ‰ 6) bu nüfus patlamasını açıklayan nedenlerdir. Nüfusun % 42'si 15 yaşın altındayken, sadece % 4'ü 65 yaşın üstündedir. Hükümet onbeş yıldır çekingen bir doğum kontrol politikası izlemektedir, ama güçlü gelenekler karşısında elde edilen sonuçlar sınırlı kalmaktadır. İnsan sayısının, kırdaki ve kentteki istihdam olanaklarının çok üstünde olması, Meksika'yı Üçüncü dünya'ya bağlayan özelliklerden biridir. Nüfus yoğunluğunun tarım havzalarında çoğunlukla km^2'de 100 kişiyi geçtiği Orta Meksika, aşırı bir nüfus artışıyla karşı karşıyadır; bu nedenle hükümet, eski Meksika'yı ferahlatmak amacıyla tropikal güneydeki "yeni topraklar"a yerleşimi teşvik etmektedir ("denize doğru yürüyüş").

Kırsal nüfus fazlalığı, çok hızlı bir kentleşme hareketine yol açmıştır. Meksika kent nüfusu 1960-1990 arasında % 60, kırsal kesimde ise ancak % 17 arttı. Göç edenlerin beşte dördü en önemli on yerleşim alanına yığıldı; sadece Mexico kenti, bu göçmenlerin yarısını barındırmak zorunda kaldı. 1910'da ancak % 20 olan kentleşme oranı, 1991'de % 73'e ulaştı. 1989'da her dört Meksikalı'dan üçü kentliydi. ABD'nin güney-batısına doğru kesin ya da geçici göç, bir emniyet supabı rolü oynadı. ABD'ye yerleşmiş meksika asıllı 5-7 milyon amerikalı vardır. Ama *bracero*'ların iş için göçtükleri dönemler artık geride kalmış bulunuyor. 1950'li yıllarda, her yıl 400 000 mevsimlik işçi sınırı aşıyordu. ABD'nin göçe getirdiği sınırlamalar, bu hareketi büsbütün durduramadıysa da yavaşlattı. Yasadışı bir duruma düşen kaçak göçmenler *(wet-backs)*, her an sınırdışı edilme tehlikesiyle karşı karşıya kaldılar (1970-1976 arasında 3,5 milyon Meksikalı geri gönderildi), hatta bu durum iki ülke arasında gerginliklere yol açtı.

EKONOMİ

ekonomi

Gayrisafi yurtiçi hâsıla (GSYİH) 1950-1975 arasında 25 kat arttı. 1991 yılında, kişi başına düşen gelir, 2 970 dolardı. Bu durum Meksika'yı gelişmekte olan ülkeler

grubuna sokmaktadır. 1920-1940 döneminin yapısal reformlarıyla hazırlanan Meksika'nın iktisadi hamlesi, İkinci Dünya savaşı'nda başladı ve ancak kırk yılda gerçekleşti.

• *İktisadi gelişmenin etkenleri.* Bu konuyu 70'li yılların ortasındaki petrol patlamasından öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde ele almak gerekir.

1940-1975 arasında meydana gelen "Meksika iktisadi mucizesi"'nin birçok derin nedeni vardır. Bu nedenlerin ilki, Devrimci kuruluş partisi iktidarının sağladığı dikkate değer siyasal istikrar; ikincisi, tüm yöneticilerin Meksika'yı geri kalmışlıktan kurtarmak için iktisadi büyümeyi sağlama ve peso'yu güçlü, istikrarlı, güven verici bir para yapma istemidir. Bir başka etken güdümlü ve planlı bir devlet sosyalizmiyle, kapitalist anlayışta serbest girişimci bir özel kesimin bir arada varlığını sürdürmesidir. Örneğin, devlet bankalarıyla özel bankalar, bankacılık sisteminin tüm kaynaklarını aşağı yukarı yarı yarıya paylaşırlar. Bu sistem sayesinde Meksika hiçbir zaman yatırım kredisinden yoksun kalmamıştır. Meksika dış ticaretinde hem satıcı, hem alıcı olarak büyük bir rol oynayan (tüm değişimlerin yüzde 62'si) ABD'nin yakınlığı, çok önemli bir iktisadi büyüme etkeni oldu: meksikalı *técnico*'ların ABD'de eğitilmesi, Meksika'daki büyük amerikan yatırımları, tüketim ve turizm alanındaki etkileşimler. Titiz meksika milliyetçiliğine ve sosyalizme ve Üçüncü dünya'ya sempatisini gizlemeyen bir politikaya karşın, ABD ve Meksika ekonomilerinin karşılıklı bağımlılığı giderek artmaktadır.

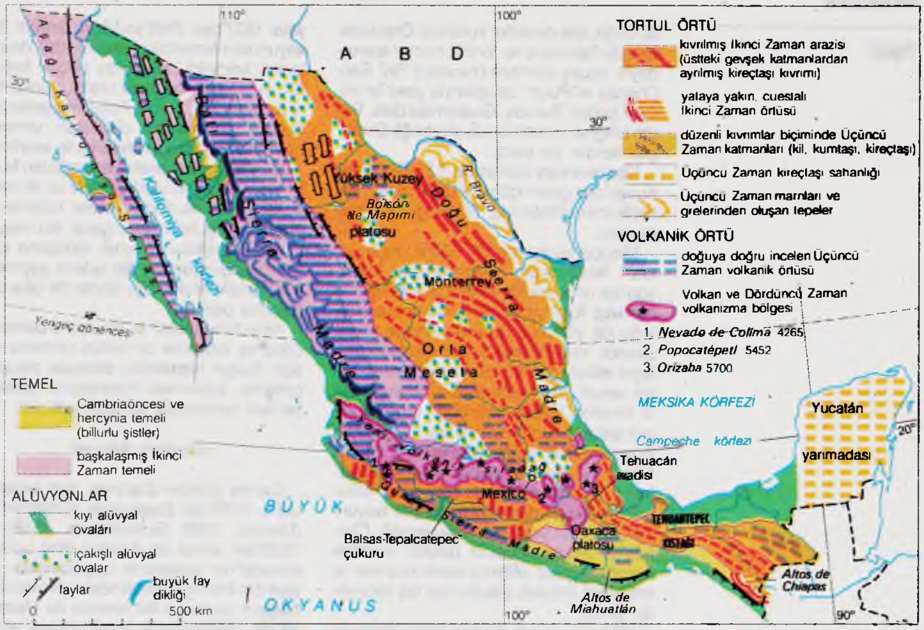
1973-1976'ya doğru bulunan çok zengin hidrokarbür yatakları, çeşitli büyüme etkenlerinin görece önemini altüst etti. 1973'te, Meksika, petrol tüketiminin yüzde 10'unu ithal yoluyla karşılıyordu. 1972'de kıstakta, Chiapas ve Tabasco eyaletlerinde, önemli rezervler belirlenmişti. Sistemli bir arama tarama sonunda Campeche kõrfezinde, Tamaulipas eyaletinde, Coahuila'da ve Aşağı Kaliforniya'da petrol ve gaz bulundu. Varlığı belirlenen rezervler 6 yılda (1975-1981) 11 kat arttı. Kesin olarak belirlenen petrol rezervleri 8,2 milyar tondu. Olanaklı rezervler, aşağı yukarı buna yakındı; potansiyel petrol rezervleri ise, 40 milyar tondan fazlaydı: 1974'te 30 milyon tonu bulmayan petrol üretimi, 1981'de 120 Mt'a, 1986'da 140 Mt'a çıktı, 1990 yılına gelindiğinde, 147 Mt'a ulaşan yıllık üretimle petrol, Meksika ihracatının % 32'sini oluşturuyordu. Bu durumda petrol, ülkenin büyümesinin ekseni durumuna geldi. Çok önemli doğal gaz kaynakları da buna ekleniyordu (yılda yaklaşık 30 Gm^3 üretim, tahmini rezervler 2 000 Gm^3).

Ne var ki "petrol devrimi" istikrarsızlığa ve krizlere yol açtı. 1973'te, brüt petrol fiyatındaki ani artışı, 1981'de dünya piyasasında aşırı üretimden kaynaklanan bir düşme izledi. Bu düşüş ve paraya uygulanan yüksek faiz oranları, pesonun birkaç kez devalüe edilmesine yol açtı. Petrol sektörünün almak zorunda kaldığı ek borç Meksika'nın dış borç tutarını artırdı; devalüasyon gerçek bir ulusal dram boyutuna ulaştı ve parada istikrar ilkesi iflas etti. Cumhurbaşkanı López Portillo'nun deyişiyle, "petrol çözümü", "petrol sorunu"na dönüştü. Petrol başdöndürücü bir zenginlik sağlamıştı, ama aynı zamanda sürekli dalgalanan uluslararası piyasaya mali ve ticari bağımlılığı, ticaret dengesiyle ödemeler dengesinde gittikçe artan bir bozukluğu, borçlanmayı, hızlı enflasyonu, vb. birlikte getirmişti.

• *İktisadi büyümenin belli başlı yönleri.* Devrim sonundan, özellikle 1940'tan bu yana harcanan çabalar sonucu, Meksika ulaşım alanında iyi bir altyapı kazandı: demiryolu ağı, karayolları, limanlar ve havalimanları. Üretim alanında, GSYİH'nın artış oranı, dönemlere göre değişti, ama öbür Latin Amerika ülkelerinin çoğuna oranla her zaman yüksek oldu: uzun süre yüzde 6-7 olarak seyrettikten sonra, 1979 ve 1980'de yüzde 8'e yükseldi. Sonraki yıllarda daha düşük gerçekleşti. Tarım, diğer iktisadi sektörlere göre gittikçe artan bir gerileme göstermektedir. Bugün de nüfusun % 36'sının tarımda çalışmasına karşın bu sektörün GSYİH'daki payı ancak % 9'dur. Bu da kentlerle kırsal alanlar arasındaki gelir dağılımındaki eşitsizliğini göstermektedir. Devrimin büyük hedeflerinden biri olan tarım reformu, iktisadi ve sosyal planda, kamu topraklarından *ejidolar* yararlananların çoğu için fiyaskoyla sonuçlandı; buna karşılık özel mülkiyet durума uyum sağlamayı başardı: ekilen toprakların yüzde 10'unu kaplayan büyük üretim birimleri tarımsal üretimin yarıdan fazlasını sağladı. Tarımsal üretim, tahıl (bunun 12 Mt'u mısır), meyve (2,2 Mt turunçgil), sanayi bitkileri (260 000 t pamuk, 330 000 t kahve, 3,8 Mt şeker) üretimi ve önemli sayıda sığırdan (28 milyon baştan fazla) oluşur. Ancak Meksika zaman zaman mısır, buğday, süt, yumurta gibi temel besin maddelerinin dışalımı yapmak zorunda kalmıştır.

Modern Meksika'nın büyük başarısını oluşturan sanayi sektöründe (maden sanayisi [petrol, doğal gaz, gümüş (2 300 t), kükürt, kurşun, bakır, vb.], temel sanayiler ve farklılaşmış sanayiler) durum daha iyidir. Demir-çelik (Monterrey, Lázaro Cárdenas) [toplam 7,7 Mt çelik], petro-kimya ve kimya sanayileri tam gelişme durumundadır. Farklılaşmış sanayiler, iç tüketimin gereksinimlerini karşılamaya yöneliktir: dokuma, otomobil (228 000 binek otomobili), elektrik ve elektronik malzemesi, radyo ve televizyon, ilaç, vb. Bu sanayiler, gerekli işgücünü sağlayan başlıca kentlerde toplanmıştır: özellikle Mexico, sonra Puebla, Netzahualcoyotl, Guadalajara, Monterrey. GSYİH'nin yüzde 33'ünü sağlayan sanayi, çalışan nüfusun ancak yüzde 21'ini istihdam etmektedir. Hizmet sektörü ise, GSYİH'nin yüzde 67,7'sini sağlamakta ve çalışan nüfusun yüzde 55,4'ünü istihdam etmektedir. Sanayi ve hizmet sektörlerindeki ilerlemeler ve önemli boyutlara ulaşan kentleşme (14-15 milyon nüfuslu bir megapol olan Mexico; nüfusu 3 milyonu aşan diğer iki kentsel alan: Puebla ve Netzahualcoyotl; nüfusu 450 000-650 000 arasında 5 kent), Meksika'nın geçirdiği iktisadi ve toplumsal değişimin başlıca görüntüleri oluşturur.

• *Milli gelirin bozuk dağılımı.* Kırsal alanın büyük bölümünde yüzlerce yıldan beri sürüp gelen yoksulluğun yanı sıra, kent varoşlarında işsizlik ve eksik istihdam yüzünden çok düşük yaşam koşulları içinde yaşamak zorunda kalan milyonlarca Meksikalı'nın acıklı durumu milli gelirin bozuk dağılımından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, iktisadi büyüme, tüketim toplumu içinde yer alan önemli bir orta sınıfın gelişmesine yol açmıştır.

JEOMORFOLOJİK BÖLGELER

TARİH
kolomböncesi Meksika

Meksika'ya ilk yerleşenler, geçmişi İ.Ö. 10 000 yıllarına dayanan Tepexpan* insanının temsil ettiği göçebe avcı toplayıcılardı.

Yaşam koşullarını temelden değiştiren mısır tarımı aşamalı olarak ortaya çıktı. Mısırın bilinen en eski kullanımı Tehuacán'da Coxcatlán evresindedir (İ.Ö. 5200-3400). Bundan sonra, geçim kolaylaştı, avcılar küçük köylere yerleşmeye başladılar. Mısırdan başka biber, fasulye ve kabak da ekiyorlardı. Yerleşik küçük çiftçiliğe dayalı bu yaşam biçimi klasiköncesi dönemin (İ.Ö. 2000-1000) ilk yarısında görüldü. Orta klasiköncesi dönemde (İ.Ö. 1500-300) Meksika körfezi kıyılarında Olmekler*'in ilk Orta Amerika uygarlığı ortaya çıktı. Takvimi, hiyeroglif yazısını, top oyununu, pazarları ve tapınak yapımını ilk Olmekler'in çıkardığı söylenir.

En görkemli uygarlıklar klasik dönemde (İ.S. 250-950) ortaya çıktı. Orta Meksika'da Teotihuacán* uygarlığı boy gösterdi. 11 km^2'lik yüzölçümüyle gerçek bir metropol olan Teotihuacán kenti bütün Mexico vadisini birleştirmeyi başardı ve etkisini Guatemala'ya kadar duyurdu.

Meksika körfezi kıyısında (günümüzde Veracruz eyaleti) El Tajín* tören merkezi vardır. Bu merkezdeki en önemli yapı nişli piramittir.

Bugünkü Oaxaca eyaleti topraklarında Zapotekler*'in başkenti Monte* Albán vardı. Klasik dönemde Zapotekler 200'ü aşkın kent kurdular. Monte Albán'da, Zapotek uygarlığı orta klasiköncesi dönem boyunca, Olmek, daha sonraları da Maya ve Teotihuacán uygarlıklarının etkisinde kaldı. İ.S. 900'e doğru Monte Albán terk edildi, Zapotekler Oaxaca'nın güney-batı'sında Mitla* adlı yeni bir merkez oluşturdular.

Maya uygarlığının ortaya çıkışı klasiköncesi döneme kadar gider. Mayalar klasik dönemde dikkate değer bir uygarlık geliştireceklerdi. Öteki Orta Amerika halklarından farklı olarak, büyük imparatorluk-

lar değil, site devletler kurdular. Orta Meksika'da Palenque ve Toniná bunlar arasındaydı. Kuzey sınırında (Yucatán) Rio* Bec, Chenes ve Puuc* üsluplarıyla yerel bir mimari gelişti. Burada, Guatemala'daki, Péten bölgesi mimari üslubuna bağlı Cobá* gibi kentler de vardı.

Klasiksonrası dönemde (İ.S. 950-1500) Kuzey'den gelen göçebe Çiçimekler* kabilelerinin istilalarıyla, bir kargaşa evresi başladı.

Mexico vadisinde İ.S. 600'e doğru yıkılan Teotihuacán hegemonyası, klasiksonrası dönemin ilk yarısında Toltekler*'in merkezi Tula*'ya geçti. Toltek İmparatorluğu XII. yüzyılda Orta Meksika'ya kadar uzandı. Yeni çiçimek toplulukları bölgeyi işgal ettiler ve 1168'de Tula'yı yıktılar. Toltek sanatı da, klasiksonrası dönemin Orta Amerika kültürlerinin çoğu gibi, kendisini yaratan toplumun savaşçı özelliklerini yansıtır. XIII. yy.'da Mikstekler*, Zapotek bölgesine girdiler. Monte Albán'ı önderlerinin mezar yeri olarak kullandılar. Mikstek üslubu, klasiksonrası dönem boyunca büyük bir yaygınlık kazanacaktı. Cholula'da mikstek-puebla üslubu yeniden karşımıza çıkar, Milta'da renkli resimler ve katışıksız mikstek üslubunda taş mozaikler vardır.

Körfez kıyısında klasiksonrası dönemin en önemli merkezi olan Cempoala*, Totonaklar* tarafından kuruldu. Huastecler* bölgesi, tam gelişmesine klasiksonrası dönemde ulaştı. Kralların, din adamlarının ve tanrıların taş heykelleri ve özellikle Pánuco* kökenli seramikler bu döneme damgasını vurdu. Maya kronikçilerine göre Yucatán'daki maya uygarlığını yaratanlar, büyük olasılıkla, Topiltzin Quetzalcóatl önderliğindeki Toltekler'di. Bölgede siyasal ve sanatsal üstünlüğü 1224 yılı dolaylarında terk edilmesine kadar elinde tutan Chichén* İtzá bu uygarlığa tanıklık eder. Yucatán'ın başkenti daha sonra Mayapán* oldu, burası da 1450'ye doğru terk edildi. Bu tarihte yarımada, yönetimi ellerine geçirmek için birbirleriyle çatışan çeşitli sitelerin iç savaşına sahne oldu. Doğu kıyısındaki Tulum* bu dönemde kuruldu. Son gelen çiçimek dalgası, Aztekler* oldu. Aztlán'dan gelen küçük bir kabile olan Meksikalar (Mexicas) bütün Orta Meksika yaylasına egemen oldular ve etkilerini Meksika topraklarının büyük bölümünde duyurdular. Becerikli yöneticiler ve usta savaşçılar olan Aztekler, mirasçıları olduklarını ileri sürdükleri eski kültürlerle öteki Orta Amerika kültürlerinin bir karışımı olan özgün bir uygarlık yarattılar. Ne var ki, bu sırada ispanyol fethi de başlamak üzereydi.

fetih

Francisco Fernández de Córdoba'nın maya kıyılarındaki başarısızlığından sonra, Cortes önce Tabasco'ya (1519), sonra Veracruz'a çıktı. Yakın geçmişteki fetihleri nedeniyle Aztekler'in yarattığı nefretten yararlanarak boyun eğdirilmiş halkların ve bağımsız Tlaxcala Cumhuriyeti'nin ittifakını sağladı. Hiçbir direnişle karşılaşmadan Mexico'ya girdi. Aztek imparatoru Moktezuma II, dinsel bir korku içindeydi (dünyanın sonunun geldiğine ilişkin bir kehanetten, tanrı Quetzalcóatl'ın dönüşünden korkuyordu). Aztek ayaklanması İspanyollar'ı kısa bir süre için Mexico'dan uzaklaştırdı (haziran 1520). İspanyollar, müttefikleri Tlaxcaltekler'le birlikte geri döndüler, çetin bir kuşatmadan sonra, salgın hastalıklar halkı kırıp geçirirken Tenochtitlán'ı aldılar (temmuz). Moktezuma'nın yerine geçen Cuauhtémoc'un direnişi bir sonuç vermedi. Karl V tarafından 1522'de genel vali ve komutan olarak atanan Cortes, daha sonra da ardılları, Aztekler'in başlatmış olduğu toprak bütünlüğünü sağlama çabalarını sonuçlandırarak Meksika'yı XVI. yy.'da fethettiler. Kâşifler, Mississippi ve Arkansas'a bile ulaştılar. Ama tropikal ormanlarla korunan Mayalar 1527'den 1546'ya kadar direndi. Bu soyun son temsilcileri ancak 1697'de ortadan kaldırıldı. Kuzey'de birçok kabile XX. yy.'a kadar bağımsız kaldı, çünkü Yeni İspanya XVI. yy.'da, Aztek İmparatorluğu'nun çekirdeğini oluşturan yerleşik halkların bulunduğu Meksika ile sınırlıydı.

1524'te Cortes tarafından çağrılan Martín de Valencia önderliğindeki on iki fransisken, 1526'da dominikenler, 1533'te de augustinusçular ülkeye geldi. Bu misyonerler, etkinliklerinin sınırlı olmasına karşın (örneğin yerlileri din adamı yapmayı reddetmek) Meksika'yı dindar bir ülke durumuna getirdiler.

Ama Amerindler ile Avrupa arasındaki çatışma, bölgede bir nüfus yıkımına yol açtı. Salgın hastalıklar, savaşlar, zorunlu çalışma, toplumsal hiyerarşinin çöküşü yerlileri neredeyse tümüyle yok etti.

sömürge dönemi

Cortes gözden düşünce, Yeni İspanya daha 1528'den başlayarak *audiencia*'lar (Mexico, 1528; Guadalajara, 1548) ve 1535'ten sonra da Madrid Hint adaları konseyi'nin kararlarını uygulamakla görevli bir kral naibi tarafından yönetilmeye başladı: bunların ilki Antonio de Mendoza'ydı. Metropolden gelen yüksek yöneticiler, kolonların bağımsızlık anlayışıyla çalıştılar, XVI. yy.'ın sonunda kolonların güçleri azaldı. Belediye yönetimi (*ayuntamientos* ya da *cabildos*) kısa sürede özerkliğini yitirdi. İlk fatihler, altın yokluğunda *encomienda*'lar (yerlilerden ya da yerli köylerden bedava hizmet bekleme hakkı) istediler. Karl V, Bartolomé de Las Casas'ın isteği üzerine, bu sistemi kaldırdı (*Leyes Nuevas*'ın [Yeni yasalar] çıkarılması, 1542). Bununla birlikte, sözkonusu sistem XVII. yy.'a kadar sürdü. Kuzey'de (Guanajuato, Zacatecas, 1546) gümüş yataklarının bulunması İspanyollar'ı yerleşik çiftçi Meksika'sının sınırları dışına yöneltti ve Yeni İspanya'yı 1570 yıllarına kadar dünyanın bir numaralı gümüş üreticisi durumuna getirdi. Daha sonra XVII. yy. başlarında ejido'lara (köylerdeki kolektif topraklar) zorla elkonması ve nüfus azalması nedeniyle boş kalan toprakların işgal edilmesiyle, hacienda'lar oluştu. Hacienda'lar borçlu yoksul köylüler tarafından ekilip biçiliyor ve bu topraklarda tropikal ürünler yetiştiriliyordu: şekerkamışı, çivit fidanı, kakao, mısır, vb. Göçebelerin saldırılarına açık olan Kuzey'de İspanyollar XVI. ve XVII. yüzyıllarda estancia'lar oluşturdular. Bunlar da, yoksul ve borçlu köylülerin buğday tarımı yaptıkları ve büyükbaş hayvan yetiştirdikleri çok geniş topraklardı. Estancia'nın ortasında, mülk sahibinin oturduğu gerçek bir kale yükselirdi. Mülk sahibinin silahlı adamları vardı ve genellikle, kurallarını kendisinin saptadığı kişisel adaletini uygulamaktaydı.

XVII. yy. ve XVIII. yy.'ın ilk yarısı bir içe kapanma ve pekişme dönemi olarak dikkati çekti. Madenler azaldı, İspanya'yla ticaret hacmi düştü, yönetimdeki bozulma ve çözülme kreoller'e belli bir özerklik getirdi. Meksika toplumu, onların bazı özelliklerini edindi. Kuzey'de, beyazlardan ve melezlerden oluşan ve madencilikle geçinen bir toplum oluştu. Burası, servet edinerek aristokrasiye katılan maden arayıcılarının ve işleticilerinin, özel askerler bulunduran hayvan yetiştirme hacienda'ları sahiplerinin, baş eğmeyen göçebe Kızılderililer'in ve yerleşik kabileleri hıristiyanlaştıran misyonerlerin (XVII. yy. sonunda, Sonora'da ve Arizona'da rahip Kino ve daha sonra Yukarı Kaliforniya'da Junípero Serra 1769) ülkesi olmuştu. Güney'de, yerli toplulukları hacienda'larla ve kentlerle ve özellikle Mexico ile yan yana bulunuyorlardı. İspanyollar'ın ve melezlerin çoğunluğu Mexico'da yaşıyordu (krallık görevlileri, büyük toprak sahibi kreoller, zenginleşmiş madenciler, İspanya'yla ticareti denetleyen Mexico ve Veracruz konsolosluk tüccarları, lonca zanaatkârları ve çoğunlukla kaynaşan karmakarışık yoksul kentli yığınları). Bu dönem aynı zamanda yerli süs motiflerini özümleyen barok üslubun taşkın özelliklerinin görüldüğü kilise ve saraylarıyla meksika sanatının da parladığı dönemdir. Rahibe Juana Inès de la Cruz' un yazılarındaki klasik yetkinlik de bu dönemin ürünüdür

Meksika, XVIII. yy.'ın ikinci yarısında yeniden dünyanın birinci gümüş üreticisi oldu. Buna koşut olarak tarım ve ticaret de hızla gelişti. 50 yıl içinde nüfus iki katına ulaştı (1800'de 60 milyon; 780 000'i İspanyol). Mexico Amerika'nın en büyük kenti oldu ve eğitim kurumlarıyla (1551'de kurulan üniversite, 1782'de kurulan Madencilik okulu, vb.) ünlendi. Bağımsızlığın eşiğinde Yeni İspanya, İspanyol İmparatorluğu'nun geri yanına eşit değerdeydi.

bağımsızlık

Ekonomik gelişme ve nüfus artışının doğurduğu toplumsal gerilimler, Orta Meksika'nın özellikle maden bölgelerinde, XIX. yy.'ın başında patlak veren maden bunalımı sırasında dayanılmaz boyutlara ulaştı. Orta sınıfların hoşnutsuzluğu, 1786 yönetim reformlarından (12 yönetim bölgesi kurulmuştu) sonra arttı. Bu reformlar, ispanyol memurlarla desteklenen krallık yönetiminin önemini artırmış ve kreol seçkinlerin özerkliğini zayıflatmıştı. İspanya'nın 1808'de Napoléon tarafından istila edilmesi ve Fernando VII'nin tahttan indirilmesi İspanya'da ve bütün İspanyol İmparatorluğu'nda yasallığa bağlı olanlarda bir tepki doğurdu. İktidar boşluğunu doldurmak isteyen cuntalar ortaya çıktı ve çeşitli sömürge yönetici grupları arasında çatışmalar baş gösterdi. Meksika'da, *cabildo*'ya egemen olan kreollerle genel vali İturrigaray'ı görevden alan (eylül 1808) ve İspanya merkezi cuntasından yana bir tutumu benimseyen asıl İspanyollar arasındaki savaşım Dolores rahibi Miguel Hidalgo y Costilla'nın başkaldırmasıyla (16 eylül 1810) kısa sürede önemini yitirdi. Kurulu düzeni temelinden sarsan (Guanajuato'da ve Valladolid'de İspanyollar'ın ve kreollerin öldürülmesi) ve "Yaşasın Guadalupe Meryemi! İspanyollar'a ölüm!" sloganlarıyla yürütülen bir melez ve yerli ayaklanması baş gösterdi. Kreol seçkinleri ve asıl İspanyollar ayaklanmacılara karşı birleşti. Büyük bölümü kreollerden oluşan ve onlar tarafından yönetilen krallık ordusu, ayaklanmacıları ezdi ve Hidalgo kurşuna dizildi (temmuz 1811). Ama başkaldırı eylemi, melez bir rahip olan Morelos'la sürdü. Morelos 1813'te bağımsızlık ilan etti, ancak 1815'te yakalanabildi. Birbirleriyle savaşmaktan vazgeçmeyen önderlerin kurbanı olan başkaldırı eylemi başarısızlığa uğramış gibiydi. Ama kreol aristokrasisi ve subaylar, bağımsızlığı, İspanya'da 1820'den sonra başarıya ulaşan liberal devrime yeğ tuttular. Genel vali tarafından ordunun başına getirilen Agustín de İturbide son ayaklanmacılarla ve Guerrero'yla uzlaşmaya vardı (İguala planı ya da Üç Garanti antlaşması, şubat 1821). Buna göre, katoliklik resmi din olarak kabul edilecek; Meksika bağımsız olacak; Meksikalılar, ırklarına bakılmaksızın eşit olacaklardı. Daha sonra görevden alınacak olan son genel vali O'Donojú Meksika'nın bağımsızlığını tanıdı (Córdoba antlaşması, ağustos 1821).

bağımsız Meksika

• *Siyasal bunalımlar ve Porfirio.* İç savaş ülkeyi harap etti: maden ocaklarının çoğu çalışamaz duruma geldi. İspanyollar'ın Meksika'dan çıkarılması (1829), ekonomi ve yönetim kadrolarını zayıflattı. Ticaret serbestliğiyle İspanya'nın yerini İngiltere aldı. Monarşi düzeninin bozulmasıyla uzun bir siyasal istikrarsızlık dönemine girildi. Oy vermenin hiçbir geçerliği yoktu, sık sık ordu müdahaleleri görülme-

ye başlandı. Eşitlik bir efsane olarak kalırken, parlamenter rejim komediye dönüştü. Memurlar iyi ücret alamayınca, rüşvet olayları arttı. Sayıları çok kabarık olan subaylar, pronunciemento'lara yöneldiler. Böylelikle İturbide, ordunun desteğiyle imparator oldu (mayıs 1822). Ama cumhuriyet ilan eden Santa Anna adında bir subayın ayaklanmasıyla krallıktan vazgeçti (mart 1823). Santa Anna bir askeri darbeler dönemi başlattı böylece 1855'e kadar dönem dönem iktidara geçti. Santa Anna, merkezci muhafazakârlar ve federalist liberaller arasındaki çatışmadan yararlanmaya çalıştı. 1823'te çoğunluğu ele geçiren federalistler, 1824 Federal anayasası'nı onaylattılar. Santa Anna, önce bağımsızlığını ilan eden (1836), sonra ABD' ye katılan (1845), Texas'ın kaybedilmesine engel olamadı. Bundan sonra çıkan savaş (1846-1848), Meksika'nın Texas'tan başka Yukarı Kaliforniya'yı ve Yeni Meksika'yı da (Guadalupe Hidalgo antlaşması, 1848) kaybetmesine neden oldu. Liberaller, Ayutla de Juan Álvarez planına (1854) göre Santa Anna'yı iktidardan kesin olarak uzaklaştırdıktan sonra (1855) Benito Juárez yönetiminde reformlara giriştiler. Ortak mülkiyet kaldırıldı (Lerdo yasası, 1856), Kilise, mallarını satmak zorunda kaldı. Yerliler, ortak köy mülkiyetinden yoksun kılındı. Radikal yeni bir federal anayasa yürürlüğe girdi (1857). Ama Miramón ve Mejía yönetimindeki muhafazakârlar ayaklandı ("üç yıl savaşları", 1858 -1861). Juárez, kilise mallarına elkoydu ve amerikan yardımıyla iktidarı ele geçirdi (ocak 1861). Mali güçlüklerin üstesinden gelebilmek için dış borç faizlerini iki yıl için ertelemek isteyince, İngiltere, İspanya ve Fransa ortak bir askeri saldırı düzenlediler (aralık 1861). Katolik bir imparatorluk kurmak isteyen Napoléon III Juárez'in önerilerini geri çevirdi. Meksika'yı fethettirdi (1862-1863) [→ MEKSİKA SAVAŞI] ve tahtı arşidük Maximilian'a verdi (Miramar sözleşmesi, 1864). Yalnızca muhafazakârlar tarafından tanınan yeni imparator, Amerikan ayrılık savaşı sonunda Washington'ın düşmanca tutumu nedeniyle geri çağrılan fransız birliklerinin desteğiyle ayakta kalabildi. 1867 haziranında Juárez birlikleri tarafından Querétaro'da yakalandı ve kurşuna dizildi. Juárez yeniden Cumhuriyet düzenini getirdi, ama ülke iç savaşla ve zafer kazanmış liberal generallerin anlaşmazlıklarıyla harap olmuştu. Juárez'in ölümünden sonra yerine geçen Lerdo de Tejada (1872-1876) yeni köylü ayaklanmalarına yol açan kilise düşmanı bir siyaset başlattı ve Porfirio Díaz tarafından 1876'da devrildi.

Díaz, 1911'e kadar ülkeyi kesintisiz olarak yönetti (yalnız 1880-1884 arasında sadık adamlarından biri yönetimin başındaydı). İktidarında hem anayasal kurumlar korundu, hem de çeşitli toplumsal gruplarla uzlaşılarak kişisel güce dayalı bir yönetim biçimi gerçekleştirildi. Katoliklerin rejime bağlılıklarına karşılık kilise aleyhindeki yasalar uygulanmadı. Kreol aristokratlara ve liberal *caudillo*'lara zenginleşme olanağı tanındı. Beyaz olsun, melez olsun, orta sınıflar huzura kavuştular ve devlet dairelerinde çeşitli işler buldular. 1890'dan sonra yeni bir siyasal ekip (*científicos*), bakanlıklara yerleşti. Başlarında Maliye bakanı José Yves Limantour vardı. Nüfus 9 milyondan 15 milyona yükseldi. Yabancı yatırımlar hızla arttı. Döşenen 19 000 km'lik demiryoluyla ulusal bir pazar oluştu. Madencilik, ticaret tarımı ve sanayi de hızla gelişti. Etkin bir kamu yönetimi oluştu; mali durum düzeldi; ulusal eğitim yaygınlaştı.

• *Meksika devrimi*. Ne var ki yüzyılın ilk yıllarından başlayarak kırsal alanda toplumsal gerilimler artmıştı. Bu kesimde büyük toprak sahipleri köylülerin sırtından zenginleşmişler, köylüler ejido'larının büyük bölümünü ellerinden çıkarmak zorunda kalmışlardı. Beyaz ve melez küçük işletme sahipleri de gittikçe geriliyordu. Kentlerde, hızla büyüyen bir kent proletaryası oluştu. Daha kalabalık ve eğitimli olan, ancak siyasal görevler alamayan orta sınıfların huzursuzluğu da gittikçe artmıştı. Seçkin siyasiler arasındaki bölünme Porfirio Díaz'ın yaşlılığı Francisco İ. Madero'nun demokratik hareketine yol açtı. Madero'nun sloganı, "bütün yurttaşlara oy hakkı, yeniden seçime hayır"dı. Ayaklanma çağrısı (kasım 1910), Kuzey'de (Pascual Orozco ve Pancho Villa) ve Güney'de (Emiliano Zapata) karşılık gördü. Díaz düşürüldü (mayıs 1911) ve Madero başkan oldu (kasım 1911). Ama Zapata daha adil bir toprak bölüşümü isteyerek (kasım 1911, Ayala planı) savaşımını sürdürdü. Orozco da yeniden başkaldırdı (mart 1912). Madero 1913 şubatında general Huerta'nın düzenlediği bir askeri darbeyle öldürüldü. Kuzey'de Carranza intikam için ayaklandı; Álvaro Obregón ve Villa, Mexico üstüne yürüdüler. ABD'nin araya girmesiyle Huerta kaçmak zorunda kaldı (temmuz 1914). Carranza'yla bozuşan Villa, Zapata'nın da yardımıyla başkenti işgal etti (aralık 1914). İç savaşta, Obregón yönetimindeki Carranza birlikleri Villa'yı bozguna uğrattı (1915). Savaşımı bir süre daha sürdüren Zapata 1919'da öldürüldü. Carranza bir toprak reformu önerdi ve ocak 1915 yasalarıyla, ejido'ların Reform yasalarıyla elkonulan toprakları geri verildi. Carranza, sendikaların da desteğini sağladı. Ama 1917'de kabul edilen sosyalist eğilimli anayasa (ejido'ların başkalarına devredilip, satılamaması, yeraltı servetlerinin ulusallaştırılması) uygulanmadı. İktidar gerçekte devrimi gerçekleştiren askerlerin elindeydi, Carranza bunlar tarafından devrilip 1920'de öldürüldü. Önderleri Obregón birbirleriyle savaşmakta olan bütün devrimcileri birleştirerek Meksika işçileri bölgesel konfederasyo'nun, askerlerin ve tarımcıların desteğiyle Başkan seçildi (1920-1924).

Yeni Başkan barış ve güvenliği sağladı. Köylülere toprak dağıttı. Kırsal kesimde eğitim ve öğretimi yaygınlaştırdı. Aydınlar eski yerli uygarlık kaynaklarından yararlanılmasından yana bir tutuma yöneldiler. Obregón'un yerine kimin geçeceği sorunu dolayısıyla Huerta'nın başlattığı askeri ayaklanmayla yeni bir iç savaş dönemi başladı (aralık 1923-1924). Savaşı, Calles kazandı (1924-1928). Otoriter bir devlet kurma siyaseti uygulayan Calles dine karşı bir propaganda başlatmak zorunda kaldı. Kilise buna dinsel görevlerini yerine getirmeyerek, köylüler de ayaklanarak karşılık verdiler. "Cristeros" savaşı üç yıl sürdü, sonunda devletle Kilise arasında bir uzlaşma sağlandı. Calles Anayasacı devrimci parti'nin kaynağı olan ve kendisinin kurduğu Ulusal devrimci parti'yle iktidarı elinde tutmayı başardı. Ama daha sonra Başkanlığı eline geçiren general Cárdenas (1934-1940) partinin sol kanadının desteğiyle Calles'i sürgüne yolladı (1936). Kilise'yle gerginlik azaldı. On yedi milyon hektar toprak dağıtılarak toprak reformu tamamlandı. Toprakları sulamak (1926-1946 arası 900 000 hektar) ve kooperatifler kuran köylülerin tarım tekniklerini geliştirmek için büyük çabalar harcandı. Yabancı petrol şirketleri tazminat ödenerek devletleştirildi (1938). Rejimin temelleri kesinlikle atılmıştı. Anayasaya göre "devrimci ailenin" bütün eğilimlerini uzlaştıran PRİ'den çıkan Başkan altı yıllığına seçiliyordu. Başkanın elindeki mutlak iktidar, siyasal görevlilerin değişip yenilenmesini sağlayan yeniden seçilmeme kuralıyla sınırlandırılıyordu. Siyasal değişiklikler, siyasal sistemin ulusal çerçeveye oturtulmasından ve kuvvet ilişkilerine göre ayarlanmasından başka bir şey değildi. Her zaman PRİ adaylarının kazandığı sözde seçimler hiçbir önem taşımıyordu.

Avila Camacho (1940-1946) ABD'yle iyi ilişkiler kurdu ve sanayileşmenin gelişmesi için İkinci Dünya savaşı'ndan yararlandı. Bu siyaset Miguel Alemán (1946-1952) tarafından daha da geliştirildi ve özel kesim güçlendi. Yabancı sermaye ülkeye girmeye başladı. Ticari tarım gelişti. Bu siyasetin getirdiği zorluklar (enflasyon, devletin kullanılabilir mali kaynaklarının kısıtlı kalması, açık veren ödemeler dengesi) Ruiz Cortines (1952-1958) tarafından çözümlendi. 1954'te peso'nun değerinin düşürülmesi, ekonomiye soluk aldırdaysa da (dolarla değişim değeri eşitliği 1976'ya kadar değişmeyecekti) toplumsal bir huzursuzluğun ortaya çıkmasını engelleyemedi. López Mateos (1958-1964) demiryolu görevlilerinin grevini bastırmak için orduyu kullandı; köylüleri işgal ettikleri topraklardan çıkardı. Ama bu arada elektriği devletleştirdi ve ABD'nin baskısına karşın Küba'yla iyi ilişkiler kurdu. Ardılı Díaz Ordaz (1964-1970) döneminde öğrenci sorunları doruğa ulaştı. Öğrencilerin 1968 yılında gerçekleştirdikleri bir dizi gösteriye, işçiler ve orta sınıflar da katıldı. Başkan, askerlere ateş açma emri verdi ve yüzlerce kişi öldü.

Luis Echeverría (1970-1976) döneminde siyasal ibre sola doğru eğildi. 1971'de önceki yönetime bağlı militanların öğrencileri kurşunlamasından sonra Başkan Díaz yandaşlarından kurtuldu ve siyasetini daha radikal bir temele oturttu. Toprak reformuna girişti (500 000 hektar toprak ulusallaştırıldı), bakır madenlerini devletleştirdi, Küba'yla iyi ilişkiler kurdu. Çin'le yeniden diplomatik ilişkiler kurulmasını sağladı (1972). Dünyada yeni bir ekonomik düzene geçilmesini savundu, vb. Bunların yanı sıra aşırı sola karşı bir baskı siyaseti uygulandı ve PRİ dışındaki siyasal partilerin iktidara gelebilme şanslarını artıracak siyasal reformlara girişildi. Echeverría dönemi, kötü bir ekonomik tablo ve paranın yüzde otuzluk bir değer yitirişiyle kapandı.

1976'da Başkanlığa seçilen José López Portillo iş çevrelerinin güvenini yeniden sağladı. ABD ile iyi ilişkiler kurdu ve enflasyonu durdurmak için sert önlemler aldı. Sonuç olarak halkın satınalma gücünde bir düşüş görüldü, ama dış ticaret açığı azaldı. 1977'de, PRİ'nin sol kanadından gelen bakanların uzaklaştırılmasıyla düzen yeniden sağa dönüş yaptı. Ama 1977 Anayasa reformuyla bir siyasal özgürlük ortamı doğdu ve 1979 seçimleriyle birlikte üç parti (Komünist parti, Sosyalist parti, İşçi partisi, Meksika Demokrat partisi) yasallaştı. Küçük partiler, 100 sandalye kazanarak Meclis'in yapısını değiştirdiler. 1974'ten sonra yeni petrol yataklarının bulunmasıyla, Meksika dünyanın belli başlı petrol satıcısı ülkelerinden biri durumuna geldi. Bununla birlikte López Portillo'nun başkanlık döneminin son aylarında ekonomik alanda önemli bir gerileme görüldü. Kurların düşmesiyle petrol gelirleri de düştü. Yabancı sermaye azaldı, enflasyon arttı, borçlar hızla yükseldi ve ülke iflasın eşiğine geldi. Hükümet 1982 eylülünde bankaları devletleştirdi ve kambiyo işlemlerini denetim altına aldı. Aralıkta Başkan olan Miguel de la Madrid, bu önlemleri yumuşattı, ama toplumsal gerilimi artıran sıkı bir ekonomik siyaset uygulamaya başladı. OPEP'e katılmayı reddetmesi, Nikaragua'da sandinista rejimine destek vermesi, Salvador'da da devrimci demokratik cepheyi desteklemesiyle Meksika dış siyasette kendine ayrı bir yer belirledi.

Yeni Başkanın karşılaştığı en büyük sorun, büyük yatırımlara girişilen bir dönemde, en önemli gelir kaynağını oluşturan petrol fiyatlarındaki düşme ve bunun doğurduğu iktisadi bunalım oldu. Yükselen enflasyon karşısında işçilerin ücret artırımı istekleri sürdü. Eski Cumhurbaşkanı José López Portillo, parasal istikrarın sağlanması için bütün özel bankaların devletleştirilmesini önerdi. Cumhurbaşkanı de la Madrid ise, İMF'nin önerileri doğrultusunda tasarruf önlemleri uyguladı. Kasım 1986'da İMF ile stand-by anlaşması yapıldı; 103 milyar doları bulan dış borçların faiz ödemeleri yeni bir plana bağlandı (ağustos 1987). 6 temmuz 1988'de yapı-

J.-P. Duchêne-Diaf

Teotihuacán'ın merkez bölümü (ön planda Ay meydanı ve Ölüler yolu; solda, Güneş piramidi) klasik dönem İ.S. 300-700

lan Cumhurbaşkanlığı seçimini Kurumsal devrimci parti adayı Carlos Salinas de Gortari kazandı. Yeni başkan gerek ekonomik gerek siyasi alanda yenilikler yapmayı amaçladı. 1991 ve 1992'de yapılan ekonomik reformlar, ülkenin daha istikrarlı hale gelmesi için atılan önemli adımlardı. % 3,6'lık büyüme hızı sağlandı. 1991 sonunda % 18,8 olarak gerçekleşen enflasyon 1992 sonunda % 16,4'e geriledi. 1991 genel seçimlerinde, Gotari'nin partisinin % 61,4 oranında oy alması, başkana anayasada da dilediği değişiklikleri yapma olanağı sağladı. 1992'de yapılan düzenlemelerle, devletin kiliseyle ilişkisi normalleştirildi, Vatikan'la diplomatik ilişkiler yeniden kuruldu; 1917 toprak reformunun bugün çağdışı kalan uygulamaları yeniden düzenlendi; işçi-işveren ilişkilerini ve çalışma şartlarını, çalışanların lehinde düzenleyecek anayasal değişiklikler yapıldı. Aynı yıl ABD, Kanada ve Meksika'yı kapsayan bir ortak pazarın kurulması için çalışmalar sürdürüldü.

KURUMLAR

Meksika otuz bir eyalet ve başkent Mexico'nun bulunduğu federal bölgeden oluşan federal bir cumhuriyettir. Ülke, 5 şubat 1917 Anayasası'ndan sonra başkanlık rejimiyle yönetilmektedir. Başkan altı yıl için doğrudan genel oyla seçilir ve ikinci kez seçilme hakkından yoksundur. Devlet bakanları, Başkanın yardımcısıdır. Yasama gücü iki meclisten oluşan Kongre'nin elindedir. 64 üyeli Senato'ya altı yılda bir yapılan genel seçimlerle, 6 yıllık süre için, her eyaletten iki, federal bölgeden de iki üye seçilir. Millet meclisi basit çoğunluğa dayalı genel seçimlerle seçilen 400 üye ve nispi çoğunlukla seçilen 100 üyeden oluşur.

EDEBİYAT

• *Kolomböncesi edebiyatlar için* → AZTEKLER, MAYALAR.

Sömürge döneminin iki büyük adı, yaşamının önemli bir bölümünü İspanya'da geçiren oyun yazarı Juan Ruiz de Alarcón y Mendoza (1581-1639) ve şair rahibe Juana İnès de la Cruz'dur (1651-1695). Özgürlük savaşları sırasında, José Joaquín Fernández de Lizardi (1776-1827) yaşam ve mizahla dolu, gelenekleri yansıtan ve Meksika'daki halk edebiyatı akımına kaynak oluşturan ilk ispanyol-amerikan romanı *El periquillo sarniento*'yu (1816) yazdı. Rahip Servando Teresa de Mier'in (1765-1827) anılarıysa bu çağa tanıklık eden başka bir nefis çalışma ürünüdür. Klasik gelenek kendisini Manuel Eduardo de Gorostiza'nın (1789-1851) komedileri ve José Joaquín Pesado'nun (1801-1860) şiirlerinde gösterirken, romantizmin etkisi şair İgnacio Rodríguez Galván'da (1816-1842) ortaya çıkar. Ardından, El Nigromante denilen İgnacio Ramírez (1818-1879), Guillermo Prieto (1818-1897), İgnacio Manuel Altamirano (1834-1893) ve Juan de Dios Peza (1852-1910) gibi şairlerle, meksika şiiri özgün anlatımına kavuşur. Ama romantik dönem her şeyden önce, Manuel Payno (1810-1894), Justo Sierra O'Reilly (1814-1961), Luis G. İnclán (1816-1875), Fernando Orozco Berra (1822-1851), José Tomás de Cuellar (1830-1894), Juan Díaz Covarrubias (1837-1859) ve *El Zarco*'nun yazarı İgnacio Manuel Altamirano gibi düzyazıcıların meksika romanına ulusal kişiliğini kazandırışlarına tanık olur. Bu romancıların çağdaşı olan Joaquín García İcazbalceta (1825-1894) ise XIX. yy.'ın en büyük bilginlerinden biridir. Bu yüzyılın sonunda, Emilio Rabasa (1856-1930), kırsal yaşamı öyküleyen José López Portillo (1850-1923) ve Rafael Delgado (1853-1914) gerçekçi eğilimin temsilciliğini üstlenirken, Federico Gamboa (1864-1939) *Santa* adlı yapıtıyla meksika edebiyatına natüralizmi soktu.

Tarihçi ve eğitimci Justo Sierra'nın (1848-1912) etkisiyle şiir, Salvador Díaz Mirón (1853-1928) ve aynı zamanda mükemmel bir öykücü ve genç şairlerin sesi *Revista azul*'un (1894) kurucularından Manuel Gutiérrez Nájera'nın (1859-1895) sayesinde yenilikçi akıma açılmış oldu. Manuel José Othón (1858-1906) incelikle işlenmiş şiirleriyle doğayı dile getirirken Jesús Valenzuela (1856-1911) ile birlikte *Revista moderna*'yı (1896) kuranlardan Amado Nervo'nun (1870-1919) çevresinde bir lirik hareket gözlenir. Bu gruba giren şairler arasında Francisco de Asís de İcaza (1863-1925), Luis Gonzaga Urbina (1868-1934), ve özellikle modernizmin son büyük şairi Enrique González Martínez (1871-1952) gibi adlar öne çıkar.

1910 devrimi, "devrim romanları" konusunda büyük bir artışa yol açmasıyla kültür alanında önemli bir rol oynadı. José Rubén Romero (1890-1952), Gregorio López y Fuentes (1895-1966), José Mancisidor (1895-1956), *Vamanos con Pancho Villa!*'nın yazarı Rafael F. Muñoz (1899-1972), Mauricio Magdaleno (doğm. 1906) gibi toplumsal sorunlara ve yerli temasına da değinen yazarlarla birlikte Mariano Azuela (1873-1952) ve Martín Luis Guzmán (1887-1976) bu devrimci edebiyatın en önemli temsilcileridir. Artemio de Valle Arizpe (1888-1961), Francisco Monterde (doğm. 1894). Ermilo Abreu Gómez (1894-1971) ise konularını geçmişteki sömürge döneminden alırlar. Düşünce alanında, José Vasconcelos (1881-1959) ve Antonio Caso (1883-1946), uzun süre güçlü bir olgucu akımın etkisinde kalmış olan felsefi düşüncenin yenilenmesine katkıda bulundular. Ancak, en köklü etki Alfonso Re-

Uxmal'dan bir görünüm (arka planda, Rahibeler dörtgeni; sağda, Kâhin piramidi ve Kaplumbağalar evi) klasik maya sanatı İ.S. 600-900

F. Kohler

yes'inkidir (1889-1951). Engin bir kültüre sahip olan ve *Visión de Anáhuac*'ta tartışılmaz yazarlığını gösteren bu hümanist sanatçı XX. yy. meksika şiirinde yeni ufukların açılmasına da katkıda bulundu. Ramón López Velarde (1888-1921) çağdaşçılıktan ayrılır ve José Juan Tablada (1871-1945) meksika edebiyatına japon haikai'sini sokarken, *Contemporáneos* (1928-1931) adlı derginin çevresinde fransız ve ingiliz edebiyatlarıyla beslenen ve estetik kaygısı güden bir grup şair toplanır. Bunlar Bernardo Ortiz de Montellano (1899-1949), tropikal dünyadan çizgiler veren Carlos Pellicer (1899-1977), José Gorostiza (1901-1973), bilgin ve incelikli yazar Jaime Torres Bodet (1902-1974), her ikisi de oyun yazarı ve yaratıcı olan Xavier Villaurrutia (1903-1950) ile Salvador Novo (1904-1974) ve öncü tiyatrolar grubundan Celestino Gorostiza'dır (1904-1967). *El gesticulador* (1937) adlı piyesi klasikleşmiş olan ve siyasal taşlama alanında ürünler veren Rodolfo Usigli'nin (doğm. 1905) ardından birçok yetenek Meksika'daki tiyatro hareketinin önemini kanıtlar: Elena Garro (doğm. 1917), Sergio Magaña (doğm. 1924), Emilio Carballido (doğm. 1925), Luisa Josefina Hernández (doğm. 1928) ve Viçente Leñero (doğm. 1933). Şiir alanında özellikle, *Taller* dergisi (1938-1940) çevresinde toplanan ve en önemli temsilcisi Octavio Paz (doğm. 1914) olan şair topluluğunun meksika geleneklerini evrensel kültüre katma konusunda büyük çaba içerisinde oldukları görülür. Efraín Huerta (doğm. 1914) şiire siyaset karıştırırken, *Tierra Nueva* (1940-1942) dergisinde yazan Alí Chumacero (doğm. 1918) biçimin ağırlığını ve imgelerin klasikliğini hedefler. Bugünün şiirinde Jesús Arellano (doğm. 1923) ya da Jaime Sabines (doğm. 1926) gibi kişisel, Rosario Castellanos (1925-1975) ve Tomás Segovia (doğm. 1927) gibi ateşli, Rubén Bonifaz Nuño (doğm. 1923) ve Jaime García Terrés (doğm. 1924) gibi toplumsal başkaldırı izleri taşıyan değişik sesler duyulmaktadır. Marco Antonio Montes de Oca (doğm. 1932) gibi gerçeküstücülüğün sınırlarındaki lirizmlerinin taşkınlığı, ya da Gabriel Z'aid (doğm. 1934) gibi dillerinin yoğunluğuyla tanınan öteki şairleri de saymak gerekir. Homero Aridjis (doğm. 1940) duyusal, erotik bir şiir ortaya çıkarırken, José Emilio Pacheco'da (doğm. 1939) yoğun ve kesin üsluplu, çoğunlukla alayın da eksik olmadığı şiirler yazar.

Roman her ne kadar yabancı etkilere, özellikle de Joyce ve Faulkner'dan miras kalan anlatı tekniklerine açıksa da, sevecenlik ve gaddarlık karışımıyla ve ölüm temasına duyulan tutkuyla Meksika'ya özgü yapısını korur. Yeni romancı kuşağının önderleri Augustín Yáñez (1904-1980) ve Juan Rulfo (doğm. 1918) ile José Revueltas (1914-1976), Juan José Arreola (doğm. 1918), Rubén Salazar Mallén (doğm. 1905) ve Fernando Benítez (doğm. 1912) bu yapıyı koruyan romancılar arasında sayılabilir. Daha 50'li yıllarda Kızılderililer'in yaşamına duyulan ilgi, Ricardo Pozas'ın (doğm. 1912) *Juan Pérez Jolote*'si ya da Francisco Rojas González'in (1904-1951) *El Diosdero*'su gibi röportaja yakın bir dizi romanla kendini gösterir. Rosario Castellanos ve Elena Poniatowska (doğm. 1933) aynı eğilimi gösterirken, Luis Spota (doğm. 1925) ve özellikle yapıtlarında ülkesinin çok mükemmel toplumsal görünümlerini veren Carlos Fuentes (doğm. 1928) gibi romancılar da kentlerin akıl almaz bir şekilde büyümelerine tanıklık eder ve orta sınıfı anlatırlar. 60'lı yıllarda *Los albañiles* (1964) ve *El grafólogo* (1967) gibi romanlar yazan ve daha sonra tiyatro alanında yapıtlar veren Vicente Leñero ile *El grafógrafo*'da (1973) çok yeni bir üslup kullanan Salvador Elizondo (doğm. 1932) gibi yetenekler görülür. Daha önce şairler arasında adı geçen José Emilio Pacheco, Ricardo Garibay (doğm. 1923), Sergio Galindo (doğm. 1926), Juan García Ponce (doğm. 1932), joycecu roman *José Trigo*'nun (1966) yazarı Fernando del Paso (doğm. 1935) ve denemecilerden Carlos Monsiváis (doğm. 1936) anılması gereken adlar arasında yer alır. *Gazapo*'nun yazarı Gustavo Sáinz (doğm. 1940) ve *Inventando que sueño*'yu yazan *José Agustín* (doğm. 1944) ile meksika romanı yeni biçimler kazanır.

GÜZEL SANATLAR

Meksika, fetihten sonra, XVI. yy.'ın hıristiyan misyonerlerince zorla benimsetilen avrupa kültürünün etkisi altında kaldı. Savunma öğeleriyle donatılmış ağırbaşlı üslupta manastır ve kiliseler (bunların önünde, dört köşesinde *posas* adı verilen küçük oratoriumlar bulunan bir giriş avlusu yer alıyordu) inşa edildi. Bu yapıların genellikle grizay tekniğindeki süslemelerinde birbirini tutmayan avrupa modelleri ile yerli zihniyet bir arada görülür. Fransisken (Huejotzingo) ve dominiken (Tepoztlán) manastırlarının yanında augustinusçu manastırlar (Actopan, Acolman, Yuriria, Epazoyucan) bu bakımdan daha zengin görünüşlüdür. XVI. yy.'ın ikinci yarısında avrupalı "görgülü" ressamların gelişiyle, romanist maniyerizm (Flaman Simón Pereyns'in Huejotzingo sunakarkalığı, 1586) ve plateresco üslubu (Andrés de la Concha'nın Yanhuitlán sunakarkalığı) ülke sanatına girdi.

XVII. yy. sonundan itibaren barok tarz kendini kabul ettirdi ve XVIII. yy.'da gelişti; Guanajuato'daki Valenciana, Taxco'daki S. Prisca, Puebla bölgesindeki S. Francisco Acatepec ve S. María Tonantzintla kiliseleri buna tanıklık etmektedir. Resim, en iyi örneklerinde, Murillo'nun etkisini taşır (José de İbarra) ve portreciliğe yönelir (*Sor Juana Inés de la Cruz*, Miguel Cabrera, 1750, Mexico). XVIII. yy.'ın sonuyla XIX. yy.'ın başlarında yeniklasikçilik, ressam, heykelci ve mimar olan Francisco Eduardo Tresguerras gibi sanatçıları etkisi altına aldı (Nuestra Señora del Carmen kiliseleri [Celaya], 1802-1807). Bağımsızlığın kazanılması (1821), İspanya'yla olan bağları kopararak, akademik bir resim anlayışının yanı sıra daha ulusal bir resim sanatının gelişmesine elverişli bir zemin sağladı. Bu sanat XIX. yy. sonlarında, meksika manzaralarından (J. M. Velasco*) ya da halkın dehasından esinleniyordu (gravürcü J. G. Posada*).

XX. yy.'da, devrimden sonra, Meksika modern eğilimlere açıldı. Mimarlık, işlevselciliğe doğru yöneldi. José Villagrán García, Mario Pani, J. O'Gorman*, F. Candela* Outeriño, M. Goeritz* vb. gibi en tanınmış mimarların katkısıyla inşa edilen Mexico yeni üniversitesi ile üniversite sitesi (1949-1954) bu eğilimin ortaya koyduğu en başarılı örneklerden biridir. Ancak, üniversite sitesinin süslemelerinde de varlığını gösteren barokçuluk, Goeritz ve O'Gorman'ın ön ayak olmasıyla, çok geçmeden, özgün bir mimari ifade kazandı. Çeşitli toplumsal programların yanı sıra, 1968 Olimpiyat oyunları için göz alıcı bazı inşaatlar gerçekleştirildi (Pedro Ramírez Vázquez ve Rafael Mijares'in yaptıkları stad, Antoni Peyri ve Candela'nın gerçekleştirdiği spor sarayı). 20'li yıllardan başlayarak, duvar resmi büyük bir gelişme gösterdi; Rivera*, Orozco* ve Siqueiros* ile, Meksika'nın toplumsal, kültürel ve insansal gerçeğine kök salan popüler ve siyasal bir sanat haline geldi. Bu sanatçıların anıtsal kompozisyonları, yenilenmiş bir barokçuluktan ve anlatımcılıktan kaynaklanan sert ve güçlü bir üslupla, ulusal bilinci coşturup yüceltti. 50'li yıllardan bazı başarılı yapıtlar ortaya koyan bu sanat türü (Alfredo Zalce, José Chávez Morado, Raúl Anguiano, vb.) günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Anlatımcı ve gerçeküstücü akımların (Alberto Gironella) yanı sıra, Tamayo*, derin meksikalı kökleri olan

Koch-Rapho

güneş takvimi
(merkezde, insan kanı istemek için dilini uzatan güneş tanrısı Tonatiuh)
Mexico katedrali'nin temellerinde bulunan taş
aztek sanatı, 1325-1521
Ulusal antropoloji müzesi Mexico

Ch. Lenars

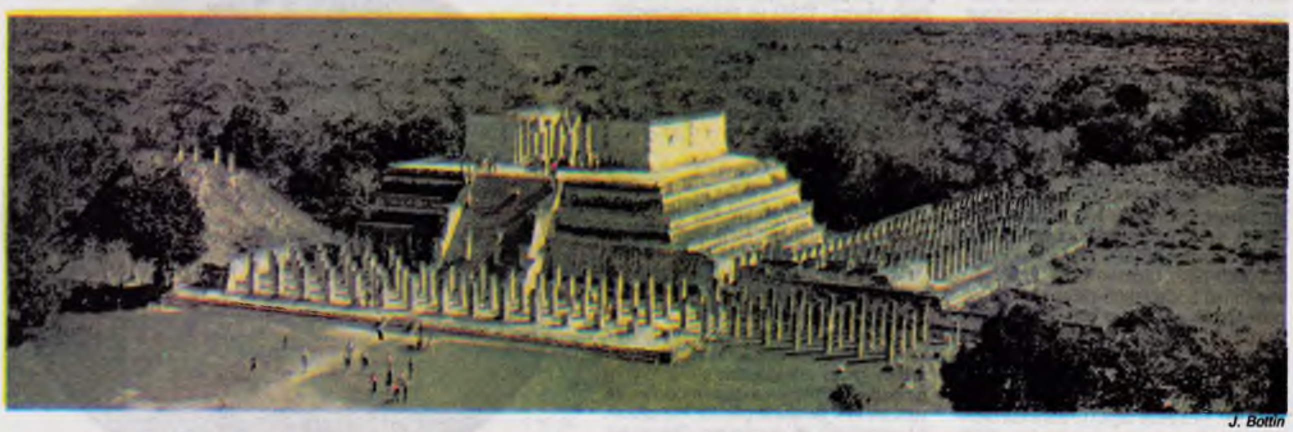

altı düz vazo
boyalı pişmiş toprak
klasik maya sanatı
İlkel sanatlar müzesi, New York

Palenque sarayı'nın genel görünümü
klasik maya sanatı, İ.S. 250-950

J.-P. Duchêne-Diaf

J. Bottin

Chichén İtzá'da
Savaşçılar tapınağı
maya-toltek sanatı
klasiksonrası dönem (900-1200)

MEKSİKA ARKEOLOJİ VE SANATI

Ch. Lenars

gerdanlık, önlük ve kemerli,
omuzlarında kabartma süsler
bulunan heykelcik
siyah boya izleri
taşıyan pişmiş toprak
colima sanatı
klasiköncesi dönem
özel kol.

Ch. Lenars

La Venta'da bulunan
yeşimtaşı tören baltası
olmek sanatı
British Museum, Londra

özgün ve ince bir sanatın öncülüğünü yapmakta; beri yandan soyutlama, Vicente Rojo, Günther Gerzso, Manuel Felguérez (aynı zamanda heykelcidir), Antonio Peláez vb. gibi ressamların elinde gelişirken, José Luis Cuevas ve Francisco Toledo yeni bir figürasyon anlayışıyla çalışmaktadırlar. Çok gelişmiş olan gravür sanatı, birçok atölyede (Leopoldo Méndez' in Taller de Grafica Popular'ı gibi) uygulanmaktadır.

MÜZİK

Avrupa müziğinin karmaşık bir folklorla karşılaşması, Meksika'da karma bir müziğin doğmasına yol açtı. Çeşitli kuşaklardan birçok besteci, ispanyol, italyan, hatta avusturya etkisinin neden olduğu bir duraksamadan sonra, bu müzikten yararlandı. Manuel de Zumaya (1678'e doğr. - 1756) ve José María Aldana (1758 -1810), gerçekte, zarif üsluplu klasik senfoni türüne ağırlık verdiler. Ama XIX. yy.'da meksikalı besteciler, potpurilerde, folklorik temalar üzerine etütlerde ya da piyano için meksika danslarında (Tomas Léon [1826-1893], Melesio Morales [1838-1908]) ülkelerinin halk müziğinden büyük ölçüde yararlandılar. Bu dans müzikleri, Julio İtuarto (1845-1905), Ernesto Elorduy (1853 -1912), Felipe Villanueva (1862-1893), Ricardo Castro (1866-1907) gibi bestecilerin bağlandıkları bir türün, gitar eşlikli romantik şarkı türünün kökeninde yatar. Cenobio Paniagua (1821-1882), Aniceto Ortega (1825-1875), Luis Baca (1826-1855) gibi yaratıcılar, aynı dönemde, konularıyla yerli, ama melodileriyle italyan kalan, milliyetçi bir operanın doğmasını sağladılar. Hem derin bir kültürle, hem de sanatçı duyarlığıyla kreol folkloruna eğilen ilk besteci Manuel M. Ponce'dir (1882-1948). Julián Carillo (1875-1965), mikroaralıkların kullanımına dayalı besteleme yöntemiyle, meksika müziğini, öncü müzikler düzeyine çıkardı.

Çağdaş meksika müziği, José Rolón (1883-1945) ile izlenimci akımı izledikten sonra, meksika şarkısıyla dansının ayırtedici özelliklerini birleştiren Silvestre Revueltas (1899-1940) ile canlılık kazandı. Revueltas, sezgisel ve doğal bir yönelimle, Musorgskiy çizgisinde, son derece gerçekçi bir müziğe ulaştı. Ülkeye Rodolfo Halffter'in (doğm. 1900) tanıttığı onikiton müziği "Nueva Música de México" ("Yeni Meksika müziği") adlı grubu ve Luis Herrera de la Fuente gibi bağımsız bestecileri etkiledi. Milliyetçilik duygusuysa hiç kaybolmadı. Meksika müziğinin en parlak dönemi, 1921'de Carlos Chávez (1899 -1978) ile başladı. Chávez, yerli müziğinin etkilerini taşıyan yalın ve sert üsluplu yapıtlarında bölgesel çalgıları, ritimleri ve gamları kullandı. Chávez'in ilk izfeyicileri, Daniel Ayala Pérez (1906-1975), Blas Galindo (doğm. 1910), Salvador Contreras (doğm. 1912), José Pablo Moncayo'dur (1912-1958). Meksika müziği, 1960'lardan bu yana, Carlos Jiménez Mabarak gibi besteciler sayesinde, Avrupa'da doğan yeni elektroakustik müzik akımlarıyla ve rastlantısal müzikle dolaysız olarak ilişkiye girdi. XX. yy.'ın sonuna doğru, meksika müziğini, Eduardo Mata, Héctor Quintanar, Manuel Jorge de Elías, Jesus Villaseñor, Francisco Núñez gibi bestecilerden oluşan "Taller de composición de Conservatorio" ("Konservatuvar besteleme atölyesi") adlı grup temsil etmektedir.

MEKSİKA a. (öz. a. *Meksika*'dan). [Tamlayan olarak] Meksika'ya ilişkin, Meksika ile ilgili.

—El sant. *Meksika işi*, çok canlı renkli ipliklerle gerçekleştirilen nakış. Motifler (kartal, yılan) iğne ardıyla çevrelenir ve gözeme işiyle gerçekleştirilir. (Gömlek bezeklerinde, beyaz pamuklu üzerine çapraz iğne çok yaygındır.)

MEKSİKA körfezi, Kuzey Amerika'da

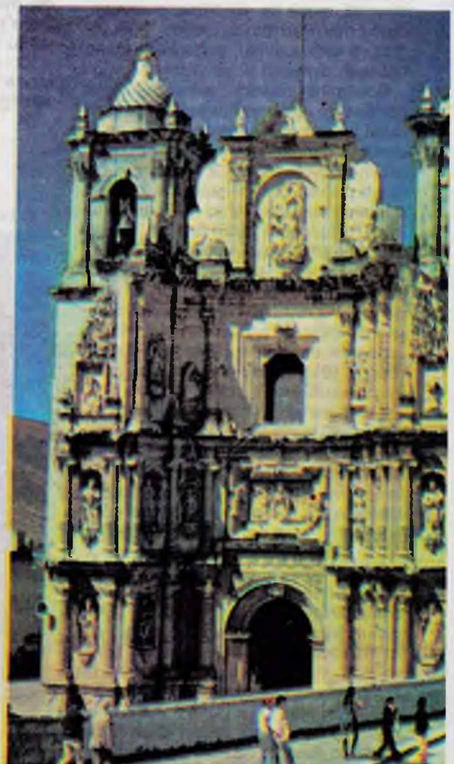
Oaxaca'daki
Soledad kilisesi
(1682-1690)
barok sanat

Acolman'daki
San Agustín manastırı'nın avlusu
1539-1560

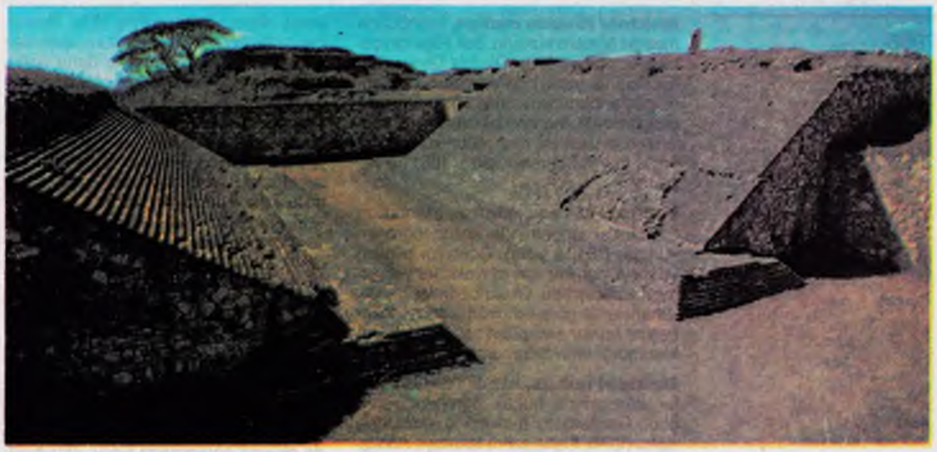
J. Bottin

Koene-Explorer

kıyı denizi, kıtayla Küba arasında. Amerika "Akdeniz"inin parçasıdır; 1 602 000 km²'lik bir alanı kaplayan körfez, Yucatán kanalıyla (ya da boğazı) Antiller denizi, Florida kanalıyla da (ya da boğazı) Atlas okyanusu'yla birleşir. Yaklaşık 4 000 m derinlikle çökmüş olan ve K. kenarında Mississippi şevinin uzandığı Sigsbee orta ovasının çevresinde iki tip kenar oluşmuştur: Florida ve Yucatán önlerinde kireçli mercanlardan oluşmuş kalın temel arazi dik bir eğim ve geniş bir kıta platformuyla uzanır; öte yandan, büyük ovalar, deniz altında, yer yer kubbeler ve diyapir kıvrımlarıyla biçimi bozulmuş öndelta birikintileri halinde devam eder. Antiller denizi'nden gelen tuzlu (‰ 36,7) ve sıcak sular, 90° meridyeninin D.'sunda, Florida akıntısını besleyen bir antisiklon döngüsüyle büyük bir kıvrım çizer. D.'ya doğru saatin ibreleri ya da tersi yönünde dönüşler meydana gelir. Deniz etkinlikleri (liman ve sanayi) canlıdır. Texas ve Meksika'nın doğu kıyısı önlerinde hidrokarbür yatakları işletilir.

J. Bottin

Monte Albán'da top oyunu alanı
zapotek sanatı
İ.S. 200-900

MEKSİKA SEMENDERİ a. Meksika'da yaşayan ve kendi türünün yetişkin biçimini almadan, larva devresinde erginleşen kuyruklu amfibyum. (Bil. a. *Ambystoma mexicanum;* kütağızlıgiller familyası.)
—ANSİKL. Meksika semenderi doğada çok ender başkalaşma geçirir; bu nedenle, özellikle larva solungaçları olduğu gibi kalır (süreklisolungaçlılardandır). 1864'te Paris'e getirilen ilk örnekleri, kütağızlı semendere *(Ambystoma tigrinum)* benzeyen bir semendere dönüşmüştür. Bu neoteni durumuna (larva döneminde cinsel olgunluğa varma) tiroit yetersizliği neden olur. Amerika'da yaşayan kuyruklu amfibyumların daha pek çok türünde neoteniye rastlanır.

Halin-Rapho

Taxco'da
Santa Prisca kilisesi
(1748-1758)
[koroyerinde, churrigueresco üslupta yaldızlı sunakarkalığı]

Gece (1959)
Rufino Tamayo
özel kol.

Held-Ziolo

MEKSUF sıf. (ar. *küsūf*'tan *meksūf*). *Esk.* Tutulmuş Güneş ya da Ay için kullanılır.

MEKSUR sıf. (ar. *kesr*'den *meksūr*). *Esk.* Kırılmış: *Kâse-i meksur* (kırılmış kâse).

albino meksika semenderi

meksika semenderi larvası

—Esk. dilbilg. Esre ile okunan, (-i) sesi veren harf için kullanılır.

MEKŞUF, MEKŞUFE sıf. (ar. *keşf*'ten *mekşūf*, dişl. *mekşūfe*). *Esk.* **1.** Açılmış, açık. **—2.** Belli, açık, kapalı olmayan. **—3.** Ortaya çıkarılmış, keşfedilmiş. **—4.** *Mekşuf-ül-avre,* görünmemesi gereken, mahrem yeri açık kimse. || *Mekşuf-ür-res,* başı açık.
—Esk. mat. IRAKSAK'ın eşanlamlısı.

MEKTA (EL-), Tunus'ta, Gafsa yakınında Tarihöncesi buluntu yeri. Bir salyangoz üretim merkezinde ele geçirilen buluntular Capsa endüstrisinin tanımlanmasına olanak verdi.

Mektebi bahriyel şahane → MÜHENDİSHANEİ BAHRİİ HÜMAYUN.

Giraudon

Kilisede şeytan (1947)
David Alfaro Siqueiros
Modern sanat müzesi, Mexico

Mektebi fünunu maliye, İstanbul'da mesleki öğretim kurumu. Sait Paşa'nın çabasıyla açıldı (1878). Okulda Divanı muhasebat (Sayıştay) görevlilerinin bilgilerini güçlendirmeleri amaçlandı. Öğretim programında ekonomi bilimleri, vergi yöntemleri ve yasaları, muhasebe kuralları ve örgüt bilgileri dersleri vardı. 1881'de kapandı.

Mektebi fünunu nücum, İstanbul'da Osmanlılar döneminde açılan öğrenim kurumu (1840'lı yıllar). Gökbilim bilgileri vermeyi, camiler için muvakkitler yetiştirmeyi amaçlıyordu. Okulu bitirenler muvakkithanelerde görevlendirilirler, müneccimbaşılar bunlar arasından seçilirdi. Okulun kapandığı tarih bilinmemektedir.

Mektebi hukuk, İstanbul'da Osmanlılar döneminde hukuk öğrenimi veren okul. Galatasaray mektebi sultanisi'nde açıldı (1874). Daha sonra fakülteye dönüştürüldü (1909). [→ HUKUK FAKÜLTESİ.]

Mektebi maarifi adli, Osmanlılar'da devlet görevlisi yetiştirmek için açılan (1838) okul. Adını Mahmut II'nin mahlasından (Adli) aldı. Başlangıçta Babıâli içinde etkinlik gösterirken daha sonra Sultanahmet camisi hünkâr mahfili'ne taşındı. Öğrencilerin her türlü gereksinimi devlet tarafından karşılanıyordu. Okul, Mahreci aklâm açılınca (1862) kapandı.

Mektebi mülkiye → SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ.

Mektebi mülkiyei tıbbiye, İstanbul'da sivil tıp okulu. Haydarpaşa'daki Mektebi tıbbiyei askeriye'nin yapısı içinde kuruldu (24 ocak 1867). 1872'de Ahırkapı' da yaptırılan binasına geçerek ayrı bir okul halinde gelişmeye başladı. Öğrenim 1870'e kadar fransızca idi. Bu tarihten sonra dersler türkçe okutuldu. İlk mezunlarını 1874'te veren okul, 1909'da Haydarpaşa'daki askeri tıbbiye binasına taşındı. Aynı yıl, askeri ve sivil tıbbiyeler Tıp fakültesi adı altında birleştirildi.

Mektebi nüvvab, İstanbul'da Osmanlılar döneminde kadı yetiştiren okul. Muallimhanei nüvvab adıyla kuruldu (1853), sonra Mektebi nüvvab adını aldı (1884). Okulu bitirenler şeri ve nizami mahkemelerde görev yaparlardı. Adı, 1911'de Medresetülkuzat olarak değiştirildi, Cumhuriyet'ten sonra kapandı.

Mektebi osmani, Paris'teki türk öğrencilere Osmanlılar döneminde askerlik öğrenimi sağlamak amacıyla açılan öğretim kurumu (1855). Okulda, Paris Askeri lisesi'nin programı uygulandı. Dersler fransızcaydı. Ayrıca, türkçe, din ve ulusal kültür dersleri de verildi. Okul, parasal güçlükler yüzünden kapatıldı (1874).

Mektebi sultani → GALATASARAY LİSESİ.

Mektebi ulumu edebiye, İstanbul'da Osmanlılar döneminde kurulan öğretim -eğitim kurumu (1839). Amacı, devlet dairelerine eleman sağlamaktı. Mekâtibi rüştiye nazırı Esat Efendi'nin çabalarıyla açıldı. Okula sübyan mektebi mezunlarından yetenekli öğrenciler alınarak burada yetiştirildiler. Öğrencilere Evkaf'tan aylık da ödendi. Okul, ilk mezunlarını 1842'de verdi ve başarılı olanlar padişah huzurunda yapılan sınavdan sonra isteklerine göre çeşitli devlet dairelerinde görevlendirildiler.

Mektebi ulumu harbiye, İstanbul'da Osmanlılar döneminde savaş bilimleri öğrenimi veren okul. Mahmut II'nin buyruğu ile açıldı (1834). Amacı, batı tekniklerine uygun olarak orduya subay yetiştirmekti. Harp* okulu açma girişimleri Osmanlılar'da ilk olarak 1825'te başlamıştı ve bu tarihte Talimhane'de bir eğitim denemesi yapıldı. Selimiye kışlası'ndaki sübyan bölükleri de aynı amaca yönelik olarak kurulmuştu. 1834'te ise Maçka'daki kışla onarılarak harp okulu konusunda ilk esaslı deneme başlatılmış oldu. İlkokuldan yükseköğretime kadar tüm aşamaları kapsayan Mektebi harbiye, daha sonra yeniden düzenlendi. Öğrenciler sınavdan geçirildiler ve üstün başarı gösterenler Mektebi ulumu harbiye, orta derecede başarılı olanlar da Mektebi fünunu idadi' ye öğrenci kabul edildiler. İdadi öğrencileri Maçka kışlasında, Harbiye öğrencileri ise Taksim'de yapılan binada öğrenimlerini sürdürdüler. Mektebi ulumu harbiye 1847'de Pangaltı'daki yeni binasına taşındı. İlk mezunlarını 1848'de verdi ve aynı yıl öğrenim süresi beş yıla çıkartıldı. 1863'ten sonra, adı Mektebi fünunu harbiye oldu. Yanan binası da yeniden yapıldı. Okula son dönemlerde Mektebi harbiyei şahane denildi ve okulda 1884'e kadar fransız, bu tarihten sonra alman eğitim sistemleri uygulandı.

MEKTEP a. (ar. *mekteb*). **1.** Okul; okulda okuyan öğrencilerin tümü; okul binası: *İlk mektep. Orta mektep. Mektep dağıldı. Mektebi boyamışlar.* **—2.** Ekol, okul: *Edebi mektepler.* **—3.** *Arg.* Genelev. **—4.** *Arg.* Hapishane. **—5.** *Mektep çocuğu,* öğrenci; bir işte uzluk kazanmamış, acemi, toy. || *Mektep görmemiş,* okulda okumamış, okula gitmemiş; incelikten yoksun, kaba saba, saygısız. || *Mektep kaçağı,* okul kaçağı. || *Mektep medrese görmüş,* öğrenim görmüş, okumuş kimse için söylenir. || *Mektebi asmak,* okula gitmemek.
—*Esk. Mektebi ali,* yüksekokul, akademi, fakülte, üniversite. || *Mektebi fünun-i harbiye-i şahane, mektebi harbiye* ya da *mektebi harbiye-i şahane,* harp okulu. || *Mektebi hususi,* özel okul. || *Mektebi ibtidai,* ilkokul. || *Mektebi idadi,* lise: *"Zannederim ki bir mektebi idadi şakirdi bile böyle bir düşünceye..."* (Baha Tevfik). || *Mektebi irfan,* irfan mektebi: *"Bir kadem bas mektebi irfana gel"* (Niyazi, XVII. yy.). || *Mektebi aklam,* bilgili memur yetiştirilmek üzere açılan okul. || *Mektebi nüvvab,* kadı okulu. || *Mektebi leyli,* yatılı okul. || *Mektebi rüşdi,* ortaokul. || *Mektebi sultani,* Galatasaray lisesi. || *Mektebi tıbbiye,* tıp fakültesi: *"Genç kızlarımız idadiyi bitirdikten sonra daha çok mektebi tıbbiyeye gidiyorlar"* (H. C. Yalçın). || *Mektebi tıbbiye-i şahane,* askeri tıp fakültesi.

MEKTEPLİ sıf. ve a. **1.** Öğrenci: *Mektepli gençler. Mektepliler güle oynaya mahalleye girdiler.* **—2.** *Esk.* Alaylı'ya karşıt olarak, okuldan yetişmiş kimse; okullu: *Mektepli, alaylı tartışması.*

MEKTUBİ a. (ar. *mektûb,* ve *-î*'den *mektûbî*). *Esk.* **1.** Resmi dairelerde yazı işlerini idare etmekle görevli en yüksek memur; mektupçu. **—2.** *Mektubi kalemi,* nezaret ya da vilayetlerde yazı işlerine bakan bölüm. **—3.** *Mektubi-i sadr-i ali,* sadrazamın mektupçusu.

MEKTÛF sıf. (ar. *ketf*'ten *mektûf*). *Esk.* Elleri arkaya bağlı.

MEKTUM, MEKTUME sıf. (ar. *ketm*' den *mektûm,* dişl. *mektûme*). *Esk.* **1.** Gizlenmiş, saklanmış. **—2.** Hükümetten gizlenen, gizli tutulan: *Emval-i mektume* (vergiden kaçırılan mallar). *Mal-i mektum* (gizlenmiş mal). *Nüfus-i mektume* (kütüğe kaydedilmemiş kimseler). *Varidat-ı mektume* (deftere geçirilmeyerek şahıs elinde gizlenen devlet geliri).

MEKTUP a. (ar. *kitabet*'ten *mektûb*). **1.** Zarfa konularak postalanmak üzere bir kimseye kişisel olarak yazılmış imzalı yazı; betik: *Mektup yazmak. Mektup beklemek. Başsağlığı mektubu. Kutlama mektubu. Tavsiye mektubu. Teşekkür mektubu.* **—2.** *Mektup atmak,* mektubu postaya vermek, postalamak. || *Mektup üstü,* mektubun gideceği adres. || *Mektubu dışından okumak,* bir kimsenin yüz çizgilerinden, yüzündeki ifadeden içinden geçenleri anlamak. || *Açık mektup,* bir sorunu tartışmak, ya da bir hak istemek amacıyla, bir kimseye, bir kuruma vb. hitaben yazıldığı halde, başkalarının da okuması için basında yayımlanan yazı: *Maliye bakanına açık mektup. TRT'ye açık mektup.* || *İmzasız mektup,* kimliğini gizlemek isteyen bir kimsenin yazdığı ve imzalamadan gönderdiği mektup.
—*Esk. Mektub-ı sami,* sadaret makamına yazılan resmi mektup.
—Ed. Ahlaki, felsefi vb. bir konu üzerine eski bir yazar tarafından kaleme alınmış, belli bir kimseye hitap eden manzum yazı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Mektup roman,* eylemin, kişilerin birbirlerine gönderdikleri mektuplar çerçevesinde geliştiği roman türü. || *Mektup türü,* mektup derlemelerinin yer aldığı edebiyat türü. (Roman, inceleme, gezi notları gibi düzenli ya da geçici bir biçimde mektuba yer veren yazılar bu türün kapsamına girmez.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Eğit. *Mektupla öğretim,* bir öğretim kurumu, eğitim dairesi ya da özel bir kuruluş tarafından mektupla yürütülen öğretim. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Kâğ. san. *Mektup kâğıdı,* yazışmalarda kullanılan, ince hamurdan yapılmış kâğıt.
—Postc. *Mektup postası türleri.* (Bk. *ansikl.* böl.) || *Mektup tartısı,* postaya verilen mektup ve küçük kolileri tartmaya yarayan terazi.
—ANSİKL. Ed. Bu tür Antikçağ'da didaktik edebiyatın bir biçimi olarak gelişti (Epikuros, Varro, hıristiyan yazarlar). Ovidius duygulu mektup türünü yarattı *(Heroides*).* Roma'da Horatius ahlaki ya da edebi konularda, hicivli ya da eğlendirici bir üslupla, gerçek ya da hayali bir kişiye yazılmış manzum mektubu geliştirdi. İtalya'da Petrarca ve Ariosto bu türe yenilik getirdiler. Fransa'da Marot bu türe şakacı bir hava verirken Ronsard ağırbaşlı bir üsluba yöneldi. İspanya'da Garcilaso de la Vega *(Las obras de Boscán y algunas de Garcilaso repartidas en cuatro libras),* İngiltere'de Johnson Horatius'u kendilerine örnek olarak aldılar. La Fontaine'in nükteli üslubuna karşılık Boileau hicvi ve öğreticiliği ön plana aldı. Voltaire ise mektuplarında her çeşit üslubu büyük bir ustalıkla kullandı; ama bu türde en büyük başarıyı elde eden Pope'dur. Çağdaşlar arasında mektup türüne örnek olarak W. H. Auden'ın *Letter to lord Byron*'ını (Lord Byron'a mektup) gösterebiliriz.
• *Mektup türü.* Kişisel mektup, öğüt mektubu ve Ovidius ile ayrı bir türe, aşk mektubuna dönüşen *Heroides*'i kapsar. Kişisel mektupta yayımlama niyeti yoktur: bununla birlikte Cicero, Voltaire, Diderot'nun mektupları edebi sayılır. Genellikle bunlara mektuptan çok birer belge gözüyle bakılmalıdır -Byron, Chateaubriand, G. Sand, Balzac, Flaubert, Gide'in mektupları gibi. Pound mektuplarında şiir ve siyaset alanındaki görüşlerini özetler. Kilise babalarının, (aziz Augustinus) Fénelon gibi yazarların öğüt mektuplarıyla, Bolingbroke, Rousseau (*Lettre à d'Alembert sur les spectacles* [Temsiller üzerine d'Alembert'e mektup]), Camus (*Lettres à un ami allemand* [Bir alman dosta mektuplar]) gibi yazarların mektupları bir çeşit siyasi, ahlaki, ideolojik seslenmeye dönüşmüştür. Mektup türü ayrıca bir edebiyat ve üslup gösterisi halini de alabilir (Mme de Sévigné'nin mektupları). Genç Plinius ve yunanlı Libanios ve latin Symmachus gibi retorikçiler mektubu gerçek bir üslup dersinin aracı olarak kullanmışlardır; ama olanaklarının darlığı bakımından, mektup ancak büyük edebiyat türlerinin çerçevesinde yer alabilecek bir öğe olarak kalmak zorundadır.
• Doğu Türkistan'da ele geçen uygurca metinler arasında özel mektuplar da bulunmaktadır. Bunlardan biri yola çıkarılan bir kervan dolayısıyla gönderilmiştir; bir başkası yaşlı bir babanın kendisinden uzakta yaşayan oğluna yolladığı çağrıdır. Anadolu'da derlenmiş münşeat* kitaplarındaki mektuplar arasında edebiyat adamlarının kaleminden çıkmış olanlar da bulunmaktadır. Bu derlemelerin en eskisi

Feridun Bey'in *Münşeat üs-selatin*'idir (yay. 2 c. 1848-1849). *Fatih devrine ait münşeat mecmuası* (yay. Prof. N. Lugal -Doç. Dr. A. Enzi, 1956), *Tacizade Sadi Çelebi münşeatı* (yay. Prof. N. Lugal-Doç. Dr. A. Enzi, 1956) gibi yapıtlarda dönemin mektuplarında kullanılan kalıplaşmış hitap biçimleri, secili anlatım özellikleri, ifadeyi süsleyen manzum parçalar dikkati çeker. Fuzuli'nin, aralarında Nişancı Celalzade Mustafa Çelebi'ye yazdığı ünlü "Şikâyetname" nin de yer aldığı mektupları bu türde eski düzyazının olanaklarının nasıl kullanıldığını gösterir. Münşeat sahibi Lamii, Gelibolulu Ali, Ragıp Paşa gibi yazarların yapıtlarında yansıyan ve anlamdan çok anlatıma önem veren tutum en abartmalı biçimine *Münşeat-ı Veysi* ve *Münşeat -ı Nergisi*'de ulaşmıştır. Bu örneklerde türün gerektirdiği içtenlikli, kısa anlatım yolu, yerini abartmalı söz sanatlarına bırakmıştır. Tanzimat döneminde süslü anlatımdan uzaklaşan Akif Paşa'nın mektupları (*Muharrerat-ı hususiye-yi Akif Paşa*, 1885), içtenliği ve yalınlığıyla düzyazıda yeniliğin öncüsü sayılmıştır. *Numune-i edebiyat-ı osmaniye*'de bu mektuplardan örneklere yer veren Ebüzziya Tevfik, "Osmanlı edebiyatında çağımızın tabiatına uyabilecek yapıtların başlangıcı budur" der. Namık Kemal'in 4 büyük ciltte derlenen mektuplarında (*Namık Kemal'in hususi mektupları*, I-IV., F. A. Tansel, 1967-1986), yaşamının ayrıntıları yanında siyaset, edebiyat konularındaki görüşleri de yer alır. Tanzimat döneminden başlayarak sanat konularında farklı görüşler, bazıları gazete ve dergilerde yayımlanan mektuplara yansıdı. Bunlardan kitaplarda derlenenler de oldu. Örn. *Mektuplarım*, Muallim Naci, 1886; *İntikat*, Muallim Naci-Beşir Fuat, 1887; *Mektubat*, Beşir Fuat-Fazlı Necip, 1888; *Muhaberat ve muhaverat*, Muallim Naci-Ahmet Mithat, 1893; *Mektuplar*, I -II., Abdülhak Hamit, 1918-1919 vd. Yazarların ailelerine gönderdiği özel mektuplar arasında yaşamlarına, düşüncelerine tanıklık eden örnekler sık sık görülür: *Limni ve Malta mektupları*, Ziya Gökalp, yay. F. A. Tansel, 1965) vd. Cumhuriyet döneminde kitap biçiminde derlenmiş mektuplar çağdaş edebiyatın gelişimi için zengin bir kaynak oluşturur. Örn. *Ziya'ya mektuplar*, C. S. Tarancı, 1957; Nazım Hikmet'in uzun hapishane yaşantısı boyunca kaleme aldığı mektuplardan oluşan *Kemal Tahir'e mahpusaneden mektuplar* (1968), *Oğlum, canım evladım Memed'im* (1968), *Vâ-Nû'lara mektuplar* (1970), *Nâzım ile Piraye* (1976); Y. N. Nayır'a çağdaşı yazarların gönderdiği mektupların derlendiği *Dost mektuplar*, 1972; *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın mektupları*, 1974; *Mektuplarıyla Halikarnas Balıkçısı*, yay. A. Erhat, 1976; *Kardeş mektupları*, B. R. Eyüboğlu-S. Eyüboğlu, 1985 vd. Bazı mektuplar manzum biçimde kaleme alınmıştır (örn. İsmail Safa'nın, kardeşi Vefa'ya mektup-şiirleri, O. V. Kanık'ın Oktay'a mektuplar'ı vd.). Yaşayan belli bir kişiye yazılmamış, ancak mektup biçiminde olan şiirler de vardır (örn. K. Kamu'nun Kurtuluş savaşı'yla ilgili İzmir yollarında'sı, B. R. Eyüboğlu'nun Yaradana mektuplar'ı vd.). Zaman zaman eleştiri, deneme, fıkra konuları mektup biçiminde işlenmiştir: Örn. *Tahrib-i harabat*, *İrfan Paşa'ya mektup*, Namık Kemal; *Şehir mektupları*, Ahmet Rasim, 1910-1911; *Okuruma mektuplar*, Ataç, 1958; *Etiler mektupları*, N. Cumalı, 1982 vd.

Mesnevilerde konunun gelişimine yer yer manzum mektupların katkısı olur (örn. Şeyhi'nin *Hüsrev ü Şirin*'inde Ferhat'ın ölümü üzerine Hüsrev'in, Meryem'in ölümü dolayısıyla Şirin'in mektupları vd.). Birbirini izleyen mektuplar biçiminde düzenlenmiş ya da içinde mektuplara yer verilmiş romanlar da vardır: *Mutallaka*, H. R. Gürpınar, 1897; *Handan*, H. E. Adıvar, 1912; *Bir kadın düşmanı*, R. N. Güntekin, 1927; *Mektup aşkları*, L. Erbil, 1988.

—Eğit. Türkiye'de 1970'li yılların başlarında üniversiteye giremeyenlerin giderek artması, yükseköğrenimdeki yığılmaları önleme çabalarını hızlandırdı. 1974-1975 öğretim yılı Üniversitelerarası giriş sınavı'nda, yeterli puanı tutturamayanlara yükseköğrenim olanağı sağlamak amacıyla *Mektupla yükseköğretim* kurumu oluşturuldu. Bu yöntemle öğretmen yetiştirilmek istendi. Böylelikle öğretmen açığının da kapatılabileceği düşünüldü. Mektupla yükseköğretimin Eğitim enstitüleri, Yükseköğretmen okullarının bazı bölümleri, Kız ve Erkek teknik okullarıyla Turizm ve ticaret yüksek öğretmen okullarında uygulanması öngörüldü. Bu programın yürütülmesi amacıyla *Mektupla öğretim merkezi* adıyla bir merkez, *Mektupla öğretim okulu* adıyla taşra örgütü kuruldu. Öğrenciler, özel yetenek isteyen müzik, resim ve bedeneğitimi bölümlerinde ikinci bir sınavdan geçirildiler. Öğrencilere her ders için 8 ders mektubu gönderildi. Yıl sonu sınavlarında başarı gösterenler yaz okullarında uygulama, laboratuvar, atölye çalışmalarını sürdürdüler. Öğretim devresi sonunda başarı gösterenler normal öğrenciler gibi diploma aldılar. 1974-1975 ders yılında kayıtlı 40 126 öğrenciden 31 529'u sınava girdi. Bunların % 9,8'i doğrudan sınıf geçti.

1975-1976 öğretim yılında 140 000 üniversite öğrenci adayına mektupla öğretim yoluyla yükseköğrenim sağlamayı amaçlayan *Yaygın yükseköğretim* kurumu (YAY-KUR) sistemine geçildi. 1978'e kadar sürdürülen bu uygulama olumlu sonuç vermedi. 200 000'i bulan kayıtlı öğrenciden çok azı başarı gösterdi. Bu durum karşısında 1978-1979 öğretim yılından sonra YAY-KUR'a yeni öğrenci alınmaması, o zamana kadar kayıtlı bulunan öğrencilerin haklarının korunması kararlaştırıldı.

—Postc. Mektup postası türleri *mektuplar* (standart mektup, kart, tebrik), *posta kartları*, tam ve indirimli ücretle satılan *basılmış kâğıtlar, körlere özgü yazılar* ve *küçük paketler*'dir. Standart mektup ve tebrik zarflarının en küçük boyutu 9×14 cm, en büyük boyutu 12×23,5 cm; resimli posta kartlarının en küçük boyutu 9×14 cm, en büyük boyutu ise 10,5×14,8 cm'dir Mektup postası türlerinin her biri "adi", "taahhütlü", "iadeli taahhütlü", "alıcının kendisine verilecek", "alma haberi", "özel ulak", "APS (Acele posta servisi)", "postrestant" işaretlerinden biri ya da birkaçıyla işaretlenerek yollanabilir. Posta ücretleri, 10-2 000 g arasındaki ağırlık grupları, alıcının yurtdışında ya da yurtiçinde oluşu dikkate alınarak saptanır.

MEKTUPÇU → MEKTUBİ.

MEKTUPÇULUK a. Mektupçunun yaptığı iş, mektupçunun görevi.

Mektuplar *(Epistulae)*, Horatius'un Sabina'ya çekildikten sonra hazırladığı iki şiir kitabına verdiği ad (ilk yirmi şiir İ.Ö. 30-20, son üçü 20-8 yılları arasında). Dostlara yazılmış mektuplar biçiminde olan şiirler edebiyat, ahlak, felsefe gibi değişik konuları işler. Pisonlar'a ithaf edilen son mektup *Şiir* sanatı* adıyla tanınır. Samimi bir söyleşi havasında, yalın, değişik ve çoğu kez halk dilinde bir üslupla kaleme alınmış olan *Mektuplar*, Horatius şiirinin geleneksel temalarını yoğunlaştırır: bir törebilim tanımı, insan ile doğanın uyumu, manevi huzur arayışı. Horatius derin düşüncelerinin özünü stoacılıktan olduğu kadar epikurosçuluktan da çıkarır. *Mektuplar*'ın en özgün yanı şiirsel fantezi ile pitoresk gerçekçiliğin birbirine karışmasıdır. Horatius günlük yaşamındaki bir olaydan, bir masaldan, sert bir yargıdan yararlanarak ilgiyi sürekli yeniler ve manevi yolunu içtenlikle sunar. Diyaloglardaki almaşma, hikâyelemeler, felsefi ya da estetik düşünceler *Mektuplar*'ı bir başyapıt kılar.

Mektuplar *(Epistulae ex Ponto)*, Ovidius'un Tomi'de sürgünde bulunduğu sırada (İ.S. 8-17) yazmış olduğu şiirsel mektuplardan oluşan kitabı. Bu mektuplar imparatordan şefaat dilemeleri için Roma'daki dostlarına yazılmıştır. *Mektuplar*'daki edebiyat oyunları sürgündeki Ovidius'un içten acısını maskelemeye yetmez.

MEKTUPLAŞMA a. Mektuplaşmak eylemi.

MEKTUPLAŞMAK gçz. f. Karşılıklı mektup yazmak, yazışmak, haberleşmek. *Bir dostla mektuplaşmak.*

MEKTUPLUK a. **1.** Mektup yazmaya yarayan kâğıt. **—2.** Bu kâğıtların bir arada bulunduğu bloknot.

MEKUL sıf. (ar. *ekl*'den *me'kūl*). *Esk.* Yenmiş, yenilmiş.

◆ a. Yiyecek.

MEKULAT çoğl. a. (ar. *me'kūl*'un çoğl. *me'kūlāt*). *Esk.* Yiyecekler: *"Bir miktar me'kûlât tedarik etmek üzere..."* (Cevdet. Paşa, XIX. yy.).

MEKULİ (Esad), arnavutça yazan karadağlı yazar (Plav, Karadağ, 1916). Şiir kitabı (*Pour toi* [fr. çev.], 1955) uzun zaman, Arnavutluk dışındaki arnavutça edebiyatın en önemli yapıtı olarak kaldı.

MEKZEBE ya da **MEKZUBE** a. (ar. *kizb*'den *mekzebe, mekzūbe*). *Esk.* Yalan söz, palavra.

MEKZUM sıf. (ar. *kezm*'den *mekzūm*). *Esk.* Tasalı, gamlı.

MELA a. (ar. *melā*). *Esk.* Ova, sahra.

MELA, *toplanma* anlamına gelen ve çok ünlü kutsal yerlerin çevresinde toplanan hindu hacılar topluluğunu belirten sanskritçe sözcük. En tanınmış olanı *kumb -mela*'dır.

MELA (Pomponius) → POMPONİUS MELA.

MELÂ a. (ar. *mela'*). *Esk.* **1.** Dolu olma, doluluk. **—2.** Kalabalık, insan topluluğu. **—3.** *Melâ-yı âlâ*, önemli melekler ve peygamberler topluluğu.

MELAB a. (ar. *lu'b*, oyun'dan *mel'ab*). *Esk.* Oyun yeri, eğlence yeri.

MELABE a. (ar. *lu'b*'dan *mel'abe*). *Esk.* **1.** Oyun: *"Onun yazılan ne bir tedkik-i hayat, ne de bir mel'abe-i hiss ü hayaldir"* (Baha Tevfik). **—2.** Oyuncak. **—3.** *Melabe-i sıbyan*, çocuk oyuncağı.

MELABİS çoğl. a. (ar. *melbes*'in çoğl. *melābis*). *Esk.* Giyecekler, elbiseler.

MELABRON. Tar. coğ. Kıbrıs'ın K.-B. kıyısında antik yerleşme; Girne'ye bağlı Akdeniz (rumca Ayairini) köyünün B.'sındaydı. Yöredeki Son Tunç çağ mezarlarında mykenai çanak çömleği ele geçti. Arkaik ve Yunan-Roma dönemlerinde de var olan yerleşmede yapılan kazılarda (1970), kuyulu, banyolu evler, dükkânlar ortaya çıkarıldı.

MELACİ çoğl. a. (ar. *melce*'nin çoğl. *melācī*). *Esk.* Sığınacak yerler.

MELAH a. (fars. *melah*). *Esk.* Çekirge. —Esk. zool. *Melah-ı âbi*, bir cins deniz böceği, teke.

MELAHAT a. (ar. *melāhat*). *Esk.* Güzellik, güzel yüzlü olma: *"Ol peri-veş kim melâhat mülkünün sultanıdır"* (Fuzuli, XVI. yy.).

MELAHAT ya da **MİLAHAT** a. (ar. *melāhat, milāhat*). *Esk.* Gemicilik.

MELAHİDE çoğl. a. (ar. *mülhid*'in çoğl. *melāhide*). *Esk.* Tanrı'yı inkâr edenler, dinsizler.

MELAHİM çoğl. a. (ar. *melhame*'nin çoğl. *melāhim*). *Esk.* **1.** Kanlı savaşlar. **—2.** Savaş alanları.

MELAİB çoğl. a. (ar. *mel'ab*'ın çoğl. *melā'ib*). *Esk.* **1.** Oyun oynanacak yerler, oyun yerleri. **—2.** Oyunlar: *"Bu oyunlar koşmak, at ve araba yarıştırmak, cirit atmak, adım atlamak ve yumruk uruşturmak gibi melâibden ibaret olup..."* (Mehmet Tevfik, XIX. yy.). **—3.** Oyuncaklar.

MELAİK çoğl. a. (ar. *melek*'in çoğl. *me-lā'ik*). *Esk.* **1.** Melekler. **—2.** *Melaik-pey,* ayağı uğurlu kimse. ‖ *Melaik-sıfat,* melek huylu, melek gibi.

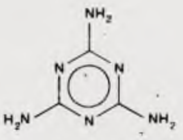
MELAİKE çoğl. a. (ar. *melek*'in çoğl. *me-lā'ike*). *Esk.* Melekler. (Türkçede tekil olarak da kullanılır.)

MELAİN çoğl. a. (ar. *mel'ūn*'un çoğl. *me-lā'in*). *Esk.* Lanetlenmiş, melun kişiler.

MELÂİN çoğl. a. (ar. *mel'anet*'in çoğl. *melā'in*). *Esk.* Lanet edilecek işler.

MELAKA ya da **MALAKKA,** Malaysia'da federal eyalet, Malakka boğazı kıyısında, Malezya yarımadasının güneybatısındadır; 1 650 km²; 583 500 nüf. (1990). Merkezi *Melaka* (ya da *Malakka*).

MELAKA, MALAKKA ya da **MALAKA,** Malaysia'da liman, Malezya'da, Melaka eyaletinin merkezi, Malakka boğazı kıyısında; 88 073 nüf. (1990). Kabuklu deniz ürünleri konserveciliği. Tarım ürünleri dışsatımı. Kenti 1403'te, daha önce Tumasik'e (Singapur) sığınan ve Siyam'a yerleşen Malezyalılar'ın kovduğu Sumatralı prens Paramesvara kurdu. Konumu bakımından, boğazlardaki ulaşımı kolayca gözleyebilen ve denetleyen liman, Çin, Hindistan ve Batı arasındaki deniz ticareti sayesinde zenginleşti. Albuquerque komutasındaki Portekizliler'in ele geçirdiği kentte, 1511'e kadar altı hükümdar hüküm sürdü.

melamin

MELÂ'KE (Selmâ **EL-**), ıraklı kadın şair (Bağdat 1909 - *ay. y.* 1953). Filistin davasına adanmış şiirler yazdı. Kocası ve üç çocuğu da kendisi gibi şairdir. Bir edebiyat eleştirmeni olan kızı NAZİK (Bağdat, 1923), serbest nazım üstüne bir inceleme-nin (*Kazaya'ş-şi'r il-mu'asir,* 1962), eleştirel denemelerin (*la Poésie de Ali Mahmud Taha* [fr. çev.], 1965), psikolojik öykülerin (*Yasmin* [fr. çev.], 1958) ve çok sayıda şiir kitabının (*Aşikat ül-leyl,* 1948; *Karâret ül -mevce,* 1957; *le Drame de la vie* [fr. çev.], 1970) yazarıdır. Başlangıçta hüzünlü olan yapıtları, insanın yazgısı konusunda varoluşçu bir sorgulamaya yöneldi. Ülkesinde modern şiirin öncüsü ve yurttaşı Seyyab ile birlikte, şiir tekniğini klasik zorlamalardan kurtaran ilk kişi olmuştur.

MELAKHRİNOS (Apostolos), yunanlı şair (Vraïla, Romanya, 1880-Atina 1952). Yaşamının bir bölümünü *Zoe* dergisini çıkardığı İstanbul'da geçirdi, 1936'da Atina' da bir dergi çıkarmaya başladı. Esinini simgecilikten alan şiirleri müzikselliğiyle dikkati çeker (*Paralaghes,* 1909; *Apollonios,* 1938).

melampir (*Melampyrum arvense*)

MELAKONİT a. (fr. *mélaconite*). Miner. Kübik sistemde kristalleşen bakır oksit CuO. (Eşanl. TENORİT.)

MELAL a. (ar. *melāl*). *Esk.* **1.** Usanç; usanma, bıkma. **—2.** Sıkılma, sıkıntı. **—3.** Büyük üzüntü. **—4.** *Melale düşmek,* sıkıntıya, üzüntüye düşmek: *"Ahmet Bey yine melale düştü"* (S. F. Abasıyanık). **—5.** *Melal-aver,* usanç veren, usandıran, bıktıran. ‖ *Melal-i hasret ü gurbet,* özlem ve gurbet hüznü. ‖ *Melal-i hüsran,* zararın, ziyanın hüznü.

MELALET a. (ar. *melālet*). *Esk.* Üzüntü, sıkıntı, usanç.

MELALEUCA a. (yun. *melas, -anos,* kara, ve *leukos,* beyaz'dan). Aromalı bir koku salgılayan okyanusya ağaç ya da ağaççığı. Birçok türü soğuk seralarda süs bitkisi olarak yetiştirilir. (100 tür; mersingiller familyası.)

—ANSİKL. Eczc. Melaleuca ya da kayeputun (*Melaleuca leucodendron,* mersingiller familyası) yapraklarından % 75 oranında sineol içeren uyarıcı ve deriyi kızartıcı bir esans elde edilir; bu esans vücut yüzeyine sürülüp ovularak romatizma ve ağrı tedavisinde kullanılır. *Melaleuca viridiflora,* Yeni Kaledonya'da yetişen küçük bir ağaçtır; bunun yapraklarından damıtma yoluyla, ökaliptolca zengin niauli esansı elde edilir. Bu esans, solunum sistemi ve idrar yolları antiseptiği olarak kullanılan "saflaştırılmış niauli esansı"nın hazırlanmasında kullanılır.

MELAMET a. (ar. *levm*'den *melāmet*). *Esk.* **1.** Ayıplama, kınama, azarlama, çıkışma, sitem: *"Melamet adına yandun Fuzuli çıh bu âlemden"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** *Melamet-kiş,* ayıplanma sıkıntısına katlanan. ‖ *Melamet-keş-i aşk,* aşk yüzünden dile düşen. ‖ *Melamet-zede,* ayıplanmış, kınanmış.

—Tasav. Herhangi bir tarikat, tekke, belli bir tarikat grubunu simgeleyen özel giysi, gelenek ve tören tanımayan, kurumsallaşmaya karşı olan bir tasavvuf anlayışı. ‖ *Melamet ehli,* melamet anlayışında olanlar. ‖ *Melamet erenleri,* melametiler.

MELAMETİ sıf. (ar. *melāmet* ve *-ī*'den *melāmetī*). Tasav. Melamet inancını benimseyen.

MELAMETİYE a. (ar. *melāmet* ve *-iyye*'den *melāmetiyye*). Bayramiye melamiliğinden önceki ilk dönem melamiliğine verilen ad. (→ MELAMİLİK.)

MELAMİ çoğl. a. (ar *lem'a*'nın çoğl. *me-lāmi'*). *Esk.* Parıltılar, aydınlıklar.

—Din. Melamilik* yanlısı.

MELAMİH çoğl. a. (ar. *lemḥa*'nın çoğl. *melāmiḥ*). *Esk.* **1.** Göz atışlar. **—2.** Parlamalar, parlayışlar. **—3.** İki nesnenin, birbirine benzer noktaları. **—4.** Yüzdeki güzellik ya da çirkinlik noktaları.

MELAMİLİK a. Tasav. Melamet anlayışını benimseyen tasavvuf akımı.

—ANSİKL. IX. yy.'da ortaya çıkan tasavvuf ve züht hareketi, giderek kurumsallaşarak biçimsel bir yapıya kavuştu; buna bağlı olarak adap ve erkân, seyrü süluka ilişkin belirli kurallar ve biçimler, halvet ve uzlet gibi belirli yaşama biçimleri, sufilere özgü giysiler, dergâh ve tekkeler oluştu. Daha çok melametiye diye adlandırılan ilk dönem melamiliği, bu kurumsallaşma ve biçimselleşmeye karşı bir hareket, bir tepki olarak doğdu. Bu yüzden de melamilik, tarikatlara ilişkin biçim ve kuralları reddettiği gerekçesiyle, bir tarikat değil, tasavvufi bir meşrep, bir anlayış tarzı sayılır. Bu meşrep her tarikatı belli ölçüde etkilemiştir. Her derviş, belli ölçüde melamimeşrep sayılır.

Ünlü sufi Hamdun Kassar'a (öl. 884) bağlanan bu dönem melamiliğine melamiye-i kassariye ya da halife Ebubekir'e (es-Sıddık) dayandığı düşüncesinden dolayı tarikat-ı âliye-i sıddıkiye denildi. Kuran'da geçen ve "Kınayanın (laim) kınamasından (levme) korkmazlar" (V, 54) anlamındaki Tanrı dostlarını övücü ayetten yola çıkan melamiler, bu korkmamayı dışa vurmayı, nefsin isteklerine karşı çıkmayı, hatta bunların tersini yapmayı, buna karşılık ruhsal hayattan kaynaklanan halleri ise gizlemeyi ilke edindiler.

Melamilik akımının ikinci aşaması, bayramiyenin bir kolu olması nedeniyle melamiye-i bayramiye ya da tarikat-ı âliye-i bayramiye diye adlandırıldı. Kurucusu, melami düşüncesinden yola çıkarak Akşemsettin'in zikir törenine katılmayan bayramiye tarikatı önde gelenlerinden Dede Ömer Sikkini (öl. 1475) oldu. Söylendiğine göre Akşemsettin, zikir törenine katılmamakta direnen Sikkini'yi taç ve hırkasını elinden almakla tehdit etti; Sikkini de Akşemsettin'i evine çağırarak taç ve hırkayı geri vereceğini belirtti; cuma namazından sonra taç ve hırka ile evinin bahçesinde ateş yaktı ve "Buyrun ateşe girelim, keramet taç ve hırkada ise biz yanarız onlar kalır; değilse, onlar yanar biz kalırız" diyerek ateşe girdi; Akşemsettin ve müritlerinin gözleri önünde taç ve hırka yanarken kendisine bir şey olmadı. Bu nedenle Dede Sikkini'nin müritleri taç ve hırka giymediler. Bunların vahdet-i vücut felsefesini benimsemeleri, ehlibeyte aşırı bağlılıkları osmanlı yönetimince izlenmelerine, Oğlanşeyh İsmail Maşuki, Şeyh Bali Hamza Dede, Beşir Ağa gibi ileri gelenlerinin idam edilmelerine yol açtı.

Melamilik akımının üçüncü aşaması, kurucusu Muhammet Nurularabi'nin (öl. 1887) adından dolayı melamiye-i nuriye diye anıldı. Daha önce halveti olan Nurularabi, ardından nakşiliğe geçtiğinden, geliştirdiği melamilik tarikat-ı âliye-i nakşiye adıyla da bilinir. En çok Rumeli yöresinde yayılan bu tarikata göre, salikin şu üç ilkeye uyması gerekir: mücahede (nefisle savaş), sürekli zikir ve yaradılış sırlarını kavramak. Melamiliğin bu son aşamasında bir ölçüde adap ve erkân, şekil ve rüsum (biçimsellik) gelişti, dergâh açmaya önem verildi. Tibyan yazarı Haririzade, Ali Urfi, Ali Rıza Efendi, Bursalı Mehmet Tahir bu son dönem melamilerinin önde gelenlerindendir.

MELAMİN a. (fr. *mélamine*). Org. kim. Formülü $C_3H_6N_6$ olan triamino-2,4,6 triazin-1,3,5'in yaygın adı; siyanamidin trimerleştirilmesiyle elde edilir; formaldehitle birlikte yoğuşma sonunda hazırlanan sentetik reçinelerin üretiminde kullanılır; bu reçinelere de melamin adı verilmektedir.

—Polim. *Melamin-formaldehit reçinesi,* melamin ile formaldehitin çoğulyoğuşması sonunda elde edilen reçine. (Melamin -formaldehit reçinesi, bir aminoplasttır.)

◆ sıf. Melaminden yapılma mutfak eşyaları için kullanılır: *Melamin tabak.*

MELAMİYÛN çoğl. a. (ar. *melāmī*'nin çoğl. *melāmiyyūn*). *Esk.* Melami tarikatına bağlı olanlar, melamiler.

MELAMPİR a. Diğer otsu bitkiler üzerinde yaşayan yarı asalak bitki. (Bil. a. *melampyrum;* sıracagiller familyası.)

—ANSİKL. Melampirin yaprakları dar ve yeşildir. Sarı ya da mor renkte olan çiçekler yaprakların koltuğunda ya da dalların ucunda salkım halinde toplu bulunur. Bu bitkiler köklerini konaklarının köklerine daldırır ve klorofilli olmasına ve başlı başına yaşayabilme yeteneğine rağmen, konak bitkiden yararlanarak beslenirler. *Melampyrum arvense* tarlalarda çok rastlanan bir melampir türüdür; bu bitkiye bazı yörelerde tilkikuyruğu, inekbuğdayı da denir.

MELAMPSORA a. Pasmantarları takımından mantar. (*Melampsora pinitorqua* çokkonaklıdır; hem titrek kavakta, hem sarı çamda pas hastalığı yapar.)

MELAMPSORACEAE a. Telötosporları birhücreli ve sapsız olan mantarlar familyası. (Pasmantarları takımı.)

MELAMPSORELLA a. Pasmantarları takımından mantar. (*Melampsorella caryophyllacearum* karanfilgillerde pas hastalığına ve köknarda cadısüpürgesi oluşumuna neden olur.)

MELAMPUS. Yun. mit. Amithaon ile İdomeneus'un oğlu ve Bias'ın kardeşi. Hekim ve kâhindi; genç yılanlardan kâhinliği ve hayvanların dilini öğrendi. Birçok bilici ve kâhin kuşağının atası ve Dionysos rahibiydi. Argos kralı Proetos'un kızlarının deliliklerini çöplemeyle tedavi etti. Buna karşılık, kendisine ödül olarak krallığın üçte ikisi verildi, o da bunu erkek kardeşiyle paylaştı.

MELAMPUS, İ.Ö. III. yy.'da yaşamış yunanlı yazar; kâhinlik ve tıp üstüne iki inceleme kitabı vardır.

MELAN sıf. (ar. *mela'*'dan *mel'ān*). *Esk.* Dolu olan, dolu.

MELANARGİA a. Böcbil. *Satyridae* familyasına giren bazı gündüzkelebeklerinin cins adı.

MELANARGİA GALATHEA a. Böcbil. Siyah ve beyaz renkli gündüzkelebeği. (*Satyridae* familyası.)

MELANCHTHON (Philipp SCHWARZERD, —adıyla tanınır), alman reformcu (Bretten 1497 - Wittenberg 1560). Wittenberg Üniversitesi'nde yunanca profesö-

rüydü (1518), Luther'in yanında yer aldı ve 1519'da Dr. Eck ile yapılacak tartışma için onunla birlikte Leipzig'e gitti. 1521'de, Luther'in Sorbonne'a karşı savunmasını *(Apologia pro Luthero)* ve ilk protestan dogma açıklamasını *(Loci communes)* yayımladı. Hessen landgraf'ı için *Epitome Doctrinae Christianae*'yi (Hıristiyan öğretilerinin özü) [1524] yazdı; Saksonya Seçici prensiyle birlikte Speyer (1529) diyeti'ne katıldı, bu diyetin aldığı kararları protesto etti ve *Augsburg* inancası*'nı hazırlayarak bunun bir *Apologia*'sını yazdı (1530-31). Luther öldükten (1546) sonra, lutherciliğin başlıca lideri oldu. *Leipzig İnterim*'i (1548) adıyla tanınan ve bir konsil toplanması için Karl V tarafından Augsburg diyeti'ne sunulan belgenin hazırlanmasına katkıda bulundu. Uzlaşmaya yanaşmayanların şiddetli eleştirilerine karşılık, bütün Reform yanlısı hizipler ve hatta Reform ile katolikler arasında bir anlaşma sağlanması için sürekli çaba harcadı. *Loci*'nin daha sonraki baskılarında synergia'ya kaydı.

MELANCONİALES a. Sporkeseleri topluluğu çoğunlukla saçaklı yastık biçiminde olan basit mantarlar takımı.

MELANDRYA a. (yun. *melas, -anos,* siyah, ve *Dryas,* bir orman perisinin adından). Uzun, siyah ya da koyu mavi bedenli kınkanatlı cinsi. (Mantarları bulunan yaşlı ağaçlarda yaşarlar. *Melandryidae* familyasının örnek tipi.)

MELANET, -ti a. (ar. *la'net*'ten *mel'anet*). *Esk.* **1.** Lanet edilen ya da lanet edilmeye değer kötülükte iş, davranış: *"Mefsadet, melanet onun işidir"* (Neyzen Tevfik). **—2.** *Melanetkârane,* lanet edilecek biçimde. ‖ *Melanet-piş,* kötülük yapan, kötülük peşinde koşan.

MELANEZYA takımadaları, Büyük Okyanus'un güney-batı'sında takımadalar ve adalar topluluğu. Başlıcaları: Papua -Yeni Gine, Solomon adaları, Vanuatu, Fiji adaları, Yeni Kaledonya ve bunlara bağlı adalar. Bugün Endonezya'ya bağlı olan Batı Yeni Gine hesaba katılmasa bile, Melanezya'nın su düzeyi üstündeki toprakları 550 000 km²'lik bir alanı kaplar ve Polinezya ve Mikronezya adalarından çok daha geniştir. Yeni Gine'den başka birkaç adanın daha yüzölçümü 10 000 km²'yi aşar (Yeni Britanya, Yeni Kaledonya, Viti Levu). Çoğu, eski tortul ya da püskürük kayaçlardan oluşmuş dağlık adalardır; etkin yanardağlar, Yeni Britanya, Solomon adaları ve Vanuatu'dan geçen Büyük Okyanus "ateş kuşağı" üzerinde sıralanır. Adaların bir bölümü, mercan kayalıklarıyla çevrilidir (Yeni Kaledonya), ama atoller azdır.

Bütün Melanezya'da tropikal bir iklim egemense de nemli sıcak hava özellikle ekvatora en yakın adalarda çekilmez boyutlara ulaşır; Fijiler'in ve Yeni Kaledonya'nın iklimi sağlığa daha elverişlidir.

Halkı (Melanezyalılar*) genellikle koyu renk tenlidir; adalar topluluğuna verilen Melanezya (yun. *melas,* siyah) adı bu özellikten kaynaklanır. Bununla birlikte fizik açısından tipler çok çeşitlidir. Bazı takımadalarda, kıyıda yaşayanlarla (genellikle hıristiyanlaştırılmışlardır) daha az gelişmiş iç kesim toplulukları (Vanuatu, Solomon, Yeni Gine) arasında belirgin bir farklılık vardır. Melanezyalılar çoğunlukla yumrulu bitkiler (taro, yam, tatlıpatates, manyok), muz, ekmekağacı, hindistancevizi yetiştirirler. Avrupa'nın etkisiyle, şekerkamışı, kahve, hindistancevizi işletmelerinde kurulmuştur. Hintliler Fiji adalarına, Fransızlar da Yeni Kaledonya'ya yerleşmişlerdir. Bazı adalarda maden zenginliklerine rastlandı: Vanuatu'da manganez, Bougainville'de bakır, Viti Levu'da altın ve özellikle Yeni Kaledonya'da nikel. Başlıca yönetim merkezleri ve limanlar hızla gelişmektedir: özellikle Nouméa (Yeni Kaledonya), Suva (Fiji), Port Moresby ve Lae (Yeni Gine). Melanezya'nın 5 milyonu aşan toplam nüfusunun dörtte üçü Papua-Yeni Gine'de yaşar.

Tarihöncesi

Bugünkü Melanezyalılar'ın, Güney -doğu Asya'dan gelen ve malaya polinezya dilini konuşan ataları İ.Ö. IV. ya da III. binyıl'dan başlayarak Yeni Gine'nin bazı noktalarına yerleştiler, sonra da öteki Melanezya adalarını sömürgeleştirmeye gittiler. Fiji* adaları dışında bu sömürgeleştirmenin İ.Ö. 1500'e doğru tamamlandığı sanılır. Yeni Britanya ve İ.Ö. 4 000'e tarihlenen bir endüstrinin görüldüğü Yeni İrlanda dışındaki adalar ve takımadalar onlar geldiğinde büyük bir olasılıkla ıssızdı. Buralar Yeni Gine'ye oldukça yakın, çok ilkel deniz araçlarıyla ulaşılabilen adalardı. Ada Melanezyası'nın öteki kıyısında durum farklıydı. Melanezyalılar, aynı süreci yaşamayan öbür Malenazya adalarına çok daha geç bir tarihte, yanlarında dengeleyiciler bulunan piragualarla ulaştılar. Bunlar, özellikle hint patatesi, taro, muz, ekmekağacı yetiştiren ve domuz besleyen çiftçilerdi. Kullandıkları başlıca alet keserdi; düz ve kaygan taştan ağzının iki yüzü dışbükey olacak şekilde yontulmuş ve sapı düzeltilmemişti; aynı durum daha sonraları Doğu Polinezya'da ortaya çıkacaktır. Bu adaların hepsinde, hem yalın biçimleri hem de süslemesi (kazınmış düz çizgiler ve yapıştırma kabartmalar) bakımından Lapita* kültür kompleksinden ayrı özellik gösteren bir tarihöncesi çanak -çömlek türüne rastlandı. Bu seramik geleneğinin en önemli temsilcisi olan ve "Mangaasi*" adı verilen çömlek türünün varlığı Melanezya'nın kuzey-batı'sında, Solomon adalarında, Vanuatu'da ve Yeni Kaledonya'nın güneyine kadar her yerde görüldü; bu seramik Fiji adalarında daha geç bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte bu sitler, Melanezya sitleri içerisine katılmayan Lapita sitlerine göre daha yenidir. Mangaasi çömlekçileri seramik sanatını lapita geleneğini taşıyanlarla kurdukları ilişki sonucu mu öğrendiler, yoksa melanezya geleneği değişik ve bu kültürden daha yeni bir kültür müdür, konu henüz açıklık kazanmamıştır.

sanat

Melanezya takımadalarının kuzeyinde sanat, doğu yeni gine sanatını andırır; zaten bu iki bölge sürekli ilişki içindedir. Nitekim Admiralty adalarında, ince bir biçimde oyulmuş, figüratif süslemeli, yararlı eşyalar üretilir; bunlar değişim parası olarak kullanılır. Yeni İrlanda'da estetik anlatım, daha çok dinsel esinlidir; heykel, alçakkabartma, tören maskları gibi burada ki ayin eşyaları boyalı ve oymalı bezemelerinin zenginliği bakımından Melanezya'nın en güzelleri arasındadır. Solomon adaları, çizgilerindeki yalınlık ve uyumla dikkati çeken kuş ya da balık biçimli ağaç kaplarıyla ünlüdür. Siyaha boyanmış bu eşyalar, sedef kakmalarla süslenmiştir. Vanuatu'nun kuzeyinde sanatı yönlendiren başlıca etmenler atalar kültü ve toplum hiyerarşisini düzenleyen kademeler sistemidir: maskeler; çeşitli bitkisel gereçlerle yapılmış, sonradan biçim verilmiş ve bütünüyle canlı renklerle boyanmış ölü mankenleri; bir ağaç parçasının (ağaçsı bir eğreltiotu gövdesi ya da ağaç silindirler) yontulmasıyla yapılan ata figürleri. Toplumsal yapıları farklı olan takımadanın orta ve güney kesimlerinde bu sanata rastlanmaz. Yeni Kaledonya'nın her yerinde görülen ata figürleri, kapı pervazlarına ve lentolarına, destek dikmelerine ve büyük şeflik kulübelerinin kirişlerine yontulmuştur. Bu üsluplaştırılmış figürlerle onları tamamlayan geometrik süslemeler, adanın güneyinde ve ortasında alçakkabartma, kuzeydeyse tam oyma olarak işlenir. Kuzeyde ayrıca, yüksekkabartma tekniğiyle yapılan, renkçe zengin büyük boy maskeler, efsanevi varlıkları canlandırır. Fiji adaları, antropoloji açısından Melanezya'ya bağlıdır; bununla birlikte, çok eskiye uzanan geçmişleri, Samoa ve Tonga adaları ile kurulan sürekli ilişkiler, buradaki sanatsal anlatım biçimlerinin, Batı Polinezya'nınkilere çok benzemesine yol açmıştır. Sırlı çömlek işleri, burada çok karmaşık biçimlere bürünür ve Okyanusya dışında tanınmaz.

MELANEZYA DİLİ a. Melanezya'da konuşulan dil öbeği; malaya polinezya ailesinin doğu dalına bağlanır.

—ANSİKL. Melanezya'da, çoğu nüfusu birkaç bini, hatta birkaç yüz kişiyi aşmayan toplulukların konuştuğu 250 dil saptanmıştır. Bu yörede büyük bir dil çeşitliliği vardır ve melanezya dili polinezya dili kadar tutarlı değildir: her takımadada ya da her büyük adada, bağıntıları iyi bilinmeyen ve alt-öbekler oluşturan çok sayıda dil bulunur. Gerçekten bu dillerin çoğuna ilişkin belge yoktur. Yeni Gine, Yeni İrlanda ve Yeni Britanya'da melanezya dilleri yalnızca kıyılarda konuşulur, iç kesimlerdeyse, dilsel özellikleri apayrı, kimi durumlarda büyük etkileri olan papu dilleri egemendir: bazı melanezya dillerinde ailenin öteki bölümlerinde görülmeyen bir titremleme dizgesi gelişmiştir. Melanezya öbeğinin en önemli dili 200 000'den çok insanın konuştuğu, basın, radyo ve yönetimin kullandığı ve bölgede iletişim aracı olarak yararlanılan fiji dilidir. Port Moresby bölgesinde, yaklaşık 10 000 kişinin konuştuğu motu dili, yalınlaştırılmış biçimiyle tüm Papua'nın ortak bildirişim aracıdır. Temelde ingilizceye dayanan bir pidgin dilinin varlığını da belirtmek gerekir; tüm Pasifik'te tüccarlar ve misyonerler tarafından kullanılan bu karma dil, bazı durumlarda bir kreol niteliği de kazanır.

MELANEZYALILAR, Melanezya halkı. Yakma alanlarda gezgin bahçıvanlık, balıkçılık ve domuz yetiştiriciliği, köy toprağına yerleşme biçimi ve yapıların tarzı, melanezya kültürünün belirgin özellikleridir. İnsanların toprakla ilişkileri, mülkiyet rejimi ve buna bağlı simge düzeni akrabalık ilişkilerinden çok toplumsal yapıyı etkiler. Melanezyalı toplumların özgünlüğü, sanatsal zenginlikler bir yana, siyasal otoriteyi belirleyen törensel mal değişiminin oynadığı temel rolden kaynaklanır.

MELANİ, XVII. yy.'da ünlü müzikçiler yetiştiren italyan aile. —İACOPO, besteci (Pistoia 1623 - *ay. y.* 1676), italyan opera buffasının yaratıcılarındandır. Israrlı bas üzerine aryaları ve recitativo secco'su (klavsenin, akorlarla eşlik ettiği recitativo) büyük dramatik değer taşıyan teatral yapıtlar besteledi. —ATTO, soprano sesli erkek şarkıcı ve besteci (Pistoia 1626 - Paris 1714), öncekinin kardeşi. Mazarin tarafından gizli ajan olarak görevlendirildi. 1661'de Mazarin ölünce gözden düştü. 1679'da Louis XIV döneminde yeniden göze girdi. Aralıklarla sık sık Paris'e gitti. Aryalar, canzonetta'lar ve bir opera besteledi. —FRANCESCO MARİA, kilise kayıtlarındaki adı *don Filippo,* soprano sesli erkek şarkıcı (Pistoia 1628 - Avusturya'da [?] 1663 dolayında), öncekilerin kardeşi. Bir süre Avusturyalı Sigismund'un hizmetinde bulunduktan sonra Paris'e gitti, burada Cavalli'nin *Serse*'sinde (1660) ve Lully'nin balesi *l'İmpatience*'ta (1661) şarkı söyledi. —ALESSANDRO, besteci (Pistoia 1639 - Roma 1703), öncekilerin kardeşi. 2, 3, 4, 5 sesli motetler (1670,1673,1682), elyazması durumunda kalan oratoryolar, motetler, kantatlar ve melodramlar *(Il Carceriere di se medesimo, l'Empio punito)* besteledi. —ANTONIO (Pistoia'da doğdu), öncekilerin kardeşi. Capella yöneticiliği yaptı, bestelerini *Scherzi musicali, ossia capricci e balletti da sonarsi a 1, 2 violini e viola, o senza* (Keman ve viyola ya da 2 keman için müzikal scherzo'lar [şakalar] ya da capriccio'lar ve balletto'lar) başlıklı derlemesinde topladı.

MELANİDROZ a. (fr. *mélanidrose*). Pa-

Lauros-Giraudon

Melanchton
Yaşlı Cranach'ın
bir portresinden ayrıntı
Kurpfälzisches Museum, Heidelberg

tol. Melaninli bir pigment içeren siyahımsı ter.

MELANİK sıf. (fr. *mélanique*). Der. hast. **1.** Hücresel öğelerinde melanin bulunan lezyonlara ya da urlara denir. **—2.** *Melanik dolama,* parmaklarda tırnak altında çıkan kötücül melanom. (Aslında dolama değil kanserli bir urdur.)

MELANİN a. (fr. *mélanine*). Normalde deride, saçlarda, göz zarlarında, beynin bazı bölgelerinde (locus niger, locus caeruleus), melanik denen bazı urlarda bulunan ve tirozinin yükseltgenmesiyle oluşan koyu renkli pigment. (Esmer kişilerde ömelanin, sarışınlarda faomelanin ve kızıl saçlılarda eritromelanin adını alır.)

MELANİPPE. Tar. coğ. Antalya körfezinin B. kıyılarının G. ucundaki Kırlangıç burnunun (antik Hiera Akra) ucundaki Beşadalar'dan (antik Khelidonia) biri.

MELANİPPE. Yun. mit. Aiolos ile Hippe'nin kızı, Kheiron'un torunu. Poseidon'un sevgilisiydi ve ondan iki tane ikizi oldu. —Ares'in kızı, Hippolytos'un kız kardeşi, Amazonlar'ın kraliçesi. Bir çatışmada öldü.

MELANİPPOS. Yun. mit. Astakos'un oğlu olan thebaili. Thebai kentini Yedi Şefler'e karşı korurken Tydeus'u yaralamış, fakat Amphiaraos tarafından öldürülmüştür.

MELANİT a. (fr. *mélanite*). Miner. Grenalar grubunda yer alan, siyah renkli, doğal demir ve kalsiyum silikat. (Titanlı bir andradittir.)

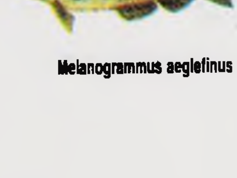
MELANİTİS a. (fr. *mélanitis*). Tropikal bölgede yaşayan, kuru yaprağa benzeyen, esmer kelebek cinsi. (Tırtılı pirince zarar verir. *Satyridae* familyası.)

bir melanitta cinsi üyesi olan karapatkanın erkeği (siyah tüylü) ve dişisi (kahverengi tüylü)

MELANİTTA a. Siyah (erkek) ya da kahverengi (dişi) tüylü, Arktika çevresindeki tundralarda yuva yapan, Akdeniz kıyılarında kışı geçiren ördek cinsi. (Türkiye'de iki türü bulunur: karapatka*, kadife* deniz ördeği; ördekgiller familyası.)
—ANSİKL. Avc. Karapatka, Akdeniz kıyılarında seyrek görülürse de Karadeniz ve Hazar denizi kıyılarında oldukça yaygındır. Kadife deniz ördeğineyse Çıldır, Hosapin ve Nemrut göllerinde rastlanır; etleri yağlıdır. Mazottan zarar gördüklerinden dünyadaki sayıları giderek azalmaktadır.

MELANİZM a. (fr. *mélanisme*). Biyol. **1.** Doğal ayıklanmayla arttığı sanılan ve fanerlerin siyahlaşması şeklinde beliren çekinik değişinim. (Albinizmin karşıtı sayılabilir.) **—2.** *Sınai melanizm,* sanayi bölgelerinde, mühendispervanegiller familyasından melanik mutant kelebeklerin (*biston kirtaria, boarmia borboria,* vb.) ortaya çıkması ve çoğalması. (Bu kelebekler dikey yerlere [duvarlar, şehirlerdeki ağaç gövdeleri, vb.] konduklarında renkleri kondukları yerin rengiyle kaynaştığından [renkteşleme] doğal avlayıcıları olan kuşların gözüne daha az çarparlar. Kondukları yerler sınai dumanlarla kararmışsa melanik mutant sayısı doğal ayıklanmayla artar.)

Melanogrammus aeglefinus

MELANKOLİ a. (fr. *mélancolie;* yun. *melas, -anos,* kara ve *khole,* safra'dan *melankholia*). Ruhsal çöküntü, nedeni belirsiz hüzün, yaşamdan zevk almama, sürekli karamsarlık eğilimi; can sıkıntısı, üzüntü: *Geçmişi hatırlamak onu melankoliye soktu. Melankoliye kapılmak.*
—Psik. Manevi acı duygusuyla birlikte yaşanan ve psikomotor etkinliğin tutulması biçiminde kendini gösteren yoğun çöküntü (depresyon) hali. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Psik. Melankoli, Esquirol tarafından soyutlandı ve monomaniler grubuna sokuldu. Daha sonra, J. Baillarger, J.P. Falret ve Kraepelin bu rahatsızlığı manyakodepresif psikoza bağladılar. İlk melankoli nöbeti genellikle 30-40 yaşları arasında, duygusal bir şokun ardından ya da belirli bir neden olmaksızın ortaya çıkar ve bir asteni, bir genel bıkkınlık ve giderek artan bir uykusuzluk halinde kendini gösterir. Hasta bitkin, solgun ve kederli, sabit bakışlıdır. Başlıca belirti ruhsal etkinlikteki tutulmadır; zihinsel süreçler yavaşlamış, ama büsbütün bozulmamıştır (bradipsişi). Hasta alçak sesle ve az konuşur ve bu durum giderek tam bir suskunluğa kadar varabilir. Bu derin üzüntü haline, bir güçsüzlük, bir duygusal anestezi izlenimi eklenir; manevi acı hastayı o kadar tekeline almıştır ki, her türlü gerçek fiziksel acıyı gölgede bırakır. Bu derin üzüntünün yanı sıra, hasta, kendi kendisini suçlar: bu suçlamanın konusu alabildiğinde abartılmış gerçek ya da hayali bir kusur, değersizlik duygusu, yıkım düşüncesi olabilir. Ölüm arzusu kendini sürekli olarak duyurur, intiharı önleyebilen tek şey psikomotor etkinlikteki tutulmadır. Ama yine de, bir raptus sırasında bu her zaman olabilir ya da önceden sabırlı bir biçimde hazırlanabilir.

Melankoliyle birlikte bedensel bozukluklar da görülür: iştahsızlık, amenore, inatçı uykusuzluk.

Melankoli nöbeti 6-7 ayda kendiliğinden geçer, ama yatışma dönemi yıllarca sürse bile depreşme yatkınlığı taşır. Belli bir hastada, melankoli ve mani nöbetleri, manyakodepresif psikoz çerçevesi içinde, az çok düzenli olarak birbirini izler; ama, melankoli nöbetleri daha sıktır. Modern tedavi yolları (elektrik şoku, çöküntü giderici ilaçlar, lityum tuzları) melankolinin süresini kısaltmayı ve depreşmesini önlemeyi olanaklı kılmaktadır.

K. Abraham ve S. Freud'un çalışmalarından sonra, psikanalizciler, melankolide suçluluk duygusuyla dolu bir narsisizm yönünde gerileme görülmesi üzerinde durdular. M. Klein'a göre, mani nöbetiyle melankoli nöbetinin kökleri, çöküntü durumunun patolojisinde aranmalıdır.

MELANKOLİK sıf. (fr. *mélancolique*). **1.** Melankoliye kapılmış; nedensiz üzüntü, bıkkınlık, karamsarlık içinde bulunan kimse için kullanılır: *Melankolik bir adamdır, hep böyle dalar gider.* **—2.** Melankoli duygusu uyandıran, hüzün veren şey için kullanılır: *Melankolik bir yüz ifadesi. Melankolik duygular. Melankolik bir sonbahar görünümü. Melankolik bir şarkı.*

MELANOBLAST a. (fr. *mélanoblaste*). Biyol. Melanin üretebilen hücre.

MELANOBLASTOM a. (fr. *mélanoblastome*). Der. hast. KÖTÜCÜL MELANOM*'un eşanlamlısı.

MELANOCEPHALUS a. Kara kafalı, kuyruk teleklerinin kenarları ve ucu beyaz ötleğen cinsi. (Ötleğengiller familyası.)

MELANODERMİ a. (fr. *mélanodermie*). Der. hast. **1.** Melanik pigmentle aşırı ve yaygın yüklenme yüzünden, deri ve mukozaların tümüyle esmer ya da siyahımsı bir renk alması. (Melanodermi birçok içsalgı ve metabolizma hastalıkları ya da zehirlenmeler sırasında görülebilir: böbreküstü bezi yetersizliği [Addison hastalığı], Cushing hastalığı, akromegali, pellagra, hemokromatoz, Wilson hastalığı, arsenik zehirlenmesi, vb.) **—2.** *Serseri melanodermisi* ya da *bitlenme melanodermisi,* bitlenmiş çok zayıf hastalarda deride soyulmalarla birlikte görülen melanodermi.

MELANODONTİ a. (fr. *mélanodontie*). Dişç. cerr. Sütdişlerinin önce mine, sonra dentin kısmının yavaş yavaş kararmasıyla ve sonunda dişlerin taç kısmının hemen hemen toptan harap olmasıyla belirgin diş hastalığı.

MELANOFİR a. (fr. *mélanophyre*). Petrogr. Koyu renk matrisli porfirik magma kayacı.

MELANOFOR a. (fr. *mélanophore*). Melanin biriktirebilen, ama üretemeyen hücre.

MELANOGLOSİ a. (fr. *mélanoglossie*). Patol. Dilin siyah renk alması.

MELANOGRAMMUS AEGLEFİNUS a. Morinaya benzeyen, ama göğüs yüzgecinin üstünde koyu renkli bir leke bulunan kemiklibalık cinsi. (Gascogne körfeziyle Kuzey Buz denizi arasında 80-200 m derinlikteki diplerde yaşar. Boyu, 12 kg ağırlık için 1 m'yi bulabilir. Mezgitgiller familyası.)

MELANOKRAT sıf. (fr. *mélanocrate*). Petrogr. Renklendirme indisi 60'tan yüksek olan bir kayaç için kullanılır.

MELANOM a. (fr. *mélanome*). Der. hast. **1.** Melanositlerden gelişen ur. **—2.** *Kötücül melanom,* melanositlerden gelişen kanser uru. (Eşanl. MELANOBLASTOM.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Spitz melanomu* ya da *çocukluk melanomu,* genellikle çocukta ve genç erişkinde yüzde görülen, pembemsi yumru biçiminde ben. (Genellikle ergenlik çağında kaybolan ya da sıradan ben görünümünü alan iyicil bir urdur.)
—ANSİKL. Kötücül melanom, deri kanserlerinin en korkuncudur. Çoğunlukla deride olmakla birlikte, gözde (koroit tabaka), beyin-omurilik zarlarında ve bağırsaklarda da olabilir. Her yaşta görülür. Açık renk derili insanlarda daha sıktır. Eskiden güneşin çok önemli bir rol oynadığı düşünülürken, günümüzde bu sav tartışmalı hale gelmiş, buna karşılık, kalıtsal etmenlerin rolü önem kazanmıştır.

Olguların bazılarında (% 20 ila 30), kötücül melanom, özellikle yinelenen sürtünme ya da kaşınma sonucunda yozlaşan pigmentli bir ben üzerinde belirir. Ben iltihaplı bir görünüm alır, ağrır, irileşir, kırmızı ya da pigmentli bir haleyle çevrilir, rengi daha koyulaşır. Benlerin böyle kanserе dönüşmesi çok nadirdir. Diğer olgularda ise, melanom doğrudan doğruya sağlıklı deride belirir.

Kötücül melanom, kahverengi-siyah, bazen de çini mürekkebi siyahı bir leke ya da ur görünümündedir. Birçok biçimi vardır. En sık görülen ikisi *yüzeysel yaygın melanom* ya da SSM (ing. *Superficial Spreading Melanoma*'dan) ile *yumrulu melanom*'dur. SSM hafifçe çıkıntılı, siyahımsı ya da pembemsi bir leke şeklinde izlenir. Yüzeyde yayılır (yataydır). Erken dönemde cerrahi olarak çıkarılması tamamen iyileşmeyi sağlar. Yumrulu melanom çok daha ciddidir. Yayılması derinliğinedir (dikeydir). Çoğunlukla ülserleşir ve altderiye yayılır. Lenf bezlerinde büyümelere neden olur ve lenf ve kan yoluyla kısa sürede metastazlar yapar. Daha çok akciğer, karaciğer (bazen safra kesesi), incebağırsak, sinir sistemine sıçrar. Nadir olarak, yalnız metastazları pigmentli olan ve ağır teşhis yanlışlıklarına yol açan, renksiz melanomlar da vardır. Bunlar özellikle ayaklarda görülür. Bazı yerleşim yerleri (saçlı deri, cinsel organlar, ayak tabanı, parmaklar [melanik dolama]) erken metastazlara neden olduklarından özellikle ciddi ve tehlikelidirler.

• *Tedavi.* Her kötücül melanom, ya da bu tipte olduğundan kuşkulanılan her ur derinliğine ve genişliğine çok geniş bir şekilde cerrahi olarak çıkarılmalıdır. Olgulara ve hastalığın gidişine göre, cerrahi tedaviden sonra bir kemoterapi ve/ ya da bağışıklık tedavisi uygulanabilir.

MELANOPATİ a. (fr. *mélanopathie*). Der. hast. Deri ve dokularda anormal bir renklenmeyle birlikte görülen her çeşit hastalık.

MELANOPHİLA a. Larvası ağaç kabukları altında yaşayan bronz renkli ya da koyu mavi renkli parlakböcek cinsi. (*Melanophila cyanea* türü üyeleri çamlar üzerinde yaşar. Parlakböcekgiller familyası.)

MELANOPTİZİ a. (fr. *mélanoptysie*). Patol. Siyah renkte, bol miktarda, ani balgam çıkarma. (Antrakosilikoz sırasında sık görülür.)

MELANORHOEA a. Endonezya ve Nam Phân'da yetişen büyük ağaç (20-30 m). [*Anacardiaceae* familyası.]

—ANSİKL. *Melanorhœa laccifera* almaşık yapraklı, monokarp çiçekli bir ağaçtır; drupa biçimindeki meyvelerinde taçyapraklar dökülmeden olduğu gibi kalır. Bu ağaçtan Khmerler'in *morak* ya da *moreak* dedikleri çok iyi bir laka elde edilir. Bu laka altına çok iyi yapıştığından Kambuçya'daki altınla kaplı heykellerin hepsi bununla kaplıdır. *Anacardiaceae* familyasındaki öteki bitkilerden de bu lakanın elde edilebilme olasılığı vardır.

MELANOSERİT a. (fr. *mélanocérite*). Miner. Heksagonal sistemde yer alan doğal seryum, itriyum ve kalsiyum bo. osilikat.

MELANOSİT a. (fr. *mélanocyte*). İnsanların ve omurgalıların derisinde bulunan ve siyah pigment tanecikleri (melanin) içeren, bu sayede içorganları, güneş ışınlarından, özellikle morötesi ışınlardan koruyan özel hücre.
—ANSİKL. Altderiden doğan melanositler, normalde üstderinin büyütken katmanına doğru göç eder. Kişi güneş ışınları altında kaldığında, büyütken hücrelerin dışa bakan yüzlerini örtmek üzere yeniden yer değiştirir ve içlerindeki melanin miktarı önemli ölçüde artar; böylelikle deri esmerleşir (bronzlaşma). Melanin deri tirozininin yükseltgenmesiyle meydana gelir. Bazı hipofiz hormonları bu süreci çok hızlandırabilir. Derileri melanin bakımından zengin olan zenciler, ileri derecede güneş gören bölgelere en iyi uyumu sağlayanlardır.

MELANOSTİMÜLİN a. (fr. *mélanostimuline*). MELANOTROP* HORMON'un eşanlamlısı.

MELANOTEKİT a. (fr. *mélanotékite*). Miner. Ortorombik sistemde yer alan doğal demir ve kurşun silikat.

MELANOTİK sıf. (fr. *mélanotique*). Patol. Melanin pigmentinin deri atında ya da bir lenf bezinde birikerek yalancı ur oluşturmasına (melanotik ur) denir.

MELANOTROP sıf. (fr. *mélanotrope*). *Melanotrop hormon* (kısa adı MSH; ing. *Melanocyte Stimulating Hormone*'dan), hipofiz ön lobu tarafından salgılanan ve pigment sistemi hücrelerini etkileyerek melanin bireşimini artıran hormon. (Eşanl. ENTERMEDİN, MELANOSTİMÜLİN.)

MELANOTUS RUFİPES a. Kahverengi ya da siyah renkli, uzun bedenli taklaböceği. (Larvası çürümüş odunda yaşar. Taklaböceğigiller familyası.)

MELANOYİT sıf. (fr. *mélanoïde*'den). Melanoma benzeyen urlara ve melanodermi ya da melanoz benzeri anormal pigmentlenmelere denir.

MELANOZ a. (fr. *mélanose*). Der. hast. **1.** Dokularda, özellikle deride, yerel olarak melaninli pigment birikmesi. **—2.** *Dubreuilh melanozu* (fransız deri hastalıkları uzmanı William *Dubreuilh*'ün [1857-1935] adından), yaşlı kişilerde görülen kötücül melanom. (Bunların çoğu kötücül melanomların en hafif şeklidir. Yüzde, çok hafif çıkıntılı, düzensiz, koyu renkli bölgeler ve siyah noktalar halinde kirli kahverenginde bir leke gibi göze çarpar. Dikey ilerleyen yumrulu evreye varmadan önce yaklaşık on beş yıl kadar, yüzeyde çok yavaş gelişir. Bu evrede dahi metastaz çok ender görülür.) [Eşanl. KÖTÜCÜL YAŞLILIK LENTİGOSU.] || *Kalınbağırsak melanozu*, YALANCI* KALINBAĞIRSAK MELANOZU'nun eski adı. || *Riehl melanozu* (avusturyalı deri hastalıkları uzmanı Gustav *Riehl*'in [1855-1943] adından), kadınlarda alın, şakak, yanak ve boyunda görülen, genellikle kaşıntılı, ağ şeklinde renk koyulaşması. (Son iki dünya savaşı sırasında çok sık görülmesi [bu yüzden *savaş melanozu* da denir], günümüzde çok nadir rastlanması, bu melanozun kötü kaliteli yağlarla yapılmış kozmetik maddeler kullanmaktan ileri geldiğini düşündürmektedir. Civatte poykilodermisi de bunun bir çeşididir.)

MELANOZOM a. (fr. *mélanosome*). Petrogr. Migmatitlerin koyu renkli bölümü. (Kayaçların, farklı anateksiye bağlı erime artığı sözkonusudur.)

MELANPAGOS. Tar. coğ. Batı Anadolu'da Sipylos (Manisa) dağının K.-B. yamaçlarında aiol yerleşmesi; adına Emirâlem bucağındaki bir kaya yazıtında rastlandı.

MELANTERİT a. (fr. *mélantérite*). Miner. Hidratlı doğal demir sülfat.

MELANTHİOS, lat. **Melanthius.** Tar. coğ. Doğu Karadeniz bölümündeki Melet suyunun Antikçağ'daki adı.

MELANTHİOS. Yun. mit. Odysseus'un keçi çobanı. Penelope'nin talipleriyle suç ortaklığı yaptığı için sakat bırakıldı ve öldürüldü.

MELANTHOS. Yun. mit. Heraklesoğulları tarafından kovulan messinialı. Attike'ye sığındı. Boiotialılar'ın kralı Ksanthos'u yendi ve bunun üzerine Atina kralı ilan edildi.

MELANTİAS. Tar. coğ. Marmara denizi'nin K. kıyısında Selymbria (Silivri) ile Rhegion (Küçükçekmece) arasında yerleşme; Büyükçekmece gölünün kıyısındaydı. Antik yazarlar burada büyük bir krallık sarayı olduğunu bildirirler.

MELANURYA a. Zool. Genellikle sıcak ve ılık denizlerin 3-400 m derinlikteki kayalık, taşlık, kumlu diplerinde yaşayan kemiklibalık. (Bedenleri yandan yassıdır. Sırtında bir tek uzun yüzgeç bulunur. Kuyruk yüzgeci çatallıdır. Otçuldur. Bil. a. *Oblada melanura; Sparidae* familyası; boyu 30 cm'ye kadar.)

MELANÜRİ a. (fr. *mélanurie*). Patol. Melaninli pigmentlerin bulunması nedeniyle idrarın siyah renkli çıkması. (Kötücül melanom metastazlarında görülebilir.)

MELAS a. (fr. *mélasse;* lat. *mellaceum*, kaynamış şarap'tan). **1.** Şeker üretiminde kristalleştirme sürecinin son evresinde kristalleşmeden kalan artık. (Bk. *ansikl. böl.*) **—2.** *Melas şekeri*, suda erimeyen metalik sakarat oluşturup ayırma yoluyla melastan elde edilen şeker.
—ANSİKL. Melas, kristalleştirilemeyen, koyu kahverengi, 1,40-1,45 yoğunlukta, özel kokulu (pancar melasında kötü, şekerkamışı melasında rom kokulu) çok koyu ve yapışkan bir şuruptur. Pancarda aşağı yukarı % 50'si sakkaroz, şekerkamışında % 30'u sakkaroz ve % 20'si indirgeyici şeker olmak üzere % 82 oranında kuru madde içerebilir.

Pancar melası ucuz bir şeker kaynağı olduğundan sanayide etil alkol, bira mayası, sitrik asit, çeşitli aminoasitler, aseton, butanol üretiminde kullanılır. Kolay özümlenebilen şeker ve biraz da azot içerdiğinden hayvan yemine de katılır. Cıvık olduğu için, onu emerek yoğunluğunu azaltacak katı bir yeme (kuru yumrular, saman, kepek, kuru ot) karıştırmak gerekir. Bazen melasın içerdiği şeker kimyasal yoldan (sakkarat) ya da iyon değişimi yoluyla kristalleştirilip kazanılabilir. Melastan glutamik asit (besin sanayisi) ve betain de (eczacılık) çıkarılır.

Şekerkamışı melası da aynı amaçla kullanılabilir, ama betain içermediğinden bu maddenin üretiminde yararlanılamaz. Kamış melası saf olarak ya da kamış özsuyuna karıştırılarak rom yapımında kullanılır. Kokusu daha hoş ve tuz oranı daha düşük olduğundan kamış melası bazen insan beslenmesinde de kullanılabilir.

MELAS. Tar. coğ. Trakya bölgesinde, Saros körfezine dökülen Kavak çayının Antikçağ'daki adı.

MELAS (Michael, *baron* VON), avusturyalı general (Radeln, Transilvanya, 1729 - Elbeteinitz, Bohemya 1806). Suvorov ile birlikte İtalya'da bazı başarılar elde etti (1799); Marengo'da Bonaparte tarafından yenilgiye uğratıldı (14 haziran 1800) ve Mincio'nun gerisine çekilmek zorunda kaldı.

MELAS KOLPOSİ → SAROS körfezi.

MELASET a. (ar. *melāset*). *Esk.* Yumuşaklık, sert olmayış.

MELASOMA a. Nemli bölgelerde yaşayan yaprakböceği cinsi. (Tunç renkli, bazen de mavi ya da kızıldır; elitraları kırmızımsıdır. Larvası, huşağacı, söğütağacı, kavakağacı yapraklarını kemirir. Yaprakböceğigiller familyası.) [Eşanl. LİNA.]

MELASTOMA a. Hepyeşil karşıt yapraklı, kırmızı ya da mor çiçekli yenebilir üzümsü meyveli çalı ya da ağaççık. (*Melastomaceae* familyasının örnek tipi olan bu cinsin Okyanusya'da ve Tropikal Asya'da yetişen 50 türü vardır.)

MELASTOMACEAE a. Mersinler takımından, alt yumurtalıklı, ayrı taçyapraklı ikiçenekli çiçekli bitkiler familyası.
—ANSİKL. Melastomaceae familyasındaki bitkiler karşılıklı ya da çepeçevre basit yapraklı ağacımsı ya da otsu bitkilerdir. Çiçekler erdişi ve düzgündür; kadehimsi çiçek tablasının üzerinde beş taçyaprak, iki sıra erkekorgan (başçıkları iki gözlü) çok bölümlü bir yumurtalık oluşturacak biçimde kaynaşmış beş meyveyaprak bulunur; kuru ya da etli olan meyve kapsül ya da üzüm biçimindedir. Familyada 150 cins (*miconia, rhexia, pleroma, melastoma, memecylon*, vb.) ve 4 000 tür yer alır.

MELAT a. (fr. *mellate*). Org. kim. Melik asidin tuzu ya da esteri. (Eşanl. MELİTAT.)

MELATONİN a. (fr. *mélatonine*). Nörobiyol. Epifizde bulunan ve orada hormon işlevi gören biyogen amin. (Hipofiz kökenli melanotrop hormon salgısını değiştirerek dolaylı olarak derinin renklenme düzeyini denetler.)

MELAZ a. (ar. *melāẕ*). *Esk.* Sığınılacak yer, sığınak: *"Derdli kullara yine sensin melâz"* (Niyazi, XVII. yy.).

MELBA sıf. Vanilyalı dondurma üstünde sunulan, ahududu ezmesiyle kaplı, vanilyalı şurup içinde haşlanmış şeftali ya da başka bir meyveden oluşan soğuk tatlı için kullanılır. (1893'e doğru Escoffier tarafından avustralyalı şarkıcı Nellie Melba için yaratıldı.) [Şeftali ile yapılanına PEŞMELBA denir.]

MELBA (Helen Porter MİTCHELL, Mme **Nellie** denir), avustralyalı soprano (Richmond, Melbourne, 1861 - Sydney 1931). Paris'te öğrenim gördü. Sanat yaşamına 1887'de Brüksel'de başladı. Başarı düzeyi hiç düşmedi ve kısa sürede büyük bir ün kazandı. Paris operası'nda çalıştı (*Lucia di Lammermoor*'da Lucia, Gounod'nun *Romeo ve Juliet*'inde Juliet rollerini yorumladı). Londra, Milano ve New York'ta da sahneye çıktı. 1926'da Covent Garden'da sahneye veda ettiyse de Avustralya'daki konserleriyle şarkıcılığı sürdürdü.

MELBES a. (ar. *libās*'tan *melbes*). *Esk.* **1.** Giyecek şey, giysi. **—2.** *Melbes ü mekel*, giyecek ve yiyecek.

MELBOURNE, Avustralya'da kent, Victoria eyaletinin merkezi; 3 043 500 nüf. (1990). Melbourne, 1835'te (Sydney'den [1788] çok daha sonra) kurulmasına karşın, Victoria ovalarındaki hayvancılık ve özellikle altına hücum patlaması (1851) sayesinde büyük bir hızla gelişerek, XIX. yy. sonlarından itibaren Güney Avustralya'nın en büyük iktisadi merkezi oldu. Kent, Port Philip koyunun K.'indeki Yarra ırmağının kuzey kıyısında kurulmuştur. Bankaların, çokuluslu şirketlerin, mağazaların bulunduğu gökdelenler kent merkezinde toplanmakta ve burada yollar, eski kentteki gibi, dama planına göre düzenlenmektedir (Collins Street, Elizabeth Street). Müstakil evlerden oluşan konut semtleri ve banliyöler, çok geniş bir alan içinde, Port Philip koyuna kadar (Saint Kilda) her yöne yayılır: K.

Ch. Lenars

Melbourne'dan bir görünüm (ön planda Yarra ırmağı)

-B.'da Essendon, K.'de Campbellfield, D.'da Ringwood, G.-D.'da Dandenong ve G.'deki semt alanları. Sanayi (makine yapımı, otomobil, kimya, besin, vb.) banliyölerde ve aşağı Yarra kıyısındaki liman tesislerinin her iki yanında (ırmağın ağzına kadar; Williamstown) bulunur. Liman trafiği (17 Mt'dan fazla) çok yoğundur (yün, buğday, tekstil ürünleri, kereste, mamul maddeler dışsatımı).

MELBOURNE *vikontu, vikontesi* → LAMB.

MELBUS sıf. (ar. *libās*'tan *melbus*). *Esk.* **1.** Kullanılmış, giyilmiş elbise için kullanılır. **—2.** Giyinmiş, elbise giymiş.

◆ a. Giyecek, giysi.

MELBUSAT çoğl. a. (ar. *melbūs*'un çoğl. *melbūsāt*). *Esk.* Giyecekler, elbiseler.

MELCE, -i (ar. *melce'*). *Esk.* **1.** Sığınılacak ya da barınacak yer: *"... muhtaç olduğu melcei ve teselliyi nerede bulacağını bilsin"* (H. C. Yalçın). **—2.** *Melce olmak,* sığınak olmak: *"Âlâm ve ekdâra melce olmak için yaratılan başımı bak şu soğuk taşın üzerine koydum"* (Samipaşazade Sezai, XIX. yy.). *"... semâya yayılan siyah kanatlarının altı öyle bir küçük mahluka melce olamaz"* (Samipaşazade Sezai XIX. yy.).

Melce üt-tabbahin, Türkiye'de basılmış ilk yemek kitabı (1844). Mektebi tıbbiyei adliye hocalarından Mehmet Kâmil' in yazdığı kitap, 1844-1888 arasında dokuz kez yayımlandı. On iki bölümden oluşan kitapta, ilk kez Batı usulü yemeklere de yer verildi. *Ağdiye* risalesi*'nden yararlanılarak yazılan kitap, daha sonraki basılı yemek kitaplarına büyük ölçüde kaynaklık etti.

Lauros-Giraudon

müzikçi **melek**
vitray
İrlanda, XIII. yy.'ın sonları
özel kol.

MELCHERS (Paulus), alman rahip (Münster 1813 - Roma 1895). Köln başpiskoposu (1866), Kulturkampf'a (1874) karşı çıktığı için birçok kez hapse mahkûm edildi, sonra Prusya hükümeti tarafından görevden alındı (1876). 1885'te Almanya ile Papalık'ın uzlaşmasını kolaylaştırmak için başpiskoposluktan istifa etti ve kardinalliğe getirildi.

MELCHİOR (Lauritz), ABD yurttaşlığına geçmiş danimarkalı opera şarkıcısı (Kopenhag 1890 - Santa Monica, Kaliforniya, 1973). Önceleri bariton rollerine çıktı. 1918'den itibaren Wagner tenoru olarak kendini kabul ettirdi. 1924-1939 arasında Covent Garden'da (Londra), 1924-1931 arasında Bayreuth'ta, 1926-1950 arasında New York'ta ve başka opera merkezlerinde Wagner'in yapıtlarında sahneye çıktı. 1950'ye değin opera şarkıcılığını sürdürdü. ayrıca birçok film çevirdi. Tristan rolünde olağanüstü bir başarı gösteren Melchior, yüzyılın en büyük Wagner tenoru sayılır.

MELÇUK (İgor Aleksandroviç), ukraynalı dilbilimci (Odesa 1932). A. Jolkovskiy ile birlikte "anlam-metin" denilen bir anlambilim modeli geliştirdi. Dili, "anlamı metne çeviren bir mekanizma" olarak tanımladı: *Essai de théorie des modèles sens-texte* [fr. çev.] (Anlam-metin modelleri kuramı üstüne deneme) [1974].

MELDA sıf. (ar. *meldā*). *Esk.* Çok genç, pek taze dal ya da kadın için kullanılır.

MELDE (Franz), alman fizikçi (Grossenlüder, Fulda yakınında, 1832 - Marburg 1901). 1866'dan başlayarak Marburg'da fizik ve gökbilim profesörlüğü yaptı, matematiksel fizik enstitüsünün müdürü oldu. Akustik çalışmaları ve titreşim devinimleri konusundaki incelemeleriyle tanınır; titreşen tellerin durağan dalgalarını ortaya koyan klasik bir deney yapmıştır (1852).

MELDOLLA (Andrea) → SCHİAVONE.

MELDUĞ sıf. (ar. *ledğ*'den *meldūğ*). *Esk.* Yılan, akrep gibi zehirli bir hayvan tarafından ısırılmış olan.

MELEAGRİDİDAE a. Zool. HİNDİGİLLER familyasının bilimsel adı.

MELEAGROS. Yun. mit. Argonautlar efsanesinde adı geçen aitolialı kahraman; Ares ya da Kalydon kralı Oineus ile Althaia'nın oğludur. Atropos, Meleagros'un ömrünün ocakta yanmakta olan bir odun parçasınınki kadar olacağını söyleyince, annesi koru söndürüp sakladı. Meleagros Argonautlar'ın seferine katıldı. Özellikle Kalydon* yaban domuzu'nu avlamasıyla ünlüdür. Hayvanın postu için onunla kavga eden dayılarını öldürdü; buna kızan Althaia da odunu yeniden ateşe atarak oğlunun ömrüne son verdi.

MELEAGROS, yunanlı şair (Gadara, Filistin, İ.Ö. II. yy. - İstanköy İ.Ö. I. yy.). Kinizm felsefesini benimseyen yurttaşı Menippos'un etkisiyle, felsefi bir yapıt kaleme aldı. Tir'e çekilerek, birçoğu hüznü ve ölçülü duygululuğuyla dikkati çeken epigramlar yazdı. Özellikle kendi yapıtlarında İ.Ö. VII. yy.'dan II. yy.'a kadar olan kırk kadar yunan şairinin yapıtlarını (elejiler, şarkılar, epigramlar) derlemesiyle tanındı ve bu derlemeye, her şairi bir çiçekle özdeşleştirerek, *Çelenk* ya da *Buket* adını verdi. Bu derleme, sonraki tüm yunan antolojilerinin ortak temelidir.

MELECTA ARMATA a. Böcbil. Siyah bedeni üzerinde beyaz lekeler bulunan arı. (*Anthophora*'ların ve başka yalnız yaşayan arıların yuvalarında asalak yaşar: bu hayvanların yuvalarına girerek larvalar için hazırlanmış ballı besinlerin üstüne yumurtalarını yayar. Arıgiller familyası.)

MELEGNANO, esk. **Marignano,** İtalya'da komün, Lombardia'da (Milano ili), Lambro kıyısında; 19 000 nüf. François I İsviçreliler'i (1515), Mareşal Baraguey d'Hilliers ise Magenta'dan (1859) sonra Avusturyalılar'ın artçılarını burada yendi. (→ MARİGNANO SAVAŞI.)

Meleğin anısına konçerto *(Bir),* Alban Berg'in keman ve orkestra için konçertosuna koyduğu ithaf (1935). Mahler' in dul karısıyla mimar Gropius'un, on sekiz yaşında ölen kızları Manon'un anısına bestelenen bu konçerto, hem dizisel, hem de onikiton tekniğiyle yazılmış ve majör üçlüyle minör üçlünün almaşmasına dayalı bir *dizi* üzerine kurulmuştur.

MELEJ (İvan Pavloviç), beyaz rus yazar (Glinişç, Gomel bölgesi, 1921 - Minsk 1976). Kırsal kesim kökenlidir. Beyaz Rusya savaşı ve barışa dönüş için hikâyeler ve epik bir yapıt (*Direction Minsk* [fr. çev.], 1949-1952) kaleme aldı. Ardından son derece ustalıklı bir psikolojik çözümlemeyle yazdığı geniş çaplı bir üçlemede yoksul bir köyün kolektifleştirme yoluyla başkalaşımını anlatmaya çalıştı (*Chronique du Poliéssié* [fr. çev.], 1961-1965).

MELEK a. (ar. sözc.). **1.** Tanrı ile insan arasında aracılık yaptığına inanılan manevi varlık. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Kusursuz olduğu kabul edilen, tüm erdemlere ve yetkinliklere ulaşmış görünen kimse: *Kızları bir melektir.* **—3.** *Soyut ad + meleği,* fiziksel ya da ahlaksal bir niteliğin en yüksek derecesine varmış olan kimse: *O bir iyilik meleğidir.* **—4.** Sevgi sözcüğü: *Meleğim. Benim küçük meleğim. Melek yavrum.* **—5.** *Melek gibi,* güzel, temiz, iyi huylu kimseler için kullanılır: *O melek gibi kadın hiç böyle yapar mı?;* baktıkça insana huzur veren bir güzelliği olan kadın ve kız için söylenir. ‖ *Bir kimsenin koruyucu meleği,* o kimseyi koruyan, kollayan kimse.

—*Esk.* *Melek-çihre,* melek yüzlü. ‖ *Melek-haslet, melek-sirişt,* melek huylu. ‖ *Melek-per,* melek gibi kanadı olan. ‖ *Melek-ru, melek-sima,* melek yüzlü. ‖ *Melek-sıfat,* meleğe benzeyen. ‖ *Melek-i mukarreb,* Allah'a en yakın melek. ‖ *Melek-ül-mevt* → MELEKÜLMEVT. ‖ *Melek-üs-siyane,* koruyucu melek. ‖ *Melek-üs-saade,* mutluluk meleği: *"Bu evin bir melek-üs-saadesi olan genç kız, öyle bir melek idi ki ..."* (H. Z. Uşaklıgil).

—Din. tar. *Meleklerin cinsiyeti.* Türkler İstanbul'a girmek üzereyken kentte toplanmış bulunan bir konsil, meleklerin cinsiyeti sorununu ayrıntılı biçimde tartışıyordu.

—İsl. Nurdan yaratıldıklarına ve günah işlemediklerine inanılan soyut varlık. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Koregr. *Melek sıçraması,* havadayken gövde ve bacakların arkaya doğru bir yay çizdiği, kollardan birinin yana açıldığı, öbürünün de başın üstünde kıvrıldığı sıçrama. (Güç bir sıçrama olan bu hareketi hemen hemen yalnızca dansçılar yapabilir.)

—Müz. *Müzikçi melekler,* Batı'da, çeşitli dinsel yapıtlarda, elinde bir çalgıyla canlandırılmış melekler. (Bu resimler, heykeller, kabartmalar, vitraylar vb., çalgıların dökümü açısından, organolojiyi de ilgilendirir.)

—ANSİKL. Arapça dilbilimcileri *melek* sözcüğünün aslının "elçi, haberci" anlamına gelen *mel'ek* olduğunu ya da sözcüğün "güç, kuvvet" anlamındaki *melk* sözcüğünden türetildiğini belirtirler. Meleklerin nitelikleri hakkında Kuran'da fazla bilgi verilmemekle birlikte varlıklarından ve bazı etkinliklerinden açık ve kesin bir dille söz edildiğinden islam dininde meleklere inanmak imanın altı şartından biri sayılır. (→ AMENTÜ.) Sözcük, Kuran'da 13 kez tekil, 2 kez ikil *(melekeyn)* ve 73 kez de çoğul *(melaike)* olarak geçer.

İlgili ayetlerden meleklerin iki ana bölüme ayrıldığı anlaşılır: bir bölümünün özel bir görevi yoktur; yalnızca Allah'a kulluk ederler: "Onlar, bıkıp usanmadan, gece gündüz tesbih ederler (XXI, 20)". Bir bölümüyse, kulluk görevlerinin yanında kaza ve kaderin işlerliğini sağlamada Allah'a hizmette bulunurlar. Bunlara *müdebbirat-ı emr* (işleri yürütenler) denir (IV, 172). Bu meleklerin en büyükleri *Cebrail, Mikail, Azrail* ve *İsrafil*'dir. Kuran'da Cebrail'in adı *Cibril* olarak geçer (II, 97,98; LXVI,4). Bu melekten ayrıca *er-Ruh-ül emin* (Güvenilir ruh) ve *Ruhülkudüs* (Kutsal ruh) diye de söz edilir (XXVI, 193; II, 84, 254; V, 109) ve onun *vahiy meleği* olduğu açıkça belirtilir. Mikail'in adı Kuran'da *Mikal* biçiminde geçmekle birlikte (II, 98) işlevinden söz edilmez. Ancak, hadislerde onun doğa olaylarının yönetiminde görevli olduğu açıklanır. Kuran'da Azrail'in adı verilmez, yalnızca onun "Ölüm meleği" olduğu bildirilir (XXXII, 11). Kuran'da İsrafil'den hiç söz edilmez; hadislerde ise bu meleğin biri tüm canlıların ölmesi, biri de gelmiş geçmiş tüm insanların yeniden dirilmesi (Basübadelmevt*) sırasında iki kez *sur**

(boru) üfleyeceği bildirilir. Kuran'da bu konu İsrafil'den söz edilmeksizin açıklanır.

Kuran'da bu dört büyük meleğin yanında, özel işleri olan daha başka meleklerin de bulundukları bildirilir. Alak suresinin 18. ayetinde cehennem bekçileri olan meleklere *Zebaniye* denilir; başka bir ayette (LXXIV, 30) bunların sayısının 19 olduğu, Zuhruf suresinin 77. ayetinde de cehennemde görevli meleklerden birinin adının *Malik* olduğu belirtilir. İnsanların yaptıkları iyi ya da kötü işleri yazan meleklere *Kiramen kâtibin* denir (LXXXII, 10-12). Meleklerin bir başka bölümü *Mukarrabun* (Allah'a yakın olanlar) diye adlandırılır (IV, 170). Tefsirlerde, ilgili ayetlerden yararlanılarak bu meleklere *Karribiyun* da denilir. Kuran'da yer almamakla birlikte, güvenilir (sahih) hadislerde bildirilen *Münker ve Nekir* ise kabir sorgusu yapan meleklerdir.

Kuran'da meleklerin yapılarının neden oluştuğu (hangi madde ya da ilke) açıklanmamışsa da Hz. Muhammet bir hadisinde meleklerin ışıktan (nur), cinlerin de ateşten yaratıldıklarını bildirir. Ehl-i sünnet kelamcıları melekleri "*basit* (çok ince, çok hafif) *cisim*" olarak tanımlarlar. Ancak, mutezile kelamcıları ile filozoflar ve bazı eş'ariye kelamcıları meleklerin manevi ve soyut ruhlar *(ervah-ı mücerrede)* olduklarını, günahsızlıklarının da maddesel varlıklara özgü nitelikler olan *şehvet* (cinsel istek, yeme içme gereksinimi) ve *gazap* (öfke) gibi biyolojik ve ruhbilimsel eğilimlerden uzak bulunmalarından kaynaklandığını savunurlar. Genel islami kanıya göre, meleklerde erkeklik/ dişilik ayırımı yoktur; iyi ve kötü cinler vardır, şeytan tümüyle kötüdür; melekler ise insanların iyiliğine çalışır, iyiliklerine sevinir, kötülüklerine üzülürler; günah işlememekle birlikte, bazı ayetlere göre bilgilerinin noksanlığı nedeniyle yanılgıya düşebilirler. Örneğin melekler, Allah'ın "Ben yeryüzünde bir halife (insan) yaratacağım" demesi üzerine "Orada bozgunculuk çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz seni övgüyle tesbih ediyor, seni kutsuyoruz" derler; ancak, Âdem yaratıldıktan sonra onun bilgisi karşısında kendi bilgisizliklerini ve yanılgılarını anlarlar ve Allah'ın buyruğu uyarınca Âdem'in önünde secdeye kapanırlar (II, 30-34).

MELEK (Abdurrahman), türk siyaset adamı, Hatay devleti başbakanı (Antakya 1896-? 1978) Tıp fakültesi'ni bitirip hekim oldu (1920). Fransız işgali altındaki İskenderun'da doktorluk yaptı. Suriye'deki fransız mandasının sona ermesinden sonra İskenderun sancağının Suriye'ye bağlanmasına karşı çıktı ve politikayla uğraşmaya başladı. Bağımsız Hatay devleti kurulunca (1938) bu devletin Başbakanlığına getirildi. Hatay anavatana katılmadan ve Başbakanlık sıfatı üzerindeyken 1939 seçimlerinde Gaziantep CHP milletvekili seçildi (1939). Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra, 1943 ve 1946 seçimlerinde aynı ilden, 1950 seçimlerinde de Hatay'dan milletvekili seçildi. Daha sonra politik hayattan çekildi (1954).

MELEK AHMET PAŞA, türk sadrazam (öl. İstanbul 1662). Saraydan yetişti. 1638'den başlayarak Diyarbakır valiliği, Musul muhafızlığı yaptı. Murat IV'ün kızlarından Kaya Sultan'la evlendi. Şam, Halep beylerbeyliklerinde bulundu. 1650'de sadrazam oldu. Bu görevi sırasında hazinede ve devlet örgütünde yapmak istediği bazı düzenlemelerin neden olduğu hoşnutsuzluklar ve bunların yol açtığı ayaklanmalar yüzünden görevinden alınarak (1651) Silistre'ye gönderildi. 1654'te sadaret kaymakamlığına getirildiyse de çok geçmeden Van'a sürüldü. 1658'de Bosna beylerbeyi, 1660'ta emekli oldu.

MELEK HATUN, Nefise Hatun ve **Sultan Hatun** da denir, Murat I'in küçük kızı (öl. Karaman 1403). Karamanoğlu Alaettin Ali Bey ile evlendirildi (1379). Kocası, babası ve ağabeyi Yıldırım Bayezit arasında sürekli arabuluculuk etme durumunda kaldı ve böylece kocası Alaettin Ali Bey'i birkaç kez ölümden kurtardı. Ancak, affedildikçe şımaran, şımardıkça da düşmanca davranışlarını daha büyük boyutlarda sürdüren Alaettin Ali Bey'e öfkelenen Yıldırım Bayezit, eniştesini öldürterek Karamanlılar beyliğine son verirken, kız kardeşiyle oğulları Ali ve Mehmet'i de Bursa'ya gönderdi (1389). Ankara savaşı'ndan (1402) sonra beylikleri kendilerine geri verilen oğullarıyla birlikte yeniden Karaman'a dönen Melek Hatun, burada ölünce, yaptırtmış olduğu Sultanhatun türbesi'ne gömüldü.

MELEK MEHMET PAŞA Damat → MEHMET PAŞA Melek, Damat.

MELEKÂT çoğl. a. (ar *meleke*'nin çoğl. *melekāt*). *Esk.* **1.** Melekeler, yetenekler. **—2.** *Melekât-ı akliye,* akıl melekeleri, yetenekleri. || *Melekât-ı fazıla,* cömertlik, yiğitlik, doğruluk ve namustan oluşan dört nitelik.

MELEKBALIĞI a. Amazon ve río Negro havzalarında yaşayan ve akvaryumlarda yaygın olarak beslenen kemiklibalık. (Bedeni yanlardan yassıdır. Böcekler ve larvalarla beslenir. Bedeni dayanıklıdır, değişik ortamlara uyum sağlayabilir. Akvaryumda üretilmesi kolay değildir. Renkli ve tül kuyruklu ırkları vardır. Bil. a. *Pterophyllum scalare;* sihlidgiller familyası; boyu 15 cm'ye kadar.)

MELEKE a. (ar. *meleke*). **1.** Yineleme sonucu kazanılan alışkanlık, yatkınlık. **—2.** YETİ'nin eşanlamlısı.

MELEKESS → DİMİTROVGRAD.

Melekler nişanı, XIII. yy. sonlarında ihdas edilen ve 1748'de Fredrik I tarafından düzenlenen isveç nişanı. Tek derece. Gök mavisi kurdele. (→ NİŞAN levhası.)

MELEKLİ, Iğdır'ın merkez ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 563 nüf. (1990). Belediye.

MELEKOTU a. Genellikle orman açıklıklarında ve gölgeli çayırlarda yetişen ve boyu 2 m'ye varabilen hoş kokulu otsu bitki. (Bil. a. *angelica;* maydanozgiller familyası.)

—ANSİKL. Melekotunun Kuzey yarıküre'de ve Yeni-Zelanda'da yetişen otuz kadar türü vardır. Türkiye'de Güneydoğu Anadolu dağlarında ve Uludağ yöresinde yetişir. Bu türün *(Angelica sylvestris)* yaprakları çok parçalı, yaprakçıklarının kenarları dişlidir; çiçekleri beyaz ya da pembemsi olur. Meyvesi 5-6 mm uzunlukta ve kanatlıdır. Avrupa'da yetişen melekotunun *(Angelica archangelica)* reçelleştirilen sapları ve yapraksapları pastacılıkta, tohumları çeşitli likörlerin yapımında kullanılır. Köksapından eczacılıkta kullanılan bir esans çıkarılır. Türkiye'de (Bursa) bitkinin saplarından özel bir reçel yapılır. Kökleri buruk lezzetli, özel kokulu, tanen ve uçucu yağlar içeren esmer renkli parçalardır. İnfusyon (% 5-10) ya da toz halinde peklik verici, sinir sistemini güçlendirici ve yatıştırıcı olarak kullanılır. Bazı ülkelerde alkole yatırılarak çeşitli likörlerin bileşimine katılır.

melekotu *(Angelica archangelica)*

MELEKÛT a. (ar. *melekūt*). *Esk.* **1.** Hükümdarlık, saltanat. **—2.** Ruhlar ve melekler âlemi: *"Bir şua-i manevi biri melekûtta, biri safilinde iki ruhu birbirine raptediyor"* (Samipaşazade Sezai, XIX. yy.).

—Tasav. Manevi ve aşkın âlem. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Arapça "mülk" sözcüğünden türetilen ve "tam bir egemenlikle en üstün bir biçimde yönetme" anlamına gelen "melekût" sözcüğü, Kuran'da dört ayette geçer. Bu ayetlerin ikisinde (VI, 75; VII, 185) "... göklerin ve yerlerin egemenliği (melekût)" düşünerek Allah'ın yüceliği hakkında kesin inanç kazanmanın önemi vurgulanır; ikisinde de (XXIII, 88; XXXVI, 83) her şeyin yönetiminin (melekût) Allah'ın elinde bulunduğu belirtilir. İslam felsefesinde ve daha yaygın olarak tasavvufta, duyularla algılanan, görülen maddesel âleme (âlem-i şahadet) "mülk", bu âlemin ötesindeki manevi ve aşkın âleme "melekût" denilir. Melekût, yalnızca tasavvufta yüksek aşamalara ulaşmış olanların (arifler, muhakkıklar) kavrayabilecekleri sonsuz ve sınırsız bir evren olarak görülür. Platon'un "ideler âlemi" kuramı ve bunun yeniplatoncu yorumundan da yararlanan islam sufileri, insan ruhlarının bedene bağlı olmadan önce ve bu bağımlılıktan kurtulduktan sonra melekût âleminde yaşadıkları düşüncesini taşırlar. Onlara göre, gerçek yönü sıradan insanlarca bilinemediği için "gayb âlemi" de denilen melekût, görünen âlemden daha geniş ve büyüktür; duyularla algılanabilen bütün varlık türlerinin üstündedir.

MELEKÜLMEVT a. (ar. *melek* ve *mevt'*ten *melek-ül-mevt*). *Esk.* Ölüm meleği, Azrail. (→ AZRAİL.)

MELEL a. (ar. *melel*). *Esk.* Usanç, bıkma.

MELEME a. **1.** Melemek eylemi. **—2.** Koyun ya da keçinin çıkardığı ses: *Uzaktan koyun, kuzu melemeleri işitiliyordu.*

—Müz. Bir insan gırtlağından ya da bir çalgıdan, bir teknik kusur yüzünden çıkan, çok hızlı ya da çok yavaş, düzensiz bir vibratonun bozduğu ses.

◆ sıf. *Yörs.* Rahatına düşkün, ağırkanlı kimse için kullanılır.

MELEMEK gçz. f. (yansıma sözc.). Koyunlardan, keçilerden söz ederken, bağırmak.

◆ **meleşmek** işt. f. Hep birlikte melemek.

MELEN (Ferit), türk siyaset adamı (Van 1906 - Ankara 1988). Bursa Erkek lisesi'ni, İstanbul Mülkiye mektebi'ni bitirdi (1931). İçişleri bakanlığı'nda devlet hizmetine girdi, Maliye bakanlığı'na geçti, Vergiler genel müdürlüğüne kadar yükseldi. 1950 seçimlerinde CHP Van milletvekili seçildi (1950-1954). 1954 seçimlerini kazanamadı ve politikayı parti meclisi üyesi olarak sürdürdü. 1957 seçimlerinde yeniden Van CHP milletvekili seçildi. 27 Mayıs 1960 devrimi ile Parlamento dağıtılınca milletvekilliği sona erdi. Van ili temsilcisi olarak Kurucu meclis'e girdi (1961). İsmet İnönü'nün ikinci ve üçüncü ortaklık hükümetlerinde meclis dışından Maliye bakanlığı yaptı (1962-1965). 1964'te CHP Van senatörü seçildi. CHP'de "ortanın solu" hareketi başlayınca Turhan Feyzioğlu ile birlikte bu partiden ayrılıp Güven partisi kurucuları arasında yer aldı (1968). Bu partide genel başkan yardımcılığı yaptı. 12 Mart 1971 askeri darbesinden sonra kurulan Nihat Erim hükümetlerinde Milli savunma bakanı oldu (1971-1972). Başbakan Erim'in çekilmesi üzerine Cevdet Sunay tarafından Başbakanlığa atandı (22 mayıs 1972); on bir ay Başbakanlık yaptıktan sonra yerini Naim Talu hükümetine bıraktı. Van senatörlüğünden sonra Cumhurbaşkanınca kontenjan senatörü atandı (1974). 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle parlamenterliği son buldu. Siyasi yaşam yeniden başladığında Milliyetçi demokrasi partisi'ne katıldı, yeniden Van milletvekili seçildi (1983-1987). Bu parti dağıldıktan sonra milletvekilliği ve politik yaşamı sona erdi (1987).

Ferit Melen

MELEN gölü, B. Karadeniz bölümünde Düzce ovasının G. kenarında, bataklıklarla çevrili, suları tatlı, sığ göl. Ovayı D.'dan ve G.'den çevreleyen dağlık kesimlerden inen derelerle beslenir. Fazla sularını Melen suyu adı verilen gideğenle Karadeniz'e boşaltır.

MELEN suyu, B. Karadeniz bölümünde akarsu; 149 km. Kaynak kollarını Bolu ve Akçakoca dağlarından inen derelerin oluşturduğu yukarı çığırına Küçük Melen adı verilir. Bu kesimde Hasanlar barajını besledikten sonra Düzce ovasının G.'in-

Melendiz suyu'undan bir görünüm

deki Melen gölüne yönelir. Gölden çıkarak, Büyük Melen adını alır ve ovayı K.'den çeviren dağlık alanı, menderesler çizen epijenik bir vadi ile aşarak Akçakoca B.'sında Karadeniz'e dökülür. Ortalama akım 37,7 m³/sn; temmuzda en az (ort. 10, 3 m³/sn), martta en çok (ort. 102 m³/sn) su geçirir.

MELENA a. (fr. *melæna*). Patol. Anustan kara kan çıkarma. (Melena bağırsakta sindirilmiş kan bulunmasından ileri gelir. Genellikle mide kanaması [ülser ya da kanser], bağırsak kanaması [kanser, tüberküloz], siroz ya da dalak hastalığı yüzünden ortaya çıkar.)

MELÉNDEZ ya da **MENÉNDEZ** (Luis), ispanyol ressam (Napoli 1716 - Madrid 1780). Dikkate değer natürmortlarıyla Altın çağ'ın geleneğini sürdürdü (Louvre' da: *İncirli natürmort* ve *Sanatçının kendi portresi.*)

MELÉNDEZ VALDÉS (Juan Antonio), ispanyol şair (Ribera del Fresno, Badajoz, 1754 - Montpellier 1817). Zaragoza'da sorgu yargıcı (1789), Valladolid şansölyeliğinde görevli (1791), himayesinde bulunduğu Jovellanos'un düşüşüyle birlikte şansı döndü (1798), Medina del Campo'ya ve

japonya melezi (*Larix leptolepis*) [sonbaharda]

avrupa melezi (*Larix decidua*)

Zamora'ya sürgüne gönderildi, Joseph Bonaparte düşünce, İspanya'dan ayrılmak zorunda kaldı. Bucolica ve Anakreon tarzındaki şiirlerde çok başarılı olan Meléndez Valdés odları ve egloglarıyla yeniklasikçiliğin en büyük lirik şairlerindendir.

MELENDİZ dağı, İç Anadolu'nun G. kesiminde Konya-Ereğli kapalı havzasını D.'dan sınırlayan volkanik kütlelerden biri ve en geniş yer kaplayanı (2 963 m). Esas olarak, Miyosen ve Pliyosende meydana gelen andezitik lav ve piroklastik maddelerden oluşan bu stratovolkan konisi, aradan geçen süre içinde büyük ölçüde aşınmış, orta kesimi boşalarak at nalı biçimli bir aşınım kalderasına dönüşmüştür. Melendiz suyu kaynak kollarını buradan alır.

MELENDİZ suyu, İç Anadolu kapalı havzasında akarsu; yaklaşık 100 km. Melendiz volkanik kütlesinin K. yamaçlarından inen derelerin bileşmesi ile oluşur. Volkanik kayaçlardan oluşan bir plato içine gömülmüş olarak K.-B.'ya akar (ünlü Ihlara vadisi bu kesimindedir), Mamasın barajını besledikten sonra Aksaray bahçelerini sular ve Tuzgölü G.'indeki tuzlu bataklıklarda kollara ayrılarak sona erer. İlkbaharda eriyen karlar ve yağmurlarla kabarır, yazın suları azalır.

MELES sıf. Beli çökük at. (Bu tür bir at kusurlu sayılır.)

MELES çayı → KOCAÇAY.

MELEŞ a. *Yörs.* İki kuzulu koyun.

MELEŞMEK → MELEMEK.

MELET suyu antik. **Melanthios,** D. Karadeniz bölümünün B. kesiminde akarsu; 165 km. Giresun dağlarının en yüksek doruklarından biri olan Karagöl dağının G. yamaçlarından doğar; önce B.'ya yönelir ve Mesudiye'den geçtikten sonra K.'ye yönelir. Derin yarılmış bir vadi içinde dağlık alanı aşarak Ordu'nun D.'sunda Karadeniz'e dökülür. Kar ve yağmurlarla beslendiğinden bol su geçirir (ort. akım 26 m³/ sn); nisanda kabarır (ort. 89,4 m³/ sn), temmuzda alçalır (ort. 2,1 m³/ sn).

MELETİOS *(aziz),* Antakya (Antiokheia) patriği (Melitene 310'a doğr. - İstanbul 381). 360'ta ariusçu tarikatın desteğiyle Antakya (Antiokheia) piskoposluğuna getirildi. Üç sürgün cezasına rağmen uzlaştırma siyaseti nedeniyle, ortodoks inancının koruyucusu oldu. Ortodoksluğun yeniden kurulması için aziz Basileios ile çalıştı ve toplanması için büyük etkinlik gösterdiği İstanbul konsili sırasında öldü.

MELEVAN çoğl. a. (ar. *levn*'den *melevān*). *Esk.* **1.** Gece ile gündüz. **—2.** *Ma -dam-el-melevan,* gece ve gündüz devam ettikçe. ‖ *Ma-teakab-el-melevan,* gece ile gündüz birbiri ardınca geldikçe.

MELEZ sıf. ve a. (ar. *meles,* alaca karanlık'tan). **1.** Değişik renkli ırktan iki insanın birleşmesinden doğan kişi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Aynı tür içinde, aralarında uzak ya da yakın kan hısımlığı olan iki soyun çaprazlanması sonucunda doğan hayvan. **—3.** Aynı türün değişik iki çeşidi arasında (soylar arası çaprazlaşma) ya da yakın iki tür arasında (türler arası melezler) yapılan çaprazlamalardan doğan bitki. (Eşanl. HİBRİT.)

—Bağc. *Asma melezi,* amerikan asması ile üzüm asmasının *(Vitis vinifera)* çaprazlamasından elde edilen asmaların birbiriyle çaprazlamasından elde edilen asma çeşidi. (Bu melezlemelerle asalak mantarlara karşı dayanıklı çeşitler elde etme amacı güdülür.)

—Biyol. *Çeyrek melez,* dörtte bir kara derili ve dörtte üç beyaz derili kan taşıyan melez. (Çoğunlukla beyaz ırktan erkekler ile amerikan melezi kadınların birleşmesinden doğan bireylere denir.) ‖ *Hücre melezi,* deneysel olarak birleştirilen iki hücreden oluşan melez hücre.

—Bot. *Aşı melezi,* aşı ile aşılanacının birleşme noktasından çıkan ve bazı uzmanlara göre, bu ikisinin arası özellikler taşıyan dalcık. (Örneğin, akdikene aşılanan muşmulada aşı melezi *(Cratego mespilus)* boy ve biçim bakımından akdiken ve muşmula arası meyveler verir.)

—Denizc. *Melez yapmak,* gemi kazanındaki sudan söz ederken, kondansör borularındaki sızma ya da kazan tankının delinmesi sonucu deniz suyuyla karışmak.

—Genet. *Melez gücü,* HETEROZİS'in eşanlamlısı.

—Zootekn. *Koyun-keçi melezi,* koç ile dişi keçinin ya da teke ile dişi koyunun birleşmesinden doğan ve varlığı tartışmalı olan kısır melez.

◆ sıf. Birbirinden farklı öğelerin karışımı olan: *Melez bir mimari.*

—Bilş. Bilginin işlenmesine katkıda bulunan örneksel ve sayısal devrelerden oluşmuş bir bilgisayar için kullanılır. (Melez bilgisayarlar çoğu kez, doğrusal diferansiyel denklemlerle yönetilen sistemleri incelemede kullanılır.)

—Bot. *Melez portakal,* portakal *(Citrus sinensis)* ile *Poncirus trifoliata*'nın çaprazlanmasından doğan ağaç ve meyvelere denir. (Meyveler yenemez. Melez ağaçlar turunçgillerin çeşitli türleri için aşılanacı olarak kullanılır.)

—Dilbil. *Melez sözcük,* değişik dillerden aktarma oluşturucularla yaratılan sözcük (*kütüphaneci* sözcüğü arapça kütüb, farsça hane ve türkçe -ci ekiyle oluşmuştur).

—Fizs. kim. Diğer yörüngelerin melezleştirilmesiyle elde edilen bir yörünge için kullanılır. (Eşanl. KIRMA.)

—Nük. müh. *Melez reaktör,* çalışma ilkesi aynı anda hem nükleer kaynaşma hem de nükleer parçalanma tepkimelerini kullanmaya dayanan reaktör; bir kaynaşma reaktöründen çıkan nötronlar dış gömlekte parçalanma tepkimeleri doğurur. (Bu reaktör tipi şu an için kuramsaldır.)

—Petrogr. İki ya da daha çok magmanın karışımı sonucu oluşmuş bir magma kayacı için kullanılır.

—Tarım. *Melez tohum,* melezleme yöntemleriyle elde edilen tohum. ‖ *Basit melez tohum* (F1), iki saf bitkinin yapay döllenmesiyle elde edilen melez tohum. (Basit melez çeşitler, çok homojendir ve heterozis etkisinden en yüksek derecede yararlanmayı sağlar.) ‖ *Çifte melez tohum* (F2), iki basit melezin çaprazlamasından doğan melez tohum. ‖ *Üçlü melez tohum,* basit bir melezle (dişi) arı bir soyun (erkek) çaprazlamasından doğan melez tohum. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Melezler, bir ara durum olarak, başlangıçtaki atalarının babadan oğula geçen karakterleriyle belirgindirler. Bunun en iyi örneği, beyaz ırktan bir erkekle siyah ırktan bir kadının birleşmesinden doğan ve iki ırk arası bir renk taşıyan (sütlü kahve rengi) zenci-beyaz melezidir. Bu durumda derinin rengi birçok genin etkisine bağlıdır; esmer rengin, etkileri birbirine eklenen ve birlikte etki gösteren üç gene bağlı olduğu sanılmaktadır. Siyahlaştırıcı genler, beyazlaştırıcı genlerin etkisini bastırmaz; ikisinin etkisi birleştiğinde ara bir renk meydana gelir. Zenci-beyaz melezi, siyahlarla beyazların birleşmesinden; yarı melezler, beyaz bir erkekle melez bir kadının birleşmesinden; çeyrek melezler, beyaz bir erkekle yarı melez bir kadının birleşmesinden doğar.

—Tarım. *Melez tohum.* Melez bitkiler yapay olarak döllendikten sonra yeni bitkilerin ıslahında ana malzeme ve ticari tohum olarak kullanılır. Bunlardan elde edilen tohumlar saklanmaz.

Basit melez tohum, iki saf bitkinin çaprazlanma ürünüdür ve ana-baba bitkilerin verimi düşük olduğundan maliyeti yüksek olur. Üretimi, ayrı bir tarlada ana olarak seçilen bitki (erkekorganları elle kısır laştırılır) ile baba olarak seçilen bitki yan yana almaşık ekilerek sağlanır. Kısırlaştırılmış bitkinin yaptığı tohumlardan oluşan basit melez tohum çok homojen bir ürün verir, ama bazen bunların kalitesi, iki basit melez çeşidin çaprazlaşmasından doğan çifte melez tohumlarınkinden daha düşük olur. *Çifte melez tohum* basit melez tohumun üretiminde kullanılan aynı yöntemlerle elde edilir. Maliyeti daha düşük, verimi de daha yüksek olduğundan genellikle basit meleze yeğlenir. Melez tohumlar mısır çeşitlerinin üretiminde ticari bakımdın büyük önem taşımaktadır.

MELEZ a. (fr. *mélèze*). Piramit görünüşlü, sarkık dallı orman ağacı. (Bil. a. *larix;* çamgiller familyası.)

—ANSİKL. Melezler, mevsimi gelince dökülen yumuşak iğneyapraklı ağaçlardır; yapraklar eski dalların üzerinde tutam ha-

linde körpe sürgünlerin üzerinde dağınık bulunur. Çiçekler bireşeylidir; erkek çiçekler kısa, sapsız, yuvarlakça tırtılsı, dişi çiçekler erkeklerden daha uzun dikey tırtılsı biçimdedir. Küçük ve yarı silindirimsi kozalaklar kiremit gibi binişen pulcuklarla kaplı olur ve dik durur. Melez cinsinin *(larix)* Kuzey yarıküre'nin ılıman kuşağında, soğuk ve dağlık bölgelerde yetişen yirmi kadar türü vardır. Batı melezi *(Larix occidentalis)* Kuzey Amerika'nın Pasifik kıyılarındaki nemli ormanlarda yetişen çok büyük bir ağaçtır, boyu 50 m'yi aşar.

—Ormanc. *Avrupa melezi (Larix decidua)* Alp dağlarında, 2 200 - 2 500 m yükseltiye kadar doğal olarak yetişir ve çoğunlukla altı çayırlık seyrek bir orman örtüsü oluşturur. Piramit görünüşlü, sarkık dallı ve tutam tutam yapraklıdır. Meyvesi dik bir kozalaktır. Melez gençken hızlı, sonra yavaş gelişir. Boyu 30-40 m'ye varabilir. Uzun ömürlüdür, 500 yıl yaşayabilir. Kuraklığa dayanmaz, ama güneşli iklimleri sever. Güneş ağacı olduğundan erkenden ve elden geldiğince seyreltmek gerekir. Genellikle katıksız ya da kayınla karışık koru ormanı tarzında yetiştirilir. Tohum ve fidanla ağaçlandırmada da kullanılır.

Japonya melezi (Larix leptolepis) Honşu adasında 1 200 - 2 400 m arası yükseltilerde yetişir; üstün uyumluluğu nedeniyle dünyanın başka yerlerinde ağaçlandırmada çok kullanılır. Bu iki tür park ve bahçelerde süs ağacı olarak yetiştirilir. Kırmızı özekli melez odunu oldukça sert ve uzun ömürlüdür. Marangozlukta ve yapı işlerinde kullanılır. Melez odunundan *Venedik terebentini* ve *Briançon kudrethelvası* elde edilir.

MELEZ KATLEYA a. *Laelio* ile *cattleya*'nın (salepgiller) çaprazlanması sonucunda ortaya çıkan melez cins. (Çok sayıda kultivarı saksı çiçeği olarak yetiştirilir. Bil. a. *laeliocattleya.*)

MELEZ YASEMİN a. Tropikal Amerika'da yetişen ve kimi türleri zehirli olan ağaççık. (Pek çok türü bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bil. a. *cestrum;* patlıcangiller familyası.)

MELEZİTOZ a. (fr. *melézitose*). Kim. Avrupa melezi (*Larix europoea;* kozalaklılar ailesi) ile Briançon ve Avustralya kudrethelvalarında bulunan, kimi okaliptus türlerinden sızan şeker.

MELEZLEME a. Aynı türden iki alttür, iki ırk arasında ya da iki ayrı tür arasında yapılan çaprazlama. (Bk. *ansikl.* böl. Bağc. Bot. ve Zootekn.)

—Biyol. *Hücre içi melezleme,* değişik türde iki hayvandan alınan iki çekirdeğin aynı hücre içinde çoğalmasını sağlayan deneysel süreç. (Hücre içi melezleme konusunda yapılan deneyler genetik kodun evrensel olduğunu göstermiştir.)

—Zool. Farklı türden hayvanların çaprazlanmaları ancak en yakın türler arasında yapıldığında kolayca gerçekleşebilir ve döl elde edilebilir. Bu çaprazlanmaların ürünü olan melezler döl verme açısından da farklılıklar gösterir. Bazıları her zaman döl verir: söz gelimi evcil dişi koyunla muflon, köpekle kurt, kılkuyruk ördekle yaban ördeği. Bazılarıysa döl vermez. Kuş türleri arasındaki çaprazlamalardan çoğunlukla döl veren melez erkekler ve kısır melez dişiler (karabaşlı iskete ve *Serinus* cinsi üyeleri) ortaya çıkar. Memelilerde melez dişilerin döl vermesine karşılık, melez erkekler kısırdır (söz gelimi katır); sonuç olarak, ancak homogametli* bireyler döl verebilmektedir (Haldane yasası).

—ANSİKL. Bağc. Eskiden asmalarda melezleme özgül kaliteli bağ çubukları elde etmek için yapılırdı. Filoksera salgınından sonra melezleme ile yerli bağ çubuklarının esas özelliklerini koruyarak filokseraya karşı dayanıklı bağ çubukları ya da aşılanmış çubuklar elde etmek için çalışıldı.

—Bot. Genel olarak melezleme aynı cinsin çeşitli türleri arasında ve daha kolay olarak aynı türün çeşitli alttürleri arasında yapılabilir. Cinsler arası melezleme ya hiç olmaz ya da pek ender sonuç verir; hele değişik familyadan bitkiler arasında tam etkisiz kalır. Melezleme sayesinde hem çiçeklerin, hem meyvelerin çeşitleri çoğaltılabilir (kültivar). Melezleme doğal olabileceği gibi ("rastlantı sonucu") yapay da olabilir.

Melezleme yapmak için tohum üretmek üzere seçilen çiçeğin erkek organları koparılıp atılır (kısırlaştırma) ve çaprazlama için seçilmiş bitkinin çiçektozu uygun bir zamanda dişiorganın tepeciğine özenle yerleştirilir. Melezleme genellikle karşılıklıdır (♂A x ♀B çaprazlaması da, ♂B x ♀A çaprazlaması da verimlidir). Melez çoğunlukla ana-babasından daha hızlı büyür (heterozis) ve daha uzun ömürlüdür; buna karşılık melezlerin döl verimi zayıflar. İkinci kuşaktan sonra karakterlerin aktarılması Mendel yasalarına göre gerçekleşir.

—Zootekn. Melezlemenin amacı birkaç kuşak sonra, tam belirlendikten sonra yeni bir ırk sayılacak ara ürünler elde etmektir. Melezleme başarılı olursa, ana-babanın yararlı karakterlerini taşıyan ve saf bir ırk gibi çoğalan, yani kuşaktan kuşağa değişikliğe uğramadan üreyen bir hayvan tipinin oluşmasıyla sonuçlanır.

Melezleme işlemleri uzun ve masraflıdır; melezlemenin başarılı olması, çok ciddi bir ayıklamayı zorunlu kılar ve yeni ırk kesin olarak ortaya çıkıncaya kadar arada bir başlangıçtaki tiplerden birine ya da diğerine geri dönmeyi gerektiren karakter ayrılması olguları yüzünden rastlantıya bağlıdır. Bu zorluklara rağmen yetiştiriciler, dünyanın her yerinde, melezleme yoluyla at, sığır, koyun, tavuk, domuz gibi hayvanlarda çok ilginç melez ırklar yaratmışlardır.

MELEZLEŞME a. Melezleşmek eylemi.

—Antropol. Genetik bakımdan belli derecede farklılık gösteren insan topluluklarından erkek ve kadınlar arasındaki döl verici birleşme. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Petrogr. İki magma arasındaki karışım. || Bir magmanın yakın yerbilimsel öğelerle bulaşması.

—ANSİKL. Antropol. Halklar genetiği bakımından, döl verici bir çift oluşturan bireylerin geldikleri gruplar arasındaki genetik farklılık derecesinin herhangi bir eşik noktası - aşılması halinde olayın bazı özel durumlar ortaya çıkarmasına yol açabilecek bir sınırı- yoktur. Melezleşme kavramı, biyolojik bir gerçeklikle (anayla babanın farklı halklardan olması) toplumbilimsel bir değerlendirmeyi (toplumsal bakımdan kesin sayılan bir farklılığın algılanış biçimi) birleştirir. Bu algılama, bir toplumsal gruptan öbürüne değişebilir. Örneğin Amerika'da, afrika kökenlilerle avrupa kökenlilerin karışımı sonucu ortaya çıkan melezleşme kategorileri, köle sahipleri sınıfıyla köleler sınıfında farklı bir biçimde algılanıyordu.

MELEZLEŞMEK gçz. **1.** Bot. Ayrı türden iki bitki sözkonusuysa birbirini döllemek. **—2.** Yabancı öğelerle karışmak: *Melezleşen diller.*

◆ **melezleştirmek** ettirg. f. Değişik iki tür ya da iki çeşit arasında çaprazlama yapmak.

MELEZLEŞTİRME a. Melezleştirmek eylemi.

—Fizs. kim. *Yörüngelerin melezleştirilmesi,* kuvantum kimyasında aynı atomun belli sayıdaki atom yörüngesinin yerine (s, p, d...), başlangıç yörüngelerinin bileşmeleri olarak elde edilen, kendi aralarında eşdeğerli olan ve *melez* denen eşit sayıdaki yörüngenin getirilmesine dayanan nitel ve nicel yöntem.

—ANSİKL. Fizs. kim. *Yörüngelerin melezleştirilmesi.* Moleküllerin stereokimyasını açıklayabilmek için kimi zaman uyarılmış durumdaki bir atomun atom yörüngelerini incelemek gerekir: örneğin dörtyüzlü karbonun durumu. En yaygın melezleştirmeler, s ve p yörüngeleriyle yapılır. Nitekim, sp^3 olarak gösterilen dörtgenel melezleştirme, bir s ve üç p yörüngelerinden elde edilir: dört yalın bağlı karbonun durumu. Üçgenel denen sp^2 melezleştirmesi (bir s, iki p yörüngesi) çifte bağlı karbonun, diyagonal sp melezleştirmesi, üç bağlı karbonun melezleştirilmesidir.

MELEZLEŞTİRMEK → MELEZLEŞMEK.

MELEZLİK a. Melez olma durumu, melezlere özgü genetik durum. (Ana ya da babanın bir, iki ya da çok sayıda karakter açısından farklı oluşlarına göre tek, çift ya da çok karakterli melezlik vardır.)

MELEZLİK a. Melez ormanı. (Melezlikler Alp dağlarında orman öncüsü sayılır. Mevsimi gelince dökülen hafif yapraklarından dolayı melezler, orman altında çayır oluşup yerleşmesine yetecek kadar ışık girmesine olanak verir; bu nedenle melezlikler çoğunlukla otlak olarak kullanılır.)

MELFİ, İtalya'da kent, Basilicata'da (Potenza ili); 18 200 nüf. Ortaçağ'ın başlarından bu yana başpiskoposluk olan Melfi bir norman kalesi (1041) ve Puglia'nın merkezi oldu. XII. ve XIII. yy.'da belli bir ticari önemi vardı. Friedrich II von Hohenstaufen'in oturmayı en çok sevdiği yerlerden biri oldu ve bu kral 1231'de Melfi yasalarını ilan ederek Sicilya'yı modern bir devlet haline getirdi. Kent 1851 ve 1930' da depremlerle yerle bir oldu.

—Güz. sant. Birçok kez onarım gören Roberto Guiscardo'nun şatosu. Özellikle XVIII. yy.'da yeniden biçimlendirilen Roma döneminden kalma katedral. Kiliseler ve saray.

MELFUF sıf. (ar. *leff*'ten *melfūf*). *Esk.* **1.** Sarılmış, bağlanmış, dürülmüş. **—2.** Zarf ya da mektup içine konulmuş, ilişik.

MELFUZ sıf. (ar. *lafẓ*'dan *melfūẓ*). *Esk.* Okunmuş, söylenmiş, söylenen.

—Esk. dilbilg. *Gayri melfuz,* bir sözcüğün içinde geçip de okunmayan harf için kullanılır.

MELGİR *(şot),* Cezayir'de kapalı çöküntü alanı, Zab dağları bölgesinin D.'sunda, Avras kütlesinin eteğinde. Tabanı, deniz düzeyinin 30 m altındadır.

MELHAME a. (ar. *laḥm*'dan *melḥame*). *Esk.* Kanlı savaş.

MELHAME PAŞA → NECİP MELHAME PAŞA.

MELHEM → MERHEM.

MELHUB sıf. (ar. *leheb*'den *melhūb*). *Esk.* Alevlenmiş, alevli, tutuşmuş.

MELHUD sıf. (ar *laḥd*'dan *melḥūd*). *Esk.* Lahide ya da mezara konmuş.

MELHUF sıf. (ar. *leḥūf*'ten *melḥūf*). *Esk.* Kederli, tasalı, kaygılı: *Melhuf-ül-kalb* (gönlü tasalı).

MELHUK sıf. (ar. *laḥk*'tan *melḥūk*). *Esk.* Karışmış, kavuşmuş.

MELHUZ sıf. (ar. *mülāḥaẓa*'dan *melḥūẓ*). *Esk.* **1.** Umulan, beklenen. **—2.** Düşünülen, akla gelen.

MELHUZAT çoğl. a. (ar. *melḥūẓ*'un çoğl. *melḥūẓāt*). *Esk.* Hatıra gelen, hatırlanan şeyler; olması mümkün olan şeyler.

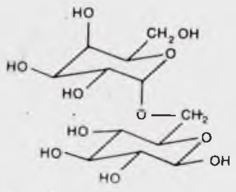
MELİ (Giovanni), sicilyalı şair (Palermo 1740 - *ay. y.* 1815). Sicilya lehçesiyle yazılmış olan toplu yapıtları (*Poesie siciliane,* 7 cilt, 1814), kaba güldürüye dayanan piyesler, masallar, Aydınlanma çağı'nın toplumsal reformlarına adanmış olan bir güldürü-destan (*Don Chisciotti e Sanciu Panza,* 1785-1787) ve başyapıtı olan pastoral bir şiir (*La buccolica,* 1787) içerir.

MELİA. Tar. coğ. Batı Anadolu'da, Mykale (Dilek) dağının K.'inde kale; Panionion*'u koruyordu. Samos (Sisam) körfezine hâkim bir yerde bulunan kalede G. Kleiner yönetiminde gerçekleştirilen kazılarda (1957-1958, 1960) teras du-

varları, sur kalıntıları, kuleler, anıtsal bir kapı, oval ve megaron planlı evler, İ.Ö. VIII.-VII. yy.'lardan seramikler ele geçti. Tepenin K.-D.'sundaki eğimli alanda nekropolis yer alıyordu.

MELİACEAE a. Bot. TESPİHAĞACIGILLER familyasının bilimsel adı.

MELİBİOZ a. (fr. *mélibiose*). Org. kim. Formülü $C_{12}H_{22}O_{11}$ olan indirgen diholozit; rafinozun tam olmayan hidrolizi sırasında elde edilir, kendisi de glukoz ile galaktoza hidrolizlenebilir.

melibioz

MELİBOEUS a. Parlakböcek cinsi. (*Meliboeus ceratus* kekikte, *M. gibbicolis* andızotunda, *M. amethystinus* sakızotunda yaşar. Parlakböcekgiller familyası.)

MELİCOCCA a. Tropikal Amerika ağacı. (*Sapindaceae* familyası.)
—ANSİKL. Melicocca'da yapraklar hepyeşil ve almaşıktır; her yaprak iki ya da daha çok sayıda, çift yaprakçıklardan oluşur. Genellikle beyaz ve kokulu, kimi türlerde bireşeyli olan çiçekler, salkım, demetli talkım ya da başak durumunda topludur. Erik büyüklüğündeki yuvarlak meyve etlidir, yenebilir ve içinde iri bir çekirdek taşır.

MELİDDU ya da **MİLİDİA KRALLIĞI,** Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Malatya ve çevresinde kurulan Geç Hitit krallığı. Bu krallığın adına Asur kralı Tiglatpileser I dönemine (İ.Ö. 1116-1077) ilişkin yazılı kaynaklarda rastlanır. Krallığın merkezi bugünkü Arslantepe'deydi. Urartu kaynaklarındaysa bölgenin adı Hate ülkesi olarak geçmektedir. Bu krallık Tiglatpileser III döneminde Asur'un üstünlüğünü kabul ederek haraç vermek zorunda kaldı. Salmanasar III de (İ.Ö. 858-823) buraya bir sefer düzenleyerek kentleri haraca bağladı. Asurlular'ın zayıflamasından yararlanan Urartular Meliddu'yu egemenlikleri altına aldılar (Menua, Argisti I). Daha sonra güçlenen Asurlular, Tiglatpileser III döneminde (İ.Ö. 745-727), kendilerine karşı bir birlik oluşturan geç hitit kent devletlerine bir sefer düzenleyerek onları ağır bir yenilgiye uğrattılar (İ.Ö. 743). Sonunda Sargon II Meliddu krallığı'nı kesin olarak Asur'a bağladı (İ.Ö. 708).

MÉLIÈS (Georges), fransız film yönetmeni (Paris 1861 - *ay. y.* 1938). Hokkabaz ve gözbağcı, sinematografik gösterimin öncüsü. Lumière kardeşlerden önce hareketli görüntünün parlak bir geleceği olduğuna inandı ve dünyanın ilk yönetmenlerinden biri oldu. İlk filmini *(Une partie de cartes)* mayıs 1896'da çekti ve 1897'de Montreuil'de dünyanın ilk stüdyosunu kurdu. Filme çekilmiş ilk komedilerini müdürü olduğu, hokkabazlık ve gözbağcılık numaralarını sergilediği Robert-Houdin tiyatrosu'nda halka gösterdi. Sinematografik kariyerinin sona erdiği 1912 yılına kadar birçok film gerçekleştirdi: *l'Affaire Dreyfus* (1899), *le Voyage dans la lune* (1902), *le Royaume des fées* (1903), *les Quatre Cents Farces du diable* (1906), *les Hallucinations du baron de Münchhausen* (1911) vb. Film hilelerini icat eden, büyücülüğü, gerçeküstünü ve düşselliği sinemada yansıtan ilk sinema adamıdır. Adına konan ödül, Fransız sinema ve televizyon eleştirmenleri birliği (1981'de sendika oldu) tarafından her yıl bir fransız filmine verilir.

Georges Méliès'in *Civilisation à travers les âges* (1908) filminden bir sahne

X-Malthête-Méliès kol.

MELİFANİT a. (fr. *méliphanite*). Miner. Berilyum, kalsiyum ve sodyum alüminosilikat.

MELİGETHES a. (yun. *meli* ya da lat. *melis*, bal ve yun. *gethein*, iyi bir yemek yemek'ten). Çiçeklerin üstünde bol bulunan ve lavraları çiçektozlarıyla beslenen küçük kınkanatlı cinsi. (*Meligethes aeneus* ve *M. viridescens*, mayıs ayında hardal, şalgam ve kolza çiçeklerine üşüşür, çiçek tomurcuklarını yok eder, çok önemli zararlara yol açar. Her çeşit böcek öldürücü bu hayvanlara karşı etkili olur. *Nitidulidae* familyası.)

MELİH, MELİHA sıf. (ar. *milḥ*, tuz'dan *meliḥ*, dişl. *meliḥa*). *Esk.* Güzel, sevimli, şirin: *Melih-ül-kelam* (konuşması güzel, hoş olan). *Cariye-i meliha* (güzel cariye).

MELİHİ, türk şair (Tokat ? - İstanbul XV. yy. sonları). Gençliğinde İran'a giderek Molla Cami ve Dede Ömer Ruşeni ile birlikte öğrenim gördü. İstanbul'un fethinden sonra ülkesine döndü. Sadrazam Ahmet Paşa'nın yardımıyla Fatih'in sohbetlerine katıldı. Derbeder yaşamı, aşırı içki düşkünlüğü nedeniyle saray çevresinden koptu. Bayezit II dönemi başlarında öldüğü sanılmaktadır. Şiirlerine, nazire mecmualarında rastlanır. Şiirleri gösterişten uzak ve yalındır. Ahmet Paşa, Zati, Muhibbi onun şiirlerine nazireler yazdılar.

MELİK a. (ar. *melik*). *Esk.* **1.** Padişah, hakan, hükümdar. **—2.** Tanrı'nın adlarından. **—3.** *Melik-i müteal*, ulu Tanrı.
—İsl. Allah'ın adlarından (esma-i hüsna) biri. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kuran'da "melik" sözcüğü, Allah'ın adlarından biri olarak geçtiği dört ayette, bütün âlemlerin yönetim ve egemenliğini elinde bulunduran anlamına gelir. Cuma suresinin ilk ayetinde şöyle denilir: "Göklerde ve yerde bulunanlar, kutsal (kuddûs), güçlü (aziz) ve hükümdar (melik) olan Allah'ı tesbih ederler." Kuran'da "melik" sözcüğü, ayrıca 8'i tekil, 2'si çoğul (mülekâ) olmak üzere 10 ayette de kral ve hükümdar anlamında, insanlar için kullanılmıştır.
İslam tarihinin ilk dönemlerinde devlet önde gelenleri, Kuran'da "melik" sözcüğünün Allah'ın adı olarak geçmesini göz önüne alarak "melik" unvanını almadılar. Ancak, bazı şehzadelere "Melik'in, Allah'ın kulu" anlamına *Abdülmelik* adı verildi. Sonraları Samaniler, Büveyhiler, Türkler, Eyyubiler Kuran'da "melik" sözcüğünün devlet önde gelenleri için de kullanıldığını göz önüne alarak kendi hükümdarlarına ya da beylerine "melik" unvanı verdiler.

MELİK a. (*belik*, saç örgüsü'nden). *Yörs.* El sant. Bazı yörelerde halının saçaklarına uygulanan saç örgüsü biçimli bezeme.

MELİK sıf. (fr. *mellique*). Org. kim. *Melik asit*, benzen heksakarboksilik asidin yaygın adı; *melit* denen alüminyum tuzuna özellikle linyit yataklarında rastlanır. (Melik asit ısıtıldığında, iki molekül karbondioksit yitirerek piromelik asidi verir.) [Eşanl. MELİTİK ASİT.]

MELİK (EL-), Sudan'da (Kuzey ili), Nil'in eski bir kolunun kuru, uzun vadisi. Az miktardaki yaz yağmurları nedeniyle, kaynak kesimine doğru, göçebelerin sürülerinin (develer, keçiler, koyunlar) yararlandığı cılız otlar biter.

MELİK ARSLAN BEY, Dulkadıroğulları beyi (öl. Kahire 1465). Dulkadıroğlu Süleyman Bey'in oğlu. Babasının ölümü üzerine (1454) beyliğin başına geçti. Topraklarına göz diken Memluklar ve Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a karşı ülkesini başarıyla savundu. Sonunda destek aramak umuduyla gittiği Kahire'de kendisine karşı ayaklanan kardeşi Şah Budak'ın gönderdiği bir fedai tarafından öldürüldü.

MELİK GAZİ → EMİR GAZİ.

MELİK-İ SEVAHİL → MELİK ÜS SEVAHİL.

MELİK SERVER Hacei Cihan, Caunpur sultanı (öl. Caunpur 1399). Gıyasettin Muhammet Şah II'nin sarayında hadım köle olarak yetişti. Baş hadım (1351), fil ahırları murakıbı (1388) ve "Hacei Cihan" unvanıyla Ebubekir Şah'ın başveziri (1389) oldu. Tuğluklar hanedanından Mahmut Şah II, onu yerinde bırakarak Caunpur ve doğu eyaletlerini yönetmekle görevlendirdi (1394). Timur istilası üzerine devletin siyasal birliği parçalanınca, Melik Server de "Melik üş-Şark" unvanını alarak Caunpur'da bağımsızlığını ilan etti (1394).

MELİK ÜL-ADİL (EL-), Seyfettin denir (Şam ya da Baalbek 1143 - Alikın, Şam, 1218), eyyubi sultanı (1198-1218), Selahattin Eyyubi'nin kardeşi. Mısır'da Selahattin'e vekâlet etti (1182), ardından Halep valiliğiyle görevlendirildi. Naiplik etmek üzere Mısır'a geri çağrıldı (1186); daha sonra vali olarak Kerek'e gönderildi. Üçüncü haçlı seferi (1188) sırasında Franklar'a karşı yapılan savaşlara katıldı ve 1192'de Selahattin ile Aslan Yürekli Richard arasındaki barış görüşmelerini yürüttü. Selahattin'in ölümünden (1193) sonra, yeğeni el-Aziz'in (öl. 1198) hükümdarlığı döneminde, Suriye ve Mısır'ın yöneticisi durumuna geldi. 1200'den başlayarak Mısır, Suriye ve Mezopotamya'yı egemenliği altında birleştirerek, Selahattin'in imparatorluğunu yeniden kurdu. Beşinci haçlı seferi sırasında Filistin'de öldü.

MELİK ÜL-EFDAL (EL-), eyyubi prens (Kahire 1170 - Samosata 1225), Selahattin'in oğlu. 1186'da Şam valiliğine getirildi ve babasıyla birlikte Franklar'a karşı yapılan savaşlara, özellikle Hattin savaşı'na (1187) katıldı. Selahattin'in ölümünden sonra, kardeşi el-Aziz ile üstünlük savaşımına girişti, 1198'de kardeşi ölünce Mısır'ı ele geçirmeye çalıştı, ancak Melik ül-Adil tarafından püskürtüldü. Tazminat olarak, Fırat kıyısındaki Samosata'yı aldı.

MELİK ÜL-KÂMİL (EL-) [Kahire 1180 -*ay. y.* 1238], eyyubi sultanı (1218-1238), el-Melik ül-Adil'in oğlu. 1192'de Aslan Yürekli Richard tarafından şövalye unvanı verildi. Latinler'in 1219'da aldıkları Dimyat'ı tehdit ettikleri sırada babasının yerine geçti. 1221'de, barış önerilerinin kabul edilmemesi üzerine, Kahire'ye doğru ilerlemekte olan ve Nil'in taşmasıyla Dimyat ile bütün bağları kesilen frank ordusuna boyun eğdirdi. Bir bırakışma yapıldı ve Dimyat, Franklar tarafından boşaltıldı. Şam'daki kardeşi el-Melik ül-Muazzam'ın entrikaları karşısında, Latinler ile ittifak kurmaya çalıştı ve Friedrich II ile ilişki kurarak Kudüs'ü ona bıraktı (1229). El-Kâmil, Şam'ı ve Mezopotamya'daki müstahkem kentleri öteki, Eyyubiler'in elinden aldıysa da, Anadolu Selçukluları'na karşı giriştiği savaşımda başarı kazanamadı ve Resuliler'in Yemen'e yerleşmelerine göz yumdu.

MELİK ÜL-MANSUR HÜSAMETTİN (EL-) → LAÇIN (el-Melik ül-Mansur Hüsamettin.)

MELİK ÜL-MUAZZAM ŞERAFETTİN (İsa EL-) [? 1180 - Şam 1227], Şam eyyubi meliki (1218-1227). Babası el-Adil tarafından Şam valiliğine getirildi. Babası ile Selahattin Eyyubi'nin oğulları ez-Zahir ve el-Efdal arasındaki taht kavgaları el-Adil'in hükümdarlığı ile sonuçlanınca Melik ül-Muazzam'ın yönetim alanı Mısır sınırına kadar genişletildi. Babası ölünce (1216) kendisi hükümdar olabilecekken, devlet yönetiminde yetkiyi elinden bırakmayarak ağabeyi el-Kâmil adına hutbe

okuttu. Haçlılar'ın Dimyat'tan çıkarılmasını sağladı (1221). Orta Suriye'yi egemenlik altına almak istemesine el-Kâmil engel olunca bu kez de hutbeyi Celalettin Harizmşah adına okuttu (1226). Sanatçıları koruyan ve sanatsever bir kişiliği olan Melik ül-Muazzam, Şam'da dizanteriden öldü.

MELİK ÜL-MUAZZAM TURANŞAH (EL-) [öl. Kahire 1250], son Mısır eyyubi hükümdarı (1249-50). Babası el-Melik üs-Salih Eyüp'ün ardılıydı; Saint Louis Mansure'yi kuşattığı sırada tahta çıktı. Ancak birkaç hafta hüküm sürdü, babasının memlukları ile anlaşamadı ve öldürüldü.

MELİK ÜL-MUAZZAM TURANŞAH (Şemsettin **EL-**), eyyubi meliki (XII. yy.), Eyüp'ün oğlu ve Selahattin Eyyubi' nin kardeşi. Yemen'i fethetti ve burada 1173'te bir hanedan kurdu.

MELİK ÜN-NASIR SELAHATTİN (Davut **EL-**), [Kahire 1206 - Şam yakınında 1258], Suriye eyyubi meliki. El-Melik ül-Muazzam'ın oğlu ve Şam kentindeki ardılı (1227). Fakat Kerek kalesi dışında tüm eyaletleri Eyyubiler'e kaptırdı. Şam'ı geri alamadı.

MELİK ÜN-NASIR SELAHATTİN (Yusuf **EL-**) [Halep 1230-1260], Halep eyyubi meliki (1242-1260). Şam'ı fethetti, ancak son Suriye eyyubisiydi; moğol akınlarına karşı koyamadı ve teslim olduğu Moğollar tarafından öldürüldü.

MELİK ÜS-SALİH (EL-), asıl adı **İsmail,** lakabı **Nurettin** (1163-1181), Zengiler sülalesinden Şam ve Halep hükümdarı (1174-1181). Babasının ölümü üzerine 11 yaşındayken tahta çıktı. Ülkeyi daha çok emirler yönetti. Yeğeni Musul hükümdarı Seyfettin Gazi ile aralarında çıkan anlaşmazlığı fırsat bilen Haçlılar, Baniyas kalesini almaya çalışınca Melik üs-Salih'in emirleri, Selahattin Eyyubi'den yardım istediler, ancak bu yardım gelmeden Haçlılar'la para karşılığı anlaşma yapıldı. Yardıma çağrılan Selahattin Eyyubi ise Melik üs-Salih ile çarpıştı; Hama ve Humus'u aldı, Halep'i de kuşattıysa da anlaşma üzerine kenti Melik üs-Salih'e bıraktı. Melik üs-Salih, evlenmediğinden, ölmeden (1181) önce ülkesini Musul hükümdarı İzzettin Mesut'a bıraktı.

MELİK ÜS-SALİH (İsmail İmadettin **EL-**), memluk sultanı(1325-1345). Melik ün-Nasır Muhammet'in oğlu. Kerek'e çekilen kardeşi Şahabettin Ahmet'in yerine sultan oldu. Daha önce hapse atılmış emirleri ve İskenderiye hapishanesindeki ümerayı serbest bıraktırdı. Kardeşi Ahmet'ten hükümdarlık alametlerini geri vermesini istedi, ancak Ahmet'in Kerek Arapları'yla Mısır'a yürüyüp kendisini öldürmek istediğini haber aldı. Emiri Hüsamettin el-Başmakdar'ın komutasındaki bir orduyu onun üzerine gönderdi. O sırada öteki kardeşi Melik Ramazan da bir ayaklanma girişiminde bulunduysa da yakalanarak Kahire'de öldürüldü. Mısır naibi Aksungur'un Ahmet'i yeniden sultan yapmak istemesi karşısında Kerek'i ele geçirdi, kardeşini yakalayıp idam ettirdi. Bu olaydan iki ay kadar sonra da hastalanarak öldü.

MELİK ÜS-SALİH NECMETTİN EYÜP (EL-) [Kahire 1207 - Mansure 1249], Mısır, Suriye ve Mezopotamya'nın eyyubi sultanı (1240-1249). Babası el-Kâmil adına Mezopotamya valiliği yaptı, Mezopotamya'yı Tatarlar'a karşı savundu, Şam'ı ele geçirdi (1238). 1240'ta, kardeşi el-Adil'i tahttan indiren türk subaylar tarafından Mısır sultanlığına çağrıldıysa da, Şam'ı elinden kaçırdı. 1244'te Kudüs'ü, 1245'te de Şam'ı geri aldı; sonra Franklar ile savaştı ve 1247'de Taberiye ile Askalon'u onlardan aldı. 1248'de Humus'u Halep Eyyubisi'nin elinden almaya çalışırken, Saint Louis'nin Kıbrıs'a çıktığını öğrendi ve Mısır'a döndü. 1249'da Haçlılar, Mısır'da Dimyat'ı ele geçirdiler. El-Melik üs-Salih, Bahriye Memlukları ordusunu örgütledi.

MELİK ÜS-SEVAHİL ya da **MELİK-İ SEVAHİL** a. Tar. Anadolu Selçukluları'nda kıyı bölgelerindeki asker yöneticilerinin unvanı. (Emirlerinde, genellikle bir donanma bulunurdu.)

MELİK ÜZ-ZAHİR (Gıyasettin Ebülfeth Gazi **EL-**) [Kahire 1172- Halep 1216], Halep eyyubi meliki (1186-1216). Selahattin Eyyubi'nin ikinci oğlu. Çocuk yaşta babası tarafından Halep valiliğine atandı. Kent valiliği amcasına verilince bu kez de Şam valisi oldu. Kudüs alındıktan sonra Ermeniler'e ve Haçlılar'a karşı ülkenin Kuzey sınırını korumakla görevlendirilerek Halep ve öteki bazı kentlerin yönetimini üstlendi. Halep'i almak isteyen Haçlılar'a karşı büyük bir zafer kazandı (1191). Selahattin Eyyubi'nin ölümünün (1193) ardından kardeşler arasında çıkan anlaşmazlıklarda arabulucu oldu. Hama, Mardin ve yöresinin onа verilmesi kararlaştırıldıysa da oraları yönetenler bu karara karşı çıktılar. Bunun üzerine amcası Melik ül-Adil'e bağlandı. Haçlılar'dan Leon I'in Antakya'ya saldırısını püskürttü. Humus'u frenk saldırılarına karşı korudu (1207). Başarılı bir yöneticiydi. Halep'te Zahiriye medresesi ile bir de imaret yaptırdı.

MELİKÂNE sıf. (ar. *melik* ve fars. *-ane*'den *melikâne*). *Esk.* Hükümdara ait, hükümdarla ilgili.

◆ be. Hükümdara yakışır biçimde.

MELİKE a. (ar. *melik*'in dişl. *melike*). *Esk.* Kadın hükümdar ya da karısı: *"Artık bu kadın beş kıtanın en büyük melikesi, en zi -kudret hükümdarı idi"* (H. E. Adıvar).

MELİKERTES. Yun. mit. Athamas ile İno'nun oğlu. Kendi isteğiyle suda boğuldu ve tanrı Palemon oldu. Fenike kökenli (*Melgart* adına benzediğinden) bir tanrı olabilir.

Melikesafiye camisi, Kahire'de osmanlı camisi; Darüssaade ağası Osman Ağa tarafından yaptırıldı (1610). Süsleme ve mimarisiyle Kahire camilerinden çok, başkent İstanbul'unkilere daha yakındır. Avlu, kubbeli revaklarla çevrilidir. Ana mekân Edirne'deki Üçşerefeli cami'de olduğu gibi, ortada altıgen oluşturan altı sütuna oturan bir kubbeyle örtülüdür.

MELİKGAZİ, İç Anadolu bölgesinde Kayseri iline bağlı ilçe, anakent sınırları içinde; 207 260 nüf. (1990); merkez bucağı dışında 1 bucak, 15 köy. Merkezi *Melikgazi,* 179 907 nüf. (1990).

MELİKGAZİ höyüğü, Çorum'un merkez ilçesinde, kentin 5 km kadar G.-B.'sında höyük. Prof. Hamit Zübeyr Koşay tarafından saptanan höyükte yapılan araştırmalarda (1966), Hitit ve Phrygia dönemlerinden bir yerleşme belirlendi, çokrenkli phrygia seramikleri bulundu.

Melikgazi kümbeti, Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesi Pazarören bucağı yakınında danişmentli kümbeti; bir tepenin yamacındadır. Kesme taştan alçak bir kaide üzerinde, tuğladan dörtgen planlı bir yapıdır.

Meliki ya da **Kâmil üs-sınaat üt -tıbbiye tercümesi,** büveyhi hükümdarı Adududdevle'nin özel hekimi Ali bin el-Abbas el-Mecusi'ye ait tıp kitabının, Aydınoğlu Umur Bey adına yapılan çevirisi. Kitabı çevirenin kimliği hakkında bilgi yoktur. Kitapta o dönemin cerrahi konularına giren hastalıklar ve ilaçlar anlatılır. Türkçe tıp terimleri bakımından önemli bir kaynak olarak kabul edilir.

MELİKOFF (İrène), fransız türkolog (Petrograd 1917). Yükseköğrenimini Sorbonne'da yaptı (1954). Aynı zamanda Paris Ecole nationale des langues orientales' in türkçe (1941) ve farsça bölümlerini bitirdi (1953). Paris'te İlmi araştırma milli merkezi'nde araştırmacı olarak çalıştı (1951-1968). Profesör oldu; Strasbourg Üniversitesi beşeri bilimler fakültesi'ne bağlı Türklük araştırmaları enstitüsü'nün yönetimine getirildi (1968). Merkezi Paris' te bulunan Türk etütlerini geliştirme derneği'nin başkanlığını yaptı. Türkoloji alanında önemli bir dergi olan *Turcica*'yı yayımlamaya başladı (1968). Osmanlı öncesi ve Osmanlı milletlerarası etütler komitesi'nin kurucuları arasında yer aldı (1971). Türk kültür, sanat ve edebiyatına yaptığı hizmetlerden ötürü, kendisine türk hükümeti tarafından şeref diploması verildi (1973); Türk tarih kurumu şeref üyeliğine seçildi (1982). Eski Anadolu türkçesinin dinsel-destansı edebiyat metinleri üzerinde çalıştı; bektaşilik-alevilik konularını işledi: *Le Destan d'Umur Pacha* (Umur Paşa destanı, 1954) *Le Geste de Melik Danişmend* (Danişmendname, 2 c, 1960), *Abū Muslim, le "Porte-Hache" du Khorasān, dans la tradition épique turco -iranienne* (Türk-İran epik geleneğinde Horasan "teberdar"ı Ebu Müslim, 1962) vb.

MELİKOVA (Eugenia, **Genia** —denir), rus asıllı amerikalı kadın dansçı (Marsilya 1924). 1949-1950'de Ballet Theatre ile anlaştı. 1954'te marquis de Cuevas'ın Grand Ballet'sine girdi, burada yıldız dansçı unvanını aldı. 1963'te konuk sanatçı olarak London's Festival Ballet'ta dans etti. *Konçerto* (B. Nijinska'nın, 1954), *Akhilleus* (G. Skibine'nin, 1955), *Corrida* (D. Lichine'in, 1957 yorumu), *l'Amour et son destin* (S. Lifar'ın, 1957), *Cat's Cradle* (J. Cranko' nun, 1958), *Uyuyan güzel* (B. Nijinska ve R. Helpmann'ın, 1960), *la Nuit de Walpurgis* ve *Kuğu gölü* (V. Orlikovskiy versiyonu, 1964) gibi balelerin prömiyerlerinde başrolü yorumladı. 1964'te yıldız dansçı olarak Fransa'daki Grand Ballet classique'e girdi.

MELİKŞAH (1055 - Bağdat 1092), büyük selçuklu sultanı (1072-1092). Alparslan'ın oğlu. Atabeyliğine atanan ünlü vezir Nizamülmülk'ün gözetiminde devlet işleriyle ilgilendi, 1066'da veliaht ilan edildi. Maveraünnehir seferinde bir suikast sonucu ölen babasının yerine büyük selçuklu tahtına çıktı. Sultanlığını tanımayan amcası Kirman meliki Kavurt'u Hemedan yakınlarında yendi ve öldürttü (1073). Daha sonra babasının ölümünden yararlanarak Tirmiz'i ele geçiren Karahanlılar ile Toharistan'a giren Gazneliler'e karşı harekete geçti. Karahanlılar ve Gazneliler barış istemek zorunda kaldılar.

Başkentini Isfahan'a taşıyan Melikşah, bundan sonra babasının başlattığı fetihlere hız verdi. Gürcistan'a yaptığı üç sefer (1076, 1078/79, 1080) sonunda Karadeniz kıyısına değin ilerledi; Gürcü krallığı, Şeddadiler üzerinde egemenliğini pekiştirdi.

Alparslan döneminden beri Suriye'de faaliyet gösteren komutanı Atsız, Kudüs'ü, Şam'ı (1075) aldı. Mısır'ı alma girişimi ise başarısızlıkla sonuçlandı; Kahire önlerinde Fatımiler'e yenildi (1077). Öte yandan komutanlarından Artuk, el-Ahsa ve Bahreyn'e yaptığı bir seferle Karmatiler'e boyun eğdirdi (1076-77). Melikşah'ın Suriye' ye gönderdiği kardeşi Tutuş, Atsız'ı öldürerek (1079) Güney Suriye'ye egemen oldu ve Suriye Selçuklu devletini kurma yolunda ilk adımını attı. Melikşah'ın Halife' nin veziri Fahrüddevle Muhammet bin Cüheyr'in emrine verdiği bir selçuklu ordusu Meyyafarıkin, Amid (Diyarbakır) kentlerini fethederek Mervaniler'in topraklarını Selçuklu İmparatorluğu'na kattı (1085). Aynı yıl içinde Ukayliler'in elinde bulunan Musul alındı.

Malazgirt savaşı'nın (1071) ardından türkmen beyleri Melikşah'ın iradesi dışında Anadolu'nun fethine giriştiler. İznik'i alarak Anadolu Selçuklu devletinin temellerini atan Süleymanşah'ın doğuda fetihlere girişmesi, onu Büyük Selçuklular'la karşı karşıya getirdi. Halep'i kuşatan Süleymanşah, Tutuş ve Artuk'a yenildi ve in-

tihar etti (1086). Melikşah, Süleymanşah'ın İznik'te bıraktığı Ebülkasım'ın üzerine önce Porsuk'u (1090), daha sonra da Bozan'ı (1092) gönderdi.

Halep egemeninin çağrısı üzerine Melikşah, yanında Porsuk, Bozan, Aksungur gibi komutanları olduğu halde Suriye seferine çıktı (1086). Halep'i ardından Antakya'yı savaşsız teslim aldıktan sonra Akdeniz'e ulaşan sultan, ele geçirdiği bölgeleri sadakatine güvendiği komutanları arasında paylaştırdı. Halep, Hama, Menbic ve Lazkiye'yi Aksungur'a; Antakya'yı Yağısıyan'a, Urfa'yı Bozan'a verdi. Daha sonra halifelik merkezi Bağdat'a giderek kızı Mehmelek Hatun'u halife el-Muktedi ile evlendirdi.

Batı Karahanlı hükümdarı Ahmet Han ile anlaşmazlığa düşen ulemanın daveti üzerine Melikşah, Maveraünnehir üzerine sefere çıktı (1089). Buhara'yı, ardından Semerkand'ı zaptederek Ahmet Han'ı esir aldı. Özkent'e kadar ilerleyerek doğu karahanlı hükümdarı Hasan bin Süleyman'ı da egemenliğini tanımak zorunda bıraktı. Ertesi yıl karahanlı ordusundaki Çiğiller'in ayaklanması üzerine ikinci kez Maveraünnehir seferine çıkarak Karahanlılar üzerindeki egemenliğini pekiştirdi.

1091'de Bağdat'ı ikinci kez ziyaret eden Melikşah, komutanları Tutuş, Bozan ve Aksungur'u Suriye kıyılarının; Tursek, Yarınkuş, Çubuk'u ise Hicaz, Yemen ve Aden'in fethiyle görevlendirdi. Öte yandan Alamut kalesi'ni ele geçirerek (1090) selçuklu ülkesinde huzursuzluk yaratan İsmaililer'e karşı Arslantaş'ı gönderdi. Son zamanlarda ihtilafa düştüğü veziri Nizamülmülk'ün ismaili fedaisi bir deylemli tarafından öldürülmesinden bir ay sonra öldüğünde (büyük olasılıkla zehirlenerek) Selçuklu İmparatorluğu, Hindistan sınırlarından Arabistan'ın güney kıyılarına kadar uzanıyor ve hemen hemen Asya'nın tüm müslüman ülkelerini kapsıyordu. (→ Kayn.)

MELİKŞAH II Muizzettin (1094-1105), büyük selçuklu hükümdarı (1105-1105). Sultan Berkyaruk'un oğlu. Babasının ölümü üzerine (1105) atabeyliğine atanan Emir Ayaz'ın korumasında 11 yaşında tahta çıktı. Hükümdarlığını tanımayan amcası Mehmet Tapar üzerine yürüyünce, Emir Ayaz ile Bağdat'a sığındı. Ancak, Bağdat'ı ele geçiren Mehmet Tapar, tutsak aldığı Ayaz'ı ve yeğenini dönüş yolunda öldürttü.

MELİKŞAH (Kutbettin—), türk şehzade (öl. Aksaray 1192). Anadolu selçuklu hükümdarı Kılıç Arslan II'nin büyük oğlu. Yaşlanan babasının ülke topraklarını 11 oğlu arasında bölüştürmesi sonucu payına düşen Sıvas ve Aksaray'da melik sıfatıyla hüküm sürmeye başladı (1187). Kardeşlerinden daha üstün bir duruma geçmek için Konya üzerine yürüdü ve kente girip babasını zorlayarak kendisini veliaht ilan ettirdi (1188). Üçüncü haçlı seferi sırasında Konya önlerinde germen imparatoru Friedrich I Barbarossa'nın kuvvetlerine yenilince, hükmü altında tuttuğu babasıyla birlikte iç kaleye çekildi ve bir süre sonra da barış istemek zorunda kaldı (1190). Haçlı tehlikesi ortadan kalkınca, babasını da yanında sürükleyerek Kayseri meliki olan kardeşi Sultanşah'ın üzerine yürüdü (1191). Bu sefer sırasında Kılıç Arslan'ın Kayseri'ye kaçıp Sultanşah'a sığınması üzerine Konya'ya dönerek hükümdarlığını ilan etti. Ancak, küçük oğlu Keyhüsrev ile birlikte Konya'yı kuşatan babasının, halkın da desteği sayesinde kente girip yeniden tahtına oturması üzerine Melikşah kendi toprağı olan Aksaray'a kaçtı. Keyhüsrev'i veliaht ilan eden Kılıç Arslan'dan (1192) hemen sonra da öldü.

Melikşah ile Güllühan, türk halk hikâyesi, Adil Şah adlı padişahın oğlu Melikşah ile Yemen padişahının kızı Güllühan'ın aşk serüvenini konu edinir. Hikâyede çocuğu olmayan padişah, dervişin verdiği elmadan sonra şehzadenin doğması, resmini gördüğü kıza gönül verip uzun yolculuğa çıkma gibi geleneksel halk hikâyesi motiflerinin yanında kırk haramiler, delikanlının kör olan gözlerinin güvercin yardımıyla açılması gibi masal motifleri yer alır. Bir pehlivanla evlenebilmek için oğlunu ortadan kaldırmaya çalışan zalim annesine karşılık Melikşah bir dervişten, Güllühan'ın kardeşlerinden birinden, güvercinlerden yardım görür; kırk haramilerin esiri bir genç kızı kurtararak kayınbiraderiyle evlendirir. İyiler iyilik bulur, kötüler cezalarını çeker.

MELİLİT a. (fr. *mélilite*). Miner. Kuvadratik sistemde yer alan doğal kalsiyum alüminosilikat. (Bir wernerit türü olan melilit Vezüv'ün lavlarında bulunur.)

MELİLİTİT a. (fr. *mélilitite*). Petrogr. Melilit bakımından zengin melanokrat nefelinit.

MELİLLA, Akdeniz kıyısındaki liman kenti, Fas toprakları arasına sıkışmış ispanyol toprağı, Üç çatal burnunun doğu kenarında; 12,3 km²; 62 569 nüf. (1990). Eski Kartaca ve Roma ticaret merkezi, Ortaçağ'da Fas'ın Akdeniz'deki bu liman kentini, 1497'de İspanyollar ele geçirdi. Melilla, Septe gibi "hükümdarlığın yeri" oldu. XVI. yy.'da surlarla çevrilen kent, günümüzde modern kentin geliştiği alçak ve deniz kulaklarıyla dolu bu kıyının yanında yükselen bir kayalığın tepesindeydi. Doğu Rif'teki yataklardan çıkarılan demir cevherlerinin dışsatımı Melilla limanından gerçekleştirilmektedir.

MELİNİT a. (fr. *mélinite;* lat. *melinus;* yun. *melinos,* ayva rengi'nden). **1.** Temel olarak pikrik asitten oluşan patlayıcı. **—2.** *Parafinli melinit,* bileşiminde % 8-12 oranında parafin bulunan, top mermileri ile uçak bombalarının yapımında kullanılan melinit.

—ANSİKL. Fişekç. Patlayıcı özellikleri Sprengel tarafından ortaya konan pikrik asidin kullanımını ilk kez Turpin düşündü. Fransız ordusunca 1885'te, patlayıcı mermilerin (top mermisi, kestane fişeği vb.) doldurulmasında yararlanılan bu madde, presle sıkıştırılarak ya da eritilerek kullanıldı. Gerçekte pikrik asidin, mononitronaftalin ya da dinitronaftalin gibi bir maddeyle karıştırılarak sıvı halde doldurulması daha kolaydır. Melinit, nitrik aside fenol sülfürik asit çözeltisi katılarak elde edilir (bu çözeltide fenol, fenolsülfonik asit olarak bulunur).

MELİOİDOSİS a. İnsanda ve bazı hayvanlarda, septik lezyonlar halinde görülen ve bir basilden *(Pseudomonas pseudomallei)* ileri gelen hastalık.

—Bakteriyol. *Melioidosis basili,* insanlarda ve hayvanlarda melioidosise neden olan, ve tam aerobi yaşam süren Gram negatif bakteri. (Bil. a. *Pseudomonas pseudomallei.*) [Eşanl. WHİTMORE BASİLİ.]

—ANSİKL. Uzun zaman yalnız Güney-doğu Asya'da sınırlı kalan hastalık, çok seyrek olarak Orta ve Güney Amerika'da, Afrika'da hatta Avrupa'da da ortaya çıkmıştır.

Melioidosis üç çeşit olabilir: akut çeşidi, septisemilidir, öldürücü olabilir; yarı akut çeşidi apseleşmeye varan bir akciğer hastalığı görünümü yaratır; süreğen çeşidi, sürekli fistülleşme ve irinleşmelere yol açar. Tedavide kloramfenikol kullanılır.

MELİORANSKİY (Platon Mihayloviç), rus türkolog (Petersburg 1868 - *ay. y.* 1906). Petersburg Üniversitesi doğudilleri bölümü'ne girdi. Radloff'un önerisiyle türk lehçeleri üzerinde çalıştı. Altay ve kazak dilleri öğrenmeye başladı. Çağatayca dil örneklerini inceledi. Kırgız dil ve folkloru alanında araştırma yapmak için Orenburg ve Turgay çevresine gitti (1890). *Kırgız atasözleri ve bilmeceleri* adlı makalesi bu gezinin ürünüdür. Kazak diline ilişkin bilimsel bir çalışma olan *Kratkaya grammatika kazah kirkizskogo yazıka* (Kazak kırgız dilinin kısa grameri, I. 1894, II. 1897) adlı yapıtını yayımladı. Orhun yazıtları (*Pamyatnik v çest'Kyul' - Tegina,* 1899), uygur yazmaları (*K voprosu ob Uygurah,* 1893) konularıyla ilgilendi. *İbni Mühenna sözlüğü* (*Arab filolog o turetskon yazıke* [Bir arap filoloğunun türk dili üzerine yapıtı], 1900), Kadı Burhanettin *Divan'ı* (*Otrıvki iz divana Ahmeda Burhaneddina Sivaskogo,* 1895) gibi metinler üzerinde çalıştı. Velihanoğlu Çokan'ın saptadığı kırgızca Edige ve Toktamış Han destanlarını yayımladı (*Skazenie ob Edigee; Toktamış,* 1905).

MELİPHAGİDAE a. Zool. BALCIGİLLER familyasının bilimsel adı.

MELİPONA a. (yun. *meli* ya da lat. *melis,* bal, ve yun. *ponnos,* iş, çalışma'dan). Tropikal Amerika'da yaşayan arı cinsi. (Arıgiller familyası.)

—ANSİKL. *Melipona* cinsi üyeleri kısa bedenli ve bedenleri tüylü arılardır; davranışları öbür arılara benzese de iğneleri yoktur. Petekleri labirent biçimindeki balmumu bölmelerle birbirine bağlanır; ayrıca bu bölmelerde tulum biçiminde bal depoları bulunur. Bazı *Melipona*'ların balları çok makbuldür. En iyi bilinen türü Brezilyalılar'ın *urussu* adını verdikleri, Brezilya'da yaşayan *Melipona scutellaris*'tir.

MELİSA a. OĞULOTU'nun eşanlamlısı.

MELİSİK sıf. (fr. *mélissique*). Org. kim. *Melik asit,* formülü $CH_3—(CH_2)_{28}—CO_2H$ olan, balmumunda bulunan bir yağ asidi. (Eşanl. MİRİSİK ASİT, TRİAKONTANOİK ASİT.)

MELİSİL sıf. Org. kim. *Melisil alkol,* bitkisel carnauba mumunda palmitik asit esteri *(palmitat)* biçiminde bulunan alkol. (Eşanl. MİRİSİN.)

MELİSMA a. (lat. sözc.; "bölme, bölünme" anlamındaki yun. *melismos*'tan). Müz. Uzun bir müzikal sürenin, bir melodiyi süsleyen bir grup kısa notaya bölünmesi. (Beylik bir süslemeden daha uzun, gerçek bir vokalizden daha kısa olan melisma, *cantus planus*'u, daha sonra da eski kontrapuntocuların yapıtlarını zenginleştirdi. Bir anlatım aracı olarak dramatik vokal müziğe giren melisma, kimi zaman melodik çeşitlemeyle birleşti.)

MELİSSA. Yun. mit. Demeter rahibesi. Gizli tören kurallarını reddettiği için komşuları tarafından taşlanarak öldürüldü. Demeter de onun cesedinden bir arı sürüsü doğurdu.

MELİSSODA LATREİLLİ a. Brezilya'da yaşayan, uzun duyargalı arı cinsi. (Yalnız yaşar. Parlak mavi-menekşe renklidir ve kızıl kıllarla örtülüdür. Arıgiller familyası.)

MELİSSOS, İ.Ö. V. yy.'da yaşayan yunanlı filozof. Sisam adasında doğdu. İ.Ö. 442'de komuta ettiği Sisam donanması Atinalılar'ı yenilgiye uğrattı. Eleacılığın son temsilcisiydi. Felsefesini açıkladığı bir inceleme, yanlış olarak Aristoteles'e mal edildi. Yazdığı *Peri tu ontos* (Varlık üzerine) adlı yapıtın, Simplicius tarafından bir özetle birlikte alıntılanan on parçası günümüze kadar geldi.

MELİSSUS (Paulus) → SCHEDE.

MELİT a. (fr. *mellite*). Miner. Sarı renkli oktaedr küçük kristaller halinde bulunan $Al_2(C_6(COO)_6).16H_2O$ formülündeki mineral madde.

—Eczc. Bileşiminde yüksek oranda bal bulunduğu için, şurup kıvamında olan sıvı ilaç. (Melitlerin yumuşatıcı ve yatıştırıcı ortak özellikleri vardır. Basit melit ve cıvalı melit daha çok lavman şeklinde, kırmızı gül meliti kollutuar ve gargara şeklinde kullanılır.)

MELİTAT a. (fr. *mellitate*). Org. kim. MELAT'ın eşanlamlısı.

MELİTEA a. Siyah dama tahtası biçiminde desenli, pasrenkli kelebek cinsi. (Larvası çeşitli alçak boylu bitkilerde yaşar. Bir-

çok türü vardır. Güdükbacaklıkelebekgiller familyası.)

MELİTENE, bugün **Battalgazi,** (esk. *Eskimalatya*). Tar. coğ. Anadolu'nun Kappadokia bölgesinde yerleşme; Persler'in kral yolu üzerindeydi. Selefkiler'den sonra Ariarathes III döneminde Kappadokia krallığı'na bağlandı (İ.Ö. III. yy. ortaları). Vespasianus Traianus döneminde ünlü Fulminata* lejyonu burada konakladı. Traianus döneminde önem kazandı (İ.S. 114). Procopius'un sözünü ettiği Hellenistik ve Roma kentinden günümüze hiçbir kalıntı ulaşmadı.

MELİTİK sıf. (fr *mellitique*). Org. kim. *Melitik asit*, MELİK* ASİT'in eşanlamlısı.

MELİTİN a. (fr. *mélitine*). Bakteriyol. Melitokoksinin bağışıksal yolla teşhisi için deri içi enjeksiyon şeklinde kullanılan ve bir buyon halindeki *brucella* kültüründen elde edilen süzüntü.

MELİTOKOKSİ a. (fr. *mélitococcie*). Patol. BRÜSELLOZ'un eşanlamlısı.

MELİTOPOL, Ukrayna'da kent, Zaporojiye'nin güneyinde; 174 000 nüf. (1989). Tarım donanımı, tahıl ve sürü hayvanları transit merkezi. Hazırgiyim. Tarıma dayalı besin sanayisi.

MELİTOZ a. (fr. *mélitose*). Kim. RAFİNOZ'un eşanlamlısı.

MELİTTOBİA a. Kısa kanatlı bronzarı cinsi. (Erkeklerinin gözleri çok küçüktür. Bronzarıgiller familyası.)

MELK, Avusturya'da (Aşağı Avusturya) kent, Tuna'nın sağ kıyısında; 6 000 nüf. Kentin üst yanında, granit bir kayanın üstünde, 1089'da yapılmış ünlü benedikten manastırı yükselir; günümüzde burada bulunan yapılar, 1702 ve 1736'da J. Prandtauer'in planlarına göre yapılmış binalardır ve barok sanatın en ilginç yapıtları arasında yer alan bir bütün oluşturur.

MELKA KONTURE, Etyopya'da Avaş vadisinde tarihöncesi buluntu yeri. En eski tabakalar bir chopper endüstrisi (500 000 yıldan fazla) içerir. Onu izleyen tabakalarda çiftyüzlü aletlerin kullanıldığı kültürlere (Acheul kültürü ve Fauresmith endüstrisi) bağlı önemli bir yerleşim ortaya çıkarıldı. Ayrıca Kenya'daki Stillbay ve Magosi kültürlerini çağrıştıran bir endüstriye de rastlandı.

MELKART ("Kentin kralı"), Tir tanrısı. Ba'al'ın kenan kökenli değişik bir biçimiydi. Önceleri bir taşla *(baitylos)* temsil edilirken, daha sonra Herakles'in görünümünü aldı. Kutsal kitap onu *Moloh* adıyla, korkunç bir tanrı olarak gösterir. Kartacalılar ve Fenikeliler Melkart'a büyük saygı gösterirlerdi.

Melkersson-Rosenthal sendromu, çevresel tipte hafif bir yüz felciyle birlikte yüzün yarısında beliren aşırı şişlik.

MELKİ sıf. (süryanice *melik*, kral). **1.** Melkilere ilişkin olan. **—2.** *Melki patriklikleri*, İskenderiye, Antakya (Antiokheia) ve Kudüs ortodoks patriklikleri. || *Katolik melki patrikliği*, Roma'yla birleşmiş doğu patrikliği. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ a. **1.** Bir melki patrikliğine bağlı ortodoks kişi. **—2.** Roma'yla birleşmiş melki patrikliğine bağlı katolik kişi.

—ANSİKL. "Melki" adı, Khalkedon konsili'nden (451) beri, gerek siyaset, gerek din bakımından Bizans imparatoruna bağlı doğu hıristiyanları için, bunların monofizit karşıtları tarafından kullanılagelmiştir. Melkiler, bizans ayin düzenini kullandıklarından (buna yanlış olarak *yunan* ayin düzeni denir), çoğu kez *yunan* olarak nitelendirilirler. Üç melki patrikliği (Kudüs, Antakya (Antiokheia), İskenderiye), İstanbul patriği Mikhael Kerularios'un ardı sıra 1054'te Batı'dan ayrıldılar. Melkilerin günümüzde Afrika ve Ortadoğu'da oluşturdukları ortodoks kiliselerinin cemaati, başka ülkelere göçmüş olanlar dışında, bir milyon kişi kadardır. 1724'ten sonra Papalık bir katolik melki patrikliği kurmuştu. Bu kilisenin başı, "Antakya ve bütün Doğu, İskenderiye ve Kudüs patriği" unvanını taşir ve 150 000'i başka ülkelerde yaşayan yaklaşık 330 000 kişi üzerinde ruhani yetkiye sahiptir. (→ Doğu KİLİSELERİ.)

MELKİSEDEK, İbrahim'in çağdaşı, Kutsal Kitap kişisi (Yaradılış, XIV, 17-20), yahudi inancında Kudüs ile özdeşleştirilen Salem kentinin rahip kralı. Hıristiyan inancında İsa'nın rahipliğinin habercisi olarak değerlendirilir (İbraniler'e mektup, VII, 1-3).

MELL (Max), avusturyalı yazar (Marburg, bugün Maribor, 1882 - Viyana 1971). Oyunlarında çağdaş konuları hıristiyan misterleri biçiminde işleyerek halk tiyatrosunu yenilemeye çalıştı (*Das Apostelspiel*, 1923; *Jeanne d'Arc*, 1957). Ayrıca insanlığın ortak mitlerini hıristiyanlık açısından ele aldı (*Die Sieben gegen Theben*, 1932; *Der Nibelunge Not*, 1942-1951; *Der Garten des Paracelsus*, 1964).

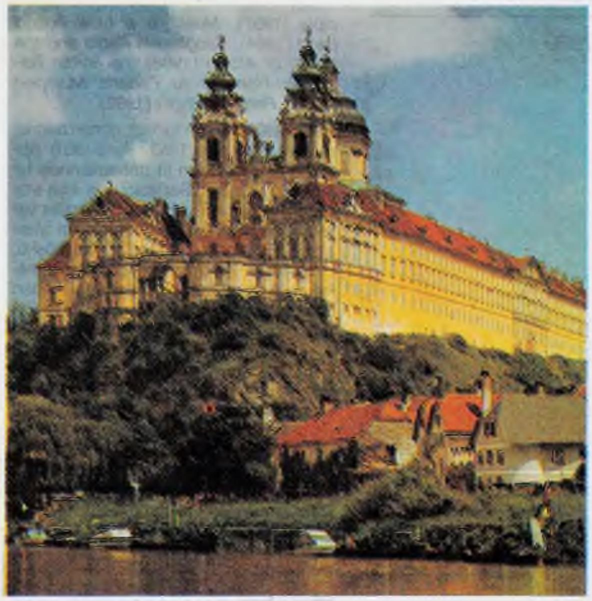
MELLA, Kuzey İtalya'da ırmak, Lombardia'da, Oglio'nun kolu; yaklş. 90 km. Val Trompia'yı akaçlar, Brescia'nın yakınından geçer ve Canneto'nun yukarı kesiminde Oglio'ya kavuşur.

MELLA (Ricardo), ispanyol anarşist (Vigo 1861 - *ay. y.* 1925). Çağdaş toplumbilim araştırmalarıyla anarşizm hareketi arasında bir bağ kurmaya çalıştıktan sonra, birçok gazetede yazılar yazdı ve düşüncelerini açıklayan birçok broşür yayımladı: örneğin, *la Coacción moral*'de (1901) şiddete başvurmayı önermeden, örneklere başvurma yoluyla anarşizmi savundu; *La ley del numero*'da (1899) oy çokluğuna dayanmayı eleştirdi. Özellikle *Differencias entre el communismo y el colectivismo* (1885) adlı yapıtında, bakuninci kolektivistlerle "anarko-komünist" adı verilen kişiler arasındaki karşıtlığı aşmaya çalıştı. Böylece, anarko-sendikacılar ortaya çıkıncaya kadar, ispanyol sosyalist hareketini etkiledi. Birinci Dünya savaşı'nın başında işçi hareketini sarsan bunalımdan düş kırıklığına uğrayarak bu hareketten uzaklaştıysa da, büsbütün kopmadı. Başlıca makaleleri *İdeario* (1926) ve *Ensayos y conferencias* (1934) adlı iki kitapta toplanmıştır.

MELLAART (James), ingiliz arkeolog (Londra 1925). Londra Üniversitesi'ne bağlı University College'da arkeoloji ve mısırbilimi öğrenimi gördü. Ankara'daki İngiliz arkeoloji enstitüsü'nde görev aldı (1951); Anadolu'daki yüzey araştırmalarına katıldı; birçok höyük saptadı. S. Lloyd yönetimindeki Beycesultan* kazılarında çalıştı (1954-1959). Hacılar* (1957-1960) ve Çatalhöyük* (1961-1965) kazılarını yönetti, buralarda Anadolu'nun en önemli iki Yenitaş dönemi yerleşmelerini ortaya çıkardı. Bu arada İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi prehistorya ve arkeoloji bölümlerinde dersler verdi. Adının Dorak* hazinesi olayına karışması nedeniyle Türkiye'de çalışması ve kazı yapması yasaklandı. Londra Üniversitesi arkeoloji enstitüsü'nde Anadolu ve Yakındoğu üzerine dersler verdi. 1980'de İngiliz akademisi üyeliğine seçildi. Başlıca yapıtları: *Beycesultan* (S. Lloyd'la birlikte, 2 cilt, 1962-1965); *Earliest civilizations of the Near East* (Yakındoğu'nun en eski uygarlıkları) [1965]; *The Chalcolithic and Early Bronze Age in the Near East and Anatolia* (Yakındoğu ve Anadolu'da Bakırtaş dönemi ve İlk Tunç çağı) [1966]; *Çatal höyük: A Neolithic town in Anatolia* (Çatalhöyük: Anadolu'da bir Yenitaş dönemi kenti) [1967]; *Excavations at Hacılar* (Hacılar kazıları) [2 cilt, 1970]; *The Archaeology of Ancient Turkey* (Eski Anadolu arkeolojisi) [1978].

MELLAH a. (ar. *mellāḥ*). Esk. Gemici, kaptan, denizci.

MELLAHAN, MELLAHİN ya da **MELLAHUN** çoğl. a. (ar. *mellāḥ*'ın çoğl. *mellāḥān, mellāḥīn, mellāḥūn*). Esk. Gemiciler, kaptanlar, denizciler.

T. Schneiders-Ziolo

Melk
Jakob Prandtauer'in 1702-1736 arasında yaptığı benedikten manastırı

MELLAHİ a. Müz. Türk müziğinde XVI. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

MELLAHİN ya da **MELLAHUN** → MELLAHAN.

MELLAN (Claude), fransız gravürcü, desinatör ve ressam (Abbeville 1598 - Paris 1688). 1624'te koruyucusu Peiresc tarafından Roma'ya gönderildi; orada gravürcü Francesco Villamena ile çalıştı; sonra, Vouet'nin atölyesine girdi ve O. Leoni'nin etkisinde kaldı. Mellan, kazı kalemiyle gravür yapımında yeni bir teknik geliştirdi (*Kutsal çehre*, 1649). Gravürleri 380'den fazla levhadan oluşur.

MELLE, Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde kent, Osnabrück'ün güneydoğusunda; 40 900 nüf.

MELLEG *(uved)*, Cezayir ve Tunus'ta ırmak, Tbessa ve Nemenşa dağlarından doğan birçok ırmağın birleşmesinden oluşan Mecerda'nın başlıca kolu. Melleg uvedi, Tunus'ta, Tunus sırtlarıyla, Cezayir ile Tunus sınırı arasında Yukarı Tel'in platolarını aşar. Çorak, yarı karasal, çevreden kopuk, uzun süre yalnızca göçebe ve yarı göçebe çobanların yaşamış olduğu vadi, Yukarı Tel'in maden merkezlerine (fosfat, demir, kurşun) girme olanağı veren bir yoldu. Bu sınır bölgesinin başlıca kenti el-Kef'tir.

MELLEHE, Filistin'de, Yukarı Ürdün vadisinde arkeolojik yer. Kazılar sırasında, yuvarlak planlı (4-9 m çapında) otuz kadar evin harçsız örülmüş taş duvarları ortaya çıkarıldı; evler, büyük bir olasılıkla çatıyı destekleyen dikmelerin yerleştiği yuvalarla çevriliydi. Ele geçirilen zengin buluntular arasında kemik ve taş eşyalar, havanlar ve silolar yer alır. İ.Ö. 10 000 yılına doğru Mellehe'de, Nattuf kültürüne bağlı en eski yerleşik halklardan biri yaşıyordu.

MELLERS (Wilfrid), ingiliz besteci ve müzikolog (Leamington 1914). Cambridge, Pittsburgh (ABD), Birmingham ve York'ta ders verdi. Lirik yapıtlar (*The Tragical History of C. Marlowe*, 1953; *The Shepherd's Daughter*, 1954; *Mary Easter*, 1957; *The Borderline*, 1959); bir senfoni (1953), orkestra için bir konçerto grosso, bir dans süiti *(Brother Lucifer)*, çok sayıda vokal yapıt (*Nausicaa's Welcome*, 1952; *Chants and Litanies*, 1963; *The Gates of the Dream*, 1973) besteledi. Müzikoloji alanında, *François Couperin* üzerine çok değerli bir incelemenin (1950) dışında birçok monografiler yayımladı: *Music and Society* (1946), *The Sonata Prin-*

ciple (1957), *Music in a New Found Land* (1964), *Vaughan Williams and the Vision of Albion* (1988), *Le Jardin Retrouvé: Homage to Federic Mompon* (1989), *Percy Grainger* (1992).

MELLİNG (Anton İgnaz), alman mimar, ressam (Karlsruhe 1763 - Paris 1831). Abdülhamit I ve Selim III dönemlerinde İstanbul'da yaşadı, Boğaziçi'nde inşa ettiği sahilsaraylar (Tarabya'da İpsilantiler yalısı, Kandilli'de Prens Cemalettin'in Mavi sarayı, Emirgan'da Mekke Şerifleri köşkü, Haticesultan sarayı) ve bahçe düzenlemeleriyle tanındı. Kentin yüksek yerlerinden İstanbul'un resimlerini çizdi. 1803'te Paris'e gitti, resimleri burada gravür halinde yayımlandı (1805). Daha sonra 48 büyük levhadan meydana gelen *Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore* (İstanbul ve Boğaziçi kıyılarında pitoresk gezi) albümü hazırlandı (1819) ve büyük ilgi gördü (bu eser 1969'da, aslının yarı boyutlarında tıpkıbasım olarak yeniden basıldı). Bunun dışında *Voyage pittoresque dans les Pyrénées françaises* (Fransız Pireneleri'nde pitoresk gezi) adıyla, 72 levhadan oluşan bir gravür) albümü vardır.

MELLİNK (Machteld Johanna), amerikalı arkeolog (Amsterdam 1917). Amsterdam ve Utrecht üniversitelerinde öğrenim gördü. Anadolu'da H. Goldman'ın yönettiği Tarsus-Gözlükule kazılarında (1947-1949 ve R. S. Young yönetimindeki Gordion kazılarında (1950 -1965) çalıştı. Pennsylvania Bryn Mawr Collage'da öğretim üyeliği yaptı, profesör oldu (1962). Anadolu'nun Lykia bölgesindeki araştırmalarıyla tanındı. Elmalı Karataç-Semayük'te yıllarca süren (1963 -1992) kazılar yaptı. Çevredeki Bağbaşı, Kızılbel ve Karaburun'da da çalıştı. Amerikan arkeoloji enstitüsünde (1981-1984) ve Türkiye'deki Amerikan araştırma enstitüsünde (1980-1992) yönetici olarak görev aldı. Çoğu Anadolu'nun arkeolojik değerlerini konu alan yapıtlarından bazıları: *Hyakinthos* (1943); *A Hittite cemetery at Gordion* (Gordion'da bir hitit mezarlığı) [1956]; *Frühe Stufen der Kunst* (Sanatın ilk basamakları) [J. Filip ile birlikte, 1974], *Troy and the Trojan War* (Truva ve Truva savaşı) [1986].

MELLİNUS ARVENSİS a. Siyah renkli, beyaz ve sarı şeritli zarkanatlı cinsi. (Yuvasını kumlarda kazar ve avladığı ikikanatlılarla beslenir. Kazıcıyabanarısıgiller familyası.)

MELLİTUS *(aziz)*, piskopos (öl. Canterbury 624). Roma'da Sant' Andrea manastırı başrahibiyken 601'de aziz Büyük Gregorius tarafından, canterburyli aziz Augustinus ile birlikte İngiltere'ye gönderildi. Londra'nın ilk piskoposu oldu. Kral Aethelberth'in ölümünde (616) sürgün edildi, 619'da Canterbury başpiskoposluğuna getirildi.

Melling Anton Ignaz'ın gravürü Sarayburnu'ndan bir görünüm *Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore* (1819) adlı albümden

MELLON (Andrew William), amerikalı siyaset adamı (Pittsburgh, Pennsylvania, 1855 - Southampton, New York, 1937). Maliye bakanıydı (1921-1932), İngiltere (1923) ve Fransa ile olan (1926) borçlarla ilgili anlaşmaların görüşmelerini yaptı. 1932-33'te, Londra'da büyükelçi olarak bulundu. İngiliz (Gainsborough, Constable), hollanda (Rembrandt, Vermeer), sonra da italyan (Botticelli, Raffaello, Tiziano) tabloları koleksiyonu yaptı ve bunları 1937'de amerikan hükümetine, Washington'daki National Gallery of Art'ı inşa etmeye olanak verecek bir fonla birlikte bağışladı.

MELLONİ (Macedonio), italyan fizikçi (Parma 1798 - Portici, Napoli yakınında, 1854). 1831 siyasal olaylarından sonra ülkesini terk ederek Fransa'ya gitti; bir süre Dole'da profesörlük yaptı, buradan Cenevre'ye, daha sonra da Paris'e geçti. İtalya'ya dönerek, Napoli Meslek sanat konservatuvarı'nın ve Vezüv meteoroloji gözlemevi'nin müdürü (1847) oldu. Melloni, termoelektrik pili icat etti, bu aygıtı 1830'dan başlayarak, ışıyan ısıyı incelemek amacıyla kullandı. Işınların (kızılaltı), ışık gibi, yansıma, kırılma, polarma, girişim olaylarına neden olabileceklerini gösterdi (1842). Galvanometrelerde, Yer alanının etkisini yansızlaştırmak üzere denkleştirici bir mıknatıs kullanmayı 1841'de tasarlayan da Melloni olmuştur.

MEL MEL → BEL BEL.

MELMUS sıf. (ar. *lems*'ten *melmûs*). *Esk.* Elle dokunulmuş, temas edilmiş.

MELNÍK, Çek Cumhuriyeti'nde (Orta Bohemya bölgesi) kent, Labe ve Vltava'nın birleştiği yerde; 16 000 nüf. Rönesans döneminden kalma şato ve başka anıtlar. Verimli Polabí tarım bölgesinin ticaret merkezi. Ünlü şaraplar.

MELNİKOV (Pavel İvanoviç), **Andrey Peçerskiy** takma adıyla tanınan rus yazar (Nijni-Novgorod 1818 - *ay. y.* 1883), Orta Volga'nın ötesindeki ormanlarda yaşayan eski müminlerin *(Staroobryadets)* yaşamını belgelere dayanarak canlı bir dille anlattı (*V Lesah*, 1871-1874; *Na Garah*, 1875-1881).

MELNİKOV (İvan), rus bariton (Petersburg 1832 - *ay y.* 1906). İtalya'da öğrenim gördü. Sahneye ilk kez doğduğu kentte çıktı. Genç rus bestecilerinin neredeyse tüm yapıtlarının prömiyerinde başrol oynadı. Özellikle Rimskiy-Korsakov, A. Rubinstein, Çaykovskiy'in yapıtlarında ve Boris Godunov ile prens İgor rollerinde başarı gösterdi.

MELNİKOV (Konstantin Stepanoviç), rus mimar (Moskova 1890 - *ay.y.* 1974). Moskova'da Vhutemas'ta profesör olan Melnikov, işlevselci akımın temsilcilerinden biridir. 1925 yılındaki Paris Dekoratif sanatlar sergisi'nde rus pavyonunu o kurmuştur.

MELO (Francisco Manuel DE), portekizli yazar (Lizbon 1608 - *ay. y.* 1666). Çalkantılı bir yaşamın (mücadeleler, hapishane, sürgün, diplomatik görevler) kesintiye uğrattığı yapıtları, onu Quevedo'dan sonra döneminin en büyük edebiyatçılarından biri yapan engin bir kültüre dayanır. Şiirin yanı sıra düzyazıda da ispanyolca ve portekizceyi kullandı. Portekizce şiirlerinin en tanınmışlarını *"Doze Sonetos en la Muerte de la Senora Doña Inès de Castro*'da, döneminin beğenisini yansıtan ve Camões, Sá de Miranda, Góngora ve Quevedo'dan izler taşıyan şiirleriniyse *Obras Métricas*'ta (1665) topladı. 1646'dan önce yazdığı *Auto do Fidalgo aprendiz* (1646) adlı komedisi belki de *Kibarlık budalası*'nın bazı bölümlerinde Molière'e esin kaynağı olmuştur. *Epanáforas de Varia História portuguesa* (1660) adlı bir tarih kitabıyla ahlak üzerine bir inceleme yazdı. İspanyolca olarak kaleme aldığı ve bir klasik düzyazı başyapıtı olan en önemli kitabı *Historia de los movimientos, Separación y guerra de Cataluña*'dır (1645).

MELOBESİAGEAE a. *Lithothamnium* ve benzeri cinsler gibi kireç sinmiş, sert yapılı suyosunlarını kapsayan kırmızı suyosunları familyası.

MELOCACTUS a. (lat. *melo, -onis,* kavun, ve *cactus,* kaktüs'ten). Orta Amerika'da yetişen, yuvarlak gövdeli ve gövdesi yukarıdan aşağıya doğru yan yana derin ve kabarık çizgili, kabarık çizgilerin üzeri demet demet iğneli kaktüs cinsi. (Erişkin hale gelince üst kısmında küremsi ya da konik biçimde küçük bir meme belirir. Bu memelerin üzerinde çok güzel küçük pembe çiçekler açar, bir süre sonra da bunların yerini parlak kırmızı renkli pürüzsüz üzümsü mevyeler alır.)

MELOCRİNUS a. (lat. *melo, -onis,* kavun, ve yun. *krinon,* zambak'tan). Avrupa ve Kuzey Amerika'da Silures ve Devon devri topraklarında fosillerine rastlanan çanağı kavun biçiminde fosil denizlalesi cinsi.

MELODİ a. (fr. *mélodie;* "müzik eşlikli şarkı" anlamında yun. *melodia*'dan). EZGİ'nin eşanlamlısı.

MELODİK sıf. (fr. *mélodique*). **1.** Melodiyle ilgili olan: *Bir yapıtın melodik yapısı.* **—2.** Hoş melodileri olan müzik yapıtı ya da bir yapıtın bir bölümü için kullanılır: *İtalyan operaları oldukça melodiktir.* **—3.** Melodiye dayalı olan: *Klasik türk müziği melodik bir müziktir.*

MELODİKA a. (fr. *mélodica*). Üflenen havanın dillere ulaşmasını sağlayan supapları açıp kapayan bir klavyeye sahip, serbest dilli, üflemeli oyuncak çalgı.

MELODİLİ sıf. Elektroakust. *Melodili zil,* iki ya da üç tonlu, elektrikli zil.

MELODOS a. ("şiirlerini müzikli olarak söyleyen şair" anlamında yun. sözc.). X. yy.'a değin Doğu hıristiyanlarında, ilahi bestecisi. (İlahilerin sözlerini de melodoslar yazardı.)

MELODRAM a. (fr. *mélodrame*). **1.** Müzik eşlikli ya da müzikle desteklenen dramatik yapıt. (Bk. *ansikl.* böl. Müz.) **—2.** Eski yunan tiyatrosunda, bir oyun kişisiyle *koryphaios* (koro başı) arasındaki şarkımsı diyalog.

—Müz. Müzikal melodramın ilk örnekleri, İtalya'da Metastasio'nun *Didone abbandonata*'sı (1724), Fransa'da J.-J. Rousseau'nun *Pygmalion*'udur (1770). Beethoven, *Fidelio*'nun hapishane sahnesinde ve Weber, *Freischütz*'de melodramdan yararlandı. XIX. yy.'da bu terim, sahne müziği (Bizet, *l'Arlésienne;* Grieg, *Peer Gynt*) ya da pantomim için kullanılmaya başladı. Stravinskiy'nin *Askerin öyküsü*, Berg'in *Wozzeck*, Honegger'in *Jeanne d'Arc au bûcher* adlı yapıtları, birer melodram sayılabilir. Melodram, estetik açısından, kurucu öğelerinin türdeş olmaması nedeniyle, melez bir türdür.

• *Türkiye'de.* XIX. yy.'ın ikinci yarısında, "haile" ya da "facia" olarak adlandırılan trajedinin ve duygusal dramın yanı sıra gelişen melodram, daha çok Rougemont, Ducange, Soulié gibi fazla önem taşımayan bazı fransız yazarlarından yapılan çeviri ve uyarlamaların etkisiyle tiyatro edebiyatımıza girdi. Olağandışı ve abartılmış heyecan uyandırıcı, kolay duygulandırıcı, eyleme ve dolantılara dayalı nitelikleri, özellikle de yerleşik değer yargılarına (kötülerin, ezenlerin cezasını bulması, iyilerin, mazlumların ödüllendirilmesi vb.) ters düşmeyen yanlarıyla halk tarafından tutuldu, hemen hemen İkinci meşrutiyet'in ilk yıllarına değin gözde yerini korudu.

Hasan Bedrettin Paşa'yla Manastırlı Mehmet Rifat'ın *Fakîre yahut Mükâfat-ı iffet, Ahmet Yetim yahut netice-i sadakat,*

Delile yahut kanlı intikam (Osmanlı tiyatrosu, 1874/1875) ve *Kölemenler* adlı yapıtlarında melodram öğeleri oldukça başarıyla kullanılmıştır. Mehmet Ziya'nın *Eden bulur yahut merhametsiz valide,* A. Nuri'nin *Hilekâr karı yahut hilekârın mumu yatsıya kadar yanar,* Ahmet Tahir Münif'in *İbret yahut hak yerini bulur,* Ahmet Mithat Efendi'nin *Gönül* hikâyesinden sahneye uyarladığı *Hükm-i dil* de aynı dönemin melodram denemeleridir. Recaizade Ekrem'in *Afife Anjelik,* M. Rifat'ın *Pâkdamen'i* (Hayalhane-i osmani kumpanyası, 1881), Geneviève de Brabant adlı bir fransız efsanesine dayanır. Ali Rıza'nın *Fedakâr hoca yahut üç mehçul kardeşler,* Ahmet Fahri'nin *Sevda kurbanları yahut hamiyetsiz vicdan,* Mehmet Şakir'in *Zavallı Gilbert yahut bir mahkûmun zevcesi* vb. yapıtlarda ise kahramanların adları yabancı dillerdendir ya da olaylar Avrupa'da geçmektedir.

MELODRAMATİK sıf. (fr. *mélodramatique*). Melodramla ilgili, melodramı çağrıştıran şey için kullanılır: *Filmin melodramatik sahneleri.*

MELOE a. Kanatsız, mavi ya da siyah bedenli, bazen madensel parıltılar yayan, iri, hantal, kınkanatlı böcek cinsi. (Kısa ve ayrık elitraları karnın [dişilerde çok büyüktür] ancak dibini örtebilir. *Meloe* cinsi üyelerinden yakı yapımında yararlanılabilir. *Meloe majalis, M. variegatus, M. proscaraboeus, M. violaceus* iyi bilinen türleridir. Larvaları yalnız yaşayan arıların asalağıdır. Yakıböceğigiller familyasının örnek tipi.)

MELOFAGOZ a. (fr. *mélophagose*). Koyunlarda koyun sineğinden *(Melophagus ovinus)* ileri gelen ve şiddetli kaşıntı yapan asalak hastalığı.

MELOFANİK sıf. (fr. *mellophanique*). Org. kim. *Melofanik asit,* benzen tetrakarboksilik 1, 2, 3, 5 asit; piromelik ve prenitik asitlerin izomeridir.

MELOİDAE a. Böcbil. YAKIBÖCEĞİGİLLER familyasının bilimsel adı.

MELOLOG a. (fr. *mélologue*). Müz. İçinde, inşat edilen bölümlerle müziğin birbirini izlediği yapıt. (Bu terim, türün tek örneği olan *Lélio ou le Retour à la vie* adlı yapıtını nitelemek için Berlioz tarafından türetilmiştir.)

MELOLONTOYİT sıf. (yun. *melolonthe,* bokböceği'nden). Böcbil. Mayısböceğinin larvasına benzeyen, kıvrık bedenli, yumuşak böcek larvası için kullanılır.

MELOMELİ a. (fr. *mélomélie*). Normal kol ve bacaklar üzerinde ek kol ve bacakların bulunmasıyla belirgin ucubelik.

MELON a. (fr. *melon,* kavun'dan). Tepesi yuvarlak ve kenarlı bir tür erkek şapkası. (*Melon şapka* da denir.)

MELONECHİNUS a. (lat. *melo, -onis,* kavun, ve yun. *ekhinos,* kirpi, denizkestanesi'nden). Fosil, ilkel denizkestanesi cinsi. (Ambulakrum alanları ve ambulakrumlar arası alanlar bir kavunun dilimleri gibi yan yana sıralanır ve birçok levhadan oluşur. (Karbon ve Permi devirlerinde yaşadı. *Palæechinidae* familyası.)

MELO NETO (João Cabral DE), brezilyalı şair (Recife 1920). Yapıtlarında dil araştırmalarına, biçim sorunlarına ağırlık verdi (*Duas Aguas,* 1956; *Quaderna,* 1960; *Dois Parlamentos,* 1961).

MELONİT a. (fr. *mélonite;* Kaliforniya'daki *Melones* maden ocağının adından). Miner. Altıgen sistemde yer alan, pembe beyaz renkli doğal nikel tellürür $NiTe_2$.

MELOPLASTİ a. (fr. *méloplastie*). YÜZ* PLASTİĞİ'nin eşanlamlısı.

MELOPOİİOS a. **1.** Eski Yunanlılar'da melodik cümleler düzenleme sanatı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Oldukça tekdüze ve hüzünlü şarkı, melodi ya da müzik.
—ANSİKL. Melopoiios üç bölüme ayrılırdı: 1. *lepsis* (ses tessituraların seçilmesi); 2. *miksis* (derecelerin karıştırılması); 3. *khresis* (dereceleri kullanma sanatı). Melopoiios dört ilkeye göre ilerlerdi: 1. *agoge* (yanaşık hareket); 2. *ploke* (ayrık hareket); 3. *petteia* (yinelenen sesler); 4. *tone* (bir sesin uzatılması). Melopoiios'lar, tür, sistem, ton, üslup *(tropos)* ve ethos (derecelerin seçimini de kurala bağlayan petteia tarafından belirlenir) bakımından da birbirlerinden ayrılırdı.

MELORİA, Cenova körfezinde ada. 1284'te, Pisa donanması burada Ceneviz donanmasına yenildi: bu bozgun Pisa deniz gücünün önemini yitirmesini başlatan olay oldu. 1410'da burada, Ceneviz donanması, Napoli kralı László ile savaş halinde bulunan Anjou donanmasının artçı kuvvetlerini yok etti.

MELOS a. (yun. *melos*). Eski Yunanlılar'da, temel öğeleri vokal müzikte, sesler, ritim ve sözler; çalgı müziğindeyse sesler, aralıklar ve zamanlar olan melodik cümle.

MELOTHRİA a. Bütün sıcak bölgelerde yetişen, sürüngen gövdeli, parçalı yapraklı, çokyıllık otsu bitki. (Kabakgiller familyası.)
—ANSİKL. Melothrianın çiçekleri bireşeylidir. Meyve uzunca, üç köşeli oval, küçük ve üzümsüdür; içinde pek çok tohum bulunur. *Melothria pendula* Kanada'ya kadar yaygındır, tarlaları sararak zararlı olur. Zeytin iriliğindeki meyvesinden bazen salamura yapılır.

MELOZZO da Forli, italyan ressam (Forli 1438 - *ay. y.* 1494). Resim yapmayı kısmen Urbino'da öğrendi ve Piero Della Francesca'nın sanatından etkilendi. Perspektifi ustalıklı biçimde kullanan bir sanatçı olarak, *Vatikan kitaplığı'nın açılışı* (1477, Vatikan) ve Santi Apostoli kilisesi'nin absidası için 1481'de yaptığı *Uruç* ile (orta bölümü Quirinale'de; melek figürleri Vatikan'da), geniş mimari görünümleri ve tavan resimlerini Roma'ya soktu. Öğrencisi Palmezzano ile birlikte Forli ve Loreto'da da (capella del Tesoro'nun kubbesi) aynı anlayışla çalışmalar gerçekleştirdi.

MELPOMENE ("Şarkıcı"). Yun. mit. Dionysos ile ortaklığı nedeniyle payına şarkı ve trajedi düşen esin perisi. Başında asma dalından bir taç, bir trajedi maskesi ve bir topuzla temsil edilirdi.

MELRİR → MELGİR *(şot-).*

MELROSE, Büyük Britanya'da kent, İskoçya'nın güney-doğu'sunda, Tweed ırmağı kıyısında; 2 200 nüf. XIV. yy. sonuyla XVI. yy. başı arasında gotik üslubunda yapılmış bir manastırın harabeleri. Gezinti merkezi.

MELS, İsviçre'de (Sankt Gallen kantonu) kent, Seez'in (daha sonra Wallensee'ye kavuşur) Weisstannen vadisinden çıktığı yerde; 6 200 nüf. Sayfiye yeri. Tekstil sanayisi. Hidroelektrik santralı. Bağlar.

MELSA sıf. (ar. *melsa'*). *Esk.* Pürüzsüz, düz: *Arz-ı melsa* (kıraç toprak). *Saha-yı melsa* (düz alan).

MELSUK a. (ar. *lüşūk*'tan *melsūk*). *Esk.* Bitiştirilmiş, bitişik, yapıştırılmış.

MELTEİJİT a. (fr. *meltéigite*). Petrogr. Melanokrat ijolit.

MELTEM a. **1.** Kıyılarda ya da dağlık bölgelerdeki vadilerde, havanın sakin olduğu zaman meydana gelen ve yönü dönemsel olarak değişen rüzgâr. (Bk. *ansikl.* böl. Meteorol.) **—2.** Genellikle hafif esen rüzgâra verilen ad: *Hafif, ılık bir meltem esiyor.* **—3.** *Kararsız meltem,* sabit bir yönden esmeyip, devamlı yön değiştiren hafif rüzgâr.
—ANSİKL. Meteorol. *Deniz meltemi,* gün boyunca kara ile okyanus arasındaki ısı farklılığından kaynaklanır: daha sıcak kara üzerindeki hava yükselir ve 10 ile 20 saat süreyle denizden karaya doğru bir rüzgâr eser; bu rüzgâr karada 50 (İsveç'te), hatta 150 km (tropikal bölgelerde) kadar içerlere sokulur. Bu hareketin tersi gece görülür; kara meltemi soğuyan karadan denize doğru aynı sıcaklığı koruyarak eser. Dağda benzer bir mekanizma, *vadi meltemleri* (gün boyunca vadiden tepelere doğru) ile *dağ meltemleri*'nin (gece boyunca tepelerden ovaya doğru) dönüşümlü olarak esmesine yol açar.

MELTEM a. 80 mm boyunda, 8 mm çapında, yuvarlak kesitli, mentollü, sert içimli, filtreli türk sigara çeşidi (daha önce Çamlıca adı altında üretiliyordu).

MELTEMÇİÇEĞİ a. Tropikal Amerika kökenli soğanlı güzel bitki. (Yaprakları şerit gibi uzundur; tek tek bulunan çiçekleri borumsudur; çiçek çevresi pembe, beyaz, kırmızı ya da sarı parçalardan oluşur. Bil. a. *zephyrantes;* 40 tür; nergisgiller familyası).

MELTİNG-POT a. Çeşitli halk öğelerinin karışması ve kaynaşması (özellikle ABD'de).

MELTON a. (ünlü bir av sahasının adı *Melton*'dan [Mowbray], çünkü bu kumaş av giysilerinin yapımında kullanılmıştır). Tekst. Düşük kaliteli yünden ya da yün ve pamuk karışımından dokunan, düz ve kısa tüyle ingiliz dokuması. (Yün ve pamuk karışımından dokunduğunda, çözgüsünde pamuk, atkısında da genellikle kırpıntı yün kullanılır.)

MELTON MOWBRAY, Büyük Britanya'da (Leicestershire) kent, Leicester'in K.-D.'sunda; 20 000 nüf. Gotik kilise. Konut merkezi. Besin sanayileri.

MELTZER (Donald), ingiliz psikanalist (New York 1922). M. Klein'in düşüncesinin geliştirilmesine katkıda bulundu. 1965'te yayımladığı bir yapıtında, psikanalitik tedavi sürecini beş evreye ayırdı: 1. aktarım öğelerinin toplanması; 2. coğrafi karışıklıkların ayıklanması; 3. bölgesel karışıklıkların ayıklanması; 4. çöküntü durumu eşiği ve 5. sütten kesilme süreci. Psişik yaşamın cinsel yapılarını inceleyen bir yapıtında (1972), çocuk cinselliğinde çokbiçimcilikle sapıklığı ayırdı. Sapıklığın çocuk cinselliğinin çokbiçimciliğine bağlı bir şey olmadığını ileri sürdü. Kapanım üstüne bir incelemesinde (1975), kapanımlıya özgü edilgen yarılma tarzını belirtmek üzere, önemli bir kavram olan parçalanma kavramını ortaya koydu. Nihayet, *The Kleinian Development* (Kleinciliğin gelişmesi) [1978] adlı yapıtında, S. Freud, M. Klein ve W. Bion'un çalışmaları arasındaki ilişkileri inceledi.

Meltzer-Lyon deneyi. Tıp. Onikiparmakbağırsağı tübajı sırasında, safra kesesinin kasılmasını sağlamak için sonda ile bir magnezyum sülfat çözeltisi şırınga edilmesini öngören deney. (Adını amerikalı doktor S. J. *Meltzer* [1851-1920] ve B. B. V. *Lyon*'dan [1880-1953] almıştır.)

MELUB sıf. (ar. *luᶜab*'dan *melᶜūb*). *Esk.* Salyalı, salyaları akan ağız için kullanılır.

MELUF sıf. (ar. *ülfet*'ten *melūf*). *Esk.* Alışmış, alışılmış, huy edilmiş: *"Melûf oldukları sigaradan başka sigaralardan hoşlanmazlar"* (Mahmut Sadık, XIX. yy.).

ME'LUF, çok sayıda edebiyatçı yetiştirmiş lübnanlı aile. —NASİF (Zebbugha 1823 - İzmir 1863), fransızca-türkçe, türkçe-fransızca bir sözlük hazırladı. —NAMAN (doğm. 1831) ve İBRAHİM (doğm. 1849), [il] idare meclisi üyeliğine seçildiler (1892). —LOUİS (1863-1947), cizvit tarikatındandı, kuşağının en değerli arap sözlükçülerindendir. —İSA İSKENDER (Kefer Ukab 1869 - öl. 1956), Suriye-Lübnan ailelerinin soykütükleri ile ilgili kapsamlı bir tarih yazdı; ayrıca edebiyat ve tarih alanlarında yüze yakın eleştirel yapıt verdi. —YUSUF (Zahle 1870 - New York 1956), *el-Ayyam* (New York) dergisini kur-

Lauros-Giraudon

Melpomene
Musalar lahti'nden ayrıntı
mermer
Roma sanatı, İ.S. 160'a doğr.
Louvre müzesi, Paris

du (1897) ve yönetti. —KAYSER (Zahle 1874 - öl. 1961), Brezilya'da işadamı (1895); yurtseverlik şiirleri ve sahne yapıtları bıraktı. —CEMİL (1879-1951), Brezilya'da yayımlanan siyasal ve tarihsel içerikli denemeler yazdı. —MICHEL NAMAN (1889-1942), Brezilya'ya göç etti, orada edebiyat kulubü *el-Usbe el-Endülüssiye*'yi kurdu ve canlandırdı (1932-1942). —GEORGES (Bikfayye 1893- öl. 1965). Mehcer'in şairi, *el-Usbe el-Endülüssiye*'nin üyesi. —FEVZİ İSA (Zahle 1899 - Rio de Janeiro 1930), yakınlarının ardından Brezilya'ya gitmeden önce Şam'da devlet görevlisi, *Sukutü Gırnata* adlı bir roman ve çarpıcı bir şiir kitabı (*Alâ kisât ir-rîh*, 1931) kaleme aldı. —ŞEFİK İSA (1906-1977), Brezilya'ya göç etti (1926), orada sanayici oldu. Klasik geleneğe bağlı şiir kitapları ve epik bir şiir (*Abkar*, 1936) yazdı.

MELUHA, Aşağı Mezopotamya metinleriyle tanınan ve bu bölgeye fildişi, abanoz ağacı, kırmızı akik ve bakır ihraç eden ülke. Bu maddeler Sargon (İ.Ö. 2150'ye doğr.) döneminde Meluha'dan gemilerle getirilirdi. Sümer tüccarları daha sonra bu malları, büyük olasılıkla XVIII. yy.'ın sonuna kadar Dilmun'da (Bahreyn adası) sağlamışlardır. Meluha, İ.Ö. 1750'ye doğru sönen indus uygarlığının merkezi de olabilir.

MELUL → MELÜL.

MELULANE be. (ar. *melūl* ve fars. *-āne*' den *melūlāne*). *Esk.* Mahzun ve acıklı bir biçimde.

MELUM sıf. (ar. *elem*'den *me'lūm*). *Esk.* Üzgün, kederli.

MELUM sıf. (ar. *levm*'den *melūm*). *Esk.* Azarlanmış: *"Vükela-yı hâzıra bu vechile ehl-i islâm arasında melûm ve mezmûm oldular"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MELUN sıf. (ar. *mel'ūn*). **1.** Tanrı tarafından lanetlenmiş olduğuna inanılan bir şey için kullanılır: *Melun şeytan.* **—2.** Nefretle karşılanan, kötü: *Melun bir adam. Bu melun hastalıktan kurtulamadı.*

◆ a. Lanetlenmiş kimse: *O melunu bir elime geçirirsem bilirim yapacağımı.*

MELUN, Fransa'da *département* (Seine-et-Marne) merkezi, Paris'in 46 km G.-D.'sunda, Sen kıyısında, Brie'nin kenarında; 36 489 nüf. (1992).

MELUNE sıf. (ar. *mel'ūn*'un dişl. *mel'ūne*). *Esk.* Lanetlenmiş, lanetli kadın için kullanılır: *"Ol didi mel'une ya dünya deni"* (Ahmedi, XIV. yy.).

MELUN-SÉNART, Fransa'da Paris bölgesinin güney-doğu'sunda yeni kent, K.-B.'daki Sénart ormanıyla G.-D.'daki Melun kenti arasında kuruldu.

MELÜL ya da **MELUL, -lü** sıf. (ar. *melal*'den *melūl*). *Esk.* **1.** Üzgün, mahzun, boynu bükük. **—2.** *Esk.* Bıkkın, usanmış. **—3.** *Melül mahzun*, üzgün ve durgun. || *Melül melül*, üzgün üzgün. || *Melül olmak*, üzülmek.

MELVİLLE (Henry DUNDAS, 1. — *vikontu)*, ingiliz siyaset adamı (Edinburgh 1742 - *ay. y.* 1811). Whig partisi temsilcilerinden (1774), W. Pitt'in dostu ve onun Avam kamarası'ndaki en önemli destekleyicisiydi. Hastings sorunu ile köleler sorununda uzlaşmayı önerdi ve İngiliz-İrlanda birliği çerçevesinde katoliklere özgürlük verilmesini savundu. İçişleri bakanlığı (1791-1794), sonra Savaş bakanlığı (1794-1801) yaptı ve İskoçya'nın denetim altına alınmasını sağladı. Donanma veznedarlığı yaptığı sırada (1784-1800) hakkında söylentiler çıktı. Amirallik birinci lordu olduğu dönemde (1804-05)de ortaya çıkan yolsuzluklardan ötürü suçlandı (1805-06); temize çıktıysa da siyasal yaşamdan çekildi.

Larousse

Herman Melville (1890'da)

MELVİLLE (Herman), amerikalı yazar (New York 1819 - *ay. y.* 1891). Aile şirketinin batması ve babasının ölmesi üzerine çok genç yaşta çalışmak zorunda kaldı. 1839'da muço olarak çalıştığı bir gemide ve 1840'ta bir balina gemisinde başından geçen serüvenleri (bu gemiden kaçmış ve bir süre Büyük Okyanus'ta bir adada kalmıştı) yapıtlarında işledi. *Typee* (1846) ve *Omoo* (1847) adlı yapıtlarında Polinezya anılarıyla iyi yürekli vahşi adam simgesini kullandı, *Mardi and a Voyage Thither*' da (1848) ise simge olarak arılığın araştırılmasını ve dünya sonsuzluğunun sırrını ele aldı. *Redburn*'de (1849) ve *White Jacket*'ta (1850) denizciliğin katı disiplinini dile getirdi. *Moby* Dick*'te (1851) daha önceki temalar bir balina avı üzerine kurulmuş bir destan biçiminde işlenir ve bu destanda simgesel bir değer kazanan beyazlık hem masumiyetin hem de artık aydınlatmaz olmuş bir ışığın işareti olarak gözükür. Gerçeğin aranması *Pierre of the Ambiguites*'de (1852) melodrama konu olur. *İsrael Potter* (1855) ile *The Piazza Tales* (1856) ve *The Confidence Man* (1857) adlı hikâyeleri sürgün saplantısını ve manevi umutsuzluğu dile getirdi. Kutsal topraklara yaptığı bir hac gezisinden esinlenerek *Clarel* (1876) adında 20 000 dizelik bir şiir yazdı, bu arada korkudan ve Amerikan İç savaşı'ndan da etkilendi (*Battle Pieces*, 1866). 1888'de yazmaya başladığı ve 1924'te yayımlanan *Billy Budd* ile yeniden deniz temasına döner, kendini geminin büyük serenine asarak intihar eden Billy Budd'un ölümünde İbrahim'in oğlunu kurban edişini hatırlatır ve haksızlığın, korkunun ve ölümün gizemini anlatır. Hayattayken tanınmayan, 1920'den başlayarak ilgi toplamaya başlayan Melville, serüvenleri ve kahramanlıkları dile getirdiği hikâyelerinde Cehennem figürlerini, bilinenle bilinmeyenin birliğini ve umutsuzluğa itilen bir ahlakçının bilincini birleştirir.

MELVİLLE (Jean-Pierre), fransız film yönetmeni (Paris 1917 - *ay. y.* 1973). 1947'de Vercors'un romanından uyarladığı *le Silence de la mer*'i çevirerek kendini kabul ettirdi. Geleneksel yapım anlayışının dışına çıkarak gerçekleştirdiği filmleri onu fransız sinemasındaki yeni dalganın öncülerinden biri yaptı. Amerikan sinemasından etkilenerek çok sayıda macera filmi çekti: *Bob le Flambeur* (1955), *Deux Hommes dans Manhattan* (1958), *le Doulos* (1962), *l'Aîné des Ferchaux* (1962), *İkinci soluk* (le Deuxième Souffle) [1966], *Kiralık katil* (le Samouraï) [1967], *Gecelerin adamı* (l'Armee des ombres) [1969], *le Cercle rouge* (1970), *Un flic* (1972); ayrıca Cocteau'dan esinlenerek *les Enfants terribles* (1949) ve *Léon Morin, prêtre*'i (1961) çekti.

MELVİLLE adası, Avustralya'nın kuzey kıyısında ada, Van Diemen körfezinin girişinde, Arnhem toprağının kuzey kıyısında; 5 800 nüf. Bir bölümü mangrovla kaplı bu toprak bir yerli "rezerv"idir.

MELVİLLE adası, Kanada'ya bağlı Arktika takımadalarında ada, Parry adalarının en büyüğü, *Melville boğazı*'nın K.'inde. *Offshore* petrol yatakları.

MELVİLLE gölü, Kanada'da göl, Labrador kıyısında (Newfoundland ili), Churchill ırmağınca aşılır ve dar bir ağızla Atlas okyanusu'na bağlanır.

MELVİLLE körfezi, Grönland'ın kuzey-batısı'nda körfez, Baffin denizi kıyısında.

MELVİLLE yarımadası, Kanada'nın (Kuzey-batı arazisi) Arktika kıyılarında yarımada, Boothia körfeziyle Foxe havzası arasında.

Melviye (EL-), Samerra kentinde, halife Mütevekkil'in yaptırdığı (846-852) el-Mütevekkil camisi'nin (Cami ül-Kebir) ünlü minaresi. Caminin K.'inde 27-28 m uzağında bulunan minare, Mezopotamya ziguratları örnek alınarak inşa edilmiştir. 50 m yüksekliğindeki yapı, kenarları 30 m, yüksekliği 3 m olan kare bir kaideye oturur. Konik gövdeyi, yukarıya doğru helezon biçiminde bir rampa dolanır.

MELYANA, esk. **Milliana,** Cezayir'de (Eş-Şelif vilayeti) kent, Cebel Zakkar'ın yamaçlarında, Şelif vadisinin yukarısında; 36 400 nüf. Roma kenti *Zucchabar*'ın yerinde kurulan Melyana meyve bahçeleri ve bahçelerle çevrilidir. Madencilik teknik okulu.

MELYEN *(uved)*, Tunus'ta ırmak, Tunus sırtlarındaki cebel Bargau'da uved el-Kebir adıyla doğar. Yukarı Tel'de bir havzalar ve boğazlar dizisini aşan uved Melyen, Mornag ovasına girerek bir bölümünü doldurduğu Tunus körfezine dökülür; yakl̇ş. 120 km.

MELZİ (Francesco), italyan ressam (Milano 1493-Vaprio d'Adda 1570'e doğr.). Leonardo da Vinci'nin öğrencisiydi; Leonardo, sanatçıyı Paris'e götürdü, desen ve elyazmalarını ona emanet etti. Melzi, *Trattato della pittura*'nın (Resim üzerine inceleme) bir derlemesini hazırladı (XVII. yy.'da yayımlanmıştır). Resimlerinden çok azı günümüze dek gelebildi.

MELZİ D'ERİL (Francesco), italyan siyaset adamı (Milano 1753 - Bellagio 1816). Liberaldi, Bonaparte'a yakınlık duydu. Bonaparte, Melzi'yi Rastatt kongresi' ne (1797) Cisalpina temsilcisi olarak gönderdikten sonra Lyon Adalet divanı'na çağırdı (1801) ve onu İtalya Cumhuriyeti başkan yardımcısı (1802), sonra İtalya krallığı büyük şansölyesi (1805) ve Lodi dükü (1807) yaptı. Melzi, 1803 konkordatosuna katkıda bulunmuştur.

MELZUM sıf. (ar. *lüzūm*'dan *melzūm*). *Esk.* **1.** Bir şeyden kaynaklanan, o yüzden ortaya çıkan. **—2.** Gerekli kılınmış, bir şeyin varlığını gerektiren. **—3.** Bir şeye sıkı sıkıya bağlanmış.

MEMALİK çoğl. a. (ar. *memlūk*'ün çoğl. *memālik*). *Esk.* Köleler, kullar.

MEMALİK çoğl. a. (ar. *memleket*'in çoğl. *memālik*). *Esk.* **1.** Memleketler, ülkeler: *"Tutuştukça memalik, zevk ü handeyle bakılmıştır"* (Neyzen Tevfik). **—2.** Bir devletin toprağı. **—3.** *Memalik-i ecnebiyye*, yabancı ülkeler: *"Memalik-i ecnebiyyeden hattâ Almanya'dan gelmiş bir çok tabirler..."* (H. C. Yalçın). || *Memalik-i harre*, sıcak ülkeler. || *Memalik-i müctemia-yı Amerika*, Amerika Birleşik Devletleri. || *Memalik-i osmaniyye, memalik-i şahane*, osmanlı ülkesi; Türkiye.

MEMAT a. (ar. *mevt*'ten *memat*). *Esk.* Ölüm: *"Ben içmişem âb-ı hayat ermez bana hergiz memât"* (Niyazi, XVII. yy.). *Hayat memat meselesi.*

MEMBA, -ı a. (ar. *menba'*). **1.** Bir suyun çıktığı, doğduğu yer; kaynak: *Kızılırmak'ın membaı. Memba suyu.* **—2.** Bir şeyin ortaya çıktığı yer ya da onu ortaya atan kimse; menşe, kaynak: *Bir söylentinin membaını araştırmak.*

MEMBRACİDAE a. Böcbil. KAMBURAĞUSTOSBÖCEĞİGİLLER familyasının bilimsel adı.

MEMBRANA TECTORİA a. (lat. sözc.). Nöroanat. Üçüncü ve dördüncü karıncıkların damını oluşturan ve arasından damarlar geçen çift incezar yaprağı. (Membrana tectoria'ya gömülen damarlar koroit ağları oluşturur.)

MEMBRANİPORA a. Kabuksu kireçli koloniler oluşturan, *Ectoprocta* öbeğinden deniz yosunhayvanı cinsi. (*Gymnolemata* sınıfı; *Chilostoma* takımı.)

MEMDUD sıf. (ar. *memdūd*). *Esk.* Uzamış, uzatılmış, çekilmiş: *Zıll-ı memdud* (uzamış gölge).

—Esk. dilbilg. Üzerinde met, uzatma işareti bulunan ünlü. || *Memdud sait*, uzun ünlü.

MEMDUH, MEMDUHA sıf. (ar. *medh*'ten *memduh, memdūha*). *Esk.* **1.** Övülmüş, övülecek: *"Ne senin gibi cihan*

içinde bir memduh olur / Ne onun gibi görür meddah çeşm-i rüzgâr" (Vasfi, XVI. yy.). **—2.** Övülmeye değer: *"Büyük müşkilat zamanlarında en memdûh gayretler ekseriya hiç ümid edilmeyen taraflardan geleceği..."* (Ahmet Mithat, XIX. yy.).

MEMDUH PAŞA, asıl adı **Mehmet, Faik** mahlasıyla da bilinir, türk devlet adamı, şair (İstanbul 1839 - *ay. y.* 1925). Hazine-i hassa nazırı Muhlis Paşa'nın oğludur. Hariciye nezareti mektubi kalemi'nde göreve başladı (1854). Sadaret müsteşarlığı sırasında ilk osmanlı anayasasının hazırlık çalışmalarına katıldı. Şûrayıdevlet üyeliğinde, Konya, Sıvas, Ankara valiliklerinde bulundu. Dahiliye nazırlığı yaptı (1895-1908). Abdülhamit II dönemindeki davranışları yüzünden İkinci meşrutiyet'ten sonra bir süre sürgünde yaşadı. Resmi yazılarında Memduh, şiirlerinde *(Divan-ı eş'ar)* bazen Faik mahlasını kullandı. Dönemin siyasal tarihiyle ilgili yapıtları vardır: *Feveran-ı ezman* (1908), *Serair-i siyasiye ve tahavvülat-ı esasiye* (1908), *Mir'at-ı şuunat* (1912), *Haller ve iclaslar* (1912), *Tasvir-i ahval ve tenvir-i istikbal* (1912) vd.

MEMDUHA → MEMDUH.

MEMDUHİYE a. Nümism. Abdülmecit' in tahta çıkışı sırasında (1839) bastırılan altın sikke. 20 kuruş değerinde, 22 ayar, 1,60 gr ağırlığında olan bu sikkeler süslemelerinin güzelliğinden ötürü bu adla anılıyordu. Ön yüzünde Abdülmecit'in tuğrası, sağında bir çiçek motifi, arka yüzündeyse basım yeri ve yılı yazılıydı. Ayrıca yarım ve çeyreklikleri de vardı.

MEME a. **1.** Kadında ve bazı hayvanların dişilerinde süt salgılayan bez yapısında organ. (Eşanl. SÜT BEZİ, MEME BEZİ.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bedenin herhangi bir yerinde oluşmuş küçük çıkıntı: *Basur memesi.* **—3.** Kimi araçların meme başına benzeyen bölümü: *Gazocağı memesi.* **—4.** *Meme vermek,* çocuğu emzirmek. || *Memede (olmak),* daha anne sütü emerek beslenir durumda (bulunmak).
—Anat. *Ek memeler,* kadınlarda bazen normal memelerin altında ve birçok hayvan türünde olduğu gibi, normal meme başından cinsel organlar bölgesine uzanan eğik bir çizgi üzerinde bulunan fazla memeler. (Ek memeler bazen yalnız bir meme ya da pigmentli hafif bir kabartı biçiminde olabilir.) || *Kulak memesi,* KULAK LOP*U'nun eşanlamlısı.
—Balıkç. Çapariyle tatlısu levreği avlamak için kullanılan, içine iğne geçirilmiş meme biçimindeki küçük bir kauçuk parçasından oluşan yem.
—Bes. san. Büyük gövdeli sığırların meme bölümündeki etlerden yapılan pastırma.
—Cerr. *Meme başı plastiği,* MAMİLOPLASTİ'nin eşanlamlısı. || *Meme plastiği,* MAMOPLASTİ'nin eşanlamlısı.
—Denizc. *Demir memesi,* bir demirin, bedeniyle kollarının birleştiği yer.
—Embriyol. *Meme ibiği,* memelilerin embriyonunda göğüs bölgesini kasık bölgesine bağlayan ve meme bezlerinin oluşmasına yarayan çifte deri bölgesi.
—Hidr. pnöm. *Püskürtme memesi,* bir gazın ya da sıvının yüksek hızlı bir jet biçiminde başka bir akışkana karışmasını sağlamak için kullanılan lüle.
—Isıl mot. *Karbüratör memesi,* bir karbüratörün borularından geçen yakıt miktarını ayarlayan, kalibre edilmiş sökülebilir delik.
—Kad. doğ. *Meme başlığı,* emzirme sırasında meme başını korumaya ve çatlakları önlemeye yarayan aygıt. || *Memeden kesmek,* SÜT*TEN KESMEK'in eşanlamlısı.
—Metalürj. Gaz debisini ayarlayan bir tüyerin boyutlanmış ucu (örneğin yüksekfırın hava memesi).
—Nalbantl. TERBİ'nin eşanlamlısı.
—Patol. *Meme ağrısı,* memenin genellikle üst dış bölümünden başlayarak ve koltukaltına doğru yayılan ve genellikle âdet öncesi dönemde ortaya çıkan yaygın ağrı. (Genellikle bir progesteron yetersizliğiyle bağıntılı olan bu durum hiçbir zaman ciddi bir lezyonun belirtisi değildir.) [Eşanl. MASTODİNİ.] || *Meme iltihabı,* memelerde mikroplardan ileri gelen irinli hastalık. (Eşanl. MASTİT.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Polim. *Enjeksiyon memesi,* konikliği, karotun besleme kanalı girişinde kopmasını sağlayacak biçimde yönlendirilen ve dökme kalıplama sırasında enjeksiyon silindirinin burnuyla temasa geçen kalıp besleme memesi. (Enjeksiyon memeleri, açma-kapama vanalı, yay baskılı açma-kapama pimli ve ayırma vanalı olarak sınıflandırılabilir.)
—Psikan. M. Klein'e göre, bütünsel nesneden, yani anneden önce bebeğin algıladığı kısmi nesne. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Seram. Kütahya seramikçiliğinde, fırınlama sırasında sırçanın eriyip kabın kenarlarında toplanmasıyla meydana gelen damlalara verilen ad.
—Tarım mak. Pnömatik püskürtücülerde püskürtme çubuğunun ucuna takılan ve havayla sıvının karşılaştığı bölgede hava akımını hızlandıran bölüm. || Bir sıvıyı zerreciklere ayıran ve püskürtücüden fışkıran zerrecikler demetini yönlendiren parçaların tümü. (Günümüzde kullanılan memelerde bir burgaçlama odası ve püskürtücü pompasının basıncıyla sıvının geçtiği, çapı ayarlı bir delik bulunur.)
—Tıp. *Meme bilimi* → MASTOLOJİ.
—Zootekn. Kısrak, inek, keçi, koyun gibi hayvanların süt salgılayan organı. || *Meme başı,* süt veren dişilerin silindir ya da küt koni biçimindeki meme ucu.
—ANSİKL. Anat. ve Karş. anat. Memeler cinsel bezlere bağımlıdırlar. Her iki cinsin embriyonlarında taslak halinde bulunmakla birlikte, yalnız olgun dişilerde gelişir ve dişi yavruladıktan sonra salgı üretebilecek duruma gelirler. Bunlar, göğüs bölgesini kasık bölgesine bağlayan iki meme ibiği boyunca dizili apokrin (bez hücresi salgıyla dolu tepe kısmını atar) deri bezleridir. Tekdeliklilerde, her bez bir kılın dibine açılır ve meme başı bulunmaz. Keselilerle etenelilerde ise, bezler memeleri oluşturacak biçimde kümelenirler ve memelerin kanalları meme başına ulaşır; yavruların tükürüğü memeleri tahriş etmesin diye meme başının çevresinde yağ bezlerince zengin bir ayla bulunur. Memelerin sayısı çok değişkendir: bazı keselilerde 14, tanrekte 11, domuzda 6, inekte 2 çift, keseli köstebekte, denizineklerinde ve kadında bir çifttir. İnekte kasıkta, dişi kedi ya da köpekte göğüs ve karında, denizineklerinde ve primatlarda göğüste, makimsilerde koltukaltı boşluğunda bulunur. Suda yaşayan memelilerde memelerin yassı olması dişilerin hidrodinamik biçiminin bozulmamasını sağlar ve memeler emmesine gerek kalmaksızın sütü basınçla yavrunun ağzına doldurur.
—Hayvanc. Süt sağılan hayvanlarda, meme başının biçim, büyüklük ve çıkış yeri bakımından makineyle sağımı kolaylaştırıcı yapıda olmasına önem verilir. İnekte meme başları kısa (4 ila 5 cm), dar ve dikey olmalı ve birbirinden en az 6 cm aralıklı bulunmalıdır; öte yandan memeler bütünüyle yerden en az 50 cm yukarda durmalı ve asıcı bağlarla gövdeye sıkıca bağlı olmalıdır. Asıcı bağların gevşemesi memenin sarkmasına yol açar, bu yüzden sağım emziklerini meme başlarına geçirmek zorlaşır, hatta olmazlaşır.

Memelerde türlere göre değişik sayıda meme başı ya da ucu bulunur: inekte dört tane, keçide, koyunda ve kısrakta iki, domuzda sekiz ila on sekiz. Sağlıklı bir hayvanda sağ yarı memenin süt verimi sol yarı memeninkine eşittir. İnekte arkadakilere göre ön meme başlarından süt az gelir. Sağma makinesiyle ön meme başlarının aşırı sağılma sakıncasıyla karşılaşmamak için ıslah yoluyla ön ve arka meme başları arasında tam bir denge sağlanmaya çalışılır. İneklerde iyi memeler iridir, sağımdan sonra bolca kırışır, derilerinin inceliğinden ve konjonktif bağdokusunun asinüsçe zenginliğinden ötürü sağımdan önce dokunulduğunda pütürlü olarak ele gelir.
—Patol. Memede biçim bozuklukları, enfeksiyonlar, distrofiler ve urlar görülebilir. Biçim bozuklukları arasında tek ya da çift taraflı meme yokluğu, fazla meme ve memelerin sıkıntı verecek kadar büyümesi sayılabilir. Enfeksiyonlar özellikle emzirme sırasında, meme başındaki bir travma noktasından başlayarak gelişir. Çok kısa süren bir lenfanjit sözkonusu olabileceği gibi, cerrahi yoldan boşaltmayı gerektiren irinli akut meme iltihabı da (meme apsesi) görülebilir. Distrofiler âdet günlerinde ortaya çıkan ağrılarla kendilerini belli eder ve bir progesteron yetersizliğinden ileri gelir. Urlar iyicil (adenomlar, adenofibrom, kanal içi papillomatoz, bir ya da birçok kist) ya da kötücül (epitelyom ve sarkom) olabilir.
• *Meme iltihabı.* Meme iltihapları genellikle akut olur. Çoğunlukla emzirme dönemlerinde ve meme başında çatlak gibi bir giriş kapısı bulunduğu zaman çıkar. Yavaş yavaş yükselen ateş, ağrılar, memede şişlik ve kırmızılık ile kendini belli eder. Meme başı sıkılınca bir damlacık irin çıkar. Antibiyotik tedavisi hastalığı durdurmakla birlikte, çoğu zaman, hele apse oluşmuşsa, meme başını yararak boşaltmak gerekir.
—Psikan. Bebeğin, besleyici memeden edindiği iyi deneyim, onun bir ilksel iyi nesneyi içselleştirmesini sağlar. Bu ilksel iyi nesne, bebeğin hem ben'inin, hem de nesnelerinin çelişkili görünümleri arasında daha ileride yapacağı sentez işlevinin çekirdeğini oluşturur. Memenin yokluğu, bebekte geçici bir çaresizlik hali, bir ölüm korkusu uyandırır. Bu duygunun derecesi, bebeğin doğuştan sahip olduğu yoksun bırakılmaya dayanma gücüne göre değişir. Memeye yeniden kavuşan bebek, bu çaresizlik halini ona yansıtır. W. Bion'a göre, "içeren" memenin işlevi, bebeğin ona yansıtılmış parçalarının çaresizliğini gidermek, onun kaosuna çekidüzen vermek ve onun yansıtmaları, bunlardan fantazmalar ya da düşler yapmasını sağlayacak bir biçimde ona geri vermektir. Bu deney, temelli bir nitelik taşır; eğer anne, kendi boğuntuları yüzünden bu deneyi gerçekleştiremezse, bebek, çok zayıf bir ben'le, yok olmuş gibi algıladığı ölçüde ürkütücü olan bir nesneye karşı koymak zorunda kalır.

Fakat, gerçek memenin iyi nitelikleri ne olursa olsun, bebek, doğal olarak, memenin yokluğunda, elinde bulunan çeşitli olanaklarla (ağızla, anusla, idrar yoluyla) ona saldırmayı düşler. Bu durum, eziyet edici bir meme imgesinin çocukta doğmasına yol açar ve bebek onu, tıpkı kendisininkine benzer bir sadizmle saldırıya hazır olarak düşünür. Yarılma normal bir biçimde gerçekleştiği takdirde, bebek, kendisinden iyi deneyler edinmiş olduğu "iyi" memeyi, "kötü" memeden ayırır ve onu idealleştirir. Ama yarılma patolojik bir biçimde gerçekleşecek olursa, bebeğin, çöküntülü durumun hazırlık evresinde, aynı nesnenin çeşitli görünümlerinin sentezini yapması çok zorlaşır.

Penisin memeyle çiftleşmesi fantazması (ilk birleşik nesne), bebek tarafından memeyle beraber olmadığı zamanlar yoksun bırakılmış olduğu her şeyden yararlanıyormuşçasına düşlenir. Bu keşif, onu bir süre için ilk nesnenin iyiliğinden kuşkuya düşürür, ama aynı zamanda ona Oidipus kompleksinin en erken aşamalarından birini yaşatır.
—Vet. Süt hayvanlarında, özellikle ineklerin % 50'den fazlasında meme iltihabı görülür. Bunların çoğu göze çarpmamakla birlikte, süt üretiminde önemli ölçüde düşüşe neden olur. Meme iltihabı çeşitli hastalık etkenlerinin, meme başından vücuda girmesiyle gelişir. İyi ayarlanmamış sağım makinesi kullanma, kötü bakım, kö-

kadın memesi
1. Yağ yuvaları;
2. Bez lopları;
3. Meme başı;
4. Meme başı aylası;
5. Süt kanalları;
6. Köprücük kemiği;
7. Kaburga;
8. Büyük göğüs kası;
9. Kaburgalararası kaslar.

memeler

keçi

koyun

inek (jersey ırkı)

inek (arkadan görünüş)

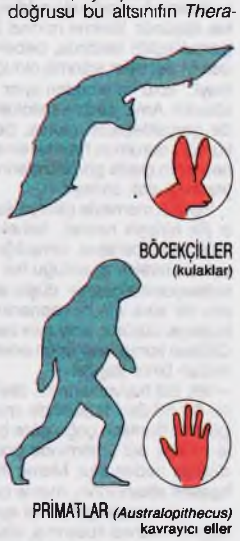

memelilerden çeşitli örnekler

tipik bir memeli: dişi kedi

tü sağlık koşulları meme başının zedelenmesine ve hastalık etkenlerinin (bakteriler, mikoplazma, mantarlar) buradan girerek vücuda yayılmasına neden olur. Akut meme iltihaplarının tedavisi, hasta bölgeye antibiyotiklerin şırınga edilmesiyle sağlanır. Antibiyotikli sütlerin kullanılması doğru olmadığından tedaviden sonra, belli bir süre süt kullanımının durdurulması gerekir.

MEMECYLON a. Tropikal Asya, Afrika ve Okyanusya kökenli, karşıt yapraklı ve yaprak koltuğundan çiçekli ağaç ya da çalı. (Birçok türü yenilebilen meyve verir; kimi türleri boyacılıkta kullanılır. *Melastomaceae* familyası.)

MEMEDOĞLU (Avni), türk ressam (Aşkale, Erzurum, 1924). İstanbul Güzel sanatlar akademisi'nde Cemal Tollu'nun öğrencisi oldu (1944-1950). 1959'da toplumcu gerçekçi ve öğretisel sanatı savunan Yenidal grubu'nun kurucuları arasında yer aldı. Grubun 1963'te açtığı üçüncü sergideki *Kıraçları biçerken, Barış meleği, Kelepçe, Taşlıtarlada orak, Baba-oğul, Pencere* gibi yapıtlarından dolayı gözaltına alındıysa da aklandı. On yedi kişisel sergi açan, birçok karma sergiye katılan Memedoğlu, her sanat etkinliğinin sosyal bir amaç taşıması gerektiği görüşünden yola çıkarak ulusal ve yöresel temaları işledi.

MEMEL → KLAYPEDA.

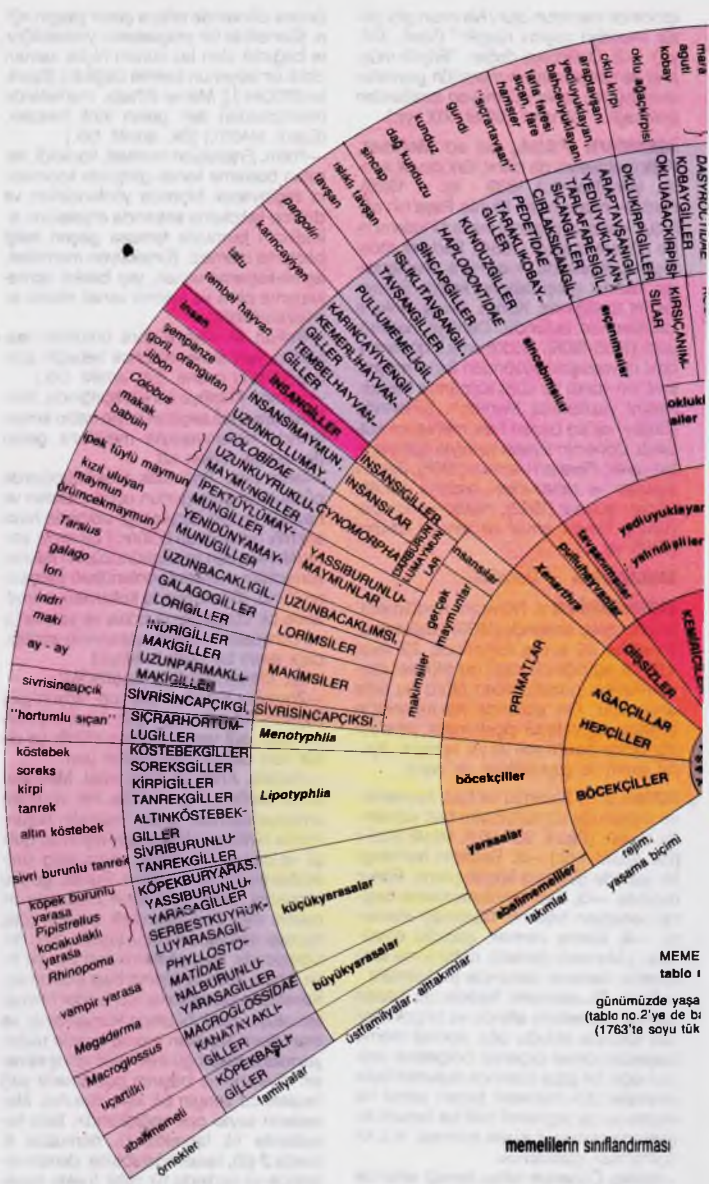
MEMELİ sıf. **1.** Memesi olan: *Memeli hayvan.* **—2.** Meme ucuna benzer çıkıntısı bulunan. **—3.** Memesi şu ya da bu biçimde olan: *Koca memeli bir kadın.*
—Güz. sant. *Memeli çeşme,* göğüslerinin ucundan su fışkıran kadın heykelleriyle süslü çeşme. (Bu motif Rönesans döneminde, özellikle Almanya'da çok modaydı. Doğu cava sanatında da bu motife rastlanır [Belahau havuzu, 1049'a doğr.].)

MEMELİBİLİM a. Memelileri inceleyen hayvanbilim bölümü.

MEMELİBİLİMCİ a. Memeliler konusunda uzmanlaşmış hayvanbilimci.

MEMELİK a. Hayvanların yaralı memelerini korumak, yavruların emmelerini önlemek için memeye takılan koruyucu bez torba.
—Esk. giy. Giysinin göğüs kısmının düzgün durması amacıyla göğüsler üzerine yerleştirilen, içine pamuk doldurulmuş tülbentten yapılmış yastıkçıklara verilen ad.

MEMELİLER a. İnsan türünü ve günümüzde yaşayan birçok kara hayvanını içeren dört ayaklı omurgalılar sınıfı. (Temel özellikleri kıllarının ve memelerinin bulunması, altçenesinin eklemlenme biçimi ve ortakulakta üç kemikçiğin bulunmasıdır. Bil. a. *Mammalia*.)
—ANSİKL. Memeliler, *Synapsida* altsınıfından (daha doğrusu bu altsınıfın *Therapsida* takımından) sürüngenlerin evrim geçirmesi sonucunda Trias devri sonunda ortaya çıkan en yeni omurgalı sınıfıdır. Bütün İkinci Zaman boyunca yaygınlık kazanamayan memeliler, ancak, günümüzde yaşayan bütün takımların bulunduğu Paleosen'de gelişme gösterdi.

MEME
tablo ı

günümüzde yaşa
(tablo no.2'ye de b
(1763'te soyu tük

memelilerin sınıflandırması

Memelilere has özelliklerin başında deri salgı bezlerinin bulunması gelir. Üç tip deri salgıbezi vardır: kılları temizleyen yağ bezleri; ter salgılayan ve hem boşaltımda hem de beden ısısını düzenlemede rol oynayan ter bezleri; yavruların beslenmesini sağlayan süt bezleri. Ayrıca memelilerde çok sayıda boynuzsu oluşuma rastlanır: pullar (sıçan kuyruğu, tatu, pangolia), tırnaklar, toynaklar, boynuzlar; fanerlerin en niteleyici olanları, yalnızca memelilerde bulunan kıllar ve tüylerdir. Kıllar kürkü oluşturur; kürkün bulunması bu hayvanların sıcakkanlı (beden sıcaklığının değişmemesi) olmasını sağlar (tüylerin ve teleklerin bir ısı yalıtkanı görevi yaptığı kuşlarda da aynı özelliğe rastlanır).

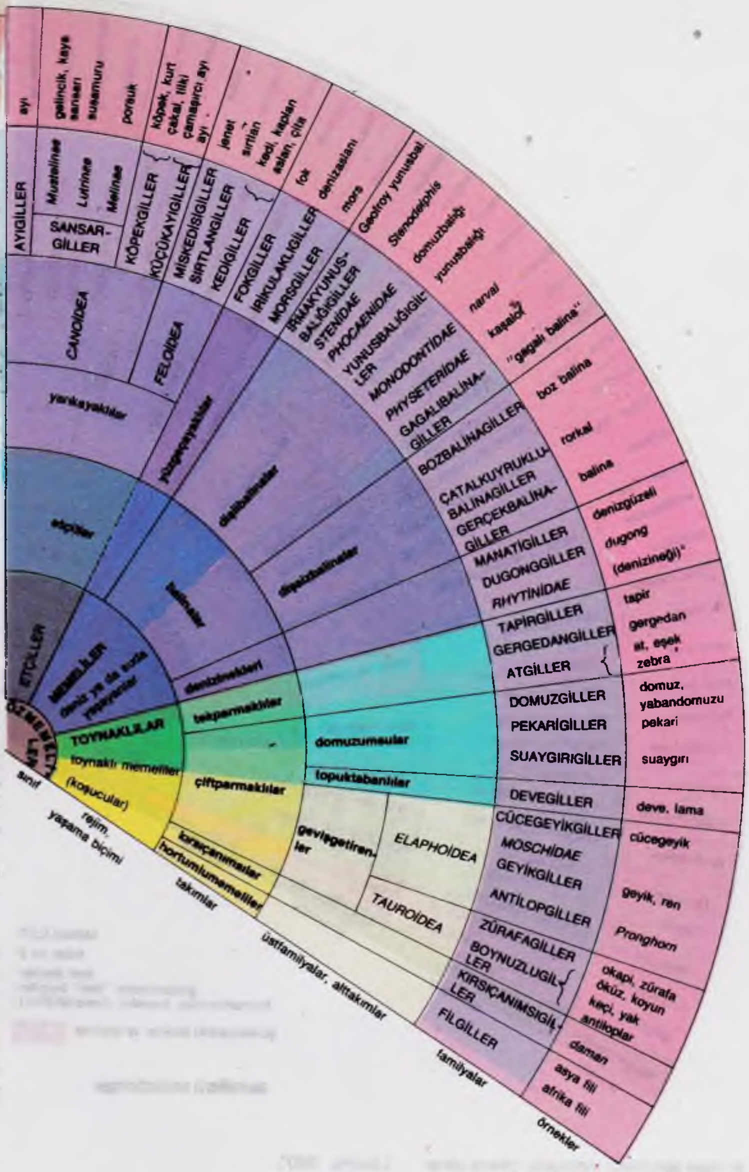
Başka omurgalılarda altçene kare ve artiküler kemikleri aracılığıyla eklemlenirken, memelilerde altçene deri kökenli iki kemikle (danter ve skuamosus) eklemlenir; artikülerle kareyse hiyomandibülerle birleşmek, kulakdavulundaki titreşimleri oval pencereye ileten üç ortakulak kemikçiğini oluşturur. Başın gövdeye eklemlenmesi iki artkafa lokmasıyla gerçekleşir ve ilk iki boyun omuru atlas ve eksen kemiklerine dönüşür.

Memelilerin çoğu heterodonttur ve hepsi de alveollü üç çeşit dişleri vardır: kesicidişler, köpekdişleri, azıdişleri (küçük ve büyük azılar). Memelilerin temel diş formülü olarak 44 dişten oluşan domuzun diş formülü kabul edilir:

$$\frac{3 + 1 + 4 + 3}{3 + 1 + 4 + 3}$$

Memelilerin, genellikle, birbiri arkasına çıkan iki tip dişleri vardır; sütdişleri (geçici dişler) ve kalıcı dişler. Üyeler parasagitaldir (kolkemiği ve uyluk kemiği bedenin bakışım düzlemine paraleldir) ve çoğunlukla her üye beşparmaklıdır.

Yalnızca memelilerde görülen bazı başka özellikler de içorganlarda ortaya çıkar: beden iç boşluğu (sölomlu) kaslı bir diyaframla ikiye ayrılır (karın boşluğu ve göğüs boşluğu). Kuşlarda da olduğu gibi iki kulakçık ve iki karıncıktan oluşan kalp, genel dolaşımla akciğer dolaşımını bütünüyle birbirinden ayırır ve tek bir atardamar kıvrımını kapsar (kuşlarda sağda, memelilerde solda). Merkez sinir sistemi yeni bir beyin bölgesinin (neokorteks; bu bölgeye nasırlı cisim, Varol köprüsü ya da beyincik yarımküreleri gibi yapılar da eklenmektedir) bulunması nedeniyle çok gelişmiştir.

Tüm memelilere özgü bir üreme sistemi yoktur: tekdelikliler yumurtlayıcıdır (*Sauropsidae* familyası üyeleri gibi); buna karşılık, kuşlar dışındaki bütün omurgalı sınıflarında vivipar türlere rastlanır. Bununla birlikte, vivipar memelilerin tüm dişileri gebe kalır ve gebe kalan dişilerde sırasıyla bir omfaloplasenta (gebe kalan başka omurgalılarda bulunur ve bazı keselilerde de görülür) ve bütün etenelilerde bulunan bir alantoplasenta gelişir.

Bk. resim sayfa 7986

Yaklaşık olarak 5 000 memeli türü vardır (bunların üçte iklsine yakını kemircidir). Bazı memeliler havada (yarasa), bazıları suda (bazı yarıkayaklılar ve böcekçiler, yüzgeçayaklılar, balinalar ve denizinekleri) yaşar; karada yaşayan türler, yeraltından ağaç üstlerine, çöllerden ekvator ormanlarına, kutup bölgelerinden tropikal kuşaklara kadar çeşitli ortamlara uyarlanmışlardır. Nem sıcakkanlılık ve viviparlık, hem de (ve özellikle) öğrenme olanağı veren sinir çevrimlerinin zenginliği sonucu ortaya çıkan davranış yumuşaklığı, Yer'i dolduran günümüz memelileri arasında iri bedenli olanların ağır basmasına ve memelilerin çeşitlilik kazanmasına yol açmıştır.

Memeliler, içerdikleri tür sayısı bakımından çok farklı üç altsınıfa ayrılır. Tekdeliklilerin (*Monotremata;* ayrıca *Prototheria* ve *Ornithodelphia* da denir) bir dışkılıkları, boynuzsu bir gagaları vardır; kuşlar gibi yumurtlayıcıdırlar, ama bedenleri kıllarla kaplıdır, süt bezleri vardır ve altçeneleri tek tip diş içerir. *Metatheria*'larda (keseliler) iki döl yatağı vardır: dişilerde, erken doğan yavrunun bir meme başına tutunarak içinde gelişmesini tamamladığı bir karın cebi bulunur. Özmemelilere (eteneliler) gelince, bunların tek sayıda döl yatakları vardır ve dölütlerini bir alantoplasentayla beslerler.

MEMEMSİ sıf. Meme biçiminde, memeye benzer.

—Anat. *Mememsi cisimler* ya da *tümsekler,* beynin tabanında, hipofizin arkasında, orta çizginin iki yanında bulunan küçük küresel cisimler. (Papez devresinin bir parçası olarak bellek işlevinde rol oynarlar.) || *Mememsi çıkıntı,* kafatasında kulağın arkasında yer alan ve içinde ortakulakla ilintili boşluklar bulunan kemik çıkıntısı.

MEMEN a. (ar. *emn*'den *me*'*men*). *Esk.* **1.** Emin, güvenilir yer, sığınak: *"Almış ne olur bu mülkü düşmen / Bir başka taraf olurdu me'men"* (A. H. Tarhan). **—2.** *Memen-i rıza,* Kâbe.

MEMER -rri a. (ar. *memerr*). *Esk.* **1.** Geçilecek yer, yol, cadde, sokak. **—2.** *Memerr-i nas,* herkesin geçtiği yer, ölüm: *"Memerr-i nas o halvetgâhe vâsıl bir yol üstünde / nebati bir minâr, efsane olmuş bir çınar vardır"* (A. H. Tarhan).

MEMEŞ a. *Yörs.* Sığırın ağzından akan salya.

MEMET → MEHMET.

MEMET FUAT, asıl adı **Fuat Bengü,** türk eleştirmen (İstanbul 1926). Oyuncu, film yönetmeni. İstanbul Üniversitesi ingiliz dili ve edebiyatı bölümü'nü bitirdi. Kısa bir süre öğretmenlik yaptı. İnşaatçılık, çevirmenlik gibi işlerden sonra 1960'ta kurduğu De yayınevi'ni yönetti. Adam yayınevi'nde görev aldı. Sporla da ilgilenerek milli voleybol takımı antrenörlüğünde bulundu (1972-1980); Anadoluhisarı gençlik ve spor akademisi'nde voleybol dersleri verdi (1979-1982). Çağdaş sanatın yerli ve yabancı örneklerini sergileyen, karşıt düşüncelere hoşgörüyle eğilen dergiler (*Yeni dergi* [1964-1975], *Yazko edebiyat* [1980-1983], *Adam* [1986'dan başlayarak]) yayımladı. Amerikan edebiyatından çevirileri, önsözünde konuyu ayrıntılarıyla incelediği bir *Çağdaş türk şiiri antolojisi* (1985) vardır. Eleştirilerinde (*Düşünceye saygı* [TDK ödülü, 1960], *Çağını görebilmek* [1982], *Unutulmuş yazılar* [1986]) düşünce özgürlüğünü savundu. İçerik yanında biçimin, dil ve anlatımın da önemini vurguladı. Üvey babası Nâzım Hikmet' in toplu yapıtlarını, şairin kendisinin daktilo edip düzelttiği yazmalara dayanarak yayımladı (1965-1967). *Çağdaşımız Makyavel* (1992) adlı yapıtıyla, 1992 Sedat Simavi Vakfı edebiyat ödülü'nü aldı.

Memet Fuat

MEMFİS, **MENFİS** ya da **MEMPHİS,** Kahire'nin 35 km güneyinde eski Mısır sitesi. Memfis deyimi, VI. hanedanın üçüncü kralı Pepi I'in "Piramid kenti"nin adı olan *Mn-nfr*'in *(Pepi)* yunanca söylenişidir. Yani, Memfis deyimi, kentin en eski adı değildir; Narmer'den beri kente, *Beyaz duvar* deniyordu. Kurulduğu tarihte, krallığın başkenti, aynı zamanda idari ve askeri bir merkez olan kent, Delta başlangıcının biraz yukarısındaki konumu sayesinde, Mısır'ın her iki yarısını da gözetim altında tutmayı mümkün kılıyordu. Memfis, bütün Eski İmparatorluk dönemi boyunca Mısır krallığı'nın başkenti oldu. Orta İmparatorluk döneminde, ilk tebli krallar, kendilerine daha güneyde, şimdiki Meydum köyü yakınında, başka bir başkent kurdular. Bununla birlikte, Memfis önemli bir şehir olmuştu ve yerel tanrısının (Ptah) tapınağı, Heliopolis'teki tanrı Re'ninki kadar itibar görüyordu. Yeni İmparatorluk dönemi kralları, Teb'de, sonra da Delta' nın doğu kısmındaki Tanis'de oturdular. Fakat, Ramsesler Memfis'i geliştirmek ve Ptah dinini yaymak için büyük çaba harcadılar. Kent, aynı zamanda büyük bir sanayi merkezi ve gemi yapım yeri oldu. Apis ve Ptah tapınakları ile Serapeum başlıca anıtlarıydı. Kalabalık ve kozmopolit bir kent olan Memfis'te yalnızca dış ticaretle uğraşan semtler ve suklar oluşmuştu. Memfis, yabancı egemenliği dönemlerinde de en büyük yerli kent niteliğini korudu. İskenderiye'nin kurulması, daha sonra arap istilası ve *Fustat*'ın (eski Kahire) inşası, onun için çöküşün başlangıcı oldu.

MEMHUR sıf. (fars. *mühr*'den osm. *memhûr*). *Esk.* Mühürlü, mühürlenmiş: *"Elçi tarafından bir memhûr kağıt getirüb mütalaa olundukda ..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

—Kur. tar. Yeniçerilere yeniçeri ağaları tarafından ocağa girdiklerini kanıtlamaları için verilen mühürlü belge. (Yeniçeri kâtipleri yeniçerileri bu belgeye bakarak kütüğe geçirirlerdi. Ulufe, bu mühürlü belgelere göre dağıtılırdı. Son zamanlarda bazı sahteciler, belgeleri asıl sahiplerinden satın alarak ulufeleri gerçek sahipleri yerine kendileri almaya başladılar. Durum anlaşılınca satışı yasak edildi.)

MEMHUS sıf. (ar. *memḥuṣ*). *Esk.* **1.** Pası çıkarılmış, parlatılmış, cilalanmış. **—2.** Etine dolgun, tıknaz insan ya da hayvan için kullanılır.

MEMHUV sıf. (ar. *memḥuv*). *Esk.* Mahvolmuş.

MEMİ PAŞA Koca, türk vezir (öl. Eğriboz 1639). Enderun'da yetişti. Kapıcıbaşılıktan vezir payesiyle Kastamonu valisi olarak dış hizmete çıkarıldı (1607). Daha sonra çeşitli valiliklerde ve sancakbeyliği görevlerinde bulundu. Murat IV'ün Revan seferi sırasında Van valiliği yaparken, Safeviler'in eline tutsak düştü (1635). Salıverildikten (1639) sonra Eğriboz muhafızlığına atandı.

MEMİL a. (ar. *memil*). *Esk.* Eğilme, bir yana meyletme.

MEMİŞ PAŞA, türk sadrazam (öl. Sakız 1809). Sadrazam Kör Yusuf Ziya Paşa'nın yanında yetiştikten sonra Saray hizmetine girdi. Alemdar* Mustafa Paşa'nın şehit olmasıyla sonuçlanan Alemdar* vakası üzerine (1808) çavuşbaşılıktan vezir payesiyle önce sadaret kaymakamlığına, paşanın öldüğü kesinleşince de, haftasına sadrazamlığa getirildi. Ancak, böyle bunalımlı bir dönemde devlet yönetme yeteneğinden yoksun olduğu çok çabuk anlaşıldığından 39 gün sonra azledilerek Sakız adasına sürüldü (1809).

MEMİŞHANE a. (ar. *memşā* ve fars. *ḫane, memşā -ḫane*'den). *Tkz.* Tuvalet, anlamında kullanılır.

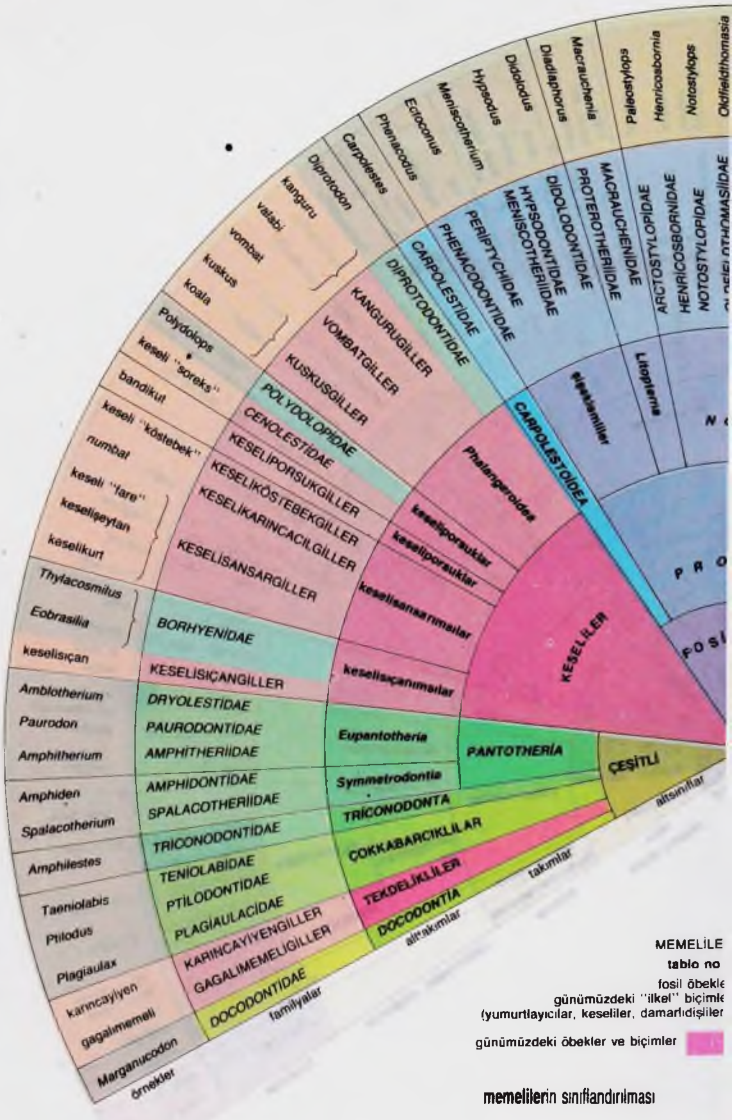
MEMİŞOĞLU (Necati), türk siyaset adamı (Çinçina köyü, Hemşin, 1886 -*ay. y.* 1953). Hemşin'in tanınmış ailelerinden Memişzadeler'den Reşit Bey'in oğlu. İstanbul'da Mektebi hukuk'ta okudu; Rize'de dava vekilliği (avukat) yaparken Trabzon muhafazai hukuku milliye cemiyeti Rize şubesinde görev aldı. 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan ilk TBMM'ye Lazistan (Rize) milletvekili seçildi. Meclis'te maarif, iktisat ve irşat komisyonlarında üyelik yaptı. Mustafa Kemal Paşa'nın (Atatürk) başkomutanlığının uzatılmasına karşı çıkan İkinci grup üyelerine katıldı. Yenilenen Meclis seçimlerinde (1923) aday gösterilmedi ve Ankara İstiklal mahkemesi'nce Meclis'e karşı sürdürdüğü muhalefetten ötürü beş yıl sürgün cezasına çarptırıldı. Politik yaşamdan çekildi.

MEMKÛR sıf. (ar. *memkūr*). *Esk.* **1.** Kırmızıya boyanmış. **—2.** Av kanıyla kirlenmiş.

MEMLEHA ya da **MEMLAHA** a. (ar. *milḥ*'ten *memleḥa*). *Esk.* Tuz çıkan yer, tuzla.

MEMLEKET, -ti a. (ar. *memleket*). **1.** Bir ulusa ait toprakların tümü; ülke: *Yabancı memleketleri gezmek. Memleketin her tarafını görmüş olmak.* **—2.** Bir kimsenin doğup büyüdüğü yer; yurt: *Memleketine dönmek. Memleketten haber beklemek. Memleket özlemi çekmek.* **—3.** İklimi, ürünleri vb. bakımından ele alınan bölge, yöre: *Burası ne soğuk bir memleket. Buğday, tütün memleketi.* **—4.** Bir ülkede yaşayanların tümü; halk: *Memleket bu olay yüzünden kan ağlıyor.*

Memleket hikâyeleri, Refik Halit Karay'ın hikâye kitabı (1919). Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine, işbaşındaki İttihat ve Terakki fırkası'nın hazırladığı sekiz yüz kişilik muhalifler listesine katılarak İstanbul'dan Anadolu'ya sürülen yazarın Sinop, Çorum, Ankara ve Bilecik'te beş yıl süren (1913-1918) sürgün yaşamı sırasındaki gözlemlerinden yararlanarak yazdığı bu hikâyelerle, o zamana kadar İstanbul sınırları dışına çıkamayan türk hikâyesi Anadolu'ya yönelmiş; böylece, hikâyeciliğimizde yeni bir çığır açılmıştır. Kasaba ve köy yaşamından kesitler gösteren hikâyelerde düşkün eğlence kadınları, toplumda hakları çiğnenen kadınlar -kızlar, içki ve kaçamak hovardalıklarla avunan sorumsuz memurlar, çıkarcı yöneticiler, eşraf, din adamları, boş inançlar, zor yaşamlarını sürdüren göçebe çingeneler yer alır. Yansıtılan görünüme köy-kasaba yaşamında yeri olan hayvanlar (Boz eşek, Pehlivan kaz, Koca öküz) da çizgiler ekler.

MEMELİLE
tablo no
fosil öbekle
günümüzdeki "ilkel" biçimle
(yumurtlayıcılar, keseliler, damarlıdişliler
günümüzdeki öbekler ve biçimler

memelilerin sınıflandırılması

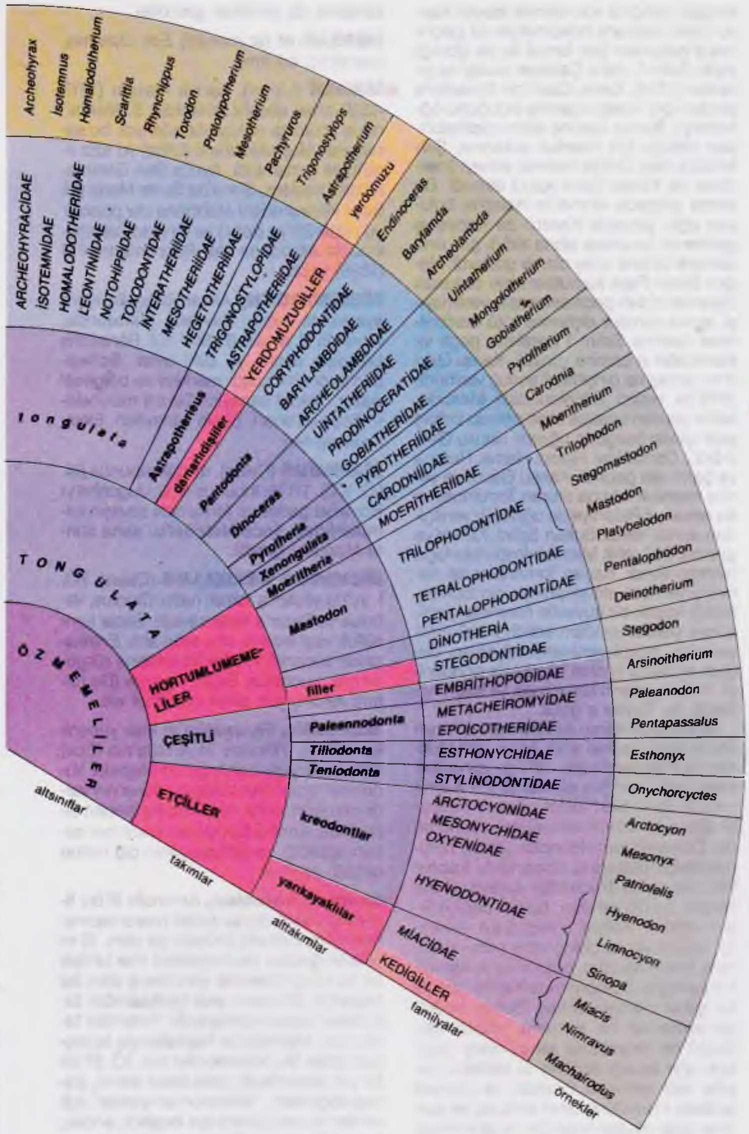
Memleketçi serbest parti, türk siyasi partisi. Esat Çağa ve Enver Adakan tarafından, 1961'de Ankara'da kuruldu; 1963'te feshedildi.

Memleketimden insan manzaraları, Nâzım Hikmet'in yapıtı (sonuncusu tamamlanamamış 5 ciltlik kitap Bursa hapishanesi'nde yazıldı [1941-1950]; Memet Fuat tarafından bastırıldı [1966-1967]). Haydarpaşa garından kalkan iki trenin farklı kesimlerden kalabalık yolcularının serüvenlerini canlandırarak Türkiye'nin İkinci meşrutiyet'ten İkinci Dünya savaşı yıllarına kadar gelen dönemdeki siyasal, toplumsal görüntülerini verir. Yazarın yaşamından izler taşıyan siyasal mahkûm Halil'in çevresinde hapishane gerçekleri canlandırılır. Şiirin yanında düzyazının olanaklarından, roman sanatından da yararlanılan yapıtta, Türk kurtuluş savaşı ile İkinci Dünya savaşı'nda saldırıya uğramış ülkelerdeki direniş hareketleri önemli bölümleri oluşturur. —*İnsan manzaraları* adıyla Vasıf Öngören tarafından oyunlaştırılarak sahnelendi (İstanbul Birlik sahnesi, 1979). Djamila Salah'ın *Paysages humains* adlı sahne uyarlaması Mehmet Ulusoy yönetiminde oynandı (Théâtre de Liberté, 1987).

MEMLEKETLİ sıf. ve a. Aynı köyden, kasabadan, bölgeden ya da ülkeden olan kimse, hemşeri: *İşe giderken memleketlisini de yanına aldı. Yıllardan sonra bu uzak ülkede bir memleketlisine rastlamıştı. Memleketlilerin gittiği kahve.*

MEMLİNG ya da **MEMLİNC** (Hans), flaman ressam (Seligenstadt, Aschaffenburg yakınında, 1433'e doğr. - Brugge 1494). Çıraklık dönemini Rheinland'da mı, yoksa Brüksel'de mi geçirdiği bilinmemektedir. Brüksel'de yaşayan ve kendisinden otuz yaş büyük olan Van der Weyden'in ve Van Eyck'in güçlü biçimde etkisinde kaldı. 1465'te, Brugge kenti nüfusuna kayıtlı olduğu görülür. Nitekim, bütün meslek yaşamı bu kentte geçmiştir. Belli başlı yapıtlarının çoğu da yine bu kentte bulunmaktadır: şehir müzesindeki *Moreel ailesinin aziz Khristophoros üçkanatlısı* (1484), Saint-Jean hastanesi'nde muhafaza edilen üçkanatlılar (*Müneccim kralların tapınması* [1479], *Aziz Yahya ile aziz Yuhanna* [*Azize Caterina'nın mistik evlenmesi* ile birlikte, 1479] ve *Yakınma* [1480]), *Meryem ve Martin Van Nieuwenhoven ikikanatlısı* (1480) ve ünlü *Azize Ursula'nın kutsal kalıntı mahfazası* (1489).

Memling, olgunluk çağı yapıtlarından önce, 1468'e doğru, *John Donne'un Meryem'e ve Çocuk İsa'ya tapınması* (National Gallery, Londra) ve *Meryem, aziz Antonius ve bir bağışçı*'yı (1472) [Ottawa]

gerçekleştirdi.

Floransalı tüccar İacopo Tani tarafından 1467'de sipariş edilen *Son Yargı* ise, 1473'te İtalya'ya gönderildi, ama yapıtı taşıyan gemiyi yolda ele geçiren bir korsan, tabloyu kendi doğduğu kent olan Dantzig'e armağan etti (Gdańsk müzesi).

1475'ten sonra Memling yalnızca Brugge burjuvaları için çalışmaya başladı ve onların gözde ressamı oldu. Ustalığını gerek dinsel kompozisyonlarında, gerekse büyük sayılarda kendisine sipariş edilen portrelerde gösterdi. Sakin mizacı, zarif hareketli figürlerin yer aldığı sade ve düzenli bir anlatım içinde kendini dile getirir: anlatım yumuşak ve herkesçe kolay anlaşılabilir bir dinselliktedir, ayrıntılar ilgi uyandırıcıdır. Memling, özellikle, hem insani, hem de tanrısal nitelikte narin Meryemler'iyle ünlüdür. Portre ressamı olarak modeline sadakati ve onu günlük yaşam ortamı içinde gösterme kaygısıyla dikkati çeker.

Önemli yapıtları arasında ayrıca, *Pietà* (1475, Melbourne müzesi), *Meryem'in yedi sevinci* (1480, Münih), *Calvaria* (lübeckli bir bankacının Unsere Damen katedrali için sipariş ettiği üçkanatlı, 1491), *Aziz Sebastianus'un şehit edilmesi* (Brüksel), *Genç adam portresi* (Londra), *Madalyalı adam* (Anvers) ve Louvre'da bulunan *Jacques Floreins Meryem'i*, *Meryem bakireler arasında* adlı küçük ikikanatlı ve bir *Yaşlı kadın portresi* de (benzeri Berlin -Dahlem'de) sayılabilir. XV. yy.'ın başında ve ortasında yaşamış büyük ustaların yetenekli izleyicisi olan Memling, XIX. yy.'da biraz abartılı bir biçimde değerlendirildi.

Hans Memling: *Yaşlı kadın portresi*
Louvre müzesi, Paris

Lauros-Giraudon

MEMLU sıf. (ar. *melā*'dan *memlū*). *Esk.* Dolu, doldurulmuş: *"İsmail Tayfur, istihkâr ile memlû bir nigâh-ı hazin ile baktı"* (H. Z. Uşaklıgil).

MEMLUH sıf. (ar. *milḥ*'ten *memlūḥ*). *Esk.* Tuzlanmış, tuzlu.

MEMLUK, -kü a. (ar. *mülk*'ten *memlūk*). *Esk.* **1.** Köle, birinin malı olan kimse. **—2.** Kölemenlerden olan kimse.

◆ sıf. Birinin mülkü ya da malı olan.

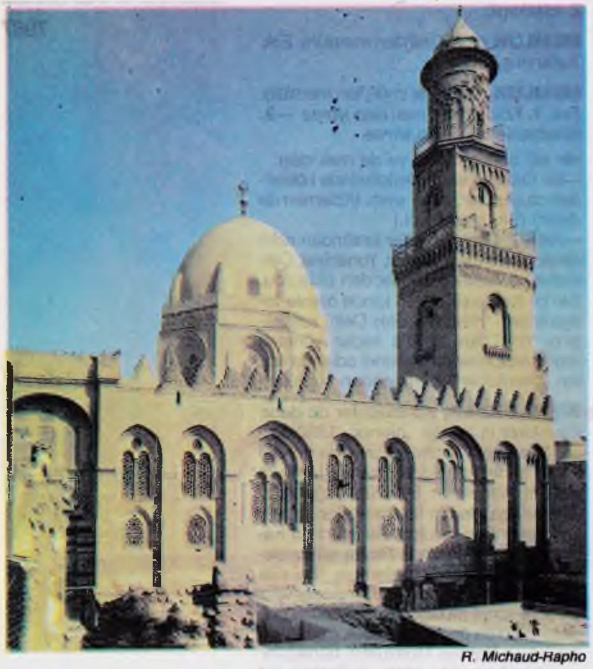
—Tar. Ortaçağ islam devletlerinde kölelerden oluşturulan asker sınıfı. (*Kölemen* de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Özel görevliler tarafından satın alınan memluklar Slavlar, Yunanlılar, Çerkezler ve özellikle Türkler'den oluşurdu. Sıkı bir hiyerarşik düzen içinde özenle yetiştirilirlerdi. Hindistan'daki Delhi sultanlığı'nı 1206'dan 1290'a kadar yöneten memluklar, Mısır'da da kendi adlarıyla anılan (Memluklar*) bir hanedan kurdular.

MEMLUKLAR, Kölemenler de denir, Eyyubiler'in ardılı olarak 1250'den 1517'ye değin Mısır ve Suriye'de hüküm süren hanedan. Eyyubi sultanı Melik-üs Salih'in Necmettin Eyüp'ün çoğunluğu Türkler'den oluşan köle askerleri (memluk) tarafından kuruldu. Nil üzerinde Kahire'nin tam karşısında Ravza adasındaki bir kaleye yerleştirildikleri için "Bahriye Memlukları" diye anılan bu askerler kısa bir süre sonra mutlak güç durumuna geldiler. 1250'de önderleri Aybek iktidarı ele geçirdi ve Bahriye Memlukları hanedanının ilk sultanı oldu. Melik üs-Salih'in dul karısı Şecereddür ile evlenen Aybek'in kendi adına yeni bir memluk topluluğu kurmak istemesi Bahriye Memlukları ile arasının açılmasına neden oldu. Bunların bir bölümü Suriye'deki eyyubi meliklerine, bir kısmı da Anadolu selçuklu sultanına sığındı. Kutuz (1259-1260) kaçmış olan Bahriye Memlukları'nın Mısır'a geri dönmelerini sağladı. Moğollar'ı Ayn Calud'da yenerek Suriye ve Mısır'a yayılmalarını önledi. Baybars (1260-1277) Moğollar'dan kaçan halife Zahir'in oğlu Ahmet'i Kahire'ye getirtip Muntasır Billah unvanıyla halife ilan etti. Devlet örgütünü sağlam temeller üstüne oturtan Baybars, Filistin ve Suriye'deki kalelerden birçoğunu ele geçirdiği gibi Moğollar'ı yenerek Kayseri'ye kadar ilerledi (1277). XIII. yy.'ın sonlarında Suriye kıyıları Franklar'dan temizlendi. 1280'de iktidara gelen Kalavun yeni bir memluk topluluğu oluşturmak amacıyla Karadeniz limanlarından Mısır'a binlerce çerkez köle getirtti. Kalavun'un Kalatülcebel'e yerleştirdiği 3 700 çerkez, daha sonra "Burciye Memlukları"adını aldılar. Bunların çoğalması ve yönetimi ellerine geçirecek kadar güçlenmeleri, birçok çatışmalara neden oldu. Memluk devletinin sınırları batıda bugünkü Libya topraklarına, güneyde Nübye ve Massava'ya, kuzeydeyse Toroslar'a değin genişledi. Muhammet'in ölümünden (1341) sonra da Çerkezler çoğalmaya ve örgütlenmeye başladılar. 1382'de Yulbugaviye topluluğundan Seyfettin Berkuk'un iktidara gelmesiyle yüz otuz yıldan fazla süren Bahriye kolunun saltanatı, yerini Burciye koluna bıraktı.

Berkuk, Çerkezler'den Zahiriye topluluğunu kurdu, devleti merkezci bir yapıya kavuşturdu. Ancak Baybars zamanında Aragón ve Sicilya krallıklarıyla yapılan ticaret anlaşmalarına karşın, Portekizliler' in deniz yoluyla Afrika'yı dolaşmaları, Yakındoğu transit ticaretinden yararlanan Memluklar'ı zor durumda bıraktı. 1422'de iktidara gelen Seyfettin Barsbay Cidde' de yeni bir düzenleme uygulayarak hintli tüccarlarla iyi ilişkiler kurmaya özen gösterdi; mallarını Kızıldeniz yoluyla Mısır'a getirtti ve bazı maddelere tekel koyarak kereste ve tahıl satışlarını kısıtladı. Ancak bu önlemler, Mısır'ın ekonomik yaşamının gerilemesini durduramadı.

XVI. yy. Anadolu'daki türk beylikleri ile Memluklar arasındaki ilişkilerin yoğunlaştığı bir dönem oldu. Barsbay, Dulkadıroğulları, Ramazanoğlu beylikleri ve Akkoyunlular'la uğraştı. 1438'de devletin yöne-

R. Michaud-Rapho

memluk sanatı
Kalavun türbesi
(1285-1293), Kahire

timini Cemalettin Yusuf'un elinden alan Seyfettin Çakmak da osmanlı yönetimi ve Karamanoğulları ile iyi geçinmeye önem verdi. Seyfettin Hoşkadem (1461-1467) ise Osmanlılar'a karşı Uzun Hasan ve Karamanoğlu İshak Bey ile işbirliği yaptı. Kayıtbay'ın (1468-1495) 1485-1491 arasında Bayezit II ile giriştiği savaş, iki taraf için de yıpratıcı oldu. Kayıtbay'dan sonra gelen hükümdarlar zamanında devlet gittikçe zayıfladı. Özellikle de uzun süren savaşlar, vergi toplama yöntemlerindeki boşluklar yüzünden mali durum bozuldu, halk arasında hoşnutsuzluk arttı. Kayıtbay'ın eski kölelerinden Kansu Gavri iktidara geldiğinde (1501) devletin kuzey sınırları Osmanlılar, Yakındoğu'daki topraklarsa Şah İsmail'in tehdidiyle karşı karşıya bulunuyordu. Ekonomik durumu düzeltmek amacıyla Arabistan kıyılarında askeri garnizon bölgeleri kuran, Hint okyanusu'na donanma gönderen ve Portekiz'in Hindistan'daki varlığına son vermek isteyen Kansu Gavri, osmanlı hükümetiyle iyi geçinmeye çalışırken Şah İsmail ile de işbirliği yaptı. Selim I, daha Çaldıran savaşı'na çıkarken (1514), Kansu Gavri'nin Safeviler'e yardım için Halep'e gelmiş olduğunu öğrenmişti. Bunun üzerine sünni mezhebinden olduğu için memluk sultanına, Şah İsmail'e karşı birlikte hareket etmeyi önerdiyse de Kansu Gavri kabul etmedi. Bu arada şehzade Ahmet'in Halep'te bulunan oğlu şehzade Kasım'ı da Kahire'ye getirterek koruması altına aldığı gibi onu osmanlı tahtına aday olarak gösterdi. Hadım Sinan Paşa komutasındaki ordunun Diyarbakır'dan geçmesine izin verilmeyişi, ayrıca osmanlı elçilerine kötü davranılması üzerine Selim I harekete geçti ve Memluklar'ın üzerine yürüdü. Kansu Gavri'nin anlaşma girişimleri sonuç vermedi. 1516'da Halep yakınlarındaki Mercidabık'ta yapılan savaşta Mısır ordusu birkaç saat içinde bozguna uğradı; Kansu Gavri öldü. Osmanlılar, Halep, Hama, Humus ve Şam'ı ele geçirdi. Kansu Gavri'nin yerine memluk tahtına oturan Tomanbay'ın da ertesi yıl Ridaniye'de uğradığı yenilgiden sonra Yavuz Sultan Selim Kahire'ye girince, 267 yıllık Memluk İmparatorluğu tarihten silindi. Kaçan Tomanbay ise Kahire'yi yeniden ele geçirmek için toplayabildiği küçük bir kuvvetle harekete geçti, ancak yakalanıp idam edildi. Hükümdar yakınları, büyük emirlerden bazıları, değerli eşyalarla birlikte İstanbul'a gönderildi. Kutsal yerlerin korunması ve islam halifeliği de Türkler'e geçti.

Memluk devletinin son bulmasına karşın Memluklar'ın askeri sınıfı, Mısır valisi Mehmet Ali Paşa tarafından 1811'de yok edilinceye değin varlığını sürdürdü. (→ Kayn.)

—Güz. sant. Memluklar dönemi mimarlık alanında büyük etkinliklere sahne oldu. Dönemin saraylarından çok azı korunabilmiştir (Kahire iç kalesindeki Kalatur Rih, Ravda'da Necmettin sarayı). Buna karşılık bu dönemden, büyük değişikliklere uğrayan Kahire, Halep, Şam ve Birecik kaleleriyle, birçok önemli cami, medrese, türbe, hamam, çeşme ve su kemerleri kalmıştır. Bu dönemde Kahire önemli bir sanat merkezi olmuş, Suriye de küçümsenemez bir konuma yükselmiştir. Güçlü bir dinamizme sahip, dikey çizgilerin ağır bastığı sağlam ve etkileyici yapılar inşa edilmiştir. Coşkulu ve pitoresk anıtlarla islam dünyasının en ilginç ve kendine özgü okullarından biri oluşturulmuş; islam sanatının hiçbir döneminde camiler, medreseler ve türbeler böylesine zengin süslenmemiştir. Özellikle hükümdarlar ve valiler kentlerde büyük camiler ve bunlara bağlı medreseler kurdular (Kahire'de Baybars, Kalavun, Muhammet el-Nasir, Sultan Hasan, Berkuh, Şeyh Melik, Müeyyet, Kayıtbay, ayrıca Halep, Şam ve Trablus camileri). Revaklı avlulu, ana mekânı çok sütunlu, mihrap duvarına koşut sahınlardan meydana gelen cami planı XIII.-XV. yy.'larda yaygınlaştı. Bir süre sonra büyük medreseler camilerin yerini aldı, kimi camiler medrese planına göre inşa edildi. Haç biçimi planlı medrese türü yaygınlık kazandı (Kalavun, Sultan Hasan).

Büyük bir özenle yapılan hanlar (okel) arasında Kayıtbay'ın Kahire'deki iki hanıyla, Halep'teki Vezir hanı belirtilebilir.

Memluk anıtlarında taş, mermer, tuğlayla çokrenkli bir görünüm elde edilmiştir. Cephelerde renkli taşlar birbirini izler. İçte kemerler nakışlar ve yaldızlarla zenginleştirilmiştir.

Güzel sanatların öteki alanlarında da başarılı olan Memluklar mineli cam tekniğini büyük ölçüde kullandılar. Ahşap işleri sedef ve fildişi kakmalı, geometrik bezemelidir (Kayıtbay camisi'nin Victoria and Albert Museum'daki minberi). Yakındoğu'nun Moğollar tarafından istilası sırasında çok sayıda iranlı sanatçı Mısır'a gitti, böylece bronz eşya yapımcıları mısır sanatını önemli ölçüde zenginleştirdi. Memluklar, Fatımiler'den devraldıkları dokuma sanatına da yenilikler getirdiler.

Scala

Lippo **Memmi**
Madonna dei Raccomandati
(1339) *Orvieto katedrali*

MEMLUL sıf. (ar. *memlūl*). *Esk.* Usanmış, usanılmış, bıkılmış.

MEMMİ (Lippo), sienalı ressam (1317-1350 arası etkinlik gösterdi). S. Martini'nin iş arkadaşı ve kayınbiraderiydi; bu sanatçının *Muştulama*'sını (Uffizi) iki aziz figürüyle tamamladı. Ayrıca San Gimignano'daki freskleri, Siena'da Santa Maria dei Servi kilisesi'ndeki *Madonna del popolo*' yu (1319-20'ye doğr.) ve Orvieto katedrali'ndeki *Madonna dei Raccomandati*'yi (1339) yaptı.

MEMMİNGEN, Almanya'nın Bavyera eyaletinde kent, Bavyera platosunda, Münih'in B.'sında; 37 900 nüf. Rönesans belediye sarayı ve eski evler. Schwaben'in önemli kültür merkezi ve bölgesel pazar. Tekstil sanayisi. Tekstil makineleri. Taşıt lastikleri. Besin sanayileri. Elektrik sanayileri.

MEMMİUS (Caius), romalı tribunus (öl. İ.Ö. 100). 111'de tribunus oldu, Jugurtha'yı Roma'ya getirtti ve Afrika'daki savaşın komutanlığına önce Metellus'u, daha sonra Marius'u getirtti.

MEMMİUS GEMELLUS (Caius), İ.Ö. I. yy.'da yaşamış romalı hatip. Clodius, Vatinius ve Sezar'a karşı savaştı. Sezar konsüllük vaat ederek onu satın aldı. Entrikacılıkla suçlandırıldı, Midilli adasına sürgüne gitti. Lucretius, *Evren'in yapısı* (De natura rerum) adlı şiirini ona ithaf etti.

MEMNON, Etyopyalılar'ın kralı yunanlı kahraman, Tithonos ile Aurora'nın (Eos) oğlu; bir Etyopya ordusunun başında, Yunanlılar tarafından kuşatılan Truva'nın yardımına gönderildi. Akhilleus tarafından öldürüldü. Annesi Eos'un onun için her sabah ağladığı ve gözyaşlarının çiğ haline geldiği söylenir.

Memnon kolosları, Amenofis III'ün, firavunun Teb yakınlarındaki mezar tapınağının (Amenofium) önünde yer alan, 15 m yüksekliğindeki dev heykelleri. Her biri tek bir kumtaşı kütlesine yontulmuş olan bu heykeller dünyanın yedi harikasından biri olarak kabul edilmişlerdir. Yunanlılar tarafından Memnon'un heykelleriyle özdeşleştirildiler. Bu heykellerden biri, İ.Ö. 27'de bir yer sarsıntısıyla çatladıktan sonra, güneş doğarken, "Memnon'un şarkısı" adı verilen bir ses çıkarmaya başladı; ancak, heykel Septimius Severus tarafından onarılınca, ses duyulmaz oldu.

MEMNON Rodoslu, paralı askerler komutanı (öl. Midilli İ.Ö. 333). Mentor'un kardeşi. Kayınbiraderi asi satrap Artabazos'u destekledikten sonra, Artakserkses II tarafından sürgünden geri çağrıldı (342) ve Anadolu'da Mentor'un yerine atandı. 336'da Troas yöresinde Makedonya ordusunu geri püskürttükten sonra, Granikos savaşı'nın ardından (334), İskender'e karşı denizde savaşmayı denedi, fakat ansızın öldü.

MEMNU sıf. (ar. *men*ᶜ'den *memnū*ᶜ). *Esk.* Yasaklanmış, yasak: *Aşk-ı memnu* (yasak aşk).
—Cez. huk. *Memnu hakların iadesi* → YASAKLANMIŞ* HAKLARIN GERİ VERİLMESİ.
—Din. *Memnu meyve* → YASAK* MEYVE.
—İda. huk. *Memnu mıntıka* → ASKERİ YASAK BÖLGE*.

MEMNUAT çoğl. a. (ar. *memnū*ᶜ'nun çoğl. *memnūᶜat*). *Esk.* Yasaklanmış şeyler, yasaklar.
—İsl. huk. *Memnuat-ı şeriye,* islam dininin yasak saydığı her şey.

MEMNUİYET a. (ar. *memnū*ᶜ ve *-iyyet*'ten *memnūᶜiyyet*). *Esk.* Yasaklanma, yasaklama.
—Med. huk. *Memnuiyet müddeti,* boşanmada kabahatli olan tarafın yeniden evlenebilmesi için beklemek zorunda olduğu süre. (Bu süre, bir yıldan az iki yıldan çok olmamak koşuluyla yargıç tarafından belirlenirdi. Ancak memnuiyet müddetine

ilişkin Türk medeni kanunu'nun 96. ve 142. maddeleri 12 mayıs 1988 tarih ve 3444 sayılı yasayla kaldırılmıştır.)

MEMNUN sıf. (ar. *memnūn*). **1.** Bir durumdan, bir şeyden, bir kimseden, bir davranıştan sevinç, hoşnutluk duyan kimse için kullanılır: *Hiç de memnun görünmüyor. Hayatından memnundu. Bu sonuçtan memnunum. Öğrencilerinden, çalışmalarından memnun musun?* **—2.** *Birini memnun etmek,* onu sevindirmek, hoşnut etmek. || *Memnun olmak,* sevinmek, kıvanmak. || *Memnun oldum,* başkasıyla tanıştırılan kimsenin söylediği kalıp söz: *Tanıştığımıza çok memnun oldum.*

MEMNUNİYET, -ti a. (ar. *memnūn* ve *-iyyet*'ten *memnūniyyet*). Memnun, hoşnut, mutlu olma; hoşnutluk: *Yüzünde memnuniyetini belirten bir ifade vardı.*

MEMNUNİYETLE be. Bir kimsenin kendisinden istenen bir şeyi seve seve, hoşnutlukla kabul ettiğini belirtir: *Bizimle gelir misiniz? —Memnuniyetle. Benden istediği her şeyi memnuniyetle yerine getiririm.*

MEMNUNİYETSİZ sıf. Memnun olmayan, hoşnutsuz.

MEMNUNİYETSİZLİK a. Memnun olmama durumu; hoşnutsuzluk: *Halkın memnuniyetsizliğine yol açacak kararlardan kaçının.*

MEMNUNLUK a. Memnun olma durumu; memnuniyet.

MEMO → MEHMET.

MEMORANDUM a. ("hatırlanması gereken şey" anlamında lat. sözc.). Uluslarar. huk. Bir hükümetin, bir sorunu ortaya koymak, alınmış ya da alınacak önlemleri açıklamak üzere öteki hükümetlere gönderdiği diplomatik nota. (Eşanl. MUHTIRA.)

MEMPHİS → MEMFİS.

MEMPHİS, ABD'de kent (Tennessee), Mississippi'nin sol kıyısında; 610 340 nüf. (1990). Ticaret limanı. B.'ya G.-B.'ya doğru G.'den Ozark dağlarının çevresinden dolaşan demiryolunun kavşak yeri. Büyük pazar (pamuk, kereste, sürü hayvanları ve tahıllar) ve sanayi merkezi (besin ve kimya sanayileri, petrol rafinerisi, makine ve elektronik gereç yapımı, kereste sanayisi, tekstil).

Memphis-Misraïm riti, 1805'te Milano'da kurulan Misraïm riti ile 1839'da Montauban'da kurulan Memphis ritinin 1899'da birleşmesinden doğan mason riti. Memphis riti 1862'de le Grand Orient de France tarafından tanındı; 95 derecelidir ve bir obediyans meydana getirir.

MEMPHREMAGOG gölü, Kanada'da (Québec) göl, doğu kantonlarında, ABD sınırı yakınında. Turizm siti.

MEMSUH a. (ar. *mesḥ*, bir şeyi silme, el ile sıvama'dan *memsūḥ*). *Esk.* El ile sıvanmış, mesh olunmuş.

MEMSUH sıf. (ar. *mesḫ* çirkin hale getirme'den *memsūḫ*). *Esk.* Çirkinleştirilmiş, çirkin hale getirilmiş.

MEMSUN sıf. (ar. *memşūn*). Esk. tıp. Mesane hastalığına tutulmuş kimse için kullanılır.

MEMSUS sıf. (ar. *mess*'den *memsūs*). *Esk.* Dokunulmuş, el değdirilmiş.

MEMSUS sıf. (ar. *maṣṣ*'tan *memṣūṣ*). *Esk.* Emilmiş, soğurulmuş.

◆ a. Esk. anat. Baldır.

MEMŞA a. (ar. *meşy*'den *memşā*). *Esk.* Tuvalet, ayakyolu.

MEMŞUK sıf. (ar. *maşk*'tan *memşūk*). *Esk.* **1.** Meşk edilmiş. **—2.** Yazılmış.

MEMTUL sıf. (ar. *memṭūl*). *Esk.* Çekiçle dövülmüş, işlenmiş kılıç, hançer vb. için kullanılır.

MEMTUR sıf. (ar. *maṭar*'dan *memṭūr*). *Esk.* Üstüne yağmur yağmış yer için kullanılır: *Arz-ı memtur* (yağmurla ıslanmış toprak).

S. Held

Memnon kolosları (eskiden, Teb yakınında Amenofis III'ün mezar tapınağındaki pilonların önünde) kumtaşı Yeni İmparatorluk, XVIII. hanedan

MEMUL sıf. (ar. *emel*'den *me'mūl*). Ümit edilen, beklenen.

◆ a. Ümit, beklenti: *Vükela-yı hazıra matlub ve memulümüzün öte tarafına geçtiler"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MEMUN sıf. (ar. *emn*'den *me'mūn*). *Esk.* **1.** Sağlam, tehlikesiz. **—2.** *Memun-ül -akıbe,* sonu emin, geleceği güvenli.

MEMUN (Ebu Cafer Abdullah bin Harunurreşit [Yasiriye, Bağdat, 786 - Pozantı 833]), abbasi halifesi (813-833). Sogd kökenli bir cariye ile Harunurreşit'in oğludur. Emin'den sonra ikinci veliaht olarak Horasan valiliğine atandı. Harunurreşit'in ölümü üzerine kardeşiyle arasında baş gösteren halifelik kavgasını arap kökenli olmayan (İranlılar vb.) şiilere dayanarak kazandı. Etkisi altında bulunduğu veziri Fazl bin Sehl, Memun'u Merv'de kalmaya, imparatorluğun Fars, Irak, Yemen bölgelerinde yönetimi, kardeşi Hasan bin Sehl'e bırakmaya razı etti. Bu durum, Araplar'ın yer yer ayaklanmalarına yol açtı. Kısa süre sonra bunları yenileri izlediyse de hepsi bastırıldı. Ancak, Memun'un Ali'nin soyundan Ali bin Musa er-Rıza'yı veliaht olarak seçmesi, abbasi halifelerinin giydikleri siyah hırka yerine Ali yanlılarının giydikleri yeşil hırkayı giymesi, sünni Araplar arasında tepkiye yol açtı. Bunun üzerine Memun bu davranışından vazgeçti. Babası döneminde Azerbaycan'da, başlarında Babek'in bulunduğu hurremiye bağlıları yeniden harekete geçip tehlikeli olunca Irak'a gelmek zorunda kaldı. Yolda, ülkedeki karışıklıkları kendisinden saklayan veziri Fazl bin Sehl'i öldürttü (818). Bunu, Tus'ta Ali bin Musa er-Rıza'nın öldürülmesi izledi. Bağdat'a girdikten (819) sonra siyah hırka giymeyi sürdürdü. Bağdat'ta bir süre dirlik düzenlik sağlandıysa da başta Mısır olmak üzere Azerbaycan, Horasan ve Yemen gibi imparatorluğun çeşitli bölgelerinde ayaklanmalar ve kargaşa sürdü ve bunlar güçlükle bastırıldı. Memun, Babek'e yapılan yardımın önlenmesi amacıyla Bizans'a bir sefer düzenleyerek Kappadokia'ya kadar ilerledi (830). Bu seferler ölümüne kadar sürdü ve bunların çoğunda birçok bizans kentini ele geçirdi.

Türlü çalkantılı olaylarla geçen Memun dönemi, kültür yönünden Abbasi İmparatorluğu'nun en parlak dönemi sayılır. Bu dönemde özellikle yunancadan arapçaya yapılan çevirilerle antik kültürle sağlam bir bağlantı kuruldu. Memun, bu çevirilerin gerçekleştirilmesi amacıyla bir tür çeviri bürosu ve kitaplık niteliğinde olan Beytülhikme'yi ("Bilgelik evi") oluşturdu. Mutezile'nin, diğerleri ile birlikte en çok tepki yaratan Kuran'ın doğrudan Tanrı sözü değil, O'nun tarafından yaratılmış bir nesne olduğu yolundaki görüşünü benimseyip destekledi. Bu konuda bütün kadı, muhaddis, fıkıhçı, vb. dın adamlarını da ayrı görüşü benimsemeye zorladı.

MEMUN (Ebülhasan Yahya bin İsmail **EL-**) [öl. 1075], İspanya'da Emeviler'den sonra kurulan Zünnuniler hanedanı hükümdarı (1043-1075). Uzun süren saltanat yılları çoğu kez hıristiyan hükümdarlarla işbirliği yapıp komşu islam devletleri ile savaşmakla geçti. Zaragoza hükümdarına yenilince tahtını ancak Castilla kralı Fernando I'in yardımıyla koruyabildi. Eflasi hükümdarı Muhammet bin Abdullah ve abbadi emiri el-Mutezit ile savaştı. Valencia, Carmona ve Córdoba'yı (Kurtuba) ele geçirdi (1068). Zehirlenerek öldürüldü.

MEMUN (Ebulalâ İdris bin Yakup el -Mansur **EL-**) [Málaga 1185 - Vadi'l-Abid 1232], Muvahhitler hanedanının dokuzuncu hükümdarı (1229-1232). İspanyol kökenli Safiye adlı bir prensesten doğdu. Muvahhitler devletinin en zayıf döneminde tahta çıktı. Kısa sürede İspanya'da düzeni sağladıysa da çok geçmeden Beni Hud kabilesinden Muhammet bin Yusuf, Murcia'da kendini halife ilan ettiği gibi Fas'ta ayaklanmalar baş gösterdi. Castilla kralından ağır koşullar karşılığı 12 000 kişilik bir kuvvet sağlayarak Fas'taki ayaklanmayı bastırdı ve kuşkulandığı şeyhleri öldürdü. Ancak ayaklanmaların ardı kesilmedi. Bu ayaklanmalarla uğraştığı sırada öldü.

MEMUNİLER, Harizm'de kökeni Sasaniler dönemine kadar uzanan bir hükümdar sülalesi. Orta Asya'da, Ceyhun ırmağı kıyısında, Buhara'ya bağlı Gürgenç kenti ve yöresinde hüküm sürdüler. Sülalenin kurucusu Ebu Ali Memun bin Muhammet, Kaşgar hükümdarı Buğra Han'a karşı Samaniler'den Nuh bin Mansur'a yardım etti (992). Ardından Harizm'i topraklarına kattı (995). Öldürülünce (997), yerine oğlu Ebulhasan Ali geçti. Ebulhasan Ali, Gazneli Mahmut'un kız kardeşlerinden biriyle evlendi. Ölünce yerine tahta çıkan kardeşi Ebül Abbas, Memun II, Gazneli Mahmut ile işbirliği yaptığından bu durumdan hoşnut olmayan ordu komutanlarınca öldürüldü ve yerine oğullarından Ebül Hâris Muhammet geçirildi (1017). Ancak, Gazneli Mahmut Harizm'i ülkesine katarak Memuniler'in hükümdarlığına son verdi.

Memuni hükümdarları, Ebu Reyhan el -Biruni, İbni Sina ve matematikçi Ebu Nasr bin Irak gibi bilginleri korumalarıyla tanındılar.

MEMUR a. (ar *me'mur*). **1.** İda. huk. Kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde asli ve sürekli olarak görev yapan kişi: *Devlet memuru.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Genel anlamda görevli.

—Ask. *Askeri memur* → ASKERİ.

—Dy. *Hareket memuru,* harekât* servisinde çalışan görevli.

◆ sıf. **1.** Bir işle görevlendirilmiş olan

kimse için kullanılır; yükümlü: *Sen de bu belgeyi saklamaya, isteyenlere göstermeye memursun.* **—2.** *Bir kimseyi bir işe memur etmek,* bir kimseyi bir işle görevlendirmek, bir göreve vermek: *Erzak dağıtım işine beni memur ettiler.*
—ANSİKL. İda. huk. Devlet memurları kanunu memuru, "devlet ve öteki kamu kişiliklerince genel idare esaslarına göre asli ve sürekli kamu hizmetlerini yerine getirmekle görevli kişiler" biçiminde tanımlar. Bu tanıma göre, memurların temel özellikleri şunlardır: 1. memurlar devlet ve öteki kamu kurumlarında görev yaparlar; 2. genel idare ilkelerine göre kamu hizmetini yerine getirirler; 3. bu hizmeti asli ve sürekli olarak yürütürler. Türk cez. k.'nun memur tanımı daha geniş kapsamlıdır. Örneğin, memur statüsünde olmayan bir kamu görevlisi, bu yasaya göre memur sayılabilir ve memurlara ilişkin ceza kuralları bu kişilere de uygulanabilir. Türk kamu hukukunda memurluk, bir meslek olarak kabul edilir. Kişiler bilgi ve becerilerine göre belirli bir düzeydeki memurluk mesleğine girerler. Memurlar, kamu hizmetini sürekli çalışarak ve hizmet içinde yetişerek yürütürler. Hizmet süreleri ve becerilerine göre mesleklerinde yükselirler.

Memurların atanmaları, görev ve yetkileri, hak ve yükümlülükleri, aylık ve ödenekleriyle özlük işleri yasayla düzenlenir. Halen yürürlükte olan 14 temmuz 1965 tarih ve 657 sayılı Devlet memurları k., memur statüsünü "sınıflandırma" sistemine dayandırmıştır. Bu sisteme göre memurlar on sınıfa ayrılır. Memur maaşlarının tavan ve taban göstergeleri öğrenim sürelerine göre belirlenir. Anayasa, her türk vatandaşının memur olabileceğini öngörür. Ancak bu görev için özel bazı koşullar da gereklidir. Devlet memurları yasası'nda öngörülen koşullar şunlardır: 1. türk vatandaşı olmak; 2. on sekiz yaşını bitirmiş olmak; 3. en az ortaokulu bitirmiş olmak (ortaokulu bitirenlerin bulunmaması halinde ilkokulu bitirenler de memur olabilirler. Kimi hizmetler için özel bir öğrenim koşulu aranır. Örneğin, kaymakam olmak için Siyasal bilgiler ya da Hukuk fakültesi'ni bitirmiş olmak gerekir.); 4. kamu haklarından yoksun bulunmamak, kimi suçları işlememiş olmak; altı aydan çok hapis cezasına mahkûm olmuş olmamak; 5. erkekler için askerlik hizmetini yapmış olmak; 6. görevini yapmasına engel olacak bir hastalık ya da sakatlığı bulunmamak. Bu koşulların dışında, belli bir görevin gereği olarak konmuş özel koşullar da vardır. Örneğin, avukatlık, hizmetinde çalışacak memurlar için avukatlık ruhsatına sahip olmak gerekir.

Yeni bir hizmetin kurulması ya da bir hizmetin genişletilmesiyle oluşan memur kadrolarına sınavla memur alınır. Hizmetin niteliği ve memurlar için aranan koşullar, başvurma süresi ve sınav günü ilanla kamuoyuna duyurulur. Sınavda başarı gösterenler önce aday memur olurlar. Adaylık süresini başarıyla geçirenler de asli memur olarak atanırlar. Devlet memurları kendilerine verilen kamu hizmetini kesintisiz bir biçimde ve hizmetin gereklerine uygun olarak yürütmek zorundadırlar. Görevlerini yaparken yasalara saygılı olma, tarafsız davranma, amirlerin emirlerine uyma ve görev başında bulunma gibi yükümlülükleri vardır. Ayrıca, memurlar için kimi yasaklar da konmuştur: 1. memurluktan başka görev alamazlar; 2. toplu olarak işten ayrılamazlar; 3. grev yapamazlar; 4. ticaret ya da kazanç getirici işlerde çalışamazlar; 5. hediye alamazlar ve kendilerine çıkar sağlayamazlar; 6. dernek kuramaz ve derneklere üye olamazlar; 7. görevleri gereği öğrendikleri gizli bilgileri açıklayamazlar. Memurların bu yükümlülüklerine karşılık, yasalarla belirlenmiş mali ve sosyal hakları da vardır: maaş, izin, emeklilik ve öteki sosyal haklar, yakacak yardımı vb.

Memurlar, hizmet süreleri ve başarı derecelerine göre kademe ve derece ilerlemesine hak kazanırlar. Görevleriyle ilgili kurallara aykırı davranan memurlar için disiplin ve ceza koğuşturması yapılır. Memurların yetkilerini kötüye kullanmaları yasaktır. Memurların işledikleri suçların yargılama yöntemi, özel kurallara bağlanmıştır. Memurluk görevi emeklilik, istifa, çıkarılma gibi nedenlerle sona erer.
—Topbil. Memurlar, çağdaş toplumun önemli bir toplumsal kategorisi haline geldiler. İktisadi, teknik ve bilimsel gelişmeye bağlı olan artışları, yeni etkinlik kesimlerinin (bilişim, pazarlama) gelişmesiyle de körüklendi. İşlerin rasyonelleşmesi, işçi ile kayıt memurunun çalışmaları arasında kalan etkinlikleri çoğalttığından, maddi ve mesleki durumları işçilerin durumuna çok benzeyen emekçilerle ortaya çıktı. Bu durum, memurların toplumsal durumu üzerine bitmek bilmez bir tartışmaya yol açtı: memurları işçi sınıfıyla bir mi tutmalı, yoksa tersine, "üst" sınıfın değerlerini benimseyerek onunla bütünleşmeye çalışan küçük burjuvalar olarak mı görmeli, ya da kendi özgünlüğüyle birlikte, yeni bir aracı orta sınıfın ortaya çıktığını mı kabul etmeliydi?

Büro ve satış işlerinde kadınların sayısının hızla artması, memurlar dünyasının çağdaş bir özelliğidir. Erkeklerden daha düşük ücretler alan ve erkeklerden daha düşük işlerde çalışan kadınların emeği, kocanın ücretine yardımcı bir ücret sağlayan bir emek olarak görüldüğü için, erkeklerinki kadar değer kazanmamaktadır. Erkek emeğine eşit bir emek karşılığında daha düşük bir ücret alan ve üstelik ev ve aile işlerini de göğüslemek zorunda kalan (çifte mesai) kadının toplumsal durumu; böylece göz ardı edilmektedir.

MEMURE sıf. ve a. (ar. *me'mūr*'un dişl. *me'mūre*). *Esk.* Bayan memur için kullanılır.

◆ sıf. Emredilen, emirle yaptırılan: *Hidmet-i memure* (yapılması emredilen hizmet). *Umur-ı memure* (yapılması emredilen işler).

MEMUREN be. (ar *me'mūr*'dan *me'mūren*). Memur olarak, görevli olarak: *Bir yere memuren atanmak. Orada memuren bulunduğu yıllarda.*

MEMURİN çoğl. a. (ar. *me'mūr*'un çoğl. *me'mūrīn*). *Esk.* Memurlar, görevliler: *Memurin-i askeriye* (askeri memurlar). *Memurin-i mülkiye* (mülki memurlar). *Memurin kanunu.*
—Huk. *Memurin muhakematı usulü,* görevleriyle ilgili suçlarda memurlara uygulanan yargılama yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Huk. Memurların yargılanmalarına ilişkin 4 şubat 1913 tarih ve 1751 sayılı yasa bugün de yürürlüktedir. Yasaya göre, memurun görevini yerine getirirken ya da görevinden doğan bir suç işlemesi halinde yapılacak koğuşturmanın, son soruşturmaya kadar olan işlemleri memurun bağlı olduğu kurumca yerine getirilir. Ön soruşturma sonunda ya memurun yargılanmasına gerek olmadığı sonucuna varılır ve memur hakkında men'i muhakeme kararı verilir ya da lüzumu muhakeme kararı, yani memurun yargılanması kararı verilir. Memurun yargılanmasına karar verecek yetkili idari organlar şunlardır: 1. il ve ilçe idare kurulları; 2. bakanlıklarda oluşturulan kurullar; 3. Danıştay ikinci dairesi. Memur, yargılama kararına bir üst kurulda itiraz edebilir. Üst kurulun verdiği karar kesindir. Yargılanmasına karar verilen memur, genel kurullara göre, ilgili adli mahkemede yargılanır.

MEMURİYET, -ti a. (ar. *me'mūr* ve *-iyyet*'ten *me'mūriyyet*). **1.** Memur olma durumu; memurun işi, görevi; memurluk. *Memuriyet sınavı. Yirmi beş yıllık memuriyetten sonra emekli oldu.* **—2.** Bir kimsenin çalıştığı görev, iş: *Bu beyefendinin memuriyeti nedir, bilginiz var mı?*
—İda. huk. *Memuriyetten çıkarma,* memurun bir daha devlet memurluğuna atanmamak üzere memuriyetten çıkarılması. (Bu ceza, amirin isteği üzerine memurun bağlı bulunduğu kurumun yüksek disiplin kurulu kararıyla verilir. Memuriyetten çıkarılmayı gerektiren başlıca suçlar: ideolojik ya da siyasal amaçlarla kurumların çalışma düzenini bozmak; boykot, grev, engelleme gibi eylemlere katılmak, siyasi partilere girmek.)
—ANSİKL. İda. huk. Memuriyet görevi çelişkili düşüncelerden esinlenen bir dizi genel ilkeye dayanır. Bunlardan ilki, *hiyerarşi* ilkesidir. Cumhuriyet yönetimlerinde meşru iktidar, halkın temsilcilerinin iktidarı olduğuna göre memurların siyasal iktidar karşısında bağımsız olmamaları gerekir. Böyle bir bağın bulunmaması halinde memurlar genel oyun belirlediği politikadan başka bir politika geliştirebilirler. Öte yandan, Parlamento'ya ve halka karşı memurların tüm eylem ve işlemlerinden sorumlu olan hükümetin, siyasal sorumluluğu, görüşlerinin hiçbir aksaklık olmadan en alt düzeydeki memurlara kadar aktarılmasını gerektirir. Böylece yürütme kuvveti (hükümet) hiyerarşi yoluyla kendine bağlı tüm görevlilerin çalışmalarını denetleyebilir. Bu şekilde ele alınan hiyerarşi ilkesi, kamu hizmetlerinin yerine getirilişinde olduğu kadar onun örgütlenmesinde de kendini gösterir. Örgütlenme açısından memurluk görevi bakan tarafından yönetilir. Bakana bağlı olan memur grupları, derecelere ayrılır. Memuriyete bir kadro ile giren memur, hiyerarşi basamakları içinde yükselir. İşleyiş açısından hiyerarşi ilkesi, memurun amirine bağlı olmasında ortaya çıkar. Çok sıkı olan bu bağlılık, aynı zamanda İdare'nin hareketini sağlayan bir motordur. Amir emirler verir, astına kendi kararlarını kabul ettirir, hiyerarşik yetkisinin doğal sonucu olan disiplin yetkisiyle emirlere uymayan memuru cezalandırır. Memuriyet görevinin dayandığı ikinci ilke, *eşitlik* ve *ayırım gözetmeme* ilkesidir. Tüm yurttaşlar eşit olduğundan, ustalık ve becerileri dışında hiçbir ayırım gözetilmeden, yeteneklerine uygun tüm mevkilere, işlere, görevlere eşit olarak kabul edilebilirler.

Memuriyete sınavla girilir. Memurlar yasa, tüzük ve yönetmelikle belirlenen bir statüye sahiptirler. Ayırım gözetmeme ilkesi devlet memurlarını tek bir yasa etrafında toplamaya yol açtı. Bununla birlikte her memuriyet grubu için ayrı statüler de vardır. Bunlar genellikle ortak statünün kurallarına bağlı olsalar da, kimi noktalarda ondan ayrıdırlar. Kimi memuriyetler ise daha özel kurallara bağlıdır (adliye görevlileri, askerler vb.). Memuriyetin dayandığı son ilke, *tarafsızlık*'tır. Hiyerarşik bağımlılık siyasal değil, görevle ilgili bir bağımlılıktır. Memurlar görevleri çerçevesinde ve görevlerinin gerektiği ölçüde amirlerine bağlıdırlar. Bu nedenle memurlar, öteki yurttaşlarla aynı derecede kamu özgürlüklerine sahiptirler Bununla birlikte ihtiyatlı ve ağzı sıkı olmak durumundadırlar. Tarafsızlık ilkesi, memurların öteki yurttaşlar gibi kamu özgürlüklerinden yararlanacakları anlamına gelse de, bu özgürlüklerin kullanılmasına kimi sınırlamalar getirilmiştir (grev yasağı vb.).

MEMURLUK a. Memur olma durumu; memuriyet.

MEMURLAŞTIRMAK g. f. Bir mesleği, bir örgütü, bir işletmeyi, vb., onları kamu görevleri bütünü içinde eritmek amacıyla dönüşüme uğratmak; bazı mesleklerin statüsünü değiştirerek kamu işletmelerine bırakılan görevleri artırmak.

MEMZUC sıf. (ar. *mezc*'den *memzūc*). *Esk.* Karıştırılmış, bir şeyle karışık: *"Kuşlar gibi terâneye başlar, bu nağmede /memzûcdur sürûd-ı hazân, nefha-i bahar"* (Tevfik Fikret).
—Hat. Bir yazı biçimi. (→ MÜELLEF.)

MEN adl. (ar. *men*). *Esk.* **1.** O kimse, o kimse ki. **—2.** *Emr ü ferman hazret-i men leh-ül-emrindir,* "buyruk sizindir" anlamında büyük kimselere yazılan yazılarda kullanılan resmi hitap sözü.

MEN, -i a. (ar. *men*ʿ). **1.** Bir şeyin yapılmasını yasaklama, ona izin vermeme: *Faaliyetten menine karar verilmiştir.* **—2.** *Men etmek* → MENETMEK.
—Huk. → YASAKLAMA. || *Men-i müdahale davası* → MÜDAHALE*NİN ÖNLENMESİ DAVASI.
—İsl. huk. *Men aleyh-id-diyet,* diyet ödemekle sorumlu kişi. || *Men aleyh-il-kısas,* kısas cezasına mahkûm edilen kişi. || *Men aleyh-in-nafaka,* başkasına nafaka ödemekle yükümlü kişi. || *Men la-yüreddü aleyh,* kendilerine ret işlemi yapılmayan vârisler. (Bunlar karı ve kocadır.) || *Men leh-üd-diyet,* diyet ödenmesi gereken kimse, örneğin öldürülenin mirasçıları. || *Men leh-ül-hak,* hak sahibi olan kişi. || *Men leh-ül-hidane,* hidane hakkına sahip olan kişi. || *Men leh-ül-istiglal,* bir vakıf arazisinin geliri kendisine verilen kişi. || *Men leh-ün-nafaka,* başka birisinden nafaka almaya hak sahibi olan kişi. || *Men leh-üs-sükna,* bir vakıf arazisinde oturma hakkı olan kişi. || *Men yüreddü aleyh,* mirasçılar arasında paylaştırıldıktan sonra artakalan mirastan hak sahibi olan kişi.

MEN, -nni a. (ar. *menn*). *Esk.* **1.** Kudret helvası. **—2.** Bağışlama, iyilik etme. **—3.** Yapılan bir iyiliği başa kakma. **—4.** Bir ağırlık ölçüsü; batman. **—5.** *Menn-i kıttis,* un yapmakta kullanılan, anber balığından elde edilen madde; ispermeçet.
—İsl. huk. Esir edilen düşmanı, bir bedel almadan lütuf olarak salıverme.

-MEN → -MAN.

MEN. Mit. Phrygia panteonunda ay tanrısı. Phrygia ve yakın çevresinde, İ.Ö. I. binyıl'ın ikinci yarısında önemli bir tanrıydı. Ankara'da Hacıbayram camisi'nin yanındaki Augustus tapınağı bir Men tapınağı'nın yerine kurulmuştu. Men'in tapınımı Hellenistik ve Roma dönemlerinde de sürdü. Pisidia Antiokheia'sında (Yalvaç) görkemli bir Men tapınağı vardı. Simgesi, kalınca bir hilaldi.

MENA a. (ar. *men*ʿ*â*). *Esk.* Ölüm haberi.

MENA (Juan DE), ispanyol şair (Córdoba 1411 - Torrelaguna 1456). Krallığın kronikçisi ve Juan II'nin gözde şairiydi. Lucanus ve Dante'den esinlenerek yazdığı şiirsel alegoride *(El Laberinto de Fortuna),* okuru yedi gezegen dairesinin arasında dolaştırır.

MENA (Alonso DE), ispanyol heykelci (Granada 1587 - *ay. y.* 1648). Klasik bir eğitim gördü. Natüralizmi endülüs heykel sanatına ilk sokanlardan biridir. Granada kiliselerindeki birçok heykel (San Cecilio'da *Belén Meryem Anası,* katedralde *'Atlı aziz Yakup*) onun yapıtıdır.

MENA (Pedro DE), ispanyol heykelci (Granada 1628 - Málaga 1688), Alonso de Mena'nın oğlu. A. Cano'nun izleyicisiydi; genellikle Málaga'da yaşadı. Başlıca yapıtları, katedraldeki arkalıklı iskemlelerin yüksekkabartmaları, Málaga'da S. Domingo'daki *Meryem Ana,* Granada katedrali'ndeki dua eden Katolik Krallar heykelleri, Toledo katedrali'ndeki *aziz Francesco d'Assisi* ve Valladolid müzesi'ndeki *Tövbekâr Meryem*'dir. *Acılar içinde Meryem Ana*'yı betimleyen birçok büst de yaptı. Genellikle ağaç ve çokrenkli olan heykelleri, mistik bir çile ülküsünü dile getirir.

MENA (Juan Pascual DE), ispanyol heykelci (Villaseca de la Sagra 1707 - Madrid 1784), yeniklasikçiliğin temsilcisidir. (Madrid'de *Neptunus çeşmesi,* paseo del Prado; dinsel yapıtlar.)

MENAAT a. (ar. *men*ʿ'den *mena*ʿ*at*). *Esk.* Ulaşılması, ele geçirilmesi zor olan yerin durumu, sarplık, çetinlik, güçlük: *Menaat-ı mevki* (arazinin sarplığı, çetinliği).

MENAB a. (ar. *nevb*'den *menab*). *Esk.* **1.** Birinin yerini tutma, vekil olma. **—2.** Vekillik yapılan yer.

MENABEA a. (malgaş dilinde *menabe*'den). Madagaskar'da yetişen ve meyvesi zehirli bir tohum içeren küçük çalı. (Bunun zehiri Sakalavalar için korkunç bir deneme zehiriydi. İpekotugiller familyası.)

MENABİ çoğl. a. (ar. *menba*ʿ'ın çoğl. *menabi*ʿ). *Esk.* **1.** Su kaynakları, menbalar. **—2.** Bir şeyin elde edildiği yerler, kaynakları: *"Masrafımız için menabi-i ecnebiyeden istiane ettikçe..."* (İsmail Suphi, XIX. yy.). **—3.** *Menabi-i servet,* zenginlik kaynakları. || *Menabi-i maişet,* geçim kaynaklar: *"...ailesini yaşatmak için elzem olan menabi-i maişetten mahrum kalabilir"* (H. C. Yalçın). || *Menabi-i tabiiye,* doğal kaynaklar.
—Bank. Banka kaynakları arasında yer alan genel mevduat anlamında kullanılan deyim.

MENABİR çoğl. a. (ar. *minber*'in çoğl. *menâbir*). *Esk.* Minberler.

MENABİT çoğl. a. (ar. *menbet*'in çoğl. *menâbit*). *Esk.* Otlaklar, çayırlar.

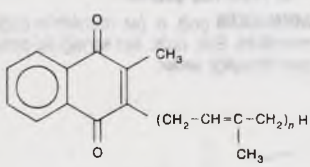
Menabo, 1959'da kurulan, E. Vittorini ve İ. Calvino tarafından yönetilen ve onuncu sayısında yayımına ara verilen italyan edebiyat dergisi. Edebiyat araştırmalarının yanı sıra edebiyat ile çağdaş dünyanın evrimi arasındaki ilişkiler üzerinde durdu.

MENABREA (Luigi, *kont*), italyan siyaset adamı (Chambéry 1809 - Saint-Cassin, Chambéry yakınında, 1896). Milletvekili (1848), sonra senatör (1860) oldu. Birinci Ricasoli kabinesinde Donanma bakanlığına (1861-62) ve 1862-1864 arasında Farini-Minghetti kabinesinde de Bayındırlık bakanlığına getirildi. 3 ekim 1866'da Viyana'da Avusturya ile barış antlaşmasını imzaladı. Ekim 1867'den kasım 1869'a kadar Başbakanlık yaptı, Londra (1876-1882), sonra Paris (1882-1892) büyükelçiliğine atandı.

MENACİK çoğl. a. (ar. *mencenik*'in çoğl. *menâcik*). *Esk.* Mancınıklar.

MENACİM çoğl. a. (ar. *mencem*'in çoğl. *menâcim*). *Esk.* Terazi kolları.

MENADİL çoğl. a. (ar. *mindil*'in çoğl. *menâdil*). *Esk.* **1.** Mendiller. **—2.** Küçük havlular, yağlıklar.

menadion $n = 0$

MENADİON a. (fr. *ménadione*). Org. kim. Formülü $C_{11}H_8O_2$ olan metil-2 naftokinon-1,4'ün yaygın adı; fillokinonun kanama durdurucu özelliklerini taşır. (Eşanl. K3 VİTAMİNİ.)

MENADO → MANADO.

MENAFİ çoğl. a. (ar. *menfa*ʿ*at*'in çoğl. *menâfi*ʿ). *Esk.* **1.** Yararlar, kazançlar, çıkarlar. **—2.** *Menafi-i kesire,* büyük kazançlar. || *Menafi-i maddiye,* maddi çıkarlar: *"Vakıa menafi-i maddiyemizde bunlardan hiç ayrılmayız"* (Baha Tevfik). || *Menafi-i maneviye,* manevi çıkarlar: *"fakat menafi-i maneviye yani ahlak?"* (Baha Tevfik). || *Menafi-i umumiye,* genel çıkarlar. || *Menafi-i umumiyeye hadim,* kamu yararına çalışan.
—İsl. huk. *Menafi-i emiriye* ya da *menafi-i hazine,* her türlü devlet geliri. || *Menafi-i vakf,* vakıf mallarının sağladığı fayda ve gelirler.
—Tar. *Menafii umumiye sandığı,* Osmanlı devletinde kamu yararına hizmet için oluşturulan fon. (İlk örnekleri 25 temmuz 1867 tarihli bir nizamname ile Mithat Paşa tarafından Tuna vilayeti şehir ve kasabalarında kuruldu. Sandıkların bayındırlık sorunlarının çözümlenmesinde ve belediyecilik çalışmalarının hızlanmasında büyük yararlarının görülmesi sonucu öteki vilayetlerde de benzerleri açıldı.)

MENAFİZ çoğl. a. (ar. *menfez*'in çoğl. *menâfiz*). *Esk.* Yarıklar, menfezler.

MÉNAGE (Gilles), fransız bilgin (Angers 1613 - Paris 1692). Avukat sıfatıyla parlamentoya girdi, daha sonra din adamı oldu. Rahip Aubignac ile tiyatronun birlik kuralları konusunda, peder Bouhours ile de dil sorunları üstüne ünlü birer tartışması vardır. Başlıca yapıtları: *Origine de la langue française* (Fransız dilinin kökeni) [1650], bu kitabın daha sonraki baskıları *Dictionnaire étymologique* (Etimoloji sözlüğü) adı altında çıktı; *Observations sur l' "Aminta" du Tasse* (Tasso'nun "Aminta"sı üstüne düşünceler) [1653], *Observations sur la langue française* (Fransız dili üstüne düşünceler) [1672]. Sohbetleri, gözlemleri ve güzel sözleri 1693'te *Menagiana* adlı kitapta (1715'te tamamlandı) bir araya getirildi.

MENAGGİO, İtalya'da sayfiye merkezi, Lombardia'da (Como ili), Como gölünün batı kıyısında; 3 300 nüf.

MENAHA a. (ar. *nevḥa*'dan *menaḥa*). *Esk.* Ölünün arkasından ağlanacak yer.

MENAHEM (öl. İ.Ö. 738'e doğr.), İsrail kralı (743-738). Şallum'u öldürdükten sonra onun yerine geçti; fakat Asur kralı Tiglatpileser III'ün desteğini sağlayabilmek için ona yüklü bir haraç vermek zorunda kaldı.

MENAHİ çoğl. a. (ar. *menhi*'nin çoğl. *menâhi*). *Esk.* Haram sayılan, yapılması emredilen şeyler: *"Setretmede zulmet-i menahi!... / Nezdin mi değil bunun penahı?"* (A. H. Tarhan).

MENAHİC çoğl. a. (ar. *minhec*'in çoğl. *menâhic*). *Esk.* Açık, geniş yollar.

MENAHİR çoğl. a. (ar. *menḫir*'in çoğl. *menâḫir*). Esk. anat. Burun delikleri.

MENAHİR çoğl. a. (ar. *menḥar*'ın çoğl. *menâḥir*). *Esk.* Hayvan kesimi yapılan yerler, kesimevleri.

MENAHİS çoğl. a. (ar. *minḥas*'ın çoğl. *menâḥis*). *Esk.* Uğursuz şeyler.

MENAİ boğazı, Büyük Britanya kıyılarında boğaz, Wales'te, Anglesey adasını kıtadan ayırır. Yirmi kilometre kadar uzunlukta, 200-1 200 m genişlikteki boğaz iki köprüyle (karayolu ve demiryolu) aşılır.

MENAİKHMOS, İ.Ö. IV. yy.'ın ortalarına doğru Atina ve Kyzikos'ta yaşamış yunan matematikçi. Eudoksos'un öğrencisi ve Platon'un dostuydu, küpün iki katını alma üstünde yaptığı araştırmalar sırasında, koni kesitlerini buldu. Gerçekten de, $a/x = x/y = y/b$ olmak üzere iki orantılı orta bulma problemi (küpün iki katını alma eşdeğer), $x^2 = ay$ ve $y^2 = xb$ gibi iki parabolün ara kesitiyle ya da bir parabolle bir $xy = ab$, hiperbolün arakesitiyle çözülebilir.

MENAİR a. (ar. *menâre*'nin çoğl. *menâ*ʾ*ir*). *Esk.* Minareler.

MENAJER ya da **MENECER** a. (ing. *manager*). **1.** Yönetici. **—2.** Bir spor dalında herhangi bir spor takımının ya da sporcunun idari ve teknik işlerini yöneten kimse. **—3.** Bir sanatçının çalışmalarını yönlendiren, mesleki ve teknik işlerini düzenleyip yöneten kimse.
—İşl. ikt. İş yönetimi uzmanı.

MENAJERLİK a. **1.** Menajer olma du-

Scala

Pedro de **Mena**
Tövbekâr Meryem
çokrenkli ağaç
Valladolid müzesi

Ricciarini

komedi yazarı Menandros "Menandros'un evi"ndeki (Pompei) bir duvar resminden ayrıntı

rumu. **—2.** Menajerin yaptığı iş.
—Spor. *Menajerlik yapmak*, sporcuları çalıştırmak, onların menajeri olmak: *Bir futbol takımının menajerliğini yapmak.*

MENAKIB çoğl. a. (ar. *menḳabe*'nin çoğl. *menāḳıb*). *Esk.* Destanlar: *"Onların hayat ve menakıbı gaib olmuştur"* (F. Köprülü).

Menâkıb ül-arifin, Eflaki'nin Mevlana ve çevresindeki önde gelenlerle ilgili farsça yapıtı (1319-1353). Eser o dönemin Konyası'nı ve Anadolusu'nu tarihi, toplumsal yaşamı ve dinsel inançlarıyla yansıtmasının yanı sıra, Mevlâna'nın çevresindeki sanatçılar (nakkaşlar, ressamlar) hakkında bilgi içermesi açısından da önemlidir. Yapıtın farsça metni (1959-1961) ve *Ariflerin menkıbeleri* adıyla türkçe çevirisi (1953-1954) Prof. Tahsin Yazıcı tarafından yayımlandı.

Menakıb-ı hünerverân, Gelibolulu Mustafa Âli'nin yazı, minyatür, cilt sanatlarıyla ilgili yapıtı (1587). Kendisi de usta bir hattat olan yazar Yezdli Kutbettin Muhammet'in *Risale-i Kutbiye*'sinden ve hattat Kırımlı Abdullah'ın verdiği sözlü bilgiler vb.'den yararlanmıştır. Yapıtta kalem, mürekkep, kâğıt türleri, yazı ücretleri konularındaki bilgilerden sonra arap ve iranlı ünlü hattatlar yanında türk hattatları da (Şeyh Hamdullah ile oğlu Dede Çelebi, Amasyalı Celaloğlu Muhittin, Ahmet Karahisari, Amasyalı Şerbetçioğlu Abdullah, Bursalı İbrahim vd.) tanıtılır. Bir kitabın yapımına katılan tasvir (minyatür), katı (deri oyma), cilt, zerefşan (altınlı süsleme), vassal (kâğıt yapıştırma) ustaları konu edinilir. Yapıt İbnülemin Mahmut Kemal İnal tarafından bir inceleme yazısıyla birlikte yayımlandı (1926). [→ Kayn.]

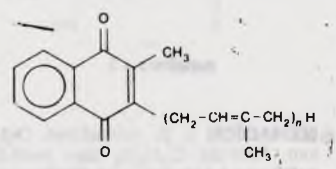
Menakıb-ı İbrahim bin Ethem → ETHEMNAME.

Menakıb-ı Sultan Süleyman Han, Eyyubi'nin, Kanuni tarafından yaptırılan su yollarını anlatan 1 495 beyitlik yapıtı (1564). Bir adı da *Risale-i padişahname* olan mesnevi biçimindeki yapıtın baş tarafında Kanuni'nin seferlerinden söz edilir. Su yollarının, Uzun, Kovuk, Mağlova gibi su kemerlerinin yapımı ile görevlendirilen yeniçeri ağası Ali Ağa'nın bu işleri nasıl ve hangi koşullar altında başardığı konu edilir. Kemerleri yıkan büyük fırtınada harap olan Büyükçekmece köprüsü'nün yeniden nasıl yapıldığı anlatılır.

MENAKIPNAME ya da **MENAKIBNAME** a. (ar. *menāḳıb*, menkıbeler ve fars. *nāme*'den *menaḳıb-name*). Kahramanların, ermişlerin olağanüstü işlerini, kerametlerini konu edinen yapıt.
—ANSİKL. Ed. Menakıpnamelerde kahramanların, din ulularının, tarikat büyüklerinin yaşamları, gösterdikleri kerametler yer alır. Menakıpnamelerde kahramanlar olağanüstü nitelikler taşır, olağanüstü işler yapar: doğumlarında olağanüstülükler görülür. Doğaüstü güçleri alt eder, gelecekten haber verir, güvercin, geyik gibi yaratıklar halinde görünürler. Hayvanlarla konuşur, bir parçacık yiyecekle bir tekke halkını ya da bir orduyu doyururlar. Hastaları iyileştirir, ölüyü diriltir, ölümlerinden sonra da kerametler gösterirler. Bu yapıtlar genellikle tek bir kahramanın başından geçtiğine inanılan olaylar çerçevesinde oluşmuştur. Yaşamları birbiriyle ilgili, inanç yolları ortak çeşitli kişilerin menkıbelerini bir araya toplayan menakıpnameler de vardır. Menakıpnamelerde serüvenleri anlatılan kahramanlar destan kahramanlarından farklı olarak dinin yayılması uğrunda savaşa çıkarlar. Bu tür yapıtlardan *Ebumüslimname* Türkistan'da, *Danişmentname* Anadolu'da, *Saltukname* Rumeli'de islam dinini yayan kahramanların gerçekleştirdiği olağanüstü işleri konu edinir. Bu yoldaki dinsel-destansı yapıtların en yaygın olanı *Menakıb-ı gazavat-ı Seyit Battal Gazi*'dir. Bazı menakıpnameler kendi dönemlerindeki siyasal yönetime karşı eyleme girişmiş din ve tasavvuf ulularının yaşamlarını konu edinir. Elvan Çelebi'nin Babailer isyanını başlatan Horasanlı Baba İlyas'la ilgili *Menakıb ül-kudsiye*'si Batı Anadolu ve Rumeli'de müritleri bir halk ayaklanmasına öncülük eden Şeyh Bedrettin'le ilgili olarak torunu Hafız Halil'in kaleme aldığı *Menakıb-ı şeyh Bedrettin ibni Kadi İsrail*'i bu tür yapıtlardandır. Menakıpnamelerin büyük çoğunluğu ünlü tasavvuf adamlarının tarikat kurucularının menkıbelerini anlatır. Bu yoldaki en ünlü yapıtlar arasında Hazini'nin Ahmet Yesevi menkıbelerini derleyen çoğu türkçe, bazı yerleri farsça *Cevahir ül-ebrar*'ı, bektaşi tarikatı ileri gelenleriyle ilgili *Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli, Vilayetname-i Otman Baba, Vilayetname-i Abdal Musa, Menakıb-ı Kaygusuz Baba* vb. yer alır. Bayrami (örn. *Menakıb-ı Hacı Bayram Veli*), halveti (örn. *Menakıb-ı Emir Sultan*), gülşeni (örn. Muhyi-i Gülşeni'nin *Menakıb-ı İbrahim Gülşeni*'si), celveti (örn. Nevizade Atayi'nin *Menakıb-ı Şeyh Mahmut el-Üsküdari*'si), kadiri (örn. *Menakıb-ı Eşrefzade Rumi*) vb. tarikatları ileri gelenleri için yazılmış menakıpnameler de vardır. İslam dinini kabul eden ilk türk hükümdarı olduğu için adı çevresinde menkıbeler oluşan karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han'la ilgili *Tezkire-i Satuk Buğra*, bu hükümdarı bir kahraman olduğu kadar bir din ulusu olarak da canlandırır. Dinsel niteliklerinden daha geniş ölçüde destansı, tarihsel nitelik taşıyan menakıpnameler arasında Yahşi Fakih'in günümüze ulaşmayan ancak XV. yy.'dan itibaren yazılmış bazı tarihlere kaynaklık eden *Menakıb-ı âl-i osman ta Yıldırım Han'a gelince* adlı yapıtı, XV. yy.'da ilk Rumeli fetihlerini konu edinen *Vilayetname-i Seyit Ali Sultan*, Süleyman I'in yaşamı ve seferleriyle ilgili manzum *Menakıb-ı Sultan Süleyman Han*, Genç Osman faciasını konu edinen *Menakıb-ı Sultan Osman* vb. anılabilir. Din, tarih ve kahramanlık dışındaki konularla ilgili menakıpnameler de vardır: bu tür yapıtlardan Vahidi'nin *Menakıb-ı hace-i cihan ve netice-i can*'ı kalenderi eğilimli tarikat mensuplarının inanç, giyim-kuşam, gelenek-göreneklerini anlatır. Gelibolulu Âli'nin *Menakıb-ı hünerveran*'ı hattat, ciltçi, ressam gibi sanatçılarla ilgili bilgi verir. *Menakıb-ı Sultan Murat* ise Murat IV döneminde geçen bir hikâyeyi konu edinir. (→ Kayn.)

MENAKIR çoğl. a. (ar. *naḳr*'dan *minḳar*'ın çoğl. *menāḳır*). *Esk.* **1.** Taşçı kalemleri. **—2.** Yırtıcı kuş gagaları.

MENAKİB çoğ. a. (ar. *menkib*'in çoğl. *menākib*). Esk. anat. Kol kemiği ile omuzun birleştiği yerler.

menakinon $n = 1\text{-}13$

MENAKİNON a. (fr. *ménaquinone*). Org. kim. Pek çok izopren motifinin yoğuşması sonunda oluşmuş bir zincir içeren, fillokinonun kanama durdurucu özelliklerini taşıyan menadion türevlerinin genel adı. (Eşanl. K2 VİTAMİNİ)

MENAKİR çoğl. a. (ar. *münker*'in çoğl. *menākir*). *Esk.* Kötü ve günah sayılan şeyler.

MENAL a. (ar. *menal*). *Esk.* **1.** Ele geçirilen, nail olunan şey. **—2.** Nail olma, sahip olma. **—3.** *Mal ü menal*, eldeki her şey, servet.

MENAM a. (ar. *nevm*'den *menam*). *Esk.* **1.** Uyunacak yer, yatak odası. **—2.** Uyku. **—3.** Düş: *Âlem-i menam* (düşler âlemi).

MENAM, ME NAM, MAE NAM ya da **CHAO PHRAYA,** Tayland'da ırmak; yaklş. 1 200 km. Birmanya sınırındaki dağlardan doğan ve yukarı kesiminde Vang ırmağının sularını alan Ping ırmağının Nahon Savan'da Nan ile birleşmesiyle oluşan Menam güneye yönelir, alüvyonlarıyla dolmuş eski bir deniz körfezi olan delta ovasında birçok kola ayrılır, Ayuthia ile Bangkok'u sular ve Siyam körfezine dökülür. Yıllık kabarması mayıs ayında başlar, debisi ekim ve kasım aylarında en yüksek noktasına ulaştıktan sonra şubata kadar azalır. Irmaktan daha çok tekağacı kütüklerinin yüzdürülerek taşınmasında yararlanılır. Menam, deltadaki pirinç tarlalarının sulanmasında kullanılan geniş bir sulama ağını besler ve Bangkok *klong*'larında demirlemiş kayıklarda yaşayan birçok kişiye barınak yeri görevi yapar.

MENAME a. (ar. *nevm*'den *menāme*). *Esk.* Yatak.

MENAME, Bahreyn prensliğinin başkenti, Bahreyn adasında, Basra körfezi kıyısında; 151 500 nüf. (1988). Ticaret ve bankacılık merkezi. Petrol rafinerisi.

MENAMİ sıf. (ar. *menām*, düş ve *-î*'den *menāmī*). *Esk.* **1.** Düş yorumlayan. **—2.** Rüyayla, düşle ilgili.

MENANDROS, pali dilinde **Milinda,** Baktria'nın yunanlı kralı (İ.Ö. II. yy.'ın ikinci yarısı). İskender'in komutanlarının soyundan geliyordu; Baktrialı Euthydemos'un ardılı Demetrios'un komutanı olduğu sanılır. Yukarı Ganj'da Pataliputra'ya (Patna) kadar seferler düzenledi ve Singala'yı (Sialkot) başkent yaptı. Menandros'un buddhacılığı kabul etmesi, buddhacılıkla hellenizm arasında gerçek bir bireşimin oluşmasına yol açtı.

MENANDROS, yunanlı komedi yazarı (Atina İ.Ö. 342'ye doğr. - *ay. y.* İ.Ö. 292'ye doğr.). Zengin bir ailenin çocuğuydu. Theophrastos ile Epikuros'un etkisinde kaldı ve Atina'da yaşadı; devlet görevlerinden uzak durarak kendini, yüz kadar komediden oluşan yapıtlarını yazmaya adadı. Piyesleri XIX. yy.'a kadar yalnızca parçalar halinde biliniyordu, ama 1898, 1905 ve 1907'de bulunan papirüsler sayesinde, bir piyesinin tamamı, birçoğunun da (*Epitrepontes, E. Samia, Heros, Perikeiromene* ve *Kolaks*) önemli bölümü ortaya çıkarıldı. Bu oyunların hepsinde engellenmiş bir aşk sözkonusudur. Entrikalarda olay sayısı azdır, ama sahneler ustalıkla birbirini izler. Menandros'un yapıtı her şeyden önce günlük yaşamları içinde en ince ayrıntılarına kadar gözlemlenmiş kişilerin yer aldığı bir karakter komedisidir. Yeni komedinin başlıca temsilcisi olan ve latin komedi yazarlarının örnek aldığı Menandros, Aristophanes kadar güldürücü değilse bile, duyguların, eğilimlerin incelenmesinde ondan çok daha ustadır.

MENANDROS Laodikeialı, yunanlı hatip (İ.S. III. yy.). Hitabet sanatı üzerine iki kitap yazdı ve Demosthenes'in nutuklarını sınıflandırdı.

MENANT (Joachim) fransız asur uygarlığı uzmanı (Cherbourg 1820 - Paris 1899). Çivi yazılarının okunmasına katkıda bulundu. Fransa'da asur biliminin kurucularından biri oldu; *Éléments d'épigraphie assyrienne* (Asur yazıtbiliminin temel öğeleri) [1864], *Exposé des éléments de la grammaire assyrienne* (Asur dilbilgisinin öğelerinin açıklaması) [1868], *Syllabaire assyrien* (Asur dili okuma kitabı) [1869-1872], *Langues perdues de la Perse et de l'Assyrie* (Pers ve Asur'un yitik dilleri) [1885-86] adlı kitapları yazdı.

MENAPİİ. Tar. coğ. Belçika Galyası'nda

halk; toprakları Flandre'da, Scarpe ile Meuse ve Ren'in aşağı vadileri arasında uzanır. Başlıca merkezi *Castellum Menapiorum*'du (Cassel).

MENAR a. (ar. *menar*). *Esk.* **1.** Işık yayılan yer; fener kulesi. **—2.** Yol işareti olarak konulan ışık.

MENARD (Louis), fransız bilgin ve yazar (Paris 1822 - *ay. y.* 1901). Antikçağ kültüründen etkilenmiş şiir ve felsefe araştırmaları, tarih ve estetikle ilgili çalışmaları (*De la morale avant les philosophes,* 1860) vardır. Hıristiyanlık ve antik çoktanrıcılığı bağdaştırarak evrensel bir dine ulaşmayı amaçlıyordu.

MENARE a. (ar. *nur*'dan *menare*). *Esk.* Minare.

MENAS a. (ar. *menas*). *Esk.* Sığınak, sığınacak yer: *Cây-i menas* (sığınak yeri).

Menas manastırı, İstanbul'un Samatya semtinde bizans manastırı; V. yy.'da Hagios Palikartos adına yaptırıldı; XIX. yy.'da bu yapının temelleri üzerinde tümüyle yenilendi.

MENASE, Yusuf peygamberin on iki oğlundan en büyüğü ve on iki kabilesinden kendi adını taşıyan Menase kabilesinin reisi. Bu kabile sonradan ikiye ayrıldı, bir bölümü Ürdün ırmağının B.'sında, bir bölümü D.'sunda yaşadı.

MENASIB çoğl. a. (ar. *manşıb*'ın çoğl. *menâsıb*). *Esk.* **1.** Dereceler, aşamalar, rütbeler: *"Çerâ-gâh-ı menâsıbda mutlak -ül-inan gezmeğe alışan memurlar..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** Devletin sunduğu başlıca hizmetler: *"Menasıb-ı devletten çekildiğim günden beri hemen hemen bundan başka meşgalem yok gibidir"* (Y. K. Karaosmanoğlu).

—Kur. tar. *Menasıb-ı ilmiye,* ilmiye sınıfı mansıp*ları. || *Menasıb-ı kalemiye,* mülki ve mali mansıplar. || *Menasıb-ı seyfiye,* askerlikle ilgili mansıplar. || *Menasıb-ı sitte,* Osmanlılar'da Tanzimat'tan (1839) önce altı önemli devlet görevinin hepsine birden verilen ad. (Bunlar baş defterdar [şıkk-ı evvel defterdarı], reisülküttap, şıkk-ı sani defterdarı, şıkk-ı salis defterdarı, nişancı ve defter eminidir.)

MENASİK çoğl. a. (ar. *mensek*'in çoğl. *menâsik*). *Esk.* **1.** İbadet edilen yerler, tapınaklar, mabetler. **—2.** *Menasik-i hac,* hacıların Mekke'de yapmaları gereken dini ziyaretler ve uyacakları kurallar; bunların yolunu gösteren kitap: *"Hüccâc-ı kiram dahi menâsik-i hacc gibi yanında taşır"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MENASİM çoğl. a. (ar. *mensim*'in çoğl. *menâsim*). *Esk.* **1.** İzler, belirtiler. **—2.** Yollar.

MENASİR çoğl. a. (ar. *minser*'in çoğl. *menâsir*). *Esk.* **1.** Yırtıcı kuş gagaları. **—2.** Taşçı kalemleri.

MENAŞE, Yahuda kralı (İ.Ö. 687-642). Ezehyas'ın oğlu. 12 yaşında babasının yerine geçti ve 50 yıldan fazla hüküm sürdü. Babası tarafından girişilen dinsel reforma cephe aldı ve Asurlular'ın yayılmacılığına karşı direnişinde başarılı olamadı.

MENAŞİR çoğl. a. (ar. *minşar*'ın çoğl. *menaşir*). *Esk.* Testereler.

MENAŞİR çoğl. a. (ar. *menşûr*'un çoğl. *menâşir*). *Esk.* Padişah tarafından verilen vezirlik ya da mareşallik beratları.

—Esk. mat. Prizmalar

MENAT a. (ar *menât*). *Esk.* Bir şeyin asıldığı yer.

Menat, Eski Mısır'da, incilerle süslü iki küçük levhaya uçlarından tutturulmuş birçok inci dizisinden oluşan ayin gerdanlığı. İlkin tanrıça Hathor, daha sonraları başka tanrıçalar tarafından kullanıldı. Dirilişin simgelerinden biridir.

MENAT ya da **MANAT,** cahiliye* devri arap tanrıçalarından biri. Kuran'da adı, hepsi de batıl sayılan *Lat* ve *Uzza* tanrıçalarını simgeleyen putlarla birlikte geçer (LIII, 19-23). Menat'ı simgeleyen put, Mekke-Medine yolunun K.'inde, Muşallal' daydı. Ölüm tanrıçası olarak kabul edilen bu puta özellikle Medine'deki Evs ve Hazrec kabileleri tapıyordu. En eski putlardan olan Menat, müslümanlığın yerleşmesinden sonra öteki putlar gibi ortadan kaldırıldı.

MENÂTIK çoğl. a. (ar. *mıntaka*'nın çoğl. *menatık*). *Esk.* **1.** Bölgeler, mıntıkalar. **—2.** *Menâtık-ı baide,* uzak bölgeler. || *Menâtık-ı dûşîze,* el değmemiş, bakir bölgeler. || *Menâtık-ı mütesaviyül-harare,* aynı sıcaklık kuşağında olan bölgeler.

MENÂYA çoğl. a. (ar. *meniyye*'nin çoğl. *menaya*). *Esk.* Ölümler.

MENAZIM çoğl. a. (ar. *manzam,* dizi' nin çoğl. *menâzım*). *Esk.* Sıralar, diziler.

MENAZIR çoğl. a. (ar. *manzar, manzara*'nın çoğl. *menazır*). *Esk.* Görünümler, manzaralar: *"Ölür bütün şu menâzır, donar şu ırmaklar"* (Tevfik Fikret).

◆ a. Perspektif.

—Esk. mat. GÖRÜNGE'nin eşanlamlısı.

MENAZİL çoğl. a. (ar. *menzil*'in çoğl. *menazil*). *Esk.* Konaklama yerleri, duraklar: *"İslam itikadınca kelb cinsi murdar olduğundan menazilin haricinde bırakılmıştır"* (Ebüzziya Tevfik).

—Esk. gökbil. *Menazil-i Kamer* ya da *menazil-ül-Kamer,* Ay'ın konak yerleri. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tasav. Tanrı'ya doğru manevi yolculuğa çıkan kişinin, yerine getirmekle yükümlü olduğu işlerden her biri. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Esk. gökbil. Güneş'in bir yılda dolaştığı çizgi üzerindeki 12 durağa karşılık, Ay'ın saptanmış 28 durağı vardır. Bu durakların her biri Güneş'e doğru 13°'lik yaylardan oluşur. Bu konakların hava değişimleri üzerinde etkisi olduğu kabul edilir ve her biri bir burç üzerindedir.

—Tasav. Tanrı'ya doğru manevi yolculuğa çıkmak için ilk yapılan iş tövbe etmektir, tövbe kulun ilk menazili sayılır.

MENBA → MEMBA.

MENBET ya da **MENBİT** a. (ar. *menbet, menbit*). *Esk.* Otlak, çayır.

MENBİC ya da **MÜNBİC,** K. Suriye' de, Türkiye sınırından yaklaşık 30 km uzaklıkta kasaba.

MENBİT → MENBET.

MENBÛŞ sıf. (ar. *menbûş*). *Esk.* Soyulmuş, açılmış: *Meyt-i menbûş* (soyulmuş ceset).

MENBUZ sıf. (ar. *menbûz*). *Esk.* Piç, babası belli olmayan.

MENCA a. (ar. *necât*'tan *mencâ*). *Esk.* **1.** Kurtulma. **—2.** Esenliğe kavuşulan yer.

MENCÂT a. (ar. *necat*'tan *mencât*). *Esk.* Esenliğe kavuşma.

MENCELAB a. (fars. *mencelab*). *Esk.* **1.** Çirkef çukuru. **—2.** Kirli su.

MENCEM a. (ar. sözc.). *Esk.* Terazinin kolu.

MENCHU (Rigoberta), guatemalalı kadın siyasetçi (Quiche ili 1959). Kalabalık bir yerli ailesinde dünyaya geldi. Küçük yaşta ırgat ve hizmetçi olarak çalışmaya başladı. İspanyolca öğrendi. Yerli halkın haklarını ve ata kültürünü (Mayalar) savunan Köylü birliği saflarında mücadeleye atıldı ve birliğin yöneticisi oldu. Kovuşturmaya uğrayınca, 1981'de Meksika'ya sığındı. Hükümet ile gerillaların 1991'de "demokratikleşme" konusunda anlaşmaya varması üzerine aynı yıl ülkesine döndü. "Toplumsal adalete ve çeşitli etnik gruplar arasında uzlaşma sağlanmasına katkısından dolayı", kendisine 1992 Nobel barış ödülü verildi.

MENCİLİS mağarası, B. Karadeniz bölümünde Safranbolu ilçe merkezinin kuşuçuşu 6 km K.-B.'sında, uzunluğu 2 km'yi aşan mağara. İkinci Zaman'a ait kireçtaşları içinde, Manastır dağının B. eteklerinde oluşmuştur. Mağara'dan bir yeraltı deresi çıkar.

Büyük Larousse

Menas manastırı
İstanbul

MENCİUS → MINGZI.

MENCKEN (Henry Louis), amerikalı gazeteci ve eleştirmen (Baltimore, Maryland 1880 - *ay. y.* 1956). *The Smart Set* ve *The American Mercury* dergilerinin yöneticiliğini yaptı; 20'li yılların püritencilik karşıtı harekette önemli bir rol oynadı; kültürel eleştiriye yönelik yapıtlar (*Prejudices,* 1919-1927; *The American Credo,* 1920) yazdı. *American Language* (1919) adlı yapıtı, amerikan dilini incelerken ulusal gerçeği yansıtır.

MENCUD sıf. (ar. *necd*'den *mencud*). *Esk.* Üzüntülü, kederli.

MENCUK a. (ar. *mencûk*). *Esk.* **1.** Bayrak direği, minare tepesi gibi yerlere takılan küçük ay. **—2.** Şemsiye. **—3.** Bayrak.

-MEND fars. sonek. Sonuna eklendiği sözcükleri sıfat yapar: *derdmend* (→ DERT), *hıredmend* (→ HIRED), *sûdmend* (yararlı), *zormend* (zorlu, güç), vb.

MENDAÑA DE NEİRA (Álvaro DE), ispanyol denizci (Galicia 1541'e doğr. - Santa Cruz adası 1595). Lima valisinin yeğeniydi, 1567'de büyük kıtanın, Büyük Okyanus'un güneyindeki alçak enlemlerinde bulunduğu sanılan kıyılarının belirlenmesi için gezi düzenlemekle görevlendirildi. Bu gezi sırasında, 1568'de Solomon adalarını keşfetti. De Neira, 1595'te altı gemi ve Portekiz kılavuz gemisi Queirós ile birlikte, bir nüfuslandırma sömürgesi kurmak üzere Peru'dan yola çıktı. Keşfedilen adalara, Peru kral naibi Mendoza markisi onuruna Markiz adaları adı verildi. Mendaña de Neira, Santa Cruz adasını sömürgeleştirme çalışmaları başladıktan hemen sonra hastalanarak öldü. Karısı, büyük bir çaba göstererek hayatta kalanları toparladı ve Filipinler'den, Acapulco yoluyla geri dönmelerini sağladı.

MENDE, Fransa'da *département* (Lozère) merkezi; 12 667 nüf. (1992).

MENDE (Erich), alman siyaset adamı (Großstrelitz, Silezya, 1916). Alman liberal partisi'nin (Freie Demokratische Partei [FDP]) kurucularındandır. 1949'da Bundestag'a seçildi. 1960'ta Maier'in yerine parti başkanı oldu. Konrad Adenauer ile işbirliğini reddetti, şansölye Erhard'ın (ekim 1963) şansölye yardımcılığı ve Panalman İçişleri bakanlığı görevini kabul etti. Mende'nin ve liberal bakanların istifasıyla (ekim 1966) patlak veren bunalım Erhard'ın düşmesiyle sonuçlandı. 30 ocak 1968'te Liberal parti başkanlığını Walter Scheel'e bıraktı.

MENDEBUR sıf. ve a. (fars. *mendbur,* çocuk sahibi olan'dan). Pis, işe yaramaz

Deutsches Museum, Münih

Gregor **Mendel** (1868'de)

Chapiro

Dmitriy İvanoviç **Mendeleyev**

O mendeburun suratını şeytan görsün. Mendebur adam. Bu mendebur böcekleri ilaç bile öldürmüyor.

MENDEBURLUK a. Mendebur olma durumu; mendebur olana yakışır davranış: *Dediğim gibi yap, mendeburluk etme.*

MENDEL a. (fars. *mendel*). *Esk.* Büyü yaparken büyücülerin çevrelerine çizdikleri daire.
—Esk. bot. Ödağacı.

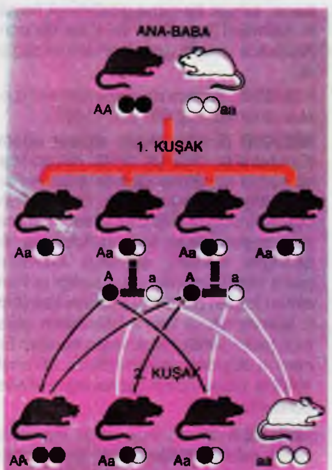
MENDEL (Johann, dini adı **Gregor**), avusturyalı din adamı ve botanikçi (Heinzendorf, Avusturya, 1822 - Brünn, günümüzde Brno, 1884). Babası Napoléon savaşlarına katılmış eski bir asker, annesi bir bahçıvan kızıydı, küçük bir çiftlikleri vardı. Johann Mendel bahçıvanlığı küçük yaşta öğrendi. Leipnik (günümüzde Lipník nad Bečou) okulu'nu, sonra Troppau (günümüzde Opava) yüksekokulu'nu bitirdi. Din adamı olmaya karar verdi, 1843'te papaz oldu. Modern bir okul olan Brünn okulu'nda yardımcı profesörlüğe atandı (1854). Yaşamının büyük bölümünü bu okulda geçirdi ve keşiflerini burada gerçekleştirdi. Manastırın bahçesinde bezelye yetiştirdi ve ilk melezleştirme denemelerini yaptı (1856). Elde ettiği sonuçları, kendisini genetiğin kurucusu yapan *Versuche über Pflanzenhybriden* (Bitki melezleri üstüne denemeler) [1866] adlı ünlü inceleme yazısıyla yayımladı. Başlangıçta, çalışması hiçbir ilgi uyandırmadı; hak ettiği ilgiyi ancak 1900'de görebildi. 1868'de yüksek bir dini göreve atanması onu bilimden uzaklaştırdı.

Mendel genetik karakteri. Bir gen çiftinin ya da az sayıda gen çiftlerinin belirlediği genetik karakter. (Örneğin keçide boynuzların varlığı ya da yokluğu: boynuzların yokluğu P geniyle ilgilidir; buna göre boynuzsuz hayvanların genotipi PP ya da Pp, boynuzlu hayvanlarınkiyse pp olur.)

Mendel yasaları, kalıtsal karakterlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasına ilişkin doğa yasaları. 1865'te Mendel'in keşfettiği bu yasalar iki tanedir:
1. *Genetik ayrılma yasası.* Yalnız bir karakterle birbirinden ayrılan iki saf soyun birleşmesinden doğan kuşakta (F_1), ana-babadan yalnız birine benzeyen homojen bireyler ortaya çıkar. F_1 kuşağından bireyler arasında birleşmeden doğan kuşakta (F_2), F_1'de belirmeyen atasal bir karakterin belirdiği homojen olmayan bireyler meydana gelir. F_1'de görülen karakter ile F_1'de görülmeyen karakter bu kuşakta 3/4 ve 1/4 oranında ortaya çıkar. Birinci karakter, çekinik olan ikinci karaktere göre başattır. Çekinik karakteri taşıyan F_2 bireyleri (1/4), F_3 ve F_4 kuşaklarında saf kalırken, 3/4 oranında olanlar gene homojen olmayan bireyler verir.
F_1'de ortaya çıkmadığı halde F_2'de ortaya çıkan karakterler olgusu, her ana-babadan F_1 dölüne aktarılan kalıtsal etmenlerin, fenotipte ortaya çıkmasalar da bireysellikleri koruduklarını gösterir.
Düz bir bezelye ile buruşuk bir bezelye arasındaki çaprazlama örnek olarak alınabilir. F_1 düz ve homojendir; F_2 dölünde 3/4 oranında düz, 1/4 oranında buruşuk bezelye bulunur.
Bu oranlar her bitkide, her karakter için iki alel bulunduğu varsayımıyla açıklanabilir. Eğer başat biçim *A*, çekinik biçim *a* ile gösterilirse, buruşuk bezelyeler *aa*, düz bezelyeler *AA* ya da *Aa* ile gösterilir (ama Mendel'in kullandığı bezelyelerin önemli ölçüde ayıklandığı ve *AA* olduğu kabul edilir.)
F_1 çaprazlaması yalnız *Aa*, yani düz bezelye verir.
F_1 döllerinin kendi aralarında çaprazlanmasıyla sayıca birbirine eşit iki gamet, *A* ve *a* meydana gelir ve F_2'de üç tip zigot oluşur: 1/4 *AA*, 2/4 *Aa*, 1/4 *aa*, bu oranlar da 1/4 *AA* + 2/4 *Aa*: 3/4 düz, 1/4 *aa*, yani buruşuk bezelye oranına denktir.
Mendel zamanında, kromozomlar hakkında hiçbir bilgi yoktu; Mendel gametlerin, bir karakteri belirleyen genetik etmen çiftinden yalnız birini içerdiğini ve bu nedenle iki gametin birleşmesiyle meydana gelen zigotta iki genetik etmenin birden bulunduğunu öne sürmüştür. Ancak daha sonra indirgeme bölünmesi aracılığıyla bu genetik etmenleri kromozomların taşıdığı anlaşıldı.
2. *Karakterlerin bağımsız ayrılma yasası.* Bir çift alelle belirlenen iki karakter (örneğin, düz-buruşuk) yerine, iki (ya da birçok) karakter ikilisi düz-buruşuk, yeşil-sarı) ele alındığında bu karakterlerin gametlere *birbirinden bağımsız* olarak dağıldığı görülür.
F_1 dölü, düz ve sarı olan başat iki karakter için melez ve homojendir. F_2'de 9:3:3:1 oranına göre dört kategori meydana gelir.
Bu gözlemler karakter çiftlerinin bağımsız aracıların, yani bağımsız kromozomların üstünde taşınan alel çiftleriyle belirlendiğini gösterir. Ancak ender olarak iki karakterin bağımsız davranmadıkları, ama aynı kromozom üzerinde birbirine yakın oldukları için bağlı kaldıkları görülür. Bu durumda *bağlantı* (ingilizce *linkage*) vardır denir.

Genetik ayrılma yasası: buruşuk bezelye ile düz bezelye arasında çaprazlama örneği.

Mendel yasaları
Gri fare (AA, başat karakter) ile beyaz fare (aa, çekinik karakter) arasında melezleme örneği. Birinci kuşakta bütün melez fareler gridir (Aa); İkinci kuşakta, % 75 gri fare (% 25 homozigot AA ve % 50 Aa melez) ve % 25 homozigot (aa) beyaz fare bulunur.

MENDEL (Arthur), amerikalı müzikolog (Boston 1905 - Newark, New Jersey, 1979). 1936-1953 arasında *Cantata Singers* dergisini yönetti. Princeton'da ders verdi. Diyapazonun tarihi ile J. S. Bach ve Josquin des Prés üzerinde çalıştı. Başlıca yapıtları: *The Bach-Leader* (Önder Bach) [H. T. David ile birlikte, 1945], *Studies in the History of Musical Pitch* (Müzikte akort sesinin tarihi üzerine) [1968].

MENDELCİLİK a. Biyol. Kalıtımın genel mekanizmasını, Mendel yasalarına dayanarak açıklayan kuram.

MENDELER, Sierra Leone'de yaşayan, mande grubundan yaklaşık 1,5 milyon nüfuslu halk. Tropikal bir orman bölgesine yerleşen Mendeler tarımla (pirinç, manyok) uğraşmakla birlikte, avcılık ve toplayıcılık (kola, palmiye cevizi) da yaparlar. Babasoylu ve babayerlidirler, her köy için özel semtlerde yerleşen dıştanevli babasoylu topluluklara ayrılırlar. Yaşlılar meclisinin yardımıyla bir şef tarafından yönetilen köy toplulukları oluştururlar. Bu topluluklar da küçük çaplı reislikler içinde toplanır. Mendeler, yalnızca ev köleleri içeren az katmanlaşmış bir toplum görünümündedirler. Giriş ve eğitim görevlerini olduğu gibi, köy güvenliğini sağlamak görevini de, gizli erkek (Poro) ve kadın dernekleri üstlenir.

MENDELEVİUM *a.* (*Mendeleyev*'in adından). Kim. Atom numarası 101 olan kimyasal element (simgesi Md); kütle sayısı 256 olan izotopu, 1957'de einsteinyum 253'ün helyum iyonlarıyla bombardıman edilmesi sonunda yapay olarak elde edildi ve elektron kapmayla bozunması sırasında oluşan ^{256}Fm'in kendiliğinden parçalanmasıyla tanımlandı. (Günümüzde 12 izotopu bilinmektedir. 258 kütle sayılı izotopu en uzun radyoaktif yarıömre [58 gün] sahiptir.) [MENDELEVYUM da denir.]

MENDELEYEV (Dmitriy İvanoviç), rus kimyacı (Tobolsk 1834 - Petersburg 1907). Öğrenimini Paris'te tamamladı ve Wurtz' un laboratuvarında çalıştı. Petrolü incelemek üzere bir süre Pennsylvania'da ve Kafkasya'da kaldıktan sonra, Petersburg Üniversitesi'nde bir kimya kürsüsünün başına geçti. Eşyapılılık, gazların sıkıştırılması, seyreltilmiş havanın özellikleri üstüne çeşitli çalışmalar yaptı. Ancak, bilime en önemli katkısı, kimyasal elementlerin dönemsel sınıflandırmasıdır; bu çalışmasını 1869'da bir kitapta yayımladı; bu tabloda, henüz bilinmeyen, ancak özelliklerini öngörebildiği maddeler için boş bölmeler bıraktı; bu varsayım, çok kısa bir süre sonra galyum, skandiyum ve germanyumun bulunmasıyla doğrulandı. Mendeleyev, bir kimya incelemesi de yayımlamıştır (1868).

MENDELEYEV sırtı, Kuzey Buz denizi'nde, Alfa-Mendeleyev sıradağının ya da Arktikaötesi sırtının en uzun bölümü.

MENDEL MOŞE SEFARİM → ABRAMOVİÇ (Şalom Yakov).

MENDELSOHN (Erich), alman mimar (Allenstein, Doğu Prusya'da, bugün Polonya'da Olsztyn, 1887 - San Francisco 1953). Mimarlık eğitimini Berlin ve Münih' te yaptı; anlatımcı çevrelerle, Blaue Reiter ile ilişki kurdu. İlk çizimlerindeki tümüyle düşsel mekânlar, onu, 1917'de Jugendstil çizgisinde bir heykel-yapıyı, Einstein kulesi'ni tasarlamaya götürdü (bu gözlemevi Potsdam'da 1919-1921'de gerçekleştirildi). Çizgisel karşıtlıkların egemen olduğu Stuttgart, Breslau, Karl-Marx-Stadt'daki büyük mağazaları (1926-1928), Gropius, Mies van der Rohe ya da Le Corbusier' nin modernizmine bağlandığına tanıklık etmektedir. Daha esnek bir yorum getirmiş olmasına rağmen, Mendelsohn, adı geçen bu mimarlarla sık sık karşılaştırılır. 1933'te Mendelsohn, nazi yönetiminden kaçarak önce İngiltere'ye gitti. Burada, Serge Chermayeff ile birlikte Chelsea'de bir villa, Bexhill-on-Sea'de De La Warr pavyonu'nu yaptı. Sonra Filistin'e geçti, Hayfa hastanesi'ni ve Scopus tepesinde Hadasse tıp merkezi'ni inşa etti (1937-1939). 1941'de ABD'ye iltica ederek San Francisco'ya yerleşen Mendelsohn, Maimonides düşkünler yurdu'nun (1946) yanı sıra, konutlar ve ülkenin çeşitli bölgelerinde bir dizi sinagog inşa etti. Özellikle Cleveland'daki sinagogla (1946-1952) uluslararası üsluptan uzaklaşmış, Art nouveau'nun ve Wright'ın yapıtlarının gösterdiği organik bütünleşmeyi onayladığını göstermiştir.

Mendelson sendromu, ekşi mide suyunun, özellikle pH'si 2,5'tan aşağı olduğu zaman, solunum yollarına kaçması yüzünden meydana gelen akciğer hastalığı. Yutak-gırtlak ve yutma refleksleri zayıflamış komadaki kişilerde, ya da midesi dolu bir kişiye acil anestezi uygulandığında (hastaya entübasyon uygulanmamışsa hasta uyutulurken, uyanırken, hatta ameliyat sırasında) ortaya çıkabilir. Nedeni iki mekanizmaya bağlı olabilir: etkin bir olgu olarak geri getirme ve edilgin bir olgu olarak geğirme. Sendromun klinik alandaki başlıca özelliği çoğu zaman akut solunum yetersizliğidir.

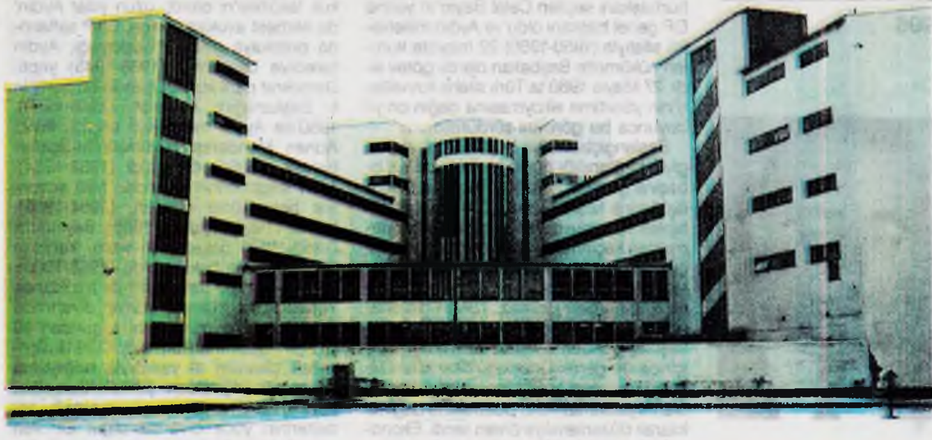
MENDELSSOHN (Moses), alman filozof (Dessau 1729 - Berlin 1786). Orta halli bir yahudi ailesinin çocuğuydu, Berlin' de edebi almanca ve latince öğrendi. Zengin bir tacir onu önce özel öğretmen ve kütüphaneci olarak yanına aldı, sonra

da işine ortak etti. İlk yapıtları: *Philosophische Gespräche* (Felsefe söyleşileri) [1755], Lessing bu kitabı gizlice bastırdı; Lessing'le birlikte yazdığı *Briefe über die Empfindungen* (Duyumlar üstüne mektuplar) [1756].

Mendelssohn, Aufklärung'un (Aydınlanma) klasik akılcılık geleneği içinde, duyusal deneyime dayanan olgu gerçeklerine bağlı akıl gerçeklerini temel alan bir sistem kurdu. Aufklärung'un tezleri arasında bir birlik kurarak protestan tarikatlarının kişiliğinde hıristiyanlığın yaratancılıktan (Aufklärung bununla uzlaşıyordu) daha üstün olduğunu kanıtlamaya çalışan Kaspar Lavater'e karşı çıktı: Mendelssohn "baskı gören bir cemaatin üyesi" olduğunu söylüyordu; ama bu tartışma XIX. yy.'a kadar basılmadan kaldı. Mendelssohn, devletlerin (onun için sözkonusu olan Prusya devletiydi) onaylayacakları bir özel statünün elde edilmesi için değil, yalnızca siyasal otoritelerle iyi ilişkiler kurulması için mücadele etti: giderek, hıristiyan devleti içinde yahudi inanç ve ibadetlerin özelliğinin tanınmasını istemeye başladı. Hatta, Lavater ile tartışma döneminde, Yahudilerin Filistin'e geri dönmelerine açıkça karşı çıktı. Yahudi dini konusunda, dinle vahyin uzlaştırılabileceğini kabul etmedi ve eğer vahiy varsa bunun ancak yasayı ilgilendirebileceğini ileri sürdü. Jacobi tarafından spinozacılıkla suçlanan Lessing'in anısını savundu ve bu konudaki kanıtlarını *An die Freunde Lessings* (1786) adlı kitabında tekrarladı. *Phädon*'da (1767) ruhun ölümsüzlüğü, *Jerusalem oder über die religiöse Macht und Judentum*'da (1783) yahudilikle Aufklärung arasındaki ilişkileri inceledi. (→ YENİ YAHUDİLİK.)

■ **MENDELSSOHN-BARTHOLDY** (Felix), alman besteci ve orkestra yöneticisi (Hamburg 1809 - Leipzig 1847). Moses Mendelssohn'un torunu. Kibarlar, sanatçılar ve bilim adamlarıyla çevrilmiş, berlinli zengin bir ailenin çocuğuydu. Çok iyi öğrenim gördü. Başta resim ve müzik olmak üzere, çeşitli alanlarda üstün yeteneğe sahipti. K. F. Zelter'den ders aldı. Dokuz yaşındayken dinleyici önünde çaldı, üç yıl sonra da besteciliğe başladı. Bu yıllarda, döneminin en iyi piyanocularından biri sayılıyordu. İtalya, Fransa, özellikle de İngiltere yolculukları sanatını geriletmediği gibi ona yeni ufuklar açtı. 1829'da Berlin'de Bach'ın *Aziz Matta'ya göre Çile*'sini yönetti (Bach'ın ölümünden sonraki ilk eksiksiz seslendirme). 1833'te Düsseldorf'a gitti. Sonra Leipzig'deki Gewandhaus'un başına geçti (1835). Bu kentte bir de konservatuvar kurdu (1843). Kral Friedrich Wilhelm IV'ün isteği üzerine, Berlin'in sanat yaşamını yeniden düzenledi (1842-1844). Leipzig'in, alman müziğinin en büyük merkezlerinden biri olmasına katkıda bulundu.

Mendelssohn çok verimli bir besteciydi. Hayranı olduğu J. S. Bach'ın kontrapuntosuna çok bağlı olan Mendelssohn'un yapıtlarının bir bölümü yeniklasik üsluptadır: gençlik senfonileri, org ve piyano için prelüd ve fügler, Zelter ve A. F. J. Thibaut'nun kendisine tanıttığı Händel ve Bach'ın oratoryolarından beslenen oratoryolar (*Paulus, Elias*). O dönemde gözden düşmüş koral ve füg formlarındaki yapıtlarının, yeniklasik yapıtları içinde ayrı bir yeri vardır. Ama Mendelssohn, gizli bir romantizmin renklendirdiği duygulu ve zengin anlatımlı melodilerle dinleyiciyi etkilemeyi de başardı (keman ve orkestra için *"Mi" minör konçerto,* 1822; piyano için *Sözsüz şarkılar,* 1830-1850); piyano müziğinde sağlam ve modern bir tekniği denedi (*Ciddi çeşitlemeler,* 1841); özellikle *Bir yaz gecesi rüyası* (1843) adlı yapıtında ve beş büyük senfonisinde ("Reformasyon senfonisi" [*re* minör], 1832; "İtalyan senfonisi" [*la* majör], 1833; "İskoç senfonisi" [*la* minör], 1842) belirginleşen hafif ve zarif orkestralama tarzıyla seçkinleşti. Keman, viyola, çello ya da klarinet ve piyano için sonatları, trioları, yedi yaylılar dörtlüsünü, üç piyanolu dörtlüyü, iki yaylılar beşlisini, bir altılıyı, bir sekizliyi ve çok sayıda koro parçasıyla lied'i, kapsayan oda müziği, op. 12 *mi* bemol ve op. 13 *la* minör dörtlüler ile doruğa ulaşmıştır.

Liou-Tajan-C.C.I.

Erich **Mendelsohn** Berlin'de İG Metall binası 1929'da yapılmıştır

MENDEME a. (ar. sözc.). *Esk.* **1.** Pişmanlık duyma, pişman olma. **—2.** Pişman olunan yer.

■ **MENDERES** a. (B. Anadolu'daki *Büyük Menderes* ırmağının adından). Bir hidrografik birimin çizdiği ve çok eğimli bir içbükey kıyı dikliğiyle (çarpma kıyısı) tatlı eğimli dışbükey bir kıyı çıkıntısı (kayma kıyısı) arasındaki karşıtlıkla ayırt edilen eğri geometrik şekil (içbükeylik ve dışbükeylik, akış kanalına göre tanımlanır); bir ırmağın, bir nehrin büklümlülüğü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Denizbil. *Okyanusal menderes,* bir okyanus akıntısının izlediği yuvarlak büklüm. (Genellikle "dizi" oluşturan menderesler, zaman ve yere bağlı olarak değişen bir dalga boyuyla ve genişliğiyle tanımlanır. Irmak menderesleri gibi okyanusal menderesler de giderek artan bir şiddetlenmeyle ve yer değiştirmeyle aşağı kesime doğru gelişir. Okyanusal menderesler en iyi Gulf Stream ve Kuroşio sistemlerindeki su kütleleriyle karşılaşınca biçimlenirler.)

—ANSİKL. Jeomorfol. ve Hidrol. Çoğunlukla "diziler" oluşturan menderesler basit büklümlerden, en büyük eğim çizgisine göre bakışımlı olmalarıyla ayırt edilirler. Alüvyonlu ovaların hemen hemen yüzeyinde olan menderesler *(serbest menderesler),* kayalık platolar içine derin biçimde gömülmüşlerdir *(gömük menderesler).* Bu ikinci tür menderesierin, serbest menderesierin bulundukları yerde, derine doğru saplanmalarıyla oluştukları uzun süre kabul edilmişse de bugün, bu iki tür arasında doğrudan bir bağlantı kurulmasına karşı çıkılmaktadır: dışbükey kayma kıyısındaki gözlemler (üzerinde polijenik sekiler olabilir) düşey yarılmanın yanal kaymayla birlikte gerçekleştiğini ortaya çıkarır. Bu iki menderes türü arasında bir nitelik farkı olduğu pek söylenemez ve oluşumlarına ilişkin karmaşık sorun, akarsuyun net gücüyle yanlardaki kayanın direnci arasındaki bir dengeye indirgenir. Akışaşağı yönde yerdeğiştirme (menderes göçü) sonunda bir menderes bir diğerine ulaşarak onun sapını koparabilir ve böylece yay biçiminde ölü bir kol meydana getirebilir (buna kopuk menderes, ingilizcede *ox-bow* denir); birbirini izleyen bu menderes kopmaları vadiyi, menderes dizisinin kenarlarına teğet bir kuşak (menderes kuşağı) genişliğince düzgünleştirmeye çalışır.

MENDERES → BÜYÜK MENDERES, KÜÇÜK MENDERES

MENDERES → KARA MENDERES

MENDERES, Ege bölgesinde İzmir iline bağlı ilçe; 53 379 nüf. (1990); merkez bucağı dışında 1 bucak, 29 köy. Merkezi, İzmir'in 25 km güneyinde *Menderes* (esk. *Cumaovası*), 6 799 nüf. (1990).

■ **MENDERES** (Adnan), türk siyaset adamı (Aydın 1899 - İmralı adası, Bursa, 1961). Varlıklı bir çiftçi ailesinin çocuğudur. İzmir'de İttihat ve Terakki okulu'nu, Kızılçullu Amerikan koleji'ni bitirdi. Birinci Dünya savaşı sonlarında yedek subay olarak askere alındı. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine Ay-yıldız direniş grubunun kurucuları arasında yer aldı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Aydın'da çiftçilik yaparken Fethi Okyar'ın kurduğu Serbest cumhuriyet fırkası'nın Aydın'da örgütlenmesine katkıda bulundu ve bu partinin il başkanlığını yaptı (1930). Partinin kapatılması üzerine CHP'ye geçerek 1931 seçimlerinde Aydın milletvekili oldu (1931-1946). 1945'e değin TBMM'de raportörlük, parti müfettişliği gibi görevler yaptı. Aynı yıllarda Ankara Hukuk mektebi'ni bitirdi. Üyesi olduğu partiyle ters düşmesi ve muhalif grupta yer alması, Saraçoğlu hükümetinin Meclis'e getirdiği toprak reformuna ilişkin bir yasa tasarısıyla başladı. Toprak mülkiyetini sınırlamayı öngören bu tasarıya Emin Sazak, Cavit Oral gibi büyük toprak sahipleriyle birlikte karşı çıktı. Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ile birlikte imzaladığı Dörtlü takrir'"e CHP grubunda ret oyu verilmesi üzerine görüşlerini basın yoluyla açıkladı, bunun üzerine CHP'den çıkartıldı (12 haziran 1945). Dörtlü takrir'i imzalayan üç arkadaşıyla birlikte Demokrat parti'nin dört kurucusundan biri oldu (1946) ve aynı yılın 21 temmuzunda yenilenen seçimlerde DP Kütahya milletvekili seçildi (1946-1950). Geniş halk kitlelerinin ilgisini çeken konuşmalarıyla dikkatleri üzerinde toplayan Menderes, 14 mayıs 1950 seçimlerini DP'nin ezici çoğunlukla kazanması üzerine Cum-

Ackermann

Felix **Mendelssohn-Bartholdy**
A. Herremann'ın bir portresinden ayrıntı
özel kol., Münih

MENDERESLER

Adnan Menderes

Ethem Menderes

Boulat-Sipa Press

Pierre Mendès France (1956'da)

hurbaşkanı seçilen Celal Bayar'ın yerine DP genel başkanı oldu ve Aydın milletvekili sıfatıyla (1950-1960) 22 mayısta kurulan hükümette Başbakan olarak görev aldı. 27 Mayıs 1960'ta Türk silahlı kuvvetleri'nin yönetime elkoymasına değin on yıl boyunca bu görevini sürdürdü.

Başlangıçta, halkın büyük umut ve sevgiyle bağlandığı güçlü bir lider olarak işbaşına gelmesine karşın, kapitalist üretim ilişkilerine koşut olarak büyük toprak sahipleri ve burjuvazinin iktidarını tırmandırmaktan kaçınmadı. Dış politikada, ulusal çıkarları geri plana iten uluslararası ittifaklara (NATO, Bağdat paktı vb.) yöneldi. Daha iktidara gelir gelmez, TBMM'nin onayını almaksızın bir türk tugayını Kore savaşı'na gönderdi. İktidarda kaldığı süre içinde de gerek Ortadoğu'daki islam ülkeleri, gerekse komşu sosyalist ülkelerle olan ilişkilerimizi ABD politikasına bağımlı kılarak düzenlemeye önem verdi. Ekonomik alanda izlediği ve ülkeyi kalkındırma yolunda uyguladığı politikaysa özellikle kırsal kesimde etkili oldu. 1954 seçimlerine doğru CHP'nin tüm mal varlığına elkonuldu. Böylece zayıflatılan CHP, Meclis'e ancak 31 milletvekili sokabilirken Menderes'in iktidardaki durumu güçlendi. Ne var ki hızlı kalkınma, yabancı sermayenin denetimsiz çalışması, aşırı borçlanma, alınan kredilerin üretime yönelik yatırımlardan çok, tüketimi özendirici yönde kullanılması dış kaynak gereksemesini artırdı. 1950'lerin başındaki hoşgörülü ve yumuşak ilişkiler gittikçe gerginleşti. Adnan Menderes'in Kıbrıs davasını kamuoyuna benimsetmek amacıyla girdiği tertipler, 6-7 eylül olayları denilen ve Türkiye'yi dünya kamuoyu önünde küçük düşüren bir şiddet ve yağma eylemine dönüştü. Yine bu sıralarda sosyalist partilerin kapatılması, TCK'deki 141. ve 142. maddelerin ağırlaştırılması, muhalefeti sindirme girişimleri, basının gözünü korkutmak için başvurulan birtakım önlemler, yargı ve yasama erkleriyle üniversite ve radyo gibi kurumlar üzerindeki baskılar, aydın çevrelerin yoğun tepkisine neden oldu. Menderes'in Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından da desteklenen bu tutumu, 1955 sonlarında 28 DP milletvekilinin Hürriyet partisi'ni kurarak muhalefete geçmelerine yol açtı. 1957 seçimlerinde TBMM'deki muhalefet sandalyesinin sayısı 190'a çıktı. Menderes sert politikasını yine de yumuşatmaya gerek görmedi. Halk arasında eski saygınlığını büyük ölçüde yitirmekle birlikte 17 şubat 1959'da Londra'ya giderken düşen uçaktan yara almadan kurtulması, DP için yeni bir propaganda vesilesi oldu. Muhalefet partilerinin işbirliğine karşın, "Vatan cephesi" kurma girişimleri, özellikle de TBMM bünyesi içinde oluşturulan ve anayasaya aykırı "Tahkikat komisyonu", Ankara ve İstanbul'da öğrenci gösterilerine ve Harp okulu öğrencilerinin ihtar yürüyüşüne neden oldu. Bir süre sonra halk da bu gösterilere katıldı. Bu durum ise istifa etmemekte ve yeni seçimlere gidileceğini bildirmemekte direnen Menderes'e karşı Türk silahlı kuvvetleri'nin eyleme geçmesine yol açtı (27 Mayıs 1960). Eskişehir -Kütahya yolunda tutuklanan Menderes, öteki DP yöneticileri ve milletvekilleriyle birlikte Yassıada'ya gönderildi. Burada 16 ay süren yargılanmasından sonra 17 eylül 1961'de İmralı adasına götürülerek idam edildi. 1987'de İmralı'daki mezarının uygun bir yere nakledilmesi konusunda bir yasa çıkarıldı. Nisan 1990'da çıkarılan diğer bir yasayla, hüküm giymiş tüm Demokrat partililerle birlikte itibarı iade edildi. 17 eylül 1990'da naaşı (Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın naaşlarıyla birlikte), devlet töreniyle, kendileri için İstanbul'da sur dışında, Vatan caddesinin çevre yoluna kavuştuğu yerde yaptırılan anıt mezara nakledildi.

MENDERES (Ethem), türk siyaset adamı (İzmir 1899 - *ay.y.* 1992). İÜ Hukuk fakültesi'ni bitirdi, uzun yıllar Aydın'da serbest avukatlık yaptı, CHP saflarında politikaya girdi. İl başkanlığı, Aydın belediye başkanlığı (1938-1945) yaptı. Demokrat parti kurulduğunda bu partinin il başkanlığını üstlendi (1946-1950). 1950'de Aydın milletvekili seçildi. İkinci Adnan Menderes hükümetinde İçişleri bakanı olarak görev aldı (1952-1954). 1954 seçimlerinin ardından Milli savunma bakanlığına getirildi. (1954-1955). Devlet (1955), İçişleri (1955), Bayındırlık (1956-1958) bakanlıkları yaptı. Yeniden Milli savunma bakanı oldu (1958-1960). 27 Mayıs 1960 devrimini'nde tutuklandı, Yassıada'da Yüksek adalet divanı'nda yargılanıp anayasayı ihlal suçundan 10 yıl ağır hapse mahkûm oldu (1961). Sonradan çıkarılan af yasasıyla bağışlandı ve politik yaşamdan çekildi. Demokrat parti içindeki ılımlı tutumu ve tuttuğu anı defterinin yüce divanda diğer DP ileri gelenlerinin aleyhinde kanıt olarak kullanılması, Ethem Menderes'in politik yaşamdan soyutlanmasında önemli bir etken oldu.

MENDERES (Meral), türk soprano (Kuşadası 1938). İstanbul Belediye konservatuvarı'nı bitirdikten (1959) sonra İstanbul Şehir operası'na girdi. Burada *Tosca, Madame Butterfly, Macbeth, Carmen*, vb. operalarda sahneye çıktı. 1974-1980 arası Ankara Devlet opera ve balesi kadrosundaydı. 1980'de İstanbul'a döndü ve İstanbul Devlet opera ve balesi'nde görev aldı. *Cavalleria rusticana, Il Trovatore, Tosca, Satılmış nişanlı, Maskeli balo* gibi operalarda rol aldı.

MENDERES kütlesi, eski yayınlarda **Lydia-Karia** ya da **Saruhan-Menteşe masifi,** Ege bölgesinin çekirdeğini oluşturan eski kütle G.'de Torid kıvrımları, B.'da ve K.'de İzmir-Ankara ofiyolit kuşağı arasında yer alır. Esas kesimi, Menteşe yöresinden, Gediz ovası K.'ine kadar uzanan bir elips biçimindedir. Jeolojik yapısı bakımından, iki birimden meydana gelir. Daha dar bir alan kaplayan çekirdek birimi Alt Paleozoyik ya da Cambriaöncesi'ne aittir ve radyometrik bulgulara göre 490 -530 milyon yıl yaşındadır. Bu birim gözlü gneisslerden, granitik gneisslerden, migmatitlerden, şistleşmiş gneisslerden ve amfibolitlerden oluşur. Bu çok eski birimi, çeşitli şistlerden, kuvarsitlerden, mermerlerden ve grovaklardan meydana gelen bir kuşak çevirir. Bu kuşağın yaşı çekirdeğe yakın kesimlerde perm, dış kesiminde mezozoyiktir. Kütle Üçüncü Zaman sonu ve Dördüncü Zaman başlarında gerilemeler sonucunda meydana gelen faylanmalarla grabenler (Büyük Menderes, Küçük Menderes, Gediz ovaları) ve horstlar (Aydın dağları, Bozdağlar) biçiminde parçalanmıştır.

MENDES sıf. Tar. coğ. **1.** Mendes kentine ait olan. **—2.** *Mendes ağzı*, Mendes adıyla bilinen, Nil'in orta dalından ayrılan kolu. || *Mendes nomosu*, esk. merkezi Mendes olan il.

MENDES. Tar. coğ. Nil deltasında çok eski anakent, ve Aşağı Mısır'da 16. *nomos*'un merkezi. Orada bir koç tanrıya tapılırdı. XXIX. firavun sülalesinin Mendes'ten geldiğine inanılıyordu.

MENDES (Murilo Monteiro), brezilyalı şair (Juiz de Fora, Minas Gerais, 1901 - Roma 1975). Diplomat, gizemci ve gerçeküstücü. Sanatı bir özgürleşme olarak ele aldı ve imgelerinde plastik arayışa ağırlık verdi (*O Visionário*, 1941; *Contemplação de Ouro Preto*, 1954; *Tempo espanhol*, 1959).

MENDÈS FRANCE (Pierre), fransız siyaset adamı (Paris 1907 - *ay. y.* 1982). Radikal-sosyalist parti üyesiydi, l'Eure milletvekili seçildi (1932-1940). 1942'de "Lorraine" grubunda havacı subay olarak çarpışmak için Londra'ya gitti. Geçici hükümet sırasında Ulusal ekonomi bakanı oldu (eylül 1944). Yeniden l'Eure milletvekili seçildi (1946-1958) ve Başbakan oldu (haziran 1954 - şubat 1955). Hükümeti kısa sürmesine karşılık IV. Cumhuriyet'in en önemli dönemini oluşturdu: Çinhindi'nde sağlanan barış (Cenevre anlaşmaları, Tunus'ta iç özerklik, Avrupa Savunma topluluğu'nun reddedilmesi). Radikal parti'nin ilk başkan yardımcısı seçildi ve partiyi yenileştirmeye çalıştı. Cumhuriyetçi cephe'nin yaratıcısı ve Mollet hükümetinde Devlet bakanı oldu (şubat-mayıs 1956). 1959'da Radikal parti'den çıkarıldı ve PSU'ya dönüşecek olan Bağımsız sosyalist parti'ye (PSA) katıldı, ama 1968'de istifa etti. Bu arada mart 1967'den mayıs 1968'e kadar Grenoble milletvekili olarak görev yaptı. 1973'te siyasal yaşamdan çekildi.

MENDES PINTO (Fernão) → PINTO (Fernão Mendes).

MÉNDEZ DE HARO Y SOTOMAYOR (Luis), ispanyol devlet adamı (Valladolid 1598 - Madrid 1661). Olivares dükünün yeğeni. Felipe IV'ün isteği doğrultusunda dükün yerine geçti. 1643-1651 arasında Başbakan ve başkomutan oldu. Mazarin ile Pireneler barışı'nı görüştü (1659).

MÉNDEZ MONTENEGRO (Julio César), guatemalalı devlet adamı (Guatemala City 1915). Devrimci parti'nin lideri oldu, 1966-1970 arasında Cumhurbaşkanlığı yaptı. İlk aşamada genel bir af çıkarttı ve sıkıyönetimi kaldırdı, ama şiddet hareketlerinin kesilmemesi ve amerikan büyükelçisinin öldürülmesi üzerine 1968'de yeniden sıkıyönetim ilan etti ve baskıya yöneldi.

MENDİBURU (Sébastián DE), bask yazar (Oyarzun, Guipúzcoa, 1707 - Bologna, İtalya, 1782). Cizvitti, birçok dinsel yapıt yazdı. Akıcı dili, Axular'ın dili gibi, klasikçiliğin örneği olarak kabul edilir.

MENDİL a. **1.** Burun silmek, kimi zaman da terini silmek, el, yüz ya da gözyaşlarını kurulamak amacıyla kullanılan kare biçiminde küçük kumaş ya da yumuşak kâğıt parçası. **—2.** Giysiyi tamamlamak için erkek ceketlerinin üst cebine konulan küçük kumaş parçası. **—3.** *Mendil açmak*, dilenmek, el açmak. || *Mendil kadar*, çok küçük alanlar için kullanılır. || *Mendil sallamak*, bir kimseyi mendil sallayarak uğurlamak ya da selamlamak: *Trenin arkasından ona uzun uzun mendil salladı.*

—El sant. *Yazma mendil*, üzerine baskı tekniğiyle desen basılmış mendil. (Kenarları oyalı olur. Topkapı sarayı müzesi'nde değerli örnekleri vardır.)

—Folk. *Yas mendili*, tabutun üzerine örtülmek üzere hazırlanmış, büyükçe ve genellikle koyu renk ya da siyah mendil. (Üzerine baskı tekniği uygulanarak desenlendirilmiş olanları da vardır. Topkapı sarayı müzesi'nde bulunan Şehzademehmet türbesi'ne ait XV. yy. yas mendilleri, türünün ilginç örnekleridir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Giy. *Mendil cebi*, bir ceketin mendil konuları göğüs cebi. || *Cep mendili*, bir ceketin üst cebini süslemekte kullanılan fantezi mendil.

—Tekst. Genellikle bir çerçeveyle birlikte bir kare oluşturan bezayağı armürlü dokuma. (Çerçeve, zeminden farklı renk ya da numaradaki ipliklerle ya da bezayağından farklı bir armürle dokunmuş şeritlerle oluşturulur. Kesilen, sonra kenarları bastırılan mendil, pamuktan, kimi kez de keten ya da ipekten dokunur.)

—ANSİKL. Folk. Anadolu folklorunda mendilin bir işlevi de, birbirini seven gençler arasında bir haberleşme aracı olmasıdır. Delikanlılar, sevdikleri kıza ucu yanık mendil gönderirler. Genç kız da delikanlıda gönlü varsa, kendi elleriyle işlediği bir mendili ona gönderir. Mendilin üzerindeki nakışlar, kullanılan renkler ayrı ayrı anlam taşır. Bu mendiller kullanılmaz ve değerli bir armağan olarak saklanır. Eğer herhangi bir nedenle gençlerin arası açı-

lırsa, mendiller karşılıklı olarak geri gönderilir. Bu, ilişkinin sona erdiğinin işaretidir. Mendil nişan, düğün vb. nedenlerle karşılıklı gönderilen bohçaların da değişmez eşyalarındandır. Her kızın çeyizinde kendi eliyle işlediği birkaç mendil mutlaka bulunur. Mendil bar, halay gibi halk oyunlarında da oyunu yöneten kişi tarafından bir tür yönetim aracı olarak kullanılır. Oyunu yöneten, öteki oyunculara figürün sona ereceğini, başka figüre geçileceğini vb. hareketleri mendilin salınımlarıyla bildirir.

Mendil, Edirne ve çevresinde, kadınlar tarafından elde mendille oynanan, karşılama türü bir halk oyunu.

Mendili oyaladım, Balıkesir ve çevresinde kadınlar tarafından topluca oynanan, türkülü, güvende türü bir halk oyunu.

Mendilli, Gaziantep ve çevresinde daha çok kadınlar tarafından ve elde mendille oynanan ağır halay türü bir halk oyunu.

MENDİPİT a. (fr. *mendipite;* Somerset' de bulunan *Mendip* Hills'in adından). Miner. Ortorombik sistemde yer alan doğal kurşun oksiklorür.

MENDİREK a. **1.** Deniz yap. DALGAKIRAN'ın eşanlamlısı. **—2.** *Mendirek başı,* bir mendireğin ya da seddenin denizdeki en son bölümü. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Tanker mendireği,* büyük petrol gemilerinin açık demir yerine ya da bir ön limana yanaşması için, kimi kez uzunluğu birkaç kilometreye varan denize doğru uzanan iskele; petrolün kıyıya taşınması boruhatlarıyla sağlanır.
—ANSİKL. Deniz yap. Mendirek başının çevresini dolaşarak kırılan soluğan, mendirek başının yanısıra yakın dipleri de karmaşık ve güçlü kuvvetlerin etkisinde bırakır. Bu nedenle mendirek başının masif olması, seddenin diğer bölümüne sağlam bir biçimde birleştirilmesi gerekir; ayrıca ayak bölümünün de, bloklarla ya da kaya dolgularla zemin aşınmasına karşı korunması zorunludur. Temeli, aşınmayacak bir toprak düzeyine kadar indirmek de gerekebilir.

MENDİZABAL (Juan ÁLVAREZ) → ÁLVAREZ Y MÉNDEZ (Juan).

MENDOCİNO burnu, ABD'de (Kaliforniya) burun, Büyük Okyanus kıyısında, Eureka'nın G.'inde.

MENDOCİNO kırık zonu. K.-D. Büyük Okyanus tabanını kesen paralel fay zonlarından biri. Kuzey Kaliforniya kıyılarından Hawaii takımadalarının 1 500 km kuzeyine doğru uzanır. Uzunluğu yaklaşık 5 000 km.

MENDOZA, Arjantin'de kent, il merkezi, And sıradağlarının eteğinde; 668 000 nüf. 1561'de ispanyol Pedro del Castilla'nın kurduğu Mendoza, Andardının ağzında ticari görevini korur. 1861'de 15 000 kişinin ölmesine yol açan bir deprem kenti yerle bir etti. Bir sulu tarım bölgesinin merkezi: meyveler, tahıllar ve özellikle de şarap üretir. Yerleşmenin güneyinde, besin sanayileri ve Godoy Cruz'da hidroelektrik tesisleri yer alır. — *Mendoza ili,* 148 827 km^2; 1 388 000 nüf. (1989). Büyük bağcılık bölgesi.

MENDOZA *(rio),* Arjantin'de (Mendoza ili) ırmak; yaklş. 320 km. Aconcagua'nın yamaçlarından doğan Mendoza, D.'ya, sonra G.'ye doğru akar ve sonunda Huanacache göllerine dökülür. Elektrik üretimi ve sulama (özellikle Mendoza kentinin G.'inde) yararlanıldı.

MENDOZA (Íñigo LÓPEZ DE) → SANTİLLANA.

MENDOZA (Pedro GONZALEZ DE), castillalı devlet adamı (Guadalajara 1428 - *ay. y.* 1495). 1454'te Calahorra piskoposu, sonra 1465'te Siguenza piskoposu, 1473' te kardinal, 1474'te Sevilla, 1481'de Toledo piskoposu oldu. Castilla kralı Enrique IV'ün ölümü üzerine İsabel'in tarafını tuttu, Kristof Kolomb'un tasarılarını destekledi ve Valladolid'de Santa Cruz koleji'ni kurdu.

MENDOZA (Pedro DE), ispanyol savaşçı (Guadix 1487 - denizde 1537). Río de la Plata bölgesi valisiydi (1534). Buenos Aires kentini kurdu (1536).

MENDOZA (Diego HURTADO DE) → HURTADO DE MENDOZA (Diego).

MENDOZA (Antonio DE—), Meksika genel valisi (öl. Lima 1552). İspanyol fethinin tamamlanmasından sonra normal yönetime geçen Yeni İspanya'nın ilk genel valisi oldu (1535-1551). Önemli sömürgeleştirme hareketlerinde bulundu, birçok kolej ve ilk amerikan basımevini kurdu (1539). Yeni istila edilen Peru'ya barışı sağlamak amacıyla genel vali olarak gönderildi ama oraya varışından kısa bir süre sonra öldü.

MENDOZİT a. (fr. *mendozite;* Arjantin' deki *Mendoza* kentinin adından). Miner. Beyaz lifsi kütleler halinde bulunan, $NaAl(SO_4)_2.11H_2O$ formülündeki hidratlı doğal alüminyum ve sodyum sülfat.

MENDRİSİO, İsviçre'de (Ticino kantonu) komün, *Mendrisiotto*'nun yönetim merkezi, Lugano gölünün G.'inde; 6 600 nüf.

MENDRİSİOTTO, İsviçre'de (Ticino) yönetim bölümü, Lugano gölünün G.'inde, çokürünlü tarım (bağcılık ve tütün), çeşitli sanayiler (ipekten ipek gömleğe ve tütüne geçmiştir) ve ticaret (Milano-Sankt Gotthard-Basel hattıyla hız kazandırılmıştır: Chiasso triyaj garı) etkinlikleri.

MENDUB sıf. (ar. *mendūb*). İsl. Kesin olarak buyurulmuş olmamakla birlikte, yapılması din açısından iyi ve sevap sayılan. ◆ a. Arkasından iyilikleri sayılarak ağlanan ölü.

MENDUF sıf. (ar. *mendūf*). *Esk.* Didilmiş, atılmış pamuk için kullanılır.

MENECER → MENAJER.

MENEDEMOS Eretrialı, İ.Ö. III. yy.'da yaşayan yunan filozof (öl. 265'e doğr.). Phaidon'un kurduğu Elis okulu'nu Eretria'ya götürdü. Ülkesinde önemli bir siyasal rol oynadı ve demokrasiyi yeniden kurdu.

MENEDİLMEK → MENETMEK.

MENÉE a. (fr. sözc.). Koregr. *Küçük menée,* pointe üzerinde atılan ve hızlı bir ilerleme sağlayan küçük adımlar dizisi.

MENEGİNİT a. (fr. *ménéghinite*). Miner. Toscana'da bulunan doğal kurşun ve bakır antimon sülfür.

Meneksenos, Platon'un diyaloğu. Yapıtta Sokrates ile konuşan Meneksenos, savaşta ölen askerlerin ağıt söylevini verecek hatibin atanacağı bule'den gelmiştir Sokrates, bu tür ucuz belagati alaya alır. Meneksenos'un iddialaşması üzerine de Aspasia'nın olduğunu ileri sürdüğü ve gerçekte belagatçilerin alaylı bir taklidinden başka bir şey olmayan bir ağıt söylevine girişir.

MENEKŞE a. (fars. *benefşe*'den). **1.** Almaşık ya da yarı dipten sürme yapraklı, biryıllık, ikiyıllık ya da çokyıllık, ama nadiren çalı halinde otsu bitki. (*Viola* cinsi; 400 tür; *menekşegiller* familyasının örnek tipi.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bu bitkinin küçük, mor renkli ve güzel kokulu çiçeği. **—3.** *Menekşe gözlü,* gözleri mora kaçan koyu lacivert renkte olan. || *Menekşe rengi,* menekşe çiçeğinin mor rengi; bu renkte olan.
—ANSİKL. Bot. Menekşenin mor, mavi ya da sarı renkte olan çiçekleri normal olarak tek tek, yaprakların koltuğundan ya da sapların ucundan çıkar ve uzun saplıdır. Her çiçekte 5 çanakyapraklı bir çanak ve

Büyük Larousse

mendirek başı
Haydarpaşa - İstanbul

alt taçyaprağı mahmuz gibi uzamış eşitsiz 5 taçyapraklı bir taç bulunur. Meyve üç çenetle açılan bir kapsüldür. Büyük *viola* cinsi iki gruba ayrılır: 2 yan taçyaprağın alt taçyaprağa benzer olduğu esas menekşeler ve tam tersine aynı taçyaprakların iki üst taçyaprağa benzer olduğu hercai menekşeler. Birçok menekşe türü kesme çiçek ve parfümcülük için yetiştirilir.
—Eczc. Kokulu menekşenin *(Viola odorata)* kurutulmuş çiçekleri, infusyon halinde, öksürük kesici ve göğüs yumuşatıcı olarak kullanılır. Taze taçyapraklar yumuşatıcı "menekşe şurubu"nun hazırlanmasında kullanılır. Ezilerek lapa haline getirilen yapraklar içerdiği metil salisilattan dolayı, ağrı dindiricidir.
—Ed. Divan şiirinde sevgilinin saçı, yüzündeki ayva tüyleri, benleri renk ve güzel koku yönünden menekşeye (benefşe) benzetilir. Eğri sapıyla boynunu bükmüş göründüğü için alçakgönüllü sayılan menekşenin öteki çiçeklere hizmetkâr olduğu belirtilir. Kısa sapı dolayısıyla yere yakın olduğu için yerin kulağıdır. Rengi, biçimi ve kokusundan ötürü menekşe ile attar (aktar), micmer (buhurdan), anber, Kâbe örtüsü, hokka arasında ilişki kurulur. Genellikle gülle birlikte anılır.
—Parf. Kokulu menekşeden *(Viola odorata)* özütlenen bir konkreti parfümeri sanayisinde kullanılır. Bu parfüm, ayrıca kimyasal bireşim yoluyla da hazırlanabilir.

Menekşe, Adana ve çevresinde, genellikle kadınlar tarafından oynanan türkülü, halay türü bir halk oyunu.

MENEKŞE ÇATAĞI. Arkeol. Tekirdağ' da, il merkezinin D.'sunda buluntu yeri. İstanbul Üniversitesi prehistorya kürsüsü'nce yapılan yüzey araştırmalarında burada bir İlk Tunç çağ yerleşmesi saptandı.

MENEKŞEBALIĞI a. Zool. İZMARİT'in eşanlamlısı.

MENEKŞEGİLLER a. Çoğunlukla yaprakları almaşık ve bütün olan otsu (ılıman bölgeler) ya da çalımsı (sıcak bölgeler) ikiçenekli bitkiler familyası. (Bil. a. *violaceae.*)
—ANSİKL. Menekşegillerde çiçekler ayrı taçyapraklı ve erdişidir; çoğunlukla zigomorf olan her bir çiçekte hepyeşil 5 çanak yaprak ve altta mahmuz biçiminde uzamış eşitsiz 5 taçyaprak bulunur. Taçyaprakları iyice küçülmüş olan bazı çiçekler kleistogamdır, yani erkekorgan başçıkları tepeciğe yapışık olduğundan çiçekte kendi kendine tozlaşma sağlanır. *Menekşegiller* büyük familyası yaklaşık 1 000 türü kapsar ve başlıca *viola* (menekşe*, her-

menekşe

Larousse

Menelik II
Bibliothèque nationale, Paris

Algar

Marcelino Menéndez Pelayo
Moreno Carbonero'nun
bir portresinden ayrıntı
Ulusal tarih akademisi müzesi, Madrid

Algar

Ramón Menéndez Pidal
ressamı bilinmeyen bir portreden ayrıntı
Ateneo de Madrid

cai menekşe), *rinorea, hybanthus* cinslerini içerir; bunların bir türünden yalancı ipeka elde edilir.

MENEKŞEGÜLÜ a. Küçük çiçekli sarmaşık gül türü *(Rosa chinensis).*

MENELAOS İskenderiyeli, İ.S. I. yy.'ın sonuna doğru İskenderiye ve Roma'da çalışmış yunan matematikçi ve gökbilimci. Günümüze, arap geleneği sayesinde ulaşan *Sphairika* adlı yapıtın yazarıdır. Bu kitapta, küresel üçgenlerin özelliklerinin sistemli bir incelemesi ve "kesen teoremi"nden çıkarılan küresel trigonometrinin temelleri vardır: düzlemsel bir ABC üçgeninin BC, CA, AB kenarlarını, sırasıyla L, M ve N noktalarında bir kesen tarafından kesildiğinde şu formül geçerlidir:

$$\frac{\overline{LB}}{\overline{LC}} \times \frac{\overline{MC}}{\overline{MA}} \times \frac{\overline{NA}}{\overline{NB}} = +1.$$

Bu formül Menelaos'a küresel trigonometrinin temel teoremini tanıtlamasını sağlar: iki $\widehat{ADB}$ ve $\widehat{AEC}$ büyük çember yayı, Z de kesişen başka iki $\widehat{BZE}$ ve $\widehat{DZC}$ büyük çember yayı tarafından kesildiğinde eşitlik şöyledir:

$$\frac{\sin \widehat{CE}}{\sin \widehat{EA}} = \frac{\sin \widehat{CZ}}{\sin \widehat{ZD}} \times \frac{\sin \widehat{DB}}{\sin \widehat{BA}}.$$

MENELAOS. Yun. mit. Lakedaimon'u kuran Akhaia kralı. Yerli kral Tyndareos' dan sonra tahta çıktı. Yaşamının yedi yılını, o zamanlar onurlu bir meslek sayılan korsanlık yaparak denizlerde geçirdi ve Mısır'da Teb kentini yağmaladıktan sonra korsanlığı bıraktı. Argolis ülkesinin kırsal kesiminde birçok küçük kasabayı ele geçirdi. Efsaneye göre, sadık olmayan karısını (Helene) tekrar elde etmek için tüm Akhalar'ı savaşa sürükleyen bahtsız bir kocadır.

MENELİK II, Etyopya negusu (Ankober 1844 - Addis Abeba 1913). Çoa rasının oğluydu, babası ölünce (1855) Theodoros tarafından Magdala'da rehin alındıysa da kaçtı ve kendini kral ilan etti (1865). Ona silah veren bazı avrupa ülkelerinin desteğini sağlayarak, kendisini tahtın vârisi olarak kabul eden Johannes IV'e karşı tuzak hazırladı. Mehdi istilasından yararlanarak, galla bölgesini ve Harar'ı ele geçirdi. Tigre ve Amhara'yı Çoa ile birleştirdi ve Entotto'nun yerine yeni başkent Addis Abeba'yı kurdu (1889). Ertesi yıl negus olarak, ras Makonnen'in aracılığıyla, İtalya ile Uccialli antlaşması'nı (mayıs 1889) görüştü (İtalya, italyanca ve amharca yazılan ikili bir metinden yararlanarak Etyopya üzerinde fiili bir himaye kuruyordu); yalnızca amharca metnini bildiği bu antlaşmayı 1893'te bozdu. İtalya, 1896'da uğradığı Adua yenilgisinden sonra, Etyopya'nın bağımsızlığını tanıdı. 1898'e kadar Menelik, Addis Abeba'nın batısında, güneyinde ve doğusunda giriştiği bir askeri savaşımlar dizisiyle imparatorluğun birliğini sağlamayı sürdürdü. Makonnen'in yardımıyla, Etyopya'yı modernleştirdi (köleliğin yürürlükten kalkması, eğitimin gelişmesi, Cibuti-Addis Abeba demiryolu yapım imtiyazının Fransa'ya verilmesi). Felç olması (1906) üzerine, 1907'de tahttan çekildi ve torunu erginleşinceye değin naipliği ras Tesemma'ya bıraktı. Naip ölünce (1911) de Lic İyasu, Menelik'in ölmesini beklemeden iktidara elkoydu.

Menelik nişanı → ETYOPYA *nişanı.*

MENEM (Carlos Saul), lakabı **El Turco,** arjantinli siyaset adamı (Anillaco 1932). Suriyeli bir göçmen ailesinin oğludur. Hukuk öğrenimi gördü. Bir süre sendika avukatı olarak çalıştı. Peronist Adaletçi parti'ye girdi (1956); Uzun süre La Rioja valiliği yaptı. Askeri cunta tarafından birkaç kez hapsedilip serbest bırakıldıktan sonra sürgüne gönderildi. Peronistler'in adayı olarak katıldığı 1989 seçimlerinde, oyların % 49'unu alarak cumhurbaşkanı seçildi. İktidara geldikten hemen sonra çok sert ekonomik önlemler aldı; büyük çaplı özelleştirmelere girişti. Aralık 1990'da askeri bir ayaklanmayı şiddet kullanarak bastırdı. Arjantin'de enflasyonu düşürmeyi başardı. 8 mayıs 1992'de Türkiye'yi resmen ziyaret etti.

MENEMEN a. (İzmir'in Menemen ilçesinin adından). Mutf. Domates, yeşil biber ve yumurtayla yapılan bir tür yemek. (Domates doğranıp yeşil biberle birlikte yağda pişirildikten sonra üzerine yumurta kırılıp karıştırılarak yapılır. Hemen her yörede yapılan kolay bir yemek türüdür.)

MENEMEN, Ege bölgesinde İzmir iline bağlı ilçe; 76 043 nüf. (1990); 1 014 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 34 köy. Merkezi, İzmir'in 27 km K.'inde *Menemen,* 29 006 nüf. (1990). Tahıl, pamuk, tütün, zeytin, üzüm üretimi.

Menemen olayı, Menemen'de şeriat düzeni ilan etmeye kalkışan ve kendilerine engel olmak isteyen yedeksubay Mustafa Fehmi Kubilay'ı şehit eden gericilerin yarattığı irtica hareketi. Serbest cumhuriyet fırkası'nın kapanmasından hemensonra nakşibendi tarikatına bağlı İbrahim Hoca, Derviş Mehmet gibi kişilerce kışkırtılan ve Menemen'de halkı 23 aralık 1930'da yeşil bayrak altında toplanmaya çağıranlara, Kubilay, emrindeki mangayla karşı çıktı. Başkaldıranlar Kubilay'ı yaraladılar sonra başını kestiler; yeşil bayrağın ucuna takarak sokaklarda dolaştırdılar; engel olmak isteyen iki bekçiyi daha öldürdüler. Ordu birliklerinin duruma müdahale etmesi üzerine elebaşıları Derviş Mehmet ve iki adamı öldürüldü. Balıkesir, Manisa ve Menemen'de sıkıyönetim ilan edildi. Olayı öğrenen Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da Başbakan İsmet Paşa (İnönü), Milli savunma ve İçişleri bakanlarıyla bir toplantı yaptı. Toplantıda, sıkıyönetim mahkemesinin hükmedeceği cezaların, bütün mürtecilere ibret olacak biçimde verilmesi; cezaların hemen yerine getirilmesi, olaya karşı çıkmayan Menemen halkının başka yerlere göç ettirilmesi kararı alındı. Ancak sonradan Menemen halkının tümüyle cezalandırılmasından vazgeçildi. General Mustafa Muğlalı başkanlığında kurulan sıkıyönetim mahkemesi 2 200 kişiyi yargıladı. İçlerinde nakşibendi kutbülaktabı Esat Efendi'nin de bulunduğu 34 kişi idama mahkûm edildi; Esat Efendi hapishanede öldü. 41 kişi çeşitli cezalara çarptırıldı. Sıkıyönetim mahkemesinin soruşturmasında olayın siyasi bir yönü bulunmadığı ve sınırlı nitelikte olduğu anlaşıldı. Menemen'de Kubilay'ın anısına bir anıt dikildi.

MENEMENCİOĞLU (Numan), türk diplomat ve siyaset adamı (Bağdat 1898 - Ankara 1958). Lise öğrenimini Fransa' da yaptı; Lozan Hukuk fakültesi'ni bitirdi (1914). Bern sefareti üçüncü kâtipliğine atanarak diplomatik kariyere başladı. Paris, Atina, Budapeşte elçiliklerinde çalıştı, Beyrut Başkonsolosluğu yaptı. Dışişleri örgütü I. Daire genel müdürlüğüne getirildikten sonra elçi oldu ve bakanlık müsteşarlığına atandı (1929). Büyükelçiliğe yükseltilerek (1933) bakanlık genel sekreteri oldu. Gaziantep milletvekili atandı (1935). İstifa ederek (1937) Dışişleri siyasi müsteşarlığına getirildi ve ardından yeniden bakanlık genel sekreteri atandı. İstanbul millet vekilliği (1939-1946), Dışişleri bakanlığı (1942-1944) yaptı. Bir kez daha milletvekilliğinden ayrılarak Paris büyükelçisi oldu (1944-1956). Bu görevdeyken emekliye ayrıldı; 1957'de Demokrat parti İstanbul milletvekili seçildi. Numan Menemencioğlu'nun ana ve baba tarafından dedeleri Namık Kemal ile Âyan meclisi başkanı Menemenlizade Rıfat Bey'di.

MENEMENLİZADE MEHMET TAHİR, türk şair, yazar (Adana 1862 - İstanbul 1903). Mülkiye'yi bitirdi (1883). Adana, Aydın, Selanik'te Maarif müdürlüğü yaptı. Maarif nezareti mühimme kalemi müdürlüğünde bulundu. Mülkiye'de, Darülfünun'da edebiyat, pedagoji dersleri okuttu. Tanzimat edebiyatından servetifünun edebiyatına geçiş aşaması oluşturan ara kuşağın temsilcilerindendir. Şair *(Elhan,* 1886), edebiyat kuramcısı *(Osmanlı edebiyatı,* 1897), eleştirmen olarak tanınır. Beşir Fuat'la *Güneş* (1883-1884), *Haver* (1884) dergilerini yayımladı. Dönemin önemli edebiyat dergilerinden olan bu sonuncusunda o sıralarda İstanbul'da bulunmayan Namık Kemal ile Abdülhak Hamit'in mektuplarına, şiirlerine yer verdi. Uyağın göz için mi kulak için mi olduğu konusunda Recaizade Ekrem'le eski edebiyat yandaşları arasında çıkan abes -muktebes tartışmasından (1895) 12 yıl önce, göz yerine kulağa seslenen uyak öneklerine şiirlerinde yer vermişti. Servetifünun kuşağının yaygın biçimde uygulayacağı ulantılı dizeler de daha önce onun şiirlerinde görüldü.

MENEND a. (fars. *mânend*'den). *Esk.* Benzer, eş: *Eşi menendi yok.*

◆ ilg. Gibi: *Menend-i mürg-i bâl-şikeste* (kanadı kırık kuş gibi).

MENÉNDEZ (Luis) → MELÉNDEZ.

MENÉNDEZ PELAYO (Marcelino), ispanyol edebiyat eleştirmeni (Santander 1856 - *ay. y.* 1912). İspanya'da o dönemin en önemli edebiyat eleştirmeniydi (*Historia de los heterodoxos españoles* [İspanyol aykırı düşünceler tarihi], 1880-82; *Historia de las ideas estéticas en España* [İspanya'da estetik düşünceler tarihi], 1883-1891; *Origenes de la novela* [Romanın kökenleri], 1905-1910; *Estudios de critica literaria* [Edebiyat eleştirisi incelemeleri], 1884-1892). Koyu ve gerici katolikliğin etkisinde kalarak, özgürce düşünme cesaretini gösteren tüm yazarları "sapkınlık"la suçladı.

MENÉNDEZ PİDAL (Ramón), ispanyol edebiyat eleştirmeni ve dilbilimci (La Coruña 1869 - Madrid 1968). Eski yapıtlarla ilgili çok sayıda incelemesi ve yayını vardır. *La leyenda de los infantes de Lara* (Lara infantelerinin efsanesi) [1896], *Las crónicas generales de España* (İspanya'nın genel kroniği) [1898], *El Cantar de Mío Cid* (Mío Cid türküsü) [1908-1911], *La Epopeya Castellana* (Castilla destanı) [1910], *La España del Cid* (El Cid'in İspanyası) [1930], *El Romancero hispánico* (İspanyol romancerosu) [1953] adlı yapıtlarıyla Ortaçağ edebiyat tarihini yeniledi. *Manual de gramática histórica* (Dilbilgisi tarihi elkitabı) [1904], *Origenes del español* (İspanyolcanın kökenleri) [1926] ve kurucusu olduğu *Revista de filología española*'da (1914) yayımladığı çalışmalarıysa İspanya'da dilbilim incelemelerini sağlam temellere oturttu. Yayımına 1930'da başladığı dev yapıtı *Historia de España*'yı (İspanya tarihi) tamamlayamadan öldü.

MENENGİÇ a. Hepyeşil çift tüysü yapraklı, salkım çiçekli, çoğunlukla çalı, bazen 8-10 m boyunda kalın gövdeli, geniş yuvarlak tepeli ağaç. (Bil. a. *Pistacia terebinthus;* sakızağacıgiller familyası.) [Bazı yörelerde bu ağaca çitlembik ağacı da denir.]

—ANSİKL. Menengiç batıda Kanarya adalarından başlayarak Doğu Akdeniz'den Anadolu'ya kadar yaygın bir ağaçtır. Türkiye'de özellikle Batı ve Güney Anadolu' da maki örtüsü içinde çalı halinde bulunur. Aromatik kokulu, yuvarlak, küçük, yağlı meyveleri de aynı adla anılır ve yöresel olarak kavrularak yenir. Ağaç halinde olanların gövdelerinden güzel kokulu bir terebentin elde edilir. Kabuğunda % 25 tanen vardır. Yapraklarında bir mazı böceğinin *(Pemphigus corniculatus)* yaptığı mazılar ipek boyamada, şaraba renk vermede kullanılır. Menengicin üzerine antepfıstığı da aşılanabilir.

—Halk hek. Menengicin dallarından sızan

sakız idrar ve solunum yolları antiseptiği; menengiç mazısı peklik verici, bronşit ve astımda öksürük nöbetlerini kesici; meyvesi idrar söktürücü ve kuvvet verici olarak kullanılır. Meyve yağı yemeklik yağ olarak kullanıldığı gibi kavrulan meyvelerin ezilmesiyle elde edilen sıvı Gaziantep yöresinde "menengiç kahvesi" adıyla kahve yerine kullanılır.

MENENGOANSEFALİT a. (fr. *méningo-encéphalite*'ten). Nörol. **1.** Beynin ve beyin zarlarının iltihaplanması. **—2.** *Frengi menengoansefaliti* → GENEL FELÇ*.

MENENGOANSEFALOSEL a. (fr. *méningo-encéphalocèle*'den). Biyol. Beyin dokusu içeren menengosel.

MENENGOKOK a. (fr. *méningocoque*). İkişerli kokusler halinde bulunan, insanda hastalık yapan (özellikle beyin-omurilik menenjitleri) Gram negatif bakteri (bil. a. *Neisseria meningitidis*).

MENENGOKOKSEMİ a. (fr. *méningococcémie*). Patol. **1.** Kanda menengokok bulunmasına bağlı septisemi. **—2.** *Çarpıcı menengokoksemi*, enfeksiyonla başlayıp nekrozlu ve purpuralı deri lezyonlarıyla, yaygın kanamalara neden olan pıhtılaşma bozukluklarıyla şok durumu yaratarak birkaç saat içinde ölümle sonuçlanabilen menengokoksemi.

MENENGOKOKSİ a. (fr. *méningococcie*). Patol. Menengokoklardan ileri gelen her çeşit enfeksiyon.

MENENGOMİYELİT a. (fr. *méningo-myélite*). Nörol. Omurilik ve zarlarının hastalanması.

MENENGOMİYELORADİKÜLİT a. (fr. *méningo-myélo-radiculite*). Nörol. Omurilik zarlarının, omuriliğin ve omurilik sinir köklerinin birlikte iltihaplanması.

MENENGONEVRAKSİT a. Patol. (fr. *méningo-névraxite*). Beyin zarlarının ve beyin sapının birlikte iltihaplanması.

MENENGORADİKÜLİT a. (fr. *méningo-radiculite*). Nörol. Omurilik sinir köklerinin, menenjitle bağıntılı olarak iltihaplanması.

MENENGOSEL a. (fr. *méningocèle*). Nörol. Beyin-omurilik sıvısıyla dolu beyin-omurilik zarlarındaki bir fıtıktan oluşan ve kemik yapılardaki bir spina bifida gibi bir yarıktan dışarı pırtlayıp çıkan ur.

MENENİUS AGRİPPA, İ.Ö. 502'de Roma konsülü. Ağır borçlar altında bulunan ve Aventino tepesine çekilmiş pleblerle senatoyu, yazdığı bir meselle barıştırdı (494).

MENENJ a. (fr. *méninge*). Nöroanat. **1.** BEYİN-OMURİLİK ZARI'nın eşanlamlısı. **—2.** *Arka menenj atardamarı*, yukarı giden yutak atardamarının uç dalı. (Kafatasına ön kondil kanalından girer ve komşu sertzara dallar verir.) || *Küçük menenj atardamarı*, üstçene iç atardamarının küçük bir dalı. (Yumuşak ve dış pterigoit kasa dallar verir, kafatasının içine oval delikten girer ve sertzara ve Gasser gangliyonuna dağılır.) || *Orta menenj atardamarı*, üstçene iç atardamarının bir dalı. (Küçük yuvarlak delikten geçerek kafatasının içine girer ve kafatası boşluğunun dış yan çeperinde dallanır, kemiklerle sertzarı besler. (Dalları genellikle derin kemik olukları içinde bulunduğundan kafatası kırıldığı zaman zarar görür.)

MENENJİT a. (fr. *méningite*). Nörol. **1.** Beyin-omurilik zarlarının akut ya da subakut iltihaplanması. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Menenjit çizgisi*, deride tırnakla ya da küt uçlu bir şeyle çizildiğinde ortaya çıkan ve menenjitlerin ek belirtisi sayılan, önce beyaz, sonra kırmızı renkli çizgi. || *Karsinomlu menenjit*, yumuşak beyin-omurilik zarlarında metastazlar nedeniyle ortaya çıkan ve poliradikülonevritle birlikte olabilen kanser enfiltrasyonu. || *Lökoblastlı menenjit*, lökozların gelişimi sırasında beyin-omurilik zarlarının lökoblastlarla dolması. (Omurilik köklerinin ya da beyin sinirlerinin felciyle ve çeşitli beyin belirtileriyle birlikte ortaya çıkabilir.)

—ANSİKL. Nörol. Beyin-omurilik zarı sendromunun işlevsel belirtileri klasik bir üçlü oluşturur: yaygın ve şiddetli başağrısı; "beyinsel" diye nitelenen, kolay, fışkırır gibi kusma; inatçı ve tedaviye dirençli kabızlık. Ağrı kesici kasılmalardan oluşan menenj kökenli sertlik, bacaklarını bükerek böğrü üstüne yatan hastanın davranışını açıklayan ana belirtidir. Omurgalara komşu kaslarla bacak kaslarının gerginliğini ortaya çıkaran ense sertliği ve Kernig belirtisinin de nedeni aynıdır; hastanın dizlerini bükmeksizin yatağa oturaması şeklinde ortaya çıkar. Kalp ritminde yavaşlama, deride duyarlık artışı ve menenjit çizgisi de sıklıkla birlikte bulunur.

Göz dibinde staz bulunmadığı göz dibi muayenesiyle kesinleştirildikten sonra, genellikle bel omurları hizasından ponksiyonla alınan beyin-omurilik sıvısının incelenmesi, kanlı bir sıvı (menenj kanaması), irinli bir sıvı ya da duru bir sıvı çıktığına göre beyin-omurilik zarı sendromunun cinsini ve nedenini belirleme olanağı verir.

İrinli menenjitler çeşitli mikroplardan ileri gelir: en çok menengokok, fakat ondan başka da pnömokok, streptokok, stafilokok, koli basili. *Duru sıvılı menenjitler* arasında tüberküloz menenjit ağırlığı nedeniyle ön planda incelenmelidir; belirtileri irinli menenjitlerinkinden daha az akuttur ve yalnız beyin-omurilik sıvısında Koch basilinin bulunması teşhis için kesin kanıt sayılabilir. Yakın zamana kadar ölümle sonuçlanan bu hastalık, çağdaş tedavi yöntemleri sayesinde korkunçluğunu yitirmiştir.

Lenfositli menenjitler de denilen diğer duru sıvılı menenjitler çeşitli nedenlere bağlıdır. Bu menenjitlere virüs hastalıklarında (çocukfelci, herpes, kabakulak, suçiçeği, kızamık, kızamıkçık, ansefalit, enfeksiyonlu mononükleoz), bakteri hastalıklarında (leptospiroz, tifo, frengi, tularemi, brüselloz) ve mantar hastalıklarında rastlanır. Çoğu zaman hiçbir neden bulunamaz ve hastalığın iyileşmeyle sonuçlanması da göz önünde tutularak, bunlara "iyileşebilir akut lenfolositli menenjit" adı verilir.

MENENJİYOBLASTOZ ya da **MENENJİYOMATOZ** a. (fr. *méningioblastose* ya da *méningiomatose*'dan). Patol. Pek çok menenjiyomun varlığıyla belirgin beyin-omurilik zarı lezyonu.

MENENJİYOM a. (fr. *méningiome*'dan). Nörol. Örümceksizar hücrelerinden gelişen, sınırları belirli ve her zaman sertzara yapışık iyicil ur.

—ANSİKL. Çok yavaş gelişen menenjiyom sinir dokusunu iterek sıkıştırır. Menenjiyomların çeşitli dokusal görünümleri tanımlanmış olmakla birlikte, elektron mikroskobuyla tam olarak kanıtlandığı gibi, örümceksizar hücreleri bulunduğu için hepsinin bir olduğu kuşku götürmez. Klinik belirtileri de belirleyen ur yeri belli olur ve ur tamamıyla çıkarılabilirse tam iyileşme sağlanabilir.

Tanımlanan başlıca menenjiyom tipleri şunlardır: 1. *kafatası menenjiyomları;* bunların da birçok çeşidi vardır: beyin orağı menenjiyomu, dışbükey yüz ya da taban (koklama siniri, kalburkemiği küçük kanadı, artkafa deliği) menenjiyomu, beyincik çadırı menenjiyomu ve karıncık içi menenjiyomu; 2. genellikle sırt hizasında olan ve tamamen iyileşebilen *omurilik menenjiyomları.*

MENENJİYOMATOZ → MENENJİYOBLASTOZ.

MÉNERVİLLE → TENİYA.

MENES, Yunanlılar tarafından firavun Narmer'e (eski Mısır'ın ilk kralı, İ.Ö. 3200'e doğru) verilen ad.

MENESES (Aleixo DE), portekizli rahip ve devlet adamı (Lizbon 1559 - Madrid 1617). 1594'te Goa başpiskoposuydu, Malabar kıyılarında yaşayan nesturi hıristiyanları Roma kilisesi'ne dönmeye çağırdı; sonra, 1602'de, Hindistan valiliğine getirildi. 1612'de, Braga başpiskoposu, 1614'te Portekiz kral naibi oldu.

MENESTHEUS. Yun. mit. Erekhtheus' un soyundandır. Theseus'un Cehennemler'de olmasından yararlanarak Atina tahtını ele geçirdi ve Truva kuşatmasına katıldı.

MÉNESTREL a. (fr. *ménestrel*). XII. ve XIII. yy.'ın feodal toplumunda, çoğu kez kendisi de trouvère olan bir senyöre bağlı halk şairi.

MENETMEK g. f. (*men etmek* > *menetmek*). **1.** *Bir kimseyi bir şeyden, bir şey yapmaktan menetmek,* o kimsenin, o şeyi yapmasını yasaklamak, engellemek: *Çocukları sokağa çıkmaktan menetmek. Seni bağırmaktan menederim.* **—2.** *Bir şeyi, bir şeyden menetmek,* o şeyin, o şeyden yararlanmasını, o şey içinde bulunmasını yasaklamak: *Arabayı trafikten menettiler.* **—3.** *Bir şeyi, bir şey yapmasını menetmek,* o şeyin kullanılmasını, yapılmasını yasaklamak: *Kamyonların kent içine girmesini menetmek. Doktor tuzlu şeyler yemesini menetti.*

◆ **menedilmek** edilg. f. Menetmek eylemine konu olmak; yasaklanmak, engellenmek: *Bir ay futbol oynamaktan menedildi.*

Ménétrier hastalığı (fransız hekim Pierre Eugène *Ménétrier*' nin [Paris 1859 - Lisieux 1935] adından), mide mukozası kıvrımlarının hipertrofisiyle birlikte salgı bezlerinin de büyüyerek bazen kalınbağırsak bezlerine benzemesiyle belirgin ender gastrit çeşidi.

MENEVİ sıf. (ar. *menî* ve *-î*'den *menevî*). *Esk.* Spermayla, atmıkla ilgili.

MENEVİŞ a. Kimi şeylerin yüzeyinde görülen renk dalgalanması, hare.

—Metalürj. Çeliğin suvermeden ve menevişlemeden sonra aldığı renklerin tümü; renklenme menevişleme sıcaklığının ayırtedici özelliğidir.

—Sil. Silahlara, suverme işlemiyle kazandırılan özel renk.

MENEVİŞLEME a. Menevişlemek eylemi.

—Metalürj. Suverilmiş bir metal parçayı, dönüşüm sıcaklığının altında ısıtarak ardından da soğumaya bırakarak uygulanan ısıl işlem; bu işlemin amacı, parçanın suvermeden kaynaklanan yalancı denge durumunu gidermektir.

—Sabunc. Sabunun çinde, bir mermerin görünümünü anımsatan renkli damarlar oluşturma işlemi. (Menevişleme, çözünmeyen renkli öğelerin katılmasıyla elde edilir.)

—ANSİKL. Metalürj. Suverilmiş bir çelik, sert ve özellikle de kırılgandır; suvermenin iç gerilimlerini yok etmek ve ısıtma yoluyla, suvermenin martensitli yapısını fizikokimyasal bakımdan kararlı yapıya (sorbit) dönüştürmek için menevişleme işleminden geçirilir. Böylece sertlik, çekme dayanımı ve esneklik sınırı azaltılarak rezilyans artırılır. Uygun bir menevişleme sıcaklığı ve zamanı seçilerek çeliğe en iyi kullanım özellikleri kazandırılabilir.

Suverilmiş çelikler, kimyasal bileşime, soğuma hızına ve sıcakta tutma zamanına bağlı olan kimi menevişleme sıcaklıkları alanlarında menevişleme kırılganlığı ya da Krupp hastalığı denen anormal bir kırılganlık gösterebilir; bu ciddi kusurla mücadele etmek için, özellikle krom-nikelli çeliklere düşük oranda molibden katılır. Menevişleme işlemi, en iyi özelliklerin elde edilmesi için genellikle suverilmiş bütün alaşımlara, örneğin alüminyum tuncuna, Düralümin tipi hafif alaşımlara uygulanır. Düralümin alaşımında suverilmiş du-

Carlos **Menem**

Rijksmuseum, Amsterdam

Josef Willem Mengelberg

Numan Menemencioğlu

rum çeliklerin tersine görelı düşük bir sertliğe karşılık gelir; bu durumda menevişleme, alaşımın sertiğini artıran bileşenlerin çökelmesiyle gerçekleşir. Menevişlemenin istenen sıcaklıklara göre yapılabilmesi için parçalar yağ banyosuna, erimiş tuz ya da erimiş metal (kurşun) banyolarına daldırılır ya da en yüksek sıcaklıklar için ısıl işlem fırınlarına yerleştirilir.

MENEVİŞLEMEK g. f. Bir metal parçaya menevişleme işlemi uygulamak.

◆ **menevişlenmek** edilg. f. Menevişlemek eylemine konu olmak.

◆ **menevişlenmek** dönşl. f. Bir şey sözkonusuysa, üzerinde renk dalgalanmaları oluşmak, harelenmek: *Güneşin altında menevişlenen deniz.*

MENEVİŞLİ sıf. Menevişi olan; hareli.
—Bahç. *Menevişli parter,* şimşir ya da çim şeritleriyle yapılmış karışık desenli parter.

MENEVREK a. *Yörs.* Dokmc. El eğirmesi yün ipliklerden bezayağı örgüyle el tezgâhlarında dokunan bir tür kaba kumaş.
—ANSİKL. Anadolu'nun Isparta, Burdur, Denizli yörelerindeki dağ köylerinde, özellikle siyah koyun yününden el eğirmesi ipliklerle basit el tezgâhlarında dokunur. Daha çok kişisel gereksinimler için dokunan kaba bir kumaştır. Örgü sıklığı oldukça fazla, sağlam ve dayanıklı bir kumaş olan menevrek, şalvarlık olarak kullanılır. Bu tür dokumalara Ankara ve çevresinde *pirpit,* Samsun yöresinde *kazakî,* Trabzon ve çevresinde *zıpkalık şal* adı verilmektedir.

MENFA a. (ar. *nefy*'den *menfā*). *Esk.* Bir kimsenin sürgün olduğu yer, sürgün yeri: *"Yavaş yavaş menfadan gelen bir hürriyet kahramanı olduğumun farkına varıyordum"* (Neyzen Tevfik).

Menfa, Ahmet Mithat'ın anı kitabı (1876). *Vatan yahut silistre* yapıtının Güllü Agop tiyatrosu'nda oynanışından sonra çıkan olaylar (1873) üzerine Namık Kemal Midilli'ye sürülürken *Dağarcık*'taki yazıları dolayısıyla Ahmet Mithat da Rodos'a gönderildi. Burada 38 ay kalan yazar yarım kalmış *Menfa* adlı yapıtında yaşamının bazı aşamalarını, sürgün arkadaşı Ebüzziya Tevfik'le ilişkilerini, sürgünde *Dünyaya ikinci geliş, Açık baş, Ahz-i sâr, Kırk anbar* (ilk on cüz) gibi yapıtlarını yazıp yayımlatarak İstanbul'daki kalabalık ailesini geçindirmesini, Ada'da gerçekleştirdiği eğitim-öğretim çalışmalarını vb. anlatır.

MENFAAT, -ti a. (ar. *menfa^cat*). **1.** Çıkar, yarar, kâr: *Bu işte onun bir menfaati yoktu. Yalnızca kendi menfaatini düşünür. Menfaati için yapamayacağı yoktur. Menfaatine düşkün bir insan.* **—2.** *(Bir kimsenin, bir ülkenin, bir kurumun vb.) menfaatine,* (onun) yararına: *Yoksul çocuklar menfaatine düzenlenen piyango.*
—*Esk. Menfaat-bahş,* yarar sağlayan, faydalı. ‖ *Menfaat-dar,* yarar gören, kendisine bir fayda sağlanan. ‖ *Menfaat-perest* → MENFAATPEREST. ‖ *Menfaat-i maddiye,* maddi çıkar: *"...bir menfaat-i maddiye için değil, sırf istidâd-ı şâirânelerinin tatmini için yegâne fırsat olan kasidecilikten başlayarak jurnalci ve hafiye oldular"* (Baha Tevfik).
—İkt. *Genel menfaat,* bir toplumu, bir kolektiviteyi oluşturan bütün bireylerin menfaati. (Aynı zamanda *kolektif menfaat, ortak menfaat, toplumsal menfaat* da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Kişisel menfaat,* elde edilmesi için harcanan çabaya değecek biçimde bireye yarar sağlayan şey. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Med. us. huk. *Hukuki menfaat,* bir davanın açılabilmesi için, davacının bunda bir çıkarının bulunması gerektiğine ilişkin ilke. (Dava açmakta davacının hukuki bir yararı olmalı, gereksiz yere mahkemeyi uğraştırmamalıdır. Hakkına kavuşması için davacının mahkeme kararına gereksinmesi bulunmalıdır.)
—ANSİKL. • İkt. *Genel menfaat.* Bastiat, her kişi kendi kişisel menfaati peşinde koşarak "bilmeden herkesin menfaatine hizmet eder" diye yazıyordu. Bunun aksine olarak, menfaatler arasında zıtlık bulunduğu kabul edilecek olursa, özel menfaatlerin toplamından başka bir şey olmayan genel menfaatin belirlenmesi zorlaşır. Gerçekte, genel menfaat, ya bir çoğunluk oyunun (yani bütün bireylerin kendiliğinden onayını getirmeyen bir oylamanın), ya da menfaatlerinin bilincinde olan küçük bir azınlığın kendi seçimlerini bütün bireylere kabul ettirmesinin bir sonucu olarak düşünülebilir.
• *Kişisel menfaat.* "Kişisel menfaat' deyimini politik iktisadın temel boyutu olarak kullanmak gereğini ilk duyan Adam Smith oldu. Fizyokratlara göre, bireyin menfaaati, olabildiğince az masrafla olabildiğince çok menfaat sağlamaktan kaynaklanır. Haz aritmetiğini oluşturan Bentham için kişisel menfaat, bazı katsayılarla ağırlıklandırılmış artı işaretli hazlarla eksi işaretli zahmetlerin cebirsel bir toplamından ibarettir. J. S. Mill'e göreyse, kişisel menfaat demek, bilgilerin belli bir andaki durumunda, olabildiğince az miktarda çaba harcamak pahasına en büyük miktarda zorunlu, elverişli ve hoş şeyler sağlamak demektir. Genellikle bireysel menfaat düşüncesine liberalizmin temeli gözüyle bakılır; herkesi kendi istediği gibi davranmakta serbest bırakmak gerekir, çünkü menfaatinin nerede olduğunu o kendisi bilir; bu da, bu öğretinin bakış açısına göre, bütün toplumun en yüksek refahına yol açar.

MENFAATÇİ sıf. ve a. Yalnızca kendi çıkarını düşünen kimse için kullanılır; menfaatperest, çıkarcı: *Menfaatçi bir insan. Menfaatçinin tekidir, ondan hayır gelmez.*

MENFAATLİ sıf. *Esk.* Yararlı.

MENFAATPEREST, -ti sıf. (ar. *menfa^cat* ve fars. *perest*'ten *menfa^cat-perest*). Çıkarına düşkün, çıkarcı, menfaatçi.

MENFAATPERESTLİK a. Çıkarcılık.

MENFES a. (ar. sözc.). *Esk.* Nefes alınacak yer, solunumu sağlayan delik

MENFEZ (ar. *nüfūz*'dan *menfez*). *Esk.* Açıklık, aralık, delik: *"Hiç beklemediğiniz bir yerde, bir geçit, bin menfez açılıyor"* (R. N. Güntekin).

MENFİ sıf. (ar. *nefy*'den *menfī*). **1.** Reddetmeyi, geri çevirmeyi belirten bir şey için kullanılır; olumsuz: *Bir başvuruya menfi bir cevap almak.* **—2.** Olumlu, yapıcı olmayan şey için kullanılır; olumsuz: *Bu mevzuda menfi fikirleri var. Senin hakkında menfi tek bir laf etmedi.* **—3.** Aranılan sonucu ya da veriyi içermeyen; negatif, olumsuz: *Test sonucu menfi.* **—4.** Her şeye sürekli karşı çıkan, olup biteni hep olumsuz biçimde değerlendiren kimse için kullanılır; olumsuz: *Ne kadar menfi bir insansın.* **—5.** *Esk.* Bir yere sürülmüş olan kimse için kullanılır; sürgün.
—Esk. dilbilg. Olumsuz. ‖ *Menfi cümle,* olumsuz cümle. ‖ *Menfi edatı,* olumsuzluk eki. ‖ *Menfi fiil,* olumsuz fiil.
—Esk. fiz. Negatif.
—İc. ifl. huk. *Menfi tespit davası,* icra takibiyle karşılaşan borçlunun, gerçekte borçlu olmadığını iddia ederek, açtığı dava. (Bk. *ansikl.* böl.)
◆ be. Bir şeyin uygun, elverişli olmadığını, beklentileri karşılamadığını belirtir: *Soruna bu kadar menfi yaklaşmayın.*
—ANSİKL. İc. ifl. huk. Menfi tespit davası, kendisine tebliğ edilen ödeme emrine süresi içinde itiraz etmeyen ya da itirazını kanıtlayamayan ve bu nedenle kesinleşen icra takibine karşı borçluya tanınan bir olanaktır. Bu dava, borçlunun borç henüz ödenmeden önce, gerçekte borçlu olmadığının saptanması için açılır. Borçlu, davayı kazanırsa hakkındaki icra takibi iptal edilir ve borcu ödemekten kurtulur. Borçlu, icra dairesine ödemede bulunduktan sonra, menfi tespit davası açılamaz. Bu durumda ancak ödenmiş paranın geri verilmesi için istirdat* davası açılabilir.

MENFİLİK a. Dilbil. OLUMSUZLUK'un eşanlamlısı.

MENFUH sıf. (ar. *nefh*'ten *menfūh*). *Esk.* **1.** Şişman. **—2.** Havayla şişirilmiş.

MENFUR sıf. (ar. *nefret*'ten *menfūr*). *Esk.* Nefret uyandıran, iğrenç: *Menfur bir cinayet. Menfur emeller.*

MENFUŞ sıf. (ar. *menfūş*). *Esk.* Didilmiş, atılmış yün ya da pamuk için kullanılır.

MENGEÇ a. Yün eğirmekte kullanılan büyük mekik.

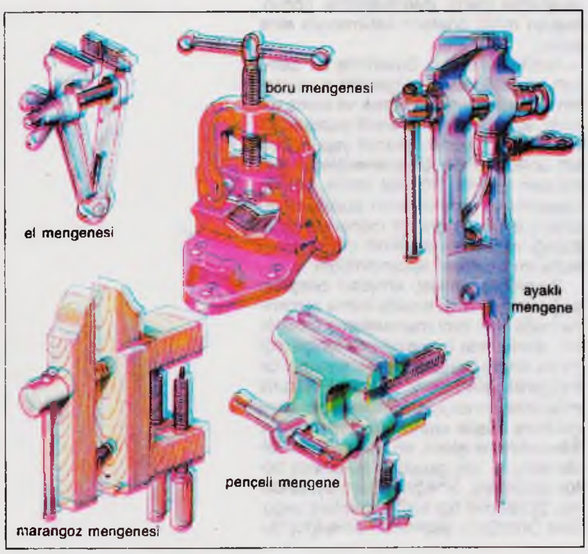
MENGEL a. Ayak bileğine takılan kalınca bilezik; halhal.

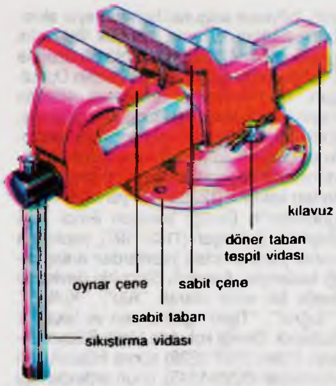
MENGELBERG (Josef Willem), hollandalı orkestra yöneticisi (Utrecht 1871 - Zuort 1951). 1891'de Luzern'de müzik müdürlüğüne getirildi. 1895'te Amsterdam Concertgebouw orkestrası'nın başına geçti. Daha sonra sırasıyla Frankfurt am Main'deki Museum-Konzerte'de (1907-1920) ve Londra'daki Royal Philharmonic Society'nin konserlerinde (1911-1914) orkestra şefliği yaptı. Dünyanın tüm büyük kentlerinde verdiği konserlerle R. Strauss, Mahler ve çağdaş bestecilerin yapıtlarını tanıttı. 1921-1929 arasında, ABD'de National Symphony Orchestra'yı ve New York Philharmonic Orchestra'yı yönetti. 1934'te Utrecht Üniversitesi'nde ders verdi. Piyanocu olarak da ünlüydü. —RUDOLF (Krefeld 1892 - Monte-Carlo 1959), öncekinin kuzeni. 1935-1954 arasında Contertgebouw'ın genel müdürüydü. Çok sayıda vokal (*Weinlese,* 1928; *Stabat Mater,* 1940) ve senfonik yapıt besteledi. Müzik üzerine yazıları da olan Rudolf Mengelberg, *Gustav Mahler.* (1923) başlıklı bir inceleme yazdı. —KAREL (Utrecht 1902), Willem'in yeğeni. 1938'e değin, Berlin'de Reichsrundfunk'ta müzik yöneticiliği yaptı. Müzik eleştirmeni olarak da tanınır.

MENGEN, Batı Karadeniz bölümünde Bolu iline bağlı ilçe; 18 982 nüf. (1990); 883 km^2; merkez bucağı dışında 2 bucak, 55 köy. Merkezi, Bolu'nun 55 km K.-D.'sunda *Mengen,* 4 298 nüf. (1990). Tahıl, baklagiller üretimi. Kereste atölyesi. Aşçı yetiştirmekle ünlüdür; her yıl aşçılık yarışmaları düzenlenir.

MENGENE a. (yun. *manganon*'dan). **1.** Sıkıştırıcı aletlere verilen genel ad: *Demirci mengenesi. Marangoz mengenesi.* **—2.** Üzüm, elma, zeytin vb. ürünlerin suyunu ya da yağını çıkarmakta kullanılan sıkıştırıcı alet; sıkmaç. **—3.** *Mengene gibi,* kuvvetlice sıkıp sıkıştırarak: *Belini kavrayarak mengene gibi sıkmaya başladı.*
—Al. tak. İşlenecek cisimleri ya da parçaları yerinde tutmak için bir vida yardımıyla elle sıkıştırılan ya da bir pnömatik ya da hidrolik düzenekle kapatılan iki çeneden

mengene çeşitleri

koşut çeneli döner mengene

oluşmuş aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Bileme mengenesi*, yanığına bir tahta takozla, bilenecek testerenin yerleştirildiği tahta blok. ‖ *El mengenesi*, bir parçayı sıkıştırmaya ve tutmaya yarayan, ayarlanabilir çeneli kıskaç.

—El. sant. Bazı yörelerde, halı tezgâhlarında çözgü ipliklerini germeye yarayan düzenek.

—Nalbantl. Nalların pürüzlü yerlerini ve mıh deliklerinin çapaklarını düzeltmekte kullanılan alet.

—ANSİKL. Al. tak. Mekanik üretimde kullanılan mengeneler hemen her zaman koşut sıkıştırmalıdır. Takım tezgâhlarının mengenelerinde parçaları sıkıştıran çeneler suverilmiş çeliktendir ve düzdür; sabit mengenelerin çeneleriyse tırtıllıdır ve sıkıştırılacak parçanın cinsine göre az ya da çok sert bir malzemeden (plastik malzeme, hafif alaşım, çelik vb.) yapılır. Bu son durumda, sıkıştırma sırasında parçanın bozulmasını önlemek için çene, bir mengene ağızlığıyla donatılabilir.

MENGENE dağı, D. Anadolu bölgesinde Van gölünün D.'sunda, İran sınırı yakınında yükselen dağlık kütle (3 610 m).

MENGENEZ a. Tekst. Havuzlama ve kurutma işlemlerinden sonra, liflerini çıkarmak amacıyla keten ve kenevir saplarını dövmede kullanılan ve kenarları inceltilmiş yan yana sabit iki tahta ile bu iki tahta arasına girip çıkabilen küt ağızlı tahta bir bıçaktan oluşan alet.

MENGER (Carl), avusturyalı iktisatçı (Neusandez, günümüzde Nowy Sącz, Galiçya 1840 - Viyana 1921). L. Walras ve S. Jevons ile birlikte marjinalist okulun kurucusu (1871) ve bir malın değerini onun faydasına ve göreli azlığına bağlayan avusturya ruhbilimsel iktisat okulunun önde gelen temsilcisi. Ortaya koyduğu "en az yararlanma" kuramıyla, değer ölçüsünün tatmin edilen son ihtiyacın tatminine bağlı olduğunu gösterdi. Başlıca eserleri: *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre* (Ekonomi politiğin ilkeleri) [1871], *Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften* (Sosyal bilimlerde yöntem üzerine araştırmalar) [1883].

MENGER (Anton), avusturyalı kuramcı (Maniów, Galiçya, 1841 - Roma 1906). Carl Menger'in kardeşi. *Neue Staatslehre* (Yeni devlet öğretisi) [1903] adlı yapıtında XIX. yy.'ın sosyalist kuramlarını hukuk açısından inceledi. Ayrıca, "hukuksal dayanışma" adını verdiği bir sistem kurdu. Bu sistem, tümüyle merkeziyetçilikten arındırılmış, iktisadi işlevleri olan ve komünlerce yönetilen bir merkezi siyasi hükümete dayanıyordu.

MENGES (Karl Heinrich), alman türkolog (doğm. 1908). Türkoloji ve altayistik öğrenimi gördü. Columbia Üniversitesi'nde görev aldı. Türk-slav dil ilişkileri üzerinde durdu. *The Oriental Elements in the Vocabulary of the Oldest Russian Epos, The Igor's Tale* (1951) adlı çalışmasında Ruslar'ın *Igor destanı*'ndaki doğu, özellikle türk kökenli alıntılar sorununu tartıştı. Sibirya'daki (*The South Siberian Turkic Languages*, 1955-1956), İran'daki (*Research in the Turkic Dialects of İran*, 1951) türk lehçelerini, Türkmenler'in (*Einige Bemerkungen zur vergleichenden Grammatik des Türkmenischen*, 1939), Karakalpaklar'ın (*Qaraqalpaq Grammar I, Phonology*, 1947) dillerini inceledi. *The Turkic languages and peoples. İntroduction to Turkic studies* (1968) adlı yapıtı konuyla ilgili kılavuz kitaplardandır.

MENG HAORAN → MING HAOJAN.

Mengi, İçel ve çevresinde, özellikle Silifke yöresinde kadın erkek birlikte oynanan karşılama türü bir halk oyunu. Tahtacıların geleneksel oyunlarındandır. Birbirine koşut karşılıklı iki dizi oluşturan oyuncuların yüzü birbirine dönüktür. Müzik eşliğinde türkü söyleyip el çırparak oynanan oyunun sevgi ve dostluğu simgelediği öne sürülür. Eşlik çalgıları genellikle kaval, kemane, zilli def ve davuldur. Ayaklarda sekmeler, diz kırma, öne eğilme ve kolları sallama, oyunun başlıca figürlerini oluşturur.

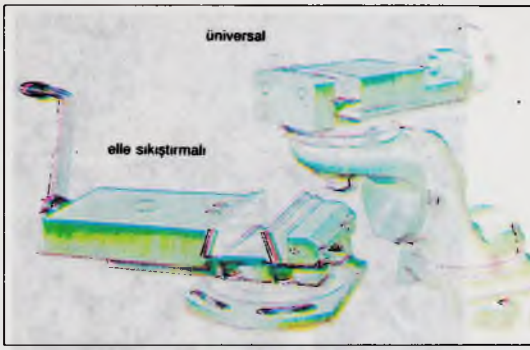
MENGİSTU (Haile Mariam), etyopyalı devlet adamı (Harar bölgesi 1937). 1974 devrimi sırasında Silahlı kuvvetler koordinasyon komitesi üyesiydi. Aynı yıl DERG' in (Askeri konsey) başkan yardımcısı ve 29 aralık 1976'da Başbakan oldu. 11 şubat 1977'de, Devlet başkanının saf dışı edilmesinden sonra, rejimin marxçı çizgide ilerleyeceği konusunda güvence vererek SSCB'nin desteğini kazandı ve resmi olarak iktidarı ele geçirdi. Bütün yetkileri elinde topladı. Askeri yönetime karşı şiddetlenen muhalefeti baskı yöntemleriyle ezdi. Binlerce muhalif işkence gördü; cezaevlerine, toplama kamplarına atıldı. Dış siyasette SSCB ve sosyalist ülkelerle işbirliğini artırdı. Tarımın kolektifleştirilmesi hareketine girişti. Dini kurumların elindeki toprakları devletleştirdi (1982). Şubat 1987'de yapılan referandumla sivil yönetime geçiş sürecini başlattı. Eritreli ve Tigreli gerillalar başkente girmek üzereyken görevinden istifa ederek ülkeden ayrılıp, Zimbabve'ye sığındı (mayıs 1991).

MENGİT a. El sant. Tas, sahan gibi küçük parçaların yuvarlak kısımlarını yapmada kullanılan toparlak başlı, 30-40 cm yüksekliğinde bir örs. (*Tas topağı, acem topağı* da denir.) ‖ *Testi mengiti*, güğüm vb. boğazlı kapların yuvarlak kısımlarını yapmada kullanılan 60-70 cm uzunluğunda yayvan "S" harfi biçimli, toparlak başlı bir örs. (*Deveboynu* da denir.)

MENGKULANG a. Tropikal Asya'da yetişen ve kahverengi-kırmızıya kadar koyulaşan, uçuk pembe renkli, daha çok kaba dokulu, yarı sert ve yarı ağır bir odun veren ağaç. (Odunu doğramacılıkta, parke, karoseri ve kontrplak yapımında kullanılır.) [Cinsi *heritiera*.]

MENGLİ GİRAY I (XV.-XVI. yy.). Kırım hanı (1467-1474, 1475-1476, 1478-1514). Kırım Hanlığı'nın kurucusu Hacı Giray'ın sekiz oğlundan biridir. Babasının ölümünden (1466) sonra oğulları arasında başlayan taht kavgası sırasında Kırım Hanlığı kısa bir süre Nurdevlet'in yönetiminde kaldı ve 1515'e değin Mengli Giray'la Nurdevlet üçer kez birbirlerine ardıl-öncül oldular.

Mengli Giray I'in ilk hanlık dönemine ilişkin bilgiler yetersizdir. Şirin kabilesi beylerinden Eminek Bey'in desteğiyle tahta oturduğu ve altınordu hükümdarı Seyit Ahmet Han'ın Kırım'a saldırması üzerine Menküb kalesine sığındığı bilinmektedir (1474). Burada bulunduğu sırada Kırım'a bir sefer düzenleyen Gedik Ahmet Paşa, Kefe'yi ve Azak kalesinin ardından Menküb kalesini de ele geçirerek buradaki Cenevizliler'le birlikte yanlışlıkla Mengli Giray'ı da tutsak alıp İstanbul'a getirdi.

takım tezgâhı mengeneleri

Mengli'nin kimliğinin anlaşılmasından sonra kendisine tuğ ve sancak verilerek Boğdan seferine katılmayan ve asker göndermeyen Nurdevlet Han'ın yerine Kırım'a gönderildi. Böylece, bu tarihten başlayarak Kırım Hanlığı osmanlı himayesi altına girmiş oldu.

Mengli Giray I, Mehmet II'nin ölümünden (1481) sonra yerine geçen Bayezit II'ye de bağlı kaldı. Akkirman kalesinin fethine (1484) büyük bir kuvvetle katıldı. Selim I'e kızını vererek, osmanlı hanedanıyla akrabalık kurdu. Bu ilişkiler sonucu Kefe, Gözlöve ve Balıkova limanlarının gümrük gelirlerinden bir kısmı "kaftan parası" adıyla kendisine bırakıldı ve bu hak daha sonraki hanlar zamanında da sürdü. Selim I ayrıca Hazinei hümayun'dan Kırım hanlarına günde bin akçe, mirza ve ağalara da üç yüz akçe tutarında ödenek verilmesini buyurdu.

Mengli Giray I, Moskova'yla da iyi ilişkiler kurarak Altınordu devletinin başkenti Saray'ı ele geçirip yağmaladı ve Ahmet Han'ın oğullarından Şeyh Ahmet'i yenerek Altınordu devletini tarihten sildi (1502). Böylece Moskova prensliğinin ve Litvanya'nın Altınordu'ya ödedikleri yıllık vergiyi kendisi almaya başladı, ayrıca Kazan ve Astrahan hanlıklarının güvenliğini üstlendi.

Kırım'ın yüksek bir kültür düzeyine erişmesi, islam ülkelerinden gelen sanatçıların yanı sıra italyan ve cenevizli sanatçıların da özgürlük içinde çalışmaları Mengli Giray I zamanına rastlar. Daha önce çağatay dilinde ürün veren şairler XV. yy.'ın sonlarına doğru osmanlı türkçesini benimsediler. Mengli Giray Han'ın kendisi de türkçe şiirler ve gazeller yazdı. Onun Bahçesaray'daki sarayı, zamanın önde gelen şair, bilgin ve sanatçılarının toplandığı bir yerdi.

Haile Mariam Mengistu

MENGLİ GİRAY II (Bahçesaray 1682 - *ay. y.* 1739), Kırım hanı (1724-1730, 1737 -1739). Hacı Selim Giray'ın oğlu, Saadet Giray III'ün kardeşi. Hacı Can Timur'un Saadet Giray'a başkaldırması üzerine sadrazam Damat İbrahim Paşa tarafından Kırım'a gönderildi. Hacı Can Timur'u Abazalar'a sığınmak zorunda bıraktı. Ardından Adil Giray'ın önderliğinde Bucak Nogayları'nın ve Deli Sultan diye tanınan Baht Giray Sultan'ın ayaklanmalarıyla uğraştı. Ahmet III'ün çağrılısı olarak İstanbul'a geldikten bir süre sonra Patrona Halil yandaşlarının baskısıyla azledildi; önce Yanbolu, daha sonra Rodos'a sürgüne gönderildi. Ruslar'ın Kırım'a saldırısı üzerine ikinci kez Kırım hanlığına atanan Mengli Giray, rus kuvvetlerini yenerek Kırım'dan attı. Ruslar'ın 30 000 kişilik bir kuvvetle 1738 sonbaharında yeniden saldırıya geçmeleri karşısında Kerç boğazını tıkadı. Dönüşte hastalanarak öldü. Nevai mahlasıyla şiirler de yazan Mengli Giray II, Kırım'da Karasu kasabasında bir cami ve halvetiye tekkesini, Bucak'ta bir medrese, ayrıca İstanbul'da Tophane'deki Gülşeni tekkesi'ni yaptırdı.

MENGOTTİ (Francesco, *kont*), italyan iktisatçı (Fonzaso, Feltre yakınları, 1749 - Milano 1830). Fransız egemenliği sıra-

Scala

Anton Raphael **Mengs**
Çobanların tapınması (1770)
Prado müzesi, Madrid

Giraudon

Dol-de-Bretagne (Ille-et-Vilaine) yakınlarında Champ-Dolent menhiri

sında (1806-1808) Venezia'nın ve Romagna'nın mali rejimini düzenledi. Napoléon I kendisini İtalya krallığı senatörü (1809), daha sonra da kont yaptı (1810).

MENGS (Anton Raphael), alman ressam ve sanat yazarı (Aussig, bugün Ústí nad Labem, Bohemya, 1728 - Roma 1779). Dresden Krallık resim akademisi'nin yöneticisi ressam İsmael Mengs'in (1688-1764) oğlu. İlk resim derslerini babasından aldı. Roma'ya giderek Michelangelo ve Raffaello'nun yapıtlarını inceledi (1741-1744). Dresden'e döndükten sonra portreleriyle tanındı ve Saksonya kralının ressamlığına getirildi (1745). 1746'da yeniden Roma'ya gitti ve bu kentteki Accademia Nazionale di San Luca'ya üye oldu (1752). Winckelmann ile tanıştıktan (1755) sonra, yeniklasikçiliğe yöneldi. Bu yeni kuramların bir uygulaması olarak, 1761'de Villa Albani'de *Parnassos* adlı freski yaptı ve dönemin yenilikçi ressamı olarak bütün dünyada adını duyurdu. Aynı yıl Carlos III, Mengs'e saray ressamı unvanını verdi ve sanatçıyı Madrid'e çağırdı. 1769'a kadar bu kentte kalan Mengs, Krallık sarayı için freskler, sayısız portre gerçekleştirdi ve büyük boyutlu bir *Uruç*'u (Dresden galerisi) tamamladı. Roma'ya dönüşünde, Accademia Nazionale di San Luca'nın prensi unvanını aldı ve Sala dei Papiri'yi (Vatikan) fresklerle süsledi. İspanya'ya dönerek, Madrid'de Krallık sarayı'nda çalıştı (*Traianus'un tanrılaştırılışı*, 1774). 1777'de sağlık nedenleriyle, çok sevdiği Roma'ya döndü ve orada öldü. Geride bıraktığı sanat yazıları, onun vasat bir kuramcı, ama iyi bir uzman ve ince bir eleştirmen olduğunu ortaya koymuştur.

MENGSHİ → MINGŞİ.

MENGUŞ a. (fars. *menguş*). *Esk.* Küpe. —Tasav. Özellikle bektaşi ve alevi dervişleri kulaklarına "menguş" denilen bu küpelerden takarlardı. (Aynı geleneği bekâr bektaşiler de sürdürürdü.)

MENGÜ ya da **MÖNGKE HAN** (1207'ye doğr. - Sıçuan'da 1259), Moğollar'ın dördüncü büyük hanı (1251-1259); Cengiz Han'ın oğlu Tuluy'un dört oğlundan en büyüğüydü; yeğeni Batu Han sayesinde kurultayda han seçildi. Etkili bir önder olarak, moğol yasasını güçlendirdi, ailesinin birliğini korudu ve imparatorluğun genişlemesini sürdürdü. 1253'te kardeşi Hulagu'yu İran'ın fethini tamamlamaya gönderdi; kendisi de öteki kardeşi Kubilay ile birlikte, Songlar'ın Çin İmparatorluğu'na karşı girişilen savaşa etkin olarak katıldı ve bu sefer sırasında öldü. Mengü son derece hoşgörülüydü; nesturiliğin, buddhacılığın ve islamın bir arada yaşamalarını destekledi. Saint Louis'nin elçisi Willem Van Ruysbroek'ü Karakurum'da kabul eden de oydu (1254).

MENGÜ TEMUR (öl. 1280), altınordu hükümdarı (1267-1280). Batu Han'ın torunu, Tutukan'ın oğlu. Dedesinin kardeşi Berke Han'ın ölümü üzerine (1267) tahta çıktı. Orta Asya'da Ögedey ve Çağatay aileleri arasında sürüp gitmekte olan savaşımda Ögedeyler'i destekledi. Mısır Memlukları ile öncelinin kurduğu dostluk ilişkilerini sürdürdü. Yine önceli Berke Han döneminde 20 000 kişilik bir süvari kuvvetinin başında Tuna'nın güneyine geçerek Bulgarlar'a saldırıp bizans ordusunu yok eden ve İstanbul'da tutsak olarak tutulan Anadolu selçuklu eski hükümdarı İzzettin Keykâvus II'yi kurtarıp Kırım'a getiren akrabası Nogay'ın gitgide kendisinden güçlü bir duruma gelmesine seyirci kaldı. Sonunda tam anlamıyla yönetimi ele geçiren Nogay'ın denetimi altına girdi.

MENGÜCÜK GAZİ, Mengücük beyliğinin kurucusu ve ilk beyi (öl. 1118). Malazgirt savaşı'ndaki yararlıklarına karşılık Alparslan'ın yönetimine verdiği Erzincan, Kemah ve Divriği yöresinde beyliğini kurdu (1072). Anadolu Selçuklu devletinin kurucusu Kutalmış Süleymanşah'ın Kilikia (1082) ve Antakya (1084) fetihlerine katıldı. Genişleme siyaseti güden Artuklular'a karşı savaşırken öldü. Oğlu İshak Bey ardılı oldu.

MENGÜCÜKLER, Doğu Anadolu'da hüküm süren türk beyliği (1072-1277). Türkmen beylerinden Mengücük* Gazi tarafından Malazgirt zaferinden sonra Erzincan, Kemah ve Divriği yöresinde kurulan beyliğin (1072) başına, Artuklular'la savaşırken ölen kurucusunun yerine oğlu İshak Bey geçti (1118). Savaşı sürdüren artuklu beyi Emir Belek'e karşı Trabzon dükü Konstantinos Gavras ile ittifak kuran İshak Bey, Artuklular'ı topraklarından sürüp çıkarmayı başardı. Daha sonra Danişmentoğlu Emir Gazi Gümüştigin ile birleşen Emir Belek, yapılan savaşta İshak Bey ile Gavras'ın kuvvetlerini yenerek ikisini de tutsak aldı (1120). Ancak, damadı İshak Bey'i serbest bırakan Emir Gazi, Artuklular'a karşı Mengücükler'i korumasına aldı. Danişmentliler'in koruması altında hüküm süren İshak Bey'in ölümü üzerine Mengücüklü beyliği ikiye bölündü (1142). İshak'ın büyük oğlu Davutşah Erzincan-Kemah, küçük oğlu Süleymanşah da Divriği kolunun ilk beyleri oldular. Ancak, kayınbiraderine beslediği büyük aşk yüzünden kocasını öldürten Davutşah'ın eşi, Divriği'de hüküm süren Süleymanşah'ı çağırıp onunla evlenerek beyliğin başına geçirdi (1151). Böylece Süleymanşah bir süre için her iki kolu da egemenliğine aldı. Danişmentoğlu, Melik Nizamettin Yağıbasan, ele geçirdiği Erzincan'da Süleymanşah'ı yayının kirişiyle boğdurtarak yerine Davutşah'ın oğlu Fahrettin Behramşah'ı geçirince, Mengücükler Erzincan-Kemah kolunun başında Behramşah ve Divriği kolunun başında da Süleymanşah'ın oğlu Seyfettin Şahinşah olmak üzere yeniden ikiye ayrıldılar (1162). Yağıbasan'dan sonra Danişmentliler'in giderek zayıflaması üzerine Mengücükler'in Erzincan-Kemah kolu Fahrettin Behramşah döneminde, tıpkı Divriği kolu gibi Anadolu Selçuklu devletine bağlandı. Erzincan'ı önemli bir ticaret ve kültür merkezi durumuna getiren Behramşah, selçuklu hükümdarı Rüknettin Süleyman II'nin Gürcistan seferine katıldı (1202) ve birleşik ordunun ağır bir yenilgiye uğraması sonucu Gürcüler'e tutsak düştüyse de ona iyi davranan gürcü kraliçesi Tamara tarafından can bedeli karşılığı serbest bırakıldı. Daha sonra kızı Selçuk Hatun'u İzzettin Keykâvus I ile evlendiren Behramşah, böylece selçuklu hanedanıyla akrabalık bağları kurarak, dostluk ilişkilerini güçlendirdi. Ancak, onun ölümü üzerine (1225) yerine geçen oğlu Alaettin Davutşah, düşmanlarıyla anlaşarak Alaettin Keykubat I'e karşı bazı tertiplere girişince, Erzincan ve Kemah'ı ele geçiren Anadolu selçuklu hükümdarı, onu yakalatıp öldürmekle, Mengücükler'in bu kolunu ortadan kaldırdı (1228). Öte yandan, Mengücükler'in Divriği kolunun ikinci beyi Seyfettin Şahinşah (1162-1197), yaptırdığı sanat yapıtlarındaki yazıtlardan anlaşıldığı kadarıyla, Anadolu Selçuklu devletine bağlı bir emir olarak "Alp", "Kutluğ", "Tuğrul", "Tigin" gibi unvan ve lakaplar kullandı. Divriği kolunda Melik Süleymanşah II'den (1197-1228) sonra Hüsamettin Ahmetşah (1228-1243), onun ardından da oğlu Melikşah (1243-1252) hüküm sürdü. Bu kolun son beyi Melik Salih (1252-1277), Divriği'yi ele geçiren Anadolu selçuklu hükümdarı Gıyasettin Keyhüsrev III tarafından Konya'ya götürülünce, Mengücükler tarih sahnesinden silindiler. (→ Kayn.)

• MİMARLIK. Mengücükler'den kalma anıtlar, özellikle beyliğin merkezi olan Divriği'de yoğunlaşmıştır. Divriği* Ulu camisi ve darüşşifası (1228-1229) çok ayaklı camilerin Anadolu'ya özgü boyuna gelişen örneklerinin en önemlilerindendir. Bitişiğindeki darüşşifayla birlikte bir külliye oluşturan bu yapı planı, örtü düzeni ve taçkapılarıyla dönemin önde gelen anıtlarındandır. Burada mihrap duvarına dikey uzanan beş sahın, yirmi beş küçük kubbe ve tonozlarla örtülüdür. On iki dilimli mihrap önü kubbesi dıştan piramit çatı biçimindedir. Kale camisi ise (1181) Anadolu'daki bazilika türü camilerin ilk örneklerindendir ve örtü düzeniyle dikkati çeker: mihrap duvarına dikey üç sahınlı yapıda yan bölümler dörder kubbe, orta sahın beşik tonoz örtülüdür, mihrap önü kubbesizdir. Mengücük anıtlarında izlenen bu üslup bölgeye özgü kalmış, yaygınlaşmamıştır. Bu anıtlar zengin taş bezemeleriyle de ilgi çeker. Sittemelik kümbeti (1195) ve Kamerettin kümbeti (1196) anadolu türbe mimarlığının önemli örnekleri arasındadır.

MENGÜŞOĞLU (Takiyettin), türk felsefeci (Malatya 1908 - İstanbul 1984). Fizik, kimya ve felsefe öğrenimi gördüğü Berlin Üniversitesi'nde Nicolai Hartmann'ın öğrencisi oldu. Doktorasını verdi (1937). İstanbul'a dönüşünde girdiği İstanbul Üniversitesi'nde felsefe profesörlüğüne yükseldi (1952), 1978'de emekliye ayrıldı.

Yapıtlarında insan sorunlarını temel alan bir felsefe görüşünü işledi, Türkiye'de görüngübilim ve yeni varlıkbilim öğretilerini tanıtmak için uğraş verdi. Başlıca yapıtları: *Kant ve Scheler'de insan problemi* (1949), *Felsefeye giriş* (1958), *Değişmez değerler, değişen davranışlar* (1965), *Felsefi antropologi* (1971), *Fenomenologi ve Nicolai Hartmann* (1976), *İnsan ve hayvan, dünya ve çevre* (1979).

MENGZİ → MINGZİ.

MENHADEN a. ABD'nin (Louisiana, Virginia) güney-doğu kıyılarında bulunan ringa çeşidi.

MENHAR a. (ar. *nahr*'dan *menhar*). *Esk.* Kesimevi, salhane.

MENHAR ya da **MENHİR** a. (ar. *menhar, menhir*). Esk. anat. Burun deliği.

MENHEC a. (ar. *menhec*). *Esk.* **1.** Açık ve geniş yol. **—2.** *Menhec-i sedad*, doğruluk yolu.

MENHEL a. (ar. *menhel*). *Esk.* **1.** Hayvanların sulandığı yer. **—2.** Konaklamaya uygun su kenarı.

MENHİ a. (ar. *nehy*'den *menhī*). *Esk.* Din bakımından yasak sayılan davranış.

MENHİR a. (*taş* anlamında *men* ve *uzun* anlamında *hir*'den bretonca sözc.). Dikili bir taştan oluşan megalitik anıt.

—ANSİKL. Menhirler büyük bir olasılıkla bir olayın anısına dikilen ya da bir kültle ilgili taşlardı. Kimileri tek başınadır; kimileri de düz bir çizgi ya da kromlek*ler oluşturacak biçimde bir çember üzerinde sıralanır. Bretagne'da yaklaşık 5 000 menhir bulunur. Locmariaquer'de, yıldırım düşmesiyle devrildiği sanılan Mener -Hroëc'h (Peri taşı), 20, 30 m yüksekliğindeydi. Ménec, Kermario ve Kerlescan gruplarını kapsayan ünlü Carnac dizilerinde 3 000'e yakın menhir bulunur. 3-4 km uzunluğunda 30 sıra halinde dizilmiş olan bu taşlar, büyük bir olasılıkla, güneş ve ay kültlerine bağlı olduğu sanılan, geniş bir kutsal alan oluştururlar.

Bu anıtların Yenitaş döneminde yapıldıkları, Tunç çağında kullanıldıkları, hatta değişikliğe uğratıldıkları, kazılarla doğrulanmıştır. Bu durum özellikle İngiltere' nin güneyinde Stonehenge'deki küme için sözkonusudur.

MENHİR → MENHAR.

MENHİR-HEYKEL a. Arkeol. Bir insanı betimleyen, yontulmuş ya da oymalı dikili taş. (Bu kişi, kimi zaman omzunda bir kayışa bağlı yaylı bir çakmak taşır.)

MENHİYAT çoğl. a. (ar. *menhi*'nin çoğl. *menhiyyāt*). *Esk.* Dince yasak edilen şeyler.

MENHOL a. (ing. *manhole*, giriş deliği'nden). Denizc. **1.** Bakım, temizlik, onarım ya da denetim amacıyla gemilerin tank (balast, su, yakıt tankı), güverte ve kazan gibi yerlerine açılan, bir insanın girebileceği genişlikte oval ya da yuvarlak delik. **—2.** *Menhol ağzı*, güverteye açılan menhollerin çevresine geçirilen mezarna biçiminde bilezik. || *Menhol kapağı*, menhol üzerine takılan sızdırmaz kapak. || *Menhol merdiveni*, menhollerden aşağı inmek için, menhol ağızlarından tank, güverte ve kazanın dibine kadar uzanan merdiven.
—Teknol. ADAM GİRİŞ DELİĞİ*'nin eşanlamlısı.

MENHUB sıf. (ar. *nehb*'den *menhūb*). *Esk.* Talan edilmiş, yağmalanmış.

MENHUS sıf. (ar. *nahs*'dan *menhūs*). *Esk.* Uğursuz: *Menhus hastalık.*

MENHUŞ sıf. (ar. *nehş*'ten *menhūş*). *Esk.* Zehirli hayvanlar tarafından sokulmuş.

MENHUT, MENHUTE sıf. (ar. *naht*'tan *menhūt*, dişl. *menhūte*). *Esk.* Yontulmuş, tıraşlanmış.
—Esk. dilbilg. *Elfâz-ı menhute, kelime-i menhute*, iki sözcüğün kısaltılarak birleşmesiyle oluşan sözcük; bileşik kelime.

MENİ a. (ar. *menī*). Tıp. SPERMA'nın eşanlamlısı.

MENİ a. (fars. *men* ve -*ī*'den *menī*). *Esk.* Benlik.

MENİ sıf. (ar. *men*ʻ'den *menī*ʻ). *Esk.* Sarp, yalçın, ele geçirilmesi zor olan: *Mevki-i meni* (sarp yer).

MENİA (EL-), esk. **El-Golea,** Cezayir sahrası'nda (Laguat vilayeti) vaha, Büyük Batı Ergi'nin kenarında, In Salah yolu üzerinde; 24 400 nüf. Palmiyelerin altında meyve ağaçları ve sebze yetiştirilir. Turizm merkezi. Esk. tahkimli köy (X. yy.); müze (tarihöncesi, etnografya, vb.).

Ménière hastalığı ya da **başdönmesi** (fransız hekim Émile Antoine *Ménière*'nin [Paris 1839 - Lozan 1905] adından), kulaklarda uğultu ve işitme azlığı, bulantı ve kusma gibi nörovejetatif bozukluklarla birlikte gelen başdönmesi krizleriyle belirgin içkulak sendromu. Hastalık zaman zaman alevlenerek ilerler ve başdönmeleri önemini yitirirken sağırlık artar. Sendrom dokubilimsel olarak, endolenf bölümünde bir hacim artışı ya da labirent hidropsu biçiminde gözlenir, ancak fizyopatolojisi tam açıklanamamıştır.

MENİHA a. (ar. *meniha*). *Esk.* Hediye, armağan; bahşiş.

MENİN a. (ar. *menīn*). *Esk.* Toz.

MENİNA a. (isp. sözc.). Tar. Kraliçenin ya da çocuklarının hizmetinde soylu kadın.

Meninas *(las)* [Nedimeler], infanta Margarita'yı, ispanyol saray çevresinin çeşitli üyeleri arasında, iki nedime ve sanatçının kendisiyle birlikte gösteren Velázquez'in bir tablosuna (3,18×2,76 m, 1656'ya doğr., Prado) XIX. yy.'da verilen ad. Sanatçı, karşısında tabloya bakanların bulunduğu yerde duran kral ve kraliçenin resmini yapmaktadır; çiftin görüntüsü dipteki aynaya yansır. Yapıt, karmaşık mekân ilişkileri, özgün düzenlemesinin yol açtığı bakış oyunları ve gelip geçici bir gerçekliği anında yakalayıvermesiyle büyüleyici bir özellik kazanır. Betimlemenin neredeyse şaşırtıcı gerçekçiliğiyle, renk kullanımındaki alabildiğine özgürlük ve ışıklı ortamı yansıtmadaki yumuşaklık birbiriyle kaynaşır. Las Meninas'ı pek çok sanatçı taklit etmiştir; özellikle Picasso'nun bu yapıtı farklı bir bakış açısıyla yorumlayan bir dizi cüretli çalışması vardır.

MENİNNİ (Federico), italyan yazar (Gravina di Puglia 1636 - *ay. y.* 1712). Marinocu şair; barok şiir teknikleriyle ilgili bilimsel incelemeler (*Il ritratto della canzone e del sonetto,* 1677) kaleme aldı.

MENİNO a. (isp. sözc.). Tar. **1.** İspanya' da kral ailesinin çocuklarıyla arkadaşlık eden soylu genç. **—2.** Fransa'da, Manche *département*'ındaki soyluların diğer adı.

MENİNSKİ (Franciszek), asıl adı **François de Mesgnien** ya da **Menin,** fransız kökenli polonyalı doğubilimci, türkolog (Lorraine 1623 - Viyana 1698). Roma'da öğrenim gördü. İstanbul'da Lehistan elçiliğinde görev yaparken (1653-1655) türkçe öğrendi. İmparator Leopold'ün hizmetine girerek (1661) Viyana'da saray çevirmenliği ve danışmanlık yaptı. *Thesaurus linguarum orientalium, Turcicae, Arabicae, Persicae* (Doğu dillerinin zenginliği, türkçe, arapça, farsça) [1680] adlı yapıtının sözlük bölümünde türkçe sözcüklerin latince, almanca, italyanca, fransızca, lehçe karşılıklarını verdi. Bu yapıtta türkçe sözcüklerin arap harfleri yanında latin harfleriyle yazılışlarını da göstermesi, tarihsel sesbilgisi bakımından değer taşır. Yapıtının türkçe dilbilgisi bölümü *Linguarum orientalium, Turcicae, Arabicae, Persicae, instutiones, seu grammatica Turcica* (1680) adıyla ayrıca basıldı.

MENİPPOS, kinik okula bağlı yunanlı filozof ve şair (Gadara, Koile Syria İ.Ö. IV. -III. yy.'lar - öl. ?). Fenike kökenli bir köleyken, efendisiyle birlikte Sinop'a gitti. Azat edildi, tefecilik yaparak zenginleşti, daha sonra tüm servetini kaybetti ve kendini astı. Çeşitli biçimlerde yazılan (kitaplar, düzmece vasiyetler vb.) ateşli ve nükteli taşlamalar içeren yapıtları günümüze ulaşmadı.

Menippos türü, rus formalist Mihail Bahtin'in, *Problemi tvorçestva Dostoyevskoyu* (Dostoyevskiy'in yapıtının sorunları) [1929] adlı kitabında belirttiği, söyleştirme ve karşıt anlamların birlikteliği üzerine temellenen açık bir edebiyat biçimine verilen ad. Kaba güldürü, fantastik ve felsefi derinliğin karması olan bu "karşı tür"ün başlıca örnekleri Rabelais ile Dostoyevskiy'in yeni bir tür yaratan çoksesli yapıtlarıdır.

MENİSK a. (fr. *ménisque;* lat. *meniscus;* yun. *meniskos,* küçük ay'dan). Anat. Tam olarak birbirlerine uymayan eklem yüzeylerinin uyumunu sağlamak için bunların arasında bulunan lifsi-kıkırdaksı levha. (*Şakak-altçene eklemi meniski,* şakakkemiğiyle altçene kemiğinin dışbükey yüzeyleri arasında bulunan iki taraflı içbükey bir disktir. *Diz menisklerí* uylukkemiği lokmalarıyla kavalkemiği düzlüğünün glenoit boşlukları arasında bulunur; iç ve dış olmak üzere iki tane olan bu menisklerv yeniay gibi eğri üçgen prizmamsı bir levha biçimindedir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Akışkan. mekan. Bir tüp içinde bulunan bir sıvı sütununun üst ucunda, kılcal kuvvetler nedeniyle oluşan içbükey ya da dışbükey yüzey. (Geniş bir kap sözkonusu olduğunda, serbest yüzey, çeperin çok yakınları hariç, hemen hemen yataydır. Böylece biçim değiştirmiş bölüme de menisk adı verilir.)
—Opt. AYMERCEK'in eşanlamlısı.
—ANSİKL. Patol. Diz menisklerinin travmadan ileri gelen lezyonları özellikle genç ve sportif erişkinlerde (futbol, rugby, kayak) sık görülür. Travma (ani bir germe hareketiyle birlikte uyluğun bacak üzerinde dönmesi) dizin önce bükülü durumda kalıp sonraki birkaç saat içinde açılmasına neden olan akut bir ağrıyla sonuçlanır. Ancak belirtiler her zaman o kadar net değildir: basit bir burkulma ve tekrarlayan sıvı toplanmaları görülebilir, ve daima meniskografiye başvurmak gerekir. Her menisk lezyonunun tedavisi cerrahidir, çünkü yırtık bir menisk kötü nedbeleşir ve artroza doğru yozlaşır.

MENİSKOGRAFİ a. (fr. *méniscographie*). Radyol. Diz eklemine iğneyle kontrast bir madde şırınga edildikten sonra yapılan menisk radyografisi.

MENİSKÜS a. (lat. *meniscus,* menisk' ten). Halk içinde ve sporcular arasında diz meniski travmalarına verilen ad.(→ MENİSK.)

MENİSPERMACEAE a. Almaşık dizili, basit, bütün ya da el biçiminde parçalı yapraklı, tekcinsiyetli salkım ya da yumak halinde toplu, bireşeyli küçük çiçekli, sarmaşık dallı otsu ya da ağacımsı bitkiler familyası. (Meyveler drupa ya da üzümsü biçimdedir. *Menispermaceae* familyasında, yetmiş cinse dağılmış [*menispermum, cocculus, cissampelos,* vb.] yaklaşık üç yüz elli tür vardır.)

MENİSSEKTOMİ a. (fr. *méniscectomie*). Cerr. Bir eklem meniskinin çıkarılması.

MENİSSİT a. (fr. *méniscite*). Patol. Travma ya da yozlaşma yüzünden eklemiçi menisklerde meydana gelen bozulma.

MENİŞ a. (fars. sözc.). *Esk.* Yaradılış, karakter, tabiat, huy: *Bed-meniş* (→ BET). *Har-meniş* (→ HAR).

MENİYE a. (ar. *meniyye,* ölüm). Esk. sil. Abdülaziz döneminde İngiltere'den satın alınan tüfeklere verilen ad. (Vakanüvis Lütfü Efendi, 1863'te bu tüfeklerden altmış bin adet ısmarlandığını bildirmektedir.)

Lauros-Giraudon

Aveyron'da bulunan menhir-heykel (no. 14) kumtaşı, Yenitaş dönemi *Fenaille müzesi, Rodez*

Lauros-Giraudon

las Meninas (1656'ya doğr.) Velázquez *Prado müzesi, Madrid*

MENKIBE ya da **MENKABE** a. (ar. *menkabe,* öğünülecek güzel iş, hareket ve davranış). Ed. Kahramanların, ermişlerin olağanüstü işlerini, kerametlerini konu edinen kısa öykü: *Kahramanlık menkıbesi. Evliya menkıbesi.* (Menkıbeleri derleyen yapıtlara *menakıpname* adı verilir.) [→ MENAKIPNAME.]

MENKİB a. (ar. *menkib*). Esk. anat. Omuzbaşı.

MENKU sıf. (ar. *menkūʿ*). *Esk.* Suda haşlanmış, kaynatılmış.

◆ a. Bitkilerin su ile kaynatılmasından elde edilen sıvı.

MENKUB sıf. (ar. *nakb*'dan *menkūb*). *Esk.* Delinmiş, delik, oyuk.

MENKÛB sıf. (ar. *nekbet*'ten *menkûb*). *Esk.* **1.** Talihsiz, mutsuz: *"Kaldı ancak cihanda ol menkûb"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** Gözden düşmüş, bulunduğu mevkiyi kaybetmiş: *"Menkûb isen kelâmını bir ferd dinlemez"* (Y. K. Beyatlı).

MENKUHA a. (ar. *menkūha*). *Esk.* Nikâhlı kadın, eş, zevce: *"Öldün de öyle menkûhan oldum!"* (A. H. Tarhan).

MENKUL, -lü sıf. ve a. Bir yerden bir yere aktarılabilen, taşınabilen şey için kullanılır; taşınır: *Menkul, gayrımenkul neyiniz varsa bildireceksiniz.*

◆ sıf. *Esk.* **1.** Bir yerden başka bir yere taşınmış olan şey için kullanılır. **—2.** Başkalarından aktarılarak, ağızdan ağıza geçerek yayılmış söz, haber vb. için kullanılır: *Şeyhin kerameti kendinden menkul* (atasözü). **—3.** Zaman içinde başka bir anlam kazanmış sözcük vb. için kullanılır.

—Bank. *Menkul değerlere dönüştürme,* vadeli bir alacak için ticari bir senet, örneğin bir poliçe düzenleyerek bu alacağın kolayca dolaşıma girebilir bir duruma getirilmesini amaçlayan mali işlem. —Böyle bir alacağın tutarını likidite haline getirme.

—Bank. ve Bors. *Menkul kıymet üzerine avans,* rehin olarak yatırılan menkul kıymetler karşılığında verilen ödünç para.

—Bors. *Serbest menkul kıymet,* emisyon fiyatı, alıcı tarafından tümüyle ödenmiş menkul kıymet.

—Bors. ve Tic. huk. *Menkul kıymetler,* ortaklık ya da alacaklılık sağlayarak, belli bir tutarı temsil eden; hisse senetleri, tahviller ve hazine bonoları gibi kıymetler. Bunlar dışında kalan kıymetli evrakla mali değerleri temsil eden ya da çıkartanın mali yükümlülüklerini içeren her türlü evrakın halka arz ve bu yolla satışı da menkul kıymetler hükümlerine tabidir (Sermaye piyasası kanunu md. 3). [Bk. *ansikl.* böl.]

—Huk. TAŞINIR'ın eşanlamlısı. ‖ *Menkul mülkiyeti,* TAŞINIR MÜLKİYETİ*'nin eşanlamlısı. ‖ *Menkul rehni,* bir alacağı güvenceye bağlamak için taşınır bir eşya, hak ya da alacak üzerinde kurulan yükümlülük. (Rehinli alacaklı, borcun yerine getirilmemesi halinde rehin konusu olan şeyi paraya çevirerek alacağını tahsil eder.)

—ANSİKL. Bors. ve Tic. huk. Menkul kıymetler şirketler ve kamu kuruluşlarınca yasalara ve kurallara uygun olarak çıkarılır. Bir ortaklık payını gösteren hisse senedini yalnızca anonim ortaklıklar, bir alacağı temsil eden tahvili ise başta Hazine olmak üzere hem kamu kuruluşları hem de anonim ortaklıklar çıkarırlar. Borsa kotuna alınmış, yani önceden borsaya tescil edilmiş olan hisse senedi, tahvil ve benzeri menkul kıymetlerin alım ve satımları Menkul kıymetler borsası'nda yapılır. Borsa kotuna kayıtlı olmayan senet, tahvil ve gelir ortaklığı senetleri gibi menkul kıymetlerin alım ve satımları ise Kot* dışı pazarda yapılır.

MENKUR sıf. (ar. *makr,* oyma'dan *menkūr*). *Esk.* Oyulmuş, delinmiş.

MENKÛR sıf. (ar. *inkār*'dan *menkūr*). *Esk.* İnkâr edilmiş olan: *"Gider gönüldeki şekki / Elindeki menkûr nedir"* (Yunus Emre, XIII. yy.).

MENKUS sıf. (ar. *nakş*'tan *menkūş*). *Esk.* Eksik.

MENKÛS sıf. (ar. *nüks*'ten *menkūs*). *Esk.* **1.** Ters dönmüş. **—2.** Hastalığı tekrarlamış, nüksetmiş.

MENKUŞ sıf. (ar. *nakş*'tan *menkūş*). *Esk.* **1.** Nakşedilmiş, işlenmiş: *"Ben ki, diyordu, kendimi hepsinin hafızasında menkuş sanıyordum. İnsanı ne çabuk unutuyorlarmış"* (Y. K. Karaosmanoğlu). **—2.** Boyanmış, resmedilmiş: *"Bir ibadethaneleri olup duvarlarında eski padişahlarının resimleri menkuştur"* (F. Köprülü).

—Güz. sant. Nakışlı alçı pencere.

MENKUT, MENKUTA sıf. (ar. *nokta*'dan *menkūt,* dişl. *menkūta*). *Esk.* Noktalanmış, nokta konmuş: *Huruf-ı menkuta.* (→ HURUF.)

—Ed. Ebcet hesabı yoluyla ve yalnız arap abecesindeki noktalı harflerin sayı değerinin hesaba alınmasıyla düşürülen tarihe verilen ad. (Örn.: *"Oldu tarih-i rihleti menkut / Etti Osman Efendi azm-i beka".* İkinci dizenin arap abecesi ile yazımında ye, te, ye, se, nun, fe, ye, ze, be, kaf harflerinin sayısal değeri toplanınca hicri 1219 tarihi çıkar.) [*Mu'cem, cevher, cevheri, cevherdar, gevher, güher* de denir.]

MENKUZ sıf. (ar. *nakz*'dan *menkūz*). *Esk.* Yürürlükten kalkmış, bozulmuş.

MENLO PARK, ABD'de (Kaliforniya) kent, San Francisco'nun G.-D.'sunda; 25 700 nüf. Elektronik sanayisi.

MENN (Barthélemy), isviçreli ressam (Cenevre 1815 - *ay. y.* 1893). A. Toepffer, Lugardon, sonra İngres'in (1833-1938) öğrencisi oldu. Yapıtlarında, dostu Corot'nun etkisi sezilir. Tablolarının "tamamlanmamış" hissini vermesinden ötürü eleştirilen Menn, 1860'ta sergilere katılmayı bıraktı ve Cenevre Güzel sanatlar okulu'nda hocalığa başladı; en kişisel yapıtlarını bu dönemde verdi (*Sanatçının hasır şapkalı kendi portresi,* 1867'ye doğr.; *Artemare yakınlarında dere kıyısı* vb., Cenevre müzesi). Öğrencileri arasında Hodler de vardı.

MENNA sıf. (ar. *mennāʿ*). *Esk.* **1.** Engelleyen, önleyen. **—2.** Yaptırmayan. **—3.** *Menna-ül-hayr,* iyiliğe engel olan: *"..üzerimizde hakk-i nimetleri olan adamların mal ve canlarını bir takım mechul-ül-ahval hırsız ve uğursuzdan vikâye etmek içindir; yoksa mennâ-ül-hayr değiliz"* (Ebüzziya Tevfik).

MENNAC sıf. (ar. *mennac*). *Esk.* Çok bahşiş veren, ihsanda bulunan.

MENNAN sıf (ar. *mennān*). İsl. Tanrı'nın yüce sıfatlarından biri.

MENNANE a. (ar. *mennāne*). *Esk.* Kendisiyle yalnızca parası için evlenilen kadın.

MENNEA (Pietro), italyan atlet (Barletta 1952). Ukraynalı atlet V. Borzov ile 1970-1980 döneminin en iyi avrupalı kısa mesafe koşucusuydu. Özellikle kendini rekor kırdığı (19 sn 72/100) 200 metrede gösterdi. Münih Olimpiyatları'nda üçüncü, 1974'te Avrupa, 1980'de Moskova'da olimpiyat şampiyonu oldu.

MENNECY, Fransa'da kanton (Essonne) merkezi, Essonne ırmağı yakınında. Corbeil-Essonnes'un güney-batısında; 11 098 nüf. (1992).

—Seram. 1748'de François Barbin (1734'ten beri Paris'te fayans yapıyordu) burada bir porselen fabrikası kurdu. Çiçeklerle, kuşlarla ya da manzaralarla bezenmiş küçük tabaklar ya da tuvalet masası gereçleri, beyaz ya da çokrenkli heykelcikler yaptı. Markası DV.

MENNEUS a. Afrika'da yaşayan örümcek cinsi. (Küçük ağını ayrık tuttuğu bacakları arasında taşır ve avlarını yakalamak için kullanır.)

MENNO SİMONSZ, hollandalı anabatist (Witmarsum, Friesland, 1496 - Wüstenfeld 1561). Pingjum'da papazdı, Katolik kilisesi'nden ayrılarak (1536) yeniden vaftiz oldu ve Hollanda, Rheinland ve Kuzey Avrupa'da gezgin vaizlik yapmaya başladı, küçük anabatist cemaatler örgütledi; ancak bunlar, Leidenli Jan'ın aşırılıklarını reddeden cemaatlerdi. Tilmizleri mennocular diye adlandırılırlar.

MENNOCU a. Menno Simonsz reformuna bağlanan anabatist.

◆ sıf. Mennoculara ve onların öğretileri ne ilişkin olan.

—ANSİKL. Eskiden özellikle Hollanda'da görülen mennocular, günümüzde eski rus mennocu topluluklarını göç ettikleri ABD Kanada ve Güney Amerika'da da görülmektedirler. Almanya, İsviçre ve Fransa da (Belfort, Montbéliard bölgesi ve dolayları) da önemli merkezleri vardır. Amerikalı amish'ler dışında, geleneksel giysi özellikleri artık kalmamışsa da, tarıma ve askerlik görevini yerine getirmeyi reddetmeye kadar giden bir barışçılığa özellikle bağlı kalmışlardır.

MENNOCULUK a. XVI. yy.'da Hollanda'da Menno Simonsz tarafından kurulan bir anabatist tarikatının öğretisi.

MENNUBİYE AYŞE, asıl adı **Ayşe İmran bint ül-Hac Süleyman,** tunuslu kadın veli (Mennubi 1183-? 1257). Yaşamı hakkındaki bilgiler kendisiyle ilgili küçük bir kitapla gün ışığına çıktı. Buna göre, babasının onu amcasının oğlu ile evlendirmek için yaptığı baskılara boyun eğmeyerek Tunus'a geldi. Burada Babul Gürcani kentinin yakınlarındaki Kayseriye kervansarayı'na yerleşti. O dönemde Tunus'ta bulunan Ebülhasan Şezili'ye bağlandı. Ölünce yapılan mezarı bir ziyaret yeri durumuna geldi; adına Kayseriye'de bir tekke kuruldu. Tunus'ta erkek çocuklarına "Mennubi", kız çocuklarına "Seyyide, Mennubiye" adları konarak bu kadın veliye bağlılık sürdürülmektedir.

MENOİKEUS. Yun. mit. Kreon'un oğlu. Thebai'nin Yediler tarafından kuşatılışı sırasında kâhin Tiresias, kentin, kralın oğlunun kurban edilmesiyle kurtarılabileceğini belirtir. Söylentiye göre, bunun üzerine, Menoikeus kendini kurban eder ya da kurban edilir.

MENOLUNMA a. Menolunmak eylemi.

MENOLUNMAK gçz. f. Bir şey yapması engellenmiş, yasaklanmış olmak.

MENOMİNİLER ya da **MENOMİNEELER,** Kuzey Amerika Kızılderilileri; Michigan eyaletinden Wisconsin eyaletine doğru göç ederek, burada özellikle Menominee ırmağıyla Green Bay arasında yer alan topraklara yerleştirildiler. Algonkin grubundan bir dil konuşuyor, pirinç ekerek, mısır yetiştirerek, ayrıca balık avlayarak geçiniyorlardı. 1854 antlaşması'ndan sonra Wisconsin'deki özel bir bölgeye yerleştirilerek büyük orman alanlarını yitirdiler. 1950'de nüfusları yaklaşık 3 000 tahmin ediliyordu.

Menon, Platon'un diyaloğu. Yazar bu yapıtta erdemin öğretilebilip öğretilemeyeceği sorununu ele alarak anımsama temasını geliştirir. Buna göre öğrenmek, yeniden anımsamak, ruhumuzun dünyaya gelmeden önce edindiği bilgileri kendimizde yeniden bulmak demektir. Erdem, apaçık bir bilgiden çok, belki de bu tür bir anımsamadan kaynaklanan bir tür "içgüdü"ye dayanmaktadır.

MENON (Vengalil Krişnan KRIŞNA), hintli siyaset adamı (Korhikode, Kerala, 1897 - Delhi 1974). Hindistan birliği genel sekreteri (1929-1947), Hindistan'ın Birleşik Krallık'taki yüksek komiseri (1947-1952), Savunma bakanı (1957) ve Kongre parti-

si lideri olarak, Nehru'nun ardılı gibi göründü. Ancak, hint birliklerinin çin ordusu karşısındaki yenilgisinden sorumlu tutulması üzerine 1962'de istifa etti.

MENOPON a. Kuş biti cinsi. (Tüybitleri takımı; *Menoponidae* familyası.)

MENOPOZ a. (fr. *ménopause*). Fizyol. Kadında yumurtlama ve âdet görmenin kesin olarak sona ermesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Menopoz genellikle 45 ila 52 yaş arasında ortaya çıkar. "Perimenopoz" terimi, kesin sona erişten önceki âdet düzensizliklerini ve âdetlerin görünürdeki durmasını izleyen yılı kapsar. Kesin sona ermeyi izleyen yaşam dönemi "menopoz sonrası" ya da kesinleşmiş menopoz adını alır. Bu durumda, dış cinsel organlarda, kemiklerde, kalp-damar sisteminde, deri ve saçlarda, zihinsel ve duygusal yaşam alanında, kadınına göre az ya da çok belirgin ve östrojen eksikliğine bağlı bozukluklar yerleşir. Menopozun kadın yaşamının fizyolojik bir evresi ya da patolojik bir durum olarak kabul edilmesine göre onu kabullenmek ya da onu "silmek", yani gerçek bir eksiklik hastalığı gibi tedavi etmek sözkonusu olabilir. Çağdaş tedavilerdeki ilerlemeler ve doğal östrojenlerle birleşik projesteronun sistemli olarak verilmesi, sürekli, tek başına ve gözetimsiz verilen sentetik östrojenlerden doğan klasik riski azaltma olanağı sağlamıştır.
—Antropol. Âdet görme yaşı gibi, menopozdan (âdet görmeden) kesilme yaşı da bireylere ve insan topluluklarına göre değişiklikler gösterir. XX. yy. boyunca âdet görmenin daha erken olmaya başladığı ülkelerde, âdetten kesilme de yıllarca daha geç olmaya başladı. Buna göre, yaşam düzeyinin yükselmesi, kadının doğurganlık dönemini her iki uçtan da uzatıyor gibi görünmektedir.

MENOPOZÖNCESİ a. Kad. hast. Tam anlamıyla yerleşmiş menopozdan önceki dönem.
—ANSİKL. Menopozöncesi, tam anlamıyla menopozdan önce birkaç aydan birkaç yıla kadar uzayabilir. Başlıca özelliği dönemlerinin bir uzun, bir kısa olacak şekilde düzensizleşmesi, âdet kanamalarının miktarca artması ve uzun sürmesi, memelerde ve leğen bölgesinde gerginlik olgularının ortaya çıkmasıdır. Bu devrede dölyatağının yumurtayı kabullenme yetisi giderek kaybolur, yumurtlama ortadan kalkar ve bunun sonucunda projesteron yetersizliği belirir. Tedavi, âdet çevriminin ikinci kısmında, ayda on gün, projesteron ya da projesteron türevleri verilmesi esasına dayanır.

MENORA a. (ibranice sözc.). Kudüs tapınağı'ndaki yedi kollu şamdan; yahudi dininin başlıca kült eşyalarından biridir.
—ANSİKL. Kudüs tapınağı'nın yıkılmasından (İ.S. 70) sonra menora Roma'ya götürüldü ve bu kentte, Forum'daki zafer takının alçakkabartmalarından da anlaşıldığı gibi, diğer kült eşyalarıyla birlikte Titus' un zafer alayında kullanıldı. Kutsal bir nitelik taşıyan menora, Filistin ve Diaspora' da sıkça görülen bir süs öğesiydi. Günümüzde de en büyük yahudi simgelerinden biridir. Kudüs'te Knesset'in önünde dev bir menora yükselir. İsrail devleti'nin armasında da menora yer alır.

MENORCA, Balear takımadalarında İspanya'ya bağlı ada, dar bir deniz koluyla ayrıldığı Mallorca'nın K.-D.'sunda; 702 km^2; 60 802 nüf. (1990). Merkezi *Mahón.* Ada oldukça az engebeliyse de kıyılar çok girintili çıkıntılıdır. İklim yumuşaktır. Bağlar, meyve ağaçları (konserveler) yetiştirilir. Hayvancılık, Avrupa'ya satılan peynirlerin yapımına olanak verir. Sanayi etkinliği azdır (mobilyalar, mücevherler, ayakkabı), turizm gelişmektedir. Birçok tarihöncesi kalıntı (*talayot*'lar).
—Tar. 1708'de İngilizler'in aldığı, 1713' te Büyük Britanya'ya katılan Menorca, La Galissonnière'in deniz filosunun desteklediği (ingiliz Byng'in filosu kısa bir savaştan sonra geri çekildi: 19 mayıs 1736); fransız mareşali Richelieu tarafından işgal edildi. Parlak bir saldırı sonucunda Fransızlar Mahón'u aldı. Crillon dükünün eline geçen Menorca daha sonra yeniden İspanyollar'a (1782), sonra yeniden İngilizler'e (kas. 1799) geçtiysede Amiens barışı'yla İspanyollar'a verildi (1802).

MENORRAJİ a. (fr. *ménorragie*). Kad. hast. Âdet kanamasının süre ve miktarının anormal ölçüde artması. (Menorraji çoğunlukla, ergenlik sonrasında, menopozöncesinde ve menopoz sonrasında gözlendiği gibi bir projesteron yetersizliğinin sonucu olmakla birlikte, çoğu zaman o sırada var olan bir dölyatağı fibromuyla da kolaylaşmış olur.)

MENOSİT a. (fr. *ménocyte*). Biyol. Yaneva ve Netter'in dölyolu ve endometriyum frottilerinde ortaya çıkardıkları gibi, genç bir histiyosite benzeyen hücre. (Menositler âdet kanamaları ya da yapay olarak yaratılan dölyatağı kanamaları sırasında ve endometriyumda önemli bir doku nekrozu bulunduğu bütün durumlarda görülür.)

MENOTAKSİ a. (fr. *ménotaxie*). Etol. Dış çevrede ve uzakta bulunan bir uyaranın etkisiyle gelişen yönelme tepkisi. (Yer değiştirme, yön verici uyaranla değişmez bir açı korunarak gerçekleşir.)
—ANSİKL. Bu tip tepkilerde işaret noktası görevi yapan çevre öğeleri, Güneş, Ay, yer çekimi vb.'dir. İşaret noktalarının uzaklığı nedeniyle bu tepki telotaksiler öbeğine girer. Arılar ve karıncalar bu taksiden yuvalarına dönmek için yararlanırlar. Bazı karıncalar güneşin yerini belirleyerek yuvalarına dönerler: bunun kanıtı olarak, sözgelimi basit bir aynayla güneş ışınlarının yönü değiştirilirse bu böceklerin izledikleri yol saptırılabilir. Arılarda, güneşin izlediği yolla hayvanların izlediği yol arasında 2°'lik bir fark bulunur.

MENOTOKSİN a. (fr. *ménotoxine*). Kad. hast. Âdet kanamaları sırasında dolaşan kanda bulunduğu düşünülen, fakat gerçekten var olduğu henüz kanıtlanmamış olan toksin.

MENOTTİ (Gian Carlo), ABD yurttaşlığına geçmiş italyan besteci (Cadegliano 1911). 1928'de ABD'ye yerleşti. *Verismo* akımı içinde kalmakla birlikte, eklektik üslupta bir dizi opera ve operakomikle dünya çapında ün kazandı: *Medyum* (The Medium) [1946], *Telefon* (The Telephone) [1947], *Konsolos* (The Consul) [1950], *The Saint of Bleecker Street* (1954). Sonuncusuyla 1955 Pulitzer ödülü'nü aldı. 1958'de Spoleto festivali'ni başlattı ve sahneye koyma alanındaki yeteneğini kanıtladı. Çalgı yapıtlarından piyano (1945) ve keman (1952) konçertoları anılmaya değer. Son yapıtları: *Goya* (1986), *Giorno di nozze* (1988).

MENOTYPHLIA a. (yun. *Menos,* ruh, ve *typhlos,* kör'den). Bir körbağırsağı, iri gözleri ve gelişmiş bir beyni olan böcekçil memeliler alttakımı. (Afrika'da yaşayan sıçrarhortumlugilleri [yani hortumlu fareleri] içerir. Sivrisincapçıksılarla, genel görünümleri bakımından makimsilerle, soreksler ile akraba sayılan *Menotyphlia* alttakımı üyelerinde birçok gelişmiş özellik bulunur.)

MENOU (Jacques François DE BOUSSAY, — *baronu*), fransız general (Boussay, İndre-et-Loire, 1750 - Venedik yakınında 1810). 1798'de Doğu ordusunda görevlendirildi; İskenderiye'nin alınmasında yararlılık gösterdi (temmuz), İskenderiye ve Reşit eyaletlerini yönetti (ağustos 1799). Kléber'in ölümünden (haziran 1800) sonra onun yerine Doğu ordusu başkomutanlığına getirildi. Kanopos'ta İngilizler tarafından yenilgiye uğratıldı (mart 1801); İskenderiye teslim anlaşması sonucu orduyu Fransa'ya geri götürmeyi sağladı (31 ağustos).

MENSA, Masa* takımyıldızının latince adı (kısalt. Men).

Menschliches, allzumenschliches (*İnsanca, fazla insanca*), *Özgür ruhların kitabı,* Nietzsche'nin 1878-1880 arasında yazdığı yapıt. Nietzsche, *Ecce homo*'da şöyle der: "Kitabımın başlığı şu anlama gelir: sizin ideal şeyler gördüğünüz yerde ben insanca şeyler görüyorum, —yazık! yalnızca çok insanca şeyler." Yapıtın ana düşüncesi şudur: "Belli bir anlamda, günümüzün tamamlanmış tüm eylemleri delicedir, çünkü insan aklının bugün ulaşabildiği en yüksek nokta, daha sonra muhakkak aşılacaktır; işte o zaman, tüm edimlerimiz, tüm yargılarımız, tüm ideallerimiz, en gelişmemiş toplumların edimleri ve yargıları kadar, akıldan ve düşünceden uzak görünecektir."

MENSEC a. (ar. sözc.). *Esk.* Bez dokunan yer.

MENSEK a. (ar. *nesk,* adama, adak etme'den *mensek*). *Esk.* **1.** İbadet edilen yer, tapınak. **—2.** Kurban kesilen yer.

MENSİ sıf. (ar. *nisyān*'dan *mensī*). *Esk.* Unutulan, unutulmuş: *"Daima mesrur u handan olasın / Şöyle kim mensî kala eyyam-ı Cem"* (Nedim, XVIII. yy.).

MENSİM a. (ar. *mensim*). *Esk.* **1.** Yol. **—2.** İz, belirti. **—3.** Deve tırnağı.

MENSUB → MENSUP.

MENSUBİN çoğl. a. (ar. *mensūb*'un çoğl. *mensūbīn*). *Esk.* **1.** Bir şeyle, bir kimseyle ilgili olanlar. **—2.** Bir meslek mensubu olanlar, meslektaşlar: *"Bunlar arasında fırkaya muhalif olanlar ile ilmiye mensubîninden yani sarıklılardan mürekkepti"* (H. Z. Uşaklıgil).

MENSUBİYET a. (ar. *mensūb* ve *-iyyet*'ten *mensūbiyyet*). *Esk.* İlgililik, bir yerle, bir şeyle ya da bir kimseyle ilgili olma durumu.

MENSUC sıf. (ar. *nesc*'den *mensūc*). *Esk.* Dokunmuş, örülmüş.

MENSUCAT çoğl. a. (ar. *mensūc*'un çoğl. *mensūcāt*). *Esk.* **1.** Dokunmuş şeyler, dokumalar; tekstil. **—2.** *Mensucat-ı haririyye,* ipek dokumalar.

MENSUH sıf. (ar. *nesḫ*'ten *mensūḫ*). *Esk.* Hükümsüz bırakılmış, geçersiz kılınmış: *"...bir hükmü bildirdikten sonra ona münafi bir hüküm eylemek şân-i ilâhîde zuhûra gelmiştir ki kelâm-ı ilâhîde nâsih ve mensûh vâki olmuştur"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MENSUK sıf. (ar. *nesḳ*'ten *mensūḳ*). *Esk.* Düzgünce dizilmiş, sıralanmış, düzenlenmiş.

MENSUP sıf. (ar. *nisbet*'ten *mensūb*). **1.** *Bir yere, bir topluluğa vb. mensup,* o yerle, o grupla bağlantısı olan, oradan gelen, o soydan, o gruptan olan: *Zengin bir aileye mensup.* **—2.** *Mensup olmak,* bir kimse ya da bir şeyle bağlantısı, ilgisi ve ilişkisi bulunmak: *İnsan mensup olduğu aileden kopamaz.*

◆ a. Bir yerden, bir kurumdan, bir topluluktan olan, o yerin, o kurumun, o topluluğun üyesi olan kimse; *Mahalle mensupları. Bir partinin mensubu. Kooperatif mensuplarının toplantısı.*

MENSUR sıf. (ar. *nesr*'den *mensūr,* saçılmış, dağılmış). Ed. Vezin, uyak vb. gibi şiire özgü kurallara uyulmaksızın söylenmiş ya da yazılmış olan; bu ürünleri kapsayan. (Karşt. MANZUM.) [→ NESİR.] || *Mensur şiir,* şiire özgü konuları, yer yer şiir öğelerinin kullanıldığı bir düzyazıyla konu edinen tür.
—ANSİKL. *Mensur şiir,* türk edebiyatında özellikle Servet-i fünun döneminde ilgi gördü. İlk örnekleri Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mensur şiirler* (1889) kitabındadır. Mehmet Rauf (*Siyah inciler,* 1901), Yakup Kadri Karaosmanoğlu (*Erenlerin bağından,* 1922), Ruşen Eşref Ünaydın (*Damla damla,*

Bernand

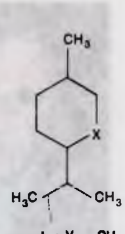

Gian Carlo Menotti (kasım 1982'de)

Larousse

Aleksandr Daniloviç Menşikov Simon Londini'nin bir gravüründen ayrıntı

mentan X = CH_2

1929) bu yolda ürün vermiş yazarlar arasındadır. Doğa varlıkları, mevsimler, küçük duyarlıklar mensur şiir konusu olarak işlenmiştir. Bu tür, biçim bakımından özenli bir düzyazı örneğidir. Ancak zincirleme tamlamalarla kurulan, secilere yer veren, tümceleri -up, -mağın gibi ulaçlarla birbirine bağlanan eski inşa örneklerinden bütünüyle farklıdır. Servet-i fünun nesrinin özellikleri (devrik tümceler, fransızcanın etkisini yansıtan "ki"li tümceler, "ah, oh" gibi ünlemler, "lakin, fakat" gibi edatlar) bu ürünlerde sık sık yinelenir.

MENŞE,-I a. (ar. *neş'et*'ten *menşe'*). **1.** İlk kez ortaya çıkış, başlangıç; köken: *İnsanlığın menşeine dair nazariyeler.* **—2.** Bir şeyin ait olduğu, kaynaklandığı yer; köken: *Menşei bilinmeyen bir kelime.* **—3.** Bir kimsenin ait olduğu yer, onun kökeni: *Menşei Yanya'ya dayanan bir aile.* **—4.** *Esk.* Yetişilen yer, bitirilen okul.
—Kur. tar. *Menşei küttab,* devlet dairelerine kâtip yetiştiren okul. — Babı seraskeri'de çalışan sivil görevli.
—Tic. Emtianın çıkarıldığı, hasat ya da imal edilmiş olduğu yer. || *Menşe şahadetnamesi,* bir malın üretildiği ülkeyi gösteren ve o malı üreten tarafından düzenlenerek ilgili makamlarca onaylanan belge. (Dış ticaret belgeleri arasında yer alan menşe şahadetnamesinde malın gideceği ülke; ticaret ve ödeme anlaşmasının tarihi; gönderen, gönderilen, malın türü ve nitelikleri; ambalaj biçimi, koli sayısı, kolilerin net ve brüt ağırlığı; malın fob ve cif değerleri; malın yüklendiği liman vb. bilgiler bulunur.)

Menşei küttabı askeri, İstanbul'da Osmanlılar döneminde açılan askeri kâtip okulu (1876). Ordudaki kâtip sınıfına eleman yetiştirmeyi amaçlayan okula mülki ve nizami rüştiye mezunları alınarak 3 yıllık bir öğrenimden geçirilirdi. Okul, İkinci meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra kapatıldı.

Menşei muallimin, Osmanlılar döneminde İstanbul'da askeri öğretmen yetiştiren okul. Darüşşafaka'da ders nazırı Süleyman Hüsnü Paşa tarafından kuruldu (1875). Askeri idadiler düzeyinde bir öğretim programı vardı. Öğretim süresi, rüştiye ile birlikte beş yıldı. Yabancı dil, özellikle fransızca idi. Okulu bitirenler 2-4 yıllık yüksek bölümü de tamamlayıp askeri öğretmen adayı olurlardı. Bu sürede kendilerine yabancı dilden türkçeye çeviri yaptırılır, bunu başaramayanlar öğretmen olamazlardı. Okulun, ilk açılışında 50 öğrencisi vardı. Bosna-Hersek ayaklanmaları ve Türk-Rus savaşı (1877-1878) yüzünden öğrenci sayısı giderek azaldı. Okul, Mektebi harbiye dahiliye müdürü Zülüflü İsmail Paşa'nın Abdülhamit II'ye verdiği bir jurnal nedeniyle kapatıldı (1882).

MENŞELİ sıf. *Yer ya da topluluk adı + menşeli,* kaynağı, çıkışı o yer, o topluluk olan için kullanılır; kökenli: *İngiliz menşeli mallar. Arapça menşeli kelimeler.*
—Tic. *Menşeli mallar,* çıkış kaynağı resmi bir yazıyla belgelenmiş mallar.

MENŞEVİK sıf. ve a. (*azınlıkta olan* anlamında rusça sözc.). Tar. **1.** 1903 Brüksel kongresi'nde Plehanov ve Lenin tarafından savunulan teze karşı çıkanlar için kullanılır. **—2.** Rusya Sosyal-demokrat işçi partisi'nin (RSDİP) bolşeviklere karşı olan üyelerine denir. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Nisan 1917'de çoğunlukta ve sosyalist devrimcilerle bir ittifaktan yana olan menşevikler, mayıs 1917'de geçici hükümete katıldılar. Lenin'in önerdiği "nisan tezleri"ne de, Ekim devrimi sırasında iktidarın alınmasına da karşı çıktılar. Kasım 1917'de seçilen ve bolşeviklerin de 707 üyeliğin ancak 175'ini kazandıkları Kurucu meclis'te yalnız 16 üyeleri vardı. Ocak 1918'de bu meclisin dağıtılmasından sonra, Moskova'da yayımlanan menşevik gazete de kapatıldı. Brest-Litovsk barışı'na muhalefetleri, çıkardıkları anlaşmazlıklar, nisan 1918'de anarşistleri görevden uzaklaştıran ve kovuşturmaya başlayan Çeka'nın ilk kararlarına karşı çıkmaları, temmuzda toplanan Tümrusya kongresi merkez komitesi'nden çıkarılmalarına yol açı. Bununla birlikte daha birkaç yıl boyunca etkilerini sürdürerek bazı bölgelerde ve özellikle 1918-1921 arasında iktidarı ellerinde tutmayı başarabildikleri Gürcistan'da büyük bir etkinlik gösterdiler.

MENŞİKOV (Aleksandr Daniloviç), rus devlet adamı ve feldmareşal (Moskova 1673 - Berezovo, Sibirya, 1729). Orta halli bir ailedendi, geleceğin Büyük Petro'sunun çocukluk arkadaşı ve Preobrajenskiy alayının üyesiydi, Azov seferlerine (1695-96) ve Batı Avrupa'daki "Büyük Görev"e katıldı (1697-98). 1703'te İngriya'da daha yeni fethedilen bölgelere vali atandı ve Petersburg'un imarını yönetti. Yöneticilik ve askeri önderlik yetenekleri sonucu hızlı bir yükselme gösterdi; 1705'te generalliğe atandı, İsveçliler'e karşı Kalisz zaferini kazandı (1706), 1707'de prens yapıldı, Poltava'da savaştı (1709) ve feldmareşalliğe yükseltildi. Ancak onun açgözlülük ve para yiyiciliğinden düş kırıklığına uğrayan Büyük Petro, 1713'ten sonra onu yurtdışında görevlendirmedi. Haksız kazançlar sağladığı ve yasalara aykırı topraklar ve serfler edindiği ortaya çıkınca, Yekaterina I'in kayırmasına rağmen, 1717-1724 arasında başında bulunduğu Savaş koleji'nden uzaklaştırıldı. Yekaterina I'i imparatoriçe ilan ettirdi (1725) ve 1726'da kurulan Özel yüksek konsey üyesi olarak gerçek iktidarı eline aldı. Ancak ihtirası, yıkımına yol açtı. 1728'de Petro II, unvanlarını ve servetini elinden alarak onu sürgüne gönderdi.

MENŞİKOV (Aleksandr Sergeyeviç, *prens*), rus amiral (Petersburg 1787 - *ay. y.* 1869), öncekinin torununun oğlu. İran'da büyükelçilik (1826), Türkler'e karşı komutanlık (1828), Finlandiya genel valiliği (1831) ve Donanma bakanlığı (1836) yaptı. Olağanüstü büyükelçi olarak İstanbul'a gönderildi (mart 1853). Ortodoks din adamlarının Kutsal yerler'deki ayrıcalıklarının tanınması yolundaki isteğini Babıâli'ye kabul ettirdi. Daha sonra Osmanlı devleti ile Rusya arasında bir ittifak anlaşması yapılmasını ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ortodoksların himayesinin rus çarına bırakılmasını istedi (5 mayıs). İngiltere'nin desteğini sağlayan Babıâli bu istekleri kabul etmedi ve Menşikov gemisine binerek geri döndü (21 mayıs). Kırım ordusu komutanı olarak Alma'da (20 eylül 1854), Balaklava'da (25 ekim) ve İnkerman'da (5 kasım) yenildi. Hastalanıp yerini Gorçakov'a bıraktı (mart 1855) ve Kronştadt valiliğine (1855-565) atandı.

MENŞUR sıf. (ar. *neşr*'den *menşûr*). *Esk.* Yayımlanmış, yayılmış, dağıtılmış.
◆ a. Kur. tar. Osmanlı devletinde vezirlik, beylerbeyliği gibi önemli görevlerin verilmesini ve serdarlık, Kırım hanlığı vb. atamaları bildiren padişah fermanı: *"Ben dâver-i aşkım Kemal bi-minnet-i izz ü celâl / Menşûr-ı cah-ı marifet hükm-i müsecceldir bana"* (Namık Kemal, XIX. yy.). [Bk. *ansikl.* böl.]
—Esk. mat. PRİZMA'nın eşanlamlısı. || *Menşur-i kaim,* dik prizma. || *Menşur-i mail,* eğik prizma, eğik biçme. || *Menşur-i muhammesi,* beşgen prizma, beşgen biçme. || *Menşur-i münharifi, dörtgen prizma.* || *Menşur-i müseddesi,* altıgen prizma.
—ANSİKL. Menşur, nişancı ve reisülküttap tarafından kaleme alınırdı. Saray'dan çıkan her menşur, özel bir deftere kaydedilirdi. XX. yy. başlarına değin verilen menşurlar yedi bölümden oluşmaktaydı: birinci ve ikinci bölümlerde Allah'a ve Peygamber'e dua edilir; üçüncü bölümde menşurun veriliş nedeni ile konuya ilişkin ayet ve hadisler yer alır; dördüncü bölümde menşur verilen kişi tanıtılır; beşinci bölümde padişah buyruğu; altıncıda yapılması istenilen işler sıralanır, yedinci bölümdeyse menşur sahibinin uyması gereken kurallarla, kurallara uyulmazsa verilecek cezalar belirtilirdi.

MENŞURİ sıf. (ar. *menşur* ve *-î*'den *menşûrî*). *Esk.* Prizmatik.
—Sil. *Menşuri kamalı top,* kaması, namlunun eksenine göre enine bir eksen boyunca kayarak açılan top.

MENTAN a. (fr. *menthane*). Org. kim. Formülü $C_{10}H_{20}$ olan metil-1 izopropil-4 sikloheksan'ın yaygın adı; karbonlu iskeletine mentolün yanı sıra birçok halkalı monoterpende rastlanır.

MENTANA, İtalya'da komün, Lazio'da (Roma ili) ve Sabini dağlarında; 10 000 nüf. 3 kasım 1867'de fransız ve papalık ordusu Garibaldi'nin kuvvetlerini burada yenilgiye uğrattı.

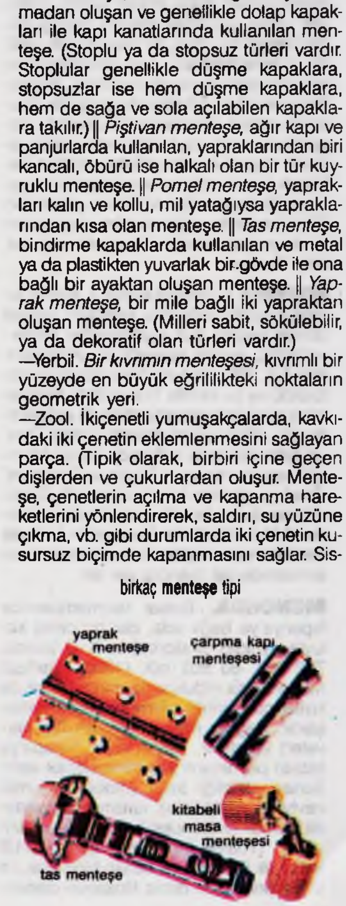
MENTAVEİ ya da **MENTAVAİ,** Endonezya'da takımada (yaklş. 70 ada), Hint okyanusu'nda, Sumatra'nın batı kıyısında; 23 600 nüf.

MENTEŞ, Muğla'nın Kavaklıdere ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 388 nüf. (1990). Belediye.

MENTEŞ (Cevdet), türk hukukçu (Bitlis 1915). İstanbul Üniversitesi hukuk fakültesi'ni bitirdi (1937). Savcılık ve yargıçlık yaptı. Yargıtay üyeliğine seçildi (1958). Yargıtay başkanı oldu (1969); bu görevden emekliye ayrıldı (1980). Kontenjan senatörlüğü, 12 Eylül 1980'den sonra da Adalet bakanlığı yaptı. 1983'te bu görevden ayrıldı.

MENTEŞE a. İnş. ve Marangl. **1.** Kapı ve pencere kanatlarını, mobilya kapaklarını açıp kapamaya yarayan, biri sabit öbürü hareketli iki lamadan oluşan metal ya da plastik gereç. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Menteşe mili,* menteşe yapraklarını birbirine tutturan ve açılıp kapanmayı sağlayan silindirsel pim. || *Boy menteşe,* özellikle elbise ve büro dolapları gibi uzun kapaklı mobilyalara, ağır kapaklara ve düşme kapaklara takılan bir tür yaprak menteşe. (PİYANO MENTEŞESİ de denir.) || *Kuyruklu menteşe,* çakma kapılara takılan, boyu mil yönünde dar, genişliği fazla yaprak menteşe türü. || *Lambalı menteşe,* özellikle lambalı kapaklarda kullanılan menteşe türü. (Lambalı menteşede yapraklar mile koşut olarak 90° kıvrılmıştır.) || *Milli menteşe,* biri erkek diğeri dişi iki lamadan oluşan ve genellikle dolap kapakları ile kapı kanatlarında kullanılan menteşe. (Stoplu ya da stopsuz türleri vardır. Stoplular genellikle düşme kapaklara, stopsuzlar ise hem düşme kapaklara, hem de sağa ve sola açılabilen kapaklara takılır.) || *Piştivan menteşe,* ağır kapı ve panjurlarda kullanılan, yapraklarından biri kancalı, öbürü ise halkalı olan bir tür kuyruklu menteşe. || *Pomel menteşe,* yaprakları kalın ve kollu, mil yatağıysa yapraklarından kısa olan menteşe. || *Tas menteşe,* bindirme kapaklarda kullanılan ve metal ya da plastikten yuvarlak bir gövde ile ona bağlı bir ayaktan oluşan menteşe. || *Yaprak menteşe,* bir mile bağlı iki yapraktan oluşan menteşe. (Milleri sabit, sökülebilir, ya da dekoratif olan türleri vardır.)
—Yerbil. *Bir kıvrımın menteşesi,* kıvrımlı bir yüzeyde en büyük eğriliklikteki noktaların geometrik yeri.
—Zool. İkiçenetli yumuşakçalarda, kavkıdaki iki çenetin eklemlenmesini sağlayan parça. (Tipik olarak, birbiri içine geçen dişlerden ve çukurlardan oluşur. Menteşe, çenetlerin açılma ve kapanma hareketlerini yönlendirerek, saldırı, su yüzüne çıkma, vb. gibi durumlarda iki çenetin kusursuz biçimde kapanmasını sağlar. Sis-

birkaç menteşe tipi

tematik bilimi, fosil ve günümüzde yaşayan ikiçenetlilerin sınıflandırılmasında ana öğe olarak menteşe dişlerini ve sayısını temel alır.)

—ANSİKL. İnş. ve Marangl. Menteşe kapı, pencere ve panjur kanatlarında, mobilya, sandık ve bavul kapaklarında kullanılan bir birleştirme aracıdır. Genellikle yumuşak demir, çelik, pirinç bronz, plastik, krom nikel levhalardan yapılır. Bir menteşe, üzerinde vida delikleri bulunan ve *yaprak* adı verilen iki lamadan oluşur. Bu yapraklarda aralıklı olarak yerleştirilmiş belli sayıda *mil yatağı* vardır. Bu yapraktaki mil yatakları diğer yapraktaki mil yataklarının arasına girer ve *mil* adı verilen bir pim tüm bu yataklardan geçerek iki yaprağı birleştirir. Milin altında ve üstünde bulunan çıkıntılara *tepe* denir.

MENTEŞE (Halil), türk siyaset adamı (Milas 1874 - *ay. y.* 1948). Bir süre Saint Joseph fransız okulu'nda okudu. İstanbul Hukuk mektebi'ne kaydoldu (1892). İki yıl sonra özgürlükçü düşüncelerinden ötürü Paris'e gitti, Paris Hukuk fakültesi öğrencisi oldu (1894). İttihat ve Terakki cemiyeti Paris şubesi'nde Ahmet Rıza Bey'in kâtipliğini yaptı. Öğrenimini bitirince Milas'a döndü, çiftçilik yapmaya başladı (1898). İkinci meşrutiyet'in ilanı üzerine yapılan seçimlerde Menteşe mebusu seçildi (1908-1912). İttihat ve Terakki meclis grubu başkanı (1909), Dahiliye nazırı (1911), yenilenen seçimlerden sonra Meclis başkanı (1912) oldu. Balkan savaşı sırasında İttihat ve Terakki önde gelenlerinin tutuklanmaya başlaması üzerine Köstence üzerinden Paris'e kaçtı (1912). Babıâli baskını'ndan sonra döndüğü İstanbul'da Sait Halim Paşa kabinesinde Şûrayı devlet reisi olarak yer aldı (1913). Meclissiz geçen yirmi aylık bir sürenin ardından yapılan seçimlerde yeniden Menteşe mebusu (1914 -1918) ve Meclisi mebusan reisi seçildi (1914). Osmanlı devletinin Birinci Dünya savaşı'na katılmasına karar veren İttihat Terakki'nin Talat-Enver-Cemal paşalardan oluşan "üçlü"nün "dördüncü" adamı oldu. Hariciye (1915-1916), Adliye nazırlıkları (1916-1918), Şûrayı devlet reisliği vekâleti (1917) görevlerinde bulundu. Şeriye mahkemelerinin meşihattan alınıp Adliye nezareti'ne bağlanması ve Hukuku aile nizamnamesi'nin çıkartılması gibi reformları gerçekleştirdi. Üçüncü kez meclis başkanlığına seçildi (1918) ve Meclis'in padişah Vahdettin tarafından dağıtılmasına kadar bu görevde kaldı. Damat Ferit Paşa hükümeti döneminde tutuklanıp Nazım Paşa divanı harbi'nde yargılanırken İngilizler'ce önce Limni, sonra da Malta adasına savaş suçlusu olarak sürüldü (1919 -1921). Malta Sürgünleri içinde "onurlu milliyetçiliğiyle İngilizler'e karşı Türkiye'yi savunmaya çalışan, kendi kişisel sorunlarını aşabilen ve af dilemeyen bir sürgün" olarak dikkati çekti. Ankara hükümetinin başarıları sonucu salıverildiğinde, önce Roma'ya, ardından Almanya'ya gitti. Yunan ordusunun İzmir'de denize dökülmesinden sonra Türkiye'ye dönüp Milas'taki çiftliğine çekildi (1922). Terakkiperver cumhuriyet fırkası kurulduğunda, bu partiden İzmir adayı oldu, seçilemedi (1924). İzmir'de Gazi'ye karşı ortaya çıkarılan suikast girişiminden sonra eski ittihatçıların yargılandığı Ankara İstiklal mahkemesi'nce sorguya çekildi, salıverildi (1926) Erkene alınmış TBMM IV dönem seçimlerinde bağımsız aday olarak İzmir milletvekili seçildi (1931-1946), CHP'ye katıldı. Anılarını *Eski Meclisi mebusan reisi Halil Menteşe'nin hatıraları* adıyla *Cumhuriyet* gazetesinde yayımladı (1946). Sonra bu anılar, İsmail Arar tarafından *Osmanlı Mebusan meclisi reisi Halil Menteşe'nin anıları* adıyla geniş bir eleştiri yazısıyla kitaplaştırıldı (1986). [→ Kayn.]

MENTEŞE (Nahit), türk siyaset adamı (Milas 1932). İstanbul Üniversitesi hukuk fakültesi'ni bitirdi, serbest avukatlık yaparken politikaya girdi. Adalet partisi'nden Aydın milletvekili seçildi (1965-1980). Demirel hükümetlerinde Gümrük ve tekel (1968-1969), Ulaştırma (1969-1970, 1975 -1977), Enerji ve tabii kaynaklar (1970-1971), Turizm ve tanıtma (1977), Milli eğitim (1977-1978) bakanlıkları yaptı. Adalet partisi genel yönetim kurulu üyeliği ve genel sekreterliği görevlerinde bulundu. 12 eylül 1980'den sonra Adalet partisi de tüm diğer partilerle birlikte kapatıldığında, siyaset yapması yasaklananlar arasında yer aldı. Siyasi yasak kalktıktan sonra Doğru Yol partisi'ne katıldı ve 1991 genel seçimlerinde bu partiden Aydın milletvekili seçildi.

MENTEŞE yöresi, antik **Karia,** Ege bölgesinin G. kesiminde, adını Menteşeoğulları'ndan alan engebeli yöre. En büyük merkezi, Muğla. Uzun süre Türkiye'nin zor ulaşılan, sapa bir kesimi olarak kalan yörenin kıyıları düzenli karayollarının yapımından sonra, günümüzde yurdun başlıca turizm alanlarından biri haline gelmiştir.

MENTEŞEOĞULLARI, G.-B. Anadolu'da hüküm süren türk beyliği (1280 -1424). Anadolu Selçukluları'nın uç beylerinden Menteşe Bey'in yönetimindeki Türkmenler, 1261'den başlayarak deniz yoluyla geldikleri Makri (Telmessos; bugün Fethiye) taraflarından içerlere doğru ilerleyip kıyıyla Denizli dağları arasında uzanan toprakları ele geçirdiler. Muğla'yı aldıktan sonra Selçuklu devletindeki iç karışıklıklardan da yararlanarak bağımsızlığını ilan eden Menteşe Bey (1280), ardından Güzelhisar (Tralles; bugünkü Aydın) ile Sultanhisar'ı (Nyssa) da ele geçirdi (1282). Kesin olarak belirlenemeyen bir tarihte ölen Menteşe Bey'in iki oğlundan büyüğü Mesut, beyliğin başına geçerken, küçüğü Kirman Bey de Finike'yi fethetti. Asi Anadolu beyliklerine karşı bir cezalandırma seferi düzenleyen ilhanlı hükümdarı Geyhatu, Karaman, Eşref ve Menteşeoğulları'nı kendi yönetimine bağladıysa da (1291) ertesi yıl bizanslı komutan Aleksios Philantropetos'un Muğla'yı geri almasına seyirci kaldı. Ancak, daha sonra Türkler' le birleşerek imparatora karşı ayaklanan bizanslı komutanın ölümü üzerine (1296) Muğla ile birlikte Milas, Peçin (Berçin), Bozüyük, Marin, Çine, Tavas, Makri, Köyceğiz gibi yerlerde Menteşeoğulları'nın egemenliğine girdi. Beylik merkezini Milas'a taşıyan Mesut Bey, Rodos'a bir sefer yaparak adanın bir bölümünü ele geçirdi (1300). Ancak, Saint-Jean şövalyeleri adaya yeniden egemen oldular (1508). Mesut Bey'in adayı geri almak için giriştiği çabalar sonuçsuz kaldı. Öte yandan, İlhanlılar'ın Anadolu genel valisi Emir Çoban'a bağlılıklarını bildirmek için giden öteki beylere katılmayan Mesut Bey, böylece bağımsızlığını yeniden duyurmuş oldu (1314). Mesut Bey ölünce (1319), yerine geçen oğlu Orhan Bey de Rodos'u şövalyelerden almak üzere giriştiği savaşlarda başarılı olamadı. Onun oğlu ve ardılı İbrahim Bey (1344-1360), Latinler'in eline geçmiş bulunan İzmir'i kurtarmak için Aydınoğlu Gazi Umur Bey'e yardıma hazırlandı, ancak bu arada Umur Bey'in şehit düşmesi (1348) ve yerine geçen kardeşi Hızır Bey'in Haçlılar'la anlaşmaya varması üzerine bu sefer yapılamadı. İbrahim Bey'in kendilerine karşı harekâta geçeceğini bildikleri için yolladıkları güçlü bir donanmayla Menteşeoğulları beyliğinin limanlarını ablukaya alan Venedikliler, onu silahsızlanmanın başlıca koşul olarak öne sürüldüğü ağır bir antlaşma imzalamak zorunda bıraktılar (1355). İbrahim Bey ölünce (1360), üç oğlundan büyüğü Musa Bey Balat, Peçin ve Milas'ta; ortancası Mehmet Bey Muğla ve Çine'de; küçüğü Ahmet Bey de Fethiye (Makri) ve Marmaris'te olmak üzere beyliğin birer yanında hüküm sürmeye başladılar. Musa Bey' in ölümü üzerine (1375) Balat, Peçin, Milas da Ahmet Bey'in yönetimine geçti. Öte yandan, Ahmet Bey'in yönetiminde bulunan kesim Mehmet Bey'in elindeki yerleri Osmanlı devletinin topraklarına kattı (1390). Rodos ile Kıbrıs arasında çalışan hıristiyan ticaret gemilerine başarılı baskınlar düzenleyerek her seferinden bol ganimet ve tutsakla geri döndüğü için "Gazi" unvanıyla anılan Ahmet Bey ölünce (1391), ağabeyi Mehmet beyliğin başına geçmek istediyse de bu yöreleri de egemenliği altına alan Yıldırım Bayezit, Menteşeoğulları beyliğine son verdi. Mehmet Bey Çandaroğlu İsfendiyar Bey'in yanına sığındı. Ankara savaşı'ndan (1402) sonra Timur'un yeniden canlandırdığı Menteşe beyliği, Mehmet Bey'in oğlu İlyas'a verildi. Bir süre Timur'a bağlı kalan İlyas Bey, Fetret devri'nde İsa Çelebi'nin yanında yer alarak Çelebi Mehmet'e karşı Aydınoğulları ve Saruhanoğulları'yla birleşti. Ancak, birleşik ordunun Çelebi Mehmet kuvvetlerine yenilmesi üzerine bu şehzadenin egemenliğini tanımak zorunda kaldı (1405). Artık padişah olan Mehmet I'e bağlılığını kanıtlamak için Leys ve Ahmet adlı oğullarını rehine olarak Edirne sarayı'na gönderdi (1414). İlyas Bey'den kısa bir süre sonra Mehmet I'in de ölmesi üzerine (1421) meydana gelen kargaşa ortamından yararlanarak Edirne'den kaçıp Menteşe topraklarına dönen İlyas Bey'in iki oğlu Ahmet ve Leys, ayrı bölgelerde beyliklerini ilan ettiler. Ancak, Menteşoğulları'nın üzerine yürüyerek bu beyliği kesinlikle ortadan kaldıran ve Anadolu beylerbeyliğine bağlı bir sancak konumuna getiren Murat II (1424), Ahmet ve Leys beyleri de yakalatıp Tokat kalesinde hapse attırdı. Murat II'nin ölümünden (1451) sonra hapisten kaçan Ahmet Bey'in oğlu olduğunu iddia ederek ortaya çıkan İlyas adında biri, Menteşe sancağında karışıklıklar yarattıysa da Mehmet II buraya bir ordu gönderince, Rodos'a kaçtı ve bölgede düzen, osmanlı sancakbeylerinin yönetiminde yeniden kuruldu (1451). [→ Kayn.]

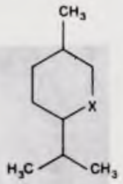
• MİMARLIK. Muğla, Milas ve çevresindeki Menteşeoğulları anıtları Beylikler döneminin yenilikler taşıyan özgün yapıtlarıdır. Orhan Bey zamanında Milas'ta inşa edilen (1330) Hacıilyas camisi, düz ahşap çatılı olmakla birlikte, tüm ön cepheyi kaplayan, kiremit örtülü üç kubbeli son cemaat yeriyle dikkati çeker. Kubbeleri taşıyan payeler ve çifte sütunlar yanlarda ikişer sivri kemerle, ortadaysa daha yüksek ve geniş bir sivri kemerle bağlanmıştır. B.'da açık bir merdivenle çıkılan balkon biçimindeki minare de Milas'a özgüdür ve Milas Ulu camisi'nde de tekrarlanmıştır. Ahmet Gazi'nin yaptırdığı (1378) Milas Ulu camisi, mihraba dikey uzanan üç sahnı, mihrap önü kubbesiyle selçuklu geleneğini sürdürür; yan sahınlar tonoz örtülüdür. Ters T (zaviyeli, yan mekânlı) planıyla dikkati çeken ve beyliğin en gösterişli anıtı olan Firuzbey camisi (1394) tek kubbeli camilerin anıtsal örneklerindendir. Ön cepheyi kaplayan, beş sivri kemerli son cemaat yeri ortada kubbe, yanlarda tonoz örtülüdür. Bu yapı ters T planı ve mimarisiyle XIV. yy. sonundaki erken osmanlı camilerini etkilemiştir. Yanındaki kubbeli ve tonoz örtülü on iki odadan meydana gelen medresesi çok yıkıktır. İlyas Bey'in Balat'ta inşa ettirdiği Cuma ya da İlyasbey camisi (1404), 14 m çapındaki kubbesiyle tek kubbeli camilerin önemli örneklerindendir. Kubbeye geçiş türk üçgenleriyle başlamış, mukarnaslar ve istiridye motifli tonoz bingilerle son bulmuştur. Yapı mukarnaslı, bordürlü mihrabı, eyvana benzeyen büyük kemerli, renkli taşlı taçkapısı, mermer şekebekeleriyle selçuklu anıtlarının geleneğini sürdürür. Mermer kaplamalı cephelerde değişik bezemeli ikişer sıra pencere açılmıştır. Cami, K.'indeki türbe ve yanlardaki medrese odalarıyla bir külliye biçiminde tasarlanmıştı

Halil Menteşe

ğı (1375) Ahmetgazi medresesi revaksız, havuzlu avlu çevresine yerleştirilmiş tonozlu on oda ve ana eyvanın yerindeki kubbeli türbeden oluşur. Türbenin yanlarında iki katlı odalar bulunmaktadır. Dışa taşkın, sivri kemerli, gotik üslupta taçkapının anıtsal bir görünüşü vardır.

Menteşeoğulları'nın öteki anıtları arasında Kepez Yelli camisi, Turgut köyündeki İlyasbey camisi belirtilebilir. (→ Kayn.)

mentol X=CHOH
menton X=C=O

MENTEŞESİZLER a. Kavkılarının iki çenetinde menteşe bulunmayan kolsuayaklılar sınıfı. (Örnek tipi, Cambria devrinden beri varlığını sürdüren *Lingula* cinsidir. Bil. *İnarticulata*.) [Eşanl. EKLEMSİZLER.]

MENTEŞZADE ABDÜRRAHİM EFENDİ, türk şeyhülislam (öl. İstanbul 1716). Bursa mahkeme başkâtibi Mehmet Efendi'nin oğlu. Öğrenimini doğum yeri olan Bursa'da tamamlayıp İstanbul'a gelerek şeyhülislam Yahya Efendi'den icazet aldıktan sonra çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Yenişehir (1690), Edirne (1693), Üsküdar (1697), Mısır (1701) ve İstanbul (1705) kadısı oldu. Anadolu (1708), Rumeli (1711) kazaskerliğine atandı. Mirza Mustafa Efendi'nin azledilmesi üzerine şeyhülislamlığa getirildi (1715). Öldüğünde özel kitaplığını Fatih camisi'ne bağışlayan ve islam hukukunun en seçkin bilginlerinden biri olan Abdürrahim Efendi'nin başlıca yapıtları: türkçe kaleme aldığı ve fetvalarını içeren *Mecmua-i fetava* adlı ünlü kitabı; Beyzavi tefsirinin bir açıklaması olan *Tal'ikat ala'l-Beyzavi;* bazı haşiyeler ve yayımlanmamış risaleleri.

Yehudi Menuhin

MENTİL a. (fr. *menthyle*). Org. kim. Formülü $C_{10}H_{19}$ olan hidrokarbonlu kök; mentanın, 3 konumunda bir hidrojen atomunu yitirmesi sonunda oluşur.

MENTOL a. (fr. *menthol*). Org. kim. Formülü $C_{10}H_{20}O$ olan monoterpensel alkol; mentanın 3 konumunda, hidroksilli bir türevidir; polarılmış ışığı sola döndüren antipotu, nane esansının temel bileşenidir.
—ANSİKL. Eczc. Mentol, sürüldüğü yerde önce bir soğukluk duyumu, sonra ağrı duyumsuzluğu yaratır. Antiseptik ve anestezik olduğundan, burun ve üst solunum yolları hastalıklarında kullanılır. Kokain ile birlikte anestezik etkili Bonain karışımının bileşimine girer. Deride alerji yaratabilir.

MENTOLLÜ sıf. Mentol içeren: *Mentollü mendil. Mentollü sakız.*

Adolf von Menzel
Sanatçının, elinde mumla kız kardeşi (1847)
Neue Pinakothek, Münih

Blauel/Münih

MENTON a. (fr. *menthone*). Org. kim. Formülü $C_{10}H_{18}O$ olan monoterpensel keton; mentanın 3 konumunda, ketonlu bir türevidir. Polarılmış ışığı sola döndüren türevi, mentolle birlikte nane esansında bulunur.

MENTON, Fransa'da kanton (Alpes-Maritimes) merkezi, Côte d'Azur kıyısında, İtalya sınırı yakınında; 29 474 nüf. (1992). Côte d'Azur'ün en büyük turizm merkezlerinden biri oldu. Aynı zamanda iklimi sağlığa yararlı bir tedavi merkezidir. Kumarhane. Yat limanı.

Menton İnsanı, Fransa sınırı yakınındaki "Grimaldi mağaraları"ndan biri olan Cavillon mağarası'nda E. Rivière tarafından 1872'de bulunan fosil insan iskeleti. Cro-Magnon insanlarına bağlanan iskelet, kızıl aşıboyası, deniz kabukları ve delikli dişlerle birlikte, Aurignac kültürü dönemine ait bir mezarda ortaya çıkarıldı. Bugün Paris'teki İnsan müzesi'ndedir.

Mentor, *Odysseia*'nın kişilerinden biri. Truva'ya sefere çıkan Odysseus evinin idaresini ona bırakır. Athena birçok kez onun özelliklerine bürünmüştür. Bu konu Fénelon tarafından *Télémaque*'ta yeniden ele alındı.

MENTOR, rodoslu paralı askerlerin şefi, Memnon'un kardeşi. Kayınbiraderi satrap Artabazos'u destekledikten sonra firavun Nektanebo II'nin hizmetine girdi, ona ihanet ederek Artakserkses III ile ittifak yaptı (İ.Ö. 344'e doğr.). Artakserkses III, ona, bir Mısır seferinin komutanlığını (343), daha sonra Anadolu'da bir komutanlık verdi; Mentor, kısa bir süre sonra Anadolu'da öldü.

MENTOUGOU → MINTOUGOU.

MENTZELİA a. Amerika'nın sıcak bölgelerinde yetişen biryıllık ya da çokyıllık bitki. (Üzeri sert kıllarla kaplıdır; yaprakları almaşık dizili ve çiçekleri dalların ucunda birkaçı bir arada olmak üzere topludur. Meyvesi çok tohumlu, silindirimsi kapsül biçimindedir. Yetmiş kadar türü vardır. *Loasaceae* familyası.)

MENUA, urartu kralı (İ.Ö. 810-785). Babası İspuini tarafından ortak kral ilan edildi. Onun döneminde Urartular tüm Doğu Anadolu yüksek yaylasını egemenlikleri altına aldılar; toprakları D., K.-D., G.-D. ve B. yönlerinde genişledi. Orumiye (Urmiye) gölünün G.-D.'sundaki Mannai halkına karşı seferler düzenledi. Meliddu, Sophene ve Yukarı Fırat bölgelerini ele geçirdi. Onun döneminde yeni kentler (Menuahinili), kale ve kutsal alanlar (Yeşilalıç, Aznavurtepe), kanallar (Şamran) inşa edildi. Menua'nın zaferlerini anlatan çeşitli kaya yazıtları vardır (Palu, Taştepe, Bagin vd.).

MENUAHİNİLİ. Tar. coğ. Kars'ın G.-D.'sunda, Başbulak mevkisinde urartu yönetim merkezi. Urartu kralı Menua'nın (İ.Ö. 810-785) Aras vadisine yaptığı seferden sonra kuruldu.

MENUÇİHR → MINUÇİHR.

MENUET a. (fr. sözc.; "ufak" anlamındaki *menu*'den). **1.** XVII. yy.'da yayılmaya başlayan poitou kökenli dans. (Bk. *ansikl.* böl. Koregr.) **—2.** Bu dansın karakterinde müzik yapıtı. (Bk. *ansikl.* böl. Müz.)
—ANSİKL. Koregr. 1673'te Lully sayesinde moda olan menuet, XVIII. yy.'ın ortalarına değin rağbet gördü. Krala özgü Poitou *branle*'ından türeyen menuet'nin tek bir dansçı tarafından yapılan biçimi, gözden düştükten sonra yalnızca aristokrat çevrelerde yaşayabildi. Bu dönemde çiftler tarafından yapılan menuet'de kadın ve erkek birbirinden uzakta dururdu. Menuet adımı (ya da "ufak adım"), 3/4'lük bir ölçü uyarınca yinelenir (bu ölçünün temposu kimi dönemlerde hızlanmış, kimi dönemlerde de yavaşlamıştır): diz bükerek atılan 2 adımdan sonra, diz bükmeden atılan 2 adım. Menuet figürü, önce bir 8, sonra bir S ve bir Z [illegible] ana 2 adımdan sonra, yarı yolda buluşurlar, bunu figürün tamamlanması izler. Dans, erkeğin, çevredekileri selamladıktan sonra eşine yaptığı bir reveransla başlar ve büyük bir reveransla biter.
—Müz. Daha XVII. yy.'ın sonlarında orkestra ve klavsen süitlerinde yer alan menuet, iki bölümlü ve yinelemeli olarak ya da rondo biçiminde işlenmiştir. XVIII. yy.'da tüm Avrupa'ya yayıldı ve ilk senfonilere girdi. Mannheim okulundan besteciler ve viyana klasikleri, kimi zaman ikinci br trio ekleyerek çok sayıda menuet yazdılar (Stamitz, Haydn, Mozart). Yerini, uzunca bir süre, Beethoven tarzında *scherzo*'ya bıraktıktan sonra, Bizet, Debussy, Ravel, Paderewski, Bartók ve Schönberg gibi sonromantik ya da modern bestecilerin yapıtlarında yeniden ortaya çıktı.

MENUFİYE İLİ, Mısır'da il, Delta'nın başında; 1 514 km²; 2 227 087 nüf. (1986). Yönetim merkezi *Şebin el-Kum*.

MENUHİN (Yehudi), rus asıllı amerikalı kemancı ve orkestra yöneticisi (New York 1916). Bir "harika çocuk"tu, genç yaşta dünyanın hemen her yerinde konserler, resitaller vermeye başladı. Savaş sırasında ve daha sonra, sanatını barışın ve uzlaşmanın hizmetine verdi. Kız kardeşi piyanocu HEPHZIBAH (San Francisco 1920 - Londra 1981) ve oğlu JEREMY (San Francisco 1951) ile sonat repertuvarını seslendirdi. 1958-1968 arasında Bath festivali'nin sanat yönetmenliğini yaptı. 1956'da Gstaad festivali'ni başlattı. 1964'te Stoke d'Abernon'da (Surrey) bir gösteri sanatları okulu kurdu. 1982'den beri Londra Kraliyet filarmoni orkestrası'nın yöneticisidir. 1973'te bir keman metodu yazmış olan sanatçının, *Unfinished Journey* (Bitmemiş yolculuk) [1977], *Conversations with Menuhin* (Menuhin'le sohbetler) [1980], *The Muzic of Men* (İnsan'ın müziği) [1980] ve *Life Class* (Bir yaşam) [1989] gibi kitapları yayımlanmıştır.

MENUN a. (ar. *menūn*). *Esk.* **1.** Vakit, zaman: *Reyb-ül-menun* (günün, zamanın ya da dünyanın olayları). **—2.** Dünya. **—3.** Ölüm.

MENUS sıf. (ar. *üns*'ten *me'nūs*). *Esk.* **1.** Alışılmış olan, alışkanlık haline gelen. **—2.** Alışmış, alışık. **—3.** İnsana alışan, evcil hayvan için kullanılır. **—4.** *Menus olmak*, alışmak, alışkın olmak: *"Karanlık hayvan yemliğine menûs olduğundan orada bir kaza vuku bulmadı"* (Namık Kemal, XIX. yy.).

MENUT sıf. (ar. *menūt*). *Esk.* **1.** Asılmış, asılı. **—2.** Bir şeyin var olmasını gerektiren, var olması ona bağlı olan: *"... devlet-i aliyenin yaşaması, bu mevaddın icrasına menuttur diyerek bunların muhasenatını beyan etti"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MENÜ → MÖNÜ.

MENVİ a. (ar. *niyyet*'ten *menvi*). *Esk.* **1.** Amaçlanan şey, maksat: *"Nizamat-ı sabıkanın iadesi dahi menvi ise de evvel emirde mukaddem olduğu vecihle tahririne teşebbüs olunsa..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** *Menvi-i zamir*, asıl niyet, asıl amaç.

MENYE → GÖKÇEÖREN.

MENZEL (Wolfgang), alman yazar (Waldenburg, Silezya, 1798 - Stuttgart 1873). Uzun süre Cotta'nın yayımladığı *Morgenblatt*'ın edebiyat ekini yönetti ve tutucu görüşleri savunduğu için Goethe, Heine ve Genç Almanya grubunun sert tepkilerine hedef oldu. Alman edebiyatı üzerine incelemeler, romanlar, gezi yazıları ve çok sayıda tarih denemesi bıraktı.

MENZEL (Adolf VON), alman ressam ve taşbaskıcı (Breslau 1815 - Berlin 1905). Berlin akademisi'nde kısa bir eğitimden sonra, 1832'den başlayarak, ölen babasının taşbaskı atölyesinin başına geçti. 1834-1857 arasında basılan Prusya tarihi

gravürleriyle (F. Kugler, *Geschichte Friedrichs des Grossen* [Büyük Friedrich tarihi], 200 resimleme) ün kazandı. Büyük bir tarihsel kesinlik taşıyan yapıtları, o dönem Prusya'sı hakkında bilgi verir. Fakat Menzel, özellikle aile yaşamından sahneleri betimleyen tablolarıyla, ayrıntıların ötesinde, gerçekçi, bazı yanlarıyla da önizlenimci resim yapmaktaki ustalığını ortaya koydu (*Sanatçının, elinde mumla kız kardeşi*, 1847, Neue Pinakothek, Münih). Ayrıca yapıtlarında, işçilerin çalışmasıyla ilgili temaları da işledi.

MENZEL (Jiri), çek film yönetmeni (Prag 1938). İlk uzun metrajlı filmi, *Sıkı gözetim altındaki trenler*'den (Ostre sledované vlaky) [1966] başlayarak parlak, alaycı, iğneli ve şiirsel bir anlatıma sahip olduğunu kanıtladı. Başlıca filmleri: *Rozmarné léto* (Vladislav Vancura'nın bir yapıtından, 1968), *Skrivanci na niti* (1970, gösterilmedi), *Na samotc u lesa* (1976), *Bájecni muzi s klikou* (1978), *Postrizny* (1980), *Koportos* (1980), *Szivzur* (1982), *Fandy* (1983), *Slavnosti Snezenek* (1983), *Prague* (1985), *Vesnicko má Strediskovά* (1986), *Konec Starych Casu* (1989), *Martha und Ich* (1990). 1966'da *Sıkı gözetim altındaki trenler* adlı filmiyle Oscar ödülü almıştır.

MENZELE a. (ar. *nüzūl*'den *menzele*). *Esk.* **1.** Derece, sıra. **—2.** Durak yeri.

MENZELE ya da **MANZALA gölü,** Nil deltasında denizkulağı, Dimyat'la Port-Said arasında, Akdeniz'den dar ve kesikli bir kıyı şeridiyle ayrılır; Nil sularının kabarma döneminde yaklaşık 168 000 hektar. Güney kıyıları, pirinç ekim alanlarının genişlemesi nedeniyle gerilemektedir. Göldeki birçok adacıkta tarihi yıkıntılar (Tanis) vardır. Balıkçılık ve ulaşım.

MENZELE EL-HAYIT, Mısır'da yer, Aşağı Mısır'da (Dekahliyye ili) Menzele gölünün bir kanalının ağzında. Balıkçılık.

Menzelet barajı ve hidroelektrik santralı, Kahramanmaraş ilinde, Ceyhan ırmağı üzerinde kurulmakta olan baraj ve hidroelektrik santralı. Sulama ve elektrik enerjisi sağlama amaçlarıyla yapılmakta olan tesis tamamlandığında gövdesi toprak dolgu tipinde, normal su kotunda (609,40 m) su toplama hacimi 1 950 milyon m³, göl alanı 42 km², sulama alanı 46 430 ha olacak, 120 MW gücünde olması planlanan hidroelektrik santralından yılda 334 milyon kWsa elektrik enerjisi sağlanacaktır.

MENZIES (*sir* Robert Gordon), avustralyalı siyaset adamı (Jeparit, Victoria, 1894 - Melbourne 1978). Avukattı, 1928'de muhafazakâr milletvekili olarak Victoria yasama meclisi'ne girdi; 1934'ten başlayarak federal düzeyde seçildi. 1939'da, United Australia Party'nin başında ve Başbakanlık görevinde J. Lyons'ın yerini aldı. İşçi partisi'nin 1941'deki zaferiyle muhalefete düştükten sonra, 1944'te Liberal parti'yi örgütledi ve bir yandan antikomünizm temalarını işleyerek, bir yandan da İşçi partisi'nin güdümcülüğünü kınayarak iktidara dönüşünü hazırladı. 1949'da iktidarı kazandı ve 1966'ya kadar Başbakanlık yaptı. Bu uzun iktidar döneminin özellikleri, Avustralya'da yabancı sermaye sayesinde doğal zenginlik ve sanayinin gelişmesi, toplumsal durgunluk ve dış ilişkilerde bir soğuk savaş siyasetiydi.

MENZIESIA a. Asya ve Amerika'da yetişen ve ormangülüne benzeyen ağaççık. (*Menziesia pilosa* kayalıklı bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Fundagiller familyası.)

MENZIKEN, İsviçre'de (Aargau kantonu) komün; 4 600 nüf. Alüminyum metalürjisi. Tütün.

MENZİL a. (ar. *nüzūl*'den *menzil*). **1.** Eskiden kervanların, posta tatarlarının yolculukta konakladıkları, at değiştirdikleri konaklama yeri; konak. **—2.** İki konaklama yeri arasındaki uzaklık; konak. **—3.** Ordunun cephe gerisindeki işleri ve etkinliklerinin tümü: *Menzil komutanlığı*. **—4.** Bir merminin ulaşabildiği uzaklık: *Atış menzilinin dışına çıkmak*. (Eşanl. ERİM.) **—5.** Ulaşılmak istenen hedef, amaç, erek. **—6.** Eskiden posta tatarlarının at değiştirebilmeleri için yedek atların bulundurulduğu yer. **—7.** *Esk.* Ev, ikametgâh. **—8.** *Menziline varmak*, ereğine ulaşmak.

—*Esk.* *Menzilgâh*, *menzilgeh*, *menzil-hane*, konaklanan yer. || *Menzil-şinas*, konak yerlerini iyi bilen kimse. || *Menzil-i külli*, varılacak noktaya kadar olan tüm mesafe.

—Ask. Herhangi bir silahın mermisini atabileceği uzaklık. || Birliklerin yürüyüş sonunda büyük mola için konakladıkları bölge. (→ KONAK.) || *Menzil sahası komutanlığı* → YURTİÇİ BÖLGE KOMUTANLIĞI.

—Ask. tar. *Menzil cetveli*, topçulukta top güllelerinin gideceği her uzaklık (menzil) için ayrı bir barut hakkı vardı; bunu gösteren çizelgelere osmanlı ordusunda bu ad verilirdi.

—Esk. sil. *Menzil açmak*, okçulukta yeni bir menzil kurmak. || *Menzil almak ya da menzil atmak*, oku daha önce dikilmiş bir nişan taşından uzağa atıp rekor kırmak. (Bu tür rekorları kıranlara da *menzil sahibi* denirdi.) || *Menzil atışı*, eski türk okçuluk sporunda uzak mesafelere yapılan atışlara verilen ad. (Çeşitli yer ve rüzgâr yönlerine göre yapılır ve bu yönlere göre adlandırılan rekorları bulunurdu. Tüm rekorların en büyüğü, kemankeş Tozkoparan Ahmet Ağa'nın 1 281 gez [812 m 40 cm] mesafelik derecesidir.) || *Menzil bozmak*, okçulukta rekor kırmak. (Okçular huzurunda yapılan ok atışları sırasında, önceki menzili geçenin okunun düştüğü yere menzil, yani taş dikilir ve yarışmacılar arasında bunu da geçen olursa taşın yeri değiştirilirdi.) || *Menzil dikmek*, okçuluk yarışmalarında en iyi dereceyi belirlemek için taş dikmek. (Bu rekorun altı ay içinde yenilenmesi gerekirdi.) || *Menzil taşı*, okun düştüğü yere dikilen taş. (Taşın dikilmesi için mutlaka bir rekor kırılması gerekir, taşın üzerine rekor kıranın adı ve rekorun kırıldığı tarih yazılırdı.)

—Esk. ulaş. *Menzil atı*, Osmanlılar'da posta ve haberleşmede kullanılan atlar. (Menzil atları her menzilde her an harekete hazır bulundurulurdu. Haberciler, bu atlarla iki menzil arasını hiç durmaksızın alırlar, ikinci menzilde at değiştirirlerdi. Bu işler Menzil halifeliği kalemi tarafından yürütülürdü.)

—Kur. tar. Osmanlılar'da hareket halindeki bir ordunun, bir kervanın, posta ve haberleşme işlerinde çalışan habercilerin belli bir yol (30-40 km) aldıktan sonra at değiştirmek, geceyi geçirmek ya da dinlenmek için konakladıkları yer. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Menzil emini*, osmanlı ordusunun konaklayacağı menzilleri ve bu menzillerde gerekli zahireyi hazırlamakla görevli kişi. (*Nüzul emini* de denirdi.) || *Menzil halifesi kalemi*, menzil ve postacılık işleri ve bu işler ile ilgili masrafları bakmakla görevli daire. (Mevkufat kalemi'ne bağlı dört halifelikten biriydi ve başında bulunan görevliye *menzil halifesi* denirdi.)

—Tasav. Bir tarikata giren kimsenin hakikate ulaşabilmesi için geçmesi gerekli manevi duraklar.

—ANSİKL. Kur. tar. Osmanlılar'da gerek Rumeli, gerekse Anadolu'da çok düzenli bir menzil teşkilatı vardı. Özellikle ordu harekete geçmeden önce menzillerin bulundukları bölgenin kadı ve yöneticilerine fermanlar gönderilerek menzillerde gerekli yiyecek ve araç gereç depolanması emredilirdi. Sefer zamanında köylü zahiresini rayiç bedel üzerinden menzillere satmak zorundaydı; buna, *sürsat usulü* denirdi. Köylüden zahire sağlanamadığı durumlarda da, belli tutarda para vergi olarak alınırdı; buna da *sürsat akçesi* denirdi. Posta ve haberleşme işlerini yerine getiren tatarların ve ulakların ücretleri ise, tekâlifi örfiye olarak halktan tahsil edilirdi.

MENZİLCİ a. **1.** Eskiden menzil beygirleriyle görev yapan posta tatarlarına verilen ad. **—2.** *Menzilci beygiri gibi koşmak*, durup dinlenmeksizin sürekli çalışmak.

MENZİLE ya da **MENZİLET** a. (ar. *nüzūl*'den *menzile*, *menzilet*). *Esk.* **1.** Aşama, derece, mevki, durum: *"Sen benim görür gözüm ve işitir kulağım menzilesindesin"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** Konak yeri, inecek yer, ev, hane.

MENZİLLİ sıf. **1.** Belirtilen atış uzaklığında olan: *Kısa, orta, uzun menzilli silahlar.* **—2.** *Esk.* Konaklama yeri bulunan.

—Havc. *Kısa menzilli uçak*, kısa mesafelerde (1 000 km'den az) ulaşım sağlayan uçak.

MENZİNİ (Benedetto), italyan yazar (Floransa 1646 - Roma 1704). Arcadia akademisi çevresinde, barok "zevksizliği" reformundan yana olan (*Satire*, 1718) bu hiciv şairinin *Arte poetica* (Şiir sanatı) [1690] adlı bir yapıtı da bulunmaktadır.

MENZU sıf. (ar. *nez'*'den *menzū'*). *Esk.* Koparılmış, yerinden ayrılmış.

MENZUF sıf. (ar. *nezf*'ten *menzūf*). *Esk.* **1.** Kan kaybından halsiz düşmüş. **—2.** Susuzluktan dili damağı kurumuş.

MENZUL sıf. (ar. *nüzūl*'den osm. *menzūl*). *Esk.* Kötürüm, inmeli.

MENZUR sıf. (ar. *nezr*'den *menzūr*). *Esk.* **1.** Adanmış. **—2.** Adak olarak belirlenmiş.

MEO a. Dilbil. MİAO'nun eşanlamlısı.

MEOLAR → MİAOLAR.

MEPAKRİN a. (fr. *mépacrine*). Sıtmaya karşı kullanılan sentetik ilaç. (Antiemflamatuvar etkisi nedeniyle, klorokin ile birlikte, yalnız kollajenozların ve lüsitlerin tedavisinde kullanılmaktadır.)

MEPENZOLAT a. (fr. *mépenzolate*). Spazm giderici sentetik ilaç. (Kalınbağırsakların düz kaslarını etkileyerek tonusunu düzeltir.)

Mephistopheles → MEFİSTOFELES.

Mephistopheles, Boito'nun operası → MEFİSTOFELE.

MEPPEL, Hollanda'da kent, Drenthe'in güney batısı'nda; 21 500 nüf. Tarım pazarı.

MEPPEN, Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde yer alan kent, Ems ırmağı kıyısında, Rheine'nin kuzeyindedir; 27 700 nüf.

MEPROBAMAT a. (fr. *méprobamate*). Org. kim. Formülü $(H_2NCOOCH_2)_2C(CH_3)$ —C_3H_7 olan metil-2 propil-2 propandiol-1,3 dikarbamat'ın yaygın adı; hafif sakinleştirici olarak kullanılır.

MEPSUTEN be. (ar. *mebsūt*'tan *mebsūten*). *Esk.* Yayılmış, açılmış olarak.

—Esk. mat. *Mebsuten mütenasip*, doğru orantı.

MEQUİNENZA, İspanya'da köy, Aragón'da (Zaragoza ili), Ebro kıyısında; 2 600 nüf. Hidroelektrik tesisi.

MER a. (ar. *mer'*). Adam, erkek, kişi.

MERA a. (ar. *mer'a*). Hayvan otlatılan hiç ekilmemiş arazi: *Köyün merası. Sürüyü meraya götürmek.* (Eşanl. OTLAK, YAYLAK, SALMALIK, YAYLIM.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Avc. Yabandomuzu ve geyiklerin beslenmek için gittikleri, ot dolu alan ya da tarla.

—Ormanc. *Korunan orman merası*, kesimden sonra dikilen fidanlar hayvanlardan zarar görmeyecek derecede boylanıncaya kadar, birkaç yıl otlaklıktan alıkonan mera. || *Orman merası*, hem otlak, hem odun üretimi için kullanılan ve içinde dağınık ya da toplu ağaçlar bulunan sürekli çayır. (Orman meraları daha çok dağlık bölgelerde bulunur.)

—ANSİKL. Meralar evcil hayvanların otlatılarak beslenmesinde kullanılan, bitki verimi düşük ve bakım gerektirmeyen ekilmemiş arazilerdir. Özellikle sığır, manda, koyun, keçi gibi hayvanların yazın beslenmesinde kullanılır. Steplerde, dağlık böl-

Avustralya Tanıtma bürosu

sir Robert Gordon Menzies
İ. Heli'nin bir portresinden ayrıntı

gelerde ve yarı çorak tropikal ülkelerde geniş alanları kaplar.

Türkiye'de hayvanların beslenmesinde meralar önemli yer tutar. Ülke yüzölçümünün % 28,3'ü meralarla kaplıdır ve bunların kapladığı alan 23 milyon hektarı bulur (büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığı yaklaşık 74,5 milyon). Ne var ki meraların büyük bir kısmı step karakterinde olduğundan bitki örtüsü genellikle cılızdır. Meralardan büyük ölçüde yararlanılabilmesi için otlatmada belirli düzene uyulması gerekir. Mera parçalara bölünür ve nöbetleşe otlatılır. Bol otlu yerler otlatılırken, daha önce otlatılarak tüketilmiş bölümler yeniden gelişmeye bırakılır. Böylece hayvanlar bir bölümde belli bir süre kalır ve mera fazla çiğnenip tahrip edilmemiş olur, otlar kısa sürede yeniden gelişme olanağı bulur.

—Huk. Yasalarca yasaklanmış olmadıkça herkes, bölgesel örf ve âdete göre, başkasının orman ve merasına girebilir, buradaki mantar ve ufak tefek yabani meyveleri toplayabilir (Türk med. k. md. 675). 21 haziran 1987 tarih ve 3402 sayılı Kadastro k.'na göre kamu yararına ayrılmış olan meralar özel mülkiyete geçirilemez (md. 16).

MERABİH çoğl. a. (ar. *ribḥ*'in çoğl. *merābiḥ*). *Esk.* Ticarette elde edilen kazançlar, kârlar.

MERACİ çoğl. a. (ar. *merciᶜ*'nin çoğl. *merāciᶜ*). *Esk.* Başvurulacak, müracaat edilecek yerler, kimseler.

MERADET a. (ar. *merādet*). *Esk.* Kuvvetli olma durumu, güçlülük.

MERAFIK çoğl. a. (ar. *mirfaḳ*'ın çoğl. *merāfıḳ*). *Esk.* **1.** Dirsekler. **—2.** Mutfaklar, kilerler.

MERA GARCÍA (Cipriano), ispanyol anarşist (Madrid 1896 - Boulogne-Billancourt 1975). Madrid'deki yapı işleri sendikası CNT'nin yöneticisiydi. İç savaş sırasında milislerin düzenli orduya dönüştürülmesinden yanaydı. Salt özgürlükçü Merkez milislerinin komutanıyken çatışmanın son günlerinde (Casado'nun "savunma konseyi", mart 1939) kuvvetleriyle komünistlere karşı koydu.

MERAGE, İran'da kent, Azerbaycan'da, Safi ırmağı kıyısında, Orumiye gölü yakınında; 86 600 nüf. Moğol hanı Hulagu'nun eski başkenti. Sulanan meyve bahçeleri. XII. -XIV. yy.'dan kalma, güzel tuğla bezemeli, mezar kulesi biçimli ilginç türbeler içerir (Kümbet-i Sorh, 1147; Kümbet-i Kabud, 1197).

—Tar. Azerbaycan'ı alan Araplar (İ.S. 642 -740), Akraruz adını verdikleri Merage'yi Azerbaycan'ın başkenti yaptılar. İlk olarak bu dönemde bayındırılan kent, kale duvarlarıyla çevrildi ve önemli bir yerleşim merkezi oldu. Daha sonra sırasıyla Saciler (889-938), Deylemli Müsafiriler (938 -1029), Ravvadiler (1029-1054), tüm bölgeyi ele geçiren Büyük Selçuklular (1054 -1194), İldenizliler (1194-1225) ve 1225'ten başlayarak Harizmşahlar burada egemenlik kurdular. Harizmşahlar'ı ortadan kaldıran Moğollar, kenti ele geçirdiler (1230). İlhanlı devletinin kurucusu Hulagu'nun buyruğuyla Nasrettin Tusi Merage'de bugün kalıntılarına rastlanan büyük bir gözlemevi kurdu (1260). Ayrıca, bu dönemde kent hıristiyanlığın önemli merkezlerinden biri durumuna geldi. Safevi devletini kuran Şah İsmail tarafından alınan kent (1501), Çaldıran* savaşı'ndan (1514) sonra osmanlı topraklarına katıldı. Afşar soyundan İran hükümdarı Nadir Şah, Azerbaycan'la birlikte Merage'yi de Osmanlılar'dan aldı (1730). Rus egemenliği altına giren kent (1827), Birinci Dünya savaşı'nın sonlarında türk ordusunun eline geçti (1918). Aynı yıl savaşın bitiminde İranlılar'a bırakıldı. Güney Azerbaycan'da ulusal kurtuluş hareketi sonunda kurulan Azeri Azadistan Cumhuriyeti' nin sınırları içinde kaldı (1920). Ancak, İranlılar'ın Sovyetler'le yaptığı antlaşma uyarınca (1921) bu cumhuriyet ortadan kaldırıldı ve Merage yeniden İran'ın yönetimine girdi.

MERAHİL çoğl. a. (ar. *merḥale*'nin çoğl. *merāḥil*). *Esk.* **1.** Konaklar, duraklar, mesafeler, menziller: *Merahil-i baide* (uzak konaklar, mesafeler). **—2.** *Merahil-peyma,* yolcu, gezgin.

MERAHİM çoğl. a. (ar. *merḥamet*'in çoğl. *merāḥim*). *Esk.* Acımalar, şefkatler.

MERAHİM çoğl. a. (ar. *merhem*'in çoğl. *merāhim*). *Esk.* Merhemler.

MERAİ çoğl. a. (ar. *merᶜa*'nın çoğl. *merāᶜī*). *Esk.* Çayırlıklar, otlaklar, meralar.

MERAK, -kı a. (ar. *merāḳ*). **1.** Bir şeyi anlama, bilme isteği: *İnsanı araştırmaya iten meraktır.* **—2.** Hastalık derecesine varan bilme, anlama isteği: *Merakın başına iş açacak, seni ilgilendirmeyen işlere karışıyorsun.* **—3.** Bir şeye duyulan ilgi; ondan alınan zevk; bir şeye karşı gösterilen heves, düşkünlük: *Müziğe merakı çok. Anlatılanları merakla dinlemek. Ne içkiye ne de sigaraya merakı var.* **—4.** Kaygı, evham: *Merak ve telaş içinde dönmesini bekledik.* **—5.** *Merak etme,* "kaygılanma, üzülme" anlamında söylenir: *Merak etme, o ne yapacağını çok iyi bilir.* ‖ *Bir şeyi, bir kimseyi merak etmek,* onu anlamak, tanımak, öğrenmek istemek; onun için kaygılanmak, tasalanmak. ‖ *Merak getirmek,* insanlardan kaçıp kendi iç dünyasına gömülmek; hastalık ölçüsünde bir kimseye tutulmak, âşık olmak. ‖ *Merak olmak,* ne olup bittiğini anlamak ve öğrenmek istemek. ‖ *(Bir şeye) merak sarmak, sardırmak, salmak,* bir şeyi yapma, onunla uğraşma isteğine kapılmak, bir şeye karşı güçlü bir eğilim duymak: *Şimdi de eski paralara merak sarmıştı.* ‖ *Meraka düşmek,* kaygıya kapılmak, tasalanmak. ‖ *Merakına dokunmak, merakına mucip olmak,* öğrenme isteğini kamçılamak, ilgisini çekmek. ‖ *Bir kimseyi merakta bırakmak,* onu kaygı ve tasa içinde bırakmak: *Gider gitmez mektup yazın, bizi merakta bırakmayın.* ‖ *Merakta kalmak,* endişe, kaygı içinde bulunmak. ‖ *Meraktan çatlamak,* bir şeyi bir an önce öğrenmek için aşırı ölçüde istek duymak: *Söyle ne yapmışlar orada, meraktan çatlayacağım;* çok kaygı ve tasa duymak: *Araba gelinceye değin meraktan çatladım.*

—*Esk.* Karasevda, dalgınlık.

MERAK a. (ar. *merakk*). *Esk.* Atın sağrısı.

—Esk. gökbil. Büyükayı takımyıldızındaki parlak yıldız.

MERAK, Endonezya'da liman, Cava'nın kuzey-batı'sında, Sunda boğazı kıyısında; Cava'yı Sumatra'ya bağlayan feribotun kalktığı yer.

MERAK, Büyükayı'nın β yıldızı. Kadiri 2,4. Tayf tipi AO. Uzaklığı 78 ıy.

MERAKID çoğl. a. (ar. *merḳad*'ın çoğl. *merāḳıd*). *Esk.* **1.** Mezarlar, kabirler. **—2.** Yatılıp uyunacak ya da dinlenilecek yerler.

MERAKİ sıf. (ar. *merāḳ* ve *-ī*'den *meraḳī*). *Esk.* Şüpheci, kuruntulu kimse için kullanılır.

MERAKİ çoğl. a. (ar. *mirḳāt*'ın çoğl. *merāḳī*). *Esk.* **1.** Merdivenler, merdiven basamakları. **—2.** Dereceler.

MERAKİB çoğl. a. (ar. *merkeb*'in çoğl. *merākib*). *Esk.* Binilecek şeyler: *Merakib -i berriye* (kara taşıtları).

—Esk. denizc. *Merakib-i bahriye,* deniz taşıtları, gemi, vapur, kayık vb. ‖ *Merakib-i cesime,* yüz tonilatodan fazla olan gemiler. ‖ *Merakib-i sagire,* yüz tonilatoya kadar olan gemiler.

MERAKİZ çoğl. a. (ar. *merkez*'in çoğl. *merākiz*). *Esk.* Merkezler.

MERAKLANDIRMA a. Meraklandırmak eylemi.

MERAKLANDIRMAK → MERAKLANMAK.

MERAKLANMA a. Meraklanmak eylemi.

MERAKLANMAK gçz. f. Merak etmek, kaygılanmak, tasalanmak: *Ne zaman geç kalsam meraklanır, uyuyamaz. Meraklanma, işin çabuk bitecek.*

◆ **meraklandırmak** ettirg. f. Bir kimsenin meraklanmasına yol açmak; merak ettirmek, kaygılandırmak: *Çocuğun okuldaki durumu beni meraklandırıyor.*

MERAKLI sıf. ve a. **1.** Görmek, anlamak, bilmek isteyen kimse için kullanılır: *Bu yaştaki çocuklar çok meraklıdır. Yüzlerce meraklı, televizyonların karşısında heyecanla bekliyor.* **—2.** Hoş karşılanmayan bir ısrarla, kendini özel olarak ilgilendirmese de ne olup bittiğini bilmek isteyen kimse için kullanılır: *Ne meraklı kız, bütün gün bizi izliyor. Burada meraklılardan uzağız.*

◆ sıf. **1.** *Bir şeye, bir kimseye meraklı,* belli bir şeyle, bir kimseyle ilgilenen, ona düşkün kimse için kullanılır: *Güzel sanatlara meraklı bir kimse. Giyimine meraklıdır, masraftan kaçınmaz. Evine, çocuklarına meraklı bir kadın.* **—2.** Kaygılı, evhamlı: *Annem çok meraklıdır, geç kalmasam iyi olur.* **—3.** Bilme, anlama ve görme isteği belirten şey için kullanılır: *Ona soru soran, meraklı gözlerle bakıyordu.* **—4.** Merak uyandıran, ilginç: *Filmin en meraklı yerinde, gidelim diye tutturdu.*

◆ a. **1.** Bir şeyle ilgilenen, onun isteklisi olan kimse: *Kimse istemese de bir meraklısı bulunur. Meraklısına antikalar.* **—2.** *Bir şey meraklısı,* ona aşırı derecede düşkün olan kimse: *Temizlik meraklısı.* **—3.** *Bir kimsenin meraklısı (olmak),* ona düşkün (olmak): *Gelmezse gelmesin, onun meraklısı değilim.*

MERAKSIZ sıf. **1.** Bir şeyi anlamak, öğrenmek gereği, isteği duymayan: *Meraksız çocuk, daha bu kitapların birini bile okumuş değil.* **—2.** Telaş göstermeyen, kaygısız kimse için kullanılır: *Meraksız adam, ben olsam çoktan aramaya çıkmıştım.*

MERAKSIZLIK a. İlgisizlik, kayıtsızlık, umursamazlık.

MERAL → MARAL.

MERALJİ a. (fr. *méralgie;* yun. *meros,* uyluk, ve *algos, algesis,* ağrı'dan). Nörol. *Parestezi meraljisi,* uyluğun dış yüzünde, uyluk deri sinirinden dallar alan bölgede karıncalanma tipinde ve bazen ağrı halinde duyulan parestezilerle ve bunun yanı sıra aynı bölgede duyu azalmasıyla belirgin hastalık.

MERAM a. (ar. *merām*). **1.** İstek, niyet; amaç, maksat: *Meramını anlayabildin mi? Asıl meramı onu üzmekti.* **—2.** *Meram anlatmak,* isteğini, niyetini kabul ettirmek: *Gel gör ki onlara meram anlatamıyorum.* ‖ *Meram etmek,* bir şeyin üstüne çok düşerek onu yapmak istemek: *Meram ettin mi elbette öğrenirsin.* ‖ *Meramı kalaycılık değil göt, kıç çalkalamak,* amacı iş yapmak değil de iş yapıyormuş gibi görünerek eğlenmek, oyalanmak olan bir kimsenin bu tutumu için söylenir (kaba.). ‖ *Meramını anlatmak,* derdini, isteğini, amacını söylemek.

—*Esk. Meram-bahş, meram-bahşa,* birinin isteğini yerine getiren, istediğini veren.

MERAM, İç Anadolu bölgesinde Konya iline bağlı ilçe, anakent sınırları içinde; 213 664 nüf. (1990); merkez bucağı dışında 3 bucak, 35 köy. Merkezi *Meram,* 182 444 nüf. (1990). Meram eskiden bağ ve bahçeleriyle ünlüydü.

MERAMET ya da **MEREMET** a. (ar. *meremmet*'ten). Üstünkörü bir biçimde, geçici olarak onarma.

—Balıkç. *Meramet etmek,* ağdaki gözleri onarmak. —Ağı büyütmek ya da onar-

mak için ilmek eklemek. || *Meramet iğnesi*, balıkçıların ağ onarmak için kullandıkları aygıt.

MERAMETÇİ ya da **MEREMETÇİ** a. Bozuk şeyleri geçici olarak üstünkörü onaran kimse.

MERAMETLEMEK ya da **MEREMETLEMEK** g. f. Bir şeyi geçici olarak üstünkörü onarmak.

MERAN dükiüğü, XII. yy.'da Bavyera'dan ayrılmış tirol ülkesi. Meran sülalesi kısa süre içinde söndü ve varlıkları önce Görz sülalesine, sonra XIV. yy.'da Avusturya hanedanına geçti.

MERANET a. (ar. *meranet*). Esk. fiz. Bir madenin dövüldüğü zaman yayılma özelliği.

MERANO, alm. **Meran,** İtalya'da turizm ve kaplıca merkezi, Trentino'da (Bolzano ili), Passirio ırmağı kıyısında, Adige ile birleştiği yerin yakınında; 41 000 nüf. Eski Meran düklüğü'nün başkenti olan kentte XIV-XV. yy.'dan kalma bir katedral, XV. yy.'da yapılmış bir şato ve başka anıtlar vardır. Müze. Çok yumuşak olan iklimi bağ ve meyve ağacı yetiştiriciliğine olanak verir. Soğuk, radyoaktif suları ünlüdür. *Merano 2000*'de kış sporları.

MERANTİ a. *Dipterocarpaceae* familyasından *shorea, parashorea* ve *pentacme* cinsi ağaçlara verilen ad. (Bu ağaçların kerestesine Endonezya'da *balau*, Saravak'ta *seraya*, Filipinler'de *tiauan* denir.)
—ANSİKL. Bu familyanın, yetişme koşullarının elverişli olduğu Güney-doğu Asya'da ve Okyanusya'da yaygınlığı ve cins, hatta tür olarak tropikal bölgelerde hemen hemen katışıksız ağaç toplulukları oluşturması, Kuzey bölgelerdeki kozalaklı ağaç topluluklarının yaygınlığı olgusuyla karşılaştırılabilir. Bu bolluk nedeniyle sözkonusu ağaçların ekonomik önemi de çok büyüktür. Bunlar yumuşaktan yarı serte, hafiften yarı ağıra değin çeşitlilik gösteren orta ince dokulu ağaçlardır. Odun rengi koyu kırmızıdan *(dark red)* pembeye *(light red)* ya da soluk sarıya *(yellow)* ve sarıya çalan açık esmere *(white)* kadar çeşitlenir. Ticarette kalite ölçüsü bu renklerdir. Merantiler dış doğramada *(dark red)*, iç marangozluk işlerinde, dekorasyon ve kontrplak yapımında kullanılır.

MERAPİ, Endonezya'da yanardağ, Cava adasında, Cogcakarta'nın K.'inde; 2 911 m. Sık sık gerçekleşen püskürmeleri sırasında kızgın bulutlar çıkarır ve bazen lav püskürür. 1867'deki püskürme Cogcakarta'nın bir bölümünü yok etti. Yanardağın yamaçlarının aşağı ve orta kesiminde yoğun bir nüfus yaşamaktadır.

MERAPİ ya da **MARAPİ,** Endonezya'da (Sumatra) yanardağ, Minangkabau ülkesinde; 2 891 m. Yaklaşık yüz yıldır etkinliği azalmakta olmakla birlikte, arasıra yaptığı püskürmelerde baz kökenli küller püskürtmektedir.

MERARE a. (ar. *merāre*). Esk. anat. Öd kesesi.

MERARET a. (ar. *merāret*). *Esk.* Acılık, tatsızlık: *"Beyhude meraretleri kalbinden sil"* (Y. K. Beyatlı).

MERARİT a. Nil-çad öbeğinden dil. (Çad ve Sudan sınır bölgesinde konuşulur.)

MERASİ çoğl. a. (ar. *mersā*'nın çoğl. *merasi*). *Esk.* Gemi barınakları, limanlar.

MERASİ çoğl. a. (ar. *mersiye*'nin çoğl. *merasi*). *Esk.* Mersiyeler, ağıtlar.

MERASİD çoğl. a. (ar. *merşad*'ın çoğl. *merāşid*). *Esk.* Rasat yerleri, gözlem yapılan yerler.

MERASİM a. (ar. *resm*'in çoğl. *merāsim*). **1.** Tören: *Açılış merasimi. Nişan, düğün merasimi. Bayrak merasimi.* **—2.** Resmiyetin gerektirdiği kuralların, işlemlerin tümü; formalite: *Belgeyi alabilmek için bir sürü merasim gerekiyor. Bir merasimi yerine getirmek.*
—*Esk. Merasim-perest*, resmiyete ya da formaliteye önem veren. || *Merasim-i teşrifatiye*, protokol seremonisi.
—Ask. → TÖREN.
—Esk. giy. *Merasim elbisesi*, Osmanlılar'da toplantı ve törenlerde devlet ileri gelenlerinin giydiği özel giysi. (Memurun rütbe ve hizmetine göre farklılıklar gösterirdi.) || *Merasim kavuğu*, devlet erkânıyla, resmi toplantıya katılanların giydiği özel başlık. (Memurun hizmet ve sınıfına göre değişirdi.)

MERASİM çoğl. a. (ar. *mersūme*'nin çoğl. *merasim*). *Esk.* Fermanlar, buyruklar.

MERASİMLİ sıf. Törelere ya da resmi kurallara uymayı gerektiren şey ya da onlara uyan kimse: *Onların bütün işleri merasimlidir. Merasimli bir kadın.*

MERASİMSİZ sıf. Resmiyetten uzak; sade, samimi.
◆ be. Merasim yapılmadan: *Merasimsiz gömülmek. Merasimsiz bir karşılama.*

MERÂŞİD çoğl. a. (ar. *merşed*'in çoğl. *merāşid*). *Esk.* Amaca ulaştıran doğru yollar.

MERÂTİ çoğl. a. (ar. *merta*ᶜ'ın çoğl. *merātiᶜ*). *Esk.* Çayırlar, otlaklar.

MERATİA a. (fransız botanikçi F. V. *Mérat*'nın [1780-1851] adından). Çin'de ve Japonya'da yetişen, içi kırmızı, sarımtırak çiçekli süs ağacı. (*Meratia praecox* bahçelerde yetiştirilir. *Calycanthaceae* familyası.)

MERÂTİB çoğl. a. (ar. *mertebe*'nin çoğl. *merātib*). *Esk.* Mertebeler, rütbeler: *"Rumuz-ı hikmetin eyler beyan meratib ile"* (Fuzuli, XVI. yy.).

MERAVAN a. SAO'nun eşanlamlısı.

MERÂVİH çoğl. a. (ar. *mervaḥa*'nın çoğl. *merāviḥ*). *Esk.* **1.** Çöller. **—2.** Geniş düzlükler, ovalar.

MERÂVİH çoğl. a. (ar. *mirveḥa*'nın çoğl. *merāviḥ*). *Esk.* Yelpazeler.

MÉRAY (Charles), fransız matematikçi (Chalon-sur-Saône 1835 - Dijon 1911). Dijon'da profesör oldu (1867), 1872'de Cantor, Weierstrass ve Dedekind'den önce, orandışı sayılarla ilgili kesin bir kuram yayımladı ve Lagrange'ın görüşlerine uygun karmaşık değişkenli bir fonksiyonlar kuramı geliştirdi.

MERAY (Seha L.), türk hukukçu (İstanbul 1921 - Ankara 1977). Ankara Siyasal bilgiler fakültesi'ni bitirdi (1944). Aynı fakültede devletler umumi hukuku asistanı (1945), doçenti (1948), profesörü (1956) oldu. Ankara Üniversitesi rektörlüğüne seçildi (1961). Birçok uluslararası toplantı ve kuruluşta Türkiye'yi temsil etti. Başlıca yapıtları: *Devletler hukukuna giriş* (1959), *Uzay ve milletler arası hukuk* (1964), *Üniversite sorunları* (1969), *Lozan Barış konferansı* (1973).

MERÂYÂ çoğl. a. (ar. *mirʾāt*'ın çoğl. *merāyā*). *Esk.* Aynalar: *"Tutuşur meş'ale-i dille merâyâ-yı huzûr"* (Y. K. Beyatlı).

MERAZİBE çoğl. a. (ar. *merzübān*'ın çoğl. *merāzibe*). *Esk.* Sınır muhafızları, uçbeyleri.

MERBA a. (ar. *rebi*'den *merbaᶜ*). *Esk.* **1.** Yazlık. **—2.** *Merba-nişin*, yazlıkta oturan.

MERBAT a. (ar. *rabṭ*'tan *merbaṭ*). *Esk.* **1.** Koyun, keçi bağlanan yer, ahır, ağıl. **—2.** Tekke. **—3.** Manastır.

MERBAU a. Okyanusya'da ve Tropikal Asya'da yetişen ve oldukça kaba dokulu, düzensiz lifli, yarı ağır ya da ağır, sert bir odun veren ağaç. (Odunu dış doğramalarda, yapı işlerinde, parke, karoseri ve travers yapımında kullanılır. *İntsia* cinsi.)

MERBECKE (John) → MARBECK.

MERBROMİN a. (fr. *merbromine*). *Sodyumlu merbromin*, MERKURESSEİN'in eşanlamlısı.

MERBUB a. (ar. *rabb*'dan *merbūb*). *Esk.* Yetiştirilmiş köle, kul.

MERBUT sıf. (ar. *rabṭ*'tan *merbūṭ*). *Esk.* **1.** Bağlanmış, bağlı: *"Zümre, hususi tesanütle birbirine merbut bulunan fertlerin bir mecmuasıdır"* (F. Köprülü). **—2.** Bitişik, bir şeye eklenmiş. **—3.** İlişik, ilişkin. **—4.** Varlığı bir başka şeyin varlığına bağlı olan. **—5.** *Merbut olmak*, bağlı, ilişik bulunmak.

MERBUTEN be. (ar. *merbūṭ*'tan *merbūṭen*). *Esk.* Bağlanarak, eklenmiş olarak.

MERBUTİYET, -ti a. (ar. *merbūṭ* ve *-iyyet*'ten *merbūṭiyyet*). *Esk.* **1.** Bağlılık, ilgi: *"Nakaratlı milli bir manzuma yazarak âşık edebiyatına merbutiyetini göstermişti"* (M. F. Köprülü). **—2.** İtimat, güven. **—3.** Bitişiklilik, eklilik. **—4.** Aitlik, mensup olma.

MERC a. (fars. *merc*). *Esk.* Yalnızca *hercümerç* olarak kullanılır (→ HERCÜMERÇ.)

MERC (EL-), Libya'da kent, Aşağı Sirenayka platosunda, Bingazi'nin K.-D.'sunda, Sirenayka Pentapolisi'ndeki bir eskiçağ kentinin *(Barce)* yıkıntıları üzerinde XIX. yy.'ın ortasında yapılmış bir kale çevresinde gelişti. İslamlık döneminde parlaklığını koruyan kent, XI. yy.'dan başlayarak göçebelerin saldırılarıyla yıkıldı. 1963'teki büyük bir depremden zarar gören, bir tarım bölgesi ortasında bulunan kent (yakl. 40 000 nüf.) yeniden gelişmektedir.

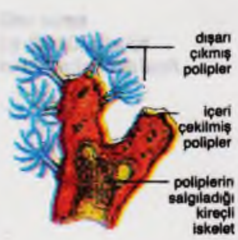
MERCADANTE (Lorenzo), **de Bretaña** denir, büyük bir olasılıkla XVI. yy. ortasında Sevilla'da etkinlik gösteren breton heykelci. Sevilla'ya, Bourgogne yenilikleriyle idealist geleneğin birbirini dengelediği kuzey avrupa kökenli bir üslup getirdi. Katedral için çalıştı: kardinal Juan de Cervantes'in mezarı (1458) ve taçkapının genelde pişmiş toprak süslemeleri. Üslubu XV. yy. sonuyla XVI. yy. başında Pedro Millán tarafından sürdürüldü.

MERCADANTE (Saverio), italyan besteci (Altamura 1795 - Napoli 1870). 1833-1840 arasında Novara katedralinde capella yöneticiliği yaptı. 1840'ta Napoli konservatuvarı'nın başına getirildi. 70 dolayında opera besteledi (*Elisa e Claudio, I Briganti, Il Giuramento, La Vestale* ve *Virginia*). Bunların özenli orkestralamalarıyla çağın alışkanlıklarını aştı, virtüozite gösterilerinden kaçınmadı.

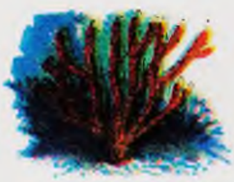
MERCADER (Ramón), ispanyol kökenli olduğu sanılan gizli ajan (?- Havana 1978). Kökenleri konusunda kesin hiçbir şey bilinmemektedir. NKVD ajanıydı, İspanya İç savaşı'na katıldı. Daha sonra Meksika'ya gitti, Lev Troçki'ye sekreterlik yaptı ve 20 ağustos 1940'ta onu öldürdü. Yirmi yıl hapis cezasına çarptırıldı, 1960'ta serbest bırakıldı. Bunun üzerine Çekoslovakya'ya, ardından SSCB ve Küba'ya gitti. Aralarında *Jacques* MORNARD adının da bulunduğu birçok takma ad kullandı.

Mercalli ölçeği. Jeofiz. Bir depremin yol açtığı hasarın önemini ölçmeye yarayan yeğinlik ölçeklerinden biri.

MERCAN a. (ar. *mercan*). **1.** Knidlilerin *Octocorallia* öbeğinden hayvan. (Kırmızı iskeletinden dolayı kırmızı mercan [*Corallium rubrum*] adıyla anılır. *Corallidea* takımı.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bu knidlinin, değerli bir süsleme gereci olması ve mücevhercilikte kullanılması nedeniyle çok makbul sayılan iskeleti. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Balıkç. *Mercan teknesi*, mercan avlamada kullanılan bir tür tekne. (Kısa bir direği, uzun bir seren direğine takılmış dikdörtgen büyük bir yelkeni vardır.)
—El sant. *Mercan iğnesi*, soldan sağa doğru, köşelerde birer düğüm oluşturulacak biçimde yapılan zikzak işleme. (Genellikle kenar suyu olarak işlenir. Kalın ipliklerle daha iyi sonuç alınır.)
◆ sıf. Mercandan yapılmış süs eşyası

kırmızı mercanın dallanmasından bir ayrıntı

kırmızı mercan

Scala

mercan motifli inci kolye (XVI.-XVII. yy.) *Pepoli ulusal müzesi, Trapani*

için kullanılır: *Mercan kolye.*
—El sant. *Mercan tespih,* mercandan yapılan, doksan dokuz taneli değerli tespih. (Ucu gümüş kamçılıdır; tanelerin aralarında da gümüş ya da altından müezzinler vardır.)
—ANSİKL. Kırmızı mercan ya da asıl mercan ağaçsı, 8 dokunaçlı, kısa ve renksiz polipli koloniler kurar; mercan kolonileri kütlesel kenanşimler içine sıkışırlar ve kolayca kasılabilirler. İskeletleri hem kenanşim içine dağılmış kireçli iğneciklerden, hem de sık bir ağ biçiminde düzenlenmiş bir derin bölgeden oluşur. Polipler, kenanşimleri her yönde dolaşan bir stolon borucukları ağıyla birbirlerine bağlanırlar. Kırmızı mercana Akdeniz ve Güney Ege kıyılarında rastlanır.
—Müc. Süsleme sanatlarında ve mücevhercilikte mercan her zaman önemli bir yer tuttu. Romalılar Malta ve Kızıldeniz'deki bazı av bölgelerinden çıkardıkları deniz ürünlerinden, koruyucu bir özelliğe sahip olduğuna inandıkları gerdanlıklar yapıyorlardı. Bu inanç Ortaçağ'da da sürdü ve mercandan muskalar yapıldı. Mercan tüm XIX. yy. boyunca, özellikle de 1830-1860 arasında gözdeydi. En başta İtalyanlar mercan işçiliğinde uzmanlaştılar. Mercanın rengi pembenin tüm tonları da içinde olmak üzere en saf beyazdan kırmızıya kadar değişebilir. Bu ton zenginliğinden yararlanarak, altın ve mineli mücevherlerde çiçek taçyaprakları mercandan yapıldı. Doğal biçimi korunan mercan dallı taçlar 1850-60'lı yıllarda çok tutuldu. Altın broş ya da bileziklerdeyse mercan türkuaz ya da başka yarı değerli taşlarla birlikte kullanıldı.

MERCAN, Erzincan'ın Tercan ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 5 731 nüf. (1990). Belediye.

MERCAN AĞA, habeş kökenli türk kızlarağası (öl. İstanbul 1721). Köle olarak getirildiği sarayda yetişti. Haremi hümayun'da gerekli kademelerden geçtikten sonra darüssaade ağası olarak (1717) öldü. Çarşıkapı'da kendi adını taşıyan bir camisi bulunan ağa, çok hayırsever bir kişi olduğundan Beyazıt'ta bir semte onun adı verildi.

MERCAN AĞA Küçük, habeş kökenli türk kızlarağası (öl. İstanbul 1808). Köle olarak yetiştiği Eski saray'dan Yeni saray'a getirtilip zamanla hazine vekilliğine yükseldi. Şehzadeliğinde büyük güvenini kazandığı Mustafa IV tahta çıkınca (1807), haznedar ağa oldu. Padişahtan aldığı cesaretle görevini kötüye kullandığı ve birtakım yolsuzluklara karıştığı söylentilerinin yaygınlaşması üzerine azledilerek öldürüldü.

MERCAN dağları, D. Anadolu bölgesinde Munzur* dağlarının, Erzincan ovası G.'inde yükselen doğu ve en yüksek kesimi (3 462 m).

MERCAN denizi, Büyük Okyanus'un kenar denizi. Queensland kıyısı, Yeni Gine, Solomon, Vanuatu ve Yeni Kaledonya ada yaylarıyla Bellona platosunu taşıyan derin dipler dizisi arasında sıkışıp kalmıştır. Adı, kıyılarında ve denizaltında bulunan bol miktardaki mercan yapısından gelir. Masamsı derin dipler, Mercan denizi'nin dibini, ada yaylarının iç cephesini sınırlandıran okyanus çukurlarında en büyük derinliğine (7 000 m'den çok) ulaşan, birbirinden kopuk havzalara ayırır. Tropikal sıcak sular (25-28 °C) mevsime bağlı olarak karşıt yönlerde akan akıntılar sayesinde hareketlilik kazanır.

Mercan denizi savaşı, Japonlar'a karşı kazanılan ingiliz-amerikan hava-deniz zaferi (4-8 mayıs 1942). Bu savaş, Büyük Okyanus'taki japon yayılmasına indirilen ilk darbeyi oluşturdu. Aynı zamanda torpillerin ve topların kullanılmadığı, "ufuk ötesinde"ki uçak gemilerini karşı karşıya getiren ilk savaş oldu. Kayıplar aşağı yukarı eşitti (her iki taraftan da birer uçak gemisi battı, birer uçak gemisi de hasar gördü), ancak Japonlar Yeni Gine'ye yapacakları çıkarmadan vazgeçmek zorunda kaldılar.

MERCAN KIRMIZISI AYAKLI MARTI a. Asya ve Avrupa'nın güney kıyılarında ve Kuzey Afrika kıyılarında yaşayan martı. (Karnı hafifçe pembe, bacakları mercan kırmızısı, başı, ensesi beyaz, sırtı gridir. Denizden pek uzaklaşmaz. Küçük balıklar ve böceklerle beslenir. Bil. a. *Larus gelastes* ya da *L. genei;* martıgiller familyası; uzunluğu 45 cm.)

MERCAN kıyısı, eskiden Doğu Cezayir ve Kuzey Tunus kıyılarına buralarda gerçekleştirilen büyük miktardaki mercan avı nedeniyle verilen ad.

Marsilya'ya yerleşmiş korsikalı Lenche kardeşler, 1552'de, Annaba burnunun doğusundaki 200 km'lik kıyıda mercan avlama tekelini ve La Calle yakınında müstahkem olmayan bir hisar kurma ayrıcalığını elde ettiler; daha sonra bu ayrıcalıklara, Annaba, Collo, La Calle ve Rosa'daki yataklar eklendi. Şirket gizlice tahıl da sattığı için korsanlar 1568'de kaleyi aldı; bu olay, zaman zaman kurulan şirketlerin (1628, 1640, 1694) yöreden atılmasına (1604, 1637) yol açan bir dizi çatışmanın başlangıcı oldu. Öncekilere benzeyen bir Marsilya şirketi, XVI. yy.'ın sonunda, Tunus beyiyle bir antlaşma yaptıysa da şirketin ömrü kısa oldu. XVIII. yy.'da bütün bu ayrıcalıkların yeni bir Afrika şirketi'nde toplanması bu şirketin ancak geçici bir süre ayakta kalmasını sağlayabildi.

Mercan yokuşu ya da **Mercancılar çarşısı,** İstanbul'un Eminönü ilçesinde, Beyazıt Bakırcılar'dan Bahçekapı'ya inen yokuş; adını buradaki Mercanağa camisi'nden ve Mercan idadisi'nden almıştır. Ayrıca bu kesimde mercan terlikler yapılıyordu. Günümüzde burada iş hanları (konfeksiyon, deri eşya) bulunmaktadır.

MERCANADA a. Yapısı tamamıyla canlı ya da ölü mercan kolonilerinden oluşan ada. Mercan resiflerinin biçimine göre değişik şekilleri vardır. Ortasında bir lagün bulunan halka şeklindekilere atol* denir.

MERCANAĞACI a. Dünyanın sıcak bölgelerinde yetişen ve yaprakları çıkmadan önce, sık salkımlar halinde mercan rengin de büyük kırmızı çiçekler açan ağaç. (Bil. a. *erythrina*; kelebekçiçekgiller familyası.)

MERCANBALIĞI a. Zool. **1.** Sıcak ve ılık denizlerin 0-400 m derinlikteki kayalık, taşlık, kumlu, çamurlu diplerinde yaşayan kemiklibalık. (Ortasuları sever. Bedeni ktenoyit pullarla kaplıdır. Sırtı koyu pembe, yanları gümüşidir. Etçildir. Bil. a. *Sparus pagrus; Sparidae* familyası; boyu 80 cm'ye kadar.) [Eşanl. FANGRI.] **—2.** Sıcak ve ılık denizlerin sığ kıyı kesimlerinde 400 m'ye inen taşlık, çakıllı, kumlu diplerde yaşayan kemiklibalık. (Ortasuları sever. Yanlardan basık bedeni ktenoyit pullarla örtülüdür. Etçildir. Sırtı, karna doğru açılan kırmızımsı pembe, karnı gümüşi beyazdır. Bil. a. *Pagellus erythrinus; Sparidae* familyası; boyu 60 cm'ye kadar.)
—ANSİKL. Mutf. Mercanbalığının eti beyaz ve lezzetlidir; sindirimi kolaydır. Tavası, haşlaması ve pilakisi yapılır.

MERCANCI a. **1.** Mercan avlayan kişi. **—2.** Mercanı işleyen kişi.

Mercancılar çarşısı → MERCAN YOKUŞU

MERCANÇİÇEĞİ a. Avustralya'da yetişen ve morsalkım *(Wistoriasinensis)* gibi salkım halinde kırmızı çiçekler açan tırmanıcı ya da sürüngen gövdeli çalı. (Bil. a. *kennedya;* kelebekçiçekgiller familyası.)

MERCANDÜĞME a. Kanaryaotuna çok benzeyen güzel kır bitkisi. (Cinsi *cacalia;* 12 tür; bileşikgiller familyası.)

MERCANİ (Şahabettin ya da Şihabettin), türk tarihçi, eğitimci, din bilgini (Kazan 1818 - *ay. y.* 1889). Doğduğu köyde babasının okulunda başlayan öğrenimini Buhara'da sürdürdü. Semerkand'da Kadı Ebu Sait'in zengin kitaplığından yararlandı (1843-1845). Köyünde imamlık, öğretmenlik yaptı; Radloff'un yönetiminde açılan öğretmen okulunda tarih ve din dersleri okuttu (1876-1884). Bir ara İstanbul'a gelerek şeyhülislam Ahmet Esat Efendi, tarihçi Cevdet Paşa gibi aydın din adamlarıyla görüştü. Kazan'da boş inançların bırakılması, çağdaş bilim ve tekniğin benimsenmesi yolunda çalıştı. "Usul-i cedit" adıyla anılan yenilik hareketinin öncülerindendi. Arkeoloji ve özellikle tarihle yakından ilgiliydi. *Vefiyat ül-eslaf ve tehiyet ül-ahlaf* (arapça, 7 c), *Müstefad ül-ahbar fi tarihi Bulgar ve Kazan* (türkçe, 2 c, 1885, 1900) gibi yapıtları vardır.

MERCANKÖK a. Ormanlarda, kayın ağaçlarının köklerinde ya da ölü yapraklar üzerinde bulunan ve ancak birkaç pulcuk taşıyan, 10 ila 30 cm boyunda sap süren çürükçül bitki. (Bil. a. *coralliorhiza;* 12 tür; salepgiller familyası.)

MERCANKÖŞK a. Akdeniz havzasında yetişen çalı görünüşünde ve aromalı otsu bitki. (Bil. a. *Origanum majorana;* ballıbabagiller familyası.) [Eşanl. MERCENGÜŞ, MERZENGÜŞ.]
—ANSİKL. Mercanköşk Türkiye'de yalnız Güney Anadolu'da, Akdeniz bölgesinde, kayalık yerlerde, orman açıklıklarında yetişir. Yaprakları tüylü, karşılıklı, 1,5-2 cm uzunlukta ve küt uçlu; sapı tüylü ve dört köşeli; çiçekleri çok küçük, sıkı başak biçiminde toplu ve pembe ya da daha çok beyaz renklidir.
—Halk hek. Mercanköşkün kurutulmuş çiçekli dalları halk hekimliğinde kullanılır. Bileşiminde uçucu yağ (taze bitkide % 0,3-0,6), tanen ve acı madde bulunur. Yatıştırıcı, sindirimi kolaylaştırıcı, idrar artırıcı, gaz söktürücü, terletici ve peklik verici özellikleri vardır. Romalılar zamanından beri, özellikle Orta Avrupa'da baharat olarak kullanılır. Tedavide tozu, infusyonu ya da uçucu yağı (şekere bir damla damlatılarak) kullanılır. Mercanköşke yakın bazı origanum türlerinin (*O. dictamnus, O. heracleoticum, O. onites*) çiçekleri sırasıyla Girit, İstanbul ve İzmir kekiği adı altında bilinir ve baharat olarak kullanılır.

MERCANLAR a. Medüz evresinden geçmeden üreyen, gonatları içderideki mide bölmelerinde bulunan polip knidliler sınıfı (Bil. a. *Anthozoa.*)
—ANSİKL. Bütün mercanların temel özelliği, üstderi kökenli bir yutaklarının bulunması, karın boşluğunun ışınsı ve düşey çeperler aracılığıyla ağız çevresi dokunaçlarıyla devam eden localara bölünmeleridir. İster yalnız, ister koloni halinde yaşasınlar hepsi de denizde bulunurlar. Mercanlar üç altsınıfa ayrılır: *Tetracorallia* (fosil; başlıca dört septumları vardır); *Hexacorallia* ya da *Actinaria* (altı ya da altının katlarından birine eşit sayıda bölmeleri ve dokunaçları vardır); *Octocorallia* ya da *Alcyonaria* (sekiz bölmesi ve sekiz dokunaçları vardır.)

MERCANLI sıf. Sıcak denizlerde *Madreporaria* öbeğinden knidlilerin ve bunlardan kaynaklanan çökellerin geliştirdiği biçimlere ve oluşumlara ilişkin.
—Yerbil. *Mercanlı kireçtaşı,* fosil mercanların döküntüleriyle oluşmuş kireçtaşı.
—ANSİKL. Mercan kayaları (ya da atoler), kireçli bir dış iskelet oluşturan, yalnız ya da koloni halinde yaşayan *Madreporaria*'ların gerçekleştirdiği etkinliklerin ürünüdür. Bu mercan oluşumları için, saf ve sıcak (19-29°C), iyi havalanmış bir su çevresi, elverişli oranda ışık alan bir derinlik (en çok 20-50 m) ve orta derecede çalkantı gereklidir. Bu türlere *Millepora*'lar *(Hydrocorallia), Tubipora*'lar (stolonlu *Octocorallia*) ve kireçli yosunlar da eklenir. Mercan kayalıklarında yumuşakça (istiridye), kabuklu (yengeçler), derisidikenli (denizkestanesi ve denizhıyarı) ve özellikle balıklardan oluşan çok kalabalık bir fauna barınır.

Mercan kayalıkları Hint okyanusu-Büyük Okyanus ve Karayib bölgelerinde özellikle bol bulunmakla birlikte, Atlas okyanusu'nda yalnızca Karayib bölgesi ve Brezilya kıyılarında mercan kayalıklarına rastlanmaktadır. Çeşitli mercan kayalıkları tipi vardır: kıyıya az uzaklıkta bulunan ve kıyıdan sığ bir lagonla ayrılan kıyı kayalıkları; 3 000 km uzunluğunda ve 100 -150 km enindeki Great Barrier Reef gibi çok daha önemli olan set kayalıkları; atoller (bir ya da birçok geçitle açık denize bağlanan, ortadaki bir lagonu çevreleyen çembersel oluşumlar). Atollerin ya da mercan kayalıklarının oluşumunu açıklamak için birçok kuram ortaya atılmıştır: Darwin'in alçalma kuramı: Murray ve İrvine'in yanardağ ya da tortul kuramı (atollerin yüksek dipler üzerinde oluştuğunu savunur); aşındırma etkisine dayanan Agassiz'in kuramı. Yapılan sondajlar sonucu yüzlerce metre kalınlıktaki mercan kütlelerinin bulunması (oysa şimdiki mercanlar ortakyaşar bir yaşam sürdükleri yosunlara yeterli ışığı sağlayan yüzeysel sularda yaşayabilirler), Darwin kuramına yeniden ağırlık kazandırmıştır. Gerçekleştirilen delme eylemleri bu kayalıkların yalnızca *Madreporaria*'ların işi olmadığını göstermiştir: çünkü delikliler çoğunlukla mercan kireçleri oluşumlarının üçte birini meydana getirmektedir.

Devon devrinden başlayarak hemen hemen günümüze kadar uzanan çeşitli dönemlerde oluşmuş fosil mercanlara rastlanmaktadır. Paleozoyik çağdan kalma büyük kayalıklar *Tetracorallia*'lardır; ama bunlar boyut açısından *Madreporaria*'larla boy ölçüşemezler. *Madreporaria*'lar Jura devri sonlarında ve Kretase sonunda, özellikle Avrupa'da çok geniş alanlara yayılan fosil mercan kayalıkları oluşturmuşlardır. Eosen'den başlayarak günümüzdekilerle aynı türden oluşumlar ya da bunlara çok benzeyen türler belirlenmektedir. Yeryüzünün bütün kireçli oluşumlarının en azından üçte birinin mercan etkinliklerinden kaynaklandığı sanılmaktadır.

MERCANOTU a. Şerit gibi uzun ve karşılıklı basit yapraklı, 4-5'li tipte beyaz çiçekli, dağınık yaygın saplı, bodur çim görünüşünde otsu bitki. Avrupa'da kayalıklı bahçelerde süs bitkisi olarak da yetiştirilir. (Bil. a. *sagina*, karanfilgiller familyası.)

MERCANSI sıf. Nefrol. *Mercansı taş*, idrar yollarında, özellikle üreterde böbrek çanağında oluşan, mercan biçiminde katı birikinti.

MERCANTİNİ (Luigi), italyan yazar (Ripatransone, Marche, 1821 - Palermo 1872). 1885'te yayımlanan ve italyan devriminin büyük olaylarını yücelten halk şarkı ve şiirlerinin yazarı. En ünlüsü, A. Olivieri'nin bestelediği *İnnodi Garibaldi*'dir.

MERCANYILANI a. Yerkürenin sıcak bölgelerinde yaşayan, öndenoyuklu, *Elaps* cinsinden zehirli yılanların ortak adı. (Kırmızı ve siyah halkalıdır. 30 türü vardır. Kobragiller familyası.)

MERCATİ (Michele), italyan bilgin (San Miniato, Toscana, 1541 - Roma 1593). Vatikan'ın botanik bahçesini yönetti ve 1585'te Vatikan'da, Avrupa'nın ilk mineraloji galerisini açtı.

MERCATOR (Gerhard KREMER, **Gerard** adıyla tanınır), flaman matematikçi ve coğrafyacı (Rupelmonde 1512 - Duisburg 1594). 1530'da Louvain Üniversitesi'nde, öğretmeni olan gökbilimci ve haritacı Frisius ona kürelerin çizimini öğretti. Mercator, 1537'de Kutsal toprak'ın bir haritasını ve bir yıl sonra ilk dünya haritasını yaptı. 1541'de, Karl V için, biri gök, diğeri yer olmak üzere iki küre haritası çizdi. Daha sonra 1552'de Duisburg'a yerleşti; burada, büyük bir avrupa haritası ve kendi adını alan izdüşüm sistemi üstünde çalıştı. 1569'da Mercator izdüşümüyle, denizcilerin kullanımına sunmak üzere büyük dünya haritasını yayımladı. 1578'de, *Tabulae Geographicae ad mentem Cl. Ptolemaei*'yi (Ptolemaios türü coğrafya haritaları) yayımladı ve 1585'te *Atlas, sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura* (Atlas ya da dünyanın yaratılışı ve yaradanı üstüne kozmografik düşünceler) adıyla basılan büyük bir coğrafya yapıtı üstünde çalıştı; bu yapıt, ölümünden sonra, 1595'te oğulları Rumold ve Arnold'un çabalarıyla tamamlanarak yeniden basıldı. *Atlas* adı yapıtının bakır kalıpları, daha sonra Jodocus Hondius tarafından kullanıldı.

Mercator izdüşümü. Haritc. ve Jeod. Bir kürenin silindirsel doğrudan uyuşumlu gösterimi. 1569'a doğru Mercator tarafından çizildi, ancak bunun doğru matematiksel tanımını 1645'te H. Bond verdi. Bu gösterim, ekvator boyunca gerçekleştirilmiş silindirsel bir açılıma benzer. Kürenin klasik koordinatları (λ, φ) ve düzlemin Descartes koordinatları kullanıldığında, başlangıç meridyeninin görüntüsü Y ekseni olarak kabul edilirse, uyuşumun aktarımı şu denklemleri verir:

$$X = R\lambda,$$
$$Y = R\mathcal{L} = R \operatorname{Log} \operatorname{tg}\left(\frac{\pi}{4} + \frac{\varphi}{2}\right);$$

burada R örnek kürenin yarıçapı ve $\mathcal{L}$ artan enlemdir. Bu durumda meridyenlerin görüntüleri Y eksenine koşut ve eşit aralıklı doğrulardır. Paralellerin görüntüleri de, ekvatorun görüntüsü olan X eksenine koşut doğrulardır. Önemi, bir *loksodromi*'nin görüntüsünün bir doğru olmasından ileri gelir. Böylece sürekli aynı yönü izleyen bir uçağın ya da bir geminin yolu kolayca belirlenebilir. Öte yandan, en büyük kusuru, ekvatordan, görüntüsü sonsuza uzanan kutba doğru gidildikçe uzaklıkları abartmasıdır. Bu izdüşüm tekniğini kullanma sınırları, 60°'nin altındaki enlemlerdir.

Mercator izdüşümünün enine görünümü de özellikle küçük ölçekli haritalarda kullanılır. Bu, 1772'de Lambert'in tasarısına dayanılarak hazırlanan Gauss izdüşümüdür; bu tür Mercator izdüşümünde ekvator görevini merkez meridyen denen özel bir meridyen yerine getirir. Ekvatorun ve merkez meridyenin görüntüleri dikgen iki doğrudur; diğer meridyen ve paralellerin görüntüleri de dikgen eğrilerden iki topluluk oluşturur.

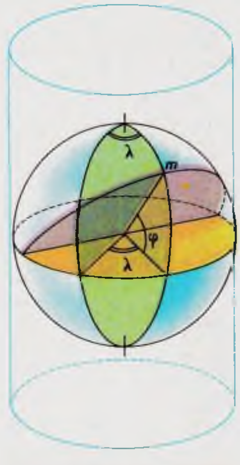
Öte yandan Mercator izdüşümü, jeodezide ve haritacılıkta çok yaygın bir biçimde kullanılan başka bir izdüşüm tipinin ortaya atılmasını sağlamıştır: UTM izdüşümü. Bu da silindirsel uyuşumlu enine bir gösterimdir, ancak bir elipsoit modeli üzerine kurulur. Bu izdüşümün formüllerini oluşturmak için merkez meridyenin görüntüsünün Y ekseni ve bu meridyenin de otomekoik olduğu yazılır. Ancak önemli bir zorluk ortaya çıkar, çünkü meridyen yayı φ'nin eliptik bir integrali olduğundan bunun sonlu bir ifadesini vermek olanaksızdır. Soruna iki çözüm getirilebilir: bunlardan biri amerikan harita servisleri tarafından kullanılan ve 5 basamakla sınırlı açılımlardan yararlanılan yöntemdir; diğeri de, "çift izdüşüm" adıyla bilinen yöntemdir; buna göre, önce model elipsoitin bir küre üzerinde uyuşumlu bir gösterimi, sonra da bu küreye dayanarak klasik bir Gauss gösterimi gerçekleştirilir. Şunu da belirtmeliyiz ki, tanımı doğrulamak için düzlemin düzlem üzerinde üçüncü bir gösterimi de gereklidir. Genellikle bu izdüşüm, merkez meridyenin her iki yanında 3° ile sınırlıdır. Böylece Yer, 6°lik 60 dilime bölünmüştür.

MERCATOR (Nikolaus KAUFFMAN, — denir), alman matematikçi (Eutin, Schleswig - Holstein 1619'a doğr. - Paris 1687). Takvim reformu üstüne yaptığı incelemeyle ilgilenen Cromwell, onu Londra'ya davet etti; Marcator burada, Oughtred ve Newton ile tanıştı. Küresel trigonometri ve gökbilim konularında hazırladığı elkitaplarından başka, en tanınmış yapıtı *Logarithmotechnia*'dır (1668): burada, bir sayının logaritmasının çağdaş tanımını, hiperbolün alanını hesaplayarak Hudde ve Newton'dan bağımsız olarak, *x* in kuvvetlerine göre Log (1+*x*) in seriye açılımını verir.

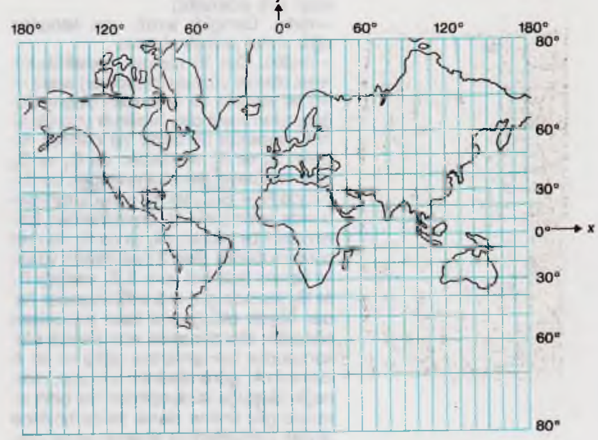
MERCATO SAN SEVERİNO, İtalya'da komün, Campania'da (Salerno'da il), Sarno ırmağı kıyısında; 17 400 nüf. Salerno'da Avellino karayolu üzerinde ticaret merkezi.

MERCAYUN ("kaynaklar ovası"), Lübnan'da kent, Lübnan ile Hermon arasında, İsrail ile Suriye sınırları yakınında; 9 800 nüf. (çoğu ortodoks rum). Sulama yapılarak çeşitli tarım ürünleri (tütün, buğday, portakal) yetiştirilen bir bölgenin merkezi.

Merced *(orden de Santa Maria de la)*, müslümanlara tutsak düşmüş hıristiyanları para ödeyerek kurtarmak amacını güden, Aragönlu Jaime I'in yardımıyla Pedro Nolasco ve Raimundo de Peñafort tarafından 1218'de Barcelona'da kurulan tarikat. Papa Gregorius IX tarafından onaylandı (1235). Önceleri, Balear (1229) ve Valencia (1238) fetihlerinde ün kazanmış şövalyelerle din adamlarından oluşuyordu; 1317'den başlayarak kiliseyle ilgili bir tarikat oldu, 1690'da dilenci tarikatlarını kendine kattı. 1980'de mercedler 149 manastıra dağılmış 780 din adamından oluşuyordu.

Mercator izdüşüm sisteminin ilkesi

Mercator izdüşümü

MERCEDES, Uruguay'da kent, río Negro kıyısında, Soriano yönetim bölgesinin merkezi, río Negro'nun río Uruguay'a kavuştuğu yerin yakınında; 53 000 nüf. Yüksek olmayan kent XVIII. yy.'ın sonunda kuruldu. Turizm ve ticaret merkezi.

MERCEDES, Arjantin'de (San Luis ili) kent, San Luis'nin G.-D.'sunda; 40 000 nüf. Ticaret merkezi.

MERCEDES, Arjantin'de (Buenos Aires ili) kent, Buenos Aires'in K.-B.'sında; 39 800 nüf. Ticaret merkezi. Besin sanayileri.

MERCEK a. Optik görüntüler oluşturmak için kullanılan, genellikle küresel yüzeylerle sınırlı, camdan ya da ışık kırıcı bir maddeden yapılmış hacim. (Bk. *ansikl.* böl. Opt.)

—Dalga ve titr. *Sesötesi mercek*, sesötesi titreşimlerin hızının, sesötesi inceleme ortamındakinden (su, insan vücudu) çok farklı olduğu bir gereç içinde (pleksiglas, kauçuk) gerçekleştirilen ve bu nedenle, sesötesi titreşimler için optik merceklerin ışığa gösterdiğine benzer özellikler gösteren düzenek. (Sesötesi mercekler, akustik mikroskopta kullanılır.)

—Elektron. *Elektron merceği*, kondansatörlerden (*elektrostatik mercek*), bobin ya da elektromıknatıslardan (*elektromanyetik mercek*) oluşan ve optik merceklerin ışık demetlerini saptırdığı gibi, yüklü par-

çacık demetlerini de saptıran eksenel bakışımlı düzenek. (Elektron akılarını yakınsatmaya olanak veren elektron mercekleri birçok aygıtta, özellikle elektron mikroskoplarında kullanılır.)
—Mad. oc. Kenarlara doğru incelen, nispeten az kalınlıkta mineral yığını.
—Oftalmol. *Yapay göz merceği*, genellikle katarakt nedeniyle çıkarılan gözmerceğinin yerine takılan implant. (Afaki durumunda gözlükle yapılan düzeltmeye göre çok daha iyi olduğundan büyük bir gelişme göstermiştir: görme alanını tam görür ve görüntülerin boyutlarını da büyütmez.)
—Opt. *Basamaklı mercek* ya da *Fresnel merceği*, merkezi bir mercek ile kırıcı ya da yansıtıcı çeşitli halkalardan oluşan ve koşut ışıklı geniş bir demet elde etmek için deniz fenerlerinde kullanılan optik sistem.
—Petrogr. Bir magma ya da başkalaşım kayacı içindeki, bir mercek gibi kabarık ve yuvarlak heterojenlik.
—Radyotekn. *Radyoelektriksel mercek*, bir radyoelektrik dalgasının yayılmasında, faz gecikmeleri oluşturmaya yarayan ve böylece yakınsama ya da ıraksama etkileri yaratan düzenek; faz gecikmelerinin değeri gelme açısına ya da düzenekten geçen ışının konumuna bağlıdır.
—Sine. *Mercek tablası*, kamera ya da ışıldağın önüne yerleştirilen çok objektifli döner düzenek. (Kameralarda, değişken odaklı objektif çıktıktan sonra mercek tabloları terk edilmiştir.)
—Yerbil. Genişliği sınırlı, yan kenarları eğik, tortul jeolojik oluşum.
—ANSİKL. Opt. Bir mercek, genellikle küresel olan iki yüzeyle (diyoptrlar) sınırlı kırıcı ve saydam bir ortamdan oluşur. Doğurucuları koşut olan iki silindir yüzeyle sınırlı mercekler de vardır. Bir mercek, tepeleri S_1 ve S_2, merkezleri de C_1 ve C_2 olan iki küresel diyoptra ayrılabilir; bu durumda $R_1 = \overline{S_1C_1}$ ve $R_2 = \overline{S_2C_2}$ eşitlikleri elde edilir (*şekil* 1). Diyoptrlardan birinin yerini bir düzlem (R_1 ya da R_2 den biri sonsuz) alabilir. *Şekil* 2 ince kenarlı ve kalın kenarlı biçimleri verir. S_1S_2 uzaklığı R_1 ile R_2 yanında göz ardı edilemeyecek kadar büyük olduğunda kalın mercekten söz edilir; aksi durumda ince mercek sözkonusudur. Işık ışınlarının gidişi ve bir A cisminin A′ görüntüsünün konumu, merceğin oluştuğu iki diyoptrdan her birini sırasıyla göz önüne alarak ya da böylece oluşan merkezlenmiş sistemin temel noktalarını belirleyerek elde edilebilir. Merceğin ince, ışınların ise eksen üzerine az eğimli (yakın eksenel) olduğu varsayılırsa hesaplar sadeleşir. Bu durumda S_1 ile S_2, ince merceğin tepesi ve optik merkezi olan S′ noktasında hemen hemen çakışır. F cisim ve F′ görüntü odakları, S ye göre bakışımlıdır. Kırılma indisi n olan mercek, n_0 kırılma indisli bir ortama daldırıldığında, oluşan optik sistemin ıraksama-yakınsaması aşağıdaki eşitlikle gösterilir:

$$C = \frac{n_0}{f'} = (n - n_0)\left(\frac{1}{R_1} - \frac{1}{R_2}\right).$$

En sık görülen durum, merceğin hava içinde yer aldığı durum ($n_0 = 1$) olduğundan genellikle n, n_0 dan daha büyüktür. Bu durumda önceki formül, ince kenarlı merceklerin yakınsak ($C > 0$), kalın kenarlı merceklerin ise ıraksak ($C < 0$) olduğunu gösterir. $n < n_0$ durumunda sonuçlar bunun tersidir.

Kısaca odak uzaklığı denen $\overline{SF'} = f'$ görüntü odak uzaklığı aşağıdaki eşitlikle verilir:

$$\frac{1}{f'} = \left(\frac{n}{n_0} - 1\right)\left(\frac{1}{R_1} - \frac{1}{R_2}\right).$$

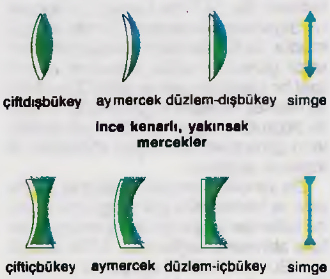
f' bütün yakınsak mercekler için pozitif, bütün ıraksak mercekler içinse negatiftir. Eksen üzerinde bulunan bir A noktasının A′ görüntüsünün konumunu veren formüller şunlardır:

$$\frac{1}{\overline{SA'}} - \frac{1}{\overline{SA}} = \frac{1}{f'} \quad \text{(Descartes formülü)}$$

ve $\overline{FA} \cdot \overline{F'A'} = -f'^2$ (Newton formülü).

$\frac{\overline{A'B'}}{\overline{AB}}$ olarak tanımlanan γ doğrusal büyütmesi aşağıdaki bağıntılarla verilir:

$$\gamma = \frac{\overline{SA'}}{\overline{SA}} = \frac{\overline{FS}}{\overline{FA}} = \frac{\overline{F'A'}}{\overline{F'S}}.$$

şekil 2

Şekil 3 yakınsak bir mercek için (a) ve ıraksak bir mercek için (b) görüntülerinin çizim ilkesini verir. Yakınsak bir mercek için, cisim sonsuzdaysa, görüntü F′ görüntü odağındadır. Cisim, F cisim odağına yaklaşırsa görüntü uzaklaşır; cisim, cisim odakta yer alırsa görüntü sonsuzda oluşur. Cisim F odağı ile mercek arasında bulunuyorsa görüntü gizil olur (gelen demet ıraksaktır).

Iraksak bir mercek için gerçek cismin görüntüsü daima gizildir.

• *Kullanımları*. Yakınsak merceklerin kullanıldığı başlıca yerler şunlardır: 1. cisimlerin daha küçük ya da daha büyük görüntülerini elde etmek için (fotoğrafçılıkta, projeksiyonlarda); 2. ışık kaynağı odağa yerleştirildiğinde *ışık projektörleri* olarak (fenerler, farlar); 3. optik aletlerde (dürbünler), mikroskoplar, vb.); 4. büyütülmüş bir gizil görüntü -odakla mercek arasına küçük bir cisim koyarak- vermek için (büyüteç). Yakınsak mercekleri presbitler ve hipermetroplar, ıraksak mercekleriyse miyoplar kullanır.

Galilei dürbününün (tiyatro dürbünü) ıraksak bir gözmerceği vardır. Nihayet, *renk sapınçları*'nı düzeltmek için yakınsak mercekler ile ıraksak mercekler birleştirilir.

MERCEKLİ sıf. Merceği olan ya da merceği belirtilen nitelikte olan: *İnce mercekli gözlük*.

MERCEKSEL sıf. Yerbil. Katmanların mercek halindeki bir düzenlenişi için kullanılır.

MERCENGÜŞ a. MERCANKÖŞK'ün eşanlamlısı.

MERCHANDİSİNG a. (*alışveriş, ticaret* anlamına gelen ing. *merchandise*'den). Tic. Alıcıların isteklerini ve ticari stratejinin çeşitli öğelerini göz önünde bulunduran bir uyumluluk ve sunuş saysinde, ürünlerin ticari dağılımını en iyi biçimde sağlayan tekniklerin tümü. (Merchandising, üreticinin etkinliğiyle satıcının etkinliği arasında birlik kurar.)
—ANSİKL. Satıcılara sunulan mal miktarlarının artması ve durmadan yeni dağıtım biçimlerinin (self-servis) ortaya çıkması dolayısıyla mağaza tezgâhlarında her mal için ayrılan yer gittikçe daralmaktadır. Ayrıca, satıcılar da artık tüketicilere fikir vermek üzere tezgâhların başında bulunmadıklarından, bir malın salt sunuluş biçimi ve ambalajıyla kendisini kabul ettirmesi gerekmektedir. Bundan başka, dağıtımcılar, üreticiden stokları çabuk eriyen ve elden geçirilip istiflenmesi kolay olan mallar istemektedirler.

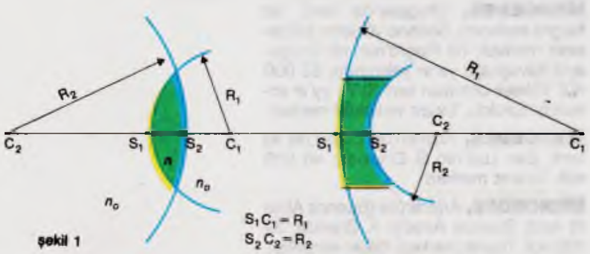
Onun için, merchandising, özellikle ambalajları daha iyi bir duruma getirmek, satışa sunulacakları mağazanın türüne göre malların reyonlara olabildiğince iyi bir biçimde bölüştürülmesine çalışmak ve dağıtımcılara yardımcı olabilecek her türlü eylem ya da araştırmadan yararlanmak demektir. Dağıtımcılar, müşteriler için en elverişli malın hangisi olduğunu, öncelikle ne gibi bir yerde (reyonların kurulması, malların yerleştirilmesi), hangi mevsimde, ne miktarda, nasıl bir fiyatla satışa sunulması gerektiğini araştırırlar.

Merchant Adventurers, ilk ayrıcalıklı ingiliz kumpanyalarının en önemlisi. XV. yy. başlarında Londra'da kurulan bu şirket, eski tüccar loncalarından kaynaklanıyordu. Etap Kumpanyası'nın tekelinde bulunan yün dışsatımından dışlandığı için, dış ülkelere başka ürünler ve bu arada özellikle çuha kumaşları satıyordu. Bu yüzden, ingiliz çuhacılığının gösterdiği gelişme onun işine yaradı. İngiltere'nin önce Hollanda, sonra da çeşitli Kuzey Denizi ülkeleri ve hatta Baltık ülkeleri ile olan ticaretini geliştirdi ve 1598'de lağvedilen Alman ticaret siteleri birliği'nin İngiltere şubesinin yerini aldı. XV. ve XVI. yy.'larda ingiliz dış ticaretinin dörtte üçünden fazlası bu şirket aracılığıyla yapılmaktaydı. Merchant Adventurers, XVI. ve XVII. yy.'larda, büyük ticaret kumpanyalarına örneklik etti ve ancak 1806'da feshedildi.

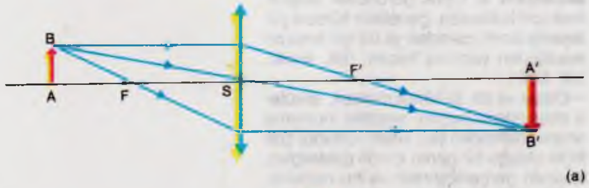
MERCHTEM, Belçika'da (Brabant) komün, Brüksel'in K.-B.'sında; 12 300 nüf. Gotik kilise (XV. yy.'dan kalma Pietà).

MERCİ, -i a. (ar. *merci*). **1.** Bir işin, bir sorunun çözümü için başvurulacak yer: *Bu iş için yetkili mercilere başvurunuz.* **—2.** *Esk.* Dönülecek, geri gelinecek yer.
—*Esk. Merci-i hal*, bir işi çözmek için başvurulacak ya da danışılacak kurum; makam. ‖ *Merci-i has ü âm*, her kesimden insanın başvurabileceği yer. ‖ *Merci-i küll*, her türlü iş için danışılacak yer, makam. ‖ *Merci-i resmi*, bir idarenin ya da memurun bağlı olduğu bir üst makam, kurum ya da kişi. ‖ *Merci-i rüyet*, bir işin çözümlenmesi için başvurulan yer.
—İc. ifl. huk. *İcra tetkik merci* → İCRA.
—Med. us. huk. *Merci tayini*, üst derecedeki bir mahkeme tarafından, davanın hangi mahkemede görüleceğinin belirtilmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Med. us. huk. Yasaya göre merci tayinini gerektiren durumlar şunlardır: 1. görevli ya da yetkili mahkemenin bir davaya bakmasına fiili ya da hukuki bir engelin çıkması; 2. iki mahkemenin yargı sınırlarının açıkça belirlenememesi; 3. iki

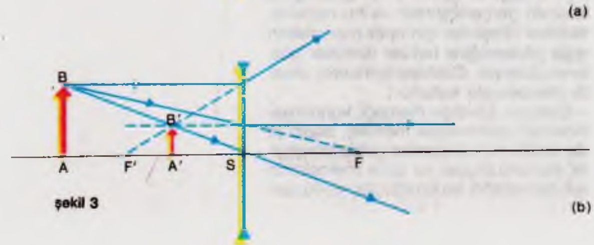
mercekler

şekil 1

(a)

şekil 3 (b)

mahkeme arasında görev ya da yetki uyuşmazlığı bulunması (Huk. us. muh. k. md. 25). Merci tayini, yani yargı yerinin belirtilmesi yetkisi Yargıtay'a aittir. Genel olarak, merci tayinini Yargıtay 4. hukuk dairesi yapar. Ancak taşınmaz mallara ilişkin davalarda merci tayini yetkisi Yargıtay 14. hukuk dairesi'nindir (Yargıtay k. md. 14). Merci tayini bir dilekçeyle istenir. İsteme ilişkin inceleme, dosya üzerinde yapılır. Merci tayini isteği acele işlerden sayıldığı için, öncelikle karara bağlanır. Yargıtay'ın bu konuda vereceği karar kesindir.

MERCİA ("Bataklık halkı ülkesi"), Penda'nın (632-654), çeşitli merkezi Angl krallıklarını fethedip birleştirerek kurduğu krallık. Başkent *Licciđfeld*'in (Lichfield) bulunduğu Midlands'ı kaplıyor ve D.'ya doğru Fens'ten Humber'a kadar yayılıyordu. Öteki krallıklarla (özellikle Northumbria ve Wessex) savaşarak, VIII. yy.'da üstünlüğünü kabul ettirdi. Ancak IX. yy.'da iç çatışmalar, Mercia krallığı'nı güçten düşürdü ve Wessex krallığı'nın yeniden canlanmasını önleyemeyen Mercia krallığı, daha sonra Danimarkalılar'ın saldırıları sonucu yıkıldı.

MERCİA LEHÇESİ a. Eski ingilizcenin lehçesi; Orta İngiltere'de erken Ortaçağ boyunca konuşulmuştur.

MERCİDABIK, Kilis'in G.'inde Türkiye sınırından yaklaşık 10 km uzakta, Suriye topraklarında tarihi savaş yeri.
—Tar. Düzlüğün adına ilk kez Emeviler döneminde arap kaynaklarında rastlandı. Bu kaynaklara göre, Bizanslılar'a karşı düzenlediği sefer sırasında ordularıyla buradan Anadolu'ya giren emevi halifesi Süleyman bin Abdülmelik, dönüşte aynı yerde öldü (717). Abbasi halifesi Harunurreşit de Orta Anadolu'ya kadar ilerlediği Bizans seferi sırasında (806), ordugâhını burada kurdu. Mirdasi hükümdarı Mahmut bin Nasır, tahtı elinden alan amcası Atiyye'yi bu vahada yenerek ikinci kez hükümdar oldu (1065). Artuklu emiri Hüsamettin Timurtaş, mezyedi hükümdarı Dubeys bin Sadaka'yı burada yendi (1124). Memluk hükümdarı Seyfettin Kutuz, Hulagu yönetimindeki Moğollar'ı Ayn Calut'ta bozguna uğrattıktan sonra dönüşünde zaferini bu vahada dinlenirken kutladı (1260). Osmanlılar Mercidabık savaşı'nda Memlukler'i ağır bir yenilgiye uğrattılar (1517).

Mercidabık savaşı, Osmanlılar ile Mısır Memlukları arasında meydan savaşı (24 ağustos 1516). Şii Safeviler'le ittifak kurdukları gerekçesiyle Mısır Memlukları'na savaş açan Yavuz Sultan Selim'i memluk sultanı Kansu Gavri, Mercidabık'ta karşıladı. Topçu üstünlüğüne sahip Osmanlılar'ın kesin zaferiyle sonuçlanan savaş, Osmanlılar'a Suriye, Filistin ve Lübnan'ı kazandırırken Mısır ve Arabistan yolunu açtı.

MERCİER (Louis Sébastien), fransız yazar (Paris 1740 - *ay. y.* 1814). İçlerinden biri bilimkurgu türünde (*l'An 2440*, 1771) olan romanlar yazdı. Rousseau'nun ve Diderot'nun dostuydu. Burjuva değerlerini yücelterek, savaşa karşı çıkarak (*le Déserteur*, 1770) ve kuramlarını tarihsel trajedilerle (*Jean Hennuyer*, 1773), dramlarla (*la Brouette du vinaigrier*, 1775) ve klasik trajediye karşı çıkan *Du théâtre ou Nouvel Essai sur l'art dramatique* (1773) adlı yapıtıyla destekleyerek kendini tamamen tiyatro çalışmalarına verdi. Anekdot, düşünce ve eleştirinin iç içe yer aldığı *Tableau de Paris* (12 cilt, 1781-1788) adlı yapıtı Devrim öncesi Paris halkının yaşantısına tanıklık eden önemli bir belge niteliğindedir.

MERCİER (Auguste), fransız general (Arras 1833 - Paris 1921). Casimir-Perier (1893-94) ve Dupuy (1894-95) hükümetlerinde Savunma bakanı oldu; yüzbaşı Dreyfus'u harp divanına gönderdi (1894). Dreyfus davası yeniden görülürken sert saldırılara uğradı, ama suçlamalarından vazgeçmedi.

MERCİER (Honoré), kanadalı siyaset adamı (Iberville 1840 - Québec 1894). Avukat, 1883'ten başlayarak Québec liberal partisi başkanı oldu. 1887-1891 arasında Québec Başbakanlığı yaptı.

MERCİER (Désiré Joseph), belçikalı din adamı (Braine-l'Alleud 1851 - Brüksel 1926). Mechelen başpiskoposu ve Belçika başpapazı (1906), kardinal (1907); Birinci Dünya savaşı'nda alman işgali karşısındaki tutumuyla uluslararası bir saygınlık kazandı. Savaştan sonra, Halifax lorduyla birlikte "Mechelen konuşmaları"nı (1921-1926) hazırlayarak anglikancılıkla diyalog kurmaya çalıştı.

MERCİERELLA a. (fransız hayvanbilimci L. *Mercier*'nin adından). Acısulardaki ve haliçlerdeki çeşitli destek gereçleri üzerinde çok yaygın bulunan çokkıllı halkalısolucan cinsi. (*Serpulidae* familyası.)

MERCİMEK a. (fars. *merdümek*'ten). **1.** Ortası şişkin küçük bir disk biçimindeki taneleri için yetiştirilen ince ve kısa boylu tarım bitkisi. (Bil. a. *Lens esculenta;* kelebekçiçekligiller familyası.) **—2.** Bu bitkinin, çok eski zamandan beri kuru sebze olarak kullanılan tanesi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** *Mercimek kadar, mercimek gibi*, yuvarlak ve çok küçük şeyler için kullanılır. ‖ *Mercimeği fırına vermek*, bir kadınla bir erkekten söz ederken, aralarında gizlice gönül ilişkisi kurmak, işi pişirmek.
—Mutf. *Mercimek köftesi*, haşlanmış mercimeği ince bulgur üzerine döküp beklettikten sonra içine soğan, maydanoz, sarmısak, kırmızı biber, tuz ve çeşitli baharatlar katıp köfte biçimi vererek hazırlanan yemek.
◆ sıf. Mercimeğe benzeyen, mercimek biçiminde olan.
—Havc. *Mercimek profil*, yüksek hızlarda kullanılan yassı, bakışımlı çiftdışbükey profil.
—ANSİKL. Mercimek kısa boylu otsu bir bitkidir; bileşik yapraklarında sapın ucunda sülükler bulunur. Akdeniz ülkelerinde Antikçağ'dan beri yetiştirilir. Geniş ve kısa badıcında sarı renkli iki tohum bulunur. Mercimek mart-nisan aylarında ekilir (güzün ekildiği yıllar da vardır); hasadı ekilme tarihine göre haziran-ağustos arasında yapılır. Bazı ülkelerde yem bitkisi olarak da yetiştirilir.
Türkiye'de mercimek daha çok Güney-doğu ve İç Anadolu bölgelerinde yetiştirilir. Yıllık üretim, ihracat nedeniyle 1980'lerde hızla artarak 100 000 t'dan 700 000 tona yükselmiştir (1991 yılında 640 000 t üretim).
—Mutf. Protein yönünden zengin bir yiyecek olan mercimeğin kırmızısından çorba, yeşilinden kıymalı yemek, salata ve erişteyle pişirilerek çorba yapılır. Haşlanıp börek içi olarak da kullanılır; bulgurla mercimekli köfte hazırlanır.

MERCİMEK, Adana'nın Ceyhan ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 438 nüf. (1990).

MERCİMEK AHMET, türk yazar (XV. yy.). Hakkında bilinenler pek azdır. Günümüze ulaşan tek yapıtı *Kabusname* çevirisinden babasının adının İlyas olduğu, yaptığı çeviriyi Murat II'nin emriyle kaleme aldığı öğrenilmektedir. Keykavus ibn İskender ibn Kabus'un farsça ahlak ve siyaset kitabı *Kabusname*'nin XIV. yy.'dan sonra türkçeye daha başka çevirileri de yapılmıştı. Mercimek Ahmet, Murat II'nin Filibe yolundayken bu çevirilerden birini okuduğunu, dilini ve anlatımını yeterince açık bulmadığı için yeniden çevrilmesini istediğini anlatır. Mercimek Ahmet'in sürükleyici bir söyleşi diliyle yazılmış çevirisi XV. yy. Anadolu türkçesinin sözlüğü, sözdizimi bakımından zengin bir kaynak oluşturur.

MERCİMEKKALE, Muş'un merkez ilçesine bağlı bucak; 21 082 nüf. (1990); 33 köy. Merkezi *Mercimekkale (esk. Akçan)*, 1 035 nüf. (1990).

MERCİMEKSİ sıf. Nöroanat. *Mercimeksi çekirdek*, merkez sinir sistemindeki boz çekirdeklerden biri olan bozmadde kütlesi. (Beynin alna paralel ve dikey kesitinde üçgen biçiminde görünür ve bir iç kapsülle kuyruklu çekirdek ve talamustan ayrılır. Dış yan öz tabakası, içte pallidum ve dışta putamen olmak üzere onu ikiye böler.)

MERCK (Johann Heinrich), alman yazar ve eleştirmen (Darmstadt 1741 - *ay. y.* 1791). Goethe, Strasbourg'dan döndükten sonra (1722) onun etkisinde kaldı.

MERCKX (Eddy), belçikalı bisiklet yarışçısı (Meensel-Kiezegem, Brabant, 1945). Komple bir yarışçı ve en fazla şampiyonluk kazanmış bir bisikletçiydi. Beş kez (1969, 1970, 1971, 1972, 1974) Fransa, beş kez (1968, 1970, 1972, 1973, 1974) İtalya, bir kez de (1973) İspanya turu'nu kazandı.

MERCŒUR (Philippe Emmanuel DE LORRAİNE-VAUDÉMONT, —dükü), **Penthièvre** dükü, fransız soylusu (Nomeny 1558 - Nürnberg 1602). Kendisine 7 000 kişilik bir savaş birliği gönderen İspanyollar'la birleşti (1590) ve Henri IV'ün birliklerine karşı Craon zaferini kazandı (mart 1592). Krallık birliklerinin geri aldığı Dinan'ı yitirdikten (şubat 1598) sonra, yüklü bir para ve kızı Françoise'ın Henri IV'ün evlilikdışı oğlu Vendôme dükü César'la evlenmesi karşılığında Henri IV'ün buyruğuna girdi. İmparatorun hizmetine geçtikten sonra, Macaristan'da Osmanlılar'la savaşarak, 1601'de onlardan Székesfehérvár'ı (İstolni Belgrad) aldı.

MERCŒUR (Louis DE BOURBON, VENDÔME *dükü*, *—dükü*) → VENDÔME.

MERCU sıf. (ar. *recā*'dan *mercū*). *Esk.* **1.** Umulan. **—2.** Rica olunan, yalvararak istenen.

MERCUH sıf. (ar. *rüchān*'dan *mercūh*). *Esk.* Bir başka şeye göre üstün tutulan, tercih edilen.

MERCUM sıf. (ar. *recm*'den *mercūm*) *Esk.* Taşlanmış, taşa tutulmuş.

Mercure de France, 1889'da Alfred Vallette ve simgecilik yandaşı bir yazarlar topluluğu tarafından kurulan edebiyat dergisi. 1 haziran 1940'ta yasaklandı, 1965'te kapandı.

MERCURİUS, Roma'da tüccarların ve hırsızların tanrısı, tanrıların habercisi, Iupiter'in oğlu; klasik dönemde yunan kökenli tanrı Hermes ile bir tutuldu. Genellikle başında iki kanatlı bir şapka, elinde yılanlı bir asa ve ayaklarında kanatçıklarla betimlenir. Etruria'dan ya da Falisci topraklarından gelen kültü, Roma'ya İ.Ö. VI. ya da V. yy.'larda girdi. O dönemde, pazarların, satıcıların ve kârların koruyucusuydu. Hermes'in etkisiyle, yolcuların tan-

mercimek
(Lens esculenta)

Presse Sports

Eddy Merckx
(Fransa turu, 1970)

Mercurius
Perugia'daki Collegio del Cambio'nun 1496'ya doğru il Perugino tarafından yapılan kubbe süslemelerinden ayrıntı

Scala

kont Mercy d'Argenteau zamanının bir minyatüründen

mozaik desenli dişli merdane

yivli merdane

Barbizon fototeği

rısı, dolayısıyla da koruyucu bir tanrı kimliğini aldı. Adı, aynı özelliklere sahip olan bir galya tanrısını belirtmek için de kullanıldı; Puy de Dôme ve Donon'da bu sanat ve zanaat tanrısının büyük tapınakları vardı. Roma'da Aventino'da, Mercurius' un İ.Ö. 495'te yaptırılan yuvarlak bir tapınağı bulunuyordu; mayıs ayının 15'inde onuruna bir şenlik düzenlenirdi. Kültü özellikle loncaların işiydi.
—İkonogr. Latin kökenli bir tanrı olan Mercurius'un tasvirleri IV. yy. Hermes tipinden esinlenir. Özellikle etrüsk sanatında (Vatikan müzesi) ve daha çok para ve satıcılar tanrısı olarak görüldüğü galya-roma sanatında Mercurius tasvirlerine rastlanır. Mercurius teması çağdaş ikonografide de sık sık kullanılır. Heykelcilik alanında, Giambologna'nın ünlü *Uçan Mercurius*'u (Floransa, Bargello) ve bu sanatçıya mal edilen Louvre'daki bir heykel; A. de Vries'nin *Mercurius çeşmesi* (Augsburg); Coyzevox'un *Kanatlı bir at üzerindeki Mercurius*'u (Tuileries); Pigalle'in *Topuğundaki kanatçıkları bağlayan Mercurius*'u (Louvre) ve Rude'ün aynı temayı işleyen yapıtı sayılabilir. Resim sanatında, *Mercurius ile Argus* teması sık sık işlenmiştir: Rubens (Madrid, Dresden), Yaşlı Teniers (Viyana), Velázquez (Madrid), J. ve A. Both (Münih), Jordaens (Dijon). Tanrıyı betimleyen diğer yapıtlar arasında, Claude Lorrain'in *Apollon'un sığırlarını çalan Mercurius*'u (Roma, Doria-Pamphili galerisi), M. Corneille ve J. -B. de Champaigne'in Versailles' da gerçekleştirdikleri *Mercurius, bilim ve sanatların koruyucusu* konulu iki tavan resmi sayılabilir. Mercurius, tanrıların topluca temsil edildikleri çeşitli tablolarda (Mantegna'nın *Parnassos*'u, Louvre) ve ayrıca Botticelli'nin *İlkbahar*'ında yer alır.

Mercury, Amerikalılar'ın ilk insanlı uzay uçuş programı.
Mercury kabini, kıtalararası bir Atlas füzesiyle uydulaştırılmak üzere, 1958 ile 1960 arasında tasarlandı ve gerçekleştirildi. Füzenin nispeten az olan yararlı yükü göz önünde bulundurulursa bu kabin, sovyet rakibi Vostok"a (4 500 kg) göre çok daha hafifti (1 350 kg). Bu hafifliğine karşın kabin tamamen otomatik bir biçimde, bir yolcuyu uzaya götürüp yeniden Yer'e getirebiliyordu. Bununla birlikte kendi başına uçuş süresi bir buçuk günle sınırlıydı (Vostok için bu süre bir haftaydı) ve sovyet aracı karaya inmesine karşılık Mercury kabini yalnız denize inebiliyordu. Mercury kabini kesik bir koni biçimindeydi; tabanında atmosferin yoğun katmanlarına girebilmesi için yörüngesinden ayrılmasına olanak verecek üç geritepme roketi, ayrıca da bu katmanları aşarken kendisini koruyacak olan reçineden bir ısıl kalkanı vardı. Astronot ısıl kalkanı arkasına alacak şekilde oturuyor ve önünde aracını uzayda yönlendirmek ve geritepme roketlerini ateşlemek için el kumandaları bulunuyordu.
Önce, 1961'de, fırlatıcı olarak küçük bir Redstone füzesi kullanılarak, aşağı yukarı 185 km yükseltiye çıkıldı ve yörünge altında yaklaşık bir çeyrek saat süreli iki uçuş gerçekleştirildi: ilk uçuş, astronot Alan Shepard ile 5 mayısta, ikinci uçuş astronot Virgil Grissom ile 21 temmuzda yapıldı. Yörünge uçuşları 1962'de John Glenn (20 şubat, süre 4 sa 55 dk), Scott Carpenter (24 mayıs, süre 4 sa 56 dk) ve Walter Schirra (3 ekim, süre 9 sa 13 dk) ile başladı. Program 1963'te, Gordon Cooper'ın gerçekleştirdiği daha uzun süreli bir uçuşla (15 mayıs, 34 sa 20 dk) ana hedefine ulaşarak sona erdi: bu hedef, insanın uzayda yaşayabileceğini göstermekti. John Glenn, Yuriy Gagarin'den on ay sonra, bir yörünge uçuşunu tamamlayan ilk amerikalı astronot oldu.

MERCY (Franz, *baron* VON), avusturyalı mareşal (Longwy 1590'a doğr. - Alerheim, Nordlingen yakınında, 1645). Otuz yıl savaşı süresince Katolik birliği kuvvetlerine komuta etti; Tuttlingen'de İsveçliler'i (1643), Marienthal'da Turenne'i (1645) yendi.

MERCY (Claudius Florimund, *—kontu*), avusturyalı mareşal (Longwy 1666 - Crocetta, Parma yakınında, 1734). Franz von Mercy'nin torunu. Prens Eugène'in hizmetinde Peterwardein'de (bugün Petrovaradin) görev yaptı (ağustos 1716); Sicilya valiliğine getirildi (1719) ve İspanyollar'ı buradan kovdu; ardından Banat valisi oldu. Feldmareşalliğe yükseltildi (1723), İtalya'da başkomutan olarak bulundu.

MERCY D'ARGENTEAU (Florimund, *kont*), avusturyalı diplomat (Liège 1727 - Londra 1794), Mercy Claudius Florimund'un evlat edindiği oğlu. Paris'te büyükelçiyken (1766-1790), Veliaht'ın Marie -Antoinette ile evliliğini hazırladı ve daha sonra kraliçenin Maria-Theresia yanındaki aracısı ve genellikle gizli danışmanı durumuna geldi. Bu da onun bir "avusturya kabinesi" yönettiği kuşkusuna yol açtı. Belçika genel valiliği sırasında (1790 -1794), Brüksel'i bir karşı devrim yuvası durumuna getirdi.

MERDANE a. (ar. *verdene*'den). **1.** Çeşitli işlerde kullanılan silindir biçimindeki araç. **—2.** Hamur açmakta kullanılan, iki tarafında elle tutulacak sapları bulunan kalın, kısa silindir.
—Ev eşy. *Pasta merdanesi*, katı kıvamlı çeşitli pasta hamurlarını açmaya yarayan merdane. || *Dikenli merdane*, pasta hamurunu delerek pişme sırasında kabarmasını önlemeye yarayan, çelik dikenli, iki ucu saplı merdane.
—İnş. *Dişli merdane*, çimento ve bitüm işçilerinin kullandığı, yüzeyinde düzenli girinti çıkıntılar bulunan metal rulo.
—Kâğ. san. → VALS.
—Matbaac. Mürekkepleme sisteminde baskı kalıbıyla doğrudan temasta bulunan silindir ya da kalıbı mürekkeplemeye yarayan aygıt. || *Merdane mili*, baskı makinelerinde mürekkep merdanelerine eksen görevi üstlenen madeni parça. || *Mürekkepleme merdanesi*, bir baskı makinesinde mürekkepleme sisteminin bir bölümünü oluşturan ve mürekkep haznesindeki mürekkebi baskı kalıbına aktaran silindir. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Metalürj. Bir hadde tezgâhının dökme demirden ya da çelikten yapılan ana bölümü. (İş merdaneleri ürünü haddelemeye, dayanak merdaneleriyse çerçevenin bükülmezliğini artırmaya yarar. Saclar için kullanılan hadde tezgâhlarının merdaneleri düzdür; profil haddelemede ise hadde tezgâhları yivli merdanelerle donatılır.) || *Merdane açılması*, bir hadde tezgâhı merdaneleri arasında, tezgâhı oluşturan bölümlerdeki (merdaneler, yataklar, dikmeler, kolonlar, traversler) biçim değiştirmeler nedeniyle oluşan ek ayrılma. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Seram. Bir saptan ve tahta ya da madeni bir silindirden oluşan alet. Silindirin üstünde motifler bulunur ve alet henüz sertleşmemiş olan seramik hamurunun üzerinden geçirilerek seramik süslenir. (Bu süsleme yöntemini çömlekçiler Antikçağ'dan beri kullanmaktadırlar.)
—Tarım. mak. Kesekleri kırarak ufalamak ve toprağı sıkıştırmak için kullanılan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Yivli merdane*, keskin kenarlı bitişik disklerden oluşan ve tohum atmak için iz açan merdane çeşidi. (Genellikle aynı çatıya arka arkaya paralel bağlanmış iki merdane kullanılır.)
—ANSİKL. Matbaac. XIX. yy.'ın başlarına kadar tipo baskıcılar, kalıplarını mürekkeplemek için içerisine yün doldurulmuş esnek deri tamponlardan ya da "top"lardan yararlanıyordu. 1790'da Nicholson, daha sonra F. Kœnig'in mürekkepleme işini otomatik olarak yapabilmesi için yeniden ele alıp geliştirdiği at kılıyla ya da üstü deri kaplı keçeyle donatılmış ahşap merdane kullandı. 1819'da eczacı-kimyacı Gannal jelatin ve melas karışımı bir macundan merdaneler yaptı; esnekliğini koruması için macuna gliserin kattı. Mürekkebi "seven" bu merdaneler kalıbın tam olarak mürekkeplenmesini sağlıyordu. Aynı şekilde katılaştırılmış sıvı yağlardan, yapay reçineden, kauçuktan yapılmış merdaneler de kullanılır.
Taşbaskısı tekniğiyle basım yapan ustaysa, Schmautz'un 1816'da yaptığı gibi fanila parçasıyla donatılmış ve üzeri grenli deri kaplı merdanelerden yararlanır. Ofset baskı makinelerinde mürekkep merdaneleri kauçuktan yapılmıştır, nemlendirici merdaneler kalın kumaştan gömleklerle donatılmıştır.
—Metalürj. Bir hadde tezgâhı çerçevesindeki merdanelerin boştayken açıklık ayarı, merdane açılması eğrisi (kuvvet-açıklık bağıntısı) ve haddelemenin mekanik çözümlemesi (kuvvet-kesit küçültme bağıntısı) dikkate alınarak yapılır; ayar günümüzdeki hadde dizilerinde, çerçeveler arasındaki kalınlığı ve gerilimi ölçen algılayıcıların verilerini değerlendiren bir bilgisayarla sürekli olarak denetlenir.
—Tarım mak. Merdaneler çekiş koluna bağlı bir çatı üzerindeki bir milin çevresinde dönen bir ya da birçok silindirden oluşur. Elemanlarının biçimine ve kullanım tarzına göre birçok merdane çeşidi vardır; bunların hepsinde bir bastırma ya da sıkıştırma bölümü (gözenekliliği azaltma), bir de ufalama bölümü bulunur (kesek kırma). Başlıca merdane çeşitleri: düz merdane, yivli merdane, croskill merdanesi.

MERDANE be. (fars. *merd*'den *merdâne*). *Esk.* Mertçe, yiğitçe, erkeğe yakışacak biçimde: "*Bu kerre ol kadar merdane cenk etti ki...*" (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MERDANELEME a. Merdanelemek eylemi.
—Seram. Henüz sertleşmemiş olan bir seramik parçasının üzerine merdane yardımıyla süslemeler yapma.

MERDANELEMEK g. f. *Bir şeyi, bir yeri merdanelemek*, onun, oranın üstünden merdane geçirmek.

MERDANİ, asıl adı **Bekir,** türk halk şairi (Sille, Konya, 1806 - ?, 1876?). Öğrenim görmedi. Mesleği testicilikti. Divan, semai türlerindeki şiirlerinin yanı sıra muammalarıyla da tanındı.

MERDAVİÇ (Fbul Haccac bin Ziyar), Ziyari sülalesinin atası (öl. Isfahan 935). Taberistan'ın alevi hükümdarlarının hizmetinde bulundu. Esfar bin Şireveyh'in ordusunda subaylık yaparken Esfar'a karşı ayaklanarak Zencan'da bağımsızlığını ilan ettiği gibi Alamut kalesi yakınlarında Esfar'ı öldürdü ve Rey ile Taberistan'ı egemenliği altına aldı. Alevi hükümdarları komutanlarından Mâkân bin Kâki (öl. 940) Taberistan'ı geri almak için onun üzerine yürüdüyse de yenilip geri çekildi (931). Abbasi halifesi Muktedir, Isfahan'dan çekilmesi koşuluyla Merdaviç'i ele geçirdiği yerlerin valisi olarak tanıdıysa da halife ölünce Merdaviç bu koşulu yerine getirmedi. Isfahan, kısa bir süre Kereç valisi Ali bin Büveyh tarafından işgal edildi; ancak Merdaviç, kardeşi Veşmgir komutasındaki kuvvetlerle kenti işgalden kurtardı. Isfahan'dan ayrılmak koşuluyla halife

Kahir tarafından valiliği tanındı (934). Ertesi yıl yanında çalışan türk köleler tarafından bir suikast sonucu öldürüldü.

MERDEİLER, arap kökenli, yarı konargöçer, savaşçı kavim. Antakya'nın bataklık kesimlerinde, Toros ve Amanos dağları arasındaki bölgede yaşadılar. Hıristiyan olan bu kavim, bazen Bizans, bazen de Araplar'a askeri yönden yardımda bulundular. Müslümanlar Antakya'yı aldıktan sonra Araplar'ı dağlık bölgelerde Bizanslılar'ın sızma ve saldırılarına karşı korudular. Bir bölümü ise Bizanslılar'a bağlı kaldı ve Suriye'ye akınlar düzenleyerek Filistin'e kadar uzanan bölgede önemli noktaları ele geçirdiler (666). Emevi halifeleri, Merdeiler'in yarattığı tehlikeyi Bizans İmparatorluğu'na önemli ödünler vererek önlemeye çalıştılar. Sonunda emevi halifesi Abdülmelik oğlu Mesleme'yi bir ordu ile bunların üzerine gönderdi. Mesleme Merdeiler'e karşı topyekûn bir savaş açarak merkezleri Curcume'yi ele geçirdi. VIII. yy.'dan sonra sayıları giderek azalan ve her bakımdan önemlerini yitiren Merdeiler tarih sahnesinden silindiler.

MERDİVEN a. (fars. *nerd-ban*'dan). **1.** İnsanların iki ya da daha çok kat arasında inip çıkmasını sağlayacak biçimde düzenlenmiş sabit ya da hareketli düzlemsel basamaklardan oluşan bütün. (Merdiven bir ya da birçok *sahanlık* ile birbirinden ayrılan birçok *kol*'dan oluşabilir.) [Bk. *ansikl.* böl. İnş.] —**2.** *Bir yaşa merdiven dayamak,* o yaşa basmak ya da basmak üzere olmak: *Neresi genç, altmışına merdiven dayadı.*

—Aktar. ve Ulaş. *Yürüyen merdiven,* basamakları iki sahanlık arasında hareket eden ve insanların yürümelerine gerek kalmadan kolayca inip çıkmalarını sağlayan merdiven. (MEKANİK MERDİVEN de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Al. tak. Eşit aralıklarla tespit edilen ve bir yere inmek ya da çıkmak için basamak görevi yapan eşit aralıklı enine çubuklarla birleştirilmiş iki dikmeden oluşan düzenek. || *Tekayaklı merdiven,* üzerinde enine çubuklar bulunan merkezi bir dikmeden oluşmuş merdiven.

—Balıkç. *Balık merdiveni,* az yüksek bir ırmak barajına ya da yakınına yerleştirilen, göçmen balıkların (alabalıklar, sombalıklar vb.) engeli aşmasını sağlayan eğik düzlem.

—Denizc. Gemilerde, bir güverteden diğerine geçişi sağlayan iskele. || *Halat merdiven,* gemilerde yer kaplamaması ve kolayca taşınabilmesi için, kenarları halattan, basamakları ise tahta, demir ya da ipten yapılmış çeşitli uzunluklarda merdiven.

—İnş. *Merdiven plağı,* beton bir merdivenin eğimli döşemesi. || *Dış merdiven,* basamak sayısı az olan ve giriş kapısının açıldığı bir platformla sona eren merdiven. || *Gemici merdiveni,* iki limon kirişine gömülmüş tabletlerden oluşan, rıhtsız, dik merdiven. || *İspanyol merdiveni,* kimi zaman öne doğru eğimli çok geniş basamakları olan, rıht yüksekliği az olan merdiven. || *Ortak merdiven,* bir binanın birbirinden bağımsız çeşitli mekânlarına gidiş gelişi sağlayan merdiven. || *Servis merdiveni,* büyük yapılarda (mağaza, otel, hastane, işyeri) yalnız görevlilerin kullandığı merdiven. || *Şeref merdiveni,* bir binanın ana merdiveni.

—İş huk. *Oynak merdiven,* ücretlerin genel fiyat yükselişlerine göre ayarlanması esasına dayanan sistem. (Bu sistem ücretlerin satın alma gücünün korunmasına olanak verir.) [Eşanl. EŞELMOBİL.]

—İtfaiyc. *Yangın merdiveni,* itfaiyecilerin yangında ve kurtarma çalışmaları sırasında kullandıkları merdiven. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Oy. Poker seansının bölümlerinden biri. (Bu bölümde ortaya konan miktar, önceden saptanan ölçüde, her elde bir öncekinden belli bir oranda fazla olarak artırılır, daha sonra aynı oranda eksiltilerek başladığı düzeye getirilir.)

—Spor. Sporcunun motorik özelliklerini (kuvvet, dayanıklılık, hareketlilik vb.) geliştirmekte kullanılan, duvara dikine sabitleştirilmiş jimnastik aleti.

—Tic. *Oynak merdiven,* bir değerin bazı öğelerinde yer alan değişikliklere bağlı olarak, o değerde art arda ortaya çıkan dalgalanmaları gösteren tablo. (Eşanl. EŞELMOBİL.) || *Oynak merdiven koşulu,* bir sözleşmede yer alan ve taraflarca ortaklaşa seçilmiş bir göstergeye göre fiyatların değişeceğini bildiren hüküm.

Venière-Sadia

traktörle çekilen merdane

—ANSİKL. Aktar. ve Ulaş. *Yürüyen merdiven.* Yürüyen merdivenler % 30 ile 35'lik bir ortalama eğimle ve doğrusal olarak yapılır. Hareket mekanizması, sahanlıklar altında yer alan eğimli bir gövde içinde bulunur. Basamaklar sonsuz bir zincir düzeneğine tespit edilmiştir. Basamak aynaları kararlılığı sağlayan raylar üzerine oturur; raylar ise merdiven yolunun yatay konumda kalmasına olanak verecek biçimde çıkış ve varış noktalarında alçalır. Sahanlık düzeyinde yabancı bir cisim tarafından tıkanmamaları için basamaklar girintili çıkıntılı (Reno sistemi) yapılmıştır. Yürüyen merdivenler, merdivenle eşanlı olarak çalışan hareketli tutamaklarla donatılmıştır; bunlar, genellikle merdiveni kullananların sayısı düzenli olmadığında, bir zamanlama devresine bağlı olan ışılelektronik bir fotoselle devreye girerler.

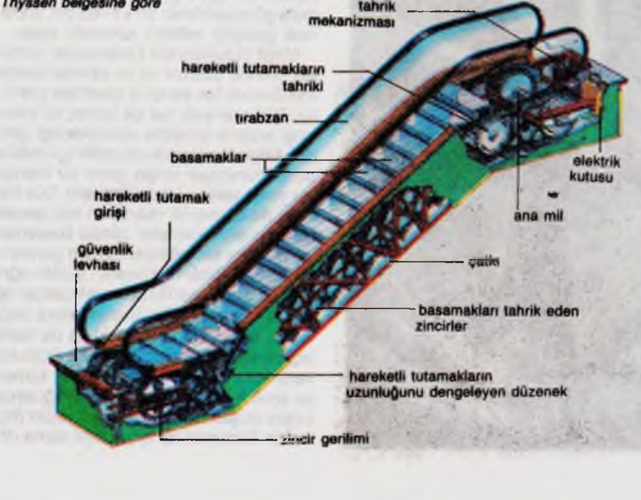
1892'de ABD'de G.H. Wheeler tarafından tasarlanan, 1898'de Ch. D. Seeberger tarafından geliştirilen, 1900'de Exposition de Paris'de sergilenen ve 1920'li yıllardan sonra büyük mağazalarda, metro istasyonlarında vb. yaygın olarak kullanılmaya başlanan yürüyen merdiven hızlı ve rahat ulaşım sağlar.

—Al. tak. Merdivenlerin sabit ve hareketli (elle ya da bir araçla taşınabilen) türleri vardır. Çok yükseklere (kule, baca vb.) çıkmayı sağlayan sabit merdivenler yarım daire biçiminde bir korkulukla donatılır. Portatif merdivenler arasında yer alan *düz* ya da *dayama merdiven* birbirine koşut (ya da aralarında küçük bir dar açı bulunan) basamaklarla (yuvarlak, kare, yassı) birleştirilmiş iki dikmeden oluşur; alt bölümdeki basamaklar genellikle üst bölümdekilerden daha geniştir. *Çifte merdiven,* her biri yere ayrı bir ayakla dayanan ve üst bölümde yatay bir çubukla birleştirilen karşılıklı iki merdivenden meydana gelir. *Sürme merdiven,* birbiri üzerinde kayarak istenen yüksekliğe ayarlanabilen üst üste yerleştirilmiş 2 ya da 3 merdivenden oluşur. Son zamanlarda iki yeni merdiven türü daha ortaya çıkmıştır: 2 ve özellikle de 3 merdivenli *dönüşebilir merdivenler* ile ihtiyaca göre değişik konumlarda bir düz merdiven, bir çifte merdiven, bir iş sehpası ya da bir iskele oluşturacak biçimde kilitlenebilen, 3, 4 ya da 5 eklemli *katlanır (eklemli) merdivenler.* Merdiven yapımında dört tip malzeme (ağaç, çelik, hafif alaşım, cam elyafıyla pekiştirilmiş poliester) ya tek başına ya da birleştirilerek (ağaç, çelik ya da poliester dikmeler ve hafif alaşımdan basamaklar) kullanılır. Poliester dikmeli merdivenler "yalıtkan" olarak nitelendirilir; bunlardan kimya sanayisinde ve özellikle de elektrik işlerinde yararlanılır.

—İnş. • *Genel bilgiler ve evrim.* Hareket halindeki insan vücudunun dengesi, inişte olduğu gibi çıkışta da, adımların düzenli ve rahat atılmasını sağlayacak biçimde, sağlam ve hareketsiz yatay basamaklar yapılmasını gerektirir. Bu da, iyi oranlanmış basamak ve sahanlıklarla, yanlarda tutunma öğeleriyle (tırabzan, küpeşte), uygun bir aydınlatmayla, kullanıcıların karşıt yönlerde gidip gelmesine ve büyük eşyaların taşınmasına olanak verecek yeterli gabariyle sağlanan, ani doğrultu değişiklikleri bulunmayan esnek bir hat yapılmasını zorunlu kılar.

Daha III. binyıl'da, Mezopotamya'da, konutların dışında ya da içinde, genellikle düz kollardan oluşan, dar ve dik merdivenler yapılmıştır. Girit, Eski Yunan ve Roma'da da benzer merdivenler düzenlenmiştir. Ortaçağ'da, çoğunlukla dış bir kafes içine yerleştirilen döner merdiven yeğlenmiştir. Klasik kent konutlarında ko-

Thyssen belgesine göre

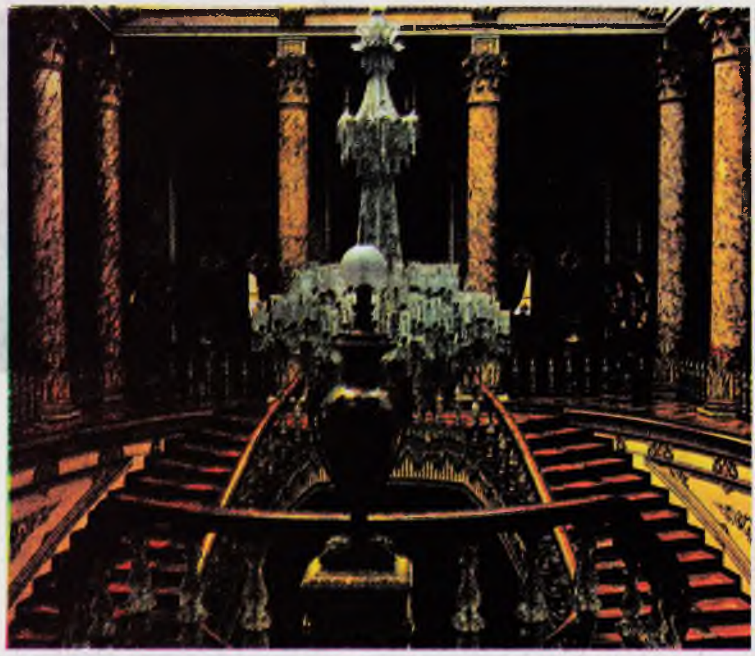

yürüyen merdiven

K. Takase-Ziolo

Nancy Belediye sarayı'nda Joly de Saint-Nicolas tarafından gerçekleştirilen, at nalı biçiminde, döner şeref **merdiveni** (XVIII. yy.) [kesintisiz demir korkuluk Jean Lamour'un yapıtıdır]

kristal **merdiven**
Dolmabahçe sarayı, İstanbul

valı merdivenler çok uygulanmıştır; bu tür merdivenlerin kamu yapılarında, XIX. yy.'da metal, XX. yy.'da da betonarme örnekleri vardır.

Ortadoğu'nun kutsal yapılarında terasa çıkışı, ahemeni saraylarında olduğu gibi rampalar ya da merdivenler sağlar. Kalelerde savaş arabaları, daha sonra da silahlar, eğimli düzlemleri zorunlu kılmıştır. Bir yapının bünyesi içinde değil, açık havada yer alan merdiven, bir tiyatro alanıyla bütünleşebilir (Knossos), yunan tapınağında basamaklı yapı eteğini, roma tapınağında peronu oluşturabilir, anıtsal bir değer taşıyabilir; oysa, büyük antikçağ ya da ortaçağ yapılarının üst bölümlerine hizmet veren iç merdivenler, ister düz, ister döner (roma hamamları, katedraller) olsun, yalnızca işlevseldir. Merdiveni vurgulama kaygısı oldukça geç bir dönemde, saray ve konaklarda ortaya çıkmış, Rönesans ile birlikte, İtalya'da olduğu gibi Fransa'da da bu kaygı giderek ağır basmıştır. XVII. ve XVIII. yy.'larda merdiven, düzenlenişi ve dekoruyla sayısız girişime konu olmuş (Vatikan'ın *scala regia*'sı, Versailles' ın *Elçiler merdiveni* [yıkılmıştır], barok örnekler), özel konaklarda bile temel öğelerden biri durumuna gelmiştir. Merdivenin öncelikle kamu yapıları için taşıdığı önem, tiyatrolar (Bordeaux, Paris operası) ve XIX. yy.'da büyük mağazalar için de sözkonusu olmuştur. Bununla birlikte, bir yüzyıldan beri nüfusun kentlerde yoğunlaşması, çok katlı binalar, merdivenin mekanik çözümler lehine önemini yitirmesine yol açtı. Güvenlik nedenleriyle, kimi zaman ticaret merkezlerinde ve metro istasyonlarında yürüyen merdivenler yeğlenir; merdiven yapının dışına yerleştirilerek (Paris'te Beaubourg merkezi), tıpkı ortaçağ kulelerinde olduğu gibi mimari görünüme bir katkıda bulunabilir.

• *Teknoloji.* Bir merdivenin taş ya da ahşap basamakları masif olabileceği gibi, profilli ya da profilsiz tabletlerden de oluşabilir, rıht bağımsız düzenlenebilir. Basamağın boyu merdiven genişliğini verir; yararlı genişlik basamak düzlüğüdür. Rıht yüksekliği *h* ile basamak genişliği *f* arasındaki oran, merdivenin eğimine bağlı olarak değişir (% 32 hafif bir eğimi, % 46 yüksek bir eğimi gösterir) ve eski bir formüle göre belirlenir: $2h + f = 63$ cm. Basamak genişliği arttıkça yükseklik azalır.

Masif olduklarında basamaklar, birbirleri üzerine yaslanır ve iki yandan (asma merdivende tek yandan) duvarlara gömülür. Taban ahşabı (ya da tablet) iki limon kirişi arasına ankastre edilebileceği gibi, dişli kirişler üzerine de oturabilir (genellikle duvar yanındaki kirişin yerini bir kremayer ya da yalancı limon kirişi alır). Düz kollu ya da eğrisel bir merdiven için geçerli olan bu düzenlemeler, ışınsal basamakları merkezi bir çekirdek (seren) çevresinde dönen döner merdivenin sürekli eğrisine de uygundur. Bu seren tek parçalı taş ya da ahşap olabilir; basamaklara bağlanan, taş ya da kâgir, dolu ya da halka biçiminde disklerden oluşabilir. Boşluklu serene, kimi durumlarda delikler, kemerler açılır, helis biçimindeki saçaklığı limon kirişini oluşturan düzenlemeler yapılır (Roma'da Barberini sarayı). Hatta asma döner merdivende bu saçaklık, basamaklara bağlı olarak tek başına ortaya çıkabilir. Yuvarlak, çokgen ya da elips biçiminde bir kafes içinde yükselen döner merdiven yer kaybını önler; çıkış ve varış sahanlıkları genellikle üst üste getirilir. Ara sahanlıklarla birleştirilmiş düz kollardan oluşan ve dikdörtgen bir kafes içinde yer alan merdivenlerle de aynı sonuca ulaşılabilir. Kollar, sağır ya da üzerinde açıtlar bulunan ortak bir duvara, boşluklu dikdörtgen bir serene ankastre edilebilir. Ahşap ve taş yapım yöntemleri bir arada kullanılarak seren ortadan kaldırılabilir ve limon kirişli ya da kirişsiz kovalı merdiven yapılabilir. Karma yöntemleri benimsenmiş olan "ingiliz usulü" düzenleme (ahşap ve metal, tuğla ve taş) XIX. yy. yapılarında genelleşmiş, sonra geleneksel merdivenlerin karmaşık birleştirmeleri, yerini betonarmenin sunduğu daha ucuz ve standartlaştırılmış çözümlere bırakmıştır. Benimsenen düzenleme ne olursa olsun, masif basamaklar alttan görünebilir; alt yüzey kademeli ya da düz olabilir. Bileşik basamaklar sürekli bir taşıyıcı gerektirir; bu taşıyıcı ya dolu bir duvar ya da abanık bir tonozdur.

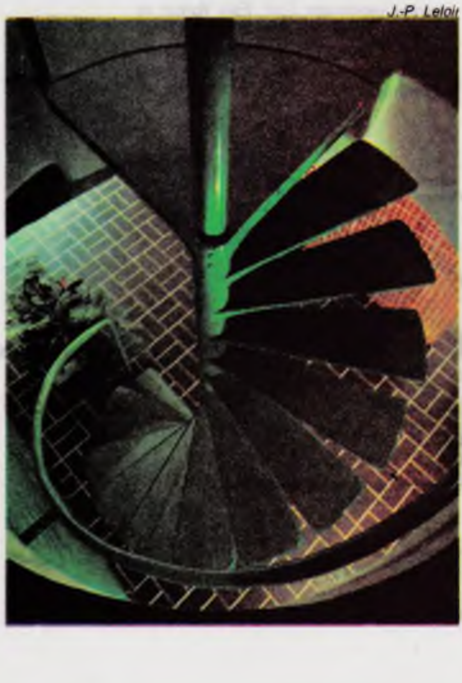
Değişik merdiven türleri arasında, rıhtları ortadan kaldırılarak eğimi 45° - 75° arasında ayarlanan *gemici merdiveni*, basamakları orta bölümünden eksenel bir kirişe dayanan merdivenler sayılabilir. Üçgen basamaklar da, köşe merdivenlerinin dik eğimi için uygundur.

Dayanma yüksekliğinde bir küpeşte, çıkışta ve inişte gereklidir. Küpeşte, duvara ya da demir korkuluk üzerine kenetlenir; taş, ahşap, metal çubuklarla bir tırabzan oluşturulabilir. Tırabzanın doğrultu değişikliğine rağmen kesintisiz sürmesini sağlamak için basamakları dengelemek ve bunları sahanlıklar düzeyinde yumuşatmak gerekir.

—İtfaiyc. *Yangın merdiveni.* Çeşitli türleri vardır: *taşınabilen merdivenler* (iki ya da üç düzlemli, sürgülü [kayar] merdivenler, binanın dışından kattan kata tırmanmaya olanak veren çengelli merdivenler) ve tekerlek ya da özdevinimli şasi üzerine oturtulan *büyük merdivenler.* Bunların, yönlendirilebilen ve kayabilen çeşitli düzlemleri, mekanik ya da hidrolik aktarma düzeniyle harekete geçer. Gerekli enerji, insan gücüyle (römork halinde bulunan, kimi zaman da taşıyıcı üzerine monte edilen merdivenler), itfaiye aracının motoruyla (kendi ekseni çevresinde dönen otoma-

lake dökme demirden basamakları sereni oluşturan asma döner **merdiven** (dizayn, Geneviève Fretval)

J.-P. Leloir

tik merdivenler) ya da her ikisiyle sağlanır (kendi ekseni çevresinde dönen yarı otomatik merdivenler). Erişilen yükseklikler 18 ile 30 m arasındadır. Seyrek olarak bu yükseklik 55, hatta 60 m'yi bulabilir.

MERDİVENCİ a. Yapılarda beton merdivenleri döken kimse.

MERDİVENSİ sıf. Bot. *Merdivensi damarlar,* merdiven basamakları gibi dizilmiş enlemesine çizgilerle belirgin, prizmamsı boru biçiminde kanallar. (Daha çok eğreltilerde rastlanır.)
—Dokubil. *Merdivensi çizgiler,* kalp liflerinin üzerine gümüş nitrat döküldüğünde ortaya çıkan ve uç uca kaynamış kalp hücrelerinin sınırlarını belirleyen siyah çizgiler.
—Zool. Sargıları birbirinden az çok ayrık ya da merdiven basamağı gibi kat kat olan kavkı için kullanılır.

MERDUD sıf. (ar. *redd*'den *merdûd*). *Esk.* **1.** Reddedilmiş, geri çevrilmiş: *"Merdûd oluyor yine ricamız"* (A. H. Tarhan). **—2.** Kovulmuş, atılmış: *"adeta onu merdûd ve muhakkar bir yabancı, bir kabahatli haline sokan muamele değişmişti"* (H. E. Adıvar). **—3.** Çürütülmüş, bozulmuş, yanlışlığı kanıtlanmış delil, söz vb. için kullanılır.

MERDUK-APAL-İDDİN II → MERODAH BALADAN.

MERDÜM a. (fars. *merdüm*). *Esk.* **1.** İnsan, şahıs, adam. **—2.** Gözbebeği: *"Gün toğmaduk başuma vatan gam diyarıdur / Merdümlerini gör gözümün yar-ı gandır"* (Vasfi, XVI. yy.). **—3.** *Merdüm-azar,* insan inciten; eziyet, zulmeden. ‖ *Merdüm-efken,* insan düşüren, insan yıkan: *"N'ola çâlâk olursa merdüm-efkenlikde cadudan"* (Nedim, XVIII. yy.). ‖ *Merdüm-evbar,* kan içen, kan emen; vampir. ‖ *Merdüm-firib,* insan aldatan, hilekâr. ‖ *Merdüm-geza, merdüm-gezay,* insan ısırıcı; zalim, gaddar. ‖ *Merdüm-har,* insan yiyen, yamyam. ‖ *Merdüm-hiz,* nüfusu fazla, kalabalık yer. ‖ *Merdüm-keş,* önder, lider. ‖ *Merdüm-küş,* katil. ‖ *Merdüm-nüvaz,* insan okşayıcı, nazik, ince, iltifat eden. ‖ *Merdüm-perest,* insana tapan; insancıl. ‖ *Merdüm-pira,* eğitici, öğretmen. ‖ *Merdüm-zad,* insanoğlu.
—Esk. anat. *Merdüm-i çeşm,* gözbebeği.
—Esk. bot. *Merdüm-giyah, merdüm-giya, merdüm-kiya, merdüm-kiyah,* adamotu.
—Esk. ruhbil. *Merdüm-giriz* → MERDÜMGİRİZ.

MERDÜMEK a. (fars. sözc.). *Esk.* **1.** Küçük adam. **—2.** Gözbebeği. **—3.** Mercimek. **—4.** *Merdümek-i çeşm,* gözbebeği.

MERDÜMGİRİZ sıf. (fars. *merdüm* ve *güriz*'den *merdüm-güriz*). *Esk.* İnsan içine çıkmaktan, insanlara karışmaktan hoşlanmayan kimse için kullanılır: *"Hatta bunları görmemek için merdümgiriz olmuştu"* (Ömer Seyfettin).

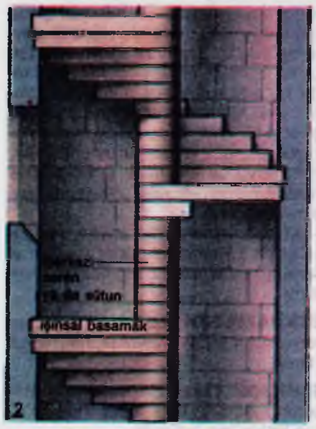
MEREBE a. (ar. *merebe,* ihtiyaç, amaç'tan). *Esk.* İş, meslek, uğraş.

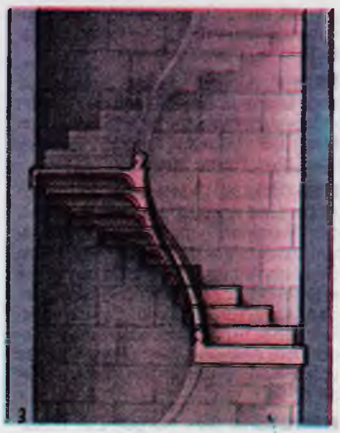
MEREC a. (ar. *merec*). *Esk.* **1.** Karışma, karışıklık. **—2.** Kararsız olma. **—3.** Zorunlu olma.
—İsl. ve Tasav. *Merece'l-bahreyn,* "iki denizi salıverdi" anlamına gelen bu sözcük Kuran'da iki ayette geçer (XXV, 53 ve LV, 19). Ayetlerin birincisinde "Birinin suyu tatlı ve susuzluğu giderici, ötekininki tuzlu ve acı olan iki denizin salınıp, aralarında karışmalarını engelleyen bir sınır koyan Tanrı'dır"; ikincisinde "Suyu acı ve tatlı olan iki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir" denilir.
Mevlevi kaynaklarında geçen *Merece'l-bahreyn* sözcüğü ile Mevlana ve Şems, birbirlerine kavuşmak üzere Tanrı tarafından salıverilmiş iki denize benzetilir.

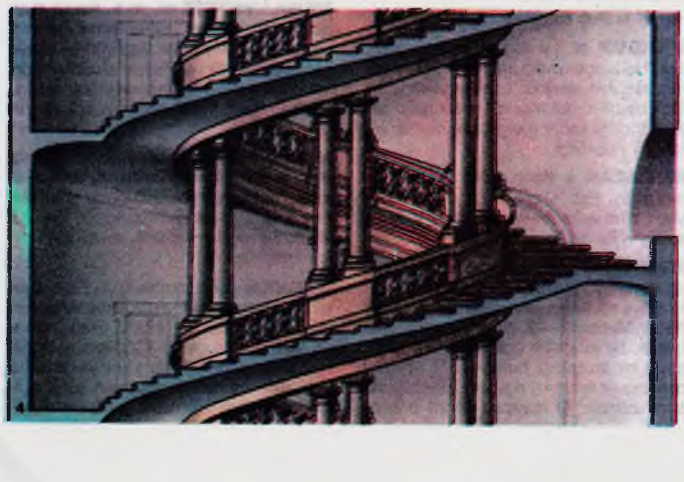
MEREDE çoğl. a. (ar. *marid*'in çoğl. *merede*). *Esk.* İnatçı, direnen kimseler.

■ **MEREDİTH** (George), ingiliz yazar (Portsmouth 1828 - Box Hill, Surrey, 1909). Hem kendi içine gömülü hem de insanlar arasına karışmadan edemeyen, Rossetti ve Swinburne'ün dostu olan ve Richter'in etkisinde kalan Meredith, Pea-

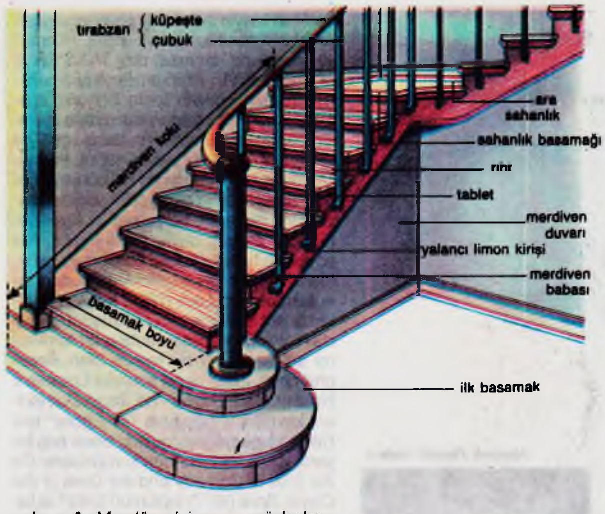

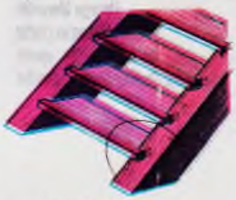
(1) tonozlu döner merdiven
(2) basamakları sereni taşıyan döner merdiven
(3) serensiz, sarmal limon kirişli asma döner merdiven
(4) Roma'daki Barberini sarayı'nın oval merdiveninin kesiti XVII. yy.

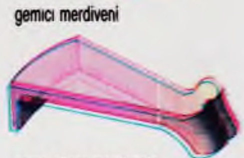
bir merdiveni oluşturan çeşitli öğeler

basamakları eksenel kirişe oturan merdiven

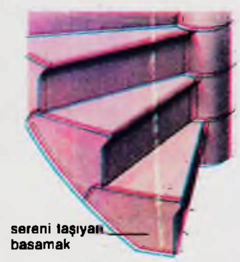
gemici merdiveni

asma döner merdivenin limon kirişini taşıyan bir basamağı

düz limon kirişli merdivende kirişten ayrıntı

asma döner merdivenin sereni taşıyan basamakları

köşeli basamaklı bir merdivenden ayrıntı

ingiliz usulü bir merdivende dişli limon kirişinden ayrıntı

cock'un kızıyla evlenerek onun tarafından üne kavuşturuldu ve terk edildi. *Poems*'i ve "arap tarzı" bir anlatı olan *The Shaving of Shagpat: An Arabian Entertainment*'ı (1855) yayımladıktan sonra, babanın egemenliğinde sonuçlanan katı sistem merakına ve eğitim kuramlarına savaş açtı (*The Ordeal of Richard Feverel*, 1859). Paganlığa dönen ve daha iyi bir ırkı dünyaya getirecek olan isyan etmiş çiftin yeniden kavuştuğu paganlık, bu yapıtta bir siyasi yenilenmenin umuduyla (Yeni İngiltere'de soylularla halk kahredici kalıplara karşı birleşecektir) bir araya gelir Ama bunun yanı sıra *Modern Love* (1862) adıyla yayımladığı sonelerinde çiftin çöküşünü, *Rhoda Fleming*'de (1865) mutsuz bir feminizmi anlatır. Siyasi bir roman olan *Beauchamp's Career*'de ve sosyalist Lassalle'e bir övgü niteliğindeki *The Tragic Comedians*'de (1880), başyapıtı *The Egoist*'*teki (1879) şu gerçeği vurguladı: erkek boş bir yaratıktır ve kadın ondan kurtulmalıdır. *On the İdea of Comedy and the Uses of the Comic Spirit* (1877) toplumun bütün aldatmacalarına karşı yeni bir umut kapısıdır. Nietzsche gibi kurtuluşu içgüdüde arayan ve yine onun gibi amazonların hayaliyle yaşayan Meredith, yaşantıdan çok bir düş düzeyinde kalan ve yaradılışındaki züppeliğin kabuğunu bir türlü kıramayan ılımlı bir paganlığı savunduktan sonra, Hardy gibi kurtuluşu şiirde buldu (*Poems and Lyrics of the Joy of Earth*, 1883).

National Portrait Gallery

George **Meredith**
William Strang'ın (1908) bir portresinden ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

MEREJKOVSKİY (Dmitriy Sergeyeviç), rus yazar (Petersburg 1866 - Paris 1941). Karısı Zinayda Hippius ile birlikte 1900'lü yılların felsefe ve din hareketinin gelişmesine önemli katkılarda bulundu. Daha 1893'te o zamanki maddeciliğe tepki olarak geleceğin sanatının ana çizgilerini belirledi (*O priçinah upadka ruskoj literatury* [Çağdaş rus edebiyatında düşüşün ve yeni eğilimlerin nedenleri]), daha sonra roman ve oyun yazmakla yetindi ve hıristiyanlıkla paganlığı bağdaştırmaya çalıştı (*Julian Otstupnik*, 1894). *Tolstoy i Dostoyevskiy* adlı kitabı bugün de önemini korumaktadır. 1920'de yurtdışına göç etti.

MEREK a. *Yörs.* Samanlık, ahır, odunluk.

MEREMET → MERAMET.

MEREMETÇİ → MERAMETÇİ.

MEREMETLEMEK → MERAMETLEMEK.

MEREMMET a. (ar. *meremmet*). *Esk.* Tamir etme, onarma.

MEREMMETÇİ a. Kur. tar. Osmanlılar'da çeşitli onarım işleriyle uğraşanlara verilen ortak ad. (Sarayda Bostancı ocağı'na bağlı, saray binaları ile ilgili onarımı yapmakla görevli olanlar; tersanedeki gemilerin onarımı ile görevli tersane bölüğü; bir muafiyet, bir yükümlülük ya da ücret karşılığı kalelerin onarımında, yolların düzeltilmesinde çalıştırılan halktan kişiler bu adla anılırlardı.)

MEREND ya da **MARAND,** K.-B. İran'da Azerbaycan bölgesinde Tebriz'in yaklaşık 70 km K.-B.'sında, Tebriz-Erivan demiryolu üzerinde kasaba.

MERENDERA a. (öz. a. *Merender*'den). Gömlekli soğanlı, çokyıllık otsu bitki. (Pembe renkli çiçekleri yapraklarından önce açar; doğal olarak Asya'da ve Akdeniz çevresinde kalkerli kayalıklarda ve çayırlarda yetişir. Zambakgiller familyası.)

MERENGE a. Sambaya benzer, ama ondan daha az senkoplu, 2 zamanlı Haiti ve Santo Domingo dansı. (Ayırtedici figürü, kalçaların kıvrılması olan merenge, "rumba pozisyonu"nda ya da tümüyle gelişigüzel olarak yapılır.)

MEREOLOJİ a. (fr. *méréologie*). Mant. XX. yy. başında polonyalı mantıkçı Leśniewski tarafından, kümeler kuramına rakip olarak kurulan kuram. (Mereolojideki tek ilkel bağıntı, bireyler arasında geçerli olan parça-bütün bağıntısıdır [temel ilkel bağıntının ilinti bağıntısı olduğu kümeler kuramının tersine].)

MERESİS a. Bot. Genellikle sürgendokuda (meristem) meydana gelen hücre çoğalması.

MERET, -ti sıf. ve a.- (ar. *marid*, inatçı' dan). **1.** *Tkz.* Hoşlanılmayan, sıkıntı veren şey ya da kimse için sövgü sözü olarak kullanılır: *Hem öksürüyorsun, hem de şu mereti içmeye devam ediyorsun. Ne meret adam, yüzünü bile görmeye dayanamıyorum.* **—2.** *Yörs.* Uğursuz, hayırsız.

MERETRİX a. (nedime anlamında lat. sözc.). Akdeniz, Manş denizi ve Atlas okyanusu'nda yaygın ikiçenetli yumuşakça cinsi. (*Meretrix meretrix* türü yenebilir *Veneridae* familyası.)

MERFU sıf. (ar. *rif'at*'tan *merfū'*). *Esk.* **1.** Kaldırılmış, yükseltilmiş. **—2.** Hükümsüz kalmış.
—Esk. dilbilg. Zamme ile harekelenmiş harf için kullanılır.

MERFUAT çoğl. a. (ar. *merfū'*'nun çoğl. *merfū'āt*). *Esk.* Bir yere kaldırılmış, kullanılmayan eski eşyalar.
—Esk. dilbilg. Son harfi zamme ile harekelendirilmiş sözcükler.

MERFUD sıf. (ar. *refed*'den *merfūd*). *Esk.* Bağışlanmış ya da armağan olarak verilmiş şey için kullanılır.

MERG a. (fars. *merġ*). *Esk.* **1.** Çayır, çimen, yeşillik. **—2.** Sebze.

MERG a. (fars. sözc.). *Esk.* **1.** Ölüm. **—2.** *Merg-a-merg*, salgından toplu halde ölme, kırım. ‖ *Merg-i şadi*, sevinçten ölme.

MERGANETTA ARMATA a. (lat. *mergere*, dalmak'tan). Güney Amerika'daki sel sularında yaşayan ördek. (Tüyleri çok renklidir. Dalarak yakaladığı balıklar ve böcek larvalarıyla beslenir. Ördekgiller familyası; uzunluğu 35 cm.)

MERGENTHALER (Ottmar), alman saatçi ve mucit (Hachtel, Württemberg, 1854 - Baltimore 1899). 1872'de ABD'ye göç etti, Baltimore'da, elektrik tesisatı konusunda uzmanlaşmış bir firmada çalıştı; 1884'te Linotip'i tasarladı.

MERGİ, Bengal körfezinde Birmanya'ya bağlı takımada. Başlıca kenti, Tenasserim ırmağının deltasındaki bir adada bulunan Mergi (33 700 nüf.). Tungsten ve kalay madenleri. Hevea işletmeleri.

MERGİNANİ (Burhanettin Ebülhasan Ali bin Bekir Fergani), arap hanefi fıkhı bilgini (Merginan ? - ay. y. 1179). Çeşitli islam ülkelerinde Necmettin Ebu Hafs Ömer bin Ahmet, Ebu Amr Osman bin Ali el-Baykendi gibi dönemin ünlü bilginlerinden fıkıh öğrenimi gördü. Başlıca yapıtları: hanefi fıkhı konusunda *Hidaye, Mecid fi furû il-hanefiye, Neşr ül-mezhep;* hac yolları kılavuzu niteliğindeki *Kitabu menasik il-hac.*

MERGUL sıf. (fars. *merġūl*). *Esk.* Bükülmüş, kıvrılmış saç için kullanılır.
◆ a. **1.** Kuş sesi. **—2.** Ezgili ses.

MERGUP sıf. (ar. *rağbet*'ten *merġūb*). *Esk.* Herkesçe sevilip aranılan, rağbet gören, istenilen, sevilen: *"...tekke şairleri halk indinde ne kadar maaruf ve mergûp ise, âşıklar da o kadar mergûp ve muhterem idi"* (F. Köprülü).

MERGZAR a. (fars. *merġ* ve *-zar*'dan *merġzār*). *Esk.* Çayırlık, çimenlik, sulak yer: *"Yine seher mergzarı hoş akar esrik suları"* (Yunus Emre, XIII. yy.).

MERHABA ünl. (ar. *merḥaba*, rahat olun, rahatlayın'dan). **1.** Karşılaşılan bir kimseye söylenen selamlaşma sözü: *Merhaba! Nasılsın?* **—2.** *(Biriyle) merhabası olmak*, bir kimseyle çok yakından değil, şöyle bir tanışıklığı bulunmak. ‖ *(Biriyle) merhabayı kesmek*, ilişkisine, dostluğuna son vermek: *O olaydan sonra onunla merhabayı kestim.*
—Ed. *Merhaba bahri, Mevlit*'in bölümlerinden biri. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mim. *Merhaba siperi*, kalelerde, kapının tam karşısındaki mazgal deliğine verilen ad. (Kapıdan girmeyi başarabilen düşmana karşı kale buradan savunulurdu.)
—ANSİKL. *Merhaba bahri, Mevlit*'te Hz. Muhammet'in doğumunu anlatan bölümün öncesinde yer alır. Hz. Peygamber' in anası Amine Hatun'un ağzından aktarılan dizelerde Peygamber'in doğumu yaklaştığı sırada evrenin tüm zerreleri dile gelip onu "merhaba" sözcüğünü yineleyerek selamlarlar: "Merhaba ey parlak güneş merhaba! Merhaba ey sevgilinin canı merhaba! Merhaba, ey iki cihanın padişahı; varlık, evren senin için yaratıldı. Merhaba, ey Elest bezminin bülbülü, aşkınla tüm evren kendinden geçti..." vb. Mevlit törenlerinde en etkili bölümlerden biri olarak okunan bu bölümün gerçekten Süleyman Çelebi'nin kaleminden çıkmadığı anlaşılmıştır. *Vesilet ün-necat*'tan (*Mevlit*, 1409) 60 yıl sonra yazılan ve kimliği bugün için bilinmeyen Ahmet adlı başka bir şaire ait olan *Mevlit*'teki (1469) dizeler, zamanla törenlerde Süleyman Çelebi'nin yapıtı içinde okunmaya başlanmıştır. (→ Kayn.)

MERHABALAŞMA a. Merhabalaşmak eylemi.

MERHABALAŞMAK gçz. f. İki ya da daha çok kimse sözkonusuysa, birbirini "merhaba" diyerek selamlamak: *Her sabah aynı yerde karşılaşır, merhabalaşırız.*

MERHALE a. (ar. *rıḥlet*'ten *merḥale*). **1.** Bir olayın art arda gelen ve birbirini izleyen bölümlerinden her biri; aşama, evre: *Bu duruma gelene kadar ne merhalelerden geçtik. Bu daha işin ilk merhalesi.* **—2.** Bir noktaya ulaşıncaya kadar uğranılan yerlerin her biri; konak, menzil. **—3.** *Esk.* Bir günlük yol; iki konak arasındaki uzaklık.
—*Esk. Merhale nişin*, yolcu.

MERHAMET, -ti a. (ar. *raḥm*'dan *merḥamet*). **1.** İnsanı, başkalarının içinde bulunduğu kötü durumdan üzüntü duymaya, hatta bir suçluyu bağışlamaya iten duygu; acıma: *Ona karşı merhametle karışık bir sevgi duyuyor. Merhamet dilemek.* **—2.** *Merhamet etmek*, şu ya da bu nedenle bir kimseye acımak. ‖ *Merhamete gelmek*, acıma duygusuyla dolmak, acıma duygusu kabarmak: *Onun yüzüne bakınca merhamete gelir, söyleyeceklerinden vazgeçerdi.*
—*Esk. Merhamet-bahş*, acıyan, merhamet eden. ‖ *Merhamet-güster, merhamet-perver, merhamet-şiar*, merhametli, esirgeyici.

MERHAMETEN be. (*merḥamet*'ten *merḥameten*). *Esk.* Acıyarak, merhamet ederek.

MERHAMETLİ sıf. Başkalarının acılarına karşı duyarlı, bağışlayıcı, hoşgörülü olan kimse için kullanılır.

MERHAMETSİZ sıf. ve a. Acıma duygusundan yoksun, eylemlerine insancıl kaygıları karıştırmayan, katı yürekli kimse için kullanılır: *Çevresindeki zavallıları görmezlikten gelen merhametsiz bir adam. Merhametsiz, zavallı babasını sokağa bıraktı.*

MERHAMETSİZLİK a. Merhametsiz olma durumu; merhametsiz kimsenin niteliği; merhamet yoksunluğunu gösteren davranış, acımasızlık, insafsızlık, kalpsizlik: *Bu ne merhametsizlik, zavallı hayvanları katlediyorlar.*

MERHEM a. (ar. *merhem*). **1.** Eczc. Deri ya da mukoza üzerine sürülerek kullanılan yumuşak kıvamlı ilaç biçimi. (Halk arasında MELHEM de denir). [Çözünmüş, dağılmış ya da emülsiyonlaşmış bir ya da daha çok etkin madde ile bunların karıştırıldığı basit ya da karmaşık yapılı bir sıvağ-

dan meydana gelir.] (Eşanl. POMAT.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Çare: *Derdine bir merhem bulabilmek umudunu yıllardır hiç yitirmedi.* **—3.** *Merhem olmak,* bir derde çare olmak.
—*Esk.* *Merhem-pezir,* çare olan, merhem olan: *"Merhem-pezir olmadı zahmım benim"* (Nedim-i kadim, XVII. yy.). || *Merhem-sâ,* merhem süren, çare bulan.
—Eczc. *Merhem havanı,* merhem yapımında kullanılan geniş bir yayvan havan. || *On iki havari merhemi,* DODECAPHARMACUM'un eşanlamlısı.
—ANSİKL. Merhemlerde kullanılan sıvağlar, istenen etkinlik derecesine ve etkin maddenin çözünürlük durumuna göre seçilen, bitkisel ya da hayvansal yağlar (çeşitli sıvı yağlar, domuz yağı, lanolin), doğal ya da sentetik maddeler (vazelin, polioksietilenglikol) olabilir.
Ana bileşenleri reçine, yağlı maddeler ve değişik etkin maddeler olan merhemlere yağlı merhem denir. Bileşiminde reçine bulunmayan yağlı merhemler de vardır (cıva merhemi, kavak merhemi).

MERHEMLEMEK g. f. *Bir yarayı merhemlemek,* ona merhem sürmek.

MERHUB sıf. (ar. *reheb*'den *merhūb*). *Esk.* Korkutan, korkunç.
◆ a. Aslan.

MERHUM, MERHUME sıf. (ar. *merḥūm*, dişl. *merḥūme*). **1.** Ölmüş bir müslümandan söz ederken "Tanrı'nın rahmetine kavuşmuş" anlamında kullanılır; rahmetli: *Merhum kayınpeder iyi bir insandı.* **—2.** *Merhum olmak,* ölmek.
◆ a. Ölmüş olan bir müslüman erkek ya da kadından söz ederken adı yerine kullanılır: *Merhumun yakın dostları o akşam toplandılar.*

MERHUME → MERHUM.

MERHUN sıf. Huk. Rehin* edilmiş mal için kullanılır.

MERHUZ sıf. (ar. *merḥūż*). *Esk.* **1.** Yıkanmış giysi için kullanılır. **—2.** Çok terleyerek hastalanmış kimse için kullanılır.

MERİ sıf. (ar. *mer'i*, saygın, saygı gösterilen). *Esk.* **1.** Yürürlükte olan, geçerli: *Meri kanunlar.* **—2.** *Meriy-ül-hatır,* hatırı geçen, saygın: *"Çok meriy-ül-hatır olan bu misafirimi ağırlamak, izaz etmek mecburiyetinde idim"* (Neyzen Tevfik). || *Meriy-ül-icra,* yapılan, gerçekleştirilen: *"Bu misilli mesailde müftülerin sözü meriy-ül-icra olmak lâzım gelir ise de..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).
—Huk. *Meri kanunlar,* yürürlükte olan yasalar.

MERİ a. (ar. *meri*). Esk. anat. Yemek borusu.

MERİ, MERİYE sıf. (ar. *mer'i*, dişl. *meriyye*). *Esk.* Gözle görülür.

MERİ (Veijo), fince yazan finlandiyalı yazar (Viipuri 1928). Genellikle savaşı ve çocukların dünyasını ele aldığı yapıtlarında ince duyarlığını ve dünyanın saçmalığına olan inancını, güldürücü ve grotesk sahnelerle anlattı. Romanları (*Une histoire de corde* [fr. çev.], 1957; *les Événements de 1918* [fr. çev.], 1960), öyküleri (*la Femme dessinée au miroir* [fr. çev.] 1963), oyunları (*la Permission de mariage du soldat Jokinen* [fr. çev.], 1965; *Deux Comédies* [fr. çev.], 1978) ve şiirleri (*l'Autre Cœur* [fr. çev.], 1978; *Tout en haut une petite plume* [fr. çev.], 1980) uluslararası bir okur kitlesine ulaşmıştır.

MERİAN (Matthäus), isviçreli gravürcü (Basel 1593 - Langenschwalbach, bugün Schwalbach, 1650). Birçok gezinin ardından Frankfurt'a yerleşti, burada kayınpederi Th. de Bry'nin yerine geçti. Martin Zeiller'in *Topographia*'sının otuz cildindeki dikkat çekici ofort çalışmalarını yaptı (1642). —Kızı MARIA SIBYLLA (Frankfurt 1647 - Amsterdam 1717) hayvanlar ve çiçekler üzerine yazılmış kitaplar resimledi (Haarlem, Viyana, Zürich'teki suluboya resimler).

MERİAN (Johann Bernhard), isviçreli filozof (Liestal, Basel kantonu, 1723 - Berlin 1807). 1748'de Friedrich II tarafından Berlin akademisi'ne felsefe profesörü olarak çağrıldı ve 1797'ye kadar orada ders verdi.

MER'İ BİN YUSUF, arap kökenli türk tarihçi (öl. Kahire 1624). Kudüs ve Kahire'de akaidle fıkıh okuduktan sonra Camiülezher'de kıraat hocası, ardından da İbni-tulun camisi'nde fıkıh müderrisi olarak görev yaptı. Başlıca yapıtları: Mısır'ın islam hükümdarları hakkında bir kitap olan ve Mustafa I ile son bulan *Nüzhet el-nâ-zirîn fî târîh men veliye Mısr min el-hulefâ ve's-selâttîn;* osmanlı hükümdarlarını ötekilerden üstün kılan 25 erdemin sayıldığı *Kalâ'id ül-ikyân fî fezâ'il il-Osmân* (1621).

MERİÇ, antik **Hebras,** bulgarca **Marica,** rumca **Evros,** Balkan yarımadasının G.-D. kesiminde akarsu; 490 km. Bulgaristan'ın G.-B.'sında Rila dağlarının K. yamaçlarından doğar, tektonik hatları izleyerek D.'ya yönelir ve Kocabalkanlar'dan gelen kolları da alarak Filibe havzasını boydan boya keser. Seymenli'den sonra G.-D.'ya dönerek engebeli bir alandan geçer ve Svilengrad ile Kapıkule arasında Bulgaristan-Yunanistan sınırını, Kapıkule ile Enez arasında G.'e yönelerek Karaağaç kesimi dışında, Türkiye-Yunanistan sınırını oluşturur. Bataklık bir deltada kollara ayrılarak, Enez körfezinde Ege denizi'ne dökülür. Türkiye sınırları içinde aldığı en önemli kolları Tunca ve Ergene'dir. Kar ve yağmur suları ile beslenir, bol su geçirir. Edirne'nin hemen B.'sında Meriç köprüsündeki ölçüm istasyonun verilerine göre, ort. akımı 182 m³/sn. Rasat süresince ölçülen en yüksek akım 1 679 m³/sn, en düşük akım 10,4 m³/sn. Sulama bakımından geniş ölçüde yararlanılan Meriç, mayısta kabarır (ort. 441 m³/sn), ağustosta çekik durumuna (72 m³/sn) girer. Türk-yunan sınırı Meriç yatağının orta çizgisini izler. Zaman zaman, yatakta meydana gelen değişiklikler sonucunda orta çizginin yer değiştirmesi, iki ülke arasında bazı sınır sorunlarına yol açar.

MERİÇ, esk. **Kavaklı,** Marmara bölgesinde Edirne iline bağlı ilçe; 25 896 nüf. (1990); 448 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 22 köy. Merkezi, Edirne'nin yaklaşık 89 km G.-G.-B.'sında, Yunanistan sınırı yakınında *Meriç,* 5 021 nüf. (1990). Pirinç, şekerpancarı, ayçiçeği, sebze üretimi. Dokuma sanayisi. Meriç süt kuruluşu.

MERİÇ, rumca **Mora,** KKTC'de Lefkoşa ilçesine bağlı köy.

MERİÇ (Rıfkı Melul), türk şair ve sanat tarihçisi (Dedeağaç 1901 - İstanbul 1964). Tıp fakültesi'nde okurken ayrıldı (1922); İstanbul Edebiyat fakültesi'ni bitirdi (1927). İstanbul ve Anadolu liselerinde biyoloji, mantık, türkçe, edebiyat öğretmenliği yaptı. İstanbul Edebiyat fakültesi'nde osmanlı türkçesi ve grameri, Ankara İlahiyat fakültesi'nde türkçe dini metinler, türk ve islam süsleme sanatları tarihi okuttu. Güzel sanatlar akademisi'nde türk sanat tarihi dersleri verdi (1951). Akademiye bağlı olarak kurduğu Türk sanatı tarihi enstitüsü'nün müdürlüğünü yaptı. Divan edebiyatı yolunda yazdığı şiirlerinin yanı sıra türk süsleme sanatlarına ilişkin yazı ve incelemeleriyle tanındı. Eski edebiyat beğenisine bağlı duygulu şiirlerinin (*Rubaiyat-ı Melul,* 1951) yanı sıra türk süsleme sanatlarına ilişkin incelemeleriyle tanındı: *Akşehir türbe ve mezarları* (1935), *Türk tezyini sanatları* (1937), *Türk nakış sanatı tarihi araştırmaları* (1953), *Türk cilt sanatı tarihi araştırmaları* (1954). Mimarlık tarihiyle ilgili olarak *Bayezit camii mimarları-ikinci Sultan Bayezit zamanı, binaları ve sanatkârları* (1959), *Mimar Sinan'ın hayatı, eseri* (1965) gibi yapıtları yayımladı. (→ Kayn.)

Meriç'ten bir görünüm

MERİÇ (Cemil), türk yazar (Reyhanlı, Hatay, 1916 - İstanbul 1987). İÜ edebiyat fakültesi fransız dili ve edebiyatı bölümü'nü bitirdi. Liselerde fransızca öğretmenliği (1942-1945), İÜ yabancı diller yüksekokulu'nda okutmanlık (1946-1974) yaptı. Klasik fransız yazarlarının (Balzac, Hugo) yapıtlarını çevirdi. İncelemeler (*Balzac,* 1942; *Hint edebiyatı,* 1964; *Saint Simon, ilk sosyolog, ilk sosyalist,* 1968) yayımladı. Yaşamının son yıllarında birbirini izleyen deneme yapıtlarıyla (*Umrandan uygarlığa,* 1975, Türkiye Milli kültür vakfı armağanı; *Kırk ambar,* 1980, Türkiye Milli kültür vakfı armağanı; *Işık doğudan gelir,* 1984 vb.) ün kazandı. Türkiye'nin batılılaşması, geleneksel değerler, düşünce özgürlüğü, sosyalizm, gerçekçi ve toplumcu edebiyat, dil devrimi, aydınların eleştirisi gibi konularda coşkulu bir anlatımla dile getirdiği düşünceleri, türk-islam sentezini savunan gelenekçi kesim tarafından benimsendi.

MERİÇ (Nezihe), türk yazar (Bursa 1925). İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi'nde bir süre okuyarak ayrıldı (1945). İlkokul öğretmenliği yaptı. Eşi Salim Şengil'le birlikte *Dost* dergisi ve yayınlarını yönetti. Hikâyelerinde (*Bozbulanık,* 1953; *Topal koşma,* 1956, *Menekşeli bilinç,* 1965) çevrenin yanlış değer yargılarına, geleneklerin baskısına başkaldıran kadın kahramanları canlandırdı. Kişilerinin davranışlarını, ruhsal durumlarını usta bir gözlemcilikle yansıttı. Hikâyelerinde canlandırdığı kişilikleri ve insan ilişkilerini konu edinen roman (*Korsan çıkmazı,* TDK ödülü, 1961), oyun (*Sular aydınlanıyordu,* 1969; *Sevdican,* 1985) türlerinde ürünler de verdi. Toplumsal-siyasal çalkantılar içindeki insanları konu edindi *Dumanaltı* (1979), *Bir kara derin kuyu* (1989) ile 1990 Sait Faik hikâye ödülü'nü kazandı.

Nezihe Meriç

MERİÇ nomosu, yun. **Evros,** Kuzey Yunanistan'da (Trakya) *nomos,* Türkiye sınırında; 4 242 km²; 139 000 nüf. Yönetim merkezi *Dedeağaç.*

MERİÇBOYU (Abdülkadir) → A. KADİR.

MERİD sıf. (ar. *merid*). *Esk.* İnatçı, asi.

MERİDA, İspanya'da kent, Extremadura'da (Badajoz ili), Guadiana ırmağı kıyısında; 42 000 nüf. Tekstil sanayisi. Mezbahalar.
—Güz. sant. Kentte Roma dönemine ait çok sayıda anıt bulunur: Guadiana üzerindeki köprü, tiyatro, amfitiyatro, los Milagros sukemerinin ayakları ve kemerleri

Cemil Meriç

Bk. resim sayfa 8022

vb.; kısmen roma ve vizigot kalıntılarından devşirme gereçlerle yapılmış Alcazaba (IX. yy.). XVII. yy.'dan kalma bir kilisede zengin arkeoloji müzesi.

MÉRİDA, Meksika'da kent, Yucatán eya-

Oronoz

Mérida
İ.Ö. 24'te yapılan roma tiyatrosu

letinin merkezi; 557 340 nüf. (1990). Dama tahtası biçimindeki kenti 1542'de ispanyol kaptan Francisco de Montejo kurdu. Ticaret ve sanayi merkezi.

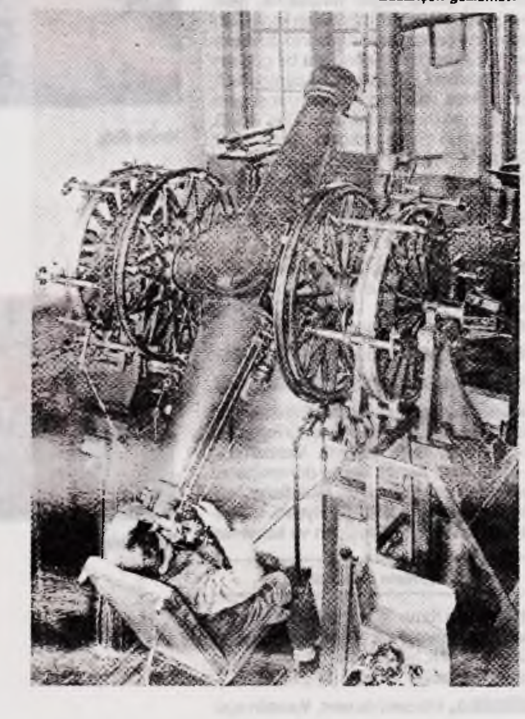
MÉRİDA, Venezuela'da kent, Mérida eyaletinin yönetim merkezi, *Mérida sıradağları*'nda; 74 200 nüf. 1 630 m yükseltide bulunan kenti Juan Rodríguez Suárez, sierra'nın eteğinde (4 765 m'de Pico Espejo'ya kadar çıkan teleferik), río Chama'ya dökülen iki selin yatağına bakan taraçalar üzerinde kuruldu. Turizm, ticaret ve düşün merkezi. Eski St. Buenaventura okulu bugün Andlar üniversitesi'dir. Katedral. Müzeler. —*Mérida eyaleti*, 11 300 km²; 203 270 nüf. (1990). —*Mérida sıradağları* (ya da *sierra*'sı), Andlar'ın doğu uzantısında yer alır; Bolívar doruğunda 5 007 m'ye ulaşır.

MERİDEN, ABD'de (Connecticut) kent, New Haven'in K.-D.'sunda; 55 900 nüf. Sanayi merkezi: gümüş eşyalar ve bundan türeyen sanayiler.

MERİDİAN, ABD'de (Mississippi) kent, Pascagoula ırmağı kıyısında, Jackson'ın D.'sunda; 45 000 nüf. Ticaret merkezi. Tekstil, kimya ve makine sanayileri.

MERİDYEN a. (fr. *méridien*, lat. *meridianus, meridies*, güney'den). **1.** Yer yüzeyinde aynı boylamda olan noktaların tümü. **—2.** Belli bir yerde, Dünya eksenini içeren düşey düzlem.

Besançon gözlemevi'nin (Fransa) meridyen dürbünü

Besançon gözlemevi

—Akupunk. Henüz miktarı ölçülememiş olmakla birlikte geçtiği yerler çok iyi belirlenmiş olan, can gücünün tercihli dolaşım yolu. (Meridyenler, vücudun çeşitli iç ve dış öğelerini birbirine bağlayan bir ağ oluşturur ve organizmanın bir bütün olarak işleyişini düzenler.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Coğ. ve Denizc. *Başlangıç meridyeni* ya da *uluslararası meridyen* ya da *birinci meridyen*, Yer yüzeyinde boylamların başlangıcı olarak saymaca biçimde kabul edilen ve eski Greenwich gözlemevi'nden geçtiği varsayılan meridyen.
—Gökbil. Öğle saatini gösteren güneş saati. || *Bir yerin meridyeni*, bu yerin meridyen düzlemi ile yatay düzlemin kesişim çizgisi. || *Ortalama zaman meridyeni*, bir güneş saatinde, yılın farklı tarihlerindeki ortalama yerel zamana göre öğleyi gösteren noktaların oluşturduğu 8 biçimindeki çizgi.
—Gökbil. ve Gökölçm. Belli bir yerde, gökküresinin, kutuplarla sınırlanan ve başucu noktasından geçen yarıbüyük çemberi. || Dönme halindeki bir gökcisminin yüzeyinde, dönme ekseninden geçen bir yarı düzlemin izi. || *Bir gökcisminin asal meridyeni*, bu gökcisminin üzerindeki boylamların başlangıç meridyeni. || *Bir gökcisminin merkez meridyeni*, gözlemcinin bulunduğu yerden geçen dönme ekseninden çıkan yarı düzlemin, bu gökcisminin yüzeyindeki izi.
—Gökölçm. *Meridyen aygıtı*, meridyen gözlemlerini gerçekleştirmek için düzenlenmiş her tür aygıt. || *Meridyen dairesi* ya da *meridyen dürbünü*, tek serbestlik derecesi yatay bir doğu-batı ekseni çevresindeki bir dönme devinimi olan ve esas olarak bir gök dürbününden oluşan aygıt; gökcisimlerini, meridyenden geçişleri sırasında gözlemlemeyi ve hem bu geçişin zamanını hem de göz önüne alınan gökcisimlerinin bu andaki yüksekliğini (ya da başucu uzaklığını) saptamayı sağlar. (Eşanl. GEÇİŞ AYGITI [ya da DÜRBÜNÜ].) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Meridyen gözlemi*, bir yerin meridyen düzleminde, bir gökcisminin bu düzlemden geçiş anını ve/ya da bu andaki yüksekliğini (ya da başucu uzaklığını) saptamak için gerçekleştirilen gözlem.
—Jeod. Bir meridyen boyunca uzanan üçgenleme zinciri. (Bk. *ansikl.* böl.) || Yer'in görünen bir *m* noktasında, Yer elipsoitinin dönme ekseniyle *m* noktası tarafından belirlenen düzlem. (Bu düzlem *m* noktasından geçen elipsoit normalini içerir.)
—Jeofiz. *Manyetik meridyen*, Yer yüzeyinin belli bir noktasında, bu noktadan ve Yer'in manyetik kutuplarından geçen büyük çember. (Deneysel olarak, bir yerdeki manyetik meridyen, buraya serbestçe asılan mıknatıslı bir çubuğun ya da bir iğnenin manyetik eksenini kapsayan düşey düzlemle belirtilir.)
—Mat. BOYLAM* ÇEMBERİ'nin eşanlamlısı.

◆ sıf. Coğ. Kuzeyden güneye doğru ilerleyen bir yöne denir.
—Oftalmol. Gözün ekseninden geçen ve dolayısıyla bu organı daire biçiminde kesen düzlemlere denir.
—ANSİKL. Akupunk. Çin tıbbı, meridyenleri başlıca on iki derin ("cing mo") meridyen ile birtakım yan meridyenlere ayırır: on iki kiriş-bağ-kas meridyeni "cing cin" (biraz daha yüzeysel); on altı ikincil meridyen "lo mo" (ara meridyen); on iki ayrı meridyen "cing bie" (ara); sekiz olağandışı (meridyen) "çi mo". Her meridyen, vücudu canlandıran çeşitli yaşamsal güçlerin bir bileşkesi olarak kabul edilebilir. Tüm vücuda yayılmış bulunan meridyenler, (içi dolu ve boş) organlar ile deri örtüsü arasındaki bağlantıyı sağlar ve böylece bedenin değişik kısımlarını bir bütün haline getirir. Genellikle, aynı meridyen üzerindeki noktalar ortak fizyolojik özelliklere sahiptir.
—Gökölçm. *Meridyen dürbünü*. Çerçevesi ve kaidesi, ona çok büyük bir bükülmezlik ve iyi bir kararlılık verecek biçimde özel olarak düzenlenmiş, açıklığı yirmi santimetre kadar olan bir dürbündür. Bu dürbün, enlemesine bir dönme ekseniyle, toprağın içine çok derin olarak yerleştirilmiş betondan som iki ayak üzerinde durur ve bu ayaklar arasında, yalnızca büyük bir özenle yönlendirildiği meridyen düzleminde hareket edebilir. Yatay dönme ekseni, üzerlerinde hassas taksimatlı daireler bulunan büyük çaplı bir ya da iki tekerlek taşır; bu dairelerin kaçınılmaz dolayı hataları, taksimat üzerinde yapılan uzun ve sistemli bir hazırlık incelemesi sonucunda kesin olarak saptanmıştır. Dürbünün gözmerceğine bir ışılelektrik mikrometre yerleştirilmiştir. Böylece, bir gökcisminin meridyenden geçiş anı ve bu andaki yüksekliği (ya da başucu uzaklığı) duyarlı bir biçimde ölçülebilir. Bu ölçümlerden, gözlemlenen gökcisminin ekvatoral koordinatları (dik bahar açısı ve yükselim) çıkarılır. Minibilgisayarla yönetilen otomatik bir meridyen aygıtıyla yapılan bir çalışma sırası birbirinden bağımsız üç işlem içerir: aygıtı, yıldızın doğrultusuna yakın bir doğrultuya yöneltme ve bu doğrultuda kilitleme; böylece, hareketsiz duruma getirilen aygıtın tespit açısını, ölçme mikroskoplarıyla donatılan taksimatlı bir daireyle saptama; aynı anda, odağa yerleştirilmiş mikrometreyle, yıldızın odak düzlemindeki görüntüsünün gerçek konumunu ölçerek geçiş zamanını ve tespit hatasını belirleme. Karşılaştırma yıldızlarını içeren katalogları hazırlamak için meridyen gözlemleri gökölçümde çok önemli bir rol oynar.
—Jeod. Bir meridyenin "meridyen zinciri" ya da bir paralelin "paralel zinciri" doğrultusuna göre hizalanan, birbirine yapışık üçgenler ya da çokgenler dizisi olarak tanımlayabileceğimiz üçgenleme (nirengi) zinciri, haritanın iskeleti, bel kemiğidir. Ülkemizin I'inci derece nirengi şebekesi 180-200 km uzunluğundaki nirengi zincirlerinden oluşmuştur. Zinciri oluşturan üçgenlerin kenar uzunlukları 25-35 km arasındadır. Her zincirin iki ucunda, bir nirengi noktasında enlem, boylam ve semt, astronomik olarak belirlenir. Bu noktalara Laplace noktası denir. Memleketimizde 100'ün üzerinde Laplace noktası, yine her zincirin iki ucunda da bir baz ölçülmüştür. Adı geçen bazlar, istenen üçgenleme derecesine göre I, II ve III. derecelere ayrılır. Türkiye'deki bazların uzunlukları 5-11 km arasında değişir, örneğin:

YAPILDIĞI YIL	BAZIN ADI	UZUNLUĞU (m)
1942	Etimesgut	9 605,209 7
1943	Çaycuma	5 498,117 7
1945	Afyon	7 913,078 4
1946	Balıkesir	10 167,307 8
1949	İzmir	11 188,623 2

Baz uzunlukları I'inci derece zincirlere genellikle eşkenar dörtgen büyütme şekli ile aktarılır. Bir bazın uçlarından biri ya da baz büyütme uçlarından biri astronomi noktası (Laplace noktası) olur. Bu noktalarda yapılan astronomik ölçülerle semt, enlem ve boylam değerleri hesaplanır. Ancak bu işlerden sonra nirengi noktalarının sağa-yukarı değerleri hesaplanabilir.

Kapalı poligonlu zincirler üzerindeki I'inci derece üçgenleme noktaları yüksek jeodezi üçgenleme noktalarıdır; bunlar bir baza ve Laplace noktalarına dayandırılmıştır. Adı geçen I'inci derece nirengi noktalarına dayalı olarak da sırasıyla II'nci, III'üncü ve IV'üncü derece nirengi noktaları oluşturulur. Aynı dereceden ve ardışık iki nirengi noktası arasındaki uzaklıklar şöyledir:

iki II'nci derece nirengi noktası arası 15 -25 km,

iki III'üncü derece nirengi noktası arası 7-15 km,

iki IV'üncü derece nirengi noktası arası 3-4 km.

MERİDYONAL sıf. (fr. *méridional*'dan). Meteorol. *Meridyonal dolaşım,* yukarı ve aşağı enlemler arasında hava kütlelerinin alışverişini sağlayan atmosfer hareketlerinin tümü. (Meridyonal dolaşımın belirli bir dönemde az ya da çok yeğinlikte olması, gezegendeki dalgalanmanın özelliklerine bağlıdır. Meridyonal dolaşım hava koşullarını etkiler; "ılıman bölgeler" adı verilen orta enlem bölgelerini tropikal sıcak havanın ya da kutupsal soğuk havanın etkisi altında bırakır. Bir bölgeyi hem sıcak hava, hem soğuk hava aynı anda etkilediği zaman da, burada kuvvetli yağışlara yol açar [sözgelimi, Büyük Antiller üzerinde, mevsimlerarası görülen yağışlar böyledir].)

MERİEDRİ a. (fr. *mériédrie*). Krist. Kristal bakışımı, kafesinin bakışımından küçük olan kristal grubu.

MÉRIGNAC, Fransa'da kanton (Gironde) merkezi, Bordeaux'nun batı banliyösünde; 58 684 nüf. (1992). Bordeaux havalimanı.

MERİH (ar. *merīḫ*). Astrol. Ay ailesinden gezegen; hem gece hem gündüz dördüncü büyüküçgenin yöneticisi. (Doğusal konumda Akrep'te, batısal konumda Koç'ta gökevindedir; yücelim hali Oğlak burcundadır. Ptolemaios bu gezegenin etkisini kurutucu ve yakıcı olarak niteler. Çatışma ve rekabeti temsil eder; etkisi en yoğun biçimini 90 derece açılı aspektle gösterir.) [MARS'ın eşanlamlısı.]

MERİHLİ sıf. ve a. Merih gezegeninde yaşadığı varsayılan hayali yaratık.

MERİKARE, X. hanedandan firavun (İ.Ö. 2070-2050'ye doğr.). Kheti III'ün oğlu. Birçok papirüs aracılığıyla bilinen siyasal bir vasiyetname bıraktı.

MERİKARP a. (fr. *méricarpe*). Bot. Maydanozgillerdeki diakenin akenlerinden biri ya da turpgillerdeki bazı eklemli meyveleri oluşturan parçalardan biri gibi, bir ya da birçok tohum içeren meyve bölümü.

MERİMDE, Mısır'da, Nil deltasında, Kahire'nin G.-D.'sunda, Beni-Saleme yakınında arkeolojik yer; Mısır'da bilinen en eski yerleşim kalıntılarından birini barındırır: bir yolun iki yanında, birbirine koşut iki sıra halinde dizilmiş külübe tabanları ve silolar. Merimde kültürü, Yenitaş döneminin IV. binyıl sonuna tarihlendirilen bir evresine bağlanır.

MÉRIMÉE (Prosper), fransız yazar (Paris 1803 - Cannes 1870). Hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra kendini edebiyata verdi ve *le Théâtre de Clara Gazul,* (1825), *la Guzla* (1827) gibi edebiyat aldatmacalarının (bunları ispanyolcadan çevrilmiş gibi gösteriyordu) ardından Walter Scott tarzında bir yapıt olan *la Chronique du règne de Charles IX*'ü (1829) ve *Mosaïque* (1833) adlı kitabında bir araya getirilen ve yapıtının en başarılı bölümünü oluşturan hikâyelerini (*Colombo* [1840] ve *Carmen* [1845]) yayımladı. Tarihi anıtlar genel müfettişliğine getirilince, birçok bilimsel araştırmanın yanı sıra gezi notlarını da (*Notes de Voyage* [1835-36, 1838-1840]) bastırdı. İmparatorluk ailesinin dostu olan Mérimée, İmparatorluk döneminde senatörlüğe getirildi ve sarayla yakın ilişkiler kurdu. Gogol, Puşkin ve Turgenyev'den çeviriler yaptı ve yaşamının sonuna doğru gene öykü türünde yapıtlar kaleme aldı (*la Chambre bleue, Djoûmane,* 1873). Romantik bir hayal gücü olmasına rağmen, her şeyden önce bir üslup ustası sayılan Mérimée, dilinin yoğunluğu ve yalınlığıyla dikkati çeker.

MERİNA a. Zool. MURANA'nın eşanlamlısı.

MERİNA a. Merinalar tarafından konuşulan en önemli malgaş lehçesi. (Merina, standart malgaş dilinin temelini oluşturur.)

MERİNALAR, Madagaskar'da yerleşmiş halk. Özellikle pirinç ektikleri merkezi yüksek topraklarda (İmerina, "uzaktan görülen ülke") yaşarlar ve nüfusları yaklaşık 3 milyondur. XV. yy. sonundan başlayarak krallık halinde örgütlenen, atalarına ve tanrıları Zanahary'e karşı derin bir saygı besleyen Merinalar, Büyük Ada'yı ve ilkin kendi reisliklerini siyasal bakımdan birleştirmeye giriştiler. 1787'den XX. yy. başına kadar, Büyük Ada'nın başına merina halkından bir kral ya da kraliçe geçti. Ortak bir atanın mezarı çevresinde birleşen babasoylu ve babayerli klanlar biçiminde toplanan bu halk, ölüler için günümüzde de büyük bayramlar düzenlemektedir.

MERİNİLER, Fas'ta hüküm süren Zenate Berberileri kolundan hanedan (1196 -1465). Hanedanın kurucusu Ebu Muhammet Abdülhak yönetiminde Büyük Sahra'dan gelerek Fas'ı ele geçirip bağımsızlıklarını ilan eden Meriniler (1196), daha sonra Ebu Yahya Ebubekir döneminde (1244 -1258) onlara karşı harekete geçen Muvahhit hükümdarı Ebu Sait el-Mutezit tarafından durduruldular. Ancak, Gırnata (Granada) dışında tüm Endülüs'ü hıristiyanlara kaptıran ve iyice zayıflayan Muvahhitler'in Kuzey Afrika toprakları da Abdülvadiler, Tunus Hafsileri ve Marakeş (1269) ile Sicilmase'yi (1273) almaları üzerine kendilerini Muvahhitler'in mirasçısı sayan Meriniler arasında paylaşıldı. Fas'ı başkent yapan Ebu Yusuf Yakup (1258 -1286), çöken Muvahhit İmparatorluğu'nu tüm Berberiler'i kendi yönetiminde birleştirerek yeniden canlandırmak için çaba harcamaya girişti. Halkın dinsel tutkusunu kamçılamak amacıyla "cihat" ilkesini benimsedi, Gırnata Nasırileri'nin yardım isteklerini fırsat bilip güçlü bir orduyla Endülüs'e geçerek Ecija savaşı'nda hıristiyanları yendi (1275). İspanyollar Cebelitarık'ı ele geçirince (1309), Ebu Rebii Süleyman komutasındaki merini kuvvetleri yeniden Endülüs'e geçip burasını geri aldılar. Ebülhasan Ali döneminde (1331 -1348) Meriniler, önce başkentlerini işgal ettikleri (1337) Kuzey Afrika'daki komşuları Tlemsen Abdülvadileri'ni zamanla ortadan kaldırdılarsa da Hafsiler'i Tunus'tan çıkaramadılar. Ayrıca, Ebülhasan Ali'nin Rio Salado'da Castilla kralı Alfonso XI ile Portekiz kralı Afonso IV'ün birleşik orduları tarafından bozguna uğratılması (1340) üzerine Meriniler bundan böyle Endülüs'ten (Andalucía) uzak kaldılar. Daha sora devletin yetersiz hükümdarlar yönetiminde giderek güçsüz duruma düşmesi, toprakların arap kabileler arasında bölüşülmesine yol açtı. Fırsatı kaçırmak istemeyen Castilla ve León kralı Enrique III, Berberistan'a asker çıkararak Tetuan'ı (1401), ardından da Portekizliler Septe'yi (1415) ele geçirdiler. Hıristiyanların bu başarılı saldırıları halkın büyük ölçüde tepki göstermesine, yer yer ayaklanmalar çıkmasına neden oldu. Bu kargaşa ve fetret ortamında yönetimi ele geçiren hanedanın Vattasiler kolundan Ebu Zekeriya Yahya, çocuk yaştaki merini sultanı Ebu Muhammet Abdülhak II'nin saltanat naibi olarak hüküm sürmeye başladı (1428). Başkomutan sıfatını da alan Ebu Zekeriya, Portekizliler'le savaşırken ölünce (1448), kardeşi Ali Vattasi onun yerine geçti. Ali'nin ölümü üzerine (1458), devlet yönetimini doğrudan ele almak için savaşım veren Abdülhak II, idrisi şeriflerini kovarak Fas kentine egemen olan Muhammet eş-Şeyh yanlılarınca öldürüldü (1465). Böylece Fas'ta sultan ilan edilen Muhammet eş -Şeyh I, Meriniler soyuna son vererek Vattasiler hanedanını kurdu.

—Güz. sant. Meriniler'den Ebu Yakup'un tamamlattığı Taza camisi'yle Fas ül -Cedid'deki (Yeni Fas) Camiülkebir muvahhit ve merini yapıları arasında geçiş oluştururlar. Taza, mihraba dikey dokuz; Camiülkebir ise, yedi sahınlıdır. Orta sahın mihrap önündeki enine sahınla T planı meydana getirir. At nalı kemerler kare ayaklara oturur. Avlu muvahhit camilerindeki gibi geniş dikdörtgen planlıdır. Tlemsen'deki Mansure* camisi (1336), planıyla dikkati çeker: avlunun yanları üçer sahınlı, giriş cephesi galerilidir. Ana mekânda mihraba dikey uzanan on üç sahın, mihraba koşut üç sahın ve mihrap önünde kara bir mekânla (maksure) kesilmiştir. Bu dönemde imparatorluğun önemli merkezlerinde (Fas, Sale, Meknes, Taza, Tlemsen, Cezayir) birçok medreseler kuruldu. Bunların önde gelen örnekleri arasında Fas'taki Es-Sahriç (1321-1323) ve el -Attârin (1323-1346) medreseleri belirtilebilir. İnaniye* medresesi (1350-1357) bu dönemin son önemli örneğidir. Meriniler, Muvahhitler'in abartmalı süslemelerini büyük değişiklikler yapmadan Kuzey Afrika'daki dinsel yapılarda uygulamışlardır.

MERİNOS a. (fr. *mérinos;* isp. *merino*'dan [Fas'ta XIII. yy.'dan XV. yy.'a kadar saltanat süren Meriniler hanedanının adından]). **1.** Bütün dünyada yaygın ve çok ince, beyaz ve bol yünüyle ünlü koyun. (Bk. *ansikl.* böl. Zootekn.). **—2.** Bu koyundan elde edilen yün. **—3.** Bu yünle dokunmuş kumaş. (Bk. *ansikl.* böl. Tekst.)

—Tekst. *Merinos keçesi,* merinos yününü dinklemeyle elde edilen keçe. ‖ *Pamuk merinos,* fitilleri, parçanın bir kenarından diğerine diyagonal olarak uzanan pamuklu dokuma.

—ANSİKL. Tekst. Merinos, dimi armürlü bir yünlü kumaştır. XIX. yy.'da çok beğenilmesine karşın, günümüzde fiyatı nedeniyle fazla rağbet görmemektedir. Atkısı ve çözgüsü penye yünden olan bu kumaş, şallar, elbiseler ve hafif yünlüler üretmede kullanılıyordu.

—Zootekn. Yapağısının bolluğu ve yününün ince ve üstün kaliteli oluşuyla ünlü merinos tipi koyunların değişik boyda birçok ırkı ve altırkı vardır. Bunların hepsinde şu ortak özellikler bulunur: oldukça kuvvetli bir iskelet, iri bir baş, yüzü ve bacakları da kaplayan kalın ve bol bir yapağı. Merinosun ilk yurdu büyük bir olasılıkla Kuzey Afrika'dır; oradan İspanya'ya götürülmüş ve yüzyıllarca yalnız orada üretilmiştir. İspanyol kumaşlarının ünü, bu koyundan elde edilen eşsiz yünün inceliğinden, dayanıklılığından ve parlaklığından gelir. Sağladığı büyük kazanç, bu hayvanların yurtdışına çıkarılmaması için yasalar konmasına neden oldu ve yaratılan tekel XVIII. yüzyılın yarısına kadar sürdü. Bu tarihten sonra, merinos önce krallara hediye olarak çeşitli Avrupa ülkelerine yayıldı. İlkin İngiltere'ye verildi. Sonra Hollanda, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerine götürüldü. Ancak her yerde bunlardan olumlu sonuç alınamadı. Çevre ve üretim koşullarına uyum sağlanamadı. Çünkü merinos tipi yapısını, yapağı özelliğini ancak denizden uzak iç bölgelerde koruyabilmektedir. Yazları sıcak ve kuru, yaz ve kış sıcaklık farkı büyük olan ve me-

Larousse

Prosper **Mérimée**
Henriquel-Dupont'un
bir kurşunkalem portresinden (1830)
ayrıntı
Compiègne müzesi

ralarında besleyici özlü otlar bulunan arazi bu hayvan için çok uygundur. İlk zamanlarda Avrupa'da merinos üretimi gayet ince ve çok kıvrımlı, kısa boylu yün üretimini amaç edinmişti. Çünkü o zamanlar tercihen yumuşak ve ince kumaş yapılıyordu. Dokuma sanayisi daha az kıvrımlı yapağı taramayı başarıp yünlü kumaşlar işlemeye başladıktan sonra merinosçuların birçoğu tarak için uygun ve bu nedenle daha uzun yün üretimine yöneldi. Merinoslarda zamanla çeşitli değişmeler sonucu değişik tip ve ırklar ortaya çıktı.

Çuha yapağısı merinosları. En ince yapağılı merinoslar bunlardır. Bu grupta önceleri çok önemli olduğu halde bugün mevcudu pek kalmayan 3 tip merinos vardır: Elektoral koyunu, Negretti koyunu ve bunların ikisinin melez ürünü olan ve her ikisinin eksikliklerini gidermiş ve iyi özelliklerini üzerinde toplamış bir ırk olan Escurial koyunu. Genel olarak çuha yapağısı merinosu orta boylu, oldukça dar, fakat derin vücutlu, basık kalçalı bir hayvandır. Koçlar daima, dişileriyse çoğunlukla boynuzludur. Deri büklümü sadece boyun ve kuyruksokumunda bulunmaktadır. Yapağısı gayet incedir: 6 ila 18 mikron.

Tarak yapağısı merinosları. Çok ince ve kısa lüleli çuha tipi merinoslar terk edilmeye başladıktan sonra uzun lüleli, fakat biraz daha kalınca, ama rahatça taranıp iplik yapılabilen tarak yapağısı tipine doğru yetiştiricilik başladı. Bir süre kumaş yapağısı koyunları denilen tipler üzerinde çalışıldı. Çuha yapağısı tipi ile tarak yapağısı tipi arası bir tip olan kumaş yapağısı koyunlarından elde edilen yün hem çuha ve benzeri işlere, hem de uzunluğu nedeniyle tarak yapağısı işlerine uygun düşüyordu. Günümüzde bu tip merinos ve böyle bir yapağı yoktur, şimdi onlara benzeyen tarak yapağısı koyunları vardır. Bunları elde etmek için hem çuha tipi koyunlara iri cüsseli *Rambouillet merinosları*'ndan kan katıldı, hem de eldeki merinoslara titiz ve sürekli bir ıslah işlemi uygulandı. Rambouillet merinosları Fransa'da üretilmiştir. İspanya'dan 1786 yılında en iyi hayvanlar arasından seçilen 318 koyun ve 41 koçtan oluşan bir sürü ithal edilerek Paris yakınlarındaki Rambouillet devlet çiftliğine yerleştirilmiş, burada yapılan düzenli ve planlı çalışmalar sayesinde yeni bir merinos tipi ortaya çıkmıştır. Bu merinos tipi Fransa'da geliştikten sonra birçok ülkeye ihraç edilmiştir. Rambouillet merinosu Elektoral ve Negretti tiplerinden daha iri, yüksek, uzun ve geniş yapılıdır. Kulaklar ince yapılı ve kısa, ayaklar kısa ve güçlüdür. Koçlar büyük kıvrımlı boynuzlu, koyunlar boynuzsuzdur. Canlı ağırlık koyunlarda 50-60 kg, koçlarda 70-80 kg'dır. Yapağı verimi, koyunlarda 3-4 kg, koçlarda 4-5 kg'dır. Rambouillet tipinin de kıvırcık merinos ve kıvırcık olmayan merinos (ya da erkenci merinos) tipleri vardır. Erkenci merinosun elde edilmesinde ingiliz et koyunu Dishley kullanılmıştır. Bu koyun şimdi yapağı-et merinosu adı ile bilinmektedir. Almanya'nın güneyinde ve orta kısımlarında yetiştirilen kaba yapağılı yerli bir koyun tipi olan Württemberg koyununa da saf merinos koçları verilerek alman yerli merinosu elde edilmiştir. Bunlara ağırlığı artırmak için ingiliz et koyunlarından kan katılmıştır. Merinos yünlü doğu ırkının kökeni Württemberg tipidir. Bunlardan yurdumuza bir miktar ithal edilmiştir. Bugün dünyanın her tarafında ve çevre koşullarına uygun değişik tipte ve değişik isimler altında merinos ırkları yetiştirilmektedir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Güney Afrika ve Güney Amerika'da çok yaygın merinos üretimi yapılmaktadır. Türkiye'de merinos ilk kez 1841 yılında İstanbul Feshane fabrikası'na yün sağlamak için İspanya'dan getirildi ve Hayrabolu'da üretime alındı. Sonra 1843 yılında getirilenler ise bugünkü Karacabey harası'na yerleştirildi. 1912 yılında haraya yeniden 10 merinos koçu ile 97 koyun getirildi. Fakat bunların ikisinden de iyi sonuç alınamadı. Cumhuriyet döneminde merinos yetiştirme işi yeniden ve planlı biçimde ele alındı. 1928 yılında Macaristan'dan tarak yapağısı merinos tipinden 400 koyun ve 295 koç, 1929'da 416 koyun ve 295 koç, 1930'da 999 koyun ve 30 koç getirildi. Bu girişim de istenilen olumlu sonucu vermedi. Bunların yünleri ince olmakla beraber et ve süt verimleri iyi değildi. Çeşitli hastalıklara dayanıklılıkları da zayıftı. Sonuç olarak bu hayvanlar ve yavruları iyi özelliklerini sürdüremediler. Ondan sonra alman erkenci merinosu (et-yapağı) ithal edildi. 1934'te 360 koç ve 500 koyun getirilerek bir kısmı saf olarak, bir kısmı yerli koyunlarla melezlenerek yetiştirilmeye başlandı. Yerli koyunların yapağı yönünden iyileştirilmesi için Bursa ve Bandırma'daki üretme çiftliklerinde yapılan melezlemelerden gerektiği kadar ürün alınamadığından melezleme işi bu kez Orta Anadolu bölgesine de kaydırıldı ve akkaramanlarla et merinosları arasında melezleme başlatıldı. Bugün türk merinosu denilen ve yapağı, et, süt ve kuzu verimi bakımından oldukça yüksek nitelikler taşıyan bir yerli merinos tipi elde edildi (Karacabey merinosu, Malya koyunu, Anadolu merinosu, Konya merinosu). Türk merinosu yerli ırklarımızla alman ve macar merinosları arasında yapılan melezlemelerle elde edilmiş iri, dolgun ve geniş vücutlu, beyaz renkli, ince, uzun ve yağsız kuyruklu bir ırktır. Anaç koyunlarda canlı ağırlık 50-60 kg'dır. Bir koyundan 3-3,5 kg kirli yapağı alınır.

merinos ırkı koç ve koyun

Merinos yünlü sanayii müessesesi *(Sümerbank),* Bursa ilinde, yünlü iplik ve dokuma üretiminde uzmanlaşmış, Sümerbank'a bağlı sanayi kuruluşu. 1938'de işletmeye açıldı. Yılda 4 225 ton kapasiteli bir kamgarn iplik tesisi, 3,36 milyon m kapasiteli bir dokuma tesisi ve 300 000 palto-pardesü ve hazır elbise üretebilecek hazırgiyim tesisi bulunmaktadır. Bu tesislere ek olarak yılda 6 000 ton kapasiteli bir "Tops işletmesi" vardır. Tesislerde 33 040 iğ ve 261 tezgâh bulunmaktadır. Üretilen iplik minimum 20, maksimum 60 Nm kamgarn ipliğidir. Üretimde kullanılan kamgarn iplik dışında tops, % 100 yün kumaş, yün-polyester kumaş, yün-viskon kumaş, paltoluk ve pardesülük kumaşlar başta gelen ürünleridir. Hazırgiyim alanında ise yazlık-kışlık erkek takım elbiseleri, skoç ceketler, yazlık-kışlık erkek ve çocuk pantolonları, paltolar, pardösüler üretilmekte ve kuruluşta toplam 2 881 kişi çalışmaktadır (1991).

MERİON. Yun. mit. Giritli kahraman. Molos'un oğlu. Truva savaşı'na katıldı. Knossos'a döndükten sonra, Batı'daki girit kolonilerini ziyaret ettiği sanılır.

MERİONES a. (yun. *merion,* oyluk'tan), küçük bedenli kemirici cinsi. (*Gerlillus* cinsi üyelerine benzerlerse de arka ayakları çok daha uzundur, kuyruklarının ucunda bir kıl tutamı bulunur. Kuzey Afrika ile Güney-doğu Asya arasında yaşar. Bir düzine kadar türü vardır; cırlaksıçangiller familyası; *Gerbillinae* oymağı.)

MERİSİ (Michelangelo) → CARAVAGGIO (il).

MERİSİZM a. (fr. *mérycisme*). Özellikle 6 ila 18 aylık çocuklarda görülen ve besinlerin mideden ağza gelerek yeniden çiğnenmesi biçiminde ortaya çıkan ender patolojik davranış. (Ruhsal bozukluklara bağlıdır.)

MERİSTEL a. (fr. *méristèle*). Bot. Bitkilerde iletim sisteminin, özekten doğan ve yaprağı besleyen bölümü.

MERİSTEM a. (fr. *méristème*). Bot. SÜRGENDOKU'nun eşanlamlısı.

MERİSTİK sıf. (fr. *méristique*). Biyol. *Meristik çeşitlenme,* normal bir karakterin ortalamanın iki yanında gösterdiği, nicel sürekli çeşitlenmelerin tümü. (Aynı topluluktaki bireyleri birbirinden ayıran ya da ölçümün yapıldığı anda belirli bir bireyin bir değişmezini etkileyen bu çeşitlenmeler anomali değildir ve tamamen normal bir yaşamla bağdaşıktır. Tek kipli bir eğrinin çizimi bunları ortaya çıkarır.)

MERİT a. (fr. *mérite;* lat. *meritum,* kazanç, hizmet'ten). Siyas. bil. *Merit sistemi,* LİYAKAT* SİSTEMİ'nin eşanlamlısı.

MERİYE → MERİ.

MERİYET, -ti a. (ar. *mer'i* ve *-iyyet*'ten *mer'iyyet*). *Esk.* Yürürlükte olma, geçerlilik.

—Huk. YÜRÜRLÜK'ün eşanlamlısı.

MERİYET a. (ar. *mer'i* ve *-iyyet*'ten *mer'iyyet*). *Esk.* Gözle görülebilirlik.

MERKA → MARKA.

Merkab, Suriye kıyılarında, Baniyas yakınında kale; 1062'de inşa edildi. Kantakuzenos komutasındaki bizans ordularınca zapt edildi (1104). Daha sonra haçlı ordularınca ele geçirildi (1117/1118) ve buraya Ermeniler yerleştirildi. 1186'da Saint Jean şövalyeleri'ne devredildi. Oldukça yüksek bir tepe üzerinde yer alan ve burçlarla güçlendirilmiş iki surla çevrili olan kale, *totius terrae illius solacium* (tüm toprakların güneşi) olarak niteleniyordu. 1217 /1218'de Macaristan kralı Andras II tarafından onartıldı: 1285'te memluk sultanı Kalavun tarafından fethedildi, surları yıktırılarak Hısnülekrad eyaletine, XIV. yy.'da da Trablus eyaletine bağlandı.

MERKANTİL sıf. (fr. *mercantile*). İşlerinde yalnızca kazanç ya da kâr elde etme düşüncesiyle hareket eden kimseye denir.

MERKANTİLİST sıf. (fr. *mercantiliste*). İkt. Merkantilizmle ilgili olan.

◆ sıf. ve a. Merkantilizm yanlısı.

MERKANTİLİZM a. (fr. *mercantilisme*). İkt. Amerika'da altın ve gümüş madenlerinin bulunmasından sonra, XVI. ve XVIII. yy.'da ortaya atılmış olan, devletlerin asıl zenginliğinin değerli madenlerden oluştuğunu ileri süren ve korumacı bir politikayı savunan iktisadi öğreti.

—ANSİKL. Merkantilizmin kaynağı, XVI. ve XVII. yy.'larda eski ortaçağ toplumunu derinden sarsan bir sıra değişikliklerde aranmalıdır. Reform, Amerika'nın keşfi, sömürgecilik, değerli madenler akımı ve nihayet, ulusal devletlerin ortaya çıkması, bu öğretinin doğmasında belirleyici bir rol oynadı.

Merkantilist akım, Fransa'da A. de Montchrestien, Richelieu ve Colbert; İngiltere'de D. Hume ve W. Petty; İspanya'da Ortiz tarafından temsil edildi. Bu düşünürler, bir devletin güçlü olmak için zengin olması gerektiği ve zenginliğin en yüksek biçiminin de değerli madenlerde bulunduğu (krizohedonizm) ilkesinden hareket ediyorlardı. Öyleyse, yapılması gereken şey, başka ülkelere bedeli değerli madenlerle ödenmek üzere mal satarak, olabildiğince çok miktarda altın ve gümüş toplamaktı. Buna karşılık devletin, değerli maden çıkışlarına yol açacağı için, yabancı ürünler satın almaktan kaçınması gerekirdi. Bundan başka, yabancı ülkelere mal satımı, sanayinin geliştirilmesi koşuluna bağlı olduğundan, bunun korunması ve yardım görmesi gerekti. Merkantilizm, yalnızca iktisadi dinamizmi, büyüme isteğini, rekabeti ve gelişmeye yardım için devlet müdahalesini savunmakla kalmaz, aynı zamanda sıkı bir iktisadi ulusalcılık ve korumacılık olarak da kendini gösterir.

Merkantilizmden kaynaklanan iktisadi politikalar, ülkelere göre farklı oldu. İspanya ve Portekiz'de, iktisatçılar, bir yandan altın ve gümüşün dışarıya çıkarılmasının, öte yandan da yabancı malların içeriye sokulmasının yasaklanmasını salık verdiler (külçecilik). Bu iktisadi siyaset, değerli madenlerin sınır dışına kaçırılmasını önleyemediği gibi, bu iki ülke ekonomisinin soluksuz kalarak boğulmasına da yol açtı. Fransa'da çabalar daha çok "ticaret

dengesi" üzerinde toplandı. Yabancı ülkelere, onlardan satın alınandan daha çok şey satarak bir pozitif fazla elde etmek ve böylece, ülkeye bir altın girişi sağlamak isteniyordu. Colbertçilik, sanayiye müdahale önlemleri ve gümrük korumacılığı ile, bu iktisadi siyaseti özellikle özendirdi. İngiltere'de zenginliğin kaynağı, ticaret ve denizcilikte arandı. XVI. yy.'da İngilizler, "sözleşmeler dengesi" ilkesini vurguladılar. Bu ilkeye göre, vatandaşlarla yabancılar arasındaki sözleşmelerin, ülke dışına altın ya da gümüş çıkışlarına yol açmaması gerekiyordu. XVII. yy.'da, Cromwell'in denizcilik konusundaki kararları, Hollanda'yı iktisadi bakımdan yıktı ve değerli maden girişlerinin kaynağını oluşturan ingiliz ticaret denizciliğinin üstünlüğünü garantiledi.

MERKAPTAL a. (fr. *mercaptal*). Org. kim. Genel formülü RS—CR'R"—SR olan bis-sülfürlerin genel adı. (Aldehitler, ketonlar ya da merkaptanlardan [adını bu bileşiklerden alır] elde edilen merkaptaller, organik bireşimde aldehit ve ketonların karbonil grubunu kilitlemek amacıyla asetaller gibi kullanılır. Merkaptaller, potasyum permanganatla disülfonlara [RSO_2—CR'R"—SO_2R] yükseltgenebilir. Disülfonlardan kimileri uyku ilacı [sülfonal, trional, tetronal] olarak kullanılır.) [Eşanl. TİYOASETAL.]

MERKAPTAN a. (fr. *mercaptan*). Org. kim. Genel formülü R—SH olan organik bileşiklerin genel adı. (Eşanl. TİYOL.)

—ANSİKL. Merkaptanlar, *alkilmerkaptanlar* ve *arilmerkaptanlar* olmak üzere ikiye ayrılır. Alkollere benzeyen alkilmerkaptanlarda R grubu, alifatik bir köktür. Arilmerkaptanlar, fenollere benzer ve bunlardaki R grubu aromatik bir köktür. Alkilmerkaptanlar, bir halojenürün alkali hidrojensülfürlere ya da bir alkolün alümin eşliğinde hidrojensülfür üzerine etkimesi sonunda elde edilir. Arilmerkaptanlar, daha çok aromatik sülfonil klorürler (RSO_2Cl) indirgenerek hazırlanır. Bunlar genellikle suda çözünmeyen ya da az çözünen renksiz sıvılardır. Çok kötü kokuları vardır.

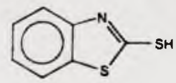
Alkollerden çok daha fazla asit (pKa= yaklaşık 8,5) olan merkaptanlar, bazlarla tepkimeye girerek kolayca *merkaptit* denen tuzları verir. Ağır metallerin merkaptitleri kolayca oluşur. Aldehit ve ketonlarla tepkimeye girerek merkaptalleri, asit anhidritleri ve klorürleriyle tepkimeye girerek S—alkil ya da S—aril esterlerini verirler.

Merkaptanların ilk iki üyesi metantiyol ya da metilmerkaptan (CH_3SH) ile etantiyol ya da etilmerkaptandır (C_2H_5—SH). Metantiyol sanayide metonalden, etantiyol etanolden elde edilir. Metantiyol organik bireşimde, etantiyol doğal gazın kokusunu gidermede kullanılır. Petrolde bulunan merkaptanlar, "tatlılaştırma" denen arıtma işlemiyle uzaklaştırılır.

MERKAPTİT a. (fr. *mercaptide*'den). Org. kim. Bir merkaptanın metalsel tuzu.

MERKAPTO- (fr. *mercapto-*). Org. kim. Bir molekülde SH kökünün varlığını gösteren önek.

MERKAPTOBENZOTİYAZOL a. (fr. *mercaptobenzothiazole*). Org. kim. Formülü $C_7H_7NS_2$ olan tiyol. Benzotiyazolün bir türevi olan merkaptobenzotiyazolün kendisi kükürtleme hızlandırıcısı, tuzları fungisit (mantar öldürücü) olarak kullanılır.

merkaptobenzotiyazol

MERKAPTOETANOL a. (fr *mercaptoéthanol*). Org. kim. Formülü HO—CH_2—CH_2—SH olan tiyol; etanolün bir türevidir.

MERKAPTOPURİN a. (fr. *mercaptopurine*'den). Alkilleyici ilaç. (Nükleotitlerin biyosentezini etkiler ve bazı lösemilerin tedavisinde kullanılır.)

MERKARA, Hindistan'da (Karnataka) kent, Kaviri'nin kaynakları yakınında; 19 500 nüf. Bir orman bölgesinin merkezi (santalağacı, tekağacı).

MERKAT, -tı a. (ar. *merkad*). *Esk.* **1.** Yatacak yer, yatak. **—2.** Mezar: *"Derk etti ler ki merkad-i pâk-i Muhammed'e / Ruhü'l -Kudüs'le arş-ı Huda'dan haber gelür"* (Y. K. Beyatlı.)

Merkel hücresi ya da **cisimciği** (alman anatomici Friedrich Sigmund *Merkel*'in [1845-1919] adından), üstderinin derin tabakasında bulunan ve bir dokunma diskindeki *(Merkel diski)* lifçiklerle birlikte derideki duyum alıcısını *(Merkel kompleksi)* oluşturan epitelyum hücresi.

MERKEP a. (ar. *merkeb*). **1.** Eşek. **—2.** *Esk.* Bir yerden bir yere gitmek için binilecek şey. **—3.** *Esk.* Gemi.

MERKEPÇİ a. Eşeklerini başkalarına kiralayan ya da eşekle yük taşıyan kimse, eşekçi.

MERKEZ a. (ar. *rekz*'den). **1.** Bir şekilde, tüm noktaların kendisine göre ikişer ikişer simetrik olduğu nokta: *Bir elipsin merkezi. Bir küpün merkezi.* **—2.** Bir mekânda, herhangi bir yüzeyde, bu nokta ve bu noktanın yakın çevresi; orta: *Vazoyu yuvarlak masanın merkezine koymak.* **—3.** İnsanların bir araya geldiği yer: *Kazazedeler için bir konaklama merkezi açmak.* **—4.** Nüfusu yoğun ya da etkinliği önemli kent, yerleşme: *Büyük merkezlerde şubeler açmak. Bir sanayi merkezi.* **—5.** Bir kentte, en canlı, ticaretin en yoğun olduğu semt: *Merkezde, merkezden uzakta oturmak.* **—6.** Birtakım etkinliklerin, güçlerin, eylemlerin toplandığı ve oradan yayıldığı yer: *İstanbul, bir kültür ve ticaret merkezidir.* **—7.** Bir ülkenin, bölgenin, kurumun ya da kuruluşun yönetim yeri: *Türkiye'nin merkezi Ankara'dır. Parti merkezi. Merkeze atanmak.* **—8.** Belli bir etkinliği yürüten örgüt, kurum, kuruluş: *Tarımsal araştırma merkezi. Diş tedavi merkezi.* **—9.** Polis karakolu, özellikle de canlı, işlek bölgelerde yer alan polis karakolu. **—10.** *Merkez emrine* ya da *merkeze alma,* merkezi idare içinde vali vb. yüksek memurların, maaş ve öteki özlük haklarına dokunulmaksızın, makamlarından alınarak bakanlık merkez örgütünde değişik görevlere atanması. ‖ *Bu merkezde,* bir şeyin yönünü, durumunu belirtmek için kullanılır: *İşler bu merkezde. Benim görüşüm bu merkezde.*

—Esk. Merkez-i hâk, dünyanın merkezi. ‖ *Merkez-i hilafe,* hilafet merkezi. ‖ *Merkez-i kemal,* olgunluk, mükemmelik merkezi. ‖ *Merkez-i saltanat,* saltanat merkezi. ‖ *Merkez-i teşri,* kanun yapılan merkez. ‖ *Merkez-i vilayet,* il merkezi.

—Akust. *Bir kaynağın akustik merkezi,* bir ses kaynağının ürettiği akustik dalgaların kaynağı gibi görünen nokta. (Bu tür bir algılama için ses dalgalarının küresel dalgalarla özdeşleşebileceği bir mekân gerekir.)

—Anat. ve Fizyol. Bir organın bütünlüğünü ve tüm organizmayla ilişkilerini sağlayan yapısal ya da işlevsel parçaların çıktığı ya da ulaştığı yer. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Diyafram merkezi,* diyaframın ortasında birbiriyle çaprazlaşmamış bağdokusu liflerinden oluşan ve gerçekte bir aponevroz olan diyafram bölümü. ‖ *Sinir merkezi,* beyin yarımkürelerinde, soğanilikte, omurilikte ya da yaşatkan sinir sistemi gangliyonlarında bulunan ve sinir akılarını ayıklamaya ve aktarmaya yarayan bozmadde oluşumu. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Solunum merkezleri,* beyin sapındaki ağsı oluşumda bulunan ve solunum işlevlerinin otomatik ve ritmik yapılmasını sağlayan merkezler (soğanilik merkezi, apne merkezi ve pnömotaksi merkezi).

—Arit. *Merkezi* ℝ *olan aralık,* ℝ nin $[x-h; x+h]$ biçimine konmuş aralığı, burada aralığın merkezi denen x elemanı, h de pozitif bir gerçek sayıdır. (Bu durumda aralığın çapı $2h$ dir.)

—Ask. Savaş düzeninde bulunan bir birliğin orta bölümü. ‖ *Merkez dairesi,* karargâhlarda personelle ilgili her türlü işin yürütülmesi ve personelin yönetimiyle görevli daire. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Merkez komutanı,* garnizon komutanlıklarının, garnizon bölgesinde disiplinin ve verilen emirlerin yerine getirilmesinin sağlanması amacıyla, garnizon içindeki birlikler arasından seçerek görevlendirdiği subay. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ask. denizc. *Kumanda merkezi* ya da *ana merkez,* bir savaş gemisinin genellikle en alt bölümünde yer alan savaş harekât merkezi. (Ana topçu, ana manevra ve ana güvenlik merkezleriyle bağıntılıdır. Bu merkezde, geminin harekâtıyla ilgili her tür bilgi ve istihbarat verileri toplanıp, değerlendirildikten sonra gemi komutanına iletilir.)

—Bağışıkbil. *Bağışıklık doğuş merkezi,* lenfoit bir organda, bağışıklık yaratıcı hücrelerin gelişip farklılaştığı yer.

—Bilş. *Hesap merkezi,* bir şirkette ya da bir idarede, kullanıcıların ve bilişimcilerin hizmetine sunulan büyük bilgisayarlar, şerit sarıcılar, manyetik diskler vb.'nin bir arada bulunduğu yer.

—Biyol. *Türeme merkezi,* Darwin ve onun izinden gidenlerce hayvan ve bitki türlerinin doğal ayıklanma sonucunda ilk türedikleri yer anlamında kullanılan terim. (Bu kavram, bütün türler için monofiletik bir kaynak varsaydığından son derece tartışmalı kalmıştır.)

—Ceb. *Bir grubun merkezi,* bu grubun bütün öbür elemanla değişmeli olduğu elemanlarının kümesi. (Bir grubun merkezi kavramının, ancak değişmeli olmayan bir grup için anlamlı olduğu apaçıktır. Bir grubun merkezi seçkin bir altgrup gösterir.)

—Denizc. *Ağırlık merkezi,* geminin su içindeki bölümüne, suyla etkiyen kuvvetlere ilişkin bileşkenin uygulanma noktası. ‖ *Yelken ağırlık merkezi,* bir geminin yelkenlerine, rüzgârla etkiyen kuvvetlere ilişkin bileşkenin uygulanma noktası. ‖ *Yüzme* ya da *sephiye merkezi,* bir gemi karinasının ağırlık merkezi.

—Dy. *Enerji kontrol ve kumanda merkezi,* elektrik akımını dönüştürmeye ve temas hatlarını beslemeye olanak veren belli sayıdaki ara istasyonun, bir dispeçerin gözetiminde uzaktan kumandasının ve kontrolünün gerçekleştirildiği merkez.

—Fizs. mekân. *Ani dönme merkezi,* düzlem üzerindeki düzlemsel bir harekette, hızın sıfır olduğu nokta (varsa). ‖ *İvme merkezi,* düzlem üzerindeki düzlemsel bir harekette, ivmenin sıfır olduğu nokta. ‖ *Koşut kuvvetler merkezi,* birçok koşut kuvvete ilişkin bileşkenin uygulama noktası. (Bunun konumu, kuvvetlerin doğrultusundan bağımsızdır ve yalnız, bunların yeğinliklerine ve uygulama noktalarına bağlıdır.) ‖ *Kütle merkezi,* belli bir karşılaştırma sisteminde işaretlenmiş, m_i kütleli bir P_i parçacıkları sistemi için, m_i katsayılı P_i noktalarının ağırlık merkezinde yer alan nokta. (Atom, çekirdek ya da parçacık fiziğinde, araştırmacının laboratuvar sistemi ya da kısaca "laboratuvar" denen karşılaştırma sistemi, kinematik hesaplarını yapmak için genellikle pek uygun değildir. Bu nedenle, kütle merkezinin dingin durumda olduğu ve kısaca "kütle merkezi" denen karşılaştırma sistemini kabul etmek yeğlenir.)

—Geom. *Merkez açısı,* O bir çemberin merkezi olmak üzere [Ox, Oy] yarıdoğruları çifti. (Buna karşılık olan $\widehat{[Ox, Oy]}$ açısının ölçüsü, O merkezli çemberlerin, hale göre $\widehat{[xOy]}$ ya da $[x\check{O}y]$ açı kesmesinin içinde bulunan yaylarının ölçüsünü belirlemeyi sağlar.) ‖ *Bir C çemberinin merkezi,* çemberin herhangi bir M noktasının bir O noktasından olan OM uzaklığının R yarıçapına eşit bulunduğu O noktası. ‖ *Bir dairenin merkezi,* bunu sınırlayan çemberin merkezi. ‖ *Bir dönüşümün merkezi,* bu dönüşümde özel bir rol oynayan nokta. (→ BENZEŞİKLİK, HOMOTETİ, PERSPEKTİF, DÖNME, BENZERLİK, BAKIŞIM.) ‖ *Bir düzlem* ya da *uzay eğrinin eğrilik merkezi,* eğrinin bu noktadaki dokunum çemberinin

merkezi. (→ FRENET* İŞARETİ ya da ÜÇ-DÜZLEMLİSİ.) ‖ *Bir nokta sisteminin ağırlık* ya da *eylemsizlik merkezi*, bu noktaların eşağırlık merkezi. ‖ *Bir S küresinin merkezi*, kürenin herhangi bir M noktasının bir O noktasından olan OM uzaklığının R yarıçapına eşit olduğu O noktası. ‖ *Bir şeklin özbakışım merkezi*, bu şekli değişmez bırakan noktaya göre bakışımın merkezi. ‖ *Bir şeklin yinelenme merkezi*, bu şekli değişmez bırakan dönmelerin merkezi. ‖ *Bir yuvarın merkezi*, bu yuvarı sınırlayan kürenin merkezi. ‖ *Yükseklik merkezi*, bir üçgenin yüksekliklerinin kesim noktası. — Bir dörtyüzlünün olanaklı ise yüksekliklerinin kesim noktası. (Varsa, dörtyüzlüye *yükseklik merkezli dörtyüzlü* denir.)

—Gökbil. *Merkez çizgisi*, tam ya da halkalı bir Güneş tutulması sırasında Ay'ın ve Güneş'in merkezlerini birleştiren doğrunun Yer yüzeyinde oluşturduğu çizgi.

—Huk. *İl merkezi*, ilin yönetim dairelerinin bulunduğu kent. ‖ *İşletme merkezi*, bir şirketin ticari ve teknik düzeydeki kimi işlemlerinin yapıldığı (yürütüldüğü) yer. ‖ *Şirket merkezi*, şirketin ikametgâhının bulunduğu yer. (Şirket merkezi, yönetim organlarının çalıştığı yerdir. İlke olarak, şirket merkezi, şirket ana sözleşmesiyle belirlenir.)

—İda. huk. *Merkezden yönetim*, yönetim hizmetlerinin merkezde toplandığı, bu hizmetlerin merkez ve onun hiyerarşisi içinde yer alan örgütlerce yürütüldüğü yönetim. (Karşt. YERİNDEN* YÖNETİM.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—İkt. ve Fels. Samir Amin'e göre, kapitalist sistemi oluşturan sosyal güçler arasındaki çelişkinin devrimci karakterini kaybettiği yer. (Emperyalizmin gelişmesi, üçüncü dünya ülkeleriyle onun arasındaki uzlaşmazlığı şiddetlendirir, çünkü bu ülkeler emperyalizmin etkilerini üzerlerinde duyarlar, bu da, adı geçen yazara göre, sömürüldüklerinin bilincine gittikçe daha çok varan devrimci güçlerin bu ülkelerde gelişmesine yol açar. Yazar, merkez ile çevre arasındaki karşıtlığı bu açıdan değerlendirir.)

—İş örgüt. *Harcama, sorumluluk, kâr merkezi*, bir işletmenin çeşitli çalışma bölümlerinin (belirli bir sorumlusu olsun ya da olmasın: sorumluluk merkezi, harcama merkezi) maliyet çözümlemesini ya da bu bölümlerin elde ettikleri sonuçların değerlendirilmesini (ürünlerin ve harcamaların birlikte sorumluluğu: kâr merkezi) yapmak için bütçe yönetiminde kullanılan altbölüm.

—İşl. ikt. *Genel merkez*, çoğunlukla bir firmanın genel servislerini ve yönetim kadrosunu barındıran ana kuruluş yeri.

—Katı. fiz. *Renkli merkez*, saydam bir kristalde görülen ve görünür tayfta bir soğurulma oluşturan noktasal kusur.

—Küm. kur. *Bir iç bileşim yasasıyla donatılmış bir E kümesinin merkez elemanı*, E nin her elemanıyla değişmeli olan eleman. (E nin yasası çarpma olduğuna göre, ancak ve ancak $\forall x \in E$, $a x = x a$, $a \in E$ merkez elemanıdır.) ‖ *Bir iç bileşim yasasıyla donatılmış bir E kümesinin merkezi*, E nin merkez elemanlarının kümesi.

—Mak. san. *İşleme merkezi*, temelde bir sayısal kumandalı takım tezgâhından (genellikle freze tezgâhı) oluşan otomatikleştirilmiş tezgâh. (Bir torna tezgâhı sözkonusu olduğunda, genellikle TORNALAMA MERKEZİ denir.) ‖ *Merkezden çıkarmak*, bir parçayı çevresinin bakışım eksenine göre saptırmak. ‖ *Merkezden kaçıklık*, merkezden kaçırmayla elde edilen sapmanın miktarı.‖ *Merkezden kaçırma*, merkezden kaçırmak eylemi. ‖ *Merkezden kaçırmak*, bir dönel parçanın bir öğesinin merkezini, bu parçanın genel eksenine göre saptırmak.

—Mekan. *Destek merkezi*, cayroskopların sapmasını dengelemek için, platformu yeniden ayarlamayı sağlayan bir düzenekle donatılmış eylemsizlik merkezi. ‖ *Eylemsizlik merkezi*, eylemsizlik ilkesine dayanarak, bir doğrultuyu mutlak eksenlere göre koruyan ve gemilerde, uçaklarda, torpidolarda, füzelerde vb.'de kullanılan düzenek. (İlke olarak, cayroskopik bir platform ve bunu tamamlayan doğrusal ivmeölçerlerden oluşur; ivmeölçerlerden elde edilen ve otomatik denetim döngülerinde kullanılan değerlerin adım adım integrali alınır. Kontrol edilecek yer değiştirmenin süresi sınırlıysa [torpido, füze], sapma, bir yeniden ayarlama gerektirmeyecek ölçüde küçüktür, ama öbür durumlarda, merkezi [gemiler, uçaklar] yeniden ayarlamak için, konumu dönemsel olarak düzeltmek gerekir.)

—Metalürj. *Merkez yolluğu*, bir metalin "alttan döküm"ünde, külçe kalıplarını bileşik kaplar ilkesine göre alttan besleyerek dolduran, ateşe dayanıklı malzemeyle astarlanmış üstten doldurulan boru.

—Meteorol. *Etki merkezi*, atmosfer dolaşımını belirli bir bölgeye doğru yönelten, oldukça kalıcı ve uzun süreli antisiklon ya da alçak basınç. (Batı Avrupa'nın önemli etki merkezleri Asor antisiklonu ve İzlanda alçak basıncıdır.)

—Nöroanat. *Duyum merkezi*, beyin korteksinde, Rolando yarığının arkasında bulunan ve organizmanın tümüne ilişkin getirici duysal sinir liflerini alan bölge. (Bu bölge yukarıya giden yankafa kıvrımına ya da birinci duysal alana ya da 2. ve 3. Brodmann alanlarına tekabül eder.) ‖ *Hareket merkezi*, beyin korteksinde, iskelet kaslarının hareketini yöneten bölge. (Bu bölge Rolando yarığının önünde bulunur ve yukarı giden kıvrımına ya da birincil devimsel alan ya da 4. Brodmann alanına tekabül eder.)

—Nöropsikol. *Beyinde merkez belirleme*, özel bir işlevin beyin korteksinin hangi kısmınca yönetildiğini belirleme. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Olasıl. *Merkez rastlantısal değişkeni*, bir sıfır beklentisi bulunan rastlantısal değişkeni. (Matematik beklentisi E [X] olan bir değişken için, X − E [X], X e eşlik eden merkez rastlantısal değişkendir.) ‖ *Bir X rastlantısal değişkeninin* k *nci basamaktan merkez momenti*, X e eşlik eden X − E [X] merkez değişkeninin, *k* nci basamaktan μ_k momenti. (μ_k = E [(X − E[X])^k]. 2. basamaktan merkez momenti değişkendir.) ‖ *Limit merkez teoremi*, belirli koşullar altında, aynı olasılıklı ve aynı σ^2_i değişkeli karşılıklı bağımsız *n* tane X_i değişkenin toplamına eşlik eden

$$Z_n = \frac{\sum_i X_i - E\left(\sum_i X_i\right)}{\sqrt{\sum_i \sigma_i^2}}$$

indirgenmiş değişkeninin, yasa olarak olağan bir değişkene yaklaştığını ifade eden teorem. (Bu teorem çok büyük önem taşır, çünkü çok sayıdaki fizik olayında, dağılım, her birinin farklı bir nedeni bulunan çok büyük sayıdaki pek zayıf dağılımların toplamına eşittir. Bu teorem, bütün bu hallere, niçin Laplace-Gauss yasası'na yakın yasalarda rastlandığını açıklar.)

—Opt. *Bir merceğin optik merkezi* → OPTİK* MERKEZ.

—Oto. *Fren merkez silindiri*, otomobil sürücüsü tarafından kumanda edilen ve frenleme sistemine basınçlı bir sıvı gönderen hidrolik piston.

—Ölçbil. *Ölçme merkezi*, karmaşık tesislerin kontrolunu sağlamak için, çeşitli ölçü aletlerinin ölçüm sonuçlarını periyodik inceleme, sayısal işleme, görüntüleme, kaydetme vb. gibi çeşitli işlevleri otomatik olarak gerçekleştiren merkez.

—Siyas. bil. Siyasal yelpazenin sağ ve sol kesimleri arasında yer alan konum, parti. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Şehirc. *Sosyal merkez*, bir toplantı salonu, bir dispanser ve sosyal hizmet bölümleri içeren yapı.

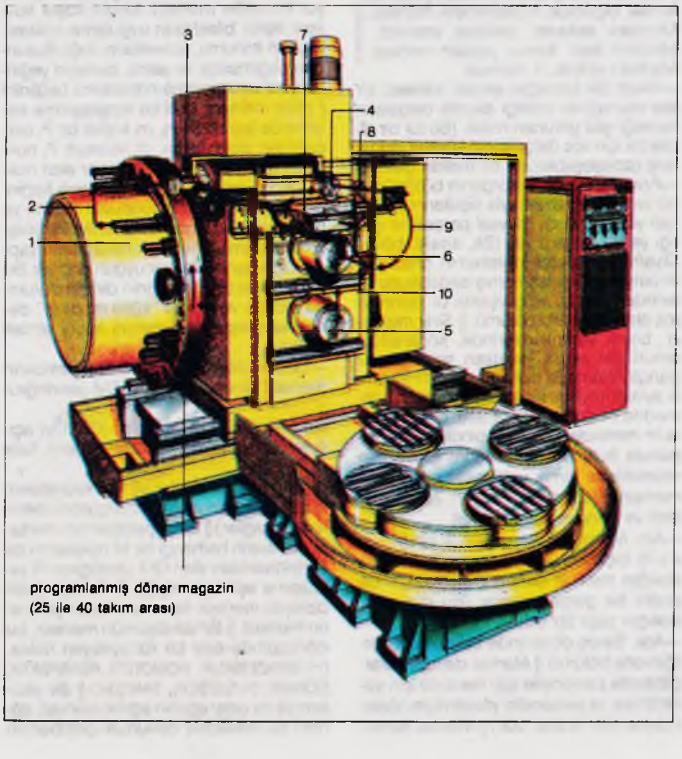
—Tıp. *Kür merkezi*, bir kaynak suyunun (kaplıcalar, içmeler) ya da bir iklimin (iklim merkezleri) tedavi edici özelliğinden yararlanılan kent ya da yerleşim yeri. ‖ *Onaylanmış kür merkezi*, tedaviye yarar oldukları belirlenen ve buralarda tedavi gören iştirakçilerin tedavi giderleri resmi sağlık yardımı kurumlarınca ödenen kür merkezi.

—Tic. *Ticaret merkezi*, bir külliye olarak tasarlanan, gerçekleştirilen ve yönetilen çok geniş boyutlu bir "kolektif mağaza" çerçevesi içinde büyük mağaza ve ticarethaneleri bir araya toplayan ağır donatımlı dağıtım örgütü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Topogr. *Merkez dışı uzaklık*, belirlenen noktayla istasyon noktasını ayıran, genellikle küçük uzaklık.

—Uz. havc. *Fırlatma merkezi*, bir uzay taşıtını fırlatma işlemlerinin yürütüldüğü, patlamalara ve darbelere dayanıklı koruntulu yapı. ‖ *Yönelim merkezi*, bir uzay ara-

bir K.T.M. belgesinden

işleme merkezi
programlanmış takım (1) magazinden çıkar (2'de) ve makinenin ön yüzüne getirilir (3'den 4'e); bu sırada bir önceki işlemi tamamlayan iş mili (5) durur ve değiştirme (6) konumuna geçer. Aktarma kolu (7) bu durumda 90° döner ve iş milinden ayrılan bir önceki takımın yanı sıra programlanmış takımı da tutar. Bunları boşa alarak (8) 180°'lik bir dönmeyle (9) yer değiştirmelerini sağlar. Aktarma kolunun (10) geri çekilmesiyle programlanmış takım kilitlendiği iş miline girerek oraya kilitlenir ve bir önceki takım da magazindeki kodlanmış yerine dönmesini sağlayacak mekanizmanın içine girer. (Şemanın daha kolay anlaşılabilmesi için yalnızca programlanmış takımın hareketi gösterilmiştir.)

cında yön belirlemeye ve düzeltmeye yarayan aygıtların tümü. || *Yönetim merkezi*, uzay işlemlerinin (fırlatma, yörünge işlemleri) yönetildiği salon.

◆ sıf. Uçta olmayan, ılımlılığı temsil eden bir siyasi eğilim için kullanılır. *Merkez sağ. Merkez sol.*

—ANSİKL. Anat. ve Fizyol. Sinaps bağlantıları omurgalılarda genellikle nöronun perikaryonü üzerinde bulunduğu için, sinir merkezleri, "çekirdek" adı verilen ve "bozmadde"den oluşan hücre gövdesi kümeleridir. Çeşitli duyu organlarından gelen bilgiyi işleyen merkezlere *duysal merkezler;* aksonları kaslara, salgı bezlerine ya da damarlara ulaşan merkezlere *devimsel merkezler* denir; bunları sinirsel merkezlerin % 90'dan fazlasını temsil eden ve *bütünleşme* ya da *eşgüdüm merkezleri* denen nöronlararası merkezlerden ayrı saymak gerekir.

—Ask. *Merkez dairesi.* Dairenin başlıca görevleri şunlardır: 1. askeri personelin sağlanması, celp ve terhisi; 2. personelin sınıflandırılması, ödüllendirilmesi ve askeri meslek ihtisasının değiştirilmesi, teste alınması ve yükselme işlerinin yapılması; 3. atama, nakil, personel alınması için istekte bulunulması, personel raporlarının hazırlanarak üst makamlara sunulması; 4. askerlikten tart, ihraç, emeklilik, terhis işleri; 5. personelin kayıt, maaş, yönetim etkinlikleriyle sicillerinin ve aile üyeleriyle ilgili işlemlerin yürütülmesi; 6. muharebe kayıpları ve savaş esirleri hakkında raporların hazırlanması, gerekli işlemlerin yapılması; 7. evrak dağıtım merkezlerinin çalıştırılması ve posta hizmetlerinin yürütülmesi; 8. gizlilik derecesindekl yazıların dağıtılması, korunması; 9. muhabere hizmetleriyle ilgili emirlerle bazı teknik talimatın ve karargâh subaylarının kendi yetkileri içinde komutan olarak yayımladıkları emirler dışındaki tüm emirlerin bastırılması, kopyalarının onaylanarak dağıtılması; 10. sahra basımevlerinin çalıştırılması.

• *Merkez komutanı.* Türk silahlı kuvvetleri iç hizmet kanunu'nun 91. maddesine göre garnizon komutanlığınca kıta subayları arasından yetenek, becerileri göz önünde tutularak ve seçilerek atanır. Merkez komutanları disiplin, tören, adli zabıta, askeri trafik vb. hizmetlerin yürütülmesiyle görevlidir. Küçük garnizonlarda bu amaçla bir inzibat subayı ya da astsubayı görevlendirilirken, büyük kentlerde ve garnizonlarda görevlendirilecekler Milli savunma bakanlığı tarafından hazırlanan özel kadrolarla belirlenir. Öteki garnizonlarda ise, garnizon komutanı kendisinden rütbece bir ya da iki derece ast olan bir subayı merkez komutanı atayabilir.

—İda. huk. Anayasa'ya göre İdare'nin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır (md. 123). Merkezden yönetim biçiminde karar alma ve bunları uygulama yetkisi, hizmetlerin yürütülmesi için gerekli gelir ve giderler bir merkezde toplanır. Merkezden yönetim, devlet yönetiminde birliği, kamu hizmetlerinin verimli olarak yürütülmesi için gerekli uzmanlık ve parasal olanakları, hizmetlerin ülke düzeyinde yayılmasını sağlar. Hizmetlerin maliyetini azaltır; kamu görevlilerini yerel etkilerden korur. Buna karşılık, yerel gereksinmelerin saptanmasında güçlükler doğurabilir; ayrıca kırtasiyeciliği de artırabilir. Kamu hizmetlerinin yürütülmesinde merkezden yönetimle yerel yönetim yöntemleri birlikte uygulanarak, her iki yöntemin, karşılıklı olarak, sakıncaları ortadan kaldırılmaya çalışılır. Güvenlik, savunma ve eğitim gibi tüm ülkeyi ilgilendiren kamu hizmetleri, merkezden yönetim yöntemiyle yerine getirilir.

—Nöropsikol. *Beyinde merkez belirleme.* Gall'le başlayan bu kavram, Broca'nın üçüncü alın kıvrımındaki bir lezyonun bir konuşma güçlüğüne neden olduğunu gözlemesiyle ivme kazandı. Sinir sisteminin işleyişinin tek bir merkeze bağlı olduğunu savunan araştırmacılar (K. Goldstein, K. Lashley) merkezci savlara karşı çıktılar. Günümüzde elde edilen anatomofizyolojik veriler, beyin korteksinde işlevsel merkezlerin bulunduğunu kanıtlayarak tartışmayı geçersiz kılmış sayılabilir, bu veriler, kesin bir merkez modelinin savunulmasını olanaksız kılan esneklik ve telafi olgularını da ortaya çıkarmıştır.

—Siyas. bil. Toplumbilim açısından merkez "düzen" ve "değişiklik" arasında bir siyasal davranış, bir denge olarak ele alınabilir; gericiliğe olduğu kadar devrime de karşıdır; "süreklilik"le "değişim"i uzlaştıran bir reformculuğa bağlıdır İdeolojik bakımdan merkezin kuramsal bir yapısı yoktur. Temel başvuru kaynağı liberal öğreti olmakla birlikte merkez, daha çok ne olmadığı biçiminde tanımlanır; pragmacılık hatta oportünizm onun ayırıcı özelliğidir. Siyaset bilimcilerinin yeni çözümlemeleri, demokrasinin işlemesi için gerekli uzlaşmayı öngören ve çoğunluk hareketleri yoluyla iktidarın el değiştirmesine olanak veren siyasal sistemlerde, "merkezci işlev"in önemini ortaya koydu.

Merkezci anlayışı salt siyasal planda belirli bir çerçeve içinde tanımlamak kolay değildir; bu durumda "merkez"den çok, "merkezler"den söz etmek daha doğru olur. Kimi ülkelerde hâlâ her iki eğilimin tek bir partide bir araya gelmediği durumlarda merkez sağ ya da merkez sol partilere rastlanır. Merkez partilerinin ortaya çıkması seçim sistemine sıkı sıkıya bağlıdır; sözgelimi, bir ya da iki "tur"lu çoğunluk sistemleri, merkezin temsil edilme şansını iyice azaltmaktadır.

—Tic. *Ticaret merkezi.* Ticaret merkezlerinin 1948'de Birleşik Devletler'de *(shopping centers)*, sonra da Avrupa'da (Fransa'da, Rueil-Malmaison, 1958) ortaya çıkması, otomobilin yaygınlaşmasına (hareket yeteneğinin artmasına karşılık, sıkışıklığın da gittikçe yoğunlaşması ve kentleşme biçimlerinin uğradığı değişikliğe (banliyölerin genişlemesi, eski mahallelerdeki taşınmaz malların yeni bir yapıya ve düzene kavuşturulması) karşısında dağıtım aygıtının başvurduğu bir çaredir. Kentlerin çevresinde ya da içinde yer alan ve çoğu kez bir bölgedeki müşterilere göre boyutları değişen ticaret merkezi, bir sıra çeşitli ticarethaneleri (büyük mağazalardan, özel türden eşyalar satan dükkânlara kadar) ve hizmetleri (banka şubeleri, sigorta acentaları, sinemalar, lokantalar vb.), aynı yerde topluca müşterilere sunar. Bu merkezlere geliş ve girişler, geniş araba parkları aracılığıyla olur. Ticaret merkezinin bütün birimleri arasında gidiş-gelişi sağlayan yayalara özgü iç yolların varlığı, ona birlik ve bütünlük kazandırır. Ayrıca, merkezin çoğu kez bir de satışların ve binaların yönetimiyle (işletmeciler tarafından kiralanan ticari alanlar, merkezin açılış ve kapanışını düzenleyen kurallar, bekçilik ya da ortak bakım hizmetleri vb.) ilgili bir birimi bulunur.

Türkiye'de de, büyük kentlerde ticaret merkezleri kurulması yönünde gelişmeler görülmektedir. İstanbul'da (Ataköy) 1988 ekiminde tamamlanması öngörülen Ataköy galeria adlı ticaret merkezi bu alandaki önemli girişimlerden biridir.

Merkez bankası *(Türkiye Cumhuriyet)* [TCMB], Türkiye'de banknot çıkarımı ayrıcalık ve tekeline tek başına sahip, tüzelkişiliği olan, sermayesinin yarısından fazlası devlete ve İktisadi devlet teşekkülleri'ne ait, özel hukuk hükümlerine bağlı anonim ortaklık. 11 haziran 1930 tarih ve 1715 sayılı yasaya dayanılarak 15 milyon TL sermayeyle kuruldu. Kuruluşta, bankanın pay senetleri dört gruba ayrılmıştı: A grubu pay senetleri devlet kuruluşlarına ayrılmış ve banka sermayesinin % 25'iyle sınırlı tutulmuştu. B grubu pay senetleri, ulusal bankalara (türk yasalarına göre kurulan ve türk parası olarak konulan sermayenin çoğunluğu türk uyruğundaki kişilerin elinde bulunan bankalar), C grubu pay senetleri (% 10'la sınırlı tutularak) ulusal bankalar dışında kalan bankalara ve ayrıcalıklı şirketlere; D grubu pay senetleriyse türk uyruğundaki gerçek ve tüzel kişilere ayrılmıştı. Yasada A ve C gruplarının paylarının artırılamayacağı gibi kendi aralarında da geçiş yapamayacakları, buna karşılık B ve D grupları arasında geçiş yapılabileceği belirtilmişti. Sermayenin karma yapısı ve pay senetleri için getirilen bu sınırlamalarla, bir yandan ekonomideki farklı çıkarların temsil edilmesi sağlanmak istenirken, bir yandan da devletin ve yabancı sermaye ile kurulan bankalarla ayrıcalıklı şirketlerin Merkez bankası üzerindeki etkileri sınırlandırılmak istenmiştir. Kuruluş yasasıyla TCMB'nin görev ve yetkileri, iskonto fiyatını saptamak ve para piyasası ile dolaşımını düzenlemek; Hazine'ye ait işlemleri yapmak; hükümetle birlikte türk parasının istikrarıyla ilgili tüm önlemleri almak biçiminde belirlenmiştir. Banka, kuruluşuyla birlikte 30 aralık 1924 tarih ve 701 sayılı yasa gereğince devlet tarafından daha önceden çıkarılmış olan 158,7 milyon TL'lik evrakı nakdiye'yi devralmış, hükümet, buna karşılık, bankaya aynı değerde % 1 faizli tahvil vermiştir.

Banknot çıkarma yetki ve tekeline sahip olan bankanın bu ayrıcalık süresi 30 yıl olarak belirlenmiş, ancak sürenin bitimine beş yıl kalıncaya kadar yeniden uzatılabileceği öngörülmüştür. 1715 sayılı yasayla türk parasında "altın standardı"na geçilmesi amaçlanmış, ancak, gerekli miktarda altın sağlanamadığı için bu sistemin uygulanması, ileride çıkarılması düşünülen "istikrar kanunu"na bırakılmış, daha sonra öteki ülkelerin de altın para sisteminden giderek uzaklaştığının anlaşılması üzerine bu sistemden tümüyle vazgeçilerek sözü edilen yasa hiç çıkarılmamıştır.

1715 sayılı TCMB kuruluş yasası, yürürlükte kaldığı yaklaşık 40 yıllık süre içinde 22 kez değişiklik görmüştür. 1968-1972 dönemini kapsayan 2. BYKP'de TCMB yasası'nın günün ekonomik koşullarına uydurulması ve modern bir merkez bankacılığının gereklerine uygun olarak düzenlenmesi ilkesi benimsenmiştir. Bu ilkeler göz önünde tutularak 14 ocak 1970'te kabul edilip, 26 ocak 1970'te yürürlüğe giren 1211 sayılı yasayla Merkez bankası'nın işleyişi, görev ve yetkileri yeniden düzenlenmiştir. Daha sonra, bu yasanın bazı maddeleri 3098 ve 3291 sayılı yasalarla değişikliğe uğramış, Bakanlar kurulu'nun 11 eylül 1985 gün ve 85/9859 sayılı kararıyla bankanın ana sözleşmesinde değişiklikler yapılmıştır.

1211 sayılı yasayla yeniden düzenlenen TCMB, 1999'a kadar banknot çıkarma ayrıcalık ve tekeline sahip kılınmıştır. Bankanın çalışmaları asıl olarak 1211 sayılı yasa hükümlerine göre yürütülmekte, yasada açıklık olmayan durumlarda özel hukuk hükümleri uygulanmaktadır.

Her biri ada yazılı olan 100 TL nominal değerli 250 000 paya bölünmüş olan bankanın esas sermayesi (25 milyon TL) hükümetin onayıyla artırılabilir. Pay senetlerinin A grubu Hazine'ye aittir. Hazine'nin payı 1715 sayılı yasada % 25 tavanı ile sınırlandırılmışken, 1211 sayılı yasayla bu pay en az % 51 olarak saptanmıştır. B grubu pay senetleri Türkiye'de etkinlikte bulunan ulusal bankalara: C grubu pay senetleri yabancı bankalarla ayrıcalıklı şirketlere ayrılmış, ancak bunların sayılarının 15 000'i aşamayacağı belirtilmiş, banka sermayesi içindeki payları da % 10'dan % 6'ya indirilmiştir. D grubu pay senetleri de eski yasada olduğu gibi türk uyruklu özel ve tüzel kişilere ayrılmış bulunmaktadır.

Bankanın organları Hissedarlar genel kurulu, Banka meclisi, Başkan (Guvernör), Denetleme kurulu, Yönetim komitesi, Merkez iskonto komitesi, Şubeler iskonto komitesi ve Şubeler'den oluşmaktadır. Hissedarlar genel kurulu, bankanın pay

sahipleri defterinde yazılı bulunan pay sahiplerinin oluşturduğu genel kuruldur. Kurul, Banka meclisi'nin verdiği yıllık rapor ile Denetleme kurulu raporunu, bankanın bilanço, kâr ve zarar hesaplarını inceler ve karara bağlar. Banka meclisi üyelerini ve Denetleme kurulu'nu aklar; sermayenin artırılmasına, ana sözleşmede değişiklik yapılmasına ve bankanın tasfiyesine karar verir. Bankanın en önemli ve yetkili organı Banka meclisi'dir. Meclis, Başkan (Guvernör) ile Genel kurul'ca seçilecek altı üyeden kurulur. Üyelerin görev süreleri 3 yıldır, Meclis üyelerinin üçte biri her yıl yenilenir. TCMB'ye yasalarla verilen tüm yetki ve görevler, Banka meclisi'nin kararları ile yürütülür.

Başkan (Guvernör), Banka meclisi'nin önerisi üzerine Bakanlar kurulu kararı ile beş yıl süre ile atanır. Ancak, yasanın bu hükmü, 1987'de yapılan bir düzenlemeyle değiştirilmiş ve Bakanlar kurulu'nun bu konudaki yetkisi genişletilerek atanma süresi kısaltılmıştır. Başkan, en yüksek yürütme amiri sıfatıyla bankayı yönetir ve yurtiçinde ve yurtdışında temsil eder.

TCMB, Banka meclisi'nin kararıyla şubeler açabilir. 1992 sonu itibariyle 22 şubesi vardır. Ana hizmet birimleri, Emisyon, Bankacılık, Krediler, Kambiyo, Muhasebe, İşçi dövizleri, Dış ticaret, Para piyasaları ve fon yönetimi genel müdürlüklerinden oluşmaktadır.

TCMB'nin temel görevleri para ve kredi politikasını kalkınma planları ve yıllık programlara uygun bir biçimde yürütmek; ulusal paranın iç ve dış değerini korumak, hacim ve dolaşımını düzenlemek; para arzını ve ekonominin likiditesini düzenlemek amacıyla açık piyasa işlemleri yapmak; mevduat vade ve türleri ile vade sürelerini belirlemek; ulusal para ile altın ve yabancı paralar arasındaki eşdeğerliği hükümetçe saptanacak esaslar içinde belirlemek; ilgili mevzuat ve hükümetçe alınacak kararlar çerçevesinde altın ve döviz rezervlerini ülkenin ekonomik çıkarlarına uygun biçimde yönetmek; borsada döviz ve kıymetli evraklar üzerinde işlem yapmak; Tasarruf mevduatı sigorta fonu'nu temsil etmek ve yönetmektir.

Bankanın yetkileri ise başta banknot çıkarma ayrıcalık ve tekeli olmak üzere, para-kredi konularında karar almak, hükümete öneride bulunmak; reeskont, iskonto ve faiz oranlarını saptamak ve bankaları denetlemektir.

TCMB'nin Zürich, Frankfurt, Londra, New York, Tokyo, Paris ve Brüksel'de yurtdışı temsilcilikleri; Berlin'de bir irtibat bürosu bulunmaktadır.

MERKEZ EFENDİ (Müslihittin Ebu Taki Musa bin Mustafa bin Kılıç), türk sufi ve halveti tarikatı şeyhlerinden, hekim (Sarımahmutlu, Buldan, Denizli, 1460 ? - İstanbul 1552). İstanbul'a gelerek Hızırbeyzade Velayettin ya da Velayettin oğlu Ahmet Paşa'dan öğrenim gördü. Gittiği Karaman'da halveti şeyhlerinden Habib-i Karamani'ye mürit olma yolunda yaptığı girişimden bir sonuca ulaşamadı. İstanbul'a dönerek Sünbül Sinan'a kapılandı. Sonra halveti tarikatı Sevindik Dede (öl. 1495) zaviyesine, ardından Manisa'da Valide Hafsa Sultan'ın yaptırdığı imaretin yanındaki zaviyeye şeyh oldu. Burada aynı zamanda hekimlikle uğraştı; "Mesir*" denilen macunu yaptı bunun dağıtımı ile ilgili tören düzenledi. Sünbül Sinan Efendi'nin ölümü üzerine İstanbul'a dönerek onun yerine şeyh oldu. Bir gün, günümüzde kendi adını taşıyan Silivrikapı ile Topkapı arasındaki semtte gezinirken, söylendiğine göre, yer altından bir su sesi duydu. Toprağı kazdırdığında karşısına içi su dolu bir havuz çıktı. Burada bir cami ile bir hamam yaptırdı. Vezir Lütfi Paşa'nın eşi Şah Sultan bu camiye vakıflar tahsis ettiği gibi Merkez Efendi adına başka camiler de yaptırdı.

Merkez Efendi'nin türbesi ve yanındaki kuyu eskiden olduğu gibi günümüzde de dilekte bulunulmak için halkın ziyaret ettiği bir yerdir. İyi bir Kuran yorumcusu olduğu söylenilen Merkez Efendi'nin yazılı bir yapıtına rastlanmamıştır.

Merkezefendi tekkesi mescidi
İstanbul

Büyük Larousse

Merkez partisi *(Alman—)*, II. Reich ve Weimar Cumhuriyeti sırasında etkinlikte bulunan alman siyasal topluluğu *(Zentrumspartei)*. 1852'den başlayarak Prusya diyetinde katolik parlamenterleri bir araya getiren "Katolik fraksiyon"un yerini alan "Merkez" grubu (Anayasa partisi), aralık 1870'te kuruldu. I. Reichstag seçimleri sırasında 58 milletvekilliği kazandı. Katolik sözcüğünün bırakılması, Merkez'in protestan inanç sahiplerine de açılacağı anlamına geliyordu. Gerçekteyse, Hıristiyan-demokrat birliği (CDU) [Christlich-Demokratische Union] haline dönüştüğü 1945'e kadar, salt katoliklerden oluştu. Bütün toplumsal sınıflardan gelen bu katolikler arasında, başlangıçta soylular ve toprak sahipleri ağır basarken, sonradan burjuvalar, aydınlar ve hıristiyan sendikacılar çoğunluğu ele geçirdi. İlkin Westfalenli Hermann von Mallinckrodt ve Hannoverli Windthorst, ardından 1891'de Windthorst'un ölümünden sonra Hessenli Lieber ve Bavyeralı profesör Georg von Hertling, son olarak da Birinci Dünya savaşı ve Weimar Cumhuriyeti sırasında prusyalı Peter Spahn, Badenli Erzberger, şansölyelerden Fehrenbach, Wirth, Marx, Brüning ve sendikacı Stagerwald tarafından yürütülen grup yönetimi istedikleri gibi oy kullanmakta üyeleri her zaman özgür bıraktı; öyle ki Merkez, ancak din konusunda ve özellikle *Kulturkampf** döneminde (1870-1887) Bismarck'a karşı yöneltilen uzun savaşım sırasında parçalanmaz bir blok olarak göründü. Toplumsal, iktisadi ve askeri konulardaysa Merkez, sık sık temsilcilerinin bölgesel ilintilerine ve köken çevrelerine göre bölündü. İki savaş arasında Bavyeralılar, kendi öz partileri olan Bavyera halk partisi'ni kurdular. Bu partinin yöreciliği Reich hükümetinin siyasetini, 1925'te sosyalistler tarafından desteklenen merkezci Marx'a karşı Cumhurbaşkanlığına mareşal Hindenburg'un seçilmesini sağlayacak derecede etkiledi. 1873'ten başlayarak Merkez grubu, Prusya diyetinde olduğu kadar Reichstag'ta da, hiçbir zaman 1 300 000 - 1 875 000 arasında seçmen tarafından seçilen 90'dan az milletvekili çıkarmadı. Alsaceli ve polonyalı protestocu temsilciler, ortak dinsel özgürlükleri tehlikeye düşüren oylamalarda Merkez'le birlikte oy kullandılar. Alman İmparatorluğu döneminde katoliklere belirli bir yer verilmesine rağmen Merkez, hemen her zaman çoğunluğun ekseni olarak kaldı. Katolikler çoğu zaman en yüksek hükümet ve yönetim görevlerinden uzak tutuldular. Ancak Merkez'e dayanmak zorunluluğu Bismarck'ı, özellikle din dışı konularda (örneğin yedi yıllık başkanlık oylamasında) bu partinin kendi siyasetini Papalık'ın öğütlerinden bağımsız olarak yürütmek istediğini anladığı zaman, Kulturkampf'a son vermek zorunda bıraktı. Şansölye Caprivi ve şansölye Hohenlohe'yi oldukça yakından destekleyen Merkez, 1918 yenilgisinden sonra Weimar Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla, sonunda iktidar sorumluluklarına kavuştu. Ancak milliyetçiler, Merkez üyelerini ve özellikle Rethondes mütarekesi'ni imzalayan -ve nisan 1921'de öldürülen- Erzberger'i, bu yenilgiyi kolaylaştırmakla suçluyorlar ve bundan siyasal bakımdan yararlanmayı umuyorlardı. Yasal yetkililer karşısında meşruiyetçi olan Merkez, Şansölye Brüning'le birlikte, nasyonal-sosyalist hareketi yasal yoldan başarısızlığa uğratmaya girişti. Ancak Brüning, mareşal Hindenburg tarafından kabaca uzaklaştırıldı (31 mayıs 1932) ve eski bir Merkez parti üyesi olan Franz von Papen, partinin istememesine rağmen Hitler'e iktidar yolunu açtı. Hitler iktidara geçtikten az sonra da parti kapatıldı.

MERKEZCİ sıf. ve a. Siyasal açıdan merkezde yer alan parti, kişi, gazete vb. için kullanılır.

MERKEZCİL sıf. Bot. Çiçeklerin çevreden başlayıp gittikçe merkeze doğru açıldığı, çiçek durumlarına (sınırsız bileşik çiçekler) denir. || Öğeleri çevreden merkeze doğru gelişen organlardaki odun oluşumlarına (köklerde birincil odun) denir.

—Fizs. mekan. Merkeze doğru yönelmiş. (Özellikle, düzgün çembersel bir hareketin ivmesi ve bu hareketi oluşturan kuvvet konusunda kullanılır.)

—Ruhbil. *Merkezcil çözümleme,* L. L. Thurstone tarafından ortaya konulan etkenler çözümlemesi yöntemi. Bu yönteme göre, birbirini izleyen etkenlerden her biri, değişkenleri temsil eden noktaların ağırlık merkezinden geçer. (Bu yöntem, bilgisayarların yaygınlık kazanmasından önce ruhbilimde çok kullanılıyordu; çünkü, bu yöntemde hesaplar, asal bileşenler yöntemine oranla çok daha basit bir biçimde yapılabiliyordu.)

Merkezefendi tekkesi mescidi, İstanbul'da Mevlanakapı karşısındaki surların dışında mescit ve ziyaret yeri; Merkez Efendi adına Yavuz Sultan Selim'in kızı Şah Sultan tarafından yaptırıldı (1514), Mahmut II döneminde onarıldı (1837). Tek minareli mescidin yanındaki türbede halveti tarikatı şeyhlerinin sandukaları, kubbeli bölümdeyse Merkez Efendi'nin sedef kakmalı sandukası bulunmaktadır. Türbenin arkasında Merkez Efendi'nin ibadet ettiği çilehane vardır.

MERKEZİ sıf. (ar. *merkez* ve -*î*'den *merkezî*). **1.** Merkezde ya da merkeze yakın bir yerde bulunan şey için kullanılır: *Merkezi nokta. Kentin en merkezi yerinde oturuyorlar.* **—2.** Bir merkeze göre ele alınan şey için kullanılır; orta: *Merkezi Avrupa.* **—3.** Bir toplama ya da dağılma noktasında bulunan şey için kullanılır: *Merkezi yönetim. Merkezi hükümet.*

—İda. huk. *Merkezi idare* → MERKEZDEN* YÖNETİM.

—İnş. *Merkezi plan,* bir yapıyı oluşturan çeşitli öğelerin bakışım eksenlerinin kesiştiği bir merkez çevresinde toplanan plan. (Yapı, yuvarlak, çokgen, elips ya da yunan haçı biçiminde olabilir.)

—İstat. *Merkezi değer,* bir dağılımdaki tüm değerlere ortak olabilecek şeyi ölçmek üzere tanımlanan parametre. (Başlıcaları egemen değer [mod], ortalayan değer [medyan], değişim aralığının ortası ve ortalamadır.) || *Merkezi eğilim* → ODAKLAŞMA.

—Mim. *Merkezi plan,* kubbe gibi merkezi bir öğeye bağlı olarak daire, kare ya da çok köşeli bir orta mekân çevresinde gelişmiş plan türü. (Osmanlı mimarlığında yaygın olarak kullanılan merkezi plana Edirne Selimiye camisi, İstanbul Sultanahmet camisi örnek gösterilebilir.)

Merkezi antlaşma teşkilatı (ing. CEN*tral* T*reaty* O*rganization*) [CENTO], Irak'ın ayrılmasından sonra Bağdat pak-

tı'na verilen ad. Irak 14 temmuz 1958'de yapılan devrimden sonra yansız ve bağlantısız bir siyaset uygulamak istedi ve 21 ağustos 1959'da pakttan ayrıldı. Ekim 1959'da Washington'da toplanan Türkiye, İran, İngiltere ve Pakistan temsilcileri, bir bildiri yayımlayarak NATO ve SEATO arasında yer alan teşkilata merkezi durumu dolayısıyla, bu ad verildiğini açıkladılar. ABD, mart 1959'da CENTO üyeleri Türkiye, Pakistan ve İran'la ikili anlaşmalar imzaladı. Anlaşmalara göre, bu devletler bir saldırıya uğradıkları zaman ABD hükümetlerin isteği üzerine, yardıma gelebilecekti. Bu saldırı, dolaylı olarak nitelenebilecek, bir iç olay da olabiliyordu. Teşkilata üye olmayan ABD giderek çalışmalara daha etkin biçimde katılmaya başladı. Kurulan askeri planlama heyetinin başına bir ABD'li general getirildi. Ancak Pakistan'la Hindistan arasında Bangladeş'le ilgili anlaşmazlıkta, Kıbrıs olayları sırasında ABD'nin tutumu üye ülkeler arasında teşkilatın yararları hakkında kuşkular doğmasına yol açtı. Buna karşı 21. Bakanlar konseyi (1974) raporunda büyük bir ciddiyetle, teşkilatın üye ülkelerin güvenliği açısından önemini koruduğunu ileri sürdü. Teşkilatın genel sekreterliğine Haluk Bayülken atandı (1974). 1979'da İslam devrimi'yle İran'da şah rejimi çöktükten sonra yeni yönetim, ABD emperyalizminin bir aracı olarak nitelediği CENTO'dan ayrıldı. Pakistan da CENTO'nun kapatılmasını savundu, 1979'da teşkilat sona erdi.

MERKEZİLEŞME a. Merkezileşmek eylemi.
—İda. huk. ve Siyas. bil. Devlet yönetiminde merkezi otoritenin siyasi, idari ve mali konulardaki karar yetkilerinin tümünün bir elde tutulması, yerel yönetimlerin bütünüyle merkeze bağlanması.
—İşl. ikt. İşletmelerin bir kol, bir kesim içinde göreli ya da mutlak ağırlıklarının artma eğilimi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. İda. huk. ve Siyas. bil. Gerçek bir merkezileşme, iktidarın doruğunda son derece gelişmiş bir yoğunlaşmayı gerektirir: yerel ya da bölgesel işleri yönetmekle görevli devlet memurları, kendi başlarına hiçbir karar yetkisine sahip olamazlar. Bunlar kesin bir hiyerarşi denetimine bağlanırlar; kişisel hiçbir bağımsızlıkları ve yerel bağları olamaz. Merkezileşme, yerinden yönetim ile de bir arada bulunabilir; bu durumda, ülkeye dağılan devlet görevlileri, iktidarın az ya da çok vekâletine sahiptir ve dolayısıyla hiyerarşik iktidardan bütünüyle kurtulmuş olmamakla birlikte, hareket serbestliğinden yararlanırlar.

Merkezileşme, modern devletlerin kuruluşuyla ortaya çıktı. Bununla birlikte, gerek kararlı bir tercihle (örneğin ABD) gerekse toplumsal yapının yetersizliği nedeniyle (kimi azgelişmiş ülkelerin durumu) merkezileşme her zaman bütünüyle gerçekleştirilememiştir.

Merkezileşme, siyasal iktidarın gücünü artırır. Bu da, özellikle toplumsal yapısı zayıf azgelişmiş ülkeler için, çoğu kez yararlıdır. Merkezileşmenin lehine ileri sürülebilecek bir başka kanıt, yerel ya da özel çıkarların baskısına karşı daha az duyarlı olan uzaktaki bir iktidarın etkinliği ve yansızlığıdır. Ancak, merkezileşme, yerel sorunlar hakkında genellikle pek az bilgi sahibi olan memurların gücünü artırır. Bunun dışında, vatandaşların iktidarın kararlarını denetlemesini güçleştirir ve etkisiz hale getirir; demokrasinin uygulanmasını zorlaştırır ve her zaman yetkeciliğin (jakobencilik, teknokrasi, bürokrasi) izlerini taşır.
—İşl. ikt. Genel olarak, az sayıda birimlerin (oligopol piyasasıyla ilgili yapılar) sahip olduğu iktisadi kudretin güçlenmesi anlamına gelen merkezileşme, bir bütün içindeki kuvvetlerin eşit olmayan bir biçimde dağılmasına (göreli merkezileşme) ve / ya da sözkonusu işletmelerin ortalama büyüklüğünün artmasına (mutlak merkezileşme) yol açan süreci -ya da sürecin sonucunu- belirtir. Bütün hallerde önemli bir nakit akımı (cash-flow) varlığına dayanan merkezileşme, bazı firmaların iç büyümesi sonucu ortaya çıkabilir, yani bu firmalar hızlı bir gelişme göstererek kendi etkinlik kesimlerinde piyasanın gittikçe büyüyen bir bölümünü ele geçirebilirler. Ama merkezileşme asıl dış büyüme süreçlerinden doğar. Dış büyüme sırasında, iktisadi gücün belirginleşmesi ve gruplaların oluşması, temelde, şirket sermayelerinin yeni bir dağılıma uğraması yoluyla olur.

Bu gruplaşmaların belli başlı iki türü vardır: *dikey merkezileşme*, ya da *birleşme*, yani bir işletmenin, aynı üretim zincirinin birbirini izleyen farklı aşamalarını denetimi altına alarak, egemenliğini yukarı yönde (kendi imalat sürecinin başlangıcına yakın birimlerin birleşmesi) ya da aşağı yönde (kendi ürettiği malı değişikliğe uğratan ya da ticari hale getiren birimlerin birleşmesi) genişletmesi biçimindeki merkezileşme; *yatay merkezileşme*, yani belli bir malın üretiminin aynı aşamasında rol alan birimleri (homojen merkezileşme) ya da farklı ve birbirini tamamlamayan malları üreten birimleri (heterojen merkezileşme) bir araya getiren merkezileşme. Bu sonuncu durumda, ya fonksiyonel tipte bir strateji (örneğin cam, karton, plastik vb. ambalaj gibi aynı iktisadi işlevi yerine getiren ürünleri denetlemek), ya da konglomeral tipte bir strateji (ana şirket etkinliklerinin doğrudan doğruya farklı piyasalar üzerinde çeşitlendirilmesi) uygulaması sözkonusudur.

Bu gruplaşmalar üç temel biçimde olur: aktiflerin devri, katılımlar sağlama, işletmelerarası anlaşmalar.

Aktiflerin devri, hukuksal açıdan birleşmeler, ayrışmalar ya da kısmi aktif katkıları olarak sınıflandırılır. Birleşme, iki ya da daha fazla şirketin tek bir bütün oluşturmak üzere öz varlıklarını bir araya getirmeye karar vermeleri işlemidir. Birleşen şirketler birbirine denk büyüklükteyse, eşit bir birleşme sözkonusu demektir; taraflar arasında eşitlik bulunmadığı durumdaysa, yutma (ya da ilhak etme) biçiminde bir birleşmeden söz edilir. Bu durumda yutan şirket, yutulan şirketin tüm aktifini kendi aktifine katkı olarak alır (böylece yutulan şirket feshedilmiş olur); yutan şirketin yutulan şirkette daha önce kayda değer bir katılım payına sahip olup olmaması önemli değildir (filyalin yutulması).

Ayrışma, tüm aktifini iki ya da daha fazla şirkete katkı olarak veren bir şirketin ortadan kalkması demektir. Kayıtsız şartsız ayrışma, böylece eski şirketin aktifini aralarında bölüşen yeni şirketlerin oluşmasına yol açar. Bu katkının karşılığı hisse senetleri biçiminde ödenecek olursa, bir holding ortaya çıkar. Ayrıca, feshe uğrayan şirketin aktifinin önceden var olan bazı şirketlerce alınması olasılığı da vardır. Bu durumda, ayrışan şirketin fazla dağılmış etkinliklerini yeni bir yapıya kavuşturmak amacıyla geniş ölçüde kullanılan ayrışma yoluyla birleşme formülü uygulanmış olur.

Kısmi aktif katkısı, bir şirketin, hukuksal bakımdan ortadan kalkmaksızın, aktifinin bir bölümünü (özellikle etkinliğinin belli bir dalını, bütün oluşturucu öğeleri, aktif ve pasifiyle birlikte) başka bir şirkete devretmesi ve karşılığında, kazançlı şirketin sermayesinde bir artışı temsilen çıkarılan yeni hisse senedi ya da aksiyonlar alması işlemidir.

Mali katılımlar edinme'nin özelliği, bir şirketin, önceden çıkarılmış hisse senetlerini satın almak ya da yeni çıkarılacak hisse senetlerini satın alma taahhüdünde bulunmak yoluyla başka bir şirketin sermayesine ortak olmasıdır. Bu işlemlerin, sözcüğün tam anlamıyla bir merkezileştirmeye denk düşebilmesi için, aksiyoner şirketin, öteki şirkete ait işlerin yönlendirilmesi üzerinde denetim hakkına yol açması gerekir. Olayların gözlenmesinden anlaşılacağı gibi, bu yetki, hisse senetleri azınlığının denetimi suretiyle elde edilebilir (sermayenin dağınık ellerde bulunması durumunda); hisse senetleri çoğunluğunun denetimiyse, ana şirket-filyal ilişkilerine yol açar.

Nihayet, iktisadi merkezileşmenin daha esnek, daha belirsiz bir üçüncü biçimi de *işletmelerarası anlaşmalar*'dır. Hukuksal bakımdan bağımsızlığını koruyan firmalar arasında aktedilen anlaşmalar, bazen bağımlılık ilişkilerini (ikinci elden dağıtımsız ısmarlama üretimde ya da entegre dağıtım sözleşmelerinde olduğu gibi), bazen de eşitlik ilişkilerini (örneğin, araştırma -geliştirme konusunda işbirliği anlaşmaları, "pilot işletme" denen geçici gruplaşmalar ya da iktisadi çıkar gruplaşmaları gibi) belirtir. İşletmelerarası anlaşmalara dayanan bu merkezileşme biçimi, sınırlı ve hatta gereğinde tedrici ya da yeniden gözden geçirilebilir nitelikte olması nedeniyle, 70'li yılların başından bu yana geniş ölçüde uygulanmıştır.

Her ne biçimde olursa olsun, merkezileşme süreci, ulusal ekonomilerin gittikçe daha çok dışa açıldığı bir ortam içinde (rekabete bağlı ekonomiler), işletmelerin daha büyük bir üretkenlik ve daha iyi bir piyasaları denetleme kapasitesi (teknik, ticari ve mali) elde etme kaygısını yansıtır. Oligopol piyasasıyla ilgili yapılar yönünde ortaya çıkan bu gelişme, resmi makamlarca da desteklenip özendirilebilir (sanayiyi yeniden yapılandırma siyaseti); ama bu durumda, bazen kendilerine özgü stratejileriyle devletlerin iktisadi stratejilerine hükmeden ya da engel çıkaran birtakım özel iktisadi güçlerin oluşması tehlikesi vardır. (→ KARTEL, KONGLOMERA, GRUP, HOLDİNG, ÇOKULUSLU* ŞİRKETLER, TRÖST.)

MERKEZİLEŞMEK gçz. f. **1.** Yetkiyi, yürütmeyi, haber almayı tek bir merkezde toplayacak biçimde örgütlenmek. **—2.** Bir yer sözkonusuysa, merkez durumuna gelmek: *Şehrin giderek merkezileşen bir semti.*

◆ **merkezileştirmek** g. f. Yönetim organlarını, idari yetkileri, eldeki bilgileri vb. tek bir merkezde, tek bir noktada birleştirmek: *Kamu hizmetlerini merkezileştirmek.*
—İkt. *Merkezileştirilmiş ekonomi,* piyasa tarafından değil de, yukarıdan, merkezi bir otoriteden (devlet) verilen ve iktisadi birimleri bir planı uygulamaya zorlayan emir ve talimatlarla yönetilen ekonomi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. İkt. Merkezileştirilmiş bir ekonomide devlet tarafından yapılan plan, ulaşılacak amaçları, kullanılacak araçları ve gerçekleştirme aşamalarını saptar. "Piyasa", fiyatlar aracılığıyla, üreticiler, tüketiciler ve üretim etmenleri arasında düzenleyici bir rol oynamaktan çıkar. "İşletme" artık bir yeni buluşlar merkezi değil, yalnızca planın bir parçasını yerine getirmekle görevli basit bir teknik birimdir. Yalnızca plan hedeflerinin nicelik bakımından gerçekleşmesinin geçerli olduğu böyle bir ekonomide, fiyatlar ve para hesabı önemini yitirir. Ekonominin çeşitli kesimleri arasında dengesizlikler ortaya çıkması yine de olasıdır. Bazı "dar boğazlar" planı köstekleyebilir ya da gerçekleşmesini olanaksızlaştırabilir. SSCB, Çin, halk demokrasileri gibi planlı ve kolektifleştirilmiş ekonomiye sahip ülkeler, bu tip ekonomi içinde yer alabilirler. Merkezileştirilmiş ekonomilerde kuramsal şemayla somut gerçekleştirmeler arasında büyük farklar olur.

MERKEZİLEŞTİRME a. Tüm yetki ve eylemleri tek bir merkezde toplama: *Yönetimin merkezileştirilmesi. Haberleşmenin merkezileştirilmesi.*

MERKEZİLEŞTİRMEK → MERKEZİLEŞMEK.

MERKEZİYET a. (ar. *merkez* ve *-iyyet*'ten *merkeziyyet*). Bütün işlerin tek merkezden yönetilmesi.

MERKEZİYETÇİ sıf. ve a. Merkeziyetçilikten yana olan için kullanılır.

MERKEZİYETÇİLİK a. **1.** Kararların merkezi bir otorite tarafından alındığı siyasal sistem. **—2.** *Demokratik merkeziyetçilik,* komünist partilerin iç işleyişinin dayandığı örgütlenme tarzı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Demokratik merkeziyetçilik, birçok komünist partinin tüzüklerinde tanımlandı. Bu örgütlenme tarzına egemen olan ilkeler şunlardır: örgüt yöneticilerinin seçimle göreve gelmesi, bir siyasal çizginin belirlenmesinde demokrasiye uyulması, örgüt organları içinde astlık üstlük ilişkisinin bulunması, bir siyasal çizgi belirlenirken azınlığın çoğunluğa uyması ve kişiler gözetilmeden eleştiri ve özeleştiri yapılması.

MERKEZKAÇ sıf. **1.** Fizs. mekan. Merkezden uzaklaşan tarafa yönelmiş. **—2.** *Merkezkaç kuvvet,* devingene bağlı, Galilei türü olmayan karşılaştırma sisteminde düzgün çembersel bir hareketi betimlemek için, merkezcil kuvvete ek olarak göz önüne alınması gereken eylemsizlik kuvveti. ‖ *Merkezkaç tepki,* düzgün çembersel hareket yapan bir devingenin, merkezcil kuvveti doğuran nesneye, etki-tepki ilkesi uyarınca uyguladığı kuvvet. (Bu tepki, karşılaştırma sistemine bağlı değildir.)
—Anal. kim. Merkezkaçlama yöntemi uygulanan bir işlem için kullanılır. ‖ *Merkezkaç durultma ya da tortulaştırma,* merkezkaç alan içine konan bir karışımın evrelerini, bileşenlerinin yoğunluk farklarına dayanarak ayırma. ‖ *Merkezkaç sıkma ya da süzme,* sıvı bir evreyi merkezkaç alan etkisi altında süzücü bir madde içinden geçirerek katı evreden ayırma.
—Bot. Çiçeklerin merkezden başlayıp gittikçe çevreye doğru açıldığı çiçek durumlarına (sınırlı bileşik çiçekler) denir. ‖ Öğeleri merkezden çevreye doğru gelişen organlardaki oduna (sap) denir.
—Mak. san. *Merkezkaç türbomakine,* akışın, dönme eksenine dik bir düzlem içinde ve bu eksenden uzaklaşarak gerçekleştiği türbomakine (türbin, kompresör, pompa).

MERKEZKAÇLAMA a. Anal. Kim. Bir dönme hareketi içine konan bir karışımın bileşenlerini, merkezkaç kuvvet etkisiyle mekanik olarak ayırma işlemi. (Böylece iki sıvı evre, bir sıvı evre içinde asıltı halinde bulunan bir katı evre ya da bir katı evre içeren iki sıvı evre birbirinden ayrılabilir. Merkezkaçlama işleminin tereyağı, süt, sıvı yağ vb.'nin doğrudan çözümlenmesinde, makromolekül maddelerin çözümlenmesinde, çökeltilerin topaklaştırılmasında ya da iri kabarcıklı emülsiyon durumunun giderilmesinde büyük önemi vardır.) [Eşanl. SANTRİFÜJLEME.] (Bk. *ansikl.* böl.)
—Fiz. *Merkezkaçlama tamburu.* SANTRİFÜJ* TAMBURU'nun eşanlamlısı.
—ANSİKL. Nük. müh. Merkezkaçlamayla ayırma tekniği (ya da aşırımerkezkaçlama), doğal uranyumun 235 ve 238 sayılı izotoplarından oluşan bir karışımı, parçalanabilir 235 sayılı izotopu bakımından zenginleştirmek amacıyla gaz halindeki uranyum heksafluorüre (UF_6) uygulanır. Bu işlemden özellikle Urenco fabrikalarında (Hollanda'da Almelo ve Büyük Britanya'da Capenhurst) yararlanılmaktadır. Diğer tesisler henüz ya tasarı ya da kurulma aşamasındadır.

Melina Merkuri
yönetmenliğini Jules Dassin'in yaptığı *Celui qui doit mourir* (1957) adlı filmin bir sahnesinde

X-Marinie kol.

MERKEZKAÇLAYICI a. Anal. kim. Bir motorun son derece hızlı dönme hareketine bağlı olarak oluşan merkezkaç kuvvet etkisiyle bir sıvı içinde asıltı, hatta emülsiyon durumda bulunan maddeleri (hücreler, alyuvarlar, bakteriler vb.) ayırmaya yarayan aygıt. (Bileşenleri ayrılmak istenen sıvı ya da emülsiyonlar, aygıt çevresine taç biçiminde asılan tüplere konur ve aygıt, tüpler yatay konuma gelecek biçimde döndürülür.) [Eşanl. SANTRİFÜJÖR.]

MERKEZLEME a. Merkezlemek eylemi.
—Bayınd. Kazık ucunu çakım için saptanan yere saplamak ve kazığı şahmerdan kulesi kılavuzuna bağlamak eylemi.
—Havc. Bir uçağın itme merkezinin konumlarını ve bu merkezin çeşitli yükleme koşullarındaki yer değiştirmelerini belirleme.
—Mak. san. Mekanik atölyelerde bir parça yüzeyinin merkezini belirlemek için yapılan işlem. ‖ Tüm parçaların eksenlerini aynı düz çizgi üzerine getirmek işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ Bir parçayı diğer bir parça üzerinde, merkezleme pimleriyle konumlandırma. ‖ *Merkezleme düzeneği,* örneğin bir ya da birçok merkezleme piminden oluşan ve iki parçayı birbirine göre doğru konuma getirmeyi sağlayan düzenek. ‖ *Merkezleme makinesi,* tornalanacak ya da taşlanacak bir dönel parçanın merkezlerini delmede kullanılan makine. ‖ *Merkezleme pimi,* bir makine parçası üzerinde, bir merkez noktasını taşımaya ya da kendi merkezleme görevi yapmaya yarayan küçük çembersel çıkıntı. —Kimi montajlarda kullanılan, belli bir çapa göre taşlanmış ve belli bir yere tespit edilmiş kısa bir çelik silindirden oluşan yerleştirme öğesi.
—Opt. *Optik merkezleme,* örneğin mercek yüzeylerinin eğrilik merkezlerini, bir torna tezgâhının dönme ekseni üzerine getirmek vb. amacıyla gerçekleştirilen çeşitli işlemlerin tümü.
—Topogr. Genellikle bir çekül ya da merkezleme dürbünü (optik çekül) yardımıyla bir aletin asal ekseninin, bir röperin düşeyiyle çakıştırılmasına dayanan işlem.
—ANSİKL. Mak. san. Tornalanacak parçaları merkezleme, ekseni yani torna puntalarının dayanması gereken iki noktayı belirlemeye dayanan önemli bir işlemdir. Merkez noktalarının yeri, geometrik çizimle belirlendikten sonra bir nokta kalemiyle işaretlenir. Gerektiğinde parçanın her iki tarafına "punta matkap ucu" denen özel bir matkap ucuyla birer punta deliği açılır. Bu silindirsel-konik deliğin boyutları standarttır: koninin açısı 60° dir ve torna tezgâhı puntalarının açısına karşılık gelir.

İçi boş bir silindiri merkezleme, merkezleme tapalarıyla ya da istavrozlarla gerçekleştirilir; kol uçlarında yiv açılmış ve vida takılmış somunlar bulunan bu istavrozlar da daha sonra puntaların arasına monte edilir.

MERKEZLEMEK g. f. Bir merkezde toplamak.
—Jeod. Topogr. Bir ölçüm aygıtının (teodolit, mira vb.) karşılaştırma noktasını bir röper noktasının düşeyine yerleştirmek.
—Mak. san. *Bir parçayı merkezlemek,* bir parçayı bir takım tezgâhına, ekseni takım tezgâhının ekseniyle çakışacak biçimde yerleştirmek.
—Olasıl. ve İstat. *Bir değişkeni merkezlemek,* bu değişken yerine, başlangıç değişkeni ile bunun ortalaması ya da matematiksel beklentisi arasındaki farka eşit olan merkezlenmiş değişkeni almak.

◆ **merkezlenmek** edilg. f. **1.** Tek merkeze toplanmak; temerküz etmek. **—2.** Bir merkezi yönetime bağlanmak.

MERKEZLENME a. Merkezlenmek eylemi.
—Sil. *Bir merminin merkezlenmesi,* bir top namlusunun iç ekseniyle mermi ekseninin çakışması. (Atış isabeti için çok önemli olan mermilerin merkezlenmesi, düz namlularla gerçekleştirilemez, çünkü namlu içine çarpa çarpa çıkan gülleler istikametten saparlar. Yivli namlularda ise merkezlenme, mermi çemberinin yivleri zorlayarak geçmesiyle elde edilir.)

MERKEZLENMEK → MERKEZLEMEK.

MERKEZLENMİŞ sıf. Opt. *Merkezlenmiş mercek,* kırıcı yüzeylerin merkezlerini birleştiren optik eksenin çevresinde dönel bir kenar taşlama (silindirsel ya da konik) yüzeyi ile sınırlanmış mercek. ‖ *Merkezlenmiş sistem,* merkezleri, "sistemin asal ekseni" adı verilen bir doğru üzerinde sıralanmış küresel diyoptr (ya da ayna) kümesi.

MERKEZLEŞTİRME a. Ruhbil. **1.** Bir uyaranın, görüş alanının merkezinde (kör nokta üzerinde) algılanması. **—2.** Herhangi bir şeyin, dikkat sayesinde odaklaştırılması. **—3.** *Merkezleştirme etkisi,* dikkatin üzerinde toplandığı uyaranın ya da bir uyaran parçasının gereğinden fazla değerlendirilmesi. ‖ *Göreli merkezleştirmeler yasası,* bir şeklin, merkezleştirme etkisi dolayısıyla -onun nesnel değişikliklerine bağlı olarak- uğrayabileceği çarpıklaşmaları açıklamak amacıyla J. Piaget tarafından öne sürülen yasa.

MERKEZLEYİCİ a. Ceb. *Bir G grubunun bir A parçasının merkezleyicisi,* G nin, A nın bütün elemanlarıyla değişme yapan elemanlarının kümesi.
—Elektroakust. Merkez delikleri daha büyük olan 45'lik plakaları kullanabilmek için, bir pikabın tabla eksenine takılabilen, silindirsel çekirdek.

MERKEZLİ sıf. Geom. *Yükseklik merkezli,* noktalarından biri, öbür üçünün belirlediği üçgenin yükseklik merkezi olan bir dörtaçılı için kullanılır. Bu noktalardan biri yükseklik merkezi olursa, öbür noktalardan her biri de geri kalan üç noktanın belirlediği üçgenin yükseklik merkezi olur.) ‖ Karşılıklı taşıyıcıları ikişer ikişer dikgen olan bir dörtyüzlü için kullanılır. (Dört ayrıtın, ikişer ikişer dikgen ayrıtları olursa, dörtyüzlü yükseklik merkezli olur ve bir yükseklik merkezi kabul eder.)

MERKEZSEL sıf. MERKEZİ'nin eşanlamlısı.
—Fizs. mekan. *Merkezsel eylemsizlik ekseni,* kalıcı dönme ekseni. ‖ *Merkezsel ivme,* etki çizgisi, sabit bir noktadan geçen değişken ivme. ‖ *Merkezsel kuvvet,* etki çizgisi, bir Galilei karşılaştırma sisteminde sabit bir noktadan geçen değişken kuvvet.
—Geom. *Bir doğrusal doğru karmaşığının merkezsel ekseni,* her noktasında, bu noktadan geçen karmaşığın düzlemine dik olan doğru ‖ *Bir açının merkezsel belirtimi,* ASAL BELİRTİM*'in eşanlamlısı.

MERKİN (Zalman) → ERİK (Max).

MERKİTLER, Aşağı Selenga'da XIII. yy. başlarında Cengiz Han'ın amansız düşmanı olmuş (hatta, onun karısını kaçırmayı başarmış), ancak sonuçta Cengiz Han'a boyun eğmiş moğol kabileleri birliği.

MERKÛB sıf. (ar. *rükûb*'dan *merkûb*). *Esk.* Üzerine binilmiş olan.

◆ a. *Esk.* Mest ya da çedik üzerine giyilen sarı meşinden bir çeşit ayakkabı: "*Eski merkûbların imâlini islâh yolunda işe başlamış olsaydık az vakit zarfında ayakkabı dikicilerimiz âlâ kundura dikmeği ve ...*" (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MERKUM sıf. (ar. *rakam*'dan *merkūm*). *Esk.* **1.** Yazılmış olan. **—2.** Adı geçen: "*Yevm-i merkumun ferdası îd-i fıtr olmakla...*" (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—3.** İşsiz güçsüz insanlar için aşağılama amacıyla kullanılır.

MERKURİ (Maria Amalia MERKURİS, **Melina** —denir), yunanlı kadın sinema ve tiyatro oyuncusu ve siyasetçi (Atina 1922). Tiyatroya başladıktan sonra *Stella* (M. Kakoyannis, 1955) adlı oyunla çok başarılı bir sanatçı olduğunu gösterdi. Jules Dassin'in en gözde sanatçısıydı ve 1966'da onunla evlendi. Başlıca filmleri: *Celui qui doit mourir* (J. Dassin, N. Kazancakis'in yapıtından, 1957), *Kanlı çingene* (The Gypsy and the Gentleman) [J. Losey, 1958], *Kanun* (La Legge) [J. Dassin, R. Vailland'ın yapıtından, 1958], *Pazarları asla* (Never on Sunday) [J. Dassin, 1960], *Phaedra* (J. Dassin, 1962), *Topkapı* (J. Dassin, 1964), *Mekanik piyanolar* (les Pianos mécaniques) [J. A. Bardem, 1964], *Bir yaz gecesi on buçukta* (Dix Heures et demie du soir en été) [J. Dassin, M. Duras'nın yapıtından, 1966), *Şafakta verilmiş sözüm vardı* (Promise at Dawn) [J. Dassin, R. Gary'nin yapıtından, 1970), *A Dream of Passion* (1978). Yunanistan'a ait şarkılardan birçok plak yaptı ve 1972'de özyaşamöyküsel bir kitap yazdı. Albaylar cuntasına karşı çıktı, uzun süre siyasal muhalefetin saflarında savaştı. 1974'te ülkesine döndü, 1977'de PASOK'tan milletvekili seçildi ve 1981'den 1989'a kadar kültür bakanlığı yaptı.

MERKÛZ sıf. (ar. *merkûz*). *Esk.* **1.** Dikilmiş, saplanmış. **—2.** Yaradılışta bulunan.

MERKÜR, Güneş sisteminin, Güneş'e en yakın gezegeni.

En parlak yıldızlarla boy ölçüşecek düzeydeki parlaklığıyla Merkür, Antikçağ'dan bu yana dikkat çekmiştir. Ama Mısırlılar, uzun süre iki ayrı gökcisminin varlığına inandılar; çünkü Merkür, kimi kez Güneş'in batışından sonra batıda, kimi kez de doğuşundan önce doğuda görülüyordu. Gezegen, Güneş'ten hiçbir zaman 28° den fazla ayrılmaz; en çok, Güneş'ten 2 sa 15 dk önce doğar ya da ondan 2 sa 15 dk sonra batar. Böylece, bu gezegen, yalnız ufkun yakınında, gökyüzünün çoğu kez sisli bir bölgesinde görünür ve her zaman sabah ya da akşam tanının pırıltıları içinde kalarak, hiçbir zaman tümüyle karanlık bir fon üzerinde yer almaz. Ayrıca çıplak gözle gözlemlenmesi de genellikle zordur. Merkür'ü gözlemlemek için en iyi dönemler en büyük uzanımlara karşılık gelir: Kuzey yarıküre'de ekim ve kasımda, sabahları; nisan, mayıs ve haziranda ise akşamları (Güney yarıküre'de bunun tersidir).

XIX. yy.'ın sonunda (Schiaparelli) ve XX. yy.'ın ilk yarısında (Antoniadi) Yer'den yapılan gözlemlerden yararlanılarak gerçekleştirilmeye çalışılan haritalara karşın, Merkür'ün engebeleriyle ilgili ayırtedici özellikler, amerikan sondası Mariner 10'un, gezegenin üzerinde 29 mart 1974'te 700 km yükseltide, 21 eylül 1974'te 48 000 km uzaklıkta ve son olarak 16 mart 1975'te yalnızca 300 km yükseltide yaptığı uçuşlara kadar bilinmiyordu. Bu sonda, üç uçuş sonunda, gezegenle ilgili, yüzeyin hemen hemen tamamını kapsayan ve çözmesi 5 km ile 100 m arasında değişen, kimilerinde ise 50 m'lik ayrıntıların bile görülebildiği, yaklaşık 4 000 klişe topladı.

Merkür'ün yüzeyi Ay'ın yüzeyine çok benzer. Merkür'ün yüzeyinde de göktaşı kraterleriyle delik deşik olmuş dağlık bölgeler ve büyük havzalar bulunur. Bununla birlikte, kraterler ile havzalar arasında kalan bölgeler, Ay üzerindekilerden çok daha az engebelidir ve büyük havzalara daha seyrek rastlanır; Ay'ın toplam yüzeyi Merkür'ünkinden iki kez daha küçük olmasına rağmen Ay yüzeyindeki çapı 500 km'den büyük havza sayısı 5, Merkür'de ise birdir. Ayrıca, Merkür'de büyük boyutlu (20 ya da 50 km'nin üstünde) çok az krater gözlemlenir.

Kraterlerin kendileri de, Ay üzerinde rastlanan bütün morfolojik tipleri gösterir. Bununla birlikte, bu kraterler genellikle, Ay'dakilerle eşit çapta olmalarına karşın daha az derindir; öte yandan, ikincil kraterler ana kraterin daha yakınında toplanmıştır ve kimi genç sirkleri ilginç biçimde çevreleyen "ışınlar" (uzun kalıntı izlerine karşılık gelir) ise Ay üzerindekilerden daha az geniştir. Bu farklılıklar büyük bir olasılıkla Merkür yüzeyindeki yerçekiminin daha yeğin olmasından kaynaklanır.

Ay üzerinde olduğu gibi, genellikle sapma göstermeden diğer topografik oluşumları kesen, kimi kez çok uzun doğrusal kırıklar gözlemlenir. Ama bunların dışında, ovalardaki kraterleri ayıran ve ne Ay ne de Mars üzerindekilere benzeyen dik bayırlar da vardır. Bunlar, yükseltisi 2 000-3 000 m'ye, uzunluğu ise yüzlerce kilometreye ulaşan gerçek yalıyarlardır. Bu oluşumların, büyük bir olasılıkla, Merkür kabuğunun soğuması sırasında meydana gelen şiddetli tektonik hareketlerin sonucunda ortaya çıktığı sanılmaktadır.

En ilginç yapı, bir çok bakımdan Ay'ın arka yüzündeki Doğu denizi'ni anımsatan geniş bir havzadır. Gökbilimciler buraya *Planitia Caloris* ("Isı havası") adını vermişlerdir; çünkü bu bölge, Merkür'ün günberisinden her iki geçişinde bir kez Güneş'in tam karşısına gelir, bunun için sıcaklığı çok yüksektir. En geniş Ay "denizi" olan Yağmurlar denizi'nin çapı ile karşılaştırılabilir büyüklükteki çapı, 1 350 km'dir ve yükseltisi hemen hemen 2 000 m olan üç katlı bir dağlık halka ile çevrilidir. Yüzeyi, çokgen bir şekiller ağı oluşturan çok sayıda yalıyarlar çizilmiş gibi görünür. Kuşkusuz bu havza, çapı 100 km olduğu sanılan bir küçük gezegenin çarpmasıyla açılmıştır.

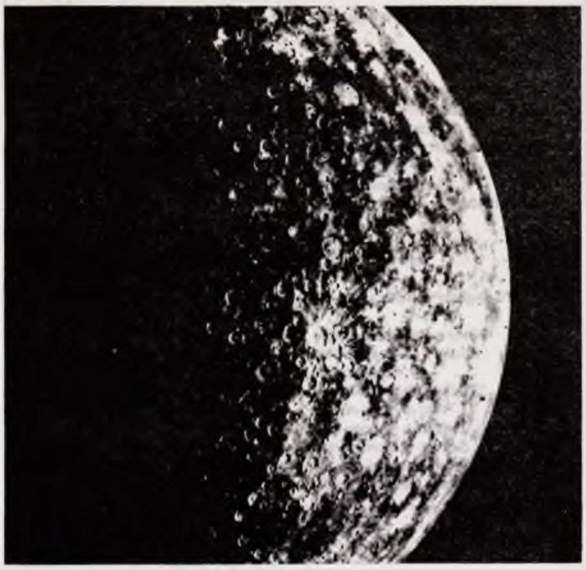
Mariner 10, Merkür'ün o zamana kadar bilinmeyen ortalama yoğunluğunu öğrenmeyi sağladı: bu yoğunluk (5,44), Ay'ınkinden (3,33) çok, Yer'inkine (5,52) yakındır. Demek ki kabuğu Ay'inkine çok benzemesine rağmen, Merkür'ün iç yapısının çok farklı olması gerekir. Gezegenin, kalın bir silikat mantonun altında, hacminin % 50'sini, kütlesinin ise % 80'ine yakınını oluşturan büyük bir metal çekirdek (esas maddesi demir olan) içerdiği sanılmaktadır (Yer'de bu oranlar, sırasıyla % 30 ve % 15'tir). Şüphesiz 600 km kalınlığında tek bir kütle oluşturan manto ve kabuk, birbirinden pek ayrışmamıştır. 3 600 km'lik çapıyla çekirdek, tek başına Ay'dan daha hacimlidir.

Uzay çağının başlamasından hemen önce uzmanlar, küçük kütlesini göz önüne alarak gezegenin pratik olarak atmosferden yoksun olduğu düşüncesinde birleşmişlerdi, ayrıca Merkür'ün örttüğü yıldızların aniden kaybolması da bu varsayımın lehine ek bir kanıt oluşturuyordu. Mariner 10'un ölçümleri bu düşünceleri doğruladı. Merkür'ün atmosferi, yalnızca, Güneş rüzgârlarının sürekli olarak getirdiği hafif gazlardan (hidrojen, helyum) ve büyük bir olasılıkla, radyoaktif minerallerin etkisiyle topraktaki gazların açığa çıkmasından ileri gelen eylemsiz gazlardan (argon, neon) oluşan önemsiz bir akıdır. Bu kadar ince bir atmosfer, gezegenin yüzeyinde gece ile gündüz arasında, çok büyük sıcaklık farklarına yol açar. Mariner 10'un kızılaltı ışınölçeri 300 °C'a kadar varan ölçümler yapmıştır, ama Merkür, Güneş'e en yakın mesafesinde olduğunda yerel zamanla öğle vakti, ekvatorda sıcaklığın +400 °C'ı aştığı tahmin edilmektedir. Bana karşılık geceleri, Merkür, Güneş'ten en uzak mesafesinde olduğunda sıcaklık −170 °C'a düşer; bu da, Ay üzerinde belirlenen ve oldukça büyük olan ısıl genliğin yaklaşık iki katına varan, 600 °C'lık bir fark demektir. Aslında, her iki gökcisminin ısıl özellikleri birbirine çok yakındır; atmosferleri olmadığından, yüzeyleri çok çabuk ısınır ve soğur. Ancak Merkür, günberideyken, Ay'a göre yaklaşık on kez fazla Güneş enerjisi alır.

Schiaparelli, 1890'a doğru, Merkür yüzeyinde bulduğu koyu lekeleri inceleyerek, gezegenin kendi yörünge düzlemine hemen hemen dik bir eksen çevresinde, kendi etrafında, tam bir dolanım yaptığı bir süre içinde, yani 88 günde döndüğünü ve böylece de Güneş'e hep aynı yüzünü gösterdiğini ileri sürmüştü *(eşzamanlı dönme)*. Daha sonraki gözlemciler (özellikle, ABD'de Lowell, Fransa'da Antoniadi, sonra Lyot ve Dollfus) aynı yargıya vardıklarından, uzun süre bu görüş kabul edildi. Bununla birlikte, 1962'de, gezegenin, radyo dalgaları alanındaki ısıl ışımasının incelenmesiyle, kuramsal olarak sürekli olarak karanlığa gömülü sayılan yarıkürede çok yüksek bir sıcaklığın hüküm sürdüğü anlaşıldı. Sonra 1965'te, Arecibo radyoteleskopundan yayınlanan ve Merkür üzerinden yansıyan radar sinyallerinin frekansının çözümlenmesine göre, amerikalı Rolf Dyce ve Gordon Pettengill gezegenin kendi etrafında, doğru yönde, 88 günde değil, yaklaşık 59 günde döndüğünü keşfettiler; bu da, yıldız dolanım süresinin hemen hemen üçte ikisi demektir. Kuramsal bir inceleme de Merkür'ün dönme süresinin, Güneş gelgitlerinin gezegen üzerindeki etkisine bağlı olan mekanik rezonans nedenlerinden dolayı, gerçekten de, kendi dolanım süresinin üçte ikisine eşit olabileceğini gösterdi. Mariner 10 tarafından, 1974'te çekilen fotoğrafların incelenmesi de bunu doğruladı. Bugün, rezonans değerlendirmeleri ile daha duyarlı ölçümlerin birbirini tutması, 58,646 günlük bir dönme süresinin güvenilir bir sonuç olduğunu ortaya koyar. Bu koşullarda, gezegen üzerindeki Güneş gününün süresi (yüzey üzerindeki belirli bir noktada, Güneş'in meridyenden iki geçişini ayıran zaman aralığı) 2 Merkür yılı, yani 176 Yer günü eder; Merkür, Güneş sistemi içinde, günleri yıldan uzun olma özelliği gösteren tek gezegendir.

Gezegenin eski resimlerinin dikkatli bir biçimde yeniden incelenmesi, bunların, yaklaşık 59 günlük bir dönme süresiyle uyuştuğunu gösterdi. Gökbilimcileri yanıltan şey, gözlemlere en uygun dönemlerin, üç evre çevriminin sonunda, yani Merkür üzerindeki Güneş günü süresinin iki katından biraz az olan 348 günlük aralıklarla oluşmasıdır. Bir başka deyişle, Merkür'ü en uygun uzanımlar sırasında gözlemleyen bir gökbilimci, dönmesi eşzamanlıymış gibi, aynı evrede, gezegenin aynı yüzünü -yani aynı açı altında aydınlanan aynı yüzeysel biçimlenmeleri- görür.

Merkür'le ilgili uzay araştırmalarının ortaya koyduğu en önemli bulgulardan biri, dönme eksenine 12° eğimli ve yüzeydeki yeğinliği yaklaşık 350 γ olan çiftkutuplu bir manyetik alandır. Yer'in manyetik alanına (% 1'den az) göre oldukça za-

Photri

Merkür'ün 29 mart 1974'te Mariner 10 sondasıyla yaklaşık 200 000 km'lik bir uzaklıktan 42 saniyelik aralıklarla alınmış 18 fotoğrafından elde edilen görüntüsü (görünen en büyük kraterlerin çapı yaklaşık 200 km'dir)

ayırtedici fiziksel özellikler

Ekvatoral çap	4 878 km (Yer'inkinin 0,382 katı)
Basıklık	0
Yer kütlesine oranla kütlesi	0,055
Ortalama yoğunluk	5,44
Ekvatordaki yerçekimi ivmesi	Yer'inkinin 0,37 katı
Kurtulma hızı	4,25 km/sn
Yıldız dolanım süresi	58 g 15 sa 38 dk
Ekvatorun yörünge üzerindeki eğimi	0°
Albedo	0,055

ayırtedici yörüngesel özellikler

Yörüngenin yarı-büyük ekseni	58 000 000 km yani 0,3871 ab
Güneş'e maksimal uzaklık	69 700 000 km
Güneş'e minimal uzaklık	45 900 000 km
Dışmerkezlik	0,206
Tutulum üzerindeki eğimi	7° 00'
Yıldız dolanım süresi	87,969 g
Ortalama yörünge hızı	47,89 km/sn
Sinodal dolanım süresi	115,9 g
Yer'e maksimal uzaklık	220 000 000 km
Yer'e minimal uzaklık	80 000 000 km

yıf olan bu manyetik alanın yeğinliği, yine de önemlidir ve gezegenlerarası manyetik alanınkinden kesin olarak büyüktür. Merkür, kendi çevresinde çok yavaş döndüğünden, bu alanın, jeomanyetik alan gibi, bir dinamo etkisine bağlı olma olasılığı oldukça zayıftır. Bu alana, daha çok gezegenin (iç yapısı tamamen metal olarak düşünülen ve dolayısıyla elektrik iletkeni olarak kabul edilen), Güneş'in manyetik alanının kuvvet çizgilerinin arasında hızla yer değiştirmesinin yol açtığı sanılmaktadır. Bu manyetik alanın varlığı, Merkür çevresinde, Jüpiter, Satürn ve Yer'in çevresinde olduğu gibi Güneş rüzgârının enerjili parçacıklarını saptıran, ancak daha küçük ölçekli bir manyetosfere yol açar. Bununla birlikte, bu alanın yeğinliği, yüklü parçacıkları tutmaya ve gezegenin çevresinde ışıma kuşakları oluşturmaya yeterli değildir.

MERKÜR. Astrol. Erkenci olduğu zaman güneş ailesinden, tersi durumda ay ailesinden kabul edilen gezegen; üçüncü gece büyüküçgeninin yöneticisi. (Yükselmiş durumda bulunduğu Başak burcu, tersi durumdaysa İkizler burcu bu gezegenin gökevidir. Pluton'un karşıtıdır. İletişimi ve değerlerin iletilmesini temsil eder. Etkisi en iyi biçimde karşıkonum aspektinde belirginleşir.)

MERKÜRBERİ sıf. Gökbil. Merkür ile Güneş arasında yer alan bir gökcismi için kullanılır.

—ANSİKL. Merkür ile Güneş arasında bir merkürberi gezegeninin bulunduğu varsayımı, Merkür*'ün günberi noktasının ilerlemesini Newton mekaniği çerçevesinde açıklamak için, XIX. yy.'da Le Verrier tarafından ortaya atıldı. Ancak, bu bilinmeyen gezegeni ortaya çıkarmak için yapılan araştırmalar sonuçsuz kaldı; buna karşılık, genel görelilik* kuramı Merkür'ün günberi hareketini çok tatmin edici bir biçimde açıkladı.

MERKÜRESSEİN a. (fr. *mercurescéine*). Mikroplar üzerindeki güçlü antiseptik etkisinden dolayı vücut örteneğinin, yanıkların, yaraların dezenfeksiyonunda ve cerrahide derinin sterilizasyonunda kullanılan, kırmızı renkli, sodyumlu cıva bileşiği. (Eşanl. SODYUMLU MERBROMİN.)

MERKÜRİİYODÜR a. (fr. *mercuriiodure*'den). Anorg. kim. İYODOMERKÜRAT'ın eşanlamlısı.

MERKÜROBÜTOL a. (fr. *mercurobutol*). İlaç olarak kullanılan, renksiz organik cıva bileşiği. (Derideki çürükçül mikroorganizmalara karşı öldürücü etki gösterir.)

MERKÜROFİLİN a. (fr. *mercurophylline*). İlaç olarak kullanılan organik cıva bileşiği. (Teofilin ile birlikte hızlı etkili idrar söktürücü olarak kullanılır.)

MERKÜROTİOLAT a. (fr. *mercurothiolate*). İlaç olarak kullanılan organik cıva bileşiği. (Sodyum tuzu bakterilere, mantarlara ve asalaklara karşı etkilidir. Bileşimin-de cıva oranı yüksek olduğu halde zehirliliği azdır. Yaraların dezenfeksiyonunda kullanıldığı gibi bazı ilaçların yapımında koruyucu olarak da kullanılır.)

MERLE (Robert), fransız yazar (Tbessa, Cezayir, 1908). ABD'de (1931), tutsaklığı sona erdiğinde (1944) Fransa'da ders verdi. Bir savaş hikâyesiyle (*Week-end à Zuydcoote*, 1949) tanındı, bilim kurgu (*Un animal doué de raison*, 1967) ve mahşer (*Malevil*, 1972) üstüne denemelerden sonra romanlaştırılmış tarih türünde karar kıldı (*Fortune de France*, 1978; *En nos vertes années*, 1979; *Paris ma bonne ville*, 1980). Birkaç tiyatro yapıtının (*Flaminéo*, 1958; *On ne meurt plus à Corinthe*, 1958) yanı sıra, Erskine Caldwell ile Jonathan Swift'ten çeviriler yaptı. Yayımlanan son yapıtları şunlardır: *l'Idole* (1987), *le Propre de l'Homme* (1989), *la Volte des Vertugadins* (1992).

MERLEAU-PONTY (Maurice), fransız filozof (Rochefort 1908 - Paris 1961). Sorbonne'da Ruhbilim ve pedagoji kürsüsü başkanlığı (1949-1952) ve 1952'den sonra Collège de France'ta profesörlük yaptı. Hegelci ve husserlci görüngübilim ve Malebranche'tan Bergson'a kadar uzanan felsefe geleneğiyle beslenen Merleau-Ponty'nin çağdaş varoluşçuluk akımında kendine özgü bir yeri vardır. Felsefesi, bedenin dünya ile bağıntıları üzerine bir düşünceye ve mantıksal ve bilimsel düşüncemizden önce gelen işlenmemiş anlam tabakalarının çözümlenmesine dayanır. Dünyanın gerçek ve doğru bir fışkırış içinde kendini sunduğu ilk algı anının yakalanması, Merleau-Ponty'yi yeni bir görüş kuramına götürdü. Filozof şöyle diyordu: "Görünenin özgün yanı, sözcüğün tam anlamıyla görünmez bir astara sahip olmasıdır; görünen, bu görünmeyeni, bir tür yokluk halinde var kılar" Jean-Paul Sartre ile birlikte *les Temps Modernes* dergisini kuran Merleau-Ponty, marxçı akıma katıldı; ama SSCB'de toplama kampları bulunduğunun öğrenilmesi ve Macaristan olayları, onu, komünist siyasetle devrimci diyalektiği birleştiren bağları eleştirmeye yöneltti. Başlıca yapıtları: *la Structure du comportement* (Davranışın yapısı) [1942], *Phénoménologie de la perception* (Algılamanın görüngübilimi) [1945], *Humanisme et Terreur* (Hümanizm ve terör) [1947], *Sens et Non-sens* (Anlam ve anlamsızlık) [1948], *les Aventures de la dialectique* (Diyalektiğin serüvenleri) [1955], *l'Oeil et l'Esprit* (Göz ve zihin) [1964], *le Visible et l'Invisible* (Görünen ve görünmeyen) [1964].

MERLİN (Philippe Antoine, *kont*—), **Merlin de Douai** denir, fransız siyaset adamı (Arleux 1754 - Paris 1838). Hukukçuydu; önce États généraux'ya, sonra Konvansiyon'a seçildi ve burada kralın idamından yana oy kullandı. Thermidor'dan sonra Halk kurtuluş komitesi'nde Girondinler'i geri getirtti ve Belçika'nın ilhak edilmesini istedi (4 eylül 1797). Ekim 1795'te Adalet bakanlığına atandı, daha sonra Yargıtay'da başsavcı (1801-1814), kont ve devlet danışmanı oldu (1810). Birinci Restauration'da görevden uzaklaştırıldı. Yüz gün sırasında tekrar eski görevlerine kavuştu, 1815'te sürgüne gitti ve ancak 1830'da Fransa'ya geri döndü.

MERLİN (Antoine Christophe), **Merlin de Thionville** denir, fransız siyaset adamı (Thionville 1762 - Paris 1833). Yasama meclisi'ne milletvekili seçildi (1791), göçmenlerin mallarının müsaderesini ve ailelerinden rehineler alınmasını istedi. Konvansiyon üyesiyken, özel görevli temsilci olarak Mainz savunmasına katıldı (1793) ve Robespierre'in devrilmesi için çalıştı. Thermidor'dan sonra da Beş Yüzler meclisi'ne seçildi.

MERLİN COCAİ → FOLENGO (Teofilo).

Merlyn, Hollanda'da Kees Fens, H. U. Jessurun d'Oliveira ve J. J. Oversteegen tarafından kurulan ve ayda iki kez yayımlanan edebiyat eleştirisi dergisi (1962-1967). *Forum** dergisinin kişilikçilik yanlısı felsefesine karşı, amerikan New Criticism'inden esinlenmiş bir çözümleme uygular.

MERME a. (ar. *merme*). Hayvanlarda başın alt ucunda, iki burun deliği arasında kalan bölge. (Merme özellikle sığırlarda önemli bir ırk özelliğidir. Irkları birbirinden ayırt etmeye yarar. Sivri ve dar merme kusur sayılır. Sağlıklı hayvanlarda merme daima nemli ve serin, hasta olanlarda ise kuru, sıcak ve çatlaklıdır.)

—Zootekn. *Merme izi*, sığırların mermesine bastırılan kurutma kâğıdı üzerine çıkan ve hayvanın kimliğini belirlemeye yarayan iz.

MERMER a. (lat. *marmor*'dan). **1.** Başkalaşıma uğramış kireçtaşı, dolomit ya da dolomitik kayaçlar; güzel bir parlaklık verilebilir ve çeşitli sanat dallarında kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir şeyin, bir eşyanın mermerden yapılmış kısmı: *Masanın mermeri*. **—3.** *Mermer gibi*, beyaz, parlak, sert ya da pürüzsüz bir şey; duygusuz,

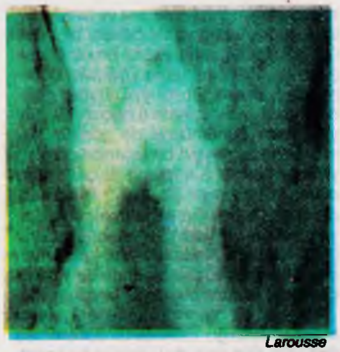
Colonnata mermer ocağı (Carrara, İtalya)

Valarcher-Atlas-Photo

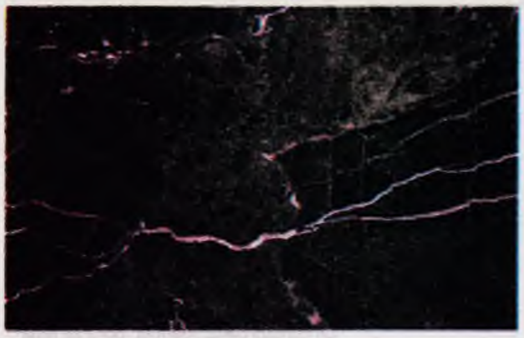

şeker mermer (Afyon, Türkiye)

Larousse

mavi Turchino mermeri (İtalya)

vişne mermer (Elazığ, Türkiye),

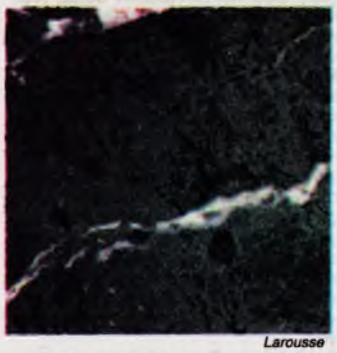
Larousse

Emperador mermeri (İspanya)

Larousse

pembe mermer (Çin)

Larousse

yeşil Issorie mermeri (Valle d'Aosta, İtalya)

Larousse

yeşil Gonari mermeri (Sardinya, İtalya)

soğuk bir kimse için kullanılır.
—Dokmc. "Mermerşahi"ye piyasada verilen kısaltılmış ad. || *Mermer tülbendi*, ince dokunmuş mermarşahi. (Ciltçilikte ve çantacılıkta kapak içi kısımlarda kullanılır.)
—Süslem. sant. *Mermer kâğıdı*, ebrulu kâğıda Avrupalılar'ca verilen ad. (Kâğıt üzerinde mermere benzer damarlar bulunduğu için bu adı almıştır. Arap ülkelerindeyse, "damarlı kâğıt" anlamında, *varak ül-mücezza* olarak tanınır.) || *Yalancı mermer*, genellikle sönmüş kireç, ince duvarcı alçısı ya da kalıp alçısı, tutkal, mermer ya da tebeşir tozundan oluşan mermer taklidi malzeme. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Taşoc. *Mermer ocağı*, mermer çıkarılan yer. || *Mermer ustası*, mermer blokları, levhaları, cisimleri kesmede, yontmada, parlatmada ya da yerleştirmede uzmanlaşmış işçi. || *Afyon mermeri*, Afyonkarahisar'ın 23 km K.-D.'sunda, İscehisar bucağında, Mermerlik yöresinde çıkarılan yüksek nitelikli mermer türü. (Çok ince kristallidir ve tabakalanma göstermez. Bazı yerlerde yarı saydam olan taş değişik renk ve dokulardadır. Bu mermerlerin eski Romalılar'ca da işletildiği ve bölgenin adına dayanılarak bunlara *Sinada mermerleri* denildiği bilinmektedir. Çıkarıldıkları ocaklara ve dokularına göre adlandırıldıkları gibi, ticari olarak da çeşitli adlar verilen başlıca türleri şunlardır: Afyon kaymağı [beyaz], Afyon şekeri [beyaz-sarı, sarı, krem], kale altını [sarı-altın rengi], lavanta çiçeği [beyaz-eflatun], Afyon dumanı [mavimsi gri], Afyon kaplanpostu [gri-siyah, breş görünümlü].)

◆ sıf. Mermerden yapılmış: *Mermer merdivenler.*
—ANSİKL. Kireçtaşı ya da dolomitlerin başkalaşıma uğraması -genel ya da yerel başkalaşım- sonucu oluşan mermer, Yer yuvarının her düzeyinde bulunabilen ağır ve sert bir kayaçtır. Rengi ve damarlı yapısı, ilksel kayacın içerdiği zengin metal oksitlere ya da killi düzeylere bağlıdır.
• *Mermerlerin ve mermerli taşların sınıflanması.* Profesyonellerin benimsediği sınıflama, dekoratörlerin seçimini kolaylaştırmak için baskın tonu dikkate alır.
Bejler: Balacet; Botticino; comblanchien; Escalettes; Faron; Hauteville; Larrys; Loupinnes; Lunel; Napoléon; Rocheret; Tourris; travertenler (Fas, Roma, Çekoslovakya, Toscana...).
Beyazlar (fonu kremrengi ya da mavimsi): Arabescato; Arni Alto; Carrara; Paonazzo; Piastriccia; Saint-Béat.
Maviler: Portekiz; Saint-Remy; Turchino; Chanteuil.
Siyah fonlular (birleşik, dallı ya da damarlı, sarı ya da beyaz): Belçika mavisi; Pireneler'in doğu breşi; büyük antik; Belçika siyahı; İzeste kabuklusu; jaspe; markina; şeritli; Saint-Laurent; Fas; Portor.
Pembe fonlular: Roma breşi; Chassagne; Prémaux; şafak pembesi; mercan, Brignoles, Norveç, Romanya, Foça pembeleri; Canlı pembe.
Gri-siyah (dallı ya da benekli): Jourdan tahtası; Lourdes breşi; yeni breş; Chomérac; Ardennes grisi; Fas grisi; Paloma; küçük Belçika graniti; Belçika Saint-Anne'ı; Pireneler grisi; çiçekli Saint-Jean.
Sarılar: Halep breşi; sarı somaki; Provence'ın, Brignoles'un, Siena'nın kabuklu sarısı, Mori; Var turuncusu; Villon.
Kırmızılar: Salerno breşi; Felino griottesi; Turchino Languedoc'u; Alicante kırmızısı, antik kırmızı, Belçika kırmızısı (griotte, ruvayal, Bizans), Fransa, Etrüsk, Holla, açık pembe, levanto, Rance, Verona.
Yeşiller: campan; sipolen; Cenova, Alpler, Estours, İsveç, Levante, la Roja, Tende.
Morlar: Medici breşi; menekşe; mor somaki; çilli; Brignoles moru.
Oniks ve granit. Aşağıdaki kayaçlar da süsleme için kullanılır ve mermerciler tarafından işlenir: akik; Teckbalet oniksi, yaldızlı oniks, Fas kırmızısı oniks, Brezilya ve Meksika yeşili oniks; Balmoral graniti, mavi ve yeşil labrador, İsveç siyahı.
• *Çıkarma.* Mermer, modern ocak işletmelerinde, ana kütleden sarmal telle kesilerek ayrılır. Üç burmalı çelik tel, sonsuz bir tel oluşturur ve bunu, içlerinden biri devindirici olan makaralar hareket ettirir. Tel beraberinde, geçişi kesici bileziklerle olanaklı hale getirilen iki kılavuz makaranın dalması sayesinde bir aşındırıcıyı ve su karışımını sürükler. Böyle bir kesme sonucu ayrılan kütle genellikle basınçlı havayla çalışan delici matkaplarla parçalanarak derricke ya da köprülü krene taşınır (25 t'a kadar).
• *Yarma.* Çıkarılan bloklar fabrikalara gönderilir ve yarma işlemi burada gerçekleştirilir. Bloklar çeşitli kalınlıklarda dilimlere ayrılır. Dekoratif etkilerini çoğaltmak üzere *suyuna* (ocakta bulundukları yönde testereleme) ya da *ters kesme* teknikleri kullanılır. Bir *kafes* ya da testereleme şasisinden yararlanılır, kafesin üstünde 150 koşut metal lama vardır. Lamalar almaşık devinimle çalışan bir çerçeve üstüne istenen aralıklarla takılır. Kesici takım bir aktarma arabasına tutturulmuş blokları, aşındırıcı ve suyu da beraberinde sürükleyerek keser. Bu makinenin ilkesi çok eskilere dayanmakla birlikte lamaların biçimi ve bileşimi, aşındırıcının cinsi, otomatik ilerleme düzenekleri ve aktarma organları pek çok bakımdan yetkinleştirilmiştir.
• *Mermercilik.* Şu işlemleri kapsar: *boyutlama* ya da makineli kesiciyle ya da elmas diskli testereyle (yüksek hızda dönen sanayi elmasıyla donatılmış disk) *kesme;* işlenecek (silme çekme, torna) parçaların biçimine göre *biçimlendirme* ve *polisaj.* Bu son işlem, parçalar bir masa üzerine bağlanarak ve perdahlanacak yüzeyler üzerinden, giderek daha ince taneli aşındırıcı aletleri sürükleyen ve genellikle suyla çalışan, döner bir devingen tablayla mekanik olarak gerçekleştirilir. Tane boyutu giderek incelen kumtaşlarıyla silme, süngertaşı ve zımpara tozu çamuruyla yumuşatma, kalay pastası emdirilmiş kumaş

tamponlarla cilalama. Kimi zaman mermerde bulunan doğal deliklerin özel ürünlerle doldurulması gerekir; bu işleme de *macunlama* denir.

• *Türkiye'de mermer.* Mermerler, kristal boyutu, mineralojik bileşimi, rengi ve kökenine göre sınıflanabilir. Ancak, blok alma olanağı sağlayan, kesilebilen ve cilalanabilen her tür kayacın ticari anlamda mermer olarak kabul edildiği göz önüne alınırsa, sınıflama ölçütleri çoğalacak ve karmaşıklaşacaktır. Bu nedenle Türkiye'de çıkarılan mermerleri üç grupta ele alacağız.

1. *Bölgesel sınıflama.* Marmara mermeri (Marmara adası; beyaz kristalize mermer, gri damarlı beyaz mermer; görünür rezervi: 850 milyon m³); Manyas mermeri; Adapazarı mermeri; Bursa mermeri (Orhangazi); Bolu mermeri (Seben; beyaz, yeşil fonlu); Bilecik mermeri (Söğüt; yeşil, sarı, çaltıtaşı); Eskişehir mermeri (Süpren; kahverengi); Afyon mermeri (Mermerlik; Şeker, sarı, kaplan postu; görünür+muhtemel rezervi: 329 milyon m³); Uşak mermeri; Kütahya mermeri (fıstık yeşili); Muğla mermeri (Yatağan); Kırşehir mermeri (Terme, Kaman; zeytin yaprağı, sedef); Elazığ mermeri; Antep mermeri; Denizli-Tavas mermeri (Gölemezli, Kızılcabölük, Vakıf; gri damarlı beyaz; mümkün rezervi: 1 milyar m³); Selçuk-Torbalı mermeri (Maden dağı yakını; beyaz; mümkün rezervi: 2,7 milyon m³); Bandırma mermeri (Kayacık; damarlı kırmızı, kristalize); Kastamonu -Araç mermeri (sarı damarlı ya da beyaz), vb.

2. *Litolojik sınıflama.* Marmara mermeri; Marmara dolomitik mermeri; Kırklareli graniti; Balıkesir graniti; Çanakkale graniti; Yozgat gabbrosu; Gemlik diyabazı; Tokat diyabazı; Hereke pudingi; Tokat kaymaktaşı (Turhal); Vezirhan breşi; Nevşehir tüfü.

3. *İşlevsel sınıflama. Heykel mermeri:* İnce kristalli, işlemeye uygun mermer (Afyon mermeri, vb.); *döşeme mermeri:* aşınma ve çizilmeye dayanıklı mermer (Söğüt beji, Gemlik diyabazı, Kapıdağ graniti, vb.); *kaplama mermeri:* atmosfer koşullarına dayanıklı mermerler; dış cephe kaplamasında kullanılır (Marmara mermeri, Gemlik diyabazı, Söğüt beji, vb.); atmosfer koşullarından etkilenen mermerler ise yapının iç cephesinde kullanılır (Adapazarı mermeri, Manyas mermeri, her tür kaymaktaşı, vb.); *süsleme mermeri:* gözalıcı rengiyle ilgi çeken mermerler iç mekânda ya da dekorasyonda kullanılır (Elazığ mermeri, Turhal kaymaktaşı, Yunusemre kaymaktaşı [Eskişehir], vb.)

Türkiye'nin mermer üretimi, 1991 yılında 450 000 ton, 1992 yılında 530 000 ton olarak gerçekleşmiştir. 1993 yılında üretimin 550 000 ton civarında olacağı tahmin edilmektedir. 1988 yılında 66 589 ton, 1989 yılında 89 440 ton, 1990 yılındaysa 96 400 ton mermer dışsatımı yapılmıştır.

—Süslem. sant. Yunanlılar'dan sonra, romalı mimarlar da kaba inşaatın kusurlarını gizlemek ve dekor görüntüsü vermek için yalancı mermer kaplama kullandılar. Yapı harcından mermer tozuna doğru gittikçe incelen sıva katlarının üstüne, boyalı, kalıplanmış ya da oyma bir dekor yerleştiriliyordu. Pompei kazıları sonucu oldukça iyi bilinen italyan tekniğinde hellenistik etkiler görülür; önceleri, göz aldatmaca yöntemiyle mermer kaplamalar (önce kabartmalı, sonra kabartmasız olarak) taklit edilmeye çalışıldı. Daha sonra, çerçeve bölmelere ayrılarak, manzaralar ve hareketli sahneler eklendi. La Farnesina sarayı yakınında ortaya çıkarılan roma evi ile Porta Maggiore bazilikası'nda yalancı mermerden ilginç alçakkabartmalar (Terme müzesi) bulundu.

Asya'da, Çin Türkistanı'nın çeşitli arkeolojik merkezlerindeki (IV.-VIII. yy. ?) stupaların çevresinde ortaya çıkarılan adak heykellerinde yalancı mermer sık sık kullanılmıştır. Tayland'da, yalancı mermer sürekli kullanılmıştır; kabartma ve tamoymalarla, tuğla, laterit ya da bitkisel bir nüve üstüne modelajlarla ya da boyalı olarak (Nakhon, Pathom), yalnız Dvaravati döneminde (yaklaşık VII.-XI. yy.), khmer geleneğindeki anıt yapılarda (Lopburi, XII.-XIII. yy.), hatta günümüzde de görülür. Birmanya'da da yaygın bir biçimde görülen yalancı mermer Kampuçya'da çok ender olarak kullanılmıştır (IX.-X. yy.). Hindistan'da birçok tapınağın kabartmaları yaldızlı ya da çokrenkli yalancı mermerle kaplıdır (özellikle Tamil Nadu'da); hint-müslüman sanatının bazı süslemelerinde de yalancı mermere rastlanır (Madura, Tancavur vb.).

Ortaçağ'da önemini kaybeden yalancı mermer tekniği, Rönesans döneminde Raffaello, Giovanni da Udine ve bu sanatçıların izleyicilerinin elinde yeniden canlandı ve Fransa'da XVIII. yy.'a kadar çok kullanıldı.

Rokoko sanatı da, gerek Güney Almanya kiliselerinde, gerek Sicilya'da (Serpotta) yalancı mermerden geniş ölçüde yararlandı. (→ ALÇIİŞİ.)

MERMER, Diyarbakır'ın merkez ilçesine bağlı bucak; 16 899 nüf. (1990); 28 köy. Merkezi *Mermer,* 1 123 nüf. (1990).

MERMERCİ a. Mermer işleyen.
—Din. *Mezar mermercisi,* mezar malzemeleri ve türbelerin yapımı, satışı, yerleştirilmesi ve bakımında uzmanlaşmış mermer ustası.

MERMERCİLİK a. **1.** Mermercinin işi, mermer işleme sanatı. **—2.** Genellikle parlatılabilen mermerleri ve sert kayaçları biçimlendirme ve işleme işi, sanayisi. (Ürünlerin kullanım alanına göre *yapı mermerciliği, mezar mermerciliği* ve *döşeme mermerciliği* olarak üçe ayrılır.)

MERMERLEŞME a. Yerbil. Başkalaşım yoluyla kireçtaşlarının mermere dönüşümü.

MERMERLEŞMEK gçz. f. Yerbil. Mermere dönüşmek, mermer görünümü almak.

MERMERLİK a. Mermerle döşenmiş yer.

MERMEROS. Yun. mit. İason ile Medeia'nın oğlu. Kralın kızı Glauke'ye zehirli armağanlar getirdiği için, Korinthoslular tarafından taşa tutularak ya da erkek kardeşi Pheres gibi, Medeia tarafından öldürüldü.

MERMERŞAHİ a. (mermer ve fars. *şah* ile *-i* nispet eki'nden *mermerşahî*). Çözgü ve atkısı genellikle 30 numara tek kat pamuk ipliğinden olan, bezayağıyla ve tülbentten daha sık olarak dokunan bir tür ince ve yumuşak kumaş. (Dokunduktan sonra kasarlama işleminden geçirilerek beyazlatılır. Piyasada, kısaca, "mermer" diye de tanınır.)

MERMİ a. (ar. *mermī*). **1.** Sil. Herhangi bir silahla, belirli bir doğrultuya göre hız verilmiş cisim. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Aydınlatma mermisi,* eskiden arazinin bir bölümünü aydınlatmada kullanılan büyük mermi. ‖ *Eğitim* ya da *manevra mermisi,* mermisi kartondan, plastikten ya da tahtadan olan, kuru sıkı fişek. ‖ *Ek itimli mermi,* tepkimeli iticilerle donatılmış top mermisi; yörüngesinin belli bir bölümü üzerinde çalışmaya başlayan bu iticiler erimi artırır. ‖ *Kayıp mermi,* hedefini yitiren, ancak yine de tehlikeli olan mermi. ‖ *Patlayıcı mermi,* DUMDUM'un eşanlamlısı. ‖ *Tanksavar mermisi,* genellikle tanklara karşı kullanılan küçük çaplı mermi.
—Balis. *Mermi yatağı* → YATAK. ‖ *Mermi yolu* → YOL.
—ANSİKL. Sil. Mermi görevi yapan ilk savaş araçları, önceleri elle, sonra sapan, boru ya da yayla atılan taş ya da oklardı. Yavaş yavaş bu araçlar geliştirildi: oklara, kuyruk tüyü ve mızraklarda olduğu gibi taştan ya da demirden sivri uçlar takıldı. Kent kuşatmalarında önce düzgün doğal biçimli, sonra elle yuvarlaklaştırılmış taşlar kullanıldı. Bunların yerini ilk ateşli silahlarda kullanılan, toplar için dökme demirden, demirden ya da kurşundan gülleler ya da mermiler, daha sonra da arbeküzler, alaybozanlar ve tüfekler için kurşun mermiler aldı. Topçu sınıfındaki gelişmeler, patlayıcı doldurulmuş içi oyuk bir mermi olan ve bir tapa sayesinde patlayan sivri uçlu silindirsel top mermileri gibi aerodinamik mermilerin kullanılmasıyla kendini gösterdi. Modern mermiler (kurşun, top mermisi, bomba, roket, güdümlü mermi vb.) delici, patlayıcı, yangın çıkarıcı ya da zehirleyici, mermilerdir. Nihayet, nükleer çağ hava kuvvetleri (1945) ve topçu sınıfı (1952) için yeni mermiler yapılmasına yol açtı.

Çeşitli mermilerin yarattığı etkiler, bu mermilerin özelliklerine (ağırlık, metalin cinsi, imla hakkı), ateşleme düzenlerine (çarpmalı, tavikli ya da taviksiz, ihtiraklı), kalıcı şiddet güçlerine, düşüş açılarına ve arazinin yapısına bağlıdır. Şiddet gücü ve patlama, sonunda parçalanmalara yol açan, özellikle bükülme, girme ve yerel dağılma etkilerine yol açar. Çarpmalı mermiyle atış sırasında, vuruş noktasından sonra merminin izlediği yol aslında düşüş açısına bağlıdır. (→ MERMİ YOL'U.) Düşüş açısı 15°'den azsa, top mermisi seker ve zeminde "mermi izi" denen bir iz bırakır; bu açı 15° ile 25° arasındaysa, top mermisi toprağa girer, sonra seker ya da zeminde az derin bir yerde kalır; 25° ile 40° arasındaysa, mermi belirli bir derinliğe gömülür. Hafifçe zemine girdikten sonra patlayan top mermisi huni biçiminde bir çukur açar. Derinde patlarsa bir sıçan yolu oluşturur. Mermilerin toprağa derin girmesi için, mermi çapının ve düşüş açısının büyük olması gerekir. Top mermisi havada parçalanarak, merminin çeperlerinden çıkan ve çevreye dik olarak saçılan parçalar oluşturur; bu parçalar üç demet halindedir: ileri fırlayan parçalar, burun demetini; top mermisinin eksenine dik olan ve zeminde "balta darbesi" biçiminde iz bırakan parçalar, yan demetini; geriye sıçrayan parçalar ise dip demetini oluşturur. Bir merminin patlamasıyla açığa çıkan gazlar çok zararlıdır (karbonmonoksit). Top mermisi toprak dışında patlarsa, bu gazlar bir esinti etkisi yaratır. Bir merminin etkisi, patlayıcı randımanına bağlıdır (patlayıcının ağırlığının, merminin toplam ağırlığına oranı): bu da, merminin çapıyla birlikte artar. Çelikleştirilmiş dökme demirden top mermilerinin randımanı, çelik top mermilerinden daha azdır, ancak bunlar az uzağa giden daha fazla parça meydana getirirler. Top mermileri için en uygun patlama yüksekliği, çapa göre 10 ile 30 m arasında değişir. Yüksekte patlama, gerek ihtiraklı atışla, gerek tavikli tapalarla yapılan sekmeli atışla elde edilebilir. Misketli top mermisiyle ihtiraklı atış yapılırsa, koni biçiminde bir demet meydana gelir ve misketler, toprak üzerinde eliptik bir eğri içinde dağılır; bu eliptik eğrinin atış hattına yönelen büyük ekseni 100-150 m, küçük ekseni ise 20-25 m'dir. Delici mermiler ve dip tapalı zırh mermileri metal zırhları ve betonu deler. Yangın mermileri fosforla doldurulmuştur. Birinci Dünya savaşı'nda çok kullanılan zehirleyici mermilerde, dokulara, solunum ve sindirim yollarına etki eden zehirleyici bileşimler bulunur.

Çukur imla haklı mermiler ise özellikle zırhlara karşı etkilidir. Sis mermileri, zemin üzerindeki rüzgâr hızı 10 m/sn'den azsa görmeyi engelleyen bir sis perdesi meydana getirir; nem ve bitki örtüsü, etkilerini artırır; bu mermiler tanzim atışını kolaylaştırmak için kullanılır.

Atış alanlarında ya da topçuların toplanma yerinde bulunan patlamamış mermilerin imhası, bu işlemi imha uzmanlarına yerinde yaptıran askeri makamlara düşer. Sivil savunma iki dünya savaşından kalan mermileri bulmaya ve imha etmeye çalışır.

MERMİS a. (iplik anlamında yun. sözc.).

Toprakta ve tatlısuda yaşayan iplik biçiminde bedenli ipsisolucan cinsi. (Larvası çeşitli böceklerin kanboşluğunda asalak yaşar, dev iriliğe ulaşır ve döl vermez hale gelir.)

MERMNADLAR, Gyges tarafından kurulan Lydia hanedanı.

MERMOZ (Jean), fransız havacı (Aubenton 1901 - Güney Atlas okyanusu'nda 1936). Bir süre Fransız hava kuvvetleri'nde çalıştıktan sonra, pek çok kıtalararası uçuş ve ilk gece uçuşlarını gerçekleştirdi. Mart 1929'da And dağlarını aştı ve Santiago'ya ulaşan bir hat oluşturdu. 12 mayıs 1930'da, bir deniz uçağıyla doğu-batı yönünde ve iniş yapmadan Güney Atlas okyanusu'nu geçti. Ters yönde, Natal'den Senegal'in Saint-Louis kentine, 15 mayıs 1933'te, *Arc-en-Ciel* adlı üç motoruyla uçtu. Deniz uçağı *Croix-du-Sund* ile Dakar-Natal uçuşunu gerçekleştirirken denizde kayboldu.

MERMUZ sıf. (ar. *remz*'den *mermuz*). *Esk.* İma yoluyla anlatılan, açıkça söylenmeyen: *"Eşrefoğlu Rûmî sözlerin senin mermûzdur"* (Eşrefoğlu Rumi, XVI. yy.).

MEROBAUDES, frank asıllı romalı general (öl. Lyon 383). Valentinianus I'in muhafız birliğine komuta etti ve Quadi halkının ayaklanmasını bastırdı (374). Valentinianus II ile Gratianus'un arasını buldu, fakat çevirdiği entrikalar yüzünden general Theodosios ile arası açıldı. 377 ve 383'te konsül oldu; ayaklanan Maximus'a karşı Gratianus'u tuttu, ancak Maximus onu öldürttü.

MEROBLASTİK sıf. (fr. *méroblastique*). Biyol. Vitellüs bakımından zengin yumurtaların (*telolesit* denilen yumurtalar) kısmi bölünmesine denir. (Böyle yumurtalara kuşlarda, sürüngenlerde, balıklarda rastlanır. Bunlar gelişme sırasında, yalnız üreme diskinde kısmi ve yüzeysel bir meroblastik bölütlenme geçirirler; vitellüs bölütlenmez.)

MERODAH-BALADAN, Kutsal Kitap'ın Babil kralı Marduk-Apla-Iddin II'ye (İ.Ö. 722-710 ve 703) verdiği ad. Önce, Bit-Yakin kralı oldu, Elam'ın yardımıyla asurlu Sargon II ve Sanherib'in elinde bulunan Babylonia'yı ele geçirmeye çalıştı.

MEROE, Sudan'da kent; Nil üzerinde, Hartum ve Atbara arasında. İ.Ö. VI. yy.'da (?) Kuş krallığı'nın başkenti oldu. Önceleri Mısır'a bağlı olan bu krallık, İ.Ö. 663'ten başlayarak (Teb'in düşüşü) bağımsız olarak gelişti: Meroe uygarlığı olarak anılan parlak bir uygarlığa tanıklık eden çeşitli kalıntılar ele geçirildi. Tuğladan örülmüş küçük piramitlerin yer aldığı nekropoliste, saray ve tapınakta, heykel, çanak çömlek ve takılarda, Mısır ve Hellenistik dönem sanatlarının etkileri sezilir; ancak tüm bu kalıntılarda, İ.Ö. III. yy.'da Meroe yazısının gelişmiş olduğu afrika kökenli bu uygarlığa özgü çizgiler de görülür. Napata*'nın yerine geçen Meroe, İ.S. 350'ye doğru, Aksum* krallığı'nın gelişmesiyle yok oldu.

MEROE DİLİ a. Eski Meroe Nübye krallığı'nda konuşulan dil. (Bu dil, İ.Ö. II. yy.'la İ.S. IV. yy. arasındaki dönemden kalma çok sayıda yazıt aracılığıyla tanınır. Sözkonusu belgeler iki biçimde yazılmıştır: birincisi mısır hiyerogliflerinden esinlenmiş anıtsal yazıtlar, ötekiler de demotikeyi andıran işlek yazının kullanıldığı yazıtlar. Eldeki bilgilerle, meroe dilini günümüzdeki herhangi bir dil ailesine bağlamak olanaksızdır.)

MEROGAMİ a. (fr. *mérogamie*). Bot. Gametlerin doğrudan su ortamına yayıldığı ve gametanjlar içinde yer almadığı çoğalma tarzı. (Suyosunlarının çoğunda bu durum vardır.) [Karşt. GAMETANJİ.]

MEROGONİ a. (fr. *mérogonie*). Biyol. Henüz bölünmemiş yumurtanın deneysel olarak ikiye bölünmesi.

M. et E. Bernheim-Rapho

Meroe nekropolisten bir görünüm İ.Ö 250'ye doğr.- İ.S. IV. yy.

MEROİSTİK sıf. (fr. *méroïstique*). Böcbil. İçerisinde vitellin hücrelerinin farklılaştığı böcek ovariyolları için kullanılır. (Vitellin hücreleri *germarium*'da öbekleşebilir [teletrofik ya da akrotrofik ovariyol] ya da her ovasitte bulunabilir [politrofik ovariyol].) [Karşt. PANOİSTİK.]

MEROKARST a. (fr. *mérokarst*). Jeomorfol. Ayırtedici özelliği yüzeydeki çözünme biçimlerinin fakirliği olan kısmi karst.

MEROKRİN sıf. (fr. *mérocrine*). *Merokrin bezler,* hücrelerinde oluşan salgıları, hücre protoplazması harap olmaksızın boşaltabilen salgı bezleri. (Salgı bezlerinin çoğu bu şekilde salgılama yapar.) [Karşt. HOLOKRİN.]

MEROMİKTİK sıf. (fr. *méromictique*). Hidrol. Suların düşey karışmasının yalnızca kısmi olduğu ve derin suların bu karışmadan etkilenmediği bir göl için kullanılır. (Derin tropikal göller, örneğin Tanganyika gölü böyledir.)

MEROMORF sıf. (fr. *méromorphe*). Mat. çözlm. **1.** $\mathbb{C}$ karmaşık düzleminin bağlantılı bir D açığı içindeki bir f fonksiyonu için kullanılır, f için her biri birer kutup olan yalıtık noktaların kümesini D den çıkararak elde edilen bir D′ açığı içinde bu f fonksiyonu tanımlı ve analitiktir. (D içinde meromorf bir f fonksiyonunun f' türevi de D içinde meromorf bir fonksiyondur; f ile f' ün kutupları aynıdır, ama x_0, f için k nci basamaktan bir kutupsa, f' için $k+1$ nci basamaktan bir kutuptur.) **—2.** *Sonsuzda meromorf fonksiyon,* z değişkeninin, $z'=0$ dolayında meromorf olan ve $z'=1/z$ değişkeninin fonksiyonu olarak ifade edilebilen fonksiyonu.

MEROMYZA a. Sıçrayıcı, ikikanatlı böcek cinsi. (Larvası buğdayların ve başka tahılların saplarında yaşar. Sapsineğigiller familyası.)

MEROPE. Yun. mit. Pleiadlar'dan biri. Sisyphos adındaki ölümlüyle evlendi; bu yüzden de, kız kardeşleri kadar parlak bir yıldız olamadı. —Kypselos'un kızı ve Messinia kralı Kresphontes'in karısı. Zorba Polyphontes, Kresphontes'i öldürerek Merope ile zorla evlendi; ancak, Merope'nin oğullarından biri tarafından hileyle öldürüldü. Bu efsane, Maffei (1713) ve Voltaire'in (1743), ana sevgisini anlatan iki trajedisine konu olmuştur.

MEROPİDAE a. Zool. ARIKUŞUGİLLER familyasının bilimsel adı.

MEROPODİT a. (fr. *méropodite*). Eklembacaklılarda, böceklerdeki femurun yerini tutan ve trokanterin devamı olan bacak bölütü.

MEROSPERMİ a. (fr. *mérospermie*). Biyol. Bazı ipsisolucanlara özgü üreme tarzı. (Döllenmeden sonra amfimiksi olmaz, öyle ki meydana gelen yavru ürün, hiç değilse çekirdek bakımından salt ana kökenli olur.)
—ANSİKL. Merospermi *rhabditis* cinsine özgüdür. Bunda, hücreler birleşir, ama çekirdekler birleşmez, erkek önçekirdek dişi hücrenin sitoplazmasının bünyesinde eriyip yok olur. Erdişi yavrular çıkacaksa merospermi hep vardır *(Rhabditis aberrans, R. anomala)*; yalnız dişi yavru olursa üremeye "telitok" denir. (Bu takdirde normal döllenme erkek yavru verir; örneğin *R. monohystera.*) *R. pellio* türünde üreme telitok ve rasgeledir (yani normal döllenme de dişi verebilir); diğer *rhabditis* türlerinde merospermiye rastlanmaz.

MEROSTOMATA a. Suda yaşayan, solungaçlarla soluyan zehir çengelli eklembacaklılar sınıfı. (Bedenleri, zehir çengellerini ve yürüme ayaklarını taşıyan bir *prosoma* ve beş ya da altı çift yapraksı solungaç eklentiyle donanan bir *opistoma*'dan oluşur. *Merostomata* iki altsınıfa ayrılır: günümüz faunasında yalnızca Batı Atlas okyanusu'nda ve Batı Büyük Okyanus'ta birkaç türü bulunan *Xiphosura;* Permi devrinde soyu tükenmiş *Eurypteridea* [*Eurypterus, Stylonurus, Pterygotus*].)

MEROSTOMİDEA a. Fosil eklembacaklılar altsınıfı. (*Merostomata*'lara benzerler. *Naraoia, Sidneyia, Cheloniellon* gibi cinsleri vardır.)

MEROTOMİ a. (fr. *mérotomie*). Biyol. Çekirdeğin sitoplazma üzerindeki fizyolojik etkisini ortaya çıkarmak amacıyla, hücrenin cerrahi yöntemlerle parçalara ayrılması.
—ANSİKL. Merotomi, özellikle birhücrelilerde ve yumurtalarda mikrokesim ile gerçekleştirilir. Çekirdeklerinden yoksun kalan amipler yıkıma uğrar ve on gün içinde ölürler. Çekirdekli parçalar işlevlerini eksiksiz korur ve normal olarak yaşarlar. Sitoplazma çekirdeksiz yaşayamaz; bu durum geneldir. Yalnız normal çekirdeğin 1/27'sini içeren bir stentor parçası bütün hayvanı yeniden meydana getirebilir. Fakat kalan çekirdek parçası ne kadar büyükse yenilenme o kadar hızlı olur.

MEROVENJLER, 481-751 yılları arasında Galya'da hüküm süren ve adını efsanevi bir kral olan MEROVECH'ten alan frank hanedanı. İlk temsilcileri Cambrai kralı CHLODİON (öl. 447), MEROVECH (öl. 457) ve ardılı CHİLDERİCH I'dir (öl. 481). Childerich I'in oğlu CLOVİS I (481-511) hıristiyanlığı benimsedi, Galya'nın büyük bir bölümünü egemenliği altına aldı (486) ve askeri gücüyle büyük bir frank devleti kurmayı başardı. Ölümünden sonra krallığı dört oğlu arasında paylaşıldı. Merovenj hükümdarları krallıklarını kişisel bir mülk

MEROVENJLER DÖNEMİNDE SANAT

Faillet-Ziolo

Poitiers'de
Saint-Jean vaftizhanesi (VII. yy.)

B. N., Paris

bir altın paranın
önyüzü
VI. yy.
Bibliothèque nationale, Paris

olarak gördüklerinden devleti mirasçıları arasında paylaştırmayı gelenek haline getirmişlerdi. THİERRY I (ya da THEODORİCH I)[öl. 534] Reims kralı olarak Thüringen krallığı'nı topraklarına kattı. Orléans kralı CLODOMİR (495-524) ise krallığını kardeşleri CHİLDEBERT I (495-558) ve CLOTHAR I'e (497-561) bıraktı. Bunlar, Paris ve Soissons kralı oldular, 534 yılında Bourgogne krallığı'nın fethedilmesine katkıda bulundular. Aynı yıl Thierry I öldü, yerine oğlu THEODEBERT I geçti (öl. 548). Theodebert, topraklarını kuzey-doğu'ya doğru genişletmeyi başardı. 558 yılında tüm kardeşleri ve yeğenleri ölmüş olduğundan, Merovenj krallığı bütünüyle Clothar I'in

Clémot-Lauros-Giraudon

iyi hırsız ile kötü hırsızı betimleyen
anıtsal haç altlığı
Dunes hypogeumu, Poitiers

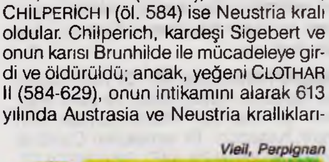
U. Kerth-Kunstmuseum, Münih

bir haç oluşturacak biçimde
birbirlerine dolanmış dört çift yılanı
betimleyen kulplu fibula
(Wittislingen'deki [AFC]
bir mezarda bulunmuştur)
almandit, bölmeli altın, telkâri
VII. yy.
Kunstmuseum, Münih

egemenliğine geçti. Ancak onun da 561 yılında ölümü, krallığın gene paylaşılmasına yol açtı. CARİBERT I (öl. 567) Paris kralı, GUNTRAM (öl. 592), Bourgogne kralı, SİGEBERT I (öl. 575), Austrasia kralı, CHİLPERİCH I (öl. 584) ise Neustria kralı oldular. Chilperich, kardeşi Sigebert ve onun karısı Brunhilde ile mücadeleye girdi ve öldürüldü; ancak, yeğeni CLOTHAR II (584-629), onun intikamını alarak 613 yılında Austrasia ve Neustria krallıklarını birleştirdi. Bunun sonucunda saraydaki asillerin gücü arttı. Kral mabeyincisi ve ahırlar sorumlusu *(connétable)* önemli kişiler haline geldi. Bunların en önemlisi, saray bakanı *(maire du palais)* olup, kontların önderliğindeki kent hiyerarşisini de kapsayan bir idari örgütlenmenin en yetkili kişisiydi. O döneme kadar neredeyse sınırsız yetkilere sahip hükümdarlar, Clothar II'nin, yandaşlarına vermek zorunda kaldığı ödünlerle yetkilerinin büyük bir kısmını yitirdiler. Krallık otoritesinin yıpranması, DAGOBERT I (600'e doğr. - 639'a doğr.) döneminde de devam etti. Sürekli ayaklanmalar sonucunda SİGEBERT III (630-636) döneminde Austrasia krallığı yeniden özerk bir statü kazandı. Düzenli bir para dolaşımı sağlayamayan ve etkili bir mali düzen kuramayan Merovenjler, artık tükenmiş olan altın rezervlerine dokunmadan Doğu ile ticaret yapmaya olanak veren bir zanaatçı sınıfından da yoksundular; bu yüzden, kentlerin giderek terkedilmesine ve toprakların bölünmesine (topraklar, bağlılıklarını sağlamak amacıyla vasallar arasında paylaştırılıyordu) engel olamadılar. Dagobert'in ardılları, gerçek anlamda bir askeri güce de sahip değildiler (bu güç bir süredir düklerin elindeydi); bu yüzden, laik ve Kilise'ye bağlı tımar sahipleri ile saray bakanları arasındaki üstünlük mücadelesine seyirci kaldılar. Saray bakanları, austrasialı Pépin de Herstal ile üstünlüğü elde ettiler. Pépin 687'de frank krallıklarını THİERRY III (öl. 691) adına birleştirdi. Pépin'in oğlu Charles Martel, THİERRY IV'ün 737'deki ölümünden sonra tahtı boş bıraktı. Charles'ın ölümünden sonra çıkan karışıklıklar yüzünden oğulları Kısa Pépin ve Carloman, merovenj kralı olarak CHİLDERİCH III'ü (743 -751) tahta çıkarmak zorunda kaldılar. Ancak, Carloman'ın görevini bırakmasından sonra tek başına saray bakanı olan Kısa Pépin, papanın da desteğiyle Childerich III'ü tahttan indirdi.

Vieil, Perpignan

Arles piskoposu aziz Caesarius'un
tokası (üzerinde, İsa'nın mezarının
yanı başında uyuyakalmış askerler
betimlenmiştir)
fildişi, VI. yy.
Notre-Dame-la-Major, Arles

MEROZOİT a. (fr. *mérozoïte*). Biyol. Sporluların üreme çevriminde şizontun bölünmesinden doğan tek çekirdekli eleman. (Eşanl. ŞİZOZOİT.)
—ANSİKL. Sıtma mikrobunun (plazmodyum) merozoiti doğrudan doğruya alyuvarın içine girer, bir koful hazırlayarak yerleşir ve alyuvarın çapının üçte birini kaplayan bir halka biçimini alır. Merozoit çekirdeğinin bulunduğu yere bakılarak *Plasmodium vivax* ve *P. falciparum* türleri ayırt edilebilir.

MERRE a. (ar. *merre*). *Esk.* **1.** Defa, kez. **—2.** *Merre-i vahide,* bir kez.

MERRE HÜSEYİN PAŞA → HÜSEYİN PAŞA Merre.

MERRETEN be. (ar. *merre*'den *merreten*). *Esk.* **1.** Bir kez. **—2.** *Merreten bade merretin,* birçok kez, tekrar tekrar. || *Merreten bade uhra,* birkaç kez.

MERRİ → ÂBKÂME.

Merriam and Co., 1831'de C. *Merriam* (1803-1890) ve George *Merriam* (1806-1887) tarafından Springfield'de (Massachusetts) kurulan amerikan yayınevi. 1843'te Noah Webster ölünce *An American Dictionary of the English Language*'in (İngiliz dili amerikan sözlüğü) yayımını sürdürdü, sözlük ve başvuru kitapları yayımında uzmanlaştı.

MERRİLL (Stuart), fransızca yazan amerikalı şair (Hempstead, New York, 1863-Versailles 1915). Bir diplomatın oğluydu, New York'ta sosyalizm için mücadele verdi (1885-1889), sonra Fransa'ya dönüşünde yalnız şiirle uğraştı. İçtenliği simgeciliğin incelikleriyle birleştirerek toplumsal davaları ele aldı.

MERRİLL (James), amerikalı yazar (New York 1926). Eliot'ın etkisindeki şiiri klasik temaların yanı sıra amerikan ve yabancı kültür kaynaklarıyla beslenir (*The Black Swan,* 1946; *The Country of a Thousand Years of Peace,* 1959; *Water Street,* 1962; *Nights and Days,* 1966; *The Yellow Pages,* 1974; *The Changing Light at Sandover,* 1983). Ayrıca romanlar (*The Seraglio,* 1957) ve bir tiyatro oyunu (*The Immortal Husband,* 1955) da yazdı (Pulitzer ödülü, 1976).

Merrimack, Amerikan İç savaşı sırasında Konfedereler'e ait bir savaş gemisinin adı. Bu gemi yan yana yerleştirilmiş raylardan oluşan bir demir kuşakla korunuyordu. Dökme demirden bir mahmuzla donatılmış ve dört tane 24 cm'lik havan topu ile yine dört tane 17 cm'lik yivli top taşıyan Merrimack yalnızca 3 deniz mili hız yapabiliyordu. 9 mart 1862'de *Monitor** adlı gemiyle yaptığı savaşta üne kavuştu; ancak her iki gemide bulunan topların zırha karşı etkili olmaması nedeniyle savaş sonuçsuz kaldı. — 5 000 t'luk bir amerikan şilebi olan diğer bir *Merrimack* da, 1898'de ispanyol amirali Cervera y Topete'nin filosunu Küba'nın Santiago limanında sıkıştırmaya çalışarak dikkat çekti.

MERRİMACK, ABD'de (New Hampshire ve Massachusetts) ırmak, Atlas okyanusu'na dökülür; yaklş. 180 km. White Mountains'ten iner, sanayi kentlerinden (Concord, Manchester, Nashua, Lowell, Lawrence, Haverhill) geçer ve Newburyport'ta son bulur. Çığırında, elektrik üretimi için düzenlenmiş çağlayanlar bulunur.

MERRİTT İSLAND, ABD'de (Florida) ada, Canaveral burnunun denizkulaklı kıyısının gerisindedir ve bir bölümünde Kennedy uzay merkezi vardır.

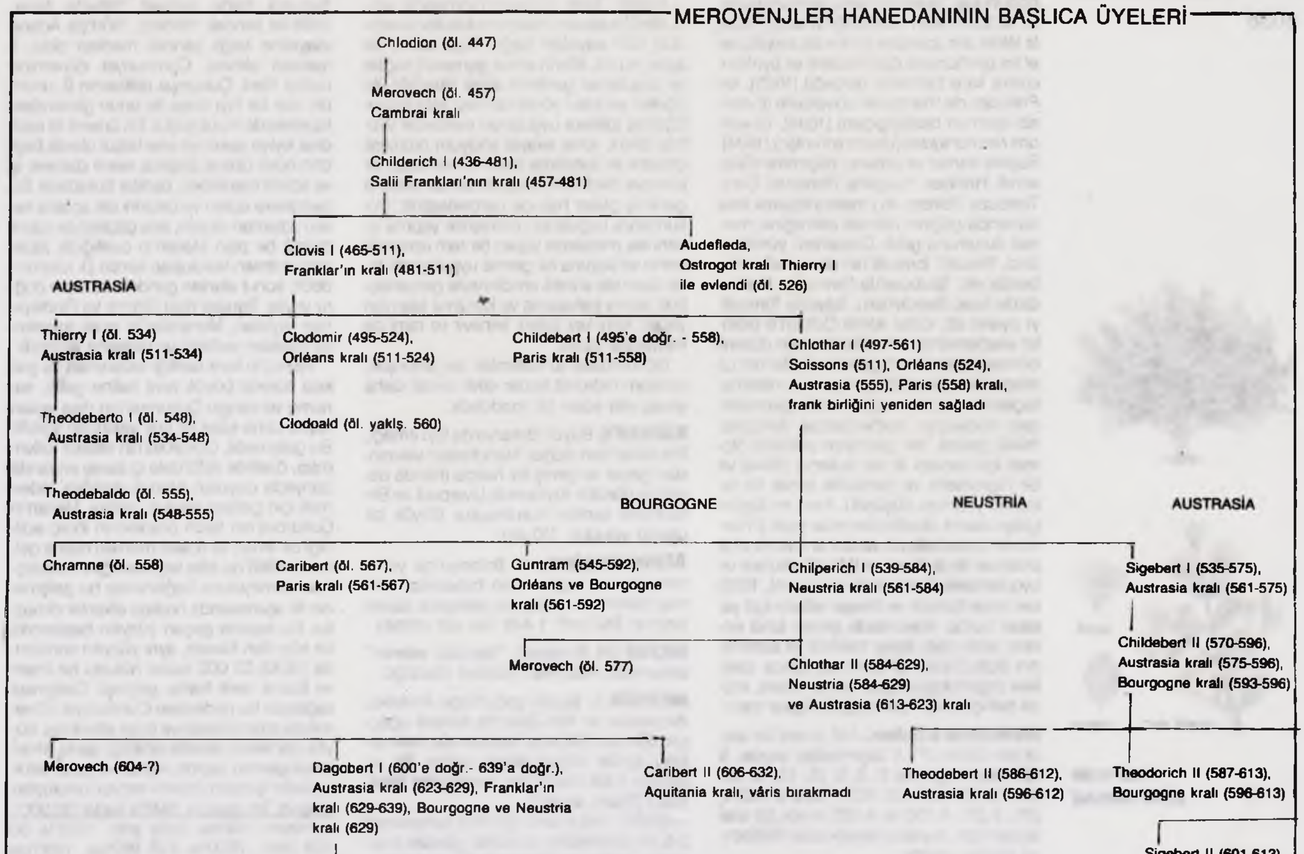
MERSA a. (ar. *mersâ*). *Esk.* **1.** Liman: *"Mersâ-yı fenada intizar eylerken / Gâhî geç eser o bâd gâhî erken"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** *Mersa-yı Konstantiniye,* İstanbul limanı.

MERSAD a. (ar. *rasad*'dan *merşad*). *Esk.* Rasathane, gözlemevi.

MERSAVA a. Tropikal Asya'da yetişen ve biraz kırmızıya çalan sarı renkte, kaba dokulu, yarı sert, hafifle yarı ağır arası bir odun veren ağaç. (Yerel olarak *ven -ven* de denilen odunu doğramacılıkta, yapı işlerinde, parke ve kontrplak yapımında kullanılır.) [*Anisoptera* cinsi.]

MERSCH, Lüksemburg'da kanton merkezi, Alzette ırmağı kıyısında, Lüksemburg'un K.'inde; 4 000 nüf. Hisar. Tarıma dayalı besin sanayileri. —*Mersch kantonu.* 224 km²; 13 800 nüf.

MERSEBURG, Almanya'nın Saksonya-Anhalt eyaletinde kent, Halle'nin G.'inde, Saale ırmağının kıyısında; 50 000 nüf. (1990). Bu çok eski kent bir ölçüde Ortaçağ'daki görünüşünü korumuştur; eskiden piskopos prenslerin oturduğu XV

-XVII. yy.'lardan kalma bir şato, XIII. ve XVI. yy.'lardan kalma, büyük bölümü gotik üslupta yapılmış bir katedral (eşyalar ve Rudolf von Schwaben'in mezar kapağı gibi sanat yapıtları) günümüze kadar gelmiştir. Merseburg, XVIII. yy.'da Saksonya -Merseburg dükluğünün başkenti oldu (1656-1738), sonra 1815'te Prusya'nın eline geçti. Kent bugün Saksonya linyit yatakları yakınındaki bir sanayi merkezidir. Alüminyum metalürjisi. Yapı gereçleri.

MERS EL-KEBİR, Cezayir'de (Oran vilayeti) liman kenti, çok iyi korunan bir koyda; 23 600 nüf. Askeri deniz üssü. Tersaneler.

—Tar. XII. yy.'da Abdülmümin, bu eski roma limanını *(Portus Divinus)* önemli bir tersane haline getirdi. Tlemsen hükümdarlarına bağlandıktan sonra Mers el-Kebir, İspanya'dan kovulan Andalucíalılar'ı kabul etti ve XV. yy.'da bir korsan limanı durumuna geldi. XV. yy.'da iki kez Portekizliler, ardından 1505-1792 arasında İspanyollar tarafından işgal edildi.

3 temmuz 1940'ta amiral Gensoul komutasındaki fransız filosu, *Dunkerque* ve *Strasbourg* kruvazörleriyle birlikte, 1935'te deniz üssüne dönüştürülen limanda demirledi. Amiral Somerville komutasındaki ingiliz filosu gelerek, Gensoul'dan ya savaşı sürdürmek için kendisine katılmasını, ya bir ingiliz limanında silahsızlandırılmaya razı olmasını, ya da silahsızlandırılmak için Antiller'e gitmesini istedi. Gensoul'un öneriyi kabul etmemesi üzerine Somerville ateş açtırarak, büyük hasara ve 1 300 denizcinin ölmesine yol açtı.

1945'ten sonra Mers el-Kebir, atom füzelerine karşı korunan yeraltı tesislerinin bulunduğu büyük bir fransız üssü durumuna geldi. Évian antlaşmaları'nda 15 yıl süreyle fransız kalacağı öngörülmekle birlikte, 1967'de üs, Cezayir'e devredildi.

MERSENNE (*abbé* Marin), fransız filozof ve bilgin (Oizé yakınında, Maine, 1588 - Paris 1648). Mans'da bir tarikatın, sonra da La Flèche'te cizvitlerin yanında okudu; Descartes ile dostluk kurdu. Nevers'de felsefe okuttu (1614-1620) ve daha sonra Paris'te Annonciade manastırı'na girdi. Bu sırada ilk yapıtlarını yayımladı: *Quaestiones celeberrimae in Genesim* (Yaradılış'taki önemli sorunlar) [1623], *l'Impiété des déistes, athées et libertins, renversée et*

adi mersin *(Myrtus communis)*

confondue (Yaradancıların, tanrıtanımazların ve libertinlerin imansızlığına karşı) [1624], *la Vérité des sciences contre les sceptiques et les pyrrhoniens* (Şüphecilere ve pyrrhonculara karşı bilimlerin gerçeği) [1625], *les Préludes de l'harmonie universelle* (Evrensel uyumun başlangıçları) [1634], *Questions harmoniques* (Uyum sorunları) [1634]. Başlıca fransız ve yabancı bilginlerle (Gassendi, Hobbes, Huygens, Roberval, Doni, Titelouze, Peiresc vb.) mektuplaşarak kısa zamanda çağının bilimsel etkinliğinin merkezi durumuna geldi. Descartes'ı yüreklendirdi, Pascal'i Torricelli'nin deneyinden haberdar etti, Toulouse'da Fermat'yı, Hollanda'da İsaac Beeckman'ı, İtalya'da Torricelli'yi ziyaret etti, daha sonra Colbert'e Bilimler akademisi'ni kurma fikrini veren düzenli bilimsel toplantılar örgütledi, Galilei'nin *Le Meccaniche*'sini (1634) ve yunan matematikçilerinin yapıtlarını (*Universae geometricae mixtaeque mathematicae synopsis*, 1644) çevirdi. Yer çekiminin şiddetini ölçmek için sarkacı ilk kez kullandı (1644) ve bir higrometre ve parabolik aynalı bir teleskop yapmayı düşündü. Ama en özgün çalışmalarını akustik alanında yaptı (*l'Harmonie universelle contenant la théorie et la pratique de la musique* [Müziğin kuram ve uygulamasını içeren evrensel uyum], 1636): ses veren borular ve titreşen tellerle ilgili yasaları buldu, frekanslarla gamın farklı notaları arasındaki ilişkiyi belirledi ve sesin hızını ölçtü (1636). *L'Harmonie*, ayrıca, özellikle organolojiye ilişkin olmak üzere, müzik tarihçileri için çok değerli bilgiler içerir.

Mersenne sayıları. Arit. *p* asal bir sayı olmak üzere 2^p-1 biçimindeki sayılar. 5 000 den küçük ve 2, 3, 5, 13, 17, 19, 31, 61, 89, 107, 127, 521, 607, 1 279, 2 203, 2 281, 3 217, 4 253 ve 4 423 e eşit *(p)* asal sayıları için, bunlara karşılık olan Mersenne sayıları asaldır.

MERSERİZE a. (fr. *mercerisé;* ingiliz kimyacı *John Mercer*'in adından). **1.** Tekst. Merserize işleminden geçirilmiş pamuk ipliği. **—2.** *Merserize yapma,* pamuklu iplikleri ve dokumaları, derişik soğuk bir sudkostik çözeltisiyle emdirmeye, ardından da parlak ve yumuşak bir görünümün yanı sıra boyalara karşı daha iyi bir ilgi elde etmek için birkaç saniye gerilim altında tutmaya dayanan işlem. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Taklit merserize yapma,* pamuklu mallara, merserize yapma işlemi sırasında kazandırılan parlaklığa benzer bir parlaklık vermeyi amaçlayan mekanik işlem. (Dokumalara uygulanan taklit merserize işlemi, silindirlerinden biri çok ince gravürler taşıyan ve dokuma üzerine bastırarak ayırtedici parlak bir görünüm kazandıran özel bir kalenderde gerçekleştirilir.)

◆ sıf. Merserize ile yapılmış olan şey için kullanılır: *Merserize bir kazak.*

—ANSİKL. Tekst. Sodyum hidroksidin etkisi, lifleri oluşturan makro-moleküller arasındaki belli sayıdaki bağın kopmasına yol açar; bu da, liflerin enine şişmesini sağlar ve uygulanan gerilimin etkisi altındaki lifsi öğeleri yeniden yönlendirmeyi kolaylaştırır. Eğrilmiş ipliklere uygulanan merserize yapma işlemi, içine sırayla sodyum hidroksit çözeltisi ile durulama sularının konduğu bir tekneye daldırılan iki döner silindir arasına gerilmiş çileler halinde gerçekleştirilir. Dokumalara uygulanan merserize yapma işlemi ise, merserize yapıcı bir ram üzerinde enine ve boyuna bir germe uygulayarak fular üzerinde sürekli emdirmeyle gerçekleştirilir, sonra çalkalama ve kurutma işlemleri yapılır. Kimi kez keten, kenevir ve rami de merserize yapılır.

Günümüzde, az kullanılan sıvı amonyak, sodyum hidroksit kadar etkili ancak daha yavaş etki eden bir maddedir.

MERSEY, Büyük Britanya'da kıyı ırmağı, Penninler'den doğar, Manchester yakınından geçer ve geniş bir haliçle İrlanda denizi'ne dökülür. Kıyılarında Liverpool ve Birkenhead kentleri kurulmuştur. Büyük bir ulaşım yoludur; 110 km.

MERSEYSİDE, B. Britanya'da yönetim bölgesi, İngiltere'nin batısında, Mersey halicini ve Liverpool yerleşme alanını kapsar; 652 km^2; 1 448 100 nüf. (1988).

MERSİ ünl. (fr. *merci*). "Teşekkür ederim" anlamında kullanılan nezaket sözcüğü.

MERSİN a. Büyük çoğunluğu Amerika, Avustralya ve Yeni-Zelanda kökenli ağaççık. (Bir türü Akdeniz havzasında maki örtüsü içinde doğal olarak yetişir. Bil. a. *myrtus;* 1 000 kadar tür; mersingiller familyası.) [Eşanl. MURT.]

—ANSİKL. Adi mersin *(Myrtus communis)* 2-5 m yükseklikte, düzensiz gövdeli hep-yeşil yapraklı bir ağaççıktır. Ege ve Akdeniz bölgesinde dağlarda bol yetişir. Yapraklar 1-3 cm uzunlukta, 0,5-1 cm genişlikte, düz kenarlı, sivri uçlu, tüysüz, derimsidir; çiçekleri beş parçalı, çok sayıda erkekorganlı, özel ve kuvvetli kokuludur. Meyveleri, nohut büyüklüğünde, siyahımsı mor renkli ve çok tohumludur. Bir çeşidi (*M. communis* var. *leucocarpa*), Fethiye bölgesinde "aşılı mersin" adıyla süs bitkisi olarak yetiştirilir. Yapraklı dalları, içerdikleri tanen nedeniyle Anadolu'da mazı ile birlikte deri sepilemesinde kullanılır.

—Halk. hek. Mersinin kurutulmuş yaprakları tanen (% 14-19), uçucu yağ (% 0,3-0,5) ve acı maddeler içerir. Tozu günde 3-5 g (% 2-3) infusyon halinde ağız yolu ile peklik verici, idrar yolları hastalıklarında mikrop öldürücü, göğüs hastalıklarında antiseptik olarak alınır. Su buharı ile damıtılıp elde edilen mersin suyu dıştan antiseptik olarak kullanılır. Aynı yolla elde edilen esansı, içerdiği mirtenol, terpenler ve sineoldan ötürü günde 10 damla olarak (yüksek miktarlarda alınması tehlikelidir) ağızdan, kan kesici, yatıştırıcı, bronşit ve ülkemizde diyabete karşı kullanılmaktadır. (Mersin esansı parfüm sanayisinde önemli bir maddedir.) Buruk lezzetli olan mersin meyvesi, uçucu yağ, tanen, şekerler ve organik asitler (sitrik ve malik) içerir. Taze olarak yendiği gibi, yapraklarınkine benzeyen özellikleri için infusyonu (% 2-3) günde 2-3 bardak peklik verici ve antiseptik olarak ağızdan alınır.

MERSİN, Akdeniz bölgesinin Adana bölümünde kent; İçel ilinin merkezi, Adana'dan sonra Akdeniz bölgesinin en kalabalık kenti; 422 357 nüf. (1990). Karayolu ile Ankara'dan 423 km, bölüm anakenti Adana'dan 69 km uzaklıkta; demiryolu ağına Yenice istasyonundan ayrılan bir şube hattı ile bağlı.

• COĞRAFYA. Yakınlarında çok eski yerleşmelerin kalıntıları (tarihöncesi Yümüktepe yerleşmesi, antik Pompeipolis kenti) bulunmasına karşın Mersin Türkiye'nin en yeni kentlerinden biridir. XIX. yy. ortalarında konargöçer bir türkmen aşiretinin kışlağı olan ve adını da bu aşiretten ya da aşiret beyinin adından alan bir köydü. 1852'de Tarsus'a bağlı nahiye; 1864'te kaza, 1888'de sancak merkezi; 1910'da Adana vilayetine bağlı sancak merkezi oldu. İl merkezi olması, Cumhuriyet dönemine rastlar. Kent, Çukurova deltasının B. ucunda, dar bir kıyı ovası ile onun gerisindeki tepeliklerde kurulmuştur. En önemli iki caddesi kıyıya yakın ve ona koşut olarak boydan boya uzanır. Başlıca resmi daireler, iş ve ticaret merkezleri, parklar buradadır. Bu caddelere açılan ve birbirini dik açılarla kesen yollardan oluşan, ana çizgileriyle ızgara biçimli bir plan Mersin'in özelliğidir. İstasyon ve liman kuruluşları kentin D. kesimindedir; konut alanları gerideki tepelere doğru yayılır. Toroslar'daki Gözne ve Fındıkpınarı yaylaları, Mersinliler'in sıcak mevsimde çıktıkları yazlıklar ve dinlence yerleridir.

Mersin'in kent özelliği kazanması ve çok kısa sürede büyük kent haline gelişi, konumu ve zengin Çukurova'nın dışa açılan kapısı olma işlevi ile çok yakından ilgilidir. Bu gelişmede, Çukurova'nın iktisadi kalkınması, özellikle ABD'deki iç savaş sırasında dünyada duyulan pamuk darlığını gidermek için gelişen pamuk üretimi, Mersin'in Çukurova'nın tarım ürünlerinin ihraç edildiği bir liman ve ticaret merkezi haline gelmesi, 1866'da kitle taşımacılığını kolaylaştıran demiryoluna bağlanması bu gelişmenin ilk aşamasında başlıca etkenler olmuştur. Bu sayede geçen yüzyılın başlarında bir köy olan Mersin, aynı yüzyılın sonlarında (1890) 22 000 kadar nüfuslu bir liman ve ticaret kenti haline gelmişti. Gelişmeyi sağlayan bu nedenlere Cumhuriyet döneminde artan iktisadi ve ticari etkinlikler, büyük gemilerin yararlanabildiği geniş liman kuruluşlarının yapımı, kentte ve yakın artülkesinde kurulan önemli sanayi kuruluşları eklendi. Bu sayede 1940'a kadar 30 000'i aşmayan nüfusu hızla arttı; 1955'te 50 104 iken, 1970'te 112 982'ye, 1980'de 216 308'e çıktı; 1990'daysa 420 000'i aşan nüfusuyla Türkiye'nin sekizinci kenti oldu. Günümüzde Türkiye'nin, dış ticaret bakımından geniş bir artülkeye hizmet veren en işlek limanlarından biri; Kıbrıs feribot seferlerinin başlangıç yeri ve çok önemli bir sanayi merkezidir (besin, iplik, pamuk, bitkisel yağ, gübre, çimento sanayileri ve Ataş rafinerisi). Mersin'de bir de serbest liman kurulmuştur.

• TARİH. Tarihin en eski çağlarından beri çeşitli uygarlıkların buluşma yeri olan Mersin IV. yy.'ın sonlarından başlayarak Bizans'ın, VII.-X. yy.'lar arasında Araplar'ın, X. yy.'da yeniden Bizans'ın egemenliği altında kaldı. Yörede 1375'ten 1516'ya değin Memluklar'a bağlı bazı beylikler söz sahibi oldular. Kavalalı Mehmet Ali Paşa ayaklanması sırasında kısa bir süre Mısır toprakları içinde kalan Mersin, 1839'daki Kütahya antlaşması ile yeniden osmanlı yönetimine geçti. Mersin, XIX. yy.'ın başlarına değin Tarsus ilçesinin Gökçeli bucağına bağlı bir türkmen köyü görünümünü korudu. Türkmen obasının buraya ne zaman gelip yerleştiği bilinmemektedir. 1852'de bucak, on iki yıl sonra da Gökçeli, Kalınlı ve Elvanlı bucaklarını içine alan bir ilçe merkezi konumuna getirildi ve Adana'ya bağlandı. 1838'de Mersin sancak, Tarsus da onun ilçesi oldu. Yüzyılın sonlarına doğru Tarsus üzerinden Adana'ya bağlayan demiryolunun açılması, Adana'nın iskelesi durumunda olan Mersin'e liman hizmetleri bakımından önem kazandırdı. Birinci Dünya savaşı'nın başlarında Toros ve Amanos tünellerinin açılması sonucu Mersin'in Kayseri ve Konya gibi İç Anadolu kentlerinin de ticaret yaşamındaki önemini artırdı. Savaşın Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisiyle sona ermesi üzerine kent, 17 aralık 1918'den 3 ocak 1922'ye değin Fransızlar'ın işgaline uğradı. Mersin, 1924'te il, 1933'te ise İçel ilinin merkezi oldu. (→ Kayn.)

• ARKEOLOJİ VE MİMARLIK. Mersin'in 3 km K.-B.'sında; Soğuklu vadisindeki Yümüktepe* höyüğü'nde gerçekleştirilen kazılarla yöre tarihinin Yenitaş dönemine değin indiği anlaşılmış, islam dönemine değin gelen bir yerleşme saptanmıştır. Mersin-Silifke

Mersin'den bir görünüm

yolu üzerinde, Mersin'e 10 km uzaklıkta Pompeiopolis" (Viranşehir) kentinin kalıntıları vardır. Mersin'in 5 km D.'sunda Karaduvar yöresindeki roma hamamı mozaikleriyle dikkati çeker.
Mersin içindeki Eski cami 1870'te yaptırıldı, 1899 ve 1943'te onarıldı. Yeni cami, 1898 tarihlidir. Kentin girişindeki Kuvayı milliye anıtı, Tankut Öktem'in yapıtıdır (1973).

Mersin idmanyurdu, türk spor kulübü. Çukurova idmanyurdu adıyla kuruldu (1925), daha sonra günümüzdeki adını aldı (1959). Forma renkleri kırmızı-lacivert olan kulüp daha çok futbol dalında etkinlik gösterdi. 1966-1967 sezonunda ikinci Türkiye ligi'ne çıktı, aynı sezon sonu Başbakanlık kupası'nı kazandı. Futbol takımı 1968-1974, 1976-1978 ve 1979-1980 yılları arasında Birinci Türkiye ligi'nde yer aldı. 1988'den beri İkinci Türkiye ligi'nde oynamaktadır.

Mersin termik elektrik santralı, Mersin ilinde kurulu, fuel-oille çalışan termik elektrik santralı. 1966'da işletmeye açıldı. Kurulu gücü 106 MW olan santralın yıllık elektrik enerjisi üretimi, 700 milyon kWsa'tir.

MERSİN AĞI a. Mersinbalığı yakalamaya yarayan büyük ağ.

MERSİN körfezi, Akdeniz bölgesi kıyılarında D.'da Çukurova deltası, B.'da Taşeli platosu arasındaki geniş girinti. Kıyısında Mersin limanı.

MERSİNBALIĞI a. Zool. Kuzey yarıküre'de, ılık ve oldukça soğuk denizlerde, akarsu ağızlarında ve akarsularda dibe bağımlı yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Acipenser stellatus;* mersinbalığıgiller familyası; boyu 2 m'ye kadar.) [Eşanl. SİVRUŞKA.]
—ANSİKL. En çok 150 m derinlikte bulunan bu balığın suratı uzun ve sivridir. Başının altında yer alan ağzının ön kesiminde 4 bıyık vardır. Sırtı esmer-siyahımsı, yanları daha açık renkli, karnı kirli beyazdır. Etçildir: omurgasızlar ve dip balıklarıyla beslenir. Uzun ömürlüdür: 200 yıl yaşayabilir. Yapışıcı olan 2-2,5 mm çapındaki yumurtalarından siyah havyar elde edilir.

MERSİNBALIĞIGİLLER a. Kuzey yarıküre'nin ılık ve oldukça soğuk denizlerinde en çok 150 m derinliğe inen kıyı kesimlerinde ve ırmak ağızlarında yaşayan kemiklibalıklar familyası. (Türkiye sularındaki başlıca türleri belugabalığı ya da mersin morinası, mersinbalığı ya da sivruşka, şipbalığı ya da bızbalığı, çukabalığı ya da çigabalığı, rus mersini ya da karacabalığı, kolanbalığı. Bil. a. *Acipenseridae; Chondrostei* takımı.)

MERSİNBALIKLARI a. Zool. Bedenleri çıplak ya da kemik levhalarla örtülü ilkel kemiklibalıklar üsttakımı. (Kuyruk yüzgeçleri heteroserktir. Bil. a. *Chandrostei.*)

MERSİNGİLLER a. Çoğunlukla kokulu salgı bezleri içeren basit yapraklı, 5'li tipte erdişi çiçekli, kuru, odunsu ya da etli meyveli ağaç ya da ağaççıklar familyası. (Familyanın özellikle tropikal bölgelerde yetişen 87 cinsi ve 3 000 kadar türü vardır. Başlıca cinsleri; *eucalyptus, leptospermum, mrytus, eugenia, melaleuca, psidium,* vb. Bil. a. *myrtaceae;* mersinler takımı.)

MERSİNLER a. Çanak çiçekli alt yumurtalıklı, ikiçenekli bitkiler takımı. (*Lythraceae* [*salicaria*], *rhizophoraceae* [mangrov], mersingiller [mersin, okaliptüs], nargiller [nar], küpeçiçeğiller [yakıotu], vb. familyalarında yer alan 4 000 kadar türü kapsar.)

MERSİNLİ, rumca **Aghios Thomas**, G. Kıbrıs rum kesiminde Limasol ilçesine bağlı köy.

MERSİNLİ (Cemal), türk asker (Mersin 1873 - İstanbul 1941). Harp okulu'nu (1895), Harp akademisi'ni (1898) bitirdi. Osmanlı ordusunda çeşitli görevlerde bulundu; Balkan (1912-1913) ve Birinci Dünya savaşlarına kolordu ve ordu komutanı olarak katıldı; rütbesi ferikliğe (korgeneral) yükseltildi. Mondros ateşkes antlaşması günlerinde merkezi Konya'ya aktarılan Yıldırım kıtaatı müfettişliğine atandı. Amasya kararları'nı imzaladı. Ancak bu kararlarda yer alan, görev başındaki komutanların görev yerlerini bırakmaması yolundaki karara uymadı; izinli olarak İstanbul'a döndü. Rütbesi birinci ferikliğe (orgeneral) yükseltilerek Ali Rıza Paşa hükümetinde Harbiye nazırı (kasım 1919 - mart 1920) olarak görev aldı. Anadolu'daki ulusal direniş hareketini destekledi, son Osmanlı meclisi mebusanı'na Isparta milletvekili seçildi. İstanbul'un işgali ve meclisin dağıtılmasından sonra İngilizler'ce tutuklanarak Malta adasına sürgüne gönderildi. Sakarya savaşı'ndan sonra salıverildiğinde Ankara'ya gelerek ilk TBMM'de Isparta milletvekili olarak yer aldı (1921-1923). Atatürk'ün ölümünden sonra TBMM'nin altıncı döneminde (1939) İçel milletvekili seçildi.

MERSİNLİ AHMET, soyadı **Kireççi,** türk güreşçi (Mersin 1914 - *ay. y.* 1979). Güreşe İstanbul'da Kumkapı kulübü'nde başladı ve orada yetişti. Milli formayı ilk kez 1933'te giydi; üç kez Balkan şampiyonu (1933, 1937, 1940), bir kez (73 kg, serbestte) olimpiyat üçüncüsü (1936 Berlin olimpiyatları), bir kez de ağır sıklette grekoromen olimpiyat birincisi oldu (1948 Londa olimpiyat oyunları). Yaşamının son günlerinde adı Mersin'deki kapalı spor salonuna verildi.

MERSİNLİK, rumca **Phlamudi,** KKTC'de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

MERSİNMORİNASI a. Zool. Kuzey yarıküre'nin ılık ve oldukça soğuk denizlerinde ve ırmak ağızlarında yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Huso huso;* mersinbalığıgiller familyası.) [Eşanl. MORİNA.]
—ANSİKL. Çakıllı, kumlu, çamurlu dipleri seven mersinmorinasının sırtında, yanlarında ve karnında 5 sıra halinde boydan boya uzanan, iri kemik levhalar bulunur. Büyükçe ve yarım ay biçimindeki ağzı başının alt yüzündedir. Etli dudağının ön yanında 4 bıyık vardır. Etçildir: kabuklularla ve dipte ya da dibe yakın kesimde avladığı küçük balıklarla beslenir. Tatlısularda yumurtlar. Yavrular boyları 13-15 cm'yi bulunca denize iner. Yumurtalarından siyah havyar elde edilir.

MERSİYE a. (ar. *mersiye*). Ed. **1.** Divan edebiyatında hatırlı bir ölünün ardından yazılan şiir. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Alevi -bektaşi edebiyatında Kerbela olayının acısını, ehlibeyt sevgisini dile getiren şiir.
—Müz. Divan edebiyatındaki mersiye türünden bir şiir üzerine bestelenmiş yapıt.
—ANSİKL. Mersiye genellikle terkibibent biçiminde yazılır. Gazel, kaside, muhammes, müseddes biçimlerinde yazılmış mersiyeler de vardır. Mersiyede şair dünyanın geçiciliği dolayısıyla felekten yakınır. Ölenin üstün niteliklerini sıralar. Ölümden duyduğu üzüntüyü dile getirir. Bazen ölenin yaşı, ölümün nerede, nasıl meydana geldiği gibi noktaları konu edinir. Kara giyme, yaka yırtma, sarığı yere çalma, saç kesme, kendi başına toprak serpme gibi yas belirtilerine yer verir. İnsanlarla birlikte yasa bürünen doğayı betimler. Ölen için dua eder; onun yerine geçene övgü yöneltir. Ahmedi, Ahmet Dai, Şeyhi, Ahmet Paşa, Necati gibi XIV.-XV. yy. şairlerinin padişah, şehzade, devlet adamı gibi büyükler için yazdıkları mersiyeler adeta ortak biçim, ortak uyaklarla ortak içerik çerçevesinde gelişmiştir. Baki'nin Kanuni mersiyesi bu gelişimin doruk noktası sayılır. Kanuni'nin şehzadesi Mustafa'nın haksız yere öldürülmesinin uyandırdığı yankılar sonucu Taşlıcalı Yahya, Sami, Rahmi'nin mersiyeleri türün ün kazanmış örnekleri arasındadır. Hayattayken kasidelere konu olan saltanat sahipleri için yazılmış abartmalı mersiyeler yanında Şeyh Galip'in Esrar Dede için mersiyesi içtenliğiyle dikkati çeker. Meali'nin ölen kedisi için yazdığı Hirrename bir gülmece örneğidir. Kerbela şehitleri için yazılmış mersiyelerin en ünlülerinden biri Kâzım Paşa'nınkidir. Namık Kemal'in Vatan mersiyesi vatan sevgisini konu edinerek geçmişteki örneklerden bütünüyle ayrılır. Tanzimat döneminde Âkif Paşa'nın ölen torunu için yazdığı şiir, Recaizade Mehmet Ekrem'in ölen kızıyla oğlu için şiirleri, Abdülhak Hamit'in *Makber*'i ölüm karşısındaki duyguları dile getirirken eski edebiyattaki mersiye geleneğinden adım adım ayrılırlar.

MERSİYEHAN ya da **MERSİYEKÂR** sıf. (ar. *mersiye* ve fars. *ḫān*'dan *mersiye -ḫān;* fars. *-kār*'dan *mersiyekār*). *Esk.* Ağıt okuyan, mersiye okuyan.

Mersiyeler kitabı, Kutsal Kitap'ta yer alan ve beş şiirden oluşan bölüm. İ.Ö. 587'de kutsal kentin yağmalanmasından sonra Kudüs'te kalan ve adı bilinmeyen bir Yahudi'nin umutsuzluğunu dile getirir. Yanlış olarak peygamber Yeremya'ya atfedilen bu kitap, İ.Ö. VI. yy.'daki sürgün döneminde kaleme alınmıştır.

MERSÛD sıf. (ar. *raṣad*'dan *merṣūd*). *Esk.* **1.** Gözlenmiş, rasat edilmiş. **—2.** Ölçülmüş, hesaplanmış.

MERSÛM sıf. (ar. *resm*'den *mersūm*). *Esk.* **1.** Resmedilmiş, yazılmış, çizilmiş. **—2.** Bahsi geçmiş, anılmış. **—3.** Tanzimat'tan önce müslüman olmayanlar için *merkum* anlamında kullanılırdı.
◆ a. Gelenek.

MERSUMHÂR a. Kur. tar. Osmanlılar' da vergi toplayan görevli.

MERSÛS sıf. (ar. *reṣāṣ*, kurşunrengi'nden *merṣūṣ*). *Esk.* **1.** Kurşun madeniyle sağlamlaştırılmış. **—2.** Sağlam, dayanıklı: *Bünyan-ı mersus* (sağlam yapı).

MERŞED a. (ar. *rüşd*'den *merşed*). *Esk.* Amaca ulaştıran doğru yol.

MERT sıf. (fars. *merd*). **1.** Kahraman, yiğit. **—2.** Sözünde duran, güvenilir kimse için kullanılır: *Mert bir adam.*
◆ a. Kişi, kimse, adam.
—*Esk. Merd-baz,* hafifmeşrep kadın. ‖ *Merd-beçe,* mert oğlu; çok doğru ve dürüst. ‖ *Merd-i dânâ,* bilen insan. ‖ *Merd-i garib,* gurbete düşmüş. ‖ *Merd-i Hüda,* ermiş, eren. ‖ *Merd-i kâmil,* olgun insan: *"Ol dem garîk-i bahr-ı fena merd-i kâmilem"* (Mehmet Tevfik, XIX. yy.). ‖ *Merd-i Kıptî,* çingenenin yiğidi: *"Şecaat arzederken merd-i Kıptî sirkatin söyler"* (Koca Ragıp Paşa, XVIII. yy.). ‖ *Merd-i merdan,* yiğitler yiğidi. ‖ *Merd-i safil,* alçak adam. ‖ *Merd-i salus,* riyakâr, ikiyüzlü adam.
—Kur. tar. *Merd-i garip,* Osmanlılar'da kapıkulu süvarilerinden taşrada görev yapanlar. (Bunlara "taşralı" da denir, ulufe dağıtımı törenlerinde bulunamadıklarından ulufelerini zabitlerinden alırlardı.) ‖ *Merd-i kale,* Osmanlılar'da işledikleri bir suç nedeniyle Yeniçeri ocağı'ndan çıkarılarak bir kalenin korumasıyla görevlendirilen yeniçerilere verilen ad. ‖ *Merd-i tımar,* Osmanlılar' da işledikleri bir suç nedeniyle kapıkulu süvari ocaklarından çıkarılıp taşrada tımarlı sipahi olarak görevlendirilenlere verilen ad. (Ceza olarak ocaktan çıkarılıp taşrada görevlendirilen yeniçerilere de "merd-i tımar" denirdi.)

MERT sıf. (fars. *mert*). *Esk.* Çevik, atik.

MERT ırmağı, Orta Karadeniz bölümünde akarsu; yaklaşık 60 km. Kaynağını Canik dağlarının B. kesiminden alır ve K.-D.'ya yönelerek Samsun kentinin D.'sunda Karadeniz'e dökülür. Samsun'u iç kesimlere bağlayan demiryolu bu ırmağın vadisini izleyerek dağlık kesimleri aşar.

MERTA a. (ar. *merta*'). *Esk.* Otlak, çayır.

MERTÇE be. **1.** Kahramanca, cesur ve yiğit bir biçimde: *Mertçe savaşmak.* **—2.** Doğrulukla, dürüst bir biçimde: *Mertçe konuşmak.*

MERTEBANİ sıf. (*Merteban* şehrinin adından *Mertebānī*, Merteban'a ait, Merteban'la ilgili). Seram. Merteban'da üretilen açık yeşil sırlı bir tür seramik için kullanılır: *Mertebani tabak.*

MERTEBE a. (ar. *mertebe*). Aşama, derece, rütbe: *Bu mertebeye ulaşmak için çok çalıştı.*
—*Esk. Mertebe-i âliye*, yüksek derece. || *Mertebe-i bala*, en yüksek derece.
—Müz. Türk müziğinde, bir usulün çeşitli hızlarından her biri. (*Yürük, orta* ve *ağır* olmak üzere üç mertebesi olan birkaç usul [aksak, aksaksemai vb.] dışında, usullerin genellikle *yürük* ya da *ağır* olmak üzere iki mertebesi vardır. Kimi usullerin, her mertebesi başka bir ad alır [*yürüksemai* ve *senginsemai*].)
—Termodin. BASAMAK'ın eşanlamlısı.

MERTEK a. (ermenice *martag*'dan). **1.** Bir çatıda aşıtlar üstüne eğim doğrultusunda tespit edilen ve kaplama tahtalarını taşıyan ahşap ya da metal uzun parçalardan her biri. **—2.** *Ana mertek*, bir çatıda, daha kısa olan yavru merteklerin tersine, merkezi mertek. || *Bağlama merteği*, hem mertek, hem yanlama işlevi gören parça. || *Sırt merteği*, bir eğik mahya ya da bir iç derede birleşen mertek.
—Esk. sil. Yayların konduğu, tahtadan kafes biçiminde yapılmış ve her köşesinden zincirle tavana asılan mahfaza.

MERTEKLEME a. İnş. **1.** Bir çatıyı mertekleme eylemi. **—2.** Bir inşaatta kullanılan merteklerin tümü.

MERTEKLEMEK g. f. İnş. Bir çatıda, uygun aralıklarla mertekleri tespit etmek.

MERTEMENGE höyüğü, Gaziantep'in Şehitkamil ilçesi merkez bucağına bağlı Köksalan (esk. *Mertemenge*) köyü yakınında höyük. Kılıç Kökten tarafından yapılan araştırmalarda (1945) höyükte Alt Yontmataş döneminden el baltaları ele geçti.

MERTENSİA a. Doğu Avrupa'da ve ılıman Asya'da yetişen, mavi ya da firfiri kırmızı çiçekli, çokyıllık otsu bitki. (Hodangiller familyası.)

MERTERT, Lüksemburg'da yer, Grevenmacher'in yakınında; 3 000 nüf. Kanala yöneltilen Moselle'in kıyısında ırmak limanı.

MERTHYR TYDFİL, Büyük Britanya'da kent, Wales'in (Mid Glamorgan) güneyinde, Taff kıyısında; 55 200 nüf. Ticaret ve sanayi (elektrikli ev aletleri, oyuncaklar, besin sanayisi) merkezi.

MERTİK a. *Yörs.* Peynir mayalamak için kullanılan kuzu şirdenindeki beyaz maya maddesi.

MERTLİK a. Kahramanlık, yiğitlik; dürüstlük.

MERTON, Londra'nın güney-batı banliyösünde konut *borough*'u; 163 100 nüf.

MERTON (Robert King), amerikalı toplumbilimci (Philadelphia 1910). Columbia Üniversitesi'nde Lazarsfeld ile toplumbilim araştırmasının pratik uygulama sorunlarını inceledi (*Continuities in Social Research* [Toplumsal araştırmada süreklilikler], 1950). Yöntembilimin (yapısalcı işlevselcilik) temellerini, *Social Theory and Social Structure* (Toplumsal kuram ve toplumsal yapı), [1949] adlı yapıtında ortaya koydu. Ona göre insanlar ya da gruplar, davranışlarını, elde edilebilir bilgilere ve toplumsal yapının güdülenimlerine göre kararlaştırır. Merton, toplumbilimde matematik dilin ve istatistik biçimselleştirmenin kabul edilmesine de katkıda bulundu. Çağdaş toplumun özgün ya da simgesel görünümlerini inceledi: *The Student Physician* (1957); *On the Shoulders of Giants* (1965); *Social Theory and Functional Analysis* (1969); *Sociological Ambivalence* (1976); *Sociological Traditions from Generation to Generation* (1980); *Social Research and the Practicing Professions* (1982); *Social Science Quotations* (1991).

MERTÛB sıf. (ar. *raṭb*'dan *merṭûb*). *Esk.* Nemli, ıslak.

MERU, Veda Hindistanı'nın efsanevi dağı. Hint mitolojisinde bu dağ dünyanın ekseni olarak kabul edilir. Eteklerinde Himalayalar yer alır, bunların da güneyinde "Bharata ülkesi" olarak adlandırılan Bharatavarsa bölgesi bulunur. Bu bölge olağanüstü zenginliklere sahiptir ve tanrıların oturdukları yerdir. Tepesiyse *brahmaloka*, yani Brahma'nın dünyasıdır.

MERU dağı, Tanzaniya'nın kuzeyinde sönmüş yanardağ, Doğu Afrika'da; 4 566 m. Yamaçlarının alçak eğimlerinde kahve ve çay işletmeleri vardır.

Meru ulusal parkı, Kenya'da ulusal park, Kenya dağının yamaçlarında; 820 km².

MERUB sıf. (ar. *ruᶜb*'dan *merᶜûb*). *Esk.* Korkmuş, dehşete düşmüş.

MERULA (Tarquinio), italyan besteci (Cremona 1595'e doğr. - *ay. y.* 1665). Bir süre Polonya sarayının orgculuğunu yaptıktan (1624) sonra, Cremona'da (1626) capella yöneticiliğine getirildi. Aynı görevi Bergamo'da da üstlendi (1631 ve 1638 -1642). 1646'da da Cremona katedralinin capella yöneticisi oldu. En az 2 ciltlik konsertan madrigal (1624-1633), birçok cilt tutan motetler, missalar ve mezmurlar yayımladı. Ününü, 2 sesli diyalog *Satiro e Corisca*'ya (1626), *Curtio precipitato et altri capricii*'ye (1638) ve 1615-1651 arasında yayımlanmış 4 ciltlik 4'lü çalgı sonatlarına ve şarkılarına borçludur.

MERULİUS a. İşlenmiş ağaçların üzerinde biterek çürümeye neden olan yumuşak kıvamda bazitli bir mantar olan *Gyrophana lacrymans*'ın diğer bilimsel cins adı.

MERULO (Claudio MERLOTTİ, —denir), italyan orgcu, besteci ve müzik yayımcısı (Correggio, Parma, 1533 - Parma 1604). 1556'da Brescia'da, 1557-1584 arasında da Venedik'teki San Marco katedralinde orgculuk yaptı. Venedik'ten sonra Mantova'ya gittiği sanılıyor. 1586'da Parma'da dukalık kilisesinin orgculuğuna başladı. Dört ciltlik 3-5 sesli madrigallerinin (1566 -1580) ve dinsel vokal yapıtlarının (motetler, missalar, 4-12 sesli *Sacrorum Concentuum* [1594]) yanı sıra çalgı yapıtları da vardır: *Mese d'intavolatura* (1568), üç ciltlik *Canzoni d'intavolatura* (1592, 1606, 1611), iki ciltlik *Toccate* (1598, 1604), birkaç *Ricercari d'intavolatura* (1567). Org yapıtlarıyla Frescobaldi'nin habercisi olan Merulo, org tekniğine ve üslubuna önemli yenilikler getirdi.

MERV, bugün **Mari.** Tar. coğ. Orta Asya'da Murgab nehrinin aşağı kesiminde yönetim ve kültür merkezi. Antiokhos I döneminde kurulduğu sanılan (İ.Ö. III. yy. ortaları) kent, ticaret yolları üzerinde önemli bir konaklama, tarım ve el sanayisi merkeziydi. Sasaniler döneminde Merzubani'nin merkezi durumundaydı. 651'de Araplar'ın eline geçti, son sasani hükümdarı Yezdigird III kentin yakınında öldürüldü. 651'den sonra Tahiriler dönemine değin halife naipliği merkezi olarak kaldı, Maveraünnehir'in fethine ve yeniden örgütlenmesine buradan başlandı. VIII. yy ortalarında toplumsal ve siyasal hareketlerin merkezi oldu (Ebu Müslim el-Horasanı abbasi ihtilali için burasını üs edindi). Tahiriler döneminde (IX. yy.) siyasal merkez Nişapur'a kaymış, Merv ise ekonomik önemini korumuştur. Samaniler döneminde de gelişimini sürdürdü, ancak ayaklanmalarda yıkıma uğradı (Mukaddesi, X. yy.'da kentin dörtte birinin tahrip edildiğini, nüfusun çok azaldığını yazar). Selçuklular döneminde yeniden parladı, Sultan Sencer burasını başkent yaptı (1118-1157). 1153'te Oğuzlar tarafından yağmalandı ve ancak Harizmşahlar zamanında toparlanabildi. Bu kez de Moğollar'ca yerle bir edildi (1221/1222). Şahruh, 1409'da sulama tesislerini geliştirerek kenti yeniden kurmayı denedi; eski bentler, kanallar açıldı. Safeviler döneminde Özbekler'in hücumlarına uğradı. XVIII. yy. sonlarında Buhara emiri Şah Murat bentleri yıkıp, kent halkını kovdu. 1884'te rus ordularınca işgal edildi; Hindu Kuş ve Sultanbend adlı iki bent inşa edildi. "Murgab mülkü" denilen bu yörede başta pamuk olmak üzere çeşitli tarım ürünleri yetiştirildi. (→ MARİ.)
—Tar. Erktepe'de yapılan kazılar İ.Ö. VI. yy.'dan kalma yerleşmenin izlerini ortaya çıkarmıştır. Erken islam tarihlerinde Merv kalesinin kurucusu olarak, Turan ile İran efsanelerinde geçen hükümdar Tahmuras gösterilir; Kaşgarlı Mahmut ise Alp Er Tonga olduğunu ileri sürer. Kervan yolları üstünde bulunuşu, Merv'in büyüyüp gelişmesini sağladı. Bu sıralarda Merv vahasında, mezdekilik yaygındı. Parthlar'dan sonra bölgede etkili olan Sasaniler dönemindeyse zerdüşt dini gelişti. Taberi, Merv'de ilk Anahita ateşgedesinin Sasaniler'in atası sayılan Ardaşir I zamanında yapılmış olduğunu yazar.

Müslüman Araplar'ın burayı fethetmeleri VII. yy.'ın ortalarında tamamlandı. Bu tarihten başlayarak Merv, Orta Asya müslümanlığının en büyük merkezi oldu. Arap kaynaklarının birçoğunda burasının adı "Mervuşşahıcan" olarak da geçer. Ancak, Araplar'ın kentin yarısına egemen olmaları, geri kalanında öteki dinlerin de devam etmesini önlemedi. Giderek türk hükümdarlarından bazılarının nesturiliği kabul etmeleri, hıristiyanlığın da yayılmasına neden oldu. Nitekim Gâvurkale denilen mevkide yapılan kazılar VI.-VIII. yy.'lardan kalma çeşitli eşya, figür ve heykelciklerinin yanı sıra bir kiliseyle manastır kalıntılarını da gün ışığına çıkarmıştır. Bununla birlikte islamlığın Türkistan'a yayılmasında Merv'in önemli bir rolü oldu. Ayrıca Horasan'ı ve islam dünyasını ilgilendiren birçok olayın başlangıç yeri Merv'dir. Hâris İbnüssüreyc Horasan ve Türkistan halkının müslüman olmasını önleyerek daha fazla cizye almak isteyen Emeviler'e karşı 735'te isyan bayrağını Merv'de açtı. 749'da hilafetin Abbasiler'e geçmesinden ve Nişapur'un başkent olmasından sonra Merv eski önemini yitirdiyse de ticaret ve sanayi merkezi olarak varlığını sürdürdü.

Selçuklu sultanı Melikşah, 1070-1080 arasında Gâvurkale'nin batısında 176 burçlu Sultankale'yi inşa ettirdi. Ondan sonra gelenler de kente çok sayıda medrese, mescit, kitaplık, su bentleri kazandırdılar. Çinicilik, pamuk ve ipek dokumacılığı çok ilerledi. Moğol akınları sırasında kent ve halkı çok zarar gördü. Moğollar'a karşı ayaklanan binlerce Mervli öldürüldü. Safevi ve Kaçar dönemlerinde İranlılar burayı ele geçirmek için uğraştılarsa da, özbek ve türkmen akınları yüzünden başarı sağlayamadılar. XIX. yy.'ın ilk yarısında Buhara emirlerinin Merv'i işgal etmeleri üzerine Türkmenler Hive hanlarına bağlandılar, ancak Buharalılar vahanın su tesisatını yıktılar. Bu arada Hazar denizi kıyılarını ele geçiren Ruslar, XIX. yy.'ın ikinci yarısında Merv'i aldılar.
—Güz. sant. Kubbeli ve revaklı yapılardan günümüze çok az şey kalmıştır. Kentin ortasında anıtsal Sultansencer türbesi (1157) yükselir. Bu yapı, mimarisi ve bezemeleriyle büyük etki yapmıştır.

MERVAHA a. (ar. *revḥ*'ten *mervaḥa*) *Esk.* **1.** Ova, açıklık yer. **—2.** Her tarafından rüzgâr alan yer.

MERVAN I BİN EL-HAKEM (Mekke ya da Taif 620 ? - Şam 685), Emeviler'den Mervaniler kolunun kurucusu ve halifesi (683-685). Mekke'nin fethinden sonra islamlığı kabul ettiği, amcası Osman'ın halifeliği zamanında siyasi nüfuzunun en yüksek noktasına eriştiği bilinmektedir. Osman'ın öldürülmesi sırasında ve Cemel vakası'nda aldığı yaralardan dolayı sağlığı bozulduysa da, Haşimiler'e olan düşmanlığı nedeniyle yaşamı boyunca siyasi faaliyetten çekilmedi. Muaviye tarafından Hicaz valiliğine getirildi, daha sonra gözden düştü. Muaviye'nin ölümünden

sonra Hz. Hüseyin'e karşı savaş açılması yolundaki girişimleri üzerine Medine'den kovuldu. Ubeydullah bin Ziyad'ın önermesiyle halifeliğe adaylığını koydu. Halife seçildikten sonra da Suriye, Filistin ve Mısır'ı egemenliği altına aldı. Halit bin Yezit I ve Emrülaşdak'ın yerine Abdülmelik ile Abdülaziz adlı oğullarının veliaht olmalarını sağladı. Ölüm döşeğindeyken en büyük hasmı saydığı Abdullah bin Zübeyr'in Filistin'e karşı giriştiği saldırının püskürtüldüğünü öğrendi. Bazı kaynaklar Yezit I'in karısı ve Sufyaniler'den Halit'in annesi olan ikinci karısı tarafından zehirlenerek öldürüldüğünü kaydeder.

MERVAN II, Emeviler'in sonuncu halifesi (? 682/683 - Mısır 750). Hişam bin Abdülmelik'in halifeliği döneminde Ermeniye valisi oldu (732/733). Emevi ordusunu, bir kabile ordusu görünümünden kurtarıp disiplinli ve düzenli bir devlet ordusu düzeyine getirdi; Kafkasya ve Hazar üzerine birçok sefer yaptı. Hişam'ın yerine halife olan Velit II'nin öldürülmesinden sonra halifelik makamına Yezit III'ün oturması üzerine ona biat etmedi. Yezit'in altı ay kadar süren saltanatı sonunda ölmesi üzerine de kendi halifeliğini ilan etti (744). Bu olay Humus ve Filistin halkını yeniden ayaklandırdı; Hariciler de ayaklanmaya katılıp Yemen, Hicaz ve Irak dolaylarına akın ederek egemenliklerini kabul ettirmeye çalıştılar. Mervan II, Humus ve Filistin'deki ayaklanmayı bastırıp elebaşılarını astırdı; Hariciler'i Dicle ırmağının ötesine çekilmeye zorladı. Hicaz ve Yemen'i yeniden Şam hükümetine bağladı. Irak'tan çekilen Hariciler'in bir kısmı İran'a sığındılar ve bu ülkedeki karışıklıkların artmasına neden oldular. Mervan II Suriye, Irak ve Arabistan'daki Hariciler'i sindirmesine karşın, daha doğudaki Mudarlar'la başa çıkamadı. Bu arada Horasan da Abbasiler'in merkezi haline gelmişti. Ebu Müslim de bölge halkını Emeviler'e karşı ayaklandırdıktan sonra Ebülabbas Abdullah'ı halife seçtirtti. Ayaklanma gittikçe genişledi. Ebu Müslim Horasan'la birlikte Fergana'yı da ele geçirdi. Mervan II, Zap suyu kıyısında Abdullah bin Ali'nin komuta ettiği orduyla savaşa tutuştuysa da bozguna uğradı. Kurdurduğu köprüden karşıya geçip canını kurtardı, ama askerinin ve silahlarının büyük bir bölümü Abdullah bin Ali'nin eline geçti. Musul'a gelen Mervan'ı halk kabul etmedi. Mervan Harran'a gitti, ama Abdullah bin Ali'nin kendisini izlemesi nedeniyle, önce Humus'a sonra Şam'a, oradan da Filistin'e geçti. Burada da barınamayıp Mısır'a kaçmak zorunda kaldı. Abdullah bin Ali'nin kardeşi Salih bin Ali, Ebülabbas Abdullah'ın buyruğu üzerine büyük bir orduyla Mısır'a yürüdü, Mervan'ı saklandığı bir kilisede öldürdü. Mervan II'nin ölümüyle (750) Emevi halifeliği de son buldu.

MERVANA, Cezayir'de (Batna vilayeti) kent, Batna'nın B'sında; 16 800 nüf. Sığır yetiştirme merkezi.

MERVARİD ya da **MÜRVARİD** a. (fars *mervārid*). *Esk.* Inci.

MERVE, Mekke'de Safa dağının karşısında, kırmızımtırak renkli bir tepe; üzerinde ve eteklerinde Mekke'nin evleri yer alır. Hac farizasının vacipierinden olan say*, Safa ile Merve tepeleri arasında yapılır.
—İsl. Cahiliye* devrinde bu tepede bir put vardı. Mekke, muşriklerden kurtarılınca bu put ortadan kaldırıldı. Kuran'da "...Kuşkusuz Safa ile Merve (tepeleri) Allah'ın nişanlarındandır. Hac ya da umre amacıyla Beytullah'ı ziyaret eden için bu iki tepeyi tavaf etmekte bir sakınca yoktur" (II, 158) denir.

MERVİ sıf. (ar. *rivayet*'ten *mervi*). *Esk.* Rivayet olunmuş, söylenmiş: *"Trabzon fethinde de bulunmuş, imaret cihetinde açılan kapıda doğuşmuş, orada valilik ettiği de mervi"* (Y. K. Beyatlı).

MERWEDE, Waal'e kavuştuktan sonra Meuse ırmağına verilen ad.

MERYCHİPPUS a. Kuzey Amerika'da Miyosen devri topraklarında fosillerine rastlanan tekparmaklı memeli cinsi. (Ayakları üçparmaklı, hipsodont jugal dişleri bulunan hayvanlardı; atın soyundan geliyorlardı. Atgiller familyası.)

MERYEM, Kutsal Kitap'a ilişkin tarihte, Eski Ahit'te olduğu gibi Yeni Ahit'te de anılan birçok kadının adı. Eski Ahit'te adı geçen kişiler için bu terim, "güzel kadın" ya da "kâhin kadın" (Musa ile Harun'un kız kardeşleri Meryem gibi) anlamında ibranice bir sözcük olan *miriam*'a bağlanır. Ancak, İsa'nın yaşadığı ve aramcanın yaygın dil olduğu dönem için, ibranice *miriam*'ın yerini, "efendi, sahibe" (hıristiyan geleneğinde İsa'nın annesi Meryem'e verilen Notre-Dame adı buradan gelir) anlamında aramca bir sözcük olan *mariam* (efendi anlamındaki *mara*'dan türemiştir) aldı. Katolik kilisesi ile Doğu kiliselerinin pek çok azizesine de bu ad verildi.

MERYEM ya da **MERYEMANA,** İsa peygamberin anası. Yeni Ahit metinlerinde adı pek az geçer. Buna karşılık Çocukluk incillerinde Meryem'in rolü ve kişiliği, bakire olarak gebe kaldığı açıkça belirtilmiştir.
Meryem'e tapınma, İsa'nın anasına "Tanrı'nın anası" unvanını veren Efes konsili"nin kararıyla (431) yaygınlaştı. V. yy. ile VIII. yy. arasında Doğu'da olduğu kadar Batı'da da bakire Meryem adına yortular çoğaldı. Ortaçağ'da Meryem için sayısız kiliseler, katedraller, tapınaklar yapıldı. XVII. yy.'da özellikle de XIX. yy.'da Meryem'e tapınma doruğuna ulaştı.
—İkonogr. Erken hıristiyanlık dönemi sanatında sıkça rastlanan dua eden Meryem resimlerinden (Roma katakompları) ressam ve heykelcilerin çok sevdikleri Meryemana ile Çocuk İsa temasına kadar, Meryem tasvirleri Avrupa sanatında önemli bir yer tutar. En sık rastlanan tip Ulu Meryemana'dır (Tahull freskleri, Cimabue ve Duccio'nun *Maestà*'ları; Auvergne bölgesinin heykel biçiminde kutsal emanet mahfazaları, gotik katedrallerdeki heykeller, Arnolfo di Cambio'nun yapıtları); Meryemana, süt emzirirken (Nino Pisano, Van Eyck, Fouquet, Leonardo da Vinci vb.) ya da XV.-XVI. yy.'larda Floransa ve Venedik'te (Fra Angelico, Botticelli, Giovanni Bellini...) olduğu gibi azizlerle birlikte de betimlenmiştir.
Diğer Meryem tipleri arasında şunlar sayılabilir: XV. yy. alman ustaların çok tuttuğu Bahçedeki ya da Gül bahçesindeki Meryem (Lochner, Schongauer); Bizans'ta ve XIV.-XVII. yy.'lar arasında Batı'da (Piero Della Francesca, E. Quarton, Zurbarán) sıkça işlenmiş olan Bağışlayıcı Meryem; *Mater dolorosa* temasına bağlanan ve Q. Metsys'ten Van Dyck'a kadar flaman ressamlarınca sıkça ele alınan Istıraplı Meryemana.
Meryemana'nın yaşamından çeşitli sahneler, özellikle XVII. yy.'da İspanya'da ilgi gören "günahsız gebelik" dogmasının yanı sıra sanatçılara esin kaynağı olmuştur: *Meryem'in doğuşu* (Ghirlandaio, Murillo, Le Nain kardeşler), *Tapınağa götürülüşü* (Giotto, Carpaccio, Tiziano), *Evlenmesi*, *Muştulama*, *Ziyaret*, *Nativitas*, *Müneccimlerin tapınması*, *Mısır'a kaçış*, *Kutsal Aile*. Meryemana İsa'nın yaşamı ve çilesinden çeşitli sahnelerde de yer alır (*Pieta*'da oğlunun cesedini dizlerinin üstünde taşır). Meryem'in ölümü ya da *Uyuma*. Ortaçağ'da genellikle *Diriliş*, *Yükseliş* ve *Taç gıyişi* ile birlikte işlenmiştir.
—İsl. Kuran'da İsa peygamberin annesi Meryem'in adı 34 kez geçer. Bu ayetlerde babasının adının İmran olduğu belirtilirken, annesinden "İmran'ın eşi" diye söz edilmekle yetinilir. Âli imran suresinde verilen bilgiye göre (III, 35-37, 43, 45-47), İmran'ın eşi "Tanrım, karnımdakini sana adadım. Onu kabul buyur! Sen işitensin, bilensin" diye konuştu. Kızını doğurunca da "Tanrım, dedi, onu kız olarak doğurdum...Kız, erkek gibi değildir. Adını Meryem koydum. Lanetlenmiş şeytana karşı onu ve soyunu sana ısmarlıyorum". Allah, bu yakarışı kabul ederek Meryem'in iyi bir şekilde yetişmesini sağladı. Meryem'in bakımını Zekeriya üstlendi. Meryem, Kuran'da "mihrap" diye anılan Beyt-i Makdis'in D. yönündeki bir yere yerleştirildi. Zekeriya, onun yanına her gidişinde başucunda bir miktar yiyecek (rızık) bulunduğunu görünce "Meryem, bu nerden geliyor?" diye sordu. O da "Bu, Allah katındandır" yanıtını verdi. Melekler "Ey Meryem, Allah seni seçkin kıldı, seni arıttı ve dünyaların kadınlarına yeğledi. Ey Meryem, Tanrı'na ibadet et, secde et, (katında) eğilenlerle birlikte sen de eğil!" dediler. Daha sonra ona, bir Tanrı vergisi olarak İsa'yı müjdelediler ve İsa'nın daha beşikteyken yetişkinlerle konuşacağını, iyilerden olacağını söylediler.
Sonunda Allah'ın buyruğu ile Ruh (Cebrail), düzgün bir insan görünümünde Meryem'e geldi. Meryem, önce onun gerçek bir insan olduğunu sanarak kendisine bir kötülük yapmasından çekindi; ancak Cebrail "Ben yalnızca Tanrı'nın elçisiyim. Sana temiz bir erkek çocuk armağan etmem için gönderildim" deyince Meryem rahatladı. Bu kez de şaşkınlıkla "Bana hiçbir insan (erkek) dokunmadığı halde ve bir ahlaksız da olmadığıma göre nasıl oğlum olur!" dedi. Cebrail, Tanrı için bunun kolay olduğunu söyledi. Meryem, İsa'ya gebe kalınca "uzak bir yer" çekildi. Doğum sancıları sırasında bir hurma dalının altına sığındı. Doğumdan sonra kendisine oğlunun büyük bir önder olacağı müjdelendi. Bundan sonra Meryem Tanrı'nın buyruğuyla susma orucuna başladı. Çocuğu kucağında kavminin bulunduğu yere gelince halkı "Ey Harun'un kız kardeşi, senin baban kötü bir adam değildi, annen de ahlaksız bir kadın değildi" diyerek onu kötü bir iş yapmakla suçladı. Bu suçlamanın yanıtını bebek (İsa) vererek kendisinin Allah'ın kulu (abdullah), annesinin de namuslu bir kadın olduğunu belirtti (XIX, 1635).
Kuran'ın çeşitli ayetlerinde hıristiyanların İsa ile annesi Meryem'e tanrısal kişilikler tanımaları açık bir dille eleştirilir: "Meryem oğlu Mesih (İsa) bir peygamberden başkası değildi. Annesi de dürüst bir kadındı. İkisi de (öteki insanlar gibi) yiyecek yerlerdi" (V, 75). "Ey kitap ehli, dininizde taşkınlığa gitmeyin. Allah hakkında ancak gerçeği söyleyin. Meryem oğlu Mesih ancak Allah'ın peygamberi, O'nun Meryem'e attığı kelimesi ve O'ndan bir

Réunion des musées nationaux

Meryem'in Yükselişi (1649-50)
Poussin'in tablosu
Louvre müzesi
Paris

azize **Meryem ya da Maria Magdalena**
Piero di Cosimo'nun yapıtı
Barberini sarayı ulusal galerisi
Roma

ruhtur, Allah'a ve peygambere inanın. (Allah) üçtür demeyin. Çünkü Allah bir tek Tanrı'dır" (V, 171).

Hıristiyanlıkta olduğu gibi islam dininde de Meryem bir iffet simgesi olarak kabul edilir. Hz. Muhammet ondan söz ederken "Kendi dönemindeki kadınların en iyisi, İmran'ın kızı Meryem'dir" der. Başka bir hadisindeyse kadınlar üzerinde en yüce mertebeye Firavun'un inançlı karısı Asiye ile İmran'ın kızı Meryem'in eriştiklerini belirtir.

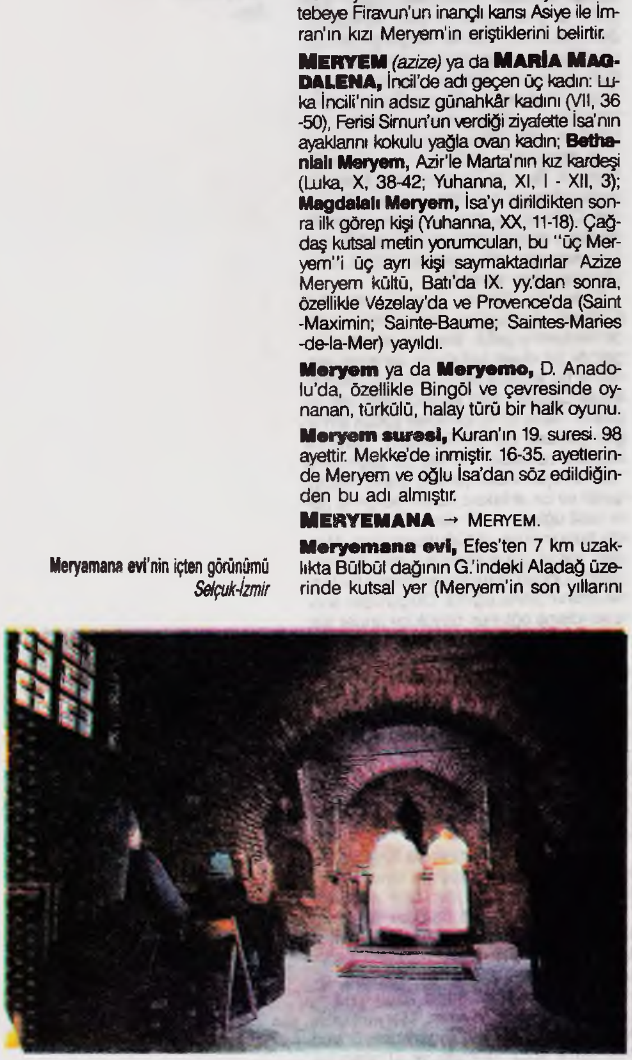
MERYEM *(azize)* ya da **MARİA MAGDALENA,** İncil'de adı geçen üç kadın: Luka İncili'nin adsız günahkâr kadını (VII, 36-50), Ferisi Simun'un verdiği ziyafette İsa'nın ayaklarını kokulu yağla ovan kadın; **Bethanialı Meryem,** Azir'le Marta'nın kız kardeşi (Luka, X, 38-42; Yuhanna, XI, I - XII, 3); **Magdalalı Meryem,** İsa'yı dirildikten sonra ilk gören kişi (Yuhanna, XX, 11-18). Çağdaş kutsal metin yorumcuları, bu "üç Meryem"i üç ayrı kişi saymaktadırlar Azize Meryem kültü, Batı'da IX. yy.'dan sonra, özellikle Vézelay'da ve Provence'da (Saint-Maximin; Sainte-Baume; Saintes-Maries-de-la-Mer) yayıldı.

Meryem ya da **Meryemo,** D. Anadolu'da, özellikle Bingöl ve çevresinde oynanan, türkülü, halay türü bir halk oyunu.

Meryem suresi, Kuran'ın 19. suresi. 98 ayettir. Mekke'de inmiştir. 16-35. ayetlerinde Meryem ve oğlu İsa'dan söz edildiğinden bu adı almıştır.

MERYEMANA → MERYEM.

Meryemana evi, Efes'ten 7 km uzaklıkta Bülbül dağının G.'indeki Aladağ üzerinde kutsal yer (Meryem'in son yıllarını burada geçirdiğine inanılmaktadır). XIX. yy.'da, Selçuk yöresini hiç görmemiş yatalak bir alman kadını olan Katherine Emmerich'in anlattıklarından yola çıkılarak yeri bulunmuştur. Uzmanlar yapının kalıntılarının VI. ya da VII. yy. özellikleri gösterdiğini, ancak temelinin I. yy.'dan olabileceğini kabul etmişlerdir. Öte yandan araştırmacılar çevredeki hıristiyanların çok eskiden beri burada 15 ağustosta Meryem için törenler düzenlediklerini de saptamışlardır. Katolik kilisesi bu bulguları yeterli saymış, İzmir başpiskoposu 1892'de burasını kutsal hac yeri olarak tanımıştır. Sonradan kalıntılar üzerine bir capella inşa edilmiştir. 1967'de papa Paulus VI, 1979'da da papa Johannes Paulus II burayı ziyaret ettiler.

Meryamana evi'nin içten görünümü
Selçuk-İzmir

MERYEMANA fırtınası, genellikle 15 ekimde, bazı takvimlere göre 11-15 ekim arasında meydana gelen sayılı fırtına. İstatistiksel araştırmalara göre, gerçekleşme olasılığı % 35.

Meryemana manastırı → SUMELA MANASTIRI.

MERYEMANADİKENİ a. Bot. DEVEDİKENİ'nin eşanlamlısı.

MERYEMÇİÇEĞİ a. Kurak bölgelerde yetişen ve tohumları olgunlaşınca tamamen kuruyan otsu bitki. (Kurak mevsimde dallar yumak gibi tortop olur; hava yeniden nemlendiğinde yeni baştan açılır. Bil. a. *Anastatica hierochuntica;* turpgiller familyası.)

MERYEMİYE a. (öz. a. *Meryem* ve ar. *-iyye*'den *meryemiyye*). Esk. bot. Adaçayı.

MERYEMLİK, İçel'in Silifke ilçesinde, ilk hıristiyan azizlerinden Hagia Thekla'nın kaçıp sığındığı mağaranın bulunduğu mevki. Bizans imparatoru Zenon döneminde (474-491), burada kubbeli bir bazilika yaptırıldı. Ayrıca sarnıç ve hamam kalıntıları vardır.

Meryemo → MERYEM.

MÉRYON (Charles), fransız gravürcü (Paris 1821 - Charenton 1868). Bir süre denizcilik yaptıktan sonra, 1849'da ofort gravür çalışmalarına başladı. Kesin ve sık çizgili sıyrıklarla aydınlığın ustaca kullanıldığı Paris görünümlerinde (103 levha) gerçeği şiirin sınırlarına ulaştırmayı bilen Méryon son bir yılını bir akıl hastanesinde geçirdi. Daha çok Paris görünümlerinden oluşan 103 yapıtının en belirgin özelliği siyah zemin ile ışığı ustalıkla kullanarak elde ettiği titiz ve kesin çizgileridir. Bu yapıtlardaki kesinlik ve ayrıntı kaygısı hayalin sınırlarını zorlayan bir tür şiire dönüşür. Hastalığı nedeniyle 1858-59'da Charenton'da akıl hastanesine yatırıldı, 1866'da da temelli buraya kapatıldı.

MERZ a. (fars. *merz*). *Esk.* **1.** Yer, toprak. **—2.** Sınır.

MERZ (Alfred), alman okyanusbilimci (Perchtoldsdorf, Viyana yakınında, 1880 - Buenos Aires 1925). Akdeniz üzerine çalışmalar yaptı ve *Meteor*'un seferlerini örgütledi (1925-1927).

MERZ (Mario), italyan sanatçı (Milano 1925). Merz'in, 60'lı yılların başından itibaren kavramsal sanat ile yoksul sanatın sınırlarında özgün bir yeri vardır. Neon ışığıyla yazıtlar, sıradan nesneler, işlenmemiş gereçler kullanarak geliştirdiği kurgularda, özellikle iglo (dünyayı ve ideayı simgeleyen yapı) ya da Fibonacci dizisi (dünyanın kendi kendini sürekli yenilemesi kavramının simgesi) gibi bazı ayrıcalıklı temalar geliştirdi.

MERZÂ çoğl. a. (ar. *meriż*'in çoğl. *merżā*). *Esk.* Hastalar.

MERZAGA a. (ar. *merzağa*). *Esk.* Bataklık.

MERZAT a. (ar. *rıżā*'dan *merżāt*). *Esk.* **1.** Razı olma, hoşnut olma. **—2.** *İbtigaen li-merzat-illah, taleben li-merzat-illah,* Allah rızası için.

MERZBAN ya da **MERZEBAN** a. (fars. *merz* ve *-bān*'dan *merzbān*). *Esk.* **1.** Sınır beyi, uç beyi. **—2.** Padişah.

MERZBUM a. (fars. *merz* ve *būm*, ülke'den *merz-būm*). *Esk.* Ülke, sınırları belli memleket.

MERZEBAN → MERZBAN.

MERZENGÛŞ ya da **MERZENCÛŞ** a. (fars. *merzengūş*, ar. *merzencūş*). Esk. bot. MERCANKÖŞK'ün eşanlamlısı.

MERZÎ a. (ar. *rıżā*'dan *merżī*). *Esk.* Beğenme, hoşnut olma, razı olma.

MERZİFON, Orta Karadeniz bölümünde Amasya iline bağlı ilçe; 67 448 nüf. (1990); 939 km²; merkez bucağı dışında 2 bucak, 65 köy. Merkezi, Amasya'nın 47 km K.-B.'sında *Merzifon*, 40 431 nüf. (1990). Tahıl, baklagiller, şekerpancarı.

• TARİH. Geçmişinin iki bin yıl öncesine değin uzandığı sanılan ilk yerleşim biriminin IV. yy.'ın sonlarında Bizans, Malazgirt zaferinden sonra da Danişmentliler'in eline geçtiği bilinmektedir. Osmanlı devletinin topraklarına katılıncaya (1396) değin İlhanlılar, Sıvas emiri Eretna ve Kadı Burhanettin arasında el değiştirdi. Yöre halkınca "Barsivan" ya da "Marsivan" olarak adlandırılan kentin adı, osmanlı kaynaklarında Merzifun olarak yer alır. Kasabada XVII. yy.'ın ortalarında 4 000 dola-

Giraudon

Charles **Méryon:** *Morg* (1854)
ofort çalışması *(özel kol.)*

yında konut ve 600 kadar işyeri bulunduğu Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Kasabada pamuk ipliği yapımı, pamuklu dokuma, keçecilik ve renkli sahtiyan üretimi ileri düzeydeydi. Özellikle burada dokunan bir tür bezin en önemli alıcısı olan kırımlı tüccarların başlıca uğrak yerlerinden biriydi. Bu niteliğini daha sonraki zamanlarda da koruyan Merzifon, XIX. yy. ortalarında Sinop'tan ve Samsun'dan ihraç edilen malların toplandığı bir pazardı. Kentin nüfusu aynı yüzyılın sonlarında 6 000 kadarı hıristiyan olmak üzere 20 000'e ulaşmış bulunuyordu.

XX. yy.'ın başlarında, Osmanlı devletinin içine düştüğü bunalımdan ve kargaşalıktan yararlanan yabancıların Pontos devletini yeniden canlandırmak amacıyla bazı gizli cemiyetler kurmaya başladıkları görülür. Merzifon Amerikan koleji'nde ele geçirilen 1904 tarihli belgeler ve eşya arasında gizli Pontos örgütünün tüzüğü, armalar, bayraklar, silahlar, broşürler ve marşlar da bulunmaktadır. Bu arada, yine merkezi Merzifon olmak üzere Müdafaai meşrute adlı bir başka örgüt kuruldu. Bu örgütün amacı, Anadolu Rumları'nı silahlandırmaktı. Nitekim Birinci Dünya savaşı'nın aleyhimize gelişmesi Merzifon ve çevresindeki rum çetelerinin harekete

geçmesine olanak sağladı. Köy basmak, yol kesmek, çapul, yağma, soygun, hatta asker ve sivil halktan birçok kişiyi öldürme gibi olaylar 30 mart 1919'da İngilizler'in Merzifon'u işgal etmeleri sonucu tırmanışa geçti. Bu gelişmeler karşısında Nurettin Paşa komutasındaki merkez ordusuna bağlı birlikler Merzifon'daki Amerikan koleji'ni bastılar, çete mensupları ve onlara destek verenler tutuklanıp İstiklal mahkemesi önüne çıkarıldılar. 1919'da ingiliz hükümeti tarafından elkonulan maden ocakları da Ankara hükümetince geri alındı. Kurtuluş savaşı yıllarında azalan nüfus, Cumhuriyet'in ilanından sonra yeniden artmaya başladıysa da, yüzyılın başındaki düzeye ancak 1950'li yılların ortalarında ulaştı.

• MİMARLIK. Tarihsel anıt açısından oldukça zengin olan Merzifondaki yapılar Osmanlı dönemindendir. Bunların en önemlilerinden biri Mehmet I'in (Çelebi) inşa ettirdiği Çelebisultanmehmet medresesi'dir (1414-1417). Anıtın mimarı Ebubekir Mehmet bin Hamzat ül-Müşeymeş'tir Burada üç yönden dışarı taşan kubbeli dershane eyvanları ve girişteki kubbeli eyvanla değişik bir plan uygulanmıştır. Bu kubbeli mekânlar dikey tonozlarla revaklı avluya açılır. Kalın kare payeleri bağlayan iki renkli taşlardan örülmüş revak kemerleri (zengi, memluk etkisi) avluya anıtsal bir görünüm kazandırır. Dershanelerin aralarına tonozlu yirmi medrese odası yerleştirilmiştir. İki katlı giriş eyvanının üzerine 1875'te Amasya mutasarrıfı Ziya Paşa tarafından tuğladan, silindirik gövdeli bir saat kulesi eklenmiştir. Cevizden, kündekâri tekniğindeki kapı kanatları Ankara Etnografya müzesi'nde sergilenmektedir. Gene Mehmet I'in yaptırdığı Çelebisultanmehmet hamamı (1413), dört eyvanlı, köşelere yerleştirilmiş kubbeli halvetlerden oluşan sıcaklık bölümüyle merkezi planlıdır.

Kentin bir başka önemli anıtı, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın inşa ettirdiği ve onun adını taşıyan külliyedir. Camide (1667), kubbeli ana mekân giriş bölümü eklenerek öne doğru uzatılmıştır. Ana mekânı örten büyük kubbe kalem işleriyle, şadırvan İstanbul manzaralarıyla süslüdür. 1676 tarihli hamam, sekizgen planlı, dört eyvanlı sıcaklığı, tonoz bingili kubbeli büyük cemekân bölümüyle, klasik şemadadır. Caminin yanında iki katlı, dikdörtgen planlı, dokuz kubbeli bedesten yer alır, içerde kalın ayaklar, büyük sivri kemerlerle bağlanır. Taş han değişik planda, oldukça küçük bir yapıdır. Avlu çevresinde alt katta dükkânlar bulunur, girişin karşısına üç katlı, öteki bölümlerden yüksekçe bir ahır eklenmiştir. Üst katlarda revakların ardında hücreler yerine, koridorlar uzanır.

XVII.-XVIII. yy.'lardan Hacıhasan ve Eyüpçelebi camileri kubbelerindeki kalem işleriyle dikkati çeker. Bu yapıların dışında da beylerbeyi Abdullah Paşa'nın inşa ettirdiği Sofular (Abdullahpaşa) camisi (XV. yy.), Tacettinibrahimpaşa camisi (XV. yy.), Alacaminare mescidi (1501), Bozacı camisi (XVII. yy.), Hüseyin Ağa'nın XVIII. yy.'da yaptırdığı Çay camisi (tavan yıldız ve baklava motifleri, mihrabı lale, minberi geometrik geçmelerle süslüdür) belirtilebilir.

MERZİFON ovası, Orta Karadeniz bölümünün iç kesiminde K.'de Tavşan dağı ve Akdağ, G.'de Çakır dağı ile çevrili tektonik kökenli ova. Suları, Tersakan çayı ve kolları ile Yeşilırmak'a boşalır. Önemli tarım alanı.

MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞA, türk sadrazam (Merzifon 1634 - Belgrad 1683). Köprülü Mehmet Paşa'nın manevi oğlu ve damadı. Silistre, Diyarbakır beylerbeyliklerinde bulundu. Fazıl Ahmet Paşa'nın sadrazamlığı döneminde kaptanıderyalığa getirildi (1661-1666). Fazıl Ahmet Paşa'nın Uyvar (1663-1665) ve Girit seferleri (1666-1670) sırasında sadaret kaymakamlığı yaptı. Lehistan seferine (1672) katıldı ve Kamaniçe (Kaminiec, Kamenets-Podolskiy) kalesinin fethinde büyük yararlık gösterdi; Lehistan'la barış görüşmelerini yönetti. İkinci Lehistan seferi sırasında da orduda bulundu. Kazak kalelerinden Taman'ı aldı (1674).

Fazıl Ahmet Paşa'nın ölümü (1676) üzerine sadrazamlığa getirildi. Osmanlı devletine ihanet eden kazak hetmanı Doroşenko'nun Ruslar'a terk ettiği Çehrin kalesini bir ay süren bir kuşatmadan sonra geri aldı (1678) ve Ruslar'ı Özi ırmağına kadar kovaladı. Osmanlı himayesini talep eden macar soylusu İmre Tököli'yi Orta Macar kralı olarak tanıdı. Budin beylerbeyi İbrahim Paşa'yı İmre Tököli'ye yardımla görevlendirdi ve Orta Macar krallığı lehine Avusturya'ya siyasi baskıya girişti. Büyük bir ordunun başında Avusturya üzerine sefere çıkan Mustafa Paşa'nın düşman kalelerini ardında bırakarak doğrudan Viyana'yı kuşatması (temmuz 1683), Avrupa'da heyecan yarattı. Ancak, Polonya kralı Jan Sobieski'nin komuta ettiği kurtarma ordusuna Almandağı'nda (Kahlenberg) yenildi (eylül 1683) ve bozgun halinde Budin'e, ardından Belgrad'a çekildi. Belgrad'da ertesi yıl yapacağı seferin hazırlıkları ile uğraşırken Mehmet IV'ün fermanı ile boğularak idam edildi. Zeki, cesur ve hırslı bir devlet adamı olan Mustafa Paşa, İstanbul'un çeşitli semtlerinde, Merzifon, Cidde, İncesu'da (Kayseri yakınında) cami, medrese, han, çarşı, kervansaray, medrese, çeşme yaptırdı. (→ Kayn.)

MERZİG, Almanya'nın Saarland eyaletinde kent; 30 000 nüf. Roman kilisesi. Küçük sanayi merkezi: yapı gereçleri, taşıt lastikleri için aksesuarlar.

MERZLOTA a. TJÄLE'nin eşanlamlısı.

MERZLYAKOV (Aleksey Fyodoroviç), rus şair ve eleştirmen (Dalmatovo, Perm ili, 1778 - Sokolniki, Moskova yakınında, 1830). Moskova'da estetik profesörü oldu, klasikçiliği savundu (*Teoriye Literatuny* [Edebiyat kuramı], 1821-22), romanları ve şarkılarıyla ün yaptı.

MERZUBAN, Bavendi soyundan iranlı prens (X. yy.). Kaleme aldığı *Merzbanname* adlı tarihsel yapıtında VII. yy. ortalarından X. yy. sonlarına kadar Taberistan'da hüküm sürmüş olan bavendi hükümdarları hakkında geniş bilgi verir. Bu arada kendisinden kısaca Dara bin Rüstem' in (966-969) kardeşi olduğu ve ağabeyi tahta çıkınca Gilan valiliğine atandığını belirterek söz eder.

MERZUK sıf. (ar. *rızk*'tan *merzuk*). *Esk.* **1.** Rızkı verilmiş, yiyeceği sağlanmış. **—2.** Mutlu.

MERZUL sıf. (ar. *rezalet*'ten *merzūl*). *Esk.* Rezil edilmiş.

MERZÜBAN a. (fars. *merz* ve *bān*'dan *merzübān*). *Esk.* Hudut muhafızı, sınır beyi.

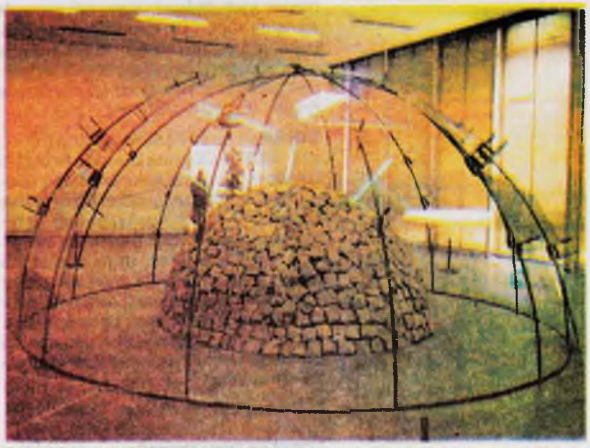
MERZÜBUM a. (fars. *merzübūm*). *Esk.* İklim, ülke.

MES, -ssi (ar. *mess*). *Esk.* **1.** Değme, dokunma. **—2.** Meydana gelme, oluşma. **—3.** *Mess etmek* → MESSETMEK. **—4.** *Mess-i hacet etmek* ya da *hacet messetmek*, gerekmek, meydana gelmek.

MESA a. (ar. *mesā'*). *Esk.* Akşam.

Mes'a, hacıların Safa ile Merve tepeleri arasında say* ettikleri (hızlı adımlarla gidip geldikleri) cadde. İki yanında evler ve dükkânlar yer alır. Hacıların Safa'dan başlamak üzere, 500 m uzunluğundaki bu cadde boyunca dört kez Merve'ye, üç kez de Safa'ya gidip gelerek say etmeleri, haccın vaciplerindendir.

MESA a. (*masa* anlamında isp. sözc.). Jeomorfol. Yukarı kesimi genellikle bir diklikle taçlanmış ve çevresinden aşınma sonucu ayrılmış, üzeri düz yer biçimi. Dirençleri çok farklı, yatay ya da yataya çok yakın tortul ya da volkanik katmanların üst üste dizildiği yapılarda meydana gelir. Dirençli oluşukların (çoğu kez kumtaşı, kireçtaşı, bazalt) üstündeki dirençsiz kat-

Durand-Dessert galerisi

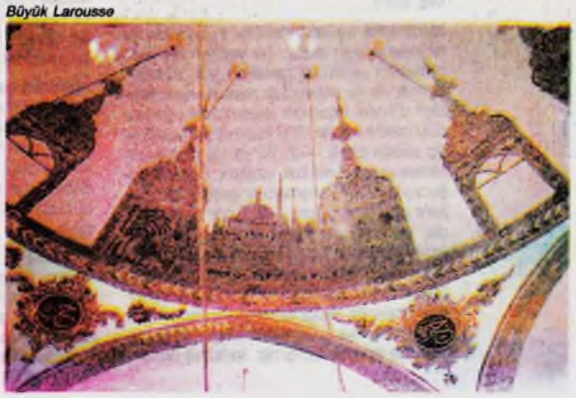
Mario **Merz**
Igloo
1979'da Essen'de Folkwang Museum'da sergilenen çevre düzenlemesi (Almanya) demir, cam, neon, toprak, hasır şapka
özel kol., Zürich

Büyük Larousse

Merzifon'dan bir görünüm

Büyük Larousse

Merzifon
Karamustafapaşa külliyesi camisi kalem işlerinden bir örnek

Giraudon

kral **Mesa**'nın İsrail'e karşı kazandığı zaferlerin anısına dikilen steli eski fenike yazısı bazalt, İ.Ö. IX. yy. *Louvre müzesi, Paris*

manlar (genellikle kil, marn, tüf) zamanla aşınarak süpürülür; dirençli katmanın tabaka yüzeyi, yapısal bir düzlük halinde meydana çıkar. Boyutları, küçük tepelerden geniş platolara kadar büyük ölçüde değişir. (Eşanl. MASATEPE.)

MESA ya da **MEŞA,** Moab kralı (İ.Ö. IX. yy.). 1868'de Dibon'da bulunan ve bugün Louvre müzesi'nde korunan stelde, ülkesini İsrail boyunduruğundan kurtardığı ve Lut gölünün K.-D.'sunda bu devlete ait birçok kenti ele geçirdiği anlatılır. Bu stel, Filistin dışında bulunan ve İsrail'in tanrısı olarak Yehova'nın adını anan tek yazıttır. Kutsal Kitap'a göre, İsrailli Yoram ile Yahudalı Yosafat'ın saldırısına uğrayan Mesa, ancak büyük oğlunu kurban.ederek bu durumdan kurtulmuş ve İsrailliler'i bozguna uğratmıştır.

MESA, ABD'de (Arizona) kent, Phoenix'in G.-D.'sunda; 288 091 nüf. (1990). Ticaret ve tarım merkezi.

MESA (Cristóbal DE), ispanyol şair (Zafra, Badajoz, 1562 - Madrid 1633). Tasso' nun dostu, Vergilius'un çevirmenidir. Ulusal zaferleri dile getiren üç epik şiir (kral Pelayo üzerine yazdığı *Las Navas de Tolosa* [1594-1598], 1212'de Mağribliler'e karşı kazanılan zaferle ilgili *La Restauración de España* [1607] ve aziz Yakup ile ilgili *El Patrón de España* [1612]) kaleme aldı.

MESA (Juan DE), ispanyol heykelci (Córdoba 1583 - Sevilla 1627). Sevilla'da Martinez Montañés'in atölyesinde çalıştı ve eskiden bu sanatçıya mal edilen çok sayıda yapıt gerçekleştirdi. Üslubunda dokunaklı sahneleri yeğlemesi bakımından ustasından ayrılır. Başyapıtı, Vergara'daki (Guipúzcoa) *Can çekişen İsa*'dır (1622).

MESA Y ROSALES (Enrique DE), ispanyol şair (Madrid 1878'e doğr. - *ay. y.* 1929). *Cancionero castellano* (1911) adlı yapıtında Castilla'yı övdü. Sözü dinlenen bir tiyatro eleştirmeniydi.

MESAB a. (ar. *ṣevb*'den *meṣāb*). *Esk.* **1.** Geri dönülecek yer. **—2.** İnsanların toplandığı yer.

MESABE a. (ar. *meṣabe*). *Esk.* **1.** Derece, değer. **—2.** *Mesabesinde*, yerinde, değerinde, hükmünde: *"Sizden ayrılacak bazı toprakların ehemmiyeti o devin bir parmağı mesabesinde olsa bile kesip atamazsınız"* (Y. K. Beyatlı).

MESABİ RANGE, ABD'de (Minnesota) tepeler zinciri, Duluth'un K.-K.-D.'sunda. XIX. yy. sonundan beri işletilen büyük demir filizi yatağı.

MESACİD çoğl. a. (ar. *mescid*'in çoğl. *mesacid*). *Esk.* Mescitler: *"Cevami ve mesacid-i müslimîn muntazam ve ber -karar oldukça..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MESADET a. (ar. *saʿadet*'ten *mesʿadet*). *Esk.* Bahtiyarlık, kutluluk: *"...kalk gel zira güller mesadet ve meserretle açıldı"* (Hüseyin Daniş).

MESAF, -ffı a. (ar. *ṣaff*'tan *meṣaff*). *Esk.* **1.** Sıra halinde dizilme yeri. **—2.** Savaşan safların dizildiği yer. **—3.** *Mesafgâh*, savaş alanı.

MESAFE a. (ar. *mesāfe*). **1.** Uzayda iki noktayı ayıran aralık; bir yerden bir yere giderken alınması gereken yol; uzaklık: *Dünya'yla Ay arasındaki mesafe ne kadardır? Eviyle istasyon arasındaki mesafe 600 metre kadar. 300 kilometre mesafeyi üç saatte aldık.* **—2.** İki ya da daha çok kimse arasındaki ara, uzaklık: *Öndeki koşucuyla diğer yarışmacılar arasındaki mesafe giderek açılıyor.* **—3.** Spor bağlamında, bir koşu sırasında alınması gereken uzaklık: *Uzun, kısa mesafe koşucusu. Bu at bu mesafe için idealdir.* **—4.** İki kişinin ilişkilerindeki resmiyet, soğukluk: *Aralarındaki mesafe kapanacağına günden güne artıyor.* **—5.** *Mesafe almak*, bir iş ya da konuda epeyce gelişmiş, ilerlemiş olmak, yol almak; önündekiyle bir kol boyu aralık bırakarak sıraya girmek. ‖ *Bir kimseyle arasına mesafe koymak, (arasında) mesafe bırakmak*, dostluk ve arkadaşlık ilişkilerinde aşırı ölçüde samimi olmaktan kaçınmak, resmiyeti korumak: *Fazla içli dışlı olma, araya mesafe koy.*
—*Esk. Mesafe-i semt-ür-res*, bir yıldızın bulunduğu nokta ile başucu noktasının gözlemci gözü ile oluşturduğu açı.
—Ask. Yürüyüş düzeninde bulunan bir birliğin bölümleri arasındaki boşluk. ‖ Kol düzenindeki bir birliğin unsurları arasında derinliğine bırakılan boşluk.
—Spor. Eskrimde, kolu uzatarak ve hamle yaparak karşı oyuncuya tuş yapılabilecek uzaklık. ‖ *Orta mesafe koşusu* → KOŞU.
—Telekom. *Gölge mesafesi*, belli bir yerdeki bir radyo vericisi ile bunun yayımladığı dalgaların Yer yüzeyinde, iyonlaşmış bir katmandan yansımayla alınabildiği nokta arasındaki en küçük mesafe.

MESAGNE, İtalya'da kent, Puglia'da (Brindisi ili), Puglia kentinin G.-B.'sında; 27 300 nüf. Tarım merkezi. Antikçağ'daki adının *Messapia* olduğu sanılır.

MESAĞ a. (ar. *mesāğ*). *Esk.* İzin: *"Mesâğ olaydı eğer lâ-şerîke-leh derdim / Nazîri gelmedi âlemde hüsn ü ân olalı"* (Y. K. Beyatlı).
—İsl. huk. *Mesağ-ı kanuni*, kanunen verilmiş izin. ‖ *Mesağ-ı şeri*, şeriatın verdiği izin.

MESAHA a. (ar. *sāha*'dan *mesaha*). *Esk.* **1.** Yeri ölçme. **—2.** Yüzölçümü. **—3.** *Mesaha etmek*, ölçmek. **—4.** *Mesaha ilmi, mesaha fenni*, yer ölçme bilimi. **—5.** *Mesaha şeridi*, ölçü şeridi. ‖ *Mesaha zinciri*, ölçme zinciri.
—Esk. mat. *Mesaha-i sathiye*, yüzölçümü.

MESAHİF çoğl. a. (ar. *muṣhaf*'ın çoğl. *meṣāḥif*). *Esk.* **1.** Sayfa haline getirilmiş şeyler, kitaplar. **—2.** Kuranlar, mushaflar.

MESAİ a. (ar. *mesʿa*, çalışma'nın çoğl. *mesaʿī*, çalışmalar). **1.** Çalışma, emek. **—2.** *Mesai saati*, çalışma saatleri, iş süresi. ‖ *Mesai yapmak, mesaiye kalmak*, bir işyerinde yasal olarak belirlenmiş çalışma saatleri dışında ek bir ücretle çalışmak: *Bir aydan beri mesai yapıyoruz.*
—*Esk. Mesai-i cemile*, güzel çalışmalar. ‖ *Mesai-i fevkalade*, olağanüstü çalışmalar.

MESAİB çoğl. a. (ar. *muṣibet*'in çoğl. *meṣaʾib*). *Esk.* **1.** Musibetler, felaketler: *"Tek ümidi olan oğlu Necdet'i bir kaza neticesinde kaybetmekle mesaib silsilesi başladı"* (H. Z. Uşaklıgil). **—2.** Uğursuz kimseler. **—3.** *Mesaib-penah*, belaların sığınağı. **—4.** *Mesaib-i dünyeviye*, dünya felaketleri.

MESAİL çoğl. a. (ar. *mesʾele*'nin çoğl. *mesaʾil*). *Esk.* **1.** Meseleler, sorunlar: *"Çünkü o bu mesâilde gayet lâkayt bulunur..."* (F. Köprülü). **—2.** *Mesail-i amîka*, derin, köklü sorunlar. ‖ *Mesail-i fıkhiye*, fıkıh sorunları. ‖ *Mesail-i hukuk*, hukuk sorunları. ‖ *Mesail-i müşküle*, zorlu, çetin sorunlar. ‖ *Mesail-i müteahhire*, görülen ya da görülecek olan bir davanın ileri bir zamana bırakılması ya da ertelenmesi. ‖ *Mesail-i mütekaddime*, dava görüşülmeye başlamadan önce yapılan ön hazırlıklar, işlemler ‖ *Mesail-i şetta*, dağınık sorunlar, maddeler.

Mesaili şarkiye cemiyeti ("Eastern Question Association"), 1876'da Osmanlı devletindeki meşrutiyet yanlılarını desteklemek amacıyla kurulan türk-ingiliz ortak derneği. Başkanlığını, Frederick Harrison'un yaptığı cemiyetin biri İstanbul'da, biri Londra'da olmak üzere iki adresi vardı.

MESAJ a. (fr. *message*). **1.** Bir kimseye verilen, gönderilen, iletilen bilgi, haber: *Bir mesaj bırakmadan gitmiş. Size bir mesaj var. Mesaj almak, mesaj göndermek. Bir mesajı yerine ulaştırmak.* **—2.** Belli koşullarda bir kimseye, bir topluluğa, ulusa ile... tilen ve törensel bir nitelik taşıyan duyuru: *Cumhurbaşkanının yılbaşı mesajı.* **—3.** Özel bir kişi, bir yazar, bir sanatçı vb. tarafından insanlara iletilen ve derin bir düşünce içeren duyuru: *Gandhi'nin mesajı.* **—4.** Bir anlatının vurguladığı temel düşünce; ileti: *Bir romanın, filmin mesajı.*
—Nörobiyol. *Sinirsel mesaj*, SİNİRSEL İLETİ'nin eşanlamlısı.
—Reklamc. *Reklam mesajı*, bir ürün, bir hizmet, bir şirket hakkında reklam ve ilan yoluyla iletilen bilgi.

MESAJERİ a. (fr. *messagerie*). Dy. *Mesajeri treni*, hızlandırılmış taşıma rejiminde, yük vagonlarını taşıyan ve normal yük trenlerinden daha hızlı seyreden tren.

MESAK a. (ar. *sevḳ*'ten *mesaḳ*). *Esk.* **1.** Bir şeyin gönderildiği, sevk edildiği yer. **—2.** Bir şeyi dürtme, ileriye sürme.

MESAKIT çoğl. a. (ar. *mesḳaṭ*'ın çoğl. *mesāḳıṭ*). *Esk.* **1.** Düşülen yerler, bir şeyin düştüğü yerler **—2.** Doğum yerleri.

MESAKİN çoğl. a. (ar. *miskin*'in çoğl. *mesākin*). *Esk.* **1.** Yoksullar, fakirler. **—2.** Miskinler, uyuşuklar.

MESAKİN çoğl. a. (ar. *mesken*'in çoğl. *mesākin*). *Esk.* Konutlar, meskenler.

MESALİ HAC (Ahmet), cezayirli milliyetçi (Tlemsen 1898 - Paris 1974). Birinci Dünya savaşı'na katıldı ve savaşın sonunda Fransa'da kalarak milliyetçi bir topluluk olan Kuzey Afrika yıldızı'nı (1924), ardından Cezayir Halk partisi'ni kurdu (1937); birçok kez hapse atıldı. 1946'da, Cezayir Halk partisi'nin yerini alan Demokratik özgürlüklerin zaferi için hareket partisi, Ulusal meclis'e beş temsilci seçtirdi. Ancak 1954'te bu hareket, biri sonradan Ulusal kurtuluş cephesi'ni (FLN) oluşturan Devrimci birlik ve hareket komitesi, öteki Mesali Hac'ın yönetiminde kalan Cezayir ulusal hareketi olmak üzere iki fraksiyona bölündü. Evinde gözetim altında tutulan Mesali Hac, tam özgürlüğüne ancak 1962'de kavuştu.

MESALİB çoğl. a. (ar. *meslebe*'nin çoğl. *meṣalib*). *Esk.* Kusurlar, ayıplar.

MESALİH çoğl. a. (ar. *maṣlahat*'ın çoğl. *meṣāliḥ*). *Esk.* **1.** İşler: *Erbab-ı mesalih, esbab-ı mesalih* (devlet dairesinde görülecek işleri olanlar). **—2.** *Mesalih-i vakıayı yevmiye*, günlük olağan işler.

MESALİK çoğl. a. (ar. *meslek*'in çoğl. *mesālik*). *Esk.* **1.** Meslekler. **—2.** Tutulan yollar.

MESALİS a. (ar. *mesalis*). *Esk.* Müz. Üç telli çalgılara verilen genel ad.

MESAM, -mmı çoğl. a. (ar. *mesemm*'in çoğl. *mesāmm*). *Esk.* Ciltteki küçük delikler, gözenekler: *"Hiçbir acı duymuyor mesamım / Cismen bu demektir ibtisamım"* (A. H. Tarhan).

MESAMAT çoğl. a. (ar. *mesāmme*'nin çoğl. *mesāmmāt*). Esk. fizyol. Gözenekler: *"Aslan bütün mesammatından terliyordu"* (R. H. Karay).

MESAME a. (ar. *mesāmm*'dan *mesāmme*). *Esk.* Gözenek.

MESAMİ çoğl. a. (ar. *mismaʿ*'ın çoğl. *mesāmiʿ*). *Esk.* İşitme araçları, kulaklar.

MESAMİR çoğl. a. (ar. *mismar*'ın çoğl. *mesāmir*). *Esk.* **1.** Çiviler, mıhlar. **—2.** *Mesamir-i nisyana talik*, unutma çivisine asma; bir işi geciktirme, savsaklama anlamında kullanılır.

MESANE a. Anat. İDRAR TORBASI'nın eşanlamlısı.

MESANEPADA, birinci Ur hanedanının ilk kralı (İ.Ö. XXV. yy.); Sümer *ensi*'lerinin çoğuna egemenliğini kabul ettirdi.

MESANİ a. (ar. *mesāni*). *Esk.* **1.** Bir şeyi tekrar etme. **—2.** Fatiha suresi. **—3.** Fatiha suresinin ezbere okunması. **—4.** Kuran

MESANİD çoğl. a. (ar. *mesned*'in çoğl. *mesānid*). *Esk.* **1.** Rütbeler, makamlar, mevkiler. **—2.** *Mesanid-i ali*, yüksek mevkiler, rütbeler.

MESAR, -rrı çoğl. a. (ar. *meserret*'in çoğl. *mesārr*). *Esk.* Sevinçler, zevkler: *"Nişib ü hüznü ezer, inletir firaz ü mesarrı!"* (Tevfik Fikret).

MESARA, Girit'te ova, İda dağının G.'inde. Sulamalı tarım (turfandalar). Başlıca kenti *Tymbakion*.

MESARİB çoğl. a. (ar. *mesrebe*'nin çoğl. *mesārib*). *Esk.* Çayırlar, meralar, otlaklar. —Esk. anat. Göğüsle karın arasındaki bölgede oluşan kıllar.

MESARİH çoğl. a. (ar. *mesraḥ*'ın çoğl. *mesāriḥ*). *Esk.* Otlaklar, çayırlar.

MESAS a. (ar. *mesās*). *Esk.* Esas, asıl, kök.

MESATIR çoğl. a. (ar. *misṭar*'ın çoğl. *mesāṭır*). *Esk.* **1.** Cetveller. **—2.** Duvarcı ya da sıvacı tahtaları, mıstarlar.

MESAVİ çoğl. a. (ar. *mesva*'nın çoğl. *meṣāvi*). *Esk.* Evler, konutlar.

MESAVİ çoğl. a. (ar. *sū'*'nun çoğl. *mesāvi*). *Esk.* Fenalıklar, kötülükler, kötü haller: *"Onun mesavisini saymakla herkesten ileri gidiyordu"* (R. C. Ulunay).

MESA VERDE, ABD'de (Colorado) plato, Cortez'in G.-D.sunda. Ulusal park (211 km²). Arkeoloji müzesi. Mesa Verde'nin kanyonları pueblo kültürünün en parlak döneminden ("büyük pueblo" dönemi, 1100-1300) kalma birçok büyük kalıntıyı içerir: hem konut, hem kale, hem tapınak yerine geçen *cliff-dwelling*'ler. Bunlardan Cliff-Palace'ta iki yüzü aşkın oda vardır.

MESBAA a. (ar. *mesba'a*). *Esk.* Yırtıcı hayvanı bol olan bölge.

MESBUK sıf. (ar. *sebk*, kalıba dökme'den *mesbūk*). *Esk.* Kalıba dökülmüş, kalıplanmış: *Tibr-i mesbuk* (kalıba dökülmüş altın).

MESBUK sıf. (ar. *sebk*, geride bırakma, önüne geçme'den *mesbūk*). *Esk.* **1.** Başkaları tarafından geçilmiş, geride bırakılmış. **—2.** Geçmiş ya da geçmiş zamanda olmuş. **—3.** Önceden geçmiş olan, önde bulunan. **—4.** *Mesbuk hizmetine binaen*, geçmişteki hizmetlerine dayanarak. || *Mesbuk-ül-emsal*, benzeri önceden var olmuş, benzerleri daha önce geçmiş. || *Mesbuk-ül-hidmet*, emeği geçmiş, hizmette bulunmuş. || *Mesbuk-üz-zikr*, adı geçmiş, adı geçen.
—İsl. Cemaatle kılınan namazın ilk rekâtının rükûundan sonra namaza yetişen ve imama uyan kişi (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Cemaatle kılınan namaza geç yetişen kişi, eğer imam ilk rekâtın rükûundan doğrulmadan önce rükûa eğilip en az bir kez "suphanallah" diyecek kadar rükûda kalabilirse namaza baştan yetişmiş; bundan daha geç yetişirse mesbuk sayılır ve namazın geri kalan bölümünü imamla birlikte kılar. İmam selam verdikten ya da en az "et-Tahiyat" duasını okuduktan sonra selam vermeden ayağa kalkar; "Süphaneke" ve "Euzü-besmele" ile başlayarak yetişemediği rekât ya da rekâtları yalnız başına kılar. Mesbuk, imam tahiyata oturduğu sırada namaza yetişmişse, bu, oturmayı hesaba katmaksızın kıldığı namazın olağan akışını izler. Zamm-ı sure okunan kaç rekâta yetişememişse tamamladığı rekâtlarda o kadar zamm-ı sure okur. Buna göre. örneğin akşam namazının üçüncü rekâtında cemaate yetişen mesbuk, imamın selam vermesinden sonra -imamla birlikte oturduğunu sayamayacağından- tahiyata oturur. Yalnız "et-Tahiyat" duasını okur ve ayağa kalkarak yetişemediği ikinci rekâtı kılar ve son tahiyata oturarak namazını tamamlar.

MESCEN a. (ar. *sicn*'den *mescen*). *Esk.* Hapisane, cezaevi.

MESCHACEBÉ, Mississippi ırmağının eski adı.

F. Kohler

Mesa Verde
Cliff-Palace'tan bir görünüm
pueblo kültürü (1100-1300)

MESCHEDE, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde yer alan kent, Ruhr kıyısında, Arnsberg'in D.-G.-D.'sunda; 31 800 nüf.

MESCHONNİC (Henri), fransız deneme yazarı, şair ve öğretim görevlisi (Paris 1932). Şiirlerinde (*les Cinq Rouleaux*, 1970; *Dédicaces proverbes*, 1972; *Légendaire chaque jour*, 1979) dilbilim ve marxçılık kökenli şiir sanatı gözlemlerine yer verir, *Pour la poétique* (6 cilt, 1970-1978) adlı çalışmasında dilsel etkinliği Kutsal Kitap' tan Paul Celan'a kadar uzanan bir çizgide ele alır (kitabın 6. cildi olan *Poésie sans réponse*'ta şiirin bugünkü durumunu inceler). *Le Signe et le Poème*'de (1975) dil felsefelerini çözümler.

Mescidi Aksa ya da **Mescidülaksa,** Kudüs'te Kubbetüssahra'nın karşısında Emeviler döneminden cami; VIII. yy.'da, Süleyman tapınağı'nın bulunduğu yerde, Haremi şerif denilen alan üzerinde kuruldu. Abdülmelik ya da Velit zamanında inşa edildiği sanılmaktadır. İki kez deprem sonucu yıkıma uğramış, abbasi halifesi el -Mansur döneminde yenilenmiştir (757'ye doğr.). Daha sonra Selahattin Eyyubi döneminde onarıldı (1187). Mihrap duvarına dikey uzanan geniş bir orta sahınla, daha dar yan sahınlardan meydana gelen ana mekânıyla bazilikaları andırır. Mihrap duvarı boyunca enine uzanan sahnın, orta sahnı mihrap önünde kestiği kare mekân kubbeyle örtülüdür. Daha sonra yanlara altışar sahın eklenmiştir.

Mescidi Cuma, Isfahan'da Büyük Selçuklular döneminden cami; abbasi halifelerinden el-Mansur'un yaptırdığı (755) avlulu, çok sütunlu caminin yerinde kuruldu. Bugünkü dört eyvanlı avlulu caminin çekirdeğini Melikşah döneminde Nizamülmülk'ün inşa ettirdiği (1080) G. yönündeki kubbeli, önü eyvanlı bölüm oluşturur. Çevresinde imaretler, hankâhlar bulunuyordu. Batıniler tarafından yakılan cami (1121) dört eyvanlı olarak yenilendi (selçuklu mimarlığında dört eyvanlı cami türünün ilk örneği olarak kabul edilir); İlhanlılar (1310), Muzafferiler (1366), Akkoyunlular (1475) ve Safeviler (1531) dönemlerinde onarıldı ve kimi eklerle genişletildi (XIX. ve XX. yy.'larda da onarım gördü).

170×140 m genişliğinde bir alanı kaplayan camide avlu 65×55 m boyutlarındadır. G. eyvanından caminin büyük bir kubbeyle örtülü ana mekânına geçilir. Bu eyvanın yanlarındaki tuğla örgülü, ince minareler Akkoyunlu Uzun Hasan dönemindendir. Yapının ilginç özelliklerinden biri, damarlı kubbeleri ve kubbe yuvarlığına geçişi sağlayan tonoz bingileridir. Avlu dışında, K.'de Melikşah'ın karısı Terken Hatun'un camiye gelişinde dinlenmesi ve ibadet etmesi için inşa edilen (1088) yapı da kubbesiyle birlikte, teknik ve estetik yönden Selçuklu döneminin olgun ve başarılı örneklerinden biri olarak nitelenir.

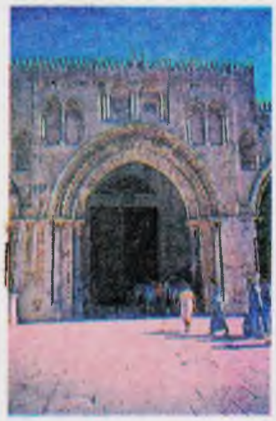
Mescidi Haram, Mekke'de Kâbe'nin bulunduğu alanda cami; Kâbe, Makamı İbrahim ve Zemzem bu mescidin birer bölümünü oluşturur. Hz. Muhammet'in yaptırdığı (630) mescit küçük gelmeye başlayınca, halife Ömer ve Osman yakınındaki evleri yıktırarak çevresini genişletti ve burası bir duvarla çevrildi. Abdullah bin Zübeyr yapıyı sade bir çatıyla örttürdü. Mehdi her yanına ahşap sütunlu odalar ekletti. Cami, kesin biçimini Selim II (Sarı) döneminde kazandı (1572-1577); düz çatı beyaz badanalı, konik kubbelerle değiştirildi. Mescidi Haram yüzyıllardan beri islam bilimlerinin merkezi oldu, yakınında medreseler yapıldı (Kayıtbay).

Mescidi Kuba → MESCİDİ TAKVA.

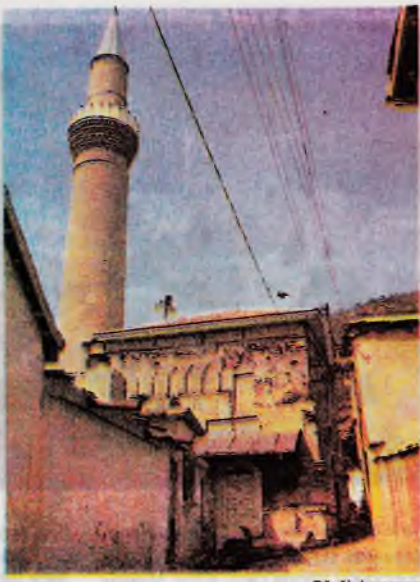
Mescidi Nebevi, Hz. Muhammet'in Medine kentinde yaptırdığı basit mescit, islamlığın doğuşundan sonra inşa edilen ilk ibadet yapısı olarak nitelenir. Kare bir avlu içinde, küçük, kerpiç odalardan meydana gelen bu yapı, Hz. Muhammet'in yakınlarıyla birlikte oturduğu evi konumundaydı. 525'te Mekke kıble olarak kabul edilince evin önüne ahşap bir çardak eklendi ve çardağın yanındaki avlu duvarla çevrildi. Hz. Muhammet ve yakınlarının gömüldüğü bu ev, zamanla gelişip Mescidi Nebevi adını aldı.

MESCİDİ SÜLEYMAN, İran'da kent, Huzistan'da; 104 787 nüf. (1986). Boruhattıyla Abadan rafinerisine bağlanmış petrol merkezi.

Mescidi Şah, Isfahan'da, Meydanı Şah'ta safevi camisi; yapımına 1612'de başlanan ve yaklaşık 18 yılda tamamlanan caminin önce meydana bakan, 33,50 m yüksekliğindeki anıtsal taçkapılı cephesi bitirildi. Bu taçkapının yanlarında çini mozaikli iki ince minare yükselir. Büyük mermer vazolardan çıkan üç silmeyle çevrili olan taçkapı zengin çini mozaik süslemeli mukarnaslarla bezelidir. Taçkapının içindeki küçük kapının yanlarında yer alan, sarı ve gül renginde mermer şeritlerle çevrili panolar, kakma motiflerle süslüdür. Kapının üzerinde dönemin ünlü hattatı Ali Rıza'nın eseri olan yazı frizi vardır. Cami bu taçkapının açıldığı K. eyvanıyla, avlunun üç yanında yer alan eyvanlardan meydana gelir (selçuklu mimarlığındaki dörtlü eyvan şeması, burada da sürdürülmüştür). G. eyvanı da zengin çini mozaikleriyle dikkati çeker; burada da taçkapının yanlarında iki, ince minare yükselir. G. eyvanından geçilen büyük kubbeli ana mekânının yanlarında dörder küçük kubbeyle örtülü, mihraplı, ikişer sahın uzanır. Bu sahınların yanlarında, dikdörtgen planlı, havuzlu avlular vardır. İki katlı kemerlerle çevrili ana avlunun sağ ve solundaki eyvanların ardında ve yanlarında bulunan kubbeli salonlardaki mihraplarla birlikte camide on bir mihrap bulunur.

Mescid-i Aksa

Büyük Larousse

Güdükminare mescidi (1226) *Akşehir-Konya*

Mescidi Takva ya da **Mescidi Kuba,** islamlığın ilk yıllarında Medine'ye bağlı Kuba köyünde yapılan mescit; söylentiye göre Hz. Muhammet tarafından, Medine'ye giderken köyde kaldığı günlerde ya da onun gelişinden önce inşa edilmişti.

Mescidi Zu Avan, Medine yakınlarındaki Zu Avan'da mescit; bir hadise göre Hz. Muhammet tarafından yakılması emredildi.

Mescidülaksa → MESCİDİ AKSA.

MESCİT a. (ar. *mescid*). **1.** İçinde namaz kılınması için kurulan yapı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Mescit yapılmadan körler dizildi*, bir iş daha tasarı durumundayken ondan yararlanmak isteyenlerin bu tutumu için söylenir.

—ANSİKL. Arapçada "secde yeri" anlamına gelen "mescit" sözcüğü, ilk dönemlerden başlayarak "müslümanların ibadet yeri" anlamında kullanıldı. Bilimsel bir temele dayanmamakla birlikte, halk arasında genellikle küçük ibadet yerlerine mescit, büyüklerine ise cami* denildi. Mescit sözcüğü, Kuran'da 22 kez tekil, 6 kez de çoğul (mesacit) olarak, 28 kez geçer.

İslam tarihinde ilk mescit, Hz. Muhammet'in hicreti (622) sırasında Medine yakınlarındaki Kuba'da yapılan Mescidi Takva (Mescidi Kuba) oldu. Hicret'ten hemen sonra Sehl ve Süheyl adlarındaki iki öksüzün arsası satın alınarak Mescit ün-Nebi adı verilen ve günümüzdeki büyük caminin çekirdeğini oluşturan mescit yapıldı.

Takkeciahmetçelebi mescidi *İstanbul*

Büyük Larousse

Kuran'da Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namaz kılan, zekât veren ve Allah'tan başka kimseden korkmayanlar yaparlar. İşte bunlar, doğru yolu bulmuş olanlardır" (IX, 17) denilir. Mescit yapımına islam dininin verdiği önemi dile getiren bu tür ayet ve hadisler, müslümanların en erken dönemden başlayarak cami ve mescit yapımını kutsal bir görev saymaları ve bu yapıları islam ülkelerinin başta gelen simgesi olarak görmeleri sonucunu doğurmuştur.

—Mim. Türkiye dışındaki islam ülkelerinde mescit, cami karşılığında kullanılır (Mescidi Aksa, Mescidi Cuma, Mescidi Haram, Mescidi Şah vd.). [→ CAMİ.] Anadolu'daysa küçük, yalın, tek mekânlı, minbersiz camilere "mescit" denilmiştir. Camiler bir semt ya da kent ölçeğinde, mescitler ise mahalle ölçeğinde hizmet sunarlar. Anadolu Selçukluları'nda mescitler dinsel yapılar içinde önemli bir grubu oluştururlar. Bu dönem mescitlerinin çoğu Konya'dadır. Bunlar kare ya da dikdörtgen planlı, tek kubbeli (kimileri düz çatılı), önlerinde tonozlu ya da düz çatılı giriş yerleri (son cemaat yerinin öncüsü) olan yapılardır. Konya'daki Taş mescit (1215), Beşarebey mescidi (1219), Erdemşah mescidi'nin (1220) tonoz örtülü girişleri kapı ve pencerelerle dışa açılırken, Sırçalı mescit (XIII. yy. ikinci yarısı) üç kemerli girişiyle daha gelişmiş bir örnektir. Dönemin mescitleri mimari bezemeleriyle de dikkati çeker: Taş mescit'in taçkapısı ve mihrabı selçuklu taş işçiliğinin ilk önemli yapıtlarındandır; Sırçalı mescit ise zengin çini mozaik süslemeleri, kubbeye geçişi sağlayan türk üçgenleri ve kubbedeki değişik tuğla düzenlemeleriyle belirgin bir gelişimi yansıtır. Konya'daki Hocahasan mescidi (XIII. yy. sonu), zikzak tuğla dizilerinden oluşan tonoz bingili kubbesi, anıtsal mimarisiyle ilgi çeker. Beyhekim mescidi'nin (XIII. yy. sonu) çini mihrabı dönemin son başyapıtlarındandır. Harput'taki Alaca (Arapbaba) mescidi (1279) ortası kubbeli, yanları tonoz örtülü mekânlarıyla zaviyeleri andırır, çini mozaik bezemeli çok köşeli mihrabı önemlidir. Bunların dışında Alanya'daki Akşebesultan mescidi (1230), Akşehir'deki Güdükminare mescidi (1226) ve Küçükayasofya mescidi (1235) dönemin belirtilebilecek anıtlarıdır.

Osmanlı mescitlerinin en erken örneklerinden olan İznik'teki Hacıözbek mescidi (1334), türk üçgenlerine oturan kubbesi ve beşik tonoz örtülü son cemaat yeriyle selçuklu mescitlerinin geleneğini sürdürür. Orhan Gazi'nin İznik surları dışında yaptırdığı mescit (1325) ters T (zaviyeli) cami planının ilk örneklerindendir. İstanbul'un fethinden sonra yaptırılan pek çok mescitten günümüze ulaşan yoktur. Bunlar çoğunlukla küçük mekânlı, tek kubbeli ya da ahşap çatılı, kiremit örtülüydü. XV. yy.'da inşa edilen mescitler arasında İstanbul Tahtakale'deki Timurtaşağa mescidi minaresi, Süleymaniye'deki Samanveren mescidi'yse özenli tuğla ve taş işçiliği ve minaresindeki tuğla bezemeleriyle dikkati çeker. XVI. yy.'da öteki yapılarla birlikte mescit mimarisi de gelişmiştir. Mimar Sinan'ın eseri olan mescitlerin (elliyi aşkın) tümü İstanbul'dadır, ancak özelliklerini koruyarak günümüze ulaşanı çok azdır. Karagümrük'teki Üçbaş mescidi (1530), Eyüp'teki Davutağa mescidi (1542), kesin yapım tarihleri bilinmeyen örnekler arasında Silivrikapı'daki Takkeciahmetçelebi mescidi, Kasımpaşa'daki Hasançelebi mescidi, Beyoğlu'ndaki Memikethüda mescidi, Büyükçekmece'deki Mehmetpaşa mescidi, yalnız minaresi günümüze ulaşan Mimarsinan mescidi belirtilebilecek yapılardır. XVII. yy.'da büyük camilerin yerine, daha çok medrese ve sübyan mektepleriyle birleşmiş, minaresiz, yalın, dershane-mescit işlevinde, çoğu kez sekiz köşeli mescitler yapılmıştır (İstanbul Köprülü, Karamustafapaşa, Amcazadehüseyinpaşa külliyelerinin mescitleri). XVIII. ve XIX. yy.'larda inşa edilen mescitler, dönemin üsluplarını yansıtır: Karagümrük'te barok üsluptaki Dervişali mescidi, Tekfur sarayı karşısında, empire üsluptaki Adilşahkadın mescidi gibi.

MESCİTLİ, esk. **Beşkilise,** Gümüşhane'nin merkez ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 388 nüf. (1990). Köyün yakınında, yazıtına göre 1405'te yapılmış olan Pavrezi capellası bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı, tek sahınlı, beşik tonoz örtülü capella, yalın mimarisine karşılık panolar halinde işlenmiş, dinsel konulu freskleriyle dikkati çeker.

MESCİTLİ, Erzurum'un Karayazı ilçesine bağlı Söylemez bucağının merkezi; 654 nüf. (1990).

MESCUD sıf. (ar. *sücūd*'dan *mescūd*). *Esk.* **1.** Kendisine secde edilmiş olan: *"Çeşmânı kamaştırır görünmez / efsus bu secdegehde mescud"* (Tokadizade Şekip, XIX. yy.). **—2.** Tanrı'nın sıfatlarından. **—3.** *Mescud-ı melek*, meleklerin secde ettiği, Âdem peygamber.

MESCUM sıf. (ar. *secm*'den *mescūm*). *Esk.* Dökülmüş, akmış: *Dem-i mescum, eşk-i mescum* (dökülmüş gözyaşı).

MESCUN sıf. (ar. *sicn*'den *mescūn*). *Esk.* Mahpus, hapsedilmiş olan: *"...bu vecihle mescûn olduğu halde..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MESCUR sıf. (ar. *mescūr*). *Esk.* **1.** Taşkın su için kullanılır. **—2.** Alevli ateş için kullanılır.

MESDAG (Hendrik Willem), hollandalı koleksiyoncu ve ressam (Groningen 1831 - 1915). Deniz manzaralarıyla ün kazanmıştı. Manzara ve natürmort ressamı olan karısı S. Mesdag Van Houten ile (1834-1909) birlikte, Barbizon okuluna ilgi duydu. Koleksiyonları 1903'ten bu yana Lahey'de Mesdag müzesi'ni oluşturur. Sanatçı, karısı ve Breitner ile birlikte *Scheveningen panoraması*'nı gerçekleştirmiştir (1881, Lahey).

MESDUD sıf. (ar. *sedd*'den *mesdūd*). *Esk.* Kapalı, önüne set çekilmiş, tıkalı; *"Bu istigna manasile mesdud görünmek isteyen kapı tamamile, iki kanadı arkasına kadar açılmağa hazırdır"* (H. Z. Uşaklıgil). —Esk. mat. KAPALI'nın eşanlamlısı. ‖ *Mesdud fasıla*, kapalı aralık.

Mese caddesi, Bizans döneminde İstanbul'u kateden ünlü yol; Altın* kapı'dan (Khrysai Pyle) başlayıp, Augusteion* meydanı'nda (Sultanahmet) son buluyordu.

MESED a. (ar. *mesed*). *Esk.* Sağlam bükülmüş ip.

MES'EDİ (Mahmut **EL-**), arapça yazan tunuslu yazar (Tazerka 1911). Milliyetçi militan; Milli eğitim (1958-1968), sonra Kültür bakanı oldu. Yapıtlarının ayırtedici özelliği, çağdaşlık kaygısı ve kökenini gelenekten alan dilidir. Tiyatro oyunları (*le Barrage* [fr. çev.], 1955), romanlar (*Propos de Abu Huraya* [fr. çev.], 1973) ve öyküler (*la Naissance de l'oubli* [fr. çev.], 1974) yazdı.

MESEL a. (ar. *mesel*). *Esk.* **1.** Örnek alınacak söz: *"Meşhur meseldir, kızı keyfine bıraksalar, zurnacıya varır derler"* (H. R. Gürpınar). **—2.** Atasözü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Günlük yaşamdan alınma olayların eğitici bir hikâye çerçevesinde ve genişletilmiş bir kıyaslama biçiminde anlatıldığı edebiyat türü, masal. **—4.** *Mesel olmak*, sözkonusu bir söz, cümle ya da dize ise zamanla atasözü niteliği kazanmak. **—5.** *Darb-ı mesel* → DARBIMESEL.

—ANSİKL. Ed. *Divanü lügat it-türk*'te *sav* (söz) diye adlandırılan atasözü için divan şairleri kökeninde yine aynı anlama gelen *mesel* sözcüğünü kullanıyordu. Atasözlerine yer verilen divan şiirlerinde *"meseldir..."*, *"bu meseldir..."*, *"meşhur meseldir..."* gibi kalıplaşmış sözler yinelenir:

"Kirpikleri uzundur yârin hayale sığmaz / Eski meseldir âşık mızrak çuvala sığmaz" (Havayi). Metin içinde sık sık mesel adıyla, aruz veznine uydurarak atasözlerine yer veren şairler (örn. Necati) yanında bu sözleri derleyen, açıklayan yapıtlar (örn. *Pendname,* Güvahi; *Atalarsözü destanı,* Levni) da vardır.

MESELA be. (ar. *meṣelā*). Sözgelimi, sözgelişi; örnek olarak, örneğin: *Sıcak bir kente, mesela Antalya'ya yerleşseniz... Zamanını daha iyi değerlendir, mesela kitap oku, tiyatroya, sinemaya git.*

MESELE a. (ar. *su'āl*'den *mes'ele*). **1.** Üzerinde düşünülen, tartışmaya yol açan, kanıtlanmayı gerektiren şey; sorun: *İnsanın kökeni meselesi.* **—2.** Bir çözüm gerektiren durum, olay, vb.; sorun: *Bu sadece teknik bir meseledir. Ele alınması gerekli meseleler.* **—3.** Güçlük, güçlük yaratan şey; sorun: *Bir borç meselesi yüzünden canı sıkılmak. Gecenin bu saatinde karşıya geçmek büyük meseledir.* **—4.** Matematikte vb. alanlarda PROBLEM'in eski eşanlamlısı. **—5.** *Esk.* Savaş. **—6.** *Mesele çıkarmak,* hiçbir neden yokken içinden çıkılması güç, hoşa gitmeyen bir durum yaratmak: *Yapmayın, böyle bir günde mesele çıkarmayın.* || *(Bir şeyi) mesele yapmak,* önemsiz, üzerinde durulması gereksiz bir konuyu abartarak anlaşmazlık durumuna getirmek. || *Mesele yok,* herhangi bir konuda bir sıkıntı ya da güçlüğün bulunmadığını belirtmek için söylenir.
—*Esk. Mesele-i psikolojiye,* psikoloji konuları, psikoloji sorunları: *"Bunlar âdi birer mesele-i psikolojiyedir ki ancak bu surette halleri mümkün olabilir"* (Baha Tevfik). || *Mesele-i zaile,* geçmiş olan savaş.
—Huk. *Meselei müstehire* → BEKLETİCİ* SORUN.
—İsl. huk. *Mesele-i nas,* bir topluluğun ya da bir kişinin gereksemesini gidermek amacıyla halktan toplanan parayla edinilen mal.

MESELEN be. (ar. *meṣel*'den *meṣelen*). *Esk.* Örnek olarak, sözgelişi, mesela.

MESELİT a. (fr. *messelite*). Miner. Triklinik sistemde yer alan hidratlı doğal kalsiyum ve demir ortofosfat.

MESEM, -mmi a. (ar. *mesemm*). *Esk.* Ciltteki ufak delik, gözenek.

MESEMBRYANTHEMUM a. Bugün 20'den fazla cinse (*lithops, carpobrotus, conophytum, fenestraria,* vb.) ayrılmış olan makasotugiller familyasındaki ve 300 kadar türün eski ortak cins adı. (Yaprakları çoğunlukla etli ve karşılıklı olan bu bitkiler otsu bitki ya da bodur çalı görünüşlüdür. Çiçekler tepede tek tek ya da kömeç durumunda bulunur ve çok sayıda erkekorgan içerir; en dıştaki erkekorganlar, taçyaprağımsı bir görünüşte olabilir.)

MESEMME çoğl. a. (ar. *mesemm*'in çoğl. *mesemme*). *Esk.* Ciltteki gözenekler.

MESENCEPHALON a. Anat. ORTABEYİN'in eşanlamlısı.

MESERER (Asaf Mihailoviç), rus dansçı ve koregraf (Vilna 1903). 1921-1954 yılları arasında Bolşoy'un baş dansçısıydı; *Don Quijote, Bahçesaray çeşmesi* ve *Kırmızı haşhaş*'ta başarı kazandı. Koregraf olarak, İ. Moiseyev'le bir *Şımarık kız* (1930) ve M. Gaboviç'le bir *Uyuyan güzel* (1936) versiyonu; tek başınaysa, *Plajda* (1952), *Bahar suları* (1958), *Dans dersi* (1961; ertesi yıl *Bale okulu* adıyla sahnelendi) gibi baleleri hazırladı, 1970'te Bolşoy'un sunduğu *Kar kraliçesi* adlı opera-balenin, İ. Moiseyev'in Genç Bale'si için *Gelgeç şeyler* (1968) ve *Klasik büyük adım* (1970) adlı balelerin koregrafilerini yaptı. Dans üzerine çeşitli kitapları vardır: *Klasik dans dersleri* (1967). —Kızkardeşi SULAMİT MİHAİLOVNA **Meserer** (Moskova 1908), dansçı olarak 1926-1950 arasında Bolşoy kadrosundaydı. 1938'de burada ders vermeye başladı. 1958'de davet edildiği Seylan'da ulusal tiyatroyu oluşturmaya çalıştı. Daha sonra Memorial Tokyo Ballet (1960) ve çeşitli avrupa topluluklarıyla işbirliği yaptı. Dansçı, koregraf ve eğitimci olan oğlu MİHAİL **Meserer** (doğm. 1949), ABD'ye sığınmak istedi (1980).

MESERRET, -ti a. (ar. *sürūr*'dan *meserret*). *Esk.* **1.** Sevinç, şenlik: *"Meserret bir yanında gerçi almış destine destin / Gam amma kim beri yanında devşirmiş girîbânı"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** *Meserretle,* sevinçle. **—3.** *Meserret-âver,* sevinç getiren, sevindirici. || *Meserret-bahşa,* sevinç bağışlayan, sevinçli. || *Meserret-efza,* sevinci artıran. || *Meserret-engiz,* sevinç uyandıran.

Meserret oteli, İstanbul'un Cağaloğlu semtindeki Ankara caddesi üzerinde otel. XIX. yy.'ın son yılları ya da XX. yy. başında Abud Efendi adlı bir tüccar tarafından yaptırıldı. Otel ve altına açılan kıraathane, kısa sürede edebiyatçıların ve gazetecilerin uğrak, İttihatçılar'ın toplantı yeri oldu. 1944'te yandı; bir süre sonra restore edilerek yeniden hizmete girdi. 1960'ta kıraathane bölümü pastane haline getirildi. Bina son sahibi tarafından İstanbul Üniversitesi'ne bağışlandı. 1970'li yıllarda kapanan otel, restore edildi ve banka şubesi olarak hizmete açıldı.

MESETA, İspanya'da, yarımadanın orta kesimindeki platoların alt tabakasını oluşturan sert, Hercynia dönemi tabana verilen ad. "İber Mesetası", Castilla la Vieja ile Castilla la Nueva platolarınca (Guadarrama, Gredos sıradağları) oluşturulur ve kenarları keskin yüzey şekilleriyle sınırlanır. K.'de Cantabrica dağları, K.-D.'da ve D.'da İberica dağları, G.'de sierra Morena.

MESETA *(Fas — sı),* Fas'ta geniş jeolojik bölge; K.'inde Rif, B.'sında Atlas okyanusu kıyısı, D.'sunda Orta Atlaslar ve G.'inde Yüksek Atlaslar bulunur. *"Meseta"* (masa) adı, arazinin oldukça sert olması nedeniyle bölgeye verilmiştir. Şistli ya da granitli yüksek ve engebeli eski taban, daha çok Fas'ın orta kesimindeki eş-Şeviye platosunda ortaya çıkmaktadır; çoğunlukla, yarı yatay (Dukkele, Fosfatlar platosu) kalmış İkinci ya da Üçüncü Zaman tortullarıyla ya da kalın Dördüncü Zaman alüvyonlarıyla (Garb, Tadla, Hauz) kaplıdır. Kırsal kesimdeki etkinlikler toprağın yapısına bağlı olarak değişir: verimsiz topraklardaki koyun ve sığır yetiştiriciliği, iyi topraklarda az ya da çok yoğun yöntemlerle yapılan tahıl tarımı. Meseta'da çeşitli ama az önemli (Huribga çevresinde işletilen kalın fosfat yatakları dışında) maden kaynakları vardır.

MESFU sıf. (ar. *mesfū'*). *Esk.* **1.** Nazar değmiş. **—2.** *Mesfu-ül-ayn,* gözü, göz çukurunun içine batmış.

MESFUH sıf. (ar. *sefḥ*'ten *mesfūḥ*). *Esk.* Akıtılmış, dökülmüş.
◆ a. Esk. coğ. Dağ eteği.

MESFUK sıf. (ar. *safḳ*'tan *mesfūḳ*). *Esk.* Akıtılmış, dökülmüş: *Hun-ı mesfuk* (akıtılmış kan).

MESFUR sıf. (ar. *mesfūr*). *Esk.* Adı geçen, söylenen anlamında daha çok düşmanlar ya da hor görülen kimseler için kullanılır.

MESH a. (ar. *mesḥ,* el ile sığama, el sürme). *Esk.* **1.** Yağ ve koku sürme. **—2.** *Mesh etmek* → MESHETMEK.
—Ed. Bir şiirin anlamını bozmadan sözcüklerini değiştirerek kendine mal etmek.
—İsl. Aptes alırken başı ıslak el ile sıvazlama. Aptes sırasında ayakları yıkamak yerine, mest* adı verilen ayaktaki giysinin üzerini ıslak elle sıvazlama. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Aptes alırken mest giymek ve ayağı yıkamak yerine bu mesti meshetmek ya da etmemek konusunda herhangi bir zorunluluk yoktur. Fıkıh kitaplarında mesh, özellikle soğuk havalarda, yolculuk gibi özel durumlarda aptes alanlar için bir kolaylık olarak değerlendirilir. Ancak, meshin geçerli olabilmesi için mestin bazı nitelikler taşıması ve ayağa aptesli olarak giyilmesi gerekir. Mest üzerine mesh, iyice ıslatılmış elin parmakları, önce sağ, sonra da sol ayaktaki mestlerin ucundan ayak bileğine doğru bastırarak çekmek suretiyle yapılır. Mestlerin altı meshedilmez. Bir kez giyilen mestin üzerine meshetmenin süresi mukim* olanlar için 24 saat, misafir* (yolcu) olanlar için 72 saattir. Bu süreler, mestin giyilmesinden sonra ilk kez aptes bozulmasıyla başlar. Mest üzerine mesheden kişi, mestini ayağından çıkardığı takdirde aptesi tümüyle bozulmuş sayılmaz; yalnızca ayaklarını yıkaması yeterli olur.
Kırık ya da yaralı bir organı yıkamak sağlık yönünden tehlikeliyse, aptes ya da gusül sırasında sargı üzerine bir kez meshetmek geçerli ve yeterli olur. Bu da zararlı görülürse, meshetmek gerekmez. Yapılan meshin bütün sargıyı kaplaması zorunlu değildir. Özür ortadan kalktığında mesh de kendiliğinden bozulur.

MESH a. (ar. *mesḫ*). *Esk.* Biçimini değiştirme, çirkin hale getirme.

MESH a. (elek gözü anlamında ing. sözc.). Teknol. → ELEK NUMARASI*.

MESHETMEK g. f. (ar. *mesḥ*'den). **1.** Aptes alırken, ıslak eli başın bir bölümüne ya da (ayakları yıkamak yerine) meste sürmek. **—2.** *Esk.* Bir şeyi el ile sıvazlamak.

MESHUF sıf. (ar. *sihāf*'tan *meshūf*). *Esk.* Çok susamış, suya kanmamış: *"ey kanlı muhabbetleri bi-lerziş-i nefret / perverde eden sine-i meshûf-ı sefâhat"* (Tevfik Fikret).

MESHUK sıf. (ar. *saḥk*'tan *mesḥūḳ*). *Esk.* Dövülüp, toz haline getirilmiş: *Sükker-i meshuk* (toz şeker).

MESHUN sıf. (ar. *süḫūnet*'ten *mesḫūn*). *Esk.* Isıtılmış, sıcak: *"bir camekânın havâ-yı meshununda yetişmiş bir çiçekteki zerâfeti andırır"* (H. Z. Uşaklıgil).

MESHUR sıf. (ar. *siḥr*'den *mesḥūr*). *Esk.* Büyülenmiş: *"Hayat fışkıran genç çocuk tasvirleri sultanları ve şehzadeleri adeta meshur ederdi"* (A. R. Altınay).

MESHUT sıf. (ar. *mesḫūṭ*). *Esk.* Beğenilmeyen, hoşa gitmeyen.

MESİH sıf. (ar. *mesḫ,* biçimini değiştirme'den *mesīḫ*). *Esk.* **1.** Biçim değiştirmiş. **—2.** Hayvan şekline girmiş ya da garip bir şekilde dünyaya gelmiş insan için kullanılır.

MESİH a. (ar. seyyah'tan *mesih*; geç. lat. *Mesias,* aramca *meşiha,* ibranice *maşia*). **1.** Dinler tarihinde kusurlu ya da kötü olan yürürlükteki düzene son verip, bir adalet ve mutluluk kuracağına inanılan tanrısal kişi. **2.** İbraniler'in kutsal kitabı *Eski Ahit'* te İsrailoğulları'nın kurtarıcısı ve Yehova'nın saltanatının kurucusu. **—3.** *Yeni Ahit* metinlerinde ve hıristiyan inancında "Tanrı'nın oğlu", düşmüş insanlığın günahlarını bağışlatacak olan İsa. **—4.** Sabırsızlıkla beklenen ve özlenen tanrısal kişi.
—*Esk. Mesih-var,* İsa gibi.
—ANSİKL. Çıkış'tan (İ.Ö. 587-533) başlayarak, yahudi toplumu içinde, Davut soyundan birinin çıkagelip İsrail'e eski gücünü kazandıracağı ve Yehova'nın saltanatını kuracağı inancına dayanan ve önceki dönemde de tohum halinde var olan bir fikir akımı ortaya çıktı. Eskatolojiyle ilgili, geleceğin bu ideal kralı, mesih umudunun cisimleşmiş simgesi durumuna geldi. Danyal'ın kitabından kaynaklanan ve Hanoh'a atfedilen metinlerde yeniden ele alınıp ruhani bir nitelik verilen apokaliptik bir akım, daha sonra İncil'lerde görülecek olan "İnsan oğlu" adlı bir kişiyi sahneye çıkardı. Gerçi yahudi geleneği önceleri

umudunu belli kişiliği olan bir Mesih'e, Davut'un oğluna bağlamıştı, ama bu Mesih daha sonra, Kumran'ın bazı metinlerinde de görüldüğü gibi, Davut'un oğlu, yeryüzü kralı Mesih ile eskatolojik büyük-rahip Harun'un oğlu Mesih olarak iki ayrı kişiliğe bölündü. Böylece yahudilikteki temel ikilik bir kez daha ortaya çıkmış oldu: krallık ve ruhban. Bu çizgide olmak üzere, genellikle Mesih'in bir öncüsü vardır: peygamber İlyas. Bu öncü tema'sı, hıristiyanlıkta da Vaftizci Yahya'nın kişiliğinde sürdürülmüştür. Hıristiyan geleneği İsa'yı Mesih-Kyrios yaptı. Kyrios, Yehova'nın krallık unvanıdır. Philippoi halkına mektupta ve Yuhanna İncili'nde bu unvan İsa Mesih'e verilir. İnciller, özellikle Matta incili, İsa'nın beklenen Mesih olduğunu kanıtlamaya çalışırlar.

İ.S. 70 yılındaki olaylar (Kudüs'ün düşüşü, Yahudi devletinin son bulması) ve bunu izleyen baskı yılları Yahudiler'in mesih bekleyişlerine yeni bir hız kazandırdı. Nitekim, Talmud*'da, Midraş* ve Kabala* metinlerinde bu durum görülebilir. Bu nedenle hiristiyanlık ve islam, mesih umudunun gerçekleşme evreleri olarak görüldü. Haham yahudiliği tarihinde Mesih unvanına sahip çıkan çeşitli kişilere rastlanır; bazıları şunlardır: Bar-Kohba (II. yy.), David Alroy (XII. yy.), David Rubeni (XVI. yy.) ve Sabbatay Sevi (XVII. yy.). Çağdaş yahudi düşüncesinde mesih bekleyişi, bir kişi olarak Mesih'ten çok büyük İsrail'in kurulması ve peygamberlik misyonunun gerçekleşmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır.

—İsl. İsa'nın Kuran'da geçen lakabı ya da ikinci adı. Arapça dilbilimcileri arasında "mesih" sözcüğünün "örtmek" ya da "sıvazlamak" anlamına gelen "m-s-h" kökünden türetildiğini; ibranice, süryanice ya da habeşçeden geldiğini öne sürenler vardır. Ünlü tarihçi ve tefsirci Taberi ise, "mesih" sözcüğünü "arınmış", "övgü dolu" anlamlarında arapça bir sözcük olarak değerlendirir. Kuran'da üç ayette "Meryem oğlu el-Mesih İsa", beş ayette "Meryem oğlu el-Mesih", üç ayette de yalnızca "el-Mesih" olarak geçerse de bu ayetlerden hiçbirinde sözcüğün ne anlama geldiği belirtilmez. Yalnız Âli İmran suresinin 45. ayetinde "...onun adı Meryem oğlu el-Mesih İsa'dır" denilmesi, "el-Mesih"in İsa'nın öteki özel adı olabileceği görüşünü destekler. Ancak, bu durumda sözcüğün aslının da arapça olması gerekir, çünkü arapçada kural olarak, yabancı kaynaklı özel adların başında "el-" takısı yer almaz.

MESİH PAŞA (Ahmet —), türk sadrazam (öl. İstanbul 1501). Enderun'da yetişti. Çeşitli hizmetlerde bulunduktan sonra vezirliğe yükseldi. 1480'de Rodos adasının fethine gönderildi, ancak iki ayı aşkın bir süre kuşatılan kale düşürülemeyince Mehmet II tarafından vezirlikten alınarak Gelibolu sancakbeyliğine gönderildi. Bayezit II döneminde vezirlik payesini yeniden kazandı, Kili ve Akkerman seferlerine katıldı (1484). Ordu Edirne'de bulunduğu sırada ikinci kez vezirlikten uzaklaştırılarak Filibe'ye sürüldü. 1499'da Çandarlı İbrahim Paşa'nın yerine sadrazam oldu. Mustafa Bey'in Karamanoğulları'nı yeniden diriltmesi girişimlerine karşı 1501'de İçel seferine gönderildi. Galata baruthanesi'nde çıkan bir yangının söndürülmesi sırasında öldü. Bazı batılı kaynaklarda kendisinin Bizans imparatorluk ailesinden geldiği, asıl adının Andreas Palaiologos olduğuna ilişkin savlar ileri sürülür.

Mesihpaşa camisi
İstanbul

Büyük Larousse

MESİH PAŞA Hadım, türk sadrazam (öl. İstanbul 1587). Enderun'da yetişti. Hazinedarbaşı vezir payesiyle Mısır valisi (1574) oldu. Mısır'daki karışıklıkların üstesinden geldikten sonra İstanbul'a çağrıldı ve üçüncü vezir sıfatıyla kubbealtına alındı (1579). Özdemiroğlu Osman Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi üzerine (1584) önce ikinci vezir, sadrazamın Kırım'da çıkan ayaklanmayı bastırma göreviyle serdar olarak İstanbul'dan ayrılması gerekince, yine aynı yıl sadaret kaymakamı oldu. Sefer sırasında ölen Özdemiroğlu'nun yerine sadrazamlığa getirildi (1585). Reisülküttabın değiştirilmesi hakkındaki arz tezkiresi Murat III tarafından reddedilince istifa etti (1586).

MESİHA öz. a. (ar. *mesih*'ten *mesiha*). *Esk.* **1.** İsa peygamberin adlarından. **—2.** *Mesiha-den, mesiha-nefes,* İsa'nın ölüleri dirilten nefesi.

MESİHÇİLİK a. Kusurlu ya da kötü olduğu iddia edilen bir düzene son verip, bir adalet ve mutluluk düzeni kuracak bir kurtarıcının ya da tanrısal kişinin geleceğine inanma.

—ANSİKL. Mesihçilik uzun zaman yahudi, hıristiyan ve müslüman dinleriyle sınırlı tutuldu. Yahudi geleneği İsrailoğulları'nın kurtarıcısı ve Yehova'nın saltanatının kurucusu sayılan, ahretin kralına inanıyordu. Nasıralı İsa'nın ortaya çıkmasıyla yahudi mesihçiliğiyle hıristiyan mesihçiliği arasında bir fark doğdu. Böylece hıristiyanlar Mesih'lerini bulmuş oldular, buna karşılık Yahudiler'in mesih beklentisi devam etti; karışıklık dönemlerinde kendilerine yandaşlar toplayan geçici mesihler çıktı. İslamiyette de çeşitli mesihçi akımlar görüldü; bunlardan en önemlisi pek çok siyasal-dinsel hareketi beslemiş olan mehdicilıktir. Ancak, etnoloji, toplumbilim ve antropoloji alanlarında elli yıldır yürütülen çalışmalar, o zamana kadar dar bir çevreye atfedilen mesihçilik olgusunun alanını genişletmekle kalmadı, bir bakıma evrenselleştirdi. Afrika kıtasının "zenci İsa'lar"ı tam bir kültür modeli meydana getirirler. Liberya'da harrizmi, Zaire'de kimbanguculuğu ve Fildişi Kıyısı'nda Deima kilisesi'ni, kokombizmi örnek verebiliriz. Afrika'da olduğu kadar Kuzey ve Güney Amerika'da da (yerli ya da zenci mesihler), kimi zaman sıkça rastlanan bu mesihçilik olgusunun sistemli bir dökümü henüz yapılmamıştır.

MESİHİ, asıl adı **İsa** ya da **Mesih,** türk şair (Prıştine 1470 ? - Bosna 1513). Genç yaşında geldiği İstanbul'da bir süre medrese öğrenimi gördü. Usta bir hattattı. Uzun süre Hadım Ali Paşa'nın divan kâtipliğinde bulundu. Eğlenceye düşkünlüğü, içkiyi sevmesi mesleğinde ilerlemesini engelledi. Koruyucusu Hadım Ali Paşa'nın Şahkulu ayaklanmasında şehit düşmesinden sonra yaşamında güçlüklerle karşılaştı; sonunda Bosna'da ufak bir timara sahip oldu. *Divan*'ındaki kasidelerden *r* uyaklı Bahariye onun en başarılı şiirlerinden sayılır. Baki'nin bu kasideye bir naziresi vardır. Gene baharı konu edinen bir murabbası latince, italyanca, almanca, fransızca, ingilizce, sırpça, rusçaya çevrilmiştir. Edirne'yi, buradaki ünlü güzelleri konu edinirken günlük yaşama ve yerel görüntülere de geniş yer veren *Şehrengiz*'i, türün türk edebiyatında ilk ve en başarılı örneğidir. Yüz mektubu derleyen *Gül-i sadberk*'i eski türk düzyasını tanıtan önemli bir kaynaktır. (→ Kayn.)

Mesihpaşa camisi, İstanbul'un Fatih semtinde, sadrazam Mehmet Mesih Paşa'nın yaptırdığı cami (1586); Hırkaişerif camisi'nin yakınındadır. Mimar Davut Ağa'nın eseri olduğu sanılan bu yapı planıyla, dördü duvara bağlı sekiz ayaklı camiler grubuna girer. Kubbeli orta mekân, yanlara doğru üçer küçük kubbeli ekoylumlarla genişletilmiştir. Dışa taşkın mihrap yarım kubbecikle örtülüdür. Ortada çapraz tonoz, yanlarda ikişer kubbeyle örtülü son cemaat yeri üç yönden dar bir revakla çevrilidir. Mermer mihrap ve pencere alınlıkları çinilerle bezelidir, geometrik oymalı mermer minber ince işlemelidir. Avluda Mesih Paşa'nın sekizgen planlı açık türbesi vardır. Caminin alt katında dükkânlar, bir çeşme ve yanında küçük bir hazire bulunmaktadır.

MESİL a. (ar. *seyelān*'dan *mesil*). *Esk.* Su yatağı: "*Sahrayı şebîh edip mesîle*" (A. H. Tarhan).

MESİL sıf. (ar. *misl*'den *mesil*). *Esk.* Benzer, eş: "*tekrîr ederdi sem-i hayalımde bi-mesîl / bir aks-i cân-rüba*" (Tevfik Fikret).

MESİLİNAM a. (fr. *mecillinam*). Eczc. Beta-laktamın grubundan antibiyotik. (Gram negatif mikropların çok az bir bölümü üzerinde etki gösterir.)

MESİNA → MISINA

MESİNİYEN a. (fr. *messinien*). Yerbil. MESSİNA KATI'nın eşanlamlısı.

MESİR a. (ar. *mesir*). *Esk.* Gezinti yeri.

—Folk. *Mesir bayramı,* Manisa'da her yıl 15 nisanda yapılan geleneksel şenlik (Bk. *ansikl.* böl.) || *Mesir dönüşü,* çeşitli yörelerden mesir bayramı için Manisa'ya gidenlerin dönüşü şerefine yapılan şenlik. || *Mesir macunu,* mesir bayramında yapılıp halka dağıtılan 41 tür baharattan hazırlanmış macun. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Folk. Mesir bayramı ilk kez Manisa bimarhanesi'nin yapılmasıyla başlatıldı (1539). Yavuz Sultan Selim'in eşi Hafsa Sultan Manisa'da bir külliye yaptırtmıştı. Hekimbaşı olan Merkez* Efendi hastalara ilaç olarak verdiği mesir macununu, düzenlediği mesir bayramında Hafsasultan camisi'nin minare ve kubbelerinden aşağı atarak halka dağıtıyordu. Her yıl yinelenen bu şenlik, bir yandan da kentin ekonomik gelişmesine katkıda bulunmayı amaçlıyordu. Bazı kaynaklara göre de ağır bir hastalığa yakalanan Hafsa Sultan'ın tedavisinde mesir macunu kullanılmış, sultan sağlığına kavuşunca her yıl halka bu macundan dağıtılmasını buyurmuştu. Bazı kaynaklarda da Mesir bayramının Adonis şenliklerinin bir uzantısı olduğu öne sürülür. Mesir bayramı 1926'da Manisa valisi Müştak Lütfü Bey tarafından, "saltanat bakıyesi" olduğu gerekçesiyle kaldırıldı. 1950'den sonra geleneksel şenliklerin korunması düşüncesiyle yeniden düzenlenmeye başladı.

• *Mesir macunu,* 41 tür baharatın (karanfil, yenibahar, zencefil, kişniş, havlican, kebabiye, hindistancevizi, anason, sakız, zağferan, tarçın, hardal, çivit, meyan balı, sarıhalil, karahalil, çörekotu, darıfülfül, ravent, limontuzu, kakule, sinameki, vanilya, portakal kabuğu vb.) şekerle karıştırılıp macun haline getirilmesiyle elde edilir.

Mesir adının kaynağı konusunda değişik görüşler vardır. Bazı kaynaklarda bu adın İbni Sina'nın mesr-ositos adlı panzehirinden, bazılarında ise Pontos kralı Mithridates'in 54 maddeyi karıştırarak yaptığı panzehirden kaynaklandığı öne sürülür.

MESİRE a. (ar. *mesire*). *Esk.* Gezilecek yer, gezinti yeri.

MESİRELİK a. Gezmeye elverişli yer, mesire yeri.

MESİTORNİS a. (yun. *mesites*, aracı, yargıcı, ve *ornis, -ithos*, kuş'tan). Yalnızca Madagaskar'da yaşayan, hiç uçmayan, uzun ve eğri gagalı kuş cinsi. (Hepçildir. Çok ince tüylü on levhası vardır. Bataklıkkuşları takımı; *Mesitornithidae* familyası.)

MESİTORNİTHİDAE a. (yun. *mesos*, ortasında ve yun. *oimas, -ados*, halkalı güvercin'den). Madagaskar'da yaşayan, hemen hemen uçamayan kuşlar familyası. (*Mesitornis* ve *Monias* gibi cinsleri kapsar.)

Meskalamdug miğferi, Mezopotamya'nın Ur kentinde L. Woolley tarafından yapılan kazılarda ortaya çıkarılan som altından miğfer (İ.Ö. III. binyıl). Kral mezarlığında ele geçen bu miğfer, çarpma tekniğinde işlenmiştir ve sümer kuyumculuğunun başyapıtlarından biri olarak nitelenir. Mezarda, ayrıca, üzerinde Meskalamdug'un adının bulunduğu bir altın kandil, gümüş kemere bağlı altın hançer, iki altın kâse ele geçti.

MESKALİN a. (fr. *mescaline*). Peyotl adı verilen bir meksika kaktüsünden elde edilen fenilalkoilaminler grubundan, $C_{11}H_{17}NO_3$ formüllü halüsinojen madde. (Eşanl. TRİMETOKSİ 3,4,5 FENİL ETİLAMİN.)
—ANSİKL. Meskalin bulantı, mıdriyaz, taşikardi gibi bedensel belirtiler, sıkıntı, ajitasyon ve özellikle görme halüsinasyonları gibi ruhsal belirtiler ve renklerin yoğunluklarının artması gibi algılama bozuklukları meydana getirir. Sürekli kullanılması alışkanlık yapabilir, ama bağımlılık yaratmaz. Halüsinojen etkilerinden dolayı bazı Meksika yerlileri tarafından dini ayinlerde, zihinsel etkenliklerin niteliklerini bozmasından yararlanmak için kullanılır. H. Michaux ve J.-P. Sartre meskalin kullanmışlar ve deneyimlerini kaleme almışlardır.

MESKAT ya da **MASKAT** a. (ar. *sukut*'tan *meskat*). *Esk.* **1.** Bir şeyin düştüğü yer. **—2.** *Meskat-i* res, doğum yeri. || *Meskat-üt-tair*, kuş kanadı.

MESKEN a. (ar. *mesken*). **1.** Konut, ev, ikametgâh. **—2.** *Bir yeri, mesken tutmak*, oraya yerleşmek.
—*Esk.* *Mesken ü medfen*, yaşanan ve ölünen yer.
—Huk. *Mesken masuniyeti* → KONUT DOKUNULMAZLIĞI'nın eşanlamlısı.
—Med. huk. KONUT'un eşanlamlısı.
—Mim. *Türk meskenleri* → TÜRK EV'i.

MESKENET, -ti a. (ar. *meskenet*). *Esk.* **1.** Miskinlik, tembellik. **—2.** Beceriksizlik, âcizlik: *"Âşıkın işi tevâzu meskenet"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.). **—3.** Fakirlik, yoksulluk: *"Biz fakiriz meskenet toprağıdır mesken bize"* (Hayreti, XVI. yy.)

MESKUB sıf. (ar. *sakb*'dan *meskûb*). *Esk.* Delinmiş, delikli: *Dürr-ı meskub, lülü-i meskub* (delinmiş inci).

MESKÛB sıf. (ar. *sukub*'dan *meskûb*). *Esk.* Kalıba dökülmüş, kalıplanmış.

MESKÛK sıf. (ar. *sikke*'den *meskûk*). *Esk.* Damgalanmış, akçe haline getirilmiş.

MESKÛKÂT çoğl. a. (ar. *meskûk*'un çoğl. *meskûkât*). *Esk.* **1.** Madeni paralar, sikkeler: *"Altun esas ittihaz olunup gümüş ve nikel meskûkâtın kıymetleri itibâridir"* (İsmail Suphi, XIX. yy.). **—2.** *Meskûkât-ı atika*, eski paralar. || *Meskûkât-ı* cedide, yeni paralar. || *Meskûkât-ı ecnebiye*, yabancı devlet paraları. || *Meskûkât-ı osmaniye*, osmanlı sikkeleri.

MESKÛN sıf. (ar. *meskûn*). **1.** İçinde insanların oturduğu, yaşadığı yer: *Meskûn bir ev.* **—2.** Yurt edinilmiş yer. **—3.** *Bir yeri meskûn kılmak*, bir yeri şenlendirmek.

MESKÛR sıf. (ar. *sekr*'den *meskûr*). *Esk.* Sarhoş.

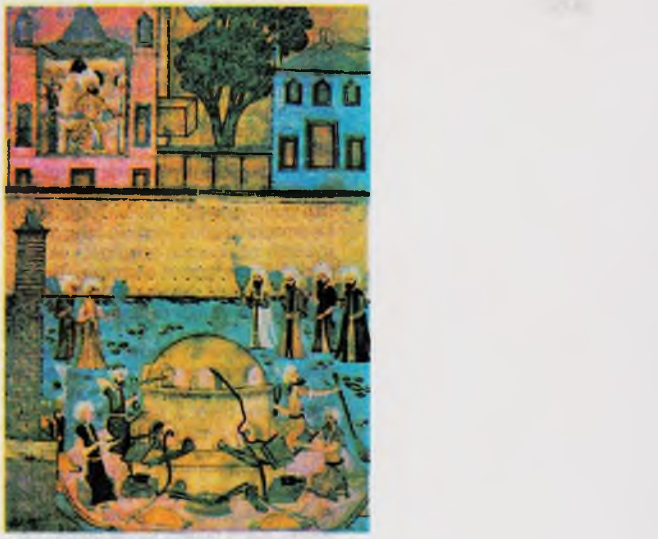
MESKÛT, -tu sıf. (ar. *sükût*'tan *meskût*). *Esk.* **1.** Söylenmemiş, denilmemiş. **—2.** *Meskût bırakmak, meskût geçmek*, atlamak: *"...bu ciheti tamamen meskût geçmekle beraber..."* (F. Köprülü). || *Meskût kalmak*, konuşulmamak, söylenmemek.

MESLAH a. (ar. *selh*'ten *meslah*). *Esk.* Mezbaha, kesimevi.

MESLAHA a. (ar. *meslaha*). *Esk.* Sınır kalesi, derbent.

MESLEBE a. (ar. *meslebe*). *Esk.* Ayıp, kusur, eksiklik.

MESLEK a. (ar. *sülûk*'tan *meslek*). **1.** Konusuna, tekniklerine vb. göre belirlenen toplumsal bir uğraş: *Mesleği nedir, ne iş yapar? Duvarcılık, terzilik mesleği.* (Bk. ansikl. böl. İkonogr.) **—2.** Bir çıraklık eğitimini, deneyimi vb. gerektirmesiyle ayırt edilen ve yasal bir çerçeve içinde yer alan iş: *Üniversiteye gitmesin, bir meslek öğrenmesini istiyorum.* **—3.** Özel teknikler bakımından ele alınan bir iş türü: *Bu mesleği çekirdekten öğrendim.* **—4.** Zihinsel, sanatsal vb. çalışmaya dayalı, toplumda o kimseye oldukça saygın bir mevki sağlayan iş: *Avukatlık, doktorluk mesleği.* **—5.** Aynı meslekten olan kimselerin topluluğu: *Bu önlem, tümüyle mesleğe zarar vermiştir.* **—6.** Tamlayan olarak, bir mesleğe değgin, ona özgü olanı belirtir: *Meslek argosu, meslek aşkı.* **—7.** *Esk.* Okul, ekol: *Edebi meslekler.* **—8.** *Esk.* Tutum, davranış. **—9.** *Esk.* İzlenen yol: *"Hamiyyet mesleğinde terk-i evlad ü iyal ettim"* (Namık Kemal). **—10.** *Meslek seçmek*, bir kimsenin isteğine ve yeteneklerine göre sürekli olarak yapacağı işi belirlemek ve o işte çalışmak. || *Meslek yaşamı*, meslekte geçen süre. || *Mesleğinin, işinin erbabı olmak*, işini tam ustaca yapabilme becerisini göstermek, işini gerçek bir uzman gibi yapmak.
—*Esk.* *Meslek-i felsefi*, felsefe ekolü: *"...bir mükemmeliyete doğru hatt-ı vasl olduğuna kânî meslek-i felsefinin üstâdıdır"* (Ahmet Hidayet, XIX. yy.). || *Meslek-i muzır*, zarara yol açan meslek. || *Meslek-i şuhane*, neşeli davranışlar, neşeli tutum.
—Cez. huk. *Meslek ve sanatın tatili cezası*, bir kimsenin bir meslek ya da sanatla uğraşmasının belirli bir süre için yasaklanması. (Bu durum, doğrudan doğruya asli bir ceza olarak kararlaştırılabileceği gibi, başka bir ceza mahkûmiyetinin yan sonucu da olabilir [Türk cez. k. md. 25, 35].)
—Huk. *Meslek sırrı* → SIR. || *Serbest meslek*, sermayeden çok, kişisel çalışmaya ve mesleki bilgiye dayanan bir işin, herhangi bir işverene bağlı olmaksızın yapılması. (Kendi ad ve hesaplarına avukatlık, doktorluk vb. işlerde çalışanlar, serbest meslek sahibi sayılırlar.)
—İda. huk. *Meslek kuruluşları* ya da *odaları*, belli mesleklerden olanların oluşturduğu, tüzel kişilikleri olan, bir kısım kamu hizmetini yerine getiren ve üyeleri üzerinde kamu hukukundan doğan yetkileri bulunan kişi toplulukları. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İş. huk. *Meslek hastalığı*, belirli bir işin ya da işyerinin çalışma koşullarının doğurduğu hastalık. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Meslek sendikacılığı*, ingiliz tipi sendikacılık (trade unionculuk); işçilerin haklarını savunurken işkollarını değil, meslekleri göz önünde bulundurma amacını güder.
—İşl. ikt. *Meslek şeması*, bir iş örgütlenmesi içinde istihdam edilen bir eleman kadrosunun, giderek daha ağır sorumluluklar yüklenmek yönünde göstereceği mesleki gelişmesini önsel olarak belirten şema.
—Mil. muhs. *Toplumsal meslek kategorisi*, bireyleri bir toplumsal türdeşlik ölçütüne göre gruplandıran nüfus sınıflandırması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Oy. *Meslek bulma oyunu*, mimikler yaparak ya da tutulan mesleğin ilk ya da son harfini söyleyerek diğer oyunculara mesleğin ne olduğunu buldurtmaya dayanan çocuk oyunu.
—Verg. huk. *Meslek vergisi*, sabit bir iş-

Büyük Larousse

camcı esnafın geçidi
Surname, 1582-1583
Topkapı sarayı kütüphanesi
İstanbul

yerinde ticari, sınai ya da serbest meslek etkinliğinde bulunanlara, adlarına ticari taşıt araçları yazılı bulunan gerçek ve tüzel kişilerin ödeyeceği belediye vergisi. (1981'de 2464 sayılı yasayla uygulamaya konulan bu vergi, 18 mayıs 1987 tarih ve 3365 sayılı yasanın 1. maddesiyle yürürlükten kaldırılmıştır.)
—ANSİKL. İda. huk. Meslek kuruluşları,

Lauros-Giraudon

fırıncılar
Boiotia'da bulunan
pişmiş topraktan heykelcikler
yunan sanatı
İ.Ö. VII.-VI. yy.
Louvre müzesi, Paris

önceleri cemiyet ya da dernek niteliğindeki özel topluluklar biçiminde kurulmuşlardır. Cumhuriyet'ten sonra kamusal örgütler olarak yasalarla düzenlenmiş ve geliştirilmişlerdir. 1982 Anayasası'nın 135. maddesi kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarını ayrıntılı olarak düzenlemiştir. Buna göre meslek kuruluşlarının

MESLEKLER

Büyük Larousse

yorgancıların geçidi
Surname, 1582-1583
Topkapı sarayı kütüphanesi
İstanbul

amacı, belli bir meslekten olanların ortak gereksinimlerini karşılamak, mesleki etkinliklerini kolaylaştırmak, meslek disiplin ve ahlakını kurmaktır. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları yasayla kurulur ve belli bir meslekten olanları kapsar. Bu kuruluşlara katılma zorunludur, bunlara katılmadan mesleki etkinliklerde bulunmak olanaksızdır.

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının organları kendi üyeleri arasından gizli oyla seçilir. Bu kuruluşlar kuruluş amaçları dışında etkinlikte bulunamaz, siyasetle uğraşamaz, sendikalar ve derneklerle ortak hareket edemezler. Bu kuruluşlar yasada öngörüldüğü biçimde devletin idari ve mali denetimine bağlıdırlar.

Türkiye'de kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları şunlardır: 1. Barolar ve Türkiye Barolar birliği; 2. Tabip odaları ve Türk tabipler birliği; 3. Mühendis ve mimar odaları ve Türk mühendis ve mimar odaları birliği; 4. Veteriner odaları ve Veteriner hekimler birliği; 5. Eczacı odaları ve Türk eczacılar birliği; 6. Noter odaları ve Türkiye Noterler birliği; 7. Ticaret ve sanayi odaları, ticaret odaları, sanayi odaları, deniz ticaret odaları, ticaret borsaları ve Türkiye Odalar ve borsalar birliği; 8. Ziraat odaları ve Ziraat odaları birliği; 9. Esnaf ve küçük sanatkârlar derneği ve bunların üst kuruluşları olan birlikleri, federasyonları ve konfederasyonu.

—İkonogr. Meslekler üzerine, Diderot'nun *Ansiklopedi*'sindeki kadar zengin bir ikonografiye az rastlanır. Meslekler her yerde ve dönemde sanatçılara konu olmuştu: Mısır'da (Teb freskleri, Yeni İmparatorluk; iş başında fırıncıları ve marangozları, bazen de tüm bir atölyeyi gösteren ağaç heykelcikler); Yunanistan'da (ayakkabıcı, çömlekçi, dökümcü, demircileri betimleyen seramikler); Roma'da (bir ekmek fırınını betimleyen freskler, Napoli müzesi; kuyumcular, şarap satıcıları, parfüm yapımcıları, bağbozan Aşklar frizleri); demirci, çırpıcı, çarıkçı, kumaş taciri, kara ve suyolu taşımacılarını betimleyen galya-roma stelleri (Sens, Autun, Beaune, Bordeaux müzeleri).

El sanatları ve ticaretle ilgili "küçük meslekler", Ortaçağ'ın sonunda kent uygarlığının gelişmesiyle birlikte büyük canlılık kazandı. Chartres katedrali'nin vitrayları (XIII. yy.) loncaların büyük bir bölümü üzerine bilgi verir; resimli elyazmalarında bir marangoz atölyesi, bir kumaşçı dükkânı betimlenmiştir (Bibliothèque nationale, XIV. ve XV. yy.); sunakarkalığı ressamları ise bir nalbanta (Elne katedrali, Pyrénées-Orientales) bir tozluk yapımcısına (Manresa, Katalonya) yer vermişlerdir; inşaat kesimiyle ilgili meslekler ise, Babil* kulesi'nin yapımıyla canlandırılmıştır. Ayrıca Q. Metsys'nin *Tefeci ile karısı* (Louvre), Aertsen'in *Aşçı kadınlar*, Passaroti ve Annibale Carracci'nin *Kasap dükkânları* ve Rembrandt'ın *Altın tartıcısı* adlı yapıtlarını anmak gerekir.

XVII. yy.'da flaman ressamlar diş çekenleri ve panayır soytarılarını sıkça konu edinmişlerdir.

XIX. yy. sanatçıları, meslekleri betimlemeyi sürdürdüler (Courbet, *Taş kırıcıları;* XIX. yy. ortalarının Salonları'nda sergilenen birçok ikinci dereceden yapıt; Degas, *Ütücü kadınlar* [Louvre] ve *Şapkacı kadınlar* dizisi; Sisley, *Hızarcılar* [Petit Palais]; Caillebotte, *Parke rendecileri* [Louvre]; Paris Belediye sarayı'nın meslekler galerisindeki freskler, 1890'a doğr.); özellikle gazete karikatürleri biçiminde, taşbaskının (kapıcı gibi kişilerin önem kazanması) ve fotoğrafın bu alanda kazandığı önemi de vurgulamak gerekir. Buna karşılık, Dagnan-Bouveret gibi bazı ressamların, fotoğrafçının atölyesini konu olarak işlediklerine de değinmeli. Halka yönelik gravürlerse daha geleneksel bir tarzda gezginci satıcı ya da baca temizleyicisi tasvirlerini yaymayı sürdürdü. XX. yy.'da sanatçılar mesleklerden çok sanayi dünyasını betimlediler. (→ DEMİRCİ, DOKUMA, FAHİŞE, İŞ, İŞÇİ, SANAYİ, SATICI.)

—İş huk. Meslek hastalıkları bir tüzükle belirlenmiştir. Bunların dışındaki bir hastalığın meslek hastalığı sayılıp sayılmaması konusunda doğacak uyuşmazlık, Sosyal sigortalar yüksek sağlık kurulu'nca karara bağlanır. Meslek hastalığı nedeniyle sigortalı işçiye muayene ve tedavi yardımları yapılır. Bu yardımlar, sigortalının sağlık durumunun gerektirdiği sürece devam eder. Meslek hastalığı nedeniyle geçici bir süre çalışamayacağı hekim raporuyla saptanan sigortalı işçiye her gün için geçici işgöremezlik ödeneği verilir. Geçici işgöremezlik durumunun sonunda, Sosyal sigortalar kurumunun sağlık kurulları tarafından verilecek raporda meslek "kazanma gücünün" en az yüzde onunu yitirdiği saptanan sigortalıya sürekli işgöremezlik geliri bağlanır.

—Mil. muhs. DİE (Devlet istatistik enstitüsü), nüfus sayımı sonuçlarını değerlendirebilmek için nüfusu belli sayıda gruplara, bazı toplum ve meslek gruplarına ayırır: bilimsel ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri ve bunlarla ilgili diğer meslekler; müteşebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileri; idari personel ve benzeri çalışanlar; ticaret ve satış personeli; şahsi hizmet işlerinde çalışanlar; tarımcı, ormancı, hayvancı, balıkçı ve avcılar; tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar ve ulaştırma makineleri kullananlar; mesleği olmayanlar; bilinmeyen. Milli muhasebe aileleri, "hane halkı reisi"nin toplumsal-meslek kategorisine göre sınıflandırır.

MESLEKİ sıf. (ar. *meslek* ve *i*'den *mesleki*). Bir mesleğe ilişkin, bir mesleğin, bir işin yapılmasıyla ilgili şey için kullanılır: *Mesleki sır. Mesleki harcamalar.*

—Eğit. *Mesleki ve teknik eğitim*, öğrencileri çeşitli program ve okullarla hem bir mesleğe, hem hayata hem de yükseköğrenime hazırlayan eğitim.

—ANSİKL. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de bu tür öğretim, XIX. yy.'a kadar "çıraklık sistemi" ile yürütüldü. İlk sanat okulu, 1865'te, Mithat Paşa tarafından *Islahhane** adıyla; ilk ticaret okulu da, 1883'te, dönemin ticaret nazırı Suphi Paşa tarafından *Hamidiye ticaret mektebi âlisi* adıyla kuruldu. Cumhuriyet dönemi öncesinde devletin üst düzeyde mesleki eğitime ilişkin belli bir politikası yoktu; bu tür eğitim, genel eğitimin dışında düşünülmüştü. Okullar yerel gereksinimlere göre kuruldu, valilerin kişisel girişimleri ile gerçekleştirildi, parasal kaynaklar da yerel düzeyde sağlandı. Öğretim programları, öğretmen, tesis ve öğrenci nitelikleri için ortak ölçütler oluşturulmadı. Cumhuriyet döneminde, 1920'li ve 1930'lu yıllar mesleki ve teknik eğitimin bir devlet politikasına bağlanması, tüm eğitim sistemi içinde örgütlenmesi, temel kavram ve ilkelerin belirlenmesi için yoğun çabaların sarfedildiği yıllar oldu. Bu dönemde mesleki ve teknik eğitimin geliştirilmesi konusunda Atatürk özel ilgi gösterdi, kuram ve uygulama arasında uygun bir dengenin kurulmasına işaret etti. Mesleki ve teknik öğretim, 1933'te merkezi bir örgüte kavuşturuldu. 1935'te bu tür okulların tüm masrafları devlet tarafından karşılanmaya başlandı ve 1936'da ileriye dönük bir gelişme planına bağlandı. Bu plana göre, çırak okulları, akşam sanat okulları, gezici köy kursları ve mühendis okulları açılması öngörüldü. Bunu izleyen yıllarda ülkenin birçok yerinde çeşitli mesleki ve teknik öğretim kurumlarının açılmasına başlandı.

Türkiye'de mesleki ve teknik eğitim, *örgün*, yaygın (→ YAYGIN* EĞİTİM) ve çıraklık (→ ÇIRAKLIK* EĞİTİMİ) olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır.

MESLEKİ, asıl adı **Bekir,** türk halk şairi (Sıvas 1848 - ? 1930). Âşıklar yetiştiren Muratoğulları ailesindendir. Köyünde çiftçilikle uğraştı. Deliktaşlı Ruhsati'nin yanında yetişerek yirmi yıl birlikte gezip dolaştı; mesleki mahlasını ondan aldı. Sıvas'ta kendisiyle görüşen E. C. Güney yaşamöyküsünü ağzından dinledi; şiirlerini bir kitapta derledi: *Mesleki hayatı ve şiirleri* (1953).

Mesleki eğitim fakültesi, Ankara'da Gazi üniversitesi'ne bağlı, mesleki ortaöğretim kurumlarına öğretmen yetiştiren fakülte.

Mesleki içtimai, ilmi içtima (science sociale) okulunun savunduğu, toplumsal ve siyasal sorunların çözümlenmesinde deneysel toplumbilimin sağlayacağı verilerden yararlanılmasını savunan düşünce akımı. Fransız düşünürü Le Play tarafından ortaya atılan bu akımı izleyenlerden Edmond Demolins'in görüşleri, osmanlı aydınlarınca ilgiyle karşılandı. Demolins' in görüşleri etkisinde kalan Prens Sabahattin, onun gibi, üstün kabul ettiği; anglosakson toplumunu model aldı. Bu toplumları geliştirdiğine inandığı ademimerkeziyetçilik ve teşebbüsü şahsi (kişisel girişim) ilkelerinin Türkiye'de de benimsenmesini, çağdaşlaşmanın bu yolla mümkün olabileceğini savundu. Sabahattin, 1908 ve 1911'de yayımladığı açıklamalarla "ilmi içtimai"yi tanıtmaya, yaymaya çalıştı. 1918'de Mesleki içtima derneği'ni kuran Mehmet Ali Şevki, *Mesleki içtima* adını taşıyan bir dergi de kurdu. "Osmanlı tarihinin ilmi içtima ile izahı "makalesi derginin ilk sayısında yer aldı. Dergide mesleki içtima açısından eğitim, çağdaş aile tipleri üzerine incelemeler yayımladı (1934). M. A. Şevki, konferanslarıyla da bu akımı tanıtmaya çalıştı. (→ Kavn.)

Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumları, ortaokulu bitirenleri hem mesleğe hem yükseköğretime hazırlayan liseler.

Ortaöğretim düzeyindeki mesleki ve teknik öğretim kurumlarının çoğu Milli eğitim bakanlığına bağlıdır. Bunlara, 1983' ten itibaren, bazı derslerin öğrenimini yabancı dille yapan Anadolu meslek liseleri ile Anadolu teknik liseleri de katılmıştır.

1992-1993 öğretim yılında Erkek teknik öğretim genel müdürlüğü'ne bağlı 50 Anadolu teknik lisesi, 46 Anadolu meslek lisesi, 199 teknik lise, 432 endüstri meslek lisesi; Kız teknik öğretim genel müdürlüğü'ne bağlı olarak 1 Anadolu kız teknik lisesi, 48 Anadolu kız meslek lisesi; 28 kız teknik lisesi; 341 kız meslek lisesi ve 11 kız teknik öğretim olgunlaşma enstitüsü eğitim vermektedir. Ticaret ve turizm öğretimi dairesi başkanlığına bağlı 42 Anadolu ticaret lisesi, 5 Anadolu sekreterlik meslek lisesi, 24 Anadolu otelcilik ve turizm meslek lisesi, 2 otelcilik ve turizm meslek lisesi, 1 Anadolu aşçılık meslek lisesi, 4 Anadolu basın, yayın, reklamcılık meslek lisesi, 6 Anadolu dış ticaret meslek lisesi ve 287 Ticaret meslek lisesi faaliyet göstermektedir. Bu öğretim kurumlarının dışında Sağlık, Tarım ve köy işleri, Orman, Maliye ve gümrük, Ulaştırma bakanlıklarının, meslekle ilgili elemanları yetiştirmek amacıyla açtıkları okullar da vardır. Tüm bu kurumlarda, meslek derslerinin yanı sıra, ortaöğretim düzeyinde genel bilgi derslerine de yer verilir.

1992-93 öğretim yılından başlayarak, gene Milli eğitim bakanlığının denetiminde birçok lisede mesleki ve teknik dersler müfredat programına dahil edilmiştir.

3308 sayılı Çıraklık ve meslek eğitimi kanunu'(1986) çerçevesinde, mesleki ve teknik eğitime ağırlık kazandırmak amacıyla 1986'dan itibaren bazı mesleki ve teknik liselerde, işletmelerde meslek eğitimi uygulamasına geçilmiştir.

MESLEKSİZ sıf. Herhangi bir mesleği olmayan.

MESLEKSİZLİK a. Bir işi, bir uğraşı olmama durumu.

MESLEKTAŞ a. Bir başkasıyla ya da

birbiriyle aynı işi yapan ya da aynı işte çalışan kimse ya da kimseler: *Meslektaşıma söyleyin. Meslektaşlarıyla tartışmak.*

MESLEME BİN ABDÜLMELİK, emevi komutan (öl. Suriye 738-742 arası). Emevi halifesi kardeşi Velit I tahta çıkınca Anadolu cephesi komutanlığına (705), sonra Irak valiliğine (710) atandı. Başka bir arap komutanı olan Abbas ile birlikte iki ayrı yönden Anadolu'nun fethine çıktı. İki komutanın giriştikleri bu sefer sonunda Amasia (Amasya) ve Yalvaç fethedildi (712). Mesleme'nin ordusu ardından Bergama (Pergamon) ve Sardeis'i ele geçirdikten (715) sonra İstanbul'u kuşattı (717). Ancak, bir sonuç sağlâyamadan geri çekildi. Yezit II halife olunca (720) Irak valisi Yezit yeni halifeye karşı ayaklandı. Ayaklanma Mesleme ve Abbas tarafından bastırıldığı gibi vali Yezit de öldürüldü. Mesleme, Irak'la birlikte Horasan valiliğine getirildi. Ancak, kısa süre sonra görevden alınarak Suriye'ye geldi. Hişam bin Abdülmelik'in halifeliği döneminde (724 -743) yeniden komutanlığa getirildi. Kayseri'yi fethetti, Kazaklar ve Türkler'le savaştı.

MESLİER (Jean), **rahip Meslier** denir, fransız maddeci filozof (Mazerny, Rethel yakınında, 1664 - Étrépigny, Mézières yakınında, 1729). 1688'den ölümüne kadar örnek bir köy papazı olarak çalıştığı Étrépigny'de, ölümünden sonra "Vasiyet" adıyla yayımlanan bir metin kaleme aldı ve toplumun adaletsizliğini, mülkiyeti, dini kınayarak, mal ve mülk ortaklığını savundu ve halkı ayaklanmaya ve kralı öldürmeye çağırdı. 1762-1768'de Voltaire tarafından bir bölümü bastırılan bu metnin tamamı 1864'te Amsterdam'da yayımlandı.

MESLUB sıf. (ar. *selb*'den *meslûb*). *Esk.* **1.** Soyulmuş, giderilmiş. **—2.** *Meslûb-ül -akl*, aklı alınmış; deli. || *Meslûb-ül-emniye*, güvenliği giderilmiş; emniyetsiz: *"...iki taraf dahi kendisinden meslûb-ül-emniyye olmuş idi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). || *Meslûb-ür-raha*, rahatı bozulmuş, rahatsız edilmiş. || *Meslûb-üş-şuur*, bilinçsiz, şuurunu kaybetmiş: *"...ağır hasta yahud meslub-üş-şuur olmağla Gümrü'ye götürülmüş ve yerine diğeri tevkil edilmiştir"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MESLUH sıf. (ar. *selḫ*'ten *meslūḫ*). *Esk.* Derisi yüzülmüş.

MESLUL sıf. (ar. *meslūl*). *Esk.* **1.** Kınından sıyrılmış, kılıç, kama vb. için kullanılır. **—2.** Din uğruna şehit olan. **—3.** Veremli.

MESLUT sıf. (ar. *meslūt*). *Esk.* **1.** Yenilgiye uğramış, yenilmiş. **—2.** Tıraş edilmiş, yontulmuş: *Meslut-ül-hilye* (keçi sakallı kimse). **—3.** Zayıf, sıska.

MESMER (Franz Anton), alman hekim (İznang, Schwaben, 1734 - Meersburg 1815). Tıp dalında verdiği doktora tezinde *(Bitkilerin psiko-medikal etkileri üzerine tez)* [1776] hayvansal manyetizmanın temel ilkelerini ortaya koydu (Mesmer daha 1772'de Viyana'da, hayvansal manyetizmadan önce madensel manyetizma üzerinde durmuştu). 1778'den sonra Paris'e yerleşti. 1784'te insan manyetizmasını öğretmek için *Société de l'harmonie*'yi kurdu. Aynı yıl, iki resmi komisyon, insan manyetizmasının bilimsel temelden yoksun ve töreler açısından zararlı olduğunu ve gözlemlenen etkilerin hayal gücünden doğduğunu açıkladı. Birçok tartışma ve davadan sonra Mesmer, küskün olarak Paris'i terk etti; Londra'ya, İsviçre'ye, sonra da Konstanz gölünün kıyılarına gitti. Düşüncesi, üyesi olduğu masonluğun yanı sıra, aydınlanmışçılıktan, Aydınlanma çağından ve gizli bilimlerden etkilenmiştir. Başlıca yapıtları: *İnsan manyetizmasının keşfi üzerine bildiri* (1779); *1781'e kadar insan manyetizmasına ilişkin olgular üzerine açıklamalar* (1781); *Tıp doktoru F. A. Mesmer'in buluşları üzerine bildiri* (1799).

MESMERİZM a. (fr. *mesmérisme*). Tıp. Mesmer tarafından ortaya atılan kuram.

MESMU sıf. (ar. *semᶜ*'den *mesmūᶜ*). *Esk.* **1.** Duyulmuş, işitilmiş: *"Orada hazır bulunan Said Efendi ile Memduh Paşa'dan mesmu'*dur (Ali Fuat XIX. yy.). **—2.** Dinlenilebilir, dinlenmeye değer. **—3.** Kabul edilen.

MESMUDİ, K. Afrika'da yaşamış bir berberi kabilesi. Badis ve Dimnet'in B.'sından, Akdeniz kıyılarına değin uzanan bölgede yaşıyorlardı. Başlıca üç gruba ayrılmışlardı. Gomara adı verilen K. Mesmudileri Akdeniz kıyılarında, Sebu ve Verga bölgelerinde; Barrakuda Mesmudileri adı verilenler Sebu'dan Um Er-Rebia bölgesine değin olan yörede; G. Mesmudileri ise bu toprakların G.'inde yaşıyordu. G. Mesmudileri, VII. yy.'da islam dinini benimsediler; ötekiler inanışlarına bağlı kaldı. XVI. yy.'da yaşadıkları topraklar Hilali ve Mâkil Araplar'ınca işgal edilince dağlık bölgelere çekildiler. 1886'dan sonra giderek adları silindi.

MESMUM sıf. (ar. *semm*'den *mesmūm*). *Esk.* Zehirlenmiş, zehirli: *"Ciğerleri bu ilaç kokularıyla mesmum nefeslerle dolu havadan sıkılıyordu"* (H. Z. Uşaklıgil).

MESMUR sıf. (ar. *mismār*'dan *mesmur*). *Esk.* **1.** Çiviyle tutturulmuş. **—2.** Ufak tefek görünüşlü ama kuvvetli kimse için kullanılır.

MESNA be. (ar *mesna*). *Esk.* İkişer ikişer.

Mesnager rezilyansı. Metalürj. Belli boyutlarda çentiklenmiş bir deney çubuğu üzerinde darbe denemesi.

MESNET a. (ar. *sened*'den *mesned*). **1.** Bir şeyin, bir görüşün, bir yargının temeli olan şey; dayanak: *Hiçbir mesnede dayanmayan iddialar.* **—2.** Üzerine dayanılan şey, destek. **—3.** *Esk.* Makam, rütbe; orun: *"Lamia müjdemi isterim, Nazım mesnet aldı"* (R. N. Güntekin).
—*Esk. Mesned-ârâ*, bulunduğu makamı süsleyen. || *Mesnedgâh*, oturulacak yer. || *Mesned-nişin*, bir görevde ya da makamda bulunan. || *Mesned-i asudegân*, sessiz yer; mezar.
—Bayınd. ve Ger. day. DAYANAK'ın eşanlamlısı.
—Esk. fiz. Destek.
—Kilitç. *Yay mesnedi*, sürgü yayının istenilen yön dışında oynamasını engelleyen parça.
—Kur. tar. *Mesnedi fetva*, şeyhülislamlığın unvanlarından biri. || *Mesnedi meşihat*, şeyhülislamlık makamı. || *Mesnedi sadareti uzma*, sadrazamlık makamı.
—Tarım mak. Pulluk öntakımının, oka destek olan parçası.

MESNETLENDİRME a. İnş. Bir kirişin uçlarını duvar içine tespit etme.

MESNEVİ a. (ar. *meşnevī*). Ed. Her beytinde dizelerin birbirleriyle uyaklı olduğu, aruz vezniyle yazılmış divan şiiri türü.
—ANSİKL. Ed. Mesnevide uyak düzeni aa bb cc vd. biçimindedir. Bir öykünün anlatıldığı, uzun bir konunun işlendiği manzum metinlerde aynı uyakta çok sayıda sözcük bulmak güç olduğu için yapıtın ikişer ikişer uyaklı dizelerle kurulması yeğlenmiştir. İran edebiyatında mesnevinin en eski ve en tanınmış ürünlerinden biri Firdevsi'nin feûlün feûlün feûl vezniyle yazılmış *Şehname*'sidir. Bu yapıtın vezni daha sonraki pek çok mesnevide kullanılmıştır. Mesnevi vezinleri aruzun genellikle kısa kalıplarıdır. Baştan sona aynı vezinde yazıldığı gibi farklı vezinlerde yazılmış bölümleri olan mesneviler de vardır. Nizami' nin bazı aşk öykülerini konu edinen ve beş mesneviyi bir araya getirdiği için hamse* diye adlandırılan yapıtı iran edebiyatında olduğu gibi türk edebiyatında da pek çok yeni yapıta esin kaynağı oldu. Türk edebiyatında mesnevi biçiminde yazılmış en eski yapıt Yusuf Has Hacip'in *Kutadgu bilig*'idir. Ünlü mesnevi yazarları arasında ise Hamdullah Hamdi, Lamii, Taşlıcalı Yahya, Ali Şir Nevai, Fuzuli, Nabi, Şeyh Galip gibi adlar yer alır.

Mesnevide ana konudan önce ve sonra yer verilen bölümler belirli bir sıra izler. Buna göre yapıtın başında besmeleden sonra bir dibace (önsöz) bulunur. Bazen sanatlı düzyazıyla kaleme alınmış bu bölümde sözün erdemleri, şiirin değeri, mesnevinin amacı belirtilir. Daha sonra tevhit, münacaat, naat, miraciye, dört halifeye, mesnevinin sunulduğu büyüğe övgüler yer alır. Bunların ardından yapıtın niçin kaleme alındığını açıklayan sebeb-i telif, asıl konuya giriş bölümü olan âgâz-ı dâsitân, en sonda da hâtime bölümleri sıralanır. Mesnevinin bu bölümlerinden bazıları kaside biçimindedir. Metnin içinde de sırası geldikçe kaside, gazel, tardiye gibi nazım biçimlerine yer verilir. Bölüm başları bazen manzum, bazen uyaklı ve kimi zaman farsça bir ifade iledir. Mesneviler içerikleri bakımından aşk (örn. *Leyla ile Mecnun*, Fuzuli), din ve tasavvuf (örn. *Mevlit*, Süleyman Çelebi), ahlak ve eğitim (örn. *Hayriye*, Nabi), savaş ve kahramanlık *Gazavatname-i Ali Bey*, Sûzi), mizah (örn. *Harname*, Şeyhi) gibi konularda olabilir.

Mesnevi, Mevlana Celalettin Rumi'nin farsça manzum yapıtı (6 c., 1258'den önce - 1265/1266?). İlk 18 beyti Mevlana kendisi yazdı. Öteki bölümleri böyle bir yapıt meydana getirmesini isteyen halifesi Çelebi Hüsamettin'e doğaçtan söyleyip yazdırdı. Mesnevi biçiminde olduğu için bu adla anılan yapıt din ve tasavvuf bilgilerini, özellikle varlık birliği inancını kapsar. Yunan felsefesinin islam dünyasındaki biçimi olan hükema felsefesinden, bu sistem içinde evrenin oluşumundan, ünlü sofilerin menkıbelerinden, ahlak kurallarından söz eder. Yapıtta konulara uygun ayet ve hadisler anılır; öyküler sıralanır. Çoğu kez öykü içinden öyküler çıkar. Mevleviler arasında olduğu gibi onların dışındaki din ve tasavvuf çevrelerinde de büyük ilgi gören *Mesnevi*'yi mevlevihanelerde dâr ül-mesnevilerden yetişen mesnevihanlar okurdu. Metni baştan sonra ezbere bilenler vardı. Ahmet III döneminde medreselerde, daha sonra camilerde de mesnevi okutulmaya başlandı. Nahifi yapıtın manzum bir çevirisini yaptı. Şerhlerinin en ünlüleri İsmail Rusuhi, Sarı Abdullah, Ahmet Avni Konuk tarafından yazıldı. Velet Çelebi İzbudak'ın çevirisini düzeltme ve açıklamalarla Abdülbaki Gölpınarlı basıma hazırladı (1942-1946).

MESNEVİHAN a. (ar. *mesnevī* ve fars. *ḫan*'dan *mesnevi-ḫan*). *Esk.* Mesnevi okuyan ya da okutmaya hak kazanan kimse.

MESNEVİYAT a. Ed. Divanın içinde mesnevi türünde şiirlerin yer aldığı bölüme verilen ad.

MESNUN sıf. (ar. *sünnet*'ten *mesnūn*). *Esk.* **1.** Gelenek haline gelmiş, gelenekleşmiş. **—2.** Peygamber'in yaptığı örnek alınarak yapılan, sünnet olan şey: *"Emr-i mesnun* (sünnet olarak yapılan iş).
—İsl. Hz. Muhammet'in yaptıkları örnek alınarak yapılan. || *Emr-i mesnun*, sünnet olarak kabul edilen iş.

MESO-AMERİKAN, yüksek kolomböncesi uygarlıkların yer aldığı kültür alanı. Bu alan, bugünkü Meksika, Guatemala, Belize bölgelerini ve Honduras, Nikaragua ve Kosta Rika'nın batısındaki toprakları kapsıyordu. Bu uygarlıklar, bir Yağmur tanrısı ve tapınılan bir kahraman içeren panteon, karmaşık takvim, hiyeroglif yazı, bilimsel bilgilerle tarihsel olguların bir araya getirildikleri kitaplar (kodeks), belki de ayin niteliği taşıyan top oyunu, son derece uzmanlaşmış pazarlar vb. gibi bazı ortak özelliklere sahip bulunuyorlardı.

MESOCCO, alm. **Misox,** İsviçre'de (Graubünden kantonu) komün; 1 130 nüf. Moesa'nın yukarı vadisi (Mesolcina ya da Misoxer Tal vadisi) bu komünün adıyla

Benque

André Messager

Scala

Messalina
mermer büst
Uffizi müzesi, Floransa

anılır; bu vadi, kuzeyden, San Bernardino tüneli ve yeni yapılan karayolu tüneliyle art Ren'e bağlanır ve burada önemli hidroelektrik tesisleri kurulmuştur.

MESOHİPPUS a. Kuzey Amerika'daki Oligosen topraklarda fosillerine rastlanan tekparmaklı memeli cinsi. (Atın soyundandır, Avrupa'da bulunan *Anchiterium*'lara çok benzer. Atgiller familyası.)

MESOLONGİON, Yunanistan'da kent, Aitolia ve Akarnania *nomos*'unun merkezi, Patrai körfezinin kuzey kıyısındaki bir denizkulağının kıyısında; 12 400 nüf. Denizkulağında tuzlalar.

—Tar. Bağımsızlık savaşı sırasında, Mavrokordato'nun zaferle sonuçlandırdığı ilk savunmasından sonra (1822), kent ikinci kez kuşatıldı (bu sırada kent savunmasında Botzaris kardeşler görev aldı) ve Mavrokordato tarafından kurtarıldı (1823). Byron bu kentte öldü (1824). Osmanlılar'ın ve Mısırlılar'ın üçüncü saldırısı sonucu kent düşmek üzereyken kaleye sığınan Yunanlılar burayı havaya uçurdular (22 nisan 1826).

MESOMORF sıf. ve a. (fr. *mésomorphe*). Antropol. W. H. Sheldon'un yaptığı biyotipolojik insan bedeni sınıflandırmasında üç tipten birine denir (diğer ikisi, ektomorf ve endomorf tiplerdir). Bu tipin özelliği, ortaderiden türeme dokuların (kaslar, kemikler ve bağdokular) çok gelişmiş olmasıdır.

MESOMPHALİA a. Amerika'da yaşayan, elitraları iyice bombeli, canlı ya da parlak renkli yaprakböceği cinsi. (En güzel türlerinden biri Guyana'da yaşayan *Mesomphalia inæqualis*'tir. Yaprakböceğigiller familyası.)

MESONERO ROMANOS (Ramón DE), ispanyol yazar (Madrid 1803 - *ay. y.* 1882). *Panorama matritense* (1832-1835), *Escenas matritenses* (1836-1842) ve *Tipos y caracteres* (1843-1862) adlı yapıtlarında İspanya'nın başkentindeki günlük yaşama adadığı kroniklerle makaleleri topladı: bu yapıtlarda son derece usta bir anlatımla töreleri dile getiren bir yazar olarak ortaya çıkar, ama asıl amacı, aralarında kendisinin de yer aldığı Madrid kentsoylularının değerlerini yüceltme kaygısıdır.

MESOSAURUS a. Güney Afrika ve Güney Amerika'daki Permokarbonifer devri topraklarında fosillerine rastlanan, suda yaşayan sürüngen cinsi. (İlkel özellikleri vardır; kafatası dar uzundur; çok sayıda uzun, ince dişleri, hayvanın su içinde hareket etmesini sağlayan çok uzun ve yanlardan basık bir kuyruğu vardır.)

MESOSTİGMATA a. Trakeleri ayaklara çok yakın olan akarlar alttakımı. (*Anactinotricha* takımının iki alttakımından biri.)

—ANSİKL. Küçük eklembacaklıları avlarlarsa da hematofaj da olabilirler ve bazıları akciğerlerin içinde asalak yaşayabilir. Etçil türlerin bireyleri erişkin hale gelmeden önce, kendilerini taşıtmak için çeşitli omurgasızların (özellikle *Necropharus*'lar ve bokböcekleri) üzerine tutunurlar.

MESOSTOMA a. Tatlısuda yaşayan, rozet biçiminde yutaklı, *Rhabdocoeta* öbeğinden türbeler cinsi. (Bütün dünyadaki [Tibet'teki gibi yüksek dağ gölcükleri dahil] tatlısularda bulunurlar; iki çeşit yumurta yaparlar: hızla çatlayanlar; gelişmesini tamamlamadan kışı geçirebilecek kadar dayanıklı ve kalın kabuklu yumurtalar.)

MESOSUCHİA a. (yun. *mesos*, ortasında ve *sukhos*, timsah'tan). Batı Avrupa'daki Jura ve Kretase devri topraklarında fosillerine rastlanan fosil timsahlar öbeği. (Suda yaşamaya az çok uyarlanmışlardır. Başlıca familyaları: dar uzun suratlı *Teleosauridae;* ayakları yüzme paletlerine, kuyruğu kuyruk yüzgecine [*İchtiyosauria*'larınkine benziyordu] dönüşmüş *Metriorhynchidae.*)

MESOZOA a. Uzun süre *Protozoa*'larla *Metazoa*'lar arasında geçiş biçimi oldukları, ama asalak yaşamaları nedeniyle bozuldukları sanılan, iki hücre tabakasından oluşan, çok yalın yapılı hayvan öbeği. (*Mesozoa*'lar iki küçük şube oluşturur: *Orthonectida* ve *Dicyemidea*.)

MESOTAENİALES a. Tatlısularda yetişen, izogam çoğalmalı kavuşursuyosunları takımı.

MESQUİTE, ABD'de (Texas) kent, Dallas yerleşme alanının doğusunda; 55 100 nüf. Konut ve sanayi merkezi.

MESRA a. (ar. *mesrā*). *Esk.* Gece yolculuğu.

MESRAH a. (ar. *mesraḥ*). *Esk.* Çayırlık, otlak.

MESREBE a. (ar. *mesrebe*). *Esk.* **1.** Otlak. **—2.** Bedenin göğüs ile karın arasındaki kıllı bölgesi.

MESRECE a. (ar. *mesrece*). *Esk.* Kandil konulan zarf; çırakman.

MESROP MAŞTOTS, ermeni bilgin (Hatsik, Taron yakınında, 361 - Eçmiyadzin 440). Ermeni alfabesini buldu, Kutsal Kitap'ı çevirdi. Birçok dogmatik vaazın ve kefaretle ilgili mezamirin yazarıdır.

MESRUD sıf. (ar. *serd*'den *mesrūd*). *Esk.* Söylenmiş, bildirilmiş.

MESRUK sıf. (ar. *sirkat*'ten *mesrūk*). *Esk.* Çalınmış, çalıntı: *Mal-i mesruk* (çalıntı mal). *Nakd-i mesruk* (çalınmış para).

MESRUR sıf. (ar. *sürūr*'dan *mesrūr*). *Esk.* **1.** Sevinçli, mutlu: *"Hasılı onlar memnun, ben mesrurdum!"* (Neyzen Tevfik). **—2.** İsteğine kavuşmuş. **—3.** *Mesrur olmak*, sevinmek, mutluluk duymak: *"Mahsun gönül mesrur ola"* (Aziz Mahmut Hüdayi, XVI. yy.). **—4.** *Mesrur-ül-fuad*, kalbi sevinçli, şen.

MESRURİYET a. (ar. *mesrūr* ve *-iyyet*'ten *mesrūriyyet*). *Esk.* Sevinme, sevinç: *İlan-ı mesruriyet* (sevincini ilan etme).

MESSAAD, Cezayir'de (El-Celfa ili) kent, El-Celfa'nın G.-G.-D.'sunda; 49 450 nüf. Hurma bahçeleri. Roma harabeleri.

MESSAGER (André), fransız besteci ve orkestra yöneticisi (Montluçon 1853 - Paris 1929). Niedermeyer okulu'nda Saint-Saëns ve Gigout'dan ders aldı. Çeşitli yerlerde orgculuk yaptıktan sonra Brüksel'de orkestra yöneticiliğine başladı. Londra'daki Covent Garden'ı (1901-1907), Paris'teki Konservatuvar konserleri derneği'ni (1908-1919) ve Paris operası'nı (iki yöneticiden biri olarak) yönetti (1907-1914). 1924'te yeniden şefliğe başladı. Başlıca yapıtları: *Deux Pigeons* (1886), *İsoline* (1888), *la Basoche* (1890), *Madame Chrysanthème* (1893), *les P'tites Michu* (1897), *Fortunio* (1907), *Monsieur Beaucaire* (1919), *Coup de roulis* (1928). Çalgı yapıtları ve kantatlar da besteleyen Messager, aynı zamanda kültürlü bir müzik eleştirmeniydi.

MESSAGİER (Jean), fransız ressam (Paris 1920). 40'lı yılların sonunda figürden manzara resmine geçerek, yumuşak yapılı bir soyut resim tarzını benimsedi. ("Vadiler" serisi, 1949-50). Yapıtlarında özellikle ışık ve doğa üzerinde duruyordu. 1955-56'dan sonra daha akıcı ve duygulu bir nitelik kazanan üslubu, büyük renk çilelerinden (genellikle tekrenkli) oluşan bir eylemsel resme dönüştü; tümtanrıcı lirizmi, kaynağını, doğa unsurlarının kalp atışlarında, mevsimlerin tekrarında buluyordu. (*Mayıs bayrağı*, 1964, özel kol.). Bir yandan insanın doğayla ilişkisine, öbür yandan seyirciyle düşünce ve duygu alışverişine verdiği önem sanatçıyı, "şenlikler" ve eğlenceler çizmeye götürdü (*Hayal çayırları sarayı*, 1969, Sochaux; *Şaşkınlıklar ve donakalmalar sarayı*, 1977, Saint-Paul-de-Vence). Messagier'nin, 1975'ten bu yana daha az eylemsel bir nitelik alan sanatı, figüratif alaycı imalar üzerinde yoğunlaştı (*Escurial'in tabağında yumurta gördünüz mü hiç?* 1977, özel kol.). Yapıtları arasında doğa unsurlarından esinlenilerek yapılmış çok sayıda gravür ve heykel vardır.

MESSAH sıf. (ar. *mesḥ*'ten *messaḥ*). *Esk.* Ovuşturan, masaj yapan.

MESSAH sıf. (ar. *mesaḥet*'ten *messaḥ*). *Esk.* Ölçen, ölçüp biçen, ölçümcü.

MESSALİNA (Valeria), Roma imparatoriçesi (İ.S. 25'e doğr. - 48). Claudius ile evlendi ve Britannicus (41) ile Octavianus bu evlilikten doğdu. Ardından kendini sefahata verdi. Claudius üzerindeki etkisini sürdürebilmek için, Caligula'nın kız kardeşi Julia'yı öldürttü. Siyasete karıştı, yandaşlarını kayırdı, hasımlarını ezdi, Claudius üzerindeki etkisini korudu. Yaptıklarının yanına kâr kalmasından cesaretlenerek, Claudius'u tahttan indirmek ve Britannicus'u veliaht olarak tanımak isteyen C. Silius ile evlenmeye cesaret etti. Sınırsız gücü olan azatlılar Polybios ve Narcissus ile arasının bozulması üzerine, birincisini yok etmeyi başardıysa da, ikincisi hem onu, hem de Silius'u öldürttü.

MESSALİNA (Statilia), roma imparatoriçesi (doğm. İ.Ö. 35'e doğr.). İlk kocası Atticus Vestinus'u öldürten Neron'un üçüncü karısı (66).

MESSAPİA. Tar. coğ. Büyük Yunanistan'da bölge, aşağı yukarı Calabria ve Apulia'yı karşılar. Messapialılar'ın ülkesidir. Kıyı yunanlı sömürgelerin elindeydi: Brindisi, Taranto, Acherontia vb.

MESSAPİA a. Antikçağ'da İtalya'nın güney-doğu'sunda konuşulan hint-avrupa dili. (Messapia İ.Ö. VI. yy.'la İ.Ö. I. yy.'dan kalma, yunancadan türemiş bir abecenin kullanıldığı 400 dolayında yazıt aracılığıyla tanınır. Messapianın, Adriya denizi'nin öbür yakasında konuşulan illyria diliyle akraba olduğu sanılır.)

MESSAPİALILAR, Messapia'da yerleşmiş halk. Kıyı kolonileri aracılığıyla yunan etkisinde kaldı; İ.Ö. V. ve IV. yy.'larda Taranto'ya karşı savaştı; Samnit savaşlarında Romalılar ile birlik oldu, sonradan saf değiştirdi ve İ.Ö. 266'da Roma'nın egemenliği altına girdi.

MESSAURE, Kuzey İsveç'te yer, Lule älv'in kıyısında. Baraj ve hidroelektrik santralı.

MESSEL (Alfred), alman mühendis ve mimar (Darmstadt 1853 - Berlin 1909). Berlin-Charlottenburg'daki Polytechnicum'da profesör oldu, burada imparatoriçe için bir ev yaptı; Berlin'de çeşitli villalar, AEG'nin merkezi ve "Jugendstil" dekorundaki büyük Wertheim mağazalarını (1896-1899 ve 1900-1904 [tahrip olmuştur]) inşa etti. Bu mağazalar, belçika ve fransız arayışlarından bağımsız olarak, yöresel bir gelenek içinde yer aldı. Messel, Darmstadt bölge müzesini de yapmıştır.

MESSERSCHMİDT (Franz Xaver), alman heykelci (Wiesensteig, Göppingen 1736 - Pressburg 1783). Büstlerinde, heyecan ve tutkuların yüz kasları üzerindeki etkilerini inceledi (Avusturya galerisi, Viyana).

MESSERSCHMİTT (Willy), alman mühendis (Frankfurt am Main 1898 - Münih 1978). 1923'te, Bamberg'de, kendi adını taşıyan uçak yapım firmasını kurdu. Bir dizi sivil ve askeri uçağın çizimlerini yaptı; en önemlileri şunlardır: tümüyle metal ilk uçak M-18 (1926); kendi kütlesinden büyük bir yük taşıyabilen ilk hafif uçak M-19 (1927) Luftwaffe tarafından İkinci Dünya savaşı sırasında kullanılan ve 30 000'den çok üretilen ünlü av uçağı Me-109 (1937-1945); 1941'de 1 000 km/sa'lik rekor hıza ulaşan füze-uçak Me-163; seri halde üretilen dünyanın ilk av uçağı Me-262 (1944) vb. Savaştan sonra, çalışmalarını İspanya'da özellikle de Hispano-Aviación firmasında sürdürdü. 1956'da Almanya'ya döndü. 1968'de Messerschmitt-Bölkow

-Blohm grubunun kurulmasından sonra, bu grubun başkanı oldu.

MESSİAEN (Olivier), fransız besteci ve eğitimci (Avignon 1908 - Paris 1992). 1919-1930 arası Paris konservatuvarı'nda öğrenim gördü; Marcel Dupré org, Paul Dukas da besteleme hocasıydı. Öğrencilik yıllarında beş kez birincilik ödülü kazandı. 1928'de Sainte-Trinité kilisesi'nin orgculuğuna atandı. İlk bestelerinden piyano için *Sekiz prelüd* (1929), orkestra için *Unutulan sungular* (1930), org için *Ebedi kilisenin doğuşu* (1932) ve *Uruç...* (1933) anılabilir. 1936'da A. Jolivet, Yves Baudrier ve D. Lesur ile Genç-Fransa grubunu kurdu; ses ve piyano için *Mi için şiirler* başlıklı şarkıları besteledi. 1940'ta Naziler tarafından hapsedildi; başyapıtlarından olan keman, klarinet, çello ve piyono için *Zamanın sonu için dörtlü*'yü, Görlitz kampındaki tutsaklığı sırasında yazdı ve seslendirtti (1941). Özgürlüğüne kavuşunca Paris konservatuvarı'nda armoni (1942), 1947'de müzik ve ritim çözümlemesi, 1966'da da besteleme öğretmenliğine atandı. Dersleriyle, P. Boulez ve K. Stockhausen'dan P. Mefano ve T. Murail'a, savaştan sonraki tüm bestecilerin yetişmesinde çok önemli bir rol oynadı. 1946-1948 arasında, fransız müziğinin en uzun ve en çaplı senfonisi olan *Turangalîla-Symphonie*'yi besteledi. 1949'da yazdığı *Dört ritim etüdü*'nün ikincisinde *(Değer ve yoğunluk kipi)*, yalnızca seslerin yüksekliği için değil, süreler, ataklar ve yoğunluklar için de dizisel tekniği kullandı (bu tekniğe bir daha dönmedi). Yapıtlarında genellikle üç temel öğe, katolik inancı, bilimsel olarak incelediği ve müziğine kattığı kuş sesleri ve Hindistan, Bali, Japonya ve Andlar'ın (Amerika) geleneksel makamlarıyla ritimleri birleşti. *Technique de mon langage musical* (Müzik dilimin tekniği) [1944] başlıklı yapıtında bestelerinin teknik verilerini, kendi bulduğu makamları, "geriye dönüşsüz" ritimlerini açıkladı. 1950'den sonraki bazı yapıtları: piyano ve orkestra için *Kuşların uyanışı* (1953); piyano, iki klarinet, ksilofon, vurmalı çalgı ve üflemeliler topluluğu için *Egzotik kuşlar* (1956); *Efendimiz İsa'nın transfiguratio*'su (oratoryo, 1969); piyano, korno, ksilorimba, glockenspiel ve orkestra için *Kanyonlardan yıldızlara* başlıklı dokuz parça (1970-1974); *Saint François d'Assise* (opera, 1983). 1983'te ritim üzerine bir inceleme yayımladı: *Traité du rythme.*

Messiah *(Mesih)*, G. F. Händel'in solocular, koro ve orkestra için üç bölümlü dinsel oratoryosu. İngilizce olan özgün metnini Carl Jennens'in yazdığı yapıt, ilk kez 1742'de Dublin'de seslendirildi. Türünün yetkin bir örneği olan bu oratoryo, Händel'in adını tüm dünyaya duyurdu. Koro için *Alleluia*'sı günümüzde de çok sevilir.

Messias *(Der)*, Klopstock'un, yirmi bölümden oluşan dinsel destanı (1748-1773) ve modern alman edebiyatının ilk büyük şiir kitabı. Mesih'in yaşamı, ölümü ve dirilişi konularını işleyen şiir, Milton'ın *Paradise Lost*'undan esinlenilerek yazılmıştır; bununla birlikte, Klopstock'un duygusal bir inançtan doğan gizemli coşkuları, yapıtı alman piyetistlerine benimsetmiştir.

MESSİER (Charles), fransız gökbilimci (Badonviller 1730 - Paris 1817). 13 kuyrukluyıldız keşfetti ve 40'tan çok kuyrukluyıldızı inceledi; bu yüzden Louis XV ona "Kuyrukluyıldız meraklısı" adını taktı. Messier, özellikle, 1771 Bilimler akademisi İncelemeler'inde yayımlanmaya başlanan ve daha sonraları tamamlanan *Catalogue des nébuleuses et des amas d'étoiles* (Bulutsular ve yıldız kümeleri kataloğu) ile tanındı. Burada, bugün hâlâ M harfi ve sıra numarasıyla belirtilen yüz kadar gökada ve gökadadışı cismin betimlemesi yapılmıştır.

MESSİNA, İtalya'da kent, Sicilya'da, il merkezi, adanın kuzey-doğu ucunda, *Messina boğazı* kıyısında; 273 570 nüf. (1990). Üniversite. Norman kökenli katedral. Ulusal müze (Antonello de Messina, Caravaggio'nun vb. resimleri.) Kent iyi korunmuş koyda, Peloritani dağlarının eteğinde bir amfi biçiminde gelişmiştir. 1908'de bir depremle yerle bir olan kentin bugün modern bir görünümü vardır ve G. yönünde uzanan kıyı ovasında yayılır. Kıtaya giden yolcuların limanı olan Messina, temelde yönetim ve yükseköğretim işlevlerini yüklenen bir kenttir. — *Messina ili,* 3 247 km^2; 694 342 nüf. (1989). Sicilya'nın K.-D. bölümünü, Nebrodi ve Peloritani dağlarını içerir. Hemen hemen bütünüyle dağlık olan ilin güzel ormanları vardır. Ağaç yetiştiriciliği: turunçgiller, bağ, zeytin ağaçları.

—Tar. Messina, Cumae'den gelen yunanlı kolonlar tarafından kurulmuş antik *Zankle* kentidir. Daha sonra sırasıyla Sikullar'ın, Khalkisliler'in ve Sisamlılar'ın eline geçti. Vatanlarından kovulan Messinialılar buraya yerleştiler: kentin tiranlığını ele geçiren (İ.Ö. 486) Rhegionlu Anaksilas kente Messina adını verdi. İ.Ö. 288'de, Mamertini denen campanialı paralı askerler kenti işgal ettiler, kaleyi ellerinde tutan Kartacalılar'a karşı Romalılar'dan yardım istediler. Romalılar kenti ele geçirdi (İ.Ö. 264): Messina, Roma'nın müttefiki bir site durumuna geldi. 843'de Araplar tarafından fethedildi, daha sonra Normanlar'ın eline geçti (1061). Önemli bir uğrak yeri olan Messina limanı, XII. yy.'da altın çağını yaşadı. Konrad V lehine patlak veren Sicilya başkaldırısında (1268) Anjoulu Carlo'ya bağlı kalmasına rağmen Messina, daha sonra Carlo'ya karşı Sicilya ayaklanmasını başlattı (1282) ve Aragón ile birleşti. 1674'te Napoli kralına başkaldırdı, Duquesne ve Vivonne dükü tarafından savunuldu, Fransızlar'ın kentten ayrılmalarından sonra şiddetle cezalandırıldı (mart 1678). Yeni bir ayaklanmadan sonra Messina, eylül 1848'de topa tutuldu. Yine de, Piemonteliler'e karşı en uzun direnen kent olan Messina'nın kalesi ancak 1861'de mart ayının sonunda ele geçirildi. Messina birçok depremden zarar gördü (özellikle 1783'te ve 1908'de). 1952'de Messina yakınında, İ.Ö. V. yy.'dan kalma bir yunan kenti ortaya çıkarıldı.

MESSİNA, Güney Afrika'da (Transvaal) kent, Zimbabve sınırı yakınında; 22 600 nüf. Bakır madenleri ve dökümcülüğü.

MESSİNA boğazı, Calabria (yarımada İtalyası) ile Sicilya arasında deniz kolu, Tirren denizi'ni İon denizi'ne bağlar. En az 3 km enindeki Messina boğazını, K.-B. yönünde ilerleyen akıntılar aşar. Bir denizaltı petrol borusu, boğazı geçer.

MESSİNA KATI a. Yerbil. **1.** Üçüncü Zaman'ın, Miyosen'in sonuna denk düşen katı. (Akdeniz'de, çoğunlukla kendini kireçtaşlı ve evaporitli oluşumlarla gösterir.) [Eşanl. MESİNİYEN.] **—2.** *Messina olayı*, tektonik bakımdan yalıtılması ve kurak ikliminin belirginleştirdiği bir hidrolojik açık sonucunda, Miyosen sonunda Akdeniz'in düzeyinde görülen olağanüstü alçalma.

Messinalı gelin *(Die Braut von Messina)*, ya da *Düşman kardeşler*, Schiller'in 5 tabloluk manzum trajedisi (1803). Schiller'in başarısı, tümüyle kaderciliğe dayanan bu yapıtta koroyu kullanarak hem tema, hem biçim bakımından yunan trajedisini yeniden canlandırmaya çalışmış olmasıdır.

MESSİNİ, Yunanistan'da kent, Peloponisos'ta (Messinia *nomos*'u); 6 600 nüf. Hellenistik dönemden kalma harabeler.
—Arkeol. Messini'nin eski görkeminden (→ MESSİNİA) geriye, Asklepios tapınağı, özellikle de tahkim edilmiş kapılarıyla (Arkadhia kapısı) etkileyici surlar kalmıştır; bunlar, IV. yy.'ın en güçlü surlarıydı.

MESSİNİA, Yunanistan'da bölge, Peloponisos'un güney-batı'sında D.'dan Tayghetos ile sınırlanır. —*Messinia nomosu,* 2 991 km²; 173 100 nüf. Merkezi *Kalamata.*
—Tar. Akhalar'ın yaşadığı bir toprak aristokrasisi tarafından yönetilen Messinia Spartalılar tarafından fethedildi (İ.Ö. VIII. yy.'ın ikinci yarısı, birinci Messinia savaşı). Spartalılar, Pamisos'un doğusundaki bölgelere (perioikos toprakları) dokunmadılar, kalan kısımları aralarında bölüştüler. Gittikleri her yerde, oranın eski halkını, ellerinden aldıkları topraklarını heiloslar olarak ekmeye zorladılar. Aristomenes, Orkhomenos (Aristokrates) ve Pisa (Pantaleon) krallarının yardımıyla Messinialılar'ı ayaklandırdı; ancak Aristokrates'in Büyük -Çukur'da kendisine ihanet etmesi üzerine ikinci Messinia savaşı (650 ile 620 arası) sona erdi. Spartalılar'ı kaçıran bazı Messinialılar, Rhegionlu Anaksilas tarafından, daha sonra Messina adını alan Zankle'ye yerleştirildi (486).

464'e doğru Sparta'da meydana gelen bir deprem, ayaklanma için uygun bir ortam yarattı (üçüncü Messinia savaşı). İsthmos'ta yenilen Messinialılar, İthome dağında kuşatıldılar (462-459/458) ve sonunda, müttefiklerinden, geçici olarak da Atina'dan (ilkbahar-sonbahar 462) yardım gören Spartalılar'a yenildiler. Daha sonra Atina, yenilen Messinialılar'ı İnebahtı'ya yerleştirdi; ardından bu Messinialılar'dan altı yüzü Büyük Dionysios I tarafından, Kartacalılar'ca yakılıp yıkılan (395) Messinia'yı yeniden inşa etmek üzere geri çağrıldı. Peloponisos savaşları sırasında Atinalılar Messinia'daki Pylos yarımadasına yerleştiler (425-408). Leuktra'dan sonra (371) Epaminondas, Messinialılar'a özgürlüklerini verdi ve İthome dağı yakınında Messini'yi inşa ettirdi (369) Sus yazıtı (367) Sparta'nın kentin bağımsızlığını tanımadığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle Messinialılar önce Atina'dan, sonra Makedonyalı Philippos'tan yardım istediler; Philippos, Sparta'yı Tayghetos ile Tainaron burnu arasındaki kıyı bölgesini Messinia'ya vermek zorunda bıraktı (338-337). Makedonya'ya sadık kalan Messini, Antipatros'un Sparta ayaklanmasını bastırmasına yardım etti (331), fakat Lamia savaşı'nda Atinalılar'ı destekleyince (323), Kassandros kenti kendisine bağladı (316). Kent Aitolialılar'ın safında Makedonyalı Philippos V'e karşı savaştı (214) ve Roma'nın resmen müttefiki oldu (Phoinike antlaşması, 205); Roma, Spartalı Nabis'e karşı Messinia'nın bağımsızlığını savundu (195). Akhaia birliği'ne katılan Messinia, birliğin kurduğu Peloponisos devleti içinde erimek istemediğinden, birlikten ayrıldı (188'e doğr.); ayaklanan Messinialılar Philopoimen'i öldürdüler, fakat Lykortas'a yenilerek boyun eğdiler. Roma'nın, Akhaia ile birlikte (İ.Ö. 146) ilhak ettiği Messinia, o tarihten sonra latin (→ AKHAİA), bizans ve osmanlı Peloponisos*'unun kaderini paylaştı; daha sonra XIX. yy.'da bağımsızlığını kazanan Yunanistan'ın ilk vilayetlerinden biri oldu.

MESSKİRCH ya da **MÖSSKİRCH,** Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde yer. Fransız Moreau 5 mayıs 1800' de avusturyalı Kray'ı burada yendi.

MESSMER (Pierre), fransız siyaset adamı (Vincennes 1916). 1940'ta Londra'daki Özgür fransız kuvvetleri'nde görev aldı, Paris'in kurtuluşuna ve Çinhindi savaşı'na katıldı. Afrika'da çeşitli valilik ve yüksek komiserlik görevlerinde bulundu (1952-1959). Ordular bakanı oldu (1960-1969). 1968'de Moselle'den milletvekili seçildi ve "ortodoks" de gaullecülüğün yandaşlarından biri durumuna geldi. J. Chaban-Delmas'ın yerine Başbakan oldu (temmuz 1972-mayıs 1974). Milletvekilliği 1988'e kadar devam etti.

MESSNER (Reinhold), italyan dağcı (Bolzano 1944). Mont-Blanc kütlesinde (Droites'ın kuzey-doğu eteği, 1969), Dolomitler'de (Marmolada'nın güney yamacı, 1968), Peru Andları'nda (Yerupaja'nın güney-doğu yüzü, 1969) çok sayıda ilk tır-

Fotogram

Olivier Messiaen (1974'te)

Lauros-Giraudon

Charles Messier'nin bir portresinden (1771) ayrıntı
Paris gözlemevi

manışları gerçekleştirdi. Fakat onu, kuşağının en büyük dağcısı yapan Himalayalar' da yaptığı tırmanışlarıdır. Birçok kez 8 000 m'lik tırmanışlar gerçekleştirdi: Nanga Parbat (Rupal yamacından, 1970 ve Diamir yamacından, tek başına, oksijen tüpsüz, 1978); Manaslu (tek başına, güney yüzünden, 1972); Gasherbrum (alp üslubunda, oksijen tüpsüz, 1975); K2 (1979); Everest, normal yoldan, oksijen tüpsüz, P. Habeler ile, 1978 ve yalnız, tüpsüz, kuzey yüzünden, 1980); Şişabangma (1981); Kangçıncunga (1982).

Titiz çalışması ve tüpsüz tırmanışta elde ettiği başarılar, çağdaş dağcılıkta yeni bir anlayışın doğmasını sağladı. 1970 ile 1986 arasında Himalaya'da 8 000 m'den yüksek 14 doruğa tırmanmayı başardı.

MESSOGİS mons. Tar. coğ. Anadolu' nun Ege bölgesindeki Aydın* dağlarının Antikçağ'daki adı.

MESSOR a. (hasatçı anlamında lat. sözc.). Toprak altındaki yuvalarında gerçek ambarlar oluşturan karınca cinsi. (Bitkilerden topladıkları tanelerin kabuklarını soyduktan sonra yuvalarındaki ambar bölümünde saklarlar. Zarkanatlılar takımı; karıncagiller familyası.)

MEST sıf. (fars. *mest*). *Esk.* **1.** Sarhoş, kendinden geçmiş: *"Mest iken bile ne etvânna vereceği mümtaz şekilleri, ne eserlerine giydireceği kusursuz kıyafeti unutmazdı"* (Cenap Şahabettin, XIX. yy.). **—2.** *Mest etmek*, kendinden geçirmek. || *Mest olmak*, sarhoş olmak; kendinden geçmek: *"Mest olup bûy-ı şerâb-ı leb-i dil -cûsundan"* (Nedim, XVIII. yy.). **—3.** *Mest -i bi-riya*, gerçekten sarhoş. || *Mest-i elest, bezm-i elest*, sarhoşu, *bezm-i elestte*, sarhoş olan: *"Biz eslaf gibi mest-i elest değiliz"* (Cenap Şahabettin, XIX. yy.). || *Mest-i harab*, çok içmiş. || *Mest-i hayat*, yaşam sarhoşu: *"Evet, mest-i hayat ammâ şu enhar / benim gönlüm değil bundan haberdar"* (Tevfik Fikret). || *Mest-i müdam*, her zaman sarhoş olan: *"Beni mahrum-ı bezm-i vasl eden mest-i müdam olsun"* (Nedim, XVIII. yy.). || *Mest-i serşar*, haddinden çok sarhoş olan, aşırı sarhoş. || *Mest-i şebab*, gençlik sarhoşu. || *Mest-i temaşa*, seyretmekten sarhoş olmuş.

MEST, -ti a. (ar. *mesḥ*'ten). **1.** Üzerine ayakkabı, özellikle de lastik ayakkabı giyilen, yumuşak deriden yapılmış, kısa konçlu ve topuksuz bir tür ayakkabı. **—2.** *Serhatli mesti*, eskiden sınır boylarında görevli askerlerin giydiği topuksuz ve baldır üstüne değin uzanan, konçlu mest. || *Topuk mesti*, kadınların giydiği kısa mest.

—ANSİKL. Hem kadınların hem de erkeklerin kullandığı mest, ayağa çorap gibi giyilir. Bununla sokağa çıkılmaz, üzerine ayakkabı ya da lastik geçirilir. Aptes alırken çıkarmayı gerektirmediği ve üzerine meshedilebildiği için bu ad verilmiştir.

—İsl. Mestler, genellikle meşinden ve özellikle aptes sırasında üzerlerine meshedilerek ayakları yıkamaktan kurtulma kolaylığı sağlamak amacıyla yapılır. Ayakları topuklarıyla birlikte örten çizme ya da botlar, yaklaşık 5 km yürünmesine karşılık yırtılmayacak derecede sağlam ve kolay kolay su geçirmeyecek kadar kalın çoraplar da mest yerine geçer ve temiz olmaları koşuluyla, üzerlerine meshedilebilir. Bir ya da iki ayağın belli bir bölümünü açıkta bırakan, topuğun görülebileceği kadar kısa olan, üç parmak sığacak kadar yırtık, delik ya da sökük, bağsız olarak ayağı kavramayacak şekilde ince mestlerin üzerine meshedilemez. Bu kusurlardan biri mestlerden biri ya da her ikisinde bulunursa, aptes alınırken ayakları da mutlaka yıkamak gerekir.

Mesta, yaz gelince sürülerini yaylaya çıkaran ispanyol koyuncular derneği. (XII. yy.'da birçok bölgede kurulmuş, krallardan zaman zaman birçok ayrıcalık hakkı elde etmiş, XVIII. yy.'ın sonlarına doğru, köylülerin büyük tepkisi karşısında ayrıcalık haklarını ve önemini yitirmiştir.)

MESTA KARASU → NESTOS.

Djordjević

İvan **Meštrović**
Anı
mermer
Ulusal müze, Belgrad

MESTAN çoğl. a. (fars. *mest*'in çoğl. *mestān*). *Esk.* Sarhoşlar.

MESTANE be. ve sıf. (fars. *mest* ve *-ane*' den *mestāne*). *Esk.* Sarhoş gibi, kendinden geçmişçesine; sarhoş: *"Dün çemende sevdiğim mestane geçtin bakmadın"* (Nedim, XVIII. yy.). *Çeşm-i mestane* (mahmur göz). *Nara-i mestane* (sarhoş narası).

MESTANLI, bulgarca **Momcilgrad,** G. Bulgaristan'da Rodop bölgesinde Arda' ya kavuşan Söğütlü çayının sağ kıyısında kasaba. Balkan savaşı'ndan önce Gümülcine sancağına bağlıydı.

MESTÇİ a. Mest yapan ve / ya da satan kimse.

MESTGANEM, esk. **Mostaganem** Cezayir'de liman kenti, vilayet merkezi, kıyıda, Oran'ın D.'sunda; 112 820 nüf. (1987). Ayn Sefra'nın aktığı derin bir yarıntının her iki kıyısında kurulmuş bir ticaret ve sanayi (kâğıt hamuru, şeker) kentidir. Balıkçılık ve konservecilik. —*Mestganem vilayeti*, 7 024 km^2; 766 200 nüf.

—Tar. XII. yy.'da Murabıtlar tarafından kurulan Mestganem, XIV. yy.'dan XVI. yy.'a kadar büyük bir bolluk dönemi yaşadı. 1558'de, Cezayir'in kıyı kentlerini ele geçirmiş olan İspanyollar burada, yayılmalarına son veren ezici bir yenilgiye uğradılar. 1833'te kent Fransızlar tarafından işgal edildi.

MESTİ sıf. (fars. *mest* ve *-i*'den *mesti*). *Esk.* Sarhoşluk.

MESTRE, İtalya'da yer, Venedik'e bağlı eski komün. Komşu sanayi kesimleri için konut merkezi.

MEŠTROVİĆ (İvan), hırvat heykelci (Vrpolje, Hırvatistan, 1883 - South Bend, İndiana, ABD, 1962). Köylü bir ailenin çocuğuydu; Viyana akademisi'nde (1901-1904) ve Paris'te Rodin'in atölyesinde (1907-1909) eğitim gördü. Uzun yıllar Fransa, İtalya, İngiltere, İsviçre ve ABD'de kaldı, Zagreb Güzel sanatlar akademisi'nde, Syracuse (New York) ve South Bend üniversitelerinde heykelcilik dersleri verdi. Kadın, tarih, din ve müzik temalarını işlediği, bronz, mermer ve ağaç yapıtları, romantik anlatımcı olarak tanımlanabilecek bir üsluptadır ve XX. yy.'ın ilk yarısında önemli bir yer tutar. Bunlar arasında Zagreb'deki *Hayat çeşmesi* (1905), Dubrovnik yakınında, Cavtat'taki *Račić mozolesi* (1920) ve Chicago'daki Grant Central Park'ta yer alan *Kızılderililer* (1928) sayılabilir. Sanatçının yapıtları, Split'te Meštrović galerisi'nde, Zagreb'de Meštrović atölyesi'nde, South Bend'de Meštrović galerisi'nde ve çeşitli avrupa ve ABD müzelerinde sergilenmektedir.

MESTUR sıf. (ar. *saṭr*'dan *mesṭur*). *Esk.* Yazılmış: *"Evvel âhir aşk kitabında yazar mestûrdur"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.).

MESTUR sıf. (ar. *setr*'den *mestūr*). *Esk.* **1.** Gizli, saklı, kapalı: *"Fakat yaramazlıkları bir terbiye süsü altında mesturdur"* (H. Z. Uşaklıgil). **—2.** Açık saçık gezmeyen namuslu kadın için kullanılır.

MESTURE sıf. (ar. *mestūr*'un dişl. *mestūre*). *Esk.* Saklı, örtülmüş: *Tahsisat-ı mesture* (örtülü ödenek).

◆ a. Örtünen ya da yabancı erkeklerden kaçınan kadın.

—İsl. huk. Tanıkların güvenilir kişiler olup olmadığının belirlenmesi için gizli olarak, yargıç tarafından seçilmiş kişilere gönderilen belge (→ TEZKİYE.)

MESUA a. Paralel çok damarlı dar yaprakları olan, tropikal Asya kökenli hepyeşil ağaç ya da ağaççık. (*Mesua ferrea* çok kokulu büyük beyaz çiçekler açar; odununa "Seylan demir ağacı" denir. *Guttiferaceae* familyası.)

MESUBAT çoğl. a. (ar. *mesūbe*'nin çoğl. *mesūbat*). Kulun yaptığı iyiliklere karşılık Tanrı'nın verdiği ödüller. —Dünyadayken yerine getirilen ibadetlere, kulların kıyamette göreceklerine inanılan karşılıklar.

MESUBE a. (ar. *mesūbe*). *Esk.* **1.** Yapılan iyiliğe karşı Tanrı'nın verdiği ödül. **—2.** Yapılan ibadetlerin kıyamet gününde alacağı ödül.

MESUDE sıf. (ar. *mesᶜūd*'un dişl. *mesᶜūde*). *Esk.* Saadetli, bahtlı, bahtiyar, kutlu.

MESUDİ (Ebülhasan Ali bin Hüseyin **EL-**), arap gezgin ve tarihçi (öl. Fustat 956). Doğum yeri olan Bağdat'ta öğrenim gördü. Bir tüccar kervanıyla İran ve Hindistan'da birçok bölgeyi dolaştı (915). Hindistan'dan Seylan'a geçti; oradan da tehlikeli bir yolculuk sonunda gittiği Çin'de uzun süre kaldı. İpek yolu'nu izleyerek Hazar denizi'nin güney kıyıları üzerinden ülkesine döndü (920). Gezip gördüğü yerlerin tarihçesini ve coğrafyasını sade bir dille *Mürûc uz-zeheb* adlı yapıtında anlattı. Daha sonra Filistin, Antakya, Suriye ve Mısır'a gidip oralarda birçok yer gördü (926-930). Sonraki yıllarını da Kuzey Afrika ve Endülüs'ü gezmekle geçirdi; dönüşünde islam dünyasını inceleyen *Kitab üt-tenbih ve'l işrâf* adlı ikinci yapıtını kaleme aldı.

MESUDİYE, Doğu Karadeniz bölümünde Ordu iline bağlı ilçe; 22 786 nüf. (1990); 1 180 km^2; merkez bucağı dışında 2 bucak, 58 köy. Merkezi, Ordu'nun 112 km G.'inde *Mesudiye*, 4 047 nüf. (1990). Tahıl. Hayvancılık. Ormancılık.

Mesudiye medresesi, Diyarbakır'da artuklu medresesi; Diyarbakır Ulu camisi' ne bağlı yapılardandır. Yazıtına göre inşasına Ebu Muzaffer Sökmen II zamanında başlanmış (1198/1199), onun ölümünden sonra Mahmut döneminde yapımı sürdürülmüş, Mevdut zamanında yeniden elden geçirilerek son biçimini almıştır (1223). Güneydeki anıtsal mihrabın yanındaki pencerenin üzerindeki yazıta göre planını halepli Cafer bin Mahmut çizmiş, yapımını Mesut adlı bir mimar yürütmüştür. İki katlı, açık avlulu, tek eyvanlı medreseler grubuna girer; büyük eyvan iki kat yüksekliğindedir. Üst katta revakların ardında tonoz örtülü bir koridor uzanır. Tümüyle kesme taştan olan yapının eyvan kemerinde beyaz mermer, revak ve eyvan tonozlarında tuğla kullanılmıştır. Özellikle zengin taş işçiliği gösteren kemerleriyle dikkati çeker. Diyarbakır Ulu camisi'nin onarımı ve çevre düzenlemesi sırasında bu yapı da 1962'den sonra elden geçirildi.

MESUF sıf. (ar. *esef*'ten *me'sūf*). *Esk.* Üzülmüş, üzüntü verilmiş, kederlendirilmiş.

MESUL, -lü sıf. (ar. *su'al*'den *mes'ūl*). **1.** Yetkili bir makama karşı hesap vermek zorunda olan; bir görevle yükümlü olan ve o görevin getireceği maddi ve manevi sonuçlara katlanmak zorunda bulunan kimse için kullanılır; sorumlu: *Ebeveynler reşit olmayan çocuklarının yol açtığı zararlardan mesuldür. Gazetenin mesul müdürü.* **—2.** *(Bir kimseden, bir şeyden) mesul olmak*, ondan o şeyden sorumlu olmak: *Dikkat edin, sonunda siz mesul olursunuz.* || *(Bir kimseyi) mesul tutmak*, onu sorumlu saymak.

◆ a. Bir kötülüğe, bir zarara neden olan kimse: *Bu olayın mesulü sensin.*

—*Esk. Mesul-bi-l-mal*, malıyla sorumlu ve kefil olan. || *Mesul-bi-n-nefs*, şahsen sorumlu, kefil olan.

MESULİYET, -ti a. (ar. *mes'ūl* ve *-iyyet*' ten *mes'ūliyyet*). **1.** Yetkili bir makama karşı hesap verme; yüklendiği görevin maddi ve manevi sonuçlarına katlanma zorunluluğu; sorum, sorumluluk: *Mesuliyetinin idrakine varmak. Hırsızlık halinde hiçbir mesuliyet kabul edilmez. Dediğim gibi yapın, bütün mesuliyet bana ait. Mesuliyetten kaçmak.* **—2.** *Mesuliyet almak*, sorumluluk yüklenmek.

—Huk. → SORUMLULUK.

MESULİYETLİ sıf. **1.** Sorumluluklarını ciddiyetle yerine getiren kimse için kullanılır; sorumlu. **—2.** Sorumluluk, yükümlülük gerektiren şey için kullanılır: *Bu çok mesuliyetli bir iş.*

MESULİYETSİZ sıf. **1.** Yüklendiği sorumluluğun gereğini yerine getirmeyen kimse için kullanılır; sorumsuz: *Böylesine kaytancı ve mesuliyetsiz kimselerle bu işin üstesinden gelemezsiniz.* **—2.** Bir sorumluluk altına girmeyi gerektirmeyen bir iş için kullanılır: *Mesuliyetsiz bir iş.*

MESULİYETSİZLİK a. Sorumsuz bir kimsenin durumu, niteliği; sorumsuzca davranış; sorumsuzluk: *Mesuliyetsizliğiniz tahammül edilecek gibi değil. Mesuliyetsizliğiniz yüzünden bütün program altüst oldu.*

MESUM sıf. (ar. *işm*'den *me'sum*). *Esk.* Suçlu, günahı olan, günahkâr sayılan.

MESUR sıf. (ar. *me'sūr*). *Esk.* Yolu kesilmiş, esir edilmiş: *"...vakt-i saadette olan esâtîn mesur olduğu gibi..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MESURE sıf. (ar. *me'sūr*'dan *me'sūre*). *Esk.* Rivayet yoluyla öğrenilmiş olan: *Ediye-i mesure* (Hz. Muhammet ve sahabeden naklolunan dualar).

MESUT sıf. (ar. *mes'ūd*). **1.** Mutlu, bahtiyar. **—2.** *Bir kimseyi mesut etmek,* onu mutlu kılmak || *Mesut olmak,* mutlu olmak.

MESUT, türk mimar (XII. yy. sonu - XIII. yy. başı). Özellikle artuklu bölgesinde çalıştı; Diyarbakır'daki Mesudiye medresesi'nin yapımını gerçekleştirdi.

MESUT I Şihabüddevle (Gazne 998 ? - ? 1041), gazneli hükümdarı (1030-1041). Sultan Mahmut'un büyük oğlu. Veliaht ilan edilerek Herat valiliğine atandı (1016). Bu görevi sırasında Gur bölgesini Gazne topraklarına kattı. Bir ara gözden düşerek Hindistan'da Multan'a sürülüp hapsedildiyse de daha sonra affedilip yeniden Herat valiliğine getirildi. 1029'da Rey ve Isfahan'ın yönetimi de ona verildi. Babasının ölümü üzerine yerine kardeşi Muhammet'in geçtiğini öğrenince Gazne'ye gelerek emirlerin desteğiyle Muhammet'i devirip tahta geçti (1030). Mukran hükümdarının ayaklanmasını bastırdı (1031). Keşmir'in güney kesimini ülkesine kattığı (1032) gibi Hindistan'a yeni bir sefer düzenledi (1036).

Bu başarılarına karşı, Selçuklular ile olan ilişkilerini düzeltemedi. Barış çağrısına olumlu yanıt alamayınca Selçuklular'ı Ferave'de ağır bir yenilgiye uğrattı (1031). Ancak, Selçuklular'ın hızları kesilmedi ve savaşlar sürüp gitti. En sonunda Dandanakan'da bu kez Mesut çok ağır bir yenilgiye uğradı (23 mayıs 1040) ve güç bela Gazne'ye çekildi. Yeni bir ordu hazırlamak için ailesi ve tahttan indirdiği kardeşi Muhammet ile birlikte Hindistan'a hareket etti. Sindhu (İndus) ırmağını geçtikten sonra, önce hazinesi yağmalandı, ardından hapsedildiği bir kalede öldürüldü ve kardeşi Muhammet yeniden hükümdar oldu.

MESUT Gıyasettin (öl. Hemedan 1152), Irak selçuklu sultanı (1134-1152). Babası Muhammet Tapar öldüğünde atabeyi Çavuş Bey ile birlikte Musul'da melik olarak görev yapıyordu. Babasının yerine ağabeyi Mahmut sultan olunca bundan sonraki yaşamının ilk bölümü ağabeyine karşı ayaklanma, yenilme ve bağışlanma ile geçti. Mahmut'un ölümünden sonra sultanlığını ilan etti ve Bağdat halifesinden adının hutbelerde okunmasını istedi. Ancak, halife Müsterşit buna Sultan Sencer'in karar vereceğini bildirerek öneriyi kabul etmedi. Mesut, bu kez de Sencer ile savaştı, yenildi ve bağışlanarak Arrân'a gönderildi. Burada Tuğrul'la çatıştı ve ona karşı Bağdat'ta yeğeni Davut ile işbirliği yaptı. Hemedan yakınlarındaki savaşta Tuğrul'u yenerek kaçmak zorunda bıraktı. Emirlerin de kışkırtmalarıyla halife Müsterşit Mesut'un üzerine yürüdüyse de yine Hemedan yakınlarında yenildi ve yolda öldü; yerine Raşit halife oldu (1135). Bu arada yeğeni Davut ayaklanarak Bağdat'ta kendi adına hutbe okuttu. Mesut, elli günlük bir kuşatmadan sonra Bağdat'a girdiği gibi halifeliğe Raşit'in yerine Muktefi'yi getirdi (1136). Ardından küçük yaştan beri kendisi üzerinde egemenlikleri bulunan emirleri ortadan kaldırdı. Bu davranışı Sultan Sencer tarafından da onaylandı. Uzunca bir saltanat döneminin sonunda Hemedan'da hastalanarak öldü.

MESUT (Muhittin), Anadolu selçuklu şehzadesi ve Ankara meliki (öl. 1204). Kılıç Arslan II'nin oğlu. Yaşlanan babasının selçuklu ülkesini 11 oğlu arasında bölüştürmesi üzerine (1186) payına düşen Ankara ve yöresinde melik sıfatıyla hüküm sürmeye başladı. Gürcü seferine hazırlanan ağabeyi Rüknettin Süleymanşah II tarafından öteki melikler gibi kuvvetleriyle Erzurum'a gelip orduya katılması istendi (1202). Bu çağrıya uymayınca, gürcü seferinden yenilgiyle dönen Süleymanşah, öfkesini kardeşinden çıkarmak için Ankara kalesini kuşattı. Mesut, ağabeyi ile anlaşmak zorunda kaldı ve uç bölgelerden birinde kendisine bir kale verileceği vaadi ile Ankara'dan uzaklaştırıldı ve ailesiyle birlikte öldürüldü.

MESUT I (öl. Konya 1156), Anadolu selçuklu hükümdarı (1116-1156). Kılıç Arslan I'in küçük oğlu. Babasının Habur savaşı'nda ölmesinden (1107) iki yıl sonra selçuklu tahtına oturan ağabeyi Melikşah'ı hısmı Emir Gazi Danişment'in yardımıyla devirerek Bizans'tan geri alınan Konya'da tahta çıktı (1116). Ancak, büyük bölümü elden çıkmış ve birliği parçalanmış olan ülkesinde Emir Gazi Danişment'in koruması altına girmek zorunda kaldı. Daha sonra Danişmentliler arasında başlayan beylik kavgasından yararlanarak ele geçirdiği Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Kayseri bölgelerinin başına oğlu Şehinşah'ı vali olarak atadı (1142). Elbistan'ı kendi topraklarına katıp büyük oğlu veliaht Kılıç Arslan'a buranın valiliğini verdi (1143). Malatya'yı aldı (1144). Yitirdiği yerleri geri almak için harekete geçen Bizans imparatoru Manuel Komnenos'u Konya önlerinde yenip püskürttü (1146). Urfa kontluğunun ortadan kaldırılması üzerine başlayan İkinci haçlı seferi sırasında alman imparatoru Konrad III'ü Eskişehir (1147), Fransa kralı Louis VII'nin kuvvetlerini de Denizli (1148) yakınlarında bozguna uğrattı. Maraş ve yöresini topraklarına katarak Kilikia hıristiyanlarının bağımsızlığına son verdi (1149). Kızını verdiği Melik Nizamettin Yağıbasan'ın kayınpederi olarak Danişmentliler'i 34 yıl aradan sonra yeniden Anadolu Selçuklu devletine bağladı (1150). Yaşlılığında ülkesini 3 oğlu arasında bölüştürdü (1155). Böylece 1116'dan 1142'ye kadar 26 yıl Danişmentliler'e bağlı olarak hüküm sürmesine karşın, bunu izleyen 8 yılda Danişmentliler'i kendi korumasına aldığı gibi, ülkesinin sınırlarını da büyük ölçüde genişletti. Haçlılar'la Bizanslılar'a karşı kazandığı zaferlerle Anadolu Selçuklu devletinin ikinci kurucusu sayılır.

MESUT II (öl. Kayseri 1308), Anadolu selçuklu hükümdarı (1284-1298; 1302-1308). İzzettin Keykâvus II'nin oğlu. Babası sürgünde bulunduğu Kırım'da ölünce (1278), altınordu hanının da özendirmesiyle Kırım'dan Anadolu'ya geçerek tahta yeni çıkan ilhanlı hükümdarı Ahmet Tekûdar'a bağlılığını bildirdi. Kendisiyle Keyhüsrev III arasında bölüştürülen selçuklu ülkesinde ortak hükümdar oldu (1282). Keyhüsrev'i öldürten yandaşları, selçuklu tahtında onun tek başına hüküm sürmesini sağladılar (1284). Ancak, Kırım'dan Sinop'a gelip Kastamonu'da sultanlığını ilan eden kardeşi Rüknettin Kılıç Arslan ile yaptığı savaşta yenilerek tutsak düştü. Yardımına yetişen Yaman Candar komutasındaki kuvvetler tarafından kurtarıldı (1292). Kaçan Kılıç Arslan ise kayıplara karıştı. Mahmut Gazan Han döneminde Anadolu'daki moğol komutanlarından Baltu Noyan, çevresine topladığı bazı selçuklu beyleriyle birlikte İlhanlı devletine karşı ayaklandı (1297). Ayaklanma bastırıldıktan sonra bu olaya adı karıştığı için tahttan indirilen Mesut II'nin yerine yeğeni Alaettin Keykubat III getirildi (1298). Ancak, Sülemiş ayaklanmasını bastırmak üzere Anadolu'ya gönderilen moğol komutanı Abışga Noyan'a hakaret ettiği için tahttan indirilerek öldürülen Alaettin Keykubat III'ün yerine Hemedan'da tutulan Mesut II yeniden selçuklu tahtına çıkarıldı (1302). Bu ikinci hükümdarlığı sırasında Anadolu'da çıkan ayaklanmaları bastıramadığı gibi, ülkenin tam bir kargaşa ortamına sürüklenmesini de önleyemedi. Mesut II'nin ölümüyle birlikte Anadolu Selçuklu devletinin son bulduğu genellikle kabul edilir.

MESUT BEY, Menteşoğulları beyi (öl. Milas 1319). Beyliğin kurucusu Menteşe Bey'in büyük oğlu. Kesin olarak belirlenemeyen bir tarihte beyliğin başına geçti. Kardeşi Kirman Bey, Fenike'yi fethederken, kendisi de Rodos'a bir sefer yaparak adanın bir bölümünü ele geçirdi (1300). Ancak, Saint-Jean şövalyeleri yitirdikleri yerleri daha sonra geri alınca (1308), buraları yeniden ele geçirmek için giriştiği tüm çabalar sonuçsuz kaldı. Genel vali Emir Çoban'a bağlılıklarını bildirmeye giden Anadolu beylerinin arasına katılmayarak İlhanlı devletinin egemenliği altına girmeye karşı çıktı (1314). Beylik merkezini Milas'a taşıdıktan sonra ölmesi üzerine büyük oğlu Orhan Bey ardılı oldu.

MESUT BİN MEVDUT (İzzettin Ebülfeth), Musul hükümdarı (1176-1193). Babası Mevdut'un yerine geçen Seyfettin Gazi II, Selahattin Eyyubi ile yaptığı savaşı kaybedip (1175) ertesi yıl ölünce, onun yerine tahta geçti. Bir ara Halep'i aldıysa da koruyamadı. Selahattin Eyyubi, Musul'u birkaç kez kuşatınca, ona bağlı kalmak koşuluyla, kuşatmaları kaldırdı. Tahtını Nurettin Arslan Şah'a bırakarak hükümdarlıktan ayrıldı.

MESUT BİN SAD BİN SELMAN, iranlı şair (Lahor 1040 ? - Gazne 1121). Soylu bir ailedendir. Babası Sad, Gazneliler'in hizmetinde uzun yıllar maliye vezirliği yaptı. Mesut'un gerek atandığı resmi görevlerden gerekse yapıtlarından iyi bir öğrenim gördüğü anlaşılır. Şair olarak ortaya çıkış ve adını duyuruşu Gazneli Sultan İbrahim dönemine (1059-1099) rastlar. İbrahim, oğlu Seyfüddevle Mahmut'u Hindistan'a vali olarak atayınca, onunla birlikte Hindistan'a gitti. Ancak, Sultan İbrahim kendisine karşı Selçuklular ile işbirliği yapmasından kuşkulanarak oğlunu maiyetindekilerle birlikte hapsettirdi. Bunlar arasında yer alan Mesut Dehek, Su ve Nay kalelerinde on yıl hapiste kaldı. Sonunda sözü geçen birinin aracılığıyla kurtuldu ve Lahor'a gitti.

Sultan İbrahim'in ölümünden sonra tahta geçen oğlu Mesut III (1099-1114). Hindistan valiliğini oğlu Şirzat'a verirken vezirliğine ve ordu komutanlığına da Ebu Nasr Hibetullah'ı atadı. Ebu Nasr da Mesut'u Çalender valiliğine getirdi. Ancak çok geçmeden siyasal nedenlerle Ebu Nasr ile Mesut hapsedildiler. Mesut, sekiz yıl hapiste kaldıktan sonra yine sözü geçen birinin aracılığıyla kurtuldu. Sultan Mesut'tan başlayarak Behramşah'a (1118-1152) kadarki sultanların kütüphaneciliğini yaptı ve onlar için kasideler yazdı. Bu yapıtlarında ayrıca yaşam boyu çektiği acıları ve verdiği uğraşları da dile getirdi. 16 000 beyitten oluşan *Divan*'ının çok sayıda baskısı yapıldı. Arapça ve hindi dilinde iki *Divan*'ı daha olduğu söylenirse de bunlara henüz rastlanamamıştır.

MESUT CEMİL (Mesut Ekrem CEMİL, —denir), türk tanbur virtüozu (İstanbul 1902 - *ay. y.* 1963). Tanburi Cemil Bey'in oğludur. Babasının öğrencisi Kadı Fuat Efendi'den tanbur öğrendi. Ali Rifat Çağatay'ın Şark musiki cemiyeti'nin konserlerinde çaldı. Şerif Muhittin Targan'dan çello dersleri aldı. Hukuk fakültesi'nin ikin-

ci sınıfından ayrılarak Berlin'deki Stern konservatuarı'na girdi. 1924'te öğrenimini yarım bırakarak dönmek zorunda kaldı. Darülelhan'da tanbur, solfej ve teori öğretmenliğine atandı. 1926'da kuruluşuna katıldığı İstanbul radyosu'nda spiker, yönetici, tanburi ve çellocu olarak görev yaptı. 1938'de Ankara radyosu'na geçti. Burada "Klasik koro"yu kurdu. 1950'de Türkiye radyoları müdürlüğü yaptı. 1951'de İstanbul radyosu müdürlüğüne getirildi. 1955-1959 arasında Bağdat'ta Güzel sanatlar akademisi'nin müzik bölümünü yönetti. Geleneksel türk koro müziğini heterofoniden kurtarıp gerçek teksesliliğe dönüştüren Mesut Cemil'in birkaç bestesi içinde en önemlisi *Nihavent sazsemaisi*'dir. *Tanburi Cemil'in hayatı* adlı biyografide, edebi yeteneği ışıldar.

MESUT EFENDİ Hocazade → HOCAZADE MESUT EFENDİ.

MESUT HARABATİ, Muallim Naci'nin yenilikçi tanzimat şiirine karşı eski biçim ve içerikteki şiirlerinde kullandığı takma ad.

MESVA a. (ar. *mesva*). *Esk.* Konut, mesken.

MESVERMEK gçz. f. (ar. *mess*'ten). *Esk.* Aptes alırken ıslatılmış eli meste sürmek.

Mesvin eolitleri (Fransa'da [Hainaut] *Mesvin*'den). Tarönc. A. Rutot'nun, insan eliyle gerçekleştirilmiş ilk yontma belirtilerini gördüğünü öne sürdüğü kimi eolit türlerine verdiği ad. (İnsanların Üçüncü Zaman'da ortaya çıktığını varsayan bu kuramın doğruluğu artık kabul edilmemektedir.)

MÉSZÁROS (Lázár), macar yurtsever (Baja 1796 - Eywood, İngiltere, 1858). Batthyány kabinesinde Savunma bakanıydı (1848); yeni orduyu düzenledi, sonradan, devrimin başarısızlığa uğraması üzerine sürgünde yaşadı.

MEŞ a. (fr. *mèche*). Cerr. Kanamayı durdurmak ve bir irin birikintisini boşaltmak için bir yaranın ya da bir boşluğun içine sokulan steril gazlı bez şeridi.

MEŞA → MESA.

MEŞAGİL çoğl. a. (ar. *meşgale*'nin çoğl. *meşağil*). *Esk.* **1.** Uğraşılan işler. **—2.** *Meşagil-i dünyeviye,* dünya işleri, dünya uğraşları. || *Meşagil-i kesire,* yoğun uğraşlar, yoğun işler.

MEŞAHİD çoğl. a. (ar. *meşhed*'in çoğl. *meşāhid*). *Esk.* Şehitlikler.

MEŞAHİR çoğl. a. (ar. *meşher*'in çoğl. *meşahir*). *Esk.* Sergiler.

MEŞAHİR çoğl. a. (ar. *meşhūr*'un çoğl. *meşahir*). *Esk.* Ünlü kimseler, meşhurlar: *Meşahir-i üdeba* (ünlü yazarlar).

MEŞAİL çoğl. a. (ar. *meş'ale*'nin çoğl. *meşā'il*). *Esk.* Meşaleler.

MEŞAİM çoğl. a. (ar. *meş'ūm*'un çoğl. *meşa'im*). *Esk.* Uğursuz olan şeyler.

MEŞAİN çoğl. a. (ar. *şeyn*'in çoğl. *meşā'in*). *Esk.* Kusurlar, suçlar.

MEŞAİR çoğl. a. (ar. *meş'ar*'ın çoğl. *meşa'ir*). *Esk.* **1.** Mekke'de hacı olunmadan önce durulması gereken yerler. **—2.** *Meşair-ül-hac,* hac sırasında durulan yerler.

—Esk. biyol. Beş duyu.

Meşair üş-şuara, Âşık Çelebi'nin şairler tezkiresi (1566). Yapıtın uzun giriş bölümünde yazar, kendi yaşamıyla ilgili bilgi verir; tezkire yazarken uyulması gereken kuralları sıralar. Eldeki nüshalarda 360 ile 424 arasında değişen şaire ebcet sırasına göre yer verilmiştir. Yapıtta şairlerin hayat hikâyeleri, özel yaşamları geniş biçimde konu edinilmiştir. Dönemin sosyal yaşantısı, zevkleri, eğlence yerleri, sohbet toplantıları, giyim kuşam hakkında ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Türkçe sözcükler, deyimler, atasözleri, cinaslar, şairlerin aralarında latife diye adlandırılan açık-saçık şakalar yönünden zenginlik taşır. Dönemin kültür yaşamını canlandırması bakımından önemlidir. Minyatürlü bir nüshası Millet kütüphanesi'ndedir (Ali Emiri böl. 772). G. M. Meredith-Owens Londra'da British Museum'da bulunan (Or. 6434) nüshanın tıpkıbasımını önsöz ve bir dizinle yayımlamıştır (1971).

MEŞAİYÛN ya da **MEŞŞAİYÛN** çoğl. a. (ar. *meşai*'nin çoğl. *meşşa'iyyūn*). Esk. fels. **1.** Aristotales felsefesini benimsemiş olanlar. **—2.** *Meşaiyûn felsefesi,* gezinimcilik felsefesi.

MEŞAK, -kkı çoğl. a. (ar. *meşakkat*'in çoğl. *meşakk*). *Esk.* Sıkıntılar, zahmetler: *Meşakk-ı hayat* (hayatın zorlukları, sıkıntıları).

MEŞAKKAT, -ti a. (ar. *meşakkat*). **1.** Güçlük, sıkıntı, zahmet, eziyet. **—2.** *Meşakkat çekmek,* güçlük çekmek, sıkıntı içinde olmak: *Bu kadar meşakkat çekeceğimi bilseydim, bu işe hiç girişmezdim.* || *Meşakkate katlanmak,* zorluğa, sıkıntıya göğüs germek.

MEŞAKKATLİ sıf. Sıkıntı veren, yorucu, zahmetli bir iş için kullanılır: *Çok meşakkatli bir iş.*

MEŞAKKATSİZ sıf. Güç olmayan, sıkıntısız ve zahmetsiz.

MEŞALE a. (ar. *meş'ale*). **1.** Aydınlanmak için elde taşınan, ucuna balmumu sıvanmış paçavra, püskül vb. takılı değnek: *Bir meşaleyi yakmak.* **—2.** Aydınlatma amacıyla (daha çok törenlerde) kullanılan, ucunda alev çıkararak yanan bir madde bulunan sabit değnek: *Bir ölünün başında meşale yakmak. Olimpiyat meşalesi.* **—3.** *Meşale çekmek,* herhangi bir girişime önayak olmak, önderlik etmek. || *Meşaleyi (bir kimseye) devretmek, teslim etmek,* bir görevin, bir işin sürekliliğini, kalıcılığını güvence altına almak için onu bir başkasına emanet etmek: *Meşaleyi sana devrediyorum, sen de ileride başkalarına devredeceksin.*

—Esk. *Meşale-i dil,* gönül meşalesi. || *Meşale-i kârban,* kervan meşalesi. || *Meşale-i maarif, meşale-i irfan,* bilgi meşalesi.

—Spor. *Olimpiyat meşalesi,* olimpiyat oyunları süresince oyunların yapıldığı statta yanan meşale. (Eski olimpiyat oyunlarını sembolleştirmek üzere 1936 Berlin Olimpiyat oyunları'nda uygulanmaya başlayan olimpiyat meşalesi, Yunanistan'ın Olympia dağında güneş ışınlarıyla yakılır ve ülkelerin atletleri aracılığıyla olimpiyat oyunlarının yapılacağı ülkeye götürülür.)

Meşale savaşı, 1578-1590 Türk-İran savaşı'nın Özdemiroğlu Osman Paşa ordusuyla İmamkulu Han komutasındaki safevi kuvvetleri arasındaki 4 günlük evresi (8 mayıs - 11 mayıs 1583). Demirkapı'dan harekete geçen Osman Paşa ordusu, Baştepe yakınındaki Bilasa düzlüğünde Karabağ valisi İmamkulu Han komutasındaki 50 000 kişilik safevi ordusuyla karşılaştı. İlk günü yalnız öncü çatışmalarıyla sınırlı kalan meydan savaşının ikinci günü, sabahtan akşama kadar kıyasıya çarpışan taraflar, karanlık bastıktan sonra da iki yanda yakılan meşalelerin ışığında gün ağarana dek dövüştüklerinden, bu çarpışma tarihe "Meşale savaşı" adıyla geçti. Her iki taraf da yorgun düştüğü için üçüncü gün önemli bir çarpışma olmadı. Ancak, sahte bir çekilme oyunuyla Osman Paşa ağırlıklarını, özellikle toplarını belirgin bir biçimde ordusunun gerilerine taşıttırdı. Paşanın bu ustalıklı oyununa aldanarak savaşın dördüncü ve son gününe, türk birliklerinin Demirkapı yollarını kesmek için süvari kuvvetleri göndermekle başlayan İmamkulu Han, birden şiddetli topçu ateşiyle karşılaşan askerlerinin şaşkına döndüğünü ve iki koldan sarıldığını gördü. Bunun üzerine dağılan askerini durdurmaya çalıştıysa da bozgunu önleyemeyince, kendisi de kaçmak zorunda kaldı. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın büyük zaferlerinden biri sayılan ve çok üstün düşman kuvvetlerine karşı kazanılan bu başarı üzerine safevi ordugâhı ele geçirildi. Şirvan'ın geri alınması, Dağıstan ve Gürcistan'ın çok yakın görülen bir istila tehlikesinden kurtulması, Revan'la yöresinin kısa bir süre sonra kan dökülmeden ele geçirilmesi, Türkler'in 2 000 kişi olan kayıplarına karşı İranlılar'ın 10 000'i aşkın ölü verdikleri Meşale savaşı'nın en önemli sonuçlarıdır.

MEŞALEKEŞ sıf. (ar. *meş'ale* ve fars. *keş*'ten, *meş'ale-keş*). *Esk.* Meşaleci.

MEŞAM, -mmı a. (ar. *meşamm*). *Esk.* Koku alma organı, burun.

MEŞAR a. (ar. *meş'ar*). *Esk.* **1.** Hacı olmadan önce konaklanan yerlerden her biri. **—2.** *Meşar-ül-haram,* Kâbe'de ziyaret edilen belirli yerler.

—Esk. biyol. Beş duyudan her biri.

MEŞARIK çoğl. a. (ar. *maşrık*'ın çoğl. *meşarık*). *Esk.* Güneşin doğduğu yönler, doğu yönleri.

MEŞARİ çoğl. a. (ar. *meşra'*'ın çoğl. *meşari'*). *Esk.* **1.** Yollar. **—2.** Su olukları.

MEŞARİB çoğl. a. (ar. *meşreb*'in çoğl. *meşarib*). *Esk.* **1.** Huylar, tabiatlar, mizaçlar. **—2.** Su, şarap vb. içilen kaplar, maşrapalar.

MEŞ'AR-İ HARAM, Mekke'nin Müzdelife yöresinde bir tepe. Hac sırasında hacılar zilhicce ayının 8'ini 9'una bağlayan geceyi Müzdelife'de geçirdikten sonra bayram sabahı *Kuzah dağı* da denilen Meş'ar-i Haram'a giderek burada bir süre kalır; güneş doğmadan önce buradan ayrılarak Mina'ya geçerler.

MEŞARİT çoğl. a. (ar. *mişrāt*'ın çoğl. *meşarit*). *Esk.* Neşterler, bıçaklar.

MEŞAYİH çoğl. a. (ar. *şeyh*'in çoğl. *meşayih*). *Esk.* Şeyhler: *"Meşâyihin himmeti kılıcını alayım / Kendi nefsim boynunu kendim urayım canım"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.).

MEŞÂYİM çoğl. a. (ar. *meşime*'nin çoğl. *meşayim*). *Esk.* Döl yatakları.

MEŞBU sıf. (ar. *işbā'*'dan *meşbū'*). *Esk.* **1.** Doymuş, tok. **—2.** Dolu, dolmuş: *"... Amerikalılar başka fikirlerle meşbu geldikleri halde dönüşlerinde hüsn-i şehadetten nefislerini men edemediler"* (Y. K. Beyatlı). **—3.** *Meşbu olmak,* doymak, dolmak: *"... saadet ruhun sükûnet ve feragatle meşbu olmasıdır"* (Ahmet Hidayet).

—Esk. kim. DOYMUŞ'un eşanlamlısı.

MEŞCER ya da **MEŞCERE** a. (ar. *şecer*'den *meşcer, meşcere*). *Esk.* Ağaçlık yer, ağaç topluluğu, kov: *"Mai bir göl, yanında bir meşceri / meşcerin sine-i sükûnunda / Münteşir iltimâ-ı sâf-i kamer"* (Tevfik Fikret).

MEŞCERE → MEŞCER.

MEŞCU sıf. (ar. *şeca'at*'ten *meşcu'*). *Esk.* Cesaret bakımından üstün çıkan, cesareti fazla.

MEŞCUC sıf. (ar. *şecc*'den *meşcuc*). *Esk.* Başı, yüzü yaralanmış olan.

MEŞDUD, MEŞDUDE sıf. (ar. *şiddet*'ten *meşdud*, dişl. *meşdude*). *Esk.* Sıkıca, sıkı sıkıya bağlanmış.

◆ **meşdude** a. Bursa ipeğinden yapılmış bir tür kumaş.

MEŞDUH sıf. (ar. *meşdūh*). *Esk.* Korkmuş, şaşırmış, ürkmüş.

MEŞE a. (fars. *bişe*, orman, sazlık'tan). **1.** Ilıman bölgelerden okyanus iklimine kadar ormanların baş öğesi olan, genellikle parçalı yapraklı ağaç. (Bil. a. *quercus;* kayıngiller familyası.) **—2.** *Meşe odunu,* kaba, görgüsüz, incelikten yoksun kimse: *O meşe odunu böyle güzelliklerden ne anlar!* (kaba.).

◆ sıf. Meşeden yapılmış olan: *Meşe mobilya.*

—ANSİKL. Meşe ağacının 300'den fazla türü vardır. Özellikle Kuzey yarıküre'nin ılıman ve sıcak bölgelerinde yetişir. Türki-

ye gerek tür sayısı (30'dan fazla), gerekse kapladıkları alanlar bakımından zengin bir meşe diyarıdır. Bütün orman bölgelerinde, hatta bugünkü kıraç alanlarda eski meşe ormanı kalıntılarına rastlamak olanağı vardır. Doğal olarak yetişen meşelerin yanında parkçılık ve ormancılık yönünden önemli birkaç yabancı tür de üretilmektedir.

Meşelerin hemen hemen hepsi dökülen ya da sürekli, az ya da çok parçalı yapraklı ağaçlardır. Çanakyapraklardan yoksun çiçekleri tırtılsı biçimindedir: erkek çiçek topluluğu ince ve sarkık, dişilerse kısa, topaç biçiminde ve diktir. Meyveler kurudur ve kendiliğinden açılmaz (palamut), birbirine yapışan pullardan oluşan bir yüksüğün içine yerleşmiş aken halindedir. Olgunlaşmaları için bir ya da iki yıl gerekir. Ağaçlar gelişmek için bol güneş ister, kökleri çok derine gider.

• *Dökülen yapraklı meşeler. Sapsız meşe (Quercus sessiliflora),* sapsız palamutlu, saplı yapraklıdır. Tepeye kadar varan ana gövdesi nedeniyle saplı meşeden daha düzgün bir duruşu vardır. Yaprakları daha bol ve sıktır. Yeteri kadar derin, iyi akaçlanmış yumuşak toprakları sever. Avrupa'nın batısında ve merkezinde çoğu zaman gürgen ve kayınla karışık ormanlarda yetişir (karma meşelik). Türkiye'de Trakya'ya kadar uzanır, çeşitli orman bölgelerinde, Marmara çevresi ve Karadeniz ormanlarında alt türleriyle birlikte bulunur. Özellikle koru ormanlarındaki sapsız meşenin odunu yumuşak olup, marangozluk, ince marangozluk ve kaplamacılıkta kullanılır.

Saplı meşe (Q. pedunculata), sapsız meşe gibi yüzlerce yıl yaşayan büyük bir ağaçtır. Palamudu saplı, yapraklarıysa çok kısa saplıdır. Ağacın tepesi belirgin bir dikeylikte olmayıp çok sayıda dallardan oluşur. Dallar arasında geniş boşluklar bulunur. Sapsız meşeden daha geç çiçek açar. Avrupa'nın önemli orman ağaçlarındandır. 1 000 m kadar yüksekliklerde bile yetişir. Sapsız meşe kadar güneş isterse de daha tıkız topraklara da uyum sağlar, çoğu zaman vadilerde ve killi ovalarda rastlanır. Tek başına tarla kenarlarında da görmek olasılığı vardır. Sert ya da yarı sert olan odunu özellikle çatı yapımına elverişlidir.

Sapsız ve saplı meşeler çok yavaş büyüdüklerinden bir koru ormanının oluşması için genellikle 150-200 yıllık bir süreye gerek vardır. Bununla beraber bazı meşeler için çok güneşli yerlerde ve uygun iklimlerde bu süre 120 yıla kadar inebilir. Erken bir seçim ve düzenli aralıklarla dikim yapıldığında 90-110 yılda güzel, iyi nitelikli bir meşe elde etme olanağı vardır.

Meşenin doğal yenilenmesi aşamalı kesimlerle gerçekleşir; dikimden önce yapılan kesimler sapsız meşede daha sık, saplıda daha seyrek olmalıdır. Ağaçların gövdeleri sürekli olarak gölgede kalması gerektiğinden dikilen fidanlar yavaş yavaş seyrekleştirilmeli ve her zaman yere yakın katlardaki bitki örtüsü korunmalıdır.

Yapay yenileme her iki tür için, ya fidanlıkta yetiştirilen fidanların dikimiyle ya da özellikle hazırlanmış toprağa palamutların ekilmesiyle sağlanır. Her iki ağaç için birinci yıldan başlayarak fidanların arası seyrekleştirilmeli ve dikimden 2 ila 3 yıl sonra, yeterince düzgün ve güçlü bir büyüme elde edebilmek için dip sürgünleri kesilip atılmalıdır.

Tüylü meşe (Q. lanuginosa), sert olan yapraklarının alt yüzünü kaplayan beyazımtırak tüyüne dayanılarak beyaz meşe diye de anılır. Yukarıdaki iki türle karşılaştırılırsa sıcak isteyen küçük bir ağaçtır. Özellikle Akdeniz havzasında yaşar. Güney ve Orta Avrupa'da, Türkiye'de özellikle Karadenizardı orman bölgelerinde, Marmara ve Ege çevresinde, Kocaeli yarımadasında çok bulunur. Kayseri, Ankara, Konya civarında da rastlanır. Kuru, kireçli, fakir topraklar üzerinde 20 yıl içinde tüketime açılan baltalıklar oluşturur. Çok sert olan odunu zor işlenir, buna karşılık çok iyi bir yakacaktır. Kabuğu sepilemede kullanılır. Domalan* (yer mantarı) bu ağacın kökleriyle ortak yaşam halindedir.

Toza meşesi (Q. toza), Batı Avrupa sahillerinde yaşayan küçük bir ağaçtır. Baltalıklarda yetiştirilir; odunu sepilemede kullanılır.

Saçlı meşe (Q. cerris), orta boy bir ağaçtır. Palamutları iki yılda olgunlaşır; üzerinden bir saç demeti gibi sarkan uzunca pulcuklarla kaplı bir pelit yüksüğü vardır. Avusturya ve Macaristan'dan başlayarak Güney ve Güney-doğu Avrupa'dan Suriye'ye kadar yaygındır. Türkiye'de hemen hemen bütün ormanlarda, çeşitli alt türleriyle birlikte bulunur. İngilizler bu ağaca *Turkey Oak* (türk meşesi) derler.

Amerika kırmızı meşesi (Q. rubra), Amerika Birleşik Devletleri'nin Atlantik kıyılarında yetişir, fakat ağaçlandırma yöntemleriyle Avrupa'da da yayılmaya başlamıştır. Bunun yaprakları sonbaharda güzel kırmızı bir renk alır. Küllemeye karşı dayanıklı olduğu gibi odunu da çok kalitelidir. Toprak bakımından pek büyük istekleri olmayan bu tür, sapsız ve saplı meşelere göre daha çabuk gelişir.

• *Dökülmeyen yapraklı meşeler. Pırnal* ya da *yeşil meşe (Q. ilex),* Akdeniz havzasında, hatta Okyanus sahillerinde yaygın bir ağaçtır. Türkiye'de devamlı tahribat ve kesimlerin usulsüz yapılması yüzünden boylu bir çalı haline gelmiştir. Yirmi yıllık basit baltalıklarda işlenir, odunu çok sert ve birim üstü yoğunluktadır, kolayca çatlar. İyi bir yakacaktır. Kuzey Afrika'da, özellikle Fas'ta çok büyüyebilen bu tür, ulu ağaç haline bile gelebilir.

Mantar meşesi → MANTAR MEŞESİ.

Kermes meşesi (Q. coccifera), Akdeniz bölgesinin tipik bitkisidir. Kıyıları çevreleyen makinin en başta gelen elemanıdır. Güney, Batı ve Kuzey Anadolu sahillerini yeşil bir şerit gibi sarar. Palamutları iki yılda olgunlaşır. Sadece toprak korunmasında kullanılır.

Yaprakları dökülen meşelerden *zeen* ve *afores* türlerinin Cezayir ve Fas'ta ufak topluluklarına rastlanır. Bunların odunu sadece travers yapımında kullanılır. Meşe ormanları öteden beri evcil hayvanlar için otlak yeridir. Özellikle palamutlarıyla beslenen domuzlar için çok elverişlidir. Mantar meşesinin bir çeşidi insan besini olarak da kullanılabilen "tatlı palamut" verir (Fas'ta Mamora ormanı).

—Deric. Derileri sepilemede kullanılan çeşitli meşe türlerinin, kabuklarında, odunlarında ya da meyvelerinde tanen vardır. Bodurmeşe, saplı meşe ve salkım meşe kabuklarındaki tanen oranı yaklaşık % 10'dur. Sepileyici bunları toz halinde kullanır. Bu meşe türleri tüm gelişmelerini tamamladıklarında da tanen içerirler; bunlar sepileyici öz haline dönüştürülür ve bu biçimiyle sepiciye verilir. Pırnalın ya da Akdeniz bölgesinde görülen gökmeşenin kabuğu tanen açısından çok zengindir ve mantarmeşesinin kabuğunda olduğu gibi toz biçiminde kullanılır. Palamutlar çeşitli doğu meşe türlerinin pelitlerinin kadehleridir; % 30-40 oranında tanen içerirler ve toz ya da tanen özü olarak kullanılırlar.

—Deric. ve Halk hek. *Meşe kabuğu,* meşe ağacından elde edilen, dış yüzü gri, iç yüzü esmer tarçın renginde ve oluk ya da boru biçiminde, 1-3 mm kalınlıkta, kokusuz, buruk ve acımsı lezzetli kabuk parçası. (Tanen [% 10-20], gallik asit, boya ve acı maddeler içerir. Eskiden toz haline getirilerek deri sepilemesinde kullanılırdı. Kabuklar, peklik verici, güçlendirici ve antiseptik etki taşıdığından, toz ya da infusyon halinde ağız yoluyla halk hekimliğinde de kullanılır.)

—Mit. Meşe, Zeus'un kutsal ağacıydı. Dodone'deki (Epeiros) Zeus tapınağı'nı çevreleyen meşe ağaçlarının kâhinliği ilgilendiren işlevleri vardı. Keltler için de meşe kutsal bir ağaçtı ve üzerindeki ökseotu en üstün tanrının varlığının belirtisi sayılırdı.

MEŞED a. (ar. *şiddet*'ten *meşedd*). *Esk.* Kuvvet.
—İsl. huk. *Meşedd-i müske,* bir kişinin başkasının arazisi üzerinde bulunan kanıtlanmış ve ona öncelik veren hakkı. (Örneğin bir vakfa ait araziyi su yollarını yaparak ıslah eden kişiye verilen tarım yapma, araziyi işletme hakkı gibi. Böyle bir hakka sahip olan kişinin elinden arazi alınarak bir başkasına kiralanamaz.)

MEŞELİK a. Meşe korusu; yalnızca ya da çoğunlukla meşe ağaçlarının bulunduğu ormanlık alan.

MEŞFER a. (ar. *meşfer*). *Esk.* At, deve, köpek gibi hayvanların sarkık dudağı.

MEŞFU a. (ar. *meşfu*ᶜ). İsl. huk. Üzerinde başkası yararına şufa hakkı doğan taşınmaz mal. ‖ *Meşfuun bih,* sahibi yararına, sufa hakkı doğuran taşınmaz mal.

MEŞGALE a. (ar. *şuğl*'den *meşğale*). Uğraşılan şey, iş, güç, uğraş: *Kendine bir meşgale bulmak.*
—*Esk. Meşgale-i dehr-i bi-direng,* kararsız dünyanın işi: *"Tâ key heva-yı meşgale-i dehr-i bî-direng"* (Baki, XVI. yy.).

MEŞGUF sıf. (ar. *şağaf*'tan *meşğûf*). *Esk.* Âşık, tutkun, aklı başında olmayan, divane.

MEŞGUL sıf. (ar. *şuğl,* iş, uğraşılacak şey'den *meşğûl*). **1.** Bir iş yapmakta, bir şeyle uğraşmakta olan kimse için kullanılır: *Şu anda meşgul, rahatsız edilmek istemiyor. Doktor meşgul, sizi kabul edemeyecek.* **—2.** Her an yapmak zorunda olduğu bir işi bulunan kimse için kullanılır: *Babam çok meşgul bir insandır.* **—3.** Dalgın, düşünceye dalmış kimsenin durumunu anlatmak için kullanılır: *Kafam çok meşguldü, söylediğinizi anlayamadım.* **—4.** Tutulmuş, başkası tarafından işgal edilmiş ya da o anda kullanılmakta olan bir yer ya da bir şey için kullanılır: *Toplantı salonu meşgul, şimdi kullanamazsınız. Telefon şu anda meşgul.* **—5.** *Meşgul çalmak,* telefondan söz ederken, aranan numaranın meşgul olduğunu belirten bir sinyal çalmak: *Annemi arıyorum, telefon sürekli meşgul çalıyor.* ‖ *Bir kimseyi meşgul etmek,* onun zamanını almak, onu uğraştırmak, dikkatini dağıtmak; oyalamak: *Beni meşgul etme, ders çalışıyorum. Bu küçük dükkân beni bütün gün meşgul ediyor. Çocuğu biraz meşgul et, ben şimdi geliyorum.* ‖ *Meşgul olmak,* vaktini vermek, uğraşmak; oyalanmak; ilgilenmek: *Bizimle hiç meşgul olmadılar. Bir şeyle meşgul olman gerekli.*
—Telekom. *Meşgul işareti,* bir arayana, aradığı aboneye ait hattın meşgul olduğunu ya da belli bir yerde hiçbir organın bağlantıyı sağlamak için kullanılabilir durumda olmadığını bildiren işaret.

MEŞGULİYET, -ti a. (ar. *meşğûl* ve *-iyyet*'ten *meşğûliyyet*). Zamanın, etkinliğin adandığı şey; iş, uğraş: *Çok değişik*

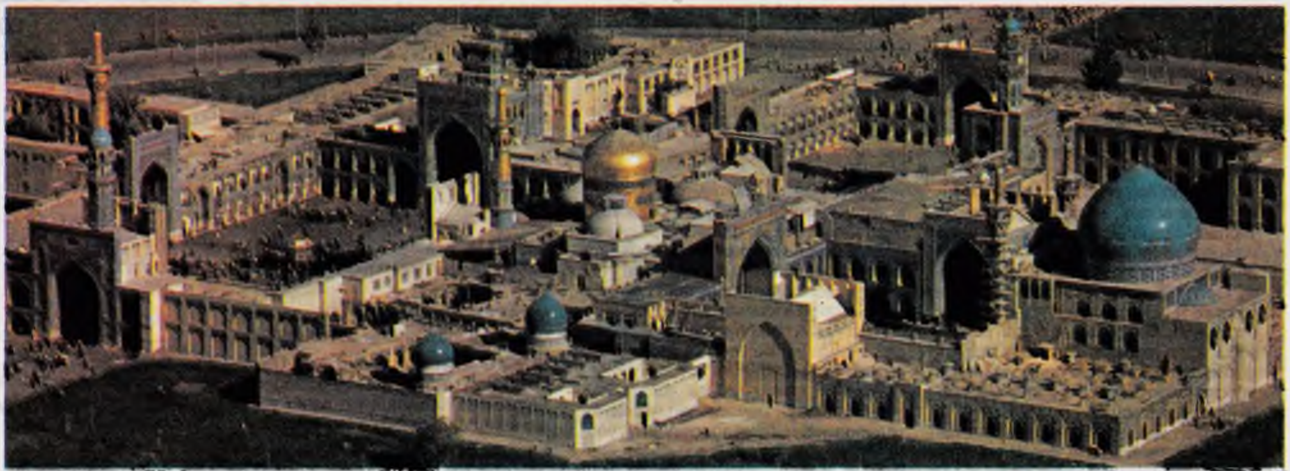
sapsız meşe
(Quercus sessiliflora)

hepyeşil yapraklı meşeler

dökülen yapraklı meşeler

Gerster-Rapho

Meşhed
Gevherşad camisi (1418) ve İmam Rıza'nın türbesi (büyük bölümü XIV. yy.'da yapılmıştır; kubbesi [1675] yaldızlı bakırla kaplıdır)

meşguliyetleri var. Kendine güzel bir meşguliyet bulmak. Bu kadar meşguliyet arasında ona gereği gibi zaman ayıramadım.

MEŞHED, İran'da kent. Horasan ilinin merkezi, 970 m yükseltide, Heri Rud ırmağının kolu Keşef Rud'un kıyısında; 1 466 018 nüf. (1986). Şiilerin, çok ziyaretçi çeken kutsal yeri (yılda bir milyonu aşkın insanın ziyaret ettiği sanılır): şiilerin 8. imamı Ali Rıza'nın (öl. 818) mezarı buradadır. Kent, G.-D. İran'ın kırsal kesiminden birçok insanı çekerek hızla gelişmiştir (tekstil ve besin sanayileri).

—Tar. Meşhed, IX. yy.'ın başlarına kadar Tus'a bağlı *Sanabad* adlı bir köy iken, 817'de İmam Rıza'nın burada şehit edilmesiyle önem kazandı. Köy, "şehit edilme yeri" anlamına *Meşhed* adını aldı. İmam Rıza'nın buraya gömülmesi ve bir de türbe yapılması köyün önemini bir kat daha artırdı. 1037'de Gazne valisi türbenin çevresini sağlamlaştırdı. 1121'deyse türbe bir surla çevrildi, 1161'de de Oğuzlar'ın eline geçti. Tus'un Timurlular tarafından yerle bir edilmesinden sonra Meşhed önem kazandı ve hızla gelişmeye başladı. Meşhed ve İmam Rıza'nın türbesinin onarılıp gelişmesinde Timurlular'dan Şahruh (1406-1446) ve dindar karısı Gevherşad etkin rol oynadılar. Günümüzdeki görkemli türbenin yapımına o dönemde başlandığı gibi, türbe ile bir bütün oluşturan Gevherşad mescidi de aynı dönemde yapıldı. Meşhed, Safeviler'den Şah İsmail ve ardılları döneminde İmam Rıza' nın türbesi nedeniyle büyük bir ilgi gördü. Ancak kent, Özbekler'in birbiri ardı sıra saldırı ve istilaları nedeniyle önemli ölçüde zarara uğradı. Bu saldırılardan özellikle 1589'daki, kent için büyük yıkım oldu. 1722-1847 arası kent bu kez de Afganlılar ve Türkmenler'in akınlarına uğradı. Horasan valisi Hasan Han'ın ayaklanması 1849'da güçlükle bastırıldı. 1911'de Heratlı Yusuf Has adlı biri Muhammet Ali Şah adıyla Meşhed'e egemen olduysa da yakalanarak öldürüldü. Bundan sonra İran egemenliğinde kalan kent giderek gelişti ve büyük yapıları, geniş alanları, caddeleri, otelleri, üniversitesiyle çağdaş bir görünüm kazandı; İmam Rıza'nın türbesi nedeniyle de şiilerin ikinci bir hac merkezi durumuna geldi.

—Güz. san. Kâfirlerin girmesi yasak olan İmam Rıza'nın türbesi kentin en güzel anıtıdır. Türbe, yapılışından (IX. yy.) bu yana sürekli genişletilmiştir. Türbenin yakınında bulunan, dört eyvanlı Gevherşad camisi (XV. yy.), parlak bezemeleri ve genel güzelliği bakımından türbeden hiç de aşağı kalmaz. Pazar içindeki Şah camisi (XIV. yy.'da yapıldı) bu büyük yapıların yanında sönük kalmaktadır. Zengin müze (eski halılar, kuyumculuk, vb.).

MEŞHER a. (ar. *meşher*). *Esk.* Sergi, teşhir yeri.

MEŞHET a. (ar. *şehādet*'ten *meşhed*). *Esk.* Bir kimsenin şehit olduğu ya da bir şehidin gömüldüğü yer.

MEŞHUM sıf. (ar. *şehāmet*'ten *meşhum*). *Esk.* **1.** Cesaretli, cesur, yürekli. **—2.** Çevik, oynak at için kullanılır. **—3.** Korkutan, dehşete düşüren.

MEŞHUN sıf. (ar. *meşḥūn*). *Esk.* Doldurulmuş, dolu: *"Sultan Süleyman'ın şiir ve aşk ile meşhûn hissiyâtına pek tevâfuk ederdi"* (A. R. Altınay).

MEŞHUR sıf. (ar. *şöhret*'ten *meşhūr*). **1.** Yaygın bir şöhreti olan kimse, yer ya da şey için kullanılır; ünlü: *Meşhur bir ressam. Meşhur bir doktor. Meşhur bir restoran. Meşhur kaplıcalar.* **—2.** Daha önce herhangi bir yönüyle çok sözü edilmiş bir kimse ya da şey için kullanılır: *Ya, o meşhur tasarılarına ne oldu? Demek o meşhur Ayşe bu.* **—3.** *Meşhur etmek,* bir kimseyi, bir yeri, bir şeyi üne kavuşturmak: *İlk kitabının ödül alması onu bir anda meşhur etti. Halikarnas Balıkçısı Bodrum'u meşhur etti.* **—4.** *Meşhur olmak,* herkesçe bilinip tanınmak, ünlenmek.

—Esk. gökbil. *Meşhur-ül-kavil,* uzayın kuzeyinde Andromeda ve Perseus burçları arasındaki parlak yıldız.

MEŞHURİ, asıl adı **Ahmet,** türk şair (Selanik 1783 - ? 1857). Kâtiplik, müderrislik gibi görevlerden sonra yaşamını kendi çiftliğinde sürdürdü. Nükteci, rint bir kişiydi. *Divan*'ı basıldı (1875).

MEŞHURLUK a. Tanınmış, ünlü biri olma durumu; ünlülük, tanınmışlık.

MEŞHUT sıf. (ar. *şühūd*'dan *meşhūd*). *Esk.* **1.** Gözle görülmüş, görülen: *"... yalnız sanatta, zevahirde değil, din üzerinde de meri ve meşhuttur"* (F. Köprülü). **—2.** *Meşhud olmak,* görülmek: *"Namık Kemal'de de vazıh surette meşhud olan bir İran mukallitliğinden kurtulmak arzusu..."* (F. Köprülü).

—Cez. huk. *Meşhut suç* → SUÇ.

—İsl. huk. *Meşhudün aleyh,* aleyhine tanıklık yapılan kişi. ‖ *Meşhudün bih,* tanıklık yapılan olay. ‖ *Meşhudün leh,* mahkemede lehine tanıklık yapılan kişi.

MEŞİB a. (ar. *şeyb*'den *meşib*). *Esk.* Saçı sakalı ağarma, ihtiyarlama.

MEŞİD a. (ar. *şeyd*'den *meşid*). *Esk.* Harç kullanılarak yapılmış sağlam bina.

MEŞİHAT a. (ar. *şeyḫ*'ten *meşiḫat*). *Esk.* **1.** Şeyhlik. **—2.** Şeyhülislamlık unvanı ya da makamı: *"Meşihat, meri olan bir usul dairesinde sıra ile intihap ve saraya yollardı"* (H. Z. Uşaklıgil). [*Bab-ı meşihat* da denir.] **—3.** *Meşihat-penah,* şeyhülislam.

MEŞİME a. (ar. *meşime*). *Esk.* **1.** Anat. Dölyatağı. **—2.** Anat. Son, plasenta. **—3.** Bir şeyin doğduğu yer: *"Gün doğmadan meşime-i şebden neler doğar!..."* (Tevfik Fikret). **—4.** *Meşime-i deha,* dehanın ortaya çıktığı yer. ‖ *Meşime-i dünya,* gökyüzü.

—Esk. bot. Çiçekte yumurtacıkların yumurtalığa yapışık bulunduğu doku.

MEŞİN a. (fars. *mişīn*'den). **1.** Bitkisel sepilemeyle hazırlanan koyun derisi. Genellikle saraçlıkta, marokencilikte, ciltçilikte, özellikle de ayakkabı astarcılığında kullanılır. **—2.** *Meşin gibi,* esmerleşmiş, sertleşmiş insan derisi için kullanılır. ‖ *Meşin suratlı,* utanma duygusunu yitirmiş, erdemsiz, onursuz kimse için kullanılır. ‖ *Meşin yuvarlak,* top, özellikle de, futbol topu.

—Ayakkc. *Meşin tersi,* ayakkabı astarı yapımında kullanılan tıraşlanmış meşin.

—Kuyumc. Varakçıların, darbelerin etkisini azaltmak için altın ile çekiç arasına yerleştirdikleri ince dana derisi. ‖ Mücevhercinin tezgâhına tespit edilmiş olan ve mücevhercinin maden kırpıntılarını toplamak için dizleri üzerine çektiği deri parçası.

—Oy. Bilardo ıstakasının ucunda bulunan ve topa vurulduğu zaman kayma yapmaması için tebeşire sürtülen deri parçası.

—Şapkac. Erkek şapkasının baş çevresini içten saran ince deri şerit.

◆ sıf. Meşinden yapılmış şey için kullanılır: *Meşin çanta. Meşin kemer. Meşin kırbaç.*

MEŞİNAĞACI a. Kuzey Amerika bataklıklarında yetişen ağaççık. (Meşin kadar sağlam ve dayanıklı olan kabuğu halat yapımında kullanılır. Bil. a. *dirca; thymeleaceae* familyası.)

MEŞİNCİ a. Meşin yapma işinde ustalaşmış deri işçisi.

MEŞİNDAĞI geçidi, D. Anadolu bölgesinin Hakkâri bölümünde Eruh-Şırnak (Siirt ili sınırları içinde) karayolunun izlediği geçit (1 620 m).

MEŞİNLİ sıf. Meşinle kaplanmış ya da meşinle süslenmiş.

MEŞİYET a. (ar. *meşiyyet*). *Esk.* **1.** İrade, istek, arzu. **—2.** Yürüyüş, yürütme. **—3.** *Meşiyet-i ilahiye,* Tanrı iradesi.

MEŞK, -ki a. (ar. *meşḳ*). *Esk.* **1.** Aynısının yapılması için verilen yazı ya da resim örneği. **—2.** Yazı ya da müzikte öğrenmek için yapılan alıştırma. **—3.** *Meşk almak,* ders almak. ‖ *Meşk etmek, eylemek,* yazı, resim, müzik vb. dersi almak, öğrenimi görmek, bir şeye alışmak için çalışmak. ‖ *Meşk vermek,* yazı, resim, müzik vb. dersi vermek.

—Hat. *Meşk kâğıdı,* hattatların üzerinde meşk çalışması yaptıkları, yazı yazıldıktan sonra ıslak süngerle silinip yeniden kullanılabilen, özel olarak aharlanmış kâğıt. ‖ *Meşk kalemi,* hattatlıkta, meşk sırasında kullanılan kamış kalem. (Her yazı türünde harflerin belirli genişlikleri vardır. Bu nedenle yazı öğrenilirken ağız genişliği bu yazının türüne uygun biçimde açılmış bir kalem kullanılır: sülüs ve nestalik yazılarda ağız genişliği 2,5-3 mm, nesih yazıday-

sa 1 mm kadardır. Meşk kalemi, meşkin yanı sıra levha ve kitapların yazımında da kullanılabilir.)

—Kur. tar. *Meşk-i tuğra,* Osmanlılar'da tuğra* çekmesini öğrenme uğraşına verilen ad. (Önceleri vezir, defterdar vb. yüksek devlet görevlileri bu işi yaparlarken, sonraları, tuğra yalnızca padişahlar tarafından çekilmeye başlandı.)

—ANSİKL. Hat. Hat öğrencisi önce hocasının meşkine bakarak harflerin yazılmasını ve ölçülerini öğrenir. Her meşk bir satırdan oluşur. Öğrenci yetenekliyse meşkini bir haftada bitirir ve yeni bir meşke başlar, önce müfredat*, daha sonra da mürekkebat*, meşk edilir. —Dört halife döneminde Medine'de gelişen ve "hatt-ı medeni" denilen kûfi yazıda bir tür üslup. (Bu yazıda yatay harfler normal ölçülerden daha fazla uzatılıyordu ve hızlı yazıldığı için kimi harfler güçlükle okunuyordu. Bu yüzden halife Ömer, bu üslubü yazının kötüsü diye adlandırmıştı. Bu yazı Harunurreşit dönemine değin Kuran'ların yazımında da kullanıldı.)

—Müz. Türk müziğinde, özellikle nota kullanımı yaygınlaşmadan önce meşk etmek hocaların okuyarak ve çalarak uyguladığı bir öğretim yöntemiydi. Sözlü yapıtların meşk edilmesi sırasında, yapıtın hem melodisi hem de usulü öğretilirdi. Yüzyıllar boyunca hemen hemen tek öğretim yöntemi olan meşk, hocanın üslubunun da öğrenciye aktarılması demekti. Batı notasının yaygınlaşmasından sonra meşk yöntemi, yavaş yavaş terk edilmiş, yapıtlar notasıyla öğretilir olmuştur; ancak bir parçanın belli bir yorumunu belirlemek ya da aktarmak için bu yönteme günümüzde de başvurulur.

MEŞK a. (fars. *meşk*). *Esk.* Meşinden yapılmış su kabı, kırba.

MEŞKÇE a. (fars. *meşk* ve *-çe*'den *meşkçe*). *Esk.* Küçük su kabı.

MEŞKHANE a. (ar. *meşk* ve fars. *hane*' den *meşk-hane*). *Esk.* Şarkıların geçildiği özel yer, öğretim yeri.

MEŞKÛK, -kü sıf. (ar. *şekk*'ten *meşkûk*). *Esk.* **1.** Kuşkulu, kuşku uyandıran: *"Bütün bu mahumatın sıhhati meşkûk, fakat 1702'de Rus askerleri tarafından esir edildiği muhakkaktı"* (N. S. Örik). **—2.** *Meşkûk-ül-ahval,* kim olduğu kuşkulu, ne olduğu belirsiz.

MEŞKUK sıf. (ar. *şakk*'tan *meşkuk*). *Esk.* Yarılmış, yarık.

MEŞKÛL sıf. (ar. *şikal*'den *meşkûl*). *Esk.* **1.** Ön ayağı bileklerine kadar beyaz at için kullanılır.**—2.** Topal. **—3.** Ayağı bağlı.

MEŞKÛR sıf. (ar. *şükr*'den *meşkûr*). *Esk.* **1.** Beğenilmiş, övülmüş, makbul. **—2.** Teşekküre değer, teşekkür olunacak.

MEŞLEME a. Cerr. Bir yarayı ya da bir apseyi meşle boşaltma eylemi.

MEŞMUL sıf. (ar. *şümûl*'den *meşmûl*). *Esk.* **1.** Kaplanmış, etrafı çevrilmiş. **—2.** Bir şeyin içinde bulunan.

MEŞMUM sıf. (ar. *şemm*'den *meşmûm*). *Esk.* Koklanmış.

◆a. Misk ya da ıtır gibi güzel kokulu şey.

MEŞRA a. (ar. *meşra*ᶜ). *Esk.* **1.** Patika, yol. **—2.** Su oluğu, kanal.

MEŞREP a. (ar. *meşreb*). *Esk.* **1.** Yaradılış, huy, karakter. **—2.** Davranış biçimi. **—3.** Su içilecek yer.

◆ sıf. ... *meşrep,* yaradılışı, huyu, belirtilen nitelikte olan: *haifif-meşreb* (→ HAFİF-MEŞREP), *kalender-meşreb* (→ KALENDER* MEŞREP), *rind-meşrep* (kalender, derviş yaradılışlı).

MEŞREPZADE ARİF MEHMET EFENDİ → ARİF EFENDİ (Mehmet) Meşrepzade.

MEŞRU sıf. (ar. *meşrû*ᶜ). **1.** Yasaya, hukuka uygun nitelikteki şey için kullanılır: *Meşru otorite.* **—2.** Yasayla gerçekleşen şey için kullanılır: *Meşru evlilik.* **—3.** Evlilik bağlarıyla birleşmiş kişiler ve çocuklar için kullanılır: *Meşru çocuklar.* **—4.** Akla, adalete, hakka dayalı şey için kullanılır: *Meşru bir istek, dilek.* **—5.** *Esk.* Şeriatça izin verilen.

—Cez. huk. *Meşru müdafaa* → MÜDAFAA.

MEŞRUA sıf. (ar. *meşrû*ᶜ'un dişl. *meşrû*ᶜ*a*). *Esk.* **1.** Şeriata uygun. **—2.** Yasaya, hukuka uygun. **—3.** Doğru, haklı, yerinde: *Mazeret-i meşrua* (yerinde özür).

MEŞRUAT çoğl. a. (ar. *meşrû*ᶜ'nun çoğl. *meşrû*ᶜ*at*). *Esk.* **1.** Kanuna uygun, doğru olan şeyler. **—2.** Şeriatla ilgili şeyler.

MEŞRUB sıf. (ar. *meşrûb*). *Esk.* İçilmiş.

◆ a. Şurup, ilaç olarak içilecek şey.

—Esk. tıp. Susuzluğu gidermek için ya da sindirimi kolaylaştırmak için içilen şey.

MEŞRUBAT, -tı çoğl. a. (ar. *meşrûb*'un çoğl. *meşrûbat*). Alkolsüz ve soğuk içecekler.

—*Esk. Meşrubat-ı küüliye,* alkollü içkiler.

MEŞRUH, MEŞRUHA sıf. (ar. *meşrûh*, dişl. *meşrûha*). *Esk.* Açıklanmış, uzun uzadıya anlatılmış: *İbare-i meşruha* (açıklanan ibare). *Madde-i meşruha* (uzun uzadıya, ayrıntılı anlatılan maddeler). *Mesele-i meşruha* (açıklanmış sorun, mesele).

MEŞRUHAT, -tı çoğl. a. (ar. *meşrûh*'un çoğl. *meşrûhat*). *Esk.* Açıklamalar, açıklayıcı bilgiler: *"Cep takvimlerimizden müneccimbaşı meşruhatını attık"* (R. H. Karay).

MEŞRUİYET a. (ar. *meşrû*ᶜ ve *-iyyet*'ten *meşrû*ᶜ*iyyet*). *Esk.* Kanuna uygun olma, yasallık.

MEŞRULAŞMA a. Meşrulaşmak eylemi.

MEŞRULAŞMAK gçz. f. Meşru duruma gelmek; kabul edilir olmak: *İlişkileri meşrulaştı. Artık bugünlerde rüşvet bile meşrulaştı.*

◆ **meşrulaştırmak** ettirg. f. *Bir şeyi meşrulaştırmak,* onu yasak olmaktan çıkarıp meşru ya da kabul edilir duruma getirmek: *Adam kayırmayı, partizanlığı meşrulaştırmak. Yaptığı kaçamakları meşrulaştırmakta ustadır.*

MEŞRULAŞTIRMA a. Meşrulaştırmak eylemi.

MEŞRULAŞTIRMAK → MEŞRULAŞMAK.

MEŞRULUK a. Meşru olan şeyin durumu.

—Med. huk. Evlilik içinde doğan çocuğun durumu (özelliği).

—Siyas. bil. Bir iktidarın, kaynağı ve biçimi bakımından, yönetilenlerin düşüncelerine uygun olma niteliği. (Meşruluk sorunu, egemenlik sorunuyla, yani iktidarın ilk ve asıl sahibinin saptanması sorunuyla birleşir.)

MEŞRUM sıf. (ar. *meşrûm*). *Esk.* Yarılmış.

MEŞRUT sıf. (ar. *şart*'tan *meşrût*). *Esk.* **1.** Koşula bağlı, koşullu. **—2.** Bir şeyle ilgili, bağlantılı: *"Meşrutiyet idaresine gelince -sanki umran işlerine yanaşmamak bu idarede kanun-ı esasi ile meşrut imiş gibi!..."* (R. H. Karay).

—İsl. huk. *Meşrut mütevelli* ya da *meşrutün leh mütevelli,* vakfın mütevellisi olması vakfiyede açıkça belirtilmiş kişi. ‖ *Meşrutün leh,* vakıf tarafından, vakıftan ya da vakfın gelirinden yararlanması şart koşulmuş kişi ya da kurum.

MEŞRUTA ya da **MEŞRUTE** a. (ar. *meşrût*'tan *meşrûta*). Din adamlarıyla imarethane, hastane vb. yerlerde çalışanların oturmalarına ayrılmış lojmanlar. (*Meşruta odaları* da denirdi.)

—İsl. huk. Satılmamak koşuluyla mirasçılara, bir kişiye ya da bir kuruma bırakılmış taşınmaz mal.

MEŞRUTEN be. (ar. *meşrût*'tan *meşrûten*). *Esk.* Koşula bağlı olarak, koşullu olarak.

—Cez. huk. *Meşruten tahliye* → ŞARTLA* SALIVERME'nin eşanlamlısı.

MEŞRUTİ sıf. (ar. *meşrût* ve *i*'den *meşrûti*). *Esk.* **1.** Meşrutiyetle ilgili olan: *Meşruti idare.* **—2.** *Meşruti hükümdarlık,* meşrutiyetle yönetilen hükümdarlık. ‖ *Meşruti hükümet,* meşrutiyet hükümeti. ‖ *Meşruti krallık,* meşrutiyetle yönetilen krallık.

MEŞRUTİYET, -ti a. (ar. *meşrut* ve *-iyyet*'ten *meşrûtiyyet*.). Hükümdarın, kimi yetkilerini meclis ve öteki anayasal kurumlara devrettiği, sınırlandırılmış monarşi* yönetimi; anayasal monarşi.

Meşrutiyet *(Birinci),* **93 meşrutiyeti** de denir, türk siyasi tarihinde Kanunuesasi'nin (Anayasa) Abdülhamit II tarafından onaylanarak (7 zilhicce 1293 [23 aralık 1876]) yürürlüğe girmesiyle başlayan ve Meclisi mebusan'ın süresiz olarak kapatılmasıyla (13 şubat 1878) sona eren dönem.

Ömrü yaklaşık on üç ay sürmüş olan Birinci meşrutiyet, Mithat Paşa'nın eseri sayılabilir. Abdülhamit II'nin tahta çıktığı tarihte (31 ağustos 1876) sadrazam olan Mütercim Rüştü Paşa'nın 19 aralık 1876' da istifa ederek görevi bırakması üzerine Şûrayı devlet başkanı Mithat Paşa sadrazamlığa getirildi. Bu sırada Sırbistan ve Karadağ prenslikleri Osmanlı devletine başkaldırmış, Balkanlar'ın çeşitli yerlerinde milliyetçi hareketler başlamıştı. Rus generali Çernayef'in komuta ettiği sırp ordusunu Aleksinac meydan savaşı'nda bozguna uğratan Gazi Osman Paşa, Belgrad'a doğru ilerlerken Rusya'nın verdiği ültimatom karşısında yeni bir savaşı göze alamayan Babıâli, bölgedeki ilerlemesini durdurdu. Mithat Paşa, sadrazamlığa getirildikten üç gün sonra İstanbul'da türk, ingiliz, alman, rus, fransız, Avusturya -Macaristan ve italyan delegelerinin katıldıkları Tersane konferansı toplandı. Aynı gün, konferansa katılan yabancı temsilcileri etkilemek ve onların Bulgaristan'la Bosna-Hersek'te hıristiyanlar lehine yapılmasını istedikleri reform fikrinden caydırmak amacıyla toplar atılarak meşrutiyet ilan edildi. Ancak bir ay kadar süren Tersane konferansı'ndan beklenen sonuç elde edilemedi. Mithat Paşa, savaşa olan eğilimi ve "millet askeri" adıyla bağımsız bir ordu oluşturma yönündeki çabaları nedeniyle azledilerek Kanunuesasi'nin 113. maddesine göre sınır dışına çıkarıldı (5 şubat 1877). Mithat Paşa'nın başkanlığında Ziya Paşa ve Namık Kemal'in de aralarında bulunduğu bir kurulun hazırlamış olduğu bu Kanunuesasi'nin 113. maddesi, padişaha, sakıncalı gördüğü kişileri sürgüne gönderme hakkını tanıyordu.

Ancak henüz Kanunuesasi'nin uygulamasına geçilmemiş ve meşrutiyet rejiminin temel koşulu olan meclis henüz çalışmalarına başlamamıştı. Anayasa gereğince seçimler zamanında yapıldı. Meclisi mebusan, Dolmabahçe sarayı'nın Divanı hümayun mahalli de denilen Muayede salonu'nda görkemli bir törenle açıldı (19 mart 1877 günü).

Bu tarihten başlayarak, Meclisi mebusan'ın kapatılmasına değin geçen süre içinde, Birinci meşrutiyet döneminin en önemli olayı, Türk-Rus savaşı olmuştur. 24 nisan günü, hariciye nazırı Saffet Paşa' ya çarın savaş ilanı notasının verilmesiyle başlayan savaş, Edirne bırakışmasının imzalanmasıyla (31 ocak 1878) sona erdi. Bu antlaşmanın imzalanmasından 20 gün önce sadrazamlığa getirilen Ahmet Hamdi Paşa 4 şubat günü azledildi ve yerine ilk kez başvekil unvanıyla yeniden Ahmet Vefik Paşa atandı. Bu arada, 13 aralık 1877'de ikinci kez toplanan Meclisi mebusan'da Abdülhamit II'ye karşı başlayan gelişmeler, padişahı rahatsız ediyordu. Astarcılar kethüdası Ahmet Efendi adlı bir mebusun doğrudan doğruya padişahı hedef alan şiddetli eleştirileri ve Kanunu-

esasi'nin türkçeyi resmi dil olarak kabul eden açık hükmüne karşın azınlık dillerine de resmilik kazandırma yolundaki girişimlere benzer birtakım olaylar üzerine padişah Meclis'i kapatmaya karar verdi. Abdülhamit II'nin bu kararı, 13 şubat 1878 günü Umumi meclis'te okundu. Mebuslar herhangi bir tepki göstermeden dağıldılar. Böylece Birinci meşrutiyet dönemi sona erdi. Mebuslar gibi, yabancı devletler de meşrutiyet yönetiminin son bulmuş olmasına ses çıkarmadılar. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğu'nda ıslahat yanlısı olan büyük devletler, aslında kendi çıkarları doğrultusunda bir yönetim biçimini amaçladıkları için, Kanunuesasi'ye dayalı ve Meclis'in denetimi altındaki bir rejim onların baskı ve müdahale yollarını kapatmış oluyordu. Nitekim, Birinci meşrutiyet'in temelinde, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan halkların din ve mezhep farkı gözetilmeksizin ortak bir vatan kavramında bütünleşmesini ve eşitlikçi parlamenter düzende mensup oldukları toplulukların sesini duyurmalarını sağlamak ilkesi yer alıyordu. (→ Kayn.)

Meşrutiyet *(İkinci)*, türk siyasal tarihinde İkinci meşrutiyet'in ilanı (23 temmuz 1908) ile başlayan dönem. İkinci meşrutiyet hukuken saltanatın kaldırılmasına (1 ekim 1922) kadar sürmekle birlikte, bazı yazarlar bu dönemin Mondros mütarekesi'nin imzalanmasıyla (30 ekim 1918) sona erdiği görüşündedir.

Birinci meşrutiyet, Meclisi mebusan'ın Abdülhamit II tarafından süresiz tatil edilmesiyle (13 şubat 1878) sona ermiş, ancak askıya alınmakla birlikte Kanunuesasi kaldırılmamış, Meclisi âyan'ın ömür boyu seçilmiş üyeleri de bu görevlerinden azledilmemişti. Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal rejimi fiilen olmasa da hukuken anayasal monarşi olarak görünüyordu.

Kanunuesasi'yi yürürlükten kaldırdıktan sonra bütün iktidarı elinde toplayan Abdülhamit II'ye karşı özellikle 1899'dan sonra gelişen Jön Türk muhalefetinin önde gelen isteği Kanunuesasi'nin yeniden yürürlüğe konulmasıydı. (→ JÖN TÜRKLER, İTTİHAT ve TERAKKİ.) 1908'e gelindiğinde bu muhalefet, özellikle Makedonya'da 3. Ordu subayları arasında etkili olmuş, patlamaya hazır duruma gelmişti. İngiltere kralı Edward VII ile rus çarı Nikolay II'nin Reval'de (Tallin) buluşması (haziran 1908) bardağı taşıran damla oldu. İki hükümdarın yayımlanan bildiride Makedonya sorununa ve reformlara da değinmelerini Rumeli'nin parçalanması ve padişahın bu duruma seyirci kalacağı biçiminde yorumlayan subaylar harekete geçtiler. 4 temmuzda kolağası Ahmet Niyazi Bey dağa (çeteye) çıktı ve onu başka küçük rütbeli subaylar izledi. Padişahın Niyazi Bey'i yakalamakla görevlendirdiği Şemsi Paşa, Manastır telgrafhanesinden çıkarken mülazım Atıf (Kamçıl) tarafından vuruldu (7 temmuz). İttihat ve Terakki cemiyeti meşrutiyetin yeniden kurulması için açık siyasal faaliyete geçti. Ayaklanmayı bastırmak için Anadolu'dan sevk edilen birlikler cemiyetin propagandasıyla etkisizleştirildiler. 20 temmuzda Manastır'ın müslüman halkı meşrutiyet isteğiyle ayaklandı ve askeri depoları ele geçirdi. Arnavutlar Firzovik'te toplanarak meşrutiyet için ant içtiler ve padişaha bir telgraf göndererek meşrutiyet derhal ilan edilmediği takdirde İstanbul'a yürüyeceklerini bildirdiler. Öteki Rumeli merkezlerinden de Saray'a benzeri telgraflar yağmaya başladı. 22/23 temmuz gecesi Niyazi Bey ve Eyüp Sabri (Akgöl), Şemsi Paşa'nın yerine Manastır olağanüstü komutanlığına atanan Tatar Osman Paşa'yı dağa kaldırdılar ve ertesi gün (23 temmuz) Manastır'da meşrutiyet ilan edildi. Olayların baskısı karşısında Abdülhamit II, 23/24 temmuz gecesi, Kanunuesasi'yi yeniden yürürlüğe koymak zorunda kaldı.

İkinci meşrutiyet'in ilanı (hürriyetin ilanı) osmanlı ülkesinde coşku ile karşılandı ve İttihat ve Terakki'yi imparatorluğun en önemli siyasal gücü durumuna getirdi. İttihat ve Terakki İkinci meşrutiyet'in egemen siyasal örgütü olma konumunu Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya savaşı'ndaki kesin yenilgisine kadar kısa aralıklar dışında korudu.

Avrupa'nın büyük bir savaşa doğru ilerlediği bir dönemde 1908 devrimi'ni gerçekleştiren türk aydınları imparatorluğun çöküşünü durdurmayı umuyorlardı. Ama olaylar aksi yönde gelişti. Meşrutiyetin ilanından hemen sonra Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti. Ardından Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i topraklarına kattığını açıkladı. Girit meclisi de Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak Yunanistan'a bağlanma kararı aldı. Trablusgarp savaşı sonunda Libya, Balkan savaşı (1912-13) sonunda Edirne'ye kadar Avrupa toprakları elden çıktı. Birinci Dünya savaşı ise Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu oldu.

• İkinci meşrutiyet, iç siyaset bakımından da çalkantılı bir dönemdi. Meşrutiyet'in gerçekleşmesindeki rolü dolayısıyla büyük saygınlık kazanan İttihat ve Terakki, kasım 1908'de yapılan seçimlerde ezici bir çoğunluk sağladı. 13 nisan 1909'da İstanbul'da patlak veren bir ayaklanma (31 Mart vakası) meşrutiyeti tehlikeye düşürdü. Ancak Selanik'ten gelen Hareket ordusu başkentte düzeni kurarak ayaklanmayı bastırdı. Gerçek iktidarı elinde toplayan Hareket ordusu komutanı Mahmut Şevket Paşa sıkıyönetim ilan etti (temmuz 1912'ye kadar sürmüştür). 27 nisanda tahttan indirilen Abdülhamit II'nin yerine kardeşi Mehmet V padişah oldu. Resmen ve hukuken iktidarda olmayan, ama fiilen iktidarı elinde tutan İttihat ve Terakki'ye karşı gittikçe büyüyen muhalefet 1911 ekiminde Hürriyet ve İtilaf fırkası adıyla tek bir örgüt çatısı altında birleşti ve ülkedeki bütün gayri memnunları bünyesinde topladı. İstedikleri anayasa değişikliğini gerçekleştiremeyen İttihatçılar'ın isteği üzerine Meclisi mebusan'ın feshi (ocak 1911) ile İkinci meşrutiyet'in en çalkantılı dönemi başladı.

Arnavutlar'ın bağımsızlık isteğiyle ayaklanmalarını (nisan 1910) İtalyanlar'ın Trablusgarp ve Bingazi'ye saldırıları izledi (ekim 1911). Nisan 1912'de İttihatçılar'ın baskısı altında yapılan seçimler sonucunda Meclis'e çok az muhalif mebus girebildi. Bu da muhalefetin parlamento dışına kaymasına yol açtı. Halaskâr zabitan grubu adı altında örgütlenen bir grup subayın baskısıyla İttihat ve Terakki hükümetten uzaklaşmak zorunda kaldı ve ittihatçı meclis feshedildi. Birinci Balkan savaşı yenilgisinin yarattığı ortamda Babıâli baskını (ocak 1913) sonucu yeniden iktidara gelen İttihat ve Terakki, sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın bir suikast sonucu öldürülmesi (haziran 1913) üzerine çok partili rejime son verdi. Bu tarihten sonra meşrutiyet, 1918'e kadar Kanunuesasi ve Meclisi mebusan'ın varlıklarını sürdürmelerine karşın Talat, Enver ve Cemal paşaların yönetiminde bir diktatörlüğe dönüştü.

• 1908 devrimi'nden sonra iktidarı ele geçiren Jön Türkler başlangıçta benimsedikleri imparatorluk içindeki bütün etnik ve dinsel öğelerin bir arada yaşamasını öngören "osmanlıcılık" politikasından bir süre sonra uzaklaşmak zorunda kaldılar. Avrupa'daki eyaletlerin birbiri ardına kaybedilmesi, müslüman Arnavutlar'ın ayrılması ve Araplar arasındaki ayrılıkçı eğilimler onları türk ulusçuluğuna ve Türkler'in imparatorluk içindeki durumunu güçlendirici bir politikaya yöneltti. Türkçülük giderek iktidar partisinin resmi ideolojisi haline geldi. Meşrutiyetin ilk yıllarında benimsenen liberal iktisat siyasetinin kapitülasyonlarla ayrıcalıklı kılınan yabancı ve gayri müslim öğelerin işine yaradığı anlaşılmıştı. Bu durum gelişmekte olan milliyetçilikle uyumlu olarak "milli iktisat" siyasetini gündeme getirdi. Türkçülük hareketinden beslenen "milli* edebiyat" akımı dilde sadeliği savunurken şiirde de hece veznini ve halk şiiri biçimlerini uyguladı.

• Hürriyetin ilanı ve sansürün kalkmasıyla uzun süre baskı altında tutulmuş düşünceler ifade olanağı buldu. Çok sayıda yeni gazete ve dergi yayımlandı ve Türkiye'nin o güne değin tanımadığı canlı bir tartışma ortamı doğdu. Batıcılık* (Abdullah Cevdet, Kılıçzade Hakkı, Celal Nuri), türkçülük* (Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi, Köprülüzade Fuat, Ahmet Ağaoğlu), İslamcılık* (Babanzade Naim, Mehmet Sait Halim Paşa, Musa Kâzım Efendi, Mehmet Akif), meslek*i içtima (Prens Sabahattin), cılız da olsa sosyalizm (Nüzhet Sabit, Dr. Refik Nevzat, İştirakçi Hilmi) dönemin başlıca düşünce akımları olarak ortaya çıktılar.

• İkinci meşrutiyet, Türkiye'nin demokratik gelişmesinde önemli atılımlara sahne oldu. 1876 Kanunuesasisi'nde yapılan 1909 değişikliğiyle kamu özgürlükleri güçlendirildi, padişahın yetkileri sınırlanarak ikici bir parlamenter rejim benimsendi. Meşrutiyet süresince 1908, 1912, 1914 ve 1919'da yapılan dört seçimin ilk üçünü İttihat ve Terakki kazandı. Mütareke ortamında yapılan 1919 seçimlerinde ise çoğunlukla Müdafaai hukuk cemiyetlerince desteklenen adaylar seçildiler. İkinci meşrutiyet'in 1913'de kadar olan dönemi çok partili, 1913-1918 arası ise tek partili dönem olarak yaşandı. Ancak İttihat ve Terakki Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya savaşı'nda yenilgisi kesinleşinceye kadar, kısa aralıklar dışında İkinci meşrutiyetin'in egemen partisiydi. Mondros mütarekesi ile İttihat ve Terakki siyasi etkinliğini yitirince partiler yeniden ortaya çıktılar. İkinci meşrutiyet'in ilanından saltanatın kaldırılmasına kadar 24 hükümet kuruldu. (→ Kayn.)

MEŞŞA'İ a. (ar. *meşşa'ī*). İsl. fels. İslam felsefesinde düşünce ve görüşlerini gezinerek anlatan Aristoteles'in felsefesine ve bu felsefe yanlılarına "çok yürüyen" anlamında verilen ad.

MEŞŞAİYÛN → MEŞAİYÛN.

MEŞŞAKAHU ünl. (ar. *meşaka*, meşk etti ve *hu*, onu'dan *meşaka-hu*). Hat. Bir hattatın, imzasının yanına, o yazının meşke bakarak yazıldığını ya da meşk olduğunu belirtmek için koyduğu ibare.

MEŞŞATA ya da **MEŞŞATE** a. (ar. *meşşāta*). *Esk.* Gelini süsleyen, saç tuvaletini yapan kadın: "... *ve meşşatanın yüzüne sürdüğü düzgünleri tırnaklarıyla yolar*" (A. S. Levend). [*Maşita* da denir.]

MEŞTA ya da **MEŞTAT** a. (ar. *şitā*'dan *meşta, meştāt*). *Esk.* **1.** Kışın oturulan yer, kışlak. **—2.** Kışlık ordugâh. **—3.** Kışlık mera.

Meşta insanları, Konstantin yakınındaki salyangoz çiftliği Meştelarbi'nin adıyla anılan insan fosilleri. A. Debruge, 1912'de, burada toprak altından bu insan türünün örneğini oluşturan bir kafatası çıkardı. 1928'de, C. Arambourg, Bicaye yakınındaki Efalu bu-Gummel mağarasında Meşta tipi önemli bir grup insan iskeleti keşfetti. Taforalt'ta (Fas) keşfedilen bir dizi insan iskeletini de yine bu tipe sokmak gerekir. Uzun boylu ve çok sağlam yapılı olan Meşta insanları, Cro-Magnon insanının *(Homo sapiens sapiens)* Kuzey Afrika kolunu oluşturur. Bunlar Taforalt'ta – 12 000 ile – 10 500 yıla tarihlenen İber-Mağrib uygarlığının kurucularıdır.

MEŞTAT → MEŞTA.

MEŞTUM sıf. (ar. *şetm*'den *meştūm*). *Esk.* Sövülmüş, hakkında kötü söz söylenmiş.

MEŞUM sıf. (ar. *meş'ūm*). Uğursuz, kötü: *O meşum felaket gecesini hâlâ unutamam.*

MEŞUN sıf. (ar. *meş'ūn*). *Esk.* Dağınık saç için kullanılır.

MEŞUR sıf. (ar. *şuʿūr*'dan *meşʿūr*). *Esk.* İdrak edilmiş, anlaşılmış, kavranmış.

MEŞVERET a. (ar. *meşveret*). *Esk.* **1.** Bir konu hakkında danışma, fikir alma. **—2.** Birkaç kişinin iş konusunda yaptığı toplantı: *"Bir kalabalık meşveret meclisi kuruldu"* (R. H. Karay). **—3.** *Meşveret etmek,* karşılıklı konuşmak, danışmak: *"Anın üzerine Kureyşin uluları toplanıp meşveret ettiler"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

Meşveret, İttihat ve Terakki'nin yayın organı olarak Paris'te çıkarılmaya başlanan siyasi gazete. Müdürlüğünü ve başyazarlığını Ahmet Rıza Bey'in yaptığı *Meşveret,* 1 aralık 1895'ten başlayarak 1 temmuz 1908'e değin 202 sayı yayımlandı. Ayrıca, bu süre içinde "Mechveret" adıyla fransızca ek verdi. Türkiye'ye gizlice sokulan ve Jön Türkler arasında etkili olan gazetenin yazarlar kadrosunda Mizancı Murat, Şerafettin Mağmumi, Dr. Abdullah Cevdet, Süleyman Nazif vb. bulunuyordu.

MEŞVEŞ. Tar. coğ. Marmarica'da yaşayan göçebe Libyalılar; XIX. ve XX. sülaleden gelen firavunlarla çatıştılar, yenildiler, Mısır'a yerleştirildiler.

MEŞY a. (ar. sözc.). *Esk.* **1.** Yürüme: *"Bir meşy-i seri ile ayrıldılar"* (H. Z. Uşaklıgil). **—2.** *Meşy ü hareket,* yürüme ve hareket etme: *"İlahi! Bu derya-yı bi-intiha mani-i meşy ü hareket olmasa idi islamiyeti daha ileri götürürdüm"* (Samipaşazade Sezai, XIX. yy.). ‖ *Meşy-i askeri,* askeri yürüyüş.

MEŞYUM sıf. (ar. *meşyūm*). *Esk.* Bedeninde ben bulunan kimse için kullanılır.

MET, -ddi (ar. *medd*). Coğ. **1.** Deniz suyunun gelgit olayındaki kabarma evresi. **—2.** *Medd-ü cezr* → MEDDÜCEZİR. ‖ *Medd-i cüzi,* küçük med. ‖ *Meddi-i kâmil,* büyük med.
—*Esk.* **1.** Uzatma, çekme. **—2.** Yayma, döşeme. **—3.** *Medd etmek,* uzatmak. **—4.** *Medd-i ah,* uzun bir "ah" çekme. ‖ *Medd-i bisat,* kilim, halı yayma. ‖ *Medd-i nazar,* gözün görebildiği kadar uzağa bakma. ‖ *Medd-i yed,* el uzatma.
—Denizc. *Büyük med,* yeniay ve dolunay'da oluşan gelgitler.
—Esk. dilbil. Arapçada bir harfi gereğinden uzun okuma.
—Esk. tıp. *Medd-i basar, medd-i nazar,* uzağı görme, presbit.
—İsl. huk. Osmanlı döneminde, mahkemelerde kadı vekillerinin görev sürelerinin uzatılması.
—Su yapı. *Met kapısı,* basit bir eklüzde kabarma havuzu düzeyini sabit tutan kapı. (Met kapısı ancak açık deniz düzeyine yaklaşıldığında, havuzla ön liman arasındaki düzey farkı azken açılabilir. Ön limandaki gelgit düzeyi kabarma havuzu düzeyini aşabilirse, basit eklüze bir de kabarma kapağı eklenir ve böylece suyun havuza girmesi önlenmiş olur.)

META a. (ar. *metaʿ*). *Esk.* **1.** Mal: *"Dünya metaʾına tema eden bazı cüretkârlar..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** Elde bulunan mal ya da para, sermaye. **—3.** *Meta-yı can,* can malı. ‖ *Meta-yı dert ü bela,* dert ve bela yükü. ‖ *Meta-ül-gurur,* gurur malı; bir bakirenin gerdek gecesi kanlanan bezi.
—Fels. Markxçılara göre insan etkinliğinden doğan ve değişim alanına giren ürün. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İsl. huk. Altın ve gümüş dışında her türlü mal. ‖ *Meta-ı maruf,* bir erkeğin boşadığı eşine verdiği nafaka.
—ANSİKL. Fels. Karl Marx şöyle yazar: "İlk bakışta burjuva zenginlik, muazzam bir meta birikimi ve tek başına ele alınan meta da, bu zenginliğin en basit biçimi olarak görünür. Ancak her meta, *kullanım değeri* ve *değişim değeri* olarak ikili bir görünümle ortaya çıkar" (*Ekonomi politiğin eleştirisine katkı* [Zur Kritik der politischen Ökonomie], 1). Ardından şöyle ekler: "Zenginliğin en basit temel biçimi olarak meta ve temellükün egemen biçimi olarak yabancılaşma, ancak burjuva üretim döneminde ortaya çıkabilir" (*ay. ypt.*). Marx, bir başka yerde de şöyle der: "Metalar demir, bez, yün, vb. gibi kullanım değerleri ya da ticaret maddeleri biçiminde ortaya çıkarlar. Onların dolambaçsız doğal biçimleri budur. Bununla birlikte, onlar aynı zamanda iki şey birden, yani hem yararlı hem de değer taşıyan nesneler oldukları için metadırlar. Öyleyse onlar ancak ikili bir biçim, yani hem doğal hem de değer biçimleri altında ortaya çıktıkları zaman dolaşıma girebilirler" (*Kapital,* 1, 1, 1 ve 2).

META- (fr. *méta-*). Kim. Organik kimyada, benzenin 1 ve 3 konumlarında iki ornatmalı türevlerini belirtmek; anorganik kimyada kimi asitleri ve bunların türevlerini adlandırmak için kullanılan önek.

META a. (lat. *meta*). Esk. Rom. Atyarışlarının yapıldığı sirki ortadan uzunlamasına ikiye bölen ve adına spina denen duvarın iki ucundaki taş sütunlardan her biri.

META a. *Entelegyna* öbeğinden örümcek cinsi.

META a. (tesc. edil. a.). Kim. Katı yakıt olarak kullanılan metalhedit tabletlerinin ticari adı.

META *(rio),* Kolombiya'da ırmak, Doğu Cordillerası'nda, Orinoco'nun kolu; yaklaşık 1 000 km. Cordillera'nın aşağısında uzanan bir yönetim bölgesine adını verdi; 85 635 km^2; 474 046 nüf. (Merkezi *Villavicencio.*)

METAARSENAT a. (fr. *métaarséniate'* tan). Kim. Formülü $MAsO_3$ olan tuzların genel adı.

METAARSENİT a. (fr. *métaarsénite*). Anorg. kim. **1.** Genel formülü $MAsO_2$ olan tuz; formüldeki M, birdeğerli bir metali gösterir. **—2.** *Metaarsenit asidi,* formülü $HAsO_2$ olan ve tek başına elde edilemeyen zayıf asit.

METABİ çoğl. a. (ar. *matbaʿa*'nın çoğl. *meṭabiʿ*). *Esk.* Basımevleri.

METABİSÜLFİT a. (fr. *métabisulfite*). Kim. Sülfit asidi (ya da bisülfit $NaHSO_3$) çözeltisinin buharlaştırılması sonunda elde edilen sodyum pirosülfitin ($Na_2S_2O_5$) ticari adı. (Metabisülfit, bisülfit çözeltisinden daha kolay taşınabilen beyaz bir tozdur; taşıma sorunu olmaması nedeniyle şarap fıçılarında mayalanmanın durdurulmasında kullanılır.)

Métaboles, Cleveland orkestrası'nın kırkıncı kuruluş yılı dolayısıyla George Szell ve Musical Arts Association tarafından 1964'te H. Dutilleux'ye ısmarlanan senfonik yapıt. *İncantatoire* (Büyüleyen), *Linéaire* (Doğrusal), *Obsessionnel* (Saplantılı), *Torpide* (Uyuşuk), *Flamboyant* (Ateş saçan) başlıklarını taşıyan beş bölümden her biri, ayrı bir atmosferdedir ve besteci, tüm bölümlerde, çalgılama ve tını oyunlarına düşkünlüğünü sürdürmüştür. Özel bir çeşitleme anlayışıyla yazılan bu partisyonun hedefi, "art arda gelen evrelerle, gerçek bir doğa değişikliğine uğrayıncaya değin, birçok düşünceyi, bir düzen içinde ve değişik görünüşler altında sunmak"tır.

Metabolism, 1960'ta Kurokava Kişo tarafından kurulan japon mimarlar grubu. Başlıca üyeleri, hepsi de Tange* Kenzo' nun öğrencileri olan Otaka* Masato, Kikutake* Kiyonori ve Maki Fumihito'dur. İngiliz Archigram grubu gibi Metabolism de, kentin yeni boyutları konusunda bir tartışma başlatmayı amaçlıyordu. Hızlı değişim içindeki bir toplumda geçerliliğini yitiren biçimsel ve işlevsel çözümlerin yerine, yaşamsal, düzenleyici, üretken organları geçici olarak barındıracak bir altyapı ağı koymayı öneriyordu. Kikutake'nin Tokyo körfezinde bir uydu-kent kurma önerisi, çok geçmeden Japonlar'ca tartışma konusu yapıldı. Grup iki yapıt yayımladı: *Metabolism* (1960) ve *Metabolism in Architecture and City Planning* (Mimarlıkta ve kent planlamada Metabolism) [1967].

METABOLİT a. (fr. *métabolite*). **1.** Bir hücredeki, bir dokudaki ya da kandaki organik bir maddenin dönüşüm ürünü. **—2.** Bir besinin sindirilmesi sonucu ortaya çıkan basit ve özümlenebilir ürün.

METABOLİZMA a. (fr. *métabolisme;* yun. *metabole, metabolein,* değiştirmek' ten). Fizyol. **1.** Organik yapım ve yıkım olayları (anabolizma ve katabolizma) sırasında, hücre ya da organizmanın gerçekleştirdiği sürekli ve karmaşık madde ve enerji dönüştürme süreçlerinin tümü. (En önemli metabolizmalar glusit, lipit ve protit metabolizmalarıdır.) **—2.** *Ara metabolizma,* belli bir maddenin, organizmanın iç ortamına girişinden yükseltgenmesinin bitimine kadar geçirdiği değişimlerin tümü. ‖ *Doruk metabolizma,* sıcakkanlı bir canlının, soğukla karşılaştığında ortaya çıkarabileceği en yüksek ısı miktarı. (Türlere göre değişiktir.)
—ANSİKL. Değişik organik işlevlerin temelini oluşturan ve mutlaka birtakım yükseltgenmelere dayanan (ısı yayan tepkimeler oldukları için de enerji kaynağı olan) çeşitli fiziksel-kimyasal tepkimeler sırasında, canlı yaratık aldığı besinlerden ya da yedekte tuttuğu maddelerden, dengesini sürdürmek için gerekli olan maddeleri ve enerjiyi sağlar, böylece her hücrenin harcadığı madde ve enerjiyi yerine koyar, çünkü hücrenin yaşamını sürdürmesi temelde buna bağlıdır.
Bütün bu tepkimelerin en önemli özelliği, bu dönüşümlerin dinlenme sırasında dahi gerçekleşmesi ve enerji açısından, kullanılabilir potansiyel kimyasal enerjinin bir kısmının ısıya dönüşmesi olgusudur. Dinlenme sırasındaki bu enerji harcamasına *temel* ya da *bazal* metabolizma denir. Demek ki enerjinin değişime uğraması canlı maddenin ana özelliklerinden biridir.
• *Glusit, lipit, protit metabolizması.* Besinleri oluşturan bu kimyasal maddeler, sindirim kanalında geçirdikleri değişikliklerden sonra, organizmanın iç ortamına geçer; burada yeni metabolizma değişiklikleri geçirir ve canlı madde yapımına, yedek besin birikimine ve yükseltgenerek organizmaya enerji sağlanmasına katkıda bulunabilirler.
• *Ara metabolizmalar.* Her madde, sayısız enzimlerin etkisiyle, dokuların ve suyukların içinde, şu ya da bu tepkime için özgülleşmiş karaciğer, böbrek ve içsalgı bezleri gibi bazı organlarda metabolizmaya uğrar. Birbirlerini koşullandıran çeşitli ara metabolizmalar arasında sayısız girişimler vardır.

METABORAT a. (fr. *métaborate*). Kim. Metaborik asidin tuzu.

METABORİK sıf. (fr. *métaborique*). Kim. *Metaborik asit,* formülü HBO_2 olan asit; B_2O_3 anhidritinden (bor trioksit) türer.

METACHLAMYDEA a. Çiçeklerinde çanakyapraklar ayrı, taçyapraklar birbirine bitişik olan ikiçenekli bitkiler altsınıfı. (Bu altsınıfa bitişik taçyapraklılar da denir. Bu gruptaki bitkiler genellikle ikiçeneklilerin evrim açısından en gelişmiş olanları sayılır.) [Karşt. ARCHİCHLAMYDEA.]

METACRİNUS a. Derisidikenlilerden, derin deniz bölgelerinde dibe tutunarak yaşayan denizlalesi. (*Metacrinus*'lar bazen deniz diplerinde gerçek çayırlar oluştururlar. *İsocrinidae* familyası.)

METADİN a. (fr. *métadyne*). Elektrotekn. Kutup başına birden fazla fırça hattı bulunan iç uyarmalı özel makine biçimi. (İtalyan mühendis Pestarini'nin geliştirdiği metadin, üreteç, transformatör ya da motor olarak kullanılabiliyordu.)

METADON a. (fr. *méthadone*). Eczc.

Dimetilamino-2-difenil-4, 4-heptanon-5' in günlük dildeki adı. (Formülü: $CH_3—CH(N(CH_3)_2—CH_2C(C_6H_5)_2—CO—C_2H_5$.) [→ DİFENİLPROPİLAMİN.]

Metaf, hacıların Kâbe'nin çevresinde tavaf* yaptıkları alan. Bu alan, Mescid-i Haram'ı kuşatan duvarların arasındaki boşluktan oluşur. Hacılar, burada, Haceriesvet'ten başlayarak yedi kez Kâbe çevresini dolaşırlar.
—İsl. Kâbe'de tavafın yapıldığı taş döşeme. (Çevresinde ondan biraz yüksekte, birkaç adım genişliğinde taş döşeli bir bölüm vardır. Bu bölümün üstündeki 31. ve 32. sütunlar arasında her akşam kandil yakılır. Ünlü Bab Beni Şeybe kapısı Metaf'a açılır.)

METAFAZ a. (fr. *métaphase*). Biyol. Mitozun ikinci evresi. (Kromozomların hücrede ekvator plağını oluşturacak biçimde dizilmesiyle belirgindir.)

METAFİT a. (fr. *métaphyte*). Farklılaşmış dokular halinde örgütlenmiş çok sayıda hücrelerden oluşan bitkisel birey. (Karşt. PROTOFİT.)

METAFİZ a. (fr. *métaphyse*). Anat. Uzun kemiklerin, diyafizle epifiz arasında yer alan bölümü.

METAFİZİK a. (fr. *métaphysique;* lat. *metaphysica;* yun. *meta ta physika,* fizik incelemesinden sonra'dan). Fels. **1.** Varlığın mutlak bilgisini amaçlayan bütünsel düşünüm. (Bk. *ansikl.* böl.). **—2.** *Metafizik çağ,* A. Comte'ta, deney dışında varolanın nedenlerinin araştırıldığı insanlık tarihi evresi.
—Güz. sant. *Metafizik resim* (ital. *pittura metafisica*), XX. yy. italyan resim akımı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Fels. Platoncu felsefe, idealar kuramı nedeniyle, bir metafiziktir, ama Platon bu terimi kullanmaz. Metafizik, Aristoteles'in fizik üstüne çalışmasından sonraki yapıtına biraz da kolaylık olsun diye verilen addır, çünkü "fizikten sonra" anlamına gelir. Aristoteles'in *Metafizik*'i, Varlık'ı varlık olarak ele alan bilgi dalını belirtir: "Metafizik, tikel denilen bilimlerin hiçbirine benzemez. Çünkü bu bilimlerin hiçbiri, genel olarak varlığı, varlık olarak ele almaz. Bu bilimler, Varlık'ın belirli bir parçasını ayırır, yalnızca bu parçanın yüklemini (özelliklerini) incelerler" (*Metafizik* [Meta ta physika], 3, 1).
Aristoteles'e göre, incelenmiş bütün nesnelerin ortak yanı, bu nesnelerin var olması, yani Varlık'ın bunların en genel niteliği olmasıdır; öyleyse Varlık'ı varlık olarak ele alan bir bilim de gereklidir. Bu da daha sonra "metafizik" adıyla belirtilecek olan ilk felsefedir. Felsefe, bu sorunu günümüze kadar sürekli olarak ortaya atacaktı. Kuşkusuz, Aristoteles'te, metafizik gerçekliğin birincil ilkelerini irdeler ve bilginin ilkelerini belirlemek (mantık) ister; Ortaçağ'da ise bu felsefeyi tanrıbilimle özdeşleştirir: metafizik Tanrı bilimidir.
Felsefenin ilk bölümünü oluşturan metafiziğin temel özelliğini maddesizlik olarak gören Descartes'la birlikte bir evrim gerçekleşir: "İnsan, biraz gerçeği bulma alışkanlığı kazanınca [...], ilk bölümünü Tanrı'nın başlıca niteliklerinin, ruhlarımızın maddesizliğinin ve içimizdeki bütün yalın ve açık kavramların açıklanmasını da içeren bilgi ilkelerini kapsayan metafiziğin oluşturduğu gerçek felsefeye [...] yönelmekle işe başlamalıdır" (*Felsefenin ilkeleri* [Principes de la philosophie], "Önsöz"). Böylece, "tüm felsefe, kökleri metafizik, gövdesi fizik ve dalları [...] bütün öbür bilimler [...]; hekimlik, mekanik ve ahlak olan bir ağaç gibidir" (*ay. ypt.*). Descartes'la birlikte metafizik Tanrı bilgisi durumundan, bütün bilimlerin kökü olma durumuna geçer, böylece bilgikuramı olarak tanımlanmış bir metafiziği muştular.
Kant'ın metafizik eleştirisi, bilime yer açmak için bu ilk felsefeyi yıkmayı amaçlamaz. Kant yalnızca metafiziğin nedenini araştırır: "Metafizik, aklın kurgusal (spekülatif) bilgisidir, burada akıl, kendi kendisinin öğrencisi olmak zorundadır, gene de metafizik bugüne kadar bir bilimin güvenli yolunu izleyebilmek gibi mutlu bir yargıya kavuşamamıştır" (*Salt aklın eleştirisi* [Kritik der reinen Vernunft], ikinci baskıya "Önsöz"). Kantçı düşünce, yeni bir metafizik kurmaya değil, Kant'a göre gerçek bilginin tek kaynağı olan aklın olanaklarını sorgulamaya yönelir. Hegel felsefesi de bir ölçüde bu düşünceyi benimser.
Hegel'in deyişiyle bu terim, "kantçı felsefeden önce bizde olduğu biçimiyle" felsefeyi belirtir; bununla birlikte "metafizik, genel olarak her zaman vardır ve anlığın, aklın nesnelerine bakış biçiminden başka bir şey değildir" *Enzyklopädie der Philosophischen Wissenschaften im Grundrisse* [Felsefi bilimler ansiklopedisi], 27). "Düşünce belirlenimlerini, şeylerin temel belirlenimleri olarak ele alan" (*ay. ypt.*, 28) bu görüş biçimini aşmak, diyalektik dolayımın özsel hareketine katılmaktır, o zaman "metafizik"in yerini "kurgusal mantık" almış olur.
Marxçılık metafiziği bir ideoloji, sınıf çıkarlarını gizleyen bir maske olarak görür. Metafizik, diyalektiğin karşıtı olan, olguların ve dünyanın değişmezliği düşüncesine dayanan bir dünya görüşünden başka bir şey değildir. Engels'e göre: "Şeyleri, hareketsiz ve cansız, her biri kendi başına, birini ötekinin yanında ve birini ötekinden sonra düşündüğümüz sürece, onlarda hiçbir çelişkiyle karşılaşmayız. Kısmen ortak, kısmen farklı ve hatta birbiriyle çelişkili bazı özellikler buluruz; ama bu durumda, sözkonusu özellikler farklı şeylere yayılmışlardır ve kendilerinde çelişki içermezler. Bu gözlem alanının sınırları içinde, alışılmış düşünce biçimiyle, yani metafizik düşünceyle işin içinden sıyrılabiliriz" (*Anti-Dühring*, 1,12) "Metafizik düşünce, şeyleri ve onların düşüncedeki yansıları olan kavramları birbirinden ayrı, biri ötekinden sonra, biri öteki olmaksızın ve incelemenin, değişmez, katı ve nasılsa öyle kalan nesneleri olarak ele alır" (Engels, *ay. ypt.*).
Sein und Zeit* (Varlık ve Zaman) adlı yapıtında, Heidegger'e göre, Varlık sorununu anlamak için, metafiziği ve tarihini yıkmak zorunludur. Ama bu da metafizik yapmaktan başka şey değildir. Bu sorgulamayı, bu metafiziğe başvurmayı Merleau-Ponty ve Sartre gibi düşünürler de sürdürdü, ancak bunlar sorgulamayı gündelik yaşam düzeyinde ele aldılar. Sartre şöyle der: "Metafizik, deneyin dışında kalan soyut kavramlar üzerine kısır bir tartışma değil, insanlık durumunu bütünüyle içerden kucaklamak için harcanan canlı bir çabadır" (*Edebiyat nedir?* [Qu'est-ce que la littérature?] *Situations,* 2).
—Güz. sant. *Metafizik resim.* Temelleri, De Chirico'nun 1910'larda ortaya koyduğu yapıtlara (İtalya meydanları, mankenler, metafizik iç mekânlar) dayanır: gerçeğin mecaz ve rüya öğeleri kullanılarak aktarılması, insandışı ve hayaletimsi görüntüler, "ürkütücü bir gariplik" ve gerginlik ortamı. De Chirico ile kardeşi Savinio'nun, Ferrara'da, Carrà ve De Pisis ile tanışmaları ve kısa bir süre sonra Morandi'nin de onlara katılmasıyla bir resim akımı doğup gelişti. Bu akımın başlıca özelliği, nesneleri ve manzara resimlerini son derece soğuk bir uslüpla, adeta taşlaşmışçasına resmetmesiydi. Öncü çalışmaları kasten bilmezlikten gelen ve esinini geleneksel italyan sanatından alan bu resim tarzı, 1918'den başlayarak, *Valori plastici* dergisi tarafından savunuldu; sonra da, daha sakin ve huzurlu bir havaya bürünerek, 1922'den itibaren *Novecento* dergisinde somutlaşan geniş bir gerçekçi ve gelenekçi akım içinde eridi.

metafizik resim
Ana ve oğul (1917)
Carlo Carrà
özel kol., Milano

Scala

Metafizik *(Meta ta physika),* Aristoteles' in "fizikten sonra gelen" on dört kitabının tümü. Yazar bu yapıtında, önce Thales' ten Platon'a kadar çeşitli felsefe öğretilerini eleştirerek açıklar. Bu felsefe öğretilerinin, varlıkların biricik nedenlerini maddi türden nedenler olarak görmek yanılgısı içinde olduklarını gösterir. Gerçi madde olmadan olmaz, ama o, biçimden ayrı olarak kavranamaz. Biçim, maddeye oranla bir iyilik, yetkinliktir; maddenin hareketinin son durağı ve nedenidir. Duyular dünyasının ötesinde, varlık kademelerinin doruğunda, maddesiz biçim, saf edim, yani Tanrı bulunur.

Metafizik nedir? *(Was ist Metaphysik?),* Heidegger'in 24 temmuz 1929'da, Feiburg im Breisgau Üniversitesi'nde verdiği açış dersi. Heidegger, varlıkla ilgili soruşturmasına, bilimlerin durumundan ve bunların varolanla ilişkisinden yola çıkarak girişir: temeli oluşturan özsel varlık, aşkınlık sorununa kapı açar. Temellendirme edimi, kurucu niteliği, bir esas, bir temel oluşturması bakımından, aşkınlık içine kök salar. Gerçekte, *temelin temeli* özgürlüktür; çünkü o, zeminin *(Grund)* uçsuz derinliğidir *(Abgrund).*

Metafizik üzerine konuşma *(Discours de métaphysique),* Leibniz'in 1686' da yazdığı ve 1846'da yayımlanan yapıtı. Yazar bu yapıtında, varlığı, matematiksel bir uyum yasasına bağlı tek ve evrensel bir töz olarak tanımlar.

METAFİZİKÇİ a. Metafizik uzmanı.

METAFLOEM a. (fr. *métaphloème*). Bot. Önsoymuğun yok olmasından sonra birincil soymuğu oluşturan bitkisel doku.

METAFONİ a. (fr. *métaphonie*). Sesbilg. DEĞİŞİM'in eşanlamlısı.

METAFOSFAT a. (fr. *métaphosphate*). Anorg. kim. **1.** Formülü $(PO_3M)_n$ olan polimerleşmiş bileşiklerin genel adı; formüldeki M, birdeğerli bir metali gösterir. (Metafosfatlar, metafosforik asidin tuzlarıdır). **—2.** *Metafosfat asidi,* METAFOSFORİK* ASİT'in eşanlamlısı.

METAFOSFORİK sıf. (fr. *métaphosphorique*). Anorg. kim. *Metafosforik asit,* formülü HPO_3 olan asit. (Eşanl. METAFOSFAT ASİDİ.)

METAGALAKSİ a. (fr. *métagalaxie*). Astrofiz. Gözlemlenebilir Evren'in tümü.

METAGENES, giritli mimar (İ.Ö. VI. yy.). Knossoslu mimar Khersiphron'un oğlu. Antikçağ'ın en büyük tapınaklarından biri olan Artemision'da (Efes) babasıyla birlikte çalıştı.

METAGENEZİK sıf. (fr. *métagénésique*

ten). Biyol. Döllenmeden sonra oluşan anomoliye denir. (Biçim bozukluklarının metagenezik nedenleri genellikle embriyopatilerdir.)

METAİB çoğl. a. (ar. *met*ʿ*abe*'nin çoğl. *meta*ʿ*ib*). *Esk.* Yorgunluklar, zahmetler: *"Ben çektiğim meşakk u metâibin ikramiyesini temellük etmek, bu nihayetsiz intizarın nihayetini görmek istiyorum"* (A.H. Tarhan).

METAKRİLAT a. (fr. *méthacrylate*). Org. kim. Metakrilik asidin tuzu ya da esteri.

METAKRİLİK sıf. (fr. *méthacrylique; metilakrilik*'in kısaltması). Org. kim. *Metakrilik asit,* formülü $H_2C{=}C(CH_3){-}CO_2H$ olan metilakrilik ya da metil-2 propenoik asit. (Metakrilik asit, izobuten yükseltgenerek ya da daha uygunu nitrili [$H_2C{=}C(CH_3){-}CN$] suyla ayrıştırılarak elde edilir; tepkimede kullanılan nitril, izobutenin amonyakla yükseltgenmesi ya da hidrosiyanik asidin aseton üzerine etkimesi sonunda hazırlanır; ancak bu son tepkimeden sonra bir su giderme işleminin uygulanması gerekir. Metakrilik asitlerin esterleri olan *metakrilatlar,* polimerleştiğinde güvenlik camı [pleksiglas] olarak kullanılan metakrilik, termoplastik [ısılyumuşar] ve renksiz reçineler verir.)

METAKRİNİ a. (fr. *métacrinie*). Patol. Bir ur hücresince üretilen ve özellikle içsalgı bezlerinin urlarında görülebilen olağan dışı salgı.

METAKROMATİK sıf. (fr. *métachromatique*). Dokubil. Bazı boyalarla boyanınca değişik renk alan organitlere ya da maddelere denir.

METAKROMATİZM a. (fr. *métachromatisme*). Biyol. Yaşın ya da hastalıkların etkisiyle tüylerde, kıllarda ve deride meydana gelen renk değişikliklerinin tümü.
—ANSİKL. Metakromatizm vücut suyuklarındaki değişikliklerden ileri gelir. Yaşlanmadan ileri gelen metakromatizm (aklaşma) kalıcıdır, bir daha düzelmez; mevsimin etkisiyle ortaya çıkan renk değişikliği (kış postu) ile kızgınlık devresinin ya da hastalıkların etkisiyle beliren renk değişiklikleri (erkek kuşların tüyleri ve tunç rengi diyabet) geçicidir.

METAKROMAZİ a. (fr. *métachromasie*). Doku boyamaya yarayan bazı maddelerin, bir hücre ya da dokuda bazı değişiklikler yaparak onları değişik renkte boyama özelliği.

METAKSAS (Andhreas), yunanlı siyaset adamı (Kefalonya 1790 - Atina 1860). 1844 Anayasası'nı hazırlayan hükümeti yönetti (eylül 1843), Maliye bakanlığı (1847), sonra Türkiye'de büyükelçilik yaptı (1850-1854). Rus yanlısı partinin önderlerinden biriydi.

METAKSAS (İoannis), yunanlı devlet adamı (İthaki 1871 - Atina 1941). İstihkâm subayıydı. Türkler'e karşı 1897 ve Balkan savaşı'nda çarpıştı. Genelkurmay başkanı oldu (1915). Kral Konstantinos'un tarafsızlık siyasetini destekledi; sürgüne giden kralın yanında yer aldı (1917). 1920'de Yunanistan'a döndü; kralcı liberal partiyi kurdu ve Plastiras hükümetine karşı kralcı bir darbe girişiminde bulundu. Başarılı olamayınca yeniden sürgüne gönderildi (ekim 1923). Restorasyon'dan sonra İçişleri bakanı (1923), Savaş bakanı (mart 1936) oldu. Georgios II'nin dönüşünden sonra, güçlü ve antikomünist bir rejimin kurulmasını kolaylaştıran anarşi ortamında Meclis başkanı olunca (nisan 1936) Anayasa'yı kaldırdı; bir diktatörlük kurdu. Yaşam boyu hükümet başkanı oldu. Ekim 1937'de Ankara'ya gelerek Atatürk'ü ziyaret etti. Dış siyasette önce Almanlar ve İtalyanlar'a yaklaştı. Almanlar, yunan ekonomisini düzeltmek için Dr. Schacht'ı görevlendirdiler. Arnavutluk'un İtalya tarafından işgali üzerine (nisan 1939) İngiltere safına geçti. Mussolini'nin yunan toprakları üzerindeki isteklerini içeren ültimatomunu geri çevirdi (28 ekim 1940). İtalya'nın saldırısına karşı savaşı enerjik biçimde yönetti.

Metaksas hattı, Metaksas hükümetinin 1938-1940 arasında oluşturduğu, Bulgaristan sınırında Struma'dan Ege denizi kıyılarına kadar uzanan savunma hattı. Almanlar'ın 6 nisan 1941'de Rupel istihkâmlarını ele geçirmeleri, Selanik'e doğru ileri harekâtlarını kolaylaştırdı ve hattı savunan dört yunan tümeninin teslim olmasıyla sonuçlandı.

METAKSİLEM a. (fr. *metaxylème*). Bot. İLKİNODUN'un* eşanlamlısı.

METAKUALON a. (fr. *métaqualone*). Kinazolon türevi hipnotik. (Alışkanlık meydana getirmesi nedeniyle uyuşturucular listesine alınmıştır.)

METAL a. (fr. *métal;* lat. *metallum;* yun. *metallon*'dan). Yüksek ısıl ve elektriksel iletkenlik, "metal parlaklığı" denen özel bir parlaklık, biçim değiştirmeye karşı bir yatkınlık ve katyon oluşturmaya karşı belirgin bir eğilim göstermesiyle ayırt edilen kimyasal element. (Bk. *ansikl.* böl. Metalürj. ve Kim.).
—Anorg. kim. *Ağır metaller,* atom kütleleri yüksek olan metaller. (Bk. *ansikl.* böl. Çevrebil.)
—Fizs. kim. *Metal bağı,* bir metalin atomlarını bir arada tutabilen, çok ileri ölçüde yöresizleşmiş bağ. (→ BAĞ.)
—Kaynakç. *Ana metal,* lehim ya da kaynakla birleştirilecek parçaları oluşturan metal. (Öğeler aynı ya da farklı metallerden oluşabilir. Plastik malzeme gibi diğer malzemelerin kaynağında ANA MALZEME terimi kullanılır.)
—Kuyumc. *Ayna metali,* bileşiminde % 33 kalay bulunan ve Antikçağ'da sertliği ve üstün parlaklığı nedeniyle ayna yapımında kullanılan bronz. || *Beyaz metal,* gümüşe benzeyen ve özellikle eskiden sofra takımları ile lamba ayaklarının yapımında kullanılan, kurşun, bizmut, bakır gibi metallerle alaşım yapmış belli nicelikte kalay içeren alaşım. || *Değerli metaller,* altın, gümüş, platin. || *İngiliz metali,* eskiden masa, sofra ve çay takımlarının yapımında kullanılan % 10 antimon ile az miktarda bakır ve kurşun içeren kalay ağırlıklı alaşım. || *Mannheim metali,* bir tür Pinchbeck.
—Mak. san. *Beyaz yatak metali,* kurşun ya da kalay ağırlıklı, bakır ve antimon katılmış, açık renkli sürtünme önleyici (antifriksiyon) alaşım. || *Kızıl yatak metali,* % 40'a kadar kurşun içeren ve sürtünme önleyici olarak kullanılan, bakır ve kurşundan oluşmuş kırmızı renkli ikili alaşım. || *Yatak metali,* bir milin muylusunu taşıyan bir parça içine yerleştirilmiş bronz ya da sürtünme önleyici metalden parça.
—Metalogr. *Metal mikroskopu,* objektifi, incelenen saydamsız cismin altında bulunan mikroskop.
—Metalürj. *Beyaz metal,* yatak yastıklarını astarlamada kullanılan kurşun ya da kalay ağırlıklı beyaz alaşım.
—Petrokim. *Metal giderme,* ham petrolü ya da bir petrol ürününü, eser miktardaki metallerden arındırma.
—Süslem. sant. *Metal sanatları,* kuyumculuk, tunç, pirinç işleme sanatı, demircilik gibi çeşitli metal malzemenin kullanıldığı sanatlar.
—Teknol. *Metal kaplamak,* bir metal ya da alaşım katmanıyla kaplamak. || *Metal püskürtme tabancası* → TABANCA.

◆ sıf. Metalden yapılmış şey için kullanılır. *Metal kapı tokmağı. Metal cetvel.*
—Camc. *Metal kaplama,* indirgeme, vakumda buharlaştırma ya da katodik püskürtme yoluyla camı metalle kaplama; bu yöntemle camı ince ve yarı-saydam bir altın tabakasıyla kaplayarak güneş camları imal edilir.
—El sant. *Metal kalıplar,* metal şeritlerin istenen biçime göre bükülüp diklemesine kalıplık tahtalar üzerine çakılmasıyla oluşturulan yazmacı kalıpları. (Daha çok rezerve baskı sisteminde ve ince konturları kumaş üzerine basmak için kullanılır. Türk yazmacılığında bu tür kalıplar pek yoktur, tahta kalıplar yeğlenmiştir.)
—İnş. *Metal depluvaye,* üzerine rastgele küçük yarıklar açılan ince sacın daha sonra bu yarıklara dik yönde gerilmesiyle elde edilen, ızgaralı bir görünüm kazanmış sıva teli.
—Mad. oc. *Metal cevher,* bileşiminde yararlı madde olarak doğal bir metal ya da bir metal bileşiği bulunan cevher. || *Metal cevher yatağı,* potas cevheri ya da kömür gibi ametal cevher yataklarının tersine bileşeminde metal bulunan cevher yatağı. ||*Metal olmayan* ya da *ametal cevher,* yararlı maddesi metal bileşiği olmayan cevher.
—Metalürj. *Beyaz metal kaplama,* bir yatak yastığının sürtünme yüzeyini oluşturmak için metal bir destek üzerine ince bir beyaz metal katmanı uygulama.
—Teknol. *Metal kaplama,* bir yüzey üzerine bir metal katmanı (metal ya da alaşım) çöktürerek uygulanan yüzey kaplama ya da işleme yöntemi.
—ANSİKL. Çevrebil. *Ağır metaller.* Bakır, kurşun, cıva, kadmiyum, manganez, çinko vb. gibi geniş bir element dizisini kapsayan ağır metallerin tümü, doğal çevrede zayıf derişimlerde bulunur ve farklı kimyasal özellikleri olan uyumsuz bir grup oluşturur. Bu elementlerden kimileri çok küçük miktarlarda bitki ve hayvan yaşamı için zorunludur, ama daha yüksek miktarlarda zehirleyici etkileri vardır. Özellikle beslenme zincirleri boyunca birikme eğilimi taşırlar. Cıva dışında ağır metallerin çoğu, elementel durumda tehlikeli değildir, ancak doğal çevrede son derece hareketli ve etkin olarak bulunan çok sayıda tuzu ve diğer kimyasal bileşmeleri en zehirleyici olanlardır. Yüksek dozda alındığında bunlardan kimileri kanser yapıcı (nikel, kobalt, kadmiyum, kurşun), kimileri sakat doğumlara yol açıcı (krom, kobalt, kurşun, cıva vb.) maddelerdir.

Sanayisel gelişmenin doğrudan bir sonucu olarak bu elementlerden kimilerinin derişiminin çevrede hızla artması, insan sağlığının ötesinde ekosistemlerin sürekliliğiyle ilgili ciddi sorunlar yaratır. Bunların belli bir ortamdaki derişimlerini azaltmanın tek yolu, diğer ortamlara dağıtmaktır.
—Metalürj. ve Kim. Metaller, Mendeleyev' in dönemli sınıflandırmasındaki elementlerin üçte ikisinden fazlasını oluşturur. Kristal ve elektron yapılarına bağlı ilginç ortak fiziksel ve kimyasal özellikleri olan kristal katılar biçiminde bulunurlar. Bu yapının bilinmesi, bir metalin özelliklerini anlamayı sağlar. Bunun için günümüzde iki model önerilir:
—*katı küreler modeli*'nde metal, birbirlerine temas halinde sert küreler istifi biçiminde tanımlanır. Soy metaller ve geçiş metalleri için uygun bir yaklaşım sayılan bu model, özellikle, kafes kusurlarını (atom boşlukları, sıkışmış atomlar, dislokasyonlar, tane ayrım yüzeyleri) ve bunlara ilişkin özellikleri (yayınım, mekanik özellikler, genleşme) tanımlamayı sağlar;
—*elektron gazı modeli*'nde metalin atomları, değerlik elektronlarının ortaklaşa kullanılmasıyla bir iyon kafesi halinde oluşurlar; bu değerlik elektronları serbest ya da kısmen serbest bir elektron bulutu meydana getirir; bu bulut da metal bağı ile elektriksel ve ısıl iletkenlikten sorumludur. Yüksek iletkenlik değerlerinin nedeni değerlik elektronlarının hareketliliğidir. Metallerin opaklığı serbest elektronların gelen ışık fotonlarını kolaylıkla soğurmalarından kaynaklanır. Yüksek yansıtma gücü ise, elektronların temel enerji düzeylerine düştüklerinde bu enerjiyi yeniden yayımlamalarından ileri gelir.

Metallerin fiziksel ve kimyasal özelliklerinin, katışkıların bulunmasından (eser halinde olsalar bile) önemli ölçüde etkilendiklerini unutmamak gerekir.

Metaller, element*ler tablosunda kolaylıkla bulunabilen birkaç büyük aileye ayrılabilir.

Braktoreion-Yunanistan büyükelçiliği

İoannis Metaksas

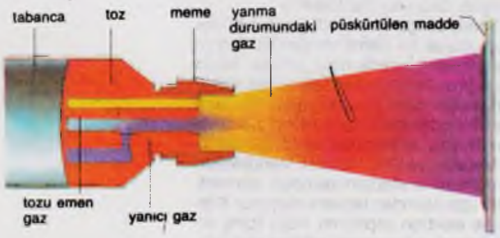
Alkali metaller, IA kolonunda yer alır; gümüş beyazı renginde ve mükemmel indirgen olan bu metaller, kuvvetli bazik hidroksitler oluşturma özelliğiyle ayırt edilir. Metal parlaklıkları ve ilginç ısıl ve elektriksel özellikleri vardır. Bununla birlikte mekanik özellikleri yetersizdir: yumuşaktırlar, yoğunlukları düşüktür, yassılaşabilirler ve sünektirler. Hepsi, yüzey merkezli kübik yapıda kristalleşir ve erime noktaları düşüktür. Bilinen en elektropozitif ve dolayısıyla da, iyonlaşarak kolayca elektron vermeleri nedeniyle kimyasal bakımdan en tepkin metallerdir. İyon bağları oluştururlar.

Toprak alkali metaller, IIA kolonunda toplanmıştır; çok tepkin olan bu elementlerin metal parlaklığı ve üstün elektriksel ve ısıl özellikleri vardır. Bununla beraber, alkali metallere göre belirgin özellikleri daha az ve indirgenlikleri de daha zayıftır. Yine de, onlardan daha serttirler.

Atomları, dolu elektron iç katmanları içeren bu iki aile, *normal* denilen metaller arasında yer alır. Geçiş metallerine ya da soy metallere (bakır, gümüş, altın) karşılık normal metallerin (sodyum, magnezyum, alüminyum), iyonu oluşturan öz enerjisinden iyice ayrı enerjide bir elektron gazı oluşturan değerlik elektronları vardır. Özelliklerinin incelenmesi için önerilen model, elektron gazı modelidir: bu elektronlar, özü yok sayarak metalin içinde serbestçe dolaşabilirler.

tel tabancasıyla **metal** kaplama ilkesinin şeması

toz tabancasıyla **metal** kaplama ilkesinin şeması

Geçiş metalleri, elementler tablosunda yatay çizgilerde toplanmıştır; bu elementler elektron katmanlarının, yeğlemeli olarak dış katmanlardan başka katmanlarda gerçekleşen dolmasıyla ayırt edilir. Belirgin metal özellikleri gösteren elementlerdir. Geçiş metalleri arasında aşağıdakiler ayırt edilir:

—*d* katmanlarının gecikmiş dolmasına karşılık gelen *geçiş metalleri.* Çoğunlukla renkli olan bu tür geçiş metallerinin, ilginç mekanik, ısıl ve elektriksel özellikleri vardır. Erime noktaları yüksektir ve kimilerinin üstün manyetik özellikleri vardır. Kimyasal bakımdan, birçok yükseltgenme derecesi gösterirler ve çok sayıda kompleks verebilirler;

—*f* katmanlarının gecikmiş dolmasına karşılık gelen *nadir toprak metalleri.* Kuvvetli metal parlaklığı ve iyi bir iletkenlik gösterirler. Bunlar kimyasal bakımdan çok tepkin elementlerdir.

• *Türkiye'de.* Metal eşya sanayisi genellikle yatırım malları üreten sanayi kollarından biri olan metal eşya sanayisi, asıl hammaddesi metal olan, ancak herhangi bir güçle harekete geçirilmeyen, cıvatadan büyük çelik konstrüksiyonlara kadar geniş bir alanı kapsayan bir ürün çeşitliliğine sahiptir. Bu kesimde üretilen kesici takımlar, el aletleri, zincir, yay, cıvata, somun vb. ürünler, doğrudan doğruya yatırım malları üreten sanayilerde girdi olarak kullanılmaktadır. DPT'nin gruplandırmasına göre, bu sanayi kolunun üretim kapsamına giren mallar şu başlıklar altında toplanmıştır: bıçakçı eşyası, el aletleri ve hırdavat malzemesi (her türlü marangoz araçları, anahtar, eğe, pense, tornavida vb. el aletleri; her tür takım tezgâhlarının kesici ve aşındırıcı uçları, menteşe, kilit, vida, somun, pim vb.); metal mobilya ve teçhizat (çelikten ya da alüminyumdan büro eşyaları, sobalar, mutfak fırın ve ocakları, metal mobilya, karyola, para kasaları vb.); metal yapı malzemesi (her tür çelik konstrüksiyon, metal doğrama, normal ya da basınca dayanıklı depo, sarnıç, tank vb.; kalorifer kazanları, su ve yakıt tankları, armatürler, radyatörler vb.); bunun dışında kalan metal eşya (çatal, kaşık, bıçak gibi sofra eşyaları; tencere, kazan, kapkacak vb. mutfak eşyaları; tıraş bıçağı, makas, zil, nefesli ya da telli müzik aletleri vb.).

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlayarak bu sanayi kolunun gelişmesi yönünde çaba harcanmış ve 1927'de çıkartılan Teşvik-i sanayi kanunu ile özel kesime yeni olanaklar tanınmışsa da o dönemde yeterince gelişememiştir. 1932'de, bu sanayi kolunda, 25'i Cumhuriyet öncesi dönemde kurulmuş olan 85 işletme bulunuyordu. Ancak, bu 25 işletmeden çoğunun makinelerinin eski olması yüzünden sayıları giderek azalmış, 1937'de yalnızca 11'i çalışır durumda kalmıştır. Bu konudaki ilk girişimler, özellikle askeri gereksinimleri karşılamak üzere Ankara, Kırıkkale ve Gölcük'te metal eşya, makine ikmal ve onarım tesislerinin kurulması olmuştur. Ancak, 1930'lu yılları içeren bu dönemde, metal eşya sanayisi girdilerinin hemen tümünün dışalıma dayanması, gelişmeyi engellemiştir. 1950'li yıllarda kısa bir süre uygulanabilen liberasyon rejimiyle hammaddelere döviz tahsisinin artması, metal eşya sanayisinde önemli bir sıçrama yapmıştır. Planlı döneme geçtikten sonra çıkartılan Yatırımlarda yerli mamuller kullanma yönetmeliği ve Montaj sanayisi yönetmeliği, etkisini göstererek bu kesimin üretiminde 1962-67 arası % 7,3; 1967-72 arası % 9,2 oranında yıllık artışlar sağlanmıştır. Planlı dönemdeki bu gelişme süreci içinde metal eşya sanayisi, bazı nitelik ve standartlaşma sorunları olmakla birlikte, oldukça ileri bir teknolojik düzeye ulaşmıştır.

Türkiye'de, gıda ve dokuma dallarından sonra en çok işyeri metal eşya dalında bulunmaktadır. İşletme sayısı 100'ü aşan alt dallar anahtar ve kilit, çelik sac ve emayeden mutfak eşyası, metal büro ve ev eşyası, çelik ve alüminyum konstrüksiyon, teneke ve sac kutular, çivi ve raptiyeler, soba, cıvata-somun üreten dallardır. 1985 Sanayi ve işyerleri sayımı'na göre, bu dalda 887 büyük işyeri (10 ve daha fazla kişi çalışan) ve 32 647 küçük işyeri (10'dan az kişi çalışan) bulunmaktadır. Bu işyerlerinde çalışanların yıllık ortalaması 45 242'si büyük işyerlerinde olmak üzere, toplam 129 985 kişidir. 1991 yılında metal eşya sanayisinde toplam dışalım 838,1 milyar TL, toplam dış satım ise 255,1 milyar TL olarak gerçekleşmiştir (1988 yılı fiyatlarıyla). Metal eşya sanayisinin toplam imalat içindeki payı, 1991 verilerine göre, % 3,2'dir.

— Polim. *Metal kaplama,* plastik maddelerin ısıl, optik, elektrik, hatta mekanik özelliklerini artırması nedeniyle giderek daha yaygın biçimde kullanılmaktadır. Kaplama işleminde uygulanan başlıca teknikler şunlardır: tabancayla püskürtme, vakumla metal kaplama, özellikle ABS (akrilonitril, butadien, stiren terpolimerlerinin kısa yazılışı) malzemelerine uygulanan elektrolitik metal kaplama. Metalle taşıyıcı plastik arasındaki yapışma, özellikle dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Kaplama ve plastik maddenin birbirinden ayrılması çeşitli etkenlerden kaynaklanır. Bunlar arasında plastik yüzeyinin çok iyi hazırlanmamış olması, metal kaplamanın kalkmasına yol açan plastikleştiricilerin göçü, plastik ve metal arasındaki genleşme katsayısı farklılıklarının doğurduğu gerilimlere neden olan sıcaklık değişmeleri sayılabilir.

—Simya. Simyacılar yaygın anlamda yedi metal bilirler: renk ve özellikleri bakımından Satürn'e karşılık gelen kurşun, kalay (Jüpiter), demir (Mars), altın (Güneş), bakır (Venüs), cıva (Merkür), gümüş (Ay). Simya kuramı altın ve gümüş olarak iki metalin mükemmel, diğerlerinin alelade olduğunu kabul eder. Bu sonuncu metallerin dönüşmesi olanaklıdır, çünkü mineraller gibi bütün metaller aynı hammaddeden türer, birbirlerine benzer ve yalnız biçimleri bakımından farklılık gösterirler. Bütün metaller, değişen oranlarda, belirli sayıda nitelikler taşıyan iki temel öğeden, kükürt ve cıvadan oluşurlar. Üçüncü temel öğe olan tuz, ancak bağlayıcı görevi yapar. Pişme derecesi, arılık derecesi, gezegenlerin etkisi metallerin kendi aralarındaki farklılıkların kaynağıdır.

—Teknol. Metal kaplama, cisimleri korozyona karşı korumayı, yüzeysel özelliklerini (özellikle sertlik) iyileştirmeyi ve çalışma sırasında aşınmış ya da işlemeyle yıpranmış parçaların boyutlarını ilk ölçülerine getirmeyi sağlar. Bu amaçla, metal kaplanacak yüzeyin, uygulanacak tekniğe ve kaplanacak metalin yapısına bağlı olarak özenle hazırlanması gerekir. Metal kaplama çeşitli tekniklerle elde edilir:

—*kimyasal yer değiştirme;* bu teknikte metal, kaplanacak metalin genellikle çözelti halindeki tuzlarından biriyle yer değiştirir (demiri kimyasal olarak bakırla kaplama);

—*elektrolitik kaplama* (krom kaplama, bakır kaplama, nikel kaplama, çinko kaplama vb.);

—*sıvı metal* ya da *alaşıma sıcak daldırma;* bu yöntem, demiri ve çeliği çinkoyla (galvanizleme), alüminyumla (alüminyumlama), kalayla (kalaylama) ya da kurşunla (kurşun kaplama) kaplamada kullanılan en eski yöntemdir;

—*ısılkimyasal işlem;* katı, sıvı ya da gaz ortamda yüzeysel olarak uygulanan bu yöntemle alüminyum (alüminyum emdirme), çinko (Sherard yöntemi), krom (kromlama), molibden ve tungsten katmanları elde edilir;

—*boya;* bu teknikte asıltı halinde metal tozları içeren bir boya kullanılır;

—*tabancayla metal kaplama;*

—*vakumda metal kaplama.*

Sanayide kullanılan en yeni yöntemler arasında yer alan bu son iki yöntem genellikle tam deyimiyle "metal kaplamalar" olarak kabul edilir. *Tabancayla* püskürtme yoluyla metal kaplama yöneminde yüzey üzerine çok küçük damlacıklar halinde püskürtülen sıvı metal ya da alaşım, burada katılaşarak koruyucu bir katman oluşturur. Metal ya hamlacın aleviyle sürüklenen bir tel (Schoop yöntemi) ya da ister bu alevle emilen, ister bir elektrik arkının oluşturduğu plazma jetinin etkisi altında kalan bir toz (Schori yöntemi) biçimindedir. Daha az kullanılan bir yöntemde gerektiğinde önceden eritilen metal, çekim etkisiyle tabancaya gelir ve burada sıcak bir basınçlı havayla püskürtülür. Metallerin ve alaşımların büyük bir bölümüne uygulanabilen tabancayla metal kaplama, özellikle büyük boyutlu ve sökülemeyen parçaları kaplamak için çok uygundur. Çinko, kurşun, alüminyum, bronz kaplama, kalaylama, tesisatları korozyona ve sıcakta yükseltgenmeye karşı korumak için yaygın olarak kullanılmaktadır.

Vakumda metal kaplama tekniğinde, havası alınmış bir kap içinde ısıtılan metal parçası buharlaşır ve aynı kap içine yerleştirilen kaplanacak cisimler üzerine çöker. Böylece çöken metalin kalınlığı birkaç atom katmanından 1 mikrometreye kadar değişir; bu nedenle kaplanacak yüzeyin çok özenle hazırlanması (elektrolitik ya da çok ince mekanik parlatma) gerekir. Bu yöntem yalıtkan bir malzemenin yüzeyini iletken hale getirmeyi sağlar. Bu metal kaplama tipi, sanayide, gerek korozyona karşı korumak, gerek dekoratif bir görünüm vermek ya da yüzeysel özelliklerini artırmak (yansıtma, elektriksel iletkenlik) amacıyla çok sayıda parçaya, özellikle de elektrikte, elektronikte (tümdevreler) ya da optikte (yansıtıcılar) kullanılan malzemelere uygulanır. İnce kaplamalar renksiz bir vernik katmanıyla korunur.

En yeni tekniklerden biri olan *katodik püskürtmeyle metal kaplama*'da parça, içinde arı bir gaz bulunan bir kaba yerleştirilir; bu gazın basıncı milibarın onda biri düzeyindedir. Bir elektrik boşalması alüminyum katotun püskürmesini sağlar ve katotun malzemesi metal kaplanacak parçalar üzerinde kaplanır. Bu yöntem özellikle mikroelektronikte kullanılır.

Bu iki teknik, elektron mikroskopunda gözlemlemek için bu yolla iletken duruma getirilmiş yalıtkan malzemeleri, yapısal olarak incelemeyi sağlar.

Metal sanayicileri sendikası *(Türkiye)*, metal işkolunda etkinlik gösteren işverenlerin sendikası. Kısa adı MESS olan sendika, 1959'da 11 firmanın girişimiyle İstanbul'da kuruldu. 1963'te, Ankara Madeni eşya işverenleri sendikası kendini feshederek MESS ile birleşti. Aynı yıl Sendikalar kanunu ile Toplusözleşme, grev ve lokavt kanunu'nun yürürlüğe girmesi üzerine başlayan toplusözleşme görüşmelerine, 64 işyerini kapsayan grup sözleşmesi yapmak üzere katıldı. Ancak, grup sözleşmesi başta T. Maden-İş sendikası olmak üzere işçi sendikalarınca kabul edilmedi ve grup dağıldı. Sonraki yıllarda metal sanayisi işkolunda işyeri sözleşmeleri tek tek yapıldı, grup sözleşmesine uzun bir aradan sonra geçilebildi (1976). 1979'da, T. Özal'ın da 7 ay başkanlık yaptığı sendikanın üye sayısı, 1960'ta 17 iken, 1970'te 296'ya, 1980'de 310'a, 1990'da 398'e yükseldi. 1992 sonu itibariyle 300 üyesi vardı.

METALBİLİM a. METALÜRJİ'nin eşanlamlısı.

Metalci kuram, paranın değerini, dolaşım araçlarının içerdiği madenin değeriyle açıklayan kuram.

METALDEHİT a. (fr. *métaldéhyde*). Org. kim. Formülü $C_8H_{16}O_4$ olan asetaldehit tetrameri'nin yaygın adı; META adıyla katı yakıt olarak kullanılır.

METALİ çoğl a. (ar. *maṭla'*'ın çoğl. *meṭāli'*). *Esk.* Bir şeyin doğduğu yerler.
—Ed. Divanda genellikle kıtalardan (mukattaat) sonra gelen ve gazel biçiminde tamamlanmaksızın matla halinde kalan şiirlere verilen ad.
—Esk. gökbil. *Metali-i müstakime*, bakış açısı.

METALİB çoğl. a. (ar. *maṭlab*'ın çoğl. *meṭālib*). *Esk.* Özlemler, istekler, istenen şeyler: *Metalib-i istikbal* (gelecekle ilgili istekler).

METALİK sıf. (fr. *métallique*). Metal parlaklığında olan; madeni, madensel: *Metalik bir renk. Metalik mavi.*

METALİZE a. (fr. *métalliser*, metal kaplamak'tan). Tekst. *Metalize etmek*, bir tekstil malzemesini lüreks, gümüş vernikli vinil ya da sentetik bir bez kaplama üzerine yapıştırılmış alüminyum kâğıtla kaplamak.

METALKARBONİL a. (fr. *métal-carbonyle*). Kim. Bir metalin karbonmonoksitle oluşturduğu bileşme. (Metalkarboniller, geçiş metallerinin karbonmonoksit, kimi zaman da diğer ligantlarla meydana getirdiği diyamanyetik komplekslerdir. Ortak değerlikli belirgin bir niteliği olan metalkarboniller, genellikle sıvı ya da uçucu bileşiklerdir; kimya sanayisinde katalizör ve ara madde olarak önemli bir rol oynarlar: örneğin nikel karbonil [$Ni(CO)_4$], nikelin arılaştırılmasında kullanılır.)

METAL-KİMYASI a. Metalleri kimyasal bakımdan inceleyen bilim dalı.

METALLEME a. Org. kim. Bir bileşiğe, bir ya da daha çok metal atomunun katılmasını sağlayan tepkime.

METALLEMEK g. f. Kim. Bir bileşiğe, bir ortama metal atomu katmak.

METALLERARASI sıf. Kaynak, haddeleme, elektrolitik kaplama ya da herhangi bir yöntemle yapıştırılmış iki metali ayıran yüzey için kullanılır.
—Metalürj. *Metallerarası bileşik*, çok iyi tanımlanmış bir derişim alanında düzenli durumda kararlı olan ve belirgin metal özellikleri taşıyan bileşik. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Metalürj. Metallerarası bileşikler, her oranda çözünmeyen metallerden hazırlanmış alaşımlara özgü ara fazlardır ve gerçek bileşiklerin yapılarını ve özelliklerini taşırlar. Bulundukları alanlar, AB, AB_2, AB_3 ... gibi iyi belirlenmiş bir kimyasal bileşime denk düşer. Her atom, kristal kafesi oluşturan göz içinde iyi tanımlanmış bir yer tutar. Güçlü metal bağları olan metallerden oluşan bu bileşikler, belirgin metal özellikleri gösterir. Bununla birlikte bazı durumlarda bağ az ya da çok ortak değerlikli olabilir; bağları ortak değerlikli ya da iyon olan *yarı-metal bileşikler* de aynı şekilde tanımlanır.

METALLEŞME a. **1.** Miner. Jeolojik çökelleri metal maddelerle emdirmiş olan doğal etki. **—2.** Bir maden suyunun saf metaller ve metal bileşiklerince karşılaştırmalı olarak zenginleşmesi.

METALLİFERE tepeleri, Önalpler'de tepeler öbeği, Toscana'da. Tirren denizi yakınında; 1 059 m. Adları içerdikleri pirit zenginliklerinden gelir. Ama, çok yakınlarındaki Massa Marittima ve Piombino'daki sanayileri besleyen linyiti sağlar.

METALOFON a. (fr. *métallophone*). Bir dizi metal lamdan oluşan her tür vurmalı çalgı.

METALOGRAF a. (fr. *métallographe*). Metalografi uzmanı.

METALOGRAFİ a. (fr. *métallographie*). Metallerin ve alaşımlarının yapısını ve özelliklerini inceleme. (Türkiye'de genellikle yapı deneylerini belirtmede kullanılan metalografi başlıca şu deneyleri kapsar: mekanik deneyler [sertlik, dayanım, süneklik, yorulma], yapı deneyleri (makrografi ve mikrografi], fiziksel deneyler [kütlesel, ısıl, elektriksel, manyetik... özellikler], kimyasal deneyler [korozyon].)

METALOİT a. (fr. *métalloïde;* yun. *metallon*, metal ve *eidos*, görünüm'den). Kim. METALSİ'nin eşanlamlısı.

METALOJENEZ a. (fr. *métallogenèse*'den). Yerbil. Metal cevher yataklarının oluşumu.

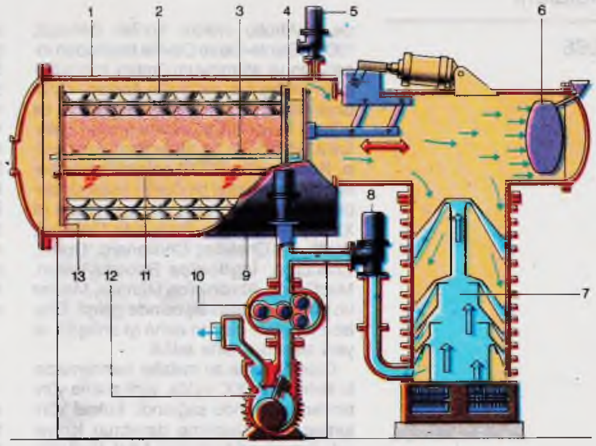
METALOJENİ a. (fr. *métallogénie*). Yerbil. Metal cevher yataklarının oluşumuna ilişkin inceleme.

METALOPLASTİK sıf. (fr. *métalloplastique*) Fiz. *Metaloplastik conta*, iki ince bakır sac arasında sıkıştırılmış bir amyant yaprağından oluşan conta. (Yüksek sıcaklığa karşı dayanıklı olan bu tip conta ısıl motorların silindir kafalarında ve egzoslarında yaygın olarak kullanılır.)

METALOPROTEİN a. (fr. *métalloprotéine*). Biyokim. Prostetik grubu bir metal element (demir, bakır, magnezyum, çinko vb.) içeren renkli heteroprotein.

METALOTERMİ a. (fr. *métallothermie*). Toz ya da granüle metallerin indirgen etkisinden yararlanarak kimi metalleri elde etme yöntemi.
—ANSİKL. Toz ya da granüle metal indirgenlerin aşırı ölçüde ısıveren etkisi ateşe dayanıklı metalleri, toprak alkali metalleri ya da kimi tepkin metalleri elde etmeyi sağlar. En çok kullanılan indirgenler şunlardır: molibden, manganez, kalsiyum elde etmek için alüminyum (alüminotermi); krom, vanadyum, titan, zirkonyum, uranyum, berilyum elde etmek için magnezyum (magnezotermi); uranyum elde etmek için kalsiyum (kalsiyotermi).

METALOTİONEİN a. (fr. *métallothionéine*). Biyokim. Böbrek, karaciğer ve bağırsaktan elde edilen ve sisteince zengin olan protein. (Metallere [bakır, çinko, kadmiyum] karşı büyük ilgisi vardır.)

Leybold-Heraeus Sogev S. A. belgesine göre

vakumda metal kaplama

1. Kap;
2. Metal kaplanacak cisimler;
3. Buharlaştırıcı;
4. İleri vakum vanası;
5. Atmosfer basıncına ayarlama vanası;
6. Düşük sıcaklık kapanı;
7. Difüzyon pompası;
8. Birincil vakum pompasının vanası; 9. Hava dönüş devresinin vanası; 10. Roots pompası;
11. Katot; 12. Birincil pompa;
13. Cisim sepeti.

METAL-SETİL a. (fr. *métal-cétyle*). Org. kim. Bir alkali katyon ile bir setil anyon kökünün oluşturduğu bileşme. (Metal-setiller, yalnızca çözelti halinde bulunur.)

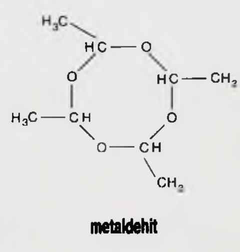
METALSİ a. Kim. Elementlerin dönemli sınıflandırılmasında ametalleri, daha özgül olarak asit oksitler (SO_2, CO_2, P_2O_5 vb.) veren kükürt, karbon, fosfor vb. gibi elementleri belirtmek için kullanılan eski terim. (Eşanl. METALOİT.)

METALÜMİN a. (fr. *métalumine*). Kim. Koloidal alümine verilen ad.

METALÜRJİ a. (fr. *métallurgie;* bil. modern. lat. *metallurgia;* yun. *metallurgein*, bir madeni işletmek'ten). Metalleri ve alaşımlarını elde etme, hazırlama, biçimlendirme ve işleme yöntem ve tekniklerinin tümü. (Eşanl. METALBİLİM.)
—ANSİKL. *Tarihçe.* Tarihöncesi çağlarda da kullanılan bakır, altın ve demirden başka, gümüş, kurşun, cıva, antimon ve daha sonra kalay, İ.Ö. 5000 yılında Kaldeliler, Asurlular ve Mısırlılar tarafından çıkarıldı. Mısırlılar'da, Sina yarımadasından ve Kıbrıs adasından elde edilen doğal bakırdan yapılmış eşyalara rastlanmıştır. Yunan ve Roma Antikçağında, hazırlama ve koruma güçlükleri yüzünden demir ve alaşımlarının yerine yaygın olarak bronz ve daha sonra pirinç kullanılmıştır. Temel metalürji teknikleri bu eski çağlarda bile biliniyordu; Çinliler, Mısırlılar ve Yunanlılar mum kalıp yöntemiyle bronz heykeller (Theodoros) döküyorlardı. Kaynak Glaukos'un buluşudur (İ.Ö. VII. yy.) ve *Odysseia*'da çeliğe su vererek uygulanan ısıl işlemden söz edilir. Diğer metallerin birçoğu simyacıların araştırmaları sayesinde XVI. yy.'dan sonra çıkarıldı, oysa Ortaçağ'a kadar metalürji yöntemleri çok az gelişme göstermişti. Yalnızca teknikler ve yöntemler bazı bölgelerin servet yapmasına yetiyordu. Böylece altın işçiliğinde ün yapan Galyalılar, Germenler'le (Rheinland ülkeleri, Lorraine) birlikte demir ya da işlenmiş çelikten silahlar ve takımlar yapmada ustalaştılar. Fransa'da, Chartreuxler Alpler'de demir cevherlerini indirgeme yöntemlerini iyileştirdiler. XIII. yy.'da ilk yüksek fırınlar (Siegen ülkesi) yapıldı ve dökme demir elde edildi; dökme demirin kalıplanması XV. yy.'da yaygınlaştı. XVIII. yy.'ın sonunda ingiliz metalürji uzmanları takımların yapımı için potada eritilmiş çelik elde etme yöntemini büyük ölçüde uyguladılar ve pudlajı (Henry Cort) buldular. XIX. yy.'ın ikinci yarısında, demir-çelik sanayisi için çok önemli metalürji yöntemlerinin bulunuşu ve atılımı yaşandı: dökme demiri çeliğe dönüştürmede uygulanan Bessemer yöntemi (1855); çeliği reverber fırınında arıtmaya dayanan ve daha sonra Siemens kardeşler tarafından ısıl gerikazanma sistemiyle iyileştirilen Siemens-Martin yöntemi (1865); fosforlu cevherleri işlemeyi sağlayan, bazik ortamda Thomas ve Gilchrist dönüştürme yöntemi (1878). Aynı dönem-

vakumda metal kaplama
cisimlerin, buharlaştırıcının kabı içinde dönüşünün ayrıntısı (rakamlar üstteki resim ve resim yazılarınınkiyle aynıdır)

metaldehit

de, elektrotlu elektrik fırınları (Heroult, 1900), Sainte-Claire Deville tarafından incelenen ve alüminyum üretimi için kullanılan erimiş tuz elektrolizi fırınları, rezistanslı fırınlar ve son olarak da alçak ya da yüksek frekanslı indükleme fırınları geliştirildi. Metallerin ve alaşımların tanınması, Réaumur'ün (1722) çalışmalarıyla kuramsal ve bilimsel bir özellik kazandı; ancak, metalografi bilimi, XIX. yy.'ın sonu ile XX. yy.'ın başında, Fransa'da Osmond, Werth, Le Chatelier, Chevenard, Guillet, Chaudron, İngiltere'de Roberts-Austen, MacCance, Almanya'da Martens, Maurer vb.'nin çalışmaları sayesinde gelişti. Böylece ısıl işlem olayları daha iyi anlaşıldı ve yeni alaşımlar elde edildi.

Giderek daha arı metaller hazırlamadaki ilerlemeler, XX. yy.'da, yeni arıtma yöntemleri sayesinde sağlandı: fiziksel yöntemler (süblimleştirme, damıtma), kimyasal yöntemler (Mond, Van Arkel, Kroll yöntemleri), elektrokimyasal yöntemler (bakır ve alüminyum). W. G. Pfann tarafından geliştirilen bölgesel eritme yöntemiyle çok ileri derecede arı malzemeler (özellikle silisyum, germanyum) hazırlandı.

Demir-çelik sanayisi, klasik yöntemlerin (Thomas, Siemens-Martin) yerini alan oksijen yöntemlerinin ortaya çıkışıyla, ilk devriminden bir yüzyıl sonra ikinci bir süratli ve derin dönüşüm dönemi yaşadı. Yeni biçimlendirme yöntemleri (sinterleme) ortaya çıktı.

cevherler

Metallerin kimileri (altın, gümüş, platin, bakır) doğal halde bulunmakla beraber, çoğu, cevherlerde mineraller halinde bulunur: oksitler, sülfürler, karbonatlar, silikatlar, klorürler, vb. Bu mineraller genellikle karışımlar halindedir: bakır ve demirin çifte sülfürü, Kaledonya nikel cevherini oluşturan karmaşık silikat. Bu cevherlerde metal bileşik, ayrılması gereken gangı oluşturan değersiz ürünlerle karışmış durumdadır. Dolayısıyla gerçek metalürji işlemlerinin hepsinden önce, cevher, madenden çıkarıldıktan sonra, kırma, öğütme, manyetik ayırma, özel sıvılarda yıkama, havalandırma ya da yüzdürmeyle ayırma gibi işlemlerle temizlenir, ayrılır ve deriştirilir. Yararlı mineralleri ganglarından ayırmaya ve bunları kendi aralarında sınıflandırmaya yarayan mekanik, fiziksel ve kimyasal yöntemlerin bütünü cevher hazırlamayı oluşturur.

metalürji teknikleri ve işlemleri

Aşağıdaki metal hazırlama işlemleri ayırt edilir:
• *Kuru yöntem işlemleri.* Bu işlemler, 100 °C'ta başlayarak 3 000 °C'ı aşan sıcaklıklardaki eritme ve kavurma uygulamalarını kapsar.
1. *Eritme** doğrudan ya da kimyasal değişimli olabilir. *Doğrudan eritme,* metali cevherinden (doğal metal) doğrudan özütlemeyi ya da kolayca eriyen bir cevheri, deriştirmek amacıyla (antimon cevheri stibinin durumu) gangından ayırmayı sağlar. *Kimyasal değişimli eritme* en yaygın olarak uygulanan metalürji işlemidir. İndirgeyici, yükseltgeyici, kükürtleyici, karbürleyici, cüruflandırıcı olabilir ya da bir çökelmeye yol açabilir.
2. *Kavurma* da doğrudan ya da kimyasal değişimli olabilir. *Doğrudan kavurma*'nın amacı bir cevheri ufalamak için parçalama ya da gaz geçirgenliğini artırma, bir yaş yöntem işlemi sırasında elde edilmiş bir ara maddeyi ya da cevheri kurutma olabilir. *Kimyasal değişimli kavurma* birçok metalin hazırlanmasındaki ara aşamalarda kullanılan önemli bir metalürji işlemidir. Kavurma yükseltgeyici, indirgeyici, klorürleyici ya da buharlaştırıcı olabilir.
• *Yaş yöntem işlemleri.* Kuru yöntem işlemlerine göre daha az kullanılan bu işlemler bazı metalleri geri kazanma ya da arıtma aşamalarında kullanılır. Sülfürlü bir bakır cevherini demir-III klorür eşliğinde *çökeltmeyle çözündürme,* çözünebilen bakır klorür verir. *Amalgamlama* yalnızca, doğal durumda altın ya da gümüş içeren cevherleri cıvayla işlemede kullanılır.
• *Buharlaştırıcı işlemler.* Bu işlemlerde tepkime, kaynama yoluyla, metalin (çinko, magnezyum) daha sonra yoğuşturulan bir buhar halinde elde edilmesini sağlar. Bu yolla, metallerin farklı kaynama noktalarından yararlanılarak arı metaller (arı olmayan çinkodan kurşun ve kadmiyumu ayırma) tek başına elde edilebilir.
• *Elektrometalürji, metalotermi,* bu sözcüklere bakınız.

metalürji ürünlerini biçimlendirme

Metaller ve alaşımları, hazırlandıktan sonra çeşitli yöntemlerle yarı ürünler (çubuklar, saclar, vb.), ya da bitmiş ürünler haline getirilir.
• *Dökümcülük.* Bu yöntem metal ve alaşımların eritilmesini ve kalıplara sürekli ya da süreksiz dökümünü sağlar. Alaşımların birçoğu (çelikler, dökme demirler, bronzlar, hafif alaşımlar, vb.) kalıplanmış parçalar elde etmede kullanılır.
• *Mekanik biçim değiştirme işlemleri.* Sıcak ya da soğuk uygulanan haddeleme, dövme, ekstrüzyon, sıcak dövme, kalıplama, soğuk çekme, profil çekme, kalıpta dövme, tel çekme işlemleri tonlarca metal işlem görür.
• *Metal tozlarını sinterleme.* Bu işlemle metal tozlarından ve / ya da ateşe dayanıklı malzemelerden (karbürler, borürler), eritmeyle hazırlanması zor olan, ateşe dayanıklı metallerden, metal karbürlerden ya da sermetlerden oluşan küçük külçeler ya da bitmiş parçalar elde edilir.
• *Kaynak.* Metal öğeleri bölgesel eritmeyle birleştirmeyi sağlar.
• *Yapıştırma.* Daha yeni bir teknik olan yapısal yapıştırma, yaprak halindeki metal parçaları bir yapıştırıcıyla birleştirmeyi sağlar.

ısıl, ısılkimyasal, kimyasal ya da elektrokimyasal işlemler

Metallere ve alaşımlara bazı özellikler kazandırmak için, gerek dönüştürme aşamasındaki parçaya, gerek bitmiş parçaya, tavlama*, suverme* ve ardından gerekiyorsa menevişleme*, yapısal sertleştirme gibi ısıl işlemler uygulanır; alaşımın yapısını önemli ölçüde değiştirerek belli mekanik özellikleri elde etmeyi sağlayan bu işlemler genellikle denetimli atmosfer altında yapılır. *Isılkimyasal işlemler* bir metal ya da alaşım yapısının yüzeysel olarak değişmesine yol açar. Böylece aynı parçanın yüzeyinde ve özünde farklı özellikler bir arada bulundurulabilir. Semantasyon* yöntemleri en yaygın olarak kullanılanlardır. Yüzeysel olarak, azot (nitrürleme ve karbonitrürleme), alüminyum (alüminyum emdirme), krom (kromlama), çinko (sherard yöntemi) gibi elementler bağlanabilir. *Kimyasal* ya da *elektrokimyasal işlemler,* metalin yüzeyini, örneğin asitlerle temizlemeye ya da kimyasal tepkime yoluyla (çeliği fosfatlama, hafif alaşımları kromatlama) ya da elektrolitik olarak (krom kaplama, nikel kaplama, kalaylama, vb.) koruyucu bir katmanla kaplamaya yarar.

metalürji ürünlerini fizikokimyasal inceleme

Mekanik deneyler, metallerin ve alaşımların kalitesini, çeşitli iç kuvvetler (çekme, bükülme, kesme, sertlik, darbe, soğuk çekme) etkisinde kalan yerlerdeki kullanımları bakımından kontrol etmeye yarar. *Fiziksel deneyler* (ısıl çözümleme, radyografi ve gamagrafi, X ışınları ve elektonların kırınımıyla kristalografi yapısını inceleme) kimi işlemlerin gelişimini izlemeye ya da katışkıların varlığı, fiziksel özellikler (yoğunluk, elektriksel iletkenlik, genleşme, esneklik) üzerinde etkili olabileceğinden metallerin arılığını kontrol etmeye yarar. Mikroskobik metalografi uygun bir şekilde parlatılmış ve dağlanmış örneklerin yapı ve bileşimini, gerek gözle ya da büyüteçle (makrografi) gerek optik mikroskopla ya da elektron mikroskobuyla (mikrografi) incelemeyi sağlar.
Kimyasal deneyler gerek maddelerin gerçek kimyasal çözümlemesi, gerek metallerin ya da kaplamaların korozyona yol açan ortamlardaki davranışlarını incelemek amacıyla korozyon deneyleri yapmak için uygulanır.

METALÜRJİK sıf. (fr. *métallurgique*). Metalürjiye ilişkin olan.

METAMANYETİKLİK a. Manyet. Kimi karşıt ferromanyetik maddelerin, uygun bir manyetik alanın etkisiyle ferromanyetik hale gelmeleri olayı.

METAMER sıf. (fr. *métamère*). Opt. Tayf bileşimi aynı olmamakla birlikte aynı görsel izlenimi veren iki ya da daha çok renk için kullanılır (örneğin kökenleri farklı olan boyarmaddeler). [Aynı şekilde, güneş ışığında özdeş olan iki resmin görünümleri yapay ışıkta farklı olabilir.]
◆ a. Embriyol. Embriyonda mezodermden türeyen ve baştan kuyruğa kadar sırt tarafta düzgün kümeler halinde ayrılan ilk bölüt. (Metamer iskelet ve kas sistemlerinin taslağıdır.) [Eşanl. SOMİT.]
—Zool. BÖLÜT'ün eşanlamlısı.

METAMERLİ sıf. Zool. BÖLÜTLÜ'nün eşanlamlısı.

METAMERLİK a. Embriyol. Mezodermin, sırtipinin iki yanında metamerler ya da ilk bölütler halindeki başlangıç bölünmesi. (Bunların bir bölümü vücudun arka -yan çeperindeki kasları, bir bölümü de iskelet dokusunu oluşturur.)
—Opt. İki ya da daha çok metamer rengin özelliği.

METAMERİLİK a. BÖLÜTLÜLÜK'ün eşanlamlısı.

METAMFETAMİN a. (fr. *méthamphétamine*). Org. kim. Fenil-1 metil-amino-2 propan ya da N-metilamfetamin'in yaygın adı; amfetaminle aynı fizyolojik özellikleri gösterir.

METAMİKT sıf. (fr. *métamicte*). Helyum atomlarının serbest kalması ya da radyoaktif çekirdeklerin gerilemesi nedeniyle, kristal ağı biçim değiştirmiş ya da kısmen bozulmuş radyoaktif bir kristal için kullanılır.

METAMİKTLEŞME a. Bir kristalin metamikt hale geçişi.

METAMİYELOSİT a. (fr. *métamyélocyte*). Hematol. Çokçekirdekli hale gelmeden önce bir olgunlaşma evresi geçiren ve kıvrık yarımay biçiminde bir çekirdeği bulunan granülosit cinsinden hücre.

METAMONADİNA a. Çoğunlukla çok çeşitli konakların yemek borusunda ya da başka doğal boşluklarında asalak, ortakçı ya da ortakyaşar bir yaşam süren kamçılı protistler sınıfı. (*Metamonadina* sınıfı üç altsınıfa ayrılır: *Trichomonadina; Polymastigina; Diplomanadina.* Hamamböcekleri ve termitler gibi oduncul böceklerin midesinde odunun sindirilmesine katkıda bulunan bazı biçimler bu sınıfta yer alır.)

METAMORFİK sıf. (fr. *métamorphique*). Yerbil. → BAŞKALAŞIM* KAYACI

METAMORFİZM a. (fr. *métamorphisme*). BAŞKALAŞIM'ın eşanlamlısı.

METAMORFOPSİ a. (fr. *métamorphopsie*). Hastanın cisimleri olduklarından değişik biçimde bozuk görmesi. (Özellikle okuma anında çarpıcıdır: satırlar yamru yumru görülür, harflerin tanınması güçleşir. Metamorfopsi pratikte daima bir sarıbenek hastalığı belirtisidir; bazı beyin hastalıkları sırasında da görülebilir.)

METAMORFOZ a. (fr. *métamorphose*).

BAŞKALAŞMA'nın eşanlamlısı.

Metamorphoseis, Ovidius'un şiiri → DEĞİŞİMLER.

Metamorphoseis (Değişimler) ya da *Altın eşek* (Asinus aureus), Apuleius'un on bir kitaplık romanı (İ.S. II. yy.). Patraili Lukianos'un kaybolmuş bir yapıtından ve Samosatalı Lukianos'un *Lukios e Onos'* undan esinlenildiği sanılan romanda bir büyücünün eşeğe çevirdiği genç bir adamın hüzünlü maceraları anlatılır. Aklını koruyabilmiş olan genç adam, art arda değişen efendilerinin sertliği, haydutlar tarafından kaçırılması ya da şehvet düşkünü kadınların kurbanı oluşu sayesinde hayvanların sefil yaşamını tanımak fırsatını bulur. Kadın tanrı İsis'in iyilikseverliği sonunda eski haline döner. Apuleius olay örgüsünde gerçekçi sahnelere, bilinen masallara, acıklı ya da komik serüvenlere peş peşe yer vererek hayal gücünü alabildiğine kullanır. Konudışı uzun bir bölüm, Psykhe efsanesine ayrılmıştır.

METAMPİSİLİN a. (fr. *métampicilline*). Eczc. Ampisilin türevi yarı sentetik antibiyotik. (Sodyum tuzu halinde verilirse Gram + ve Gram − mikropların birçoğuna karşı etkili olur.)

METAN a. (fr. *méthane*). Org. kim. Formülü CH_4 olan, 0,554 yoğunluğunda doymuş hidrokarbon; alkanların ilk üyesi. (Eşanl. BATAKLIK GAZI.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Denizc. *Metan tankeri*, yaklaşık −160 °C'ta sıvılaştırılmış metan taşımada kullanılan bir tür petrol gemisi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mad. oc. *Metan drenajı*, üretime geçmeden önce kömürlü arazi içindeki grizuyu gerikazanmaya dayanan işlem. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Petr. san. *Metan boruhattı*, doğal gaz, yani metan taşımada kullanılan boruhattı.
—Petrokim. *Metan giderici*, bir hidrokarbon karışımının metanını gidermede kullanılan ayrımlama kolonu. ‖ *Metan gidermek*, bir hidrokarbon karışımındaki metanı özütlemek.
—ANSİKL. Volta tarafından 1778'de bulunan metan, organik maddelerin mayalanarak (bataklık gazı, doğal gaz) ya da pirolize uğrayarak (aydınlatma gazı, rafineri gazı) bozunması sonunda oluşur. Güneş sisteminde, dış gezegenlerin (Jüpiter, Uranüs, Satürn, Neptün) atmosferinin en önemli bileşenidir.
Metan, 1 000 °C'ın hemen üzerinde karbon ve hidrojenin bileştirilmesiyle elde edilebilmesine rağmen, doğal ve sanayisel kaynakları öylesine boldur ki, kullanımını sınırlayan başlıca etken taşıma zorluğudur (metan sıvı halde, gaz boruhatları ve metan tankerleriyle taşınır).
Metan, havada soluk alevle yanan hafif kokulu bir gazdır. Atmosfer basıncında −164 °C'ta sıvılaşır. Yandığında enerji üretmesi, kullanımının en önemli nedeni oluşturur:

$$CH_4 + 2O_2 \rightarrow CO_2 + 2H_2O.$$

Ancak metan yüksek sıcaklıkta suyla dönüştürüldüğünde karbonmonoksit ve hidrojen ($CH_4 + H_2O \rightarrow CO + 3H_2$), 2 000 °C'a doğru yükseltgen piroliz işlemine uğratıldığında asetilen vermesi ($2CH_4 + 3/2O_2 \rightarrow C_2H_2 + 3H_2O$) bakımından özellikle petrokimya sanayisinde hidrojen ve karbon üretiminde çok önemli bir kaynaktır. Klorla tepkimeye girerek çeşitli ornatma türevlerinin elde edilmesini sağlar: bunlar, soğutucu bir etken olan metil klorür (CH_3Cl) ile tutuşmayan çözücüler olarak kullanılan metilen klorür (CH_2Cl), kloroform ($CHCl_3$) ve karbon tetraklorürdür (CCl_4). Nitrik asidin etkimesi sonucu sanayide çözücü ve ara madde olarak değerlendirilen nitrometanı (CH_3NO_2), kükürt trioksitle tepkimeye girdiğinde metansülfonik asidi verir.
—Denizc. Metan tankerlerinde ya taşınabilir ya da sabit tanklar bulunur: belli sayıda ankraj noktasıyla gemiye bağlı olan taşınabilir tanklar hem hidrostatik basınca, hem yükün dinamik kuvvetlerine karşı dayanıklıdır; sabit tanklar ise bükülgen sızdırmaz zarlardan oluşur ve bükülmez bir yalıtımla bu zarlara çatkı görevi yapan gemi bordasından destek alır.
—Mad. oc. Metan drenajı gerek yüzeyden, gerek yatak arama galerilerinden kömür katmanları doğrultusunda uzun delikler açarak gerçekleştirilir. Böylece gerikazanılan gaz (özellikle metan gazı) yakıt olarak kullanılır; ayrıca yatağın daha sonraki işletmesi, galeri ve şantiyelerdeki grizunun açığa çıkışını azaltarak kolaylaştırılır.

METANAL a. (fr. *méthanal*). Org. kim. FORMALDEHİT'in eşanlamlısı.

METANEFRİDYUM a. (yun. *meta*, art arda sıralanma, *nephridios*, böbrekle ilgili'den). Triploblastik sölomlularda bölütlü boşaltım organı. (Bir nefridyostoma aracılığıyla selom boşluğuna ve bir nefridyum deliğiyle de dışarıya açılır.)

METANEFROZ a. (fr. *métanéphros* ; yun. *meta*, art arda sıralanma, ve *-nephros*, böbrek'ten). Amniyonlu omurgalılarda, ikincil sidikborusuyla bağlantılı asıl böbrek oluşumu. (Metanefroz, daha geç dönemde, mezonefrozun arkasında yer alır; gelişmesiyle mezonefrozu karın boşluğunda ileriye doğru iter.)

METANEİRA. Yun. mit. Eleusis kralı Keleos'un karısı. Demeter'i evinde bir süre için hizmetçi olarak çalıştırdı.

METANET, -ti a. (ar. *metānet*). **1.** Metin olma, kötü bir durum karşısında gösterilen dayanıklılık: *Metanetinizi kaybetmeyin, ölenle ölünmez.* **—2.** *Metanet göstermek*, kötü bir duruma yakınmadan katlanmak: *Uğradığı felaketin büyüklüğüne rağmen büyük metanet gösterdi.*
—*Esk. Metanet-i kalbiye*, kalp sağlamlığı.

METANETLİ sıf. Acılara, zorluklara katlanabilen, dayanıklı, metin kimse için kullanılır: *Metanetli adammış, ben olsam bu acıya dayanamaz, çıldırırdım.*

METANETSİZ sıf. Metin, dayanıklı, sağlam olmayan kimse için kullanılır.

METANETSİZLİK a. Metanetsiz olma durumu; dayanıksızlık.

METANLAŞMA a. Org. kim. Hidrojen ve karbonmonoksitten metan oluşması. (Metanol bireşiminde istenmeyen bir işlem olan metanlaşma, kömürün gazlaştırılmasında bir aşamadır.)

METANOL a. (fr. *méthanol*). Org. kim. Formülü $CH_3—OH$ olan alkol; alkollerin ilk üyesi. (Eşanl. METİL* ALKOL.)
—ANSİKL. Metanol, 1661'de Boyle tarafından odunun damıtma ürünlerinde bulundu, ancak yapısı 1835'te Dumas ve Peligot tarafından ortaya kondu. Metanol, 67 °C'ta kaynayan, suyun yanı sıra pek çok organik çözücüyle karışabilen bir sıvıdır. Odun alkolünde asetonla karışık olarak bulunur ve içilmesini önlemek amacıyla etanole katılır. Alkollerin tüm özelliklerini içerir. Çözücü olarak değerlendirilmesinin ötesinde formaldehit (denetimli yükseltgeme yoluyla) ve metil esterlerinin (iyodür, sülfat) üretiminde kullanılır. Zehirleyici bir madde olan metanol, 100 ml'nin üzerinde alındığında ölüme yol açabilir.

METANOLAT a. (fr. *méthanolate*). Org. kim. METİLAT'ın eşanlamlısı.

METANOTUM a. (yun. *meta*, art arda sıralanma, *notos*, sırt'tan). Böcbil. Böceklerde, üçüncü toraks bölütünün arka yüzü.

METANSEFAL a. (fr. *métencéphale*). Nöroanat. Artbeyinden türeyen ve Varol köprüsüyle beyinciği verecek olan, embriyon dönemine özgü dördüncü beyin keseciği.

METANSÜLFONAT a. (fr. *méthanesulfonate*). Org. kim. Metansülfonik asidin tuzu ya da esteri.

METANSÜLFONİK sıf. (fr. *méthanesulfonique*). Org. kim. *Metansülfonik asit*, formülü $CH_3—SO_3H$ olan asit; sülfonik asitlerin ilk üyesi. (Kükürt trioksidin metan üzerine etkimesi ya da metil sülfürün yükseltgenmesi sonunda hazırlanan metansülfonik asit, çözücü ve asit katalizör olarak kullanılır.)

METANTİYOL a. (fr. *méthanethiol*). Org. kim. Formülü $CH_3—SH$ olan bileşik; tiyollerin ilk üyesi. (Metantiyol, 6 °C'ta sıvılaşan, çürük lahana kokusunda bir gazdır. Hidrojensülfürün katalizörler eşliğinde metanol üzerine etkimesiyle hazırlanır. Metiyonin ile böcek ve mantar öldürücü birçok ilacın bireşiminde kullanılır.) [Eşanl. METİLMERKAPTAN.]

METAPHYCUS a. Zarkanatlıların *Terebrantia* öbeğinden, koşnillerde asalak yaşayan böcek cinsi. (Anayurdu Avustralya olan *Metaphycus lounsbury*, zeytin koşnili [*Saissetia oleae*] ile mücadele etmek için Kaliforniya bölgesine sokuldu; bu böcekten turunçgillere zarar veren koşnillerle mücadele için de kullanılmaktadır. *Encyrtidae* familyası.)

METAPLAZİ a. (fr *métaplasie*). Farklılaşmış bir dokunun başka özelliklere sahip diğer farklılaşmış bir dokuya dönüşmesi olayı. Aslında ortaya çıkacak doku normaldir ama yerleşme bakımından anormaldir.
—ANSİKL. Mide mukozasında *bağırsak metaplaziler'i*, idrar torbasında ya da bronş mukozalarında *malpighi metaplaziler'i*, lenf bezlerinde ve karaciğerde *miyelvit metaplaziler'i* görülebilir. Bu bir değişinim değil, bir hücre grubunun anormal farklılaşma göstermesidir: hücreler başlangıçtaki özelliklerini korurlar (epitelyum, bağdokusu ya da öz hücresi). Metaplazi hücrelerin değişik biçimlere girebileceğini gösteren bir uyum belirtisidir

France-Dunkerque şantiyesi

sabit tanklı **metan tankeri**
El Paso Paul Kayser
Dunkerque'deki fransız tersanelerinde inşa edildi (1975)
[uzunluk: 280 m;
genişlik: 41 m;
deplasman: 64 800 t;
kapasite: 125 000 m³]

METAPLUMBAT a. (fr. *métaplombate'* dan). Anorg. kim. Genel formülü M_2PbO_3 olan tuz; formüldeki M, bir değerli bir metali simgeler.

METAPNEUSTİK sıf. (fr. *métapneustique;* yun. *meta*, art arda sıralanma, ve *pneustikos*, solunumla ilgili'den). Böceklerde yalnızca son karın soluk deliği çiftince gerçekleştirilen solunum tarzı için kullanılır. (Örneğin, dalıcıböceklerin suda yaşayan larvalarında olduğu gibi.)

METAPONTİON, lat. **Metapontum.** Arkeol. Lucania'da kent; Basento ve Bradano arasında, Taranto yakınında. İ.Ö. VII. yy.'ın başında Akhalar tarafından kuruldu. Ürünlerinin zenginliği ve Poseidonia'ya (Paestum) giden önemli bir karayolunun başlangıcında bulunmasıyla (bu durum, kentin büyük bir ticaret merkezi olmasına

B. N., Paris

bir **Metapontion** staterinin önyüzü gümüş İ.Ö. 520-510'a doğr. *Bibliothèque nationale, Paris*

Scala

Pietro **Metastasio** Batoni'nin bir portresinden ayrıntı *Montebuoni casa Murray*

yol açtı) ünlüydü. Sybaris ve Kroton'un yandaşı olarak VI. yy.'da Siris'in yakılıp yıkılmasına katıldı. Apollon Lykeios tapınağı ve büyük bir olasılıkla Hera'ya adanmış olan Tavole Palatine'deki tapınak bu dönemde yapıldı. Kent, 212-207 arasında Annibal tarafından işgal edildi; Roma döneminde önemini yitirdi.

METAPONTO ovası, İtalya'da ova, Basilicata'da Basento ırmağının ağzında. Eskiden bataklık ve sıtma yuvası olan ova bugün iyileştirilmiştir ve ovada sulamayla meyve ve sebze yetiştiriciliği yapılmaktadır. Eski yunan sitesinin yıkıntıları.

METAPOT a. (fr. *métapode*). Karş. anat. Dörtayaklı omurgalılarda bacağın bir bölümü. (Öndeki bölüme tarak, arkadakine ayaktarağı denir.)

METAPSİŞİK sıf. (fr. *métapsychique*'ten). Parapsikol. Normal dışı ruhsal olaylara ilişkin olan şeye denir.

METARAMİNOL a. (fr. *métaraminol*). Atardamar basıncını arttırmak için kullanılan sempatomimetik. (Normalde noradrenaline duyarlı damar çeperlerindeki alfa alıcılarını uyararak etki gösterir.)

METARIK çoğl. a. (ar. *mıtrak*, *mıtraka*'nın çoğl. *metarık*). *Esk.* **1.** Demirci çekiçleri, balyozlar. **—2.** Değnekler, sopalar. **—3.** Mızraklar.

METASEKOYA a. Mevsimi gelince dökülen açık yeşil bileşik yapraklı ve yaprakçıkları karşılıklı, kozalaklı ağaç. (Soyu tükenmek üzere olan bu ağaç önce fosil olarak belirlenmiş, sonra Çin'de nemli bir vadide yeniden bulunmuştur. Bil. a. *metasequoia; taxodiaceae* familyası.)

METASERKARYA a. (yun. *meta*, art arda sıralanma ve *kerkos*, kuyruk'tan). Yapraksolucanlarda larva biçimi. (Ara konaktan çıkarak [bir yumuşakça] bir bitkiye tutunan serkaryanın kistleşmesiyle oluşur. Metaserkaryanın insan ya da koyun tarafından yenmesi, bu larvanın insan ya da hayvana yerleşmesine yol açar; larva gelişerek erişkin bir kelebeğe dönüşür.)

METASİLİKAT a. (fr. *métasilicate*). Anorg. kim. Formülü $(SiO_3M_2)_n$ olan polimerleşmiş tuzların genel adı; formüldeki M, birdeğerli bir kökü gösterir. (Metasilikatlar, *metasilisik asit'in* [metasilikat asidi; H_2SiO_3] tuzlarıdır.)

METASİNABARİT a. (fr. *métacinnabarite*). Miner. Kübik sistemde yer alan HgS formülündeki siyah doğal cıva sülfür; Kaliforniya'da bulunmuştur.

METASOMA a. **1.** Stomokordalılarda bedenin arka bölümü. (Metasoma, öbür iki bölütten çok daha uzundur.) **—2.** ARTKARIN'ın eşanlamlısı.

METASOMATİZMA a. (fr. *métasomatisme*'den). Yerbil. Granitli kayaçların oluşumunu metasomatozla, yani sıvı hali göz önüne almadan açıklayan kavram.

METASOMATOZ a. (fr. *métasomatose*; *meta-* ve yun. *soma, -atos*, cisim'den). Yerbil. Bir katıdan diğerine kimyasal aktarım süreci. (Metasomatoz iki mineral [örn. sodyum ve potasyum feldispatları] ya da iki kayaç arasında meydana gelebilir. Aktarılan elementler genellikle çözelti halinde taşınır [ara akışkanlar]. Metasomatoz, uzun süre granitli kayaçların oluşumunu sağlayan bir süreç olarak kabul edildi ve erime ya da anateksiyi göz önüne almadığından magmatist kavramlara ters düştü.)

METASPERMATOGENEZ a. (fr. *métaspermatogenèse*'den). Biyol. Erbezi işlevinin mevsimlik gerileme evresi. (Özellikle kuşların ve bazı memelilerin kış dinlenmesi sırasında görülür. Erbezlerinde spermatozoit bulunmaz ve erbezi epitelyumu ile merkez bölümü arasında farklılaşma yoktur.)

METASTANNAT a. (fr. *métastannate*). Anorg. kim. Metastannik asidin tuzu.

METASTANNİK sıf. (fr. *métastannique*). Anorg. kim. *Metastannik asit*, formülü $H_2Sn_5O_{11}$, $4H_2O$ olan asit; nitrik asidin kalay üzerine etkimesi sonunda elde edilir. (Metastannat asidi de denir)

METASTASİO (Pietro Trapassi), italyan şair (Roma 1698 - Viyana 1782). Çok yoksul bir ailedendi, 10 yaşında Arcadia akademisi'nin kurucularından Gian Vincenzo Gravina tarafından evlat edinildi. 1718' de **Artino Corasio** adıyla sözkonusu akademiye katıldı. İlk trajedisini (*Giustino*, 1712) 14 yaşında tamamladı, ama şairlik yaşamı 1719'da gittiği Napoli'de düğünler için yazılmış küçük şiirler ve Tasso ile Marino'nun etkilerinin sezildiği yarı idil yarı mitoloji yapıtı niteliğindeki küçük tiyatro oyunları (*Endimione*, 1720; *Gli orti esperidi*, 1721) ile başladı. Kendisine âşık olan şarkıcı Marianna Bulgarelli tarafından müzik çevrelerine sokuldu ve onun için *Didone abbandonata*'yı (1724) yazdı. Onu üne kavuşturan bu ilk melodramı öteki başarılı çalışmaları izledi: *Catone in Utica*, 1728; *Semiramide riconosciuta*, 1729; *Alessandro nelle Indie*, 1729; *Artaserse*, 1730. Apostolo Zeno'dan imparatorluk şairliğini devralmaya çağrıldı (1730), yaşamının kalan kısmını, yani Karl VI, Maria Theresia ve Joseph II'nin hükümdarlık dönemlerini Viyana sarayında geçirdi. Bu dönemde çok sayıda oratoryo ve kantat metinleri, 26 melodram yazdı ve Viyana' da eriştiği olgunlukla kaleme aldığı başyapıtlarında, üslup parlaklığının yerini giderek duyguya bıraktığı görülür (*Olimpiade*, 1733; *La Clemenza di Tito*, 1734; *Attilius Regulus*, 1740). Üslubundaki açık seçikliği Gravina'dan, psikoloji sanatını Calabria'daki ustası Gregorio Caloprese'den öğrendi, dizgin altına alınmamış duygusallığınıysa Tasso'dan aldı. Oyunlarındaki kahramanlık motifleri yalnızca "bel kanto" ve tutkularını açığa vurmak için birer vesiledir. Her şeyin sonunda örtülü ve zarif bir şekilde de olsa aşkın ve kadının galip geldiği görülür. Şarkılara güfte olmak için tasarlanan zarif ve hafif bir kısa şiir türü olan *arietta* Metastasio'nun özgün bir yaratısıdır. Özellikle Hasse, Jommelli, Porpora ve Mozart gibi besteciler tarafından kullanılan dindışı ve kutsal oyunlarıyla lirik tiyatronun yenilenmesine ön ayak oldu, operada resitativolara müzikle eşlik edilmesini ve antik tarzda koroların kurulmasını önerdi, librettolarda perde sayısını 5'ten 3'e indirdi.

METASTATİK sıf. (fr. *métastatique*). Patol. **1.** Bir metastazdan ileri gelen (örneğin *metastatik ihtilat*) ya da metastaz yapısında olana (örneğin *metastatik ur*) denir. **—2.** *Metastatik apse*, az ya da çok uzak bir enfeksiyon odağından kaynaklanan septik amboliden doğan apse.
—Ölçbil. *Metastatik sıcaklıkölçer*, isteğe bağlı olarak değiştirilebilen bir sıcaklıkta, bölmenin bir derecesi, bölmenin öbür bölümlerindekinden çok daha büyük yer tutacak biçimde yapılmış sıcaklıkölçer.

METASTAZ a. (fr. *métastase;* yun. *metastasis*, yer değiştirme'den). Patol. Organizmada bulunan marazi bir olguyla özdeş patolojik bir olgunun, sanki birinci olgu aşılanmışçasına vücudun herhangi bir yerinde ortaya çıkması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. *Kanser metastazı*'nın örneklerinden biri sindirim sistemi kanserinde urun karaciğere bulaşmasıdır (kapı toplardamarı yoluyla amboli). *Enfeksiyon metestazı*'nın tipik örneği çoklu kan çıbanı sırasında görülen böbrek apsesidir. *Asalak metastazları* ekinokokkozlarda görülür; bunlar akciğer ya da beyinde yerleşir. Eğer metastaz yaygın değilse, etkin bir şekilde tedavi edilebilir.

METASTERNUM a. Böcbil. Metatoraksın ön yüzü. (Üçüncü ayak *metasternum*' dan çıkar.)

METASTİBNİT a. (fr. *métastibnite*). Miner. Kırmızı renkli biçimsiz antimon sülfür.

METASTİGMATA a. Böcbil. Bedeninin arka kesiminde solunum spiralleri bulunan akarlar alttakımı. (*Anactinotricha* takımının iki alttakımından biridir. Olta iğnesi gibi uçları kıvrık birçok diş içeren bir rostrumları vardır; konaklarının dokularına dişlerini saplayan bu asalaklara kuşlarda [*Argasidae*] ve memelilerde [kenegiller] rastlanır.)

METATARSUS a. Böcbil. **1.** Böceklerde, tarsusun, bacağa (ya da tibia) eklemlenen ilk eklemi. **—2.** Örümceklerde, yürümeye yarayan ayaklardaki yedi eklemden tibia ile tarsus arasında bulunan ekleme verilen ad. (Buna bazen *bazitarsus* da denir.)

METATE a. (aztekçe *metlat*). Arkeol. Üzerinde tanelerin ezildiği öğütme taşı. (Genellikle üç ya da dört ayakla desteklenen bu taş, Orta Amerika'da ispanyol işgalinden önceki uygarlıklarda yaygındı ve bir jaguar biçiminde yapılıyordu.)

METATEKTİK sıf. (fr. *métatectique*). Metalürj. İkili bir diyagramda, bir taraftan bir α katısı ve diğer taraftan da bir β katısı ile bir sıvı arasındaki dengeyle ayırt edilen bir üçlü nokta için kullanılır.

METATEZ a. (fr. *métathèse;* geç. lat. *metathesis;* yun. *metathesis*, yer değiştirme' den). Sesbilg. GÖÇÜŞME'nin eşanlamlısı.

METATİPİK sıf. (fr. *métatypique*). Patol. Morfolojik özellikleri, bulunduğu ve içinde geliştiği dokuya değil de, organizmanın başka yerindeki bir dokuya benzeyen urlara denir.

METAURO, İtalya'da kıyı ırmağı, Adriya denizi'ne dökülür; 110 km. İyi ekilip biçilen vadilerden geçerek Doğu Apenninler' den inen *Meta* ve *Auro* ırmaklarının birleşmesiyle oluşur. Fossombrone'den geçtikten sonra Fano'nun G.'inde bir deltayla son bulur; rejimi sel rejimidir.
—Tar. İ.Ö. 207'de, Claudius Nero ile Livius Salinator komutasındaki Romalılar'ın, Hasdrubal'ın kardeşi Annibal'e destek olarak getirdiği Kartacalılar'a karşı kazandıkları zafer; Hasdrubal öldürüldü ve kesik başı Annibal'in ordugâhına atıldı.

METAVOLTİN a. (fr. *métavoltine*). Miner. Heksagonal sistemde yer alan hidratlı doğal demir, sodyum ve potasyum sülfat.

METAZOA a. Zool. ÇOKHÜCRELİLER altâleminin bilimsel adı.

METAZORİ sıf., be. (yun. *me* ve fars. *zur*'dan rumca halk dili *me to zori*). Zorla, zoraki: *Metazori evlilik. Metazori uygulamalar. Bir işi metazori yapmak, yaptırmak.*

METBU sıf. (ar. *teba*ᶜ'dan *metbū*ᶜ). *Esk.* **1.** Kendisine uyulan, uyruk olunan. **—2.** *Metbu-yı müfahham*, hükümdar. ‖ *Metbu -yı şeri*, şeriatça uyulan yasalar.

METBUİYET a. (ar. *metbū*ᶜ ve *-iyyet*'ten *metbū*ᶜ*iyyet*). *Esk.* Kendisine tabi olunan ya da uyulan kimsenin durumu, uyrukluk, bağlılık.

METCALFE (Charles, *baron*—), ingiliz sömürge yöneticisi (Kalküta 1785 - Malshanger, Hampshire, 1846). Hindistan'da görev yaptı (1808-1838) ve buraya vali oldu (1835-1836). Kanada genel valiliği sırasında (1843-1845), katı tutumu ve elçilik görevindeki deneyimsizliği, gergin olan durumu daha da kötüleştirdi.

METE, çince **Mao-Dun** (öl. İ.Ö. 174), hun imparatoru (İ.Ö. 209-174). Hun hakanı Tuman'ın (Teoman) büyük oğlu. Kendi oğlunu hükümdar yapmak isteyen üvey annesinin etkisinde kalan babası tarafından veliahtlıktan uzaklaştırılıp yüeci ulusuna rehine olarak gönderildi. Kendisini öldürmeleri için Yüeciler'e kasten savaş açan babasını, çevresine topladığı kuvvetlerle yenilgiye uğratarak öldürdükten sonra hun hakanı oldu (İ.Ö. 209). Önce komşu kabileleri denetim altına aldı. Doğuda durum sakinleşince, batıya yönelerek Şansi ile Peçili arasında uzanan Çin seddi'nin